BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
14
18 Q
1 64

R 337
C. 3
S. B
O. 2
N. 7

Chrzącz
Brzmi
w Trzinie

SAMUELIS PRZIPCOVII

Equitis Poloni & Conſiliarii Electoris Brandenburgici

COGITATIONES SACRÆ

AD INITIUM EUANGELII MATTHÆI

ET

OMNES EPISTOLAS

A P O S T O L I C A S.

Nec non

TRACTATUS VARII ARGUMENTI,

Præcipue

DE JURE CHRISTIANI MAGISTRATUS.

Quorum Catalogus poſt præfationem exhibetur.

E L E U T H E R O P O L I

Anno Salutis 1692.

PRÆFATIO
Ad
LECTOREM.

IAm dudum invaluit opinio, uſu vetuſto vim tyrannicam nacta, nemini fas eſſe non Theologo Theologiam tractare. Indignum eſſe clamant, ſi quis animo exſurgere, & illotis, ut ajunt, manibus ſacra attrectare ſuſtineat, qui rite initiatus non ſit a ſacrificulorum choro. Qui ſine ſuffragio populi faſces ſibi dominationis, & plenam juriſdictionem vendicant, intolerandum arbitrantur Theologiæ fines, ſibi ſolis relictos ſcilicet, ab aliis invadi.

Procul o, procul eſte prophani Conclamat *Vates.*

Cùm tamen divina ſapientia, poſtquam Evangelii cunctis exortum eſt jubar, publice per omnium ora incedat, & ultro in compitis, ac triviis ad ſe invitet non flamines tantum, & ſacrorum antiſtites; ſed ipſos proletarios, ac pullatam turbam. Quibus itaque februis author noſter, tanquam triſte bidental moverit, expiabit invidiam; quem, poſtquam vitæ curriculum in aulis principum, ac caſtris exegit, repente Theologi partes agentem, Theologiam temerare cauſabuntur? Verùm ille unicæ Veritati litans, inſulſa hominum judicia, & obſtrepentes graculos infra ſe ſemper putavit. Et ſane ſi rem recta reputemus via, *qui mores hominum multorum vidit, & urbes*, mundique genium perſpectum habens, animum longo rerum uſu ſubactum ad ſacra confert, experientiâ magiſtrâ edoctus, quam homini ſit indignum aut magiſtris, aut partibus obnoxiam mentem gerere; multo ſerenius, ac limpidius de rebus judicabit, & judicata liquidius ſcriptis evolvet ſuis, quam Doctores umbratici, qui corpori ſimul ac menti ſitum contrahentes, velut in ſpecu Platonis umbras, nubes, & inania captant; atque ad recepta dogmata ſua alligati, intra limites quoſdam, ac præſcripta ſpatia ſemet claudunt, & torquent. Sic ut nihil bonæ frugis ab iis proveniat, ſed, præter luxuriantem ac inflatam zizaniam, jejuna, ſterilia, frigida cuncta. Verùm qui liberi, & ſui juris, ſuo ſe modulo metiuntur, nec curant ſcientiam ſuam ultra humanæ ſortis metas extollere, næ iſti modeſtæ, ſobriæ, ac frugalis Theologiæ fructus uberrimos ferunt. Id ita eſſe ut omnes credant, rem ipſam authorem dabo. Quiſquis à limine ſcripta Magni Przipskovii introſpexit, protinus admirandam rerum majeſtatem, veræ ſapientiæ medullam, entheos animi ſenſus, & profundam eruditionem, apprime in agendâ vitâ utilem, oculis habebit expoſitam; ad quam frigent, torpent, languent vulgaris notæ Theologi, in quorum ſcriptis vix micam ſalis, aut bonæ mentis reperias: ſed omnia rancida, inſulſa, putida, ex locis ſuis communibus, tanquam penariâ cellâ deprompta. Inſitum fere Myſtarum gregi, ut ſe, ſuaque admirentur, pro opinione pertinaciam induant, & ſi quis dogmatibus, ac decretis ſuis al-

bum calculum adjicere abnuat, eum peſſimis modis mulctent. Sic ut in eorum ſcriptis, in quibus inter ſe tanquam gladiatorum paria committuntur, nihil homini dignum, ſed lolliginis ſuccum, & æruginem meram, imo plauſtra convitiorum ſordibus onuſta, ac Augiæ ſtabulum reperias. His intermiſcent captioſas verborum tricas, & involuta ac contortuplicata ſophiſmata, quibus rationis tela, & congreſſum veritatis eludant. Ita ut in ſenticeto verſari præoptes, quam illas diſſerendi ſpinas mente ac lectione peragrare; quæ, dum meris diviſionum, ac definitionum ſalebris conſtant, ſine ulla fruge bonâ, arena ſine calce, & oſſa ac pellis tota ſunt miſerà macritudine. Noſter vero nunquam criſtas erigit, nuſquam ſe effert, à ſupercilio & palpo æque alienus, & alienæ in ſe, ſuæque in alios dominationis juxta impatiens. Non qua itur, ſed qua eundum, non antecedentem gregem, non factioſos magiſtros, ſed unum Chriſtum, ejuſque veritatem ſequitur obnoxie. Errores, non errantes aggreditur ea animi moderatione, eaque modeſtiâ, ut quamvis indigniſſimis modis ſit habitus, mens ejus ſibi ſemper conſtans, ſuique compos, nunquam aut irâ, aut indignatione de gradu dejiciatur. Verum ne verba ſeram, ubi rerum teſtimonia ſuppetunt, de ſtilo, ſcriptis, vita & moribus authoris pauca tradam. Ut ſunt varia hominum palata, aſinus carduis, ſus uligine gaudet, aſt amaricinum fugitat; ſic multi ſpinoſis Scholaſticorum ſcriptis, & lutulentâ ſtili barbarie capiuntur. Ut captus eſt illorum hominum, Theologi ſupercilio indignam judicabunt elegantiam iſtam, ac munditiem, quæ in authoris noſtri dictione ſine fuco & calamiſtris naturali ſuâ pulchritudine exſurgit. Sermonem maſculum ſucco, nerviſque plenum, & pondera verborum majeſtati congrua, præſertim cum entheato ſpiritu, velut extra ſe raptus, altius aſſurgit, aut latiore periodo excurrit, mens Metaphyſicorum ſordibus immerſa non aſſequitur. Author tamen nonnunquam, ſed raro Barbariſmos admittit, fortaſſis ut iis, tanquam amuleto, theologicæ invidiæ averruncet faſcinum; aut ne nimium ambitioſe verborum ſtudioſus videatur, qui ad unam veritatem collimet. Sic Longinus olim tradidit maximos homines, cum exactiſſima quæque ſcriberent, errores interdum in minimis uſque adeo non effugiſſe, ut in quoſdam etiam ſponte delati ſint.

Sed antequam de ſcriptis, ac vitâ Authoris ſine ordine, ac deſultorio modo, hinc inde quædam delibare aggredior, monendus eſt Lector, quod intra trium annorum moram, quibus ſub prælo detentum fuit hoc volumen, nihil quicquam potuerim exſculpere ex iis, quibus acta hujus viri non comperta eſſe non poſſunt. Qui Wiſſowatii, viri ſane boni, ac docti, ſed, ſi cum hoc Poloniæ ac orbis lumine conferatur, obſcuri hiſtoriam verboſe contexunt, ut Criſpini ſcrinia lippi compilaſſe putes, ejuſque genus gemino velut ab ovo ordiuntur, rerum quiſquilias paſſim congerentes, quas lector curat ſcilicet, nihil indagare quicquam potuerunt de vitâ, moribus, rebuſque geſtis Magni Przipcovii, in tanta omnium luce verſati, natalibus clariſſimi, & omni laudum genere cumulatiſſimi? Fallor? An Herois hujus me-

memoriam lividæ oblivioni carpendam damnarunt, quod addictus in verba Magiſtri jurare ſemper noluerit, aut hominum authoritati ita aſſurgere, ut in eorum opiniones inquirere non auderet? Ego tamen illi, quantum in me eſt, non deero. Quæ mihi memoria quaſi per nebulam ſuggerit, ante viginti annos audita ex Polonis, aliiſque exploratiſſima narrantibus, quamvis pauca admodum, non gravabor expromere. De nobiliſſimâ ejus proſapiâ, & infantiâ nihil in memoriam regredienti ſuccurrit. Adoleſcens octodecim annos plus minus natus, cum Lugduni Batavorum ſtudiis operam navaret, primum ingenii ſui tyrocinium, de pace & concordiâ Eccleſiæ libellum edidit, quem præclaro teſtimonio exornarunt, qui Theologorum coryphæo Epiſcopio aſcripſerunt. Eodem fere tempore prodiit ejus apologeticon adverſus Danielis Heynſii mordacem ſatyram, cui titulus *cras credo*, *hodie nihil*, ſcurriliter facetam, ubi proterve deſpuit, & omnem animi virulentiam evomit in integerrimos viros, Hollandiæ Ordines, 1618. à clavo Reipubl. rejectos, & Utenbogardum, Epiſcopium, alioſque, quos eadem procella proſtraverat. Nec id impune tulit. Noſter enim juvenili, ſed modeſto impetu ita ſenis purulentam compreſſit maledicentiam, ut tela in bonorum innocentiam contorta, repercuſſa leviter, in authorem ſuum reſilierint. Cui certe pudorem expreſſit, aut, ſi depuduerat, ad poſteritatem, ut ſyncero ejus judicio cadat, provocavit. Sic ingenium illud præcox maturos, & eruditis omnibus probatiſſimos fructus tulit.

Reverſus in patriam, intaminatis Muſarum laureis redimitus, & muniis ampliſſimis perfunctus, honoribus ac virtutibus floruit, in laude ac gratia Regi, Principi Radzivilio, cujus in Apologiâ ſuâ cauſam agit, intimus. Quos honores, quas res geſſerit, domi, militiæque, in toga vel ſago, conſilio ac manu promptus, flexanimâ eloquentiâ, & armis validus, animo invictus, confuſâ rerum imagine menti oberrat, ut certi nihil ac ſolidi aſſerere audeam. Ne quis credat animum ejus ad magna ſurgentem, ab aulicis Syrenibus captum, otio & delitiis marcuiſſe, quod ferax ejus ingenium nullos interim fructus tulerit præter Principis Radivilii apologiam, Socini vitam, & Panegyricum ad Uladiſlaum Sigiſmondum Poloniæ regem, ubi clementiam ejus in diſſentientes, & quæ inde commoda in Rempubl. redundent, dignis præconiis extollit. Mentem enim plurimis ſemper negotiis habuit exercitam, & quamvis eam umbraticis ſtudiis jugiter non excoluerit, ſolidis tamen rerum experimentis, longoque uſu peracutum judicium ſuum limavit; quod ſubtilioribus & altioribus ſemper defixis, in ſe replicatum, retundi ſolet. Certum habeo, quoſdam ejus libros nobilis argumenti, & ad unguem caſtigatos, una cum hiſtoriâ Eccleſiarum unitariarum regni Polonici injuriâ temporum, ac ſæviſſimâ illa tempeſtate, quæ cunctos, Socini caſtra ſequentes, obruit, periiſſe. Quo quidem tempore

Magnus hic Przipcovius honoribus, ac fortunis omnibus exutus, una cum fratribus tanquam Vere Sacro natis, patriæ finibus exigitur. Quamvis Papatus magnis, & invidioſis promiſſis hoc orbis ſydus ad ſuas partes invitaret, Chriſtum nudum cum fratribus, quibuſcum ſibi non conveniebat uſquequaque, nudis ad exilium, ad famem ſequi maluit, quam, ut opibus, & copiis omnibus afflueret, transverſum digitum aut latum unquem à rectâ conſcientiâ diſcedere. Quam indignis modis, quantoque cum Poloniæ vulnere, & nunquam obducendâ opprobii cicatrice, invitis patriis legibus, & omnibus bonis è patriâ cum ſuis ſit ejectus, ingenioſiſſime peroravit in libello, cui titulus, *Judicium ſynceri, & antiqui*, &c. ubi ſub larvâ Papicolæ cujusdam bonam cauſam ſortiter tuetur. Quos caſus, & quæ diſcrimina ſubierit nemo compertius, & exploratius Authore ipſo explanabit; cujus epiſtolam ſuas ærumnas enarrantem, ad D. Joannem Næranum olim datam, hic inſerere conſultum videtur.

Vir omni laudis genere Eminentiſſime,
Domine & Amice plurimum honorande.

„ QUod anxiis votis optandum eſt, omni conatu enitendum fuit, ut „ amicitia tuâ frui poſſem: id ultro ab humanitate tua prævento mihi „ obtigiſſe, plurimum gaudeo & gratulor. Satis arcto benevolentiæ tuæ „ vinculo animum tibi meum adjunxeras, edito tam inſigni operæ noſtris na- „ vatæ ſpecimine, & porrò quoque oblato indefeſſo navandæ ſtudio. Ego „ vero peculiari quoque meo nomine quantum tibi debeam, teſtantur in „ amicorum literis effuſi in me favoris plena indicia. In quibus quantum ma- „ gis falleris ea nobis tribuendo, quæ quia non agnoſcimus, pudore ſuffun- „ dimur, tanto magis nos obſtringit is, qui defæcato alioqui judicio tuo tene- „ bras offudit, propitius erga nos affectus. Poſtulas ut calamitatis & ege- „ ſtatis noſtræ tibi deſcriptionem exhibeam. Infandum tu nempe jubes re- „ novare dolorem: ſed per veſtigia luctuum iterum incedere, & cruda ad- „ huc & hiantia, necdum cicatricibus obducta retractare vulnera, horret „ animus ad exceptos tot fulminum ictus attonitus & pavens. Qui nos ca- „ ſus hucuſque agitaverint, quæque ipſe miſerrima vidi, & quorum pars „ quantulacunque fui exponere, non mens tantum, ſed manus quoque ac „ calamus trepidat ac refugit. Fuimus, fuimus Troës, & vel ipſa non multo „ ante, benignitate Dei, tot per annos indulta Eccleſiis noſtris felicitas, „ acriorem ſenſum præſentium malorum reddit: ut etiam recordari pigeat, „ quando & quomodo & quibus gradibus, quod fuimus eſſe deſiimus. Et „ niſi mentes noſtras cauſæ, ob quam patimur, bonitas, & commendatæ „ quondam à Domino hujus generis patientiæ ſolatia erigerent, tanta cala- „ mitatis procella proſtratis atque obrutis optimum factu videbatur, quo „ levius ferantur præſentia, præteritorum memoriam amittere. Quia ta- „ men aliquam ſtatus noſtri imaginem poſcis, dabimus eam non ſuis, hoc „ eſt, vivis coloribus depictam, ſed ſimpliciſſimis lineamentis adumbratam, „ ea curſim attingentes in quibus immorari moleſtum eſt. Nec video quod

operæ

operæ pretium ſit ignotorum nominum catalogos longâ ſerie contexere, ſi “
narrantium fides ob infeſtos forte aut certè ignaros cauſæ noſtræ teſtes “
aut judices ſuſpecta eſt. Auget ærumnarum ſenſum, quod calamitoſis “
non creditur: ſed non ſi nos miſeros fortuna deſtituit, idcircò fidem quo- “
que decoximus. Præſtat igitur ad malorum noſtrorum fontes digitum in- “
tendere: quibus cognitis cuivis liquido patere poſſit, fruſtra & inique iis “
rebus fidem derogari, quæ per illatarum nobis injuriarum naturam aliter “
ſe habere nequeunt. Prima nobis malorum origo ab exorto in patria an- “
no 1648. Coſacici belli incendio extitit; quod una cum cæteris patriæ ci- “
vibus plurimos noſtratium, præcipue qui viciniores Boryſtheni oras inco- “
lebamus, bonis ac poſſeſſionibus exuit, aut irreparabilibus damnis affecit. “
Hac occaſione egomet ipſe longe ante legem proſcriptionis,quæ anno 1658. “
lata eſt, maxima parte fortunarum mearum provolutus, & toto decennio “
ante exilium exul, quaſi ante tempeſtatem (una cum multis noſtrorum) “
naufragium feci. Mox acceſſit Moſchica, & paulò pòſt Suecica: tandem “
& Tranſylvanica irruptio, quæ paſſim toto regno ima ſummis miſcuerunt: “
nec ullus tam ſepoſitus ac ſecretus regni angulus latuit, qui damnorum “
atque irruptionum exors eſſet. Nam proprii milites inſolentia,& auxiliares “
Scythæ atque Auſtriaci, eo nocentius graſſabantur, quod nec fuga evade- “
re, nec armis vim injuſtam repellere liceret. Atqui non ſoli fuimus quos “
tot bellorum vexationes afflixere. At ſoli quos tot bellis exhauſtos ac pene “
animam agentes, tunc cum cæteri reſpirarent, pax omni bello crudelior “
adorta eſt, & cum adverſa fortuna ſine miſſione luctantes confecit,ita ut in “
affligendis nobis anteacta bella conſecutæ pacis truculentiæ miniſtraſſe vi- “
deantur.Quamquam & in ipſo bellorum æſtu invenit inimicorum induſtria “
rationem quâ nos præ cæteris ſævius bellorum furor affligeret.Suecis enim, “
pulſo Caſimiro Rege,Cracovia dominantibus,cum ex omnibus regni pro- “
vinciis legati confluentes cum hoſte paciſcerentur, cum ipſi exercitus unà “
cum ducibus ſuis in partes tranſiſſent, & omnes pene ordines deditione “
pacem redemiſſent;ne nos quoque brevis illius pacis uſura & communione “
frueremur, malignitas inimicorum, nihil minus cogitantes, nos latrocinio “
invaſit, & montanorum agreſtium turbam, ſpe facilis & luculentæ prædæ, “
concitavit,quæ in noſtros,periculi ignaros & domi ſuæ ſingulos quieſcentes, “
improviſo impetu facto cædibus ac direptionibus graſſata eſt. Quod ſubi- “
tum malum non paucos noſtratium,nonnullos etiam agnatorum meorum, “
domi ſuæ crudeliter interemtos oppreſſit;quoſdam inſequentium latronum “
manibus ægrè elapſos Cracoviam, tunc Suecico præſidio occupatam,com- “
pulit. Hoc ab invitis ac trepidis extortum effugium, iniquiſſimis poſtea “
criminationibus traductum eſt, qui tamen ipſi jam ante Suecicam prote- “
ctionem ultro ſuſceperant. Sed in opprimendis noſtris non exſpectata eſt “
Legum auctoritas: Armati ipſi & armatorum catervis ſuccincti Pontifi- “
ciorum ſacrificuli nobilium ædes invadebant, direptionibus, incendiis, “
nobilium matronarum raptationibus atque omni violentiæ genere im- “
pune graſſabantur. Supremum vero Tribunalis judicium, nec dum ſan- “
citâ contra nos lege, rigorem ejus adverſus nos triſtibus exemplis exer- “
„ cebat:

„ cebat: quo genere decreti gener meus Siedlicenſis Eccleſiæ patronus pau-
„ lo ante conditam iſtam legem afflictus eſt. Succeſſit tandem tot illegitimis
„ inſontium vexationibus lex omnium illarum injuriarum patrona nova, &
„ inaudito exemplo, per oppreſſos violenter qui intercedendi jus habebant,
„ quaſi per jugulum libertatis in codicem legum noſtrarum ingreſſa eſt. Su-
„ perflua illa quidem initio viſa, cum & ſine novâ lege & contrà antiquas
„ conſtitutiones non modo publicorum magiſtratuum aut judicum injuſti-
„ tiæ, ſed & privatorum libidini ac violentiæ adverſus nos jam omnia impu-
„ ne licerent: ſed quæ tamen novis nocendi ſpiculis armata non modo omni-
„ bus, tam judicum quam privatorum, ſceleribus juris colorem induceret;
„ verum etiam nos omni fautorum & amicorum præſidio exarmatos, & qua-
„ ſi vinculis conſtrictos & compeditos vividis inimicorum odiis traderet.
„ Quam illegitime & quam pleno nullitatum proceſſu lata ſit, queri nunc
„ non vacat. Sufficit exponere quam ſubdola & per ſpeciem clementiæ no-
„ cens fuerit: quod in ea exilii neceſſitas in triennium dilata oſtentaretur, ut
„ in ſpeciem convaſandis ad diſceſſum rebus tempus ſuppeteret. Sed hoc
„ injuſtiſſimi juris beneficium pleroſque omnes decepit, & fallax iſta gratia
„ ſubito revocata eſt, ad unius duntaxat indulgentiam anni ſpatio iſto con-
„ tractô: adeò ut penè omnes juſto rebus ſuis per otium conſulendi tempore
„ exciderint. Vendere igitur bona ſua pauciſſimis licuit, & eorum qui ven-
„ didere pars multo maxima exiguo ac pene nullo pretio opulentos fundos
„ emptoribus addicere coacti ſunt; cum licitatorum iniquitas non modo
„ urgente venditorum neceſſitate ac periculo, ſed (quæ per tot bellorum
„ damna & devaſtationes forte invaluerat) nimis in anguſtum redactæ rei
„ pecuniariæ inopia & difficultate, aut ejus prætextu, ad infame lucrum
„ abuteretur. Vis habere ejuſmodi emptionis exemplum? Patrona Pobri-
„ nenſis eccleſiæ, matrona nobilis, jura ſua dotalia, pluribus talerorum mil-
„ libus æſtimata, trecentis florenis agrè vendidit. Chriſtophorus Oſtrovius
„ eques ſplendidus patrimonium pretii decies mille talerorum, tribus flore-
„ norum millibus, hoc eſt, ne decima quidem juſti pretii parte alienavit. Et
„ hic quidem in emptorem verecundum inciderat: alios enim quindecima,
„ vigeſima parte alios, multos denique nuda ſpe & promiſſo ſolvendi conten-
„ tos eſſe oportuit. Quod plures noſtrum coëgit bona noſtra amicorum po-
„ tius fidei committere. Sic diſtractis, aut potius diſſipatis vel in alienam
„ poteſtatem traditis bonis ſuis, patres familias cum miſerabili liberorum aut
„ cognatorum agmine patriis oris excedere oportuit. Pars in Sileſiam, mul-
„ tò major pars in Tranſylvaniam tetendit. Utrique damnorum per latro-
„ cinia acceptorum expertes non fuere. Sed qui Tranſylvaniam petebant
„ nondum deſtinatam itineris metam attigerant, cum à Cæſareo milite (oc-
„ cultis, uti fertur, indiciis ac ſtimulis è Polonia excitato) omnes viatico ſi-
„ mul ac bonis omnibus ſpoliati ſunt. Caſus hic, ſimulque cæptorum & im-
„ pendentium illic bellorum tempeſtas pleroſque in Poloniam reverſos, in
„ Pruſſiam noſtram adegit: cæteri obſtinato ad pericula animo inopes ac
„ ſeminudi tamen in Tranſylvaniam penetrarunt; ubi tot laborum, ærum-
„ narum, ac diſcriminum merces excepit eos peſtis ac pauperies. Ecquid

igitur

igitur miremur tot malorum ac periculorum horrore plurimos in eccleſiis “
noſtris à veritatis amore ac fide revulſos; cum longe magis mirandum ſit “
aliquos in ejus profeſſione conſtanter manſiſſe? Nec enim ſimplici aut ſo- “
litâ viâ præſens nos invaſit perſecutio: ſed ad extinguendum veri, quod no- “
bis affulſit, lumen advocavit ingenium ſuum Satanas, ut non tam mortis “
(qua ſæpe cito defungi poſſes) periculo, quam vitæ in miſerias longius pro- “
ductæ tormento atque ſupplicio, conſtantiam noſtram expugnaret. Nec “
iſtud quod memoras horrendi carminis fulmen, quo patriâ exturbati ſu- “
mus, ita nos perculit, ut is, qui paulo poſt novis ſubinde comitiorum ſan- “
ctionibus, extremus rigor additus crudeliſſimæ legi, ac ſævis deinceps “
decretorum exemplis exercitus eſt, qui nobis omnem amicorum uſum aut “
opem, omnem è patriâ auxilii ſpem abſtulit atque eripuit, dum in eos qui “
nobis ſuccurriſſe aut miſerias noſtras ſublevaſſe convicti fuerint, longe ſæ- “
viora quam in noſmetipſos exempla eduntur. Quippe noſtrorum quiſ- “
piam deprehenſus aut redux, ſi Romanenſium ſacris ſe adjungat, ilico re- “
ſtituitur in integrum, & bona ſua nullo negotio recipit. At ſi Catholicus “
aut Lutheranus complicitatis aut minimi nobiſcum commercii convinca- “
tur, culpam hanc inevitabili bonorum confiſcatione luit: nec remedio “
ulli locus eſt. Ita nobis unicum quod in amicorum fide ſupererat refugium “
ereptum eſt, & omnes quibuſcunque aliquid à nobis creditum fuit ad per- “
fidiam vel inviti adiguntur: nec inopiæ noſtræ ſuccurrere quiſquam im- “
pune poteſt aut ſinitur. Præterea noſtris omni undique anguſtiarum ge- “
nere coarctatis unica per apoſtaſiam, eaque latiſſima & facillima, è diffi- “
cultatibus evadendi via panditur. Ut hinc penitus omni ex parte obſtructo, “
illinc latè patefacto aditu, tanto plures in laqueos ſuos Satan impelleret, cui “
tantum hac tempeſtate in nos licere Domino placuit. Poſitâ ob oculos ejuſ- “
modi rerum noſtrarum difficultate, quis ultra cuiquam mortalium de an- “
guſtiis noſtris dubitandi locus relinquitur? Finge ſingulos exulum, cum pa- “
trios focos linquerent, recens inventis theſauris in ſubſidium viatici ditatos. “
Jam tot itinerum ſumptibus & expenſis, tot injuriarum damnis & jacturis “
conſumpti eſſent. Quid ſi perpendamus multos tanquam ex naufragio nu- “
dos ex patria exceſſiſſe: cæteros aut latrociniis, aut ſumptibus per tot annos “
erogandis, quæ in omnem caſum reſervaverant, amiſiſſe? Præcipuè cum “
nuſquam ſatis tutus fugientibus è patriâ receptus pateret, & incertis ſedi- “
bus vagos oborientia undique pericula & difficultates in loco conſiſtere “
non paterentur. Nunc quoque nos recens ab Holſatiâ, recentior è Sile- “
ſiâ, quanquam nondum ſatis exploratus metus percellit, cum utrobique “
noſtris migrandi neceſſitas imperari nuncietur: quod tamen Deus avertat, “
aut in melius vertat. Jamque adeò ſubvereri incipio, ne non tam nullæ “
eſſe anguſtiæ noſtræ quam adeò graves & nimiæ, ut ipſis ſuccurri ne- “
queat, exiſtimentur, præcipue cum nonnulli mille familias opis veſtræ “
indigas computent Sed calculus hic minus falleret, ſi omnes in quos “
legis mucro diſtrictus eſt Chriſtus & veritatis cauſâ pati voluiſſent. Cæ- “
terum quod dolendum eſt, plures quam vellemus patrum familias, ut “
aliena ope non indigerent, ſibi conſuluere, aut etiamnum nutant & in “

„ patria latent. Longe pauciores ſunt quos palam Chriſti jugum ſubire non „ piguit. Neque ii tamen intra Cruciburgenſis oppidi pomæria, aut eorum „ viciniam concluſi, ut Uratiſlavienſi judici, Calvini forte zelo ferventi, no„ti eſſe poſſent. Multi per aliqua tutiora Poloniæ ac Lithuaniæ loca per ul„ teriorem Sileſiam, Marchiam, Pruſſiam, Tranſylvaniam diffuſi. Qui„ dam in Holſatia atque Manheimii in Palatinatu recepti ſunt. Quibuſcum „ tamen omnibus, per tam longa locorum intervalla licet, mutua com„ mercia exercemus, noſque invicem, quà licet, ſubſidiis adjuvamus, &c. „ &c. In primam Servatoris concionem, quæ ſummam prædicationis „ Chriſti continet, cogitationes noſtras, quas tibi dedicavi & deſtinavi, „ primo quoque tempore mittam. Cæterum illud enixè peto & urgeo, ne „ quid ſub vero nomine meo, me vivo & inſcio, in lucem prodeat. Quod „ ſi quid forte aliquà eruperit, præſtat ut eorum quæ diſplicebunt odium „ & invidiam JULIUS CELSUS ſuſtineat. Vale amicorum optime, „ meque precibus tuis apud Dominum ſublevare ne deſine. Regiomonti in „ ipſo autumnali æquinoctio. 1663.

Poſtquam è patria velut naufragio cum ſuis nudus, exſpes enataverat, aſylum ſibi, & pauculis ex ſuis virtutis ac eruditionis ſuæ famâ apud illuſtriſſimum Electorem Brandenburgicum invenit, cui, ut & Principi Radivilio à conſiliis fuit. Ex honorariis, quæ inde redibant, quantum res illa pateretur, aliquot domi ſuæ familias aluit; ſuum defraudans genium, quo plures benignitate ſuâ ſublevaret, nec reſpiciens unici filii viduam, duoſque ex illa nepotes, quibus ſeptuagenarius, & jam jam moribundus, niſi Deus reſpiceret, præter meram eſuritionem quod legaret non habebat. Quemadmodum olim Cicero, cum Reipubl. libertatem deploratam, cuncta unius dominatu niti, nec ſuis conſiliis, aut forenſibus ſtudiis amplius locum eſſe videret, ſe totum ad Philoſophiam,cui adoleſcens multum temporis tribuerat,tanquam malorum portum retulit: ſic noſter Sarmaticæ eloquentiæ parens publicis negotiis, ac patria excuſſus ad Theologiam velut ſacram anchoram confugit. In ſe diſcedens, emeritiſque aulicarum curarum ſtipendiis, altius revocandæ in ſe ipſam menti defixus, ſecum fuit, ſecumque, ut dicitur, vixit; atque miſeriarum ſuarum acerbas cogitationes cogitationibus ſuis in primam Servatoris Chriſti concionem, & epiſtolas Apoſtolicas lenivit.

Sciolus quidam ad famæ aucupium compendiariam arbitratus viam, omnia, præſertim quæ captum ejus pituitoſum exſuperant, dente faſtidioſo admordere; neſcio quæ de ſcriptis Viri maximi, imprimis cogitationibus ejus deblateravit,contemptu quam reſponſo digniora. Ipſe author ſuam cauſam agit in *reſponſione* ad *notas amicas* A. Wiſowatii Pag. 205. *Huic*,inquit, *ſcripto noſtro titulum Cogitationum eo conſilio dedimus, ne quis lectorum putaret, nos in iis plenam, &c, cui nihil addi poſſet, ſacrorum librorum explicationem polliceri: Proinde iniquum eſt toties cenſuræ animadverſionem in nos extendi, quoties forte uſpiam, quod dici poterat, omiſimus*, &c. Unde liquido conſtat Authori ſcopum non fuiſſe, quæ à Crellio, Slichtingio, aliiſque enucleata ſunt, pertractare, atque falcem in alienam meſſem immittere; ſed quæ S.

Literas evolventi incidebant,chartis illeviſſe. Aliquando brevi gyro reconditos animi ſenſus coërcet, & ſuſpensâ legentis expectatione, intelligenda plura quam legenda tradit. Aliquando

Monte decurrens velut amnis, imbres
Quem ſuper notas aluere ripas,
Fervet, immenſuſque ruit profundo

ore, ea promens perſpicaciſſimo mentis genio tanquam numine afflatus, quæ nunquam aliorum cogitationes ſubierunt. Nam nec ab aliis tritam,nec aliis contrariam, ſed ſibi adinventam ac ſingularem viam paſſim tenet, quæ inter ſuperſtitioſæ,interque profanæ mentis voragines media,ad ſimplicis,ac nudæ Veritatis adyta, & Sapientiæ divinæ ſcaturigines ducit; ubi virtutes nativis coloribus, ac vitia è latebris protracta ante oculos exponit. Ut omnia in his Cogitationibus, præcipue ad poſteriores Apoſtolorum Epiſtolas, uberius tractata recenſere; ita ſilentio tranſire non poſſum, quod Antichriſtum, tempore Apoſtolorum una cum Eccleſia natum, poſt aurea illorum ſecula paulatim adoleſcentem, ab ipſis ejus incunabulis cum genio ſuo, & omnibus characteribus graphice depingat. Ubi Eccleſiaſticæ hiſtoriæ fundamenta ex amuſſim locata, invitant ſcriptorem partium ſtudio, ac præjudiciis defæcatum, ut authoris veſtigiis inſiſtens, eam ulterius extendat, & inchoatam ad hanc illius normam exædificet. Jam in prima Eccleſiæ, ut ita dicam, infantiâ Eccleſiaſticorum tumidum faſtum, ac profundam avaritiam notavit. Nec tantum in ejus, nondum temeratæ, virginitate Antichriſti veſtigia, ac cubilia ipſa ſagaciſſime odoratus eſt: ſed poſtquam Romano illi renunciatum eſt, ejus ſtirpem ita exectam doluit, ut plurima ejus germina paſſim inter Reformatos pullularent, qui ſe invalidos quidem, & macilentos, ſed germanos tamen Antichriſtos probarent; quibus aliena erga ſe tyrannis intolerabilis videbatur, cum tamen ſua in alios allubeſceret. Sic ut non tyrannis ipſa, ſed tyrannus diſplicuerit, cujus facta, olim plurimum deteſtata, mox ſedulo ipſi imitati ſunt; fluctus excitantes in ſimpulo, quos opulentus, & potens ille in Ægæo mari excitare ſolet. In *Reſponſione ſuâ ad ſcriptum Georgii Nemiricii*, ubi inveniendæ veræ Eccleſiæ modos, & judicio privato utendi neceſſitatem tradit, Reformationis quidem patrocinium ſuſcipit, & ſeceſſionem à corruptis Eccleſiis probat; ſed tamen cauſam adfert, quæ ejus curſum, velis remiſque incitatum, retardaverit: nempe præcipuas in orbe Chriſtiano gentes, Italos, Gallos, Hiſpanos, qui à ſervitute Antichriſti ad conſcientiarum libertatem adſpirabant, animadversâ inter ipſos Reformatos conſcientiarum oppreſſione, ſtitiſſe gradum, & retro regreſſos. Quod veterem, & opulentum Dominum, vetereſque abuſus in pacato ſtatu ſuo mallent tolerare, quam cum diſcrimine turbulentæ mutationis novos, eoſque egenos, ac famelicos dominos, cum iiſdem propemodum incommodis, ut ante, regnantes, obnoxiis cervicibus admittere.

Qui propter Veritatis amorem extorris, & egenus ætatem agebat, Veritatem humanis dogmatibus, ac placitis implicatam, ſedulo inveſtigavit; ejuſque ad normam Magiſtrorum ſuorum ſcita exigens, inter ſuos etiam infirmitatis humanæ documenta, nempe enatam errorum quorundam zizaniam in-

 venit.

venit. Hos errores ex animis ſuorum dum laborat evellere Vir magnus, cui divina benignitas nihil negavit, quam laudis tantæ capax, & virtutis ſeculum, magnam negotii & invidiæ vim jumento ſuo arceſſivit. Sæpe uſu venit iis, qui in dubia falſi caligine certam veritatis viam quærunt, ut nonnunquam ad errores, ſpecie Veritatis incruſtratos, exorbitent, quos primo intuitu animadvertere non vacavit. Eorum aſſeclæ, quibus fere magiſtrorum ſomnia pro Oraculis habentur, &

Nil intra eſt oleam, nil extra eſt in nuce duri,

hos animi errantis fœtus, vel abortus rollunt, amplexantur, colunt, cælumque terræ miſcerent potius, quam paterentur quicquam, olim receptum, quamvis erroris ſplendidi convictum, abrogari, & tanquam terminum, nulli cedentem, loco moveri. Qui purus putus eſt Papatus, & tamen inter omnes à Papatu ſegregatas ſectas fere obtinet. Author noſter cum recepta ſuis decreta, & dogmata ponderare, quam probare antiquius haberet, *Hyperaſpiſte*, & libro *de jure Chriſtiani Magiſtratus* (ubi dominationis, bellorum, ac ſuppliciorum capitalium jura tuetur) fratres ſuos in ſe concivit; quaſi non ſatis negotii faceſſeret Papatus, & Jeſuitica immanitas. Quibus tamen debemus, quod animum ejus confectâ ætate languentem exacuerunt, ut omnes ingenii vires colligeret, nervoſque pro veritate defendendâ intenderet, ad edendam *apologiam in tractatum de jure Chriſtiani Magiſtratus*, à Joachimo Stegmanno Juniore cerebroſo, & ſtomachoſo ſcripto ſuo oppugnatum; ejusque *vindicias contra objectiones D. Swikkeri*, atque *animadverſiones in libellum de qualitate regni Chriſti*. Qui quidem libri non triviali illa, jejunâ, ac ſterili; ſed maſculâ & frugiferâ eruditione refertiſſimi ſunt; illuſtri documento quantum differat mens rebus agendis, longoque uſu exercita, ab animis domi ſuæ ſitu ac pituitâ ſuâ ſemper marcentibus, quibus judicii acies hebeſcit. Niſi me fallit ratio, extremus ejus labor fuit *Religio vindicata à Calumniis Atheiſmi*. Ubi in procinctu ſtans, & conclamaturus mox vaſa ad demigrandum ex corporis ſui ergaſtulo, zelum, fidemque ſuam Deo, ac poſteritati teſtatam reliquit. Ex ſcriptis, quæ ſuperſunt, habemus adoleſcentiæ ſuæ flores, & ſenectutis effœtæ non vietos; ſeu non effœti ingenii maturos, ac uberes fructus; paucis exceptis, quæ politicorum negotiorum undis merſus, nonnunquam extudit. Sandius in Bibliothecâ Antitrinitariorum plurium, eximii etiam argumenti, facit mentionem, quorum fortaſſe quædam latitant apud amicos, ac fratres, ſed ad nos non pervenerunt.

Si cui forte curæ eſt, cujus Vir magnus fuerit figuræ, ac ſtaturæ, ſciat me illud juxta cum ignorantiſſimis habere compertum, qui cujus coloris fuerit nec novi, nec fando unquam accepi. Illud aliquoties audivi, quod viridem ac vegetam ſenectam degerit, ut qui, poſtquam annum ſeptuagenum expleviſſet, cataphractus ſine adminiculo ephippiorum equo inſiliret. Poſt epiſtolam ſecundam ad Theſſalonicenſes addit. 8 *Octobris, quo die ante biennium poſt adverſi prælii caſum è præſentiſſimo periculo ereptus ſum*. Annum hic neglexit adjungere, quod in autographis cogitationum ſuarum fere ſolebat: ſed, ex præcedentibus ac ſequentibus liquido colligi poteſt has cogitationes eſſe conſcriptas anno 1661. Unde conſtat ipſum arma geſſiſſe, & militiam toleraſſe, cum ageret annum ſexageſimum nonum. Quemadmodum firma corporis conſtitutio ad animum tranſire ſolet, mentem ſanam in corpore ſano, in moribundis membris ingenium vividum, acutiſſimum judicium, &, quod de Appio illo ſene olim dictum, intentum ſemper animum tanquam arcum habebat, ſine miſſione incumbens, imo immoriens chartis. Donec extremum ſpiritum efflaret, & occideret lux illa, mundum poſt fata illuſtratura, poſt varios caſus, ac tot diſcrimina rerum placidam tandem carpens quietem.

Sandius hæc de ipſo memorat. *Samuel Przipcovius de Przipſcowice eques Polonus obiit in Boruſſia, in exilio propter religionem, agens Conſiliarium Electoris Brandenburgici anno 1670. die 19 Junii, annos octuaginta circiter natus*. Inveni literas authoris ad D. Joannem Næranum datas, Regiomonti, pridie kalend. Februarii 1670, proculdubio poſtremas; ubi ſic inſit. *Non ita mihi feſſa, & inter graves curas ad octavum ſupra ſeptuageſimum annum producta ætas infregit memoriæ vires, quin probe meminerim quod ante paucos annos ingens à vobis, & grata recordatione recolendum beneficium acceperimus*, &c. In eadem epiſtola meminit novorum malorum capiti ſuo imminentium, niſi illa antevertere morte ſuâ datum fuiſſet. *Nobis*, inquit, *Sereniſſimus Elector* (nempe

pe Brandenburgicus) *invitus ſane, ſed obſtinato Ordinum Boruſſiæ impulſu, intra brevem triennii moram exilium indixit. Cujus edicti executio, quæ per Illuſtriſſimi Ducis Boguſlai Radzivili, Gubernatoris Pruſſiæ prudentiam aliquamdiu impediri potuit, per ſubitam ejus mortem, quam extremo exeuntis anni die obiit, prope certa & inevitabilis nobis imminet.* Denuo itaque vertendum ſolum, & exilium mutandum fuiſſet, niſi Deus virtutem ejus, emeritis præclaræ patientiæ ſtipendiis ſpectatam ſatis, & rude donatam, glorioſâ miſſione aſſeruiſſet cœlo. Meo igitur calculo anno ſalutis noſtræ 1670, & ætatis ſuæ ſeptuageſimo octavo *vixit, & quem dederat curſum fortuna peregit.*

Moribus ejus aſperſam miram quandam venuſtatem, ac comitatem fuiſſe accepi, quam omnibus obviam, majeſtatis mixturâ temperabat; ſic ut comitatem majeſtate, majeſtatem comitate condiret. Erat naturâ incitatior, & ad bilem pronior; ſed eam rationis fræno ita compeſcuit, ut in illo, ad animi moderationem ficto ac facto, naturæ videretur donum, quod virtutis exercitium fuit. In Apologeticis animadverſionibus ſuis, (ubi repudiatâ traditione ſolam S. Scripturam, ejuſque comitem ſanam rationem admittit tanquam regulas ac normas, ad quas omnes in orbe Chriſtiano controverſiæ quæſtiones exigantur) Joh. Amos. Comenium, canis titulo gloriantem, & maledicendi cacoëthe prurientem, venuſto quidem ſale fricavit, non tamen quibus dignus erat modis exornatum ac depexum dedit. Fratres ſuos, qui ſecum Socini ſigna ſequebantur, quam leni & tranquillo ſemper animo tulit, ac pertulit! Hi enim, qui doctrinam Chriſtianam à Juſtini Martyris ac Originis ſeculo, cum profana Philoſophia in Eccleſiam inveheretur, ad Ethnicismum prolapſam dolebant,

Stulti, dum vitant vitia, in contraria currunt,

& ne in illum ſcopulum impingant denuo, in aliud extremum vergentes, ad Judaiſmum plus æquo deflectunt. Regnum enim Chriſti æternum ac cœleſte intra breves terreni regiminis metas includunt; ac naturam ejus, in cœlo glorioſe viventis, in humanæ vilitatis ordinem redigunt. Adhæc reges, Magiſtratus, omnem imperii ſtatum, bella, ac capitalia ſupplicia, quibus repagulis eruptura in omnium perniciem impietas coercetur, è mundo exterminatum eunt, ut ex imaginoſis ſuis ideis non Platonicam, non Chriſtianam, ſed qualem nemo pedibus, aut oculis, aut cogitationibus ſuis unquam uſurpavit, ſibi confingant Rempublicam. Hos errores, qui miſeris inexpiabilem paſſim invidiam conflabant, ex animis illorum blandâ, ac ſollicitâ manu dum eruere ſudat, re ipſâ expertus eſt paſſim Theologorum mentibus innata quædam Papatus ſemina; ac proclivius eſſe ſpiritus ejus feroces, tumidos, & contumaces damnare, quam animo exuere. Quidam velut gigantes, ac terræ filii gladiatorio animo fratrem aggrediuntur, verum nullo alio operæ pretio, quam quod genuinum ſolido impreſſum fregerint. Qui hoſtiles ſæpius turmas, & infeſtos gladios intrepidus excepit, verborum velitationes infra iram ſuam putavit. Sine ſtomacho, & Eccleſiaſticâ bile, imo generoſitate plus quam Spartanâ inſulſos eorum ſarcaſmos, & amaræ mentis impotentiam concoxit. Quanquam virum omni elogio majorem, diris devotum, velut obtorto collo ad tribunal Chriſti, ſi Deo placet, damnandum trahant, nunquam de ſtatu mentis dejicitur; niſi quod exulceratas mentes mordaci veritate radat, ac ſuo ſibi gladio proterve inſultantes errores nonnunquam jugulet. Hoc agit ut Theologicâ phreneſi laborantes, ac, ut fit, in medicum injurios, argumentorum catapotiis, ex S. Scripturâ, & recta ratione depromptis, ad ſaniorem mentem adducat. Quæ animi modeſtia fuerit, ſcripta ejus, animi indicia, loquuntur; in quibus nuſquam inflata ſui fiducia oſtentatur, ſed ſuſpenſa, ac circumſpecta proprii judicii diffidentia elucet verecunde.

Sed non æque fortaſſe fidem ſuam commendabit, utpote non probatam in vulgus, nec publici ſaporis, affinis illi ſectæ, quæ jam dudum olim ſulphur Allobrogicum, aut fulmen Jovis Vaticani. Sed ſi quid erravit in abditis religionis arcanis, captum noſtrum fugientibus, in quibus proclivis eſt lapſus, quæque magis ingenii acumine, quam animi virtute expediri ſolent; & bene an male intellecta, aut ignorata, meliores aut deteriores non reddunt Chriſtianos; non contumax eſt error, ſua placita mordicus tenens, aut aliis violenter obtrudens. Non ita, fateor, opiniones omnes, à teneris unguiculis imbutas, exuit, ut profecerit ad illud, ſolis Remonſtrantibus peculiare, ſapientiæ compendium; & omnibus obvium, ſed nunc humanis decretis ac placitis

 involu-

involutum, myſterium, ἐπέχειν. non illud ſcilicet ἐφεκτικῶν Philoſophorum, Pyrrhoniorum, & Academicorum, qui, eo quod ad errorem lubricum & pronum ſit humanum ingenium, nihil affirmabant, nihil veri comprehendi poſſe urgebant. Sed modeſtum hæſitandi genus, quicquid definiendi temeritas audet, ad verbi divini lydium lapidem explorans, & exactâ rationis trutinâ penſans; recepta vulgo dogmata tanquam periculoſæ plenum opus aleæ tractans, ac per uſitatas credendi formulas incedens, velut *per ignes ſuppoſitos cineri doloſo.* Nam ut olim ſeculi ſui lumen Scaliger,

Neſcire velle, quæ Magiſter optimus
Docere non vult, erudita inſcitia eſt.

Aut ut maximus Grotius.

Neſcire quædam magna pars Sapientiæ eſt.

Si Vir ſummus fidem ſuam, quæ inerti, & otioſâ contemplatione conſtat, non tutatur ſatis, heroicam certe, & excelſam illam, quæ in actione tota conſiſtit, Deo, ac hominibus probat. Si in arduis myſteriis de Filio Dei ea non capit, quæ omnes fatentur captum ſuperare, certe pro illo Dei Filio non refugit duriſſima quæque ſubire, qui patriâ, & luculentis patrimoniis, cunctiſque vitæ præſidiis in præſentiſſimam egeſtatem exturbatus, miſerrime vixit, ne viveret impius, conſcientiæ ſuæ apoſtata, mancipium Papæ. Qui Chriſtum nudus ſequi maluit, quam Attalicis conditionibus, honore, gratiâ florens, amicitiam cum Papa ex ſordido obſequio odio ejus ex veritate præferre. Certe ejuſmodi fides tot damnis teſtata, tot malis explorata; hæc, inquam, deditiſſimæ voluntatis devotio in iis, quæ in amore, & obſequio ſumma, ac maxime ardua ſunt, quamvis aliquâ craſſiore, innoxiâ tamen mentis nebulâ infuſcata, non poteſt illi Dei Filio non eſſe gratiſſima. Nam nemo unquam ardentis fidei documentum in illuſtriori poſitum monumento conſpexit. Nemo fortaſſis poſt D. Chriſtum & Apoſtolos ad tam ſublime fidei culmen enixus eſt, ubi, nullum Virtutis ſuæ præmium præſens, aut propinquum, ſpes nulla affulgebat; & quanto facilior erat aditus ad honores, ac illecebras mundi, tanto difficilior ad calamitoſam virtutem via fuit. Quidam gloriæ quadam ſiti velut æſtro perciti, æterni & memorabilis nominis lenocinio diſcrimina ac mala ultro provocarunt. Quoſdam opes, potentia, & profuſus partium ſuarum favor invitarunt ad cauſam Dei tuendam, quorum fidei non defuerunt præſidia, quibus poterat ſublevari. Noſter terræ odium inambulabat, velut piaculare caput diris omnibus devovendum; ejectus Boruſſiâ nuſquam tutos lares, ubique famem expectabat; fratribus ſuis, qui, etiamſi non tam alte cecidiſſent, in eodem ærumnarum luto hærebant, parum benignis utebatur. Ergo fides ejus ſyncera, nullo terreno ſuffulta ſolatio, cum nihil ſibi quod ſperaret in terris eſſet reliquum, pia ſuſpiria & caſta vota ſurſum vibrans, ſpem puram nulla mundi ratione oblimatam, in cœlum, unicum ſibi aſylum, ſubvexit. Sic animoſa virtus terris undique excluſa, in cœlum evolavit, atque in Deo acquievit placide. Sic ſpectatiſſima ejus fides intaminatis fulget honoribus, cui nulla humanæ ſpei mixtura quicquam delibavit.

Quidam tumente ſtylo, à mortalitatis captu alieno, paratragædiantes voluerunt ipſam Virtutem ſui eſſe pretium. Verum egena, & ærumnoſa virtus, proprio ſuo ſtipendio militans, nec alia laborum, damnorum, ac periculorum habens præmia, quam bonæ conſcientiæ fructum, cum ingruentibus undique malis infeſtetur, plurimo defectu laborans, juſtæ felicitatis numeros explere nequit. Unico, ſed amaro, ac acerbo, ita me Deus amat, ſolatio gaudere potuit, quod nempe invidia, odium & factioſa malorum conſpiratio ampliſſimum Virtuti tribuant teſtimonium, cui nullum par eſſe præconium poſſit. Sed ſi forte exiſtimatio ejus ſanctiſſima fuerit pauculis (rari quippe boni) ad quos ejus fama promanarat, dum ipſe cum aſſiduis afflictionibus luctaretur domi, næ illud gaudium, ille riſus mere Sardonius fuit.

Cum Virtutem præſentem oderint, ſublatam ex oculis quærant invidi, forſan ſepultam illam, nec amplius fulgore ſuo invidiam laceſſentem, deſervente paulatim partium ſtudio, poſteritas æſtimare diſcet, & admirabitur excelſas animi & ingenii dotes. Verum ſi ab inoleta mortalium iniquitate æquius poſteritatis judicium ſperare non datur, ſane, quem ſuſpexit, Deus, qui nunquam creditoribus decoxit, ſempiternâ eum felicitate cumulabit, & illuſtrabit nunquam deflorandâ gloriâ.

Elenchus

Elenchus operum
SAMUELIS PRZIPCOVII
Tam Editorum quam Poſthumorum.

COgitationes Sacræ ad initium Matthæi & Epiſtolas Apoſtolicas.

Diſſertatio de Pace & Concordia Eccleſiæ, antehac edita ſub nomine Irenæi Philalethi.

Apologeticon adverſus Satyram Viri Clariſſimi Danielis Heinſii, cui titulus, Cras credo hodie nihil.

Panegyricus Sereniſſimo & Potentiſſimo Principi ac Domino Vladiſlao Sigiſmundo Regi Poloniæ & Sueciæ dicatus.

Vita Fauſti Socini Senenſis.

Diſſertatio Fauſti Socini operibus præmittenda.

Judicium de libello Ordinibus Regni Poloniæ à Patre Nicolao Cichovio Soc. Jeſu oblato.

Apologia afflictæ innocentiæ ad Ser. Electorem Brandenburgicum.

Hyperaſpiſtes ſeu Defenſio Apologiæ, ab afflictis nuper in Polonia & extorribus Eccleſiis in Pruſſia periclitantibus Sereniſſimo ac Potentiſſimo Principi ac Domino D. Frederico Wilhelmo Electori Brandenburgico oblatæ, & Illuſtriſſimis Ducatus Pruſſiæ Ordinibus traditæ anno Domini 1666.

Animadverſiones Apologeticæ in aculeatum Joannis Amoſi Comenii adverſus Eccleſias Chriſti recens in Polonia afflictas libellum, occaſione Irenici Irenicorum ab Anonymo propoſiti refellendi in lucem emiſſum.

Reſponſio ad Scriptum Illuſtris ac Magnifici Domini Georgii Nemiricii Succamerarii Kiovienſis, quo, cum ipſe ad Sacra Græcanicæ Eccleſiæ tranſiiſſet, cunctos in Regno Poloniæ & Magno Ducatu Lituaniæ à Religione Romana diſſidentibus hortatur ut ſe in gremiun Eccleſiæ Orientalis recipiant. E Polonica lingua in Latinam converſa.

Demonſtratio quod neque Pater Domini Noſtri Jeſu Chriſti per metaphoram Pater, neque Filius ejus unigenitus per eandem metaphoram Filius dici queat aut debeat.

Religio vindicata à calumniis Atheiſmi, contra Epiſtolam F. M.

Animadverſiones in libellum cui titulus, de Qualitate Regni Domini noſtri Jeſu Chriſti, ubi inquiritur, an Chriſtiano, ſive Regni ejus ſubdito, terrenæ dominationes conveniant.

De Jure Chriſtiani Magiſtratus & Privatorum in belli paciſque negotiis.

Apologia prolixior Tractatus de jure Chriſtiani Magiſtratus.

Vindiciæ Tractatus de Magiſtratu contra objectiones Danielis Zwickeri.

IN

IN COGITATIONES
Ad initium Euangelii Matthæi,
P R Æ F A T I O.

Reverendo & omni laudis genere eminentiſſimo Viro Doctiſſimo Joanni Nærano Eccleſiæ apud Veteraquinates Paſtori Vigilantiſſimo Amico plurimùm obſervando.

MEntem Legum Supremi Legiſlatoris ac Domini noſtri, quarum tibi promiſſam Explanationem affero; an ipſe probè aſſecutus fuerim, eſt quod commovear animo, rerum ſimul magnitudinem & tenuitatem noſtram expendente. Sanè ut aſſequerer, & quod ſentio liberè expromerem, ſedulam dedi operam. Sicubi tamen per ſalebras ceſpitatum eſt; quia procul ab omni obſtinatione abeſſe mihi propoſitum eſt, apud æquum Judicem & Lectores veniam non deſpero. Non adeò trita eſt ambulantium veſtigiis via quâ inceſſimus. Quia hucuſque vulgò Chriſtianus orbis magis in eam curam incubuit; ut perſonarum divinarum naturam, quam voluntatem plene cognoſceret. Quaſi juris & legum divinarum ignorantia, excuſare poſſit eos qui de rebus per ſe abſtruſis nec ullo oraculo clare revelatis, fortiter opinari malunt, quàm præcepta & officia, quæ Chriſtus Chriſtianis diſertiſſimè explicuit, diſcere aut exequi. Quid clarius & apertius eſt, Regiâ illa Lege fraternæ charitatis quàm Chriſtus & Apoſtoli toties inculcarunt? Non capiunt tamen illam; qui abditiſſima divinæ eſſentiæ myſteria capere ſibi videntur, & ſcrutari audent, tot anathematiſmus, condemnationibus, maledictis, perſecutionibus, exiliis, ſuppliciis, ferro denique & flammis, in eos, qui Jeſum credebant eſſe Chriſtum, crudeliſſimè graſſantes. At in ea, quæ liquido patefacta non ſunt, quam temere, quàm profanâ & (ut dicam quod res eſt) ſacrilegâ curioſitate involant & irrumpunt? Utinam ab iſtis altis ſpeculationibus & frigidiſſimis doctrinarum tenebris ad primævas illas veræ & ſolidæ ſanctitatis meditationes poſtliminio redeat Chriſtianiſmus! Non igitur oleum & operam perdere videri poſſumus, qui, omiſſis Gnoſticæ jactantiæ curis, doctrinæ ſecundum pietatem nervos conſectamur; ut non dictis, ſed factis, non aſſentatione, ſed obſequio, (quod Chriſtus bene vertat) Deo placere contendamus. Vale, & labore noſtro benignius ſuſcepto Julii Celſi nomen de tabulis tuis expunge.

Tui obſervantiſſimus

JULIUS CELSUS.

COGITATIONES
AD INITIUM
EVANGELII MATTHÆI.
CAPUT I.

VErſ. I. Duæ generationes *Filii* Dei deſcribuntur in *S. Literis*, quarum altera eſt *ſecundum Carnem*, perquam Humanam naturam, imbecillam & mortalem; altera eſt *ſecundum Spiritum Sanctitatis* ex reſurrectione mortuorum, per quam Divinam naturam potentem & immortalem conſecutus eſt, factus *Filius Dei* in potentia *Act.* XIII. 33. *Rom*: I. 3. 4. Quantum poſterior, tam natura quam generatio, quod priori ſucceſſerit, præterquam quod hoc res ipſa indicat, diſcimus ex loco. 2 *Cor.* V. *verſ.* 16. Harum generationum priorem hoc loco deſcribit Evangeliſta, per quam *Filius Dei Jeſus* natus fuit ex ſemine Davidis. Idcirco eum vocat ſtatim Filium Davidis. Atque ut oſtenderet eundem eſſe ſemen illud Abrahæ promiſſum *Gal*: III. 16. vocat eundem Filium Abrahæ, & per generationes ſibi continuè ſuccedentes, genus ipſius deducit.

Quæ generationum ſeries ut commodius memoria comprehendi, & retineri poſſet, dividit eam in tres teſſaradecades, quarum prima fuit ab Abrahamo uſque ad Davidem, antequam populus Dei regnum in terris ſtabile haberet: Altera regnum iſtud in Davide & in poſteris ejus, uſque ad cladem Babylonicam, continet. Tertia à Babylonica clade intervallum uſque ad Meſſiam Regem populi Dei natum comprehendit. Cujus regnum non ex hoc mundo terrenum, ſed cæleſte ac divinum eſſe debuit. Ut autem ratio iſta teſſaradecadum ſibi conſtaret, neceſſe viſum eſt Matthæo, ut aliquos generationum gradus alicubi omitteret: quoſdam in earum ſerie filios vocando eorum patrum, quorum aut nepotes, aut etiam remotiores poſteri fuere: ut facit *verſ.* 8. 9. & 12 13. eodem loquendi more, quo Chriſtum Davidis & Abrahami Filium vocat, quamvis tot intermediis gradibus ab iis diſtantem. Illud quoque in iſta generationum ſerie obſervandum eſt, Matthæum de induſtria mulierum quarundam mentionem facere, quæ vel alienigenæ, ut Rahab & Ruth; aut alicujus criminis infamia male audiebant: qualis fuit Thamar inceſti, Bethſabee adulterii, ipſa quoque Rahab ſcortationis rea. Feciſſe id videtur, ut oſtenderet eum, cujus generationum ſeriem connexuit, non alienis tantum à populo Dei gentibus, ſed ipſis quoque peccatoribus, verum pœnitentibus & converſis, aditum ad gratiam Dei patentem fuiſſe apertum. Nec Deum eſſe Proſopolepten (*Act.* X. *verſ.* 34.) ſed in omni gente, in omni hominum ordine & ſtatu, etiamſi quis olim inter peccatores numeratus fuerit, omnes qui timent eum, & ad eum toto pectŏre convertuntur, ac faciunt juſtitiam, acceptos illi eſſe, ita ut eos ſæpe eminentiſſimi ſtatus excellentia extollere dignetur. Nec enim mediocre dignitatis genus eſt inter majores & progenitores Chriſti cenſeri.

Verſ. 11. & *ſeqq.* Generatio Chriſti deſcribitur, in qua narranda unicus Evangeliſtæ ſcopus fuiſſe videtur, oſtendere Chriſtum non ex ſemine *Joſephi*, ſed ex virtute *S. Sancti* in utero intactæ virginis eſſe conceptum: quod vel ex ultimo verſu patet, in quo dicitur Joſephum non cognoviſſe Mariam, donec peperiſſet filium. Unde nullo modo concludi poteſt, illum poſt partum uxorem ſuam cognoviſſe. Vocula enim *donec* apud Latinos, ſicut & vocula ἕως οὗ apud Græcos, non ſemper reſpiciunt ea, quæ à parte quoque poſt (ut Scholaſtici loquuntur) fiunt: ſed ſæpe ea tantum, quæ à parte ante. Ut ſi quis dicat, ambulabo donec perveniam quo tendo, aut incumbam ſtudiis donec hoc aut illud didicerŏ. Particula *donec* non reſpicit ea quæ facturus ſit is, qui ita loquitur, poſtquam pervenerit quo vult, aut didicerit quod vult: ſed tantum ea quæ facturus ſit antequam perveniat, aut didicerit. Fieri enim poteſt, imo plerumque fit, ut iſti qui ambulant donec pervenerint quo tendunt, ambulare ulterius non deſinant, & qui incubuerunt ſtudiis donec aliquid didicerint, incumbere iis non ceſſent, quamdiu vivant, quò plura addiſcant. Ita dum Matthæus ait Joſephum abſtinuiſſe à contactu uxoris ſuæ donec peperiſſet, non infert ullo modo hanc conſequentiam, eundem poſt partum non abſtinuiſſe: Sed tantum id quod ex partu natum eſt, ex Joſephi ſemine conceptum non eſſe, quod unum ſibi Mathæus propoſuerat. Cui ſi perpetuam quoque Beatæ Virginis caſtitatem (quam nos nullo modo in dubium vocamus, nec ex vi iſtius loci vocari poſſe putamus) hoc loco deſcribere conſilium fuiſſet, longe aliter locutus fuiſſet.

Atque hic eſt locus propter quem olim Joſephitæ, ſeu veri Ebionitæ, Matthæi Evangelium rejecerunt, quia errorem eorum nimis manifeſte refellit; quemadmodum iidem Paulinas Epiſtolas, quæ Legis jugo gentes ſolvebant, rejecerunt, quod ipſi gentibus imponere contendebant. Quam Sacrorum Codicum injuriam Euſebius Orthodoxis Symboli Apoſtolici confeſſoribus per capitalem calumniam tribuit, poſteaquam eoſdem prius in Ebionæorum cenſum mendaci agnomine retuliſſet.

Verſ. 18. Si Spiritus Sancti eſt ſeparata à Deo Patre perſona, cum hoc verſu B. Virgo Maria dicatur fuiſſe gravida ex Spiritu Sancto, & *verſ.* 20. illud quod in Maria fuit conceptum aut γεννηθὲν genitum ſeu factum h. e. fœtus ille dicatur fuiſſe ex Spiritu Sancti non jam Deus Pater, ſed Spiritus Sanctus erit Pater Domini noſtri JeſuChriſti. Quod falſum & abſurdum eſſe nemo non videt.

Verſ. 19. Vox *Juſti* (ſicut & conjugatum ejus juſtitiam facientis) in S. Literis non ſignificat meritas pœnas à nocentibus exigentem, ſed potius non exigentem, clementem & miſericordem; nec ſui juris tenacem, aut illud perſequentem, ſed potius de eo multum remittentem. Quod autem Juſtitiæ vulgo dicitur proprium, ſuum cuique tribuere, ſi verba iſta ad præmia & pænas referantur, non videtur talis Juſtitia ad privatas, ſed ad publicas perſonas pertinere, cum poteſtatem quandam & jus pænarum exigendarum, præmiorumvè conferendorum ſupponat. Quamvis alio ſenſu privati quoque homines ſuum cuique tribuere dici poſſint, quando debitum cuique honorem aut officium reddunt. Sed ex uſu & more loquendi Sacræ Scripturæ plerum-

que pietatem ſanctimoniam & integritatem vitæ ſignificat.

Verſ. 20. Specimen Providentiæ Dei in eo cernitur, quod conſilia & cogitationes piorum, quoties in aliquo errore verſantur, variis modis interdum & miraculoſis flectere ac dirigere nôrit, ne in pravum exorbitent. Quæ res nos in precibus vigilantes, cautos, & regimini Dei, quod in nobis gubernandis exerit, obſequentes ac morigeros reddere debet.

Verſ. 23. A Patre D. noſtri Jeſu Chriſti ſumit originem omnis cognatio in cœlo & in terra *Eph:* III. *verſ.* 15. Sed præcipue per Dominum noſtrum Deus omnibus nobis arctè conjunctus eſt, ita ut per ipſum Deus nobiſcum eſſe, h. e. cum omnibus fidelibus, optimo jure dicatur. Non quod Deus in uterum Mariæ deſcenderit, ſed quod illud Sanctum (*Luc.* 1. *verſ.* 35.) opera Spiritus Sancti in utero virginis conceptum, & divino modo natum, ideoque proprie dicti atque unigeniti Filii Dei nomen adeptum, ac in forma Dei in terris verſatum, quod mox ex reſurrectione mortuorum perfectiſſimo modo Filius Dei in potentia & Deus ſupra omnia exaltatus evaſit, quod (inquam) hic Filius Dei unigenitus ſit, caput populi ſui & ſponſus Eccleſiæ Dei, ipſi ubique & in omnibus præſens, quem non pudet ſuos fratrum nomine appellare.

Verſ. 25. Primogeniti vox, non refertur hoc loco ad poſtgenitos, ſed abſolute ponitur pro eo ante quem nemo natus eſt, ſeu qui primus uterum matris ſuæ aperuit. Talis autem primogenitus maſculus, ſecundum Legem Moſis, ſacer erat Domino ac redimebatur pari turturum aut columbarum. *Luc.* II. *verſ.* 23. Ideo dicitur ἄρσεν διανοῖγον μήτραν, id eſt, maſculus aperiens uterum :. quod dici non poterat niſi de primogenito. Sed talis primogenitus æque dicebatur primogenitus & ſanctus erat Domino, quamvis nullos poſt ſe genitos fratres haberet, atque alii qui in ſerie plurium fratrum primi erant.

CAPUT II.

NOn omnes ab ineunte ætate parem habent ad virtutem & probitatem aditum ac propenſionem. At nemo tamen cum improbitate naſcitur, nemo in lucem prodit, cui ad virtutem & pietatem præcluſus ſit aditus, ſi ea quam cunctis Deus indulſit, animi libertate uti velit, & niſi ad inſitum illud rationis lumen, quod verum bonum clare oſtendit, in gratiam boni apparentis, oculos ultro claudat. Ut enim in bona & ad virtutem apta corporis diſpoſitione libertati ad prava deflectere; ita & in propenſo ad vitia corpore eidem libertati, rectum iter capeſſere, ſemper integrum eſt. Præterea ut nulla eſt tam bona indoles, aut tam purum judicii lumen, quin culpa aut ignavia ſingulorum hominum non difficulter obnubilari poſſit; ita nullum tam deploratum ingenium, quin rationis & conſcientiæ lumine oborientes in virtutis curriculo tenebras ſuas diſpellere poſſit. Proinde illud certo ſciendum atque tenendum eſt (quicquid garriant ii qui affectatæ potius humilitatis adulatione, quàm veræ pietatis obſequio Supremum Numen demereri contendunt) ſingulos mortalium fabros eſſe ſuæ fortunæ. Non quod eas vires habeat humana fragilitas, quibus ad verum bonum eniti poſſit, quales ipſi ad malum capeſſendum non deſunt; ſed quia imbecillas licet ac tenues conatus divinum nunquam deſtituit auxilium, quod ſemper præſto eſt, & in occurſum fertur erigentis ſeſe ac ſurſum reſpectantis animi noſtri ſtudiis ac deſideriis. Nec quenquam deſtituere ſolet, niſi ſe prius ipſe deſerat. Ita ut nemo in Deum conferre poſſit exitii ſui cauſam, quod ſua ſibi quiſque culpa accerſit. Ordinarium porro Dei auxilium quod ferre ſolet implorantibus, eſt fidei noſtræ excitatio primum, mox ſuſtentatio; quæ ſi in mentibus noſtris ſemel radices agat, difficillima quæque ſuperare, atque adeo mirabilia patrare poteſt. Sed ut in excitanda, ita & in ſuſtentanda quoque iſta in nobis fide, Deus ejuſmodi mediis & rationibus utitur, quæ non omnibus abſque delectu æquè prodeſſe poſſunt. Verum ea quæ nobis credenda ſunt, eo temperamento menti atque oculis noſtris objicit, ut nemo quidem mortalium cogi poſſit ad aſſenſum, ſed tamen è probis pectoribus longe facilius recipi ſoleant, quam ab iis qui culpa ſua improbi evaſere, & moribus ac vitiis ſuis, fidei ſuæ impedimenta objecêre. Recte igitur à Chriſto dictum, Regnum Dei non advenire, ut ita dicam, obſervabiliter, h. e. ita palam & aperte, ut ab omnibus animadverti & obſervari poſſit; nec tamen adeò clam & occulte, quin à probis mentibus animadverti queat. Chriſti adventum non omnibus patuiſſe, nec ab omnibus animadverſum, eventus ipſe, atque in primis Judaicæ gentis incredulitas oſtendit. Ejus rei culpa penes eos ipſos eſt, cum Deus oculis ipſorum tam clara adventus ejus documenta objecerit, ut niſi eos culpa & pravitate ſua clauſiſſent, adventum Meſſiæ ſui non cernere non potuerint. Primum eos tot Prophetarum prædictionibus tantæ fælicitatis venturæ admonuit, adeò ut ne locus quidem, ubi Meſſias naſciturus erat, ipſis eſſet ignotus, *Math.* II. *verſ.* 5. 6. Deinde tempus ipſum nati Meſſiæ publico & illuſtri Magorum teſtimonio, ad quod rex Herodes ipſe cum tota Hieroſolyma, atque omnes inprimis Sacerdotes & Legis Doctores contremuerunt, itemque novæ ſtellæ apparitione declaravit & patefecit, ne cuiquam occultum aut ignotum eſſe poſſet. Denique ne in animis hominum ejus rei memoria, tantiſper dum recens natus rex adoleſcit, exoleſcere poſſet, immani cæde infantium & crudeliſſimi regis ſævitiâ tempus nativitatis hujus inſigne ac memorabile eſſe voluit. Quibus indiciis acceſſere poſtea adventus Joannis, ejuſque Baptiſmus, & hominis illius non ſine miraculo nati, non ſine ſumma fidei & auctoritatis apud populum Judaicum exiſtimatione in terris verſati, irrefragabile teſtimonium. Mox ipſius Chriſti doctrina cæleſtis, vita ſancta, edita ab eo tot miracula, & illud omnium maximum, quod poſt innocentem ſanguinem effuſum, tertia die ſuſcitatus glorioſe mortem vicerit, Divinamque naturam, & eorum quæ Dei nomine promiſit largiendorum poteſtatem adeptus, eam effuſione donorum cæleſtium, ac tot diſcipulorum ſuorum in nomine ſuo patratis miraculis exeruerit, ac totum penè orbem ad cultum unius Dei Iſraëlis converterit. Hæc inquam omnia ſatis certa & palpabilia fuere adventus Chriſti documenta, quibus à Deo vix addi potuit manifeſtius indicium abſque illata quadam impotentius extortæ fidei violentia. Nihil igitur habent Judæi quod ſe à Deo rejectos querantur, qui tam clara & evidentia beneficentiæ divinæ erga ſe documenta ſpreverint atque rejecerint.

Ver: 1. Magos iſtos quamobrem reges fuiſſe putemus cauſam cum pleriſque aliis non reperio. Occuparant olim in Perſide regnum Magi, ſed eo dejecti ſunt. Neque convenit regibus ejuſmodi per aliena regna diſcurſatio. Privatos magis decet & ſapientiæ ſtudioſos iſta ex contemplatione ſyderum exorta curioſitas. Porro nec ſola iſta ſtella duce, ſed per divinam quoque revelationem χρηματισθέντες κατ' ὄναρ, de nativitate Regis Judæorum, cujus ſignum ſtella iſta fuit, certiores facti videntur.

Ver: 9. Apparet ſtellam iſtam novam, quæ notabili diſcrimine ab aliis diſtinguebatur, ut facile ab aliis dignoſci poſſit, aut ſeſe ſupra infantis *Jeſu*

hoſpitium

hoſpitium demiſiſſe, aut jactis in ejus tectum radiis eum veluti digito Magis oſtendiſſe.

Ver: 11. Mira Dei providentia, qua effectum ut iſta Magorum liberalitas non modo recens nato Chriſto eſſet honori, ſed uſui quoque Mariæ & Joſepho, quorum paupertas abſque hoc opportuno quod Magi attulere ſubſidio peregrinationi Ægyptiacæ forſitan non ſuffeciſſet.

Ver: 16. Duo præcipue in hoc Capite extant Providentiæ Dei ſpecimina 1. Pervigil ac perpetua cura eorum quos patrocinio ſuo protegendos ſuſcepit in avertendis periculis, quæ ſæpe ignorantibus imminent. Non ſuſpicabatur Joſephus & Maria imminere ullum recens nato puero ab Herode periculum. Avertit illud Deus primum per monitos miraculosè Magos, ne redirent ad Herodem; deinde per monitum Joſephum, ut fugerent in Ægyptum. Præterea in procuranda opportuna ratione qua neceſſarios ſumptus ſuos ſublevarent. Magorum enim dona ſuppeditarunt opportunum Chriſto in Ægyptum fugienti viaticum. 2. Mirabilis ſapientia & potentia in eludendis regum & principum conſiliis atque propoſitis, voluntati ſuæ repugnantibus, qualis eluxit in Herode decepto.

Ver: 22. Quamvis ex narratione *Lucæ* conſtet *Cap.* 11. *verſ.* 4. Joſephum & Mariam ante natum Chriſtum Nazarethi in Galilæa vixiſſe atque inde Bethlehemum veniſſe; tamen fieri poteſt, Joſephum, accepto per Angelum nuncio nihil ab Herode timendum, conſtituiſſe in Judæam potius, ad habitandum inter agnatos & propinquos, quam in Galilæam reverti. Quod conſilium poſtea mutavit, cum intellexiſſet filium Herodis in Judæa regnare; & in locum ſibi præterita habitatione notum redire ex Ægypto maluit.

CAPUT III.

NOn ſatis erat Deo nativitatem *Meſſiæ* prædixiſſe, ſigniſque & circumſtantiis certis eventuram deſignaſſe, eiſque impletis fidem priſcorum vaticiniorum exolviſſe, præterea eandem nativitatem apparitione novæ ſtellæ, Magorum adventu, Herodis regis ac totius Hieroſolymæ trepidatione, denique infanticidii immanitate inſignem ac celebrem feciſſe. Deerat adhuc ut per adventum Joannis, & hominis populo Judaico acceptiſſimi teſtimonium, illud ipſum tempus quo prædicare Chriſtus Evangelium cæpit, quaſi digito oſtenderetur. Teſtatus eſt enim ſæpius Joannes ſuccedere ſibi proxime miſſum à Deo, ſed longe dignitate præcellentiorem Legatum, ipſum Dei Filium, non modo abundantiori Spiritus divini copia inundatum, ſed patrandorum miraculorum poteſtate, doctrinæ cæleſtis excellentiâ & omni genere præſtantiæ ſeſe longe ſuperiorem. Quid à Deo populus hic refractarius amplius requirere potuit, quod ad excitandum & admonendum ipſum venientis cælitus regni ac Regis cæleſtis pertineret? Venit autem Joannes horrido cultu, vita auſterâ, habitatione ſolitaria, oculos in ſe omnium convertens, quia eum à populo, qui externis ejuſmodi ſignis potiſſimum ducitur, pro vero Propheta recipi & vulgo magnam autoritatem acquirere, pertinebat ad conſilium Dei. Gravius enim futurum erat teſtimonium à teſte probatæ fidei & auctoritatis profectum.

Ver: 6. Quia vero Chriſtus adventurus erat, ut deſtrueret opera diaboli h. e. peccata, ideo præcurſor quoque ejus, à peccatis ſibi homines ſumpſit dehortandos, dum eorum pænitentiam inculcaret. In qua prædicatione & hortatu non obſcura inerat ſpes & quaſi promiſſio præteritorum peccatorum remiſſionis, ſi modo in futurum ab iis abſtineretur & fructus digni pænitentiâ ederentur. Ipſa quoque ablutio per baptiſmum, ſordium peccati, & quaſi reatus ſublationem deſignabat, atque adumbrabat, ea tamen conditione, quam *Joannes verſ.* 8. tangit, *Si ederetur fructus dignus pænitentia*, quam ſinguli baptizati, per externam illam ſordium ablutionem pollicebantur & adumbrabant. Videbantur enim promittere ſeſe maculas vitæ ſuæ in poſterum perinde abluere velle, atque aqua merſi corporis maculas ablui ſolent. Porro Judaicæ genti nihil magis ad veram pænitentiam & vitæ emendationem obſtabat, quam quod eos inflaret electi quondam à Deo populi nobilitas, quemadmodum ignava pleiumque poſteritas, poſito virtutis conatu, in majorum gloria & meritis recumbere ſolet. Hanc igitur arrogantiam ipſis Joannes excutit. *verſ.* 9. admonens eos imminentis judicii divini, quo benedictiones poſteritati Abrahami promiſſæ, à corporalibus poſteris, ad ſpirituales transferri debebant. Ejuſque rei tempus jamjam imminere *verſ.* 10. præmonet, dum ait, *Securim jam eſſe appoſitam radicibus earum arborum quæ fructum bonum non faciunt.* Non ſatis igitur eſſe Judæis quod ſecundum carnem patrem habeant Abrahamum, niſi eundem quoque ſecundum ſpiritum patrem habeant, fidem ejus & fidei fructus exerentes ac proferentes; quod niſi faciant cito exſcindendos & in ignem abjiciendos eſſe.

Ver: 11. Teſtimonium deinde perhibet Joannes de Chriſto, cujus erat præcurſor, eum ſecum comparans, & ſeſe multo excellentiorem eum fore prænuncians. Nimirum quanto excellentior, imo vero potentior & efficacior eſt baptiſmus Spiritus Sancti & illius ignis cæleſtis, qui ipſe per ſe homines vere ſanctos & ſpirituales efficit, Baptiſmo aquæ, qui ſolas corporis ſordes abluit, animi autem maculas ipſe per ſe abluere nequit, ſed tantum ſignum quoddam & ſymbolum iſtius conatus denotat. Præterea quanto dignior, potentior, præſtantior eſt ſummus & abſolutus Rex populi Dei, qui in manu & poteſtate ſua regimen habet & gubernationem populi Dei, præmia & pænas, & ſalutem aut ſupplicium ſingulorum, quos aut ſervare in æternum, aut perdere igne inextinguibili pro arbitrio poteſt, uno aliquo è ſubjectis ſibi fidelibus ac miniſtris ſuis. Et profecto hoc loco verba Joannis indicant divinam quandam & incomparabilem Chriſti Domini noſtri præſtantiam & eminentiam. Cum enim ipſius Joannis ſumma excellentia fuiſſe ab ipſo Chriſto prædicetur, adeò ut ex prole mulierum præſtantior ipſo nemo extiterit, quanto præſtantior & excellentior Chriſtus cenſendus eſt, cujus abjectiſſimo miniſterio haudquaquam ſe dignum Joannes judicavit?

Verſ: 11. *&* 15. Quæ cauſa fuerit cur Chriſtus, qui Joanne Baptiſta tanto major ac præſtantior fuit, ut Joannem potius ab eo baptizari decuerit, baptizari tamen à Joanne voluerit, & quænam illa impletio omnis juſtitiæ in Chriſti baptiſmo eluxerit, cogitantibus nobis venit in mentem magni exempli & omnibus Chriſti diſcipulis ad imitandum propoſiti, modeſtia, quod cum extra ordinem & ſupra ordinem cæterorum eſſet, ſua ſponte ſemetipſe quaſi in ordinem redegerit, non modo humilitatis ſpecimen in eo omnibus exhibens, ſed facto ſuo invitans cæteros, qui hac baptiſmi ablutione longe magis indigebant (Chriſtus enim non ſui ſed aliorum cauſa eam ſuſcepit) ad hunc baptiſmum, atque ſimul vitæ purioris & ſanctioris propoſitum ſuſcipiendum. Præterea ſecutus in eo Dominus videtur ſapientiſſimam illam & optimam Patris ſui voluntatem, qui cum novæ creationis dignitatem, & bellicum populi ſui adverſus Satanam imperium in Filium ſuum conferre vellet, ipſum primum duriſſimis militiæ ſuæ legibus & rudimentis exerceri, atque ita cæteris

viam per quam novæ creaturæ evadere poſſent oſtendere, & exemplo illis imitando prælucere voluit. Huic Dei voluntati pro enixo obſequii ſtudio ſuo libenter ſeſe Dominus ſubjiciebat, uſque ad ſubeundum atrociſſimæ mortis ſupplicium. Quamvis igitur ſciret ſe eſſe extra & ſupra ordinem cæterorum, tamen ſe libenter in ordinem cæterorum redigebat. Quod factum etiam in ipſo ejus baptiſmo ita Deo placuit, ut publico miraculo & voce cælitus demiſſa *hunc eſſe Filium ſuum* teſtaretur *in quo ipſi complacuerit, verſ. 16. & 17.* Novum hoc eſt & ſingulare Dei de Chriſto teſtimonium, præſente multo populo, qui ad Baptiſmum Joannis confluxerat, ac publice exhibitum, in quo Deus per miraculoſam cæli apertionem, per viſibilem aut ſenſibilem Spiritus Sancti in Chriſtum deſcenſionem, denique per vocem cœlo demiſſam, Jeſum Chriſtum dilectum Filium ſuum in quo ipſi præ cæteris complacuerat, fuiſſe teſtatus eſt.

CAPUT IV.

MIrari equidem liceat, quo conſilio homines ad veram pietatem ſimulque ad æternam felicitatem, faciliorem aditum quærentes, præ converſatione cum aliis ſolitudinem eligant. Quamvis enim in turba vitioſorum hominum plura ſint bonæ mentis impedimenta, quam in receſſu, & in hoc liberior videatur animus ad vacandum ſibi; tamen ad convictum cum vitioſis & improbis raro quiſquam adigitur, & ſæpè, ne dicam ſemper, eligere licet quibuſcum converſemur. Jam vero præ amicitiâ & quotidiana cum bonis converſatione, quid habere poſſit egregii ſolitudo (ne quid amplius loquar) intelligere nequeo. Fallitur quiſquis exiſtimat ab erroribus, tentationibus & variis in vivendo ceſpitationibus, liberiorem eſſe modum vivendi ſolitarium. Certè Chriſtus cum tentari & acerrimo cum Satana conflictu dimicare debuit, in ſolitudinem à Spiritu ductus eſt. Cur igitur hoc Spiritu ſapientiores eſſe volunt, qui magis expertem Satanæ artium & minus obnoxium periculis ſolitudinem cenſent? Chriſtus cum ante prædicationis munus per annos circiter triginta ſanctè & piè viveret, plurimas Satanæ tentationes non viciſſe non potuit. At cum ex profeſſo victoriarum ejuſmodi ſpecimen edendum fuit, ſolitudo à Spiritu Sancto quæſita eſt. Unde apparet, triſte illud ſolitudinis otium, telis ac miſſilibus Satanæ eſſe infeſtius. Cur autem Deus non contentus continua tot annorum Chriſti obedientia, eum inſuper ante obeundum magnæ iſtius Legationis munus acrioribus tentationibus exerceri voluerit, plures cauſæ dari poſſunt. 1. Ut oſtenderet non fruſtra ſe ad tanti muneris faſtigium elegiſſe tantæ virtutis bellatorem, qui priuſquam honorem deſtinatum ſibi adiret, tot certaminibus & victoriis perduellem Dei profligaſſet. Si Jobum tentari permiſit ut Satanæ inconcuſſam ejus fidem & probitatem experimento comprobaret, eademque opera ſuam ipſi perfidiam & improbitatem exprobraret, quanto glorioſius, & magis neceſſario illibatæ Chriſti ſanctimoniæ ſpecimen edendum erat, antequam per illum magnum illud novæ creationis opus auſpicaretur. 2. Ut ipſum Chriſtum tantæ molis negotium aggredientem, tot victoriis confirmaret, & condecoraret, quo majori animo & conſtantia impoſito ſibi munere defungeretur, capto per ejuſmodi pugnas & pericula virtutis ſuæ experimento, quam adverſus hoſtes Dei invictus eſſet & inexpugnabilis. 3. Nobis in exemplum, ut videremus, quam ſtrenue oppugnanti Satanæ reſiſtendum, & quid militibus expectandum ſit in eo certamine, in quo Imperator ipſe tanta virtute depugnavit.

Eſt autem in ordine tentationum inter *Matthæum* & *Lucam* diverſitas, ita ut uterque diverſum memoriæ ordinem ſecutus eſſe videatur, cum legentium parum intereſſet, quo ordine collocarentur, dum omnes iſtas machinas ab hoſte adhibitas, omnes à Chriſto fortiter repulſas conſtaret. *Matthæus* enim ab iis tentationibus deſcriptionem earum inchoavit, quibus occultius mens noſtra in inſidias pertrahitur, & in iis deſiit in quibus aperte oppugnatur. Veluti cum in prima tentatione Satan non ſuam ſed noſtram rem agere videtur, dum famis domandæ rationem expeditam ſubjicit: aut in ſecunda, dum reddendi fidei noſtræ erga Deum præmii experimentum, non neceſſarium, ſed ſuperfluum explorandum ſuadet. Nam in tertia palam & aperte adorationem ſui poſtulat, ac licitatur.

Lucas autem ab iis incipit quibus communiter vulgus hominum adoritur, quales primum ſunt concupiſcentiæ carnis naturalibus deſideriis laceſſitæ, ut in primâ fames: deinde concupiſcentiæ oculorum, & faſtus vitæ, mundi opes & gloria, ut in ſecunda: & in ea deſinit qua utitur erga eos, qui jam in virtute non pænitendos habent profectus, ut in tertiâ, dum nimiâ ſui fiduciâ, & quodam ſpirituali faſtu homines intumeſcere efficit, aut fidem eorum de Dei erga illos providentiâ in dubium vocat, & per illicita experimenta probari poſtulat. Non eodem ordine autem hæc ab utroque Evangeliſta Spiritus Sanctus proferri voluit, quia hæc in exemplum legentibus proponebantur, quorum ut mores & naturæ diſcrepant, ita non eodem ordine aut modo à Satana oppugnantur.

Notandum autem eſt in omnibus tentationibus repellendis Dominum armis teliſque ex Sacræ Scripturæ armamentario depromptis uſum eſſe. Quo magis damnanda videtur eorum iniquitas, qui Sacræ Scripturæ lectione maximæ hominum parti interdicunt, quo vel imprudentes efficiunt, ut eos inermes adverſus tela & ictus Satanæ reddant. Nam quod Satanas etiam tentationes è S. Scripturâ depromat, non deſunt in eadem Scriptura Spiritus Sancti monita, quibus eum ſæpe in Angelum lucis transformari indicat: Sed nec deſunt remedia quæ falſis & ſubdolis S. Scripturæ allegationibus opponi poſſint. Quemadmodum hoc loco Chriſtus callidè allegato S. Scripturæ loco, ſapienter alium oppoſuit. Notandum & illud, quemadmodum in hiſtoria Jobi Deus ad illum tentandum, multum Satanæ poteſtatis permiſerat, ita in Chriſto quoque tentando, non parum eidem licuiſſe. Nec enim tangere tantum corpus Domini, ſed aſportare & ubi libuit collocare auſus eſt, etiam in pinnâ Templi, & montis altiſſimi cacumine. Quod certe nunquam auſurus fuiſſe videtur, ſi eum ſupremum & altiſſimum Deum creatorem ſuum fuiſſe ſciviſſet: quod tamen ſi verum fuit, ignorari ab eo nullo modo potuit. Nam quæ illa tam effrons & improba ſpes fuit, decipi aut frangi tentationibus ſummum Deum ſperare potuiſſe: aut mundi illecebris flecti ad adorandum Satanam?

Ver: 11. Magnum ſimul ac certum eſt ſolatium eorum qui magnis tentationibus oppugnantur, quod poſt ſuperatum hoſtem manet illos ſtatim ſuperveniens cæleſtis aut divinæ præſentiæ gaudium ac præmium. Abeunte Satana tanquam victo & fugiente, acceſſerunt Angeli ac miniſtrarunt Domino. Nemo Evangeliſtarum præter Joannem de aſcenſu Chriſti in cælos ante reſurrectionem doctrinam tradidit. Ab ea *Joannes Evangelium (cap. 1. verſ. 1. 2.)* exorſus, ejus poſtea non ſemel meminit *Joh. 111. 13. & 31. 32. & alibi.* Nuſquam tamen Joannes tempus aut locum aliaſque aſcenſus ejus circumſtantias expreſſe deſignat. Huic aſcenſui, ſi conjecturæ locus eſt, nullum forte commodius tempus aſſignari potuit,

potuit, quam illud quo ſuperato ac fugiente Satana accedentibus Angelis miniſterio eorum in cœlum (ut arbitramur) triumphabundus ſublatus eſt. Tunc profecto maxime omnium credibile videtur, Magnum iſtum Dei ad univerſum genus humanum Legatum, legationis ſuæ mandata non per Angelos, ſed ex ipſius ore Dei excepta, cælitus in terras detuliſſe, & annuntiaſſe. Præſertim cum inter tentationes à Chriſto ſuperatas, & prædicandi Evangelii inchoationem, nihil aliud interceſſiſſe legamus; & tamen aſcenſum Chriſti in cælos, de quo ex Joanne conſtat, prædicationem Evangelii anteceſſiſſe neceſſe ſit.

Ver. 13. Cauſam cur reliquerit *Jeſus*, à Nazarenis penè præcipitatus, oppidum *Nazaret*, in quo educatus fuit, & cur in Capernaum migraverit, fuſe exponit *Lucas Cap:* IV. 16. *uſque ad* 32. & aliam ipſe Chriſtus reddit *Joh.* IV. 44. *Quia Propheta in ſua patria honorem non habeat.* Tertiam ut implerentur Prophetiæ, ſolus tangit *Matthæus*.

Ver: 17. Etiam ante migrationem è *Nazareno* oppido, legimus à Chriſto prædicatum Evangelium *Luc.* IV. 16. ut ſupra diximus. Magis tamen & inſignius huic prædicationi incubuiſſe, ac ſine dubio feliciori ſucceſſu rem geſſiſſe, poſteaquam patria pulſus eſt, Chriſtus videtur. Ideo eam à tranſmigratione ſua incepiſſe dicitur.

Eodem verò propemodum Evangelii initio Chriſtus ipſe, quo & ipſe Joannes Baptiſta, utitur, quamvis longe divinioris doctrinæ myſteria, in commonſtranda ſalutis æternæ viâ, tradiderit. Nam qui erranti comiter monſtrat viam, neceſſe eſt ut eum prius ab erronea ſemita abducat, nec virtutis tramitem quiſquam ingredi poteſt, priuſquam tritam vitiorum viam deſerat.

Ver: 18. Primum par fratrum Petrum & Andream, ſecundum Jacobum & Joannem Zebedæi filios vocatos ad Apoſtolatum, Matthæus exponit. Porro præter Apoſtolos plurimi alii Diſcipuli Chriſtum ultro ſectabantur, partim accepto ſanationis beneficio ejus memores, partim ut acciperent, alii ut ſapientiam audirent, omnes miraculorum fama & admiratione exciti, ita ut ad concionem illam primam tribus Matthæi Capitibus deſcriptam audiendam, tam diſcipulorum, quam extraneorum numeroſa multitudo conflueret.

CAPUT V.

TRia iſta hujus Libri ſibi ordine ſuccedentia Capita, eximiam S. Scripturæ partem & perfectiſſimam doctrinæ Chriſti & officiorum atque monitorum nobis præſcriptorum deſcriptionem continent; ita ut ſi quo caſu reliquæ omnes divinitus inſpiratæ Sacræ Scripturæ partes periiſſent, ex hac una rationem officii noſtri pleniſſime explicati diſcere liceret. Porro doctrinam de Moribus Dominus ſapientiſſimo conſilio, à beatitudine, quam homines per honeſtarum actionum conſuetudinem conſectantur, incipit. Cujus primum lineamenta in variis virtutum actionibus atque habitibus ducit. Deinde quam perfecta ſit Lex ipſius, quantoque ipſa Moſis Lege, multoque magis aliis legibus atque Judaicæ Legis Magiſtrorum commentis perfectior ſit, & in quo perfectio ejus conſiſtat, oſtendit. Denique omnis generis monita, præcepta, ſolatia, remedia cumulatè adjungit, adeò ut doctrinæ huic omnibus numeris abſolutæ, vix quicquam quod addi poſſit, deeſſe videatur. Quamvis autem Chriſti conſilium eſſet, ut omnibus qui magno numero aderant doctrinam ſuam traderet, ideo enim montem aſcendit, ut eum de ſuperiori loco loquentem tanta multitudo audire poſſet; tamen (ut aliàs quoque frequenter factum & fieri ſolet) non omnes forte cæleſtis ejus beneficii participes fuere, niſi forte diſcipuli ejus, hoc eſt, non modo ſelecti Apoſtoli, ſed quibuſcunque doctrina tanti Magiſtri cordi fuit, & qui ut præcepta docentis fidelius exciperent, propius acceſſerant.

Quia vero non vulgaris, aut mundanæ & apparentis, ſed veræ & cœleſtis felicitatis dulcedine animos diſcipulorum ad doctrinam ſuam allicere Dominus volebat, ideo e virtutibus earumque actionibus in quibus erat collocanda, eas initio dumtaxat ſelegit, quæ in mundanam & apparentem non caderent. Quod antequam ſigillatim oſtendere aggredimur, verba quibus iſtam felicitatem depingit expendamus. Vocat illam primum *Regnum Cælorum*, quod nihil aliud eſt, quam hominum ad cæleſtem & æternam vitam admiſſorum, & in ea regnantium felicitas. Deinde indicat *verſ.* 4. eam eſſe plenam ſolatii. *Tertio* vocat *Terram* populo Dei aſſignatam, eamque hæreditate *poſſidendam*: Quia cæleſtis hæreditas eſt antitypus terræ poſteris quondam Abrahami promiſſæ. *verſ.* 5. *Quarto* tribuit huic felicitati *ſaturitatem verſ.* 6. quia in ea eſt tam copioſus bonorum omnium cumulus, & acervus, ut nihil in ea quod deſiderari poſſit, deeſſe videamus. *Quinto* oſtendit hanc beatitudinem nobis maxima Dei in nos miſericordia obtingere, ne quid dignitati aut viribus tribuamus noſtris, aut ne indignitatis noſtræ conſcientia nos eam conſequi poſſe deſperemus aut diffidamus. *verſ.* 7. *Sextò* tribuit huic Felicitati *viſionem* Dei, qua nihil humanis votis optabilius, aut mentis noſtræ ſtatu dignius eſt, *verſ.* 8. *Septimo* tribuit ei *adoptionem in Filios Dei verſ.* 9. quo nihil divinius eſt. Ut enim filii regum in regnum, ita Dei filii in ipſam divinitatem aſciſcuntur. *Octavo* oſtendit eam beatitudinem omnis gaudii & exultationis plenam eſſe, ac per illam nos in ſocietatem & conſortium ſanctiſſimorum virorum admitti *verſ.* 12. *Nono.* Felicitatis hujus candidatos & compotes, vocat *Sal terræ verſ.* 13. quia inſulſos terrenorum hominum mores ſancta converſatione condiunt. *Decimo* vocat *lucem mundi verſ.* 14. quia toti mundo & humano generi bonis operibus prælucent.

Hucuſque verba quibus iſta Felicitas adumbratur, expendimus. Porro lineamenta quibus ab apparenti & terrena beatitudine diſtinguitur hæc ſunt.

1. *Primò* requirit hæc felicitas homines *pauperes ſpiritu verſ.* 3. hoc eſt, modeſtos & humiles, ab omni animi ſuperbia & arrogantia alienos. Qualis animi elatio plerumque in mundi hujus ſapientibus, atque ipſis Philoſophis, qui feliciores aliis videri volunt, cernitur. Hac virtute nobis Chriſtus præluxit, eamque in ſe digito oſtendit & commendavit, *Matth.* XI. 29. Nec fruſtra hic Dominus, ſtructuram Templi Dei in novis creaturis aggreſſus ac moliens, primum hunc lapidem *modeſtiæ* poſuit, & quaſi fundamentum jecit. Quod niſi firmiter ſolide ac profunde defigatur, nutat ſuperſtructi ædificii moles. Hanc Spiritus paupertatem facile peccatorum noſtrorum conſcientia producit, quæ quia non agnoſci tantum à nobis, ſed bona fide & vehementer nobis diſplicere debeat, ideo requirit hæc felicitas.

2. *Secundo* Homines *lugentes* ac præteritæ vitæ culpas deplorantes, quibus præſentiſſima ſolatia promittit *verſ.* 4.

3. *Tertio* Requirit homines *mites*, quam virtutem Dominus noſter in ſeipſo nobis imitandam propoſuit dicto *Matth.* loco, atque ejus nomine à *Spiritu Dei Eſai:* XLII. 1. *&* *Matth:* XII. 13. non perfunctoriè commendatus eſt. Cui virtuti hæreditaria

terræ à Deo promiſſæ, h. e. Regni Cæleſtis poſſeſſio promittitur. Cum tamen in terrena beatitudine opum atque imperiorum poſſeſſiones, non niſi acerrimis ac violentis raptoribus obtingere ſoleant. *Quarto* Requirit eadem *Felicitas* non leve aut tepidum, ſed ardens & in morem naturalium deſideriorum flagrantiſſimum ſanctimoniæ ac pietatis ſtudium. Cujus virtutis conatui optatus ac feliciſſimus ſucceſſus promittitur. *Quinto* Requirit eadem pronam ac facilem in proximos miſericordiam. Qui affectus primum caritatis rudimentum ac tyrocinium eſt. Cui virtuti mutua à Deo promittitur miſericordia. Tales enim in alios fieri debemus, quales alios, ſed præcipue Deum, erga nos eſſe vellemus. Hunc tamen affectum plerique è Philoſophis, præcipue Stoici, pravum ac vitioſum cenſebant. *Sexto* eadem *puros corde* homines requirit, hoc eſt, ab omni corporis & animi impuritate atque libidine abhorrentes. Jam vero terrenæ felicitatis bona pars vulgo in impuris carnis deſideriis ſatiandis collocabatur. Secernit igitur, ut alibi, ita hic quoque Dominus Chriſtianæ felicitatis genus, à falſa & apparenti mundanæ felicitatis ſpecie. Requirit *Septimo* hæc felicitas *pacem* quoad ejus fieri poteſt cum omnibus retinendam, quæ publicæ erga omnes caritatis fructus eſt, neque abſque injuriis erga alios violari ſolet; à quibus adeò abhorrere Chriſtianæ felicitatis candidati debent, ut beneficiis ſibi potius omnium animos adjungere teneantur. Cui virtuti magnificum ac ſublime præmium Chriſtus pollicetur: quod videlicet homines pacifici Filii Dei vocandi ſunt. Deus enim noſter, Deus pacis eſt, & beneficentia homines fiunt Dii. Notandum eſt autem iſtos homines pacis ſtudioſos hoc loco *pacificos* potius, hoc eſt *εἰρηνοποιούς*, quam pacatos & irenicos vocari, ab uberiori ac præſtantiori fructu, quem hominibus ejuſmodi pacis ſtudium afferre ſolet. Qui enim pacem libenter colunt, non modo à rixis & diſcordiis ipſi alieni ſunt, ſed præter alios ſpeciales conatus inſinuandæ inter diſcordes pacis, vel iſto ipſo ſuo generali pacis colendæ ſtudio efficiunt, ut alii quoque nulla injuria aut anſa provocati, pacem colant, atque ita non modo pacis ſectatores, ſed amatores quoque & effectores merito audiant. *Octavo* Requirit hæc *Felicitas* multarum injuriarum *& perſecutionum propter Juſtitiam & propter Chriſtum Filium hominis patientiam.* Si enim tot ſanctis Viris atque ipſi Chriſto compatiemur, certè, ut ita dicam, & conregnabimus. Atque hoc ſummum Chriſtianæ beatitudinis, nec fortaſſe omnibus commune, culmen eſt. Ideoque ipſi regii throni ſublimitas pro mercede repoſita, & nunc in Chriſti exemplo repræſentata intelligitur.

Vidimus hucuſque Chriſtianæ Felicitatis lineamenta, quæ iſtos ipſos, in quibus reperiuntur, beatos efficiunt. His adjicit Dominus alia duo, quæ non modo ipſos, ſed alios quoque quibuſcum converſantur, aut à quibus conſpiciuntur, beatos efficere queunt, dum homines quos ſupradictis coloribus depinxit, ſeu diſcipulos ſuos, vocat *verſ.* 13. *Salem terræ &* *verſ.* 14. *Lucem mundi.* Cujus utriuſque elogii occaſione hortatur eos, atque adeò omnes diſcipulos ſuos, ut ſanctimoniæ ſuæ ſale & ſapore omnes homines condiant, & virtutum ac bonorum operum luce cunctis præluceant. Duas rationes annectit, cur utrumque facere debeant. Primam, ni id faciant, ſumptam ab extrema eorum infelicitate, & contemptiſſima ſorte. Qui enim ſalis inſulſi ſapore adumbrantur, neque apud Deum neque apud Satanam præmium habent, & utrinque rejecti, atque omni ſolatio excluſi, publicè omnium tam bonorum quam malorum contemptu ſpernuntur & conculcantur. *verſ.* 13. Altera ratio ſumitur ab optabili ſorte eorum, qui aliis virtute prælucent. Cum enim ex eorum bonis operibus gloria Dei effloreſcat, non modo virtutis ſuæ luce omnium oculos perſtringunt, & apud cunctos omni laude præfulgent, ſed ſpeciali quoque à Deo & glorioſa propagatæ gloriæ ejus mercede gaudent. Nec enim ipſa tantum

Virtus repulſæ neſcia ſordidæ
Intaminatis fulget honoribus;

nec latere ullo modo poteſt; Sed dignum conciliatæ Deo gloriæ præmium & redhoſtimentum ab eodem recipit, *verſ.* 14. 15. 16.

Hucuſque Chriſtianæ Beatitudinis lineamenta ducta, & per ea aſſequendæ ejus deſiderium in animis audientium excitatum videmus. Nunc quam perfecta, quantoque omnibus hominum præceptis, atque inventis, adeoque ipſa Moſis Lege præſtantior ſit Lex Chriſti, quæ ad iſtam beatitudinem iter oſtendit, Chriſtum ipſum docentem audiamus. Docet autem id primum in genere, deinde in ſpecie.

In genere à *verſ.* 17. uſque ad 21. Ubi primum occurrit tacitis hominum cogitationibus, qui cum viderent eum novam doctrinam, & nova Dei mandata, eaque, ut ajebat, præſtantiora & perfectiora cælitus afferre, facile in eam ſententiam deſcendere poterant ac deſcendebant, eum Legem & Prophetas, hoc eſt doctrinam Vet. Fœderis, bona ſui parte per Prophetas ſpiritualiter explicatam, idque quod in ea ſpirituale ac difficillimum fuit, ſolvere & abolere. Nam ſi legem ipſam, ut maxima ſui parte ſonat, inſpiciamus, plus in ea rituum ac Ceremoniarum, quam Moralium Præceptorum reperiemus. At eadem per Prophetas, ut tunc captus erat illius populi, explicata, ad ſpiritualem & moralem Dei cultum Judæos ducebat. Itaque Chriſtus per Legem & Prophetas, non ſimpliciter Legem, ſed Legem ex mente Prophetarum explicatam, intellexit, quæ nondum quidem opera Prophetarum eſſet impleta ac perfecta, manentibus adhuc umbris & figuris ejus ceremonialibus, ſed tamen ad perfectionem ſuam tenderet.

Hanc igitur Legem & ejus interpretum Prophetarum doctrinam, Chriſtus *verſ.* 17. non modo negat ſe ullo modo ſolvere aut abolere, ſed aſſerit eam ſe implere, ac longe perfectiorem reddere. Præcepta moralia vitæ piæ & ſanctæ intelligit, quæ quamdiu cælum & terra durat intacta & inviolata & pretium ac vim ſuam integre retinentia permanſura eſſe *verſ.* 18. affirmat; adeo ut doctrinam eorum vel minima ex parte læſiſſe, aut infregiſſe, nemini impune abiturum ſit, *verſ.* 19. Hunc enim *verſ.* 19. ut ſonat ſimpliciſſime explicandum arbitramur. Nimirum eum, qui ſolverit vel minimam partem hujus Legis ſpiritualis, puta imprudens, & aliud agens (quis enim ferat ejuſmodi impoſtorem qui ſciens volenſque & aperta impietate Leges Dei ſolvere auſit) per introductam videlicet doctrinam pietatis nervos aliquatenus incidentem, & noxiam, minimum fore in Regno Cœlorum, hoc eſt ſalvandum quidem fore (ſi alioqui pie vixerit) ſed tanquam per ignem, 1 *Cor:* III. 15. In vocibus enim *ſolverit & docuerit*, particula *&* vim explicandi obtinet: quaſi dictum fuiſſet, ſolverit per doctrinam ſeu imprudens; non autem per mores ſuos & vitam, quod ipſum à Regno Cælorum plane excluderet, non vero minimum tantum in Regno Cælorum efficeret. Ideo additur *qui autem fecerit & docuerit magnus vocabitur in Regno Cælorum*, hoc eſt, qui non modo præcepta Dei ipſe ſervaverit, quemadmodum ii qui imprudentes falſas & noxias doctrinas introducebant, pii alioqui eſſe potuerant; ſed per doctrinam quoque

pietati conſentaneam, alios ſervare docuerit, ejus hominis opus finem illius diei, quæ opera omnium manifeſta faciet, cuncta prava conſumentem, non timebit: ſed æternum permanens mercedem auctori ſuo conciliabit. 1. *Cor.* III. 14. Dici autem poteſt minimum præceptum Dei, non modo ipſa illa pars pietatis, quæ Lege Dei exequenda præcipitur, ſed etiam adminiculum hujus præcepti exequendi, hoc eſt ſententia aliqua, quæ homines in exequendo Dei præcepto, aut pluribus adjuvare & confirmare poteſt. Quam ſententiam qui abolet, & loco ejus noxiam & præceptorum Dei executionem impedientem ſubjicit, ſolvere præceptum Dei, ſcilicet imprudens, dici poteſt, quamvis in vita & moribus præceptum idem non violet. Hæc mihi ſimpliciſſima & optima loci hujus explicatio, præ omnibus aliis probatur.

Cum igitur Chriſtus oſtendiſſet præcepta ſanctitatis & juſtitiæ, quæ quamdiu mundus hic durabit immota & inviolata ſtare debent, neque à ſe, nec à quoquam alio ſolvi poſſe, imo verè à ſe impleri, ac perfici, hoc eſt perfectiora reddi debere, inde concludit, non modo doctrinam ſuam Lege Moſis & ejus interpretum doctrinâ perfectiorem ac præſtantiorem eſſe: ſed etiam pietatem, juſtitiam & ſanctimoniam à diſcipulis ſuis majorem, perfectiorem & præſtantiorem exigi, quam à Lege, Scribis, & Phariſæis exigebatur. Quam niſi præſtent, eos in Regnum Cælorum ingredi non poſſe.

Poſtea idem & in ſpecie Legem ſuam Moſis Lege & hujus interpretum inſtitutis, perfectiorem eſſe oſtendit. Ac primum incipit, à Legibus Moſis, quibuſcum ſuas comparat; eaſque non repugnantes quidem Moſaicis, ſed eas longe perfectiores reddentes, eſſe oſtendit. Inde digreditur ad Rabinorum inſtituta. Notandum autem eſt, quoties Moſis Leges citantur, verbis *Audiviſtis quod dictum ſit*, addi ſemper vocem *antiquis*, ut *verſ.* 21. & 27. & 33. Quæ omittitur quoties nova interpretum Legis commenta aut inſtituta proponuntur, & cum Legibus Chriſti comparantur, ut *verſ.* 31. & 38. & 43.

E Moſis Legibus prima proponitur ſecundæ Tabulæ præcipua *de homicidio.* In qua hæc notatur imperfectio, quod non niſi ipſo facto externo patratum, & conſummatum homicidium puniebatur. At Lex Chriſti etiam occulta cogitatione inchoatum damnat, atque punit; nec plenum tantum occidendi decretum, ſed omnem temerariam iram prohibet ac plectit. Imo vero omnes anſas aut occaſiones, quæ homicidio præberi ſolent, qualia ſunt maledicta, quibus homines ad iracundiam, & vindictam, mox pugnam, ac denique cædem irritantur, proſcribit, & ſupplicio digna pronuntiat *verſ.* 22. Et Moſis quidem Lex homicidas tantum coërcet; Chriſti autem Lex etiam homicidarum irritatores, etiam odia, & inimicitias, è quibus pugna, ac ſæpe præceps ad cædem via aperitur; etiam iram ejuſmodi, quæ ad nocendum homines incitat. Nec enim omnem prorſus vetat, ut addita huic interdicto vox εἰκῆ (*temere*) innuit. Quam cur expongendam aliqui contra plurium Codicum fidem poſtulent, non video. Iraſci enim ſuis, & aliorum vitiis ſemper licuit, dum ira iſta in juſtum odium, ac poſtea cædem migrare nequeat. Non tantum vero iram, & odium, quæ ad pugnam, & cædem via quædam ſunt; ſed ipſas iræ, atque odii cauſas, quales ſunt veræ, aut etiam prætenſæ injuriæ, Lex Chriſti extirpare contendit, dum nobis dandam eſſe operam injungit, ne quid adverſus nos offenſæ proximi noſtri in animis ſuis premant; adeo ut oblationes, ſacrificia, preces noſtras offerre Deo prohibeamur, niſi prius, non modo animos noſtros ab omni erga alios vindictæ cupiditate, ſed aliorum quoque mentes, qui nobis ſuccenſent, quantum in nobis eſt, ab omni adverſus nos gemitu ac ſuſpirio repurgemus. Uno verbo, niſi innocentiam & pacem cum omnibus anxie colamus, Sacris nobis interdicitur. Duas autem hoc loco Dominus rationes affert, ob quas nobis cum omnibus pax, & amicitia colenda, ſimultates, & inimicitiæ fugiendæ ſint. Prima eſt quam attigimus, quod niſi placati ipſi omnibus fuerimus, & placatos quoque nobis omnes, quantum eniti poſſumus, habeamus, oblationes, & ſacrificia, ac preces noſtræ Deo gratæ, & placentes eſſe nequeunt. Hinc alibi *puras manus ad Deum attollere* jubemur, *abſque ira, & rixa.* Sive enim pertinaci, & implacabili odio ipſi alienas culpas perſequamur, placabilem Deum noſtris culpis fore ſperare non poſſumus, ſive ipſi culpa noſtra alienum odium & offenſam provocemus, Deus injuriæ ultor timendus eſt. Altera ratio tangitur *verſ.* 25. quod iis qui ultro odia ponere, & proximis reconciliari obſtinate nolunt, quia decretum benigni Judicis (qui non ſtatim litem ad judicium ſuum delatam judicat, ne pœnas à ſontibus ſæpènumero utriſque litigantium debitas, exigere neceſſe habeat) pace, ac reconciliatione antevertere omittunt, metuendum ſit, ne Judex eum illis ſummo jure agat, quod abſque inſigni ſeveritate, ſæpe utrique parti metuenda, contingere nequit.

Porro via, aut iter hoc, in quo cum adverſario noſtro ſumus, quando ad judicium contendimus, ſignificat *vitam* hanc, quæ *iter* eſt, & quidem breve ad Judicium Dei, & ſtatum poſt mortem longiorem, ac durabiliorem; ita ut nobis, dum vivimus, omnino properandum ſit, ut per compoſitionem litium noſtrarum amoveamus omnem metum adverſi decreti, aut damnationis à Judice metuendæ. Vita enim noſtra eſt illud ſpatium, quod à lite inter partes conteſtata extenditur, ad definitivam, ut vocant, Sententiam Judicis. Quemadmodum enim litigantibus, dum ad locum judiciorum contendunt, integrum eſt per amicam compoſitionem effugere impendentis decreti rigorem, ac ſeveritatem; at poſtquam ad judicis tribunal ventum fuerit, neceſſario ſubeundum eſt damnationis periculum, ita hominibus ſecum per mutuas inimicitias commiſſis, antequam judicium Dei, obſtinato, ſæpe utrimque, interdum altrinſecus, odio provocent, liberum, & integrum eſt, mutua pace, & concordia ſententiam Judicis antevertere, atque ita damnationis pœnas avertere. Quoties enim homines ſecum ſummo jure agunt, nec volunt in gratiam pacis, & concordiæ de ſuo jure decedere; toties Deus, qui congruas delictis pœnas attemperat, ſummo quoque, ac rigido jure ipſos judicat, nec benignitati, aut clementiæ locum relinquit.

Ex dictis patet quanto plenius, & perfectius Lex Chriſti, quam Moſis, delictis homicidiorum occurrat, quæ non ipſum tantum arboris hujus infelicis truncum, ſed imas ejus radices, earumque fibras excindit. Moſis Lex homicidia tantum, in externum actum erumpentia: Chriſti autem Lex, non modo iniquæ iræ impotentiam, non modo odiorum virus, & obſtinationem; ſed ipſius iræ, atque odii occaſiones, injurias, atque omne injuſtitiæ genus, atque diſcordiæ prohibet, ac punit, & quidem Sacrorum interdicto & ſeveriſſimæ pœnæ metu. Toto cælo autem errant, qui Chriſtum in iis, quæ ad hoc præceptum Moſis addidit, capitalem homicidii pœnam, & per conſequens jus Magiſtratus, atque omnem vitæ neciſque poteſtatem ſuſtuliſſe exiſtimant. *Primum* enim præceptorum, ac ſermonum Chriſti hoc loco ſubjecta, ut loquuntur, materia, non alia fuit, quam Leges morales, quibus vita, & mores hominum ad ſanctimoniam componuntur; non autem

Leges

Leges Oeconomicæ, multo minus Politicæ, aut Juridicæ, per quas Societates hominum, aut Rerumpublicarum reguntur, quas eum nuſquam ſuſtuliſſe, imo expreſſis Legibus ſuis confirmaſſe aliunde conſtat. *Secundo* Homicidii pænam (quæ non alia fuit quam capitalis) Chriſtus expreſſe attigit: Eamque tantum abeſt, ut ſuſtulerit, ut potius non mediocriter intenderit, atque auxerit. Imo vero impletio, atque perfectio Legis Moſaicæ per Chriſtum facta in eo fuit, quod Chriſtus Moſaicæ Legis ſeveritatem, ac rigorem, acrioribus remediis auxerit. Quomodo igitur ejuſdem capitalem rigorem diminuere, aut plane tollere potuit, quin eam plane contraria Lege, & quidem in gratiam homicidarum ſolveret? Si quis alius locus fuit vetandi capitalis per Magiſtratum ſupplicii, hic certe locus præcipuus fuit. Sed adeo id non vetitum, ut aperte permiſſum, & aucto, ac latius protenſo ſeveritatis rigore approbatum videamus. *Tertio*, nihil magis menti, atque intentioni Chriſti repugnans fingi poteſt, quam cum adeo anxie, & accurate radices omnes, & fibras cauſarum, & affectuum, è quibus homicidium pullulat, amputaret, atque ſtirpitus excinderet, præcipuam omnium homicidii radicem, toties à Deo ante Legem, & per Legem amputatam, hoc eſt impunitatem in hac vita, reſtituere, ac redintegrare voluiſſe, ac ſuſtinuiſſe. Non alia patentior porta improbis ad promiſcuas mortalium cædes pandi potuit. Cur igitur, dicet aliquis, Chriſtus homicidii pænam cum pænis iræ, odii, maledicti coæquavit? Aut enim ira, & maledictum ſimplex & capitali quoque pæna plectenda ſunt; aut homicidium quoque tantum ſpirituali. *Reſp.*: Poſita hypotheſi in verbis Chriſti pænas culparum iſtarum aliquomodo coæquari, non tamen ideo, quod eas ſecundum quid coæquaſſe videtur (quatenus in ejus Regno, quod non eſt ex hoc Mundo, utraque culpa eodem ſupplicio plecti videtur) illico ſimpliciter culpas iſtas coæquaſſe cenſendus eſt. Nam & in ipſo Chriſti Regno conſummati, quam inchoati homicidii, & omnis quoque maleficii, & culpa gravior, & pæna quoque (ſi rem accuratius ſpectemus) atrocior eſt. Sed quia in ſuo Regno, & in ſua Lege utrumque delictorum genus capitale eſſe, & ad eripiendum æternæ felicitatis bonum, ſufficiens oſtendere voluit: quod nihil obſtat quo minus tamen alterum altero natura ſua majus, & majori quoque pæna dignum ſit. Neque vero in omnipotentis Regis gubernatione, quoties ejuſmodi capitalia crimina punienda ſunt, inter quæ gradus dantur, & inæqualitas, deeſſe poteſt facultas, ſupplicia eorum per gradus quoque ipſis debitos, & congruos diſpenſandi, quamvis iſti gradus in eo conveniant, quod omnes cum æternæ Salutis jactura conjuncti ſunt. Quemadmodum in æternæ ſalutis præmio ratione ejuſdem immortalitatis, quam ſinguli conſecuturi ſunt, omnes coæquari videntur. Nec tamen ideo ſequitur nullos eſſe in beatiſſima illa vita felicitatis gradus. Certe vel præſentis hujus vitæ ſuppliciis amiſſæ ſalutis æternæ pæna intendi, & gravari poteſt. Non igitur à dicto ſecundum quid, ad dictum ſimpliciter, legitima conſequentia necti poteſt.

II. Sed ne coæquaſſe quidem hoc loco Chriſtus patrati homicidii pænam cum pæna iræ, ac maledicentiæ ullo modo cenſendus eſt. Potius illam intendiſſe, & exaſperaſſe videtur. Nam ſi longe minus noxia, & quæ dumtaxat viam ad illud muniunt, homicidii elementa capitali pæna digna ſunt, quanto dignius eſt ipſum homicidium? Iniquum igitur, ac præpoſterum, & ab omni ratione abhorrens eſt, cum Chriſtus in odium homicidii prima ejus, & levia, & minus noxia rudimenta capitali animi ſupplicio damnet, velle ex iiſdem verbis Chriſti in favorem homicidii impunitatem ejus, & exemptionem à capitali corporis pæna, elicere.

III. Quemadmodum iræ, odii, maledicti habitus, & reatus, quamvis in Regno ſpirituali Chriſti, capitali pæna, ſpiritualiter inflicta, dignus ſit, in Regno tamen hujus mundi, etiam Chriſtiano, nullo modo capitali corporis pæna plecti meretur, neque ſolet. Ita homicidii crimen, quamvis in Regno Chriſti non corporali, ſed ſpirituali tantum pæna caſtigatur (nec enim natura Regni hujus corporalia ſupplicia admittit) tamen in regno mundi à corporali capitis pæna per Legem Chriſti non eximitur, qui regnis, ac Legibus Mundi, cum lege divina, & naturali congruis, nihil omnino derogatum, nihil juris ademptum voluit quemadmodum ne ipſi quidem Regno, ac Reipublicæ Judæorum, quamdiu illa duravit.

Cum igitur Chriſtus Regni dumtaxat ſui, quod non eſt ex hoc mundo, Leges tradiderit, ſupplicium culpis iracundiæ, & maledicti aſſignatum, ad mundanum Regnum non pertinet, in quo culpæ iſtæ pænam hanc non merentur, quod ad primam dilemmatis objecti partem refellendam attinet. At homicidii culpa, quamvis in mundi hujus Republ. corporali capitis ſupplicio plecti digna ſit, & paſſim plectantur, in Regno tamen Chriſti, hoc eſt in Eccleſia, non corporali, ſed ſpirituali pæna punitur; Non quod per Chriſtum à corporali capitis pæna exempta ſit; ſed quod Regni Chriſti natura à corporalibus animadverſionibus abhorreat; quamvis populus Chriſti, quoad regimen mundanum, gubernationi eorum, qui ad clavum rerum ſedent, plane ſubjectus ſit, & legibus Chriſti ad eorum obſequium prorſus adigatur. In Regno igitur Chriſti dumtaxat homicidæ ſpiritualibus pænis coercentur, quæ altera dilemmatis objecti pars eſt, nec tamen ideo Chriſti Legibus à regimine mundano, ejuſque coërcione eximuntur, ſed potius ei ſubjiciuntur, ut ipſi non modo propter metum, ſed etiam propter conſcientiam (*Rom.* XIII.) nec propter conſcientiam tantum, ſed etiam propter metum, morem gerant.

Quod ſi quis roget, qui fiat ut iracundiæ & maledicentiæ, atque adeò contentionis inimicitiarum culpa, cum in Regno mundi capitalis non ſit, in Regno tamen Chriſti capitale ſupplicium mereatur. Huic animadvertendum eſt Regna mundi ſocietatis humanæ bonum: Regnum autem Chriſti æternæ ſingulorum Felicitatis *bonum*, hoc eſt animarum ſalutem ſpectare. Non mirum eſt igitur ea in Regno Mundi tolerabilia eſſe, quod in Regno Chriſti tolerari nequeunt. Nec enim ſocietatem hominum convellit habitus, & indoles animi, quamvis pravitatis, & immundiciæ multum habeat, dum in actiones legibus politicis vetitas, vel propter ſuppliciorum metum non erumpat. At in Regno Chriſti, cujus ſcopus, & fidei finis eſt ſalus animarum 1. *Pet.* 1. 9. maculæ animi, & interna ejus conſtitutio hoc eſt mores & habitus, etiamſi aliquo temporis ſpatio in externos actus, qualicumque de cauſa non erumpant, tolerari nequeunt, cum non modo abſque ſanctimonia vitæ, ſed etiam animi puritate Deum nemo viſurus ſit. Quid enim refert quod aliquis forte homicidium nunquam ipſo facto commiſit, ſi mente & cogitatione ſæpe perpetravit, ſi ſævus, iracundus, diis hominibuſque infeſtus, moroſus, litigioſus, implacabilis & in ejuſmodi vitiis obſtinatus permaneat? Nam & Chriſtus non de actibus, qui rarius erumpunt, ſed de frequenti conſuetudine, & habitu loquitur. Quis non videt, hominem iſtiuſmodi, tametſi neminem umquam necaverit, in Regno Chriſti tolerari non poſſe, nec magis ſibi æternam Salutem poſſe polliceri?

Ver. 27. Accedit Dominus ad alteram Moſis Legem de *interdicto adulterii* In qua ejuſdem generis imperfectionem, quam in priori Lege notaverat, oſtendit

oſtendit; hoc eſt quod externos dumtaxat adulterii actus puniat. Quam imperfectionem Chriſti Lex tollit, ac defectum ſupplet, quæ etiam mentis, & cogitationum in hoc delicti genere licentiam, & impunitatem coercet, ac prohibet. Notanda autem ſunt verba quibus iſtud cogitationum delictum à Chriſto exprimitur *verſ.* 28. *Aſpicere mulierem ad concupiſcendum.* Unde quiſpiam colligere poſſit, nihil novi à Chriſto præcipi, aut veteri Moſis Legi addi, quæ in ultimo Decalogi præcepto ipſam quoque alienæ uxoris, ſicuti & multarum aliarum rerum, concupiſcentiam vetuerit. *Reſp:* Negari quidem nequit, quemadmodum in Lege Moſaica Deus extare voluit quædam, quæ imperfectionem ejus arguerent, qualis eſt illa pars Præcepti de Sabbatho, quæ vacationem à curis & laboribus profanis, ut cultui Dei aliquam vitæ partem totam conſecremus, ad certum diem alligat. (nam ipſa vis, & mens iſtius Præcepti non ceremonialis, ſed ſpiritualis eſt) Ita in eadem Lege Deum quoque extare voluiſſe aliqua veſtigia, quod hæc lex ad Spiritualem morum perfectionem tenderet, quale eſt totum iſtud decimum præceptum, quod non tam actiones externas, quam internos affectus, & cogitationes noſtras refrænat, & coercet. Verum Lex Moſis iſti delictorum generi (quia quodammodo ſpirituale eſt, ideoque ſpirituali pæna plectendum) pænam nullam conſtituit, quam Chriſtus in Lege ſua graviſſimam eſſe voluit. Nec enim legimus quenquam ſub Moſe nudæ cupiditatis, aut cogitationis pænas luiſſe, quia tunc Legis Divinæ cuſtos Magiſtratus fuit, cujus jus, & poteſtas ad ſecreta cogitationum non extenditur, & in cujus foro, atque judicio cogitationis pænam nemo meretur, ac tametſi mereatur luere tamen nec poteſt, neque ſolet. At nunc Legis Divinæ per Chriſtum latæ cuſtos eſt Legiſlator ipſe, omnipotens, omniſcius, vivorum, & mortuorum Judex. Is ejuſmodi concupiſcentias pro patrato adulterio ſeſe habiturum pronuntiat, ac ſeveriſſime puniturum præmonet. Hinc concludit *verſ.* 29. 30. diſcipulos ſuos, ſi tanta ſupplicia (puta ignis æterni) effugere velint, maximam ſibi vim inferre debere, non aliter ac ſi cariſſimas corporis ſui partes mutilare, dextros oculos eruere, dexteras manus truncare tenerentur. Et tamen hoc præſtare ait, magiſque ipſis expedire, quam ſempiterni ignis ſubire ſupplicium. Porro non ſimplex, neque proprius eſt loquendi modus, quo Chriſtus utitur. Nec enim reipſa oculos erui, aut manus amputari imperat, ſed ſuppoſita conditione, ſi in culpa ſint iſtius ſupplicii, quod aliter niſi mutilatione iſtorum membrorum effugere non liceat. Quæ tamen hypotheſis à Chriſto non aſſeritur, ſed tantum ponitur: qui ſciebat non oculum, neque manum in culpa eſſe, quod iſtiuſmodi flagitia patrarentur, ſed pravas hominum cupiditates, peccati illecebris accenſas. Quæ licet nobis non ſecus ac dilectiſſima membra, atque ipſi oculi caræ ſint, ac prætioſæ, evellendas tamen, & violenter extirpandas eſſe.

Verſ. 31. Permiſerat Lex Divina *repudium*, ſed ob juſtam cauſam, ſi maritus abhorreret ab uxore ob aliquam fæditatem in ea inventam, quod etiam abſque vitio libidinis optimis quibuſque mortalium contingere poteſt. In eo caſu jubebat ipſi dari libellum repudii, quo teſtaretur eam à ſe ultro dimiſſam. Increbuit poſtea abuſus iſtius repudii, atque invaluit licentia repudiandi uxores nulla juſta de cauſa, & ſolius libidinis impulſu, dummodo ipſis daretur libellus repudii. Atque hæc vitio Legis interpretum invecta fuit licentia, ideo eam Chriſtus non dicit traditam antiquis, ſed tantum *traditam*, ſcilicet à novis, & recentioribus Magiſtris, cum Lex Moſis *Deut.* xxiv. 1. ad legitimum repudium, non ſolum à marito dandum ejus libellum; ſed antecedentem juſtam, & gravem cauſam inventæ in uxore fæditatis requireret. Chriſtus igitur Lege ſua non modo abuſum, & licentiam hanc, ſed ipſius quoque Legis permiſſionem coercet, ac limitat, nullam aliam repudii cauſam legitimam præter crimen adulterii permittens. Qua Lege ſua honeſtatem, & ſanctimoniam matrimonii præ Moſis Lege ſanxit, quæ per nimiam ante repudiorum licentiam quodammodo profanabatur.

Verſ. 33. Tertia Lex Moſis *de Juramentis* eam habuit imperfectionem: quod violationem dumtaxat Juriſjurandi, & perjuria prohiberet. At Lex Chriſti ipſum juramentorum uſum, etiamſi non violentur, prohibet. Idque (ut ex verbis Chriſti patet) ex ea occaſione, quod ſibi tunc homines etiam in quotidiano ſermone, ac citra ullam ſolemnitatem, temere, ac ſine gravi cauſa, uſum juramentorum permitterent, ſive affirmandum eſſet aliquid, ſive negandum. Quem abuſum Chriſtus plane tollit, quia eſt juramentum voluntarium, nec ulla gravi neceſſitate expreſſum: præterea lubricus ex eo, & facilis in perjurium lapſus. Nam quæ gravis aliqua neceſſitas extorquet, Chriſtum ab hoc interdicto excipere ipſius Chriſti, & Apoſtolorum exempla oſtendunt.

Verſ. 38. Ab hoc verſu incipit Dominus præcepta ſua non Moſis Legi, ſed commentis Scribarum, & Phariſæorum opponere. Nam cum præcepta ſua Legi Moſis compararet, nihil de ſeveritate Legum Moſaicarum dimiſit, ſed potius eam intendit, dum pænas earum etiam ad leviora in hoc genere delicta extendit. Vim igitur earum auxit, & defectus ſupplevit, ac quod ipſis deerat addidit. At in hoc, ut & ſubſequenti præcepto, non addit quicquam pro quam propoſitarum Legum rigori; ſed eas penitus tollit, & contrariis legibus abrogat, earumque placita, & vincula plane ſolvit. Unde patet neutram earum eſſe Legem Moſis, quam non ſolvere: ſed conſummare Chriſtus promiſerat. Cum enim Lex, hoc *verſ.* 38. propoſita, *oculum pro oculo, dentem pro dente* exigere jubeat; Chriſtus ne alapam quidem pro alapa, hoc eſt, ne in leviori quidem injuria talionem exigi permittit. Quod non eſt Legem in ſtatu, & robore ſuo relictam augere, vel intendere: ſed tanquam pravam contrario præcepto abrogare, ac tollere, & penitus diſſolvere. Atque hæc eſt prima ratio cur Chriſtus hoc loco non Moſis Legi, ſed ejus interpretum commento, Legem ſuam opponat, nec enim Legem perficit, ſed deſtruit.

2. Altera ejus rei ratio eſt, quod quamvis verba propoſiti Scribarum commenti ex verbis Legis deprompta ſint, (*Exo.* xxi. 24. *Levit.* xxiv. 20. *Deut.* xix. 21.) tamen non modo detruncata, ſed longe alio ſenſu prolata ſunt. Lex enim Moſis verba iſta de pæna, & vindicta à Magiſtratu publicè infligenda, proferebat. At Legis interpretes, (ut ex antitheſi Chriſti patet) eadem verba ad privatam vindictam detorquebant, eaque ſine dubio mente antecedentia verba, de *anima pro anima* expoſcenda, omiſerunt, quæ nimis manifeſtè publicum jus Magiſtratus, & poteſtatem vitæ, neciſque ſupponebant, ac poſtulabant. Iniquiſſimum vero fuit, quod pravi iſti interpretes Legis hujus obligationem, quæ ſolos Magiſtratus ſpectabat; (nec enim ad eos, qui jure puniendi deſtituebantur, pertinere poterat) ad privatos quoque læſos detorquere voluerint. Quibus tamen Moſis Lex non imponebat hanc ſummi juris ſui perſequendi neceſſitatem, ſed de illo decedendi libertatem relinquebat, idque arbitrio eorum plane ſuberat. Quocirca cum Chriſtus in hominibus privatis libertatem,

quam Lex intactum omiſerat, limitaret, nihil adverſus ipſam Legem Moſis præcepit, quæ neceſſitatem ſummo jure agendi privatis non imponebat, nec libertatem eorum attingebat. Alias, ſi eam impoſuiſſet Lex Moſis, fieri non poterat, quin per hoc præceptum Chriſti ſolveretur, quod abſurdum eſt. Ideoque hæc per præceptum Chriſti facta oppoſitio, & abrogatio de commento potius Legis interpretum, quam de ipſa Moſis Lege intelligenda, & explicanda eſt.

Sed jam ad explicationem tam propoſitæ hujus alienæ Legis, quam ei à Chriſto oppoſitæ accedamus. Utriuſque verba, quibus exprimitur, oſtendunt de ſummi, ac ſtricti juris, quod pœnam talionis ſecum trahit, perſecutione à privatis hominibus urgenda, aut omittenda, utrobique agi. Cujus juris perſequendi, aut impoſuiſſe neceſſitatem, aut ſaltem licentiam indulſiſſe doctrinam illam Legis interpretum apparet, quam Chriſtus, omiſſa Lege Moſis, ſolam tollit, & abrogat. Ac Legis quidem Moſaicæ verba, & obligationem, quæ pœnas ab injuriarum auctoribus exigendas præcipiunt, ad eos qui jus earum exigendarum habebant, hoc eſt, ad Magiſtratus pertinuiſſe nemo dubitare poteſt. Deus enim per Moſem Legem ferendo non modo morum ſanctitatem, & religionem, ſed etiam una Rempublicam inſtituebat. Legis autem Chriſti, quæ hoc loco fertur, verba, & obligatio, non ad eos qui jus puniendi habebant, ſeu publicos Magiſtratus, ſed ad eos, qui jure iſto deſtituebantur, cauſam tamen, & occaſionem juris ſui perſequendi, ex illatis injuriis oblatam, habebant, hoc eſt ad homines privatos, atque ipſos læſos, & injuriâ violatos, pertinent. Nec vindices injuriarum, à Deo conſtitutos Magiſtratus, ſed ipſos injuriis affectos obligant, ut ex toto ſermone eorum videre licet, *verſ.* 39 40. 41. Magiſtratus enim officio ſuo ex mente Dei obſtringebantur ut reſiſterent malo, coercerent improbos, protegerent bonos, ut nunc quoque, Paulo teſte, non minus quam ante obſtringuntur. Non igitur Præceptum de *non reſiſtendo malo* ad Magiſtratus pertinere potuit, præcipue cum Chriſtus nullam Rempublicam, nullas Leges forenſes conſtitueret, ſed homines, in morali ſuo ſtatu conſideratos, præceptis vitæ ſanctioris inſtrueret. Quibus Præceptis Chriſtianos quoque Magiſtratus ſubeſſe, & obſtringi non negamus, quia & ipſos bene moratos, & Chriſtianæ ſanctimoniæ non expertes eſſe neceſſe eſt. Sed iis exceptis, quæ muneri ipſis à Deo collato directè repugnant, quæque non ipſis, ſed aliis, extra muneris ſui ſtatum viventibus, præſcripta ſunt, quia ipſis, ſalva ordinatione Dei circa poteſtates ab ipſo dependentes facta, præſcribi non potuiſſe palam eſt. Pietas ſane, & ſanctimonia omnibus præſcripta eſt, alia tamen ſunt præpoſitorum, alia ſubjectorum, alia Patrum, alia filiorum, alia maritorum, alia uxorum, & ſæpè ſibi repugnantia, officia, quæ tamen omnia præſcriptæ univerſis, & in ſuo ſtatu ſingulis competentis, pietatis partes ſunt. Verum præceptum Chriſti, de quo agimus, non Magiſtratum, qui alienas injurias in gratiam boni publici vindicat, ſed privatos læſos, & violatos, qui proprias in gratiam propriæ ultionis, & quidem non abſque ſtricti juris, ac talionis pœna perſequi velint, obſtringit. Non peccat igitur adverſus illud, qui ex officio ſibi divinitus impoſito alienas perſequitur, idque eo fine atque ſcopo, ne privatis proprias perſequi liceat, aut neceſſe ſit. Ideo enim publicæ vindictæ ratio ex mente Dei introducta eſt, ne privatæ locus eſſe poſſet. Si igitur Lex Chriſti illud ipſum vetuiſſet, quod Lex Moſis præcipiebat, merito poterat videri Legem quam abrogabat, ſolviſſe; ſed quia dumtaxat id prohibet, quod Lex Moſis propter duritiem cordis illius Populi (*Mat.* x. 5.) ſuam vero impotentiam imbecillitati carnis ſubvenire non valentem *Rom.* VIII. 3. & imperfectionem *Heb:* VII. 19. non tam permiſerat, quam non prohibuerat, nullo modo legem ſolvere, ſed potius defectum ejus implere, & ejus perficere cenſenda eſt. Vetat autem Chriſtus hoc loco ſummum, ac ſtrictum jus ſuum (non vero alienum) perſequi, atque inſuper de jure ſuo, etiam æquo (non tamen alieno) non parum decedere imperat. Quemadmodum autem is homo abſurdus, & ridiculus foret, qui ubi Dominus liberalitatis, ac beneficentiæ præcepta tradit (quod facit infra *verſ:* 42.) ut de alieno quoque liberales, ac benefici ſimus, nobis præcipi contenderet: ita non video qua fronte affirmetur, nobis hic præcipi, ut de alieno quoque jure decedamus. Cauſa vero cur nobis Dominus ſummi, ac ſtricti juris perſecutionem vetuit, eſt quod illud ſæpe plurimum, ſemper vero aliquid trahit ex iniquo. Cujus rigoris auſteritatem æquitate temperari æquum, & perfectæ Juſtitiæ officium eſt, quæ non modo ab omni injuriæ ſpecie nos jubet eſſe quam alieniſſimos, ſed cum prona, ad diligendos juvandoſque & beneficiis afficiendos proximos, voluntate, ac flagranti ſtudio conjuncta eſſe debet. Cauſa porro, & occaſio cur de æquo etiam jure noſtro Chriſtus decedere juſſerit, (præter ea quæ jam diximus) illa occurrit, quod fere unicam illam rigidæ vindictæ, & impatientiæ excuſationem, & ſpecioſum ſtimulum nobis vulgo caro noſtra ſuggerit: quod veterem ferendo injuriam invitemus novam. Ut igitur interdictum hoc ſtricti, ac ſummi juris perſequendi firmius ſtabiliret, removet iſtam excuſationem, & præcipit novam potius injuriam pati, quam ut veterem ſummo jure perſequamur: quod jam eſt non de ſtricto tantum, ſed æquo etiam jure noſtro decedere. Porro ex allatis à Chriſto in Lege ſua exemplis manifeſtum eſt, patientiam, & deceſſionem de noſtro, non dico ſtricto, ſed æquo jure, non eſſe in infinitum producendam; ſed tantum, ſicuti analogia doctrinæ Chriſti, & imprimis juſtitiæ, & caritatis in proximos (quorum & plures, & impares inter ſe gradus non deſunt) officium requirit, adhibendam eſſe. Quod ex ſequentibus patet. Primum quod longe leviorum injuriarum iteratam patientiam Chriſtus præcipiat, quam illæ ſint, quæ in verbis, quibus ſuam Legem opponit, deprehenduntur. Illæ enim (ut cætera taceam) quodammodo irreparabiles, hæ reparabiles videntur. Neque enim iteratæ alapæ perpeſſio, pallii una cum tunica amiſſio, & paucorum millium paſſuum iter, cum jactura unius oculi comparabile eſt. Unde apparet Chriſtum non tam verbis ipſis, ex Lege alioqui divina depromptis, ſed ad pravam doctrinam eliciendam illegitime applicatis, quam ipſi doctrinæ Legis interpretum, ex iſtis verbis elicitæ, legem ſuam opponere voluiſſe. Cum enim iſti viderent in Legis divinæ verbis Magiſtratui talionis pœnam præſcribi, inde falſo collegerunt etiam privatis talionis pœnam in omnibus vel minimis perſequi licitum eſſe, ac poſſe eos de ſuo jure nunquam vel tantillum decedere. Atque ad hoc dogma, & quaſi Legem, divinæ Legis verbis illegitime abuſi ſunt. Quibus omiſſis, Chriſtus doctrinæ dumtaxat ex ipſis imprudenter elicitæ, de jure talionis, etiam in levioribus injuriis, & quas contemni, aut patientia concoqui magis expedit, à privatis non perſequendo, doctrinam ſuam oppoſuit. Præterea ut in Lege de homicidio longe leviora homicidio crimina, in Lege de adulterio multo levius adulterio delictum, in lege de perjurio minorem perjurio culpam (quæ tamen omnia leviora peccata, ad ea quæ in ſuo genere graviſſima erant, ducebant, ac viam muniebant) recidere & quaſi radicitus amputare Chriſtus voluit; ita in ea quoque ſummi juris in mutilatione corporis perſecutione, leviores injurias per patientiam, & ſui juris etiam æqui, deceſſionem, quaſi

parvas

parvas ſcintillas extinguere aggreſſus eſt, ex quibus ordinariè graviora rixarum & vulnerum corporis, imo cædium incendia exoriuntur.

Quod duabus de cauſis feciſſe videtur, primum quia leviores iſtæ injuriæ, ſunt quaſi Elementa & principia graviorum, quæ tametſi mole parva, vim tamen eam habent ut ipſis extinctis & ſuppreſſis, tanquam modicis ſcintillis, gravioribus injuriis, veluti nocentiori incendio, locus non relinquatur. quemadmodum & morbi omnes in ſuis initiis facillime curantur. Deinde ut perfectionem Legis ſuæ, non modo graviores injurias aut peccata, ſed etiam leviora, & quod pro delictis, neque Lex Moſis, neque Lex Civilis habere ſolet, vetantis, ob oculos poneret. Sed & hinc patet Chriſtum hoc loco de injuriis levioribus loqui, & quæ merito contemni poſſunt, quia eas contemni imperat. Quid enim aliud eſt poſt acceptam injuriam non detrectare patientiam alterius, niſi id quicquid ſenſus aut doloris in ea ſubeunda timendum eſt, deſpicere? Sunt autem quædam injuriæ adeo graves ut contemni nequeant, nec veriſimile ſit Chriſtum ad eas contemnendas, aut ſine reſiſtentia noſtra perpetiendas, patientiam noſtram extendere. In ſubeunda altera alapa potius, quam rixa ad gravius & periculoſius certamen procedat; non deeſt liquida, quæ patienti conſtare poſſit, facti ſui ratio. Sed poſt erutum dextrum oculum abſque omni reſiſtentia, ſinere ſibi ſiniſtrum erui; non imperavit, ut videmus, Chriſtus, quamvis de hoc ipſo injuriæ genere loqui cœpiſſet. Multo minus abſque reſiſtentia ſinere ſibi vitam eripi juſſit. A magis veriſimili enim ad minus veriſimile nulla eſt conſequentia. Verum ut omnis dubitatio eximatur; hoc præcepto Chriſti patientiam noſtram ad graviſſimas quaſque, præcipuè vero irreparabiles injurias non extendi, animadvertendum eſt. Chriſtum inter alia injuriarum, in quibus jus noſtrum, etiam æquum, nobis negligendum eſt, exempla proponere illud quoque, *Petenti abs te dato & mutuo accipere volentem ne averſeris*, quod apud *Luc. cap.* VI. *verſ.* 30. etiam durius pronuntiatur *Omni petenti dato, & ab eo qui aufert tua, ne repete.* Quamvis enim petentes & mutuo ſumentes, nulla vulgo injuriâ eos, quibuſcum agunt, afficere videantur, atque etiam dicantur, ſi tamen damnum reputes, quod ſæpe magnum, ſemper autem aliquod, *donans* aut mutuo dans, ſubit, negari nequit accipientem de jure ac poſſeſſione ejus aliquid ſemper decerpere ac diminuere. Nec alio diſcrimine id ab aliis injuriis diſcerni, & quaſi pro injuriæ non reputari videtur, niſi quia, quod datur, aut mutuo ſumitur, ab invito non extorquetur, ſed à volente impetratur. Volenti autem injuria non infertur, quia ipſi integrum eſt, de ſuo jure, quantum velit, dimittere. Atque hæc eſt unica gratiæ, beneficii, amicitiæ & caritatis ſedes. Quamvis igitur tunc accipiens jus non eripiat danti, nec culpam injuſtitiæ committat, dans tamen in gratiam ejus, de Jure ſuo ſæpe multum decedit, atque illud dimittit, ita ut ejuſmodi juris ſui dimiſſio ac neglectus inter alias proprii juris deceſſiones merito poni poſſit, atque adeò à Chriſto ponatur. Si igitur Præceptum iſtud, de quo loquimur, in infinitum protendatur & univerſe abſque ulla reſtrictione, aut limitatione intelligatur, quid eo intolerabilius fingi poteſt? cum aut impudentia, aut improbitas petentis etiam ad omne id, quicquid à, nobis poſſidetur, poſſit extendi. Non eſt profecto ullo modo credibile, Chriſtum, dum in gratiam æquitatis homines ſummo jure uti volentes, à rigore ſtricti Juris, in contrariam partem abducit, eo uſque iniquitatis patientiam eorum extendere, ut improbiſſimo cuique concedere teneantur omnia, quæcumque injuſtitiæ aut inverecundiæ ejus libuerint. Eadem igitur æquitas, quæ nos à ſummo jure longius recedere impellit, ſive patientiæ noſtræ, ſive de jure noſtro deceſſioni modum ac menſuram ſuggerit, imo ſtatuit quo nos adverſus injuſtitiam & impudentiam petentium tueamur. Petenti enim dandum eſt, ſed ſi quod æquum eſt, quodque nos nimium non aggravet, petat. Idem de mutuo intelligendum eſt. Nam locus *Luc.* VI. 30, per locum *Matth:* V. 42. aut potius per analogiam Religionis noſtræ explicandus eſt, ubi & vox *omnis* ad eos, qui non nimium iniqua petunt reſtringenda, & vox *auferendi* ad mutuantem referenda, & vox *ne repete* de prohibitione mutuo accipientis explicanda ſunt. Non plus enim à nobis exigit juſtitia; quam in proximum caritas, cui ſufficit, ut ea præſtemus, quæ nobis ipſis præſtari vellemus. Quemadmodum Chriſtus ipſe duriora ſua quæ adduximus apud *Lucam verſ.* 30. verba ſtatim *verſ.* 31. explicat, dum ait, *Et* (quæ particula ad explicationem verborum antecedentium plerumque in Sacra Scriptura adhibetur) *quæcumque volueritis ut faciant vobis homines, & vos facite ipſis ſimiliter.* Sed in ea re voluntas noſtra ratione, & æquitate moderanda eſt. Ea enim dumtaxat proximo præſtare debemus, quæ nobis juſte, ac merito, & æquiſſimo jure præſtari ab aliis optaremus. Immodeſta, iniqua, & puerilia voto nihil faciunt ad hanc Lege divina poſitam regulam Charitatis. Nec Chriſtus iſthic de ſtolida, & iniqua hominum, abſurda, atque illicita ſibi optantium, libidine, ſed de votis, quæ æquitatis metas non excedunt, loquitur. Quemadmodum igitur in liberalitatis & beneficentiæ occaſione, tantum de jure noſtro decedendum eſt, quantum æquitatis metas non excedit; ita in omnibus reliquis ſupradictis injuriis, tantum de noſtro jure dimittere jubemur, quantum in aggravandis nobis modum non excedat. Non igitur centum alapas, non omnium penitus bonorum jacturam Chriſtus ſuſtineri, non trecentorum forte miliarium iter in gratiam petentis ſuſcipi poſtulat, ſed ea tantum, quæ ſine ingenti noſtro malo, aut rixanti, aut litiganti, denique petenti quoque indulgeri poſſunt, & quibus non modo pacem, rem omnium pretioſiſſimam, & cujus neglectus nobis, ni caveamus, nimium magno conſtare poſſet, redimere, ſed etiam animos eorum, quibuscum res eſt, nobis adjungere abſque nimio noſtro malo, atque impendio poſſumus. Nimis grave, & oneroſum, ſine ulla juſta cauſa, jugum Chriſti faciunt, quod tamen revera leve, & ſuave eſt, qui illud in portentoſæ patientiæ ſupplicium extendunt, cum tamen Dominus à nobis non plus poſtulet, quam ut *modeſti, mites & manſueti ſimus*, idque ejus exemplo, qui percuſſa olim maxilla ſua à famulo Sacerdotis, non obvertit ferienti alteram, ſed iniquitatem ejus objurgavit, & rationem prioris alapæ ſibi immerito inflictæ ab eo popoſcit *Joh.* XVIII. 23. Non igitur verba Chriſti, de obvertenda altera maxilla, ſicuti & de dimittendo pallio, & de duplicando in gratiam poſtulantis itinere, id quod ſonant, ſignificant, ſicuti nec ſuperiora de oculo exculpendo, aut manu amputanda, ſi nos ſcandalizent. Sed benigna interpretatione mollienda ſunt, & ad nucleum potius mentis Chriſti, quæ putamen verborum reſpiciendum eſt. Si non niſi oculi, aut manus noſtræ damno conſtare nobis poſſet præceptorum Chriſti obſequium, nemo dubitat facilem nobis eſſe debere eorum membrorum jacturam. Sed Dominus oculos noſtros erui, aut manus amputari non imperat. Aliud eſt, quod hic à nobis requirit. Ita ſi, niſi invitatis novis injuriis, veteres ferri nequeunt, ferendæ utræque ſunt, imo & contemnendæ, ſed ultro, & abſque nulla neceſſitate (quod verba præ ſe ferre videntur)

videntur) pericula earum provocanda non ſunt. Nec Chriſtus id præcipit, ſed prohibet, qui non alia mente utraſque injurias contemni imperat, quam ut gravioribus injuriis viam præcludat, quarum, ut ita dicam, curſus, atque impetus patientia leviorum ſiſtitur, & ulterioribus (quæ in certamine injuriarum ſemper graviores eſſe ſolent) via præcluditur. Noo igitur, qui injurias omnes penitus extinguere nititur, ullas provocari, & quaſi propagari imperat. Sed nos à ſummo jure noſtro etiam in graviſſimis injuriis noſtris perſequendo adeo abducit, ut etiam de æquo jure noſtro (nec enim vocem aut Epitheton, quod ſummo ac ſtricto juri opponi poſſit, aliud invenimus) ſed in levioribus injuriis decedere imperet. Etenim in gravioribus de iſto æquo jure deſcendi ipſa æquitas, (cujus unius Chriſtus in hoc præcepto maximam rationem habuit) non permittit. Quid igitur? An, quia non niſi leviorum injuriarum exempla nobis Chriſtus proponit, in levioribus tantum injuriis de noſtro jure decedemus? *Reſponſio*: Imo in gravioribus quoque jus noſtrum dimittendum eſt. Nam & graviorum exempla propoſuit, atque in iis juris noſtri perſecutionem per ipſam novæ legis oppoſitionem tacite damnavit. Sed in gravioribus ſummi ac ſtricti dumtaxat, in levioribus etiam æqui juris noſtri perſecutionem diſertis verbis prohibuit ac dimiſſionem imperavit. Quid obſtat igitur quominus, verbis Legiſlatoris noſtri cohærentes, in omnibus quidem injuriis, ſed eo modo, iiſque gradibus, quos Chriſtus præſcribit, de jure noſtro decedamus. Non enim in graviorum mentione videmus æqui juris, ſed tantum ſummi, & ſtricti juris perſecutionem nobis interdici. Modus autem perſecutionis ſummi juris, in gravioribus interdicendæ, hoc loco per prohibitionem etiam æqui juris, in levioribus urgendi, Domino placuit. Non tamen Dominus, aut injurias ipſas, aut modum eas perpetiendi coæquavit, ſed non obſcurè utrumque diſtinxit, dum à diverſo poſteriorum patiendarum modo, ad diverſam priorum perferendarum rationem quaſi argumentatur. Nam cui in levioribus injuriis etiam de æquo jure decedere imperatur, huic in gravioribus ſummo jure uti ſatis interdicitur. Diverſitas autem in perſequendo, aut dimittendo jure noſtro, tam in propoſita, quam in eadem oppoſita Chriſti Lege manifeſta eſt. In propoſita enim ſummi Juris noſtri perſecutio in gravioribus injuriis, diſertis verbis permittitur. In oppoſita vere à Chriſto etiam æqui juris noſtri perſecutio, aut retentio, ſed in levioribus injuriis vetatur. Cujus in levioribus interdictio, illius in gravioribus prohibitionem tacitè quidam, ſed non obſcure tamen, & firmiter infert.

Falluntur autem qui hoc loco Chriſtianis omni penitus forenſi, ac Judiciali apud Magiſtratum actione, omni prorſus lite interdictum putant. Non magis Lex Chriſti judicia, quam Magiſtratum ſuſtulit, nec iſtos nervos, quibus corpora Rerumpubl. ſuſtinentur incidit. Noo actione, aut lite forenſi, ſed litigandi libidine Chriſtus ſuis interdixit, quæ in eo potiſſimum cernitur, cum ob res leviores, & exigui pretii, ſtatim ad fori ſtrepitum & Judices decurritur, cum & pericula, & ſumptus non exigui ſuſcipiuntur mera obſtinatione & pervicacia litigantium, qui neglectu exigui damni totas interdum Patrimoniorum jacturas redimere nullo negotio poterant. Tunicæ & Pallii exemplum Chriſtus attulit, quia ſive divitibus, ſive pauperibus damnum ejus magno conſtare noo ſolet. Divitibus enim etiam prætioſi amictus jactura non eſt difficiles, vilior autem pauperum veſtis facile parabilis. Nec iſta ſæpe cum ſumptibus & ærumnis forenſibus, atque ipſo inimicitiarum malo comparabilia ſunt, præſertim apud eos quorum, ut infra videbimus, theſaurus eſſe debet in Cælo. Notandum vero Chriſtum ejuſmodi litium, quæ non magno damno, aut periculo negligi, aut ſopiri poſſunt, ſtudium, atque licentiam adeo reprehendere, ut ne iis quidem litigandi jus permittat, qui litigandi neceſſitatem non difficulter effugere poſſunt, quales ſunt ii, qui in jus vocantur ob ejuſmodi poſſeſſionem, quæ apud eos tanti eſſe non debet, ut litigent. Pertinebat enim id ad Legis Chriſti perfectionem, ut oſtenderet ea quoque ſua Lege damnari, quæ reliquis omnibus legibus licita & legitima & æquitati conſona videntur. Quid enim æquius, & magis Legibus congruum videtur, quam ei, qui tunicam alienam immeriio poſtulet, & uſurpet in jus vocanti, apud Judices reſpondere? De æquo tamen iſto jure decedi interdum, Chriſtus poſtulat, ut gravioribus injuriis, aut incommodis occurratur. Quæ niſi in ipſis initiis, dum adhuc exiguæ ſunt, imo ne injuriæ quidem videntur, ſapientiorum patientia & æquanimitate, ſuffocentur, & extinguantur, mutua litigantium reſiſtentia, ac pervicacia, & quaſi injuriarum certamine ſemper in deterius ſerpunt; adeo ut cito tandem in mala noxia, & immodicabilia degenerent.

Fatemur autem poſſe, nec ſine cauſa, alicui in mentem venire, ea quoque, in quibus deceſſionem de æquo jure noſtro collocamus, quale eſt in retinenda tunica noſtra juridicum adverſus uſurpatorem certamen, poſſe videri ſummi, ac ſtricti juris retentionem, aut dimiſſionem ſapere. Tam enim ſummum jus perſequi, ac retinere videtur, qui omnem omnino etiam leviorem injuriam ferre recuſat, quam qui graviorem ſtricto jure vindicat, ac perſequitur, Nos tamen ea; quæ natura ſua diſtant, quamvis prima fronte eadem aut ſimilia videantur, diſtinguere malumus. Summum enim jus, ſummam injuriam, aut damnum afferre ſolet ei, adverſus quem eo utimur. At cum ejuſmodi leviores injurias ferre recuſamus, oulla injuria, ac ne damnum quidem ullum proprie dictum intentanti injuriam infertur.

Præterea in illatæ injuriæ ſummo jure exacta talione, de qua Chriſtus loqui propoſuit, ultionis acerbitas neceſſario intervenit. At cum tunicæ propriæ poſſeſſio apud judicem aſſeritur, non eſt illatæ injuriæ ultio, ſed inferendæ tantum propulſatio, atque averſio. Noo igitur heterogenea & plurimum diſtantia ſub earumdem vocum involucro miſcenda ſunt.

Sed ad rem. Nequaquam Chriſtus Diſcipulis ſuis vetat judiciorum aut Magiſtratus uſum, qui in bonum eorum à Deo ordinatus & conſtitutus eſt, verum eos litigioſos, & de rebus levioris momenti rixoſos juris ſui in omnibus omnino rebus nimium retinentes eſſe non vult; à ſtudio vero ſummi juris perſequendi, sdeo alienos eſſe jubet, ut de æquo etiam jure ſæpe decedere imperet. Et quia in hoc Præcepto explicando Magiſtratus mentio aliquoties à nobis facta eſt, quoniam ſummi juris perſecutio aut retentio adeó à Chriſtiano prohibita eſt; quæri poteſt, utrum Chriſtiano Magiſtratui in judicando, aut decernendo ſummo, ac ſtricto jure uti liceat. *Reſp*: Chriſti Legibus non privati tantum, ſed Magiſtratus quoque tenentur, quamvis in hoc Capite Magiſtratibus ſeorſim (niſi forte alibi per Apoſtolos ut Romanor. 13.) Chriſtus nullas leges tulerit. Sed Chriſtus de proprii, & privati; noo de alieni ac publici juris retinentia, aut dimiſſione, propriarumque injuriarum patientia locutus eſt. Magiſtratus autem alieni, ac publici juris cuſtos, & exactor, & alienarum injuriarum ultor eſt. Nihil igitur ad Magiſtratum ejuſque officium tradita hoc loco præcepta Chriſti pertinent, niſi forte qua privatus, & injuriis forte privatis, ac propriis obnoxius eſt. In quibus tamen

nes (etiam privatis injuriis ſuis) dimittendis, aut negligendis, non tam liber, aut ſui juris eſt, quam privatorum quilibet, cui de ſuo jure decedere licet quantum libet. Magiſtratus autem, quia publici juris, & injuriarum vindex eſt, ſæpe ne ſuas quidem injurias abſque damno, & periculo publico inultas relinquere poteſt. Pertinet enim ad ſalutem publicam, & injuriarum coërcitionem, eos quorum terrore, injuſtitia compeſcitur, injuriis impune non affici, & ſemper omnibus improbis metuendos eſſe, nec unquam ita ſpernendos, ut injuriis ſeſe opportunos ultro exhibeant. Quoties tamen abſque publico damno & notabili periculo, de ſuo jure decedere queunt, ipſâ Chriſtiani officii conſcientiâ admonentur, ut non modo de ſummo, ſed etiam æquo jure ſuo decedere contendant, atque ita ordinationis divinæ in poteſtate ſibi collata memores ſint, ut ſe diſcipulos Chriſti eſſe non obliviſcantur. Minus liberi ſunt in alienis injuriis negligendis, ob muneris ſibi concrediti functionem. Itaque & ſummo jure decernere ſæpe coguntur, & de æquo alieno jure nunquam decedere poſſunt. Si tamen plena, & abſoluta poteſtate ſubjectis præcipue Chriſtianis imperent, poſſunt interdum, ac debent quoque in favorem æquitatis, ſummo juri oppoſitæ, & à Chriſto ſuis commendatæ, de ſummo, ſtrictoque quamvis alieno jure decedere. Sed nulla poteſtatis plenitudo efficere poteſt, ut de æquo alieno jure ipſis decedere unquam liceat.

Ver. 43. Accedit Chriſtus ad tertium Scribarum & Phariſæorum commentum, qui *Caritatem* ſub Lege, ad proximum tantum, hoc eſt amicum reſtringebant. Inimicis denegabant, quos odio proſequendos univerſe imperatum eſſe præ ſe ferebant. Cum tamen de eo ſub Lege nullum extet præceptum generale, imo non pauca præcepta ſpecialia non deſint, quæ etiam inimicis benefacere, nec odii, ſed amicitiæ officia exhibere præcipiunt. Quia vero hoc loco proximus inimico opponitur, conſentaneum eſt, vocem hanc in ſenſu anguſtiori ſumi, & amicum dumtaxat ſignificare. Quod & exempla à Chriſto *verſ.* 46. & 47. allata confirmant, in quibus Publicanis, qui pro peccatoribus habebantur, ejuſmodi in proximum *Caritas* tribuitur & vox proximi per vocabula amicum ſignificantia periphraſticè exponitur. Quos tamen non eſt veriſimile alios, præter amicos aut perpinquos & qui ſe invicem redamarent, dilexiſſe. Non eſſe igitur iſtam genuinam Legem Moſis, vel inde patet, quod Lex Moſis vocem proximi, quemadmodum & Charitatis officium latius protenderet. Præterea, ut diximus, quod profeſſum inimici odium ſimpliciter & abſolute nuſquam imperaret. Quapropter hanc Legem à Scribis poſitam Chriſtus non implet, ſed plane tollit, ac deſtruit. Quippe qui Caritatem adeo univerſe præcipiat, ut eam vel ad inimicos extendat. Quod tacitè oſtendit, Caritatem non ad amicos tantum, aut redamantes nos, ſed ad omnes alios, etiam alienos protendi debere, poſteaquam uſque ad ipſos inimicos protenſa eſt. Notandum vero virtutem atque officium caritatis, non eodem erga omnes promiſcue modo nobis à Spiritu Sancto præcipi. Sed erga Fratres intenſam *Rom.* XII. 10. 1 *Pet.* I. 22. *iterum & Cap.* IV. 8. Erga Deum intenſiſſimam *Math.* XXII. 23. Hoc loco erga inimicum ſimplicem præcipi legimus, non tamen operum ſterilem, nec fucatam, ſed in benedictiones, beneficia, preces pro iis fundendas exuberantem. Unde apparet, quoties iſtarum diverſarum caritatum officia ſecum concurrunt, cujusnam earum à nobis potior ratio habenda ſit.

Sed jam ad fructus iſtius, quæ nobis præcipitur erga inimicos, charitatis veniendum eſt. Primum enim diligere ipſos *verſ.* 44. mox dilectionem hanc non verbis tantum, benedicendo etiam maledicentibus, ac devoventibus nos, ſed beneficiis etiam malevolos afficiendo, denique votis, & apud Deum precibus perſecutores noſtros juvando, expromere jubemur. Quæ omnia aliis quoque præter inimicos, & quidem in gradu perfectiori præſtari, ratio ipſa imperat. Sed eam erga fratres longe perfectiori ratione exhibere Lex Chriſti, ut vidimus requirit. Quanto flagrantius autem erga ipſum Deum caritas ejus teſtanda eſt? Duas vero rationes affert, quare nobis inimico dilectionis iſtud officium præſtandum ſit. Primum quia ſanctimoniam Dei imitari debemus, ut par eſt Filios Patris facta, & mores imitari, Deus vero Solis, & pluviæ ſuæ, ut & infinitorum aliorum donorum beneficio improbos una cum probis frui ſinit. Ita nos caritatis noſtræ fontem, non ad bonos tantum, & amicos, aut dilectione noſtra dignos, ſed ad indignos quoque derivare æquum eſt. Cur autem Deus improbos quoque beneficiorum ſuorum una cum probis participes eſſe ſinit? Quia eſt bonus ac miſericors, & ut omnes aut aliqui ſaltem ex iis boni, ac digni gratia ejus evadant expectat, & expectatione ſua non ſemper fruſtratur. Ita nos dilectionis noſtræ fructuum non bonos tantum, ſed & malos, & præcipue inimicos noſtros participes facere debemus, quia beneficiis etiam inimici ad ſanitatem, & amicitiam noſtram non raro prævocantur, & ex malis boni evadunt. Quo pacto tanquam genuina Genitoris noſtri progenies lineamenta ejus mente ac moribus noſtris exprimimus, ut merito filii ejus vocari poſſimus. Altera ratio eſt, quia ſi amicis tantum, & propinquis ac de nobis bene meritis caritatis officium exhiberemus, nihil ſingulare, aut eximium præ cæteris peccatoribus, ac publicanis præſtaremus. Quis enim eorum eſt, qui non eadem officia benevolis bene meritis, aut ſuo judicio dignis exhibeat? Nihil in eo laudis, aut perfectionis cernitur, quod ſupra vulgaris moris uſum non aſſurgit, Chriſtianis autem perfectæ Legis diſcipulis, perfectam ſupremi Numinis ſanctimoniam, quantum humanæ vires ferunt imitantibus, ſupra uſitatum & communem pietatis modum ſcandendum eſt. Ergo eo perfectionis tendere debent, quo vulgaris mortalium pietas aſpirare nequit, & quo ſolius Dei ope & auxilio ſuffulta, ſed & exemplo invitata pietas aſcendere ſperat.

Jam verò tam ex officiorum inimici Caritati debitorum enumeratione, quàm ex ipſius Dei, & quidem propoſito nobis ad imitandum exemplo, ſicuti & ex totius Religionis analogia manifeſte apparet, poſſe aliquem huic de diligendo inimico Chriſti præcepto morem gerere, & tamen interdum eidem etiam cum periculo vitæ ejus reſiſtere, aut eundem maximo ejus malo, ac dolore (dummodo juſtum, & legitimum ſit) ſupplicio afficere.

Officia inimico debita ſunt. Primum, hominem diligere; atqui eos quoque, quos ordinarie diligimus propter extraordinariam cauſam, aut neceſſitatem ſeveriſſime caſtigamus, aut maximo malo mulctamus. Deinde male dicenti ac devoventi nos benedicere, atque etiam bene precari poſſumus, quod tamen non obſtat, quominus impetum malefacientis, aut nos perdere volentis juſto ac legitimo modo repellamus. Non patientiæ tantum, ſed & beneficiorum, quantum quidem æquitas permittit, nihil omittendum eſt, quibus inimicus nobis placari, & ad ſanam mentem redire queat. Quod tamen nihil impedit, quominus eum, nos cum periculo vitæ noſtræ adorientem, quà publicè, quà privatim repellamus. Preces pro perſecutoribus noſtris fundere tenemur, quia & Paulus olim perſecutus Eccleſiam

 reſipuit,

reſipuit, & ſimilium ejus non deſunt exempla. Si tamen adſit nobis legitima poteſtas, & commoda occaſio perſecutoribus eam facultatem adimendi, quâ in inſontes Chriſti oves ſæviunt, Caritas inimicis debita nihil morari debet eorum coercendorum officium. Itaque nihil eorum quæcunque hic inimico præſtari imperantur omittere debemus: Sed primum, ea lege, ut occaſionem, & facultatem ejus rei habeamus. Nulla enim virtus, nullus habitus, abſque oblata ejus exercendi occaſione exercetur. Fieri autem poteſt antequam occaſio benefaciendi inimico occurrat, aliquam lædendi ejus neceſſitatem intervenire, ut mox videbimus. Deinde Caritas, & beneficia inimico præſtanda ſunt, ſed ea lege, niſi qua gravis neceſſitas, aut validum impedimentum ea impediat. Qualia multa occurrere poſſunt, veluti ſi cum Caritate inimici potior caritas concurrat, ita ut beneficia inimico, abſque omiſſis in Deum, aut in fratres & filios Dei, aut in Rempub: officiis præſtari nequeant. Ad gravem neceſſitatem & præſcripta hoc loco inimico præſtanda officia, impedientem & in aliud tempus differentem, pertinet, ſi inimicus vitam noſtram & res vitâ cariores periculoſe impetendo repugnandi ſibi neceſſitatem imponat. At enim reſiſtere malo prohibemur. Ita eſt, ſed in ejus generis injuriis de quibus Chriſtus loquitur, & quas contemni imperat. Non igitur in iis, quæ contemni nequeunt, nec ſperni uſquam imperantur, niſi cum iis reſiſtere legitime non poſſumus. At eundum hominem diligere ſimul, & lædere, aut etiam interficere; eundem beneficio ſimul, & ſupplicio afficere non poſſumus! Ita eſt ſi unum; idemque temporis momentum ſpectetur. Sed ille ipſe homo, qui ordinarie à nobis diligendus, & beneficiis afficiendus eſt, quando videlicet dilectione & beneficentia noſtra indiget, quando & nobis quoque virtutum earum exercendarum copia ſuppetit; culpa ſua poteſt nobis omnem ſui diligendi & beneficiis afficiendi rationem, & facultatem eripere, lædendi vero, & malo mulctandi ſui neceſſitatem imponere. De conſilio interficiendi hominis, an unquam à privatis ſuſcipi poſſit, diſceptare nec volumus, nec audemus. Vita tamen noſtra ſæpe abſque iſto interficiendi ejus periculo defendi aut ſervari nequit. quamvis abſque occidendi conſilio, eandem ſemper defendi poſſe cenſeamus. Capitalis vero ſupplicii ſumendi jus atque facultatem, legitimæ poteſtati, idem tradidit, qui pleniſſimum jus vitæ neciſque noſtræ habet, & qui gladium tradidit, cujus extra capitales pænas in pace & extra defenſionis neceſſitatem in bello, uſus nullus eſt.

Sed hæc ratio ab officiorum inimico debitorum conſideratione ſumpta, melius intelligitur, ſi altera ratio ex propoſito nobis in tam ſublimi virtute ad imitandum Dei exemplo petita, accuratius expendatur. Nulla perfectior erga inimicos Caritas ſomniari poteſt, eâ qua Deus erga inimicos ſuos utitur. Quid? an ideo ipſi nocendi ipſis, aut eos capitali pæna, & ſeveriſſimis ſuppliciis plectendi facultas per Caritatem iſtam adempta eſt? An non videmus Deum inimicos ſuos (quantum quidem diligi poſſunt, aut debent) verè diligere, & tamen eos quando id merentur, & longanimem ejus clementiam, ac veniam conſumpſerint, ultimis ſuppliciis perdere? Diſſimilem eſſe rationem Dei abſolutiſſimum jus, & poteſtatem ſuper creaturas ſuas habentis excipient. Quaſi ad juris hujus, & poteſtatis eminentiam nunquam mortales admittere ſoleat. Sed nos juris hujus, & poteſtatis plenitudine omiſſa, de ſola ſaltem exercendæ erga inimicum Caritatis, & eundem tamen multis malis afficiendi poſſibilitate quærimus. Poſſe utrumque ab eodem fieri Dei facientis exemplo oſtenditur. Sed nec adeo noſtris diſſimilia, in Caritate imprimis præſtanda Dei facta ſunt, quando nobis ad imitandum proponuntur. Cur enim imitari jubemur, quæ imitari non poſſumus, aut quomodo imitanda ſunt, quæ ſimilia eſſe nequeunt? Plura in hanc ſententiam afferre, non eſt hujus loci, è cujus viſceribus petita argumenta ſufficiant.

Illud monendum ſupereſt, verſutiſſimo Satanæ artificio fieri, ut tam præſtans, ac Divinæ Lex Chriſti, quæ tribus iſtis Matthæi Capitibus comprehenſa eſt, aut omnino negligatur, & non exerceatur, aut obſervandæ ejus neceſſitas non alia conditione mortalibus imponatur, quam ſi ordinationes Dei humano generi plane neceſſariæ convellantur, quaſi Legi Chriſti nemo obtemperare queat, niſi Leges Dei, & voluntatis ejus ordinationes contemnat, & poteſtates ab eo ſanctè conſtitutas, pro profanis habeat. Ut Lex Chriſti negligatur, & non exerceatur primum per eos effecit, qui potiſſimas Leges Chriſti pro conſiliis habent non pro Præceptis. Deinde per eos, qui Præcepta iſta Chriſti non omnibus in univerſum, ſed Apoſtolis tantum, aut Paſtoribus populi Dei, aut Prædicatoribus Evangelii tradita aſſerunt. Nec minus per eos, qui Legi Moſis nihil eſſe additum, ſed eam dumtaxat à commentis Scribarum repurgatam contendunt, & interim legem hanc obſervari aut per eam juſtificari quenquam non poſſe, dictum alicubi à Spiritus Sancto libenter arripiunt, ut liberos ſeſe, ac ſolutos tam difficilium præceptorum obſervatione cenſere poſſint. Ut vero lex eadem Chriſti non alia conditione omnibus obſervanda proponatur, quàm ſi nobilior pars mortalium & ipſius Dei ordinationes humano generi, & optimo cuique mortalium, atque adeo ipſis Chriſtianis plane neceſſariæ ab Eccleſia Chriſti excludantur per illos quanquam aliud agentes, & nihil minus quam Satanæ gratificari volentes, Satan efficere laborat, qui Magiſtratus poteſtatem, cum omni ipſi à Deo conceſſo pacis, bellique jure, ab Eccleſia proſcribunt. In quo verſutus hic Spiritus ſuum imprimis, & Antichriſti ſui negotium agit. Suum; ne nomen Patris illius Cæleſtis, per ipſius perfectiſſimi Regni totum in Orbem perfectiſſimum adventum unquam ſanctificetur, aut ſanctificari poſſit, neve voluntati ejus, perinde in terris (ut in Cælis geritur) mos geri queat: Denique ne unquam Regna Mundi, Regna Dei & Chriſti ejus evadant. Antichriſto autem imprimis per hoc Satanæ artificium opera navatur, cujus præcipue intereſt Regnum & Eccleſiam Chriſti ejuſmodi poteſtate in perpetuum exarmari, cujus ſolius violentia is tyrannidem in decepto & ſubjugato Orbe occupavit & hucuſque exercet. Non quod Regnum Chriſti, aut Eccleſia iſta poteſtate ad ſuſtentationem aut propagationem ſui prorſus indigeat, ſed quia illegitima Antichriſti violentia, ſuppoſito tali, quali hactenus Deus in Terris uſus eſt, regimine, abſque iſta legitima poteſtate frangi penitus & extingui nequit: & objecta peſſimis artibus reſtituendæ, recipiendæ, propagandæ veritati, immenſæ molis & vix ſuperabilia impedimenta, ſi plane recipi & propagari debeat, legitimæ poteſtatis æquitate, removeri neceſſe ſit.

Porro in hoc errorum & veritatis certamine legitimæ poteſtatis non aliud eſt officium, quam partibus inter ſe commiſſis, ac dimicantibus pleniſſimam præſtare libertatem, nec ulli earum etiamſi juſtiorem cauſam habere videatur, poteſtatis ſuæ arma commodare. Non eſt enim periculum, ne veritas ſuis armis hoc eſt rationibus & argumentis defenſa vinci, aut ſuccumbere poſſit. At eadem ab erroribus favore, & potentia Magiſtratus armatis, ſæpe indigne premitur; prout tot ſeculis oppreſſa eſt. Nihil

autem

autem eſt, quod quis vereatur, ſi veritatis viribus, quæ per ſe ipſæ validiſſimæ ſunt, aliquod ex poteſtate Magiſtratus adminiculum adjiciatur, obſcuratum iri veritatis victoriam. Nam neque nos cauſæ veritatis defendendæ vim atque potentiam Magiſtratus adjungi poſtulamus. Pacem tantum, & libertatem, ut veritati ſuis armis uti tuto liceat, optimo jure imploramus. Neque vero Magiſtratus, cuicumque puræ veritatis lumen illuxerit, veritatis armis ſuæ poteſtatis arma (quippe non modo ſuperflua; ſed noxia) adjunget. Id tantum ſui muneris eſſe putabit proſpicere, ne veritas illegitima violentia opprimatur, cui ut integra victoriæ laus, & illibata maneat, nullam & ipſis erroribus vim terrenæ poteſtatis inferri patietur. Quemadmodum Principes in venatione, à comitibus, quos delectationis ſuæ participes eſſe voluerint, nolunt ſibi præripi interfectæ feræ laudem, aut voluptatem, quam venabulo ſuo excipiendam deſtinarunt, & ſi quis forte ardelio deſiderium eorum fruſtretur, impatientiſſime ferunt; ita Deus mentium Rex unicus, qui pretioſiſſimis veritatis, ac Spiritus ſui armis mentes hominum, illibata earum libertate, venatur, impatientiſſime fert, divinis, ac ſpiritualibus ſuis, atque ab omni violentia alieniſſimis armis violentam Magiſtratus potentiam interponi, imo vero præcurrere. Quid enim opus eſt certiſſimam Dei, & veritatis prædam, cæleſti, & ſalutari Dei venabulo deſtinatam, ignobili, & noxio terrenæ poteſtatis telo conjecto, intercipere? Hæc de Magiſtratus in Eccleſia retinendi neceſſitate, utilitate, & officio paucis delibare volumus, ut Lectori pateat quemadmodum in Lege & præceptis Chriſti nihil eſt; quod Magiſtratum ex Eccleſia exterminari poſtulet; ita in Magiſtratus officio nihil eſſe, quod Chriſti legibus, quas in tota iſta concione proponit, repugnare videatur.

CAPUT VI.

IMperata Caritate perfectiſſima; quæ uſque ad inimicos diligendos extenditur, nunc ejuſdem Caritatis partem nobiliſſimam quæ in largienda Eleemoſyna cernitur, ab omni imperfectionis fæce, divinus noſter Legiſlator expurgat. Ut enim puro auro, & argento ignobilioris metalli ſcoria admixta, ipſum aurum, & argentum vilius reddit, ita cæleſtibus virtutibus terrenæ laudis annexa ambitio, plurimum puritatis & pretii detrahit. Vetat igitur Dominus noſtram eleemoſynam coram hominibus, hoc eſt in conſpectu eorum fieri, non ſimpliciter, quia ſæpe vix fieri poteſt, ut tam laudabile factum conſpectum, aut conſcientiam aliorum effugiat: ſed ea mente, atque propoſito ut ab hominibus conſpiciatur. Oſtendit autem modum largiendæ eleemoſynæ *verſ. 3.* his verbis *Te dante eleemoſynam, neſciat ſiniſtra tua, quid faciat dextra.* Quæ verba figurata ſunt, nec proprio ſenſu explicanda, ſicuti illa ſupradicta, de excindendo oculo, vel amputanda manu, ſi nos ſcandalizent, aut de præbenda altera maxilla infligenti alapam, & dimittendo pallio poſtulanti tunicam. Utrobique enim præcepto, quod injungitur, ſupponi videtur falſa hypotheſis, niſi quod in primo exemplo diſerte exprimitur hæc hypotheſis per verba *ſi te ſcandalizaverit*; in poſterioribus autem tacite ſubauditur, nimirum in præbenda altera maxilla, ſi fieri aliter nequeat, ut vindictam talionis effugiamus; in dimittendo pallio, ſi aliter litis neceſſitatem evitare non liceat. Quæ utrinque falſæ ſunt hypotheſes, cum nec oculus, aut manus quemquam proprie ſcandalizet, nec iſta ſit ſola, & unica via vindictæ, aut reſiſtentiæ prohibitæ effugiendæ, ut novam injuriam ultro provocemus. Ideo in verbis iſtis non id, quod ſonant, proprie ac præciſe imperatur; ſed aliud, quod emphaſi ſua exprimunt. Ita in præſenti exemplo *neſciat ſiniſtra quid faciat dextra* ſubauditur tacita hypotheſis, ſi utraque manuum propriæ, & ab altera ſeparatæ ſcientiæ capax ſit; quod niſi ſuppoſitis, quæ vocant, non competit. Ut igitur in primo exemplo, omne genus etiam cariſſimæ cupiditatis, quaſi violenter reſecandum, ut in ſecondo, & tertio, omni prorſus etchiori modo talionis, & injuriarum certamen effugiendum, ita in hoc, quod nunc explicamus præcepto, omnem, ut ajunt, lapidem movere debemus, ne eleemoſynam noſtram oſtentemus, ſed eam quantum poſſumus à conſpectu hominum amoveamus, ut (ſi fieri poſſit,) ſoli Deo nota ſit.

Rationem autem Legis ſuæ affert ad perſuadendum menti noſtræ, id quod fieri jubet, efficacem, ne mercede virtutis hujus, quæ apud Deum maxima, & certiſſima nos manet, excidamus. Ex hujuſmodi vero rationibus patet Legum Chriſti natura, quæ non invitos homines metu præſentis ſupplicii cogunt, ſed ſponte perſuaſos ſpe futuri, ac cæleſtis præmii maximi, & certiſſimi invitant ad obſequium. Rationis autem hujus eſt ſumma æquitas, & in ea latet non exiguum ſolatium noſtrum. Cum enim ex animo facta, & virtutes noſtræ æſtimentur, nihil æquius eſt, quam ut quiſque id quod ſuo impendio quærit, aſſequatur & accipiat. Qui igitur per eleemoſynam laudem, & gloriam terrenam venantur; præſentiſſimum impendii ſui præmium accipiunt, & quaſi aliunde non expectatum, ipſi ſibi donant. Cum in ipſo eorum facto, eorundemque opera, conſpectui hominum expoſito, merces, quam quærebant, facti ipſorum conſiſtat. Quo præmio accepto, quid habent juris ad expectandum illorum præmium, qui per impendia ſua ſolam Dei gratiam & beneficentiam quærunt?

At enim occurret quiſpiam, nihil impedire quo minus & apud Deum præmium, & apud homines exiſtimationem honeſtis actionibus noſtris aucupemur, cum virtus non apud Deum tantum, ſed apud homines quoque ſplendore ſuo fulgeat, & ex eo ipſo, quod homines noſtra opera videant, gloria Dei emergat *Matth.* v. 16. ita ut per objectas oculis mortalium bonas actiones noſtras ipſius Dei gloriam quærere videamur. *Reſp:* Primum Deus in deſponſanda ſibi mentium noſtrarum caſtitate ſeſe quaſi zelotypum eſſe non diſſimulat, nec ferre poteſt, ut quiſquam amorem, & curam placendi, ſibi uni debitam, inter eum, & homines partiatur. Qui igitur cælitus præſcriptis virtutibus, non Deo tantum, ſed & hominibus placere contendit, & apud ipſos gloriam, & præmium quærit, & ſtatim accipit, is ſtudium, & affectum, uni Deo debitum, in Deum ſimul, & homines dividit; ejuſque rei, quæ tota Deo debebatur, partem ſubtrahit, ut in homines conferat, quo facto Deus non poteſt non offendi, nec levius culpa iſta caſtigari poteſt, quam ſi Deus hominibus, præmium apud mortales captantibus, ſalvo ipſis relicto mercedis quam quærunt, imo vero ipſi ſibi prematurè ſumunt, ſolatio, præmium ſuum, quod à gratia ejus expectandum erat, ſubtrahat, ac deneget. Secundo. Nunquam bona fide ſtudium, & affectus, reſpectus, & cura placendi inter Deum, atque homines dividitur, quin longè plus hominibus tribuatur, quod neque abſque injuria Dei fieri poteſt, cui ſi non plane totum, at ſaltem longe maxima pars iſtius debiti debetur, & ipſis hominibus noxium eſt, quia vel invitos, atque imprudentes, in præſentis, ac terreni, quam in cæleſtis præmii expectationem longe magis propendere efficit.

Accidit autem id, eo quòd ubi in proprio appetitus

titus carnalis objecto voluntas noſtra rationalis cum eo in unum, idemque conſpirat, longe major inclinatio, & intenſior actio ſubſequitur, quam cum ſola rationalis voluntas, aut quieſcente, aut etiam renitente appetitu, fertur in ſuum proprium, hoc eſt ſpirituale objectum. Qui igitur bene agendo quærit ut hominibus ſimul ob præſentiſſimam, & viſibilem mercedem, & Deo propter inviſibile, & in longum ſæpe tempus dilatum præmium placeat: dum hominibus ſe venditat, non rationali tantum voluntate, ſed & carnali appetitu eo ducitur, & longe magis inclinatur; dum autem Deo placere contendit, ſola rationali voluntate, non autem ſimul appetitu (qui jam totus circa terrenum bonum obhæſit) impellitur, ideoque longè debilius in id quod agendum eſt, propendet, atque operatur. Sæpe etiam, ne dicam ſemper, contingit, ut carnalis terrenorum appetitus, in una, eademque actione cum rationali ſpiritualium, ac cæleſtium voluntate mixtus, non modo iſtam ipſam voluntatis rationalis, ut ita loquar, partem, quæ in ſola cæleſtia intenta eſt, inficiat, nec ſatis puram reddat, ſed etiam planè ejiciat, atque exturbet, non tam ideo quod carnis appetitus erga voluntatem rationalem natura ſuâ contumax ſit (poteſt enim interdum à ratione coërceri, ac cicurari, ita ut ipſi in ſpirituale ſuum objectum nitenti, pareat, aut certe non obluctetur) quàm idcircò quod in proprio ſuo carnalis boni objecto regnet, quoties ad illud conſectandum ipſam voluntatem rationalem pertraxit, aut etiam ultro ad illud inclinatam invenit. Itaque cum ratio, & voluntas carnalis aliquod bonum conſectandum judicavit, quamvis una eadem cum ipſo ſpirituale quoque ac cæleſte bonum & quidem principalius & majori ſtudio conſectari decernit, tamen innato appetitui pondere ad illam carnalem propoſiti boni partem, vel invita longe violentius trahitur, & inclinat, cum homo ex duabus quodammodo naturis carnis & ſpiritus concretus, longe validius in ea propendeat, quæ carni ſimul & ſpiritui, quam in ea, quæ ſpiritui duntaxat expetenda ſunt. Ergo ipſa appetitus pravitas, & improbitas impedit, quominus & apud Deum una, & apud homines præmia benefactorum noſtrorum captare poſſimus, quia efficit ut ejuſmodi bona opera in gratiam hominum potius, quam Dei ſuſcipiamus, atque ita merito parato nobis apud Deum præmio excidamus.

Quid igitur? rogabit quiſpiam: Non licebit unquam niſi in occulto virtutum actus exercere, & idcirco nobis Deus debita virtuti præmia denegabit, quod eam paucis, aut pluribus mortalium conſciis exercuerimus? Minime gentium. Non vetat nobis Deus ſimplicem, & non affectatam mortalium conſcientiam, vetat oſtentationem, & affectationem, quarum utraque à ſapientioribus quoque mortalium damnatur. Et oſtentatio quidem propter ſuperbiam odium, affectatio vero propter ineptias contemptum omnium meretur. Satis virtuti in ſeipſa ſupereſt virium, quibus ſe notam omnibus, & notabilem reddat, nihil indiget aſcititia oſtentationis ope, & ſuſpenſa ut agnoſcatur hædera. Nec latere poteſt, aut ſolet, quamvis non venditetur, neque ex profeſſo ſpectanda oculis omnium objiciatur. Hanc igitur bonorum operum noſtrorum ſimplicem, & inaffectatam notitiam Deus non prohibet, nec improbat, hæc nos vere non Deo tantum, ſed & hominibus commendat. Et ut jam tandem ad alteram propoſitæ ſupra objectionis partem accedamus, ex hac notitia dumtaxat gloria, & glorificatio Patris cæleſtis emergit, quando homines vident veram & inaffectatam cujuſque virtutem (nam affectata, & oſtentata ne pro virtute quidem plerumque habetur) quæ, tametſi prœmatur, aut certe non oſtentetur, latere tamen nullo modo poteſt, ſed oculis hominum ſponte occurrit, Deo quoque ipſo adjuvante, ac volente, eamque longe clarius, quam ulla hominum oſtentatio poſſet, oculis omnium conſpiciendam præbente. Contra affectatam (quam Chriſtus hypocriticam vocat, & oſtentatricem ſui virtutem) ne homines quidem interdum pili faciunt, tantum abeſt ut admirentur, aut ob eam Deum glorificent.

Sed & illud quoque in hac quæſtione notandum eſt, non præcipi nobis à Chriſto, ut omnem omnino virtutem, aut omne bonum opus noſtrum premamus, & occultemus. Sunt enim virtutes, quæ occultari propter actionum ſuarum naturam, in propatulo poſitam, nequeunt, ſunt quæ propter ædificationem premi non debent. Documento eſt, quod ne in iſta quidem triplici bonorum operum, quæ Chriſtus occultari præcipit, genere, actiones noſtræ ſemper celari poſſint, aut debeant. Nec enim publicæ, & cum omnibus communes eleemoſynæ, nec publicæ preces, nec publicè indicta jejunia in arcano exerceri poſſunt, aut debent. Loquitur igitur Chriſtus de privatis eleemoſynis, privatis precibus, privatis jejuniis, in quibus videlicet aliquid præ aliis præſtare nitimur, & peculiarem apud Deum mercedem quærimus. In his enim duntaxat oſtentationi locus, quam Chriſtus redarguit. Poſſunt igitur homines reliqua noſtra opera oculis omnium (ultra oſtentationem tamen) obvia videre, & in iis anſam glorificandi Patris cæleſtis invenire, tametſi eorum oculis ſubtrahantur privatæ noſtræ pietatis, in quibus præ aliis excellere cupimus, officia. Certare enim nobis cum aliis de præceptarum virtutum excellentia, non permiſſum modo, ſed injunctum eſt. Sed certaminis hujus decus, & dignitatem, ac vel minimam præ aliis excellentiæ laudem, oſtentare vetitum. Quo magis mirari decet, quid iis in mentem venerit, qui in Chriſtiana Eccleſia perfectiorem pietatis gradum præ aliis omnibus conſectandum profeſſi, habitu, cultuque corporis horrido, & mille aliis externæ ſanctimoniæ ſignis, oculos omnium in ſe convertere & quaſi perſtringere conati ſunt. Alios columnas aſcendere non puduit, ut in iis tanquam candelabris, ſimillimis colomnarum ſuarum mortalibus, prælucerent. Hos profecto iſta præcepta Chriſti non legiſſe, aut certe non conſideraſſe oportuit. Et tamen *ô tempora, ô mores*, neſcio qua tam putidè affectatæ ſanctimoniæ perfectione ſibi multum placere, atque adeo ſuperbire audent potentiſſimæ in orbe chriſtiano Eccleſiæ! Supereſt ut ſolatium inſigne noſtrum, quod in ratione præcepti ſui à Chriſto allata, latere diximus, paucis attingamus.

Ait igitur Chriſtus Deum virtutes iſtas, quas nemine niſi ipſo conſcio exercemus, nobis publicè, & omnibus nota mercede (ἐν τῷ φανερῷ) repenſurarum. Magnam fore mercedem hanc vel inde patet, quod publice, & in conſpectu multorum repræſentanda ſit. Intereſt autem gloriæ, & Majeſtatis ſummorum Principum, dona, ſive præmia, quæ in publico conferunt, ne ſint exigua. Certitudo vero hujus mercedis inde confirmatur, quod Deus damna atque, impendia in ſui ſolius gratiam ſuſcepta, nunquam abire ſinat irremunerata. Hoc ipſo igitur ad mercedem eorum obſtringitur quodammodo Dei bonitas: quod niſi eam ipſe repræſentaret; periret iſtis hominibus neceſſario, id quod miſericordiæ ejus crediderunt, quod impoſſibile eſſe liquet. Nullum igitur de præmii hujus ſive magnitudine, ſive certitudine dubium reliquum eſſe poteſt.

Verſ: 5. Altera virtus, quam Chriſtus in occulto exercere imperat, eſt *Sanctitas precum*, & quaſi cæleſte

cum

cum Deo commercium. Non publicas autem, vel ſtatis temporibus cunctis aſſignatas, ſed privatas; & extraordinarias intelligit, quibus pietatem ſuam, & frequentis cum Deo commercii ſancti ſanctitatem cunctis palam oſtentare hypocritæ conabantur. In hac de Precibus doctrina primum, quid nobis cavendum ſit, docet. Deinde modum orandi, & formulam precum inſtituit.

In iis, quæ cavenda ſunt, primum eandem (de qua jam plus ſatis diximus) oſtentationem ponit *verſ.* 5. & 6. & quomodo fugienda ſit docet, rationem præcepti ſui eandem addens, de qua ſatis jam locuti videmur. Secundo. Multiloquium in Precatione vetat *verſ.* 7. Quod præceptum prudentiæ Chriſtianæ apprime eſt neceſſarium plures ob cauſas, quarum aliquas Chriſtus attigit, alias reticet, verum ſubintelligit. Cauſarum quas attingit prima eſt. *verſ:* 7. quia loquacitas in petendo apud Deum ad impetrandum nihil prodeſt. Eſt enim hic mos Ethnicorum, qui talia apparentis ex multiloquio iſto utilitatis, quod ita facilius exorandi ſint, ſpecie decipiuntur. Quos imitari Chriſtus *verſ:* 8 prohibet, ideo quia illis hoc non prodeſſe non obſcure ſignificavit. Altera eſt eodem *verſ.* 8. quia eorum, quibus indigemus, exacta, & prolixa enumeratio ſuperflua, & non neceſſaria eſt; cum ea omnia etiam abſque precibus noſtris Patri Cæleſti longe quam nobis notiora ſint. Subintelligere vero Chriſtum cauſas alias, quas reticet, ex eo colligimus, quia & ea quæ brevis (qualem infra præſcribit) oratione petimus, probè novit Pater Cæleſtis nobis neceſſaria eſſe, & tamen ea petere quamvis breviter præcipit. Oportet igitur multiloquium à Chriſto non ob eam ſolam cauſam damnari, quia ſuperfluum, & non neceſſarium eſt: ſed & quia manifeſte vitioſum, & noxium. Vitioſum vero videtur ob ſummam tanti Principis Majeſtatem, qui licet Paterni amoris ſignificatione aditum nobis ad ſe non difficilem aperit, reverentiam tamen poſtulat, ac timorem. Tota quidem vita noſtra, in qua negotium ſalutis noſtræ peragitur, timoris, ac tremoris expers eſſe non debet. Sed præcipue cum Deo, quaſi præſente, & in rem præſentem vocato, commercium, & ſupplex ejus alloquium animum poſtulat mira quadam, nec facili arte ad tam ſanctum opus inſtructum, ac præparatum. Quod ſi difficile eſt animum in eum ſtatum componere, ut plenam divinæ gratiæ fiduciam, metu, ac veneratione tanti numinis (ita uti decet) temperatam ad preces afferamus: longe difficilius eſt eum in hoc ſtatu longo tempore retinere, quod multiloquium ſine cauta produ it, & extendit. Et ſi melius eſt à precibus abſtinere, quam eas incompoſito animo aggredi, melius etiam eas abrumpere, quam fatiſcente compoſiti animi ſtatu continuare. Unde patet brevitas in precibus quam ſit neceſſaria. Præterea multiloquium, & garrulitas nimiæ cujuſdam familiaritatis ſignum eſt, nec reverentiam ejus, quam tali alloquio obtundimus, redolet. Quæ multiloquii in precibus adhibiti vitia, & abuſus reticuit Chriſtus, quia manifeſte cunctis parere poſſunt. Satis habuit cauſas iſtas, & neceſſitates, quæ multiloquio in precibus veniam conciliant, removiſſe, & nullas eſſe oſtendiſſe.

Verſ. 9. Poſtquam præmonuit Chriſtus, quæ nobis in Precibus cavenda ſint, modum, & formulam orandi præſcribit. Quam huic orandi modo, quem *verſ.* 7. & 8. damnavit, manifeſte opponit. *verſ:* 9. per verba *Sic igitur orate vos.* Ubi quis non videt brevitatem orationis commendari, & opponi multiloquio. Atque hoc primum in generali formulæ hujus conſideratione obſervandum eſt, editum in ea eſſe ſpecimen, plurima, imo vero omnia, quæ nobis à Deo ſive optanda, ſive petenda ſint, mira brevitate complexum. Alterum quod hic in genere conſiderandum eſt, quia Chriſtus in ea formula petendorum præmiſit ea, quæ ad gloriam Dei ſpectant propriis noſtris neceſſitatibus. Quia enim Deum ſupra noſmetipſos amare obſtringimur, prior & antiquior nobis eſſe debet cura eorum, quæ ad Deum, quam quæ ad nos pertinent: præcipue cum amor Dei & gloriæ ejus ſit compendium aſſequendi res nobis deſideratiſſimas, & maxime neceſſarias. Quærentibus enim primum, & ante omnia, regnum Cælorum, & juſtitiam ejus, cætera omnia, quæcumque nobis utilia, aut neceſſaria ſunt, liberaliter adjicientur. Quæ tamen promiſſio continet omnia, quæ vel improbiſſimis votis optari poſſint. Tertium eſt, quod iſta ipſa orandi formula à nobis neceſſario exigat, ut non modo erga Deum (quod jam oſtendimus), ſed & erga proximum debitis defungamur officiis (quod ipſe Chriſtus notat infra *verſ:* 14. & 15.) atque ita neceſſitatem nobis imponit pleniſſimi legum divinarum obſequii.

In ſpeciali hujus formulæ conſideratione illud principio poſitum occurrit, quod per verba *Pater noſter, qui es in Cælis* deſignatur. In quo videmus primum noſtræ terrenæ, viliſſimæ, atque infimæ ſortis, cujus nobis non conſcii eſſe non poſſumus, cum ſupremi Regis cæleſtis Majeſtate collatæ, antitheſin. Deinde ingens, & incomparabile ejuſdem Dei beneficium, quod paterno erga nos affectu nobis, infra ſuam eminentiam, & Majeſtatem tam immani præcipitio ſubſidentibus, & abjectis, aditum ad ſe in omnibus neceſſitatibus invocandum aperuerit. Quid enim nos miſelli homines, pulvis, & umbra, in hoc infimo, & viliſſimo elemento cito diſparens, commune habere potuimus cum omnium Cæleſtium Regum Rege, & Univerſitatis Domino. Et tamen ille prior ultro Paternum nobis amorem obtulit, diviniſſimis promiſſis nos ad amorem ſui mutuum provocavit. Cujus amoris noſtri erga ſe expromendi, tradita per Chriſtum diviniſſima Lege ſua, copiam nobis fecit. Nec enim grave jugum per Filium ſuum impoſuit, ſed nimium ſuave, ac molle, nulla violentiæ duritie aſperum, ſed ingentibus beneficiis ſimul, & promiſſis nos ad mutuam erga ſe voluntatem, ac benevolentiam benigne invitans, ut id in gratiam ejus ſuſcipiamus, quod nos, non modo in hac vita felices, & quaſi Angelos, imo divinæ naturæ participes, ſed etiam in æternum beatiſſimos efficere poteſt. 2. *Pet:* 1. Quod amoris noſtri erga eum officium ut exiguæ vires noſtræ præſtare poſſint, opem inſuper ſuam benigne promiſit, implorandam tamen à nobis voluit, & præcipit, ne incognita, & inobſervata gratia ejus incogitantiam, & inadvertentiam noſtram effugeret; ſimul ut novis ſubinde beneficiis veluti ſtimulis icti, tanto conſtantius in hoc teſtandi erga eum mutui amoris curriculo decurreremus.

Quemadmodum igitur in hujus Orationis limine, duo ſupra dicta nobis notanda ſunt; ita duos in animo noſtro habitus procreare debent. Primus eſt profundæ humilitatis, ac demiſſionis animi noſtri habitus, in quem nos ſemper equidem, ſed maxime quando Deum alloquimur, componere debemus, qui ex immenſa viliſſimæ ſortis noſtræ ab infinita Dei eminentia, & majeſtate diſtantia naſcitur.

Alter eſt effuſiſſimi in mutuam grati animi vicem, amoriſque, & pietatis erga Deum affectum ſtudii contentio, nullis parcens viribus, ac tota mente in id unum perpetuo incumbens, quæ ex collatorum in nos beneficiorum, & oblatorum promiſſorum magnitudine, ſimul ex ipſius Dei glorioſiſſima perfectione, ac pulchritudine excitatur. Atque hæc eſt omnis ad preces præparationis breve compendium.

Verſ: 9. Primum eorum quæ nobis petenda proponuntur eſt Gloria Dei, & nominis ejus ſancta apud omnes celebratio, prædicatio virtutum ejus 1 *Pet:* 11. 9. & magnificiorum operum admiratio in noſtris, atque omnium mentibus excitanda. Quia enim nos à triſti tenebrarum caligine in admirabilem lucem ſuam transtulit, exigit hoc à nobis officium Paterna ejus beneficentia. Quamvis autem gloria ſoli Deo competit, ita ut hac parte orationis non aliud optari, vel peti videatur quam is fructus, quo ſoli Deo frui fas eſt, multum tamen noſtra quoque intereſt, ut Deus fructum hunc, qui ei præ omnibus debetur, aſſequatur. Nec enim eum plane aſſequi vult, niſi ejus Regnum adveniat, & in obſequium ejus cuncti redigantur, ita ut neque terreſtrium, neque Cæleſtium quiſquam ſit, qui ejus voluntati morem non gerat. Qui ſtatus rerum cum ſumma noſtra beatitudine conjunctus eſt, ut id, quod his tribus primis orationis partibus petitur, fieri non minus noſtra, quàm Dei interſit. Unde patet nobis in Chriſto eam cum Deo conjunctionem intercedere, ut negotium Dei agere, aut operam ipſi navare nequeamus, quin noſtrum proprium negotium agamus, & noſtris commodis operam demus.

Alterum ex iis, quæ nobis petenda ſunt, eſt *Adventus Regni Dei verſ:* 10. In quo videndum eſt quid hoc loco ſignificet Regnum Dei. Per quas voces non aliud intelligi videtur, quam Regnum Dei in terris. In Cælis enim Regnum Dei, & quidem pleniſſimum, ac perfectiſſimum eſt, atque erit ſemper, nec ullo adventu indiget, quod tertia pars petendorum infra non obſcurè aſſerit. At in terris, quamvis Providentia, & gubernatione Dei cuncta potentiſſime regantur, non tamen plene, & perfecte Deus regnare videtur, quamdiu Regnum Satanæ, certo conſilio, & permiſſione Dei in hominibus regnantis, durabit. Deinde Regnum iſtud in terris non proprie dictum, ſed per tranſlationem intelligitur. Proprie dictum eſt, quod vi coactiva gubernatur, ſive iſta vis ſit divina, ſive humana. Improprie dictum eſt Spirituale, & violentiæ coactivæ expers, quale eſt Dei in Eccleſia ſua, aut Satanæ in filiis inobedientiæ. Regnum igitur propriè dictum etiam in terris Deus retinet, & Satanas (ut ſolet) mentitur *Luc.* IV. *verſ:* 6. quod ipſi tradita ſit poteſtas Regnorum Terræ, cui vult, conferendorum. Nec igitur iſtud Regni Dei in terris genus adventu ullo indiget. Supereſt ut Regnum Dei Spirituali Satanæ Regno oppoſitum hoc loco intelligatur, quando Deus in cordibus fidelium ſuorum regnat, & illi viciſſim imperium, ac leges ejus ſuſcipiunt, & obſequium ejus quaſi induunt, & Populus, atque Eccleſia Dei, hoc eſt, Spiritualis Reſpublica, & Regnum Dei fiunt. Hujus igitur hominum cœtus molli, & Paterno Dei, ac Spiritus ejus regimine gubernatur imperium, Regnum Dei vocatur, & Cæleſte, aut Cælorum Regnum, partim ab ipſo Regis Cæleſtis regimine, quod in iſto Populo exercet; partim à beatiſſimi, & quaſi regii ſtatus in futura vita felicitate, quæ huic Populo deſtinata, & promiſſa eſt (quæ etiam in Sacris Literis Regnum Cælorum, & Regnum Dei vocatur) ad quam felicitatem regimen iſtud, & gubernatio Eccleſiæ viam oſtendit, & quaſi manu ducit. Manifeſtum autem eſt, quando adventus ejuſmodi Regni à Deo peti jubetur, iſtud Regni genus nondum veniſſe, atque in Terris nondum eſſe. Quid igitur? Nullamne Eccleſiam Dei, nullos homines, qui metu, amore, ac reverentia Dei regerentur, tunc fuiſſe cenſebimus, cum Chriſtus legem hanc orandi præſcriberet? Verumenimvero animadvertendum eſt Regnum iſtud Dei admittere multos gradus, inter ſe adeò diverſos, & impares, ut quamvis in omnibus ſpiritualis iſta gubernatio Dei locum habeat, cujus reſpectu etiam infimus gradus Regnum Dei dici poſſit, tamen reſpectu ſuperiorum graduum, inferiores vix Regnum Dei dici poſſe mereantur. Exempli gratia. Ante Abrahamum non defuiſſe homines, qui inſtinctu, & Spiritu Dei regerentur, Enochi, & Noë exempla oſtendunt. Sed illa Dei gubernatio, & gratia ad paucos pertinuiſſe videtur, antequam Deus ex Abrahamo integram, & numeroſam gentem excitaſſet, in qua cæleſte ſuum regimen peculiari modo exerceret. Quis non videt illud paucorum regimen, nullis certis legibus, aut pauciſſimis adminiſtratum, reſpectu illius gubernationis populi, quæ latis per Moſen legibus inſtituta eſt, ne Regnum quidem dici meruiſſe? Ita illud regiminis genus, quod ſub Moſe ad unam duntaxat gentem adſtrictum, & intra anguſtos unius regiunculæ fines concluſum; præterea legibus imperfectioribus, & quarum magnam partem Deus mox antiquaturus erat, gubernatum fuit, comparatione illius regiminis, quod per Chriſtum in omnes Gentes, ac Populos extendi, & iiſdem, quibus Solis curſus, finibus terminari, præterea diviniſſimis, & æternis legibus gubernari, longe præſtantioribus, & plane regiis promiſſis ſanciri, & confirmari debuit, Regni Dei, & Regni Cæleſtis nomen, Chriſti gubernationi debitum, vix uſurpare potuiſſe? Tempore igitur Chriſti, cum hanc precandi formulam traderet, Regnum illud Dei in præſtantiori gradu conſideratum nondum fuiſſe, & adventum ejus optari, ac peti potuiſſe, manifeſtum eſt.

At enim Objiciet quiſpiam; Cum Religio Chriſti pauciſſimis poſt annis toto orbe propagata eſt, Regnum illud Dei jam tunc adveniſſe. Quis igitur locus poſt unum ſeculum à nato Chriſto exactum, huic petitioni relinqui potuit, aut quomodo tunc adventus Regni Dei optari, & poſci potuit, quod jam advenerat, & toto Orbe vigebat? An ad paucolos iſtos annos, antequam Chriſti Religio propagaretur, uſus iſtius traditæ à Chriſto precandi formulæ durare debuit? Hic illud reſpondeti nequit. Regnum Dei tunc perfectiſſimo modo adventurum, cum homines, qui ad iſtud Regnum pertinent, in regiam illam, & æternam felicitatem transferentur; quamvis iſta veritate verius nihil ſit. Nec enim fruſtra paulo ante diximus, ac demonſtravimus, Chriſtum hoc loco de terreno, hoc eſt, quod in terris locum habeat, Regno loqui, cum obſequium voluntati Dei (quod ad iſtud Regimen pertinet, imo ejus anima eſt) in terris peti (ut mox videbimus) in tertia formulæ hujus petitione imperatum ſit. Neceſſe igitur eſt, ſi formula iſta locum habere in Eccleſia perpetuo debeat, ut ſaltem felicior Regni Dei ſtatus in terris ſubinde optari, ſperari, atque poſci perpetuo poſſit, quam fuit tempore Apoſtolorum, & per tot elapſa ſecula, uſque ad tempora noſtra, & fortaſſe ulterius. Nec videtur à nobis exegiſſe Chriſtus, ut petamus impoſſibilia, aut quæ ob deſtinationem Dei aliter eventura ſunt. Quamvis igitur nunc quoque Regnum Dei ſit in terris, & longe ante nos Chriſti, & Apoſtolorum tempore advenerit (nec enim falſo Joannes Baptiſta, & ipſe Chriſtus illud primum appropinquare, dein & adve-

adveniſſe aſſeruerunt, quia paulo poſt eorum tempora Religio Chriſti per omnes Gentes diffuſa eſt) tamen ſi reſpiciamus, jam inde ab Apoſtolicis temporibus uſque ad noſtra, miſerrimum Eccleſiæ ſtatum, quæ primum acerrimis perſecutionibus in terris conflictata, quamvis interea externorum hoſtium magnificè victrix, mox tandem ſuiſmet vitiis, & diſſidiis victa, tyrannidem Antichriſti, terrena violentiâ ſævientem, maxima ſui parte, ne dicam tota, admiſit, item ſi reputemus tot Gentes, quibus nondum lux Evangelii affulſit, tot alias Chriſtianas olim, nunc Mahometis peſte afflatas, reliquas Chriſtianorum partim tyrannide pene omnes oppreſſas, partim tetra errorum caligine ſepultas, & in diſſolutæ vitæ lagunia prolapſas; hæc, inquam, omnia ſi conſideremus, reperiemus graviſſimas cauſas, cur & ante per tot ſecula debuerint, & nunc quoquè debeant veri Chriſtiani longe meliorem, & florentiorem quàm fuerit, aut ſit, Eccleſiæ ſtatum, (qui Regnum Dei merito dici poſſit), à Deo ardentiſſimis precibus expoſcere.

Neque vero deſperandi cauſæ ullæ ſunt; plurimæ ſperandi. Regni Antichriſti abolitio, Judæorum converſio nobis prædicta, imo promiſſa ſunt. Neutrum horum abſque pulſa ex Eccleſia errorum caligine evenire poteſt; quia & Antichriſti apoſtaſiam, & Judæorum (præſertim poſt everſam eorum Rempub:) incredulitatem errores poſt obitum Apoſtolorum in Eccleſiam denſo agmine irrumpentes peperêre, errores & ſuſtinent. Per hanc veritatis victoriam, & triumphum, ſuppreſſum tandem, & oppreſſum Regnum Dei refloreſcet, ac redintegrabitur, ut dici poſſit, illud iterum in terris adveniſſe.

Rogabit quiſpiam; Ergò poſt hunc tandem adventum huic orationis à Chriſto præſcriptæ particulæ locus non erit? Reſp. Sed & in florentiſſimo Eccleſiæ ſtatu iſtiuſmodi Regni Dei gradus dari poſſunt. Facilius eſt enim veritatem Religionis Chriſtianæ ab errorum maculis repurgatam recipere, quam ſecundum eam vivere. Nec ſtatim in Eccleſia, ubi vera voluntatis Dei notitia ab omnibus recepta fuerit, omnes ilico, & quidem perſectè ipſi morem gerent. Erit ſemper locus profectui, & incremento Regni Dei, ut ante illum cæleſtem ejus adventum nunquam evenire poſſit, quin in terris majus, & perfectius ſubinde voluntati Dei debitum obſequium optari, atque à Deo peti poſſit. At hæc reducis, ac redivivæ veritatis tam blanda ſpes multis ſuſpecta eſt. Quamobrem vero? Quiane regnum errorum per tot ſecula firmiter coaluit? Plura ſecula Regnum Paganæ Idololatriæ numerabat, & tamen per Chriſtianam Religionem, licet Antichriſti vulnere ſauciam, & languentem, everſum eſt. Quantum virium accedet ipſi à tam diuturna ægritudine convaleſcenti, & liberatæ? Nec erroris Regnum adeo altas radices egit, quin, ut omnia humana, ſubitæ mutationis turbine everti poſſit, quia humanis dumtaxat viribus ſuffultum eſt, ac ne iis quidem validis, & integris. Per florentis olim Romani Imperii potentiam, & mox orbi Chriſtiano infuſam barbariem conſcientiarum tyrannis, & factioſa Conciliorum decreta ſtabilita ſunt, ac per multa ſecula ſtetêre. Nunc collapſa tantæ potentiæ mole, pulſa paſſim bonarum artium ignorantia, & barbarie, & clariſſima genuinæ Sacrorum voluminum mentis luce exoriente, ruinam minatur, è caliginoſis, & abſurdis opinionibus male contexta compages. Unicum ſupereſt nutantis, & inclinati errorum Regni adminiculum, Vitiorum, quibus errores favent, ac patrocinantur Satanæ artificio huicuſque admodum efficaces illecebræ. Sed & artificis hujus verſutiam, & fraudes coercendas eſſe, & licentiam divina vi conſtrictum iri, non dubio Spiritus Sancti vaticinio ſpes nobis facta eſt: Nec deſperandum eſt, quin Orbem terrarum tandem aliquando, & flagitiorum turpitudinis pigere, & quod tam diu, tamquè indigne deceptus fuerit, pudere incipiat.

Verſ: 10. Tandem ad tertiam Orationis à Domino præſcriptæ petitionem accedendum eſt, in qua Deus oratur, ut obſequium voluntati ſuæ in terris tam plenum, & perfectum concilict, ac præſtet; quam plenum illud in Cœlis habet, hoc eſt, ut homines tam morigeros, & obſequentes ſibi reddat, quam ſunt voluntatis ejus executores, & miniſtri Angeli. Quod non ita præciſè, ac moroſè explicandum eſt, ut obſequium iſtud terreſtre, cæleſti plane par ſit. Sed ut ad illud proxime accedat, quantum quidem humana infirmitas ferre valet. Particula enim ὡς ſicut non ſemper paritatem, ſæpius ſimilitudinem ſignificat. Et obſequium in terris cæleſti ſimile exerci poteſt, etiamſi non omnes, ſed plures dumtaxat, aut certe multi voluntati Dei morem gerant. Quod Eccleſiâ ab erroribus repurgatâ, & ab omnibus receptâ Cæleſti veritate non difficile, certe non impoſſibile eſt. Talem autem veritatem ab omnibus recipi non magis arduum eſt, quam fuit Chriſtianam Religionem per tot Gentes, ita ut experientia docuit, propagari. Vivere ſecundum leges receptæ veritatis multo difficilius eſt. Sed neque id conſtricto per longum aliquod temporis ſpatium (quale per mille annos deſignatur) Satana, ſaltem à pluribus in Eccleſia fieri, nimis incredibile eſt. Cujus ævi felicitas ipſis Apoſtolicis temporibus prædicta, & jam ante ab antiquiſſimis in Eccleſia Patribus credita eſt. Verum hæc ſententia, quia ſuos aſſeclas, irrepentem tunc parum ſynceram in Eccleſiam doctrinam, moreſquedepravatos improbare, ac beatius ævum optare, atque expectare arguebat, factioſè exploſa eſt ab iis, qui per illata clanculum è Philoſophia Gentili in Religionem Chriſti Gnoſtica dogmata, introducta potenti factione, Eccleſiam corrumpebant, doctrinamque ſuam, & fructus, quos illa ferebat, damnari moleſte ferebant. Ideo & Apocalypſis à multis oppugnata: & Papiæ ab Euſebio obtrectatum, & inſuper antiquis illis, Apoſtolorum ſeculo vicinis viris falſa affecta calumnia eſt, tanquam aliquod terrenum Regnum Chriſti poſt reſurrectionem fore ſomniarent. Illis autem id ne per ſomnium quidem credere, aut aſſerere in mentem venire potuit: ſed reſtituendum in Terris Chriſti Regnum poſt reſurrectionem, ſi qui eorum dixerunt, reſurrectionem primam una cum Auctore Apocalypſeos à ſecunda diſtinguebant. Nam is qui cadit, quando ſublevatur, reſurgere jure dici poteſt. Et converſio Judæorum, quæ feliciſſimi illius ævi, de quo loquimur, non exigua portio eſt, merito à Paulo *Rom:* xi. 15. reſurrectio, aut, quod idem eſt *vita ex mortuis* dicitur. Papiam vero, qui ſententiæ huic (quam errorem Euſebius vocat) in decipiendo Irenæo, & reliquis cauſam dediſſe ab eodem dicitur *l. 3. Eccl: Hiſt:* C. 36. Gnoſticis Euſebii Magiſtris, & ipſi Euſebio exoſum fuiſſe, non mirandum eſt. Cum Papiæ viciſſim peregrina Gnoſticorum præcepta, his, quæ à Domino ipſo tradita ſunt, parum conſentientia, imo oppoſita, exoſa fuerint. *Vide citatum Euſebii locum.*

Antequam à tribus iſtis primis Orationis Dominicæ petitionibus diſcedamus, obſervare licet iis verbis conceptas eſſe, ut vota potius, & amorem noſtrum erga Deum, gratique noſtri animi ſignificationes, quam petitiones, quibus in gratiam noſtri ſatisfacere Deus rogatur, exprimere videantur. Cum enim in poſterioribus precum partibus dicitur *da Panem*, *Remitte Peccata*, *Ne inducite in tentationem*,

Libera à malo, hic non dicitur *efﬁce* ut ſanctificetur nomen, ut adveniat Regnum tuum, ut fiat voluntas tua. Sed nuda votorum, quæ optare ſolemus, vocabula proponuntur *ſanctificetur, adveniat, fiat &c.* Sed quamvis non negemus, verba iſta hunc quoque ſenſum, quem modo explicuimus, admittere, & quaſi comprehendere, non tamen ita ut alterum, qui ipſis cum reliquis petitionibus communis eſt, excludant. Non modo etenim vota ſunt, ſed petitiones quoque, quas in gratiam noſtri præſtari, & à nobis obtineri, non parum noſtra interſit, ut ſuperius attigimus, quo Lectorem remittimus. Cauſa vero, cur petitiones priores à poſterioribus hoc diſcrimine diſtinctæ ſint, hæc dari poteſt, quod quæ fieri ipſius Dei intereſt, Deus etiam abſque precibus noſtris facturus eſt: at ea, quibus nos ipſi duntaxat indigemus, abſque ſupplicibus, & enixis precibus noſtris impetrari noluerit.

Verſ: 11. Quarta Petitio eſt prima omnium, quæ ſolas neceſſitates noſtras reſpiciunt. Continet autem omnia ad vitam præſentem ſuſtentandam neceſſaria, qualis eſt victus inprimis, & amictus, quæ duo Chriſtus quoque infra *verſ:* 25. & Paulus 1. *Tim:* VI. 8. conjungit. Vox enim *Panis* per Synecdochen ex more Sacræ Scripturæ, imo in uſu quoque omnium, hæc omnia comprehendit. Sed eadem vox *Panis* per alium tropum, puta Metaphoram, ſignificat ſpirituale verbi Dei, & Spiritus Dei alimentum, quo vita noſtra ſpiritualis indiget. Ut enim homo ex ſpiritu, & corpore concretus eſt, ita duplici vita vivit. Corporali, quæ ipſi communis eſt cum brutis, ſpirituali, quæ cum Angelis, quæ & ipſa, præcipue quamdiu ſumus in hoc corpore, frequenti, & quotidiano ſuo indiget alimento. Primum autem non eſt veriſimile Chriſtum rem tam neceſſariam homini, & à Deo neceſſariò petendam in hac publice propoſita precationis formulæ, omiſiſſe. Adeò ut, ſi forte uterque hujus vocis ſenſus una conſiſtere non poſſent, improprius potius retinendus videretur. Sed uterque egregie conſiſtere poteſt. *Secundo.* Primum, & ante omnia quærere juſſi ſumus Regnum Dei, & Juſtitiam ejus, cætera omnia vice corollarii nobis adjectum iri, promittitur. Quæſitio igitur iſta Regni Dei efficit, & præſtat nobis non ipſius tantum Regni Dei, ſed & cæterarum rerum inventionem. Porro quærendi modus non alius eſt potior, quam pulſare fores miſericordiæ Dei, ut nobis aperiat, & petere ab eo, quæ certo certius accepturos nos promiſit Deus, ſupplices ſuos fruſtrari non ſolitus. *Tertio.* omnes tam ſuperiores, quam reliquæ poſteriorum petitiones, primò, & principaliter reſpiciunt res nobis ad ſalutem æternam neceſſarias. Si quæ autem earum res quoque ad vitam præſentem neceſſarias reſpiciunt, primario quidem ſpirituales, ſecundario vero vitæ hujus neceſſitates ſpectant. Exempli gratia. Remiſſio peccatorum primario quidem ſpectat ſpirituale noſtrum, & æternum bonum; ſecundario vero bonum etiam vitæ præſentis in ſe continet, quatenus ii, quorum peccata bona fide remiſſa ſunt, ne in præſenti quidem vita ullam peccatorum ſuorum pœnam metuere poſſunt. Deinde quando impetramus ne inducamur in tentationem, primario quidem illud ſpirituale bonum conſequimur, quod peccandi periculum evadamus; ſecundario illud præſentis vitæ commodum, quod afflictiones effugiamus, quibus nos ſæpe Deus inducit, aut induci patitur in tentationes. Quando à malo, hoc eſt, à Satana liberamur, primario quidem ſpiritualis vitæ bona conſequimur, quod nos Deus ab eo vinci, & violentiæ, aut fraudibus ejus ſuccumbere non ſinit. Secundarius impetratæ hujus petitionis fructus eſt, quod à plurimis vitæ hujus ærumnis, in quas nos Sathanas conjicere contendit liberemur. Non eſt igitur conſentaneum, cum omnes hujus precationis partes ſpiritualia noſtra bona primario contineant, primam, quæ ad nos ſpectant, terrenum dumtaxat, & vitæ hujus bonum, hoc eſt, vitæ, quam cum brutis communem habemus, ſuſtentationem continere. Ergo impropria, & ſpiritualis *Panis* ſignificatio, non modo locum hic habet, ſed ſi totius precationis analogia conſideretur, principaliorem quam carnalis, & propria locum habere cenſenda eſt.

Additur autem voci *panis* epitheton ἐπιούσιος, quod alii, nec male, eſſentialem, aut ſuperſubſtantialem vertunt. Quæ explicatio utrique vocis hujus ſignificationi adaptari poteſt. Impropriæ, quia ut ipſa vita ſpiritualis, nobis cum Angelis communis, vera & eſſentialis vita eſt, carnalis vero, quam cum brutis vivimus, tantum imago vitæ; ita & alimentum vitæ ſpiritualis eſt verum alimentum, & eſſentiale, quod vires nobis ad vivendum in perpetuum ſufficit, præ iſto alimento, quod non niſi fluxam hanc vitam ſuſtentat, & figura potius, atque imago veri alimenti dici poteſt. Propriæ vero adaptatur, quia eſſentialis panis dici poteſt, qui eſſentiam vitæ dumtaxat ſuſtentat, hoc eſt, non copioſus nimis, & ſuperfluus, ſed qui neceſſariis vitæ uſibus ſufficiat. Natura enim, & eſſentia vitæ noſtræ paucis contenta eſt Luxus, & voluptas plura requirunt. Opponitur ergo hic ἐπιούσιος τῷ περιουσίῳ. Vide *Luc.* XII. 15. Alii epitheton hoc explicant per vocem *quotidianum* (cui explicationi textus *Lucæ Cap.* XI. *verſ.* 3. favere videtur) quia videlicet utraque vita noſtra in dies ſingulos ſuſtentatione indiget.

Utrolibet modo explicetur, notandum eſt, quod petitio iſta, per quam omnia ad vitam ſuſtentandam neceſſaria præſtari nobis à Deo precamur, ad ſingulos quodammodo dies adſtringatur per voces *quotidianum, & da nobis hodie*, quaſi cras, & perendie eodem pane non indigeremus. Verum id non fruſtra à Domino factum eſt, qui nos infra in eodem Capite *in craſtinum ſollicitos eſſe vetuit.*

Primò. Ut perpetuo à Deo dependeamus, nec quicquam ſpei, aut fiduciæ in nobis, aut poſſeſſionibus noſtris collocemus, ſeu divites ſimus, ſive pauperes. Nam qui nihil, aut pauca poſſident, diurno victu contenti eſſe, eumque propemodum in ſingulos dies, Dei ope advocata, comparare ſibi coguntur. Qui aliquid, aut multa poſſident permiſſu, aut voluntate Dei, cunctis poſſeſſionibus quotidie provolvi poſſunt. Ergo & hi diurno victu, quem à Deo identidem petere jubentur, contenti eſſe debent.

Secundo. Ut nobis aſſiduitatis in precibus neceſſitatem imponeret, quando ſine iis rebus vivere non poſſumus, quæ novis quotidie precibus impetrandæ ſunt.

Tertio. Quia neſcimus quid in craſtinam diem de nobis Deus conſtituerit. Quid ſi proxima nocte à nobis animas noſtras repetere voluerit? *Luc.* XII. 20. Singulis igitur mortalium inculcandum illud,

Omnem crede diem tibi diluxiſſe ſupremum

Quod autem non à nobis ipſis, nec aliunde niſi ab ipſo Deo dependere nos Dominus velit, nulla in eo nobis infertur injuria. Quid enim queramur, quod theſauros & poſſeſſiones noſtras non in fluxa, & momentanea rerum terrenarum incertitudine, ſed in benigniſſimi Patris manu, & cuſtodia deponere jubemur. Nuſquam tutius depoſitum noſtrum collocatur, quam in fide tam certi Creditoris, qui nemini decoquere poteſt, *ut infra eodem Cap: videbimus.*

Verſ:

Verſ: 12. Altera earum, quæ nos reſpiciunt, & *quinta* Orationis Dominicæ petitio eſt, *Remitte nobis debita noſtra, ſicut & nos remittimus debitoribus noſtris.* Qua petitione, non ad æternam tantum, & cæleſtem, ſed præſentem quoque, & terrenam vitam noſtram nihil magis nobis neceſſarium eſt. Peccata enim noſtra ſunt, quæ, niſi remittantur, non modo vitæ æternæ felicitatem prorſus adimere, ſed præſentis quoque proſperitatem nimium perturbare poſſunt.

Ut enim mors æterna, ita omne pænarum, & calamitatum genus per viam peccati in orbem effunditur. Non igitur Panis ad ſuſtinendam vitam noſtram magis neceſſarius eſt, quam remiſſio peccatorum ad acquirendam, & conſervandam ejus felicitatem. Is enim delictorum noſtrorum vindex eſt, cujus ſeveritatem effugere non poſſumus. Quem niſi placatum nobis habuerimus, nulla nobis ſpes horrenda ejus judicia evadendi reliqua eſſe poteſt.

Quamvis autem remiſſio peccatorum à pænarum ob ipſa inflictarum remotione; aut infligendarum averſione diſtingui poſſit, ac debeat; tamen hæc ita arcte connexa ſunt, ut poſterius ex priori neceſſario conſequatur. Qui enim remittit culpam, remittit & pænam. Nec bona fide reconciliatus dici poteſt, qui, remiſſa parte pænæ, culpam non remittit, alia pæna plectendam. Hujuſmodi nobis peccatorum remiſſionem, hujuſmodi redemptionem Chriſti, & Novi Fæderis gratiam quidam ſomniant, in qua ſibi Deus pro iis, quibus delicta condonavit, quos per Chriſtum redemit, & gratia ſua dignatus, nullam ipſis condemnationem metuendam eſſe per Apoſtolum declaravit (*Roman:* VIII. *verſ.* 1.) ignes aut purgatorii cruciatus reſervaverit. Quaſi vero peccatum, & culpa non idem ſint; ut qui peccatum remittit, eadem opera culpam remittere non cogatur. Et quia culpa, ſeu reatus, & pæna relata ſunt, ea ſimul natura eſſe neceſſe eſt, ita ut, ubi culpa non remittitur, debita quoque culpæ pæna remitti nequeat, ubi pæna fideliter remiſſa eſt, ibi culpa quoque non poſſit non remitti.

Denique cum Deus à nobis exigat, ut abſque ullâ vindictæ reſervatione bona fide debita debitoribus noſtris remittamus, non eſt ſuſpicandum ipſum Deum, qui ſeſe pro exemplo omnibus, præcipue in Caritatis præcepto imitandum propoſuit (*Matth.* V. *ſub finem*) ejuſmodi veniam peccatis noſtris dare, ut tamen culpas eorum, hoc eſt, ipſam peccatorum eſſentiam nobis non remittat.

Utrum autem petitio hæc, ad illa potiſſimum peccata pertineat, quæ, antequam nos ipſi ad Novum Fædus pertinere cœpimus, à nobis commiſſa ſunt, non deſunt cauſæ cur dubitem, imo vero ab aſſerentibus id plane diſſentiam. Fatemur ſane illam animi modeſtiam admitti poſſe, qua nos adeò indignos remiſſione peccatorum cenſemus, ut etiam poſt ea remiſſa, veniam tamen eorum, tanquam nondum acceptam, petamus, nihil interim dubitantes de ea nobis jam pridem data (quod tamen non tam eſt petere veniam, quam pro ea accepta grati, ac demiſſi animi ſignificationem exaggerando beneficii gratiam habere, ac teſtari). At hic Chriſtus de proprie, & principaliter ſic dicta veniæ petitione loquitur. Hanc ſi conſideremus, quis ferat hominem poſt acceptum à nobis beneficium, loco debitæ gratiarum actionis, illud ipſum beneficium vere, ac proprie precibus poſcentem? An non is gratiam beneficii vocare in dubium cenſebitur, & parum grato animo non agnoſcere ſe id accepiſſe, quod jam accepit? Atqui dum in hac vita vivimus, à morte, quæ peccati ſtipendium eſt, & æterni exitii periculo ipſo facto nondum exempti ſumus. At à culpa, & reatu præteritorum, & à morte quoque nos, ac ſupplicio æterno liberandos eſſe certo certius credere debemus, nec Novi Fæderis fidem vocari in dubium fas eſt, cujus vi, & beneficio à culpis ſimul, & pænis liberati ſumus, niſi forte recentibus, & poſt obtentam Novi Fæderis gratiam commiſſis delictis indignos nos tanto Dei beneficio reddiderimus, &, ob non præſtitam impoſitam nobis conditionem, gratiâ fæderis hujus exciderimus. Quamvis igitur forte non ad ſola, tamen longe magis, & primario ad illa peccata hæc verba pertinent, quæ poſt ictum cum Deo fædus forte committimus. Nam quod objicitur, iſta quoque peccata, quæ, poſtquam ad Novum Fœdus pertinere cæpimus, committimus, nobis jam remiſſa per Chriſtum, & vim Novi Fæderis, & tamen nos fateri eorum culpas deprecandas eſſe; Animadvertendum eſt, remiſſionem peccatorum, non abſolute, & ſine conditione nobis eſſe oblatam, ſed eâ lege ut pænitentiam eorum agamus, atque illis, & eorum ſimilibus delictis, nuncium in perpetuum remittamus, & in ea vitæ integritate ad finem vitæ conſtanter permaneamus. Poſteaquam igitur quiſpiam impoſitam hanc conditionem (quantum ad ante actam, & præſentem vitam pertinet) præſtitit, & mores ſecundum doctrinam Chriſti emendavit, remiſſa ipſi anteacta peccata per vim Novi Fæderis cenſentur, & ſi illo tempore vitam finiat, nemo de ipſius ſalute dubitare poteſt. At ſi poſtea idem, aut in eadem peccata relabatur, aut in ſimilia incidat, quia conditionem fæderis plenè non præſtitit, beneficio ejus excidit. Et quanquam Deus in Novo Fædere ſe ſummo jure non uſurum, ſpem fecerit, non novo quidem Fædere, nova tamen miſericordia, nova peccatorum remiſſione indiget, quæ tanto magis anxia, & ſollicita prece exoranda eſt, quanto gravius videtur delictum poſt agnitam veritatem, quam in ignorantia peccantis. Quamvis enim natura ſua graviora eſſent peccata, ante cognitionem Dei, & Chriſti peccantium (quod tamen non ſemper accedit) tamen peccata eorum, qui voluntatem Domini ſui noverunt, longe ſunt graviora, & ſupplicio digniora, quam qui ignorant. Sæpe etiam natura ſua utrorumque æqualia, interdum & iſtorum majora eſſe evenit. Quibus quantum culpæ ex notitia Divinæ voluntatis accedere cenſemus? Proinde ratio illa, quod peccata ante ſuſceptam Religionem Chriſti commiſſa, fere graviora eſſe ſoleant, quam Chriſtianorum, non eſt tanti, ut ob eam remiſſio peccatorum in Oratione Dominica de peccatis cognitionem Religionis antecedentibus præcipuè, ac potiſſimum intelligi debeat: cum & antecedens ſæpè falſum ſit, & conſequentia ſemper vitioſa. Quantuſcunque enim ſit exceſſus in gravitate peccatorum ante notitiam Dei commiſſorum, nequaquam tamen tantum noſtra intereſt, veniam eorum impetrare, quæ jam nobis remiſſa eſſe certo ſcimus, quantum eorum, quæ an nobis facile remitti poſſint, aut jam remiſſa ſint, aut neſcimus, aut non certo ſcimus, aut denique non ita certo, ut aliorum, de quorum venia, generali lege indulta, dubitare nullo modo licet, cum in ſpecialibus ſingulorum mortalium caſibus, diverſis circumſtantiis variatis, æquè certa dari notitia nullo modo poſſit. Sunt enim peccata quædam, quæ non remittuntur: Sunt peccantes ad mortem, pro quibus orare vetamur; Sunt quidam, præſertim ſemel illuminatorum, & qui guſtarunt donum cæleſte, participes facti Spiritus Sancti, in eo ſtatu, ut poſt gravem lapſum, non poſſint, aut vix poſſint iterum renovari ad pænitentiam *Hebr:* VI. 6.

Deinde tametſi quis non dubitet, ſibi peccata poſt

agnitam veritatem commiſſa remitti poſſe, tamen priorum an ſint remiſſa ſcire non ſemper poteſt. Denique etiamſi ſciat illa non difficulter remiſſum iri, tamen id quoque non ignorat, eorum pœnas ſupplice prece neceſſario deprecandas eſſe, cum poſt pœnitentiam, & deprecationem initio recepti Chriſtianiſmi factam, omiſſio deprecationis ulterioris pro veteribus peccatis, de quorum jam facta remiſſione nullum eſt dubium, nemini fraudi eſſe poſſit. Non igitur de peccatis, quæ poſt agnitam veritatem committuntur, æque certo dici poteſt, ea nobis eſſe remiſſa, ut poteſt dici, de noxis in ignorantia Dei commiſſis. Et major neceſſitas nos urget ut eas culpas deprecemur, quas non æquè certo ſcire poſſumus nobis eſſe remiſſas, aut remittendas, quam eas, de quarum venia nullum supereſt dubium. Denique, cum petitio illa ſit quaſi remedium pro ſanandis vulneribus conſcientiæ noſtræ, magis ad recentiſſima quæque vulnera curanda pertinet, quam ad ea, quibus jam obductæ ſunt cicatrices.

Jam vero ex iſta petitione ſic explicata nullo modo concludi poteſt neminem eſſe, qui quotidie non peccet. Quamvis enim quotidie unuſquiſque debeat veniam à Deo peccatorum precari, tamen non eſt neceſſe peccata illa, quorum veniam petet, eſſe eadem illa die commiſſa, cum poſſint eſſe longè antiquiora, & tamen poſt agnitionem veritatis patrata, poſſint etiam eſſe minimè frequentia: multo minus quotidiana. Ergo corruit illa ratio, quæ ſummos viros (quantumvis alias, ſed levidenſes rationes prætexant) præcipuè induxit, ut petitionem, de qua agimus potiſſimum, ad peccata ante agnitionem veritatis commiſſa pertinere cenſerent. Illud potius incommode, & periculoſe ab iis dictum videtur: omnia cujuſcunque temporis, ſive præteriti, ſive præſentis, ſive futuri, peccata, eorum qui in Chriſtum credunt, eique obediunt, eſſe remiſſa, & per Chriſtum ipſum deleta, atque abolita. Quamvis enim hoc, recto ſenſu intellectum, admitti poſſit, tamen incautè pronuntiatum, nec falſitatis omni ex parte expers eſt, & calumniis patet. Denique anſam nonnullis præbere poteſt, ut in ſpem futuræ impunitatis licentius peccent. Falſitatis non eſt expers illud, futura peccata jam eſſe remiſſa, & per Chriſtum deleta atque abolita. Neque enim id iam remiſſum, & abolitum dici poteſt, quod nondum eſt, imo ne certo quidem futurum eſt.

Sed eſt plane futurum contingens, hoc eſt, non ens, cujus nullæ ſunt affectiones. Deinde incommoda eſt ejuſmodi catachreſis, quæ calumniis, & cavillationibus adverſariorum exponitur. Denique quis incontinentium (neque enim omnes ſtatim ad perfectiorem Chriſtianorum ſtatum perveniunt) & nondum confirmatorum, audiens futuros quoque lapſus ſuos jam eſſe remiſſos, nec ullam eorum pœnam metuendam, non libenter, ac facile ſemel, atque interpoſito ſpatio iterum, ac tandem denique ſæpius, & identidem ſibi peccandi veniam indulgeat?

Quemadmodum autem in ſuperiori petitione, una cum pane terreſtri, cæleſtem quoque, & ſpiritualem ſimul includi diximus, hoc eſt, illud auxilium, & donum Dei, quo in vita ſpirituali reficimur, confirmamur, & vires ſpirituales acquirimus, quod eſt verbum Dei, & Spiritus Sanctus: ita in hac petitione præmium quoque vitæ hujus Spiritualis, hoc eſt, vitam æternam includi cenſemus. Plenam enim peccatorum remiſſionem, vita æterna neceſſario ſequitur, cum nos ab amore Dei nihil aliud excludere poſſit, præter culpas peccatorum; quæ ſi deleantur, ac tollantur, nihil ſupereſt impedimenti, quominus eam conſequamur. Remiſſio enim culpatum, trahit una ſecum remiſſionem pœnarum cui is debitarum, quas inter præcipua eſt æterna mors: & à quibuſcunque illud genus pœnæ removetur, iis vitam æternam dari neceſſe eſt. Quia vero non ſola æterna morte delicta à Deo puniuntur, etiam hujus vitæ pœnas ab iis, qui plenam delictorum remiſſionem conſecuti ſunt, amoveri neceſſe eſt, ut iis nulla prorſus condemnatio timenda ſit, *Roma:* VIII. 1. Omnium igitur malorum, atque adverſorum immunitas à Deo petitur, quoties peccatorum remiſſio petitur.

Sed jam tempus eſt, alteram Petitionis hujus partem aggredi. *Sicut & nos remittimus debitoribus noſtris*, aut ut Lucas explicat, *quia & nos remittimus debitoribus. Capite* XI. *verſ.* 4. In quo tametſi fatendum ſit Chriſtum non tam eo ſpectaſſe, ut Deus à nobis rationis iſtius, & quaſi cauſæ vi ad indulgendum preci noſtræ impelleretur, quàm eo ut nos ipſi ad officium noſtrum erga proximos impelleremur (quod & *verſ:* 14. & 15. petitionem iſtam explanans, non obſcurè indicat) & ſic virtutis hujus neceſſitas nobis imponeretur; tamen viciſſim negari non poteſt, quod Lucas innuere videtur, rationem iſtam ſaltem ex vi Fœderis, & promiſſi apud Deum validam eſſe, nec fruſtra allegari: quod & Chriſtus *Math:* v. 14. clare explicat. Conditiones enim ab una parte paciſcentium præſtitæ, alteram viciſſim ad præſtandas, quas promiſit, obſtringunt. Quod tamen ita intelligendum, ſi non una duntaxat, aut altera, ſed omnes impleantur, ſi fœdus, aut pactum, non unam tantum, ſed plures paciſcenti imponat. Cæterum nec illud negandum eſt, conditionem hanc erga proximos noſtros à Deo impoſitam, quia factu ardua, & difficilis ſit, utpote difficillima Caritatis pars, ſi à nobis bona fide præſtetur, operire multitudinem aliorum quoque peccatorum, & ad ea remittenda Deum non parum inflectere. Unde acerrimum ad eam virtutem ſtimulum, & incitamentum habemus, dum conſideramus ſi mites, manſueti, miſericordes, & ad dimittendas aliorum noxas faciles ſimus, Deum quoque in remittendis peccatis noſtris difficilem non fore. Talem enim erga nos ſeſe exhibiturum promiſit, quales nos erga alios eſſe voluit; nec pati ullo modo poteſt (ut humanis verbis humanum captum excedentia exprimam) ſeſe in hoc virtutis genere à nobis ſuperari.

Verſ: 13. Sequitur *Petitio Sexta*, quæ licet cum *ſeptima* per adverſativam conjunctionem connecti videatur, tamen vel ipſa iſtius particulæ naturâ disjungitur, & ipſo quoque objecto ſeparatur. Deprecatio enim ne inducamur in tentationem, futuri mali, aut potius periculi tantum; precatio ut liberemur à malo non futuri tantum periculi, ſed multo magis præſentis mali averſionem, & quaſi ex manibus potentiſſimi hoſtis ereptionem ſignificat, quod & ipſum verbum ῥῦσαι, violentam extractionem ſignificans, indicat.

Ut igitur verba huius petitionis melius intelligantur, non modo vox *inductionis in tentationem*, ſed ipſius quoque tentationis diſtinguenda eſt. Vox *tentationis* aut ſtrictius ſumitur (quo ſenſu Satanas in Sacris Literis *Tentator* dicitur), pro ea incitatione, ac ſtimulo, qui adhibetur eo fine, ut homines ad peccandum adducantur. In hac ſignificatione Deo nullo modo tribui poteſt, qui hunc finem ſibi proponere nunquam poteſt, ſed ut ipſe tentari nequit, *ita neminem tentare ſolet Jacobi* 1 *verſ.* 13. neque in tentationem inducere; *Aut latius*, ut etiam ſumi poſſit pro eo, cum aliquis ſive per objectum certa-

certamen, aut ſuppeditatam occaſionem, vires, virtutem, fidem alicujus explorat, earumque rerum periculum facit, aut etiam ſpatium alicui præbet edendi in aliquo præclaro facto ſpeciminis. In quo ſenſu vox hæc Deo quoque tribui poteſt, ut in ejuſmodi tentationem inducere homines dici poſſit.

Sed & voces *inducendi in tentationem* diſtinctione indigent. Aut enim ſignificant directam inductionis hujus voluntatem, atque propoſitum: aut permiſſionem tantum, vel conniventiam. Quo ſenſu, & loquendi modo Chriſtus alicubi eum *occidere* innuit, qui perire, aut occidi hominem, cum prohibere poſſit, patitur. *Mar:* III. 4. Utraque utriuſque vocis ſignificatio huc pertinet; utrumque enim tentationis genus, quando cum periculo noſtro conjunctum eſt, deprecari poſſumus. Sed non in utro que vox *inducendi*, quando Deo tribuitur, eodem modo ſummitur. Nam in tentationem ſtrictius acceptam Deus inducere, hoc eſt, directè impellere neminem poteſt, & huc pertinet *Jacobi* locus. Ideo ſicubi id uſquam, hic, aut alibi in Sacris Literis de Deo dici videatur, tunc vox *inducere* ſignificat *induci* ſinere, ac permittere.

In tentationem autem latius acceptam interdum Deus ex conſilio, & propoſito aliquem inducit, ſed propter *bonum illius* non *malum*, ut *vincat*, non ut *ſuccumbat*, ut felicior evadat, non ut miſere in peccatis ſuis pereat, quod Satan intendit.

Ut igitur in petitione proxime antecedenti ipſum peccati jam commiſſi malum, ita in præſenti mali ſtius à tentationibus impendentis periculum deprecari juſſi ſumus. Quod ipſum oſtendit quantum à peccatis ipſis ſub lege Chriſti abhorrere teneamur, cum & eorum pericula tanta cura, & tam anxie evitanda ſint, ut ad ea effugienda ipſius Dei ope imploranda uti nos oporteat. Nec in ea re viribus noſtris confidendum eſt, aut contemnenda ſunt pericula ipſa, quæ occaſiones ſunt interdum, & initia ipſorum peccatorum, & quibus, antequam adveniant, longe facilius ea effugienda, quam, cum advenerint, ea ſuperando, occurri poteſt. Non ſine cauſa Chriſtus ipſa gravia peccata rarius vetat, at in prohibendis occaſionibus, & initiis eorum multus eſt. Nec tam in homicidio, quam in ira, maledicto, & rixa, nec tam in adulterio, quam in incauto mulieris aſpectu, nec tam in perjurio, quàm in ſequenti juramenti uſu, nec tam in ſtricto talionis rigore, quam in æqui juris retinendi nimio ſtudio prohibendo, laborat. Non quod graviora peccata enixius fugienda non ſint, ſed ut per leviorum interdictum ad graviora acceſſum intercludat.

Et nos, ſi volumus peccatis ad nos aditum plane occludere, occaſiones eorum ante omnia, & præcipue amputare contendamus, Deo quoque ipſo in auxilium vocato.

Continet igitur iſta petitio omnium tentationum, quæ nos ad peccandum adducere ſolent (quocunque animo nobis inferantur) averſionem. Quas inter cum & calamitates, & afflictiones perſecutionum, & quæcunque nobis voluntate Dei immittuntur, numerari poſſint, eas quoque precibus à nobis amoliri, ſi poſſimus, licet. Verum ita ut Chriſti exemplo voluntatem ea in re ac deſideria noſtra voluntati Dei ſubmittamus. Cæterorum omnium inſortuniorum averſio partim ad antecedentem, partim ad ſubſequentem petitionem melius refertur.

Subſequitur enim *ſeptima*, & ultima petitio. *Sed libera nos à malo.* Quæ tametſi ita quoque exponi poſſit, ut ſenſum *Apoſtoli* 2. *Tim:* IV. 18. exprimat, in verbis, quæ ſic ſonant. *Et liberabit me Dominus ab omni opere malo*, præſertim cum verbum *liberandi* utrobique una, eademque voce Græca *ῥῦσαι* aut *ῥύσεται* exprimatur. Tamen cum anguſtior iſte ſenſus ſit, malim per vocem τοῦ πονηροῦ Satanam intelligi ejuſque fraudes, ſævitiam, atque potentiam. Qui latior ſenſus eſt, quoniam is non modo tentationes graves, & ad peccata tantum non cogentes, inviſo mortalium generi immittere ſolet, ſed circa ipſas peccatorum pænas in homines, tanquam bello capta mancipia, graſſatur: cujus neque fraudes, & laqueos interdum evitare, neque vim, & vires ſuſtinere, aut reprimere ſemper liceat, ita ut niſi divino auxilio vinci, & ſuperari hic hoſtis in bello, quod per latus hominum ipſi Deo infert, poſſit. Atque hic ſenſus priorem quoque in ſe continet. Per opera enim mala erga nos malitiam ſuam exercet, & vim ſuam exerit mortis, ac tenebrarum poteſtas, cujus robur abſque hoc aculeo torper.

Accedit huc, quod non modo antecedentia, quæ & cum priore ſenſu cohærent; ſed conſequentia quoque verba cum poſteriori ſenſu concinne connectantur. Cum enim Satanas Dei perduellis ſit, & quoties in eos, quos Deus in filios adoptat, graſſari audet, non modo poteſtatem, ac Majeſtatem Dei violare, ac vires, & potentiam contemnere, ſed etiam victoriæ palmam in hoc ſpirituali certamine ipſi ut ambiguam reddat conari videatur. Ideo non poteſt eſſe aptior, & efficacior ratio ad permovendum Deum, ut nos ab ejus ſævitia liberet, quam quod, niſi id faciat; & poteſtas, ac Majeſtas Regni ejus violari, ac in dubium vocari, ac potentia, & robur ipſius ſperni, & gloria in eo, ſi penes hoſtem ejus victoriæ decus maneat, periclitari videatur. Cum tamen omnia iſta tria in gradu excellentiſſimo, uni ſummo Deo, & Patri Domini Noſtri Jeſu Chriſti, à quo omnis cognatio ubique deſcendit, unicè competant.

In qua ratione quoniam ultimorum quoque Orationis Dominicæ verborum explicatio continetur, non eſt quod pluribus Lectorem moremur. Brevem tantum Precationis hujus periphraſin ſubjiciemus.

O qui Paterna, & plus quàm Paterna tua erga nos *Caritate*, atque indulgentia, nobis indignis terræ, ſcabelli pedum tuorum, vermibus ad te, tuamque opem implorandam aditum conceſſiſti, Cujus domicilium *Cælum*, & *lux* inacceſſæ ſolium eſt. Effice, precamur, ut nominis tui gloria ſumat ubique incrementum, & latè per omnia diffundatur. Fac ut optatiſſimum illud tempus adveniat, in quo depulſis præſentis *ævi* tenebris, & facta rebellium tuorum potentia, tu ſolus in animis omnium Luce tua illuminatis, toto *Terrarum Orbe* regnes, & imperes. Unde omnino eveniat, ut voluntatis tuæ reverentia, & Legum abs te latarum obſequium non minus in Terris vigeat, quàm nunc in *Cælo* tuo vigere cernimus. Nos quoque à tua ſola ope in hac vita perpetuo pendentes, ſuppeditatis hodie, & in dies ſubinde quoties egebimus, Spiritualis primum, & *Cæleſtis*, deinde *Terrenæ* quoque huius vitæ ſubſidiis, ſuſtentare ne deſine. Veniam delictis noſtris indulge miſericors Pater, quemadmodum & nos juſſu tuo acceptas ab aliis injurias ex animo remittimus. Et ſimul remove à nobis *æternæ mortis* ſupplicium, & omnia adverſa, & inſortunia, quæ peccatis noſtris commeruimus. Ac ne in poſterum quoque peccemus, atque indignationem tuam provocemus, remove à nobis tentationes graves, & occaſiones peccandi. Quod ſi quid interdum periculoſi, aut etiam adverſi ob delicta noſtra tuo permiſſu, ac voluntate nobis incubuerit, eripe, ac libera nos à malo urgente, & ab inſidiis, ac violentia unici malorum noſtrorum Machinatoris, ac tui Perduellis.

Quòd, ſi, quæ nimio ſtudio conſectamur, aſſequimur, tunc evenit nos ὑψηλοφρονεῖν, & altum ſapere, tunc ſublimi vertice ſydera nos attigiſſe cenſemus, & in ſuperbiam efferimur. Quorum utrumque plus nobis damni, & noxæ, quam utilitatis affert. Nam natura paucis, victu ſcilicet, & amictu (1. *Tim:* VI. 8.) contenta eſt. Quas neceſſitates, & ſi quid ultra imbecillitas noſtra requirit, quod nobis in alia intentis adjici debent, ut infra videbimus, Chriſtus promiſit. Sic igitur paucis delineata vitii hujus, à quo nos Chriſtus dehortatur, natura, ad rationes, quas affert, ut hoc in nobis vitium extirpari poſſit, accedamus.

Prima omnium eſt, quia ſuſceptus labor in aſſequendo bono vitæ fluxo, fragili, incerto, & mille caſibus obnoxio, quod aut furto ſurripi, aut violentia iniquorum eripi, aut natura ſua corrumpi poteſt, ſtultus, & inanis eſt. Præcipuè ſi non deſit aliud bonum longe majoris pretii, certum, & ſtabile, & ſupra omnes caſus evectum, ac in perpetuum durabile, in quo conſectando longe melius labor, ſtudium, atque opera noſtra collocari poſſit. Prioris generis falſum, & apparens bonum ſunt theſauri in terris collecti, aut opes congeſtæ. Poſterioris generis verum, ac ſolidum bonum ſunt theſauri in cœlis depoſiti, atque illuc tanquam in tutum ſubductæ, ac ſepoſitæ noſtræ fortunæ. Merito igitur ad has potius, quam illas opes conſectandas ſtudia noſtra deflectere debemus.

Altera ratio *verſ:* 21. quod ſummum votorum ſuorum, ac felicitatis apicem in terris collocare, atque illuc omnem mentis aciem defigere, omnem curæ, & ſtudii contentionem impendere, breviter, cor noſtrum in hac terreni luti uligine ſubmergere, ac ſepelire, indignum, & ignobile ſit. Cum illud vel ob cæleſtem mentis noſtræ originem ſurſum tendat, & ad altiora aſpiret. Cane pejus igitur, & angue fugienda ejuſmodi ſtudia, quæ animum, mentemque noſtram in ignobilium curarum cæno demergunt.

Tertia ratio Cur vitium Avaritiæ fugiendum ſit, *verſu* 22. *&* 23. continetur. Quia vitium iſtud, pluſquam reliqua nobis nocet. Non enim corporeos affectus, aut inſitas nobis cupiditates duntaxat, ſed ipſam mentis noſtræ arcem invadit, eamque natura ſua ad ſublimia quæque natam, & erectam, ad ignobiles curas deprimit. Nempe lumen ejus tenebris ſuis involvit, eamque ita excæcat, ut quæ, tanquam oculus prudentiæ, greſſus vitæ noſtræ regere, & quocunque opus erat flectere, hoc eſt, affectus, & cupiditates noſtras fræno rationis moderari debuit, ipſa in irrationales motus degenerans, non modo nos à nocituris non obſtrahat, ſed ipſa in nocitura impellat. Mentem autem noſtram oculum Chriſtus vocat, quia ut oculus in omnibus corporis motibus, dux ejus eſſe debet, atque ſolet: ita omnes humanas actiones mens, & ratio dirigere, ac moderari. Ut oculus corpori in greſſu ejus prælucet, ita ratio appetitui in ſtudiis, & actionibus ceu facem præferre nata eſt. Lumen illa eſt à Deo nobis inſitum, cæleſte, ac defæcatum, cum appetitus terrenæ fæcis, & opacitatis multum habeat. Sed ſi lumen rationis (quod in avaris hominibus accidit) obtenebretur, quantas in appetitu, & ab eo dependentibus affectibus tenebras eſſe, quantam caliginem oboriri neceſſe eſt?

Quarta ratio exprimitur *verſ:* 24. In qua ſimul tacitæ objectioni occurritur. Poterat enim quiſpiam cogitare; nihil impedire quominus cæleſtia ſimul conſectemur, ac theſauros nobis in cælis comparemus; quamvis ne à terrenis quoque theſauris congerendis abſtineamus. Hoc igitur falſum eſſe Chriſtus aſſerit, dum oſtendit eos, qui avaritiæ vitio tenentur, Mammonæ ſervos, & mancipia eſſe. Non poſſe autem Deo ſimul, & Mammonæ ſervire, quia eorum contraria, & in adverſum tendentia imperia ſunt. Proinde ab iis, qui Mammonæ ſerviunt, indignationem, & animadverſionem Dei provocari.

Quinta ratio eſt. *verſ:* 25. Curam anxiam, & ſollicitam (qualis eſt in hominibus avaris, & quam Chriſtus μεριμνᾶν vocat) de victu, quo vita ſuſtentetur, & amictu, quo corpus honeſte operiatur, ſtultam, & irrationalem eſſe. Stimuli enim avaritiæ in hominibus tam vili ſtudio mancipatis, adeò acres eſſe ſolent, ut in laboribus ob avaritiam ſuſcipiendis homines ſæpè præſentiſſima valetudinis, ac vitæ pericula ſubeant. Unde evenit ut multi de victu, ut vita ſuſtentetur, ſolliciti vitam perdiderint, nec pauciores de liberaliori corporis cultu anxii, & laborantes corporis valetudinem afflixerint. Quod quam ſtultum ſit, indicat Dominus, dum ait, *nonne anima*, hoc eſt, vita *potior eſt victu? & ipſum corpus* (ſanum ſcilicet, ac benevalens) *indumento, aut ornatu corporis.*

Sexta ratio *verſ:* 26. In qua iterum tacitæ objectioni occurritur: ſi quis prætendat curam de victu, & amictu, aliiſque ad ea pertinentibus (qui præcipuus avaritiæ prætextus eſt) plane neceſſariam eſſe. Oſtendit igitur Chriſtus non dandam eſſe operam avaritiæ; quia cura noſtra de victu, & amictu non neceſſaria: ſed ſuperflua eſt. Etenim ſi bonitatem, & providentiam Dei reſpiciamus, dubitare non poſſumus Deum, qui volatilibus cœli, nihil curæ, aut laboris de ſuſtentanda vita ſuſcipientibus, de victu proſpicit, *verſ.* 26. qui lilia agri, & viliſſimas herbas, nihil tale cogitare valentes, ornatiſſimo amictu veſtit *verſ:* 25. 29. 30. nobis quoque de victu, & honeſto veſtitu abſque anxia noſtra ſollicitudine proſpecturum, utpote qui nos, quam herbas, & aves longe pluris æſtimet, & tamen in opera manuum ſuarum adeò indulgens, & beneficus ſit, quamvis iis ad benefaciendum nullo ſeſe promiſſo obſtrinxerit.

Verſ: 27. *Septima* ratio exprimitur *verſ.* 27. Non eſſe anxie quærendas res ejuſmodi, quas aſſequi non eſt in noſtra poteſtate. Quemadmodum enim in naturali corporis noſtri incremento, modum ejus libitui noſtro Deus non reliquit, ſed eam curam ſibi reſervavit, ita victus etiam, & amictus noſtri curam ſibi ſepoſuit. Quid igitur fruſtra operam perdamus in iis conſequendis, quæ viribus noſtris Deus parabilia eſſe noluit? Non enim eam, quàm Deus nobis aptam, & idoneam plerumque ipſe præſtituit, vivendi rationem, meliorem reddere, quam aſſignatum ſtaturæ cujuſque modum cubito uno augere, facilius eſt. Nec tamen (ut *Lucas* addit *Cap.* XII. *verſ.* 26.) tantum ad felicitatem noſtram pertinet, brevis an procera ſit corporis noſtri ſtatura, quantum largior, an parcior contingat nobis vitæ in terris ſuſtentandæ copia. Quod ſi in iis, quæ minimi ſunt ad augendam felicitatem noſtram momenti, nihil ipſi propriis viribus præſtare poſſumus, quanto minus in iis, quæ ad eam propius ſpe-

ſtant, & aliquanto plus conferunt? *Luc:* XII. 26.

Octava ratio eſt. Non eſſe cruciandum curis avaritiæ animum, quia id ignorantiam Dei, ac benignitatis ejus erga nos redolet, qualis eſt in Ethnicis cognitionem Dei nullam habentibus. Quos nobis non eſſe imitandos, ſupra quoque in præcepto de Precibus Chriſtus monuerat, addita propemodum eadem, quam hic quoque repetit, ratione. *Quod ſcias Pater Cœleſtis vos ejuſmodi rebus*, quibus comparandis animus vulgo vitioſe applicatur, *indigere*. Objicit igitur Chriſtus faciem omnibus, quicunque ſeſe avaritiæ curis exercent, eos veræ cognitionis Dei, ejuſque erga homines, ſed præcipue propius ad illum accedentes, benignitatis, non minus atque Ethnicos plane ignaros, atque expertes eſſe.

Nona ratio, quæ ad arcendas avaritiæ curas omnium potentiſſima videtur, eſt expreſſa promiſſio Chriſti, quod iis, quicunque calcatis, & abjectis avaritiæ curis, ac ſolicitudinibus in id unum incumbere voluerint, ut ſe dignos Regno Dei per juſtitiam, hoc eſt, vitæ ſanctimoniam præſtent; non modo omnia cœleſtis felicitatis gaudia danda, ac repræſentanda, ſed hujus quoque vitæ neceſſitates, & ſolatia, quorum curam poſthabuerint, atque abjecerint, corollarii, atque additamenti loco adjicienda ſunt. Eodem exemplo, quo Deus olim Salomoni optione data, ut peteret quæ vellet, non ea, quæ vulgò optantur, ſed ſapientiam petenti, non modo ſapientiam; ſed reliquas felicitatis partes benigne adjecit; quæ illa eſt vitæ præſentis promiſſio promiſſionibus vitæ æternæ adjecta, quam pietati non deeſſe Paulus 1. *Tim.* IV. 8. teſtatur.

Decima, & omnium ultima, quæ præceptionem iſtam Chriſti, ſimul & caput hoc Sextum claudit, eſt, quod iſtæ curæ terrenarum rerum, quamvis ita neceſſariæ videantur, ut abſque iis vitam præſentem producere nequeamus, non carent tamen ejuſmodi tentationibus, ac periculis, quæ merito *Malitia* dici poſſunt, & hoc loco à Spiritu Sancto optimo jure vocantur.

Quæ peccandi pericula, & occaſiones idcirco nobis, ſi non penitus fugiendæ (nec enim ferè abſque iis vitam iſtam miſeram ſuſtentare licet) at certe quantum poſſumus recidendæ; & curandum eſt, ut rariores ſint, nec ante tempus provocentur, & quaſi diſcriminibus iſtis, ne diutius in iis periclitemur, occurratur. Non igitur ante diem iſtiuſmodi tentationibus nos exponere, & obnoxios reddere debemus, quæ *malitia* hoc loco dicuntur, *Sufficit enim diei* (hoc eſt illi ipſi tempori, quo cura rerum, ac neceſſitatum noſtrarum omnino exercenda eſt) *malitia ejus*.

Porro pericula iſta, & tentationes *malitia* metonymicè dicuntur, quia ex malitia, non noſtra, ſed hominum eorum, quibus cum nobis negotium eſt, profluunt. Quorum aut injuſtitia, aut cupiditas, & avaritia; aut officii neglectus, aut ex aliqua eorum culpa profecta erga nos injuria, nos ad peccandum provocat. Nec enim nobis malis eſſe, aut malitiam exercere Chriſtus ullo tempore permittit.

Quanquam verba *Sufficit diei malitia ſua* non magis ullam permiſſionem in ſe continent, quam verba 1. *Petri* IV. 3. *Sufficit nobis elapſum tempus vitæ, in quo voluntati Gentium morem geſſimus.* Ut per vocem *malitiæ*, noſtra quoque *malitia*, & noſtra peccata, quæ in anxiis vitæ curis intervenire ſolent, intelligi poſſe videantur.

CAPUT VII.

POſtquam tradidiſſet Dominus præcepta, quibus præcipitur quomodo unuſquiſque privatim in ſeipſo tutus ab omni labe, & animo ſuo comparatus eſſe debeat. (quod tamen, quin alicubi officia, & affectum erga proximos attingeret, fieri non poterat) in hoc capite docet, Primum quomodo nos erga Fratres in eadem Eccleſia viventes, deinde erga exteros, & ab Eccleſia alienos gerere debeamus. Mox deinde ſummam eorum, quæ dixit, ſeu ſummam Legis ſuæ, duobus præceptis comprehenſam, proponit. Poſtea neceſſaria quædam monita, cum prædictionibus eorum, quæ in Eccleſia ſua evenire debuerunt, conjuncta adjungit. Tandem denique breviſſimâ, ſed omnium utiliſſimâ, & maximè neceſſariâ doctrinâ, legationis nomine Dei expoſitæ explicationem concludit. Quanquam igitur in duobus proximis capitibus non deſunt præcepta de officiis erga proximos, etiam inimicos, atque in nos injurios, & delinquentes, tamen neque cauſæ deſunt ob quas in limine hujus capitis de diverſo, & diſtincto ab iis, quæ ſuprà præcepit, officiorum genere Dominum loqui cenſeamus. Primum enim illic de affectu erga proximos, & ex iſto affectu promanantibus effectis, hic autem de judicio, & judicii hujus effectu eum locutum videmus. Deinde affectus illius objectum generalius fuiſſe, puta omnes homines, etiam inimicos, hujus autem judicii objectum ſpecialius, puta fratres in eadem Eccleſia viventes, eſſe, vel ex eo manifeſtum eſt, quod noſtrarum partium non ſit, de iis, qui ſunt extra Eccleſiam, judicare *Nonne eos qui ſunt intra Eccleſiam* ait Apoſtolus 1. *Cor.* V. 12. *Vos judicatis? Extraneos vero Deus judicat.* Unde patet illa præceptorum iſtorum diverſitas, quod poſſit quiſpiam erga proximum, aut inimicum, aut quoquomodo erga ſe injurium, animo ita eſſe affectus, ut Chriſtus præcipit; & tamen ad damnandos fratres, qui culpæ alicujus ſive manifeſti, ſive ſuſpecti ſint, eſſe pronus, ac præceps. Sumitur enim hoc loco vox judicandi, aut metonymice pro illo judicii effectu quo damnamus aliquem, aut ſynecdochicè pro illa judicii parte, aut ſpecie, quæ in deteriorem partem inclinat. Quod vel ex ipſa comminatione liquet, quæ ſubjicitur *ne judicemini*. Nec enim alia judicum judicia metuenda nobis ſunt, niſi quæ culpas noſtras damnant. Ita *Lucas* Κρίνειν *explicat per* Καταδικάζειν Ita *Jacobus Cap.* IV. *verſ:* 11. *vocem* Κρίνειν *judicare*, idem ſignificare innuit, quod Καταλαλεῖν *obtrectare*, aut contra aliquem loqui, hoc eſt, eum damnare Vide & *Rom.* II. *verſ:* 1. & XIV. *verſ.* 3. 4. 10. 13. Et 1. *Cor.* IV. 3. 4. 5. Quanquam autem verba Chriſti, ut ſonant, generaliter accipienda ſunt de omni damnationis, aut obtrectationis genere, præcipue tamen, ac potiſſimum tangit

tangit hoc loco Chriſtus , (ut & locis citatis Paulus , & Jacobus) illud Eccleſia ulcus , quod non multo poſt Apoſtolica tempora totum ejus corpus primum in odiorum , deinde injuriarum mutuo illatarum purulentam ſaniem reſolvit ; pravam illam , inquam , & præcipitem ob immerito objectas , aut certe non adeo graves culpas , ſed præcipuè ob diſſenſum in iis , quæ nobis ad ſalutem neceſſaria , vel utilia videantur , alios damnandi libidinem , & anathemate feriendi *cacoëthes*. Quæ peſtis , ut cætera omnia Eccleſiæ ſuæ ſymptomata , à Chriſto maturè prævisa , & prædicta eſt , ut tanto majori ſtudio , ac facilitate poſſit caveri.

Conſideranda vero eſt ratio , quam affert Dominus , dum nos à damnandis temere aliis dehortatur , comminationem nobis metuendam continens , *ne judicemini* , hoc eſt , *condemnemini*. Quam confirmat ordinario Dei in hominibus judicandis more , qui ut virtutibus præmia , ita delictis congrua attemperat ſupplicia. *Qua menſura* , inquit , *metiemini remetietur vobis*. Miſericordes Deus in conſequenda viciſſim miſericordia beatos efficit. Duris , & in venia delictis danda immitibus , inexorabilis eſt. Idem parcè ſerentibus , parcum indulget proventum. In munificos , & ad largiendum promptos flumina effundit beneficentiæ ſuæ. Niſi quod in delicta nunquam ſupra culpam animadvertit. At recte facta ſemper ſupra meritum remuneratur. Ideo Lucas in loco huic parallelo Cap. VI. 38. addit ; *Date , & dabitur vobis : menſuram preſſam , confertam , agitatam , & ſuperfluentem effundent in ſinum veſtrum.* Notandum autem eſt , malum iſtud , quod hic Dominus comminatur temere judicantibus , non modo ab aliis viciſſim hominibus , ſed ab ipſo quoque Deo , qui competentiſſimus omnium Judex eſt , metuendum eſſe. Quamquam enim is hominum injurias plerunque per homines ulciſcitur , tamen & citra hominum operam ſuas ulciſci ſolet. Nec enim ejuſmodi pravi , ac temerarii judices abſque inſigni Dei ipſius injuriâ in ſervos ejus fideles delinquere poſſunt. Jus enim , quod ſibi ſoli , aut certe Filio ſuo Deus reſervavit , audacter invadunt , & uſurpant. Quæ certe oblitæ ſortis ſuæ ſuperbia eſt. *Unus eſt Legiſlator qui poteſt ſervare , & perdere. Tu quis es qui judicas alterum ?* Jac IV. 12. & quidem alienum , imo Judicis tui ſervum , *qui proprio Domino ſtat , aut cadit* Rom: XIV. 4. Eſt igitur , quod ejuſmodi delictis indignetur , eſt , quamobrem ea non modo permiſſione ſimilis injuriæ , aut potius mali , & perpeſſionis , ſed immiſſo divinitus ſupplicio plectat. Plerunque enim damnatores iſti , & iniqui judices multo nequiores eſſe ſolent iis , quos judicant , ita ut ſæpe culpa eorum , qui ſic damnantur , non gravior paleâ ; at ſcelera damnantium trabe , quam vix octo robuſti foſſores loco moveant , non leviora eſſe (*verſ: 3.*) merito innuantur. Jurè igitur Dominus homines hujuſmodi hypocritas nominat , & ad reprehendendas aliorum culpas (quod officium hominum ſpiritualium eſt *Gal:* VI. 1.) parum idoneos judicat. Quemadmodum enim vix ullum majus videndi impedimentum fingi poteſt , quam ſi oculos alicujus trabs occupet , quippe quæ organum omne videndi intercipiat , & copiam videndi plane adimat ; ita , qui gravioribus vitiis mentis ſuæ in rebus divinis perſpicaciam læſam , & interceptam habet , non poteſt ea in emendandis moribus Chriſtianorum uti , antequam ea vitia abjiciat , & quaſi impedimenta ab oculis animi ſui amoliatur. Hinc Chriſtus ait *verſ.* 4. Καὶ τότε διαβλέψεις , hoc eſt , *& tunc primum diſpicies ejicere paleam ex oculo alterius.* Non obſcure indicans , paleam hanc ante amotum iſtud impedimentum , diſpici , & ejici nullo modo poſſe.

Porro , quæ pæna hypocritas maneat , ſatis oſtendit Chriſtus , cum eorum ſupplicium miniſtris ſuis , in Antichriſtos ſceleſtè degenerantibus (quæ capitalis hypocriſeos ſpecies eſt) interminatur. *Matth:* XXIV. 51.

Et tamen paulo poſt Apoſtolica tempora , hoc delicti genere , quod Chriſtus tantopere reprehendit , magno Eccleſiæ malo in ea graſſari auſi ſunt innumeri , qui præ aliis Chriſto operam navare videri volebant , hoc ipſo facto , quod leges ejus violabant : Quaſi is victimam ab iis mallet , quàm obedientiam ; aut ſtudium , & amorem erga eum induere , vel jactare quiſquam poſſit , qui exuit obſequium. Plena fuit exemplorum Eccleſiæ tempora ; nec alia peſtis crudelius laceravit , & in adverſas factiones diſcerpſit populum Chriſti. Quamdiu autem furor hic privatos tantum in Eccleſiâ agitavit , pullulabant in ea duntaxat Hæreſium examina. At poſtquam ipſos Proceres , & gubernationi ejus admotos corripuit ; publice invecta damnatorum oppreſſione , atque tyrannide , extructum eſt in Templo Dei ſolium Antichriſto , in quo non miti , & benigno Chriſti , ſed ſævo , & ſuperbo Satanæ ſpiritu regnaret. Nec ulla fuit tam levis , & nugatoria cauſa , quæ ipſis ad damnandum , & excommunicandum , non ſingulos modo homines , ſed florentiſſimas quoque Eccleſias , non ſufficeret. Victori Epiſcopo Romano tota Aſia viſa fuit anathemate digna. Quo crimine tam duram ſententiam meruerat ? Morem videlicet majorum ſecuta , ſolennia Paſchatis non eadem qua Victor die celebrabat. O nefas ultricibus gehennæ flammis piandum ! Quid igitur mirer Victorem eundem , ac ſucceſſorem ejus Zephyrinum Gnoſtico ſpiritu inflatos , & tumentes , jam tum uſurpandæ mox à poſteris ſuperbiori Antichriſtorum dominationi præludentes intactam Gnoſtica labe , non exiguam Eccleſiæ partem damnaſſe , & à reliquorum communione excluſiſſe , non alio nomine , niſi quod ſupra Symboli Apoſtolici ſimplicitatem ſapere non auderent ? Qua in re auſi ſunt facinus , quod nemo anteceſſorum in Occidente (multo minus in Oriente ; quo ſerius oppreſſionis ſervitus migraſſe videtur) auſus eſt. Nam inter tot Patres , qui ante iſtos Epiſcopos imo , & eorum tempore vixêre , & Gnoſticis opinionibus patrocinati ſunt , nemo extitit , non Juſtinus , non Clemens Alexandrinus , qui eos pro Hæreticis habuerit , aut adverſus eos , ſicuti alios hæreticos , mucronem ſtyli ſui ſtrinxerit. Nam ſi qua ex Ignatio , & Irenæo allegari poſſe videntur , à falſariis adjecta , & adulterina eſſe neceſſe eſt ; quandoquidem Euſebius , cujus hiſtoriæ unicus erat ſcopus Confeſſores Apoſtolici Symboli peſtiferæ Hæreſeos crimine infamare , nihil adverſus eos ex Ignatio , nihil ex ullo alio antiquorum Patrum producit , non omiſſurus , ſi quid illo tempore uſpiam latuiſſet , eruere , ut eos odiis , atque invidiæ cunctorum objiceret. Cujus rei deſiderium homini non defuiſſe vel id ſatis oſtendit , quod cum nullum ſpectatæ fidei adverſus inviſos , & inſontes teſtem citare potuerit , ad ſuſpectum , & ſine nomine ; tanquam ſine fide hominem , deſcendere coactus fuerit , qui non modo ſtultis , & anilibus fabulis , ſed parum congrua , vel ſibi concordi narratione ſibimetipſi fidem derogat. *Vide lib: 5. Hiſtor. Eccleſ: Cap. ultimum.* Percurrat qui volet fragmenta , atque ipſos titulos , aut argumenta librorum , quos citante Euſebio Patres primorum ſeculorum , non Orthodoxi tantum , & Apoſtolici , ſed Gnoſticis quoque opinionibus dediti conſcripſere. Quæcunque Clementis Romani , Polycarpi , Papiæ , Hegeſippi , Agrippæ , Caſtoris , Judæ ſcriptoris Eccleſiaſtici , & aliorum non ſuſpecta veſtigia extant , non ſtylum

modo, ſed & ſpiritum ſimplicitatis Apoſtolicæ, Gnoſticis diſſimilem, imo inimicum redoleat. Clemens Alexandrinus, Pantæni Stoici Chriſtiani diſcipulus, Juſtini vero Platonici, ac cæterorum ex eadem Philoſophiæ profeſſione aſſecla, ne nominis quidem Gnoſtici profeſſionem, ac titulum erubuit. Nemo tamen Auctorum, de quibus loquimur, etiam eorum, qui Gnoſticæ ſententiæ ſeu dediti, ſive ſuſpecti fuere, ſimplices illos Symboli Apoſtolici Confeſſores, aut ſcriptis ſuis oppugnare, aut damnare, atque ita Chriſtianæ Tolerantiæ limitem tranſilire ſuſtinuit, ante coævum Zephyrino Origenem, ac diſcipulos ejus; quos inter quarto tempore poſterior, tanto odiis adverſus eos intenſior extitit Euſebius. Sed non impune iſti ab Origene faſcinati omnes, monitum, atque interdictum Domini in damnandis inſontibus, ſpreverint. Primum enim complices, ac diſcipuli Origenis, ac totum illud Scholæ Alexandrinæ examen, præcipuorum tunc Epiſcoporum Eccleſiæ ſeminarium, non multo poſt in genuinis ſuis poſteris, ſub Ariani nominis odio, invidia, & contemptu traducti, & mundana poteſtate armatæ factionis violentia oppreſſi, iiſdem planè artibus, quibus Paulum, & Apoſtolici Symboli Confeſſores Antiochiæ everterant, ipſi viciſſim Nicææ, & in ſubſecutis Conciliis everſi ſunt, & qua menſura menſi ſunt, cumulate ipſis remenſum eſt. Deinde Origenes ipſe, cujus ingenio, & effuſo in conſectanda Philoſophia ſtudio (quæ tunc, vel Præceptoris ejus Alexandrini Clementis judicio, non alia vera, quam Gnoſtica viſa eſt) non modo pleraque Gnoſticorum, quæ nunc in Eccleſia regnat, ſubtilitas, ſed ipſa diſſentientes damnandi audacia debetur, à poſteris ſuis, quos tam inſigni navata opera demeruerat; eam gratiam retulit, ut nomini ejus peſtilentis, & abominandi Hæretici nota publice inuſta ſit. Denique Euſebius qui aut maligno ſilentio, aut calumnioſa mentione homines Apoſtolicos, Gnoſticæ vanitatis expertes, ubicumque potuit, momordit; Gnoſticis & ipſe dentibus à cunctis arroſus, vel ipſo Hieronymo judice impietatis Arii apertiſſimus propugnator, nunc quoque audit. Ita ſemper iniqui damnatores iniquo ipſi judicio, & accepta ab iis, in quorum gratiam deliquerunt, injuria damnati, dicto, ac monito Domini quod nobis hoc loco inculcatur (accerſito ſibi ſua culpa ſupplicio) fidem fecêre.

Verſ. 6. Expoſito æquitatis officio, quod fratribus debemus, docet Chriſtus quomodo nos erga alienos gerere debeamus. Quæ Doctrina continet inſigne Chriſtianæ prudentiæ monitum. Quemadmodum enim ad fratrum leviores culpas, aut hallucinationes ſimplicitate columbina connivere convenit, ita alienorum, & Spiritu Chriſti carentium noxium virus ſerpentina Prudentia eludendum, atque vitandum eſt. Fit autem ſæpè ut ii quoque, qui externa profeſſione Fratres noſtri videri volunt, revera ſint alieni, quia cum Spiritu Chriſti careant (cujus præſentis, aut abſentis nota ex fructibus eorum cognoſcitur) ex fratribus in alienos degenerarunt. Quorum eadem ratio, quæ & penitus alienorum, habenda videtur.

Non tamen ad omnes omnino alienos hæc Doctrina Chriſti extendenda eſt, ſed ad eos duntaxat adſtringenda, quos agnomine moribus eorum congruo, quaſi propriis lineamentis Dominus depinxit. Qui videlicet aut ob injuſtitiam, malitiam, & ſtudium aliis nocendi, eoſque allatrandi canes aut ob impuritatem voluptatum, quibus demerſi ſunt, porci dici poſſunt. Sicuti autem inter Fratres ejuſdem Chriſtianæ Eccleſiæ homines ejuſmodi plures, quam optandum ſit, ſæpenumero reperias, ita non omnes alieni, & externi, hoc eſt, qui extra Eccleſiam ſunt, pro canibus, & porcis habendi ſunt, ſed inter eos quoque non deſunt, qui digni ſunt, quidam vero propinqui Regno Cælorum, qui libenter recipiendo Prædicationem veritatis dignos ſe reddunt vita æterna. *Actor:* XIII. 46. Quia ſunt diſpoſiti, præparati, & quaſi ordinati τεταγμένοι ad eam cupiendam, & conſequendam.

Porro per doctrinam ſuam hoc loco Chriſtus vetat dari *ſanctum canibus*, *& projici margaritas ante porcos*. Quid ſit illud *ſanctum*, & quæ *margaritæ*, nemini dubium eſſe poteſt, qui conſideraverit; eo, quod Chriſtiani homines habere, & aliis dare, atque impertiri poſſint, veritatis divinæ dono, & cognitione myſteriorum cæleſtium nihil dari poſſe ſanctius, nihil pretioſius. Addit autem Dominus interdicti hujus duas rationes. Prima eſt, quod rei tam ſanctæ, qualis eſt doctrina ſalutaris veritatis, tamque pretioſæ injuria quædam, & contumelia inferatur, quoties hominibus indignis, & omni genere flagitii contaminatis, præcipuè invitis obtruditur. Non modo etenim eam, uti digna eſt, non recipiunt, ſed ſpernunt, conculcant, & contumelia afficiunt, adeoque exſibilant, & explodunt. Secunda eſt quod *canes* iſti, & *porci*, non contenti rei tam ſanctæ profanatione, & contemptu, ac damnatione, inſuper eos, qui ſaluti, & commodis eorum operam navare conantur, violentis, ac rabioſis dentibus mordent, ac lacerant, & crudelium belluarum more diſcerpunt, digni, qui in errorum, & vitiorum ſuorum lethargo æternum obrigeſcant, quoniam ſe ſalubribus ſtimulis excitari tam moleſtè ferunt. Eſt autem inter iſta duo interdicta Chriſti, de non judicando, & de *ſancto canibus* non dando, is nexus, quia, ut oſtendimus, nullam ob cauſam frequentius homines alios judicant, damnant, mordent, & lacerant, quam propter oblata, & propinata ſalubris veritatis remedia. Quemadmodum igitur Dominus per priorem ſuam doctrinam de non temere judicando, veris ſuis diſcipulis, qui maxime omnium temerariis cunctorum, ſed præcipuè falſorum fratrum judiciis obnoxii ſunt, conſultum eſſe voluit, dum omnes à temerariis damnationibus abſterret: ita per poſteriorem doctrinam eoſdem veros diſcipulos ſuos inſtruit, ac docet, ne temerariis malignorum hominum judiciis, damnationibus, &, quæ illas ſubſequuntur, perſecutionibus anſam, & occaſionem præbeant, obtrudendo invitis, atque indignis *ſancta*, & pretioſa veritatis myſteria.

In Caritate erga Proximos exercenda non impoſuit nobis Dominus onus gravius, eo quod ipſe portat, neque eam in infinitum extendi imperavit. Ideo nec tam cæco ſtudio avidos ſaluris eorum nos eſſe voluit, ut eum præſentiſſimo periculo noſtro veritatis pharmacum, quo nihil inſuavius, & amarius, *canibus* præcipuè, & *porcis* videri ſolet, ipſis propinemus. Nec enim ipſe quoque caritati erga ingratos mortales adeo indulget, ut donorum ſuorum pretioſiora in eorum indigniſſimos, quos *canes*, & *porcos* vocat, prodigat, & effundat. Tollit potius ab omnibus beneficia ſua, qui eorum ingrati, & pravi, ac maligni æſtimatores eſſe incipiunt, quales ſunt ii, qui in caninam rabiem, & impudentiam verſi, aut in cænoſam porcorum ingluviem merſi, obbruteſcunt. Proinde, etiamſi noſtra nos pericula non tangerent, eadem tamen cauſa nos, quæ & Deum ipſum, ab inutili, & indigna ſalutis eorum cura revocaret.

Magna tamen ſapientia opus eſt in dignoſcendo, quinam mortalium Regno Cælorum digni, aut indigni ſint. Quamvis enim opera carnis manifeſta ſint, præſertim in *porcorum* ingluvie, *canum* tamen malignitas interdum occultior eſt, quam ut animad-

animadverti poſſit. Interdum autem imbecillitate hominum fit, ut quidam *canes* prima ſpecie videantur, qui non ſint, & periculum ſit, ne mortales Regno Cælorum non indignos, pro indignis habentes, officio Chriſtianæ erga ipſos caritatis deeſſe non vereantur. Huc igitur pertinet illud Spiritus Sancti donum, quod Apoſtolus 1. *Cor:* XII. 10. *διακρίσεις πνευμάτων dijudicationem ſpirituum* vocat. In quo, tametsi quoſdam præ aliis excellere contingat, omnibus tamen Chriſtianis uſus ejus neceſſarius, & ab omnibus donum iſtud ſapientiæ, inter multa alia, cælitus poſcendum eſt. *Jacob.* 1. *verſ:* 5. Vires enim noſtræ in exequendis vocationis noſtræ officiis, atque in Legum Divinarum obſequio, adeò imbecillæ ſunt, ut nullæ potius dici, nec ſine cæleſti auxilio quicquam præſtare, poſſint. Cui indigentiæ noſtræ ſupplendæ impoſita nobis eſt continua indeſinentium precum neceſſitas. Ad quod officium iſto quoque in loco, & quidem magnifico promiſſo excitatos, Chriſtus nos invitat.

Verſ: 7. Hac occaſione Dominus in doctrinam de Precibus ingreſſus, tradit nobis præceptum, maximam, & potiſſimam felicitatis noſtræ partem complexum. Nulla enim vitæ noſtræ pars divinior, atque beatior eſt, quam quæ nos cæleſti quodam commercio cum Deo, & cum Chriſto Sponſo Eccleſiæ conjungit, quæque nos in terra, & fluxo, ac mortali corpore degentes, in ipſa Cœli penetralia ſublevat. Hæc vero non alia eſt quam quæ precibus, & humili, ac devoto Numinis alloquio impenditur. Hæc nos omnium, quæ ſanis mortalium votis deſiderabilia ſunt, compotes reddere; hæc in mortalitatis noſtræ imbecillitate validos, & tantum non omnipotentes, efficere poteſt. *Omnia poſſumus in corroborante nos Domino*, qui cuncta ſibi, ſuiſque ſubjicere poteſt. Nihil eſt tàm arduum, tàm invium, & inacceſſum, quod non ſuperet vis illa divina, & cæleſtis, Spiritus Sancti inquam, in quo orare juſſi ſumus. In nomine enim ejus oramus, cui datum eſt *nomen ſupra omne nomen.* Nec ulla res eſt, quæ nos firmius, ac efficacius in caritate Dei retinere queat, quam preces in Spiritu Sancto effuſæ. Cæleſtis felicitatis *arrha* eſt donum Spiritus Sancti, quod precibus impetratur, precibus alitur, & incrementum ſumit ſimul, & ipſas preces animat, & accendit. Nihil eſt in quo evidentius caritatem ſuam erga nos expromat, ac teſtetur, nihil quo mutuam noſtram erga ſe caritatem magis provocat, quam quod tam patentem nobis ad ſe, & ad gratiam, ac beneficentiam ſuam aditum aperuerit. Paternæ hoc eſt indulgentiæ veſtigium, & unicum Fidei noſtræ adminiculum, quod metum omnem, & cunctas de propenſo, ac propitio erga nos affectu dubitandi anſas eximit, ne in fundendis precibus noſtris diffidentia fluctuemus, firma ſpe ſubnixi, nos cuncta impetraturos, quæ modo nobis non ſint nocitura ſint. Melius enim Pater cæleſtis, novit, quæ nobis expediunt.

Porro doctrinam de Precibus ingreſſus Dominus non ſolum illam tradit, & commendat, ſed addit præceptum paulo generalius, quam ut intra precandi limites cohiberi queat. *Quærite* inquit, *& invenietis. Pulſate, & aperietur vobis.* Quamvis enim per ipſas quoque preces, quæramus gratiam, & beneficia Domini, & pulſemus fores miſericordiæ ejus; tamen in rebus divinis etiam citra preces quærere multa, & conari, atque omni opera niti, ut ea aſſequamur, poſſumus, & debemus. Talis eſt cura placendi Deo, in aliorum quoque præter injunctas preces mandatorum ejus obſequio, tale & ipſarum precum ritè, & legitimè adhibendarum ſtudium. Neque enim ſatis eſt ſimpliciter precari, & voluntatis ſuæ deſideria Deo proponere, niſi id fiat animo ad eam rem debita cura compoſito. Denique omnis opera, omnis labor in gratiam Dei ſuſceptus, eodem cum Precibus præmio, & privilegio gaudet, quia ejuſmodi conatus non aliud quam tacitæ preces ſunt, quæ nobis Deum, non minus quam multis verbis compellatum, propitium reddunt. Quemadmodum igitur Deus diſertas preces noſtras non fruſtratur, ita nec nos quoque ejuſmodi conatus in irritum ſuſcipi non ſinit. Sed quærentibus ſeſe inveniendum præbet, & pulſantibus aperit, & eſurientes juſtitiam ſaturat. Notanda autem eſt promiſſorum, quæ Dominus hoc loco præceptis ſuis adjungit, certitudo, quæ *verſ:* 5. exprimitur per verba, *omnis, qui petit, accipit, qui quærit invenit, & pulſanti aperietur.* Videmus enim vocem univerſalem *omnis* omnem tam repulſæ, quam irriti conatus, exceptionem excludere. Parte alia non fruſtra Dominus petendi, & quærendi præcepto, pulſandi vocem, & quaſi præceptum adjunxiſſe videtur, quod continuatam quandam in petendo, & quærendo conſtantiam, & perſeverantiam denotat; præſertim cum adjunctum præcepto pulſandi, promiſſum non verbo præſenti, ut in duobus præcedentibus promiſſis (*qui petit, accipit, qui quærit, invenit*) ſed verbo futuro exprimitur (*pulſanti aperietur*) Neque enim ad primum januæ pulſum, qui plerunque (ſed ab hominibus tantum) non animadvertitur, oſtium aperiri ſolet. Non ideo tamen à foribus digrediendum eſt, quia pulſare perſeveranti tandem aperietur. Ergo præceptum, & promiſſum pulſanti propoſitum præcepta, & promiſſa tam petentibus, quam quærentibus propoſita explicat, & omnino in utriſque, ſi votorum compotes fieri velint, tam petendi, quam quærendi requirit conſtantiam. Quia enim utrinque à Domino nobis injunctum officium ſine fide conſtare nequit, *Eſa:* XXVIII. 16 *Credentem feſtinare*, multoque magis deſperare non decet. Nec pro repulſa reputandum, quod non ilico impetratur, nec ab eo quærendo deſiſtendum, quod non ſtatim invenitur, ſed promittenti Domino firmiter credendum, & in præſcripto nobis officio inconcuſſa ſpe perſeverandum eſt.

Quia vero in genere nos ad petendum tantum, & quærendum Dominus præcepto ſuo excitat, & promiſſo invitat, neque vero quid petendum, aut quærendum ſit in ſpecie adjicit, res ipſa poſtulat, ut in eo, quæ mens Domini fuerit, diſpiciamus.

Et quia præceptum quærendi petendi præcepto generalius eſt, ab eo incipere placet. Quærere Deum, aut Dominum Paulus Apoſtolus in parte officii noſtri ponit *Actor:* XVII. 27. Creationis hominum, & directricis in regendis mortalibus Providentiæ Dei finem eſſe oſtendens, ut homines ipſum quærant *ſi forte ipſum contrectare, & invenire poſſint, non longe à ſingulis exiſtentem.* Quod nihil aliud eſt, quam quærere cognitionem Dei, imo vero, & commercium cum eo, quorum utrumque nos magnæ felicitatis participes efficere queat. Idem Apoſtolus *Coloſſ:* III. 1. præcipit, *ut quæramus ea, quæ ſunt ſupra, hoc eſt.* divina, & cæleſtia, quæ nobis exaltatio Chriſti attullit, emolumenta. Idem Chriſtianos *Rom:* II. 2. deſcribit gloriam, honorem, & incorruptionem quærentes. Sed ipſe Dominus ſupra in eadem concione *Matth:* VI. 33. cauſam oſtendit quamobrem hoc loco, quid nobis quærendum ſit, non adjecerit, cum id jam citato loco præcepiſſet. Quærere enim nobis permiſit ad hanc vitam neceſſaria, ſed ea lege ut *ante omnia Regnum Dei, & juſtitiam ejus*, hoc eſt, ea, quæ nos Regni cæleſtis per ſanctimoniam vitæ participes efficere poſſunt, & quæcunque verum Dei amorem ſapiunt. Cætera autem moderatè, & abſque *magnâ*

aut ſollicitudine, queri præcepit. Idem in eadem concione eſurientibus, & ſitientibus juſtitiam, quæ nos ad ſupremam felicitatem manu ducit, ideoque magno ſtudio quærenda eſt, ſaturationem pollicetur *Matth.* v. 6. Ex iis, quæ nobis cupienda, & quærenda à Spiritu Sancti proponuntur, liquido patet, quæ petenda quoque, & impetranda ſint, ut ea hoc loco à Chriſto diſerte addi minime oportuerit. Quæcumque enim ad æternam felicitatem conſequendam (quæ Regni Dei nomine vocatur) neceſſaria, aut utilia ſunt, illa præ cæteris quærenda, & petenda ſunt; quanquam ea quoque, quæ additamenti loco promiſſa ſunt, quin peti poſſint, nulla cauſa eſt. Sed inter ea, quæ ad Juſtitiam Regni Dei pertinent, & quibus præcipue indigemus, maxime eminet donum Spiritus Sancti, quod nos in caritate Dei validiſſime tetinet; ideo ne queri poſſimus Dominum, nimis generaliter de precibus hoc loco locutum, non adjeciſſe, quænam nobis petenda ſint, Lucas in loco Parallelo *Cap.* xi. 13. inter ea, quæ petentibus in petendo, & ſperando ſunt, diſerte Donum Spiritus Sancti collocat.

Veruntamenvero Donum iſtud tam grande, & pretioſum, quod ſoli duntaxat jam acceptæ vitæ æternæ poſſeſſioni ſuſcitatis, ac pretii æſtimatione concedit, quia ejus firmam, & vivam fidem, ac ſpem continet, abſque ſuppoſita in iis, qui doni hujus compotes fieri velint, vitæ ſanctimonia, ne cogitari quidem poteſt. Præparandum enim eſt in animis noſtris tam ſancto hoſpite dignum, in quod divertere dignetur, & minime profanum, hoſpitium. Nec modo præparandum, ſed etiam cura, & ſtudio enitendum, ne vitiorum ſordes in illud irrumpere queant, quibus forte offendi, aut, ut Sacræ Scripturæ verbis utar, *contriſtari* queat. Deſerit is, atque inane deſtituit omne flagitii turpitudine infectum, atque contaminatum diverſorium. Quiſquis igitur tam præſtantis doni particeps eſſe cupit, non alia illud ratione accipere, non alia retinere ſperet, quam quâ ſola accipi, & retineri poteſt, purgatę videlicet ab omni labe mentis munditie. Hinc ad Preces, quæ in Spiritu Sancto fundendæ ſunt, Jacobus, atque adeo ipſe Chriſtus fidem requirit vivam illam, & ſolidam, & per caritatem efficacem, nullo conſcientię vulnere ſauciam, ac trepidam. Quid enim ab irato, aut offenſo Numine expectet, qui ſeipſum damnat, aut accuſat? quid credat, aut ſperet, qui metuit, aut deſpondet animum, ſub conſciæ mentis ſarcina ſuccumbentem? Male convenit inter ſpem, ac trepidationem fluctuanti animo, (qualem nobis *Jacobus Cap:* I. *verſ.* 6. 7. 8. depingit) cum ea, quæ nobis aditum ad Deum aperit, fiducia. Verum & hoc ipſo in loco non obſcurè nobis Dominus præſcribit (ſi votorum compotes, & repulſæ in precibus ſecuri eſſe velimus) fidem, & vitæ ſanctimoniam. Non alius enim pollicetur gratiam, à Deo precibus, & pio conatu obtinendam, niſi qui ejus Filii ſint, & quorum ille Pater merito cenſeri poſſit. Atqui ex Deo per fidem naſcimur, & cæleſtem illam mutui amoris ſtorgem acquirimus. Præterea ratio per quam Chriſtus probat Deum omnia noſtri cauſa facturum, eſt innatus ille patribus amor, quo ad benefaciendum filiis ſuis propendent. Qui ſi in improbiſſimis quoque mortalium locum invenit, quanto magis in Optimo illo Patre, omnis boni inexhauſto fonte inveniet, cujus in eo felicitas, & gloria eſt, quod beneficentiæ ſuæ fluminibus, cunctos, ſed præcipue illos qui ex eo nati ſunt, inundet. Proinde quiſquis Paternum hunc benefici Numinis affectum, & ex eo promanantem effectum obtinere, & aſſequi deſiderat, dignum Filio obſequium, & affectum induat neceſſe eſt. Nec ullus eſt fomes, quo magis mutuus noſter erga Deum amor, qui ſummam divinæ Legis, & præceptorum compendium complexus eſt, excitari, incendi, ac foveri poſſit, quam ſi amorem Dei, quo præventi ſumus I. *Joan.* iv. 5. & quo ad mutuam erga eum propenſionem potentiſſimis ſtimulis urgemur, ita, uti par eſt, conſideremus, & perpetuo nobis ob oculos ponamus.

Ergo quod nobis hoc loco à Chriſto præcipitur, aut eſt ipſum illud Legis divinæ compendium, ſcilicet intenſus erga Deum amor: aut res cum illo indiſſolubili vinculo connexa. Ardens videlicet, & indefeſſum Precum ſtudium, & continuum, atque indeſinens cum Patre cæleſti commercium. Cum igitur Chriſtus primum hanc, & præcipuam præceptorum ſuorum compendii partem, hoc eſt, caritatem Deo debitam attigiſſet, alteram ei conjunctam, & (ut ipſe ait) ei ſimilem, quia ex ea profluit, puta caritatem proximo debitam, omittere non potuit, ut in hoc duplici officiorum noſtrorum genere brevem quaſi ſynopſin traditorum à ſe præceptorum comprehenderet, opportunum labentis memoriæ adminiculum.

Verſ: 12. Alterum præceptum duorum, quæ ſummam divinæ Legis complexa ſunt, tradens hoc loco Dominus verbis iis utitur, quæ explicant liquido definitionem illam, qua deſcripſit alibi caritatem in proximum, quod nimirum is à nobis amandus ſit, ſicuti nos diligimus noſmetipſos. Non modo igitur exigit à nobis Dominus, ne faciamus aliis, quod nobis fieri ab ipſis nollemus: in quo injuſtitia erga proximum cavetur; ſed etiam ut faciamus aliis, quæcunque nobis ab iiſdem fieri vellemus, qui perfectioris erga proximum propenſionis gradus eſt, & qui chriſtianum noſtrum erga eum officium attingit. Nam qui omnia proximo præſtare conatur, quæcunque ſibi ab ipſo præſtari cupit, ſummum caritatis erga proximum culmen aſſecutus, atque aſcendiſſe videtur. Id enim eſt diligere proximum ſicuti ſeipſum, elaborare, atque eniti, ne iſti affectus, ac deſideria, quibus in bonum noſtrum proprium propendemus, illos affectus, ac deſideria, quibus optima quæque aliis optamus, in ipſo effectu, ſeu commercio cum proximo, ſuperare videantur. Facillimus enim humano generi in illud vitium lapſus eſt, quo ſinguli mortalium ſibimet ſolis duntaxat ſeſe natos putant: cæteros autem ſuis commodis etiam cum damno ſuo inſervire teneri. Quæ peſtis ſocietatis illius, in quam ſub uno Univerſi Domino naſcimur, & in qua gubernamur, diremptio, & interitus eſt, & omnis generis injuriarum fertiliſſima ſeges.

Cum igitur à Domino caritatum iſtarum, quibus tam in alios, quàm in noſmetipſos ferimur, ac propendemus, coæquatio quædam introducatur, apparet quemadmodum caritatis in proximum modus, ac menſura caritas in noſmetipſos à Chriſto ſtatuitur; ita viciſſim caritatis erga noſmetipſos modum, ac menſuram eſſe caritatem in proximum: quæ egregium temperamentum efficit, ne alterutra earum vecors, & nimia: ſed utraque moderata, & ſobria ſit, atque rationalis. Quia vero modus, ac norma, & regula caritatis, quæ regere, ac dirigere alteram debeat, recta ipſa, & rationi congrua, nec in alterutram partem deflectens eſſe debet; caritas autem erga noſmetipſos ſæpè in nimiam, & rationi, atque æquitati adverſam erga nos propenſionem declinat, ideo non omnis ſimpliciter caritas erga nos ad id, ut ſit norma caritatis in proximum, apta, & idonea eſt, ſed illa duntaxat, quæ rationi, atque æquitati congrua, & in proximum iniqua non eſt; quæque ipſi multum non nocet. Unde reciprocè elicitur, non omnem erga proximum caritatem caritatis erga nos normam, & mon-

& menſuram eſſe poſſe; ſed illam dumtaxat, quæ in nos iniqua non ſit, & nobis non nimium noceat. Ex quo tandem concluditur, quemadmodum nos amori erga nos non tantum indulgere debemus, ut in proximum injurius ſit; ita neque amori in proximum, ut in noſmet quaſi iniquus, & injurus ſit.

Quamvis autem verba Chriſti *verſ.* 12. in ſenſu anguſtiori prolata videantur; nimirum ut ea proximis præſtemus, quæ nobis ab iiſmet ipſis numero præſtari optamus, tamen nihil vetat ea longius, & latius extendi, ut ea ſingulis præſtemus, quæ nobis tam ab ipſis, quam ab aliis quoque præter illos; præcipuè vero ab ipſo Deo præſtari optamus. Talem enim Deus ſe fore, aut promittit, aut minatur erga nos, quales nos erga proximos videt eſſe. Neque id expectare, aut exigere ab aliis in futurum bono jure poſſumus, quod ipſimet eorum ſimilibus jam denegavimus. In omnibus igitur officiorum erga proximum occaſionibus æquum eſt, ut in nos ipſos deſcendamus, noſtraque intima vota, ac deſideria introſpiciamus, & quales alios, atque adeò Deum ipſum in ſimili occaſione erga nos eſſe vellemus, tales nos proximis noſtris præſtemus, & exhibeamus. Non tamen idcirco, quia caritates iſtas coæquaſſe Deus videtur, ſtatim omnimoda earum æqualitas ſomnianda eſt. Non eruit Chriſti doctrina ſtirpem illam inclinationis, omnibus rebus congenitam, quâ ſingula in conſervationem ſui ac propendent feruntur. Longè majorem etiam curam ſuæ, quam alienæ ſalutis, ſanctimoniæ, virtutis ac pietatis cuique mortalium ſive indulſit, ſive injunxit. Quis vero eſt, qui non videat longe magis ea nobis cordi, & ſtudio eſſe oportere, quæ magis quam alia curæ, atque operæ noſtræ incumbunt, aut commiſſa ſunt? Sed ita nobis, noſtriſque utilitatibus operam navare debemus, ne quid ex iſto ſtudio, opera, & contentione noſtra damni, aut impedimenti utilitatibus proximi emergat. Non enim id tantum quod noſtra, ſed quod aliorum quoque intereſt, nobis ſpectandum eſt, & ita ſalus noſtra procuranda, ne æternum proximo exitium noſtra culpa acceſſamus. Ita vita noſtra defendenda, ne per injuriam, & omiſſum inculpatæ tutelæ moderamen, vita cuiquam eripiatur: ita res cujuſque domeſtica procurandæ, ne per damnum, aut iniquam proximi deceptionem, lucrum, aut utilitas aliqua captetur. Hæc illa eſt charitatum coæquatio, non abſoluta, & omnimoda, ſed ſecundum quid ita dicta, qua proximo æque bene ac nobis ipſis volumus, neque commodis ejus vel minimum obſtare contendimus, tametſi forte ardentius ea perſequimur, quæ curæ noſtræ magis, quam alienæ competunt.

Notandum autem eſt elogium hujus præcepti, quod Chriſtus eodem verſu adjicit. In eo nimirum conſiſtere totius Legis divinæ, & Prophetarum præceptiones, earumque obſequium. Quod dupliciter explicari poteſt. Aut enim elogium hoc non ad eam tantum in proximum caritatem, quæ hoc verſu præcipitur; ſed ad ipſum quoque erga Deum amorem, quem proximis verſibus Chriſtus attigiſſe videtur, referendum eſt: qui ſenſus ſimplex, & proprius eſt. In his enim duobus ſumma officiorum noſtrorum conſiſtit. Aut ſi quis elogium hoc ad charitatem proximi obſtinatius refetat, ideo Legem, & Prophetarum doctrinam impleviſſe, quiſquis hac virtute præditus eſt, dicitur, quia habitum ejus nemo conſequi poteſt priuſquam ante charitatis erga Deum habitum conſequatur; cum ad veram, & perfectam in proximum charitatem, non niſi per caritatem in Deum, aditus, & via pateat; nec unquam vera charitas in proximum, abſque charitate erga Deum eſſe poſſit. Hæc enim, licet illâ nobilior merito cenſeatur, facilior tamen eſt; Ideo in illa celebri cæleſtium virtutum ſcalâ a *Pet.* 1. ipſa pietate, quæ ipſius Dei dilectio eſt Philadelphia, ſicut & amore fraterno charitas in extraneos ſuperior eſſe innuitur, non quod natura ſua virtutes poſterius collocatæ ſuperiores, & excelliores ſint, ſed quia in Deum pietatem, & amorem difficultate ſuperant, & ad illas non niſi per partam prius erga Deum pietatem aſcendere liceat.

Verſ. 13. & 14. Hoc illud eſt Chriſti præceptum quod tumidos Romanæ, & Græcæ Eccleſiæ ſpiritus, quibus poſt partos videlicet de tot oppreſſis, ut aiunt, hæreſibus triumphos, propter firmatam longo ævo potentiam, & auctoritatem, efferuntur, ac ſe magnificè circumſpiciunt, comprimit, imo diſſlat, & in tenues evaneſcere auras cogit. Quid enim frequentius iſtæ Eccleſiæ crepant, quam fortunam ſuam, & vires toto terrarum Orbe regnantes, hoc eſt, viam Religionis ſuæ tam multis Populis, ac Gentibus longe lateque patefactam, & omnium pene veſtigiis tritam? Unicum iſtud Eccleſiæ auctoritatis, & exiſtimationis, imo vero gloriationis, & ſuperbiæ columen eſt, ac fundamentum. At Chriſtus viam hanc latam, viam regiam, atque miliarem, tot agminum pedibus complanatam, qua plurimi decurrunt, tendere ad exitium ait. Utri potius parti fidem habeamus? hinc Romanenſibus, & ſociis, qui nos iſtiuſmodi illecebris, ad florentiſſimam fortunæ ſuæ ſocietatem invitant? An illinc Chriſto, qui in iſtis ipſis illecebris, in iſta viæ latitudine, atque eam terentium frequentia, & multitudine, periculoſas generi humano inſidias, & præſentiſſimum periculum oſtendit, ac præmonendo denuntiat? Quæ enim eſt alia ratio, cur Eccleſiæ iſtæ diverſum ſentientes oppreſſerint, niſi quod eos aſſeclarum numero, ac multitudine; aut potius Magiſtratus ſibi faventis violentia fregerint. Vicit igitur Græca, & Latina Eccleſia eos, quos poſt victoriam falſiſſimorum criminum damnare licuit, non ſuis, ſed Imperii Romani viribus, non argumentis, & rationibus, ſed virgis, & ſecuribus, non cæleſtis pacis, & veritatis Præconibus, ſed terrenæ ſævitiæ adminiſtris, damnatos in exilia trahentibus, aut deportantibus lictoribus. Vicit diſſentientes Eccleſia præſenti tempore regnans: ſed ut in civilibus armis olim Syllani Marianos, Cæſariani Pompeianos, non jure, aut cauſa, ſed crudelitate, aut violentia prævalentes. Vicerunt Chriſtiani fratres ſuos, ſed non paulo crudelius, quam, in regionibus quas occupavit, Mahumetes vicit Chriſtianos, quos tamen is delere, aut extirpare non ſuſtinuit, ut civilis fratrum Chriſtianorum rabies hoſtilis externorum odii modum longe ſupergreſſa ſit. Quam longè, lateque per ejuſmodi graſſantes victorias patefactam arbitrantur Romanæ, & Græcæ Religionis viam; quibus anguſtiis coarctatas, & afflictas oppoſitas ipſi cenſemus? O quam ſui ſemper ſimilis, ſibique in omnibus partibus congrua, & conſentiens eſt, Chriſti, & Apoſtolorum doctrina! Nihil is, nihil diſcipuli ejus frequentius docent, imo vero inculcant, quam ſupervent ura mox Prædicationi eorum fuiſſe dura, & difficilia tempora; quibus *lupi rapaces*, lupi graves Eccleſiæ, *veſtitu ovium*, hoc eſt, formâ pietatis, & corporali ejus exercitio adornati, direpturi ac depopulaturi eſſent ovilia Chriſti. In eâ perculſi gregis Chriſti devaſtatione non mirandum eſt, clauſam, & multis obſeptam, ſalebris ſalutaris viæ orbitam, contra longe lateque apertum, & undique dilatatum planum, ac declive perditionis iter. Quod ſi multitudo idem opinantium certum eſſet rectæ in Religione Chriſti opinionis, aut legitimæ ſectionis argumentum, latam, & multorum veſtigiis

tritam

tritam viam, aut portam Chriſtus non damnaſſet. Multo minus ſi terrenæ inſtar Reipublicæ eum in Eccleſia ordinem inſtituiſſet; in quo ſub univerſali Capite cuncti certo, atque omnibus noto regimine regerentur. Quis enim tunc locus eſſet anxiè quærendæ viæ, ad ſalutem ducentis, quam pauci invenirent, cum in promptu, & cunctis obvium eſſet, impoſiti, & noti omnibus Capitis obſequium? Nec certius documentum præbet Epiſcoporum ſucceſſio, cum tot in ſuaveolens Chriſto ſacrificium mactatis arietibus, multis flagitiis, quidam & ſceleribus olidi hircı ſucceſſerint.

Verum enimvero longe diverſa eſt Eccleſiæ Chriſti in terris gubernatio à terrenarum Rerumpublicarum regimine. Terrena enim Reſpublica viſibilia capita, & rectores, abſoluto, aut certe coactivo regimine regentes, qui oculis omnium cerni poſſint, habeat neceſſe eſt. Quibus quiſquis non adhæret, aut obſequium denegat, coactiva poteſtate, interdum & gladio frænandus, aut puniendus eſt, quæ omnia oculis cunctorum, qui in Republica ſunt, ſubjecta ſunt. At Eccleſiæ gubernatio caput habet inviſibile, Chriſtum in cœlis regnantem, & per Spiritus Sancti ſuggeſtionem Eccleſiæ præpoſitos ſimul, & ſubjectos gubernantem; quorum in cœtu præpoſiti cæteris ſervis Chriſti non abſolute, tanquam ſubditis ſibi, imperant, ſed eos molli fræno, tanquam alienos, & Domini ſui ſamulos, & conſervos ſuos, exemplo, & miti Spiritu Chriſti moderantur; nec gladio, ſicuti terreni Magiſtratus, ſed ſpiritualibus duntaxat armis, iiſque non ſine reliquæ Eccleſiæ conſenſu ſtringendis, inſtructi, quod ex multis quoque aliis Sacræ Scripturæ locis elicitur. Ergo in Republica non eſt quærenda via Magiſtratibus parendi, ſed omnino obſequendum iis, qui ad clavum rerum ſedent, & abſolute coactiva poteſtate imperant, atque omnibus manifeſti ſunt. At in Eccleſia, hoc eſt, ſpirituali Regno Chriſti, quod non modo à præpoſitis ſuis, ſed ab ipſo quoque Chriſto molli fræno, & ingenua quadam ratione, & quaſi precario regitur, ſæpe accidit, ut tam præpoſiti, quam major pars Eccleſiæ adverſus Chriſti voluntatem, & Spiritus Sancti ſuggeſtionem contumaces ſint, & adverſus præcepta ejus exorbitent, unde ſequatur, atque eveniat, alios diverſam ab iis, qui exorbitant, nec omnes plane rectam, ſed alios propius, alios longius à recta digredientem vivendi viam ingredi. Serio igitur tunc, & ſollicite quærendum eſt, quorum potius hominum ductus ſequendus, quæ via, quæ porta ad vitam, & ſalutem, quæve ad exitium ducat, ac tanto magis ſerio, ac ſollicite, quanto id inventu difficilius eſt, quod vel inde patet, quia pauci viam ad vitam ducentem invenire à Chriſto dicuntur. Unde autem hæc difficultas emergat, non reticet Chriſtus ſtatim *verſu* 15. Quia Pſeudoprophetæ Eccleſiam *in veſtitu ovium* ingreſſuri, eam tanquam *lupi rapaces* laniaturi ac divaſtaturi eſſent. Quæ prophetia apoſtaſiam illam, & Antichriſtos à Paulo, & Joanne prædictos, ac deſcriptos, imo digito oſtenſos deſignat, qui poſt obitum Apoſtolorum Eccleſiam ita occupaturi fuerint, ut ſub eorum dominatione pauci veram vitæ, & ſalutis viam invenire poſſent.

Ut vero ſenſus, & mens hujus Chriſti præcepti clarius pateat, animadvertendum eſt, non poſſe viam iſtam anguſtam, quam pauci inveniunt, de qua Chriſtus hoc loco loquitur, ſignificare viam illam prætenſæ perfectionis Monaſticæ, in Latina, & Græca Eccleſia tot Regularium, quos vocant, veſtigiis tritam, idque ob rationes ſubſequentes. *Primum* quia nulla ratione evinci poteſt, id quod Chriſtus hoc loco præcipit, conſilium eſſe, quibuſdam dumtaxat, qui perfectiores aliis eſſe volunt, inſinuatum, non autem præceptum omnibus traditum. Nec enim ulla eſt inter hanc, & alias, quæ ſupra infraque traduntur, doctrinas Chriſti (quæ quidem in ipſo textu notari poſſit) differentia. Sed hæc doctrina, ut cæteræ omnes, ad cunctos omnino fideles Chriſti, qui vitam æternam aſſequi velint, pertinet. Imo verò in ipſo textu ea ratio doctrinæ huic additur, ex qua patet id, quod hoc loco à Chriſto docetur, præcipi omnibus, & quidem ſub pœna amiſſionis vitæ æternæ. Nam ſi via anguſta, & afflictionum plena (τεθλιμμένη) ſola ad vitam ducit, via vero lata ad perditionem, nemo hanc doctrinam Chriſti negligere poteſt, quin vita æterna excidat, & in perditionem incidat. Lex igitur iſta eſt, & præceptum, cui pœna adjecta eſt, non autem nudum conſilium, quod impune negligi, aut non acceptari poſſit. Aut ſi quis conſilium eſſe pertendat, cui tamen pœna adjecta ſit, omnibus à Chriſto ſuggeſtum eſſe, non quibuſdam neceſſe eſt, cum omnes Chriſti fideles ad vitam aſpirare, perditionem autem fugere oporteat. Atqui Monachiſmus in Latina, & Græca Eccleſia, non omnibus obtruditur, ſed iis tantum, qui perfectiores eſſe velint. Per vocem autem *vitæ* hoc loco æternam intelligi, ex eo patet, quod ipſi *pernicies* (ſine dubio æterna) opponitur, tum quia vox *vitæ* hoc loco futuram, & promiſſam mercedem, non autem jam præſtitæ præſentis vitæ beneficium ſignificat. Nam qui anguſtam iſtam viam, aut portam ingrediuntur, jam adducti ſunt ad præſentem vitam, & ea fruuntur, non autem nunc primum ad eam ducuntur.

Secundo. Præterea, ſi via anguſta Monachiſmum ſignificat, via lata reliquæ Eccleſiæ ſtatum ut ſignificet, neceſſe eſt. Tot Reges ergo, tot Cæſares, tot Pontifices, Patriarchæ, Cardinales, Epiſcopi, Principes, Magiſtratus, & Populi, nemine in Eccleſia reſtagante, aut præmonente *viâ latâ ad perniciem* tendunt?

Tertiò. denique Chriſtus expreſſe ait, non tantum paucos viam iſtam anguſtam ingredi, ſed etiam invenire. Atque licet concedamus Monachiſmum comparatione aliorum paucos ingredi: non tamen via Monachiſmi cuiquam difficilis inventu eſt, ſed omnibus in Latina, & Græca Eccleſia patet. Omnes enim eam eſſe viam perfectionis opinantur.

Non attingo multas alias rationes, quæ oſtendunt vias iſtas prætenſæ perfectionis, non modo ob corporale exercitium multum imperfectionis, & Judaiſmi continere, & ſanctimoniæ, quam oſtentant, mercedem in hac vita repræſentare, ſed etiam latiſſimas, & improbiſſimi cujuſque veſtigiis tritas eſſe. Non igitur via anguſta Monachiſmum ſignificat, ſed verum Chriſtianiſmum, qui multis ſemper difficultatibus, anguſtiis, & perſecutionibus obnoxius eſt. Nec enim tantum in perfectâ ſanctimoniâ acquirendâ ſummæ difficultates, ſed etiam maximæ à ſuis juxta, & alienis vexationes veris Chriſtianis expectandæ ſunt. Ideò tam pauci viam tot ſalebris impeditam ingrediuntur, pauciores, in ea conſtanter ad finem vitæ decurrunt. Ex hac tam manifeſta Chriſti doctrina liquido conſtat; primum non adeo latum, & patentem ad vitam æternam aditum Chriſtum aperuiſſe, quemadmodum fingitur, ut ſicuti mundi regna ad terrenę ſocietatis bonum, ita Eccleſia ejus à viſibili Capite ad cęleſtis boni felicitatem duceretur. Latiſſima enim iſta via fuiſſet, & omnibus patens; nec quęrenda cuiquam, inventu tam facilis: cum tamen vera Chriſtianiſmi via hoc loco tacitè pręcipiatur, quęri, &

quidem

quidem tantò diligentius, quantò pauciores fore prædicantur, qui eam ſint inventuri. Proinde quæ ex metaphora petræ, cujus mentio fit *Matthæi* XVI. deducuntur, ſalvo honore, & reverentia diſſidentium, ſunt mera ſomnia. Deinde apud eos, qui nobis vitio vertunt, quod à publica Græcæ aut Latinæ Eccleſiarum viâ diverterimus excuſatiſſimos nos eſſe debere oportet; qui præceptum Chriſti ſecuti, ſuſpectam illam, quam utraque eccleſia pandit, latitudinem, & illorum qui eam ingrediuntur multitudinem habuerimus, & anguſtam viam ſecuti, longe pauciores ejuſdem ingreſſus ſocios habeamus. Nihil igitur eſt, quod aut nos paucitatis noſtræ nomine contemnant, aut ipſi, multitudinis ac potentiæ ſuæ jactantiâ, ſuperbiant, & glorientur, cum id quod in nobis deſpiciunt ad vitam, id autem quod in ſeipſis ſuſpiciunt, ad perniciem ducat.

Reſtat ut illud videamus, quomodo hoc præceptum Chriſti cum vaticiniis Novi Fœderis, quibus regnum Chriſti in terris longo tempore florentiſſimum fore prædicitur, conciliari poſſit, quandoquidem regno Dei, & Chriſti florente, longe latior ad ſalutem via cunctis pandi videtur. Quod fatendum quidem eſt. non tamen inde ſequitur, etiam in liquidiſſima plenæ veritatis cognitione, non longè faciliorem ac proinde latiorem viam eſſe; quæ praxis, & actionis expers, in ſola rerum divinarum notitia ſubſiſtit, quam quæ ſecundum exactam rerum divinarum notitiam, vitam & mores ad legem Chriſti exigit. An ea felicitas unquam ſperanda ſit, ut plures virtuti ſimul exercendæ, quam veritati duntaxat contemplandæ (quod ad ipſum eventum attinet) operam ſint daturi, decernere non auſim, quia humani arbitrii libertati, in iſto actionum genere, frænum Deus nunquam imponit. Ad eam quam ſperamus felicitatem ſufficit, quod per gratiam Dei omnia removenda ſint impedimenta, quæ nunc veritatem in injuſtitia detinent: quod tamen efficere nequit, ut vitæ pietas, veritatis notitiâ non ſit difficilior: utque ardua, & ſalebroſa via, quam plana, & facilis pluribus magis placeat. Tunc quoque cum præcepta iſta Chriſtus traderet, nondum ullis erroribus inquinata veritate, præſentiſſimum erat periculum, ne diſcipuli Chriſti legis ejus auditores eſſe mallent, quam executores, velut ex ipſo diſcriminis hujus remedio, quod Chriſtus adhibet, manifeſte liquet. quia virtutis via, etiam nullis impedita erroribus, natura ſua aſpera, & ardua eſt. Ecquid igitur mirum erit, quod etiam detectis ac proſcriptis ex eccleſia erroribus, olim eadem quæ Chriſti, & Apoſtolorum tempore, in pietatis curriculo manebit difficultas? Proinde ſicuti (ut ſuprà oſtendimus) etiam poſt exoptatum regni Dei in terris adventum, ſemper perfectior ejus ſtatus optari, atque à Deo precibus poſci poterit; ita, repurgatâ ab errorum labe eccleſiâ, nunquam deerit ea, quæ plures abſterreat in capeſſenda vera pietate, difficultas, adeò ut præcepto huic Chriſti, locus nunquam ſit defuturus.

Verſ: 15. Cauſam quamobrem in Religione, & Eccleſia ſua, altera viarum lata, altera anguſta futura eſſet (ut ſupra quoque attigimus) reddit hoc loco Dominus unicam, adventum videlicet pſeudoprophetarum, qui illius à Paulo prædictæ apoſtaſiæ duces, & auctores eſſent futuri, quorum perditionem multos ſecuturos fuiſſe Petrus præmonet 2 *Pet.* II. 2. Hi propter multitudinem aſſeclarum, & illecebras dogmatum carni placentium, viam perveniendi ad vitam æternam, falſam, & fallacem erant dilataturi: veram autem, & genuinam per fraudem pernicioſæ doctrinæ, & injuſtæ oppreſſionis violentia adeò coanguſtaturi, ut neque inventu neque ingreſſu facilis eſſet futura. Proinde lata via, eſt via pſeudoprophetarum, hoc eſt, antichriſtorum, & corruptæ per publicam apoſtaſiam eccleſiæ: anguſta verò eſt eorum, qui monitu Chriſti cautiores facti, laqueos fallentium erant evitaturi. Deſcribit autem pſeudo-prophetas, & antichriſtos, oſtendens eorum ſubdolam, & fraudulentam indolem, quibus aliud in ore promptum, aliud in pectore abditum eſſet, qui aliud in fronte oſtentarent, aliud in receſſu occultarent, extrinſecus amictu ovium induti, at *intus lupi rapaces*, quo diligentius, & vigilantius eſſent cavendi. *Amictus* ovium ſignificat externæ ſanctimoniæ ſpeciem, & plerumque in corporali exercitio ſeſe exerentem formam pietatis, cui vis ejus ſeu vera ac ſolida pietas opponitur 2. *Tim:* III. 5. Fideles enim Chriſti dicuntur *oves* ob innocentiam, cum animal iſtud unum ſit ex innocentiſſimis, quemadmodum infideles aut Chriſto immorigeri *lupi* vocantur, ob indolem naturæ ovium contrariam, & admodum noxiam. unde & *rapacium* epitheton ipſis additur, ut planum ſit, quam ob cauſam homines injuſti, & ex damno alieno utilitatem captantes lupi vocentur. rapto viventes, & ovibus præcipuè nocentes, quibus innato, & implacabili odio infeſti ſunt, quemadmodum impii, & hypocritæ veris Chriſti fidelibus, quos non modo oderunt, ſed ubi poſſunt, laniant & perſequuntur. Tales igitur venturos pſeudoprophetas Chriſtus prædicit, fidelium ſuorum amictum, hoc eſt, innocentiam mentientes, intus autem lupinam rapacitatem, injuſtitiam, & crudelitatem occultantes. Tales in eccleſia ſua homines caveri Chriſtus imperat, ſimulque eodem verſu difficultatem cavendi, & agnoſcendi iſtiuſmodi beſtias tacitè oſtendit, ſubdolam eorum hypocriſin, & fraudem exponens.

Cæterum ne quis in hac difficultate, aut nullam cavendi difficultatem, aut juſtum inevitabilis deceptionis prætextum habere poſſet, oſtendit *verſ* 16. rationem non admodum difficilem, qua fraudes pſeudoprophetarum agnoſci, ac proinde evitari poſſent. *Ex fructibus*, inquit, *eorum cognoſcetis illos*, hoc eſt, ex operibus carnis, quæ, quia *manifeſta ſint. Gal:* V. 19. in oculos omnium facile incurrunt. Ea, dicto loco, longo ordine recenſentur, adulterium, ſcortatio, & omne iniquitatis genus, idololatria, maleficium, Inimicitiæ, lites, æmulationes, iræ, rixæ, diſſidia, ſectæ, invidiæ, &, in quas tandem per tot vitiorum ſeriem erumpitur, cædes. Quorum operum cum duo ſint genera, alterum ad concupiſcibilem facultatem pertinens, caſtimoniæ, & puritati; Alterum ad iraſcibilem, caritati adverſum; poſterioris generis vitia primum omnium in eccleſiam per eos, qui cæteris præerant, magno agmine irrupère, & mox cætera omnia ſecum traxère.

Hinc Apoſtoli, Petrus, Paulus, &, qui omnibus ſupervixit, Joannes, atque alii apoſtolici viri, cum viderent prima ſuborientium pſeudoprophetarum, & antichriſtorum germina, eaque ex iſtis oſtenſis à Chriſto indiciis agnoſcerent, ante omnia tam ſollicitè, & anxiè caritatem nobis inculcarunt, & lupos iſtos *rapaces lupos, graves, non parcentes gregi Chriſti* [illegible], qui mox poſt Apoſtolos eccleſiam divexaturi erant prædixerunt, & graviſſimis cenſuris notarunt. Ingreſſos autem illos in eccleſiam fuiſſe *Victoris*, & *Zephyrini* temporibus ex fructibus iſtorum *Pontificum* diſcimus, quorum alter, præter multa alia, ob levidenſem cauſam totas Eccleſias *Aſiæ* à Corpore Chriſti detruncare, & avellere auſus eſt: alter cæptam ab anteceſſore adverſus Confeſſores Symboli apoſtolici diu poſt auctam eorum potentiam, qui nova Symbola parturiebant, in eccleſia toleratos, ſævitiam, conſummavit. Subſe-

cuta mox in eccleſia, etiam inter ultimas perſecutiones tempora, quantum in hypocriſi, ambitione, & odiorum rabie (genuinis pſeudoprophetarum characteribus) profecerint; teſtis eſt *Euſebius lib. 8. cap. 1.* cui, vel invito, veritas hæc verba extorſit: *Poſtquam res noſtræ, per nimiam illam libertatem, ad mollitiem, & ſegnitiem degeneraverunt, & alii alios odio, & contumeliis ſunt proſecuti, & tantum non nos ipſos, per nos ipſos armis ac telis verborum, ubicumque contigit impugnavimus, & Epiſcopi in Epiſcopos irruerunt* (recens erat conciliabuli Antiocheni, & commodatæ ab Aureliano, ad oppreſſionem illius urbis eccleſiæ, poteſtatis, memoria) *ac populi contra populos ſeditiones moverunt. Deinde infanda hypocriſis, & ſimulatio ad ſummum uſque malitiæ progreſſa fuit, divinum judicium nos inviſere cæpit &c.* Et mox: *Cum autem nullo* (judicii hujus) *ſenſu tangeremur, neque Deum placatum ac propitium nobis reddere conaremur, ſed quaſi impii delicta noſtra Deum neque curare, neque viſitare putaremus; nequitias noſtras alias aliis cumulavimus. Et qui Paſtores noſtri videbantur, repulſa pietatis norma, mutuis inter ſe contentionibus fuere inflammati, & dum hæc ſolæ contentiones videlicet, minas, æmulationem, mutuum odium & inimicitias exaggerant, & ambitionem quiſque ſuam in morem tyrannidis ſtudioſe perſequitur; tunc ſane Dominus Filiam Sion obſcuram reddidit* &c. Hucuſque verba Euſebii. Quid, monente Chriſto, ex ejuſmodi fructibus colligam, niſi plenam tunc pſeudoprophetarum, & luporum rapacium, Eccleſiam fuiſſe? qui viam ſalutis, ſatis alioqui propria difficultate arduam, & ſalebroſam, magis magiſque coanguſtarunt, & inviam reddiderunt, ut inventu difficilior eſſet, & paucorum veſtigiis tereretur? Non autem æſtimandum eſt, ſuccedentibus ſeculis, & ſublato perſecutionum metu; emendatam fuiſſe eccleſiam. nam ſi, teſte Euſebio, nimia ſub Ethnicis tyrannis libertas, Eccleſiam in mollitiem, & ſegnitiem reſolvit; quanto major vitæ diſſolutio, & plures corruptelæ invaluere, cum faventium Imperatorum ſtudio foveretur? Quid vero dicam de illis in Occidente temporibus, cum, ſemotis ad Orientem Imperatoribus, etiam ſupra Cæſarum faſtigium ſcandere non verita eſt eccleſiaſtica poteſtas? Sed iniquum cuipiam videri poſſit, ſi quid vitiorum in eccleſiam, aut corruptelæ inter Epiſcopos irrepat, ilico à nobis homines aut Epiſcopos ejuſmodi pſeudoprophetas vocari, & tam odioſo nomine traduci. *Reſpon.* Nos vero deberi fatemur veniam infirmitati. Sed infirmitas non eſt, ubi (ut ait Euſebius) infanda hypocriſis, & ſimulatio, ad ſummum uſque malitiæ verticem aſcendit. Deinde pſeudoprophetas Chriſtus, & Spiritus Sanctus non ut ſimpliciter deceptos, atque alios decipientes, ſed ut lupos rapaces depingit, *lupos* inquam *graves non parcentes gregi.* Nec enim Antichriſtis gregis Chriſti ulla cura eſt, ſed in eum, tanquam alienum, impotenti ac violentia, imo crudeli quoque dominatione graſſantur. Huic hominum generi debitum pſeudoprophetarum nomen, & elogium denegare nefas eſt. Simplices igitur, & fraudis ac malitiæ expertes auctores errorum, & patronos, qui ſuper primævæ prædicationis aurum, ſtraminea dogmata non mala fide extruxerunt; ſervari poſſe Paulus 1. *Cor:* 111. 15. aſſerit. At Chriſtus hic de malæ fidei doctoribus loquitur; quorum, quia opera mala ſunt, malam quoque mentem, malum animum neceſſe eſt, & quos, tanquam malas arbores, bonum fructum non ferentes, exciſum atque in ignem abjectum iri *verſ:* 19. addit. Quapropter, ut ejuſmodi homines pſeudoprophetæ jure vocari poſſint, certitudo hujus ſigni à Chriſto allati efficit; quam Chriſtus totis quatuor verſibus non minus evidenter, quam copioſè probat. Nec poſſe aliter fieri, ducto à natura rei, & ſimilitudine illuſtrato argumento evincit. Actus enim in apertum erumpentes, latentis in animo bonitatis aut malitiæ irrefragabilia documenta ſunt: nec magis fallere judicantem poſſunt, quam fructus ex arbore producti, & guſtati, bonitatem aut malitiam arboris explorantem. Hæc igitur ſigna veri aut falſi populi Dei, ſeu veræ, aut falſæ eccleſiæ tanto certiora atque evidentiora nobis indicia, & documenta præbent; quam quæ à Bellarmino, & ſociis pro ſignis veræ aut falſæ Eccleſiæ inveſtigantur, quanto Chriſti judicium, & doctrina, præſtat omnibus mortalium commentis. Porrò ſignorum iſtorum applicatio, & explicatio omnibus, quicunque res in eccleſia, ſubſequentibus apoſtolica tempora ſeculis, geſtas, expendere voluerint, eſt adeò clara, & liquida, ut regia, aut potius tyrannica, ideoque latiſſimè patens antichriſti via nemini ignota vel obſcura eſſe poſſit.

Verſ. 21. Partim tacitæ objectioni occurrit Dominus, partim amictum iſtum ovium, quo pſeudoprophetæ ſeque ipſos, & alios, qui externam potius pietatis eorum formam, & ſpeciem, quam fructus ex ea productos erant conſideraturi, decipere debuerunt, explicat ac depingit.

Objicere enim quiſpiam poterat, neque pſeudoprophetas, neque lupos rapaces dici poſſe eos, qui in extollenda ſive dignitate atque præſtantia naturæ Chriſti, ſive Majeſtatis ejus reverentia, præ aliis laborarunt, qui in nomine ejus prophetarunt, imo in doctrina ejus aliis tradenda vicariam ipſi operam præſtiterunt, qui in Eccleſia ejus aliis præibant, imo præerant, etiam in nomine ejus ſeu poteſtate dæmonia ejecerunt, ac multa miracula patrarunt. Huic objectioni reſpondet Chriſtus, ſeſe ejuſmodi hominum prætenſa merita atque in gratiam ſui præſtita officia parvi, imo nihili æſtimare, ſi illi præſcripto à ſe præceptorum Dei Patris ſui obſequio defuerint. Proinde iſtiuſmodi ſigna fallacia eſſe ad indicandum, aut veros fideles qui ſalvari debeant, aut verum populum ejus. Fruſtra igitur ad oſtendendam veram Eccleſiam, miracula, atque alia id genus argumenta allegantur.

Sed & ex hoc loco obiter diſcendum eſt, fallacem eſſe indagandæ Sanctorum prærogativæ rationem, quæ in Eccleſia Romana aut Græca uſurpatur ex miraculis, ſive in vita, ſive poſt mortem aliquorum hominum factis, cum Chriſtus expreſſe dicat *verſ:* 23. miracula ad ſalutem multis non profutura. Illud autem animadvertendum eſt, Dominum *verſ:* 21. in antitheſi, & comparatione earum rerum, quæ ad ſalutem nemini profuturæ, & quæ omnibus profuturæ ſunt, compellationem ſui *Domine Domine*, ſeu attributos ſibi per ſermonem honores, obſequio præceptorum divinorum, hoc eſt, dicta factis opponere. Species iſta eſt, & nuda pietatis forma, verbis Domino blandiri; ſed vis veræ pietatis in operibus, & obſequio, non in affectatione, conſiſtit. Sed nec illud negligendum, in eadem antitheſi attributum Chriſto in verbis honorem, non opponi honori eidem Chriſto in factis attributo, vel attribuendo (quod fit *Lucæ* VI. 46.) ſed honori Patris ejus Cæleſtis in præceptorum ejus obſequio præſtito aut præſtando. Quamvis enim præcepta Dei per Chriſtum tradita, ſint tam Chriſti quam Dei præcepta, & eorum obſequium tam Chriſto quam Deo reddatur, tamen hic nec fruſtrà, nec obſcurè Chriſtus honorem ſibi delatum, honori qui Patri debetur, oppoſuit: ſimulque eum honorem, qui ſibi cum minima Patris injuria deferatur; indignanter rejicit. Unde ſtupere fas eſt, infallibilem Prophetici in Chriſto Spiritus præſcientiam, qui in tradendis præceptis ſuis, ab eo ipſo delicti genere eccleſiam ſuam abducere contendebat; quo illam peccaſſe nunc, certiſſimus divinorum vaticiniorum index, eventus oſtendit. Quicquid tamen de hoc ſtatuatur; ſatis liquet, Chriſtum hoc loco morē atq; hypocriſim iſtorum pſeudoprophetarum, qui externa ſpecie oves Chriſti referunt ac mentiuntur, notare, quod in honore Chriſto habendo, ac verbis illum deferendo, eſſent elaboraturi, præceptorū ejus, quę & ipſius Dei ſunt, ſecuri atq; negligentes. Deniq; in iiſdem verbis Dominus

oſtendit, tam præceptorum, quæ per voluntaris Dei mentionem; quam promiſſorum Novi Fœderis, quæ per ingreſſum in Regnum Cælorum deſignantur, primam eſſe cauſam Patrem illum Cæleſtem, ſe vero ſecundam. Patet autem ex verbis Chriſti, & loci hujus circumſtantiis per Pſeudo-prophetas, & lupos rapaces, non ſignificari externos hoſtes aut perſecutores Eccleſiæ, neque enim hi amictum ovium Chriſti dignantur, nec Chriſtum vocant, aut agnoſcunt Dominum. Ac ne hæreticos quidem, ab Eccleſia avulſos, qui aut ipſi communionem Eccleſiæ deſeruerunt, aut ex Eccleſia propter veram aut prætenſam impietatem ejecti ſint. Latior enim hucuſque aut certe inventu facilior via fuit, quam tot Populi in Græca, & Latina Eccleſia ingreſſi ſunt: quàm ea quam præ ſe ferunt ſingulæ eorum familiæ aut Sectæ, quæ ab iſtis Eccleſiis deſciverunt aut ejectæ ſunt, adeo ut iſtæ ne omnes quidem ſimul ſumptæ numerum ac multitudinem aſſeclarum utriuſque Eccleſiæ adæquare videantur. Sed per iſtos Pſeudo-prophetas intelligit Chriſtus Hypocritas in tota Eccleſia ſua regnantes, qui facili ac molli via, & ipſi ingredientes, & alios ducentes longe majorem quam cæteri aſſeclarum multitudinem ſecum trahunt. Quia ſpecies pietatis ipſa pietate longe facilior eſt, & corporale exercitium oculos hominum magis perſtringit, vires mortalium minus gravat. Tribuit enim illis Chriſtus quod ſibi honorem verbis quidem, & ſcriptis, Confeſſionibus & Symbolis, ſed abſque præceptorum obſequio deferunt, idque non ſine Patris ſui injuria, cujus voluntati interea morem non gerunt. Tribuit quod in ipſius nomine prophetent, hoc eſt, quod in Cathedra ſua, & Apoſtolorum ſedeant, myſteria doctrinæ ſuæ Populo tradentes. Tribuit quod in nomine ipſius Dæmonia ejiciant, miracula patrent, & tamen propter iniquitatis ſuæ opera, in æternum perituri ſint. Denique tribuit, quod longe plures aſſeclarum catervas habeant, quam iſti pauci, qui ſibi ab illis cavent, at per anguſtam viam, procul ab iis divertunt. Qui colores, & lineamenta, quamvis non ad unam duntaxat Eccleſiam adſtringuntur; mirum quam eorum qui Eccleſiis Chriſtianis jam olim, & hucuſque præerant, & præſunt, faciem ad vivum depingunt, & exprimunt. Quot enim, & quanta iniquitatis opera, ſub ſpecioſo pietatis, ſolos oculos perſtringentis amictu, latentia ac velata in iſtis Eccleſiis deprehenduntur!

Verſ: 24. Ex iis quæ dixit Chriſtus, cum oſtenderet, nihil profuturum Pſeudo-prophetis, & eorum aſſeclis ad ſalutem æternam, quod amictum Ovium induant, hoc eſt, quod verbis Chriſtum honorent, in illius nomine prophetent, Dæmonia ejiciant, miracula patrent, Si non faciant voluntatem Patris Cæleſtis, & ſint operatores alicujus iniquitatis; elegit concluſionem dignam, quæ tam ſancto, & utili Chriſti ſermoni colophonem imponeret, omnibus, quorum ad aures hæc Doctrina Chriſti pervenerit, unicè curandum eſſe, ut eam vita, & factis ſequantur, & exprimant, niſi velint in miſeriam ingentis ruinæ (*verſ*. 27.) ſimul & in opprobrium magnæ ſtultitiæ (*verſ*: 26.) incidere, hoc eſt, perire in æternum in conſpectu Dei & Chriſti, & omnium quibus culpa ſimul, & pœna eorum ſtultitiæ præ oculis erit.

Unde diſcimus Primum, nihil nociturum iis, qui difficiliora forte, ideoque controverſa Religionis Chriſtianæ myſteria, non ſatis percipiunt, aut in iis hallucinantur; ſi perceptu facilia, quamvis factu ardua, Dei per Chriſtum præcepta, in vita, & factis omni ſtudio obſervent.

Deinde vaniſſima eſſe pleraque eorum, de quibus hodie Chriſtianus Orbis digladiatur, poſito interea omni pietatis, ac debiti mandatis Dei obſequii ſtudio. Imo vero (quod indigniſſimum eſt) in gratiam eorum quæ Chriſtus ipſe, nihil profutura aſſerit; Ea quæ Chriſtus idem unice neceſſaria oſtendit, qualis eſt *Charitas*, uſque ad inimicos extenſa; iniquiſſimè ac ſceleſtiſſimè violantur. Quod (ut innumera alia prætercam) fit in pœnis ac perſecutione eorum, qui conceſſo, imo injuncto divinitus jure ac libertate Conſcientiarum utuntur: & qui exiſtimant Deo quam hominibus magis obediendum eſſe.

Fundamentum igitur Chriſtianiſmi, eſt Vitæ Sanctitas, Obſervatio Mandatorum Dei, Dei Chriſtique Amor in obſequio Legum divinarum teſtatus, & expreſſus, Nova Creatura, fides per Charitatem ornata, viva & efficax. vide *Matth*: XI. 50. *Luc*: XI. 28. *Johan*: XV. 14. *Rom*: II. 13. I *Cor*. VII. 19. 2 *Cor*: VII. 19. 2 *Cor*: V. 17. *Gal*: VI. *verſ*. *Cap*. V. *Galat*: VI. 15. *Coloſſ*. III. II. *Jacobi* I. 22. I *Johan*: III. 7.

Cætera, præter hoc fundamentum, tametſi præclara videantur, ac ſint quoque; ſi fundamento iſto careant, nihil valent. Proinde in hoc fundamento elaborandum, & plurimum operæ ponendum eſt, reliqua vero quantum fieri poteſt non omittenda.

Erat igitur quamobrem obſtupeſceret populus ille, in cujus auribus perſonabat *Sermo Dei*, omni gladio acutior, & ad intima penetrans, & quidem Chriſti ore prolatus, qui unus omnium maximè dignus divinæ Patris Cæleſtis voluntatis interpres, digno tanta legatione eloquio potens pollenſque, perculſos audientium animos, & quò vellet inclinantes, ad obſequium Præceptorum ſuorum, blandè quidem, ſed ſalvâ divini Officii ſui dignitate, flectebat, & quaſi in poteſtatem ſuam redigebat.

10. *Maij* 1664.

IN EPISTOLAM AD ROMANOS COGITATIONES SACRÆ.

CAPUT I.

NUlla eſt epiſtola, (ſi Galatis ſcriptam excipias) quæ in ipſo limine tàm prolixam, & accuratam commendationem, muneris Apoſtolici, Paulo commiſſi, contineat; ad conciliandam ſine dubio fidem, & auctoritatem huic Scripto, apud eam gentem, quæ tunc Orbis domina, reliquas, non ſine ſupercilio, deſpiciebat. Servum ſe primum vocat Jeſu Chriſti: nec eum ſimplicem: Sed Apoſtolum, & quidem vocatum vocatione extraordinaria, & peculiari. *ἀφωρισμένον* *Separatum* in Evangelium Dei, atque in eo cæteris præcellentem; qui non erant pari ratione, ad munus prædicandi Evangelii deſtinati atque ordinati. Ejus functionis objectum, id eſt, Evangelium, commendat, primum à prædictione prophetarum, & Sacræ Scripturæ. Deinde ab auctore, & primo Evangelii annunciatore. Cujus excellentia *verſ:* 3. & *verſ:* 4. breviter perſtricta; ab eodem ſe peculiarem nec aliis communem gratiam accepiſſe prædicat; hoc eſt, Apoſtolatum omnium gentium; in quibus ipſos Romanos comprehendi *verſ:* 6. diſerte aſſerit.

Notandum eſt quod *verſ:* 2. Evangelium antiquitus prædictum, & promiſſum novitatem manifeſtam hujus tàm læti de vitâ æterna mortalibus certis conditionibus conferenda, nuncii tunc arguebat.

Verſ: 3. *&* 4. Deſcriptio Excellentiæ Chriſti hoc loco, planum facit, vulgatum de ejuſdem æterna nativitate dogma, Paulo tunc ignotum fuiſſe. Quid enim Opus fuiſſet Nativitati ex ſemine David ſecundum carnem, opponere excellentiam illam Chriſti, qua definitus, ὁρισθεὶς, aut decretus fuit filius Dei in potentia ſecundum Spiritum ſanctificationis, ex reſurrectione, & (quod utique voci reſurrectionis ejus annectendum eſt) affectâ ejus exaltatione ac dominatu ſuper omnia: quæ excellentia Chriſto tanquam homini competit ſi præſto fuit, multò major ejus excellentia, quæ ipſi tanquam Deo competebat?

Nati ſecundum carnem, definiti aut ὁρισθέντος ſecundum Spiritum Sancti. Imbecillitati carnis, in qua fuit natus Dominus, opponit potentiam Spiritus ſeſe vivificantis, in quo poſteà fuit reſuſcitatus, & glorificatus. Sed hoc loco reſpicere videtur Apoſtolus tempus illud nativitatis Chriſti ſecundum carnem; in quo nondem γενόμενος, ſed tantum ὁρισθεὶς fuit [illegible] ἐν δυνάμει. definitus fuit *filius Dei in potentia*. Quamvis enim vel ob ipſam ex Spiritu Sancto conceptionem *filius Dei* merito dici potuerit; tamen nondum *Filius Dei in potentia*, quemadmodum poſt reſurrectionem, & exaltationem.

Poſſet etiam quiſpiam per iſtud πνεῦμα ἁγιωσύνης, Spiritum ſanctitatis, intelligere hoc loco Spiritum illum ſanctum ſupervenientem Mariæ, ex quo conceptus eſt Dominus. Spiritus enim iſte, tàm excellentis nativitatis opifex, indicare poterat infantem iſtum, deſtinatum eſſe (ὁρισθέντα) longe eminentiori Statui; quam is fuit in quem tunc, in carne corruptibili naſcendo, in lucem prodibat. Nec ille Spiritus ſanctitatis, per quem poſtea Dominus ſanctificatus (*Joh:* x. 36.) & miſſus in mundum eſt: ille, inquam, Spiritus mirabilium operum patrator; ab hujus loci explicatione prorſus arcendus eſt. Nam is quoque manifeſtè arguebat Dominum deſtinatum fuiſſe ad exaltationem, & ad accipiendam potentiam unico, & ſuprà omnes eminenti filio Dei dignam. quæ exaltatio Reſurrectionis interventu fieri debuit.

Verſ: 5. Apoſtolatus, quem tàm magnificè deſcribit, ſuo jure poſtulabat obſequium fidei, ab omnibus gentibus etiam eminentiſſimis; quia nomine tam Excellentis Domini compellabantur.

Verſ: 7. *Vocatis ſanctis.* hoc eſt, vocatis ad ſanctimoniam, vel qui vocationem iſtam vitæ ſanctimoniâ firmiorem reddant.

Verſ: 8. *Gratias ago Deo, per Jeſum Chriſtum.* Longè excellentior eſt modus precum; ut & omnis cum Deo commercii per Jeſum Chriſtum, ſummum ſacerdotem noſtrum: hoc eſt, in nomine ejus; quàm precum aut ejuſdem commercii extra hunc tàm ſalutarem mediatorem: qui nobis proximum, & compendioſum ad Deum aditum præſtat.

2. Non pro iis tantum quæ in nos, ſed pro iis quoque quæ in alios conferantur beneficiis, Deo gratias agi par eſt.

Verſ: 9. *Λατρεύω ἐν τῷ πνεύματί μου. Servio in ſpiritu meo. Joh:* IV. 24. *Deus eſt ſpiritus; & adorantes eum in ſpiritu, & veritate adorare oportet.* Verus enim cultus Dei; cultus eſt ſpiritualis, non carnalis aut ceremonialis. Et *Rationalis* λογικὴ λατρεία. *Rom.* XII. 1.

Ibid. & *verſ:* 10. ἀδιαλείπτως. Indeſinenter, & πάντοτε ſemper. Ejuſmodi voces non ἀκριβῶς præciſè, & præfractè intelligendæ; ſed rationabili æquitate explicandæ ſunt.

Verſ: 11. Flagrare deſiderio debemus, accipiendarum chariſmatum ſpiritualium; non modò εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς, ut nos confirmemur, & ſtabiliamur: ſed etiam ut ea conferamus aliis. Quia *verſ.* 12. magna in eo eſt, & mutua συμπαράκλησις, conſolatio.

Verſ: 13. Quantum Deus Satanæ permittat, vel hinc videre eſt, quod Apoſtolus in deſiderio atque officio ſuo prædicandi Evangelii Romanis impeditus fuerit. Quanquam potuit fieri quod ipſius Dei nutu factum ſit, providentis in eo aliunde Romanis proſpectum iri: & intereà Pauli opera alibi utentis. Vide *Act.* XVI. 7. 9.

Verſ: 14. Nullo delectu gentium omnibus ſeſe populis debitorem fuiſſe prædicat Apoſtolus; in

officio

officio prædicandi Evangelii, ſive cultioribus quales fuerunt Græci & Romani: ſive incultioribus, & barbaris. Et quia cuipiam videri poterat, illum Romanam gentem de induſtria vitaſſe, tanquam eo tempore excultiſſimam; ideo *verſ: 15. & 16.* ſuſpicionem hanc procul à ſe amovet. Nec enim voluntatem ſibi adeundæ Romæ defuiſſe: quippe cum eum non puderet functionis ſuæ omni ex parte laudatiſſimæ, atque omnibus gentibus utiliſſimæ; quæ verſaretur circa prædicandum omnibus Evangelium: quod eſſet omni credenti (quicunque ille præter Judæos fuerit) *Potentia Dei ad Salutem*, hoc eſt, efficaciſſimum medium ac remedium Dei, & via compendioſiſſima homines ad ſalutem adducendi.

Quomodo autem ſit efficax iſtud remedium ad ſalutem credentibus, oſtendit *verſ: 17.* Quia in eo juſtitia Dei revelatur *Ex fide in fidem.* Fides non eſt ἐν σίγμῃ (in puncto, & indiviſibili) ſed προκοπὴν, & incrementum ſuſcipere poteſt. Hinc diſcipuli Dominum rogabant, ut ipſis fidem augere vellet. Evangelium igitur Chriſti, homines ex fide, in fidem, hoc eſt, ex imperfectiori in perfectiorem proficientes reddit. Nam τὸ ἐν αὐτῷ refertur ad Evangelium.

Aut, (quod potius ſentio) denotat hic Apoſtolus diſcrimen inter fidem ex rationis, & fidem ex revelationis lumine ortam; quarum hæc propriè, & principaliter, fidei nomen obtinet; illa tantum analogicè. Tribuit autem fidei nomen huic ignobiliori ejus ſpeciei, eo libentius, quod ipſi res eſſet cum hominibus, paulò ante omnis revelationis expertibus, quo facilius eos poſſet, in illa primariò dictâ fide, quam ex revelatioue hauſerant, confirmare; atque ipſis modum, alios homines ſui ſimiles ad eandem fidem adducendi, oſtendere. Fides enim illa ignobilior, ex lumine rationis profluens, viam nobis muniit, & quaſi manuducit nos ad veram, & nobiliorem fidem; ſimulque in revelationis veritate nos confirmat. Atque hæc eſt illa probitatis genitrix; aut ipſa probitas, quæ nos ad ſuſcipiendam ſalvificam fidem idoneos reddit. Trahit enim ad ſe, hoc eſt, ad cognitionem ſui Deus omnes, primum per Rationem, qua eos illuſtravit; operum ejus conſciam, & (niſi ipſa ſibi, atque officio ſuo deſit) non ineptam æſtimatricem: deinde vero per revelationem, & gratiam rationi prælucentem.

Notandus vero hic uſus vocabuli ἀποκαλύπτεται, quæ hoc loco ſumi videtur in vulgari ſenſu, pro ἀντιμισθίᾳ retributione mercedis, hoc eſt, pro redditione hominibus eorum, quæ ſingulis ſecundum opera eorum debentur, tam præmiorum, quam pænarum. Fit enim mentio ſtatim oppoſitæ hominum injuſtitiæ, juſtiſſimam pænam promeritæ, & luentis. Fit mentio, & iræ Dei cælitus omnem injuſtitiam juſtò punientis, in hominibus qui excuſari nullo modo queunt. Præterea redditur ratio quomodo reveletur iſta juſtitia, ſtatim *verſ. 18.* hoc eſt, per revelationem iræ Dei, ſuper injuſtitias hominum, veritatem in injuſtitia detinentium; quæ ira, aut juſta pænitio Dei, eſt pars illius ἀντιμισθίας præmiorum ac pænarum diſtributricis. quod vis per id innuitur; quia nihil juſtius ſit, quàm animadverti in eos, qui maximum injuſtitiæ genus perpetrant: nec injuſtius quicquam ſit; quàm veritatem, quæ promoveri, & propagari debeat, ut mentes omnium illuſtret; detineri in injuſtitia; tanquam in iniquo carere, ne homines ſapientes reddat: quod propemodum idem eſt cum eo quod infra *verſ: 25.* dicitur μετήλλαξαν τὴν ἀλήθειαν τοῦ θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει. transmutarunt veritatem Dei in mendacium. quod fit cum veritas mendacii nomine informatur, & mendacium veritatis titulo ſe venditat. Qua capitalior eſſe nequit injuſtitiæ peſtis.

Qua ratione vero fiat iſta veritatis in mendacium tranſmutatio, vel contrà; Indicat poſteà *verſ. 21.* quod cum homines habeant notitiam Dei; puta veram; tamen eum, non ut Deum glorificent; neque digna beneficiis ejus gratia proſequantur; Sed, tanquam eum non noſſent; indignis, numine ejus contumeliis, ſtultiſſimi irritent: & multo clarius *verſ. 23.*

Sed prius, homines etiam ante revelationem, notitiam Dei habere; probat *verſ: 19.* dum ait: Notum Dei manifeſtum eſſe in ipſis. Deum enim (*verſ. 20.*) ipſis manifeſtaſſe inviſibilem illam corporeis oculis; æternam ſuam potentiam, & divinitatem per admiranda Creationis opera; jam inde ab initio mundi, hoc eſt, ante omnem revelationem extraordinariam; ut ignorantiæ prætextum obtendere; & culpam ſuam excuſare nequeant.

Mox, uti diximus *verſ. 21.* exponit rationem, quomodo homines iſtam à Deo manifeſtatam veritatem in injuſtitia detineant; quia cum ignorare non poſſint Mentem illam Sapientiſſimam, & potentiſſimam, rerum omnium viſibilium, & inviſibilium, inviſibilem opificem; non ut decuit purâ mente; & digno tanto numine, rectoque, & rationabili cultu eum coluerint, ſed ineptiſſimis, & vaniſſimis cogitationum ſuarum figmentis ipſi complacere; & ſtultiſſimis officiis ſapientiſſimum numen demereri voluerint. Quid enim ineptius aut ſtolidius erat; quàm gloriam incorruptibilis Dei; in ſimilitudinem aut imaginem corruptibilium hominum; aut quod fœdius eſt, brutorum etiam contemptiſſimorum tranſmutare? Quis ferat hominis formoſiſſimi vultum in ſpecie deformiſſimi animalis aut Simii oculis omnium repræſentari; aut quis iſtud honori ſibi potius, quam ignominiæ fore cenſeat? Atqui reſpectu incorruptibilis numinis, longè ignominioſior eſt, etiam pulcherrimi mortalium ſpecies; quàm reſpectu ſormoſi hominis, ad exemplar, turpiſſimi vultus, deformata imago. Non mirum eſt igitur, Deum ignominiam hanc, ignominiâ puniviſſe; & quia homines cultum ejus tàm fœdis commentis conſpurcaverunt, eos viciſſim omni impuritatis genere inquinari permiſiſſe.

Præſertim (*verſ: 25.*) cum Idololatricus iſte cultus præter ignominiam Dei, ſub tàm vili ſpecie ſpectantium oculis repræſentati; grandem ejuſdem injuriam contineret; dum cultus ille, & λατρεία ſoli Deo creatori debita; in creaturos, (eaſque ſæpius hominum ipſorum, quàm Dei) transferretur. Atque hic notandum, Deum idololatricum cultum, non eo tantum nomine impatienter ferre, quod ſe ſub vilis creaturæ imagine repræſentari pro contumelia habeat (*verſ. 23.*) ſed etiam quia eadem operâ divinum honorem, qui ipſi ſoli competit; creaturæ deferri neceſſe ſit. eam rem pro injuria cenſere (*verſ. 25.*) Utrique enim iſti culpæ parti, merito competentem ultionem Apoſtolus attribuit.

Verſ: 28. Competentiam, & æquitatem pænæ atque ultionis, qua homines per quæ peccant, per eadem puniuntur, hic oſtendit. Quia, inquit, hominibus non placuit, Deum habere ἐν ἐπιγνώσει, hoc eſt, Deum, quem ex operibus ejus cognoverunt; eo, qui Numen ejus decuit; hoc eſt, ſpirituali, & rationali cultu colere, & venerari: ideo tradidit eos Deus εἰς ἀδόκιμον νοῦν, in reprobam mentem, hoc eſt, permiſit eos, in eum delabi miſeriæ ſtatum; ut ipſis placerent quæ fieri non decet; (τὰ μὴ καθήκοντα) quia ipſis diſplicuit; quod fieri decuit.

Verſ: 29. Injuſtitia ſæpe in genere omne impietatis genus ſignificat: quod hic vox πάσῃ ſubindicate vi-

rè videtur. quamvis, & propriè ac peculiariter ſic dicta injuſtitia multas habeat ſpecies, quæ iſta voce denotari poſſunt. Inter πονηρίαν & κακίαν differentia aliqua ab Apoſtolo ſtatui videtur.

Verſ: 31. Ἀσυνέτους. Deſipientes. Notandum vitium hoc inter ea delicta poni, quæ homines etiam revelatione carentes, reprehenſione, imo pæna digna eſſe cenſent.

Verſ. 32. Homines etiam ante omnem revelationem, prima fidei rudimenta habere poſſunt; qualia ſunt quæ *Heb*. xi. 6. ab iis requiruntur qui primum ad Deum accedunt. videlicet ut credant quod Deus ſit; (quod ex operibus ejus cognoſcitur) & quod ſit remunerator quærentium eum (quod ipſa dictat ratio) Quale eſt & illud δικαίωμα τοῦ θεοῦ (*juſtificatio Dei*) quod hoc loco noſſe dicuntur etiam expertes revelationis, hoc eſt, jus naturæ aut lumen ac dictamen rationis; quod infra Apoſtolus legem ſcriptam in cordibus vocat. per quam homines damnant τὰ μὴ καθήκοντα, ea quæ non decent ſive ea quæ inhoneſta cenſent.

Notabile vero eſt, quod jure naturæ, & lege in cordibus ſcriptâ; damnari dicuntur omnia iſta, longo ordine recenſita delicta; & quidem tanquam ἄξια θανάτου digna morte. Quod non ita præfractè explicandum eſt, ut ſingula capitali ſupplicio digna cenſeantur.

Nec enim unumquodque eorum dignum morte dicitur; ſed homines ipſi talia patrantes digni morte: quia eos Apoſtolus hoc loco conſiderat, ut, præter ſpurciſſima ſuperius commemorata flagitia, repletos præterea omni injuſtitia, hoc eſt, plenos omnium iſtorum vitiorum; nec tantum delicta ejuſmodi, ex intervallo per fragilitatem committentes; ſed ea ipſa amantes, & in aliis quoque approbantes. Quamvis igitur aliqua ex iſtis vitiis ſeparatim ſumpta, ſolo rationis dictamine capitalia non videantur; tamen homines omnibus aut pleriſque iſtis vitiis dediti ac repleti; præſertim uſque ad ultimum nequitiæ gradum, qui eſt, cum vitia non propter voluptatem aut emolumentum; ſed ipſa propter ſe amantur; jure ac meritò ab ipſa ſana ratione, ſibi ſoli relictâ, capitalium criminum damnari dicuntur. Niſi forte hoc loco θάνατος, mors, etiam minores pænas per complexionem comprehendere cenſeatur; quæ reſpectivè pertineant ad eos qui leviora delicta committunt.

Jam verò & hoc notandum; quid συνευδοκεῖν iſta per quam homines graviſſima aliorum peccata approbant. Quamvis cæcitatem eorum ejuſmodi arguat, ut illa pro peccatis non habere videantur; non impediat quominus ejuſmodi homines à Spiritu Sancto δικαίωμα τοῦ θεοῦ ἐπιγνόντες, hoc eſt, jus naturæ cognitum habentes dicantur. Nec enim lumen rationis in hominibus etiam improbiſſimis; ita obſcurari, & extingui poteſt; quin frequentibus honeſtatis ſtricturis oculos ipſorum feriat; & vitiorum ſuorum ac turpitudinis admoneat. Unde etiam in profligatiſſimis morſus conſcientiæ naſcuntur. Præterea noſſe homines dici poſſunt; quod ſi modo velint, facile noſſe poſſunt; imo verò quod nonniſi clauſis mentis palpebris; (quas tamen ſæpius vel inviti aperire coguntur) ignorare nequeunt. Breviter, Conſentire, & applaudere ſceleribus, quàm eadem patrare tantò gravius eſt; quantò gravius ea propter ſe amare, quam ob aliquod emolumentum, aut voluptatem eorum ſibi interdum veniam facere.

CAPUT II.

CUm ſuperiori capite ex occaſione commendati Evangelii, quod in eo reveletur juſta ira Dei adverſus eos quoque qui extraordinaria revelatione carent, oſtendiſſet Apoſtolus eos ἀναπολογήτους, (inexcuſabiles) eſſe; in hoc capite tranſit ad eos qui revelationis expertes non ſunt, commonefactione excitandos ad pænitentiam. Cujus rei duo ſunt indicia. Primum, quod hic eos alloquatur qui non συνευδοκοῦσι τοῖς τὰ μὴ καθήκοντα πράσσουσι. non applaudunt illis qui quæ non decent, faciunt: ſed ea (κατακρίνουσι) damnant, & reprehendunt: Nec ignorant (*verſ*: 1.) judicium Dei imminere iis qui talia committunt. De prioribus enim, hoc eſt, de carentibus revelatione, non dixerat; qui ſciant judicium Dei imminere iis qui inhoneſta patrant, (quod jam revelationem requirit) ſed tantum quod ſciant eos eſſe (ἄξιοι θανάτου) dignos morte qui talia committunt, quod ratio ſibi ſoli relicta comprehendere poteſt.

Secundo quod paulò poſt Judæos alloquitur glorIantes in Deo, & voluntatis ejus non ignaros. Vis argumenti Apoſtolici eſt à minus veriſimili. Si enim ii qui magis ignari videntur voluntatis Dei, non effugerunt indignationem ejus delicta ſua punientis: multo minus effugient qui non modo voluntatis ejus ignari eſſe nequeunt; ſed ob cognitionem ejus gloriantur; ſi eadem committant.

Verſ: 3. limitat generalitatem vocum πᾶς ὁ κρίνων Omnis qui judicat. quæ eſt in *verſ*. 1. Non enim plane omnes qui reprehendunt τὰ μὴ καθήκοντα (ea quæ non decent) alloquitur; ſed eos qui reprehendunt, & tamen eadem faciant.

Verſ. 4. Divitiæ bonitatis Dei, & multiplex ejus gratia, in eo eſt; quòd non modo hominibus Rationis lumen infuderit; per quod diſcernere poſſint, honeſta ab inhoneſtis, ſed etiam ipſis per legem ſuam revelaverit nec præmiorum expertes virtutes, nec flagitia impunita fore. Nec eo contentus non modo non ſtatim quoties peccant homines ſua fulmina mittit, aut pænas commeritas irrogat: ſed in multa patientia ἀνοχῇ καὶ μακροθυμίᾳ tolerat peccantium delicta; expectans & longo quidem tempore ut reſipiſcant. In verbis τὸ χρηστὸν τοῦ θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει; notandum eſt, ſcopum longanimitatis Dei eſſe pænitentiam noſtram.

Verſ: 5. Poſita ob oculos bonitate, & longanimitate Dei, exaggerat eorum delictum qui eâ abuti ſuſtinent, nec eam ſuo pretio æſtimant; ſed quaſi contemnunt. Objicit iis σκληρότητα duritiem cordis, & quaſi deploratam improbitatem, ab omni reſipiſcentia alienam. Durum profectò cor eſſe oportet; quod emollire nequeat tanta Dei bonitas, & erga nos indulgentia. Deus comminatur iis competentem pænam; quod pro ſpretis theſauris bonitatis Dei; theſauros iræ ejus ſibi accumulent; quæ tametſi non ſtatim erumpat;

Sera tamen tacitis pæna venit pedibus, & tandem aliquando *revelabitur dies* iræ, & δικαιοκρισίας juſti judicii Dei. Vox ἀποκαλύψεως indicat occulta nunc eſſe iſta judicia Dei, cum homines peccant, (ut fidei locus ſit) ſed tandem revelanda.

Ἀπόθεσιν εἰς τὴν ὀργήν. Quemadmodum enim homines divitias bonitatis Dei conculcant; ita permittit Deus ut ſibi theſauros iræ ſuæ accumulent. Divitiis bonitatis, opponit theſauros iræ; atque id forte Ἀπόθεσιν εἰς τὴν ὀργήν vocat, quod quantò quis diutius, & majorem bonitatem Dei ſpreverit; tantò graviores pænas daturus ſit. Quamvis hæc redditio

tio (apodoſis) alio quoque modo ſatis clarè ſequentibus verſibus explicetur.

Verſ: 7. Pios pulchrè deſcribit, quod ſint τοῖς καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ, δόξαν, καὶ τιμὴν, καὶ ἀφθαρσίαν ζητοῦσι, per patientiam boni operis, gloriam & honorem, & incorruptionem quærentes. Hic conſtantia in virtute, patientia boni operis dicitur, quæ ſane digna eſt gloria, & honore; quia difficillima. Et ἀφθαρσία incorruptio nullâ melius ratione quæritur. Qui enim ſe mortuis operibus corrumpi non patitur; hunc ne ipſo quidem mors corrumpere poteſt.

Verſ: 8. Improbos deſcribit τοῖς ἐξ ἐριθείας, eos qui ſunt ex rixa. Meritò rixoſi, & retractarii vocantur, qui in tanta rationis primum: deinde gratiæ, rationem illuminantis, luce; tenebras, & latebras nequitiæ quærunt: & quaſi cum ratione ipſa, multoque magis cum verbo Dei rixantur, nec volunt in clariſſima veritate acquieſcere, quæ virtutem ac probitatem commendat; ſed ipſi refragantes malunt obſequi mendacio: quod injuſtitiam, & improbitatem hominibus inſinuat. Atque hic ut antitheſis conſtet; aut veritas pietatem; aut injuſtitia mendacium ſignificat; aut potius iſta ſe mutuò inferunt. Quemadmodum enim veritas virtuti; ita mendatium nequitiæ hominis conciliat. Notanda hic deſcriptio judiciorum Dei, θυμὸς, καὶ ὀργὴ, θλίψις, καὶ στενοχωρία, ἐπὶ πᾶσαν ψυχὴν. Excandeſcentia, & ira, afflictio, & anguſtia adverſus omnem animam: eæ contra deſcriptio præmiorum δόξα, καὶ τιμὴ, καὶ εἰρήνη, καὶ ἀφθαρσία. gloria, & honor, & pax, & incorruptio.

Verſ: 9. 10. Quia ſuperius *verſ:* 1. omnem damnationem, & tamen facientem τὰ μὴ καθήκοντα, id eſt, ea quæ non decent, inexcuſabilem eſſe atque omninò puniendum in genere dixerat; nunc deſcendit ad ſpecies, ac dividit iſtiuſmodi homines, (ſicut & ſupra *Cap:* 1. *verſ.* 16.) in Judæos & Ἕλληνας, Græcos, ſub quibus comprehendit, ſine dubio, & barbaros; quia eos *Cap:* 1. *verſ.* 14. conjunxerat in vocationis ſuæ beneficio atque officio. Atque oſtendit, quamvis alio modo Judæi, præ reliquis gentibus habeant aliquam prærogativam; tamen quod attinet ad pænas vitiorum, & præmia virtutum, nullam eſſe differentiam aut προσωποληψίαν, acceptionem perſonarum apud Deum; ſed tàm Judæos, peccantes, per legem judicandos, & damnandos, quàm gentiles, ſine lege (puta poſitiva) quaſi per aliam legem, puta naturalem, judicandos, & puniendos. Cauſam vero adfert *verſ:* 12. cur in pænis ac præmiis operum nihil habeant Judæi præ gentibus. Quia *non auditores*, inquit, *ſed executores legis, juſtificabuntur* (*verſ.* 13.) Jam vero gentiles poſſunt etiam eſſe executores legis, ſi faciant τὰ ἔργα τοῦ νόμου, γραπτὰ ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, opera legis ſcripta in cordibus ſuis, juxta conſcientiam ſuam. Jure igitur tàm eos qui contrà legem Moſaicam; quam qui contrà legem in cordibus ſcriptam, peccant puniri. Quemadmodum *verſ:* 14. tàm eos qui legem habentes, eam exequuntur, & ſunt ejus ποιηταὶ factores; quam eos, qui legem non habentes, natura, quæ ſunt legis, faciunt (hoc eſt jus naturale, & legem in cordibus ſcriptam ſequuntur) tanquam ejuſdem factores juſtificari.

Verſ: 16. Extremum judicium deſcribit Apoſtolus non ſemel per eam proprietatem; quod in eo Deus judicabit occulta hominum per Jeſum Chriſtum. de quo loquitur 1 Cor. IV. 5. *quod illuſtrabit occulta tenebrarum, & revelabit conſilium cordium.* Nec enim ex profeſſione externa, & oculis omnium ſubjecta, homines judicabuntur; ſed ex occultis animi habitibus; qui nonniſi frequentibus operum actionibus conſtant. Quod ut oſtendat, ponit ob oculos Judæum ἐν τῷ φανερῷ (in manifeſto) externa religionis ſuæ ſpecie ac profeſſione tumidum, & legis cognitione glorіantem *verſ:* 17. 18. 19. 20. & tamen ἐν κρυπτῷ contra legem delinquentem. *verſ:* 21. 22. Huic nihil prodeſſe ait externam ſpeciem religionis ac profeſſionem, ejuſque exteriora, & carnalia ſigna, puta circumciſionem *verſ.* 25. imo verò aggravare ipſius culpam ac delictum; quia per tranſgreſſionem divinæ legis, Deum contumelia afficit. *verſ.* 23. & 24. Propter tales enim homines, qui externa ſpecie Deo appropinquant, & tamen impiè vivunt; Deus blaſphematur in gentibus. Itaque concludit in fine capitis, ejuſmodi homines, qui externa ſpecie Judæi apparent; non idcirco eſſe Judæos, niſi intus quoque, & in occultò tales ſint; hoc eſt, præſcriptarum in lege virtutum habitibus præditi. Nec eam eſſe veram, quæ eſt oculis corporeis ſubjecta, in carne circumciſionem; quæ eſt ſecundum literalem legis ſenſum, octavo die rite peracta; ſed aliam inviſibilem, & in corde latentem, hoc eſt, ſpiritualem circumciſionem: cujus gloriatio non eſt ex hominibus, ſed ex Deo: quia circumciſio carnalis, hominibus, puta parentibus aut cognatis circumcidentibus: ſed ſpiritualis, Deo, ex quo homines regeniti naſcuntur, accepta ferenda eſt.

Notandum autem eſt hic literali legis ſenſui ſpiritualem opponi, dum *verſ:* 29. τῷ πνεύματι, Spiritui, γράμμα, litera, opponitur. Quia ſecundum literalem ſenſum circumciſio carnalis; non in animo, ſed in corpore fiebat: at ſpiritualis, non in corpore; ſed in corde, ſeu animo atque mente. Quia vera Judæi legis tranſgreſſores, eo ipſo oſtendebant ſe eſſe corde incircumciſos; hoc eſt, ſe vera circumciſione carere; meritò illis ſpirituale præputium, & ἀκροβυστίαν *verſ.* 25. objicit. Quemadmodum viciſſim *verſ:* 26. ſequenti, aliis, præter Judæos, legis mandata ſervantibus, quamvis naturale corporis præputium habeant; circumciſionem attribuit, puta ſpiritualem, & quaſi imputativam, quæ ipſis λογισθήσεται.

Ubi primùm notandum, ἀκροβυστίαν ἐκ φύσεως, præputium ex natura, opponi præputio ſpirituali: Deinde *verſ:* 27. Spirituali circumciſioni, opponi carnalem, quæ hoc loco *literalis* nominatur.

Voces enim διὰ γράμματος καὶ περιτομῆς, per literam, & circumciſionem, tantundem valent, ac ſi dixiſſet διὰ τῆς γραμματικῆς περιτομῆς, per literalem circumciſionem.

Et quia in fine hujus Cap. ſecundi oſtenderat, nihil valere externam profeſſionem Judaiſmi in negotio juſtificationis, niſi accedat interna, & occulta legis divinæ obſervantia, & circumciſio cordis; cujus aliæ gentes æquè capaces erant atque ipſi Judæi; ne quis exiſtimaret nihil electæ olim genti præ aliis omnibus ſupereſſe præcellentiæ; ideò capite ſequenti præcellentiam hanc oſtendit.

CAPUT III.

VErſ: 1. De Judæo τῷ ἐν φανερῷ, id eſt, qui eſt in manifeſtò; & de circumciſione carnali loqui Apoſtolum liquet. Quamvis igitur in negotio juſtificationis, externam Judaiſmi profeſſionem, & carnalem circumciſionem non multum prodeſſe *verſ:* 25. dixerat; tamen ex aliis rationibus plurimum utilitatis afferre potuiſſe Judæis, prærogativam ſuæ gentis præ aliis, docet. Quarum rationum primam, hoc eſt præcipuam. (Sic enim intelligendum videtur τὸ πρῶτον; quia non ſubnectitur τὸ δεύτερον.) eſſe; *quod ipſis concredita ſint eloquia*

quia Dei, *τὰ λόγια τοῦ θεοῦ*. Eloquia aut oracula Dei, quamvis totum religionis ambitum comprehendere poſſint ; præcipuè tamen ſignificare videntur promiſſiones Dei : quibus ſe non modo populo ſuo antiquo fœdere obligaverat, verum etiam toti humano generi ſpem fecerat pangendi longè perfectioris fœdens ſæpe promiſſi, & prophetarum vocibus prænunciati.

Verſ: 3. Quia dixerat, concredita Judæis eſſe oracula Dei, ſolvit objectionem, quâ quiſpiam argutari potuiſſet : quemadmodum habita fides obligat fidem ; ita fractam aut violatam ab hominibus Deo debitam fidem, exolvere aut annulare mutuam Dei fidem. Dicit igitur perfidiam aut incredulitatem Judæorum, non aboleviſſe fidem Dei, quâ ſeſe huic genti certis pactis obligaverat : præſertim in concredito atque apud hanc gentem depoſito, eloquiorum ſuorum ac promiſſionum theſauro. Idcircò quia non omnes, ſed tantum *τινες*, *ἠπίστησαν*. quidam non crediderunt. Quamvis igitur homines, quibus cum Deo res eſt, reperiantur *ψεῦσται*, mendaces, quemadmodum, natura, & imbecillitate ſua ; omnes ſunt ad hunc vitium proni ; tamen Deus fidelis ac veritatis retinens permanet : ita ut nullus defectus, etiam ab acerrimis cenſoribus in ejus fide atque conſtantia deprehendi poſſit. quod illuſtri Pſalmi loco confirmat. adeò ut perfidia, & iniquitas hominum ; fidem & juſtitiam Dei plurimum commendet.

Poſtea *verſ:* 5. non tàm objectionem ſolvit ; quàm calumniam quorundam, ut ex *verſ:* 8. patet, amolitur ; per quam ſibi abſurda ſententia attribuebatur, quaſi Deum injuſtum faceret, quod puniendo iſtam perfidiam, & iniquitatem, malè tractet, de ſe bene merentes. Quam objectionem aut criminationem vocat *λόγον τῶν ἀνθρώπων*, hoc eſt, ſpecioſam potius quam veram : & generi humano ad errorem, & mendacium admodum proclivi congruam. eamque breviter refellit, reſpondens abſurdum eſſe, ſi Deus injuſtus putetur, qui eſt legitimus totius mundi Judex ; qui injuſtus ne cogitari quidem poteſt. quod idem Abraamus olim ipſi Deo dixerat. Juſtè igitur eos puniri, quorum injuſtitia juſtitiam Dei commendat.

Deinde eandem repetit calumniam, aut ſimilem proponit, ut refellat : videlicet non eſſe metuendum, ut Deus tanquam peccatorem puniat, eum ex cujus mendacio Veritas Dei ſuperabundavit in ejuſdem gloriam, ac proinde facienda eſſe ejuſmodi mala, ex quibus tanta bona proveniant. *Reſpondet*, id pernegando, atque ab ea opinione ſeſe alieniſſimum eſſe oſtendendo ; quæ ſibi per injuriam & malevolorum calumniam ac maledicentiam tribuatur. Non enim ſe ſentire facienda eſſe mala, ut eveniant bona, quia ſciat, & fateatur eorum, hoc eſt, malorum operum (quicquid ex illis per accidens profluat) juſtam eſſe punitionem. Cenſeo enim, relativum *ὧν* (quorum) ad *τὰ κακὰ* (mala) potius ; quam ad *τινες* (quidam) referendum eſſe.

Verſ: 9. *Τί οὖν; προεχόμεθα;* quid igitur ? præcellimus ? Poſteaquam oſtendiſſet breviter, non deeſſe Judæis, etiam poſteaquam eorum nonnulli non crediderant, præ cæteris gentibus excellentiam ; redit ad negotium juſtificationis, de quo in ſuperiori capite verba faciebat : atque in eo nihil omninò Judæos præ cæteris gentibus excellere oſtendit ; quia quemadmodum aliæ gentes ſub peccato ſint ; quod ſe ſuprà oſtendiſſe aſſerit, de cæteris quidem præter Judæos, gentibus capite primo ; de ipſis verò Judæis capite ſecundo. de quibus in hoc quoque capite teſtimonium Pſalmi luculentum producit à *verſ:* 10. uſque ad 19. confirmans ea quæ de ipſis Cap. ſecundo dixerat. Et ne quis hoc teſtimonium ad alias, præter Judæos, gentes detorqueat, ait Legem, (obſerva librum Pſalmorum legem vocari) ea quæ dicit hoc loco ; iis qui ſub lege erant tribuere, ut omne os obturetur, & omnis jactantiæ anſa præcidatur.

Verſ: 10. *Non eſt juſtus quiſquam.* Hæc verba, ut & ſequentia, quod attinet ad propoſitum Apoſtoli, qui de juſtificatione loquitur, etiam literali ſenſu, abſque ulla hyperbole, vera ſunt. nemo enim ita legem divinam ſervaverat, ut non eſſet obnoxius pœnæ, & *ὑπόδικος τῷ θεῷ* ſubjectus judicio Dei ; quia tunc modus juſtificationis erat in perfectâ obſervatione mandatorum legis, quâ nemo jure gloriari potuit. Cæterum quæ exaggerantur hic non æque ad omnes pertinent. Multùm enim diſtant frequentium actionum habitus, à rarioribus lapſibus. Cujus tamen differentiæ in juſtificatione legis ratio non habebatur. Eo fiebat ut quamvis illic quoque ſancti, & Deo placentes non deeſſent, ex operibus tamen legis juſtificari non poſſent.

Meritò igitur *verſ.* 20. Concludit, ex operibus legis, hoc eſt, ex perfecta obſervatione legis Moſaicæ, neminem juſtificari : Sed *(verſ: 21.)* juſtitiam Dei, hoc eſt, juſtificationem, apparuiſſe *χωρὶς νόμου* ſine lege.

Notandum autem eſt, quod vocem juſtitiæ hoc loco pro juſtificatione accipi nemo non videat : ut juſta ſuſpicio non defuerit multis, eandem in primo capite, eodem ſenſu accipi contrà quàm ſupra explicuimus : præſertim cum voces *πεφανέρωται*, manifeſtatur, & *ἀποκαλύπτεται* revelatur, ſint idem ſignificantes. Verum nihil obſtat vocem hanc, non mutato ſignificationis ſenſu, nunc latius, nunc ſtrictius accipi : interdum etiam in alterutram ſignificationis ſpeciem pro locorum circumſtantiis magis inclinare. Senſus enim ſignificationis generalis poteſt comprehendere totum juſtitiæ diſtributricis, aut ut alii malunt, attributricis complexum ; per quam tàm bene merentibus præmium ; quàm male merentibus ſupplicium retribuitur. Specialiter autem eadem vox Juſtitiæ nunc juſtam male meritorum punitionem ; nunc benignam benemeritorum tractationem, hoc eſt, juſtificationem ſignificare poteſt. Ergo prior ſpecies ſenſus, hoc eſt, generalior ; magis ad cap. primum : poſterior & ſpecialior magis ad hunc locum pertinet.

Sine lege juſtitia Dei manifeſtatur, hoc eſt, ſuprà legis vim, & quaſi contra legis normam : quamvis hæc juſtitia teſtimonium habeat à lege, & prophetis, in tot, tanti beneficii Dei prædictionibus.

Verſ: 22. *Juſtitia per fidem Jeſu Chriſti, in omnes, et ſuper omnes credentes.* Juſtificatio enim talis, qualem per fidem Jeſu Chriſti conſequimur, omnes ſine ulla differentia aut proſopolepſia complexa eſt ; quia omnes peccarunt, & indigent miſericordia Dei, & tàm benigno juſtificationis genere. quale nunc nemini niſi per fidem in Chriſtum contingit.

Verſ. 24. Deſcribit iſtam juſtificationem quod ſit facta *δωρεάν*, gratis, & Dei gratiâ per redemptionem Chriſti Jeſu. quæ redemptio ſi in propria notione vocis ſumeretur ; eſſet hic manifeſta contradictio in adjecto. præſertim cum ſtatim remiſſionis peccatorum mentio fiat. Nec enim gratis, ſed pretio : nec Dei ; ſed Chriſti gratiâ eſſemus juſtificati ; Nec dimiſſa nobis eſſent peccata ; ſed in alio punita.

Fit mentio *Verſ.* 26. & *τῇ ἀνοχῇ τοῦ θεοῦ* tolerantiæ Dei, ut non ſoli Chriſto, ſed & Deo patri, tanquam primæ ſalutis noſtræ cauſæ debeamus ac tribuamus hoc beneficium. Chriſto autem tanquam

ſecundæ

ſecundæ cauſæ ; per quem Deus omnia quæ ad negotium ejus pertinebant operatus eſt. Neque vel minimum de Chriſti gratiâ , aut noſtra erga eum obligatione vel debito decerpitur ; quod is ea non fecerit , quæ neque fieri neceſſe erat, neque fieri decebat ; imo quæ fieri non poterant , quando in iis , quæcunque in noſtri gratiam fieri poterant , & quæ fieri par erat propter noſtrum bonum, vitam, & pretioſum ſanguinem ſuum impendit.

Verſ: 26. Ἐν τῷ νῦν καιρῷ in præſenti tempore. Non futuro, ſed præterito tempori , tempus iſtud præſens opponit : quia præteritis temporibus nondum Deus tantæ gratiæ ſuæ theſauros aperuerat.

Verſ: 27. Apparet ad gloriationem , & jactantiam Judæorum excludendam, Apoſtolum locum hunc communem de juſtificatione per fidem , ingreſſum ; qui nimio plus operibus legis ſuæ , & diſcrimini illi, quo ſeparabantur à cæteris gentibus, tribuebant

Verſ: 28. Non ſimpliciter Apoſtolus à juſtificatione per fidem , nec omnia opera excludit ; ſed opera legis , quæ expreſſe ita nominavit. *Verſ:* 30. *& hoc* 28. Subdit autem rationem quia Deus nunc non Judæorum tantum Deus, & benefactor eſt ut olim Abraami , Iſaaci, Jacobi ; ſed etiam gentium. Quas eodem modo juſtificat, quo ipſos Judæos, hoc eſt, fidei interventu, niſi quod *verſ:* 30 Juſtificationi *ex fide*, qua Judæi ; juſtificationem *per fidem*, qua gentes juſtificantur, opponere videtur : forſitan ut denotetur illud diſcrimen ; quod in Judæis præſupponatur eſſe aliquid præter fidem, hoc eſt, opera legis, ex quibus juſtificandi eſſe videri potuerint. Expreſſe igitur negat Judæos ex illis operibus juſtificari potuiſſe, ſed ex fide. In cæteris vero gentibus non erant opera legis , quibus tribui poſſet juſtificatio ; ſed per ſolam fidem erat perveniendum ad hoc Dei beneficium. Quemadmodum igitur unus eſt Deus *(verſ: 30.)* ita uno modo, hoc eſt, *fidei interventu* diverſas licet gentes juſtificat. Subjicit autem doctrinam iſtam, *(verſ: 31.)* legem non tollere, ſed potius ſtabilire ; ut oſtendat bona opera, & obedientiam legis , non tolli per ejuſmodi gratiam Dei ; ſed longe magis quàm anteà ſtabiliri ; quippe, quæ ad piè vivendum , non ſtimulos tantum longè acriores ; ſed vires etiam robuſtiores mortalibus ſuppeditat.

CAPUT IV.

PErgit Apoſtolus in demonſtratione, quod non ex operibus legis, nec ex circumciſione homines juſtificabuntur : quia ne Abraamus quidem ex circumſione juſtificatus eſt. Ubi notandum : Judæos, qui ex iſtis ſolis operibus legis, quæ eos ab aliis gentibus diſtinguebant , æſtimabantur ; vocari ac deſcribi à Spiritu Sancto , per voces κατὰ σάρκα , ſecundum carnem ; quia hic non tàm illæ ſpirituales virtutes, quæ in operibus bonis cernuntur, per opera legis denotantur ; ſed illud carnale diſcrimen, quod Judæos à cæteris gentibus diſtinguebat , in obſervatione rituum ac ceremoniarum conſiſtens, ita ut inter opera legis circumciſio quoque ponatur, quemadmodum ex toto contextu, & infrà ex *verſ.* 9. *& ſeqq.* patet.

Ergo & Abraamus pater ſecundum carnem omnium Judæorum , eadem ratione hic κατὰ σάρκα conſideratur , & aſſeritur eum ex operibus non juſtificari apud Deum. Ubi ſimul tacitæ atque obiter occorrit Apoſtolus objectioni eorum, qui juſta Abraami opera maximam laudem , & commendationem meruiſſe cenſebant : non negando illum juſtis quoque ſuis operibus , aliquatenus gloriari potuiſſe ; ſed non ex illis apud Deum juſtificationis gloriationem habuiſſe, verum ex fide, quæ ipſi, teſte Spiritu Sancto, reputata eſt in juſtitiam , id eſt, juſtificationem. Quæ verba oſtendunt , reputationem iſtam fuiſſe ex gratia, non ex debito. κατὰ χάριν, non κατὰ ὀφείλημα.

Non uno autem argumento probat Abraamum non ex operibus, ſed ex fide juſtificatum apud Deum. Primum ex vocibus Sacræ Scripturæ, quibus natura juſtificationis apud Deum deſcribitur. Deinde ex circumſtantia temporis, quo fides Abraamo reputata eſt ad juſtitiam. Verba Sacræ Scripturæ planum faciunt , eos qui ex fide apud Deum juſtificantur, non ſecundum debitum , ſed ſecundum gratiam juſtificari , quia ipſis id in juſtificationem reputatur ; cui natura ſua non debetur, tanquam merces, juſtificatio. ſed debiti illius ac meriti defectum , bonitas Dei gratuita ſupplet. Cum igitur verba Scripturæ Sacræ apertè oſtendant , juſtificationem Abraamo collatam , non ex debito, ſed ex gratiâ ; hinc evincitur eum non ex operibus juſtificatum : quia operibus non ex gratia reputatur merces ; ſed ex debito reipſa neceſſario debetur ac præſtanda eſt.

Verſ. 5. Natura juſtificationis ex gratia , ejuſmodi verbis deſcribitur , quæ gravis erroris anſam , niſi probe explicentur, præbere poſſunt. Eo accuratius explicanda ſunt.

Primum igitur obſervandum eſt , vocem (ἐργαζομένῳ) operanti, in quarto *verſ:* plena ac perfecta opera ſignificare, quibus videlicet omnino merces debeatur. Imperfectis enim , & multùm defectuum habentibus , merces non debetur. Proinde & vocem μὴ ἐργαζομένῳ non operanti *verſ.* 5. non eum ſignificare qui nihil omnino operetur , & omnibus plane operibus deſtituatur ; ſed in cujus operibus multi ſint defectus, & in cujus vita multa inveniantur delicta ſupplicio digna. Documento eſt , quod voci μὴ ἐργαζομένῳ, non operanti, adjungantur voces, πιστεύοντι δὲ ἐπὶ τὸν δικαιοῦντα τὸν ἀσεβῆ , id eſt , credenti autem in juſtificantem impium , hoc eſt , huic non operanti , tribuatur fides in Deum abſque omni dubio viva, & ſalvifica , non mortua , & inutilis , ſed operibus ſuis animata. Nec obſtat quod Deus hîc deſcribitur juſtificans impium , quaſi impietas una cum vera fide conſiſtere poſſit. Nec enim Deus juſtificat impium, dum eſt impius , aut qui obſtinate in impietate vivit ac moritur, ſed qui pænitentiam agit , & impius eſſe deſinit. Non enim aliter juſtificat impium niſi remittendo peccata, atque ea nube miſericordiæ ſuæ operiendo , hoc eſt, ea non imputando : quamvis revera facta , & commiſſa ſint ; quemadmodum juſtitia hominibus imputatur , tanquam plene juſti fuerint ; cum tamen revera talis juſtitia in operibus eorum ſimul ſumptis, & in toto ſuo complexu conſideratis , non reperiatur. *verſ.* 6. Quæ gratia , & beatitudo illuſtri Pſalmi loco commemorata, nonniſi pænitentibus, & poſita impietate ad Deum converſis, ſperanda eſt, & conferri ſolet. Non poteſt igitur cum vera fide conſiſtere impietas ; ſed tantum impietatis pænitentia, & remiſſio ac venia. Notandum autem eſt, quod Apoſtolus verba Pſalmi: *Beatus vir, cui non imputaverit Dominus peccatum*, explicet *verſ:* 6. *Cui Deus imputaverit juſtitiam ſine operibus.* Non aliter igitur hominibus imputat hanc abſque operibus juſtitiam , quàm cum ipſis non imputat peccata , quamvis ab iis commiſſa ſint ; quæ tunc non reſpicit, nec eorum ullam rationem habet , quaſi nunquam commiſſa fuerint.

Verſ: 9. Tranſit ad alterum argumentum , quo probat Abraamum , non ex operibus legis , qualia erat circumciſio, fuiſſe juſtificatum ; quia iſta gratis

juſtificationis ipſi collata fuit adhuc in præputio, ante circumciſionem. Quæ ipſi injuncta fuit, tantum pro ſigno, & charactere juſtificationis ex fide; quam ante opus circumciſionis habuit; ut eſſet pater omnium, tam in circumciſione, quàm in præputio, fidem ipſius imitantium; ac per illam gratiam juſtificationis adeptorum.

Verſ: 13. Tertium argumentum producit, quod non per legem promiſſio Abrahamo, & ſemini ejus facta ſit, per quam ipſi hæreditas mundi promiſſa eſt; ſed per juſtitiam fidei. Si enim ii, qui ſunt ex lege, hoc eſt, ſoli Judæi, hæreditatis illius promiſſæ participes credendi ſunt; cum videamus hæreditatem iſtam illos nequaquam adeptos, nec adepturos unquam, evacuatur fides, & irrita redditur promiſſio. Atqui hoc eſt abſurdum. E. & illud.

Verſ: 15. Quia oſtendendo, non per legem, ſed per fidei juſtificationem, nos promiſſorum Dei compotes fieri; legem opponit fidei, ac proinde hic diverſa effecta oſtendit legis, & fidei. Et ait, legem iram, hoc eſt, ſupplicium & peccati pœnam, introducere. Nec enim in lege gratia, & venia peccatis; ſed pœna deſtinata erat. At per fidem, gratia promiſſionis acquiritur; cujus idcircò particeps eſſe poteſt, omne ſemen Abrahæ, tàm carnale legi ſubjectum, quàm ſpirituale, è cæteris gentibus legis expertibus, dummodo utrumque fidem ejus imitetur; qui eſt Pater omnium credentium. quod ex Geneſi confirmatur *verſ:* 17. *&* 18.

Sed eadem opera fides Abrahami fuſius deſcribitur, & commendatur nobis in exemplum; *verſ.* 17. 18. 19. 20. 21. Primum. *Credidit*, inquit, *Deo vivificanti mortuos, & vocanti ea quæ non ſunt, tanquam ſint.* Secundum. *Præter* aut *contrà ſpem in ſpem credidit*, hoc eſt, cum haberet graviſſimas deſperandi ac diffidendi cauſas, tamen ſperare, & credere non deſiit. Tertium. *Non labefactata eſt fides ejus* oborientibus ſcrupulis ex effæta ejus carne, & mortificato Saræ utero. Quartum. *Nec diſceptavit contra promiſſionem Dei*; diffidentiæ, & incredulitatis dubitationibus; ſed roboravit ſe fide adverſus iſtiuſmodi tentationes. Quintum. *Dans gloriam Deo.* Sextum. *ac certiſſimè fuit perſuaſus quod is præſtare poſſit, quod promiſit.* Ideo (concludit) *reputatum eſt hoc ipſi ad juſtitiam.* Applicat poſteà Abrahami exemplum ad omnes credentes, aſſerens idem præmium juſtificationis deſtinatum eſſe omnibus, fidem Abrahæ imitantibus. Quam eò facilius imitari poſſunt, quod videant in reſuſcitatione Domini illuſtre ſpecimen, quod Deus poſſit præſtare quæ promiſit. quod fidei adminiculum Abrahamum habuiſſe dici non poteſt. *verſ:* ult. *Qui traditus, & mortuus eſt propter peccata noſtra, & reſuſcitatus propter juſtificationem noſtram.* Explicantur hæc verba infrà *Cap.* VI. initio: ſed præcipuè *verſ.* 6. ubi oſtenditur mortem, & reſurrectionem Chriſti eſſe typum nobis propoſitum, ut ejus exemplo moriamur peccatis, & crucifigamus carnem noſtram ſeu veterem hominem, (quod explicatur ſic ut non ſerviamus peccato.) ac poſteà (*verſ:* 4. *Cap.* VI.) ſicut reſuſcitatus eſt à mortuis Chriſtus per gloriam patris; ſic & nos ex mortuis operibus reſuſcitati, in novitate vitæ ambulemus. Atque hoc eſt illa, nondum quidem conſummata, ſed inchoata ἀρχομένη; (quarum tamen ambæ mutuo ſecum nexu cohærent) propter quam hic Chriſtus reſuſcitatus dicitur. quemadmodum crucifixio carnis noſtræ, & abolitio tranſgreſſionum; eſt cauſa finalis, cur Chriſtus nobis in eo ſuſcepta morte præiverit. Cum enim ceu peccati expers, & innoxia victima, in eo nobis præire non poſſet, ut rebellans peccati corpus, τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας (cujus mentio fit *verſ:* 6. *Capitis* VI.) in ſeipſo crucifigeret; innoxium, & mortale corpus ſuum crucifigi paſſus eſt; ut nos, ejus exemplo, corpus peccati noſtri crucifigamus. Vide infrà penè totum *Cap.* VI.

CAPUT V.

QUia in fine *Cap.* IV: Juſtificationis mentionem fecerat; fructus iſtius juſtificationis ex fide, prolixè in hoc capite recenſet. Ubi notandum, Apoſtolum tàm in calce IV. Capitis; quàm hic, ita de juſtificatione loqui; ut non conſummatam tantum, & perfectam; ſed etiam inchoatam comprehendat. Ait enim *Juſtificati gloriamur in ſpe gloriæ Dei.* Nec enim in conſummata, ſpei locus erit.

Primus igitur ejus fructus eſt, quod *pacem habeamus verſ.* 1. *erga Deum*, id eſt, quod non metuamus judicia Dei, & peccatorum noſtrorum ſupplicia, credentes ea nobis non imputatum iri, utpote jam remiſſa. Quam pacem nos aſſecutos dicit *per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum.*

Secundus *verſ:* 2. quod *per eundem acceſſum atque aditum habeamus fide*, aut fidei interventu, ad eum gratiæ ſtatum in quo conſtituti ſumus, dum ſperamus nos adepturos glorioſas promiſſiones Dei. Atque hoc utrumque eſt bonæ conſcientiæ interrogatio ἐπερώτημα 1 *Pet:* III. *verſ.* 21.

Tertius *verſ:* 3. quod confirmationem ſpei ac fidei noſtræ habeamus, per *afflictiones*, quæ adeò nobis moleſtæ non ſunt, ut magnum afferant confirmatæ ſpei ſolatium, magnamque fiduciam erga Deum. *Afflictio* enim, *patientiam, patientia, probationem*, & ſpectatæ jam atque exploratæ virtutis laudem, ac proinde tantò firmiorem præmiis ſpem gignit. Quæ ſpes adeo eſt firma, & ſolida, ut non ſit ullum periculum ne nos decipiat, aut pudefaciat; *quia dilectio Dei effuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum Sanctum, nobis datum*, qui nobis perpetuo ponit ob oculos, ſingularem Dei erga nos affectum ac benignitatem, quod propter nos, adhuc in ſtatu peccati exiſtentes, & nondum Deo reconciliatos; dilectiſſimum filium ſuum in acerbam mortem tradiderit. In quo tàm Chriſtus ipſe caritatis in nos tanto illuſtrius ſpecimen edidit, quantò *difficilius eſt (verſ: 7.)* etiam pro optimis mortalium animam ponere. (quid ſi ſint impii, ut nos fuimus?) quàm Deus ipſe, qui dilectiſſimum pignus ſuum in ſalutis noſtræ negotium impendere non gravatus eſt. Ergo ſi peccatoribus nobis, atque adeo inimicitias adverſus eum exercentibus, tale beneficium præſtitit, multò magis juſtificatis jam, & ad gratiam, & reconciliationem, per ſanguinem filii ſui admiſſis, (qui eſt victima illa propitiatoria, per quam Deus peccatoribus ſe propitium fore profeſſus eſt) beneficia ſuo præſtabit, & ſalvos atque immunes ab omni ſupplicio, & commerita noxa liberabit. Et *verſ:* 10. *ſi dum adhuc hoſtes Dei eſſemus per mortem filii ejus*, quæ fuit privilegii illius de peccatorum noſtrorum remiſſione ſigillum. *reconciliati ſumus Deo, multò magis jam reconciliati*, καταλλαγέντες, *ſalvabimur, in vitâ*, aut per vitam *ipſius*, quæ ut eſt ſignum ac typus reſurrectionis noſtræ ab operibus mortuis; ita eſt futuræ ad vitam æternam reſurrectionis noſtræ ſigillum, præſertim ejuſmodi glorificatione comitata, per quam adeptus eſt poteſtatem repræſentandi ea quæcunque nobis nomine patris ſui promiſit, ut nos non modò inchoatè, ſed etiam perfectiſſimâ ratione, ἀπλῶς, juſtificare poſſit. Cujus vitæ, ac reſurrectionis glorioſæ mentione facta;

facta ; in ea antitheſi , quæ morti ipſius vitam , & reſurrectionem opponit ; oſtendit *quartum* , (quamvis cum ſuperioribus complicatum ,) juſtificationis noſtræ fructum , in eo, quod per tàm excellentem; & quo præſtantior ac magis ſalutifer poſt ipſum altiſſimum Deum cogitari nequit , Mediatorem ; nos eſſe reconciliatos gloriari poſſimus. Multùm enim erat ; quod pacem cum Deo ; & ſpem liberationis à ſupplicio , culpis noſtris debito , habeamus: plus etiam quod ad expectandas glorioſas promiſſiones Dei ac præmia , acceſſum nacti ſimus. longè plus adhuc, quod per ſpectatam in afflictionibus noſtram erga Deum fidem , maximam hujus ſpei confirmationem habeamus ; conſiderantes Dei erga nos benignitatem , dum adhuc hoſtes ejus eſſemus ; collatam cum eo favore , quo nos jam reconciliatos, & ſibi ſervientes ; & propter ſe duriſſima quoque patientes aut paſſos , proſequitur. Sed illud multo maximum, quod iſtius ſpei noſtræ adeo excellentem auctorem , ſponſorem , & fidejuſſorem habeamus , Chriſtum inquam, ἐγερθέντα (reſuſcitatum,) & viventem , ac ſedentem ad dexteram Dei patris eumque tàm arcto nobiſcum nexu conjunctam ; quam arctè liberi cum parentibus cohærent ; in quorum fortunam , ſtatum , & conditionem, ordinario rerum curſu naſcuntur ; quemadmodum nos in ſortem primi parentis noſtri Adami , & ſortem quidem miſeram, ob culpam ab eo commiſſam, nati ſumus. Sed nunc in ſortem , & conditionem longè nobilioris ſtirpis noſtræ auctoris , & quaſi progenitoris, renaſcimur; & ſortem certe tanto feliciorem ; quantò vita , morte , æternitas mortalitate optabilior cenſetur. Atque ea occaſione Chriſtum cum Adamo prolixè confert Apoſtolus in eo , quod ut per Adamum peccatum , ac deinceps mors ; ita per Chriſtum juſtitia, & juſtificatio, ac deinceps vita , & immortalitas in orbem terrarum intraverit. Verum protaſi ſeu priori ſimilitudinis parti *verſ:* 12. propoſitæ , non ſtatim ſubjicit apodoſin , niſi breviter, & implicitè in fine *verſ:* 14. ubi dicit Adamum eſſe typum futuri, relinquens lectori ex ipſo protaſeos ductu , ſubſumendam apodoſin. Quam tamen ipſam poſteà , infrà *verſ:* 18. *&* 19. explicatius reddit ; ne qua legentibus obſcuritas occurreret. Porrò priorem ſimilitudinis partem ſic proponit *(verſ:* 12.) *Quemadmodum per unum hominem peccatum irrepſit ; & per peccatum mors , & ſic in omnes homines mors tranſiit : quia omnes Adami peccatum , quamvis in alio peccandi genere , imitati ſunt.* Deeſt explicita apodoſis, ita, meo judicio, ex protaſi, & ex iis, quæ infrà dicuntur, ſupplenda: *Eodem modo* per unum *hominem juſtitia* ἀνάλογως *vel juſtificatio, obedientia , intravit in mundum.* (Nemo enim ante Dominum noſtrum ita perfectè vixit ; ac voluntati Dei ſatis fecit,) & per *ejuſmodi juſtitiam , pro unico exemplari , ad cujus normam ſeſe componerent , mortalibus propoſitam , ſpes & promiſſio juſtificationis , remiſſionis peccatorum , ac deinceps vitæ æternæ ,* mortalibus tantam Dei gratiam amplexis oblata eſt : & ſic in omnes à Chriſto progratos , vita æterna propagata eſt : quia omnes Chriſti juſtitiam imitari , quamvis non in eodem perfectionis gradu , tenentur.

Verſ: 15. Quia modò dixerat omnes poſteros Adami , exemplo Patris ſui peccaſſe ; (Nam voces ἐφ' ᾧ, non de verbo ad verbum: In quo , ut relativum pronomen ; ſed *Quandoquidem* , ut rationalem particulam explicamus.) ejus rei rationem reddit. Quamvis enim videri poſſet, poſteros Adami ante legem, ad ſimilitudinem tranſgreſſionis Adami non peccaſſe : quia expreſſa præcepta Dei , quæ tranſgrederentur, ſicuti Adamus , non haberent ; tamen iidem poſteri Adami uſque ad legem , uti & pater ipſorum , peccabant ; niſi quod non ita πλεονάζει , abundat (ut infra ait) & ἀπαράβατος , delictum lege abſente. Sed tamen mors ab Adami temporibus uſque ad Moſem regnavit , etiam ſuper eos quibus , lege abſente, peccata non æquè imputari poterant , atque ipſi Adamo , expreſſum præceptum habenti ; ut & cæteris ſub lege peccantibus : quia & ipſi contra legem , in cordibus ſcriptam, culpas ejuſmodi committebant; quibus pro ſtipendio mors debetur.

Quamvis ut fatear quod res eſt , poſſint iſta verba, ſic quoque explicari ; mortem regnaſſe etiam ſuper eos qui licet peccarent ; Deus tamen μὴ ὄντος νόμου (lege non exiſtente) ipſis peccatum non imputabat , quemadmodum Adamo expreſſum præceptum violanti : atque adeò mortem regnaſſe ſuper eos , non propter ipſorum ; ſed propter unius Adami culpam. Quæ ſententia verior eſt ; non modo propter ſubſequentia verba toties iterata , quod unius delicto multi mortui ſunt ; ſed propter rem ipſam. Certum eſt enim Adamum , & poſteros ejus , poſt primum lapſum , ſtatim morti ſubjectos fuiſſe : Deo tunc de ſummi juris rigore non decedente. Quo ſenſu admiſſo ; voces ἐφ' ᾧ explicandæ ſunt ita uti ſonant. *In quo.*

Verſ: 15. Quia proximè dixerat Apoſtolus, Adamum veterem eſſe typum novi ; ideò monet , ſimilitudinem iſtam habere non unam diſſimilitudinem , ſpem ac fidem noſtram confirmantem.

Primùm igitur in eo eſt diſſimilitudo (ut jam taceamus, Adamum miſerrimi , Chriſtum autem beatiſſimi ſtatus poſteris ſuis auctorem fuiſſe) quod cum Deus ad clementiam , miſericordiam , & beneficentiam longè ſit pronior , & propenſior , quàm ad ſeveritatem , & ad perſequendum ſummum jus. Si in unius hominis peccatum , ea ſeveritate animadvertit , ut plurimos ex eo generatione carnali progenitos, in ejuſdem , quo ſontem punivit, ſupplicii communione relinqueret : multò magis unius hominis, apud ſe gratioſiſſimi, perfectam obedientiam , ea gratia , & benignitate proſecutus eſt ; ut plurimos ex eo generatione ſpirituali progenitos (hoc enim ſemper ex vi ſimilitudinis cum Adamo addendum eſt) abundantiſſimæ illius gratiæ , quâ ipſum cumulavit, participes redderet , & theſauros miſericordiæ , & gratiæ ſuæ, per gratuitam remiſſionem peccatorum, & per liberale illud ac magnificum vitæ æternæ donum in eos effunderet.

Verſ: 16. Altera diſſimilitudo nos in ſpe ac fide noſtra confirmans eſt ; quod non ita ſe habeat donum Dei , quod in remiſſione peccatorum cernitur, quæ planè gratuita eſt ad homines juſtificandos ; ut ſe habuit unius hominis tranſgreſſio ad peccatum , ad homines damnandos.

Illic enim ex unius peccantis delicto , non ita certò ac neceſſariò ſequebatur , extenſa ad plures damnatio ; quia ſæpe poſteri inſontes à pænis majoribus irrogatis eximuntur. Hic autem ex omnium, quæ plurima , & maxima fuere peccatorum gratuitâ remiſſione promulgata ; longè certius ac magis neceſſario ſequitur , ſingulos noſtrum juſtificandos eſſe, & publicæ gratiæ beneficio gaviſuros.

Quod ſi tamen illic *(verſ:* 17.) per unius tranſgreſſionem , & propter illum unum hominem , qui deliquit , mors regnavit in multos homines ejus poſteros, quod minus veriſimile videbatur ; quanto magis ii, qui gratuitam juſtificationis , & remiſſionis peccatorum donum , & abundantiam gratiæ ac promiſſionum Dei per os Jeſu Chriſti acceperunt ; regnabunt ac triumphabunt de morte in vita æterna per unum , & propter unum hominem Jeſum Chriſtum , ſalutis eorum auctorem , ex quo videlicet geniti , hoc eſt , per ejus doctrinam regeniti ſunt. Privilegium enim remiſſionis peccatorum , & vitæ æternæ , ad eos ſolos pertinet , qui ex Jeſu Chriſto naſcuntur ;

ex incorruptibili videlicet verbi Dei ſemine, aut ut frequentius Sacræ Scripturæ loquuntur, renaſcuntur. Concludit poſteà *verſ:* 18. & 19. & implet ſuprà omiſſam apodoſin dicens expreſſè, quemadmodum per unius tranſgreſſionem aut lapſum in omnes homines damnationem ad mortem; ita per unius juſtitiam, δι' ἑνὸς, in omnes hominis derivatam eſſe juſtificationem ad vitam æternam. Et quemadmodum per unius inobedientiam hominis, multi peccatores conſtituti ſunt; ita per unius perfectam obedientiam juſti conſtituentur multi: quod ſive de juſtificatione ipſa, ſive de cauſis ejus intelligatur, perinde eſt; quia juſtitia, & obedientia Chriſti non modo ad juſtificationem hominum; ſed etiam ad homines in reipſa juſtos, & ſanctos reddendos, maximam vim habet.

Verſ: 20. Ut oſtendat ante iſtum unum hominem peccatum regnaſſe; addit, legem ſubintraſſe, ut abundaret peccatum. hoc eſt, legem ante Chriſti adventum peccati regnum non ſuſtuliſſe: ſed auxiſſe potiùs; quia ut ſuprà *verſ:* 13. dixit, peccatum non imputatur lege abſente: ſed quantò magis abundavit peccatum; tanto magis ſuperabundavit gratia.

Ut (*verſ:* 21.) quemadmodum regnavit peccatum in morte; ita regnet gratia. gratuita remiſſio peccatorum, & juſtificatio in vitam æternam; verum ea non aliter nobis conferenda, niſi per Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum, ex quo naſci aut renaſci debent, quicunque velint hujus beneficii eſſe participes; quemadmodum ex Adamo naſcebantur; qui pœnæ, peccato ejus irrogatæ, erant participes.

CAPUT VI.

OCcurrit objectioni quam ex ejus verbis nectere quiſpiam poterat. Quandoquidem quo magis abundavit peccatum, eò magis abundavit gratia: manendum eſſe in peccato, ut tantò magis gratia abundet. Reſpondet negando hanc conſequentiam; quia non alio modo iſta gratia, peccati abundantiam obruens, in nos redundavit; quàm per regenerationem, aut renovationem vitæ noſtræ in Chriſtum Jeſu, quæ in eo eſt quod peccato mortui ſimus, & in novæ vitæ ſanctitate vivamus. Qui igitur mortui ſumus peccato; quomodo in eo vivere poſſumus.

Verſ: 2. Mortuos autem nos eſſe: aut certe mortuos eſſe debere peccato, probat, quia in ipſa initiatione ſacrorum ac religionis Chriſtianæ, quæ fiebat per aquæ baptiſmum; profeſſi ſumus nos æquè peccato mori, ac renunciare, hoc eſt, illud plane deponere atque abjicere; per immerſionem baptiſmi; ut olim Chriſtus vitam ſuam pro nobis depoſuit atque abjecit, per mortem. Immerſio enim baptiſmi in nobis, & mors in Chriſto; ſunt ſibi invicem ἀνάλογα, quia utrobique tàm immerſi, quam morientis ſublatio ex oculis hominum intervenit. Quemadmodum emerſio in baptiſmo, & reſuſcitatio à morte; ſunt ſibi ἀντίτυπα, quia utrobique redditur oculis hominum is, qui ad tempus diſparuerat. Dicit igitur nos in mortem Chriſti baptizatos eſſe, & mox conſepultos ipſi per baptiſma in mortem; quia cum initiaremur doctrinæ Chriſti, teſtati ac profeſſi ſumus per baptiſmi imaginem, nos veteris vitæ delicta, veterem hominem, corpus peccati ut loquitur *verſ:* 6. non minus exuere, abjicere, & quaſi ſepelire propter Chriſtum; quam Chriſtus vitam ſuam propter nos exuit, & abjecit, & corpus ſuam trucidari ac ſepeliri paſſus eſt. Quia vero baptiſmus aquæ non modo morti ac ſepulturæ Chriſti per immerſionem; ſed etiam glorioſæ ejuſdem reſuſcitationi per emerſionem, eſt antitypus; ideò perſequitur porrò ſimilitudinem Apoſtolus, & innuit: quemadmodum Chriſtus in hunc finem eſt mortuus & ſepultus, ut poſteà in gloriam patris reſuſcitaretur; ideo nos quoque veteri vitæ per immerſionem, (quæ mortis ac ſepulturæ imago eſt) renunciare, ut reſuſcitati ab operibus mortuis, quod per emerſionem ſignificatur, in novitate vitæ ambulemus, ita cæteris hominibus ejus ſanctitate prælucentes, ut inde gloria Deo emergat. Cæterum quemadmodum mors ac reſuſcitatio Chriſti, typus eſt pœnitentiæ ac regenerationis noſtræ; ita reſipiſcentia noſtra, & crucifixio carnis, per quam peccato morimur; & redintegratio vitæ, per quam in novitate ejus ambulamus; eſt non modo typus, ſed etiam certiſſimum ſignum, & neceſſarium antecedens; ſine ullo dubio ſubſecuturæ noſtræ *propriæ* reſurrectionis, & glorificationis. Neceſſe enim eſt, quod ait *verſ:* 5 ut qui mortis Chriſti eo modo comparticipes, & conſortes fuerunt; ſint quoque σύμφυτοι, & conſortes reſurrectionis.

Verſ: 6. explicat quæ, & qualis ſit iſta mors, quam exemplo mortis Chriſti ſuſcipere debemus, ut moriamur peccato, ſeu commoriamur, & conſepeliamur Chriſto; Ait eſſe crucifixionem veteris hominis. hoc eſt, coërcitionem concupiſcentiarum carnis, oculorum, & faſtus vitæ: atque ejuſmodi quidem, ut in nobis ita edometur, & mortificetur peccati corpus; ne ipſi unquam ſerviamus. Quæ verba exprimunt naturam illius ſanctimoniæ, & regenerationis; quæ interdum aliquas ceſpitationes imbecillitatis humanæ non excludit; verum id poſcit omninò, ne ullius habitus, & conſuetudinis vitioſæ ſervitute, ad quam alioqui etiam ex rarioribus lapſibus lubricus, & pronus eſt diſcenſus, implicemur. Proinde omnino nobis à peccando abſtinendum eſt; ne peccatum in nobis, tanquam hoſtis intromiſſus, intra præſidia noſtra regnare, & dominari nobis incipiat. Si enim mortui ſumus peccato quod ſuprà probavit; reditum nobis ad peccandum occluſimus, & intercepimus; quemadmodum, qui corporaliter moritur, jam peccare nullo modo poteſt. Δεδικαίωται juſtificatur à peccato; ſeu potius tàm revera juſtus à peccato, hoc eſt, exſors, & immunis peccati fit, quàm talis ab omnibus judicatur. Ubi videmus vocem *juſtificari*, ſumi pro tali juſtificatione; per quam homo revera juſtus, & peccati innocens atque immunis efficitur. Porrò ut moriamur peccato, & ſic quaſi commoriamur Chriſto; maximum habemus ſtimulum in eo quod ipſum reſuſcitatum, & viventem in æternum videamus. Sic enim *ſimilis* reſuſcitationis, & vitæ cum Chriſto degendæ firmiſſimam ſpem acquirere poſſumus *verſ:* 8. quæ vita Chriſti reſuſcitati æterna eſt, non ad tempus reddita. Nec enim Chriſtus ita reſurrexit, ut ipſi iterum moriendum eſſet, quemadmodum Lazarus, & multi reſuſcitatorum *verſ:* 9. ſed in ſtatum incorruptibilem ſuſcitatus eſt: ita ut mors, quæ omnibus mortalibus dominatur, ipſi jam nullo modo ſit metuenda *verſ:* 10. Semel enim mortuus eſt peccato, id eſt, corruptioni. Nam quia peccatum eſt cauſa corruptionis, & mortalitatis; ideo per metonomiam corruptio, & mortalitas peccatum hoc loco dicitur: quemadmodum vice verſa peccati opera, opera mortua vocantur; & ipſum peccatum corpus mortis infrà *Cap* VII. quis me liberabit à corpore mortis hujus? Ergo Chriſtus ita mortuus eſt corruptioni; ut ipſi iterum corruptio non ſit metuenda: quemadmodum nos debemus mori peccato; ut peccatum aditum redeundi ad nos iterum habere debeat intercluſum. Quod autem revixit Chriſtus, vivit Deo, hoc eſt, vivit vitam beatam, incorruptibilem, divinam: quæ hoc loco opponitur miſeriæ iſtius vitæ, quæ vivitur peccato,

& con

& corruptioni. Ut autem Deus ipſe æternus eſt; ita omnes qui ei vivunt, hoc eſt, qui vitam ad ejus voluntatem, & obſequium componunt, quod abſque ſummæ beatitudinis ſenſu fieri non poteſt; æternos ac felices reddet. Hortatur igitur Apoſtolus, ut nos quoque cenſeamus nos mortuos quidem peccato, viventes autem Deo in Chriſto Jeſu; hoc eſt, in obſequio legum ejus, quæ unica eſt via ad immortalitatem. Aptè autem, & appoſitè peccati illius (*verſ.* 12.) cui planè mori debemus, naturam deſcribit; *quod ſit vitium regnans in mortali corpore noſtro, ad obediendum vitioſis cupiditatibus*: qua deſcriptione habitus, & conſuetudo peccati, quæ vim in nos dominatricem acquirit, depingitur.

Ut & *Verſ:* 13. quod ſit *Vitium cogens nos, ut præbeamus membra noſtra peccato ad flagitioſum ejus miniſterium*, arma injuſtitiæ peccato ſervientia. Atque ibidem regeneratio depingitur, quod in eâ ſiſtimus nos Deo ex mortuis viventes, & membra noſtra ei præbeamus ad honeſtiſſimum, & glorioſiſſimum juſtitiæ ac virtutis omnis miniſterium atque obſequium.

Addit autem *verſ:* 14. rationem, cur peccati regnum excutere, aut etiam non admittere debeamus; quia habemus vires pares ac ſufficientes huic victoriæ, quâ nos à ſervitute peccati vindicare poſſimus. Nec enim ſumus ſub lege, ſed ſub gratiâ, quæ nobis longè majores vires ſuppeditat, adverſus peccatum pugnantibus, quàm lex unquam ſuppeditare poterat: ex cujus operibus, ut antea probavit, nemo juſtificari poterat; cum ex fide gratiæ, fide inquam ex Jeſum Chriſtum, gratiæ hujus divinæ primum præconem, & ſummum diſpenſatorem, juſtificari facillimè poſſimus, quod ſuprà quoque patuit.

Verſ: 15. Solvit objectionem, quæ in animos eorum irrepere poterat, qui Paulum audiebant docentem, nos eſſe ſub gratiâ. utendum igitur eſſe iſta gratiâ ad peccandi licentiam.

Negat igitur objecti argumenti conſequentiam, & reſpondet nobis jam per gratiam liberatis à ſervitute peccati, & aſſertis in ſervitutem juſtitiæ; non eſſe integrum, excuſſo juſtitiæ jugo, peccati jugum ſubire. Cujuſcumque enim nos imperiò ſubjecerimus; ejus ſervi efficimur. Nos autem cum eſſemus ſervi peccati, ut per gratiam Dei liberaremur ab hac miſerrimâ ſervitute (*verſ:* 17. & 18.) ſubjecimus nos juſtitiæ, ejuſque ſervitutem quaſi ſuſcepimus. Sed eam ſervitutem ita deſcribit, ut maximam ejus oſtendat libertatem, & feliciſſimam ſortem. Ait enim *Obedivistis ex corde huic, cui traditi estis*, id eſt, voſmetipſos tradidiſtis, aut etiam à Deo traditi eſtis, *typo doctrinæ*. Quæ verba ſimul oſtendunt, & ſervitutis juſtitiæ molle jugum. blanda enim eſt, & libera ac beata ſervitus, ſubjectum eſſe ei, cui ex cordi ſervias, hoc eſt, quem ames, & magnifacias: & ſimul jugi hujus tolerandi neceſſitatem. Quanto enim quis propenſior, & ſynceriori animo ſeſe ſubjicit alicui jugo; tanto conſtantius ipſi tolerandum eſt. Cum igitur traditi ſimus quaſi in ſervitutem juſtitiæ, & ſanctitatis; nullo modo nobis licet ad peccandum, multó minus ad peccandi ſervitutem reverti.

Excuſat autem *Verſ:* 19. hunc loquendi modum, non ignarus ſervitutem iſtum juſtitiæ per nimiam catachreſin ſervitutem vocari; cum ſit abſolutiſſima libertas, & à peccati ſervitute manumiſſio. dicit igitur ſe humano more loqui, accommodando ſe imbecilli ipſorum captui: & pergit in cæpta ſimilitudine. Quemadmodum inquit antea, præbuiſtis membra veſtra; tanquam mancipia impuritatis, & injuſtitiæ ad peccandum, ita nunc præbete membra veſtra mancipia juſtitiæ ad ſanctè, & piè vivendum. Tunc enim cum peccato ſubjecti eſſetis, juſtitia in vos nihil juris aut poteſtatis habuit *verſ:* 20. Proinde, & nunc cum juſtitiæ ſubjecti eſtis; nihil in vos juris aut poteſtatis habeat peccatum.

Verſ: 21. Confert poſtea, ſtatum utriuſque ſervitutis; & oſtendit ſervitutis peccati fructum non alium fuiſſe, quam pudorem, & morſum conſcientiæ, ex flagitioſæ vitæ ignominia: deinde certò ſubſequentis mortis meritum atque ſupplicium. Servitutis autem juſtitiæ (quæ obiter ſervitus Dei eſſe dicitur) fructum eſſe bonam, & hilarem conſcientiam, & ſubſequentem eam firmiſſimam ſpem vitæ æternæ, & felicitatis adeptionem. Rationem hujus comparationis reddit ultimo verſu, oſtendens quod peccatis aſſignatum ſit, & perſolvatur, tanquam debitum ſtipendum, mors: Juſtitiæ vero ei, quæ eſt in Chriſto Jeſu, donetur ex gratia Dei vita æterna. Opponitur igitur hic ſtipendio, donatio, id eſt, tanquam debitæ mercedi, gratuitum munus.

CAPUT VII.

CUm dixiſſet cap. ſuperiori, peccatum nobis dominaturum non eſſe, quia non ſumus ſub lege, ſed ſub gratiâ; ideò oſtendit in hoc capite, primùm nos non eſſe amplius ſub lege. Deinde ſolvendo obiter quaſdam objectiones, depingit miſerum ſtatum eorum, qui erant ſub lege: quod peccatum ipſis dominaretur; ut ex comparatione utriuſque ſtatus, & ex conſideratione liberationis noſtræ à legè; ſumamus fiduciam, & vires debellandi peccati.

Oſtendit autem nos non eſſe ſub lege, per ſimilitudinem ejuſmodi. Quemadmodum uxor, vivente marito, ipſi lege devincta eſt, ne in alterius mariti jus, & poteſtatem concedat; ſed mortuo, liberatur à jure, & poteſtate prioris, ut poſſit nubere alteri, præſertim potiori: ita nos, vigente lege, eramus ſub ejus poteſtate, in ſtatu miſero ſanè, & calamitoſo (ut infrà ſuis coloribus depingitur) ſed moriente, aut mortua lege (ἀποθανόντος ἐν ᾧ κατειχόμεθα *verſ:* 6.) liberati ſumus ab illo miſero ſtatu, in quo eramus ſub lege; ut poſſimus nubere longè potiori marito, hoc eſt, ((*verſ:* 4.) reſuſcitato à mortuis; ut ſicuti ante cum eſſemus ſub lege (quem ſtatum vocat *In carne*, *verſ:* 5. quia tunc eſſemus carnales.) concupiſcentiæ peccatorum, per legem irritatæ, efficiebant ut fructificaremus aut fructum afferremus morti; Ita nunc liberati à lege atque legi mortui, per mortem Chriſti, aut, ut ait Apoſtolus, per *corpus* Chriſti (ſubaudi videlicet in mortem traditum, quam mortem ſubſecuta eſt ejus glorioſa reſuſcitatio, & glorificatio,) & ſic glorificato illi ac cæleſti ſponſo deſponſati, fructificemus ſeu fructum feramus Deo, ſerviendo ipſi (*verſ:* 6.) in novitate ſpiritus; non in obſoleta literæ vetuſtate.

Notandum autem eſt hic, Primum *verſ:* 4. Apoſtolum liberationem noſtri à lege ſic deſcribere ἐθανατώθητε τῷ νόμῳ, *mortui eſtis legi*, quemadmodum antea mortui eſtis peccato; quamvis, & antea dicere potuiſſet, mortuum, & occiſum eſt in vobis peccatum, crucifixâ carne: & nunc ſimiliter lex vobis mortua eſt. Quia eadem opera his verbis modum liberationis noſtræ à peccato (per legem ſuſcitato) oſtendere voluit. Non aliter enim carnem crucifigere, & peccata in nobis occidere poſſumus; quàm per aſſiduam mortis, & reſurrectionis Chriſti meditationem, quæ efficere poteſt ut verè à peccatis reſurgamus. In quo quia reſuſcitationi Chriſti à mortuis conformamur, ideo mavult Apoſtolus

iis verbis uti quæ nos per crucifixionem carnis; morti quoque Chriſti conformes oſtendunt.

Verſ: 7. Occaſione ſolvendæ objectionis, depingit miſerum ſtatum ſub lege in carne viventium. Quia enim *verſ: 5.* oſtenderat eos, qui erant ſub lege, fuiſſe carnales, eo quòd pathemata peccatorum, per legem ſuſcitata aut irritata, efficacia erant in ipſis ad fructificandum morti; poterat alicui oboriri ſuſpicio, legem eſſe peccatum, aut certè cauſam peccati. Dicit igitur, & in ſubſequentibus fuſe probat; legem non eſſe peccatum, ac ne peccati quidem *cauſam per ſe*, ſed tantum ejus occaſionem (ἀφορμὴν) & *cauſam per accidens.* Primùm quoad intellectum; quia, vetando quædam peccata, ea docet, & homines quaſi inſtruit quid concupiſcere, & in quo peccare debeant. Exemplum ejus rei profert ex legis præcepto: Non concupiſces. Non noſcem, inquit, concupiſcentiam, niſi Lex diceret: Non concupiſces *verſ: 7.* Quod quidem graviſſimam ob cauſam, & neceſſitate urgente, lex præcipit; quia non aliter potuit digitum intendere ad perfectius illud regenerandi ſub Evangelio hominis obſequium. Sed illi ſunt inexcuſabiles, qui vulgo Caſus conſcientiæ concinnant, &, nulla neceſſitate urgente, ejuſmodi peccata hominibus ob oculos ponunt, quæ ipſis fortè (niſi per eorum doctrinam admonitis) nunquam in mentem venire potuiſſent. Deinde, quoad voluntatem; quia, abſque lege, peccatum mortuum eſt. Ex interdicto enim, & prohibitione legis, ſtimulum, vim ac robur ſuum acquirit. Eo namque ingenio ſumus homines, quòd nitimur in vetitum ſemper cupimuſque negata.

Ergò ſæpe in iis (*verſ: 9.*) qui ante legem & præceptum vivebant, in ſtatu innocentiæ; ſuperveniente lege ac præcepto; peccatum exoritur, & naſcitur, eoſque occidit. non quod lex, & præceptum ſit cauſa per ſe mortis eorum; quæ per ſe potiùs eſt cauſa vitæ: *ſed per accidens*, & quaſi occaſionaliter. Concludit igitur legem, & præceptum eſſe ſancta, juſta, & bona *verſ: 12.*

Notandum autem eſt, hic Apoſtolum non de ſeipſo loqui, ſed alienam perſonam aſſumere, id eſt, eorum qui ſub lege in carne vivebant.

Primò. Statim enim ab initio id ſibi tribuit, atque id de ſe loquitur; quod de illo verè dici, quodque ipſi tribui nullo modo poterat. *Ego, inquit, vivebam aliquando ſine lege.* Nunquam enim Apoſtolus vixit ſine lege; ſed ſub lege cum omnibus progenitoribus ſuis natus eſt.

Secundò. Cum verè de ſeipſo loquitur, apertè fatetur (*verſ: 5.*) ſe unâ cum aliis ſui ſimilibus fuiſſe quidem in carne ſub lege: ſed (*verſ: 6.*) liberatum eſſe à lege, ut ſerviret Deo in novitate ſpiritus, non in vetuſtate literæ. Non igitur de ſuo proprio, aut certè non de præſenti ſtatu ſuo; ſed de eorum ſtatu loquitur, qui adhuc erant ſub lege, & vivebant in carne, hoc eſt, carnaliter.

Tertiò. In tota iſta de ſtatu carnali diſſertatione, in uno eodemque homine, legem ſimul, & carnem legi repugnantem opponit ſibi invicem, legem excuſando, & commendando, carnem autem, & peccatum accuſando; & in carnem culpam peccati, & mortis conferendo. Non igitur tunc poterat de iis loqui, qui erant à lege liberi; ac proinde nec de ſemetipſo.

Quartò. Perſona, quam aſſumſit Apoſtolus, deſcribitur tanquam homo ſervus peccati, πεπραμένος ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν, tanquam peccati ære emptum mancipium, & cui peccatum abſolutiſſimè imperet, & qui eluctari non poteſt ſervitutem peccati. quod in Apoſtolum cadere nullo modo poteſt; qui capite ſuperiori aſſeruerit id, unde omnis iſta diſſertatio nata eſt, quod peccatum iis non dominabitur, qui non ſunt ſub lege; ſed ſub gratiâ, hoc eſt, quod tales homines peccati jugum, & dominatum, excutere poſſint, & plane excutiant.

Quintò. Denique quod agnoſcit *verſ: 24.* hominem iſtum quem deſcribit (in aſſumpta ejus perſona) eſſe miſerum, & qui nondum ſit ereptus a corpore mortis hujus, hoc eſt, à ſervitute peccati, & ejus ſtipendio, morte. Verſu autem proximè ſequenti *verſ. 25.* fatetur ſe eſſe felicem, & jam ab illa morte liberatum, & ereptum; eoque nomine gratias agit Deo pro eo beneficio per Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum, in ſe collato.

Verſ: 13. Objicit ſibi: Ergo bonum mihi factum eſt, mors, hoc eſt, Ergo res tam bona, & ſancta, & præceptum Dei, fuit *cauſa* (intelligè per ſe) tanti mali, hoc eſt, mortis. *Reſpondet* Minimè. Neque enim vitio, & culpa legis id factum eſt; ſed vitio, & culpa peccati, habitantis in homine carnali: cujus crimen, & culpa vel per ipſam legis, & præcepti præſentiam intenditur, & gravior apparet. Dupliciter enim Lex intendit peccati culpam.

Primùm illud irritando, ut nitimur in vetitum: Deinde illud aggravando, & inexcuſabiles reddendo. Ita enim intelligo verba illa; peccatum, ut appareat peccatum. (Nam ſine lege, ut ſuprà dixit *cap: v. verſ. 13.* peccatum non imputatur.) Sicut & ſequentia; Ut fiat ſupramodum peccans peccatum per præceptum.

Verſ: 14. Ulterius porrò excuſando, & commendando legem dicit illam eſſe ſpiritualem, hoc eſt, mentis ac ſpiritus noſtri judicio congruam. Hominem vero, quem deſcribit, dicit eſſe carnalem, venundatum ſub peccato, hoc eſt, peccati ſervum. Servitutem autem hanc peccati deſcribit, quod talis homo neſciat quid faciat, aut quid facere debeat. Quamvis enim reluctans, & pro lege Dei pugnans conſcientia, eum officii admoneat, & prorſus ignarum eſſe non ſinat, fugiendum eſſe id quod facit, & ab eo abſtinendum; tamen quod in omni peccato, etiam contra conſcientiam commiſſo, evenit; obnubilatur mens peccantis neſcio qua caligine, ut quod ipſe abſolutè non faciendum eſſe judicat; hic & nunc tamen faciendum eſſe cenſeat, atque ita (*verſ: 15.*) non id quod vult faciat; ſed quod odit, hoc eſt, improbat atque damnat. quod eſt certè hominis neſcientis quid faciat. Atque ex eo *verſ: 16.* concludit etiam conſcientiæ peccantium confeſſione, & teſtimonio legem Dei eſſe bonam & ſanctam.

Verſ: 17. ut & infrà *verſ. 20.* vox Ἐγὼ, ſicut & *verſ: ultimo 25.* per Synecdochen ſumta pro mente, & recta ratione hominis iſtius, de quo loquitur, oppoſita corrupto ejuſdem appetitui, & habitibus peccati. Non enim ratio aut conſcientia vel mentis judicium, eum impellit ad peccandum; ſed peccatum habitans in eo, hoc eſt, conſuetudo, & habitus peccati. quia *verſ: 18.* Non habitat in eo bonum; puta in carne, aut appetitu, vel voluntate ejus carnali; quâ ſola ducitur ac regitur. unde fit, ut quamvis non rarò velit aliquid boni; tamen præſtare nihil poſſit, & invitus non id quod cuperet bonum, ſed quod nollet (puta ſecundum reluctantem conſcientiam) malum faciat, & exequatur. Unde concludit non mentem, & rationem hominis, quam infrà τὸν ἔσω ἄνθρωπον vocat, eum impellere ad peccandum: ideoque mentem iſtam, & interiorem hominem, & νόμον τοῦ νοὸς αὐτοῦ, hoc eſt, conſcientiam, approbare legem Dei, tanquam bonam, & ſanctam.

Verſ. 20. Peccatum hoc loco vocat alteram legem, in membris noſtris exiſtentem, & reſiſtentem legi mentis noſtræ, hoc eſt, conſcientiæ, quam

modo

modo interiorem hominem appellavit, & captivantem hominem legi peccati, exiſtenti in membris noſtris, hoc eſt, *Sibi*. Cujus pleonaſmi exempla in Hebræis ſcriptoribus multa reperias. Pluit Dominus à Domino: & in ipſo *Paulo* 2 *Cor.* 1. *verſ.* 7. & 8. vide locum.

Vocat autem peccatum, *legem*, quia quemadmodum lex conſcientiæ hominibus ſanis, & incorruptis imperat, & dominatur, ut nonniſi ſecundum ejus præſcriptum vivant. quæ poteſt dici lex naturæ; ita in hominibus pravis, & corruptis habitus, & conſuetudo peccati carnis, imperat ac dominatur hominibus, ut ex ejus præſcripto diſſolute vivant. αἰχμαλωτίζοντα *Captivante.* vera ſervitus & captivitas eſt peccandi habitus; ut ſervire Deo, vera libertas.

Verſ: 24. Ταλαίπωρος ἐγὼ. *miſer ego! quis me eripiet à corpore mortis hujus. verſ:* 25. *Gratias ago,* &c. Ipſa verba indicant Apoſtolum dum ſe miſerum vocat, aut non de ſeipſo: aut certè non de præſenti ſtatu ſuo loqui, dum iſtam ſervitutem peccati, & mortis, quæ in carnalibus hominibus cernitur; deſcribit. Primum enim, unico perſecutionis pro juſtitia caſu, & ſolatio, nemo pro miſeria gratias agit, niſi forte εἰρωνικῶς, cui tropo locus non eſt quoties res eſt cum Deo. Deinde Apoſtolus, id pro quo Deo gratias agit, per Jeſum Chriſtum ſe conſecutum innuere videtur. Atque nihil eorum, quæ per Jeſum Chriſtum à Deo conſecuti ſumus, nos miſeros; ſed potius beatiſſimos nos reddere poteſt.

Denique in Jeſu Chriſto, aut per Jeſum Chriſtum, tanta in nos beneficia Deus contulit, ac tàm felices nos reddidit, ut ipſi, unico excepto quem ſuprà diximus caſu, per Jeſum Chriſtum nunquam gratias agere poſſimus pro miſero ſtatu noſtro, abſque ſumma in eum injuria & contumelia.

Verſ: 25. Quia verſum 24. totum, & initium verſus 25. in parentheſi interjecerat Apoſtolus; ideò redit ad ſolvendam objectionem adverſus legem Dei, oſtendens illam eſſe bonam, & ſanctam, etiam mentis, & conſcientiæ noſtræ teſtimonio. quæ quidem nos ſervire Deo facit; ſi ſecundum eam vivere velimus. Quemadmodum caro, carnalitas, & corruptus appetitus, & voluntas, nos legi peccati ſervientes efficit, quando nos ſubigit, ut ſecundum eam vivamus. Non igitur in his verbis Apoſtolus loquitur de homine uno, eodemque tempore conſiderato, dum *ait: Igitur ego mente quidem ſervio legi Dei; carne vero, legi peccati.* Nec enim quiſquam, ut ait Dominus, duobus Dominis, præſertim tam adverſis, ſervire poteſt. Sed hoc loco homo conſideratur in abſtracto, & ſecundum diverſa tempora, & reſpectus. Si enim homo mentis, & conſcientiæ ſuæ judicium ſequatur; ſervit legi Dei. quod tamen ſub lege viventibus, ut infra *Cap:* VIII. *verſ.* 3. dicit, impoſſibile fuit ob ejus imperfectionem, & ἀδύναμον. Sin autem ſequatur carnem, ſervit legi peccati. Ideo ſequentis capitis initio utrumque iſtorum ſtatum κατὰ νοῦν, aut κατὰ σάρκα, & alterum κατὰ πνεῦμα ſibi opponit.

CAPUT VIII.

QUia in iſto *Cap. ſeptimo* oſtendit Apoſtolus, quod homines, ſi legem mentis, & conſcientiæ ſequi vellent (quod tamen ſub lege Moſis viventibus, propter ejus imbecillitatem, ἀδύναμον (vide infra *Cap:* VIII. *verſ:* 3.) impoſſibile eſſe innuerat, ſerviant legi Dei: ſi verò legem peccati, dominantis in membris noſtris, ſeu in carne noſtra, (quod idem eſt) quòd iidem ſerviant legi peccati: quo etiam epiphonemate concludit diſſertationem ſuam, quam in *Cap. ſeptimo* legimus; ideò initio capitis hujus octavi, ex hoc pronunciato infert invictam, & apodicticam conſequentiam, non eſſe ſecundum legem carnis; ſed ſecundum legem ſpiritus; præſertim divinam, & Spiritu Chriſti illuſtratam (vide *verſ:* 2.) vivendum: quia remiſſio peccatorum quæ nos ab omni condemnatione liberos reddit, ad eos ſolos, qui ſecundum legem ſpiritus vivant; non autem ad eos, qui ſecundum carnem, pertinet. Ita omnia pulcherrimè ſecum cohærent. Præterea, quia ſub finem capitis ſuperioris commemoraverat illuſtre beneficium Dei, quod nos à corpore mortis, hoc eſt, à miſeria, & ſervitute peccati liberaverit: Id enim deſignabat gratiarum actio Deo per Chriſtum facta, nunc diſertè explicat hoc beneficium Dei, quod nulla condemnatio, hoc eſt, nulla pæna, nullum ſupplicium ſit metuendum Chriſtianis, non ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum viventibus, & ambulantibus. quæ verba habitum, & conſuetudinem ſpiritualis vitæ exprimunt. In quo ſimul tacitè occurrit errori eorum; qui ex deſcriptione hominis carnalis, cujus perſonam proximo capite aſſumpſerat, in carne vivendi veniam ſibi indulgere potuiſſe.

Ergò ſicut miſeriam eorum, qui ſub lege ſecundum carnem vivebant, proximo capite deſcripſit; ita nunc felicitatem Chriſtianorum deſcribens, una eademque opera monet ſatis prolixe ipſis non ſecundum carnem; ſed ſecundum ſpiritum eſſe vivendum. Addit *verſ:* 2. rationem, cur ipſis nulla condemnatio metuenda ſit; quia *lex Spiritus vitæ in Chriſto Jeſu,* liberavit eos à *lege peccati*, & ejus ſtipendii, mortis. Lex iſta Spiritus vitæ, quia opponitur legi peccati, ut & in ſuperioribus verbis; continet in ſe quidem legem illam mentis noſtræ, hoc eſt, conſcientiam, quàm τὸν ἔσω ἄνθρωπον vocaverat: ſed & aliquid plus, hoc eſt, illuſtrationem mentis iſtius per doctrinam Chriſti. vocat igitur eam *legem Spiritus vitæ in Chriſto Jeſu*, hoc eſt, mentem, & conſcientiam illuminatam doctrinâ Chriſti, quæ nos ad vitam æternam ducit. Cui tribuit quod nos *liberet à lege peccati, & mortis*, ut videatur hic reſponderi illi quæſtioni, quam propoſuerat, & cui ſupra quoque in parte reſponderat; quod nunc plenius facit.

Quæſiverat enim paulo ante, *quis nos liberabit à corpore mortis hujus?* Et in parte reſponderat huic quæſtioni, dum gratias agit Deo per Jeſum Chriſtum, innuendo gratiam Dei per Chriſtum eſſe nos liberaturam ab hac miſeria. Nunc ad eam plenius reſpondendo, oſtendit modum & rationem, quomodo nos Deus per Chriſtum liberat à ſervitute, & miſeria peccati, nimirum per *legem Spiritus vitæ in Chriſto Jeſu*, hoc eſt, per illam normam, & legem mentis noſtræ doctrinâ Chriſti, viam ad vitam æternam docentis, illuſtratæ. Quamvis enim ſola gratia Dei, peccata noſtra nobis gratuitè remittentis, ſervemur; tamen quia hæc gratia ad eos ſolos pertinet & ſolis confertur, qui ſecundum iſtam normam, hic commemoratam, in Chriſto vivunt; ideò huic normæ, atque legi effectus hic tribuitur. Vocatur autem hæc norma legis nomine, ut opponatur legi Moſis, cujus infrà *verſ:* 3. mentio fit. Opponitur in diverſis utriuſque legis viribus. *Lex* enim iſta *ſpiritus vitæ in Chriſto*, eſt lex Evangelica, lex mentis, Evangelio illuſtratæ; quæ tantis pollet viribus, ut poſſit nos eripere à ſervitute peccati, per fidem, & ſpem vitæ æternæ, quæ fides, & ſpes occupantur circa ſpiritualia bona, & promiſſa. *Quod lex Moſis non poterat, quia infirma erat propter carnem*, (*verſ.* 3.) hoc eſt, propter carnalia promiſſa,

& præ-

& præcepta, quæ nos ab infirmitatibus, & lapſibus carnis noſtræ liberare noo poterant. Videamus autem quomodo beneficium Dei in lege Evangelica, quæ longè potentiores vires habeat, nobis collatum deſcribat. Ait igitur quod *Deus filium ſuum miſit, in ſimilitudine carnis peccati; & pro peccato condemnavit peccatum in carne, ut juſtificatio Legis impleretur in vobis.* Quia enim vi legis Moſaicæ, ob imbecillitatem ejus ſupradictam; ueque juſti in reipſa fieri, neque juſtificari, hoc eſt, pro juſtis reputari poteramus, miſit *Deus filium ſuum in ſimilitudine carnis peccati.* hoc eſt, ut ait *Heb:* 11. 14. *Quia carnis & ſanguinis participes fuerant*, ad quos ſervandos, atque à ſervitute peccati liberandos, venit Chriſtus & ipſe παραπλησίως μετέσχε τῶν αὐτῶν, hoc eſt, *in ſimilitudine carnis, & ſanguinis proxime ad eos acceſſit, ut per mortem deſtrueret, vim mortis habentem, Satanam, & pro peccato condemnaret peccatum in carne.* Pro peccato, id eſt, propter peccata enim noſtra Dominus mortuus eſt. quia primum ſanguine ſuo obſignavit privilegium remiſſionis peccatorum. Secundum, ideo mortuus eſt, ut nos quoque peccato moreremur; & cum ipſo ad nativitatem vitæ reſurgeremus. & ut ſic mori poſſit; in carne naſci, & ejus particeps eſſe debuit. *Condemnavit peccatum in carne*, id eſt, abolevit, & extinxit, non modo per remiſſionem peccatorum, cujus ſigillum fuit mors ejus; ſed etiam per extinctionem peccatorum, & carnalis vitæ in nobis, cujus typus fuit mors ejus in carne ſuſcepta.

Ut juſtificatio legis impleretur in nobis. Denotat quod antea dixit, juſtificari ex operibus legis ſub lege neminem potuiſſe; ſed nunc demum juſtificationem iſtam impleri in iis, ad quos beneficium Dei, per Chriſti mortem collatum, pertinet. quod beneficium apertè reſtringit ad eos ſolos, qui ſpiritualiter, id eſt, ſanctè, & piè vivunt, hoc eſt, quorum opera bona ita prælucent aliis; ut ea videntes homines glorificent Deum.

Verſ: 5. *Qui enim ſunt ſecundum carnem*, id eſt, qui ſecundum eam vivunt, & ſunt carnales, carnalia perpetuo ſperant, meditantur, exercent. & qui ſecundum ſpiritum, ſpiritualia.

Jam vero *verſ* 6. *Carnalis meditatio* τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς, eſt θάνατος, mors, & quæ præcedit mortem (ſupplendum ex antitheſi) malæ, &, judicia Dei formidantis, conſcientiæ miſeria. Fere enim circa peccata occupatur carnalis cogitatio, hoc eſt, circa ea, quæ ſunt in mundo, qualia ſunt, cupiditas carnis, oculorum, & faſtus vitæ, ſeges omnium peccatorum, quæ nos judiciis Dei obnoxios reddunt, & quorum finis mors, (*Sup: cap:* VI. 21.) τὸ γὰρ τέλος ἐκείνων, θάνατος.

Contrà *ſpiritualis meditatio* τὸ φρόνημα τοῦ πνεύματος, *vita, & pax*, hoc eſt, primum, ſpes vitæ æternæ; &, cum eâ conjuncta, bona conſcientia, & pax, quam habemus apud Deum, juſtificati ex fide (ſupra *cap.* V. 1.) per reconciliationem cum Deo, quæ remiſſionem peccatorum continet. Deinde adeptio vitæ æternæ, præſtantiſſimi boni, & omois felicitatis oumeros complectentis. quæ omnimoda felicitas per *Pacis* nomen deſignari apud Hebræos ſolet.

Verſ: 7. Quia oſtendit τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ducere ad mortem, & infelicitatem; dicit *meditationem iſtam Carnis eſſe inimicam Deo*, ideoque paci illi, & felicitati, Tῇ εἰρήνῃ, cujus proximo verſu mentionem fecit, inimicam. Nec enim iſtiuſmodi *meditatio*, & occupatio *ſubjicitur*, nec poteſt ſubjici *legi Dei*; ideò qui iſta occupatione diſtinentur, id eſt, *Verſ:* 8. *Qui ſunt in carne*, &, quæ carnis ſunt, ſpirant, *Deo placere* non poſſunt. Noo igitur hominibus iſtiuſmodi pax apud Deum ſperanda eſt, & æterna felicitas, ſed interitus & infelicitas.

Uode ſumit occaſionem *verſ:* 9. ad dehortandum homines Chriſtianos, oe in carne vivant, ſumendo pro conceſſo eos *jam non eſſe in carne, ſed in ſpiritu*, verum tamen addendo conditionem, *ſi modo Spiritus Dei:* (qui idem hic eſſe cum Spiritu Chriſti manifeſtò dicitur;) *habitat in iis*, ſi ſint Chriſtiani, veri Chriſti diſcipuli. alias oon eſſe verè Chriſti diſcipulos innuit, in quibus ſpiritus Dei, qui idem eſt ſpiritus Chriſti, non ſit.

Innuit autem *verſ:* 10. in quibus Spiritus Chriſti habitet, io iiſdem Chriſtum ipſum habitare. Mavult autem ſubſumere *ſi Chriſtus eſt in nobis*, quàm *ſi Spiritus Chriſti eſt in nobis*, quia voluit duas diverſas in eo partes ab oculos pònere; quarum altera quaſi mortua, & extincta ſit, altera vivat, & vigeat, hoc eſt, *caro mortua per*, aut propter *peccatum*, ſeu reſpectu peccati; *ſpiritus* autem, quia vivum eum non æquè convenienter dicere poterat, dicitur *vita propter juſtitiam:* quia juſtitia, & pietas ut effectus, ita ſignum evidens ſit, quod iſte ſpiritus vigeat & dominetur in homine. Quia igitur mors, & vita in ipſo Chriſto melius quàm io ſpiritu Chriſti exprimi poterat, ideò maluit dicere, ſi Chriſtus in nobis, quàm ſi ſpiritus Chriſti eſt in nobis.

Sed & hinc manifeſtè apparet, ut ipſum Apoſtolum longè abfuiſſe, ita omnes Chriſtianos longè abeſſe debere ab eo ſtatu carnalitatis, quem *Cap:* 7. deſcribit (ac proinde iſthæc Apoſtolum oon de ſeipſo locutum, ſed alienam perſonam aſſumpſiſſe.) cum io Apoſtolo ſine dubio ſpiritus Chriſti, & ipſe Chriſtus fuerit; ideoque *caro mortua per peccatum*, aut peccato: in eo vero homine, qui *Cap:* VII. deſcribitur, caro non modo viva ſit; *ſed captivans ſpiritum ad ſervitutem peccati cap:* VII. *verſ.* 23.

Verſ: 11. *Si ſpiritus ejus, qui excitavit Chriſtum à mortuis*, hoc eſt, *Dei, habitat in nobis*, etiam is, *qui excitavit Chriſtum à mortuis* (NB. titulum ac deſcriptionem Dei ſub Novo Teſtamento) *vivificabit mortua*, aut mortalia *corpora noſtra propter ſpiritum ſuum inhabitantem in nobis.* Unde apparet quàm enixè ſit in eo nobis elaborandum, ut ſpiritum Dei, qui idem ſit quoque ſpiritus Chriſti, (omnia enim, quæ Dei ſunt, Chriſti quoque ſunt; præſertim ex iis quæ ad ſalutem noſtram ſpectant) habeamus, hoc eſt, ut nihil aliud frequentius cogitemus, meditemur, ponamus nobis ob oculos; nihil denique aliud ſpiremus quam Deum, & Chriſtum (quemadmodum vita noſtra ſine aſſiduo reſpirio duci nequit) ita ut vita noſtra io Dei, & Chriſti aſſiduâ, & continua meditatiooe, tranſigatur. quod fiet, ſi amore ejus capti, & ſaucii, perpetuo mentem noſtram, imagine Dei, Chriſtique; beneficiorum ejus recordatione; grata præteritorum memoria, certa ſpe futurorum, admiratione excellentiæ, ſapieotiæ, patieotiæ, juſtitiæ, bonitatis divinæ oblectemus, patriâ in eum fiducia recumbentes, & ſubnixi, ac de paterna ejus io nos indulgentia certiſſimò perſuaſi: quod ipſum fiet, ſi graviorum peccatorum, multò minùs autem habituum, nobis minimè conſcii, quibus offendi ſolet, pro viribus complacere ipſi ſtudeamus; excubantes io aſſidua precum vigilantia.

Verſ: 12. Ex quo apparet, id, quod concludit hoc verſu Apoſtolus, *nos eſſe debitores non carni, ut ſecundum eam vivamus*, qualis vita nos ad æternam mortem perduceret: ſed ſpiritui, ut ejus operâ carnis opera mortificemus; qualis vita nos ad reſurrectionem, & æternitatem perducit, quæ omnibus filiis Dei promiſſa eſt, & continget, hoc eſt, omnibus,

omnibus, qui Spiritu Dei ducuntur. Tales enim ſoli ſunt filii Dei.

Verſ. 15. Deſcribit iſtum ſpiritum Dei ab oppoſito, quia contraria juxta ſe poſita magis eluceſcunt. Non igitur *ſervitutis ſpiritum*, qui nos herili Dei ſeveritate, ſicut Judæi in lege terrebantur, terreat, *ſed ſpiritum adoptionis*, qui nos paterna Dei benignitate conſoletur, & erga eum tenerrimo affectu imbuat; ita ut in omnibus noſtris neceſſitatibus, tanquam filii ad indulgentiſſimum patrem recurramus, nos accepiſſe ait *verſ.* 16. Atque hic ſpiritus Dei, ſpiritum noſtrum, hoc eſt, rationem, & conſcientiam adjuvat in dicendo teſtimonio, quod ſimus progenies Dei *verſ.* 17. Si vero ſumus Dei ſoboles; certè in ſtatum ac fortunam, tàm excelſo, & opulento patre dignam, nati ſumus, quemadmodum filii in patrum ſuorum fortunam, quorum ſunt hæredes, naſcuntur. Quod ſi hæreditatis, quam cernere debemus, opulentiam non capimus; reſpiciamus hæreditatem Chriſti, & hoc quod jam crevit patrimonium. *Cujus cohæredes ſumus*, ſed eâ conditione, *ſi ipſi compatiamur. & ipſi conglorificemur.* Compati hoc loco, non ſolas cauſa Chriſti ſuſceptas paſſiones ſignificat; ſed comprehendit etiam illam boni operis patientiam, per quam commorimur Chriſto, crucifigentes carnem noſtram. Nec enim ſemper omnes ita compatiuntur Chriſto, ut propter Dei gloriam perſecutiones tolerent; quas Deus fidelibus ſuis, tantum quum opus eſt 1. *Pet.* 1. 6. immittit; ſed omnes ſemper ita compati neceſſe eſt Chriſto, ut quemadmodum Chriſtus corpus ſuum crucifigi paſſus eſt; ita quiſque carnem ſuam cum concupiſcentiis ejus crucifigat.

Verſ: 18. Pulcherrima comparatio afflictionum hujus ævi cum glorioſo ſtatu noſtro: qui quamvis nunc non appareat; tamen certiſſimè revelari debet in nobis. ex qua cuivis liquere poteſt: nos parva, exigua, & levi miſeriæ moleſtia redempturos immenſæ felicitatis voluptatem & gloriam. Non dignæ paſſiones hujus ævi ad futuram gloriam.

Verſ. 19. Ἡ ἀποκαραδοκία τῆς κτίσεως, attenta exſpectatio creaturæ, expectat apocalypſin & revelationem filiorum Dei. Nunc enim eos, qui verè ſunt filii Dei, nati ex verbo ejus tanquam ſemine incorruptibili; non apparet eſſe filios Dei, & quaſi in occulto eſt illorum ſtatus. Æquè enim atque alii homines, interdum etiam magis, miſeriis & contemptui vitæ hujus ſubjecti ſunt. Suo tamen tempore producetur in apertum, & prodibit in lucem ac palam fiet glorioſus eorum ſtatus; qui eos longè perfectiori ratione filios Dei reddet.

Verſ. 20. Ματαιότης hoc loco, non ſolam perſecutionem Chriſtianorum, religionis cauſa ſuſceptam; ſed, ex vi vocis, omnem ærumnoſum mortalis ævi ſtatum atque ipſam mortalitatem, quæ verè eſt δουλεία τῆς φθορᾶς, ſervitus corruptionis; ſignificat. Qui ſtatus, ut & perſecutionis, dicitur ματαιότης vanitas, propter brevem & cito tranſeuntem, fluxamque & evanidam earum rerum perpeſſionem, nullo modo cum ſolida & æterna felicitate comparandam.

οὐχ ἑκοῦσα (non ſponte.) quemadmodum homines ſana mente præditi, quæ natura ſua excelſum neſcio quid ſpirat; ita multo magis homines regeniti, quos hic creaturam (putà novam) vocat (quos certè altiores ac ſublimiores ſpiritus gerere decet,) vanitati vitæ hujus ærumnoſæ, gravatim & quaſi inviti ſubjiciuntur; ſed tamen ſtationem, in qua ſunt conſtituti, non deſerunt injuſſu imperatoris ſui, ſed moleſtias ejus æquo animo ferunt, propter eum qui ipſos in tali ſtatu ad tempus vivere voluit. Habent enim ſolatium certiſſimæ ſpei; quod ab hac ſervitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei liberabuntur.

Libertas gloriæ filiorum Dei dicitur illa æterna felicitas, qua tunc liberabuntur ab omnibus moleſtiis, quas ferre & pati vel inviti cogebantur damnati ad ſtatum mortalitatis, ſubjectum variis caſibus & ærumnis, quas inter ærumnæ perſecutionum ob religionem.

Notandum autem, cum hoc loco ματαιότης præſecutionum quoque παθήματα, comprehendat; Apoſtolum hoc loco apertè dicere, homines regenitos, ipſas perſecutiones ferre οὐχ ἑκόντας, & invitos: ferre tamen διὰ τὸν ὑποτάξαντα, non iniquo animo. Unde apparet, perſecutionum & perpeſſionum gloriam non temere captandam, neque ſe ultro periculis objiciendum eſſe; ſed tunc tantum, cum voluntate Dei nobis onus hoc imponitur.

Imò verò ait, homines regenitos, atque adeò ipſos Apoſtolos, qui primitias Spiritus Sancti acceperant, στενάζειν καὶ ὠδίνειν. Quæ verba, quia magis ad aliud ærumnorum vitæ hujus genus, referri videntur, quàm ad ipſas perſecutiones, quas Apoſtoli hilari animo ſuſcipiebant, imo vero in ipſis gloriabantur; (ſupra *Rom:* v. 3.) inde patet vocem ματαιότητος *vanitatis*, non poſſe ad ſolas afflictiones religionis cauſa reſtringi, ſed latius ad reliqua ærumnarum mortalitatis genera extendi, debere.

υἱοθεσία dicitur ἀπολύτρωσις τοῦ σώματος ἡμῶν, Adoptio dicitur redemptio corporis noſtri. hoc eſt, reſurrectio ſeu indutio corporis immortalis. Cum enim animus noſter, etiam natura ſua, incorruptibilis eſſe videatur; apolytroſis & redemptio iſta, atque adeò adoptio in corpore noſtro illo immortali & glorificato apparebit. Porro υἱοθεσία ſeu adoptio filiorum Dei, dicitur hoc loco reſurrectio, eo loquendi modo, quo ſuprà Dominus noſter dictus eſt ὁρισθεὶς definitus filius Dei in potentia ex reſurrectione mortuorum. Tunc enim verè ac proprie filius Dei quiſque dici poteſt, quando per reſurrectionem renaſcitur in ſtatum ac fortunam glorioſam & filio Dei dignam, hoc eſt, ad immortalitatem.

Verſ. 24. Concludit felicitatem ac ſalutem noſtram non eſſe in præſenti, viſibili & ærumnoſa vita, ſed in ſpe futuræ, ac melioris, ſed inviſibilis, ideo tanto potientius expectandam. *verſ.* 25.

Verſ: 26. Redeundo ad deſcriptionem Spiritus Dei, quam *verſ.* 15. inchoaverat; oſtendit præſtantiſſimum Spiritus Dei fructum & effectum, quod ſuccurrat & ſubveniat infirmitatibus noſtris: quod precum noſtrarum imperfectionem ac defectum suppleat: quod intercedat pro nobis ad Deum gemitibus inenarrabilibus. Quia verò Deus ſit ſcrutator cordium, ideò novit mentem hujus ſpiritus; qui ipſe quoque in cordibus piorum habitare innuitur. Mens autem, ſeu τὸ φρόνημα ejus eſt, indeſinenter intercedere pro nobis. κατὰ Θεὸν ἐντυγχάνει, ſecundum Deum intercedit. hæc verba explicant ſuperiora & per eadem explicantur. Τὸ γὰρ τί προσευξώμεθα καθὸ δεῖ οὐκ οἴδαμεν. Sæpe enim neſcimus quid petamus, ut quando aliquod petimus non ſecundum voluntatem Dei. qua in re infirmitatem noſtram ſpiritus Dei adjuvat, intercedendo pro nobis ſecundum mentem Dei.

Verſ: 28. Eos qui Spiritu Dei ducuntur, hoc eſt, quorum mentes, cogitationes, oblectationes, occupationes & actiones Deum ſpirant; vocat amantes aut deligentes Deum. Id enim proprium eſt dilectionis, frequenti & aſſidua rei amatæ contemplatione ſeſe oblectare. Talibus igitur hominibus non modo Spiritum Dei quem habent; ſed omnia cætera cooperari dicit *in bonum*. Ut enim de ſpiritu Dei dixit *verſ.* 16. quod ſpiritum noſtrum adjuvet in teſtimonio

dicendo ac perhibendo de eo quod ſimus filii Dei, *συμμαρτυρεῖ*, & *verſ.* 26. de eodem dicit quod *συναντιλαμβάνεται ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν*; ita de reliquis omnibus hoc loco pronuntiat, quod nobis cooperentur ad bonum.

Τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς, id eſt, hominibus ſecundum propoſitum vocatis. Nexus cum antecedentibus hic eſt, quia ſupra dixerat nos ſæpe neſcire *προσευξώμεθα καθ' ὃ δεῖ*, orare ita uti deceat, niſi nos Spiritus adjuvet intercedendo pro nobis ad Deum, *κατὰ θεὸν*, ad mentem Dei; hoc verſu pronunciat infirmitatem iſtam nobis non nocere, ſed potius auxilia Spiritus cooperari in bonum; ut & cætera omnia. Addit tamen tacitam conditionem, ſi diligamus Deum, hoc eſt, ut hic loquitur, ſi ſecundum *πρόθεσιν* Dei vocati ſimus: vel potius, ſi vocatione noſtra utamur ad propoſitum Dei. Iſti autem ſecundum propoſitum Dei vocati deprehenduntur, qui in vocatione ſua vivant ſecundum mentem ac propoſitum Dei, ac ſatisfaciant voluntati & conſilio Dei, & quaſi efficiunt ut Deus finem ſuum, quem in iis vocandis præ oculis habuit, aſſequatur. Multi enim ſunt vocati; ſed pauci in quibus vocationis ſuæ finem & propoſitum Deus aſſequatur.

Ergo propoſitum iſtud Dei *verſ*: 29. deſcribit & exponit. quod eo fine eoque conſilio Deus, mortales ad religionem Chriſti vocaverit; ut conformes fierent imagini filii ejus, quem voluit eſſe primogenitum in multis fratribus, typum & exemplar omnium ad quod vitam ſuam componerent. Hos igitur ſolos ſecundum propoſitum Dei vocatos aſſerit; qui propoſito Dei ſatis faciunt. Verba verò *verſ*: 30. *Quos præfinivit* (puta tali modo ſicut *verſ*. 29. explicatum eſt) *eos & vocavit*; ut & cætera ſubſequentia, ad propoſitum Dei reſtringenda, non autem ad eventum porrigenda eſſe, arguit vox *ἐδόξασε*, in præteriti ſignificatione poſita. Non enim tunc Deus omnes vocatos glorificaverat in ipſo effectu, ac ne ipſum quidem Paulum, ut nec alios primitias Spiritus habentes, quos paulò ante ingemiſcere dixerat, adoptionem expectantes; ſed tantum in propoſito ac decreto ſuo.

Quod propoſitum Dei explicando, modum, & ordinem oſtendit, quem Deus in negotio ſalutis hominum ſequi inſtituerit. Primum enim Deus propoſuit ac deſtinavit homines ſalvos facere per filium ſuum: quem pro archetypo ab omnibus imitando exhibiturus erat. Deinde eoſdem per Evangelii prædicationem vocare: tum demum vocatos juſtificare, hoc eſt, juſtos primum ac bonos, quoad ejus fieri potuerit (quæ via eſt ad illam gratuitam juſtificationem) deinde per remiſſionem peccatorum, & lapſuum juſtificare; denique juſtificatos demum glorificare. Vox enim juſtificationis, quin latius ſumi, ut & illam quoque propriè dictam juſtificationem; per quam ex injuſtis, & impiis pænitentes, & reſipiſcentes juſti, & pii redduntur; non verò tantum gratuitam illam juſtitiæ imputationem, quæ fide viva præditis contingit, ſignificet; cauſæ nihil video. Neque enim iſta gratuita juſtificatio ſperanda eſt niſi iis, qui prius ex injuſtis per veram pænitentiam juſti (prout ferre poteſt imbecillitas humana) redditi fuerint. Nam & iſti qui hoc modo juſti redduntur, juſtificatione gratuita, & imputativâ plurimum omnes indigent. Cum autem cætera planiora ſint; in verbis quoſcumque vocavit, eos etiam juſtificavit non maxima difficultas hæret. Non enim omnes vocatos Deus juſtificat; ſed eos tantum qui ſecundum propoſitum Dei, conformes fiant imagini filii ejus, hoc eſt, non ſecundum carnem vivant; ſed ſecundum ſpiritum. Ut igitur indagetur verus ſenſus antecedentium; quærendus eſt ſenſus verborum iſtorum ſubſequentium, menti Apoſtoli & veritati congruus. *Quoſcumque vocavit*, inquit, *eos & juſtificavit*. Non poſſunt igitur ipſa verba de effectu propoſiti Dei; ſed tantum de ipſo Dei propoſito accipi, & explicari. Deus enim quoſcunque per prædicationem Evangelii vocat, eos, niſi ipſimet propoſito Dei repugnent; & conformes eſſe imagini Chriſti recuſent, certò juſtificare conſtituit. Loquitur autem in præterito, proptèr certitudinem iſtius eventus ex parte Dei. ita ut ſenſus iſtorum verborum omnium, ſit ad propoſitum Dei duntaxat reſtringendus. Quoſcunque conformes eſſe imagini filii ſui præfinivit, eos & vocavit ad id, ut ſecundum propoſitum ejus conformes fierent Chriſto; & in futurum quoque, quamdiu durabit mundus, vocare conſtituit. Quoſcunque autem vocavit ad id; eoſdem juſtificare: quoſcunque juſtificavit; eoſdem & glorificare conſtituit ac decrevit; & jam in propoſito ſuo juſtificavit & glorificavit. Subauditur tamen ubique illa conditio, ſi propoſito & conſilio mentis Dei, quæ fuerat in ipſis vocandis, non repugnent, neque obluctentur.

Ex quo *verſ*: 31. concludit id, quod initio capitis dicere inſtituerat; nihil eſſe metuendum condemnationis aut ſupplicii iis, qui ſecundum propoſitum Dei, non ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum vivunt; quia ſi Deus pro iis, quis contra eos?

Eſſe vero Deum pro iis, quamvis jam ex eo probaverit, quod eos per imitationem filii ſui ſervare decreverit, tamen novâ ratione probat *verſ*. 32. quia ut ſaluti eorum conſuleretur, Deus proprio filio non pepercit; ſed eum pro omnibus tradidit in mortem atrociſſimam. Si igitur in tanto beneficio, Deus tanti erga nos favoris ſpecimen edidit; quanto magis *σὺν αὐτῷ*, cum ipſo, omnia nobis gratuitò largietur, *χαρίσεται*. *verſ*. 32.

Καὶ σὺν αὐτῷ, voces hæ & in activo, & in paſſivo ſenſu intelligi poſſunt. Paſſivo ita explicantur: Si Deus in gratiam noſtri filium ſuum in mortem tradidit; qui ipſe quoque amore noſtri mortem hanc ſubiit; in quo certe tàm benefici ſervatoris maxima videbatur facta eſſe jactura; quantò magis quemadmodum eum noſtro bono, per reſurrectionem nobis reſtituit; ita ad hoc beneficium ejus nobis reſtituti ac propter noſtrum bonum reſuſcitati, nobis cætera omnia adjiciet.

Activò autem ſic: ſi Deus propter nos filium ſuum in mortem tradidit: qui & ipſe mortem iſtam libenter ſuſcepit; quorum illud Deo gravius ac difficilius factu videbatur; hoc autem eximii erga nos amoris teſtimonium erat: quantò magis tàm Deus quàm Chriſtus nobis reliqua omnia gratificabuntur, in quibus largiendis nulla difficultas oboriri poſſit; quæ cum ea difficultate, quam Deus & Chriſtus in commemorato beneficio in nos conferendo ſuſcepit, comparari queat.

Verſ. 33. Quis accuſabit eos, quos jam Deus juſtificare decrevit, & in propoſito ſuo, quod anteà aſſeruerat, juſtificavit?

Verſ. 34. Quis condemnabit eos, quos unicus ac ſupremus eorum Judex ita diligit, ut pro iis mortem ſuſcipere non recuſaverit; & qui per reſurrectionem, judicandi eos poteſtatem, poſteaquam à dexteris Dei conſedit, adeptus eſt; & nunc in iſtud Sanctum Sanctorum ingreſſus; tanquam miſericors Pontifex intercedit pro ipſis? Nulla igitur à tam favènte judice condemnatio metuenda, quod initio capitis oſtendere inſtituerat *μᾶλλον δὲ καὶ ἐγερθείς*. Mors Chriſti grati animi pro præterito beneficio affectum; ſed reſurrectio ſpem futurorum beneficiorum ejus in nobis excitat; inter quæ eſt quod nobis nulla ſit condemnatio metuenda. Quamvis enim Chriſtianis in hac vita multa triſtia, & moleſta accidant, afflictio, anguſtia, fames, nuditas, periculum, gladius; tamen iſta omnia auxilio ejus, qui nos adeò dilexit, ſuperare poſſumus.

Conclu-

Concludit caput iſtud de non metuenda nobis ulla condemnatione, notabili epiphonemate, in quo certiſſima divinæ dilectionis fiducia fretus exultat: Πέπεισμαι, confido, inquit, *quod neque mors*; (ante diem immiſſa) *neque vita* (longius producta) *neque Angeli*; (ſine dubio eos intelligit qui nos contendunt ſeparare à dilectione Dei) quamvis ſint ita potentes, ut inter eos ſint *principatus & poteſtates*; neque *ſtatus præſentium rerum* ſatis iniquus; neque ſi in futurum deterior fiat: neque ὕψωμα neque βάθος. [Poſſunt hæc ſpiritualius intelligi de ſuprema Dei Chriſtique excellentia, comparata cum humilitate & indignitate noſtra; aut potius de cæleſtis ac terreni ſtatus diſcrepantia: ſed voces οὔτε τις ἄλλοις proprie dictam immenſam terræ à cælo diſtantiam potius intelligi ſuadent] *neque ulla aliqua creatura ſeparabunt nos ab ea caritate Dei*, quam nobis in filio ſuo Domino noſtro oſtendit. Deus enim, ut ipſe omnia commemorata in poteſtate habet; ita eadem filio in poteſtatem dedit.

Poſſunt fortaſſe per *principatus & poteſtates* intelligi Magiſtratus ſupereminentes, qui vitæ neciſque poteſtatem, aut certe potentiam habent ejuſmodi, ut ipſis in nos omnia liceant; ſive ſint boni, ſive mali, ſive homines, ſive Angeli. Ab Angelis autem tanquam dignioribus hanc enumerationem cæpit.

Οὔτε τις κτίσις ἑτέρα. Tacite innuit, ea omnia, quæ enumeravit, eſſe κτίσιν, creaturam; quæ nihil poteſt contra voluntatem, mentem, ac nutum κτίσαντος. Si igitur creator pro nobis; quæ creatura nobis metuenda eſt?

CAPUT IX.

POſteaquam in ſummi gaudii exultationem erupit Apoſtolus, ex conſideratione magnitudinis & certitudinis felicitatis noſtræ; revocavit ſibi in memoriam unicum tacitæ lætitiæ impedimentum, quod in animo ejus non parum de ſummi gaudii puritate decerpebat. Id autem erat rejectio populi Judaici à gratia Dei. Quamvis enim, cum ipſe in tuto ſis, aliena pericula volventi, etiam ex alienis malis non mediocre ſolatium naſcatur, juxta illud Lucretii: Suave mari magno tollentibus æquora ventis; Tamen eorum, quos vehementer ames, pericula & calamitates animum non angere non poſſunt. Atque hæc eſt fortaſſe cauſa, cur Apoſtolus mæroris & anxietatis ſuæ eo nomine ſuſceptæ, fidem facere tanta aſſeveratione conatus fuerit, oſtendere volens quantopere gentem ſuum amaverit; adeò ut ἀνάθεμα pro illa fieri voluerit, Moſis exemplo. Quamvis alia non deſit gravior, quod apud Judæos ſpretæ ac neglectæ legis eorum invidia multum laboraverit; atque odiis & perſecutionibus eorum præ aliis objectus, & impetitus fuerit: ut minus credibile videri potuerit, eam gentem ipſi tam caram fuiſſe, cujus odiis & inimicitiis tàm acerbis exerceretur.

Vocat autem gentem ſuam *Fratres & cognatos ſecundum carnem*; ut opponeret Chriſtianis, fratribus & cognatis ſecundum ſpiritum. Ubi nota, voces κατὰ σάρκα Judæis tribui quamvis duas naturas non habuerint. Deinde oſtendit amoris ſui erga iſtam gentem graves cauſas, quod fuerint, Primo, Iſraëlitæ, poſteri ex majorum clariſſimâ ſtirpe. Secundo, qui eo diſcrimine à cæteris gentibus diſtinguebantur, quód eſſent peculiari privilegio in filios Dei adoptati. Tertio, quod gloria fœderis cum Deo pacti præ aliis eminerent. Quarto, quod Deum ipſum legiſlatorem. Quinto, quód peculiarem Dei cultum, cælitus præſcriptum, haberent. Sexto, quod promiſſiones ipſis prius factæ fuerunt; antequam ad alias gentes protenderentur. Septimo, quod non modo gens hæc ex majoribus clariſſimis & Deo dilectis oriunda eſſet, ſed quod ex ea gente ſecundum carnem Chriſtus prodierit, qui nunc eſt ſuper omnes, Deus benedictus in ſecula.

Verſ: 6. Rejectionis Judæorum æquitatem ex eo oſtendit, & eam quaſi excuſat eo nomine, quod non veri, ſed falſi Iſraëlitæ rejecti ſunt, hoc eſt, quod rejectionem hanc non Deo, ſed ſuæ culpæ imputare debeant.

Sed verſus ſexti nexus is eſt: Magno mihi dolori eſt rejectio populi Judaici; & nollem eam factam; ſed non poteſt excedere aut irritum fieri verbum Dei. Occurrit hic quærendum, quiſnam ſit λόγος iſte Dei, qui non poſſe excidere dicitur. Quia enim ſuprà mentionem fecit adoptionis, & fœderum ac promiſſionum Iſraëlitis factarum, quæ omnia, interventu τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ facta; poteſt primum videri Apoſtolus excuſare rejectionem iſtam, atque oſtendere nihil in eo Deum contra fœdera ac promiſſiones ſuos feciſſe, quod iſtum populum rejecerit, quia fœdera & promiſſiones ejus non ad progeniem Abraami & Iſraëlis carnalem, Τέκνα τῆς σαρκὸς; ſed ad progeniem promiſſionis, τέκνα τῆς ἐπαγγελίας, pertinebant, quod poſteà fuſè probat.

Altera vocis τοῦ λόγου explicatio eſt; ut referatur ad verſum 27. & 28., & per hanc vocem intelligantur prædictiones, quas Deus per prophetas, præſertim Eſaiam, fecit de rejectione iſtius ingratiſſimi populi. Quæ prædictiones irritæ fieri non poterant, quia populus iſte duræ cervicis, & recalcitrans propoſito Dei, nolebat evadere progenies promiſſionis, hoc eſt, verus Iſraël: fretus eo, quod eſſet progenies carnis Abraami & Iſraëlis. quæ tamen carnalis progenies, non erat verus Iſraël, ad quem fœdus & promiſſiones Dei pertinebant.

Probat poſteà ſatis accuratè, adoptionem filiorum Dei (*verſ:* 8.) non ad carnalem Abraami & Jacobi progeniem, ſed ad progeniem promiſſionis pertinere, quia multi erant carnales Abraami filii, ut Agare & Cetura nati, & tamen dictum eſt, *In Iſaaco vocabitur tibi ſemen.*

Unde concludit, adoptionis gratiam eſſe reſtrictam ad eam Abraami progeniem, quæ progenies promiſſionis dici poterat; qualis erat Iſaacus, qui (*verſ:* 9.) Saræ promiſſus dicitur: & quod hoc loco reticet quidem, ſed tamen in verbis *Verum liberi promiſſionis reputabuntur in ſemen*, ſatis clarè innuit, quod talis promiſſionis progenies futuræ erant omnes gentes, fidem Abraami imitantes, quia Abraamo promiſſum fuerat: cum patrem multarum gentium evaſurum; quod tali modo ad effectum deducendum fuit. Et certe verba, *reputabuntur in ſemen*, eam potius deſignare videntur progeniem, quæ non erat *Semen carnis*. Quid enim opus eſt reputari in ſemen id, quod jam eſt ſemen?

Quia verò non Abraami tantum, ſed Iſaaci & Iſraëlis quoque mentionem fecerat; oſtendit *verſ.* 10. ne Iſaaci quidem, (quamvis filius promiſſionis fuerit) carnalem progeniem omnem, ad iſtam, de qua hic loquitur, filiorum Dei adoptionem admiſſam: Sed gratiam iſtam Dei ad prærogativam ſoli Iſraëli, ſeu Jacobo, minori natu filio collatam reſtringi: non ob aliquod Jacobi meritum, aut Eſavi culpam; ſed ex puro puto liberrimo arbitrio Dei, cui ſemper integrum ſit eligere, in quem beneficia ſua conferat. Atque in iſta contrà carnalis ſtirpis fiduciam argumentatione, eò diutius Apoſtolus immoratus eſt, quò plus ipſi tribuebant Judæi; ut ſuperbiam eorum retunderet.

Porro in *verſ:* 13. vox ἐμίσησα (odio habui) per catachreſin, neglectum potius ac præteritionem (ut ſæpe aliàs) quàm odium verum deſignat, ut res ipſa loquitur.

 Quia

Quia vero oſtendit, Deum gratiam & beneficia ſua in eos, quos vellet, contuliſſe ex mero beneplacito ſuo, præteritis ac neglectis aliis; occurrit objectioni, ac demonſtrat Deum in eo nihil injuſti committere; nec ulli mortalium injuriam facere, cum nemini quicquam debeat. Sed ut in occaſionibus clementiæ in miſerendo, ita in occaſionibus beneficentiæ, in benefaciendo; nemini eſſe obſtrictum, & omnibus legibus ſolutum, ac liberrimum Agens, quod confirmat teſtimoniis & exemplis.

Teſtimoniis, quia Moſi dictum eſt: *Miſerebor, cujus miſerebor.* Etenim inter plures pœnam commeritos, liberum & integrum ipſi eſt, alios pœna; alios venia proſequi. Neque id in ejus, qui pœnam commeritus eſt, poteſtate eſt, ut miſericordiam conſequatur; niſi in ſola Dei miſerentis voluntate. Exemplum autem profert Pharaonis, cujus Deus miſertus non eſt; ſed eum induravit hoc eſt, clementiâ & admodum diuturnâ patientiâ & longanimitate ſua, eò rem perduxit; ut perverſi ac deplorati iſtius hominis malitia, nulla extrinſecâ neceſſitate aut violentia urgente, ipſa per ſe obdureſceret: ita ut nullis poſteà monitis aut ſanis conſiliis flecti poſſet, ſed atrocibus Dei judiciis frangenda eſſet. Ex omnibus enim pœnis, ipſi inflictis, eum non magno negotio evadere permiſit; ut & Magos ipſius Moſis miracula imitari; adeo ut obſtinatum illud ac vecors ingenium, in ſua pervicacia identidem confirmaretur, ejuſque pertinacia indies robuſtior evaderet.

Qua in re nihil agere ſolet Deus, ex quo peccati autor meritò videri poſſit. Nec enim aut malitiam in corde hominis procreat, aut vult ſeu optat ut homo peccet; Sed ſapientiſſimo & juſtiſſimo conſilio ſuo ut virtuti, gloriæ, ſimulque præmio & pœnæ, denique divinæ ſuæ gubernationi locus eſſe poſſit, libertatem voluntatis humanæ ita moderatur, ut, illibato ejus arbitrio (quod ſine permiſſione, ut peccata ſæpe evenire poſſint, fieri nequit) ea, quæ in decretis ſuis propoſuit, ad effectum perducantur. Ergo ut probitati & virtuti mortalium, ſtimulos, occaſiones, auxilia deeſſe noluit: ita in viis ſuis eas pravitati ac improbitati hominum tetendit inſidias, ut ſuiſmet fraudibus irretita impietas, caperetur. Vult igitur & optat Deus ne homines peccent: ſed eos violenter non cogit, ad innocentiam. Ideò quoties inviſo Deo peccant, oſtendit interdum in iis puniendis potentiam ſuam, & in eo quærit gloriam, ut fecit in Pharaone. Nam vox ἐξήγειρα (Excitavi) non eum habet ſenſum, quaſi, antequam Pharao peccaſſet, Deus ipſum ad peccandum excitaſſet: Sed idem ſignificare videtur quod σκληρύνειν (indurare). Ut enim indurare dicitur Deus, quamvis per ſe duritiem iſtam & obſtinationem in peccando non procreat, ſed tantum patientia ſua & impunitate, pravitatem hominum indurari permittat: ita excitaſſe dicitur Pharaonem ad obluctandum ſibi, patientia nimirum & impunitate, aut impunitati proximâ; nimium facili pœnarum relaxatione.

Poſteaquam Apoſtolus probavit, licuiſſe Deo, ſalva ejus juſtitia, in Jacobum, nihil tale meritum; imo necdum genitum, conferre beneficium, præterito ejus fratre natu majore; quamvis & ipſe, utpote nondum natus, nulla culpa iram Dei provocaverit: ex eo, quod Deo inter plures peccatores, liceat, ſalva juſtitia, aliorum miſereri; alios autem indurare: opponit ſibi *verſ: 19.* objectionem, quæ ſic ſonat: *Dices igitur mihi? Quid adhuc queritur! voluntati ejus quis reſtitit.*

Quam objectionem duas diverſas partes continere, tàm ex antecedentibus patet; quam (& quidem multò magis) ex conſequentibus.

Ex antecedentibus. Quia hæc objectio tàm adverſus ipſam quæſtionem, An licuerit Deo, ſalva juſtitia, Jacobum quidem in meliorem, Eſaum verò in deteriorem ſortem deſtinare; quàm adverſus argumentum, ad affirmativam deciſionem ejus probandam allatum; quia nimirum ipſi liceat; inter plures peccatores, aliorum miſereri, alios autem indurare; Adverſus, inquam, utramque iſtarum propoſitionum æque, diverſo tamen modo militat atque pugnat.

Tam enim Eſaus objicere poterat, iniquè ſecum actum, qui nulla ſua culpâ ad deteriorem ſortem damnatus & genitus ſit; cum deſtinationi Dei reſiſtere non potuerit: Quàm Pharao & peccatores indurati atque adeo ipſi rejecti Judæi, ſeſe extrà omnem culpam & reprehenſionem eſſe: quia voluntati indurantis Dei reſiſtere non potuerint.

Sed clarius adhuc in ſubſequenti reſponſione duæ iſtæ diverſæ objectionis hujus partes deprehenduntur, quia ad priorem *verſ: 20. & 21.* ad poſteriorem verò *verſ. 22.* & ſequentibus, ſeparatim reſpondet. niſi quod in poſteriori reſponſione, perinde ac ſuprà cap. quinto protaſi apodoſin; non ſubjunxiſſe videtur, aut potiùs eam ad finem capitis, & quidem implicitè proponendam, diſtuliſſe.

Ergo ad priorem partem ſic reſpondet, non poſſe quenquam mortalium, injuriam ſibi ullam à Deo illatam, prætendere in eo, quod in deteriorem ſortem & fortunam, quam alii, genitus ſit, quia Deo abſolutiſſima ſit in ſuas creaturas poteſtas; non minus ac figulo in ſua vaſa; quæ, ex eodem luto, alia ad honeſtiorem, alia ad viliorem uſum, pro beneplacito ſuo fingit: & æque abſurdum eſſe, ſi creatura cum ſuo creatore; quàm ſi vas cum ſuo figulo, de injuria eo nomine ſibi facta, expoſtulet.

Atque hæc reſponſio ad priorem duntaxat objectionis partem reſtringenda, non autem ullo modo ad poſteriorem porrigenda eſt: ob duas potiſſimum, eaſque graviſſimas rationes; imo vero demonſtrationes.

Primum, quia in hac reſponſione, nulla omninò culpa attribuitur aut objicitur Vaſi, quod ad ἀτιμίαν fictum eſt, ob quam ita fictum ſit; ſed potius omnis cauſa, cur ita fictum ſit, refertur ad liberrimam figuli voluntatem, ac beneplacitum: quemadmodum & in ipſa quæſtione deterioris ſtatus Eſavi, in quem natus eſt, nulla culpa aut cauſa in ipſo Eſavo deprehenſa eſt: imo vero expreſſis verbis dictum eſt, id non ex ullo ejus malo opere; ſed ex liberrimo vocantis atque eligentis Dei arbitrio profectum eſſe.

In poſteriori verò (quam ſtatim ſubnectemus) reſponſione ad objectionis partem, ex ipſo quæſtionis propoſitæ argumento depromptam; iis, quorum Deus miſeretur, aut quos indurat; manifeſta objicitur culpa. In quo ſeu miſericordiæ, ſive etiam iræ Dei locus ſit; quemadmodum in ipſo quæſtionis argumento, ex quo objectio deprompta eſt, miſericordiæ expreſſa; oppoſitæ vero ipſi ſeveritatis, implicita mentio facta fuerat; quorum utrumque culpam eorum, qui alterutri obnoxii ſunt, & quidem latiſſimam, præſupponit.

Altera cauſa, cur iſta reſponſio ad poſteriorem objectionis partem porrigi & protendi non poſſit, eſt; quòd in ea abſolutè conceditur poſitum illud in Objectione enunciatum, voluntati Dei eos, quos ad deteriorem ſortem produxit, non reſtitiſſe; quia nec potuerint. At in ſolvenda poſteriori objectionis parte, id ipſum enunciatum concedi nequit. Imo verò eos, qui à Deo, interventu ejus longanimitatis, indurantur; voluntati Dei, & quidem obſtinate, reſtitiſſe dici poteſt ac debet; atque adeò ab ipſo Apoſtolo, ut infrà videbimus, non obſcurè dicitur.

Nunc

Nunc quomodo ad poſteriorem reſpondeat videamus.

Poſterior objectionis pars, quâ peccatores indurati, atque ipſi rejecti a gratia Dei Judæi, uti põterant; erat: Seſe reprehendi non poſſe, quia voluntati indurantis, aut rejicientis Dei, reſiſtere non potuerint.

Reſpondet igitur *verſ.* 22. Meruiſſe eos maxima & latiſſima culpa ſuâ, non reprehenſionem modo; ſed paradigma & exemplum iræ ac potentiæ Dei; quia voluntati Dei ſatis contumaciter reſtiterint; quippe qui (ut, ait ſuprà *Rom.* 11. *verſ:* 3. & 4.) divitias bonitatis, ac tolerantiæ, ac longanimitatis Dei, ducentis eos ad pænitentiam, ſpreverint, & ſecundum duritiem ſuam & impœnitens cor, theſauriſaverint ſibi iram in diem iræ &c. Id ipſum enim eſt, quod hic ait, *tuliſſe ac tolleraſſe Deum in multâ longanimitate vaſa iræ, præparata & quaſi jam ſuopte impetu tendentia ruentia ad interitum.*

Ubi tria notanda ſunt. Primo, modus indurationis Dei, per quem homines ſceleſtos ac perverſos, qualis fuit Pharao, indurat: Impunitas & tolerantia in multâ longanimitate peccatorum ab ipſis commiſſorum. Qua utitur interdum Deus (*Heb:* XII. 8.) erga eos quos non amat; & qui dicto loco, *Heb:* XII. dicuntur νόθοι καὶ οὐχ υἱοί, Spurii & non filii: aut quos vult παραδειγματίζειν, in exemplum iræ ſuæ aliis proponere.

Secundo, Non omnes erga quos Deus utitur *hac tolerantia in multâ longanimitate* ſunt à Deo damnati; ad metuendum aliis iræ ſuæ exemplum. Per ſe enim ac natura ſuâ *Rom.* 11. 4. (τὸ χρηστὸν τοῦ θεοῦ.) bonitas Dei, ad pænitentiam nos ducit. Sed per accidens; ob interventum perverſitatis noſtræ; bonitas iſta Dei, duritiem & impænitens cor in nobis procreat; culpâ profectó noſtrà, non autem Dei. Nec enim Deus in culpa eſt, quod vias ſuas ita comparatas eſſe voluerit, ut, quamvis natura ſua rectæ & planæ ſunt; tamen ſoli juſti in iis inoffenſo pede ambulare poſſint; perverſi autem collabantur & corruant.

Tertio, Ad eos, quos Deus vult παραδειγματίζειν, ſeu in quibus vult oſtendere iram, & notam facere potentiam ſuam, (quod nonniſi poſt multa & gravia peccata commiſſa evenire ſolet) præcipuè pertinet, quod *verſ:* 16. dicitur, *non eſt volentis, neque currentis, ſed miſerentis Dei*. ſubnectitur enim illi huic dicto, illa declaratio: *miſerebor, cujus miſerebor*. quod indicat peculiarem & extraordinariam Dei miſericordiam. Nam ordinaria Dei miſericordia ad omnes, præcipuè pænitentes pertinet.

Verſ: 22. & 23. Poſtquàm reſpondiſſet Apoſtolus, ita ut ſupra dictum eſt, ad utramque objectionis partem, ex poſteriori reſponſione deducit conſectarium argumentando à minori. Senſus argumentationis, ita proponi poteſt. Si Deus in rejectione populi Judaici, qui per multam tolerantiam & longanimitatem Dei induratus erat; oſtendit iram & notam fecit potentiam ſuam adverſus vaſa iræ; multò magis in admiſſione gentium ad illam adoptionem, quondam ſolis Judæis oblatam, quibus glorioſam felicitatem donare conſtituerat, & quaſi præparaverat; oſtendit, & notas omnibus fecit divitias gloriæ ſuæ, erga vaſa miſericordiæ. Et per hanc explicationem, verſus 22 Connexi hujus protaſin; verſus verò 23. ejuſdem continebit apodoſin.

Verſ: 25. Redeundo ad id quod initio dicere cœperat; non potuiſſe excidere τὸν λόγον τοῦ θεοῦ; ſed debuiſſe impleri prædictiones, tàm de vocatione gentium, quam de rejectione populi Judaici; producit primum teſtimonium de vocatione gentium ex *Oſeâ verſ.* 25. & 26. deinde teſtimonia de rejectione populi Judaici ex *Eſaia* duo, primum *verſ.* 27. ſecundum *verſ.* 29. ex quorum utroque patet, prædictum eſſe longè maximam partem populi Judaici interituram; ſalvis reliquiis in ſemen relictis.

Concludit poſtea hoc caput pleniori, & ſpeciali illi Dei facto, quod in rejectione populi Judaici cernitur, applicata reſponſione ad ſupradictam objectionem verſus 19. quæ erat: *Quid adhuc queritur? Voluntati ejus quis reſtitit?*

Oſtendit enim hoc loco tria: & Deum de Judæis rejectis meritò queri. ſecundo, & ipſos ejus voluntati reſtitiſſe. tertio, & propterea Deum ipſos meritò, per ipſorummet culpam & perverſitatem, indigniter puniviſſe.

Sed pænam & inſigne ſupplicium iſtud principio ponit; quod gentes, quæ reſpectu populi Judaici, longè aberant à juſtificatione & gratiâ Dei; aſſecutæ ſunt iſtam juſtificationem & gratiam ejus per fidem (puta in Chriſtum Jeſum) ut ſe pauló poſt explicat: Iſraël veró, qui reſpectu aliarum gentium, tam prope erat ab iſta juſtificatione & gratia; & legem juſtitiæ videbatur perſequi; quod gentes cæteræ lege carentes facere non poterant: gratiam iſtam & juſtificationem; aut potius gratuitam juſtificationem (id enim ſignificant voces juſtificationem ex fide) non eſt aſſecutus. Rejectio enim populi hujus dilecti à gratiâ, non potuiſſet videri tàm grave ejus ſupplicium, niſi illud intenderet atque aggravaret, admiſſio cæterarum gentium ad hanc gratiam.

Reddit ejus rei cauſam Apoſtolus *verſ.* 32. oſtendens cur Iſraël juſtificationem iſtam, non ſit aſſecutus; quia non illam, quæ ipſi voluntate Dei oblata fuit, juſtificationem fidei aut ex fide, (id eſt, gratuitam per fidem in Chriſtum,) ſed juſtificationem ex operibus, quaſi ſibi ſuiſque ritibus debitam; quæ erat impoſſibilis, & procul à mente Dei, ſectabatur, atque in eo manifeſtæ voluntati Dei obluctabatur.

Deus autem, omnis bonitatis & clementiæ fons & exactiſſimum exemplar, non ideo (*verſ.* 33.) poſuerat *in Sione* filium ſuum, quem ex eventu (qui quoad mentem Dei, per accidens, hoc eſt, per interventum malitiæ illius populi, conſecutus eſt) vocat lapidem offendiculi & petram ſcandali; ut populus ſuus ad eum offenderet, ſed ut in eum crederet. Quod vel ex eo ipſo patet, quia primo & credentibus in eum minimè pudendum aut pænitendum præmium promiſit. [Omnis qui credit in eum non pudefiet: id eſt, maximæ felicitatis & gloriæ præmio afficietur.] & Secundo, offendentibus ad eum pœnas comminatus eſt: denique Tertio, omnes de præmio iſto & pœna atque offendiculi ſupplicio, admonuit; utrumque longe ante prædicendo: ut tam præmii ſpes tanto efficacius affulgere, quam pœnæ periculum tanto facilius evitari poſſet.

Unde conſequitur meritò Deum de populo iſto queri, & in illum totam culpam exitii ſui conjicere: cujus menti ac voluntati Dei, etiam longè ante præmonitus, & ad fidem in Chriſtum, per quem gratuitam delictorum remiſſionem & juſtificationem aſſequi poterat, magnis præmiis invitatus; tamen obſtinatè reluctatus fuerat.

CAPUT X.

POſteaquam dolorem animi ſui, quem ex rejectione gentis ſuæ à gratiâ Dei, percipiebat, expoſuiſſet; quod in ejuſmodi caſu hominibus piis

maximè convenit, ut quoties mærore afficiuntur, preces ad Deum fundant, id hoc loco ſeſe facere Apoſtolus teſtatur, orando & ad Deum pro iis intercedendo, quorum calamitatis & ſupplicii miſeratione commovebatur. Ergo quoties nos invadit λύπη μεγάλη, mæror ingens; & indeſinens animi cruciatus. (*Rom.* IX. 2.) debet nos propenſa cordis noſtri inclinatio impellere ad implorandam Dei opem, nobis, & qui ad nos pertinent, conferendam ad ſalutem.

Ut autem oſtendat ſe pro Iſraële, non ſine aliqua ſpe impetrandi (ſaltem quoad nonnullos ex hoc populo) intercedere, teſtatur, eos non eſſe ita deploratos, ut interceſſionem, ac veniam quoque, ſi forte reſipiſcant, ſperare nequeant: quia *Zelum Dei habeant*, hoc eſt, magno & ardenti ſtudio operam navare Deo cupiant, quanquam in eo magnâ imprudentiâ delinquant, nimirum ex ſeipſo, pleroſque eorum æſtimans; atque ſui exemplo veniam & gratiam conſecuturos non deſperans. Imprudentiam vero eorum in eo eſſe exponit, quod ignorent Juſtitiam, hoc eſt, Juſtificationem Dei: atque ideo ſeſe ipſi ſubjicere nolint: nec quicquam & fruſtra, juſtificationem ex operibus Legis, ſtabilire volentes, cum tamen Legi Chriſtus jam finem attulerit, eamque per juſtificationem fidei ſuſtulerit, aut, ut loquitur, per juſtitiam omni credenti collatam, aut λογιζομένην, imputatam.

Qua occaſione juſtificationes iſtas deſcribit, ac ſibi opponit. Juſtificationem enim ex operibus, ſeu juſtificationem legis eſſe in eo, quod, qui velit ex lege juſtificari, ipſi omnia, quæ lex præcipit, ad amuſſim & exacte ſervanda ſint. quod ſactu difficile, imo impoſſibile eſt. At juſtificationem fidei, eſſe, credere in corde ſuo, quod Deus Chriſtum reſuſcitavit: ideoque eum *ore confiteri*; quod longè facilius & propius factu eſt.

Sed quia juſtificationem legalem Moſis verbis deſcripſit, ideò juſtificationem quoque fidei, ejuſdem verbis, ad rem propoſitam aptè accommodatis, deſcribit. Oſtendit igitur, juſtificationem Evangelii, in fide firmiſſima reſurrectionis Chriſti; quæ nonniſi prævia ejus morte fieri potuit, conſiſtere. vide *Philipp.* III. 10. *Ne dicas*, inquit, *in corde tuo, Quis aſcendit in cælum?* hoc eſt, nulla in corde tua dubitatio, nullus obrepat ſcrupulus, quòd Jeſus reſuſcitari & ſubſequenter glorificari & ad dextram Dei conſidere non potuerit; quia id factum eſſe, evidentiſſimis documentis liqueat. *Id enim eſſet Chriſtum detrahere*, hoc eſt, Id enim eſſet Chriſto ſubtrahere hanc excellentiam, quâ à Deo per reſurrectionem donatus eſt. Et quia reſurrectio Chriſti abſque morte fieri non poterat; & integra Moſis verba alleganda erant; ideò addit: ne dicas in corde tuo, *quis deſcendet in abyſſum? Hoc enim eſſet Chriſtum à mortuis revocare*, id eſt, hoc enim eſſet, negare Chriſtum unquam mortuum eſſe pro nobis. Quaſi diceret. Quam certum & minime dubium eſt, & de quo nullo modo ambigere liceat, Chriſtum eſſe mortuum; tam certum quoque, & nullo modo in dubium vocandum eſt; illum à Deo eſſe reſuſcitatum: ut firmiſſima ſpes fieret omnibus in eum credentibus, eos quoque ſimili modo ad vitam & gloriam reſuſcitandos.

Subnectit & *verſ.* 8. verba ex eodem Moſe: *Prope eſt* inquit *verbum in corde tuo, & in ore tuo.* Quæ verba non modo idem quod apud Moſen ſignificant; videlicet non aliam viam ſalutis quærendam, quam illam, quæ fuit præ manibus Iſraëlitarum, à Deo per Moſen tunc oblata atque propoſita; ſed aliquanto plus, hoc eſt, non modò aliam viam nullam ſalutis, & juſtificationis patere, quàm ipſum illud verbum fidei, & doctrinam ab Apoſtolis prædicatam; ſed etiam viam hanc eſſe ingreſſu facilem, & ad hunc, quem quærimus finem, nos proximè, & compendio, ac ſine magna difficultate deducentem. Et quia in verbis Moſis oris & cordis mentio fit; ideo in ſubjecta materiâ rem propoſitam per oris & cordis officia explicare placuit Apoſtolo *verſ.* 9. Nihil enim aliud ad juſtificationem requiritur, quàm iſta duo, oris & cordis officia. Primùm ut ore confiteamur, Jeſum eſſe Dominum noſtrum, hoc eſt, ut illum pro Domino noſtro ſuſcipiamus, agnoſcamus, & profiteamur: quod nihil aliud eſt quam ſacris & religioni ejus initiari. Deinde, ut corde credamus, hoc eſt, ex corde & bona fide ac ſerio perſuaſi ſimus, quod Deus ipſum excitaverit à mortuis; & quæ neceſſario reſuſcitationem iſtam conſequuntur, atque adeò tam arctè cum illa connexa ſunt, ut divelli ab ea nequeant; qualis eſt finis mortis & reſuſcitationis ejus, & ſubſecuta eam effecta ejus atque adjuncta. Sequitur autem ordinem verborum Moſis, & cordis officiis præmittit oris officia, quia non modo facilius, ſed etiam tempore prius videtur accedere ad Chriſtum & jugum ejus, hoc eſt, religionem ſuſcipere, quàm ſecundum eam vivere, & affectus cordis ad ejus amuſſim componere. Sed in reddenda ratione aſſertionis *verſ:* 9. propoſitæ, quam reddit *verſ.* 10. mutat hunc ordinem, & ab eo incipit, quod eſt difficilius, & reſpectu conſequendæ ſalutis natura ſua prius, hoc eſt, à cordis officiis *verſ:* 10. & ait: *corde enim creditur ad juſtitiam.* juſtitia hoc loco, ut in aliis ſimilibus, & (niſi fallor) omnibus, non illam tantum juſtificationem ſignificat, quâ homines pro juſtis reputantur, etiamſi non ſint ex omni parte juſti; ſed etiam ipſam illam juſtitiam, tametſi non omnibus numeris abſolutam, quam ejuſmodi juſtificatio neceſſariò requirit ac præſupponit, hoc eſt, vitæ ſanctimoniam, & bona opera, quibus fides animatur, & ſine quibus eſt mortua, & fidei nomine indigna: hoc eſt cadaver fidei, non fides. Quia talis juſtitia, juſtificationi ita eſt connexa, ut ab ea reipſâ nunquam divelli queat, ſed altera ab altera ſola ratione diſcernatur. Quiſquis enim ſeriò & ex corde, ac bona fide credit Jeſum eſſe reſuſcitatum; is ſpem vitæ æternæ bona fide concipit, & in eo vivam & efficacem fidem exoriri neceſſe eſt; cujus operâ & viribus vitam ſuam ad normam legum Dei Chriſtique componat; ac proinde juſtificetur.

Ore autem confeſſio fit ad ſalutem. Quia conferendæ ſalutis poteſtas omnis data eſt uni Domino Jeſu Chriſto: quiſquis eum pro Domino agnoverit, atque in ejus fidem & obſequium receptus fuerit, fieri nequit quin ſalutem conſequatur. Id ipſum autem quicquid de iſtis cordis & oris effectibus verſu decimo dixit, probat ſtatim *verſ.* 11. & 13. Ac de cordis quidem effectu *verſ.* 11. teſtimonium Sacræ Scripturæ affert. *Omnis qui credit in eum non pudefiet* (quod ſuprà quoque in calce *cap:* IX. dixerat.) Idem enim eſt credere quod Deus Chriſtum reſuſcitavit & glorificavit; quod credere in Jeſum Chriſtum; quia nemo id de Jeſu Chriſto credere poteſt, quin in eum credat, hoc eſt, in ejus benignitate & potentia ſpem omnem collocet. *Non pudefiet*, uſitata μείωσις, quæ excellentem gloriam ſalvandorum ſignificat.

Verſ. 12. Vox *Omnis* protenditur ad omnes promiſcuè homines, nullo inter Judaicam & alias gentes diſcrimine. *Idem enim* inquit *eſt omnium Dominus.* Rex Jupiter omnibus idem, apud quem Tros Rutuluſve fuat, nullo diſcrimine habetur.

Dives in omnes invocantes eum, hoc eſt, qui tantos divitiarum theſauros poſſideat; ut non unam tantum, ſed omnes gentes liberalitatis ſuæ opulentiâ ditare queat.

Verſ.

Verſ: 13. Quia verò cum fide interna, externa profeſſio atque invocatio neceſſario conjuncta eſt; ideo quos antea omnes credentes, eoſdem hic omnes invocantes nomen Domini vocat. Atque hoc *verſ.* 13. probatur poſterius membrum verſus decimi; *Confeſſionem ore fieri ad ſalutem.* Qui enim ad Chriſtum acceſſit, quod nonniſi per externa ſigna, præcipuè verò oris miniſterium fieri neceſſe eſt, eumque pro Domino ſuo agnovit; is in omnibus periculis ac neceſſitatibus ſuis, præſertim verò in ſalutis diſcrimine, paratum habet ad hujus Domini, & ſervatoris ſui potentiam, perfugium, & auxilium, quod tamen invocatione & precibus impetrandum eſt: quia ita Deo placuit, torporem noſtrum & imbecillitatis noſtræ quendam quaſi ſoporem præcum vigilantia excitari.

Verſ: 14. Explicata ita, uti diximus, juſtificationis noſtræ ratione, oſtendit nihil ex parte Dei deſiderari poſſe aut potuiſſe, quo minùs omnis homo; ſed præcipuè maxima illa pars populi Judaici, à gratia Dei rejecta, juſtificationis iſtius beneficio gaudere poſſit, aut potuerit. Cuncta enim Deum ex parte ſua, omnibus quidem, ſed præcipuè Judæis cumulatè præſtitiſſe, quæ ad eam juſtificationem requirantur. Cum enim ad id, ut invocantes nomen Domini, ſervari poſſint, requiratur, ut in iſtum Dominum credant, hoc eſt, ut firmiter perſuaſi ſint, eum ipſos ſervare poſſe (nam quis ejus opem imploret, quem putet ſibi non poſſe ſuccurrere) porrò ad id, ut in eum credere poſſint, requiratur, ut verbum Dei audiant, ac neceſſaria ad fidem iſtam doctrinâ imbuantur; deinde ad id, ut homines verbo Dei, & iſta doctrina inſtruantur; requiratur verbi iſtius prædicatio: denique ad prædicationem requiratur; ut homines ad eam faciendam à Deo delegati *qui* ἀποστελλόμενοι, mittantur; nihil iſtarum rerum à Deo prætermiſſum; ſed planè cumulatè omnia eſſe præſtita.

Veniſſe enim (*verſ:* 15.) ad omnes, ſed præcipuè, ac primùm, ad Judæos, miſſos à Deo legatos; qui tam lætum, & acceptum Evangelii nuncium attulerint, & ſupremæ felicitatis, quæ hic *Pacis* nomine (quanquam iſta vox & remiſſionem peccatorum ſignificare poſſit) deſignatur; viam annunciaverint, quæ omnium optabilium bonorum cumulum in ſe complexa ſit. Nihil igitur in Deo (*verſ:* 16.). culpæ reperiri poſſe, quod non omnes gratiæ ejus compotes facti ſunt: quia non omnes prædicatæ per verbum Dei, voluntati ejus morem geſſerunt. quod prædictionis Eſaiæ teſtimonio confirmat. *Quis*, inquit, *credidit auditui noſtro? Auditum* (ἀκοὴν). vocat prædicationem Dei nutu factam; ut oſtendat inexcuſabiles eſſe, qui culpa ſua pereunt. Audierant enim prædicatum verbum Dei, quod non in deſerto, nec procul ab auribus eorum prædicatum eſt. Cum autem *fides* (*verſ.* 17.) ſit *ex auditu*; *auditus* verò iſte fidem procreans, ſit *ex verbi Dei prædicatione*, Dei gratia, & beneficio factum eſt, ut iſta utraque fidei cauſa ipſis non deeſſet; tam prædicatio verbi Dei, quàm auditus ejuſdem. Quod *verſ.* 18. probat: ita clarè, ac ſonorè in Judæa prædicatum eſſe verbum Domini; ut ſonus ejus ex iſta regione in omnem orbem, atque in remotiſſimos terrarum fines pervaſerit, & ubique auditus ſit, tantum abeſt, ut à Judæis audiri non potuerit.

Verſ. 19. Cauſas cur non cognoverit Deum, hoc eſt, non crediderit Iſraël, quamvis tanta fidei adminicula, & occaſiones ipſi non deeſſent, exponit. Ac primum *verſ.* 19. & 20. culpam ejus rei à Deo planè removet; deinde *verſ.* 21. & ultimo, cauſam, & culpam ejus rei in ipſo illo populo hærere oſtendit.

Culpam à Deo removet, primùm teſtimonio Moſis *verſ.* 19. qui prædixit Deum nihil omiſſurum fuiſſe eorum, quæ gentem iſtam è veterno ſuo excitare, & ad cognitionem, amoremque ſui pertrahere poſſent. Quemadmodum enim langueſcens amor rivalitate excitari, & quaſi redintegrari, & invaleſcere, atque efferveſcere ſolet: ita Deum non contentum illa gratia, & promiſſione, quam populo iſti, præ aliis peculiariter electo, prius quàm aliis obtulerat; gratiam iſtam, & benevolentiam ſuam, aliis quoque gentibus oblaturum; ut earum ſaltem rivalitate, ac zelotypia gens iſta ad recipiendam grato animo benignitatem Dei poſſit excitari. Deinde teſtimonio *Eſaiæ verſ.* 20. culpam iſtam à Deo removet, quod Iſraël non crediderit; aut, quod idem eſt, non *invenerit* Deum. Unde videmus cognoſcere Deum, invenire Deum; idem eſſe quod credere, & cognitionem, aut inventionem Dei, idem eſſe quod fidem. Illi enim verè cognoviſſe. & inveniſſe Deum dici poſſunt, qui cognoverunt, & invenerunt viam placendi Deo: quæ non alia eſt, quàm fides in Deum, per filium ejus Jeſum Chriſtum; quam tunc Iſraël non cognoverat, neque invenerat. Verum in eo nulla Dei culpa fuit, qui adeò apertè ſe inveniendum omnibus obtulit, ut etiam ab iis inventus ſit, qui ipſum non quærebant: & adeò clara voluntatis ſuæ veſtigia eſſe voluit; ut etiam hominibus, voluntatis Dei incurioſis, atque adeò ignaris pateſceret.

Sed præcipuè, & præ aliis populo illi Judaico inveniendum ſe obtulit, cum, ut ait idem *Eſaias Totâ die*, hoc eſt, juſto, ac ſatis longo temporis ſpatio, obviis, & quaſi expanſis ulnis populum hunc in gratiam ſuam recipere voluit: verum ejus propria culpa, (*verſ.* 21.) factum eſt, quominùs id fieret; quia videlicet voluntati ejus immorigerum, & contradicentem ſe præbuerit.

Unde patet, nihil minùs ſuprà Capite nono Apoſtolum cogitaſſe, quàm ut rejectionis populi Judaici, aut cujuſquam peccatoris exitii cauſam, liberæ, & citrà ullam pereuntium culpam ſeſe exerenti voluntati, ac deſtinationi Dei attribueret. Cum hic manifeſtè voluntatem Dei ad ſalutem, & conſervationem hujus populi propenſam, & inclinatam fuiſſe affirmet, niſi ſeſe gens illa tàm immorigeram, & contradicentem præbuiſſet.

CAPUT XI.

VErſ: 1. Oſtenſa, & exaggerata culpa populi Judaici, per quam ipſe ſibi exitium accerſivit; demonſtrat id quod paulò poſt initium capitis noni dicere occœperat, Deum; in iſto populi Judaici ſupplicio, nihil contra propoſitum ſuum, & mentem, quam in electione peculiaris illius populi ſui habuit, feciſſe: atque adeò populum ſuum, quem præ aliis peculiarem ſibi eligerat, non rejeciſſe. idque probat ſuo exemplo, (in quo aliorum quoque ſui ſimilium exempla ſubintelliguntur) qui, cum eſſet ex populo Iſraëlitico, & Abrahami progenie, certe rejectus non erat.

Verſ. 2. Nec enim quia maximam illam populi Iſraëlitici partem, à gratia ſua repulit; idcircò verum populum ſuum rejecit. Verus enim populus ejus, non alius fuit, quàm ille *quem præcognovit.* (προέγνω) hoc eſt, ut ſuprà *Cap:* VIII. dixit: *qui ſecundum propoſitum Dei vocatus erat*, hoc eſt, qui menti, & propoſito Dei in vocatione, & electione ſua, non repugnabat. Tales enim ſolos pro vero ſuo populo habere Deus propoſuerat. Proinde, qui ejuſmodi verus populus Dei eſſe nolebant; atque

in eo

in eo deſtinationi ; & propoſito Dei reluctabantur ; meritò ſuamet culpa, à gratia Dei rejecti ſunt. Nec enim gratia Dei ejuſmodi hominibus ſecundum mentem Dei deſtinata fuit.

Verſ. 3. Deinde eandem rem exemplo temporum Eliæ illuſtrat , cum univerſus populus Iſraëliticus ſuamet , & quidem latiſſima culpâ , gratiâ Dei excidiſſe videretur. (Nam quæ latior culpa ejus populi dari poterat , quàm propter idololatricum Baalis cultum , prophetas Dei excindere , & altaria , cultui ejus dicata , diruere) & , tamen in reipſâ , aliqua pars populi illius , videlicet culpæ iſtius expers , cui Deus ipſe teſtimonium dat , quod non flexerit genu ad cultum Baalis , in gratiâ Dei relicta fuerit.

Is enim eſt ſenſus verborum *Verſ.* 4. (κατέλιπον ἐμαυτῷ) *Reliqui mihi* , id eſt : quamvis nefariam illam idololatrarum , & perſecutorum turbam , rejecerim , tamen illos impollutos idololatriâ , reliqui , & retinui in gratia meâ.

Reddendo *verſ:* 5. Exempli , & ſimilitudinis hujus apodoſio , ait. Ita & nunc *relliquiæ ſecundum electionem gratiæ factæ* ſunt : hoc eſt , ita & nunc , quamvis univerſus ille populus , ad quem Deus in gratiam ſuam recipiendum , aut in ea retinendum , tamdiu manus ſuas extendebat , refractarius , & contradicens , rejectus à gratia Dei eſſe videatur ; tamen in reipſa multi ex eodem populo (ſubintellige voluntati Dei minimè refractarii ac reluctantes) relicti ſunt *in gratia* , toti electo populo Dei ſervientes ac deſtinata. Opponit autem gratiam hanc omnibus operibus , quæ meritoria vocant , præcipue verò operibus legis. Quemadmodum enim Deus primitus illam gratiam electo populo contulerat , ſine ullo antecedente ejus merito , quando ipſum præ aliis gentibus pro peculiari ſibi populo ſepoſuerat ; ita gratiam hanc , ad opera illa legis ; (maxima ſui parte carnalia , & ceremonialia) non alligaverat.

Ait igitur *verſ.* 6. Si gratiâ Dei electio populi illius Iſraëlitici præ aliis gentibus facta fuerat ; non operibus eorum imputandam fuiſſe. Gratia enim , & beneficium debito , ac merito opponitur : atque illud tollit , ac ſubmovet. Aliàs non eſſet vera gratia , ſi ex debito pro operibus conferretur. Quemadmodum id quod ex debito propter aliqua merita confertur ; non poteſt dici gratia : alias non eſſet debitum , ac meritum , ſi ex pura gratia conferretur.

Verſ: 7. Quia igitur Iſraël ille apparens , & carnalis , per illa legis opera ſalutem , & juſtificationem , tanquam ſibi , ſuiſque operibus debitam , quærebat ; meritò eam non conſecutus eſt. At (ἐκλογὴ) *electio* hoc eſt , verus , & electus Iſraël , qui ad gratiam Dei humili , ac modeſto animo , mentis oculos aperuerat , eam conſecutus eſt : reliqui autem inſenſibiles facti ſunt , *occalluerunt (ἐπωρώθησαν) obduruerunt* , in cæcitatem mentis inciderunt , ut non intelligerent , non ſentirent tantum beneficium Dei , quod ex propheta , & pſalmis probat.

Verſ: 8. Dedit ipſis Deus (πνεῦμα κατανύξεως) *Spiritum ſoporis : oculos ut non videant : aures ut non audiant.* Effectus hic indurationis eorum Deo , tanquam cauſæ efficienti , attribuitur ; non per ſe , ſed per accidens. Nam per ſe Deus cunctis oculos dedit , ut viderent ; aures , ut audirent ; mentem , ut intelligerent. Sed per accidens , quia præter mentem , ac voluntatem Dei accidit homines eſſe perverſos , poſteaquam tales evaſerant , non ſine mente , ac voluntate Dei evenit , ut in eos laqueos , & inſidias inciderent , quas Deus in viis ſuis , alioqui planis , & rectis , nequitiæ , ac perverſitati hominum tetendit. Non quod eos , interpoſita ſpeciali ſua opera , in hos laqueos detruſerit ; ſed quod eos , ſuapte ſponte in exitium ſuum ruentes , violenter non retinuerit ; tanquam extraordinaria ſua ope indignos.

Quod ex altero Pſalmi teſtimonio *verſ.* 9. adducto patet , cum ejuſmodi hominibus tales laqueos , & inſidias David imprecatur , εἰς ἀνταπόδομα αὐτοῖς in *talionem ac retributionem eorum* , (*verſ.* 10.) *ut obtenebrentur oculi eorum , ne videant* ; quia videlicet ipſis juſte ac merito retribuitur (ἀνταποδίδοται) ejuſmodi ſupplicia. quod maxima culpa meruerant. *verſ.* 11.

Verſ: 11. Oſtendit populum Judaicum , non eo fine labi permiſſum , ut in illo lapſu ſemper permaneret : ſed eo fine , ut per ejus lapſum via ſalutis aperiretur gentibus , per quam poſtea converſionem gentium , illi ipſi rivalitate quadam accenderentur , ad recipiendam exemplo gentium gratiam Dei. Non igitur Deum populum hunc labi permiſiſſe , ut in perpetuum periret ; ſed ut haberet ſtimulum , qui ipſum tandem ad recipiendum ſeſe in gratiam Dei adigeret.

Verſ: 12. Cujus rei eventum eò optabiliorem oſtendit , quòd ea res ipſis gentibus , magnum ſolatium , & felicitatis incrementum allatura eſſet ; idque probat , à minori. *Si lapſus Judæorum* , inquit , *divitias mundo & converſis gentibus attulit* ; quanto magis converſio eorum , & reditus in gratiam Dei.

Πλοῦτον κόσμου , *divitias mundi* , vocat , cognitionem illam Dei , per Evangelium hominibus allatam ; qui ſunt theſauri illi in Chriſto reconditi , aut potius recluſi , doctrinæ cæleſtis. Quos cognitionis Dei theſauros longè liberalius in omnes gentes effundendos ait , per reditum Judæorum in gratiam Dei ; quàm per lapſum effuſi ſunt.

Qua in re accuratè notandum eſt , quia per futuram converſionem gentis hujus perfectior Dei cognitio omnibus cæteris gentibus promitti videtur , neceſſe eſſe , ut lapſus ejus gentis cum aliqua imperfectione hujus cognitionis in cæteris gentibus conjunctus fuerit. Quæ imperfectio , hoc eſt , errores aliqui , aut ignorantiæ , in populis ad Chriſtum converſis regnantes , populum Judaicum in ejus lapſu diuturno tempore retinuerint ; qui poſt converſionem Judæorum planè tollendi ſunt.

Verſ. 13. & 14. Reddit rationem , quare miniſterium ſuum commendet , eoque glorietur ; hoc eſt , quare fructum ſui miniſterii , hoc eſt doctrinam , quam gentibus prædicabat , *divitias mundi* , in omnes gentes effuſas , appellaverit. Poterat enim objici , Paulum , cum eſſet gentium Apoſtolus , inani miniſterii ſui jactantia efferri. Gravem igitur cauſam affert , ob quam miniſterium ſuum commendet , ut poſſit rivalitate quadam accendere gentem ſuam , (quam carnem vocat , hoc eſt , fratres ſuos ſecundum carnem) & aliquos ex iis ſervare.

Verſ. 15. Redit ad propoſitum & ait : Si Judæorum à gratia Dei repulſio , cauſam , & occaſionem dedit reconciliationis gentibus , hoc eſt , admiſſionis in gratiam Dei : quanto majorem fructum afferet Judæorum in gratiam receptio?

Verſ. 16. Probat non ideò populum Judaicum deſiiſſe eſſe , atque dici ſanctum , quia maxima pars illius rejecta , & quaſi profanata ſit. Conſiderat enim populi hujus patriarchas , & prophetas , ut omnes , qui in illa gente Deo placebant , aut etiam poſteà ad Deum convertendi erant ; comprehendat. Et primos quidem Patriarchas , & prophetas ; tanquam primitias , & radicem. (duplici enim ſimilitudine rem illuſtrat ; ſed in altera , ut aptiori , diffuſius ἀλληγορεῖ) meliores autem è poſteris , tanquam ramos arbori hærentes ; deteriores , tanquam

ramos

ramos à ſtipite defractos, denique inſititios è gentibus inſertos conſiderat. Ait igitur, *ſi primitiæ ſanctæ ſunt, etiam maſſam ſanctam eſſe*: multò magis, *ſi radix ſancta eſt, etiam ramos ſanctos eſſe*. *verſ.* 17. Nec obſtare quod quidam, aut etiam plerique *rami defracti*, & in locum eorum alii ſylveſtres termites inſerti ſunt: qui pinguedinis à radice propagatæ participes fiunt. Neque *verſ.* 18. inde ſumendam occaſionem efferendi ſeſe adverſus arborem, & genuinos ejus ramos; quod eorum pleroſque Deus defregerit, ut nos insereret. Primum enim *non nos radicem portamus, ſed nos radix*, hoc eſt, quicquid in nobis eſt, quo aliquomodo gloriari poſſumus in ſalutis noſtræ negotio; totum id huic ſtipiti, in quem inſerti ſumus, ejuſque radici debemus, à qua pinguedinem omnem derivatam bibimus, eaque fovemur. Non igitur genuinis ejus ramis inſultare nos decet: quia nihil habemus, quod non à matre, & radice iſtarum propaginum acceperimus, ſine cujus beneficio nos ſancti eſſe, ac dici non poteramus. At illa ſine nobis, ut antequam insereremur ſancta erat; ita ſi forte defringamur, ſancta nihilominus manebit *verſ.* 19. Deinde ſi nos nihilominus gratia Dei inflatos, & tumidos reddat, quaſi in gratiam noſtræ inſertionis, rami iſti genuini defracti ſint; oſtendit, factum iſtud, atque judicium Dei juſtiſſimam nobis cauſam præbere, ut ponamus ſpiritus iſtos: imo vero humiliemur coram Deo, metuentes, ne nos quoque ob culpam noſtram, ſimilem culpæ eorum, in quas animadvertit, puniat. *verſ*: 20. Culpam autem ramorum, qui defracti ſunt *incredulitatem* eſſe oſtendit. Cauſam verò ob quam nos inſerti ſumus, *fidem*. Quam quia amittere facile poſſumus, atque ita in idem periculum incidere, in quo *rami* iſti perierunt; metuendum nobis potius eſſe, quàm ſuperbiendum. *verſ.* 21. *Nam ſi Deus genuinis ramis* ob eam culpam *non pepercit*, quanto minus nobis ob eandem veniam daturus eſt.

Atque hic *clementiam* ſimul, & *ſeveritatem Dei* in eodem iſto facto conſiderat. clementiam quidem in eos, qui fide ſtant: Severitatem autem in eos, qui fide excidunt. Utramque autem, non illam fatalem, & ad unum effectum determinatam; ſed liberam ad utramque & conditionatam. *verſ.* 22. 23. Et clementia quidem ad eam conditionem reſtricta eſt, ſi fideles in fide perſtiterint. Secus ſi fiat, ſeveritati locum eſſe *verſ.* 22. Severitas autem etiam erga ipſum illum populum Judaicum, qui exemplo Pharaonis induratus dicitur; ad eam quoque conditionem reſtringitur, ſi in infidelitate perſtiterit. ſecus clementiæ locum fore, ut eos Deus iterum ſtipiti ſanctæ arboris inſerat. Quod facere poſſe Deum, probat exemplo inſertarum huic arbori gentium, & quidem à minùs veriſimile *verſ.* 24. Nam ſi Deus alienos ramos huic arbori inſerere potuit; multò magis proprios ejus, & naturales inſerere poterit.

Atque hac occaſione revelat myſterium iſtud, *verſ.* 25. ad retundendum gentium ſupercilium. *ne ſitis apud voſmet ſapientes*. Deum paſſum eſſe populum iſtum Judaicum *in parte*, ἀπὸ μέρους, hoc eſt, partem ejus, non totum, in cæcitatem mentis (quàm hic πώρωσιν *obdurationem* vocat) incidere; donec repletio gentium (πλήρωμα) introëat. Paſſus eſt enim Deus, quo facilius gentes Evangelium reciperent, doctrinam de cognitione ſui, multis gentilibus, ac philoſophicis opinionibus, & erroribus inquinari, quæ tam longo tempore Judæos in incredulitate detinere debebant. Sed poſteà miſſurum (*verſ.* 26.) *è Sione* liberatorem, qui populum iſtum ſervet (*verſ.* 27.) per remiſſionem peccatorum ejus. Quamvis igitur *verſ.* 28. Judaicus populus rejectus à Deo, & inimicus Deo videatur; propter gentes, aut reſpectu gentium, aut ut gentium repletio introiret in templum Dei; tamen idem eſt dilectus Deo, propter Patres, Patriarchos, & Prophetas. Ut autem inimicos, & dilectos; ita voces ſecundum *Evangelium*, & *ſecundum electionem* (ἐκλογὴν) ſibi opponit, quia Evangelium ſine diſcrimine, nulla habita ratione prærogativæ Judæorum (ut ſuprà *Cap.* x. 12. οὐ γὰρ ἐστι διαστολὴ Ἰουδαίου τε καὶ Ἕλληνος) admiſit ſ prope omnes ad Eccleſiam Dei. ἐκλογὴ (electio) vero ſignificat hoc loco illum Dei delectum, quo ſibi unum hunc populum peculiariter elegerat. atque ex hoc loco, & ſignificatione vocis hujus in iſto 28. verſu apparet, vox ἐκλογῆς ſuprà eodem *Cap.* *verſ.* 5. & 6. quomodo intelligenda ſit.

Addit rationem, cur populus iſte, licet peccatis ſuis odium Dei *verſ.* 29. promeritus, tamen propter patres dilectus maneat. ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα καὶ ἡ κλῆσις τοῦ θεοῦ *Irrevocabilia enim ſunt* (hoc eſt talia, quorum Deum pænitere non poſſit) *dona, & vocatio Dei*.

Hoc illud eſt, quòd Deus progeniei dilectorum ſuorum, ad milleſimam ſtirpem propitius eſſe dicatur; atque in eo ſumma Dei benignitas, & clementia erga eos, qui ipſum ex corde diligunt, notanda eſt, quod quamvis dona ſua ab indignis, & ingratis eorum poſteris, juſtiſſimo judicio auferat, interdum & in alios transferat; tamen ſi quod vel minimum eorum, reſipiſcentiæ, aut ſanabilitatis veſtigium animadvertat, ilico ad ipſos in gratiam recipiendos, obviis ulnis occurrat: imo verò ipſis, adhuc in cæcitate ſua conſoporatis (quantum quidem per indultam ſemel arbitrii libertatem, licet) oculos aperiat, & occaſiones reſipiſcenti præbeat. Quomodo autem cum ſingulis mortalium; eodem modo cum totis populis, ac rebuſpublicis procedit. Eodem agendi genere, & erga gentem Judaicam uſus eſt; atque ut Apoſtolus prædixit, uſurus eſt. Quemadmodum enim gentes (*verſ.* 30.) quondam refractariæ Deo; nunc miſericordiam conſecutæ ſunt: ita Judæi, *nunc* refractarii & inobedientes, *olim parem cum gentibus* miſericordiam conſequentur. Niſi quod, non ut illud prius Apoſtoli ævo fuit maximo cum Judæorum malo; ita hoc poſterius erit ullo cum gentium infortunio conjunctum: ſed potius maximo omnium, tàm Judæorum, quàm gentium bono, & felicitatis cumulo, atque incremento; Judæi ad exhibitæ gentibus gratiæ conſortium admittentur.

Concluſit igitur *Deus omnes in inobedientiam*, (hoc eſt, permiſit omnes ſuâmet culpa incidere in miſerum hunc inobedientiæ ſtatum) *ut omnium miſereretur*.

Neque enim ideo gentes miſericordiam conſecutæ dicuntur per Judæorum inobedientiam; quòd Deus plane gentium miſereri noluerit; niſi Judæi eſſent inobedientes, ac proinde miſericordia indigni. Quippe, rametſi Judæi ſemper obedientes manſiſſent, Deus etiam gentibus miſericordiam exhibere decreverat; ac ſine ullo dubio exhibuiſſet. Sed cum præviderer, imo jam videret Judæos malitia, & obſtinatione ſua, in media judiciorum ejus fata ruere: ut ſervaret τὸ πρῶτον, & oculis quoque mortalium ſubjectam τῆς ἐκλογῆς, (*electionis*) conſtantiam; non ante gentibus gratiam ſuam promulgavit, quam Judaicus populus inſigni, & in oculos omnium incurrente, inobedientiæ ſpecimine ſeſe indignum planè gratiæ Dei oſtendiſſet.

Atque hanc conſiliorum Dei rationem contemplatus, & ad eam obſtupeſcens Apoſtolus, exclamat. *O profunditas divitiarum, & ſapientiæ, & cognitionis Dei!* (hinc patet quid ſuprà *verſ.* 12. vox πλοῦτος (*opulentia*) ſignificet) *Quam inſcrutabilia judicia ejus, & viæ imperveſtigabiles! Quis enim novit mentem Domini, aut quis ipſi fuit conſiliarius?* (Hoc eſt. Quis ſcit quo fine, quo conſilio Deus aliquid faciat? Nam & con-

ſilium de reſipiſcentia Iſraëlis ignoraturus procul dubio erat Apoſtolus, niſi ipſi revelatum fuiſſet.) *Quis ipſi aliquid dedit, ut ipſi redderetur?* hoc eſt, nemini Deus quicquam debet; ſed eſt Dominus omnium abſolutiſſimus.

Quo minus mirandum ſit, quod ipſi liberum fuerit concludere omnes ſub inobedientia, ut omnium miſereretur; hoc eſt, Viam ſalutis, tàm gentibus non ſtatim proponere; ſed tunc demum, cum peculiaris populi ſui inobedientia ejus rei occaſionem dediſſet; ut tanto inſignior ejus miſericordia erga eas eluceſceret, ex comparatione felicis ſtatus, ac ſortis eorum, cum miſero ſtatu Judæorum: quàm Judæis eandem ſalutis viam, ita proponere ut perverſi homines, qualis erat maxima pars illius populi haberent occaſionem inobedientiæ: ſuamet culpâ quidem, non impulſu aliquo Dei commiſſæ; ut tanto inſignior quoque erga ipſos Judæos miſericordiæ ejus locus eſſet.

Atque hic eſt eventus ancipitium Dei conſiliorum hoc eſt, in utrumque contrariorum eventuum formatorum, ac præparatorum, qui neminem ſanè ad pœnam creavit, aut deſtinavit, omnibus autem ad aliquem beatitudinis gradum conſequendum locum reliquit. Diſpenſandæ tamen pro arbitrio gratiæ ſuæ facultatem liberrimæ voluntati ſuæ ſepoſuit: & poſtquam ſalutis viam, ſive omnibus, ſive aliquibus patefecit; optat, & vult, ut eam ingrediantur omnes, quibus patefacta eſt, ſed liberè, ac ſine ulla neceſſitate. Quæ libertas hominum, quia ex conſilio, ac deſtinatione Dei, non ad unum contrariorum eventuum adſtricta, aut determinata; ſed ad utrumque pro libitu eligendum libera; ideoque eventus ejus, voluntate Dei, incertus eſt: incertitudinem hanc ancipitium (hoc eſt, in utramque partem præparatorum.) conſiliorum ſuorum ſapientia Deus ita temperat; ut quicunque exitus ſequatur, gloria tamen Dei inſignis eum concomitetur, & conſequatur. Si enim homines voluntati Dei morem gerunt, glorificant omnes patrem cæleſtem, videntes opera eorum: ſin ei obluctentur; aperitur campus patefaciendæ juſtitiæ ac potentiæ Dei, in iis puniendis: ſed & miſericordiæ tantò majori, in pœnarum moderatione aut juſtiſſimæ ſeveritatis ad gratuitam clementiam deflexione.

Verſ. 36. Nam ex eo, & per eum, & in ipſum ſunt omnia. Ratione præſenti temporis; ex Dei voluntate, poteſtate, providentia ſunt omnia bona: iiſdemque Dei attributis omnia mala ſubjacent. Ratione præſentis, per Dei potentiam, & ſapientiam fiunt omnia bona: & mala in bona convertuntur. Ratione futuri; In Dei gloriam omnia tam bona, quàm mala evadunt. Proinde ipſi ſit gloria, ſicut erat in principio, & nunc, & ſemper, in ſecula ſeculorum. *Amen.*

CAPUT XII.

Expoſita Dei O. M. omni cultus ſpecie digniſſima majeſtate; ſumit ſibi aditum ad exhortationem, ut tantum numen debita veneratione, atque cultu proſequamur, & ad ſanctæ vitæ officia præſcribenda tranſit. Ubi primum, & capitale doctrinæ Apoſtoli monitum notandum eſt, *verſ.* 1. cultum tanti numinis, non in ceremoniali aliquo, multò minùs autem idololatrico ritu, conſiſtere; qualis erat cultus ille variarum gentium falſis Diis: qualis & ipſe Judaicæ, vero Deo (citrà ullam idololatriæ ſpeciem,) exhibitus.

Sed quia Deus Mens eſt, *οὐρανοῦ καὶ γῆς κύριος ὑπάρχων*, *cæli ac terræ Dominus exiſtens*; quemadmodum non in manufactis templis habitat; ita neque manibus hominum, aut externo aliquo miniſterio ipſi miniſtratur, tanquam indigenti re aliqua ex iis, quas cunctas in poteſtate habet; ut qui vitam, & ſpiritum omnibus largiatur, eoſque donorum ſuorum opulentia ditet. Verum ipſi longe diviniori, ac nobiliori miniſterio ſerviendum. quod hic deſcriptum ita proponit; ut ad illud omnes efficaciter adhortetur. Quia enim paulo ante poſuerat ob oculos miſericordiam Dei omnibus patentem atque obviam: per iſtius miſericordiæ ſanctiſſimum pignus, atque memoriam obteſtatur omnes, ut Deo exhibeant cultum ipſi unicè gratum, & placentem. Ergo in locum ſacrificiorum vulgarium, quibus illo ævo, ſeu verum, ſeu fictum numen placari, aut coli credebatur; quæ vero Deo minus probari, aut ſatisfacere tacitè innuit. (vide *Pſal.* 50.) in locum, inquam, ſacrificiorum, quibus mactatæ belluæ ſanguis, & caro offerebatur Numini: nunc offerendum monet corpus noſtrum, peccato quidem mortuum, hoc eſt, ratione, & ſpiritu mortificatum, & planè perdomitum; ſed tamen vivum, *tanquam victimam vivam, ſanctam, placentem Deo.* ubi notandæ ſunt tacitæ antitheſes victimarum ſibi oppoſitarum; quod belluarum quidem corpora, victimæ fuerint mortuæ, vulgares, & quibus Deus non delectabatur: Chriſtianorum verò victimæ; ſint victimæ vivæ, ſanctæ, Deo placentes. Vocat autem miniſterium, & ſacrificium iſtud ſpirituale, *Rationabilem cultum, τὴν λογικὴν λατρείαν*, in comparatione ad illos uſitatos numinum cultus; qui niſi typicè (quod in ſolo Dei populo fieri poterat) conſiderarentur, nihil in ſe rationi congruum continere videbantur. Typicus autem vulgarium ſacrificiorum apud Judæos cultus, deſignabat per iſta externa elementa, quemadmodum tunc in rituali illo miniſterio Dei belluæ mactabantur; ita in ſpirituali miniſterio Dei, quicquid in nobis eſt belluini, & rationi repugnantis, mactandum, & mortificandum eſſe. Nam typi ſingularium ſacrificiorum nobilius ſacrificii genus ſignificabant.

Verſ. 2. Quemadmodum igitur per regenerationem, hoc eſt, renovationem mentis noſtræ; huic ævo, id eſt, moribus hujus ævi non aſſimilamur; ſed in longè ſanctiorem vitam, & perfectiorem ſtatum mentis noſtræ transformamur; ita debemus (*δοκιμάζειν*) *probare & explorare voluntatem Dei* (puta in cultu ejus) *bonam, bene placentem, & perfectam.* Eſt autem hic metonymia in his epithetis voluntati Dei attributis, quæ propriè, & citrà tropum objecto voluntatis Dei attribuenda ſunt. Omnis enim voluntas Dei eſt bona, & perfecta: ſed non omnis cultus, qui voluntate Dei Deo exhibetur; eſt æquè bonus, æquè Deo placens, æquè perfectus, quia Chriſtianus Judaico eſt perfectior, & magis Deo gratus.

Verſ: 3. Deſcripturus rationabilem Dei cultum, per quem Deo maximè omnium placentes victimas offerimus; hoc eſt *vitæ piæ, & ſanctæ officia*, in qua omnes irrationales carnis, ſeu potius animi noſtri, in carne viventis, affectiones mactamus, & quaſi Deo offerimus; incipit ab affectione maximè vitioſa illa quidem, & noxiâ, ſed quæ, ut ità dicam, omnium vitioſarum honeſtiſſima videatur. utpote vitium ſpirituale, hoc eſt, à ſuperbiâ, & arrogantiâ, & nimio ſui pretio. Quo vitio laborare plerumque ſolent, qui præ cæteris aliquâ donorum Dei excellentiâ eminent. quales hic enumerantur ii, qui tunc in Eccleſia præ aliis excellere poterant, ut Prophetæ, Diaconi, Doctores, Exhortatores, ditiores, qui liberalitate ſua alios fovere poterant: præpoſiti, regendis aliis, *potentiores* aut qui per aliquem caſum, miſerendi aliorum copiam habere poterant. Notandum autem eſt hic; inter (*χαρίσματα διάφορα*) *diverſa*

diverſa charismata, poni non modo prophetiam, & alias ſpirituales facultates: ſed etiam opes, præfecturam, potentiam, atque adeò miſerendi copiam.

Hæc genera omnia hominum ſpecialia, quibus etiam, uſque ad *verſ.* 9., ſpecialia præcepta traduntur, maximè omnium obnoxia ſunt ſuperbiæ, & arrogantiæ vitio. A quo nos, quàm alieniſſimos eſſe debere ut oſtendat, monitum hoc notabili aſſeveratione facit, & inculcat: affirmans, & quaſi obteſtans, aut certe præcipiens per gratiam ſibi datam, & quidem omnibus inter Chriſtianos exiſtentibus, etiamſi ſint maximis donis Dei prædìti (nemini autem eorum, quos alloquitur Paulus, Deus tantum gratiæ, quantum ipſimet, impertiverat) *ne ſapiant ſuprà quam debeant ſapere, ſed ſapiant, ad ſobrietatem*, hoc eſt, ne nimio excellendi aliis ſtudio accenſi, donis Dei, quæ inflare ſolent, abutantur ad contemptum, aut deſtructionem, vel ſcandalum aliorum: *ſed ut quiſque ſecundum menſuram fidei*, hoc eſt, *ſecundum menſuram donorum Dei*, quæ confert fidem habentibus [ubi obiter notandum, fidei nomine hic vocari dona Dei collata fidem habentibus per metonymiam] excellentiam, & utilitatem donorum ſibi collatorum attemperet ædificationi eorum, qui ſunt membra ejuſdem cum ipſo corporis, tametſi fortè inferiores quàm ipſe functiones habentia. Quemadmodum enim in corpore humano multa ſunt membra, nec eandem omnia functionem habentia; & tamen invicem alia aliorum membra, eandem omninò ſympathiam habentia, deprehenduntur; Sic in Chriſto multa ſunt membra, unum corpus conſtituentia; ita ut unum alteri tanquam ejuſdem corporis membro, compatiatur; tametſi dona gratiæ Dei in ſe collata diverſa planè, ideoque diverſas functiones habeant. Quas functiones enumerans, prophetiam, diaconiam, docendi, exhortandi munus, oſtendit quomodo ſe in iis gerere debeant. Videtur autem officium, ac præceptum exigendi ſuas actiones ad analogiam fidei, non ad ſolam prophetiam, ſed ad omnes iſtas quatuor functiones pertinere: ita ut ἐπὶ κοινοῦ ſingulis præceptum hoc attribuatur, cujus memores eſſe debeant, non modo prophetantes, ſed diaconi quoque, & docentes, & exhortantes. Nec enim his omnibus functionibus additur ullum aliud præceptum, præter obſervandam fidei analogiam. Analogia verò fidei, *quemvis in ſua vocatione apud Deum manere*, quemvis ſine injuria, aut detrimento, imo verò cum ædificationis aliorum Spartam ſibi commiſſam tueri, & exornare jubet, ac poſtulat: eademque nihil irrationabile, aut injuſtum, aut ſcandaloſum, & deſtruens Eccleſiam Dei, committere permittit.

Sed præcipuè analogia fidei id omnium maximè requirit, ne quis ſimpliciſſimæ religionis doctrinæ, à Chriſto & Apoſtolis traditæ, novum quid, atque adventitium, & à cæteris dogmatibus diſcrepans, admiſceat: cujus generis anomalia cæterorum dogmatum fidem in dubium vocare, aut etiam ſimpliciores, & infirmos meritò offendere poſſet. Cujus præcepti inculcandi utilitatem, ac neceſſitatem quandam, oſtendit illud periculum, jam tunc imminens Eccleſiæ Chriſti, quod Paulus idem Mileti, Epheſinæ Eccleſiæ ſenioribus ponit ob oculos, dum ait *Act.* xx. 29. *Ego verò novi, quod, poſt obitum meum, ſubintrabunt lupi graves, qui non parcent gregi. Et ex vobis ipſis exurgent viri loquentes obliqua & contorta* (διεστραμμένα.) *proptereà ut abſtrahant diſcipulos poſt ſe.* Hæc igitur anomala, & contorta ſunt; quæ pugnant contra analogiam fidei. Quæ prophetia, & prædictio Apoſtoli, an impleta ſit ſcire volentibus, conſiderandus eſt ſtatus Eccleſiæ, & facies dogmatum ejus, mox poſt Apoſtolica tempora conſecuta.

Quinta functio (ὁ μεταδιδοὺς) hoc eſt, eorum ut arbitror, *qui indigentibus de ſuis bonis impertiuntur*, habet hic annexam normam ſeu monitum *Simplicitatis*, quæ duplicitati, ſeu perverſitati & fraudi opponitur: quod fit, cum quis rem bonam ad malum finem detorquet; puta liberalitatem, ad inanem jactantiam. liberalitatis enim actiones ipſæ per ſe bonæ ſunt, ſi ſimpliciter fiant, hoc eſt, abſque mixtura adventitii alicujus vitii.

Sexta functio Præpoſitorum habet adnexum officium, & normam ſuam, ut fiat μετὰ σπουδῆς, *cum ſtudio*, & animo benè regendi avido: item *non negligenter*, ſed cum debita diligentiâ.

Septima functio eſt *Miſerantium*. Multùm certe præ aliis eminuiſſe oportet eos, quibus à Deo data erat facultas, & copia aliorum miſerendi: quales ſunt præcipuè ii, pro quibus intercediiur. Nec enim hæc verba adſtringenda ſunt ad eos, qui eleemoſynam largiebantur; ſed latiùs porrigenda ad omne miſerendi genus. Jam enim præceptum dederat τοῖς μεταδιδοῦσι, quod ad propriè dictam eleemoſynam; non ad diaconorum diſtributionem referendum eſſe, id oſtendit; quod jam ante Diaconos officii ſui admonuerat. Pertinet igitur hoc monitum præcipuè ad Magiſtratus, cui vocationi præ aliis omnibus copia miſerendi ſuppetit. Unde patet eos, qui vocationum ſupereminentiam, & gradus omnes ex Eccleſia eliminant, doctrinam tradere anomalem, & analogiæ fidei adverſantem, & præceptis Apoſtolicis minimè congruam.

Poſteaquam ſpecialia præcepta omnibus iſtis ſeptem hominum generibus tradidiſſet *verſ*: 9. tranſit ad ea, quæ omnibus in genere communia ſunt. ut non mirum ſit, quòd præcepta aliqua, & officia, quorum mentionem fecerat; iterum repetat: qualia ſunt liberalitatis, ſtudii, ac diligentiæ officia. quæ licet maximè iis, qui præ cæteris eminent, neceſſaria ſint; tamen & aliis quoque negligenda non eſſe docet.

Expoſiturus autem officia, ac præcepta omnibus communia; incipit à *Charitate*, matre omnium reliquarum virtutum; de qua ſequenti capite ait, *quod ſit Summa, & impletio* legis *verſ*: 8. *&* 9. Sumit autem virtutis ejus præſcribendæ & deſcribendæ occaſionem ex proximè præſcripto miſerendi officio. quod libenter, & hilari, ac læto animo, exerceri nequit, niſi quis ea virtute præditus ſit, qua omnes Chriſtianos præditos eſſe neceſſe eſt, hoc eſt, *Caritate non ſimulata.* Nam qui ſimulant charitatem; officia ejus, inter quæ non poſtremum miſerendi officium, aut non faciunt, aut faciunt inviti, ac reluctantes. Non igitur ſimulata, ſed verâ, & genuinâ charitate, & propenſo erga omnes affectu nos flagrare oportee, ut non modo libenter, ſed & facile præſtemus ea, quæ debemus.

Cæterum ne quis nos ad cæcam, & irrationabilem Caritatem damnatos exiſtimet; ſubnectit ſtatim monitum: Non ſe vetare, quin odio proſequamur malum; etiam in iis hominibus, quos amare jubemur. Neque enim bona fide iuſtitia diligi poteſt; niſi oderimus iniquitatem. Sed quicquid ubique boni deprehendi poteſt; prout in hominibus plerumque evenit, ut ſint mala mixta bonis; id uti ingenuè agnoſcamus, & amore proſequamur: atque inde ipſos homines diligendi anſam arripiamus; non omittentes interim, propter imperatam nobis charitatem, officium reprehendendi, & damnandi, atque adeò averſandi id, quod eſt malum. Hæc enim profectò ſimulata Charitas eſſet; ſi amorem & caritatem erga aliquem profeſſi, eum non admo-

admoneremus vitii, quod nobis diſplicet, quodque odiſſe debemus.

Verſ: 10. Tranſit ad ſpecialiorem, & à generali maniſeſtè diſtinctam charitatem, hoc eſt, *φιλαδελφίαν, erga fratres caritatem.* Quam iis verbis deſcribit; ut cum generaliori comparata, in gradu multò intenſiori præcipiatur. Illa enim tantum ut non ficta, ſed vera ſit; hæc ut intenſa quoque, & quales πάθη naturales eſſe ſolent, vehemens ſit imperatur.

Eodem verſu generalius; nec ad fratres tantum, ſed ad omnes alios pertinens officium nobis præſcribitur; *ut honore alios præveniamus*, quod civilitatis, & humanitatis officium ad ingenerandam mutuam in omni ſocietate caritatem, & benevolentiam eſt mirè efficax.

Verſ. 11. Ne quis putet, ſtudium, diligentiam ſtrenuitatem, eorum tantum eſſe officium qui aliis præſunt; de quibus paulò ante actum eſt; præcipit in hoc verſu virtutes iſtas omnibus, quæ ignaviam, & torporem animi excutiunt: & ſpiritu ardere, ac flagrare imperat. Sed ne quis putet, vehementiam iſtam, & flagrantem zelum, ad omnia eſſe porrigendum, reſtringit habitum hunc, ad ſervitium Dei, aut Chriſti, ſubdens τῷ κυρίῳ δουλεύοντες. *Domino ſervientes.*

Verſ. 12. Et quia ſtrenuitatem, diligentiam, zelum, & vehementiam in ſerviendo Deo læta ſpes excitat: hunc quoque commendat habitum, ut in ſpe ſemper gaudeamus. Sic enim id, quod in eodem verſu præcipitur, aſſequemur; ut omnes afflictiones ferre patienter poſſimus. Quæ quidem tolerantia magnam officii noſtri partem continet; quemadmodum & precum aſſiduitas; cujus monitum ſtatim ſubjungit; quia ex afflictionum perpeſſione, ſingularis ad preces ſtimulus naſcitur.

Verſ. 13. Ne quis putet ditioribus tantum, qui ſupra cæteros gratiâ Dei opibus emineant, quibus ante præceptum liberalitatis commendavit, officium hoc incumbere; nunc omnibus præcipit, ut neceſſitatibus ſanctorum ſubveniant, & præcipuè hoſpitalitatem erga peregrinos exerceant.

Verſ: 14. Quamvis autem primùm omnium, ac præcipuè erga fratres Caritatis officia præceperit; tamen ne erga alienos quidem, atque adeò ipſos inimicos, ea negligenda docet. Ergo & perſecutoribus benedicendum, hoc eſt, fauſta omnia comprecanda, non mala imprecanda monet.

Et ne officia caritatis ad ſolos fratres, aut dilectione dignos reſtringantur; tradit jam præcepta omnibus communia ſparſim, & promiſcuè; ita ut præceptis ad inimicos pertinentibus intermiſceat præcepta, quæ ad ſolos fratres pertinere videntur, quamvis & ad inimicos protendi poſſint.

Verſ. 15. Jubet igitur gaudere cum gaudentibus; flere cum flentibus; quæ condolentia etiam ad inimicos porrigi debet.

Verſ. 16. *Idem invicem ſapientes*, hoc eſt, Quamvis ex donis Dei, præſertim ſpiritualibus, occaſionem habeamus diſſentiendi ab aliis, eorumque ignorantiam pudefaciendi, ac noſmet præ illis extollendi; tamen quoties ignorantia iſta noxia non eſt, ſuperſedendum nobis eſſe iſta jactantiâ, & concordiam, ac tolerantiam conſectandam: ne videamur ſapientes eſſe apud noſmetipſos, nobiſque plus quam aliis tribuere. Hoc enim eſt (τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενοι) *accommodare ſe humilitati aliorum*, & ad eam ſeſe demittere.

Atque hoc officium ad fratres tantum pertinere videtur *verſ.* 17. quia *verſ:* 15. dum gaudere cum gaudentibus, & flere cum flentibus juſſit; ſympathiam, & conſenſum quendam affectuum ſuaſit, aut imperavit Apoſtolus: ideo *verſ:* 16. conſenſum quoque in opinionibus, &, concordiæ matrem, tolerantiam inculcat. Denique *verſ.* 17. ipſam concordiam voluntatum, & pacem ſuaſurus, atque precepturus, quia ea nulla re magis tollitur, quam impatientia injuriarum, interdum fortuitò, non de induſtriâ, incidentium; quoties malum pro malo, ac ſæpe pro eo quod per imprudentiam excidit, id quod conſultò, ac de induſtria infertur, redditur. Docet igitur nequaquam nobis conſultò, ac de induſtria malum eſſe inferendum iis, qui nos imprudenter fortè læſerunt, cum noſtrarum partium, atque officii ſit, proæreſin, ac voluntatem noſtram ad bene merendum potius de omnibus, (quod omnium pulcherrimum & honeſtiſſimum eſt propoſitum) quàm ad nocendum cuiquam flectere. Ideo vero hoc loco illud malum, pro quo malum reddi vetat Apoſtolus, non de induſtria, ſed per imprudentiam illatum intelligimus; ut differentia pateat inter *verſ* 17. *&* 19. in quo voluntariæ, & conſultò illatæ injuriæ ultio vetatur.

Verſ. 18. Explicat illa honeſta, quæ procurare debemus in conſpectu omnium, hoc eſt, ut pro virili, ſeu quantum eſt in nobis virium, in eo elaboremus, ut ſi non amicitia meritis, atque officiis noſtris provocata, ut ante dictum, at ſaltem pax cum omnibus, nobis conſtet. Addit tamen conditionem, *Si fieri poteſt*, quia id non ſemper eſt in noſtra poteſtate.

Verſ. 19. Hic ad vetandam ultionem injuriarum conſultò illatarum, & quæ planè pænâ dignæ ſunt, quia eas Deus impunitas non demittit, tranſit. Non igitur in meſſem Dei ſalcem noſtram immittendam, nec officium cæleſtis judicis occupandum oſtendit, non obſcure innuens eos, qui ſuas injurias ultum eunt, non relinquere locum Deo, ut eorum innocentiæ vindicem ſe oſtendat.

Sed date locum iræ, hoc eſt, ultioni, & vindictæ, quam ſibi Deus reſervavit. Sine dubio enim ὀργὴ, *Ira*, ſignificat illam iram, de qua infra *Cap. ſequenti verſ.* 4. loquitur. *Vindex ad iram omni malum facienti.*

Verſ. 20. Benefaciendum inimico oſtendit, tunc cum beneficiis noſtris indiget, cumque nos in eo ſtatu ſumus, ut ille potius beneficiis noſtris indigeat, quàm nos illius. Eſurientem enim, & ſitientem, hoc eſt, indigentem benignitate noſtrâ inimicum deſcribit. 21. *Hoc enim faciens.* Non id nos intendere Apoſtolus jubet, neque eo fine ipſe benefacere imperat, ut ardentes carbones capiti ejus ingeramus. Hæc enim eſſet præcipua pars ultionis, quæ nobis hic, & alibi omnino prohibetur, hoc eſt, animus nocendi deſiderio ardens. Deus verò per Chriſtum ex mentis noſtræ ſtatu actiones noſtras æſtimat. Sed eo fine, quem verſu ultimo innuit, ut bono malum vincamus, hoc eſt, ut beneficiis noſtris inimicos ita devinciamus, ut ad ſaniorem mentem redeuntes, ex inimicis amici evadant, atque ita carbones iſtos capiti ſuo imminentes effugiant. quod ni fecerint; Deus tamen, nihil minùs cogitantibus nobis, officio ſuo non deerit.

CAPUT XIII.

QUia Dei, ultionem privatam prohibentis, nec illam quidem, quoad peccata punienda, plane tollentis, ſed tantum ab illis hominibus, qui injuriam paſſi ſunt, removentis, & ſibimet, ſuoque judicio reſervantis, mentionem fecit; ideò ad eos,

ad eos, qui in terris, præſertim in *ἐκδικήσει, ultione* privatarum injuriarum Dei vices gerunt, Magiſtratus, tranſit. Et quemadmodum in eo præcipuum erga Deum Chriſtianorum officium deſcripſit, quod, ob reverentiam divinæ Majeſtatis, proprias injurias inultas relinquere debeant; ita nunc erga proximas Deo poteſtates officia Chriſtianis præſcribit. Eſt autem officium Chriſtianorum, quemadmodum reliquorum omnium hominum, poteſtatibus ſupereminentibus ſubjici; quia omnes à Deo ordinatæ ſunt, Dicit igitur Apoſtolus, omnem animam ipſis ſubjectam eſſe debere, ne Chriſtiani ab iſta ſubjectione ſeſe exemptos eſſe exiſtimare poſſent. Voces autem *Omnis anima*, generales eſſe, & omnes homines, in quibus & Chriſtiani comprehendantur, ſignificare; illud eſt documento, quod ejuſmodi rationem affert Apoſtolus aſſertionis ſuæ, quæ non Chriſtianis tantum, ſed & reliquis omnibus competit. Imò verò, quæ aliis præter Chriſtianos aptior eſt, & accommodatior. Nec enim uſquam in Sacris literis, dum ſolis Chriſtianis aliquod officium præſcribitur, ratio ejus officii, à metu præſentium, & in oculos incurrentium pænarum petitur, quod hic fieri videmus, niſi quoties id, quod præcipitur, reliquis hominibus cum Chriſtianis commune eſt.

Præterea in ratione aſſertionis ſuæ allatâ, Apoſtolus non modo aſſertionem ſuam explicat; ſed & tacitæ objectioni occurrit. Explicat aſſertionem ſuam, dum oſtendit omnibus ſine exceptione ſupereminentibus poteſtatibus ſubjectionem deberi: Occurrit autem tacitæ objectioni eadem opera, ſi quis ab iſta ſubjectione excipere vellet poteſtates tyrannicas; oſtendendo etiam ejuſmodi poteſtates à Deo ordinatas eſſe, *quia non eſt poteſtas, niſi à Deo.* Omnis igitur poteſtati, etiam tali, reſiſtens; Deo reſiſtit, proinde ſibi pænam, & judicium accerſit.

Quamvis autem evidenter de præſenti, & in oculos incurrenti ſupplicio loquatur, dum ait *verſ. 3. Principes non eſſe terrori bonis operibus, ſed malis*, & metuendum eſſe gladium, quem non fruſtrà geſtant; tamen ne divinum quidem reſiſtentiæ hujus ſupplicium excludit, dum infrà *verſ. 5.*, ait; præſtandam eſſe iſtam ſubjectionem poteſtatibus, non modo propter iram, ſed & conſcientiam.

Notandum autem eſt, præceptum hoc ſubjectionis Magiſtratui, confirmari rationibus ſumptis à commodatione hujus functionis. Quarum prima eſt, quod origo ejus ſit Deus ipſe, hoc eſt, quod non ſine inſtinctu, & voluntate Dei, homines per legem in cordibus eorum ſcriptam gubernantis, inſtituti ſint Magiſtratus. Deinde, quod hujus functionis Deus ſit cauſa principalis, ac director: Magiſtratus autem tantum miniſter voluntatis Dei. Tertiò, quod poteſtas iſta inſtituta ſit in bonum hominum, nec ullo modo metuenda bonis: qui potius laudem ab illa, & præmium, aut certè præſidium expectare debent; ſed ſolis mala patrantibus, qui etiam ejus metu à ſceleribus abſterreri, atque ita pænas eorum effugere poſſunt. Quia vero hæ rationes ad omnes, & inter eos ad Chriſtianos quoque pertinent; manifeſtum eſt, Apoſtolum *verſ.* 4. etiam Chriſtianis præcipere, ut pænam gladii timeant, ſi mala aliqua patrent, Dei voluntate ſibi à Magiſtratu irrogandam: atque unicam ipſis ejus effugiendæ, ac poteſtatis non metuendæ viam *verſ.* 3. oſtendere, ut bonum operentur, legibus, ac poteſtatibus, ſub quibus vivunt, parendo.

Atque in ea deſcriptione naturæ, originis, dependentiæ à Deo, cauſæ finalis, ob quam inſtitutus eſt magiſtratus, hoc eſt, utilitatis publicæ, in bonorum protectione, præſidio, remuneratione, & malorum coërcitione; manifeſtè præſcribit Apoſtolus officia, & regulas Magiſtratibus, juxta quas munus ſuum adminiſtrare debent, memores ſeſe ab ipſo Deo inſtitutos eſſe, non ut ſuis cupiditatibus; ſed Deo miniſtrent: non in perniciem; ſed in bonum, præſidiumque bonorum: non ad impunitatem malis præſtandam, ſed ad coërcitionem ſcelerum. Quæ omnia commemorata certe in illis poteſtatibus, quæ tunc vigebant, minimè reperiri videbantur. ita ut hic, non quid illi facerent, ſed quid ex officio muneris ſui facere deberent, Apoſtolus deſcribat. quamvis nec illud diffitear, etiam officio ſuo malè fungentibus parendum nihilominus iis fuiſſe, quia à Deo inſtituti. quamdiu munus ſuum adminiſtrarent, locum Dei tenerent. Neque negandum eſt, naturam iſtius muneris ita eſſe comparatam, ut etiam ab hominibus non optimis non malè adminiſtrari poſſit. nec ſemper utilitatem ejus ceſſare, etiamſi ad illud adhibeantur homines peſſimi. Legum enim bonitas, quarum Magiſtratus cuſtodiam gerit, ſæpè Magiſtratus ipſius pravitatem ſupplet, interdum & adminiſtrorum ſeo probitas, ſeu metus. Ita ut ea, quæ hic commemorantur, etiam Neronis tempore. locum habere potuerint; quamvis Nero improbus eſſet, ac deteſtabilis. Atque inde apparet, cum ejus muneris natura ſit adeò bona, ut etiam, non obſtante eo fungentium malitia; magnam afferat mortalibus utilitatem; nihil eſſe in eo, quod bonos abſterreat, quo minùs ipſo, longe etiam melius, & cum majori generis humani emolumento, fungi poſſint. Nam illud, quod peſſimum in iſta functione videbatur; hoc eſt, gladii uſus, & vitæ, neciſque poteſtas, atque adeò ipſa ultio, & *ἐκδίκησις*; ipſi Deo tanquam cauſæ principali, Magiſtratui verò duntaxat, tanquam miniſtro ejus, tribuitur. Quemadmodum autem Deus ipſe hominum vitæ, neciſque poteſtatem habet; ita eandem miniſtro ſuo tribuiſſe, diſertis verbis ab Apoſtolo docetur. Nec verò, tametſi ea, quæ hic in commendationem functionis Magiſtratuum dicuntur, locum aliquomodo etiam Neronis tempore habuerint; idcircò hic de eventu duntaxat, non autem de officio Magiſtratus Apoſtolus diſſerit, cum id, quicquid ex vi, & natura hujus functionis tunc reipſa fieret, ex officio, & inſtitutione ejus proficiſceretur. Quiſquis enim naturam alicujus muneris, aut functionis, & ſcopum, in quem à Deo directa, atque inſtituta eſt, deſcribit, aut ob oculos ponit; is verum, & debitum officium ejus, qui eo ritè fungi debet, ponit ob oculos. Nec prætermiſſa à Spiritu Sancto earum functionum officia cenſeri poſſunt, quorum natura, ſcopus, & in iis inſtituendis mens, & intentio Dei, in ſacris literis deſcribitur.

Sed maximè ex *verſu 6.* patet, hoc loco Apoſtolum non tàm id, quod tunc Magiſtratus facerent; quàm quod ex vi, natura, & inſtitutione muneris ſui facere tenerentur, exponere; dum ait, ideò *tributa* ſubjectos populos poteſtatibus conferre; quia *miniſtri Dei ſint*, hoc eſt, huic ipſi muneri, ac functioni, ſedulò invigilantes. Paucilliми enim fuere ex iis, qui tunc erant cum imperio, qui id ſedulò, & ex animo, atque ita ut eorum officium poſcebat, præſtarent: ſed omnes id officii præſtare tenebantur. Tangit enim hic mutuam illam, quæ inter præpoſitos, & ſubjectos intercedit, obligationem, quæ hinc à ſubjectis obſequium, & tributa Magiſtratui debita, inde à Magiſtratu curam, & protectionem ſedulam ſubditorum exigit, & poſtulat. Quod officium nec ſemper, ita uti decet, à poteſtatibus præſtatur; neque tunc

forté præſtitum eſt; quamvis aliquomodo præſtitum dici poſſet.

Verſ. 7. Debitam eſſe Magiſtratibus ſubjectionem, non minus quàm tributa, & vectigalia, quæ ordinarie ab omnibus ſolvebantur; eodem exemplo, eademque conſecutionis vi probat, quomodo Chriſtus olim cenſum Cæſari ſolvendum probabat ex imagine Cæſaris, pecuniæ inſculpta. Quemadmodum enim hæc imago ſignum erat, quod Judæi poteſtati Cæſaris, ac proinde impoſitis ab eo oneribus obnoxii eſſent; ita tributa, & vectigalia populorum in imperio Romano ſignum erant, quod iſti populi in ditione Romanarum poteſtatum eſſent. Atque ita in iſto verſu oſtendit, ſeſe à præcepto caritatis, ad præceptum juſtitiæ, ſuum cuique tribuentis, tranſiiſſe: quæ id ab omnibus exigit, ut ea, quæ ſingulis debentur, exolvant, cui tributum, tributum, cui vectigal, vectigal, cui metum, metum &c. neque quicquam cuiquam debeant, præter unum Caritatis officium.

Cujus officii mentione facta, redit iterum ad commendandam, & inculcandam nobis Caritatem. *verſ.* 8. Quam oſtendit eſſe perpetuum officium, & quaſi debitum, atque æs alienum, quo nunquam ſoluti eſſe poſſumus. Quia enim legis divinæ nexu, nunquam ſoluti eſſe poſſumus: lex autem divina præcepta nobis Caritatis imponit; ideò ne Caritatis quidem obligatione ſoluti eſſe poſſumus.

Oſtendit autem Caritatem eſſe totius legis compendium *verſ.* 9. quia in præcepto de dilectione proximi tali, quali noſmetipſos proſequimur, comprehendantur reliqua legis præcepta, juſtitiam ſpectantia, & nocere proximo vetantia. Quemadmodum enim nemo ſibimetipſi nocere, aut injuriam facere de induſtria poteſt, quia ſe quiſque diligit: ita qui diligit proximum ut ſeipſum, neque nocere ipſi, neque eum injuria afficere poteſt. Concludit igitur Caritatem eſſe impletionem Legis.

Verſ: 11. Expoſitis Chriſtianorum primum erga Deum, deinde erga proximum, non modo inferiorem, aut parem; ſed etiam ſuperiorem, qualis eſt Magiſtratus officiis; nunc tranſit ad officia erga ſemetipſos. Ac primùm, ad ea præcipienda aditum ſibi facit per poſitam ob oculos circumſtantiam temporis, quod agnitionem veritatis ſubſecutum eſt. Oſtendens ab iſto ipſo *tempore* nos admoneri ad vigilantiam, & curam honeſtè, ac circumſpectè vivendi; quia jam *nox* ignorantiæ, in qua conſtituti longe ab omni ſpe ſalutis aberamus, *præterierit*. *Dies* autem, & lux cognitionis Dei, Chriſtique ſupervenerit, quæ nos jam *Saluti propiores* reddit. Quemadmodum igitur homines die illuceſcente ex nocturno ſomno excitantur, & opera tenebrarum abjiciunt, & veſtimenta, nuditatem cooperientia, induunt; ut poſſint honeſtè inter alios verſari: ita nos in tenebris quondam ignorantiæ ſtertentes, mox agnitione veritatis colluſtratos, decet abjicere ea omnia, quibus in ſolis tenebris locus erat; præcipuè nuditatem vitiorum carnis. Quorum tria genera commemorat. Primum, *Comeſſationes, & ebrietates*. Secundum, *Lectos, & laſciviam*. Tertium, *Rixas, & zelum*. Induere autem veſtimenta honeſtatis quæ hic *arma lucis* appellat, hoc eſt, habitus virtutum omnium. Non contentus autem Apoſtolus eos habitus vocare *veſtem*. qui aliàs à Spiritu Sancto *Veſtis*, & quidem *Nuptialis* vocantur; vocat eos *arma Lucis*, ut oſtendat tanto majorem eorum acquirendorum, & induendorum neceſſitatem. Etenim neceſſaria quidem veſtis eſt, è nocturna quiete evigilantibus: ſed longè magis neceſſaria ſunt arma pugnaturis, & in periculo ab hoſtibus imminente verſantibus.

Quemadmodum autem habitus iſtos virtutum à nobis induendos *verſ.* 14. & ultimo, uno verbo, vocat *Induitionem Jeſu Chriſti*, hoc eſt, acquiſitionem earum virtutum, in quibus nobis Dominus præluxit: ita vitia ſuprà commemorata, compendio deſcribit, vocando ea *Curam carnis ad concupiſcentiam*. Nam profectò comeſſationes, & ebrietates, non aliam ob cauſam vulgò libentius ſuſcipiuntur, quàm ut libidinibus indulgeatur: ita ut, qui illis comeſſationibus, & compotationibus delectantur; meritò Carnis curam habere ad concupiſcentiam dici poſſint. Unde poſteà bella, & pugnas, ſeu rixas naſci *Jacobus Cap:* iv. 1. ait ex *voluptatibus* hominum, *militantibus in membris eorum*.

CAPUT XIV.

Expoſitis ſpecialibus, primùm ſuperiorum erga inferiores in Eccleſia, mox generalibus omnium erga omnes, & erga ipſum Deum, ejuſque vices gerentem Magiſtratum, denique erga ſeipſos officiis: nunc redit ad officia erga eos, quibus aliqua re in Eccleſiâ excellimus; ſeu erga debiliores in fide.

Vocat autem *Infirmiores* fide eos, qui in rebus indifferentibus, & ad eſſentiam religionis non pertinentibus, falſa aliqua opinione abducuntur, & errant. Expreſſe enim eos, qui ſuperſtitione ſolis oleribus veſcendi laborabant *verſ:* 2. *Infirmos* vocat. Utriſque autem, tam firmioribus, quàm infirmioribus, mutuam tolerantiam præcipit, quam exprimit per vocem (προσλαμβάνεσθε) id eſt, aſſumere, ſuſcipere. quod ſignificat aliquem pro fratre ſuſcipere, & agnoſcere: vel, ut ſe explicat, ne tacita quidem cogitatione condemnare, tantum abeſt, ut apertam aliquam animorum alienationem, erga eos oſtendamus. Non in *dubitationes cogitationum*; aut potius *altercationes diſceptationum*, διακρίσεις διαλογισμῶν, quia διαλέγεσθαι eſt differere, ac diſputare. hinc ars dialectica. Non igitur hominibus ejuſmodi moleſti eſſe debemus diſputationum vexationibus, hoc eſt, non debemus ab iis, propterea quia nobis in diſputando contradicunt, animo eſſe alieno; ſed erga eos propenſo, & eorum diſſenſionem tolerante. Notandum autem eſt, non hic Apoſtolum modeſtam, & quæ fit citra acerbitatem animi, diſputationem improbare, aut vetare; ſed abuſum ejus duntaxat, in illud vitium degenerantem, quod *Jacobus Cap.* iii. 14. Zelum amarum, & rixam in corde vocat, & ſapientiam terrenam, animalem, diabolicam. Aliàs ſapientia pacifica, æqua, obſequens, plena miſericordiæ, & fructuum bonorum, non condemnans; non damnatur, ſed commendatur. Utriſque igitur, tàm firmioribus, quàm infirmioribus in fide; præcipit Apoſtolus mutuam tolerantiam *verſ.* 3. Ac primùm, in exemplo eorum, qui cibos omnes ſine delectu capiebant, præcipit iis, quos ipſe firmiores eſſe ſtatuebat; ne infirmiores contemnerent: infirmioribus autem, ne firmiores judicarent, hoc eſt, damnarent, & pro peccatoribus haberent. Addita duplici ratione contra infirmiores militante. Primùm, quia eos Deus recipit, quos ipſi falſò gratia Dei excidere autumant. deinde, quia ipſis non liceat *alienum ſervum judicare*, (præſertim in deteriorem partem decernendo;) *qui proprio Domino ſtat, aut cadit*, hoc eſt, in rebus occultioribus non licere nobis ejuſmodi judicium ſumere, quod ſoli Deo competit; qui penetrat in occulta cordium. Addit verò *Stabit autem, quia potens eſt Deus efficere, ut ſtet*, hoc eſt, non eſt Deus ita facilis ad

conde-

condemnandos eos, qui in peccandi periculo verſantur; quemadmodum homines. Verſantur autem in hoc periculo ii, qui libertate Chriſtiana utuntur in permittendis ſibi rebus natura ſua licitis; quæ tamen ab aliis illicitæ cenſentur. Sed eos, qui non malo animo iſtiuſmodi libertate utuntur; facile poteſt, & ſolet Spiritu ſuo gubernare, ne libertate iſta forte abutantur. Tangit enim poſteà Apoſtolus in eodem capite periculum illud, in quo maxima Dei ope indigent; ideoque ipſis in eo ſalubria monita, & præcepta tradit.

Verſ. 5. Tranſit ad aliud exemplum eorum, quorum alii ſe in fide firmos, alii infirmos oſtendebant, hoc eſt, alii temporum, ac dierum delectum negligebant, alii obſervabant: atque in ea re utriſque liberum permittere videtur arbitrium, dum ait; *Unuſquiſque in propria mente*, hoc eſt, ſententia, & opinione abundet, non ſimplicem modo opinionem; ſed plenam, ac certam ejus perſuaſionem in eo permittens.

Primùm enim, obſervatio dierum, poteſt minùs habere in ſe infirmitatis fidei; quàm aut ciborum delectus, aut ſimilis aliqua ſuperſtitio. Quamvis enim abſolute neceſſaria non ſit, cum divinus cultus nullis abſolute adſtrictus eſſe poſſit circumſtantiis; eſt tamen quodammodo, & ſecundum quid neceſſaria; quatenus non poſſumus uno eodemque tempore pluribus curis, & occupationibus diſtringi; & aliis præter divinas occupationes curis nos tamen vacare cogat ipſa ſtatus noſtri neceſſitas. Unde diverſis ſtudiis, & occupationibus, diverſa, & ſtata tempora nos aſſignare oporteat. Quorum delectus, & obſervatio ſi non abſolute neceſſaria; utilis tamen ſit, ac decora: & nihil in ſe analogiæ fidei, per ſe inconveniens, contineat: præſertim ſi identidem illud nobis, & aliis inculcemus, non ideò nos huic, aut illi diei, nobiliſſimam omnium occupationem aſſignare, quod una præ altera in ſeipſa aliquam habeat excellentiam; ſed quia aliter non poſſumus iſti occupationi, & ſtudio, quod reliquam vitam noſtram, ſuo quaſi colore tingere debeat, totos nos dedere, niſi aliis ignobilioribus curis ſtata aliqua tempora ſubtrahamus, & quaſi ſuccidamus. Deinde pro diverſitate ingeniorum, quæ in mortalibus deprehenditur; diverſa ſinguli poſſunt habere media, & compendia ad pietatis profectum ſervientia. Quorum ſingulis uti pro libitu, atque in eo ſuis ingeniis, arbitriiſque indulgere poſſunt. Inter alia verò hæc quoque certorum temporum ſanctioribus curis aſſignatio, atque adeo ipſe quoque ciborum delectus, locum habere poteſt.

Verſ. 6. Addit rationem, ob quam iſtarum quiſque in ſuo ſenſu abundare debeat; quia ſupponit, utrumque id, quicquid facit, in Dei gratiam facere. Tam enim qui obſervat diem, Deo hac in re ſervitium præſtare contendit, quàm is qui non obſervat: ſed quolibet tempore promiſcuè ad ſerviendum Deo utitur. Tàm is, qui nullo delectu cibis fortè oblatis veſcitur in producenda per eos vita ſua, viribuſque reparandis, Deo ſervitium exhibet (Deo enim gratias agit, pro iſtis vitæ ſuæ adminiculis) quàm is, qui delectu ciborum carnem ſuam ſe domare putat, Deo placere contendit; quod precibus aſſiduis, & gratiarum actione, in iſtis ipſis cibis capiendis adhibenda, teſtatur. Ideo enim per cibos, quos capimus, vitam producimus, ut Deo vivamus, atque ſerviamus. Namque ab eo, ut ipſam vitam, ita & cibos, quibus vitam producimus, habemus. Meritò igitur ipſi gratias agimus, quia ipſius poteſtati tota vita noſtra, imo & mors noſtra ſubjecta eſt. Nemo noſtrum ſibi vivit, aut moritur. nemo in vita producenda, aut abrumpenda ſui juris eſt. Nec ſuo proprio emolumento quiſquam vivit, aut damno moritur. Sed quemadmodum ſervi olim Dominorum ſuorum uſui vivebant, atque eorundem damno moriebantur; adeo ut, utrum viverent, aut morerentur, Dominorum plurimùm intereſſet; ita & nos utrumlibet in ſtatum deveniamus, non noſtra propria; ſed Domini noſtri Jeſu Chriſti, res agatur, cujus ſervi atque poſſeſſio ſumus. Atque hic illud mortis, & mortalitatis noſtræ ſolatium tacitè innuit, quod quemadmodum Domini ſervorum mortem non libenter ferant, eamque pro virili ab ipſis avertere conentur, ſi modo poſſint, ob ſuum proprium emolumentum: ita noſter Dominus in mortis malo, à ſervis ſuis avertendo, ſuum proprium emolumentum non ſit necllecturus. Qui in eum finem & mortuus eſt, & reſurrexit, ac revixit; ut & mortuis, & vivis dominaretur, hoc eſt, ut tam mortis, quam vitæ noſtræ imperium obtineret. Quemadmodum enim is, qui vitæ alicujus quamdiu velit producendæ poteſtatem habet; vitæ ejus imperium habere meritò dici poteſt: ita is, qui eundem ex morte per reſurrectionem eripere poteſt; mortis ejus imperium habere jure dicitur. Quam poteſtatem, atque imperium Chriſtus per mortem ſuam, ejuſque comitem reſurrectionem, & glorificationem, conſecutus eſt. Notandum autem hic, quamvis *verſ.* 6., & alibi, vox Dei (more in Sacra Scriptura uſitato) Deum patrem; vox autem Domini, filium ejus ſignificet; propter illam tamen tàm in negotio ſalutis noſtræ, quam in cultu, quem Deo exhibemus, Dei, Chriſtique conjunctionem, & unitatem, hæc pro eodem accipi, & unum, idemque ſignificare. Neque enim aliter nos Deus ſervat, niſi per filium Dominum noſtrum: neque nos aliter patrem colimus, aut precibus, cultuvè animi veneramur, niſi per filium: ita ut, quod Deo tribuitur; filio quoque tribui neceſſe ſit, & contrà, quia nunc neque Deus quicquam facit, aut acceptat, niſi per Dominum: neque Dominus quicquam agat, aut recipiat, quod non in Dei patris gloria terminetur.

Verſ. 10. Poſtquam igitur ſummam iſtam, & abſolutam poteſtatem Domini noſtri attigiſſet; redit ad argumentationem ſuam, & ex iſta poteſtate deducit, non eſſe involandum in officium Chriſti, neque præripiendum ipſi judicium, poteſtati ejus competens: ac proinde non convenire, nobis, ut fratres noſtros, loco Domini, ac Judicis noſtri judicemus, cum ipſi ſimus ab eo judicandi *verſ.* 12.

Unde monitum illud perneceſſarium fluit *verſ.* 13. non in id nobis incumbendum, ut errores, aut imbecillitates fratrum obſervemus, aut redarguamus; ſed potius, ne infirmitati ipſorum ſcandalum aliquod, & offendiculum præbeamus, propter quod, coram tribunali Chriſti, cauſa nobis dicenda ſit. *verſ.* 14.

Porrò *verſ.* 14. Offendiculum iſtud deſcribit; Cum quis ſcit certò, & perſuaſus eſt, rem aliquam eſſe licitam, neque in ea peragenda peccari poſſe, niſi quis forte (tametſi per errorem) eam illicitam eſſe opinetur: ideoque in præſentia eorum non abſtinet ab illa re, quamvis ſciat eos, primùm quidem eo facto vehementer contriſtatum iri, deinde ſenſim, Satanæ tentationibus, eo adduci poſſe, ut ejus exemplo ſibi veniam, & licentiam ejuſdem rei faciendæ permittant; tametſi, in ſententiam ejus non deſcenderint, atque ita in peccatum ejuſmodi incidere, in quo facile perire queant. Quorum utrumque, ſed præcipuè poſterius, Caritati erga fratres minimè conſentaneum; imo verò abſurdum, & rationi atque analogiæ fidei minimè congruum eſt. Quid enim indignius eſt, quam ut propter cibum noſtrum, cujus jactura facilis eſt, cum in locum ejus infinitos alios habere poſſimus, perdamus fratrem,

cujus jactura pretioſa eſt; quia magno pretio, hoc eſt, Chriſti ſanguine redemptus eſt. quod *verſ.* 15. dicitur, & monitum hoc ad eos pertinet, qui præbent imbecillioribus offendiculum.

Sed quia in ejuſmodi offendiculi caſu non modo is, qui occaſionem ſcandali præbet, ſed &, qui præbitam rapit, delinquit; ideo imbecilliores quoque, & ſcandali occaſionem aucupantes, aut non omittentes; admonet nova ratione adductâ, ne id faciant: quod anſam præbet ad obtrectandum religioni Chriſtianæ, eamque criminandam, & quaſi contumelia afficiendam; quod ipſius cultus, & obſervatio in carnali, & ſuperſtitioſo ciborum, aut potuum delectu, aut culinæ diſciplina conſiſtat. Quod cum Apoſtolus olim pro maledicto, & convitio ab impiis, & blaſphemis in Eccleſiam contorto habuerit; mirum eſt quomodo ita in Eccleſiam irrepſerit, ut id nonnullis Eccleſiis ſine calumnia objici poſſit. Præbet igitur hic memorabile monitum, & dignum quod Eccleſiæ Rectores ſemper præ oculis habeant.

Verſ. 17. Regnum cælorum, hoc eſt, religionem Chriſtianam, ejuſque cultum, doctrinam, & obſervationem non conſiſtere in ſuperſtitioſo ciborum, aut potuum delectu: ſed in *Juſtitia*, quod omnium virtutum, omniſque pietatis complexum ſignificat, & in fructibus hujus juſtitiæ *Pace & Gaudio in Spiritu Sancto*; docet.

Opponit autem carnalibus iſtis rebus, quæ triſtitiam, & diſcordiam, atque rixas inter Chriſtianos ſerere poterant; Spiritualia, hoc eſt, virtutem, & pietatem, & ejus pediſſequas *pacem*, & *gaudium*, quorum utrumque, aut certè poſterius, ne carnaliter intelligeretur; ſeu ne pro carnali lætitia, quæ etiam in prophanos homines cadit, ſumi poſſet; adjungit limitationem *in Spiritu Sancto*. innuens ſanctum eſſe iſtud gaudium, & ſpirituale; non prophanum, & carnale.

Verſ. 18. Illos igitur ſolos verum, & Deo placentem religionis uſum habere ait; qui in his rebus Domino Jeſu, ſecundum præcepta ejus ſerviunt: atque eoſdem non Deo modo placentes; ſed & hominibus probatos eſſe. Nec enim tantum Deo ſatisfaciunt, ſecundum mentem ejus viventes; ſed & de hominibus benè merentur: pacem inter eos, concordiam, & ſpirituale, ac mutuum in Spiritu Sancto gaudium conſervantes.

Verſ. 19. Poſteaquam tam firmiores, quàm infirmiores officii ſui ſeparatim admonuiſſet; nunc ad utroſque ſimul admonendos accedit, afferendo novam rationem utriſque communem. Ait igitur utriſque ea eſſe conſectanda, quæ pacis ſunt, & mutuæ ædificationis; quod quidem prioris moniti conſectarium eſt, ſed nova ratione fulcitur *verſ.* 20. quæ talis eſt. Indignum eſſe propter cibum, cujus neque Deum, neque religionem rationem ullam habere ſuprà oſtendit; diſſolvere Dei opus, hoc eſt, pacem, concordiam, ædificationem Eccleſiæ, & hominum ſalutem. Quod quidem crimen in caſu ſcandali, tàm iſti, qui præbent; quàm qui occaſionem ejus arripiunt, diverſa ratione committunt. Et ii quidem, qui præbent offendiculum, cæptum in perducendis ad ſalutem fratribus imbecillioribus opus Dei impediunt, & fructum, quem ex iis Deus quærebat, intervertunt: atque ita non modo in fratres, ſed in Deum ipſum injurii ſunt. Iſti verò, qui anſam offendiculi arripiunt, in rebus tàm frivolis tumultuantes, non modò iis, qui ſunt extrà Eccleſiam, præſertim hoſtibus, ejus religionis criminandæ occaſionem præbent.; ſed & inter eos, qui ſunt intra Eccleſiam, ſemina ſchiſmatum, & diſcordiarum ferentes, deſtruunt Eccleſiam Dei, pulcherrimum Dei opus.

Verſ. 20. Poſteaquam utroſque admonuiſſet, ne propter cibum deſtruerent opus Dei; ſolvit quaſdam objectiones, præſertim firmiorum in fide fratrum, qui prætendere poterant, omnes cibos eſſe puros. Reſpondet id ita quidem eſſe: ſed ab offendiculo inquinari hominem, veſcentem iis, quibus frater offenditur, omittentem occaſionem pulcherrimæ virtutis; quam deſcribit *verſ.* 21. Quicquid enim pulchrum, quicquid bonæ famæ, quicquid *προσφιλῆ amabile* ſectari juſſi ſumus. Eſt autem virtus ejuſmodi placitis abſtinuiſſe, quibus frater offenditur, tàm in cibo, quàm in potu.

Alteri objectioni occurrit *verſ.* 22. *Atqui fides mea*, hoc eſt, ſcientia, & cognitio rerum divinarum. (NB vocis fidei ſignificationem) ac certa perſuaſio mea me abſolvit ab omni culpa. Bene eſt, inquit, habeas hanc fidem: ſed coràm Deo. *Beatus enim eſt, qui ſe non condemnat in eo quod probat.* Sed non ſunt vulganda omnibus, quæ offendiculum aliquod pariant. Notandum hoc præcipuum Chriſtianæ prudentiæ monitum, non omnia eſſe evulganda in publicum, præſertim quæ tutius neſciuntur, aut à paucis ſciuntur.

Verſ. 23. ultimo convertit ſe ad infirmiores, atque iis præceptum dat, non eſſe facienda, de quibus dubitent. *Quicquid enim non eſt ex fide, peccatum eſt.* Hic eæ actiones ex fide eſſe dicuntur; quas credimus nobis eſſe licitas: contrà non eſſe ex fide, de quibus dubitamus. Fides enim certam perſuaſionem poſtulat, quæ ſi dubitationibus fluctuet, non eſt fides, ſed fluxa, & incerta opinio, aut potius dubitatio.

CAPUT XV.

REdit iterum ad firmiores in fide, quibus præſcribit officium portandi, hoc eſt, tolerandi infirmitates imbecilliorum, hoc eſt, officium faciendi aliquid adverſus animi noſtri ſententiam; ut illis placeamus: ac ſimul oſtendit viam, & modum virtutis iſtius aſſequendæ; quæ in eo eſt, ut nobiſmetipſis non nimium placeamus. Eſt enim id hominum ſuperborum, & qui ſe nimio plus æſtimant: quod illos nulla aliorum cura tangat: nec multum ſuâ intereſſe putent, quid de ſe cæteri ſentiant; quia ipſi de ſe magnificum ſentiunt, & prædicant. Exuendus eſt igitur habitus iſte, qui nimio ſui pretio homines occæcat; ut indui poſſit conſuetudo, & cura placendi aliis, etiam imbecillioribus, propter ædificationem. Quod confirmat exemplo Chriſti, qui cum in forma Dei exiſteret; non eſt ſublatus ſtatus ſui excellentia: quin propter bonum aliorum, longe viliorum homuncionum, ſeſe ad formam ſervi, in contumeliis patiendis aſſumendam, demitteret. *Philip.* 2. Itaque is *non ſibi ipſi placuit*, hoc eſt, non ſibi pepercit, ſeipſum exinanivit, humiliavit &c. Atque hanc Chriſti humiliationem, & propter bonum aliorum ſuſceptam patientiam adducto *Pſal.* 69., loco exponit. Eaque occaſione *verſ.* 4. lectionem Sacræ Scripturæ commendat; oſtendens, quæcunque ſcripta ſunt, propter nos docendos, atque inſtruendos ſcripta eſſe, *ut per patientiam, & conſolationem Scripturarum ſpem habeamus.* Patientia etenim ſpei ſolatio indiget. Spem autem iſtam, & conſolationem, Sacra Scriptura nobis abunde ſuggerit. Precatur poſteà Deum, (quem *Deum tolerantiæ* vocat, quia & ipſe omnium longanimis, ac tolerans eſt, & ſuorum patientia, atque tolerantia delectatur. *Deum vero conſolationis*, quia fons eſt omnis conſolationis) ut ipſis unum ſapere, homologiam, aut potius unanimitatem

mitatem, concordiam largiatur. Poſſunt enim homines unanimes eſſe; licet diverſum ſentiant, (ut ante oſtendit) quoties ſe ſibi mutuo accommodant. Saltem in eo unanimes eſſe debent, ut unanimiter, & uno ore, laudent patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti. ideo ut ſeſe invicem ſuſcipiant, ſibique mutuo indulgeant, hortatur, præſertim firmiores infirmioribus; adducto rurſus exemplo Chriſti; qui eos, quos tunc alloquitur, quamvis alienos à populo Dei, ſuſcepit in gloriam Dei, hoc eſt, in regnum cælorum: aut admiſit ad glorioſiſſimam ſortem, quam Deus populo ſuo præparavit.

Quod beneficium erga gentes alias eò notabilius fuit, quod Chriſtus primum ad Judæos miſſus fuerit; iiſque ſolis, prædicavit *veritatem Dei*, hoc eſt, Evangelium, (quod vel reſpectu umbrarum, quibus adumbratum eſt, veritas dici poteſt) ut præſtarentur *aut adimplerentur promiſſiones patribus eorum factæ*. Quo major apparuit erga gentes miſericordia Dei; quando ipſe quoque ad prædicationem Evangelii admiſſæ ſunt: majoremque habuerunt occaſionem celebrandæ laudibus Dei beneficentiæ. quod quatuor teſtimoniis Spiritus Sancti *verſ.* 9. 10. 11. 12. confirmat, oſtendens prædictam fuiſſe olim (quia jam tum deſtinata eſſet) à Spiritu Sancto iſtam Dei erga gentes, miſericordiam.

Verſ. 13. Iterum precatur Deum, ut ipſos impleat primum omni gaudio. (Χαρᾷ) *Gaudium* vocatur iſta virtus, quâ alii erga alios ita ſunt affecti, ut vehementer caveant, ne ſe mutuò contriſtent; ſed potiùs invicem gaudium ſibi præbeant. Deinde ut ipſos impleat *omni pace in credendo*, quæ pax nulla re melius fovetur, ac retinetur, quam virtutis huius, quæ Gaudium vocatur, interventu. Unde poſteà tanto firmior, & abundantior ſpes ſalutis omnibus exurgit. quæ omnia efficaciâ Spiritus Sancti peraguntur.

Verſ. 14. Excuſat admonitionem ſuam, & oſtendit, non ideò ſe monentis partes ſuſcepiſſe, quod non eſſet perſuaſus illos plenos eſſe benignitatis, & inſtructos omni cognitione, adeò ut poſſint alios quoque admonere. Sed ideo liberius in parte eos allocutum, quia id incubuerit ſibi ex muneris commiſſi officio; quia Deus ipſum ex gratia ſua peculiari voluerit miniſtrum eſſe Chriſti erga gentes, in quibus & illi erant. (ſuprà *Cap:* 1. 6.) Quam gloriationem veram eſſe ait *verſ.* 17. 18. & probat ab effectu; quia ab Hieroſolymis ad illyricum uſque repleverit omnes oras prædicatione Evangelii *verſ.* 19. & ita quidem, ut non ſuper alieno fundamento; ſed *verſ.* 21. ab ipſa radice ext uctas erigeret Eccleſias. Unde & ad Romanos adventum, qui hucuſque variis impedimentis præpeditus fuerit, parare ſe ait. ſed, quia jam illic plantata eſſet Eccleſia, tranſiturum ſeſe iſthâc in Hiſpaniam, eoſque tantum in tranſitu viſitaturum, pollicetur. Quod quominùs ſtatim præſtet, Hieroſolymitano itinere ſeſe impediri, oſtendit, quod ad afferendum è Macedonia, atque Achaia pro pauperibus ſubſidium, ſuſceperit. Quo confecto; non ſe remoraturum promiſſi fidem innuit.

Verſ: 27. Ex occaſione mentionis iſtius Gentium eleemoſynæ oſtendit æquum eſſe; ut gentes, quæ ſpiritualia, & nobiliora dona ab Hieroſolymitanis acceperant, eoſdem carnalibus, & ignobilioribus ſubſidiis remunerari non recuſarent. Imo vero ὀφείλημα, *debitum*, eſſe non obſcurè aſſerit Apoſtolus, ut qui ſpiritualia accipiunt ab aliis, ſuppeditent illis carnalia.

Verſ. 28. Vox σφραγισάμενος, *ſigillo obſignans*, ſignificat aliquid plane abſolvere, & ad umbilicum adducere: ſumpta metaphora è ſcribendis epiſtolis, quæ tunc planè perfectè finiuntur, cum obſignantur. Eadem metaphora eſt *Joh:* 112. 33. *Obſignavit quod Deus verus eſt.* Qui profitetur ſe credere quod Deus verus ſit, inchoatam fidem habet. at qui Chriſti teſtimonium ita recepit, ut ſecundum ejus præcepta vivat; conſummatam, ac omnibus numeris abſolutam, & obſignatam fidem habet.

Verſ. 29. Adventus ſui deſiderium eis ortare volens, eam fore ait, cum abundantia, & plenitudine benedictionis Evangelii Jeſu Chriſti.

Verſ. 30. Satis anxie, & ſollicitè per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, & per caritatem ſpiritus (hoc eſt, ſpiritualem; ſeu vinculum illud ſpirituale, quod omnes fideles conjungit) implorat interceſſionem Romanorum ad Deum, ut liberetur (*verſ.* 31.) ab infidelibus, & refractariis Judæis: ſimul ut miniſterium ejus ſit acceptum fratribus ſanctis. Unde videmus primum, quantum ſitum ſit in precibus, & interceſſionibus ſanctorum. Deinde, quanta placendi fratribus cura Apoſtolum hunc exercuerit; ac nobiſmetipſis quanti eſſe debeat deſiderium, & cura ſatisfaciendi fratribus.

Adjungit prætereà *verſ.* 32. rationem à privato eorum emolumento ſumptam; ut in adventu ſuo, quem pollicetur, participes eos facere poſſit gaudii ſui.

CAPUT XVI.

PRæmiſſa commendatione Phœbes ſororis; ſalutat, præter alios multos, quos ſingillatim non recenſet, nominatim prope triginta fratres, & ſorores: propemodum ſingulis, quos nominat, addito elogio, & commendatione; ut pateret, quanta erga ſingulos flagraret charitate.

Ex tanto commemoratorum fratrum Romanorum numero patet, Apoſtolum, cui tanta multitudo eorum nota fuerit; aut hujus Eccleſiæ plantatorum, &, antequam ipſis ſcriberet, Romæ non exiguo tempore commoratum fuiſſe; qui tot fratres, & ſorores ſibi familiariter notos habuerit: aut Eccleſiam hanc à diſcipulis, & familiaribus ejus, quos cooperarios ſuos vocat, plantatam eſſe. Et Aquilam quidem, ac priſcillam, ſicuti & Urbanum, cooperarios ſuos in Chriſto desertè vocat. Andronicum vero & Juniam, inſignes inter Apoſtolos, & concaptivos ſuos: qui & ante ipſum, fuerunt in Chriſto. Mentionem facit & mulierum, quæ multum in Domino laboraverunt.

Verſ. 17. Patet non defuiſſe jam tempore Apoſtolorum in Eccleſia, qui διχοστασίας *ſchiſmata*, & *ſcandala facerent; non Chriſto; ſed ventri* (*verſ.* 18.) *ſervientes*; quos deſcribit, quod *per bona verba* (χρηστολογίας καὶ εὐλογίας) *& benedictionem*, hoc eſt per verba pietatis exuberantiam ſpirantia, decipiant corda ſimplicium: & virtutis quidem ſtudioſorum, qui ex ſeipſis omnes alios æſtiment, (quos ἀκάκους) ſed & in verbis valde bonis dolum malum latentem, ſubolfacere nequeant: ideoque ejuſmodi impoſtoribus facilè auſcultent. quales fuiſſe Romanos, ad quos ſcribit, innuit. Quorum obſequium celebre fuerit (*verſ.* 19.) apud multos. quod quidem non reprehendit Apoſtolus, imò laudat, & de ea virtute ipſis gratulatur. *Gaudeo*, inquit, *quod ad vos attinet*: ſed addit, *Volo vos ſapientes quidem eſſe in bonum; ſimplices verò in malum*, Hoc eſt, non ſufficit, ut ſitis (ἀκέραιοι, & ἀκάκοι) ſimplices in malum, hoc eſt, neminem decipientes, nemini nocentes; ſed oportet, ut ſitis etiam ſapientes in bonum, quales ſunt, qui ſe non facile decipi ſinunt. Nihil enim melius eſt; quàm ita ſapere, ut effugere poſſis impoſtorum inſidias. quia labi, errare, decipi, miſerum, &

ſtultum, ideoque malum eſt. Optimum igitur non decipi.

Verſ. 20. *Deus Pacis conteret Satanam ſub pedes veſtros citò.* Quia enim Deo pax Eccleſiæ cordi eſt; ideo quando ipſi boni in Eccleſia ſibi non deſunt, & ſapientes in bonum eſſe conantur; auxilio Dei iſtiuſmodi Satanæ inſidias eludunt, eumque quaſi pedibus conterunt: & quidem citò, & nullo negotio. ita ut ſublato omni *διχοστασία*, *diſſidio*, pax Eccleſiæ redeat.

Verſ. 23. *Eraſti*, oeconnmi civitatis; quod non humile officium Corinthiæ urbis fuiſſe apparet, mentionem facit. Hinc patet, homines ad Chriſti religionem admiſſos, vitia tantum mundana, non autem negotia relinquere coactos.

Verſ. 24. 25. Concludit epiſtolam, primò comprecatione gratiæ Chriſti, & auxilii divini, Eccleſiæ huic præſtandi. Deinde quadam gratiarum actione, & reddenda gloria Deo, pro tàm inſigni erga omnes gentes beneficio, quod per prædicationem Paulo concreditam admiſerit eos in conſortium populi ſui.

Verſ. 25. 26. 27. Ait enim: *Ei verò qui vos poteſt confirmare* ac ſtabilire, in prædicato vobis Evangelio Jeſu Chriſti (quæ mihi apud gentes functio concredita eſt) in quo aliis, præter Judæos, gentibus prædicando revelatum eſt myſterium, per multa ſecula ignoratum, & occultatum, nemini evulgatum, altiſſimo ſilentio preſſum: (ubi notandum multa iſta ſecula per vocem *temporum æternorum* exprimi) in quo & impletæ, ac revelatæ, & explicatæ ſunt Scripturæ propheticæ, rem, quam æternus Deus à multis ſeculis ordinaverat, prædicentes, ut ad obſequium fidei omnes gentes adducerentur. Huic, inquam, uni, Sapienti Deo, per Jeſum Chriſtum ſit gloria in æternum.

Notandus autem eſt Liturgiæ Apoſtolicæ character; quod victimas, & ſacrificia laudis Deo offerre ſoliti non fuerint, niſi per ſummum novi fœderis ſacerdotem, Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum; qui ideò in Sancta ſanctorum penetravit, ut eſſet noſter Sacerdos in perpetuum.

IN EPISTOLAM *AD* CORINTHIOS PRIMAM

COGITATIONES SACRÆ.

CAPUT I.

V*Erſ.* 2. Duplicem ſenſum habere poſſunt hæc verba. Primum. Poſſit enim videri hæc Epiſtola ab Apoſtolo inſcripta non ſolis Corinthiis; ſed aliis etiam omnibus quocunque in loco exiſtentibus eccleſiis, etiam Philippis, ex qua urbe ſcripta eſt. quales ſunt Jacobi, Petri, & Joannis, quæ vulgo inſcribuntur Catholicæ. Secundum. Sed & poſſunt verba *cum omnibus* referri ad proxime præcedentia, *Sanctificatis in Chriſto Jeſu, & vocatis Sanctis*, hoc eſt, ad communionem Sanctorum, & admiſſis ad illam Catholicam Chriſti Eccleſiam, ubique terrarum nomen ejus invocantem, & nullo peculiari loco affixam. Qui ſenſus potior videtur. Notanda autem eſt Catholicæ eccleſiæ natura, quod *in omni loco eſſe dicatur*, ſive in eo fuerint Apoſtoli, ſive non, dummodo invocent nomen Domini Jeſu, qui ad eam pertinent. Notanda & periphraſis Chriſtianorum *invocantes nomen Domini noſtri Jeſu Chriſti*, ut illi, qui non invocant, ab hoc nomine excludi videantur.

Verſ. 3. *Gratia & pax.* Pax, præſertim à Deo, ſignificat omne felicitatis genus. adjuncta vero vox Gratiæ, oſtendit id omne, quod à Deo nobis confertur boni, ex mera gratia, & benignitate ejus, nullo autem merito noſtro proficiſci.

Verſ. 4. Gratias agit Deo, ipſiſque *Corinthiis* gratulatur de gratia Dei, quæ ipſis in Jeſu Chriſto collata eſt, quam in eo eſſe dicit, *verſ.* 5. quod *ditati fuerint in omni ſermone*, & *cognitione in Chriſto*, hoc eſt, inſtructi abunde cognitione rerum ad Chriſti religionem, & fidem, quæ eos ſervare poſſit, pertinentium, ita ut *teſtimonium Chriſti confirmatum ſit in ipſis*, hoc eſt, fides eorum confirmata ſit certiſſimis teſtimoniis ipſius Chriſti, & eorum teſtium, qui de Chriſto, ejuſque reſurrectione, & glorificatione teſtabantur. Tam enim ea, quæ Chriſtus ipſe dixit, fecitque aut paſſus eſt, quam ea, quæ per productos ab eo teſtes de ipſo dicta ſunt, *Teſtimonium Chriſti* dici poſſunt. Quibus omnibus ſi firma fides adhibeatur, *nihil* ita credentibus *deeſſe poteſt ad omne donum*, aut felicitatis genus, è gratia Dei profluens, niſi *revelatio* & impletio ejus ſpei, quam exſpectant, in adventu *Domini Jeſu Chriſti*. Notandum hic primò, quod λόγος *verſu* 5. non tam ſermonem, ut ipſa verba ſonant, quam ſermonis prædicati ab Apoſtolis effectum, hoc eſt, cognitionem eorum quæ per ſermonem iſtam prædicata ſunt, ſignificet.

Deinde concilianda ſunt iſta verba cum iis, quæ infra *Cap.* III. ſcribit, objiciens Corinthiis eos adhuc eſſe carnales, & myſteriorum Dei incapaces, & adeò ſolidiori cibo minus idoneos; ut ipſius lactis vix patientes fuerint, etiam tunc, cum ipſis hæc ſcriberet: quod certe non abundantiam, ſed defectum, non divitias, ſed paupertatem cognitionis rerum divinarum ſignificare videtur.

Cæterum animadvertendum eſt Chriſtianæ religionis naturam non eſſe in cognitione theoretica; ſed in practica, & quidem in actum deducta, hoc eſt, in ejuſmodi ſcientia, & cognitione, quæ vera, & ſalubris cognitio ac ſcientia dici nequit, niſi in actum, & praxin deducatur. Ideo quod, niſi talis ſcientia ad actum deducatur, errores multos noxios, & pernicioſos germinat, quibus mens occæcata, longe ineptior evadit ad excutienda vitia imbecillitatis humanæ, quàm erat antequam iſtam ſcientiam, & cognitionem (ad actum non deductam) haberet. Imò quò diutius in eo ſtatu hæret, eo magis obnubilatur ac obtenebratur. Hoc enim eſt quod Author epiſtolæ ad *Hebræos* ait (*Cap.* VI. 7. & 8.) terram bibentem ſæpe pluriam tempeſtivam, & tamen producentem ſpinas, & tribulos, eſſe propinquam maledictioni, & exitio. Imo vero ſimiles huic terræ homines, qui guſtato ſemel dono cæleſti, & Spiritus Sancti participes facti, propoſito vitæ piæ excidunt, & habitus vitiorum contrahunt, abſque extraordinaria Dei ope non poſſe iterum renovari in pænitentiam; quia vim remediorum adverſus peccata omnium conſumpſerunt, & irritam reddiderunt. Remedia vero contra peccata, *Heb.* VI. 2. promiſſionum & comminationum Dei, ſeu reſurrectionis, & ſupplicii æterni, ſpes, ac metus erant, per quæ media fundamentum pænitentiæ jacebant, qui primum Religioni Chriſtianæ initiabantur, per baptiſmum quidem externam Religionis profeſſionem facientes, per impoſitionem autem manuum donum Spiritus Sancti accipientes. Nemo autem negaverit, ignorantiam puræ negationis minùs eſſe noxiam, viam ſalutis ingredi volentibus, quàm pravæ diſpoſitionis ignorantiam, quæ ſpecie cognitionis rerum divinarum, ac fidei, homines decipit, ut ſe viam ſalutis noſſe, & fidem habere putent, cum tamen ea quæ ſcitu neceſſaria ſunt, neſciant, nec fidem habeant, niſi forte mortuam, umbram pro corpore conſectantes. Ergo quoties homines, auditâ Evangelii voce, cognitione rerum ad ſalutem, ac religionem neceſſariarum imbuuntur, (quemadmodum, ſine dubio iſti, de quibus loquitur Apoſtolus, Corinthii erant imbuti) merito dici poſſunt *ditati cognitione* rerum ad ſalutem utilium; meritò & fides in ipſis *confirmata* dici poteſt, ac ſubnixa teſtimoniis irrefragabilibus, quia tot, ac tanta documenta fidei conſequendæ, atque in ſe ipſis confirmandæ habent, quot, &

quanta ad eam, citra violentiam menti illam, & arbitrii libertate illæſa, & illibata, nobis ingerendam, ſufficere Deus voluit. Adeo ut etiam fides iſta ad ipſos actus deduci cæpta, & quaſi inchoata ſit, & ejuſmodi hominibus nihil ad conſequenda in adventu Chriſti præmia deeſſe dici poſſit, niſi ut eos Deus *confirmet, & conſtanter durare faciat irreprehenſibiles uſque ad finem*, quod hoc loco Apoſtolus *Corinthiis verſ.* 8. pollicetur, tacita tamen conditione ſubintellecta, niſi ſibimetipſi deeſſe, & auxilium Dei ſpernere velint. Verum quia Dei quidem auxilium ejuſmodi fidem inchoantibus ſemper præſto eſt, unde *Deus fidelis verſ.* 9. dicitur, at homines ipſi, gratiæ & benignitati Dei interdum deeſſe, & illecebris peccatorum deluſi, ſeſe ſubtrahere ſolent; ſæpe evenit, ut inchoata iſta fides ſenſim diminuatur, ac debilitetur, uſque ad periculum totalis extinctionis. Quia enim peccatum & culpam in voluntate ſemper præcedit error, & obtenebratio in intellectu, ideò in eo caſu cognitionem quoque rerum ſalutarium ſenſim diminui, aut, quod peius eſt, erroribus, tanquam noxiis herbis ſuccreſcentibus, ſuffocari, ac depravari neceſſe eſt. Ita ut homines ex ſpiritualibus ſubinde carnales evadere incipiant, quod ipſis Corinthiis accidiſſe videmus. Ita homines, etiam iidem, ſecundum diverſa tempora conſiderati, poſſunt dici, & ſpirituales, & carnales: & ſalutarium rerum cognitione abunde inſtructi, & rurſus earundem rerum maxima ignorantia laborantes.

Quanquam alio quoque modo iſta repugnantia conciliari poteſt. quia enim eccleſia Chriſti, non reſpectu conſilii, ac voluntatis, aut deſtinationis Dei, qui omnes electos eſſe vellet; ſed reſpectu culpæ hominum, & eventus, tàm ex electis, quàm ex vocatis ſolummodo conſtat; quicquid de electis eccleſiæ Corinthiæ circa cognitionem rerum divinarum dici potuit, de tota eccleſia dici potuit. Quod enim homines plures in aliqua eccleſia ſciunt, & aliis prædicant, atque communicant; illud iſta eccleſia ignorare dici nequit, tametſi alii in eadem eccleſia reperiri poſſint, qui eadem ſcire nolint, aut ignorare malint. Rurſus quoties aliqui in eccleſia errorum, aut delictorum nomine accuſantur; toties iidem errores, aut delicta, per modum loquendi non inuſitatum, toti eccleſiæ, quanquam non ſecundum omnes ſui partes intellectæ, objici poſſe videntur. Itaque res iſtæ ſibi repugnantes de eadem eccleſia ſecundum diverſa hominum, in ea comprehenſorum genera, conſideratâ, dici poterant.

Denique iſto quoque modo repugnantia hæc vel in eodem ſubjecto breviter conciliari poteſt, quod iiſdem Corinthiis ex parte Dei quidem nihil revelationis ad ſolidam rerum divinarum cognitionem deeſſe potuerit; ſed ob eorum, aut certè quorundam ex iis culpam, cognirio hæc, quia in actum deducta non eſt, in ignorantiam, & errorem, præſertim circa particulares virtutum, aut vitiorum praxes, degeneraverit.

Verſ. 9. Certitudinem promiſſi hujus *verſ.* 8. facti, quod Deus eos *confirmaturus ſit irreprehenſibiles nſque ad finem*, hoc eſt, ad adventum Domini noſtri Jeſu Chriſti, in fide; inde deducit, quòd Deus ſit fidelis, per quem vocati erant in communionem Domini noſtri Jeſu Chriſti: nemini enim vocatorum Deus opem ſuam in eo ſubtrahit, quod tàm certum eſt, quàm quod Deus ſit fidelis, quia, quod promiſit, neceſſariò præſtabit.

Dies autem Domini noſtri Jeſu Chriſti, primo quidem & principaliter dicitur illa dies ultimi judicii: ſed analogicè illa quoque dicitur, quâ homines per mortem proximè, imo vero quaſi individuo nexu conjunctæ, diei extremi judicii admonentur.

In communione filii ejus. Quod Deus promiſit omnibus, & in perſona filii ſui jam præſtitit; illud idem tanto certius reliquis omnibus repræſentabit, quod in tam illuſtri exemplo fidei, & fidelitatis ſuæ ſpecimen ediderit.

Verſ. 10. Quia tamen in eo promiſſo tacita conditio ſubintellecta eſt, niſi Corinthii in divina ope recipienda ſibimetipſis deeſſent; ideo eos admonet *per nomen Domini noſtri Jeſu Chriſti*, ut à *ſchiſmatibus* abſtineant, *idem loquantur*, hoc eſt, ut à contradictionibus, præcipue illic ubi tolerantiæ locus eſt, abſtineant. Τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες. Poteſt enim in rebus levioribus, ſed tamen quæ in dubium vocatæ ſcandalum afferre poſſent, diſſimulari diſſenſus, vide *Rom:* XIV. 22. Sitis autem κατηρτισμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοΐ. *Coaptati in eadem mente, & ſententia.* ὁμόνοια poteſt eſſe, etiamſi non ſit bomodoxia hoc eſt, concordia, etiamſi non ſit conſenſus in dogmatibus. Quamvis autem præſtet utramque conjungi, idque non modo optandum ſit, ſed etiam Apoſtolus præcipere videatur hoc loco, dum Corinthios vult eſſe κατηρτισμένους ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ, coaptatos in eadem ſententia (quod non ita explicandum eſt, ut propter infirmos ii quoque, qui veriorem ſententiam habent, eam deſerere, & in eorum ſententiam tranſire debeant. quod & iniquum, & impoſſibile, & præcepto Apoſtoli. *Rom.* XIV. 22 repugnans eſt: ſed potius ut verior ſententia ab omnibus recipiatur. id enim vox κατηρτισμένοι denotat, quæ homines in iis, quæ ipſis deſunt, *perficiendos* eſſe admonet) tamen, ſi ad eandem omnes opinionem perduci nequeant, ὁμόνοιαν, & ſpiritualem concordiam, & affectum mutuum, & caritatem fraternam eſſe retinendam. Quid enim obſtat in rebus levioribus ἑτεροδοξία; ſi ſpiritualis concordia & in rebus gravioribus (ἡ αὐτὴ γνώμη) *eadem ſententia* retinentur?

Diſcordia enim ſpiritualis, quæ eſt, quoties unus alterum damnat, aut contemnit, (vide *Rom.* XIV. & XV.) procreat (ἔριδες.) *rixas*, & *contentiones.*

Verſ: 12. Qui ejuſmodi diviſiones in Eccleſia ſua faciunt, ut aliquas ſectas, de ſuo nomine dictas, introducant, aut eas naſci patiantur, etiamſi non diſcerperent Eccleſiam, quemadmodum id facere natura ſua iſtiuſmodi ſectæ aptæ ſunt: (quamvis id forte per accidens non faciant, quod unius viſibilis in Eccleſia Monarchæ poteſtate, & auctoritate cohibeantur) tamen in Chriſtum ipſum injurii ſunt, & ſibi in Eccleſia eam gloriam, & auctoritatem ſumunt, quam ſibi ſumere Paulus Apoſtolus auſus non eſt. Iis enim, qui ſe Pauli nomine venditabant, objectat, & exprobrat Paulus, & acriter reprehendit, quod ſibi tantum honoris haberent, quantum ſoli Chriſto debetur, qui peculiari, & ſibi ſoli proprio mortis ſuæ beneficio totum humanum genus, & ſingulos homines ſibi obſtrinxit. Senſit igitur Paulus id ſine injuria Chriſti fieri non poſſe. vide *verſ.* 13. Notandum obiter, quamvis Martyres quoque, quos inter ipſi Apoſtoli, pro Eccleſia Chriſti mortui videantur & quodammodo dici poſſint; quatenus ex morte, & perpeſſionibus eorum maximus fructus ad Eccleſiam redundat: tamen eos pro ſingulis in Eccleſia hominibus mortuos, ſine maxima catachreſi dici nequit, ob immenſam inter mortem eorum, & mortem Chriſti differentiam. Sed præcipuè, ne quid de obligatione, quam Chriſto mortis ejus nomine quiſque fidelium debet, decerpatur, præſertim cum mortem Chriſti ſubſecuta reſurrectio, & multò magis glorificatio, eam longe utiliorem, & ſalutariorem cuilibet fidelium reddat,

dat, quàm poſſit eſſe mors cujuſcunque alterius Martyris, aut Apoſtoli, *verſ.* 14. & 15. Notanda Pauli modeſtia, cuilibet inſtitutori recentium ordinum Regularium imitanda.

Verſ: 17. Nulla re ceſſit Paulus aliis ad munus Apoſtolicum vocatis, & tamen ait baptizationem aquæ fuiſſe extra muneris ſibi injuncti functionem. Unde apparet, vocem *Baptizantes eos in nomine Patris &c. Matth. verſ.* 28. non de aquæ baptiſmo intelligendam.

Non in ſapientia ſermonis, ne evacuetur crux Chriſti. Quærendum primum quænam ſit iſta ſapientia, in qua ſe negat Evangelium prædicaſſe Apoſtolus. Deinde qua ratione evacuata fuiſſet crux Chriſti, ſi in iſta ſapientia Evangelium prædicaſſet.

Sapientiam igitur intelligit primùm *hujus ævi.* de qua loquitur *verſ.* 20. & *Principum ſeculi hujus*, *Cap.* II. 6., hoc eſt, quam conſectabantur, qua delectabantur principes hujus ævi: & ut ſeſe explicat *Cap:* II. 4. quæ eſſet in *perſuaſivis humanæ ſapientiæ ſermonibus*, quales erant aut σεσοφισμένοις μύθοις, *arte confictæ fabulæ*, de quibus loquitur Petrus, 2 *Pet.* I. *verſ.* 16. aut certe σεσοφισμένοις λόγοις Philoſophorum illius ævi; denique colores oratorii ad perſuadendum efficaces, quæ omnia apud *Principes hujus ævi*, erant in pretio.

Deinde. Quia per crucem Chriſti, non ſolum Chriſti crucifixionem, aut de ea doctrinam; ſed & humilem, & contemptam, & multis perſecutionibus obnoxiam Chriſtianorum vocationem intelligit, quæ per res adverſas, & ignominiam tendebat ad gloriam: ideo ſi per humanas artes Philoſophiam, aut eloquentiam, quæ apud omnes erant in admiratione, & pretio, prædicaſſet Evangelium; fructus illius prædicationis, *non potentiæ Dei*, de qua infra *Cap.* II. 5., qui per crucem, infirmitatemque, res magnas, & admirabiles gerere voluit; ſed *humanæ ſapientiæ*, & viribus attributus fuiſſet.

Præterea ipſa crucifixi Chriſti prædicatio habnit in ſe aliquid humanæ ſapientiæ adverſum, & repugnans. Male enim inter ſe cohærere videbatur, tàm in ipſo Chriſto, quam in cæteris omnibus, quibus is ad imitandum propoſitus eſt, glorificatio, & in glorioſiſſimum ſtatum exaltatio, cum morte adeo miſera, & ignominioſa, ut merito non modo *verſ.* 18., ſed etiam infra 23. hæc prædicatio *Judæis quidem ſcandalum*, cæteris *autem gentibus ſtultitia* videretur. Verum ita Deo viſum erat (quod dicitur *verſ.* 19.) *perdere ſapientum ſapientiam, & prudentium intelligentiam confundere*, ac rejicere, *ne coram ipſo glorietur ulla caro* (infra *verſ.* 29.) Non decuit igitur, nec conſilio Dei congruebat, prædicationem iſtam fieri in ſapientia carnali, quæ iſtam ſapientiam carnalem per doctrinam crucis abolebat, ac rejiciebat. aliàs vice verſa iſta carnalis ſapientia doctrinam crucis aboleviſſet, & evacuiſſet.

Obſervandum autem eſt, quia omnia iſta in exortis ſchiſmatibus Corinthiorum culpa, quam hoc loco reprehendit Apoſtolus, ex vitio ſuperbiæ, & arrogantiæ profluebat, *quod unus pro alio inflaret ſeſe contra alterum*, ut exprimitur infra *Cap:* IV. 6. quod carnalis ſapientiæ, & ſcientiæ, quæ inflat, proprium eſt; Ideó Apoſtolum oſtendere prædicationem ſuam apud Corinthios, ſicuti & vocationem Corinthiorum, ejuſmodi fuiſſe, in qua locus iſti ſuperbiæ, & inflatiooi nullus eſſet. Quia & prædicatio ſapientiæ humanæ, quæ inflare ſolet, expers eſſet, nec ullo pompoſæ eloquentiæ fuco colorata, aut ornata, & exculta; & vocatio crucis contemptui, imbecillitati, ignominiæ, & perſecutioni ſubjecta, atque obnoxia.

Quod autem prædicatio eſſet ſapientiæ humanæ expers, oſtendit *verſ.* 18., quia ii *qui pereunt* (hoc eſt, totus pene mundus) *eam pro ſtultitia* habent: quamvis nobis ad ſalutem vocatis, *ſit potentia Dei*, hoc eſt, quamvis Deus mirificam potentiam ſuam oſtendat in ſalvandis nobis per ejuſmodi media, quæ etiam iis, qui ſapientiores in mundo videntur, à ſalute alieniſſima videntur, ideoque iſtorum mediorum prædicationem pro ſtultitia habeant.

Verſ. 19. Conſilium Dei oſtendit in abolenda, & rejicienda ſapientia humana, puta in Eccleſia ſua, ita ut verba *verſus* 20., *Ubi ſapiens, ubi ſcriba?* poſſint referri ad ea, quæ dicit infrà *verſ.* 26., quod in Eccleſia *non multi eſſent ſapientes ſecundum carnem, potentes, nobiles.* Nec enim novum eſt in Sacra Scriptura, ut plane non eſſe dicantur ii, qui admodum pauci, & rari ſunt. quemadmodum de juſtis, intelligentibus, & quærentibus Deum, *Rom.* III. 10, 11. dicitur. quemadmodum & infra *verſ.* 28. iſti ipſi qui ſunt in Eccleſia, una cum tota forte Eccleſia μὴ ὄντα, *ea quæ non ſunt*, dicuntur, reſpectu τῶν ὄντων in mundo, ubi erant frequentes σοφοὶ, δυνατοὶ, εὐγενεῖς, hoc eſt *ſapientes, potentes, nobiles.*

Verſ. 20. Ἐμώρανεν, *Infatuavit*, ſtultum fecit, hoc eſt, pro ſtulta judicavit, aut etiam procuravit, ut in ipſo tandem eventu ſtulta ab omnibus reperiretur, & judicaretur ſapientia hujus mundi.

Verſ. 21. Rationem reddit, cur Deus rejecerit ſapientiam hujus mundi, *quia in ſapientia Dei non cognovit mundus per ſapientiam Deum.* Per *ſapientiam Dei* hoc loco intelligi videtur illud γνωστὸν τοῦ Θεοῦ, *notum Dei Rom.* I. 19. hoc eſt, ſemina illius notitiæ Dei, quæ inſeverat Deus pectoribus hominum, per rationem rectam ex divinis creationis operibus æternam Dei potentiam, & divinitatem colligentem. Quia igitur per nudum rectæ rationis uſum (quem hoc loco abſolute ſapientiam, quia eſt via ad ſapientiam vocat) homines *non cognoverint Deum* (ſua quidem culpa ut *Rom.* I. demonſtravit Apoſtolus) *placuit Deo per ſtultitiam prædicationis*, hoc eſt, ejuſmodi prædicationem, quæ mundo, quamvis immerito (ut mox oſtendetur) ſtulta viſa eſt, *ſalvare credentes.* Notandum autem eſt, nudo uſui rationis hoc loco fidem ita opponi, ut non obſcure indicetur, abſque *fidei interventu* prædicationem crucis, hoc eſt, Religionis Chriſtianæ, non poſſe niſi ſtultam videri. Niſi enim quis credat firmiter Jeſum illum crucifixum eſſe reſuſcitatum, & glorificatum, idque ideo, ut omnes, qui credunt in eum, reſuſcitentur & ipſi, & glorioſæ vitæ participes fiant; ſtultum videri neceſſe eſt, ſubire, ac ſuſcipere ſtatum afflictionibus crucis obnoxium.

Verſ. 22. Oſtendit cur (quamvis immerito) prædicatio crucis pro ſtulta, & rejectanea habita fuerit, quia & *Judæi ſignum poſcebant*, & *Græci ſapientiam quærebant.* Neutris autem prædicatio crucis ſatisfecit. Quamvis enim quod ad Judæos attinet, prædicatio reſuſcitationis, & glorificationis Chriſti eſſet miraculum omnium potiſſimum, unde etiam à Spiritu Sancto ſignum Jonæ Prophetæ dicitur; tamen Judæi non ejuſmodi ſignum poſcebant, in quo fidei locus aliquis eſſet, ſed tale quale toti populo in eductione ejus ex Ægypto publicè exhibitum erat: aut etiam quale Achabi tempore Elias in conſpectu totius populi exhibuit, in quo nullus erat fidei locus. Græci autem ſapientiam quidem quærebant, ſed apparentem, oön veram, hoc eſt, palato ſuo ſapientem, & accommodatam: nempe humanam, & uſu quidem rationis ſubnixam, ſed vanitatis, oſtentationis & ſuperbiæ fœtam, ac feracem. Ideo prædicatio crucis Judæis quidem ſcandalum fuit. Maledictus enim habebatur apud eos, ejuſmodi ſupplicio affectus. Gentibus autem ſtultitia

viſa eſt. Solis autem credentibus, qui hic *vocati* dicuntur, Dei potentia, & Dei ſapientia hæc prædicatio extitit. Unde apparet, cum Dei ſapientia vera ſit ſapientia; illam, quæ huic opponitur, ſapientiam apparentem, & longe inſipientiorem deprehendi. Id vero quod à Deo proficiſcitur, quamvis ſtultum videatur (*μωρὸν τοῦ θεοῦ vers: 25.*) omni humana ſapientia longe ſapientius eſſe: quemadmodum idem, quamvis infirmum videatur, omni humana potentia potentius eſt.

Notanda vero hic eſt inter *verſ. 23. & 24.* antitheſis, quia *verſ: 23.* crucem Chriſti *Judæis quidem* ſcandalum, *Græcis autem ſtultitiam* eſſe dixerat; eandem *verſ. 24.*, vocatis ex utroque gentis genere, & *potentiam Dei* & *ſapientiam Dei* eſſe. Judæi enim offendebantur quadam infirmitatis cruci ſubjectæ; Græci vero ſtultitiæ, per infelicitatem ad felicitatem vadentis, ſpecie, cum tamen & *verſ. 25. τὸ μωρὸν τοῦ θεοῦ*, hoc eſt, conſilium, & actio Dei circa crucem Chriſti, quam homines (ſtulti ipſi) pro ſtulta habebant, plena eſſet ſapientiæ, & humanâ prætenſa ſapientia longe ſapientior: & *τὸ ἀσθενὲς τοῦ θεοῦ*, id eſt, conſilium, & actio Dei, homines per vilitatem, & infirmitatem ad gloriam, & veram, ſtabilemque felicitatem vocantis, eſſet plena potentiæ, & omni humana vi potentior. Idque *verſ. 26.*, poſito ob oculos vocationis Chriſtianorum exemplo, confirmat, quod in Eccleſia tunc non *multi fuerunt ſapientes ſecundum carnem*, hoc eſt, eruditi: non *multi potentes*, *non multi natalibus illuſtres*. adeo ut cœtus ille Chriſtianorum, per denominationem à potiori; rudis, infirmus, ignobilis: & reſpectu mundanæ eruditionis, potentiæ, nobilitatis, quaſi nihil videri poſſet. Sed tamen Deus ipſum elegit, ut pudefaceret mundi hujus ſapientes, potentes, nobiles, & qui magni fiebant. Eo conſilio, quod clare *verſ. 29.* pronuntiat: *Ne ulla caro coram ipſo gloriari poſſet*, hoc eſt, ne homines ſuo ingenio, & ſapientia, ſuiſque viribus quicquam tribuerent, atque ſic in ſuperbiam efferentur: ſed quicquid eſſet in iis, quo gaudere, & gloriari poſſent, id totum, quantumcunque eſt, Deo acceptum ferrent. Id enim eſt, quod *verſ. ultimo* dicit. Qui gloriatur, in Domino glorietur. Hinc Dominus, *Matt.* xi 25., poſtquam idem conſilium Dei commemoraſſet, ex omnibus virtutibus quas à ſe diſcendas proponere voluit, unam humilitatem, & modeſtiam elegit, tanquam huic fini, & conſilio Dei, quod in ratione vocationis hominum ad Evangelium cernitur, maxime conſentaneam. Meritó igitur & hoc loco Apoſtolus conſilium iſtud Dei, ad hominum ſuperbiam refrænandam commemorat, quia Corinthii donis, & gratia Dei inflari, & . tanquam jam nimiùm ſaturati, altum ſapere, & ad mutuas contentiones deſcendere cœperant. vide infra *Cap.* iv. 7. 8. Ideo *verſ.* 30. oſtendit, ſoli Deo, ejuſque Chriſto tribuendum quicquid in nobis eſſet, ut quo nobis placere, & quo gaudere, & gloriari poſſimus. qualis eſt imprimis divina ſapientia (hujus ævi ſapientibus, & intelligentibus *Matth.* xi. abſcondita) juſtificatio, ſeu remiſſio peccatorum, ſanctificatio, ſeu vitæ ſanctimonia, ſine qua, ut Deum videre, ita eam aſſequi abſque Deo duce, nemo poteſt. Denique redemptio, ejuſque ſpes certa, & indubitata, quæ à Deo per manus Chriſti ſperanda eſt.

Notandum autem hic, Deum in iſto conſilio ſuo ſapientes, & eruditos hujus ævi, item potentes, & nobiles, aut divites, non penitus excluſiſſe, quamvis Evangelium pauperibus prædicatum ſit. *Matth:* xi. *verſ.* 5. *&* 6. adeó ut pauci eſſent, ex ditioribus, & nobilioribus, qui ea re non ſcandalizarentur (eſſent tamen aliqui, iique beati ideo dicti *verſ.* 6.) quos & hic (tametſi non multos) in Eccleſia fuiſſe Paulus fatetur.

CAPUT II.

QUia ſchiſmatum, & contentionum inter Corinthios cauſa eſſet inflatio, & ſuperbia eorum, ex vana ſapientiæ opinione orta, duplici ratione in præcedenti capite vitium hoc oppugnavit Apoſtolus. Primum, oſtendens non eſſe quod ſapientiæ opinione tumeant, atque efferantur ii, quibus doctrina prædicata eſt vanæ illi, & arroganti ſapientiæ mundi contraria, hoc eſt, doctrina crucis. Secundum, Multo minus ii, qui ad humilem vocationem vocati ſunt, in qua ambitioni campus non pateret, & quam Deus ad refrænandam hominum jactantiam, atque ſuperbiam elegiſſet.

Nunc tertiam rationem affert, ductam ex modo prædicationis ſuæ, qui erat plenus omnis modeſtiæ, & humilitatis, atque ab omni ſuperbia, & ambitione alienus. Primum enim non præ ſe ferebat Apoſtolus ullam ſublimioris ſcientiæ ſignificationem, quamvis annunciaret doctrinam divinitùs hauſtam, quam teſtimonium Dei appellat *verſ.* 1.: nec tradebat ulla abſtruſa, & curioſa dogmata; ſed ea tantum, quæ erant ad religionem Chriſti neceſſaria, & omnibus obvia, quæque tantum circà imitationem Chriſti, per crucem ad gloriam vadentis, verſabantur: (*verſ.* 2.) tanquam nihil ſciret ſuprà aliorum captum, & ſupra id, quod omnibus inculcabat. Deinde (*verſ:* 3.) in prædicatione ſua modeſtè, prudenter, ac circumſpectè ſe gerebat, nulla virium ſuarum fiducia elatus, aut omnis lapſus ſecurus; ſed qui tanquam eſſet infirmus, metueret, & ſeduló caveret, ne qua in re extrà officii ſui metas exorbitaret. quod per timorem, ac tremorem exprimit, qui affectus comitari amant eos, qui ex infirmitatis conſcientiâ viribus ſuis non multùm tribuunt. quales debent eſſe omnes Chriſtiani in ſalutis ſuæ negotio. quod officium, ac præceptum alibi quoque omnibus inculcat. Tertió, quod prædicatio ejus eſſet ſine omni humanæ eloquentiæ fuco, & colore. quali plerumque utuntur ii, qui perſuadere aliquid populo conantur (*verſ:* 4.) idque ideò, ne fructus prædicationis iſtius, hoc eſt, fides fidelium, ſapientiæ, aut facundiæ humanæ, ſed efficaciæ ſpiritus tribueretur. Ubi quia *ſapientiæ humanæ* opponit (*verſ.* 5.) *potentiam Dei*, ne quis exiſtimaret, prædicationem hanc eſſe omnis ſapientiæ expertem, ſubjungit *verſ.* 6. prædicatam à ſe, & prædicari ſapientiam, & quidem perfectam, ſed tantum *perfectis* & ſpiritualibus, qui ſoli ejus eſſent capaces; quippe cum ea *non eſſet ævi hujus, neque Principum ævi hujus*, caducorum, & ad breve tempus florentium (*καταργουμένων*) verum ab iis eſſe abſconditam (*Matt.* xi. *ἀποκεκρυμμένην*).

Verſ. 7. *Ἣν προώρισεν ὁ θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων εἰς δόξαν ἡμῶν. Quam præfinivit Deus ante ſecula in gloriam noſtram.* Occultum illud fuiſſe neceſſe eſt, quod in conſilio, & propoſito Dei latebat, antequam per prædicationem Evangelii evulgaretur: ſed & poſt prædicationem Evangelii occultum, & abſconditum reſpectu eorum fuit, qui ſua culpa à prædicatione iſta excluſi ſunt. Promiſſum vitæ æternæ, & immortalitatis intelligit, cujus doctrina, & circa eam occupata, ſapientia perfecta, vanæ caducorum hominum ſapientiæ opponitur.

Verſ. 8. *Quam nemo cognovit.* Videtur ad *δόξαν*, *gloriam*, non ad ſapientiam referendum. Primum, quia congruè illi eam gloriam non cognoviſſe dicuntur, *qui Dominum iſtius gloriæ* interfecerunt.

runt *verſ.* 8. Secundo, quia *verſ.* 9. hominibus plane incognita dicuntur ea, quæ Deus diligentibus ſe præparavit, quæ verba ad *δόξαν*, *gloriam* potiùs, quam ad Sapientiam *σοφίαν* pertinent. Tangitur autem hoc loco cauſa, ob quam non modo Principes, ſed reliqui etiam homines hujus ævi. gloriam à Deo præparatam diligentibus eum non cognoverint, aut etiam cognoſcere non potuerint. Cum enim vulgo apud homines nihil eſſe dicatur in intellectu, quod non prius fuerit in ſenſu; non mirum eſt abſque ope cæleſti capere non poſſe homines imaginem ejus ſelicitatis, *quam Deus præparavit diligentibus ſeſe*, quia *eam oculus non vidit, auris non audivit, ideoque* per iſtas intellectus noſtri januas non penetravit ad mentem noſtram digna tanto bono ſpecies. Opem Spiritus Sancti intelligo, quod donum, ſane quàm pretioſum, his tantum Deus promiſit, qui non ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum vivunt. Eam vero ſpiritus viam ingredi omnibus quidem Deus integrum eſſe voluit: ſed ob difficultates ejus, & ſalebras, non omnes eam ingredi; pauciores vero in ea (pertæſi boni operis patientiam) perſeverare volunt. Eo fit, ut hujus ævi homines, quamdiu tales manent, pretium donorum & promiſſorum Dei æſtimare, imo animo concipere nequeant. Sed ope cæleſti, & ſpiritu Dei opus eſt, ut aliquis in hæc ſecreta Dei penetret. quemadmodum enim ſecreta hominis nemo novit, niſi ſpiritus hominis: *ita ſecreta Dei, nemo nemo novit, niſi ſpiritus Dei*, id eſt, nemo, niſi Spiritu Dei præditus, penetrare poteſt in abdita voluntatis, ſapientiæ, bonitatis, potentiæ Dei arcana. *Nos* igitur *verſ.* 12. *non ſpiritum mundi accepimus, ſed ſpiritum Dei*; ut poſſimus æſtimare pretium promiſſorum, ac donorum Dei (ubi tacite terrenum illum, & carnalia ſapientem mundi Spiritum, quo præditi ſecundum carnem vivere ſolent; opponit cæleſti, & diviniſſima quæque ſapienti Spiritui Dei, quem nemo accipere poteſt, niſi ſecundum Spiritum vivat, & quem quamdiu quiſquam habuerit, non niſi ſecundum eum vivere poteſt) Ideo *verſ.* 13. ea quæ ad veram iſtam, & perfectam ſapientiam pertinent, loquimur, non in arte excogitatis, & humana eruditione comptis, & excultis, ſed ex inſtinctu Spiritus Sancti profluentibus ſermonibus; *Spiritualibus Spiritualia accommodantes.* Nec enim ii, quibus prædicabat Apoſtolus carnales, aut pſychici; ſed ſpirituales eſſe debebant. ideo ſermo quoque ejus ſpiritualibus hominibus, quos ſupra *verſ.* 6. *τελείους* perfectos vocavit, accommodatus eſſe debuit. Quamvis, ut infrà oſtendet, initio prædicationis non eſſet integrum Apoſtolo, Corinthios ſolido Spiritualis doctrinæ cibo paſcere, qui, quod eſſent imbecilles, & nondum Spirituales, vix lactis capaces fuerunt. Atque hic ex occaſione, & obiter differentiam inter carnales vel pſychicos, & ſpirituales homines, in percipienda prædicatione Apoſtolica oſtendit: quæ in eo eſt, quòd *ſpiritualem* illam prædicationem Apoſtolicam *non percipiant homines carnales, quia ipſis (licet falſo) ſtulta videtur, nec poſſint Spiritualia percipere, quæ non niſi ſpiritualiter dijudicantur.* Spirituales autem percipiunt, quia ſenſum ſublimiorem, & celſiorem intelligendi vim habent, quâ ſupra cæteros ita attolluntur, ut ipſi quidem in eos, infra ſe poſitos, deſpicere, ac penetrare poſſint. ſed illorum mentem, ſupra captum carnalium elevatam, cæteri capere nequeant. Quorum in numero ſeipſum hoc loco (peculiariter, aut certe principaliter) ponit Apoſtolus, quia mentem, Chriſti aliis inacceſſam, & inſcrutabilem, tot peculiaribus revelationibus, ſatis ſuperque perceperit, eamque plenè poſſideat.

CAPUT III.

QUia rixæ, atque diſcordiæ inter Corinthios non modo ex ſuperbia, & arrogantia ipſorum, ſed etiam ex imminutione, ac depreſſione auctoritatis Pauli, qui ipſos in Chriſto genuerat, ortæ fuerunt, & per eaſdem cauſas fovebantur: ideo arrogantiam ipſorum retrænans Apoſtolus, una, eademque opera tacite occurrit objectionibus, quibus auctoritas ejus convelli poterat. Cum enim ſuperiori capite in tertia ratione ſua, qua ſuperbiam eorum oppugnabat, quæ erat ducta ex modo prædicationis ſuæ, ab omni ſuperbia alieno, oſtendiſſet ſeſe ipſis abſtruſa, & ſublimia dogmata non tradidiſſe: (*Cap.* II. 2.) præcipue vero dogmata, in ſpeciem humanæ ſapientiæ ſubornata, & eloquentia exculta (ut potentiæ, & bonitati ſolius Dei, non autem humanæ facundiæ donum fidei acceptum ferretur: imo vero ne ipſa quidem veræ, ac divinæ ſapientiæ altiora myſteria, niſi forte perfectioribus (*verſ:* 6. *&* 13.) & ſpiritualibus revelaſſe; nunc aperte cauſam oſtendit, ob quam hoc poſtremum non fecerit quia nimirum illius perfectioris, & altioris ſapientiæ capaces nondum fuerint, utpote *carnales, & infantes in Chriſto.* quod oſtendit manifeſto argumento, quia ne nunc quidem carnales eſſe deſierint, cum inter ipſos ſit, *invidia, contentio, & diſſidia.* In quo ſingulare Apoſtoli artificium elucet, quod unâ, eademque opera, duo ſimul effecerit, & aſſecutus fuerit. Primum ut Corinthiorum ſuperbia retunderetur, palàm oſtenſa eorum nuditate. Deinde ut eæ rationes tacite refellerentur, quæ eos induxerant, ut Apoſtoli auctoritatem minoris æſtimarent; quòd (videlicet) aliquis forte alius poſt eum ſublimiora aliqua fidei myſteria inter eos tradidiſſet, quæ Apoſtolus non tradiderat. Oſtendit igitur ſufficientem, & juſtam cauſam, cur ipſe id facere non debuerit, nec tamen ideò auctoritas ejus minoris æſtimanda ſit.

Verſ. 2. Elementa prædicationis Evangelicæ vocat *γάλα Lac:* & opponit *βρώματι cibo ſolido*, hoc eſt, myſteriis reconditioribus hujus religionis. Ergo initio prædicationis Corinthios hujus cibi ſolidi nondum capaces fuiſſe, imo ne nunc quidem eſſe, quia ſint carnales. (manifeſta vero carnis opera oſtendit, *Zelum* (puta amarum de quo Jacobus) *contentiones & diſſidia.* Carnales vero eſſe, quia ſecundum carnem ambulent, quod hoc loco exprimit per voces *Secundum hominem ambulare.* Quemadmodum enim inter homines carnales regnant ambitioſæ contentiones, quæ in noxias, & exitioſas factiones degenerant, quibus inter ſe mundani homines collidi ſolent: ita inter illos exortas ſectas, quibus ſub nomine Pauli, aut Apollonis. aut alicuius forte, ex medio eorum, homuncionis (ut *Cap:* IV. 6. ſeſe explicat) alter adverſus alterum invicem factioſe intumeſcant. Quod ipſorum vitium, ejuſque cauſas, hoc loco ſtirpitus eruere contendit. Commemorat autem, & refellit hoc loco primam hujus vitii cauſam, quod nimiò plùs iſtis hominibus, quorum nominibus ad factiones abutuntur, tribuant *verſ:* 5., alteram, quod eos inter ſe diſſidere, atque ſibi opponi poſſe putent. *verſ:* 8. Utramque toto iſto capite, & ſequentis initio refellit.

Primum igitur neque Paulum, neque Apollonem, multo autem minus quenquam alium tanti fieri debere à Corinthiis, oſtendit, ut ejus nomine, tanquam Patris, & Magiſtri, aut ſuæ ſectæ ducis (*Math:* XXIII.) efferri, aut intumeſcere deboant. Primo, quia iſti ſunt (*verſ.* 8.) tantum miniſtri,

per

per quos crediderant, hoc eſt, cauſæ minus principales, & inſtrumentales Dei in ſalute eorum procuranda: vel ut infrà, *Cap.* IV. 1. ait, Servi Chriſti, & promicondi myſteriorum Dei, qui à Deo in miniſterio ſuo plane dependeant, operantes ſinguli ſecundum menſuram donorum, quæ ſingulis pro arbitrio Dei diſpenſantur. Non poteſt igitur ſine injuria Dei, Chriſtique, id ipſis tribui, quod tantum Deo, Chriſtoque debetur. Secundum. quia ne iſti quidem omnes miniſtri (præcipuè verò extrà principaliter ſic dictos Apoſtolos) ea donorum affluentia à Deo cumulati ſunt, ut periculum non ſit, ne quis eorum (prout infrà oſtendit,) jacto religionis aureo, ſeu gemmeo fundamento, ligneas, aut ſtramineas caſas ſuperſtruat. Sed ſingulis tantum datum eſt, quantum Deus voluit. Solus igitur Deus Pater luminum, à quo omne bonum perfectum cælitus deſcendit, Pater noſter, ſolus Chriſtus Magiſter, Dux, & ἀρχηγὸς ſalutis noſtræ cenſendus eſt. Nullius alterius auctoritati fidendum, & innitendum eſt. Quemadmodum enim læta plantarum luxuries, non tam plantantis, aut irrigantis hortulani operæ, atque induſtriæ, quam cæli influentiæ, ac Dei, creatas à ſe naturas foventis, potentiæ, tribuenda eſt: ita multò magis florens Eccleſiæ ſtatus non miniſtrorum ejus operæ, ſed magis cælitus demiſſæ opis, ac benedictionis beneficio acceptus ferendus eſt.

Deinde Paulum, Apollonem & omnes reliquos, qui ad plantandam tunc, aut irrigandam Eccleſiam operas ſuas contulerant; unum, & idem eſſe oſtendit. Non poſſe igitur ita inter ſe opponi eorum auctoritates, ut pro aliquo eorum unus contra alterum intumeſcere debeat, aut ea occaſione ſchiſmata aliqua excitare. Eſſe vero eos unum, probat; primum quia in prædicando Evangelio unius Domini negotium agunt, ſperantes ſinguli ab eo mercedem pro modò operæ præſtitæ. Non poſſunt igitur, aut ſuum, aut alienum, (quod cum Domini ſui emolumento pugnet) negotium agere, atque ita ſecum pugnare, & committi *verſ.* 8. Deinde, quia unius Dei ſunt cooperarii in Eccleſia plantanda, irriganda, ædificanda. Eccleſia vero apte dici poteſt tam γεώργιον (*arvum*) quàm ædificium Dei.

Hic iterum artificium Apoſtoli obſervandum, quòd quanquam nimiam autoritatem ſuam, ſicuti & cæterorum omnium convellere, ac ſubruere voluerit apud Corinthios; tamen in decernendo quid iis tribuendum ſit, qui donis Dei in ædificanda Corinthiorum Eccleſia uſi ſunt, non parum inter ſe, & cæteros diſcriminis eſſe innuit. in quo non tam fortaſſe Apollonem, quam alios ex ipſis Corinthiis, quos inter, quia ſe jam ſaturatos, ac divites factos, & regnantes in cognitione Dei putabant; forte *multi Magiſtri*, (*Jacobi* 3.) exoriebantur, (quales etiam illi reſurrectionem ſubvertentes, contrà quos, *Cap:* XV., diſputat) perſtringere Apoſtolum voluiſſe, ideò exiſtimare par eſt, quia in eo ſeſe ipſe Apoſtolus explicat infrà *Cap.* IV. 6.

Diſcrimen autem hoc ſtatuit, quia ipſe quidem, ſecundum gratiam ſibi à Deo conceſſam, tam ſapienter fundamentum doctrinæ religionis in iſta Eccleſia jecerit, ut illud, tanquam omnis lapſus, & erroris expers, nemo ſuo loco dimovere poſſit, hoc eſt, doctrinam illam de Jeſu Chriſto, eoque crucifixo. (*Cap:* II. 2.) At cæteri imprudentia labi, & errare potuerint, inædificantes hujus fundamento, alii quidem *aurum, argentum*, & *gemmas*, ſed alii rurſus, aut forte iſti quoque ipſi, aliàs loco auri, *ligna, calamum*, & *ſtramen*. Vide *verſ.* 10. 11. 12. Unde duo diſcimus. Primum. Apoſtolicæ auctoritati non eſſe conferendam exiſtimationem aliorum, quantiſcunque donis præ cæteris emineant, quia Apoſtolis Deus peculiare Spiritus, talis neſcio, donum contulerat ad jacienda firma, & quæ convelli non poſſent, fundamenta doctrinæ de Jeſu Chriſto illo crucifixo. cæteris, qui fundamentis iſtis ſuperſtructuri erant ſua dogmata, non eſſe conceſſam eandem gratiam pari modo, & menſura. Ideoque etiamſi Apoſtoli privilegium infallibilitatis habuerint, non poſſe id derivari, & protendi ad poſteros, & ſucceſſores eorum.

Secundum. Non pugnare cum eo, quòd Dominus promiſerit diſcipulis, ſeſe ipſis affuturum uſque ad conſummationem ſeculi; ſtatum hunc Eccleſiæ, in qua aureo, & gemmeo Apoſtolicæ doctrinæ fundamento, ſuperſtruuntur ſtraminea, & quæ cuncta (præter veritatem) depaſcentis ævi ignem, pati nequeant, dogmata. Quemadmodum enim, etiam inter ignaros veræ religionis, regnat tamen in mundo Deus, & regnante impietate, & morum corruptela, ſuis tamen adeſt, atque auxiliatur, & cuncta ad arbitrium ſuum diſponit, & moderatur; ita etiam, regnantibus in Eccleſia, erroribus, præſtò eſt ſuis, atque auxiliatur Chriſtus, ne aut noxiis nimium abripiantur erroribus, aut ne ipſorum venenum ipſis noceat.

Verſ. 12. Quemadmodum *verſ.* 10. cum Apoſtolus ſe *fundamentum ædificii poſuiſſe, tanquam ſapientem architectum* prædicat, non de ſanctitate, aut integritate vitæ ſuæ loquitur, ſed de doctrinâ religionis, quam Eccleſiæ tradebat; ita cum alios ſibi opponit, huic fundamento *aurum*, & *ligna*, &c. ſuperſtruentes, non de vita, aut moribus eorum; ſed dogmatibus loquitur, quæ huic jacto jam doctrinæ Apoſtolicæ fundamento de ſuo adiiciebant, & admiſcebant, ac tradebant Eccleſiæ. Quia verò ipſum ab Apoſtolis jactum fundamentum, hoc eſt, doctrina de Jeſu Chriſto, apte dici poteſt aurum, & gemmæ, propter pretium ſui, & durabilitatem; ideo per verba *aurum, argentum, gemmas*, dogmata intelligit, jacto iſti fundamento conſentanea, hoc eſt, certiſſimæ veritatis, & quæ temporis, atque ævi dentes non timeant. Per *ligna* autem, *fœnum, ſtramen*, doctrinas intelligit anomalas, & cum fundamento Apoſtolico, in ſacris literis expreſſo, male cohærentes, dogmata vilia, & caduca, & quæ ipſa ætas deſtruet. qualia ſunt, quæ non veritate, nec rationibus, menti notitiâ Sacræ Scripturæ illuſtratæ, conſentaneis, nec Sacræ Scripturæ auctoritate; ſed humanâ potentia, factione, conſpiratione, fluxis tibicinibus nituntur.

Verſ. 13. Oſtendit, quamvis quædam iſtorum dogmatum occultè in Eccleſiam ſubrepere, aut, ut Judæ voce utamur, *ſubintrare* debuerint; tamen ea in tempore revelanda. *Dies enim manifeſtabit.* Quamvis hoc poſſit non ineptè intelligi, & explicari de ultima judicii die, quæ *illuſtrabit occulta tenebrarum, & revelabit conſilia cordium.* de qua, niſi fallor, infra *Cap.* IV. 5. loquitur, quæ dies magna, & ultima dicitur, ſæpe etiam dies Domini. licet per diem Domini non ſemper ultima dies intelligatur, ſed frequenter tempus notabilis alicujus beneficii, aut ſupplicii Dei, ſeu dies, quam fecit Dominus, ut in ea, aut lætentur, aut lugeant homines. quod idem de adventu quoque Domini dici poteſt.

Tamen hoc loco vox *Diei*, longe aptius explicari poteſt, de illa temporis natura, & efficacia, per quam veritatis pater, ac veritas ejus filia dicitur. Dies enim diem docet, & quemadmodum cætera caduca, & mortalia; ita præcipue erronea, & falſa dogmata tempus ipſum, tanquam ignis, abolet; quæ rarò ævum ferre poſſunt: atque ut aliquando longæva videantur; tamen veritatis vim invictam, & fatalem, ac funeſtam ſibi lucem non evadent;

evadent ; quia ea tandem deleat , & extirpet

Annorum ſeries , & fuga temporum.

Apte autem hæc natura temporis igni comparatur, quia, more ignis, omnia conſumit , ac devorat , præter ea , quæ falſi , aut vitii alicujus mixturæ , ac ſcoriæ expertia ſunt. Præterea , quia ſupra pretioſis , quæque ignem non timent , rebus, ligna , fænum , & ſtramen , præcipua ignis alimenta, admiſcuerat ; congruè admodum ignis mentionem infert , ac diem iſtam in igne revelari aſſerit , qui exploraturus ſit an omnia iſta , quæ auri ſpecie venditantur , ac ſplendent , ſint aurum.

Verſ. 14. Explorationis hujus , quæ fit per ignem , diverſos effectus , pro ratione diverſorum operum , quæ per iſtum ignem explorantur , proponit. Ex iis enim dogmatibus , quæ ſuper primigeniæ Apoſtolorum doctrinæ fundamentum ſuperſtructa ſunt , alia perenniter manſura , & ignis , de quo loquitus , explorationi ſuperfutura : alia vero combuſtum iri oſtendit. Et eorum quidem dogmatum , quæ , quia fundamento congrua , & veritati conſentanea ſunt , ſalva permanſerint ; auctores , & introductores , mercedem accepturos : contra eorum , quæ comburentur , auctores ; maximum damnum perpeſſuros : etiamſi forte ipſi alioqui ſalvandi , nec in æternum perituri ſint.

Addit autem *verſ:* 16. *&* 17. rationem , cur iſtis ſanctimonia vitæ , per quam ſalvandi ſunt , non ſit profutura ad effugiendam pænam introductæ in Eccleſiam falſæ doctrinæ. Quia , inquit , rei omnium pretioſiſſimæ , hoc eſt , templo Dei damnum inferunt , ideo digni ſunt , qui viciſſim à Deo maximo damno mulctentur. probat autem Eccleſiam Dei eſſe templum Dei , quia Spiritus Dei habitat in ea : qui cum ſit Sanctus , templum quoque ab ipſo ſanctificatum ſanctum eſſe neceſſe eſt : cujus injuria , & jactura Deo cordi non eſſe non poteſt ; ita ut auctores ejus impune evadere non ſinat. Notandum autem eſt hoc loco verba *Corrumpet hunc Deus* , ad eum quoque poſſe protendi , qui ſalvabitur quidem , ſed tanquam per ignem. Nec enim contemnendum eſt illud ſupplicii genus , quod φλογὸς hoc loco Spiritus Sanctus vocat. quemadmodum in rebus humanis maxima pæna , atque calamitas videtur, ſi quis, incendio amiſſis poſſeſſionibus omnibus , ægrè nudus tanquam ex naufragio evadat. Quæ quidem Apoſtolus diſſerit , ut iſtos Doctores Eccleſiæ , qui aliquid novi doctrinæ Apoſtolicæ ſuperaddunt , non modo præmii ſpe , ſed etiam pænæ metu extimulet , ad maximam vigilantiam , & modeſtiam , ne altum ſapiant , ſed timeant ſibi. quod ſupra dixit , *quiſque autem videat , quomodo inædificet.* Huc enim pertinet monitum *Jacobi Cap.* III. *Ne multi didaſcali , Doctores , ſitis , ſcientes quod majus judicium accipiemus. In multis enim labimur omnes* &c, quod præcipue ad iſtos Doctores pertinet, qui novi aliquid in Eccleſiam introducunt , freti humanæ ſapientiæ fiducia. quæ via , ut lubrica eſt, & lapſui prona ; ita longe maximas pænas labentibus afferre poteſt , ſi deſtruendo Eccleſiam Dei , mereantur ut illos viciſſim Deus deſtruat.

Verſ. 18. Ideo admonet *verſ.* 18. Apoſtolus univerſos , nequis humanæ ſapientiæ fiducia ſeipſum circumveniat. In eo enim eſt maxima deceptio , quod homines videntes ſeſe ævi hujus ſapientiam aſſecutos eſſe ; plura audeant quam par ſit : nec animadvertant ſibi potiorem ſapientiæ partem , hoc eſt , Dei ſapientiam deeſſe , quæ divina ſapientia tantò eſt humanâ præſtantior , atque perfectior : quantò ars perfecta , & omnibus numeris abſoluta , præſtantior eſt rudimentis ſuis. Quemadmodum enim iis , qui primis duntaxat artis rudimentis initiati , artem tamen exercent , ſi ad artis perfectionem , & faſtigium aſpirent , multa dediſcenda ſunt , quæ prave didicere ; ita iſtis , qui humana ſapientia imbuti ſunt , ſi ad divinæ ſapientiæ culmen contendant , multa dediſcenda , multa abjicienda ſunt , in quibus tamen terrenæ ipſorum ſapientiæ vis , & ſpecies præcipua conſiſtere videbatur. Quale eſt ſupercilium , & doctrinæ ſuæ fiducia , & prompta , atque expedita , res in diſquiſitionem venientes decidendi , audacia. Ita ut , qui ſibi , & aliis paulo ante Doctores , & Magiſtri aliorum videbantur ; ad diſcipulorum ſtatum redeant : quique alios erudire ſolebant , & in multis poterant , ipſi ab aliis diſcere , atque erudiri ſuſtineant. Hoc enim eſt ex *Sapiente ævi hujus , ſtultum effici , ut fiat vere Sapiens. verſ.* 18.

Verſ. 19. Rationem ejus rei ſubdit , *quia ſapientia mundi hujus , ſtultitia apud Deum eſt.* Non puto veritatis cujuſcunque cognitionem , quæ non exigua ſapientiæ pars eſt , hoc loco ſtultitiam apud Deum dici ; ſed quia eruditionis humanæ ejuſmodi fatum eſt , ut vitio , & culpa hominum ad errorem , & lapſum admodum proclivium , plerumque in doctrinas , ac dogmata hominum , ſapientiam profitentium , plurimi & maximi errores irrepant ; meritò Spiritus Sanctus ait , ejuſmodi ſapientiam , quamvis apud homines ſapientia videatur , ac cenſeatur , apud Deum tamen , qui res cunctas pretiis ſuis æſtimat , ſtultitiam eſſe : quia revera ſtultitia ſit , non modo veritati , ſed ipſi rectæ & ſanæ rationi adverſa. qualia tunc erant pleraque omnia Philoſophorum , ſed præcipue Platonicorum , qui præ cæteris florebant , dogmata.

Hæc verba ita intelligenda , inde adducor ut credam , quia ſubjicit rationem , cur iſta mundana ſapientia apud Deum ſtultitia ſit , (ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν) *Capiens ſapientes in verſutia ipſorum.* quæ verba denotant homines, mundana iſta ſapientia præditos , captos , hoc eſt , deceptos , & illaqueatos eſſe , variis erroribus à Deo hoc eſt , Dei permiſſo , & quodammodo nutu , permiſſu , qui in viis ſuis eas poſuit inſidias , quas probi , & candidi homines facile evitare , perverſi autem , & verſuti in eas facile incidere poſſint. præterea qui in ipſis hominum delictis paratas , & præſentiſſimas eorum pænas latere , ac præſto eſſe voluit. *In verſutia ipſorum* , hoc eſt , propter præſentiſſimam eorum culpam. Panurgia enim non niſi vitioſam verſutiam ſignificare poteſt , quæ cum mendacio , aut deceptione hominum conjuncta ſit. qualis fuit Pythagoræ , qui , ut ejus apud diſcipulos auctoritas major eſſet , ſibi aureum femur eſſe, & alia multa , credulitati ſuorum illudens , confinxit. Ita multi alii , dum vanam apud homines gloriam , & exiſtimationem venantur , abſtruſa , & à vulgi captu remota dogmata tradidere. ſed dum in ſublime nimium ambitioſis ingeniis evolare contendunt , Icari modo præcipites in abſurdos , & ab omni ratione abhorrentes errores decidere. quod in Platonicorum dogmatibus , tàm olim , quàm hodie accidit. Juſto enim Dei judicio omnibus , ſtudio ſapientiæ ad ambitionem abutentibus , præſto eſt ſupplicium , quod in ejuſmodi errores incidant , quorum abſurditas nuditatem , ineptiam , & ſtultitiam hominum ambitioſorum omnibus conſpicuam reddit. Quod ſi hodie , poſt lumen Evangelii in

K orbem

orbem ingreſſum, Philoſophia tot falſis opinionibus infecta eſt, ut qui ejus ſtudio immerguntur, niſi ſibi caveant, dimidio ſtultiores evadant, quàm fuere, cum ad illud acceſſerant; quid dicemus de illis ignorantiæ ſeculis?

Atque hinc ſupra dixit, non defuiſſe, aut certe non defore, qui ſuper pretioſa Apoſtolorum fundamenta lignum, fænum & ſtramen ſuperſtruant. Quæ verba errores, & falſa dogmata ſignificant, hauſta primitùs, non è puriſſimis Spiritus Sancti fontibus, ſed ex lutulentis humanæ ſapientiæ lacunis. Quæ non ideo apud Deum ſtultitia dicitur, quod ſi qua in ea ſit veritatis cognitio, à Spiritu Sancto damnetur; ſed quia plerumque multis erroribus referta, & inquinata eſſe ſoleat, & illis præcipuè temporibus fuerit. De erronea igitur, non de vera ſcientia, & ſapientia Apoſtolus loquitur, qualis eſt, quæ juſtum ævum & probationis ignem ferre non poteſt. Nam quæ ſunt æternæ veritatis dogmata, illis metuenda non eſt,

—— innumerabilis
Annorum ſeries, & fuga temporum.

Et quod in re ipſa verum eſt, & in quo nullus error, nulla humana hallucinatio intervenit, tàm apud homines, quàm apud Deum verum eſt. Et ſi quid germanæ ac genuinæ veritatis deprehenditur inter homines, illud non apud illos tantum, ſed apud ipſum Deum quoque vera eſt ſcientia, & ſi quis illa legitime utatur, vera quoque ſapientia. Una enim eſt tàm apud Deum, quàm apud homines veritas, niſi quod multis mortalibus falſum veri ſpecie imponit, & multi errores pro ſapientia venditantur, qui prout in reipſa, ita apud Deum ſuo merito ſtultitia ſunt. Hinc in loco poſterius citato *verſ.* 20. *Noſſe ſapientium*, (hoc eſt, qui pro talibus vulgo habentur) *cogitationes Deus dicitur, quod vanæ ſint.* Novit enim Deus διαλογισμοὺς, non modo quantùm mentes mortalium à veritate aberrare; ſed quam interdum ipſa quoque veritate ad inania abuti ſoleant, quod in Philoſophis præcipuè, & qui apud homines ſapientiſſimi habentur, deprehenditur.

Unde concludit *verſ.* 21. ὥστε. Itaque nemo in humana auctoritate fiduciam ponat, aut ei ſeſe addicat, vel ea glorietur, tanquam infallibili, & erroris experte. quod monitum ad eos præcipuè pertinet, qui inter ipſos Corinthios, præter Apoſtolos, & Apoſtolicos viros, humanæ ſapientiæ fiduciâ cæperant φρονεῖν ὑπὲρ ὃ γέγραπται, *ſapere ſuper id quod ſcriptum eſt.* vide *Cap.* IV. 6. Sed ad propoſitum Apoſtoli pertinebat doctrinam iſtam latius extendere, ut ad ipſos quoque Apoſtolos pertineret. Itaque eodem verſu novam rationem ſubnectit, quæ vel ipſis Apoſtolis quadrare poſſit. *Omnia inquit veſtra ſunt*, hoc eſt, non decet Eccleſiam, quæ Chriſti unius ſponſa eſt, eorum auctoritati ſerviliter, & obnoxiè ſeſe addicere, & gloriationem vocationis ſuæ ab iis petere, ac mutuari, qui in uſum, & miniſterium ejus à Deo deſtinati ſunt, ſive illi ſint Apoſtoli, ſive Apoſtolici viri, ſive mundi hujus ſapientes, aut alii quicunque mortales, è quibus ſalutarem aliquam utilitatem Eccleſia capere poſſit, quos non minùs uſibus Eccleſiæ inſervire Deus voluit, quàm cætera omnia in mundo, vitam, mortem, præſentia, futura. Atque hoc eſt, quod Chriſtus, *Matt.* XX., Apoſtolos, & eorum ſimiles miniſtros, & ſervos aliorum, multoque magis Eccleſiæ vocet. Notandi autem ſunt gradus excellentiæ, per quos ad Deum uſque ipſum aſcendit, ab inferioribus ad ſuperiores vadendo. Ubi in infimo gradu, una cum cæteris rebus, quæ in mundo uſibus Eccleſiæ inſerviunt, ponit Apoſtolos, & Apoſtolicos viros. Paulo ſuperius Eccleſiam tanquam ſponſam Chriſti collocat, quæ quatenus Domini ſui ſponſa eſt, à miniſtris, & diſpenſatoribus ejuſdem, non quidem reipſa, ſed tamen ratione diſtinguitur. Nam reipſa, & miniſtri ipſi ejuſdem ſponſæ dignitate gaudent. Sed ſi dignitas, & excellentia eorum ſeparatim ab Eccleſia, aut potius oppoſitè ad Eccleſiam ſpectetur, nihil aliud ſunt, niſi (ut *Cap.* IV. 1. ait) *miniſtri Chriſti, & diſpenſatores myſteriorum Dei.* miniſtrum autem ſponſa Domini ſui inferiorem eſſe conſtat. Quoties igitur Apoſtoli tanquam miniſtri conſiderantur, toties ut inferiores Eccleſiâ, cui tanquam ſponſæ Domini ſui miniſtrant, conſiderantur. Unde firmum argumentum ducitur: Non convenire Eccleſiæ Chriſti, ut dignitatis ſuæ, & ſponſi ſui oblita, eorum ſeſe poteſtati, vel auctoritati ſubjiciat, qui ut ſponſi ſui, ita ſui quoque miniſtri ſunt. Et quo firmiorem argumenti nexum efficiat, à dignitate ſponſæ ad ipſius ſponſi dignitatem, & excellentiam, & ab eâ ad ipſius Dei Patris faſtigium aſcendit: ut planius oſtenderet quomodo tertius ad quartum, ſecundus ad tertium; ita primum gradum habere ſeſe ad ſecundum.

Notandum & illud, quod cum Cephas inter eos homines, in quibus nemo Chriſtianorum gloriari debet, collocetur; Romanæ Eccleſiæ gloriatio plane excluſa ſit. Nam & Cephas non pro principe, aut Domino, ſed pro miniſtro Eccleſiæ cenſendus eſt, quippe qui una cum præcipuis Apoſtolis in inferiori, quam Eccleſia, gradu manifeſtiſſime collocetur.

CAPUT IV.

QUum in calce ſuperioris capitis Apoſtolos, & Apoſtolicos viros (quantùm ad fiduciam in eorum ſuper alios ſui ſimiles auctoritate ponendam, & gloriationem adverſus alios, hoc eſt, inflationem pro uno, contra alterum attinet, qui erat unicus ſchiſmatum, ut infra ait, in illa Eccleſia fomes) longe infra Eccleſiam, ejuſque dignitatem, & excellentiam poſuerat; ne hoc paradoxum, & abſurdum cuipiam videri poſſet, pergit in auctoritate Apoſtolorum, & ſimilium infra Eccleſiam deprimenda, & quaſi tacitæ objectioni occurrit. Ait igitur *verſ:* 1., nihil plus ipſis poſſe tribui, quàm quod ſint *miniſtri & Oeconomi Chriſti in diſpenſandis myſteriis* Dei. Quæ laus, & prærogativa, quamvis ſit maxima, tamen ad plenam auctoritatem ipſis conciliandam, eſt inſufficiens, niſi ſciatur utrum impoſito ſibi munere rite, & fideliter fungantur. Quod quia ſciri, & humano judicio dijudicari non poſſit; ideò neminem ex ipſis Apoſtolis dari poſſe, qui tantum auctoritatis gradum in Eccleſia aſſecutus ſit, ut non excellentia ejus infra Eccleſiæ dignitatem, & excellentiam ponenda ſit, aut ut in ejus nomine quiſquam contra alios in Eccleſia gloriari poſſit.

Sciri autem rem hanc non poſſe, quia à Deo occulta ſit, ut non modo ab aliis, qui corda hominum ſcrutari nequeunt, ſed ne ab ipſis quidem, qui Apoſtolatu funguntur, ſatis ſciri poſſit, quam benè, & fideliter ſuo munere fungantur. Cenſuram autem, & judicium humanum apte ἀνθρωπίνην ἡμέραν, *humanam diem* vocat, reſpectu eorum, quæ infra vocat τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους *abdita tenebrarum.* Quemadmodum enim dies, & lux oborta, abdita tenebrarum revelare ſolet; ita res occultas dijudicat Lux, quæ eas clare illuſtrare, hoc eſt, mens, quæ eas liquido inſpi-

inſpicere poteſt. Sed mens & lux humana, quam hic *diem humanam* vocat, abditis aliorum cordium conſiliis ſcrutandis, aut revelandis impar, & inſufficiens eſt, quia adeo occulta eſſe ſolent, ut ne ab ipſis quidem hominibus, qui ea in cordibus ſuis concipiunt; plene, ac perfecte cognoſcantur. quod in ſuo exemplo Apoſtolus oſtendit *verſ.* 4. *Nullius*, inquit, *culpæ mihi conſcius ſum, ſed non in eo juſtificatus ſum, quia, qui me judicat, Dominus eſt.* Solus enim Deus eſt, cujus lux in tàm abdita penetrare, tantam caliginem, ac tenebras luce ſua diſpellere, hoc eſt, revelare occulta cordium conſilia poſſit. Meritò igitur Apoſtolus judicia hominum, in rebus captum eorum ſuperantibus *verſ.* 3. contemnit & pro minimo reputat. Meritò *verſ.* 5. monet *non eſſe ante tempus judicandum; donec veniat Dominus, qui cognita cauſa*, quam præter eum nemo cognoſcere poteſt, reddet unicuique laudem pro ejus merito, hoc eſt, ut ad propoſitum Apoſtoli verba iſta deflectamus, oſtendet, ac revelabit aliorum præ aliis excellentiam, atque præſtantiam, quæ ad auctoritatem, de qua quæritur, ſuper alios requiritur. Non eſſe igitur ante tempus involandum in officium Dei, neque tribuendam hominibus eam auctoritatem & gloriam, quam ab ipſo Deo expectare debent.

Unde patet, neque Apoſtoli temporibus fuiſſe, neque nunc tempus eſſe, ut alicui in Eccleſia, vel ex ipſis Apoſtolis, de quibus loquitur, eam auctoritatem tribuamus, quæ cæteris in Eccleſia omnibus umbram facere debeat, aut in qua adverſus alios merito gloriari poſſimus. qualem Pontificii Petro, aut ſucceſſoribus ejus tribuunt: quia ſcire non poſſumus, utrum Petrus, & Succeſſores ejus, Apoſtolatus ſui munere, meliùs quàm alii omnes functi fuerint.

Verſ. 6. *Hæc autem transfiguravi in me ipſum & Apollo.* Oſtendit his verbis, quædam ex iis, quæ dixit (non enim certe omnia)] non tàm ad ſe aut Apollonem, quàm ad ipſos Corinthios pertinere: nec tàm auctoritatem Apollonis, quàm quorundam inter eos ipſos eſſe oppugnatam, atque depreſſam. Quærendum autem hic occurrit, quidnam ſit illud ex dictis, quod non tam Pauli, & Apollonis, quam Corinthiorum cauſâ ſit dictum.

Poſſet videri cuipiam, verba hæc tantum ad proxima referri, in quibus ſeſe, atque Apollonem, imo & Cepham ſimul nominatum, nihil aliud eſſe aſſeruit, quam diſpenſatores myſteriorum Dei, in quibus id requiratur, ut probe, ac fideliter officio ſuo fungantur. quis vero eorum melius officio ſuo functus ſit, atque inde majori præ aliis excellentia gloriari queat; humano judicio diſcerni, ac planè ſciri nequeat, *antequam Dominus veniat, & illuſtret occulta tenebrarum*, & competentem cuique laudis & eminentiæ gradum tribuat. Mea tamen ſententia, aut ad omnia ſupradicta hæc verba referenda ſunt, aut (quod potiſſimum ſentio) ad illa, in quibus Paulus ſui tantum, & Apollonis mentionem fecit, & tamen ea verba admiſcuit; quæ ad Apollonem, ſine diminutione auctoritatis ejus, referri vix poſſunt: quamvis ea ita caute Apoſtolus protulerit, ut in iis nulla juſta offenſionis anſa Apolloni relinqueretur. vide ſupra *Cap:* III. 4. 6. & 10. *atque* 11. 12. &c. Ut vero poſteriorem hanc explicationem eligam, inde adducor, quód nuſquam alibi, ſui tantùm, atque Apollonis conjunctim mentionem fecit, quàm ſupra dicto loco. *Cap:* III. 4. *uſque ad* 6. expreſſe: tacite autem de Apollone locutus videri poterat ibidem uſque ad *verſ.* 16. Cum enim dixiſſet ſeſe plantaſſe, Apollonem vero irrigaſſe, ſubinfert, & ſe & Apollonem nihil eſſe. *verſ.* 7. & *verſ.* 8. aut Quamvis plantans, & irrigans unum ſint; non ſemper tamen æqualiter laborare, ſed pro ratione, ac merito laboris mercedem relaturos. quod clarius explicat, dum oſtendit, ſeſe quidem in ponendo fundamento laboris ſui portione rite defunctum, & præmii ſecurum eſſe: ſed reliquos ſuperædificantes huic fundamento periculi admonet, ne loco præmii pœnam mereantur, aureo fundamento ligna, & ſtramen ſuperædificantes. Quia vero inter iſtos ſuperædificantes Apollo quoque deprehendebatur, ut videretur Apoſtolus ipſum hac cenſura notare, quaſi pretioſo fundamento vile ædificium ſuperſtrueret, ait *verſ.* 12. *Si quis huic fundamento, aurum, argentum, gemmas &c. ſuperædificat, cujuſque opus dies revelabit &c.* ſignificans inter eos, quos inter Apollo cenſebatur, non defuiſſe, qui pretioſo fundamento pretioſam ſtructuram, ſuperſtruerent Quo non contentus, nunc Apollonem ab omni ſuſpicione objectæ ipſi hujus culpæ de inædificatione ſuper aureum fundamentum ſtramineæ ſuperſtructionis liberat; & ſeſe non illius cauſa ita locutum aſſerit; ſed ad Corinthiorum ſuperbiam, & arrogantiam retundendam, qui cum huic periculo introducendæ in Religionem Chriſti erroneæ doctrinæ maxime obnoxii eſſent, (ut infra *Cap:* XV. videre eſt) nimia tamen fiducia ſcientiæ rerum divinarum efferebantur.

Propter vos, ut in nobis diſcatis. Oſtendit neceſſitatem, quamobrem tamen ea dixerit, quæ non modo ad Apollonis, ſed ſuam quoque auctoritatem diminuendam pertinere videri poterant (conjunctim enim de ſe, & Apollone dixerat, Et ſe plantantem, & illum irrigantem nihil eſſe *verſ.* 7). Ut inquit vos in nobis, hoc eſt, in eo, quod de nobiſmetipſis diſſeruimus, diſcatis non altùm ſapere. Si enim de ipſis Apoſtolis, & Apoſtolicis viris ea dicta ſunt, quæ ad illos intra modeſtiæ terminos continendos faciebant; multó magis Corinthiorum animi ad omnem modeſtiam componi debebant, qui eum tantis in Eccleſia viris, nullo modo comparari poterant.

Non ſuper id quod ſcriptum eſt ſapere. Voces, *quod ſcriptum eſt*, referri videntur ad id, quod in eadem iſta Epiſtola, de ſubjecta materia loquens Apoſtolus, ſcripſit; non autem ad alium aliquem veteris Fæderis, & antiquæ Sacræ Scripturæ locum. Quod præceptum Apoſtoli, quia poſterioris ævi Eccleſia neglexit, tot errorum colluviem in Eccleſias introductam videmus.

Verſ. 7. Corinthios ipſos alloquitur, dehortans, ne plus quam par ſit de ſe ſentiant. Primo, quia ſuorum donorum non ſint idonei, & competentes æſtimatores, ac judices. quod *verſ.* 5., ſoli Deo, competere aſſeruerat: ita ut poſſit fieri, quód vana opinione decipiant, quaſi aliquid habeant, cum Deus eos nihil habere videat. prout Laodicenſis Eccleſiæ Angelo Dominus *Apoc.* 3. objicit, quod putaret ſe divitem, & abundantem eſſe, cum ſit egenus, & miſerabilis. Secundo, Etiamſi verum eſſet, ipſos aliquid donorum Dei accepiſſe, tamen quia id non ex ſe ipſis habeant; nihil eſſe quod ob ea intumeſcant, quæ ſolius Dei gratiæ accepta ferenda ſunt. Atque hic notandus ſuperbiæ character quod homines ſibimetipſis vindicando id, quod ſoli Deo debetur, atque acceptum ferendum eſt; in Deum ſint inſigniter injurii, ideoque mereantur, ut ipſis Deus reſiſtat.

Verſ: 8. Tertiam rationem affert deprimendæ eorum ſuperbiæ, quod cum haberent præ oculis veræ magnitudinis & præcellentiæ Chriſtianæ (quam per voces ἐπλουτήσατε, ἐβασιλεύσατε exprimit) viam, ipſius Apoſtoli veſtigiis ſignatam, atque tritam (de qua Chriſtus *Matt:* XX. loquitur. quem locum Paulus hic evidentiſſime illuſtrat) tamen ab ea aberrave-

rint, dum abſque Apoſtoli ipſius manuductione magni, & præcellentes eſſe cupiunt, atque ita ipſius Apoſtoli diſſimillimi evaſerint. Voces enim ἤδη κεκορεσμένοι, ἤδη ἐπλουτήσατε, *jam ſaturati, jam divites facti eſtis*, ironicum loquendi modum habent (Quid enim opus fuit optare *utinam regnaretis*, ſi jam vere Corinthii regnaſſent): nec aliud ſignificant, quàm illos vana, & fallaci opinione decipi, quod jam ſaturati, ac divites facti, & regiam excellentiam aſſecuti ſint; cum tamen procul ab ea abſiſtant, quia ab orbita, Apoſtoli pedibus trita, aberraverint, qui veram illam magnitudinem, & præcellentiam Chriſtianam, cujus viam Chriſtus *Matth.* xx. docuit, jam aſſecutus ſit, & quomodo aſſequenda eſſet omnibus, ſed præcipue iis, quos in Chriſto generat, oſtendit. Itaque verba (ἵνα καὶ ἡμεῖς ὑμῖν συμβασιλεύσωμεν) *Ut nos quoque vobiſcum conregnemus*, non id ſignificant, quaſi Apoſtolus id optaret aſſequi, quod nondum habuit. Aperte enim Apoſtolus oſtendit ex eo, ſi illi excellentiam regiam aſſecuti ſint, conſecuturum ipſum quoque cum iis conregnaturum. Fingamus autem quod Apoſtolus iſtam excellentiam nondum haberet; nequaquam ex eo conſequebatur, ipſum cum iis conregnaturum, ſi ipſi regnum iſtud aſſecuti fuiſſent. Nec enim alienâ opera ejuſmodi regnum acquiritur. At eo poſito, quod Apoſtolus jam regnum iſtud aſſecutus fuerit, ex eo ſi regnum iſtud Corinthii quoque aſſecuti fuiſſent, neceſſario ſequebatur, ut ipſos Apoſtolo, ita Apoſtolum quoque ipſis corregnaturum fuiſſe. Itaque voces ἡμεῖς ὑμῖν (*nos vobiſcum.*) tantundem ſignificant quantum ὑμεῖς ἡμῖν. (*vos nobiſcum.*) Sed illas, quàm iſtas Apoſtolus ponere maluit, quia cum dixiſſet *utinam regnaſſetis*, concinnius ſubinferri poterat, ut nos quoque vobiſcum regnaremus, hoc eſt, ut præcellentiam hanc, quam poſſidemus, non ſine vobis poſſideremus.

Verſ. 9. 10. *& ſeqq.* oſtendit ſeſe iſtam præcellentiam veram jam aſſecutum; quia rectam ad eam viam (ab ipſo videlicet Chriſto monſtratam) tenuerit: Corinthios autem ſui quam diſſimillimos eſſe. Ne tamen videretur præcellentiæ iſtius aſſecutionem ſibi, ſuiſve viribus tribuere, Deo ipſam acceptam fert *verſ.* 9. idque verbis modeſtiam ejus exprimentibus. Exiſtimo enim quod Deus nos ἀπέδειξεν, (*oſtendit*) & quaſi ſpectandos exhibuit. Verba autem modeſtiam exprimentia ſunt. Primo, *Poſtremos Apoſtolorum.* Secundo, ἐπιθανατίους, *morti deſtinatos*, quales erant ii gladiatores, aut qui cum belluis depugnabant, quorum tunc apud Romanos ſpectacula edebantur, homines morti deſtinati: aut certe quorum vitæ pericula plane negligebantur. Sumit enim Apoſtolus ſimilitudinem ab eo, quod tunc in Romano imperio frequenter fiebat. Quamvis autem homines, quibuſcum Apoſtolus ſeſe comparat, eſſent contempti, & quorum vita parvi æſtimaretur, qui nimirum ab hominibus in ſpectaculum producebantur, (Cum enim ii, qui ludos edebant, non poſſent vitam reſtituere iis, qui propter ipſorum gloriam, & ſpectantium voluptatem vitam profundebant, neceſſitate quadam fiebat, ut ad eam rem non niſi eos eligere poſſent, quorum facilis eſſet jactura.) Tamen iſti homines, quos Deus in theatrum producit, ut toti mundo, hominibuſque, atque Angelis ſpectaculo ſint, è quorum numero fuit ipſe Apoſtolus; non poſſunt eſſe niſi præcellentes, utpote ex quorum præſtantibus factis Deus gloriam ſuam quærit apud homines, & Angelos: ita ut cum poſſit ipſis vitam, in ſui gratiam profuſam, cum fænore reſtituere, non modo nulla ipſi incumbat neceſſitas contemptiſſimos hominum ad eam rem eligendi, ſed etiam evidens ratio exigat, ut ad eam rem mortales ejuſmodi eligat, qui eximium virtutis ſpecimen edere poſſint. Quamvis igitur apparenter ſtatus ejuſmodi hominum, qualem hic, & in verbis ſubſequentibus ſuum fuiſſe deſcribit Apoſtolus, vulgo hominum vilis, & contemptus videretur; vera tamen in eo, & eximia Apoſtoli excellentia eluxit, & qua majorem in regno ſuo Chriſtus nemini contingere poſſe (*Matt.* xx.) oſtendit. Notandum autem eſt, cum Apoſtolo propoſitum eſſet, ſtatum ſuum cum Corinthiorum ſtatu conferre, ut magnam inter eos diſſimilitudinem oſtenderet, & quaſi Corinthiis exprobraret, quod à vita, inſtitutiſque ejus degeneraverint, jam vero illa Corinthiorum, quam conſectabantur, excellentia non vera eſſet, ſed apparens; (Neque enim illi vere erant φρόνιμοι in Chriſto, *neque validi*) non potuiſſe Apoſtolum, niſi non veram quoque, ſed apparentem ſuam vilitatem, & ſortis ſuæ humilitatem ipſis opponere. In quo ſane ſingulare Apoſtoli artificium fuit, in ponenda ipſis ob oculos, imprudentia ſua, ad ipſos pudefaciendos, & ſtimulandos, ut ſuam ipſi ſtultitiam introſpicerent, ita ut non mirum ſit infra *verſ.* 14. factum hoc ab ipſo excuſari. Quemadmodum enim nihil falſius erat, quam Apoſtolum fuiſſe ſtultum; quamvis propter Chriſtum talis ineptis vulgi judiciis videri poſſet; aut infirmum; aut honore minus dignum ἄτιμον; (quamvis itidem propter Chriſtum talis à quibuſdam cenſeri poſſet,) ita nihilo verius erat, eos in Chriſto ſapientes, aut validos, aut ἐνδόξους fuiſſe (quamvis ſibi tales viderentur) cum à Chriſti, & Apoſtolorum veſtigiis tam longe receſſiſſent.

Verſ. 11. 12. 13. Statum ſuum cum ſtatu Corinthiorum comparat, deſcribens ſubjicit cauſas, ob quas, vulgi judiciis, ſtultus, infirmus, ἄτιμος videri poſſet, cum tamen in iis maximum illud, & à Chriſto monſtratum Chriſtianæ magnitudinis, & præcellentiæ decus conſiſteret; Famis, ſitis, nuditatis moleſtias, perſecutiones, pericula, labores, contumelias, injurias, convitia, contemptum Chriſti cauſa, & in miniſterio Apoſtolatus ſuſcepta omnia.

Verſ: 14. Non dicit ſimpliciter Apoſtolus, ſeſe ipſos non pudefacere. Fieri enim nequit, quin pudefiant ii, quibus ejuſmodi ſpeculum ob oculos objicitur; ſed hæc non ideo tantum ſcripta à ſe, ut ipſi pudefierent, ſed ut ad reſipiſcentiam, & imitationem ſui ſtimularentur. quemadmodum filii interdum à parentibus acriter quidem, ſed tamen amanter excitantur ad imitationem ſui, in rebus laude dignis. Seſe autem patrem eorum *verſ.* 15. aſſerit: & quidem comparatione facta cum cæteris omnibus, qui eos in religione Chriſti à Paulo inſtitutos, & initiatos, ſeu in Chriſto genitos, in eadem religione quaſi educabant; innuens ſeſe ipſis tanto conjunctiorem, eorumque amantiorem, ac proinde pluris quàm alii faciendum eſſe; quanto conjunctiores, & amantiores, & magis obſervandi eſſe ſolent, ac debent parentes, qui liberos ſuos genuerunt, quàm eorum pædagogi. Atque inde *verſ.* 16. concludit, ſeſe ab ipſis tanquam parentem à liberis omnino imitandum eſſe. Paternum autem ſuum erga ipſos affectum *verſ.* 17. demonſtrat ex anxiâ, & plane paternâ pro ipſis cura, & ſollicitudine, etiam per abſentiam ſuam, quam teſtificatus eſt miſſo ad ipſos Timotheo, qui iis veſtigia ſua ob oculos poneret, eoſque ad ſeſe imitandum hortaretur.

Verſ. 16. Quartam deprimendæ eorum ſuperbiæ rationem ſumit ex comminatione adventus ſui; incutiendo ipſis metum virgæ, & caſtigationis ſuæ; ſatis clare oſtendens, originem, & occaſionem ſuperbiæ ipſorum, fuiſſe abſentiam ſuam; & falſam opinio-

opinionem, quod ad eos non eſſet reverſurus. Venturum igitur ſe, & quidem cito, denunciat. *Si tamen*, inquit, *Deus voluerit*, obiter oſtendens etiam ſanctiſſimorum virorum propoſita, & voluntatem, in rebus vel maxime laudabilibus, poſſe impediri. ut cum Paulus impeditus eſt à Spiritu Sancto in prædicando porro Evangelio in Aſia, ut potius illud prædicaret in Macedonia, *Actor.* XVI. 6. *& ſeqq.* Denunciat autem ſe venturum, infeſto erga inflatos animo, & quaſi pugnaturum adverſus eos, qui eloquentiæ ſuæ, & humanæ ſapientiæ fiduciâ intumeſcerent: & pugnaturum quidem armis ejuſmodi, quibus pares eſſe non poſſent, hoc eſt, vi, & potentia Spiritus Sancti, cujus ea vis, & efficacia eſt, ut ipſi nulli adverſarii reſiſtere poſſint. quemadmodum *Luc.* XXI. 15. legimus, *dabo ipſis os, & ſapientiam, cui non poterunt contradicere, neque reſiſtere ulli adverſarii.* Atque hæc vis, & potentia Spiritus Sancti; Religioni Chriſtianæ propria eſt, & peculiaris. Eloquentia vero, & humana ſapientia; etiam extra religionem Chriſtianam locum habere poteſt. At iſtam invictam vim, & potentiam; extra religionem Chriſti (quam hic regnum Dei vocat) nuſquam reperias. ideo dicit: *non in ſermone eſt regnum Dei; ſed in potentia.*

Acrimoniam autem iſtam minarum *verſ.* 21. temperat, oblata caritatis, & manſueti Spiritus ſpe, ac promiſſione, ſi nimirum reſipiſcant, & tumidos, quibus inflati erant, Spiritus ponant. quod in eorum poteſtate eſſe, ſatis oſtendit, oblata ipſis optione alterutrius eorum, quæ proponit, utrum videlicet eligere malint, caſtigationem Apoſtoli, an vero manſuetum ejus ſpiritum, ut non modo metus, ſed etiam ſpei ſtimulo animos eorum oppugnando, tanto facilius expugnet.

Notandum autem eſt hoc loco, caritati, & manſuetudini Spiritus, caſtigationis rigorem opponi, ut nobis caritatem, & alias virtutes, non ea lege præcipi intelligamus, ut ipſarum actibus exercendis perpetuò locus ſit; ſed interdum actibus earum ſuſpenſis, contrarios actus exercere liceat, imo & oporteat.

CAPUT V.

QUintam & ultimam deprimendæ Corinthiorum ſuperbiæ rationem init Apoſtolus, ponendo ipſis ob oculos eorum nuditatem, multaque eorum vitia, & imperfectiones longo ordine arguendo ſimul, & corrigendo.

Ac primum, incipit à maxime pudendo, quod inter ſe inceſtum hominem tolerarent. ſecundum, quod rixas, & lites exercerent coram Judicibus profanis. Tertium. Quod cæna Domini abuterentur ad luxum, & oſtentationem. &c.

Quia vero in hac Epiſtola pleraque omnia deinceps facilia, idcirco tantum difficiliora excerpemus.

Verſ. 2. *οὐχὶ μᾶλλον ἐπενθήσατε, cur non potius luxiſtis.* Luctus gaudio opponitur, ſine quo ſuperbia, & inflatio, ne cogitari quidem poteſt.

Notandum eſt, pænas Eccleſiaſticas, præcipue excommunicationem (imo vero inter Chriſtianos etiam pænas forenſes) non ſine maximo animi dolore, imo luctu eorum, qui eas infligunt, eſſe ſumendas: quia ſint contra illum caritatis habitum, quo ſemper præditi eſſe debent Chriſtiani, ejuſque actus frequenter, & ordinariè exercere: inviti autem, ac nolentes, & reluctanti animo ad pænas, & ſupplicia deſcendere.

Verſ. 3. *&* 4. Quamvis autem non negem, in primitiva Eccleſiâ non defuiſſe facultatem Apoſtolis pænas nocentibus miraculosè infligendi, quia nec defuit facultas miracula patrandi; tamen nullas cogentes rationes video, quibus evincatur, *traditionem iſtam Satanæ*, quâ punitus fuit ille inceſti reus, habuiſſe in ſe aliquid pluſquam excommunicationem. Nihil enim hic de ipſo dicitur, quod de omnibus excommunicatis dici nequeat: qui quamprimùm è regno Chriſti ejiciuntur, in regnum Satanæ veniunt: qui tametſi in animos eorum veram poteſtatem habere non poſſit (niſi forte ſeſe ipſi plane ac plene iſti mancipaverint) habere tamen in corpora poteſt, ſi Deus, aut is per quem in Eccleſia nunc Deus regnat, ipſe quoque Chriſtus permittat, cujus poteſtas etiam ultra illud Spirituale Eccleſiæ regnum latius protenditur. Quamvis enim illud Satanæ regnum eſſe dixerimus, quod eſt extra Eccleſiam; tamen illud coactivæ poteſtati Chriſti ſubjectum eſt, nec à Satana, niſi precariò regitur, ac gubernatur, quatenus illecebris ſuis, ac tentationibus ad peccandum homines adducit. Itaque nihil in iſto Satanæ regno, abſque ipſius Chriſti permiſſu, evenire poteſt. Frequenter autem (licet ut puto non ſemper) evenit, ut qui in nomine, & poteſtate Chriſti ex Eccleſia ejiciuntur; eodem permittente Chriſto, in eum ſtatum deveniant, ut eorum corporibus (nam in animos nihil ipſi juris eſt) Satan nocere poſſit. quas ille nocendi occaſiones, pro ſuo in humanum genus affectu, negligere non ſolet. Nihil autem repugnat, Chriſtum, etiam excommunicatorum aliquam curam habentem (quia nos quoque eorundem non plane oblivisci jubemur) ejuſmodi homines à Satana affligi permittere, eo fine, ut reſipiſcere, & animas ſuas ſervare queant. Ita ut verba *εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκὸς*, mea ſententia ad omnem excommunicationem accommodari poſſint.

Præterea quamvis omnis excommunicationis ſcopus principalis ſit *ἵνα ἐξαρθῇ ἐκ μέσου τῶν ἁγίων ὁ ἁμαρτάνων; ut tollatur è medio ſanctorum peccans*: & ejecto impuro fermento; expurgetur Eccleſia, atque ita gloriæ Dei, & exiſtimationi populi ejus conſulatur; tamen ſemper in ea etiam minùs principalis finis (quantum per gloriam Dei licet) ratio habetur, hoc eſt, ut reſipiſcat, & ſervetur excommunicatus. Ideo etiam excommunicatorum aliquam curam gerere juſſi ſumus, quia Dominus nihil ex eo perdere vult, quod accepit. Neque vero ſoli gloriæ Dei, & exiſtimationi populi ejus per excommunicationem conſulitur; ſed etiam caſtitati, ac ſaluti ipſius Eccleſiæ, ne homines impunitate invitentur, ſed pænis abſterreantur à peccando, quia parum fermenti totam maſſam inficit.

Verſ. 7. Explicatur mens Dei in inſtitutione illius ceremoniæ *de azymis*, quòd nimirum typus fuerit non modo privatæ cujuſque fidelium, ſed etiam publicæ totius Eccleſiæ innocentiæ, & ſanctimoniæ. Fermentum enim noxas, & peccata deſignabat, quæ ita animas hominum inficere ſolent, ut maſſam fermentum. Quemadmodum & inſtitutionis feſtorum; quòd dies illi, feſtivitate, ac celebritate ſua præ aliis eminentes, deſignarent felicitatem temporum, quæ ſub lege Chriſti perpetua eſt, poſteaquam (*verſ:* 8.) paſcha noſtrum Chriſtus immolatus eſt, pro nobis. quod ſacrificium, quia licet in terris inchoatum, in cælis etiam nunc perficitur, ſummo ſacerdote noſtro in ſanctum ſanctorum ingreſſo. ideo juge ac perpetuum dici poteſt, quemadmodum & ipſe ſacerdos perpetuus eſt, nec ullum ſucceſſorem habet.

Verſ. 9. Non auſim quidem contendere, epiſtolam, cujus hoc verſu mentionem facit, aliam eſſe non potuiſſe, præter hanc, quæ prima eorum

dicitur, quæ Corinthiis ſcriptæ ſunt. Sed tamen mihi veriſimilius videtur, hanc epiſtolam, quæ tunc ſcribebatur, ab Apoſtolo hoc loco intellectam, quemadmodum ſupra *Cap.* IV. 6. *ὑπὲρ ὃ γέγραπται, ſupra quàm ſcriptum eſt*, ſcilicet ſupra in hac ipſa Eccleſia. Dixerat enim ſuperius, ut tollatur ex medio ipſorum tam inſignis πόρνος (factum enim ejus πορνείαν vocat) ut expurgetur Eccleſia. quod nihil aliud eſt, quàm μὴ συναναμίγνυσθαι ipſi, & per conſequens ejus ſimilibus: ſeparare ſe ab iis, & eorum converſationem fugere. Explicat igitur iſtius ſeparationis, ſeu excommunicationis, & denegatæ converſationis naturam, & verum objectum, quod videlicet ad eos ſolos pertineat, qui erant intra Eccleſiam, non ad alios extraneos. & *verſ.* 11. ſignanter ait, *νυνὶ δὲ ἔγραψα ὑμῖν nunc autem ſcripſi vobis*, ut pateat eum de ea ipſa ſcriptione loqui, quæ tunc, cum id ſcriberet, continuabatur. Occaſione enim illius tam flagitioſi ſcortatoris oſtendit, quomodo ſe erga alios ejus ſimiles gerere debeant, addita ratione, quæ oſtendit juriſdictionem Eccleſiæ ultrà eos non porrigi, qui ſunt in Eccleſia; quia extranei ſolius Dei judicio ſubjacent: & quemadmodum à cognitione, judicioque Eccleſiæ, ita & à pœnis Eccleſiaſticis exempti ſunt.

CAPUT VI.

LOcus hic explicat præceptum Chriſti *Mat.* V. 40. datum, ex quo non pauci, quod Chriſtianis omnibus litibus interdictum ſit, colligunt; cum hic locus oſtendat, ejuſmodi litibus ipſis non eſſe interdictum, in quibus timendum non eſt ne alterutra pars litigantium injuria aliquâ, præſertim gravi, & irreparabili, afficiatur. quales ſunt lites apud ſanctos judices, hoc eſt, veros Chriſtianos conteſtatæ, qui adeo nemini in judiciis ſuis injuriam inferunt, ut ſæpe, ne ex ſtricto quidem jure, reos judicent, ſed non parum de ſummo jure dimittant. Cum alii præter Chriſtianos ſæpe aut ſummo jure, aut etiam plane injuſtè judicare ſoleant. Ideo Chriſtianis, & ſanctis judicibus, hoc loco injuſtos ſignanter opponit, quos infra infideles nominat, quia infideles plerumque injuſti eſſe ſolent.

Verſ. 2. Occurrit tacitæ objectioni, ne quis Corinthiorum, quos arguit, opponere poſſit, quod Chriſtiani homines ſancti, & ſpirituales prophanis, & ſæcularibus negotiis, & litibus diſcernendis inepti ſint. Ait igitur, eos huic negotio non impares eſſe, ut qui mundum aliquando judicaturi ſint. Quæ verba de mundo à fidelibus judicando, inſpectione digna ſunt. Ac primum, hanc mundi judicandi poteſtatem publicam aliquam, & eminentem, non privatam, & vulgarem lites amicorum diſcernendi poteſtatem ſignificare; nullum dubium eſt, quia in eodem verſu hæc mundi judicandi poteſtas privatæ Corinthiorum, quæ circa fratrum inter fratres lites diſcernendas verſatur, poteſtati opponitur, & hæc præ illa minima eſſe dicitur.

Sed de eo quæri poteſt, quo nam tempore hæc mundi judicandi poteſtas, quam Chriſtianis Apoſtolus aliquando delatum iri diſerte indicat, illis deferenda eſſe ab Apoſtolo intelligatur; utrum poſt conſummationem ſeculi, an vero ante.

Ac eam quidem intelligi, quæ poſt conſummationem ſeculi obventura ſit, verba verſus tertii indicare videntur, quaſi ſuperiora explicantia. *An neſcitis quod Angelos judicabimus?* Nullus enim fidelium in ſeculo iſto angelos judicandi poteſtatem habet. Verum ab his Apoſtoli verbis, ne illam quidem, quæ ante ſeculi hujus conſummationem obvenire potuit, excludi; docet eventus, & ratio evidens. Eventus; quia propagato Evangelio, ita ut maximam mundi partem occupaverit, videmus publicorum judiciorum poteſtatem ad fideles, & Chriſtianos delatam: atque ita eventus, prædictionem ſubſecutus, Prophetiam explicat, eamque voce mundi proprie, & uſitate ſumptâ, intelligendam oſtendit. Ratio evidens, quia, quamvis plerique Chriſtianorum Eccleſiæ, quæ rerum potiuntur, graviſſimis erroribus infectæ dicantur, ita ut aliqui cauſari audeant, poteſtatem iſtam non ad veros Chriſtianos delatam; tamen etiam iſta opinione (quamvis eam non uſquequaque veram putamus) poſitâ, ratio irrefragabilis oſtendit, primùm, quemadmodum maxima pars orbis ex Ethnica Chriſtiana facta eſt; eodem modo ex Errante orthodoxam evadere poſſe. deinde per ipſam rei naturam errores veritati non poſſe non ſuccumbere. denique, (quæ Dei bonitas eſt) quin, quod Spiritus ejus futurum prædixit, regna mundi, regna Dei, ejuſque Chriſti evadant, non poſſe non evenire. *Apoc.* XI. Nihil autem repugnat, Apoſtolum, quaſi per gradus aſcendentem, Chriſtianos facultatis privatas lites judicandi capaces eſſe; probare ex eo, quia capaces ſint longe majorum, hoc eſt, publicorum mundi juditiorum, quibus aliquando exercendis deſtinati ſunt, præſertim cum ex eo, quòd capaces ſint judiciorum etiam ſuper Angelos olim exercendorum, firmiſſime probetur, eos etiam publicorum mundi judiciorum, & per conſequens privatarum inter Chriſtianos litium, tantò magis capaces, & idoneos eſſe judices, atque arbitros.

Merito igitur, morem ſaniorum Theologorum ſecuti, verba iſta Apoſtoli, cum aptiſſime latius ſumi poſſint, non coarctamus ſine cauſa, nec reſtringimus ad poſthumam illam, & excidio mundi poſteriorem Chriſtianorum felicitatem, & judicandi poteſtatem. Aperte enim Apoſtolus hic ait, Chriſtianos quoque eſſe aptos, & idoneos ut poſſint *τὰ βιωτικὰ κριτήρια, judicia vitæ hujus* dijudicare. adeo ut etiam indigniſſimos in Eccleſia, earum rerum incapaces eſſe non debere oſtendat, imo requirat. Pro pudendo enim Corinthiæ Eccleſiæ probro objicit, quod in ea ne unus quidem prudens, ac ſapiens vir inveniretur, qui poſſit lites, inter fratres exortas, quæ circa βιωτικὰ verſabantur, dijudicare, ac ſopire. Jam vero &, publica mundi, qualia nunc vigent, judicia, circa βιωτικὰ verſantur, quorum idcircò Chriſtiani incapaces cenſeri nequeunt, quoties ad ea legitime vocantur: imo longe concinnius, & forte firmius Apoſtoli argumentatio progreditur, ſi locus hic hunc in modum explicetur. Qua explicatione poſita; firmiſſimum pro magiſtratu argumentum ex his verbis ſumitur. Primum, quia ſancti mundum judicaturi dicuntur; judicium, & regimen mundi Chriſtianæ ſanctitati non repugnat. Secundum. Si poſt conſummationem ſeculi ſancti Angelos (neque enim cæleſtes incolæ Chriſtianis ſubjecti alii, præter Angelos, eſſe poſſunt.) judicabunt; multo magis digni, & idonei ſunt, qui in τοῖς βιωτικοῖς, mundum judicent. Nihil igitur cauſæ eſt, cur hic Apoſtolum παλιλλογεῖν, & tertio verſu idem plane, quod & ſecundo loqui, putemus: præſertim cum vox κόσμος Angelos hoc loco (ſenſu nuſquam alibi uſurpato) ſignificare nequeat, & ut mundi, à Chriſtianis judicandi, judicia non niſi βιωτικὰ eſſe poſſint. (cur enim hic vocem mundi impropriè ſumamus, cum proprie ſumi queat) ita Angelorum judicia βιωτικὰ eſſe nequeant, cum ſibi iſta *verſ.* 3. è diametro opponantur. Imo longe concinnius, ac fortaſſe firmius Apoſtoli argumentatio procedet; ſi ita explicetur. Si Chriſtiani digni, & idonei ſunt qui mundum, ſeu in mundo viventes

hominess,

homines, ſive ſint illi Chriſtiani, ſive non, publice judicent, (quod aliquando futurum cum non neſciret Spiritu Dei etiam fatidico plenus Apoſtolus, hoc loco aperte eventurum prædicit) multo magis digni, & idonei ſunt, qui privata fratrum litigia componant. Cum licet utrumque litium genus circa βιωτικὰ verſetur, tamen publica privatis longe antecellant, & hæc præ illis minima ſint, unde ab illis ad hæc deducta conſequentia tantò eſt firmior. At Chriſtiani digni, & idonei ſunt, qui mundum judicent, (puta in rebus βιωτικοῖς. nec enim in aliis rebus mundus judicari poteſt) quia digni ſunt, qui Angelos judicent (puta in rebus, quæ hoc loco βιωτικοῖς, opponuntur) quod etiam Apoſtolus futurum prædicit. Vide *Apoc.* II. 26. & 27. & *Cap:* III. 21. quæ conſequentia cum itidem à rebus excellentioribus ad viliores arguat; æque firma eſt atque prior. Pulchrè igitur, & firmiter demonſtratio procedit: nec habent quod ipſi objiciant etiam ii, qui à nobis in quæſtione an Chriſtiani Magiſtratus capaces ſint, diſſentiunt.

At ſi mundum judicare, & Angelos judicare pro eodem ſumantur, ſaltem ex ſententia eorum, quibus cum diſputamus, & quorum intereſt explicationem noſtram nunc allatam non recipi; ab eo quod nobis olim poſt conſummationem demum ſeculi licebit, ad id quod nunc licet, non valet conſequentia, quia nunc nobis dominatu, & præminentia præ aliis plane interdictum ſit, cujus interdicti nexu eos, qui Angelos judicabunt, ſolutos eſſe oportebit.

Verſ. 4. Non ea mens fuit Apoſtoli, ut iis tantum modo, qui minimo pretio in Eccleſia æſtimari poterant, officium dijudicandi litigia fratrum demandaret; ſed (prout *verſ.* 5. ſubjicit) ut eos pudefaceret, quod neglectu boni ordinis, ac diſciplinæ Eccleſiaſticæ ita ſe gererent, quaſi inter eos nemo tali prudentia, ac ſapientia præditus eſſet, quali prudentia etiam τοὺς ἐξουθενημένους, *eos qui minimo pretio æſtimantur*, in Eccleſia eſſe oportebat, ut inter fratres exortas lites diſcernerent, atque componerent.

Verſ. 7. Præter hunc neglectum diſciplinæ Eccleſiaſticæ, reprehendit aliud vitium, videlicet injuſtitiam eorum, qui litibus occaſionem dabant. quæ pars reprehenſionis, quòd non ad eos, qui injuriis affecti quærebantur, ſed eos, qui afferebant injurias pertineat; *verſ:* 8. teſtatur: ubi expreſſe Apoſtolus injurioſos homines alloquitur. Proinde & verba; *Cur non potius injuriam patimini, aut defraudationem?* non ad eos pertinent, qui patiebantur, ſed qui inferebant injurias. nec ita explicanda ſunt: Cur non potiùs injuriam patimini, ac toleratis, quàm litigetis (quæ ratio explicationis ex loco *Matth.* v. non immerito colligi poteſt, niſi quod iſthic quoque de lite apud extraneos, & infideles judices conteſtanda, qualem hic Apoſtolus prohibet, Dominus loqui videtur) ſed ita; cur *non potius injuriam patimini, quam infertis.* Poſteaquam enim primo loco Apoſtolus audaciam, & impatientiam, aut imprudentiam reprehendiſſet eorum, qui de ſuis injuriis quærebantur apud injuſtos, & infideles judices, cum habere poſſent in Eccleſia ſanctiores judices: atque in ea parte reprehenſionis præter eos, qui injuriis provocati provolabant ad externos judices; tacitè alios quoque, præſertim ſeniores perſtrinxiſſet, *verſ.* 5. & 6, qui ad ejuſmodi lites fratres deſcendere patiebantur; nunc *verſ.* 7. tranſit ad eos, qui inferebant injurias, eorumque injuſtitiam accuſat, ac docet præſtare pati, quam inferre injurias.

Ratio hujus rei eſt; quia hic aperte de injuſtitia loquitur: Conteſtatio vero litis coram externo judice ad aliud vitii genus refertur, non ad injuſtitiam. Secundum quia abſurdum eſt, nec ullo modo veriſimile Apoſtolum, cum injuria affectos, imo alios quoque in Eccleſia minus ſontes reprehendiſſet; ipſos illos, qui injuria alios afficiebant, intactos omiſiſſe. Atqui ſi hæc verba ad affectos injuria pertinent, non pertinent ad afficientes.

Verſ. 9. Occaſione reprehenſæ injuſtitiæ, multas peccatorum ſpecies commemorat, quæ tamen, niſi fallor, ad duo ipſorum genera reduci poſſunt, de quibus paulo ante locutus erat, hoc eſt, ad πορνείαν. καὶ ἀδικίαν Vocem τὴν πορνείαν, hoc Capite Apoſtolus generaliter accipit. Neque enim inceſtus ille erat πορνεία vulgo proprie dicta; ſed aliquid gravius ſcortatione. Et quia διὰ τὴν πορνείαν initium ceperat, primo loco quoque ponit πόρνους, tanquam genus; cujus multas alias ſpecies, eodem verſu ſubjicit, qualis eſt idololatria, ſcortatio ſpiritualis, adulterium, mollities, pæderaſtia.

Deinde *verſ.* 10. Injuſtitiæ ſpecies, aut objecta, vel cauſas tecenſet, ob quas lites coram externis judicibus intentabantur, qualia erant furta, interverſiones alieni commodi per avaritiam, rapinæ, atque etiam convitia, & maledicentia, ob quam etiam frequenter in jus vocari maledici ſolent. Cui peccato adjuncta, aut potius præmiſſa eſt ebrietas, quæ ut aliorum flagitiorum, atque ipſius quoque πορνείας; ita maledicentiæ mater eſſe, atque illam præcedere ſolet. Omnia iſta peccandi genera mortifera, & ab æterna vita excludentia eſſe aſſerit, ut ab illis abſterreat.

Verſ. 11. Qui convertuntur bona fide ad Chriſtum, *abluuntur à veteribus peccatis, ſanctificantur, & juſtificantur*, id eſt ſancti, & juſti redduntur, ſeu pro juſtis, & ſanctis habentur, & tractantur. *In nomine Domini Jeſu*, hoc eſt, ex vi fæderis, ſanguine Domini Jeſu obſignati, & confirmati: *& in Spiritu Dei noſtri*, quia ex vita ſecundum carnem, & Satanam traducti ſunt ad vitam ſecundum Spiritum, & ſecundum Deum, quæ nos Deo, Chriſtoque conjungit, & acceptos reddit.

Verſ. 12. Aliam hoc loco materiam ingreſſus videtur Apoſtolus, provocatus literis Corinthiorum, quarum initio ſequentis capitis mentionem facit, in quibus non de Cælibatu tantum, & fugiendo matrimonii uſu, de quo *Cap.* VII. ; ſed de idolothytis quoque, de quibus *Capite* VIII. agit, ſententia Apoſtoli à Corinthiis requiſita fuerat. Nec enim moramur Chriſtianorum Maſoritarum oſcitantiam in diſtinguendis per capita, & numeratos paragraphos ſcriptis Novi Fæderis.

Cum igitur de utroque iſto argumento loqui, & ſententiam ſuam Corinthiis exponere deberet, ac vellet; non inconcinne oblatam ſibi ad eam rem occaſionem arripit, & ab enumeratione, ac reprehenſione craſſiorum, & manifeſtorum peccatorum ad ſubtiliora, & occultiora tranſit; & antequam accedat ad ſpecialem in ſingulis quæſtionibus reſponſionem; principiò ſummam dicendorum in utroque argumento, & quaſi reſponſionis ſuæ compendium, & fundamentum breviter proponit. Deinde ex oblata occaſione, hypotheſin quandam ſibi ad ſolvendam priorem neceſſariam, hoc eſt, *Corpora noſtra, quia ſancta ſunt, profananda non eſſe ſupponit*, & fuſius tractat. tum demum ſequenti capite ad priorem, & octavo ad poſteriorem quæſtionem ſpecialius, & accuratius reſpondet. Compendium reſponſionis, & ſumma dicendorum eſt *verſ.* 12. Quamvis plurima nobis liceant; non omnia tamen conducere: nec ideo quod aliquid nobis liceat; nos obſtringi, & quaſi coactiva & ſervili neceſſitate adigi, ut illud faciamus, præſertim in iis rebus, quæ nos Deo commendare non poſſunt.

qualeſ

quales (ut explicat infra *Cap.* VIII. 8.) ſunt cibi qui ventri duntaxat ſerviunt, quem Deus non minus quam cibos, ipſi ſervientes, adeo nihil curat, ut utrumque ſit perditurus, & aboliturus. Quis enim in vita æterna, ubi vitam cibis ſuſtentare, ac producere non erit neceſſe, ventris uſus eſſe poſſit? Quod ne cuipiam ſpem reſurrectionis noſtræ convellere videretur, ſubjungit elegantem anthitheſin, in qua oſtendit, non tamen, quia Deo curæ non ſit, quid ventre noſtro fiat, aut quibus cibis impleatur; idcirco eidem curæ non eſſe, quid noſtro corpore fiat. Atque hæc, fidem reſurrectionis noſtræ confirmans, anthitheſis opportunam Apoſtolo occaſionem præbuit tractandæ fuſius hypotheſeos ad quæſtionis prioris ſolutionem, & reſponſionem neceſſariæ, hoc eſt, corpora noſtra ſcortatione profananda & polluenda non eſſe, quod quadruplici ratione oſtendit.

Primùm quia corpora noſtra deſtinata, & conſecrata ſunt Chriſto, qui nunc eſt rerum omnium Dominus, ſicuti & Chriſtus deſtinatus fuit corpori. *verſ.* 13. Chriſtum enim ideo Deus in corpore mortali, ac naturæ noſtræ ſimili naſci voluit, ut nobiſcum per ejuſdem mortalis corporis communionem conjunctus, nos primum ſanctimoniæ; deinde reſurrectionis ſuæ participes redderet. Vide *Hebr.* 11. 14. Sancta igitur, & corpori quondam Chriſti conformia, corpora noſtra eſſe neceſſe eſt, ſi exemplo Chriſti reſurgere velimus. Secundo, quia corpora noſtra ſunt membra Chriſti, id eſt, conjuncta cum Chriſto per vinculum Spiritus. non igitur efficienda ſunt membra ſcorti. Quemadmodum enim in matrimonio, duo fiunt in carnem unam; ita & in ſcortatione, duo carnaliter unum fiunt. Atqui corpora noſtra membra Chriſti ſunt ſpiritualiter, quia cum illo unus Spiritus ſumus, hoc eſt, quia habitator corporis noſtri animus, cum illo ſpirituali quodam matrimonio jungitur: & eſt inter nos, & Chriſtum quoddam quaſi matrimonium animorum. Tertio, fugienda & ſcortatio (vocem hanc generaliter pro omni carnali impuritate uſurpat) quia omnium vitiorum corpori noſtro nocentiſſima eſt, & maxime injuria. Cætera enim vitia animum lædunt, & quaſi animum injuria afficiunt, in animum peccant: at hoc vitium corpus ipſum lædit, quia homines huic vitio dediti, in corpus ipſum delinquunt. quamvis hæc, ita conjuncta ſint, ut qui in alterum eorum peccat, in alterum quoque injurius ſit. Quarto, quia corpus noſtrum eſt hoſpitium, & habitaculum animi, atque ideo *templum Spiritus Sancti*, quem habemus à Deo, *verſ.* 19. ſedes ſanctificata, & conſecrata Deo per eundem Spiritum, una cum hoſpite, & habitatore ſuo, quà idcirco ad prophanos, ac Deo diſplicentes uſus, abuti non poſſumus. Pretio enim empti ſumus. ideo non eſt nobis integrum pro libitu noſtro, ſicuti animis, ita corporibus noſtris abuti, quia utrumque nexu, & mancipio eſt Dei.

CAPUT VII.

PRimum de cælibatu à Corinthiis per Epiſtolam ſibi propoſitam quæſtionem ſolvit reſpondendo: Bonum quidem eſſe Cælibatum, & Virginitatem, ac melius tale vitæ genus eſſe matrimonio. Sed ad effugiendam ſcortationem, & omnem impuritatem; neceſſarium eſſe matrimonium.

Quod iis verbis profert, quaſi imperaret ſingulis viris, ut uxores ducant, & ſingulis mulieribus, ut nubant *verſ.* 2. quod plane eſt ἐπιταγὴ, (*præceptio,*) ſed ſuppoſito periculo τῆς πορνείας. Mutuam poſtea benevolentiam conjugibus præcipit *verſ.* 3. & 4. mutuum maritale debitum & quaſi reciprocum mutuæ voluntati, ſubjectum obſequium, & ad effugiendas Satanæ tentationes (*verſ.* 5.) omnem in ea re defraudationem prohibet, niſi forte ex mutuo conſenſu, ad vacandum jejunio, & precibus abſtinentiam ſibi indixerint. Quod quidem *verſ.* 6. non in vim præcepti, ſed in vim permiſſionis, & indulgentiæ, ſeſe dicere aſſerit. Nam abſtinentiam quidem, & cælibatum eſſe meliorem; ſed non omnes hujus doni caſtitatis capaces eſſe *verſ.* 7. Si quis igitur virorum cælibum, aut mulierum viduarum hujus doni particeps ſit; melius eſſe illi in cælibatu Paulum imitari *verſ.* 8. ſed ſi *non ſint continentes* (*verſ.* 9.) melius *eſſe nubere, quam uri.* Nuptis autem (*verſ.* 10.) præcipit ipſius Domini nomine (quia ipſius Chriſti de eo diſertum præceptum extat) ne à viris divortium faciant. Quod ſi qua forte divortium fecerit, aut paſſa fuerit, (*verſ.* 11.) ut inupta permaneat, aut viro reconcilietur. Quod præceptum eodem verſu ad viros quoque ipſos protendit, quia Dominus quoque ipſe idem utriſque præcepit.

Verſ. 12. Propoſito caſu, ut marito fideli uxor infidelis nupta, viro cohabitare. & *verſ.* 13. viciſſim, ut vir infidelis nuptæ fideli cohærere velit; utriſque repudium vetat. Sed tamen hoc præceptum ſuum à præcepto Domini diſtinguit, ideoque allata *verſ.* 14. ratione fulcit. Ex quo patet, poſſe in Eccleſia, propter juſtam, & gravem cauſam, aliqua præcipi, quæ expreſſe à Domino præcepta non ſint, dum diſertis præceptis non repugnent.

Verſ. 14. Ratio, aut potius objectionis ſolutio in hoc verſu ſubjicitur. Nam vera hujus præcepti ratio *verſ.* 17. 20. 24. aperte, imò & *verſ:* 16. quoque tacitè affertur. Poterat enim quiſpiam Apoſtolo objicere ſuamet verba ex *verſ.* 15. capitis ſexti: *Corpora noſtra membra ſunt Chriſti.* Membra igitur Chriſti facies membra infidelis mariti, aut uxoris. Reſpondet igitur Apoſtolus, Non pollui, aut profanari uxorem per infidelem maritum, aut maritum per infidelem uxorem; ſed potius utrumque infidelium ſanctificari per fidelem. quæ aſſertio ducitur ex illa Dei bonitate, quæ primo Decalogi præcepto exprimitur: & continet bonam partem illius promiſſionis, quam pietas habet in hac vita, quod Deus erga eos, qui ipſum amant, propitius, ac beneficus ſit, uſque ad milleſimam ſtirpem, hoc eſt, quod eos, qui arcto cum fidelibus ſuis ſervis vinculo conjuncti ſunt, quamvis forte infideles, aut ſui ignaros, (dum tamen cum peculiaribus ſuis peccatis, & ſceleribus non irritent. quæ exceptio neceſſariò ſubintelligenda eſt) ſingulari præ aliis gratia, & protectione ſua complectatur. quales ſunt potiſſimum liberi, ac nepotes, etiam longa ſerie à majoribus ſuis deſcendentes, quales hoc loco Apoſtolus ait conjuges. Parem enim eſſe rationem Apoſtolus oſtendit, inter conjuges, & inter parentes, ac liberos. Quemadmodum enim piorum parentum liberi, quamvis forte parum digni, dummodo gravioribus ſceleribus iram Dei non provocent; peculiari Dei cura, & gratia, propter ſuos progenitores foventur: ita conjuges quoque propter conjuges. aden ut dici poſſit ptophanos liberos, per majorum ſuorum ſanctimoniam quodammodo ſanctificari, id eſt, peculiari Dei gratia, & benedictionibus, tanquam privilegio, gaudere: quia parentum ſanctimonia liberis quoque coram Deo prodeſt. quod idem ad conjuges quoque hoc loco Apoſtolus porrigit. Si enim parentum ſanctimonia, etiam longa à poſteris ſerie diſtantium, prodeſt eorum poſteritati; multo magis conjugum, tam ſtricto vinculo conjunctorum.

Verſ. 15. Obiter diverſum caſum, & in eo monitum, aut præceptum ſuum ponit, ac *verſ.* 16. objectionem adverſus id ipſum præceptum ſolvit. Caſus iſte diverſus eſt, ſi forte infidelis conjunx fideli cohabitare nolit, in quo repudium permittit; addita ratione eodem verſu, quia nullus fidelium cogatur diſcors, & continuis jurgiis infeſtum matrimonium perpeti, quos Deus ad pacem vocavit.

Et *verſ.* 16. objectionem ſolvit, quam opponere aliquis poterat. Eſſe tanti matrimonii jurgia perpeti, ut infidelem conjugem ſervemus. Reſpondet Apoſtolus non eſſe id tanti, ſi ſpes huius rei incertiſſima ſit, propter alienatum conjugis ſeſe ſeparare volentis animum. In qua objectione tacita prioris præcepti ratio continetur. Cohabitare volenti conjugi infideli, cohabitandum; quia ejus ſervandi, & ad Chriſtianam frugem reducendi, bona ſpes ſit, ob animum à fideli conjuge non alienum.

Verſ. 17. Veram, & generalem ejuſdem præcepti ſui rationem affert: eademque opera obiter generale præceptum proponit, quod ad multas alias ſpecies accommodat, & pluribus accommodari poſſe innuit: atque ita ſe docere in omnibus Eccleſiis profitetur, ad conciliandam publico huic dogmati auctoritatem: nec eo contentus, ter idem præceptum, propemodum iiſdem verbis, intra unius pagellæ ſpatium iteratis, repetit, & inculcat.

Ratio vero hæc, & præceptum eſt: quemlibet in eo ſtatu, atque conditione, in quam à Deo vocatus eſt, permanere debere, ideoque & conjugem fidelem, qui infideli junctus eſt, non debere conjugium abrumpere, niſi ob aliquam gravem cauſam invitus cogatur, ut paulo ante docuit.

Hujus doctrinæ, quam in omnibus Eccleſiis tradidiſſe ſe profitetur Apoſtolus, fundamentum eſt, illud monitum, quod etiam Ethnicis ſenſu alicujus religionis imbutis, dictavit ipſa ratio, permittendum eſſe Numinibus ſtatuere, quid nobis expediat. Non enim temere, aut fortuitò in orbe cuncta reguntur; ſed etiam profanos, & infideles Deus, imo vero & Chriſtus ipſe, datâ ſibi in cælo, & in terra poteſtate, gubernat. Ideo *verſ.* 17. dicitur non modo, *Sicut cuilibet impertitus eſt Deus*, ſed etiam *Sicut quemlibet vocavit Dominus*, ambulare debere. Proinde ſtatio, & ſors, quæ in diſtributione Dei cuique obtigit, nemini temere deſerenda eſt; niſi forte gravis cauſa interveniat: qualis eſt (ne à ſubjecta materia recedamus) ſi conjux infidelis in matrimonio permanere nolit. quod ipſum ſignum eſt voluntatis divinæ, in mutando ſtatu, & conditione noſtra, cui obſequenter morem gerere tenemur. Nam Deus, quæ fieri vult, eorum cauſas, occaſiones, ſtimulos, inſtrumenta præmittit, ac ſuppeditat, impedimenta omnia amovet, & interdum aditu omnium aliorum conſiliorum ſapientibus præcluſo, homines ad congrua voluntati ſuæ conſilia adigit; ut ſi quis, exitu undique intercepto, per unam tantum viam objectum ſibi periculum effugere compellatur. Quod ſi quis contra niti non deſiſtat, ſeſe contra ſtimulum calcitrare malo ſuo comperiet.

Porro vocatio, & ſtatus hic, ſeu vitæ genus, in quo permanere jubemur, ſupponit eſſe honeſtum, ab omni vitio, quod per ſe illi vitæ generi inhæreat, alienum. Itaque Magia, & curioſæ artes, accedentibus ad religionem Chriſtianam, erant abjiciendæ. quemadmodum & abjectas, earumque libros magni pretii combuſtos legimos *Actor.* XIX. 19. Sed munus ſenatorium in Nicodemo, & Joſepho ab Arimathia: Proconſulatum in Sergi Paulo: Centurionatum in Cornelio: militiam in comitibus ejus: piis militibus, ad religionem Chriſti converſis: artem conficiendi tentoria, quæ caſtrenſibus uſibus inſerviunt, in Paulo, Aquilaque, & Priſcilla abjecta, & abdicata non legimus; nec ullum uſpiam ejus rei veſtigium comparet. Quæ omnia tamen humanis legibus, inſtitutis, atque ipſo rationis dictamine, honeſtæ vitæ genera, ut per ſe omnis culpæ, aut turpitudinis expertia cenſentur: Et ſi abuſus eorum ſubinnoveantur; omnibus quoque religionis Chriſtianæ præceptis congrua, aut certe non repugnantia deprehenduntur. Proinde ad hoc præceptum meritò pertinere cenſendæ ſunt. Breviter, vitæ genus, quod neque à ratione, neque ab humanis, ac ne à divinis quidem ſub Moſe legibus damnatum uſpiam deprehenditur; ſed ubique pro licito, & honeſto habitum fuit; niſi expreſſâ novi Fœderis lege damnatum, aut abrogatum ſit; pro ea vocatione cenſendum eſt, quæ à Chriſtianis non abjicienda, ſed ad leges Chriſti adtemperanda eſt. Quale eſt Magiſtratuum, quatenus pacis, & belli artibus utuntur, & eorum, qui ipſis his in rebus inſerviunt, officium.

Verſ. 18. A ſubjecta materia digrediens Apoſtolus, porrigit hoc præceptum ad quædam alia, ac primùm ad vitæ genera in circumciſione, & præputio. Quia enim non deerant in Eccleſia, qui gentes ad Deum, imo Chriſtum quoque converſas ad circumciſionem adigerent, & quaſi externum vitæ genus mutare cogerent: ex adverſo nec ii deerant, qui ab Apoſtolo rectius inſtituti, circumciſionem à Deo ſub Novo Fœdere non requiri videntes, circumciſioni præputium inducebant; oſtendit utrumque extremorum vitandum, & media via incedendum. & quia neque præputium, neque circumciſio Deo curæ ſit, ſed tantum obſequium, & obſervatio mandatorum ejus, ſub Novo Fœdere traditorum; vitæ ſtatum quidem non mutandum, nec ea quæ Deus non curat, conſectanda; ſed pietatis, & ſanctimoniæ ſtudio incumbendum eſſe.

Verſ. 20. Iterum idem præceptum inculcat in exemplis diverſorum vitæ generum. Ac primum, ſervile ac dominicum vitæ genus, quamvis diverſa, & ſibi ſint oppoſita; Religionem tamen Chriſti non requirere omninò, ut quis ab uno ad alterum migret, & tranſeat, quamvis homines, ad religionem Chriſti admiſſi, in libertatem aſſeri videantur. Rationem ejus rei affert *verſ.* 25. quia homines ad religionem Chriſti accedentes, licet in iſtis diverſis vitæ generibus permaneant ſecundum carnem; tamen ſecundum Spiritum inter ſe coæquantur. Nam & ſervus *libertus Domini eſt*, à jugo, & ſervitute peccati, & mortis manomiſſus. & *Dominus ſervus ejuſdem Domini eſt*; quatenus mortis ejus pretio quaſi emptus, ſeſe legibus, & obſequio ejus mancipavit.

Ne tamen aliquis exiſtimaret quamvis ad illud ipſum vitæ genus, quamvis incommodum, in quo ad religionem vocatus eſt; tanquam ad perpetuos carceres damnari: oſtendit eodem *verſ.* 22. ſi commodius vitæ genus legitimà aſſequi poſſimus, (Exempli gratia, à ſervitute ad libertatem tranſire); non eſſe nos deteriori illi ſtatui vitæ ita obſtrictos, quin ad meliorem nobis tranſire liceat, imo vero etiam oporteat, præcipuè vero à ſervitute ad libertatem.

Rationem ejus rei ex 22. verſu hauſtam, ac depromptam affert *verſ.* 21. Quia enim ſervi Chriſti ſumus, & quidem pretio ſanguinis ejus empti ſumus, ut ſerviamus Domino; non convenire ut ultro,

ac de induſtria, cum poſſimus liberi evadere, ſervi hominum eſſe, aut permanere malimus. Idem de migratione ab inopi, ad lautiorem, à minus honorato, ad honoratiorem vitæ ſtatum, dicendum, atque intelligendum eſt.

Verſ. 24. Tertio idem præceptum iiſdem pene verbis inculcat, ut oſtendat, id ad alia quoque vitæ genera porrigi poſſe. quæ ipſi enumerare otium non erat, cum ad propoſitam materiam reverti eſſet neceſſe *verſ.* 25.

Verſ. 25. Ad doctrinam de cælibatu, de qua requiſitus erat, regreſſus, ait ſe *de virginitate præceptum Domini non habere.* Conſilium tamen proponit, non ex lege Chriſti, ſed ex prudentiæ monitis depromptum. Unde apparet, Primùm, inter conſilia & præcepta Evangelica diſtinctionem non eſſe fruſtrà excogitatam. Deinde notandum, virginitatem hic non ideò, nec eo nomine commendari, quod matrimonium ſanctitatem vitæ polluat; ſed quia liberiorem hominem reddit, & ſolutiorem à vitæ moleſtiis, præſertim in perſecutione, aut inſtante aliqua neceſſitate. Nam ſi lactantibus, & in utero geſtantibus, Dominus temporibus duris væ fore prædicit; certe pariter, matrimonii ſarcinis, atque impedimentis gravatis, *διὰ τὴν ἐνεστῶσαν ἀνάγκην*, *propter inſtantem neceſſitatem*, cum eadem iſta cura, quæ gravidas, & lactantes triſti tempore angit, & cruciat; non minus ipſos quoque maritos torqueat. Apoſtolus autem nos velit eſſe (*ἀμερίμνους*) ſine ſollicitudine.

Verſ. 27. Cum ea cautione tamen conſilium de cælibatu, aut virginitate ſuppeditat; ne quis præceptum, aut monitum ejus, ſupra inculcatum de permanendo in eo ſtatu, in quo nos Deus eſſe voluit, inſuper habeat, aut ſine juſta cauſa tranſgrediatur. Deus enim optime novit quid nobis expediat: nec ſortuitò in aliquem vitæ ſtatum, ſed Dei voluntate, noſtrum ſæpe bonum ſpectante, conjicimur. Quemadmodum & hanc, in eo ſtatu permanendi conſtantiam non tàm rigide exigit; quin *verſ.* 28. mutationem ejus permittat, præſertim juſta cauſa urgente; imprimis à cælibatu ad matrimonium migrationem. Ubi iterum virginitatem, ac cælibatum non eo nomine commendat, quod in matrimonio ſit aliquod peccatum; ſed ad effugiendam afflictionem curarum matrimonii propter tempora difficilia, quæ prædicit.

Verſ. 29. Ne tamen ob iſtam prædictionem ii, quibus ſcribit, animis conciderent, præſertim quibus ſarcinam matrimonii deponere integrum non erat; ſimul & eos ipſos ſolatur, & cæteros omnes monet, brevem iſtam eſſe vivendi, & quemadmodum lætis, & ſecundis fruendi, ita triſtia, & adverſa tolerandi moram, quia tranſeat citò ſpecies hujus mundi. Quare & eos, qui uxores habent, monet ut in pellendis curis, & anxietatibus, ita ſe gerant, tanquam non haberent uxores, liberos, curarum ſemina: & eos qui lugent, aut aliquo infortunio afficiuntur, tanquam nullas haberent cauſas doloris. quemadmodum viciſſim & eos, qui, ſecundis rebus utentes, magnas habent gaudii cauſas, ne nimium lætitia, tanquam diu, & conſtanter duratura, efferantur: & eos, qui coemendis poſſeſſionibus diteſcunt, ut ita modeſte ſe gerant tanquam ii, qui ſubito poſſint eſſe inopes. denique eos, quicunque bonis hujus mundi utuntur, ac fruuntur, in genere monet, ut caveant ne ipſis abutantur, neve multum ipſis confidant, aut delectentur, utpote cito tranſituris, aut relinquendis. Unde patet, neque moderatis quærendæ melioris fortunæ curis, neque uſu bonorum mundi hujus; ſed tantum abuſu nobis interdictum, & nimia in illis collocanda fiducia, aut felicitatis opinione; præcipue vero anxiis, & immoderatis curis, & ſollicitudinibus. Chriſtianum enim decet eſſe *ἀμερίμνους*, & curarum ejuſmodi laqueis ſolutum.

Verſ. 32. Atque inde à generali iſto præcepto obiter tradito ad ſubjectam materiam redeundo, deducit, ideo præſtare Cælibatum matrimonio, quia cælebs ſola tantum Deo placendi cura occupatur: at uxorio nexu devinctus, pluribus curis diſtringitur, & quidem curis mundi, ut placeat uxori. Similiter innupta id tantum curat, ut tàm corpore, quam Spiritu caſta Deo placeat: at nupta dat operam præterea, ut marito placeat. quam placendi curam, mundi curam vocat. Quam Cælibatus commendationem, & conſilium *verſ.* 35. Spirituali utilitate noſtra metiendum eſſe oſtendit. Nec enim ideo à ſe propoſitum, ut nos in laqueos tentationum impellat; quod nobis eſſet damnoſum; ſed ut ſine diſtrictione tanto melius Domino ſervire poſſimus.

Verſ. 36. Præmiſſa generali de Cælibatu, & matrimonio diſſertatione; tandem ad ſpecialem à Corinthiis ſibi propoſitam quæſtionem deſcendit, de virginibus à parentibus ſuis aut domi in perpetua virginitate continendis; aut in matrimonium elocandis. quam ita ſolvit, ut quamvis virginitatem magis commendet; tamen propoſitum parentum in ſervandis, elocandiſque filiabus relinquat plane eorum arbitrio. Ac primùm imbecillioribus, & qui indecorum ſibi putant, ſi filiæ innuptæ domi ſeneſcant, præterea quorum judicium in elocandi propoſitum inclinat (quiſque enim quid domi ſuæ expediat, & an aliqua neceſſitate ejus, quod vult faciendum, urgeatur, optime noſſe, aut judicare poteſt) indulget, ut ſine ullo peccati metu, aut conſcientiæ ſcrupulo filias ſuas matrimonium collocent.

Deinde fortiorum, & qui *ἐξουσίαν habent περὶ τοῦ ἰδίου θελήματος*, hoc eſt, imperium, ac poteſtatem habent ſuper ſuam voluntatem; propoſitum de ſervandis innuptis filiabus laudat: duabus tamen præmiſſis conditionibus. primum, ut *nullam* ſecus faciendi *neceſſitatem habeant*, (*μὴ ἔχων ἀνάγκην*) quæ neceſſitas eſſe poteſt in eo, ſi aut inopiæ ſuæ grave ſit domi numeroſam familiam alere, aut ipſi lubrici ſexus imbecillitas ſuſpecta ſit. Atque hæc *ἀνάγκη neceſſitas* multum expendenda eſt iis, qui filias, cælibatui inhabiles, in monaſteria detrudunt. Secunda conditio eſt, ut non temere, neque fluxo aliquo, & momentaneo affectu, ac ſtudio abrepti; ſed matura, & diligenti deliberatione præmiſſa, inducti parentes id fieri poſſe, ac debere judicent, ac decernant. Neque enim res parva eſt exiguique momenti.

Verſ. 38. Parentum ſupradictorum facta ita comparat, ut utrumque bonum, licitum, & expers peccati ſtatuat, ſed poſteriorum magis commendet.

Verſ. 39. Uxori, poſt mortem viri ſuperſtiti, nubere, cui velit, permittit, *modo in Domino* nubat, hoc eſt, non extra Eccleſiam maritum quærat. Feliciorem tamen fore ait, ſi vidua maneat, ſententia ſua. quod addit ut conſilium ſuum à præcepto Domini diſtinguat, nec laqueum cælibatus incapacibus injiciat. Conſilio tamen ſuo apud capaces cælibatus auctoritatem conciliat, quod & ille Spiritum Dei habeat, non indecorà [illegible].

Unde patet, Primum, extra Eccleſiam (hoc eſt *non in Domino*) maritos, aut uxores quærendas non eſſe.

Secundo futilem eſſe antiquorum Patrum ſuperſtitionem, qui Apoſtolo in os contradicere auſi, ſecundas nuptias

nuptias ſcelus putabant, cum Apoſtolus aliquanto plus quam illi Spiritus Dei habuerit.

CAPUT VIII.

SI per librariorum incuriam non eſt omiſſa particula εἰ, vel μὴ non, poſt ὅτι quod (quia & illa lectio ſatis concinna, vel ad rem propoſitam faciens, & multo plenior foret, ſi legamus *Scimus quod non omnes cognitionem habemus.* propter hoc enim homines inflantur, quod eam alii habeant, alii non habeant. Praeterea *verſu* 7. expreſſe ait, non in omnibus eſt cognitio. Ergo Apoſtolus ſciebat non omnes cognitionem habere) verba hæc explicanda ſunt ita; ſcimus nos omnes tantum habere ſcientiæ, & cognitionis, quantum ad ſalutem propriam, & ædificationem aliorum ſufficit. Proinde non eſt quod ſcientiæ, & cognitionis nomine, nimium nobis placeamus, aut præ aliis ſuperbiamus, cum in ſalutifera *γνῶσιν*, *ſcientia*, omnium ſit par conditio. Superflua vero *γνῶσιν*, *ſcientia*, quam forte præ aliis habeamus, niſi caritate temperetur; vitioſa ſit: magiſque noceat, quam proſit, cum homines inflare ſoleat. Itaque ſi quis ob eam, quam præ aliis habet ſcientiam (*verſ.* 2.) ſibi nimium placet, eoque nomine alios, præ quibus ſibi ſapientior videtur, ita deſpicit, ut eorum rationem non habeat, quod caritas poſtulat; *nondum quicquam cognovit, ita ut cognoſcere oportet.* Non cognovit enim id, cognitione, quam præ aliis habet, non eſſe abutendum ad ſuperbiam, aut ſcandalum imbecilliorum, quod eſt contra caritatem: caritatem autem, quam non tantum proximis, aut fratribus, ne iis ſcandalum ponamus, ſed etiam Deo debemus, ne deſtruamus ejus Eccleſiam. Explicatur enim *verſ.* 3. caritas, cujus *verſ.* 1. mentio facta eſt, quod ſit Dei dilectio, quæ proximi quoque, multoque magis fratrum dilectionem includit, & abſque ea eſſe non poteſt.

Verſ. 3. *Si quis amat Deum, hic cognitus eſt ab eo.* Inuſitatior hujus locutionis uſus, ſi in eruenda ejus ſignificatione multorum ſequamur ſententiam, difficultatibus ſuis non carebit. Sed nihil erit difficultatis ſi relativum, *hic*, referre liceat ad proximam vocem *Deum*, non ad remotiorem *quis*: ut ſenſus ſit, ſed ſi quis amat Deum, à tali homine Deus, ut debet, cognoſcitur. Nec enim à tali homine Deus, ut debet, cognoſcitur, qui eum non vehementiſſime diligit.

Opponit enim verſum tertium verſui ſecundo, in quo dixerat, *ſi quis ſibi videtur aliquid præ aliis ſapere, aut ſcire*, (puta eo *γνώσεως* genere quod *verſ:* 1. oppoſuit caritati) nondum quicquam rerum divinarum, ut opus eſt, cognovit, quia ſine caritate eſt cymbalum tinniens. Nunc igitur *verſ.* 3. dicit, ſi vero quis Deum diligit (hoc eſt, caritatem habet) is vera, ita uti oportet, in Dei, divinarumque rerum cognitione profecit. Ita omnia concinne procedent: nec ullam neceſſitatem video ob quam vocem *hic*, ad particulam *quis* potius, quam ad proximam vocem *Deum*, referamus.

Verſ. 4. Præmiſſa generali de cognitione cum caritate conjungenda doctrina, quæ proponendæ de idolothytis doctrinæ fundamentum eſt, accedit ad propoſitam quæſtionem. Et ait, *ſcimus omne idolum nihil eſſe, neque eſſe alium Deum præter unum*; ideoque ſcire poſſumus, non deeſſe nobis libertatem, aut, ut ait *verſ.* 9., *ἐξουσίαν licentiam*, utendi carnibus, idolis conſecratis. ſed quia non omnes eam habent, *γνῶσιν ſcientiam*, ut, ex priore principio cunctis communi, poſteriorem collectionem deducere poſſint; expoſcit à nobis caritas, ut imbecillæ eorum conſcientiæ rationem habeamus, neve illis offendiculo ſimus, præbentes ipſis anſam, ut quod nos, abſque ullo ſcrupulo conſcientiæ facimus, illi exemplo noſtro faciant contra conſcientiam, atque ita pereant.

Verſ. 5. Protaſin, aut priorem protaſeos partem ita explicat. *Quamvis ſint multi qui vocantur, aut vocari poſſint Dii, ſive in cælo, ſive in terris*, & jure quidem (addit in parentheſi) propter illum excellentiorem, & eminentem ſuper cæteros dominatum. (Deos in cælis; ſine dubio Angelos eminentiores intelligit, quos alibi Thronos, dominationes, poteſtates vocat: in terris; Reges, Principes, Monarchas.) Tamen nobis unus duntaxat Deus eſt divino cultu colendus, & pro tali Numine vere habendus, pro qualibus Diis Idololatræ ſuos Deos, falſo id opinati, habebant, imo verò pro longe præſtantiori numine, quam iis venire in mentem poterat. Quem unum Deum vocat *Patrem, ex quo omnia*, hoc eſt, à quo profecta ſunt omnia. *Et nos in ipſum.* In cujus gloriam nos producti tendimus, ac tendere debemus.

Quamvis autem verba *ex quo omnia* vere, & generaliter ſumi, & pronunciari poſſint de Deo patre, quod omnia ab ipſo creata, originem ab ipſo ſumpſerint; & omnia quoque in ejus gloriam redeant, non tantum Chriſtiani, ſed aliæ quoque omnes creaturæ; tamen, quia in antitheſi verborum *ex quo omnia* non ponitur in genere, in quem *omnia*, aut omnia in ipſum, ſed *nos in ipſum*, apparet hoc loco Apoſtolum verba, *ex quo omnia* ſtrictius, nec de omni, ſed de nova creatione intelligere. Nam ſi generalius verba hæc intellexiſſet, ſine dubio omnia quoque in genere *ad ipſum*, *vel in ipſum*, ipſiuſve gloriam, & beatitudinem reverti ſubjeciſſet. Non enim, quia aliquid vere dici poteſt, ideo hoc, aut illo loco dicitur: ſed ſubjecta materia ſpectanda eſt, ad quam plerumque ſermo per ſpecialia ejus ſigna, atque documenta reſtringitur.

Ex quo omnia igitur hoc loco explicandum. Ex quo omnia, tanquam ex prima ſalutis noſtræ cauſa, atque origine profluunt, quæ ad cultum ejus, & Religionem noſtram pertinent: aut etiam, à quo omnia ſpiritualia bona habemus, & ſperamus. *Et nos in ipſum*, hoc eſt, in cujus gloriam nos ipſi, noſtraque ſalus redundat. Undequomodo per unum Dominum omnia facta ſint, (*Johan.* 1. 3.) & nos ipſi per eum à Deo omnia conſequamur; dilucide intelligitur.

Verſ. 8. *Cibus nos Deo non commendat.* Nullam neceſſitatem, aut gravem cauſam oſtendit, cur fratres in periculum offendiculi, aut peccandi conjiciamus: quia neque nobis veſcentibus idolothyta, aliquid boni accedit; neque ab eo abſtinentibus quicquam decedit. Ubi tacite innuitur, poſſe dari aliquam neceſſitatem, aut juſtam, & gravem cauſam, ob quam ſcandali ratio habenda non ſit. ut ſi aliqua res neceſſaria, aut nobis vehementer utilis, & Deo placens à nobis perficiatur; in eo caſu, ſi quis infirmorum offendatur, ſcandalum erit acceptum, non datum.

Verſ: 10. Illuſtrat rem propoſitam exemplo evidenti. Conceſſit enim idolothyto veſci per ſe, nihil continere peccati, quoniam idolum nihil ſit, & unus ſit Deus, cujus eſt terra, & plenitudo ejus: nec deeſſe per ſe Chriſtianis *ἐξουσίαν licentiam*, veſcendi ejuſmodi cibis. ſed oſtendit per accidens, ob eas, quæ interveniunt circumſtantias, in quibus manifeſta datur ſcandali infirmorum occaſio; ſæpe in eo graviter peccari. Ut ſi quis in idolio ſedens, veſcatur iſtis cibis, per ipſam loci circumſtantiam præbetur occaſio infirmis, ut illi videntes

eos fratres, qui rerum divinarum cognitione aliis inferiores non ſunt, imo forte aliis antecellunt; permittere ſibi licentiam ejus rei, quam infirmi pro peccato habent, exemplo ipſorum *ædificentur*, hoc eſt, inviteutur, impellantur, atque adducantur, ut ipſi quoque ejuſdem rei licentiam ſibi permittant. Ubi vocis οἰκοδομηθήσεται *ædificabitur*, rarior catachreſis notanda eſt, quæ alias in bonam partem ſæpius accipi ſolet. ſimul inde patet non dictis tantum, & ſermone; ſed multo magis factis, & exemplis ædificari poſſe, aut deſtrui Eccleſiam.

Verſ. 11. & 12. Oſtendit quomodo ii, qui ſcandala præbent; delinquant contra caritatem, non modo fratri, ſed ipſi Deo, Chriſtoque debitam. quoad fratrem quidem, quia opera noſtra fratres pereunt, quos Chriſtus tantopere dilexit, ut pro iis animam poſuerit. *Peccando igitur in fratres & verberantes ægrotam aut infirmam eorum conſcientiam; in ipſum Chriſtum peccamus.*

Verſ. 13. Merito igitur concludit, nec ſine emphaſi; præſtare ut nunquam carnibus veſcamur, quam, ut iis veſcendo, anſam ſcandali unquam fratribus præbeamus. Quemadmodum Chriſtus ait, præſtare alteram maxillam præbere, quam primam alapam vindicare: aut oculum ſibi eruere, pedem amputare; quàm ſcandalum fratri ponere, cum tamen etiam abſque eo, quod præſtare aſſeritur, ſcandalum probe evitari poſſit.

CAPUT XI.

SUomet poſtea exemplo oſtendit in genere non ab idolothytis modo, ſed à multis aliis rebus, alioqui licitis, abſtinendum eſſe *ædificationis cauſa*, multoque magis propter fugam ſcandali. Ubi notandum; materiam hanc de Idolothytis à Paulo uſque ad verſum ſecundum *Capitis* XI. tractari quia quæ de adiaphoris toto *Cap.* XI. & de ſolicita Salutis noſtræ cura, ne illa excidamus, etiam tunc cum ſtare videmur, dimidio *capitis* X. differit, & occaſione doctrinæ de idolothytis, & ad eam illuſtrandam, confirmandamque dicta ſunt. Ideo *verſ.* 14. *Capitis* X. ad eandem doctrinam revertitur, eamque uſque ad *verſ.* 2. capitis ſequentis tractat. Eſt autem hæc doctrina de fugiendis ſcandalis, & arripiendis ædificandi occaſionibus; ſanctimoniæ, quæ in Chriſtianis requiritur, perfectioris pars, quæque ad illam virtutum omnium perfectionem, Dei, Chriſtique, & proximorum caritatem, tanquam ad omnis pietatis faſtigium nos evehat. Simulque quæ nos in via ſalutis, periculoſiſſimis tentationibus, & lapſibus alioqui obnoxios, undique tutiſſimos reddat. Compendium enim res aſſequendi deſideratiſſimas eſt Dei, Chriſtique caritas, via ad omnium proximorum caritatem. & quemadmodum nemo melius diſcit, quàm qui docet alios; ita nemo melius in pietate, & vitæ ſanctimoniâ proficit, quàm qui alios pios, & ſanctos efficere pro viribus contendit. quod aliquanto etiam plus eſt, quam vitare ſcandalum: ſed & hoc ipſum in ſe comprehendit.

Verſ. 1. Quia in calce ſuperioris capitis perſonam aſſumſerat ejus, cui periculum imminet, ne fratres ſcandaliſet; ideo in hoc capite ſuum proponit exemplum in rerum licitarum abſtinentia, ob ædificationem fratrum ſuſcepta. Nam ſi à licitis abſtinendum eſt, ut fratres ædificemus; multo magis, ne ipſos dato ſcandalo in æternum perdamus. Atque in hoc exemplo preſſius immoratur, ut Corinthios ad imitationem ſui adducat.

Ait igitur, ſicut multa alia, quæ aliis quoque Apoſtolis licuere; ita præcipue licuiſſe ſibi alienis, hoc eſt, Eccleſiæ ſtipendiis militare, non quærendo ſibi victum labore propriarum manuum, quia fuit Apoſtolus (& quidem neminne aliorum inferior Apoſtolus.) Apoſtolum autem ſe nemini aliorum concedentem fuiſſe probat, quia Jeſum Chriſtum Dominum viderit, &, quod ſubintelligitur, ab eo mandatam Apoſtolatus functionem acceperit. Quamvis enim non verſatus fuerit cum aliis Apoſtolis ante mortem Chriſti; cum tamen jam in cælum evectum, & reipſa omnium Dominum factum vidit. Quod non modo de illa viſione Damaſcena dici poteſt, de qua Ananias, qui Paulo viſum reſtituit. *Act:* IX. 17. dicit *Jeſus qui viſus eſt tibi in via.* & rurſus *Act:* XXII. 14. idem Ananias Paulum ita allocutus dicitur, quod Deus Patrum προεχειρίσατο *præordinavit*, Paulum, *ut videret Juſtum* (niſi quis malit id de futura viſione dici) ſed etiam de illa viſione in templo Hieroſolymitano, cujus *Actorum* XXII. 17. & 18. mentionem facit. ubi expreſſe Apoſtolus dicit, *Accidit mihi* (*verſ.* 18.) *videre ipſum dicentem*: imo etiam de raptu in tertium cælum, cujus meminit. 2. *Cor.* XII. Quamvis dubitari merito poſſit, an non iſte raptus in tertium cælum tunc acciderit cum Apoſtolus *Actor.* XXII. 17., ait ſe fuiſſe in extaſi, & vidiſſe Dominum dicentem ſibi &c. Quid enim impedit, ſi aliunde in cælum rapi potuit; quin è templo quoque, illo loco ſancto, tunc cum ſanctæ occupationi, hoc eſt, precibus vacaret, in ſanctum ſanctorum, ubi Pontifex noſter jam ingreſſus erat, raperetur? præſertim cum Paulus dicto ad Corinthios loco iterata vice negaverit ſe ſcire, utrum in corpore, an extra corpus id factum fuerit. quæ verba ſimul oſtendunt & id, quod raptus hic in cælum in illa extaſi eſſe potuerit: & præterea id quoque Apoſtolum ſenſiſſe, non fuiſſe impoſſibile factu, aliquem non modo abſque corpore, ſed in ipſo quoque corpore, in cælum rapi poſſe. quod de Servatore noſtro (quia id Sacra Scriptura aſſerit, quamvis modum, locum, tempus & circumſtantias ſubticeat.) credi par eſt.

Denique ſe Apoſtolum probat ab effectu Apoſtolatus ſui, quia tot gentes ac populos, ipſoſque quibus ſcribit, Chriſto lucratus fuerit; qui effectus σφραγὶς, *ſignaculum* & apologia fuit Apoſtolatus ejus. Signum, & defenſio contra eos, qui Apoſtolatum, & auctoritatem ejus in dubium vocabant.

Verſ. 4. & *ſeqq.* Deſcendit ad ſpeciem, & oſtendit quibus in rebus ille licentiam, & ἐξουσίαν ſuam (uſum hujus vocis vide ſup. *Cap.* VIII. 9.) cohibuerit.

Quarum Prima eſt, quod cum lautius vivere poſſet (ſubintellige ſumptu Eccleſiæ) id enim ſignificare videntur verba *edere & bibere.* (ſicut *Matth.* XXIV. 49. quamvis ſenſu in deterius deflexo ἐσθίειν καὶ πίνειν μετὰ τῶν μεθυόντων, *edere & bibere cum ebrioſis.*) Licet vero in reſtrictiore ſenſu hoc loco ſumenda ſint; tamen lautiorem victum ſignificare videntur. Cum igitur lautius alieno ſumptu vivere poſſet; parcius tamen ſuo ſumptû vivere maluerit.

Secunda *verſ.* 5. quòd cum ipſi in matrimonio vivere, aut etiam familiam alere, exemplo eorum, quos nominat, Apoſtolorum, atque ita Eccleſiam ſumptu majore gravare licuerit; tamen ab eo abſtinuerit. Nec eſt quod in explicatione verborum *ſororem, mulierem*, de matrimonio explicatorum, difficultas nectatur; cum de conjugio, & prole Petri, aliunde conſtet, nec de eo quiſquam jure dubitare poſſit.

Tertia *verſ.* 6. quod tam ipſi, exemplo cæterorum (uno Barnaba excepto) omnium, licuerit labore

illo propriis manibus opus faciendi ſuperſedere; tamen illum non defugerit, ne ſumptu victus ſui gravaret Eccleſiam.

Verſ. 7. Occurrendo tacitæ objectioni; oſtendit id ſe nulla officii neceſſitate coactum feciſſe. Licuiſſe eum ſibi, ſalvo officio, alienis ſtipendiis militare. quod oſtendit primum ratione ab exemplis militum, vinitorum, & paſtorum ſumpta: deinde *verſ.* 8. *&* 9. teſtimonio Scripturæ.

Quæ verba legis, ut & cætera ſimilia, typicè explicanda eſſe docet, addita ratione, *quod Deo boves curæ non ſint.* Quamvis enim alibi Dei cura, & Providentia, etiam ad minima brutorum extendi dicatur, tamen, ut recte *verſ.* 10. ſubſumitur, ea quæ *in lege de bobus ſcripta ſunt*, non in boum, ſed in hominum gratiam ſcripta ſunt. ut omnes intelligerent laborantes laborum ſuorum fructu defraudandos non eſſe, cujus etiam ſpe labores iſtos ſuſcipiunt, ac ſufferunt, quod aratorum, ac triturantium exemplis illuſtrat.

Tertio idem oſtendit ratione ſumpta ab æquitate naturali reddendi beneficii *verſ.* 11. Quia pro longe majori beneficio minoris pretii officium reddere grave videri non debet.

Denique *verſu* 12. à majori argumentatur: ſi alii ſumptu veſtro ſaluti veſtræ miniſtrarunt, quanto magis ego, qui vos in Chriſto genui, ſumptus iſtius particeps fieri debui. Sed non uſus ſum hac licentia: verum *omnia tegimus*, (ſicut alibi ait, quod caritas πάντα στέγει infra *Cap.* XIII. 7.) ne quod impedimentum curſui Evangelii præbeamus. Videtur his verbis aliquam eis culpam exprobrare, quia aliquid commiſerint, quod caritatis indulgentiâ tegendum eſſet. Ubi notandum, potuiſſe afferri aliquod impedimentum Evangelio, ſine ulla afferentis culpa. ut ſi Paulus tunc jure ſuo uſus fuiſſet, ſi tamen illud verum impedimentum dici potuit.

Verſ. 13. Poſtremo ad exemplum legalium Sacerdotum, ex altari viventium, docet (*verſ.* 14.) diſpoſuiſſe Dominum, ut, qui prædicant Evangelium, ex Evangelio vivant. vide *Matth* X. 10. *Dignus operarius mercede ſua*, & alibi.

Et quia *verſ.* 12. in verbis *omnia tegimus* aliquam ipſis culpam objeciſſe viſus eſt, ne exiſtimarent Paulum omninò requirere id fieri, quod quia non factum ſit, Corinthii cenſura ejus notari meruerunt; ait ſeſe id omnino fieri nolle: ac plane recuſare id officii, adeo ut mori malit, quam pati, ut ſibi præſtetur, addita ratione hujus obfirmatæ ſuæ in recuſando voluntatis, ne καύχημα ejus, id eſt *gloriatio*, & *laus*, vel *laudis meritum* evacuetur. *verſ.* 15.

Ubi notandum, laudis ſtudio, & excellentiæ præ aliis in virtute, Chriſtianis non interdictum, imo quærendi ejuſmodi καυχήματος ſtimulum additum. oſtendit enim hic Apoſtolus in ſe ipſo, non vanæ gloriæ, aut jactantiæ cupiditatem, ſed praxin illius præcepti. *Philip.* IV. *quæcunque vera, quæcunque auguſta, juſta, caſta &c.*

Verſ. 16. Oſtendit in quo ſita ſit perfectio Chriſtianiſmi, nimirum ut Chriſtiani non in eo tantum operam ponant, ne in æternum pereant, & judicia Dei effugiant; quod omnibus plane incumbit, ac neceſſarium eſt; ſed etiam ut mercedem ſuper alios præſtitæ operæ conſequantur, quod præſertim excellentioribus eſt valde utile, & glorioſum. hæc enim eſt natura omnis excelſioris laudis, & gloriationis, ut ſuper cæteros emineat.

Verſ. 17. Diſtinguit inter ea, quæ *mercedem*, de qua loquitur, merentur: & inter ea, quæ tantummodo pænam effugiant. Mercedem autem ſuper cæteros intelligere videtur. Nec enim eos plane condemnari aſſerit, nec aſſerere potuit, qui jure ſuo, vel ἰδίᾳ verbi gratia prædicandi Eccleſiæ ſumptu Evangelii utebantur. Imo contrarium magna parte hujus Capitis docuit, idque non modo multiplici ratione, ſed etiam ipſius Domini inſtituto confirmavit. Non igitur iſti quoque mercede ſua (voce *Mercedis* latius ſumpta) carebant. Nec tamen ideo mercedi ſtrictius ſumptæ, & excellentiori virtuti debitæ, locus non erit. Nec quia Paulus mercedem, de qua hic loquitur, ſine dubio conſequetur, idcirco Cephas, aut alii (præter eum, & Barnabam) vitæ æternæ mercede excident.

Diſtinctionem autem inter ea, quæ mercedem peculiarem merentur, & quæ tantum pænam effugiunt, ponit in vocibus ἑκὼν καὶ ἄκων, *volens & invitus.* quæ verba pluſquam ſonant, ſignificare, & inuſitatiori modo ſumi videntur. Puto enim per vocem ἑκὼν deſignari ſingulare, & præ cæteris excellens operæ navandæ ſtudium, non ſolum ſpontaneam animi proæreſin: per vocem autem ἄκων remiſſius ſtudium, & voluntatem, non intrinſeco ſtudio ſuo, ſed ſoli neceſſitati obſequentem. alias vox μισθὸς *merces verſ.* hoc 17. latius ſumenda eſſet, non ita ſtricte ut *verſ.* 18., ubi *mercedem*, de qua loquitur, ſatis aperte explicat. Nam, ne quid diſſimulem, poſſunt etiam voces iſtæ, proprie, & uſitate accipi, pro nuda, & ſpontenea voluntatis inclinatione, aut averſione. ita ut vox ἑκὼν ſignificet eum, qui ad prædicandum Evangelium vocatus, Deo, vel Chriſto ſimpliciter paret; qui obſequii ſui mercedem vitam æternam accipiet: vox autem ἄκων, eum, qui vocanti Deo, aut Chriſto ad eam rem non paret, & ita commiſſo, & concredito ſibi munere non defungitur. qui non modo mercedem non accipiat, ſed pænas etiam dabit. quod illam incumbentem Apoſtolo ἀνάγκην *neceſſitatem* ſatis commode explicat. Quam explicationem ſi ſequamur; non erit in iſtis verbis ea cujus ſupra mentionem fecimus, diſtinctio. nec enim ἄκων pænam effugiet; ſed alibi quærenda erit. Potius tamen in eam partem inclino, ut modo ſupra dicto verba iſta explicem. Quia *verſ.* 18. mercedem hanc, & τὸ καύχημα *gloriationem*, ita explicat Apoſtolus, ut non obſcure oſtendat, eos, qui gloriationis hujus expertes erant, non ideo condemnatum iri. collocat enim τοῦτο τὸ καύχημα *hanc gloriationem*, in eo quòd εὐαγγελιζόμενος ἀδάπανον θήσω τὸ εὐαγγέλιον, *Evangelizans, evangelium ſine ſumptu poſui*, vel ſuo ſumptu prædicaverit Evangelium. Quod neminem alium Apoſtolorum, præter ſe, & Barnabam feciſſe, ſupra ſatis expreſſe aſſeruit, additis multis rationibus, ob quas id facere non tenebantur. Quis autem eos iſto nomine condemnare audeat? Nam quod mentione facta gloriationis iſtius ſuæ neceſſitatem quandam, æternæ ſalutis jacturam ſpectantem, innuere videtur, ejus quærendæ, dum cauſam finalem affert propter quam eam quæſierit, puta ne abuteretur libertate ſua in Evangelio; quia abuti libertate ſua nemo poſſit impunè: id inquam non tollit difficultatem. Manifeſte enim oppoſuerat *Neceſſitatem Spontaneo*, *verſ.* 16. Jam vero ſi etiam in eo, quod Apoſtolus ſe maxime ἑκὼν, & ſine ulla ſibi incumbente neceſſitate feciſſe prolixe teſtatur, neceſſitatem, & quidem æternæ ſalutis jactura minacem, fingamus; præterquam quod Apoſtolo plane contradicemus, certe τὸ ἑκούσιον illud, quod Apoſtolus τῇ ἀνάγκῃ oppoſuerat, nuſquam inveniemus. Potius igitur in verbo μὴ καταχρήσασθαι *non abuti*, catachræſin, abuſum quandam, aut potius uſitatiſſimam figuram μείωσιν eſſe arbitramur. Nec enim proprie libertate ſua abuſus fuiſſet Apoſtulus, etiamſi evangelizando non ἀδάπανον poſuiſſet Evangelium Chriſti, quemadmodum nec alii in eo dici poterant, abuti libertate ſua, quod ipſe Dominus præcipit. Sed quid per verba non *abuti libertate*

ſignificet Apoſtolus, explicat *verſ.* 19. quod ſibi ipſi ultro, ſine ulla incumbente ſibi neceſſitate, impoſuerit jugum, & quaſi ſervitutem, ut tanto plures ſervaret, quod longe plus eſt, quam non abuti libertate ſua. Maluit tamen Apoſtolus iſta Catachræſi, aut, ſi placet, *μιώσει* in hac voce uti, quia propoſito ejus magis erat accommodata. Id enim agebat tunc Apoſtolus, ne Corinthii libertate ſua abuterentur. Maluit igitur in explicando facto ſuo, quod illis ad exemplum imitandi proponebat, iis potius verbis, quæ ad propoſitum faciebant, quam aliis uti, quamvis nec ſatis, nec totum exprimerent, quod faciebat.

Verſ. 19. In hoc verſu tranſit Apoſtolus ab eo facti ſui, quod ad imitandum proponebat, exemplo, ad alia ſimilia, ex eodem fonte flagrantis, ad alios ædificandos ſtudii profecta, exempla. Nec enim in uno illo ſuo ſumptu prædicandi Evangelii onere, ſibi jugum impoſuerat Apoſtolus, cum tamen eſſet *liber ab omnibus.* Sed quamvis, aperto gentibus Evangelii oſtio, poſſet illos Judaicos ritus ſpernere, moreſque gentis, & inſtituta illa ceremonialia omittere; *factus tamen eſt Judæis Judæus*, id eſt, inter Judæos vixit ac verſatus eſt, tanquam Judæus: Legis Judaicæ obſervationi ſeſe cum aliis pariter ſubmittens, eo fine, & conſilio, *ut Judæos lucraretur verſ.* 20.

Verſ. 21. Ita quamvis inter gentiles vivens, patrii moris retinens eſſe poſſet; tamen factus eſt *ἀνόμοις ἄνομος in qui ſine lege erant exlex*, vocis hujus duritiem explicatione mollit, quod non fuerit tamen unquam ſine lege Dei, quamvis fuerit ſine lege Moſis, quia fuerit ſub lege Chriſti, quæ eſt ipſius Dei, hoc eſt, inter eos, qui lege Moſis non tenebantur, ita vixit, quaſi ipſe quoque lege Moſis non teneretur, ædificationis gratia.

Accedit *verſ.* 22. ad ejuſmodi exemplum, quod propoſitæ Apoſtoli dehortationi erat maxime idoneum, & quaſi proximum. *Factus ſum* inquit *infirmis infirmus, ut eos lucrarer. imo omnibus omnia, ut tamen aliquos ſervarem*, hoc eſt, ut infirmi abſtinebant uſu earum rerum, quas licitas eſſe neſciebant; ita ego quoque uſu earum abſtinui, quamvis eas licitas eſſe ſcirem. Ita ex Corinthiis ii, qui *τῇ γνώσει* aliis antecellebant, tenebantur quoque inter infirmos earum rerum uſu abſtinere, quas infirmi licitas neſciebant, propter ædificationem, quamvis ipſi ſcirent eſſe ſibi licitas.

Verſ. 23. Hic tandem affert cauſam impellentem, & quaſi neceſſitatem, quæ ipſum urgebat, ut eſſet talis, qualem ſe ad imitandum proponit, quæ duplex quidem, imo triplex eſt. Prima, Caritas in Deum, cui propagandæ ſic ſine offenſione Evangelio opera navatur. Secunda, Caritas in proximum, cujus, ne pereat ob ſcandalum datum, maxima ratio habetur. quarum utramque *Cap.* VIII. ſupra attulerat. ſed hoc loco tertiam tangit, & explicat, hoc eſt, caritatem in ſeipſum, ut ſalutis ejus, quam per Evangelium prædicabat, viamque ad eam docebat, fieret ipſe particeps. Et hoc loco quidem inſignis, & ad religionem, pietatemque Chriſtianam utiliſſima, & maxime neceſſaria doctrina traditur, de utilitate, ac neceſſitate tendendi ad perfectionem: quæ res nos Deo maxime commendat, quia efficit ne ſimus tepidi, qui tepor apud Dominum etiam ipſo frigore magis dicitur abominabilis. Præterea natura religionis, caritate Dei, hominumque ſubnixa; poſcit affectum à nobis fervidiorem, & flagrantiorem in ſtudio pietatis. Neque enim amor languet, aut otiatur. atque hoc eſt compendium aſſequendi res omnium deſideratiſſimas, Amor Dei, qui amorem proximi procreat, & continet. Si vis amari, ama. Magnes amoris amor. Brevius eſt compendium per auxilium Dei, quam per laboris proprii vel maximam contentionem tendere ad vota ſua. Denique natura Religionis, & pietatis ea eſt, ut ſi quis in ea ſubinde non proficiat, deficere incipiat. quemadmodum contra adverſum fluvium natantes, niſi continuo, & obſtinato labore ſeſe adverſus defluentes undas ſurſum promoveant, deorſum torrentibus undis abripiuntur; & ſi vel minimum brachia remiſerint, longe ab eo loco, in quo reſpirare cœperant, deprehenduntur.

Verſ. 24. Illuſtrat hanc doctrinam ſimilitudine, per quam oſtendit, in quo conſiſtat ars iſta, & ratio tendendi ad perfectionem. Hoc autem nihil aliud eſt, quam ut non modo nos à nemine pietate ſuperari patiamur; ſed ut alios omnes in eo quaſi certamine ſuperare contendamus. quemadmodum in ſtadio currentes, ideo ſe invicem antevertere ſtudent, quia, cum unus tantum eorum coronam victori deſtinatam accipiat, vident quicquid præ ipſis alteri acceſſerit, ſibi deceſſurum. Quæ ſimilitudo, ut omnes aliæ, non eſt neceſſe, ut in omnibus plane ei rei reſpondeat, ad quam illuſtrandam eſt allata, quia videmus inter multos piorum, qui gradibus pietatis, & ſanctimoniæ inter ſe diſtant, non uni tantum coronam vitæ æternæ conferri, ſed plures quoque ad eam admitti. Sed in eo videtur vis conſiſtere ſimilitudinis. ut qui in ſtadio currunt; nihil laboris, aut contentionis omittunt in eo, ut alios antevertere poſſint; ita qui in Chriſtianæ pietatis curriculo contendunt, nihil ſtudii, & laboris omittere debent, ut alios ſuperent, quamvis fieri poſſit, ut in cæleſti ſtadio currentes, non eodem, quo terreni, ſed alio ſtimulo impellerentur ad contentionem currendi, hoc eſt, hi quidem ſpe præmii terreni, quod uni tantum deſtinatum eſt; illi vero quamvis commune ſibi præmium cum iis, quos forte ſuperaverint, fore non ignorent; tamen ob caritatem in Deum, & ſollicitam ipſi placendi curam, dent operam, ne ſibi ad ſummam contentionem quicquam faciant reliqui. Ergo in curſus contentione, eſt ſimilitudo; non in currendi præmio. Quanquam nihil impedit, quo minus tam in præmio, quam in contentione currendi conſtet ſimilitudo. Quia enim Deus longe ditior, & opulentior eſt terrenis Brabeutis; nihil mirum eſt, illum præter illud, quod uni, aut pluribus (poteſt enim evenire, ut currentium duo, aut plures eodem momento ad metam perveniant) deſtinatum eſt præmium; habere, unde aliorum quoque currentium laborem ſoletur, ac remuneretur, quod apud Principem Troïanorum Æneas feciſſe memoratur. Sed illam tamen mercedem, quæ forte in pietatis curriculo uni, longe alios antecellenti, ſive debetur præ aliis, ſive deſtinata eſt; nemo eorum, qui ſe ſuperari paſſi ſunt, accipiet. Quemadmodum coronam illam innocentiæ Domini, quod omnis plane peccati expers fuerit, nemo aliorum accipere potuit, nec unquam accepturus eſt. Fingamus aliquem veſtigiis ejus curriculum hoc ingreſſum, longo quidem nimium intervallo, ſed tamen præ aliis proximum ipſi fuiſſe; ne huic quidem præparatæ palmæ quiſquam aliorum particeps eſſe poteſt. In domo tam opulenti Patrisfamilias, multæ ſunt manſiones. Quarum & illa, quam Dominus noſter locum ſuis præparaturus præ cæteris eximiam occupavit, non eſt ita anguſta, quin plures iterum manſiones gradu, ac dignitate diſpares capere poſſit. Nam quæ de futura æqualitate, tanquam ad Helvetiorum Rempublicam exacta, diſſeruntur; ſomnia videntur.

Verſ. 25. Altera ſimilitudo, qua rem propoſitam illuſtrat, Apoſtolus, non jam à ſolis currentibus in ſtadio; ſed in generi ab omnibus decertantibus in

arena ſumitur. Quia in conſpectu tot hominum certaturi, ut vires, aut habilitatem ad certamen ſibi compararent, à multis, quæ alios delectant, abſtinere, & quandam vim ſibi inferre cogebantur, ac ſolebant, idque fluxæ, & corruptibilis coronæ cauſa; quanto magis igitur id facere debebant ii, quibus immarceſſibilis corona pro præmio certaminis propoſita erat? Quod etiam ſe feciſſe, & facere *verſ.* 26. in genere Apoſtolus ait, & quidem eo modo, ut *curret non in incertum*, hoc eſt, in currendo tanto intervallo alios ſuperet, ut victoriæ certus ſit, & οὐκ ἀδήλως etiam ante conſummatum curſum planum ſit omnibus, eum victorem evaſurum. item ut pugilis officium exerceat, non aerem duntaxat verberans; ſed ipſum adverſarium, quia ſolent timidiores, aut qui non ſerio pugnant, congreſſum cum adverſario collato pede cominus vitare, ac tantum eminus conatum depugnandi in aerem effundere.

Verſ. 27. Oſtendit inſpecie, quem hoſtem, & quibus modis oppugnet, hoc eſt, carnem ſuam, quam non in ſpeciem minacibus; ſed veris ictibus oppugnet, ac feriat, quorum illa non modo vim ſentiat, ſed & livoris veſtigia, notaſque, & vibices præſeferat, atque ita eam ſibi mancipet, & ad obſequium redigat, ut refractaria eſſe nequeat, non modo ab illicitis, ſed à licitis quoque, quamvis jucundis, ſæpe abſtinendo. Cauſam poſtea finalem, quæ cum impellente eadem eſſe ſolet, ſubjicit, ob quam carnem ſuam hoc modo perdomare, & ad obſequium redigere tanto niſu, ac molimine conetur; *ne alis*, inquit, *prædicans, ipſe reprobus fiam.* Unoe apparet, neminem in pietate tam alte aſcendiſſe, ut extra teli jactum à Satana metuendum evaſerit; & Apoſtaſiam ſanctorum non eſſe impoſſibilem. Ideoque cavendum, vigilandum, metuendum, laborandum ſedulo omnibus, quanti quanti ſint, ac peſtem ſecuritatis omni ope vitandam, quod ſubſequenti Capite uſque ad *verſ.* 14. prolixe probatur.

CAPUT X.

Quod in calce proximi Capitis dixerat, probat illuſtri exemplo. non eſſe ollis externis rebus, qualis eſt conſpicuus omnibus, & proximus ad Deum acceſſus, initiatio Sacris veræ religionis, etiam miraculoſis Dei beneficiis exornata, & confirmata, imo ipſa Evangelii prædicatio, non eſſe, inquam, his rebus, quæ nos ab aliis profanis ſeparant, & præ aliis ſanctificare videntur, ita confidendum, ut in ſpiritualem quandam ſecuritatem reſolvamur: ſed cum timore, ac tremore ſemper ſalutis noſtræ negotium procurandum.

Nam & majores Judæorum omnes, quondam tanquam dilectus præ aliis, & in peculiare Dei patrocinium ſuſceptus populus, nebulæ præſidio palàm circumſeptus, & maris profunditatem ſicco pede miraculoſe tranſgreſſus, atque tam manifeſtis, ac palpabilibus miraculis edoctus, ut Moſem electum à Deo ducem ſequeretut, (hoc enim eſt *omnes in Moſem Baptizati ſunt, in nebula & mari*) quemadmodum nunc Chriſtum miraculis multis edocti ſunt, ut Chriſtum Ducem ſequantur, atque in ejus nomen baptizentur. Miraculum enim illud in omnium oculos incurrens *nebulæ*, totum populum circumdantis, & *mari* ipſum tranſeuntem circumſiſtentis; Moſem ipſis cælitus à Deo datum fuiſſe ducem demonſtrabat: & quia nebula omnes undique circumplexa, itemque maris undæ omnes undique circumſiſtentes, immerſioni ſimiles ſint; ideo baptizandi vocabulo uſus, tanquam Chriſtianorum populo jam noto, & familiari. Præterea omnes illi Judæorum majores uno, *eodemque cibo ſpirituali*, hoc eſt, typico ſpiritualis, ſeu qui typus fuit ſpiritualis (NB. ejus vocis rariorem uſum) *veſcebantur*; quemadmodum nunc Chriſtiani uno, eodemque cibo ſpirituali (voce ſpirituales proprie accepta) veſcuntur. (Manna vero fuiſſe typum cibi noſtri ſpiritualis) *Et omnes uno, eodemque potu ſpirituali* (hoc eſt qui typus fuit ſpiritualis, quo nunc in Chriſto utimur) *utebantur*, quia ex typica illa ſpiritualis Petræ, ſeu *Chriſti Petra bibebant*, quemadmodum nunc Chriſtiani ex uno calice Novi Teſtamenti bibentes, quaſi ſpiritualem, & ſalutarem Chriſti ſanguinem hauriunt. Et tamen omnes illi, ira Dei provocata, in deſerto proſtrati perierunt. Proinde omnes quoque Chriſtiani iram Dei metuant.

Notandum hic & illud, Quemadmodum dixit *Petra erat Chriſtus*, prædicans antitypum de typo; ita dicit cibum illum corporeum Manna, fuiſſe cibum ſpiritualem, quia erat typus cibi ſpiritualis; item dicit potum illum aquæ corporeæ fuiſſe ſpiritualem potum. hoc eſt, typum ſpiritualis, promanantis ex vera & ſpirituali petra, quæ eſt Chriſtus. Vere enim id eſt proprie loquendo. Neque cibus ille Manna, neque potus è petra ſcaturiens, neque ipſa petra erant ſpiritualia, ſed typi ſpiritualium.

Videtur in calce capitis proximi, & in initio Capitis hujus decimi, eſſe nova, & duplex Apoſtoli argumentatio, quia primum à proprii periculi exemplo ad periculum Corinthiorum tacite argumentari videtur. Deinde periculum Corinthiorum exemplo pænæ, à Patribus in deſerto exactæ, expreſſius illuſtrat.

Primum enim innuit, ſi prædicatio Evangelii, quæ ipſum Deo, Chriſtoque carum, & quaſi proximum faciebat; non poterat Apôſtolum tutum plane, & ſecurum præſtare ab omni periculo: multo minus Cotinthios externa iſta ad Deum appropinquatio, quod per initiationem ſacris Chriſtianis facti eſſent peculiaris Dei, Chriſtique populus, in patrocinium ejus ſuſceptus, & per externa ſacramentorum ſigna, baptiſmi videlicet, & cænæ Domini ſanctificatus; tutos reddere poterat.

Deinde expreſſe ait, Quemadmodum Patribus Judæorum in deſerto externa illa ad Deum appropinquatio, quod eſſent eadem nebula omnes miraculoſe comprehenſi, quod duce Moſe, per profundum maris ſicco pede tranſierint, atque ita quodammodo, in Moſen manifeſtâ, & tot miraculis teſtata voluntate Dei, ipſis pro duce datum, in illo maris rubri profundo typicè baptizati fuerint: (Hunc enim in mare ingreſſum, undis utrinque ſuſpenſis ſtupendum, typum baptiſmi fuiſſe oſtendit) prætetea quod ex eodem cibo, ſeu Manna, ſpiritualis noſtri cibi (ſive is ſit de quo *Joh.* VI. agitur, ſive ipſa Euchariſtia) typo: item ex eodem potu ſpiritualis noſtri potus (ſive is ſit de quo *Joh.* IV. *verſ.* 14. agitur, ſive calix Euchariſtiæ, ſive uterque) veriſſimo typo, omnes participaverint, non profuit, quo minus plerique eorum in deſerto miſere perierint; ita ne Cotinthiis quidem id, quod facti ſint populus Dei, in patrocinium Chriſti peculiariter ſuſceptus, aut quod ſint in nomen Chriſti baptizati omnes, de ſpirituali cibo & potu, ſive alibi, ſive in cæna Domini participent; quicquam profuturum, quo minus plurimi ex iis pereant, niſi cum timore, ac tremore negotium ſalutis ſuæ procurent, & alii alios in pietatis curſu prævenire nitantur. Neque enim ſatis eſſe in pietatis curriculo, ut quis vulgari una cum cæteris ſorte contentus ſit; ſed enitendum eſt cuique ad altiora, & pro virili ad perfe-

perfectionem aſpirandum, quia ne ſecundas quidem partes occupavit, qui ad primas omni conatu, & ſtudio niti, & contendere neglexerit: atque ita facile fieri poteſt, ut exemplo illorum, qui in deſerto perierunt, gratia Dei & ſalute excidat.

Redditur autem ſimilitudinis hujus apodoſis *verſ.* 6., in quo Apoſtolus monere Corinthios incipit, ut ſibi ab iiſdem (aut ſimilibus) delictis caveant, quibus olim ille populus in deſerto iram Dei provocavit. Quorum primum nominat *cupiditatem rerum malarum*, hoc eſt, aut vitioſarum voluptatum: aut ejuſmodi rerum, quæ licet per ſe, & natura ſua non ſint malæ; tamen iis frui nequeas, niſi eductus ex Ægypto, iterum in Ægyptum revertare *verſ.* 6.

Secundum, *verſ.* 7. Idololatriam. & apposite quidem, quia ex occaſione ejuſdem ſpeciei idololatriæ (in eſu videlicet idolothythorum) in eam commonefactionem evagatus fuerat, ad quam etiam paulo poſt redit.

Tertium, *verſ.* 8. πορνείαν. ſcortationem, quam & ſuperius taxaverat.

Quartum, Tentationem Chriſti *verſ.* 9.

Quintum, Murmurationem, cum quis Deum ſecum inique agere putat, & conqueritur *verſ.* 10.

Verſ. 11. Iterum in reddenda apodoſi exemplum antiquorum applicat Corinthiis. ſimul addit, non fruſtra iſta eſſe literis & memoriæ prodita; ſed in uſum poſteritatis, quam vocat, *eos in quos fines ſeculorum pervenerint*, id eſt, poſterioribus ſeculis nati, quia Chriſtianum ſeculum eſt ultimum ſeculum, nec illi alia Lex ſuccedet. Unde legendorum Sacræ Scripturæ librorum, non utilitas modo, ſed neceſſitas quoque elucet.

Verſ. 12. Concludit cœptam diſſertationem hoc epiphonemate, Quia tantum Chriſtianis immineat periculum, ut neque vocationis ſuæ excellentia, neque iis rebus externis, quibus à profanis hominibus ſejungi, Deoque adjungi, & ſanctificari videntur tuti ſint à periculo; ideo diligentiſſima cura cavendum, & videndum non modo iis, qui vere ſtant, ne (quod facillime fieri poteſt) cadant, ſed etiam iis, qui ſibi ſtare videntur; ne jam ceciderint.

Verſ. 13. Et ne poſita ſibi ob oculos periculi magnitudine, ac revelata quodammodo nuditate ſua Corinthii caderent; ſolatur eos, & confirmat, oſtendens luctum hunc ſpiritualem, & circumſpectam, anxiamque ſalutis curam, non eſſe ſupra humanas vires, & cui homo auxilio Dei (quod is prompte cuique ſuorum offert) par eſſe nequeat, qui nos, *neque ſupra vires tentari permittit*: & ſi quando magnitudo tentationis viribus noſtris gravis ſit; ita eam, ejuſque circumſtantias moderari novit, ut non modo vires noſtræ eam ferre, ſed & ſuperare, & ex periculo evadere queant: idque Deum certo facturum ait, quaſi liberando promiſſi ſui fidem, & eos, qui fiduciam in eo collocant, nunquam deſerendo.

Verſ. 14. Poſteaquam argumentum ab exemplo, & imitatione ſui ſumptum, diu multumque tractaſſet; redit ad propoſitam materiam de Idolothytis: & aliud argumentum profert, quo oſtendit non ab ipſa tantum idololatria, ſed à ſpecie quoque ejus fugiendum eſſe, ſumptum ab ipſa ratione, & ipſo prudentiæ Chriſtianæ lumine.

Ratio ipſa *verſ.* 16. 17. &c. ſic exprimitur. Per poculum benedictionis in Cæna Domini ſignificamus nos ſanguini Chriſti, & panem, quem ibi frangimus, corpori Chriſti (*verſ.* 16.) & per utramque (*verſ.* 17.) nos omnes inter ſe communicare, & ita quadam ratione cum Deo, Chriſtoque, & nobiſcum ipſi invicem uniri: quemadmodum Iſraëlitæ carnales, hoc eſt, infideles (*verſ.* 18.) unius ſacrificii victimis veſcentes, ejuſdem altaris participes, & ſecum quodammodo uniri videntur. Non poſſumus igitur cum Dæmoniis, Dei, Chriſtique, & noſtrum omnium communibus hoſtibus, communicare, aut ullo modo ſociari (*verſ.* 20.) quia hæc (*verſ.* 21.) contraria ſint: præterea (*verſ.* 22.) quia hoc facto Dominum irritaremus, quoniam Deus ipſe zelotem ſe præcipue in caſu ſpiritualis adulterii, hoc eſt, idololatriæ, & nullo delicto magis ad iram provocari prædicat.

Ac ne quis conſequentiam hanc vocaret in dubium, cum Idolum nihil ſit, non poſſe quenquam ipſi communicare; occurrit obiter huic objectioni *verſ.* 19. & 20. tacite concedendo Idolum quidem nihil eſſe: verum Dæmonia non eſſe nihil; ſed hoſtes Dei, quibus gentiles immolant, non autem Deo vero. Non poſſe igitur communicationem cum ipſis conſiſtere ullo modo cum communione Dei, Chriſtique, & noſtrum omnium, quorum communes hoſtes ſunt. Nec poſſe Deum, niſi irritari ejuſmodi cum hoſtibus ſuis communicatione, quem non irritari noſtra intereſt, qui ita in poteſtate ejus ſumus, ut indignationi ejus reſiſtere nequeamus.

Verſ. 28. Repetit argumentum illud, quod initio reſponſionis ſuæ ad Corinthiorum Epiſtolam *Cap.* VI. præmiſerat, in quo ſimul reſpondetur tacitæ objectioni; multa quidem nobis, & pleraque omnia per ſe licere: ſed non omnia eorum, quæ licent, prodeſſe ſcilicet nobiſmetipſis, ut ea, quæ iram Dei (quod proxime dixit) contra nos provocant: præterea non omnia eorum, quæ licent, ædificare, hoc eſt, proximos, & fratres. Nobis autem (*verſ.* 24.) non noſtri tantum, aut utilitatis noſtræ, ſed aliorum quoque ratio habenda eſt.

Verſ. 25. Accedit ad explicationem legis hujus de adiaphoris in caſu ſcandali, atque oſtendit uſum eorum, extra occaſionem ſcandali, eſſe plane licitum. Ideo circa Idolothyta duo permittit: unum vero prohibet. ut facile inde intelligi poſſit, quid nobis in eo negotio ſequendum, quid vero vitandum ſit. Permittit enim ea, in quibus ſcandali nulla cuiquam datur occaſio. Primum, Ut omnia in macello emere Chriſtanis liceat, abſque ulla inquiſitione, an ſint idolothyta, quamvis iſthic etiam idolothyta venum proſtare ſoleat. addita ratione *Domini eſſe terram, & plenitudinem ejus.* Nec obſtare quod aliquid idolo conſecratum ſit, quin eo extra caſum ſcandali utamur, quia *ſicut terra, & plenitudo ejus*, ita cibus quoque, pro quo Deo gratias agimus, non Idoli, aut Dæmonis, ſed Dei eſt. Secundum, Alterum eſt, quod permittit, Si ſorte ab infidelibus Chriſtiani vocati ſint ad convivium, ut omnibus appoſitis cibis veſcantur, *nihil inquirentes propter conſcientiam*, quia tunc ſcandali nulla offeratur occaſio. Sed ſi *quis eis indicaverit, hoc eſſe idolothytum*, quia hæc admonitio ſignum eſt admonentem non habere, nec ſcire utrum omnibus cibis veſci liceat, præſto eſt occaſio ſcandali; ideo eo cibo abſtinendum, ut vel noſtro exemplo oſtendamus omnibus, fugiendum eſſe ab omni ſpecie idololatriæ. atque hoc eſt unum illud, quod in eo negotio prohibet.

Verba autem, quæ repetuntur *Domini eſt terra, & plenitudo ejus*, non ſatis liquet, an ad iſtam ſecundam permiſſionem pertineant, an ad proximum interdictum, aut potius ad utramque ſimul. Si ad permiſſionem duntaxat; eodem quo ſupra ſenſu explicanda ſunt. Quod ſi ad interdictum etiam pertinere

aere velimus, ſenſus hic eſſe poterit; ut ideo abſtinendum ſit ab occaſione ſcandali, quia ea re irritatur, ut ſupra *verſ.* 22. terræ, cælique Dominus, cujus in poteſtate ut terra, ac terrena omnia, ita & nos ipſi ſumus. In hac altera permiſſione videmus convictum, & converſationem cum infidelibus, nobis non plane vetari, & tamen convictus iſtius licentiam quodammodo reſtringi, per verba *ſi vocati volueritis ire*, per quod oſtenditur non temere id nobis faciendum eſſe, ſed conſilio deliberato, ut ipſi voluntas noſtra aſſentiri merito poſſit. Interdicti vero hujus rationem affert, non eam, quod iſto cibo veſci non liceat *propter noſtram conſcientiam, ſed quaſi propter alienam*, hoc eſt, ne, (ut ſupra dixit) verberemus infirmiorum conſcientias, & præbeamus ipſis occaſionem idem faciendi contra ſuas ipſorum conſcientias.

Et ſtatim interdicto huic addit doctrinam infirmis ſervientem, quam *Rom.* x.v. ſuſius tractavit: non eſſe ipſis judicandas alienas, hoc eſt, eorum, qui uberiorem voluntatis Dei cognitionem habent, conſcientias. *Cur*, inquit, *libertas mea judicatur ab aliena conſcientia?*

Verſ. 30. *Nam ſi ego cum gratiarum actione participo de cibis*, (hoc eſt enim *χάριτι μετέχω*. unde videmus Chriſtianis precum, ut ante cibos, ita potiſſimum poſt cibos, quandam impoſitam neceſſitatem) cur accuſor, aut reprehendor, quod ea re utar, quæ non idoli, aut Dæmonis, quamvis forte errore hominum ipſis tribuatur; ſed Dei eſt, ſicuti omnis terra, & plenitudo ejus, præſertim cum pro ea Deo gratias agam?

Verſ. 31. Videtur ratio reddi, cur poſt cibum, aut circa cibum Deo gratiæ agendæ ſint, *quia ſive edamus, ſive bibamus, ſive quid aliud faciamus, omnia in Dei gloriam facienda ſint.* Fit autem in Dei gloriam, cum omnia, quibuſcunque fruimur, Deo accepta ferimus: cum ſine ejus ope nihil nobis proſpere ſuccedere poſſe oſtendimus: cum ad eum eſſe confugiendum in omnibus neceſſitatibus, & negotiis noſtris exemplo noſtro planum facimus.

Verſ. 32. Concludit doctrinam hanc tribus iſtis *verſibus*. 32, 33. & 1 *Capitis* xi., hortando, ut ſibi caveant à præbendo ſcandalo primum Judæis, qui externis iſtis, quæ aliquam Idololatriæ ſpeciem habere poterant, maxime offendebantur: deinde Græcis, & gentilibus, qui incauto alicujus Chriſtiani facto, in ſuis ſuperſtitionibus confirmari poterant: denique & maxime omnium, Eccleſiæ Dei, in qua infirmiorum conſcientiæ cruciabantur, & quidem noxie, & periculoſe iſtiuſmodi intempeſtiva eorum, qui *γνώσει* ſua abutebantur, licentiâ. Id autem exemplo ſuo confirmat, quod ipſe *omnibus in omnibus placere ſtuduerit, non quærens ſuam utilitatem* (ſubintellige tantùm.) Nam & in iis ſuæ utilitatis vel maxima ratio habenda eſt, quamvis interdum ſuas etiam, præſertim leviores, & hujus ævi utilitates, in maximam aliorum, & ſalutarem utilitatem impendere nos neceſſe eſt, ſed multorum aliorum utilitatem, hoc eſt, æternam ſalutem. Hortatur igitur ut in eo ſint imitatores ejus, quemadmodum ille erat Chriſti. quod *Philip.* 21. 4. 5. 6. 7. 8. ſuſius explicat, & *Rom.* xv. 3. Atque in eo non caritas tantum, ſed & illa virtus præcipitur, quam Sacra Scriptura *Gaudium* vocat, hoc eſt, curam aliis placendi, & gaudium afferendi, quæ eſt ſurculus quidam caritatis.

CAPUT XI.

CAput hoc (ut vel oſcitanti lectori obvium eſt) a verſu ſecundo incipere debuit, in quo ab eo, quod tractabat, argumento plane digreſſus, novam inchoat doctrinam. Elucet autem in modo tractandi Apoſtolico ejuſdem illius Spiritus prudentiæ, & lenitatis exemplum, quale in epiſtolis Domini Apocalypticis animadvertere licet. Ubi Dominus, quoties fere culpam aliquam Angelorum, quibus ſcribit, reprehenſurus eſt, præmittit plerumque laudem, & approbationem alicujus virtutis, & actionis, quo mollius culpæ obnoxios attingat reprehenſio. Ita hic Apoſtolus ſchiſmata, & abuſum cænæ Domini reprehenſurus, laudat primùm, quod tradita ab eo inſtituta conſtanter obſervarent; tum demum ad reprehenſionem tranſit. Id vero non excidiſſe Apoſtolo, ſed de induſtria factum ab ipſo oſtendit *verſu* 17. Hoc autem inquit *παραγγέλλων*, hoc eſt, *docens, præcipiens, approbans, laudans, illud non laudo.* Gratum igitur ſibi eſſe, & caritati erga ſe tribuendum, quod, quaſi in memoriam ſui abſentis, tradita à ſe inſtituta retineant, idque pro officio erga ſe ipſis imputat. Porro ex iſtis traditionibus, unius duntaxat, hoc eſt, Mulierum operto ad Eccleſiam capite admittendarum, inſtituti mentionem facit, & in eo ipſos ſedulo, & ex profeſſo rationibus undique accerſitis confirmat.

Sciendum autem, Apoſtoli temporibus opertum caput cujuſdam ſubmiſſionis fuiſſe ſignum: quemadmodum olim fuit pileus ſervitutis. quod & nunc apud Orientales viget, qui in ſalutandis principibus capita non aperiant. apud Judæos autem hodiernos moris eſt, ut quoties ſolennem hauſtum epotant, in honorem Dei, caput operiant. Quia igitur uxores viris, & ſequior ſexus nobiliori ſubjectus erat, æquum cenſebat Apoſtolus, ut iſtius ſubjectionis veſtigia, etiam in Eccleſia extarent. Ait igitur primum, & ponit pro fundamento *verſ.* 3. inter mulierem, & virum eam eſſe ſubordinationem, quæ eſt inter virum, & Chriſtum (quod non de paritate omnimoda, ſed de ſimilitudine accipiendum eſt) imo vero, quæ & inter Chriſtum, & ipſum Deum. Quemadmodum enim Deus Chriſti, Chriſtus viri; ita vir uxoris caput eſt. Unde apparet divinarum perſonarum æqualitatem id temporis Apoſtolo adhuc ignotam fuiſſe.

Deinde *verſ.* 4. *&* 5. ipſum iſtud inſtitutum, ex eo fundamento profectum, quod tradiderat Eccleſiæ Corinthiæ exponit, illudque ibidem, & *verſ* 6. primum ratione, à receptis ſæculi moribus ſumpta, confirmat. *Omnis vir*, inquit *verſ.* 4., *orans, aut prophetans*, hoc eſt, alios docens, aut exhortans, ſive in Eccleſia, ſive extra Eccleſiam, *operto Capite, ignominia afficit caput ſuum*, quia id ignominioſum moribus illius ævi habebatur. Viciſſim *verſ.* 5. *Omnis mulier orans, aut prophetans* (quamvis enim in Eccleſia id facere prohiberentur, imo etiam extra Eccleſiam, niſi fallor, viros docere, aut exhortari non ſolerent; tamen erga juniores, & rudiores in eodem ſexu officio docentium, & exhortantium fungi poterant) *aperto capite, dehoneſtat caput ſuum*, quia id æquè inhoneſtum tunc habebatur, ac ſi tonſo, aut raſo capite id faceret.

Verſ. 7. Rationem ex hypotheſi, quam præſtruxit, depromptam affert, cur virum aperto, contra fæminam tecto capite eſſe deceat, quia vir non mulieris, ſed Chriſti, & Dei ipſius imago, & gloria eſt. Ubi primum notandum, ex illo præſtructo fundamento, quia vir per Chriſtum Dei gloria eſt, hoc eſt, Deo

per Chriſtum ſubjectus, ut Apoſtolus ait, & nos mox explicabimus, hoc loco Chriſtum ipſum in voce Dei includi; deinde videndum quomodo vir dicatur imago, & gloria Dei. Et imago quidem Dei præ muliebri ſexu dicitur, ratione illius poteſtatis, quam ad regendam mulierem habet, quæ in muliere non reperitur, quamvis anima rationalis ipſi non deſit, in qua etiam imago Dei quibuſdam conſtitui poſſe videtur. Gloria vero Dei eſt in eo, quod Deus ſubjectione ejus gloriari poſſit. Quamvis enim *verſ.* 3. Chriſto tanquam capiti ſuo ſubjici dictus eſt; tamen quia ipſe Chriſtus Deo, tanquam capiti ſuo, ſubordinatur, quiſquis Chriſto ſubjectus, idem Deo ſubjectus eſt. Cum igitur vir, quà talis, in præſtantia ſui ſexus conſideratus, neminem in terris habeat, cui ſubjectus ſit, præter Deum, qui una cum Chriſto in cælis eſt; merito tectum caput habere, quod ſubjectionis ſignum eſt, non tenetur.

Contra mulier cum ſit gloria viri, hoc eſt, cum ſubjectione ejus vir gloriari poſſit; debet operimentum in capite habere: quod Apoſtolus hic vocat *ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς (verſ.* 10.) *poteſtatem ſuper caput*, quia eſt ſignum poteſtatis quidem viri, ſubjectionis autem ipſius mulieris. Porro ut omnes in terris poteſtates, & illarum ſubordinationes, per quas in orbe res humanæ continentur, ac reguntur, gubernantur à Deo, & Chriſto, miniſterio Angelorum, quoties illud adhiberi opus eſt; ita nihil repugnat etiam iſtam inter ſexus diverſos ſubordinationem eorum curæ, atque inſpectioni aliquando demandari, ut etiam aliquomodo Angelorum interſit, ne in hoc ordine divinitùs inſtituto *τὸ πρέπον καὶ τὸ εὐσχημον, id eſt, decorum & honeſtum turbetur*, præſertim in Eccleſiæ conventu, cui peculiares cuſtodes addi ſolent. Ita ut jure dicere potuerit Apoſtolus, decorum hoc, & ordinatæ à Deo poteſtatis, & ſubjectionis veſtigium, ac ſigillum, præſertim in Eccleſia, reverenter obſervandum, ac retinendum, vel propter ipſos Angelos præſentes, quos, quicquid in Eccleſia perperam, aut indecore fit, non poteſt non offendere. Eſſe vero mulierem viri gloriam, hoc eſt, viro ſubjectam; probat primum à cauſa materiali, & origine mulieris *verſ.* 8. deinde à cauſa finali *verſ.* 9. *Verſ.* 8. *Non eſt vir ex muliere, ſed mulier ex viro*, ſubintellige primitùs procreata. vide *Geneſ.* II. Nam de ordinaria virorum generatione fatetur Apoſtolus, virum quoque eſſe per mulierem. *verſ.* 12. *verſ.* 9. Non vir propter mulierem, ſed mulier propter virum creata eſt, ideoque poteſtatem ejus (quod *verſ.* 10. explicat) agnoſcere, & externo iſto ſubjectionis ſigno teſtari tenetur.

Cæterum ne quis ex ſalubri Apoſtoli doctrina de præcellentia melioris ſexus ſugat venenum ſuperbiæ, & contemptus, & deſpicatui habeat ſequiorem; adjicit antidotum *verſ.* 11. & 12. oſtendens neque virum abſque muliere, neque mulierem abſque viro in Domino eſſe poſſe, quia quamvis primitùs ex viro mulier creata ſit, tamen nunc viri nonniſi per mulieres generentur, & uterque ſexus ad poſſeſſionem, ac dominium Chriſti, & ipſius Dei æque pertineat, quia ex utroque originem traxit. vide *Gal.* III. 28. *Mas, & fæmina non eſt, omnes enim ſumus in Chriſto Jeſu.*

Atque hic Religionis Chriſti character notandus eſt, quòd ea ita omnes diverſorum ſtatuum, & conditionum homines, ad æqualitatem conſequendæ ſalutis admiſerit, ut tamen omnes inter homines prærogativas, & eminentias intactas, illæſas, imo in ſuo vigore ultro confirmatas reliquerit.

Verſ. 13. Tertiam rationem ex naturali quodam inſtinctu omnibus communi depromit, qui efficit, ut mulieri comam quidem alere decorum videatur, quæ formam ejus laudabiliorem reddat; radi vero, vel tonderi, ut ſupra quoque dixit, ignominioſum eſſe hic quoque innuit, cum coma ipſis pro operimento capitis data ſit. Idem inſtinctus communis efficit, ut viris tonderi, aut radi non ſit ignominioſum: potiùs vero muliebriter comam alere, male audiat, quod neſcio quis abominatur,

Sint procul à nobis juvenes ut fæmina compti.

Porro quamvis reperiantur hodie gentes, in quibus viri propemodum in modum muliebrem comas promittant; tamen neſcio an ulla reperiatur, in qua fæminæ comam non alant, ut hoc ad propoſitum Apoſtoli ſufficiat.

Quartam. Satis intelligebat Apoſtolus rationes, quas attulit, non fuiſſe ita convincentes intellectum, ut adverſus eas à moroſioribus non poſſet aliquid reponi. Quemadmodum ad adſtruenda ejuſmodi externa inſtituta, demonſtrativæ apodixes minime requiruntur; ſed probabilibus argumentis contenti eſſe debemus, niſi moroſitatis, & quam hic Apoſtolus ejuſmodi ingeniis meritò exprobrat (*τῆς φιλονεικίας rixoſitatis*) culpam incurrere velimus. Ergo adverſus iſtos *φιλονείκους* quartam rationem, à moribus, & conſenſu omnium ſtabilita conſuetudine ſumptam, affert, aut potius Corinthios, ut illâ adverſus eos utantur, inſtruit *verſ.* 16., neque in ſua, neque in aliis Eccleſiis Dei, morem, & inſtitutum iſtud vigere, aut permitti, ut mulieres, præcipuè in Eccleſia, diſcooperto capite, & abſque integumento orent.

Verſ. 17. Ad accuſandum, & reprehendendum, & quidem tranſitione facta accedit, quod ſeſe non ad melius, ſed ad pejus, hoc eſt, non ad corrigendos mores, & mutuam ædificationem, ſed ad peccandum, & mutuam deſtructionem congregent. cujus generis culpæ duas ſpecies arguit. Primum, Schiſmata. Secundum, Profanationem Cœnæ Domini.

Schiſmata Verſ. 18. & 19. breviter perſtringit, quia ſuperius initio Epiſtolæ ſatis prolixe reprehendit. Apparet autem Schiſmata iſta congregatis invicem Fratribus, in rixas, & jurgia erupiſſe. Nec à vero abeſt, vel iſtos ipſos, quos *verſ.* 17. tetigit, *φιλονείκους*, traditiones ab Apoſtolo inſtitutas oppugnantes, negotium aliis faceſſiviſſe. *Audio*, inquit, *Schiſmata inter vos eſſe, & partim credo.* Prudentiæ eſt, non ad omnes delationes obviam occupantibus fidem exponere. Si tamen non leves credendi cauſæ ſubſint; interdum ne levibus quidem rumuſculis (cauta tamen, & circumſpecta moderatione) fides deroganda eſt. Gravis autem cauſa fuit credendi, quia Apoſtolus vel ipſius Domini moniti memor eſſe poterat, prædicentis futuras hæreſes, venturos Pſeudo-Chriſtos, Pſeudo prophetas *Mar.* XIII. 22. imo impoſſibile fuiſſe, quin venirent ſcandala. Ideo dicit: Oportet enim & hæreſes in vobis eſſe, addens cauſam, cur eos Deus in Eccleſiam irrepere permittat, ut *ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν, ut probati manifeſti ſint inter vos. eademque opera reprobi, οἱ ἀδόκιμοι, manifeſti fiant.*

Verſ. 20. Profanationem Cœnæ Domini arguit, & oſtendit id, quod illi faciebant, non eſſe verum, ac legitimum cœnæ Dominicæ uſum. Convenientes enim in locum Eccleſiæ aſſignatum, ſinguli ſeparatim cum ſuis cœnabant, & pro facultatibus, alii quidem laute, & opipare, ita ut quidam ebriis proximi viderentur: alii vero parcè, ac tenuiter epulis, ne famem quidem eximentibus, & in calce demum Cœnæ, ſinguli ad Cœnam Domini celebrandam accedebant. *verſ.* 21. Docet igitur in cœtu Eccleſiæ epulas iſtas omittendas, & intra domeſticos parietes ablegandas eſſe, ne pudefiant egentiores, dùm eorum victus, juxta lautiorem divitum

victum

victum poſitas, quaſi traducitur. Quamvis autem vox *μεθύει ebrius eſt*, ſumi proprie poſſit, ita ut non modo oſtentationem ditiorum, ſed intemperantiam quoque admodum intempeſtivam accuſet Apoſtolus; tamen credibilius eſt, cum non ipſam ebrietatem, ſed lautam cænationem, quali uti ſolebant homines, ad ebrietatem uſque procedentes, ſignificare: quia opponitur voci, quam non ipſam famem, & eſuritionem, ſed parcam nimis, & nimis ſobriam menſam deſignare veriſimilius eſt. Atque inſtitutum cænæ Domini, quod ipſis tradiderat, ſeſe à Domino accepiſſe. Neſcio an opus fuerit Apoſtolum ea in re ipſius Domini præſentis ore inſtrui: cum ad id, ut ſe doctrinam hanc ab eo accepiſſe merito dicere poſſet, ſuffecerit, quod eam ab iis, qui cum Domino vixerunt, ac verſati ſunt, Evangeliſtis accepiſſet. Illud tamen palam eſt, traditionem hanc Apoſtolicam, ut & ipſam Domini inſtitutionem apud Evangeliſtas ſimpliciſſimam fuiſſe. Neque quicquam huic inſtituto admixtum fuiſſe præter, Primum, Sumptionem panis, & preces ante fractionem ejus præmiſſas (quas & aliis dapibus Dominus præmittere ſolitus erat, quas preces hic εὐχαριστίαν vocari; & ab iis poſtea toti Cæremoniæ nomen hoc inditum eſſe, eſt notandum.) Secundum, Poſtea vero ſubſequentem fractionem; & explicationem, quid ſibi vellet hæc fractio, quid denotaret cujuſve rei ſignum, aut ſymbolum, eſſet, nempe corporis Chriſti, in mortem, noſtri cauſa ſuſceptam, traditi: item quo fine hæc fractio fieret; nempe in memoriam, & recordationem tanti beneficii Chriſti. (ubi notandum recordationem rebus vere, ac realiter præſentibus, nullo modo tribui poſſe. Non enim dici poſſumus eorum recordari, quibus tunc cum maxime præſentibus fruimur, cum recordatio mere ad præterita pertineat.) Tertium præter ſumptionem poculi, aut calicis, potionemque, ac ſimiliter explicationem quid potus iſte ſignificaret (nempe Novum illud Fædus, ſanguine Domini ſancitum, quod hic novum Teſtamentum vocat, quia morte Domini interveniente hæreditas cæleſtis Chriſto obedientibus, quaſi legata eſt (quemadmodum morte teſtatoris interveniente hæreditas ad hæredes devolvitur) & quo fine ſumeretur, hoc eſt, in recordationem Chriſti & tanti beneficii ejus,) nihil propemodum huic inſtituto admixtum fuiſſe.

Verſ. 26. Oſtendit Apoſtolus naturam hujus inſtituti, ſub utraque, ut ajunt, ſpecie, nihil aliud fuiſſe, quàm annuntiationem, & commemorationem immenſi illius beneficii Dei, Chriſtique, in hujus morte nobis exhibiti, quæ uſque ad adventum ejus durare debeat. ubi quia futuri adventus Domini mentio fit, palàm eſt, quaſi abſentis deſiderium, &, ut ita dicam, defectum ſuppleri hac repræſentatione, & ob oculos poſitione præteriti ejus beneficii, donec ipſe adveniens deſiderium hoc noſtrum impleat.

Unde *verſ.* 27. concludit *quiſquis indignè panem iſtum, & poculum ſumit*, peccare æquè graviter adverſus Chriſtum, ac ſi corpus, & ſanguinem ejus contumeliâ afficeret. Nihil enim indignius eſt, quàm tunc cum maxime ſancti, & Chriſto devoti, & mundati, ac ſanctificati eſſe, & cum pro ipſo beneficio, per quod nobis ad ſanctitatem aditus reclusus eſt, Chriſto gratias agere debemus; tunc inquam peccare, ſeu ſuperbia, & oſtentatione, ſive ebrietate, ſive alio aliquo vitio.

Ideo *verſ.* 28. Monitum perneceſſarium ſubjungit, ne ad tam ſanctum negotium, niſi explorata penitus, & excuſſa conſcientia noſtra, & corde quaſi mundato accedamus, quia *qui indigne edit, bibitque, judicium, ſeu ſupplicium* ſibi accerſit; *μὴ διακρίνων τὸ σῶμα τοῦ κυρίου*, hoc eſt, *parvifaciens corpus Domini*, non æſtimans ſuo pretio, ſed vilipendens. Nam qui eam rem, quæ repræſentat corpus Domini vilipendit, ipſum corpus Chriſti vilipendit. Vel etiam (ut in eadem ſignificatione ſumatur vox διακρίνων in *verſ.* 29., quâ in *verſ.* 31.) *non dijudicans* & *explorans* ſe ipſum, antequam ad ſumendum corpus Domini accedat. Quod impune nemini fuiſſe oſtendit, hanc cauſam eſſe *verſ.* 30. indicans, *cur multi inter illos eſſent infirmi* (hoc eſt nondum quidem ægrotantes, ſed viribus languidi, & corpore parum validi) gravius ægroti, & quidam immaturo obitu abrepti. quia enim ſe ipſos non judicabant, hoc eſt, non excutiebant, neque caſtigabant; à Domino judicati, & caſtigati ſunt. Judicium autem iſtud Domini *verſ.* 32. benignum eſſe aſſerit, & manifeſte κρίσιν (quam caſtigationem explicat) à κατακρίσει diſtinguit: illam Eccleſiæ, & qui in illa delinquunt; hanc mundo, & iis, qui cum mundo pereunt, aſſignat.

Videtur autem ex hoc loco poſſe concludi, aliquando ob ejuſmodi, aut ſimilia delicta, mortem peccantibus Chriſtianis à Deo irrogari, quos tamen Deus una cum mundo non perdet.

Verum quæri poteſt κρίσις iſta, & benignior caſtigatio Dei, quæ opponitur condemnationi mundi; ad quoſnam hoc loco referatur: an ad eos etiam ipſos, qui ob abuſum cænæ Domini ſupplicio afficiuntur: an vero ad eos tantum, qui exemplo aliorum admonentur, ne ſimilibus vitiis iram Dei provocent, atque ita pereant: ſeu ad totam Eccleſiam.

Magis in eam ſententiam propendeo, ut cenſeam, ad eos ipſos, qui judicantur, benignam iſtam, de qua hic agitur, caſtigationem pertinere, duas potiſſimum ob cauſas. Primum, quia, cum vitia peccantium occulta eſſe ſoleant, non ſatis conſtare poteſt aliis, aut toti Eccleſiæ, ob quam cauſam aliquis à Deo morbo, aut morte puniatur, & temere judicare ea de re periculoſum ſit. At ſibi quiſque notior eſt, quàm aliis. ideo facile poteſt, imo plane ſcire ſolet, ubi ipſum calceus urgeat, & quid in ipſo Deus deſideret. Secundo, ex vi verborum ipſorum. Quia enim εἰ ἂν διεκρινόμεθα, *non judicaremur*, referatur ad eos ipſos, qui puniuntur; ideo & proxima vox κρινόμενοι, conjuncta cum priore per particulam δὲ, & manifeſte priorem explicans, ad eoſdem referenda eſt. Qui cum non morbis tantum, ſed & morte interdum puniantur, liquet inde, mortem Deum aliquibus inferre poſſe, quos caſtigat tantum, non autem una cum mundo condemnat, quod alioqui ratio ipſa evincit, quæ oſtendit nihil eſſe cauſæ cur id Deus facere non poſſit.

Verſ. 33. Jubet igitur (ad ordinationem hujus inſtituti accedens,) *ut alii alios expectent*, nec ſolitarie, & ſingillatim, ſed in unum collecti Cænam Domini peragant, ac celebrent.

Verſ. 34. Præceptum repetit de Cænis vulgaribus, non in publico; ſed domatim ſumendis, ad evitandum oſtentationis delictum, & ſupplicium. Reliqua ad adventum ſuum differt.

CAPUT XII.

QUemadmodum de cælibatu ſupra, *Capite* VII. de Idolothytis (*Capite* VIII.) ita nunc de ſpiritualibus chariſmatibus, eorumque uſu, deque iis, qui dono linguarum exoticarum, nec ab aliis intellectarum, vellent publice in Eccleſia uti, ſicuti & infra Capite ſedecimo de Collectis Eccleſiaſticis apparet Corinthios per Epiſtolam compellaſſe

Apoſtolum, quibus ad ſingula dictis locis, & capitibus reſpondet.

Ac primum de donorum Spiritus Sancti varietate, ac differentia diſſertaturus, differentiam inter eos, qui nullius plane doni Spiritus Sancti participes ſunt, & inter eos, qui ſint participes ponit, idque ipſorum Corinthiorum quaſi experientia confirmat. Qui enim Chriſtianiſmi, atque ideo Spiritus Sancti expertes ſunt, (quales erant Corinthii, dum adhuc eſſent gentiles, & idololatræ) ducuntur ad idola, non ab inſito aliquo ſive rationis, ſive gratiæ cæleſtis, ſeu Spiritus (qui ipſos intus doceat, & quaſi αὐτοδιδάκτους faciat) lumine; ſed externos ductores cæcos cæci ipſi ſequuntur, interdum vero tanquam bruta, ratione carentia, tantum antecedentium gregem. Et profecto idola ἄφωνα, *muta*, voce, quæ rationis ſignum, atque ita ratione carentia, cultores quoque ſui, ratione duce carentes requirunt. At qui ſub Chriſto Spiritus Sancti dono afficiuntur (quam apodoſin, quia ipſa ſua ſponte ex protaſi fluens, ſe exhibet, brevitatis cauſa merito omiſit) ducuntur ad cultum Dei per Chriſtum ab inſito ſibi ſimul, & indito lumine rationis, luce fidei colluſtratæ, & inſtinctu Spiritus Sancti afflatæ, quam habent intùs Conſolatorem, Monitorem, Ducem, Directorem, Cenſorem, & Doctorem.

Unde ſequitur, omnes omnino Chriſtianos qui Hypocritæ eſſe nolint, quamvis non eadem omnes menſurâ, *Spiritu Sancto præditos eſſe debere.* Nullus enim eſt invocantium Dominum Jeſum, quin præditus ſit Spiritu Sancto, quamvis donorum hujus Spiritus in ſingulis diverſi, & varii ſint gradus, diverſa, & varia diſcrimina: & contra nullus eſt eorum, qui Spiritu Sancto ducuntur, qui Jeſum Dominum non invocet, hoc eſt, eum pro Chriſto, Rege, & Domino ſuo non habeat (quod per πνεῦμα prolatum eſt) ὁ λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦν, *non dicit anathema Jeſum.*

Secundo. Si quis in donis Spiritus iſtius proficere velit, in eo ipſi maxime elaborandum eſſe, ut Jeſum illum credat eſſe Chriſtum. Sic enim ex Deo naſcimur 1. *Joh.* v. 1. quoniam agnitio Jeſu illius crucifixi pro Domino ſuo, & ſubjectio ipſi voluntatis noſtræ donum Spiritus Sancti ſecum neceſſario trahat, ut in ea fide, obſequio & ſubjectione quiſque proficere, &, quam longiſſime poteſt, progredi contendat, adjecto illo Chriſti monito: *Petite ut accipiatis, quærite ut inveniatis, pulſate ut vobis aperiatur.* Sunt enim in hoc cæleſti dono plurimi gradus, ut neque ex eo, quod in quibuſdam hominibus præſentis Spiritus ſancti nulla ſatis evidentia veſtigia appareant, jure colligi poſſit Spiritum Sanctum ab iis prorſus abeſſe; niſi forte vera fides, & vera, ac genuina, & ſincera ſubjectio Chriſti ab iis abſit. Neque quia nobis aliquæ Spiritus iſtius primitiæ collatæ ſint; idcirco in primis illis tantæ felicitatis initiis hærendum, & non ad ulteriora omni impetu contendendum ſit.

Verſ. 4. Porro diverſitatem donorum Spiritus Sancti non obſtare oſtendit, quin ea, quæ minima ſunt, ita ut ne conſpici quidem forte ab hominibus poſſint; æque ac maxima, & cunctis palpabilia, *unus* ille, *idemque ſint Spiritus.*

Verſ. 5. Quemadmodum diverſitas miniſteriorum in Eccleſia non obſtat, quin unus ſit Dominus, caput, & gubernator Eccleſiæ ſuæ. Itemque diverſitas efficaciæ, & facultatis patrandi miracula, non obſtat quin unus ſit Deus, qui operatur omnia in omnibus, hoc eſt, cujus potentiâ, nec niſi ab eo data, & conceſſa, omnes qui patrant mirabilia, utuntur.

Verſ. 7. Cauſam diverſitatis donorum Spiritus Sancti (quæ vocantur φανερώσεις τοῦ πνεύματος, *illuſtrationes, revelationes* Spiritus, quia mentem, & rationem noſtram illuſtrant) eamque finalem, ait eſſe noſtram, aut Eccleſiæ utilitatem, quam Dominus præcipue in conferendis Spiritualibus chariſmatibus ſequitur. Sunt enim quædam, quibus abuti homines, & ſibi, aut proximis nocere poſſent, convertendo præpoſtere

——— *non hos quæſitum munus in uſus.*

Sunt alii quorundam donorum incapaces, & quorum anguſtia non capit doni magnitudinem. Plane ut in hujus ævi ſtatuum, & vocationum diſtributione evenit.

Verſ. 8. Recenſet poſtea dona iſta, & chariſmata Spiritus Sancti, non eo quidem plane ordine, quo alii aliis antecellere videntur; quod facit infra *verſ.* 28.; Sed tamen incipit à præcipuis, & iis, quorum uſus in Eccleſia magis neceſſarius, & utilis, progrediendo ad ea, quorum minor uſus eſt, quia *verſ.* 7. utilitatis mentionem fecerat. Primum igitur, & maxime neceſſarium donum, quod in illis ſapientibus, qui fundamenta Eccleſiæ ponebant, architectis, (1. *Cor.* III. 10.) quique regiminis Eccleſiæ rationem poſteris tradiderunt, Apoſtolis requirebatur, & deprehendebatur, quodque illis maximam præ aliis omnibus auctoritatem conciliabat, eſt *ſermo ſapientiæ* λόγος σοφίας. Secundum quod in Prophetis alios docentibus, aut doctoribus imperitiorum requirebatur, fuit *Sermo cognitionis. Verſ.* 8. qui gradus Spiritus Sancti eo inferior eſt priore, quod nec ad omnium plane myſteriorum notitiam pertingat: nec tam ad regendum, quam ad docendum, & inſtruendum alios aptitudinem contineat. Tertium quod ad plantandam in ipſis ejus initiis Eccleſiam maxime requirebatur, fuit Fides illa, facultatis patrandorum miraculorum omnis generis mater, & opifex. Cujus proxime ſequenti *Capite* XIII. 2. mentio fit. Quartum fuit Facultas ſanandi ægros extraordinaria, quæ licet miraculoſa eſſet, tamen quia non multum à Medicorum facultate, & efficacia diſtare videbatur (Applicabant enim iſti quoque corporalia remedia, ſed præcipue ungebant ægros) non ita perſtringebat oculos ſpectantium, ut alia miracula.

Quintum fuit ἐνεργήματα δυνάμεων *efficaciæ poteſtatum*, per quæ intelligo donum illud oris, cui reſiſti non poteſt, quod Dominus etiam iis promiſit, qui in perſecutione cauſam dicturi eſſent. *Lucæ* XXI. 15. *Ego vobis dabo os & ſapientiam, cui non poterunt contradicere, neque reſiſtere omnes adverſarii veſtri.* Et alibi ait *Mar.* XIII. 11. id quod fidelibus tunc ad loquendum ſuggeretur, non illos locuturos, ſed Spiritum Sanctum.

Atque hæc eſt illa poteſtas δύναμις, cum qua ſe venturum Apoſtolus minatur, adverſus inflatos, ſuprà *Cap.* IV. 19. 20., fortis, & efficax ad ſubvertendas munitiones &c. & quicquid ſe effert adverſus Deum.

Sextum demum ſubnectit donum Prophetiæ, non illius, quæ ſub dono Sapientiæ, & cognitionis continetur, ad docendum, & exhortandum alios; ſed ſpecialiter ſic dictæ prophetiæ, ſeu futurorum prædicendorum facultatis.

Septimum fuit facultas diſcernendorum Spirituum, quod donum Spiritus Sancti maxime neceſſarium eſt Senioribus & gubernatoribus Eccleſiæ, ſive ſint Paſtores, ſive eorum adjutores, & cooperarii, quos infra *verſ.* 28. ἀντιλήψεις, vocat.

Octavum tanquam cæteris longe inferius de induſtria inter poſtrema collocat, ſicuti & nonum, quod ex octavo dependet. *Linguarum donum* quod

præ

præ ceteris quidam Corinthiorum conſectari videbantur & earum *interpretationem.*

Ergo *verſ.* 11. Omnia iſta chariſmata ab uno, eodemque Spiritu proficiſci ait, quem Dominus pro arbitrio ſuo diſtribuit. Quamvis enim dicatur hoc loco de Spiritu, quod *diſtribuat unicuique chariſmata ſicut vult*; tamen cum aliunde conſtet, ſi proprie loquendum ſit, Chriſti ipſius arbitrio, & judicio iſta diſtribui, non alio modo hic voluntas de Spiritu prædicari videtur, quam *Joh:* III. 8. eadem voluntas de vento prædicatur. *Spiritus*, hoc eſt, ventus, *ubi vult ſpirat, & vocem ejus audis*, &c. *nec ſcis*, hoc eſt, non vides, *unde veniat, aut quorſum tendat.*

Præterea de Spiritu Sancto Apoſtolus hoc loco proprie loqui non poteſt, ſed tantum improprie. quemadmodum enim neque de Chriſto, neque de corpore ejus, hoc eſt, Eccleſia, hoc loco proprie loquitur, ſed improprie; ita de Spiritu Sancto. Neque enim Chriſtus, qui corporis, de quo ſermo eſt, Caput eſſe innuitur proprie dictum corporis alicujus eſt caput, neque Eccleſia ex multis diverſarum gentium, ſtatuum, & conditionum hominibus conſtans, proprie dictum corpus eſt, neque iſti, qui hoc loco membra Eccleſiæ dicuntur, proprie dicta alicujus corporis membra ſunt. Proinde ne Spiritus quidem, qui totum iſtud corpus, & ſingula ejus membra inter ſe diverſa animare dicitur, ſimiliter atque Spiritus humanus humanum corpus animat, propriè dicta anima eſt hujus corporis, ſed tantùm per ſimilitudinem quandam ſumptam ab animo, & corpore humano ſimul junctis, & multa, ac diverſa corporis membra unius ſpiritus, & animæ vinculo connectentibus. Non igitur omnia per ſe, & natura ſua de iſto Spiritu in ſe conſiderato dici poſſunt, quæ hic de illo dicuntur, conſiderato improprie, quatenus corpus Eccleſiæ animare dicitur. Sed quia animo humano, qui corpus humanum animat, voluntas tribui poteſt; idcirco Apoſtolus Spiritui quoque iſti per, & propter ſimilitudinem cum animo humano, voluntatem tribuit. quod de illo proprie hoc loco dici, aut intelligi nequit (quia Apoſtolus toto capite in manifeſta allegoria verſatur) non minùs quam quod in eo, veluti in aqua, omnia Eccleſiæ membra immerſa, aut ipſo tanquam potu aliquo impleta ſunt, & *irrigati*, *potati ſunt.*

Quemadmodum igitur de qualitatibus, præſertim activis, aut etiam de rebus, quibus actiones non competunt, dicitur ſæpe illas aliquid agere, quamvis actiones proprie dictæ ſint ſuppoſitorum. ut cum Natura, aut ſtomachus res ſibi adverſas è corpore ejicere velle dicitur, cum id conatur, nec ſemper propter obſtantia impedimenta poteſt; ita hoc loco, quæ Chriſtus per Spiritum ſuum, per quem gubernat Eccleſiam, operatur, Spiritus ipſe operari dicitur; quodque cauſæ Principali, hoc eſt, Chriſto ipſi competit, puta illud dona Spiritualia diſtribuendi arbitrium, id cauſæ inſtrumentali, per quam Chriſtus agit, hoc eſt, Spiritui Sancto tribuitur, præſertim cum hic Spiritus Sanctus, in ea, quam toto capite tractat, allegoria introducatur ſimilis animo humano, humanum corpus animanti, ut quemadmodum animus prout vult corpus ſuum gubernat; ita Spiritus quoque prout vult corpus Eccleſiæ gubernet, hoc eſt, Chriſtus per eum Spiritum. Præterea quia voluntatem præcipue noſtram Chriſtus per Spiritum Sanctum impellit, ac movet, ideo non Chriſti tantum voluntas, ſed & noſtra Spiritui Sancto tribui poteſt. Dicimus enim quod voluere, aut fecere Apoſtoli, voluiſſe Spiritum Sanctum. Quod ſi noſtra Spiritui Sancti tribuitur, cur non Dei, aut Chriſti?

Verſ. 12. Inchoat ſimilitudinem. *Quemadmodum* inquit *corpus humanum unum eſt*, & *tamen membra multa habet*, & *iſta membra, quamvis multa, & diverſa ſint, unum tamen corpus ſunt*, *ita* inquit *Chriſtus*, hoc eſt, Chriſti corpus, ſeu Eccleſia (ſic enim explicate apodoſis reddi debet) ita inquam Chriſti corpus, id eſt, Eccleſia una eſt, & tamen membra multa, & differentia habet, & iſta membra, quamvis ſint differentia, unum tamen corpus ſunt. Ubi notandum vocem *Chriſtum* pro corpore Chriſti, id eſt Eccleſia poni.

Verſ. 13. Probat iſta omnia membra unum corpus eſſe, quia ſunt uno Spiritu animata. *Omnes enim in uno Spiritu baptizati ſumus in unum corpus*, quamvis gentium, & ſtatuum diſcrimine diverſi, hoc eſt, omnes, qui ex diverſis gentibus, & conditionibus ad Eccleſiæ corpus per baptiſmum acceſſimus, ſeu acceſſiſſe nos per baptiſmum teſtati ſumus, in unius Legis, ac doctrinæ Chriſti Spiritualis obſequium, & vitæ ſanctæ inſtitutum conſpiravimus, & quaſi in unum Spiritum coaluimus, doniſque unius imperatoris ad eandem militiam auctorati, arrham quaſi ſtipendii noſtri communem cum cæteris omnibus, ejuſdemque æternæ felicitatis ſpem, & in filios Dei adoptionis fiduciam, per eundem Spiritum accepimus, & ejuſdem Spiritus ſalubri potu ſemel potato, ejuſdem beneficio in ſalutis noſtræ curriculo ſuſtentamur, ac refocillamur. Nec auſim multum ab iis diſſentire, qui in iſtis verbis non ad baptiſmum tantum, ſed ad cænam Domini quoque reſpici putant. Utrumque enim inſtitutum, nos tàm ad unitatem, & communionem unius corporis Eccleſiæ accedere, quam in eadem unitate corporis ejuſdem manere, ac perſiſtere teſtatur.

Verſ. 14. Oſtendit ob illam *διαίρεσιν*, *ſeu differentiam* chariſmatum non eſſe animum deſpondendum iis, qui minora ſorte chariſmata acceperint, multo minùs alios eo nomine contemnendos. Non minus enim ii, qui minora, quàm qui majora chariſmata acceperint, membra unius eſſe corporis: quia quemadmodum corpus humanum non eſt unum membrum, puta oculus, ſed ad illud conſtituendum manus etiam, & pedes, & alia pertinent; ita corpus Chriſti non ii ſoli ſunt, qui excellentiora chariſmata acceperunt; ſed ii quoque, qui minora: idque ſequentibus aliquot verſibus ſatis clarè explicat. *Verſ.* 18. Quemadmodum in corpore humano Deus membra, ut voluit, diſpoſuit in prima creatione: ita in nova creatione Chriſtus, ut vult, diſponit membra corporis ſui.

Verſ. 21. Quemadmodum ſuperioribus verſibus in gratiam eorum, qui minora chariſmata habent, ne animum deſpondeant, oſtendit, eos non idcirco non eſſe de corpore Chriſti, quia minora dona ipſis collata ſunt: ita hoc verſu ad compeſcendos eorum ſpiritus, qui ſorte majoribus donis præditi, adverſus eos, qui minùs acceperunt, intumeſcere poſſent; oſtendit eos ipſos, quos Dominus largioribus donis dignatus eſt afficere, indigere inferiorum opera. Quemadmodum oculus manuum, caput pedum opera indigent. Imo *verſ.* 22. 23. 24. *inhoneſtioribus membris, majorem honorem haberi oſtendit, quæ videlicet honeſtiora non indigeant.* Eodem modo infirmioribus plus indulgeri in Eccleſia par eſt, quia indulgentia validiores non egeant. Quemadmodum enim Deus, in membris corporis humani *συνεκέρασε (temperavit) τὸ σῶμα, corpus τῷ ὑστεροῦντι (deficienti) uberiorem tribuens honorem*: ita in Eccleſia Chriſtus ſimile quippiam facit. Id autem eo fine (*verſ.* 25.) *ne ſchiſma* & ſeparatio, & neglectus aliorum membrorum ſit in corpore, ſed *verſ.* 26. dolente & patiente uno *compatiantur, gaudente congaudeant omnia.*

 Verſ.

Verſ. 27. Nunc explicite ait, omnes fideles eſſe corpus Chriſti: *μέλη ἐκ μέλους*, id eſt, *membra ex membro*, eodem modo dici videtur quo os ex oſſibus, aut inverſe oſſa ex oſſe, quia dum dicit Spiritus Sanctus os ex oſſibus, id ad unum illhic refertur, atqui hic plura membra ex membro, hoc eſt, ex Capite.

Verſ. 28. Oſtendit veræ ſubordinationis in Eccleſia gradus, eo ordine ſibi ſuccedentes, ac ſubordinatos, quo Chriſtus alius præ alus eminere voluit. Ubi tamen notandum quamdiu Apoſtolus gradus iſtos numerat, & ordinat per particulas, *πρῶτον*, *δεύτερον*, *τρίτον*; *Primo*, *Secundo*, *Tertio*, tam diu ordinem accuratiſſimum eſſe ſervatum: poſtquam cæteros gradus acervatim quaſi, & ſine expreſſa ſubordinationis nota recenſet, non jam illum accuratum priorum præ poſterioribus eminentiæ ordinem ſervatum. Quod eo conſilio factum ſuſpicor; ut genera linguarum ultimo loco poneret, quæ tamen non videntur Spiritualium chariſmatum poſtrema fuiſſe; quia cum miraculo conjuncta erant. Sed Apoſtolus Corinthiorum nonnullos chariſmatis iſtius, in oculos hominum incurrentis, nimium cupidos, ab illius ſtudio ad *potiora κρείττονα*, & Eccleſiæ utiliora chariſmata divertere, & abducere voluit.

Ordo igitur accuratior graduum in Eccleſia eſt hic. Primum Apoſtoli, excellenti ſupra omnes ſapientiæ dono inundati, & quibus tamen omnia inferius enumerata chariſmata adeſſent. Proximi bis, qui non ſimplici rerum divinarum cognitione inſtructi, ſed etiam ſpiritu futurorum præſcio prædici erant, qui vere, & *κατ' ἐξοχὴν* Prophetæ dici poterant, qui & ipſi inferiorum omnium chariſmatum expertes non eſſe poterant, quamvis Apoſtolici chariſmatis participes non erant. Tertio loco, erant Doctores, & Paſtores Eccleſiarum, ſufficienti rerum divinarum *γνώσει*, quam & aliis impertiebantur, inſtructi, qui & ipſi interdum miraculorum patrandi participes eſſe poterant. Quarto loco, qui ſupradictorum quidem chariſmatum expertes, miracula tamen patrare poterant. Nam hoc loco vocem *δυνάμεις virtutes* iis tribuere placet, contrà quàm ſupra *verſ.* 10. fecimus, quia illic quidem miraculorum patratores jam erant ſub voce *τινι* comprehenſi, hic vero niſi ſub ea voce intelligantur, mentio eorum eſſet omiſſa, quod credibile non eſt. Nam illa *ἐνεργήματα δυνάμεων*, *operationes virtutum* prout ſupra explicavimus, quia Apoſtolis, Prophetis, Doctoribus, erant neceſſaria, in eorum gradibus comprehenſa intelliguntur.

Quinto loco expreſſe ponit chariſma *ἰαμάτων*, *gratia curationum*, Spirituale quidem, non tam utile ut ſuperiora, ſed quo ad corpus per quam utile, & neceſſarium Eccleſiæ. Reliqua tria chariſmata, ſine ulla nota mutuæ ſubordinationis, quaſi prout in mentem veniſſent, collocat, *ἀντιλήψεις*, *κυβερνήσεις*, *γένη γλωσσῶν*, *opitulationes*, *gubernationes*, *genera linguarum*.

Quid per *ἀντιλήψεις opitulationes* intelligendum ſit, quæri poteſt. Placet opinari donum illud intelligi quod *Rom:* XII. 8., inter dona differentia. *verſ.* 6. recenſetur, & exprimitur his verbis *ὁ μεταδιδοὺς, ἐν ἁπλότητι: ὁ ἐλεῶν, ἐν ἱλαρότητι*, *qui diſtribuit, in ſimplicitate: qui miſeratur, in hilaritate.* Donum inquam illud, quod Deus quibuſdam in Eccleſia confert, ut cum habeant facultatem non modo liberalitatem exercendi, ſed etiam alio modo hominibus ſuccurrendi, eorumque miſerendi, quales ſunt divites, ac ii, qui ſunt cum poteſtate; habent ſimul etiam propenſam id faciendi voluntatem. Quamvis enim hoc donum, ſi nudam facultatem id faciendi reſpicias, non ſpirituale ſit, ſed carnale; tamen ſi voluntatem, & habitum id faciendi conſideres, eſt maxime ſpirituale.

Septimum, Per *κυβερνήσεις*, *gubernationes*, intelligo donum illud, & aptitudinem ad regendam Eccleſiam: quæ non in ſolis Epiſcopis, & Paſtoribus; ſed etiam in Senioribus, & adiutoribus Paſtorum, requiritur. quæ conſiſtit in *διακρίσει πνευμάτων dijudicatione ſpirituum.* Qui enim cætum, & multitudinem aliquam bene regere velit; ſingulorum ingenia, & indolem ut norit neceſſe eſt.

Octavum, Genera linguarum, & interpretatio earum, nona poteſt adjici.

Verſ. 31. Hortatur Apoſtolus Corinthios, ut majora, & meliora ex enumeratis chariſmata, hoc eſt, utiliora Eccleſiæ conſectentur. Quod ut aſſequi poſſint, proponit ſe oſtenſurum viam, & modum, ad vota ſua perveniendi, & compendium res aſſequendi deſideratiſſimas, quod facit Capite ſequenti.

CAPUT XIII.

QUemadmodum in calce ſuperioris Capitis commodiſſimam, & ſecundum exuperantiam utilem rationem, ac viam aſſequendi meliora dona oſtenſurum ſe pollicitus eſt Apoſtolus; ita promiſſum hoc Capite iſto fideliter exolvit, non modo utilitatem, ſed neceſſitatem quoque rationis, & viæ hujus ineundæ óſtendens. Porro virtus, quam hoc loco commendat, & per quam facillimum eſſe aditum ad præſtantiſſima chariſmata conſequenda aſſerit, eſt ſumma Legis divinæ, compendium præceptorum Dei, & obſequii Chriſto debiti, hoc eſt, *Amare Deum ex toto corde, & ſupra ſe: proximum autem juxta ſe.* Hæc enim eſt virtus, quæ *ἀγάπης caritatis* nomine deſignatur; omnis pietatis mater, omnis perfectionis vinculum, & comprehenſio, ſine qua ſi ponamus cætera omnia chariſmata, nihil nobis proſunt. Quæ chariſmata ordine enumerat Apoſtolus, incipiendo *à dono linguarum*. Prophetiam, omnium myſteriorum cognitionem, omnium rerum ſcientiam, omnem fidem, miraculorumque patrandorum facultatem, denique *verſ.* 3. vitæ, bonorumque jacturam religionis cauſa ſuſceptam, hæc igitur omnia, ſepoſita caritate, nihil prodeſſe ait; tacite innuens quod res ipſa loquitur, caritatem etiam ſine tam eminentibus donis plurimum prodeſſe, & nos felices reddere poſſe. Dubitari autem merito poteſt, utrum iſta omnia, aut certe eorum aliqua in homine Chriſtum profeſſo abſque caritate inveniri, ac deprehendi poſſint. & longe probabilius videtur, hæc omnia, aut certe pleraque ab Apoſtolo mente tantum, & ratione à caritate abſtrahi. Quamvis enim etiam miraculorum patratores Chriſtus perire poſſe aſſerat, ſi nimirum gratia ſibi data, & jam poſſeſſa excidant. quod Apoſtolus accidere poſſe, ſatis innuit, dum in ſua perſona etiam prædicantibus Evangelium Apoſtolis, & Apoſtolicis viris metuendum, & anxie dandam eſſe operam monet, ne aliis prædicantes, ipſi reprobi fiant, *Cap.* IX. *verſ. ultimo.* Tamen Chriſtiani, ſaltem tunc, cum tam præſtantia chariſmata poſſident, caritatis iſtius expertes in re ipſa vix eſſe poſſunt. Neque enim in indignos Dominus beneficia ſua profundit. Et quædam hic quoque commemorantur, præſertim *verſ.* 3., quæ abſque caritate, eaque perfecta, adeo re ipſa eſſe nequeunt, ut vel ipſa cogitatione, ab ea ægre abſtrahi poſſint. Qualis eſt illa bonorum vitæ profuſio, & atrociſſima mors ſuſcepta in gratiam Dei, ac religionis, præſertim conſtanter ad exitum perducta. Hoc enim eſt vere Deum ſupra ſe diligere, qui caritatis gradus eminen-

eminentiſſimus, inferiorem in proximum caritatem neceſſario comprehendit, ac præſupponit. Nam tanti facinoris impetus, etiam forte ab ejus expertibus ſumi poſſet, ſed ad ultimum conſtanter perdurare nequit, niſi in iis, quorum τὸ δοκίμιον *probationem fidei omni auro pretioſiorem* Deus tali exitu coronat.

Verſ. 4. Oſtenſa hujus virtutis, tanquam compendioſæ ad perfectiſſima chariſmata viæ, neceſſitate; nunc Apoſtolus ipſius naturam, & effecta explicat uſque ad *verſ.* 8. Non omnia quidem illa; ſed ea præcipue, quæ in Corinthiis tunc, cum iis ſcriberet, deſiderabantur. Serpere enim in ea Eccleſia cœperant Schiſmata, atque diſcidia: ambitio quoque, & alios ſive condemnandi, ſive contemnendi licentia: & ſcandala non pauca, ex perperam, aut parum honeſte factis ſuborta. Quæ omnia abſque impatientia, & quadam animi malitia, abſque invidia, temeritate, ſuperbia, & inflatione, irritatione mutua, vindictæ ſtudio, & neglectu ædificationis infirmorum aut præpropere abjecta ſpe ſalutis eorum, eſſe non poterant.

Idcirco ſingulis iſtis Corinthiorum vitiis, tanquam ulceribus, caritatis remedia applicat. Impatientiæ quidem, quod caritas μακροθυμεῖ, *diu tolerat*. Malignitati animorum, quod eadem χρηστεύεται *benigne ſe gerit*. Invidiæ, quod eadem οὐ ζηλοῖ *non invidet*. Scandalis, ac temere, & inhoneſte factis, quale erat matrimonium cum noverca, aut lites coram infidelibus &c., quod ea οὐ περπερεύεται, οὐκ ἀσχημονεῖ, *non perperam agit, & non ambitioſa eſt*. Superbiæ, quod ea non *inflatur*. (Inflationis autem vitium in hac ad eos Epiſtola ſæpius ipſis objicit.) Irritationi mutuæ (quæ in illis, ad quæ ſe congregabant, ſchiſmatibus, *Cap.* XI. 18. memoratis, interveniebat) quod ea οὐ παροξύνεται, *id eſt, non exacerbatur*. Et ex irritatione conſequenti, vindictæ ſtudio, quod ea, non *meditatur cuiquam malum*. Τῇ ἐπιχαιρεκακίᾳ, *lætitiæ ex aliena calamitate*, quod ea *non gaudet injuſtitia*, ſed *congaudet veritati*, hoc eſt virtuti. Veritas enim, quia virtutis oculus, atque dux eſt, pro virtute paſſim uſurpatur. Injuſtitiæ enim non veritas, ſed juſtitia opponitur: neglectui vero ædificationis infirmorum, ut & præpropere abjectæ ſpei eorum ſalutis, applicatur caritatis remedium. Primum, Quod ea *non quærit ea, quæ ſunt ipſius* (quod ipſum præceptum ſupra in doctrina de adiaphoris *Cap.* X. 24. inculcaverat.) Secundum, Quod *omnia tegit*, πάντα στέγει (quod idem præceptum *capite* IX. 12. in ſuo exemplo inſinuaverat.) Tertium, *Omnia credit*. Quartum, *Omnia ſperat*. Quintum, *Omnia tolerat*. Quæ cuncta poſtrema in illo comprehendi poſſunt, quod ſupra, de ſe ipſo dixit in fine *Capitis*. X. Et *ego in omnibus, omnibus placeo*.

Verſ. 8. Ab explicatione naturæ caritatis, redit iterum ad ejus commendationem, quam cum præcipuis chariſmatibus, Prophetia, linguis, rerum divinarum ſcientia, in eo comparat, quod illa abolebuntur olim, caritas autem in ſuo veſtigio integra permanebit. Ac linguarum quidem, & prophetiæ uſum tunc non fore, quia facilius perceptu eſt, verbo dixiſſe contentus, explicat quomodo γνῶσις, & cognitio rerum divinarum abolebitur.

Quia iſta cognitio, qua nunc fruimur, eſt tantum in parte, hoc eſt, manca, & imperfecta, proinde ſuperveniente perfecta, imperfectam aboleri neceſſe eſt *verſ.* 10. quam conſequentiam ſimilitudine illuſtrat. Quemadmodum pueriles ſermones, curæ, cogitationes, ſuperveniente matura ætate abolentur; ita imperfecta mortalium cognitio dabit locum meliori, & perfectæ rerum omnium ſcientiæ. Porro cognitionem noſtram in hac vita mancam eſſe, & imperfectam; probat *verſ.* 12. quia nunc per iſta corporea, fluxa, & fragilia inſtrumenta, non res ipſas (præſertim divinas, & cæleſtes) ſed tantum imagines rerum, quales in ſpeculo vulgo apparent, cernimus, cognoſcimus: & quidem cognitione, ac viſione, & difficili, & parum certâ. Quemadmodum enim propoſita ænigmata ſolvere non operoſum modo; ſed anceps eſt, nec ſemper proſpere cedit: ita in ea cognitione, quam per diſcurſum ignotius ex notiori, & quod niſi per ſenſum carnalem, & fragilem in mentem noſtram intrare non potuit, venando aſſequimur, & multum operæ nos ponere neceſſe eſt, nec ſemper facimus operæ pretium.

Huic imperfectæ cognitioni ſuccedens perfecta, quæ jam non imagines rerum, ſed res ipſas, ut ſunt in ſuis naturis: non eminus, & à longe, per aliqua ſpecula, aut perſpicilla, ſed facie ad faciem, quaſi cominus, ac de propinquo intuebitur, & cognoſcet: nec in parte tantum, ſeu imperfecte; ſed ita perfecte, ſicut ipſi à Deo cognoſcimur, omnia percipiet: hæc inquam perfecta cognitio adventu ſuo imperfectam aboleat neceſſe eſt.

Verſ. 13. Poſtquam cum chariſmatibus caritatem contulit, atque iis prætulit; nunc eandem cum reliquis virtutibus, & quidem nobiliſſimis confert, atque iis præfert. quid enim nobilius fide? quæ nos Deo placentes reddit, & quæ nos ſola, ſi vera ſit, ſalvare poteſt. quid excellentius ſpe? quæ nos æternæ felicitatis fructum etiam in hac vita anticipare, & in terra cæli deliciis perfrui efficit? Utrique tamen harum, tantum in hac vita locus eſt. Caritas vero ambobus, æternum ſuperſtes, tanto eminentior utrâque cenſenda eſt.

CAPUT XIV.

COncludit igitur ex præmiſſis caritatem ante omnia, & maxime omnium conſectandam. Inter ſpiritualia enim chariſmata ea potius eligenda, quæ ad ædificationem Eccleſiæ ſerviunt, præ illis, quæ non ſerviunt. Magis igitur in eo, ut prophetemus, quam ut ignotis linguis loquamur, elaborandum.

Primum, Quia qui linguis loquitur ignotis, Soli Deo loquitur. Nemo enim intelligit quid dicat. At qui prophetat, non Deo tantum ſervit, ſed hominibus etiam emolumento eſt; ut in doctrina, & pietate incrementum ſumant, conſolatione erigantur, & ſalubribus monitis inſtruantur.

Secundum, Qui linguis loquitur, ſe ipſum tantum ædificat: At prophetans, ſeſe una, & totam ſimul Eccleſiam. Quamvis igitur inquit *verſ.* 5. linguarum donum vobis non invideam; malim tamen ut prophetetis omnes, quia *prophetans major eſt*, quam *linguis loquens, niſi forte idem interpretetur*, ut *ædificetur Eccleſia*. Suo id exemplo illuſtrat *verſ.* 6. Quid, inquit, emolumenti vobis afferam, ſi linguis loquar, quibus neque aperire oculos mentis veſtræ, & revelare ulla myſteria; neque ulla vos cognitione imbuere, aut exhortatione, conſolationeve excitare, atque erigere, neque doctrina ulla inſtruere poſſim.

Verſ 7. Quemadmodum, inquit, Muſica inſtrumenta vocalia, puta tibia, aut cythara, niſi certis modulis perſonent, ignorabitur cantus eorum, atque ita inutilia erunt. Eodemque modo Tuba, ſi vocem edat incertam, & quæ intelligi nequeat, quis ſe præparabit ad certamen? Ita linguarum nullus uſus eſt, niſi intelligantur. Sed homines fruſtra & in aerem vanas voces effundunt, & tam

loquen-

loquentes, quam audientes, ſunt ſibi invicem barbari, nec ullus ædificationi mutuæ, aut Eccleſiæ locus eſt.

Proinde *verſ.* 13. monet eos, qui donum linguarum adepti ſunt, ut orent, ac precibus impetrent donum interpretationis.

Verſ. 14. ὁ δὲ νοῦς μου ἄκαρπός ἐστι, *mens vero mea ſine fructu eſt.* Non reſpectu ſui ipſius (quia ſupra *verſ.* 4. faſſus eſt loquentem ignota lingua ſeipſum ædificare) ſed reſpectu aliorum audientium, aut Eccleſiæ.

Verſ. 15. Νοῒ πνεύματι, *mentem ſpiritui*, opponit in eo ſenſu acceptum, quod ab audientibus percipiatur, & intelligatur, quaſi intellectum Spiritui non intellecto.

Verſ. 16. Ritus priſcæ Eccleſiæ videtur iu reſponſione idiotarum, & quaſi antiphona ad vocem docentium per voculam, Amen.

Verſ. 18. 19. Ut monitioni ſuæ auctoritatem conciliet, ait ſe doni linguarum magis compotem, quàm quenquam illorum: malle tamen in Eccleſia quinque verba intellecta, & quæ alios docere poſſint, proferre, quam decies mille non intellecta.

Verſ. 20. Tacite votis eorum, qui linguarum chariſmata præ aliis exoptabant, & opinionibus, qui ea tanti faciebant; puerilitatem objicit, quod inania rerum, & quæ plus oſtentationis, quàm fructus, & utilitatis habent, conſectarentur. Quamvis autem puerilis illa ſimplicitas ab ipſo Domino nobis commendata fuerit; tamen id non de mentis, judiciique hebetudine, aut infirmitate, ſed de inexperta illa malorum innocentia; intelligendum. Mentem porro, atque judicium ad ſummam perfectionem excolenda eſſe, præter alios locus hic indicat, qui *mente perfectos effici* imperat.

Oſtendit igitur eos, qui mentem habeant, non difficulter capere poſſe, cui fini Deus chariſma iſtud Eccleſiæ contulerit: præſertim cum in Lege ſcriptum ſit, & expreſſum, quo fine donum hoc Eccleſiæ conſerendum eſſet, nempe ut iſto miraculo perculſi homines excitarentur ad recipiendam, & obviis ulnis amplectendam oblatam ſibi gratiam Dei. Queritur enim Spiritus Sanctus populum illum duræ cervicis, ne iſto quidem miraculo adductum eſſe, ut auſcultaret Deo. apparet igitur miraculum iſtud vim habuiſſe adducendi homines ad auſcultandum Deo. Ergo donum hoc, tantum in gratiam infidelium (*verſ.* 22.) collatum eſt Eccleſiæ: at prophetia etiam in gratiam fidelium. nam & in fidelibus Prophetia prodeſt. In ipſis igitur naſcantis Eccleſiæ exordiis utile, ac neceſſarium erat. quomodo enim aliter fideles ex infidelibus fierent. at exurgente in maxima incrementa Eccleſia, quemadmodum tunc per Apoſtolorum prædicationem fiebat, ſenſim exoleſcere cœpit. quod contra in Prophetia accidit.

Verſ. 23. Etiam ἄπιστοι, id eſt, *infidelibus* tunc donum iſtud eſſe poſſe noxium (non modo fidelibus, quod eos fructu auditionis defraudet) ſi forte in Eccleſia deprehendant homines omnes ignotis linguis loquentes, nec ſe mutuo intelligentes, ſed fruſtra datis ſine mente ſonis, aerem percutientes. quod inſanientium eſt, qui putant ſe aliquid magnum agere, cum nihil agant. Offendi igitur facile eo facto poſſunt & Religionem contemnere.

Contra (*verſ.* 24.) Prophetia, etiam ab infidelibus deprehenſa, quia penetrantem ad intima verbi Dei gladium vibrat; aperit ſecreta cordium etiam in infidelibus, & idiotis, hoc eſt, Religionis Chriſtianæ ignaris, ut in conſcientia convicti pænitentiam agant, & præſentiſſimum in Eccleſia Numen Dei agnoſcant.

Verſ. 26. Cum vero omnia, quæcunque in Eccleſia fiunt, ſive cantus hymnorum in laudem Dei, ſive officium docentium, aut linguis loquentium, ſive occulta explanantium (hoc ſuperius *verſ.* 6. ἀποκαλύψει *revelationis*, voce intellectum eſt) ſive ignotas linguas interpretantium; ad ædificationem tendere debeant: Ideo monet. *verſ.* 27. *&* 28. ut non multi linguis in Eccleſiæ loquantur, nec continuo, ſed per partes, ut ea quæ loquentur interpretatione explicari populo poſſint, quia ſemper interpres talibus in Eccleſia neceſſarius eſt. Qui ſi deſit; abſtinendum à tali linguarum oſtentatione in Eccleſia, oſtendit. Privatim tamen permittit, ut quiſque ejuſmodi ignota lingua ſibi, ac Deo loqui poſſit.

Verſ. 29. Quamvis autem prophetandi donum omnibus commendat; tamen vitandæ confuſionis ergo illud in Eccleſia à multis ſimul exerceri vetat. *Duo, aut tres* inquit *loquantur, cæteri dijudicent.* Unde patet non ita olim in verba Magiſtrorum adactos fuiſſe fideles, quin ipſis cenſura, & judicium de iis, quæ à concionantibus audirent, à Spiritu Sancto eſſet permiſſum. Imo vero ſi cuipiam ſedenti, hoc eſt, cuipiam auditorum (apparet enim tunc in Eccleſia aſſidente populo ſtantes concionari ſolitos) revelatum eſſet aliquid melius, quam id, quod publice à Prophetis docebatur; ſilere Prophetas iſtos, & dare locum potioribus imperat Apoſtolus. Atque ad id confirmandum *Verſ.* 31., privilegium iſtud *meliora & potiora*, quam ea ſint quæ forte in Eccleſia docentur *in medium afferendi, & omnibus communicandi* ad omnes omnino auditores porrigit, & extendit, & expreſſe ait, *Poſſe omnes* καθ' ἕνα *ſingillatim prophetare, ut omnes diſcant* (docendo enim optime diſcitur) & conſolationem accipiant.

Sed adjicit perneceſſarium monitum, *verſ.* 32. ut tamen *Prophetarum Spiritus Prophetis ſubdantur.* Nec ideo, quod quis partem aliquam Spiritus Sancti habere ſe ſentiat, idcircò aliis, quibus à Deo plus collatum eſt, cedere, & ſubdi recuſet. Plerumque autem, ac penè, niſi gravis aliqua cauſa impediat, ſemper plus Deus conferre ſolet iis, quos ad ordinarium docendi munus vocavit doni iſtius, quam aliis.

Idcirco poſtulat omnino, & ab omnibus, quos donorum ſuorum participes reddit, requirit, ut eorum Spiritus, eorum, quos abundantioribus donis inſtruxit, & ornavit, Spiritui ſubdantur. Idque ad vitandam confuſionem ἀκαταστασίας *diſſenſionem*, ac retinendam pacem, ac bonum ordinem, qualis tunc fere in omnibus Eccleſiis ſub regimine Apoſtolorum erat.

Verſ. 33. Mulieribus ſilentium in Eccleſia imperat, addita ratione, quia ipſis ſubjectio imperata eſt. Ergo ipſis docendi munere interdictum eſt, quod ἐξουσίαν & *poteſtatem* quandam, ſuper eos, qui docentur, aut reguntur, præ ſe fert. Quin imo ne diſcendi quidem publice in Eccleſia facultatem ipſis concedit, addita ratione, *quia mulieri turpe ſit in Eccleſia loqui.* Non quod id per ſe, & natura ſua turpe ſit. ubivis enim locorum, quod neſcias, diſcere honeſtum eſt. Sed quia id moribus tunc hominum turpe habebatur, & irriſoribus anſam dare poterat, ad obtrectandum Eccleſiæ. Unde patet, ne vulgi quidem opinionem, quamvis forte parum ſolidis rationibus nixam, contemnendam eſſe, ſed omnes infamiæ anſas, aut obtrectationum occaſiones ſedulo vitandas.

Verſ. 36. Adverſus φιλονείκους, *contentioſos*, quorum *Cap.* XI. 16. mentionem fecerat, quibus forte rationes Apoſtoli, in hoc de mulieribus argumento, ſatisfacere non poterant; acrius tribus ſequentibus verſibus

verſibus inſurgit, & contra eos argumentum depromit (ſicut & ſupra *Cap.* XI.) à recepto more, & conſuetudine omnium aliarum Eccleſiarum alibi exiſtentium. Nec æquum eſſe innuit, ut Corinthii, quaſi ab illis doctrina Evangelii originem ſumpſiſſet, aut intra eorum duntaxat Eccleſiam religionis Chriſtianæ prædicatio contineretur; legem omnibus aliis darent, & morem apud alias omnes ubique Eccleſias receptum infringere velint. Denique (*verſ.* 37. & 38.) nolle ſe amplius cum quoquam ea de re contendere, ſed conſuetudini Eccleſiarum firmiter inhærere: quia cuilibet æquo judici, & qui vere ſit Propheta, ac Spiritualis; ſatis conſtare poſſit, ea quæ Apoſtolus recipienda eſſe tanquam mandata Domini dixit. Qui vero nihilominus nodum in ſcirpo quærat, & ſe vim rationum Apoſtoli non ſatis percipere, & intelligere prætendat; in ſua potius ignorantia relinquendus, quam cum illo rixandum, ac decertandum eſt.

Verſ. 39. & 40. Cæptam de ſpiritualibus chariſmatibus quæſtionem concludit breviter: Prophetandi quidem facultatem cum zelo, & flagranti ſtudio conſectandam, linguarum autem uſum tantum non prohibendum eſſe. Incidentem vero obiter de eo, quid in Eccleſia fieri debeat, ſermonem, brevi itidem præcepto præcludit: *Omnia ibi decore & ſecundum ordinem facienda eſſe.*

CAPUT XV.

Accedens ad tradendum præcipuum Chriſtianæ religionis dogma, adverſus capitalem errorem eorum, qui veram, & proprie dictam mortuorum reſurrectionem negabant, commendat illud multipliciter, ut animos eorum, quibus ſcribit, ad illud percipiendum tanto attentiores reddat.

Vocat illud primum *Evangelium.* Quis enim lætior nuncius humano generi advenire potuit, quam cum annunciata, & irrefragabilibus argumentis confirmata eſt doctrina, & ratio è mortis, cujus ingluvies omnia mortalia rapit, ac devorat, faucibus evadendi? Vocat deinde Evangelium, *quod Evangelizarunt Apoſtoli.* Quippe ſummam prædicationis eorum comprehendabat iſtud dogma, quod magna cum lætitia, & plauſu receptum eſt ab omnibus: & in quo, tanquam totius Religionis fundamento, omnes Chriſtiani conſiſtunt (ἐν ᾧ ἑστήκατε, *in quo ſtatis*): per quod præcipuè ſalvantur, ſi genuinam iſtam Apoſtolorum, quam in hac materia tradiderunt, doctrinam retinent: & in quo, ſi ceſpitent, aut hallucinentur, fruſtranea, & inanis eſt eorum fides, ac religio.

Verſ. 3. Doctrina autem iſta eſt, *quod Chriſtus mortuus eſt pro peccatis*, ſive propter peccata noſtra, *ſecundum ſcripturas.* Res enim hæc erat tanti apud Deum, ut prædici meruerit. Pro peccatis autem noſtris tollendis, & abolendis, quia remiſſio peccatorum pænitentibus, & reſipiſcentibus in Novo Fædere omnibus oblata eſt, quod fædus tam ſanctæ victimæ interventu ſancitum eſt. Secundum. E peccatorum ſervitute nihil nos efficacius vindicat, quam ſpes reſurrectionis, tanto exemplo facta, & ſtabilita: & conſideratio Dei, Chriſtique ipſius erga nos dilectionis, ut nos quoque viciſſim peccatis moriamur, & in vitæ ſanctius agendæ inſtitutum reſurgamus, & tanto certiorem ſpem illius propriè dictæ reſurrectionis conſequamur. Mortuus autem eſt vere, ita ut ſepeliretur, & reſurrexerit tertia die, ſecundum Scripturas. In Hiſtoria enim Jonæ adumbrata fuit hujus reſuſcitationis imago. Et poſt reſurrectionem viſus eſt tot teſtibus fide dignis, quos commemorat, Petro, Apoſtolis, quingentis fratribus, Jacobo, Apoſtolo, Paulo. Omittit autem hic Apoſtolus non pauca, præſertim mulierum, teſtimonia, quia gravitate teſtium, præſertim apud alienos, tales tantæ rei conſtare, ac fulciri debuit. Nec enim Dominus quinquies, aut ſexies duntaxat poſt reſurrectionem viſus; ſed pluribus vicibus. Quæ apparitiones Domini, quantum ex hiſtoria Evangelica colligere poſſumus, hoc ordine factæ videntur.

Primum omnium, *Marco & Johanne* teſtibus, viſus eſt Dominus Mariæ Magdalenæ, è qua ejicerat ſeptem Dæmonia, quam hiſtoriam non brevi mentione, ut *Marcus Cap.* XVI. 9., ſed pleniori narratione proſequitur *Johannes Cap.* XX. ab initio uſque ad *verſ.* 18. Fieri autem poteſt, aliis quoque mulieribus, circa idem tempus viſum eſſe Dominum, ut legimus *Matth.* XXVIII. 9., niſi forte una eademque ſit iſta viſio cum ſuperiori.

Deinde, duobus diſcipulis Emmaunta tendentibus, quod deſcribit *Lucas Cap.* XXIV. *à verſ.* 13. *uſque ad* 36. & *Mar.* XVI.

Tertio, Petro, cujus apparitionis mentionem facit *Lucas ibidem Cap.* XXIV. 34. & Paulus in hoc loco.

Quarto, omnibus diſcipulis, uno Thoma abſente, Hieroſolymis, quod & *Marci Cap.* XVI. *verſ.* 14. uſque ad finem, & *Lucæ Cap.* XXIV. 36. uſque ad *verſ.* 44. aut ad *verſ.* 46. (Nam quæ ſequuntur ad poſteriorem viſionem, quæ Hieroſolymis multo poſt contigit, pertinere videntur) & *Joannis Cap.* XX. 19. uſque ad *verſ.* 24. legimus.

Quinto, poſt octiduum, iiſdem omnibus, Thoma præſente, itidem Hieroſolymis. vide *Joh. Cap.* XX. 24. uſque ad finem Capitis.

Sexto, in condicto illo, etiam ante mortem loco, ac tempore, in monte Galilææ. quod deſcribit *Matth. Cap.* XXVIII. 16. uſque ad finem; quæ omnium celeberrima apparitio, & quingentiorum hominum cætu præſente accidit.

Septimo, Jacobo hoc loco viſus dicitur Dominus, qui poſtea Hieroſolymitanæ Eccleſiæ fuit Epiſcopus.

Octavo, iterum Apoſtolis omnibus Hieroſolymis, quod deſcribit *Lucas Cap.* XXIV. 46. uſque ad finem, quando ipſis eſt præceptum ne Hieroſolymis pedem efferrent.

Cui ſubnexa videtur nona viſio; Eductio eorum ad Betaniam, & aſſumptio Domini in cælum, quæ in fine *Cap.* XXIV. *Lucæ* Evangelii legitur, & initio *Actorum.*

Notandum autem eſt, celeberrimæ iſtius omnium apparitionis in monte Galilææ, ſolum Matthæum deſcriptionem, nec eum ſatis exacte, attigiſſe, quia omnibus notiſſima fuit. Maluerunt igitur ea memoriæ prodere, quæ non ita potrita, nec omnibus vulgata videbantur.

Notandum & hoc, Dominum, quamvis ante mortem ſeſe non in Judæa, ſed in Galilæa redivivum Apoſtolis exhibiturum promiſiſſet, ſine dubio ad ſubducendum ingrati illius populi oculis tanti miraculi ſpectaculum; tamen propter infirmitatem, & ἀπιστίαν eorum, eos Hieroſolymis aliquot apparitionibus excitare neceſſe habuiſſe, ut ad condictum locum tenderent, ubi una cum multis Galilæis fratribus conſpectu à mortuis redivivi Domini fruerentur.

Decima, & ultima apparitio Domini fuit facta

ipſi Paulo, non modo in Damaſceno itinere, *Actor.* IX., ſed & in templo Hieroſolymitano. *Actor.* XXII.17. in qua ſolenniter inauguratus in Apoſtolatum, & factus Martyr reſurrectionis ejus eſſe videtur, cujus beneficii divini non obiter, ſed cum mira demiſſione grati animi, mentionem facit *verſ.* 8. 9. 10.

Obſervandum autem, quoties Apoſtolus auctoritatem ſuam aſſerit, non conſueviſſe id facere, abſque miro humilitatis temperamento. Cujus hoc loco anſam arripuit, quod ipſi poſtremo omnium, conſpiciendum ſe exhibuerit Dominus. Magnum enim erat illud beneficium, nec vulgaris favoris indicium, quod ipſum conſpectu ſuo dignatus fuerit, ac dignum cenſuerit, qui vocem (*Actor.* XXII. 14.) ex ore ejus audiret, cum tamen ille tanta gratia indignum ſe prædicet, eo quod perſecutus ſit Eccleſiam. Quo magis illam gratiam commendat, quod ipſum Dominus, non modo Apoſtolum, ſed qui plura quàm alii præſtare poſſet, imo præſtiterit; effecerit: quod tamen non ſibi, ſed Deo, ejuſque gratiæ totum acceptum fert. Gravem autem cauſam habebat Apoſtolus, cur hoc loco auctoritatem ſuam aſſereret, quia ſicubi unquam aliàs, certe ad dicendum teſtimonium, producto teſti fides, & auctoritas neceſſaria eſt.

Hoc igitur prædicationis Apoſtolicæ fundamentum, hoc eſt, teſtimonium de reſurrectione Domini, ubi perhibuiſſet Apoſtolus; refutat noxiam illam, & peſtiferam doctrinam de reſurrectionis, ita propriè dictæ, impoſſibilitate: oſtendens iſta frontibus adverſis concurrentia ſe mutuo tollere. Hinc prædicantium fidem, prædicationis veritatem, fidei ipſorum ſoliditatem, remiſſionis peccatorum fiduciam (*verſ.* 17.) credentium ſpem, quod mortuos, quorum deſiderio tenebantur, iterum viſuri, ac recepturi ſint, denique omnia in hac vita felicitatis ſolatia, quæ ſola iſta ſpe ſuſtentantur (*verſ.* 19) inde vero reſurrectionis impoſſibilitatem, & Chriſti reſurrectionem in dubium vocatam, & mendacium teſtimonio Apoſtolico objectum.

Verſ. 20. Aſſerit reſurrectionem Chriſti tanquam primogeniti ex mortuis. hoc enim eſt *primitiæ eorum, qui obdormierunt*, & tanquam Patris æternitatis, aut immortalitatis, & Ducis, atque auctoris mortis ſuperandæ. Quemadmodum enim *per hominem mors* intravit in mundum (*verſ.* 21.) ita per hominem mortis victoria: & quemadmodum per Adamum mortalitas, ſeu vitæ mortalis ſtatus, ad poſteros ejus, tanquam hæreditate, devolutus, ac propagatus eſt: ita per Chriſtum vivificatio, reditus ad vitam, eamque æternam, & immortalem: & ſtatus iſte tam felix, tanquam hæreditas, ad populum, verbo ejus genitum, & quaſi poſteros ejus, propagata ſunt. Nec obſtare (*verſ.* 23.) quod non ſtatim omnibus iſta felicitas repræſentetur. Ordinem enim quendam ea in re Deus eſſe voluit. Et primùm omnium Chriſtum ſolum hujus immortalitatis, & felicitatis evadere compotem, tanquam locum populo ſuo præparaturum. Deinde populum Chriſti ſpatio, eoque non exiguo interpoſito, ad eandem admittendum conſtituit. Diſtulit enim Deus hanc immortalitatis repræſentationem ad adventum ejus, ita ut intereà vice Patris ſui abſoluta poteſtate Eccleſiam ſuam regeret, & militiæ huic ſpirituali Dictatoria poteſtate præeſſet (*verſ.* 25.) donec ſubactis, ac deletis hoſtibus, belloque finito, abſolutam iſtam regendæ militantis Eccleſiæ, hoc eſt, belli gerendi poteſtatem deponeret, &, quia eam à Patre acceperat, eam quaſi patri traderet, ac redderet. Qua poteſtate eum tantiſper uti neceſſe eſt, donec plane debellatum fuerit: & non tantum Satanæ omnis *ἀρχὴ, ἐξουσία, & δύναμις*, *principatus, poteſtas, & virtus.* ſublata; ſed etiam erepto è faucibus mortis populo Chriſti, mors ipſa tanquam ultimus hoſtium perempta fuerit.

Cur autem verba *καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν*, *evacuaverit omnem principatum*, ad Satanæ regnum referam, eadem cauſa eſt, quæ & cur iſtud regnum Chriſti, de quo hic loquitur Apoſtolus, de bellica illa, ut ſic loquar, & militari poteſtate, quam ſuper militantem Eccleſiam, & ſuper omnia, quæ ad eam quoquomodo pertinent, abſolutiſſimam habet, intelligam. Ubi enim toties hoſtium, victoriæ, ac debellationis mentio fit; quis dubitet eam poteſtatem, per quam non unus hoſtis principatu, & potentia exuitur, pedibus ſubjicitur, & quaſi ad internecionem deletur (Nam cum ultimus hoſtium occumbit, internecio eſt) quis inquam dubitet, eam poteſtatem, ſpiritualem quidem, cæleſtem, & multùm à terrena diſtantem, militarem tamen, & bellicam eſſe? Porro cum de bello manifeſte agatur, quis dubitet commemoratum belli iſtius effectum, deſtructionem nimirum principatuum, ac poteſtatum, non ad ſubordinatas quoquomodo Deo, Chriſtoque poteſtates, ſed ad hoſtiles pertinere? Præterea quia liquido apparet regni, & poteſtatis, de qua loquitur Apoſtolus, durationem belli, & victoriæ finibus definiri, eamque tam diu duntaxat duraturam dici, quam diu hoſtes ſubjecti, hoc eſt, victoria parta non fuerit; quis non videt, in eum finem poteſtatem hanc, quaſi regiam & dictatoriam, hoc eſt, abſolutam, & independentem, certe extraordinariam Imperatori huic traditam, ut tanto efficacius bellum conficere, & victor evadere poſſit? ac proinde eam, de qua hic ſermo eſt, poteſtatem belli hujus officio, ac muneri quaſi affixam eſſe? Quo finito; quid mirum eſt regni, & poteſtatis hujus quoque finem fore? Eſt autem aliud regni genus, quod Chriſto alibi, & apud ipſum hunc Apoſtolum tribuitur, quod neque bello iſti affixum eſt, & cujus finem non fore conceptis verbis Spiritus Sanctus aſſerit, quod non extraordinarium, & certo tempori affixum eſt, ſed æternum, & ſubordinationi & ſubjectioni Dei Patris non repugnat.

Verſ. 29. Cauſam gravem non video, quominus verba iſta, ita ut ſonant, accipiantur, quòd non defuerint in Eccleſia, qui pro mortuis, hoc eſt, loco, & vice mortuorum baptizarentur. Primum enim, quamvis verum non eſſet, alienam pietatem, ipſis mortuis, poſt fata eorum, profuturam: tamen hic error (alioqui reſurrectionis ſpem confirmans) non potuit videri tam noxius, quin ab Eccleſia toleraretur, quemadmodum ciborum, ac dierum delectus, in quo abundare ſuo ſenſu Apoſtolus etiam errantibus permittit. *Rom:* XIV. 5. Secundum. Deinde poterat ceremonia iſta baptizandi pro mortuis eſſe in Eccleſia, abſque ullo errore, hoc eſt, abſque illa opinione, quòd mortuis, poſt fata eorum, profit aliena pietas. Baptiſmus enim aquæ eſt externum, & quaſi ceremoniale ſignum, quòd aliquis ad populum Chriſti adjunctus ſit, quod ipſum per ſe, & nude, abſque ea, cujus externum ſignum eſt, hoc eſt, vera, & reali ad verum Chriſti populum acceſſione, quæ fit per regenerationem; baptizato (ne quid amplius dicam) non prodeſt. Natura tamen ſua etiam ita conſideratum iſtud ſignum ædificationi Eccleſiæ prodeſt, cujus oculis palàm fit, populum Chriſti incremento ſuo augeri: & exemplo eorum, qui per hoc externum ſignum ad Eccleſiam acceſſiſſe perhibebantur, poterant multi alii, ad idem faciendum invitari.

Sed

Sed quæret aliquis, quomodo, quòd populus Chriſti incremento ſuo per ejuſmodi mortuos augeretur, videri poterat? quando mortuis è viventium numero expunctis, diminuta potius Eccleſia poſſet cenſeri? Id vero facile percipi poteſt, quia ab ipſis prædicationis initiis, perſuaſum omnibus eſſe debebat, ejuſmodi mortuos non periiſſe, ſed tantum obdormiviſſe. Itaque, licet ipſis mortuis ceremonia iſta ipſa per ſe non profuiſſe cenſeretur; quia tamen aliis prodeſſe poterat, merito ab Eccleſia tolerata eſt. Merito ex illius recepto uſu, argumentum duci poterat, adverſus eos, qui negabant reſurrectionem. Quia illi hoc negando, mortuos prorſus interiiſſe putabant: hæc autem ceremonia per ejuſmodi baptiſmum oſtendebat, eos, qui etiam poſt obitum Eccleſiæ adjungerentur, hoc eſt, adjuncti eſſe deſignarentur, non interiiſſe, ſed in ejus cenſu remanſiſſe. Nec enim Eccleſia earum acceſſione augeri potuiſſet; ſi prorſus interiiſſent.

Verſ. 30. uſque ad 33. Deinde in ſuo exemplo oſtendit omnes, qui pro Religione Chriſti labores, pericula, perſecutiones ſuſcipiunt; fruſtra hæc omnia ſuſcipere, & eorum omnium miſerrimam eſſe conditionem (quod ſupra *verſ.* 19. dixerat) ſi mortui non reſurgunt, ſed in hac vita omnis ſpes felicitatis collocanda eſt. Nec aliud ſupereſſe, quam ut vivamus (vitam ſcilicet hilarem, & voluptatibus affluentem) edamus, & bibamus, & præſentiſſimas quaſque voluptates avide conſectemur, idque hodie; non aliâ craſtini cura, quàm ut quam plurima gaudia, voluptateſque decerpamus ex eo tempore quod præſto eſt: antequam nos proxime, ac fortaſſe cras imminens mors opprimat. Quæ profecto Syrenes, in mortalium exitium dulces, multorum poëtarum carminibus expreſſæ, & in communem vulgi uſum, traductæ, ad conſoporandam, atque voluptatum cæno demergendam mentem noſtram, maximam vim habebant.

Ideo *verſ.* 33. Monet, ut nobis ab iis quàm diligentiſſime caveamus, quippe quæ etiam ad optimos mores corrumpendos plurimum momenti haberent. Quod ſi mores iſti in quibuſdam non ſint optimi, quales in Corinthiis quibuſdam eſſe potuiſſe non mirandum eſt, quippe quorum aliqui ex illorum vitiorum, ac corruptelarum, quas longa ſerie ſupra *Cap.* VI. *verſ.* 9. & 10. enumeravit, *verſ.* 11. participes fuiſſe dicuntur antequam ad Eccleſiam accederent, & poſt acceſſum etiam ad Religionem Chriſti, peccare non deſinebant, quod cognitionem Dei, plenam nimirum & ſufficientem, non haberent, ut hic *verſ.* 34. dicitur. Quos etiam ipſos, & eorum nomine Eccleſiam quoque ipſam, hoc loco pudefacit.

Ergo ipſos merito hortatur, (*verſ.* 34.) ut ex hoc dulci vitiorum & peccatorum ſomno evigilent. δικαίως, *juſte*, hoc eſt, primum, aut ad juſte, & pie vivendum. ſecundum, aut etiam non perfunctorie, & ut quaſi ſemiſomnes permaneant, ſed ut optimo jure, omni torpore mentis abjecto, evigilaſſe dici poſſint. Ubi ſimul notandum, horum utrumque ſe mutuo inferre, & iſta ſibi invicem utrinque cauſas eſſe poſſe. Nam & iſtæ opiniones reſurrectionem negantes, vitæ in peccatis degendæ, & vita in peccatis demerſa, iſtarum opinionum viciſſim ſunt cauſæ. Merito igitur, dum iſtam opinionem refutat, radicem iſtius opinionis, in amore peccatorum latentem, ſtirpitùs eruit, & evellit. Ne homines peccatorum amore teneantur; ſed per cognitionem voluntatis Dei, eorum cupiditatem exuant, utque ſibi maxime diſpliceant, & abominationi ſint, per eandem cognitionem efficiant, ſi velint fidei reſurrectionis capaces eſſe.

Verſ. 31. Seſe ita periclitari, ut quotidie mori videatur, affirmat per quandam ſpeciem aſſerendi ſolenniorem, formulæ juris jurandi ſimilem, in qua per ejuſmodi res jurabatur, quæ à jurantibus magni hebant. Νὴ τὴν ὑμετέραν καύχησιν ὑμετέραν, *per gloriam, vel gloriationem veſtram*, hoc eſt quam ἐξ ὑμῶν, *ex vobis*, capio. Quam quanti faceret, ſatis oſtendit, dum ait, quod Corinthios pro ſigillo ſui Apoſtolatus haberet, ſupra *Cap.* IX. 2., & infra in ſecunda Epiſtola. Erat autem populo familiaris aſſerendi formula, ad inſtar illius, quam apud Demoſthenem legimus μὰ τοὺς ἐν Μαραθῶνι πεπτωκότας! *per eos qui Marathone ceciderunt.*

Verſ. 32. Κατ᾽ ἄνθρωπον ἐθηριομάχησα ἐν Ἐφέσῳ, *ſecundum hominem ad beſtias pugnavi.* Periculum, quod Epheſi adiit, ſimilitudine exprimit moris, qui tunc apud homines vigebat, quod trucibus beſtiis homines objicerentur. Jure autem belluæ imagine adumbrat populum in ſeditionem concitatum. *Actorum Cap.* XIX. quæ vere bellua eſt, & quidem multiceps.

Verſ. 35. Accedit ad ſolidiſſimam refutationem incidentium in doctrina de reſurrectione dubiorum.

Quorum præcipuum, quod corpora noſtra plane corrumpi, & interire videntur. quæ pars noſtri eſſentialis vulgò cenſetur, & quaſi neceſſarium ad exercendas omnes operationes organum, ſine quo ne mens quidem noſtra actiones ſuas proprias exercere poteſt.

Deinde quod corrupto (prout id fieri liquido, & palpabiliter videmus) iſto organo; percipi nequeat in quali corpore, quod hujus organi vicem præſtet, reſurrecturi ſimus.

Utrumque horum adeo facile ſolvi poſſe ab hominibus ſana ratione utentibus aſſerit, ut eum, qui ſe ex dubiis iſtis expedire nequeat, ἄφρονα hoc eſt, *ratione carentem* vocet.

Primum igitur in evidentiſſimo exemplo oſtendit, Semen, quod ſeritur, non redire ad vitam, niſi prius corruptionem paſſum ſit. Unde patet corruptionem corporis alicujus rei reverſioni ejuſdem ad vitam, adeò non obſtare, ut plane ſit ad illam neceſſaria, nec quicquam reverti ad vitam poſſit, niſi prius corruptum.

Deinde in eodem exemplo demonſtrat id, quod periiſſe, & corruptum eſſe videtur, non modo redire ad vitam poſſe; ſed ad vitam longe præſtantiorem & glorioſiorem. frutex enim ille, qui ex uno corrupto grano renaſcitur, eſt aliquid longe præſtantius, & precioſius grano, ex quo producitur: cum præter plurima grana, uberi fructu multiplicata, domicilium quoque eorum ſatis elegans, & ornatum contineat.

Quod ſi vili grano, quamvis corruptum ſit, Deus, aut divina potentia etiam vulgaris, & ordinaria, reddit corpus, quale voluit, longe illo corrupto præſtantius, atque ornatius; quidni homini, præſtantiſſimo ſuorum in terris operum, etiamſi corpus ejus corruptum ſit; illius loco (præſertim extraordinaria potentia) redditurus ſit corpus longe glorioſius, atque nobilius?

Neque enim corpora omnia ejuſdem ſunt pretii; ſed alterum altero potius, præſtantius, nobilius, glorioſius. ut humanum, belluino: cæleſte, terreſtri: atque inter ipſa cæleſtia, ſtella Jovis, aut Veneris, ſtellâ Saturni: Sol, Lunâ, & aliis ſtellis, longe eſt lucidior, ac luminoſior. Dedit enim Deus cuique ſubſtantiæ corpus quale voluit. Cur non idem homini reddere poſſit longe nobilius eo, quod corruptum eſt?

Comparat deinde iſta corpora ſecum, puta corpus morientis hominis, quod ſepelitur, & quaſi in terram ſeritur; cum eo corpore, in quo homo reſurget.

reſurget. Primum *Corpus* morientis, inquit, *ſeritur in corruptione*, hoc eſt, ſepelitur, quia oatura corruptibile fuit, & jam corrumpi cæpit, ut ſub terra ad extremum corrumpatur. At corpus, in quo homo reſurgit, natura iocorruptibile eſt organum, ne unquam corrumpi, & eum iterum morti ſubjeſtum reddere poſſit.

Secundum. *Verſ.* 42. *Corpus* morientis *ſeritur in ignominia.* Nihil enim eſt ignominioſius, quam cum nuditas hominis morte renuditur, & ſublato, qui hominem conſtituit, ſpiritu, remanet nudum ipſius organum, triſte, ac deforme, & mox putredini, ac fætori obooxium cadaver, quod oe viventium ſenſus offendat, in terram recondi oeceſſe eſt. At corpus in quo reſurgendum eſt, *erit in gloria*, hoc eſt, glorioſum, *verſ.* 43. oobile, pulchrum, oec ut illud prius, tale eſt, quod nuditatem ſuam aliquo operimento tegere, vel occultare oeceſſe habeat: oec unquam eum, coi pro organo, & domicilio tribuetur, ignominiæ ulli obnoxium reddet. breviter, cujus neque in reſurrectione, neqoe unquam poſt hac reſurgentem pudere poſſit.

Tettium. Corpus morientis *ſeritur in infirmitate.* Imbecillitas enim corpuſculi hujus, morbis, & debilitatibus omnis generis obnoxii, & ſubjecti, eum ad corruptionem ducit, ac dedocit, & in cauſa eſt, ut tandem morte ab animo diſſolutum, corrumpatur, & ſepeliatur. At corpus, in quo homo reſurgit, eſt io potentiâ, hoc eſt, validum, & viribus pollens: nec ullis iofirmitatibus, morbis, aut ulli debilitatis ſymptomati ſubjectum erit.

Quartom. Denique Corpus morientis *ſeritur pſychicum.* Tale enim ſeritur, quale fuit, hoc eſt, ut reliqua omnia animantium organa, quæ in ægro, & infirmo corpore animam trahunt. Nullum enim eſt animalium, quod non reſpirando, & quaſi animam trahendo, vitam producit. At corpus, in quo reſurgit, erit ſpirituale, longe perfectius, ac nobilius iſto, quod abſque precario ſpiritu, atque hauſto perpetuo aëre, & ſuppeditato identidem cibo ſubſiſtere, aot durare iocolume nequit. Spirituale enim neque cibo indiget; (hinc Dominus, in experimentum quod illud ipſum pſychicum corpus, io quo mortuus erat, haberet, non ſpirituale; cibum popoſcit. *Lucæ* XXIV.) oeque ullo ex aëris hauſtu refrigerio, oeque ullius externæ, & alienæ opis beneficio, quemadmodum iſta omnia, quorum vita ab externis dependet adminiculis: ſed fontem vitæ io ſeipſo habet, non aliunde vitalem iſtam auram haurit, ſe ipſum vivificat, & ſine ullo externo auxilio vitam ſibi in infinitum prorogare poteſt.

Atque ita quidem hæc verba explicanda putamus, ſi vox *ſeritur* apud Apoſtolum ſignificet ſepelitur, aut terra obruitur: in qua ſignificatione corpus cum grano ſimilitudinem quandam, & analogiam habet.

Res tamen eodem recidit, etiamſi vocem *ſeritur* uſurpemus pro fætus in utero materno productione, per quam pſychica iſta corpora nanciſcimur. Nam & tunc omnia iſta antitheſeos, ac diſſimilitudinis inter iſta corpora membra æque congrue ſubjectæ materiæ adaptari poterunt.

Quamvis autem ſignificatio hæc vocis *ſeritur* longius videatur abire ab analogia & comparatione corporis cum grano, quod ſeritur, hoc eſt, terra obruitur; tamen cum ſubſequentibus verbis, præſertim autem *verſ.* 46. egregie congruit, in quibus docemur Dei voluntate prius oobis dari corpora pſychica, quam ſpiritualia, hoc eſt, prius nos fieri in animam viventem, quam in ſpiritum vivificantem, aut prius nos gerere imaginem hominis terreni, quam imaginem cæleſtis. Neque enim tunc, cum corpora noſtra ſepeliuntur, damur nobis corpora pſychica; ſed adimuntur potius: oeque vitam animalem tunc vivere incipimus, ſed deſinimus.

Magnam autem eſſe inter iſta corpora differentiam *verſu* 44. (ſicut & ex antecedeotibus patuit, & conſequentibus patebit) indicat, & *verſ.* 45. ex teſtimonio Sacræ Scripturæ, in exemplis Adami primi, animalium, hominum, & Chriſti, primi ſpiritualium demonſtrat. Atque hoc conſilium Dei fuiſſe, ut quemadmodum is ab imperfectiori ſtatu ad perfectiorem omnia deducit; ita hominibus oon nobiliora prius, mox deteriora, ſed ignobiliora prius, mox nobiliora corpora donaret, *verſ.* 46. oſtendit.

Primi ordinis igitur, hoc eſt, ignobilioris Dux, Adamus fuit, è terra formatus, ideoque terrenus *verſ.* 47. At ſecundi ordinis hominum, hoc eſt, nobilioris Dux eſt Chriſtus Dominus, cæli, ac terræ Dominus, cæleſti, & glorioſo corpore præditus. Qualis igitur fuit terreſtris omnium pater Adamus, talem & terreſtrem ejus progeniem eſſe neceſſe erat, hoc eſt, fluxum, & mortalem. Qualis autem eſt cæleſtis omnium quaſi genitor, ex cujus incorruptibili ſemine nati ſumus; talem omnino cæleſtem quoque ejus progeniem fore. Et quemadmodum mortalis, ac terreni patris imaginem retulimus; ita cæleſtis imagioem referemus.

Poſtremo *verſ.* 50. cauſam affert, cur nobis non eadem prorſus corpora, quæ ante habuimus; ſed longe nobiliora Deus ſit redditurus, quia caro, & ſanguis, hoc eſt, corpora iſta, quæ à brutorum corporibus non differunt, regnum Dei poſſidere, hoc eſt, in æternum illum, & glorioſum ſtatum transferri (ſaltem videlicet dum, & quatenus talia ſunt) nequeant: rationem addens, quia corruptibile ab incorruptibili toto genere differunt: nec corruptibile, quatenus per ſe, & natura ſua tale eſt, durare in æternum poteſt.

Notanda autem eſt hæc reſponſio Apoſtoli ad potentiſſimam omnium rationum, quas oppugnatores reſurrectionis comminiſci poſſunt. Nihil enim eſt quod validius ſpem tam nobilem, ac ſalutarem ſubruat, quam iſta irreconciliabilis inter æternitatem vitæ, & corporis corruptibilitatem pugna, præcipue cum corpora mortuorum plane corrumpi, & quaſi interire videamus, & in ſua elementa reſolvi. Oſtendit igitur, hoc nihil reſurrectioni obſtare, quemadmodum corruptio corporis illius grani, quod ſerimus, minime obſtat, quin illud tamen granum in corpore quidem multo nobiliori, & excellentiori quaſi reſurgat.

Non eſt autem quod quis arguetur, iſta ſimilitudine noo oſteodi, quomodo idem oomero, ut vocant, individuum ad vitam revocetur, ſed tantum idem ſpecie. Nec enim illud ipſum granum, quod corruptum eſt, renaſcitur; ſed ex ipſius corruptiooe fit generatio granorum, eorundem quidem ſpecie, ſed numero aliorum. quemadmodum & ex hominibus mortalibus (quamvis multum diverſa ratione) poſſuot in æternum. generari homines, manente perpetuo eadem ſpecie, ſed pereuntibus iodividuis. Noſtra autem intereſt, in reſurrectionis negotio, ut oon iidem ſpecie, ſed iidem numero renaſcamur. Reſpondemus igitur, non eſſe neceſſe, ut inter res natura ſua diverſas, ſimilitudo in omnibus plane congruat. Imo quia natura diverſæ ſunt, neceſſe eſt omninò, in quibuſdam diſſimilitudo inter eas deprehendatur. Nam in ſeminibus quidem granum totum corrumpitur, hoc eſt, in aliam corporis formam mutatur. (nec enim quicquam naturaliter interit, ſed in aliud corpus transmutatur) Spiritus enim ille ex corrupto grano exhalans, ſive

humor

humor exudans, radices agit, ex quibus mox tepore ſolis, & humore terræ adjuvantibus ſata germinant. Non igitur mirum eſt, illhic non idem numero granum, ſed tantum eadem ſpecie plura grana provenire. Præcellit enim eorum generationem totalis corruptio, hoc eſt, tranſmutatio grani, ex quo naſcuntur, in radicem, quæ ea poſtea produxit. Ita fit ut paucorum granorum corruptio, fiat longe plurium generatio. At in homine mortuo, & potentia Chriſti reſurrecturo, non præcedit totalis corruptio ſubjecti, quod mortuum dicitur; ſed longe nobilior pars, hoc eſt, ſpiritualis ejus ſubſtantia, & illa divinæ particula auræ incorrupta remanet, cui tantum organum, & quaſi domicilium aufertur, cujus opera vitæ operationes exercere poſſit. Non igitur hæc pars noſtri divinior per mortem ullo modo mutatur, aut corrumpitur; ſed eadem, & incorrupta remanet, qualis ante ademptum corporeum inſtrumentum fuit. Et ſi illi iterum idem plane inſtrumentum reddatur, quemadmodum Lazaro redditum eſt, non magis eadem eſt, quàm ante illud reſtitutum fuit. Nec vero ſubſtantia, quæ per inſtrumentum aliquod ſua officia, & actiones exequitur, ex adempto ipſi inſtrumento, alia dici poteſt, ſed eadem plane, niſi quod organo ſuo careat. Et ſi forte inſtrumentum illud corrigi, aut perfici, aut in melius mutari contingat, nunquid ideò alia numero iſta ſubſtantia erit? Quid ſi aliud plane à priori, toto genere diverſum, ſed longe nobiliùs, & naturæ ſuæ convenientius nanciſcatur? an idcircò alia numero cenſebitur? non magis profecto, quàm alius miles, cui pro ligneis armis ademptis, ferrea reddita ſunt. At enim inſtrumentum iſtud pars eſſentiæ eſt? Compoſiti ſcilicet, ejuſque tantummodo ſecundum quid, non abſolute, & ſimpliciter conſiderati, hoc eſt, hominis in mortali natura exiſtentis, qui tamen in alia quoque natura conſiſtere poſſit. Quia deſtructo corpore, deſtrui, atque mori mortalem neceſſe eſt. Sed profecto partis illius divinioris, ex qua præcipue cenſemur, & quæ cum Spiritu Dei conjungitur, adeo pars non eſt, nec ad ejus eſſentiam concurrit, ut ipſi maxime ſit oneri, non modo propter inſtrumentorum imbecillitatem, ſed etiam propter affectuum pravitatem, ac proterviam. Imo verò niſi pars noſtri divinior, in organi ſui vilitatem degeneret, perpetua illi cum organo ſuo luctâ certandum eſt. Caro enim concupiſcit adverſus ſpiritum. Ideo perpetuo cum ipſa colluctandum eſt. Non igitur compoſiti ipſius, ut jam innuimus, abſolute per ſe, ac natura ſua, pars eſſentialis dici poteſt, niſi in tali, qualis ipſi nunc eſt, mortali ſtatu exiſtentis, & conſiderati. Poteſt enim compoſitum iſtud, ſeu homo, ad illam diviniorem ſui partem, qua potiſſimum cenſetur, & quæ unica, & vera ipſius forma eſt, organon ſibi ipſi longe aptius, & convenientius, ſimulque longiſſimo intervallo nobilius, adjunctum habere: ut non modo ad eſſentiam, & perfectionem ejus caro iſta corruptibilis non requiratur; ſed eſſentiæ quoque, & perfectioni ejus multum expediat, ut ipsâ, veluti domeſtico hoſte, ac perpetuo inſidiatore, & tamen ad multa ipſius miniſteria obeunda inepto, & parum utili miniſtro, careat, & liberetur: utque in locum ipſius inſtrumentum longe nobilius, & ad obeundas omnes rationalis ſubſtantiæ functiones longe aptius, & efficacius nanciſcatur. Quantum vero hominis intereſſe putamus, ut ex mortali, immortalis evadat: pro infirmo, ac debili inſtrumento, validum, & indefeſſum: pro vili, nobile: pro fluxo, & caduco, incorruptibile: pro ignominioſo, glorioſum: pro egeno, & multum externa ope indigo, ſibi ſoli ſufficiens, & vitam ſibi ſuis viribus prorogans: denique pro refractario, alienigena, & perpetuo inſidiatore domeſtico; naturæ animi noſtri propius, & quaſi cognatum, quippe ſpirituale, & in omnibus obſequens, organum, conſequatur, & habeat?

Non igitur ullo pacto abſolute, ac per ſe caro, & corpus hominis pars eſſentialis ipſius compoſiti dici poteſt, niſi forte per accidens, & ſecundum quid. Quia accidit, ut, dum in terris vivimus, voluntate Dei, in hunc carcerem compacti ſint animi noſtri, noſque adeo ipſi, ut ſine miniſterio ejus vitæ functiones obire non poſſimus. cui ſane ſervituti Creatura (qualiſcunque illa intelligatur) non ſponte ſubjecta eſt, ſed propter eam, qui eam ſubjecit. Secundum iſtud igitur tempus, quo in terris vivitur, corpus pſychicum compoſiti ſui, hoc eſt, hominis pars eſſentialis dici utcunque poteſt. At ſimpliciter, & abſolute ſic dici non poteſt. Quia compoſitum, hoc eſt, agens principale, & inſtrumentum ejuſdem numero hominis poteſt diviniori ſui parti, quâ videlicet ſolâ in natura ſua cenſetur, aliud nobilius, & ſpirituale organum adjunctum habere, cujus opera commodius, & felicius vitæ ſuæ munia obeat.

Ac ne quis nos eſſentialis iſtius partis obtentu urgeat, poſſumus acutiſſimos Philoſophorum, & ſui ordinis Principes citare, qui, tametſi veræ religionis, & ſpei reſurrectionis exortes, corpus tamen iſtud pſychicum, partem quidem compoſiti, ſed organicam, & inſtrumentalem dixerunt. Quo ipſo ſatis teſtati ſunt, ſeſe ipſam pro abſolute eſſentiali, & ad iſtud, de quo loquebantur, compoſitum conſtituendum neceſſariâ non habuiſſe. Neque enim cauſæ principalis eſſentiam inſtrumentum ingredi poteſt, alias non eſſet inſtrumentum; ſed ipſum id, cujus eſt inſtrumentum. quæ ſunt ἀσύστατα, *quæ conſiſtere nequeunt.*

Quod ſi quis dicat, corpus animi duntaxat reſpectu inſtrumentum dici, totius vero hominis non inſtrumentum, ſed partem eſſentialem eſſe. nos contra regerimus, earum actionum corpus inſtrumentum dici, quæ non niſi ſuppoſitis conſenſu Philoſophorum, tribui poſſunt, quales ſunt intelligere, contemplari, aut exequi. quibus in rebus omnibus, corpus & animo quidem, ſed magis proprjè toti homini miniſtrat, tanquam cauſa inſtrumentalis. Omnia enim iſta fiunt per corporea organa, quamvis ab animo ipſo, tanquam principali cauſa, proficiſcantur. Qui tamen, quia abſque organo aliquo agere nequit, ideo actiones ejus ipſi ſuppoſito, tanquam rei *ex cauſa principali, & organo ejus compoſitæ*, tribuuntur. Partem igitur compoſiti organum iſtud tunc eſſe agnoſcimus, ſed partem tamen organicam, non eſſentialem, quia tota eſſentia hominis eſt in anima rationali, quæ merito ejus forma dicitur, & exiſtere quidem abſque organo ſuo poteſt, ſed vitæ functiones exercere quomodo poſſit non videmus. Non tamen iſti corporis pſychici organo ita affixa eſt, quin abſque illo quoque vitæ functiones exercere, interventu, & opera alterius inſtrumenti poſſit: & quidem longe melius, ac naturæ ſuæ convenientius, ac proinde felicius, atque beatius. Indicia ejus rei non à mortis demum, & reſurrectionis experimento arceſſenda ſunt, ſed in ipſa vita noſtra plurima comparent. Imprimis quod hominem naturâ ſuâ, hoc eſt, rationis ductu, corporis ſui pudeat; ita ut nuditatem ejus velare neceſſe habeat. Deinde quod idem homo ſana, & ſobria ratione utens, videat, & agnoſcat hoc ſuum corporeum organum eſſe plane naturæ ſuæ, hoc eſt, animo ſuo adverſum, & heterogeneum. illam enim ſpiritualem, & auram hauſtus ætherei ſpirantem, ac redolentem, & ſurſum evectam, & evolantem: hoc brutum, & terrenæ fæcis pondere depreſſum,

deorſum vergere, ac interdum totum hominem una abripere. Videt præterea, & agnoſcit inſtrumentum iſtud corporeum, non modo ob infirmitatem ſuam, ad obeundas ritè, ac perfecte functiones vitæ; parum eſſe ſufficiens, ſed etiam retractarium, & contumax, & noxium ſæpe magis, quam utile. Nam & ad intellectionis officium, dum fluxos, & evanidos ſpiritus, in quibus imagines rerum contemplamur, ſuppeditat; efficit ut in parte tantum naturas rerum cognoſcamus. quæ imperfecta cognitio, ſuperventu perfectioris, tanquam inutilis plane abolenda ſit 1. *Cor:* XIII. Et ad actionum munia obeunda, ob pravitatem affectuum, quibus hominem, ipſamque ejus animam inficit; interjicit tot impedimenta; ut organi vitium obſcurum eſſe non poſſit. Illud quoque videt, quiſquis ſobria mente præditus eſt, nobilitatem animi ſui inquinari, ac degenerare, ſi nimium huic organo uniatur; ſi in appetitus, ac deſideria ejus tranſeat: ſi ipſi pluſculum, quàm par ſit, indulgeat: niſi illud perpetuo ſubigat, tanquam contumax mancipium: niſi cum ipſo continuo certamine colluctetur. adeò quidem, ut hominem non modo, quod ſupra diximus, organi hujus pudeat, ſed pigeat quoque, ac tædeat. Et profecto, qui organi illius deſiderio etiam in futura vita contabeſcere metuunt; nimium ſeſe ipſi addictos, & obnoxios, & in ejus naturam, & indolem, penitus migraſſe oſtendunt. quod ſana, & ſibi relicta ratio, abnuit, & aſpernatur.

Non eſt igitur metuendum, ſi tam pudendo, tam infirmo, tam alieno à natura noſtra, tam noxio organo, ſuccedat longe nobilius, honeſtius, validius, ſufficientius, & naturæ mentis noſtræ plane homogeneum, & longe utiliſſimum inſtrumentum, corpus ſpirituale; non eſt, inquam, periculum, ne non iidem numero revixiſſe videamur. Mutatio enim organi, naturam cauſæ principalis non mutat. imo vero ſi peius meliori, imperfectius perfectiori inſtrumento commutetur, etiam ſtabilit, ac perficit, & in ſuo ſtatu non confirmat modo, ſed promovet. Equiti equum ſi adimas, qualiſcunque ille ſit, etiam ſtrigoſus, & ægre veſtigia trahens, equitare quidem non poterit: ſicut & homo vivere, ſi pſychicum ipſi corpus, alio in locum ejus minime ſubſtituto, abſtuleris. ſed ſi eidem numero equiti, pro canterio degeneri, generoſum equum reſtituas, qui

Stare loco neſcit, micat auribus, ac tremit artus,

num minus idem numero eques is videbitur? num in natura, & eſſentia ſua alius, ac mutatus cenſebitur? ille vero etiam elegantius, & perfectius equitabit, & tanto melius equitis officium exercebit; quanto melius, & arti ſuæ obſequentius inſtrumentum nactus eſt.

Atque hæc de eo, quòd corporei organi mutatio in ſpirituale; numericam illam unitatem (loquendum enim eſt cum vulgo Philoſophorum) & identitatem non tollat, diſſeruiſſe placuit. Nunc ad inſtitutum Apoſtoli revertamur, & oſtendamus rationem ejus, quamvis à ſimili ducta videatur; firmam tamen, & ſolidam, nec modo rem, quam agit, illuſtrantem; ſed, id quod vult, probantem, ac ſtringentem eſſe.

Primum enim quæſtio erat, utrum hominum reſurrectio poſſibilis eſſet, quia corpora mortuorum corrumpuntur, ita ut non habeant homines, in quo reſurgant. Ait igitur eſſe poſſibilem, idque in quotidianis exemplis oſtendit. corpora etenim granorum corrumpuntur. & tamen ſubſtantia eorum reſurgit: & quidem in corpore non paulo ornatiori, ac perfectiori. Firma autem eſt demonſtratio, poſſe aliquid fieri; ſi reipſa factum eſſe, aut fieri exemplis aliquibus demonſtretur.

Deinde, ſi vis argumenti hujus conſideretur; non tantum eſt à ſimili, ſed (quod genus argumentorum acrius ſtringit) etiam à minori, aut minus veriſimili. Nam ſi Deus eſt tam potens, ac locuples, ut ordinaria quoque, & vulgari potentiæ ſuæ via granorum corporibus corruptis habeat unde radices agenti ſubſtantiæ ipſorum reſtituat longe excellentius, atque ornatius corpus (quamvis grana non habeant potiorem ſibi partem incorruptibilem, quemadmodum habet homo); Quanto magis Deus extraordinario, & excellenti potentiæ ſuæ modo mortuorum corporibus corruptis, poterit in locum fragilium, corruptibilium, pudendorum, & pſychicorum, ſubſtituere valida, incorruptibilia, glorioſa, & ſpiritualia? cum homines morientes potiori, ac diviniori ſui parte maneant incorrupti, & ſolo recens adempto organo deſtituantur; quò poſſint vitæ ſuæ munia obire? Cujus in locum nihil facilius eſt, quam ex tot excellentium corporum ſpeciebus, quas Apoſtolus enumerat, ſubſtituere aliquod in locum adempti. Quorum tamen omnium excellentiſſimam, hoc eſt, corporis ſpiritualis, & quale Dominus ipſe ſortitus eſt, ſpeciem reſurrecturis à Deo deſtinatam aſſerit.

Cujus argumenti vis eſt invicta, & tantò magis intenditur, quantò plus inter granorum, & hominum nobilitatem, & excellentiam eſt diſcriminis, ac differentiæ, ex qua nimirum differentia aliquæ diſſimilitudines inter utriuſque generis reſurrectionem emanare videntur qualis eſt inter alias præcipua, quod non idem numero granum renaſci, ſed tantum ſpecie eadem grana in locum illius jam interempti ſubſtitui videntur. Granum enim illud ipſum, idem numero intellectum, corrumpitur, quia non modo potiorem ſui partem nullam habet, ut homo, incorruptibilem; ſed nihil in ſe habet, quod corrumpi nequeat. in quo eſt maxima inter granum, & hominem mortuum differentia. Et tamen Deus huic grano, hoc eſt, ſubſtantiæ huic, in quam granum mutatum eſt, ſed ea tamen grani naturam retinet, breviter grano jam corrupto; dat corpus quale voluit, dat vegetantem animam, dat eam vim, ut poſſit gignere ſibi ſimile: nec unum, ſed plura. quod ſolis vivis conceſſum eſt. Atque in eo plane reditus hic grani ad vitam, reſurrectioni noſtræ ſimilis eſt. Non tantum enim redditur grano id quod habuit; ſed datur inſuper longè plus quam habuit. Nec enim illud granum, antequam corrumperetur; actu vivere dici potuit. Poſt mortem demum (fas ſit ita loqui) ſuum vivere incipit: agere incipit: jacit in radice fundamenta poſthumi ſtatus ſui: nec ea fluxa, & evanida; ſed quæ nec rigentis cæli aſperitas, nec imbrium vis, nec protracta in longum brumæ intemperies poſſit diruere. Poſt interitum ſuum germinat, & viret, & in lætam ſubinde luxuriem exurgit. Quis unquam à nudo, & ſimplici grano, & quamdiu integrum eſſe videbatur; tot, & tanta incrementa exegiſſet? Parum eſt, in altum, undiſque & intervallis ſuis diſtinctum evadere fruticem: ne ſorte obliviſcamur ex illius ſepulti grani cadavere germen hoc efflоruiſſe; redivivam nobis ſui ſpeciem in tot granis ſibi ſimilibus, veluti in ſobole ſua, repræſentat. Teſtimonium irrefragabile, eandem illam naturam, atque ſubſtantiam, quæ periiſſe videbatur, non vivere tantum, ſed vitam ſibi, ac ſpeciei ſuæ prorogare. Quamvis igitur tam in morte, & interitu, quam in reſtitutione vitæ grani, & hominis, ea ſit differentia, quòd granum quidem totum corrumpatur, & in aliam numero, non ſpecie, quaſi tranſmutatur

ſubſtan-

ſubſtantiam ; homo vero non totus corrumpitur ; ſed tantum pars ejus organica : atque exinde ſequi neceſſe ſit , granum quidem idem numero ſenſibus noſtris percipiendum non reſtitui , ſed tantùm idem ſpecie : hominem vero , quia nobiliori ſui parte incorruptus ſupereſt , quoties ipſi ſive idem , ſive aliud organum reſtituitur , non ſpecie tantum , ſed numero eundem , hoc eſt , illud ipſum individuum vitæ reſtitui. Tamen in eo eſt maxima inter iſta ſimilitudo , quantum ad obitum quidem , quod tam granum , quam homo , ſenſibus noſtris interire videatur , corrupto utriuſque corpore : quantum vero ad reſtitutionem vitæ , quod quemadmodum grano poſt corpus ejus corruptum , hoc eſt , grano jam corrupto , reddit Deus in alia ſubſtantia (puta radice) vitam , animam vegetantem , vim procreandi ſibi ſimile , &c. quorum nihil ante ipſum per ſe ſpectatum granum habere videbatur actu : ita homini poſt corpus ejus corruptum , hoc eſt , homini jam mortuo , reddit Deus in alio ſpirituali corpore, tanquam nobiliori , & incorruptibili organo , vitam longe quam ante meliorem , & in æternum duraturam.

Firmiter igitur procedit argumentum Apoſtoli , etiam à nuda ſimilitudine ductum , præſertim in quæſtione , an rei , cujus corpus corruptum ſit , poſſit vita reſtitui , quia in innumerabilibus granis id ſæpenumerò factum eſſe , & fieri oſtenditur. Sed quia in hac ſimilitudine non mediocrem diſſimilitudinem eſſe neceſſe eſt , latet in iſta argumentatione Apoſtolica , ut ſupra diximus , alia longe firmior , & evidentior , à minori , ſeu à minus veriſimili ; quæ tanto firmior evadit , quanto plus inter excellentiam , corruptionem , reſtitutionem vitæ Grani , & hominis , diverſitatis , ac diſſimilitudinis oſtenditur.

Sed ab hoc diverticulo tandem ad verba Apoſtoli redeundum eſt , qui *verſ.* 50. materiæ iſti , ex qua corpus noſtrum pſychicum , hoc eſt , præſens , quo utimur , animi noſtri organum conſtat , puta carni & ſanguini , eo quod ſit fluxa , & corruptibilis , & ad vitam in perpetuum propagandam inepta & indocilis ; in æterna vita locum non fore aſſerit. Quod ſane & ſupra prolixe tractavit , oſtendens differentiam inter ea corpora , in quibus ſive naſcimur , ſive morimur ; & corpora in quibus reſurgimus. Non enim corruptibilia , non ignominioſa , non infirma , non pſychica , & animam per aëris hauſtum aliunde trahentia , qualia nunc ſunt; ſed incorruptibilia , glorioſa , valida , & ſpiritualia , ac ſeipſa vivificantia , ſeu fontem vitæ in ſe habentia corpora , pro organis animi noſtri nos habituros teſtatus eſt. Sed nunc *verſ.* 51. , nova ratione oſtendit , carnem , & ſanguinem , ſeu corpora iſta , animi noſtri organica , in æterna vita locum non habitura , quia etiamſi non moriamur , illa tamen deponenda , & ſpiritualibus ac nobilioribus commutanda ſunt. Et profecto ſi prorſus eadem corpora in æternum manſura fuiſſent ; quid opus erat , homines mortis expertes , & integris corporibus ſuis viventes *ἀλλαγῆναι , ſeu tranſmutari.* Multum autem hoc ad rem facit , quòd Apoſtolus non corpora noſtra , ſed nos ipſos tranſmutatum iri aſſerit , qui cum eundem animum , quem ante , retenturi ſimus , neceſſe eſt (quod res ipſa loquitur , & ſcopus Apoſtoli requirit) ut iſta mutatio , in corporibus immutatis accidat , hoc eſt , ut pro pſychicis ſpiritualia , pro corruptibilibus , incorruptibilia nanciſcamur. Atque hinc quoque apparet *τὸ φθαρτὸν καὶ τὸ θνητὸν , corruptibile & mortale* non ad corpus , ſed ad hominem , ſeu compoſitum referri. Quia enim ratio redditur , quare ſimus tranſmutandi , quamvis mortem non guſtaverimus ; oportet ut de eiſdem prædicetur *τὸ φθαρτὸν καὶ τὸ θνητὸν , corruptibile & mortale* , de quibus dicitur quod *ἀλλαγησόμεθα tranſmutabimur.* Atqui id ipſis hominibus , & compoſitis , non corporibus tribuitur , quod homines ſint tranſmutandi , quamvis manſuri ſint iidem , non corpora. Compoſitum autem ipſum dicitur corruptibile , quia corpus ejus corrumpitur : & cum mortale corpus ejus , ſit ab anima diſſimile , & heterogeneum ; tanto facilius eſt ab ea diſſolubile , quæ diſſolutio mors eſt compoſiti. Natura quoque vocis *ἐνδύσασθαι induere* id requirit , quæ magis compoſito quadrat quam corpori. Non enim corpus , ſed homo ipſe indumento indiget. Nam corpus ipſum indumentum eſt. Nec unquam de veſtimento dicitur , quod alio veſtimento induendum ſit. *Corruptibile* igitur hoc loco dicitur *induere corruptibilitatem* , & *mortale immortalitatem* , cum homo , hoc eſt, compoſitum illud facile diſſolubile , & cui ſoli proprie vox mortis competit , induitur corpore incorruptibili , & quaſi immortali : atque ita evadit compoſitum ipſum vere immortale , & incorruptibile , ac de morte , & ſepulchro triumphans.

Non obdormiunt autem iſti quoque homines , qui pſychico corpore exuuntur , ut Spirituali induantur : quia mutatio hæc in inſtanti , *& in momento oculi fiet* , *verſ.* 5. Nec ullum erit ſpatium temporis , quo nudi , & exuti corporibus deprehendantur , quia ſpirituale corpus pſychico , in ſubito ictu , ac momento oculi ſuperveniens , vita ipſos immortali beabit , priuſquam mortem guſtare poſſint.

Atque in iis hominibus propriè implendam Sacræ Scripturæ prædictionem ait , quod *deglutita ſit mors in victoriam* , quia ſpirituale illud , & incorruptibile corpus , pſychico , & corruptibili ſuperveniens , illud tanquam natura ſua fluxum , & caducum , ac devorabile , quaſi devorabit. Ita ut etiamſi de corporibus quoque ipſis dici poſſet , illa induiſſe incorruptibilitatem ; non tamen idcirco ſalva , & integra , multo minus eadem permanere dici poſſent , quæ , ſuperventu incorruptibilium corporum , naturam , & eſſentiam ſuam corruptibilem amiſerint , & quaſi perierint , ac devorata ſint.

Verſ. 55. Quia ſuperatæ mortis , exitii , quam ultimam hoſtium Chriſti ſuperandam eſſe ſupra aſſeruerat , mentionem hoc loco fecit ; contineri non potuit quin in triumphales voces erumperet.

Verſ. 56. Quia mors ſolis peccantibus noxia eſt; ideo mortis aculeum peccatum eſſe dicit : tacite innuens , victoribus peccatorum nihil eſſe à morſu mortis metuendum. Vim autem , & potentiam peccati Legem appellat , ut magnitudinem beneficii divini in gratia , & remiſſione peccatorum , ac vitæ æternæ promiſſione per Chriſtum oblata , poneret ob oculos. Omnia enim humanarum , divinarumque legum interdicta , niſi ſpe iſtius gratiæ fulciantur ; magis irritant , & augent , quam adimunt peccandi cupiditatem. ſed per religionem Jeſu Chriſti ſuppeditantur nobis vires obtinendæ de potentiſſimis hoſtibus , atque adeo ipſa morte , victoriæ *verſ.* 57.

Hortatur itaque , ut ſint in ea Religione , ejuſque præcipua parte , vitæ æternæ , ac reſurrectionis ſpe *ſtabiles* , *ἑδραῖοι* , *immoti* , inconcuſſi , *abundantes in opere Domini ſemper* , hoc eſt , ſedulam , & , multam navantes operam in ſuis , alieniſque moribus corrigendis , Chriſtique religione , & gloria propaganda : quoniam videant laborem ſuum non eſſe inanem in Domino ; ſed æternæ vitæ , reſurrectionis præmio compenſandum.

CA-

CAPUT XVI.

VErſ. 1. Accedit ad ultimum illud, de quo compellatus fuiſſe per literas à Corinthiis videtur: Rationem *colligendæ in uſum ſanctorum pecuniæ* docens.

Verſ. 2. Modus collectarum ejuſmodi, eſt ſatis compendioſus, & mutabilis.

Verſ. 3. Moderatio & praxis Apoſtolica, in regendis, & gubernandis Eccleſiis, in eo cernitur, quòd non facile ſibi ſolis ſumerent poteſtatem deſignandorum, qui aliquo officio in Eccleſia fungerentur; verum id ipſius Eccleſiæ ſuffragiis permitterent. Sic in ſubrogatione Mathiæ: ſic in electione ſeptem Diaconorum: ſic alibi &c.

Verſ. 4. Imo vero ſemetipſum quoque, ſi ita Corinthiis videatur, eorum miniſterio offert.

Verſ. 6. Vocabulum [illegible], Male vertunt interpretes per vocem *proſequamini.* non enim deduci ab iis, aut in comitatu eorum diſcedere Apoſtolus deſtinabat; ſed ab ipſis expediti, & quaſi mitti, &, quod plane huic rei cohæret, neceſſariis, & viatico inſtrui, ſicuti & infra *verſ.* 11. de Timotheo loquitur.

Verſ. 7. & 9. Deſtinationes ſuas Apoſtolus conditionate proponit, ac Dei voluntati plane ſubjicit.

Verſ. 10. Præcipit ut Timotheus cum venerit, debito ab iis honore, & humanitate accipiatur, & tractetur, ut ſine metu ſit inter illos, hoc eſt, ne metuat ſe contemni, aut pro nihilo haberi, ut *verſ.* 11. explicatur, quia nimirum, licet juvenis, jam tamen eſſet ex numero Præſbyterorum, & miniſterio verbi, apud illos quoque aliquamdiu præſtando, idoneus.

Verſ. 12. Rationem reddere videtur, cur potius Timotheum ad illos confirmandos miſerit, quàm Apollonem, quia huic non vacaret ad ipſos proficiſci.

Verſ. 13. Cum vero nec Timotheus, nec Apollos ipſis adhuc præſto eſſe poſſet; hortatur, ut ipſi ſibi advigilent, ac ſeſe in fide confirment, corroborent, & quaſi Paſtorum ſibi officio fungantur, proſpiciendo ne fide ſua excidant. Sed in præſcribendis ipſis officiis caritatis oblitus non eſt, ut omnia apud ipſos *in caritate fiant. verſ.* 14.

Verſ. 15. Quia vero Stephanas cum familia ſua, hoc eſt, fortaſſe fratribus, ſeſe in miniſterium ſanctis addixerant; hortatur ad ſubjectionem ipſis, & obſequium præſtandum, & eorum ſimilibus. *Familiæ* vero ejus mentionem facit, quia tunc ipſe Stephanas Philippis Paulo literas expedienti aderat.

Verſ. 17. *Defectum veſtri ſuppleverunt.* Nullum caritatis defectum hic objicit; ſed illud exprimit, eos pro Corinthiis reliquis, id præſtitiſſe, quod illi abſentes præſtare non poterant.

Verſ. 18. Spiritum meum, ac Veſtrum. Quomodo Corinthiorum Spiritum refocillaverint; non ſatis liquet. Niſi forte Apoſtolus, propter effuſam in Corinthios caritatem, ſuum ſpiritum vocet illorum Spiritum, ut quod Paulo præſtitum ſit, Corinthiis ipſis præſtitum videatur.

Verſ. 19. Eccleſias in privatis domibus congregatas, non dubium eſt. Sed & numeroſæ in privatis ædibus familiæ, *Eccleſiæ* dici poſſunt, quod fortaſſe potius intelligendum.

Verſ. 20. Salutatio caritatis officium eſt. Quid mirum toties Apoſtolum, occaſione ſalutationum, homines ad caritatem adhortari.

Verſ. 21. Dictaſſe hanc Epiſtolam Paulum, non ſcripſiſſe; indicat ſubſcriptio manu ipſius facta.

Verſ. 22. Cum ex occaſione ſalutationis, præceptum de Caritate, aut potius Philadelphiâ dediſſet; oſtendit nunc quam late iſtud præceptum porrigatur. hoc eſt, ad omnes eos, qui amant Dominum Jeſum Chriſtum, hoc eſt, amorem iſtum obſequio præceptorum ejus teſtantur. Sic enim Chriſtus ipſe amorem erga ſe definit *Joh.* XIV. *verſ.* 21. & 23. 24. Nec etiam aliter amor iſte, ſicuti odium ei oppoſitum, poteſt dignoſci. Porro eadem opera animadverſionem Eccleſiæ, quæ fit per denuntiationem anathematis hominibus illud meritis, reſtringit ad eos duntaxat, qui non amant Dominum Jeſum Chriſtum. quod niſi per habitum, & conſuetudinem violandorum ejus mandatorum dignoſci nequit. Quo ipſo ſatis oſtendit, quam non ament Dominum Jeſum Chriſtum, & quam juſto anathemate digni ſint ipſi, qui anathema illis dicere audent, quos in eo quod Jeſum Chriſtum non ament, præcepta ipſius non ſervando, convincere nequeunt.

Porro illud quoque maxime omnium notandum eſt, Apoſtolum per adjectionem vocum, Maranatha, voci anathema, non ſine inſtinctu Spiritus Sancti indicare voluiſſe, quouſque animadverſio Eccleſiæ, quæ per excommunicationem, aut anathemata, aut traditionem Satanæ fratribus id promeritis infligi ſolet, progredi debeat.

Voces enim iſtæ ſignificant *Dominus noſter venit, aut venit.* Quod non aliud ſignificare poteſt, quam executionem anathematum, non terrenorum Judicum, aut Magiſtratuum, coactivâ poteſtate, exiliis, mulctis, verberibus, aut id genus ſuppliciis adminiſtrari debere; ſed unius Domini noſtri, qui jam venit, & abſolute in ſuo regno regnat: aut etiam in terribili adventu ſuo regnabit; executioni prorſus permittendam eſſe: nec in jus, ac poteſtatem ejus ullo modo invadendum.

Verſ. 24. Concludit Epiſtolam conteſtatione caritatis ſuæ erga omnes Corinthios, nemine excepto. Quod autem eam gratia Domini noſtri, de qua *verſ.* 23. locutus eſt, caritatem ſuam in voto, pro bono iſtius Eccleſiæ ſuſcepto, conjungat; non alio modo intelligendum videtur, quam ſi ita explicetur: Quia in gratia Domini noſtri Jeſu Chriſti omnis felicitas Corinthiorum conſiſteret, ad quam impetrandam intercesſio dilectorum ejus Miniſtrorum atque adeo ipſius Pauli multum conferret; eximiam ſuam erga omnes eos caritatem in id excubare perpetuò, ut ipſis iſtam gratiam, per quam omnis boni compotes fieri queant, impetret.

IN EPISTOLAM
AD
CORINTHIOS
SECUNDAM
COGITATIONES SACRÆ.

CAPUT I.

Non omiſere Apoſtoli eminentiæ ſuæ Apoſtolicæ auctoritate uti ad ædificandam Eccleſiam, ut tanto major fides, ac pretium doctrinæ, & monitis, quæ inculcabant, conſtaret. Paulus vero peculiarem etiam ejus rei cauſam habuit apud Corinthios: præſertim in ea Epiſtola, in qua ipſi excellentiæ ſuæ prædicandæ, præbita eſt quædam neceſſitas. Ad conciliandam vero Timotheo quoque auctoritatem, eum ſibi in inſcriptione adjungit. Non ſolis autem Corinthiis, ſed omnibus in Achaia ſanctis Epiſtola inſcripta eſt, quia ejuſmodi monita, & doctrinæ Apoſtolicæ eam habent indolem, ut non ſolis, ad quos diriguntur, ſed aliis quoque prodeſſe poſſint.

Verſ. 2. Porro in prima ſalutatione, hic duo maxima Dei beneficia attingit, Chriſtiano populo collata, gratuitam remiſſionem noxarum, ac per pœnitentiam reconciliationem cum Deo, quod utrumque *gratiæ* & *pacis* voce exprimi poteſt. Utraque tamen vox latius protendi ſolet, imo debet, ut donum fidei (ne cæteris quidem ſpiritualibus chariſmatibus excluſis) & ſpem æternæ felicitatis, in qua maxime, tanquam unica tranquillitate, animus noſter conquieſcit, comprehendat. Optat autem hæc dona, à Deo Patre noſtro, & Domino Jeſu, quia hæc omnia Deus confert per Dominum Jeſum.

Verſ. 3. Exemplo autem fere omnium Epiſtolarum, incipit ab effuſa gratiarum actione pro omnibus Dei beneficiis, idque occaſione recentis illius liberationis è præſentiſſimo periculo, quod adierat in Aſia *verſ.* 8. Suſpicor autem periculum iſtud Aſianum, illud ipſum eſſe, quod *Actor.* 19. legimus.

Quicquid enim adjectio illa ad calcem primæ ad Corinthios poſita, aſſerat (quæ vel eo nomine mihi ſuſpecta eſt, quod inter eos, per quos hæc Epiſtola miſſa dicitur, Timothei quoque mentionem facit) non Philippis, ſed Epheſo datas primas literas cenſeo. Illhic enim ſe ad Pentecoſten commoraturum Apoſtolus prædixit. quod ſcripſiſſe non poterat, niſi tunc cum ſcriberet ibi fuiſſet. Et Aſianarum, non Macedonicarum Eccleſiarum nomine Corinthios ſalutat. Nam quod ait *Cap.* XVI. 5. *Μακεδονίαν γὰρ διέρχομαι*, *Macedoniam enim peragro*; Lucas explicat *Actor.* XIX. 21. Conſtituit Paulus in Spiritu *διελθὼν τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἀχαΐαν πορεύεσθαι εἰς Ἱερουσαλήμ*, *pertranſita Macedonia & Achaia proficiſci Hieroſolymam.* Miſſis igitur (*verſ.* 22.) in Macedoniam Thimotheo, & Eraſto; ipſe per aliquod tempus ſubſtitit in Aſia. quæ omnia plane concordant cum iis, quæ ſcribit. 1. *Cor.* XVI. 4, 5, 6. 8. niſi quod *διέρχομαι* de propoſito Pauli, non de ipſo eventu intelligendum. Propoſitum autem iſtud fuit tàm firmum, & efficax, ut Apoſtolus ſtatim poſt caſum iſtum Epheſinum in Macedoniam conceſſerit, unde poſtea alteram iſtam Epiſtolam Corinthiis ſcripſiſſe videtur.

Vocat autem Deum Patrem *τῶν οἰκτιρμῶν*, id eſt, *miſerationum* & omnis conſolationis, qui in omni afflictione tantam vim ſolationum in afflictos effundere ſolet, ut non modo ſeſe ipſi; ſed alios quoque erigere, & ſolari poſſint.

Verſ. 5. *Παθήματα τοῦ Χριστοῦ*, *paſſiones Chriſti*, vocat, vel quæ propter Chriſtum, vel quæ exemplo Chriſti ſuſcepta ſunt: quibus opponit *παράκλησιν διὰ Χριστοῦ*, *conſolationem per Chriſtum.* quæ videlicet, vel ab ipſo Chriſto, Spiritus Sancti opera præbeatur, vel ex ipſa conſideratione Chriſti *παθημάτων, καὶ τῶν μετὰ ταῦτα δοξῶν*, *paſſionum, & poſt illas gloriarum*, petatur.

Verſ. 6. Quemadmodum afflictiones Pauli Corinthiis (non minus quàm Chriſti Paulo) ſolatio, & ſaluti eſſe poterant, ut tam conſtantibus exemplis ad ſimilem patientiam animi eorum confirmarentur; ita multo magis ejuſdem Pauli conſolationes iiſdem ſolatio, & ſaluti erant: quod viderent in ejus exemplo ſpem ſuam confirmari, ſuggerentem liquido ſuis quoque afflictionibus non defore ſolatia.

Verſ. 8. Exponit deinde periculi, è quo ereptus fuit, magnitudinem, quod eo gravatus fuit ſuprà vires, ita ut de vita deſperaverit, imo verò decretum mortis in ſe ipſo habuerit *verſ.* 7. Quo autem conſilio Deus ejuſmodi tentationes piis immittat, docere non omiſit. Ne in ipſis ullam fiduciam, ſed omnem in *Deo*. *qui mortuos quoque excitare* poteſt, collocent.

Verſ. 10. *ἐκ τηλικούτου θανάτου*, id eſt, *ex tanta morte*, ex tam præſenti, ac certo mortis diſcrimine eripuit, eripit, & eripiet. Quanto majus periculum fuit, tanto majus eluceſcit beneficium. Sed ex præterita liberatione ea vel maxima conſolatio capitur, quod non modo in præſenti, ſed in futuro quoque tempore afflicti pii, opem ſibi divinam promittere poſſint: non tamen abſque precibus ſuis, atque alienis interpoſitis. ſpes autem im-

petrandi alacriores ad petendum efficit, quam ſpem nobis præſtat jam accepti beneficii memoria.

Sapienter autem Apoſtolus, commemorato Dei beneficio, atque ex eo fluente in futurum quoque ſperando ſolatio; neceſſitatem quandam precum, pro futura impetranda gratia inculcat. In quo ipſo ſtimulus latet acris, ad agendas pro præterita gratias, quia, veterem quodammodo referendo, invitamus novam. Dignum autem fuit hoc beneficium Dei, quod multorum fidelium gratiarum actione (*verſ.* 11.) celebraretur. Sed nec indignus (*verſ.* 12.) Apoſtolus, pro quo precibus ad Deum cooperarentur Corinthii, & qui ab iis officium iſtud poſceret, ſatis ſibi conſcius, qua fide, ſimplicitate, ſynceritate, in prædicando Evangelio, & ubique terrarum, ſed præcipue apud Corinthios verſatus ſit. In quo non ad ſuam tantum, ſed ad ipſorum (*verſ.* 13.) conſcientiam, & notitiam provocat, oſtendens *verſ.* 14. quemadmodum ſe habere, cur de Corinthiis gloriaretur, videlicet in die Domini noſtri Jeſu Chriſti; ita viciſſim exploratum eſſe ipſis Corinthiis in parte, ſe quoque ipſis non eſſe dedecori.

Verſ. 15. Et hac fiducia fretus, dicit quod voluerit, (ut prioribus quoque literis *Cap.* XVI. pollicitus fuit) ad illos venire: & quidem duplicis adventus ſui, (quod non ita explicite in prima epiſtola nunciaverat) gratiam ipſis exhibere. ita enim explico verba *verſ.* 15. *ἵνα δευτέραν χάριν ἔχητε. non unam gratiam haberetis. alteram*, hoc eſt, non tantum, ſed alteram quoque, ſeu iteratam, iteratò factam. primum enim conſtituerat eos *ἐν παρόδῳ ἰδεῖν, in tranſitu videre*, & per eos tranſire in Macedoniam, & rurſus à Macedonia venire ad eos, diutius manſurum; atque iſthinc forte in Judæam perrecturum, ut hic narrat. Sed ab eo conſilio deterritum ſe ait, eâ mente, *ut ipſis parceret*, infrà *verſ.* 23., *ne in triſtitia*, aut conſternatione *veniret ad eos Cap.* II. 1. atque id ipſum primis literis ſignificaſſe ipſis ait *verſ.* 3. ejuſdem capitis. quod quidem in prioris Epiſtolæ *Cap.* XIV. 7. feciſſe videtur, dum ait, *nolo vos* (inquis) *nunc in tranſitu videre*.

Nihil autem repugnat, Apoſtolum in ſecundis literis narrationem ejus rei ponere occaſione oblata, quam in primis reticuerat: & ea, quæ *Capite* XVI. ſcribit, *nolo vos in tranſitu videre*; de eo tempore intelligere, quando jam conſilium per eos Achaiam tranſeundi mutaverat. ea verò, quæ hoc loco de ſumpto per eam regionem tranſeundi impetu ait, de tempore iſto intelligere, quod illam mutationem conſilii anteceſſerat. quæ non levitate, Apoſtolo indigna; ſed graviſſimis de cauſis accidit. Ideo in fine Capitis hujus levitatis culpam, & accuſationem depellit, & ex profeſſo facti ſui rationem reddit, & quaſi apologiam facit.

Verſ. 17. In qua apologia objicit ſibi primum, id quod (niſi fallor) obtrectatores Apoſtoli, (contra quos & alibi, ſed præcipue tota iſta Epiſtola inſurgit) ipſi objeciſſe veriſimile eſt: Paulum videri ſecundum carnem ambulare, qui & in graviſſimis conſiliis fluctuet: & *ἐλαφρίᾳ*, *levitate*, utatur: & quæ nunc velis, poſtea nolit. quæ carnis noſtræ præcipua imbecillitas eſt. unde eveniat, ut ſæpe nec ea quæ propoſuimus, nec interdum quæ promiſimus præſtare valeamus, aut & velimus. quod Paulo accidiſſe videbatur, qui promiſſum ad Corinthios adventum tamen diſtulerit.

Ait igitur *verſ.* 18. procul ſe ab ea culpa abeſſe, & teſtem Deum invocat ſe in tota prædicatione ſua apud ipſos nihil commiſiſſe, cur hujuſmodi inconſtantiæ inſimulari poſſet, ut ſubintelligatur ſub adjectivo *πιστὸς fidelis*, ſubſtantivum *μάρτυς, teſtis*. quemadmodum infra *verſ.* 23. teſtem Deum invocat, in ejuſdem culpæ defenſione. Quamvis etiam verba *πιστὸς ὁ θεὸς*, *fidelis Deus*, eundem quoque ſenſum habere poſſe videantur, qui in ſimilibus verbis reperitur *fidelis Deus*, qui vos non patietur ſupra vires tentari. 1. *Cor.* X. 13., aut *Hebr.* VI. *Juſtus eſt Deus*, vel, *quod idem eſt*, *non eſt injuſtus Deus, qui obliviſcatur operis veſtri*, &c. ut hoc loco ſenſus ſit: Confidere ſeſe Deo, & fideliſſimo ejus auxilio, ipſum non permiſiſſe, nec permiſſurum ſe in hanc culpam incidere, quia & ipſum Deum in omnibus promiſſis veraciſſimum, & conſtantiſſimum, & filium ipſius Jeſum Chriſtum apud ipſos prædicaverit, unà cum aliis. cujus doctrina ab omni tam falſitatis, quàm inconſtantiæ labe alieniſſima; tàm promiſſi, quam boni propoſiti tenacitatem maxime commendet, & urgeat. Quippe in quo Deus maxima cum ſua gloria tàm prædictionum ſuarum veritatem, ac certitudinem, quàm omnium promiſſorum repræſentationem ſolidam, & quidem per prædicationem noſtram (hoc enim eſt *δι' ἡμῶν*) cumulatè exhibuerit.

Cui explicationi ſuffragari videtur *verſ.* 21. & 22. in quibus oſtendit, Deum iſtiuſmodi infirmitatis lapſus, & errores avertere ab iis, quos confirmat in Chriſto Jeſu, & ungit Spiritu ſuo, quo tanquam ſigillo obſignantur, & tanquam arrhabone ad vitam æternam auctorantur omnes quidem veri Chriſtiani, ſed præcipuè vaſa ad prædicationem electa. Es hæc explicatio potior eſt.

Verſ. 23. Rejecta falſa cauſa dilati ad eos adventus; veram exponit, & ſolenni aſſeveratione ſancit.

Verſ. 24. Mitis, & manſuetus, & libertatis Eccleſiæ ſervantiſſimus Chriſti Spiritus ſeſe exerit, dum Apoſtolus ad minimum imperioſæ interminationis veſtigium ſollicite excuſat, & removet à ſe omnem affectatæ in Eccleſia dominationis ſuſpicionem. Minas autem iſtas ſub voce parcendi latentes, non eo tendere dicit, ut fidem ab ipſis (tanquam Domini à ſervis, aut Magiſtratus à ſubjectis obſequium ſolent) extorqueat. hoc enim eſt dominari fidei alicujus; ſed ut ipſis, tanquam *cooperatores συνεργοὶ*, non tanquam de ſolio, aut tribunali imperantes, auxilio ſint, ad bonam conſcientiam, veri gaudii matrem, quæ anima fidei eſt, conſequendam. *Fide enim ſtatis*, hoc eſt, in vera, vivaque fide, quæ bonam conſcientiam efficit, ſita eſt omnis felicitas veſtra. Veſtra igitur, non noſtra res agitur, quoties vobis in ſalutis veſtræ negotio negotium faceſſimus.

CAPUT II.

OStendit planius in hoc Capite quid illud fuerit, in quo ipſis parcebat Apoſtolus, quod nimirum ipſos adventu ſuo contriſtare, aut potius cootriſtationem, quam meruerunt, præſentia ſua augere noluerit. nec enim illos, quanquam invitus, & non ſine angore animi, & multis lachrymis, ut *verſ.* 4. loquitur, per epiſtolam objurgare prætermiſit, non contriſtandi quidem animo, ſed oſtendendi potius, quanta erga eos caritate flagraret. Porro homines objurgationem commeriti magis contriſtantur, & pudefiunt, quoties vultu, ac præſentia objurgantis urgentur. Hoc igitur

Apo-

Apoſtolus tefugiebat, ac detrectabat, dum adventum ad eos differret, ut qui conſtituiſſet adventum iſtum ſuum gaudio potius mutuo, quam mutua contriſtatione celebrari. Reddit autem rationem *verſ.* 2., cur eos hoc modo contriſtare detrectaverit, quia ſe gaudio, quod ipſi ab iis, aut ex iis debebatur, fraudari noluerit. Quod ne in prioribus quidem datis ad eos literis diſſimulaverit, puta 1 *Cor.* IV. 21. [aut ſi quis malit capite ultimo, ubi illos in tranſitu ſeſe videre nolle oſtendit, quanquam cauſam, quæ ipſum tunc, à viſendis illis absterrebat, quam in hac Epiſtola aperit, illo quidem tempore ſubticuerit.].

Ne autem ſuas tantum res agere, & ſuam duntaxat voluptatem quærere videretur; oſtendit *verſ.* 3. gaudium illud, quod tantopere ex iis optabat, & affectabat, ſi quidem veri Chriſtiani eſſent, (quod ſibi plane perſuaſum eſſe affirmat) eſſe plane cum ipſorum proprio gaudio, imo maxima felicitate conjunctum. Nec enim gaudium ex ipſis capere potuiſſet Apoſtolus, niſi eos in tam felici ſtatu, & bonæ conſcientiæ gaudio deprehendiſſet. Propterea, quia inter Chriſtianos mutua eſt caritas; mutuum quoque gaudium, inter partes, quæ ſe gaudio afficiunt, utrinque capi neceſſe eſt.

Quia vero *verſ.* 4. priorem Epiſtolam non contriſtandi ipſos animo à ſe ſcriptam aſſeruerit; tangit iſtius contriſtationis verum auctorum. Sed ut à ſe non conſilium modo, ſed ipſum quoque contriſtandi eventum longius amoveat; nec illud reticet, contriſtationem ab eo profectam, non ita ut peſtes contagioſæ ſolent, per Apoſtolum ad ipſos ſerpſiſſe, hoc eſt, non Apoſtolum prius iſta triſtitiæ peſte afflatum, & infectum, eam deinceps ad eos tranſmiſiſſe; ſed Coriothios ipſos primò, ac principaliter (ne dicam ſolos) iſta triſtitia à contriſtante affectos. Longe enim gravior, & verior contriſtatio eſt, quæ cum aliqua culpa, & dedecore contriſtati conjuncta eſt; quàm illa, quæ omnis culpæ, & ignominiæ expers eſt, & tantum ex caritatis condolentia alteri quaſi gratuito commodatur. Illius igitur generis contriſtationis gravioris Apoſtolus hic ſeſe expertem ait, ipſos autem omnes participes. Nec enim parva fuit totius illius Eccleſiæ culpa, quod inceſti reum toleraret. Quamvis ſeſe quaſi corrigens, non totum iſtud triſtitiæ onus humeris eorum imponit, ne prægravari videantur; ſed partem ejus alteram, ex caritatis condolentia profectam, in ſe recipit. Multùm autem ponderis afflictioni decedit, cum quis in partem luctus, & doloris venit. Hoc igitur ſenſu, quæ pugnare ſecum videntur, conciliari poſſe cenſeo, ut & Apoſtolus contriſtationis hujus expers, & Corinthii tamen in parte duntaxat iſto onere preſſi dici poſſint, quia partem ejus Apoſtolus, ne illi prægravarentur, in ſe deoneraverit.

Verſ. 6. Magna clementia, & Chriſti manſuetudine uſus, pœnam peccatori irrogatam moderatur, ac remittit. In qua obiter videre eſt, veteris, & Apoſtolicæ Eccleſiæ praxin, in qua non à ſolo Epiſcopo, ſed à multis aliis *ἐπιτιμία objurgatio*, & redargutio peccatorum fiebat. Videre licet & pœnarum Eccleſiaſticarum modum, ad hunc ſcopum collimantem, ne punitis pœna nimium nocere poſſit. Veniam igitur, gratiam, conſolationem, & *ἀγάπην caritatem*, talibus non denegari, imperat Apoſtolus.

Verſ. 9. Verſus hic quia cum octavo per particulam τὸ conjungitur, ita cum ſuperiori connecti poteſt: Hortor, ut firmetis erga pœnitentem caritatem, quia quamvis ſcripſerim ut acriter puniretur, & in eo veſtri obſequii periculum feci; tamen jam nihil neceſſe eſt ultra in puniendo pergere, poſtea quam mihi veſtra obedientia ſatis teſtata, ac ſufficienti experimento probata eſt. Sed quemadmodum ego (*verſ.* 10.) paratus ſum condonare culpas cuicunque vos condonaveritis: ita par eſt, ut vos quoque condonetis ei, cui ego jam condonavi. Quia id non temere, nec mei cauſa: ſed ut in conſpectu Chriſti gravi cauſa adductus, & veſtro bono feci, ne circumveniamini à Satana, cujus artes, & ſtratagemata (*verſ.* 11.) non ſunt nobis ignota. Artium autem ejus non poſtremam ſuperius *verſ.* 7. attigit, quod non minus commiſſæ culpæ exaggeratione, ac veniæ deſperatione, quàm committendæ extenuatione, aut veniæ ſpe homines ad peccandum adducere ſoleat.

Verſ. 12. In adjectione ad calcem Epiſtolæ huic ſubnexa, miſſa dicitur hæc epiſtola per Titum, & Lucam, Philippis è Macedonia. Quod ſane non abs re infrà ex *Cap.* VIII. ejuſdem Epiſtolæ colligitur. Cæterum illud quoque certum eſt, Apoſtolum antequam iſtam ſecundam Epiſtolam Corinthiis ſcriberet, imo, ut puto, antequam ex Aſia exiret (quòd *φειδόμενος αὐτῶν, parcens illis*, nollet ipſis præſentia ſua gravis eſſe) Titum ad eos miſiſſe; cum Epiſtola? an nudis tantum mandatis inſtructum, non ita liquido patet. Cæterum in eam ſententiam inclino, aut potius deſcendo, miſſum cum Epiſtola, eaque, quam nunc primam ordine legimus. quod ex capite ſeptimo ſecundæ Epiſtolæ colligas, in quo Titus recentis poſt lectam primam Epiſtolam Corinthiorum pœnitentiæ teſtis oculatus introducitur. Cujus legationis Titi eventum, & dubitationis, quem nam fructum miſſa per illum prima iſta Epiſtola allatura eſſet, exitum, Paulus ex Aſia rediens ſollicitè expectabat, atque Titum ſibi Troade obvium fore ſperabat, quæ cura, & anxietas aucta hoc *verſ.* 12. dicitur, cum eum non inveniſſet. Et quamvis graviſſimis occupationibus diſtringeretur Paulus, aperto ipſi grandi ad prædicandum Evangelium oſtio; tamen non excidiſſe animo ſuo anxiam Corinthiorum curam ait, nec Spiritum ejus requiem habuiſſe, donec ordinata Troade Eccleſia in Macedoniam perveniſſet, & illic tam diu expectato Titi adventu recreatus eſſet. Quod hoc verſu ſubaudiendum eſſe, hoc modo infrà *Capitis* VII. *verſu* 5. & 6., oſtendit: ſed & hic proxime ſequens *verſ.* 14. ubi Deo gratias agit, pro omnibus ejus beneficiis. quod non eſt animi irrequietâ cura anxii; ſed jam ſuis deſideriis potiti, & bonis acquieſcentis. Gratias, inquit, ago Deo, quod ſemper, & in omni loco triumphare nos faciat in Chriſto. quæ generalis gratiæ Dei commemoratio non poteſt non continere illud quoque beneficium Dei ſpeciale, quod Corinthios privatim ſpectabat. Sed quia publica privatis longe antecellunt; ideo Apoſtolus divertit orationem ſuam ad publica Dei beneficia in prædicatione Evangelii celebranda, quod odorem cognitionis ſuæ per ipſum in omni loco diffunderet. Seſe enim (*verſ.* 15.) bonum Chriſti odorem eſſe in omnibus, tàm iis, qui ſervantur, quàm iis qui pereunt.

Quamvis autem *verſ.* 14. odorem iſtum deſcribere videatur, tanquam homines afficientem, quia cognitio Dei, ejuſque fragraotia per prædicationem Apoſtoli diffunderetur omni loco, homines ipſos ſaluberrimo ſpiritu reficiens; tamen quia hæc allegoria Deo quoque decore adaptari poterat, ideo *verſ.* 15. odorem iſtum Chriſti tanquam Deum ipſum afficientem deſcribit: *Chriſti*, inquit, *fragrantia ſumus Deo, tam in iis qui ſervantur, quam qui pereunt.* Omnes autem effectus Evangelii Chriſti in gloriam Dei cedunt, non ſalus tantum eorum,

qui ſervantur, ſed etiam juſtiſſima punitio eorum, qui pereunt, per quam Deus vult: γνωρίσαι τὸ δυνατὸν αὐτοῦ, *notam facere potentiam ſuam. Rom.* IX. 22.

Verſ. 16. καὶ πρὸς ταῦτα τίς ἱκανός; *ſed ad hæc quis idoneus?* Tantò majorem ſe gratias Deo agendi cauſam habere ait, quòd Deus ipſi non modo prædicationis munus concrediderit, ſed etiam ad bene, ac legitime prædicandum, idoneum eum reddiderit. Quam divini beneficii magnitudinem oſtendit *verſ.* 17. ex comparatione deterrima eorum, qui, tam ſancto Dei munere abutentes, miniſterium Dei in privatorum emolumentorum conſectationem converterunt: & ſermonem Dei quaſi cauponati ſunt (quod vetus Poëta olim de cauponantibus bellum protulit). Quos adeo multos fuiſſe ait, ut non dubitarit exclamare; quis ad prædicationem tam jucundæ Deo fragrantiæ idoneus eſt? Et miretur aliquis proximis poſt Apoſtolos ſeculis, tot errorum ſegetem, ac tam uberi proventu exortam, & germinantem, cum ipſis Apoſtolicis temporibus eorum ſemina ſpargi neceſſe fuerit, ab iſtis verbi Dei cauponibus, *quorum Deus erat venter, & gloria ad ignominiam ipſorum, qui terreſtria curant. Phil.* III. 19.

Eadem querela eſt *Philip.* II. quod neminem, præter Timotheum, haberet ἰσόψυχον, *eodem animo præditum*, cum tamen ipſi plurimi non deeſſent συνεργοί, *cooperarii*, quia omnes quæ ſua ſunt quærant, non quæ Chriſti *verſ.* 21. Hos alibi ita deſcribit, quorum Deus venter. Sed Apoſtolus prædicationem ſuam fuiſſe ait ἐξ εἰλικρινείας, *ex ſynceritate*, & ſimplicitate, hoc eſt, ſimplicem, ac ſynceram ejus fuiſſe curam, & laborem, ſolam Dei gloriam, non autem ejus prætextu proprium emolumentum conſectantem. in quo manifeſta in aliis, πανοῦργοι ὑπάρχοντες, *qui verſuti erant*, (infra *Cap.* XII. 16.) duplicitatis veſtigia cernebantur.

(Ἀλλ' ὡς ἐκ θεοῦ) *ſed ut ex Deo.* Quia in ipſa prædicatione Pauli irrefragabilia erant documenta, eam ex Deo profectam. κατενώπιον τοῦ θεοῦ, id eſt, *In conſpectu Dei*, intima cordium conſilia inſpicientis, peccare quiſque erubeſcit. ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν, *In Chriſto loquimur.* quia prædicatio ejus à norma prædicationis Chriſti ne tantillum quidem recederet.

CAPUT III.

NOn temere Apoſtolus, ut tota iſta Epiſtola, ita hoc loco, non modo ſeipſum purgat, & exiſtimationem ſuam tuetur adverſus obtrectatores; ſed etiam eoſdem tangit, & perſtringit. Quos non paucos fuiſſe apparet, præſertim ex circumciſione, qui Moſaicæ Legis, ejuſque ritualium inſtitutorum neglectum, ubique ab Apoſtolo inſinuatum, non ferentes, alii apertas, alii occultas cum illo ſimultates exercebant: ejuſque auctoritatem arrodebant: & ex ſe ipſis Paulum æſtimantes; illum ſuum negotium agere, & ſecundum carnem ambulare putabant, ac forte credulis quoque perſuadebant. vide infra *Cap.* X. 2. Hos igitur non modo antecedentis capitis verſu ultimo, in verbis ὡς οἱ πολλοί, *ut multi*, ſed hujus quoque *Cap. verſ.* 1. in verbis ὥς τινες, *ut quidam*, tangere videtur, quibus tacite exprobrat quod authoritatem ſuam (ſine dubio adverſus Paulum) ſtabilire volentes, ab aliis, & ab ipſis Corinthiis Epiſtolas captarent commendatitias.

Cum igitur adverſus iſtorum impetitiones ſe purgare cœpiſſet; (quod abſque gloriatione quadam, & earum rerum, quæ ipſum maxime commendabant, commemoratione fieri non poterat) oſtendit ſeſe ad iſtam ſui quaſi commendationem deſcendere, non vanæ gloriæ ſtudio impulſum: neque ut auctoritatem, artificio aliquo ſibi conciliaret, quemadmodum plerique, qui cum eſſent ipſi omnis laudis egeni, alienas laudes, & commendationes emendicabant, ſive ab aliis, ſive ab ipſis Corinthiis. Nec enim ſeſe iſtiuſmodi artibus indigere: præſertim apud Corinthios, qui ab ipſo in Chriſto geniti, tam apud alios, quam apud ſeipſos, eſſent tacita quædam, & muta, ſed efficax Epiſtola, verum à Paulo geſtarum commendatitia, quæque ab omnibus hominibus publice legi poſſet. Epiſtola autem non hominis mortalis; ſed ipſius Chriſti omnium Domini commendatitia: ſcripta miniſterio Pauli, non atramento vili, & inanimato inſtrumento; ſed Spiritu Dei viventis: non in tabulis lapideis ſcripta, in quibus elogia, & laudes hominum, imo ipſa Lex Dei fuit inciſa; ſed in tabulis cordium carneis.

Verſ. 4. Quia ſupra non obſcure ſeſe ad prædicationem ἱκανὸν *idoneum* eſſe dixerat, idque comparatione aliorum confirmaverat; *fiduciam* iſtam ſuam καὶ πεποίθησιν Deo per Chriſtum attribuit, atque acceptam refert: (juxta illud: ſi quis gloriatur; in Domino glorietur) & oſtendit aptitudinem iſtam & ἱκανότητα, non eſſe ex ſe ipſo, qui ne cogitare quidem quicquam adeò excelſum, tantum abeſt ut præſtare potuerit; ſed (*verſ.* 5.) ex *ipſo Deo*, qui eum (*verſ.* 6.) aptum fecit Miniſtrum (διάκονον) Novi Fœderis, non literalis, ſed ſpiritualis.

Opponit autem hic miniſterium novi Fœderis miniſterio veteris multipliciter. Primum, quod illud ſit novum, hoc vetus. Secundum, quod illud ſit literale, quia illi Judaici γραμματεῖς, *ſcribæ*, & Rabini circa γράμματα, *literas*, & corticem typorum duntaxat occupabantur, ad medullam *antityporum* non penetrantes: hoc autem Spirituale.

Tertium, Quod illud occidat, hoc eſt, in morte relinquat, aut ex morte non eximat. nulla enim in Lege æternæ vitæ promiſſa legimus: Hoc autem vivificet, quia non tantum vitam æternam expreſſe promittit, ſed ejus quoque arrhabonem, in anteceſſum largitur. *verſ.* 6.

Quartum, Quod illud condemnet, quia nemo ex operibus Legis juſtificatur, ſed ſecundum verba, & literam Legis, *Qui non fecerit omnia, quæ in Lege* præcepta ſunt, vi Legis, ac literæ abſolvi non poteſt: hoc autem juſtificet per remiſſionem peccatorum *verſ.* 9.

Quintum, Quod illud eſt abrogatum, καταργούμενον, *exoleſcens*, & finem habet: hoc autem eſt τὸ μένον, *permanens verſ.* 11., imo & *verſ.* 7., & 13.

Sextum, Poteſt addi, & ex *verſ.* 17. quod in illo eſt ſervitus: in hoc autem miniſterio *eſt libertas*, quam nobis præſtat Spiritus Domini filialis, Spiritus adoptionis.

Septimum, Præterea (quod fuſe magna parte capitis tractat) quòd illud, quamvis non fuerit abſque gloria, tamen longe minus haberet gloriæ, quam Spirituale. Hoc autem ſpirituale tanto glorioſius eſſe neceſſe ſit, quod ne illud quidem ſine gloria fuerit *verſ.* 10.

Octavum, Quod in illo miniſterio arcerentur ſpectantium oculi ab inſpectione gloriæ antiqui Legiſlatoris. *verſ.* 13. In hoc autem invitantur oculi omnium, ut cernant, & contemplentur gloriam Legiſlatoris, & Domini noſtri. Ratio ejus rei eſt, quod illa gloria cito tranſitura, & καταργουμένη, *exoleſcens*, ut ait *verſ.* 7. & 11., & 13., ſpectabatur oculis corporis, & corruptibilibus, qui eam, quanquam ipſam corruptibilem, quippe in mortalis hominis

hominis vultu conſpicuam, ferre non poterant. ideo Moſes coactus eſt ponere κάλυμμα *velamen* ſuper faciem ſuam, *verſ.* 13. At iſta Domini noſtri gloria, perpetuo manſura, & incorruptibilis, oculis mentis noſtræ ſpectatur incorruptibilibus, quique ſplendore ejus offendi nequeunt, ſed potius, ex contemplatione tam ſublimi, nos in imaginem ejuſdem gloriæ transſmutant, hoc eſt, nos ſimilis gloriæ participes fore oſtendunt; & ſic ex gloria in gloriam quaſi transferunt. Glorioſum enim nobis erat, tantam incorruptibilis Domini noſtri gloriam ſpectare poſſe: multo glorioſius eandem, Fidei, ac Spei adminiculo, & Spiritus Sancti operâ, nobis applicare, & in arrhabone, in anteceſſum dato, quaſi præcipere, & guſtare: glorioſiſſimum autem eandem conſequi, (vide *verſ.* 18.) & ita ex gloria in gloriam toties tranſire. Videtur autem Apoſtolus occaſione mentionis miniſterii, per quod eum Deus ἱκάνωσε, hoc eſt, *aptum* Novi Fœderis, ſibi crediti, *reddidit* ad ſuam prædicationem; de induſtria ingreſſus eſſe antitheſin novi, & antiqui Fœderis, ſuperius deſcriptam: idque duplici fine, ac ſcopo. Primum, ut eos ſalubri doctrina redargueret, qui ſibi eo nomine negotium faceſſebant, quod ab antiquo Fœdere, ad novum animos hominum avocaret. Secundo, ut oſtenderet aptitudinem & ἱκανότητα ſuam ad prædicandum, & homines cognitione Dei imbuendos; ex iſtius ipſius Evangelicæ prædicationis præſtantia, & (præ illa legali doctrina) excellentia proficiſci. quam niſi quis, ita ut dignum eſt, animo ſuo concipiat; fruſtrà ſe ad prædicandum aptum eſſe poſſe opinatur. Quod non modo ſupra *verſ.* 6. tacite innuit; ſed clarius *verſ.* 12.: ſed præcipue initio capitis ſequentis oſtendit. Quod antequam aggrediamur, aliqua nobis ex iis, in quibus hoc Capite Lector hærere poſſit, explicanda ſunt.

Verſ. 7. Ἐντετυπωμένη ἐν λίθοις, *inſculpta in lapidibus.* Verba hæc videntur explicare ea quæ ſupra de πλαξὶ λιθίναις, *tabulis lapideis.* *verſ.* 3. protulit, ut illic quoque ad tabulas Legis reſpexiſſe videatur. Miniſterium Legis vocat Apoſtolus, διακονίαν θανάτου, id eſt, *(miniſterium mortis)* quia per illud homines nec juſtificari, nec ſervari poterant, ut ſupra dictam.

Verſ. 10. Gloriam miniſterii Novi Fœderis, quia eſt ὑπερβάλλουσα, *excellens*, adeo excellentiorem gloria Fœderis antiqui eſſe oſtendit, ut ἐν τούτῳ τῷ μέρει, id eſt, *in hac parte*, hoc eſt, in comparatione cum gloria novi Fœderis; (hoc enim eſt τὸ μέρος, quod hoc loco tractat) gloria illa, ne gloria quidem eſſe videatur. Dicit enim τὸ δεδοξασμένον, hoc eſt, glorificatum, puta antiqui Fœderis decus, οὐ δεδόξασται hoc eſt, quaſi non eſſe, aut certe non videri glorificatum, ἕνεκεν τῆς ὑπερβαλλούσης δόξης, *propter excellentem gloriam*, Novi Fœderis. quemadmodum luce majori non extinguitur quidem, ſed ita lux minor obſcuratur, ut ne lux quidem eſſe videatur.

Verſus decimus tertius, Protaſin; verſus vero decimus octavus, apodoſin habet, ac ſibi mutuo reſpondent. quatuor autem intermedii 14. 15. 16. 17. obiter & quaſi in parentheſi interjecti ſunt.

Verſ. 13. Ne viderent filii Iſraël finem τοῦ καταργουμένου, *quod aboletur.* Dupliciter verba hæc intelligi, & accipi poſſunt. aut pro cauſa finali obvelandæ faciei Moſis: aut pro effectu. Si pro cauſa; tunc id ſecutus fuiſſe videtur Moſes in iſta obvelatione, imo & Deus ipſe, qui Moſen ad eam miraculi neceſſitatem compulit, ne Iſraëlitis minùs auguſtum videretur oraculum ex mortali ore profectum: quod quamvis aliquando finem ſuum habiturum eſſet; tunc tamen cum pangebatur, & vigere debebat illud fœdus, non expediebat populum illum ullo indicio admoneri eſſe unquam abolendum. Sin autem pro effectu tantum; tunc ita explicari poſſe videntur. Moſem velum faciei ſuæ oppoſuiſſe, ita ut nullo modo populus videre poſſet mortalem illius viri faciem, qui ipſis tunc oracula pandebat: quæ tamen aliquando finem habitura eſſent, quemadmodum & Moſes ævo ſuo defunctus eſt: cum noſter Legiſlator vivat in æternum, & vitam omnibus in fœdere ſuo comprehenſis perpetuam daturus ſit.

Ex quo, utrovis modo intellecto, ſumit Apoſtolus alluſionem, & ſimilitudinem quandam, ad notandam Judæorum incredulitatem *verſ.* 14. *& ſeqq.* quæ ſic explicatur. Quemadmodum olim velum in facie Moſis, quando nomine Dei cum populo loquebatur, impediebat Iſraëlitas, ne viderent in mortali facie Moſis argumentum Fœderis, cujus Mediator erat, aliquando abolendi: ita hodie κάλυμμα, *velamen*, & velum in cordibus Iſraëlitarum (*verſ.* 15.) cum veterem Legem, aut Moſem legunt; impedit eos, ne videant hanc ipſam legem eſſe in Chriſto abolitam *verſ.* 14., Quod velum non amovebitur à cordibus eorum, donec (*verſ.* 16.) convertantur ad Dominum, hoc eſt, à mortifera, quod ſupra oſtendit, literâ tranſeant ad Spiritum Domini vivificantem, & liberantem à peccati primùm, dein mortis ſervitute (aculeus enim huic beſtiæ primum eximendus, deinde vincenda eſt): quia ut ipſe Dominus (*verſ.* 17.) eſt Spiritus; ita ſpirituali cultu delectatur, & Spiritum ſuum converſis ad ſe donat, per quem eos ab omni metu liberat: & efficit (*verſ.* 18.) ut poſſint revelata facie gloriam ipſius contemplari, & imaginem ejus gloriæ animis ſuis (cooperante ipſius Spiritu) præcipere, atque ita ex gloria in gloriam tranſire, ut ſupra explicatum eſt.

CAPUT IV.

Oſtendit Apoſtolus, ut ſupra diximus, ex ipſa vi commiſſi ſibi, per miſericordiam Dei, miniſterii Evangelici; habere ſe hanc, cujus ſupra mentionem fecit, aptitudinem, & ἱκανότητα, *ſufficientiam*, ad legitime prædicandum, hoc eſt, ne, ut alii quidam, cauponaretur verbum Dei, neve more infirmitatis humanæ, quod ipſi ab adverſariis objectum eſt (vide *Cap.* x. 2.) in eo prædicando ſecundum carnem ambularet. hoc enim putamus denotare verba μὴ ἐκκακοῦμεν, id eſt, *non ſegneſcimus*: &, ut ſe hoc loco ſtatim *verſ.* 2. explicat, ne ambularet ἐν πανουργίᾳ, id eſt, *in calliditate*; ſed renunciando omnibus pudendis cogitationibus, quales ſunt, cum quis ſub prætextu ſerviendi Deo, ſuum negotium agit, & quæ ſua ſunt quærit. quod fieri nequit abſque adulteratione verbi Dei, cujus eſt diſpenſator. (μηδὲ δολοῦντες λόγον τοῦ θεοῦ, *neque doloſe tractantes ſermone Dei*) ſed ut, inquam, puram putam veritatem prædicaret & revelaret, nec ad commendationem ſui quicquam luci veritatis tenebrarum admiſceret, ſed eo ſolo ſeſe duntaxat commendaret, quod, omnium hominum conſcientiis, coram Deo teſtibus, pura puta veritate animos hominum illuminare deprehenderetur.

Puto enim ego pleroſque è Judæis Chriſtianos, atque iſtos ipſos, quos Apoſtolus tota Epiſtola inſectatur, in eo vel maxime proprium emolumentum ſpectaſſe, quod prædicando Evangelium, in inſtituta gentis ſuæ alias gentes migrare cogerent, ut iſta tam palpabili gentis ſuæ prærogativa præ aliis commendati, tanto uberius emolumentis prædicationis

ſuæ fruerentur. Cui quidem Judæorum morbo (ſive τῇ πανεργίᾳ, id eſt *calliditati*) prudentia Apoſtolorum mederi ea moderatione conata eſt, ut quamvis gentes jugo ceremoniarum, & Judaicorum inſtitutorum exolverent, tamen pauperum Judæorum etiam in ipſa Judæa egeſtati ſuccurri à gentibus voluerit, vide *Gal.* 11. 10. Quod Paulus ubique ſedulo fecit, & *Rom.* xv. 25, 27., expreſſe ait, quod gentes quodammodo *debitores* (ὀφειλέται) Judæorum ſunt. Quia enim Spiritualium bonorum (ad eos pertinentium) participes factæ ſunt, teneri eas Judæis in carnalibus inſervire. Ea igitur moderatione Apoſtoli debitum hoc à gentibus officium exegerunt, ut illud ad pauperes tantùm reſtrinxerint. in quo ipſo tamen æqualitatem inter omnes gentes nequaquam ſupergreſſi ſunt. Non igitur Paulus, in ſuæ gentis præ aliis excellentia (qui delectus gentium religione Chriſti ſublatus eſt) commendationem ſui quæſivit: ſed in puræ, ac genuinæ veritatis luce, qua omnes homines coram Deo illuſtrare, eamque ipſis revelare conatus eſt.

Verſ. 3. Occurrit tacitæ objectioni, cur igitur lux iſta Evangelii, non omnibus tamen, quibus Paulus prædicavit, affulſit. Reſponſio: ſoli inquit ἀπολλύμενοι, id eſt, *(pereuntes, perditi)* ad eam cæcutiunt, in quibus Deus ævi hujus obcæcavit mentes infidelium, ne ipſis allucerer illuminatio optimi, & jucundiſſimi nuncii, de gloria, ſeu glorificatione Jeſu Chriſti: qui non modo reſuſcitatus; ſed in ſolio Dei collocatus eſt, accepta poteſtate, in qua vice Dei regeret, ac judicaret omnes. in quo ad vivum ipſius Dei ſummi Patris effigies expreſſa eſt.

Occaſione hac de ſignificatione vocis Dei, quæ & ſummo Deo, & Satanæ hoc loco, & Chriſto Domino, itemque aliis in cælo, ac terra poteſtatibus alibi tribuitur, pauca dicenda ſunt. Vox iſta, quæ poteſtatem eminentem ſignificat, ſumitur aut proprie, aut improprie. Proprie; de vera, & legitima poteſtate: improprie, & per catachreſin; de falſa, aut illegitima poteſtate. Proprie iterum principaliter, ſeu primariò: aut minus principaliter, & ſecundariò, ſeu analogice. Principaliter vox Dei tribuitur ei, qui divina omnipotentia in cælo, ac terra præditus eſt, qui quidem abſolute verus Deus dicitur, non tantum in ea ſignificatione, quatenus falſis, ſed etiam quatenus imperfectis Diis opponitur. Analogice verò, aut minus principaliter iis, qui omnipotentia quidem carent, ſed tamen aliquam divinæ poteſtatis partem, divinæ tamen potentiæ ſubordinatam, ſortiti ſunt: ideoque veri quoque Dii ſecundum quid dicuntur, quatenus vox veri, falſo; non autem quatenus imperfecto opponitur. nam ſic veri Dii dici nequaquam poſſunt. Primo, ac principaliter iterum vox Dei ſumitur, aut ſimpliciter, aut κατ' ἐξοχὴν, *per excellentiam.* Simpliciter, ſed tamen principaliter tribuitur ei, qui omnipotentia in cælo, ac terra præditus eſt, quamvis eam à ſe ipſo non habeat, ſed ipſi data ſit. qualis eſt Chriſtus, O, M, Deus in ſecula benedictus. Per excellentiam vox Dei ſumitur, cum tribuitur ei, qui omnipotentiam abſolutam, à nullo alio collatam, ſed ex ſe ipſo habet. qualis eſt Deus, Pater Domini Jeſu Chriſti, qui idcirco Deus altiſſimus in ſecula ſeculorum dicitur.

Analogicæ poteſtatis tam in cælo, quam in terra in poteſtatibus Deo ſubordinatis multi; nec inter ſe æquales gradus deprehenduntur.

Improprie vox Dei ſumitur, quoties aut falſa, aut illegitima poteſtas hac voce deſignatur. quemadmodum cum Satanas Deus ævi hujus dicitur. hæc poteſtas partim falſa dici poteſt, partim illegitima. Falſa duplici nomine. Primum, quia ſibi plus uſurpat poteſtatis, quam habet (ut poteſtatem conferendi, cui vult, omnia regna *Lucæ* iv. 6.) Secundum, quia homines ab illo obcæcati, ac decepti, plus ipſi poteſtatis tribuunt, quam habet.

Illegitima vero; quia ut ipſe, ita omnes ejus Angeli, & poteſtates Dei ſunt perduelles. & quamvis Deus damnationis ſuæ executionem diſtulerit; jam tamen eos condemnaverit, & omnium donorum ſuorum incapaces, & ipſis indignos eſſe judicaverit, ita ut omni jure eorum, quæ quondam acceperunt, excidiſſe videantur.

Verſ. 4. Quomodo Diabolus occæcare ſoleat τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, id eſt, *cogitationes vel intellectum infidelium* per varias carnis illecebras, aut incredulitatis, aut errorum offuſâ caligine; alio loco explicandum. Nunc conſiderandum eſt, qua re collocet Apoſtolus *Lucem iſtam*, quam obtenebrare nititur Satanas. Ait igitur *obcæcare Satanam intellectum infidelium, ne ipſis illuceſcat lumen Evangelii gloriæ Chriſti, qui eſt imago Dei verſ.* 4. Et infra *verſ.* 6. Lucem iſtam vocat *lumen* (φωτισμὸν *illuminationem*) *cognitionis gloriæ Dei, in perſona* προσώπῳ, *facie, Jeſu Chriſti.* Hoc igitur idem, tàm lumen Evangelii gloriæ Chriſti, adeo exaltati, ut ſimillimus Deo fieret, quàm lumen cognitionis gloriæ Dei ipſius, quam conſecutus eſt, per exaltationem ejuſdem Jeſu Chriſti, inſinuaſſe ſe mentibus hominum per prædicationem ſuam Paulus *verſ.* 5. aſſerit, non autem ſuam aliquam commendationem, quemadmodum iſti, qui per gentis ſuæ præ aliis excellentiam ſuam propriam commendationem quærebant. Non ſuam igitur, ſed tàm Dei, quàm Chriſti, gloriam prædicavit: Sed in *verſ.* 5. prædicationi ſui ipſius ſolius Chriſti prædicationem opponit, ita tamen, ut in ea ipſius quoque Dei gloriæ prædicatio contineretur. Ait enim *non nos ipſos prædicamus, ſed Chriſtum Jeſum Dominum*, quod nihil aliud eſt, quam prædicamus Jeſum eſſe Chriſtum, & Dominum, de quo quia *Act.* 11. 36. expreſſe legimus, quod illum Jeſum, quem Judæi crucifixerunt, Deus fecit Dominum, & Chriſtum, quod & hoc loco *verſ.* 6. tangit Apoſtolus, mentione facta gloriæ Dei in perſona Jeſu Chriſti, quæ non alia eſſe poterat, quam illa de qua Petrus expreſſe loquitur. inde patet in verbis Χριστὸν Ἰησοῦν κύριον, *Chriſtum Jeſum Dominum*, Dei quoque ipſius gloriam contineri, quia Jeſum illum Deus Chriſtum, & Dominum fecit.

Verſ. 6. *Deus, qui dixit* (hoc eſt juſſit) *ex tenebris lucem effulgere*, ſeu qui lucem creavit (unde Pater luminum dicitur) à quo omne bonum, & perfectum donum deſcendit. Neque enim tantum iſta quæ corporeos, ſed multo magis quæ mentis oculos illuſtrat lux ab eo venit. Qui, inquam, lucem iſtam corporeis oculis videndam creavit; mentis noſtræ oculos Spirituali luce illuſtravit, ut cognoſceremus, & aliis quoque notum faceremus glorioſiſſimum ipſius facinus, cujus ſpecimen edidit, in perſona Jeſu Chriſti reſuſcitata, & ad ſummum gloriæ, & majeſtatis culmen exaltata. Hæc enim erat præcipua prædicationis Apoſtolicæ materies.

Notandum autem eſt: primùm, Deum eſſe Patrem omnium luminum: ab eoque petenda omnia. Deinde, doctrinam, & gnoſin de Chriſti reſurrectione, exaltatione, & imperio cæli, terræque ipſi tradito; vocari ab Apoſtolo φωτισμὸν *illuminationem* Evangelii gloriæ Chriſti, ac perpetuam mentis noſtræ irradiationem: lumen cordium, aut in cordibus lucens. præterea lumen illud, quod parte ab una Satanas obtenebrare conatur, ἐν νοήμασι, *in mentibus*, in intellectu hominum, ne illuceſcat ipſis lumen lætiſſimi nuncii de Chriſti glorificatione *verſ.* 4.:

parte

parte ab altera, quod Deus accendit, & *illuceſcere facit in cordibus hominum, ad illuminationem cognitionis gloriæ ſuæ in perſona Jeſu Chriſti.*

Verſ. 7. Poſteaquam commendaſſet præcipuam iſtam in religione Chriſtiana partem cognitionis rerum divinarum, ſumptâ à luce, & illuminatione ſimilitudine; non deſinit eam porro commendare, ſumpta ab opibus metaphora: & appellat eam theſaurum. ſed in allegoria pergens, addit theſaurum iſtum eſſe in fictilibus vaſis, vilitatem, & infirmitatem corporis ſui, multis malis, ſed præcipue perſecutionibus obnoxii, eleganti tranſlatione exprimens: ſimulque conſilium Dei, & cauſam finalem, cur Deus tantum theſaurum, in fictilibus vaſis conditum eſſe voluerit, hoc eſt, cur eum, tam glorioſa religionis Chriſtianæ myſteria prædicantem, tot malis, & perſecutionibus conflictari voluerit. Ut inquit *excellentia* (ὑπερβολὴ) *eminentia potentiæ Dei ipſi Deo, non autem hominibus tribueretur.*

Voluit igitur Deus, ut Apoſtolus, & ejus ſimiles, in omnibus affligerentur: (*verſ.* 8.) ut periculis variis exercerentur, ac percellerentur; nec tamen deſperarent: ut perſecutionem paterentur; nec tamen desererentur: ut virulentis calumniis, & quaſi ſpiculis, impeterentur; nec tamen caderent, aut perirent. Voluit ut ſemper *mortificationem, ſeu mortem* (νέκρωσιν) *Domini Jeſu in corpore ſuo circumferrent,* hoc eſt, ut talibus afflictionibus perpetuo exercerentur, qualibus Chriſtus Dominus tempore mortis ſuæ afflictus eſt. *Ut poſtea vita quoque Jeſu*, reductio ad vitam, & glorioſa ab omnibus malis liberatio, *in iiſdem appareat.* Quamvis enim νέκρωσιν Chriſti, & ad mortificationem affectuum, & concupiſcentiarum referri aliàs poſſit; tamen hoc loco aliud agitur, ut Apoſtolus ſe *verſ.* 11. explicat, dum dicit. *Semper enim viventes*, (hoc eſt totâ vitâ) in *mortem propter Jeſum tradimur, ut vita Jeſu in mortali carne noſtra reveletur.* Quia hic verſus explicat priorem; videmus ἐν τῷ σώματι ἡμῶν, id eſt, *in corpore noſtro*, idem eſſe quod, ἐν τῇ θνητῇ σαρκὶ, id eſt, *in mortali carne.* Cum autem aliunde conſtet, tunc, cum vita Chriſti in nobis revelabitur, nos mortalem carnem non habituros; non poſſunt aliter verba iſta explicari, quam in eo Deum gloriam ſuam quærere, ut quamvis nunc in iſto mortali, & caſibus, atque injuriis ſubjecto corpore vivamus; glorioſam tamen, & æternam, qualis in Domino Jeſu cernitur, vitam aſſequamur. Contraria igitur eo conſilio juxta ſe poſuit, ut magis eluceſceret magnitudo, & excellentia potentiæ Dei.

Verſ. 12. Oſtendit Apoſtolus afflictiones ſuas (ut & aliorum, qui prædicant Evangelium) ipſamque adeo mortem, tendere in maximum eorum, quibus prædicatur (quos inter Corinthii) emolumentum, ipſamque adeo vitam æternam. Notandum autem eſt, quemadmodum per vocem mortis, aut certe per verba, *mors in nobis efficaciam exercet*, non ſola mors, aut ultimus ille vitæ exitus intelligitur, ſed omnes afflictionum ſpecies, quas ſupra enumeravit, quæ τῇ νεκρώσει τοῦ κυρίου Ἰησοῦ, id eſt, *mortificationi Domini Jeſu*, hoc eſt, afflictionibus, quæ circa mortem ejus acciderunt, reſpondent, quæque non in ipſa morte, ſed ante mortem quoque accidunt, ſed tamen abſque metu, & minis mortis eſſe nequeunt: ita per eandem complexionem, aut Synecdochen, per vocem vitæ hoc loco non ſolum vitam æternam, ab Apoſtolo intelligi; ſed præcipua quoque vitæ hujus caducæ emolumenta, & ſolatia, quæ cum certa ſpe vitæ æternæ conjuncta ſunt: imo vero iſtam ſpem progenerant, & mirificè confirmant. qualis erat illa palpabilis Dei potentia, in eo, quòd ut alios, ita præcipue Apoſtolum Paulum, tot, tantiſque afflictionibus, & proximo, ac præſentiſſimo mortis periculo, toties objiciebat; & tamen eum ſemper eripiebat. quod ante in *verſ.* 8. *&* 9. (ſine dubio occaſione recentiſſimi illius beneficii Dei in Epheſino periculo, cujus initio Epiſtolæ hujus meminit) graphice expreſſit. quod ea ratione ſpem vitæ æternæ in Corinthiis confirmabat. quia, qui videbant non ſolum Dominum Jeſum ab ipſa morte à Deo ſemel reſuſcitatum (Dixit enim *verſu* 13. Corinthios habere *eundem Spiritum fidei*, ſcilicet illius, qua credebant Jeſum à Deo reſuſcitatum, ut ſe *verſ.* 14. explicat.) ſed etiam Apoſtolos ejus toties à præſentiſſimo mortis periculo ἐκ τηλικούτου θανάτου, *ex tanta morte*, eripi, & jam quaſi deploratos cæteris fidelibus quaſi poſt liminio reſtitui; facile poterant colligere, eundem Deum per Chriſtum poſſe id efficere, ut fideles ejus, per mortem à ſe dirempti, excitentur, & ſibi iterum mutuò reſtituantur,

Merito igitur Apoſtolus ait, *hæc omnia fieri propter ipſos verſ.* 15., hoc eſt, in maximum eorum bonum, atque emolumentum, ut eos tanto magis ſtimularet ad gratias eo nomine agendas Deo, O, M. quod ſuprà. *Cap.* 1. 9. 10. ſed præcipue *Cap.* 11, iiſdem prope verbis fecerat.

Verſ. 16. Redeundo ad propoſitum Apoſtolus, quod initio capitis propoſuerat, ſeſe μὴ ἐκκακεῖν, *non ſegneſcere*, non collabi viribus, nec malis fatigari, conſiderando præſtantiam miniſterii ſui; idem nunc repetit iiſdem verbis ſeſe μὴ ἐκκακεῖν, *non ſegneſcere*, conſiderando tantæ ſpei excellentiam, ſed quanquam externus ejus homo, hoc eſt, organum iſtud corporis, corporeis oculis ſubjectum, corrumpatur; internum tamen hominem renovari, & viribus augeri.

Ubi notandum, hoſpitem iſtum corporis noſtri animum, & cauſam iſtam principalem, quæ organo, & inſtrumento corporis in omnibus ſuis operationibus utitur, hominem, ſed internum, inviſibilem (quia Spiritualis eſt) ab Apoſtolo vocari; ut vel inde intelligi poſſit, ex ſententia Apoſtoli nos etiam abſque iſto vili, & corruptibili organo homines eſſe, & dici poſſe, nec mutato organo eoſdem homines eſſe deſinere. Homines enim iſtos duos, externum, & internum, dum ſibi opponit, & quidem in rebus eſſentialibus, quæ corruptionem, & conſervationem eſſentiæ *ſubjecti* ſpectant; ſatis oſtendit hæc tria. primum, ſe hominem iſtum internum, non modo diſtincte, & ſeparatim à corpore, ſed etiam oppoſitâ corpori conſideratum; hominem tamen eſſe cenſere, & vocare: &, quaſi ſeorſim à corpore res ſuas ſibi habeat, introducere, qui tantùm abeſt ut corporis malis, ac debilitatibus alteratur, & ſeneſcat, atque adeo corrumpatur; ut potius tunc maxime renovetur, ac juveneſcat. Deinde, hominem hunc etiam abſque mutato organo, eſſe poſſe, & natura ſua incorruptibilem, nec cum organo interire. Denique tertio, mutationem corporei, & ignobilis inſtrumenti in Spirituale, & nobile; nihil impedire, quo minùs idem numero iſte homo etiam poſt mutationem hanc eſſe cenſeatur.

Porro modum, & rationem renovationis hujus, quæ etiam in hac vita fit, ſucceſſive ac de die in diem; indicat duobus ſequentibus verſibus, & initio capitis proxime ſuccedentis: Certam nimirum ſpem vitæ, & gloriæ æternæ; quæ exiguum hoc laboris, & afflictionis, quod tam cito tranſit, incomparabili, & æternum manſurâ mercede ſit compenſatura. Quæ ſpes quomodo acquiri poſſit, docet Apoſtolus, primum *verſ.* 17., ut in æqua judicii lance ponamus hinc levitatem laboris, ac perpeſſionis cito tranſituræ; illinc autem καθ' ὑπερβολὴν

βολὴν αἰώνιον βάρος δόξης, id eſt, *ſupra quam dici aut exprimi poteſt præponderans æternæ gloriæ pondus.* hinc enim contemptus omnium terrenorum, & remotio impedimentorum, quæ nos in ſalutis curriculo remorari ſolent, & ſtrenuitas, maximi præmii illecebrâ excitata, naſcitur, ad ſuſcipiendam rem, cui vires noſtræ non poſſint eſſe impares. Deinde *verſ.* .8. & ultimo oſtendit nobis viam Apoſtolus, ſpei iſtius acquirendæ, & fovendæ, ut quam creberrimè, imo ſi fieri poteſt, perpetuo ponamus nobis ob oculos, non iſta viſibilia præmia, quibus animi ad rem aliquam aggrediendam accendi poſſint, ſed inviſibilem illam mercedem futuræ gloriæ: rationem reddens, quia quæcunque oculis noſtris uſurpare poſſumus, ut ipſa fluxa, & citò tranſitura, ita infirmum etiam, nec diu duraturum impetum, & ardorem Deo ſerviendi producunt. At illa merces inviſibilis, æterna eſt, quæque ideo conſtans, ac perpetuum in nobis Deo placendi ſtudium (ut infra *Cap.* v. 9. ait) ingenerare poteſt.

CAPUT V.

EXplicat nobis Apoſtolus quænam illa ſint inviſibilia, quæ præ oculis mentis ejus ſemper verſarentur, & proinde præ noſtris quoque oculis ſemper verſari debeant. Nempe quod in locum iſtius corporis viſibilis, ac terreni, quod corrumpi, ac diſſolvi neceſſe eſt; corpus ſpirituale, ac cæleſte habituri ſimus, ad omnem æternitatem in cælis duraturum. Profert autem ſententiam hanc Apoſtolos *ἀλληγορικῶς*, *allegorice.* Nam & mortale corpus vocat domicilium, & tabernaculum terrenum: & illud incorruptibile, quod in locum ejus ſuccedit, vocat *ædificium ex Deo, domum nequaquam manufactam (ἀχειροποίητον,) æternam in cælis.* Quibus verbis oſtendit animum noſtrum eſſe ejuſmodi hoſpitem, qui ſine ulla ſui corruptione, ac ſine ullo ſuo detrimento, imo vero cum maximo ſuo emolumento, ex terreno in cæleſte, ex eo quod eſt ab homine, in illud quod non ab homine (cui in allegoria reſpondet *ἀχειροποίητον*, *manibus non factum*, quia ædificia vulgo manibus hominum conſtruuntur) ſed eſt ab ipſo Deo; migrare, & tranſire poſſit.

Quamvis & (*ἀχειροποίητον*,) non manufactum ea ratione dici poteſt, quod ſit incorruptibile, quia quæ manus humana conſtruit, manus humana deſtruere poteſt: imo vero ipſo ævo deſtrui ſolent. ideó, (quaſi ſe ipſum explicans) ſubjicit ſtatim *αἰώνιον*, *æternum*, & cui in cælis, quò nihil corruptibile penetrat, locus eſſe poſſit.

Verſ. 2. Res omnes, quo nobiliores natura ſunt, eo magis & conſervationem ſui deſiderant, & ad corruptionem ſui ingemiſcunt. In iis natura quoque humana horret interitum, præſertim cum iſtud debile corpuſculum diſſolvi, aut corrumpi incipit. Idcircò cum nos corporis hujus piget, *cæleſti habitaculo ſuperindui optamus.*

Verſ. 3. Quamvis verborum (*Siquidem induti, non nudi inveniemur*) poſſit videri eſſe is ſenſus, & quidem non falſus: cæleſti habitaculo, & veſte immortalitatis neminem induendum, qui veſte pietatis minime indutus, ſed nudus deprehenſus fuerit. Tamen hunc ſenſum ab hoc loco alienum eſſe cenſeo. Loquitur enim Apoſtolus, ut ſe *verſ.* 4. explicat, de corporis, non virtutis indumento, quo exui nolumus, ſed tantum ipſi immortalitatem ſuperindui, ut devoretur, & quaſi *deglutiatur mortale à vita*, hoc eſt, ut fiat illud quod 1 *Cor.* xv. 52. *ἐν στιγμῇ χρόνου, ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ. In momento temporis, in indiviſibili, in nutu oculi*, futurum eſſe, prædicit Apoſtolus. Senſus igitur eſt, ſuperindui optamus; ſi quidem in hoc corpore induti vivimus. Nam ſi nudi, hoc eſt, mortui, & corpore exuti ſimus; non ſuperindui, ſed indui optamus: nec eſt tunc quicquam in nobis, quod à ſuperveniente indumento devoretur; ſed plane ipſo indumento indigemus, & organo, non ſuperindumento.

Verſ. 4. Quamdiu autem in hoc corpore vivimus, quamvis variis ejus infirmitatibus gravati ingemiſcimus; tamen illo exui nolumus, ipſa natura noſtra mortem, ac diſſolutionem compoſiti horrente, ſed tantum illi vitam, & immortalitatem ſuperindui optamus, ita tamen ut mortale devoretur à vitâ, ne ulla poſtea cauſa ingemiſcendi ſuperſit.

Non poteſt igitur quiſquam ex iſtis verbis Apoſtoli, in favorem iſtius, quod nunc habemus corporis, hoc elicere, ut quia ſibi tribuat Apoſtolus deſiderium hoc, ſicut & fidelibus, & quidem Spiritu Sancti præditis, quòd nolint corpore exui, ſed tantum ſuperindui; idcirco nos iſtius corporis amore merito teneri, & ſine iſto organo vivere non poſſe.

Non enim Apoſtolus dicit ſeſe, aut fideles ideo nolle iſto, ut ſic loquar, veſtimento exui, quod ipſius veſtimenti amore teneantur, aut illo carere nequeant; ſed ne ipſi nuditatem, hoc eſt, mortem ſubeant. Alioqui manifeſte Apoſtolus dicit *verſ.* 4. ſeſe, aut fideles ita velle ſuperindui, ut *τὸ θνητὸν*, *mortale*, hoc eſt, iſtud lacerum, & pannoſum veſtimentum, devoretur à glorioſo. Non igitur in gratiam veſtimenti, ſed in gratiam ſui, nolunt illo exui. Ac poſtquam ſuperindui immortali veſte fuerint, volunt, &, eorum ut velint intereſt, ut iſta lacera, & pannoſa veſtis intereat, ne quam poſtea ingemiſcendi anſam habeant.

Quamvis autem, quæ hic Apoſtolus de pluribus, in plurali, quem vocant numero, prædicat, de omnibus aliis fidelibus, qui arrhâ Spiritus Sancti Chriſto auctorati ſunt; dici poſſint, & ad omnes plane pertineant: tamen ſi ſcopum Apoſtoli conſideremus, de ſeipſo iſta, ut & ex antecedentibus, pleraque omnia dicere videtur, eo tamen conſilio, ut naturam, & officium hominis Chriſtiani in ſuo exemplo omnibus ſpectanda, & imitanda proponat.

Verſ. 5. Quod igitur iſta inviſibilia (ut omnium Chriſti fidelium officium exigit) perpetuo ſpectet, & in locum iſtius corruptibilis tabernaculi domicilium è cælo æternum, & finem iſtorum, quos in iſto fluxo corpuſculo facere neceſſe erat, gemituum expectet; id ſoli Deo acceptum fert, qui non nudam ſpem tanti boni, ſed firmam aſſequendi ejus fiduciam ſigillo Spiritus Sancti obſignatam, ipſi contulerit, quo flagrantiorem tanti beneficii gratiam in corde ſuo excitet.

Verſ. 6. Hanc igitur ex vi Spiritus Sancti promanantem fiduciam efficere ait, ut vitæ hujus caducæ, & fluxi corpuſculi anxiam curam non habeat (*verſ.* 6. & 8.) ſciens quod quamdiu in hoc mortali domicilio habitaturus eſſet, tamdiu *peregre à Domino abfuturus* eſſet, malle autem ſe domicilio iſto carere, *quam à Domino abeſſe.* Rationem in parentheſi interjicit; *verſ.* 7. *quia per fidem*, inquit, *ambulamus, non per ſpeciem.* Fidem nimirum reſurrectionis, quam iiſdem Corinthiis primæ Epiſtolæ *Cap.* xv. propoſuit, in qua proponenda eoſdem admonuerat, quod huc maxime facit, *carnem, & ſanguinem ad regnum Dei admitti non poſſe.* unde neceſſario ſequitur, quamdiu in carne, & ſanguine ſimus, nos ad Regem noſtrum, ea conditione, ut cum ipſo perpetuo maneamus, admitti non poſſe: adeo ut etiam ii, qui tempore reſurrectionis vivi deprehendentur;

tranſ-

tranſmutari & ex vili ſtatu iſto, & migrare in glorioſum, opus habeant, ac debeant. Opponit autem fidei ſpeciem, ut oſtendat ſe in vera fide ambulare, nec ſpeciem fidei, ſed ipſam genuinam fidem habere, quod ſibi iniquiſſime à Pſeudo-Apoſtolis objici, infra *Capite* x. 2. queritur, qui eum tanquam ſecundum carnem ambulantem exiſtimabant: cujuſmodi homines, (quia vera fide carent) *Heb.* xi. 6. Deo placere non poſſunt. *Rom.* viii. 8.

Verſ. 9. Seſe autem tanta ſpe ſtimulatum φιλοτιμούμεθα, *omnibus viribus contendere*, (verbo utitur, quo ardentiſſimum eorum ſtudium exprimit, qui ad honores aſpirabant) concludit, ut Domino placeat, ſive in hoc corpore, uſque ad adventum Domini manſurus, ſive ante adventum Domini exuvias corporis hujus depoſiturus eſſet. In hæc enim duo genera hominum diſpeſcit Apoſtolus eos, qui vitæ æternæ participes ſunt futuri.

Verſ. 10. Rationem addit tam ardentis ſtudii, extremi judicii metum, quia cunctis coràm tribunali Chriſti ſtandum eſt, ut reportet unuſquiſque dignam factorum ſuorum mercedem.

Utitur autem verbis ἵνα κομίσηται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς ἃ ἔπραξεν, hoc eſt, (*ut reportet unuſquiſque ea quæ per corpus juxtà quæ fecit.*) Non dicit Apoſtolus hoc loco, ut in corpore reportet factorum mercedem. Interpoſitus enim eſt articulus τὰ, *hæc*, inter κομίσηται ἕκαστος, *reportabit quiſque*, & inter voces διὰ τοῦ σώματος, *per corpus*, qui neceſſario ad alium articulum ἃ ἔπραξεν, *quæ fecit*, refertur. Proinde & voces διὰ τοῦ σώματος, id eſt, *per Corpus*, quæ cum articulo utroque connexæ ſunt, ad verbum ἔπραξεν, *fecit*, non ad κομίσηται, *reportabit* referri neceſſe eſt.

Vera verborum conſtructio eſt (ut referat quiſque ſive bonum, ſive malum *pro ea, aut juxta ea, quæ per corpus* (quia hoc eſt organum omnium hominis operationum) *& dum eſſet in corpore* (peregre ſcilicet à Domino; hic, repetendum ἃ ἔπραξε, *ſive bene*, ſive male) *egit*. Particula enim πρὸς, *juxtà*, exprimit correſpondentiam, & reſpectum τῆς ἀνταποδόσεως, *retributionis*, pro iis, quæ quiſque in corpore ſuo, hoc eſt, dum viveret, aut per corpus, hoc eſt, organum corporis egit, & per particulam *juxtà* explicatur.

Notandum autem eſt hoc loco, Apoſtolum, & eximiam ſuam fiduciam, & promiſſis Dei confidendi *plenam certitudinem*, πληροφορίας, quam per vocem θαῤῥοῦντες & θαῤῥοῦμεν, *confidentes & confidimus*, exprimit; & cautiſſimum metum, & gravem, ac juſtam formidinem, ſimul, & ſemel exponere, quia utrumque horum in homine Chriſtiano ita debet eſſe temperatum, ut neque firma fides, ac ſpes conſequendæ ſalutis ſecuritatem, neque nimius timor deſperationem, ac diffidentiam afferat. Quæ licet contrariæ affectiones videntur; poſſunt tamen unà, & ſimul conſiſte re ratione diverſorum objectorum. fides enim, & ſpei fiducia reſpicit Dei, ut ſic loquar, fidelitatem. metus autem, ac formido, reſpicit imbecillitatem noſtram, & inconſtantiam, cujus culpa fieri non difficulter poſſit, ut Domino diſpliceamus, & in conſpectu ejus, cujus aciem nihil effugere poteſt, cum pro tribunali ſedens reddet unicuique ſecundum opera ejus, culpæ, & crimina noſtra pateant. Qui metus una cum illa firma, & immobili fiducia conjunctus; efficit, ut & omnes culpas, quantum fieri poteſt, vigilantiſſime caveamus: &, tam certa ſpe excitati; tanto ardentius virtutes omnes, & quicquid Domino placet, conſectemur.

Hunc igitur metum incumbere, & hoc periculum omnibus imminere ſcientes (*verſ.* 11.) hominibus quidem perſuadere conamur, ut ſpei, ac fiduciæ ſuæ, quam Chriſti religio inculcat, vigilem iſtam, & circumſpectam conſcientiæ curam addant. *Deo vero manifeſti ſumus*, qui probe ſcit quam firmiter ipſi ea credamus, quæ aliis perſuademus: & quàm fideliter ea ipſi faciamus, quæ aliis facienda monſtramus. Spero autem, inquit idem, non Deo tantum, ſed *& conſcientiis* veſtris liquere, ac *manifeſtum* eſſe: contra quàm obtrectatores mei ſentiunt, qui me ſecundum carnem (infra *Cap.* x.) ambulare opinantur.

Atque hinc patet ſuperiora quoque omnia; quamvis ad omnes in reipſa, æque ut ad Paulum pertineant; Paulum tamen de ſe ipſo primariò, & principaliter pronunciare: & juxta propoſiti ſui rationem ad ſui contra malevolos defenſionem applicare. Non enim ideo hæc, inquit, propono *verſ.* 12., ut me vobis commendem, aut exiſtimationem meam purgare connitar: quibus me ſatis purgatum, imo commendatum eſſe confido: ſed ut vobis occaſionem dem, & anſam præbeam gloriationis pro nobis adverſus obtrectatores meos, qui gloriantur & ipſi: ſed in ſpeciem fictâ, non verâ, & cui corda ipſorum propria, (tantum abeſt, ut aliorum quoque hominum) bona fide aſſentiantur, gloriatione.

Verſ. 13. Et quia præbere aliis iſtam anſam gloriationis pro ſe non poterat Paulus, quin laudes ſuas attingeret, in quas qui effunduntur, habentur vulgo pro imprudentibus, & qui ſibi, ſuoque (quamvis forte ſano) judicio excidiſſe videntur; ideo tacitæ objectioni occurrens, ait: *ſive mente excidimus, Deo, ſive ſano, & ſobrio judicio utimur, vobis verſ.* 13., hoc eſt, ſive mens noſtra ſacro inſtinctu abrepta, & quaſi ordinaria ſede ſua mota, aliquid præter ſolitum, ideoque nec omnibus temere imitandum, protulit; id nobis flagrans ſtudium gloriæ Dei extorſit: ſive mens noſtra ad normam legis ordinariæ judicio ſuo utitur; id in veſtrum dirigitur, ac cedit emolumentum.

Verſ. 14. Nihil enim noſtrum quærimus, ſed aut Dei, Chriſtique, aut veſtrum emolumentum, quia nos eo *adigat caritas Chriſti*, hoc eſt, talis caritas, qualis in Chriſti fuit, qui in morte ſua non ſuam rem, ſed aliorum egit (vide *Philipp.* II. 4. *& ſeqq.*) Ita nos in eo quod ea attigimus, quæ ad laudem noſtram pertinent atque ita periculum ſubjimus, ne mente noſtra excidiſſe putaremur; non noſtri id cauſa fecimus, ſed partim Dei, partim veſtri.

Verſ. 15. Atque hac occaſione à laudibus ſuis, tanquam à periculoſo ſcopulo, libenter divertit orationem ad oſtendendos fructos mortis Chriſti: non modo eos, qui ad propoſitum ejus pertinebant, hoc eſt, nos non debere noſtras res quærere, aut nobiſmet ipſis vivere, tanquam nobis ſolis natos, exemplo Chriſto, qui vitam ſuam nobis impendit; ſed alios quoque ſimiles, quod mors Chriſti à nobis exigat, ut ipſi quoque peccatis moriamur, carnem noſtram crucifigamus, vivamus denique vitam placentem ei, qui pro nobis, id eſt, propter nos, non mortuus tantum eſt, ſed & ſuſcitatus.

Exigit autem à nobis id mors Chriſti multipliciter : non tantum exemplo ad imitandum propoſito , & per confirmationem ſpei noſtræ ; ſed etiam obligatione quadam ingentis beneficii , quæ nos quodammodo mancipat , & obſtringit vinculo tantæ dilectionis , ut quia Dominus nos adeo dilexit , ut vitam pro nobis poneret , & acerbiſſimam mortem ſubiret ; nos quoque viciſſim in gratiam , & ad placitum ejus vitam noſtram conformemus , eamque ad obſequium ejus plane conſecremus.

Præterea mors Domini , atque eam conſecuta reſurrectio , non modo optimo jure poſcit à nobis eam rem , ſed ejus quoque in nobis non difficulter efficiendæ vim habet , ut quemadmodum Chriſtus ex morte ad vitam , ex miſero in beatum , ex vili in glorioſum ſtatum tranſiit , & quodammodo ex homine Deus factus eſt : ita ut nunc eum , non tanquam hominem (ſicut antea) ſed tanquam Deum agnoſcimus ; ita nos quoque ex veteri , & miſero peccatorum , & mortis ſtatu in novæ vitæ ſanctimoniam tranſeamus , & ex vita ſecundum carnem , ad vitam ſecundum ſpiritum migremus.

Verba igitur *verſ.* 16. , *Quare nos nunc neminem ſecundum carnem novimus* , non ad ſolum Chriſtum ; ſed ad omnes quoque , qui ſunt in Chriſto , referuntur. quaſi dicat , quod *verſ.* 17. explicat , tam Chriſtus , quam ii , qui ſunt in Chriſto , omnes ignobiliorem ſtatum cum longe nobiliori commutarunt. Quemadmodum enim Chriſtus primogenitus novæ creaturæ , ex morte reſuſcitatus , & glorificatus eſt ; ita omnes , *qui ſunt in Chriſto* , ſub ſpe ſimilis reſuſcitationis , & gloriæ , ex vita ſecundum carnem , ad vitam ſecundum ſpiritum tranſeuntes , *nova creatura* facti ſunt. *Vetera præterierunt. ecce nova facta ſunt omnia.* Vocis *omnia* ad ſubjectam materiam limitandæ uſurpatio notanda eſt.

Verſ. 18. Expoſito maximo Chriſti beneficio , quod per illius mortem ex miſero in beatum ſtatum tranſiimus ; accedit ad primam , & ſupremam ſalutis noſtræ cauſam , Deum videlicet , Patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti , qui ut per vitam , miracula , prædicationem , maxime vero mortem Chriſti , mundum , hoc eſt , homines in mundo viventes (omnibus enim ad remiſſionem peccatorum Religio Chriſti facit aditum) ſibi reconciliavit ; ita hujus reconciliationis miniſterium , & prædicationem , & quaſi legationem Apoſtolis commiſit.

Explicat autem *verſ.* 19. rationem , per quam ſibi Deus mundum conciliavit , *non imputans ipſis peccata* , *μὴ λογιζόμενος αὐτοῖς τὰ παραπτώματα*. hoc eſt , remiſſione peccatorum , quæ Dei ex parte ſua reconciliatio mutuam viciſſim ex parte hominum reconciliationem exigit. Omnis enim conciliatio inter duas partes eſt , quæ reconciliantur. Quemadmodum enim Deus ſe reconciliatum ſua ex parte teſtatus eſt , offerendo remiſſionem , aut non imputationem commiſſorum peccatorum : ita homines ex parte ſua debent viciſſim reconciliari Deo , abſtinendo à committendis peccatis. Quanquam igitur verba *verſ.* 19 *κόσμον καταλλάσσων ἑαυτῷ* (*Mundum reconcilians ſibi*) quemadmodum & reliqua hoc loco ubi , *τῆς καταλλαγῆς* , *reconciliationis* , mentio fit , ſed præcipue verba *verſ.* 20. , *reconciliamini Deo* , ſicut mens Apoſtoli , & ipſorum verborum natura poſtulat , de ea reconciliatione agant , quæ eſt ex parte hominum ; tamen non omninò , neque ſimpliciter negandum eſt , hic non quidem expreſſe , ſed tacite illius reconciliationis mentionem fieri , quæ eſt ex parte Dei , tanquam ſcilicet rationis , & cauſæ procatarcticæ , per quam iſta ex parte hominum reconciliatio perficitur. Invitantur enim homines hac gratia , & indulgentia Dei , ad eum viciſſim amandum , ejuſque voluntati gratificandum , hoc eſt , ad non peccandum. Et quia in ipſa rei natura , totius hujus reconciliationis in genere conſideratæ , gratia iſta Dei , quæ in oblatione remiſſionis peccatorum cernitur , pars eſt , ideo ubi expreſſa mentio fit remiſſionis peccatorum , iſtius quoque ſpecialis reconciliationis , quæ eſt ex parte Dei , tacita mentio fieri intelligitur , quamvis forte vox *reconciliationis* ſoli alteri ejus parti , quæ eſt ex parte hominum applicetur.

Verſ. 20. Exponitur prima , & ſuprema cauſa , & quaſi omnium principaliſſima , iſtius reconciliationis , ac totius ſalutis noſtræ. Deus enim Chriſtum , tanquam magnum legatum , cum iſta gratiæ , & indulgentiæ ſuæ oblatione , ac denuntiatione miſit , quæ etiam boni nuncii , ſeu Evangelii nomine vocatur : qui in Judæa primum legatione Dei functus , poſteaquam gratiam iſtam Dei illi genti , & per eam toti orbi , ante mortem ſuam promulgaſſet ; ab ingratiſſimo illo populo occiſus primùm , & mox præpotenti Dei manu à morte excitatus , & ſtatim exaltatus , ac cæli , terræque habenas , & omnem poteſtatem nactus , iterum Legatos ſuos Apoſtolos , & viros deinceps Apoſtolicos , miraculoſo Spiritus Sancti dono , tanquam litteris fidei , & Commiſſionis , quibus eorum legationis mundo fides fiebat , inſtructos ; miſit ad omnes gentes , ut Dei primùm , deinde Chriſti nomine , pro quo legatione fungebantur , hortarentur homines , imo peterent ab iis , ut tanta gratia Dei provocati , Deo reconciliarentur. Ergo & ante Chriſti mortem jam Deus placatum ſeſe hominibus oſtenderat : nec ulla ex parte ſua reconciliatione , aut iræ ſuæ placatione indigebat , quia & per Joannem , primum Magni Legati præcurſorem , & mox ſolenni per tantæ dignitatis Miniſtrum legatione , ſeſe jam placatum , ac reconciliatum , hoc eſt , miſertum humani generis oſtenderat : nec eam reconciliationem , quæ eſt ex parte ejus , ſed eam , quæ eſt ex parte hominum , hoc eſt , converſionem ad ſe , ac pœnitentiam , atque à peccando deinceps abſtinentiam quærebat , & ad eam magnis præmiis homines invitabat.

Verſ. 21. Cauſam cur Deo reconciliari , atque ad Deum converti , & peccatis (quæ nos cum Deo committunt) renunciare debeamus ; præter eam , quam ſupra attulit , hoc eſt , remiſſionem peccatorum ; alteram affert , quæ iſtius remiſſionis maximum eſt documentum , & confirmatio , & quaſi ſigillum , hoc eſt , eximiam illam delectationem Dei , quam oſtendit erga nos in morte filii ſui , quem innocentem , & omnis peccati expertem , ideoque ſibi unice dilectum , tanquam peccatorem tractari voluit , ut nos peccatis renunciantes , juſtificationem non quidem legalem , quæ exigit , ut quis omnino peccati expers ſit , ſed eam , quæ eſt in Chriſto promiſſa , cujuſque paulo ante meminit , ut nobis peccata tam præterita ante agnitionem Dei commiſſa , quam ea , quæ poſt cognitionem Dei (dummodo alioqui nobis non dominentur , ſed ex infirmitate interdum committantur) non imputentur , ad quem juſtitiæ gradum fructus , quos à morte Chriſti percipimus multiplices , quos nune enumerare non vacat , nos quaſi manu ducunt.

Notandum

Notandum autem, ut in multis aliis Scripturæ Sacræ locis, ita hic præcipue, id pro inſigni dilectionis Dei erga nos argumento, ac teſtimonio poni, quod vulgo pro irati Dei, & peccatis noſtris quaſi irreconciliabiliter offenſi documento habetur. Quod enim Deus filium ſuum, tanquam peccatorem tractari paſſus fuerit, in gratiam noſtri, ut nos maximis ex morte ejus emolumentis frueremur, & quaſi carne ejus pro nobis in mortem tradita veſci, & ſanguine ejus pro nobis fuſo, tanquam ſalutari cibo potuque vires noſtras ſpirituales in ſalutis negotio ſubinde reficere poſſemus; non potuit niſi ex propenſa erga nos ſummi Dei voluntate, miſericordia, & plus quam paterno affectu proficiſci.

CAPUT VI.

VErſ: 1. *Cooperantes autem* ſcilicet Deo, & Chriſto (ut 1. Cor: III. 9. θεῷ γὰρ ἐσμεν συνεργοί) *Dei enim ſumus Cooperarii*, quia ſupra dixit, *Cap*: V. *verſ*. 19. *Deum in Chriſto mundum conciliaſſe ſibi, & in ſe repoſuiſſe miniſterium iſtius reconciliationis; ſeſe pro Chriſto legatione ſungi*, *verſ*. 20., *Et hortamur* (παρακαλοῦμεν) *ne in vanum gratiam Dei accipiatis*, hoc eſt, ne ingrati ſitis tanti beneficii Dei, neve ab ingratis tollatur hoc beneficium, & ita fruſtremini fructu oblatæ tam ſalutaris gratiæ.

Verſ. 2. Verbis Sacræ Scripturæ ad propoſitum ſuum allegatis felicitatem temporum prædicati Evangelii deſcribit, quibus tanta, & tam ſalutaris gratia Dei hominibus illuxit. Vocat igitur καιρὸν εὐπρόσδεκτον, καὶ ἡμέραν σωτηρίας, *Tempus acceptum, & diem ſalutis*, ut intelligerent Corinthii occaſionem tàm commodam ſalutis, ac felicitatis ſuæ, nequaquam eſſe dimittendam. nec enim ſemper ejus copiam fore, ſi tanta opportunitas felicitatis elabatur.

Verſ. 3. *Nullam cuiquam dantes offenſionem, ne accuſetur aut culpetur miniſterium*, ſcilicet Apoſtolatus ſui, & legationis pro Chriſto, ſeu reconciliationis miniſterium. De ſe ipſo Apoſtolum loqui liquet (ſicut & in antecedentibus ubique) uſque ad *verſ*. 13. ita tamen ut in ſuo exemplo oſtendat Corinthiis, quales illi quoque eſſe debeant, eoſque ad id cohortetur dicto *verſ*. 13.

Verſ 4. Non ſatis eſt nihil mali, & reprehendendi feciſſe. Etiam omne genus virtutis, ac laudis conſectatum ſeſe Apoſtolus ait. Ac primum, *patientiam multam in afflictionibus, in neceſſitatibus, in anguſtiis, in plagis, in cuſtodiis, in ſeditionibus* (recentem Epheſinam præ oculis habuiſſe videtur) Deinde, ſtrenuitatem *in laboribus*: vigilantiam *in vigiliis*: abſtinentiam *in jejuniis verſ*. 6.: ſanctitatem in *caſtitate*: cui ſubjungit aſſeclam caſtitatis, γνῶσιν *notitiam*, quia Deus iſtiuſmodi dono hanc virtutem libenter remuneratur: *longanimitatem* erga homines moleſtos: *bonitatem* ac benignitatem erga omnes: ardorem animi, ac zelum in Spiritu Sancto, & *caritatem non ſimulatam*: *verſ*. 7. *veritatis* propagandæ ſtudium: cui adjungit *potentiam Dei*, quo dono Deus etiam remuneratur eos, qui veritatem ejus promovent, & ſupradictis virtutibus præditi ſunt. & tale donum eſt certiſſimum ſignum, ac documentum legitime adminiſtrati commiſſi à Deo muneris. Potentia autem iſta Dei, exeritur *per arma juſtitiæ dextra & ſiniſtra*, quæ arma, qualia ſint, explicat *verſ*. 8. 9. 10. *Verſ*. 8. *Per gloriam*, inquit, *& ignominiam, maledictiones & benedictiones. Gloriam* eorum apud Deum, & qui Dei partes ſequebantur: *ignominiam* apud homines habuit, Deo non reconciliatos. Idem de benedictione, & maledictione, & aliis deinceps dicendum. *Tanquam impoſtores; & tamen veraces: tanquam obſcuri; & tamen omnibus noti*, *verſ*. 9.: *tanquam morientes; & ecce vivimus*: *tanquam verberati; & tamen citra necem*, *verſ*. 10. tanquam tot perſecutionibus *contriſtati*; *& ſemper gaudentes*: *tanquam egeni*; *& multos ditantes*: *tanquam nihil habentes*; *& omnia poſſidentes*. Magna enim in eo Dei potentia cernitur, quod iſta, quæ hic vocat Apoſtolus dextra, & ſiniſtra juſtitiæ arma, quamvis inter ſe pugnare videantur, ita temperet, ut in uno, eodemque homine locum habere poſſint.

Verſ. 11. Quia vero hoc loco in laudes ſuas Apoſtolus exſpatiatus eſt; ilicò id Corinthiis excuſandum putavit, atque ideo *os illius apertum eſſe erga ipſos*, hoc eſt, ideo ſe pluſculum elocutum eſſe, quàm cuipiam ſatis videri poſſet, ad ipſos; *quia cor ejus dilatatum* eſt, præ gaudio videlicet, & ardenti deſiderio eos ejuſdem gaudii participes faciendi, quia in tali affectu cor dilatari conſenſus Phyſicorum docet. Docet autem duobus ſequentibus verſibus 12, & 13., ſeſe id bono, & emolumento ipſorum feciſſe, videlicet ut eos exemplo ſuo impelleret ad ſe imitandum, & ejuſdem gaudii fructum conſequendum. Non habere enim eos, in ſe ſuiſque actionibus ullam contriſtationis anſam, & occaſionem; ſed potius gaudii, atque lætitiæ. (Quemadmodum enim gaudium per vocem *dilatationis*; ita triſtitiam per vocem *anguſtiarum* exprimit) Sed quia in ſe ipſis habeant aliquas contriſtationis cauſas, vel ob ea delicta, & culpas, quas in iis priori Epiſtola reprehendit; ideo tantò majorem ipſis incumbere neceſſitatem acceptandi ab Apoſtolo tam benigni officii, quod iis paterno affectu, tanquam dilectis *filiis* præſtat, dum eis ejuſdem lætitiæ, & felicitatis, qua ipſe fruebatur, guſtum præbet: atque ita & voluntatem eorum ad ſe imitandum invitat, & excitat, & copiam imitandi ſui facit, oſtendens in ſe ipſo, in quibus rebus imitandus ſit, & quibus mediis Corinthii gaudium iſtud aſſequi poſſint. Vocat autem id genus officii ſui erga ipſos ἀντιμισθίαν, *retributionem mercedis*, reſpectu illius triſtitiæ, quâ ob culpas ſuas ab Apoſtolo affecti (mentionem enim ibidem illius *coanguſtationis in viſceribus eorum* facit) eam converterunt in pænitentiam, ut in infra *Cap*. VII. *verſ*. 9. & 11. ait. Digni igitur erant, quibus hanc, quaſi mercedem, retribueret Apoſtolus, tanquam benignus Pater filiis pænitentibus, ut eos depoſita triſtitia, ejuſdem gaudii, quo ipſe fruebatur, felicitate frui juberet, quod infra *Cap*. VII. expreſſius facit.

Cæterum quibus mediis, & rationibus id aſſequi poſſent, in ſubſequentibus oſtendit: & quidem eadem, quæ ſupra preſſit, veſtigia relegens.

Verſ. 14. Atque hic nexus eſt verſus hujus, & eorum quæ ſequuntur cum antecedentibus. Quemadmodum ſupra dum in ſuo exemplo ipſis tacite, quibus in rebus imitandus eſſet, oſtenderet, dixit primum, nemini in ulla re ſe anſam offenſionis dediſſe, ſed potius ſeſe commendaſſe plurimis virtutibus, quas recenſet; ita nunc, dum ipſis aperte præcipit, & oſtendit, qua via verum gaudium aſſequi poſſint, primùm eos à faciendo malo dehortatur fuſius uſque ad initium capitis ſequentis: deinde eoſdem hortatur breviter ad faciendum bonum, in dicto initio *Cap*. VII. proximi. tum iterum redit, ad propoſitam materiam Apologiæ ſuæ, quam tota iſta Epiſtola hucuſque tractavit.

Dehortatur autem à faciendo malo, præcipiendo primùm, ne ſe accommodent ſeculo huic, *Rom*. XII. 2. quod vix eſt evitabile in converſatione

 cum

cum infidelibus. Dehortatur autem ab iſta converſatione, primum rationibus, deinde teſtimonio Sacræ Scripturæ. Rationes ſumit ab antitheſi rerum contrariarum, quæ in uno ſubjecto conſiſtere nequeunt, & quas unà velle commiſcere, & indecorum, & indignum eſt, ut ſunt Juſtitia, & injuſtitia: nec ea ſimplex, ſed omnis juris expers. (*ἀνομία*), Lux, & tenebræ: Chriſtus, & Belial: fidelis, & infidelis: templum Dei, & idola. Cum igitur fideles ſint templum Dei viventis (Deum viventem mortuis, aut inanimatis, ſeu ſine vita exiſtentibus idolis, opponit) & Chriſti miniſtri, pretioſo ejus ſanguine redempti, luce Evangelii colluſtrati, ad omnem juſtitiam, pietatem, & ſanctimoniam vocati; (hæc enim ἀπὸ κοινοῦ repetenda ſunt) indecorum, & indignum eſt, ipſos cum idololatris infidelibus, cum filiis, aut miniſtris Beelzebub, cum hominibus in maxima tenebrarum caligine demerſis, ideoque in omnia ſcelera, & omne nefas (*ἀνομίας*) diſſolutis, converſari. Probat autem fideles eſſe templum Dei, teſtimonio Sacræ Scripturæ, ac ipſius Dei, per Spiritum ſuum loquentis, verbis. *Habitabo*, inquit, *in ipſis & inambulabo*, ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω, id eſt. *Exod.* xxix. 45. *Levit.* xxvi. 11. ero ipſorum Deus & ipſi erunt mihi populus.

Profert deinde teſtimonium Sacræ Scripturæ, & ipſius Dei verba, dehortantis ſuos à converſatione cum infidelibus. *Exite* inquit *de medio eorum*, & *ſeparate vos, & impurum ne tangite Jeſaia* lii. 11. *Apoc.* xviii. 4. (inficiunt enim mores colloquia, & converſationes pravæ) *& ego recipiam vos, & ero vobis Pater, & vos Filii, & filiæ meæ, dicit Dominus omnipotens Jer.* xxxi. 1. Si quis opulentus Satrapes, aut potens Dynaſta, aut Rex, vel Monarcha terrenus, nos in filios, & filias adoptaret; quam felices nos cenſeremus. Quanto feliciores, quos adoptione ſua dignatur Dominus omnipotens. Tantam igitur promiſſionem cum habeamus; primum expurgemus nos ab omni pollutione peccati, aut ſcandali; peccati autem, ſive in corpore, ſive in animo: deinde perficiamus ſanctimoniam in timore Dei; quod eſt initium Capitis ſequentis.

CAPUT VII.

PRæmiſſis rationibus, & Scripturæ teſtimoniis, quæ nos ingentibus promiſſis onerant, ſi viam hanc ad verum bonæ conſcientiæ gaudium, cujus nobis Apoſtolus guſtum præbuit *verſ.* 13., tendentem, quam nobis oſtendere cœpit, aggrediamur; Concludit exhortationem ſuam primo Capitis hujus verſu breviter omnia complexus, quæ nos tanti gaudii, tantæque felicitatis compotes facere poſſunt, ut nimirum recedamus à malo, & faciamus bonum, quia eo ingentibus promiſſis invitamur, aut ut Apoſtoli verbis efficatioribus utamur, tàm magnificis Dei promiſſis excitemus nos, ut eluamus omnes maculas, & pollutiones, tam corporis, quam animi, *perficientes ſanctimoniam in timore Dei.* Eluimus autem omnes maculas, renunciando omnibus vitiis, & ab iis conſtanter abſtinendo. *Perficimus ſanctimoniam*, omnium virtutum habitus conſectando, & contrahendo. *In timore Domini.* per quæ verba monſtrat nobis Apoſtolus viam, quomodo id perficere poſſimus. *Timorem Dei*, qui in eo eſt, ut poſita omni ſecuritate, quæ nos incautos, & Satanæ telis obnoxios reddit, perpetuò vigilemus, & nobis ab inſidiis ejus caveamus: aſſiduis precibus divinam opem implorantes, & impetrantes, ne forte excidamus, non modo eorum ſpe, quæ aſſequi volumus, ſed iis quoque ipſis, quæ jam habemus.

Verſ. 2. Redit poſtea ad propoſitum ſuum, hoc eſt, Apologiam ſui, quam maxima hujus Epiſtolæ parte tractavit, ac deinceps quoque tractaturus eſt. *Recipite*, inquit, *nos, quia neminem injuria affecimus, neminem deſtruximus, neminem decepimus, aut ſupplantavimus.* μείωσις eſt non inelegans, pro eo quod dixiſſe debuit, maximis vos beneficiis affecimus: viam ſalutis, & æternæ felicitatis omnibus oſtendimus: veritatem ſine ullo fuco, & fallaciis puram, & genuinam optimâ fide vobis prædicavimus. Nec tanta mea in vos merita ulla interpolavit culpa noſtra, vobis noxia.

Verſ. 3. *Hæc* inquit *non in condemnationem veſtri dico*, quia paulo ante oſtendi me in corde meo eſſe ita erga vos propenſum, ut vobiſcum vivere, & mori cupiam. Ubi autem hæc *prius dixit* (προείρηκα) quærenti mihi, occurrit *verſ.* 14. & 15. *Cap.* v. ubi ait ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ συνέχει ἡμᾶς, *Caritas Chriſti cogit conſtringit*, (poſſit forſitan explicari & conjungit) *nos. Si enim unus pro omnibus mortuus, omnes igitur mortui ſunt.* (ſcilicet peccato) *& ideo mortuus eſt, ut omnes non ſibi vivant, ſed ei qui pro ipſis mortuus eſt, & reſuſcitatus* ac glorificatus Omnes igitur veri Chriſtiani una *commori ſecum*, συναποθανεῖν, & *convivere* συζῆν, videntur, ideoque erga ſe invicem propenſi eſſe debent. Ideo hic dicit Paulus, ſe nihil in eorum commendationem dicere poſſe, qui ſecum eo caritatis vinculo connexi ſunt, de quo paulo ante *Cap.* v. 14. 15. loquebatur.

Verſ. 4. Πολλή μοι παῤῥησία. *Multa mihi loquendi libertas.* Remota falſa cauſa, cur Apoſtolus eo loquendi cum ipſis genere uſus eſſet, veram oſtendit, quod ipſi multa eſſet erga ipſos παῤῥησία, *loquendi libertas.* Quo maior enim inter homines amicitia intercedit, & familiaritas; eo liberius, ac minore metu, & cautione, in mutuos ſinus omnia deponunt, eò liberius ſecum loquuntur. Hanc autem libertatem, & amicitiam inter Apoſtolum, & Corinthios intercedere oſtendit, quia & gloriari poſſet eos per ipſum Chriſto genitos: multoque magis jam & regenitos: & ita viventes, ut plurimam conſolationem, & abundantiſſimum gaudium Apoſtolus ab iis, & ex iis perciperet *verſ.* 14. quod omnes ejus afflictiones ſoletur. quod recenti exemplo *verſ.* 5. oſtendit. Cum enim poſt illam afflictionem Epheſinam in Macedoniam veniſſet, nullam habuit requiem: undique afflictus, non modo cum externis perſecutorum moleſtiis conflictans; ſed etiam cum interno metu de ſuis fratribus. Anxius enim erat, legatio ad eos Titi quorſum evaſiſſet, & quis ejus fructus eſſet futurus. quæ anxietas aucta eſt illo incommodo, quod per Troadem in Macedoniam tendens, Titum illic non inveniſſet. Vide ſuprà *Cap.* ii. *verſ.* 12. quæ ſolicitudo non ceſſabat, donec adventu Titi tolleretur. *verſ.* 7. Ex quo multiplex gaudium ſe percepiſſe ait, non modo ex ſimplici relatione eorum, quæ in Corinthiaca Eccleſia ex animi ſententia accidiſſent, quod Corinthii monitis Pauli, ut par erat, morem geſſiſſent; ſed etiam quod id ea animi alacritate, ac promptitudine feciſſent, ut ipſi Tito maximam conſolationis anſam præbuerint. Certiorem enim ſe ab eo factum, quanto deſiderio (videlicet ſatisfaciendi Paulo) flagraverint: quanto gemitu culpas ſuas deploraverint: quanto zelo cauſam Pauli adverſus obtrectatores ejus (quos illic non paucos fuiſſe apparet) ſuſceperint: hæc omnia maximam ſibi lætitiam, & conſolationem attuliſſe. In quo ſimul & Corinthios laudat, & Titum animis ipſorum inſinuat, quod bona fide cauſam eorum apud Paulum egiſſet; &

ſe ipſum ſtatim verſu ſequenti octavo excuſat, quod eos literis ſuis contriſtaverit, attendens quanta diſcretione, & non ſine metu offenſionis eorum ſcripſerit, ita ut ipſum quandoque ſcripſiſſe, quod illos contriſtaret, pænituerit. Nunc autem, cum videat optatum fructum ſcriptionis ſuæ; non pænitere ſe facti, quod tantum ſibi gaudium attulerit. Gaudium autem illud ſe percipere ait, non ex eo quod ſint contriſtati, ſed quod ſint contriſtati ad pænitentiam *verſ.* 9.

Verſ. 10. Atque hic triſtitiam iſtam, pænitentiæ matrem, vocat *triſtitiam ſecundum Deum*, & opponit *triſtitiæ mundi.* primum, tacite in eo, quod illa ſit *πρὸς ὥραν*, *ad tempus*, & cito tranſiens, & cumulatâ lætitiâ brevem doloris ſenſum rependens, ideoque *ἀμεταμέλητος*, *cujus neminem pænitere poſſit.* Hæc autem diu permanens, & nullo ſolatio redempta. Secundo, aperte in eo, quod illa pænitentiam in ſalutem procreat, & ita vitæ æternæ homines propiores reddit: hæc autem homines morti propiùs admovet, & aliquando ſtatim interficit: ſemper autem ad mortem ducit, ac præparat, & eſt quaſi mortis anteambulo. Unde merito concludere potuit Apoſtolus (quod excuſando iſtam contriſtationem *verſ.* 9. dixit) per id contriſtationis genus nullo damno à ſe affectos Corinthios, imo vero aliquo beneficio, quod *verſ.* 11. exaggerat, quia in iis procreaverit tantum emendandæ nocentium culpæ, & excuſandæ aliorum innocentiæ ſtudium: tantam erga peccantes indignationem: tantum judiciorum Dei metum: tantum ſatisfaciendi Apoſtolo deſiderium, ut in omnibus rebus, quod ad hoc negotium, puros, & officio ſuo plene defunctos ſeſe oſtenderint, & plenariam ab Apoſtolo omnis culpæ abſolutionem meruerint.

Verſ. 12. Quare tacite requirit, ut illi viciſſim contriſtationem Apoſtoli excuſatam habeant, quia Epiſtolæ ejus non is ſcopus fuit, ut ſive ii, qui peccarunt, & iſta quaſi macula reliquam Eccleſiam innocentem injurioſe aſperſerant, ſive inſontes in Eccleſia, & quaſi injuria affecti, contriſtarentur; ſed ut ipſis omnibus liquido pateret, affectus erga ipſos, & ſtudium procurandæ ſalutis eorum, ſyncerum, ac genuinum, & quale in conſpectu Dei, qui inſpicit arcana cordium, merito venditari poteſt.

Verſ. 13. Cum igitur eâ mente literas, de quibus loquitur, ad eos ſcripſerit, ut ipſis caritatem ſuam, & propenſum in eos affectum, & ſtudium ſuum de ipſis bene merendi patefaceret, & conteſtaretur; merito conſolatione hac, quam deſcripſit, ex ipſis percepta, gaviſus, & recreatus eſt. Cui conſolationi cumulum inſuper addit gaudium Titi, quod ex ipſorum pænitentia, ſtudio ſatisfactionis, ac delendæ, & abolendæ culpæ deſiderio affatim percepit. Nam *verſ.* 14., in eo rem ſuam actam eſſe, idque in maximum ſuum gaudium redundaſſe Apoſtolus oſtendit, quia antea Titum participem fecerat conſolationis, & gloriationis ſuæ de iſta Eccleſia. Se igitur non pudefactum eſſe coram ipſo, gaudet, & ſibi gratulatur, tacitè Deo gratias agens, quòd, quemadmodum in prædicatione ſua, & doctrina, quam iſti Eccleſiæ tradidit, purè, ſolide, ſimpliciter, & ſyncere, & ſecundum veritatem abſque ullo dolo verſatus eſt; ita viciſſim Dei nutu factum ſit, ut gloriatio ejus coram Tito de iſtius Eccleſiæ laudibus non vana, aut irrita, ſed vera, & ſolida deprehenſa fuerit. Quibus verbis profectò ſapientiſſima ratione paternam ſuam *ἀντιμισθίαν*, *mercedis retributionem*, tanquam dilectis liberis, pro ea ſui, Titique conſolatione reddit: ſuppeditans ipſis, maximam gaudii cauſam, & occaſionem, ut corda ipſorum, (*verſ.* 15.) exemplo ejus dilatari poſſent. Oſtendit enim illos, non modo ſe ipſum, ſed & Titum magno ſuo merito ſibi obſtrinxiſſe, ita ut flagranti in eos affectu ardeat, & eorum obedientiam, & reverentiam ubique commemoret, & prædicet quanto cum metu, ac tremore, ipſum receperint. Unde *verſ.* 16. concludit, maximo ſe gaudio perfundi ex eo, quod illos dignos, quibus in omnibus plane confidat, inveniret, quod tantam laudationem, & quaſi gratiarum actionem, & veram *ἀντιμισθίαν*, *mercedis retributionem* continet.

CAPUT VIII.

SEquentibus duobus Capitibus hortatur Corinthios, ut exemplo Macedonum collectam, & ſubſidium pro egenis fratribus conferant. Primum igitur proponit exemplum Macedonum, & illam eorum liberalitatem vocat, *gratiam à Deo datam*, ut intelligat quiſque, magnam in eo cujuſque felicitatem, & enixis à Deo precibus ambiendam, ſi quis munificentia ſua fratres adjuvare & velit, & poſſit. Nam ut taceam, non mediocre Dei donum eſſe, ſi quis iis facultatibus inſtructus ſit, ut alios quoque juvare poſſit; ipſa juvandi voluntas, alacritas, ſimplicitas, verbo uno, caritas Dei donum eſt obvium, & obtruſum omnibus, qui illud acceptare velint.

In quo animadvertendum eſt, Deum per Spiritum ſuum eâ ſecum conjunctione nos dignari, ut una eademque actio, & noſtra, & Dei dici poſſit. Hinc ipſa fides (vivam, & per caritatem efficacem intelligo) donum Dei dicitur, non quod & noſtra non ſit; ſed quia ſine cooperante Deo ſanctæ iſtiuſmodi actiones non ſuccedunt. Itaque laus omnium virtutum in Deum redundat, quia non modo earum eſt prima origo; ſed ad perficiendas earum actiones auxilio ſuo, cum voluntate noſtra concurrit. Hinc intelligitur, ut in omnium actuum noſtrorum; ita præcipue in rerum laudabilium auſpiciis, quanta ſit precum, non dico utilitas, ſed neceſſitas.

Verſ. 2. Commendat Macedonum munificentiam, ab exercendæ hujus virtutis difficultate. Tanto enim laudabilior eſt virtutis actio, quanto plures ſuperavit difficultates. Atque eadem opera tacite occurrit inopiæ excuſationi, quæ magnum eſt hujus virtutis impedimentum, nec tamen inſuperabile. Duas autem difficultates commemorat hoc loco in eo virtutis genere à Macedonibus ſuperatas. Primum, Probationes afflictionum. Secundum, *paupertatem profundam, & opes ad fundum exhauſtas, ἡ κατὰ βάθους πτωχεία*, paupertatem inſignem. Cum enim donandi ratio dantis hilaritatem requirat; ægrè vacare poteſt alienorum incommodorum curæ, & miſerationi, mens occupata ſuæ propriæ afflictionis ſenſu, & miſeratione. Quanto igitur majores difficultates ſuperatæ ſunt; tanto clarius elucet Dei auxilium. *Paupertas* inquit *abundavit in divitias ſimplicitatis eorum.* Cur voce ſimplicitatis exprimat Apoſtolus virtutis hujus commendationem, ea videtur ratio, quod aliquis poſſit actiones ejus exercere non in Dei, aut proximi gratiam; ſed vanæ gloriæ ſtudio: non caritatis; ſed ambitionis ſtimulo. quam hypocriſin ipſe Dominus notat *Matth.* VI. 1. 2: atque ita ſimplicitas opponitur iſti hypocriſi. Eadem voce utitur *Rom.* XII.

Teſtimonium igitur perhibere pergit, *verſ.* 3. 4. *&* 5. virtutis ipſorum, quòd contra vires, & ſupra vires ſuas fecerint: & quidem à nemine impulſi; ſed ultro, ac ſua voluntate, *voluntarii, αὐθαίρετοι*, hanc ſibi vim intulerint, & magna cum Apoſtoli

conſolatione ab ipſis contenderint, ut hanc gratiam, & communionem (κοινωνίαν) miniſterii in ſanctos reciperet. in quo illos ipſum quoque ſuam ſuperaſſe fatetur, quod ſe ipſos primo tradiderint primum Deo, deinde ipſi quoque Apoſtolo per voluntatem Dei, hoc eſt, aut impulſu ipſius Dei, qui ipſis hanc gratiam dedit (ut verſ. 1. dixit) aut morem gerendo voluntati Dei.

Verſ. 6. Atque hoc virtutis Macedonum ſupra ſpem ſuam edito ſpecimine impulſum ſe ait, ut Titum ad Corinthios iterum mitteret, qui quemadmodum antea, ad pœnitentiam, ita nunc ad caritatem erga ſanctos, & munificentiam eos hortaretur. quam vocat iterum χάριν *gratiam*, ſicuti & *verſ.* 1. quod malim, quam vocem hanc referre ad Titum, qui & ipſe itineris hujus labore ſuſcepto, gratiam aliquam inire a Corinthiis videri poterat. Sequitur enim *verſ.* 7. ἵνα καὶ ἐν ταύτῃ τῇ χάριτι περισσεύητε *Ut & in ea gratia abundetis.* ubi apparet per vocem χάριτ☉ eandem rem exprimi, quæ *verſ.* 1. intellecta eſt. Gratiam illam, inſtinctu, & ſecundum voluntatem Dei exhibitam egenis fratribus, quæ non tantum eo nomine *gratia* Dei vocari poteſt, quod ſit a Deo *data* δεδομένη (ut *verſ.* 1. dicitur); ſed etiam quod de fratribus bene mereatur, imo etiam ideo, quod per eam ipſius Dei gratia ineatur, & concilietur. Addit autem rationem, ob quam, libentius in iſta *gratia* abundare velint, quia eidem Tito jam teſtatam fecerint ſuæ *fidei*, *prudentiæ*, (nec enim ſolum eloquentiam vox λόγῳ ſignificat) *cognitionis rerum divinarum*, & *ſtudii omnium* virtutum, denique ſuæ *caritatis* in Paulum abundantiam. Supereſſe ut illius quoque virtutis ſpecimen coram eodem teſte Tito edant.

Verſ. 8. Non exigere ſe ab invitis quicquam, neque præcipere, & legem in eo coactivam ferre; ſed exemplo alienæ virtutis excitare, genuinam illam, & innatam animis eorum caritatis indolem, ejuſque quaſi periculum facere.

Verſ. 9. Affert aliam rationem, ſumptam à gratitudine erga Dominum noſtrum, qui, cum eſſet dives, quippe in forma Dei, etiam dum in carne viveret, poteſtate ſua miraculoſa omnia quaſi poſſidens, & in manu ſua habens, propter nos pauper factus eſt, humiliando ſe, tanquam ſervus, & vilis homuncio, captivitati, verberibus, illuſionibus, ſervili denique ſupplicio ultro obnoxium ſe præbens: cum leviſſimo voluntatis ſuæ nutu poſſet omnes inimicos, & malevolos ſuos proſternere, ac perdere. Id autem fecit, ut ejuſmodi paupertate ſua nos ditaret.

Magnas enim per afflictionem ejus cognitionis rerum divinarum divitias, magnas ex morte ejus, & quæ eam conſecutæ ſunt, ad vitam æternam utilitates, conſecuti ſumus: ne grave videri poſſit, ſi quid in ejus gratiam damni facimus, aut ſumptus impendamus, qui vitam ſuam nobis impendit. Cui quia ipſi, auxilio noſtro non indigenti, nihil rependere poſſumus; in minimos fratrum ipſius, quos ita vocare dignatus eſt, quicquid expenderimus, ipſe tanquam ſibi expenſum, acceptumque ferre promiſit. *Matth.* xxv.

Verſ. 10. Tertiam rationem affert, quod jam ipſis integrum non ſit retractare Deo quaſi promiſſam, ac deſtinatam beneficentiam. in quo ipſos periculi admonet, & ſalubre conſilium dat, ut ſanctæ deſtinationi executionem ejus adjiciant: niſi quod monitum hoc mollioribus verbis, quàm expreſſis minis adjectis in re tàm voluntaria proferre maluit. *Hoc vobis*, inquit, *conducit*: quia niſi cæptum opus bonum ad exitum perduxiſſent, nociturum erat.

Dicit enim eos, jam pridem *hoc non modo facere, ſed etiam velle cœpiſſe* (*verſ.* 10.) Proinde *verſ.* 11. nunc cæptum illud factum ſuum, ut ad exitum perducerent eſſe neceſſe. Cur autem voluntatem, quam factum in hoc loquendi modo, pluris facere videatur, ratio reddi poteſt, quia pluris eſt apud Deum voluntas ad bonum propenſa, & ejuſmodi *alacritas, propenſio animi*, προθυμία, qualem in ipſis fuiſſe infrà *Cap.* ix. 2. deſcribit; quam ipſum factum, quod interdum ab invitis, aut ſemivolentibus exprimi poteſt. Notandum & hoc eſt, Apoſtolum hoc loco voluntatem, quamvis ſit cum τῇ προθυμίᾳ conjuncta, antequam in factum erumpat, non plenam, ſed tantum inchoatam vocare; quia, niſi conſequatur effectus, plerumque voluntas ipſa mutatur, & non ſatis firmiter ſeſe ad id, quod non perficit, inclinatam tunc oſtendit.

Non modo, inquit, facere, ſed velle, putà ultrò, & alacriter velle, cæpiſtis. Quemadmodum igitur fuit προθυμία in voluntate; Ita eadem alacritas ſit in ipſo facto ad exitum perducto (*verſ.* 11.). Removet autem impedimentum, ſcilicet inopiæ prætextum; Quia Deus non exigit à nobis in hoc negotio, ut nos ſupra vires oneremus; ſed ſecundum modum facultatum noſtrarum benefici, ac liberales ſimus. Satis inquit eſt (*verſ.* 12.) Deum videre alacritatem in hominibus beneficis ejuſmodi, quæ efficeret, ut illi longe plus præſtarent, ſi plus haberent opum ad id, ut ſint coram eo (εὐπρόσδεκτοι *accepti*, & *Deo bene placentes*): Nec requirere Deum, ut quis velit liberalis eſſe, ex eo, quod non habet.

Verſ. 13. Quartam rationem affert ſumptam à ſpe retributionis horum ſumptuum ab aliis Eccleſiis in caſu neceſſitatis. Mutuum enim eſt iſtud fratrum officium, ut alii aliorum onera, & indigentiam ſublevent, & juſtitia ipſa exigit ne aliis ſit ſemper ἄνεσις *remiſſio*; aliis ſemper θλῖψις *afflictio*: ſed ut in eo ſit paritas, hoc eſt, ut fratres hodie in egeſtate ſua à beneficis fratribus ſublevati, ipſi viciſſim in eorum egeſtate ipſos ſublevent (*verſ.* 14.) ut in eo ſint univerſi pares, & neminem inter ſe egeſtate opprimi patiantur. Omnes enim munifica Dei providentia, tanquam olim Hebræus populus mannâ cæleſti, ſuſtentamur. & quod olim miraculoſe Deus fieri voluit ad arcendam hominum cupiditatem, & avaritiam, ut qui plurimum mannæ collegiſſet; non tamen præ aliis abundaret: qui vero non multùm; non tamen præ aliis deficeret; Id nunc citra miraculum, ſed non citra virtutis laudem, fieri à populo ſuo velit, ut quibus copia rerum ſuppetit, iis quos premit inopia, de ſuo res neceſſarias ſuppeditent: & facultatum ſuarum diminutione, egenorum facultates augeant: in eum ſaltem incrementi modum, ut honeſte vitam producere queant.

Verſ. 16. Quia ſupra dixerat ſe occaſione caritatis, & munificentiæ Macedonum hortatum eſſe Titum, ut iter ad eos ſuſciperet, ne quid apud eos ipſius auctoritati decederet, ſi alieno impulſu id feciſſe videretur; laudat eum, quod non modo cohortationem iſtam lubenti animo acceperit, ſed flagranti ſtudio ipſe ultro *ſuamet voluntate impulſus*, αὐθαίρετ☉, quaſi nullius ſtimulo indigeret, iter hoc ſuſcepit. Cujus virtutis commendationi ex eo plurimum accedit, quod factum iſtud Titi, quaſi rem eximiam, & Deo dignam; Deo tribuit, atque acceptum fert. Unde patet ſanctas, & pias cogitationes, quoties aliqua occaſione animum noſtrum ſubeunt, non eſſe negligendas; ſed reverenter tanquam donum à Deo miſſum ſuſcipiendas. Nam hæc eſt magna pars auxilii, quod nobis in negotio ſalutis cælitus affertur.

Notanda eſt & Apoſtoli ſapientia, qui monitis, quibuſcum Titus ad eos venturus erat, atque ipſi

Tito

Tito ex eo auctoritatem conciliabat, quod ipſe Deus in corde ejus tam eximiam erga eos voluntatem, & flagrans operæ ipſis navandæ ſtudium procreaverit non temere, aut fruſtra; ſed in ipſorum ſalutare bonum, & utilitatem. quo promptiori animo hæc gratia Dei ſuſcipi meretur.

Verſ. 17. Notandum & providentiæ Dei veſtigium, quod cum alicui ſive in cæleſtibus, ſive in terrenis rebus, benefacere, aut benefieri vult; animos eorum, qui benefacere poſſint, & ſtudium, ac favorem ipſis conciliat. quod profecto negligendum non eſt, ſed quemadmodum in negotio ſalutis fieri debet; ita etiam alibi occaſio iſta celeriter arripienda, & gratia Dei non negligenda, ſed proprio quoque ſtudio, & contentione quodammodo adjuvanda eſt. non quod Deus auxilio noſtro indigeat, quoties aliquid fieri vult: ſed quia pleraque omnia ita fieri vult, ut fabri noſtræ fortunæ merito dici poſſimus, quia laudi, & culpæ locum eſſe voluit.

Verſ. 18. Cum autem Titus Paulo familiarior videri poſſet, ne quam malevolis ſuſpicionem præberet, quaſi per illum, in re pecuniaria tractanda rem ſuam ageret, aut emolumentum proprium quæreret; miſit cum illo alios duos fratres, negotii per Titum adminiſtrandi teſtes, & adjutores, quorum primum *verſ.* 18., & 19.; alterum *verſ.* 22. commendat; reddita prius palam ratione, ob quam iſtos fratres, extra omnem malevolorum ſuorum ſuſpicionem poſitos, negotio huic adhiberet. Dicit enim in commendatione primi, laudes ejus, ſeu vitam laudabilem, & morum integritatem, ad normam Legis Evangelicæ exactam, notam, & celebrem eſſe per omnès Eccleſias. Præterea publice ſuffragiis Eccleſiarum, & quidem ſolenniter *verſ.* 19. per manuum impoſitionem fuiſſe conſtitutum adjutorem Pauli in prædicando Evangelio, *συνέκδημος* quaſi *comitem* prædicationum & peregrinationum Pauli, quia prædicantes Evangelium multas terras peragrare neceſſe fuit. aut (quod potius malim) à Judaicis Eccleſiis adjunctus fuerit Paulo, tanquam Diaconus, ad corrogandas pecunias in ſubſidium pauperum in Judæa fratrum, per varias gentium Eccleſias, quas inter & Corinthia fuit. Impoſitum enim Paulo fuit (*Gal.* 11. 10.) munus colligendarum pecuniarum pro pauperibus in Judæa, quod & ſæpius eum executum videmus. Sed ut Paulus à ſe omnem ſuſpicionem removeret in tractanda tam *verſ.* 20. grandi pecunia, (*ἐν τῇ ἁδρότητι*) *in hac abundantia*, quanta ex tot gentibus colligi potuit; effecit ut ſibi alius adjungeretur, cujus fides, & integritas nota eſſet omnibus Eccleſiis. In quo palam reddit conſilii ſui rationem, tradens doctrinam inſignem, nos non debere contentos eſſe noſtra bona conſcientia, quæ ſoli Deo nota eſt; ſed etiam exiſtimationis apud homines rationem habere debere, (propter ædificationem) fugiendo non tantum ipſa crimina, aut delicta; ſed etiam eorum ſuſpicionem, *verſ.* 21.

Commendat autem alterum fratrem, ad eos cum Tito miſſum, *verſ.* 22. præbendo ipſi teſtimonium, quod fidem, ſtudium, ac diligentiam ejus in multis ſæpius negotiis exploraverit; ſed potiſſimum nunc in præſenti negotio exploratam habeat, propter affectum, & propenſionem ejus in Corinthios, ſibi probè notam.

Hortatur igitur ut tàm Titum, quam iſtos fratres humaniter, & officioſe recipiant, præmiſſa *verſ.* 23. iterum eorum brevi commendatione. Ac Titum quidem commendat, quod laborum ejus fuerit particeps, & in ipſis quoque docendis, & in via ſalutis adjuvandis ſuus fuerit cooperarius. Reliquos autem duos; quod ſint Apoſtoli, Eccleſiarum, quaſi legati, & earum perſonam repræſentantes, *gloria Chriſti.* In iis enim rebus verſabantur, & occupati erant, quæ ad gloriam Chriſti tendebant. quale erat illud miniſterium caritatis in ſanctos quemadmodum paulo ante *verſ.* 19. ait, Gratiam illam eſſe *διακονουμένην* miniſtratam ad ipſius Domini gloriam.

Verſ. 24. Non modo quomodo ſe erga eos Corinthii gerere debeant; Sed quamobrem exprimit. Præmiſſis enim ſupra laudibus eorum, concludit: *Ergo demonſtrationem caritatis veſtræ ipſis exhibete*, quæ, ſi omnibus aliis debetur; multo magis tam laudatis, & ſpectatæ virtutis fratribus debetur. Sed ſubjungit tacite alias duas rationes, quas in exhibenda illis caritatis demonſtratione reſpicere debebant Corinthii. Primum, ſuam exiſtimationem, & quaſi fidem, qui gloriatus de eorum virtutibus coràm iſtis, quos ad eos mittebat, quaſi ſpoponderat, & fidem dederat ipſis à Corinthiis debitam caritatis demonſtrationem exhibitum iri.

Secundo, Eccleſiarum, quarum Apoſtoli erant (ut *verſ.* 23. dixit) & vices gerebant, ac perſonam repræſentabant reſpectum. In ipſas enim Eccleſias redundare, quicquid Legatis, & vices earum gerentibus, honoris, humanitatis, & caritatis exhiberetur. *Πρόσωπον τῶν ἐκκλησιῶν*, *faciem eccleſiarum* vocat perſonam gerentes, & eos, qui repræſentant Eccleſias.

CAPUT IX.

COmmendatis Fratribus ad Corinthios ablegatis; redit ad cauſam legationis ipſorum, & ait ſuperfluum eſſe, eos hortari ad beneficentiam in fratres egenes. Quia (*verſ.* 2.) probe noverit eorum propenſionem *προθυμίαν* ad eam, qua etiam gloriatus ſit coram Macedonicis Eccleſiis, aſſeverans Achaiam jam pridem eſſe præparatam ad eam rem. Quæ gloriatio Apoſtoli, haud dubie ad excitandos alios facta, plurimis ſtimulum addidit, ut idem facerent. Vere autem dixiſſe poterat Apoſtolus, Achaiam fuiſſe præparatam, quamvis pecunia nondum collecta fuerit, quia jam voluntas, & *προθυμία* in ipſis fuerit, quamvis ejus ad actum deducendæ occaſio nondum maturuiſſet. nec falſò tamen quoque dici poterat, eos *ἀπαρασκευάστους imparatos* (*verſ.* 4.) dici potuiſſe, ſi nondum in unum pecunia collecta fuit, voce *τῆς παρασκευῆς præparationis*, in pleniorem, & minùs plenam diſtincta.

Verſ. 3. Veritus itaque Apoſtolus, ne forte nutante aliquorum (quæ mortalium infirmitas eſt) voluntate, & refrigeſcente zelo, imparatos ad eam rem adventus ejus, & Macedonum opprimeret; cauſam ad eos miſſorum fratrum exponit. Ut interim ante adventum ſuum, & , qui cum eo venturi erant, Macedonum, pecunia iſta colligeretur & ad mittendum, quo deſtinata fuit, pleniſſime præpararetur, ne Apoſtolum ſuæ gloriationis puderet, ſed ne ipſi quoque Corinthii pudore afficerentur.

Verſ. 4. *Ἐν τῇ ὑποστάσει ταύτῃ τῆς καυχήσεως.*
Opponit *τῇ ὑποστάσει*, *In ſubſtantia gloriationis*, ſeu *rem ipſam*, *τῷ κενώματι καυχήσεως*, *vanitati gloriationis.* (*de qua verſ.* 3.) Magna enim pudoris occaſio eſt, quoties glorianttis verba vana, & inania, & abſque veritatis fundamento, & quaſi ſubſtantia eſſe deprehenduntur.

Verſ. 5. Repetit quod ſupra *verſ.* 3. dixerat. Merito ſe igitur miſiſſe fratres, qui eum præcederent,

& plene præpararent promiſſam eorum beneficentiam, quam ut ſupra *gratiam* χάριν ita hic εὐλογίαν *benedictionem* vocat, quia & ſublevatorum hominum fauſtas imprecationes, & Dei benedictionem promeretur. Sed adjicit cohortationem, ut hæc beneficentia fiat munifico, & liberali, non autem parco, & avaro animo, aut, ut Apoſtolus ait, ut poſſit dici, & ſit vere, εὐλογία, *benedictio*. non vero tanquam avaritia: quia qui parce, & ſordide in ejuſmodi rebus ſumptum faciunt, ſimiles ſunt hominibus avaris, ex alieno damno lucrum quærentibus.

Subjungit *verſ.* 6. rationem cohortationis ſuæ, quia *qui parce ſerit; parce etiam metet: qui vero ſeminat in benedictionibus; in benedictionibus metet*: addens ſpei ſtimulum liberalioribus, metum autem incutiens ſordidioribus.

Sed tamen *verſ.* 7. præceptum iſtud ita temperat, ne, ut ſupra dixit, κατ' ἐπιταγὴν, *ſecundum præceptionem*, hoc eſt, imperio, & parendi neceſſitate extorta videatur iſta liberalitas; ſimul docet quomodo hæc virtus exercenda ſit, non triſti, & invito animo, ut accidit in iis, quæ neceſſitate extorquentur; ſed ſponte, & voluntario affectu: præmiſſo prius judicio animi, & proæreſi, hoc ita eſſe omnino faciendum, magno noſtro emolumento, quo libentius id faciamus.

Verſ. 8. Explicat uberius ſupra allatam rationem, & docet qualis meſſis ſperanda ſit iis, qui ſerunt in benedictionibus. *Potens*, inquit, *eſt Deus abundantiſſimam gratiam*, hoc eſt, copioſa dona ſua in vos effundere, *ut in omnibus ſemper, omnem ſufficientiam* (αὐτάρκειαν) *habentes, abundetis in omne bonum opus*, hoc eſt, habeatis unde ſemper eſſe benefici poſſitis. ἐν παντὶ, πάντοτε, πᾶσαν. *In omnibus, ſemper, omnem.* Tam in ſpiritualibus, quam in carnalibus neceſſitatibus veſtris ſuppeditabit vobis omnem ſufficientiam.

Verſ. 9. Confirmat teſtimonio ſcripturæ ſpem, & promiſſum iſtud Dei remunerationis. In quo non video, cur vox ἐσκόρπισεν *diſperſit*, ſignificare omnino debeat dilapidationem omnium bonorum ſuorum, quia id & contrà ſcopum Apoſtoli pugnat, qui pro modo facultatum, citrà nimiam aggravationem, hanc liberalitatem exerceri volebat: & verbis ipſis tàm antecedentibus repugnat, quàm conſequentibus, in quibus allegoria cernitur ſimilitudinis ſumptæ ab iis, qui ſementem faciunt. Quæ certe ſatio immoderatam, & nimiam ſeminum effuſionem, aut è manu demiſſionem non requirit: quæ ſeminationem impedit, & potius enecat ſemina, quam propagat; ſed largam tamen, & liberalem, hoc eſt, moderatam, & ſufficientem requirit. Ἐσκόρπισεν igitur ſignificat, non dilapidavit omnes facultates, ſed largâ, & liberali manu ſparſit ſemina juſtitiæ ſuæ in pauperes (Seminatio enim omnino diſperſionem requirit) ut fructum iſtorum ſeminum meteret in æternum. quod olim quidem ſub veteri fœdere longum tempus, ex uſu antiquo Sacræ Scripturæ, ſignificare potuit: at nunc ad ipſam proprie dictam æternitatem extenditur.

Subjicit mox *verſ.* 10., *&* 11. votum, & fauſtam apprecationem, ut damnum illud, quod in tam ſancto ſumptu faciendo ſubeunt, rependatur ipſis fructu, & emolumento oberrimo. Verum ita facit hoc votum, ut ſimul evidenti, & palpabili ratione ipſis oſtendat, quam certo ſpei, & voti iſtius compotes fieri poſſint. Deus, inquit, ſuppeditet, & augeat, & in magna incrementa ſurgere faciat ſementem juſtitiæ veſtræ. quod tam certò ſperare poteſtis, quàm certo ſcitis tàm ſemina iſta, quæ in pauperes ſpargitis; quam facultates, & omnia, quibus vitam producitis (Panis enim vox Synecdochicè reliqua omnia complectitur ad vitam ſuſtentandum neceſſaria) Deum vobis ſuppeditaſſe.

Verſ. 11. pergit in voto iſto faciendo, ut Deus Corinthios ditteſcere faciat in omnem *ſimplicitatem*, hoc eſt, *beneficentiam*: vel ut ejuſmodi opes illis largiatur, ex quibus ſemper benefici eſſe poſſint. Vocat autem beneficentiam ἁπλότητα *ſimplicitatem*, ut eam opponat illi hypocriſi, quam Chriſtus notat *Matth.* VI. 12. quæ non ſimplex eſt beneficentia, ſed hypocritica, ut ſuperius diximus.

Vocem autem πλουτιζόμενοι, *ditati*, hoc loco, de opibus proprie dictis loqui, indicio eſt, quod ad τὴν ἁπλότητα, *ſimplicitatem*, hoc eſt, liberalitatem veram, & proprie dictam referatur. Neque liberalitas perfici, aut cogitari poteſt, abſque opibus & facultatibus, ex quibus depromenda ſit. Cujus ſimplicitatis fructus eximios recenſet. ac primùm verſu eodem, quod efficiat, ut Apoſtolus gaudeat, & gratias agat Deo. Duplicem autem cauſam affert ſuæ iſtius gratiarum actionis.

Verſ. 12. Primum, quia miniſterium hujus functionis implet defectum, & egeſtatem ſanctorum, quibus Apoſtolus bene cupiebat, & ſubventum eſſe volebat. Secundum, quia ſucceſſus tam felix iſtius miniſterii Apoſtolici excitat plurimos homines ad gratias Deo agendas. quæ gratiarum actio non modo in gloriam Dei, ſed etiam in ſolatium, & commendationem Apoſtoli redundat.

Quod poſterius quomodo fiat explicat *verſ.* 13. Quia enim Apoſtolo, non modo prædicatio Evangelii apud gentes; ſed etiam miniſterium ſubveniendi egeſtati Judæorum fratrum, ab Eccleſiis Judaicis demandata erant. *Gal.* 11. cum vel ipſo tam felici ſucceſſu miniſterii ſui Apoſtolus probaſſet fidem, ac diligentiam ſuam in mandati muneris functione, erat cur homines gratias agerent Deo, eumque glorificarent ob id, quod tot gentes Chriſto lucri feciſſet, & ad obſequium Chriſti, & aſſenſum religioni ejus adduxiſſet. (id enim eſt, ἐπὶ τῇ ὑποταγῇ τῆς ὁμολογίας ὑμῶν εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, *de conſentiente veſtra ſubjectione erga Evangelium Chriſti.* ex quo poſtea tantæ liberalitatis, ac beneficentiæ fructus non modo in ipſos, ſed in alios omnes redundarent.

Verſ. 14. Præter ſupra dictos fructus Corinthiorum beneficentiæ, hoc quoque emolumentum eorum proprium, quod omnes beneficentiæ eorum teſtes, & conſcii, ſed præcipue qui fructum ejus aliquem ceperant; preces pro ipſis ad Deum funderent, ἐπιποθούντων αὐτούς, hoc eſt, ex *animo ipſis bene cupientes*, diligentes ipſos ob tàm excellentem gratiam Dei in ipſis. Quia ſupra modice attigerat aliquid, quod ad ejus commendationem, & ſolatium pertinere videbatur: ne quid ſui quærere videretur, omnia ad Deum refert, & Deo accepta ferri debere oſtendit. Deo enim debentur omnia, quæcunque in hominibus laude digna videntur. Ejus gratia, ejus dono iſta eveniunt. nec homines ſibi ſolis vendicent, quod longe majori ex parte Deo tribuendum eſt. Ideo diſſertationem hanc *verſ.* 15. concludit gratiarum actione Deo pro inenarrabili ejus dono, & gratia.

CAPUT X.

EX utraque Epiſtola apparet non defuiſſe Corinthi, aut in Achaia, homines Paulo malevolos, & auctoritati ejus detrahentes: nec modo opinantes, ſed etiam aliis foris ſuggerentes, & perſuadentes, eum *ſecundum carnem ambulare.* quod quid ſit; po-

ſit; poſteà videbimus. Quamvis autem non deſint certiſſima indicia, adverſarios iſtos Pauli ex numero fratrum gentis Judaicæ fuiſſe; (vide *Cap.* xi. 22.) tamen fieri poteſt, aliquos etiam eorum ex gentibus fuiſſe, qui Petri, & aliorum Apoſtolorum, qui Judaicis Eccleſiis præerant, auctoritate Pauli auctoritatem deprimerent. Adverſus hos omnes tribus ſequentibus capitibus exiſtimationem ſuam tuetur, & ab eorum obtrectationibus. Apoſtolicam auctoritatem ſuam vindicat, eoſque ad meliorem frugem, & rectius de ſe judicium, atque veriorem opinionem undique petitis rationibus adducere contendit. Quia vero iſta criminatorum ejus redargutio, abſque aſperiori objurgatione vix eſſe poterat; ideo initio ſtatim actionis contra ipſos, eoſdem per Chriſti manſuetudinem, & *æquitatem* (ἐπιείκειαν) cohortando, tacite ſibimetipſi legem iſtius manſuetudinis, & æquitatis præſcribit: imo vero eam in ſe ipſo, ac facto exprimit; dum eos præmonet, ut ſeveritatem animadverſionis ſuæ ſpiritualis evitent, ac reſipiſcentia præveniant: & recti, ac veri de ſe judicii impedimentum tacite removet, quia illi ex eo ipſo ad eum contemnendum, & ſequius de eo opinandum occaſionem ſumebant, ex quo potius ad eum pluris faciendum illam ſumere debuiſſent. Humilitas enim ejus, quâ præſens erga ipſos uſus eſt, quæ ex manſuetudine, & πραότητι, *æquitate*, qualis erat in Chriſto, proficiſcebatur; præbuit ipſia anſam eum minoris, quàm par erat, æſtimandi, etiam carpendi, atque adeo exiſtimandi, eum impune lædi poſſe. Hunc igitur errorem ipſis principio excutit, *verſ.* 1., & 2. oſtendens, quamvis dum præſens eſſet ex lege Chriſtianæ manſuetudinis modeſtiſſime ſe erga eos gerens, ipſis, carnali judicio cuncta æſtimantibus, humilis, & abjectus viſus fuiſſet, & nimium patiens, quaſi metueret quenquam reprehendere, ac pro ejus merito objurgare; tamen ſe non modo abſentem per epiſtolas (quod & ante fecerat, & nunc facit) (θάῤῥειν) *confidere*, audacem eſſe, hoc eſt, ſatis animi habere; ſed etiam præſentem, cum ad eos venerit, ſatis animi habiturum ad eos reprehendendos, objurgandos, & pro merito ſuo tractandos. Proinde non modo hortatur, ſed etiam rogat eos, ne ſibi præbeant cauſam id poſt adventum ſuum coràm faciendi, quod nunc abſens in parte facit, &, ni reſipiſcant, præſens magno ipſorum malo facturus ſit.

Quid ſit autem illud, quod Paulum *in carne ambulare cenſebant*, quamvis latius, & ad alia quædam porrigi poſſit; tamen hoc loco illam quoque aperte deſignat animi infirmitatem, ac timiditatem, propter quam culpas hominum delinquentium reprehendere non audemus, & veritatis acrimonia, & amaritie offendere eos metuimus. Nam & hoc eſt *ſecundum carnem ambulare*. & quidem carnis voce uſitatiſſimo in Sacræ Scripturæ Literis, ſenſu accepta, pro infirmitate. quamvis & hic carnalis offenſionum metus cum carnali quoque cupiditate conjunctus eſſe ſoleat, quia ſæpe offendere alios metuimus, ob alicujus emolumenti ſpem, quod ex iis percipere volumus. Ut igitur Paulus oſtendat, ſe iſti carnali offenſionum metui non eſſe obnoxium, & ſuſpicionem, ac errorem hunc ex animis eorum penitus evellat; etiam minari ipſis audet, & à minis actionis hujus cum iis exordium inchoat.

Verſ. 3. Removendo igitur cauſas contemptus ſui, metum ipſis, & reverentiam ſui incutere contendit. Cauſa vero, & occaſio contemptus ejus erat, quia cum ipſum *viderent in carne ambulare*, hoc eſt, æque mortalem, corpore infirmum, & caſibus ſubjectum eſſe, ut alii; cæteris quoque hominum ſecundum ſpiritum imbecillitatibus, forte & allucinationibus, æque ut alii, obnoxium eſſe putabant.

Atque hic notandum, Apoſtolum iſta duo plane diſtinguere, *in carne ambulare*, & *ſecundum carnem ambulare*. Et enim *in carne ambulare* eſt, in hoc fragili corpuſculo vivere: at *ſecundum carnem ambulare*, eſt vivendo in hoc corpoſculo ad normam inclinationum, & appetituum corporis, ſeu carnis, actiones vitæ ſuæ exigere: aut etiam, quod magis ad rem præſentem facere videtur, vivendo in fragili corpuſculo, nihil ultrà ejus vires imbecillas poſſe. quod plane eſt *ſecundum carnem militare*. Cæterum hoc loco non carnali, hoc eſt, diſſolutæ vitæ Apoſtolus ſpiritualem, hoc eſt, ſanctam vitam opponit: ſed carnis imbecillitati, in qua ipſi æque ut aliis vivendum, atque ut alibi ait, gemendum fuit; opponit potentiam ſpiritualem, aut ſecundum ſpiritum: præcipue ſecundum menſuram illius ſpiritus, quo à Deo præ aliis plurimus abunde inſtructus erat. Ideo non dicit in carne ambulantes, non ſecundum carnem ambulamus, aut vivimus, ſed non ſecundum carnem militamus: hoc eſt, quamvis in fragili corpuſculo, ſicuti & alii, vivamus; tamen vires, & potentia noſtra, virtute Spiritus, à Deo nobis dati, longe ſupra corpuſculi noſtri vires extenditur, & aſcendit.

Verſ. 4. Armati enim ſumus à Deo illa vi Spiritus, qua & adverſus Satanam, & adverſus omnes ipſi militantes, cum certa ſpe victoriæ, dimicare poſſumus. Sed præcipue, quod ad præſentem Apoſtoli ſcopum magis pertinet, (ut ex verbis liquido patet), armati ſumus illa vi Spiritus, quæ poteſt expugnare omnem humanam ſapientiam divinæ veritati repugnantem, quamvis hominibus alioqui invicta videatur & inexpugnabilis (quod per vocem Ὀχυρωμάτων, id eſt, *munitionum* exprimit.) ideo vim iſtam Spiritualem *vocat arma militiæ ſuæ, non carnalia, ſed potentia Deo*, hoc eſt, arma, quorum potentia eſt non ex humanis viribus; ſed ex ipſo Deo, per Spiritum ſuum efficaciter operante. Et ne potentia iſta, & efficacia Spiritus, aliò trahatur; aperte tangit objectum, in quo iſta potentia occupatur & exercetur. primùm illud metaphorice exprimens, per expugnationem, aut demolitionem munitionum. deinde proprie, per expugnationem *cogitationum, ratiocinationum*, (λογισμῶν), *verſ.* 5. aut etiam diſſertationum efferentium ſe ſupra, aut contrà cognitionem Dei, hoc eſt, contra veritatem ab Apoſtolis, Religionem Chriſti plantantibus, prædicatam. Deinde ait iſta arma eſſe valida, ut *poſſint captivare omnem intellectum ad obedientiam Chriſti*. Quid ſit autem, captivare intellectum ad obedientiam Chriſti, quærentibus, non aliud reſponderi poteſt, quam evidentiâ veritatis adeo illuſtrare intellectum, ut quaſi cogatur, & non poſſit non aſſentiri veritati Religionis Chriſti. quod, quemadmodum in genere, quando de recipienda, aut repudianda religione Chriſti agitur; ita in ſpecie quoque, cum de particulari alicujus rei, quæ ad Religionem Chriſti quoquomodo pertineat, veritate inquiritur, contingere ſolet. Non capitur autem, nec captivatur intellectus, antequam propoſitæ veritati aſſentiatur, eamque ultrò approbet. Unde apparet quam futiliter verba iſta vulgo ad contrarium ſenſum detorta ſint, dum homines captivari intellectum putant ad obedientiam fidei, quoties aliquis credere cogitur, aut potius profiteri dogma illud, cui intellectus ejus repugnat. Nondum captus, aut comprehenſus eſt is, qui reluctari audet, aut poteſt. Neque quoties homo facere aliquid, toties intellectus credere aliquid, aut aſſentiri alicui rei cogitur.

Libera eſt mens humana, & corporeis, ac proprie dictis laqueis, aut compedibus incomprehenſibilis. Atque ut id quod fieri non poteſt fingamus, eam coactivæ poteſtati obnoxiam eſſe, vel ipſis latebris ſuis tuta eſt atque inacceſſa, ad quas nullius cogentium oculus pertingat. πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ, hoc eſt, *Omnem altitudinem efferentem ſe contra cognitionem Dei.* His verbis notatur ſuperbia eorum, qui occaſione humilitatis Apoſtoli (cujus *verſ.* 1. meminit) efferebant ſe adverſus eum, & prædicatam ab eo veritatem Dei, quam ſe depreſſurum Apoſtolus tacite minatur.

Quamvis autem hic dicatur, arma Apoſtolorum fuiſſe adeo valida, ut potuerint captivare omnem intellectum ad obſequium Chriſti, tamen quia eventus ipſe oſtendit, non omnes, qui armis iſtis oppugnati ſunt, captos eſſe, ideo πᾶν νόημα, *omnis intellectus, aut omnis cogitatio*, reſtringendum eſt ad cogitationes hominum, qui inſitam naturæ rationali, ſeu animo ingenuitatem, candorem, ſimplicitatem, probitatem penitus non exuerint.

Proinde ne illi, quibus minatur, adverſus tam valida Apoſtoli arma ſpem aliquam in improbitate ſua, ac refractaria liquidæ veritati impudentiâ, collocare poſſent; ait *verſ.* 6. Apoſtolus, eſſe ſibi in promptu facultatem vindicandæ, & puniendæ omnis inobedientiæ, quæ nimirum obſtinatè liquidæ, & manifeſtæ veritati reluctetur: ſed addit *quando implebitur obedientia veſtra.* Duplici enim ratione adoritur eos, in quibus metum quendam, & reverentiam ſui efficere contendit; oſtendens primùm eſſe ſibi vires, ac potentiam efficacem ad eorum ſuperbiam deprimendam, eoſque errorum, & culparum ſuarum convincendos. quod ſupra *verſ.* 3. 4. 5. fecit. Deinde eſſe ſibi jus, ac legitimam poteſtatem culpas eorum vindicandi. quod breviter perſtringens, infra uberius explicat, quia id jam non ad internam vim Spiritus, ſed ad ea, quæ extrà cerni poſſunt, pertinet. Sed addit verba, *quando implebitur veſtra obedientia.* Sine dubio jus iſtud vindicandi illam ipſam poteſtatem, quam explicat infra *verſ.* 8. datam ſibi à Chriſto in ædificationem, puta poteſtatem excommunicandi, & ejiciendi ex Eccleſia Corinthia, refractarios Corinthiorum, quæ poteſtas ad effectum deduci non poterat, ſi tota illa Eccleſia, cui ſcribit, deſiiſſet eſſe Eccleſia, Apoſtolo quaſi reluctans. Non poterat igitur vindicta inobedientiæ aliquorum perfici, niſi impleta eſſet cæterorum obedientia. Nam excommunicatio abſentium in peregrinis Eccleſiis, plurimum de rigore, & ſenſu pœnæ nocentium detraxiſſet.

Verſ. 7. Poſteaquam internam illam, & quæ oculis non ita ſubjecta eſt, excellentiam præ illis ſuam, hoc eſt, vim Spiritus efficacem, ac potentem, cui nemo eorum reſiſtere poſſet, expoſuiſſet, venit ad ea *verſ.* 7. quæ oculis ſubjecta ſunt, & *ſecundum faciem*, κατὰ πρόσωπον, cernuntur, in quibus etiam ipſos longe antecelleret. Ubi ſimul tacitam objectionem ſolvit, qua uti poterant ſpecioſe adverſus auctoritatem Apoſtoli, ſeſe non juraſſe in verba cujuſquam magiſtri; ſed ſoli Chriſto adhærere velle. Reſpondet Apoſtolus, non damnando quidem libertatem iſtam Chriſtianam; verum oſtendendo ſe quoque Chriſto adhærere, & addictum eſſe. Sed tamen ſe multum antecellere ipſis poteſtate illa Apoſtolica, quam ipſi Chriſtus tradidit. Primum enim in Eccleſiæ ſuæ hierarchia, & eminentiſſimum locum Apoſtolis tribuit (1. *Cor.* XII. 28.): neque ſe pudefieri poſſe ſi illâ glorietur *verſ.* 8. Addit autem eodem verſu datam ſibi à Chriſto eam poteſtatem, in ædificationem, non in deſtructionem, (ut ſe ſtatim *verſ.* 9. explicat); ne videretur eos nimio metu percellere. ideo ipſos hoc minarum ſuarum ſolatio demulcere voluit; ſpem quaſi faciens, ſeſe poteſtate iſta non abuſurum ad eorum *deſtructionem*, quæ ſibi ex mente Chriſti data ſit ad eorum *ædificationem.*

Poteſt & hic verborum iſtorum ſenſus eſſe (cui explicationi favet *verſus* 10.): non ſine cauſa, collata mihi à Chriſto vi Spiritus, & juris poteſtate, glorior, ne videar vos ſolis Epiſtolis terrere, ut quidam putant, qui ſolas *Epiſtolas meas graves*, & minaces, nec ultra ſermonem metuendas jactant: *præſentiam vero meam imbecillem & ſermonem contemptum.* Cum enim & vires Spiritus efficaces, & juris poteſtatem a Chriſto habeam; æque iſtis armis pugnare poſſum contra adverſarios, coràm & præſens, atque abſens; & per Epiſtolas. Parum intereſt uter ſenſus eligatur, ſi uterque ſimul locum habere nequeat.

Verſ. 12. Excuſat quod ſe ipſum commendare, & quaſi laudare videatur: idque duobus modis. primùm *verſ.* 12., quia ad eam rem, quodammodo coactus ſit. Nec enim audebat alia via exiſtimationem ſuam tueri adverſos obtrectatores ſuos, nuditatem, aut vitia eorum detegendo. & cum ſuis ornamentis comparando, ne noxia eorum ulcera tractando, magis exaſperaret. ſed moderatius ipſi viſum eſt ſuam tantum præ illis excellentiam nude exponere, ut ipſi ſuamet ſponte comparatione meliorum, in ſe ipſos deſcenderent, & nuditatem ſuam ſine graviori pudefactione agnoſcerent. Verba Apoſtoli ſic ſonant. *Non enim audemus conferre, & comparare nos quibuſdam, qui ſe ipſos commendant*, atque adeo tangere graviſſima eorum vitia, eaque cum noſtris virtutibus conferre, ne noxia ulcera duriori, & intempeſtiva tractatione exaſperentur. & procul ab ea ambitione ſumus, ut gloriationem ex comparatione deteriorum, qui, cum à nemine laudari mereantur, ſe ipſos commendare. neceſſitate quadam cogantur; quæramus. Quod facere ſolent ii, qui laudem, quam in virtute propria deprehendere nequeunt, in alienis vitiis quærunt, & venantur. Sed tantum noſmetipſos noſtro modulo metientes, & quid, quantumque poſſimus probe ſcientes ac profitentes; eo ipſo ſanis omnium judiciis palam facimus, quam longe à nobis in mutua comparatione diſtent ii, qui ſe ipſos modulo proprio non metiuntur: ideoque nec quid ſint intelligunt, & tamen aliis incommendabiles, ſe ipſos commendare audent.

Alter modus, quo commendationem ſui, aut ſuæ excellentiæ expoſitionem excuſat Apoſtolus, eſt, *verſ.* 13. quod non nimium, neque ſupra modum glorietur, aut gloriari velit; ſed ſecundum menſuram, & canonem gratiæ ſibi à Deo conceſſæ, & quaſi in diviſione (ἐμέρισεν *diſtribuit, aut menſus eſt*) donorum, quæ in multos alios quoque diſtributa ſunt, ſibi peculiariter attributæ, & aſſignatæ. quæ pars gratiæ Dei adeo abundans, & efficax fuit, ut illius ope in prædicando Evangelio uſque ad Corinthios pervenerit, eoſque Chriſto genuerit, & lucrifecerit.

Verſ. 14., & 15. Tangit, & notat eos, qui ſupra modum, ideoque falſò gloriabantur, præſertim in Eccleſia Corinthiorum, quam non ipſi per prædicationem ſuam Chriſto genuerunt; ſed in alienos labores ingreſſi, eam ſibi gloriationem iniquè uſurpabant, quæ non ipſis, ſed iis, quorum in labores ingreſſi ſunt, jure competebat.

Verſ. 15. Menſuram iſtam gratiæ Dei, ſibi peculiariter conceſſam, adeo largam, & abundantem eſſe. ait, ut bonam ſpem habeat, poſtquam fides Corinthiorum operâ ipſius firmius ſtabilita, & aucta

fuerit,

fuerit, circa quam curam tunc labor ejus occupabatur, ſeſe non modo in iis *μεγαλυνθῆναι, magnificatum iri*, hoc eſt, magnam coràm Domino laudem adepturum; ſed etiam (*verſ.* 16.) ultra eos in prædicando Evangelio progreſſurum: idque non aliena premendo veſtigia, aut in paratam jam alieno labore meſſem falcem ſuam immittendo, ſed novas, & inacceſſas hucuſque aliis gentes ad agnitionem Dei per Chriſtum convertendo.

Verſ. 17. Pulcherrimum, & magni uſus præceptum dat iis, quibus aliqua ſui commendandi, aut gloriandi, ſeu gratiam ſibi à Deo conceſſam commemorandi (quod in apologiis adverſus obtrectatores accidit) neceſſitas incumbit, aut occaſio offertur. *Qui gloriatur, in Domino glorietur.* Totum id quicquid in nobis commendatione dignum occurrit, non modo in propria mente, & cogitatione noſtra Deo, ejuſque gratiæ, & miſericordiæ tribuendum; ſed ſi qua coram aliis ejus rei mentio facienda ſit, uni Deo per Dominum noſtrum acceptum ferendum eſt. Sic enim Deus gloria ſua non fraudatur. quod plerumque fit à male conſultis, qui ſe ipſos commendant, & gloriam ſuam venantur, maxima cum Dei injuria, & plerumque (ne dicam ſemper) falſò. *Neque enim is* eſt laudabilis & *commendatus, qui ſe ipſum commendat, ſed quem Dominus commendat.* Commendat autem eos Dominus, quibus ejuſmodi gratiam largitur, ut res inſignes, & laudabiles gerant. Atque iis ſolis gloriari conceſſum eſt. Non ſupra modum tamen; ſed intra menſuram à Deo conceſſam, hoc eſt, non plus ſibi arrogandum, quam cælitus conceſſum ſit. & illud quicquid eſt, quod divinitùs conceſſum eſt; in autorem ejus rei Deum gratiſſimo animo refundendum eſt.

CAPUT XI.

EXpoſiturus Apoſtolus ea, quæ ad laudes, & ornamenta ſua pertinebant; timide, & quaſi ſuſpenſo gradu ad hunc ſcopulum accedit. Et quo magis ab eo cunctos deterreat, vocat eum *inſipientiam.* Quod genus vitii à Chriſto ponitur inter ea, quæ polluunt, & inquinant hominem *Mar.* VII. *verſ.* 22. Dicit igitur primum, optare ſe ut ferre vellent modicum aliquid ſtultitiæ ejus. Non quod id, quod tunc faciebat Apoſtolus, vel minimum de ſtultitia verà participaret; ſed quia pro variis actionum circumſtantiis medium illud, in quo virtus conſiſtit, interdum adeò vicinum extremo eſſe ſoleat, ut ab eo vix diſcerni poſſit. Nec facile in ejuſmodi actione omnes modum ſervare poſſint, niſi pauci perfectiſſima virtute præditi. unde aliis præſtet, ac tutius ſit, ad alterum potius extremorum declinare. Deinde quia ad id neceſſitate quadam ſtimulabatur Apoſtolus; mox confidentius ipſis quaſi præcipit, ut ſe omnino ferant. Adjungit autem primùm rationem à ſui excuſatione ſumptam, *verſ.* 2., quia gravi, & juſta cauſa, hoc eſt, zelo Dei impulſus id faciat. Tali autem affectui, etiamſi forte aliquâ exorbitare videatur; multa indulgenda: quædam & condonanda ſint. & quia zelotypia inter eos locum habet, qui matrimonio juncti ſunt, aut junguntur; ideò tangit hoc loco, magnum illud myſterium matrimonii inter Chriſtum, & Eccleſiam: & ſumpta ſimilitudine ab eo, quod in terrenis matrimoniis evenire ſolet, etiam antequam ineantur; ait ſe Corinthiam Eccleſiam præparaſſe, & ornaſſe, aut certe præparare, & ornare velle, tanquam caſtam virginem, Chriſto in matrimonium deſtinatam. Ideo metuere, ne ſicut Eva olim Satanæ aſtutia decepta eſt; eodem modo decipiatur hæc Eccleſia, ac deſciſcat à ſimplicitate Chriſti. hoc eſt, à pura illa, & ſyncera Chriſti doctrina, qua ipſos imbuerat Apoſtolus. non ſuo igitur, ſed alieno, hoc eſt, Dei, Chriſtique zelo ſe flagrare ait, quo excuſatior ſit & ferri ac tolerari dignior.

Deinde *verſ.* 4. aliam rationem adducit, cur illud *pauxillum inſipientiæ ejus verſ.* 1. ferre debeant, ſumptam à nimia, & noxia Corinthiorum patientia, ubi argumentatur à minori. Si non gravatim fertis, prædicantes *alium Jeſum*, hoc eſt, falſum Jeſum, ſeu aliam, & falſam doctrinam, ſub eodem *nomine Jeſu, præter eam quam vobis prædicavimus*, (hi ſunt quos infra *verſ.* 13. Pſeudoapoſtolos, operarios doloſos, transfigurantes ſe in Apoſtolos Chriſti nominat): ſi fertis imbuentes vos *alio Spiritu, quàm ſit is, quem accepiſtis*: ſi patimini docentes vos *aliam Evangelii* doctrinam; quid eſt cur nos quoque ferre (tametſi vobis in aliquibus rebus falſo quidem, ſed veſtra forte opinione, non leviter ceſpitare videamur) nequeatis, aut non debeatis? prædicantes verum Jeſum: imbuentes vos vero Spiritu Dei: docentes puram Evangelii doctrinam: deinde non Pſeudo-apoſtolos, ſed veros Apoſtolos, imo vero nulla re concedentes viris inter Apoſtolos maximis *verſ.* 5.

Notandum autem hic, Pauli temporibus non defuiſſe *qui alium Jeſum*, hoc eſt, aliam de Jeſu doctrinam (quæ metonymia frequens eſt) prædicaſſent. Magna vero differentia fuit inter doctrinam illam de Jeſu Chriſto crucifixo, *& inter doctrinam de Chriſto, qui crucifigi non potuit.*

Verſ. 6. Occurrit tacitæ objectioni, quia capite ſuperiori *verſ.* 10. dixit *Sermonem ſuum ipſis viſum eſſe contemptibilem*, quod non eſſet forte affectatus, nec in ſpeciem mundanæ eloquentiæ excultus, & comptus (nam & inter Judæos ſeculi eloquentiam viguiſſe, exemplo Philonis, eodem fere tempore florentis: imo viri Apoſtolici Apollo, (*ἀνδρὸς λογίου viri eruditi* diſcimus); ideo ſe *Sermone idiotam*, ſecundum quid, & precariò concedit. non quod talis eſſet; ſed quia talis forte malevolis videretur. *at non cognitione idiotam* ſeſe ait, quod ne ipſi quidem malevoli ipſi objicere auderent; *ſed in omni re*, (hoc eſt, tàm *λόγῳ ſermone*, quam *γνώσει cognitione*) *omnibus* (puta aliis omnibus præter malevolos) *manifeſtatus*, id eſt probatus, & ſpectatæ ſapientiæ, & eloquentiæ in vobis. cujus ſpecimen in Corinthiis ad Chriſtum converſis edidiſſet.

Verſ. 7. Solvit deinde aliam objectionem; ſed ita ut novum excellentiæ ſuæ Apoſtolicæ afferat argumentum. Tangit enim illud ex quo inique occaſionem arripuerant Pſeudo-apoſtoli, ad illum minoris æſtimandum, ea quæ ſunt ſecundum faciem videlicet reſpicientes: ex quo potius ad eum pluris æſtimandum juſtam cauſam habere poterant, quod videlicet ipſi is honos ab Eccleſia Corinthia habitus non fuerit, qui mandato Domini, (*vide* 1. *Cor.* IX. 14.) & more omnium aliarum Eccleſiarum Apoſtolis, & Apoſtolicis doctoribus habebatur, ut ſumptibus Eccleſiæ ſuſtentarentur, (vide vocem [illegible] in eodem ſenſu alibi.) In quo dum artificioſe excuſat id, quod jactare, & imputare debuiſſet, revera ſe ſermone non fuiſſe idiotam oſtendit. Simul inique ſeſe ob id contemni docet, quod ſibi laudi potius, & ornamento apud omnes eſſe debuerat. Nec enim id honoris ſibi tanquam minus digno denegatum; ſed paterna in Corinthios indulgentia ipſis ultro remiſſum, ut propriis ſumptibus, & gratis ipſis prædicaret Evangelium.

Verſ. 8. Quod Apoſtoli beneficium tantò pluris à Corinthiis æſtimandum fuit, quia is, tum maxime

egeret ; & tamen egeſtate preſſus, & conflictatus, neminem Corinthiorum aggravavit, ſed, ut ſuum defectum, & inopiam impleret, alias Eccleſias ſpoliare maluerit, quam Corinthiis gravis eſſe. Non igitur id ſibi dedecori, aut ignominiæ eſſe ; ſed laudi, & gloriationi. Quam certe gloriationem in Eccleſiis Achaicis, ſeſe nunquam dimiſſurum aſſerit *verſ.* 10. Et hujus facti ſui cauſâ falſâ, quod ipſos non diligeret, per productum ipſum Deum teſtem (*verſ.* 11.) remotâ ; veram, & genuinam affert (*verſ.* 12.) Ut amputaret anſas, & occaſiones, quas quærebant Pauli obtrectatores Pſeudo-apoſtoli, quos infra deſcribit. Quia enim illi non Chriſto ; ſed ventri ſerviebant : nec gloriam Dei ; ſed emolumentum ſuum quærebant : ideoque ſine dubio in prædicando Evangelio, more ubique recepto, ſumptibus Eccleſiæ ſuſtentarentur ; magno fortaſſis redemptum voluiſſent, ut Paulus quoque iiſdem ſumptibus ſuſtentaretur : & nihil haberet, quo præ illis excelleret, ac merito gloriari poſſet : atque ita in prædicationis Evangelicæ gloriatione invenirentur, ſicut & Paulus, hoc eſt, Paulo exæquarentur. Quod Paulus fieri noluit ideo, quia (*verſ.* 13.) ipſi non eſſent veri, ſed falſi Apoſtoli : neque ſynceri ipſius cooperatores, ſed mercenarii doloſi, *transfigurantes ſe in Apoſtolos Chriſti*, id eſt, fucum tantum Apoſtolatus, non veram Apoſtolorum indolem habentes.

Verſ. 14. *&* 15. Non mirum eſſe ait Pſeudo-apoſtolos transfigurari in Apoſtolos Chriſti, quia ipſe *Satanas* (cujus illi ſunt miniſtri) *transfiguratur in Angelum lucis.* Obſervandum autem eſt, etiam Pauli tempore, non paucos fuiſſe miniſtros Satanæ, Angeli tenebrarum, qui ſe *transfigurabant in miniſtros juſtitiæ*, & Apoſtolos Chriſti, qui pro luce juſtitiæ, errorum caligine Eccleſiam inficiebant, *quorum finis ſecundum opera ipſorum*, quia iſti deteriores erant iis, de quibus 1. *Cor.* III. 17. loquitur, quod, ſuperædificatione eorum exuſta, ipſi ſalvabantur. Duplicis igitur generis homines tunc vaſtabant, aut corrumpebant Eccleſiam.

Verſ. 16. Redit ad materiam, quam initio Capitis propoſuerat ; atque iterum antequam ad laudes ſuas accedit, gloriationem ſuam excuſat, ne videretur ipſis imprudenter in laudes ſuas effundi. Faciebat enim id prudens, ac deliberato conſilio, graviſſima videlicet neceſſitate impulſus. Verum ut eos à præpoſtera facti ſui imitatione abſterreret ; concedit factum ejuſmodi eſſe inſipiens, imprudens, & (*verſ.* 17.) *non ſecundum Dominum*, ſed tanquam in ſtultitia, ſeu ſtulte commiſſum. Caute tamen loquitur, nec ait ſimpliciter factum iſtud eſſe commiſſum in ſtultitia, ſed *tanquam in ſtultitia*, quia hæc gloriatio ejus non fuit vana, aut inanis, & falſa ; ſed habebat ſuam hypoſtaſin, atque veritatem

Dicit igitur *verſ.* 18. *Quoniam multi gloriantur ſecundum carnem*, ſe quoque ſecundum carnem gloriari poſſe, quamvis revera gloriatio iſta ſtulta ſit : quia Apoſtolus alibi iſta, quibus homines ſecundum carnem gloriantur, non pluris æſtimabat quam ſordes, quæ ex ædibus everruntur : tantum abeſt ut, recto judicio eos æſtimans, illa digna eſſe cenſeret quibus aut alii, aut ipſe gloriari poſſet.

Verſ. 19. Et quia Corinthii vanos iſtos gloriatores libenter tolerabant, quamvis eſſent ipſi prudentes ; ſe quoque, ipſorum gloriationem imitantem, ferendum eſſe tacitè concludit. Nimiam autem iſtam Corinthiorum patientiam, erga iſtos gloriatores *verſ.* 20. exaggerat. *Toleratis*, inquit, *ſi quis vos in ſervitutem redigit, ſi quis exedit, ſi quis à vobis munera accipit, ſi quis arrogantia effertur, ſi quis vos in faciem ferit*, hoc eſt, contumelia afficit. Unde tacite concludit, à minori, ſe quoque multo magis, qui non adeo ipſis moleſtus ſit, ferendum eſſe.

Verſ. 21. Ingreſſurus autem laudes ſuas, præſertim aliquas, ſumptas ex iis rebus, quæ vere laude dignæ non ſunt, quales erant gloriationes ex iis, quæ ſunt ſecundum carnem, iterum cenſura ſua illas notat. Et quæ antea dixerat ſe *tanquam in inſipientia dicere* ; nunc dicit ſe *in contumelia loqui*, tanquam & ipſe eſſet infirmus, aut probro dignus, ſicut iſti, quibus gloriationem ſuam opponit. In quo aliquis (ait) confidit, aut fiduciam habet ; confido & ego. & tamen in parentheſi ait fiduciam, & gloriationem iſtam ſtultam eſſe. Sed tamen illos, qui iſtis rebus gloriantur, non habere quod præ Apoſtolo jactare poſſint, cum & ipſe iiſdem rebus, ſi velit, gloriari poſſit, ut exempli gratia (*verſ.* 22.) quod ſint Hebræi, Iſraëlitæ, Semen Abrahæ, & cætera ad generis nobilitatem pertinentia.

Verſ. 23. *Miniſtri Chriſti ſunt* (*imprudenter loquor*) *multo magis ego.* Loquitur de iis ; quæ ſupra *ſecundum faciem Cap.* X. 7., paulo ante vero *Cap.* XI. 18. *Secundum carnem* vocavit, hoc eſt, res, quæ oculis hominum cernuntur, & apparent ; non autem de ipſarum rerum veritate, & hypoſtaſi. Nec enim illos vere Chriſti miniſtros vocare potuit, quos ſupra *verſ.* 15. miniſtros Satanæ vocavit.

Ergo & in iſtis rebus, externa ſpecie apparentibus, & oculis hominum ſubjectis, ſeſe ipſos longe ſuperare oſtendit, in laboribus pro Chriſto ſuſceptis, in verberibus, in carceribus, in periculis mortis ſæpius toleratis (*verſ.* 24.) A Judæis quinquies verberibus affectus (*verſ.* 25.) Ter virgis cæſus, ſemel lapidatus, ter naufragium perpeſſus. Nocte, dieque integra in profundo maris, hoc eſt, in alto (nam & Latini mare profundum ſimpliciter altum vocant) cum naufragii periculo colluctans (*verſ.* 26.) : plurimis itineribus, fluminum, latronumque periculis, periculis à propria gente, periculis ab externis gentibus, periculis inter homines in civitatibus, periculis in locis deſertis, periculis à falſis fratribus conflictatus. (*verſ.* 27.) Labore, & ærumna, multis vigiliis, fame, & ſiti, & crebris jejuniis, frigore, & nuditate multum exercitus. (*verſ.* 28.) Adde præterea quotidianas curas, & ſollicitudinem de omnibus Eccleſiis.

Verſ. 29 Quis enim infirmitate delinquit, cujus culpa me ægritudine animi non afficiat ? quis offendiculum dat, aut arripit ; quin ego acriter urar ?

Verſ. 30. Si gloriandum eſt ; in infirmitatibus meis gloriabor. Vera magnitudo, prærogativa, & excellentia Chriſtianorum præ aliis, in eo ſita eſt, ſi quis aliis inſerviendo, multa ferat, faciatque interdum & conſumatur. vide *Matth.* XX. 26. 27. 28. Atque hunc Mathei locum, *Caput iſtud XI.* hujus Epiſtolæ egregrie explicat. Proinde Chriſtianis ſi gloriandum eſt, ejuſmodi rebus gloriandum eſt, in quibus veram magnitudinem, & præ aliis excellentiam Chriſtus collocavit.

Verſ. 31. Ut occurreret tacitæ objectioni, commemorationem laudum ſuarum interrumpit, & hæc vera eſſe teſtimonio Dei O. M. confirmat. cujus nominis mentionem, ne fruſtra facere videretur, abſque elogio non dimittit, vocans eum Patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti, quia Dominus exaltatus eſt in gloriam Dei Patris, & per iſtam exaltationem gloria Dei Patris non mediocriter propagata eſt. Deinde ait eum eſſe benedictum in ſecula, quia ab omnibus æternùm victuris magnitudo laudum, & gloriæ ejus celebrabitur, in profundum omnis æternitatis.

Verſibus

Verſibus duobus ultimis periculum, quod adierat Damaſci, ægre de muro in corbe demiſſus, exponit.

CAPUT XII.

Commemorationem laudum ſuarum, ut antea ſæpius, ita hic quoque interrumpit reprehenſione quadam facti ſui, ut alios à ſimili gloriatione absterreat. Nam ſi hoc in Apoſtolo vix ferendum erat, (qui tamen ſuo jure merito uti poterat), quanto minus in aliis. Non conducit autem gloriari ſuis propriis dotibus, & prærogativis, quia Laus proprio ſordet ab ore.

Præmittit autem hanc cautionem, & hoc monitum, quia accedebat ad eximiam præ aliis excellentiam ſuam, in viſionibus & revelationibus Domini. Quam ita proponit verſibus ſequentibus, ut eam non ſibi, ſed alteri tribuere videatur, quia verecundius in aliena perſona laudamur. *Novi* inquit *hominem in Chriſto, id eſt*, Chriſtianum, *ante quatuordecim annos raptum in cælum*, quem locum infrà *Paradiſum* apellat, quia ut paradiſus dicitur locus omnis felicitatis, ac deliciarum; ſic illud cælum, in quod raptus fuit.

Quando, aut ubi Apoſtolo iſtud acciderit; ſcire parum refert. Divinare tamen licet, illud tunc fieri potuiſſe, cum *Actor.* XXII. 17. narrat ſe in templo Hieroſolymitano fuiſſe in extaſi, & quaſi præſentis Domini vocem audiſſe, ac præſentem allocutum eſſe, & ab eo mandata accepiſſe. Credibilius enim eſt Paulum ad audienda Domini mandata, in cælum adductum, quam Dominum Pauli alloquendi cauſa è cælo in terras deſcendiſſe, & ad tale colloquium nil opus fuerat extaſi. Sed & circumſtantias iſtas curioſius, & ſollicite inquirere ſuperfluum eſſe; hoc ipſo loco inſigni Pauli exemplo docemur: qui cum in cælum omnium verarum deliciarum, ac felicitatis paradiſum raptum ſe fuiſſe certò ſciret, ac ſentiret; permiſit tamen ſibi ignorare, quonam modo id factum eſſet, utrum unà cum corporeo iſto organo raptus fuerit, an extra corpus. quod tamen longe magis ſub ejus notitiam cadere potuit, quam arcana eſſentiæ Dei. in quæ homines nullo miraculo, nulla extaſi, aut raptu in cælos admiſſi; non minùs inverecunde, quam infeliciter, non multò poſt tempora Apoſtolica irrumpere, ac penetrare conati ſunt. cum tamen ab iſta curioſitate ſibi temperare exemplo Apoſtoli non licuerit modo, ſed & præſtiterit. Liceat ergò & nobis ea ignorare, quæ ſufficienter nobis in Sacra Scriptura minime explicata, Deus ſibi nunc ſoli, & venturæ demum (1 *Cor.* XIII. 12.) perfectiori cognitioni noſtræ ſepoſuit. Certe minùs turbarum in Eccleſia eſſet, ac fuiſſet, ſi homines rebus neceſſariis contenti, ad curioſas, & vel ideò minus neceſſarias, quia dilucide in Sacra Scriptura explicatæ non ſunt, quæſtiones non deſcendiſſent, ſed cum Apoſtolo dicere maluiſſent, hæc quomodo ſe habeant neſcio, *Deus ſcit*. Alterum eſt, quod hinc diſcere poſſumus, ad certitudinem reſurrectionis noſtræ pertinens, quod Apoſtolùs neſcire ſe aſſerat, utrum *in corpore*, ſeu cum corpore, *an ſine corpore* in cælum raptus ſit. Unde *primum* liquet Apoſtolum cenſuiſſe, quòd utrumvis eorum fieri potuerit, hoc eſt, ut, aut cum corpore raptus, miraculoſa tamen potentia Chriſti iſthic aliquamdiu ſubſiſtere, & organo ad cæleſtia tam inepto, eâdem potentia infirmitatem ejus ſupplente, uti potuerit; aut ſine corpore in cælum ſublatus, adaptato ipſi ad tempus nobiliori organo, eas, quas commemorat, ſenſuum operationes exercere poſſet. *Secundo*, quòd Apoſtolus hominem hunc etiam ſine corpore raptum in cælos, nobiliſſimas ſenſuum, & rationis operationes exercere potuiſſe non obſcure aſſerit. Unde conficitur, hominem, & quidem unum, eundemque numero (etiam abſque iſto pſychico corpore) puta in alio Spirituali eſſe, atque operationes ſuas exercere poſſe.

Verſ. 4. *Ineffabilia verba, quæ non licet homini loqui.* Iſtius generis, niſi fallor, ſunt illa flagrantiſſimum Chriſti amorem erga ſuos teſtantia, quod cæli, terræque Dominum non pudeat diſcipulos ſuos Fratrum nomine vocare. Ejuſmodi enim verba Domino quidem effari licet, at hominibus nequaquam. Præſtat tamen non decidere audacter ea, quæ Apoſtolus minus expreſſe proferens, indeciſa relinqui voluit.

Verſ. 5. Ex iſto verſu apparet, Apoſtolum in *Capite* XI. de iis tantum locutum, & gloriatum, de quibus *ſecundum faciem* & *ſecundum carnem* homines gloriari poſſunt, quæ ſenſibus omnium, & oculis obvia, & ſubjecta ſunt. qualia ſunt, generis nobilitas, cum quis ex ſanctis, ac Deo acceptis majoribus natus eſt: externa religionis Chriſti profeſſio: atque etiam ipſum Evangelii miniſterium, & Διακονία. In quibus omnibus, quia (teſte Chriſto *Matt.* XX.) vera magnitudo, excellentia, & præ aliis gloriatio eſſe nequeat, niſi forte quis miniſterium iſtud Evangelii excellentiori modo præ aliis exerceat, hoc eſt, niſi omnium aliorum quaſi ſervus ſit, labores, moleſtias, afflictiones, mortem ipſam pro ipſis ſubeundo, ut Chriſtus fecit, & omnis fere Apoſtoli. (quod de ſe 1. *Cor.* IV. 10., & 11. Apoſtolus prædicat: *Nos ſtulti propter Chriſtum, vos autem ſapientes in Chriſto*: *Nos infirmi* (hoc eſt afflicti) *vos autem robuſti:* (ſubſumendum [illegible] in Chriſto) *nos ignominioſi, vos autem glorioſi*; ſubintellige in Chriſto. Ideo enim Apoſtolus infamiam, ignominiam, afflictionem ſecundum carnem ſuſcipiebat, ut ii, quibus prædicabat, eſſent Chriſto ſecundum Spiritum ſapientes, robuſti, atque glorioſi. atque hoc modo omnium, quibus Evangelium prædicabat, ſervus fuit Apoſtolus.

Hæc cum ita ſint, merito Apoſtolus ait. *Quod ad me attinet*, inquit, *non gloriabor niſi in infirmitatibus*, hoc eſt afflictionibus *meis*.

Cum autem hoc loco Apoſtolus ſe ipſum in cælum raptum, ſibimet in terris exiſtenti opponat, quaſi diverſos homines ſecum comparando, & affirmando, alterum quidem eorum abſolute gloriationis capacem eſſe, alterum nonniſi ſecundum quid, ſi plurimas afflictiones propter Chriſtum, & Eccleſiam ejus ſuſcipiat; ſatis aperte oſtendit, ſola cæleſtia bona, quibus Deus hominem præ aliis afficere dignatur, gloriatione digna eſſe. In terrenis autem bonis, & laudibus, præter unam illam, quam Chriſtus, *Matt.* XX. commendat, magnitudinem, & excellentiam; nihil eſſe vera gloriatione dignum.

Verſ. 6. Porro cum Apoſtolus jam planum feciſſet, utriuſque generis laudum excellentia ſe poſſe gloriari, (tacite innuendo obtrectatores ſuos, Pſeudoapoſtolos, neutrius generis gloriatione uti poſſe) oſtendit nunc, ſi velit ſua gloriatione pro eo, ut dignum eſt, uti, hoc eſt, longe abundantius, ac plenius quam fecit; nihil ſe inſipienter facturum. Nihil enim quod alienum ſit à veritate, aut ſupra fidem, ac verum dicturum. (quo ipſo oſtendit, quamvis omnis gloriatio, & jactantia aliquid ſtultitiæ admixtum habere videatur, quia rariſſimò contingit, ut gloriantes laudibus ſuis non aliquid falſi admiſceant; eſſe tamen aliquam gloriationem, quæ omnis ſtultitiæ expers ſit, illam nimirum, quæ nihil falſi admixtum habeat, & juſtâ, atque gravi neceſſitate exprimatur). Sed tamen ſe malle parcius in laudes ſuas effundi, ne quis illum pluris æſtimet, quam ipſe ſe æſti-

ſe æſtimari velit. Ita enim intelligo illa verba *Ne quis me æſtimet ſuprà quod videt in me, vel audit ex me.* Nolebat nimirum Apoſtolus ſe æſtimari ex arcanis illis, ac plane cæleſtibus donis, quæ in eum cumulate effuderat Dominus. ideo excellentiam eorum ſatis timide, & parce admodum, & quidem ſub aliena perſona expoſuit; Sed ſufficiebat illi, ut æſtimaretur ex illis donis, & laudibus, quæ oculis, & ſenſibus omnium ſubjecta erant, hoc eſt, ex afflictionibus Chriſti, & Eccleſiæ cauſa ſuſceptis, quas infirmitates vocat.

Subjicit autem *verſ.* 7. cauſam Apoſtolus, cur nollet gloriari *exceſſu revelationum*; quia Dominus eum ipsâ efferri noluerit: atque ad eam rem præſentiſſimum ipſi remedium dederit, Angelum colaphizantem &c. Atque hoc eſt omnium Chriſtianorum officium in Paulo imitandum, ut quiſque ex eo ipſo ſtatu, in quo ſingulos Deus eſſe voluit, colligat, quid ſe facere velit: (hoc enim eſt explorare voluntatem Dei) atque hanc voluntatem Dei ſequatur libens, eique alacriter morem gerat.

Deinde, hic conſideranda eſt anxia, & ſollicita Chriſti cura de ſalute ſuorum, quod pericula virtutis, & ſanctimoniæ eorum proſpiciat, avertat, atque ipſis matura adhibeat remedia.

Tertiò, notandum eſt, quantum adeant etiam ſanctiſſimi viri periculum, quoties inſignem aliquam gratiam ipſis Deus confert. Nam ſi tantus Apoſtolus indigebat acri fræno, ne nimium donis Chriſti efferretur; quid de aliis dicemus? Non igitur mirandum eſt, Dominum parcius iſta dona hominibus conferre: aut ſi quando conferat, ea multis afflictionibus temperare.

Σκόλοψ τῇ σαρκί, Stimulus carni. Subſequens verbum *colaphizat* oſtendit ſtimulum iſtum non ea mente Apoſtolo additum, ut ipſum incitaret ad aliquid aggrediendum; ſed ut eum affligeret; & quaſi ad modeſtiam componeret, & elatiores in eo Spiritus frangeret.

Quando autem addi ſoleat Satan hominibus ad eos colaphizandos, quærentibus, reſpondendum cenſeo; non eſſe neceſſe, ut ſit is per ſe, ac proprie miniſter Dei, aut Chriſti. Cum enim ille maximo erga Chriſti ſervos odio flagret, eoſque ſemper affligere cupiat; ſufficit ipſi laxari frænum, quo in officio continetur, ut eos affligat.

Verſ. 8. Licitum ad Chriſtianis oratio Dominica oſtendit, ut à malo liberari petant.

Verſ. 9. *Sufficit tibi gratia mea, Nam potentia mea in infirmitate perficitur.* Gratia Chriſti multiplex ſuppetebat Paulo, etiamſi huic tentationi obnoxius eſſet; ſed & iſta quam modo commemoravit, *revelationum abundantia.* Atque hinc patet per hunc *ſtimulum carnis*, afflictiones carnis intelligendas eſſe. Vocem enim *infirmitatis*, pro *afflictione*. in hac Epiſtola ſæpe uſurpat: & *verſ.* 10. ſatis clare eam explicat per contumelias, neceſſitates, anguſtias propter Chriſtum.

Notandum & hoc maximum iſtarum afflictionum ſolatium, ſemper in iis inſignem Chriſti potentiam cerni. ut merito cum Apoſtolo quiſque fidelium exclamare poſſit: *Quando infirmus ſum, tunc potens ſum*, non meis videlicet viribus, & potentia validus, ſed Chriſti. Merito igitur Jacobus ait, pro omni gaudio reputandum, ſeu in maxima felicitatis parte ponendum, quoties variis tentationibus conflictamur *Jac.* 1. 2.

Hic autem Apoſtolus ait, non tantum gaudendum; ſed etiam afflictionibus iſtis gloriandum eſſe: & hoc eſſe unicum tempus, quo præ aliis vere gloriari poſſimus. Hoc enim eſt tempus, quo non inanis, & fluxa, ſed immortalis gloria quæritur: hoc ſpecimen virtutis: hic balteus militiæ noſtræ; hoc inſigne nobilitatis, & excellentiæ noſtræ: hæc *exploratio fidei, δοκίμιον πίστεως*, omni auro pretioſius 1. *Pet.* 1. 7.

Verſ. 11. Concludit totam iſtam de gloriatione ſua diſſertationem, qua Apoſtolicam ſuam auctoritatem adverſus Pſeudo apoſtolos defendit, & vindicavit; excuſatione, & gravi allata cauſa, cur in eam deſcenderit, & inquit: *Factus ſum inſipiens gloriando.* Non erat inſipiens revera factum ipſum Apoſtoli, ob eas cauſas. Prima, Quia nihil falſi de ſe protulit, nec quicquam laudis ſibi affinxit. vide *verſ.* 6. ubi utramque hujus Syllogiſmi præmiſſam (ut vocant) reperies. Secunda. Quia in laudes non nimium effuſus eſt. Tertia, ob incumbentem ſibi gloriandi neceſſitatem, quam hoc loco expouit. Sed quamvis non eſſet factum iſtud inſipiens, videri tamen, præſentem rationem facti ejus ignorantibus, poterat. Ideo hanc rationem reddendam ſibi putavit. Reddit autem hanc, *Vos me*, inquit, *coegiſtis.* Alloquitur univerſos Corinthios, tam malevolos ſuos, qui auctoritatem ejus oppugnabant; quàm reliquos, qui eam adverſus oppugnantes non vindicabant. *Ego* inquit *debebam à vobis commendari*, multo magis defendi. Sed quia vos veſtro defuiſtis officio, ſi quid in facto meo videri poteſt præpoſterum; veſtræ culpæ tribuendum eſt. Debuiſſe autem ſe ab ipſis commendari oſtendit, quia nulla re inferior fuerit maximis inter Apoſtolos, *quamvis nihil ſit.* Adeo ſemper gloriationis invidiæ, & (ut ſic loquar) veneno, addit modeſtiæ antidotum.

Non fuiſſe autem ſe inferiorem maximis Apoſtolis probat *verſ.* 12. quia *ſigna* perfecti Apoſtoli in eo deprehendi poterant. Primum, in perfectiſſima afflictionum propter Chriſtum tolerantia (vide ſupra *Capite* XI. 23. uſque ad finem) hoc eſt, quod omnium ſervus fuerit. Vide *Matt.* XX. Secundum, in ſignis, & prodigiis, quæ fecit, nullis aliorum Apoſtolorum cedentibus. nam & mortuos excitabat, & alia ſigna edebat. vide *Actor.* XIX. 11. 12. Tertium, *In potentiis, ἐν δυνάμεσι.* per quas intelligo illam vim Spiritus (ſupra *Cap.* X. 4. commemoratam) quæ ipſi ſuppeditabat *arma, potentia Deo* (ablativus inſtrumenti, non dativus hic videtur) *ad expugnationem munitionum.* (Vide citatum locum) quæ etiam effecit, ut plus apud gentes, quàm alius Apoſtolus profecerit.

Verſ. 13. Occurrit tacitæ objectioni: aut ſimul & alterum affert argumentum, cur ab ipſis laudari, & commendari debuerit, non jam ex dignitate Apoſtolica, ſed ex benevola in ipſos voluntate ſua, ſumptum. *Quid eſt*, inquit, *in quo vos à me reliquis Eccleſiis poſtpoſitos eſſe queri poſſitis?* niſi forte quod vos non aggravaverim, cum cæteras aggravarem. Non tantum vobis nullam dedi anſam, propter quam officio veſtro erga me deeſſetis, ſed etiam bene de vobis merui: item non modo vos aliis Eccleſiis non poſtpoſui; ſed etiam prapoſui?

Porro beneficii ſui gratiam mira ſapientia, & artificio excuſando auget. Prudentia in eo eſt, quia exprobrandi beneficii odium hac ratione ſapientiſſime effugit; & tamen illud commemoravit. Artificium cernitur in *μιμήσει* ſimul, & Ironia: quarum illa natura ſua vim habet augendi; hæc autem efficaciſſimam vim in culpa, & errore commiſſo blande admonendi. *Condonate mihi hanc injuriam*, pro eo quod dixiſſe debuit, rependite mihi grato animo hoc beneficium.

Verſ. 14. Adventum ſuum tertium ad eos denunciat; ea tamen conditione, aut potius declaratione adjecta, ſe ſicuti antea fecerit, nunc quoque ipſos non aggravaturum. quod non jactantiæ cauſa addit; ſed ne videretur præteritæ abſtinentiæ ſuæ (vide 1 *Cor.* IX. 15.) ideo mentionem feciſſe, ut eam

Corinthi

Corinthii in futurum adventu ſuo cumulate, & copioſe refunderent. Rationes autem hujus propoſiti ſubjicit. Prima, Quia non quæreret ea, quæ ipſorum erant; ſed illos ipſos. Secunda, Quia paterno affectui magis convenit, ac decorum eſt, dare liberis, quam accipere à liberis. Tertia, Quia tam flagranti affectu erga eos ſit, ut non modo ſumptum ipſorum cauſa facere, ſed etiam in illorum gratiam ipſe impendi, ſive vitam ſuam impendere (*verſ.* 15.) paratus ſit pro animabus eorum animam ſuam ponere. Subjicit ſtimulum, quo amantes ad mutuum officium excitantur, quum impenſe vos amando à vobis minus amer.

Verſ. 16. Occurrit poſtea tacitæ objectioni malevolorum, qui aſium ejus prætendere poterant in eo, quod ipſe quidem per ſe nihil à Corinthiis acciperet, ſed per alios emungeret.

Ait igitur. Numquid ullus eorum fuit, quos miſimus, qui vos emungeret *verſ.* 17. An non Titus, & alter comes, ipſius frater, noſtra in eo veſtigia ſecuti ſunt, ut à ſumptibus veſtris abſtinerent *verſ.* 18.?

Verſ. 19. Occurrit objectioni, ne quis exiſtimaret poſt tàm longam, & commendatione ſui refertam apologiam, ſeſe iterum ad gloriationem ſuam relabi. Dicit neminem id debere ſuſpicari, quia *coram Deo in Christo loqueretur*, hoc eſt, in conſpectu Dei, tanquam Chriſti Apoſtolus, & miniſter, non propter jactantiam ſuam, ſed propter ipſorum ædificationem.

Verſ. 20. Explicat iſtam, quam quærebat ædificationem, ſimul remota falſa cauſa apologiæ ſuæ, puta ambitione, aut propriæ laudis cupidine; exponit veram, videlicet metum, ne veniens ad eos non tales, quales velit, reperiat eos, ſimulque ne talis, qualem nollent, reperiretur ab ipſis. Qua in expoſitione veræ cauſæ ipſius apologiæ, videas tacitam comminationem, per quam ipſos Apoſtolus ad ædificationem, & correctionem morum efficaciter excitat.

Correctionem autem iſtam vitiorum, quæ illic regnâre ſuſpicabatur, ſpecialiſſime explicat, ne reperiantur inter illos diſſenſiones, invidiæ, contentiones, rixæ apertæ, obtrectationes occultæ, ſuſurronum delationes, inflationes, ſeditiones, ſeu factiones.

Verſ. 21. Metus ſui, hoc eſt, perſonam ſuam proximè tangentis, duas explicat cauſas. Primo, ne ipſum Deus humiliet, ut illum eorum in conſpectu ejus pudeat, quos Chriſto genuerat. Secundo, ne luctu maximo afficiatur, punitis, & ejectis ex Eccleſia peccatoribus, qui commiſſorum peccatorum pænitentiam agere noluerint, hoc eſt, qui cum ab Apoſtolo ante prædicatum Evangelium inventi eſſent impuri, ſcortatores, adulteri, ac vitæ prorſus diſſolutæ, converſi per Apoſtolum ad meliorem frugem; noluerint ſeriam agere patratorum olim ſcelerum pænitentiam, & vera vitæ ſanctimonia, ac emendatione compenſare Deo ante actæ vitæ flagitia: ſed, quamvis in ſpeciem levioribus, quæ ſupra commemoravit, graviter tamen Deo diſplicentibus vitiis; iram Dei provocare non deſinerent.

CAPUT XIII.

Continuat comminationem ſuam ad ædificationem, hoc eſt, emendationem vitæ eorum (dederat enim Dominus ipſi *poteſtatem in ædificationem* ſupra *Capite* x. 8.) & ait, ſe tertio venturum ad eos, eoſque judicaturum, &, ſi opus ſit, puniturum. Judicaturum autem, non modo nota omnibus eorum flagitia, & peccata; ſed etiam ignotiora, & paucis nota, dum modo duobus, tribuſve teſtibus coargui poſſint.

Unde apparet, quemadmodum de occultis non judicare dicitur Eccleſia; ita unum teſtem ad convincendos accuſatos in Eccleſia vix ſufficere.

Verſ. 2. *Prædixi autem* (puta ſupra *Cap:* XII. *verſ. ultimo) per Epiſtolam imo præſens quoque ſecundo meo ad vos adventu, me non parciturum.* Apparet enim in ſecundo quoque adventu ſuo, Apoſtolum non paucos eorum, qui forte inolita ante agnitionem veritatis vitia nondum excuſſerant, toleraſſe quidem in Eccleſia, ſed iis comminatum eſſe, ſeſe uſurum poteſtate ſua Eccleſiaſtica adverſus eos, ni reſipiſcerent.

Nam τοὺς προημαρτηκότας, *qui ante peccarunt*, non alios intelligendos, quam qui ante agnitionem veritatis in peccatis demerſi, nondum ex iis plane in totum emerſerant; indicant verba proxime ſequentia: *Prædixi* inquit, & *prædico illis, qui ante peccarunt*, & ſubjicit, *reliquis omnibus* (ſcilicet peccantibus) *quod non parcam.* Quæ enim alia differentia eſſe poteſt inter *eos qui ante peccarunt*, (τοὺς προημαρτηκότας), & alios peccantes, niſi hæc quam diximus.

Verſ. 3. Quoniam, inquit, *experimentum quæritis loquentis in me Chriſti.* Data enim à Chriſto poteſtate uſurum ſe minatur. (vide 1. *Cor.* v. 4.) quam poteſtatem, quia valida ſit, non infirma; metuendam eſſe innuit.

Verſ. 4. Quamvis enim Chriſtus mitis fuerit, manſuetus, & humilis, & uſque ad mortem patiens, ac tandem ignominioſa morte mortuus ſit, atque ita infirmus viſus fuerit, ſuaque omnes veſtigia premere juſſerat: tamen poſteaquam potentia Dei reſurrexit, vivit, & regnat; potentia Dei, & ſumma poteſtate ſua utitur, præſertim in Eccleſia ſua. Ita quoque nos, qui ejus veſtigia premimus, quamvis propter humilitatem, modeſtiam, patientiam, longanimitatem noſtram, in qua Chriſtum imitamur, infirmi, & tanquam mortui videamur; *vivemus tamen cum ipſo, ex potentia Dei in vos, aut in vobis)* hoc eſt, dabimus vobis ſpecimen virium noſtrarum, ut ſentire poſſitis, vivere nos, ita ut Chriſtus vivit: & viribus ejus potentes eſſe: & ex mandato ſimul, & inſtinctu ejus uti poteſtate, divinitùs nobis conceſſa in vos: nec vim Spiritus Sancti nobis à Patre per filium miſſam, in nobis otioſam, aut invalidam eſſe.

Verſ. 5. Poſita ob oculos valida, & metuenda poteſtate Chriſti, qua ſe in eos uſurum minatur; ſuadet, & hortatur ut eam neceſſitatem antevertant: atque ipſi mores ſuos corrigant; modum ejus rei oſtendendo, ut ſe ipſos explorent: in ſe ipſos deſcendant: ſe ipſos examinent: & videant quid ipſis deſit: quid ſupplendum: quid corrigendum: quid tollendum: & amputandum ſit. Imprimis vero an fides eorum vacillet; an ſeriò, & bona fide credant id, quod profitentur; an *Jeſus Chriſtus*, hoc eſt, ſanctimonia à Jeſu Chriſto præſcripta, & quæ in eo eluxit; in *iis habitet*: an vero ſint ἀδόκιμοι, hoc eſt reprobi, Chriſto refractarii, aut qui Chriſto non probentur.

Verſ. 6. Spero autem vos ſenſuros, quod nos non ſimus reprobi, hoc eſt, veſtri ſimiles, conniventes ad vitia veſtra, diſcedentes ab officio noſtro.

Quarum minarum rigorem temperat voto, cujus reum, & compotem ſe eſſe optat, & precatur *verſ.* 7. *Precor* inquit Deum, *ne quid vos mali faciatis*, ne mihi neceſſitas imponatur debita adverſus vos ſeveritate utendi. quod fiet, ſi vos officio veſtro ſancte, & pie vivendi non defueritis; ſed ſatis feceritis. Ita verò ego officio meo, (ſcilicet puniendi vos) non ſatisfacere, ſed deeſſe cogar.

Subdit rationem *verſ.* 8. quia *nihil poſſumus contra veritatem, ſed pro veritate.* Non poſſumus igitur vos punire tanquam nocentes, ſi innocentes reperti

fueritis

ſueritis *verſ.* 9. Cæterum *ejuſmodi impotentiam* noſtram, (quam ἀσθενείας, *infirmitatem* vocat,) non *moleſte feremus*, *ſed gaudebimus* ea ἀσθενῶμεν *infirmi ſumus*, enim idem eſt, quod ſupra dixit, ἡ ἀδόκιμοι *non poſſumus*), *quum potentes*, hoc eſt, inſontes *reperti* fueritis. Ut enim peccantes, & nocentes infirmi; ita inſontes, & pii, validi dici poſſunt. Explicat autem iſtam quam in ipſis inveniri optat, *potentiam*, *precor* inquit, *veſtram inſtaurationem*, hoc eſt *emendationem*. Concludit iſtam comminationem, ſatis acri eos urgendo formidinis ſtimulo, ſed tamen eam manſuetudine Chriſtiana temperat.

Verſ. 10. *Ideo*, inquit, *hæc abſens ſcribo*, ne præſens ἀποτόμως (*præciſe*, *ſummo jure*) hoc eſt, *ſeverè*, utar ea poteſtate *quam mihi Dominus dedit ad ædificationem*, *non ad deſtructionem*. quæ cauſa finalis conceſſæ poteſtatis rigorem quidem poſtulat diſciplinæ; ſed non nimium, nec qui in crudelitatem degeneret.

Verſ. 11. Quia illos in calce Epiſtolæ ſuæ metu, ac minis contriſtaſſe videbatur; ideo ſtatim eos conſolatur, hortando ut gaudeant: ſed tamen prius vitam, & mores emendent. neque enim gaudium verum, niſi ex bona conſcientia naſcitur: via vero ad emendationem eſt; ſi ſe invicem hortentur, & admoneant. quod fieri nequit; ſi à ſe diſſentiant, & alieno ſint invicem animo. Ideo ſubjicit, ut idem ſentiant, ad eundem ſcopum contendant, concordes ſint, & pacem colant invicem, quia id Deo placeat. Qui Deus caritatis & pacis merito dicitur: cujus etiam certiſſimum auxilium ipſis, ſi monitis ſuis morem gerant, pollicetur.

Verſ. 13. Poſt ſalutationem Sacro Sanctæ Trinitatis mentionem facit, cujus doctrinâ imbui omnes Chriſtiani juſſi ſunt. De qua, ſi circumſpectius, & reverentius, (hoc eſt, verbis duntaxat Sacræ Scripturæ, ſatis alioqui claris, apertis, & ſimplicibus, & quæ explicatione nulla, multò minus obſcuriore, & intricatiore indigeant) homines loqui voluiſſent; minus turbarum in Eccleſia, minus oppreſſionis, ac tyrannidis, minus tenebrarum, & caliginis, per oppreſſionem invectæ, plus lucis, plus pietatis fuiſſet, atque etiamnum eſſet.

Verſ. 12. *Suprà*; *Salutate vos invicem in ſancto oſculo.* Non eſt hæc ſalutatio epiſtolica, quamvis cum illa in eodem verſu connexa ſit. Sed quia proxime de pace, & concordia inter illos loquebatur, deque caritate mutuâ, cujus Deus auctor eſt; ideo externam iſtam caritatis ſignificationem, quæ eſt in humanitate, internæ illi concordiæ, & caritati adjungi poſtulat: eademque occaſione ad officium ſalutandi epiſtolicum tranſit. Vocis autem ἀσπάσασθε; *Salutate*, ſignificatio eadem hic videtur, quæ *Matt.* v. 47.

F I N I S.

IN EPI.

IN EPISTOLAM
AD
GALATAS
COGITATIONES SACRÆ.

CAPUT I.

HÆc eſt illa Epiſtola, cujus auctoritas cum vulgari explicatione loci *Matt.* XVI. 18. 19. ac cæterorum omnium, quibus Eccleſiæ Romanæ auctoritas, & Pontificis Romani ſuprema juriſdictio aſſeritur; ita pugnat, ut alterutri neceſſario corruendum ſit.

Verſ. 1. *Non ab hominibus, neque per hominem; ſed per Jeſum Chriſtum, & Deum Patrem, qui excitavit eum à mortuis.* Diſtinguit *Homines* ab *Homine*, quia per *homines* quidem, mortales homines intelligit, quantacunque ſint auctoritate præditi, etiam ipſos Apoſtolos Domini: per *hominem autem*, ipſum Dominum; ſed dum adhuc eſſet mortalis, & humanis infirmitatibus obnoxius. Opponit autem *homines* quidem divinis perſonis, quas nominat: *hominem* autem, uni perſonæ Jeſu Chriſto; ſcilicet jam excitato à mortuis, & dignitatem, poteſtatemque humanâ majorem adepto.

Unde apparet, primum vocem *Hominis* hoc loco ſumi pro homine mortali, & caduco. in qua ſignificatione, cum ſignificat animam rationalem per organum iſtud corporeum, & corruptibile functiones ſuas exercentem, vox hæc neque nunc Chriſto, neque olim fidelibus ejus, cum reſuſcitati, & divinæ naturæ proprie participes facti fuerint, tribui poteſt. Eſt vero alia vocis hujus ſignificatio. in qua vox hæc, tàm Chriſto, quam iis, quos Chriſtus immortales faciet; tribui poſſit, cum ſignificat eandem animam rationalem, per organum ſpirituale, incorruptibile functiones ſuas exercentem. In quo organo exiſtens, quid ab Angelis, & quidem præſtantiſſimis differat, niſi quod propter ſtrictiſſimum cum Chriſto vinculum locus in cælo excellentior ipſi paratus ſit; non reperio.

Deinde obſervandum eſt hoc loco, per iſta verba Apoſtolum dignitatem & excellentiam vocationis ſuæ. non modo ſupra vocationem aliorum virorum Apoſtolicorum, qui ab aliis Apoſtolis, hominibus natura caducis, tanquam eorum cooperarii ad prædicandum Evangelium mittebantur; ſed etiam ſupra ipſorum Apoſtolorum vocationem, qui ab ipſo Jeſu Chriſto; ſed adhuc homine, morti obnoxio, nec dum à Deo Patre reſuſcitato, & glorificato miſſi fuerunt; extollere. Tantum enim abeſt, ut reliquis Apoſtolis aliqua in re cederet (*ſicuti* 2. *Cor.* XII. 11. ait, *nulla in re ſe inferiorem ſummis apoſtolis fuiſſe*), ut non deeſſet in quo præ illis excelleret, quod hoc loco innuit. Impoſita vero eſt Apoſtolo quædam neceſſitas, ſuæ iſtius præ aliis Apoſtolis excellentiæ exponendæ. Quia in eo ipſo quærebatur deprimendæ ejus auctoritatis anſa, in quo potiùs eminere præ aliis meritò dici poterat. Ideo enim Apoſtolum minoris æſtimari debere malevoli ejus jactabant, quod non fuiſſet unus ex illis, quibuscum Dominus, dum in carne eſſet, converſatus eſt, & quibus diſcedens ab iis, mandatum apoſtolatus dedit.

Atque in eo ſapientia, & bonitas Domini, Eccleſiam ſuam gubernantis, eluxit, quod is proſpiciens ex ea auctoritate, quam Petrus in Eccleſia nutu Domini, & merito ſuo habuit, tyrannidem Antichriſti aliquando exorituram; maturum huic malo remedium attulerit, & in Eccleſia ſua ejuſmodi Apoſtolum excitaverit, cujus auctoritas excellentiæ Petri nihil cederet: ne democraticus ille, admodum modicè ariſtocratico temperatus, Eccleſiæ ſuæ ſtatus, in monarchicum unquam degenerare poſſet.

Verſ. 2. Ne ſua tantum, quamvis eximia auctoritate, Pſeudo apoſtoles Eccleſias Galatiæ *ταράσσοντες*, *turbantes*, premere videretur; adjungit auctoritatem totius Eccleſiæ.

Verſ. 3. *Gratiam & pacem*, hoc eſt, omne genus felicitatis, ex mera Dei gratia, in nos effundendum, optat à Deo Patre, & Domino noſtro, quia omnis ejuſmodi felicitas à Deo per Chriſtum in nos diſpenſatur. Porro diſpenſatoris hujus, ſicuti & ipſius Dei Patris flagrantem in nos caritatem exprimit, commemorato utriuſque beneficio, quod per mortem Chriſti in nos collatum eſt, qui pro peccatis noſtris à Deo Patre, & à ſe ipſo (*δόντος ἑαυτὸν, qui ſeipſum dedit*) traditus; toties inculcatur, ut vel ipſa peccatorum noſtrorum mentione, beneficium Dei. Chriſtique commendetur, & augeatur, qui, dum adhuc peccatores eſſemus, vitam ſuam pro nobis poſuit (non minus quàm olim victima pro populo) fædus illud ſanciendo, per quod nobis remiſſio peccatorum oblata eſt.

Finem mortis hujus pro peccatis noſtris ſuſceptæ tangit, ut nos eriperet *ab ipſis* quoque *peccatis*, non tantum à pœnis eorum. Præſens enim ævum malum, peccata ipſa, non pœnas eorum ſignificat. Nec enim in præſenti ævo malo pœnæ de peccatis plenariè ſumuntur, ſed in futuro. Nunc autem, ut neque præmia virtutum, ita nec delictorum ſupplicia, principaliter loquendo; locum habent.

Verſ. 5. Mentio tanti beneficii gratiarum actione, Deo Patri reddenda, digna fuit.

Verſ. 6. Accedit ad ipſum primarium propoſitum, & argumentum hujus Epiſtolæ, arguens Galatarum culpam, quod ab illa pura Evangelii doctrina, in qua maxima Dei per Chriſtum gratia eluxit, & quidem tam citò, tranſirent ad aliud Evan-

gelium, hoc eſt, ad aliam ſub Evangelii nomine doctrinam, impuram, & erroribus infectam. Non latebat enim Spiritum Sanctum per Apoſtolos loquentem, futuram aliquando in populis iſtis, quibus prædicabant, *ἀποστασίαν*, *apoſtaſiam*, quam ſæpe prædixit Paulus. Sed tam cito, ſeſe adhuc vivente, diſcipulos ſuos à ſana doctrina defeciſſe; merito miratur. Vocat doctrinam hanc erroneam aliud Evangelium *Catachreſticè*. Neque enim Evangelii nomine digna fuit hæc erronea doctrina, quæ gratiæ, in qua per Chriſtum vocati ſumus, opponitur. Ideo *verſ.* 7. ſtatim, ſe quaſi corrigens, ait, non eſſe aliud Evangelium, præter illam doctrinam, quam illis tradidit. Sed quoſdam, qui illis negotium faceſſunt, velle hoc Evangelium ſubvertere, & detorquere ad Judaiſmum. Ideo magna cum moniti ſui iteratò repetiti, aſſeveratione præmonet, ut nulla cujuſquam Doctoris auctoritate, etiamſi is ſit Apoſtolus ipſe, aut Angelus de cælo; dimoveantur ab ea doctrina, quæ ſemel iis ab Apoſtolo prædicata eſt.

Primo, Unde diſcimus, mordicùs nobis retinendam puritatem illam, & ſimplicitatem doctrinæ Apoſtolicæ, quæ in libris eorum (nam vox prædicationis eorum aures noſtras non attigit) comprehenſa eſt.

Secundo, Non quis nos doceat, ſed quid doceamur, & an conforme ſit doctrinæ ab initio Chriſtianis traditæ; conſiderandum eſſe.

Tertio, Denique nulla auctoritate, etiamſi ſit Apoſtolici nominis prætextu, aut Angelicæ ſanctimoniæ, & dignitatis ſpecie ſubornatâ; percelli, aut permoveri nos debere, ut à traditâ ſemel doctrinâ, vel latum unguem recedamus: ac proinde non hominum, aut Eccleſiæ auctoritate dogmata, quæ in quæſtionem vocantur, trutinanda; ſed ad regulam, & amuſſim doctrinæ ab Apoſtolis primitùs traditæ (quæ in ſolis Sacræ Scripturæ literis deprehenditur) exigenda, & examinanda eſſe.

Verſ. 10. Rationem reddit, cur nulla humana, aut Angelica auctoritas doctrinam illam, ſemel ab Apoſtolo traditam, in dubium vocare poſſit; quia non eſt cerebri humani commentum, nec Angelica inventio: ſed doctrina divinitùs à Deo ipſo per Chriſtum tradita. Exprimit autem hanc rationem verbis primum obſcurioribus, propter metonymiam Apoſtolo familiarem; qui vocem *Jeſu Chriſti* pro doctrina Jeſu Chriſti uſurpat. ita hic vocem *homines*; pro doctrina hominum: vocem Dei; pro doctrina Dei. Senſus eſt. Nunc autem hominum ne doctrinam ut recipiatis vobis perſuadeo, an Dei? *Numquid hominibus complacere cupio*, an Deo? Negat autem ſe hominibus placere velle, quia Chriſti ſervus ſit, qui quod doctrinam, hominibus minus placentem, traderet; ab iis occiſus eſt.

Verſ. 12. planioribus verbis oſtendit doctrinam, quam ipſis tradidit, non eſſe doctrinam humanam; ſed divinam: quia illam *verſ.* 12. non ab hominibus accepit, aut didicit; ſed per revelationem Jeſu Chriſti. Quod ut oſtendat, in ſequenti capite texit hiſtoriam converſionis, & vitæ, ac prædicationis ſuæ poſt converſionem.

Audiſtis, inquit, quomodo me geſſerim in Judaiſmo, ut nimium, ac vehementer perſecutus fuerim Eccleſiam Dei, eamque vaſtaverim: utque in Judaiſmo præ multis æqualibus, in gente mea excelluerim, zelo ſupra modum fervens, in retinendis patriis inſtitutis, ac ceremoniis. Quod commemorat propter eos, qui ſimili zelo flagrantes; eas in Eccleſias Galatiæ introducere cupiebant.

Verum ſe ab iſto zelo divinitùs, & miraculoſe abſtractum, cohibitumque ab ipſo Deo, qui cum ipſum *ab utero matris*, tanquam vas electum deſignaſſet, & ſepoſuiſſet ſibi, ad exequendum inſigne, & eximium voluntatis ſuæ miniſterium, & ad vocationem, in qua, præ multis aliis, ingens erga eum gratia ſua eluxit; permiſit ipſum aliquamdiu, zelo patriorum inſtitutorum abripi: ſed mox quando ipſi placuit, ſeu tempus ejus rei adveniſſe viſum eſt; revelavit ipſi filium ſuum miraculoſa ad Damaſcum apparitione, (& omnibus id audituris, lecturiſve de ipſo) quia id eo fine factum eſt, ut per ipſius apud gentes prædicationem, gratia Dei per Chriſtum hominibus oblata revelaretur.

Sed ne tunc quidem Apoſtolus applicuit ſe carni, & ſanguini, ſeu hominibus caducis, ut ſtatim *verſ.* 17. explicat: non adiit Apoſtolos Hieroſolymis degentes, ut ab iis religionem Chriſti diſceret; ſed abiit prædicatum in Arabiam: inde rediit Damaſcum: donec poſt triennium viſeret Hieroſolymam, ut Petrum de rebus à ſe geſtis certiorem faceret, non ut aliquid ab ipſo diſceret, apud quem non plus 15 diebus moratus eſt. Nec alium Apoſtolorum tunc vidit, præter Jacobum conſobrinum Domini, Epiſcopum Hieroſolymitanum. quod ſe bona fide referre, tanquam coram Deo loquentem, *verſ.* 20. aſſerit. Inde in Syriam, & Ciliciam ſeſe digreſſum ait: adeo exiguo temporis ſpatio in Judæa commoratum, ut Eccleſiis Judaicis, ſama tantum, ac rumore, non facie notus eſſet: ignotus alioqui futurus, niſi inde celebritas nomini ſuo acceſſiſſet, quòd illæ Eccleſiæ, audito quod is, qui tantopere eas propter Evangelium perſecutus fuerat, ipſe prædicaret Evangelium; eo nomine publice, privatimque Deum laudarent.

CAPUT II.

DEinde quatuordecimo poſt anno veniſſe ſe Hieroſolymam cum Barnaba oſtendit, adducto etiam Tito. Conſilium autem adventus hujus captum ex revelatione antecedente. Unde poſſit aliquis ſuſpicari non idem iſtud eſſe iter à Paulo Hieroſolymam ſuſceptum, quod deſcribitur *Actorum* xv., quia illius cauſa iſthic non apocalypſis, ſed miſſio ab Eccleſia, à quibuſdam Judaiſantibus turbatâ, aſſignatur. Sed unius rei poſſunt eſſe plures cauſæ, nec ſtatim illinc abfuit apocalypſis, quia ejus mentio omittitur. Potuit enim Paulus, & Barnabas, præcedente apocalypſi, propoſuiſſe, & perſuaviſſe Eccleſiæ, ut diſquiſitio illa, miſſâ ad Apoſtolos legatione, ſopiretur.

Verſ. 2. *Κατ᾽ ἰδίαν δὲ τοῖς δοκοῦσι*, id eſt, *Seorſim, aut privatim vero iis, qui erant in pretio.* Si vulgata verborum iſtorum explicatio retinenda ſit; eſt non parum difficultatis in verbis ſequentibus, *ne in vanum curram, aut cucurrerim.* Contrarius enim ſenſus emergit ſcopo Apoſtoli, quem iſto loco ſibi præfixerat. Si enim ideo expoſuit Apoſtolus Evangelium, quod gentibus prædicabat, Eccleſiæ, præcipue vero Apoſtolorum principibus, ne in vanum curreret, aut cucurriſſet; apparet eum dubitaſſe de doctrinæ ſuæ certitudine, niſi Apoſtolorum ſuffragio approbata, & eorum auctoritate quaſi confirmata fuiſſet. Quod tamen repugnat non modo ſcopo Apoſtoli, ſed verbis *verſ.* 6. Quomodo *enim nihil*, imò vero non multùm, *ipſi adjeciſſent Hieroſolymis* degentes Apoſtoli, ſi eorum demum ſententiâ, ac deciſione confirmatus eſt Apoſtolus in ea opinione, quod in vanum non cucurrerit. Repugnat & *verſui* 12. Capitis primi, ubi ait doctrinam, quam prædicabat, non ſe ab hominibus didiciſſe; ſed ex revelatione Jeſu Chriſti. Non igitur de illa dubitare ullo modo potuit. Ergo iſta verba *μή πως εἰς κενὸν τρέχω, ἢ ἔδραμον*, *ut quo modo in vanum curram, aut cucurrerim* ſignificant,

ſignificant, aut ne quo modo in vanum currere videar: puta, aliis, rem incerto judicio æſtimantibus, præſertim cum verba *μή πως*, *ne quomodo*, poſſint referri ad revelationem, hoc eſt, ideo ſecundum revelationem aſcendi Hieroſolymam, ne viderer dubitare de doctrinæ meæ certitudine, ſi injuſſus, & quaſi diſcendi ſtudio, Hieroſolymam aſcendiſſem: aut verba *μή πως* non ſignificant *ne quomodo*, ſed *non aliquomodo*, hoc eſt, quod Apoſtolus ita bene perſuaſus (quippe omnium judiciorum ſecurus.) fuerit de doctrinæ ſuæ certitudine, ut eam audacter toti Eccleſiæ, & præcipuis in Eccleſia trutinandam propoſueris, numquid in illa vel minimi erroris deprehendere poſſent.

Verſ. 3. Sed neque Titus circumcidi coactus eſt. διὰ δὲ τοὺς παρεισάκτους ψευδαδέλφους, propter ſubintroductos fratres. Verſ. 4. Particula δὲ non inuſitato pleonaſmo redundare videtur. Senſus enim abſque illa planior eſt. Coactus eſt per falſos fratres, *Παρεισάκτους*. Ita Judas *verſ.* 4. *Παρεισέδυσαν*, quia ejuſmodi falſos fratres tanquam zizaniam Satanas clàm interſerit, & irrepere facit inter verum triticum. Et ſtatim *παρεισῆλθον κατασκοπῆσαι*, *ſubintraverunt ſpeculatum.* allegoria ſumpta ab hoſtilibus exploratoribus, qui in caſtra civium clàm, & furtim irrepunt, non ut una cum aliis caſtra defendant, aut adverſus hoſtem pugnent; ſed ut explorent, & hoſtibus cuncta enuncient, atque adeo non civium, ſed hoſtium rem agant, ac civibus noceant.

Subintraverunt, inquit, *inter nos libertatem noſtrum Chriſtianam exploratum.* non ut ejus unà nobiſcum participes fierent; ſed ut ipſam ſupplantarent, & nobis eriperent, ac nos ſervitio opprimerent.

Verſ. 5. Quibus neque ad horam ceſſimus ſubjectioni. Mutuam ſubjectionem, modeſtia & humilitas Chriſtiana ab omnibus exigit; ſed in tempore, & loco. Eſt ubi ſuo jure, etiam ſummo utendum eſt, ne minimum quidem de ipſo concedendo: præcipue cum res eſt cum pſeudadelphis, & errorum propagatoribus, & cum faciles eſſe non poſſumus abſque veritatis injuria. hinc verba; *ut veritas Evangelii permaneat apud vos.*

Verſ. 6. δοκούντων. Vocem hanc ſupra abſolute poſitam, planius explicat: *qui videntur aliquid eſſe.* Qui modus loquendi innuit, auctoritatem, & exiſtimationem aliquanto majorem, quàm res ipſa exigat: præſertim ſi addas, quæ ſubjicit, *Perſonam Deus hominis non accipit.* Unde colligitur noluiſſe Deum in Eccleſia ſua regnare, aut nimium magni fieri hominum, hoc eſt procerum Eccleſiæ, ne ipſis quidem Apoſtolis exceptis (de ipſis enim ſermo eſt) auctoritatem. Quomodo verò dici poterat Deum perſonam hominis non accepere, ſi jam Petrus homo, cum ſucceſſoribus ſuis hæreditarius Monarcha Eccleſiæ factus erat? Eodem pertinet, quòd Chriſtus neminem magiſtrum præter ſe ipſum, neminem in Eccleſia Patrem, præter Patrem ſuum vocari voluerit. Frequenter igitur accidit in Eccleſia, ut homines quanticunque ſint; vere tamen, ac judicio ipſius Dei, non tanti ſint, quanti ab hominibus fiunt, aut habentur. Ideo vocem *τῶν δοκούντων*, *eorum qui videntur*, talibus tribuit Apoſtolus.

Per iſtos autem *δοκοῦντας*, *qui videntur* præcipuos, ac principes Apoſtolorum intelligit, Petrum, Jacobum, Joannem, ut ſe *verſ.* 9. explicat. Ubi non fortuito, ſed conſilio Jacobum prius, quam Petrum nominaſſe videtur, ſive quod illius Eccleſiæ, in qua hæc gerebantur, Jacobus ordinarius Epiſcopus fuerit: ſive ne Petri auctoritati homines nimium tribuerent, tanquam in omnibus rebus primas tenentis. Hos igitur præ cæteris auctoritate præcellentes, & conſpicuos Apoſtolos, adeo nihil ſibi ſive doctrinæ, & inſtructionis, ſive poteſtatis, vel auctoritatis contuliſſe aſſerit *verſ.* 6., ut è contra videntes, (*verſ.* 7.) poteſtatem ipſi commiſſam, & officium concreditum prædicandi Evangelu apud gentes, æque ut Petro munus prædicandi apud Judæos fuit commiſſum, & concreditum; dextreras dederint ipſi, & Barnabæ communicationis, ut iſti in gentibus, illi autem in circumciſione, quaſi pari poteſtate, atque officio prædicarent Evangelium.

Videbant autem, & manibus palpabant commiſſam hanc poteſtatem, & quaſi plenipotentiam, in operibus, quæ per illum Deus efficaciter operatus eſt, in converſione gentium: quemadmodum & poteſtas Petro commiſſa inſigniter apparebat ex operibus, quæ per ejus Apoſtolatum Deus operatus eſt in converſione Judæorum *verſ.* 8. Videbant præterea, inſignia gratiæ, ſapientiæ, & cognitionis dona in ipſum effuſa.

Notandum autem eſt, quemadmodum Jacobus; & Joannes Petro adjunguntur, quamvis Petrus præ illis eminere videretur, ita Barnabam Paulo addi, quamvis Paulus præ ipſo emineret. Unum, inquit, erat, *verſ.* 10., in quo poteſtas, & officium meum, ab officio, & poteſtate Petri differebat, quod pauperum Judæorum curam, & memoriam ego ſuſceperim, quod & ſedulo præſtiti.

Verſ. 11. Non ſatis habuit Paulus per datas mutuò dexteras *communionis* (*τῆς κοινωνίας*) quas commemorat, quandam quaſi paritatem auctoritatis cum Petro ſibi vindicaſſe, & aſſeruiſſe. Satis enim clare oſtendit, ejuſdem ſe apud gentes auctoritatis eſſe debere, cujus auctoritatis Petrus fuit apud Judæos; quia ut illi circumciſionis; ita ſibi præputii Evangelium concreditum eſſet. Pergit ulterius, & oſtendit ſeſe ſaltem, quoad negotium prædicationis Evangelii apud gentes, quodammodo ſuperiorem, aut certe uberiori cognitionis dono inſtructum eſſe, adeo ut ipſi Petri, & aliorum, atque ipſius Barnabæ error corrigendus fuerit. Id autem neceſſitate urgente feciſſe videtur, propter ædificationem gentium: quia Petrus, quanquam in ſumma rei, circa exolutionem gentium à jugo Legis, cum Paulo conſentiret; tamen, ut vel ex illo ipſius Antiocheno facto apparet, ſtudio ædificationis Judæorum, quorum præcipue Apoſtolus fuit, interdum id agebat, & ita ſe gerebat; quaſi jugum iſtud Legis Moſaicæ omnium cervicibus impoſitum, & portandum eſſet. Is igitur error, & hæc ad alterum extremorum declinatio, meritò reprehenſa fuit, ne Petri auctoritas aliquos è gentibus in errorem abriperet. Merito & reprehenſio hæc, à Paulo commemoranda fuit, poſteaquam Petri auctoritas, quam jactabant Pſeudo-apoſtoli, multos jam è gentibus (ut ex Galatarum exemplo patet) in hunc errorem abduxiſſet. Fatetur igitur Paulus, quod negari non poterat, Petrum gentibus aliquam in ea re offenſionis anſam præbuiſſe; ſed oſtendit, eo quoque nomine publice reprehenſum eſſe, & (quia ipſa res oſtendit) culpam ſuam agnoviſſe.

Inanem autem operam ſuſcipiunt quidam ex antiquis Patribus, qui in gratiam Romanarum matronarum, in Eccleſiæ Romanæ auctoritatem plus æquo propenſiores, Petri factum defendere, & Pauli reprehenſionem reprehendere audent, (quæ res magna quondam nomina, Hieronymum, & Auguſtinum inter ſe commiſit). inter cætera, ſi bene memini, illud quoque allegantes; Inique actum à Paulo, qui ea in Petro, Judæorum ædificationi intento, reprehenderit, quæ ipſe ejuſdem ædificationis cauſa, *Actor.* XXI. 26. ex ſententia Jacobi,

& alio-

& aliorum laudabiliter fecerit, ſæpe alioqui, & alibi profeſſus ſe ſtudio ædificationis omnium, *Omnia omnibus factum eſſe.*

Cæterum inter iſta duo facta longe maximum diſcrimen prudentia oſtendit, quæ quod unius plane ſint generis exiſtimare, & ab unius jure ad jus alterius argumentari: maximæ eſt imprudentiæ. Pauli enim factum (ſicuti & Petri, ſi id Hieroſolymis feciſſet) in tanta fratrum Legis, (*Actor.* XXI. 20.) frequentia, quos inter maxima pars, ac prope omnes imbecilliores, & ſcandalo ad leviſſimam ejus occaſionem obnoxii erant: Fratribus autem ab Ethnicismo converſis abſentibus, niſi quos è firmioribus Pauli aſſeclis, ab omni ſcandali metu ipſa Pauli familiaritas tutos faciebat; Pauli, inquam, factum laudabile, & magna, & evidenti ratione ſuſceptum erat. Quis enim merito reprehendere poterat Paulum, in patria, patriis legibus, & inſtitutis utentem, cum Chriſtus licet Chriſtianos, qua Chriſtiani, Legis jugo exolviſſet, Leges tamen, & inſtituta cujuſque Reipublicæ non ſuſtuliſſet, imo confirmaſſet? At Petri factum, Antiochiæ, inter gentiles verſantis, non modo iſta neceſſitate accommodandi ſe Judæis imbecillioribus carebat, quia iſthic præter paucos, & quidem confirmatiores Judæos, vix alii (puta imbecilliores) adeſſe poterant, ſed contraria, & longe majori neceſſitate non carebat, accommodandi ſe imbecillioribus ex Ethniciſmo, magno numero ad Chriſtum converſis. Præterea, ut ſupra innuimus, Pauli facto nemo gentilium offendi poterat, quod in patria in gratiam civium ſuorum, patriis ritibus, & inſtitutis uteretur. At Petri facto, qui non in patria, ſed inter gentes vivens, tamen anxiè ritus, & inſtituta patria obſervare ſe videri volebat; non gentes tantum, ſed & ipſi Judæi offendi, & in errorem graviſſimum adduci poterant; quaſi Spiritualis Chriſti religio, indigeret iſtis puerilibus, & pædagogicis rituum Legis elementis. Accedit quod jam Petro inter gentiles gentili modo viventi, non erat integrum cæptam conſuetudinem mutare abſque multis ex eo promanantibus incommodis: Sed in primis quod eo facto ſe ipſum quaſi ſuamque priorem cum gentibus vivendi rationem reprehendens, & ad Judaicam vivendi rationem inter gentes revertens (quod & factum videmus) ſuo exemplo, & auctoritate quaſi *cogeret gentes Judaicè vivere.* Merito igitur & Petrus reprehendi poterat, qui cum Judæus eſſet, non gentilis, ſciens tamen non ex legis operibus juſtificari hominem, ſed per fidem Jeſu Chriſti, ideoque iſtam fidem Chriſti amplexus, ac proinde abſentibus Judæis ceremoniis Legis ſolutum ſe oſtendens; poſtea præſentibus Judæis anxiam rituum Legis obſervantiam ſimulabat, maximo cum gentium ſcandalo, & nulla Judæorum ædificatione: præcipue poſteaquam ſimulatio ejus detecta eſſet, &, cum maximo, niſi hæc ſimulatio detecta fuiſſet, ac reprehenſa, Chriſtianæ veritatis periculo. Hinc videmus primo, Non obſtringi nos caritatis præcepto, ut cujuſquam (quantuslibet ſit in Eccleſia Chriſti) auctoritati pareamus, quoties veritatis cauſa periclitatur.

Secundo, Si Petrum, Apoſtolorum Principem, reprehendere, pudefacere, & interrogare licuit, cur ipſe, Judæus exiſtens, gentiliter viveret: gentiles vero Judaizare cogeret; quantò magis eos, qui ſucceſſione ejus gloriantur; rogare licet, cur hoc vel illud ita facitis?

Verba *verſus* 15. & 16. videntur continere continuationem reprehenſionis Petri Anthiochiæ factæ.

Porro verba *Non juſtificatur homo ex operibus Legis*, duplicem ſenſum continent, ita ut unâ uterque, atque (ut loquuntur) ſimul, ſemelque locum habeat.

Primus: Quod ritus, & ceremoniæ Legis perſe, & natura ſua eam vim non habent (quam vim ſola fides in Chriſtum habet) ut juſtum hominem reddant, quia etiam injuſti, & impii homines eas uſurpare poſſunt. Secundus, (quæ potior pars eſt ſignificationis eorum) quod obſervatio iſta rituum, & cæterorum Legis mandatorum, ea lege præſcripta eſt, ut juſtificari nemo poſſet, niſi qui omnia præcepta legis ad unguem impleviſſet. quod nemo hominum unquam fecit præter eum, in quem credendo juſtificamur, & qui nobis hoc juſtificationis privilegium attulit. Et niſi fallor, cum iſta verba in hoc verſu bis poſita ſint; prius quidem priorem, poſterius poſteriorem ſenſus, & ſignificationis hujus partem reſpicere videntur.

Verſ. 17. Quia doctrina juſtificationis ex fide, juſtificationi ex operibus oppoſita, niſi caute, & circumſpecte tradatur, delictis hominum indulgere videri poteſt; ne quis ex ſaluberrima hac doctrina venenum exugat, præſto eſſe voluit Apoſtolus antidotum: oſtendens eum, qui quærat juſtificari in Chriſto, plane à peccatis abſtinere debere, argumento per deductionem ad abſurdum demonſtrante. aliàs *Chriſtus peccati miniſter eſſet.* quod eſt abſurdum.

Eſſe autem hoc abſurdum probat, quia cum Chriſtus venerit ad diſſolvenda opera Diaboli, hoc eſt, peccata; prædicatores Evangelii omnes, & ipſe Paulus in id maxime incumbebant, ut peccata extirparent. Non poterant igitur ejuſmodi doctrinam tradere, quæ peccata confirmaret, aut propagaret, ſine maxima ſua culpa, & peccato *verſ.* 18.

Verſ. 19. *Ego igitur per Legem Legi mortuus ſum, ut Deo vivam.* Per Legem, id eſt. Inſpecta Legis infirmitate, quod per opera ejus juſtificari non poſſem. vide ſupra *verſ.* 16. *Legi mortuus ſum*, id eſt, abjecta ſpe juſtificandi per opera Legis; Legem abjici, Legi nuncium remiſi, & in Chriſtum credidi, ut vivam Deo. Eo conſilio, in hunc finem, abjecta lege, in Chriſtum credidi, ut pie, & ſancte vivam, qualem vitam Deus à me exigit, non ut in peccatis hæream. *Ideo Chriſto* (*συνεσταύρωμαι*) *concrucifixus ſum verſ.* 20. Vis mortis Chriſti, & ſumma ejus erga me caritas, morte in mei gratiam ſuſcepta, ſatis teſtata; crucifixit carnales meos affectus ad peccata pronos (*Vivo autem non jam ego, ſed vivit in me Chriſtus*). ita ut jam non ego, qui ante peccator fui, vivam; ſed vivat in corpore meo quaſi alius homo, regenitus, & efformatus ad imaginem Chriſti, Chriſto ſimilis, in quo Chriſti effigiem agnoſcere poſſis, adeoque Chriſtus ipſe, *per fidem ſuam, aut per ſpiritum ſuum* in me regnans. Maxima autem eſt iſta Dei gratia, quod nobis per Chriſtum benignam iſtam, & facilem, & humanarum virium modulum non ſuperantem, juſtificationis viam obtulerit, in qua & ad amorem, & obſequium Dei, Chriſtique, blanda vi, non modo præteritorum ejus beneficiorum, ſed & futurorum promiſſorum ſtimulamur: & in hoc obſequio Dei caeſpitantes, non ſtatim à gratia ejus repellimur; ſed paterna indulgentia ad jugem, & continuam in poſterum peccatorum abſtinentiam invitamur. Quæ tam benigna Dei graria, cum remiſſionem peccatorum noſtrorum complexa ſit; morte Chriſti confirmata, & quaſi obſignata eſt.

Unde concludit Apoſtolus, non poſſe nos operibus Legis vim juſtificandi attribuere, quia ingratiſſimi ſimus erga Deum, cujus gratiam in oſtenſa vera, & benigna juſtificationis via rejicimus: & erga Chriſtum, cujus mortem, pro nobis ſuſceptam, irritam reddere conamur.

C A-

CAPUT III.

OStenſa abſurditate opinionis eorum, qui operibus Legis viam juſtificandi attribuunt, merito objurgat Galatas, quod ſe ita faſcinari à Pſeudo apoſtolis permiſerint, ut à veritate, jam probè percepta, deſciſcerent. Quippe quibus *Chriſtus*, hoc eſt, doctrina Chriſti (uſitatiſſima metonymia) ita perfecte tradita, & quaſi oculis eorum objecta, & obtruſa eſt; ut non magis eam ignorare poſſent, quàm ii, quibus aliquid ob oculos depingitur, rem oculis ſubjectam non cernere. Adeo ut non modo *auditores* eſſent illius doctrinæ. (*ἀκροαταί*; *Jacob* I. 22. 23. *Math.* VII. 24. *& ſeqq.*) ſed etiam factores, hoc eſt, quod jam Chriſtus in ipſis eſſet crucifixus, vel, ut paulo ante dixit, quod jam eſſent Chriſto crucifixi, hoc eſt, quod vis mortis, & crucis Chriſti carnem ipſorum crucifixerit, ita ut ſecundum ſpiritum vivere cæperint, ac dona quoque Spiritus Sancti non vulgaria acceperint.

Urget igitur, & rogat ipſos *verſ.* 2. utrum ex operibus Legis, an ex auditione fidei, dona iſta Spiritus Sancti acceperint. atque inde *verſ.* 3. arguit ipſorum imprudentiam, quod, *cum Spiritu cæpiſſent, carne finire vellent*, hoc eſt, quod cum Spirituali Chriſti doctrina imbuti, ſecundum Spiritum vivere, & donis quoque Spiritualibus (quales erant illæ *δυνάμεις*, hoc eſt, miracula patrata inter ipſos, aut ab ipſis) frui cæpiſſent; reverterentur ad carnalia, imbecillia, egena elementa doctrinæ de dierum, menſium, temporum, ciborum delectu, quæ illos nec regenerare, nec ullo cæleſti dono, aut vera bonæ conſcientiæ felicitate afficere, ac beare poſſent.

Et quia eos, qui ſecundum Spiritum vivere incipiunt, multa pati, ac ferre neceſſe eſt. nec enim tantum externis afflictionibus, ac perſecutionibus objiciuntur; ſed in ipſo Spiritualis vitæ conatu, magnam ſibi vim afferre, & ipſam carnis ſuæ crucifixionem magna virtute, ac patientia ferre, ac perpeti coguntur; Merito illis objicit, & exprobrat tot, ac tantos labores, tantas afflictiones, (*Τοσαῦτα ἐπάθετε εἰκῇ*) *pertuliſtis fruſtrà*, hoc eſt, nullo fructu, nullo tantæ operæ pretio. *Si modo fruſtra*, hoc eſt, Parum eſt nullam vos utilitatem ex tot perpeſſionibus percepturos: ſed etiam maxima damna perpeſſuros, & graves pœnas tantæ imprudentiæ daturos. Quanto enim plus quiſque conſecutus eſt; tanto majorem, & graviorem jacturam facit, quoties ea, quæ habuit, amittit. Ex cui plus datum eſt; plus ab eo repoſcetur.

Verſ. 5. Iterum, illuſtrando id quod *verſ.* 2. dixit; quærit ab iis, utrum is, qui ſuppeditabat iis Spiritum, & operabatur (*δυνάμεις*) *miracula*, per ipſos, hoc eſt, Deus per Chriſtum; id propter opera Legis, quæ exercuerint, an vero propter fidem, audito Evangelio habitam, fecerit? In qua interrogatione eſt tacita aſſeveratio, & propoſitæ quæſtionis deciſio. Manifeſtum enim erat, Deum per Chriſtum, non ideò Galatis Spiritum, & vim patrandi miracula ſuppeditaſſe, quod opera Legis fecerint, cum nondum iſto errore à Pſeudo-apoſtolis eſſent implicati; ſed ideo quod audito Evangelio crediderint.

Qua in re ipſos *verſ.* 6. cum Abrahamo comparat, quod, quemadmodum is eo quòd crediderit Deo juſtificationem conſecutus eſt; ita Galatæ quoque, eo quòd crediderint Evangelio, dona Spiritus Sanctis à Deo per Chriſtum ſuppeditata conſecuti fuerint. Unde *verſ.* 7. concludit eos, qui ſint ex fide, hoc eſt, homines fide præditos, ſeu qui Deo, per doctrinam Evangelii benedictiones ſuas promittenti, credunt; eſſe veros, & genuinos filios Abrahæ. Nec obſcure ait *verſ.* 8., quod ex Abrahamo non ſint ſecundum carnem progeniti, quia *Sacra Scriptura proſpiciens.* [Notandum vero hic eſt Sacræ Scripturæ tribui per metonymiam, quod perſonæ proprium eſt, hoc eſt, futurorum proſpicientiam. Intelligitur autem Spiritus Sanctus, cujus inſtinctu conſcripta eſt, atque, ut magis proprie loquamur, Deus ipſe, ex cujus Spiritu, & quaſi afflatu iſta oracula prodiere] *proſpiciens*, inquam, *quod Deus gentes*, ex Abrahamo non progenitas, *ex fide*, aut per fidem *juſtificaturus* eſſet; (ſicut Abrahamum ipſum ex fide juſtificaverat) *proevangelizavit Abrahamo*, hoc eſt, etiam longe ante exortam clariſſimam Evangelii lucem lætiſſimas quaſdam hujus lucis ſtricturas in orbem præmiſit, miſſo ad Abrahamum ejus rei læto nuncio, *quòd in ipſo omnes gentes eſſent benedicendæ*, hoc eſt, maximæ, & divinæ felicitatis dono afficiendæ. Hinc conficit *verſ.* 9. eos, *qui ſunt ex fide*, etiamſi non ſint carnaliter ex Abrahamo progeniti; benedictionum Abrahami participes fore.

Verſ. 10. Quemadmodum ſupra probavit eos, qui ſunt ex fide, benedictionum Abrahæ participes eſſe; ita per antitheſin nunc probat omnes, qui ex operibus Legis juſtificari volunt, eſſe ſub maledictione, quia *maledictus* à Spiritu Sancto dicitur *quiſquis non manſerit in omnibus ſcriptis in libro Legis, ut ea perpetuo faciat.* quod eſſe ſupra vires humanas probat *verſ.* 11., quia ipſa Sacra Scriptura teſtatur, *Juſtum non aliunde quam ex fide vivere. Legem autem non eſſe ex fide*, quæ veniam imbecillitatum indulget; ſed ex ſummo jure, ubi veniæ locus non eſt, *verſ.* 12.

Verſ. 13. Oſtenſo miſero ſtatu eorum, qui in ſolis operibus Legis ſpem collocant, ait, *Chriſtum nos* è tam miſero ſtatu *redemiſſe*, *quia factus eſt pro nobis Maledictio*, hoc eſt, qui pœnas ſubiit tales, quales debentur iis, qui maledictionem commeriti ſunt. ubi alludit etiam ad dictum Scripturæ de iſtis, qui eo mortis genere pereunt, quo Chriſtus ſublatus eſt. Quo ipſo tacite innuit Legem, & ipſam Legis maledictionem, à Chriſto per mortem ejus ſublatam, qui exemplo ſuo oſtenderit, non omnem, qui in ligno ſuſpenſus eſt, eſſe maledictum, cum iſtud mortis genus ſubierit is, qui nobis nunc eſt Deus in ſecula benedictus *verſ.* 14. Deinde quis morte, & multo magis reſurrectione ſua, ad benedictionem Abrahæ promiſſam aditum, & quaſi oſtium gentibus aperuerit, in ſe ipſo (*ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*) *in Chriſto Jeſu*, eo ſcilicet pacto, quod per fidem in iſtum Jeſum à mortuis reſuſcitatum, & Chriſtum, ac Dominum effectum, *Actor.* II., accipiamus promiſſionem Spiritus, qui eſt arrhabo omnis perfectiſſimæ benedictionis, quam Abraham, aut ejus poſteritàs ſperare potuerit.

Verſ. 15. Novum argumentum profert, ut oſtendat fidei promiſſionum Dei potius, quam Legis operibus eſſe innitendum. Quod fides promiſſionum Dei, ut antiquior; ita & firmior, & validior fuerit ipſa Lege. ita ut illa per Legem tolli nullo modo potuerit; ſed potius Lex ad illius uſum, ac miniſterium attemperanda, imo adventu ſeminis per illam promiſſi tollenda fuerit. Cum autem Apoſtolus ipſe fateatur, argumentum iſtud ſuum ſumptum eſſe à moribus, & inſtitutis hominum: res ipſa loquitur vocem *Teſtamenti Διαθήκης*, non ſumi proprie, & uſitate pro *teſtamento*, quod fit mortis cauſa, & reſpectu; ſed pro inſtrumento ſolenni Scripto ſancito, quo ſe promittens ad præſtandum promiſſum

obligat.

obligat: aut pro promiſſione per chirographum, vel aliquam recognitionem ad publica acta *corroborata confirmata* (*κεκυρωμένη*) quæ jam revocari a promittente non poſſit, nec ullo ejuſdem poſteriori facto abrogari. Teſtamentum enim poſteriori teſtatoris voluntate, & facto tolli poteſt, quia teſtantis voluntas ante mortem eſt, (ut Legulcii aiunt) ambulatoria. ſed ejuſmodi inſtrumentum, aut promiſſio, ſolenni aliquo facto confirmata; non poteſt ullo poſteriori promittentis facto tolli, aut abrogari, quia is, qui alicui per ſolennem promiſſionem ſeſe obligavit, quicquid poſteà, quod ad eum, cui ſe obſtrinxit, pertineat, ante præſtitum promiſſum fecerit, non poteſt iſtius vinculi nexu ſolutus eſſe, priuſquam promiſſum præſtiterit. *verſ.* 16. Ita Deus, qui ſeſe Abraamo, & ſemini ejus, hoc eſt, venturo Chriſto (ita enim hanc vocem explicat Apoſtolus) prius obligavit, quamvis poſtea Legem populo ſuo, hoc eſt, poſteris Abraami dederit, in qua certis conditionibus Fædus cum ipſis pepigerit; tamen iſto poſteriori Veteris Fæderis pacto promiſſionem ſuam ad ſemen Abrahæ, id eſt Chriſtum, pertinentem, abrogare nullo modo potuit *verſ.* 17.: neque felicitatem iſtam, & *κληρονομίαν*, *hæreditatem*, quæ ex gratuito promiſſo Dei Abraamo, & poſteris ejus debebatur, alligari poſteriori Legis pacto. *verſ.* 18.

Verſ. 19. *Τί οὖν νόμος; quid igitur lex*? Solvit objectionem, quæ opponi potuit, Cur igitur Deus legem tulit, & pactum cum Iſraëlitis per Moſen pepigit? Reſpondet. *Quia nondum veniſſet illud ſemen*, ad quod ipſe præſtandæ promiſſionis effectus pertinebat, & in quo ſemine per ſpiritualem ejus doctrinam, & ſpirituale regnum, & benignum, atque ingenuum, ac liberale Eccleſiæ regimen; benedicendæ erant omnes gentes, ut in voluntaria vitæ ſanctimonia Deum colentes, felicitatem æternam aſſequerentur; neceſſe fuiſſe, ut hominum delictis frænum aliquod imponeretur, quo hominum cupiditates cohiberentur (*ἐφρουρούμεθα*, *cuſtodiebamur*), & pueritia illius populi, quaſi ſub Pædagogo (vide *verſ.* 23. 24.) coërceretur. Proinde tantiſper dum veniret iſtud ſemen, *ad quod pertinebant promiſſiones* Abrahæ factæ; *Deus per Angelos Legem tradidit* Moſi, qui tunc erat inter duas partes Mediator, quarum una erat ipſe Deus *verſ.* 20.

Verſ. 21. Reddita ratione, cur, quamvis non Legis Moſaicæ, ſed promiſſionis ante ipſam factæ vi, nobis obventura eſſet promiſſæ felicitatis hæreditas; Lex tamen Moſaica introducta eſſet; ſolvit objectionem, quam opponere quiſpiam potuit: Lex igitur inquit pugnat contra promiſſiones Dei? Reſpondet Negando. Nec enim Lex Moſis pugnat cum promiſſionibus; ſed potius ipſis miniſtrat, cohibendo populum Dei à peccatis, tantiſper dum veniret tempus præſtandarum promiſſionum. Tunc autem potius pugnaſſet cum promiſſionibus, ſi ejuſmodi Lex data fuiſſet, quæ *vivificare potuiſſet*, ſicut nunc fides vivificat. Tunc enim non ex vi promiſſionum (ut *verſ.* 18. dixit) ſed ex operibus Legis & juſtificatio, & hæreditas cæleſtis ſperanda fuiſſet. Verum non ea fuit mens Spiritus Sancti (hoc eſt, ipſius Dei) in Sacro Sanctis litteris expreſſa, ut ſtatim repreſentaretur illa promiſſio, quæ poterat vivificare homines. Sed aliquamdiu detentus erat populus Dei, ſub jugo illius Pædagogi, ad coërcenda coactiva poteſtate peccata conſtituti, hoc eſt, Legis Moſaicæ. *Verſ.* 22. (NB. *Sub peccato*, idem hic eſſe quod *Sub pædagogo*, quia prius explicatur per poſterius. Et profecto is, qui non niſi cogente pædagogo abſtinet à peccatis; jugum peccati non excuſſit, & ſub peccato eſſe dici poteſt, (Malus enim eſt, qui peccare odit formidine pœnæ) ut poſtea veniente ſemine, id eſt Jeſu Chriſto, liberatus vere à peccati ſimul, & Pædagogi jugo, per fidem in Chriſtum manifeſtatam, quiſque ex populo Dei vere filius Dei (longe à ſervo differens) evadat, & ultro, ac libenter vitæ ſanctimoniam, qualis erat in Chriſto, (& quaſi Chriſtum ipſum) induat. Cujus felicitatis beneficium, ad omnes omninò Chriſti religionem ſuſpicientes (quales erant omnes qui in Chriſtum baptizabantur) ſine ullo delectu, ſine ulla exceptione extendi aſſerit. Adeo ut par ad eam aditus omnibus pandatur, ſive ſint Judæi, ſive Græci, ſive ſervi, ſive liberi (ſive Magiſtratus, ſive ſubjecti,) ſive mares, ſive fæminæ &c. Omnes eos pari jure in Chriſto eſſe aſſerit. Quia vero ſumus Chriſti poſſeſſio, ac peculium, & quaſi unum, non tantum in Chriſto, ſed cum ipſo Chriſto; ideo ſemen Abrahæ dici poſſumus, ac proinde & promiſſionum hæredes, aut ſecundum promiſſionem Chriſto factam, hæredes eorum, quæ promiſſa ſunt,

CAPUT IV.

POſteaquam oſtendit populum Dei in Chriſto eſſe hæredem, hoc eſt, eſſe in expectatione earum, quas Deus Abrahamo promiſit benedictionum; oſtendit magnam Evangelii præ Lege præcellentiam.

Verſ. 1. Quemadmodum enim is, qui eſt in expectatione hæreditatis paternæ, dum eſt in ætate puerili, eſt in ſtatu miſero, & humili, & nihil à ſervili ſtatu differente, quamvis ſit deſtinatus totius hæreditatis Dominus; ita populus Dei, dum *verſ.* 3. eſſet in pueritia, Legis pædagogio ſubjecta, erat in ſtatu humili, & longe quàm nunc deteriori, ſubjectus non modo coactivæ poteſtati Legis per magiſtratum in delicta, adverſus eam commiſſa, animadvertentis, ſed etiam obſervationi infirmorum, & egenorum *mundi elementorum*, hoc eſt, ceremoniarum legalium. (cur autem mundi elementa vocet ritus Legales, in promptu cauſa eſt, quia erant efficti ab ipſo Deo ad ſimilitudinem, & quaſi normam eorum rituum, qui tunc in reliquis gentibus mundi totius locum habebant. qualia erant ſacrificia, obſervatio dierum, delectus ciborum, ablutionum, & purificationum variæ ſpecies). Sed *quando venit plenitudo temporis*. (Noluit enim Deus ſimul, & ſtatim beneficia ſua in homines profundere, ſed per certa temporum intervalla diſpenſare) *verſ.* 4. *miſit Deus filium ſuum factum ex muliere* [Modo iſto loquendi uſus eſt, ut oſtenderet etiam ſecundum carnem Dominum non alium habuiſſe Patrem, præter ipſum Deum. Miraculoſo enim modo, abſque viri opera, ex pura virgine natus eſt Dominus] *Natum, aut factum ex muliere, natum, aut factum ſub Lege.* Non poterat enim naſci ſub Lege, niſi ex Parente Legi ſubjectâ natus fuiſſet. *Natum ſub lege, ut eos qui erant ſub Lege redimeret*; puta à ſervili ſtatu Legis liberaret, & in meliorem, ac feliciorem filiorum Dei ſtatum perduceret. Porro quemadmodum ad iſtam redemptionem requirebatur, ut Dominus noſter ſimilis eorum fieret, quos redimere debuit (hoc eſt, ut carnis, & ſanguinis eſſet particeps, quia illi quoque erant caro, & ſanguis. *Hebr.* 11. 14.) ut eſſet ſub lege, quemadmodum ii erant ſub lege *verſ.* 5. (Hæc enim erat unio quædam, & conjunctio Chriſti Servatoris cum iis, ad quos ſervandos venit); ita per iſtam conjunctionem Chriſti, qui tam ſecundum Spiritum, quàm ſecundum carnem verus fuit filius Dei, nobiſcum (ſi modo noſmet ipſi huic conjunctioni

non

non repugnemus, atque illa nos indignos non faciamus) ſit iſta noſtra redemptio, & tranſitus ex ſervili ſtatu ad filialem. Quicunque enim Chriſto conjungitur, & eſt Chriſti (poſſeſſio, & peculium); illico filius Dei efficitur, ſicut Chriſtus ipſe eſt Filius Dei. ſic dictus *κατ' ἐξοχὴν*, *propter excellentiam.*

Verſ. 6. Argumentum ejus aſſertionis, quod ſimus filii Dei; ſumit ab effectu iſtius adoptionis, *quod Deus miſerit Spiritum filii ſui in corda noſtra. Spiritum filii ſui*, hoc eſt, Spiritum talem, qualis in filio ejus fuit. *Clamantem ἀββᾶ Pater*, hoc eſt, non muto aliquo, & nimis occulto, aut vix perceptibili ſigno innuentem; ſed vehementi, ac notabili inſtinctu, ac ſtimulo nos admonentem, quod Deus ſit Pater noſtri amantiſſimus.

Concludit igitur *verſ.* 7. nos non eſſe ſervos, hoc eſt, nos jam à ſervili illo ſtatu liberatos eſſe; ſed veros, & perfectos filios: & per conſequens hæredes Dei per Chriſtum, hoc eſt, in Chriſto, aut Chriſti interventu, qui aſcendit in cælum, & exaltatus eſt, ut locum iſthic ſuis præpararet. Omnes enim, quicunque cum Deo felicitate ſempiterna fruentur; hæredes Dei dici poſſunt ratione æternæ eorum poſſeſſionis, quæ jam ipſis adimi nullo modo poteſt.

Sed præcipuè maxime illi hæredes Dei dici poſſunt, quibus Chriſtus ſupra omnia exaltatus, tanquam peculiari clientelæ, imo ſponſæ ſuæ, locum tam excellentem, & gradum felicitatis aliis ſuperiorem præparavit.

Verſ. 8. Convertit ſermonem ad arguendos Galatas, quod ad miſerum illum ſtatum, in quo ante agnitionem Dei fuerint, reverti ſuſtinerent. Cum enim tunc verum Deum non noſſent; ſervire coacti ſunt iis, qui *natura* (*φύσει*) hoc eſt reipſa, non erant Dii. notandum autem vocem *φύσει*, *natura*, idem eſſe quod *ὄντως*, ſignificantem id, quod vere, ac reipſa eſt tale, & opponitur fucato, & apparenti. Non igitur hoc loco *Natura* (ut alibi forte) opponitur Arti, aut Habitui acquiſito, vel adventitiæ qualitati; ſed rei fucatæ, apparenti, & falſæ. Serviendo autem iis, qui vere, & reipſa non erant Dii; non mirum eſt, eos coluiſſe cultu non vere divino, ſed infirmis, & egenis rituum elementis. Sed hoc eſſe intolerabile (*verſ.* 9.) quod cum verum Deum agnoviſſent, imo vero à Deo agniti fuiſſent, putà pro filiis, & adoptatis (cujus adoptionis ſignum fuit ille Spiritus in cordibus eorum *clamans abba pater.* de hac enim re proxime loquebatur); reverti ſuſtineant ad illa, quæ prius ſectabantur, infirma, & egena elementa, puta delectum dierum, menſium, temporum, & annorum. ita ut labor Apoſtoli, qui eos per converſionem ab iſtis nugis abduxerat; in vanum ſuſceptus videretur.

Verſ. 12. Poſito ob oculos, & reprehenſo ipſorum errore; hortatur, & rogat, ut ipſum imitentur, puta in ſana doctrina. Quia vero omnia omnibus fiebat Apoſtolus, & ſeſe omnibus accommodabat; merebatur ut omnes viciſſim ſeſe ipſi accommodarent, neve in precibus ſuis ferret repulſam.

Et quia precibus, nihil magis eſt impedimento, quàm ſparſa inimicitiarum inter petentem, & eos, à quibus aliquid impetrandum eſt, ſemina; amoliri hoc impedimentum contendit. Nullas igitur inter ſe, & Galatas inimicitias, imo vero amicitiæ pignora intervenire oſtendit. Nam & Galatas nulla ſe injuria affeciſſe *verſ.* 12. & ſeipſum per multas afflictiones, & tentationes ipſi prædicando Evangelium *verſ.* 13., & 14. bene de ipſis meruiſſe aſſerit. Notandum autem eſt, perſecutiones aut etiam afflictiones aliquas, puta egeſtatem & alia ab Apoſtolo vocari *ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς & πειρασμὸν ἐν τῇ σαρκί. Infirmitatem carnis, & tentationem in carne.* Nec illos iſtis afflictionibus ejus offenſos eſſe, imò recepiſſe ipſum pro merito ejus, magnoque erga ipſum præſentem ſtudio, & amoris zelo flagraſſe.

Verſ. 16. Nec ſe ipſos poſtea ulla re læſiſſe; niſi forte quod ipſis errantibus veritatem oſtendere conaretur. quod abſurdum eſſe res ipſa oſtendit. *verſ.* 17. Ergo Apoſtolus veram ſimultatum cauſam tangit, ejuſque rei culpam confert in Pſeudo-apoſtolos, qui in Galatarum voluntatibus ſibi adjungendis pravam, & perverſam rivalitatem cum Paulo exercebant, ut illo ab amore, & reverentia Galatarum excluſo, ipſi ab iis æſtimarentur, & magni fierent. Laudat igitur Apoſtolus *verſ.* 18., & commendat amorem Galatarum erga ſe, quem ſatis graphice *verſ.* 15., depinxerat. ſed adjicit, ac monet zelum hunc, & amorem eorum erga ſe ſtabilem, & conſtantem, nec ad ſuam præſentiam duntaxat alligatum eſſe debere.

Verſ. 19. Quia Apoſtolus in ſanando Galatarum morbo, varias in ſpecies ſe transformat, nunc rationibus perſuadendo, nunc ad precum ſollicitationem deſcendendo; ne mutatio iſta vocis ejus (vide *verſ.* 20.) à quopiam in malam partem acciperetur; eam neceſſitate quadam, & metu, quo propter illos urgebatur, & conflictabatur, excuſat; comparans laborem, & anxietatem ſuam in illis corrigendis, mulieri parturienti, & tantiſper doloribus conflictanti, donec integrum, & bene formatum fœtum enitatur. Cui venia danda ſit, ſi partus doloribus cruciata ſeſe in omnes partes verſet.

Verſ. 20. *Mutare vocem*, hoc eſt, nunc precibus, nunc perſuaſionibus, nunc minis, nunc objurgatione eos aggredi. quod à præſentibus commodius ſit, & efficacius: & urgente periculo, quod graviter metuitur, omninò hæc remedia adhibenda ſunt.

Verſ. 21. Redit ad argumentationes Apoſtolus; & quia Galatæ, à Pſeudo-apoſtolis perſuaſi, ſub Lege Moſis eſſe volebant; eos argumento ex Lege Moſis, hoc eſt, libro Legis Moſis, qui non modo præcepta, ſed & hiſtorias complectitur, oppugnat. Argumentum enim iſtud eſt ex hiſtoria, non Lege, aut præcepto. *verſ.* 22. *Scriptum eſt*, inquit, *quòd Abraham duos filios habuerit, unum ex ancilla, alterum ex promiſſione. Verſ.* 23. Quorum *qui ex ancilla natus eſſet*; naturalis tantum, & carnalis filius fuerit. At qui ex libera; etiam legitimus, & *ex promiſſione Dei.* Hos igitur duos filios typum, & figuram fuiſſe aſſerit Legis, & Evangelii, duorum Teſtamentorum, aut fœderum, veteris, & novi. *Verſ.* 24. Quod autem filius Agaris ancillæ typus fuerit veteris fœderis, & Legis Moſaicæ, præter ſervilem conditionem, tàm Agaris quàm eorum, qui ſub Pædagogio Legis cuſtodiebantur, in qua conveniebant; affert rationem ſumptam ex ſapientiſſimo Dei conſilio, qui Legem illam Moſaicam in Arabia, in qua Agaris poſteritas regnabat, & quidem in monte Sina, cujus pars quædam (ut ex *verſ.* 25. patet) etiam Agaris nomine vocata eſt, tradi voluit. Ergo antitypum filii Agaris ſervientis, illius temporis Jeruſalem, hoc eſt, gentem Judaicam, Evangelio refractariam eſſe dicit. Sicut enim Agar cum liberis ſuis ſerviebat; ita Judaicam quoque gentem ſervili ſtatui ſubjectam eſſe. Supernam autem, & cæleſtem *Jeruſalem*, *quæ liberæ*, & legitimæ uxoris Saræ ſit antitypus, hoc eſt Eccleſiam illam omnium Chriſtianorum, cujuſcunque gentis fuerint, matrem; à ſervili Legis, & rituum jugo liberam eſſe. Quod autem hæc Eccleſia ſit omnium mater, etiam eorum, qui ex poſthabitis à Deo

geotibus

gentibus nati ſunt, probat *verſ.* 27. ex eo, quòd ex aliis gentibus, tanquam ex lapidibus, Deus Abraamo filios (quod Johannes Baptiſta prædixerat) excitaverit, & quidem longè plures, quam ex propria ejus ſecundum carnem poſteritate. Hujus igitur Eccleſiæ Chriſtianæ filios *verſ.* 58. *ſecundum Iſaac promiſſionis filios fuiſſe* oſtendit, hoc eſt, ut olim Iſaacus (quippe non perinde ut Iſmael, in ſervili conditione natus, ſed ex libera, & legitima conjuge ſuſceptus) filius promiſſionis merito dictus fuit: ita nunc nos, non perinde ac Judæi ſervili Legis jugo ſubjecti, ſed ex incorruptibili Chriſti (qui longe potiori ſignificatione filius promiſſionis dicitur quàm Iſaac. & tamen is quoque ex Iſaaci progenie fuit) Chriſti, inquam, incorruptibili ſemine, id eſt, verbo ejus per liberrimum fidei aſſenſum nati, ipſiuſque morte à Legis jugo liberati, & in ejus Eccleſia ſub molli, & ſuavi ejus jugo liberaliter educati, & viventes, filii promiſſionis, ſicuti & Iſaac, dici poſſumus.

Sed quemadmodum tunc (*verſ.* 29.) *is, qui ſecundum carnem* (non ſecundum promiſſionem) *genitus erat, perſequebatur eum, qui ſecundum Spiritum, ita & nunc* Judæi Chriſtianos. Notandum autem hic, eos, qui ſecundum promiſſionem filii Abrahæ nati dicuntur, ſecundum Spiritum genitos dici, non tantum ideò, quod iſta nativitas Spiritualis ſit, non carnalis; ſed etiam quod illi non ſecundum carnem, ſed ſecundum Spiritum vivere debeant. *Verſ.* 30. Verum tamen quis hujus perſecutionis exitus futurus ſit, ſubjicit, ne quis præſentis ævi afflictionibus percellatur, *Ejice, inquit, Sacra Scriptura ancillam cum prole ejus. Non enim hæreditatem accipiet filius ancillæ, cum filio liberæ.* Hæreditatem igitur benedictionum Abrahæ promiſſarum, cum ad ſolos liberæ filios pertinere oſtendat; meritò concludit & hortatur, *verſ.* 31. ut liberæ, quàm ancillæ filii eſſe malimus.

CAPUT V.

UT igitur hac libertate, cujus ipſos Chriſtus ſancito, & ſanguine *verſu* 1. ſuo obſignato novo Fædere, per quod vetus abolitum eſt, participes fecit, utantur, fruanturque; hortatur: ac ne cervices ſuas ſervili jugo ſubjiciant; dehortatur. Alias ni hoc fecerint *verſ.* 2. oſtendit Chriſtum ipſis nihil profuturum; nimirum ſi rurſus rituum Legis, & circumciſionis ſervitute ſeſe implicent. Imprimis privilegii illius, quod per juſtificationem ex fide habemus, certiſſimam jacturam facturos ejuſmodi homines oſtendit. Qnicunque enim (*verſ.* 3.) ad ſervanda Legis opera revertitur, ac veteris Religionis, quaſi ſigillo, circumciſione obſignatur; eum totius Legis obſervandæ debitorem eſſe demonſtrat. aliàs maledictioni ſubjacere, niſi omnia ad amuſſim præſtet. [Quamvis enim infra ex *verſ.* 13. *Capitis* VI. colligi videatur, Galatas à Pſeudo-Apoſtolis, non ad totam Legem ritualem ſervandam, ſed tantum ad circumciſionem adactos; tamen ex ſequentibus verbis patet, de Juſtificationis natura potius, quam de ulla alia re Apoſtolum loqui]. Subjicit enim ſtatim, tantum Chriſti beneficium (*verſ.* 4.) ipſis non prodeſſe, qui juſtificari ex Lege velint: & eos gratia juſtificationis ex fide excidiſſe. quia nimirum in carnalibus iſtis, & non multum profuturis ſervandæ Legis inſtitutis ſpem juſtificationis reponant. quæ tamen ad amuſſim omnia ſervanda ſint, ſi ad juſtificationis ex lege ſpem aſpirare velint. quod humanas vires ſuperare, & Paulus ſæpe, & Petrus *Actorum* XV. oſtendit.

At nos (inquit *verſ.* 5.) *Spiritu ex fide Spem juſtitiæ* expectamus, hoc eſt, non per carnalem rituum obſervationem, ſed per Spiritualem vivendi rationem, & ſanctimoniam ex fide miſericordiæ, & benignitatis Dei, per Chriſtum oſtenſæ, & oſtendendæ; ſpem juſtificationis expectamus. Opponit igitur Spiritum, carnalibus ritibus: fidem; operibus Legis: ſpem certam, & firmam facilis, ac poſſibilis ex fide juſtificationis; ſpei irritæ, & inani impoſſibilis ex operibus Legis juſtificationis.

Ideo *verſ.* 6. ſubjungit rationem, quâ obiter docet, quamobrem Spiritum carnalibus iſtis ritibus oppoſuerit. Quia Chriſtus in Religione ſua nihil moretur, aut curet iſtiuſmodi carnalia inſtituta, nec quicquam referre ſua exiſtimet, circumciſus ſit aliquis fidelium, nec ne; ſed unum id ſpectet, ut quiſque fidem habeat, non mortuam illam, ſed vivam, & per Caritatem efficacem.

Verſ. 7. *& ſeqq.* Laudato priore ipſorum vitæ inſtituto; invehitur in eos, qui ipſos à recta via abduxerunt, oſtendens primùm *perſuaſionem* illorum non eſſe à Deo profectam, qui eos ad religionis Chriſtianæ felicitatem vocavit: Ideoque ſedulo cavendam; quia ſerpat perpetuo in pejus, quemadmodum *exiguum fermentum*, quod *grandem maſſam inficit*. Se autem ſpem collocare in miſericordia Domini, fore ut illi quidem ad ſanitatem revertantur, iſti vero turbatores eorum Eccleſiæ (quanticunque nunc eſſe videantur) pœnas luant.

Quia (*verſ.* 21.) perſecutionis mala vitando, in qua tolerandâ patientiæ Chriſti crucem perpeſſi, ſpecimen edemus, Chriſtianos ad Judaiſmum pertrahunt, atque ita nobiliſſimæ virtutis decus, & laudem Chriſtianis eripiunt. Spei autem, & prædictioni punitionis eorum (*verſ.* 12.) votum adjungit, oſtendendo modum ipſum eorum ſupplicii, *Utinam*, inquit, *abſcindantur* (hoc enim in Chriſti Eccleſia ultimum eſt nocentium ſupplicium. quod tamen ſpem reſipiſcentiæ, & eam ſecuturæ clementiæ non tollit) *qui conturbant vos*, hoc eſt, qui vos ad ſervitutem rituum Legis Moſaicæ revocant, qui tamen ad libertatem Evangelii (*verſ.* 13.) vocati eſtis.

Atque hic monitum perneceſſarium Chriſtianis adjungit, ita libertatem, ad quam vocati ſunt, retinendam, ne qua per illam occaſio carni præbeatur ad violandam vitæ ſanctimoniam; ſed ut per caritatem inſerviamus nobis invicem. Non ſatis enim eſt recedere à malo, niſi bonum quoque faciamus. Nec feliciter procedere ſolet à peccando abſtinentia, niſi comitem habeat omnium virtutum conſectationem. Quarum virtutum compendium hic oſtendit eſſe caritatem, per quam alii aliis invicem inſerviamus. *Verſ.* 14. Ponendo autem caritatem in proximum, quamvis prima ſpecie in Deum caritatem, (quæ illam præcedere debet) omittere videatur; non tamen eam reipſa omittit. Nec enim ad caritatem in proximum quiſquam pervenire poteſt, antequam per veram in Deum caritatem, cujus causâ & ipſe proximus amandus eſt, & quæ, ut longe facilior, vera, & compendioſa via ſit, ad caritatem in proximum virtutem longe magis arduam, perveniendi.

Verſ. 15. Illuſtrat autem caritatem iſtam in proximum, poſito juxtà eam ejus contrario, quale eſt mutui morſus fratrum ac vellicationes invicem. quorum triſtem eventum, & quaſi abominabile ſupplicium memorat, quod periculum ſit, ne ejuſmodi fratres ſeſe mutuo conſumant. Remedium igitur contra ejuſmodi morbum, atque incommodum unicum proponit *verſ.* 16. In *Spiritu ambulare*, hoc eſt, ſpiritualium virtutum conſuetudinem, & habitus contrahere. ſi velimus id aſſequi, ut concupiſcentias carnis non perficiamus, aut ad exitum perducamus (μὴ τελέσητε *non perficiatis*). Sapientiſſime, & cautiſſime Apoſtolus loquitur, quia non id vere, ac proprie hominem condemnat, aut culpæ reum facit, quod caro ejus

aliquid

aliquid pravi concupiſcant, ſed quod is homo ſpiritu, & ratione ejuſmodi concupiſcentiam frænare negligat. Ideo ſtatim (*verſ.* 17,) ſubjungit, hanc eſſe naturam ſpiritualis certaminis, quod quemadmodum caro concupiſcit adverſus Spiritum, hoc eſt, concupiſcit aliquid pravi, & irrationalis, ſeu contra rationem, præſertim Spiritu Dei illuminatam: ita Spiritus concupiſcit adverſus carnem, hoc eſt, ratio, & Spiritus, præcipue divino inſtinctu afflatus, repugnet carni, & compeſcat iſtam carnis concupiſcentiam, atque in locum ejus contrarium ipſi & longè ſanctius deſiderium reponat. hanc autem repugnantiam Deus ideo in homine eſſe voluerit, ne is, quicquid carni ſuæ collibuerit; illicò faciat: ſed ratione, ac ſpiritu divino inſtincta afflatu regatur, & gubernetur: ejuſque ductum non ſemel, atque iterum, aut tariuſcule, ſed perpetuo ſequatur, atque in ea vivendi ratione jugem habitum, & continuam conſuetudinem contrahat.

Verſ. 18. Hoc eſt enim *Spiritu duci*, hoc eſt, Spiritum, & rationem ducem in omnibus ſequi. quod qui faciunt Legis ſupplicio non ſunt obnoxii, nec etiam opus habent Legis pædagogio, ut metu pœnæ in officio contineantur, cum virtutis amore, & habitu peccare oderint.

Verſ. 19. 20. 25. ad ſpeciem deſcendens *carnis opera* enumerat, quibus *verſ.* 22. *fructus Spiritus* opponit.

Ubi primum notandum, Apoſtolum in eo ſtylum ſuum ſequi. Quia enim dixerat concupiſcentias carnis non perficiendas, aut ad factum non deducendas; ideo ſacta, aut opera manifeſta carnis vocare, quæ caro ſuggerit. Effecta autem Spiritus vocat *fructus*. primum quia multa eorum ſunt interna, & quaſi intrinſeca, aut certe non manifeſta ſunt menti noſtræ, quæ non niſi occaſione urgente ad effectum deducuntur. deinde quia in illis Spiritus effectis, ac virtutibus (ut infrà videbimus), eſt quidam ſelicitatis, atque ipſius virtutis fructus.

Unde patet, merito carnis opera ab Apoſtolo dici *manifeſta*, quia ad actum externum deducuntur. quod non perinde ſemper fit in effectis Spiritus. Deinde enumerando carnis opera, initium facit ab iis, quæ maxime proprie ad carnem ſpectant, aut ad facultatem, quam vocant concupiſcibilem: & progreditur ad ea, quæ pertinent ad iraſcibilem. quamvis ſub finem ebrietates, & commeſſationes commemoret. quæ prioris generis eſſe videntur.

Verſ. 19. Omnia quæ fingi poſſunt impuritatum genera complexus eſt. Quibus ſtatim ſubjungit *verſ.* 20. idololatriam, quia hæc quoque ſpiritualis ſcortatio, & adulterium ſpirituale dici poteſt, imo à Sacra Scriptura vocatur: & eſt muliebre vitium, neſcio quam carnis titillationem redolens, procul ab omni ratione, ac ſpiritu hominem ad ſenſuum voluptatem abducens. *Φαρμακεία vero*, ſeu *veneficium*, cognatum idololatriæ vitium, & à carnis voluptatibus primitùs originem trahens, & in carnis voluptatibus conſectandis vulgo exerceri ſolitum; meritò in eodem cum iis ordine collocatur.

Eodem *verſu* accedens ad facultatem iraſcibilem; Primum, inimicitias, lites, excandeſcentias, iras graves, rixas, diſſidia, & ſchiſmata, hæreſes, invidias, cædes, ad quas per prioris generis vitia tandem gradus fit; commemorat. Quibus tandem adjungit ebrietates, & comeſſationes, & ſimilia vitia, conſulto ad concupiſcentias, quæ magis proprie carnales dici poſſunt, regrediens, quia opera carnis enumeranda ſuſceperat. quamvis & illa, quæ ad iraſcibilem ſacultatem pertinent, carnis opera (ſed paulo ſpiritaliora) dici poſſunt, quia etiam in Spiritibus, carnis expertibus, locum habent.

Verſ. 22. Iſtis vitiis opponit fructus Spiritus, *caritatem*, *gaudium*: (quod non modo reſultantem ex bona conſcientia animi voluptatem; ſed etiam habitum ejus virtutis, per quam alios gaudio afficimus, ſignificare videtur) *pacem*, virtutem quâ cum omnibus pacem colere contendimus: *longanimitatem*, injuriarum quamvis diuturnarum patientiam, quæ etiam ad pacem pertinet: *benignitatem*, *bonitatem*, *fidem*, *manſuetudinem*, *continentiam*.

Notandum hic, præter continentiam, quæ vitiis facultatis concupiſcibilis opponitur, omnes fere iſtas virtutes delictis facultatis iraſcibilis opponi. Præterea fructus iſtos Spiritus, operibus carnis oppoſitos; ita eſſe comparatos, ut quemadmodum contraria eorum vitia pœnam, & ſupplicium ſuum in ſe ipſis habent; ita ipſæ iſtæ virtutes partem non contemnendam mercedis, ac felicitatis ſuæ in ſe contineant. Meritò igitur *fructus vocantur*, quia ipſis non tantum ad æternam felicitatem uti, ſed etiam ad præſentem felicitatem frui poſſumus.

Verſ. 23. Quemadmodum ſuprà opera carnis ſupplicium ſuum habere aſſeruit, puta excluſionem ab hæreditate cæleſtis felicitatis; ita iſtos fructus Spiritus mercede ſua non carere oſtendit: puta libertate ab omni non modo ſupplicio, ſed & judicio. Leges enim pœnis tantummodo adverſus nocentes armantur. Innocentia ab omni ſupplicii periculo tuta eſt: nec terretur legibus, nec indiget: quæ non niſi adverſus peccata feruntur. Hæc autem pœnas adverſus tranſgreſſores, & quidem præſentiſſimas, ſemper adjunctas habent. Quibus virtus, & ſanctimonia vitæ non indiget, cui promiſſiones Dei, atque ipſis habita fides ſufficiunt. Nec tamen, ut lex olim Moſaica *Gal.* III. 21.; ita nunc leges forenſes pugnant cum promiſſionibus Dei, hoc eſt, cum Evangelio, quod excellentiſſimas omnium promiſſiones offert; ſed tantum ſunt imperfectiora quædam rudimenta, quibus ad virtutem animi hominum præparantur. Ipſa virtus autem pœnæ (præcipue vero præſentis) metu extorta, virtus non eſt, quia præcipuam illam ſui laudem, quæ eſt in libera, non coacta, proæreſi amittit. Intelligimus autem metum pœnæ, non illius, quæ ipſis delictis, quaſi inſita, & connata eſt; ſed pœnæ externæ, qualis à Magiſtratu irrogatur, nec in longum dilatæ, ſed præſentis.

Verſ. 24. Chriſtianorum igitur officium eſſe ait, *carnem crucifigere cum omnibus affectibus*, *& concupiſcentiis*, hoc eſt, ita edomare, & cicurare, ut fructibus Spiritus enumeratis non repugnet: non caritatem violet: non gaudium contriſtet: non pacem conturbet: non longanimitatem expugnet: non benignitatem inclementiâ, non bonitatem aliqua malitiæ ſpecie contaminet: non fidem convellat: non manſuetudinem exaſperet: non continentiam diſſolvat.

Verſ. 25. *Si vivimus Spiritu*, hoc eſt, ſi inſtitutum vitæ ſecundum Spiritum degendæ ingreſſi ſumus, quod omnibus Chriſtianæ religioni initiatis injungitur, *Spiritui inſiſtamus*, hoc eſt, urgeamus inſtitutum hoc, quod ingreſſi ſumus. Nec tantum juſti; ſed & tenaces propoſiti ſimus: ne patiamur nos carnis ſtimulis, aut blanditiis tranſverſos agi, ſive ad vanam gloriam, (*verſ.* 26.) *κενοδοξίαν*, ſive ad ambitionem, ſuperbiam, jactantiam, aliorum contemptum, & provocationem,

denique invidiam. Videtur autem Apoſtolus vitium iſtud ſuperbiæ, ad quod præcipue ſpecioſiſſimo, & quaſi honeſtiſſimo carnis noſtræ ſtimulo ſollicitamur, & quod alibi tàm à Chriſto, quàm ab ipſo Apoſtolo primum omnium oppugnari ſolet; in carnis operibus enumerandis ſupra omiſiſſe: quia aliquanto altius aſſurgit, quàm carnis humilitas ferat. cujus opera enumerando ab iis, quæ humi ſerpunt, initium fecit: & in iiſdem deſiit. quamvis in medio nonnulla attigerit, quæ cum ſuperbiæ vitio complicata ſunt. Non ſatis tamen habuit Apoſtolus implicitè vitium hoc innuiſſe; ſed illud explicatius tangere, ejuſque ſupra omiſſi defectum hoc loco, *verſu ultimo*, ſupplere viſum eſt.

CAPUT VI.

POſteaquam præcepiſſet Apoſtolus viam, & rationem, qua ſe quiſque in officio continere debeat, ut nimirum, operibus carnis abjectis, fructus Spiritus conſectetur, in iiſque juges, ac perpetuos habitus contrahat (hoc enim ſignificat πνεύματι στοιχῶμεν, *Spiritu incedamus*): quia tamen fragilitas humana ſubjecta eſt variis hallucinationibus, præcipue accedentibus Satanæ tentationibus; remedium adverſus iſtum caſum proponit, ut homines ſpirituales, ſeu ſecundum Spiritum viventes, delinquentem καταρτίζειν, hoc eſt, *corrigere, emendare*, defectus ejus ſupplere, etiam ipſum, ut imperfectum, quaſi perficere non omittant. Sed & remedii hujus rationem, & qualitatem ſtatim præſcribit fini, & ſcopo corrigentium congruam, ut ſcilicet remedium iſtud adhibeant in Spiritu manſuetudinis, hoc eſt, non nimium delinquenti inſultantes, non eum ſupra modum, & inclementer objurgantes; ſed ejuſmodi admonitionem adhibentes, quam ſibimetquiſque, eodem in ſtatu forte conſtitutus, adhiberi optaret. Verba enim *Conſiderans te ipſum, ne & tu tenteris*, non modo rationem admonendi, atque exorbitantes corrigendi exprimunt, quæ eſt, ut quiſque tunc, quum alium ſanat, id præ oculis habeat, ſe in eundem morbum incidere poſſe: ac proinde, quæ ſibi eodem morbo laboranti fieri nollet, alteri ne faciat; ſed ſimul & rationem tacitam, & neceſſitatem, ob quam ejuſmodi manſuetudine utendum ſit, continet, quæ eſt quod nemo extrà tentationis periculum, & ultrà ictum teli Satanæ poſitus ſit.

Verſ. 2. 3. 4. & 5. rationes utriuſque rei ſeparatim affert, hoc eſt, primum cur alii alios corrigere debeamus. Secundo, cur in corrigendo ejuſmodi manſuetudine uti teneamur. Ac primæ quidem quæſtionis rationem *verſ.* 2. reddit; ideo nos fratribus iſtud officium reddere teneri, quia lex Chriſti nobis præcipiat, ut alii aliorum onera mutuò feramus. hoc enim eſt caritatis requiſitum, quæ eſt anima legis, & religionis Chriſti. Secundæ vero quæſtionis, hoc eſt, cur ejuſmodi manſuetudine utendum ſit in objurgandis delinquentibus, quaſi ipſi quoque delinquere poſſimus; ratio redditur *verſ.* 3., quæ ad poſteriorem verborum *Conſiderans te ipſum, ne & tu tenteris* ſenſum pertinet; quæ eſt, quod nemo extra peccandi diſcrimen, & periculum poſitus ſit: & ſi quis ea opinione ſibi blanditur, ſe eſſe extra, vel ſupra aliorum ſortem, cum tamen id falſum ſit, nec fieri ullo modo poſſit; ſe ipſum miſere decipit.

Μηδὲν ὤν, *Cum ſit nihil*, non ſignificat apud Apoſtolum vere, ac proprie nullius pretii; ſed qui nihil eorum habeat, quæ ſe habere putat: aut certe qui nihil eorum habet, quæ eum ſupra aliorum ſortem nimium extollere poſſint. ut de ſe 2. *Cor.* XII. 11. loquitur: *Nulla in re ſui inferior ſummis Apoſtolis, quamvis nihil ſum.*

Verſ. 4. Ejuſdem ſecundæ quæſtionis priori, quem ſupra poſuimus, ſenſu explicatæ (Uterque enim ſenſus, quia mutuò ſibi concordes ſunt, unum locum habet) rationem reddit verſu quarto; cur nimirum ejuſmodi manſuetudine erga delinquentes utendum, nec ulla ex ipſorum pudefactione gloria venanda ſit, quia nimirum non ex alienis lapſibus, ſed ex propriis virtutibus gloria Chriſtianis quærenda eſt. Quanquam, ut vere fatear, magis in eam ſententiam inclino; ut ex hoc verſu quarto verſus tertii rationem reddi, & explicationem proponi cenſeam. Oſtendit enim, *verſ.* 4. Apoſtolus, quomodo ſe homines in eo negotio decipere ſoleant. Comparatione enim deterrima peccantium plerique videntur ſibi multùm conſecuti, quia iſtis forte vitiis careant, quæ in aliis reprehendunt. (Quemadmodum Phariſeus ille in Evangelio, in conſpectu publicani orans, & ex quibuſdam impletæ Legis operibus gloriam, & juſtificationem coràm Deo quærens) cum tamen ipſi ſæpe occultioribus; ſed deterioribus vitiis ſcateant: ideoque nihil præ iis, quibus ſeſe præferunt, habeant, interdum & deteriori loco apud Deum cenſeantur. Quæ miſera, & gravis propriæ mentis deceptio eſt. Docet igitur Apoſtolus, non ex aliorum culpis, ac delictis; ſed ex propria innocentia, & virtute gloriationem apud Deum quærendam. Nam ſi nemo aliena virtute, alienis bonis operibus gloriationem iſtam coram Deo conſequi poteſt, ſed quiſque *ſuum proprium onus portabit verſ.* 5., hoc eſt ſuis propriis laboribus in acquirenda vitæ ſanctimonia debitam mercedem referet; Multo minus alienis vitiis, aut tranſgreſſionibus quiſquam ullam apud Deum laudem, aut gloriationem, ſive mercedem conſequitur.

Verſ. 6. Quia eorum mentionem fecit, qui ſunt apti ut alios corrigant, quales ſunt homines ſpirituales, qui alios doctrina ſalutis inſtruunt. Iſti enim vere ſunt κατηχοῦντες τὸν λόγον, *docentes Sermonem*. Quibus etiam, hoc eſt, ſpiritualibus, & κατηχοῦσι, *docentibus*, ſupra explicatam doctrinam & officium præſcripſit, & tradidit erga Catechumenos (nam & ii, quorum vitia emendantur, hoc nomine vocari poſſunt. dum enim in viam rectam à devio tramite revocantur; notitia rectæ viæ inſtruuntur) Nunc viciſſim Catechumenis officium præſcribit erga τοὺς κατηχοῦντας, *erudientes*, hoc eſt, ut ipſis communicent de omnibus bonis. Ratio ejus rei redditur. Si ſpiritualia ipſorum bona Gentibus communicata ſunt; debent etiam viciſſim gentes in carnalibus eis inſervire ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς, *in omnibus bonis*. Liberalitatem non perfunctoriam intelligit; ſed ſufficientem, ita ut ipſis nihil deſit eorum, ſine quibus commode vivere nequeunt.

Ideo *verſ.* 7. rationem ejus præcepti reddit: *Ne erretis*, inquit. *Deus non irridetur. ſed quod quis ſeverit; idem metet.* Quanquam hæc ratio poſſit ad cætera omnia officia (non modo docentibus debita) pertinere, ac referri, præſertim cum infrà *verſ.* 10. hortatur Apoſtolus, ut operemur bonum, non modo erga docentes nos, ſed erga omnes fidei domeſticos, imo vero omnes reliquos. Præterea *ut ſerere in carnem* generalius eſt, quam ut ad ſolam ſorditiem, ac parſimoniam erga eos, qui nos viam ſalutis docent; ita *ſerere in Spiritu* latius extenditur, quam, ut ad ſolam liberalitatem erga eoſdem reſtringi debeat. Denique non eo

ſolo

ſolo Deus irridetur, ſi quis nolit ſuppeditare doctoribus Evangelii neceſſaria vitæ, quibus indigent; ſed multo magis, ſi quis velit metere æternæ vitæ fructum ex eo ſemine, quod in fluxam iſtam, & perituram carocm conjicit.

Ideo *verſ.* 8. diverſos iſtos ſemiois in carnem, & ſeminis in ſpiritum conjecti fructus deſcribit, & ſibi eos oppoait. Ut enim ipſa caro eſt corruptibilis, & interitura; ita ſemen io eam conjectum, hoc eſt, vita ſecundum carnem acta, & labores propter excolendam carnem ſuſcepti; non alium fructum afferent niſi corruptionem, & interitum. Et contra, ut Spiritus ipſe eſt incorruptibilis; ita ſemen in ſpiritum ſparſum, hoc eſt, vita ſecundum Spiritum acta, & labores ad excolendum Spiritum ſuſcepti; non alium fructum afferent, quam vitam æternam.

Verſ. 9. Ideo conſtantiam in eo labore, qui ad excolendum Spiritum, hoc eſt, ad contrahendum ſanctimoniæ habitum ſuſcipitur, hortatur Apoſtolus: *Benefaciendo* inquit, *non defatigemur*, quia *ſuo tempore metemus exoptatum fructum indefeſſi*. Ideo perpetuo, ac indefeſſo labore nobis in ſtudium pietatis incumbendum eſt, quia præmium nobis propoſitum, eſt felicitatis perpetuæ, & quæ oullum finem unquam habitura ſit.

Καιρῷ ἰδίῳ tempore proprio, & mox, *ὡς καιρὸν ἔχομεν, dum tempus habemus*. Oſtendit duo diverſa temporum diſcrimina, alterum metendi futurum, ac perpetuum, & ſine fioe: alterum ſerendi breve, & huic momentaneæ vitæ affixum, quod vel ideo redimendum (*verſ.* 10.), & comparcendum eſt, quia cito præterit, & effluit. Operemur ergo bonum in eo, dum nobis ſuppetit, erga omnes quidem; ſed maxime domeſticos fidei: multò magis autem eos, qui oos in via ſalutis inſtruunt.

Verſ. 11. Benevolentiam ſibi eorum, & monitis ſuis fidem, & auctoritatem conciliare conatur, oſteodendo quantum laborem ſcribendi in eorum gratiam ſuſceperit.

Verſ. 12. *& ſeqq.* Breviter ſummam Epiſtolæ ſuæ attingens, & fidem Pſeudo-apoſtolis derogare volens; duas explicat, & mox refutat cauſas, ob quas eos ad circumciſionem adigerent. Primum eſt, ne crucem Chriſti, aut perſecutionem patiantur; ideo quod ſub prætextu Judaiſmi perſecutionem effugere vellent. Nec enim Judæi ob Judaiſmum perſecutionem patiebaotur.

Verſ. 13. Secunda, quod non Legis, quam non obſervabant (hoc eſt, aut non omnes ejus ritus obſervari curabant: aut, quod potius malim, quam perfectè, & ad unguem, ita ut ſecundum pactum vetus juſtificari mereantur, obſervare non poterant): ſed ſuæ ambitionis ſtudio eos circumcidi volebant, ut in carne eorum adverſus Apoſtoli doctrinam, & auctoritatem gloriarentur.

Refutat utramque, & prius priorem *verſ.* 14. idque dupliciter. oſtendit enim primum, inique eos crucem Chriſti fugere, & evitare velle, cum io ea Chriſtiaois omnibus gloriandum ſit. Etenim crux, & mors Chriſti eas ipſis vires confert, ut mundum, ejuſque minas omnes ſicuti cootemnere; (Mihi *mundus crucifixus*) ita & fortiter ſuſtinere (& ego mondo crucifixus) poſſint. Deinde oſtendit hanc eſſe veram Jeſu Chriſti, & religionis ejus doctrinam, quod io ea noo plus valeat circumciſio, quam ipſum præputium: Quippe cum (*verſ.* 15.) in ipſa neutrum quicquam valeat; ſed ſola tantum nova creatura æſtimetur.

Et qui hanc doctrinam ſequuntur (*verſ.* 16.) & ad ejus regulam vitam componunt, atque exigunt, illi ſunt verus Iſraël Dei, hoc eſt, populus Dei electus, ſuper quem pax, & miſericordia Dei requieſcit. Pacem enim apud Deum habent (Remiſſis peccatis in gratiam Dei recepti, & reconciliati ſunt *Rom.* v. 1.) & juſtificantur ex gratia, & miſericordia, quia ipſis multæ ioſirmitates, & præterita graviſſima peccata non imputantur.

Poſteriorem Pſeudo-apoſtolorum cauſam *verſ.* 17. refutat breviter, & animoſè. *Moleſtiam*, inquit, *mihi*, & negotium *nemo faceſſat*, convellendo doctrinam, & auctoritatem meam. Ego enim Chriſti ipſius auctoritate munitus ſum. cujus ut genuinam in ſermone doctrinam; ita *in carne ſtigmata*, hoc eſt, in vita mea perſecutiones, & afflictiones, quibus adverſus Pſeudo-apoſtolos merito gloriari poſſum; repræſento, & exprimo.

Verſ. 18. Quia à carnali ad Spiritualem cultum & doctrinam Chriſti Galatas revocabat Apoſtolus: merito claudit Epiſtolam ſuam hoc voto, ut *Spiritui ipſorum gratiam Chriſti adeſſe vovcat*.

FINIS.

IN EPISTOLAM
AD
EPHESIOS
COGITATIONES SACRÆ.

CAPUT I.

A*Poſtolum Jeſu Chriſti per voluntatem Dei*, quamobrem ſeſe vocet; patet ex *verſu* 15. capitis primi hujus Epiſtolæ, quia Deus eum ſepoſuerat ab utero matris, & vocaverat per gratiam ſuam, ut in eo, vel per eum, revelaret Filium ſuum in Gentibus. Chriſtiani vocantur *Sancti*, propter vitæ ſanctimoniam. *Fideles*, quia credunt Evangelio.

Verſ. 2. Χάρις *(gratia)* eſt cauſa τῆς εἰρήνης, *(pacis)*, non uno modo. Nam & gratia Dei vocati ſumus ad Religionem Chriſti: & eadem gratia Dei ſuſtentamur in ea Religione: ac tandem juſtificamur, ac ſervamur per juſtificationem gratiæ, non meritorum. per hanc enim damnaremur.

Verſ. 3. Magnes amoris; amor: & gratia; gratiam provocat. Gratiæ perpetuo Deo, Patri Domini noſtri Jeſu Chriſti agendæ ſunt, & nomen ejus benedicendum; quia is quoque gratiæ ſuæ theſauros, in nos effundit, largitus divitias benedictionis ſpiritualis, in ſpe firmiſſima cæleſtium promiſſionum, facta per prædicationem, & confirmata per mortem, reſurrectionem, & exaltationem Chriſti.

Enumerat iſtas benedictiones, ſeu beneficia Dei ſpiritualia in cæleſtibus in Chriſto. Primum *verſ.* 4. *quod nos elegit in Chriſto, ante conſtitutionem mundi, ut eſſemus ſancti, & irreprehenſibiles coram ipſo in dilectione.*

Elegit, hoc eſt, quod Deus in æterna providentia, ac deſtinatione ſua, quæ etiam creationem mundi anteceſſerit. [Unde non inanis naſcitur conjectura, Diabolum ante conditum mundum peccaſſe; cum lapſus ejus, decreti hujus divini occaſio, extitiſſe videatur. Decretum autem creationem anteceſſerit: eundemque in altiſſimo aëris iſtius abyſſo, cum omnibus ſuis aſſeclis, (vide infra *Cap.* II. 2.) catenis caliginis conſtrictum Deus teneat: in hoc uno laxata ejus libertate; ut homines in tentationem inducere, & peccatorum eſca ineſcatos ad regnum ſuum, ſpirituale dicam, an carnale; pellicere poſſit] non abſolute, & ſine ulla conditione omnes homines ſervare decreverit; ſed eos tantum, qui impoſitam ſibi conditionem impleviſſent: & ita delectum quendam hominum, atque, ut vox ſonat, electionem inter eos facere conſtituiſſet. Conditionem autem ſubnectit; ut iſti electi, aut eligendi eſſent ſancti, & irreprehenſibiles coram ipſo in caritate perfectiſſima. quod officium, quia ſola perfectiſſima Religio Chriſti præſcribit, & vires ad illud præſtandum idoneas donat; idcirco dicit, *Deum elegiſſe nos in Chriſto.* Ex omnibus enim hominibus eos tantum Deus elegit, qui in Chriſtum credituri eſſent: nec in ſpeciem tantum; ſed vere, hoc eſt, qui ſancti eſſent, & irreprehenſibiles: Nec modo hominum oculis tales apparerent, ſed coram ipſo Deo tales deprehenderentur. Addit autem voces *in dilectione*, ut oſtendat ad ejuſmodi ſanctimoniam, & innocentiam; qualem Chriſtus præſcribit, perveniri per dilectionem Dei ſcilicet, & proximorum. Summa enim Legis, ac Religionis eſt; dilectio Dei, & proximi.

Falſa igitur eſt ſententia eorum, qui putant Deum elegiſſe homines ad ſalutem, ſine ullo reſpectu ſanctitatis ipſorum: & multo falſior, elegiſſe, aut deſtinaſſe alios ad damnationem, ſine ullo reſpectu pravitatis ipſorum. Id ipſum enim in electione ſpectaſſe Deum, Apoſtolus diſertiſſime aſſerit, ut eligendi, aut electi ſancti eſſent, & irreprehenſibiles coram ipſo.

Quantum autem eſſet beneficium iſtud Dei, quod exprimit *verſ.* 4. explicat *verſ.* 5., quod nos in eo ipſo, quod expoſuimus, electionis decreto præfinivit, *ac deſtinavit in adoptionem*, hoc eſt, conſtituit *adoptare in filios per Jeſum Chriſtum* ſuos, *ſecundum beneplacitum voluntatis* ſuæ, hoc eſt, merâ gratia, & liberrima, nec ullo debito, aut officio obſtricta voluntate ſua.

Verſ. 6. *Laudem gloriæ gratiæ ipſius, qua gratificatus eſt nobis in unice dilecto.* Non alium finem fuiſſe, ait, Dei, in conferendo erga nos iſto beneficio; quam ut tanto enixius gratiam, & beneficentiam ipſius celebrare, & laudibus in cælum efferre velimus. *Laus gloriæ*, non ſimplicem gloriam; ſed quaſi laudatiſſimam gloriam, ac celebratione digniſſimam: ſeu id, quod in ea excellentiori prædicatione dignius eſt; non inuſitata emphaſi ſignificat.

Gratia enim, quam in Chriſto dilectiſſimo omnium filio Dei conſecuti ſumus; ineffabilis eſt, & prope incredibilis: cum per eam tanto ſtrictiori adoptionis vinculo cum Deo Patre noſtro connexi ſimus, quanto & Chriſtus ipſe cum Deo, & nos cum Chriſto arctiori, ut ita dicam, neceſſitudinis nexu conjuncti deprehendimur.

Secundum beneficium Dei ſpirituale in cæleſtibus in Chriſto eſt *verſ.* 7. Quod *in Chriſto habeamus redemptionem in ſanguine ipſius, remiſſionem peccatorum*, hoc eſt, quod in Chriſto, aut per Chriſtum, & propter Chriſtum, ejus operâ, interventu, & beneficio, maximum, & exoptatiſſimum bonum nobis obtigerit, quale vinctis, & captivis obtingere ſolet, cum ex ſervitute redimuntur: aut ære alieno nexis, cum ipſis debita omnia remittuntur, hoc eſt, Remiſſio peccatorum, quæ *pax apud Deum. Rom.* XI. *& reconciliatio cum Deo* dicitur, cujus remiſſionis, & placati nobis Dei documentum fuit ſanguis Chriſti effuſus. Cum enim

adhuc

adhuc peccatores eſſemus, *Rom.* v. 8. Sic Deus nos dilexit, ut filium ſuum unice dilectum in mortem atrociſſimam traderet, per quam ſe nobis ita placatum oſtendit, quemadmodum olim per victimas illas expiatorias populo ſuo ſe placatum oſtendebat.

Præterea ſanguis Chriſti fuit ſigillum iſtius Fœderis, in quo nobis Deus gratuitò noxas remiſit. Sanguine igitur ipſius nobis eſt parta peccatorum remiſſio. Quod autem redemptio per tranſlationem intelligenda ſit, liberatio à maximo malo, qualis contingere ſolet, cum captivi è ſervitute redimuntur; præter frequentem vocis hujus in ea ſignificatione uſum in ſacris literis, illud eſt documento, quod redemptio proprie dicta ſolutionem pretii neceſſario infert. Solutio autem pretii; remiſſionem gratuitam tollit, & excludit. Hic autem talis apolytroſis introducitur, quæ ſit cum gratuita peccatorum remiſſione conjuncta.

Imo vero *divitiæ gratiæ Dei prædicantur*, quibus in hoc negotio erga nos *abundavit verſ.* 8. Plurimum autem gratuitæ gratiæ derogant, qui eam non gratis, ſed perſoluto prius pretio factam aut datam opinantur. *In omni Sapientiâ & prudentiâ.* Dupliciter intelligi poteſt hæc ſapientia, & prudentia. Primum, Si referatur ad ipſum Deum, quia ſapientiſſimo conſilio primum viam ſervandorum, & ad perfectam ſanctimoniam prius, mox ad ſummam felicitatem perducendorum hominum invenit, excogitavit, deſtinavit. deinde negotium hoc divina providentia ſua ita gubernavit, ut non ſtatim; ſed per certa temporum intervalla, & quaſi diſpenſationem; & oeconomiam (*verſ.* 10.) divitias beneficentiæ ſuæ in eos effunderet. Secundum, Si referatur ad homines, quibus myſteria iſta tàm antiquorum decretorum Dei patefacta ſunt. (Quamvis uterque ſenſus una, & ſimul, ac ſemel conſiſtere poteſt). Quod tertium Dei beneficiorum genus aggreditur *verſ.* 9. *Notum faciens*, inquit, *arcanum voluntatis ſuæ, ſecundum beneplacitum ſuum, quod conſtituit in ſe ipſo, In diſpoſitionem impletionis temporum*, ut omnia reſtituerentur, aut potius in *unam ſummam complicarentur* (ἀνακεφαλαιώσασθαι) ſive etiam in meliorem, ac perfectiorem ſtatum redigerentur *in Chriſto, tàm ea, quæ in cælis, quam ea, quæ in terris.* Nova enim rerum facies in cælo, ac in terra, introducta eſt in Chriſto, poſteaquam Chriſtus cæli, ac terræ Dominus, ac Moderator uni Deo ſecundus, in æternum, effectus eſt: Militantis autem Eccleſiæ regimen, abſolutiſſima, & plane Dictatoria poteſtate adminiſtrandum, ad tempus accepit. Nova facies introducta eſt in cælo, & in terra, cum per novam illam creationem, cujus Chriſtus primogenitus dicitur, non modo pax inter ipſos homines, Judæos nempe, & gentes; ſed inter Deum, & cæleſtes incolas, & inter homines omnes introducta eſt. *Col.* 1. 20. cum non modo omnes terræ incolæ; ſed throni, dominationes, principatus, poteſtates cæleſtes ipſi ſubjectæ ſunt: & per ipſum regi, & gubernari, atque ipſius juſſa reſpicere, & capeſſere, atque ab eo plane dependere cæperunt.

Verſ. 11. Quartum genus beneficiorum Dei, eſt cæleſtis illius hæreditatis Spes in Chriſto, *ad quam deſtinati ſumus, ſecundum propoſitum ejus qui cuncta operatur pro beneplacito voluntatis ſuæ*, hoc eſt, liberrimi agentis, & qui abſolutiſſima poteſtate omnia gubernans; nemini tenetur rationem reddere conſilii, aut facti ſui: & tamen ipſi ratio ejus optime conſtet, quippe cum ea ipſa deſtinatio noſtri ad hæreditatem cæleſtem, cedat in maximum gloriæ ejus incrementum.

In laudem gloriæ ejus; (*verſ.* 12.) cum nemo iſtam hæreditatem adire poſſit, niſi prius fidem in Chriſtum habeat, & ſit προηλπικότας ἐν τῷ Χριστῷ, *ante ſperans in Chriſto*, & per illam ſanctus, & irreprehenſibilis coràm Deo evadat. ex quo maxima Dei gloria emergit.

Quintum genus beneficiorum Dei commemorat *verſ.* 13., quod homines poſtquam audierunt *ſermonem veritatis*, & *Evangelium ſalutis*, hoc eſt, doctrinam religionis Chriſtianæ, eique crediderunt (fides enim eſt ex auditu) *obſignati ſunt ſpiritu promiſſionis ſancto*, hoc eſt, vim illam, & inſtinctum Spiritus Sancti à Chriſto promiſſi acceperunt, qui eſt quaſi arrhabo, & particula aliqua cæleſtis hæreditatis, data in anteceſſum iis, qui ſe vitam æternam, ſi ſecundum doctrinam Chriſti vivant, (quod & facere ex animo volunt, & quantum poſſunt enituntur) adepturos eſſe certo certius, & bona fide credunt, ac plane perſuaſi ſunt.

Verſ. 14. *Arrhabo hæreditatis, in redemptionem acquiſitionis in laudem gloriæ Dei.* Spiritus Sanctus eſt arha æternæ hæreditatis, hoc eſt, æternæ vitæ, ac felicitatis: per quam non ſolum ab omni miſeriæ ſorte liberabimur, & quaſi redimemur; ſed etiam omnibus numeris abſolutiſſimam beatitudinem acquiremus, quod ipſum in maximam Dei gloriam redundabit. In vocibus *redemptio acquiſitionis* videtur eſſe methatheſis, & tranſpoſitio, pro *acquiſitione redemptionis*.

Verſ. 15. Quia *verſ.* 13. beneficium dati Spiritus Sancti in ipſorum Epheſiorum exemplo celebraverat; nunc, converſo ad ipſos ſermone, ait, eo nomine ſe gratias Deo agere, & preces pro ipſis indeſinenter fundere. *Audita* videlicet *ipſorum fide in Chriſto Jeſu*, & *caritate erga omnes ſanctos.* Fides non eſt viva, imo non eſt fides; niſi per caritatis opera ſit efficax. Et caritas in Jeſum Chriſtum, imo & in Deum ipſum vix aliter exeritur, niſi per caritatem in ſanctos; quia Deus, & Dominus noſter, caritate noſtra non indigent. Atque hoc ipſum, quod fidem ipſorum, & caritatem in ſanctos audierit; excitavit, & auxit hunc lætum, & flagrantem, indefeſſum, indeſinentem quaſi gratiarum actionis affectum. *verſ.* 16. Cui adjunctæ fuerunt preces pro iis fuſæ ardentiſſimæ, quas hic ex profeſſo deſcribit, non modo narrando, quid illis à Deo impetrare conatus fuerit; ſed etiam ſimul, ac ſemel docendo, quid à Deo nobis, & proximis optare, petere, & obtinere velle debeamus.

Ea nimirum, quæ nos æternæ felicitatis compotes reddere queant. qualis eſt (*verſ.* 17.) *Spiritus ſapientiæ, & revelationis in vera cognitione* Dei, & Chriſti ejus, quem donat Deus ille Pater Domini noſtri Jeſu Chriſti: aut, quod idem eſt plane, Deus Domini noſtri Jeſu Chriſti. niſi quod eſt ſecundum quid ἐμφατικώτερον, id eſt, *cum majori emphaſi conjunctum* poſterius. Pater enim aliquis dicitur alicujus, ob paternum, atque propenſum, ac beneficium in eum affectum. quod maxime in beneficiis cernitur, in eum conferendis. Deus autem dicitur alicujus, ob ipſa magna plane, ac divina, ſeu digna Deo beneficia; eo loquendi modo, quo vulgo homini homo dicitur eſſe Deus. Pater dicitur, propter voluntatem duntaxat beneficam, cui non in omnibus, qui patres alicujus dicuntur, facultas benefaciendi reſpondet. At Deus dicitur alicujus etiam propter facultatem, & potentiam eximiam ſingulari, & glorioſo modo benefaciendi, eaque beneficia præſtandi, quæ Deo digna ſint. Itaque non immerito, Deus Opt: Max: poſtquam in hac ſui deſcriptione vocatus eſt *Deus Domini noſtri*; vocatur ſtatim *Pater gloriæ*, hoc eſt, qui, ut ipſe divina, & glorioſiſſima poteſtate, & excellentia præditus eſt; ita paternum affectum ſuum glorioſiſſimis, ac divina celebratione

bratione dignis beneficiis teſtari poteſt, ac re ipſa teſtatur. Nam in hoc epitetho, aut deſcriptione Dei Opt: Max: Apoſtolus oculos defixos habuiſſe videtur, in illud omni celebratione, ac prædicatione majus beneficium, quod in Chriſtum primariò, & in eos qui ſunt Chriſti, ſecundariò Deus contulit, quod infra deſcribit.

Verſ. 18. *Spiritum hunc ſapientiæ, ac revelationis in cognitione Dei*, præſtantiſſimum Dei donum deſcribit, & oſtendit, quid ſit in natura ſua hoc Dei donum, hoc eſt, quod non aliud ſit, quam *illuſtratio oculorum mentis noſtræ* divinitùs ſeu divina virtute atque ope facta, *ut poſſimus capere tantam lucem, & ſcire quænam*, & quam ſublimis *ſit Spes vocationis noſtræ*, hoc eſt, Status Chriſtianorum quanta præſtantia & excellentia, *& quantæ divitiæ gloriæ, hæreditatis Dei in ſanctis*, hoc eſt, illius glorioſiſſimæ felicitatis, quam Deus promiſit ſanctis: non commodato duntaxat, & ad tempus fruendam; ſed plena donatione, & quaſi hæreditario jure in perpetuum poſſidendam, quæque nobis adimi nunquam poterit. Promiſſa enim vitæ æternæ felicitas à præſentis vitæ felicitate in eo differt, quod hæc vita ſit nobis ad tempus commodata, & mox à nobis quaſi repetenda: at illa in perpetuum donata, & pleno jure à nobis poſſidetur more patrimonii, à majoribus relicti. Jure igitur *hæreditas* κληρονομία dicitur.

Verſ. 19. Pergit in deſcriptione Spiritus iſtius *ſapientiæ, & revelationis* in *cognitione* Dei, & oſtendit fructum, aut effectum illuſtrationis oculorum mentis noſtræ præterea alium, hoc eſt, ut poſſimus noſſe, & captu noſtro comprehendere, *quam excellens*, & quaſi fidem ſuperans *magnitudo potentiæ Dei in nos credentes ſit*, & exeratur. Magnitudo autem potentiæ Dei in credentes exeritur, cum ipſis ſit conſpicua, & palpabilis. Eſt autem conſpicua, & palpabilis, in Chriſto primum reſuſcitato, deinde exaltato. Prædicat autem Apoſtolus eximium iſtud Dei facinus, in quo divinæ ſuæ, & incomprehenſibilis potentiæ, & poteſtatis glorioſiſſimum ſpecimen edidit iis verbis, & laudibus, quas humani oris pauperies ſuggerere potuit. Primum non ſatis habuit potentiæ Dei mentionem feciſſe, ſed *magnitudinem ejus potentiæ* nominavit, eamque excellentem & ſuperantem omnem modum. Deinde non ſatis habuit virium Dei mentionem feciſſe; ſed *robur iſtarum virium nominavit ejuſque roboris efficaciam*, ut per triplices quaſi gradus ſcandendo, tantò efficacius exprimeret, & quaſi ob oculos poneret, inenarrabilem in eo facto potentiæ, & poteſtatis Dei magnitudinem.

Ac *poteſtatem* quidem ἐξουσίαν exprimit, per excellentem magnitudinem δυνάμεως *potentiæ*: potentiam vero per efficaciam roboris virium. Sed hæc, ut natura ſua conjuncta ſunt; ita & ab Apoſtolo commiſceri videntur. Tam enim in reſuſcitato, quàm in exaltato Domino, non minùs abſolutiſſimi juris, ac poteſtatis ſuper omnia, quàm invicti, & quod omnia ſubigere poſſit, roboris ejus ſpecimen refulget. Atque hinc patet quanti faceret, atque æſtimaret Apoſtolus tantum Dei in Chriſtum, & in nos quoque credentes (quia nos quoque per Chriſtum attingit, ut infra patebit) Dei beneficium. Deinde quantam in eo, quamque ineffabilem, & vix cogitatione aſſequendam Dei gloriam obſervaverit. denique quantum momenti ad fidem noſtram confirmandam tam eximium facinus Dei habere cenſuerit.

Verſ. 20. *Efficaciam roboris virium, quam efficaciter exeruit Deus in Chriſto* duabus in rebus. Primum, Excitando eum à mortuis ad perpetuam immortalitatem: etiam in exemplum omnibus in eum credentibus, ut ſperare, & confidere poſſint, ſeſe quoque ad eandem immortalitatem excitandos. Secundum, Exaltando eum, ità ut à dextris Dei ſedeat in cæleſtibus, hoc eſt, ut inter cæli incolas, & vitæ cum ipſo Deo degendæ conſortes, primo omnium, & honoratiſſimo loco ſit, uni Deo, à cujus dextris ſedet, ſecundus. Hic enim locus apud principes mundi hujus, vulgo honoratiſſimus cenſetur. à quo more paſſim recepto ſimilitudo ducitur.

Verſ. 21. Atque hæc prima eſt pars, exaltationis hujus eminentia ſuper omnes, etiam Deo proximos, & cæteros eminentiſſimos, quales ſunt *principatus*, poteſtates (*verſ.* 21.) *virtutes*, & *dominationes*, & *omnia* magna *nomina* eorum, qui *non modo in terris ſed & in cælo* à Deo exaltati ſunt. *Nomen pro poteſtate*; ævum præſens metonymice terram: futurum autem; cælum ſignificare poteſt: quia ſcilicet nomina in cælo nominata, hoc eſt, poteſtates in cælo conſtitutæ, nobis, nunc in terris degentibus, notæ eſſe nequeunt, ſed in cælum receptis futuro tempore innoteſcent. Ergo futurum ævum etiam præſentem in cælis rerum ſtatum ſignificare poteſt, ſecundum quid, noſtri videlicet reſpectu; non eorum, qui in cælis vita cæleſti fruuntur, quibus ævum iſtud (quod nobis futurum dicitur) præſens eſt. Quanquam, ut vere fatear, iis, qui propriam vocum iſtarum ſignificationem urgere velint, & poteſtates iſtas hoc loco non ratione cæleſtis, aut terreni loci; ſed ratione præſentis, aut futuri temporis conſiderari, ac diſcerni (ut ipſa verba ſonant) cenſeant; non habeo quod reſpondeam, cum verborum iſtorum etiam propriè dictorum, & explicatorum ſenſus veriſſimus ſit, Chriſtum nimirum non modo nunc omnibus longe excellentiorem eſſe, ſed etiam poſtea, & venturis ſeculis ſemper fore.

Cæterum hoc verſu eminentiæ hujus Chriſti gradus excellentiſſimus ſignanter expreſſus eſt per vocem ὑπεράνω, quæ ſignificat *longe ſupra* omnes principatus, & poteſtates, ſive cæleſtes, ſive terrenas Chriſtum exaltatum eſſe *longo intervallo*; aut inter eminentiam Chriſti, & eminentiam reliquarum omnium poteſtatum, ac principatuum eſſe maximum & longiſſimum intervallum. ita ut non eodem ſit, cum illis loco, & ordine; ſed abſque omni comparatione longe excelſior. Quod ſtatim *verſ.* 22. explicatur apertius, dum omnes *iſtas poteſtates pedibus Chriſti ſubjectas aſſerit*, hoc eſt, datam eſſe illi omnem poteſtatem & imperium ſuper omnes iſtas poteſtates, quæcunque in cælo, aut terra cogitari poſſunt. Qui ſane eminentiſſimus omnis exaltationis gradus eſt, quo mens noſtra altius ſcandere nequit.

Reliquo capitis Apoſtolus explicat quomodo in nos credentes redundet illa excellens magnitudo poteſtatis Dei, & illa efficacia roboris virium ejus, quam efficaciter exeruit in Chriſto reſuſcitato, & tam magnifice exaltato. Ait igitur, Deum voluiſſe, ut filius ejus adeo dilectus, & exaltatus, eſſet ita arcto vinculo conjunctus cum Eccleſia, & nobis credentibus, quàm arctè cohæret caput cum cæteris corporis ſui membris.

Verſ. 23. Quæ conjunctio *verſ. ultimo* explicatius exprimitur, dum tanti Regis, tam alte ſuper omnia ſublati; Eccleſia *non corpus modo*, ſed etiam πλήρωμα *complementum* eſſe dicitur. Quæ verba hoc deſignant: ut capiti multùm deeſt, niſi reliquum corpus ſibi adjunctum habeat; ita Chriſti, quem Deus pro capite Eccleſiæ ſuæ dedit, felicitas, & perfectio, tum demùm complebitur, cum Eccleſiam, tanquam corpus ſuum, in cælum recipiet, & exaltationis ſuæ quodammodo participem reddet. Ita ſit, ut is, *qui nunc omnia in omnibus implet*, hoc eſt, Eccleſiæ, ac membrorum ejus omnium defectus Spiritu, & potentia ſua implet, & quæcunque ipſi

ipſi ad ſalutem neceſſaria ſunt, ſuppeditat; ipſe viciſſim ab Eccleſia, beneficio ſuo patrimonii cæleſtis participe facta, complementum quoddam felicitatis ſuæ accipiat. Ex qua conſideratione magnum fidei, ac ſpei noſtræ adminiculum emergit, ut, quanto altius Chriſtum exaltatum conſpicimus; tanto majorem noſtræ quoque felicitatis fiduciam concipiamus, cum is ipſe, qui omnia in omnibus implere, hoc eſt, perfectæ felicitatis omnes participes reddere poteſt, plenam, & perfectam felicitatem ſuam poſſidere nequeat, niſi nos quoque ſuæ felicitatis pro noſtro modulo participes reddat.

Atque hic quaſi obiter attingendo præſtantiſſimum genus beneficiorum Dei, quod in excelſiſſima omnium ſpe excitandis, & firmiſſima fide corroborandis nobis cernitur; redit iterum ad gratam beneficiorum Dei commemorationem. ut hoc ſextum genus beneficiorum Dei, quæ Apoſtolum ad gratias Deo agendas ſtimularunt; merito ſtatui poſſit.

CAPUT II.

QUoniam rediit ad commemoranda beneficia Dei; duo ex iis præcipua in hoc capite proponit. primum in omnes homines collatum, quod, dum adhuc eſſent mortui propter peccata ſua, eos *convivificavit* (συνεζωοποίησε) & coexcitavit cum Chriſto, & ad excellentiſſimam ſpem ſublimis illius, & Chriſto proximi ſtatus in cælis erexit. Alterum eſt in gentes collatum, quod eas gratiæ illius, populo ſuo quondam præ aliis gentibus collatæ; participes fecit: & in conditionem, ac ſtatum populi ſui eas cooptavit.

Prius beneficium Dei (quod ſeptimo numero collocari meretur) quamvis *verſ.* 1. ad ſolas gentes, aut ipſos Epheſios adſtringere videatur; tamen *verſ.* 3. ad omnes alios (etiam Judæos) porrigit, quia omnium in eo par eſſet conditio, quod tunc cum peccatis ſuis maxime iram Dei commeriti eſſent, Deus ipſos ex mera gratia, & miſericordia ſua felicitatis illius, quæ in Chriſto credentibus confertur, qua nulla excelſior cogitari poteſt, participes reddiderit.

In quo beneficio Dei commemorando; videndum primùm, quomodo miſerum ſtatum eorum, quibus collatum eſt: deinde quomodo magnitudinem beneficii ipſius deſcribat.

Status peccantium miſer eo colore depingitur, qui ejus proprius, atque ipſi maxime competens. mortis nimirum, quia peccatum non modo homines ad futuram mortem, cujus ſtipendio auctoratum eſt, captivos ducit; ſed etiam præſenti quodam quaſi mortis ſupplicio afficit, dum eos rectæ rationis uſu, & bonæ conſcientiæ gaudio, ſine quo nulla vita vitalis eſt, ſpoliat: & in fœdiſſimam vitiorum uſque putrefactionem, & graveolentiam quaſi corrumpit, ac reſolvit. Notandum eſt autem, non eos ab Apoſtolo hoc loco mortuos vocari, qui interdum, aut variuſcule allucinantur, aut in peccata incidunt; ſed eos, qui *in ipſis ambulant*, περιπατοῦντας, hoc eſt, qui habitu, & conſuetudine peccandi impliciti; frequentes eorundem, aut diverſorum peccatorum actus continuant. Quemadmodum ambulatio non unum, aut alterum paſſum; ſed frequentes, & continuatos greſſus ſignificat.

Statum peccantium deſcribendo, omnes peccatorum cauſas, ſive omnes hoſtes, quibus cum bellandum eſt iis, qui peccata vincere, aut abjicere velint; commemorat, *Mundum* nimirum, *Satanam*, & *carnem noſtram.*

Verſ. 2. Mundi mentionem eam facit; *ambulaſtis*, inquit, *in peccatis ſecundum ævum mundi hujus*, hoc eſt, ſecundum corruptiſſimos hominum in toto mundo, *illo ſeculo viventium*, *mores* (quid enim erat illo ævo, quod Apoſtolus tangit, corruptius)? Eſt autem hic acer adverſarius, & vinci difficilis, conſenſus eorum, quibuſcum vivimus ad peccandum, & cura mutuo placendi in eadem ſocietate viventibus.

Porro verba *ſecundum ævum mundi hujus*, natura ſua non inferunt hunc ſenſum, quaſi mundus, hoc eſt, longe major, & potior pars hominum in mundo viventium, natura ſua non poſſit eſſe niſi corrupta, & corruptrix, (niſi forte quando & quamdiu eſt in malo poſitus, 1. *Joh.* v. 19. hoc eſt, quando & quamdiu Satanas longe majorem, & potiorem partem hominum in mundo, aut aliqua mundi regione viventium, Epidemicâ corruptelarum lue inficit); ſed potius contrarium. Nec enim mundum ſimpliciter, & natura ſua cauſam ad peccata impellentem eſſe aſſerit, *ſed ævum illud*, & ſeculum mundi corruptum, in quo Satanas efficacem potentiam ſuam exerebat in filiis inobedientiæ. Cui *regno Satanæ diſſolvendo introducta* eſt doctrina, & Religio Chriſti, eo fine mundum ingreſſi, ut diſſolveret opera Diaboli. Quanquam autem hæc felicitas per Chriſtianam Religionem non ſtatim mundo illuxit, quia, permittente Deo, iſta ipſa Religionis veritas multùm errorum caligine eſt obtenebrata; tamen nullam fingere poſſumus neceſſitatem, ob quam humanum genus in tam denſis errorum tenebris ad finem uſque mundi durare debeat. imo inevitabilis neceſſitas urget, ut error, & ignorantia; tandem veritati: & tenebræ; Luci ſuccumbant: utque regna mundi; regna Dei, & Chriſti ejus evadant. Præſertim cum poteſtatem Satanæ, qua mundum ſibi ſubjugat, aliquando coërcitam iri, & deterioribus ſeculis meliora ſucceſſura eſſe, quibus & ipſa gens Judaica ad Chriſtum converti poſſit; ſpes, & promiſſio in Sacro-Sanctis literis non deſit.

Satanam deſcribit, (ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος) *Principem poteſtatis aëriæ*, & *Spiritum efficaciter operantem* (ἐνεργοῦντος) *in filiis inobedientiæ*. Locum Satanæ, ubi poteſtatem ſuam exercet; oſtendit eſſe aërem, qui ob immenſam altitudinem, abyſſus quoque dici poteſt: aërem, inquam, in cujus regione infima verſantes nos tentationibus ſuis aggredi poteſt. Objectum autem poteſtatis ejus, præter proprios ejus Angelos, innuit eſſe filios inobedientiæ, homines, qui neque ſcriptæ in cordibus, neque ſcriptæ in tabulis Legi Dei obediunt, ſed oppoſitum regno Dei regnum Satanæ conſtituunt. Infra *Cap.* VI. 12. Regnum hoc Satanæ deſcribit: *Principes, poteſtates* (κοσμοκράτορας) *Mundum gubernantes, per tenebras ævi hujus* (Non enim alia ratione Satanas gubernat homines, quàm mentes eorum obtenebrando, ac decipiendo. Nec ulla ipſi proprie dicta poteſtas, aut juriſdictio in homines expreſſa permiſſione, aut tacita conniventia divinitus conceſſa ſit) *Spiritualia malitiæ in cæleſtibus.* Nam & aër iſte, cælo comprehenſus, cæleſtibus corporibus connumeratur. hinc Aves cæli, hoc eſt aëriæ.

Tertiam peccatorum cauſam tangit *verſ.* 3. *cupiditates*, & *libitus carnis noſtræ*, & *carnalium cogitationum.* quæ cauſa eſt inſtrumentalis Satanæ, per quam in nobis rebellionem quandam adverſus Deum, ejuſque Legem, ſeu nobis inſitam, ſive revelatam, excitat. Caro enim concupiſcit adverſus ſpiritum, & eſt perduellis noſter, & ad hoſtem transfuga: ideoque magna cura, & induſtria perdomandus, & in officio continendus.

Deſcribit inſuper miſerum peccantium ſtatum à præſentiſſimo, quod ipſis impendet, judiciorum,

ac ſup-

ac ſuppliciorum Dei periculo, vocans illos *Filios i-*
rae, hoc eſt, victimas magnis ſuppliciis deſtinatas:
& oſtendit, Judaeos pariter, ac gentes fuiſſe huic mi-
ſerrimo ſtatui ſubjectos, & obnoxios.

Verſ. 4. Deſcripto miſero ſtatu peccantium; mag-
nitudinem beneficii Dei, in eos collati, deſcribit,
primum verum hujus beneficentiae cauſam ponendo,
& falſam removendo. Vera autem cauſa eſt, pura
puta Dei gratia, & miſericordia, & caritas erga
nos, nullo meritorum noſtrorum, nullo ſatisfactio-
nis interventu provocata: cujus irrefragabile teſtimo-
nium eſt, in quo Deus commendat caritatem ſuam
erga nos, quod, dum nos adhuc peccatores eſſe-
mus, Chriſtus pro nobis mortuus, & à Deo in
mortem iſtam traditus eſt. *Rom.* v. 8. & hic. Ideo
toties gratis, aut gratia nos eſſe ſervatos inculcat.
quae gratia cum pretio, proprie dicto, nullo modo
conſiſtere poteſt.

Neque vero tantùm cauſam impellentem hujus
divini in nos beneficii oſtendit Apoſtolus eſſe grati-
am, & miſericordiam Dei *verſ.* 4., ſed etiam cau-
ſam finalem collati hujus beneficii ait eſſe, ut demon-
ſtret divitias gratiae ejus, ac benignitatis in Chriſto.
lutra *verſ.* 7. mera enim gratia Dei ſervamur. Sol-
vit autem objectionem, & removet falſam Salutis
noſtrae cauſam, dum ait: Quamvis ſervemur per fi-
dem; tamen haec ipſa fides *Dei donum eſt*. Deinde alia
ſolvit, & ait: quamvis non ſine operibus bonis,
& vitae ſanctimonia ſervemur; tamen haec ipſa ope-
ra Dei donum ſunt. Ipſe enim Deus in nobis effi-
cit, & procreat hanc vitae ſanctimoniam, ita ut ip-
ſius *ποίημα*, *factura*, verè dici poſſimus, hoc eſt,
ut in ipſo efficiamur nova creatura, regenerati in ip-
ſo, & quaſi *creati ad bona opera*, *quae* in provi-
dentia ſua *praeparavit*, *ut in iis ambularemus*, hoc
eſt, non alio modo nos ſervare conſtituit, quàm ſi
conditionem vitae ſanctè agendae praeſtaremus. Er-
go & ipſa bona opera nobis gratia, & beneficio
& (quamvis non ſine nobis) tamen ope Dei contin-
gunt. In ipſa vero deſcriptione hujus beneficii iis
verbis utitur Apoſtolus, quae certitudinem hujus
gratiae ponunt ob oculos. Ait enim *verſ.* 5. *Deum*
nos, *cum mortui exiſteremus*, *convivificaſſe cum Chri-*
ſto, *verſ.* 6. ſimul excitaſſe à mortuis, ſimul col-
locaſſe in ſtatu omnium eminentiſſimo, cum Chri-
ſto, quandoquidem eum, quem Caput corporis
noſtri eſſe voluit, tam excellenter exaltaverit.

Verſ. 11. Octavum genus beneficiorum Dei, qui-
bus ad tàm ſedulam gratiarum actionem ſtimulatus
eſt Apoſtolus, admiſſio gentium omnium ad illam
peculiarem gratiam, uni populo Dei quondam ob-
latam. quod *verſ.* 11. tractare incipit, & non mo-
do reliquo capitis ſecundi, ſed ferè toto tertio ca-
pite tractat.

Ait autem primùm, dignum eſſe hoc beneficium,
quod aſſidua memoria recolatur. Eſt autem magna
pars grati animi, collati beneficii meminiſſe. Ut
autem beneficii hujus magnitudo conſpectior eſſet,
quia contraria juxta ſe poſita magis eluceſcunt; com-
memorat primum miſerum eorum ſtatum, ante-
quam religioni Chriſti initiarentur, *verſ.* 12., quod
à populo Dei eſſent plane alieni, ideoque à vero il-
lo populo Dei contemnerentur, & faſtidirentur,
quia non eſſent per circumciſionem carnalem, &
manufactam populo Dei adjuncti.

Verſ. 12. Quod dum eſſent ſine Chriſto, eſſent
alieni à Republica Iſraëlis, exortes faederum pro-
miſſionis, quaſi iſta pacta ad eos non pertinerent,
ſpem nullam habentes, & plane ſine Deo in mun-
do. At poſtquam in Chriſtum credidiſſent per fi-
dem in eum, ii, qui *erant procul* à regno Dei,
facti ſunt *verſ.* 13. *propè per ſanguinem Chriſti*, hoc
eſt, conjuncti ſunt populo Dei, per illud faedus
novum, quod Chriſtus ſanguine ſuo confirmavit,
& ſanxit.

Ex quo merito colligit, Chriſtum eſſe illorum
pacem, & reconciliationem *verſ.* 14. cum populo
Dei, quia per illum, atque ipſius Religionem ad-
miſſi ſint ad remiſſionem peccatorum, & ad voca-
tionem ſanctorum, qui ſunt populus Dei. Propriè
tamen morti, & ſanguini Chriſti, & cruci (*verſ.*
13. 15. *ἐν σαρκὶ αὐτοῦ*, *in carne ejus*. *Verſ.* 16. *διὰ*
τοῦ σταυροῦ, *per crucem*.) attribuitur pax iſta, & recon-
ciliatio, ſeu admiſſio gentium ad populum Dei,
triplici de cauſa. Primum, Ratione voluntatis Dei,
quia Deus non in unius gentis gratiam filium ſuum
in mortem tradidit; ſed omnium: nec unam gen-
tem in eo dilexit; ſed totum mundum, quod fili-
um ſuum in mortem tradidit. [hinc Chriſtus dici-
tur propitiatio pro peccatis totius mundi, 1. *Joh.*
11, 2.] hinc dicitur *verſ.* 16. *Chriſtus reconciliaſſe*
utroſque in uno corpore Deo Secundum, Ratione
virium mortis Chriſti, quia per eam datae ſunt om-
nibus omnino hominibus vires, ut poſſint *regenerari*,
hoc eſt, *mori peccato*, & ab iis reſurgere, & ita
ad verum populum Dei accedere & vivere Deo.
Tertium, Ratione generis ſupplicii, quod ſubiit
Chriſtus; Quod Lege dogmatum Moſaicorum fuit
maledictum. Quam maledictionem Chriſtus ſpre-
vit, ideoque Legem iſtam dogmatum, quae Judaeos
à caeteris gentibus dirimebat, tacite ipſo facto, at-
que exemplo ſuo abolevit. Jure igitur dicitur ini-
micitiam iſtam (*legem dogmaticam*) *occidiſſe in ſe ip-*
ſo verſ. 16. *aut in carne ſua verſ.* 15. Merito dici-
tur & *intergerinum parietem ſuſtuliſſe verſ.* 14. nempe
eandem iſtam Legem dogmaticam.

Verſ. 17. Poſtquam peculiariter morti Chriſti
hanc admiſſionis gentium ad reconciliationem gra-
tiam attribuiſſet; redit ad generaliorem rationem,
ob quam Chriſtus pax, & reconciliatio Judaeorum,
& gentium dici poteſt, quia adventu, & Evange-
lio ſuo pacem, ac felicitatem aeternam obtulit tàm
Judaeis, quàm gentibus: adeo ut (*verſ.* 18.) per ip-
ſum utrique habeant aditum, acceſſum, admiſſio-
nem, in uno eodemque Spiritu (ſicut ante in uno
corpore, puta Eccleſiae) ad Patrem.

Verſ. 19. Merito igitur concludit Apoſtolus, E-
pheſios non eſſe hoſpites, aut peregrinos; ſed con-
cives ſanctorum, & domeſticos Dei. *verſ.* 20. ſu-
peraedificatos ſuper fundamento Apoſtolorum, &
Prophetarum, cujus fundamenti angularis, hoc eſt
praecipuus lapis ſit Chriſtus, *verſ.* 21. ex quo omne
aedificium coaptatum & quaſi concinnatum creſcit in
templum Sanctum in Domino, hoc eſt, in eodem
Chriſto Domino, & ſecundum ejuſdem normam,
ac ſpiritum *verſ.* 22. in quo ipſi Epheſii ſint coaedi-
ficati in habitaculum Dei (in ſpiritu, hoc eſt) ſpi-
rituale.

CAPUT III.

HUjus dogmatis, ac doctrinae, quam Paulus
ſpargebat, cauſâ ſeſe in vincula conjectum aſ-
ſerit. Nec enim alia fuit odiorum, quibus a-
pud Judaeos, à quibus in vincula conjectus eſt, fla-
grabat, cauſa; quam quod gentibus ad Dei gra-
tiam, quondam uni populo adſtrictam, aditum pan-
deret.

Verſ. 2. *Si quidem*, inquit, *audiſtis oeconomiam*
gratiae Dei, *datae mihi ſuper vos*, hoc eſt, commiſ-
ſum mihi eſſe munus, atque officium praedicandi vo-
bis Evangeliū. in quo magna Dei gratia ſuper vos
effuſa eſt. *Verſ.* 3. *Quod nimirum per revelationem*
Deus notum mihi fecerit myſterium (*quemadmodum paulo*
ante

ante vobis ſcripſeram. verſ. 4. , *quo ſcripto lecto intelligere potuiſtis , communicatam mihi fuiſſe à Chriſto tanti myſterii notitiam*: *verſ.* 5. *quod antea ctis temporibus filiis hominum non fuit ad notitiam deductum , quemadmodum nunc revelatum eſt in Eccleſia Sacroſanctis Apoſtolis ejus , & Prophetis in Spiritu* , hoc eſt, per Spiritum. *Verſ.* 6. Eſſe *gentes cohæredes , atque in idem corpus coaptatas , & comparticipes promiſſionis ejus in Chriſto* (hoc eſt quam per Chriſtum fecit) *per Evangelium* ſcilicet à me prædicatum , *verſ.* 7. *cujus factus ſum miniſter , ſecundum donum gratiæ Dei , datum mihi ſecundum efficaciam potentiæ ejus.* Cur donum iſtud datum ipſi fuerit cum tanta efficacia potentiæ Dei , innuere videtur , *quòd minimus fuerit omnium ſanctorum.* ita ut gloriationem omnem rei bene geſtæ in prædicando Evangelio refundat in ipſum Deum.

Verſ. 18 *Minimo mihi omnium ſanctorum data eſt hæc gratia evangelizandi*,& lætiſſimum nuncium promulgandi , ac prædicandi , *inperveſtigabiles divitias Chriſti.* (τὸν ἀνεξιχνίαστον πλοῦτον τοῦ Χριστοῦ) hoc eſt , divitias tantas gratiæ Dei , per Chriſtum revelatæ, ut quantumcunque ex iis comprehenderis , & aſſecutus fueris; ſemper plura reſtare videantur, quæ nondum ſis aſſecutus.

Verſ. 9. Φωτίσαι πάντας , *Illuminare omnes.* Doctrina Evangelii vera eſt illuminatio. *Communio myſterii abſconditi* , eſt communio gratiæ Dei , uni quondam populo oblatæ ; reliquis etiam gentibus facta , quæ olim per multa ſecula abſcondita in arcano Dei conſilio fuit. τῷ τὰ πάντα κτίσαντι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ , *qui creavit omnia per Jeſum Chriſtum.* qui , quoniam omnia , quæ ad ſalutem noſtram , & novam creationem pertinent , facere conſtituerat per Chriſtum ; ideò Jeſu Chriſti temporibus tantæ gratiæ patefactionem , ac revelationem reſervaverat. ita ut nunc (*verſ.* 10.) *principatibus , ac poteſtatibus cæleſtibus per Eccleſiam Chriſti innoteſcat multiplex ſapientia Dei.* ita ut hoc quoque ſit initium quoddam exaltationis Eccleſiæ Chriſti , etiam in terris conſtitutæ , quod per eam arcana Dei innoteſcant ſummis cæleſtis hierarchiæ principibus.

Verſ. 11. κατὰ πρόθεσιν τῶν αἰώνων. *Secundum propoſitionem ſeculorum , quam fecit in Chriſto Jeſu Domino noſtro* , hoc eſt , aut ſecundum propoſitionem æternam , puta ante multa ſecula decretam , ac deſtinatam : aut propoſitionem ſeculorum , quæ in Chriſto Jeſu nova , & plane aurea condere conſtituerat.

In quo *verſ.* 12. habemus προσαγωγὴν καὶ παῤῥησίαν , id eſt, *admiſſionem & pleniſſimam libertatem* accedendi ad Deum (vide ſupra *Cap.* II. 18.) tanquam ad Patrem , in collocata in eo perfecta fiducia noſtra , ἐν πεποιθήσει *in fiducia.* προσαγωγὴ ἐν πεποιθήσει *admiſſio in fiducia* idem eſt quod παῤῥησία, *parrheſia* : & videtur hic unum per aliud explicuiſſe Apoſtolus. διὰ τῆς πίστεως αὐτοῦ , per *fidem ejus* hoc eſt, Chriſti. Fides Chriſti, eſt fides in Chriſtum , quæ ipſa eſt fides in Deum per Chriſtum. Fides enim in Chriſtum non aliud eſt , quàm credere quod Jeſus ille fuerit , ac ſit ille Chriſtus Dei , hoc eſt iſte , quem Deus fecit Chriſtum , & Dominum. quod credi nullo modo poteſt abſque fide in ipſum Deum. Talis enim fides nihil nobis per Chriſtum pollicetur ; quod non à Deo proficiſcatur , tanquam à prima veræ ſalutis cauſa.

Oſtenſo tanto beneficio Dei , quod gentes admiſerit ad gratiam populo ſuo quondam oblatam : ob cujus etiam beneficii commemorationem ille vinctus fuerit ; meritò hortatur eos *verſ.* 13. , ne animis collabantur ob ejus afflictiones , ipſorum gratia ſuſceptas ; ſed potius erigantur. nam hoc ſit gloria ipſorum. Glorioſum enim erat ipſis , quod tanta Deus gratia eos dignatus fuerit. quæ gloria afflictionibus Pauli creſcebat , & augebatur.

Verſ. 14. Enumeratis ſupra tot generibus beneficiorum Dei , quibus excitari , erigi , & confirmari poterant , in ſalutis ſuæ negotio ; preces ſuperaddit , ut oſtendat , quamvis à nobis Deus exigat labores noſtros , quos aſſequendæ ſaluti noſtræ , aut aliorum impendamus ; tamen nihil ſatis bene ſuccedere abſque ope cæleſti , quæ cuivis petenti in promptu ſit, etiam ſupra votum. *Flecto*, inquit, *genua mea ad Patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti verſ.* 15. *ex quo omnis* πατριὰ , *paternitas in cælo , & in terra nominatur* , hoc eſt , qui eſt divûm pater , atque hominum Rex , communis omnium parens , per quem in ſpirituali cognatione , omnes tàm Angeli , quàm homines conjungimur. Quo ipſo facile , ac propitium numen exaudiendis precibus ad ejus opem confugientium , deſignat.

Verſ. 16. *Ut vobis donet ſecundum divitias ſuæ gloriæ* &c. *potentia conſortari per Spiritum ſuum , in internum hominem* , hoc eſt, ut vobis det aſſequi virtutum omnium perfectos habitus , & corroboratam jugiter conſuetudinem , per ſpiritum ſuum vos manuducendo , regendo , confirmando.

Explicat (*verſ.* 17.) quid per internum hominem intelligat : *Ut habitet Chriſtus per fidem in cordibus veſtris*, hoc eſt, *Chriſti*, & promiſſorum , præceptorumque ejus , ac meritorum in ſalutis noſtræ negotio perpes , & aſſidua memoria , ac recogitatio per fidem , conjuncta cum pleniſſimo mentis aſſenſu , & cordis fiducia circa ea , quæ ſemel credidimus. *verſ.* 18. Neque enim hæc fides in animo duntaxat , & corde ſedeat otioſa , ſed per opera caritatis ſit efficax , & quaſi radices agat neceſſe eſt, ac fundamentum ſibi ſubſternat firmum , ac ſolidum. *Ut poſſitis comprehendere cum omnibus ſanctis , quæ ſit latitudo , magnitudo , profunditas , altitudo* (ſubintellige ex *verſ.* 19. ſequenti caritatis Chriſti) *quæ ſuperat omnem cognitionem verſ.* 19. hoc eſt , ejus eſt πλοῦτος ἀνεξιχνίαστος , id eſt, *divitiæ inexhauſtæ* , præcipue ſi quis ſuis tantum humanis viribus ea comprehendere nitatur. Ideo opus eſt multùm in pietate proficere ; ſi quis velit hæc ita uti opus eſt capere , & comprehendere : quia id ſine Spiritu Dei fieri nequit. Spiritus autem ſanctus non intrat animam inquinatam. Eſt autem emphaſis in enumeratione dimenſionum , quæ ſignificat cognitionem perfectam , & omnibus numeris abſolutam. Ut enim cognitio corporum quantitate præditorum eſt perfecta , ſi quis eorum omnes dimenſiones probe notas habeat , & ſciat quam longa , quam lata , quam craſſa , aut profunda ſint ; ſic & rebus Spiritualibus ſunt ſuæ quædam analogicæ dimenſiones , quibus cognitio earum perficitur.

Notandum autem eſt vocem γνώσεως *cognitionis* , non ad ἀγάπην , *caritatem* ; ſed ad ὑπερβάλλουσαν , *excellentem* , referri : ut intelligatur caritas Chriſti ſuperans omnem cognitionem. *Ut impleamini in omnem plenitudinem Dei.* Paupertas ſermonis humani coëgit Apoſtolum uti generaliſſimis vocibus , quibus cognitionis iſtius perfectionem ſignificaret , hoc eſt , ut iſti cognitioni nihil deeſſet ; ſed eſſet partibus omnibus completa , & perfecta.

Verſ. 20. Non eſt autem mirum hominem ejuſmodi cognitionem poſſe conſequi , quam verbis exprimere nequeat : quia Deus ope ſua ingenii noſtri infirmitati mirabiliter ſuccurrit, quemadmodum ait, *Rom.* VIII. 26. Spiritum pro *nobis intercedere gemitibus inenarrabilibus* : & hic dicit Deum poſſe , in omnibus noſtris neceſſitatibus efficere id quod poſtulamus : & quidem longe melius & abundantius , quàm petamus , aut petere cogitemus. Nec tantum

id poſſe ; ſed ſæpe in ipſius Apoſtoli exemplo feciſſe. ideo ad opem Dei ſermone deflexo, tanquam certus jam impetratæ illius opis, & repulſæ ſecurus; gratias agit Deo *in Eccleſia Chriſti in omnes generationes ſeculorum.*

Generationes ſeculorum non fruſtrà vocat Apoſtolus. Deus enim beneficia ſua ſucceſſivè confert, & ſuprà *Cap.* I. 10. memorat Oeconomiam, & diſpenſationem, aut potius diſpoſitionem impletionis temporum, hoc eſt implendorum temporum. Eo fit, ut ſeculum generet ſeculum: & ex novo ſeculo, iterum aliud recentius generetur, donec fiat conſummatio, & ſolidiſſima, atque immutabili æternitate claudantur omnes iſtorum ſeculorum diſcrepantes inter ſe vices, ac viciſſitudines. Et tamen ea, quæ Deus facit in Eccleſia ſua, digna ſunt, quæ commemorentur omnibus ſubſequentibus ſeculis. Hæc enim eſt ratio Dei (vide ſupra *Cap.* II. 7.) in inſignioribus factis ejus, ut oſtendat venturis ſeculis divitias gratiæ, aut gloriæ ſuæ. Nec omnia Deus quæ facit, propter præſens ævum facit; ſed futuro ſæpe intentus eſt. Nam febriculoſa commenta eorum, qui Deo cuncta ſtatuunt præſentia; nihil moramur. Quoties Deus oſtendere vult, quàm nihil ſapiant homines; permittit eos tentari, ut nimiùm ſapere velint. Ita vulgaris Theologia, capite, ac cerebro ſaucia; deliriis ſuis ipſam infecit Philoſophiam.

CAPUT IV.

CUm in ſuperius enumeratis ingentibus Dei beneficiis oſtendiſſet vocationis, & ſtatus Chriſtianorum maximam excellentiam; inde ſumit occaſionem hortandi eos, ut viverent, prout dignum erat tàm ſublimi vocatione. Addit autem auctoritatem ſuis monitis, quod eſſet *captivus in Domino*, hoc eſt, propter Dominum, Domini cauſa. quamvis id quoque eſſet, ut proximo capite oſtendit, ipſorum cauſa (vinctus Jeſu Chriſti *pro vobis, ὑπὲρ ὑμῶν*). hæc enim erat ab ipſo Chriſto commendata Chriſtianorum magnitudo, & excellentia.

Verſ. 2. Incipit autem moralia monita (ut ſæpe à Spiritu Sancto fieri videmus) à virtute modeſtiæ, & humilitatis. Quantò magis enim nos Deus paterna ſua beneficentia extollit; tantò nos magis humiliari par eſt. Enumerat autem virtutes initio, non Deo tantum placentes, ejuſque filii exemplar exprimentes; ſed etiam pacem Eccleſiæ conſervantes *Cum omni*, inquit, *modeſtia, & humilitate, & manſuetudine, cum longanimitate ſeſe invicem ferentes in caritate.* Atque ita decuit toti Eccleſiæ ſcribentem ab iis virtutibus incipere, quæ toti Eccleſiæ eſſent maxime neceſſariæ. Porro quod addit Apoſtolus verbis, *cum omni humilitate ſeſe invicem ferentes*, verba, *in caritate*; non temere fit. Poſſunt enim homines ſe mutuo ferre, propter aliquam externam cauſam; & tamen propter offenſas, quas patienter pertulerunt, auctores earum odiſſe. Procul id à Chriſtianis eſſe debere ait; & ita ſe mutuo ferre jubet, ut caritas integra maneat, & offenſæ utrinque bona fide remittantur. Id enim Chriſtiani eſt officii, & perfectionis.

Verſ. 3. Studentes ſervare unanimitatem Spiritus in vinculo pacis. Docet hoc loco Apoſtolus, quomodo *unitatem iſtam Spiritus*, ſeu concordiam amicitiæ, conſervare debeamus; ſi *vinculum pacis* inter nos ſit inviolatum. fore autem; niſi in illo abrumpendo ſimus nimium ingenioſi. Nec enim nos in Chriſti religione habere ullas anſas diſſidendi. *verſ.* 4. *Cum unum ſit nobis corpus Eccleſiæ, unus Spiritus manſuetudinis, & caritatis, & expectationis unius ſpei. Unus Dominus, una fides, unum Bapiiſma. Unus Deus, & Pater omnium* (Rex Juppiter omnibus idem.) *qui ut ſupra omnes eſt, ita per omnes, & in omnibus vobis*, hoc eſt, delectum perſonarum non habet; ſed omnes ad ſe admittit, neminem faſtidit, aut à gratia ſua arcet. *Verſ.* 7. Et quia jam ſupra unius Domini mentionem fecerat, cujus hic iterum nominandi occaſio aperiebatur; explicat quomodo iſte unus Dominus, in nos poteſtatem exerceat, diſtribuendo ſcilicet unicuique noſtrum, pro menſura beneplaciti ſui, dona gratiæ ſuæ. idque *verſ.* 8. approbat dicto Sacræ Scripturæ. *Pſ.* LXVIII. 19. *Aſcendens*, inquit, *in altum, captivam duxit captivitatem, & dedit dona hominibus.* Chriſtus enim morte, & exaltatione ſua nos liberavit ab ea ſervitute peccati, cujus jugo nimium premebamur, ita ut non indecore ſervitus ipſa in ſervitutem ducta dicatur. Præterea conferendo miraculoſe dono Spiritus Sancti, poteſtatem ſuam manifeſtam fecit. Et quia exaltationis Chriſti mentionem fecit, quæ ipſi propter humiliationem ipſius in ſuſcepta morte crucis obtigit (vide *Philip.* II. 6. 7. 8. 9. *&c.*) ideo primæ illius virtutis modeſtiæ, atque humilitatis inculcandæ occaſionem arripuit ex voce exaltationem deſignante *aſcendens.* *Quod autem eſt* (inquit *verſ.* 9.) *quod aſcendiſſe dicatur? niſi quòd & deſcendit prius in inferiora terræ*, hoc eſt, Quæ alia cauſa exaltationis ejus in cælo fuit, quàm quod ſe prius ſponte obita morte humiliaverit. Non eſt autem novum, quod Apoſtoli nos exemplo humilitatis, ſeu modeſtiæ Chriſti, in morte ſuſcipienda ad modeſtiam, & humilitatem hortentur. *Idem igitur*, inquit, *qui ſe tam humiliter demiſerat, eſt uſque eo exaltatus* (*verſ.* 10.) *ut impleat omnia, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα*, hoc eſt, ut omnium neceſſitatibus ſuccurrere, omnium deſideria, & defectus implere, &, quod cuique deeſt, ſuppeditare poſſit. (*Verſ.* 11.) Atque hujus Domini nutu conſtitutus eſt in Eccleſia ordo regentium Eccleſiam, *Apoſtolorum, Prophetarum, Evangeliſtarum, Paſtorum*, & *Doctorum* (adverſus quem ordinem ſine dubio tumultuabantur, qui forte pacem tunc turbabant Eccleſiæ (*verſ.* 12.) Dicit igitur iſta officia à Chriſto ipſo introducta, bono ipſius Eccleſiæ, ad ædificationem, & utilitatem fidelium, & ut opus miniſterii tanto felicius curreret, atque Eccleſia, corpus Chriſti, creſceret, & ædificaretur. (*verſ.* 13.) Diſcendum vero eſt cuique à Sapientioribus, quorum mentionem fecit, tamdiu, donec addiſcat omnia, quæ ſcire opus eſt, *ad cognitionem Filii Dei*, atque ita donec *evadat in perfectum virum*, & *excreſcat in menſuram incrementi Chriſtiani.* Explicat autem *verſ.* 14. quid ſit evadere in perfectum virum, & quæ ſit iſta menſura; à contrario. Non eſſe *fluctuantem* (quemadmodum pueri tenera ætate ſolent) *nec circumferri quovis vento doctrinæ*, in tot fallaciis, & impoſturis hominum, qui nullum aſtutiæ artificium omittunt, in circumveniendis ſimplicioribus: ſed eſſe (*verſ.* 15.) firmatum in veritate, ab omnibus quidem erroribus pura, & intaminata; ſed præcipue in caritate, ejuſque operibus per quæ fides viva, & efficax eſt, fundatâ. Nam hoc eſt verum incrementum, quo fideles creſcunt in ipſum, *qui eſt caput Eccleſiæ*, Chriſtum. *Verſ.* 16. *Ex quo, tanquam capite, omne corpus coaptatum, & compoſitum per omnem contactum ſuppeditationis, ſecundum efficaciam in menſura uniuſcujuſque partis incrementum (corporis) ſui facit, in ædificationem ſui ipſius in caritate.*

Contactus ſuppeditationis. Membra inter ſe cohærent per contactum quendam, & continuitatem. Quia verò interdum aliqua, præſertim donorum Dei, inæqualitas continuitatem hanc interrumpere videtur,

videtur, vocat eam. Apoſtolus *contactum ſuppeditationis*, quia Deus aliis per alios, neceſſaria ſaluti eorum ſuppeditat, & quaſi eos coæquat, & invicem ſecum coaptat.

Omnia tamen iſta coaptantur, & coaleſcont, creſcuntque, & augmentum ſumunt in caritate, quæ ut unicuique fidelium ſingillatim; ita in commune toti Eccleſiæ neceſſaria eſt, atque ita tacita adhortatione ad virtutem iſtam primum hoc ſuum monitum claudit.

Abſoluto primo monito, quod ad conſervationem totius Eccleſiæ pertinebat; accedit ad alterum, quod ad ſingulorum, vel uniuſcujuſque conſervationem, & ſalutem pertinet, hoc eſt, ad præceptum regenerationis *verſ.* 17. Conciliat autem monito ſuo auctoritatem, non ſimpliciter præcipiendo, ſed tanquam Martyr, ac teſtis reſurrectionis Domini, atque Apoſtolus, quaſi poteſtate Domini ſui præcipiendo; λέγω καὶ μαρτύρομαι ἐν κυρίῳ, *dico & teſtor in Domino.*

Verſ. 18. Porro ipſum monitum lucis cauſa tradit, primò commemorando, & vetando contrarium regenerationis: deinde accedit ad ipſam regenerationem. Vetat igitur vitam, qualem tunc Ethnici omnes vivebant, quæque in oculos omnium incurrebat. Cujus primum cauſas: deinde ipſam, ejuſque effecta proponit: demum ab ea dehortatur. Cauſam illius vitioſæ Ethnicorum vitæ oſtendit eſſe, *deceptionem, & obtenebrationem Rationis humanæ.* Quæ niſi decepta eſſet, & obtenebrata; homines ejus participes, *vitam Dei*, hoc eſt, vitam ſecundum Deum, ſecundum honeſtatem degerent. Nunc *autem ſunt alienati ab iſta vita Dei*, hoc eſt, quam ſecundum mentem Dei vivere deberent, *propter ignorantiam*, (ἄγνοιαν). Exiſtit autem hæc ignorantia in ipſis propter ipſorum propriam culpam, hoc eſt, πώρωσιν τῆς καρδίας αὐτῶν, id eſt, *duritiem cordis ipſorum.* Proprie loquendo *propter callum obductum cordibus eorum.* πῶρος, callus, occalleſcentia. Obducitur autem iſtud callum cordibus hominum latiſſima eorum culpa. Corda enim hominum, propter rationem divinitùs datam, acerrimum habent ſenſum doloris, quoties peccant: cujus doloris admonitu, ſatis habent ſtimuli, & occaſionis ad reſipiſcendum mortales, & ad reſiſtendum peccato. ſed quia, ſtulta peccandi dulcedine abrepti, non reſiſtunt; fit ut crebro peccata iterent. Crebris autem iſtis peccatorum iterationibus, callum humano cordi obducitur, ut (*verſ.* 19.) homines dedoleant, ac deveniant ἀπηλγηκότες, *qui dedoluerunt:* ac tum demum tradunt ſe omnis generis intemperantiæ, tum pleonexiâ, hoc eſt, modum omnem ſupergrediuntur in diſſolutione vitæ, & cupiditatum.

Verſ. 20. Propoſitis vitæ vitioſæ effectis, eorumque turpitudine ob oculos poſitâ; dehortatur ab ea per emphaticam μείωσιν. Cum enim doctrina Chriſti ſit plane adverſiſſima, & nimium pugnans cum ejuſmodi vitiis; Apoſtolus per modum loquendi diminutivum, ait eam eſſe diſſimilem, *Non ita*, inquit *didiciſtis Chriſtum*, id eſt, doctrinam ejus: Seu, non id à præceptis, & inſtitutis Chriſti didiciſtis. Quaſi vero Chriſti doctrina tantum ejuſmodi vitia eos non docuerit; ac non multo magis ea dedocuerit, ac reprehenderit, & condemnaverit, & in locum ipſorum ipſis è diametro contrarias virtutes præceperit, & inculcaverit.

Verſ. 21. In hoc verſu oſtendit Apoſtolus, poſſe aliquem eſſe Chriſti doctrinæ auditorem, ac diſcipulum; qui non ſit in ipſo, ſecundum genuinam doctrinæ eius veritatem inſtitutus. Ideo ſupponit conditionem, ſiquidem pure, & genuinè in doctrina Chriſti ſint erudiri, longe aliud eos didiciſſe ex ipſâ; quàm quod ſupra non ſine reprehenſione, & condemnatione ob oculos poſuit.

Et mox *verſ.* 22. oſtendit, quid, ſuppoſita hac, quam poſuit, conditione, à Chriſto, ejuſque doctrina didiciſſe debuerint. Atque hic ad ipſam regenerationem præcipiendam accedit. Cujus prima pars eſt *abjicere, ſecundum priorem converſationem veterem hominem*, hoc eſt, mores, habitus, & conſuetudines prioris converſationis. qui mores, & habitus, quia frequenti conſuetudine quaſi in naturam eorum coaluerint; (Conſuetudo enim eſt altera natura) ideo iſtos mores, & habitus corroboratos, ipſum hominem, & quidem veterem apellat: quia diu iſtiuſmodi vitioſi mores in ipſis regnaverint. ita ut ipſis contigerit,

Multa diu concreta modis inoleſcere miris.

Deſcribit autem hominem iſtum veterem & abjiciendum, *qui corrumpitur ſecundum cupiditates deceptionis*, hoc eſt, cupiditates deceptas, aut rationem decipientes, hoc eſt, qui eſca voluptatum, aut apparentium bonorum ineſcatus, ac miſere deceptus à cæcis cupiditatibus ſuis captivus ducitur in certiſſimam perniciem: & reipſa quotidie morti, atque interitui vicinior fit: imo ante diem fata ſua accelerat.

Altera pars regenerationis eſt, *Innovari (verſ. 23.) Spiritu mentis* (veſtræ) & *(verſ. 24.) induere novum hominem, qui ſecundum Deum creatus ſit, in juſtitia, & ſanctimonia veritatis.* Opponit hominem novum; veteri: corruptionem veteris; creationi novi: corruptionem in cupiditatibus; creationi ſecundum Deum: cupiditatibus; juſtitiam, & ſanctimoniam: denique deceptioni; veritatem. Ipſa oppoſitio continet maximam vim perſuadendi. Quis enim non malit, abjecto veteri, & lacero homine; induere novum? abjecto corrupto à peccatis; induere reparatum, ac regenitum ſecundum mentem Dei? quis non cæcis cupiditatibus; juſtitiam & ſanctimoniam? quis non impoſturæ, ac deceptioni; veritatem præponat?

Huc uſque ad officia, Chriſtiano homine digna, Epheſios adhortatus eſt Apoſtolus, in genere, & totum quaſi regenerationis officium complexus. Vocat autem regenerationem *hominem novum, ſecundum Deum creatum in juſtitia, & ſanctimonia veritatis. Creatum*; quemadmodum in veteri creatione mira Dei ſapientia, potentia, & bonitas eluxit; ita multo magis in nova. Deinde, ut vetus creatura ſuit ποίημα *factura Dei*; ita multo magis nova. Non enim tantùm ſecundum Deum, & ejus voluntatem nova creatura creatur; ſed magna ex parte per ipſum Deum, ejuſque opem, & ſpiritum.

Nunc in ſpecie ad ſingulas virtutes tranſit. Et quia carnalis quidem, & diſſolutæ vitæ cauſam oſtenderat eſſe deceptionem: Spiritualis vero, & regeneratæ, veritatem; idcirco à veracitate, mendacio contraria virtute, incipit *verſ.* 25. *Remoto*, inquit, *procul & ſepoſito mendacio, loquimini veritatem unuſquiſque ad proximum ſuum, quia ſumus mutuò aliorum membra.* hoc eſt, quia unius corporis membra ſumus; ideo vere, ac fideliter nos mutuò admonere periculi, & in lapſibus noſtris erigere debemus, non adulando decipientes, ſed corripiendo ſæpius, & objurgando in rectam viam, & officium revocantes. Caritatis enim officio ad id obſtringimur, & urgemur.

Et quia nulla alia re citiùs ad iracundiam irritamur, quam veritate, ac veracitate, quæ delicatas aures duriuſculè radere ſolet; eadem occaſione, iræ continentiam præcipit: verum ea moderatione, ut non penitus hunc affectum, non ſine ratione homini à natura datum, Stoico more extirpet; ſed tantum peccatum ab eo recidat. Rationalis

tionalis enim eſt, ſi quiſquam alius, hic affectus: ſed ſi ſit nimius, aut longus; ipſam rationem obfuſcat. Ergo ita iraſcendum eſt, ne nimium iraſcamur, in quo irrationalis exceſſus, & peccatum eſt. Præterea ita iraſcendum, ne concepta in aliquem, & paulo diutiùs protracta ira migret in odium, quod nihil aliud eſt, quam *ira inveterata*. Odium autem tollit caritatem, virtutum reliquarum fundamentum.

Denique in producta longius, & continuata ira præſentiſſimum periculum intervenit, ne Diabolus, multiplicato utrinque injuriarum ſenſu, feralia utrinque odia accendat. Hæc enim eſt occaſio, qua is frequenter uti ſolet, ad inflammanda funeſta in genere humano incendia. Ideo ſubtrahendæ ſunt illiuſmodi opportunitates Satanæ, per quas illi in Eccleſia ſæpe graſſari in more poſitum eſt.

Quia vero non ſola ira homines peccare ſolent, ſed etiam habendi (præſertim autem alieni) cupiditate; ideo ad tertium genus virtutis ſpecialis tranſit, ac docet quomodo injuſtæ acquirendi artes cavendæ, & quis in acquirendis rebus modus ſervandus ſit.

Damnat igitur primum turpiſſimam, & injuſtiſſimam acquirendi artem, per quam homines ipſi, tanquam fuci deſides, & alienis tantum laboribus intenti, ex alienis rebus interverſis flagitioſum compendium quærunt, & furtis, aut impoſturis, & vario defraudationum genere graſſantur. nec enim ſolum ſimpliciter furtum huc pertinet; ſed omnia ejuſdem generis. Imo vero ex ipſo verborum contextu patet, adeo omnia furtorum, & interverſionum genera hic damnari, & prohiberi, ut ne illud quidem excipiatur, quod ex egeſtate, & neceſſitate quadam committitur, quia videlicet aliquis nimium egeat. Oſtendit enim ejuſmodi hominibus viam Apoſtolus, per quam ipſi non modo iſtam nimiam egeſtatem; ſed plane omnem egeſtatem vitare poſſint: nec tantum illum ſtatum effugere, in quo abſque alieno damno ſibi conſulere non poſſunt; ſed in eum ſtatum devenire, ut aliis etiam labore, atque induſtria ſua ſuccurrere poſſint. Omne igitur illicitæ interverſionis genus Apoſtolus interdicto ſuo comprehendit.

Verum ſimul viam proponit, per quam homines ab iſta peccandi eo modo ſive neceſſitate, ſive tentatione liberi eſſe poſſint. Hæc autem eſt labor, & induſtria propria, in aliquo opere honeſto, & licito adhibita: cujus fructibus, & utilitatibus poſtea non modo noſtram effugere, ſed alienam inopiam ſublevare poſſimus. Quamvis autem labor hic de manufactura alicujus artificii, quod manibus exercetur, eo promptiùs explicari poſſit, quod nimiam egeſtatem eorum, qui furantur præſupponere videatur Apoſtolus, & cui non alia via ſuccurri poſſit, quam ſumpto in manus alicujus artificii genere; tamen ego nihil video, cur iſta verba de ſolis manuum laboribus, qui in opificiis adhibentur, intelligi debeant. Nam quod manuum mentio fiat; id non ſufficit. Neque enim ſolæ opificum tabernæ manuum miniſterio carere nequeunt: ſed neque liberalium artium ſtudia: neque ipſa Philoſophia. quæ res olim cuidam Philoſopho extorſit, ut aſſereret, manum eſſe cauſam Philoſophiæ: neque præcipuæ pacis, bellique artes. Denique nullum mihi honeſtum ſtudium, aut laborem, aut occupationem, quæ fructum aliquem in vita hominibus afferre poſſit, dabis; quæ non manuum opera, & miniſterio indigeat. Præterea etiam, quia liberales occupationes, quæ hominibus in vita fructuoſæ eſſe ſolent, laborem, ſedulitatem, & induſtriam exigunt: Laborum autem, & omnis operis executio, manibus tribui ſoleat; poteſt ἐργαζόμενος τὸ ἀγαθὸν ταῖς χερσὶ, *Operans bonum manibus*, non de ſellulario tantum opifice, ſed de quovis, etiam honeſtiore ſtudio occupato, intelligi. Sufficit, ſi ab iſtis verbis ne ſellularii quidem excludantur. Nam excludi quidem videntur per vocem τὸ ἀγαθὸν, *bonum*: quæ vox vix tribui ſolet rebus indifferentibus, aut certe vilibus; ſed rem aliquam honeſtam, & laudabilem indicare videtur. Cæterum notandum eſt vocem τὸ ἀγαθὸν, hic ſumi non in principali, ac propria ſua ſignificatione pro re laudabili; ſed tantum pro licita, & quæ flagitii, ac turpitudinis expers eſt, quamvis etiam laudis non multum habeat. Oppoſitè nimirum ad illud κακὸν, *malum*, quod fures patrabant, de quibus hoc loco agitur. Non igitur ſellularii opifices ab explicatione horum verborum excluduntur: nec ſoli intelliguntur.

Verſ. 29. Quarta ex ſpecialibus virtutibus, quas commendat Apoſtolus, eſt *linguæ moderatio* (de qua multùm Jacobus. *Cap.* III.) Quamvis autem λόγος σαπρὸς, id eſt, *ſermo putridus*, videatur ſermonem duntaxat turpem, aut obſcænum ſignificare, ex vi vocis ipſius, quandam corruptionem, & putrefactionem ſignificantia; tamen nihil impedit omnem illum ſermonem hoc loco λόγον σαπρὸν dici, qui contriſtat Spiritum Sanctum. Non ſolis autem obſcænis is contriſtatur; ſed falſis quoque, calumnioſis, obtrectantibus, arrogantibus, denique proximo noxiis ſermonibus. Itaque ſemper ab ejuſmodi odioſis, noxiis, ac periculoſis materiis divertendus eſt ſermo ad ea, quæ ædificare, docere, excitare ad pietatem, & dare aliquam gratiam ſpiritualem hominibus poſſint.

Hic quoque *ædificationem utilitatis* (*verſ.* 29.) pro utilitate *ædificationis* dictam videmus, uſitata in hac Epiſtola Metatheſi.

Verſ. 30. *Et ne contriſtate Spiritum Sanctum Dei, quo obſignati eſtis in diem redemptionis.* Præceptum hoc non ad antecedentia tantum, ſed ad conſequentia quoque pertinet. Nam omni genere non dictorum modo, ſed factorum etiam illicitorum; contriſtatur Spiritus Sanctius. Notanda autem eſt deſcriptio Spiritus Sancti, quod dicatur Dei, rarius uſitato in Sacræ Scripturæ literis more. nam alias Spiritus Sanctus abſolute: alias Spiritus Chriſti: alias & Spiritus Dei dicitur. ſed Spiritus Sanctus Dei; fortaſſis hoc unico in loco. quia licet per filium donum hoc cæleſte diſpenſetur; tamen origo ejus eſt à Patre. quemadmodum & ii confitentur, qui divinum iſtud munus verbis colere, venerari, ac celebrare; quam re ipſa mereri, & habere maluerunt. *Dies* autem iſta *redemptionis*, quamvis ad particulares aliquas liberationes à quibuſvis malis & periculis porrigi poſſit, in quibus poſſeſſio hujus Spiritus adverſus incidentia mala omnia murus eſt aheneus; tamen principaliter de ſalute, & vita æterna intelligenda eſt, cujus arrhabo Spiritus Sanctus dicitur.

Verſ. 31. Perſequitur deinde longo ordine, multa alia, quibus Spiritus Sanctus contriſtari, imo vero ſubmoveri ſolet: & accedit ad quintum ſpeciale præceptum, pertinens ad præcipuam partem caritatis de exuenda animi quadam ſcabitudine, hoc eſt, acerbitate, impatientia, & uno verbo malitia in proximos: & inducenda ipſi oppoſita benignitate, tolerantia, & facilitate in dimittendis incidentibus injuriis.

Affectionem autem iſtam animi exuendam deſcribit ab ejus effectis, qui ſunt πικρία *acerbitas*, cum quis modum in reprehendendo, aut iraſcendo alicui etiam levieri delicto non tenet; ſed in deteriorem partem omnia rapit: & gravius, quàm par ſit, in delinquentem invehitur, ut animi ejus peſſimè erga illum affecti ſiniſteritas omnibus conſpicua fiet. Quæ ſane acerbitas affectio eſt cordis, amara bile

non

non perfuſi tantum ; ſed eius amaritie penitus imbuti, & in ea diu, multumque macerati. unde poſtea erumpit (θυμὸς) *& excandeſcentia*; in geſtu: (ὀργὴ) *ira*; in factis: (κραυγὴ) *clamor*; in voce: (βλασφημία) *maledicentia*; in verbis. quæ omnia ſunt palmites, pullulantes à ſtirpe, & radice malitiæ, hoc eſt, illius cordis affectiones, quam ſupra πικρίαν, nunc malitiam, (κακίαν) vocavit. Unde non ſine cauſa, non palmites tantum iſtos, & ſurculos defringi; ſed cum tota ſtirpe, & radice excendi imperat Apoſtolus.

Porro quo magis contraria, juxta ſe poſita, eluceſcant; in locum vitiorum, quæ jubet exui, imperat oppoſitas virtutes indui, *benignitatem* in proximum: facilitatem *ad miſerendum* ejus: facilitatem ad condonanda ejus delicta. quæ facilitas nulla re citius comparatur, quam noſtrorum peccatorum, ac Dei erga nos clementiæ, & indulgentiæ recordatione.

CAPUT V.

TAntæ Dei benignitatis exemplo nos ad imitationem Dei excitat: & nulla re nos cariorem Deo, & magis genuinam ejus progeniem evaſuros innuit; quam ſi benigniſſimi Patris τῶν οἰκτιρμῶν id eſt *miſerationum*, veſtigia ſequamur: quamvis forte non paſſibus æquis. *Eſtote imitatores Dei, ut filii dilecti.*

Verſ. 2. Ut in ea parte caritatis, quæ condonationem culparum, atque injuriarum reſpicit, Dei ipſius; ita in reliqua caritate, Chriſti exemplum nobis ad imitandum proponit. Unde patet Deum nullo pretio accepto nobis peccata remiſiſſe. qui ſi pretium aliquod pro iis accepiſſet; nullo modo ipſi, ſed potius illi, qui pretium pro illis dediſſet, & poſteà ipſa (quaſi de ſuo) remiſiſſet; remiſſio peccatorum noſtrorum tribuenda eſſet. Non eſt autem veriſimile, cum Apoſtolus nobis hoc loco Chriſtum, quoque imitandum proponere conſtituiſſet, eum, ſi vera vulgata ſententia eſſet, non Chriſtum potius nobis in remiſſione peccatorum, quam Deum ad imitandum propoſiturum fuiſſe. Nam profectò, ſi vulgata ſententia vera eſt, & Deus nobis in remittendis peccatis ad imitandum proponitur, cum peccata Deus nobis ita remiſiſſe prætendatur, ut tamen illa plane impunita non reliquerit; ſed ſupplicium eorum, quamvis de alio, non de nobis ſumpſerit; Nobis quoque licebit, exemplo Dei, rationem circumſpicere, quâ offenſioni noſtræ quoquomodo ſatisfiat, ſive directe, ſive indirecte. Quod quia eſt abſurdum, & illud certiſſimum, à nobis poſci, ut bona fide aliis delicta, & offenſiones remittamus, nulla pro iis à quoquam ſatisfactione acceptâ; vulgata quoque ſententia abſurda erit, & illud certiſſimum, Deum nobis delicta remiſiſſe, nulla pro iis à quoquam ſatisfactione exacta.

Jubemur autem Chriſtum imitari in charitate, quia is eiuſmodi caritatis ſpecimen pro nobis edidit, quo majus edi à nemine, imo nec ab illo quidem ipſo, potuit. Animam enim poſuit pro nobis, id eſt, noſtri cauſâ, ut nobis prodeſſet: ut fœdus Dei nobiſcum pactum ſanguine ſuo ſanciret: ut nobis remiſſa eſſe peccata, ac Deum nobis jam placatum eſſe, tanquam agni illius expiatorii antitypus, oſtenderet: ut nobis in ſuo exemplo, non modo ad promiſſa Dei obtinenda viam, ac facilitatem; ſed earundem promiſſionum certitudinem oſtenderet: ut nobis in morte ſua Dei Patris, & ſuam ſimul erga nos caritatem demonſtraret: ut nos mori peccato, & vivere Deo doceret: ut nos perpetuâ tanti beneficii ſui memoria ſibi tanto obligatiores, ac meriti ſui magis memores, ac proinde & officii noſtri non immemores redderet. ſed quis omnia enumeret? Animam, inquam, noſtri cauſa poſuit, & quidem tunc cum maximi peccatores, & hoſtes ejus eſſemus. *Tradidit ſe ipſum pro nobis oblationem & victimam Deo in odorem ſuaveolentiæ.* Quia voluntate Dei erat mors iſta ſuſcepta, & rem gratiſſimam, ac Deo mire placentem Chriſtus fecit, dum eam ſuſcepit; appellat factum iſtud, aut ſi mavis Chriſtum ipſum, victimam Deo gratiſſimam, & quâ mirum in modum delectatur. Nec enim ad eam rem à Deo coactus eſt; ſed cum exploraſſet, quid eſſet ἐνώπιον *maxime placens* Patri; ſuamet ſponte invictâ illâ, & divina vi, qua armatus erat, cohibita; ſeſe non modo capi, damnari, ſed etiam crucifigi paſſus eſt, cum ad ſingula paſſionis ſuæ momenta, reſumere vires ſuas, & omnes inimicorum ſuorum conatus frangere (mea quidem ſententia) poſſet.

Verſ. 3. Si placet modo dicta caritatis præcepta omnia, pro uno numerari; ſequetur *verſ.* 3. Sextum ſpirituale præceptum, aut potius interdictum, in quo nobis duplicis cupiditatis genere interdicitur, carnis ſcilicet, oculorum. 1 *Joh.* 11. 16. Quamvis enim veſanus ille amor fœminarum, ex quo tot adulteria naſcuntur; merito idololatria dici poſſit: nec ipſi, qui hoc affectu edomiti, aut capti ſunt; criminis hujus nomen inficientur. ita ut nullo impedimento obſtante πλεονέκτης, de adultero explicari poſſit. qui duplici nomine ſic apellari meretur: tùm quod proximum in ejus matrimonio πλεονεκτεῖ, *defraudat*; tùm quia ipſe poſtquam *dedoluit* (*Epheſ.* IV. 19.) *tradidit ſe ipſum in operationem omnis impuritatis in* πλεονεξίᾳ, hoc eſt, *in exceſſu.* Hæc, inquam, licet ita ſe habeant; tutius tamen eſſe exiſtimo verba Sacræ Scripturæ, quotieſcunque latiorem ſenſum admittunt; non coarctare: præſertim cum πλεονεξία iſta dictis locis utrumque ſignificare poſſit. Ergo πλεονεξίαν hoc loco tam latè ſumimus, ut non modo carnale; ſed Spirituale quoque (ut ita dicam) adulterium comprehendat, qualis eſt idololatria, quæ Spiritui Sancto adulterium dicitur. Quia igitur proprie dicta idololatria, ex uſu Sacræ Scripturæ adulterium dicitur; merito & alia idololatria ſic per tranſlationem dicta, hoc eſt, avaritia, & cultus opum; adulterium dici, & cum adulterio, proprie ſic dicto, conjungi poteſt.

Negari autem nequit vitia, quæ ſexto iſto ſpeciali præcepto prohibentur, magis quàm alia prohiberi (quod indicant verba *ne nominetur quidem*) ob turpitudinem, & inhoneſtatem ſuam, quod indicant alia verba, *Sicut decet Sanctos.* Longe enim minùs decet Eccleſiam, ſanctitatem profeſſam, ſtupra, & adulteria in ea inveniri; quam diſſenſiones aliquas, aut animorum exacerbationes.

Verſ. 4. Delictis ex cupiditate carnis, quæ in ipſis factis ſe exerunt; adjungit Apoſtolus delicta, quæ in verbis, aut dictis cernuntur: eaque à ſanctis procul abeſſe debere aſſerit, & nominat turpitudinem, ſeu turpiloquium. Per αἰσχρότητα; *obſcœnitas verborum*: per *ſtultiloquium*, aut μωρολογίαν; vel turpitudo verborum abſque obſcœnitate: vel, quod fieri malim; ſtultorum, qui ſtulte factis, aut dictis ſuis riſum excitant, imitationem: atque ex ea dilectationem. denique per εὐτραπελίαν, *ſcurrilitatem*, facetias illas, quæ non ex verbis quidem, ſed ex ſenſibus obſcœnis voluptatem captant. Quò frequentius, & uſitatius nihil eſt inter homines, quoties hilares eſſe, aut faceti videri cupiunt: nihil & ad mores corrumpendos, & in carnis cupiditates diſſolvendos efficacius. quia iſtiuſmodi dicta, aut ioci ſemper in mentibus hominum aliquem aculeum relinquunt.

relinquunt. qui, quod pruriat, jocitare poſſit. Ergo in locum iſtiuſmodi effectuum hilaritatis, qui animum hilarem vulgo, apud carnales homines, aut in obſcœnis ſermonibus, aut in morionum dictis, factiſque, aut in facetiis ſcurrilibus conſequuntur, ejuſque lætitiam conſervant, & augent; ſubſtituit alium honeſtum hilaritatis effectum, qui in hominibus Spiritualibus lætitiam, beneficiis Dei procreatam (Quoties enim nobis aliquid boni lætique accidit; cælitus accidit & Deo debetur.) conſequitur, conſervat, & auget, hoc eſt Gratiarum actionem.

Verſ. 5. Rationes interdicti ſui incipit afferre Apoſtolus. Et quia peccatis iſtis non ſimpliciter tantum interdixerat, ſed etiam ea ne nominari quidem inter ſanctos voluerat; duplicem etiam rationem affert. primam, cur omnino ab iſtis vitiis abſtinere debeant Epheſii: alteram, cur iſta vitia, ne nominari quidem inter illos deceat.

Cur ipſis plane abſtinere debeant, *verſ.* 5. 6. 7. cauſas affert duas. primùm, quia nihil certiùs eſt, quam peccatorum, quæ iterum (quantum ad ea, quæ ad facta ipſa pertinent) eodem ordine, quo ſupra poſuerat, enumerat; patratores patrimonii cæleſtis exhæredes fore. Certitudinem enim hujus ſupplicii exprimit. Τῦτο γὰρ ἐστε γινώσκοντες. *Ejus rei eſte gnari.* Non dicit τῦτο γινώσκετε, quaſi nunc primùm eos rem novam doceret; ſed ait: *Hujus rei eſte gnari*: quaſi diceret, jam dudum iſta didiciſtis. Non igitur doctrinæ hujus obliviſcimini; ſed eam probe memoriâ tenete. & ut porrò *verſ.* 6. loquitur, ne patimini vobis doctrinam iſtam vanis perſuaſionibus excuti; ſed eam firmiter retinete, tanquam certiſſimam, & nullis fallacibus impoſturis excutiendam. Secunda ratio, ob quam ab iſtiuſmodi vitiis abſtinendum ſit, quia non modo nos à cæleſti præmio excludunt, ſed nos certiſſimæ, & quam evadere non liceat, iræ Dei, & ſuppliciis eam conſequentibus, obnoxios reddunt. Ubi per iram Dei, nihil impedit alia etiam, præter æternæ vitæ jacturam, ſupplicia Dei comprehendi: imo neceſſe eſt; cum id & ratio, & ipſa experientia comprobet.

Cur autem iſta vitia ne nominari quidem inter ſanctos debeant, oſtendere incipit *verſ.* 8. Quia cum *eſſetis aliquando tenebræ, nunc facti eſtis Lux in Domino.* Ergo *ambulare* debetis *ut filii lucis*, in quibus nihil inhoneſtum, aut indecorum conſpici poſſit. Erant autem tenebræ; quia erant ἐσκοτισμένοι τῇ διανοίᾳ, *obtenebrati mente Cap.* IV. 18. Facti autem ſunt *lux in Domino*, quia, cum excitati eſſent per vocem Evangelii ex ſomno vitiorum, & reſurgere connixi eſſent à lapſibus ſuis; Chriſtus, & ejus doctrina, alluxit eis ſaluti feram lucem. infra *verſ.* 14.

Quodnam autem officium ſit filiorum lucis, & quomodo illi ambulare, hoc eſt, vivere, & quibus moribus uti debeant; explicat in ſequentibus *verſ.* 9. Vivere igitur filii lucis ſecundum Spiritum debent, hoc eſt, *fructus Spiritus Deo* per Chriſtum offerre. qui fructus conſiſtunt *in omni bonitate, vel benignitate* (quod ſupra in calce Capitis quarti urſit.) *juſtitia, & veritate.* vide ſupra ejuſdem *Capitis verſ.* 24. ubi hominem novum induendum eſſe dicit, ſecundum Deum creatum in juſtitia, & ſanctimonia veritatis. Veritas autem iſta continet excluſionem deceptionis, atque impoſturæ fallacium bonorum, quæ cupiditates noſtras ineſcant ad omne intemperantiæ genus: & idem eſt cum luce, ſapientia, prudentia: opponiturque tenebris inſipientiæ, & imprudentiæ. Et quia idem eſt cum ſapientia; comprehendit etiam explorationem quid ſit *beneplacitum Domino verſ.* 10.; & facit homines intelligentes, quæ ſit voluntas Domini, & prudentes (*verſ.* 17.) quod ſtatim explicat Apoſtolus *verſ.* 10. Unde ex eadem veritate & prudentia conſequitur, quod ait Apoſtolus *verſ.* 11. homines ea præditos, hoc eſt filios lucis; *non communicare operibus infructiferis tenebrarum* (quia non modo per ea nullus Deo fructus afferatur, ſed quoddam quaſi damnum inferatur) *ſed ea potius reprehendere*, quia maximâ reprehenſione digna ſint, cum vel *commemoratu turpia ſint*, ipſorum, qui ea patrant, confeſſione: (*verſ.* 12.) qui idcircò ea clàm committunt, ne ipſis apud alios, ſi palàm fiant, pudori ſint, atque dedecori.

Verſ. 13. Non ſimpliciter ait, *Omnia ea, quæ clàm patrata, etiam commemoratu turpia ſunt*, (hæc enim eſt ſubjecta materia, & vocis τὰ πάντα *omnia* reſtrictio), à luce manifeſtari (aliàs ipſa quoque, quia manifeſtata ſunt (ut inferius arguit) lux eſſent, quæ maximè ſunt tenebræ); ſed ait à luce manifeſtari, ea eſſe ἐλεγχόμενα *reprehendenda, redargutione digna.* (ita ut vox εἶναι *eſſe*, ſubaudiri videatur) hoc eſt, lucem, ſeu animum hominis, à Chriſto illuminatum, liquidò, & manifeſte oſtendere, ea eſſe reprehenſione digna, & omnino reprehendenda. Ideoque tantum abeſt, ut Chriſtiani eorum participes eſſe debeant; ut ea potius reprehendere teneantur, tanquam ἐλεγχόμενα *reprehendenda.*

Animam autem hominis Chriſtiani eſſe lucem, quia eſt φωτιζόμενος, hoc eſt, *illuſtratus*, videlicet à Chriſto. Eſt autem illuſtratus à Chriſto, quia è ſomno vitiorum excitatus; reſurgit à mortuis, hoc eſt, mortem afferentibus, aut merentibus operibus. Idcirco ſtatim à doctrina, & Spiritu Chriſti illuminatur, & cæleſti luce perfunditur: atque omni ſapientia, & prudentia repletus; ipſe quidem (ἀκριβῶς) exactè (περιπατεῖν) *ambulat*, & recta incedit: cætera autem omnia curva corrigit.

Verſ. 14. Hinc Epheſios adhortatur Apoſtolus, ad vivendum cum ſumma cautione, & conſilio, *omnia ſapientiſſime proſpiciendo, & accuratiſſime actiones ſuas inſtituendo*: non inſipientium hominum more, qui cæcati voluptatibus, & obtenebrati cogitatione; curam bene vivendi rejiciunt in craſtinum: ſe autem interea cæno vitiorum demergunt: & occaſiones reſipiſcendi, præterfluere, imo effluere patiuntur: ignari ejuſmodi tempora ſubſequi, quæ illos poſtea reſipiſcere, & corrigi vix patientur: aut etiam ejuſmodi occaſiones operæ Deo navandæ omittunt, quas poſtea nunquam poſſint aſſequi; Sed tanquam homines, futura ſapientiſſimè, & prudentiſſime proſpicientes: & mature omnibus incommodis occurrentes: & occaſiones, præcipue à Deo oblatas ad piè, ſancteque vivendum, aut aliquid præclari, ac Deo placentis efficiendum; avidiſſime rapientes, atque iis plane occurrentes, eaſque captantes, imò redimentes. ἐξαγοραζόμενοι τὸν καιρόν. *Redimentes occaſiones.* Quis enim ſcit, an Deus nobis talem ad corrigendam vitam, aut etiam ad aliquid præclari deſignandum occaſionem oblaturus ſit, qualem nunc voluntate ſua paterna, & benefica offert? Nullum autem certiùs, & manifeſtius Dei voluntatis, aut beneplaciti veſtigium, & pignus eſt, quam occaſio alicujus inſignis virtutis, aut actionis laudabilis exequendæ. Itaque. *Probare quid ſit acceptum Domino*, *verſ.* 10. *& intelligere, quæ ſit voluntas Domini*, eſt imminere occaſionibus actionum laudabilium, eaſque obſervare, & non omittere. Hæc enim præcipua, & capitalis eſt prudentiæ pars, ut Apoſtolus ait, *Redimere tempus & occurrere occaſionibus.* quia dies mali ſunt, hoc eſt, inſtant: quia occaſiones à tergo calvæ ſunt: ideoque omni diligentia captandæ, & redimendæ, quia irrevocabili curſu quævis opportunitas fugit.

Nec bona tam ſequitur, quam bona prima fuit.

Verſ.

Verſ. 18. Ad ſeptimum ſpeciale præceptum pertinet, interdictum illius cupiditatis carnis, quæ in potus intemperantia cernitur. Quæ cupiditas illam ſolet habere causam, quod homines ſæpe hilari animo eſſe cupiant, quam hilaritatem per ebrietatem captant, & venantur. Reprehendit igitur hunc modum quærendæ hilaritatis, quia in ipſo eſt *dementia, intemperantia*, & nimius exceſſus: non modo ipſi rationi, rectoque ejus judicio; ſed etiam valetudini gravis, atque nocens. & in ejus locum (ſicuti ſupra in multis aliis, quæ damnavit, fecit) ſubſtituit alium legitimum, & honeſtum modum conſequendæ hilaritatis: *Implemini* inquit *in Spiritu*. Lætiſſimas ſpes, earumque firmam fiduciam animo concipite, & ſumite dignos vocatione veſtra Spiritus. (*Verſ.* 19.) Habetis enim quod gaudeatis: habetis & honeſtas ſpiritualis hujus gaudii exercendi, atque exprimendi rationes, *pſalmos*, & *hymnos & odas Spirituales*, quas non modo ore canendo; ſed etiam in corde tripudiando, in honorem Dei adhibere poſſitis. præſertim cum in omnibus habeatis graviſſimas beneficiorum Dei cauſas, quæ vos ſtimulant, (*verſ.* 20.) ut *In nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti*, in quo nobis Deus omnium maxima beneficia præſtitit, *Deo & Patri* lætiſſimo animo *gratias agatis*.

Verſ. 21. Octavum ſpeciale præceptum eſt, humilitatis, modeſtiæ, & obſequii mutui; quoties id ratio, & juſta cauſa requirit. Porro iſta ſubjectio extraordinaria dici poteſt, cui locus non ſemper; ſed tantum cum is recte monet, qui aliàs monendi partes, & auctoritatem ordinariam non habet. Quamvis ſubjectio iſta non ad ſola monita reſtringenda; ſed ad illam quoque caritatis ſpeciem porrigenda eſt, per quam nos accommodamus nobis invicem: per quam olim Apoſtolus omnia omnibus factus eſt: & quæ nos, non ea tantum, quæ noſtra ſunt, ſed quæ ſunt aliorum quoque, reſpicere efficit. Eſt enim hæc ſpecies ſubmiſſionis laudata, quando aliquis, cum liberius agere poſſit, tamen in gratiam ædificationis ſeſe genio, atque ingenio aliorum ſubmittit. Addit autem Apoſtolus ſubjectionem hanc eſſe debere, *in timore Dei*, quia timor Dei eam à nobis exigit. In Dei enim gratiam, cui ab omnibus ſubjectio debetur, ſubjicere nos debemus iis, quibus nos Deus ſive ordinarie, ſive extraordinarie ſubjectos vult.

Verſ. 22. Occaſione generalis, & extraordinariæ ſubjectionis præceptæ; tranſit ad tria ordinariarum ſubjectionum genera. Ac primum ad ſubjectionem matrimonii accedit. Præcipit igitur, ut uxores ſubjectæ ſint viris, quemadmodum Eccleſia ſubjecta eſt Chriſto. quem hic Dominum vocat, ut iſtius ipſius, de qua loquitur, ſubjectionis vim exprimat. Ut enim famuli, & miniſtri Dominis ſuis ſubeſſe, eoſque, tanquam beneficiis eorum obſtricti, imo & poteſtati ſubjecti, revereri, ac timere debent (vide infra *verſ. ultimum capitis* præſentis); Ita uxores maritos ſuos, Saræ exemplo Dominos vocare (1. *Pet.* III, 6.) iiſque morem gerere debent.

Reddit autem *verſ.* 23. rationem hujus ſubjectionis, quia quemadmodum *Chriſtus eſt caput Eccleſiæ*, & ſervator ejus, tanquam proprii corporis; ita *maritus eſt caput uxoris*, & cui cordi, atque curæ ſint omnes uxoris ſuæ neceſſitates: non minus atque caput ſollicitum eſt, ut corpori ſuo bene ſit. vide infra *verſ.* 28. 29.

Ideoque concludit *verſ.* 24. Quemadmodum Eccleſia ſubjecta eſt Chriſto (ſponſa ejus dilecta); ita uxores maritis ſuis ſubjectas eſſe debere.

Ex adverſo (*verſ.* 25.) viris viciſſim præcipit, ut *diligant uxores ſuas, quemadmodum Chriſtus dilexit Eccleſiam.* dilexit autem adeó, *ut ſe ipſum traderet pro illâ*, puta in mortem atrociſſimam. Atque hic ut melius poneret ob oculos maritis eorum officium, excurrit in cauſas mortis Chriſti finales, quatenus eædem ſunt, effectus, & fructus ejus in populum Chriſti redundantes.

Dicit igitur *verſ.* 26. Chriſtum ſe ipſum *tradidiſſe pro Eccleſia, ut ipſam ſanctificaret ablutione aquæ in ſermone*. Verba *tradidiſſe ſe ipſum pro Eccleſia*, non ad ipſum ultimum mortis actum reſtringenda; ſed paulo latius porrigenda ſunt, ita ut præter ipſam mortem etiam periculum mortis ſignificent. Tàm enim is ſeſe pro aliquo tradere dici poteſt, qui periculum mortis, quàm qui mortem ipſam ſuſcepit. Chriſtus autem prædicando ſuam doctrinam, per quam homines non minùs à vitiis, & peccatis ſuis purificabantur, & abluebantur, quam corpora lavacro aquæ à ſordibus ſuis abluuntur; conjecit ſe in præſentiſſimum mortis periculum, quod tandem nec evaſit.

Verſ. 27. Quanquam idem ipſum, quod ſupra aſſeruit, explicare dici poſſit Apoſtolus. (Poſtulat enim prædicatio, & Doctrina Chriſti, ut ii, quibus prædicatur, & traditur, ſint ſine omni macula, & irreprehenſibiles); tamen quia mors Chriſti peculiarem vim habet, & longe majorem, ut homines tantò ſanctiores efficiat, quam nuda prædicatio, & doctrina; præſtat ut his verbis fructus mortis Chriſti deſignari intelligantur, redundantes in Eccleſiam, in qua omnes, & ſinguli ex conſideratione tanti beneficii Dei, & Chriſti, quod in morte hujus in nos collatum eſt, maximum incrementum, & confirmationem fidei ſuæ capiunt; ut ſit plane viva, & operibus, ac fructibus perfectioris ſanctimoniæ animata.

Verſ. 28. Reddit alteram partem ſimilitudinis, dicens, ita debere maritos diligere uxores ſuas, ut Chriſtus dilexit Eccleſiam, qui fuit σωτὴρ τοῦ σώματος, *ſervator corporis ejus*, (*verſ.* 23.) nec veritus eſt ſuſcipere pericula propter ipſam. Quemadmodum enim Chriſtus id fecit ideo, quod caput eſſet hujus corporis, & idcirco naturali quodam (ut humano more loquar) amore ejus flagraret; ita propter eandem cauſam mariti ſimili caritate uxores ſuas proſequi debent, quia ipſi quoque ſunt capita corporum ſuorum, quæ odiſſe nullo modo queant: & quicquid ipſis amoris, & dilectionis præſtant ſibimet præſtant, cum ſint unius cùm ipſis corporis vinculo conjuncti. *Verſ.* 29. Propter iſtam igitur tàm arctam conjunctionem, & vinculum, nullus, qui caput ſit alicujus corporis, omittere, aut negligere poteſt curam ejus, & officia erga ipſum; ſed ſinguli ſua corpora alunt, & fovent, & ab omnibus incommodis tuta, & libera reddunt, quemadmodum & Chriſtus affectus eſt erga Eccleſiam ſuam. Ubi ſtatim *verſ.* 30., & 31. excurrit Apoſtolus obiter in conſideratione arctiſſimi nexus, & conjunctionis inter Chriſtum, & Eccleſiam, & ait *verſ.* 30. nos eſſe *membra Chriſti*, item nos eſſe *carnem ex carne, os ex oſſibus ejus*. quo nullus arctior nexus cogitari poteſt. atque inde exurgit ingens ſolatium, & fiducia erga Chriſtum.

Porro *verſ.* 31. (ut *verſ.* 32. ſtatim confitetur) revelat nobis Apoſtolus non vulgare myſterium, cur Deus ſtatim ab initio mundi tàm arctum inter conjuges nexum, & conjunctionem eſſe voluerit, ut agnatis, & cognatis omnibus relictis, utrinque inter ſe conglutinarentur, & quaſi in idem corpus coaleſcerent. Quia nimirum matrimonium iſtud inter homines corporale; Spiritualis inter Chriſtum, & Eccleſiam typum, ac figuram eſſe voluit: ut poſteriora ſecula ex vulgari, & uſitato conjunctionis exemplo, tantò facilius diſcere poſſent, quàm ſtricta

ſit iſta

ſit iſta copula, qua Chriſtus ſponſæ ſuæ debuit conjungi. Cæterum quia quædam ex iis, quæ futurorum typi, ac figuræ ſunt, adventu eorum, quorum typi, & figuræ fuerunt, ceſſare ſolent, ne quis putaret, quia Spiritualis matrimonii tempus jam advenifſet, nexum illum corporalis matrimonii jam abolitum; Subjungit *verſ.* ultimi verba. Quamvis verba *verſ.* 31. citata, conjunctionem illam inter Chriſtum, & totam Eccleſiam ſpiritualem etiam deſignent; tamen ab eorum ſenſu, & ſignificatione, ne illam quidem matrimonii corporalis (quæ ſpiritualis typica fuit) conjunctionem excludi. Sed quemadmodum Chriſtus totam Eccleſiam dilexit, ita ſinguli in Eccleſia mariti uxores ſuas non minus, quam ſe ipſos diligere: uxores autem viciſſim, maritos ſuos revereri debent. quæ reverentia mutuam uxorum erga maritos dilectionem non excludit, cum in illa arcta unius corporis conjunctione includatur; ſed ratione poteſtatis inæqualitatem quandam inter diverſum ſexum oſtendit, cum maritus dilectioni erga uxorem ſuam timorem, aut reverentiam addere, nec teneatur, nec debeat: Uxor autem propter ſubjectionem marito debitam, affectum hunc dilectioni in maritum ſuæ addere teneatur.

Notandum autem hic venit obiter, typos, & figuras rerum in Sacris literis duplices deprehendi. aliæ enim ilico poſt adventum rerum, quarum figuræ fuerunt, ceſſant, & abolentur. quemadmodum ſacrificia victimarum corporalium, & fere omnes umbræ Legis, quæ ſpirituale quid adumbrabant, quæ poſſunt dici figuræ, aut typi tranſeuntes. aliæ ſuo quoque alio præter figurationem uſu non carebant. ideò adventu ſuorum antityporum non abolentur; ſed permanent: ac poſſunt dici *typi*, & *figuræ permanentes*. inter quæ eſt matrimonii corporalis conjunctio, quæ per adventum ſpiritualis matrimonii non tollitur. Præterea illa hominis in orbe condito præ aliis, quæ cum ipſo creata ſunt, exaltatio; figura exaltationis Chriſti dicitur: nec tamen per eam ſublata eſt.

CAPUT VI.

Alterum ordinariæ ſubjectionis genus eſt inter parentes, & liberos. Hortatur igitur liberos, ut parentibus obſequantur: ſumpta ratione (*verſ.* 1.) à naturali æquitate, quæ ita omnibus manifeſta eſt, ut ubique gentium recepta ſit. Juſtum enim eſt obtemperare parentibus, in quorum poteſtate ſunt liberi. Secundum. Quorum beneficiis non poſſunt eſſe niſi ſemper obſtricti. Tertium, quia natura ſua, atque ipſo rerum uſu quin ſapientiores ſint, vix fieri poteſt. Alterum rationis genus (*verſ.* 2.) ſumit à divino præcepto. Pars enim honoris eſt obſequium: & inobedientiâ contumaciâque honos violatur. Quamvis autem omnia divina præcepta obſervanda ſint; tamen promptius iis morem gerimus, quibus aliqua promiſſionis illecebra adjuncta eſt. Dicit igitur *primum iſtud præceptum, in promiſſione.* quam ſtatim exprimit *verſ.* 3. *Ut tibi bene ſit, & ſis longævus in terra.* Non caret autem myſterio, aut certe gravi causâ, cur ſapientiſſimus Deus, ut obedientibus præcepto huic manifeſtam promiſſionem; ita immorigeris tacitam comminationem, & quidem ejus generis aſſignaverit. Nulla enim re liberi magis ad contemptum parentum incitantur, quam quod ipſos per ætatem cito morituros, ſuaque bona liberis relicturos veriſimile ſit. Cæterum hanc liberorum improbitatem Deus frequentiſſime punit, eos ante diem ſuperſtitibus parentibus rapiendo, ne impietatis exemplum ſerpat ad plures; & ut fræ-num non deſit exertæ juvenum inſolentiæ, quæ naturæ ipſius jura interdum calcare audet. Eſt autem hoc promiſſum, ut & comminatio, ex eorum numero, quæ raro fallunt. ut ex eo quoque divinam gubernationem, & providentiam ſuis veſtigiis odorari, & aſſequi non difficile ſit.

Verſ. 4. Patrum poſtea officium mutuum proponit, ne occaſionem hujus impietatis liberis ſuis præbeant: imo vero omnem ad eam aditum præcludant. Nulla autem re facilius huic impietati occaſio præbetur, quàm ſi *patres ad iram filios provocent.* qui affectus cæcus, & præceps, ac violentus eſt: &, quoties erumpit; etiam ſanctiſſima interdum vincula abrumpere poteſt. Aditus autem ad eam præcluditur per ſobriam educationem: in *diſciplina* delicatæ, & nimiæ indulgentiæ experte: & in frequente (νουθεσίᾳ κυρίου) *admonitione Domini*, hoc eſt, admonitione præcepta, & reverentiam Domini ob oculos ponente: aut qualem Dominus fieri poſcit.

Tertium ordinariæ ſubjectionis genus inter Dominos, & ſervos aggreditur *verſ.* 5. Ubi ſervis primum imperantur officia erga Dominos ſecundum carnem, quia ſecundum ſpiritum omnes liberi ſunt. Imperatur igitur ipſis obſequium (ὑπακούειν *obedire*): & quidem reverens, ac demiſſum cum timore, ac tremore, hoc eſt, *anxium*, *ſollicitum*, *diligens*. qualis cura quoque in ſalutis negotio Chriſtianis imperatur, hoc eſt, cura ſeria, & intenta; non aliud agens, aut perfunctiora. *In ſynceritate cordis veſtri*, ut id, quod curatur, cordi quoque ſit, hoc eſt, ut non negligenter Dominorum negotia tractemus; ſed id, quod procuramus, valde velimus, & omnem in eo lapidem moveamus. Breviter, ex ſynceritate cordis inſervire, ac miniſtrare Dominis, eorumque negotia procurare imperat Apoſtolus, qua ſynceritate, quo ſtudio, & animi ardore Chriſti ipſius negotia procuramus. *Non ad oculum ſervientes, tanquam ii, qui hominibus tantum placere cupiunt; ſed ut ſervi Chriſti.* qui non hominum; ſed ipſius Dei, Chriſtique oculis actiones ſuas approbatas eſſe volunt. *ut qui faciunt voluntatem Dei ex animo, cum benevolentia*, & animo erga Dominos propenſo ipſis ſervientes, *tanquam ipſi Deo, non autem hominibus ſervirent. Scientes quod quicquid unuſquiſque fecerit boni* (quale eſt cum quis debitum Domino ſuo obſequium præſtat) illius mercedem *ab ipſo Deo Chriſtoque referet, ſive ſit ſervus, ſive liber.*

Verſ. 9. Mutua deinde Dominorum erga ſervos officia imperat, jubetque eadem in eos animi ſynceritate uti, quam ſervis erga Dominos præceperat. Imprimas *minas remittere*, & benigne cum iis agere, ac nullam omnino ipſis injuriam inferre: addita ratione, quia *& ipſi Dominum in cælis habeant*, qui in ipſorum delicta animadvertere poſſit. *apud quem nulla eſt perſonarum acceptio*, & qui Dominorum præ ſervis eminentiam nihil moretur, & nihili faciat.

Concludit poſtea omnia iſta ſpecialia præcepta generali monito, & conſilio *verſ.* 10. *Quod reliquum eſt fratres mei*, inquit, *confortamini in Domino, & in robore virium ejus.* Ubi eſt tacita commonefactio, ne multum ſuis viribus tribuant, neve ſint ſecuri, & negligentes; ſed in timore, ac tremore procurent ſalutis ſuæ negotium: in eoque omnem curam, & operam ſuam impendant (*verſ.* 11.), ut adverſus ſupernaturales hoſtes, qualis eſt Satanas, ſupernaturalia quoque arma, *arma Dei*, πανοπλίαν τοῦ θεοῦ induant, ut poſſint reſiſtere *verſutiis Diaboli.* (*verſ.* 12. Neque enim *ipſis pugnam eſſe cum* hominibus infirmis, cum *carne*, & *ſanguine*, quales ſunt ipſi; *ſed cum principatibus, poteſtatibus, cum mundi totius gubernatoribus, tenebrarum ævi hujus*, hoc eſt, cum guber-

gubernatoribus mundi hujus, illo ſeculo cæca errorum caligine obtenebrati, denique *cum ſpiritualibus nequitiis in cæleſtibus.*

Notandum eſt autem, Satanæ regnum à Spiritu Sancto deſcribi frequentiſſimè poſita ob oculos noſtros non vulgari ejus excellentia, nobilitate, potentia. Sine dubio ne à nobis contemnatur & pravi fiat, ſed ut tanto cautiores, & inſtructiores adverſus illis reddamur: & vires, quas contra hunc hoſtem naturâ imbecilles habemus; cælitùs, & à Deo muniemur. Unde apparet hoſtem iſtum, ut non ſpernendum; ita contumeliis non afficiendum, & in pugna, atque certamine adverſus eum, non iracundia, ſed ratione, & conſilio utendum. Nam quoties nos ad iram immoderatiorem impulit; toties nos jam vicit, & rationem noſtram ſede ſua dimovit. At cum contra eum ad opem cæleſtem recurrimus; ille quidem Dei ope facile vinci poteſt: nos autem abſque animi modeſtia, atque humilitate preces fundere non poſſumus, cum quibus iræ, ac tumor animi non bene convenit. Non igitur Satanæ iraſcendum; ſed reſiſtendum eſt, & invocatâ quidem cælitùs ope. Nec vindicta adverſus eum animo concipienda, qualem adverſus homines, iram noſtram provocantes, concipimus. quod ridiculum eſt, quia vana, & explodenda eſt ſine viribus ira. Sed firmiter tenendum eſt, nullam acriorem, ac decentiorem adverſus Satanam ultionem excogitari poſſe, quam animum tranquillum, & irritationibus ejus immotum. Tunc enim maxime vincitur, & malitiæ ſuæ pœnas luit, cum nos fruſtra, & irrita opera *παροργίζει irritat*: & noſtram quietem, ac ſecuritatem, & bonæ conſcientiæ gaudium turbare non poteſt. Hæc ignominia ipſi longe moleſtior eſt, quam nobis forte negotium, quod ab illo interdum faceſſitur. Quia vero is eſt mille artifex, & nos non uno modo tentat, atque aggreditur; ideò adverſus omne impetitionis ejus genus, adverſus omnes ictus undique armandi ſumus. Quam *armaturam* Apoſtolus *Dei πανοπλίαν τοῦ θεοῦ* vocat.

Verſ. 13. *Diem malam* vocat: diem tentationis. eodem fortaſſe ſenſu, quo ſupra *Cap.* v. 16. redimi tempus jubet, *quia dies mali ſint*, hoc eſt, tentationum pleni.

Et omnibus confectis ſtare. Non ſuccumbere oneri, aut tentationi, ſed in veſtigio ſtare, & parta victoria hoſtem loco movere.

Porro juxta diverſitatem armorum, quæ hic proponuntur, & quaſi ictibus Satanæ opponuntur; obſervare licet diverſos tentationum modos, quibus nos Satan aggreditur.

Primo, Ante omnia, quia vafer, & aſtutus, & in pugna cum ipſo, non tam viribus, quam arte, & ratione certandum eſt. omni impoſturæ genere nos circumvenire, ac decipere contendit, atque in eo nullum artificii genus negligit. Adverſus iſta ſtratagemata animus vera divinarum rerum noticia inſtruendus, & quantum fieri poteſt, ab omnium errorum fæcibus, pura, & defæcata rerum cognitione armandus eſt, hoc eſt, ſpirituali ſapientia, & prudentia. atque hic eſt baltheus veritatis Chriſtianæ militiæ inſigne, & cultus noſtri rationabilis teſſera *verſ.* 14.

Secundo, Ad deceptionem mentis noſtræ adjungit Satanas ineſcationem voluntatis, aut cupiditatis noſtræ, amore alicujus peccati: ſive ſit iſta cupiditas carnis, ſive oculorum, ſive faſtus vitæ. per iſtas enim vias amor peccati intrat vitalia pectoris, & cordis noſtri, & diverſa injuſtitiæ, ſeu delictorum genera in nobis procreat. Puto enim vocem *juſtitiæ* hoc loco ſignificare omnis generis pietatem, hoc eſt, animum ab omni peccatorum labe purum, & bonæ conſcientiæ gaudio ſubnixum. Proinde vitalia cordis, & pectoris noſtri adverſus iſtud tentationis genus munienda, & armanda ſunt.

——hic murus aheneus eſto
Nil conſcire ſibi, nulla palleſcere culpa.

Atque hic eſt *thorax juſtitiæ verſ.* 14.

Tertium tentationum Satanæ genus eſt, perſecutiones cujuſque Chriſtiani in patria ſua. ita ut ſæpe homines videntes fixam, & ſtabilem in patria quiſque ſua ſedem ſe habere non poſſe, niſi veritatem, & Chriſtianiſmum deſerant; huic tentationi ſuccumbant. Jubet igitur Apoſtolus, ut homines, exemplo Abrahami quondam juſſu Dei patriam, & amicos deſerentis; parati ſint patriam deſerere propter Evangelium pacis. Et quia ejuſmodi exilia, & locorum mutationes pedum officium requirunt; arma iſti ictui oppoſita vocat *ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἑτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου, aut indutionem pedum in præparatione Evangelii pacis.*

Quamvis autem alibi vox *pacis* Evangelio adjuncta, ſignificare poſſet omne genus felicitatis, quam hominibus Evangelium offert, & affert; tamen hoc loco nihil impedit quo minus hæc vox proprie, ut ſonat, ſumatur pro pace carnali. quæ ab iis, qui Evangelii gratia ſolum vertere coguntur, quæritur. Ipſe enim Dominus nos ejuſmodi pacem ſectari docuit, ſi forte alicubi perſecutionem patiamur, jubens ut ſolum vertamus, & aliò nos conferamus. Itaque *Evangelium pacis* hoc loco ſignificat pacificam Evangelii profeſſionem. Maxima autem virtus iſta eſt, & remedium adverſus ictus Satanæ non vulgare, eſſe paratum ad omnes caſus, etiamſi Evangelii cauſa exilium, & per ſynecdochen reliqua perſecutionum genera toleranda ſint.

Quartum genus ictuum, & tentationum Satanæ periculoſiſſimum, & frequentiſſimum *verſ.* 16. commemorat: ideoque arma adverſus iſtos ictus præ ceteris, & ante omnia commendat tanquam majori cura dignum, & tanto diligentius comparandum telum, & remedium. Tentationes autem iſtæ ſunt injectiones dubiorum, & ſcrupulorum fidem noſtram ſubruentium, ſive reſurrectionis poſſibilitas, ſive Chriſtianæ religionis veritas, aut promiſſorum ejus certitudo in dubium vocetur, aut falſi arguatur.

Vocat autem iſta *tela ignita*, quia ſunt maximè omnium noxia, & periculoſa. Ideoque maxima cura, & contentione extinguenda.

Adverſus iſta muniendum eſſe animum innuit, exemptione plenaria omnium iſtiuſmodi dubiorum ex animis noſtris, ne quid eorum uſquam in mentibus noſtris hæreat; ſed omnes iſtiuſmodi ſcrupulorum fibras ex animis noſtris ſtirpitùs magna cura, & diligentia evellamus. Atque hic eſt *clypeus fidei*, ante omnia arripiendus, qui poſſit injectas iſtas, & miſſiles Satanæ faces extinguere.

Quintum genus ictuum Satanæ, conſopiratio quædam, & ſtupor, atque oblivio mentis noſtræ, quæ efficit, ut dignitatis, ſtatus, & vocationis noſtræ non meminerimus: & promiſſa Dei, imprimis ſalus, ac felicitas nobis deſtinata oculis noſtris nunquam, aut raro obverſentur. quod fieri plerumque ſolet obiectis aliis curis, & occupationibus: maximè autem hujus vitæ bonis, atque ad eam pertinentibus votis, ac deſideriis. Eſt autem hoc præcipuum religionis Chriſtianæ bonum, atque officium, promiſſorum Dei aſſidua meditatio, æternæ vitæ guſtus, deſiderium, certa ſpes, atque ardens expectatio. Ideò caput iſtud religionis noſtræ *galea* ſua armandum putavit Apoſtolus; quæ nihil aliud eſt, quam ſpes, & expectatio tanti boni, & aſſidua revocatio in memoriam, tàm efficacis ſtimuli, quo perpetuo excitari poſſimus ad alacerrimum, & conſtantiſſimum in ſalutis noſtræ curriculo impetum, & boni operis perſeverantiam.

Sextum genus ictuum Satanæ eſt, huic vicinum, aut fortaſſe hujus quoque ſuperioris cauſa videri poteſt. atque is eſt neglectus lectionis Sacræ Scripturæ, quæ nobis ſtatus noſtri dignitatem, officia, promiſſa Dei, eorumque in capitis noſtri exaltatione certitudinem perpetuo in memoriam revocat, inculcat, & ob oculos ponit.

Sed prætcrea nobis varia arma ad alias quoque omnes tentationes vincendas ſuppeditat, quas hic commemorat Apoſtolus. nam & veritatem puriſſimam accuratiſſime docet: & peccatorum abominationem, virtutumque omnium, & juſtitiæ amorem inſerit: & conſtantiam adverſus perſecutiones ſuppeditat: & imprimis ignita Satanæ tela extinguit, hoc eſt, ductos clanculùm ad ſubruendam fidem noſtram cuniculos aperit, & irritos reddit, ut ſupra oſtendimus: Salutis noſtræ evidentiam, ac certitudinem perpetuo oculis noſtris ingerit. ut horum armorum remedium ſit omnium ab Apoſtolo recenſitorum potiſſimum. Cætera enim arma efficiunt tantùm, ut à certo quodam ictuum, ac vulnerum Satanæ genere tuti ſimus. At hoc armorum genus, hoc eſt, *gladius ſpiritualis verbi Dei*; non modo cætera omnia arma protegit, & ut nos bona fide protegant efficit; ſed etiam ipſum Satanam ferit, & in fugam conjicit. Merito igitur gladius Spiritualis ab Apoſtolo dicitur, & verbum Dei. nam & Spiritus ille Dei, arrhabo felicitatis noſtræ, Sacræ Scripturæ auditione, ac lectione mirum in modum fovetur, excitatur, creſcit, & augetur: & verbum Dei ſemen eſt incorruptibile, ex quo & ipſi naſcimur, & alios generamus, aut regeneramus. Ad profligandum vero Satanam in tentationibus quantum habeat virium, congreſſus Chriſti cum Satana oſtendit. Quo magis mirandum eſt, quod tanta cæcitas principes orbis Eccleſias occupaverit, ut hunc verbi gladium, potiſſimum armorum contra Satanam genus, ex manibus hominum extorqueant. Nam quod auditum tamen concionum, ex quibuſdam Sacræ Scripturæ particulis depromptarum, plebi reliquunt, quam jejunum ſit; facile omnes videre poſſunt, qui & paucitatem, & pravum delectum locorum in concionibus explicandorum, & ipſarum concionum profanum modum conſideraverint.

Septimum genus ictuum Satanæ eſt frequentiſſimum, & quotidianum; ſecuritas, & oſcitantia, per quam homines ſalutis ſuæ non admodum avidos, & incurioſos, ac negligentes: imprimis autem ad preces, & orandum, atque implorandum opem cæleſtem ineptos, atque indociles, reddit. Quemadmodum in terrenis bellis nullum è ſtratagematibus ad profligandum hoſtem eſt efficacius, quam ſi quo artificio circumventus, negligens nimis ſecurus reddatur; ita in ſpiritualibus hic eſt capitalis Satanæ actus, quo circumvenimur. Novit enim probe, ſi cælitùs petitam opem evocemus, ſibi nos in certamine non impares fore. Proinde ne eam imploremus, ut vincere poſſit, omnem movet lapidem.

Adverſus hanc tentationem, aut majus, aut certe par ſuperiori, remedium Apoſtolus exhibet, aſſiduas precum excubias *verſ.* 18. *Per omne*, inquit, *petitionis & precationis genus, orantes in omni tempore in Spiritu, & in hoc ipſum vigilantes, in omni inſtantia, & petitione pro omnibus ſanctis.*

Multa ſunt precationis genera, longiora, breviora, ordinaria, extraordinaria, ejaculationes animi, ac ſuſpiria. Nec omni tempore omne genus orationis adhiberi poteſt: & tamen omni tempore adhibendum eſt tale, quale adhiberi poteſt. Præterea ſunt preces pro nobis ipſis, ſunt interceſſiones pro aliis: ſed & pro nobiſmet obtinendæ interpoſitiones non ſunt negligendæ. Debemus enim hoc officium mutuo. Ideo ſi illud aliis præſtandum eſt; cur non ab aliis quoque petendum, atque implorandum ſit? Addit Apoſtolus *in Spiritu*. Et Judas *in Spiritu Sancto precantes*. Non igitur precolarum demurmuratio hic intelligitur; ſed Spiritus pro nobis intercedens gemitibus inenarrabilibus.

Notandum autem *verſ.* 19. & 20. præcipue pro iis orandum, qui gloriæ Dei, atque Eccleſiæ plus prodeſſe poſſunt. Cum enim Deum, ejuſque Chriſtum ſuper omnia, ſupra noſmetipſos diligere teneamur, & in oratione Dominica primo loco, & ante proprias neceſſitates noſtras commendatam nobis habeamus curam gloriæ Dei, ſanctificationem nominis ejus, adventus, & obſequii regni ejus exoptationem; in omnibus quoque precibus noſtris, quemadmodum & in mentibus, atque votis, præcedere debent preces, atque vota pro gloriæ ac regni Dei propagatione concepta. Nunquam igitur hic Chriſtiano deeſſe poteſt precum materia, occaſio, & ſtimulus. Semper enim aut nos ipſi, aut proximi, aut ipſius Dei inter nos celebranda gloria divinitùs implorandâ ope indiget. Ideo perpetuo precibus invigilandum eſt.

Notanda autem eſt vox προσκαρτερήσεως *perſeverantiæ* in precum negotio. Nam ſi quæ res alia; hæc profecto eſt, quæ conſtantia, & perſeverantiâ indiget. Nec enim ſemper ſtatim Deus preces, ac vota noſtra exaudit; ſed diu multumque invocari poſtulat, ne beneficium, quod petitur, ſine infixo memoriæ noſtræ (qui recordationem ſubinde excitet) aculeo tranſeat. Præterea non una, atque altera res petenda eſt; ſed perpetuo nova ſeges rerum impetratu neceſſariarum exurgit. ita ut otium nobis non ſit quieſcendi, ac deſiſtendi à precibus, novis ſubinde urgentibus ſtimulis, ac neceſſitatibus.

Denique Satanas omnium maxime hoc armorum noſtrorum genus oppugnat, variis artibus efficiens, ne preces noſtræ tales ſint quales eſſe debent, hoc eſt, ne ſint *in Spiritu*. Ergo miris modis mentem noſtram diſtrahit, & occupat, & variis impedimentis turbat, ne tunc, cum precatur, hoc agat. Sæpe tunc maxime neceſſarias, aliquando & pulchritudine, & amænitate ſua illecebroſas curas, & cogitationes ſuggerit. quæ antequam ex animo expellantur; ſæpè multùm temporis elabitur. ita ut, niſi quis in precandi ſtudio diu, multùmque, & conſtanter duret; præcipuo precum in Spiritu factarum fructu fraudetur.

Verſ. 19. 20. *Parrhſiam, & apertionem oris*, hoc eſt, Libertatem, aut libere de veritate loquendi facultatem, præſertim in perſecutionibus; quiſque & ſibi optare, ac precibus impetrare, & aliis quoque à Deo petere debet. Huc illud Chriſti promiſſum pertinet, quo promiſit in perſecutionibus ſe daturum eſſe ſuis *Os, cui nemo Perſecutorum poſſit reſiſtere.*

F I N I S.

IN EPISTOLAM
AD
PHILIPPENSES
COGITATIONES SACRÆ.

CAPUT I.

Adeo à Monarchico ſtatu aliena erat primæva Eccleſia, ut ne ariſtocratico quidem regeretur, quamvis officiorum, ac functionum quarundam ſubordinationes propter docendi populi utilitatem, ac neceſſitatem admitteret. Hinc epiſtolæ ab Apoſtolis ad omnes promiſcue fratres ſcribuntur, atque ut ex hoc loco patet, non magis ad Epiſcopos, & Diaconos (vox Diaconorum videtur hic generalius ſumi pro omnibus Epiſcoporum, etiam in docendo, non modo in diſpenſandis eleemoſynis adminiſtris) quàm ad promiſcuos, & gregarios fratres. Vocantur autem omnes *ſancti*, Nondum introducto inter laicos, & clericos diſcrimine. Quod tamen ſi cuipiam mordicùs retinendum placeat; expreſſe ait hic ſe ſcribere laicis, non excluſis clericis.

Verſ. 3. Quo gratius accipiantur monita, ac præcepta apoſtolica; à laudibus ipſorum incipit epiſtolam: laudes vero iſtas à laude Dei, & gratiarum actione. *Habeo*, inquit, *quod gratias agam Deo in omni mentione veſtri* (*verſ.* 4.) *ſemper enim in omni oratione, pro omnibus vobis* (neminem excipit) *libenter preces fundere non obliviſcor.* quod (*verſ.* 5.) in recepta Evangelii doctrina, quæ nihil aliud eſt quam commune inter nos caritatis vinculum, (*κοινωνία ὑμῶν εἰς τὸ εὐαγγέλιον, quaſi communicatio veſtra nobiſcum in doctrina Evangelii) conſtanter perſeveratis uſque ad finem.* Conſtantiam pietatis, ac religionis eorum deſignat per verba *A prima die uſque ad nunc.*

Verſ. 6. Porro blando admonitionis, ac præcipiendi genere ipſos, ad perſeverandum in eadem conſtantia hortatur: *firmam ſpem*, ac fiduciam ſe habere aſſirmans, *illos uſque ad finem perſeveraturos*, ſeu in eadem conſtantia permanſuros. quod exprimit per verba, *Perſuaſum habens hoc ipſum.* Adnectit cauſam hujus ſpei ſuæ, ac fiduciæ, quia videat eos jam obſecutos Deo, incipienti in ipſis *bonum opus.* proinde ſe non dubitare, quin ulterius quoque eidem obſecuturi ſint uſque *ad diem Chriſti*, hoc eſt, uſque ad diem illum, quo Jeſus Chriſtus remunerabitur iſtud obſequium, reddet unicuique ſecundum opera ejus, ad extremum judicium, quaſi uſque ad finem.

Notandum autem eſt, nihil eſſe in nobis boni operis, quod non Deo tribuendum ſit, qui conſcientiam noſtram ſanctis ſubinde cogitationibus vellicat: excitat: occaſiones bonarum actionum nobis ſuppeditat: ad eas arripiendas impellit: occaſiones fugiendi mali à longè oſtendit: objectas difficultates amovet: fidem, ac ſpem noſtram alit, & auget: & bonæ conſcientiæ ſolatio vegetat: amorem ſui novis identidem beneficiis provocat: vitæ immortalis deſiderium accendit: expectationem confirmat.

Eſt Deus in nobis agitante caleſcimus illo.

Hinc ex bonis operibus noſtris omnis laus, & gloria in Deum redundat. Hinc nihil habemus, quo efferri, quo ſuperbire, aut nobis nimium placere poſſimus. Quicquid boni gerimus, ſi quod à nobis virtutis, aut boni operis ſpecimen editur, totum id auctori Deo, cujus non modo auſpiciis militamus, ſed inſtinctu, ac ſpiritu ducimur, atque impellimur ac regimur; acceptum ferendum eſt. Sola nobis obſequii gloria, nec ea ipſa tota relicta eſt. Multis enim diſcriminibus hæc ipſa parendi, ut ita dicam, obſtinatio periclitatur. Per ſalebras, & præcipitia nuſquam ſatis tuto veſtigio hic incedendum eſt: ſeditionibus cupiditatum, & tot rebellium affectuum monſtris; iter hoc obſidetur, quod ad ſalutem ducit. Etiam, ubi maxime nos tutos eſſe arbitramur; nuſquam licet eſſe ſecuris. Levi in ſpeciem offenſa, aut alienatione nos ille ſacer inſtinctus deſerit, ſine quo cæleſte negotium friget. Ergo jugiter vigilandum eſt, & aſſiduis precibus, nec intermiſſa contentione incidentia forte pietatis damna reparanda. Cui certamini abſque ope cæleſti nulla humana induſtria ſufficit. Nec eſt tamen quod nos infirmæ vires terreant. Omnia enim poſſumus *In eo, qui corroborat nos Chriſto*; cujus potentia in infirmitate noſtra perficitur. Non igitur unquam tentationum magnitudine, aut objectarum difficultatum mole vires noſtræ obruantur. nec enim noſtri certaminis præſes patitur nobis ſupra vires negotium objici. Turpi, & flagitioſa fugâ ultrò ipſi ſæpe ſtationes deſerimus: nec virtute, aut potentia hoſtium; ſed culpa, & ignavia noſtrâ debellamur: & quos in triumpho ducere potuimus; iis plerumque victoriam tradimus. *Dies Jeſu Chriſti* quid ſit, ſuperius vidimus *verſ.* 6. & infrà oſtenditur *verſ.* 10. & *cap.* II. 16.

Verſ. 7. Rationem ſubdit, cur ita de eorum conſtantia ſentiat, quia æquum ſit, ut ita de ipſis ſit perſuatus, qui ipſos vehementer diligat, ac in corde perpetuò habeat, eo quod in ejus vinculis, & defenſione apud Cæſarem, per quam confirmabatur Evangelium (NB. afflictiones dici *Confirmationem Evangelii*) *erant comparticipes gratiæ omnes.* (NB.) *Communicantes* piis in perſecutionibus, ope, ſolatio, auxilio; dici, & eſſe comparticipes gratiæ, & gloriæ ipſorum: ac proinde & præmii fore.

Verſ. 8. Amantes eorum, quod diligunt, magno teneri deſiderio conſtat. *Viſcera Jeſu Chriſti*, vocat teneerrimum, & intimum dilectionis affectum.

Verſ. 9. Non modo bene ſperare ſe de eorum conſtantia ait; ſed orare etiam ut *caritas* ipſorum (videtur hoc loco vocem *caritatis* generaliter ſumere pro tota pietate: ſeu pro illa caritate, per quam fides eſt efficax) *magis magiſque ſubinde abundet*. Cujus incrementum; vulgo cognitionis rerum divinarum, & cæleſtis ſapientiæ incrementum afferre ſolet: & rurſus profectus in rerum divinarum notitias profectum in pietate auget. Iſta enim mutuo ſunt ſibi cauſæ. (*Verſ.* 10.) Quo quiſque enim meliùs dijudicat *differentia*; eo eſt in pietate perfectior, & ab omni lapſu tutior: *ſine offenſione*, eoque conſtantius uſque ad finem perſeverare ſolet: (*verſ.* 11.) & impleri fructibus juſtitiæ illius perfectiſſimæ, quam Chriſtus docuit, & in exemplo ſuo exhibuit. Unde poſtea (quia totum iſtud opus Deus in hominibus incipit, ac Deus perficit) laus, & gloria Dei maxima exuberat.

Verſ. 12. Abſoluto proœmio, ad concitandam eorum benevolentiam apto; magni ſolatii gaudio ipſos perfundere pergit, nuncians afflictiones ſuas in majorem ſubinde Evangelii propagationem, & progreſſum evadere. Quia cauſæ ejus (*verſ.* 13.) ob quam in vincula conjectus erat, æquitas, ac decus, juſtitia, & evidentia non modo in tota aula cæſarea; ſed apud reliquos omnes nota, & celebris facta, & divulgata eſt. ita (*verſ.* 14.) ut plerique fratrum, qui veritati huic evulgatæ crediderunt; exemplo Apoſtoli, in vinculis ſuis eam animoſe, & glorioſe prædicantis, incitati, & confirmati, tanto animoſius, & ſine omni metu Evangelium prædicare audeant.

Verſ. 14. *Confidentes in vinculis meis.* Cum enim viderent vinculis, & captivitate Apoſtoli non modo non ſuppreſſam, ſed latius propagatam Evangelii prædicationem, præterea vincula iſta ipſi Apoſtolo non modo nihil nocuiſſe, ſed etiam multum profuiſſe ad incrementum tàm Evangelii, quàm ipſius proprii ſolatii, & emolumenti; eo majori ſpe ſumebant animos, ac ſpiritus ab ejus exemplo, minime formidantes malum iſtud, quod non eſſe adeo metuendum Apoſtolus tam proſpero captivitatis ſuæ ſucceſſu oſtenderat.

Verſ. 15. Diſtinguit Apoſtolus eos, qui ex occaſione vinculorum ejus animum ad prædicandum Evangelium appulerunt: aitque alios id feciſſe ex invidia, & odio; alios ex amore erga ſe. Eos, quidem ex invidia, id feciſſe eo fine, quod putarent ſeſe per incrementum auctoritatis ſuæ, quam prædicando apud neophytas Eccleſias augebant (quam fortaſſe Apoſtolus, quia multorum errorum patroni eſſent, in Eccleſiis antea plantatis deprimebat); Pauli captivitati, & afflictioni dolorem, & afflictionem addituros. Ac de iſtis quidem pronunciat Apoſtolus, eos *non purè* Chriſtum prædicaſſe. in quo non tàm pravum eorum animum, quem infra voce *προφάσει*, *in ſpeciem*, exprimit, quàm ipſam prædicationem impuram, & aliquibus erroribus contaminatam, tangere videtur. Quomodo enim homines tam pravi, qui cum Apoſtolo, non ſine maxima ſua culpa, imo dementia, ſimultates exercere auderent; non admiſcuiſſent prædicationi ſuæ prava dogmata, & errores, quorum cauſa ſine dubio cum ipſo Apoſtolo collidebantur. Notandum autem eſt homines iſtos, qui per invidiam & contentionem Chriſtum prædicaſſe dicuntur *verſ.* 15.: mox *verſ.* 16. *ex contentione* id feciſſe dici. Ejuſmodi homines abſolute dicuntur eſſe ex contentione. *Rom.* 11. 8., & inobedientes veritati. Veritatis enim depravatio ejuſmodi homines cum Apoſtolo ſemper commiſit. Nec illud prætereundum, ejuſmodi homines finem ſuum, ad quem per impuram ſuam prædicationem tendebant, non aſſecutos. Ægrè enim facere Apoſtolo volebant, & dolorem inferre (*verſ.* 18.) At Apoſtolus eo nomine maxime gaudebat, quod Chriſtus, qualicunque modo, prædicaretur tamen.

Ex quo patet primum, Apoſtolum cenſuiſſe longe majus in eo bonum eſſe, ut Chriſtus, quamvis non *pure*, & cum aliquibus erroribus, prædicaretur tamen; quàm ut homines in cæcitate idololatriæ demerſi manerent. Deinde eundem ſenſiſſe, non ſtatim à Chriſtiano nomine, aut à Chriſtiana communione arcendos, quibus forte Chriſtus *non purè*, & non ſine erroribus annunciatus eſſet. Cui enim bono, & quidem ita conſtanter gaviſus fuiſſet (*in hoc gaudeo, & gaudebo*); ſi in ea opinione fuiſſet, melius eſſe homines plane Chriſtianæ religionis expertes eſſe, quam hæreticis erroribus depravatos. Quam opinionem nunc Principes reliquarum Eccleſiarum mordicus tuentur, quæ facilius Ethnicos, & Judæos, quam diſſentientes Chriſtianos, in ſuis ditionibus tolerant. Unde patet quantam tolerantiæ Chriſtianæ neceſſitatem Apoſtolus omnibus imponat, & quantum pudorem incutiat iſtis, qui verè *ex contentione* Chriſtum colentes, vel minimum à ſe diſſidentibus adeo infeſti ſunt.

Quod autem inventi ſint ejuſmodi homines, qui Apoſtolico ſeculo impure prædicare Evangelium auſi ſunt, de quibus tot ſanctorum virorum querimonias legimus; inde patet primum, antiquitatem alicujus opinionis non eſſe ſufficiens veritatis indicium. Secundum, Eccleſiæ auctoritati non facile eſſe confidendum, cum & apoſtaſia in ea prædicta ſit. 2 *Theſſal*, & quidem mox poſt obitum Pauli, *Act.* xx. 29., imo ipſorum Apoſtolorum, præſertim Johannis, tempore multi eſſent Antichriſti. 1. *Joh.* II. 19. & videamus in ipſis initiis Eccleſiæ multos errorum patronos extitiſſe inter eos, qui juſto Dei judicio puniti ſunt ejuſmodi cæcitate, ut ipſis Deus miſerit efficaciam erroris, eo quod veritatis amore non tenerentur. Non poteſt igitur eſſe niſi ſuſpecta Eccleſiæ auctoritas.

Alterum genus hominum, qui ex occaſione vinculorum Apoſtoli, *Confidentes vinculis ejus*, prædicabant Chriſtum, vocatur, *qui ex propenſa voluntate* (*δι' εὐδοκίαν*), *& ex Caritate* id facere dicuntur. *Εὐδοκία* idem eſt, quod infra *veritas*, quæ opponitur *προφάσει ſpeciei*. *Verſ.* 18. quia videlicet iſti vero amore veritatis propagandæ, quia ipſis in ea complacuit, eam prædicant: alii vero prætextu iſtius ſui erga veritatem ſtudii abutantur, ad ſua odia, & ſimultates exercendas. Niſi quis velit *εὐδοκίαν* referre ad Dei, Chriſtique beneplacitum, qui inter Caini, & Abelis oblationes diſcernere novit. Poſſit etiam *Caritas* de ſtudio, & amore erga Apoſtolum explicari, cui gratificandi deſiderio illi idem iſtud Evangelium prædicabant, in cujus defenſionem Apoſtolus vitam ſuam impendit.

Verſ. 19. Reddit rationem cur gaudeat ob ejuſmodi prædicationem, quæ odio ipſius, atque ad augendam ipſius afflictionem fiebat. Quia, inquit, bene novi hoc mihi nihil nociturum, neque mihi pudori futurum, ſed ad ſalutem evaſurum (quid enim aliena pravitas, & malitia noceret innocenti). Ne autem nimia ſui fiducia gloriari videretur, quaſi ſe corrigens, non ſuis viribus fretum ſe tam confidenter ſperare aſſerit, ſed impetrato cælitùs precibus eorum auxilio, & ſuppeditatione Spiritus Jeſu Chriſti. (*verſ.* 20.) Cujus firmam ſpem, & expectationem habeat, adeo ut non metueret, ne *qua in re pudefiat*; ſed quemadmodum ſemper antea, ita & nunc

& nunc confidat Chriſtum in ſua infirmitate glorificandum eſſe, per ſuppeditatum ab ejus Spiritu animi robur, ac fortitudinem in prædicando liberrime Evangelio. Addit autem *ſive per vitam, ſive per mortem*, Quia ſive in hoc negotio vitam, & ſanguinem profudiſſet, ut infra *verſ.* 23. ait; magno id ipſi honori, & emolumento fuiſſet: ſive ex hoc periculo eſſet ereptus; magna, & glorioſa in eo ipſo Chriſti potentia eluxiſſet, magnum Eccleſiæ ſolatium, & emolumentum acceſſiſſet. (*verſ.* 21.) Oſtendit autem ſeſe ad utrumque paratum eſſe, & in utroque ſtatu ingentia habere ſolatia. (*verſ.* 23.) Majora tamen in morte, ſi ea duntaxat, quæ ſua ſunt, ſpectare vellet: ideoque magis ſe ardere deſiderio ſolvendi ex hoc littore vitæ, & manendi cum Chriſto: (*verſ.* 24.) ſed tamen diſtineri reſpectu aliorum, quibus vita ipſius ſit magis neceſſaria. Ideoque (*verſ.* 25.) ſe confidere, & certò ſcire, vitam ſibi ſalvam fore: ſeque manſurum, & convicturum cum ipſis eorum bono, ſolatio, & emolumento. [Notandum autem eſt obiter, quantum impenderit periculum Eccleſiis Chriſti ex obitu Pauli. ita ut per hoc confirmetur id, quod dicitur *Actor.* XX. 29. 30. poſt abitum ejus *ingreſſuros fuiſſe lupos graves in Eccleſiam.* Unde patet ſtatim poſt Apoſtolos non mediocriter corruptam eſſe Eccleſiam.

Emolumenta, & ſolatia utriuſque ſtatus quod attinet; vitæ quidem conſervatæ ſolatium exprimit *verſ.* 21. *Mihi vivere Chriſtus.* Meditatio vitæ ejus, & ſolatium, fuit Chriſtus, hoc eſt, imitatio Chriſti, & virtutum ab ipſo præſcriptarum conſectatio. & *verſ.* 22. *Fructus operis.* piorum operum bona conſcientia vitæ fructus optatiſſimus.

Mortis autem ſolatium exprimit per *Lucrum verſ.* 21. item *verſ.* 23. Solvere è portu vitæ, & eſſe cum Chriſto. quod Author Epiſtolæ ad Hebræos exprimit per vocem perfici *Hebr.* XII. 23. quod fuiſſe longe melius Paulo; patet ex hujus ipſius Epiſtolæ *Cap.* III. 11. 12. 13.

Verſ. 26., & 27., pollicetur adventum ſuum ad eos ſub conditione, ut vel hac illecebrà eos permoveat ad proficiendum in pietate: præcipue vero (quod hoc loco, & alibi in eadem Epiſtola pluribus ſatis anxie tractat) ad unitatem, & concordiam, & mutuam caritatem.

Deſcribit autem ſeu totam pietatem, ſive eam illius partem, quæ in mutua fratrum concordia, & caritate conſiſtit ejuſmodi verbis *dignè Evangelio Chriſti ſe gerere*: ut appareat impii, & caritatis, concordiæ, tolerantiæ, in Eccleſia expertes homines; quam indigne Chriſtiano, & Evangelico nomine ſe gerant, & quam miſere excidant jure illius civitatis, & Reipublicæ cæleſtis, quam in Chriſto habemus. Conditionem, & neceſſitatem hanc concordiæ retinendæ non alligat ad adventus ſui conditionem; ſed abſolute proponit, & inculcat, ut ſive præſens videat, ſive abſens audiat eos concordes, & unanimes eſſe.

Deſcribit autem concordiam hanc: *State in uno Spiritu, una anima* vel unanimiter *concertantes fide Evangelii.* Maximus autem eſt ſtimulus, & quædam neceſſitas internæ in Eccleſia concordiæ, externum Eccleſiæ cum hoſtibus ejus certamen. Habet enim non vulgares amoris, ac mutuæ benevolentiæ illecebras, ipſum commilitantium, & in iiſdem caſtris quaſi contubernium, atque ejuſdem communio periculi. Prætera nullo tempore commilitones poſſunt nocentius periclitari ab hoſtibus externis; quam ſi inter ſe odiis, ac diſſidiis laborent. adeo ut vel ipſa urgentis periculi neceſſitate tunc ad concordiam adigantur. *Verſ.* 28. *Adverſari* populo Dei; adverſantibus eſt *Indicium exitii*: quemadmodum ipſi populo Dei; *Salutis. Et hoc à Deo.* Multum intereſt à qua manu in utramque partem ictus hic veniat, ſive pereat quis ipſo Deo perdente, ſive ſervetur, & præmio aliquo afficiatur, ipſo Deo ſervante, & remunerante. Maximum autem hoc munus, maximam Dei gratiam (*verſ.* 29.) vocat, ſi quis fidelium præter gratiam fidei in Chriſtum conſequatur gratiam perpeſſionis alicujus propter eundem. Multa enim merces (*Matt.* v. 12.) in cælis manet cum, qui hoc certamen certaverit.

Verſ. 30. Et quia Apoſtolus idem iſtud certamen tunc temporis certavit; quo magis ab externis hoſtibus premebatur, eo flagrantiori affectu caritatis erga internos Eccleſiæ cives, & commilitones ſuos exardeſcens, provocat eos ad imitationem ſui, & in ſequenti capite ſolenni obteſtatione ad caritatem iſtam, atque concordiam hortatur.

CAPUT II.

Congerit in obteſtationem hanc quicquid illecebrarum excogitare poterat ad alliciendos eorum animos, ut mutuæ concordiæ ſtudio tenerentur: atque hic obiter pleraque Chriſtianæ vitæ condimenta, & ſolatia tangit, quæ profecto non exigua ſunt.

Agmen eorum ducit *conſolatio in Chriſto.* Quæ gaudii Chriſtiani pars in eo conſiſtit, quod cum Chriſtus cæli, ac terræ ſit Dominus, omne felicitatis genus in manibus ſuis habens, & omnia donorum genera diſpenſans; in ſummæ felicitatis loco ponendum eſt, eſſe cum illo ita conjunctum, ut membrum ejuſdem cum capite ſuo corporis. Nam ſi regum, ac principum in terris conjunctio nobiſcum, præſertim arctior, una cum ingentibus emolumentis magnum nobis decus, magnam affert voluptatem; quantò majorem tam arcta cum omnipotente Domino neceſſitudo. Verba autem, *Si quæ in Chriſto conſolatio*, denotant per *Mioſin* plurimas, & multiplices in Chriſto conſolationes reperiri.

Secundo, *Solatia* itidem *caritatis* multa ſunt. Hæc enim illa eſt, quæ ex virtute provenit, amicitia, beatitudinis humanæ in hac vita præcipuus fructus, & condimentum.

Tertio, *Communio Spiritus* efficit, ut idem velle, idemque nolle, aut averſari deprehendamur. Quæ voluntatum, ac ſtudiorum conjunctio mere homines hominibus conciliat, & magna eos, ac mutua voluptate perfundit.

Quarto, *Si quæ viſcera, & miſerationes.* Tenerrimus quidam, & admodum delicatus caritatis ſenſus, & affectus per hæc verba explicatur, & qui in intimis, ut ſic loquar, animi noſtri fibris reſidet. ideo viſcerum voce deſignatur. Qualis in parentibus erga liberos eſſe ſolet, quibus etiam nævi, aut imperfectiones pignorum ſuorum placent: & ſi quid in iis forte reperiant, quod probare nequeant; odiſſe non ſuſtinent, ſed molli quadam, & innoxia miſerationis indulgentia proſequuntur. Atque hic videtur ſummus caritatis gradus non mediocri eos, qui eum aſſecuti ſunt, voluptate perfundens. Quemadmodum enim parentes liberorum vitia, præſertim leviora, offendere non ſolent; ita ejuſmodi homines fratrum hallucinationibus non contriſtantur, ſed eas in meliorem partem interpretando, & eorum indulgenter miſerendo, multarum, & magnarum moleſtiarum pondere ſe exonerant.

Verſ. 2. Utitur autem in his verbis Apoſtolus multiplici artificio. Nam omnes, & ſingulæ iſtæ rationes, vel ipſa mentione ſui, nos ad mutuam concordiam invitant. qui fuit hoc loco præcipuus Apoſtoli

Apoſtoli ſcopus. Cæterum eædem ſimul *gaudio* huic, quo Apoſtolus à Philippenſibus affici, ac perfundi optabat, atque id uti fieret petebat; egregie militant. Nam in re tam honeſta, & utili ut gratificarentur obſecranti Apoſtolo, exigebat ab iis officium mutuæ in Chriſto conſolationis: exigebat Chriſtianæ caritatis ratio: exigebat illa ejuſdem Spiritus conjunctio, & mutuo ſibi ſuccurrendi voluntas: exigebat denique ipſa illa miſeratio Apoſtoli, ne, ſi in tam acri deſiderio ſuo ferret repulſam, merito contriſtaretur. Ideo ſubjicit *implete meum gaudium, ut idem ſentiatis, eandem caritatem habentes*, hoc eſt, mutuam, ac reciprocam alii erga alios. *unanimes, idem ſapientes*, hoc eſt, eundem ſibi propoſitum ſcopum habentes, & in eo aſſequendo communi ſtudio conſpirantes. Quod ſtatim *verſ.* 3. à contrario explicat, *Nihil per rixoſam diſceptationem aut concertationem*, aut *per vanam gloriam*, hoc eſt, ambitionem facientes; ſed per modeſtiam, humiliationem, *ſeipſos alios invicem ſuperiores, ac præſtantiores exiſtimantes*. quod quidem ita explicandum eſt, ut tunc, quoties ejuſmodi modeſtiæ opinioni locus eſt (quod fit cum nulla notoria, & inſignis inter fratres inæqualitas intervenit) eam habere non omittamus. Cum enim non ſemper liqueat quo loco quis ſit apud Deum; nobis, qui vitiorum noſtrorum melius, quam quiſquam alius, conſcii eſſe poſſumus, aliorum autem vitia ignoramus; tutius eſt ita opinari. At quoties ob notoriam inæqualitatem huic ſententiæ locus non eſt; ſufficit ut ita nos adverſus alios geramus, tanquam eos ſuperiores nobis arbitraremur. quod & in mundana morum civilitate obſervatur.

Verſ. 5. Quod poſterius Chriſtus ipſe, cujus mox exemplum ſubjicitur, feciſſe deprehenditur. Explicatur autem obiter, in quo conſiſtat hæc *Humilitatis* modeſtia à contrario. Contraria enim eſt modeſtiæ, philautia & nimius ſui Amor, nimium ſui pretium: ita ut homines ſeſe, ſuaque omnia nimio pretio æſtimantes, non ſeſe tantum, ſed alios quoque omnes ſibi ſolis natos exiſtiment. Ac proinde ſeſe tantum, ſuaſque utilitates, aut voluptates reſpiciant, nulla aliorum cura, ita ut ob vaniſſimam ſæpe oſtentandi ſui ambitionem, graviſſimas aliorum offenſiones ſuſcipere non dubitent. Nimia enim ſui exiſtimatio; nimium parit aliorum contemptum, ac vilitatem. adeo ut hominibus ejuſmodi ſuperbos ſpiritus ſumentibus, iiſque afflatis, & inflatis, nihil tam leve, & facile videatur, quod aliorum cauſa facere, aut tolerare velint, ac debeant. A quo vitio tanto alieniores Chriſtiani eſſe debent, quod ipſos Chriſtus exemplo ſuo docuerit in aliorum gratiam graviſſima, ac difficillima quæque ſuſcipere, ac perpeti. Quemadmodum autem Chriſtum supereminens præſtantiæ ſuæ excellentia non abſterruit, quin ſe in gratiam homuncionum vilium, ac peccatis ſuis coopertorum eo uſque demitteret; ita homines in Eccleſia ejus, quantavis donorum Dei affluentia præditi, non ita ſibi placeant, quin aliorum, quamvis inferiorum, cauſâ, non modo leviſſimas in occurrentibus forte rixarum, & contentionum occaſionibus, contemptus eorum ſuſpiciones evitent, ſed graviſſima quæque interdum eorum cauſa ſuſcipiant, ac perferant. Quid enim habent, quod non acceperint, quodque ſibi ipſis, aut virtuti, ac genuinis viribus ſuis tribuere poſſint, cum omnia dono Dei poſſideant, non autem rapto, aut viribus ſuis acquiſiverint? Certe ſupra omnem comparationem longe magis exuberanti munificentiæ ſuæ flumine Deus unicum Filium ſuum inundaverat effuſo in eum ſupra menſuram divinorum, & mirabilium operum patratore Spiritu, ita ut *in forma*, ac ſpecie *Dei* apparuiſſe videretur editis ejuſmodi miraculorum ſpeciminibus, quæ non niſi Dei ipſius virtute, ac potentia effici potuerunt.

Verſ. 6. Faciebat enim *Paria Deo*, ideoque in forma Dei eſſe videbatur. Et tamen is vim tam divinam, qua omnibus inimicis reſiſtere poterat, non rapto ſibi quæſitam arbitratus eſt; ſed dono ejus ſibi donatam meminerat, qui ipſum longe magis etiam, quàm ante fecit, exaltare potuit. (quod & poſtea factum commemorat Apoſtolus) Obſcuritatem huic loco affert, quòd Apoſtolus, cum duas res ſibi contrarias opponere vellet, non ejuſdem generis antitheton in apodoſi collocat, cujus generis in protaſi collocaverat. Quæ autem ſint iſta, quæ ſibi opponere voluit, res ipſa oſtendit. Humiliatio Chriſti nimirum, hoc eſt, depoſitio iſtius poteſtatis, qua inimicis ſuis, capere, & interficere ſe volentibus, reſiſtere potuit, propter obedientiam Patri ſuo debitam, cujus *verſ.* 8. mentionem facit, parte ab una. Parte ab altera retentio obſtinata iſtius poteſtatis, & recuſatio humiliationis, cum manifeſta Patris inobedientia, & conſequenter ingratitudine erga eum conjuncta. Cum igitur rem poſteriorem Apoſtolus à Chriſto removere vellet, ut priorem ipſi attribueret; in protaſi non iſtam ipſam humiliationis recuſationem, ſed cauſam ipſius à Chriſto removet, hoc eſt, ingratitudinem illam tantorum, & tam cumulatè effuſorum in eum Dei donorum, quæ in eo reperta fuiſſet, ſi in iſta humiliatione gratificari Deo noluiſſet. Remotionem vero hujus ingratitudinis, ſignificantibus verbis & non ſine ſingulari emphaſi exprimit: *Non arbitratus eſt*, inquit, *rapto ſibi obtigiſſe*, ſed ſingulari Dei gratia, & munere collatam in ſe copioſam illam donorum Dei abundantiam, quæ in divina ipſius poteſtate, & excellentia etiam in terris cernebatur.

Atque hic ut in iſta Chriſti gratitudine, ita & in hujus gratitudinis effectu, obedientia nimirum erga Deum explicandâ; duplici antitheſi utitur Apoſtolus, niſi quod prior antitheſis implicite poſita, & tacite ſubaudienda ſit. Primùm in ipſa gratitudine violentam rapinam, gratuito dono, aut potius parti per raptum ſpolii opinionem gratuiti beneficii memoriæ, atque inde profectæ obedientiæ tacite opponit. Deinde Exinanitioni, & humiliationi Chriſti (quam in eo collocat, quod formam ſervi aſſumpſerit uſque ad ſervilium verberum, & ſervilis ſupplicii patientiam); opponit gloriam illam, & excellentiam Chriſti, quam Dei dono acceperat, quod etiam dum in terris eſſet in forma Dei apparuerit, *paria Deo* & quaſi *paria cum Deo* faciens, præſtans, & humanâ majorem poteſtatem exercens, dæmonibus, & elementis imperans.

Vox autem *Forma Dei*, eodem ſenſu ſumitur, quo modo *forma ſervi*. nec enim ſubſtantialem formam, ſed ſpeciem externam, & ſtatum, & conditionem denotat. quemadmodum patet ex verbis εἶναι ἴσα θεῷ hoc eſt, *eſſe ut Deum*, eſſe in ſtatu æquali Statui Dei. qui modus loquendi, non ipſam naturam; ſed magnitudinis comparationem ſignificat.

Vox autem *Homo*, quia hoc loco bis utitur; non in proprio ſenſu ſumitur, quo natura humana ſignificatur. Nec enim eſt quiſquam Chriſtianorum, qui Chriſtum verè, & natura ſua hominem fuiſſe confiteri non cogatur; Sed in ſenſu Sacræ Scripturæ familiari, quo vulgaris, & nihil ab aliis differentis hominis, aut vilis homuncionis ſtatus ſignificatur. Cum enim Chriſtus non vilis, & vulgaris; ſed immenſo intervallo præ aliis natalibus, & conditione ſua præcellens homo fuerit, quando ſervi formam humiliando ſeſe aſſumpſit, vulgarium homuncionum ſimilitudinem, & ſpeciem aſſumpſit. Quemadmodum autem facere *paria cum Deo*, non ſignificat eſſe, natura ſua unum, idemque numero cum

Deo,

Deo , cum quo paria facere dicitur (comparatio enim non poteſt eſſe niſi inter plures) ; ita *in ſimilitudine hominis inveniri* , non ſignificat vere in ſtatu , & conditione illius hominis fuiſſe , cujus ſpeciem , & ſimilitudinem aſſumpſiſſe dicitur. Cum autem Chriſtus vere , & natura ſua homo fuerit , ſed non in vili , & vulgari hominum ſtatu ; apparet vocem hominis hoc loco, non naturam humanam ; ſed ſtatum vulgarium hominum ſignificare.

Cur autem aliter locus hic explicari nec poſſit , nec debeat ; rationes hæ præſto ſeſe offerunt. Primo , Quo ad verba. Secundo , Quo ad ſenſum.

Quo ad verba , *Forma Dei* , idem ſignificat quod & *Forma ſervi* . non naturam ; ſed conditionem , ut diximus , & ſtatum , ſeu ſimilitudinem. ſicut & voces *Species* , *& ſimilitudo*. quod & verba , *Paria cum Deo* indicant. In quibus eſt comparatio quædam Chriſti cum Deo , quæ in perſonas non cadit , quæ ſunt eſſentia unum. Neque enim quiſquam æqualis eſſe ſibi ipſi dici poteſt , niſi forte ſecundum diverſa tempora , aut reſpectus. Secundo , Voces , *Inventus ut homo* , *& ſimilitudo hominis* , uſurpari de iis , qui natura ſua nequaquam Dii ſunt , ſed tantum homines ; docet in libro Judicum de Samſone hiſtoria. Jam vero ſi voa hominis tunc proprie de natura , & eſſentia ſpecifica hominis , quæ in omnibus hominibus eadem eſt , hoc eſt , de humanitate , ſeu forma , & natura hominis , quam Chriſtus aſſumpſiſſe dicitur , non autem de ſtatu , & conditione explicanda eſſet ; non poſſet ſine falſitate in ſimilitudine hominum Chriſtus repertus dici , cum per illam formam humanam , quam aſſumpſiſſe ſupponitur , non ſimilis homini , ſed vere homo factus , & repertus , vel ipſorum adverſariorum confeſſione , fuerit. Præterea individua quidem hominum , quamvis ſpecie idem ſint , quia tamen numero diverſa ſunt ; inter ſe comparari , & ſui ſimilia dici poſſint. ſed unum individuom hominis , cum tota ſpecie hominis comparari , & qui vere ſit homo , ſimilis hominum dici non poteſt. Congruè autem comparationem quandam , & ſimilitudinem , quam cum Deo Chriſtus propter illum Spiritum , in ſe ſine menſura effuſum , habuit ; opponit comparationi , & ſimilitudioi , quam cum hominibus etiam viliſſimis , quales ſunt ſervi ſupplicio crucis obnoxii , ſuſcepit.

Divina illa vis , & potentia , & gloria , qua ſe Chriſtus exuiſſe dicitur , ut obediret Patri ; non alia hoc loco intelligi poteſt præter illam , quam dono Patris ſui accepit. Indicio eſt modus loquendi, oſtendens qua ratione Domino vis & potentia iſta obtigerit , antequam ipſam deponeret. Non raptu , inquam , ſed (quod ſubaudiri oeceſſe eſt) gratuito Dei Patris munere.

Rapina enim naturæ nunquam , niſi incompetenter ; opponitur. at gratuito muneri ; competentiſſimè opponi poteſt. Habet igitur reſpectum , ac relationem quandam voa *rapinæ* , aut opinionis de opibus rapto partis , ad gratuitum donum , aut ad gratam recordationem de opibus benigne , & libenter donatis , ideoque non gravatim in uſum , & gratiam benefici donatoris erogandis. Præterea per aſſumptionem formæ ſervi ; aſſumptio naturæ humanæ intelligi nequit : cum per vocem ſervi ; naturam hominum , qualem Chriſtus aſſumpſiſſe dicitur , Sacra Scriptura nunqoam deſignet , aut explicet , qui potius ad imaginem Dei creatus dicitur. cujus imaginis non poſtrema pars eſt dominatio ſuper omnia , quæ *Pſal.* 8. deſcribitur.

Secundo , Dnbitationem omnem eximit , non aliter hunc locum eſſe explicandum , expreſſa ratio , & modus humiliationis , per quam ſe divina illa virtute , qua ſibi cunctos hoſtes ſubjicere violenter , ſi voluiſſet , potuit , Dominus exinanivit , quod videlicet *humiliaverit ſeſe* , *factus obediens Patri* , *ad mortem uſque* , & quidem tam ignominioſam. quod ad naturæ humanæ aſſumptionem violenter protendere ſuperfluum eſt , cum de illa obedientia , quam in morte crucis ſuſcipienda teſtatus eſt , longe aptius intelligi poſſit.

Tertio , Multo magis autem explicationem noſtram evincunt illuſtria præmia , & remuneratio Dei , quibus obſequium iſtud Chriſti proſecutus eſt. *Exaltatio nimirum ac donatio nominis ſupra omne nomen* , hoc eſt , poteſtatis ſupra omnem poteſtatem , ita quidem , ut omnes nemine excepto , ſive in terra , ſive in cælo , ſive ſub terra ipſum divino cultu adorare (flectere enim genua divinæ adorationis , & iovocatioois ſignum eſt) & agnoſcere , & publice profiteri pro Chriſto , & uncto Dei , ac Domino ſuo , Jeſum illum Dei Filium cogantur , ac teneantur. Videtur autem vox Dominus adjuncta voci Jeſus , ſicut & *Actor.* VII. 59. per appoſitionem pertinere ad ſubjectum : vox autem Chriſti Regis ſuper populum Dei Uncti ad prædicatum.

Notandum autem eſt hic , Exaltationem iſtam quam donavit gratuitò Deus ; factam eſſe *in gloriam Dei Patris* , ideoque finem non habituram. Ubi ſimul tacitæ objectioni occurrendo , ne quid cultui Dei Patris per hoc derogari videatur ; docet nos Apoſtolus finem , & cauſam exaltationis Domini fuiſſe gloriam Dei Patris.

Rationum aliarum explicationis noſtræ agmen claudat illa firmiſſima ſimul , & evidentiſſima demonſtratio , quod hic exaltatio Chriſti non donum Dei Patris ſimplex dicitur , quod à Sophiſtis ad æternam generationem , quanquam ſatis violenter , trahi tamen aliquo prætextu poſſit ; ſed donum pro antegreſſo obedientiæ merito liberaliſſime collatum , & cujus munificentia tanta Apoſtoli prædicatiooe Spiritui Sancto digna viſa eſt. quam tribus iſtis verſiculis , unam , eandemque rem , non uno , eodemque modo explicantibus , legimus. Dicitur igitur hic primum , quod ipſum Deus (de Patre ſermonem eſſe io calce *verſ.* 11. expreſſe oſtenditur) ideò exaltaverit , quia uſque ad mortem non ſimplicem ; ſed omnium atrociſſimam , & ignominioſiſſimam , qua ſoli pene ſervi plectebantur , mortem , inquam , crucis ipſi obediens fuerit. Exaltatio autem hæc non fuit ſimplex ; ſed omnium glorioſiſſima , quod ipſi Pater non ſimpliciter (δέδωκε) dedit , ſed (ἐχαρίσατο) hoc eſt , ex ſingulari gratia , & effuſa liberalitate , & munificentia ſua *donavit nomen ſupra omne nomen*. Quæ voces ea uſu Sacræ Scripturæ non ſolam nominis , & gloriæ celebritatem , & claritatem ; ſed poteſtatem quoque ſignificant. Ne tamen quiſquam vocis hujus hoc loco energiam ignorare poſſit , ſubdit *verſ.* 10. , largitionem iſtam nominis ſupra omne nomen , non ſolam claritudiois præcellentiam , ſed cultum , adorationem , & poteſtatem , eamque plane divinam , & univerſalem in ſe comprehendere. Cui enim *flectitur omne genu* (quæ ſpecies cultus , & honoris divinam tantum poteſtatem habentibus exhibetur) *cæleſtium , terreſtrium , & ſubterraneorum* ; ab ejus poteſtate nihil excipitur. quod non niſi divinæ omnipotentiæ indicium eſt.

Ne quis tamen in iſto genuflexionis debito , ſolum adorationis honorem , abſque poteſtatis agnitione , atque ſubjectione , contineri opinaretur ; addit *verſ.* 11. Apoſtolus , debitum ſubjectionis regiæ poteſtati , Chriſto à Deo donatæ , ad omnes videlicet cæli , terræ , & abyſſi incolas ſeſe extendens : Ut *omnis lingua confiteatur* , hoc eſt , ut omnes cæli , terræ , & abyſſi incolæ agnoſcant hunc eſſe Regem omnium potentem , à Deo patre conſtitutum in gloriam ipſiuſmet.

ipſiuſmet. Quæ cauſa finalis exaltationis Chriſti, ſatis oſtendit exaltationis hujus finem non fore, cum gloriæ Dei Patris, ejuſque promovendæ neceſſitati finis non ſit futurus. Quemadmodum & cauſa impellens exaltationis hujus meritum Domini, ejuſque memoria nunquam abolebitur. Nec enim talia Dei dona *ἀμεταμέλητα*, *pœnitenda*, eſſe ſolent.

Videtur autem hoc loco Apoſtolus de generali, & univerſali exaltatione Chriſti agere, quæ cum gloria Dei Patris arctiſſimo vinculo copulata, ideoque æternum manſura eſt. Eſt autem quædam particularis exaltationis Chriſti ſpecies, quæ ad ſolum ejus populum, hoc eſt, Eccleſiam, & quidem duntaxat militantem, pertinet. Poteſtas ejus videlicet independens in regenda Eccleſia militante, de qua Chriſtus ait, quod Pater non judicat quenquam; ſed omne judicium dedit filio, ut oſtendat abſolutam, & independentem poteſtatem ſuam in præmiis conferendis, & pœnis irrogandis populo ſuo. Quæ poteſtas duntaxat ad fidem, & ſpem noſtram confirmandam Chriſto collota, tunc cum ſpei, ac fidei locus non erit, poſteaquam de morte triumphatum fuerit; vel ideo manſura non eſt, quia id gloriæ Dei Patris nonnihil derogare videretur, ſi qua poteſtas à Deo Patre non dependens duraret in æternum. Nec iſta poteſtas dici poſſet *in gloriam Dei Patris*, ſi continuata in ſempiternum fingeretur. Sed poteſtas à Deo Patre dependens etiam in æternum continuata; quemadmodum ſubjectioni Patri debitæ, ita & gloriæ Dei Patris nihil derogat.

Per genua cæleſtia; Angeli: terreſtria; homines: ſubterranea; dæmones intelliguntur, per modum loquendi, quo Spiritus Sanctus, cum infirmis homuncionibus balbutire ſolet. non magis enim proprie dæmones, ſubterranei incolæ, quam Angeli, genua, aut linguam habentes dicuntur. Sed captui, & opinioni humanæ ſeſe Spiritus Sanctus accommodat, ut melius intelligi poſſit.

Lingua tamen *omnis confitens Dominum illum Jeſum eſſe Chriſtum*, & unctum Dei, hoc eſt, Regem omnium univerſalem à Deo conſtitutum, ſignificantiſſime hoc loco invocandi hujus Regis poteſtatem, & quandam neceſſitatem exprimit: præſertim cum iſta Regia poteſtas cum diſpenſatione ſuprema, & univerſali ipſorum Spiritus Sancti donorum (quæ Dei peculiaris, nec ulli præter Chriſtum communicata potentia eſt. quam olim Simon magus ſtolide mercari auſus eſt) conjuncta, non poſſit niſi divinam omnipotentiam in ſe includere. Jam vero qui lingua confiteatur aliquem eſſe Regem, & Dominum omnipotentem, & qui videlicet in omni neceſſitate omnibus opem ferre poſſit, & tamen ipſo facto, opem ejus, cum uſus poſcit, implorare recuſat; quid aliud facere cenſendus eſt, niſi quod lingua, & ore confiteatur, corde, & facto ipſo diffiteri. Hanc igitur tam divinam poteſtatem, & omnipotentiam, qui gratia, & dono Dei Patris, ob antegreſſum obedientiæ, & mortis ſuæ meritum, accepit; quomodo ante mortem ſuam illam habuiſſe, & in eſſentiali forma Dei altiſſimi fuiſſe dici poteſt? quod ad explicationem noſtram aſſerendam, nobis erat demonſtrandum. Neque profecto ſana ratio ullo modo concipere poteſt, quomodo hæc ſimul vera ſint, ut & divina poteſtas, atque omnipotentia, quæ naturæ, & perſonæ Dei altiſſimi individua comes eſt; Chriſto per æternam generationem, quaſi naturæ neceſſitate, communicata, eique nunquam adempta ſit: (Nec enim per incarnationem Chriſtus Deus, atque omnipotens eſſe deſiit, nec divina natura quicquam paſſa dicitur; ſed tantum humana.) & tamen eidem Chriſto eadem omnipotentia poſt, & propter mortem antegreſſam, ex gratia Dei, & quidem meritum ejus digno præmio magnifice remunerante, donata ſit. Præterea, etiamſi adverſarii contra ſententiam ſuam fingerent, Chriſto per mortem ademptam fuiſſe omnipotentiam, ut ipſi iterum pro ejus merito reſtitui poſſet; quænam iſta gratia eſſet, & quæ remuneratio, præſertim tam magnifico præconio digna, quando alicui pro crudeliſſima, & indigniſſima morte ſuſcepta, nihil, quod non habuerit, datur: ſed tantum, quod habuit, redditur. Quod ſi quis eò recurrat, divinæ quidem naturæ nihil proprie datum eſt; ſed donationem iſtam ad humanam naturam pertinere; id quoque dici nequit, quia per hypoſtaticam unionem omnes, quibus divina natura gaudebat, præcellentiæ humanæ quoque naturæ communicatæ ſunt. Habuit igitur ante mortem humana quoque natura omnipotentiam, nec ipſi quicquam per exaltationem, quod non ante habuerit, datum; ſed tantum ſuum redditum eſt. quod non eſt præmio afficere; ſed pœnæ eximere. ſed iſta miſſa faciamus.

Verſ. 12. Poſito ob oculos tam inſigni modeſtiæ, & humiliationis, & obedientiæ Chriſti exemplo, ejuſque præſtanti, & excelſo præmio; jure concludit, ipſorum quoque animos quos admonet ad omnem modeſtiam, & obedientiam componendos eſſe: & ab omni nimia ſui fiducia, quæ noxiæ, & pronæ in lapſum ſecuritatis mater eſt, avocandos.

Quamvis autem ex præcedentibus verbis monitum hoc apte deduxerit; tamen novas hoc verſu ejus moniti ſubjungit rationes. Primum, quòd jam *in præſentia* ejus modeſtiam hanc, & obedientiam, & omnis arrogantiæ expertem, ad normam obedientiæ Chriſti compoſitam, præſtiterint. non fore igitur illis difficile factu, in quo vires ſuas jam experti ſint. Deinde, quod *in abſentia* ejus major iſtius virtutis exercendæ ingruat neceſſitas. Ubi tacite ſubaudit abſentiam tam fidelis monitoris ipſis eſſe periculoſam. Adeo in ipſo monito ſignificantibus verbis diſcrimen iſtud exaggerat. *Cum timore*, inquit, *& tremore ſalutem veſtram operamini.* Ubi notandum eſt, cum gaudio, & fiducia bonæ conſcientiæ conjunctum eſſe debere perpetuum, & anxium metum, & vigilantiam: & animum noſtrum ſubinde fræno modeſtiæ cohibendum, ne inſoleſcat, aut in ſecuritatem reſolvatur. Poſſunt enim hæc ſimul conſiſtere, quamvis *ἀσύστατα* videantur, ut quis fruatur ſolatio, & fiducia bonæ conſcientiæ; & tamen perpetuo metuat, & caute advigilet, ne ſibi ſolatium iſtud fraudibus Satanæ ſubripi poſſit, ideoque ſit modeſtus. Præterea notandum eſt, virtutem iſtam, quam vulgo humilitatem, aut potius modeſtiam vocant, pro variis ejus effectibus, aut proprietatibus, variis nominibus hoc loco ab Apoſtolo deſcribi. Primum *humilitatem verſ.* 3. quia, qui ea prædici ſunt, libenter alios præ ſemetipſis pluris æſtimant, aut ſaltem ita tractant ut eos pluris æſtimare videantur. Secundo. *verſ.* 4. Curam aliis placendi, aut certe non diſplicendi. Nam qui ſibimetipſis nimium placent; aliorum curâ non tanguntur, nec morantur, quid de ſe ſentiant, nec dotes eorum ſatis æſtimant. Tertio *obedientiam.* Nam ea virtute præditi, bene monentibus libenter auſcultant. Cæteros videas monitoribus aſperos. *verſ.* 12.

Quarto timorem, aut potius trepidam ſui curam, hoc eſt, cautam ad omnia pericula vigilantiam, qua qui infirmas vires ſuas ſuo pretio æſtimant, metuunt ſibi: ac pericula anxie proſpiciendo perpetuas ſui excubias agunt. quæ certe alibi timor Dei dicitur: & cum modeſtia, humilitate, & vigilantia eadem eſt.

Verſ. 13. Affert rationem cur cum timore, ac

tremore

tremore ſalutem noſtram operari debeamus, quam fortaſſe quiſpiam abſque admiratione legere non poſſit. Id enim ipſum cuipiam in negotio ſalutis tantò majorem fiduciam, & ſecuritatem gignere debere videri poſſit, quod ipſe Deus nos & velle, & efficaciter operari faciat pro beneplacito ſuo. Quod potiſſimum in mentem venire poteſt iis, qui apoſtaſiam ſanctorum putant eſſe impoſſibilem: & neminem credentium de ſua ſalute dubitare patiuntur: & jam olim fixum adamantino clavo, quod de cujusquam ſtatu, aut ſalute futurum ſit. Et profectò ſi ſententiæ, quas attigimus, veræ ſunt; ob id ipſum tanto plus fiduciæ, ac ſecuritatis nobis accedere neceſſe eſſet, quod ſive Deus nos ſervare decreverit (cum & voluntas ipſa noſtra, & efficiendi facultas in ejus poteſtate ſit); non poſſit niſi certiſſimo exequi ſuum decretum: ſive perdere conſtituerit; voluntati ejus nullus labor, aut opera noſtra reſiſtere queat. adeo ut utrobique ſeu metus, ſive cura noſtra planè ſuperflua ſit. Sed aliis, qui ab hac ſententia alieni ſunt, mirum videri poſſit, qua ratione id terrorem potius, quam fiduciam in nobis gignere debeat, quod Deus in negotio ſalutis ita nobis opituletur, ut nos & velle, puta efficaciter, & efficaciter ea, quæ volumus, exequi faciat ſecundum beneplacitum ſuum.

Cæterum egregie conſtat Apoſtolo ratio argumentationis ſuæ. eſt enim vera, & proxima cauſa curæ iſtius anxiæ, & ſollicitæ in negotio ſalutis noſtræ, ac ſedulæ, & perpetuo metu, ac periculo ſeſe ſubinde excitantis vigilantiæ, iſta cogitatio, quod abſque ope Spiritus Chriſti, atque adeo Dei, per Chriſti Spiritum operantis, peſſime nobis ſuccedat omnis in ſalutis negotio ſuſceptus labor: quippe qui ne velle quidem ita, uti par eſt, ardenter, & conſtanter ſalutare curriculum pietatis ingredi: aut in eo progredi ſine iſta Dei ope poſſumus: tantum abeſt ut illud rite, & cum ſucceſſu conficere poſſimus. Diſpenſat autem hanc Spiritus ſui opem Deus pro beneplacito ſuo: nec tam nobili dono ſuo dignatur eos, qui ſibi minus placeant, aut aliqua culpa, & indignitate ſua ſeſe offendant. Unde oboritur ſalubris quidam metus diſplicendi, & tanto excitatior cura Deo placendi, atque illius auxilium aſſequendi, aut retinendi.

Quo autem melius locus hic, abſque ullo erroris periculo intelligi poſſit; duo nobis præcipue in verbis iſtis obſervanda diligenter, ac recte percipienda ſunt, ne in tam lubrico labi, aut hallucinari poſſimus. primùm, quid per timorem, ac tremorem iſtum Apoſtolus intelligat. deinde, quid intelligat per verba *Operans efficaciter in nobis & ut velle, & ut efficaciter operari poſſimus.* Quod attinet ad prius, non metum ſervilem; ſed filialem, non cum diffidentia; ſed cum fide, & amore Dei ac ſpe in Paternum ejus affectum recumbente, conjunctum: atque ideo non culpas, & peccata naturæ quadam neceſſitate ſubſequentem (qui ſpem iſtam ſubruere ſolet); ſed ea voluntarie, ac provide antecedentem, atque avertentem: ac proinde non cruciantem animum, ac de felici ſtatu ſuo dejicientem; ſed eum confirmantem, ac fræno quodam cohibentem: aut ſalubri quodam ſtimulo è ſomno excitantem, & in ſtabili felicitatis ſuæ ſtatu per juges excubias retinentem: & ſine ulla incommodi mixtura utiliſſimum intelligit, ac præcipit hoc loco Apoſtolus. Qui metus plane filialis eſt; non, ut ille alter, invitum hominem poſt commiſſas culpas invadens. quem timorem Domini alibi vocat Sacra Scriptura. Proinde hic metus ille nullo modo intelligi poteſt, qui ex ſuſpicione reprobationis ſuæ ortus alicui videri poſſet, qui nec voluntarius, & cum diffidentia conjunctus eſt, nec ullo modo utilis. Quo fructu enim, aut quo fine aliquem Apoſtolus adhortari fingeretur, ut metuat id, quod nullo modo evitari poteſt? Per vocem autem tremoris Apoſtolus deſignant ſerium, & excitatum ſalubris iſtius curæ, & vigilantiæ ſtudium. ut ejuſmodi emphaſi ſecuritatem illam, & confidentiam, ſuperbiæ matrem, & modeſtiæ, atque humilitati Chriſtianæ inimicam, oppoſito ipſi è diametro adverſo antitheto, perſtringeret.

Quod ad ſecundum attinet; non temere Apoſtolus hoc loco voce ἐνεργεῖν *perficere* potius, quàm ulla alia, quæ cauſæ efficientis actionem exprimit, utitur. ſi enim penitius verba iſta inſpexeris, non dicit hoc loco Apoſtolus, Deum iſtam in nobis voluntatem, quaſi ſine nobis, efficere, aut eum ſolum, ac ſine omni opera noſtra nobis infundere: ſed tantum voluntati huic, promiſſis quidem Dei primitus provocatæ, ſed tamen ultrò, ac libere iis aſſentienti, atque accedenti, dare efficaciam: quia id facit per Spiritum ſuum, qui neminem, aut inſcium, aut invitum obtorto collo trahit ad bonæ voluntatis propoſitum: Sed hominibus, ſponte ſua promiſſa Dei conſequi volentibus, excitando in iis ardens, & efficax rerum divinarum ſtudium, dat illam, quæ ſcopo, ad quem tenditur, nunquam excidere ſolet, firmam in bonæ voluntatis propoſito conſtantiam. Itaque hoc loco ἐνεργῶν τὸ θέλειν, non ſignificat procreare voluntatem; ſed voluntati jam procreatæ, hoc eſt, beneficis Dei promiſſis invitatæ, & ſponte (nec enim aliter fieri poteſt) accedenti; dare efficaciam. (Nec enim aliter aut Deus voluntatem noſtram movere ſolet, aut voluntas noſtra in rebus ad religionem veram pertinentibus moveri poteſt) Ut ex ſententia noſtra hæc verba ita è Græco verti debeant; *operans in nobis efficacem voluntatem, aut efficaciam voluntati*, potius, quàm efficaciter operans voluntatem. Præſertim cum vocem τὸ θέλειν, ſubſequatur vox τὸ ἐνεργεῖν. Ita ut ſimplicius, clariuſque, & ſine ullo diſcrimine, aut tautologia, verba iſta verti poſſint; Deus eſt, qui in nobis operatur & efficacem voluntatem, & efficacem voluntatis hujus executionem. tranſlato nimirum ſenſu energiæ è participio ad voluntatem per modum infinitivum (ut cum Grammaticis balbutiamus) expreſſam. Quamvis ſine grandi erroris periculo poſſint verba iſta ita quoque verti, ut poſita ſunt. quia Deus & promiſſiones excellentiſſimas obtulit: & earum fidem, ac certitudinem ſatis evidentibus documentis confirmavit: nec in eo cuiquam Spiritus ſui opem denegat. ut ea in re voluntas noſtra, quamvis libere agens, & nulla violentia oppreſſa, efficaciter in acquirendæ ſalutis ſtudium propendeat.

Adimit igitur nobis Apoſtolus per hanc moniti ſui rationem, omnem ex aliquo pietatis profectu ortam ſive jactantiæ, & ſuperbiæ, ſive ſecuritates, & oſcitantiæ occaſionem. Quid enim eſt, quod ex optimis actionibus noſtris pro noſtro venditare, aut quo ſuper alios efferri poſſimus? præter lætam, & beneficio Dei gaudentem conſcientiam, quæ nobis cum omnibus bonis communis eſt: quandoquidem & voluntatis, & conatuum noſtrorum efficacia, & ſucceſſus ſecundus Deo ipſi accepta ferenda ſunt. Præterea ubi oſcitantiæ, aut ſecuritati locus eſt, in perpetuo diſcrimine, ac metu, ne in eo certamine pereamus, in quo abſque ope cæleſti ſuccumbere nos neceſſe eſt. Quam certe ſine continua, & admodum circumſpecta precum vigilantia impetrare non poſſumus: ac proinde ne nos Spiritus Sanctus, offenſus aliqua indignitate noſtra, deſerat; perpetuo periclitamur. Atque hæc virtus modeſtiæ, quam prolixius hoc loco tractavit Apoſtolus, mirifice concordiam Eccleſiæ conſervat, quemad-

 modum

modum contraria ei, ſive incircumſpecta ſecuritas, in qua viribus noſtris plus æquo confidimus, ſive arrogans aliorum contemptus; lites, & jurgia ſerit.

Verſ. 14. *Omnia facite abſque obmurmuratione & diſceptationibus.* Effectus enim hos procreat immodeſtia, ſuperbia, ac inobedientia *verſ.* 15. *Ut ſitis* (inquit) *irreprehenſibiles, & ſimplices*, hoc eſt progenies Dei inſons, & cui nihil objici poſſit. cujus rei tanto major neceſſitas eſt, quod vivatis in medio generationis pravæ, perverſæ, & diſtortæ, quæ in id excubat, ut aliquid in nobis carpere poſſit, nec ullam obtrectandi vobis, & ſcandala etiam non data arripiendi occaſionem omittit. Quibus tantum abeſt, ut vel minimam ſcandali anſam præbeatis; ut potius omni ſanctimonia, & honeſtate vitæ ipſis prælucere teneamini. Tanquam faces, & lampades in mundo, vitiorum tenebris obruto, & denſa ignorantiæ caligine demerſo. (*Verſ.* 16.) Quæ tenebræ depelluntur, & clariſſima lux illuceſcit per eos, qui ſermonem vitæ, hoc eſt, doctrinam, & religionem ad vitam æternam perducentem; & ipſi habent, & aliis prædicant. Tales igitur vos eſſe cupio, ne pereat gloriatio mea *in die Chriſti* (NB. iterum *Diem Chriſti*, ſupra *Cap.* 2. 10:) atque ut palam fiat, *quia non in vanum cucurri, aut laboravi* prædicando vobis Evangelium. *verſ.* 17. Qui labor adeo mihi curæ, atque cordi eſt, ut impendi, atque immolari, tanquam victima, hoc eſt, ponere vitam non recuſem in miniſterio fidei veſtræ: idque non minus libenter, nec minori cum gaudio veſtri cauſa pati paratus ſum, quàm libenter, & cum maximo gaudio vos fructu prædicationis meæ fruimini. Ideo æquum eſt, *ut vos quoque mecum gaudentes & mihi congaudeatis.* Quibus in verbis character, & proprietas charitatis exprimitur, gaudio alieno perinde ac ſuo affici.

Verſ. 19. *Spero in Domino Jeſu*, quia futura, & præcipue propoſitorum noſtrorum eventus in poteſtate noſtra non ſunt, ſed in Dei diſpoſitione; æquum eſt in proponendis actionibus noſtris, etiam optimis, non anticipare certa aliqua expectatione fructum eventus, aliter forte quam vellemus caſuri: ſed relinquere integrum Deo, Chriſtoque optati illius eventus arbitrium, juxta illud,

Permittes ipſis expendere Numinibus quid
Conveniat nobis, rebuſque ſit utile noſtris.
Carior eſt illis homo, quam ſibi. ———

Ideo tam modeſte Apoſtolus de ea actione, quæ tamen in ejus poteſtate eſſe videbatur, pronunciat: *Spero* inquit *in Domino Jeſu*, id eſt, ſi Dominus voluerit, aut permiſerit, niſi aliud Domino viſum fuerit; me miſſurum citò Timotheum vobis, ut & ego me recreem, & refocillem, accepto de vobis, & rerum veſtrarum ſucceſſu nuncio: aut etiam tanto magis ſpero me id facturum cum veſtro commodo, & ſolatio; quia id ut perficiatur in poteſtate Domini Jeſu eſt, cui nos, noſtraque omnia curæ, cordi eſſe ſcio.

Antequam ulterius pergam, notanda eſt hîc Domini Jeſu & cura perpes circa directionem, ac diſpoſitionem rerum, & actionum, quæ ad fideles ejus pertinent, & omnipotentia. Qui enim futurarum actionum, & propoſitorum noſtrorum eventus in manu habet; eum omnipotentem eſſe neceſſe eſt, nec quicquam obſtare, quin invocari poſſit.

Porro ex eo quod Apoſtolus ait, ſe *miſſurum Timotheum ipſis*, non autem ad ipſos; apparet eo fine hanc miſſionem à Paulo deſtinatam, ut ipſis Timotheus alicui uſui, & miniſterio eſſet. quod confirmant proxime ſubſequentia verba, *Ut & ego refocillar*, quæ oſtendunt non eo ſolo fine mittendum fuiſſe Timotheum, ut Paulus refocillaretur. Idem confirmat ſequens *verſus* 20. *neminem enim habeo* ἰσόψυχον, hoc eſt, *pari animo præditum*, hoc eſt, ut ſe ſtatim explicat, qui perinde genuine, & candide cura ſalutis Philippenſium afficeretur. Quid enim opus erat ejuſmodi hominem quærere, tantum ad explorandum in quo ſtatu res Philippenſium eſſent. quod per literas, & ſimplicem tabellarium fieri ſufficiebat. Et quia talem quærebat qui bene Philippenſibus cuperet, & ex animo ipſorum cura angeretur; apparet Paulum per eum Philippenſibus, in ſpirituali haud dubio negotio, benefacere voluiſſe, præſertim cum poſt ipſius adventum, ſuum quoque (eodem procul dubio fine deſtinatum) ad eos adventum polliceretur *verſ.* 24.

Verſ. 21. *Omnes* inquit *quæ ſua ſunt quærunt, non quæ Jeſu Chriſti.* Notandum, quales vel ipſorum Apoſtolorum adminiſtri plerique, etiam illis temporibus, reperiantur; quid de ſubſequenti ævo ſtatuendum? Talis ſuit ſine dubio Demas, qui captus præſentis ævi illecebris, Paulum reliquit. 2. *Tim.* ultimo *capite.* Tales illi, *quorum Deus venter*, aut qui *putabant quæſtum eſſe pietatem.*

Verſ. 22. Commendat ipſis Timotheum, ut ipſi in eo, quod iis exhibiturus erat, miniſterio auctoritatem conciliaret, *quòd, tanquam filius patri, Apoſtolo inſervierit in* prædicando *Evangelio.* Hunc igitur *verſ.* 23. *ſeſe miſſurum*, aut potius ſibi præmiſſurum, ait, quia *verſ.* 24. ſubdit, ac pollicetur *ſeſe ipſum quoque eum citò conſecuturum*, eodem procul dubio fine, & adventus ſui fructu *verſ.* 24. Eadem vero modeſtia hic *confido in Domino* ait, qua ſupra *verſ.* 19. Spero in Domino Jeſu dixerat.

Verſ. 25. *Neceſſitate* quadam coactum, ait, *ſe mittere*, aut potius remittere *Epaphroditum ad eos* (quaſi ægre ab eo divelleretur) quia flagranti ipſius deſiderio (*verſ.* 26.) cupienti eos reviſere, triſti de ægritudine ſua nuncio percolſos, reſiſtere non potuerit. Hunc prius laudat, & commendat, *fratrem, & cooperarium, commilitonem* ſuum, & Philippenſium *Apoſtolum*, denique *miniſtrum uſus ſui* vocat, quia per eum ſumptu, ac neceſſariis rebus, à Philippenſibus ſubmiſſis, inſtructus erat: congerens cauſas ob quas ægre dimittendus fuit, niſi deſiderio ejus ipſe quoque ſuum adjungere coactus fuiſſet, ut eos metu, ac ſollicitudine, ex nuncio de gravi morbo Epaphroditi concepto, liberarent.

Verſ. 27. Deinde morbum ejus ſonticum, & mortis periculo proximum commemorat, ſimulq; miſericordiam Dei in reſtituenda ei valetudine, cujus fructum ad ſe quoque redundaſſe ait, *ne dolorem ſuper dolorem haberet.* Nam ſi mortuus tunc Epaphroditus fuiſſet; ſuper dolorem ex jactura fidelis amici, & commilitonis, alium inſuper dolorem ex luctu, ac deſiderio Philippenſium, atque incommodo per obitum Apoſtoli, & Doctoris ſui. idque ipſiuſmet Pauli cauſa, & occaſione accepto, habuiſſet.

Verſ. 28. Denique ex iſta cauſa deducit, tantò libentius Epaphroditum à ſe ad eos dimiſſum, ut & illi loco doloris, & ſollicitudinis de abſente ex præſentia ejus ſolatium, & gaudium caperent, & ipſe quoque Paulus iſto dolore, quem ex Philippenſium de Epaphrodito ſollicitudine capiebat, liberaretur. Tacite enim innuit, non Epaphroditum ſolùm, ut (*verſ.* 26.) dixit, ex ipſorum metu, ac ſollicitudine; ſed ſe ipſum quoque dolorem cepiſſe. Quæ omnia Chriſtianæ caritatis lineamenta, ut & ex ſequentibus pleraque non inutiliter inſpicienda, & contemplanda ſunt. Eſt enim in iis expreſſa civilitatis morum in vera Chriſti Eccleſia effigies. niſi quod in iis, non larva, & facies, & nudus color; ſed vera, & viva facies veræ, ac ſynceræ caritatis, ac benevolentiæ, atque illius amicitiæ, quæ felicitatem humanam in terris perficit, cernatur.

Verſ. 29. Poſtremo ipſum iterum commendat, & ut *cum gaudio* ab iis *recipiatur, & in tanto majori pretio ab iis habeatur*, eoque majori honore cum omnibus

ſui ſimilibus dignus cenſeatur, admonet; quia (*verſ. ultimo*) præſentiſſimum vitæ periculum adiit, non Pauli tantùm cauſa, ſed ipſorum Philippenſium. Ne enim deeſſent officio erga Paulum ſuo Philippenſes; ille libenter, ac forte (ut eventus oſtendit) tenuem valetudinem ſuam nihil moratus, ſuſcepit hoc iter ex Macedonia Romam, cujus moleſtiis, & incommodis vexatus in gravem morbum incidit. Omiſſionem igitur iſtius officii Paulus ὑστέρη-μα. (*defectum*) Philippenſium vocat, quod Epaphroditum, ſuſcepto ſibi tam periculoſo itinere, implevisse ait. Ex iſtis enim verbis veriſimile fit, niſi Epaphroditus, ſpreto valetudinis periculo, ſuſcepiſſet iter hoc, nemine alio illud ſuſcipiente; Philippenſes vel invitos, & inopia miniſtrorum adactos, officium hoc omiſſuros fuiſſe.

CAPUT III.

REmotis igitur omnibus cauſis, & occaſionibus mæroris, & ſollicitudinis; gaudere ipſos jubet. quod monitum occaſione quidem redditi ipſis incolumis Epaphroditi datum; latius tamen protendi nihil prohibet, ut ex aliis Sacræ Scripturæ locis patet, cum homines Chriſtiani ex triſtibus tenebris ad meram, & jucundiſſimam lucem tranſlati, habeant perpetuò cur gaudeant: nec admodum multa incidant, è fortuitis caſibus, quæ gaudium iſtud gravius perturbare poſſint. ut in iis potiſſimum locum habeat, quod in aureo Pythagoræ carmine legimus.

ὧ παντὶ τοῖς ἀγαθοῖς τοῦτον πολὺ μᾶλλον δίδωσι

Sed tunc potiſſimum cum aliquod imminens periculum avertitur, & gravioris curæ anxietas tranſit (ut tunc accidit, cum redivivus Epaphroditus Philippenſibus redderetur) maxima ſit occaſio moniti hujus Apoſtolici, ut fideles ad purum illud, quodque nulla triſtis cura decerpit, gaudium, vocationi ſuæ congruens, revertantur.

Excuſat autem frequentem hujus moniti ſui inculcationem Apoſtolus. cujus excuſationis occaſio primùm, dein modus notanda ſunt. Occaſio quia in ſuperiori *Cap. verſ.* 18., & 28., & 29. idem præceptum jam aliquoties inculcaverat. Modus autem excuſandi eſt, quia tam frequens inculcatio Apoſtolo quidem nihil oberat, nec erat moleſta; cum tamen ipſi moleſtior eſſe deberet quam aliis: quia non eſſet ὀκνηρὸς id eſt *piger*. ad eundem laborem commodo fratrum toties ſuſcipiendum: ipſis vero proderat, ne monita, levi mentione tranſmiſſa, è memoria effluerent, ſed ſæpius repoſita, firmiores in mentibus eorum radices agerent. quod ipſis tutius erat; quam novis ſubinde doctrinis aures, atque animum delectare potius, quam paſcere.

Verſ. 2. Et quia ſub finem ſuperioris capitis, neceſſariam doctrinam verſu penultimo tradiderat, de veris fratribus precio ſuo æſtimandis, & honore digno afficiendis, qui exercendæ caritatis cauſa vitæ pericula adire non gravantur; Ideo æque neceſſariam doctrinam ſtatim ſubjicit *verſ.* 2. de falſis, & noxiis fratribus ſuo quoque pretio æſtimandis, & nihili faciendis; quia ſint *mali operarii*, & in carnalibus doctrinis tradendis terreſtria tantum ſapiant, & quærant. Quam doctrinam toto fere capite tractat. Et ne latere poſſit cujus generis fratres intelligat, per vocem *conciſionis* contemptim doctrinam illam Judaiſantium de circumciſione perſtringit, atque ipſos, qui doctrinam iſtam ſpargebant: quia more canum, ſine ulla juſta cauſa, prædicationem Apoſtoli indeſinenter allatrabant canes vocat; ſimul innuere volens, quanti latratus eorum faciendi eſſent, hoc eſt, nihilò pluris, quam earum animantium, quæ, vel ob id quod homini ſint nimis familiares, magis etiam quam alia animalia contemnuntur. Quia enim veros, & Epaphroditi ſimiles fratres, paulo ante in pretio habendos eſſe oſtendit; idcirco hic falſos fratres, & malos operarios, per non ineptam antitheſin, ſpernendos eſſe innuit. ita ut vox hæc, non per convicium Apoſtolo exciderit; ſed aptiori ſimilitudine, & indolem eorum, & eam, quam ſua culpa merebantur, apud omnes æſtimationem depingere vix potuerit. Eadem ſimilitudine. *Apoc.* XXII. 15. depingit Spiritus Sanctus excluſos à civitate ſancta, non per convicium, ſed per deſcriptionem à ſimilitudine.

Convertitur mox ad doctrinam eorum refutandam, & oſtendit eos falſam circumciſionem in Eccleſiam introducere velle, hoc eſt, non eam, quam primitùs per illam carnalem ceremoniam Deus præfigurare voluit. qualis in Chriſtianis reperiri debebat qui Spiritu Deo ſerviunt. quæ idcircò etiam non carnalis, ſed ſpiritualis eſt circumciſio. Quemadmodum enim in carnali ſine gravi noxa corporis, ſuperfluæ ejus particulæ in partibus, per quas vulgo maximè peccatur, circumcidantur; ita in ſpirituali ſine magno damno rerum terreſtrium, quarum alioqui facilis eſt jactura, cum incomparabili vero hominis emolumento, circumciduntur omnes cupiditates, & ad peccata inclinationes. Quarum circumciſionum prior, quia parum utilis, & tantum typi, ac figuræ cauſâ introducta fuit; idcirco ſuperventu poſterioris, qui fuit ejus antitypus, ceſſare debuit. Merito igitur Paulus non illos, in carne recutitos, ſed Chriſtianos, eſſe veram circumciſionem aſſerit: quos duobus diſcriminibus ab illis recutitis diſtinguit. Primùm quod illi carne; Chriſtiani vero ſpiritu Deo ſerviunt, qui ut ipſe Spiritus eſt, ita Spirituales ſui cultores quærit. *Joh:* IV. 23.24. Deinde quod Chriſtiani, non in carne confidant, ſicut Judæi; ſed glorientur in Chriſto Jeſu. Ubi tacite omnipotentiam Chriſti debilitati carnis non incongruè opponere videtur, ut oſtendat, quam impares ſint gloriationis cauſæ.

Quid autem per fiduciam in carne intelligatur, explicat Apoſtolus *verſ.* 5. & 6. hoc eſt, *eſſe circumciſum octavo die, ex genere Iſrael, Hebræum ex Hebræis, ſine ulla peregrinitatis mixtura. Eſſe ex perfectiſſima Judæorum ſecta, zelotam Legis, & ſecundum eam irreprehenſibiliter viventem.*

Ut autem tacitæ objectioni Judæorum occurreret, quæ in animis Judæorum oboriri poterat, iniquè à Chriſtianis carpi, ac deſpici decora iſta, & præeminentias, à quibus ipſi per natalium ſortem excluſi ſint; oſtendit ſe non modo ab iſtis, de quibus Judæi gloriabantur, ornamentis excluſum non eſſe; ſed ipſis juſtitis præ multis aliis gloriari poſſe. quæ ſingula, prout modo commemoravimus, recenſet. *Verſ.* 5., & 6. *Sed* (*verſ.* 7.) *quæ ipſi* quondam *lucro eſſe viſa ſunt, ea propter Chriſtum pro damno reputaſſe.* veram enim Chriſti doctrinam prædicans in tanta popularium ſuorum odia ſciens volenſque incidit, ut ipſi apud gentem ſuam nihil iſta omnia prodeſſent, quæ quondam proderant, & ob quæ apud ſuos magni fiebat. Fecit igitur jacturam earum rerum libenter, propter illam perfectiorem cognitionem doctrinæ Jeſu Chriſti, quam adeptus eſt, & qua alios imbuebat. Nec enim damni hujus pœnitebat, quia præ iis, quæ in Chriſto adeptus eſt, ſordebant ipſi, & deſpicatui erant omnia, quæ amiſit tanquam fæces, & purgamenta, præ lucris in Chriſto pretioſiſſimis *verſ.* 8. quæ lucra vocat *propter eminentiam notitiæ Chriſti*, ὑπερέχον τῆς γνώσεως, Chriſti Jeſu Domini mei.

(*Verſ.* 9.) Recenſet autem lucra iſta, & opponit fæcibus illis, quas amiſit. Primum igitur dicit ſe adeptum eſſe, *juſtitiam*, hoc eſt, *juſtificationem*: non illam, quæ ex operibus eſſe debebat, & quam lex promittebat, ſed non niſi iis, qui fecerint omnia, quæ præcepta erant in lege. quæ merito lex dicitur, reſpectu veræ

juſtificationis, quia erat inutilis, & impoſſibilis; ſed juſtificationem ex fide in Deum per Jeſum Chriſtum, quæ erat utiliſſima, & maxime poſſibilis, cùm propter indulgentiam Novi Fæderis, tùm propter illud cæleſte, ac præſentiſſimum auxilium, quod Chriſtus a Deo per Spiritum Sanctum præbebat.

Notandum autem hic eſt, quod Apoſtolus juſtificationem ex operibus vocat ἐμὴν, quaſi *noſtram*: eamque videtur opponere juſtificationi fidei, in eo quod illa ex operibus viribus noſtris propriis infirmis nitatur. Ea vero quæ ex fide, gratia, & miſericordia Dei, ad infirmitates noſtras conniventis gratuito Dei, Chriſtique auxilio, per Spiritum Sanctum ſubmiſſo. Ideoque illa, ob infirmitatem virium noſtrarum impoſſibilis, hæc facilis, aut certe non ita difficilis, quin eam, qui modo velit, certò certius aſſequi poſſit. Quamvis enim opera fidei, hoc eſt, virtutes Chriſtianæ, longe ſint acquiſitu, ac præſtitu difficiliores, quàm opera Legis, & præcepta illa majori ex parte ceremonialia; tamen præter promiſſorum excellentiam, quibus homines in operibus fidei ſublevantur, qua carebant ii, qui operibus Legis juſtificari volebant, longe majori, & communiori (imò vero omnibus patenti, & expoſito) dono Spiritus Sancti Chriſtiani nunc adjuvantur, quàm olim Judæis ideo mirum non eſt, quòd omnia poſſint in eo, qui corroborat eos, Chriſto. Diſpenſat enim Deus cæleſte ſuum auxilium hominibus pro modo, aut modulo objectarum ipſis in negotio ſalutis difficultatum, ne deſit virtuti materies, & noſtræ qualicunque laudi, & præmio, campus. Quæ difficultates non erant tantæ olim, quantæ nunc ſunt, præſertim in caſu perſecutionis. quanquam & extra perſecutionem à rebus humanis, & ſenſibus obviis animum ad cæleſtia ſemper attollere, & à terrenis abſtrahere, & in omnibus vim ſibi inferre, renunciando pleriſque vitæ ſolatiis, in perpetuis excubiis, & in præſentia numinis (propter conjunctionem nobiſcum Spiritus Sancti.) perpetuò agere, cum timore, ac tremore ſalutem noſtram operari; longe ſunt difficiliora, quàm ea, quæ quondam ſub veteri fœdere facienda erant. Hæc longe majori Dei auxilio indigent, quam infantes maſculos circumcidere, delectum ciborum, aut alias ceremonias obſervare, & in reliquis vitæ actionibus pannis Legum forenſium in officio contineri. Facilius enim eſt Deo carne, quam Spiritu ſervire. Ideo Deus nunc longe uberius donum Spiritus ſui in noſtrum effundit auxilium, quàm olim, relicto tamen ſemper noſtræ quoque propriæ contentioni loco. Nam ſi Deus ſolus, abſque ulla opera, & obſequio noſtro, omnia in nobis ſanctitatis officia perageret; æque ridiculum eſſet ex eo gloriam quærere, ac ſi quis in excellenti aliquo opere automato laudem artificii quærens; ſpectandum illud exhiberet ità, ut ad ſingulos ejus motus manum ſuam adhiberet. Eſt igitur in fidei quoque operibus aliqua laus noſtra, quæ nos Deo commendat, & placere facit. Sed ea collata cum infinita gratiæ, & auxilii cæleſtis, quod nobis ſuccurrit, magnitudine; habet ſe inſtar puncti reſpectu circuli ſui. Quemadmodum terræ magnitudo, quamvis ejus moles vaſta ſit, evaneſcit ad comparationem orbium cæleſtium, ita ut eorum reſpectu puncti, cujus ratio etiam in corporeo noſtro viſu non habet, vicem obtineat.

Nec enim iſta comparativa, ut ſic loquar, terræ exiguitas, quòd reſpectu majorum corporum puncti inſtar ſit, impedit quo minùs ipſa per ſe conſiderata in vaſtiſſimam magnitudinem, latitudinem, profunditatem, extenſa ſit. Ita magnum iſtud, & opportunum cælitùs deſcendens auxilium, quamvis, ſi cum *concurrente* ſecum opella noſtra conferatur, infinitis partibus plùs ad efficiendum in nobis aliquod bonum opus, & ingenerandam ſanctimoniam conferat, quam infirmæ vires noſtræ, & fluxa, & imbecilla quandoque nutantis noſtri propoſiti fides, atque tenacitas; tamen in Chriſtianorum quoque propriis laboribus, ſi per ſe, & ſine collatione cum Dei auxilio ſpectentur, non deeſt id, quod Deo vehementer placet, & gratiſſimum eſt; quod certe non eſt nihil, neque res plane nullius, aut exigui momenti: Sed habet etiam ſuum aliquod (ſaltem illud quod ipſi Deus facit) pretium, ſuam magnitudinem, ſuos gradus, ſua incrementa. Quæ tamen omnia evaneſcunt, ſi cum promiſſis Dei, cum ſpe, ac præmio vitæ æternæ, cum efficaci ejus confirmatione, cum arrbabone Spiritus Sancti, & multiplici Dei auxilio: ſed præcipue cum illa paterna ſub Novo Fædere, in remiſſione peccatorum noſtrorum Dei indulgentia comparentur. adeo ut eo reſpectu juſtitia, & juſtificatio fidei, non noſtra, ſed quodammodo aliena, hoc eſt Dei: juſtitia vero, & juſtificatio operum, ſeu ex operibus Legis (poſita tamen hypotheſi, ſi in nobis locum habere poſſit) non aliena, ſed noſtra dici ſuo modo potuerit.

Non tamen diffiteor, poſſe iſta verba ſimpliciùs ita explicari; *non habens juſtitiam*, hoc eſt, *juſtificationem meam ex Lege, ſed ex fide Chriſti*, ita ut vox *meam* non oppoſite ad alienam intelligenda; ſed διὰ πίστεως ad oppoſitam quoque juſtificationem referenda, atque in ejus quoque mentione repetenda ſit. quæ explicatio, ut planior; ita, niſi fallor, verior eſt.

Verſ. 10. Nunc explicat illud τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως Χριστοῦ, *eminentiam notitiæ Chriſti*: quale ſit *lucrum*, inquam, illud, præ quo ipſi ſordebant omnia, quæ amiſerat apud Judæos, cognitionem illam eminentem Chriſti, cujus *excellentia* (ὑπερέχον) in eo conſiſtit, ut norimus vim Reſurrectionis ejus, & eorum, quæ cum iſta reſurrectione conjuncta, aut eam neceſſario conſecuta ſunt. Quæ *vis*, cum antecedente per eundem Chriſtum vitæ æternæ promiſſo connexa, tantæ eſt efficaciæ, ut nihil laborum, aut afflictionum, Chriſti cauſa ſuſcipiendorum, nos gravari permittat; ſed prompto, ac libenti animo, imo ardenti, ac indefeſſo ſtudio, cùm aliis ærumnis, tum præcipue morti Chriſti nos conformari efficiat: tanti exempli ſpecimine, ac certitudine nos excitans, & exſtimulans, ut ipſi quoque ſimilem reſurrectionem, & gloriam (*verſ.* 11.) conſequi, & aſſequi enitamur, eorum exemplo, qui rem aliquam arduam, & longe à nobis poſitam, & quaſi fugientem, ea celeritate ſequuntur, ut ipſam quaſi præcurrendo obviam factam comprehendant. *Conformatio* autem *morti Chriſti*, & afflictionibus ejus; non in eo tantum eſt, ut eaſdem, aut ſimiles afflictiones ejus cauſa libenter patiamur. quod non ſemper, nec omnibus ſaltem æque accedit; ſed ut omnibus quoque peccatis moriamur (*Rom.* VI.) veterem hominem (hoc eſt, affectus noſtros) crucifigamus, noſque ipſos abnegemus, atque ita commoriamur, & conſepeliamur Chriſto, (quod per typum baptiſmi in prima noſtra ſacrorum Chriſti initiatione adumbratum eſt.) ut quemadmodum Chriſtus reſuſcitatus eſt, & in immortali, atque glorioſo ſtatu vivit, ita nos quoque à peccatis reſurgamus, & in novitate vitæ ambulemus. Quæ conformatio morti, & eam ſubſecutæ reſurrectioni Chriſti, omnibus æque communis eſt, ac ſemper, & ubique locum habet.

Hanc conformationem morti Chriſti, & cauſam ejus finalem, ut poſſimus conformari etiam reſurrectioni ejus; profert ejuſmodi verbis, ut ſatis oſtendat,

oſtendat, maximo ſtudio, & indefeſſo conatu nobis eſſe in iſta conformatione morti Chriſti, & afflictionibus ejus elaborandum; ſi velimus eò pervenire, ut reſurrectioni ejus conformemur. Oſtendit autem hoc periculum, ne tanto bono excidamus, dupliciter. Primo, in verbis: Secundo, in ſenſu. In verbis *verſ.* 11. *Si quomodo occurram in reſurrectionem.* quæ evidenter indicant, in hoc negotio non ſemper, nec qualicunque conatui noſtro reſpondere qualem optamus eventum; ſed eſſe in eo multùm periculi, ac difficultatis, ne qua culpa noſtra mens tantis excidat auſis. Non igitur languide, aut negligenter conſectandum iſtud bonum; ſed illud monitum, præ oculis perpetuo, & in animo habendum

Verte omnes tete in facies, & contrahe quicquid
Sive animis, ſive arte vales.

Ut, ſi hac ſorte non ſuccedat, aliam viam conformandi ſeſe Chriſto, atque ita conſequendi hujus boni ineas, & obſtinato ſtudio in inveniendo ad illud aditu connitare.

Quod & in illis verbis exprimitur *verſ.* 12. *perſequor autem, ſi & comprehendam.* quo nihil aliud oſtenditur, quàm quod non qualicunque curæ, aut perſecutioni noſtræ reſpondeat hic optatus adeptionis, aut comprehenſionis eventus; ſed magna cura, & ſollicitudine perpetuò vigilandum, ac videndum quomodo id perſequamur, quod aſſequi noſtra plurimum intereſt.

In ſenſu autem idem periculum nobis ob oculos ponitur, quod ipſe Paulus vir tantus, & vas electum Domini, hujus ſeſe periculi plane, & abſolute expertem non fuiſſe, & adeo quidem aſſeveranter pronunciet. Quamvis enim non dubitem & tunc, cum iſtam Epiſtolam Apoſtolus ad Philippenſes dictaret, & alias ſemper, poſtquam Apoſtolatus munere fungi cæpit, nullum fortè fuiſſe tempus ejus ævi, quo, ſi mortis ejus hora incidiſſet, certiſſimam ſpem vitæ æternæ non habuerit; ita ut firmiter ſentiam, nunquam eum poſt acceptam tantam Spiritus Sancti copiam, in tam miſerum ſtatum delapſum, ut ipſi mors æterna timenda fuerit. Ambulabat enim ſemper ſecundum Spiritum; non ſecundum carnem. quæ ambulatio, ſeu potius ſecundum ſpiritum vivendi conſuetudo ejus eſt naturæ, ut incidentibus forte rarioribus lapſibus non deſinat, nec poſſit corrumpi, niſi forte pravi actus in conſuetudinem migrent. Tamen & homines in tam felici vitæ ſtatu conſtituti, ex natura, & indole præteriti, ac præſentis ſtatus ſui, de futuri ſtatus conditione certi, ac neceſſarii nihil concludere poſſunt, ita nec Paulus potuit abſque præſuppoſita hypotheſi, quòd in eo bonæ conſcientiæ ſtatu, & indefeſſa ſalutis ſuæ cura conſtanter permanſurus eſſet. Quod quia voluntarium eſt, non neceſſarium; (Poſſunt enim ejuſmodi homines, ne Paulo quidem, aut ejus ſimilibus exceptis, ſi naturam eorum ſpectes, ſenſim de ejuſmodi cura remittendo, tandem in eum ſtatum delabi, ut eam plane deponant, aut abjiciant) ideo Paulus merito dicere potuit, ſe nondum cepiſſe, quod capere volebat, nondum aſſecutum, quod perſequebatur: quia ipſi eadem, quæ ante incumbebat neceſſitas, ardenti, & indefeſſo ſtudio, in ſalutis ſuæ curſu contendendi. quod & in perſona ejus verum erat: ſed propter ædificationem aliorum, multò diligentius etiam, & non ſine multò majori neceſſitate fuit inculcandum. Atque hæc fuit cauſa, ob quam Apoſtolus toties hoc loco inculcat, ſe nondum id conſecutum, quod tanto ſtudio, tantaque cura conſectabatur. adeo ut ſibi de priſtina contentione nihil ſit remittendum. Id ſine dubio oſtendere volens, neminem ſibi tam noxiè blandiri debere, ut ſe jam in hac vita tàm altè aſcendiſſe, & eo loci conſtitiſſe exiſtimet; in quo extra Satanæ teli jactum poſitus, & omnium tentationum ſecurus eſſe poſſit, quibus de ſtatu ſuo dejici queat, tanto etiam graviori præcipitio, quanto forte altius aſcender. Quæ opinio ſane ad minuendum illud anxium, & ardens ſtudium, quod in ſalutis negotio omnibus adhibendum eſt, mire eſt efficax, ideoque ſollicite ab Apoſtolo ex animis omnium evellitur. Si enim Apoſtolo perſeverandi in contentione ſpirituali incumbebat neceſſitas; quanto magis aliis.

Atque hic locus illuſtris eſt ad oſtentandam vanitatem opinionum de prædeſtinationis, & electionis neceſſitate, ac certitudine: multoque magis de earum opinionum utilitate ad ſalutem: vel, quod magis mirere, neceſſitate; cum iſtæ perſuaſiones, ad omnes religionis, & in ſtudio ſalutis contentionis radices excindendas ſecurim admoveant.

Porro adeptionem iſtius felicitatis, quæ nobis à Deo promiſſa eſt, exprimit hoc loco per voces *apprehendere, & perfectum fieri.* quarum prior denotat contentionis noſtræ in adipiſcenda ſalute quandam violentiam, non abſimilem ei, qua Paulus ipſe ad Chriſtum pertractus dicitur *verſ.* 12. poſterior autem indicat felicitatis hujus præſtantiam, ac certitudinem, quod in illa aſſequamur omnibus numeris perfectum, & conſummatum conditionis noſtræ ſtatum. Qui enim conſummato vitæ curſu in ſpe ſalutis certiſſima moriuntur; vocantur ab Autore Epiſtolæ ab *Hebr.* πνεύματα τετελειωμένα, *Spiritus perfectionem conſecuti, aut ad perfectionem deducti,* quia in illis nihil ſupereſt, quod jam laboretur, nulli ſtudio, nulli contentioni locus eſt, quia curſum ſuum confecerunt. Ideo cupiebat ἀναλῦσαι, *diſſolvi*, ex portu vitæ ſolvere, & cum Chriſto eſſe. quod multo magis de omnibus reliquis, dum in hac vita degunt, ſentiendum eſt. Atque hoc loco Apoſtolus ait, dum viveret, *nondum perfectus factus ſum.* Quia tunc adhuc maximo ſtudio, & contentioni ejus in negotio ſalutis ſuæ, & alienæ locus erat.

Quam contentionem *verſ.* 14. graphice deſcribit. In qua deſcriptione ſimul tacitæ objectioni occurritur, quæ cuipiam in mentem venire poterat, quamobrem Apoſtolus ſe nondum cepiſſe, aut aſſecutum eſſe ſalutem aſſerat, cum ad ejuſmodi pietatis gradum pervenerit, in quo, ſi exſtinctus fuiſſet, de ſalute ejus dubitari non poterat. Tacite igitur concedit Apoſtolus, aut certe non negat, quantum ad eam vitæ ſuæ partem attinet, quæ jam præteriit; ſeſe à certiſſima ſpe ſalutis ſuæ excluſum non fuiſſe, neque eſſe. Sed quia reliquum ævi ſui reſtet, in quo ab ea ſpe, niſi ſibi caveat, excludi poſſit; ideò eorum, quæ præterierunt obliviſcendum eſſe, & in eo, quod ſupereſt, præſenti, ac futuro tempore urgendum priſtinum pietatis, & ſanctimoniæ curſum. Negotium enim pietatis ſimile eſt labori hominum, adverſo flumine natantium, aut navigantium, qui natando, aut navigando, ſi ad deſtinatum locum pervenerint, conſumarunt, ac perfecerunt curſum ſuum: & jam quoad eum τετελειωμένοι εἰσί, *conſummati ſunt.* (quemadmodum & homines pii cum moriantur.) Sin adhuc aliquod, & exiguum ſpatium curſus ſui conficiendi, natandi, aut navigandi ſuperſit; æque ut ante, interdum & magis, ſi vertices periculoſi interveniant, contendendum eſt: nec remittendus labor, niſi ex adverſo incumbentibus undis retro abripi velimus. Porro contentionis hujus primam partem ponit, primumque officium, *ut eorum, quæ retro ſunt, obliviſcamur*, hoc eſt, eorum quæ, aut ipſi recte, laudabiliterque fecimus: aut à Deo præ aliis multis conſecuti ſumus. Fit enim plerumque, ut blanda rerum

à ſe geſtarum memoria animus aut periculoſè tumeat, aut certe, non minori diſcrimine, in ſpiritualem quandam ſecuritatem reſolvatur. Secundum contentionis hujus officium eſt, ut ad ea, quæ præ nobis ſunt, nos extendamus, hoc eſt, ut non ſimpliciter in hoc ſtadio curramus; ſed omnes nervos ad currendi celeritatem, & conſtantiam intendamus.

Tertium eſt, ut ſcopum ſemper præ oculis habeamus; juxta illud

——— clavumque affixus, & hærens
Nunquam amittebat, oculoſque ſub aſtra tenebat.

Hoc eſt, quod Auctor Epiſtolæ ad Hebr. de Moſe prædicat *Cap.* XI. *verſ.* 26. *Reſpexit enim mercedis retributionem.* Hæc eſt illa *galea ſalutis*, nunquam dimittere ex animo præmii illius cœleſtis, quo ad ſanctimoniam invitamur, contemplationem. Hoc enim eſt verè ſcopum verſus ferri, aut ſecundum ſcopum perſequi. vide 1. *Cor.* IX. 24. ſed præcipue *verſ.* 26., *ita curro; ut non in incertum: ita pugilem ago; ut non aërem verberans.* Et *Heb.* XII. 1. 2. jubemur *decurrere ſtadium*, & agonem curriculi noſtri, reſpectantes *in Ducem fidei noſtræ, & conſummatorem Jeſum, qui pro propoſito ſibi gaudio pertulit crucem &c.* Si Dux ſalutis noſtræ præ oculis habuit propoſitum ſibi gaudium, atque illud hac ratione aſſecutus eſt; quanto magis nos illud perpetuo proſpectare, & mentis noſtræ oculos, atque aciem in illud intendere debemus.

Quartum eſt, ut non ſimplici obtutu brabeum iſtud certaminis noſtri tranſvolemus; ſed in eo oculos penitus defigamus, conſiderantes præmii propoſiti magnitudinem, vocationis noſtræ præſtantiam, nobilitatemque omnibus terrenis ornamentis longo intervallo ſuperiorem, utpote cœleſtem, non à mortali aliquo agonotheta, rege, aut principe terreno; ſed ab omnium Deorum ſupremo originem habentem. Quia enim Chriſtus Jeſus juxta Deum omnibus aliis longe præcellit; ideo vocatio Dei, quæ eſt in Chriſto Jeſu, omnium aliarum vocationum, omnium ſtatuum, qui in terris fingi poſſunt, eſt excellentiſſima.

Verſ. 15. Alio ſenſu hoc loco vocem *Perfecti* uſurpat Apoſtolus, quam ſupra *verſ.* 12. vocem *Perfectus ſum.* Nunc enim dicit ſe perfectum; cum antea dixiſſet ſe nondum eſſe perfectum. Nimirum perfectio Chriſtiana duplicis eſt generis. alia, quæ ante conſummatum certaminis eorum curſum (ne ab allegoria hujus loci deſcendamus) in ipſis cernitur: alia, quæ poſt abſolutum certamen, & obtentam victoriæ palmam. Nec ſine dubio perfectior, atque præſtantior, de qua *verſ.* 12. locutus eſt: illa imperfectior; quia mutari, & adimi poteſt, de qua hoc *verſ.* agit. *Quotquot* inquit *perfecti ſumus, ita animo comparati ſimus.*

Unde videmus, perfectionem Chriſtianiſmi, & ſummum gradum, & apicem in hac vita in eo conſiſtere, ut homines, poſito ſibi ob oculos cœleſtis vitæ præmio; ſummis viribus, ſummo conatu, ſumma contentione certamen vocationis ſuæ cœleſtis decurrant. quod eſt ex toto corde, & anima ſua diligere Deum. Quæ via publica, & in uſum omnium à Deo ſtrata, ac munita ad perfectionem longe compendioſior eſt; ſemitis Anachoretarum, Stylitarum, Mendicantium, Obſervantium, & omnium cucullatorum.

Hoc igitur ante omnia curandum eſt, *ut ita animo comparati ſimus.* Quod ſi quis nondum eo perfectionis pervenerit, ut animum ſuum in eum ſtatum compoſuerit. non enim omnium ea eſt felicitas, atque perfectio; ne deſperet tamen. Nam Dei auxilio mentem ipſius Spiritu ſuo illuſtrantis, & confirmantis, idem aſſequi poteſt. dummodo eo, quem jam aſſecutus eſt, pietatis gradu non contentus; ab regia iſta viâ, quam Chriſtus, & Apoſtoli ejus munierunt, quam ipſi ingreſſi ſunt, non diſcedat, nec faciat ſeceſſionem; ſed ire ipſe quoque

Qua proceres abiere pii. ———

eoſque imitari, pro viribus contendat. Cui rei *verſ.* 17. ſuum, ſuique ſimilium typum, & exemplum Paulus oſtendit. Ita enim natura comparatum eſt, ut homines, quæ capere non poſſunt, aut potius nolunt, ac difficultate abſterriti gravantur; ea carpere, quam conſectari malint. Et hæc fuit origo multarum hæreſium, quòd homines carnales, cum ab animis ſuis ventri, aut voluptatibus deditis, impetrare non poſſent, ut ſeſe in eum ſtatum, qualem Apoſtolus *verſ.* 14. deſcribit, componerent; commenti ſint dogmata vitiis, & corruptis moribus ſuis blandientia.

Quod genus hominum ipſo illo aureo Apoſtolorum ſeculo, non exortum tantum; ſed non mediocriter inter Chriſtianos propagatum eſt. Adeo ut frequenter eo nomine Eccleſiæ monendæ fuerint (*verſ.* 18.) & quidem non ſine magnis querimoniis, atque fletu Pauli, ut ſibi ab iis caverent. Tales autem *inimicos crucis Chriſti* vocat, non eo tantum nomine, quod *terrenum* neſcio quid, *ſapientes*, averſarentur afflictiones Chriſti cauſâ ſuſcipiendas: ſed quod *ventrem pro Deo* habentes, & colentes, & *gloriam in turpitudine ſua* quærentes, in domandis, & crucifigendis affectibus ſuis morti Chriſti conformari recuſarent. vide ſupra *verſ.* 10., & *Rom.* VI. quorum *finem* prædicit *perditionem*, quæ ſe ſuoſque omnes aſſeclas involvere inevitabili malo ſuſtinent. Quo magis ab iis cavendum ſit. Redire enim hoc loco videtur ad monitum *verſ.* 2. datum, *Aſpicite canes*, hoc eſt, cavete ab iis. Quamvis autem monitum hoc Apoſtoli *verſ. ſecundo* ad illos tantum Pſeudo-apoſtolos pertinere videatur, quia ex eâ occaſione datum eſt, quod plurimi difficultate perfectionis Chriſtianæ, quam *verſ.* 14. depingit, offenſi, atque abſterriti, à regia iſta via Chriſti, & Apoſtolorum veſtigiis trita, in qua multa adverſa ſubeunda, & difficilia ſuſcipienda ſunt; ſeceſſionem faciant ad hæreſeon, & ſchiſmatum ſemitas. quales non ſoli erant Judaiſantes Pſeudo-apoſtoli, ſed alii quoque hellenizantes Sophiſtæ. Judaizantes tamen hoc quoque loco ſignanter comprehendit, ac perſtringit, quia & illi inimici crucis Chriſti vel eo nomine dici poterant, quod Chriſtianiſmum in Judaiſmum tranſmutantes, perſecutiones adverſus Chriſtianos motas Judaicæ gentis (quæ perſecutionibus non ita inceſſebatur) inſtitutis velare, & effugere, atque eludere vellent. Deinde quod *gloriam* ex obſcæna ſui parte circumciſa venarentur &c. Latius tamen loci hujus monitum porrigi nihil prohibet, & res ipſa poſtulat.

Inimici crucis Chriſti, ſive Judaizantes, ſive ſint Græciſſantes; ideo perſecutiones abominantur, quia in rebus terrenis ſpes ſuas collocant, & nihil ſapiunt, niſi terrenum. Quales & illi Judaizantes erant, qui ſub titulo gentis, & Reipublicæ Judaicæ (quæ tempore pacis, & ante ultimum bellum Romano imperio ſubjecta, nec ullis perſecutionibus, aut afflictionibus obnoxia erat) ſaltem apud gentes tuti eſſe volebant. Opponit igitur *verſu* 20. Apoſtolus, iſtis, qui terrena tantum ſapiebant; vocationem Chriſtianorum, qui longe his potiora, & cœleſtia meditabantur: cœleſtem, inquam, illam Reipublicam, cœleſtia regna, & imperia ſingulis promiſſa, cœlitùs venturum *Servatorem*, *Chriſtum*, *Dominum noſtrum*, *qui* (*verſ.* 21.) *transfigurabit*

figurabit corpus vilitatis, & humilitatis noſtræ, hoc eſt, in quo maxima vilitas, & imperfectio noſtra cernitur, *ut ſit conforme corpori gloriæ ejus*, hoc eſt, corpori ejus glorioſo, quod cælo, & ſideribus formoſius, & omni re aſpectabili excellentius, & glorioſius eſt, *ſecundum eam efficaciam, quâ ſibi poteſt ſubjicere omnia.* Omnipotentiam Chriſti deſcribit, tam latè ſe extendentem, ut nihil ab illa exceptum oſtendat, ſicut & 1. *Cor.* xv. 27.

CAPUT IV.

Ex his concludit Philippenſes non debere exemplo inimicorum crucis Chriſti, pravè ambulantium, abripi à recta ſalutis via; ſed inſiſtere firmiter veſtigiis Apoſtoli Pauli, & aliorum Chriſtum imitantium, ut ſint eorum *Coimitatores*, (συμμορφοι) (ſcilicet Chriſti) conſormantes ſeſe cruci, & afflictionibus Chriſti: non modo patienter omnia Chriſti cauſa ferendo; ſed exemplo, & imitatione Chriſti, pro nobis morientis, veterem hominem in ſe ipſis crucifigendo, & nulli labori, aut contentioni parcendo, ſi quomodo poſſint propoſitam ſibi, & præ oculis perpetuò habendam remunerationem aſſequi.

Quod ſecum neceſſario trahebat perfectionis ſtudium, & conſectationem, quæ, quamvis vires multorum ſuperare videatur (*verſ.* 15.) non tamen deſperandum eſt Dei auxilio fretis, qui cunctis in eo opitulari paratus eſt. Nec more inimicorum Chriſti ſeceſſio facienda ab iis, quorum perfectionem aſſequi difficile videtur; ſed conſentiendum plane, & conſpirandum cum iis in concordi pietatis ſtudio: quorum veſtigia jam aliquo uſque ingreſſi ſumus (*verſ.* 16. *cap:* III.)

Concluſionem autem iſtam proponit verbis ita blandis, & ad perſuadendum aptis, ut eos rogare magis, quàm monere, aut ipſis aliquid præcipere videatur.

Fratres primum vocat, deinde *dilectos*: nec ſimplici caritate ſibi devinctos; ſed quorum ardenti deſiderio flagraret, cauſas tam vividi amoris habens non vulgares, quod eſſent *gaudium* ipſius & *corona*, hoc eſt, quod non modo maximum ex eorum pietate caperet ſolatium; ſed etiam fructum laudis, & gloriationis coràm Chriſto. *Sic*, inquit, *ſtate in Domino.* Conſtantia, & perſeverantia, in eo, quod ſupra deſcripſit, ſtudio pietatis, per vocem hanc *vivere ſtate* deſignatur, hoc eſt, non fluctuantes, neque fluxo, ac trepido gradu titubantes, & conſilii; ſed ſolide, ac firmiter in propoſitis ſibi Chriſti, & Apoſtolorum veſtigiis conſiſtentes perſeverate. *Sic*, inquit, *in Domino ſtate dilecti. Stare in Domino*, eſt conſtanter Dominum imitari. quod nulla re facilius perfici poteſt, quàm conſiderando quantopere nos Dominus dilexerit, ac diligat, mutuam, ac reciprocam erga Dominum, & omnes, qui ad eum pertinent, dilectionem in ſe excitare, eaque flagrare. Nec fruſtra enim ταυτολογεῖ, aut vocem hanc repetit.

Verſ. 2. Quibus in genere præmiſſis; in ſpecie Evodiam, & Syntychen tangit, & ad concordiam hortatur: mulieres pias illas quidem; ſed inter quas fermenti neſcio quid interceſſerat. Quo nomine veriſimile eſt, illas ab Epiſcopo illius Eccleſiæ correptas, alienationem aliquam ejus à ſeſe meruiſſe.

Verſ. 3. Statim enim ſermonem ad eum convertit Apoſtolus blanda allocutione *Collegam ſuum, germanum*, & genuinum (vel ad verbum, ejuſdem jugi nexu copulatum) apellans, & poſtulans ab eo, ut eas placide, & indulgenter tractet: συλλαμβάνου αὐταῖς. quæ vox ſignificat *porrigere alicui adjutricem manum*, in eo quod ipſe per ſe præſtare non valeat. quemadmodum Chriſtus peccatoribus ſolet: aut pater filio vacillanti, & ob ætatem ægre incedenti. Sæpe enim peccatores, & quos corrigere volumus, ea arte tractandi ſunt, ut partem oneris eorum, quod totum ſoli portare debebant, in nos recipiamus, & quaſi partes eorum ſuſcipientes, quo minori pudore, & ignominia ad ſanitatem redeant, viam illis extricandi ſeſe ex urgenti difficultate oſtendamus, ac præeamus. Meruerant autem illæ mulieres hanc indulgentiam, quod *certaminum Pauli, Evangelium prædicantis, participes fuerint, una cum Clemente, & aliis operariis Pauli.* Tales autem homines, in quibus altius hæſerunt ſemina pietatis; præfracta, & duriori objurgatione non indigent. Habent enim intus inextinctum pietatis fomitem, qui levi flatu exardeſcit. Alia ratio eorum eſt, quibus tam exigua ætherei ignis ſcintilla reliqua eſt, ut niſi vehementiſſimis flabris excitari nequeat.

Notandum autem hic, quàm liberali mercede Deus remuneretur eorum operam, qui prædicant Evangelium. *Quorum nomina*, inquit, *in libro vitæ.* Certitudo per hoc decreti ipſis præmii deſignatur. Conditionata tamen; ſi conſtanter in cœpta pietate perſtiterint. alioqui deleri poſſe multorum nomina ex iſto libro, locus *Apoc.* III. *verſ.* 5. docet.

Verſ. 4. Remotis triſtitiæ cauſis, quales erant primùm hæreſes, & inimicorum crucis Chriſti Judaizantium, quorum abſque lacrimis mentionem facere non potuit, Deinde inter ipſos veros Eccleſiæ cives diſſidia; Paulus Chriſtianos omnes ad lætitiam, & gaudium hortatur: idque iterato inculcat. Nihil enim homine Chriſtiano dignius, atque ipſi convenientius eſt, quam eſſe bono, & hilari animo. quem præſtat bona conſcientia, juge convivium: ſed maxime ſpes immortalitatis. Inter alias tamen hujus gaudii cauſas, habet locum & illa mutua, quam ex reciproca fratrum amicitia, caritate, & conjunctione capimus, lætitia, & conſolatio. Quamobrem hoc præceptum, præſertim hoc loco, ſicuti & ſupra 2., & 3. Capite toties inculcatum; continet in ſe efficacem rationem ad diſſidia in Eccleſia tollenda: quæ non poſſunt, niſi fœda quadam triſtitiæ nube, tempora iſta, quibus in Eccleſia gliſcunt, inumbrare. Atqui hæc nubila, puriſſimi gaudii ſerenitate, imo amœnitate pellenda ſunt.

Ideo *verſu* 5. æquitatem illam, & mutuam de jure ſuo deceſſionem, & condeſcenſionem, per quam maxime pax, & concordia in Eccleſia, imo vero ubique gentium conſervatur; præcipit: & quidem in eo gradu, ut frequentiâ, multitudine, & magnitudine iſtarum actionum, in quibus inſigne æquitatis ſpecimen editur, virtus hæc Chriſtianorum innoteſcat omnibus hominibus, & in ore, ac ſermonibus eorum verſetur. Ac perfecto præcepta Chriſti *Matt.* v. 38. *uſque ad* 43. ad hanc *ἐπιείκειαν æquitatem* pertinent. Rationem autem addit, quæ ad utrumque ſimul tam gaudii, quam æquitatis iſtius præceptum, æque pertinere videtur. Quemadmodum enim tam gaudium, quam æquitas ejuſmodi pacem, & concordiam in Eccleſiæ alit, fovetque, ad quam toties in hac Epiſtola cohortatur Apoſtolus; ita tàm gaudium, quàm iſtiuſmodi æquitas, ex ea conſideratione naſcitur, quam cogitamus Dominum, quamvis à nobis procul receptus in ultimum cælum abiiſſe videatur, tamen præſentiſſima ſemper ope ſua nobis perpetuo adeſſe, atque ipſis cogitationibus noſtris intervenire. Quis enim, qui

modo

modo ſentiat præſentem ſibi Dominum prope adeſſe, promptum, paratumque ad omnem opem, & omne beneficium præſtandum; non exultat gaudio, atque exultet? quis in conſpectu Domini quaſi præſentis, non libenter, & ex animo injurias, quas ab inimicis accepit, ipſi largiatur & gratificetur? aut gravatim de ſuo jure decedat? eum dubitare nequeat Dominum eundem damnum hoc, aut juris ſui imminutionem, quam in gratiam ejus alacriter ſubit; ſibi cum centuplo fœnore, ne expectato quidem illius ſupremæ diei judicio, compenſaturum. Plena igitur eſt hæc vox omnis ſolatii, atque lætitiæ, & ad obſequium difficillimorum præceptorum mire efficax, *Dominus prope eſt*.

Quod autem præceptum de *æquitate*, præcepto de *gaudio* ſtatim ſubjunxerit; alia quoque cauſa reddi poſſe videtur, quod homines cæleſti illo, & ſpirituali gaudio pleni, & corda ſua dilatantes per omnigenas, quibus affluunt, beneficentiæ divinæ divitias; non poſſunt eſſe niſi magnanimi, & liberales, quemadmodum ſolent eſſe homines opum ſibi ſuarum ingentium conſcii, & qui non timeant, ne, ſi quid præſentibus ſuis bonis deceſſerit, ſtatim egeſtate conflictentur. E contra ſordidi, & anguſti animi eſt iſta paupertas, nimium inhærere juri ſuo, nec velle de ipſo quicquam dimittere; quaſi jam actum ſit de nobis, ſi quicquam de eo, quod aut nobis debetur, decedamus, aut nobis affluit, largiamur. Idcirco meritò utramque virtutem utrique huic vitio oppoſitam Chriſtus *Matt.* v. 41. & 42. conjunxit. Unam enim, eandemque virtutes iſtæ, ac vitia ſcatebram, atque originem habent: hinc anguſtias, illinc magnitudinem animi, quæ exultantis Chriſtianorum conſcientiæ perpetua comes eſt, atque pediſſequa.

Verſ. 6. Rationi huic quod *Dominus ſit prope*, ſtatim ſubjungit præceptum, quod ad illud idem gaudium in nobis conſervandum, imo ingenerandum pertinet: Ne ulla triſti ac moleſta cura, & ſollicitudine torqueamur; ſed, cum Dominum præſentem ſemper habeamus, per eum, & in nomine ejus, factis frequentibus precibus, neceſſitates noſtras Deo exhibeamus, & commendemus.

Et nexus iſtius de præſentia Domini breviuſculæ ſententiæ, eum *verſ.* 6. ita competens eſt, ut ſuſpicioni huic locum relinquat, duo iſta ultima *verſ.* 5. verba, ad ſextum potius, quam quintum verſum, ex mente Apoſtoli, pertinuiſſe: quamvis, ut oſtendimus, non minùs ad antecedentia, quam ad conſequentia pertinere, & utraque ſecum colligare poſſint. Quanquam autem illa, de qua *Matt.* vi. ſermo eſt, de rebus ad neceſſitates hujus ævi pertinentibus nimia cura, & anxietas, quæ alibi *ſpina ſeculi* dicitur, huc quoque pertineat; præſertim eum à gravi animi perturbatione ſæpe abeſſe vix poſſit; tamen de eo cum nemine contendere velim, ſi quis putet hoc loco illas potiſſimum animi perturbationes, quæ aut ex luctibus, vel damnis, aut periculis, & quibuſcunque afflictionibus incidunt, intelligi, quæ ſerenitatem illius puriſſimi gaudii, quo Chriſtianæ mens fruitur, obnubilare poſſint.

Remedium igitur adverſus ſollicitudines omnis generis oſtenditur, ut in omnibus earum occaſionibus (quamvis & præter oblatas iſtiuſmodi occaſiones precibus invigilare debemus) tanto majori cum ardore, & devotione (non omittentes priorum Dei beneficiorum memoriam; ſed pro iis debitam gratiarum actionem reddentes) poſtulata noſtra proponamus Deo, & ea quaſi ad notitiam ejus deducamus. Quemadmodum autem neceſſitate ipſa poſtulante, principibus, ac regibus hujus ævi, & aliis, à quibus aliqua beneficia ſperare poſſumus, petitiones noſtras ſignificare debemus, ut noſſe queant qua in re ope ipſorum indigeamus; ita voluntate Dei incumbit nobis hoc officium, ut nos quoque ea, quibus indigemus, humillimis precibus interpoſitis, Deo nota faciamus. Quaſi nolit Deus rationem habere earum neceſſitatum, de quibus à nobis certior factus non eſt. Quamvis enim Deus ſciat, quibus indigeamus, etiam ante precationem (*Matt.* vi.) adeo ut non ſint illi verboſè, & ſingillatim, ac ſcrupoloſe omnes iſtæ terrenarum neceſſitatum minutiæ enucleandæ; tamen omninò requirit; ut ea, in quibus opem ipſius adhiberi exoptamus, ipſi quaſi ad notitiam in precibus noſtris deducamus: tacitè, ſed non obſcure minitans, niſi id faciamus; ſeſe tanquam noſtri periculi, aut neceſſitatis ignarum, auxilio ſuo nobis defuturum. Cauſa iſtius Dei conſilii, & voluntatis, eſt noſtra ingratitudo, qui ne pro iis quidem, quæ multo ambitu exoravimus, interdum dignas ipſis gratias agimus. Ea vero, quæ non petentibus nobis donantur; ſupina quadam oſcitantia tranſmittimus: & aut caſui, vel fortunæ, vel meritis noſtris, aut hominum favori tribuimus: atque ita Deum ea gloria, &, quam à nobis expectat, gratitudine fraudamus. Subvenit igitur Deus imbecillitati, & ignorantiæ noſtræ, per impoſitum hoc nobis petendorum omnium vitæ, ac ſaluti noſtræ neceſſariorum officium. Atque ad ejuſdem gratitudinis ſtimulum pertinet, mentioni precum in rebus anxiis, atque ſollicitis; adjuncta gratiarum actionis mentio: cui potius in rebus proſperiis, ac ſecuris locus eſt. Tollit enim ab ingratis vetera beneficia Deus: tantum abeſt, ut nova conferat in eos; qui præteritorum beneficiorum gratiam habere omittunt.

Verſ. 7. Quam præſens, & efficax ſit contrà omne anxiæ curæ, & ſollicitudinis genus in precibus remedium, quantæ vires earum? quis fructus? quæ commendatio hic oſtendit, quòd earum operâ ab omnibus perturbationibus liberati, pace Dei, pace, ac felicitate divina, ac cæleſti, ſuperante omnem intellectum, id eſt, quæ nec mente ſatis dignè concipi, nec verbis ſufficienter enarrari poteſt; fruimur. Cujus effectus is eſt, ut nos ab omni mali ſenſu tutiſſimos præſtet, cuſtodiendo ſimul & corda noſtra, ne ex rebus, quæ forte præter voluntatem noſtram accidunt, multum capiant moleſtiæ: ſed potius ut omnia nobis ex animi ſententia, & ſecundum cordis noſtri inclinationem eveniant: & intellectum noſtrum, ut is perpetuo voluntatem noſtram ad veſtigia voluntatis divinæ flectat, & attemperet: atque ita ut nihil nobis evenire poſſit, quod nobis diſpliceat, aut moleſtiam afferat. Quamvis autem Deus voluntatem noſtram ad voluntatem ſuam meritò flecti velit; tamen ſi videat hominem non ægre, nec reluctanter in eo ſibi morem gerere; ipſe quoque pro bonitate ſuâ non raro voluntatem ſuam ad ejus deſideria flectere non dedignatur. Addit autem pacem iſtam *Dei cuſtodire corda noſtra*, & animos noſtros in *Chriſto Jeſu*, hoc eſt, ne ab ea ſalute, ac felicitate, quæ nobis per Chriſtum, in Chriſti doctrina promiſſa, & Chriſti opera, & cura in nobis nunc quoque perficitur, ſed longe perfectius ſuo tempore perficienda eſt; excidere poſſimus. præterea quia nullus ſtatus, nulla in tota rerum univerſitate exiſtentium ſpirituum conditio celſior, ac felicior eſt, quàm eorum, qui ad Chriſtum pertinent. In Chriſto Jeſu igitur tantùm quærenda eſt illa pax, & felicitas, in qua animorum noſtrorum deſideria plane conquieſcere poſſint.

Verſ. 8. Finiendo epiſtolam, poſt monita, & præcepta de ſingulis virtutibus data; concludit doctrinam ſuam univerſali præcepto de omnis generis virtute, ac laude conſectanda. In quo ſane ſapienter

proſpectum

proſpectum eſt, ne quis prætendere poſſet, eſſe aliquid in rebus laudabiſibus, quæ homines non ſine gravi cauſa mirantur, & æſtimant; quod nobis religio Chriſti non præceperit: atque exinde dogma illud eliceret, nihil aliud nobis unquam, quamvis bonum, & honeſtum videatur, ſuſcipiendum, niſi cujus aut præceptum expreſſum, aut exemplum traditum à Chriſto & Apoſtolis videamus. Nec enim omnia nobis ſingularia expreſſe præcipi potuere: & plurima ſunt, quæ ad normam analogiæ religionis exigi ſufficit. Multò minus omnia hiſtorica fide tradi potuere, præter pauciſſima in Actis & Evangeliis, de Chriſto ipſo, deque pauciſſimis Apoſtolis, & viris Apoſtolicis; quorum licet pietatem, & ſanctimoniam pro modulo virium imitari debeamus, tamen ad vitæ genus, & vocationem eorum capeſſendum non ſemper adſtringimur. & in ipſa Sacra, quamvis perbrevi, hiſtoria admiſſas eſſe ad Eccleſiam diverſas, & à vocatione Chriſti, & Apoſtolorum differentes, & diſtinctas vocationes, nec ullam, quæ honeſta ſit, excluſam videmus.

Tangit autem quoſdam characteres, per quos res ſingulæ ex iis, quas conſectari liceat, dignoſci poſſint, an cum Chriſtianæ religionis, ac veræ pietatis ſtudio congruant. Ita ut non falſò, nec ſine operæ pretio, per eos præmoneamur, quænam ex iis admittendæ, aut amplectendæ; quæ vero vitandæ, & fugiendæ ſint.

Primus character, qui non tam ad voluntatem, quam ducem voluntatis, intellectum perficiendum pertinet, eſt veritas. *Quæcunque ſunt vera*, ut diſcere ipſi, ac docere alios, eaque cogitatione volvere, ac meditari debeamus. Quo pertinent omnia non curioſa ſtudia, præſertim doctrinæ ad mores, aut vitæ uſum utiliores, quales floſculos etiam è prophanis auctoribus decerpere, & in Chriſtianos uſus convertere, nulla nobis debet eſſe religio. Fecit idem Paulus, apud quem ex Arato, & Epimenide quædam Græcorum Poëtarum lectionis veſtigia extant; ne fruſtrà ſtatim poſt præceptum datum ſuo eos exemplo cohortatus eſſe videatur. Et ſunt quidam auctores tam bonæ frugis, ut in iis denſiſſima ſeges ſalubrium vitæ præceptorum reperiatur. qualis eſt Seneca, Plutarchus, Epictetus, & alii.

Alter character eſt *Quæcunque veneranda* ſtudia, quæ grave aliquid, & auguſtum, non leve, aut ludicrum, ac puerile redoleant: per quem characterem ſtudia omnia, & artes leves, ac ludicræ vilioribus, ac plebeiis ingeniis, quàm Chriſtianis digniores, excluduntur. quales ſunt artes circulatoriæ &c.

Tertius character eſt, *Quæcunque juſta*, qui omnes bonas artes, & ſtudia, quæ hominem ad colendam in ſocietate humana, fidem, juſtitiam, &, earum indivulſos comites, pacem, atque concordiam erudiunt, commendat: damnat autem, & excludit pravas in contrarium artes, & illa verſutiæ præcepta, quæ per dolos, perfidiam, ſimulationem, perjuria, alios circumvenire docent, & in humano genere pernicioſè graſſantur. quales ſunt Sophiſtarum, aut Machiavellicæ artes.

Quartus character eſt, *Quæcunque pura, puritas, & caſtimonia ſtudiorum.* Sunt enim quædam ſtudia, præſertim Poëtica, aut in literis humanioribus, ea præſertim, quæ, quod pruriat, incitare poſſunt; è quibus longe plus impuritatis, & obſcænitatis in vita, quam elegantiæ, & caſtimoniæ in ſermone hauriri poteſt. Quæ ſtudia è manibus Chriſtianæ juventutis plane excutienda ſunt.

Quintus character eſt, *Quæcunque amabilia honeſta delectatio.* Studia, quæ triſtitiam vitæ grata quadam jucunditate, & amœnitate condiunt. qualia ſunt hiſtorica, & narrationes jucundæ, (dum obſcænæ non ſint). Nec enim Chriſtiana religio horridum illud, & triſte ſanctitatis genus, & omnis omninò delectationis expers, exigit, ac præſcribit.

Sextus character eſt, *Quæcunque bonæ famæ*, qui non tam intrinſecam rerum, aut ſtudiorum bonitatem, aut utilitatem; quam extrinſecam hominum de iis opinionem reſpicit. Quia enim Chriſtiano, non ſuæ tantum ſalutis; ſed alienæ quoque ædificationis cura debet eſſe cordi; ideo & ejuſmodi res, aut ſtudia omittere debet, quæ, quamvis in ſe ipſis nihil mali habeant, apud homines tamen male audiunt. Dandum autem hic eſt aliquid, etiam in ejuſmodi rebus, hominum imbecillitati, & fugæ ſcandali.

Septimus character eſt, *ardens, excitatum, & heroicum virtutis ſtudium*, ut ſi quod inſigne exemplum virtutis, aut facti laudabilis legimus, vel audimus, illud ipſi imitari, & in vita noſtra exprimere contendamus. Hæc eſt indolis Chriſtianæ generoſitas, ut te ab optimis quibuſque virtute vinci non patiare; ſed eos aut ſuperare, aut ſaltem æquo cum ipſis paſſu contendere enitaris. Hoc exercitium, hæc meditatio, ſublimi hominis Chriſtiani vocatione digna eſt. Hæc omnia Paulus vita, & exemplo ſuo ubique exprimebat. Hac doctrina omnes, quibus Evangelium prædicabat, imbuebat. ideo *verſ.* 9. dicit, *quæ & didiciſtis*, ſcilicet ex auditu docentis, & *accepiſtis* ex inſtitutione, exemplis, & moribus; *& audiſtis, & vidiſtis*, hoc eſt, non modo ex ore mei docentis auribus percepiſtis, ſed ipſi oculis veſtris in vita, factiſque meis perſpexiſtis *ea facite*: & *Deus pacis*, hoc eſt omnis felicitatis, *aderit vobis.*

Verſ. 10. Adnectit in calce Epiſtolæ gratiarum actionem pro ſubſidio ſibi Romam per Epaphroditum tranſmiſſo. *Gaviſus ſum*, inquit, *in Domino valde, quod in ſtudio, & cura mei jam tandem effloruiſtis.* Qui commendat donum, & liberalitatem; gratiam non habet modo, ſed refert donanti. Qui prædicat magnum ex accepto munere gaudium ſuum; gratiſſimum accepti animum oſtendit. Verbis præterea ſelectis, & efficacibus exprimit eorum liberalitatem. Nec enim vulgarem ipſius curam eos habuiſſe oſtendit; ſed in ſtudio, & cura erga eum effloruiſſe. quæ exaggeratio beneficii ad gratiarum actionem pertinet. Quia vero dixerat eos ἤδη ποτὲ, hoc eſt, *jam tandem* effloruiſſe, ne quis putaret exprobrari ipſis quod non maturius ipſi ſubveniſſent; ſubjicit verba iſta: Quam *mei curam ante quoque habuiſtis, ſed eam ob defectum opportunitatis exequi non potuiſtis.*

Verſ. 11. Porro gaudium iſtud, quod ex eorum liberalitate percepit, non inde provenire ait, quod ſuæ egeſtati ſubventum ſit; ſed inde, quod illos videat benefacientes, & felicitatis hujus, quæ manet in cælis eos, qui propter juſtitiam patiuntur, participes factos, eò quòd (*verſ.* 14.) *communicaverint afflictioni* ejus, aut (ut *verſ.* 17. ait) quod *fructum boni operis fecerint, redundantem in copioſam ipſorum remunerationem.*

Jam vero gaudium iſtud non ex eo, quod privatis Pauli neceſſitatibus ſubventum ſit, proficiſci oſtendit. quia ille jam longa conſuetudine paucis contentus eſſe didicerat, ita ut poſſet etiam abſque iſto ſubſidio inopiam ſuam tolerare: cum æquè beatè in egeſtate, atque in rerum omnium abundantia vitam agere noſſet, & condocefactus eſſet, ita *ut omnia poſſet in eo, qui ipſum confirmabat, Chriſto.* Sed tamen non ſuperfluum hoc factum eorum fuiſſe oſtendit, ſed ipſis imprimis utile, & laude dignum, *quod communicaverint afflictioni ejus.* ideoque non ſemel aut pro una iſta vice, ſed ſæpius, & quidem ſoli ex omnibus, quod 15, & 16. verſibus in memoriam revocat.

Verſ. 15. *In principio Evangelii fuiſſe dicitur*, quando Paulus è Macedonia egrediebatur. Iterum ne, liberalitatem eorum laudibus proſequendo, nova videretur dona poſtulare, aut etiam, nova poſtulando, ne videretur rem ſuam agere, aut quærere; repetit excuſationem: non ſuæ indigentiæ cauſa; ſed bono, & emolumento ipſorum id à ſe fieri, ut ferant fructum, qui ipſis referat largam remunerationem. *Quæro*, inquit, (*verſ.* 17.) *fructum abundantem in computationem* aut calculationem rationum expenſi veſtrarum. Non autem indigentiæ cauſa id à ſe fieri, quod laudando, & commemorando eorum munificentiam daret operam, ut in hac virtute creſcerent, ac proficerent, oſtendit *verſ.* 18. *Habeo*, inquit, *& abundo: impletus ſum acceptis iis quæ per Epaphroditum miſſa ſunt.* Laudat autem munus iſtud, & gratum pro eo animum teſtando, eadem opera tacite eos ad proficiendum in hac virtute ſtimulat, vocans illud *odorem ſuaveolentem, victimam acceptam, & placentem Deo.* Ideoque *verſ.* 19. ipſis viciſſim aut optat, aut pollicetur, de eodem, cui hæc victima tantopere placeat, Deo gratiam referendam, quod ille quoque impleturus ſit omnem indigentiam, & neceſſitatem eorum, & quidem liberaliſſime, quemadmodum decet opulentiſſimum Dominum. *In gloria in Chriſto Jeſu.* Voces *In gloria* poſſunt tam ad *Implebit*, quam ad *divitias Dei* referri. Utrumque enim veriſſimum, & Deum glorioſiſſime opitulari ſuis, ac remunerari eorum benefacta, & divitias Dei inexhauſtas eſſe *in gloria in Jeſu Chriſto*, in quo glorioſiſſimam vocationem habemus.

Verſ. 20. Claudit Epiſtolam ex oblata mentione Dei, & gloriæ *verſ.* 19. reddenda Deo Patri gloria, & ſolitis ſalutationibus, uſque mutuis. In quibus notandum eſt, fuiſſe inter ipſos Cæſaris domeſticos pleroſque à Paulo converſos. Salutationibus demum ſubnectit votum gratiæ Domini noſtri Jeſu Chriſti, effundendæ in eos, ad quos ſcribit.

Subſcriptionem Epiſtolæ veram eſſe Textus ejus indicat. Notandum autem eſt Paulum omnes Epiſtolas, quemadmodum incipere, à votis, & apprecationibus gratiæ à Deo, & Chriſto in eos, ad quos ſcribit, effundendæ; ita & finere iiſdem votis, & apprecationibus, ut agnoſcas flagrantem caritate animum.

F I N I S.

IN EPI-

IN EPISTOLAM
AD
COLOSSENSES
COGITATIONES SACRÆ.

CAPUT I.

IN ſacilioribus non immoraodum, niſi quid inſigne ad moralem ſpeculasionem, aut praxin pertinens, incidat.

Verſ. 2. *Sancti* vocaotur *fideles.* quia io eo fides Chriſto, ac per eum Deo ſervanda eſt, ut oos in vita, & moribus ſeparemus à profanâ plebe, & promiſcua turba: nihil indignum facientes, aut loqueotes, vel audientes, aot præſentibus nobis fieri, dicive, quantum in nobis eſt, permittentes: eaque ſtudia, eas converſationes fugientes, in quibus neque nos per alios poſſimus, neque alii per nos meliores fieri queant.

Verſ. 3. Quia in Evangelio Spiritus Sanctus blanda quadam vi, in animos noſtros, nihil minus quam coactos, agit; (nec enim quicquam ab invitis extorquet) atque is Chriſti Spiritus, contrarius autem Antichriſti eſt; ideo quoties oobis aliquid præcepturus eſt (quod & in ipſius Chriſti literis, *Apoc.* 11. 3. & in Apoſtolicis paſſim ubique cernitur) quo mollius monita auribus noſtris, inſinuaot; ſi quid in nobis laudabile deprehendit, illud commemorat, ut laudata virtus ſumat incrementum. Ne tamen nimium laudibus noſtris efferamur; ſi quam io nobis virtutem invenit, ut par eſt, ad Deum auctorem refert, præceptis promiſſa ab eo primitùs proficiſcentia admiſcens, interdum & præmittens. Quod eodem inſtinctu, & hoc loco, ſicut & ubique facit Apoſtolus: Deo & patri Domini Jeſu Chriſti, gratias agens, ac io precibus pro iis ad quos ſcribit ſeſe perſeverare profeſſus (noo ſatis eoim eſt pro præteritis Deo gratias egiſſe, niſi & in futurum ejuſdem opem, ſine qua effeciſſe oihil poteſt, imploremus) eo quod audierit (*verſ.* 4.) *fidem eorum in Chriſto Jeſu*; & *caritatem in omnes ſanctos* (*verſ.* 5.) Quæ quidem fides, & caritas ab ipſis ſuſcepta ſit, & exerceatur propter ſpem ipſis repoſitam in cælis; de quâ ex prædicatione Evangelii certiones facti ſunt.

Fides in Chriſto Jeſu, eſt fides in Deum per Chriſtum, quando promiſſis Dei, olim per Chriſtum factis, & oblatis, & ſuo tempore per eundem repræſentandis, plane, & ex corde credimus, eoque nomine Spem, & fiduciam noſtram tàm in Deum, primam Salutis noſtræ cauſam, quàm in Chriſtum, cui in gubernatione iſtius ſalutis Deus abſolutum poteſtatem, ut poſſit quemcunque *Joh.* v. 21. 22. 23. vult vivificare, tradidit, collocamus, non ſine ardentiſſimo erga utrumque amore, atque obſequio.

Caritas autem in Sanctos duntaxat commemoratur, non quod erga Deum quoque, & Chriſtum non requiratur, ſed, quia primùm in fide jam contineatur, ita ſicuti diximus, explicatâ. deinde quia amor in eos, qui ex Deo nati, & Chriſti creatura ſunt; amorem in Deum præſupponit: imò nonniſi per amorem in Deum, & Chriſtum ejus, ad caritatem in proximum perveniri poſſit. denique, quod, quamvis affectu iſto noſtro erga ſeſe Deus admodum delectetur; propriè tamen eo, ſicuti & Chriſtus, non indigeat; fideles autem indigeant.

Breviter, fides in Chriſto Jeſu, & caritas in ſanctos non differt ab amore in Deum ſupra ſeipſum, & proximum ſicut ſeipſum. quod ſumma eſt religionis. Niſi quod hic cauſæ iſtius fidei, & occaſiones quoque, fuſius explicantur. ut mox oſtendamus.

Non eſt autem prætereundum id, quod infra *verſ.* 9. Apoſtolus expreſſe explicat, ſeſe Deo gratias agere, non modo quod in Deum per Chriſtum Coloſſenſes crediderint, & caritatem in ſanctos exerceant; ſed etiam quia in ea fide, & caritate, à primæ *prædicationis auditu conſtanter* (*verſ.* 6.) perſeverent.

Porro cauſam iſtius fidei, & caritatis, & quæ via ad iſtam fidem, & caritatem exprimit *verſ.* 5. *Spem ipſis in cælis repoſitam.* Cauſam vero iſtius ſpei ibidem tangit, prædicationem Evangelii, ejuſque auditum. Quam vocat *Sermonem Veritatis* & mox *verſ.* 6. *Gratiam Dei in veritate*, hoc eſt, veriſſimam, & planè Deo dignam gratiæ munificentiam, eo titulo non uno nomine dignam. primum, quia nihil falſi, incerti, aut ambigui in ejus doctrina inveniatur: ſed omnia certiſſima, & de quibus nullo modo dubitari queat.

Secuodo. quia nihil vani, aut apparentis boni, aut fluxæ, & finem habituræ delectationis, quemadmodum aliæ non paucæ rerum non falſarum contemplatiooes, cootineat; ſed veriſſimum, ac ſolidum bonum, & felicitatem noſtram complectatur. Quod certe beneficium Dei maximum, obiter (*verſ.* 6.) tangit; quoties Deus *Sermone* iſto *veritatis*, tàm utili, & καρποφορουμένῳ *frugefero* dignatur aures alicujus populi. ſicut & *Rom.* x. 13. 14. 15.

Occaſionem animi, & miniſtrum iſtius prædicationis memorat Epaphran: quem ex hoc loco patet prædicaſſe Evangelium Coloſſenſibus: ſine dubio miſſu Pauli, quia ad eum re bene geſta reverſus eſt: cujus nomine & Colloſſenſes infra *cap.* IV. 12. ſalutati, quem illic Colloſſenſes alloquens *veſtratem* nominat, quaſi unus ex ipſis eſſet: & laudat, atque commendat Chriſti ſervum vocans; quemadmodum & hic dilectum conſervum ſuum nominans & qui eſſet fidus pro ipſis miniſter Chriſti: quia, ut infrà dicto loco explicat, perpetuo pro ipſis in precibus certaret. (*verſ.* 8.) Conciliat autem ipſi benevolentiam apud Coloſſenſes; quòd ipſorum pietatem Paulo notam feciſſet; ac de meliori nota commendaſſet.

Quam pietatem nominat *caritatem in ſpiritu*, hoc eſt, Caritatem quandam Dei, & eorum, qui ſunt Dei, ſpiritualem: tacite eum opponens cultui divino carnali, & externo, ac ceremoniali. Sæpe enim Spiritus Sanctus religionem, aut virtutes, ac officia noſtra iis vocibus exprimit, ut per ipſam vocem, atque apellationem natura, & indoles eorum; & via ſimul, ac modus ad ea perveniendi, aut ea conſequendi, explicetur.

Verſ. 9. Cum eorum pietatis ſimul & conſtantiæ mentionem feciſſet; *retributionem* quandam, & *ἀντιμισθίαν* ſui erga eos officii indicat: quemadmodum illi ab ipſo auditus Evangelii initio, conſtanter in fide, ſpe, dilectione in ſanctos permanſerint; ita ſe quoque ab ipſo notitiæ de eorum fide initio conſtanter perſeverare, ac porro quoque perſeveraturum in precibus pro ipſis

Quas preces deſcribit ita, quod *peteret à Deo, ut implerentur cognitione voluntatis ejus, in omni ſapientia, & intellectu ſpirituali*, hoc eſt, intellectu earum rerum, quæ ad Spiritum, & ſalutem earum; non vero, quæ ad carnem, & fluxam iſtam vitam pertinebant. Deinde, ne quis in eo contemplativam aliquam ſcientiam ſomniaret; addit, & explicat expreſſe, naturam iſtius cognitionis, & intellectus ſpiritualis eſſe practicam, hoc eſt, ad eum finem directum, ut viverent vitam dignam Domino.

Quam vitam Domino dignam, his verbis explicat, Ut *ambulent digne Domino, in omnem complacentiam, in omni opere bono digne fructum ferentes, & incrementum ſumentes in cognitione Dei.* Digne Evangelio Chriſti *πολιτεύεσθε, converſamini*, *Philipp.* I. 27. Digne ambulare vocatione *Eph.* IV. I. *Ambulatio iſta* habitum, & conſuetudinem ex plurimis virtutum actionibus frequentatis contractam ſignificat. quemadmodum ambulatio non ex uno, atque altero paſſu; ſed ex plurimis continua ſerie repetitis greſſibus conſtat. *Digne Domino*, hoc eſt, Digne Domini primum præteritis, jam & acceptis beneficiis, in quibus gratia, & dilectio ejus, & præclara erga nos voluntas ſatis ſuperque teſtata eſt: deinde futuris ejus promiſſis: denique omnem cogitationem excedente excellentia, & ſupereminente ſuper omnia poteſtate; ut qui poſſit nos & longe pluribus, & rarioribus donis, ac beneficiis quam ante afficere, & longe ſeverius, quàm quiſquam alius, punire. *In omnem complacentiam.* Hærere enim in mentibus noſtris perpetuo debet, nos in oculis, & conſpectu Dei perpetuo verſari, cui non modo actiones etiam occultiſſimæ, ſed & infimæ cogitationum, & cordium fibræ pateant. Cui idcirco, ut placeamus, omni meliori modo opera danda ſit. Diſplicere oculis Principum in terris, quis ſuſtineat? Quæ vero Dei ad Principes comparatio?

Quibus autem in rebus Deo complacere poſſimus; & quærendum, atque explorandum, *Rom.* XII. 2., & ſciendum, atque intelligendum eſt. De quali Spirituali intellectu hoc loco Apoſtolus loquitur, eumque à Deo Coloſſenſibus comprecatur, & in qua conſiſtat iſta complacentia; docet, dum ait, *In omni opere bono fructum ferentes.* Quemadmodum vero agricola vineam plantat, & in ea plurimos producit vitis palmites, ut fructum ferant, quem ille in uſus ſuos decerpat; ita Deus novam in Chriſto, vera vite noſtra, creaturam producens, & quaſi varios palmites ex ea educens, (vide *Joh.* XV. ab init.) fructum ab iis quærit. *Fructum animi operum bonorum.* In hoc enim eſt gloria Dei, ut multum fructum feramus. *Joh.* XV. 8. *Matth.* V. 16.

Addit poſtea Apoſtolus, *& incrementum ſumentes in cognitione Dei.* Quia pietas, & cognitio rerum divinarum, ſemper ſunt ſibi mutuò cauſæ, hoc eſt, Quo magis aliquis in motibus bonis proficit, quo pluribus bonis operibus abundat; eo plus proficit in ſapientia, & cognitione rerum divinarum. Et contra, quo plus in ea proficit; eò plura adminicula habet, ad pie vivendum, ad fructus bonorum operum ferendos, præcipue vero ad illam *conſtantem in fructibus iſtis ferendis perſeverantiam.* Quam ad rem multo robore, & magnis viribus infirmitas noſtra indiget. Nulla ex re autem majores vires colligere poteſt; quam ex creſcente perpetuò profectu in cognitione rerum divinarum.

Idcirco *verſ.* 11. ſubnectit: *In omni potentia, aut vi corroborati, ſecundum robur gloriæ ipſius.* Non ſine cauſa ſuprà ſapientiam, & cognitionem iſtam ſpiritualem vocavit. Sicut enim corpus ex alimentorum concoctione vim, ac robur ſumit, ac lapſas vires reparat; ita animus, ac ſpiritus noſter ex aſſidua meditatione, ac ruminatione rerum divinarum, quæ ſine inſigni profectu eſſe nequit, invictum neſcio quod, & omnibus adverſis ac difficultatibus non impar, imo abunde ſufficiens *robur* ſibi comparat.

Unde (antequam longius progrediamur,) ſcrupulus ille, qui in hac contemplatione verſantibus primus occurrit, non difficulter ſolvi poteſt. Qui fiat, ut multos cognitione rerum divinarum ſatis inſtructos videamus; qui tamen in moribus, & pietate longe inferiores ſunt iis, qui longè minus earundem rerum cognitione inſtructi videntur. Cauſæ ejus rei duæ in mentem veniunt; quamvis ad unam meritò reduci poſſe videantur, quia una ex altera quaſi profluit. Prima autem origo mali, aut morbi hujus eſt, quod homines ſimplici apprehenſione rerum divinarum contenti, eas ita uti par eſt non contemplantur, non ruminant; idcircò neque animum ad eas applicant, neque earum ſtudio, ac deſiderio flagrant; ſed aliò impetus animi, ac deſideria ſua divertunt. quod in omni quidem ſcientiæ genere periculoſum. ſed in practicis, & quæ ad mores pertinent; plane noxium, ac pernicioſum eſt. Ut non ſine cauſa Deus animalia non ruminantia olim pro impuris haberi, atque ab eſu eorum populum ſuum arceri voluerit. Hinc fit ut, ſi qua ex prima rerum iſtarum cognitione fidei ſcintilla in animis hominum iſtiuſmodi emicuerit; ſepoſita frequentis rerum tàm excellentium meditationis, & ad animum revocationis curâ, paulatim extinguatur: atque ita altera cauſa ſubrepat, ob quam iſtis hominibus nihil proſit illa nuda rerum earum cognitio, niſi forte ad nudam diſputandi jactantiam, hoc eſt, fidei defectus cujus ſignum eſt, quum ii, qui multa quædam in rebus divinis quodammodo ſcire videntur, ac de iis decorè diſſerere norunt; ſtudio, & amore earum rerum non fervent; ſed multis aliis terrenis curis, aut amore alicujus peccati diſtenti, cognitionem rerum divinarum in cerebro potius, quam in corde, in intellectu ſolo, ac memoria, non in intimis voluntatis ſuæ medullis repoſitam habent. Meritò igitur Apoſtolus I. *Cor.* VIII. 2. cognitionem ejuſmodi rerum divinarum, niſi ſit cum amore Dei conjuncta; non eſſe veram Dei cognitionem aſſerit. *Si quis*, ait, *videtur ſibi ſcire aliquid, nondum quicquam, ita uti cognoſcere opus eſt, novit. Si vero quis diligit Deum, is demum vere ac merito cognitum à ſe Deum* gloriari poterit, aut cognitione Dei gloriari poteſt.

Quid enim prodeſt quod aliquis, præter prima, ac neceſſaria cognitionis Dei elementa, plurima novit; ſi non modo ſecretiora, ſed & ipſa prima elementa frequenti ruminatione, & quaſi ſpiritualis ſtomachi concoctione in ſuccum, & ſanguinem ſuum non convertit? & ita ex iis nullum robur conſecutus eſt? Annon longè præſtabilior ejus cognitio eſt, qui, præter ipſa elementa quidem, pauca quædam alia novit; ſed ea in ſuccum, & ſanguinem ſuum convertit:

& pluri-

& plurimum virium Spiritualium ex iis acquiſivit? Merito profectò hujus vera, illius apparens ſcientia dici poteſt.

Ad id vero, ut quis verè, & utiliter divinarum rerum notitiam concoquat, & quaſi in ſanguinem ſuum vertat; amore earum exardeſcat oportet: omneſque curas, & cogitationes ſuas ad earum aſſecutionem intendat, omniaque impedimenta amoliatur, quibus forte ab earum perpetua contemplatione, ac meditatione abſtrahi poſſit. Qua in re verſutia Satanæ omnibus vehementer pertimeſcenda eſt, qui nihil non agit, ut nobis ejuſmodi rationes, ac modos, quibus ad amorem Dei, ad dignam promiſſorum ejus æſtimationem, ad ardens veræ virtutis ſtudium, ſtimulari, ac pervenire poſſimus; excutiat è manibus, aut eripiat ſive per illecebras terrenorum, ſive per calamitates, & perſecutiones. Quarum tentationum utraque nulla re validius, ac potentius retunditur, quàm iſtiuſmodi doctrinâ, quam ex intimis theſauri cæleſtis penetralibus (quam ſic apellat infra *cap.* II. 3. & 9.) deprompeam, tradit in tàm illuſtri loco Apoſtolus de ſumma, & inenarrabili vocationis noſtræ ad Regnum dilectiſſimi filii Dei præſtantia, & excellentia. Quid enim aut contra vaniſſimas terrenarum rerum illecebras plus habet virium, quàm conſideratio gloriæ, & exaltationis noſtræ, de qua in hoc primo capite pauló poſt loquitur? quid adverſus afflictiones, & perſecutiones plus habet roboris, atque ſolatii; quàm iſtius *μεγαλοδωρίας*, de qua mox aget, excellentia; quæ omnes ærumnas, ſui cauſa ſuſceptas, abunde ſolari, & compenſare poſſit. ut non ſine cauſa Apoſtolus viam hanc, & modum confirmationis, & corroborationis noſtræ (*verſ.* 11.) vocet *πάσῃ δυνάμει*, qua confortari poſſimus. *κατὰ τὸ κράτος τῆς δόξης αὐτοῦ, Secundum robur gloriæ ejus.* Maximam enim ad confortandos nos efficaciam habent glorioſiſſima, quæ paulo poſt deſcribuntur Dei promiſſa: quæque in nobis eorum patientiam & longanimitatem nullo negotio procreare poſſint, quippe quæ nobis verſari ob oculos nequeant, abſque maximo gaudio, & ex eo emergente grati animâ affectu, & gratiarum actione Deo, & Patri, noſtri tam amanti, debitâ, & exſolvenda. Cujus beneficium ſumma indignitate noſtra intenditur. Nihil enim minùs merueramus, quam ut tantæ exaltationis ſpe, ac fructu gauderemus, ac frueremur. ſed ille (*verſ.* 12.) *ἱκανώσαντι ἡμᾶς εἰς τὴν μερίδα τοῦ κλήρου τῶν ἁγίων ἐν τῷ φωτί. fecit nos idoneos ad cernendam ſortem hæreditatem ſanctorum in luce*, hoc eſt, in illa luce inaceſſa, in qua habitat Deus, & pater Domini noſtri Jeſu Chriſti. *φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον lucem habitans inacceſſam* 1. *Tim.* VI. 16. inacceſſam puta, dum ſunt mortales: præcipue vero dum ſunt in poteſtate tenebrarum. Explicat autem quomodo nos Deus *ἱκανώσας*. *idoneos reddidit* ad adeundum iſtud cæleſtis hæreditatis patrimonium, (*verſu* 13.) *In luce.* Rationem iſtius beneficii Dei, in duabus rebus collocat; primum *quod nos eripuerit ex poteſtate tenebrarum*, hoc eſt, ex mortis, & ejus aculei ſervitute. Ubi luci; tenebras: felicitati adeundæ cæleſtis hæreditatis; miſeriam hominum, in ſervitute mortis, & peccati gementium, decorè opponit.

Secundo, quód nos tranſtulerit & quaſi *tranſpoſuerit in regnum filii dilectionis ſuæ.* Præſtantiam, & magnam præ cæteris regni hujus excellentiam deſignat, quod illud apellat *regnum filii, quem* Deus ſupra *omnes dilexit*; & cui præcellentiſſimæ omnium exaltationis gloriam contulit.

Utrumque autem iſtorum factorum Dei ſeparatim explicat, & primum quomodo nos ex poteſtate tenebrarum eripient *verſ.* 14. oſtendit. In quo *habemus redemptionem per ſanguinem ejus*, id eſt, *remiſſionem peccatorum.* Hæc eſt enim vera ereptio è poteſtate tenebrarum, ex ſervitute pœnæ, ex ſervitute mortis, ac peccati redemptio, ac liberatio; per quam ſoluti ſumus omni metu ac debito impendentis ſupplicii. Quæ liberatio dicitur facta per ſanguinem Jeſu Chriſti. Quemadmodum enim Deus olim per ſanguinem victimarum placatum, ac propitium ſe fuiſſe peccatoribus oſtendebat; ita nunc per effuſum ſolenniter tam ſanctæ, & pretioſæ victimæ ſanguinem illuſtriſſimo charitatis ſuæ teſtimonio, promulgavit generi humano veniam, ac remiſſionem peccatorum. Remiſſio vero peccatorum nemini promittitur niſi verè pænitenti. Vera autem pænitentia non poteſt eſſe abſque regeneratione. Ergo hic in remiſſione peccatorum vera quoque noſtra regeneratio, per quam idonei reddimur ad iſtam ſortem cæleſtis hæreditatis adeundæ, continetur.

Verſ. 15. accedit ad explicandam alteram partem beneficii divini, oſtendens pluribus verbis quomodo nos tranſtulerit, ac tranſpoſuerit in regnum filii ſui omnium dilectiſſimi.

Ubi primum dignitatem, & excellentiam Regni hujus, in quo omnis felicitas noſtra conſiſtit, depingit per ipſius regis dignitatem, ut qui proxime ad ſupremi illius, atque altiſſimi Dei ſublimitatem atque eminentiam acceſſerit, evectus ad ſolium ejus *longe ſupra omnem principatum* (*Eph.* I. 21.) juriſdictionem, *poteſtatem, potentiam, dominationem, & præeminentiam*, quocunque alio nomine ac titulo dictam, collata ipſi ſuprema poteſtate in cælo, ac in terra. (*Matth.* XXVIII. 18.) ita ut in ipſo videant fideles ipſius vivam, & expreſſam effigiem, atque imaginem illius inviſibilis, & mortalibus oculis inconſpicui Dei. In quo notanda eſt differentia quædam, quæ tacitè ponitur inter Deum, & Chriſtum, in eo quod ſit *Imago*, (Subintellige viſibilis, & conſpicua) *Dei inviſibilis.* Cum enim additum ſit voci Dei, cujus imago Chriſtus dicitur, epitheton *inviſibilis*; quis non videt antitheſin, quæ inter imaginem, & id cujus eſt imago ſtatuitur, in eo collocari, quod illa viſibilis & omnium Chriſtianorum oculis patens: illud autem ſit inviſibile. Proinde *hæc imago conſpicua intelligitur, & viſibilis hominibus*, per quam illi ſpeciem, ac repræſentationem ipſius Dei inviſibilis concipiunt. quem 1. *Tim.* VI. 16. vocat Apoſtolus *lucem habitantem inacceſſibilem; quem vidit nemo hominum; neque videre poteſt.* Sed quamvis (*Joh.* I. 18.) *Deum nemo vidit unquam*; Unigenitus tamen, tanquam unus dilectu dignus, ejus filius, quem in ſinu ſuo ſemper geſtavit ac geſtat, viſus eſt à nobis, & enarravit nobis. Cujus gloriam credentes in eum viderunt, tanquam unigeniti à Patre, quum verſaretur in terris. (*Joh.* I. 14.) Adeò ut vel ipſius Chriſti judicio Patrem ipſum vidiſſe dicendi ſint, qui viderunt eum. vide *Joh.* XIV. 8. 9. & ſequentibus. Eo quód non modo cæleſtem illam doctrinam, Dei voluntatem liquidó exprimentem, audierint; ſed etiam (*verſ.* 11.) opera ipſius Dei, in Chriſto manentis, hoc eſt, divina miracula, doctrinam iſtam confirmantia viderint. Sed hæc imago Dei in Chriſto longe clarius, & luculentius in reſurrectione, & exaltatione ejus, in miſſione Spiritus Sancti, in tot miraculis, per Apoſtolos editis, quibus orbis ad eum converſus eſt, eluxit. Non igitur hic aliqua arcana, & intrà ipſam mentem Dei concluſa, atque ex reflexa ſui cognitione reſiliens imago, quæ non magis, quam id cujus imago eſt, viſibilis eſſe poteſt, ſomnianda eſt; ſed ejuſmodi per quam à mortalibus inviſibilis Dei bonitas, ſapientia, potentia palpabilibus, & in omnium oculos incurrentibus lineamentis viſa; perſpecta eſt; aut certè eſſe potuit. Quod ſi acrius in hunc locum aciem mentis noſtræ intendamus,

damus; facile videbimus, ipſo explicante Apoſtolo, in quo præcipue Chriſtus, viva imago Patris, ſpeciem ejus exprimat. Fit enim mentio creationis novæ & creaturæ, quæ veteri tanto glorioſior eſt, quanto difficilior. Longe etenim Deo facilius fuit educere è potentia materiæ, quæ omnipotentiæ ejus reſiſtere non potuit, formas quas vellet; quàm tot animas rationales, quibus libertatem arbitrii, & pronum ad peccandum organum dedit: tot præterea illecebras, & occaſiones addidit, quas Satanæ verſutiis & peccandi truculentia exerceri permiſit; ſalva, & illibata eadem libertate, aut ad ſanctimoniam vitæ ita efformare, ut cum illæ nihil abſque ope Dei poſſint; Deus tamen abſque acerrimo earum ſtudio, & contentione in hoc ſalutis negotio effici nihil velit: ut tot admiranda operoſiſſimi artificii ejus automata incomprehenſibilem opificis ſapientiam & gloriam venturis in æternum ſeculis exhibeant, & oſtentent. Hujus creationis *primogenitus. verſ. 15. & principium verſ. 18.* Chriſtus Dominus noſter dicitur. Et ne quis ea verba ad veterem creationem detorqueat, *verſ.* 18. idem Chriſtus dicitur eſſe *principium*, (puta novæ creaturæ). additur enim ſtatim (per exegeſin, ut intelligamus ratione cujus rei dicatur principium) *primogenitus ex mortuis*, hoc eſt, in quo primum ſpecimen Novæ, nec inchoatæ tantum, ſed plenè conſummatæ (quo ad ſolius Chriſti perſonam attinet) *Creationis novæ* per glorioſam ejus reſuſcitationem, & ſubſequentem glorificationem editum eſt: & cui porro totum perficiendæ & conſummandæ hujus creationis negotium datum eſt. Habet enim nova iſta creatio, gradus ſuos, ita ut in inferiori gradu, quamdiu in terris militat, creatura inchoata duntaxat; at in ſuperiori, quando in cælis de morte triumphabit, plena, perfecta, conſummata iſta creatio dici poſſit. Nec enim per iſtam creationem novam, Deus mores duntaxat, & vivendi habitum, & conſuetudinem quandam Angelicam, & divinam in nobis procreat & inſtaurat; per quam ſuo modo divinæ naturæ participes fieri videmur, 2. *Pet.* 1. 4., ſi corruptionem mundi in cupiditatibus effugiamus. Sed per filium ſuum, ut ſupra eſt, nos non modo ex præſenti mortali & caduca in cæleſtem ac divinam naturam, transformabit; ſed etiam ex præſenti humili, & indigna ſorte ad ejuſmodi dignitatem & ſupereminentiam transferet, quâ ſublimior etiam in ipſis cælis optari non poſſit. quæ præcipua creationis hujus coronis eſt, per quam ſumma manus glorioſiſſimo huic Dei operi imponetur. Cum enim in domo cæleſtis hujus patrisfamilias multæ ſint manſiones; aſcendit Dominus in cælos, ut *per exaltationem, & glorificationem* ſuam, locum ſponſæ ſuæ præpararet. *Joh.* XIV. 2. Fas autem ſit proloqui illud, quod Dominus ab omnibus aures habentibus audiri juſſit, dictum, & promulgatum palàm omnibus Eccleſiis *Apoc.* III. 21. *Qui vicerit, dabo ipſi ſedere mecum in throno meo, ſicut ego vici, & aſſedi cum patre meo in throno ipſius.* Quibus verbis neſcio quid eminentius Angelica dignitate ſponſæ Chriſti promittitur. ut mirandum non ſit quod Auctor Epiſtolæ ad Hebr. aſſerat. *Cap.* 11. 2. & 16. *futuram terram* (id eſt vitæ æternæ gaudia) non Angelis, ſed ſemini Abrahæ ſubjectam fore. Nihil igitur certius eſt, quam corpori huic, cujus Chriſtus caput etiam hoc loco dicitur, ſaltem illud eminentiæ promitti, quo, in tot promiſſis evangelicis, non omnes in cælis; ſed, ſi nihil amplius, tantum præſtantiſſimi angeli gaudent. qualia ſunt illa auguſta dignitatum nomina, quæ Angelicæ Hierarchiæ tribuuntur, quibus etiam paupertas oris humani nihil ſublimius excogitare, aut eloqui poteſt: cæleſtes nimirum Throni, dominationes, principatus, poteſtates, potentiæ, *δυνάμεις*; atque adeo regna, & glorioſa in cælis imperia. Id Chriſtus ipſe in nomine regni cæleſtis ſuis toties obtulit: id ſignanter *Matth.* XIX. 28. omnibus, qui imitarentur, aut ſequerentur ſeſe, promittit; poſteaquam ſeſſurus eſſet in throno gloriæ ſuæ, aſſeſſuros & illos in thronis judicantium, hoc eſt, regentium populum Dei. Idem Apoſtoli polliciti ſunt. *Paulus* 1. *Cor.* VI. 3. ait: *Neſcitis quod Angelos judicaturi ſimus.* Vox autem judicii, paſſim pro regimine ſumitur. Sed in hoc genere nihil clarius promiſſo, quod *Apoc.* 11. 26. 27. omnibus aures habentibus inculcatur: *Qui vicerit, & ſervaverit ad finem opera mea, dabo ipſi poteſtatem ſuper gentes. Et paſcet eos in virga ferrea, & ut vaſa figuli confringere poterit. ſicut & ego accepi à patre meo.* Quia vero locus hic de tempore agit, plenam de omnibus hoſtibus atque ipſa morte victoriam ſubſecuturo; palàm eſt hic non de terrenis, ſed de cæleſtibus populis ſermonem eſſe. Ex his intelligitur perfectum, & conſummatum novum creationis gradum tunc planè ad effectum perductum & abſolutum iri, quando ſervi Chriſti, ad immortalitatem admiſſi, inter ſupremos cæli Proceres provincias, atque imperia ſortientur: quando ipſos Chriſtus ad ſublimes illos thronos, dominationes, principatus, poteſtates evehet, ex humili ſorte ad tantum faſtigium evectos nobiliſſimo modo dicta Sacræ Scripturæ, atque ita & patris ſui creaturas, & in pleniſſimo ſenſu Reges, & Sacerdotes, aut Regale ſacerdotium efficiet. quæ omnia nunc quoque de iis, ſed nonniſi in inchoato, quem diximus, creationis hujus gradu, dici poſſunt, atque adeo dicuntur.

Atque hunc profecto excellentiorem novæ creationis gradum, hoc loco Apoſtolus ponit ob oculos, dum oſtendit, & explicat, quantum ſit iſtud beneficium Dei, & quanta gratiarum actione dignum, quod nos in regnum tam dilecti, & cui, nemo par ſit, aut ſecundus; filii ſui transtulerit.

His ita præmiſſis nunc expendendum eſt, quamobrem & quas ob cauſas hoc loco Chriſtus *Imago patris* ſui dicatur, & in quo ſpeciem ejus repræſentet.

Et quia ratione novæ iſtius creationis Chriſtus imago patris hoc loco dici videtur; non omittendum eſt genus illud ſimilitudinis, quod cauſam propemodum formalem, aut quocunque illam modo vocare placuerit, iſtius creationis reſpicit; *Vnæ nimirum ſanctimoniam*: per quam Deus homines altioris illius, quem deſcripſimus, gradus hujus creationis compotes efficit, ſanctam iſtam creaturam efficere volens, quemadmodum ipſe ſanctus eſt. Qua in re nemo unquam magis genuinè vividioribus coloribus ſpeciem Patris cæleſtis expreſſit, quam Chriſtus: ut, quemadmodum ob enarrata arcana cæleſtia, & quam Deus per neminem alium unquam revelavit, doctrinæ myſteria, *Sermo* aut verbum *Dei* meritò dicitur; ita per imitationem genuinam ſanctimoniæ Dei, quam nullus alius unquam ſic expreſſit, *Imago Dei* jure dici poſſit. Et hæc Chriſti ſanctimonia, quæ hominibus aliquanto familiarius, quam ipſius patris, à nemine unquam viſi, nota eſſe potuit; tanquam imago, ipſius Dei ſanctimoniam repræſentans, propoſita eſt ad imitandum omnibus novæ iſtius creationis candidatis: præſertim cum primaria illecebra, per quam ad ſanctimoniam invitamur, in ſolius Chriſti perſona ad excitandam ſpem noſtram perfectè. & cumulate exhibita ſit: ut ſi velimus ſimilia præmia aſſequi, ſimilem quoque ſanctimoniam præſtare connitamur.

Alterum genus ſimilitudinis, in quo Dominus

effigiem patris ſui oculis omnium repræſentat ; in genere quidem (præter immortalem ac divinam, & quâ nulla propius ad ipſius patris gloriam acceſſit, naturam, per reſurrectionem glorificatam) eſt illa ſuprema in cælo atque in terra poteſtas: aut potius ordinaria, & à Deo dependens omnipotentia, *Hebr.* 1. 3., in qua *reſplendet gloria Dei, & character quaſi eſſentialis ſupremæ ejus ſuper omnia eminentiæ, ferens omnia verbo virtutis ejus.* Cujus nunquam finem fore ; expreſſis verbis Sacræ Scripturæ firmiter credimus.

Sed præcipue in ſpecie eſt illa extraordinaria, abſoluta, & verè regia poteſtas, cujus aliquando finem fore 1. *Cor.* xv. aſſerit, quæ in condenda iſta nova creaturâ ipſi à Deo plenarie, & abſolute collata eſt: quod in iſto creationis negotio Pater neminem judicet ; ſed omne judicium dederit filio ; hoc eſt, neminem immediate regat, atque gubernet in ſalutis negotio ; ſed omnem ejus rei poteſtatem filio permiſerit: qui viciſſim accepti non immemor, omnem bene geſtæ rei eventum Patri acceptum ferre non deſinit. Sed hæc plus imprimis in eo elucet, quod ejus arbitrio non modo diviniſſimi illius doni, quod Spiritum Sanctum Sacri libri vocant, diſpenſationem, ſed etiam arbitrariam præmiorum retributionem, & eorum, cuicunque velit, collationem permiſerit. Itaque ut in terris nunc omnia quoad creationem novam nutu ejus fiunt ; ita, antequam ſumma manus imponatur, in cælis quoque idem, qui omnem principatum, omnem poteſtatem, omnem potentiam hoſtilem (1. *Cor.* xv. 24.) abolebit, eodem tempore thronos, dominationes, principatus & poteſtates promiſſa, & deſtinata militiæ *fidelibus* ſuæ præmia conferet. ut *in illo*, tàm ſublimiter glorificato, & poteſtatem ſuorum quoque ſervorum glorificandorum jam adepto ; creatæ tàm ſupereminentes in cælo poteſtates meritò dici poſſint.

Quæ res tametſi (quantum ad plenam creationis hujus conſummationem attinet) ſerò poſt eventura ſuerit, atque adeo ſit in præterito ; tamen, tanquam jam facta, enunciari potuit duplicem ob cauſam. Primum, quòd etiamſi in remotiſſimis tantum cauſis ſuis eſſet, puta in nuda, & quidem occulta voluntate ac deſtinatione Dei; tamen ob immobilem, atque immutabilem ſui certitudinem, tanquam præſens, imo jam facta, dici potuerit. eodem loquendi modo, quo Deus nobis aliquam gratiam dediſſe dicitur ante tempora æterna 2. *Tim.* 1. 9. quam nondum accepimus. Deinde, quia id in propioribus jam, imo proximis cauſis ſuis fuiſſe, imo vero & reipſa factum eſſe; dici potuit, quod non modo pacti inter Deum, & homines fœderis, & tot promiſſionum obligatione, vi, ac vigore fieri neceſſariò debuit, non modo tot Apoſtolorum, & virorum Apoſtolicorum, ac Martyrum; qui antequam Paulus hæc ſcriberet ad obtinenda fœderis hujus promiſſa, gratia, & miſericordia Dei, utpote πνεύμασι τετελειωμένων *ſpiritus conſummati Heb.* XII. 23., jam admiſſi erant, quæſito quodam jure firmiſſimè nitebatur ; ſed jam magna ex parte ad actum deduci cœperat per exaltationem Chriſti: quia is, qui nomine Dei hæc tam magnifica promiſſa nobis attulerat, & eorum fidem ob maximam erga nos caritatem ſanguine ſuo obſignaverat, jam in manus, & in poteſtatem ſuam accepit hæc præmia, quæ dilectis ſuis commilitonibus, tanquam imperator devictis hoſtibus, redderet.

Itaque nequaquam audaci figura loquendi Apoſtolus uſus eſt ; cum ea jam *in Chriſto* facta, & creata dixit, quæ in illo jam magna ex parte Deus fecerat, & præparaverat : atque adeo in poteſtatem filii ſui, ſuo nomine promittentis, & quaſi Sponſoris pro ſe tradiderat. Nec magis catachreſticè dicuntur hoc loco jam fuiſſe præſentia, (quod tamen, quia ante non erant quin prius fierent, & quaſi crearentur, fieri non poterat) illa aſſignata militibus Chriſti præmia: illæ, inquam, dignitates, imperia, & ſingulis aſſignatæ cæleſtes provinciæ : quam (2. *Tim.* IV. 8.) dicitur repoſita fuiſſe Paulo *illa juſtitiæ corona*, quam non modo ſibi ; ſed omnibus, qui dilexerunt adventum ejus ; reddendam eſſe poſt multum temporis aſſerit. Iſti enim ipſi throni, dominationes, & principatus (ut anteà oſtendebamus) ſunt iſta ipſa, cunctis æternitatis didatis aſſignata, ac reſervata juſtitiæ corona.

Nec deſunt nobis exempla pluſima, in quibus de rebus longe poſt futuris, aut factis quidem ; ſed longe poſt quam aliquando de ipſis pronunciatum ſit ; Sacra Scriptura in tempore præterito loquatur. ita ut, etiamſi locum hunc plane de conſummata jam & omnibus numeris abſoluta creatione, & præmiorum iſtorum adeptione explicemus ; nullum novum & Sacræ Scripturæ inuſitatum ſenſum comminiſci videri poſſimus. Ex plurimis aliis, tria quatuorve proferemus. Primum eſt 2. *Tim.* 1. 10. ubi Chriſtus dicitur *deſtruxiſſe* καταργήσαντος *mortem*, cum tamen certum ſit, præter mortem multos adhuc ſupereſſe Chriſti hoſtes: & nondum omnia ipſi ſubjecta, affirmet alibi Apoſtolus: & 1. *Cor.* xv. 1. aperte aſſerat, quód ultima omnium hoſtium *deſtruetur* (καταργεῖται) mors : Quod ita in epiſtola ad Timotheum in præterito dicitur, non modò quia certò deſtruenda ſit mors ; ſed quia per Chriſti reſurrectionem deſtrui cœperit & magna ex parte deſtructa ſit.

Alterum eſt *Eph.* II. 6. ubi dicitur Deus nos coëxcitaſſe, & ſedere feciſſe unà cum Chriſto in cæleſtibus. quod ita dicitur, non modo ideo quod certo futurum, atque eventurum ſit ; ſed etiam quia jam quodammodo fieri cœperit. Ita *Apoc.* 1. 6. Chriſtus dicitur feciſſe nos Deo Reges, & Sacerdotes, non quia jam plenè Reges facti ſimus ; ſed quia certo futuri, eo quod ejus rei firma jacta ſint fundamenta.

Ita ut ſupra diximus 2. *Tim.* 1. 9. 10. *in Chriſto gratia data nobis ante tempora æterna dicitur.* Quid igitur novi, aut duri videri debeat, ſi Apoſtolum hoc loco aſſerentem exiſtimemus, quod Chriſti (cui novæ creationis munus demandatum eſt) opera, hoc eſt, per Chriſtum, aut etiam per ipſam ejus exaltationem, hoc eſt, in Chriſto, collocati ſimus in illis ſummis cæleſtis dignitatis gradibus, qui dicuntur throni, dominationes, principatus, poteſtates ; atque ejuſmodi Chriſti factum creationis voce exprimatur : cum & natura vocis in pleriſque linguis id non modo ferat, ſed & poſtulet, ut qui ex humili ſorte ad ejuſmodi faſtigia evehuntur, non modo creari ; ſed creaturæ quoque alienæ dicuntur : & alioqui certum ſit iſtam fidelium Chriſti exaltationem, præcipuam partem, imo conſummationem iſtius novæ creationis fore ? Et hæc nobis quidem ad explanationem ſenſus loci hujus ſufficiant ; etiamſi non addamus aliam explicationem, quæ cuipiam forte planior videri poſſet. Videlicet Ea, quæ hic in cælis creata dicuntur eſſe, dignitates iſtas à Chriſto jam quaſi paratas ac præparatas eſſe, quibus homines novæ creaturæ participes donati, creentur cæli Principes. quod ſine ulla ſermonis figura etiam propriè dici poteſt, nimirum ut intelligamus apoſtolum hoc loco non dicere quidem, quod jam in illis thronis reſideant aut imperia illa adierint ii, quibus iſta præmia promiſſa, aut aſſignata erant ; quod ſine inſigni ſchemate dici non potuit : ſed iſta præmia, iſtas dignitates, iſtas præeminentias, paratas jam, & præparatas ac in Chriſto *repoſitas* eſſe ſcilicet, ut ſuo tempore reddantur ; quibus reſervatæ ſunt. Quod hunc vero dilectionis ſuæ filium (*Heb.* 1. 2.) non hæredi tantum præcipuum omnium : ſed hæreditatis promiſſæ diſpen-

diſpenſatorem, ac diſtributorem Deus fecit: per quam diſtributionem glorinlæ illius æternitatis participes fient mortales brevis ævi, qui vix, ac ne vix quidem unius ſeculi ætatem ferre potuerunt; ut in omnia infinita ſecula in glorioſo ſtatu perennent. Quæ profecto perennitatis ſecula per Chriſtum facta dicuntur, longè andaciori dicendi genere, cum ne unum quidem ſeculum eo tempore, quo Autor Epiſtolæ ad Hebræos hæc ſcriberet, proprie factum dici potuerit; quod per naturam rei nonniſi poſt exactam annorum ſuorum ſeriem, vere factum dici poteſt.

Antequam ulterius in explicatione loci hujus progrediamur, reddenda nobis eſt ratio, quamobrem à vulgata loci hujus explicatione recedamus. Duplex autem interpretum genus eſt, quibus ejus facti ratio reddenda eſt. Primum eſt eorum, qui apellationem Chriſti, per quam primogenitus creaturæ dicitur de nova: alterum, qui de veteri creatione explicant. Qui nonniſi novæ creaturæ primogenitum Chriſtum exiſtimant, neceſſitate quodam adiguntur, ut hoc loco nuſquam de veteri; ſed ubique de nova creatione ſermonem eſſe fateantur. Nam ſi admittant Apoſtolum veterem creationem quocunque modo attingere, quod fieri neceſſe eſt, ſi illi throni, & poteſtates de Angelis *creationis*, intelligi, & explicari debeant; multas in difficultates ſeſe, ſine ulla gravi cauſa conjicient. Nam aut iſtos Angelos dici veteres creaturas agnoſcent, quod cauſæ, & ſententiæ ipſorum pernicioſum eſt: aut per iſtam novam creationem, in qua Chriſtus exaltatus eſt, ipſos quoque noviter creatos, atque immutatos eſſe aſſerent. Sed cui mortalium perſuadebunt, Angelos iſtos recens creatos novam creaturam dici poſſe. quippe qui nec ulla regeneratione, aut ex veteris vitæ in novam migratione indiguerint: nec ex ſuo florentiſſimo ſtatu in alium longè eminentiorem tranſituri fuiſſe aut tranſiiſſe uſquam legamus. quibus in rebus ambabus tota Novæ Creationis ratio cernitur. Nam nos quidem per novam creationem non in mente noſtra tantum; ſed in natura quoque (dum ex mortalitate in immortalitatem tranſponimur) immutamur, & quaſi fuſile æs in aliam formam transfundimur. At Angelorum neque mens, neque natura ejuſmodi metamorphoſi indiget aut transformari poteſt. Deinde Autor epiſtolæ ad *Hebr. cap.* 11. 5. *& verſ.* 16., ſtatum Angelorum, à ſtatu eorum, qui per regenerationem, aut novam creationem in ſemen Abrahæ cooptati ſunt, ratione futuræ vitæ, aperte diſtinguit. Præterea illud quoque paulo liberius, quam par ſit ſibi ſumunt; per exaltationem Chriſti in ſtatu angelorum ſive intrinſeco, ſive extrinſeco, adeo notabilem mutationem ſactam eſſe, ut ob eam noviter creati, aut nova creatura diei poſſint. Nec video cur in eorum ſtatu aliqua mutatio fieri debuerit, poſteaquam Chriſti imperio ſubjecti ſunt, quaſi juſſa Chriſti æquè capeſſere non potuerint, ut olim ipſius Dei capeſſebant, niſi in alium, meliorem ſcilicet, aut aptiorem (quod ne cogitari quidem fas eſt) ordinem redigerentur.

Nam ſi quis urgere vellet, magnam tamen in eo mutationem Status Angelici factam; quod qui olim ſoli Deo ſubjecti fuerant, nunc & Chriſto pareant; is profectò non ſatis intendere oculos mentis ſuæ videretur in vaſtum illud ingens ſpatium, quod inter Deum, & Angelos interjacet: adeò ut iſthic omnium dilectiſſimus ejus filius minime anguſtè collocari potuerit, etiamſi ſummi Angelorum loco, ac dignitate ſua ne tantillum quidem moverentur. Non ita arctis limitibus concluſa eſt regia iſtius principis, ut ſolio ejus nemo propius admoveri poſſit, niſi alii ſedibus ſuis protrudantur, ac longius à Deo ſummoveantur. Quemadmodum opulentia ejus inexhauſta eſt, adeo ut nihil in quenquam opum profundere poſſit, quin ipſi longè plus reſtet, quod in alios ſi velit conferre queat; ita (quod in gloriam ejus dictum eſto) ſublime ipſius ſolium adeo alte ſuper omnes poteſtatum thronos eminet, ut illibata, & intacta ac ne leviſſimè quidem imminuta dignitate Angelica, non caput tantum Eccleſiæ ad tàm excelſum majeſtatis gradum potuerit; ſed ipſam Eccleſiam ad id, quod promiſit, faſtigii evehere poſſit.

Nihil autem eſt, quod quiſquam vereatur; ne ad alios quoque ſimiles Sacræ Scripturæ locos, ſimilis reſponſio evertatur per quam id fieri, aut crear dicitur, quod tantum reformatur, aut in aliam faciem, formamve convertitur. qualis eſt locus *Joh.* 1. 10. *In mundo fuit, & mundus per eum factus eſt, & mundus eum non cognovit.* Primum enim reſponſionum ejuſmodi facilis eſt jactura; quæ aliquam principii petitionem redolent. deinde quod ad hunc locum attinet, non deſunt graviſſimæ cauſæ, ob quas particulam διὰ, vel δι' αὐτοῦ, quæ vulgò explicatur *per ipſum*: potius *propter ipſum* explicari debere ſentiamus. qui ſenſus & minus perplexus, minuſque figuratus, imò plane proprius, & veriſſimus eſt: nec vocem mundi in tres diverſas ſignificationes diſtrahit. Nihil enim verius eſt, quàm mundum, quem ſuo tempore Deum per Chriſtum aboliturum ſcimus, non fruſtrà factum aut conditum eſſe: nec ideò tantum, ut in iſta rerum univerſitate ad aliquot ſecula oſtenderetur: ſed ob aliquem fructum, & effectum permanentem: quem nunc quoque finem Deum conſectari & in quo gloriam ſuam quærere videmus: hoc eſt, veterem creationem factam propter iſtam novam, cujus Chriſtus & primogenitus, & unicus adminiſter, denique & principium, & medium, & finis eſt. *In quo nobis gratia data eſt ante tempora* æterna; *in quo nobis manifeſtata per adventum ejus* 2. *Tim.* 1. 9. 10. *per quem omnia* ad Salutem noſtram pertinentia facta ſunt; & ſine ipſo factum eſt nihil. *Joh.* 1. 3.

Denique nihil repugnat, id quod in rejecta à nobis reſponſione ſumitur (hoc eſt, vocis creandi paulo ante memoratam ſignificationem) in aliis Sacræ Scripturæ locis veriſſimum eſſe: tametſi in eo; quem nunc explicuimus, locum non habeat.

Reſtat ut iis quoque, qui hic plane de veteri creatione ſermonem eſſe aſſerunt, explicationis noſtræ rationem reddamus.

Quibus oſtendimus, primum maluiſſe nos ejuſmodi ſenſum loci hujus afferre, qui nihil falſi, aut incerti, ac dubii, quodque in controverſiam meritò vocari poſſit, contineat: præterea qui nulli aliorum Sacræ Scripturæ locorum adverſetur; quam eorum veſtigia premere, qui ejuſmodi ſenſum afferunt, qui quum aliis innumeris Scripturis, atque adeò huic ipſi, cui affingitur, loco adverſetur; merito à nobis in dubium vocatur, imò rejicitur. Cum enim utrinque & conditi antiquitus mundi rationem, & Chriſti originem, nativitatem, ac vitam ita accuratè à Spiritu Sancto deſcripta habeamus, ut Chriſto cum veteri illa creatione nihil negotii eſſe potuiſſe appareat: meritò hunc locum ita explicare noluimus, ut per novam & in Sacris litteris ante inauditam (quam hæc explicatio invehit) ſententiam tot alios manifeſtos Sacræ Scripturæ locos, & totam tam de condito mundo; quàm de ortu, & adventu Chriſti, ſacram hiſtoriam in dubium vocaremus. Contra nihil in explicatione noſtra dari poteſt, quod non ipſi adverſarii veriſſimum eſſe agnoſcere teneantur. Nam & regeneratos novam creaturam, & abſolute creaturam in ſacris litteris dici, & ſimpliciter creationem, & regeneratorum tàm ſublimem gloriationem hujus ipſius novæ creationis potiſſimam eſſe partem fateri coguntur. Nec adverſus

verſus tot Sacræ Scripturæ teſtimonia negare queunt tàm ſublimes cæleſtium dignitatum gradus, quæ per thronos, ac dominationes exprimuntur, aſſignatos iis, qui in militia Chriſti rem bene geſſerint: eoſque qui ad tantas dignitates provecti fuerint creatos cæli Principes, & Dei per Chriſtum, & ipſius Chriſti, qui per divinum inſtinctum Spiritus Sancti negotium ſalutis eorum in terris gubernavit; & poſtea in cælis liberali manu iſta ipſis præmia conſeret; creaturas merito dici poſſe. Præterea *In Chriſto, aut per Chriſtum* creata dici poſſe tantarum dignitatum nomina, quæ toties fidelibus ejus promiſſa ſunt; quæque antea adeo non extiterunt, ut ea ne exiſtere quidem poſſe ulla ſuſpicio fuerit, diffiteri nequeunt. præcipue vero poſtquam Chriſtus jam glorificatus cæleſtem poteſtatem adiit; & non modo locum; ſed etiam præmia quibus viſum fuerit reddenda præparavit: quid cauſæ eſt, quin agnoſcant ea in Chriſto, aut per Chriſtum creata dici poſſe? Hæc omnia cum in abſtracto, & citrà ullum ad hunc locum reſpectum veriſſima eſſe videant; nullam reperient cauſam, cur ea huic loco adaptari, atque illum per ejuſmodi ſenſum explicari poſſe, non aſſentiantur. Multas è contra reperient cauſas, ob quas, de veteri creatione hoc loco Apoſtolum loqui non poſſe, ſtatuant. Quarum plures, ut propter brevitatem omittamus, duæ ſufficient, quæ ex verbis, & circumſtantiis ipſius loci petuntur. Prima eſt, quod cum Apoſtolus *verſ.* 13. duo maxima Dei beneficia propoſuiſſet: aut ſi quis malit, unum *verſ.* 12. propoſitum, in duo (*verſ.* 13.) diviſiſſet, ob quæ Deo, & patri maximas gratias agere debemus. Primum Quòd nos eripuerit è poteſtate tenebrarum. Secundum quod nos tranſpoſuerit in regnum filii dilectionis ſuæ; ſtatim *verſ.* 14. prius explicat, quomodo ex ea poteſtate erepti ſimus: ſcilicet per diploma remiſſionis peccatorum, morte Chriſti confirmatum, & quaſi ſanguine obſignatum.

Proinde *verſ.* 15. (ut vel ex ipſis verbis apparet) tranſit ad poſterius explicandum, quantum & quale ſit illud regnum filii dilectiſſimi Dei, in quod tranſpoſiti ſumus. Quæ certè *tranſpoſitio*, & μετάθεσις, aut potius μετάστασις *tranſitus* noſtra; non per veterem; ſed per novam creationem à Chriſto perficitur. Quamobrem veteris creationis mentioni, aut explicationi locus hic nullus erat. Sed nova creatio ad rem propoſitam multum pertinuit; præſertim autem ea novæ creationis pars, quæ præmia regenerationis noſtræ reſpicit. Quid autem hoc pertinet ad tranſlationem noſtram in regnum Chriſti, quod ille veteris creaturæ primogenitus, aut prius quam alia omnia creatus fuerit; aut quod per eum Angeli, aut Angelorum Principes creati ſunt? An eo nomine Deo gratias agendas eſſe Apoſtolus contendit? At hoc ad iſtam tranſlationem noſtram in regnum Chriſti plurimum pertinuit, quòd Chriſtus novæ creaturæ primogenitus fuerit, hoc eſt, quod in eo, tanquam in capite Eccleſiæ, primum imago Dei, ſeu expreſſa effigies vitæ, quàm à nobis Deus in regeneratione poſtulat; deinde verò in glorificatione ejus altera imago Dei, ſeu effigies præmiorum quæ Deus regeneratis, hoc eſt recens, ac noviter creatis propoſuit, efformaretur, & omnibus ſpectanda proponeretur. Pertinuit & hoc ad magnam noſtram in ea ad regnum Chriſti μεταστάσει felicitatem: & gratiarum Deo actionem, quod per hunc Regem noſtrum, Deo tàm dilectum, facta, ac præparata ſint omnia tam in cælo, quàm in terra, quæ ad nos cæli principes, ac proceres creandos pertinent; & in cælo quidem præparatus ſit locus tàm honorabilis, qui à Paulo alibi *corona juſtitiæ* dicitur; hic autem per voces thronorum, ac dominationum deſignatur. In terris autem quod caput iſtud Eccleſiæ regat, & animet, ac ad ſalutem dirigat ſingula ejus membra, ut pacem habeant apud Deum per ipſum *Rom.* v. 1. & reconciliationem omnes; illi vero qui olim à ſædere Iſraëlis alieni procul à Deo arcebantur, ut aditum atque acceſſum habeant ad eundem.

Altera cauſa, quæ hoc loco de veteri creatione ſermonem non eſſe, evincit, quia hic ipſe locus primogenituram iſtam omnis creaturæ, quæ de Chriſto dicitur, de primogenitura novæ creationis explicat *verſ.* 18. vocans Chriſtum principium, hoc eſt primogenitum ex mortuis. Non igitur ideo Chriſtum dici primogenitum oſtendit, quod in veteri creatione prius, quàm alii creatus ſit; ſed quod in nova, hoc eſt, quod reſuſcitatus à Deo, & glorificatus, primus omnium, & ante omnes, deſtinatam à Deo mercedem adeptus eſt, per quam ejuſmodi poteſtatem obtinuit; ut novæ iſti creationi ſummam manum glorioſè imponere poſſit.

Breviter, cum & verba antecedentia, & ipſa Pauli interpretatio oſtendant, Chriſtum novæ creaturæ primogenitum dici; quia ſubſequentia verba, *In ipſo creata ſunt omnia*, per particulam Cauſalem ὅτι, cum iſta appellatione Chriſti connectuntur; liquidò patet, non in alia ſignificatione voces *creata ſunt* accipi, niſi in ea, in qua vox creaturæ, voci primogeniti addita, intelligitur, hoc eſt, ſermonem hic non niſi de nova creatione eſſe poſſe. Unde ſimul intelligitur, quod *verſ.* 17. expreſſe explicatur, Chriſtum non eo tantum nomine hic primogenitum omnis creaturæ dici, quod ante omnes, de quibus ſermo eſt, creaturas creatus ſit; ſed etiam quod ipſi cura, & poteſtas omnis reliquæ creationis commiſſa ſit.

Ut igitur in compendium totam ejus loci explicationem contrahamus. Tranſpoſitionem iſtam noſtri in Regnum Chriſti Apoſtolus *verſu* 15. 16. & ſequentibus ita explicat, quod à Deo facta ſit per novam creationem, cui dilectiſſimum filium, tanquam vicarium, & veriſſimam ſui effigiem, quæ perſonam ſuam repræſentet, præfecit, utpote factum omnium promiſſorum ſuorum ante omnes hæredem *Heb.* 1. 2. & cui, tanquam primogenito, omnem, quam reliqui ſperari poſſint, hæreditatem diſpenſandam permiſit. Quem totius iſtius creaturæ primogenitum, ac principem ex eo probat *verſ.* 16. quod per eum omnia facta, & creata ſint, tàm in cælo, quàm in terra, quæ ad iſtam creationem perficiendam pertinebant. Quæ omnia bifariam diviſa: quod nimirum alia in cælis, puta inviſibilia; alia in terris, hoc eſt, viſibilia facta, & creata ſint. & per exaltationem omnia tamen in Chriſto, hoc eſt, per Chriſti operam, aut exaltationem facta, & creata aſſerit. Et quia primum cæleſtium, quæ inviſibilia ſunt, mentionem fecit, ab iis incipit, & primum τὰ ἀόρατα (quæ Paulus 2. *Cor.* IV. 18. τὰ μὴ βλεπόμενα, *quæ non cernuntur* vocat) quæ oculus non vidit, auris non audiit, nec in cor hominis aſcenderant cæleſtium dignitatum faſtigia commemorat, eaque *per ipſum*, *& in ipſum* creata, hoc eſt, præparata & quaſi repoſita diligentibus Deum præmia atque ſtipendia iteratò aſſerit. Et in vocibus quidem per ipſum, δι' αὐτοῦ, voces ſuperiores *in ipſo*, ἐν αὐτῷ, explicare videtur. Cæterum quod addit εἰς αὐτὸν *in ipſum* plus aliquid ſignificare videtur; hoc eſt, cauſam finalem tantæ, ac tam invidendæ exaltationis ſervorum Chriſti: quod ea in gratiam tàm dilecti filii Dei, facta, aut facienda videatur; ut nimirum tam excelſus Imperator in commilitonibus ſuis aut (ut mox *verſ.* 18. loquitur) caput in membris ſuis honoretur. Expreſſè autem *verſ.* 17. primogenituram iſtam Chriſti,

non in eo tantum conſiſtere aſſerit, quod ante omnes & tempore, & dignitate, & longo quidem intervallo glorificatus ſit: ſed in eo quoque, quod cæterorum omnium glorificatio, & omnis iſtius creationis conſummatio, ab eo ſolo tanquam à capite totius creaturæ, hoc eſt, corporis Eccleſiæ dependeat. *ἐν αὐτῷ συνέστηκε*, *in iſto* aut *per ipſum* conſiſtant. Quia nimirum (ut *verſ.* 12. & 19. aſſerit) ea Dei voluntas fuerit, & quaſi ideò ipſum primum ante omnes è mortuis excitaverit, ac principium, & primogenitum iſtius creaturæ eſſe voluerit, ut ille mox glorificatus omnium rerum principatum ac poteſtatem acciperet. Non enim tantum in tempore adeptionis iſtius gloriæ; ſed in multis aliis rebus (in quibus eum ſupra imaginem Dei eſt diximus) præcipue vero in principatu, ac poteſtate, quæ ipſi in illa nova creatione collata eſt, omnibus antecellit, ac *πρωτεύων*. *verſ.* 20. *quia ita patri complacuit, ut in tam dilecto pignore omnis honoris, ac dignitatis plenitudo habitaret.*

Verſ. 20. Poſteaquam oſtendiſſet Apoſtolus omnia, quæ ad novam illam creationem requirebantur *in cælis eſſe* jam à Chriſto expedita, & quaſi creata: tranſit ad ea, quæ cum ad eandem creationem pertineant, in terris per Chriſtum facta ſunt, ut oſtendat omnia per ipſum facta, & ſine eo nihil factum eſſe *Joh.* 1. 3. Dicit igitur placuiſſe Deo, ut per Chriſtum, atque adeo per mortem Chriſti reconciliarentur omnia, & ad pacem quandam, & concordiam adducerentur tàm in cælo, quam in terro. Addit, ut ſupra quoque, vocis *εἰς αὐτόν*: quia reconciliatio iſta non fuerit ſine magna Dei gloria. niſi quis malit *τὸ εἰς αὐτόν* ſignificare reconciliationem factam erga Deum, aut cum Deo, ut diſtinguatur à reconciliatione facta cum reliquis cæli incolis Angelis; quos inter & homines per converſionem iſtorum ad Deum, inimicitiæ quædam ſublatæ cum Deo videntur. Cum vero Reconciliatio, & pacificatio iſta in terris per mortem Chriſti facta, ſit duplicis generis, alia quæ inter Deum, ac cælites parte ab una, & inter homines parte ab altera: alia verò, quæ inter ipſos homines inter ſe diſſidentes facta ſit; incipit ab ea, quæ eſt prioris generis, nec ante *verſ.* 26. accedit ad alteram. Porro priori loco non alia reconciliatio intelligenda eſt, quam ea, de qua 2. *Cor.* v. 19. 20. loquitur, quod Deus per maximam illam gratiam ſuam, quâ in diplomate remiſſionis peccatorum, ſanguine Chriſto obſignato, homines prævenit; eoſdem invitaverit ut ſibi reconciliarentur: & in poſterum ſeſe peccatis ſuis irritare deſinerent, per quæ homines, qui erant alienati à Deo, & hærentem in animo inimicitiam adverſus Deum pravis operibus ſuis in apertum producebant, atque exercebant; per gratiam remiſſionis peccatorum, morte Chriſti teſtatam, reconciliati, (*verſ.* 22.) facti ſunt ſancti, & irreprehenſibiles coràm Deo.

Ubi adjungit (*verſ.* 23.) inſigne monitum, ac doctrinam, quomodo ſe gerere debeant homines Deo reconciliati, ne iterum in offenſionem, atque iram Dei incidant. & tacite hortatur ad conſtantiam, & perſeverantiam in fide, niſi velint excidere gratia Dei, & iterum in miſerum ſtatum ſuum relabi. Quod non difficulter fieri poſſe tacite innuit, ſimulque & animos eorum ad excipienda obſequenter ſubſequentia monita ſua præparat, & ſibi ad monendum viam, & auctoritatem præſtruit. Præparat animos proviſu, & admonitu periculi, oſtendens niſi firmiter jaciant fundamentum fidei, & in ea ſtabiles evadant, facile poſſe dimoveri *à ſpe Evangelii*, hoc eſt, à præcipua, & principali parte Religionis Chriſtianæ, ſcilicet expectatione certa, & cum fide conjunctâ ampliſſimorum, quæ illa pollicetur, præmiorum. Quia vero per ejuſmodi ſancta monita & præcepta, atque doctrinas altiſſime jacitur fundamentum hujus fidei, ita ut firmas radices agat, & homines ſtabiles, atque immobiles, hoc eſt, conſtantes reddat; ideo tanto attentius iſta monita audienda, tantoque alacrius illis parendum eſſe. Autoritatem porro in monendo ac præcipiendo, ſibi conciliat, dum oſtendit prædicationem hujus Evangelii, quod nos in tantas ſpes erigat, ut poſſimus conſtanter perſeverare in fide, ſibi concreditam eſſe, nec infelici quidem eventu, cum per ipſum in toto fere mundo promulgata ſit iſta doctrina Evangelii, non tantum voce, ac prædicatione libertina: (*verſ.* 24.) ſed etiam ſuſceptis ob libertatem prædicandi multis afflictionibus in gratiam eorum, quibus prædicabatur: atque adeo ipſorum Coloſſenſium. (ad quos vox iſtius prædicationis per Epaphran perveniſſe videtur.) cujus quidem rei ſe non pæniteat: ſed potius gaudere ſe ait; quod vel afflictione ſua ipſis prodeſſe potuerit. In quo ſeſe Chriſtum imitatum eſſe, atque imitari, cujus vibicibus ſanati ſumus: & qui multa, & magna pro nobis paſſus eſt, hilari, & alacri animo, ut nobis prodeſſet. Qui cum nunc in eo ſtatu ſit, ut jam pro nobis pati nihil poſſit, æquum eſſe ſervos ejus, ac ſe quoque, vices ejus obire, in eo quod Chriſto nunc facere neque convenit, neque integrum eſt. Dicit igitur ſe implere defectus ſut *ὑστερήματα* afflictionum Chriſti in imbecilla carne ſua, pro corpore ejus, hoc eſt, Eccleſia. Non quod in paſſionibus Chriſti, quas ſuſcipit, aliquod *ὑστέρημα* olim, aut defectus fuerit: ſed quod nunc, cum Chriſtus imbecillam, & paſſionibus obnoxiam carnem non habeat, pati pro Eccleſia nihil poſſit: Ideo teneri ſervos ejus hac in parte *Domini ſui vicem* implete, quod à ſe cumulate præſtitum ſit. Simili loquendi modo Epaphroditum impleviſſe defectum Philippenſium in officio erga ſe ſcribit *Philip*: II. 30. nihil minus cogitans, quam ut defectum aliquem officii Philippenſibus objiceret, ſed cum toti Philippenſi Eccleſiæ deferendi ſui muneria ergò moleſtum iter Romam ſuſcipere non eſſet integrum; unum hunc hominem, loco omnium, ac periculo infirmæ valetudinis ſuæ, laborem hunc ſuſcepiſſe exprimere voluit.

Verſ. 26. Attingit alteram iſtam partem reconciliationis in terris per Chriſtum factæ, quæ eſt inter ipſos homines: ſed breviter, & (quaſi ad alia properaret) ità, ut à priori parte vix diſtingui videatur; cum tamen ex mente Apoſtoli, & propoſitæ *verſ.* 20. materiæ ſerie exigente, diſtingui omnino debeat. Agit igitur hic de reconciliatione gentium cum electo quondam populo Dei; quod factæ ſint cohæredes, & comparticipes promiſſionis in Chriſto per Evangelium factæ *Eph.* III. 6. Quam vocat *myſterium abſconditum* à ſeculis & generationibus ut & *Eph.* III. 5. Myſterium quod in aliis generationibus non factum eſt notum filiis hominum. & ibid. *verſ.* 9. myſterium abſconditum à ſeculis in Deo, qui (nunc) omnia creaverit per Jeſum Chriſtum (de nova creatione evidentiſſimè loquitur) ut nota fiat principatibus, & poteſtatibus cæleſtibus (per Eccleſiam) multiformis ſapientia Dei. Ideo & hic *Coloſ.* I. 26. myſterium hoc ait revelatum ſanctis ejus (addit *Eph.* III. 5. Apoſtolis & prophetis) quos voluit docere Deus, quænam eſſent divitiæ gloriæ *arcani hujus in gentibus*. quod videlicet Chriſtus (hoc eſt Chriſti doctrina, & religio divina promiſſa, & præcepta complexa) prædicatus eſt ipſis, quamvis videlicet ad populum Judaicum non pertinentibus olim, quia in ejus poteſtate eſſe omnem creationem noſtram, & ex humili ſtatu ad glorioſum traductionem paulo ante oſtenderat, merito vocat

Spem

Spem gloriæ noſtræ. Ut igitur ſibi ad ſubſequentes commonefactiones viam prænunciat; hunc à ſe Chriſtum, in quo ſuprà Spem omnem gloriæ, ſeu glorificationis noſtræ repoſitam eſſe demonſtravit, annunciari prædicat, *(verſ. 28.)* quia id officii (vide quàm præpoſterè poſtea Tertullianus, & alii vocem οἰκονομίας uſurpaverint.) paulo ante *verſ.* 25. ſibi per Oeconomiam, ac diſpoſitionem Dei impoſitum ſit; ſimul & officium docendi, & commonefaciendi omnem omnino hominem (ſive ille ſit ex Judæis, ſive ex gentibus) in omni ſapientia; quam accurate adhibeat in eo, ut conſtituere poſſit omnem hominem perfectum in Chriſto Jeſu: In quo etiam multum elaboret, ſedulæ atque enixæ contentionis nervos intendat; tanquam in certamine aliquo, ubi viribus parci non ſolet. Verba Apoſtoli ſunt, *ſecundum efficaciam ejus, quam efficaciter exeruit in me, in potentia.* Quia vero Chriſti, & Spiritus Sancti auxilium efficax, iis tantum promiſſum eſt, qui faciunt ipſi quantum infirmis ſuis viribus poſſunt; ideo Apoſtolus merito dicit, ſe ejuſmodi conatum in eo negotio adhibuiſſe, qui cæleſte iſtud auxilium mereri, ac provocare poſſet: quod etiam ipſi efficaciter adfuiſſe, documento erant res ab eo divina quadam potentia geſtæ.

Unde diſcimus, ſi Apoſtolus omnibus viribus eniti, & nihil contentionis omittere debuit, ut Chriſti auxilium eliceret; ſine quo ne ipſe quidem, tantus alioqui vir, quicquam præſtare potuiſſet; quanto magis enitendum, & elaborandum eſſe aliis, ut omni ope, ac omnibus viribus contendant, ſi velint opem iſtam cælitùs provocare, ſine qua ipſis nihil proſpere ſuccedere poteſt.

CAPUT II.

UT eorum ad quos ſcribit, Coloſſenſium videlicet & Laodicenorum (quæ propinquæ ſibi videntur civitates fuiſſe. vide infra *cap.* IV. 15. 16.) animos conciliaret; ac monitis ſuis admittendis prepararet; oſtendit quanto ſtudio flagraret, & quanta contentione eniteretur, ut quoniam ejus præſentis faciem Eccleſiæ iſtæ non viderant, abſentis quidem corpore; aſt animo præſentis, atque in illos multum propenſi, opera, conſolatione, confirmatione adjuvarentur.

Obſervandum hic, quantum fuerit Apoſtoli in propagando Evangelio ſtudium: adeo ut, quibus præſens prædicare Evangelium non poterat, eos abſens aut per emiſſarios ſuos, aut per epiſtolas converteret, inſtrueret, confirmaret.

Exponit autem *verſ.* 2. in quo ipſis operam navare cuperet, ut nimirum corda eorum inſigni ſolatio perfunderet: ſimulque ut eos adjuvaret; primum in caritate: hoc eſt, vitæ pietate, ac ſanctimonia. deinde in abundantiori (quam per vocem divitiarum) & certiori ac evidentiori; (quam per vocem πληροφορίας *plenitudinis* exprimit) *intelligentia myſterii cognitionis Dei Patris, & Chriſti* (quas res ſibi eſſe mutuò cauſas jam ante diximus) *verſ.* 3. *In quo*, puta myſterio (ut ad utriuſque nominatorum cognitionem referatur) *ſunt omnes theſauri ſapientiæ, & cognitionis abſconditi.* Quorum certe theſaurorum magnam partem cap. antecedenti aperuit.

Verſ. 4. Affert cauſam eorum, quæ ſuperius dixit. Dixit autem primum quidem proximè *In myſterio cognitionis Dei patris, & filii ejus omnes ſapientiæ theſauros eſſe reconditos.* deinde ſuprà anxiâ, & ſollicita cura ſeſe æſtuare, atque angi, & plurimum tanquam in alicujus certaminis agone laborare Coloſſenſium, & Laocenſium cauſa: ut eos licet abſens conſolari, & confirmare poſſet. Ad utrumvis eorum verſus hic referatur, parum refert: niſi quod optimum factu eſt ad utrumque referre; quod utrumque pariter reſpicere videtur.

Nam & inde, quod omnis ſapientiæ & cognitionis theſauri in myſterio religionis Chriſtianæ ſunt reconditi, ſequitur ſpernendas eſſe prophanarum ſcientiarum, aut opinionum illecebras, ac præſtigias; quibus ad ſe animos incautorum allicere, & blanda perſuaſione decipere poterant. Et inde quod Coloſſenſibus ac Laodicænis ab ejuſmodi impoſtoribus philoſophiæ, aut eloquentiæ armis (hanc enim *verſ.* 4.; illam *verſ.* 8. commemorat) inſtructis impenderet periculum; ſequitur non fruſtrà Apoſtolum tantum curæ, ac ſollicitudinis; quam (*verſ.* 1.) tangit, pro ipſis ſuſcepiſſe.

Obſervandum autem eſt hic, quod ad veram ſtatus primitivæ Eccleſiæ cognitionem plurimum refert, ab ipſis Eccleſiæ incunabulis, hoc eſt, ab ipſo Apoſtolorum ævo; Satanam inſidiatum eſſe Eccleſiæ per Philoſophiam. Cum autem multæ tunc eſſent philoſophorum ſectæ; maximè omnium Platonica floruit; ſed ita ut è Pythagoreorum commentis, imo & curioſiorum artium magiſtris, pleraque placitis ſuis admiſcuerit (Nec enim infimæ ætatis Academia in Platonis ſui inſtitutis uſquequaque permanſit.) Quarum rerum veſtigia hoc ipſo capite non difficulter deprehendas. Si qua alia philoſophorum ſecta, Platonica certe Magiſtri ſui exemplo, eloquio, & illa, quam *verſ.* 4. exprimit Paulus, πιθανολογίᾳ *perſuadendi arte*, inſtructa erat. Nulla aliarum in divinarum rerum notitia plus ſibi vendicabat. hinc Plato divinus dictus. adeo ut Apoſtolus apparenti iſti divinarum rerum, & umbraticæ, atque imaginariæ cognitioni: quæ per *traditiones hominum, & elementa mundi*, non per doctrinam Chriſti, introducta fuit. [*Elementa mundi* dicuntur doctrinæ, quibus juventus in mundi ſcholis inſtituebatur. quod nomen etiam tribuit Apoſtolus legi ceremoniali Moſaicæ: eo quod hæc pars legis, ad imitationem dogmatum mundi, cum pueritia Judæorum balbutiret. Ne igitur magni fieret, hoc nomine eam vocare placuit] meritò veram, ſolidam nec umbræ, aut imaginis; ſed ipſius corporis nomine dignam rerum divinarum (in religione Chriſti) cognitionem opponat. *verſ.* 9. Delectum ciborum, ac temporum, (*verſ.* 16.) Pythagoreorum, Judæorum, ac Judaizantium Chriſtianorum ſuffragiis adjuti, urgebant: Sed præcipue cultum Angelorum (*verſ.* 18.) aut geniorum, jam inde à genio Socratis, vide Xenophontem, initio ſumpto promovebant, in quo dogmate plura forſitan è Magorum ſcholis, quàm è Magiſtri ſui placitis hauſerant. Atque omnia hæc ipſius Apoſtoli manu ducta lineamento, ſcholam Platonicam fuiſſe arguunt: quæ Coloſſenſes, & Laodicænos παραλογίζεσθαι, ſophiſticè circumvenire, & per philoſophiam, & vanam impoſturam exuere, ac ſpoliare vera doctrinæ Chriſti cognitione conata eſt. Qui conatus utrum ipſi alias, aut alibi poſt mortem Apoſtoli, præcipue verò poſterioribus ſeculis ſucceſſerit, nec ne; facilè videre poteſt, quiſquis iſtius ſcholæ placita cum quibuſdam Chriſtianorum opinionibus contulerit.

Ergo adverſus iſtas impoſtorum philoſophicorum præſtigias, quibus ne vera Dei cognitione exuerentur, metuendum erat, præparando eos, confirmat in ea doctrina, quam à ſuis Cooperariis Epaphra, aut aliis etiam acceperant; laudans, & commendans (*verſ.* 5.) eorum *ordinem* & *ſtabilimentum* στερέωμα fidei in Chriſtum: & hortatur (*verſ.* 6.) ut nihil in ea doctrina, quam acceperunt, immutent: ſed ſecundum iſtam ipſam, quæ de Jeſu Chriſto ipſis tradita eſt, doctrinam, ambulent, ac vivant; *radices agentes, & inædificati in Chriſto; & corroborati in fide,*

nulla

nulla in re diſcedentes à præſcripto, & regula ejus doctrinæ, quam ab Apoſtolicis viris didicerant: ſed ut ipſa proficientes, & abundanter incrementum facientes, invocando per preces opem atque auxilium divinum: quæ hoc loco à præcipua earum parte ſynecdochice *εὐχαριστίαν gratiarum actionem* appellat.

Et quo diligentius id faciant; *verſ.* 8. admonet impendentis, ac præſentiſſimi à philoſophicis doctrinis periculi. quod ut melius ponat ob oculos, depingit illud per imaginem diſcriminis, quod frequenter viatoribus imminet ab inſidiis & violentia latrocinantium, qui obvios fortunis exuunt, & ſpoliant. Habent enim in ſe illud veneni omnes peregrinæ opiniones, ac ſententiæ religioni Chriſtianæ admixtæ; ut inquinata ſemel puritate ejus doctrinæ, ſenſim & ipſam doctrinam è mentibus hominum eruant, ac eximant, atque ita homines pretioſiſſima omnium poſſeſſione ſpolient.

Ita Galatis Apoſtolus Chriſti doctrinam nihil profuturam minatur, ſi doctrinam de circumciſionis neceſſitate admiſerint. Ut enim in moribus; ita & in ſententiis, parum fermenti totam maſſam inficit. *Galat.* v. 9. Mox iſta ipſa philoſophica dogmata damnat, atque elevat, & ipſis ſtatim doctrinæ Chriſti excellentiam opponit. Damnat vocando ea *vanam impoſturam*, vocando *Traditiones hominum*, qui multis ſæpe erroribus, ac deliriis obnoxii ſunt, vocando *elementa mundi* per contemptum: alludendo ad elementa doctrinæ, quæ pueris in ſcholis traduntur; qualia ſunt alphabetum, & prima pueritiæ rudimenta. Opponit autem ipſis divinam doctrinam Chriſti, fallere, & falli neſcii: (*verſ.* 9.) oſtendens in ea non ſpeciem tantum, & apparentiam aut ſtricturam aliquam, vel imaginem lucis cæleſtis; ſed plenam, ac perfectam rerum divinarum cognitionem, nec umbram ejus; ſed ipſum corpus cæleſtis ſapientiæ divinitus à divino Doctore traditæ, contineri.

Nihil enim altius, excelſius, divinius eſt iſta doctrina de novæ creationis, quam Deus per Chriſtum perficit, excellentia, quam nobis cap. primo expoſuit. In hac igitur doctrina *verſ.* 10. dicit eos eſſe ita plenè, ac perfectè inſtitutos, ut nihil indigeant aliis Magiſtris; uno iſto Magiſtro freti, & glorantes, qui eſt *Caput omnis principatus, & poteſtatis.* quod ſive de Eccleſia ſpecialius ſic dicta, in qua ejuſmodi quoque eminentias fore ſupra oſtenſum eſt, ſive potius generalius, intelligatur, non multum intereſt: niſi quod, ut paſſim ubique ſimilia verba, ita hic quoque generalius iſta verba intelligi oſtendit mentio ſuperſtitionis, & *θρησκείας* Angelorum infrà *verſ.* 18., quibus opponi poteſt is, qui eſt caput, & princeps omnium, tam intrà quam extra Eccleſiam, religionis, ac doctrinæ Chriſtianæ Auctor. Cujus doctrinæ capita quædam diviniſſima explicat uſque ad *verſ.* 16. ut eorum collatione nova iſta philoſophantium dogmata, quæ in Eccleſiam invehere capiebant, exagitet uſque ad finem capitis: aut etiam, ut ſibi ad eos ex animis ipſorum extirpandos viam præmuniat. Antequam ulterius procedamus libet animadvertere, voces *principatuum, ac poteſtatum*, ut & reliquas eodem pertinentes, triplici modo in Sacra Scriptura uſurpari; etiamſi non connumeretur quartus, quando de humanis hujus ævi poteſtatibus intelligantur. Primum enim de Angelorum ſupereminentibus poteſtatibus dicuntur ut *Eph.* 1. 21. & alibi ſæpe (quanquam dicto ad Epheſios loco nec aliæ ſignificationes omnes excludi videntur). Deinde de Satanæ principatu 1. *Cor.* xv. 24. & hic infra *Coloſ.* 11. 15. Tertio de iis, qui, per conſummationem novæ creationis, præmia regenerationis conſequentur. Legimus enim primum de *Thronis* *Matth.* xix. 28. quod aſſeclæ Chriſti in regeneratione *ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ* ſeſſuri ſint in thronis, judicantes. De *principatibus*, *Heb.* xii. 23. Eccleſia dicitur Panægyris *primogenitorum in cælis deſcriptorum*, innuente Spiritu Sancto principes illos fore terræ illius futuræ, quæ non Angelis; ſed iis à Deo ſubjecta dicitur *Heb.* 11. 5. De *poteſtatibus* ſeu *περὶ ἐξουσιῶν*, *Apoc.* 11. 26. promittitur poteſtas danda iis, qui Chriſto conſtanter militarint ſuprà gentes: & *verſ.* 27. graphicè deſcribitur. De dominationibus; Filii Dei, hæredes Dei, & cohæredes Chriſti *Domini omnium* dicuntur. *Gal.* iv. 1. *περὶ δυνάμεων*, *De potentiis.* Homines ad immortalitatem reſuſcitandi dicuntur reſurrecturi *ἐν δυνάμει*, *In potentia.* quanquam hoc ad robur corporis ſpiritualis potius, quam ad præeminentiam ſuper alios pertinet. Sed & iſtud ipſum robur, pars non exigua præeminentiæ ſuper alios eſſe poteſt.

Capita doctrinæ Chriſti, ut ſupra diximus, ut præceptis, & traditionibus hominum opponat, exponit; incipiendo à *verſ.* 11. ubi primum attingit *ſymbolum*, & initiationem religionis, ac vitæ Chriſtianæ; adumbratam olim in Judaiſmo *per typum, & figuram circumciſionis*, hoc eſt, renunciationem omnibus peccatis, & quaſi reciſionem eorum, & abjectionem; quam vocat *circumciſionem Chriſti*, & deſcribit, quod *non fit manu facta*; ſed ſpiritualis exutio, & reciſio corrupti illius, & purulenti *corporis peccatorum.* Ut enim olim Deus pudendam corporis noſtri partem circumcidi juſſit; ita nunc omnes inhoneſtas, & pudendas actiones, & conſuetudines recidi jubet à corpore quaſi vitæ noſtræ. Initium autem eſt vitæ Deo placentis; recedere à malo: progreſſus, & profectus; facere bonum. conſummatio; conſtanter in utroque perſeverare uſque ad finem. Eandem religionis, ac vitæ Chriſtianæ, non initiationem modo, ſed renovationem, ac regenerationem adumbratam oſtendit, *verſ.* 12. per baptiſmum, per quem homines myſteriis religionis Chriſtianæ initiabantur.

Ut enim per ejus vitam, teſtamur, nos non modo commori velle, & contrucidari cum Chriſto, necantes omnes nimios, & vitioſos affectus, & conſuetudines: ſed cum eodem planè conſepeliti, ita ut priſtinis moribus oblivione ſepultis, ne veſtigium quidem prioris vitioſæ vitæ in nobis appareat. Ita per eundem ritum, atque emerſionem; teſtamur nos primùm ex morbo ſpirituali, hoc eſt, mortuis peccatorum operibus reſurgere; atque ad novam, & meliorem vitam excitari. deinde etiam ex morte ipſa proprie dicta, quæ peccatorum ſtipendium eſt, reſuſcitari, *per fidem efficaciæ Dei*, qui Chriſtum ab eadem propriè dicta morte excitavit. Energia enim iſta, & efficacia, ſeu ſpecimen potentiæ & bonitatis Dei, quod edidit in Chriſto reſuſcitato, & (quod ſub eadem voce continetur) glorificato efficit in nobis vivam fidem, & ſenſum illius feliciſſimi ſtatus, in quem nos ex infelici ſorte tranſlatos ſentimus: ita ut, quemadmodum certo ſcimus Chriſtum excitatum eſſe à mortuis; eodem modo certo perſuaſi ſimus, nos ſimiliter ejuſdem exemplo excitandos: idque tam certo eventurum, tanquam jam factum eſſet: nec magis id incertum, aut mutabile eſſe, quantum quidem ad Dei partes attinet (Nam quod ad nos attinet, ipſi propria culpa tam invidendo ſtatu excidere poſſumus) quam id quod jam factum eſt, infectum fieri poſſe.

Ac ſine ulla quidem loquendi figura, aut temporum commutatione dici poteſt, nos jam quodammodo in gradu quadam inchoato excitatos & quaſi Chriſto coexcitatos eſſe: quandoquidem promiſſum

miſſum reſuſcitationis nobis in capite noſtro jam exſolutum, ac repræſentatum ſit: quod nobis præſtitum propter ſtrictam *illam conjunctionem*, quæ eſt inter caput, & corpus, ſponſum, & ſponſam, non minus verè ac proprie dici poteſt; quam dos pauperculæ ſponſæ promiſſa, jam exoluta eſſe; quando in ſponſæ manus traditur; quamvis propter nuptias nondum factas, ſponſa iſtius dotis poſſeſſionem nondum adierit.

Cæterum *verſ.* 13. & 14. ex duobus à nobis ſupra explicatis reſuſcitationis gradibus; priorem diligentius explicat, quo, in terris adhuc degentes, non in ſpe; ſed in reipſa gaudemus: quod nimirum ex morte ſpirituali, in qua propter peccata noſtra, & profligatæ vitæ præputium, nondum circumciſum, miſere ſepulti eramus; nos excitaverit, & Chriſto conviviticaverit: hoc eſt, ex morte ſpirituali ad vitam in Chriſto ſpiritualem, & ſecundum Chriſti ſpiritum degendam, traduxerit, per remiſſionem peccatorum: ſeu gratia facta omnium præteritorum, & in futurum in fortuitis hallucinationibus oblatâ indulgentiâ. in qua præcipuè abſoluti illius regiminis, quod miſericordi Chriſto fidei, & ſpei noſtræ cauſa, à clementiſſimo patre collatum eſt, ſpecimen editur, atque poteſtas exercetur. Nam ante remiſſionem peccatorum, non modo quoad illum præteritum ſtatum eramus in morte ſpirituali; ſed etiam quoad futurum ſtatum noſtrum, æternæ morti obnoxii fuimus. Poſt remiſſionem peccatorum, ac regenerationem, non modo in reipſa, ac præſenti ſtatu, è morte ſpirituali erepti, & Chriſto convivificati, ſeu ad vitam Dei, vitam Chriſti, vitam ſecundum Chriſtum, & ſpiritum ejus degendam, traducti ſumus: ſed etiam in ſpe, eaque certiſſima, quoad futurum ſtatum noſtrum ex mortis æternæ reatu, & ſervitute pænæ exempti, atque erepti ſumus. Quomodo autem *iſto reatu*, & *pænâ exempti* ſimus, explicat *verſ.* 14. quod nimirum Deus per mortem Chriſti deleverit, & annihilaverit adverſum nobis chirographum, imo verò, non ſine aliqua ejus rei, quæ antiquatur abrogaturvè contumeliâ, cruci affixerit. quo magis oſtenderit illud jam nullam vim habere; ſed tutò contemni poſſe, & nullam ejus rationem habendam. Peccata noſtra in Sacris literis per tranſlationem vocantur debita. Debitum autem omne tolli ſolet; ſublato, aut concerpto, aut deleto chirographo. Hac igitur allegoria utitur Apoſtolus, & ait Chirographum iſtud nobis contrarium, quo ſervituti pænæ mortis æternæ obligabamur; jam eſſe morte Chriſti ſublatum vide *Epheſ.* II. 15. Quid autem per Chirographum iſtud intelligat, voces ἐν δόγμασι *in dogmatibus* oſtendunt: per quas Lex Moſaica intelligitur; quæ quia maxima ex parte erat ceremonialis, rectè dicitur ἐν δόγμασι. τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας *Eph.* II. 15. id eſt, *legem mandatorum in decretis evacuans.* Hæc igitur lex, hæc antiqui fæderis pactio, in eo nobis erat contraria, quod duram nobis conditionem, juſtificationem exigeret ex operibus, hoc eſt, ex omnibus numeris abſoluta, & rigide exacta præceptorum obedientia: per cujus rigorem, nos non poteramus non damnari. *Gal.* III. 10. Ἐπικατάρατος πᾶς ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου, τοῦ ποιῆσαι αὐτά. *Maledictus, qui non manſerit in omnibus ſcriptis in libro Legis, ita ut illa plenè executus eſſe, ſeu feciſſe, dici poſſit.* At per remiſſionem peccatorum introducta eſt ex fide juſtificatio; per quam unam ſervari poſſumus; & ex ſervitute pænæ, ſeu mortis æternæ eripi. Firmiter igitur inde pauló poſt argumentatur, quoniam Lex ἐν δόγμασι, hoc eſt, quæ obſervationem ceremoniarum exigebat, abrogata jam, & abjecta ſit; neminem noſtrum judicandum eſſe (*verſ.* 16.) ex iſtarum ceremoniarum obſervatione. Nam ſi divinis iſtiuſmodi præceptis voluntate ipſius Dei locus jam tunc nullus erat: multo minus humanis & philoſophicis iſtius generis præceptis; locus eſſe poterat.

Porro ut vox συνεζωοποίησε *convivificavit*, *verſ.* 13., ita & voces χαρισάμενος ὑμῖν τὰ παραπτώματα, *remiſit nobis peccata*: & *verſ.* 15. ἀπεκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς, *Exuit principatus*: ἐδειγμάτισεν ἐν παῤῥησίᾳ, *propoſuit in exemplum & paradigma*: θριαμβεύσας αὐτοὺς, *triumphavit de ipſis*; omnes, inquam, illæ voces referendæ ſunt, ad vocem *verſ.* 12. ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ τῶν νεκρῶν, hoc eſt, ad Deum ipſum. Quod indicat pronomen αὐτῷ, toties verbis iſtis, aut participiis additum, quod deſignat quidem Chriſtum Dominum, verum ita, ut actiones ipſæ per verba, aut participia intellectæ, aut circa ipſum, aut per ipſum tanquam cauſam minus principalem à Deo ipſo profectas intelligantur. Quemadmodum enim ἐγείραντος αὐτὸν ſignificat *reſuſcitationem à Deo factam.* Quemadmodum item συνεζωοποίησε σὺν αὐτῷ, *convivificavit cum ipſo*; ſignificat Deum nos vivificaſſe cum Chriſto; ita (χαρισάμενος *peccata*) remiſſio peccatorum non poteſt, niſi ipſi Deo tribui: quemadmodum alias ut plurimum nonniſi Deo patri tribuitur; ita & ἐξαλείψας χειρόγραφον, quod idem eſt, non poteſt decorè niſi ipſimet Deo tribui; præſertim cum deletio, aut abrogatio iſtius chirographi; aliquid contumeliæ, in idem iſtud chirographum vergentis, adjunctum contineat; nempe affixionem cruci; quod ad ignominiam iſtius chirographi, aut potius Legis per illud deſignatæ ſpectat, cum leges, quarum auctoritas rata eſſe debebat, publicis quidem; ſed honeſtioribus locis affigerentur. Magis autem decorè id ipſi Deo tribuitur; cum ejuſdem ſit leges refigere, cujus & figere. ita denique & multò quidem magis voces ἀπεκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς & θριαμβεύσας αὐτοὺς, hoc eſt, *Exutio principatus, & triumphatio de illis.* de ipſo Deo patre intelligendæ ſunt, quoniam additum eſt pronomen ἐν αὐτῷ, quod nonniſi ad Chriſtum referri neceſſe eſt. Et quia pronomen hoc ad Chriſtum refertur; ideo actio ipſa ad Deum referenda eſt. Proinde *in ipſo*, aut *per ipſum* intelligendum, & explicandum eſt in ſeipſo; ut quidam interpretes ſentiunt. Senſus eſt, Coëxcitatos nos eſſe cum Chriſto, per fidem (*verſ.* 12.) Fidem, inquam, collocatam in efficaciſſima Dei potentia, qui Chriſtum excitavit è mortuis, & nos ante mortuos in peccatis vivificavit cum ipſo, remittens nobis peccata, & delens, atque cruci affigens illud nobis adverſum Chirographum, & exuens principatus, & victos illos palàm oſtendens, ac in triumpho ducens, per *Chriſtum.* Non excluditur enim ipſe Chriſtus ab iſto triumpho: ſed maxime includitur, cum Deus per ipſum iſtum triumphum duxiſſe dicitur.

Verſ. 15. Quid per vocem *principatuum* & poteſtatum intelligatur, obſcurum eſſe non poteſt. Neque vero terrenæ poteſtates intelligi poſſunt, neque Angelica imperia: quorum neutris quicquam detrimenti morte aut reſurrectione Chriſti illatum eſt. Reliquum eſt ut Regnum Satanæ intelligatur, quod vulgò in Sacra Scriptura per voces ſupereminentium poteſtatum, quales inter ipſos Angelos maximè ſublimes eſſe poſſunt, exprimitur. Unde patet ſublime iſtud, atque excelſum imperium eſſe: & in quo ſicuti parentium innumerabilis multitudo; ita imperantium, & ſibi ſubordinatorum, ut ita dicam, magiſtratuum magna eſt copia, & gradus alii, aliis altiores; qui tamen omnes ſub unius imperio regunt; & unius ut ſic

loquar auſpiciis militant. Hebraicè dicitur Satan, Græcè Diabolus, Deus mundi hujus 2. *Cor.* IV. 4. Princeps mundi hujus *Joh:* XIV. 30. *Joh.* XVI. 11. Princeps habens poteſtatem in aëre *Eph.* II. 2. Spiritus efficaciter operans (πνεῦμα ἐνεργοῦν) in filiis inobedientiæ. Ibidem abſolutè, & κατ' ἐξοχὴν, πονηρὸς *Eph.* VI. 16. & alibi. *Leviatan*, Serpens magnus, Serpens tortuoſus, Balæna maris. *Eſai.* XXVII. *Homicida*, *Mendax*, & *Pater mendacii Joh.* VIII. 44. Tentator. (hoc eſt, ad peccatum adducens) 1. *Theſſal.* III. 5. Accuſator fratrum *Apoc.* XII. 10. Draco magnus, Serpens antiquus, qui vocatur Diabolus, & Satanas decipiens univerſam terram. *Apoc.* XII. 9. Populus ipſi ſubjectus dicitur Angeli ejus *aut* δαιμόνια. Frequenter etiam honoratiori voce principatus & poteſtates, ut hic & *Epheſ.* VI. 12. eodem nomine vocantur. præterea κοσμοκράτορες. mundi potentes. aut mundi potientes, quaſi Rectores mundi: ſed additur *tenebrarum ævi hujus. Spiritualia malitiæ in cœleſtibus*, hoc eſt, æthereis locis. Videntur etiam vocari δόξαι, hoc eſt gloriæ, aut glorioſæ poteſtates 2. *Pet.* II. 10. (imo & κυριότητες) quia id gemino huic loco *Judæ verſ.* 8. & 9. explicatur ita, ut nonniſi de Satanæ Angelis (in quos maledicentia utrobique taxatur) intelligi poſſit.

Spiritus iſtos omnes una cum Principe ſuo eſſe maleficos, Dei rebelles, cæli exules, notum ex Sacra Scriptura. Ingenium, & indoles eorum Principum, ex quo cæteros cognoſcas; deſcribitur *Joh.* VIII. 44. quod *ſit homicida ab initio*, hoc eſt, hoſtis hominum, & quidem crudelis. Dedit enim operam, ut primum omnium hominem ad peccatum adduceret; cujus ſciebat ſtipendium eſſe mortem: nec in propagato genere humano idem facere deſiit. Deinde quod ſit mendax, & Pater Mendacii, ad decipiendos, atque ad peccandum alliciendos homines efficaciſſimus. Ex quo patet multam poteſtatem ipſi à Deo permiſſam (vide *Job.* 1.) in mundo, præſertim quod ad tentationes, & ſeductiones hominum attinet, in iis, quæ libero eorum arbitrio Deus ſubjecit: Qua poteſtate ita ſtrenuè uſum eſſe apparet, ut longe maximam partem generis humani ſpirituali ſuo, quaſi imperio ſubjecerit. quod ſpirituale regnum Satanæ ſpirituali Dei, atque Chriſti regno, in eo ſimile eſt; quòd proprie dictæ poteſtatis coactivæ expers ſit. Non quod Diabolus in regno ſuo nolit cogere ad peccandum ſi poſſit: ſed quia non poteſt, nec id ut poſſit, à Deo permittitur: quia & ipſe Deus in ſimili voluntario regno ſuo; nemini vim infert: ſed omnes duntaxat precaria, ſi ita loqui fas eſt; & cui à voluntate humana reſiſti poteſt, poteſtate in officio continet. Ex eo ſucceſſu conatuum ſuorum Satanas *Princeps hujus Mundi. Joh.* XIV. & *Deus ævi hujus* 2. *Cor.* IV. 4. dicitur, & ad ranta ejus opera diſſolvenda Filius Dei apparuiſſe dicitur 1. *Joh.* III. 8.

Fuerunt igitur tempore Chriſti (ut nunc quoque ſunt) duo *regna Spiritualia*, à ſe diſtincta; quæ ſecum invicem certare dici poterant; alterum Dei, & Chriſti; alterum Satanæ. Quorum illud vitæ æternæ ſpe, atque promiſſo homines ad vitæ Spiritualis ſanctimoniam ac proinde ad æternam felicitatem invitabat & adducebat. hoc autem carnalium rerum eſcâ atque illecebris homines ad peccandum, ac proinde in morte æterna pereundum pelliciebat. Ita ut in altero eorum *vitæ*, *ac Lucis poteſtas*; in altero *vero vis mortis*, *atque tenebrarum* regnare dici poſſet. In peccato enim eſt omnis vis, atque omnis mortis aculeus: ita ut Satanas peccandi artifex, & origo, & omnium peccatorum Pater, *vim*, & *efficaciam mortis habuiſſe* merito dicatur *Heb.* II. 14. τὸ κράτος ἔχων τοῦ θανάτου, qui ibidem per mortem Chriſti deſtructus dicitur; quia mortem iſtam ſubſecuta eſt reſurrectio, & quidem ad vitam æternam, & glorioſa, comitem habens glorificationem, per quam Chriſtus ſuis in cælo locum præparavit. Qui locus genuinus eſt huic verſui 15, ubi dicitur Deus per *Chriſtum exuiſſe principatus*, & *poteſtates*, puta, imperia, aut potius *illâ maxima poteſtate*, & *vi nocendi*, quâ pollebant ante hac per mortis aculeum; & *propoſuiſſe ipſas oſtentui*, *exhibuiſſe ad ſpectaculum*, & *quaſi duxiſſe in triumpho per Chriſtum.* Hæc omnia morti Chriſti, de qua loquitur, attribuit Apoſtolus, quia comitem habuit reſurrectionem & glorificationem.

Addit vocem ἐν παῤῥησίᾳ ἐδειγμάτισεν, deſcribens iſtum triumphum, in quo apud Romanos militi tanta dabatur licentia inſultandi hoſtibus (& ipſe triumphus nihil aliud erat quam inſultatio victis) ut *miles* ne ab Imperatorum quidem contumeliis abſtineret. Denotare autem videtur illam libertatem, qua nunc poſt triumphatam à Chriſto mortem uti poſſumus; ut contemnamus mortem, aculeo, & vi ſua exarmatam, utque ipſi inſultemus verbis illis 1. *Cor.* XV. 55. *Ubi nunc tuus eſt ô mors aculeus! ubi tua inferne victoria?* quia per Chriſti mortem, & reſurrectionem, *dedit nobis Deus* (Ibid *verſ.* 57.) *victoriam.*

Ut autem planius intelligatur, quomodo Deus per *Chriſti mortem*, reſurrectionem, & glorificationem deſtruxerit eum, qui poteſtatem habuit mortis, Satanam; atque exuerit principatus, ac poteſtates ejus miniſtros nocendi viribus; ac de debellatis ipſis triumphaverit: revocandum eſt in memoriam ante mortem Chriſti, & quæ eam conſecuta ſunt, per quæ religio ejus firmiſſimè confirmata, & ſtabilita eſt; arma Satanæ, quibus regnum ſuum, regnum mortis, & poteſtatem tenebrarum propagabat, mirum in modum per aculeum peccati in hominum genus ſæviens, victricia plerumque, & triumphantia fuiſſe: quippe cum nulla eſſet tunc doctrina, atque religio, quæ vim, & aculeos peccati, quibus animi mortalium paſſim figebantur, ſatis idoneis viribus revellere, aut retundere poſſet: quandoquidem & ipſa moſaicæ Legis doctrina, vim, & potentiam peccati confirmaret magis, quam infringeret. 1. *Cor.* XV. 56. *Rom.* VII. toto cap.

Per mortem igitur Chriſti, & ſubſecutam reſurrectionem, ac exaltationem in cælis, miſſionem Spiritus Sancti in terras, & patrata à prædicantibus religionem Chriſti in nomine ejus miracula, via illa ad Salutem æternam, per quam ſolam vim peccati, & mortis aculeum, & poteſtatem tenebrarum atque ſervitutem, ac tyrannidem Satanæ effugere licet, generi humano patefacta eſt. Per quam viam, & religionem ita confirmatam, vis, & potentia Satanæ non modò perdomita; ſed planè fracta eſt. Si nihil aliud nobis Mors Chriſti attuliſſet, præter tam inſignem religionis Chriſti patefactionem, & confirmationem: ad triumphum iſtum de Satano ducendum, ſatis ſuperque ſufficiebat. At enim habet aliud aliquid in ſe mors Chriſti, ad eam rem longè efficacius; & quod vim iſtam Satanæ validius infringat; atque eum non modo certo vincendum, ac debellandum: Sed etiam jam magna ex parte victum, debellatum; atque triumphum ex eo jam ductum eſſe oſtendit. Patefactio enim, ac revelatio religionis, niſi Mors Chriſti cum annixis ſubſecuta fuiſſet: nonniſi Spe, atque expectatione futuri præmii, & promiſſorum divinorum exolutionis nos ad pietatem accendere, & ex mortis, ac Satanæ regno eripere poterat. At reſuſcitatio, & exaltatio Chriſti nobis hujus ſpei certitudinem donat,

nec

fidemque noſtram adeo corroborat; ut de exolutione promiſſorum à Deo per Chriſtum præmiorum nullo modo dubitare poſſimus; cum in morte quidem Chriſti, quam noſtri gratia ſuſcepit, certiſſimum tam Dei, quam Chriſti erga nos amoris pignus habeamus; ut de voluntate utriuſque ambigere nullo modo liceat; an videlicet Deus & Chriſtus, edito ſavoris ſui erga nos in re omnium difficillima tàm inſigni ſpecimine, rem longà præſtitu faciliorem nobis præſtare velint. In Reſurrectione autem, & exaltatione Chriſti, glorioſum potentiæ Dei opus; & fidei in exolvendis promiſſis exemplum, ac documentum habemus; ut nullo modo dubitare poſſimus, non modo ea in nobis fieri poſſe, quæ jam in Chriſto facta videmus: ſed etiam ea, quæ nobis Deus per unicum novæ pactionis interpretem, ac ſponſorem promiſit; quemque adeò arcto nobiſcum vinculo connexuit, quale inter ſponſum, & ſponſam; inter caput, & membra cernitur, certo certius nobis exſolvenda, ac repræſentanda eſſe; cum jam in manus Sponſi, & Capitis noſtri tradita ſint. Atque ita præter eam vim, quam in religionis Chriſti confirmatione cernimus; in ipſa morte Chriſti eam vim deprehendimus; qua peccatum, & peccati pater Satanas etiam quoad nos vinci, ac debellari; & in triumpho duci poſſit. Quanto magis citrà reſpectum noſtri quo ad Caput noſtrum, omni nocendi vi à Deo proprie, & ſine ulla dicendi figura exutus, exarmatus, debellatus, & in triumpho oſtentatus, ac circumductus dici poteſt, *ὁ ἔχων κράτος τοῦ θανάτου*, *is qui vim, ac poteſtatem mortis habuit*: & per principatus, ac poteſtates ſuas exercuit aut propagavit. quandoquidem non modo Spem promiſſorum Dei, quæ homines, quos ad regnum ſuum pertrahere nititur, ex ejus poteſtate, atque uſurpatæ tyrannidis ſervitute eripere poteſt, oblatam, ſed ipſa promiſſa Dei, in Capite & Sponſo Eccleſiæ; tàm cumulate tàm inſigniter, tàm glorioſè ac triumphaliter exſoluta & repræſentata, tàm magno cum animi ſui dolore videat. Ita ut, quemadmodum nunc victum ſe, ac triumphatum à Deo per Caput Eccleſiæ non poſſit non agnoſcere; ita & poſtea vincendum ſeſe, ac in triumphum ducendum à Deo per ipſam Eccleſiam; non poſſit non animadvertere.

Quia verò Apoſtolus ex iis, quæ nunc diſſeruit, mox deducit, & concludit doctrinam adverſus duplicem errorem, quem homines in Scholis mundi, ſecundum elementa mundi eruditi (vide ſupra *verſ. 8.*) partim per eloquentiam, (*verſ. 4.*) & artes perſuadendi: partim per philoſophiam (*verſ. 8.*) & vanas impoſturas, in Eccleſiam Coloſſenſem introducere moliebantur: ideo obſervandum eſt ipſum ea hic de morte Chriſti diſſeruiſſe, quæ utrique errori refellendo idonea erant. Primus error erat, quod Pythagoricam neſcio quam, & recentiorum Platonicorum abſtinentiam, & corporalem in ciborum, potuum, temporum delectu exercitationem, & *γυμνασίαν* introducere nitebantur: in quo ipſis Moſaicæ legis auctoritas, quæ pro divinâ, ut reipſa erat, à Chriſtianis habebatur, ſuffragari poterat. Alter error fuit, quod ab iiſdem philoſophis, neſcio qua ſuperſtitione, circa cultum ſpirituum atque Angelorum dæmoniorum imbuerentur. In qua doctrina propaganda adjuvabantur à communi & veriſſima quidem ſententia omnium Chriſtianorum, imo & Judæorum, qui omnes, exceptis Saducæis, eſſe quoſdam excellentes Spiritus, magniſque viribus, & poteſtate præditos credebant. Cui ſententiæ audaciores opiniones de *θρησκείᾳ*, & cultu Angelorum, quæ *verſ. 18. & verſ. 23.* exponantur, ſuperſtruere non erat difficile. Atque haud ſcio an non ideo ſuprà Apoſtolus doctrinam eam de ſublimi ſtatu hominum in regnum Chriſti tranſlatorum; & vocatione ſupra vulgus Angelorum eminentiore tradiderit, ut ab ipſa ſtirpe erueret opinionum, quas iſti philoſophi inſinuabant, fundamenta. Eſt enim in eo firmiſſima demonſtratio eos, qui ad ſtatum ſimplicibus Angelis multo excellentiorem; ſummis autem principibus Angelorum (ne quid amplius aſſerere audeam) parem, vocati ſunt, non debere ſeſe eò *τῆς ταπεινοφροσύνης* ſeu humilitatis (notandum eſt vocem hanc iſto in loco, bis in ſequiori ſenſu intellectam) demittere; ut divinum aliquem cultum Angelis præſtent. Imo verò non timidè aſſerere auſim; non alium finem, nec aliam occaſionem Apoſtolum habuiſſe ejus, quam ſupra expoſuimus, diſſertationis de excellenti ſtatu eorum, qui ad Regnum Filii Dei tam dilecti tranſlati ſunt.

Non immeritò igitur Apoſtolus, quia ſuprà erroris utriuſque radices inciderat; reprehenſionem amborum, quæ *verſ. 16.* incipit, cum ſuperioribus per conjunctionem *igitur οὖν* (quâ deductio ſequentium ex antecedentibus ſignificatur) connectit. Ac priorem quidem errorem *verſu 16.* redarguit, dum concludit, *Nemo igitur vos judicet in cibo aut potu, aut aliquâ ſpecie feſti.* Nam *ἐν τῷ μέρει*, *in parte*, quamvis partis, aut particularitatis mentionem facere videatur: univerſalitatem tamen ſignificat. quaſi diceret, in omni ſpecie, quæcunque ea ſit, feſti, ſive ſit novilunium, ſive Sabbatum, ſive alia aliqua ſimilis.

Redargutionis iſtius rationem affert. *Verſ. 17.* Quia res iſtiuſmodi olim quidem erant umbræ futurorum, quas ſuperventu ipſius corporis, hoc eſt, ſpiritualis Chriſti doctrinæ, evaneſcere neceſſe eſt. Quod ſi indignum cenſuit Apoſtolus poſt ſuperventum iſtius doctrinæ, Chriſtianos judicari ex ſervata, aut omiſſa obſervatione ceremoniarum, quas Deus ipſe quondam præſcripſerat: quanto indignius eſſe innuit eoſdem judicari ex ſervata, aut omiſſa obſervatione ceremoniarum, quas & ſupra *verſ. 8.* *traditiones hominum*; & infrà *verſ. 22.*, *præcepta, & doctrinas hominum* apellat.

Verſ. 18. Accedit ad redarguendum errorem alterum, cujus redargutionem, itidem ut ſuprà oſtendimus, ex ſuperioribus deducit. Non modo ex illa doctrina, quam de excellenti ſtatu tranſlatorum ad regnum filii Dei dilecti, capite primo tradidit; ſed etiam proximè ex *verſ. 15.* ubi Spiritus iſtos, (qui ob magnam alioqui naturæ ſuæ, ac poteſtatis excellentiam, ab hominibus Dei ignaris, magni fiebant; præſertim cum ſeſe ipſis familiarius inſinuarent, & ab iis pro numinibus coli vellent. Tales enim omnes erant; quibus Platonici infimæ ætatis familiarius utebantur) Spiritus, inquam, iſtos à Chriſto aculeo potentiæ ſuæ exarmatos, debellatos, ac triumphatos eſſe oſtendit. Proinde nullam eſſe cauſam, cur ſeſe Chriſtiani ipſorum cultui mancipari, & ut Apoſtolus loquitur *καταβραβεύεσθαι* (hoc eſt imperioſe, & inſolenter, ut victi à victoribus ſolent tractari, ac ſubjici) paterentur. Appoſitè autem Apoſtolus voce iſta, quæ *victoris erga victos inſolentiam* exprimit, hoc loco utitur; ut eam partæ à Chriſto de Angelis iſtis debellatis victoriæ opponat. Indigniſſimum enim erat Chriſti (qui de Angelis iſtis debellatis triumphaverat) ſervos; ab iſtorum hoſtium debellatorum cultoribus, tanquam victos ſubigi, & ad eorum, quos Chriſtus, Dux eorum, in triumpho duxerat, cultum, & ſubjectionem præpoſtere cogi. Duplici autem nomine Apoſtolus dogma iſtud de cultu Angelorum; atque adeo ipſos ejus doctores reprehendit: primum quod hominum animos per Spem eminentiſſimæ in cælis dignitatis conſequendæ erectos, ad humilitatem, & indignitatem cultus iſtius ſuperſtitioſi dejicerent.

cerent. Eſt enim omnis ſuperſtitionis comes humilis, & abjectus animus, quam generoſiores fere aſpernantur. atque hic humilitatis vocem in deteriori ſenſu (idque bis *verſ.* 18. & 23.) accipi, jam monuimus. Deinde quod homines docere vellent, ea quæ ipſi ignorabant; utpote qui earum rerum nullam legitimam, ac divinitùs factam revelationem haberent: ſed cum viderent Apoſtolos, & viros Apoſtolicos tot miraculis editis oſtendiſſe ſeſe cum ea poteſtate, quæ naturæ vires ſuperat, nec tamen veræ ſanctimoniæ auſteritatem, aut perſecutionis mala ſubire vellent; ipſi quoque ad prava cum neſcio quo ſpirituum genere commercia converſi ſint. Neque vero deerat ſibi Satanas, qui, ut in reliquis rebus, ſeſe Dei ſimium oſtendit: præcipuè quod ejus exemplo Regnum quaſi Spirituale, hoc eſt, præcarium, & voluntarium regno Dei oppoſitum effecerit; & conniventia Dei habeat: ita iſtam occaſionem commercii cum miſeris homuncionibus habendi, non neglexit, ut ipſe ſuos etiam haberet Apoſtolos, miraculorum vim atque arcani cum ſpiritibus commercii ſcientiam profeſſos & jactantes. Porrò ignorantiæ illorum vel hoc ipſum erat manifeſtum documentum; quod Spiritus iſtos, quorum cultum introducebant, maleficos eſſe neſciebant: ſed pro beneficis & ipſi habebant; & aliis venditabant.

Ideo Apoſtolus non ſpecialiter dæmoniorum, quæ pro maleficis habebantur, cultum hoc loco reprehendit; ſed generaliter geniorum aut Angelorum, qualeſcunque illi ſint. quia ut ipſe Satanas ſeſe in Angelum lucis transformat, ita ejus quoque diſcipuli Angelos, quorum cultum Chriſtianis inſtillabant, pro beneficis numinibus obtrudebant.

Ne igitur Chriſtiani ſpecioſo prætenſæ dignitatis Angelicæ obtentu, in errorem tam pernicioſum pertraherentur, maluit in genere univerſum Angelorum cultum, quam ſpecialiter dæmonum maleficorum cultum damnare, & inſectari.

Nec nobis difficile eſſet probatu ex temporum illorum Apoſtolicorum, & quæ proxime Apoſtolicum ævum conſecuta ſint, hiſtoriâ, Platonicos iſtos philoſophos, qui Chriſtianam religionem plurimis profanis dogmatibus, (quodque dolendum, non ſine inſigni ſucceſſu) inficere conabantur, plurimum cum ſpiritibus iſtis, quorum cultum introducebant, commercii habuiſſe: ſi aut libros ad manus, aut otii aliquantò plus haberemus. Quos certe ſcientes, volenteſque Dæmonum, quos maleficos eſſe putarent, cultum & ipſos conſectatos eſſe, & aliis obtruſiſſe; ab omni ratione abſonum, atque alienum eſt. Decepti prius ipſi miſeri, deceptionem, atque errorem hunc aliis propinabant.

Cujus erroris, & ignorantiæ cauſam tangit Apoſtolus, quod *inflati mente carnis ſuæ*, hoc eſt, Carnalis ſapientiæ tumido faſtu, religionis Chriſtianæ puritatem, ac ſimplicitatem, ſimul & afflictam, humilemque ſecundum carnem Eccleſiæ conditionem aſpernarentur: ideoque non à magiſtro ipſius, & Capite Chriſto; ſed aliunde divinarum rerum cognitionem haurire vellent. qui tamen tumor, & quæ inflatio ipſorum vana, & *inanis* eſſet (*εἰκῇ*) quia in ſola Chriſti doctrina omnes ſapientiæ theſauros reconditos (*verſ.* 3.) & omnem plenitudinem cognitionis rerum divinarum contineri, atque habitare (*verſ.* 9.) ſupra probaviſſet. Tacite igitur monet omnes Chriſtianos (*verſ.* 19.) ut *caput ſuum*, cujus corpus, & membra ſunt, firmiter teneant, hoc eſt, Magiſtri doctrinæ inhærentes, & affixi ſint; neque ſe ab ea per doctrinas profanas, & peregrinas avelli patiantur. quia ab hoc capite omnibus membris vita per ſua vincula, & conjuncturas, hoc eſt, venas, nervos, & muſculos; nutrimentum, atque vita ſuppeditetur, ut totum corpus creſcere poſſit in *incrementum Dei*, hoc eſt, ut omnes, qui ab hoc capite & magiſtro dependet, proficere poſſuit, & maximum ſumere incrementum in cognitione Dei.

Quemadmodum enim *incrementum Dei* ſignificat incrementum cognitionis Dei, divinarumque rerum: ita *tenere* Caput, ſeu Chriſtum ſignificat tenere doctrinam capitis, & magiſtri Chriſti, prout & *verſ.* 8. ſuprà *ſecundum elementa Mundi*, *non ſecundum Chriſtum*: hoc eſt, ſecundum eruditionem mundi, non ſecundum Chriſti doctrinam: ita mox *in ipſo, hoc eſt, Chriſto verſ.* 9. hoc eſt, in Chriſti doctrina *habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter*, hoc eſt, vera, & perfecta, non typica, & umbratica, rerum divinarum cognitio. Ideo pauló ante *verſ.* 17. typicam illam, & umbraticam ceremoniarum doctrinam oppoſuit veræ, & quaſi corporali Chriſti doctrinæ, quam corpus vocat, ut diſtinguatur ab umbris: & corpus quidem Chriſti, per metaphoram ſimul, & metonymiam.

Vocat autem Chriſtum *verſ.* 19. *Τὴν κεφαλήν*, *Caput*, reſpectu quidem eorum, qui dogmate de cultu Angelorum Eccleſiam inficiebant. *Κεφαλὴ πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας*, *omnis imperii*, & *poteſtatis*. vide ſupra *verſ.* 10. ut oſtendat præpoſterè cultum, & honorem poteſtatum cæleſtium aut quaſi cæleſtium inculcari; deſerto non ſine injuria eorum principe, & *Capite*. Reſpectu autem ipſorum Chriſtianorum, qui erroribus iſtis imbuebantur Caput Eccleſiæ, ſicuti & ſuprà *verſ.* 18. capitis primi, cujus ſtrictam cum membris, & corpore ſuo conjunctionem allegoricè hoc verſu depingit: ut oſtendat præpoſtere membra à Capite ſuo avelli, non alio fructu & eventu quam ut iſta ſuppeditatione vitæ, & nutrimenti, hoc eſt, puræ & neceſſariæ cognitionis rerum divinarum careant, ac defraudentur.

Verſ. 20. Præmiſſa expoſitione errorum, à quibus ipſos abducere, aut abſterrere voluit, & quos jam in parte refutare cæpit, pleniorem refutationem eorum aggreditur, concludens non debere eos imbui, & erudiri *elementis mundi*, hoc eſt, doctrinis hominum profanorum, in mundo mundanam vitam viventium: quorum captus vix alphabetum veræ eruditionis, & ſapientiæ attingere poteſt: quia ipſi in mundo mundano more vivere deſierint, poſteaquam *commortui ſunt Chriſto ab elementis mundi*, id eſt, morte Chriſti liberati ſunt ab obſervatione etiam illius Legis Moſaicæ, quæ à Deo pueritiæ illius populi educandæ lata erat, & qui per ejuſmodi quaſi puerilia, & captui ejus accommodata elementa ad percipiendam perfectiorem Evangelii doctrinam præparabatur: quantò magis liberati ſunt ab obſervatione ejuſmodi præceptorum, quæ paulo poſt *verſ.* 22. vocat (oppoſitè ad Legem ipſius Dei) *præcepta*, & *doctrinas hominum*; & quidem profanorum?

Tangit autem primum errorem *verſ.* 21. *Ne attigeris, ne guſtaveris*, & refutat eundem *verſ.* 21. eodem refutandi modo, quo uſus eſt Chriſtus *Matth.* xv. 17. aſſerens ejuſmodi præceptiones, aut interdictiones eſſe *εἰς φθορὰν τῇ ἀποχρήσει*, eſſe *in Corruptionem ipſo uſu*. Neque enim, ut Chriſtus dicto loco ait, res ejuſmodi, quorum uſu interdicebatur, quales erant cibi corruptioni deſtinati, inquinare poterant hominem, quia in ventrem deſcenderent, & in latrinam ejicerentur. quo refutandi modo ipſo ſatis ignominioſe perſtringuntur commenta hominum in ejuſmodi præceptionibus, quæ circa res plane inutiles, &

natura

natura ſua viles, atque inhoneſtas occuparentur.

Deinde conjunctim utrumque errorem refellit, & caſtigat *verſ.* 23. (hoc eſt, tam delectum ciborum, quam cultum Angelorum) oſtendendo; habere quidem dogmata iſta prima fronte apparentem quandam ſpeciem ſapientiæ, & pietatis (hæc enim ſapientiæ initium & conſummatio eſt) primum in volontario cultu, & humiliatione quadam, quæ angelicæ naturæ ab humana, mortali, & caducâ deberi videtur. quod ad ſecundum errorem attinet deinde in coërtione, & quaſi mortificatione corporis noſtri, quod ad primum errorem ſpectat: ſed non habere verum ſuum pretium (vox τιμῆς hoc loco pretium, non honorem ſignificat) πρὸς πλησμονὴν τῆς σαρκὸς, hoc eſt, ad impletionem carnis. Quæ verba, quia difficultatis aliquid habent, accuratius excutienda ſunt. Duplex autem earum ſenſus occurrit, quorum cum neuter rejiciendus videatur, in eligendo alterutro Lectori libera aptio eſto.

Primus eſt, hæc dogmata habere quidem aliquam ſpeciem, atque umbram Sapientiæ: ſed nullius pretii eſſe, quia non impleant verum ipſius ſapientiæ, de qua loquitur, corpus. Ubi per quandam catachreſin verum corpus iſtud ſapientiæ per vocem σαρκὸς *carnis* exprimit Apoſtolus; neceſſitate quadam coactus, quia jam ἀφειδίαν σώματος *non parcere corpori* nominaverat. Eſt autem hic ſenſus non modo planus; & utriuſque erroris, qui conjunctim refelluntur, redargationem continens: ſed etiam ſimili huic antitheſi, qua in *verſ.* 17. Apoſtolus uſus eſt, confirmatur. Ut enim illic umbra corpori; ita hic ſpecies, & imago itidem corpori, aut carni opponitur.

Alter eſt. Hæc dogmata venditare ſe quidem apparenti ſpecie ſapientiæ, quam ſpeciem, qualis ſit, exponit: verum, (quod tacitè ſubaudiendum ſit; Neque enim novum eſt Apoſtolo protaſi apodoſin non ſubnectere: ſed tantum (ut ſic loquar) ſubintelligere.) falſò, atque immeritò; quod ſtatim in poſterioris erroris fucata ſpecie oſtendit. ubi ἀφειδία σώματος nullius pretii eſſe oſtenditur, quia non impleat, quod pollicetur, hoc eſt, mortificationem carnis, quæ non in afflictione ipſius corporis, aut valetudinis ejus; ſed in edomatione, & coërcitione carnalium affectuum, & paſſionum, quæ nos ad vitia impellunt, conſiſtit. quemadmodum docet capitis ſequentis *verſ.* 5. ubi νεκρώσατε illa membrorum noſtrorum terrenorum, quibus in rebus, conſiſtat, prolixe oſtendit; eamque τῇ ἀφειδίᾳ σώματος afflictioni corporis quæ ab iſtis philoſophis obtrudebatur, non obſcure opponit. Secundum hunc autem ſenſum non ſine cauſa Apoſtolus hoc loco corpus carni opponit, docens iſtos philoſophos mortificationem iſtam non implere, quia Corpus tantum hoc eſt, τὸ σῶμα affligant; non carnem, aut carnales affectus coërceant, atque edoment. ita ut hoc modo πλησμονὴν non ſimpliciter ad vocem τῆς σαρκὸς: ſed ad ἀφειδίαν τῆς σαρκὸς, quæ vox ἀφειδίας ἀπὸ κοινοῦ, ut ajunt; repetenda referatur.

Poſſit etiam quiſpiam eodem ſenſu locum hunc explicans, vocem πλησμονῆς non ad ἀφειδίαν; ſed ad ipſam vocem τῆς σαρκὸς referre. quia σῶμα τῇ σαρκὶ ita opponitur, ut σῶμα quidem corporis ipſius organum, & valetudinem: σὰρξ autem carnales illos appetitus, & paſſiones; & quicquid in corpore noſtro ad animæ nobilitatem propius accedit; per quod corpus iſtud organicum ſpirituali animæ noſtræ ſubſtantiæ conjungitur, ſignificet. Quæ σὰρξ, hoc eſt, appetitus, & paſſiones proprie loquendo non penitus in nobis extirpanda ſunt (qui enim id fieri poſſit, dum in hoc corpore vivimus) ſed defectus earum implendi, & ἡ σὰρξ, ad ſuam perfectionem in nobis deducenda ſit: quod quo pacto fieri debeat, ſtatim infrà ſequenti capite, incipiendo à *verſu* 5. ſatis prolixè oſtenditur. ut ita omnia antecedentia cum conſequentibus non male cohæreant.

Atque ex hoc loco utiliſſima doctrina excerpenda eſt; ut ſcire poſſimus, quid de pleriſque iſtis vitæ generibus, in ſæculum introductis, ſentiendum ſit; quæ aliquid excellentius, & ſupra præſcriptum Chriſti, & Apoſtolorum ſenſibiliori ſanctimoniæ ſpecie oculos mortalium perſtringunt foris, & à fronte promittunt, cum intus introſpecta, veram carnis mortificationem, & ad tam perfectum ſtatum, qualem à nobis religio Chriſti requirit, deductionem non impleant; nec præſtent, quæ pollicentur. ut plurium ſeculorum experientia docuit, docet, ac docebit.

CAPUT III.

HUjus capitis initio errorem ſecundum de cultus Angelorum ſuperſtitione, & voluntaria humiliatione, refellit ea concinnitate; ut quemadmodum præcedentis *cap. verſ.* 20., ex eo quod Chriſto *commortui ſumus* (hoc eſt, ut explicat hujus capitis *verſ.* 3., quod vita noſtra unà cum Chriſto abſcondita ſit in Deo; quod quid ſit, ſtatim videbimus) deduxit; non eſſe nobis curandum ut iſtis mundi elementis, (quæ per corporalem γυμνασίαν, *exercitationem.* 1. *Tim.* IV. 8., parum utilem, & quam nullius pretii eſſe in calce proximi capitis oſtendit, oculos hominum percellunt) & abſtinentia, ac delectu ciborum, & afflictione corporis tantum; non autem carnis, aut carnalium affectuum coërcitione; pietatem noſtrum ambitioſè oſtentemus. Vide ea de re ſanctiſſima Chriſti præcepta *Matth.* VI. *uſque ad verſ.* 19.: Ita in primo limine hujus capitis, ex eo quod cum Chriſto, jam ad dexteram Dei ſedente, *conreſuſcitati ſumus* (hoc eſt, ad illum ſupra Angelicæ ſortis eminentiam evectum ſtatum vocati, atque deſignati) firmiter deducit, dignos nobis tanta ſpe animos, ac ſpiritus ſumendos eſſe; neque committendum, ut nos ad humilem, & ſuperſtitioſum Angelorum cultum dejici ſinamus, idque ultro ac volentes. neque enim nobis uſquam præſcriptus eſt; ideo ἐθελοθρησκεία, hoc eſt, voluntarius cultus dicitur. Neque verò obſtare innuit, quod eminentia naturæ Angelicæ à mortalibus; & caducis hominibus cultum, ac divinum honorem poſcere videatur. Non enim nos ex iſto terreno ſtatu æſtimandi ſumus, in quo, quamvis filii Dei vocemur (1. *Joh.* III. 2.) nondum tamen apparet quales erimus. Vita enim noſtra, hoc eſt, Excellentis ſtatus noſtri gloria, ita eſt *in Deo una cum Chriſto abſcondita*; ut nunc quaſi mortui, & nihil eſſe videamur: quemadmodum Chriſtus per mortem ſuam, in hoc mundo quaſi occultatus eſt adeo, ut periiſſe videatur; cum tamen & Chriſtus vere vivat, & gloria ſua cæleſti fruatur: & nos in manu ejus vitæ æternæ, & glorificationis noſtræ poſſeſſionem repoſitam nobis, ac certò reddendam habeamus; quæ tunc denuo omnibus revelabitur, & apparebit cum Chriſtus ipſe vita, & gloria noſtra apparuerit. Altius igitur nobis ſapiendum eſt, quam ut ex terreno iſto ſtatu conditionem, aut ſortem noſtram æſtimantes, ſubmittere nos voluntariè debeamus ad cultum divinum Angelis; & conſervis noſtris præſtandum.

Verſ. 2. Poteſt etiam hoc loco inter verba τὰ ἄνω ζητεῖτε, & τὰ ἄνω φρονεῖτε, antitheſis quædam obſervari; ſi cui placeat verba quidem τὰ ἄνω ζητεῖτε explicare de cura placendi Deo per cæleſtem, ac ſpiritualem cultum ejus; non autem per corporalem & teneris hominibus uſitatum, γυμνασίαν, ut

A a hoc

hoc monitum Apoſtoli ad primum errorem ex animis eorum evellendum pertineat. Verba vero τὰ ἄνω φρονῶν de ſenſu, ac æſtimatione ſui, non ex terreno: ſed ex cæleſti ſtatu ſuo; ut hoc monitum ad ſecundum errorem, ita uti ſupra explicuimus, ex animis Coloſſenſium evellendum pertineat.

Videtur igitur hic verba, τὰ ἄνω φρονεῖτε, *ea quæ ſupra ſunt ſapite*, opponere humilitati ſuperſtitionis, cujus *verſu* 18. & *verſ.* 23. mentionem fecit; ita ut inter duo extrema, quorum unum eſt ὑψηλοφρονεῖν altum ſapere (vide *Rom.* XI. 20.) alterum autem in humilitate ſuperſtitioſi angelorum cultus ταπεινὰ φρονεῖν humilia ſapere; medium iter oſtendat, quod eſt τὰ ἄνω φρονεῖν.

Verſ. 3. ἀπεθάνετε γὰρ, *nam mortui eſtis.* In his verbis non modo ratio reddi videtur, cur ea quæ ſunt in terris (puta in pretio) neque quærenda, neque animis noſtris volvenda ſint: ſed etiam tacitæ objectioni occurritur. Ratio redditur, quia eos, qui mortui ſunt carni, & mundo, carnalia, & mundana neque conſectari, neque animis volvere decet. Objectioni occurritur; quia quamvis mortui videamur, deſpiciamur, & contemnamur, ac reputamur quaſi μὴ ὄντα *non ſimus* 1. *Cor.* 1. 28.; non vere tamen mortui ſimus; ſed tantum *vita noſtra una cum Chriſto* abſcondita ſit in Deo; quæ in Chriſti revelatione (*verſu* 4.) qui eſt vita noſtra, una cum ipſo revelabitur in gloria.

Ex rationibus, quibus ab Angelorum cultu per Apoſtolum abducimur, non obſcurè colligitur, quid nobis de cultu, & ἐθελοθρησκείᾳ Sanctorum ſentiendum ſit.

Verſ. 5. Damnata falſa ſapientiæ, ac pietatis ſpecie, quæ tantum ἀφειδίαν σώματος, afflictionem corporis organici; non autem veram τοῦ σαρκὸς νέκρωσιν, hoc eſt, carnis mortificationem in ſe continet, docet veram carnis mortificationem; imò vero totam pietatis noſtræ rationem exponit tam in genere omnibus, quam in ſpecie quibuſdam vitæ generibus ſanctimoniæ officia præcipiens eo ordine, ut incipiat ab iis, quæ ad receſſionem à malo; vel, ut Apoſtoli verbis utar, exutionem veteris hominis, id eſt, vitioſorum habituum referuntur; quod facit uſque ad *verſ.* hujus capitis decimum, & mox accedit ad ea, quæ ad indutionem novi hominis, aut potius ad contrahendos Chriſtianarum virtutum habitus pertinet. quod facit à *verſ.* 10. uſque ad *verſ.* 18. tum ad ſpecialia certis vitæ generibus, quales ſunt uxores, mariti, liberi, parentes, ſervi, domini præſcribenda officia tranſit. in quibus immoratur à *verſ.* 18. capitis tertii, uſque ad *verſ.* 2. *cap.* IV. deinde revertitur ad præſcribenda omnibus in genere quorundam virtutum officia; quod facit uſque ad *verſ.* 7. Nam cætera uſque ad finem Epiſtolæ ſalutationes fere, aut officia, ſcribentibus invicem uſurpari ſolita, continent.

Quæ nunc eodem, quo propoſita ſunt, ordine perſequemur. Incipit ab iis pietatis officiis, quæ ad *receſſionem à malo* pertinent *verſ.* 5. Quam ejuſmodi verbis exprimit, ut eam primum *mortificationem membrorum noſtrorum, quæ ſunt in terris*, vocet: hoc eſt, *mortificationem membrorum veteris hominis.* (uſus autem eſt mortificationis verbo, ut illud νεκρώσεις opponeret ἀφειδίᾳ τοῦ σώματος) Quam eandem, à dicta allegoria non recedens, paulò poſt *exutionem veteris hominis* apellat *verſ.* 9. quæ hic *membra noſtra in terris* vocat: eadem dicto loco *praxes*, & actiones veteris hominis eſſe, explicat. Ut enim corpus noſtrum naturale, & organicum conſtat ſuis membris; ita illius veteris hominis, quem nobis exuendum eſſe præcipit, quænam ſint membra oſtendit. quo ipſo non obſcure indicat, illud quod nobis mortificandum, aut etiam exuendum eſt, non eſſe membra hujus corporis organici, cujus ἀφειδία (afflictione) philoſophi iſti ſuperbiebant: ſed eſſe habitus, & conſuetudines veteris, carnalis, & terrenæ vitæ noſtræ, quæ in frequentatis actionibus cernuntur.

Quarum actionum, aut potius conſuetudinum genera enumerat, incipiendo ab iis, quæ maximè carnales, & corporibus, quæ gerimus affines. neque nobis cum vitioſis ſpiritibus; ſed cum belluis potius communes eſſe videntur: quales hoc verſu duplicis generis commemorat: primum quæ proprie ad carnis concupiſcentiam, nobis cum belluis communem pertinent; qualis eſt ſcortatio, impuritas, & omne omninò libidinis genus. in quo plane homines belluas ipſas tanto magis turpitudine ſuperant; quantò ingenioſius fœdarum delectationum genera comminiſcuntur, & quantò nobiliorem ſui partem pudendis cogitationibus polluunt, & inquinant. Qua in re profecto rei Sacræ, & quæ nobis cælitus, aut potius divinitus infuſa eſt, ſanctitas, non ſine ingenti flagitio profanatur. & hoc in homine miſerrimum eſt; quod non agendo tantum: ſed & cogitando quoque ſcelere iſto, aut flagitio pollui poſſit.

Neque vero preſſius iſtis in rebus explicandis immorandum eſt, quæ non ſermonem modo; ſed & cogitationem noſtram inquinant. Sufficit exemplo Apoſtoli dicere; non poſſe iſta ignota eſſe hominibus iſtis, *qui in iis aliquando (verſ. 7.) ambulaverunt, quando vixerunt in ipſis.* Nec debere eſſe nota inexpertis, quæ etiam expertis æterna oblivione obruenda, ac ſepelienda ſunt. Illud tamen hoc loco dici poteſt; cum duo ſint genera ſenſuum, in quibus pravus mortalium appetitus vulgò flagitioſius exorbitat, tactus, & guſtus; ad prius genus referri trium primo loco poſitarum vocum praxes, atque libidines. *Malam autem cupiditatem* comprehendere poſterioris quoque generis vitia, hoc eſt, gulæ, atque ebrietatis exceſſus. Atque hæc ſunt, quæ ad *carnis concupiſcentiam* (ut cum Johanne loquamur) in qua ad belluas propius accedimus; imo verò eas turpitudine ſuperamus, pertinent.

Eſt autem alterum genus vitioſarum actionum, in eodem verſu commemoratarum, quaſi medium, & *hominibus* pene proprium: quia & brutorum captum ſuperare; nec tamen nobis cum vitioſis Spiritibus commune eſſe videtur. atque hæc eſt, quam Johannes vocat *concupiſcentiam oculorum*, qualis *eſt avaritia*, & auri argentique ſacra fames, alibi φιλαργυρία apellata. quam hoc loco *Idololatriam* Apoſtolus vocat: ut quia vitium hoc ſcortatio, & immunditia ſpiritualis in ſacris litteris vulgò audit; non immerito inter alias carnales ſcortationes, & immunditias poſita, & connumerata videatur.

Ad eandem oculorum concupiſcentiam non ſine cauſa retulerim muliebrem illam; ſed quæ in viris quoque ſæpius reperitur, oculis hominum placendi curam; quæ in curioſiori & pretioſiori veſtium aut cultus corporis ornatu verſatur. Quamvis enim multæ partes ejus ad faſtum quoque vitæ, quædam & ad carnis concupiſcentiam referri poſſint; non deſunt tamen aliæ, quas ad oculorum concupiſcentiam competentius retuleris.

Notandum autem, eſt hic Apoſtolum, poſt factam idololatriæ mentionem, ſtatim *verſ.* 6. *Iræ Dei* quoque mentionem feciſſe. Quamvis enim libidinum quoque flagitia iram Dei provocent, ut Sodomitico excidio ſatis teſtatum eſt; tamen nullum ſcelus eſt, quod indignationem Dei adeo irritet, quàm ſpirituale iſtud adulterium. Cujus cauſa Deus, ab humanis affectibus, & paſſionibus ſimilitudine ſumptè, ſpiritualis cujuſdam rivalitatis zelotypiam, in

primo,

primo, ac principali Legis ſuæ capite, promulgatâ cunctis iræ, atque indignationis ſuæ interminatione, publicè profitetur.

Verſ. 8. Accedit ad illud vitioſarum actionum genus, quæ nobis cum vitioſis ſpiritibus communes videntur. Quales ſunt, quæ à quibuſdam philoſophis ad iraſcibilem facultatem pertinere dicuntur. At recenſet ordine primùm *Iram*, deinde *excandeſcentiam*: vitia in animo noſtro, & ejus paſſionibus conſiſtentia, quæ quomodo inter ſe differant, explicantibus aliis libenter aſſentimur. tertio loco *Malitiam*, quæ omne graviter, præſertim autem injuſtè alteri nocendi ſtudium, ſignificat, per ipſas actiones noſtras expromptum; ita ut homicidium etiam; aut grave aliquod malum, aut damnum alteri illatum comprehendat. quarto loco *Maledicentiam*, *blaſphemiam*; quod eſt etiam graviter nocendi ſtudium: ſed voce, ac verbis duntaxat expromptum, quinto loco *αἰσχρολογίαν*, *turpiloquium*; quod, ut ſententiam meam ingenuè aperiam, non arbitror ſimpliciter illam verborum obſcænitatem ſignificare, qua impuri homines prurientem animi ſui libidinem titillare, & marcentes in ſe cupiditates, excitare ſolent; quæ ſupra jam in voce *ἀκαθαρσίας Impuritatis*, perſtricta eſt: Sed ſignificat illam in maledicendo, aut etiam reprehendendo acerbitatem, quæ fit eo animo, ut aliquis poſitâ ob oculos ſive jacti in ſe maledicti, ſive etiam veri ſui vitii obſcæna imagine, tanto ignominioſius, & contumelioſius infametur, ac traducatur. Cujus *αἰσχρολογίας* (*turpiloquii*) ſpecimen eximium cernas in ſcriptoribus Satyricis, præcipuè in Juvenale. In philoſophis quoque, aut oratoribus, qualis fuit Seneca; atque Valerio Martiale, cujus præcipua epigrammata ſatyricam bilem redolent. Quodque mireris magis, an indigneris, in ipſo Tertulliano, qui in perſtringendis gentium Diis auſus eſt nimium romana ſimplicitate loqui. Nam ſi illi digni hac contumelia fuerunt: at ipſe indignus erat è cujus ore, aut ſtylo tàm obſcæna, aut ſpurca procederent. Ideo Apoſtolus ad vocem *αἰσχρολογίαν* addidit *ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν*, *ab ore veſtro*, quaſi innueret, etiamſi quis mereatur ejuſmodi acerbam, & contumelioſam traductionem, & vitia hominum digna ſint, quæ ſuomet proprio vultu hominibus oſtendantur: non tamen dicere Chriſtianos, ut ex ore eorum turpia, & ſpurca verba prodeant. Nec ad rariora exempla in hoc vitio, ſatis alioqui vulgari, provocandum eſt. Ipſa indignatio multis ſæpe extorquet ut ſcapham ſcapham vocantes, tantò contumelioſius vitia hominum exagitent. In quo tamen, non quid alii mereantur; ſed quid nos facere deceat, magis ſpectandum eſt.

Sexto loco ponit *mendacium* præſertim ad ſupplantandos alios uſurpatum *verſ.* 9. & addit has, quas commemoravit, actiones eſſe exuvias veteris hominis, quæ planè exuendæ, atque abjiciendæ ſint. Et in hoc poſtremo genere actionum, quæ nobis cum malis ſpiritibus communes ſunt; notandum eſt duo eſſe genera vitiorum, quæ Spiritus Sanctus Satanæ ita objicit, ut eum patrem, atque auctorem eorum, quæque ex iis profluunt, ſtatuat; *malitiam*, hoc eſt, nocendi hominibus ſtudium, uſque ad homicidii culmen, progreſſa: à cujus malitiæ exuberantia etiam *κατ' ἐξοχὴν (per excellentiam) πονηρός*, *Malus* dicitur frequenter in Sacris litteris, & *ἀνθρωποκτόνος homicida Joh.* VIII. 44. *& mendax*, *imo Pater mendacii.* Secundo *Mendacium.* cujus Pater *Joh.* VIII. 44. dicitur. quorum utrumque hoc loco expreſſum eſt.

Verſ. 10. Cum hactenus oſtendiſſet quibus in rebus *veteris hominis Exutio* conſiſteret; nunc aggreditur oſtendere quomodo *Novus homo induendus ſit.* Ubi primum *regenerationis*, *atque adeo novæ & inchoatæ creationis generalis*, deinde ſpecialis, & ad particularia deſcendens, deſcriptio proponitur. Generalis deſcriptio regenerationis, aut novæ creaturæ eſt renovatio in cognitionem ſecundum imaginem ejus, qui illam novam creaturam creavit, hoc eſt Dei per Chriſtum; aut etiam ipſius Chriſti. Quæ nihil aliud eſt quam renovatio vitæ noſtræ, in qua non modo cognitis promiſſis, ac præceptis Dei, per Chriſtum traditis, & prædicatis: Sed etiam cognito præceptorum eorundem obſequio, in vita Chriſti uſque ad ſuſceptam mortem expreſſo, & ejuſdem obſequii præmiis in reſuſcitationis & glorificationis ejuſdem exemplo ob oculos propoſitis ad exemplum iſtud vitæ, & obſequii Chriſti, renovatoris, & regeneratoris noſtri penitius conformamur, atque ipſum imitari contendimus. Creavit enim nos Deus, hoc eſt, in novos homines reformavit, primum per doctrinam præceptorum, ac promiſſorum Dei, à ſe prædicatam; deinde per exemplar non modo obſequii, & executionis præceptorum Dei, in vita ſua expreſſum; ſed etiam promiſſo mercedis pro obſervatione eorundem præceptorum à ſe jam obtentæ, & à nobis certiſſimè obtinendæ propoſitum: denique per ſuppeditatum ſingulis cæleſtis opis, & Spiritus Sancti auxilium. Harum rerum cognitio, & animis noſtris jugiter obverſans meditatio hoc loco *ἐπίγνωσις*, ſeu cognitio; praxis autem, & imitatio Chriſti, *renovatio dicitur ad imaginem ejus; ſeu nova creatura ad exemplar creantis effecta.* Notandum autem eſt Chriſtum hoc loco novæ iſtius creaturæ, ſeu regenerationis, & novi hominis indutionis, creatorem expreſſis verbis dici. quia, ut ſupra oſtendimus, quamvis ipſe novæ iſtius creaturæ principium, & primogenitus fuerit; tamen ipſi totum poſtea creationis hujus negotium demandatum ſit.

Non diſſimulandum tamen illud eſt, poſſe etiam vocem *τοῦ κτίσαντος creantis verſ.* 10. quæ in *verſ.* 11. de Chriſto explicari videtur, de ipſo Deo patre ſatis commode explicari. Quamvis enim certum ſit, quod *verſ.* 11. dicitur in omni pietatis, ac Salutis negotio nobis ad Chriſtum, tanquam archetypum, & imaginem novæ iſtius creationis noſtræ reſpiciendum eſſe; ita ut hic archetypus, & cauſa exemplaris iſtius regenerationis noſtræ efficiens; ac proinde & Chriſtus ipſe creator dici poſſit; præſertim poſteaquam accepta ſumma in cœlo, ac in terris poteſtate, ad efficiendam in nobis regenerationem, non modo ut cauſa exemplaris; ſed etiam ut proprie dicta cauſa efficiens, concurrit. Tamen quia, ut ſupra *cap.* 1. 15. legimus, idem *Chriſtus imago ipſius Dei* dicitur; quicunque ad imaginem, & exemplar vitæ Chriſti renovantur, ad imaginem ipſius Dei renovari, & nova creatura effici dici poſſunt. Ut enim Chriſtus regenerationis, & novæ creationis iſtius cauſa ſecunda; ita Deus pater cauſa prima dicendus ita, ut uterque ſuo quiſque modo, creator dici potuit. Quamvis enim per Chriſtum creata; Dei tamen ipſius nova creatura ſumus.

Verſ. 11. In explicanda iſta vitæ noſtræ renovatione, quæ in induendo novo homine cernitur, removet Apoſtolus, ea media, eaſque vias, quæ fortè tunc ad eam rem Coloſſenſibus obtrudebantur; aut obtrudi poterant inutiliter. Et oſtendit ea in religione Chriſti nihil valere. Obtrudebatur enim ipſis (ut ſupra vidimus) Græca Platonicorum, aut Pythagoreorum philoſophia; cui in introductione quarundam ceremoniarum Judaicæ gentis inſtituta aſſipulari, atque ſuffragari videbantur: aut, (ut alibi videmus,) ipſa quoque Judaica circumciſio, prout & aliis Eccleſiis obtrudi poterat. Quemadmodum autem Judaica inſtituta ex ipſo electæ gentis privilegio multam præ aliis gentibus gloriationem habere

poterant ; ita exculta Græcæ gentis ſapientia, & eruditio præ aliis, quas ipſo nomine barbaras omnes vocitabant, & alto ſupercilio deſpiciebant ; imo ad ſervitutem cultiorum gentium natas eſſe prædicabant, gloriatione, ac illecebris prærogativa ſua non carebat. Oſtendit igitur Apnſtolus omnia iſta in genere, quamvis inter ſe differentia diverſarum gentium inſtituta & dogmata ; nihil plane ad renovationem regenerationis conferre : ſed omnibus, etiam dogmatum, & inſtitutorum ejuſmodi expertibus, ad eam parem cum aliis aditum patere. Nec aut Judæos præ Græcis, eo quod illi circumciderentur : iſti autem in præputio manerent : aut Græcos præ barbaris, atque adeò ipſis Scythis, barbarorum incultiſſimis, eò quod illi ad liberalius vivendi genus ; aut etiam ad dominandum ; iſti autem ob incultam barbariem ad ſerviendum nati viderentur ; quicquam ſibi præcellentiæ uſurpare poſſe. Sed æquè omnibus, unicam tantom Chriſti doctrinam & initatinnem vitæ, ad exemplar, & imaginem ejus expreſſæ, *pro omnibus ; & præ omnibus aliis hominum inſtitutis* amplectendam, & retinendam eſſe. Hoc enim videntur deſignare verba *Omnia & in omnibus Crriſtus*. Vox enim in *omnibus* coæquationem quandam omnium gentium, aut hominum in diverſis gentibus, ſive etiam vitæ conditionibus ad Chriſtum vocatorum, quibus par omnibus ad regenerationem in Chriſto aditus aperiebatur : Vox autem *omnia* excluſionem aliarum doctrinarum, præter unicam Chriſti *doctrinam*, ejuſque obſequium, & imitationem vitæ, ſub ſpe præmiorum, in exemplo ejus cunctis aliis propoſitorum ; deſignare videtur. Quemadmodum enim, cum quis ad propoſitam ſibi imaginem aliquid fingit, & efformat, nulla alia lineamenta contemplatur, præter ea quæ ſibi efformanda ſumpſit : ita qui ad renovandam ſecundum imaginem, & exemplum Chriſti, vitam ſuam animum appulit, nihil eſt quod ad alienas, & ab archetypo creationis novæ longe diſcedentes effigies oculos reflectat, niſi velit, ut ex parum felici conatu ſuo monſtrum emergat.

Diverſum panthera genus, confuſa camelo,
Aut turpiter atrum deſinat in piſcem mulier formoſa ſuperne.

Breviter in tenovatione vitæ noſtræ, quæ ad ſanctitatem ipſius Dei quàm proximè accedere debet, nullam aliam imaginem habere præ oculis debemus niſi ejus, qui ipſius Dei imaginem perfectiſſime expreſſit, hoc eſt, Chriſti ; aut certe quæ ex Chriſti archetypo deſumpta ſit, qualis fuit Apoſtoli. *Imitatores mei eſtote, ſicuti ego ſum Chriſti.* Quod tamen non ita intelligendum eſt, ut, quod ad ſtatum vitæ, ac vocationem attinet, aut omnia ea quæcunque Chriſtus fecit, facere adſtricti ſimus : aut nihil eorum, quæ ille non fecerit, facere audeamus. Imitatio enim Chriſti in renovatione vitæ noſtræ varias vitæ, ac ſtatus mortalium vocationes non tollit : ſed omnes honeſtas, utiles, & præcipue eas ſine quibus humani generis ſocietas ſtare non poteſt, admittit. Cæterum ab omnibus requirit, ut hoc colore ſanctimoniæ, qualis in Chriſto fuit, non tingantur tantum ; ſed penitùs imbuantur, efficiens ut omnium vitæ generum homines ſtatus ſuos, vocationes ſuas, ad præceptorum Chriſti analogiam, & obſequium legum ejus attemperent. Ratio ejus rei, vel ex iſtius ipſius loci verbis peti poteſt. Et primum quod ad facienda ea, quæ à Chriſto, aut in Chriſtum facta videmus, attinet ; Non ideo, quia is circumciſus fuit, nos quoque circumcidi ; non ideo quod cælebs vixit, nos quoque cælibes vivere tenemur. quia videmus vel ex hoc loco res iſtas, quæ ſtatum, vel conditionem vitæ noſtræ ſpectant, in renovatione regenerationis noſtræ non æſtimari ; ſed prout circumciſio Chriſti nos ad ponendum præputium non obligat : ita ne cælibatum quidem ejus nos ad cælibem vitam urgere, aut obſtringere. Deinde quod attinet ad mordicus vitanda ea, quæ à Chriſto, aut in Chriſto facta non videmus ; non ideò quia Chriſtus liber, non autem ſervus, privatus, non autem magiſtratus fuit ; idcirco nobis aut ſervis, aut etiam in magiſtratu eſſe non licet. Quamvis enim liberos nos, quàm hominum ſervos eſſe præſtet, & magis eligendum ſit ; tamen ne ſervi quidem, ſi qua eos neceſſitas, aut gravis cauſa ad hanc conditionem adigat, regenerationis, aut ſalutis aditu arcentur. Ut autem ſervilis vitæ vocatio nos ab imitatione Chriſti excludere nequit ; ita ne publicæ quidem functionis ratio, aut ſtatus.

Nec enim externæ vocationes *regenerationem* ipſæ per ſe aut procreant, aut tollunt ; aut adjuvant, aut impediunt ; ſed potius omnes opem, atque auxilium ejus in perficiendo vitæ functionum ſuarum munere requirunt ; niſi forte ſi quæ ſint per ſe, ac natura ſua pravæ, ac vitioſæ ; atque omninò *regenerationi*, aut doctrinæ Chriſti repugnantes. Ut igitur omnium hominum, cujuſcunque ſint gentis, cujuſcunque inſtituti, ſtatus, aut conditionis, genera, iſtam, quæ in nova creatione cernitur, vitæ renovationem poſtulant : ita renovatio, ac *regeneratio* eadem requirit ut omnes regenerandi ſeſe ad doctrinam, atque exemplum ſolius Chriſti in omnibus rebus quæ ad renovationem iſtam pertinent, quæ mox infrà ſpecialius exprimuntur, componant, & conforment. Hoc enim indicant verba, *Omnia in omnibus Chriſtus*. Quæ verba cum hoc loco conformationem ſeſe ad imaginem Chriſti, qui unus per doctrinam, & exemplum ſuum veram in nobis ſanctimoniam efficere poteſt, ſignificent (ἐπίγνωσις enim doctrinam, & cognitionem : εἰκὼν vero imitationem reſpicit) ex eo facile colligere poſſumus quomodo eadem verba 1. *Cor.* xv. 28. explicanda ſint. Quemadmodum enim nunc, in negotio regenerationis terrenæ, quum Deum ipſum nemo vidit unquam, Chriſtus, quia eſt imago Dei inviſibilis, nobis in doctrina, & exemplo vitæ ſuæ ob oculos noſtros ad imitandum propoſitus eſt, ut ſit omnia in omnibus ; quia in eo omnis mentis noſtræ acies, omnes cogitationes defixæ eſſe debent : ita in negotio regenerationis illius, & παλιγγενεσίας, quando per reſurrectionem, & glorificationem noſtram verè divinæ naturæ participes, &, ut ait Johannes 1. *Joh.* III. 2., *ſimiles Deo efficiemur*, quia *videbimus ipſum ſicuti eſt* ; Deus *erit omnia in omnibus* : nec per ullam ſui imaginem, ſicuti nunc ; ſed ipſe per ſe atque immediate *ſicuti eſt*, nobis contemplandus, admirandus, amandus, & imitandus exhibebitur. Huc-uſque generalis deſcriptio Regenerationis fuit : Accedit ad ſpecialem *verſ.* 12.

Quam non ſine cohortatione tradit, nec ſine adductis cohortationis hujus rationibus. Hortatur autem ut induamus habitus, & conſuetudines infrà commemorandarum virtutum ; quia nos id deceat, tanquam *electos à Deo, ſanctos, ac dilectos*, hoc eſt, *electos* à Deo ad ſanctimoniam, & dilectionem ; ſeparatos à reliquis omnibus, præ quibus in nos maxima ſua beneficia, maximamque conferret gratiam ἐν ᾗ ἐχαρίτωσεν ἡμᾶς ἐν τῷ ἠγαπημένῳ *Eph.* 1. 6. *in qua gratiam cumulavit in nos in dilecto.*

Dilectio Dei ſupremus eſt felicitatis noſtræ cumulus ; ad quam non alia via patet, niſi per ſanctimoniam ; quam à nobis Deus omnino requirit, ſi velimus gratiæ ejus participes fieri.

Sed ut ad ſanctimoniæ, quæ regeneratos deceat, partes accedamus ; *induere nos* primum Apoſtolus jubet σπλάγχνα οἰκτιρμῶν, *viſcera miſerationum*. Quemadmodum enim Deus in remiſſione peccatorum noſtrorum, in eripiendis nobis è poteſtate tenebrarum,

rum, eximiæ ſuæ miſericordiæ ſpecimen edidit: ita nos decer affectus ejuſmodi propenſione erga alios inclinari & commoveri. Id enim bonitatis, ac benignitatis, (quam virtutem proximè poſt miſericordiam collocat) proprium eſt, bene velle cuique, & cupere, ut bene ſic omnibus; niſi quod longius etism hæc virtus progrediatur, quam miſericordia; quæ intrà eos terminos conſiſtere videtur, ut tantum nolit cuiquam male eſſe. Sed iſta ita convincta ſunt, ur unum ponere videatur alterum; nec niſi ratione diſtingui. Plenior tamen, ac perfectior virtus eſt caritate, ac benevolentia erga omnes flagrare, uſque bene cupere; quàm commiſeratione malorum alienorum tangi, uſque condolere. quis forſitan miſeratio abſque iſta benevolentia dari poſſit; cum iſta benevolentis abſque miſericordia ne cogitari quidem queat. Latius igitur pater bonitas, & ipſam miſericordiam in ſe complecti videtur.

Mox Addit ταπεινοφροσύνην, *Animi modeſtiam* & in amore, ac pretio ſui ipſius moderationem, quæ humilitatis vocabulo, Latinis alioqui vulgò non ſine vitii ſignificatione uſurpato, exprimitur. Eſt autem hæc virtus & in reipſa ad bonitatem iſtam, & erga omnes benevolum affectum apprimè neceſſarias & hoc præcipue loco merito ponitur & propter eandem virtutem collocatur, eidemque adjungitur; quia nihil magis bonitatem iſtam, ipſamque adeo miſericordiam deſtruere ſolet, quam contrarium virtuti huic vitium, nimium videlicet ſui pretium, nimiuſque amor. Qui enim ſibi nimio plus placent, contemptores ſunt aliorum. difficile eſt autem amare, quem contemnas. Nec ſolent nos eorum mala tangere, quos meliori fortuna dignos, non putamus; quis nobis amore, aut amicitia noſtra digni non videntur.

Subjungit poſtea *manſuetudinem*, τὴν πρᾳότητα, virtutem oppoſitam ferociæ, & iracundiæ.

Utriuſque virtutis hujus exemplum Chriſtus, *Matth.* XI. 29. in ſeipſo nominatim oſtendit. Manſuetudini annectit cognatum ipſi habitum τὴν μακροθυμίαν, *Longanimitatis*, quæ ſpecies patientiæ in diuturnis, atque in longum protractis injuriis, aut iræ occaſionibus cernitur: & conſtantiam quandam, ac inexpugnabilem in manſuetudine perſeverantiam ſignificat.

Manſuetudinem iſtam, ejuſque conſtantiam *verſ.* 13. explicat ab effectis, ſed ita; ut non modo quid ſit, & in quibus rebus conſiſtat: ſed etiam quamobrem à nobis omnino exercenda ſit, ſimul aperiat. Aic igitur eam conſiſtere, primum in tolerantia alienarum culparum, aut etiam injuriarum. Nec enim tantum factas ſibi injurias: ſed & citra ullam injuriam multa commiſſarum ab aliis culparum genera homines moleſte, & impatienter ferant. Nam *querela* μομφὴ, vox generalis, non injuriam tantum ſignificat; ſed quodvis culpæ genus repræhenſione dignum. Deinde in gratuita *remiſſione* (χαριζόμενοι) ſive injuriarum; ſive etiam ſimplicium culparum, quibus offendi quoquomodo poſſimus. Quorum utrumque nobis omnino, ac neceſſario faciendum ſit: quia in eo Deus, atque adeo ipſe Chriſtus nobis imitandus proponatur; & quidem ea conditione, (quam ut præ oculis perpetuò haberemus, præſcriptâ nobis ſolenni precum formulâ proſpectum eſt) ut niſi aliis peccata remiſerimus, noſtra quoque nobis remittenda non ſint. *Matth.* VI. 14. 15.

Notandum autem hic eſt, remiſſionem peccatorum, quæ in aliis innumeris Sacræ Scripturæ locis Deo patri tribuitur, hoc loco Chriſto tribui: non modo quia is nobis tam benignam, & beneficam patris ſuî voluntatem ſolus aperuit: ſed etiam quia ipſi omne in nos judicium, omne regimen, & poteſtas noſtri data ſunt: adeo ut nunc Pater neminem ipſe judicare dicatur; quis poteſtatem ſuam ſimul & executionem voluntatis ſuæ, per eundem filium revelatæ, filio tradidit. Per Chriſtum igitur compotes fiemus hujus fructus, qui in nos redundat, ex eo, quod nobis Pater cæleſtis peccata noſtra remiſerit. Quod ſi, dum adhuc in terris eſſer Dominus; poteſtatem efficaciter remittendi peccata habuit: quanto magis poſteaquam glorificatus eſt? Vide *Matth.* IX. 6. *Ut* (inquit) *videatis, quod poteſtatem habeat ſuper terram filius hominis remittendi peccata. tunc dicit paralytico: ſurge, tolle grabatum tuum, & confer te in domum tuam.*

Tandem ad eam Virtutem accedit, quæ jure mater aliarum, imo verò ſumma, & compendium omnium virtutum dici poteſt; quæ hic etiam eo elogio ornatur, ut *vinculum perfectionis*, aut vinculum perfectiſſimum, quo unius corporis membra inter ſe colligantur, dicatur: à Chriſto ſumma legis, hoc eſt ad caritatem; id eſt Dei, & proximi dilectionem, quas & φιλαδελφίαν comprehendit; quia vox proximi κατ' ἐξοχὴν fratres ſignificat; quamvis ſub Novo Fœdere meritò & ad alios protendatur; ita tamen ut quemadmodum reliqui omnes, in gradu longe inferiori quam fratres, proximi noſtri eſſe dicuntur: ſic & inferioris gradus caritas ipſis debeatur. Ante omnia vero hanc virtutem induendam aſſerit; quia & perfectiſſima omnium eſt, & compendium quoddam reliquarum, atque adeo omnes perfectiones in ſe continet. præterea eſt vis quædam, per quam difficultates, quæ in reliquis maximæ occurrunt, non difficulter ſuperari poſſunt. Vix enim eſt, ut veram in proximos caritatem aſſequamur: niſi prius caritatem erga Deum imbiberimus; ejuſque beneficia accepta jam, & accipienda, perpetuo præ oculis habentes, ardentiori ipſius amore flagremus: fidei clypeo muniti, quæ omnia tela Satanæ, atque ipſum mundum vincit. Ex eo enim neceſſariò ſequitur, ut eos primum, qui ex Deo nati ſunt 1. *Joh.* V. 1. ardentiori: deinde alios quoque miſericordi, ac benigno affectu proſequamur: & nihil nobis grave videatur, in quo ei, quem ſuprà nos ipſos amamus, gratificari nos poſſe cenſeamus.

Porro ea, quas in ſeq. *verſ.* 15. dicuntur, quamvis promiſſum potius, quàm præceptum; & rationem cohortationi additam potius, quam id ipſum ad quod capeſſendum nos Apoſtolus hortatur, & invitat, continere videatur: quia bonæ conſcientiæ tranquillitas, & cæleſtis felicitatis guſtus, ac pax illa, quæ regnat in cordibus fidelium, atque certiſſima vitæ æternæ ſpes; maximam habent illecebram, & acerrimum ſtimulum; quo ad ſupra dictas virtutes excitari poſſimus: tamen, quia in modo Imperativo verba iſta prolata ſunt, nihil video cauſæ, cur nobis acquiſitio hujus tam exoptari boni promitti magis, quam præcipi videatur: aut cur non æquè præcipi poſſit, ut frequenter ſolet promitti. Quamvis enim bona conſcientis merces quoque ſic, ac præmium virtutis, & pietatis noſtræ; tamen non ideò deſinit eſſe officium noſtrum. Proinde acquiſitio hujus boni, ac præmii, optimo jure nobis præcipi poteſt. Hinc pater quam jucundum ſit pietatis iter; in quo ea ipſa, quæ præcipiuntur, exhibiti in parendo officiis præmia ſunt. Ac profecto, ut in peccatis alterum alterius ſupplicium eſt; ita in præſcriptis nobis officiis alterum alterius præmium deprehendimus. Sed & alia ratio eſt, ob quam id, quod in hoc verſu dicitur, præcipi nobis videatur; quia in voce *Pacis Dei*, etiam pax illa, & tolerantia mutua in Eccleſia, quæ ſuprà *verſ.* 13. deſcripta eſt, (quæ certe præceptum eſt, non præmium) comprehenditur. cujus rei docu-

 mentum

mentum eſt, quod ad iſtam bonæ conſcientiæ pacem vocati *eſſe in uno corpore* dicamur.

Nihil enim eſt quod homines arctiori vinculo, & amicitia conjungat, quam unius, ejuſdemque felicitatis expectatio. Cum enim fieri nequeat, quin felicitatem, quam expectamus, ardenti affectu proſequamur: fieri etiam non poteſt, quin ejus felicitatis conſortes futuros præ cunctis aliis diligamus. Jam verò vocem *Pacis Dei* non ſolam iſtam mutuam in Eccleſia concordiam: ſed cauſam quoque ejus, hoc eſt, bonam, & tranquillam, imo lætam, atque alacrem coram Deo conſcientiam ſignificare, oſtendit vox *βραβευέτω, exultet.* quæ non æquè dictæ iſti concordiæ atque illi felicitati, in qua guſtum æternæ beatitudinis jam in hac vita anticipare videmur, quadrare poteſt. Eſt enim vox *triumphalis*, & victoribus competens, aut ſaltem quæ præmium quoddam, victori in decertato certamine debitum, ſignificare videatur. *Pax etiam Dei* fieri nequit, *quin pacem* illam, quam *habemus apud Deum per Chriſtum Rom.* v. 1. ſignificet. Denique pax, non ex natura tantum vocis, ejuſque apud Hebræos ſignificationis uſu: ſed ex eo ipſo, quod ad illam hoc loco omnes *in uno corpore* vocati dicamur; ut promiſſæ illius felicitatis guſtum ſignificet, neceſſe eſt.

Præcepto de pace bonæ, & tranquillæ conſcientiæ præceptum additur eodem *verſu de precibus.* per vocem enim *εὐχάριστοι grati*, homines in precibus aſſiduos, & gratiis Deo agendis occupatos, intelligo, quemadmodum ipſæ preces *εὐχαριστία* ſynecdochicè à parte ſui non minima ſæpe apellantur. Et profectò quemadmodum ex fructu hilaris, & tranquillæ conſcientiæ effectus precum natura ſua conſequitur: quia ſenſus ipſe, & perceptio beneficiorum Dei nos non modo ad animi grati affectum: ſed ad gratiarum quoque agendarum officium impellit: ita nulla eſt cauſa, quæ melius conſervet lætum illum tranquillæ conſcientiæ ſtatum; quàm precum aſſiduitas. Gratia enim ſemper novam gratiam provocat; & recentibus ſubinde beneficiis Dei excitata lætitia florem illum felicitatis, quem ex rectè ſactorum, & ex animi ſententia fluentium ſuccedentium rerum conſcientia decerpimus, nunquam ſinit marceſcere.

Sed & de ſimplici (citrà reſpectum precum) erga Deum grati animi affectu eadem vox ſine ullo tropo intelligi poteſt: atque adeò generaliſſimè de omni acceptorum beneficiorum grato, ac memori animi affectu, aut officio. Quod ſi admittatur, ille erit inter hæc præcepta nexus: quia ſupra *verſ.* 14. caritatem præcepit; quæ non poteſt niſi firmiſſimo vinculo pacis, & conjunctionis membra unius corporis Eccleſiæ inter ſe connectere (quod *verſ.* 15. innuit) nam vera inter fratres caritas abſque mutuis officiis, ac beneficiis intelligi nequit. Ideo nunc virtuti caritatis, ac beneficentiæ reſpondentem virtutem *gratitudinis* præcipit. Ubi enim beneficentia, (quæ, ut caritas reliquarum virtutum, ita ipſa caritatis perfectio eſt), præcipitur; ibi locus præcepto gratitudinis deeſſe non poteſt. Quocunque horum explicandi modorum quiſque verba iſta intelligat, non multum aberraverit. Sed & frequenter diverſos ſenſus in profundis Spiritus Sanctus moniris ſub iiſdem verbis latere videas ſine ulla repugnantia.

Verſ. 16. ſubjungit ſive conſilium; ſive etiam præceptum de ſcientia, & cogitione rerum divinarum, ſeu doctrinæ Chriſtianæ non modo acquirenda: ſed etiam perpetuo in promptu, atque in numerato habenda; quod ſine frequentibus exercitiis, aſſidua Sacræ Scripturæ lectione, & ſine perſerutatione myſteriorum reconditorum in hoc cæleſte theſauro, fieri nequit. *Sermo*, inquit, *Chriſti*, hoc eſt, Doctrina Chriſti per ſermonem, & prædicationem Evangelii ab Apoſtolis tradita, *inhabitet in vobis opulenter*, *ſeu abundanter, in omni ſapientia.* ita ut inſtructi ſitis omnium rerum, quæ ad cæleſtem iſtam eruditionem pertinent, cognitione non perfunctoria; aut, ut vocant, ſuperficiali; ſed perfecta, & ſolida, ac profunda.

Præceptum hoc, cur ad unam, & minimam quidem populi Chriſtiani partem, hoc eſt, ad ſtatum ſpiritualem vulgò dictum reſtringatur, cauſa nulla eſt. Omnes alloquitur Apoſtolus. Omnibus etiam præceptum hoc utile eſt, & expedit. Omnes decet, atque ornat. Omnes juvat, ac delectat. Nihil incommodi, aut periculi habet, quale fingunt ii; qui claves cæli iniqua uſurpatione ſibi vindicant; eo eventu, ut cum cæteros excluſerint, ipſi tandem omnium ignominioſiſſime ingreſſu arceantur. Omnibus omnino Chriſtianis diſcendum eſt; non minùs atque omnibus danda opera, ut ſe *pſalmis, hymnis, & cantilenis ſpiritualibus*; & quibuſcunque aliis modis in religione, in pietate, in conſtantia confirment. Et verba *διδάσκοντες καὶ νουθετοῦντες ἑαυτοὺς, docentes, & admonentes, vel cohortantes vos ipſos* non modo officium aliorum erga alios: ſed erga ſeipſos quoque complectuntur. *νουθετεῖν (cohortari)* etenim *pſalmis, & hymnis* alios vix, aut raro poſſumus; ſed noſmetipſos ſemper; ita docere quoque alios frequenter: ſed non minùs noſmetipſos poſſumus, quoties ſtudio, & cognitioni rerum divinarum vacamus, & damus operam. Non fruſtra autem Spirituali iſti confirmationi, & *νουθεσία, quæ fit per pſalmos, & hymnos*, addit Apoſtolus *ᾄδοντες ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τῷ κυρίῳ Canentes in corde veſtro Domino*: quia cantus iſte externus inutilis eſt, niſi, mens unà intimo ſuo motu accinat voci noſtræ.

Atque in hoc loco expreſſum eſt duplex illud officium, in quo ritè Sacris religionis noſtræ operari poſſumus. quod fit præmiſſis, & intermiſtis paſſim precibus noſtris euchariſticis; primum per doctrinam, quæ in concionibus explicatur. ubi nihil magiſtrorum doctrina prodeſſe ſolet; niſi quis ſemetipſum quoque per attentionem, & meditationem doceat. Deinde per *νουθεσίαν, admonitionem*, quæ aut cantu fit, in quo ſemetipſum quiſque ad colendum Deum excitat: ſi tamen modulatæ voci cordis modulationem addat. aut ſermone mutuo; in quo alius alium corrigit, commonefacit, erigit, conſolatur, cohortatur, ædificat. Hæc ſunt unica media quibus ſacris Chriſtianis ritè operari licet: & quibus olim Apoſtolicis temporibus religio Chriſti exercebatur.

Non hominum interdum ſemiebriorum incondito boatu, non geſticulationibus mimicis, non oculorum, vel aurium titillationibus, non æris campani ſonitu, non parietum picturis, ſtatuarumve ornamentis, non accenſis media luce micantium lampadum ignibus, non profanis aquarum irrorationibus: ſed potius irrigatione mentium noſtrarum vivo, & è fonte verbi Dei ſcaturiente flumine; cantu cordium noſtrarum Spirituali, & nihil idololatricum, nihil mimicum, aut magicum redolente adoratione numinis; mutuâ ædificatione, conſolatione, correctione, cohortatione; denique ejuſmodi actibus, ac ritibus, qui ſenſus noſtros nihil moreniur, aut percellant: ſed penitùs in animos deſcendant, eoſque puros, atque caſtos Deo per Chriſtum exhibeant.

Verſ. 17. Nondum generalia præcepta egreſſus, adjicit utiliſſimum præceptum, quod locum habet in omnium conſiliorum, propoſitorum, actionum, occupationum, negotiorum, ſtudiorum initiis, imò & progreſſu, atque ipſa quoque conſummatione. *Quicquid agitis* inquit, *ſive ſermone, ſive opere, omnia in nomine Domini Jeſu gratias agentes* (aut, quid idem eſt, preces fundentes) *Deo & patri per ipſum*, hoc eſt, invocato nomine Domini Jeſu; invocata ope ejus, qui unicus eſt nobis à Deo datus Rex, Dominus,

patronus

patronus, & *ſine quo nihil poſſumus. Joh.* xv. 5.

Duo hic explicanda. Primum quid ſit facere omnia, vel aliquid in nomine Domini Jeſu. Secundum, Quid ſit gratias agere Deo, aut preces fundere ad Deum per Chriſtum.

Facere aliquid in nomine Jeſu, eſt facere aliquid per poteſtatem Chriſti, aut interventu poteſtatis Chriſti. Ut cum pater dicitur mittere Spiritum in nomine filii, ſeu per poteſtatem filio datam *Joan.* xiv. 26. Petrus in nomine, hoc eſt, poteſtate Jeſu Chriſti erexit, & ſanavit claudum *Act.* III. 6. Nomen vero poteſtatem ſignificat *Act.* IV. 7. *in qua poteſtate, vel in quo nomine* (per epexegeſin) *feciſtis hoc.* & *verſu* 10. & 12. in eadem ſignificatione *nominis* mentio fit.

Ergo & hic, cum facere omnia in nomine Chriſti jubemur, per nomen Chriſti poteſtas Chriſto data intelligitur. Sed quia abſurdum eſt, ut nos per Chriſtum, tanquam cauſæ principales per cauſam ſecundam, aliquid faciamus, qui potius ad impetranda, quæ petimus, Chriſti ſervatoris noſtri poteſtate indigemus: ideo neceſſe eſt, ut hoc loco poteſtas Chriſti non ad miniſterium noſtrum adhibenda; ſed ad auxilium aut exoptanda, aut invocanda quoque, atque imploranda proponi exiſtimetur. Præſertim cum nobis in omnibus dictorum, factorumque noſtrorum auſpiciis, & ſucceſſibus admodum neceſſaria ſit.

Ex hoc autem intelligitur alterum illud quod explicandum propoſuimus, quid ſit gratias agere Deo, aut potius preces fundere ad Deum per Chriſtum. Duplex autem verborum iſtorum ſenſus occurrit; Primum precari aliquid in nomine Domini, eſt petere à Deo, ut nobis aliquod beneficium conferat propter Dominum hunc, cujus ſervi ſumus, in cujus gratiam tanquam dilectiſſimi filii, Deus plura haud dubie præſtare velit, quam faceret in gratiam noſtri: ſimulque ut id faciat per eundem Dominum, quem voluit eſſe voluntatis, gratiæ, ac donorum ſuorum diſpenſatorem. ut dicto Joannis loco explicatur. Et in priori quidem ſenſus hujus parte voces iſtæ *in nomine* ita ſumi videntur, quemadmodum eas & Latina lingua uſurpat, pro cauſa finali, aut impellente: ut cum quis obtinet aliquod poſtulatum *in nomine* Domini Jeſu, hoc eſt, eo nomine quod ſit Servus Domini Jeſu. Sed & alius verborum iſtorum ſenſus, minime à priori abhorrens, dari poteſt, ut is *in nomine* Chriſti precari dicatur, qui nomen, & omnipotentiam ipſius Chriſti invocet. hinc Chriſtiani *nomen Domini invocantes* dicuntur, ac deſcribuntur *Rom.* x. 13. Ne quis enim putet, non præcipi nobis hoc loco precum officium: ſed tantum ut Chriſti auſpiciis omnia incipiamus, & aggrediamur imprimis addit expreſſum præceptum, ut fundamus preces aut gratiarum actiones ad Deum, per ipſum: *gratias agentes* (aut, quod idem eſt, preces fundentes) *Deo, & patri per ipſum.* Preces igitur nobis hoc loco imperantur, in omnium operum, dictorum, factorumve noſtrorum auſpiciis, & exordiis; imo & continuationibus, ſine dubio eo pertinentes, ut nobis eadem cæpta proſpere, ac feliciter cedant. Nam vox εὐχαριστοῦντες, *gratias agentes*, ſynecdochicè omnis generis preces, maximè autem eas, quæ pro felici ſucceſſu rerum agendarum ſuſcipiuntur, ſignificat. quemadmodum enim in futurum ſemper ope cæleſti indigemus, quam præcibus implorare par eſt; ita quoad præterita nunquam nobis copia, aut materia deeſt eorum Dei beneficiorum, pro quibus ipſi gratiæ agendæ ſunt. Hinc ab aſſiduo in precibus gratiarum agendarum uſu, ac neceſſitate, totum precum officium *gratiarum actio* dicitur. & quia Deus ideo in nos beneficia confert, ut gratum, ac memorem eorum animum in nobis excitet quoties nobis beneficio Dei opus eſt; (quod accidit cum in precibus ejus opem imploramus) nulla efficaciori eum ad annuendum votis, ac præcibus noſtris inflectere poſſumus, quam victima, & oblatione gratiſſimi animi noſtri; & quaſi oblatione flagrantiſſimæ iſtius *gratiæ*, quam pro impetrato beneficio habituri, ac debituri ſumus: ut non modo pro præteritis, ſed gratæ anticipatione etiam pro futuris, quorum impetrandorum ſpem habemus, beneficiis jam Deo gratias agere videamur. Quanquam alia quoque ratione, quoad omnia tempora, præterita, præſentia, & futura, perpetuum, & indeſinentem gratias Deo agendi cauſam habemus; eo quod nobis in filio ſuo tàm facilem ad ſe aditum conceſſerit: ut ad ejus opem in omnibus neceſſitatibus noſtris, quoties opus eſt, confugere poſſimus, cum certa ſpe impetrandi auxilii. Quo nomine, ſi cætera omnia deeſſent, perpetuo maximam gratias agendi Deo patri cauſam haberemus. Nec deeſt nobis magnificum promiſſum, *quicquid petierimus in nomine* Domini, ita nos impetraturos, ut id per manus ipſius Domini accepturi ſimus. *Joh.* XIV. 13. & 14. Ubi unum, idemque iterata aſſeveratione promittitur.

Sed ut redeamus unde digreſſi ſumus; petere *aliquid in nomine Chriſti*, utrumque orationis genus, tam ad ipſum patrem in nomine filii; quam ad filium in gloriam patris directam, complectitur. itaque, pro eo, ac loci circumſtantiæ poſtulant, intelligenda, atque explicanda videntur. Loci tamen *Joan.* XIV. 13. circumſtantiæ admodum ſuadent, ut de precibus ad ipſum Chriſtum directis intelligantur. quemadmodum & iſtius ipſius, quem nunc explicamus. Utrumque autem precum genus dictis verbis contineri, vel inde patet, quod nihil intereſt inter eum qui ab ipſo Deo petit, ut propter filium ſuum, & per filium ſuum aliquod ſibi beneficium conferat; & eum, qui à filio promiſſam opem petit, vi datæ ipſi à Deo eam in rem omnipotentiæ, præſtandum. Certe quemadmodum is, qui à Deo petit aliquid propter Chriſtum, & per Chriſtum efficiendum; quamvis ad Chriſtum orationem non dirigat; Chriſto tamen in ejuſmodi precibus honorem, & cultum debitum deferre dicendus eſt: ita qui à Chriſto aliquid petit, data ipſi à Deo in id ipſum, ut nobis benefaciat, poteſtate, nobis præſtandum, atque exhibendum; Dei ipſius opem in eo implorare cenſendus eſt. Ut enim quando quis aliquid per alium facit, per ſe facere videtur: ita quando quis per alium invocatur; ipſe provocari cenſendus eſt. Tunc enim quod ad rationem collati beneficii attinet, tam ei, qui per alium confert beneficium, quam ei, per quem confertur; gratia & habetur, & debetur; quamvis diverſa ratione, alteri tanquam cauſæ primæ, alteri tanquam cauſæ ſecundæ gratia debatur.

Utrique autem deberi eam neceſſe eſt; ſi alioqui conſtet, utrumque id, quod facit, animo benevolo, ac noſtrique amante feciſſe: de quo in negotio acceptorum, aut accipiendorum per Chriſtum beneficiorum dubitari nequit. Breviter petere aliquid in precibus *per Chriſtum*, aut *in nomine Chriſti*, nihil aliud eſt, quam aliquid ita divinitus petere, ut impetratæ rei gratiam Deo quidem, tanquam ſalutis noſtræ cauſæ primæ, Chriſto autem tanquam ejuſdem cauſæ ſecundæ debeas. Quod utrovis modo fieri poſſe nihil impedit; ſive ad ipſum Deum oratio dirigatur, non ſine tacito reſpectu; ſive etiam expreſſa mentione Chriſti, per quem omnia fiunt, & ſine quo nihil fit; ſive ad Chriſtum, quem nobis Deus eo conſilio Regem dedit; ut nobis ad ſe aditum per fidem, ac ſpem noſtram in Chriſto repoſitam patefaceret. Ergo pro exigentia

rei,

rei, aut etiam pro impulſu Spiritus utrumlibet facere licet, dummodo nobis conſtet, quicquid à Chriſto, aut per Chriſtum accipimus; primum omnium Deo, tanquam omnis felicitatis noſtræ primo auctori; deinde ſubſequenter Chriſto per quem omnia fiunt, deberi, ac tribuendum eſſe: Chriſti inquam, (cujus, in nos caritas etiam ſuſo pro nobis ſanguine teſtata eſt) tanquam Dei ipſius gratiæ, ac beneficentiæ executori, non invito; ſed noſtri multùm amanti; & cui peculiari favoris, & affectus erga nos ratione obſtricti, ſimus. Quem nobis idcirco tam faventem miſericors, & φιλάνθρωπος, Deus Regem conceſſit. ut per eum fides, ac ſpes noſtra eſſet in Deum 1. *Pet.* 1. 21.

Antequam longius progrediamur, eximendus hic occurrit ſcrupulus; ſi Chriſto abſoluta, & quaſi independens poteſtas in militantem Eccleſiam conceſſa eſt; de qua poſt emerita ejus ſtipendia Deo reddenda Paulus 1. *Cor.* xv. loquitur: qui fieri poſſit, ut beneficia, quæ liberâ, & abſolutâ poteſtate Chriſti nobis conferuntur, non in ſolidum ipſi Chriſto: ſed patri quoque, & quidem tanquam principali cauſæ, cujus reſpectu Chriſtus ſecundaria tantum cenſeatur, debeamus. Id vero ex his, quæ dicta ſunt, non difficulter intelligi poteſt. Deus enim & ipſum Chriſtum Regem noſtrum primogenitum novæ iſtius Creaturæ ſuæ eſſe, & per ipſum poſteà totum hujus creationis negotium perfici ſic voluit; ut quomodo miſſio ejus in mundum, & traditio in acerbiſſimam mortem noſtri cauſa: ita hæc ipſa abſoluta poteſtas, in manus ejus tradita, eximium dilectionis erga nos Dei documentum, atque pignus eſſet. Ut enim imbecillitati noſtræ ſuccurreret, hæc fidei, ac ſpei noſtræ ſolidiſſima fulcra eſſe voluit: mortem filii ſui, & traditam in manus ejus abſolutam ſervandi noſtri poteſtatem, hoc eſt, poteſtatem ejuſmodi, ut in ipſum meritò, ac ſecurè credere poſſimus quemadmodum in ipſum Deum credimus. *Joh.* III. 14. 15. 16. & *Joh.* XIV. 1. quod ſine tali, ac tanta poteſtate eſſe non potuit. Cum igitur ſupradicto loco *Joh.* III. 16. iſta poteſtas, ob quam in Chriſtum credimus, ſingulari Dei erga nos amori, ac beneficio tribuatur; non poteſt ullo modo obligationem, qua Deo eo nomine obſtricti ſumus, diminuere, quando Chriſtus abſoluta ſua poteſtate nobis benefacit: ſed eam tanto magis augere, atque intendere debet, quantò magis noſtra intererat, ut talis poteſtas maximo noſtro bono, & emolumento Chriſto traderetur. Ideo Chriſtus ipſe gloriam quam à Patre accepit in eundem refundens, dirigere nos preces noſtras ad Patrem docuit; ſed in nomine ſuo. nuſquam tamen interdixit, ne eædem preces ad ſe quoque dirigentur: Imo vero maniſeſtè permiſit, dum *Joh.* XIV. 13. ait: *quicquid petieritis in nomine meo, ego faciam. Ut glorificetur pater, in filio.* Non poteſt vero glorificari *pater in filio*, niſi filius quoque glorificetur: & quomodo filius glorificari poſſit, ſi nihil ipſi unquam debere, nihil ab ipſo petere poſſimus; licet per ejus omnipotentiam nobis omnia, quæ petimus, conferantur?

Quamvis igitur verba iſta *Joh.* XIV. 13. *quicquid petieritis in nomine meo*, etiam orationes ad ipſum patrem directas comprehendere fortaſſe poſſint: tamen ne orationes quidem ad filium directas excludere ullo modo poſſunt. Quia in quem credere licet; cujus omnipotentiam ubique præſentem agnoſci neceſſe eſt: ejus opem quoque, ſi occaſio ferat, implorare, omnino licere cenſendum eſt. Neque enim plus honoris haberi poteſt ei, cujus auxilium voce invocatur: quam ei, in quem mente, & corde creditur; & cujus omnipotentia ubique præſens agnoſcitur. Quod ſi horum utrumque adeò ſine ulla Patris injuria filio tribuitur; ut cum maxima ejus gloria conjunctum ſit: quando videlicet pater glorificatur in filio; quid eſt, cur illud, hoc eſt invocationem filii, quæ per os noſtrum fit, nobis non licere? aut cum minima patris injuria conjunctum eſſe cenſeamus? Quid in prolata per vocem noſtram imploratione opis à Filio Dei reperitur aliud, quam quod eum Dominum eſſe agnoſcamus, qui nobis opitulari poſſit, in eo quod petimus? Atqui ideò Chriſtum Deus exaltavit; *ut omnis lingua confiteatur ipſum eſſe Dominum in gloriam Dei patris. Philip.* II. 11. Ergo celebratio agnitæ tam ſublimis in Chriſto poteſtatis, quæ in fuſis ad eum precibus cernitur, non in injuriam; ſed in gloriam Dei patris fieri cenſenda eſt.

Quapropter, præter inſignem doctrinam, quæ hoc loco traditur de inchoandis propoſitorum ac negotiorum noſtrorum cœptis: non debile hic argumentum habemus adverſus eos qui invocationem Chriſti nobis nuſquam præceptum prætendunt.

Verſ. 18. Tranſit Apoſtolus ad ſpecialia quibuſdam vitæ generibus ſibi oppoſitis, aut potius, quæ ad ſe invicem referuntur, præſcribenda officia; eo ſervato ordine, ut primum ea, quæ à ſubjectis, & inferioribus ſuis ſuperioribus debentur officia, præcipiat: mox viciſſim præpoſitis quoque competentia officia præſcribat.

Quod ſignificare videtur, quamvis in mutuis iſtis ſibi viciſſim præſtandis officiis inter diverſos vitæ ſtatus τὴν ἰσότητα *æquitatem*, cujus initio ſequentis capitis mentionem facit, & æqualitatem quandam juſtam eſſe deceat: in eo tamen eſſe quandam inæqualitatem, quod iſta officia ab iſtis primum incipere debeant, qui ſubjecti ſunt; ita ut, niſi ſubjecti officia ſibi præſcripta ſervent, præpoſitis in eos animadvertendi jus relinquatur; non autem contrà. Neque enim iis, qui in poteſtate ſunt, licet coërcere eos, quorum in poteſtate ſunt. Neque uxoribus à maritis, neque liberis à parentibus, neque ſervis à dominis pœnas deſerti officii exigere convenit: quod tamen jus his in illos omnium mortalium conſenſu, atque ipſius rationis inſtinctu conceditur.

Uxoribus igitur præcipit obſequium erga proprios maritos, *ut*, inquit, *convenit in Domino.* Pluribus de cauſis id in religione Chriſtiana convenit, ac fieri decet: primum quod in ea quicquid eſt juſtum, caſtum, ſanctum, pulchrum, & bonæ famæ, quicquid εὔφημα *gratum* & amabile locum habet. Deinde, quod conjunctio inter uxorem, & maritum eſt typus, ac figura conjunctionis inter Chriſtum, & Eccleſiam: ut autem Eccleſiam decet morigeram eſſe Sponſo ſuo; ita uxorem marito.

Verſ. 19. Amorem erga uxores ſuas maritis præcipit iiſdem de cauſis, & vetat amaritiem, & moroſitatem erga eas. In quo certe mitis Spiritus Chriſti, cujus lenitate gubernat Eccleſiam ſuam, præit exemplo omnibus maritis.

Verſ. 20. Præcipit liberis ut *obediant parentibus in omnibus.* Atque id eſſe dicit *rem Domino placentem*, & acceptam. Quia Deo, & Domino noſtro Jeſu Chriſto, cujus omnipotentiæ omnia ſubjecta ſunt, non poteſt non magnopere gratum eſſe, quoties ipſi quis immediate ex animo obſequium præſtat; ideò & illud placere neceſſe eſt, quando iis, quos nobis ipſe præfecit, morem gerimus. Nulla autem poteſtas ex iis, quæ Deo, ejuſque Chriſto ſubordinantur, propius accedit ad Dei, Chriſtique poteſtatem, quam patria; reſpectu illius affectus benevoli, ac propenſi erga eos, qui ſunt in poteſtate: qui non ita cæteris omnibus poteſtatibus, quam patriæ affixus eſt; ut qui huic poteſtati reluctatur magis Deum offendere videatur, quam qui refragatur magiſtratui, & contrà.

Verſ. 21. Parentibus interdicit *ne irritent liberos ſuos.*

Id

Id quod vetat , expreſſit voce *ἐρεθίζειν provocare ad iram* , quod hoc loco quid ſignificet , explicatur *per effectum* hujus irritationis , *μὴ ἀθυμῶσι ne deſpondeant animum*. Illud igitur prohibere videtur , ne nimium rigidè , & quaſi crudeliter , aut ſerviliter tractando liberos ſuos , eos ad deſperationem de patrio erga ſe affectu adducant , atque ut deſpondeant animos , efficiant ; qui eſt abuſus patriæ poteſtatis. Ex quo præcepto intelligitur benignitas Dei in paterna plane noſtri gubernatione. Non alio enim modo liberos à parentibus ſuis tractari imperat , quam quo ipſe populum ſuum , præcipue qui per Chriſtum ad eum accedit.

Verſ. 22. Servis , & qui ſunt in poteſtate dominorum ſuorum , in quocunque gradu conſiderentur, mandat obſequium , ſicuti & liberis , *κατὰ πάντα*, *in omnibus*. Obſequium autem fidele , & ſyncerum ; atque ut ſe ipſe explicat ex animo , & *in ſimplicitate cordis* præſtandum , non ſucatum , neque ad ſatisfaciendum duntaxat oculis dominorum ſuorum ſubornatum : ſed verum obſequium ; quale Deo ipſi , atque Chriſto probare poſſint. Rationem præcepti addit ; quia in eo negotio , non hominibus tantum , qui decipi poſſunt, placendi cura adhibenda : ſed ipſe Deus, quem nihil fallit , aut latet , præ oculis habendus; atque adeò timendus eſt. In obſequio enim Dominorum, quemadmodum & Magiſtratuum , ac poteſtatum quarumcunque , Deo ſubordinatarum , ipſi Deo , ipſi Chriſto præſtatur obſequium *verſ.* 23. 24. Ideoque à Domino , hoc eſt , Chriſto Jeſu ſperanda eſt merces , *μισθαποδοσία præmii largitio*, aut *ἀνταπόδοσις retributio* fidelis hujus , & ſynceri obſequii. Domino vero in eo ſervitium exhibetur ; quoties cæleſtis Domini reſpectu terrenis dominis fideliter ſerviunt. At ſervi , Dominos ſuos defraudantes , habent quod metuant ab ejuſmodi Judice , qui perſonarum reſpectum nullum habet : Sed ut in vindicandis ſervorum injuriis nulla Dominorum reverentia , aut præcellentia movetur , ita in puniendis dominorum injuriis nulla ſervilis ſtatus miſeratione , aut indulgentia tangitur.

CAPUT IV.

Quemadmodum ſervos ab omni erga Dominos injuſtitia abſterruit , minatus pœnas *τοῖς ἀδικοῦσι injuſte agentibus*: ita Dominis juſtitiam , & *τὴν ἰσότητα æquitatem* , præcipit. per hanc *ἰσότητα* correſpondentem laboribus , ac meritis ſervorum mercedem intelligens. *Scientes* , inquit , *quod & vos habetis Dominum in cælo*. Illud enim nobis perpetuo in religione Chriſti inculcatur ; quicquid nobis fieri vellemus, idem illud præſtandum aliis. Hæc eſt generalis regula caritatis , & Chriſtianiſmi.

Verſ. 2. Revertitur ad præcepta generalia : Duo autem proponit, quibus epiſtolam hanc claudit. Primum quomodo nos gerere debeamus erga Deum. Secundo quomodo erga extraneos.

Erga Deum ita nos gerere debemus , ut perpetuo in precibus perſeveremus ; neve aut vitiorum , aut negligentiæ ſomno conſoporemur : ſed jugiter , & continuò vigilemus , & excitemus nos aſſiduis periculorum quidem occaſionibus ad implorandam opem ejus, beneficiorum autem donis ad habendam gratiam , & agendas gratias (*εὐχαριστία* hoc loco proprie ſpecialiter ſumitur pro illa parte precum , quæ beneficia Dei jam accepta reſpicit) Sed ad preces quoque pro aliis ; præcipue vero pro iis , qui gloriam Dei promovent. Nunc autem Paulus pro ſua prædicatione fundi preces poſtulat. *Ut nobis* , inquit , *Deus aperiat oſtium ſermonis , ut exponamus myſterium Chriſti , propter quod vinctus ſum*. Doctrinam religionis Chriſtianæ vocat *myſterium Chriſti* : quia per Chriſtum nobis ſunt patefacta arcana cæleſtis ſapientiæ. *Ut* , inquit , *illud revelem quemadmodum me loqui oportet*. Quemadmodum enim in Dei poteſtate eſt , aperire oſtium ſermonis , hoc eſt , occaſiones prædicandæ veritatis præbere ; atque exhibere : ita in ejuſdem manu eſt dare ſervis ſuis os , cui non poſſint reſiſtere adverſarii.

Verſ. 5. Erga extraneos quomodo nos gerere debeamus, hoc, &, niſi fallor , ſequenti verſu oſtendit. Præcipit igitur in *ſapientia erga illos ambulandum eſſe*, hoc eſt, habitum, & conſuetudinem acquirendam eſſe (nec enim aliud *ambulare* ſignificat) cautè , ac circumſpectè eum ipſis vivendi , agendi , atque converſandi ; idque tàm in *factis* , quàm in *ſermone*. Quod ad facta attinet , monet *tempus eſſe redimendum*. Quæ verba duplicem ſenſum habere poſſunt , quorum ſi alteruter inſufficiens , & non omnia complecti videatur ; nihil obſtat quin uterque ſimul retineatur. Quemadmodum enim *ambulare in ſapientiâ* vivendo eum externis, plura præter ea , quæ ſpecialiter hoc loco tanguntur , ſignificare poteſt. Multa enim alia quoque præcepta præter ea , quæ hic exponuntur , habitus iſte toto genere ſuo comprehendit : ita & generalia verba *redimendi tempus* ; nihil impedit, quin plures partes ſpecialis iſtius prudentiæ in uſu rei pretioſiſſimæ , hoc eſt , temporis , complectantur.

Primùm igitur , quia tempore pretioſius nihil eſt, ipſa vox *redimendi* (quæ redimendæ rei pretium ſupponit) ſuggerere videtur eam ſignificationem , parcos nos, & frugales diſpenſatores eſſe debere iſtius rei ; quæ plerumque nuſquam miſerius à Chriſtianis impenditur , quàm in converſatione cum externis. Temporis enim multum conterere cum hominibus quales pleti que in corrupto extrà Eccleſiam ſeculo reperiuntur ; qui neque ſapientiorem , aut meliorem quenquam converſatione ſua efficere ; neque ipſi meliores , aut ſapientiores effici poſſint : ſed vanis plerumque occupationibus ſuas , aliorumque horas , & dies comburere ; imo ſpurcioribus quoque moribus, atque ſermonibus ipſam aliorum converſationem inquinare ſolent ; eſt poſſeſſionem rei magno pretio æſtimandæ miſere prodigere.

Sed & aliam ſignificationem , diverſam quidem , ſed cum hac minimè pugnantem , ipſa vox τ͂ καιρ͂ ſuppeditat. quæ ſæpe non nudum tempus : ſed ipſam temporis occaſionem ſignificat. *Eph.* v. 16. Cui ſignificationi hic vel ideo locus eſt ; quia interdum contingere poteſt , reperiri inter externos , quibuſcum converſamur , homines ad recipiendum veritatis ſemen non ineptos , nec indiſpoſitos. Quæ occaſio nobis minime negligenda : ſed tanquam merx pretioſiſſima avidiſſimè arripienda eſt. Et certe occaſionum venatio , atque in tempore occupatio , res eſt , ſi qua alia , prudentia Chriſtianorum digna ; qui ſemper parati & in opportunitates ædificandi intenti eſſe debent. (1. *Pet.* III. 15.) Primum autem in hoc negotio prudentiæ ſpecimen edendum eſt in dignoſcendo diſcrimine inter porcos margaritis indignos , & inter homines ad recipiendam veritatem non idoneos ; aliquando etiam multùm diſpoſitos , & quaſi *τεταγμένους ordinatos*. *Act.* XIII. 48. Alterum non omittere opportunitatem : ſed potius inſtare occaſioni ædificationis. quod quomodo ſit faciendum in proximo præcepto exponitur ; quo docemur quomodo nos in ſermocinando cum extraneis gerere debeamus. quod *verſ.* 6. exponitur.

Quæ doctrina , verſu iſto comprehenſa , quàmvis nihil neceſſe ſit , ut ad ſolam cum externis converſationem adſtringatur , cum ad omnem etiam cum aliis

aliis converſationem extendi & poſſit, & debeat: tamen maximè in converſando cum externis utilis, & neceſſaria eſt; ideoque huic præcepto, quod juxtà eam proximè præceſſit, meritò applicanda eſt: ut quæ ex occaſione ipſius nobis tradita ſit.

Porro quia vel ex voce ἀποκρίνεσθαι, quæ voci ἀπολογίας apud Petrum 1. *Pet.* III. 15. reſpondet, docemur locum hunc eſſe loco Petri geminum, ideò alterum alteri lucis aliquid afferre poſſe putamus. Præcipit igitur Petrus dicto loco, ut ſimus parati ad reſpondendum; vel (ne ab ejus verbis recedamus) *ad defenſionem, ac reddendam cuivis repoſcenti à nobis rationem Spei, noſtræ, cum manſuetudine, & timore.* Ubi cuivis, Petri locum diligentius inſpicienti, patet vocem *timoris* non pro timore propriè dicto accipi; cum ejuſmodi timorem ſupra idem Apoſtolus, verſu proxime antecedenti 14, procul à nobis eſſe velit: ſed anxiâ quâdam, & ſollicitâ prudentiâ, ne cauſam incautius dicendo ſcandalum aliquod, aut offenſionem alloquentibus nos præbeamus. Ideò vocem πραΰτητος voci timoris præmiſit, ut oſtenderet non aliam aliquam animi affectionem à nobis ſeſe in hoc negotio requirere; quam ut vereamur, ne immodeſtiori forte reſponſo defenſione, aut diſputatione animos eorum, quibus cum loquimur, offendamus: nec pudefactionem eorum, aut irritationem: ſed inſtructionem, &, ut veritatem facilius aſſequi poſſint, blandam manuductionem quæramus; & præſtemus. Sæpe enim in ejuſmodi diſſertationibus evenit, ut errores adverſariorum acerbius, & contumelioſius perſtringamus, & abſurda, ex eorum ſententiis fluentia, odioſius exagitemus: qua ignominia exacerbati blaſphemias nobis viciſſim objectant; & animo à nobis ob noſtram culpam alienati, atque averſi, ipſam quoque innoxiam veritatem, quæ molliter, & blandè in animos eorum influere debuerat, repudiant, & repellant, ac tantò magis odiſſe incipiunt. Cui rei quemadmodum Petrus per præceptum manſuetudinis mederi voluit; ita Paulus in doctrinâ hoc verſu traditâ convenientiſſimum remedium affert. Primum autem docet qualem eſſe deceat ſermonem noſtrum; deinde quomodo eo uti debeamus.

Pars prior duo præcepta continet; quorum prius incommodo illi, quod paulò ante metuendum eſſe expoſuimus, occurrit, ac medetur. Præcipit enim primum, ut ſermo noſter *ſemper ſit ἐν χάριτι in gratia*, quod cum præcepto *manſuetudinis* apud Petrum idem eſt. Quia enim veritas (præcipuè apud eos, qui ab illa ſunt alieni, multo magis qui eam oderunt, atque oppugnant) ipſa per ſe auſteritatis, atque acrimoniæ ſatis habet, ideo defenſio, & apologia ejus blanda manſuetudinis, gratiæ, & omnis amabilitatis dulcedine plurimum imbuenda eſt: ut promptius in animos influere poſſit. Idque præceptum univerſale eſſe, & πρὸς πάντα adhibendum, vox πάντοτε ſemper deſignat. Deinde præcipit, ut ſermo noſter *Sale conditus*, hoc eſt, non inſulſus: ſed ad palatum hominum ita ſit attemperatus; ut cum guſtu audientium percipiatur. quod ſignificat gratiam illam manſuetudinis, ac mitis, & offenſarum vitabundi ſpiritus condiendam eſſe non ingrato quodam ſermonis, veritatem inſinuantis, vigore, acumine, & elegantia; quæ non indecore mentes audientium perfricare, & ſine offenſa eas percellere poſſit. Pars poſterior quomodo ejuſmodi ſermone uti debeamus; quia peritiam quandam non vulgarem in uſu hujus rei poſtulat, duo quoque continet, acquiſitionem hujus peritiæ: & ipſum uſum.

Acquiſitionem vox εἰδέναι *ut ſciatis* apud Paulum ſupponit, ac requirit. Nemo enim ſcire quicquam poteſt; niſi didicerit: & præcipuè peritiam in frequenti alicujus rei uſu aſſequi nemo poteſt, niſi ſeſe frequenti meditatione, atque praxi exercuerit. Sed præcipue acquiſitionem hujus peritiæ Petrus requirit, dum ad ejuſmodi actionem, aut ſermonem paratos nos, & quidem *ſemper* eſſe jubet; quod ſine diligenti ſtudio, ac præparatione ne cogitari quidem poteſt.

Uſum hujus peritiæ Paulus tangit, dum oſtendit non uno, eodemque modo omnibus reſpondendum: ſed *ſciendum eſſe quomodo oportet nos unicuique reſpondere.* In quo maxima quidem difficultas eſt: ſed magna pars ejus tollitur ſuperiori manſuetudinis præcepto; ut *ſemper ſermo noſter ſit ἐν χάριτι.* hoc enim præceptum univerſale, & uniforme eſt. In eo tantum prudentiæ delectus eſt; quod pro ratione temporum, perſonarum, locorum, & circumſtantiarum, quæ, cum infinitæ ſint, nullis præceptis comprehendi poſſunt, dulcedini huic manſuetudinis, & gratiæ, nunc plus, nunc minùs ſalis iſtius, libertatis, & acrimoniæ admiſcendum ſit.

Reliqua epiſtola à *verſ.* 7., uſque ad finem ferè ſalutationes, & alia epiſtolica officia continet. In quibus primum omnium notandum eſt non modo ex mentione tam honorifica, & flagrantis affectus plena uniuſcujuſque fratris: ſed etiam ex opera, & ſtudio Apoſtoli; quod adhibuit in procurando, ut & Colloſſenſes noſſent Pauli, & aliorum fratrum, imo Eccleſiarum ſtatum, atque inde conſolationem (*verſ.* 8.) acciperent: & ipſe viciſſim de eorum ſtatu cognoſceret: ex iſtis, inquam, exemplis diſcere nos poſſe, quodnam mutuæ noſtræ in Chriſto caritatis officium, & quid invicem nobis in Eccleſia debeamus.

Deinde Apoſtolum, neminem eorum fratrum, quorum nomine Coloſſenſes ſalutat, imo quorum apud illos mentionem facit, commemorare, abſque alicujus commendationis elogio; uno *Dema* excepto. Tychicum enim dilectum fratrem, fidelem miniſtrum, & conſervum in Domino; Oneſimum fidelem, & dilectum fratrem; Ariſtarchum concaptivum ſuum. Marcum cognatum Barnabæ, magni in Eccleſia viri, & Jeſum cognomine Juſtum: quos omnes conjunctim *ſolos cooperarios* ſuos prædicat, (οἵτινες ἐγενήθησάν μοι παρηγορία) *qui mihi fuerunt ſolatio.* Epaphram autem duobus integris verſibus laudat. Lucam quoque dilectum medicum nominat. Solus Demas ſine ullo elogio, ſimplici mentione, & quidem ultimus tranſmiſſus eſt. Ut vel hinc deprehendas mentem Pauli, Spiritus divini plenam, jam tum præſagam fuiſſe fratrem hunc ſtationem ſuam deſerturum. Nam ut 1. *Tim.* v. 24. admonet, quorundam hominum peccata πρόδηλα, *ante tempus manifeſta* ſunt.

Tertio animadvertendum eſt, epiſtolas Apoſtolorum, licet ſingularibus Eccleſiis inſcriptæ ſint, Catholicas tamen eſſe, & univerſales, dignaſque, quæ in omnibus reliquis Eccleſiis legantur. Præterea ad lectionem Epiſtolarum Pauli admiſſam eſſe totam olim Eccleſiam: non ſolos Clericos, aut Spirituales: quia tunc omnes Chriſtiani Clerici, & Spirituales, Sancti & electi vocabantur. Cur non idem hodie quoque fieri debeat? vide *verſ.* 16.

Verſ. 17. Archippum hunc munus, ac miniſterium aliquod in Eccleſia geſſiſſe, ex verbis hujus verſus patet. nec abſurdè divinari poteſt, eum Epaphræ ſucceſſorem, & illius Eccleſiæ Epiſcopum fuiſſe. Quod ſi ita ſit, obſervandum eſt, non hic Eccleſiam per Epiſcopum: ſed Epiſcopum per Eccleſiam admonitum fuiſſe: ut inde cognoſci poſſit Democraticum potius, quam Ariſtocraticum ſtatum regiminis ab Apoſtolis in Eccleſia inſtitutum à Monarchico certe longe alieniſſimum fuiſſe.

Porrò Archippi ejuſdem in epiſtola ad Philemonem meminit; quia tam Philemon, quàm Oneſimus, & initio Epaphras quoque, ad Eccleſiam

Coloſ-

Coloſſenſium pertinuere. Nec procul abeſt à vero, eodem tempore ad Philemonem epiſtolam à Paulo ſcriptam eſſe, quo ad Coloſſenſes mittebatur: non modo quia Timothei quoque nomen nomini Pauli utrobique in limine epiſtolæ annexum eſt: ſed & quia in calce ejuſdem ſalutationes eorundem fere omnium Epaphræ, Marci, Ariſtarchi, Lucæ, ac Demæ nomina continent.

Vix autem credibile eſt tot fratres Apoſtolo perpetuo, aut etiam longo tempore adhæſiſſe. & quemadmodum ad Coloſſenſes; ita ad Philemonem epiſtola per Oneſimum miſſa dicitur. qui ſatis diſerte unus ex Eccleſia Coloſſenſium dicitur *Coloſſ.* IV. 9., quia eſſet Philemonis domeſticus, quem ego ſuſpicor unum ex opulentioribus Coloſſenſium fuiſſe, qui domi ſuæ Archippum, in illa Eccleſia præpoſitum, & Appiam, uxorem forte, aut neceſſariam ſuam: & multos alios aluerit: ita ut in domo ejus Eccleſia fuiſſe memoratur *Philem. verſ.* 2.

Verſ. 18. *Salutatio manu mea Pauli.* Idem legas in calce primæ *ad Corinthios. verſ.* 21. 2 *Theſſ.* III. 17. Unde multum veriſimile eſt Apoſtolum dictaſſe potius, quam ſcripſiſſe Epiſtolas, quod vel ex omiſſis ſæpius præmiſſarum protaſium apodoſibus liquet.

Vinculorum ſuorum ut memores ſint præcipit. Vide *Heb.* XIII. 3. Memoria hæc primum quidem ad preces pertinet, pro ipſo fundendas. quas ſupra *verſ.* 3. ejuſdem capitis imploravit: ſed nec beneficentiam excludit eum ea interpretatione, quam *Philip.* IV. 11.; ſed præcipuè. *verſ.* 17. legas.

12. *Aug.* 1658.

F I N I S.

RESPONSIO
AD
NOTAS AMICAS
IN SACRAS
AD EPISTOLAM PAULI
AD
COLOSSENSES
COGITATIONES.

I.

IN prima animadverſione Cenſor Amicus, dum in notandis Scripti noſtri vitiis contendit cernere acutum, nimium fortè connivendo, clauſit imprudens oculos ad ea cernenda, quæ ſimpliciter intuentibus obvia ſunt. Nimirum *Promiſſa*, hoc eſt, res promiſſas, ex ipſa vi Participii præteriti temporis (licet interdum in nomen verbale degenerantis) ferè ſemper promiſſionem præcedentem ſupponere: aliquando autem, ſed rarius, & non ſine duriori catachreſi, cum ipſa promiſſione (quod hîc Cenſori accidit) confundi. Ad evitandam igitur ambiguitatem, vocem *Futurorum* meritò addidimus; ut non promiſſio, ſed ipſæ res jam promiſſæ quæ reſpectu promiſſionis ſemper ſunt futuræ intelligerentur.

I I.

POſt primam in limine offenſionem in ſecunda animadverſione non animadvertit Cenſor, ſe dupliciter lapſum eſſe. Primùm dum noſtra verba proponit, tanquam Latinam noſtram ex Græco textu verſionem: cum (brevitatis ergò) ſenſum duntaxat, & explicationem obſcuritatis, quæ in textu deprehenditur, contineant Secundo dum locum hunc 1. *Cor.* VIII. 3. pravè ipſe intelligit, & explicat, quaſi relativum ὃν, ad nomen proximè præcedens τὸν Θεὸν *Deum*; alterum autem relativum αὐτοῦ ad remotiorem voculam τὸ *quis*, non longè commodius referri poſſit; ſenſu admodum plano, & ad rem, de qua iſthic agitur, pertinente.

I I I.

VOx Conſortandi, ait amicus Cenſor, non eſt puræ Latinitatis. Reſp. Certe nec ipſa vox *Latinitatis*, aut vox *contrariatur*, qua utitur in nota ſua penultima; aut aliæ plures in ejus ſcripto, quas colligere non vacat. Cæterum tertia hæc animadverſio haud ſpernendum cenſoris officium in commendo ſtylo noſtro exhibet, quò cultior, & venuſtior appareat. In quo tamen idem Cenſor gravi errore lapſus eſt, exiſtimans nos in tam puerili muſtaceo lauream quærere; ut nonniſi puræ, hoc eſt, ut arbitratur, Ciceroniani ævi Latinitatis ſtylum affectemus. Quaſi aut intra illius ævi anguſtias puritas hujus linguæ coërcenda ſit; aut nos aliqua lege adſtringamur, tanquam ſervum imitatorum pecus, ad obſtinatâ premenda Tulliana veſtigia. Utilis hæc diligentia eſt, in formando primæ teneritudinis diſcipulorum ſermone, aut ſtylo. Adultos, & magiſtrorum curam egreſſos iſtis cancellis includi, iniquum: ſenes verò, præcipuè de ſacris diſſerentes, etiam indignum eſt. Meritò olim, ſi credere fas eſt, virgis cæſus ab Angelis vapulavit Hieronymus, quod eſſet Ciceronianus: aut, ut à fabulis, & ſomniis ad ſeria veniamus, Bembus nuper à cenſura Lipſii. Ante Lipſium Eraſmus quoque iſtos malè ſedulos Tullii pediſſequos probè exagitaverat. Sed quamvis nos ſuperflui officii Cenſori gratiam faciamus; ſtudium tamen ejus nobis gratificandi mutuam gratiam requirit. Cujus, in hoc negotio referendæ, non alia promptior occaſio occurrit, quàm ut pro dandi nobis, ad ſervandum in ſtylo, & verbis τὸ πρέπον *decorum* moniti inutili conatu; reponamus homini amico verum, & utile monitum, ad ſervandum in moribus, & factis decôrum, pertinens, revocantes in memoriam illud, quod fortè aliud agenti excidit, ſerum, intempeſtivum, ac præpoſterum; vel, ut epitheto cenſoris utamur, *haud decorum* eſſe magiſterium hominis propemodum ſeptuagenarii, tanquam optimæ ſpei puerilinguam, & ſtylum; in ſpem neſcio quam proficiendi fingere, ac formare. Nam in vitæ, ac morum venuſtate, & judicii quoque maturitate, & ſanitate, proficere nunquam ſerum eſt.

I V.

ETiamſi poteſtas tenebrarum inter alias regni Satanæ miſerias, ipſam quoque divinæ voluntatis ignorantiam comprehendat; nihil tamen neceſſe fuit, nos omnia, quæcunque hoc loco dici poterant, congerere, ut opus in immenſum creſceret. Multò minus id à nobis exigi debuit; cum hinc poteſtatis tenebrarum, & earum Principis; inde regni Chriſti antitheſis hoc loco non tàm mentis noſtræ illumi-

illuminationem, quam ex ſervitute peccati, & ejus pœnæ, liberationem, ac redemptionem reſpiciat, ut patet ex *verſ.* 14.

V.

Qui dicit, Deum per ſanguinem victimarum ſub lege placatum ſe oſtendiſſe; non negat eum per eaſdem victimas (quia ita voluit) placatum fuiſſe. Illud tantum innuit: quod fatetur Cenſor victimas illas eam vim per ſe non habuiſſe; ſed ex Dei inſtituto, & æſtimatione. Fruſtra igitur in hoc ſcirpo nodus quæſitus eſt.

V I.

Vitium citati verſus ſecundi pro quinto feſtinantis calami lapſus eſt; quod corrigi etiam inconſulto Autore potuit. Nec is eo nomine cauſam dicere debuit; niſi Cenſor ipſe ſibi viciſſim vitio verti velit; quod in ſequenti nota ſeptima, ſcripſit [illegible] pro [illegible]. Cæterum locum hunc *Heb.* 11. 5. de Chriſto primariò intelligi non negamus. Sed qui illum de fidelibus ſecundariò intelligi confitetur, jus poſſeſſionis cum imperio, & ejus, quod poſſidetur, ſubjectione, ipſis tametſi ſecundario tribui, diffiteri non poteſt.

V I I.

Quod, *Matth.* XIX., Apoſtolis tunc Chriſto præſentibus, (quanquam fortè in excellentiori gradu) promittitur; nihil impedit, quominùs ad alios quoque fideles (ſaltem in inferiori gradu) protendatur. Niſi quod ultima capitis hujus verba judicare videntur; nemini eorum, qui Apoſtolis poſteriores erant, ad æqualem ipſorum dignitati gradum præcludendum fuiſſe aditum, quod mox in illuſtri Pauli exemplo patuit. Generalior ſententia *verſ.* 29. non excludit ſpeciale iſtud, quod per thronos exprimitur dignitatis ἀξίωμα: ut nec genus ſpeciem, vel ipſo cenſore infra confitente, qui pauló poſt, *nos*, hoc eſt, *omnes fideles*, unà cum Chriſto mundum, & Angelos nequam judicaturos, & quaſi aſſeſſores judicii extremi calculis noſtris condemnaturos, ſatis fidenter aſſerit.

Quod autem nos hanc promiſſionem Chriſti ad unum illum actum, in die judicii ab aſſeſſoribus tribunalis Chriſti, exercendum, non reſtringamus; ſed in ea perpetuum bonum Apoſtolis, & eorum ſimilibus promitti exiſtimemus, multæ ſunt cauſæ.

Primo quòd nobis de aſſeſſoribus iſtis, qui præter Chriſtum vivorum, & mortuorum judices ſint futuri, nihil conſtet; nec æquum, aut decorum videatur, quos ipſos ſtare ante tribunal Chriſti judicandos oportebit, eoſdem in ipſius judicis tribunali collocari.

Secundo quòd omnipotentiâ, & omniſcientiâ, uni Chriſto competente, deſtituti, in ejuſmodi judicio competentes nequeant eſſe judices.

Tertio quòd quemadmodum Chriſtum obtentâ poſt devictum ultimum hoſtem (mortem) victoriâ, in throno gloriæ ſuæ ſeſſurum in perpetuum (de quo pauló poſt) firmiter credamus: ita aſſeſſores ejus, de quibus hoc loco agitur, in perpetuum quoque ipſi aſſidere neceſſe ſit.

Quarto quòd pro relictis rebus omnibus, & aſſectatione ſui Chriſtus nequaquam unicum aliquem tranſeuntis felicitatis actum; ſed permanentem in perpetuum mercedem polliceri ſoleat; quod in ſequenti etiam *verſ.* 29. cernimus.

Quinto quod cum *verſ.* 28 Apoſtoli reliquiſſe omnia in univerſum, & Chriſtum ſecuti eſſe; verſu autem 29. alii reliquiſſe duntaxat aliquid eorum quæ iſthic recenſentur (quod longe minùs eſt, quàm penitùs omnia) dicantur; non eſt veriſimile Chriſtum, qui pro longe minori jacturâ in gratiam ſui facta; præter hujus vitæ præmia; æternam quoque, & perpetuam mercedem promiſit *verſ.* 29. eundem pro longe majori, & graviori, *verſ.* 28. minus, & brevi tempore duraturum præmium promiſiſſe. Majus igitur, quàm quod Amicus Cenſor arbitratur, ac perpetuum præmium hoc loco promitti neceſſe eſt.

Angelorum conditionem per exaltationem fidelium deteriorem non futuram, vel illud documento eſt; quod ex converſione peccantium tantum gaudii capiant. Angelos tamen aliquos à fidelibus judicandos, Paulo credendum eſt. Quinam illi ſint, boni, an mali inter nos quæritur. Et ſi nos quidem fore Collegas Chriſti in extremo judicio præſidentis aliunde conſtaret; locus hic ſine dubio de malis intelligi, atque explicari poſſet. Quia vero id non modo dubium; ſed abſurdum videtur; ideò non modo Angelorum vocem de bonis; ſed judicii quoque de regimine ſumi par eſt. Quanquam de iſtis rebus cogitationes duntaxat, non deciſiones ſcripſimus. Niſi quod id firmiter aſſeramus, credenda eſſe, quæ docet Sacra Scriptura; quamvis modum eorum, qua ratione fieri debeant, non ſemper certo, ac diſtinctè capiamus; dum ea fieri poſſe rationi & Scripturæ, alibi clarè ſenſus ſuos exprimenti, non repugnet.

Quomodo autem Angelorum conditio deterior futura non eſt; ſi qui ex iis fidelibus ſubjecti fiant, non uno modo oſtendi poteſt. Priorum enim eorum, qui ab ipſo origine in ſubjectionis conditionem creati ſunt, ſtatus non fit deterior; ſi ipſis præficiantur, qui eo ſorte non ſint indigni. Nec ulla ratio cogit eos, qui in ſubjectionis ſortem creati ſunt, ſtatim ab origine habuiſſe, aut nunc quoque ſuos præfectos, præſertim perpetuos habere. Plurima à Deo deſtinata, quædam & inchoata ſunt; quæ ſeró demum labentibus annis conſummanda ſunt.

Nihil etiam impedit à Deo, imo ipſo quoque Chriſto, omnipotentiæ patris compote, augendæ cæleſtis regni gloriæ gratiâ, creatos, aut creandos novos Angelos, qui cæleſtis illius imperii fines longè, lateque extendant. quibus ſine ulla eorum injuria Deus, aut Chriſtus, quos velit, principes imponere poſſit. Hæc non aſſerendo, ſed ſcrutando, & inquirendo verum diſſerimus, ad oſtendendum multos modos dari poſſe, quibus Sponſæ Chriſti aliqui Angelorum ſubjici poſſint, abſque ulla vel minima dignitatis eorum jacturâ, vel diminutione.

Quod autem 1. *Cor.* VI. de poteſtate regendi non agatur, quia videlicet agitur de poteſtate decidendi controverſias, nemo aſſerere poteſt abſque prava & infirma conſequentia. Nec enim iſtorum alterum tollit; ſed ponit alterum; ita ut omne regimen poteſtatem decidendi controverſias; & omnis ejuſmodi poteſtas aliquam regiminis partem contineat. Præcipuè poteſtas condemnandi malos, ac nocentes ſine regimine cogitari nequit: quæ poteſtas pro vario, abſolutioris, aut reſtrictioris regiminis modo variatur.

Quod item Amicus Cenſor bonis Angelis hunc de damnandis, aut judicandis nocentibus ſenſum aptari non poſſe aſſerit, quia inter eos nulli futuri ſint nocentes, qui condemnentur, id ipſum eſt, quod pro nobis militat, & oſtendit *judicandi* verbum hoc loco pro *regimine* ſumi.

Nam ſi urgeat, ne *regimini* quidem, aut Magiſtra-

tui locum eſſe inter eos, qui ſponte, & ex animo ſanctitatem colent, & immediatè Deo ſubjicientur; rogabimus, cur igitur regimini, & mediatæ, ut ſic loquar, ſubjectioni Deo, in Angelis etiam poſt lapſum Satanæ, hucuſque locus erat, quamvis nulli inter eos fuerint; aut etiam eſſe potuerint nocentes? Etiam abſque periculo peccati, aut rebellionis regimini locus eſt; quia vel iſta ipſa pulcherrime ſibi ſubordinata, & in unum Deum deſinens imperantium ſeries multùm facit ad gloriam Dei.

Porro illa ratio, qua Cenſor probat, Angelos à fidelibus nonniſi in extremo judicio judicandos, prædici; quia mundi quoque judicium prædictum nonniſi ad illam ſupremam diem pertinere poſſit; petitione laborat principii: dum falſâ, & noxiâ, & quæ non perfunctorie reprehendi meruit, opinione imbutus Cenſor, pro conceſſo ſumit fideles Magiſtratu, aut coactiva adverſus ſontes poteſtate fungi non poſſe, præterquàm in extremo judicio. Quid enim eſt? cur non prædictionem de mundo à fidelibus judicando, eventu ipſo partim jam impletam, & comprobatam cum Mundus ad Chriſtianiſmum converſus eſt, partim longe plenius implendam cenſeamus, cum conſtricto in longum tempus Satanâ, regna Mundi fient Regna Dei, & Chriſti ejus.

An verò mundi & Angelorum nequam condemnatio procurantibus, & autoribus quodammodo nobis perficienda, & extremi judicii adverſus eos inſtituendi pars Magna, hoc eſt, judices pro tribunali Chriſti aſſeſſores futuri ſimus; neque ex Scripturis, quæ nos omnes ſtare ante tribunal iſtud oportere aſſerunt; neque ex ratione conſtat. quæ iſtud univerſalis poteſtatis judicium, ſolius Chriſti omnipotentiæ competens, in promiſcuam fidelium turbam vulgari vix patitur. Præterea, viderint quid Chriſto relinquant, qui eum omnem omninò poteſtatem in cælo, & in terris plane depoſiturum ſtatuunt; ſi ad hujus ipſius brevi deponendæ poteſtatis excellentiam paſſim, & promiſcuè omnes admittunt. Nobis potius, quibus tàm humiliter de Chriſto ſentire religio eſt, id majori cum venia opinari liceret.

VIII.

Paſcere ſubjectos virga ferrea; ita ut eâ tanquam vaſa figuli confringi poſſint, poteſtatis potius, atque potentiæ vim, & excellentiam; quàm executionem ſignificat. Quamvis igitur exercitio hujus poteſtatis locus olim non eſſet futurus, poteſtati tamen locum eſſe non repugnat. Quod vel inde evincitur; quia ipſi in Deo abſolute, & independenter erga omnes in univerſum locum fore negari nequit; tametſi executioni ejus forte locus non ſit futurus. Quid igitur ſit abſurdi, ſi ejuſmodi univerſalis in omnes: ſed tamen à Deo dependens poteſtas in Chriſto; in ejus autem fidelibus particularis in quoſdam, iis ſubjectos, permanſura eſſe ſtatuatur? Jus, & poteſtas vitæ, necíſque in multis magiſtratum gerentibus dari poteſt, tametſi forte neminem unquam necaverint.

IX.

Chriſtum per genuinam ſanctimoniæ Dei imitationem meritò ejus imaginem dici poſſe, ideò diximus; quia per iſtam imitationem, & ejus interventu factum fuerit, ut meritò talis imago dici poſſet. Hinc patet particulas *Per*, & *Propter* non ita opponi; quin altera pro altera poni, & altera per alteram explicari poſſit. Quamvis enim vocula *propter* cauſam finalem; vocula vero *per* efficientem plerumque ſignificat; tamen, quia finis quoque efficiendi vim habet, dici poteſt per cauſam finalem fieri; quod propter eam fit; & contrà. Quod ad explicationem loci *Joh.* I. 10.; ut infrà videbimus, pertinet.

X.

Ferens omnia verbo virtutis ejus. Mendum eſt ſcriptionis quod inſciis & invitis nobis irrepſit; qui firmiter ſentimus ſcribendum eſſe *virtutis ſuæ.*

X I.

Diſtinctio hæc non ad ſolos iſtos duos locos conciliandos inventa; ſed è puriſſimis doctrinæ Apoſtolicæ fontibus hauſta, & ad depellendas adverſariorum calumnias unicè apta; neceſſario à nobis adhibetur. Non alio plauſibiliori prætextu olim ſub Victore, & Zephyrino Epiſcopis Romanis in Occidente; & aliquanto poſt per conciliabulum Antiochenum in Oriente veritas, & Eccleſia Confeſſorum Symboli Apoſtolici oppreſſa eſt; quàm quòd iis impingeretur calumnia, quod Chriſtum nudum hominem ſtatuerent, cum Sacræ Scripturæ paſſim eum omnipotentem, ac Deum in ſæcula benedictum nobis proponant. Vide Euſebium *lib.* v. *cap.* ultimo & *lib.* VII. Huic calumniæ quidam noſtrorum anſam, & occaſionem ultro præbere, & inimicis ſuggerere non deſinunt nec unquam ceſſant in cruda nimium, & iniqua loci I. *Cor.* xv. 24. explicatione. Iniquitas in eo eſt; quod innumeros alios locos per unicum iſtum, quàm unicum hunc, per alios plurimos Sacris Scripturis locos explicare malint, nullâ ſeria eorum conciliationis curâ. Cruditas autem, ac durities in eo; quod per traditionem Regni; & ſubjectionem Chriſti Deo patri exaltationis Chriſti, cujus potiſſima pars in data ipſi omnipotentiâ, & omni in cælo, ac terra poteſtate cernitur, abolitionem intelligant; idque propter rationes frivolas, & quæ leviſſimo brachio retundi, & frangi poſſint?

Prima Cenſoris ratio eſt. Gubernatio, ſeu judicium, quod Pater dedit filio *Joh.* v. 22. nihil aliud videtur, quam ſuprema iſta in cælo, & terra poteſtas; de qua *Matth.* XXVIII. 18. Reſp. Simplex iſta aſſertio primùm ſimplici negatione repellitur. Nam longè aliud eſt illa peculiaris poteſtas, quam Deus in judicandis peculiaris quoque Regni ſui ſubditis, Chriſtianæ Reipublicæ civibus, Chriſto abſolutam, & independentem tradidit; de qua dicto loco Chriſtus ipſe apud Joannem loquitur; aliud verò illa poteſtas, quam in Angelos, & in reliqua omnia in cælo, ac terra contulit. Quæ poteſtates, & quaſi Regna vel ipſis objectis diſtinguuntur. Deinde tàm in cælo, quàm in terra poteſtas etiam ſuprema poteſt eſſe à Deo dependens, quales ſunt Archangelorum, & Regum terrenorum Monarchiæ. At poteſtatem, in qua Pater neminem judicat: ſed omne judicium dedit filio; tantiſper donec ultimum hoſtem Chriſtus vicerit, ipſe Pater à ſe dependere noluit. Quid igitur impedit, quominùs ſuprema illa quoque in cætera omnia præter populum ejus Chriſti poteſtas; quam in præmium obedientiæ ſuæ *Philip.* II. 9. per exaltationem conſecutus eſt; à Deo quoque dependeat; ut non niſi nutu ipſius exerceatur? quæ diſtinguatur ab illa abſoluta, & independenti; de qua & apud Joannem Chriſtus ipſe; & Paulus. I. *Cor.* xv. loquitur. In qua Pater neminem Chriſti diſcipulorum judicare dicitur; quia plenam præmiorum conferendorum, & pænarum peccantibus irrogandarum poteſtatem filio abſolutè conceſſit.

conceſſit, cum tamen reliquis in tebus, etiam ad novam creationem aliquo modo pertinentibus, cætera omnia nutu Dei per Chriſtum fieri oihil repugnet. Proinde in exercenda poteſtate Chriſti, à patre dependente, non poteſt dici Pater neminem regere, aut judicare, quia (tametſi mediatè, hoc eſt per Chriſtum) omnia gubernat. Nec tunc poteſt dici filius à ſubjectione exemptus, quia in omnibus, & ſingulis ad normam voluntatis Dei ſeſe componit. Sed in altera poteſtate Chriſti io Eccleſiam ejus militantem, quam independentem, & extraordinariam vocamus, Pater neminem judicare merito dicitur. quia, ad confirmandam fidem, & ſpem noſtram, filio extraordinarium, & abſolutum jus, in dando æternæ vitæ præmio, & mortis pæna infligenda tradidit, ut nos humillimæ creaturæ ab infinita Dei celſitudine tàm longè remotæ, per tàm propitium nobis Mediatorem, qui animam ſuam pro nobis ponere non dubitavit teddendi nobis præmii, quod jam in ejus poteſtate eſſet, tanto majorem ſpem, ac fidei noſtræ certitudinem habere poſſemus. Non eſt igitur integrum Amico Cenſori tegna, ſeu poteſtates iſtas non modo objectis; ſed etiam gradibus, imo naturâ ſuâ; atque etiam cauſis finalibus diſtinctas, conſundere, ut nos ambiguiiate vocis indiſtinctæ eludat.

Altera ejus ratio non modo rem ipſam, & ſententiam, ſed & modum ſententiæ noſtræ explicandæ petit; repræhendens, quod alteram iſtarum poteſtatum ordinariam: alteram extraordinariam diximus. *Utrâque*, inquit, *Chriſtus ordinariè utitur; & ſi ideo altera earum extraordinaria vocatur, quod ceſſatura ſit: & iſta quoque ceſſatura eſt; quod rationibus infrà proponendis probat.* Reſp. Voce extraordinariæ poteſtatis non idco uſi ſumus, quod extraordinariè exerceatur; ſed quòd extraordinariè, ideoque ad certum tempus à Deo collata ſit. Poteſt enim etiam extraordinaria poteſtas, quamdiu videlicet durat, ordinariè exerceri: quales erant Romæ Dictaturæ; quæ ad breve plerumque tempus ſumebantur, ac cito deponebantur: oec ſucceſſionem continuam, aut perpetuam habebant & longè magis legibus ſolutæ, & independentes erant; quàm Conſulatus, & alii ordinarii Magiſtratus: ideoque meritò extraordinariæ dici poterant; cum tamen, quamdiu durabant, more & exemplo majorum otdinariè exercerentur.

Nunc videamus quibus rationibus datam Chriſto in cælo, & in terra poteſtatem *Matth.* XXVIII., quam nos ordinariam dicimus, ceſſaturam eſſe probet.

Primo, Ubi cælum hoc viſibile, & terra deſtruetur, videtur poteſtati in cælo, & in terra non fore amplius locum.

Reſp. Atqui collata Chriſto in cælo, & in terra poteſtas, ad cælum iſtud viſibile ſtellarum, & planetarum, aut terram ſrugum, plantarum, & animalium ſedem non reſtringitur: verum non modo ad incolas utrobique ratione præditos; ſed ad ipſum cæleſte Angelorum domicilium protenditur. Quorum & illis, qui à mundi excidio eximentur, novum cælum, & nova terra non deerit: & hoc manet immune ab omni deſtructionis periculo. Non eſt igitur metuendum, ne mundo viſibili deſtructo, deſit locus exercendæ poteſtati Chriſti in Angelos, & homines effectos *ἰσάγγελοι angelis pares.*

Secunda Ratio Cenſoris eſt; *quomodo in futuro ſeculo poterit Chriſto competere ſuprema poteſtas, & omnipotentia; cum Apoſtolus dicat, Chriſtum ipſum tunc fore ſubjectum, & Deum fore omnia in omnibus, hoc eſt immediatè omnes gubernaturum. Si etiam tunc habebit Chriſtus ſupremam in omnes poteſtatem, non minus quàm nunc; tunc utique Deus non immediate feret omnia verbo virtutis ſuæ; & per Chriſtum æque ac nunc gubernabit omnes.*

Reſp. Quemadmodum nunc thronis, & poteſtatibus in cælo, & ſummis Principum in terra, competit ſuprema poteſtas in eos, qui ipſis ſubjecti ſunt, quamvis ipſi ſint ſubjecti, & ſubordinati Chriſto: ita tunc Chriſto competet omnipotentia, ſeu omnis poteſtas in cælo, & in terra ſuper omnes in univerſum, licet ipſe ſuturus ſit ſubjectus, & ſubordinatus Deo, & Patri.

Verba verò, *Deum fore omnia in omnibus*, pravè explicat Cenſor, Deum omnes Immediatè gubernaturum. cum etiam in gubernatione (ut ſic loquar) mediatâ Deus poſſit eſſe *omnia in omnibus*, dum omnis gubernationis ſeries ab ipſo dependeat, nec abſque ipſius nutu, & arbitrio quicquam fiat: quemadmodum ſuit *omnia in omnibus* antequam Chriſto independentem illam in Eccleſia ſua ſalvandarum, aut perdendarum animarum poteſtatem contuliſſet. Quo tempore tamen nemo dubitat, Deum Angelos, & homines mediatè, hoc eſt pet alios gubernaſſe. Cur igitur ad id, nt Deus ſit *omnia in omnibus*, requiri exiſtimemus, ut omnis collata exaltato Chriſto poteſtas (quam etiam nunc extrà abſolutum illud in Eccleſia ſua judicium, dependentem à Deo, exercet) auferatur, atque adimatur; cum ſufficiat ſolam illam independentem, (quæ per rei naturam perpetua eſſe nequit) deponi; nihil in cæteris omnibus imminutâ exaltationis Chriſti digniiate, & eminentiâ.

Nam conciliatio Cenſoris, quam affert, non uno modo ridicula eſt. Primùm dum omni ope conatur, diverſam à noſtro conciliandi modum afferre, & tamen ad noſtrum invitus, ac reluctans revolvitur. Cum enim nos Regni Chriſti poteſtatem diſtinguamus, & alteram ejus ſpeciem ceſſaturam, alteram non, oſtendamus, ille, quaſi damnatâ noſtrâ diſtinctione novam afferret; ait Regnum Chriſti ſuo modo ceſſaturum, & non ceſſaturum. Atqui hæc contradictoria ſunt. Oportet igitur aliud eſſe regnum, quod ceſſabit; aliud quod non. Non in voce igitur ceſſandi, quæ utrobique eodem ſenſu ſumitur: ſed in voce Regni, quæ Regiam poteſtatem deſignat, ambiguitas quærenda, ac retegenda erat. quod nos ſecimus, & Cenſori fruſtrà diſplicet; cum ipſe dicat, Regnum Chriſti, quod in hoſtibus debellandis, & rebellibus puniendis, aut reprimendis conſiſtit, deſiturum. Atqui talis regni ſpecies non totam regni naturam exhaurit, cum regnum etiam in altiſſima pace, exerceri poſſit. Præterea ſatetur mox, etiam depoſito iſto militari, ac bellico regno, non omne Chriſti Regnum deſiturum. Sed alio quoque modo diſtinctio Cenſoris ridicula eſt; non modo quod alteram diſtinctæ vocis (id eſt regni) ſignificationem dare, aut exprimere nequeat; & quid, aut quale ſit regnum iſtud, ignorare ſe fateatur: ſed etiam quod abſurditatem diſtinctionis, & conciliationis ſuæ ſub larvâ ignorantiæ latentem, ſaceto velamine, obtegere nec quicquam conetur. *Alius*, inquit, *generis regnum erit, quod Chriſtus poſt mundi excidium habebit; quod quale proprie futurum ſit, nobis ſcire datum non eſt.*

Reſp. Atqui nobis ſcire datum eſt, ademptâ Chriſto vera, & propriè dicta regia poteſtate, ſi tamen Rex dici debeat, nihil aliud ipſi, niſi nudum titulum, aut regnum Metaphoricum telinqui. Nec ſatis eſſe, ut ſciamus eum Regem fore, regnumque habiturum; niſi illud quoque ſimul ſciamus, eum non metaphoricum: ſed propriè dictum Regem fore; tegnumque non titulare, ut vocant (quales Pontifex Romanus creat Orientis epiſcopos) ſed verum, & proprie dictum habiturum. Nam regni propriè dicti fidelium facilior eſt jactura; etiamſi

cæleſtia

cæleſtia eorum gaudia per tranſlationem Regnum vocentur. At Cæli, ac terræ Domino, in gloriam Dei, & Patris verè, ac propriè conſtituto, & propter mortis ſuæ meritum, ſuper omnia exaltato, & qui Deus ſuper omnia in ſecula benedictus dici mereatur (*Rom.* IX.); & cui gloriam, & nunc, & in ſecula ſeculorum (2. *Pet.* III. 18.) Petrus tribuit; propter unius (1. *Cor.* XV.) loci; ſine ulla gravi cauſa in pravum, & innumeris Sacræ Scripturæ locis repugnantem ſenſum malè detorti ſuſpectam explicationem; nihil aliud præter tropici regni titulum in æternum relinquere, & aſſignare, opinio eſt periculi plena, ne plus æquo Majeſtati Chriſti derogetur; & ſola neceſſitate excuſabilis, quoties fortè locus iſte cuipiam aliter intelligi, aut explicari poſſe non videtur. Quæ neceſſitas ubi removetur, tutiorem, & cui (ut vidimus) nihil meritò objici poſſit, explicationem obſtinatè reſpuere; facinus eſt non parvi auſus, nec magnæ erga Chriſtum reverentiæ. Quo nomine ego quidem anathema nemini dixero. Sed totas Eccleſias noſtras, ejuſmodi opinionum infamiâ aſpergi iniquum, & indignum exiſtimo. Satis alioqui odiis, & criminationibus omnium expoſiti, exercemur. Nihil eſt, quod detur operâ; ut quæ patimur, meritò pati videamur. Patimur enim eo, quod humilioris, quàm par ſit, de dignitate Chriſti opinionis crimine inſimulemur. Nos crimen iſtud refellimus, quod tantam ei gloriam, poteſtatem, excellentiam, & quidem in æternum tribuamus; qua major, ſalva patris eminentiâ (ſemper in Eccleſia aſſertâ) ſalva Sacræ Scripturæ auctoritate, ſalvo ipſius rationis dictamine, tribui nequit. quia cum confitemur Deum ſuper omnia in ſecula benedictum, & cui à nobis, (ſicut olim à Petro) gloria, & nunc, & in ſecula ſeculorum debeatur. Hac dignitate, & eminentiâ, quia unius Dei patris dignitati, & eminentiæ ſecunda eſt; nulla major cogitari poteſt. Neque gloriæ patris derogat, & innumeris Sacræ Scripturæ locis firmatur, nec unico illi (1. *Cor.* XV.) rectè, & ſine ulla violentia explicato, repugnat. Nec ratio invenit, quod in ejus aſſertione carpere, aut in dubium vocare auſit. At Cenſoris amici opinio, quamvis ad breve reſpectu æternitatis, tempus glorioſam poteſtatem Chriſto tribuat; ſed illam rurſus in æternum adimit, nullâ ſatis juſta ejus rei cauſâ. Nec enim tàm crudam hujus loci (1. *Cor.* XV.) explicationem aut Dei patris gloria requirit, aut aliorum infinitorum Sacræ Scripturæ teſtimoniorum auctoritas permittit, aut ulla ratio patitur, ut effuſa meritò in Chriſtum Dei dona ſint revocabilia, & *ἀμεταμέλητα quorum pæniteat*. Quod ſi ſervorum Chriſti dignitas, non ex eo, in quo aut fuerunt, aut nunc ſunt ſtatu; ſed ex eo, quo ſempiternis ſeculis fruentur, æſtimanda eſt: multo magis ipſius Chriſti. Nam quid ipſi prodeſt, conceſſa ad breve tempus glorioſæ poteſtatis uſura; ſi tandem deponenda, & abſque ea in æternum vivendum eſt? Quonam igitur artificio Cenſor amicus cum ſuis, ſi quos habet, aſſeclis effugiet, quominùs humilioris, quàm par ſit, de dignitate Chriſti opinionis culpâ teneatur? Unde ab adverſariis non tàm vere quidem, & ſolide; quàm ſpecioſe, & plauſibiliter meritò pati non & meritò pati, quæ ob iſtam opinionis humilitatem pati prætenditur, convincatur?

X I I.

CErtitudo promiſſorum Dei, nobis præſtandorum; verbis præteriti temporis ſæpè exprimitur, quaſi jam præſtita eſſent, quæ adhuc expectantur. Sic & Martyres ad *obtinenda ſuo tempore* promiſſa Novi Fæderis jam admiſſi dicuntur; quia eorum expectatione jam excidere nequeunt, utpote Spiritus conſummati. Nulla hic contradictio, cum quis in numerum eorum nunc jam admiſſus dicitur, qui futuro demum tempore promiſſa aliqua certo certius obtinebunt. Et quid clarius participio futuri temporis, *obtinenda* additis vocibus *ſuo tempore*, ad præcavendum, ne quis putet à nobis ſtatui, eos jam reipſa cæleſtem hæreditatem adeptos. Sed qui fit, quod Amicus Cenſor tàm ſæpè, imo fere ſemper cenſeat ea, in quibus nullus cenſuræ locus eſt; ideoque ipſa Cenſura mutuam cenſuram mereatur?

X I I I.

REctè judicat Amicus Cenſor mendum hic irrepſiſſe; cum *ex veteri vita* ſcribendum ſit; quod vel inſciis nobis emendaſſe licuit, ſicuti nos quoque in tam brevi ejus ſchediaſmate plures lituras facimus, nec oſtentamus.

X I V.

NEque ante fuerat, neque nunc eſt nobis propoſitum, receptam in Eccleſia noſtra verſus ſextidecimi *Coloſ.* I. explicationem ex profeſſo refellere. Satis eſt quod cauſas attulerimus, & nunc quoque afferamus, cur noſtra nobis magis ſatisfaciat. Porrò non ſtatui Cenſoris ſententia ipſos propriè Angelos eſſe, vel dici à Chriſto creatos: ſed tantum thronos, dominia, principatus eſſe inter Angelos, Cenſori aſſerere plane integrum non eſt. Si enim locus iſte de Angelis intelligitur, *omnia*, quæ in cælis ſunt, à Chriſto creata dicuntur, inter quæ Angelos eſſe neceſſe eſt. Idem & ipſe Cenſor ſentire convincitur, dum Angelos eſſe per Chriſtum noviter creatos ratione ſuorum munerum, & novarum dignitatum mordicùs contendit. Quod ferri, & admitti utrumque poſſet, ſi aliis ex locis Sacræ Scripturæ conſtaret, Chriſtum jam exaltatum totius Aulæ cæleſtis (utor Cenſoris verbis) reformationem feciſſe; novum ordinem à novo Rege inſtitutum, nova munia, atque dignitates Angelis delatas (nam miniſteriis Angelorum, in uſum ſanctorum, etiam ante exaltationem Chriſti Deus uſus eſt) plures Archangelos quàm ante à Chriſto inſtitutos, Chriſtum ex Angelis delegiſſe complures; quibuſcum ſua conſilia communicet, in adminiſtrando imperio, & regimine Eccleſiarum. Nam quod Chriſtus electos Angelos Eccleſiis ſuis præficiat; aut eorum miniſteriis utatur, id nullam, aut in natura, aut in ſtatu eorum innovationem, aut creationem infert; cum in ejuſmodi rebus Deus etiam ante operâ Angelorum uteretur. Multò minus, quod per Eccleſiam, hoc eſt, per ea, quæ Deus Eccleſiæ ſuæ patefecit, cæleſtium arcanorum conſcii facti ſint.

Angelorum felicitati per Chriſtum exaltatum non parum acceſſiſſe minimè negamus, non tamen eam mutationem tantam videri, ut ob eam regeniti, aut in novam creaturam mutati dici queant. Certè de Angelorum *παλιγγενεσίᾳ regeneratione*, nuſquam in Sacra Scriptura loquitur. At nos, quicquid hoc loco de dignitatibus cæleſtibus dicitur, compluribus locis fidelibus Chriſti, qui nova Creatura ſunt, promitti, ac de iis dici è Sacra Scriptura oſtendimus. Non igitur in explicando loco iſto petimus principium, quemadmodum ii, qui ea, quæ ad explicandum locum hunc afferunt, non aliunde quam ex hoc ipſo loco hauriunt. Nam, quo ex aliis Sacræ Scripturæ locis arceſſunt, ad rem non pertinent.

Præter hæc omnia, non exigua videtur cauſa, cur

cur de recepta explicatione dubitari poſſit. Quia reformatio cæleſtis aulæ à novo Rege, citrà expreſſam Sacræ Scripturæ auctoritatem admitti nequeat: cum & in ipſum Deum, & in eos Angelos, quos nonnullis exaltatis, in deteriori ſorte relinqui neceſſe eſt, aliquam injuriæ ſpeciem involvere videatur. Parum videlicet aptum ordinem inter Angelos Deus conſtituerat; ut à novo Rege in aptiorem reformandus eſſet. Sed nobis explicationem hanc oppugnare propoſitum non eſt. Satis eſt in ea ejuſmodi duritiem oſtendi; quæ nequaquam ex aliis Sacræ Scripturæ locis; ſed nonniſi amici Cenſoris divinationibus; (quarum paulo ante mentionem fecimus) emolliri queat; cum in noſtra aut nulla ſit durities; aut, ſi qua objiciatur; tot adductis Sacræ Scripturæ teſtimoniis emolliatur.

Quod autem ex reformatione Angelorum concludit, eos ad novam creationem pertinere; ſumit quidem pro conceſſo id, de quo ipſo quæritur. Verum Angelos à nova creatione non excludi, concedi poteſt, quia eorum miniſterio Chriſtus in nova creatione utitur. Sed aliud eſt ad novam creationem quoquomodo pertinere; aliud noviter creatum, aut novam creaturam eſſe. Nam ut quis nova creatura fiat, non ſufficit leviſſima aliqua Status ejus extrinſeci mutatio. Sed primùm intrinſeca mentis, ac morum, atque habituum reformatio, ac regeneratio requiritur, qui primus, hoc eſt, inchoatæ novæ creationis gradus eſt. Deinde naturæ quoque ipſius innovatio, & ex vili, ac mortali ſtatu in excellentem, & incorruptibilem tranſlatio; qui jam altior, hoc eſt, conſummatæ novæ creationis gradus cenſetur. Quorum neutrum in Angelis locum habere poteſt.

Chriſti poteſtatem, & dignitatem hoc loco ab Apoſtolo inſigniter extolli, fatemur. Non tamen inde ſequitur; Angelos ab eo reformatos, aut in alium ordinem mutatos hoc loco ab Apoſtolo dici. Aliàs, ſi eum de Angelis loqui concedatur, ex vi hujus rationis, & conſequentiæ, non modo verbis propior; ſed propoſito Apoſtoli convenientior explicatio hujus loci eliceretur; quæ Angelos ab ipſa ſui origine à Chriſto creatos eſſe oſtenderet. Majorem enim poteſtatem, & gloriam Chriſti deſignaret ipſa propriè dicta Angelorum creatio; quàm novus inter eos ordo conſtitutus. Quemadmodum etiam majorem Chriſti poteſtatem, ac dignitatem denotat, fidelium in Statum, ſummis Angelorum parem, tranſlatio, & exaltatio; quàm novi inter Angelos ordinis introductio. ita ut allata à Cenſore ratio primùm ſententiæ ejus, nobiſcum communi, periculoſa ſit: quoniam contendit hic de Angelis ſermonem eſſe. Deinde magis pro noſtra explicatione militet, & ſi à nobis urgeatur, nullum communi ſententiæ periculum afferat; quoniam hic de Angelis ſermonem eſſe plane negamus. Quamvis autem Apoſtolus hoc loco tam univerſaliter loquatur; quis tamen neſcit particulam *omnes*, aut *omnia*, ad ea reſtringi, quæ à Chriſto recens creata dici poſſunt: quod de Angelis dici non poſſe, pauló ante oſtendimus. Novam creationem aliquomodo ad Angelos, & Angelos quoque ad eam pertinere non negamus: ſed non ideo novas creaturas dici poſſe aſſerimus; quia neque vitæ in ſanctiorem, neque naturæ eorum in nobiliorem Statum, mutationem ullam cernimus. Proinde recepta vulgò hujus loci explicatio; quam à nobis parum ſolidè refelli objicit; longe minùs ſolide à Cenſore noſtro defenditur.

Oppugnaturus explicationem noſtram ab eo incipit; quod de Angelis quidem expreſſè legamus, eos per principatus, & poteſtates in Sacris literis deſignari; at de nobis nihil certi conſtet, utrum aliquam propriè dictam poteſtatem olim habituri ſimus. Loca enim à nobis allata alium habere ſenſum ſeſe oſtendiſſe occaſione loci *Matth.* XIX. 18.; & 1. *Cor.* VI. 3.; & *Apoc.* II. 26. affirmat. Quaſi veró à nobis hæc tria duntaxat loca, ad probandum, quod eſt in quæſtione, adducta ſint. Sed quia nos ad ſuprà objecta relegat; nos quoque hominem ad ſuprà refutata remittimus: Illud unum addentes, voces principatuum, ac poteſtatum, non bonis Angelis tantum: ſed Dæmonibus quoque, imó hominibus etiam improbis tribui. Quominus mirandum videri poſſit; quod in locis, quæ adduximus, etiam fidelibus exaltandis, qui *ἰσάγγελοι*, *angelis pares*, vel ipſi Cenſori dicuntur, tribui cenſeantur.

Dilemmatis à Cenſore propoſiti utrumque Cornu fragile eſt. Primum enim nihil obſtare, quominus Angelorum dignitas in ſuo ſtatu intacta, & nullo modo imminuta maneat, quamvis aliqui ex iis fidelibus exaltatis ſubjiciantur, jam oſtendimus. Qui enim ex iis in ſtatum ſubjectionis creati ſunt, eorum dignitati nihil derogatur, ſi ſint ſubjecti iis; quos ipſis Deus, aut Chriſtus præficere voluerit. Utrum autem à Deo, an à Chriſto, & quando creati, aut creandi ſint, noſtra nihil refert. Satis eſt nos Scripturæ, aſſerenti rem aliquam, credere; quamvis abſque ejus auctoritate modum rei non definiamus; dum manifeſtè rationi pateat, modum aliquem dari poſſe; quo res illa ad effectum deducatur.

At enim urget amicus Cenſor, *eos à Deo longiùs ſubmoveri, quos inter, & Deum, non Chriſtus modo: ſed & tot millia Chriſtianorum collocantur; cum antea nullus eſſet, qui eos à Deo divideret!* Reſp. Quod ad vocem diviſionis attinet.

Principum mortalium imbecillitas efficit, ut qui ſubalternis eorum poteſtatibus ſubjecti ſunt; longius ab eis ſubmoveantur, & quaſi dividantur. In anguſto enim eorum imperia collocata ſunt; & arctum inter omnes mortales ſpatium eſt; nec longè imperantes à natura parentium diſtant. Quo fit, ut nec ſemper etiam non longe diſſitis; ſi per alios propiores intercludantur, adeſſe, & ſi opus ſit, auxiliari; imo ne omnes quidem noſſe, multó minus omnibus ſuccurrere poſſint. At infinita Dei omnipotentia, & omnipræſentia facit; ut nemo ab eo proprie ſubmoveri; aut dividi poſſit; ſed omnibus æquè ſubvenire, & auxiliari queat, quamvis longiſſimo à ſe intervallo diſtantibus.

Quod autem ad ſubmovendorum Angelorum periculum attinet; tunc verè ſubmoveri dici poſſent, ſi tam arctum ſpatium inter Deum, & eos eſſet: ut inter ipſos medius Chriſtus etiam cum ſponſa ſua interponi non poſſet. Sed quia inter Deum, & ipſos infinitum intervallum eſt; manentibus in veſtigio ſuo Angelis, Chriſto dari Sedes Deo propior potuit. Poſſunt & aliqui loco, & conditione Angelis (præſertim gregariis) ſuperiores effici, Angelorum dignitate & conditione in loco & ſtatu ſuo priſtino manentibus. Immenſum enim eſt inter Deum, atque ipſos Spatium; quale ſolet eſſe inter figulum, & lutum, Creatorem, & creaturam. Capit igitur omnes quoſconque Deus exaltare voluerit. Unus Chriſtus eſt, voluntate Dei, arcto cum ipſo nexu conjunctus; quem & omnipotentiâ, & natura omnipotentiæ congrua dignatus eſt pater, & voluit eum in omnibus *πρωτεύειν*, *primas tenere*. Cæterorum nemo eſt tàm alto loco ſitus; quin alium, eo celſiorem, abſque injuria, vel digradatione ejus, ſi velit, efficere poſſit. Primum enim Deus nemini quicquam debet. Deinde quoties plus honoris, & dignitatis alicui præ aliquo confert; non ideó minorem illam dignitatem imminuit; quando eam in ſuo ſtatu illibatam relinquit. Quod etiam in terrenis principibus accedit; qui non

ideò cujuſquam prætoriam dignitatem imminuunt; quia forte alteri conſularem conferunt.

Angelos hominibus fore ſubditos, totidem verbis non extat. Futurus tamen mundus, cujus pars magna Angeli erunt, ſubjectus fore dicitur. Deinde nominatim Angeli ab hominibus judicandi dicuntur, quæ nota eſt ſubjectionis, & plerumque pro ſubjectione ſumitur.

Cum Chriſtus homines reſuſcitatos ait fore *ἰσάγγελοι, pares angelis*, reſpicit communem illam Angelis cum hominibus reſuſcitatis immortalitatem; quæ opus non habet ut per propagationem ſobolis conſervet ſpeciem eorum, quibus competit. In quo par eſt iſtorum hominum cum Angelis conditio. Et hic videtur denarius ille vitæ æternæ, tam plus, quàm minus laborantibus reddendus, in quo omnium merces æqualis eſſe videtur. Cæterum, ut in mercede iſta gradus multos dari non repugnat, imò neceſſe eſt; ita in iſta æquali cum Angelis ſorte immortalitatis, inæquales dignitatis gradus dari non repugnat. Similitudo enim; imo & æqualitas in una re non excludit diſſimilitudinem, aut inæqualitatem in altera.

Alterum Dilemmatis cornu æquè fragile, imò friabile eſt. Nam primum reges impropriè dictos, propriè dictis ſubjici videmus. Deinde & inter propriè dictos regna ſubalterna, regeſque, regulorum Dominos, & ipſos majoribus legibus ſubjectos, dari non ignoramus. Quid igitur repugnat eos, quorum unicuique regnum promittitur reges eſſe: & tamen ipſos aut propriè dictis, aut majoribus regibus ſubjici?

Dubitare de eo, an Chriſtus Rex, & Dominus noſter poteſt item propriè dictam in æternum habiturus ſit; eſt, dubitare de eo an Chriſtus Rex propriè dictus in æternum futurus ſit. Quod utrum fas ſit, viderint ii, qui forte litis hujus inter nos judices futuri ſunt.

Tradere regnum Patri, atque ipſi ſubjici, etiam in terris, an non is quoque Filius dicendus eſt; qui cum abſolutum, ac independens ob gravem cauſam ſibi commiſſum, & concreditum habuerit imperium, præſertim in aliquam regni paterni partem: illud poſtea Patri reſignat: quamvis totius regni poteſtatem (ſed à Patre dum vivit dependentem) quia apud patrem unicus, & unicè dilectus eſt; ſibi relictam retineat? Cum igitur hic unicus contrà tot repugnantes Sacræ Scripturæ locos æterno Regno Chriſti in ſpeciem adverſus, atque adeò ipſius Cenſoris confeſſioni, qui Regem Chriſtum in æternum fore (quamvis neſcire ſe dicat, quale iſtud regnum futurum ſit) negare nequit, contrarius locus; tàm æqua, & commoda ratione explicari poſſit: ut ſimul liquido pateat, quale iſtud regnum futurum ſit, & quomodo iſtæ repugnantiæ concilientur; quid cauſæ ſupereſt, quominus ſibi homines ſcrupulos, ac dubitationes, ex occaſione hujus loci emergentes, eximi patiantur; præter eam, quod tam facilis ad ſeſe ab omnibus difficultatibus expediendum ratio, aut ipſis, aut aliis ante nos in mentem non venerit? An vero iſta juſta ſit, obſtinationis eum aliqua Chriſti injuriâ, aut certè injuriæ ſuſpicione conjunctâ, cauſa, ego decernere nolo.

Atqui (objicit) tunc *Deus erit omnia in omnibus*.

Reſponſ. Etiam non ſublatis ſubordinatis patri poteſtatibus Deus omnia in omnibus eſſe poteſt; quemadmodum erat ante traditam Chriſto, in conficiendo contrà Satanam bello, plenam, & abſolutam poteſtatem. Quo bello confecto, atque iſtâ extraordinariâ (quia ad extraordinarium negotium collata eſt) poteſtate depoſitâ, quid obſtat, quominùs ordinaria; ſed à Deo dependente, poteſtate gubernet *terram futuram*, quæ certè non Angelis, ſed ipſi primario, & excellentiſſimâ præ omnibus ratione ſubjecta eſt. Cum enim ante Chriſtum cæleſte illud imperium mediantibus Angelis à Deo gubernaretur, relicti quidem ſunt, ut firmiter ſentio, in ſuis quiſque dignitatibus Angeli; ſed iis omnibus præpoſitus eſt Unus Dominus, per quem unus Deus omnia exequitur. Quamvis autem, etiam ea, quæ Chriſtus ex plenitudine datæ ſibi à patre, abſolutæ poteſtatis agit, ex Patre, aut à Patro proficiſci dici aliquomodo poſſint, quia ipſa poteſtas eſt à patre: tamen poſt depoſitam à Chriſto iſtam abſolutam in certo genere regni poteſtatem; nihil obſtante poteſtate ordinaria, ac dependente, longe magis propriè dici poſſunt, omnia à Deo per Chriſtum fieri; atque ita tunc verè dicetur Pater eſſe *omnia in omnibus*, dum abſque ejus nutu nihil omnino fieri poterit; quamvis nemo eorum, quibus Deus poteſtates, atque imperia contulit, in ordinem redigatur.

Quantum ad duritiem in eo, quod aliquid Creatum dicitur, quamvis nondum exiſtat, plurimis Sacræ Scripturæ locis oſtenſum eſt, hunc loquendi morem eſſe in Sacris litteris uſitatiſſimum. At longe major in eo durities eſt, quando novæ creaturæ dicuntur, quæ neque in ſanctiorem vitam regeneratæ, neque ex deteriori naturâ in meliorem tranſlatæ ſunt: præſertim cum nullum ejuſmodi locutionis exemplum aliunde ex Sacra Scriptura proferri poſſit. Sed & prætenſa iſta noſtræ explicationis durities; per illam explicationis noſtræ partem; plane mollitur, quâ per thronos iſtos, & poteſtates etiam intelligimus dignitates illas, & eminentias, certamen bonum certantibus præparatas; ac repoſitas. Ita ut inter explicationum noſtrorum utrinque duritiem, aut facilitatem nulla videatur comparatio.

X V.

NE iſtius quidem loci vulgatam noſtrorum explicationem oppugnandam ex profeſſo ſuſcipimus; quamvis noſtra nobis magis probetur. Peti autem principium in eo exiſtimamus; cum quid ſive creatum, ſive factum per aliquem ſimpliciter dicitur; cujus natura, & ſtatus per eum notabiliter mutatus non eſt. Quemadmodum mundi (in quo longe minima pars regeneratorum ſemper fuit) neque natura, neque ſtatus per doctrinam Chriſti notabiliter mutantur, quamvis regenitorum ſtatus, & quaſi natura mutentur. Conſuetudo enim eſt altera natura. Imò verò & propriè dicta natura in novæ creationis conſummatione mutatur.

Non poteſt igitur mundus dici in meliorem ſtatum factus, aut mutatus, quando exigua ejus portio Chriſti doctrinam recipit: multò minor autem ſecundum eam vivit, & regeneratur.

Neque novum autem, neque contortum eſt, particulam *per* explicari per aliam particulam *propter*, quia cauſa finalis, quæ frequentius, & uſitatius exprimitur per præpoſitionem *propter*, interdum etiam exprimitur per præpoſitionem cauſæ efficientis propriam, hoc eſt, particulam *per*; ut per cauſam finalem aliquid fieri dicatur: Quia finis ſemper vim efficientis cauſæ habet; cum ipſum efficientem, per quem aliquid fit, ad illud faciendum impellit: ita ut per eam rem meritò aliquid factum dicatur, per quam ipſa cauſa efficiens ad faciendum impulſa eſt. Villa Aurelia (exclamavit olim quidam à Sylla proſcriptus) cur necas dominum tuum? Per villam igitur dominus ejus necatus dicitur, quia propter villam necatus eſt; & quia villa iſta interfectorem ad necem ejus impulit. Ita per Chriſtum mundus factus dicî poteſt, quia propter ipſum factus eſt; cum vetus creatio, (quæ, cum novæ opponitur, ad homines pertinet) in gratiam novæ facta ſit; & vetus creatura propter novam, cujus Chriſtus principium eſt, & primogenitus;

nitus; præſertim cum per reſurrectionem à mortuis non modo conſummatâ ipſe novâ creaturâ; ſed tàm inchoandæ, quàm conſummandæ aliorum creationis abſoluta poteſtate accepta; reliquarum creaturarum creator effectus ſit. Meritò igitur per Chriſtum mundus, ſeu homines in mundo facti dicuntur; quia propter ipſum jam deſtinatum, & conſtitutum novæ creationis primogenitum, & principium facti ſunt; & ipſe tanquam cauſa finalis Deum impulit, ut mundum, & in eo homines, conderet.

Quod autem vox διὰ cum genitivo particulam *per*; cum accuſativo *propter* ſignificet non ignoravimus; idenque ſupradictam explicationem adhibuimus. Cæterum admodum veriſimile putamus, vocem iſtam primitùs cum accuſativo collocatam fuiſſe. At poſtquam Gnoſticorum, qui poſteà Ariani dicti ſunt (Saniores enim, qualis fuit Clemens Alexandrinus, hoc loco intelligimus) ſententiæ in Eccleſia, præſertim factioſis conſpirationibus invaleſcere cæperunt; interetat multorum, leviſſimâ anguli acuti in obtuſum transmutatione, genitivum pro accuſativo ſubjici; & ex δι' αὐτὸ inſenſibiliter, eoque impune, δι' αὐτοῦ fieri. Quæ lectio poſtea præjudicatæ opinionis obſtinatione obtinuit.

Triplicem vocis mundi ſenſum in Cenſoris explicatione ad unum contractum facile admittimus, ut quibus magis libeat defendere noſtra, quàm aliena refellere. Sed & nobis eodem modo omnem in voce eadem ſenſuum diverſitatem evitare licet: Chriſtum videlicet, in mundum, hoc eſt, inter homines veniſſe; & mundum, hoc eſt, homines propter ipſum factos, ſeu creatos, & mundum, hoc eſt, homines ſcilicet majori ex parte (nam à potiori fit denominatio) ipſum non cognoviſſe.

Nam illud abſurdum, quo Trinitarii urgeri dicuntur, quòd ordinis ratio poſtulet, ut prius dicatur, quòd mundus à Chriſto conditus fuerit; quàm Chriſtus in eum venerit; nullius ponderis eſt. Poteſt enim dici emphaſeos rationem eam ordinis crypſio poſtulaſſe; ut ad indignitatem facti oſtendendam, quod mundus Chriſtum non cognoverit; illud proximè collocaretur, & antecederet; quod *ſi à Chriſto conditus fuerit: & tamen Dominum ſuum non cognoverit.* ut ſenſus ſit: In mundum venit, & quamvis ab eo, aut ſecundum noſtram explicationem propter eum mundus conditus ſit: tamen eum non cognovit. Creandi, aut faciendi vocem, mutationem in meliorem ſtatum deſignare; inter nos convenit. Non tamen omnis etiam levis, & minimè notabilis in meliorem ſtatum mutatio, creationis novæ nomine digna eſt. Non igitur nos ſimpliciter, & abſolute, meliorem Angelorum conditionem per Chriſtum factam pernegamus: ſed tantum, mutationem eorum conditionis in meliorem non eſſe tanti, ut ob eam noviter creati dici poſſint. Sed amicus Cenſor, dum arguendi noſtri anſas avidius captat, in laqueum fallaciæ conſequentis, ut vidimus, incidit.

X V I.

SI impuritas ſtyli noſtri Cenſori amico faſtidio eſt, deleat, per nos licet, literam è pone particulam *contrà*, collocatam: & ignoſcat feſtinationi ſcribentium, quibus nec, ad ſingulos, quas ſcripſimus, literarum apices recognoſcendos, otium; nec, ad libellam criticæ puritatis unamquamque vocem expendere, conſilium erat. Multò minus è *Lexico Nizolii ſapere vacabat*; aut elegantias Laurentii Vallæ conſulere, de quo Scaliger alicubi lepide, Boëtium Valla latinè loqui docet: at Vallam Boëtius rectè ſapere. Pro quo in alienum ſtylum grammatico ſupercilio Cenſor ab Italis ſuis ejuſmodi epigramma meruit:

Nunc poſtquam manes defunctus Valla petivit,
Non audet Pluto verba Latina loqui.
Juppiter hunc cæli dignatus honore fuiſſet
Cenſorem linguæ; ſed timet ipſe ſuæ.

X V I I.

TRanſpoſitio noſtri è regno Satanæ in regnum Chriſti; quia nonniſi per novam creationem perficitur, manifeſtum eſt Apoſtolum *Col.* 1. 13. ut & in conſequentibus (quod & ipſa, quibus utitur, verba indicant) tantum de nova creatione loqui.

Quod autem amicus Cenſor urget; *quamvis hoc ita ſe habeat; tamen veteris creaturæ mentionem ad rem Apoſtoli pertinere potuiſſe*; id ipſi nullo modo facere integrum eſt, quin ſibi turpiter contradicat; qui in proximè præcedenti quindecimâ animadverſione, hæc verba adverſus nos protulit *Ne de eo nunc quicquam dicam; quod veteris creationis, ubi tantum de nova agitur, intempeſtiva foret prorſus mentio.*

In laudes, & commendationem Chriſti effuſum eſſe Apoſtolum hoc loco non negamus: ſed non digrediendo ab illuſtribus ejus in nova creatione operibus. In quibus tanta meſſis laudum ejus ſurgit; ut eas arceſſere à veteri creatione hoc loco minimè opus fuerit.

In poſteriori argumento, inquit, *negari poteſt vocis principii epexegeſin eſſe primogenitum ex mortuis: ut & primogenitum ex mortuis idem eſſe cum primogenito omnis creaturæ.*

Qua verò fronte hæc negari poſſunt? Certe nonniſi perfrictâ. Annon primogenitus eſt principio genitus? annon principium hoc loco ſignificat πρωτεύοντα, & in creatione, de qua agitur, primum? Quemadmodum in diverſis Sacræ Scripturæ locis; locus locum, & quidem planior difficiliorem; ita in eodem Sacræ Scripturæ loco ejuſdem Autoris verba, alia verba, & quidem manifeſtiora explicant, & illuſtrant obſcuriora. De ſignificatione vocis *principii* dubitare Cenſori liceret, niſi addita fuiſſet vox, *primogenitus ex mortuis*, de cujus ſenſu dubitare non licet. Præterea, cum de nova creatione agi aliunde quoque manifeſtum ſit; vox principii ad novam iſtam creationem, & regenerationem, per quam è poteſtate Satanæ in regnum Chriſti transponimur, ut pertineant, neceſſe eſt. Quod autem eſt principium novæ generationis, ſeu creationis aliud; quàm primogenitus hujus Creaturæ? qui non modò primùm omnium, aut ante omnes genitus, & creatus eſt *Filius Dei in potentiâ per reſurrectionem ex mortuis Rom.* 1. 4. ſed ipſi inſuper totum novæ iſtius creationis negotium commiſſum eſt; ut tantò meliori jure principium ejus dici poſſit; quia voluntate Dei in omnibus debuit eſſe πρωτεύων? Quæ autem alia eſt novæ creationis conſummatio; niſi Reſurrectio? Primogenitum igitur ex mortuis, primogenitum novæ creaturæ ſignificare neceſſe eſt. Hæc tàm liquida, & manifeſta, & ſua luce ſibi invicem claritatem mutuantia; ſi quis porrò negare pergat; ac errori ſuæ obſtinationem addat, dignus eſt, qui in hujus erroris ſui ſupplicio, quod eadem opera & meretur, & luit, in perpetuum relinquatur. Quod autem aliàs præter eas, quas contrà omnes Gnoſticos produximus, communis noſtræ ſententiæ rationes non attulerimus; rectè ex verbis noſtris Cenſor amicus rationem reddit, quia id nobis non fuit propoſitum; nec omnia, quæ dici poſſunt, in unum locum coacervanda ſunt.

Quod vero culpam noſtram arguit, quia unam rationem non omittendam omiſerimus, quâ adverſariorum quidam ad abſurdam ſua ſententia Arianam opinionem deducuntur; quod Chriſtus ſit creaturarum veteris

creationis prima ; fugit eum ratio : quia oblitus eſt, aut non advertit , nos adverſus omnes , qui hic de veteri creatione agi exiſtimant ; quos inter ipſe Arius fuit , cauſam noſtram agere propoſuiſſe Quid igitur inſulſius fuiſſet ; quàm Ario pro abſurdo obtrudere id , quod ille veriſſimum eſſe arbitrabatur?

Nam cæteræ , quas affert , ratiunculæ levidenſes ſunt , & quæ longe facilius ; quàm quæ à nobis allatæ ſunt , & quidem abſque impudentiæ culpâ , eludi poſſunt. Illam potius non pauló ſolidiorem attuliſſimus , quod ex aliis innumeris Sacræ Scripturæ locis pateat , Chriſtum veteris creationis Creatorem eſſe non potuiſſe ; niſi id longum viſum fuiſſet ; & ex ipſius loci viſceribus petere argumenta maluiſſemus.

XVIII.

Ridiculè hoc loco Cenſor arguit ; quod non explicuerimus , neque probaverimus ; quod ipſe in eadem animadverſione damnat , ac refellit.

Vox ὑστέρημα defectus dici poteſt ; ſed qui nullum vitium connotet. Sed nec Bezæ verſionem (quæ forte ad manum non erat) damnamus.

XIX.

HÆc animadverſio , (ut pleræque aliæ) eſt numerus tantum ; & chartam , aut atramentum conſumere nata. Nam etſi verum eſſet , (quod ait Cenſor) hoc loco diſertam reconciliationis gentium cum Judæis mentionem non fieri : quia tamen fatetur eam in hac reconciliatione , de qua diſerte loquitur Apoſtolus , contineri , & ita connexam cum illa ; ut altera abſque altera fieri non potuerit: quid cauſæ eſſe potuit ; cur ejus explicatio omitteretur ? Alibi plerumque Cenſor à nobis exigit ut omnia , quæ dici poſſunt , dicamus ; hic nos ad expreſſa verba textus alligat , nec ſinit res inter ſe ita connexas ; ut altera abſque altera fieri non poſſit , plene , ac diſtinctè explicare. Quid ejuſmodi cenſura moroſius ? Sed & fallitur, dum veſtigium alterius iſtius reconciliationis in verbis Apoſtoli apparere negat. Primum enim Apoſtolus in genere *reconciliationem omnium* commemorat. *Coloſſ.* 1. 20. Non igitur ad hoc genus pertinent omnes ejus ſpecies ? Deinde eodem in verſu *reconciliationem in terris* mentionem facit. Tertio *verſ.* 25. ſeſe gentium Apoſtolum non obſcurè oſtendit, per quod ejus miniſterium gentes ad populum Dei acceſſerunt , & cum populo Judaico coaluerunt. Quartò *verſ.* 26. reconciliationem hanc *myſterium* vocat , *abſconditum à ſeculis & generationibus.* Quod myſterium plenius explicat. *Epheſ.* III. 3. 4. 5. 6. quod gentes ſint cohæredes , & , (pace Nizolianorum ac ſalva magiſtrorum reverentia) concorpores , comparticipes promiſſionum Judæis factarum. Conſerat Lector loca iſta ; & videbit hoc *myſterii* voce utrobique deſignari , quod gentes Judæis reconciliandæ fuerint.

XX.

NOn ſemper omnia dici neceſſe eſt , quæ dici poſſunt. Nos verò iſto loco hunc locum communem omiſimus , quia alibi à nobis 1. *Cor.* 11. ſatis fuſè tractatus eſt.

XXI.

UT unda undam , ita error errorem trudit , & parvus in principio magnus evadit in fine. Non tamen ideo omnis error gravis , & pernicioſus eſt , quia omnis etiam levior cavendus eſt.

XXII.

CRambe toties recocta ſine nauſea præberi nequit. Et quia , quod ad locum *Matth.* XIX. 28. attinet, nihil affert Cenſor præter ea , quæ ſuprà in animadverſione ſeptima refutavimus , eò Lectorem remittimus.

In loco *Heb.* XII. , primogenitos in cælis , non ſumi propriè ratione temporis , quo geniti ſunt ; vel ipſe pluralis numerus indicat. Habita enim ratione temporis in generatione non poſſunt eſſe plures primogeniti , præter unum omnis novæ creaturæ primogenitum. Dignitatem igitur potius hæc vox ſignificat , non tempus , quo geniti ſunt. Et quia reliqui omnes ad iſtam dignitatem accedere dicuntur , conſortes , & comparticipes ejus , hoc eſt , primogenitos quoque eos fieri neceſſe eſt ratione videlicet illius communis eminentiæ , quæ ſponſæ Chriſti aſſignata eſt. In qua tamen ratione diverſorum (ut ea catachreſi utar) meritorum diverſos gradus dari non repugnat.

Ad locum *Heb.* II. 5. quod terra futura non Angelis ſubjecta ſit ; ſed Chriſtianis, reſponſio Cenſoris non frigida modo : ſed nulla eſt. Ait enim id non de jure dominationis ; ſed de jure poſſeſſionis ſolum intelligi. Atqui primùm iſthic de jure ſubjectionis expreſſè Autor loquitur ; quod cum jure dominationis naturâ ſimul eſt. Deinde , ſi iſthic tantum de jure poſſeſſionis ſermo eſt , Angeli à jure poſſeſſionis excludentur. Atqui poſſeſſionem hanc poſſidere etiam Angelos vel ipſe Cenſor confitetur. At non hæreditario jure (objiciet.) Quid igitur eſt hæreditario jure poſſidere ? Explicat ipſe jus hæreditarium eſſe certiſſimum , & perpetuum ; ita ut nunquam ex ea poſſeſſione hæredes exterminandi ſint. Reſponſ. Ergo incerto jure , nec perpetuo Angeli vitam æternam poſſidebunt ; & ex ejus poſſeſſione aliquando exterminari poterunt ?

Quid ? quod Angelos in ea vita etiam imperium obtinere confitetur , quamvis non ſint hæredes. Melior igitur erit inquilinorum , quàm civium , incerti , ac deterioris juris poſſeſſorum , quàm hæredum conditio ?

Quo nexu ſcopas tàm diſſolutas connectis?

Quod ad locum *Apoc.* II. 26. attinet , Cenſoris ſollertiam , & judicium deſideramus. Fatetur iſthic tribui fidelibus ἐξουσίαν *poteſtatem* ; ſed talem , cujus in beata vita nullus futurus ſit uſus , imo neque locus. quod ipſum probat ; quia hæc poteſtas , quæ ipſis tribuitur, eſt poteſtas extremum ſupplicium infligendi , per ſimilitudinem confringendorum figuli vaſorum adumbrata , noxia impiis , & metuenda , cui tunc non fore locum ſtatuit. Opinor id aſſeri ideò ; quia nulli futuri ſint impii , qui illud metuant. Nam Cenſor amicus nihil plus addit præter ſuperius dicta. Reſp. Examinanda igitur eſt ratio cenſoris ; quam affert alibi ; quod tunc nulli futuri ſint impii ; qui extremum ſupplicium metuant.

Metus ſupplicii duplex eſt, ſalubris alter , & culpam ſupplicii antecedens ; atque adeò tàm culpam ipſam , quàm ejus pœnam avertens. Noxius alter , & culpam

& culpam ſubſequens, & ſupplicium quaſi accelerans, quia ipſius ſupplicii initium & pars, & quaſi arrhabo dici poteſt. Hi metus adeo ſunt inter ſe pugnantes; ut natura ſua prior poſteriorem tollere contendat. Salubris enim metus noxium avertit, &, ne nos invadat, efficit; & à timore Dei diſtingui vix poteſt. Quamvis igitur in futuro ævo poſteriori metui locum nullum ſore concedamus; non ideo tamen concedemus priori locum non fore. Nec enim futurum ævum, timoris Dei expers futurum, ſomniandum eſt. Et tàm illuſtre, atque in infinita ſecula memorabile Satanæ ſupplicium; atque ipſius mundi, in quo hic perduellis, cæli ſanctioris exul, delitescere non contentus, tàm diu indignationem Dei laceſſebat, ac laceſſit, excidium, eam vim habebunt, eóque fine infligenda ſint; ut omnium beatarum mentium animis timor Domini tantò altius infigatur. Quamvis enim amor Dei majorem ipſo metu ejuſdem efficaciam, ad nos ab omni culpâ arcendos, habere videatur; tamen & ipſe amor ſalubris hujus metus plane expers non eſt; ſaltem ne quâ forte is, quem amamus, à nobis offendatur. ut hic quoque locum habeat illud poëtæ,

Res eſt ſolliciti plena timoris amor.

Et rationalibus creaturis liberum arbitrium in æternum ademptum iri, nullo modo eſt veriſimile, & cum Creatoris gloria pugnare videtur. Cujus tamen libertatis occaſione accidit, ut quibuſdam è nobiliſſimis Angelorum amor Dei, ad ipſos à delicto arcendos, minimè profuerit, aut ſuffecerit; quia, nullo adhuc pœnæ exemplo exiſtente, iſto ſalubri metu non ita efficaciter tunc in iis temperatus fuit: quemadmodum in aliis omnibus eum temperatum, vel adjutum fore neceſſe eſt, poſt tàm formidabile, & in ſecula memorandum ſpirituum, & hominum impiorum excidium. Animadvertendum præterea eſt, poteſtatem vitæ, neciſque non eo fine primarió, & per ſe à Deo principibus, aut magiſtratibus permitti; ut nocentes occidantur; ſed ne ſint nocentes, neve occidantur, quorum utrumque ille ſalubris metus efficit, qui noxium, ut & ipſa ſupplicia arcet, & excludit. Quod autem præter mentem Dei tamen aliqui nocentes fiant, & occidantur, id ſit ex accidenti; quia accidit mentes eorum, qui fiunt nocentes, ipſorummet vitio, & culpâ ità obtenebrari; ut eas ſalubris, de quo diximus, metus efficaciter tangere, ipſiſque prodeſſe non poſſit. Sed quia in futuro ævo, principe, ac poteſtate tenebrarum abolitis; præcipuè præcedente tanti ſupplicii exemplo, vix ulli aut potius nulli mentium cæcitati locus erit; ideò ipſis ſalubris hic metus non prodeſſe non poterit. Imo verò tantam vim habebit, ut vel ob eum ipſum peccare nullo modo poſſe videantur. Quis enim, hinc immanis exitii præcipitio in tàm atroci exemplo ſibi ob oculos poſito, inde guſtata ſupremæ felicitatis dulcedine, poſſit ullo modo malle præſentiſſimum periculum, ne in æternum intercidat, ſuſcipere; quàm cæleſtibus deliciis jugiter in perpetuum perfrui? Nam cæcitati hujus ævi ſuccedet inſignis beatorum mentium illuminatio; quæ in tali optione, ac delectu errare neminem patietur. Poſſunt igitur iſta unâ conſiſtere, ut nec nocentibus, eorumque ſuppliciis olim locus ullus eſſe videatur, & tamen ſalubri huic timori, qui ad poteſtatis vitæ, neciſque uſum, ac neceſſitatem ſufficit, locus relinquatur. Imo verò ideò tunc quoque tali poteſtati, non modo in Deo; ſed in omnibus, dependentibus ab eo, Rectoribus locus erit; ut huic ſalubri, de quo loquimur, metui locus ſit; qui unà cum criminibus noxium illum ſupplicii metum, & ipſa ſupplicia tollat, & avertat. Hæc ſi Cenſor amicus accuratius expenderit, comperiet, quod hîc aries, quo tàm magnificum Chriſti promiſſum *Apoc.* 12. 26. quatit, & oppugnat,

Nil niſi truncus erit ficulnus, inutile lignum.

In locis *Gal.* IV. 1. & 1. *Cor.* XV. allegandis, non id propoſitum habuimus, ut ex iis aliqua argumenta, ad probandum ipſum, de quo agimus, *νεμόμενον*, promerimus; cum copia eorum aliunde afflueret: ſed ut voces dominationis, & potentiæ fidelibus in Sacris literis attribui oſtenderemus.

XXIII.

VOx *δόξαι*, *dignitates* 2. *Pet.* II., & *Jud.* 8. quid eminentiæ habeat præ vocibus *ἀρχαὶ*, *ἐξουσίαι*, *καὶ δυνάμεις imperia*, *poteſtates*, *ac virtutes* nondum diſpicere potuimus; quominus æque, ut iſtæ Satanæ regno tribui poſſint. Et impuri Spiritus, ſicuti mundus, & improbi Magiſtratus *δόξαι* id eſt gloriam ſuam habent *Matth.* IV. 8. Sed hæc gloria eadem catachreſi ipſis tribuitur, aut tribui poteſt, quâ Satanas hujus mundi, aut ſæculi Deus, aut venter quorundam Deus dicitur.

XXIV.

SCripto huic noſtro titulum *Cogitationum* eo conſilio dedimus, ne quis Lectorum putaret, nos in iis plenam, & cui nihil addi poſſet Sacrorum librorum explicationem polliceri.

Proinde iniquum eſt, toties cenſuræ animadverſionem in nos extendi, quoties forte uſpiam, quod dici poterat, omiſimus. Poſſunt igitur iſta, quæ Cenſor amicus hoc loco diſſerit, vera eſſe, etiamſi nos nullam culpæ noſtræ notam mereamur.

XXV.

IN explicatione verſus novendecimi non eſt tautologia; ſed ſcripturæ mendum: quod irrepſit, quia Scriptor, deſcribendi forte tædio fatigatus, in longiore periodo vocem vitæ, jam ſupra poſitam eſſe oblitus, imprudens repetiit. Sed an iſtud *σφάλμα* abſque impoſita cauſæ eò nomine dicendæ neceſſitate corrigi non potuit? Cauſam igitur dicat ipſe Cenſor, quód in animadverſione 21. ſcripſit rationem munerum, quæ in Eccleſia *Suſtinerint* pro ſuſtinuerunt. An verbi ſuſtineo præteritum perfectum eſt *ſuſtini*, quemadmodum verbi *Lego*, *Legi*?

XXVI.

QUa occaſione dictum ſit à nobis *præceptiones vel interdicta eſſe in corruptionem ipſo uſu*, non ſuccurrit, quia ſcriptum noſtrum in itinere ad manus non habemus. ipſe tamen Cenſor teſtis eſt, nos hunc noſtrum loquendi modum ſic explicare; ut ipſe textum Sacræ Scripturæ explicandum cenſet. Videlicet quia id de rebus iſtis, circa quas verſantur, dici poteſt. Nunquam igitur metonymiæ ſubjecti abſque piaculo locus eſt? Quod attinet ad verba *ne tetigeris*, *ne contrectaveris*, diſtinguere inter ea, quorum ſenſus cuivis obvius eſt, puerile cenſuimus. aliud enim eſt tangere leviter, aliud contrectare diligentius.

XXVII.

EXplicationem noſtram *verſus* 28. cui diſplicet, rejicere integrum eſt; quoniam nemini mordicus obtruditur. Nobis quoque ſimpliciſſimus difficillimi cujuſque loci ſenſus magis præ cæteris arridet; & arrideret, etiamſi à primo inventore Cenſore noſtro proficiſceretur; nec tantorum nominum, *Grotii*, & *Crellii* auctoritate niteretur.

XXVIII.

DUm imitationem Chriſti, in renovatione vitæ noſtræ, varias vitæ, ac ſtatus mortalium vocationes non tollere diximus; vocationes honeſtas, & generi humano utiles, aut neceſſarias intelleximus, præcipuè verò ipſius Dei ordinationes, in quibus ei miniſterium præſtatur. Cujus miniſterium (de propriè dicto loquimur) cum crudelitate conjunctum eſſe, ſine blaſphemia dici nequit.

De imitatione Chriſti ita ſentiendum eſt; eum in moribus, & virtutum cæleſtium operibus imitandum; quæ in omnibus honeſtis, & à Deo ipſo, (qui & ipſe nobis imitandus proponitur approbatis, imò ordinatis vitæ generibus locum habent. Cæterum imitationem Chriſti, ad eligendum, aut fugiendum tale vitæ genus, de quo loquimur, nihil pertinere cenſemus; quia vocatio, & vitæ genus Chriſti fuit peculiare, & extraordinarium, neque cuivis imitabile.

Quod autem actionum noſtrarum, & tàm faciendorum, quàm omittendorum primaria norma ſint leges Chriſti; ſive per ipſum, ſive per Apoſtolos traditæ; ita ut, quicquid legibus Chriſti permittitur, etſi ejus in Chriſti vita nullum ſit exemplum; non poſſit haberi pro illicito; in eo Cenſori amico plane aſſentimur. Sed ſubſumimus id, quod in eodem Legum iſtarum Codice non dico permittitur; ſed laudatur quoque, & commendatur, ac miniſterium Dei vocatur; non poſſe legibus iiſdem impermiſſum videri. Nemo enim Deo in illicitis miniſterium præſtare poteſt; quemadmodum & ea, in quibus ipſi miniſterium propriè dictum, & ad eundem ſcopum, quem Deus ipſe reſpicit, directum præſtatur, nullo modo illicita dici queunt.

Magiſtratum in lege Chriſti nullo expreſſo gaudere privilegio, dici nequit; quia *Rom.* XIII. ab Apoſtolo Paulo poteſtas ejus ſancitur; & expreſſe à Patre Domini noſtri Jeſu Chriſti ordinatus eſſe dicitur; adeò ut ipſi, non propter metum; ſed propter conſcientiam quoque parendum ſit. Quid expreſſius verbis, quibus hæc doctrina ab Apoſtolo traditur, fingi poteſt?

Ordinationi Dei; quæ ſub Novo Fœdere ab Apoſtolo ſancitur, Legem Chriſti multis ex partibus eſſe contrariam, qui dicit, Ordinationes Chriſti cum Ordinationibus Dei collidit. quod an fas, & licitum ſit, ipſe Cenſor, aut ſi is, ut ſolet, oculos ad hanc lucem claudat, Lector æquus viderit.

Quæſtio an Chriſtus aliquomodo dici poſſit magiſtratus, ſcilicet impropriè dictus; licet propriè dicto Magiſtratu longè nobilior, atque divinior, nihil habet dubii, quin pro affirmativa parte tutò decidatur. Sed non facit ad propoſitum, in quo de proprie dicto ſermo eſt; quando Chriſtus magiſtratus fuiſſe negatur, reſpectu videlicet forenſis illius, & coactivi magiſtratus. Ergo hæc μετάβασις εἰς ἄλλο γένος, *tranſitio ad aliud genus*, manifeſtam æquivocationem continet. Regem enim fuiſſe Chriſtum confitemur; ſed ſpiritualem, cujus regnum non erat ex hoc mundo: neque coactivâ poteſtate regebatur; quali Moſes gubernavit ſubjectum ſibi populum; ſed precariâ, quæ vim omnem, & coactionem reſpuit. Sed eundem Chriſtum Regem fuiſſe terrenum negamus, quia ſe privatum ubique geſſit, & oſtendit; nec ullam regiminis, & poteſtatis terrenæ partem attingere voluit; adeo ut herciſcundæ quoque inter fratres hæreditatis arbitrium recuſaverit. At ipſe Chriſtus expreſſiſſimis verbis terrenis regibus bella, ob defenſionem ſui ſuſcepta, permiſit, dum ait ſeſe, ſi terrenus Rex fuiſſet, miniſtrorum ſuorum armis adverſus Judæos defendendum fuiſſe. Non igitur ex verbis, aut factis Chriſti id quod Cenſor vult: ſed potiùs contrarium colligi poteſt, hoc eſt, ea terrenis Chriſtianorum Magiſtratibus eſſe permiſſa; quæ Chriſtus miniſtros ſuos (qui tunc non alii erant præter eos, quorum erat Dominus, diſcipulos ejus à nutu Chriſti pendentes) facturos fuiſſe aſſerit, ſi terrenus ipſe Rex, aut Magiſtratus fuiſſet.

XXIX.

DE epiſtola (quam à Paulo ad Laodicenſes miſſam, apud illos aſſervatam, & cum ejus legendæ copia Coloſſenſibus fieri debebat, à Laodicenſibus requirendam fuiſſe, nunquam dubitavimus) ideò nihil ſcripſimus, quod vix putaremus fieri poſſe, ut quiſquam in re tàm plana, & facili, ſuperfluas difficultates necteret. Epiſtolam igitur τὴν ἐκ Λαοδικείας non à Laodicenſibus ſcriptam, ſed à Laodicenſibus, ut ejus legendæ copiam facerent, poſtulandum, interpretamur.

FINIS.

IN

IN EPISTOLAM
AD
THESSALONICENSES
PRIMAM
COGITATIONES SACRÆ.

CAPUT I.

V*Erſ.* 1. Deſcribit Eccleſiam Theſſalonicenſem quod ſit cœtus hominum *In Deo patre & Domino Jeſu Chriſto*. ſcilicet conſtitutus & fundatus, & qui ab iſtis duabus divinis perſonis planè dependeat, atque omnem ſelicitatem expectet, quod ideò præmiſiſſe videtur, ut iſti Eccleſiæ ab iiſdem divinis perſonis ſelicitatem omnem (quam per *gratiam & pacem deſignat*) precaretur.

Vocat autem Deum, Patrem, non modo quod peculiari ac nobiliori modo, ſit Pater Domini noſtri Jeſu Chriſti: ſed quia & noſtrum quoque omnium communis Pater ſit (quod diſertè exprimit) per eundem Dominum noſtrum, hoc eſt, quòd nobis per dilectum iſtum filium ſuum, amantiſſimi Patris affectum & beneficia obtulerit ac dederit: ac porrò quoque offerre & dare non deſinat.

Non ſola iſta epiſtola eſt, quam Paulus non ſuo tantum; ſed aliorum quoque nomine ſcripſit. Nam & in prima ad Corinthios nomini ſuo nomen Soſthenis fratris, & in epiſtola ad Philippenſes Timothei, & in epiſtola ad Philemonem ejuſdem Timothei, nomen adjungit: verum ita in omnibus iſtis tribus, ut ſtatim in ſingulari numero nomine ſuo, eos, ad quos ſcribit, alloquatur, quemadmodum & ad Galatas multorum fratrum, hoc eſt, omnium qui ſibi præſentes aderant, nomine ſcribere ſe profeſſus, ſtatim eos *verſ.* 6. ſingulari numero alloquitur. Porro in Epiſtola quoque ad Corinthios ſecunda ſuo, & Timothei nomine ſcribit; quemadmodum in Epiſtola ad Coloſſenſes: ſed cum plurali numero eos alloqui cœpiſſet, utrobique primo ſtatim capite ad ſingularem numerum ſermonem deflectit. Utraque autem ad Theſſalonicenſes Pauli, Sylvani, & Timothei nomine inſcripta eſt, in quibus ambabus fere Apoſtolus, ſi pauciſſima primæ Epiſtolæ loca excipias, (*Cap*: II. 18., *Cap.* III. 5., & ubi myſterium reſurrectionis revelat *Cap.* IV. 15.) plurali numero quaſi nomine omnium Theſſalonicenſes compellare videtur.

Non dubito etiam Sylvanum hunc, cujus nomen tanquam ſenioris & honoratioris nomini Timothei præmittitur; eſſe illum *Silam*, (cujus, ſicuti & Saulis, nomen in familiariorem Romanis auribus ſonum mutatum eſt) qui Hieroſolymis olim miſſus Antiochiam, poſtea adhæſit Paulo prædicationis ejus comes per Syriam, Ciliciam (*Act.* XV. 40.) Aſiam, Macedoniam, Achaiam. (vide *Act.* XVII. 14. 15.) ita ut ipſa Actorum hiſtoria ſubſcriptioni utriuſque epiſtolæ fidem faciat in eo, quod utraque ex Græcia miſſa ſit Theſſalonicam. Niſi quod de Athenis aliquid dubitationis ſuboritur ex actis Apoſtolicis, ubi legimus, quod cum Paulus, ſtatim ut Athenas pervenit, per eoſdem, qui ipſum eò perduxerant, accerſierit ad ſe Silam & Timotheum, ut quam primùm (ὡς τάχιστα) ad eum venirent (*Act.* XVII. 15.) mox *Cap.* XVIII. 5. dici videtur ipſos eum Corinthi demum aſſecutos eſſe. Fieri poteſt utramque epiſtolam non Athenis, ſed Corinthio miſſam eſſe, ubi integrum ſeſquiannum Apoſtolus commoratus eſt. Nec veriſimile eſt, eum tanto temporis ſpatio illic hærentem, Neophytos in Eccleſia Macedonos frequentibus nunciis, & literis de propinquo (nec enim nimium longe aberant) non compellaſſe.

Quanquam, ne temere ſubſcriptionum fides vocetur in dubium, non video cur verba verſus quinti *Actor.* XVIII. non poſſint explicari, quaſi poſita ſint ὕστερον πρότερον; non quod Corinthi demum Paulum aſſecuti ſint iſti fratres: ſed quia tunc poſt adventum ſuum ex Macedonia Corinthi cum illo fuerint; tametſi prius Athenas, præſente iſthic adhuc Paulo, quàm Corinthum venerint. Nec deſunt in eodem capite ejuſmodi figuratæ tranſpoſitionis temporum veſtigia, & exempla. Cum enim prius Lucas adductionem Pauli ad Tribunal Gallionis narrare debuiſſet, quàm ſpatium illud temporis, quo commoratus eſt Corinthi; legimus prius finem, ac terminum commorationis Pauli illa in urbe commemoratum eſſe *verſ.* 11. cum ſequentibus ſeptem verſibus narrentur, quæ ante eum finem, & multis quidem diebus (*verſ.* 18.) geſta ſunt. Ita *verſ.* 19. Aquilam, & Priſcillam reliquiſſe Paulus Epheſi dicitur, tanquam jam inde diſceſſiſſet; cum tamen tribus poſt verſibus narrentur ea, quæ ante ſuum illinc diſceſſum fecerat. Quid igitur cauſæ eſt, cur non eodem modo, & exemplo Lucas *Actor.* XVII. 1., *& ſeq.* Pauli diſceſſum Athenis prius narrare potuerit, quàm adventus Sylæ, & Timothei mentionem feciſſet; quamvis horum adventus diſceſſum Pauli præceſſiſſet. Sed de his plus ſatis.

Verſ. 2. Epiſtolæ hujus duæ ſunt partes. Altera, qua Theſſalonicenſium animi præparantur ad recipienda monita, & præcepta Apoſtolica; altera, in qua ipſa monita, ac præcepta traduntur. Quarum prior tria priora capita occupat, poſterior duobus poſtremis continetur.

Præparationem animorum Paulus inchoat à laudibus, & commendatione eorum, ad quos ſcribit. Nulla enim re magis conciliantur animi hominum, atque adeo animamur, & excitantur ad aliquid capeſſen-

peſſendum, quam laudum ſtimulis; cum laudata virtus

Creſcit, & immenſum gloria calcar habet.

Laudes vero iſtas more ſuo inchoat à gratiis Deo agendis, cui ſoli tribuendum, & acceptum ferendum eſt, quicquid in nobis boni deprehenditur. Is enim eſt unus, qui in nobis efficaciter operatur, per Spiritum ſuum, atque dat non ſolum velle, & ardenter conari: ſed etiam efficaciter exequi, & cum ſucceſſu perficere (*Phil.* II. 13.) pro beneplacito ſuo; quo magis excitemur ad magis anxium, & vigilans obſequium ſpiritus; atque excuſſa omni ſecuritate, quo circumſpectius incumbamus negotio ſalutis noſtræ.

Eandem animorum præparationem miro quodam artificio exequitur, tacite ponens ob oculos eorum ardens ſtudium ſuum, & affectum caritatis, quo erga eos flagrabat; *perpetuo* (*πάντοτε*) & *indiſinenter* (*ἀδιαλείπτως*) preces, gratiis agendis mixtas, pro iis fundens ad Deum. In quo ſane tanquam aliud agens oſtendit, illud quicquid boni, & laude digni in illis gratuito Dei dono, ac beneficio reperiretur, ſuis quoquè precibus, ſuæque erga illos ſingulari caritati deberi, quo majorem apud ipſos motitis, & exhortationibus ſuis fidem, & auctoritatem conciliaret.

Mentio enim iſta Theſſalonicenſium in precibus Pauli ſine omni dubio, non ſolum gratiarum actionem pro collatis: ſed etiam ardentem interceſſionem, & preces pro conferendis in eos Dei beneficiis, continebat.

Verſ. 3. Porro Laudes iſtas eorum, quorum mentionem in precibus non omittebat, tribus quaſi capitibus breviter comprehendit, omnem religionis Chriſtianæ ſummam implentibus; qualia ſunt. Primum, *Opus fidei*, ἔργον πίστεως. Secundum, Κόπος ἀγάπης, *Labor* (& quidem moleſtus) *caritatis*. Tertium, *Patientia Spei Jeſu Chriſti Domini noſtri coram Deo* ὑπομονὴ τῆς ἐλπίδος τοῦ κυρίου ἡμῶν. Omnia, quo laude digniora, eo difficiliora, & quæ ſine ope divinitus impetranda præſtari nequeunt. Nec enim nudam fidem, aut mortuam; ſed operibus ſuis animatam, & in vita, moribuſque eorum elucentem per *Opus fidei* intelligit. Deinde non illam fucatam, & inefficacem caritatem, qualem *Jacobus cap.* II. 15. & 16. & *Joh. cap.* III. 17. deſcribit; aut quæ tantum ſermone, & lingua (*Joh.* III. 18.) quam falſam eſſe ibidem non obſcure innuit; ſed quæ opere, & veritate exercetur, intelligit. Opere autem arduo, ac difficili. Κόπος enim laborem, & quidem moleſtum ſignificat. Denique non tenuem aliquam, & imbellem ſpem: ſed ſpectatæ jam, & expertæ firmitatis, multis tentationibus oppugnatam, inconcuſſam, & ſtabilem; quam ideo *patientiam ſpei Domini noſtri Jeſu Chriſti* vocat, hoc eſt, longanimem illam, & nulla diuturnæ expectationis mora, aut incidentibus tentationibus concuſſam ſpem, qualis olim in Domino noſtro eluxit, deſcribit.

Verſ. 4. *Scientes, aut potius videntes, fratres dilecti à Deo, electionem veſtram.* Vox enim εἰδότες hoc loco ejuſmodi ſcientiam, aut perceptionem ſignificat, quæ recenti experimento, & quaſi deprehenſione animadverſa eſt. Ut enim infra ex capite tertio diſcimus, Paulus anxius de Theſſalonicenſium, quibus imminentem perſecutionem prædixerat, ſtatu, miſerat Athenis ad eos Timotheum [unde confirmatur id, quod ſupra diximus, Silam, & Timotheum ad Paulum, Athenis adhuc hærentem, veniſſe] ut exploraret fidem eorum, ſimulque eos conſolaretur, & confirmaret. A quo reverſo lætum iſtum nuntium accepit, de fide eorum inconcuſſa, pro qua gratias agit Deo. Porro vox *electionis* ἐκλογῆς non uno modo in SacroSanctis literis intelligitur. Aliquando enim pro ſimplici vocatione ſumitur; interdum ipſi externæ vocationi opponitur, ut cum dicuntur multi eſſe vocati, pauci electi. Quo poſteriori ſenſu hic quoque accipi videtur. Opponitur enim *verſ.* 5., & 6. receptio Evangelii, quæ *fit in ſermone duntaxat*, & externis ſignis; receptioni ejuſdem, quæ *fit in potentia, in Spiritu Sancto, in multa fiducia*, πληροφορίᾳ.

Verſ. 5. Sed, ut ejuſmodi receptio prædicati Evangelii meliùs exprimi poſſet, prædicatio prius ejuſdem, qualis ab Apoſtolo facta erat, ſuis coloribus *verſ.* 5. depingitur. Quod non in ſolo, & nudo ſermone fuerit; ſed vivo ſermone, & efficaci neſcio quâ vi, & potentia animato; qualem Spiritus Sanctus iis, qui ex animo, & flagrantes zelo Dei, prædicant, ſuppeditare ſolet; & in multa plerophoria, hoc eſt, fiducia animi, in ſuo ſenſu abundantes. Qnod teſtimonio ipſorum Theſſalonicenſium confirmatur, *Sicut ſcitis*, inquit, *quales fuerimus in vobis propter vos*, hoc eſt, propter veſtrum bonum ardentes deſiderio navandæ vobis operæ (NB. uſum particulæ διὰ pro propter.)

Mox *verſ.* 6. ipſis Theſſalonicenſibus, prædicatum à Paulo Evangelium dignè recipientibus, eadem colorum lineamenta tribuuntur; *quòd imitatores Pauli, atque adeo ipſius Domini fuerint, recipientes ſermonem* (prædicati Evangelii) *in multa afflictione, cum gaudio Spiritus Sancti*. Quia enim regnum Dei non eſt in ſermone: ſed in potentia, I *Cor.* IV. 20. quemadmodum prædicantes veritatem eam per efficacem quandam vim, & potentiam Spiritus Sancti, & plerophoriam prædicare debent; ita audientes, ac recipientes eam velle imitari in iſtis donis prædicantes (quæ Deus opem ſuam implorantibus denegare non ſolet) & in eorum ſenſus quaſi tranſire debent. Peculiaris tamen in eo Pauli, atque adeo ipſius Chriſti imitatio in Theſſalonicenſibus eluxit, quod in multa afflictione, (quæ tamen gaudium Spiritus Sancti non extinxit) ſermonem Dei receperint.

Unde *verſ.* 7. aſſerit, præluxiſſe eos ſuo exemplo omnibus in Macedonia, & Achaia credentibus; & *verſ.* 8. quod ab iis exierit ſermo Domini, non ſolum in Macedonia, & Achaia; ſed in omni loco fides eorum percrebuerit, adeo ut commendatione, & elogio Apoſtoli non indigerent. cum *verſ.* 9. ipſi illi, ad quos fama converſionis Theſſalonicenſium permanavit, ſatis deprædicare nequeant virtutem, ac fidem eorum, qui Pauli ærumnis, & perſecutionibus nihil abſterriti, ejus doctrinam, & prædicationem obviis ulnis exceperint, *& ab idolis ad ſerviendum Deo viventi, & vero* (inanimis, & falſis Diis vivum, ac verum opponit) *converſi ſunt, ſimul ad expectandum Filium ejus ex cælis, quem excitavit Deus à mortuis, Jeſum, qui nos eripiet ab ira ventura.*

Obiter notandum, quomodo ſervire debeamus Deo Viventi, & Vero, nimirum *expectando Filium ejus ex cælis, Jeſum, qui nos eripiet ab ira ventura.* Quibus in verbis aperte quidem patientia illa ſpei Domini noſtri Jeſu Chriſti exprimitur. Multa enim patientia opus eſt ad expectandam, dilatam in tantum ſeculorum ſpatium, mercedis noſtræ repræſentationem. Sed tacite *opus etiam fidei*, & *labor caritatis* comprehenditur, quia nemo poteſt ſibi liberationem iſtam, & *ereptionem ab ira ventura*, hoc eſt, morte æterna, polliceri, niſi fidem ſuam operibus ſanctimoniæ, & habitu caritatis teſtetur, & exerat. Quamvis & apertè præcipuum Fidei noſtræ, atque adeo ſpei columen, & fulcrum attingitur, quo utraque virtutum iſtarum unice ſuſtentatur,

quod

quod Jeſus iſte Liberator noſter, Sponſus, & caput Eccleſiæ, in qua ſumus, jam ſit excitatus à mortuis, & exaltatus.

Antequam ex hoc loco digrediamur, eximendus eſt nobis ſcrupulus, qui mentibus aliquorum hærere poſſit, cur Apoſtolus fidem Theſſalonicenſium hoc loco tantopere commendet, cum Lucas *Act.* XVII. 11. *Beræenſes Macedonas generoſiores Theſſalonicenſibus fuiſſe aſſerat, & qui promptiori animo ſermonem Dei receperint, examinantes quotidie Scripturas.* Cæterum animadvertendum eſt, Lucam dicto loco de Theſſalonicenſibus quidem loqui; ſed nequaquam ad Chriſtum converſis. De Judæis, inquam, qui concitata ſeditione Paulum Theſſalonica primùm, deinde ex ipſa Berræa exegerunt. Dicit enim *verſ.* 10. ὡς, quamprimùm Berræam veniſſent, ſeſe in Synagogam Judæorum contuliſſe; ac de iis ſtatim ſubjecit, quod generoſiores Judæis Theſſalonicenſibus fuerint, cauſam addens, quod ſcrutarentur Scripturam, explorantes an quæ ab Apoſtolo dicebantur, ita ſe haberent; quod de gentibus Sacræ Scripturæ ignaris, & expertibus dici nnn potuit. Præterea *verſ.* 12. expreſſe dicit Lucas, multos ex iſtis (puta Judæis) crediđiſſe, & (oppoſitè ad Judæos) Græcorum etiam utriuſque ſexus non paucos.

CAPUT II.

QUia, ut melius depingere poſſet Apoſtolus Theſſalonicenſium in receptione Evangelii virtutem, & illam ἐκλογὴν, *electionem*, cujus (*cap.* 1. 4.) mentionem facit, & pro qua Deo gratias agere voluit, ponere ob oculos prædicationis ſuæ lineamenta cæperat: ideo preſſius in hoc argumento inhæret, ut animos eorum ſimul ad præſentis doctrinæ, & monitorum ſuorum receptionem præparet, conciliata prædicationi ſuæ fide, ſibique apud eos gratia, & auctoritate.

Teſtes igitur eos iteratò citat prædicationis ſuæ, quam apud eos *ingreſſus* fuerat, revocans in memoriam, quam non *vanus*, & inanis ipſius in primo ad eos adventu conatus in prædicando Evangelio fuerit, hoc eſt, quam alienus ab omni *impoſtura verſ.* 3. (ἐν δόλῳ) *dolo*, aut *impuritate*, præterea ab omni adulatione, ab omni avaritia, & peſſimo veri affectus veneno, ſua propria utilitate quærenda; denique quàm alienus ab omni ambitione, & gloria, ſive apud ipſos, ſive apud alios venanda fuerit; quæ vulgo cauſæ vanæ, & falſæ doctrinæ, & prædicationis eſſe ſolent. Contra vero quam verus, purus, ſyncerus, ac ſolius Dei cauſa ſuſceptus, ejuſque voluntati ſoli accommodatus, ac ipſorum Theſſalonicenſium amore flagrans ejus affectus, conatuſque in prædicando ipſis Evangelio fuerit.

Demonſtrat id primum *verſ.* 2., quòd plurima propter prædicationem mala, & contumelias perpeſſus (ubi Philippenſem perſecutionem, *Act.* XVI. 19., & ſequentibus deſcriptam, expreſſe tangit) non tamen abſterritus fuerit tot ærumnis, quin Theſſalonicenſibus Evangelium prædicaret, & quidem non deſinente aſſiſtinnum agone, atque certamine: quod feciſſe ſe oſtendit ſolo Dei gloriæ ſtudio, & Theſſalonicenſium ſalutis deſiderio. Quemadmodum enim (*verſ.* 4.) præteritis multis aliis electus erat ad tàm præſtantis officii munus, ut ſibi prædicandi gentibus Evangelii functio concrederetur (quamvis id etiam cooperariorum ſuorum nomine loqui videatur) ita ſe neglecta hominibus placendi cura, ſoli Deo, qui cor ipſius ſcrutari poſſet, placere, ac ſatisfacere connixum eſſe. Quem etiam (*verſ.* 5.) teſtem apellat, quod nihil ſuum in hac prædicatione quæſierit; non impuram aliquam carnis delectationem (*verſ.* 3.) non vanam aliquam (*verſ.* 4.) hominibus complacentiam, aut aſſentationem; non ullam avari animi eſcam (*verſ.* 5.) aut emolumentum; non ambitionem, & gloriam (*verſ.* 6.) apud ipſos, vel alios venaretur; ſed ſolam Dei gloriam, & ſalutem Theſſalonicenſium, quos tanta caritate proſequeretur, ut animam ſuam, hoc eſt, vitam pro ipſis ponere paratus eſſet. Id autem probat inſigni abſtinentiæ ſuæ ſpecimine; quod, cum potuerit ipſis eſſe oneri, ſumptu ipſorum vivens more aliorum Chriſti Apoſtolorum, quibus iſta non indigna opere ipſorum merces debebatur; tamen maluerit de iſto jure ſuo decedere, ejuſmodi affectu erga eos utens, quali nutrices fovent ſuos infantes (*verſ.* 7.) aut parentes ſuos liberos (infra *verſ.* 11.) Utitur autem in iſto facto ſuo exprimendo voce ἤπιοι, quæ *placidum* & *mitem* ſonat, quia tales in omittendo jure ſuo non difficiles eſſe ſolent; præſertim erga eos, quos multum amant, ſicuti nutrices alumnos, aut parentes liberos. Quem affectum, & amorem ſuum, ut melius animis eorum imprimat; revocat ipſis in memoriam labores, & moleſtias, quas nocte, dieque ſuſceperit, interdiu quidem prædicando Evangelio, noctu autem in victu ſibi comparando, dum abſque ulla ipſorum aggravatione negotium eorum ageret.

Meritò igitur concludit & Deum, & ipſos teſtes eſſe poſſe, quam ſancte, quam juſte, & irreprehenſibiliter in inſtillanda ipſis fide, ac religione ſe geſſerit; non modo adverſus univerſos; *verſ.* 12. ſed erga ſingulos eorum paterna quadam cura in illis monendis, inſtruendis, conſolandis defungens; nec omittens (*verſ.* 12.) quicquam eorum, quæ eos excitare poterant ad vitam, tam beatâ, tam glorioſâ vocatione Dei, adeoque Deo ipſo dignam, vivendam. Quod igitur tot exhauſti ab ipſo labores irriti non fuerint, merito gratias ſeſe agere Deo indeſinenter profitetur, quia ſermonem Dei, & cognitionem doctrinæ cæleſtis receperint, non tanquam ſermonem hominum, aut doctrinam ab ingenio humano profectam: ſed tanquam ſermonem Dei ipſius, verè per Spiritum ſuum loquentis; qui & efficaciter operaretur in ipſis credentibus (*verſ.* 13.) Cujus efficatiæ ſpecimen erat, atque documentum quod Theſſalonicenſes facti ſint imitatores, non modo ipſius Apoſtoli, atque adeo Chriſti (quod ſupra *Cap.* 1. 6. oſtenderat) ſed etiam Eccleſiarum Dei, quas Chriſti doctrinam in Judæa receperant (*verſ.* 14.) quod eadem paſſi ſint Theſſalonicæ à ſuis tribulibus (à Judæis videlicet concitatis, vide *Act.* XVII. 5.) & concivibus, quæ in Palæſtina Chriſtiani à Judæis ſuis popularibus.

In cujus gentis mores, atque pravitatem obiter invehitur, oſtendens quantis ſceleribus iram Dei provocaverint, & porro provocare non deſinant; qui non modo Prophetas ſuos, ſed ipſum Dominum Jeſum trucidaverint; nec eo contenti diſcipulos ejus perſecuti fuerint, & ubique terrarum perſequantur; non modo officii ſui erga Deum immemores, eaque perpetuo conſectantes, quæ Deo diſplicent: ſed etiam in omnes alios homines, in omnes gentes injurii, atque iniqui, ac ſaluti ipſorum æternæ adverſantes; dum impediunt Apoſtolos, ne gentes doctrina, ac religione cæleſti, atque adeo cognitione Dei imbuant. Quibus facinoribus cumulos peccatorum ſuorum coacervent perpetuò, *quia pervenit ad eos ira uſque ad finem verſ.* 16. hoc eſt, quia jam à Deo plane derelicti; & in reprobum ſenſum traditi, &c. tanquam victima impendentibus ſuppliciis devota, in exemplum pœnæ cæteris formidandæ, damnati, ac reſervati ſunt.

Redit poſtea ad oſtendendum flagrantem affectum,

& amorem ſuum erga eos ; dum narrat, quàm ægre eos, quamvis ad tempus, & corpore quidem tantum, non etiam corde reliquerit, in explicando iſto diſceſſu uſus verbo ἀπορφανισθέντες, quod ſignificat dolorem eorum, qui ab amicis, aut neceſſariis, quorum ope indigent, cum damno irreparabili divelluntur Narrat poſtea, eodem *verſ.* 17., quanto eorum poſt abitum ſuum flagrarit deſiderio, enixe cupiens ad eos reverti, atque eorum præſentia frui; idque ſemel, atque iterum tentaverit ſucceſſu irrito, quod eum impediverit Satanas. *verſ.* 18.

Ubi obſervandum quantum Deus permittat Satanæ, qui etiam optima quæque cæpta, ac deſtinata tantorum Apoſtolorum, tanta vi Spiritus Dei armatorum, diſturbare potuerit; ut mirari liceat, qui fieret quod is, qui quoties miraculi patrandi occaſio Apoſtolis oblata eſt, ad nutum, & imperium eorum, deſerere obſeſſa hominum corpora cogebatur; tantum haberet potentiæ, ut eorum cæpta laudabilia impediret. Cæterum illud firmiter tenendum eſt, ut virtuti, ac fidei noſtræ locus pateat, præterea ut ad tanto vehementius, idque continuum, atque perpetuum precum ſtudium incitemur, Satanæ permiſſu Dei in tentandis nobis plurima licere; nec ullum eſſe hominem tàm ſanctum, cujus cogitationes, conſilia, ſermones, & ſeu cæpta, ſive conſummata facta per varias Satanæ artes non aut à recto, ac virtute repellantur; aut ad prava, ac vitioſa deflectantur. Eo intentiùs vigilandum, & perpetuæ agendæ excubiæ ſunt. Quod ſi ipſam mentem noſtram, ejuſque proximas, & internas actiones ictibus ejuſmodi, atque ignitis telis patere Deus voluit; quid miremur in externis actionibus, earumque circumſtantiis non pauca Satanæ permiſſa, quibus nos aggredi, oppugnare, atque omni certaminis genere exercere poſſit? Quantum ad miraculorum poteſtatem in Apoſtolis, aliiſque idem ille Spiritus, miraculorum opifex, extraordinario impulſu, atque inſtinctu admonebat viros ſanctos, quando eâ poteſtate utendum eſſet. nec ordinaria erat iſta in Chriſti fidelibus poteſtas Satanam ad libita ſua cogendi.

Notandum & illud, Apoſtolum hucuſque nomine omnium locutum videri, eò quod *verſ.* 18. ſeipſum quaſi ab aliis in parentheſi diſtinguat (ἐγὼ μὲν Παῦλος *ego quidem Paulus.*)

Reddit autem rationem *verſ.* 19., cur tanto videndi eos ſtudio teneretur, quia ipſi eſſent *ſpes*, *gaudium*, *corona gloriationis ejus.* Et ſpes quidem, reſpectu illius futuræ laudis, quam coram Domino in adventu ejus reportaturus erat. ex tanto, ac tam uberi laborum fructu. *Corona gloriationis*, hoc eſt, gloria, qua non modo in futurum; ſed etiam in præſens frui, atque gloriari poterat: quorum utrumque ſine maximo Apoſtoli gaudio eſſe non poterat.

CAPUT III.

CUm autem ob impedimentum Satanæ teotatum ad eos reditum exequi non poſſet Apoſtolus, impar ſuſtinendo diutius eorum deſiderio (μηκέτι στέγοντες, *nos non amplius continentes*, quod & infra *verſ.* 5. repetit) vim ſibi quandam intulit, ut, miſſo ad eos Timotheo, ſolus Athenis relinqueretur. Legimus enim in actis *cap.* XVII., Paulum tædio ejuſmodi ſolicitudinis per Fratres, qui eum Berræâ Athenas deduxerant, ſedulo acceſſiviſſe ad ſe Sylam, atque Timotheum, qui Berrææ remanſerant, ut quamprimum venirent. Quos, aut certe alterum eorum, Timotheum ſcilicet, ſtatim ad Paulum Athenas veniſſe ex hoc loco liquet. Nam Sylvanus unum ſtatim venerit, incertum eſt; niſi quod eum etiam ante iſtam Epiſtolam ſcriptam, veniſſe credibile eſt, imo vero neceſſarium, ſi modo, ut adjectæ ad calcem inſcriptiones teſtantur, Athenis iſta epiſtola ſcripta eſt. Sed & verba *relictum eſſe Athenis ſolum*, etiam Sylvanum comprehendere poſſunt, ut, tertio miſſo, duo ſoli relicti dici *verſ.* 2. videantur. Miſſum igitur ad eos Timotheum, ait, fratrem, ſervum Dei, cooperarium in Evangelio Chriſti, ut eos confirmaret, & conſolaretur in fide, aut circa fidem, ne afflictionibus, quæ tunc forte in eos ſæviebant, concuterentur (*verſ.* 3.) Duas autem rationes affert, ob quas Chriſtiani afflictionibus percelli non debeant. Prima eſt, quod hæc ſit eorum vocatio. *Ipſi ſcitis*, inquit, *quod in hoc poſiti ſumus* εἰς τοῦτο κείμεθα, hoc eſt, ad eam rem deſtinati, ad hoc certamen obeundum deſignati. Altera eſt, quod ipſis hoc ſæpius à Spiritu Sancto prædictum ſit; adeò ut toties de *verſ.* 4. eo præmoniti, ad ſuſtinendum parati eſſe debeant. quemadmodum & Paulus ait hoc loco ſeſe, cum adhuc Theſſalonicæ eſſet, ea; quæ poſt iſthic acciderunt, ipſis prædixiſſe.

Ejuſmodi igitur tentationum procellis, ne noxiè obruerentur Theſſalonicenſes, *verſ.* 5. miſſum ad eos Timotheum ait, ut exploraret fidem eorum, ne forte tentaret eos ὁ πειράζων *Tentator.* (Notandum elogium Satanæ participium ſubſtantive poſitum, quemadmodum alibi adjectivum, πονηρὸς, *Malus.*) ac proinde ne in irritum caderet labor Pauli. Quæ verba adjecta oſtendunt vocem ἐπείρασεν, tentavit non de nuda ſed de efficaci, & ſcopum ſuum aſſecuta tentatione Apoſtolum loqui *verſ.* 6. Reverſus igitur ad Paulum Timotheus, quod lætum ipſi attulerit nuncium εὐαγγελισαμένου, de fide, & caritate eorum, quodque, Pauli memores, frequentem, & non ingratam ejus mentionem facerent, nec minori ejus ſalutandi. quam ipſe eorum videndorum, deſiderio tenerentur; *verſ.* 7.) magnam inde conſolationem, ac levamen omnium afflictionum, ac neceſſitatum, vel anguſtiarum ſuarum ſe cæpiſſe aſſerit; & lætitia exultans, ac triumphabundus, (*verſ.* 8.) *nunc demum ſe vivere*, ait, *quando eos firmos in fide Chriſti ſtare audierit.* (*Verſ.* 9.) Tunc demum effuſus in gratiarum actione Deo, qua initio Epiſtolæ auſpicatus erat, non poſſe ſe ſatis exprimere grati animi affectum innuit pro tanto in eos ſimul, atque ſeſe collato beneficio, quod ipſi tantam gaudii abundantiam attulerit (*verſ.* 10.) Unde ſeſe nocte, dieque, & quidem ſuperabundanter, & enixè petere à Deo, ait, ut *videre* præſens *faciem eorum* poſſet, atque ipſis aliquid ad augendam fidem eorum auxilii afferre, hoc eſt, ut *Rom.* I. 11. ait, ut aliquid vobis contribuam doni Spiritualis, ut confirmemini in fide. Atque hic tertius locus eſt, ubi Apoſtolus vocem ὑστέρημα, *defectus*, in eo ſenſu accipit, qui vitium non includit. Nihil enim minus hoc loco cogitavit, quam ut tunc maxime, cum gratias ageret, Deo pro læto de eorum fide nuncio, exprobraret ipſis aliquos fidei defectus: ſed καταρτίσαι τὰ ὑστερήματα τῆς πίστεως, *perficere defectus fidei*, eſt fidem augere, confirmare, ſtabilire; ut tanto robuſtior, & ab omni periculo ſecurior evadat.

Verſ. 11. Voto poſtea gratiarum actionem iſtam claudit, optans ut *Deus Pater noſter*, & *Dominus noſter Jeſus Chriſtus*, *dirigat viam ſuam ad eos*, hoc eſt, removeat objecta à Satana impedimenta adventus ſui ad eos. (*Verſ.* 12.) Ipſos vero ut Dominus impleat, & abundare faciat, mutua ad invicem caritate, & caritate quoque erga alios omnes: (*verſ.* 13.) quem-

quemadmodum optat, ut ſeſe quoque efficiat eadem caritate abundare erga ipſos, quo poſſit confirmare, & corroborare corda illorum; ut irreprehenſibilia in ſanctimonia deprehendantur coram Deo, & Patre noſtro, præcipue in adventu Domini noſtri Jeſu Chriſti, quando veniet cum omnibus ſanctis ſuis.

CAPUT IV.

PRima hujus Epiſtolæ parte abſoluta, quæ in conciliandis, & ad recipienda monita Apoſtolica præparandis animis eorum, quibus ſcribit, verſabatur, poſtquam nihil eorum omiſſum eſt, quod ad eos ſeu laudibus demulcendos, ſive etiam ſidem, auctoritatem, & benevolentiam apud ipſos Apoſtolo conciliandam pertineret, aggreditur alteram partem, in qua præcepta, & monita tradit, mentibus eorum tanto promptius, ac penitius infigenda. Quæ monita quodammodo ex ſuperioribus deducit, quaſi diceret: Quando ſatis liquido patet, atque oſtenſum eſt, quantum & vos opera, miniſterio, & quaſi ſanctimoniæ noſtræ beneficio in fide, atque pietate profeceritis, & nos de vobis affectu, ac benevolentia noſtra meruerimus; nihil aliud ſupereſt, niſi ut vos rogemus, atque cohortemur in Domino, ut præcepta, ac traditiones noſtras obſervetis.

Tradit autem iſta monita primum in genere, deinde in ſpecie. In genere uſque ad medium verſus tertii hortatur, ut in iis, quæ tradiderat ipſis de via, atque modo ita vivendi, ut Deo placere poſſent, abundare velint, & contendant, hoc eſt, tàm in cognitione, quàm in vita, moribus, atque factis magis magiſque ſubinde proficere; quæ res mutuo ſunt ſibi cauſæ, ideoque in iis profectus facilior. *Scitis enim (verſ. 2.) qualia præcepta vobis dederimus per Jeſum Chriſtum*, hoc eſt per religionem, ac doctrinam Jeſu Chriſti, quâ vos initiavimus, atque imbuimus (*Chriſtus* enim ſæpe pro ſua doctrina dicitur.) aut etiam quæ præcepimus vobis nomine, & auctoritate Jeſu Chriſti: aut quæ vobis tradidimus cooperante Spiritu Chriſti.

Verſ. 3. Exprimit autem generale iſtud monitum præceptionum, ac traditionum Apoſtolicarum per ſpecialiorem vocem (quæ tamen totum pietatis noſtræ ambitum complexa videtur) *ſanctificationis* initio verſus tertii. Cujus vocis ſenſus ſæpe eſt generalior, ut cum dicitur, *ſine ſanctimonia neminem Deum eſſe viſurum.* (Sanctificatio enim pro ſanctimonia ſemper intelligi poteſt, cum ſit ſanctimoniæ inchoatio; ut & ſanctimonia ſanctificationis quædam conſiſtentia, & continuatio) Interdum ſpecialius ſumi poteſt pro eo virtutis genere, cujus contrarium vitium inter ſpecialia, quæ ſingillatim ſtatim examinabimus, præcepta, & monita primo loco prohibetur. Voces enim ἁγιότης, & ἁγνότης, *ſanctitas & caſtitas aut puritas*, vel ipſius etymologiæ vinculo connexæ ſunt, & ſignificant mentem puram in corpore puro: quia impuritate corporis ipſa quoque mens pollui, & inceſtari ſolet, ob arctum illum nexum inter corpora noſtra, & animas. τὸ ἅγιον tamen ad mentem; τὸ ἁγνὸν ad corpus potius referri ſolet.

Accedit poſtea in fine verſus tertii ad ſpecialia monita, & præcepta, quibus utiliſſimas quaſdam doctrinas, & myſteria religionis intermiſcet: Quæ nos, numerorum indicio ab invicem diſcernenda putavimus.

Primum igitur incipit à præcepto τοῦ ἁγιασμοῦ, caſtitatis, quæ non modo voce; ſed ipſo vocis ſenſu ſanctimoniæ cognata, imo cum illa, ſpecialius ſic dicta, idem eſt. Imperatur autem nobis hic caſtitas per interdictum τῆς πορνείας, *ſcortationis*, voce illa latius ſumptâ pro omni genere *impuritatis* ἀκαθαρσίας, quam infra *verſ.* 7. ſanctificationi, ſpecialius ſic dictæ, opponit; adeo ut etiam adulterium, imo omne impuritatis genus comprehendat, ſicut & 1. *Cor.* V. 1., quemadmodum & alia omnia graviora, aut leviora impuritatis genera.

Docet autem *verſ.* 4. quomodo ab iſto vitii genere abſtinere debeamus, ut *quiſque*, inquit, *ſuum vas*, hoc eſt, corpus, quod eſt organum animi, *poſſideat in ſanctificatione, & honore.* Quemadmodum enim ſapientiſſime 1. *Cor.* VI. 18. dicitur, quod ejuſmodi homines impuri præcipue in ſuum corpus peccent, hoc eſt, illud injuria quadam, & contumelia afficiant; ita dici poteſt eos, qui caſte vivunt, ſuo corpori parcere, & ſuum corpus honorare; quæ caſtitas mentis ipſius caſtimoniam mirè conſervat. In hoc autem efficiendo omnis cura impendenda, & omne artificium adhibendum eſt. Ideò Apoſtolus ait *verſ.* 4. ſciendum eſſe unicuique hoc artificium, & diſcendam iſtam artem, per quam corpus cujuſque in ſanctificatione, & caſtimonia, & quadam honoris, hoc eſt, honeſtatis excellentia conſervetur. Nec ſatis eſt, quòd Apoſtolus nos viam hanc, & rationem ſcire jubeat; ſed eam eſſe voluntatem Dei aſſeverat, ut viam iſtam ad ſanctificationem ſui quiſque noſtrum probe ſciat, ac nemo ignoret. εἰδέναι ἕκαστον ὑμῶν, *ut ſciat veſtrum unuſquiſque.* Quo magis contendendum, ne ejus, tanquam rei omnino ad ſalutem neceſſariæ, ſimus ignari. Docet autem hanc viam Apoſtolus, cum alibi, tum iſto etiam loco. Proinde nos quoque eam ſuccincte delibabimus.

Nulla res eſt, quæ omne libidinis genus in nobis magis excitet, quam exempla tot hominum, ſtulta quadam conſpiratione maximam felicitatis partem in eo collocantium, ut ſpurcis iſtis, & quarum homines naturâ pudet, voluptatibus perfruantur. Unde etiam in ipſis conſectandis plerique nihil laboris gravantur, nihil periculi reformidant. Ex quo accenditur, præſertim in junioribus, & inexpertis primùm curioſitas, & experiendi deſiderium; mox in pollutis jam, & corruptioribus æmulatio, & alios ſuperandi ſtudium, & habitus, atque conſuetudo: quæ in tot laqueis, à Satana ubique ſanctimoniæ poſitis, ægre dediſcitur. Atque ex iſtis exemplis, quæ aut leguntur, aut cernuntur, aut etiam audiuntur, exardeſcit τὸ πάθος ἐπιθυμίας, hoc eſt, *paſſio concupiſcentiæ.*

Cæterum prima hic cautio eſt ad ſenſus iſtos, per quos, tanquam per januam animæ, penetrat ad mentem iſtarum rerum cognitio, non admittere tam peſtilentes hoſpites; & libri pleni iſtorum pruritionis incentivorum abjiciendi, vel exemplo in *Actis* XIX. 19. combuſtorum cremandi ſunt; & converſatio hominum profligatorum, quæ ejuſmodi exempla oculis ſubjicit, cane pejus, & angue vitanda eſt. *Ideo nobis jugum unà trahere cum infidelibus prohibitum eſt* 2. *Cor.* VI. 14, & ἀφορισθῆναι, καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἅπτεσθαι, abjungere ſeſe, ac impurum non tangere, imperatum *ibid. verſ.* 17. Denique & ſermones, ejuſmodi exempla, & vel leviſſimam eorum mentionem animo noſtro ſubjicientes, plane vitandi ſunt, Corrumpunt enim optimos mores colloquia prava, 1. *Cor.* XV. 33.

Altera cautio eſt, ſi quid tamen ejuſmodi menti noſtræ objectum fuerit, ſtatim cogitandum eſſe, eos, qui ejuſmodi ſordibus polluuntur, ignaros eſſe Dei, atque ipſius voluntatis; eoque ipſo miſerabiles, & nullo modo imitandos; quod hoc loco expreſſe dicitur. Noſtram autem conditionem, & felicitatem, longe excellentiorem eſſe, quàm ut ejuſmodi fecibus inquinari debeat. Vocatos enim nos eſſe ad ſanctificationem, hoc eſt, vitæ correctionem, ad vitam juxta regulam perfectiſſimæ pietatis exigendam: & invitatos quidem ad hoc promiſſis amoeniſſimis, non autem ad vitæ impuritatem.

Tertia cautio eſt; præter vitæ æternæ jacturam, qua nos indignos efficimus, quoties nos ita abjicimus, ac proſternimus, ut nihil inter nos, atque quadrupedes intereſſe putemus; timenda eſſe præſentiſſima Dei ſupplicia, quæ iſtiuſmodi delictis adhærere ſolent: quia horum omnium (ἔκδικος) *ultor*, ac *vindex* eſt Deus *verſ.* 6. Cum enim Deus per religionem Chriſtianam nobis in eo voluntatem ſuam declaraverit, qui ea, quæ Deus vetuit, committit, adverſus Deum ipſum (non modo contra ſe, aut etiam Leges, & inſtituta hominum) graviter delinquere cenſendus eſt. Hoc enim loco verba πλεονεκτεῖν ἐν τῷ πράγματι, *circumvenire in negotio*, de adulterio explicanda ſunt. Ideo adjicitur ἐν τῷ πράγματι quaſi ἐν τούτῳ πράγματι, hoc eſt, in *hoc, de quo agitur, negotio* circumvenire fratrem.

Quarta cautio eſt; otia, & expertes acris vigilantiæ cogitationes, quæ adeò longe à fervore Spiritus Sancti abſint, ut etiam ordinarium mentis vigorem amiſiſſe videantur, plane vitanda eſſe, atque animum Spiritus Sancti zelo, excitandum, erigendum, conſolandum, confirmandum *verſ.* 8.; qui datus eſt nobis à Deo per Chriſtum. Ita enim optime divinarum, ac cæleſtium voluptatum guſtu nauſeam in nobis carnalium, & ſordidarum voluptatum procreabimus, & tanquam cuneum cuneo excutiemus. Quamdiu etenim in templo corporis noſtri Spiritus Sanctus habitabit, non eſt periculum, ne in locum tam ſanctum, & purum prophanæ, & pollutæ cogitationes irrumpant.

Quintum etiam, quoad ipſius corporis curam, eſſe poteſt; ſubtrahendos ipſi eſſe omnes libidinum ſtimulos, omnia vitiorum alimenta, cibum, ac ſomnum largiorem; & ſi quæ ſunt ejus generis.

Verſ. 2. Monitum de *fraterna caritate*, φιλαδελφία. Si quod aliud præceptum ad executionem deductum, atque in praxi ipſa exercitum, hoc certe eſt, quod oſtendit profectum noſtrum in fidei, ac ſpei cæleſtis firmitudine, & in vero ſalutis æternæ guſtu, ac deſiderio. Ea enim eſt indoles ingenii humani, ut felicitatis, quam ardenter cupit, & expectat (facit autem hoc tanto magis, quanto ſpem ejus certiorem habet) ſocios, non poſſit niſi peculiari affectu, ac propenſione diligere. Diſtinguitur autem à præcepto generalis caritatis, quia ejus ut gradus eſt longe altior, ita naturâ quædam peculiaris: neque caritati erga alios homines communis. Illum enim ex caritate erga Deum perfectionis gradum participat, quòd efficiat, ut homines pro aliis vitam ponant, & fratres ſupra ſe ipſos diligere videantur, quamvis id verè in gratiam Dei, atque adeo ſui ipſius cauſa faciant. Hanc igitur virtutem in ipſis laudando, tantò efficatius præcipit, oſtendens quod tametſi in hoc negotio nova doctrina, & monitis indigere non videantur, quod à Deo ipſo iſtam mutuo ſe diligendi rationem edocti ſint, (θεοδίδακτοι, *à Deo docti*) non modo erga Fratres ſuos, qui erant Theſſalonicæ; ſed erga eos quoque, qui in reliqua Macedonia (*verſ.* 10.) degebant, caritatis hujus propenſionem teſtati; tamen inculcatione indigeant, & hortatu: ut in iſta virtute indies magis magiſque proficere, &, ut ipſe ait, *abundare*, (περισσεύειν) contendant. Quod in omni ſane pietatis negotio neceſſarium eſt, in qua, niſi quis perpetuo proficiat, & quaſi altius progrediatur, deficere eum, & regredi neceſſe ſit. adeo rapidis ex adverſo tentationum, ac difficultatum undis Chriſtianus homo impellitur, ut, ſi quid de ſumma contentione remittat, retrò, & quidem longe abripiatur.

Verſ. 3. Monitum eſt pacis ſtudium; In quo commendando caritatis erga reliquos omnes oblitus non eſſe videtur. Quia omnia prope erga alienos officia, quos ut noſmetipſos diligere tenemur, in pacis ſtudio contineri videantur. Difficile enim eſt pacem conſtare inter eos, quorum alteri deberi ſibi aliquid, nec reddi ſentiunt; alteri officio ſuo deſunt. Quanquam in eo non adverſus alienos tantum: ſed adverſus fratres etiam, imo erga eos, qui inter fratres maxime excellunt (ut infra paulo poſt videbimus) peccari poſſit, ac ſoleat. Ideo ne in hoc quidem loco, ac præcepto officium erga fratres excludi debet, quamvis in ejus fine alienorum expreſſa mentio facta ſit. Utitur autem in præcipiendo iſto officio voce φιλοτιμεῖσθαι ἡσυχάζειν, *ut operam denti quieti eſſe*; quæ contentionem cum æmulatione quadam, qualis in ambiendis honoribus eſſe ſolet, ſignificat: ut oſtendat tanto majori curæ nobis, & cordi eſſe debere iſtud pacis ſtudium; ut in eo alios, tanquam in certamine quodam, ſuperare contendamus. Quod vix aliter fieri poteſt, quam ſi cum iis etiam, qui nobis aliquam diſſidii anſam dederunt, pacem tamen colamus.

Oblata verò eſt Apoſtolo hujus præcepti occaſio, quod in iſta Theſſalonicenſium Eccleſia, ut ex poſteriori Epiſtola diſcimus, non deeſſent homines otioſi, inordinatè ambulantes, hoc eſt, otioſè viventes, qui, cum ſua curare gravarentur, & honeſtum aliquod vitæ genus, quod abſque labore non obtingit, ingredi, atque ita victum ſibi comparare negligerent; non modo reliquis oneri erant; ſed cum non haberent, quod domi ſuæ agerent, alienis negotiis ſeſe præpoſterè immiſcebant, & erant, ut Petrus ait, ἀλλοτριοεπίσκοποι, *curioſi rerum alienarum ſuſpectores*. Nec ſine dubio injuriis, atque *obtrectationibus* aliorum abſtinebant, quoties ipſis non ex animi ſententia neceſſaria ſuppeditarentur, quæ ipſi ſibi propria induſtria quærere potuiſſent. Ita enim intelligo verba, μηδὲν ἐργαζόμενοι, ἀλλὰ περιεργαζόμενοι, *nullum opus facientes*, non facientes, quod opus eſt: ſed potius *id facientes quod fieri non opus eſt*. Quid ſit, περιεργάζεσθαι, aut eſſe περίεργοι explicat Apoſtolus 1. *Tim.* v. 13. ſimulque indicat, otium plerumque procreare obtrectationem. quamvis de mulieribus loquatur; idem intelligendum de viris quoque muliebribus. Solent enim illi, qui panem alienum gratis, quàm ſuamet induſtria partum edere malunt, non modo iniquius obtrectare fratribus, quibus oneri ſe eſſe ſentiunt; ſed & inter alienos malis artibus victum ſibi quærere, his adulando, illis obtrectando, in animos hominum irrepentes, à quibus aliquid emolumenti ſperant. Quo genere hominum, cum lites, & inimicitias inter homines ſerant, peſtilentius nihil eſt. Nec iis, quibus deeſt unde vivant, & bonis artibus ſtatum ſuum tueri nolunt, aliud ſupereſſe ſolet, niſi ad malas artes confugiendi conſilium, atque neceſſitas. Meritò iſtiuſmodi vitæ genus Apoſtolus inordinatum ambulandi, ſeu vivendi genus nominat; quod ne in Republica quidem bene ordinata toleratur; tantum abeſt ut in Eccleſia Chriſti tolerandum ſit; ut infra in Epiſtola poſteriori videbimus.

Homines igitur ejuſmodi inquietos, ſuarum rerum incurio-

incurioſos, alienis intentos, & *verſ.* 12. earum nimium curioſos, monet, ut non inordinatè, & indecenter, quod etiam inter homines extra Eccleſiam male audiebat, ſed *εὐσχημόνως*, hoc eſt, honeſte & *decenter* (quod apud omnes etiam extraneos bene audiat) vivant; ut alienis ſubſidiis, cum poſſint de ſuo vivere, non indigeant, exemplo Apoſtoli, qui cum forte non poſſet aliud vitæ genus, quo victum quæreret, commodiùs cum munere Apoſtolatus ſui conjungere, propriis manibus victum quærere gravatus non eſt.

Occurrendum autem hic eſt errori, qui ex iſtis verbis male intellectus ortus eſt; quod quidam exiſtiment damnari ab Apoſtolo omnia vitæ genera, quibus homines victum quærunt, præter illud, in quo pretio manufacturæ vitam ſuam ſuſtentant, quaſi paſtores, & agricolæ, etiam ii, qui alienis in eo miniſteriis utuntur, non æque innocens vitæ genus, ſectentur: aut quaſi ullum ſit, ex utilibus, & quæ homines alunt, vitæ generibus; quod abſque ſudore, & labore, atque ipſarum adeo manuum miniſterio conſtare poſſit. cum iſti quoque, qui ab omni illiberali arte alieni ſunt, & ſolis literis operam dant, id abſque uſu manuum præſtare vix queant. Aut quaſi novum ſit in Sacras Scriptura, id quod vi, & efficacia alicujus fit, opus manuum ejus dici; quamvis ad illud efficiendum proprie dictas manus non adhibuerit; & quicquid ab homine fit, atque formatur (quia pleraque non ſine uſu manuum fiunt) manu hominis factum ſynecdochice dici nequeat. Sed hoc loco certe Apoſtolus eas vitæ functiones, quibus alimoniam quærimus, ad ſolas manuarias artes non reſtrinxit; cum poſſit aliquis in artificio, aut occupatione liberaliori, & honeſtiori *ἡσυχάζειν καὶ ἰδία πράσσειν*, *quietus eſſe, ſuas res agens*, hoc eſt, pacifice, & ſine alieno onere, atque moleſtia rem familiarem, & domeſticum ſtatum ſuum adminiſtrare, & conſervare, (quod hoc loco Apoſtolus manuario artificio præmittit.) nec tamen ullum ſellularium opificium exercere. Neque enim deerant (ut in Actis legimus) ex lautioribus Theſſalonicenſium, qui Chriſto nomina dederint. cum primariæ mulieres non paucæ ad Eccleſiam acceſſiſſent, *Actor.* XVII. 4. Cujus generis hominibus prima iſta pars præcepti de adminiſtranda re familiari abſque alieno onere pulchrè congruebat. Sed & quidam Judæorum, & religioſorum Græcorum *magna turba* (*πολὺ πλῆθος*) *Actor.* XVII. 4., Eccleſiæ ſeſe adjunxerant, quos inter homines è vulgo, in re tenui, atque inopi degentes fuiſſe, nihil mirandum eſt; quibus vix aliud conſilium, atque adverſus egeſtatem remedium ab Apoſtolo dari poterat, præterquam ut manibus ſibi victum quærerent. Vide quæ de iſta Macedonum fratrum paupertate dicat Apoſtolus 2. *Cor.* VIII. 2.

Verſ. 4. Quartum monitum, aut remedium adverſus luctum, ac deſiderium mortuorum continet doctrinam de Statu mortuorum in Chriſto, ad confirmationem ſpei noſtræ de reſurrectione pertinentem, *verſ.* 13. uſque ad finem capitis traditam. Cujus doctrinæ duæ ſunt partes, Altera, quæ cunctis à primo prædicationis initio erat notior; quòd nimirum mortuorum reſurrectio certò ſit futura; id quod irrefragabili mortis, & reſurrectionis Domini exemplo firmiter probat *verſ.* 14. Altera ignotior, quam veluti myſterium reconditius traditurus; excitat animos audientium, aut legentium ad attentionem; *verſ.* 13. *nolo vos ignorare*, quam *verſ.* 15. *hoc enim vobis dicimus in ſermone Domini* (tanquam vos ipſe Dominus alloqueretur) quæ ſpecies eſt aſſeverationis plenioris, & omnino dignæ, cui attentio ſimul, & fides præbeatur. Dicit igitur mortuorum ſtatum nulla in re deteriorem eſſe ſtatu viventium, etiamſi vita eorum producatur uſque ad adventum Domini, quo longius vita humana in hoc mortali, & caduco corpore produci nequit. Nec enim vel ipſi Apoſtoli, ſi eo uſque vitam produxerint, eos, qui in Domino obdormierunt, prævenient ad vitam æternam, nec vivi relicti (ideo quod mortui non ſint) in adeunda iſta promiſſa hæreditate quicquam habebunt prærogativæ præ mortuis in Domino; in eo videlicet, ut citius illi, quàm hi, vita æterna potiantur. Nam vita, quam nunc in iſto corpore caduco degimus, propter organi corruptibilitatem, & vilitatem æterna, & glorioſa dici nequit, donec induamur corporibus glorioſis, & incorruptibilibus. Vide 1. *Cor.* XV. 51. *& ſeq.* & ibid. ſupra *verſ.* 50. 51. Non autem ejuſmodi corporibus induentur vivi prius, quàm mortui: ſed potius mortui (ut in hoc loco expreſſe dici videtur) quàm vivi, aut ſaltem (quæ aliquanto probabilior videtur explicatio) utrique eodem tempore, alteri per reſuſcitationem, alteri per tranſmutationem. Etenim illuſtris ille adventus Domini, quanquam (ut infra dicetur) ſubitus erit, & improviſus, non erit tamen clandeſtinus, aut tacitus: ſed ita inſignis, & celebris; ut ab omnibus tàm vivis, quàm mortuis, tàm cæli, quàm terræ incolis, dato publice ſigno, ſentiri, ac percipi poſſit. Et quemadmodum nunc in terris ea, quæ Principes terrarum ad omnium notitiam deducere, & promulgare volunt, ad tubæ ſonitum promulgant, ita tunc *per vocem Archangeli, & tubam Dei*, percellentur & excitabuntur omnes, tam vivi, quàm mortui: ac ſentient, & percipient glorioſum hunc adventum Domini. In quo primùm omnium mortui in Chriſto (quemadmodum hic expreſſiſſimis verbis dicitur) reſuſcitabuntur, hoc eſt, ut ex gemino huic loco. 1. *Cor.* XV. diſcimus, induentur corporibus glorioſis. Gemini enim iſti loci mutuo ſibi lumen adferunt, & alter alterum explicat. Et quemadmodum ex Epiſtola ad Corinthios ſenſus hujus loci, de indutione corporum incorruptibilium ſupplendus eſt; quippe cum illic iſti in Chriſto mortui reſuſcitandi dicantur incorruptibiles; reliqui autem, qui vivi adhoc, & appropinquante termino mundi hujus ſuperſtites erunt, ibidem in puncto temporis immutandi dicuntur: ita ex iſto loco doctrina Corinthiis tradita ſupplenda eſt, ſive de ordine iſto inter mortuos, & vivos, quod illi prius, iſti poſterius corporibus glorioſis induendi ſint; ſive, quod magis placet, de pari utrorumque ea in re conditione. Quamvis & in Epiſtola ad Corinthios, licet non ita expreſſè, ordo iſte tangi videtur. Nam 1. *Cor.* XV. 52. prius ponitur, quòd mortui reſuſcitabuntur incorruptibiles, deinde quod vivi immutabuntur. quod hic aliquantò clarius explicatum videri poteſt. Ne quid tamen eorum, quæ in mentem veniunt, diſſimulem; non modo non repugnat: Sed prope veriſimilius eſt, tranſmutationem vivorum non plane poſteriorem fore; ſed eodem ipſo tempore eventurum, quo mortui glorioſis corporibus induentur. Id enim ad coæquandum ſtatum mortuorum cum ſtatu vivorum ſufficit. Et Apoſtolus non de tranſmutatione, quam omiſit, ſed de raptu in nubibus, una cum mortuis jam reſuſcitatis, ait, eum poſteriorem fore mortuorum reſuſcitatione; quæ non niſi per indutionem glorioſorum corporum peragenda eſt; quod ſibi demonſtrandum ſumpſerat Apoſtolus. Porrò quemadmodum hic *verſ.* 17. omittitur mentio de immutandis in momento oculi vivorum corporibus, quæ ex loco ad Corinthios ſupplenda eſt; ita rurſus hic, quàm iſthic expreſſius innuitur locus indutionis, ac tranſmutationis iſtorum corporum. dum hinc utrumque hominum genus, hoc eſt, tam reſuſcitati;

quam transmutati, unà abripiendi dicuntur *in nubibus ad occurſum Domino in aerem*, cum quo poſtea perennem, & beatam vitam perpetuo producturi ſunt. Utrobique autem clangoris tubæ, & κελεύσματος, hoc eſt, *clamoris hortatorii*, quali vulgo nauclerus remiges excitat; hic etiam *vocis Archangeli* mentio fit. Quod certò quidem fore omnino credendum eſt, nec in eo quicquam eſt, in quo aliquam difficultatem ſibi captus rationis noſtræ nectere poſſit. Quonam tamen modo id futurum ſit, indagatu curioſius videtur. Sufficit ut intelligamus, id glorioſo quodam, & diviniſſimo, ac longe perfectiori modo fore, quam mens noſtra, terrenis tantum ſenſibus, ac perceptionibus aſſueta, comprehendere valeat.

Obſervanda hic & verba quædam, quibus hic Apoſtolus utitur, primum quod mortem, vel ſtatum eorum, qui in Chriſto moriuntur, *ſomnum*, *aut obdormitionem* vocat, quia eorum ſtatus nihil à dormientibus, & placido ſopore quieſcentibus, ac certo certius evigilaturis, differat.

Secundo quod Apoſtolus de adventu Chriſti ita loquatur, quaſi ille eos, qui tunc vivebant, atque adeo ipſum Apoſtolum adhuc in vivis deprehenſurus eſſet. Quod non ita intelligendum eſt, quaſi id Apoſtolus, ſeſe adhuc in hac vita ſuperſtite, eventurum ſperaret, aut opinaretur: cum ex multis aliis locis; ſed præcipue ex poſteriori ad eoſdem Epiſtola contrarium meritò colligatur. Sed primùm non eſt novum, Apoſtolum in explicandis religionis myſteriis alienam, & quæ ipſi congruere non poterat, perſonam aſſumere. Deinde notandum eſt, in eo ſapientiſſimum Spiritus Sancti conſilium, qui ita in hoc ævo vivere Chriſtianos voluit, ut hunc extremum diem cito venturum, adeò ut quibuſdam etiam tunc viventibus ſubito ſupervenire poſſet, arbitrarentur; eoque ſine dubio fine, ut infra videbimus, certum, ac definitum ejus tempus ſedulo occuluit, atque omnino ignotum eſſe voluit. Pertinebat id primum ad fidei, ac ſpei noſtræ ſolatium, & confirmationem, cujus imbecillitas nulla re facilius concutitur, quam nimiùm in longum dilata expectatæ mercedis, ac redemptionis noſtræ morâ, ut ex 2. *Pet. cap.* III. diſcimus. deinde ad jugem, ac perpetuam in tractando ſalutis negotio vigilantiam, & ad extirpandam admodum noxiam pietati noſtræ peſtem, *ſecuritatem*, *& negligentiam*. Neque vero in eo ulla cogitari poteſt deceptio, aut impoſtura, quam Spiritui Sancto tribuere nefas eſt. Nihil enim verius, ac certius eſt, quam extremum iſtum diem adventus Domini, reſpectu uniuſcujuſque Chriſtianorum, eſſe admodum propinquum, imo neminem eorum eſſe, cui ſubito, atque improviſò ſupervenire nequeat. Mors enim, cujuſque vitæ proxima pediſſequa, ſemper à tergo unicuique imminens, nobis extremum iſtum diem admovet, ac repræſentat; ut ab ipſo obitus noſtri momento, uſque ad conſummationem ſeculi, totum illud ſpatium, quod, remoto animi noſtri organo, ſenſus omnis expertes tranſmittimus, pro nihilo æſtimandum ſit: ut etiam à Spiritu Sancto merito pro nihilo æſtimatur.

Tertio, quod modum iſtum reſuſcitationis, & glorificationis corporum noſtrorum, quem utrobique locorum, quos explicamus, Apoſtolus revelat; non modo ad Corinthios ſcribens, *Myſterium*, quaſi non omnibus Chriſtianis cognitum, vocet; ſed & in hac ipſa Epiſtola, quaſi rem ipſis *nondum ſatis cognitam*, exponat. *Nolo vos*, inquit, *ignorare* &c, & *Dico enim vobis in ſermone Domini* &c. Nam doctrina quidem de eo, quod reſurrectio certò futura eſſet, in ipſo ſtatim prædicati Evangelii initio tradebatur; ut hæc res pro myſterio venditari non poſſet: ſed modus, & circumſtantiæ ejuſmodi reſurrectionis non omnibus forſitan exponebantur. aſt prout res ipſa, & utilitas Eccleſiarum tulit. Quamvis enim in ipſa etiam hiſtoria Evangelica ſpecialem quandam circumſtantiarum reſurrectionis deſcriptionem habeamus; præſertim in parabola *Matt.* xxv. ſub finem, quæ doctrina Evangeliorum in ipſo quaſi Chriſtianiſmi limine catechumenis tradebatur; tamen ex parabolico loquendi genere, in quo per typum quendam, & ſimilitudinem doctrina reſurrectionis illuſtrabatur, & adumbrabatur, veræ ipſius circumſtantiæ cognitæ eſſe vix poterant; niſi eas nobis Apoſtolus dictis locis ſpecialius explicuiſſet.

Poſteaquam ſpem reſurrectionis confirmaſſet, expoſito ſtatu mortuorum in Chriſto, nihilo deteriore, quam futurus ſit eorum Chriſti ſervorum, qui mortem non guſtabunt; jubet ut ſeſe invicem doctrina iſta conſolentur *verſ.* 18., & ultimo, quam non alio fine, nec alia forte occaſione expoſuit, quam quia alioqui dolori, ac deſiderio mortuorum, quos amiſerunt, modum ponere neſciebant; ut huic immoderato luctui, ac mærori remedium afferret quod *verſ.* 13. propoſuerat. In quo notandum eſt, Apoſtolum in eo magnum inter eos, qui ſpem nullam habent, & inter Chriſtianos diſcrimen eſſe velle.

CAPUT V.

A quinto monito, & doctrina incipit, non modo nos non debere eſſe ſollicitos de ſciendo tempore adventus Domini; ſed ne conari quidem id, aut ſcrutari debere, quod ſactu, aut cognitu eſt impoſſibile. Eſſet enim hoc conſilium, ac decretum Dei irritum facere velle, qui rem hanc ignotam eſſe voluit, quod fieri non poteſt. Cum autem Apoſtolus locum, & circumſtantias quaſdam adventus Domini deſcripſiſſet, ſupereſſe videbatur, ut de tempore quoque aliquid diceret. Hoc igitur à ſe non factum excuſat, eo quod Theſſalonicenſes ea re minime indigerent; atque adeo id ab ipſo minime requirerent, ut qui optime ſcirent (ἀκριβῶς *exacte*) id fieri non poſſe, quod Deus fieri nolit. Cujus propoſitum, ac decretum ſit indeclinabile, ut hic adventus improviſo ſuperventu omnes opprimat, nec àb ullo mortalium prævideri poſſit: quemadmodum fur nocturnus omnem patris familias curam, & vigilantiam prævenit, & occupat, atque eludit. Notandum autem hic eſt conſilium voluntatis Dei, omnibus præcellentiſſimæ ejus ſapientiæ actibus congruens, & conſentaneum, & quaſi homogeneum; quod in omnibus viis ſuis, præcipuè verò rebus, quas neceſſariò evenire voluit, ac decrevit, malitiæ, ac perverſitati hominum eas tendat inſidias, quas optimi quique nullò negotio evitare, mali autem, ac perverſi (quamdiu tales ſunt) nullo modo effugere poſſint. Quod hic quoque in illuſtri exemplo liquido cernimus. Noluit enim Deus tempus adventus Filii ſui ab ullo mortalium præſciri, eo conſilio, ut omnes ſemper ad eum excipiendum rite parati ſint. Ita tempus mortis cujuſque mortalium præſciri noluit, ut omnes ſemper ad bene moriendum ſeſe præpararent. Quemadmodum enim totum mundum publice venturi finis ſui, ita ſingulos homines privatim venturi fati, ac finis ſui præſcios eſſe non expediebat. Hæc via, hoc decretum Dei bonis adeo non nocet; ut vehementer proſit, exſtimulando eos ad vigilantiam, & matura venturi mali remedia, atque ita ad evitandum impendens periculum. Sed mali, & vitiis, ac voluptatibus ſuis mancipati, dilatione in longum ignorati iſtius temporis, aut ad impietatem,

tatem, atque atheiſmum, 2. *Pet.* III.; aut ad falſam opinionem, non ita cito venturi periculi, ita abutuntur; ut, ab improviſo ſuperveniente diſcrimine oppreſſi, illud effugere nequeant. *Quum*, inquit *verſ.* 3., *dixerint pax, & ſecuritas, tunc ſubito illis incumbet, aut ſuperveniet, aut in ipſos irruet exitium*, (quemadmodum dolores partus improviſo puerperam occupant) ita ut illud effugere nullo modo queant.

Hoc igitur juſtiſſimi judicii Dei genus procul eſſe ab omnibus bonis *verſ.* 4. aſſerit. Quia videlicet *illi non ſint in tenebris, ut illos dies tanquam fur imparatos opprimat*, occupet, ac circumveniat.

Qui enim, caligine vitiorum cæci, voluptatibus, & paſſionibus ſuis indulgent, & multa pudenda patrant, quæ non revelari ipſorum multùm inter eſt, eos ſubita lux, & dies, nuditatem, & flagitia ipſorum cunctis pateſaciens, maximo damno, imo exitio afficere ſolet. Tales autem ſunt omnes voluntatis Dei ignari, & qui mentem ſuam luce religionis, luce veritatis, luce Spiritus Sancti illuminatam non habent: aut, ſi qua ad illos lucis divinæ ſtrictura pervenit, oculos ſuos ab ea avertunt; quia adamaverunt tenebras magis, quam lucem; quia lucifugæ ſunt, & vocantur *Filii noctis*, Filii tenebrarum, Dormientes, ebrii. *Mala etenim ſunt opera ipſorum*, *Joh.* III. 19. quæ efficiunt, ut, qui ea patrant, oderint, & fugiant lucem (Ibidem *verſ.* 20.) *ne redarguantur.* Contra quorum bona ſunt opera, & ipſi boni (ex fructibus enim ſuis cognoſcuntur) amant lucem, & libenter ad eam accedunt, quia manifeſtantur eorum opera. (Ibid *verſ.* 21.) *quòd in Deo facta ſint*, hoc eſt, ad amuſſim, & regulam divinæ voluntatis, aut etiam ad imaginem, & imitationem ſanctimoniæ Dei. Illius generis homines lux, & dies ſuperveniens improviſò opprimit, atque circumvenit, imo ſupremo exitio involvit. Contraria eſt eorum conditio, qui (eo quod bonis operibus incumbant) non in tenebris degunt: ſed in luce; ideoque *Filii lucis*, *Filii diei*, *vigilantes*, *ſobrii*, *induti armis* lucis, atque juſtitiæ dicuntur. Hi non eſt quód aut ſuum, aut mundi ſupremum diem timeant. Nec enim dormientes, aut ebrios, nec pudendis actionibus vacantes: ſed glorioſo operi intentos fatalis illa, & omnia in apertum productura, lux inveniet. Meritò igitur Apoſtolus, (*verſ.* 5) ex eo quòd *Filii lucis, & diei*: non *noctis*, *atque tenebrarum* ſimus, enixius hortatur *ne*, exemplo cæterorum lucifugarum, *dormiamus*; ſed, (*verſ.* 6.) quia jam nox, & tenebræ pulſæ ſunt, *vigilemus*, & *ſobrii ſimus*; atque adeo armis Lucis induamur.

Verſ. 8. Porro arma iſta, quæ *Rom.* XIII. *arma lucis*, *Epheſ.* VI. *armatura*, ſeu *πανοπλία Dei*, alibi quoque forte *arma juſtitiæ dicuntur*, hoc loco duo duntaxat commemorantur *verſ.* 8., & tamen in iis tota armatura Dei, *Epheſ.* VI. ſuſius explicata, comprehenditur. Duæ enim ſunt religionis Chriſtianæ partes. Prima, ſpes promiſſorum Dei, quæ ſine cognitione eius, ac voluntatis ejus, per Filium revelatæ, eſſe non poteſt; quæque eſt lux illa, quæ mentem noſtram illuminat, & voluntatis noſtræ ad meliora deflectendæ dux eſt; quæ in intellectu noſtro reſidet, qui, quia in arce corporis noſtrì, capite, actiones ſuas exercet, merito hæc pars religionis Chriſtianæ galea, quæ nimirum caput noſtrum protegit, & *ſpes ſalutis*, hoc loco vocatur.

Altera pars religionis noſtræ eſt præceptorum Dei per Chriſtum datorum obedientia, quæ in fide per caritatem efficaci, quæque in voluntate, & cordis propenſione, atque omnium paſſionum noſtrarum ad obſequium Dei deflexione cernitur, ac meritò hoc loco *thorax Fidei & caritatis*, majorem corporis partem, ſed præcipue pectus, & cor noſtrum protegens, nominatur.

Addit autem *verſ.* 9. rationem, quæ ſimul reſponſionem ad tacitam objectionem; & juſtam cauſam; ac ſtimulum continet, impellentem nos, ut vigilemus, & occaſionem acquirendæ rei pretioſiſſimæ, hoc eſt, ſalutis nobis à Deo oblatæ non amittamus. Hoc eſt *quod nos Deus non poſuerit in iram; ſed in acquiſitionem ſalutis, per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, qui mortuus eſt pro nobis.* Poterat enim tacite objici, quoniam Deus pro quibuſdam mortalium præparavit ejuſmodi inſidias, ut ipſis nihil minùs opinantibus ſuprema dies ſuperveniat, eoſque exitio involvat, quod effugere nullo modo queant, ſicuti & *verſ.* 3. legimus; ecquid nos miſeri præſtare poſſumus, jam ad ſupplicium iræ Dei inevitabile condemnati? Negat igitur Apoſtolus, nos jam huic peſti devotos, & ad tam miſeram ſortem damnatos: ſed potius ad acquiſitionem ſalutis deſtinatos, vocatos, omni ope & auxilio ad eam rem inſtructos, per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, qui mortuus eſt pro nobis; & per hanc mortem, quæque eam conſecuta ſunt, ea nobis ſubſidia præbuit; ut omne diſcrimen facile effugere poſſimus; imo tanto beneficio ita nos omnes ſibi obſtrixit, ut ipſius proprium peculium ſimus, & ſub ejus tutelâ, ac patrocinio, (*verſ.* 10.) quicquid faciamus, *ſive vigilemus*, *ſive etiam dormiamus*, vitam ipſi obnoxiam degamus; quæ ipſius pro nobis anxia cura in id excubat, ut una cum ipſo in perpetuum vivamus. Quæ res tantum abeſt, ut nos à pergendo ſtrenuè in via ſalutis deſperatione abſterreat, ut nobis potius maximum calcar, & ſtimulum addat.

Obſervanda autem hic eſt non infrequenter uſitata in Sacra Scriptura loquendi figura, quâ in pleriſque vocibus, ut à proprio ad alienum, ita ab alieno ad proprium ſenſum, & ſignificationem tranſire Spiritus Sanctus ſolet. Quod poſterius hic factum in *vocibus vigilandi, & dormiendi* videmus, quæ ſupra *verſ.* 6., de improprio, & ſpirituali ſomno, ac vigilia loquuntur; cum *verſ.* 7. vox dormiendi in proprio, & vulgari ſenſu ſumpta videatur. Quod ideò factum eſt, quia, ut inter ſpirituales, & proprie dictas tenebras, ita inter ſpiritualem, & corporeum proprie dictum ſomnum eſt ſimilitudo; & quemadmodum ii, qui luce divina non ſunt colluſtrati, ſpiritualiter dormiunt, ita ii, qui noctis tenebris ingravantibus ſomno obruuntur, corporaliter, dormiunt, & contra: Sed & in *verſ.* 10. utraque tam ſomni, quam vigiliæ vox in proprio ſenſu ſumitur. Niſi quis potius velit (quod non abſonum à propoſito videtur) vocem dormiendi in *verſ.* 10. improprie quidem; ſed tamen diverſo ſenſu ſumi ab eo, qui in *verſ.* 6. intelligendus eſt; qui grande vitium includit, & ab iis, qui in luce ambulant, procul abeſſe debet; à quo & Apoſtolus ſerio omnes hic, & alibi dehortatur. Senſus autem hic diverſus, in quo vox dormiendi non abſurde *verſ.* 10. ſumi poteſt, eſt, ſi pro morte in Chriſto obita intelligatur; quemadmodum in calce proximi capitis ſomnus pro tali morte bis ſumptus eſt; niſi quod illic voce κοιμᾶν, aut κοιμᾶσθαι, non καθεύδειν Apoſtolus utitur. Quod tamen nihil refert, cum & voce καθεύδειν, Chriſtus ipſe pro morte utatur. *Matth.* IX. 24.

Non omittendum & illud, verba *verſ.* 9. *Non poſuit nos Deus in iram; ſed in acquiſitionem ſalutis*, non ad certum aliquem, & definitum numerum hominum ad ſalutem deſtinatorum adſtringenda, & coarctanda: ſed ad omnes porrigenda, pro quibus Chriſtus mortuus eſt; præſertim autem ad eos, qui ob revelatam ipſis lucem Evangelii *Filii lucis dici* poſſunt.

poſſunt. Eo ipſo *enim Deus tales in acquiſitionem ſalutem ponit*, quod eos luce veritatis ſuæ illuminat. Niſi forte ipſi ſibi deſint. Nam quoſcunque Deus vocat, bona fide vocat, nec cuiquam vel minimum promittit, quod non præſtare velit: nec quenquam invitum à promiſſis, & gratia ſua arcet, & excludit; niſi eos, qui ſemetipſos oblata ſibi felicitate ſuamet culpa indignos judicaverunt, aut præbuerunt.

His igitur in utrâque, proxime traditâ, de reſurrectione doctrinâ datis præceptis; ut ſeſe invicem erigant, conſolentur, moneant, & cohortentur, atque adeo alter alterum ædificet *verſ.* 11. admonet, ſimulque eos, id facientes, laudat, & approbat, ne forte à propoſito deſiſtant; ſed in eo ſubinde magis magiſque confirmentur, & proficiant. In quo omnes miniſtris Eccleſiæ ſimiles eſſe debent.

Sextum *verſ.* 12. Ex occaſione præſcripti generalis officii erga omnes, tranſit ad peculiare officium erga paſtores, ac præpoſitos, aut miniſtros Eccleſiæ. Quod officium blandè, & quaſi rogans præſcribit; ut norint eos, qui in ipſis erudiendis, commonefaciendis, conſolandis præ aliis omnibus *laborant*, *& qui præſunt ipſis in Domino*. εἰδέναι autem hic ſignificat *agnoſcere* beneficium, & grato animo proſequi, ſcire, & ingenuè agnoſcere, quantum ipſis debeant. Sunt enim, qui beneficia accipiunt, tanquam ſe accipere neſcirent; Sunt qui & alienas dotes æſtimare neſciunt. Ergo, ut alibi duplici honore digni eſſe pronunciantur tales, ita hic æſtimari jubentur (*verſ.* 13.) & abundantiori caritate coli; non modo ſicuti fratres; ſed propter ipſum munus, functionem, & *opus* (τὸ ἔργον) ipſorum. Et quia in monendo, arguendo, corrigendo, &, ſi uſus ferat, objurgando præcipuæ ſunt ipſorum partes, evenit, ut ſæpe animos fratrum, præſertim imbecilliorum, irritent, & ad ſimultates provocent. Pacem igitur cum ipſis coli, hoc eſt, monita eorum patienter, & cum debito obſequio accipi, nec ipſis reſiſti, aut cum ipſis ſimultates ſuſcipi, docet, & imperat.

Septimum, Ab officio erga miniſtros Eccleſiæ digreditur, aut potius regreditur *verſ.* 14., ad præcipiendum officium erga omnes.

Quamvis enim peculiaris hæc cura præpoſitis, aut miniſtris Eccleſiæ demandata ſit docendi, monendi, cohortandi, atque adeo ædificandi Eccleſiam propter emolumentum, aut neceſſitatem Eccleſiæ; tamen & cæteri omnes ab ea cura, eoque officio, & munere non ſunt exempti. Unde apparet maximum inter Judaicam Synagogam, & Eccleſiam Chriſti diſcrimen. Nam ſub Lege Veteri ingerere ſe in officia Levitarum, aut ſacerdotum nefas erat cæteris, eaque hominum genera ipſo natalium diſcrimine à ſeſe erant diſcreta. At nunc, quamvis utilitate poſcente docendi, monendi, cohortandi, & in illis functionibus aliis præeundi munus peculiare quibuſdam ſit aſſignatum; ſi tamen uſus poſcat, aut homines non plane ad hoc munus inepti ſint, omnes ſunt ſacerdotes, omnes Eccleſiæ miniſtri, & præire aliis, atque adeo præcurrere in omnibus ædificandæ Eccleſiæ generibus (dummodo caritas, & τάξις *ordo* & ordinaria inſtituta non violentur) permiſſum eſt. Itaque videmus hic Apoſtolum omnibus promiſcue præcipere, ut admoneant, & in ordinem quaſi redigant, vel objurgent inordinatos, conſolentur puſillanimes, ſublevent infirmos, longanimes ſint erga omnes. Quæ ipſiſſima ſunt miniſtrorum, ac præpoſitorum officia; quæ tamen nullus Chriſtianorum à ſe aliena putare debet.

Octavum, Poſteaquam non modo peculiaria erga miniſtros Eccleſiæ: ſed etiam generalia, omnibus erga omnes mutuo ſibi præſtanda, officia præſcripſiſſet, quæ continebant benevolam, ac beneficam omnes adjuvandi voluntatem; nunc nocendi voluntatem (*verſ.* 15.) prohibet, quæ fere non aliter ſuſcipitur, quam cum, injuria aliqua accepta, ad ultionem provocamur. Docet igitur, nos ab illa benefica, qua cunctis prodeſſe cupimus, voluntate nullis injuriis avocari debere, nec malum pro malo reddere, ut vulgus hominum ſolet: ſed perpetuò, & conſtanter bonum perſequi, atque iſtum beneficum erga omnes affectum retinere, non modo erga fratres; ſed etiam erga alienos: proinde non modo erga omnes, à quibus nulla injuria lædimur; ſed etiam erga eos, qui nobis malum aliquod inferunt. In quo caſu ſuſtinere non debemus, nos vinci à malo; ſed bono malum vincere, ac ſuperare tenemur. *Rom.* xii. 21.

Nonum præceptum Apoſtoli eſt *verſ.* 16., *ut ſemper gaudeamus*. Semper enim bonâ conſcientiâ frui, & ſuſtentare nos debemus; quæ abſque perpetuo gaudio eſſe nequit. Præterea continua vitæ æternæ, & vocationis noſtræ præſtantia nobis animo obverſari debet, quæ abſque læta, atque certâ ſpe eſſe non poteſt. Conjunctum autem eſſe iſtud gaudium debet cum anxia, & ſollicita cura, ne quid forte in commercio, quod nobis cum altiſſimo Deo, & Chriſto Domino perpetuum eſſe debet, offendamus. Quæ tamen ſollicitudo, ac reverentia, quia ardentiſſimo utriuſque amore, & grati pro perpetuis beneficiis animi affectu temperatur; animum noſtrum dejicere non debet; ſed potius læta, & placida ſpe attollere apta eſt.

Decimum præceptum eſt, *indeſinenter orandi*, *verſ.* 17. & , quod ſtatim *verſ.* 18. adjicitur in omnibus rebus, aut pro omnibus rebus gratias agendi. Cujus rei ratio additur; *Quia hæc ſit voluntas Dei in Chriſto Jeſu erga nos.* In quo profecto eximius amor Dei, & caritas, & gratia erga nos elucet, quod nos indigniſſimos mortalium ad perpetuum ſecum commercium, non modo admittat; ſed etiam invitet. Innuit autem hic Apoſtolus, quòd Deus dilectiſſimi Filii ſui populum impenſe diligat; unde apparet quantum noſtrâ interſit, ut verus ejus populus deprehendamur.

Porro, quamobrem nos velit Deus indeſinenter orare, quærentibus illud occurrit, quod indeſinenter nobis Deus benefaciat, quia infirma carne circumdati, ejuſque ſimul, & mundi, & Satanæ tentationibus objecti, indeſinenter ejus auxilio indigemus; quod ille quoque benigne ſuppeditat; ſed ideò vult rogari, ut iſta perpetua ab illo beneficia accipere nos ſentiamus. Qui enim opem alicujus invocat, indigere ſeſe gratia ejus ſentit, & oſtendit. Quam conſecutus, non poteſt niſi grato erga benefacientem affectu impleri, atque adeo gratias ipſi pro omnibus agere. Multa enim ſæpe Dei beneficia oblivioſâ negligentiâ, aut cæcâ, neſcio quâ, inadvertentia tranſmittimus. Quæ tamen Deus ſciri, agnoſci, & ſibi deberi, poſtulat. Nec enim aliter amor erga Deum naſcitur & conciliatur. Ergo ut admiſſio noſtri ad ſolium Dei, magni erga nos amoris divini veſtigium eſt; ita agnitio amoris ejuſdem erga nos, per tot aſſidua beneficia teſtati, mutuum, ac reciprocum in nobis erga eum amorem procreat. Atque ita preces conſerunt nobis compendium aſſequendi res omnium deſideratiſſimas, hoc eſt, amorem erga Deum, & Chriſtum, qui non poteſt eſſe niſi magnes mutui erga nos Dei, atque Chriſti amoris.

Undecimum hoc præceptum (ſi quod uſquam aliud) nobis ob oculos ponit, qualem ſtatum *verſ.* 19. 20. Eccleſiæ Chriſtus in terris eſſe voluerit. Omnia enim eventura, aut quæ evenire potuerint, ſapientiſſimè proſpexit.

Omnia

Omnia præcepit, atque animo ſecum ante peregit.

Quemadmodum igitur, apoſtoſiam Eccleſiæ proſpiciens, perſecutiones ob religionem vetuit, quia videbat eo prætextu veris, ac genuinis Chriſtianis præſentiſſimum excidium, atque extirpationem eſſe metuendam: Ita, cum videret ſucceſſu temporis, aut moribus, aut errotibus laborantem Eccleſiam opus habituram aliquibus inſtrumentis, atque organis, quibus quaſi renovari, aut in integrum reſtitui poſſit; quales ſunt homines divinitùs ad magna aliqua opera patranda excitati; ejuſmodi hominibus ut aditum periculoſum eſſe, ita impedimenta objici noluit, quominus ipſi ad operam ipſi interris navandam uſui eſſe poſſent. Neque enim Chriſtus ipſe deſcendendo de cælis; ſed illinc Spiritum ſuum mittendo Eccleſiam ſuam regit. Nec ad certum hominum genus, atque in Eccleſia officium, multò minùs ad peculiarem aliquam terrarum portionem excellentiſſimum iſtud Spititus ſui donum adſtrinxit: ſed liberum ſibi reliquit illius, in quemcunque mortalium velit, conferendi, aut diſpenſandi arbitrium. Nec ſinebat aliter fieri ipſa neceſſitas, atque adeo poſito libero arbitrio (quod, poſita virtute, poni neceſſe eſt) ipſius Eccleſiæ, Chriſtianis legibus gubernandæ, ratio. Nam. iſtis hypotheſibus poſitis, fieri non poterat, quin iſti quoque homines, qui ordinaria functione Eccleſiæ præſident, poſſent corrumpi. In quo caſu extraordinariis remediis viam præcludi non expediebat.

Ergo Spiritum extingui, prophetias ſperni in Eccleſia vetuit. Per ſpiritum inſtinctum aliquem divinum; per prophetias doctrinam, in rebus ad Dei gloriam, ad bonum religionis, ad Eccleſiæ ædificationem pertinentibus, intelligo. Ne tamen ad ſingula novationum momenta fluctuaret Eccleſia; præcipue quód pro divino inſtinctu ſuum ſæpe numero ſubjiciat Satanas, præcepto huic ad incertos caſus congruum, addit antidotum, (*verſ. 21.*) *omnia probate*, inquit, *& quod bonum eſt tenete.* Probari igitur iſtos Spiritus, probari ipſis prophetias voluit. Sed enim aliquis in probandis, atque explorandis rebus iſtis difficultatem objiceret? Atqui Chriſtus facillimum, & cuique obvium modum explorandi Spiritus, atque prophetiæ tradidit, dum oſtendit unde inter veros, & falſos prophetas diſcrimen peti, atque agnoſci poſſit. Non ex verbis, aut ſermonibus, non vultu, aut geſtibus, non ex tunica, aut cucullo, non ex ullo alio externo ſigno, ſed *ex fructibus, ex operibus* ſuis, cognoſcuntur. *Matth.* VII. 16. Itaque, qui virtutem, ac pietatem, qualem Chriſtus, & Apoſtoli præceperunt, & opere præſtat, & conatu promovet; is pro vero Chriſti miniſtro, ac propheta amplectendus eſt; qui eam aut oppugnat, aut convellit, aut relaxat; is vero cane peius, & angue vitandus eſt. Cum enim quicquid eſt bonum, honeſtum, *pulchrum* (καλὸν) omni ope, & conatu conſectandum, ac tenendum ſit, (notanda hic anthitheſis inter verba (κατέχετε) *retinete*, & (ἀπέχεσθε) *abſtinete*, quæ *verſum* 21. cum 22. conjungit) ſi quid ſit non modo plane contrarium bono, & honeſto; ſed vel minimum ab illo diſcrepet, aut declinet, & ad malum proprius accedat, vitandum omninò, ac fugiendum. *Quod bonum eſt*, inquit, *tenete: à malo vero ita abſtinete, ut ſpeciem* ipſius fugiatis. Nec enim tantum Saluti ſuæ; ſed & alienæ ædificationi conſulendum,

Duodecimo, Voto quidem claudit Epiſtolam; ſed quod plenam conſolationis, & ſtimuli ad connitendum in negotio ſalutis doctrinam continet. Oſtendit enim (*verſ. 23.*) bona fide in eo negotio laborantibus præſto, ac præſens eſſe auxilium Dei; qui cum fidelis ſit, non ea mente nos diviniſſimis promiſſis ad ſe invitavit, ut nos fruſtratos, & irrito ſucceſſu laborantes à ſe dimitteret. Quo magis deteſtanda eſt illa doctrina, quæ Deum aperta voluntate, quibuſdam hominibus gratiam ſuam obtuliſſe docet; quam occultâ voluntate ipſis nequaquam daturum ſeſe eſſe decrevit.

Cæterum auxilium iſtud, quod ipſis à Deo precatur, iis verbis exprimit, *Deus* inquit *pacis*, hoc eſt, omnis felicitatis (ex Hebraiſmo) *ſanctificet vos integros*, ὁλοτελεῖς totos. Quomodo autem toti, atque integri ſanctificari debeant, oſtendit, enumerando omnes hominis partes ſanctificandas, hoc eſt ſine culpa, ſine reprehenſione, ſine macula, ac delicto conſervandas. Quæ hic ponuntur, tres, *Spiritus, anima, & corpus*, Per ſpiritum ipſum animum, atque illud rationale lumen, à Deo corporibus noſtris infuſum, quod omnes hominis actiones gubernare debet, intelligit; quod Poëta *divinæ auræ particulam* vocat. Per animam ignobiliorem illam iſtius compoſiti partem, per quam nobiliſſima mens cum vilitate corporis conjungitur; in qua paſſiones, & affectus, unica virtutum materia, reſident, & in quibus potiſſimum morali habitui, atque conſuetudini locus eſt. *Virtus enim eſt impreſſum appetitui rationis veſtigium.* Per corpus reliquum iſtud humanæ naturæ organum, quod oculis cernitur. Porro vocabulum ſanctificationis, & adverbium ἀμέμπτως, *inculpate* indicant, hic non de corporea aliqua in ſua integritate conſervatione; ſed de ſpirituali, & incorrupta vitæ ſanctimonia, ſecundum omnes iſtas hominis partes conſervanda, ſermonem eſſe. Ut enim in omnibus iſtis partibus peccari poteſt; ita in omnibus ſanctimoniæ locus eſt. Ac primum corpus purum, & integrum ab iis delictis, in quibus contra ipſum corpus peccari ſolet. 1. *Cor.* VI. 18., conſervandum eſt. Deinde Spiritus ab iis vitiis, in quibus Spiritualem naturam delicto ſuccumbere poſſe Satanas exemplo eſt, quæ vitia nobis cum ipſo ſunt communia, plane repurgandus eſt. Sed præcipue anima, per cupiditates, & paſſiones à recto in pravum ſæpe exorbitans, rationis, verbi Dei lumine illuſtratæ, fræno continenda eſt, ne tanquam effrenis equus ſeſſorem excutiat, aut in abrupta, ac præcipitia abripiat. Atque in his omnibus partibus noſtris Deus nos ſanctos, & irreprehenſibiles conſervare poteſt; ſi perpetuo invocetur; & præ oculis habeatur, atque ex animo diligatur.

Quomodo autem in adventu Domini noſtri, eæ partes noſtri conſervandæ dicantur, expendendum eſt. Nec ab uno voculam ἐν *in* poſſe explicari ex Hebraiſmo *propter*, ſicut *Matt.* VI. 7., ut ea conſervatio propter adventum, & in adventum Chriſti fieri intelligatur. Magis tamen placet, ut particula hæc, in proprio ſenſu accepta, cum adverbio ἀμέμπτως *irreprehenſibiliter*, cohæreat, & ab illo quaſi dependeat. Eo ſenſu, ut iſtæ omnes partes noſtri ita in ſuo laudabili ſtatu conſerventur, ut in adventu Domini, in quo judicium fiet de omnibus, nihil ſit, quod in illis merito reprehendi poſſit, *irreprehenſibiliter in adventu Domini.*

Verſ. 25. Precum, & interceſſionis pro ſe officium Apoſtolus poſtulat, quantò magis nunc unuſquiſque noſtrum ea ope indiget.

Verſ. 27. *Adjurat per Dominum*, ut hæc Epiſtola omnibus ſanctis fratribus legatur. Unde diſcimus. Primo, Spiritum Sanctum nolle, ut per ſolos rivulos vitalis iſta aqua in uſum ſanctorum deducatur, ſed ex ipſo fonte ab omnibus petatur. Et neminem eſſe in Eccleſia, qui non modo tutò, & abſque periculo; ſed etiam cum maximo fructu Sacram Scripturam legere non poſſit. Nam ſi Pauli

Epiſtolis legendis plebs Eccleſiæ non inepta videbatur, multo magis pervolvendis Evangeliis & Actis, & reliquis Sacræ Scripturæ voluminibus.

Secundo, Jam tum ſuſpectam fuiſſe Apoſtolo in Eccleſia eorum indolem, qui clavem ſcientiæ ſibi ſolis vendicabant, atque uſurpabant, & reliquum populum à myſteriis reconditioribus arcebant. Alias cui bono ad promulgandam univerſo populo doctrinam ſuam tam violenter urgeret?

F I N I S.

IN EPISTOLAM
AD
THESSALONICENSES SECUNDAM
COGITATIONES SACRÆ.

CAPUT I.

NOn longo poſt miſſam primam epiſtolam tempore ſcriptam eſſe iſtam, multa indicio ſunt. Primum, ſubſcriptiones ad calcem adjectæ, quod ambæ Athenis miſſæ ſint; ubi non nimium temporis contriviſſe Apoſtolus legitur. Quas ſine gravi cauſa in dubium vocare æquum non eſt. Deinde quod eorundem, quos ſibi in prima epiſtola adjunxerat, fratrum nomine nunc quoque eos compellet. Neque enim Sylvanus, aut Timotheus longo nimium tempore ipſi conjuncti eſſe poterant; operas ſuas in prædicando Evangelio per totum orbem pro ratione occaſionum in varia, & diverſa loca diſpertientes.

Sed præ cæteris non paucis rationibus ipſe contextus epiſtolæ hujus indicat, eam non modo occaſione prioris ſcriptam eſſe: ſed etiam nihil aliud eſſe, niſi explicationem quandam, & explanationem ejus in præcipuo quodam doctrinæ Chriſtianæ capite, io priori epiſtola propoſito; ſimulque confirmationem præceptorum io eadem traditorum; non modo io ſpecie in rebus, ad iſtam ipſam doctrinæ partem pertinentibus; ſed etiam in genere omnium.

Si enim unam illam de tempore adventus Domini doctrinam, & ſpeciale quoddam præceptum in rebus, ad eandem doctrinam pertinentibus, aut ex eâ dependentibus, excipias; oullum in iſta epiſtola Speciale præceptum, aut monitum præter morem ſuum Apoſtolus proponit, niſi amicam quandam congratulationem, aut generalem cohortationem ad obſervanda ea, quæ ipſis ſive per ſermonem, ſive per epiſtolam tradiderat.

Portò ex prioris epiſtolæ *cap.* iv. 11., & 12. imo & 2. *Theſſ.* iii. 10., diſcimus, non defuiſſe in iſta Eccleſia homines otioſos, & inquietos, qui cum rem familiarem, atque domeſticam oon curarent, neque ſibi propria induſtria victum quærerent, non modo aliis graves erant; ſed negotium quoque faceſſebant; ut fere ſolet egeſtas homines ad artes indecoras, atque aliis noxias, aut moleſtas impellere. Quibus etiam Apoſtolus præceptum dederat; ut vellent πράσσειν τὰ ἴδια, *res ſuas agere*, & vel manibus ſuis victum ſibi quærere; ne aliena ope, aut pravis artibus indigerent. Hos admodum credibile eſt; imo apertè liquet, doctrinam illam Apoſtoli de adventu Domini, & quidem ſubito, atque improviſo (Vide 1. *Theſſ. cap.* v. 2. 3.) pravè ad ſuum otioſæ vitæ propoſitum detorſiſſe, & vitiis ſuis in iſto dogmate patrocinium quæſiiſſe & libenter arripuiſſe. Quis enim in neceſſariis vitæ iſtius caducæ parandis laborem ſuſcipiat; quam ſciat propinquo adventu Domini citò eſſe abrumpendam? Ea igitur opinione quidam decepti, alios quoque decipiebant, aut perturbabant. Primum igitur Apoſtolus errorem hunc animis hominum eximit, cap. ſecundo. Deinde capite tertio à ſexto *verſu* uſque ad finem in delicta ex hoc errore promanaotia, aut in eo patrocinium quærentia, quomodo ſit animadvertendum, docet. Præter iſta duo oullum fere ſpeciale monitum epiſtola iſta continet: quod in nulla alia Pauli epiſtola, niſi forte ad Philemonem, animadvertas. Cum igitur videamus errori huic, quem unicum in hac epiſtola Apoſtolus refellit, præbitam eſſe aliquam in priori epiſtola anſam, atque occaſionem; & cum io utraque epiſtola cubile iſtius erroris manifeſtum deprehendatur in animis hominum otioſorum, &, ut Apoſtolus loquitur gratis alienum panem comedentium, res ipſa nobis etiam tacentibus loquitur, poſteriorem iſtam epiſtolam prioris eſſe quandam appendicem, explanationem, & confirmationem; ac proinde non multo poſt illam ſcriptam.

Verſ. 3. Quod in omnibus ubique epiſtolis gratias agit Deo pro maximis, quæ in credentes (ad quos ſcribit) Chriſtianos contulerit, & conſerat, beneficiis ſpiritualibus; id hoc loco ſeſe ex debito, & incumbente ſibi officio facere aſſerit: ut intelligamus nos quoque iſtiuſmodi gratiâ Dei tangi, &, quemadmodum ad maximum gaudium; ita ad effuſiſſimam Deo gratias agendi voluntatem exhortari deberi. Exprimit autem hanc officii rationem per voces ὀφείλομεν *debemus*, & καθὼς ἄξιόν ἐστι, *ſicuti par & æquum, ac dignum eſt*. Digna enim eſt gratia Dei hac, ut ita loquar, regratificatione.

Explicat iſta beneficia primum quod ὑπεραυξάνει, *ſuperabundet, vehementer augeſcat*, inſigoe incrementum ſumat fides eorum. Unde apparet, non eſſe prorſus inanem eorum opinionem, qui putant donum hoc Dei, hoc eſt, fidem eſſe io quodam ſucceſſivo actu; ita ut, niſi proficiat, deficere, &, niſi augeatur, diminui eam neceſſe ſit. Deinde quod caritas eorum, oon omnium modo in corpore totius Eccleſiæ conſideratorum: ſed & uniuſcujuſque, ac ſingulorum, (πλεονάζει) quaſi *ſuperimpleatur*, & abundet. Caritatem autem nominat, εἰς ἀλλήλους, hoc eſt, eam caritatis partem, quæ alibi *fraternus amor*, φιλαδελφία, vocatur, præcipua hujus præcipuæ virtutis pars, aut ſpecies. Sine dubio illam eorum caritatem hoc loco attingit, quam erga otioſos illos homines oſtendebant, de quibus dixi-

diximus ; ut infrà ex capitis tertii *verſu* tredecimo patet.

Verſ. 4. Porrò ita fidem iſtam , & caritatem eorum commendat , ut ſeſe invicem in animos eorum inſinuet , non modo laudando nunc ea , quæ in ipſis laudabilia cenſebat , & auribus ipſorum dando illud officium : ſed etiam eorum laudes in aliis Eccleſiis ita prædicando , ut de ipſis quaſi gloriaretur. Addit autem ad laudes eorum inſignem illum fidei ipſorum fructum , *patientiam* (ex fide enim patientia proficiſcitur) *in omnibus perſecutionibus , & afflictionibus ipſorum.*

Verſ. 5. Quam eorum patientiam ut conſoletur , & confirmet vocat ἔνδειγμα *manifeſtum indicium* , atque documentum *juſti judicii* Dei , hoc eſt , illius ἀνταποδόσεως retributionis , quam etiam *Rom.* II. 6. , & ſequentibus , explicat. Cujus ut illic , ita hic quoque duæ partes exponuntur. Prima , quæ reſpicit eos , qui per boni operis , & afflictionum patientiam gloriam , & honorem , & incorruptibilitatem quærunt. Quos , inquit , καταξιωθῆναι , hoc eſt , dignos judicari , atque ita tractari quaſi digni ſint , id eſt , quaſi dignos effici regno Dei.

Per eam enim ipſam afflictionem , quâ Deus dignari ſolet eos , quos amat ; non modo ipſe arctiori quodam vinculo favoris ſui cum ipſis conjungitur : ſed etiam quaſi publicè omnibus hominibus & Angelis oſtendit , dignos eſſe eos regno iſto cæleſti , pro quo patiuntur. Itaque , in iſta ipſa afflictionum pro regno Dei patientia , eſt quædam pars mercedis , ac retributionis , quæ datur in antecesſum : quod ejuſmodi homines ſi patienter , & Chriſtianè ferant , quæ ipſis accidunt ; jam eo ipſo coràm Deo , & Angelis ejus digni cenſeri incipiunt promiſſo regni cæleſtis præmio ; ut multò firmiori , ac certiori ſpe illud ſibi deſpondere poſſint.

Probat autem *verſ.* 6. non debili argumento , ejuſmodi homines dignos haberi apud Deum , quibus hoc præmium conferatur , aut (ut verbis Apoſtoli inhæream) juſtum , & æquum eſſe apud Deum reddi ipſis hanc mercedem , pro qua patiuntur à contrario ; quia æquum , & *juſtum ſit apud eundem Deum* (qui nulla re magis irritatur , quàm quoties mortales pupillam oculi ejus lædere audent) innoxios *affligentibus reddere afflictionem.* Utitur enim voce , quæ & retribuere , & debitum reddere ſignificat ; ut innuat , pœnas , & præmia merentibus debitam eſſe retributionem. Porro in voce affligentibus afflictionem attingitur illa immutabilis , ut humano more loquar , Dei conſuetudo , qui per eadem potiſſimum homines punire ſolet , per quæ ipſi peccant ; ut omnis maleficii artifices arte ſua pereant.

Ergò (*verſ.* 7.) viciſſim juſtum , & æquum eſt apud Deum afflictis innocentibus reddere & retribuere *relaxationem* ſeu liberationem. Quâ voce utitur per Mioſio , ſignificans inenarrabilia vitæ cæleſtis ſolatia , atque gaudia , quæ infra breviter *verſ.* 10. attingit. Confirmat autem ſpem eorum , quod afflictionibus eorum retribuenda eſſet relaxatio , & quaſi reſpiratio quædam : quia cauſam eorum cum ſua conjungit *nobiſcum* , μεθ' ἡμῶν , inquit. Nemo enim Theſſalonicenſium dubitabat laboribus , & afflictionibus Pauli paratum eſſe apud Deum præmium. Cum igitur doceret idem præmium ipſis à Deo eſſe expectandum , quod ſibi , non mediocriter ſpem eorum confirmaſſe videtur. Obſervandum autem eſt , quamvis Deus , & in hac vita quoque , tam perſecutoribus populi ſui , quàm ipſi populo ſuo condignam factorum mercedem reddere ſolet ; Apoſtolum tamen hic conſultò ſolius illius retributionis , quæ ſupremo die adventus Chriſti fiet , mentionem facere voluiſſe : quia ipſi propoſitum erat , ut diximus , neceſſariam de tempore adventus iſtius doctrinam tradere atque exortis in ea erroribus obviam ire.

Deſcribit autem adventum Domini , vocans eum *revelationem Domini Jeſu Chriſti à cælo , aut ex cælo , cum Angelis potentiæ ejus.* Revelationem Domini vocat , quia nunc abſconditus videtur hic Dominus , atque potentia ejus ; quemadmodum & vita noſtra abſcondita dicitur (*Coloſ.* III. 3.) cum Chriſto in Deo. Abſconditus autem præcipuè apud eos , de quibus mox dicit *verſ.* 8. , quod Deum non norunt , & Evangelio non obediunt. Quanquam & reſpectu fidelium quodammodo abſconditus dici poteſt , quatenus corporeis oculis præſens non videtur : ſed ſola mente , ſoliſque , ut ſic loquar , fidei oculis percipitur. At tunc palàm , & præſens omnibus innoteſcet. Innoteſcet autem glorioſè cum Angelis potentiæ ſuæ , hoc eſt , aut *potentiſſimis* , uſitato Hebraiſmo : aut potius quibus in exerendâ potentiâ ſua utitur & per quos ſine dubio tam pios reſuſcitabit , quam impios perdet. Fit enim in hoc negotio mentio tubæ Archangelicæ ; & quod per Angelos ab omnibus terræ plagis fideles congregabuntur , per quos tam reſuſcitati , quam transmutati unà in aërem in occurſum Domini abripientur. Angeli enim meſſores illi dicuntur , per quos colligentur zizania (*Matth.* XIII. 39. & 41.) ex regno Dei , & in caminum ignis conjicientur. Vide ibid. *verſ.* 49. & per illos fortaſſe deſtruet Dominus omnem principatum , poteſtatem , & potentiam hoſtilem 1. *Cor.* XV. 24. Quemadmodum enim magna pars potentiæ regum , & principum in terris in exercitibus eorum conſiſtit : ita Angeli dicuntur militia , & exercitus Dei , & Chriſti. Quòd autem *verſ.* 8. ſubnectit de igne flammæ (ubi notanda obiter tranſpoſitio pro flamma ignis) tam de ipſis Angelis intelligi poteſt , quam de immediatâ potentia Dei. De Angelis , qui *Heb.* I. 7. dicuntur à Deo fieri flamma ignis ; niſi quod iſthic nulla eſt inuſitata tranſpoſitio. Quemadmodum enim elemento iſto nihil eſt validius , nihil celerius : ita in exequendis juſſis Domini nihil iſtis miniſtris cogitari poteſt potentius , aut expeditius. De illa vi , & potentia Dei qualiſcunque mente concipi poteſt , idem dici poteſt ; quæ non modo impios tam homines , quam ſpiritus cum omni eorum potentiâ : ſed etiam eorum domicilium ſempiterno excidio perdet. Quemadmodum enim in terrenis bellis hoſtium culpa interdum magna ſuppliciorum exempla merentur : ut non modo homines interficiantur , ſed urbes etiam diruantur , aut incendio deleantur ; ita longe huic ſpirituali bello , & tot ſeculorum malitioſæ rebellioni ejuſmodi Deus dabit exitium : qui in omnia poſt ventura ſecula æternum maneat memorabilis.

Hanc igitur *vindictam* , ἐκδίκησιν , prædicit hoc loco Apoſtolus *omnibus , Deum noſſe nolentibus* , & revelationi ejus , præcipuè verò per Chriſti Evangelium factæ , immorigeris , atque refractariis. *Æternum nimirum interitum* , *verſ.* 9. , *& rejectionem à facie Domini , & à gloria potentiæ ejus* ; hoc eſt , ab illo triumpho , qui poſt tam memorabilem victoriam maximâ quidem cum gloriâ Dei : ſed non minore omnium lætitia , & felicitate in æternum celebrabitur.

Deſcribit autem hunc triumphum *verſ.* 10. quia is illam partem exoptati hujus adventus Domini continet , quæ nobis in omnibus afflictionibus , Chriſti cauſa ſusceptis , aut ſuſcipiendis , maximæ conſolationi eſſe debet.

Quòd nimirum *venturus ſit Dominus Jeſus , ut glorificetur in ſanctis ſuis , & admirabilis oſtendatur in omnibus credentibus* , & apud quos teſtimonium , & prædicatio Apoſtolica fidem invenit. Glorificabitur autem Dominus in iis quos ipſe glorificabit ,

hoc

hoc eſt, quos ad vitæ ſanctimoniam primum traductos, *transfiguratis corporibus humilitatis eorum (Philip.* III. 21.) *ut ſint conformia glorioſo ipſius corpori*, ad tam excellentem ſtatum transferet: ut inter beatos cæli indigenas, thronos, dominationes, principates, poteſtates, ac cæleſtes provincias, atque imperia ſortiantur, & ſupra, quàm mortalis voti ſpes aſcendere poſſit, glorificentur. In his profectò, ex miſerrima ſorte ad tam felicem, atque eminentem ſtatum traductis, maximè admirabilis evadet.

Verſ. 11. Non contentus igitur Deo gratias egiſſe, quod eos per afflictiones dignos reddere cæpiſſet regno ſuo, precare ſeſe eundem, ait, ut eos porrò quoque dignos efficere tàm ſublimi *vocatione* non deſinat: & *compleat omnem complacentiam bonitatis*; *& opus fidei in potentia.* Vox *compleat* oſtendit, non ſatis eſſe, ut aliquis regno Dei dignus effici incipiat: ſed requiri, ut ad plenum dignitatis (ut ſic loquar) hujus gradum perducatur. quod fit cum conſtanter, & firmiter in eo proficit; ut bonitas, & probitas ejus ſemper Deo placeat, & opera fidei ejus non ſint infirma, & vacillantia, ſed firmâ, & validâ benefaciendi, &, ſanctè vivendi conſuetudine corroborata. Tunc enim Deus *complet opus fidei in potentia*; cum ad ejuſmodi conſtantem ſemper bene agendi habitum homines perducit: quod abſque ipſorum hominum anxia cura, & contentione facere nec vult, nec ſolet.

Verſ. 12. Finis & ſcopus ſanctimoniæ noſtræ eſt, ut inde Deus, atque ipſe Chriſtus fructum gloriæ ſuæ decerpat. Videntes enim homines, & Angeli bona opera noſtra, glorificant Deum, cujus ſapientiâ, atque potentiâ creatura tàm infirma, qualis eſt homo ratione ſui corporis, *peragat opus fidei in potentiâ*; eademque opera pudeſaciat hoſtem Dei Satanam, qui in ſtatu longe nobiliori creatus, ut eventus oſtendit, tantum non potuit. Cum autem Deus per Chriſtum in nobis opus iſtud perficiat; ejuſdem gloriæ, quàm Deus inde conſequitur, non poteſt non eſſe particeps. Niſi quis malit hoc ad ſubjectam materiam referre; quia de ea Chriſti gloria egit Apoſtolus, quam ex glorificatione fidelium ſuorum conſequitur. Hæc autem glorificatio non poteſt abſque completo opere fidei, hoc eſt, habitu, & conſuetudine actionum Deo placentium contingere. Ideo ait ſe precari Deum; ut propter Chriſti gloriam, quam conſecuturus eſt ex ſuorum glorificatione, compleat in ipſis hoc opus fidei. Quæ explicatio confirmatur adjectis verbis *Et vos in ipſo.* Quemadmodum enim nos in Chriſto glorificamur per illam noſtri in futuro ævo exaltationem: ita glorificationem nominis Chriſti in nobis ad eandem futuri ævi exaltationem referendam eſſe videri poteſt. *Secundum gratiam Dei noſtri & Domini Jeſu.* Adjicit verba iſta ad mentionem *glorificationis* noſtræ, ut ejus tam primam, quam ſecundam, & inſtrumentalem cauſam oſtendat. In negotio autem ſalutis noſtræ omnia pater facit per filium, & ſine eo nihil facit. Ergo quicquid gratiæ in felicitate noſtra conſequimur, utrique acceptum ferendum eſt.

CAPUT II.

VErſ. 1. Doctrinam traditurus Apoſtolus non vulgarem, & neceſſitate quadam, atque utilitate commendabilem, non ſimpliciter illam proponit; ſed ad attentionem ſimul excitandam, & præſtantiam ejus indicandam præmittit preces; imò vero flagitationem, atque obteſtationem per mentionem rei exoptatiſſimæ, *adventus* nimirum *Domini noſtri Jeſu Chriſti*, *& noſtræ ad eum congregationis*, & cum ipſo conjunctionis, quam explicuit ſuperioris epiſtolæ *cap.* IV. 15, 16, 17.

Verſ. 2. Petit igitur, ne *cito* facile mente ſua concutiantur, aut dimoveantur, ac perterreſiant; quaſi inſtaret cito dies Domini; ſive quis id Spiritu prophetico prænunciare auderet; cujus rei occaſionem aut prætextum dare poterat donum illud in Eccleſia non infrequens: ſive *ſermone*, ac perſuadendi arte illis id inſinuaret: ſive denique conficta, quaſi *ab Apoſtolo eſſet conſcriptâ*, epiſtola ad eam fraudem abuteretur. Unde videmus, jam tum Apoſtoli temporibus non inſolens fuiſſe in uſurpandis, aut aſſimulandis donis Spiritus Sanctus fucum facere; non privatis tantum hominibus: ſed totis Eccleſiis decipiendis. Imo etiam crimen falſi committi in ſubjiciendis ſuppoſititiis libellis, aut epiſtolis, tanquam ab Apoſtolis conſcriptis. Ut mirum nullo modo videri poſſit, errores quoſdam, eoſque pudendos, iſtis artibus irrepſiſſe in vetuſtiſſimam primitivæ Eccleſiæ memoriam.

Dicit igitur *verſ.* 3., *ne quis vos decipiat ullo modo*; quia ſupremus Chriſti dies non veniet; niſi prius venerit apoſtaſia, defectio, rebellio, perduellio, ac receſſio inſignis populi Chriſti à Chriſto ad Antichriſtum. Antequam accuratius explicationem hanc proponamus, animadvertendum eſt; Spiritum illum Chriſti, in Eccleſia futuri præſcium, & prænuncium, duo nobis prædixiſſe, ante hunc ſupremum diem eventura: quorum utrumque non in puncto temporis abſolvendum eſſet; ſed juſtam aliquam, & minimè brevem temporis durationem requireret. Quorum unum eſt, quod hic ex profeſſo, & accurate prædicitur, quod ad infelicem, nec parvo temporis ſpatio duraturum Eccleſiæ ſtatum pertinet, Apoſtaſia videlicet iſta Eccleſiæ, à Chriſto ad Antichriſtum defecturæ. Alterum eſt, quod ad feliciorem, &, iſto miſerabili ſtatu, poſteriorem Eccleſiæ conditionem ſpectat; excuſſio ſcilicet tyrannidis, & interitus regni, ac potentiæ Antichriſti; (quod ipſum quoque, ſed brevius, tangitur.) &, quam eodem tempore eventuram eſſe, conſentaneum eſt, converſio reliquiarum populi Judaici ad Chriſtiani. Ut enim nulla re magis populus iſte in infidelitate ſua retinetur, quàm invectis in Eccleſiam ab Antichriſti ſpiritu erroribus, atque abuſibus: ita hoc impedimento ſublato, non poteſt ipſi, niſi patere aditus ad Chriſti Eccleſiam. Horum utrumque, & ipſa iſta ſucceſſiva ex uno ſtatu in alterum & quaſi contrarium, & adverſum migratio, non parum temporis requirit: quod antequam effluat, differri adventum Domini neceſſe eſt. Quod ſi quis contendat, hoc unum tantum ex his duobus, quæ Chriſti adventum morantur, impedimentis hoc loco ab Apoſtolo proponi; certè vel unum iſtod ad propoſitum ejus ſufficiebat: nec neceſſe eſt ſemper, ut uno in Scripturæ loco omnia ſimul, quæ ad rem facere poſſint congerantur, aut, quæ alioqui veriſſima ſunt, doceantur.

Cæterum illud omninò patet, cum Apoſtolo utrumque horum impedimentorum non ignotum fuerit, quod nimirum, longam temporis moram poſtulante eventu ſuo, adventum Chriſti moraretur: nihil ab ejus mente alienius eſſe potuiſſe, quàm proponere hoc loco ejuſmodi impedimentum, quod perbrevi, ac momentanea duratione ſua parum, aut planè nihil adventum iſtum morare poſſet. qualis fuit Caj. Cæſaris quadriennio brevior vecordia; nec multò productius Simonis Magi impoſturis ſuis immorientis ævum. Nam cætera refellere piget, nec Summorum virorum lapſibus inſultandum eſt. Satis eſt ſi cunctis pateat, quid

——— Si Pergama dextra
Defendi poſſent ; etiam hac defenſa fuiſſent

Sed Περσικὸν λόγχῃ σιδηρείην, nec Æthyopis colorem vel toto effuſo Athlantico oceano abluas. Prædicatur igitur hoc loco miſerandus ille Eccleſiæ à purâ Chriſti doctrinâ ad impura Antichriſti dogmata deficientis ſtatus. Hoc enim ſignificat vox ἀποστασίας *defectionis*. Et quia omnis defectio relationem quandam habet ad duas partes ; alteram à quâ ; alteram ad quam deficitur : nec obſcurum eſſe poſſit, à quo iſta defectio fieri deberet iis, qui probè noſſent Chriſtum, hoc eſt doctrinam, & regnum ejus in Eccleſia ; ideò partem illam, ad quam defectio iſta facienda eſſet, duntaxat exponit accuratius *verſ.* 3., & 4., & ſequentibus. Partem autem iſtam eſſe ait Antichriſtum, hoc eſt, doctrinam, & regnum ipſius. Apoſtaſian enim non ſimpliciter à Chriſto, aut religione Chriſti : ſed tantum à ſana doctrina, ab Apoſtolis purè prædicatâ, ad errores varios, qui nullo alio modo niſi Antichriſti tyrannide, & potentia in religione Chriſtiana propagari, & conſervari poterant, futuram fuiſſe ; vel id documento eſt, quod is, in cujus rem iſta apoſtaſia fieri debuit, hoc eſt, Antichriſtus *in ipſa Eccleſia Dei ſeſſurus fuiſſe* dicatur. Non igitur à religione, ſed à veritate doctrinæ religionis hæc diſceſſio futura erat.

Quia vero non uno iſto in loco Sacræ Scripturæ tam inſignis, & memorabilis eventus prædictio expoſita eſt ; antequam in ſingulis loci iſtius verbis, ac ſenſibus immoremur, videndum eſt quomodo alibi locorum nobis prophetia iſta proponatur. Defectio enim iſta Eccleſiæ ad prava dogmata prædicta eſt tàm ab ipſo Chriſto, quamvis obſcurius, quàm ab Apoſtolis longe apertius, atque dilucidius.

A Chriſto prædicta videtur ubique locorum, in quibus cavendum eſſe monet à Pſeudo-prophetis, veſtitu ovium indutis, cum intus ſint lupi rapaces. Sed præcipuè *Matth.* XXIV. 11. & 12., & *verſ.* 24., ubi iſtos Pſeudo-prophetas armatos fore, ait, ſignis, & prodigiis, ut ſeducere poſſint, ſi fieri queat, etiam electos quod idem hic infra *verſ.* 9. dicitur & præterea *Marc.* XIII. 5. 6. & præcipuè *verſ.* 22. Non omittendum autem eſt, quod utroque in loco citatorum, tam *Matth.* XXIV., quam *Mar.* XIII. imo *Lucæ* quoque XXI. 8. ; quando & quoties Dominus de adventu ſuo (quod expreſſe fit *Matt.* XXIV. *verſ.* tertio) aut de iis, quæ ad eum quoquomodo pertinere viderentur à diſcipulis interrogatur ; tunc, & toties iis eam doctrinam inculcat ; ut ſibi ab impoſtoribus caveant : manifeſtè id innuens, quod hoc loco Apoſtolus adhuc apertius aſſerit, adventum ejus, & conſummationem ſeculi, non fore priuſquam Impoſtores, qui vel electos ipſos decipere conentur, adveniant. Sed & *Matth.* XXIV. 45. ; aut potius 48. ſub nomine mali Servi, præfecti familiæ Domini ut ipſis tempeſtivè ſuppeditaret alimenta, dilato in longum adventu Domini ſui abuſi, & conſervos verberantis, atque opprimentis, & cum hominibus in hoc ævo fortunâ ſuâ ebriis deliciantis ; vivis coloribus depingit *hominem iſtum peccati*, *filium perditionis*, de quo hic Paulus loquitur.

Porrò tam in Chriſti, quam ejus Apoſtolorum prædictionibus adverſarium iſtum Chriſti, ejuſque regnum duplici modo nobis deſcribi, ac repræſentari vidimus.

Interdum enim de eo ; tanquam de uno homine aut individuo Spiritus Sanctus loquitur : interdum quaſi de pluribus. quia nunc ad unum principalem, ac præcipuum (quem magnum Antichriſtum vocare liceat) nunc ad præcurſores ejus, aut complices, & adminiſtros, aut etiam ſimios, & imitatores reſpexit præterea nunc ad ipſam tyrannidem unius vel paucorum poteſtati ſupra cunctos uſurpantis, omnia in Eccleſia ſubjicientem ; nunc ad innumeros alios reſpexit, qui ad extruendum, & extollendum poteſtatis iſtius faſtigium operas ſuas contulerunt ; aut conferunt.

Ita Johannes 1. *Ep. cap.* II. 18. *Extremum tempus eſt* (ait) *& ſicut audiſtis quod Antichriſtus adventat* (Magnus videlicet ille, & in ipſa ἀκμῇ *vigore* regni ſui conſideratus) *& nunc Antichriſti multi extiterunt*, puta præcurſores ejus, & myſterii illius, quod Apoſtolorum temporibus efficaciter (infra *verſ.* 7.) ſtrui cœptum eſt, cooperarii ; & qui prima futuri ejus regni ſtructuræ fundamenta per varios errores, & abuſus invectos poſuere. Quorum primus, ac peſtilentiſſimus error fuit Opinio, quod Jeſus ille, ſeu ὁ σαρκὶ ἐληλυθώς, qui in carne advenit, & in mortali ſtatu natus eſt, & vixit ; non fuerit aut non ſit Chriſtus ; ſed alius potius aliquis. Hanc opinionem Johannes dicit eſſe purum putum Antichriſtum, qui in primitiva Eccleſia quod extremis temporibus (ita vocantur præcipitantis jam ad occaſum aurei illius Apoſtolici ævi tempora) venturus eſſet, prædictus eſt, Spiritu : quam etiam jam tum Apoſtolicis temporibus radices agere cœpiſſe 1. *Joh.* IV. 3. teſtatur.

Et epiſtula ſecunda idem *Joh. verſ.* 7., *multos impoſtores ingreſſos eſſe in mundum, qui confiteri nollent illum Jeſum, qui in carne venit, eſſe Chriſtum.* Hos planos, & impoſtores, & Antichriſtos eſſe aſſerit. Non autem hæc de infidelibus dicit, qui in Jeſum non crediderint, nec doctrinam ejus receperant ; ſed de iis, de quibus 1. *Joh.* II. 19. loquitur, quod *ex nobis exierunt*, hoc eſt, qui in receptam jam à ſe doctrinam Chriſtianam ejuſmodi errores inveherent. Eodem modo Apoſtolus Paulus *Act.* XX. 29. 30. ait, *Scio quod poſt diſceſſionem meum ingredientur lupi graves, non parcentes gregi : Et ex vobis ipſis exſurgent viri, loquentes perverſa*, διεστραμμένα, *ut abſtrahant diſcipulos poſt ſe.*

Non extra Eccleſiam igitur cavendus, timendus, aut expectandus proponebatur Antichriſtus ; ſed intra viſcera, ac præcordia Eccleſiæ ſemina, & initiâ peſtis hujus jam tum fovebantur : &, foveri aſſirmabantur. Subintraverant enim, ac *ſubrepſerunt*, παρεισέδυσαν, intra gremium Eccleſiæ, ut ait Judas *verſ.* 4. ; jam tum Apoſtolorum ævo quidam homines, quibus nihil minus erat cordi, quàm religio, aut Dei, Chriſtivè caritas. Subrepſerant autem juxta prædictionem Chriſti ipſius, & Apoſtolorum ejus. ideò προγεγραμμένοι, hoc eſt, prædictos, voce, ac ſcripto prænunciatos eos, ait, *non decretos* ; quid enim opus erat ? cum ad mentem Judas Apoſtoli ſatis ſit prænunciatos eos eſſe, quod infrà clarius explicat *verſ* 17. *Vos autem dilecti recordamini verborum prædictorum vobis ab Apoſtolis Domini noſtri Jeſu Chriſti. quod dixerint vobis, quia in extremo tempore venient illuſores, ſecundum ſuas concupiſcentias ambulantes, Pſychici, Spiritum non habentes :* ſed præcipuè (quæ nota, character, ac ſpecifica eorum differentia obſervanda eſt) ἀποδιορίζοντες ἑαυτούς. *Separantes ſeſe*, hoc eſt, ſcindentes Eccleſiam, excommunicantes alios, & ejicientes ex Eccleſia. qualis fuit ille φιλοπρωτεύων *amans primarum partium*, in Eccleſia Diotrephes, 3. *Joh. verſ.* 9. & 10. Inhærebat autem iſtiuſmodi hominibus inſana cupiditas, atque ambitio, non modo abſtrahendi poſt ſe diſcipulos ; quod Paulus ait : ſed etiam totam Eccleſiam ad nutum ſuum pertrahendi ; qui Spiritus non diviſor tantum, ſed oppreſſor Eccleſiæ, jam tunc in ſcintillis ſuis erumpebat, atque emicabat, magnum ſuo tempore excitaturus Antichriſti incendium.

Quia

Quia vero de iiſdem hominibus Judas, de quibus & Petrus in epiſtola ſecunda, loqui videtur; quod ex iiſdem planè coloribus, quibus ab utroque Apoſtolo depinguntur, clariſſimè patet; animadvertendum quo ſigno iſti pſeudoprophetæ à veris Chriſti prophetis, atque doctoribus dignoſci potuerint. Non alio certè, quam quod Chriſtus oſtendit *Matth.* VII. 16., Ex fructibus ſuis cognoſcendi erunt. Qui erunt, *poſt carnem* (2. *Pet.* II. 10.) *in cupiditate pollutionis ambulare, voluptatibus indulgere (Ibid. verſ.* 12. 13.) *oculos plenos adulterii, &, indeſinentis peccati.* Cor exercitatum in avaritia habere (*verſ.* 14.) Superba vanitatis dogmata crepare. Ineſcare homines in cupiditatibus carnis. (*Ibid. verſ.* 18.) Dominationes aſpernari; *poteſtates, & δόξας, audere conviciis (verſ.* 10.) *gratiam Dei transferre ad laſciviam. Judæ* IV. Carnem polluere; Dominationem autem rejicere, hoc eſt, Magiſtratus obſequium *ſine timore ſeipſos paſcere, verſ.* 12. *deſpumare ſuas pudendas ignominias verſ.* 13. Ore ſuo loqui ſuperba, & tumida, atque

Projicere ampullas, & ſeſquipedalia verba

admirari perſonas utilitatis gratia. *verſ.* 16. Quæ omnia ſigna characteriſtica deſcribere non piguit, ut videamus, an pleriſque proximis apoſtolicorum temporum epiſcopis, multo magis autem poſteriorum ſeculorum Antiſtitibus, convenire ad amuſſim, aut congruere nequeant, quod profectò multum ad rem facit: nec à conſilio, aut monito Chriſti alienum eſt.

Notandum autem eſt, præter unum Jacobum, cujus unica, eaque perbrevis epiſtola extat, neminem eſſe ex Apoſtolis, quorum ſcripta ad nos pervenerunt; qui Antichriſti, aut ejus præcurſorum, vel miniſtrorum, quos ipſos quoque Johannes epiſtolæ: *cap. ſecundo* Antichriſtos vocat, aut expreſſam, aut ſatis ſignificantem mentionem non fecerint Petrus, Johannes, Judas, Paulus &c. Ipſe Petrus, præter ea, quæ ſecundæ epiſtolæ cap. ſecundo planè cum totâ Judæ epiſtolâ convenientia tradit; capite tertio iterum prophetiam hanc *verſ.* 3. inculcat: atque ut oſtenderet ſeſe de iiſdem loqui, de quibus & hoc loco Paulus: aſſerit eos adventum Domini anteverſuros, atque adeò ipſa adventus Domini morâ abuſuros ad illuſionem doctrinæ Evangelicæ, & Religionis Chriſti. Paulus vero paſſim etiam in Actis apud Lucam (*Act.* XX., in ſermone ad Epheſios, & Mileſios fratres: ſed præcipuè 1. *Tim.* IV. ab initio prædictam hoc loco apoſtaſian explicat. *Spiritus* inquit *expreſſe dicit, quod poſterioribus temporibus deficient* (ἀποστήσονται) *quidam à fide adjicientes animum.* (προσέχοντες) *Spiritibus deceptionis & doctrinis dæmoniorum.*

Depingit autem illos iſtiuſmodi coloribus: *primum in genere, futuri ſint in hypocriſi falſiloqui, cauteriatam habentes conſcientiam.* Deinde in ſpecie tangit duo, quæ iſti homines introducturi erant, dogmata; alterum *de cælibatu*; alterum de *delectu ciborum*, quorum utrumque ad *corporalem exercitationem*, quam ibidem damnat, pertinet.

Mox in epiſtola ſecundo ad eundem *Timoth. cap.* III. extremis temporibus exſtituros homines prædicit qui cum omnibus vitiis addicti, & obnoxii futuri ſint: tamen *habituros ſpeciem quandam pietatis,* quamvis ejus vim omnem enervaturi ſint, prænunciat: & paulo poſt mox in eadem epiſtola *cap.* IV. 3. *tempus fore*, præmonet, *quo ſanam doctrinam homines non ferent: Sed ſecundum cupiditates proprias ſibi ipſis coacervabunt*, (ἐπισωρεύσουσι) *doctores.* (multos enim plauſibilium, & jucundorum errorum doctores eſſe neceſſe eſt; nec ullius rei facilior, & copioſior eſt annona.) *Prurientes auditu. Et à veritate quidem aures avertent; ad fabulas autem convertentur.* Atque hæc cauſa eſſe debuit, irritans iram adverſus eos divinam: ut ipſis mitteret efficaciam erroris; de qua pauló poſt loquitur. Hæc ideó præmiſimus, ut omnibus patere poſſit rem iſtam, quam Apoſtolus hoc lòco prædicit non fortuito ipſi excidiſſe; neque ab illo ſolo: ſed à Chriſto, & omnibus fere Apoſtolis; neque ab ipſo, uno in iſto loco: ſed pluribus aliis prædictum, atque adeo inculcatum eſſe. Deinde prophetiam iſtam, non de ulla alia re; ſed de ea ipſa explicandam eſſe, de qua aliæ ſimiles prophetiæ loquuntur, hoc eſt, de defectione à ſana doctrina Chriſti, (quam homines, qui lucem oderant, ferre non poterant; quia erant mala opera ipſorum) ad errores, & gratas carni impoſturas, quas in Eccleſiam invecturus erat Antichriſtus. Inanem igitur operam ſuſcipiunt viri ſummi, qui prophetiam hanc de ejuſmodi rebus explicant, quæ prædici nullo modo merebantur. Quia etiamſi hæc epiſtola periiſſet plurima tamen vaticinia Spiritus Sancti eadem de re aliunde non defuiſſent.

Nunc ad iſtam ipſam prophetiam explicandam accedamus. Duo autem hic prædicuntur, quæ ab aliis quoque prædicta oſtendimus. Multi Antichriſti, aut perduellionis adverſus Chriſtum rei; & unus Antichriſtus, qui præcipuus dux perduellium. Multi Antichriſti quorum alii præcurſores, alii adminiſtri, alii ſectatores, aut imitatores intelliguntur, denotantur per vocem ἀποστασίας, quæ hoc loco plurium defectionem, & quaſi generalem conſpirationem in ſana doctrinâ abjicienda ſignificat de quibus 1. *Tim.* IV, ait, quod tales homines *deficient* (ἀποστήσονται), à fide (ut ſupra oſtendimus.) quodque multi ejuſmodi doctores futuri eſſent. ideo 2. *Tim.* IV. 3. dicit eos (ἐπισωρεύσουσι) hoc eſt, *coacervatum iri*: ex doctorum autem multitudine diſcipulorum multitudo æſtimanda eſt. Sed & Petrus 2. *Pet.* II. 1. expreſſe dicit, multos abituros in partes pſeudoprophetarum, & falſorum magiſtrorum; quos venturos prænunciavit.

Unus autem Antichriſtus, puta principalis, ac præcipuus deſcribitur quod ſit *homo peccati*, hoc eſt, non modo ipſe peccatis deditus, ſcatens, & coopertus; ſed qui alios quoque peccare faciat, & quaſi publicè ad peccandum omnibus ſignum tollat, omnium peccantium Dux ſit; quemadmodum *Apoc.* XVII. dicitur illa meretrix vino fornicationis ſuæ inebriare omnes gentes *verſ.* 3.

Deinde *filius perditionis*; quia & ipſe periturus, & multos alios perditurus ſit. Hebraiſmus frequentiſſimus, ut filii lucis, filii tenebrarum.

Tertio *verſ.* 4. ὁ ἀντικείμενος *Adverſarius Opponens ſeſe.* Cui autem ſeſe opponat alibi docetur. Vocatur enim Antichriſtus, Chriſti adverſarius, quia Spiritus ipſius Chriſti Spiritui repugnat. Hic enim eſt mitis, manſuetus, modeſtus, & humilis omnes ad ſe pertrahens ſed nonniſi volentes; imo cupientes blandè invitans *Matth.* XI.; ille contrà inſolens, atrox, ſuperbus, & efferens ſeſe ſuprà omnia; omnes vel invitos, ac repugnantes ſibi ſubigere; & minis, atque malo coactos in obſequium redigere atque adeo conſcientiis imperare connitens.

Hæc ſpirituum differentia in hoc negotio plurimum notanda eſt; quia nihil eſt, quod Antichriſtum magis cum Chriſto committat, quàm ejuſmodi ſpirituum colliſio, dum iſta beſtia, prima fronte agni cornua oſtentans, deinceps loquitur ut Draco. quemadmodum vero ex ſermone hominem; ita ex doctrina, quam tradit, Antichriſtum dignoſcas. Quæ ſanè doctrina dupliciter eum in Chriſtum injurium eſſe oſtendit; primùm, quod populum ejus liberum, & ingenuum, mollique Domini ſui imperio aſſuctum,

aſſuetum, deſpotico dominatu, & conſcientiarum tyrannide opprimat. Deinde, quod in tam inſigni injuriâ Spiritum, atque inſtinctum Domini ſui fraudulenter, & contumelioſè mentiatur: id ipſum Chriſto tribuens, à quo ille quàm alieniſſimum ſe eſſe oſtendit, quodque, tanquam rem pudendam, atque ignominioſam ſibi affingi, non poteſt non indignari.

Quarto dicitur idem Antichriſtus efferens, *extollens ſeſe.* ὑπεραιρόμενος, *ſupra omne, quod dicitur Deus*; aut σέβασμα *numen*; ſeu id, quod colitur, cuique divinus, aut divino proximus cultus, atque honos defertur. Ex hoc loco autem patet vocem Dei non uno modo ſumi: ſed generalem eſſe, & quæ non paucas ſignificationis ſuæ ſpecies complectatur. Uſurpatur aut impropriè, ut cum venter Deus quorundam dicitur; aut propriè de ſublimi aliqua, & vera poteſtate. Et in hac ipſa proprie ſignificatione; aut principaliter, ut cum de eo dicatur, qui habeat omnipotentiam: hoc eſt poteſtatem in cælo, & in terra; aut Analogicè. Habet enim, & participat ſemper omnis analogia ultra puram ſimilitudinem, quippe cum natura ſua aliquid trahat de vera, & propriè dicta ſignificatione: quod in hac voce accidit. In principali ſignificatione dicitur de Deo Patre, & filio, quorum uterque omnipotens eſt; niſi quod alter ex ſe ipſo abſolutam iſtam omnium rerum poteſtatem habeat: filius autem à patre. Quæ cauſa eſt, cur ex uſu Sacræ Scripturæ. Vox hæc interdum abſolutè, & κατ' ἐξοχὴν ſoli Patri tribuatur. Analogicè dicuntur Dii, reliquæ omnes poteſtates, ſive in cælo, ſive in terra, quæ partem aliquam ſublimis, ac ſupereminentis poteſtatis habeant: ſeu particularem poteſtatem; quemadmodum Archangeli, Monarchæ, ac terrarum Principes &c.

Ergo ſupra omnes iſtas poteſtates, quæ vocis hujus ambitu comprehenduntur, extollere ſeſe *homo* iſte *perditionis* dicitur. Ut enim *Philip.* II. Chriſtus ita exaltatus dicitur, ut ipſi omne genu flectatur cæleſtium, terreſtrium, & ſubterraneorum: ita hic homo peccati, primum poteſtatem ſuam, arroganter uſurpatam, extendit ad ſubterranea regna, infernum videlicet, &, Platonici ingenii commentum, purgatorium: vendicans ſibi jus, non ullis divinis legibus circumſcriptum: ſed arbitrarium, & abſolutam poteſtatem damnandi, aut abſolvendi homines ab iis, quæ utrobique ipſis metuenda proponuntur. Quo ipſo ſubterraneorum genua in nomine ſuo flecti non obſcurè poſtulat.

Porro terrenarum poteſtatum genua quàm rigidè ad ſui adorationem inflectat, teſtantur illa beatorum pedum oſcula, quæ hominis iſtius crepidis à regibus & monarchis terrarum figuntur. Denique ſupra cæleſtes poteſtates quomodo ſe efferat, docet id ipſum, quod ſe ſupra Dei, & Chriſti poteſtatem, idque in ipſa ejus Eccleſia; & longo quidem intervallo extollat. Cum enim Deus mentibus omnium, præſertim in negotio religionis, libertatem arbitrii conceſſerit; ille duriſſimum regnum conſcientiarum violenter invadit, & imperioſè exercet.

Cum Chriſtus Eccleſiæ ſuæ, tanquam dilectæ ſponſæ, ſuave jugum imponat, blando Spiritus ſui inſtinctu eam regens, atque fovens: hic Sponſam domini ſui, tanquam vile mancipium, ſerviliter, & contumelioſè tractat, deſpoticum, & herile dominium, non ſine cogendi jure, & fundendi ſanguinis poteſtate, in eam introducendo.

Nequis autem venturum iſtum Antichriſtum extra Eccleſiam ſomniare poſſet (quales fortè videri poterant aut gentiles magiſtratus, qui Chriſtum in ejus populo oppugnabant, aut pſeudoprophetæ, qui, introducta nova religione, novoque inter Deum, & homines mediatore, religionem Chriſti tollebant, & antiquabant, qualis fuit Mahometes. Quorum utrique ſuo modo adverſari Chriſti dici poſſunt,) ait expreſſe ipſum fore intra ipſam Eccleſiam, quam *templum Dei* vocat. Nam ſi ſinguli fideles, eorumque corpora templa Dei à Spiritu Sancto dicuntur; multò magis è multis fidelibus collectum totius Eccleſiæ corpus, cui præſentia Dei, Chriſtique longè celebriori, quàm ſingulis fidelium privilegio promiſſa eſt, templum, & quaſi habitatio, & tabernaculum Dei dici poteſt, atque adeo dicitur. Præſertim cum templa manu facta, & propriè dicta, ſine congregatione, hoc eſt, eccleſia eorum qui ad illa propter cultum Dei conveniunt, eſſe non ſoleant. Ita ut vox templi longè magis & propiori notione, ac ſignificatu toti Eccleſiæ; quàm ſingulis in Eccleſia conveniat, & competat. Quamvis enim Deus, & Chriſtus in cordibus quoque ſingulorum habitationem habere dicatur; tamen id longe nobiliori, & competentiori ſenſu de tota Eccleſia dicitur, quod ſit Dei, Chriſtique domicilium. Dicit igitur *ſeſſurum* Antichriſtum *in templo Dei tanquam Deum*; non quod revera (ut ſeſe ſtatim Apoſtolus explicat) ſit Deus, aut divina poteſtate, vel omnipotentia præditus: ſed quod ſe ſtultis hominibus pro Deo venditet, & Deum eſſe quamvis falſo oſtendat.

Id autem cum multis aliis in rebus fit; tùm præcipuè remittendorum per ſe, & per alios peccatorum poteſtatem ſibi uſurpando; quod ſolius Dei, & Chriſti omnipotentiæ competit. Præterea creandis ſubinde novis Diis, cælique indigenis, aut indigetibus & hominum mortalium apotheoſi; quibus ſeſe eam excellentiam conferre credi vult, ut poſſint ſupra uſitatum hominum cultum adorari, invocari; eoque ipſo pro omnipotentibus, atque omnipræſentibus haberi. Quo nullum majus uſurpatæ divinitatis, teſtimonium dari poteſt. Quippe cum eum, qui per ejuſmodi ſuorum apotheoſes ſanctis omnipræſentiæ dignitatem, & invocationis privilegium donat: illis ipſis, & omnibus eorum ſimilibus omnipotentiorem (ut ita dicam) & longe diviniorem credi neceſſe ſit.

Verſ. 5. Indicat doctrinam, quæ iſto loco traditur, non fuiſſe ipſis ignotam; ſed jam antea, & quidem uberius, ac ſufficientius ipſis eſſe ab Apoſtolo explicatam; tanquam rem ſcitu dignam, & maximi momenti; quæ toties ipſis inculcari meruerit. Exhibebatur enim in illa remedium adverſus ſcrupulos fidei, qui ex invehendorum mox in Eccleſiam errorum, & falſarum doctrinarum, & hæreſeôn (quas venire fuit neceſſe) ſcandalis exorituri erant. Ergo Apoſtolus ipſos præmonuerat, apoſtaſiam iſtam, ſeu receſſionem à ſana doctrina non modo superventuram certò: ſed etiam citò; imo jam tunc in ſuis cauſis fuiſſe: niſi impedimento quodam, quominus in nervum, & in apertum erumperet, cohiberetur.

Verſ. 6. Impedimentum etiam iſtud, ipſis fuiſſe notum verſus ſextus indicat; quamvis illud non exprimat, & ſoli conecturæ, ac divinationi locum relinquat. Quæ ne vana eſſet, effecit ingenua Hegeſippi confeſſio apud Euſebium. qui fatetur, quamdiu ipſi Apoſtoli fuêre ſuperſtites, tamdiu Eccleſiam manſiſſe virginem: at poſtquam ſacer Apoſtolorum Chorus differentem ſortitus eſt exitum; tunc impii erroris conſpirationem *nudo vertice*, hoc eſt, ſecurè, & ſine ullo metu imo impudenter erupiſſe, & puram illam, & genuinam ab Apoſtolis prædicatam veritatem oppreſſiſſe. Quibus coloribus melius tàm ipſam apoſtaſia; quam ipſius impedimentum depingi potuit?

Mox *verſ.* 7. exponit, quod *myſterium iſtud ini-*

quitatis, Paulo, & Apoſtolis viventibus adhuc, efficaciter jam in fieri, & in actum deduci cæperit: adeo ut jam vis, & efficacia ejus matureſceret, nec niſi impedimento quodam, quod mox amovendum eſſet, contineretur; ne in apertum erumperet, ac revelaretur.

Quo autem modo myſterium iſtud, Paulo, & Apoſtolis viventibus, non modo ortum ſit: ſed ad maturitatem quandam perduci cæperit, exponit Apoſtolus primum *Rom.* XVI. 17. dum monet, ut ſibi caveant, & declinent ab iis, *qui diſſidio, & ſcandala circa doctrinam, quam didicerant, faciebant, inſervientes in eo non Domino Jeſu, ſed ventri ſuo.* Faciebant autem id *per blandiloquentiam; & aſſentationem* διὰ τῆς χρηστολογίας. καὶ εὐλογίας, quibus homines *bonos*, (ἀκάκους) *ſimplices*, & qui ex integritate ſua omnes æſtimarent, decipiebant. Proponebant ſua dogmata verbis valde bonis, & errores ſuos, dulci quodam bonitatis muſto temperatos, propinabant. Hos tales, in Romana Eccleſia fuiſſe ex hoc loco liquet. Etiam fuiſſe & in Corinthia, ex *Cap.* XV. primæ epiſtolæ *verſ.* 12. patet, qui præcipuum doctrinæ Chriſtianæ caput de reſurrectione ſubruebant; & ex *cap.* X. ſecundæ epiſtolæ, qui Apoſtoli auctoritatem palàm, & ex profeſſo oppugnabant, & elevabant; traducentes ipſum, *tanquam ſecundum carnem ambularet*; qui ſe efferebant adverſus cognitionem Dei; detrectantes doctrinæ Chriſti obſequium 2. *Cor.* X. 5. contra quos aſſerendo auctoritatem ſuam tota illâ epiſtolâ pugnat. Vocat autem eos *Cap.* XI. 13. *falſos Apoſtolos, operarios doloſos; quia ſe transfigurarent in Apoſtolos Chriſti, quemadmodum Satanas ſolet ſe transfigurare in Angelum lucis.* Eodem plane modo, quo adverſarius Chriſti ſeſe transfiguraturus erat in miniſtrum, & vicarium Chriſti; cum vel eo ipſo Pſeudo-Chriſtum ſe oſtenſurus eſſet: quod ſe ſupra Chriſtum, imò ipſum Deum eſſet exaltaturus; uſurpando ſibi poteſtatem ſupra populum Dei; quam neque ipſe Deus, neque Chriſtus uſurpat. Fuiſſe ejuſmodi homines & in Eccleſia Galatica apparet ex *Gal.* I. 7. quod ibi non defuerint, qui voluerant invertere, *& immutare* (μεταστρέψαι) Evangelium Chriſti, *qui faſcinaverunt Galatas veritati non obſequi. Gal.* III. 1.; qui excludere ipſos ab illa genuina, ab Apoſtolo prædicata, veritate volebant: ut ſuam apud eos auctoritatem ſtabilirent *Gal.* IV. 17. qui volebant εὐπροσωπῆσαι ἐν σαρκὶ *Specioſi apparere in carne*, *Gal.* VI., 12. hoc eſt, carnalis iſtius, & oculis omnium objectæ ſanctimoniæ ſpecie fucum omnibus facere. Carnalem vero, aut Corporalem γυμνασίας *exercitationem*, Apoſtolus vocat ceremonialem, & in oculos incurrentem Dei cultum. Qua in εὐπροσωπίᾳ (liceat ita loqui) *ſpecioſa apparentia* regnum Antichriſti excellere debuiſſe 2. *Tim.* III. 5. legimus. *Ultimis enim diebus exorituri erant homines, habentes ſpeciem;* & efformationem: ſeu adumbrationem *quandam pietatis* (μόρφωσιν) *quamvis vim ejus plane rejecturi*, ac neglecturi eſſent. Fuiſſe ejuſmodi homines, in Epheſina quoque Eccleſia aut certe præparatos jam illic fuiſſe, & proclives aliquos, qui in *lupos, non parcentes gregi*, eſſent evaſuri, legimus *Actorum* XX. 29. niſi forte prophetia hæc ad Mileſios ibidem præſentes ſpectet. Quanquam, quod ad Epheſinam Eccleſiam attinet, diſcimus ex loco 1. *Tim.* 1. 3. Timotheum ideo relictum Epheſi à Paulo, iſthinc proficiſcente in Macedoniam, ut illic impediret, *ne à quibuſdam aliena*, & ab Apoſtolica diverſa, *doctrina traderetur; neve homines fabulis, & inutilibus diſceptationibus occuparentur*, quæ ad pietatem nihil conſeruot; & quæ potius quæſtiones, ac diſputationes; *quàm ædificationem in fide* procreabant. Quia enim homines à ſcopo *caritatis, bonæ conſcientiæ, & non ſimulatæ fidei* ad ſcopum ventris, aut lucri, aut vanæ gloriæ aberraverant: ideo loco veræ Theologiæ ad Matæologiam ſeu vaniloquentiam converſi fuerunt homines ambitione vaniloqui, *neſcientes ea, quæ dicebant; & quæ* magna contentione & obſtinatione *aſſeverabant*.

Quæ lineamenta, quia nunc in Antichriſto non videri tantum: ſed manibus palpari poſſunt: apparet tunc Epheſi quoque jam tum *myſterium* iſtud *iniquitatis* Antichriſtianæ peragi cæptum fuiſſe. Ejuſdem farinæ homines, qui ad *myſterium iniquitatis* operas ſuas conferebant non deerant in Philippenſi quoque Eccleſia (quos *canes, & malos operarios* Apoſtolus vocat) qui (ut ſupra diximus) in ſpecioſa carnali; & oculos hominum feriente rerum externarum obſervantia; præterea in juſtificatione ex operibus ſuis externis, proram & puppim Salutis ſuæ collocabant. Vide *Philip.* III. 2. 3. *& verſ.* 9.

Neque vero paucos iſtos; ſed plurimos paſſim fuiſſe, qui eorundem, aut ſimilium errorum auctores eſſent *Phil.* III. 18. legimus. *Multi* inquit *ambulant, (ut ſæpius dixi vobis, & nunc flens dico) inimici Crucis Chriſti; quorum finis perditio, quorum Deus venter, & gloria in ignominia ipſorum; terrena ſapientes*; & qui ultrà vitæ hujus ſolatia vota, & ſpes ſuas non jacularentur. Qui colores proprii ſunt regni Antichriſti, ut non mirum ſit, quod in præcurſoribus ejus depræhenderentur.

Sed præcipue ejuſdem furfuris homines regni, ac myſterii Antichriſti fabricatores in Eccleſia Coloſſenſi notantur; qui cum ex Ethnicis, & gentibus eſſent ἐν πιθανολογίᾳ *in perſuadendi efficacia*: hoc eſt eloquentia, & perſuaſorii ſermonis probabilitate homines decipiebant: Imo vero *per philoſophiam, & vanam impoſturam, per traditiones hominum*, & elementa dogmatum mundi *Coloſ.* II. 4., *&* 8., fideles circumveniebant, & veritatis poſſeſſione ſpoliabant. qui in ciborum delectu, dierum obſervatione; præterea in voluntario culto cælicolarum, aut Angelorum, ut quidem illi putabant, in ſpecioſa afflictione carnis, in obſequio præceptis, & inſtitutis hominum præſtito, religionem collocabant. quæ res veræ ſanctimoniæ vim, ac perfectionem minimè implebant, & nullius pretii erant; quamvis ſpeciem aliquam ſapientiæ, & pietatis haberent. Vide *Coloſ.* II. *verſ.* ultimo. Quæ cuncta lineamenta in præſenti vultu Antichriſti, facile agnoſcas.

In Eccleſia vero Theſſalonicenſi vel iſtorum ipſorum hominum, qui in ſecunda iſta epiſtola redarguuntur, errores ad operationem myſterii Antichriſti conducebant: quod animos hominum expectatione feſtinati adventus Chriſti attonitos, aut etiam curioſa indagatione earum rerum, quas Deus ſciri noluit, occupatos, incautos redderent ad fraudes, inſidias, & impoſturas eorum, qui Antichriſti regnum, ac doctrinam ſenſim in Eccleſiam introducebant. Cum tamen ſaluberrimo ipſius Chriſti monitu, in id potius incumbendum, atque adeo excubandum eſſet; ne pſeudoprophetarum inſidiis Eccleſiæ circumvenirentur. Ideò, videmus (ut ſupra monuimus) Chriſtum quoties de adventu ſuo, aut ejus tempore rogatus eſt à diſcipulis, toties illis monitum cavendis pſeudoprophetis, qui adventum ejus anteceſſuri eſſent, inculcaſſe.

At iſti, qui mox venturum, & jamjam inſtantem ſupremum, & fatalem mundo diem fingebant, eo ipſo metum venturi Antichriſti, & curam impoſturarum ejus vitandarum excludebant.

Quod profectò fieri Satanæ, ſecundum cujus efficaciam venturus erat Antichriſtus, multum intererat; ut ad tanti periculi animadverſionem mentes hominum conſoporarentur. Ideò hic Spiritus, cum videret frequenti de venturo Antichriſto præmonitione

tione ab Apoſtolis obviam itum eſſe huic malo, ne expectatio venturi Antichriſti ex animis hominum extirparetur commentus eſt aliud artificium, introducta opinione venturum quidem Antichriſtum: ſed adventum ejus adventum Chriſti non toto quadriennio antegreſſurum. Quæ fabula adeò eſt abſurda, & anilis; ut mirum ſit eam cuiquam in mentem venire potuiſſe, qui hanc Apoſtoli epiſtolam legerit; imo vero qui Sacrorum librorum lectionem vel primis labris attigerit. Et tamen videmus eam in maximâ Eccleſiæ Chriſtianæ parte invaluiſſe.

Nec in Eccleſia Cretenſi defuiſſe homines ſanæ doctrinæ contradicentes, *refractarios, vaniloquos (Tit. I. 9., 10., 14.) impoſtores, deceptores, ſubvertentes veritatem, docentes ea, quæ non oportet, turpis lucri gratia* (*verſ.* 11.) in epiſtola ad Titum legimus. Qui tametſi præcipuè ex circumciſione fuiſſe legantur: tamen eo ipſo nec aliæ gentes ab eâ culpâ, in primis autem Cretenſes (eo nomine ab Apoſtolo mendaces dicti) excluduntur. Ideoque ibidem ſanæ doctrinæ non modo *Judaicæ fabulæ, quod ad Judæos:* ſed etiam *præcepta hominum*, quod ad alios gentes pertinet, opponuntur.

Percurrimus Eccleſias omnes, per literas Pauli compellatas, & oſtendimus nullam fuiſſe in qua non jam tunc vivente Apoſtolo peſtis iſta *myſterii* iniquitatis graſſari inciperet, ut quivis facile intelligere poſſet, malum illud, quod jam tunc ſuperſtite Apoſtolorum Senatu tam latè ſerpere cæperat, planè publicum, atque epidemicum fuiſſe.

Quærat autem hoc loco quiſpiam, quid hoc ad Magni Antichriſti myſterium pertineat; quod aliqui homines jam tunc aliquos errores in Eccleſiam inveherent, præſertim cum quidam eorum ab ea quoque Eccleſia, in qua Magnus Antichriſtus regnare creditur, damnentur, & multi errores dari poſſint, qui ad poteſtatem Antichriſti ſtabiliendam nihil pertinere videantur.

Huic ego reſpondeo, primum nullum ex commemoratis erroribus dari poſſe; cujus veſtigia aliqua in præſenti Antichriſti doctrina deprehendi nequeant. quod per ſingulos currendo perfacilè oſtendi poteſt.

Quippe cum ea nobis exhibeat Gentiliſmum quendam cum Judaiſmo concretum. (Diverſum panthera genus confuſa Camelo.) Deinde oſtendemus in genere, omnem errorem in Eccleſiam invectum, quia puræ religionis doctrinæ admixtus ab ejus veritate redarguitur, naturâ ſua poſtulare; ut aliqua violenta poteſtate, aut conſpiratione conſervetur. Aliter enim durare, aut perennare non poteſt. Ergo ipſa errorum falſitas, & abſurditas iniquitatem poteſtatis hujus, atque conſcientiarum dominatus ſecum traxit, & invexit in Eccleſiam. Quis enim abſurda, & ſeſe deſtruentia credat, niſi coactus, aut neceſſitate aliquâ circumſcriptus. Ex quibus autem cauſis & initiis peſtis hæc, & contagio in Eccleſia ſerpere cæperit, & quæ fuerint errorum iſtorum incunabula, paſſim nobis Spiritus Sanctus oſtendit. Primum Chriſtus ipſe docet homines, quorum ſunt mala opera, odiſſe lucem; quæ patefacit eorum culpas, & nuditatem. Quærunt igitur tenebras, & comminiſcuntur errores, in quorum latebris pravitas eorum deliteſcere poſſit. Deinde Paulus 1. *Tim.* 1. 5. & 6. oſtendit, cum religionis totius ſcopus, & conſummatio ſit *caritas ex puro corde, bona conſcientia, & fide non ſimulata*, homines ab eo ſcopo aberrantes, à recto tramite deflexiſſe: & à vera theologia ad *ματαιολογίαν vaniloquentiam converſos eſſe. Volebant enim eſſe legiſlatores νομοδιδάσκαλοι*, cum *tamen* ignorarent, quæ dicerent; & quæ magna contentione aſſeverarent. Tales homines jam tunc Apoſtolicis temporibus cæperunt ἑτεροδιδασκαλεῖν, hoc eſt *alienam* ab eâ, quam Apoſtoli prædicabant, *doctrinam tradere*, quos 1. *Tim.* VI. 3. & *ſeqq.* ita deſcribit quod nollent accedere ſanis ſermonibus Domini noſtri Jeſu Chriſti, *& doctrinæ ſecundum pietatem, verum inflati eſſent; nihil ſcientes: ſed ægrotantes circa quæſtiones, & logomachias*, hoc eſt, *verborum* ambiguitates, & *cavillationes.* Sunt enim quidam interdum, qui, cum nihil novi afferant; nec in re ipſa multum ab aliis diſcrepent, in verbis tamen nudis magna movent certamina, maximas turbas excitant. Ex quibus *naſcuntur invidiæ, rixæ, maledicentiæ pravæ ſuſpiciones:* Perverſæ exercitationes. (παραδιατριβαὶ) hoc eſt, *diſputationes hominum mente corruptorum*; & qui inter iſtiuſmodi ſubtilium, aut futilium quæſtiuncularum colliſionem veritatem perdiderunt, (Nuſquam enim facilius, quam inter flexiloquas verborum ambiguitates, perit veritas.) denique homines iſtiuſmodi ita deſcribit Apoſtolus, quòd in religionis negotio ita ſint animati, ut arbitrentur religionis, ac pietatis profeſſionem magno ſibi *quæſtui* eſſe debere.

Radix enim ut aliorum multorum, ita iſtorum quoque omnium in Eccleſia malorum eſt avaritia. Vitiorum igitur amor; ſed præcipue, avaritia, & quæſtus cupiditas (1. *Tim.* VI. 5. & *ſeqq.*) ventris cura (*Philip.* III. 18. 19.) imo voluptatum etiam conſectatio (*Jacobi* IV. 1., & 3. 2. *Pet.* II. 10., & 13., 14. *Judæ verſ.* 4., & 8., & 10., & 16.) denique ambitio, ſuperbia, & animi inflatio. cum aliqui vellent diſcipulos trahere poſt ſe *Act.* XX. 30. cum vellent aliqui videri νομοδιδάσκαλοι, *legiſlatores*, (1. *Tim.* I. 7.) aut διδάσκαλοι *doctores*, (*Jacobi* III. 1.) ὑπέρογκα ματαιότητος φθεγγόμενοι. (2. *Pet.* II. 18. *Judæ verſ.* 16) inflati (1. *Tim.* VI. 4.) hæ inquam fuere primæ errorum apoſtaſiæ Antichriſti viam munientium cauſæ. hæc initia, atque incunabula.

Cum autem dogmata etiam nonnulla, Antichriſti ſpiritum redolentia, quibus veluti, ſignis doctrina ejus noſcitari poſſet, Spiritus Sanctus attigerit; qualia fuere de cælibatu, & ciborum delectu præcepta; non omittendum eſt illud etiam peculiare Antichriſti dogma, ex quo Spiritus *ejus homini illi, quondam ex Spiritu Sancto, concepto, & ex pura virgine nato, cui monitu Dei nomen Jeſus*, hoc eſt, Servatoris inditum eſt; & qui mortem, & aculeum ejus, ac potentiam Satanæ vitâ, prædicatione, doctrinâ, & morte: ſed præcipue reſurrectione, & exaltatione ſua debellavit; huic inquam homini inſenſus atque infeſtus cognoſcitur. Dogma autem iſtud Johannes explicat, quod Jeſus ille, Jeſus, inquam, ille, qui de Spiritu Sancto conceptus eſt, & de quo *Matthæus cap.* 1. 20. dicit, quod τὸ (βρέφος) ἐν αὐτῇ (hoc eſt, in Mariâ virgine) fuerit γεννηθὲν. aut ut Latine explicem *illud quod fuit in Maria ex Spiritu Sancto genitum*; non eſſet Chriſtus. 1. *Joh.* II. 22. & *cap.* IV. manifeſtiſſimo ſigno Spiritum Dei à Spiritu Antichriſti dignoſci ait; quod Dei quidem Spiritus doceat illum ipſum Jeſum, qui in carne venerat; qui, in humili ſorte natus, variis infirmitatibus, & morti ipſi obnoxius fuit: per reſurrectionem factum eſſe, & longe excellentiori modo ſic dictum Dei filium, populi Dei regem, à Deo unctum, & exaltatum, data illi omni poteſtate in cælo, & in terra, hoc eſt, collata ipſi divina, & omnibus numeris abſoluta omnipotentia. Spiritus autem Antichriſti (1. *Joh.* IV. 3.) doceat, non hunc ipſum Jeſum, qui in carne venerat, hoc eſt, qui in mortali ſtatu natus, mortique obnoxius fuit, (quod in divinam naturam & omnipotentiam non cadit:) eſſe verum Dei filium; cui una cum divina omnipotentia regnum populi Dei (cujus ratione etiam *Unctus Dei*, hoc eſt, Chriſtus vocatur) & quæ jus iſtud & Ἀξίωμα, cæleſtis Regis cum omni-

omnipotentia conjunctum conſequuntur, cultus divinus, & adoratio, atque adeo invocatio debeatur, & competat: Sed alium omnino, iſto tanto ut antiquiorem, ita excellentiorem; quanto divina natura, & conditio humanam imbecillitatem, & ſortem excellentiâ ſuperat.

Neque enim Antichriſtus nullum planè Chriſtum aut fuiſſe; aut eſſe aſſerturus erat: ut qui in Eccleſia Chriſti ſeſſurus, & regnaturus, & Chriſti poteſtatis prætextu in Eccleſia graſſaturus fuiſſe prædiceretur: Sed tantum, non hunc qui in carne venerat.

Et profectò verba Johannis ſenſum alium non admittunt. Pauci enim impoſtorum aut Pſeudoprophetarum fuerunt, aut eſſe potuerunt, qui Jeſum illum hominem natum eſſe, hoc eſt, in carne veniſſe negaverint. Non magis enim hæc res, poſt exortum Chriſtianiſmum, ex memoria hominum eximi, & extirpari potuit; quam factum infectum reddi. Sed ejuſmodi homines plurimi eſſe potuerunt, atque fuerunt, qui cultum, & honorem Chriſti officio, ac regio muneri debitum, homini illi Jeſu nomine vocato, & pro nobis crucifixo ſubtraherent, & eum quodammodo in alium transferrent. Quodammodo inquam. Neque prudentior enim fuit Satanas, & is, qui ſecundum ejus efficaciam venit, Antichriſtus, quàm ut res ad ſuum ſcopum non plane neceſſarias conſectando: ultrò ſibi difficultates deſtinatæ rei perficiendæ objicerent. Neque enim ut Antichriſtus, aut Satanas ſcopum, ad quem collineabat, attingeret, eò impudentiæ ipſum progredi neceſſe fuit; ut plane alium Chriſtum, non modo reipſa, ſed verbis quoque, & manifeſta confeſſione ſua introduceret; quod Chriſtianis ad fraudem, & inſidias animadvertendas occaſionem dare potuiſſet. Sufficiebat, ut eum verbis quidem eundem eſſe jactaret; reipſâ verò eodem tempore ea utrique tribueret, quæ uno, eodemque tempore ſimul, & ſemel uni, eidemque tribui nullo modo poſſunt. Quod ſive ad ſubruendam penitus totam fidem noſtram; ſive ad exuendum hominem illum Jeſum vero honore, & excellentia ſuâ ſatis fuit efficax. Nam quæ ad conciliandam tam differentium inter ſe naturarum pugnam, & aſſerendam identitatem homines vulgò commenti ſunt; nonniſi entia rationis videntur.

Verſ. 8. Sed ut ad verba Apoſtoli redeamus; deſcribit is Antichriſtum *verſ.* 8. per vocem, aut epitheton ἄνομος *exlex*, *ſine lege*, hoc eſt, qui ſe legibus omnibus ſolutum eſſe velit. Quæ proprietas ejus fluit ex illa ſuperbiâ, & arrogantia ſuprà deſcripta; quod ſe extollat ſupra omnem divinam poteſtatem. Quomodo enim is præſcriptas ab aliqua poteſtate leges obſervet, qui ſe ſupra omnem poteſtatem extollat; etiam divinam, idque in ipſius Dei eccleſia: ac ferre potiùs omnibus legem, non autem cuiquam ab alia poteſtate latæ auſcultare, aut obſequi velit. Deſcribendo autem tàm triſtem, & miſerabilem Eccleſiæ faciem, addit eodem *verſ.* 8. ſolatium, fidelibus neceſſarium, tyrannum hunc, qui in Eccleſia dominationem abſolutam, & nullis legibus circumſcriptam occupaturus eſſet, ſublatum iri *à Domino ſpiritu oris ejus*.

In quo animadvertendum primùm, utrumque Eccleſiæ ſtatum à Spiritu Sancto prædictum, hoc eſt, tam apoſtaſian à ſana doctrinâ Chriſti ad commenta Antichriſti; & occupandam ab Antichriſto tyrannidem; quàm abolitionem iſtius tyrannidis, & liberationem Eccleſiæ, ac, quod eodem tempore fieri neceſſe eſt, reditu Chriſtianorum ex apoſtaſiâ ad ſanam doctrinam. Utrumque enim pertinebat & ad præmonendos, & ad confirmandos animos fidelium. Deinde explicanda ſunt verba, quibus utraque iſta prophetia exponitur. Priorum quod ad Prophetiam de regni Chriſti adventu attinet, dicitur *revelandus* eſſe hic exlex tyrannus, hoc eſt, quod tunc in occulto, & arcano, ac ſoli Spiritui Sancto cognito myſterio in Eccleſia gliſcebat malum, ſublato impedimento, quo coercebatur, pateſactum iri omnibus. Aſſerit enim regnum illud Antichriſti, jam eſſe quodammodo in ſuis cauſis; nondum tamen aperte pateſactum, quia nec perfectè ſtabilitum eſſe potuit ſuperſtite Apoſtolorum choro. Sed poſt diſceſſum eorum ex hac vita (quod ſupra ex Hegeſippo monuimus) tunc demum nudo vertice impiam erroris conſpirationem in apertum erupturam, ut omnibus pateat. Conſonat autem huic Hegeſippi explicationi, quod dicit Paulus *Act.* xx. 29. *Ingredientur*, inquit, *poſt abitum meum lupi graves ad vos, non parcentes gregi, & ex vobis ipſis exurgent, viri loquentes perverſa, (διεστραμμένα) ut abſtrahant diſcipulos poſt ſe.* Vox enim *abitus* (ἄφιξιν) hoc loco non nudum illum abitum ipſius, aut iter Heroſolymam ſuſceptum; ſed diſceſſum è vita ſignificare videtur. Quod ad alteram prophetiæ partem attinet, hoc eſt, prophetiam de abolitione regni Antichriſti; dicitur iſtud abolendum eſſe *Spiritu oris Chriſti.* Quod quamvis ita quoque intelligi poſſit, ut facilitatem deſignet abolendi iſtius regni, & ſummam Chriſti potentiam, vel potius omnipotentiam reſpectu ejus adverſarii: quem ille non aliter aboliturus, & potentiam ejus diſſipaturus ſit; quàm nos flatu oris noſtri diſſipare ſolemus res fluxas, & ad quas abolendas magno conatu, & contentione nihil opus eſt: tamen *hic Spiritus oris Chriſti*, in ſenſu principaliori vim, *& efficaciam verbi, ac doctrinæ ipſius* deſignat.

Qui ſenſus illam quoque priorem non excludit; ſed potius infert, ac ſupponit. Nam ſi verbo Dei, & doctrinæ veritatis, in Sacris libris traditæ, ſuus honos, ſuaque auctoritas conſtet; non minus facilè omnes Antichriſti fabulæ, atque impoſturæ diſſlari poſſunt: quàm ſtipulæ validioris venti vehementia per aërem diſperſæ. Quemadmodum & *illuſtris adventus Domini* ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας *illuſtratio adventus ſui*, non eſt neceſſe, ut hoc loco ſolum illum ſupremum Domini adventum, aut ſeculi conſummationem ſignificet. Quamvis enim verum ſit perfectiſſimo, & illuſtriſſimo modo regnum Dei: atque adeò ipſum Chriſtum adventurum in conſummatione ſeculi; tamen nihil repugnat, adventum ipſius illuſtrem dici, quando aliquod inſigne beneficium Eccleſiæ ſuæ exhibet, & auxilium affert. Dum enim Eccleſia incommodis aliquibus afficitur: ſed præcipuè dum errorum caligine obſcuratur regnum Dei, ab eo quodammodo abeſſe, aut certe vim ſuam non ita, uti par eſt, exercere videtur. Ideo, ut adveniat regnum iſtud, perpetuo petere in precibus noſtris juſſi ſumus. quod ſuperfluum eſſet, ſi regnum iſtud perpetuo, & uniformiter in Eccleſia vigeret, ac floreret; quod ii ſomniant, qui Eccleſiæ auctoritatem, hoc eſt, unius in Eccleſia hominis poteſtatem, ſuper omnia, & ſupra ipſius quoque verbi Dei faſtigium extollunt.

Adeſt quidem Chriſtus Eccleſiæ ſuæ ſemper, atque aderit uſque ad conſummationem ſeculi. *Matth.* xxviii. ultimo. Sed tamen interdum, judiciis divinis ita poſcentibus (quod infra manifeſte hoc loco dicitur) permittit Eccleſiam erroribus aliquibus involvi, connivet ad ſcelera eorum, qui in Eccleſia ejus tyrannidem occupant & pro libidine graſſantur; ac *veritatem in injuſtitia detinent.* Quo tempore non eſt exiſtimandum, eum populi ſui curam abjeciſſe. Nunquam magis is in ſingulorum ſalute procuranda vigilat; quàm cum univerſorum ſtatum negligere videtur. Et militia noſtra ſub hoc Imperatore

ratore non eſt ejus generis, qualis in terrenis bellis cernitur; ubi licet in utramque aurem ſtertere; dum alii pro nobis excubant. Hic unicuique pro ſeipſo ſemper excubandum eſt. Unuſquiſque enim pro ſeipſo ſeparatum ab aliis bellum gerit. Nec, ut in corporalibus bellis fieri contingit, quiſquam militum Chriſti aliena tantum culpâ perire poteſt, abſque ſuâ, & quidem lautiſſimâ. Seorſim igitur quiſque imperatori ſuo militat; quamvis caritatis, aut etiam peculiaris alicujus officii vinculo, agmini cæterorum cohæreat. Poteſt igitur in aliquâ Eccleſia regnum Satanæ graſſari, in qua tamen ne Chriſto quidem regnum ſuum deſit: qui non numero univerſorum, ſed virtute ſingulorum hoſtem ſuum Satanam oppugnat, atque ejus opera deſtruit. Cæterum ut apoſtaſiam hanc juſtiſſimo Dei judicio in Eccleſia permittit: ita eandem non ſemper duraturam ex hoc eodem loco diſcimus. Tunc igitur cùm Chriſtus miſerabilem hunc oppreſſæ Eccleſiæ ſtatum in longe beatiorem ejuſdem liberatæ conditionem convertet; annon illuſtris adventus Domini dici poterit? Qui caliginem, & tenebras errorum, nubes, ac tempeſtates perſecutionum propter veritatem diſpellet: & in lætiſſimum, atque amœniſſimum ſtatum omnia convertet, ac reſtituet.

Atque ex hoc loco quoque utiliſſima, & his potiſſimum temporibus pernéceſſaria doctrina haurienda eſt; quod hic hoſtis Chriſti, non ab hominibus; ſed ab ipſo Chriſto debellandus ſit, hoc eſt, non armis carnalibus; ſed ſpiritualibus, ſed præcipuè illo ancipiti gladio, qui penetrat ad intima cordium, imò mentium noſtrarum, hoc eſt, *Verbo Dei*: quod meritò *ſpiritus oris Chriſti* vocatur. Non ideo tantum, quòd prædicatio Evangelii ab ipſius Chriſti prædicatione originem ſuam traxerit; ſed etiam quod omnium, qui poſt eum Evangelium annunciarunt, prædicatio ſpiritu, & inſtinctu ipſius Chriſti gubernata ſit, & nunc quoque eadem ab ipſo ſemper gubernatur, ac dependeat.

Verſ. 9. Pergit in deſcribendo adventu Antichriſti; Cujus primum potentiam, & verſutiam exponit, magna admiratione dignam. Deinde conſilium Dei in permittenda iſta Antichriſti potentia & verſutiæ efficacia. Potentia hæc, & efficacia dicitur eſſe Satanæ. qui cum propter conniventiam Dei ſit princeps & monarcha magnis viribus, magno imperio præpotens; ſed præcipuè omni calliditatis artificio inſtructus, in iſto Antichriſti regno exerere debuit omnem vim tàm potentiæ, quàm conſilii ſui: atque oſtendere omnibus, quibus ille viribus, qua verſutia polleat.

Quia enim Deus in regno Chriſti conſtituendo, hoc eſt, in novæ creationis negotio, ſtupendum, & admirabile omnibus potentiæ ſimul, & ſapientiæ ſpeciem edidit; ſimius Dei, Satan in exſtruendo regno Antichriſti ſuæ quoque verſutiæ, ac virium ſpecimen edere conatus eſt. Et quemadmodum Deus in illuſtribus illis miraculis per Chriſtum, & Apoſtolos ejus patratis: ſed præcipuè in, omnium miraculorum compendio, reſuſcitatione, &, quæ eam mox conſecuta eſt, exaltatione Chriſti exeruit vim ſupremæ illius omnipotentiæ ſuæ: ita Satanas in miraculis per Antichriſtum, ejuſque anteſignanos, vel anteambulones, ſive etiam Satellites factis, ſuam quoque potentiam inclareſcere voluit. Pariter ſicuti Deus in ejuſmodi via Salutis hominibus proponenda, quam ingredi, aut in ea progredi, ac perſeverare niſi ſumma probitate, ac virtute præditi non poſſent, ſapientiam ſuam hominibus pateſecit; ita & Satanas quoque, in via ad felicitatem per Antichriſtum proponenda, verſutiam ſuam omnibus oſtendit, dum incurrentes in oculos omnium difficultates quaſdam *ἐν ἀφειδίᾳ τοῦ σώματος*, *non parcendo corpore* (*Col.* II. 23.) atque in corporali gymnaſia, 1. *Tim.* IV. in cælibatu, in ciborum delectu, & abſtinentia exhibuit; per quas hominibus ſtultis, & propter ſtultitiam ſuam perituris in Antichriſti doctrina veræ, & inaffectatæ ſanctimoniæ fidem faceret.

Itaque ſeparatim Apoſtolus; verſu quidem nono *ſigna, & prodigia*, quæ potentiam Satanæ; verſu autem decimo omnem *deceptionem injuſtitiæ*, quæ verſutiam, & calliditatem ejus oſtendunt, commemorat; addito illo utrobique diſcrimine; quod & vim Satanæ à potentia Dei, & verſutiam à ſapientia ejuſdem manifeſtè diſcernat: Dei enim potentia vera & omnibus, Angelis & Archangelis æternum ſtupenda miracula, Satanæ vis falſa, & quorum impoſtura ab hominibus quoque animadverti ſoleat; quæque non multum circulatorum artificio excellat, miracula exhibet. Dei Sapientia homines per veram virtutis viam ad Salutem ducit; Satanæ verſutia homines per falſam, ſubdolem, & iniquam deceptionem (in quo ſpecies pietatis, pro vera ejus vi, & formâ intrinſeca venditatur) in perditionem præcipitat.

Ideo Satanæ miracula dicuntur *σημεῖα, καὶ τέρατα ψεύδους*, *Signa, & prodigia mendacii*. Sive enim aliquid ex vero trahant; quia falſitate, & mendacio fidem adſtruunt; ſive falſa & apparentia duntaxat ſint, quia oculis hominum faſcinatis veri miraculi ſpeciem, ac omnia mentiuntur; jure *miracula mendacii dicuntur*. Sed nec prætereundum eſt hoc loco inſigne in confingendis iſtiuſmodi miraculis Antichriſti artificium. Cum enim eorum, qui Sanctimoniæ opinione celebrantur, apotheoſin non niſi poſt fata eorum celebrare ſoleat; & interdum admodum ſero: nec iſta apotheoſis, & in Sanctorum numerum cooptatio, abſque fide miraculorum rata eſſe poſſe videatur; conquiruntur ſæpe longo poſt obitum eorum intervallo, ambitione eorum, qui apotheoſin hanc commodo ſuo urgent, miraculorum teſtimonia ex dubiâ, & exoleta ſenum, aut anicularum memoriâ: cujus fides quanti ſit facienda prudentiores facile odorantur. Reminiſcuntur enim quidam ſæpe eorum, quæ nemo unquam vidit, aut audivit; & in ejuſmodi inquiſitionibus, multum eorum impoſturæ licet, qui mundi decipi cupidum decipiunt. Verſutia quoque Satanæ in propaganda doctrina Antichriſti; quia & doctores ejus veniunt in veſtitu ovium (ut ait Chriſtus) intus autem ſunt *lupi rapaces*; vel ut Paulus ait, *lupi graves*; & ipſa quoque doctrina falſa ſpecie, & larvæ externæ pietatis hominibus imponit, eoſque ad perditionem adducit; meritò hic dicitur *Impoſtura, ac deceptio injuſtitiæ in iis qui pereunt*, *ἀπάτη τῆς ἀδικίας ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις*. Ubi maximè notandum eſt, Impoſturam iſtam Satanæ, & Antichriſti omnibus quidem hominibus admodum eſſe noxiam, ac periculoſam, & monitu Chriſti maximè cavendam. Non tamen lethaliter, nocere, niſi iis, qui pereunt, hoc eſt, ſuâ culpâ pereunt. Perditio vero hominum non ex Deo eſt; ſed ex ipſis hominibus. Ideo non fruſtra hoc loco peſtifera vis, & malignitas iſtius *deceptionis injuſtæ* limitatur, ac reſtringitur ad eos ſolos, qui pereunt. quo ipſo non obſcurè oſtenditur non defore alios, quibus iſta deceptio Antichriſti periculum quidem maximum allatura; nec minores in via ſalutis difficultates ſuperandas objectura; non tamen uſque ad interitum nocitura ſit, nempe eos, qui eodem verſu non obſcure deſcribuntur, quod caritatem veritatis receperint, ut ſalventur. Quid autem per caritatem veritatis intelligat Apoſtolus, non obſcurum eſt. Voces enim hæ duplici ſenſu intelligi poſſunt, qui tamen inter ſe non ita pugnent, quin ſimul in hoc loco locum

habere

habere poſſint. *Caritas* enim *veritatis* aut propriè amorem ac ſtudium veri, & averſationem falſi ſignificat: aut, quod malim, noto Hebræorum idiotiſmo, veram, & non fucatam caritatem, hoc eſt, morum ſanctimoniam & pietatem; qui plenior ſenſus eſt, quod vera caritas, & pietas veritatis quoque ipſius amorem comprehendat.

Unde patet etiam in regno Antichriſti per tot ſecula eſſe potuiſſe & ſine ullo dubio fuiſſe non paucos, qui caritatem veritatis receperunt, ut ſalvarentur. Nec enim adeo miſere à Satana per violentiam Antichriſti vaſtari Eccleſiam Chriſtus paſſus eſt, ut regnum ejus in ipſa plane aboliretur, aut fundamenta religionis, hoc eſt, res plane ad ſalutem neceſſariæ, ſubverterentur; quamvis res ad eandem utiliſſimæ ſublatæ, atque everſæ ſint. Quod vel ex eo patet, quia ſacrarum Literarum authoritas, quamvis non mediocriter concuſſa, everti tamen non potuerit. quo adminiculo relicto, aditus ad veram pietatem nemini præcludi potuit. Senſerunt id ante nos plurimi alii: Sed plerique hoc ſecretum vulgari nolebant, metuentes forſitan, ne homines, etiam in Antichriſti Eccleſiâ viam ad ſalutem petere poſſe perſuaſi, veritatis partes metu perſecutionum deſererent. quaſi deeſſet longe violentiſſima neceſſitas, quæ eos, quibus majora cognitionis Dei talenta concredita ſunt, ad propugnandam conſtantiam æterni ſupplicii metu adſtringat. non igitur hæc veritatis ſententia peccandi licentiam adfert; & tamen, ad enervanda validiſſima quæque adverſariorum pro autoritate Eccleſiæ argumenta, eſt mire efficax. Nec enim par eſt ratio eorum, qui nunc ab agnita veritate reſiliunt; cum iis, quibus olim impoſtura iſta nihil nocuit: cum eſſent vere, & ex animo pii; publicos autem errores, & abuſus aut ſubtiliores quidem non ſatis intellexerint; craſſiores autem, aut propter incumbentem Eccleſiæ tyrannidem arguere non auſi ſint, cum eorum tollendorum nulla tunc ſpes affulgere poſſet; aut, ſi quid in tam pio ſtudio conati ſunt, id per eandem Antichriſti dominationem ſuppreſſum, imo in contrarium mutatum, & falſo, ac mendaciter poſteritati traditum ſit. Cujus ſpiritus, cum ſit ſpiritus mendacii, à patre mendacii Satana profectus, jam inde à temporibus Apoſtolicis verorum librorum ſuppreſſione, aut, per ejuſmodi pravam induſtriam, qualis hæc in indicibus expurgatoriis cernitur, facta interpolatione, falſorum ſuppoſitione, narrationibus fabuloſis, atque in fraudem, ac deceptionem poſteritatis confictis commentis (quod & hodie ita facit, ut in manifeſto falſi flagitio frequentiſſime deprehendatur) in Eccleſiâ adeo graſſatus eſt; ut nobis veram cognitionem rerum, in Eccleſia poſt conſcripta Acta Apoſtolica geſtarum, plane abſtulerit. Ita ut Dionyſius Petavius fateri coactus eſt libro Rationarium temporum.

Quo tam manifeſto indicio non obſcure colligitur, ideo auctores rerum tunc geſtarum ſuppreſſos; quia narratio rerum illius ævi opinionibus, quæ poſt in Eccleſia invaluerunt, non poſſet eſſe non funeſta, & exitialis. quod vel ex uno Hegeſippi teſtimonio aperte liquet. Idem poſterioribus quoque temporibus factitatum in tanta Eccleſiæ tyrannide, atque caligine quis dubitet?

Sed jam veniendum eſt ad conſilium Dei in permittenda iſtâ Satanæ per Antichriſtum exerta potentia, atque verſutia. In quo cauſa iſtius conſilii Dei oſtenditur eſſe culpa eorum, qui per ejuſmodi potentiam, ac verſutiam Satanæ pereunt; ideoque juſtiſſimo Judicio Dei puniuntur. Cujus judiciorum ea eſt indoles, ut per quæ quis peccat, per eadem puniatur. Quia igitur homines iſti per neglectum veræ pietatis, ſimulque puræ veritatis peccaturi erant; quæ res & natura ſua ſimul ſunt, & amorem peccati, atque unâ eorum, qui peccati fæditatem velant, & operiunt errorum fucum, neceſſario trahunt complacentiam; quia ex iis ipſis naſcuntur & producuntur (Eſca enim peccatorum homines ad quærendos errorum fucos, ac negligendam, imo fugiendam veritatem allicit.) Ideo juſtiſſimo Dei Judicio factum eſt, ut homines veritatis quidem cognitione, & quæ illam natura ſua conſequitur, vera pietate à Satana per Antichriſtum magna ex parte ſpoliarentur; errorum autem quos adamarunt caligine obruerentur; & non modo falſæ pietatis impoſtura deciperentur; Sed eorum quoque, quorum amore capti ſunt, peccatorum illecebris, & omni injuſtitiæ genere pernicioſè implicarentur.

Hanc autem Judicii, & Supplicii divini executionem, his verbis deſcribit *verſ.* 11. Propter tam gravem hominum culpam (hoc eſt, neglectum veritatis) *mittet ipſis Deus efficaciam erroris, ut credant mendacio.* Quæ vox *mittet* non id ſignificat, quod aliqua vi ipſius Dei per ſe agente, mentes eorum iſta caligine pernicioſa eſſent obtenebrandæ: ſed quod id fieri, & à Satana, non Dei; ſed ſuum negotium agente, atque intendente, perfici, Deus permiſſurus eſſet.

Quoties enim Deus aut indurare aliquem, aut mittere efficaciam erroris alicui, aut mittere ſpiritum deceptionis vel vertiginis dicitur; aut quoties aliquid ſimile Deo tribuitur, id ad nudam Dei permiſſionem; non autem ullo modo ad ipſam ejus voluntatem referendum eſt: neque rerum adeo malarum Deus eſſe cauſa per ſe putandus eſt; licet earum alicubi cauſa (puta per accidens) eſſe dicatur.

Quamvis autem, quin Deus pro arbitrio ſuo, aut etiam pro hominum, indignationem ejus irritantium meritis, in decipiendis ipſis nunc plus, nunc minus Satanæ permittat; negare nolim: tamen hanc eſſe ordinariam rationem ſentio, per quam Deus hominibus perditis, atque improbis, quos hic Apoſtolus *ἀπολλυμένοις qui pereunt*, vocat, *immittat* errores, aut *efficaciam errorum, ut credant mendacio.* quod ſemel ejuſmodi viam ſalutis hominibus propoſuerit; in quâ nobiliſſimo vivæ fidei, & excelſiſſimæ virtutis ſpecimini locus eſſet. Quo fit, ut in ea plurimæ occurrant difficultates, & ſalebræ; plurimæ tentationes, quæ abſque ope divinâ, quam ſapientiſſimus Deus, plerumque nonniſi verâ virtute, & acerrimâ contentione in hoc certamine præliantibus ferre, ac ſubmittere ſolet; ſuperari nequeant. Unde apparet, præter eam difficultatem, quæ in ſingulis virtutum, ac vitiorum occaſionibus ſuperanda eſt: plures res, longè omnium difficillimas, Chriſtianis hominibus occurrere; quæ ipſis viam, quam ingreſſi ſunt, maxime arduam, & ſalebroſam reddant. Primo, Perpetuam, & jugem orandi in Spiritu Sancto aſſiduitatem. Neque enim Deus abſque precibus, & invocatione nos quicquam obtinere voluit: juxta illud, *petite*, ut *accipiatis.* Neque rurſus aut bruta demurmuratio, aut affectata in precando volubilitas in hoc negotio multum prodeſt; imò periculum eſt ne ob aliquam divinæ, ut ita loquar, præſentiæ irreverentiam multum noceat. Secundo, continuam, & indefeſſam in proſpiciendis, & arripiendis virtutum; & fugiendis vitiorum occaſionibus, vigilantiam: & ut in exercendis virtutibus invictam conſtantiam; ita adverſus omnes vitiorum illecebras contumacem obſtinationem.

Accedit tertio difficultas, quòd omnes, *quicunque volunt piè vivere in Chriſto perſecutionem plerumque patiuntur*; ſi non ab alienis, ſaltem à ſuiſmet tribulibus. Has ob cauſas, & difficultates homines, qui peccati amorem deponere nequeunt, facile in

Ff 3 aliquos

aliquos errores prolabuntur ; per quos ſibi peccandi veniam faciant. Quos cum invitos obtorto collo Deus in viam veritatis reducere nolit ; fit ut continuata conſuetudine tam in vitiis, quàm in erroribus ſuis proficiant : atque ita ipſis Deus tanto magis gratiam, opemque ſuam ſubtrahat, quantò ipſi longius à Deo diſcedunt, ac digrediuntur. Non igitur Deus malitiam in iis procreat : ſed eos in ſpontaneâ ; ſuaque propriâ culpâ acceerſitâ malitiâ obdureſcere permittit. Nec fere aliâ ratione hominibus *efficaciam erroris mittit, ut credant mendacio:* niſi per iſtas inſidias, & ſalebras ; quas eſſe, & latere in viis ſuis voluit, ut in iis ſoli juſti progredi inoffenſo pede poſſint ; improbi autem, ac perverſi corruere cogantur. Notanda autem eſt antitheſis, quam ponit *verſ.* 12. opponendo eos, *qui credunt veritati*, illis, quibus placuit injuſtitia, hoc eſt, qui peccati alterius, pluriumve amore teneatur : quæ pravitas quidem eſt voluntatis ; ſed comitem ſemper, aut potius anteambulonem habens errorem in intellectu. Veritatis enim ea eſt natura, ut omne peccatum averſetur, & ex animis hominum ſtirpitus eruat. Quicunque igitur veritatem amant, & ſectantur, eos vitiorum odio teneri neceſſe eſt : & contra, qui vitiorum amore capti ſunt, veritati credere nequeunt.

Verſ. 13. Cum expoſuiſſet Apoſtolus triſtem nuncium, ac prophetiam de infelici ſtatu Eccleſiæ, quæ in apoſtaſiam & Antichriſti tyrannidem delabi debuit : opponit miſere pereuntium & periclitantium conditioni ſtatum eorum, ad quos ſcribit, felicem, ac beatum. Cujus nomine Deo perpetuas gratias agere debeat, quod eos plurimùm dilexerit, & elegerit eos ab ipſo prædicationis principio ad Salutem in *ſanctificatione Spiritus, & fide veritatis.*

Notanda eſt antitheſis, atque oppoſitio veræ Chriſti Eccleſiæ adverſus Antichriſti gregem ; quod ille quidem ideo non crediderit veritati, quia ipſi *complacuerit in injuſtitia* εὐδοκήσαντες ἐν τῇ ἀδικίᾳ. Vera autem Chriſti Eccleſia à principio prædicationis conſtanter permanſit *in fide veritatis*, quia permanſit in *Spiritu Sanctificationis*, hoc eſt, in vita ſancta, & pia, & ſecundum ſpiritum ; non ſecundum carnem tranſigenda.

Hæc eſt vero vocatio Dei in Evangelio *(verſ.* 14.) Ad eam rem nos *vocat*, & invitat Deus *per Evangelium ; ut acquiramus gloriam Domini noſtri Jeſu Chriſti.* περιποίησις *acquiſitio* gloriæ Domini noſtri, hoc eſt, ut Dominum noſtrum in ſanctimonia vitæ ſpiritualis, glorioſæ quoque ipſius reſurrectionis, & exaltationis pro modulo noſtro participes fiamus : Si enim ipſi compatimur, & conregnabimus.

Hortatur igitur, *verſ.* 15., ut *Stent*, hoc eſt, conſtanter perſiſtant, & perſeverent in iſta doctrina, quam ab eo ſive per prædicationem, & ſermonem, ſive per epiſtolam acceperunt. Deinde precatur, ut ipſe Dominus noſter Jeſus Chriſtus (*verſ.* 16.) atque adeo *Deus*, & *pater noſter*, *qui nos dilexit, ac dedit conſolationem æternam, & Spem bonam in gratia ſua*, Conſoletur omnium corda & ſtabiliat, confirmet, corroboret vos omnes in omni ſermone, atque opere bono.

CAPUT III.

MOdeſtiæ, & humilitatis Apoſtoli ſpecimen eſt, quod ſeſe toties eorum, quibus ſcribit, precibus commendet ; quaſi illorum interceſſio pluris apud Deum eſſet, quàm præces ipſiuſmet propriæ. Sed & inde colligitur quantum Apoſtolus tribuerit publicis in Eccleſia precibus. Addit autem rationem quo libentius præces pro ipſo ad Deum funderent. *Ut* inquit *ſermo Dei currat, & glorificetur ſicut & apud vos.* Cum enim nos in precibus primum gloriæ divinæ, ejuſque regni, & obſequii, curam habere Chriſtus ipſe docuerit ; neceſſe eſt, ut pro iis maximè, qui gloriam, & regnum Dei promovent, preces ad Deum interponamus.

Verſ. 2. Et quia præmiſerat admonitionem de hominibus, nequam Antichriſti in Eccleſia agentibus ; qui jam *myſterium* illud *iniquitatis* operari cæperant ; decuit illud quoque in præcibus Eccleſiæ interſeri, ut fideles eriperentur, ac liberarentur à fraudibus, & laqueis iſtiuſmodi hominum impoſtorum. *Non enim omnium*, inquit, *eſt fides.* De iis, qui jam ad Eccleſiam acceſſerant, non de externis Apoſtolorum loqui, res ipſa indicat. Quis enim ignoravit, infidelium non eſſe fidem ? Sed ne omni Spiritui crederetur inter eos, qui ſe credidiſſe jactabant ; præmonendi fuerunt fideles. *Verſ.* 3. *Fidelis* inquit *Deus.* Sæpius hoc loquendi modo utitur Apoſtolus, quoties auxilium aliquod cælitùs nomine Dei promittit ; ut de eo nihil dubitemus, Dei auxilium nuſquam nobis defore, modo nos ipſi nobiſmetipſis non deſimus.

Fideles vero eſt Deus.

Verſ. 4. Pertinet hoc ad cohortationis efficaciam, virtutem, ad quam ſtimulos addimus, commendare in iis, quos hortamur. Excitat enim hæc res majus ad id ſtudium,

——— laudata virtus
Creſcit ; & immenſum gloria calcar habet.

Confidimus, inquit, *in Domino de vobis*, quod, quæ annunciamus vobis, & facitis, & facietis. Concludit cohortationem voto, & comprecatione ; optans, ut *Dominus dirigat corda* eorum *ad caritatem Dei & patientiam Chriſti. Caritas Dei* omne pietatis officium complexa eſt. Qui enim diligit Deum, earum rerum ſtudio ducitur, quas Deo placere novit ; Deoque in omnibus paret, ac ſeſe accommodat, nec eſt quicquam tam arduam, quod in gratiam ejus non ultrà, ac libenter faciat. *Patientia vero Chriſti*, hoc eſt talis, qualis in Chriſto eluxit, eximium decus, & laudem, & vinculum aliquod cum Deo continet. In eo enim maximam in conſpectu ejus gloriam aſſequimur : atque ita longè ſtrictius quàm ante Deo conjungimur ; quando aliquid in gratiam ejus, vel propter eum patimur : ut Chriſtus fecit. Breviter caritas Dei præſtat, ut omnia in gratiam Dei piè, & amanter faciamus. Patientia vero Chriſti, ut omnia in gratiam ejus alacriter, & fortiter patiamur, Chriſtum Ducem ſecuti.

Verſ. 6. Aggreditur alterum illud ex ſpecialibus præceptis ; propter quæ iſtam ipſis epiſtolam miſit. Quia enim opinio illa de propero adventu Chriſti ; quam ſuprà refutavit, aliquos eorum ad otioſum, & inordinatum vitæ genus impulerat ; præcipit primum ut in ejuſmodi fratres, puta ut reſipiſcant, pænis Eccleſiaſticis animadvertant uſque ad *verſum* 12. mox *verſu* 12. iſtos ipſos fratres admonet, ne in iſtos animadverti neceſſe ſit. admonet ſimul & alios, quibus ab iſtis fratres erant oneri, ne benefaciendo defatigentur. *verſ.* 13. redit deinde *verſu* 14. & 15. ad pænas iſtas Eccleſiaſticas, & oſtendit quales eſſe debeant, uſque ad finem epiſtolæ. Tandem vota, & apprecationem adjicit *verſ.* 16., & mox ſalutationem, aut ſubſcriptionem epiſtolæ. denique eâdem propemodum apprecatione, quâ cæperat, claudit epiſtolam. Quæ omnia eodem ordine examinabimus.

Quod

Quod attinet animadverſiones Eccleſiaſticas, vocat pœnam iſtam *στέλλεσθαι ἀπὸ παντὸς ἀδελφοῦ ἀτάκτως περιπατοῦντος*, id eſt ſubtrahere converſationem ſuam omni *fratri inordinatè ambulanti*.

In quo Eccleſiaſtica puniendi manſuetudo diſertè exprimitur. Qui enim iſto modo puniebantur nullo corporali malo reipſa afficiebantur. Sed tantum aliquo Spirituali bono deſtituebantur; ut pudore affecti tanto promptius ad officium redirent.

Deinde explicatur quid ſit iſtud *inordinate ambulare. Non ſecundum*, inquit, *traditionem quam accepit à nobis*, quod ſtatim explicat. *παράδοσιν* iſta poteſt ſignificare nudum exemplum Apoſtoli. Mores enim, & inſtituta majorum, aut magiſtrorum, à quibus vivere diſcimus, etiamſi nulla ſpecialia præcepta accedant, poſſunt dici *traditiones*. Sed exemplo Apoſtoli ad imitandum expoſito, acceſſiſſe *præceptum*, *παραγγελίαν* ex 1. *ep. cap.* IV. 11. diſcimus & infra ex *verſ.* 10. Quid autem illud fuerit, in quo ſe proponebat ad imitandum Apoſtolus, pro ſapientia ſua exprimere non omiſit; primum in vocibus *οὐκ ἠτακτήσαμεν ἐν ὑμῖν*, *non inordinatè viximus inter vos. verſ.* 7.

Deinde verſ. 8. *neque gratis panem cujuſquam comedimus: ſed laborem noctè dieque ſuſcepimus, ne quenquam gravaremus.* Ataxian igitur iſtam, & ordinis confuſionem non in eo collocabat Apoſtolus, quod aliquis ab illiberalium artium aut ſellularii opificii uſu abſtineret; in quo nulla eſt injuſtitia; nulla inhoneſtas, atque iniquitas: ſi quis alioqui habeat unde vivat. Sed in eo; quod aliqui cum ipſi propria induſtria victum ſibi quærere gravarentur, gratis alienum panem comederent, & aliis eſſent oneri. hoc autem adeò iniquum eſt, & ſocietati repugnans; ut non modo in benè conſtitutis Rebuſpub: ſed ne in apum quidem ſocietate toleretur, quæ

Ignavum fucos pecus à præſepibus arcent.

Verſ. 9. Tantò autem validius excitare poterat Apoſtolus exemplo ſuo omnes ad imitationem ſui; quod ipſi liceret *gratis alienum panem comedere*, & fratribus eſſe oneri.

Non igitur tantum præcepto; ſed etiam exemplo ſuo oſtendere voluit iis, quibus res honeſte parta, aut eam parandi copia deeſſet; tantam eſſe neceſſitatem *laborandi*, quantam & edendi.

Verſ. 10. Ut *qui nollet* (*ἐργάζεσθαι*) *laborare*; eum oporteret etiam nolle cibum capere.

Sed vox *ἐργάζεσθαι* ſuperſtitioſis interpretibus nihil prodeſt, cum ſit generalior, quam ut ſolum manuum laborem, qualis in artificum officinis adhibetur, ſignificet. Nam *Matth.* XXV. 16. hæc vox uſurpatur de quærendo ex impenſis pecuniis lucro. & multa ſunt vitæ genera, multæ actiones, quibus in victu quærendo tantundem efficitur, quantum manufacturâ, quam vocant; & nulla earum eſſe poteſt, abſque aliquâ cura, & labore, atque induſtriâ, ac forte quoque manuum operâ.

Proinde ii, quos *verſ.* 11. deſcribit Apoſtolus *μηδὲν ἐργαζομένους, ἀλλὰ περιεργαζομένους*, *nihil laborantes; ſed inanium rerum curioſè ſatagentes*; non eo nomine accuſabantur ab Apoſtolo, quod manibus non laborarent: ſed quod nihil omnino agerent: verum otio indulgerent. Quod, cum Satanæ pulvinar eſſe dicatur, homines ſemper non modo ad *περίεργα*, hoc eſt, curioſa: ſed ad noxia quoque, præſertim aliis, & ipſis pernicioſa adducit.

Quibus enim nullus eſt honeſtus, quo occupentur, labor, ii ſunt omnium hominum periculo, ab inſidiis Satanæ imminenti, maxime expoſiti, ac patentes; non modo ratione habitâ cupiditatum, quæ in illos potiſſimum debacchantur:

(Otia ſi tollas, periere Cupidinis arcus.)

ſed etiam ratione negotii, quod aliis ſemper iniquè faceſſere ſolent. Nihil vero iniquius eſt, hominibus quiete ſua abutentibus.

Hi ut pluſimum ſolent eſſe *ἀλλοτριοεπίσκοποι*, *alienarum rerum inſpectores*; unde ſimultates, lites, & jurgia naſcuntur. Sed, ut deſint cætera, illa ipſis affatim ſupereſt querelarum, obtrectationum, *traductionum* ſimultatum materies, quod cum alieno labore partis bonis fruantur; & iſti, qui ipſis ignavis, & otioſis vitæ neceſſaria ſuppeditant, non poſſint non eſſe iniquitatis, & culpæ eorum conſcii; quod inordinatè, & non ſecundum præſcriptum doctrinæ Apoſtolicæ vivant, atque ipſos iniquo onere aggravent; interdum ſibi veniam faciunt, ne ipſis omnia ex animi ſententia ſuppeditent. Unde primum delicatorum iſtorum iniquiſſimæ offenſiones, obtrectationes; mox eorum, qui ipſorum onera humeris ſuis portant, juſtiſſimæ querelæ, poſt diſſidia, accuſationes mutuæ, & maximæ in Eccleſia turbæ naſcuntur.

Merito igitur Apoſtolus homines iſtos otioſos *verſ.* 12. & quidem non ſine aliqua ſeveritate, & poteſtate per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum admonet; ut, cum *tranquillitate* & *pace* (*μεθ' ἡσυχίας*) laborantes, ſuum ipſorum panem edant. *verſ.* 12. Sed nec omittit admonitionem eorum fratrum, quibuſcum iſti otioſi; & *ἀτάκτως περιπατοῦντες*, committebantur. Hortatur vero eos quoque: ſed blandè, nec tanquam de ſuperiori loco poteſtate Domini utens: ſed ut fratres compellans, & roganti propior *verſ.* 13. *ne fatigentur, aut ſegneſcant in benefaciendo*, hoc eſt, in alendis, ac tolerandis fratribus, licet inordinatè viventibus. Nec enim iſtis ipſis, qui cum hominibus ingratis ſuorum beneficiorum collidebantur, præcipit Apoſtolus animadverſionem in iſtos otioſos, & ingratos: ſed toti Eccleſiæ: ſeparare enim aliquem à conſortio ſuo, & non converſari cum illo; non erat in poteſtate unius: ſed univerſæ Eccleſiæ. Nam iſtis hominibus beneficis contrarium præcipis; videlicet ut in beneficentiâ ſuâ perſeverent.

Verſ. 14. Si verò homines otioſi, ne ſic quidem ultro reſipiſcant, duplici ſtimulo eos ad pudorem, & verecundiam compelli imperat. Primùm ut nomina ipſorum per epiſtolam deferantur ad ipſum Apoſtolum. Quod medium non modo pudorem ipſis incutere poterat: ſed etiam aliquod ab ipſo Apoſtolo, efficaciori Spiritus vi ipſos admonente, remedium. Deinde ut converſatione eorum abſtinerent: qua ignominia perculſi, ad pudorem, & pænitentiam adigerentur. Sed poſteriorem animadverſionem ita moderatur, ne denegatio iſta converſationis degeneraret in inimicitias: ſed ut tamen fraternum amorem ipſis exhiberent; *admonendo ipſos tanquam fratres verſ.* 15. Nec enim iſtis, qui peccant *non ad mortem*, hoc eſt, qui ſanabiles adhuc & patientes remedii videntur Chriſtianæ caritatis remedia deneganda ſunt. Nec planè omnis amicitia, aut omne commercium renunciandum eſt: Sed ſolis inſanabilibus; Vide 1. *Joh.* V. 16.

Verſ. 16. Optat, & precatur utrique fratrum inter ſe diſſentientium, de quibus egimus, generi *pacem* per omnia, & in omnibus ab eo, qui eſt *Dominus Pacis*. Ut enim Deus ipſe eſt Deus pacis, & pacem facientes, procurantes, & colentes filios ſuos vocat: ita Chriſtus quoque eſt *Dominus pacis*, & pacem, quam ſuis dedit, & reliquit; pacem inquam; omne felicitatis genus continentem, ab omnibus requirit: eamque quærentibus, & conſectantibus benigniſſimè largitur. Optat & ipſius præſentiam, hoc eſt, præſentiſſimam opem omnibus. Mox manus ſuæ ſubſcriptione epiſtolam confirmat. Unde patet, exceptâ forte epiſtolâ ad Galatas

ſtas (vide *Gal.* VI. 11.) nullam ſuis manibus ſcripſiſſe epiſtolam: ſed ſingulas duntaxat ſubſcriptionibus manus ſuæ ſignaſſe. Subſcriptiones autem iſtæ non videntur eſſe nominis ipſius Pauli: ſed iſtius apprecationis, quam hoc loco verbis iſtis, *οὕτω γράφω ita ſcribo* ſubjicit, hoc eſt, *Gratia Domini noſtri Jeſu Chriſti cum omnibus vobis Amen.* quæ ſupra quoque alienâ manu ſcripta extabat: ſed nunc ipſius Pauli manu adjicitur. quamvis non ſemper iiſdem verbis hæc apprecatio ſcriberetur: ſed interdum brevius, ut *Coloſ.* IV. 18.; interdum prolixius, ut 1. *Cor.* XVI. 22. & *Rom.* XVI. 24.

8. Octobris, quo die ante biennium poſt adverſi prælii caſum e præſentiſſimo periculo ereptus ſum.

PARALIPOMENA quædam.

SPiritus Antichriſti, qui Eccleſiam denſa errorum caligine involvere debuit, jam tum Apoſtolicis temporibus erumpere ceperat, 1. *Joh.* 11. verum non palàm: ſed occultè peſtis hæc irrepſit. Ideo myſterium à Paulo dicitur 2. *Theſſ.* 11. quod illo quoque vivente, qui longè ante Johannem vivere deſiit, operari cæptum ſit.

Primus autem, & potiſſimus error fuit; per quem verſutia Satanæ connixa eſt, ut illuſtre illud prædicatæ ab Apoſtolis veritatis jubar deliquium pateretur, quem Johannes commemorat; quód cum videret Satan mortem, ac reſurrectionem hominis illius, qui, tanquam Dux aliorum Salutis, in ſeipſo vel (ne à communi Stylo Theologorum abeam) in perſona ſua oſtendit omnibus; quàm certa ſint promiſſa Dei, per ſe, & Apoſtolos ſuos humano generi prædicata, & in eodem, qui tam arcte nobiſcum conjunctus eſt, ut caput vocetur, & Sponſus Eccleſiæ, jam repræſentata; ac per id fidem in omnibus ſalutiferam efficaciter procrearet, & firmiſſimè conſervaret: hoc primum, ac potiſſimum fundamentum religionis noſtræ moliri, ac demoliri aggreſſus eſt; atque hominibus perſuadere cæpit, Chriſtum illum, qui reſuſcitatus, & exaltatus eſt in naturâ ſuâ non fuiſſe revera hominem: vel quod eodem recidit: (quia hæc mutuó reciprocantur) illum, quem omnes naturâ ſuâ ſciebant, &, ab ipſa Apoſtolorum prædicatione edocti, credebant fuiſſe hominem; quia in carne venit in mundum, qui vocatus eſt Jeſus, non eſſe Chriſtum, hoc eſt, ſic dictum unigenitum filium Dei præcipue, ac principaliter: ſed præter, & ante ipſum fuiſſe alium hoc nomine Chriſti longe digniorem, & qui tanquam rex populi Dei divino cultu colendus, & invocandus ſit.

Unum enim, idemque eſt, & reciproce, ut ajunt dialectici, convertibile eſt, verum Chriſtum non eſſe hominem, & verum illum hominem, qui pro nobis mortuus eſt, non eſſe verum Chriſtum. Maluit tamen Apoſtolus poſteriori modo ſententiam hanc proferre; quia ſic prolata evidentiorem ſui falſitatem, & abſurditatem oſtendit; cum, priori modo prolata, non tàm abſurda videatur.

Nam quæ homines, ad effugiendam abſurditatis iſtius evidentiam, de Unione hypoſtatica, & communicatione idiomatum commenti ſunt, ſunt pura puta (ut in Scholis vocantur) Entia rationis; ſcil: à ratione quidem conficta: ſed quæ eadem ratio oſtendit eſſe falſa, atque ἄτοπον; verum Chriſtum non eſſe in naturâ ſuâ hominem, & illum qui naturâ ſua homo fuit, Jeſum non eſſe verum Chriſtum.

Sententiam hanc, cujus tempore Pauli, & Johannis jacta ſunt fundamenta, invexere primum in Eccleſiam Gnoſtici, quorum mentionem facit Paulus 1. *Tim.* VI. 20., qui introduxerunt profanas vocum ſive novitates, ſive vanitates (quales vide apud Irenæum, *inanes*, ſine mente ſoni) *& oppoſitione ψευδωνύμου γνώσεως falſo nominatæ ſcientiæ.* Vocat enim dogmata eorum *oppoſitiones ἀντιθέσεις*; quia puræ, & ſimplici doctrinæ Apoſtolorum opponebantur. Notat autem ipſum nomen, ac titulum γνωστικῶν, quod ſuæ ſectæ præferebant, ac profitebantur; quamvis hanc titulum γνωστικῶν falſo ſibi arogarent: quia hæc γνῶσις *(cognitio)* non erat vera, ſed falſó ſic nominata.

Qui Gnoſtici, (ut errorum primæ hallucinationes à parvis initiis ferè oriuntur) principió quidem pauló magis ſobriè in Chriſtiana doctrina philoſophati ſunt; ita tamen ut errores à Joanne notati (videlicet quod ille homo Jeſus crucifixus, & ab Apoſtolis prædicatus totam Chriſti, ac unici filii Dei excellentiam non impleret: ſed præter, & ante illum eſſet alius hoc nomine dignior) fundamenta jecerint: verum poſtea procedente tempore, ut plerumque error errorem trudit, in magna, & abſurda deliria aliquâ ſui parte delapſi, & in multas poſteà ſectas ſciſſi ſunt. Quæ tamen ob evidentem deliriorum abſurditatem non poterant ab omnibus recipi; licet *ſublimioris cognitionis ſpecie* ſe venditarent. Proinde plures eorum, qui non tàm longè, ut alii, à primævâ prædicationis puritate receſſerunt: ſed tantum intrà metas ſolius iſtius erroris à Johanne Apoſtolo notati ſubſtiterunt, quia numero vincebant, & plurimos tamen, adhuc puriorem Apoſtolorum doctrinam retinentes, in eadem ſecum Eccleſia non poſſent non tolerare, Catholicos ſeſe dici maluerunt; ut ab iſtis, qui ab aliis omnibus diſceſſionem, tanquam reliquos *ἀποδιορίζοντες ſegregantes*, faciebant, diſcernerentur. Gnoſticorum autem titulum tanquam arrogantem & ab Apoſtolo Paulo 1. *Tim.* VI. 20. notatum ac reprehenſum Simonianis, Menandrianis, Valentinianis aliiſque ſuæ farinæ hæreticis pauló longius, quam ipſi in profanos errores delapſis, reliquerunt.

Notanda autem eſt cauſa, cur ſe plerumque hæretici ab aliis ſecernant; aut, ſi aliis prævalent,

prævalent, eos à ſe repellant. Tacita errorum conſcientia, quæ in arctiori cum iis, qui veritatem profitentur, conjunctione veritatis congreſſum non poſſunt non reformidare. Porrò iſta opinio puriorum, qui in Eccleſia remanſerant, Gnoſticorum, quia ex cænoſis potius gentilium philoſophorum lacunis, quam ex limpido verbi Dei fonte hauſta erat; eo tempore, quo, rejecta Judaica gente, multitudo gentium in Eccleſiam immigravit; latiſſime per Eccleſiam ſparſa eſt: pleriſque eorum, qui ex Gentibus oriundi erant, in propagationem conformis Gentilium Sapientum dogmatibus doctrinæ conſpirantibus. Illis verò, qui ex Judæis orti, commenta Gentilium aſpernabantur, ideoque Apoſtolicam de perſona Chriſti doctrinam mordicus retinebant; ob alios errores, quos in Eccleſiam invehebant, (qualis erat circumciſio, & antiquatarum legis ceremoniarum reductio) minus jam auctoritatis, ac fidei in Eccleſia habentibus, præſertim poſt excidium Hieroſolymorum, & publicam totius Judaicæ gentis calamitatem. Adde quod in mutuo partium iſtorum certamine eo res proceſſerat, ut quemadmodum inter gentiles Gnoſticos (ut ſuprà diximus) non pauci in pudenda, & anilia deliria deflexerant, penes quos poſteà titulus Gnoſticorum manſit: ita inter Chriſtianos, è Judaica ſtirpe oriundis, aliqui fuerint, qui humilius, quam par ſit, de Chriſto ſentientes, cum Joſephi filium eſſe credebant, eoque nomine propter tenuem & exiguam Sacræ Scripturæ, & rerum divinarum notitiam ab ipſiſmet Hebraicæ ſtirpis Chriſtianis pauperes, & Ebionei (Hebraica vero hujus nominis notio eſt) dicti ſunt. Quod agnomen poſtea, prævalentibus Gentilium partibus, omnibus reliquis ceremoniarum Judaicarum propugnatoribus non ſine cauſa tribui cepit: niſi quod una, (ut in ſtudiis partium fieri ſolet) doctrina quoque de Chriſto purior, quam ex Hebræa progenie Chriſtiani omnes tuebantur, ejuſdem ſimul agnominis probro aſperſa eſt. Nec vero intra Judaicos tantum Chriſtianos ſtetit; ſed inter multos alios è gentilibus vera iſta, & Apoſtolica doctrina viguit: ut apud Juſtinum in dialogo cum Tryphone, & alibi legere licet; de Beryllo Boſtrenſi in Arabia Epiſcopo; Origenis de Theodoro coriario; victoris Pontificis, de Paulo patriarcha Antiocheno Aureliani Imperatoris temporibus legimus.

Sed primum inter eos non multos fuiſſe veriſimile eſt, qui aut Græca eruditione, aut ea Styli elegantiâ inſtructi eſſent, quæ ferre ævum, & ad poſteritatem durare poſſet. Deinde, ſi qui fuerunt; monumenta eorum à prævalentibus partibus ſuppreſſa ſunt: quod & nunc fieri videmus.

Maxima autem Gnoſticorum, (de ſanioribus loquimur, qui poſteà præpoſtere Ariani dicti ſunt, cum pluribus ante Arrium ſeculis in Eccleſia viguerint, floruerint, ac plane reliquis prævaluerint.) in eo elaboravit induſtria; ut ex toto Sacrorum librorum volumine colligerent quam plurima ſententiæ ſuæ firmamenta. adeò ut nihil iſthic intactum reliquerint: quod non ad opinionum ſuorum ſenſus vel obtorto collo trahere conati ſint.

Hi autem ſunt de quibus Eraſmus ex animi ſui ſententia alicubi loquitur, *Arianorum ſecta vellem ita periſſet, ut eorum libri manerent ſuperſtites; quod miram quandam Sacrarum Literarum notitiam redolere viderentur.* Rectè autem Vir ſummus (de induſtria, an imprudens, non decerno) ſectam hanc ſaniorum Gnoſticorum factionem dixit verius, quam hæreſim: quia planè in eo conſpiraverant; ut ſententiam ſuam per fas, & nefas, hoc eſt, tàm honeſtis, quàm pravis artibus vel invitæ Eccleſiæ obtruderent. Hinc ab Egeſippo eorum conatus impii erroris conſpiratio dicitur. Ex quo Antichriſti præcurſores, atque ejus negotium agentes facile agnoſcas. Quod non ita intelligi velim; ut aut ipſis, præſertim omnibus, voluntariæ fraudis impietatem objiciam: aut omnes, qui ad extruendum Antichriſti regnum ſuas operas contulere, damnatum iri exiſtimem. Procul à nobis hæc abeſto temeritas. Domino ſuo ſtat quiſque, aut cadit; qui veniet, ut occulta cordium revelet abdita tenebrarum. Plerique eorum, imo multo maxima pars, decepti ipſi, miſerè alios decipiebant; & ſuper auro, ac gemmis Apoſtolicis, ligneas, imò ſtramineas ſubſtructiones erigebant: quos tamen non ideo eodem cum congeſta à ſe tàm vili materie, incendio conſumptum iri credendum eſt. 1. *Cor.* III.

Verum enimverò hujus culpæ manifeſtò plerique tenentur, quod ipſis pias fraudes comminiſci religio non fuerit: adeo ut forte ne à Sacro-Sancto quidem codice profanas manus abſtinuiſſent, ſi per adverſarios eorum, primævæ prædicationis retinentes, & tam grave crimen falſi non diſſimulaturos, atque adeo per ipſius Dei providentiam licuiſſet. quod tamen poſterioribus temporibus Liberatum Carthaginenſem Archidiaconum auſum in tomis conciliorū legimus. Toleratos autem fuiſſe ab illis ſanioribus Gnoſticis (quanquam in Eccleſia multum prævalentibus) ſub Ebionæorum, aut rerum divinarum cognitione minus inſtructorum hominum nominibus, homines Apoſtolicæ doctrinæ tenaciores ex eo conſtat, quod cum ab ipſo Apoſtolico ævo uſque ad ſuccumbentem Chriſtianorum multitudini Paganiſmum ſuperfuerint; nulla tamen publica Eccleſiæ damnatione, ante Pauli Samoſateni tempora, ex Eccleſia ejecti fuerint: quanquam nec deeſſent inter illos, qui Epiſcoporum munere fungerentur, qualis fuit Boſtrenſis in Arabia, qui ab Origene perſuaſus in adverſas partes tranſiit: nec omnino adverſus tales quicquam aliud tentatum legimus, præterquam quod victor Rom. Pontifex, Africanæ ſtirpis inquietum & ambitioſum caput, omiſſis præſtantioribus, & eruditioribus, quos deſcribit Euſebius, unum coriarium Romæ eodem fulmine ſuo, quod totis Aſianis Eccleſiis frivola de cauſa non pepercit, afflaverit. Eoſdem maximo numero in Eccleſiis Orientis toleratos, docet hiſtoria Pauli Samoſateni. Qui neque tantæ dignationis Patriarchalem Sedem adipiſci: neque eam, invitis adverſariis, contra Synodi Antiochenæ decretum uſque ad interpoſitam Aureliani poteſtatem retinere potuiſſet; niſi juſta ſuffragiorum pro cauſa ſua multitudine ſubnixus fuiſſet.

Non igitur per tantam diſſentientium multitudinem in corrumpendis Sacris voluminibus crimen falſi abſque præſentiſſimo exiſtimationis periculo committere licuit; ſparſis per orbem tot hominibus, tanti ſacrilegii conſciis futuris. Sed nec Deus permiſit, aut perpetua Chriſti, Eccleſiæ ſuæ præſidentis, cura, ut pereuntium culpa eo nomine excuſabilis eſſe poſſet, quod ipſis præſto non eſſent fontes, ex quibus puram Salutis aquam haurire poterant. Acceſſit illud quoque, quod præcipui, ne dicam unici, Sacro-Sanctorum Bibliorum interpretes, Aquila, Symmachus, Theodotion, à ſententia, & partibus Gnoſticorum tunc in Eccleſiâ regnantium, eſſent alieni. quod fatetur Petavius Rationarii temporum *Libro* v. *cap.* IX. ſub finem. Cauſa ejus rei fuit, quod Gnoſtici ſtudio Philoſophiæ magis, quam ſacrarum literarum ſtudiis incumberent; nec philoſophiam theologiæ: ſed theologiam philoſophiæ ſuæ ancillari cogerent; Sacras potius Scripturas profanis ſuis opinionibus, quam opiniones ſuas Sacris Literis accommodantes. Nec alia mente ad Sacrarum Literarum lectionem acceſſiſſe videntur, quam ut inde quam plurima decerperent, quibus ea, quæ alibi, non apud Sacros Scriptores didicerant, confirmarent.

rent : nullo plerumque , aut potius factioſo judicio : quod oſtendunt tot falſæ , & cum reliquo textu , atque totius doctrinæ de Deo analogia peſſimè cohærentes , interpretationes. Verum ut ut Chriſti potentiâ , & providentiâ homines , qui tunc io Eccleſiâ regnabant , cohiberentur , quominus Sacras Literas adulterare auderent ; cætera omnia hominum Eccleſiaſticorum ſcripta pravo piæ (videlicet) fraudis ſtodio , & improbiſſimâ induſtriâ invaſere , alia ſupprimentes , alia interpolantes , caſtrantes , aut expurgantes , aut addentes , quæ viſa ſunt. Quod ab ipſis Apoſtolicis temporibus plus quam per duo ſecula factitatum , non modo Apoſtolus Johannes in calce Apocalypſeos : ſed Irenæus quoque ſub finem operum ſuorum oſtendit.

Horum igitur pravæ , ac perverſæ induſtriæ tam denſam in notitia rerum ipſo Apoſtolico ævo , & proxime poſt Apoſtolos geſtarum , caliginem , ac tenebras debemus. Vide Patavium *lib.* v. *cap.* vi. *pag.* 272. Sed præcipue *lib.* v. *cap.* v. ab initio *pag.* 278. Viveret utinam Hegeſippi hiſtoria , cujus unicum fragmentum totam Euſebii de temporibus Apoſtolicis narrationem refellit : ubi Euſebius memorat prædictum ab Apoſtolis , tanquam proxime venturum ; & iodicatum ab Hegeſippo , tanquam jam adveniſſet , apoſtaſiæ eventum. Huic , inquam , pravæ Gnoſticorum ſedulitati , non modo abolita tot ingeniorum monumenta , quorum , præter auctorum nomina nihil extat ; nec modo ſuppreſſa cum Scriptis ipſorum quoque auctorum nomina debemus: ſed etiam tam multa depravata antiquorum auctorum volumina , aut ſubjecta , ac ſuppoſititia ſub optimorum auctorum nominibus peſſimæ notæ Scripta. Quorum omnium catalogum apud Baronium primum , deinde apud caſaubonum in exercitationibus ad annales Baronii legere licet. Porro Gnoſticorum ſententiam, qui primi aureo , ac gemmeo Apoſtolorum fundamento lignea ſua tabulata inædificarunt , eandem propemodum fuiſſe ; quæ fuit eorum , qui ſequentibus ſeculis Ariani ſoot dicti ; ex lectione Juſtini , Irenæi , Tertulliani , & ex omnibus antiquiſſimorum Patrum ſcriptis , & fragmentis diſcimus. Horum ævo non in doctrina tantum : ſed in moribus quoque , durante adhuc perſecutionum tempore , corruptiſſimam fuiſſe Eccleſiam , legimus apud Euſebium , paulo ante ultimum Diocletiani in extinguenda religione conatom.

Ab his quoque primum omnium violenti , & quidem Romanæ urbi affixi , in Eccleſia regiminis fundamenta jacta ſunt in concilio Antiocheno ; ut in qua primum urbe Chriſtiani vocati , & Chriſti regni inter gentes propagandi initia facta ſunt ; in eadem poſt per Antichriſti anteambulooes magni illius Antichriſti io Eccleſiâ ſolium , & imperium fundaretur , & in omnes orbis oras diffunderetur.

Iſthic enim Sophiſtarum , è quibus Malchion Scholæ Antiochenæ Magiſter præcipuus memoratur , artibus , & conſpiratione oppreſſus Paolus , ejus urbis Epiſcopus , & , ut tunc tempora ferebant , Romano , & Alexandrino Antiſtiti dignatione par ; non Eccleſiæ totius conſenſu : ſed Epiſcoporum paucorum cum Romano Epiſcopo facta coitione , & conſpiratione , atque adeò interpoſita ipſius Aureliani Ethnici Imperatoris poteſtate violenter è Sede Antiochena deturbatus eſt ; qui Synodi ſententiis reluctari nullo modo potuiſſet , ſi illa rite , & ex omnium conſenſu concluſa fuiſſet. Sed facilè apparet maximam Synodi partem , iis , qui cum Epiſcopo Romano (abſente licet) conſpiraverant , adverſatam eſſe: & ipſam Antiochenam Eccleſiam (malchione ludimagiſtro excepto;) paſtorem ſuum ſibi eripi , & caput à corpore ſuo avelli ægerrimè tuliſſe. niſi *in primum Antichriſti dominatus auſpicium* prophana , & coactiva poteſta , Eccleſiæ libertatem oppreſſiſſet. Pace Euſebii & reliquorum dictum eſto. Poſt tot fraudium , & criminum falſi ſpecimina hominibus , in cauſa propria teſtimonium dicentibus , non credimus. Decreto enim Aureliani reſcripto principis impii , & perſecutoris Eccleſiæ , omnes Chriſtiani Romani epiſcopi , tanquam urbis gentium dominæ præſulis , ſenſum , & auctoritatem ſequi compulſi ſunt. & ipſe Paulus , ſede ſuâ iniquiſſime dejectus , cedere coactus eſt. (Atque tunc primum beſtia ſecunda beſtiæ primæ poteſtatem accepit , atque exercuit *Apoc.* xiii. 12.) Ita tunc non Spiritui Sancto , & congregatæ in nomine Chriſti Eccleſiæ ; ſed impio Principi Aureliano viſum eſt ; ut Romani Epiſcopi arbitrio , ac ſenſui tota Eccleſia ſubjecta eſſet , & orthodoxus antiſtes loco ſuo deturbaretur. Vide Euſebium.

Quid autem opus fuit Romani principis auctoritate Romani Epiſcopi , & eorum , qui cum ipſo ſentiebant , auctoritatem ſuper alios extolli ; ſi nulli ex eodem concilio patres damnationi Pauli , atque ejus cauſæ refragari ſunt.

Gravem fuiſſe cauſam , & neceſſitatem neceſſe eſt , ob quam Gnoſtico ſpiritu afflata Chriſtianorum pars ad eum Imperatorem confugerit ; à quo ſibi merito , (biennio poſt eventus oſtendit) metuendum eſſe videre poterat : & potentiam ejus partis intrà Eccleſiam adverſæ parti opprimendæ imparem fuiſſe oportet ; quæ ad eam rem extrà eccleſiam , ac tam periculoſum quidem auxilium quæſivit. vide Petav. p. 306.

Quemadmodum autem hæc ſecta , quæ poſt Ariana dicta eſt , pravis artibus io Eccleſiâ graſſata eſt : ita iiſdem artibus juſto Dei judicio ſubverſa eſt. Nullum propemodum genus criminis falſi fuit , quod non commiſerit. Mendaciis , calumniis , librorum ſuppreſſionibus , aut falſationibus ; & omni genere imposturæ ita adverſam partem ſupplantare conata eſt ; ut toti Apoſtolicorum temporum , & proximorum iis ſecolorum notitiæ eas , quas nunc deploramus , tenebras offuderit. Nulla unquam in Republica coitio , & conſpiratio tam factioſa extitit ; quàm fuit iſta in primæva Eccleſia nonnullorum adverſus veritatem conjoratio. Ut in eo non difficulter agnoſcas verſuriam Satanæ , qui cum videret ſeſe nullo modo efficere poſſe , ne Chriſtiana religio veterem illum idolorum cultum , per quem ipſi cæleſtes honores in terris habebantur , everteret , ac ſuperaret ; nihil omiſit induſtriæ , nihil artificii , quo puritatem illam prædicationis Evangelicæ gentilium errorum fæcibus , ac ſordibus inquinaret.

Sed in eo præcipuè ſucum omnibus facere Gnoſtici nitebantur ; quod , cum ſibi ſatis conſcii eſſe poſſent , nova à ſe dogmata , veluti ligneas , & ſtramineas ſobſtructiones ſuper aurum , & gemmas Apoſtolicas ſoperſtructa : poſtquam ipſis vires ſuæ per incrementum factionis placuere , homines à ſe diſſentientes , & antiquæ veritatis Apoſtolicæ tenaciores , tanquam recens excogitatorum errorum inſimulabant , ſuæque propriæ novitatis culpam , & *flagitium* probrum hominibus , longè antiquiorem doctrinam tenentibus , affricare contendebant , in quo nimirum impudentes , ac perfrictæ frontis apparent.

Exempla ejus rei non pauca deprehendas in Euſebio ; atque inprimis in ejus de Ebionitis , de Theodoro coriario , de Paulo Samoſateno narrationibus.

Juſto itaque judicio Dei eadem arte ipſi quoque ſubverſi ſunt. Cum enim hæreſis eorum ſtatim poſt obitum Apoſtolorum in Eccleſia factionis incremento , & potentia invaluiſſet : ita ut aliquamdiu pro arbitrio in Eccleſia dominarentur : mox &c.

Reliqua deſunt.

IN EPISTOLAM
AD
TIMOTHEUM
PRIMAM
COGITATIONES SACRÆ.

CAPUT I.

IN ipſo limine atque inſcriptione epiſtolæ Paulus ſeſe vocat Apoſtolum *ſecundum Ordinationem Dei ſervatoris noſtri , & Domini Jeſu Chriſti, Spei noſtræ.*

Ex iſtis verbis diſcimus , nihil in Salutis noſtræ, aut novæ creationis negotio fieri à Chriſto ; quod non originem ſuam à Deo patre habeat : quodque non ipſi Deo patri , tanquam *primæ Salutis* noſtræ cauſæ , acceptum ferendum ſit. Dicitur enim hic Deus *Salvator noſter.* quod nomen peculiari ratione frequentiſſime Chriſto tribuitur. unde & naſcenti nomen Jeſu , quod ſervatorem ſignificat , impoſitum eſt : & quaſi ex oppoſito adjungitur epitheton Chriſti , quod *ſit Spes noſtra* , quia Salutem noſtram Deus per Chriſtum , tanquam intermediam cauſam , exequitur. Nec vero contentus per ipſum ſolum , voluntatem de ſalute noſtra ſuam , hoc eſt , apertam ſpem vitæ æternæ nobis pateſeciſſe : certitudinem hujus ſpei nobis per eundem , primum pro nobis traditum ; deinde reſuſcitatum ; denique glorificatum , atque omnipotentiâ donatum , nobis confirmavit. Ille igitur , in quo ſpei noſtræ firmitas præcipuè innititur ; merito Spes noſtra vocatur.

Præterea ſcimus ipſum Dominum Jeſum Chriſtum , poſt abſolutiſſimam omnibus numeris exaltationem ſuam , hunc Apoſtolum non modo ad religionem , ſed etiam ad ipſum Apoſtolatum vocaſſe , eique muneris hujus functionem ἀμέσως impoſuiſſe. Et tamen hic Ordonatio hujus Apoſtolatus Deo patri tribuitur. non quod identidem filio in ejuſmodi ordinationibus voluntas patris exploranda ſit : ſed quod ipſi earum rerum abſolutiſſima poteſtas ſemel data ſit : quodque ipſi in omnibus & ſingulis, quæ facit , voluntas Patris ſui non poſſit eſſe non exploratiſſima , & cum ſua planè congruens.

Quemadmodum autem , quicquid à filio ſit , Patri meritò tribuitur : ita Pater nihil facit niſi per filium. ita ut jure optimo dici poſſit in Salutis noſtræ negotio omnia per filium facta eſſe , & fieri.

Verſ. 2. Timotheum vocat verum ac genuinum ſuum filium *in fide* , quod à ſe eſſet in fide ac religione Chriſti inſtitutus & quaſi progenitus : quodque eum tanquam parentem filius ſedulò imitaretur. Precatur autem ipſi Gratiam , miſericordiam , pacem à Deo patre , & Domino Jeſu Chriſto ſimul , quia , ut ſupra vidimus , quicquid gratiæ , clementiæ , felicitatis nobis divinitus exhibetur ; id à Deo patre per filium proficiſcitur. ita ut impetratio omnium , quæcunque à Deo patre in nomine filii petierimus , filio tribuatur. *Joh.* xiv. 13. & 14. quia impetrationis hujus , ut ita dicam , executio ; per filium perficitur , ut glorificetur Pater in filio.

Verſ. 3. Dictaſſe Paulum , non ſcripſiſſe , epiſtolas ; indicio ſunt tot apodoſes , protaſibus ſuis non redditæ , ac periodi quaſi non abſolutæ ita , quia forte mentem ac verba dictantis , non ſemper ſcribentium manuum celeritas aſſequitur. quod tamen in rebus minoris momenti Paulus , inemendatum relinquere ; quàm ſuperfluo orationis cultu occupari maluit.

Quemadmodum enim diſcedens Epheſo Apoſtolus Timotheo iſthic relicto negotium dederat , ut præciperet quibuſdam ; ne in puram illam ab Apoſtolis prædicatam doctrinam inveherent aliena ab ea dogmata ; ita hic idem iſtud monitum repetit & inculcat. quam apodoſin , ſive ipſe Paulus gravioribus curis intentus , ſive amanuenſis , dictantis verba ſtyli celeritate non aſſecutus ; nullo legentium damno aut periculo omiſit.

Verſ. 4. Quæ ſit iſta ἑτεροδιδασκαλία , & quæ ſint aliena à religione dogmata , ſpecialius attingit , dum ait , præcipiendum eſſe quibuſdam iſtis *Ne attendant* aut animum applicent *fabulis & generationibus infinitis* , quæ inutiles potius quæſtiones præbent ac pariunt , quam *ædificationem Dei* , hoc eſt , ædificationem , quæ eſt ſecundum mentem Dei. ea vero eſt ædificatio ſecundum mentem Dei , quæ eſt *In fide* , hoc eſt , profectus & incrementum in pietate & ſanctimonia , quæ eſt anima veræ fidei.

Quid intelligi debeat per iſtas fabulas & generationes infinitas , poſterius videbimus. Nunc in genere ſufficiat ex hoc loco didiciſſe ; In religione Chriſtiana ea dogmata , quæ plus quæſtionum , rixarum , diſſenſionum in Eccleſia ; quàm ædificationis in pietate ac vitæ ſanctimonia procreant ; non eſſe magnifacienda , nec ipſis animum applicandum , multò minus propter ea ſcindendam Eccleſiam.

Tales ſunt doctrinæ de rebus perceptu incomprehenſibilibus : & quæ ejuſmodi contradictionem implicant ; ex qua ſe mortalium hominum ingenium expedire nullo modo poteſt. Quæ non poſſunt niſi difficillimas & intricatiſſimas quæſtiones , & proinde exitiabilia ſchiſmata , & diſſenſiones excitare. Ad procreandam vitæ ſanctimoniam tantundem valent ; quantum aqua ad excitandum ignem. Non poſſunt vero niſi frigidæ ac dilutæ quæſtiones eſſe rerum quas intellectus capere non poteſt ; imò quas non modo incertas , ſed nec ſuſpectas ob evidentem contra-

contradictionem habere cogitur: Ideo nec poſſunt ullo modo ignem caritatis, & ſanctimoniæ, qui cogniti boni ardore ac deſiderio flagrare debet, excitare.

Ignoti enim & incerti, atque adeò quod falſum eſſe vel leviſſimis documentis deprehendas: quæ cupido accendi poteſt? Tales autem ſunt omnes de incomprehenſibili eſſentia Dei quæſtiones. Quæ etiam alia quoque de cauſa ad excitandum in nobis pietatis ſtudium ſunt ineptæ. Caritas enim Dei caritatis proximi origo, ex nuda eſſentiæ Dei (quam in hoc mortali corpuſculo capere nequimus) etiamſi eam in hoc mortali corpuſculo capere poſſemus, conſideratione excitari nequit.

Imo quanto captu noſtro ſublimior, & fragilitate noſtra, natura Dei cernitur; tantò magis deſperatione potiundi tanti boni dejicimur: niſi aliquid aliud accedat quod nos cum Deo conjungere poſſit: quodque fidem erga eum noſtram & Spem beneficentiæ ejus erigat & attollat: qualis eſt primum in genere attributorum ejus, hoc eſt, virtutum; (ſic enim ea Apoſtolus Petrus 1. *Pet.* II. 9. vocat) deinde in ſpecie beneficæ erga nos voluntatis ejus tot ſpeciminibus exploratæ conſideratio.

Ut taceam quoties de eſſentia Dei, (abſque ſupradictis attributis) homines doctrinas ejuſmodi, quales hodie vigent, tradunt, ne quid amplius dicam, nihil admirationis aut venerationis erga ſupremum numen animis noſtris accedere. Quemadmodum autem non immeritò iram Dei provocant qui adverſus expreſſum ejus interdictum, cum ipſum nonquam viderint, imaginem figuræ ejus pingunt aut fingunt: ita non multò majorem gratiam ab eo ineunt, qui eſſentiam & formam ejus, quam nullo modo capere poſſint, iis coloribus exprimere ac menti noſtræ objicere ac repræſentare audent, qui majeſtate ejus indigni ſunt, & à quibus ſobrii hominis cogitatio abhorret.

Imago certe divinitatis, quæ ab Alexandrinæ Scholæ diſcipulis juxta Platonicorum commentorum lineamenta adumbrata, & in Eccleſiam invecta, poſteà in ipſa in immenſum invaluit, parum profectò majeſtate *ſupremi Numinis* atque eminentia Dei, & patris Domini noſtri Jeſu Chriſti digna ac decora eſt; ut quæ ipſi duos pari poteſtate ac dignatione ſocios, perſonis ac ſuppoſitis ab eo diſtinctos, adjungit. Neque incommodum hoc Unitate eſſentiæ reparatur aut corrigitur, ſed potius commemorata abſurditas nova abſurditate cumulatur; fingens, & comminiſcens tribus in individuis non modo ratione, ſed reipſa atque adeo entibus totis ſuppoſitis ac perſonis inter ſe differentibus; & quæ reipſa ſunt tria numero; unam numero eſſentiam, quaſi ſoppoſitum ab alio numero diverſum, unam eandemque numero cum ipſo eſſentiam habere poſſit. Quæ doctrina omnia intellectus noſtri principia atque adeò uſum rationis ſubvertit, & ad fidem à ſtirpe excindendam admodum apta eſt. Quantò tutius erat in exprimenda eſſentia Dei ultrà revelationem, hoc eſt, ultrà conceptus ac verba Sacræ Scripturæ nihil audere, neque comminiſci. Et in tantæ molis negotio, ex puriſſimo potius Sacri inſtinctus fonte, limpidam & perſpicuam: quàm ex impuris philoſophorum lacunis turbidam, & in qua latens venenum animadvertere non poſſis, aquam haurire. Sed qui conſecuto tempora Apoſtolica ævo celebriori eruditione claruerunt Scriptores, paganicæ nutricationis alumni, & ab uberibus gentilis philoſophiæ nondum depulſi, dum ſtudio convertendarum gentium, nihil novi Religionem Chriſtianam in doctrina veritatis tradere aut invehere; eademque dogmata à celeberrimis Gentium Sapientibus, quæ ab Apoſtolis tradita eſſe oſtendunt, contrà quam fieri debuit, non humana placita ad divinæ veritatis normam; ſed divinam religionis doctrinam ad placita philoſophantium, quodque vehementer dolendum eſt nimium, atque plùs æquo, inflexere.

Verſ. 5. Rationem affert cur in religione Chriſtiana ea dogmata quæ plus quæſtionum, & litium, quam ædificationis in fide, & pietate afferunt: non ſint magnifacienda, neque eis ſit opera danda. Quia inquit *Finis mandati*, hoc eſt, Religionis Chriſtianæ *(Synecdochicè)* ejuſque prædicationis: aut etiam Mens Dei in prædicanda religione, aut potius Mens & finis ejus, qui mandatis Dei in religione obſequi velit, (quæ omnia eodem recidunt.) eſt *Caritas ex puro corde*, hoc eſt, in qua nihil ſit ſubdolum, & accerſitum, & ſpecie tenus apparens; *& conſcientia bona*, hoc eſt, innocentia vitæ, in qua homo ſibi eſt nullius gravioris culpæ conſcius, & *fides non ſimulata*, hoc eſt vera, & operibus bonis animata, non exanimis. Non larva aut perſona fidei; ſed ipſa ſolida ac genuina fides, hoc eſt, vitæ omnibus virtutibus cumulatæ ſanctimonia. Subintelligendum hic non igitur ejuſmodi dogmata ædificationi Dei in fide, hoc eſt, Menti Dei in prædicatione Evangelii, aut etiam ipſius hominis religionem Chriſtianam profeſſi fini atque ſcopo congrua eſſe poſſunt, quæ quæſtiones, & lites noxias Caritatis peſtes tantum producunt; nihil autem conferunt ad vitæ innocentiam, ad virtutum cæleſtium, quæ ſunt anima fidei, profectum, & incrementum.

Verſ. 6. Oſtendit ab iſto fine, & ſcopo tam ipſius Dei ea, quæ in religione præcipit, præcipientis; quàm ipſorum hominum religionem Chriſti ſuſcipientium, & obſequium Dei profeſſorum, quem ſibi proponere juxta mentem Dei debuerunt, excidiſſe & multum aberraſſe eos, qui iſtiuſmodi aliena à Chriſti religione dogmata tradunt; & à vera Theologia converſos eſſe ad Matæologiam, hoc eſt, vaniloquentiam. Fontem autem culpæ ipſorum aperit ambitionem. *Verſ.* 7. Quod voluerint eſſe *Legis doctores*; cum *neſcirent quæ loquerentur, quæque aſſeverarent; & circa quæ ſeſe obfirmarent*. Quis autem non videt, eos ab Apoſtolo ambitionis hujus coargui, qui inter Chriſtianos videri volebant legis divinæ peritiſſimi; non illius ſolius Moſaicæ ſed etiam Chriſtianæ. Quemadmodum enim olim inter Judæos legis Doctores vocabantur non ii tantum qui mandata legis Moſaicæ explicabant: ſed qui omnia etiam quæ in Sacris V. Fæderis voluminibus continentur, interpretarentur; Ita & inter Chriſtianos eodem modo dici poterant Doctores legis, qui in Chriſtiana Theologia aliis prælucere volebant. Et quia tunc forte non multi libri Novi Fæderis eſſe poterant, præcipua circa V. Fæderis libros interpretandos iſtorum ambitioſorum Theologorum cura occupabatur. Non eſt autem novum in Sacris litteris per vocem legis omnia ἁγιόγραφα, ſacra monumenta ſub lege ſcripta aut recepta vocari Vide *Rom.* III. 19. ubi Pſalmi voce νόμος vocantur.

Et profecto videmus hominum ἑτεροδιδασκαλούντων induſtriam in eo præcipuè elaboraſſe, ut ex veteris inſtrumenti libris τὴν τοῦ λόγου προΰπαρξιν adſtruerent; innumeros eorum locos adverſus receptum antiquitus ab Hebræis ſenſum explicando. Ad quem lapſum plurimum ipſis contulit idiotiſmorum Hebrææ linguæ ignoratio. Quo inexcuſabilior videtur Origenes, qui ferè unus inter patres ante Hieronymi tempora linguam iſtam didicerat. Ideoque tàm latam ſuam culpam, partium, de quibus optimè meritus eſt, ingratiſſima conſpiratione pro hæretico habitus, & promulgatus, (quod multis aliis juſto Dei judicio accidit) non prorſus immeritò luit.

Verſ. 8. Oſtendit non ſe id reprehendere quod legis de qua loquitur, periti atque Doctores etiam eſſe voluerint:

voluerint : quod quidem approbat, & laudat : ſed quod peritiam iſtam neque legitimè ambierint, neque legitimè ea uſi fuerint. Non legitimè ambiiſſe ſuprà innuit, quia in ea ambitione ea dicebant, & aſſeverabant, & confirmare volebant, quæ neque intelligerent, neque intelligere poſſent. Nam ut exemplo à vulgatiſſima doctrina ſumpto utamur. Difficillimum erat concipere animo eum, qui homo natus fuerit; multis ſeculis ante & quidem in ſtatu nobiliori fuiſſe; imo tunc cum humano modo naſceretur, divinam & cæleſtem vitam vixiſſe. Quod tamen adſtruere neceſſe fuit, ſi doctrina Chriſtianæ religionis (quam non à Chriſto incepiſſe, ſed multis ante ſeculis fuiſſe magna, & inani contentione demonſtrare nitebantur) cum Zenonis aut potius Platonis, & Platonicorum de λόγῳ doctrina concilianda fuit. Ita cum philoſophorum doctrinam; ad dogmata religionis licentius deflectere per gentes non liceret, doctrinam religionis ad dogmata philoſophica audacius, quàm par eſſet, certè iniquiſſimè detorquebant.

Non legitimè autem legis iſtius peritia uſos eſſe probat. *verſ.* 9. Quia lex omnis divina atque religio tàm Moſaica quàm Evangelica non eò tendit, ut mentes hominum rerum difficilium infrugifera contemplatione ſeſe oſtentent: & cognoſcendi res abſtruſas ambitione pruriant; ſed ut homines à peccando abſtineant, ad vitæ autem innocentiam, integritatem atque adeò ad illam ſanctimoniam quam ſupra *verſ.* 5. deſcripſit invitentur, & adducantur. Et Moſaica quidem lex craſſiora peccata, quæ longa ſerie enumerat, qualis eſt *ἀνομία*, legum humanarum ac divinarum contemptus; Inobedientia, impietas, vitæ diſſolutio, atheiſmus & profanitas, parricidium, matricidium, homicidium, Scortatio, pæderaſtia, plagiariorum ſcelus, Crimen falſi, ſeu perjurium; hæc inquam peccata graviora lex Moſis oppugnat & extirpat. Lex vero Evangelica cætera quoque omnia quamvis leviora videantur; utpote iſtorum graviorum mole quidem parva, noxia tamen principia & ſemina, quæ nimirum ſanæ Apoſtolorum doctrinæ adverſantur, eruit atque evellit.

Utitur autem in ſimili materia modo loquendi verbis Chriſti conformi. Quemadmodum enim Chriſtus ipſe prædicat, ſe non veniſſe vocatum juſtos ad pænitentiam, ſed peccatores, quamvis tunc nemo eſſet tàm juſtus, quin pænitentiâ atque adeò vocatione Chriſti indigeret, ac proinde ad quem vocandum Chriſtus non venerit. Ita non modo lex Moſaica, ſed & Chriſtiana dici poteſt non eſſe poſita juſtis, hoc eſt, ſanctimonia omnibus numeris abſoluta præditis: ſed peccatoribus, tanquam neceſſarium remedium, & auxilium; quamvis in Eccleſia Chriſti nemo ſit tàm juſtus, quin ipſi Lex Chriſti poſita dici poſſit; quia aut jam ſit præſertim in levioribus culpis; aut certe poſſit eſſe peccator. Verum per iſtiuſmodi locutiones illud denotatur; quod tàm legiſlatoris quàm ipſius legis non alius ſit ſcopus, non alia mens, quam ut peccata eorumque intimæ fibræ ex animis hominum penitus evellantur; Virtutes autem ſupra *verſ.* 5. deſcriptæ ipſis inſerantur, hoc eſt, Caritas ex puro corde, bona conſcientia & fidés non ſimulata. Multum igitur ab eo ſcopo aberrarunt ii, qui doctrinam religionis ab excubiis, & vigili cura emendandæ vitæ, & capiendi jugis ac perpetui in virtute profectus, deflexerunt ac detorſerunt ad inanes quæſtiones, confeſſiones, ſymbola, anathematiſmos, zelum amarum, & rixas exitiales. Unde poſtea in Eccleſia *διχοστασία*, ſeditio (Nam quibus non furiis agitati Patres in mutua vulnera coorti ſunt?) primum; poſteà tyrannis Antichriſti, & omne malum opus conſecuta ſunt. Qui profecto rivuli erant ex fonte derivati non illius ſapientiæ, quæ à Jacobo vocatur caſta, & pura, deinde pacifica, de ſuo jure remittens ac moderata, obſequens, plena miſericordiæ, & bonorum operum à condemnatione aliorum aliena, aliena ab omni fuco & ſimulatione. Sed illius bruta ſapientia, quam idem Apoſtolus vocat *terrenam, animalem, diabolicam.*

Sanam doctrinam vocat *Evangelium gloriæ* beati Dei, cujus prædicatio erat Paulo concredita. *verſ.* 10. & 11. Ergo cum videamus ipſorum Apoſtolorum ævo nondum ſuiſſe, qui aliena ab ipſorum prædicatione dogmata traderent, prædicationis ipſorum doctrinam tanto obnixius retineamus; ne pro ſalubri potu toxica bibamus. Vocat autem prædicationem ſuam Evangelium *gloriæ beati Dei*; quia in eo gloria altiſſimi Dei Novam creationem, & quidem longè glorioſiorem, & excellentiorem Veteri manuum ſuarum opere, in conſpectu cæli ac terræ ſuperinducentis revelatur.

Quia vero ſanam iſtam doctrinam Evangelii à ſe prædicari opponi dicit (*verſ.* 10.) peccatis, quibus lex, poſita eſt: inde liquido demonſtratur per legem iſtam, quæ peccatis omnibus, tam craſſioribus, quam ſubtilioribus poſita eſt, non Moſaicam ſolum; ſed ipſam quoque Evangelii doctrinam intelligi.

Quo poſito non difficile eſt aſſequi; Per fabulas, & Generationes infinitas quid Apoſtolus intelligat. Quamvis enim ad fabulas, & generationes Judaicas reſpicere cuipiam videri poſſit Apoſtolus: tamen id ad philoſophorum gentilium commenta, quæ in Eccleſiam invehebant potius referendam, rectè judicat Tertullianus.

Necdum enim tunc temporis Talmudicæ inter Judæos fabulæ invaluerant: & generationes populi illius tempore Pauli plenius deſcriptæ erant; quam ut perplexæ aliquæ circa eas quæſtiones ſuboriri poſſent. Niſi quis huc detorqueat celebrem illam inter Matthæi & Lucæ generationes conciliationem: quam Africanus apud Euſebium ita reſolvit ac determinat; ut ulteriori (multò minùs infinitæ) diſquiſitioni locum non relinquat. Fabulas igitur Æonum, & Generationes Gnoſticorum potius intelligi Tertullianus exiſtimat: Quorum Pleroma nunquam ita ſufficienter impleri poteſt; quin infra contignationes ſuas plura tabulata: aut intra tabulata plura admittat æonum matrimonia. Nec male ille quidem niſi quod Valentini mentionem facit: qui Apoſtolicis temporibus longè inferior eſt. Quaſi vero à primo Valentino, Æonum thalami, eorumque ſubſtructiones, inventæ fuerint. Sed epidemicus fuit veterum patrum morbus, omnes eos, quorumcunque ſententias, ſive falſas: ſive interdum veras reſellebant: tanquam primo eorum Inventores atque auctores coarguere; ut tanto odioſiores hæretici ac Novatores viderentur, cum tamen plerumque doctrinæ illæ ſuis defenſoribus longè fuerint antiquiores. Negari tamen vix poteſt, doctrinam de æonibus dum Apoſtoli viverent, nondum fortaſſe fuiſſe tam adultam, ut multo poſt Valentini tempore extitit. Fuit tamen etiam Apoſtolico haudubiè opinio iſta apud homines profanis diſciplinis imbutos in ipſis ſuis incunabulis; & generationes iſtæ, antequam in modum, & formam Valentini, & aliorum digererentur; ab initiis mole parvis cœptæ, ſenſim longius progrediebantur; ut fabularum circa eas terminus non appareret. Ubi enim ſemel à veritatis orbita deflexeris, error errorem trudit, nec modus ultrà nec finis eſt ruendi in altius ſubinde præcipitium. Prima autem à Veritate exorbitatio in eo apparuit; quod homines philoſophicis ſtudiis imbuti, quum doctrinam de Jeſu Chriſto cum iis, quæ pueri didicerant, ne ea Senes perderent, conciliare

ciliare vellent; generatione Jeſu Chriſti ex Spiritu Sancto, & maria virgine, non contenti; aliam longe antiquiorem generationem ejus quærerent; quæ ſive Zenonis, ſive potius Platonis doctrinæ de λόγῳ conſona eſſe poſſet. In qua invenienda cum nec inter ſe, nec ſecum ipſi ſæpe convenirent, eo tandem ventum eſt, ut præter unam illam, quæ nobis apud Matthæum & Lucam deſcripta eſt, plurimas generationes, & quia generatio abſque matrimonio legitima viſa non eſt, plurima matrimonia confinxerint. Quorum omnium ſtruem, & ridiculam congeriem, quiſquis affatim ridere velit, videre poteſt apud Irenæum, & Tertullianum adverſus Valentinianos.

Quod ſi quis tamen, an hominum dementia in illa Apoſtolici ſeculi luce euſque progreſſa ſit, ambigat: de eo certe dubitare non poteſt fabulas tamen illas, & generationes, Gnoſticorum: hoc eſt, eorum qui excellentiori præ cæteris rerum divinarum cognitione gloriarentur, fuiſſe commenta. Fit enim ambitionis eorum mentio, qui ea docere, & aſſerere auderent, quæ ipſi neſcirent: volentes videri ὑψηλοβάτραλοι, id eſt, rerum divinarum admodum periti. Nihil autem repugnat, Gnoſticorum, antequam ſenſim in ridiculos errores degeneraient, saniorem fuiſſe ab initio ſententiam, quemadmodum illorum eſt, qui λόγον non ſemel genitum eſſe putant: Sed alteram generationem ejus à multis retrò ſeculis arceſſunt: quidam autem nec initium quidem ejus fuiſſe, nec finem unquam fore hodieque pertendunt. Ejuſmodi generationes ἀπεράντους dici poſſe, adeoque ab Apoſtolo potuiſſe, nemo non videt; cum tamen ad ædificationem Dei, hoc eſt, ad caritatem ex puro corde; ad bonum conſcientiam, ad fidem non ſimulatam animis hominum inſerendam, non multó plus conferant, aut contulerint, quàm Gnoſticorum thalami aut tabulata.

Atque hæc dicta ſunto de vocum, quibus hic Apoſtolus utitur, ſignificatione atque intellectu.

Verſ. 12. Cum concrediti ſibi Evangelii mentionem feciſſet; non poterat beneficii tanti recordationem tranſmittere, abſque enixa gratiarum actione, atque ejus commendatione. Quod tanto majus eſſe *verſ.* 13. oſtendit; quanto maiorem iram potius, quàm gratiam: ſupplicium, quàm beneficium, meruerat; quod fuerit *blaſphemus, perſecutor, & contumelioſus.*

Verum *conſecutum ſe miſericordiam*, ait *verſ.* eodem; quod ea imprudens fecerit in incredulitate.

Tanto maiorem igitur in ſe gratiam Domini ſuperabundaſſe dicit *verſ.* 14. in hoc collato beneficio, quanto eo indignior fuerit. Addit autem *verſ.* eodem *cum fide, & caritate in Chriſto Jeſu.* Ubi eſt tacita quædam antitheſis inter provocationem iræ ac ſuppliciorum vindicis Dei, quæ fuit in ejus ignorantia, & incredulitate; & abundantiam gratiæ Domini, quæ ipſi collata eſt in fide, & caritate Domini noſtri Jeſu Chriſti, hoc eſt, in fide viva, & per Caritatem efficace. Ignorantiæ enim, fides inchoata, ſeu notitia & agnitio Evangelii; incredulitati vero, fides conſummata, & operibus caritatis animata opponitur.

Notandum autem hic, pro tanto beneficio Apoſtolum gratias agere primum Chriſto *verſ.* 12. deinde ipſi Deo patri, infrà *verſ.* 17. quemadmodum capitis huius *verſ.* 1. utrique beneficium iſtud attribuit. Deus enim, ſed per Chriſtum, ipſi beneficium hoc contulerat.

Nondum autem egreſſus gratiarum actionem Chriſto debitam, tradit doctrinam, quæ eſt principium quoddam, & elementum religionis Chriſtianæ, non ſine excitatione Lectoris ad attentionem, & ad deſiderium doctrinæ hujus acceptandæ; dum ait: *Fidelis ſermo, & omni receptione dignus.* aſſeverans doctrinam iſtam eſſe non modo veram, & indubitatam, neque quenquam fallere aut ſeducere poſſe; ſed etiam dignam, quæ cum debito grati animi affectu, ab omnibus ad quos pervenit, recipiatur.

Doctrina autem hæc eſt *quod Jeſus Chriſtus in Mundum venit ut peccatores ſervet.* hinc vero Jeſus, hoc eſt, ſervator dicitur. Quod ſtatim exemplo ſuo confirmat *verſ.* 16. oſtendens propterea ſe miſericordiam conſecutum, *ut in eo primo oſtenderet Jeſus Chriſtus patientiam*, & longanimitatem, hoc eſt, inexpugnabilem tot antegreſſis delictis clementiam ſuam, in exemplum iis qui credituri erant in eum ad vitam æternam. Fidei enim finis eſt Salus animarum 1. *Pet.* 1. 9. hoc eſt, vita æterna. Ut enim prima ſeveritas ſupplicii Ananiæ uſurpata fuit in exemplum ad abſterrendos reliquos à perverſitate, & mendacio; ita prima & effuſa erga Paulum clementia in exemplum cæteris, ne de gratia Dei, & Chriſti deſperarent.

Accedit *verſ.* 17. ad gratiarum actionem ipſi Deo debitam, quem vocat primum *Regem ſeculorum*, quia non modo æternitatem ſolus ex aſſe poſſideat; ſed ejus participes facere poſſit quoſcunque velit. *Incorruptibilem, & ſolum Sapientem.* quia utrumque horum attributorum ex ſe ipſo habeat: omnes autem ex plenitudine ejus accipiant. Per ἀόρατον, ipſum patrem intelligit, quia filius non modo eſt ὁρατός, ſed etiam τιμὴν, *honor, & gloria in ſecula.* hujus enim gratia Deus omnia facit.

Quamvis autem utraque iſtarum gratiarum actionum, ex fortuita beneficii divini mentione exorta videatur; fieri tamen poteſt eam conſilio Apoſtoli adhibitam, ad excitandum ſuo exemplo Timotheum; ut impoſitæ ſibi functionis provinciam, tanto pluris faceret, tantoque magis ſedulo ſtudio amplecteretur, & adminiſtraret; quòd videret Paulum concreditum ſibi munus magnifacere & optima fide exequi.

Ait enim *verſ.* 18. *Hoc præceptum propono tibi fili Timothee, ſecundum præcedentes de te prophetias, ut in ipſis*, hoc eſt, ad normam ipſarum, videlicet implendo ipſas, & non fallendo ſpem ex ipſis de te conceptam, *milites bonam militiam*, id eſt, adminiſtres munus tibi impoſitum ex fide commiſſi officii.

Blandè præcipit, tanquam pater filio, ſed urgente neceſſitate premit eum cui perſuadere nititur: Oſtendens ipſi non jam eſſe integrum, utcunque defungi impoſito ſibi officio: quia præceſſiſſent de ipſo prophetiæ exactrices conceptæ, & quaſi promiſſæ de ipſo ſpei, quam deſtituere nequaquam liceret.

Generalitatem præcepti explicat *verſ.* 19. per ſpeciem; atque oſtendit in quo conſiſtat bona iſta, quæ præcipitur, militia. *Habens* (inquit) *non modo fidem, ſed & bonam conſcientiam.* ubi palàm eſt, vocem *fidei* ſpecialius accipi pro ſana duntaxat doctrina; quatenus abſque bona conſcientia diſtinctè conſiderari poteſt. Eſt enim hic fidei, & bonæ conſcientiæ oppoſitio: verum ejuſmodi tamen, quæ oſtendat, licet alterum abſque altero conſiſtere poſſe cuipiam videatur, verè tamen ac plenè alterum abſque altero poſſideri non poſſe. Additur enim ſtatim eos qui bona conſcientia excidant, etiam circa fidem naufragium facere. Mala enim opera, fructus & ſignæ ſunt pſeudoprophetarum. Exemplum ejus rei in Hymenæo, & Alexandro exhibet: ſimulque ſupplicium culpam conſecutam.

Hymenæum hunc infra epiſtola ſecunda *cap.* 1. 17. ſpem propriè dictæ reſurrectionis una cum Phileto ſubvertentem commemorat. Ejuſdem fortean ſectæ fuerit Alexander. Quorum pœna fuit Traditio Satanæ, hoc eſt, Ex Eccleſia, & quaſi regno

Chriſti

Chriſti proſcriptio: Ex quo regno, merito; & legitime proſcripti; in regnum, & poteſtatem Satanæ recidere dici poſſunt. Tales enim etiam ante proſcriptionem ab Eccleſia ſemetipſos Satanæ tradidiſſe videntur, ut ea deſignarent propter quæ proſcripti ſunt.

Ut diſcant non blaſphemare. Io ſpem pænitentiæ ac reverſionis aut receptionis in Eccleſiam, homines olim excommunicatos, præter alios multos, locus hic teſtis eſt adverſus Catharorum hæreſin.

CAPUT II.

INter Specialia quæ in hac epiſtola Apoſtolus Timotheo tradit præcepta, πρῶτον πάντων, primum omnium præceptum de Precibus tradit; quod eſſe debeant, & quales eſſe debeant. Eſt enim hæc præcipua officii Chriſtiani pars; etiamſi privatim ſingulorum officia conſiderentur. quanto magis ſi integros Eccleſiæ cœtus ſpectemus? Præcipuum tobur armorum adverſus omnia hoſtium genera: præcipuum inſtrumentum, & compendium acquirendi res deſideratiſſimas: præcipua pro innumeris, & aſſiduis Dei O. M. beneficiis grati animi noſtri ſignificatio.

Congerit autem Apoſtolus plura vocabula: quibus hanc pietatis noſtræ partem ſecundum diverſas ejus ſpecies ac diſtributiones exprimit. Vocat eam primum, *δεήσεις, petitiones.* quæ vox incidentes & extraordinarias in occurrentibus occaſionibus petitiones noſtras ſignificare videtur: cum vox προσευχὴ, proximè ſequens, ordinarium precandi cultum, quæ numinibus exhibetur, denotet. hinc non modo à Spiritu Sancto templum Dei domus orationis; ſed etiam ab ethnicis delubra Deorum; proſeuchæ vocabantur. Unde illud poëtâ.

——— In qua te quæro proſeuchâ.

Tertio ponit vocem *ἐντεύξεις interpellationes*, aut potius interceſſiones pro aliis, eorumque neceſſitatibus. quales hoc loco præcipiuntur.

Quarto ponit εὐχαριστίας, hoc eſt, gratiarum actiones, quæ gratum obligati beneficio animi noſtri affectum exprimuot. à qua ſpecie aut parte præcum, univerſæ preces ſæpius io Sacra Scriptura denominantur.

Pro omnibus hominibus. Nec enim tantum pro noſtris, ſed pro alienis quoque neceſſitatibus præces fundere debemus. Iotet alios autem omnes, pro quibus orandum eſt, nemo excipitur niſi forte qui ad mortem peccat, & jam eſt extrà ſpem Salutis 1. *Joh.* v. Adeò ut ii quoque, qui alieniores, & minus digni præcibus noſtris videntur, ab iis excludi nequeant. quales ſunt inimici.

Quales etiam videri poſſint Reges, & Magiſtratus: non modo quod alieniſſimi à vera Religione: ſæpe, & perſecutores eſſe ſoleant; ſed etiam quod ad convertendos eos aditus ſit difficilis, & quaſi præcluſus. Ergò & pro iis Apoſtolus preces fundi imperat: addita *verſ.* 3. ratione, quia id voluntati Dei congruum, imo Deo gratiſſimum ſit; qui ut omnes alios homines, ita Reges quoque ac Magiſtratus, in veritatis cognitionem pervenire; atque ita ſalvari velit. Notandum autem eſt Servatoris nomen, quod Chriſto Jeſu aliàs peculiariter tribuitur: nuſquam alibi ſæpius, quàm in hac epiſtola, Deo patri tribui: quemadmodum & hic *verſ.* 3. *σωτῆρος ſalvator*, à conjugatis eſſe probatur; quia omnes homines velit *σωθῆναι ſalvari.*

Antequam autem iſtam precum pro Regibus fundendarum rationem Apoſtolus adderet ex voluntate & placito Dei ductam: præmiſit aliam ductam à noſtro proprio emolumento. Nec enim magis aut gloriæ Dei, aut ipſorum Regum, & Magiſtratuum, quam noſtra intereſt; ut donum iſtud ac beneficium Converſionis, & agnitionis veri Dei ipſis impetretur. Quippe cum ſine eo vix placidam, & quietam vitam: præſertim in pietate ſimul, *& honeſtate*, *σεμνότητι*, degere poſſimus. Homines enim impii, & ab agnitione Dei alieni, quanto magis pace fruuntur atque potentia florent; tanto magis otio ac viribus ſuis in perniciem ac perſecutionem Chriſtianorum abutuntur. Unde fit ut quamdiu Magiſtratus ipſis iniqui, & infeſti ſuot: tamdiu placidam, & quietam vitam ducere nequeant. Aut enim impiis perſecutoribus mos gerendus eſt, quod eſt contra pietatem, & εὐσέβειαν. ideoque internam conſcientiæ tranquillitatem conturbat: aut reſiſtentibus plurimà mala patienda ſunt. quod externam vitæ pacem, & quietem violat; ideoque homines io honeſta apud eos, inter quos vivunt, ſui opinione atque exiſtimatione (hoc enim meâ ſententia σεμνότης hoc loco ſignificat.) permanere noo ſinit, ſed optimos omnium, & pretio atque honore maximo dignos homines pro venerandis (quod ipſorum ſanctitas, & pietas merebatur) abominabiles omnibus, & exoſos, & quaſi profanos per calumniam efficit: ut hic τὸ σεμνὸν τῷ βεβήλῳ tacitè opponi videatur.

Non temerè enim hic Apoſtolus ſynonyma iſta placidæ, & quietæ vitæ cumulat: præſertim cum eadem per voces τῆς εὐσεβείας, καὶ σεμνότητος explicet. Ἤρεμος enim, aut quod idem eſt ἤρεμος βίος, placidam, & optima conſcientia ſuboixam, & gaudentem vitam, ſignificat. qualis ea eſt quæ in pietate degitur. ἡσύχιος vero quietam ab externis malis, & perſecutionibus, & omni rixarum ſtrepitu, liberam ſignificat. qualis eſt ea quæ in pace cum omnibus, atque adeo in honeſta apud omnes exiſtimatione traducitur. ita ut vox εὐσέβεια, ἤρεμον, vox autem σεμνότητος, ἀνέγκλητον βίον, tanquam cauſæ effecta ſua, reſpicere & explicare videantur.

Unde fit ut oon facile dicere queam, quid in mentem venerit viris bonis, ſed opinionum, quas imbibere, plus æquo pervicacibus; qui locum hunc de ſolis precibus atque interceſſionibus, pro terrena duntaxat Magiſtratuum pace fundendis, explicant. cum non modo Reſtrictionis hujus nullam juſtam, & gravem cauſam afferre poſſint; ſed etiam graviſſima cauſa obſtet, cur iſta reſtrictio hoc io loco locum habere nequeat; etiamſi manifeſtiſſimis verbis verſus quarti penitus non eliderentur.

Cauſa vero cur (etiam abſque *verſ.* 4. eſſet) præces iſtæ ad terrenam pacem reſtringi non poſſint, eſt ipſa Orationis natura. quæ nobis ex præſcripto, & inſtituto Magiſtri noſtri Chriſti propoſita eſt: quæ prorſus requirit ut in fundendis præcibus ea, quæ ad gloriæ divinæ propagationem, Regni Chriſti incrementum, Eccleſiæ ædificationem pertinent; præcipuè vero occaſione id poſtulante; non modo non omittamus; ſed etiam privatis præcibus ac neceſſitatibus noſtris præmittamus. Quis autem oon videt, cum hic ſolennes pro Regibus præces ſuſcipiendæ præcipiantur: ipſam occaſionem planè poſtulare, ut ejuſmodi potius bonum ipſis è Deo impetrare, perfecto voluntatis Dei obſequio, contendamus quod cum maxima Dei gloria, cum inſigni Regni Chriſti propagatione: cum Spirituali ſimul, & carnali bono eccleſiæ: cum verà ipſorum Regum felicitate: denique cum noſtra propria *non fluxa, & precaria: ſed* ſolida & ſtabili pace conjunctum ſit; quam illud quod oullam Dei gloriam nullum Regni Chriſti incrementum, ac ne ipſorum quidem Regum verum bonum; ſed breve, inſtabile, ac temporaneam afferat:

afferat : qualis eſt pax eorum terrena, & illa nobis quoque ipſis precario indultæ quietis brevis, & fluxa uſura Regum.

Sed omnem dubitationem auſert *verſ.* 3. & 4. ex quibus intelligimus preces pro Regibus non modo honeſtas nobis ac decoras eſſe : ſed etiam gratas, & acceptas Deo, qui velit omnes homines ſalvari, ſed ita ut prius in agnitionem veritatis veniant. Quomodo enim preces pro ſola duntaxat pace terrena Regum ſuſceptæ Deo gratæ dici poſſent, ſi ipſius voluntati congruæ non ſint ? quomodo ſint congruæ, niſi pro converſione eorum quam Deus cupit & optat ſint ſuſceptæ ? Denique quis non videt Apoſtolum hoc loco præcipere precum iſtud pro Regibus officium à nobis ſuſcipiendum, non in noſtri tantum gratiam : quia id ſit nobis καλὸν, decorum, atque honeſtum ; ſed in gratiam Dei ipſius, quia id menti ac voluntati Dei ſit congruum. Cum autem voluntas iſta Dei non pacem terrenam, ſed converſionem & ſalutem Regum ſpectet : quis audebit præſcriptum hoc loco officium ad pacem Regum terrenam, quæ non ſemper menti Dei congrua eſſe ſolet, detorquere ?

Verſ. 5. Cognitio veritatis, in quam Deus vult omnes venire, cujus *verſ.* 4. mentionem facit ; *Quid ſit* ; quinto & ſexto verſibus explicatur. Quam cognitionem veritatis, quia eſt via ad vitam æternam ; ita totidem propemodum verbis hoc loco explicat Apoſtolus : quomodo Chriſtus olim in oratione ad Patrem ipſam vitam æternam explicuit *Joh.* XVII. 3. Duo enim iſta veritatis principia, & vitæ æternæ à nobis aſſequendæ compendia ; nobis utrobique ad cognoſcendum, & credendum proponuntur. Quorum primum eſt, Unum eſſe Deum, Supremum omnium Creatorem, & arbitrum. quæ pars veritatis ab iſta Unius ſupra omnes ἐξοχῇ & eminentia, omnes omnino excludit, quicunque præter unum illum patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti cogitari poſſunt. Hinc *vox Dei*, quamvis non modo verè ; ſed etiam maximè propriè, propter naturam & omnipotentiam divinam filio à patre datam ; Filio quoque tribui poſſit, atque tribuatur. Tamen principaliter & καθ' ἐξοχὴν, ſecundum excellentiam ſoli patri in Sacra Scriptura tribuitur. Non tamen eadem pars veritatis, ab unius illius Dei cultu, & honore divino excludit filium, quia nunc pater omne judicium filio (hoc eſt, *Omnipotentiam, vel jus ac poteſtatem ſupra omnia cum omnipotentia conjunctum*) & quidem ea mente, eoque fine ut omnes honorent filium, quemadmodum honorant patrem (quem certè patrem divino, non humano cultu, & honore honorant) adeò ut qui eo modo non honoret filium: nec ipſum *patrem, qui miſit eum honorare dicendus* ſit, *Joh.* v. 23. quia ſcopo, & voluntati Dei tam manifeſtis ſignis declaratæ adverſatur.

Ideo hoc loco additur altera pars, & alterum hujus veritatis quam cognoſci Deus ab omnibus cupit, principium, cognitio nimirum illius Mediatoris Dei, & hominum, hominis Chriſti Jeſu. per cujus, tanquam hominis, & mortalium oculis quondam ſubjecti, & viſi atque cogniti cognitionem, ad illius inviſibilis, & Supremi Patris cognitionem aſcenditur. Qui quamvis ſatis propriè & naturaliter, filius Dei, & à Deo per Spiritus Sancti efficaciam progenitus dici poſſit : homo tamen, & *ἐν σαρκὶ natus eſt* : & σαρξ ἐγ' ſeu ἐγένετο, quia ita propter homines fieri oportuit. *Heb.* 11. 14. Quamvis poſteà ſolenniter miſſus à patre, & in honorem mediatoris Dei, & hominum evectus ſit, & poſt effuſum in gratiam Dei, & hominum per glorioſiſſimum omnium Martyrium pretioſum ſanguinem ſuum: quo fidem voluntatis, & promiſſorum Dei obſignavit : longe ſupra humanam ſortem evectus, & naturæ ſimul ac poteſtatis divinæ conſors ; & particeps factus, in gloria, & ἐν δυνάμει jam perfectiſſimo modo filius Dei, atque Deus à dexteris patris ſui conſederit : ita ut, quamvis cum Apoſtolo 2. *Cor.* v. 16. Chriſtum hominem ſecundum carnem in ſtatu mortali, & abjecto fuiſſe agnoſcamus ; nunc tamen eum talem, poſteaquam ad ſummum, & ipſi Patri ſecundum divinitatis gradum aſcendit, non agnoſcamus. Vetera enim prætetierunt; nova facta ſunt omnia.

Notandum autem eſt in iſtis verbis non tantum eſſe brevem expoſitionem, & quaſi Compendium illius, quam Deus ab omnibus cognoſci vult, veritatis : ſed etiam rationem, & argumentum, cur Deus eam ab omnibus cognoſci velit. quia nimirum voluit ut hic mediator daret ſeſe tanquam pretium pro redimendis ; & victimam pro ſervandis omnibus omninò hominibus *verſ.* 6.

Vocat autem iſtud eximium Dei Chriſtique beneficium, quod in morte Chriſti cernitur, ἀντίλυτρον, pretium redemptionis, quia per mortem iſtam redempti, hoc eſt, liberati ſumus à ſervitute peccati, & extremis miſeriis, eam comitantibus.

Nihil enim efficacius eſt ipſius vi atque potentia, ad nos à peccatis liberandos, quia eſt teſtis placati Dei, & remiſſionis peccatorum, ea conditione ſperandæ, ſi ab iis poſthac, pro viribus abſtineamus : imo verò commendatiſſimæ erga nos Caritatis Dei, documentum firmiſſimum *Rom.* v. 8.

Ideò iſtud ipſum ἀντίλυτρον vocat teſtimonium, non modo quod mors Chriſti ſit inſigne veritati religionis Chriſtianæ præbitum teſtimonium ; ſed etiam quod ſit certiſſimum pignus eximiæ gratiæ Dei : quam per multa ſecula dilatam ; propriis demum temporibus (καιροῖς ἰδίοις) hoc eſt, ſub novo fœdere, exhibuit. Nec enim antea talis peccatorum remiſſio, aut ejuſmodi juſtificationis modus patuit humano generi. nec omnes peccatores ; nec omnes gentes (unica excepta) ad privilegium gratiæ Dei admittebantur.

Cujus novæ gratiæ Dei præconem ſeſe, & Apoſtolum, idque non ſimplicis aſſeverationis modo, apellavit, ſimulque *Doctorem gentium in fide, & veritate.* quo majorem auctoritatem monitis, & præceptis ſuis, quæ tradere incepit, conciliaret.

Verſ. 8. Poſtquam oſtendiſſet, quod *pro omnibus hominibus*, præcipuè vero iis, qui ſunt in poteſtatis eminentia, orandum ſit : nunc ad doctrinam accedit, docentem, quomodo omnibus & ſingulis orandum ſit.

Primum autem à viris incipit, qui cum (ex ſexus ſui ingenio) plerumque affectibus facultatis, quam vocant iraſcibilem, utpote robuſtioris, & quaſi ſpiritualioris nequitiæ obnoxii ſint ; monet Apoſtolus, ut ad preces accedentes *Manus attollant abſque ira & contentione.* Quia enim vox διαλογισμὸς, diſceptationem quoque, non modo cogitationem, ſignificat : quæ vix abſque odio adverſus eos, quibuſcum diſceptatio fieri ſolet ; docet nos Spiritus Sanctus, accedentes ad precum ſacrificium, exuere omnes iſtiuſmodi affectus ; qui ex parvis initiis orti, per manuum officium, noxam aliquam (uſque ad necem interdum) iis, quibuſcum contendimus, inferunt. Cum enim ritus precandi non abſque ſublatis manibus fieri ſoleat ; oſtendit manus illas ſupplices, quas ad Deum tendimus, non modo à gravi cædis pollutione: ſed etiam à levioribus initiis, à quibus facilis & ſæpe præceps ad graviora lapſus eſt ; puras eſſe debere.

Nihil enim magis præcibus obſtat, eaſque invalidas & infructuoſas reddit ; quàm ſi nos, cum maximarum culparum Deo debitores ſimus ; iis viciſſim, qui erga nos deliquerunt, irati atque infenſi ſimus.

ſimus. Sic enim meremur, ut Deus quoque, culparum noſtrarum memor, deſideria noſtra fruſtretur. Ergo, adjecta eſt hæc conditio, neceſſariò à nobis præſtanda quoties ad Deum accedimus, in illa perbrevi precum formula, quæ nobis à Chriſto præſcripta eſt. hinc & oblationes noſtræ, quibus Deum placare contendimus, ſuſpendi juſſæ ſunt, donec, quantum in nobis eſt, inimicis per ſatisfactionem culpæ noſtræ placatis, contentionem noſtram cum iis ſopiamus.

Accedit mox *verſ.* 9. ad fæminas; quæ, cum ex natura ſexus ſui, ad nimiam & carnalem placendi curam propendeant, quæ non modò cum ſuperbiâ, ſed cum libidine quoque conjuncta ſit; admonet eas, ut quoties ad Deum accedant, mundus earum muliebris, & ornamenta ſint cum pudore & verecundiâ, (quæ virtus adverſus libidinem) & cum σωφροσύνῃ, ſobrietate quadam mentis, & modeſtia (quæ contra ſuperbiam militat) conjuncta. Non igitur aut capillorum plicaturis, aut auro margaritiſve & veſtitu pretioſo: ſed virtutibus quæ pietatem & ſanctimoniam profeſſas decent, ornatas eſſe debere. Et quia virtutum, (hæc ſunt illa ἔργα ἀγαθά) quæ fideles fæminas decent, mentionem fecit; ſubnectit doctrinam, quæ huic ſexui propria, & peculiaris & maximè neceſſaria eſt, *Ut omni modeſtiæ genere teſtentur, quod ſe minores viris gerant.* Adeoque ab omni ſupra viros eminentia uſurpata prærogativa alienæ ſint; ut ne *docere* quidem illos, *præſertim* publice & ex profeſſo; ſibi præſumant.

De publico enim docendi munere Apoſtolum hic loqui, id oſtendit, quod cum illis diſcendi facultatem adimere nec potuerit, neque etiam voluerit; publicè tamen diſcendi, (quod abſque colloquiis, & quæſtionibus, aut diſputationibus in publico factis, fieri non poteſt.) interdictum *verſ.* 11. non obſcurè proponat. Diſcere vero ἐν ἡσυχίᾳ, hoc eſt, privatim, opponitur publico diſcendi aut diſſerendi ſtrepitui.

Atque hic notanda eſt religionis, & doctrinæ Chriſti natura; quæ vitia & peccata hominum ab ipſis eorum radicibus extirpare contendit: & leviora primùm omnium ſæpe nobis extorquet; ne per ea gradus ad graviora fiat.

Ne enim mulier poſſit αὐθεντεῖν ἀνδρός, jus & poteſtatem aliquam ſupra viros uſurpare; publicè eam docere non permittit: ne publicè doceat publice quoque diſcere vetat. & levioribus occurrendo ad graviora aditum præcludit. NB. Et tamen Apollos ab Aquila & Priſcilla melius edoctus eſt in via Domini. *Act.* XVIII. 24. Sed hoc ad privatam inſtructionem atque inſtitutionem pertinet.

Quid autem hoc loco per vocem εἶναι ἐν ἡσυχίᾳ intelligat Apoſtolus explicat *verſ.* 11. per voces ἐν πάσῃ ὑποταγῇ, (eſſe in omni ſubjectione) hoc eſt, ut ſexum ſuum virili *inferiorem*, & *infirmiorem* ideoque ipſi ſubjectum eſſe meminerint.

Et inferiorem quidem eum eſſe probat *verſ.* 13. *quia Adam prior Eva creatus* ſit, quod non temporis tantum; ſed & dignitatis præcellentiam ſignificat. quo tacite innuit non Adamum propter Evam; ſed Evam propter Adamum creatam eſſe. quod *Geneſ.* 11. clarius exprimitur: Creato enim priùs Adamo, quia ſtatus ejus abſque ſocio deterior futurus erat; in ejus gratiam Eva creata eſt. Nec enim tantum in intentione ſemper; ſed interdum in executione quoque finis media ſibi ſervientia antecedere ſolet.

Infirmiorem autem eum eſſe probat *verſ.* 14. exemplo Evæ, omnium quidem hominum; ſed præcipuè (ob eundem ſexum) mulierum matris: quæ, cum Adamus deceptus non fuerit; ipſa decepta, peccati, & illius ſubſequentis ſupplicii, ſibi primum, mox marito principium fuerit.

Reticet autem hoc verſu ſupplicium iſtud Evæ, ac toti ipſius ſexui inflictum, quia illud *verſu* ſequenti commemoraturus fuerat, aut potius illud *verſu* 15. commemorat; quia *verſu* antecedente reticuerat. Pœnam videlicet doloris in pariendis liberis, ſeu in τεκνογονίᾳ. Per quam vocem, non inuſitata ſubjecti pro adjuncto metonymia, non tam ipſe partus, quàm adjunctus partui dolor intelligendus eſt.

Etenim ne ſexus is, ob rationes ab Apoſtolo allatas animum deſponderet, & à ſpe ſalutis ſeſe depulſum eſſe putaret; oſtendit Apoſtolus Mulieres, quanquam à Deo ſupplicio ærumnoſi partus damnatæ ſint, non tamen per iſtud *ſupplicium perituras, ſi manſerint in fide, caritate, ſanctificatione, cum temperantia:* Difficultas in intelligendo omnis tolletur ſi quis animadvertat, Apoſtolum verbo σωθήσεται, hoc eſt *Servabitur*, uſum eſſe pro *Non interibit.* quod plane eundem ſenſum habet, licet per contrariam vocem ſine particula negativa expreſſum. *Servabitur* enim, & *non peribit*, voces ſunt ſynonymæ. ideo alterâ pro altera Apoſtolo, uti licuit.

Non peribunt, inquit, per iſtud ærumnoſi partus ſupplicium mulieres, ſi virtutibus iſtis, ſeu bonis operibus ſeſe exornaverint. Virtutum primam commemorat *Fidem*, hoc eſt acceptationem promiſſorum Veracis Dei, cum firma ſpe aſſequendi. Secundam, *Caritatem*, id eſt Obedientiam præceptorum Dei, in officiis erga proximum. Tertiam, Sanctificationem, hoc eſt Obedientiam præceptorum Dei in officiis erga ipſum Deum. Quartam, Temperantiam, id eſt Obedientiam præceptorum Dei in officiis, quæ nobiſmetipſis debemus.

CAPUT III.

POſt doctrinam de precibus; tradit doctrinam de variis in Eccleſia muneribus atque officiis publicis qualia ſunt Epiſcoporum, Diaconorum, Diaconiſſarum.

Verſ. 1. Πιστὸς ὁ λόγος. Quemadmodum Dominus noſter, quoties doctrinam aliquam inſignem, & veritate ſua illuſtrem, aut utilitate excellentem tradit, addit ipſi aliquam aſſeverationis notam, puta Amen, Amen: videlicet, Qui habet aures, audiat, ut homines ad attentionem, & obſervationem ejus rei, quæ docetur, excitet, eamque firmius memoriæ infigat, ita Apoſtolus ejuſdem generis doctrinis, aut ſpeciem aliquam juramenti, aut aliquem peculiarem aſſeverandi modum, vel commendationem addit, qualis eſt in hac ipſa epiſtola hæc affirmandi, & commendandi dogmatis, quod tradit formula, & quidem in tam brevi epiſtola ter repetita. *Fidelis*, inquit, *ſermo*, hoc eſt, exploratæ veritatis, & qui neminem poſſit fallere. Addit autem duobus aliis locis *cap.* I. 15. & *cap.* IV. 9. verba καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος, & omni acceptione (hoc eſt, aſſenſu & approbatione) dignus.

Hic autem ſermo aut effatum eſt; Qui *epiſcopatum deſiderat, bonum opus deſiderat.* Quo admodum quidem commendat adeundi hujus muneris deſiderium, ſed eadem opera docet, quæ ſint neceſſaria ei, qui in hoc vitæ genere Deo ſervire voluerit. In quo ſalubre ſane & maxime neceſſarium Eccleſiæ tradit monitum, ne temere quoſcunque ad Muneris hujus functionem aſpirantes admittat, antequam probè deſpexerit, an huic adminiſtrando pares, & iſtis virtutibus, quas hic commemorat, ſint præditi. Quamvis enim unuſquiſque Chriſtianorum omnibus iſtis virtutibus præditus eſſe debeat; tamen

ab iis, qui aliis doctrina & vita prælucere volunt, earundem virtutum, in quibus aliis præire debent, excellentior gradus meritò poſtulatur.

Cujus rei tacita ratio in primo, eoque generali requiſito, quod hic Apoſtolus reperiri vult in omnibus tàm ſancti muneris candidatis, cernitur. Præſcribitur enim iis, qui epiſcopatum ambiunt, *ut ſint irreprehenſibiles*, hoc eſt, ut nihil in iis inveniatur, quod aliqua ratione reprehendi poſſit. quod ii ſoli conſequuntur, qui non modo ea vitant, quæ plane ſunt peccata & illicita: ſed etiam plurima ex rebus licitis, quæ aliquam peccati præ ſe ferunt ſimilitudinem, hoc eſt, non tantum crimina, ſed etiam criminum vel minimam ſuſpicionem. Non enim hominibus iſtis ſolius innocentiæ, ſed exiſtimationis quoque cura habenda eſt. Quod quamvis omnibus quoque Chriſtianis incumbit; tamen longè reſtrictius & circumſpectius iis vivendum eſt, quibus aliqua ſuper alios auctoritatis prærogativa neceſſaria eſt. Quomodo enim alios efficaciter & cum fructu reprehendat; qui alieni, tametſi non veræ, veriſimilis tamen culpæ ſuſpectus, atque ita ipſe reprehenſioni ſubjectus eſt.

Quomodo autem in Eccleſia epiſcopi, à privatis in abſtinentia vitiorum & profectû virtutis differre debeant: & quantò major profectus pietatis in *epiſcopis*, quam in aliis requiratur; ſecundum quod à candidatis hujus muneris poſtulatur, Requiſitum oſtendit. Præſcribitur enim ipſis, ut ſint *unius uxoris viri*. Coercendæ libidinis infirmitati, remedium conſtitutum à Deo eſt matrimonium. *Melius enim eſt nubere, quam uri.* Ergo qui ſæpius matrimonia iterant; ipſo facto uri ſe fatentur; necdum iſtius paſſionis rebellionem in ſe perdomitam oſtendunt. Quemadmodum autem ii, qui ſuæ domui præeſſe neſciunt; parum apti, qui domui Dei præſint, infra judicantur; ita hic qui affectus ſuos, hoc eſt, ſeipſos regere neſciunt; ad aliorum gubernationem non ſatis idonei cenſentur. Atqui cæteris Chriſtianis à quibus Epiſcopatus auctoritas per altiorem exiſtimationis gradum non requirit; iteratum matrimonium Spiritus Sanctus permittit. Vide 1. *Cor.* VII. & illo caſtitatis gradu, qui intra cujuſcunque matrimonii leges coercetur, contentus eſt: ab Epiſcopis tamen altiorem & ſublimiorem requirit, ut etiam à licitis abſtinendi ſibi legem imponant. Quomodo enim aliis prælucere poſſint; quorum lux tenebris aliorum nihil excellit.

Idem de reliquis infra ſcriptis virtutibus, aut vitiorum fuga cenſendum eſt. Requiri eadem quoque ab omnibus certum eſt: ſed ab Epiſcopis, in altiori & eminentiori gradu: quia ipſi quoque ſunt in Eccleſia eminentiores.

Antequam ad tertium Epiſcopi requiſitum abeamus; ex iſto ſecundo notandum, mentem Apoſtoli ſuiſſe ut nonniſi in ætate matura inauguraretur Epiſcopus. Quomodo enim abſtinentia ejus à matrimoniis iterandis in ipſo ætatis limine dignoſci potuiſſet? quomodo & ſublimitas & perfectio virtutum acquiri? nemo ſubito fit bonus, & ad perfectos habitus virtutum acquirendos tempore opus eſt. Quomodo neceſſaria ad gubernandum prudentia quæratur ſine uſu. At enim, *ſero venit uſus ab annis*.

Tertium candidato Epiſcopatus præſcribitur requiſitum, ut ſit νηφάλιος. vigilantiam potius hic, quam ſobrietatem hac voce deſignari, oſtendit *verſus* ſequens 3. ubi ſobrietas præſcribitur. Vigilantia vero longe major requiritur in iis, qui aliorum quoque curam habere debent; quàm qui tantùm ſui.

Quartum, Ut ſit σώφρων, *temperans*. Hic quoque temperantia longe reſtrictior requiritur, non modo ab omni malo & nimio; ſed ab omni quoque ſpecie mali & nimii abhorrens.

Quintum, Ut ſit κόσμιος, *bene compoſitus, elegans*, hoc eſt, cultu, habitu muneri ſuo convenienti: ſed præcipue moribus comptus, & elegans. quæ virtus, quamvis ad profanas in mundo aulas tantum pertinere videatur; tamen & ſancto huic muneri neceſſaria eſt. Cultus enim & habitus deformis, & abjectus, aut negligentiam vel imprudentiam aliquam olens, & mores incompoſiti; facile homines offendunt & ad contemptum, aut abhorrentiam ab iis, qui tales ſunt, adducunt; cum Præpoſito cuique exiſtimatio hominum, favor, & auctoritas neceſſaria ſint.

Sextum, Ut ſit φιλόξενος, *hoſpitalis*. Omnibus ea virtus præcipitur: ſed in ea quoque, ut in cæteris, Epiſcopi reliquis præire debent.

Septimum, Ut ſit διδακτικός, *ad docendum aptus*. hoc aliis Chriſtianis tantum pulchrum & utile: Propoſitis Eccleſiarum etiam neceſſarium eſt.

Octavum, In *verſ.* 3. tria requiſita ſingula bis proponuntur, Negative & poſitivè, ut octavum requiſitum μὴ πάροινον, ἀλλ' ἐπιεικῆ. *nonviolentum*, ſed ἐπιεικῆ, *moderatum & de ſuo jure remittentem*. Ubi quis ex ipſa antitheſi non animadvertit, non tantum illam craſſam ebrietatis ſpeciem hic prohiberi, quæ ſobrietati opponitur, & in oculos omnium incurrit: hæc vero quod ab omnibus Chriſtianis procul abeſſe debeat, facile pro conceſſo ſumitur. ſed aliam longe ſubtiliorem, & occultiorem, quæ opponitur *moderationi, & de ſuo jure deceſſioni*, hoc eſt, quæ ex mero, largius ſumpto, non evertit quidem ſtatum mentis noſtræ, nec eam de ſtatu ſuo dejicit: ſed tamen admiſſis copioſioribus æquo in corpus vini ſpiritibus vehementiam quandam procreat, omni moderationi & juris ſui dimiſſioni repugnantem. quod ii maximo malo ſuo experiuntur, qui artis ſubbibendi non ſunt expertes.

Præ cæteris autem ſubtilis iſta ebrietatis ſpecies iis cavenda eſt, quibus docendi, aut diſſerendi, aut τὸ διδάσκειν neceſſitas aliqua incumbit. quales ſunt Paſtores aliorum.

Et in oppoſita huic vitio ἐπιείκεια, hoc eſt, æquitate quadam & moderatione facile crediderim Apoſtolum reſpexiſſe ad illos ſermonum contentiones, quæ inter diſputantes ubi vino vel minimum incaluerint; frequentes ſunt, quamvis nondum ad ebrietatem ventum ſit. Tunc enim ſæpe cernitur obſtinata in retinendo jure ſuo pervicacia & pugnacitas, cui ἐπιείκεια opponitur. Inducor autem ut ita exiſtimem; quia proximum & nonum requiſitum Apoſtolus ſubnexuit, Ut Epiſcopus non ſit πλήκτης, ſed ἄμαχος, *non pugnax*, ſed *ab omni concertatione alienus*. Quod non de manuum, ſed verborum conflictu intelligendum; manifeſtius eſt, quam ut anxie probari debeat.

Atque hæc quidem peſtis vel maxime Eccleſiam ſequenti ævo depopulata eſt, & in partes primum plurimas ſcidit, mox in Antichriſtorum ubique tyrannidem conjecit. Nullo pietatis fructu, maximo odiorum, calamitatum, errorum, ſuperſtitionum proventu. Cum ii, qui omnibus virtutibus, ſed præcipuè ὡς μάλιστα præire aliis debebant; præirent potius pugnacitate, odiis, rixis, maledictis, zelo non Dei, ſed interdum quoque vini aut ſplendidæ bilis, quæ ipſa vino effervеſcere ſolet, correpti.

Certe quoties aliquorum ſcripta ſymbola, anathematiſmi, ſed præcipue eorum dogmatum, quæ intelligere ipſi non poterant, explicationes leguntur; ſatis apparet eos ebrios fuiſſe, cum hæc ſcriberent. (**Podpiſ hyl ſobie rokraſe** Atanaſius Fredus

ſuociæ

ſociæ ſymbolum *piſci.*)

Decimum requiſitum, quod ab Epiſcopatus Candidato poſtulatur eſt, ut ſit non *αἰσχροκερδὴς*, turpis lucri cupidus; ſed *ἀφιλάργυρος*, non amans pecuniæ, contemptor pecuniæ.

Nullum autem evidentius calamitatis hujus, quod Eccleſia plane ab Apoſtolica doctrina degeneraverit, ſignum eſt, quàm quod id genus mortalium, quod cæteros exemplo ſuo, ab omni avaritiæ labe abducere debuit; iſtius vitii ſordibus omnia reliqua mortalium genera; & quidem longiſſimo intervallo, ſuperet.

Undecimum requiſitum eſt *verſ.* 4. *Ut propriam domum rectè gubernet, liberos habens in ſubjectione, cum omni ſui veneratione*, hoc eſt, exiſtimationem, & auctoritatem ejuſmodi ſibi apud domeſticos conciliet, quæ eum ſuis reddat venerabilem. Quæ res prudentiâ indiget, qua deſtitutos homines ad gubernandam Eccleſiam; ineptos eſſe, evidenti demonſtratione *verſ.* 5. oſtenditur.

Duodecimum requiſitum Epiſcopi eſt, *Ut non ſit νεόφυτος, recens in Eccleſia plantatus*, novitius, Tyro. Rationem ſubjicit Apoſtolus, *ne tumefactus* aut inflatus honore ſibi, ante perceptam penitus vim doctrinæ Chriſti, aut etiam perdomitos planè carnis ſuæ affectus, præmaturè delato, *incidat in κρῖμα*, hoc eſt, in tentationem aut ſeductionem, & quaſi ambitioni ſuæ meritò debitam pœnam Diaboli. Explicatur enim vox *κρῖμα*, *verſ. inſequenti* 7. per vocem *παγίδα*, hoc eſt, laqueum: quæ tentationis inſidias exprimit. Hujus conſilii Apoſtolici neglectus proximæ poſt Apoſtolos ætatis Eccleſiam à primæva veritatis prædicatione, ad gentilia & philoſophica placita magna ſui parte abduxit. Nec enim fruſtra Apoſtolus ab ejuſmodi hominibus Eccleſiæ timuit, cum animadverteret homines recens Eccleſiæ inſitos (præſertim ex eruditioribus, qui eruditionis ſuæ tumore inflati non ſtatim ſpiritus ſuos, & ambitionem deponere poſſent. Quippe etiam ſapientiſſimis gloriæ cupido poſtrema exuitur.) Tales cum in Eccleſiam reciperentur, ſimplicitatem eorum, qui rectâ doctrina ab Apoſtolis imbuti fuerunt, facilè præ ſua eruditione contemnebant. Ideò non omnia ab iis diſcere: ſed quædam etiam eos docere contendebant, ne fruſtra ea, quæ ſciebant, didiciſſe viderentur: Quos ſi quando ad clavum eccleſiæ poni accidebat, (non poterat autem id non frequentiſſime accedere) inevitabile periculum adibant Eccleſiæ. Porrò ex iis, qui peregrina in Apoſtolicam doctrinam dogmata invexere, quorum quidem ſcripta ad ætatem noſtram pervenerint, neminem dabis, qui aut Stoica aut Platonica philoſophia; aut aliarum quoque gentilium ſcientiarum non, aut literarum doctrina mediocriter fuerit.

Primi, in quorum ſcriptis novæ doctrinæ veſtigia deprehendimus, Juſtinus, Platonicus Philoſophus fuit, & Irenæus, & apud Latinos Tertullianus, Carthaginenſis Scholæ, quæ tunc in diſciplinis Gentium, ſicut mox & Alexandrina, florebat alumnus. Credo & ante Pantæni Stoici Alexandrinæ plantatoris, quamvis nullum ejus monumentum ad meam notitiam pervenerit, eandem doctrinam fuiſſe; quæ diſcipuli ejus Clementis Alexandrini, & poſt hunc Origenis, ac totius deinceps ab eo propagatæ Scholæ, philoſophiam hujus ævi ex profeſſo tractantis, & omnem pene orbis Chriſtiani Eccleſiam (ſuppeditatis in Epiſcopatus ſuæ diſciplinæ alumnis) erroris ejuſdem diluvio inundantis; fuerat.

Decima tertia conditio, quæ ad eligendum Epiſcoparum requiritur, exprimitur *verſ.* 7. *Ut honeſtum teſtimonium exornetur ab iis qui ſunt extrà.* quod eſt magni in virtute profectus documentum; neque Incipientibus, & recens pietatis curriculum ingreſſis, ideoque in eo non raro adhuc nutantibus aut ceſpitantibus contingere ſolet: ſed adultis jam, & longo uſu firmatis, & æquabili vitæ tenore conſtanter decurrentibus. Eandem, quæ & ſupra allata eſt, rationem affert. Ne Probris & facilis ad hallucinandum, ſibi & Eccleſiæ opprobrium accerſat; & *laqueis Diaboli* ſeſe capiendum exponat, qui occaſiones ejuſmodi nunquam negligere ſolet.

Per eos autem qui *ſunt extra*, hoc eſt, *τῶν ἔξωθεν*, poſſunt intelligi, aut ſpecialiter ii tantum, qui ſunt extra Eccleſiam, quemadmodum 1. *Cor.* v. 12. 13. Paulus vocem *τοὺς ἔξω*, hoc eſt, extraneos accipit: aut generalius, præter iſtos etiam ii, qui ſunt in Eccleſia; extra noſtrum convictum aut contubernium; quibus tamen Candidatus hic aliqua occaſione notus eſſe queat. Poſſit enim quiſpiam, aſſumpta pietatis perſona, non paucis, quorum ſuffragio indiget, imponere; ſed omnibus, quibuſcum ante vixit, fucum facere non poteſt, quin aliqua fraudis, extra fingendi occaſionem parum occultatæ, erumpant indicia. Qui ſenſus generalior, potior videtur: quanquam ne prior quidem repudiandus ſit: niſi quod præceptum antecedens enervare, aut certe limitare videtur. Nam quid opus eſt de homine, in Eccleſia novitio, teſtimonium ab iis, qui ſunt extra Eccleſiam poſcere; ſi novitiis ad Epiſcopatum omnis præcluſus eſt aditus. Ergo iſta explicatio non omnem novitiis iſtis præcludi aditum oſtendit, niſi iis forte, qui tali ab extraneis teſtimonio caruerint.

Verſ. 8. In electione Diaconorum. *verſ.* 8. & 9. & 10. & 12. & 13. Item Diaconiſſarum *verſ.* 11. eadem propemodum, quæ in electione Epiſcoporum, tradit præcepta; eodemque modo intelligenda: de gradu videlicet virtutum, quæ præſcribuntur, ſublimiore, & præ aliis excellentiore.

Primo, *Σεμνοὺς*, Non de ſola gravitate, ſed de partâ quoque meritis exiſtimatione loqui Apoſtolum arbitror. quæ omnibus in Eccleſia præpoſitis pernéceſſaria eſt.

Secundo, *Μὴ διλόγους, non bilingues*, quæ res non modo auctoritatem iſtam exiſtimationemque deſtruit: ſed fidem quoque abrogat iis, quibus alioqui publica Eccleſiæ pecunia creditur.

Tertio, *Μὴ οἴνῳ πολλῷ προσέχοντας.* Non multo vino deditos. Eodem plane ſenſu, quo prius.

Quarto, *Μὴ αἰσχροκερδεῖς*, non turpis lucri cupidos. Quæ aviditas periculoſiſſima publicam pecuniam tractantibus.

Quinto, *Habentes myſterium fidei in bona conſcientia*, hoc eſt, qui præter commemoratas virtutes, alias quoque omnes habeant, quas religio Chriſtiana præſcribit: nec ſibi conſcii ſint ullius habitus ſanctitati hujus religionis repugnantis.

Vocat autem religionem Chriſti *myſterium fidei* *verſ.* 9. & infrà *myſterium pietatis* *verſ.* 16. quemadmodum doctrina Antichriſti ab eodem Paulo 2. *Theſſ.* 11. 7. vocatur *myſterium iniquitatis.* Sunt vero cuilibet religioni ac doctrinæ ſua myſteria, hoc eſt, initiationes ac dogmata. Et ipſa vox myſterii deducitur à voce *μύω*, *μυῶ*, initio ſacris, ut *μυέομαι*, *οῦμαι* initior ſacris. Ita ut citrà omnem Secreti notionem ſignificare poſſit, ipſam religionem.

Tacitè autem indicat Apoſtolus, non ſatis eſſe, ſi quis habeat *myſterium fidei*, (hoc eſt, accedat ad religionem Chriſti, eamque profiteatur) niſi illud habeat *in bona conſcientia*, hoc eſt, niſi ſibi probè ſit conſcius, ſe vivere ſecundum eam religionem, quam profitetur.

Repetit poſtea inter officia aut requiſita Diaconorum ea, quæ prius Epiſcopis præſcripſerat. Ut

Sexto ſint unius uxoris viri. quod eodem modo intelligendum eſt, ut ſupra explicuimus. Ut Septimo Liberis, ac domui ſuæ benè præſint. Cauſas ejus rei ſupra attulit, quia ipſi quoque regiminis Eccleſiæ participes erant futuri. Quædam ex iis, quæ Diaconis præſcribuntur, obiter quoque præcipiuntur Diaconiſſis.

Primum, Ut ſint σεμναὶ, graves. Secundum, Non calumniatrices. Muliebre enim vitium eſt Obtrectatio, quæ raro eſt abſque comite calumnia. Tertium, Sobriæ, aut vigilantes. Quartum, Fideles in omnibus.

Concludit denique doctrinam de Diaconis & Diaconiſſis peculiari promiſſo *verſ.* 13. quod pulchrum & excellentem ſibi gradum comparaturi ſint, & multam parreſiam ſeu *fiduciam* acquiſituri in fide Jeſu Chriſti. Qui æqualitatem in Eccleſia, & regno Chriſti omnimodam ſomniant: facile animadvertere poſſunt in æqualitate gradus nullos dari. Sed & ad majorem gradum perveniendi viam Chriſtus *Matth.* xx. 26. 27. oſtendit. Miniſteria & labores, qui pro aliis ſuſcipiuntur: Parreſia autem & fiducia multa in fide Jeſu Chriſti, eſt certitudo Spei, quam ex rectè adminiſtrato munere atque officio impoſito; ſibi quiſque in promiſſis Religionis Chriſtianæ firmiter promittere poteſt. Præterea aditus tutus ac ſecurus ad Deum in precibus, & omnium neceſſariorum impetrandi fiducia.

Verſ. 14. & 15. Reddit rationem, quamobrem hæc Timotheo præciperet; quamvis ſe ad eum venturum propediem ſperaret: Quia (inquit,) fieri poterat ſeſe in adventu ſuo moram aliquam facturum. Ergo ut interea Timotheus ſciret, *quomodo in Eccleſia converſari*, hoc eſt, quomodo ſe in adminiſtranda & gubernanda gerere debeat, quiſve ordo in eregenda Eccleſia ſervandus eſſet; neceſſariis præceptis inſtruendus fuerat. Quæ tantò magis anxiè atque ſollicite ipſi eſſent exequenda; quantò majoris, nobilioris, ac pretioſioris rei cura, & adminiſtratio ipſi eſſet impoſita. Nihil vero excellentius eſt Eccleſiâ: quam dum commendat; Apoſtolus vocat primum *domum Dei*.

Nam ſi fideles ipſi, & corpora quoque ſingulorum, templa Dei dicuntur; multò magis integri cætus fidelium, & quidem eminentiori modo ita dici poſſunt. quia Deus in iis habitat: eorum perpetuam & ſingularem curam habet: eorum corda, conſilia, mentes, actiones præ oculis ſuis habet, & aſſiduè inſpicit. Unde obiter ſingulis perpendendum eſt quanta ipſis neceſſitas incumbat, caute & vigilanter coram oculis & in conſpectu Dei vivendi & converſandi. Sed præcipuè Rectoribus Eccleſiarum, qui ex officio muneris ſui ſunt adminiſtri & cooperarii Dei; danda eſt opera, ne in negotio, quod unâ cum Deo, quaſi communi operâ gerunt, negligenter verſentur: neve concreditum ſibi populum, quem Deus tanti faciat, per aliquam culpam ſuam damno aut incommodo aliquo afficiant.

Eandem Eccleſiam vocat *Columnam & firmamentum Veritatis*. Per *veritatem* religionem Chriſtianam, hoc eſt, doctrinam Chriſti intelligit. Chriſtus enim, hoc eſt, Chriſti doctrina, atque religio ejus metonymice dicitur Via & veritas. Via quidem ad æternam ſalutem; veritas autem, quia nobiliſſimam veritatis partem, imò ipſam veritatis perfectionem, in ſe continet. hoc eſt, quod ſupra dixit *Myſterium fidei*: & quod infrà adjicit, *Magnum pietatis myſterium*. quæ omnia elogia religionem & doctrinam Chriſtianam, ejuſque dogmata omnis veritatis plena ſignificant.

Cæterum Eccleſia ideo columen & firmamentum veritatis, hoc eſt, veræ religionis, dicitur; quia per eam veritas & religio toti orbi illuceſcere debet. quemadmodum eandem Chriſtus alibi *Salem* appellat, quia per eam ſaliri, hoc eſt, ſalubri doctrinam primum, deinde ſanctis moribus imbui homines debent. Quò magis Doctoribus & Epiſcopis eccleſiæ advigilandum eſt, ne falſa, pro veris, profana & vitiis indulgentia, pro ſanctis & vitia extirpantibus dogmata Eccleſiæ tradant: ne ſuper aurum & gemmas Apoſtolicas, ligna, ſtipulas, & ſtramina philoſophica ſuperſtruant. Nec enim iſti Eccleſiam tantum, quam falſo & præpoſtere erudiunt, violant; ſed toti orbi, toti humano generi, qui per Eccleſiam in agnitione veritatis & vita ſancta inſtruendus fuerat; cauſam dicent. Nec Deus parcere ſolet iis, qui gregi ſuo non parcunt.

Et quamvis aliqui non malo animo, pias videlicet fraudes commenti: aut etiam inſcii atque imprudentes ea, quæ diximus, commiſerint, licet alioqui pie ſancteque vixerint; tamen ab iis Deum etiam in ipſa vita æterna pœnas expetiturum, Apoſtolus aſſerit, dum ſalvos quidem fore ait, ſed tanquam per ignem, hoc eſt, ſicut ab incendio ereptos, 1. *Cor.* 3. nudos, & ſpoliatos, atque exutos omnibus iſtis falſis ornamentis, quibus per tot ſecula celebres effulſerunt. Sed quotuſquiſque eorum, qui tot errores invexere, non ambitioni potius, aut avaritiæ, aut iracundiæ, aut ſimili carnalis affectus culpæ potius, quam bono aliquo conſilio, aut zelo, culpas quas commiſit, indulſit. Quotuſquiſque etiam tot jactatorum populi Dei commeritum ſupplicium effugiet?

Et quoniam *verſ.* 15. Eccleſiam dixit eſſe Columnam & firmamentum veritatis, hoc eſt, veræ religionis in humanum genus propagandæ: ideò *verſ.* 16. in laudes iſtius veritatis, hoc eſt, veræ doctrinæ Chriſti excurrit. Vocat autem eam *pietatis myſterium*, quia finis præcepti, 1. *Tim.* 1. 5. finis & ſcopus iſtius religionis, eſt pietas. Sed commendat ac celebrat iſtud pietatis myſterium, oſtendens quam ſit *Magnum*, hoc eſt, glorioſum ac celebre. Quia primum, quamvis *apparuerit in carne*, hoc eſt, in vilitate & infirmitate: prædicatum à pauperibus & plebeiis: nec ulla eruditionis fama celebratis, & inter viles quoque, & pene infirmæ ſortis homines; tamen *juſtificatum ſpiritu*, hoc eſt, confirmatum eſt miraculis à ſpiritu & potentia Dei profectis: *oſtentata eſt Angelis* mirabilis in eo Dei ſapientia: qui multa, ſibi prius ignorata; per Eccleſiam didicêre. adeò ut in eam, quæ in Evangelio prædicabantur, avidè introſpicere deſiderarent. 1. *Pet.* 1. 12. *Prædicatum eſt in gentibus*, quod ipſum quoque Angelis præter opinionem accidit. tunc demum revelato ipſis quoque myſterio, ad gratiam Dei gentes etiam eſſe admiſſas: *fides ipſi adhibita eſt* in mundo. quia per prædicationem & miracula Apoſtolorum multi, ad fidem converſi, crediderunt. *Receptum eſt in gloria.* quia Religio Chriſtiana à tot populis & gentibus glorioſe recepta eſt; ut pro ejus confirmatione innumeri mortales vitam, & ſanguinem ſuum profundere non dubitarent. & ita, Deo & Angelis ſpectantibus, hoſtes & impedimenta prædicati Evangelii glorioſe vincerent: ipſumque Evangelium glorioſo incrementi modo propagarent.

Hunc veriſſimum ſenſum eſſe verborum iſtorum, non dubito. Nam vocem θεὸς, hoc loco intruſam à falſariis, nemo dubitat, niſi aut lectionis Conciliorum expers, aut ad cujus aures fama Liberati Carthaginienſis Archidiaconi, non pervenit.

Cæterum ſi vox θεὸς retinenda eſſet; eam de Deo patre intelligi eſſet neceſſe, quia hæc vox, cum in Sacris literis Chriſto tribuitur, nunquam ſubjecti, ſemper prædicati locum obtinet. Senſus igitur eſſet,

Magnum

Magnum eſſe pietatis, id eſt, doctrinæ & religionis Chriſti myſterium, quia per eam Deus ille ſupremus *manifeſtatus eſt in carne*, hoc eſt, voluntas, & ſapientia, & potentia ejus, in carnis infirmitate patefacta eſt & apparuit, quia myſteria ſua occaluit ſapientibus, & intelligentibus, & revelavit ea parvulis & infantibus. *Matth.* XI. 25. *Juſtificatus Spiritu*, quia Sapientia ejus juſtificata eſt (*Matth.* XI. 19.) à filiis ſuis, id eſt, ab hominibus, Spiritu & ſapientia Dei, non mundi, præditis. *Viſus Angelis*, quia per religionem Chriſti ipſi Angeli viderunt ac perſpexerunt penitius ejuſmodi ſapientiam & potentiam Dei, quam niſi per Eccleſiam non potuiſſent aſſequi. *Prædicatus in gentibus*, quia per Chriſti doctrinam Veri Dei nomen prædicatum gentibus, ab agnitione Dei quondam alieniſſimis. *Creditus eſt* ipſi in Mundo, quia diviniſſimis ejus promiſſis, non in uno Palæſtinæ angulo; ſed in toto mundo fides adhibita eſt. *Receptus eſt* in gloria, quia doctrina & cognitio ejus recepta eſt per glorioſa miracula: per glorioſam, de Satana partam victoriam, qui per prædicationem doctrinæ Chriſti jam tunc tempore Pauli de Solio falſæ Divinitatis ſuæ, quod apud gentes occupaverat potenter & glorioſè dejici cæpit: ac tandem prorſus dejectus eſt.

Sed quamvis vox *θεὸς*, de ipſo Chriſto intelligenda eſſet; nihil tum ex verbis iſtis adverſus doctrinam veritatis erui poſſet. Quid vero novi eſt, Chriſtum *veniſſe in carne*, qui *Heb.* II. 14. propter homines, in carne natos, ipſe quoque in carne naſci debuerat, aut eundem *juſtificatum in Spiritu*, hoc eſt, agnitum pro vero & legitimo Meſſia ab hominibus, ſpiritu Dei præditis: *Viſum Angelis*, quibus teſtibus & adminiſtris Deus per ipſum novam Creationem auſpicatus eſt. *prædicatum gentibus* non ſolis Judæis? nec irritam fuiſſe prædicationem hanc; ſed *fidem ipſi adhibitam in mundo*, & doctrinam ejus glorioſè receptam ab omnibus fidelibus nova ſubinde ſumſiſſe & ſumere incrementa? quanquam, & *ipſum glorioſe in cælos receptum* & exaltatum; meritò dici potuit. Hæc omnia inquam, ſalva Apoſtolicæ prædicationis veritate, dici, atque, ut fecimus, explicari poſſint.

Notandum autem, quia in aſſertione, quod Magnum eſſet pietatis myſterium, Apoſtolus vocem *ὁμολογουμένως* præmiſerat, quæ ſignificat confeſſione omnium; ideo eum pleraque magnitudinis hujus & excellentiæ teſtimonia, & quaſi confeſſiones congeſſiſſe in unum cumulum. Puta, Spiritum Dei, & ejus miracula, Angelos, tot gentes arbitros & conſcios notitiæ Dei participes factas, Sparſas toto orbe fidelium Eccleſias, & glorioſam Evangelii ab omnibus receptionem.

CAPUT IV.

EXpoſita dignitate & excellentia veritatis in doctrina religionis Chriſtianæ, cujus Eccleſia fulcrum & columen eſſet, ut ex dignitate & excellentia pignoris fidei Epiſcoporum concrediti; eos ad tantò diligentiorem de ea ſuſcipienda curam adduceret; nunc exponit præſentiſſimum ac certiſſimum veritatis hujus periculum: ut eoſdem ad tanto acriorem & magis anxiam de ea conſervanda, ſollicitudinem provocet. Non igitur incertum venturi mali augurium, aut divinationem proponit: ſed expreſſe dictatam à Spiritu Sancto prædictionem de Apoſtaſia à vera Chriſti & Apoſtolorum doctrina. Atque hæc verba *verſ.* 1. ſunt explicatio verborum 2. *Theſſ.* II. 3., quibus etiam prædicitur Apoſtaſia, & Antichriſti adventus. Oſtendunt enim apoſtaſian illic prædici non ab Imperio Romano, quod quibuſdam parum aptà in mentem venit; ſed à fide, hoc eſt, vera & pura fidei doctrina. Et hoc loco fidem, pro doctrina religionis, non pro habitu illo, per quem promiſſia Dei firmiter credimus; accipi patet. ſicut & ſupra *cap.* III. 9. Myſterium fidei ſumitur.

Prædicitur autem hoc diſerte, ac proinde ut certò eventurum. non quod Deus voluerit, ideoque conſtituerit, ut hoc certò eveniret: ſed quia, poſito libero arbitrio & pravitate hominum, partim corruptorum, partim corrumpi facilium: poſitis & tentationum laqueis; certò prævidit futurum, ut ſaltem quidam à vera fidei doctrina deficerent, & Spiritu erroris, per Satanæ artificium abrepti; doctrinas dæmoniorum traderent. Vocat autem eas doctrinas dæmoniorum, quia in locum veræ doctrinæ Dei; tanquam loco veri partus, ſuppoſititii fætus, à dæmoniis ſubjiciuntur. Niſi quis malit doctrinas de cælibatu, & jejuniis, ideò doctrinas dæmoniorum dici, quia nos quodammodo dæmonibus ſimiles reddant, qui neque nubant unquam, neque veſcuntur: & tamen ſunt mali & ſanctimoniæ planè expertes.

Vocat autem *verſ.* 2. ejuſmodi homines, qui Spiritu deceptionis & doctrinis dæmoniorum dicuntur *In hypocriſi falſiloquos*, quia pietatis & ſanctimoniæ ſimulatione, falſis doctrinis homines decipiunt. Veniunt in veſtitu ovium, cum intus ſint lupi rapaces. Addit eos *cauteriatas habere conſcientias*, hoc eſt, non puras, & illibatas; ſed improbas, & perverſas. qualia eſſe ſolent mancipia, propter crimina & flagitia ſtigmate & cauterio ſignata. Tales vero circa fidem naufragium facere ſolent; qui rectam conſcientiam abjiciunt. Supra *cap.* I. 19. Et ex fructibus ſuis optimè cognoſcuntur. Non tamen illud omiſerim, verba *verſ.* 2., ſi Grammaticam conſtructionem ſpectemus, non ad vocem *τινες*; ſed ad vocem *δαιμονίων* poſſe referri. ita ut iſta ſimulatio, falſiloquium, & conſcientiæ cauteria, ipſis dæmonibus, à quibus hæ doctrinæ ſuggeſta, tribuantur. quod eodem recidit. Ut enim dæmon filios, ex ſe natos, ſui ſimiles efficit; ita, qui ex eo naſcuntur, patris ſui effigiem ad verum exprimunt.

Duo vero doctrinarum genera in ſpecie *verſ.* 3. proponit, quæ Satanas in locum præceptorum Dei ſuppoſiturus erat: Doctrinam de cælibatu, & alteram de Ciborum delectu. Quarum utraque ad Corporale exercitium pietatis, de quo infra acturus eſt, pertinet.

Et matrimoniorum quidem Interdictum, ut ad iſtas damnatas à Spiritu Sancto dæmoniorum doctrinas pertineat: nihil neceſſe eſt, ad omnia omninò hominum genera protendi, hoc eſt, non putandum eſt, illam tantum eſſe dæmoniorum doctrinam, ſi omnibus planè hominibus Chriſtianis matrimonium prohibeatur. Vix enim putò quenquam ſerio tam abſurdum dogma tradidiſſe, quin aut unius hominis ævo humani generis conſervationem terminari; aut promiſcuis ſcortationibus illud propagari voluerit. quod creditu difficile eſt: etſi à credulis nimium ſæpe, aut etiam pias fraudes ſibi indulgentibus Patribus traditum ſit.

Sed iſti, quibus hic Apoſtolus apoſtaſiam à fide tribuit, ſine dubio ad Antichriſti apoſtaſiam pertinent: quam diutius certè unius hominis ævo duraturam fuiſſe, & ratio, & eventus oſtendit. Quos ut Satanæ negotium agant, non neceſſe eſt toti humano generi cælibatum indicere. Sufficit ſi maximæ & potiſſimæ parti Eccleſiæ Matrimonio, tanquam re profana, & ſanctitatem polluente, interdicant. cum tamen illud Apoſtolus in hac ipſa epiſtola omnibus Epiſcopis manifeſtè permittat; Solo ejus uſu

ad æquas moderationis leges reſtricto & limitato. Præterea, quemadmodum interdictum ciborum, quos Deus creavit; hoc loco non ſignificat omnium omninò ciborum prohibitionem, quamvis *Omnes Deus creaverit*, ſed tantum quorundam; Ita nec interdictum matrimonii, ſignificare poteſt prohibitionem ejus omnibus omnino hominibus, ſed tantum quibuſdam.

Quod attinet ad alterum Pythagorici olim, nunc Antichriſtiani, dogmatis characterem, hoc eſt, Ciborum delectum: hunc planè Spiritus Sanctus damnat, tanquam in ipſum Deum injurium. Utpote rebus iis, quos Deus creavit in uſum hominum, tribuentem, neſcio quam pravitatem; quam neque per ſe, ac natura ſua ullam habent; etſi qua forte ex accidenti, per Moſis legem vetantem, adventitia ipſis adhæſit pravitas; ea jam per fidem Evangelii, & veritatem à Deo revelatam, voluntate Dei ſublata ſit. Cujus rei teſtimonium eſt, quod iis rebus cum gratiarum actione ad veſcendum utimur; quod facere non poſſemus; niſi ejus rei licentia eſſet nobis à Deo permiſſa. Quicquid igitur cibo ejuſmodi adventitiæ pravitatis per legem Moſis fortè acceſſerat: omne id tollitur, (*verſ.* 5. & cibus ipſe ſanctificatur dupliciter. Primo, per Sermonem Dei, permittentis, & legem per Moſen latam relaxantis, quemadmodum nos docet veritas Evangelica. Secundo, per preces ad Deum fuſas, & per fidem efficaces: quarum efficacia omnes res à Deo, in quem credimus, creatas (*verſ.* 4.) nobis mundas, & nequaquam rejiciendas reddit.

Cautè vero Apoſtolus loquitur (*verſ.* 3.) de uſu ejuſmodi ciborum, quondam ab ipſo Deo ſub Moſe vetitorum.

Neque enim, ait, omnibus hominibus uſum ipſorum eſſe permiſſum: ſed addit iſtius uſus permiſſi duas limitationes. Primo, quia lege Moſis uſus hic vetitus fuit, ait eum voluntate Dei permiſſum *omnibus fidelibus, & qui cognoverunt veritatem*, id eſt, omnibus Chriſtianis, & legis Moſaicæ jugo, quantum ad religionem, & conſcientiam attinet, quidem jam ſolutis. (Nam ædificationis interdum alia eſt ratio) Secundo, quia omnia (præſertim quæ in controverſiam vocari poſſint), ex *fide facienda ſunt*. Ea ratione ex mente ac voluntate Dei uſum iſtorum ciborum permiſſum, ſi adeò de permiſſione iſta non dubitemus, ut etiam ciborum iſtorum nomine Deo gratias agamus. quod facere non poſſemus, niſi iſtius fidei plerophoriâ confirmati.

Verſ. 6. Doctrinam de libertate Chriſtiana circ Matrimonia, & cibos commendans; ait, eam in locum oppoſitorum dæmoniorum doctrinis, Chriſtianis ſubjiciendam, ſubſtituendam & inculcandam eſſe. Id vero ſignificant [illegible]. Si quæ autem ſigna ſunt in terris veri, ac genuini, quod in prædicatione veritatis ac Religionis, Chriſto præſtandum eſt miniſterii; nulla certiora ſunt, quam quæ hoc loco ab Apoſtolo indicantur *verſ.* 6. hoc eſt, Si magiſtri pietatis homines à corporali, (ſic enim hoc loco *verſ.* 8. vocatur, quod in ſenſus atque oculos omnium incurrit) pietatis exercitio ad ſpirituale, hoc eſt, veram & genuinam pietatem homines revocent: oſtendentes doctrinas, quæ vel matrimonia ſupra quam Deus voluit, reſtringent, ſive vel ciborum abſtinentiam aut delectum injungent, aut nihil, aut admodum parum prodeſſe: ſolam autem veram pietatem, cui utriuſque vitæ promiſſiones debeantur, urgendam. Cætera autem *nugas & fabulas & quidem aniles* eſſe; quo contemptius, & contumelioſius agnomen iſtis dæmoniorum doctrinis, quas tanto ſtudio Græca & Romana Eccleſia inculcat; à Spiritu Sancto tribui non poterat. Merito igitur Apoſtolus ait, Doctores ejuſmodi & Magiſtros, quia Dæmoniaca iſta & ſimulata ſpecie pietatis, ad eandem ſubvertendam, excogitato dogmate, ex mentibus hominum excutiant, ad veram autem ac ſolidam pietatem ipſis viam oſtendunt; eſſe non modo veros & genuinos; ſed etiam ([illegible]) bonos, qui idoneos, & cæleſtem doctrinam maximè deceant, Chriſti miniſtros: ut qui penitùs imbiberint ſermonem fidei, ac pulcherrima illa rectiſſimâ, optimâ, & ſalubri Apoſtolorum doctrina enutriti ſint. Unde apparet, quàm iſta doctrina abhorreat ab omni affectato, & Phariſaico pietatis genere; quod oculos mortalium ſpecioſa ſanctitatis imagine ac ſuco percellit, quod Chriſtus ipſe in prima Concione à Matth. deſcripta. *cap.* VI. rejecit, & multum inſectatus eſt: quam denique doctrinam hoc loco *verſ.* 7. Spiritus Sanctus *fabulas* vocat; & quidem non modo ob impietatem *prophanas*, ſed etiam ob deliria & ſuperſtitionem *aniles*. Nec vero tantum ipſa ſuperſtitionum iſtarum vanitas, ex mendaciis ac deliriis à Satana ſuggeſtis, originem ducit; ſed etiam anilitim ſabularum feraciſſima eſt. Sanctitas enim mendax & affectata, artificio Satanæ ſemper ferè comitem habet miraculorum ſuſpicionem, primum, mox fidem. Qua in re nihil non auſi ſunt veteres è Chriſtianis Syri, atque Ægyptii, mox Græci, atque ipſi Occidentales, præſertim poſtquam otioſorum hominum contubernia ſive collegia toto Orbe increbuerunt, quorum pars maxima vix aliter, niſi in comminiſcendis id genus narrationibus otium ſuum collocare poterat. Nam ne quis putet, novitiam hanc eſſe confingendorum ſomniorum rationem; & ſeris demum ſeculis, in clauſtris occidentis natam; reflectat oculos ad Mandios orientales, imo & ad propiora Apoſtolico ævo redeat ad propiora Apoſtolico ævo tempora atque ipſos *Socrates*, *Theodoretos*, *Sozomenos*, *Evagrios*, etiam Rufinos conſulat. inveniet iſthic tot conviviales ſermones; ut Specula exemplorum, aut Vincentios Belluacenſes non multum deſideret.

Nam qui in ſtercoratis illis, & lotio Stylitarum maceratis columnis, præſcriptæ à Chriſto ſanctimoniæ veſtigia poſita fuiſſe, bona fide crederent; ipſos profectò non caudices & ſtipites: ſed columnas eſſe oportuit.

Non immeritò igitur corporalis ejuſmodi exercitatio; fabularum, & quidem anilium ac profanarum ignominia *verſ.* 7. notatur, & pietati opponitur: quia tanquam facilior & carnalior, ab hominibus carnalibus avidè excepta, & paratum ſtatim ſui præmium oſtentans *Matth.* VI.; veræ pietati, tanquam difficiliori, & quæ non ita promptam ſui mercedem polliceri videatur; locum non relinquit. ita ut homines iſta neglecta; ſuaviorem illam & præſentiſſima mercede commendatam ſpeciem ſanctimoniæ conſectari malint, quàm in veræ pietatis curriculo conflictari, *aut ſibi vim inferre*.

Hunc errorem ut eximat hominibus Apoſtolus; oſtendit *verſ.* 8. iſtam ſpeciem pietatis corporalem, & oculis mortalium obviam, non magnam utilitatem afferre. Nihil enim plus afferre emolumenti, præter illam laudem in hac vita præſenti ab hominibus, quorum oculis placere volunt, captatam. Vide *Matth.* VI.: Mercede autem illâ quæ eſt apud Patrem cæleſtem planè excidere. At ſolidam pietatem ad omnia eſſe utilem, quia *habeat promiſſionem non modo præſentis, ſed futuræ quoque vitæ*.

Ut verò intelligamus melius, quam exigua ſit, affectatæ & oculis mortalium obtruſæ pietatis utilitas; obſervandum eſt, non modo præmia & utilitates vitæ præſentis, ſi cum præmiis vitæ æternæ conferuntur; non poſſe eſſe niſi exigua & nullius

pretii:

pretii: Sed in ipſa vita præſenti præmia, quæ Deus veram pietatem ſectantibus donat, infinitis partibus majora eſſe: quam quæ homines fucatæ pietati dediti ipſi ſibi rapiunt, dum oculis hominum ingerunt & obtrudunt ea; quæ ſapientius videntis omnia Dei, conſcientiæ credidiſſent: Niſi quod pro veritate umbram offerentes, id ipſum quod Deo imputant aut oſtendant, non habeant: & cum Deo imponere nequeant; oculis hominum ludificandis contentos ſint; eſſe oporteat, miſeros mortales, & dignos qui fraudis & ambitionis ſuæ paratum ac præſens ſupplicium luant; & pro oblatis umbris ventos ac fumos recipiant: in quos omnem eorum mercedem abire neceſſe eſt.

At pro vera pietate in hac etiam vita Deus ſuis primum æternæ vitæ ſpem & arrhabonem donat, gaudia & voluptates perpetuas: donat optimam conſcientiam juge & opiparum convivium: donat bonam mentem, ſalubre conſilium: interdum quoque valetudinem & exiſtimationem, & proſperos rerum & conſiliorum ſucceſſus. Denique incomparabilia, & ipſis adverſis caſibus aliquando aucta, & excitata ac quaſi eventilata ſolatia.

Merito igitur aſſertionem ac doctrinam iſtam Apoſtolus *verſ.* 9. albo lapillo notat, & præ cæteris multùm commendat: atque omnes, ut eam amplectantur, excitat.

Oſtendens *verſ.* 10. nos per eam obfirmari atque obdurari poſſe, adverſus omnes labores, ærumnas, perſecutiones, & inimicorum opprobria; dum ſperamus Deum, qui etiam alienos à notitia ſui & veræ religionis homines paternâ cura conſervat; (puta in hujus vitæ caſibus & periculis) multo magis nos fideles conſervaturum.

Ubi notandum eſt vocem *Servatoris*, ſicut & conjugatum ejus *Salutis*, ad ea quoque referri, quæ ad hanc vitam pertinent. Nam quomodo aliter Deus hominum, à fide alienorum, quos hic fidelibus opponi neceſſe eſt; *Servator* dici poſſet?

Verſ. 11. Hanc igitur inter duo iſta pietatum genera differentiam, hanc ab affectatâ ad veram & ſynceram ſanctimoniam populi Chriſti revocationem, hunc corporalis exercitationis contemptum Apoſtolus à Timotheo *verſ.* 11. annunciari & prædicari exigit. Totis hominum ordinibus, promiſcuè indictum cælibatum, Ciborum delectum & ſimilia, quæ oculos hominum feriunt atque percellunt, corporalia exercitia, quæ Latina, quæ Græca Eccleſia per tot ſecula adoravit: quæ in hominibus mortalibus, imò mortuis, divino cultu & apotheoſi digna judicavit; ſperni, contemni, abjici: & nihili æſtimanda cenſeri, & ad longè utiliora converti Spiritus Sanctus imperat. Quid autem miremur, quando eadem Chriſtus ipſe *Matth.* VI. non dico exiguam: ſed nullam apud Deum mercedis promiſſionem habere aſſerat. Rapiunt enim ſibi homines violenter, atque adeo inſolenter, quod à Deo modeſtè expectandum fuerat: nec eſt quod è cælis earum mercium pretium ſperent; quod ſibi in terris improba & intempeſtiva earum venditatione, imo licitatione exegerunt jam ac repræſentarunt. In quo quam longè à Spiritu Dei, à doctrina Chriſti, à prædicatione Apoſtolica hominum, imò Eccleſiarum, judicia deſciverint, ac diſceſſerint; cunctis perpendendum relinquitur.

Verſ. 12. Obiter objectionem ſolvit, aut potius impedimentum prædicationis, ad quam Timotheum hortatur; removet, ac rationem quomodo illud Timotheus ipſe amoliri poſſit; oſtendit. Ad ejuſmodi enim ſpecioſarum doctrinarum fucum redarguendum auctoritate prædicantis opus erat, quæ juvenili ætati plerumque deeſſe ſolet. Oſtendit igitur Apoſtolus etiam adoleſcentibus, qua ratione ſibi idoneam auctoritatem conciliare, & comparare, & ne ætas eorum contemni poſſit, occurrere queant.

Ut exemplo ſuo præeant, & præluceant fidelibus, tàm *in ſermone, quàm in converſatione*. Et ſermo quidem ut ſit, eum inſtinctu Spiritus Dei. (cujus eodem *verſu* mentionem facit ἐν πνεύματι) quod donum aſſidua lectione Sacræ Scripturæ, deinde continuo *cohortandi & docendi* uſu & praxi (de quo *verſ.* 13.) acquiritur.

Converſatio vero ut ſit *in caritate, in fide, in caſtitate*. quæ virtutes omnia noſtrorum officiorum genera complectuntur.

Fides erga Deum; caritas erga proximum, caſtitas erga noſmetipſos.

Quia vero ſermo ad docendum accommodatus tribus ſupra memoratis rationibus comparatur: ideo *verſ.* 13. hortatur Timotheum, ut uſque adventum ſuum (in quo verebatur, capite proxime antecedenti tertio, *verſ.* 15., ne qua mora interveniret) paulo diligentiori ſtudio & curâ incumberet in lectionem, exhortationem, & docendi praxin. Ejuſmodi enim exercitiis & actionibus excitantur, augentur, & incrementum in nobis ſumunt non modo *naturales facultates*; ſed etiam *dona ſupernaturalia*. quod hoc loco diligenter obſervandum eſt, ut ſciamus Deum quanquam per dona Spiritus ſui in nobis expediat Salutis noſtræ negotium; tamen iſta Dona non minus quam facultates nobis naturaliter inſitas, diligenti ſtudio, & cura noſtra eſſe excolenda, excitanda, exercenda, augenda, ne forte tanquam fomites neglecti & vento minimè ſufflati extinguantur.

Verſ. 14. *Ne negligas*, inquit, *donum in te gratiæ ad prophetandum*, hoc eſt, docendum, quod tibi collatum eſt per impoſitionem manuum preſbyterii.

Potuiſſe igitur negligentiâ donum iſtud extingui; putavit Apoſtolus. ideo *verſ.* 15. illud diligenter *meditandum*, hoc eſt, in eo ſeſe exercendum, in eo omnes animi ſenſus defigendos inculcat, ſi quis in eo *dono* profectus ſperandus ſit. Cui verò Arati & Epimenidis carmina ignota non fuerint; quid repugnat cum hæc ſcriberet quin & illud ex aureo Pythagoræ carmine præ oculis habere potuerit.

> *Ταῦτα πόνει: ταῦτ' ἐκμελέτα. τούτων χρὴ ἐρᾶν σε*
> *Ταῦτά σε τῆς θείης ἀρετῆς εἰς ἴχνια θήσει.*

dum *verſ.* 15. ait ταῦτα μελέτα, ἐν τούτοις ἴσθι, *hæc meditare, in his eſto*. Sed ex propoſito Apoſtoli non vulgaris aut mediocris diligentiæ cura Timotheo præſcribebatur: cum ipſi non ſimplex in ſupradictis donis ac virtutibus profectus incrementum; ſed cunctis manifeſtum, injungeretur. Et quidem ἐν πᾶσιν, *in omnibus*, hoc eſt, non in donis tantum, quæ ad ſermonem & doctrinam aliorum; ſed in virtutibus quoque, quæ ad ipſius mores pertinebant.

Omnia vero quæ ſuprà commemoravit *verſu ſequenti* 16. quaſi compendio complexus, concludit duo Timotheo *Curæ eſſe debere*, *Se ipſum* primum, dein *alios*, ut ſeſe quidem ſanctis & in exemplum cæterorum conformatis moribus; alios vero doctrina pietatis imbueret. quorum utrumque non aliter conſecuturum ait, quàm ſi utrique ſtudio & exercitio conſtanter incubuerit. addit enim ἐπίμενε αὐτοῖς, *Inhære iſtis, permane in iſtis*, conſtanter ſcilicet & perſeveranter. Quod ut facilius perſuadeat, addit incomparabilem laboris hujus & conſtantiæ fructum. *Hoc enim faciens*, inquit, *& te ipſum ſervabis, & auditores tuos.*

CAP.

CAPUT V.

QUia cap. ſuperiori *verſ.* 12. doctrinam tradiderat, per quam Juniores in Eccleſia miniſtros atque Epiſcopos inſtruxit, atque edocuit veram rationem auctoritatis apud majores natu comparandæ, atque contemptus effugiendi; Ideò nunc falſam, & parum idoneam rationem ejuſdem rei aſſequendæ rejicit ac removet. Eſt vero in more poſitum quibuſdam; ut ſe à contemptu vindicent, & metuendos omnibus reddant; oblatas eorum durius objurgandorum occaſiones non omittere, ita ut ne ſenioribus quidem parcant; quorum tamen exiſtimationi in Eccleſia conſulendum ſit. Vetat id Apoſtolus, & cum omnibus quidem, ſed præcipuè cum majoribus natu, blandam quandam, & modeſtam agendi rationem ſervandam præcipit. Maxime vero id cavendum, ne cum omnibus, quaſi, pro *tribunali*, vel ut ajunt, *de ſuperiori loco*, agere videamur: ſed potius, aut de inferiori, ſi ſint natu grandiores: aut de æquali, ſi ſint ætate pares, idque ne ſexus quidem ſequioris ratione habita, hoc eſt, ne in hunc quidem ſexum ſpeciem aliquam imperioſæ auctoritatis uſurpantes. Utitur autem ſimilitudine rei, quam præcipit, planè accommodatà, & naturam ejus probè exprimente. Nec enim, ſi Patres nobis admonendi ſint, facere id ſolemus, abſque debitæ obſervantiæ ſignificatione: nec ſi fratres & ſorores, ut cum aliqua eorum depreſſione, qui in æquali nobiſcum gradu cenſentur: & patres quidem tanquam ſuperiores; fratres autem tanquam nobis pares honoramus. Itaque Seniores quidem utriuſque ſexus, tanquam parentes; juniores autem, tanquam fratres & ſorores admonendos præcipit: & has quidem in omni caſtitate, quia ei præcipit, cujus ætas, vel minima occaſione præbita, anſam obtrectatoribus dare poterat. Ideo omni meliori modo hunc ſcopulum vitandum eſſe aſſerit.

Verſ. 3. Occaſione mentionis mulierum provectæ ætatis ad doctrinam de viduis tranſit. Quarum duo genera fuiſſe videntur, alterum pauperum, quæ ſumptibus Eccleſiæ alebantur, de quibus infrà *verſ.* 16: alterum, in quibus non tam egeſtas, quàm aptitudo ad miniſterium Eccleſiæ ſpectabatur, quod ego quidem fuiſſe puto, non in inſtituendis tantum privatim, ſed & in curandis junioribus mulieribus, earumque neceſſitatibus ex publica pecunia ſuppeditandis. Cum vero utriuſque ſexus pauperum copia non deeſſet Eccleſiis, qui publica Eccleſiæ pecunia, per publicos ejus miniſtros, ſuſtentabantur; tutius & honeſtius Eccleſiæ viſum eſt; ut ad curam juniorum mulierum, ejuſdem potius ſexus miniſtræ, quarum ætas extrà omnem ſuſpicionem eſſet poſita, adhiberentur; quàm viri. Ac de his quidem *verſ.* 9. & 10. Apoſtolum loqui, mihi dubium non eſt. Hæ Diaconiſſæ vocabantur. quorum ex numero Phæbæ *Rom.* XVI. 1. quam non adeò egenam fuiſſe ſuſpicor; ſed in ea aptitudo ad fungendum iſto officio ſpectata eſt.

De utroque viduarum genere *verſ.* 3. loqui videtur, cum præcipit *honorari* aut æſtimari viduas, quæ verè tales ſint. Quid denotet vox honorari, aut æſtimari τιμᾷν, obſcurum eſſe non poteſt, tum ex conſequentibus, tam præcipuè infrà ex *verſ.* 17. Non ſimplicem videlicet honorem, ſed cum ſuppeditato ei, qui honoratur, neceſſario emolumento conjunctum: pro ut & vox τιμὴ non ſolum honorem, ſed pretium quoque ſignificat. Quemadmodum enim is ignominia & vilipendio afficitur, cui debita quoquomodo vitæ commoda & ſubſidia ſubtrahuntur; aut (ut verbo *Act.* VI. 1. uſurpato utar) qui παραθεωρεῖται ἐν τῇ διακονίᾳ τῇ καθημερινῇ, negligitur & quaſi prætervidetur, in ſuppeditatione victus quotidiani: ita is æſtimari & honorari cenſendus eſt, cujus neceſſaria & commoda procurantur. Quales certe erant illæ viduæ, quæ ſumptu Eccleſiæ alebantur.

Reſtringit tamen Apoſtolus hoc beneficium Eccleſiæ ad ſolas viduas, quæ vere ſint tales. alias vero ab eo excludit, nec verè viduas eſſe oſtendit. Excludit autem eas primum quæ non ſunt planè deſolatæ, & ut ipſe loquitur, μεμονωμένας, ſolæ relictæ; ſed habent aut liberos, aut nepotes; atque adeo familiam, quam gubernant, cujuſque matresfamilias eſſe poſſint. ubi ſubintelligitur, non deeſſe quoque in earum re familiari vitæ neceſſaria quibus ali poſſint. Res enim ipſa dictat; quantamcunque liberorum copiam habeant, ſi careant vitæ ſubſidiis; eas cum tota progenie ſua ad Eccleſiæ curam pertinuiſſe, nec ab ea potuiſſe excludi. Ergo ejuſmodi viduas, quarum cura & labor in re magis neceſſaria, & ad eorum officium omnino pertinente competentius, occupari poterat: excludit primum omnium ab eorum numero; quæ ſeſe Eccleſiæ, ſive ad Diaconatus miniſterium, ſive ad vitam ſanctius & quaſi publice in oculis totius Eccleſiæ degendam, conſecrabant. Quibus enim privatæ vitæ, propter educationem liberorum in pietate, neceſſitas incumbebat; eas Apoſtolus privatam potius, quam publicam, & quaſi monaſticam vitam degere debere judicabat. ut vel hinc judicari poſſit, quid ſentiendum ſit de illo Hieronymi ni fallor, ad Heliodorum conſilio: *Per calcatum perge patrem*, quaſi Monachiſmus apud nos tanti eſſe debeat; quanti olim fuit apud ſceleratam filiam ſceptrum Superbi mariti.

Graves autem rationes affert cur tales potius privatam in ædibus ſuis vitam; quam publicam in eccleſia eligere deberent. Primùm, quod id ſit pulchrum & acceptum placenſque coram Deo, & omni Monachiſmo potius, ſi matresfamiliàs liberos inſtituant in pietate, ſive vicem parentibus ſuis reddentes, & quemadmodum ipſæ ab eis educatæ ſunt; ita liberos quoque ſuos educantes: ſive ut liberi quoque ſui piè educati; ſuos viciſſim liberos eadem pietate imbuant (utroq; enim modo locus hic explicari poteſt.) Recta enim piorum parentum educatio, eſt quaſi lampas, à majoribus per poſteros ad ulteriores poſteros, tranſmiſſa, in qua invicem tradenda poſteriores prioribus vicem reddere videntur, idem illud poſteritati tradentes, quod ipſis prius majores tradiderant.

Altera ejuſdem rei ratio *verſ.* 8. redditur, quia ſi *quis ſuorum, ſed præcipue domeſticorum curam non habet; iiſque non proſpicit, non modo fidem abnegavit*, atque ita infidelis factus eſt; ſed etiam infideli deterior eſt: quia infideles quoque, ipſo rationis lumine Duce, ſuorum curam gerant. Ubi notanda non pauca.

Primo. Eos quoque fidem abnegare dici, qui graviter contra pietatem, in religione præſcriptam, delinquunt, quamvis ore & profeſſione religionem non abjuraverint.

Secundo. Non ſtatim eas virtutes Chriſtianis eſſe aſpernandas, quæ in infidelibus reperiuntur. Imo verò Chriſtianis connitendum eſſe, ne qua in laude ſeſe ab infidelibus vinci patiantur. Ideoque meritò eos fidem abnegaſſe dici, quæ infidelibus deteriores reperiunt. Religio enim noſtra nos ad omnem laudem ſectandum & cæteris præcipiendam ſtimulat.

Tertio. Curam ſuorum, præſertim ut in omni pietate inſtituantur atque educentur; (Sed nec excluſo aliarum rerum neceſſariarum proviſu) Chriſtianis *magis inculcari, quam monachiſmi jactantiam. Quemadmodum in dilectione ita &*

Quarto. In Cura proximorum, pro ratione propinquitatis,

pinquitatis, dari gradus aliquos: Nec eodem modo nobis curam omnium proximorum incumbere. Nam ſi domeſticorum *cura propior nobis incumbit*, quam noſtrorum quidem, ſed *qui domeſtici non* ſint; multò magis cura noſtrorum antiquior nobis eſſe debet, quam alienorum. Quæ doctrina neceſſaria eſt, & utilis in iis caſibus, in quibus diverſorum graduum curæ vel dilectiones ita concurrunt, ut altera alteram excludat, & optio nobis offeratur, utra earum prævertenda ſit.

Porrò verba verſus quarti *μανθανέτωσαν πρῶτον*, *diſcant prius* oſtendit hoc genus viduarum, de quo in hoc loco ſermo eſt, ſi nihil aliud, ex tranſverſo incurrens, impediat; non penitus à verarum viduarum numero excludi; ſed poſtquam privato officio, magis incumbente ſibi, magiſque neceſſario educandorum liberorum aut domeſticorum ritè perfunctæ fuerint, in eoque prudentiam ſuam Eccleſiæ probaverint; (Diaconos vero ſuprà *cap.* III. 10. probari, priuſquam admittantur, præceperat.) poſſe ad publicum Diaconiſſarum, officium admitti & promoveri.

Alterum genus viduarum, quas Apoſtolus à numero verarum, & publicis ſumptibus Eccleſiæ ſuſtentandarum prorſus excludit; eſt, quæ laſciviunt, & quarum imbecillitas matrimonio frænanda eſt: ut ſunt plerumque juniores viduæ. quæ primum ideo rejiciendas ſeſe oſtendunt, quod pie & ſanctè ſuſceptum cælibatus votum violant. *ἔχουσαι κρίμα*, *habentes notam*, aut damnationem. quæ vox an ſemper damnationem æternam ſignificet, non abſque cauſa dubito, cum & ſimplicem condemnationem, reprehenſionem, ac cenſuram, ex vi & natura ſua ſignificare poſſit.

Notandum, quod *votum cælibatus violatum*, dicatur Apoſtolo *verſ.* 12. *prioris fidei abjectio.* quia, ut omnes, præſertim ſublimiores virtutes; ita iſtud Cælibatus publici in Eccleſia, in occupationibus ſanctiſſimis tranſigendi propoſitum: quod, omiſſis aliis omnibus vitæ ſtudiis, uni cultui divino & precibus conſecrabatur; ex fide in Deum naſcebatur: quia ejuſmodi mulieres, alia omni ſpe humani ſubſidii carentes, totam ſpem ac fiduciam ſuam in Deo collocare oportebat, vide *verſ.* 5. ideoque dignæ fuerunt, quæ Deo conſecratis ſumptibus ſuſtentarentur.

Secundo ideò quoque ejuſmodi mulieres ſeſe rejiciendas & à verarum viduarum dignitate excludendas, oſtendebant; quia otio ſuo male uterentur: impendentes illud, non in preces, & cultum divinum; ſed in noxias domorum perambulationes, circumcurſationes, & circuitiones, in quibus obtrectationi, & indecoris ac pravis ſermonibus indulgebant.

Talium ergò mulierum imbecillitati Apoſtolus non ſtatim inexorabile Gehennæ ſupplicium denunciat: multò minus eas ad perſeverandum in cælibatu violenter adigit: ſed accommodata, & idonea ſanando eorum morbo remedia tempeſtivè adhibenda cenſet. Ne enim cupiditatibus laſciviant; nubere ipſas, & liberos ſuſcipere, ne otio ad obtrectationes abutantur, familiam regere *οἰκοδεσποτεῖν*, imperat *verſ.* 14. Ne publicos Eccleſiæ cætus ſiniſtra ſuſpicione, aut inimicorum opprobrio aſpergant; jubet eas privatam vitam domi ſuæ agere. Idque occurrendo, ne (quod *verſ.* 15. experientiam jam docuiſſe aſſerit,) mulieres ejuſmodi Satanæ præda fiant.

Tertium genus viduarum, quas Apoſtolus ab admiſſione ad publicam Eccleſiæ curam, cui cælibatus votum adjunctum erat, excludit, eſt; quæ poſſint ſuis aut propinquorum ſumptibus vivere *verſ.* 16.

Occaſione hujus loci illud obſervandum videtur, Apoſtolos, in primæva illa Eccleſia, Collegia virorum, *Monaſtica vota* cælibatus profeſſorum, & in communi vitæ converſatione à reliqua Eccleſiâ ſecedentium, nuſquam inſtituiſſe. mulierum tamen, præcipuè vero pauperum & ſeniorum, & à reliquis hujus ſeculi curis ad unum Dei cultum animum abducentium: ideoque cælibatum profeſſarum; (quia nuptæ non eſt integrum curare tantummodo ea, quæ ſunt Dei; ſed omninò cogitur etiam curare, ea quæ ſunt mundi, ut placeat marito 1. *Cor.* V. I. 34.) quædam quaſi Collegia habuiſſe. Quæ an ſemper congregatione peculiari in unum *Eccleſiæ* locum colligerentur; in illa præſertim, quæ tunc erat, paupertate & afflictione Eccleſiæ: meritò ambigemus. Illud non dubitatur, omnes ejuſmodi *mulieres ſumptu Eccleſiæ ſuſtentatas.* Et erat iſta tunc quidem ſpecies aliqua hodierni mulierum monachatus; ſed tamen toto cælo diſtans, ab invectis poſteà ſuperſtitionibus. Primum enim, nulla mulierum, præſertim juniorum, tunc, alieno arbitrio in ingratum genio ſuo ergaſtulum trudebatur: aut in eo detinebatur. Deinde, ne volentes quidem ad hunc ſtatum admittebantur, niſi aut, quæ domi, quod agerent, planè non haberent, omni educationis onere atque officio ſolutæ, aut ætate extra matrimonii ſpem poſitæ: denique quæ, ob egeſtatem, aliam vitæ ſuſtentandæ rationem non haberent. Reliquæ vero gravare Eccleſiam ſumptu vetabantur. Unde patet, Statum hunc mulierum, non propter *monachatum*, ſed propter neceſſitatem in Eccleſia ab Apoſtolis inſtitutum.

Si enim monachatus res adeò excelſa, & Deo, præ cæteris vitæ generibus, placens Apoſtolis viſus fuiſſet; cur ab eo arcerentur mulieres, quæ liberorum ſuorum poterant eſſe educatrices? cur ditiores? aut quæ à propinquis ſuis ali poterant? Suſpiror autem, non ſine cauſa, alterum & præſtantius genus ejuſmodi Eccleſiaſticarum viduarum, hoc eſt, Diaconiſſas, non modo ex numero reliquarum electas, ſed etiam eo fine inſtitutas, ut cæteris miniſtrarent, & neceſſaria ſuppeditarent. Neque enim reliquæ viduæ, quæ à propinquis ſuis curabantur, ad curam earum pertinere poterant, multò minus nuptæ; aut virgines, quibus viri aut patres earum curatores non deerant. Quia igitur Diaconiſſæ huic viduarum quaſi collegio præerant, & ipſæ quaſi ex eodem corpore eligebantur; ideò de utriſque conjunctim tractat. Sed *verſ.* 9. *&* 10. de ſolis Diaconiſſis Apoſtolum loqui, ex his rationibus colligitur. Primò, quia veriſimile non eſt, ad iſtam ſumptus Eccleſiæ publici participationem, quæ miniſterio Diaconiſſarum indulgebatur; non admiſſas mulieres minores annis 60. Quaſi vero periculo eſuritionis, per munus Diaconiſſarum propulſando, non æquè minores natu mulieres, atque ſexagenariæ indigerent. Secundo, quia ut aliquarum in Eccleſia viduarum cura negligeretur, atque ipſæ beneficio publico excluderentur; non ſatis juſta vel idonea cauſa fuit, quod aliquando matrimonium curaſſent. Tertiò, multò minus, quod liberos nullos educaſſent: aut forte habuiſſent. Quartò, vel quod propter paupertatem neque hoſpites excipere: neque afflictis ſuppeditando neceſſaria opem ferre potuiſſent.

Imo vero ſupra *cap. tertio* non de viduis Diaconiſſis, ſed de Diaconorum uxoribus, Apoſtolus locutus; Hic autem primum de Diaconiſſarum electione agere videtur. Quemadmodum igitur Diaconos unius uxoris viros; ita hic Diaconiſſas Univiras eſſe poſtulat. Ex hoc etiam loco patet, quoties Apoſtolus aut ab Epiſcopis, Diaconiſve monogamiam: aut à mulieribus Univeratum poſtulat; non loqui de præſenti matrimonii ſtatu: ſed de præterito, aut potius ratione totius vitæ conſiderato. A vidua vero univiratum exigit; qui non poteſt, niſi ratione elapſi temporis, in viduam cadere. Quemadmodum autem ſupra Diaconos probari prius, dein eligi;

ita Diaconiſſas, nonniſi probatas, eligi præcipir. Probatas autem in operibus bonis, præſertim earum muneri ac functioni accommodatis: qualis eſt primum hoſpitalitas, ad quam lotio pedum, ex more orientis, pertinebat. deinde liberalitas & caritas erga afflictos: & cætera hujus generis omnia, quæ ab ipſo Chriſto *Matth.* xxv. recenſentur caritatis opera, quæ interdum peculiariter bonorum operum nomine commendantur.

Verſ. 17. Vox τιμῆς, ut ſuprà quoque diximus, non tantum honorem; ſed etiam cauſam honoris, *pretium* vel æſtimationem; ſignificat. Hoc loco tamen, ex ratione aſſertionis *verſu* 17. *verſu* ſequenti adjuncta, patet, eam ſignificare (per metonymiam) officium, ex æſtimatione profectum: quale redditur iis, quos aliquo ſtipendio honoramus: aut quibus, pro præſtita opera, mercedem reddimus: aut quos laboris, propter nos ſuſcepti, fructu frui volumus. Quia vero ut honorem, & æſtimationem; ita omnia officia, ex æſtimatione profecta, omnibus promiſcuè fratribus debemus: ideo quicunque ex fratribus nos aliquo beneficio obligunt; eadem, ſed majora officia ipſis novo & peculiari nexu reddere obſtringimur. atque hoc modo, ut quemadmodum honor & æſtimatio eorum; officia, ipſis ex æſtimatione eorum debita, in ſua, ut ſic loquar, quantitate per novum iſtud & peculiare vinculum duplicentur.

Cum enim omnibus fratribus iſta officia, quibus ad vitæ ſubſidia indigent, debeamus; eo ſolo nomine quia ſunt fratres: certe iſtiuſmodi fratribus, qui de nobis bene merentur, alio quoque nomine gratiam debemus, quia de nobis bene meriti; ideo geminatam.

Notandum autem eſt diſcrimen, inter eos qui ſermone & doctrina miniſtrant, & reliquos Eccleſiæ miniſtros; quod illis longè magis officium hoc debitum, quàm iſtis; puta Diaconis, & presbyteris, quibus concionandi & docendi populi munus non eſt impoſitum. Senatus enim Eccleſiæ olim non ex ſolis verbi, ut ajunt miniſtris, conſtabat. Deterioribus demum temporibus, maximo Eccleſiæ malo, ordinum iſtorum diviſio inolevit. Proinde omnes alii Eccleſiæ miniſtri, præter eos qui lectioni, concionibus, ac cæteris Epiſcoporum functionibus totam vitam impendere cogebantur; facilius poterant carere publicis Eccleſiæ ſubſidiis, cum à re familiari gerenda non ita abſtraherentur. Nec tamen iſtos à publico ſumptuum Eccleſiæ fructu penitus excluſos, manifeſtum eſt. præſertim οἱ κοπιῶντας.

Verſ. 19. Presbyteros, non Clericos tantum, peſtifera Eccleſiæ catachreſi ſic dictos; ſed Laicos quoque fuiſſe, paulo ante notavimus. Qui cum in regenda Eccleſia, ac delictis hominum coërcendis occuparentur; multorum ſimultatibus & occultis inimicitiis, obnoxii erant, & criminationibus atque calumnis patebant. Non igitur eos temere pudefaciendos in Eccleſia; niſi fortè duobus aut tribus teſtibus convinci poſſent, cenſuit Apoſtolus: ut auctoritas eorum maneret integra, ſi quando Eccleſia eorum operâ indiguiſſet.

Verſ. 20. Publicè peccantes, publicè redargui imperat, ut peccatores quidem ad pænitentiam hac ignominia; cæteri vero omnes, ad abſtinendum à peccando, hujus ignominiæ metu abſterreantur. Quod præceptum tanta cum ſolennitate, & conciliandæ ipſi æſtimationis ſtudio tradit & commendat; *ut etiam atque etiam obteſtetur* (Διαμαρτύρομαι. διὰ auget ſignificationem) & quidem *coram Deo, & Domino Jeſu Chriſto, & electis Angelis, ut iſtud præceptum obſerves & cuſtodias abſque præjudicio*, ſeu prælatione, qua alios aliis anteferimus. (Χωρὶς προκρίματος. à προκρίνω antefero) *nihil faciens ſecundum inclinationem*, hoc eſt, favorem & propenſionem erga aliquem. ποιῶν κατὰ πρόσκλισιν. Injuſta enim eſt libra, in qua lanx altera præponderat.

Omnes quidem actiones, ſermones, cogitationes noſtræ, ſub magnis teſtibus & arbitris, ſub oculis Dei & Chriſti, ſecretiſſima conſilia noſtra penetrantium, ſuſcipiuntur. (quo cautius omnibus vivendum eſt) ſed ea quæ loquimur & agimus in Eccleſia, non modo in præſentia eorum fiunt, quorum alter ob eam, quam habet ex ſeipſo, alter ob acceptam à patre omnipotentiam, omnipræſens aut ubique præſens cenſendus eſt; ſed etiam in oculis præſentium tunc corporaliter (ut ſic loquar) Angelorum: qui tanquam cuſtodes ac defenſores congregatis piorum cætibus à Deo attribuuntur ac perficiuntur, & adſunt inconſpicui. Nec ſimplices Angeli, ſed electi, & quos, ob excelſiorem ac ſublimiorem eminentiam, tanto magis revereri deceat, à Deo per Chriſtum adhibentur negotio tàm ſancto & ſublimi, in quo Novæ Creationis opus à Deo per Chriſtum perficitur. Hinc mulieres tecto capite in Eccleſia eſſe propter Angelos jubentur: ut ſi non hominum, at Angelorum tangantur reverentia.

Meritò igitur tantos teſtes & arbitros obteſtatur Apoſtolus Timotheum atque unà omnes epiſcopos; ut obſequium iſtud Deo, & Chriſto, & fideliſſimis ejus miniſtris præſentibus ac videntibus; præſtent ex fide: & cum debita omnibus iſtis, quos præſentes adeſſe ſciunt, reverentia.

Verba vero ἔλεγχε ἐνώπιον πάντων oſtendunt neceſſitatem Eccleſiaſticæ diſciplinæ, hoc eſt, neceſſitatem conventium, eo fine peculiariter inſtituendarum, ut peccantes redarguantur, corrigantur, cæteri vero omnes à peccando abſterreantur. Ubi enim erit tempus aut locus redarguendi aliquem coràm omnibus, ut reliqui omnes timeant, niſi in Eccleſia, ad ejuſmodi diſciplinæ exercendæ actum congregata.

Verſ. 22. Quanta cura & cautione οἱ προεστῶτες, qui præeſſe in Eccleſia debent, creandi & inaugurandi ſint, ex iſtis verbis patet. Neque vero facilè aliis manus impoſitas invenimus, præterquam hominibus epiſcoporum aut diaconorum functiones auſpicantibus, quibus etiam in ipſa inauguratione donum Spiritus Sancti conferebatur. Sed ne id temerè, præcipitanter, & incircumſpectè fieret, quæ in eligendo vel inaugurando requirenda ac ſpectanda eſſent, ſupra quoque Apoſtolus *cap.* III. monuit: quod & hic iterato, quamvis brevius, præcipit. Sed rationem addit prægnantem, & obſervatione dignam, ſi quid ea in re erratum fuerit, culpam ejus rei non tantum penes eos fore, qui impoſita ſibi munera male geſſerint; ſed penes eos quoque, qui homines, Eccleſiaſticis muneribus ineptos, & parum idoneos, ad ea provexerint. Id enim ſignificat Apoſtolus dum ait *Ne communices alienis peccatis: te ipſum purum cuſtodi*. Non igitur ſatis puri, & culpæ expertes dici poſſunt, iſti, qui indignos & inidoneos ad miniſteria Eccleſiarum promovent: quia in eorum, quæ ipſi committunt peccatorum communionem quaſi veniunt. Multum autem delinquunt iſti, & maxima culpa ſe obligant, qui toti Eccleſiæ nocent. Quo minus tutum eſt, in ejuſmodi culpæ ſocietatem venire.

Verſ. 23. Valetudinis rationem habendam, & moderatum vini uſum præſcribit, propter ſtomachum & varias corporis morbos. Ubi duo obſervanda.

Primum. Etiam illo ſeculo, in quo paſſim ab Apoſtolis, & Apoſtolicis viris miracula patrabantur; noluiſſe Deum ut Apoſtoli, & Apoſtolici viri, ab infirmitatibus naturæ humanæ liberi eſſent. Quid enim

enim facilius erat, mortuoſne ad vitam revocare; an ſanitatem hominibus infirmis, nec ad mortem ægrotantibus, conferre?

Sed & miracula, ſi ſemper, & ubique patrarentur; miracula eſſe deſinerent. nec abſque peculiari Spiritus Sancti inſtinctu id fiebat: quod noonisi extraordinaria Spiritus Sancti virtute & efficacia fieri poterat. Sed is inſtinctus non ſemper, nec fortaſſe quoties volebant homines Spiritu Sancto præditi, eos urgebat: Sed quoties id expedire Chriſto viſum eſt. Non expediebat autem gloriæ Dei, id ſemper fieri.

Secundo, Illud quoque notandum, Exercitationes corporales, quæ vires & valetudinem affligant, (ut paulo ante vidimus) ab Apoſtolo parvi æſtimatas: Imo verò hoc in loco valetudinis curam, & quæ ad eam conducant ſanctiſſimo viro ab Apoſtolo commendari. Non puto autem ullum, ex quacunque Occidentis aut Orientis Mandra monachum, ὑδροπότην, aquæ potorem, Timotheo, adeoque ipſo Paulo, ſanctiorem fuiſſe.

Verſ. 24. & 25. Videtur hoc monitum de valetudine curanda obiter io parentheſi inſertum fuiſſe, quia tunc forte in mentem inciderat: & ſtatim, etiam interrupta argumenti, quod tractat, ſerie, dictatum; ne forte excideret. Nam io iis, quæ iſtis verſibus comprehenſa ſunt, redire Apoſtolus ad propoſitam doctrinam cernitur, ac rationem reddere, cur non citò nec præcipitanter manus hominibus imponendæ ſint. Quia quorundam hominum peccata adeo ſunt occulta, ut nonniſi per inflictas à Deo pœnas, & juſta judicia revelentur. quamvis forte plurium peccata priùs ab hominibus animadverti poſſint, quam à clementi & longanimo judice puniantur. Quemadmodum viciſſim & bona opera, quæ verè talia ſunt; manifeſta ſunt. quem enim virtutum ſuarum pudeat? aut quis illas occultet? Sed & vitia, quamvis occultentur, aut etiam bonorum operum ſpeciem induant: (hoc enim eſt τὰ δὲ ἄλλως ἔχοντα) ſi tamen judicium noſtrum (præſertim in provehendis cito hominibus ad præfecturas Eccleſiaſticas) non præcipitemus; latere nequeunt. Deus vero illa patefacit per juſta & recta judicia ſua.

CAPUT VI.

NOn deſunt cauſæ, ob quas videri poſſit Apoſtolus in hac epiſtola non ſimpliciter id unum ſpectaſſe, ut Timotheum monitis ac præceptis inſtrueret, ad conſervandum in Eccleſia bonum ordinem pertinentibus; ſed io iſtis quoque monitis ac præceptis, attigiſſe aliquos errores; quos hæretici ἑτεροδιδασκαλοῦντες, tunc io Eccleſiam invehere conabantur.

Quemadmodum enim à refutandis eorum erroribus inchoavit epiſtolam; ita non modo oblique, ſed directè ac palàm *cap.* IV. ad eos redarguendos regreſſus eſt. denique capite ultimo, reprehenſione ipſorum epiſtolam finire volens, cum præceptum quoddam, quod memoria fortè exciderat, tradidiſſet: iterum ad eandem reprehenſionem redit; eaque tandem litteras iſtas concludit. Erat autem io more poſitum iis, qui vera pietate & bona conſcientia excidiſſent, ſpeciem tamen ejus & fucatam ſanctimoniam per aliqua ſpecioſa dogmata oſtendere: quæ paſſim vellicare videtur Apoſtolus in primo de publicis præcibus præcepto, opinionem eorum, qui Magiſtratus, ob functionis ſuæ prætenſam pravitatem, rejectos à Deo, nec ad cognitionem veritatis pervenire potuiſſe putabant. Io ſecundo de præcibus virorum vellicare videtur eorum hypocriſin, qui ſimulata pietate ac precibus propius ad Deum accedere ſe fingebant; cum tamen ſervore contentionis erga veræ doctrinæ propugnatores flagrarent.

In tertio, de præcibus mulierum taxat imprudentiam, aut etiam pravitatem eorum, qui mulierculis in Eccleſia plus, quam deceret, tribuebant. quales fœminæ erant apud Simonem Helene, apud Apellem Philumene, aliæ apud alios.

In quarto, de Paſtorum & Diaconorum electionibus *cap.* III. perſtringit culpam eorum, qui in eligendis Eccleſiarum rectoribus, non id ſpectabant, ut morum exemplo & doctrinæ luce aliis prælucere poſſent; ſed ut pugnaces ac diſputaces eſſent, & falſo nominatæ ſcientiæ ſtrenui oſtentatores.

Io quinto, de vera & ſpirituali pietate, corporali exercitationi, cujus jam fundamenta ponebantur, oppoſita; fraudem & futilitatem *(cap.* IV.*)* hypocritarum, magno malo eccleſiæ, paulo poſt erupturam prædicit.

In ſexto de viduis *cap.* V., Monachiſmum & cælibatum, præſertim in ſequiori ſexu, qualem eſſe deceat, atque ne in hypocriticos abuſus degeneret, oſtendit.

In ſeptimo *(cap. eod. v.* 20.*)* nervos retinendæ in Eccleſiæ veræ pietatis, per publicæ redargutionis diſciplinam ejuſque metum; enervi & infirmæ eorum doctrinæ, qui oculos tantum hominum ſpecie pietatis fallebant, veram autem pietatem offenſionum metu urgere non audebant, opponit.

Quæ cum ita ſint; nihil impedire video, quominus in hoc quoque octavo præcepto, quod initium capitis hujus ſexti occupat, errorem aliquem circa ſtatum aut vocationes ſervorum ac Dominorum, quaſi illicitæ eſſent in Eccleſia invehi cœptum, evellat: & oſtendat quomodo in his quoque vocationibus ac vitæ conditionibus homines Deo ſervire poſſint. Quod ut firmius ſentiam, eo quoque adducor, primum, quia, præter morem ſuum, Apoſtolus hoc loco Dominis nulla præcepta tradit, ut non tàm abſolute doctrinam de iſtis vocationibus, quarum officia ſunt mutua, proponere, quàm Dominorum cauſam adverſus ſervos ſuſcepiſſe videatur, quod abſque data occaſione ſparſi, quem oppugnat, erroris accidiſſe non poterat. Secundo, quia huic præcepto ſtatim ſubjicit Apoſtolus verba: *Si quis aliter docet.* quæ quanquam ad alia quoque ſuperiora alienarum à religione Chriſti doctrinarum dogmata referri poſſunt; tamen non poſſunt niſi hunc quoque errorem includere. Aliàs huic monito, ſine interjectis aliis ſenſum Apoſtoli exprimentibus verbis tam immediatè ſubnexa non fuiſſent. Accedit, quod præceptum ex iſtis, quibus errores tacitè refelluntur, pene ultimum; propemodum idem ſit cum primo. Cauſa enim magiſtratuum, cum Dominorum cauſa conjuncta eſt. Nec poſſunt magiſtratus à Chriſtianiſmo excludi; quin prius, & quidem multò meliori jure, ac magis neceſſaria ratione, Domini, heri, ac Deſpotæ excludantur.

Cum igitur ſuprà, adverſus ſuperſtitionem quorundam docuerit, Magiſtratuum functiones non eſſe ita Deo inviſas, ut qui eas gerant, eos Deus veritatem recipere ac ſervari nolit, ideoque pro iis orari imperet: hoc loco etiam adverſus doctrinas quaſdam Servorum jugum non eſſe per doctrinam Chriſti ſublatum aut excuſſum, non modo eorum qui extraneis; ſed & qui domeſticis fidei ſerviunt: nec Dominorum ſtatum eſſe ex Eccleſia præſcriptum, docet.

Imperat igitur ſervis, primum iis qui extra Eccleſiam ſerviunt, *ut Dominos ſuos omni honore dignos cenſeant*, hoc eſt, ut ex animo, & propter conſcientiam, ipſis inſerviant. Neque enim bona fide

quiſquam ei obſequi poteſt, quem indignum ſuo obſequio, & illegitima functione fungi exiſtimet. Non igitur damnari dominos vult à ſervis Chriſtianis, ſed omni honore ac pretio dignos cenſeri. Sic enim ex animo & bona fide ipſis obſequium præſtabitur. quod idem de magiſtratu, & quidem multo magis, intelligendum. Addit autem cauſam, cur iſtiuſmodi ſervi, alienis Dominis ſervientes, nihil de officio, Dominis ſuis debito, remittere debeant: *Ne nomen Dei, & doctrina blaſphemetur*: hoc eſt, iniqua reprehenſione traducatur: ne malè inter gentes audiat, tàm ipſa Religio, quàm religionis primus autor Deus. Quid ſit autem illud probri, quod contemptus iſte, & contumacia ſervorum affricare poſſet veræ Chriſti doctrinæ, quærentibus; non aliud occurrit, quàm quod eam vulgo pro ſeditioſa, & ſtatui humani generis atque inſtitutis à recta ratione profectis, adverſante, omnes mortales habituri ſint. quæ ratio adverſus eos, qui magiſtratus oppugnant, longè magis etiam quam contra eos, qui ſervorum ſtatum ab Eccleſia proſcribunt, militat.

Deinde iis quoque, qui in Eccleſia ſerviunt, præcipit, ne Dominos ſuos contemnant, eò quod per fraternitatem iis conjuncti & quodammodo coæquati ſunt: ſed tanto magis ex animo, & ſyncere illis ſerviant, eos colant, & magni faciant, quod ſint fideles, & dilecti, & eorundem Dei beneficiorum participes. quo ipſo ſignificat, ſtatum Dominorum in Eccleſia per doctrinam Evangelii ſublatum non eſſe. Certe ſi heris privatim, nihil pretii, vel auctoritatis, aut poteſtatis, & honoris apud ſervos per Doctrinam Chriſti deceſſit; multo minus Magiſtratibus apud ſubjectos.

Hanc doctrinam eſſe ſanam, & genuinam, atque Apoſtolicam oſtendit Apoſtolus.

Verſ. 3. *Quod ſi quis aliena*, contraria huic quemadmodum & aliis ſuperioribus doctrinam invehit, & in eo ita obſtinatus eſt, *ut accedere nolit, ſanis ſermonibus Domini noſtri Jeſu Chriſti, & illi quæ ſecundum pietatem eſt doctrinæ*, hunc acerrimè repræhendit Apoſtolus. Notandum illud eſt, quod non ſimpliciter errantem: ſed in errore pertinacem, & qui nolit accedere ſanis ſermonibus Domini reprehendit Apoſtolus.

Secundo, obſervandum *ſanam doctrinam Chriſti*, aut ſanos ſermones dici, quia hominibus non modo nihil noceant; ſed tanquam ſalubria pharmaca, & remedia, multum proſint: & opponi tacite peſtiferis, & inſalubribus, & multum noxiis errorum venenis.

Tertio, Quemadmodum ipſos magiſtros & prophetas Chriſtus ex fructibus cognoſci docuit; ita hic Apoſtolus ſanos ſermones, ſalubrem doctrinam eam eſſe innuit *quæ eſt ſecundum pietatem*, hoc eſt, quæ virtutem, pietatem, innocentiam, ſanctimoniam vitæ diſcipulis ſuis inſtillat.

Quarto, Chriſti doctrina in orbem invecta eſt, non ut ſtatum, conditionem, vitæ genera mortalium mutaret, aut corrigeret; ſed ſolos *mores*. horum enim emendatio ad ſalutem animarum ſufficit, quæ finis eſt fidei 1 *Pet.* 1.9. Merito igitur dicitur *doctrinam ſecundum pietatem*.

Verſ. 4. Repræhendit Apoſtolus alienas doctrinas invehentes, quod ſint *inflati*, hoc eſt, arrogantes, & ſuperbi opinione ſcientiæ; cum tamen *nihil ſciant*: ſed tantum *ægrotent circa quæſtiones, & verborum digladiationes*. Videtur autem hic eſſe allegoria ſumpta ab iis, qui interdum ſpecie firmæ valetudinis, & habitudinis bonæ oculis hominum imponant; cum non ſint veri ſucci pleni; ſed inani, imò vero noxio humore aut ventoſitate inflati: ideoque verè debiles & infirmi, imò ægrotantes. Sic enim iſti quoque qui ſe ſcientiæ falſo nomine venditant, cum nihil ejus habeant; ſed tantum ægrotent, circa *inutiles quæſtiones*, & inanes *verborum pugnas* (λογομαχίας)

Logomachias autem iſtas, ubertimam quæſtionum ab hæreticis notarum, & agitatarum ſegetem, deprehendas in vocibus ex ſcriptis Apoſtolorum & Evangeliſtarum excerptis, quas hæretici, & illi, quos nova dogmata invehendi libido ceperat, in alienum ab eo, quo prolata aut ſcripta erant ſenſum detorquebant. quales erant vox *Reſurrectionis*, ἀνάστασις: vox λόγου, aut ſermonis: vox Principii: vox αἰῶνος ſeculi: vox Creationis: vox Sapientiæ; voces *venit in mundum*: voces *venit in carne*; & innumeræ aliæ. Erant & aliæ voces novæ, quas καινοφωνίας dixeris, circa quas longe majores etiam, quam circa priores κενοφωνίας, hoc eſt, de vanis & inanibus rebus magni clamores excitabantur, ab hominibus ſcientiam mentientibus, inſcitiæ tumore turgentibus; & de quibus philoſophia & ſapientia hujus mundi prædas egerat. quales fuere *Incarnatio*, *inhumanatio*, *Eſſentia*, vel οὐσία. *hypoſtaſis*, *Homouſion*, *homeuſion*, *perſona* & multæ aliæ.

Quæ profecto voces, vel potius circa eas pugnæ, & logomachiæ, & quæſtiones, circa eas motæ; non modo inutiles ſunt ad veram pietatem. Quid enim ex iſtis quæſtionibus elicias, quod tibi in ſtudio veræ pietatis prodeſſe; imo quid, quod non multò magis nocere quam prodeſſe poſſit? Sed etiam exitiabiliter pietati noxiæ.

Ex iis enim naſcuntur hominum, inter ſe acri certamine commiſſorum, mutua odia, invidiæ, rixæ, maledicentiæ, *malæ ſuſpiciones*, dum alter ab altero animo averſus, ac fortaſſis etiam aliquo ſcommate, aut verbo, factove irritatus; peſſima quæque de altero ſuſpicatur, mox ſentit, & loquitur, aut ſcribit, & omnia in deteriorem partem rapit.

Quæ res animam pietatis charitativæ procul ab Eccleſia exegit atque expulit. quod certè pauló ante Conſtantini ævum, etiam ante ultimam perſecutionem, ſed præcipuè Conſtantini & ejus liberorum ætate, multoque magis ſequentibus ſeculis in Eccleſia palàm animadvertere poſſimus.

Vide Euſeb. lib. VIII. *c.* 1. *cujus verba ſunt.*

Poſtquam vero res noſtræ, per nimiam illam libertatem, (Paulo Samoſateno jam afflicto) ad mollitiem & ſegnitiem degenerarunt; & alii alios ſunt odio, & contumeliis proſecuti; & tantum non noſmetipſos per nos ipſos *armis ac telis verborum* ubicumque contigit, *impugnavimus*; & epiſcopi in epiſcopos irruerunt, ac populi contrà populos, hoc eſt, Eccleſiæ contra Eccleſias ſeditiones moverunt; deinde infanda hypocriſis, & ſimulatio ad ſummum uſque malitiæ progreſſa fuit. Divinum judicium pro more ſuo, dum adhuc cætus eccleſiaſtici congregarentur; ſenſim ac pedetentim nos inviſere cæpit; ita ut perſecutio à fratribus, qui in militia erant, exordium ſumeret. Cum autem nullo illius ſenſu tangeremur, neque Deum placatum nobis ac propitium reddere conaremur; ſed quaſi impii delicta noſtra Deum nec curare nec viſitare putaremus, nequitias noſtras alias aliis cumulavimus. Et qui paſtores noſtri videbantur, repulſa pietatis norma, mutuis inter ſe contentionibus fuerunt inflammati. & dum hæc ſola, contentiones videlicet, *minas*, æmulationem, mutuum odium, & inimicitiam exaggerant: & ambitionem ſuam quiſque in morem tyrannidis ſtudioſè perſequitur (NB. Antichriſti ſpiritum) tunc ſane Dominus, tunc, inquam, filiam Sion, (ſecundum vocem Hierem.) obſcuram reddidit, & gloriam Iſraëlis cælitùs dejecit. & quæ ſequuntur.

Verſ. 5. pergit in deſcribendis incommodis, quæ naſcuntur ex quæſtionibus ad pietatem inutilibus & logomachiis. Dicit igitur naſci *perverſas exercitationes* παραδιατριβὰς, *hominum mente corruptorum & veritate ſpoliatorum*, ſeu qui veritate exciderunt, qui veritatem amiſerunt.

Nuſquam

Nuſquam citius veritas perit ac diſparet, quàm in ejuſmodi perverſis certaminum exercitiis. Quotus enim quiſque in iis veritatem potius, quam vanitatem, victoriam, aut potius (quod mox Apoſtolus docet,) *quæſtum*, ac turpe lucrum quærit? Vocat igitur diſputationes iſtas Apoſtolus, *exercitia* perverſa *hominum mente corruptorum*. Nihil enim corruptius eſt ejus hominis mente, quæ turpibus & indignis ſordidi lucri illecebris ineſcatus curas & quidem mentis ſuæ non in veritate, quæ verum ac ſolidum mentis bonum eſt; ſed in *quæſtu* & lucro defigit. Mens igitur hominum corrupta dicitur, quoties homines peccati alicujus, ſed præcipuè auri, argenti, lucri amore exardeſcunt. Imo vero uſus communis ejuſmodi Ineſcationes, in quibus homines muneribus ac pretio ad aliquid inhoneſtum faciendum adducuntur; *corruptiones* vocat. Vere igitur ejuſmodi homines mente corrupti vocantur, quos Satanas ad peccandum per avaritiam allicit. Quam cum radicem eſſe omnium malorum infrà oſtendat, cujus in animo *peſtis hæc* radices egit, aut iſta radix penitus inhæſit; fieri nequit quin fruticet & vitioſiſſimas plantas producat, à quibus primum omnium veritas; deinde virtus omnis & probitas ſtrangulatur, & homines ipſi in pernicioſas cupiditates diſſolvuntur.

Deſerit igitur prima omnium veritas iſtos, qui lucro aut ventri ſerviunt; nec inveniri poteſt ab iis, à quibus ne quæritur quidem.

Hujuſmodi homines Apoſtolus in Eccleſia tolerari vetat. *Secede*, inquit, *ab iſtis*. Separa te, nihil negotii cum ipſis habueris. Atque hoc nonum eſt hujus epiſtolæ præceptum: aut, ſi quis malit, primi *cap*. 1. 3. dati præcepti repetitio & explicatio. quod præceptum in hac epiſtola dupliciter tractat Apoſtolus. Primum enim *cap*. 1. 3. 4. oſtendit quomodo ſe erga ἑτεροδιδασκαλοῦντας gerere debeat. Secundum, quomodo ipſe ſibi ab eorum erroribus cavere *verſ*. 18. 19. Deinde in hoc cap. idem eodem ordine repetit. Fine vero hujus *verſus* 5. docet quomodo ἑτεροδιδασκαλοῦντες, tractandi ſint: poſt *verſ*. 11. quomodo ipſi Timotheo ab hac peſte cavendum ſit.

Indigniſſimum autem eſt, pietatem, quæ incomparabilia commoda hominibus affert; & ipſa eſt commodum incomparabile, quæſtus aut lucri cauſa quæri; aut ſuſcipi: atque ita rem inæſtimabilem ſordidi quæſtus vilitati inſervire.

Jam vero pietatis pars eſt ἡ αὐτάρκεια, hoc eſt, virtus illa, per quam quiſque, ſorte ſibi à Deo data, contentus eſt: & cupiditates ſuas intrà metas, ſibi à Deo præfixas, cohibet. Cum enim natura noſtra paucis contenta ſit, puta alimento duntaxat, & integumento: reliquorum tanquam minus neceſſariorum ac ſuperfluorum nobis facilis debet eſſe jactura ſi Deus nos iſtis tantum rebus contentos eſſe voluerit.

Atque in eo primum mens hominum avaritiæ peſte afflatorum, ſubvertitur & quaſi deſtruitur; quod quaſi oculis ac lumine ſuo orbata, & cæca, non videat ea, quæ quærit, eſſe plane ſuperflua, & non neceſſaria, cum neque in hac vita tot bonorum congerie indigeat, neque illa ſecum aſportare queat, quæ tanto conatu, labore ac ſollicitudine captat. Sed quemadmodum quiſque nudus hanc vitam ærumnoſam intrat, neque quicquam ſecum affert; ita quilibet nudus exibit, nec quicquam ſecum efferet.

Proxima in avaritia mentis corruptio eſt; quod in hoc cupiditatis exceſſu, longè magis etiam quam in aliis modis tranſiliri ſoleat (*verſ*. 9.) Quid enim non mortalia pectora cogit Auri ſacra fames? Quanto & quàm inevitabili impetu homines præcipitat in varias tentationes, & laqueos, & cupiditates, partim ſtolidas, ridiculas, & omni contemptu digniſſimas: partim rabioſas & noxias, & quæ maxima detrimenta, imo exitium ipſis avaris frequentiſſimè afferunt: & quibus illi in barathrum certiſſimi interitus demerguntur.

Recte igitur *verſ*. 10. Radicem omnium malorum avaritiam nominat. Nihil enim mali eſt, quod in hac vita mortalibus accidere poſſit; quod non morbus hic animi ſecum afferat. Ex quibus malis duo præcipue Chriſtianis metuenda proponit. primum, quod iſtud aviditatis genus homines faciat aberrare à *fide*. Quo in loco fides, non ſolam animi in Deum recumbentis fiduciam, ſed totam religionem Chriſti, aut certe illam præcipuè ejus partem, quæ oppoſitum erroribus veræ doctrinæ puritatem continet, ſignificare videtur. Alterum quod proponit, eſt, quod iſta avaritiæ mancipia *Semetipſos transfigant doloribus multis*: quos magna ex parte profundit, ob deſertam veritatem, continuis ictibus ſaucia conſcientia.

Notandum vero hic Primo, quod *verſ*. 7. Apoſtolus perſuadendo Chriſtianis, ut ſint pii cum αὐταρκείᾳ; utatur ejuſmodi ratione, quæ non ſolis Chriſtianis virtutem hanc commendat; ſed omnibus, recta ratione utentibus. Quod frequenter in Sacris litteris fieri videmus. Quia veritas, quæ apud Chriſtianos docetur, & officia omnia, quæ ipſis commendantur, Rectæ rationi, cujus nemo mortalium expers eſt, ſunt admodum congrua; & cum ipſa planè conſpirant.

Secundo, διατροφὰς καὶ σκεπάσματα, per complexionem comprehendant omnia ad hanc vitam neceſſaria *verſ*. 8. deductis ſolis ſuperfluis.

Tertio, Vox φιλαργυρίας; verti debet, ut verba ſonant, Amor argenti. Aliàs relativum ἧς (ἧς τινες ὀρεγόμενοι) non habebit in Latina verſione vocem, ad quam referatur. Nec enim avaritiam, aut ipſam φιλαργυρίαν expetunt homines; ſed objectum ejus, hoc eſt, argentum & opes.

Verſ. 11. Hominibus, propter diteſcendi eſuriem mente corruptis, *verſ*. 5. opponit hominem Dei, corruptelas avaritiæ fugientem: conſectantem vero juſtitiam, pietatem, fidem, caritatem, patientiam, manſuetudinem. Ubi manifeſtè omnes iſtæ enumeratæ virtutes, uni avaritiæ opponuntur; quæ vitiorum ipſis adverſantium unica mater eſt & procreatrix. Nihil enim hominibus avaris eſſe ſolet injuſtius: nihil iiſdem magis à pietate erga Deum alienum; qui divitiarum ac pecuniæ idolum adorant: nuſquam magis fides aut erga Deum fiducia deſideratur, quàm ubi omnis ſpes & fiducia in pecunia collocatur. Nuſquam magis erga proximum caritas friget, quàm illic, ubi ſervet amor pecuniæ. Nemo impatientior hominibus, aviditate præcipitibus: nemo immitior iis, qui ceſſationem aut interverſionem lucri crudeliter ulciſci ſolent. Hortatur igitur ad capeſſendas virtutes vitiis iſtis appoſitas Timotheum. Quarum conſectationem, ut & aliarum ipſis ſimilium, *pulchrum certamen fidei* vocat: *verſ*. 12. cui deſtinatum ſit vitæ æternæ præmium: ad quod vocati ſunt omnes quicunque *Chriſto reſuſcitato, corde credunt ad juſtitiam, & eundem ore confitentur ad ſalutem.* (*Rom* x. 9. 10.)

Hanc enim confeſſionem & ὁμολογίαν hoc loco intelligo, quæ fit publicè & coràm multis teſtibus, ab iis qui Chriſto initiantur, & illum pro Domino ſuo ſuſcipiunt.

Neque vero tantum perſuadet & hortatur Apoſtolus Timotheum ſpe præmii æterni, ut pietatem colat, *verſus* 12.: etiam præcipit & mandat *verſ*. 13. auctoritate Dei & Chriſti. Verum ita tamen ita, ut tanta auctoritas, ab Apoſtolo interpoſita, non tam minas & metum (quod ſuapte natura efficere apta eſt) quàm illecebras & gratiam ſpirare videatur.

Deſlectit vero conſultò Apoſtolus iſtam auctoritatem Dei ad benigniſſimam ejus *vitæ æternæ* promiſſionem: addito ejus epitheto *vivificantis cuncta*, ut alte animis noſtris infigat, Salutis ac felicitatis noſtræ illum eſſe primam cauſam, primumque auctorem. Chriſti vero auctoritatem ſimiliter deflectit ad maximi ejus beneficii memoriam, quod in ſuſcipienda pro nobis morte in nos contulit: ne nos viciſſim graviſſima quæque in gratiam ejus ſuſcipere gravemur. Suſcepit autem mortem ultro pro nobis, quia coràm Pilato confeſſus eſt, ſe eſſe Regem Judæorum. (neque enim in hiſtoria mortis ejus aliam ejus confeſſionem invenire poſſumus) nec poſteà multum laboravit, ut innocentiam ſuam purgaret. ita ut ipſe Pilatus miraretur. Itaque hoc nomine, & hoc titulo ac prætextu, qui in inſcriptione crucis ejus expreſſus eſt, damnari ſuſtinuit. Expreſſit autem beneficium iſtud Chriſti per vocem ὁμολογίας, non ſine concinna relatione ac reſpectu, ad eam, cujus paulò ante *verſ.* 12. mentionem fecit, Timothei ὁμολογίας.

Obſervandum autem eſt, cum Apoſtolus in hoc capite oſtenderit errorum, in quos homines ἑτεροδιδασκαλοῦντες inciderant; cauſam fuiſſe avaritiam, & vitia, quæ ex tam noxia planta fruticabant: par fuiſſe, ut in admonitione Timothei, ne forte in eoſdem errores incideret; primum eum ad fugiendam avaritiam, & quæ ex illa prodeunt vitia; conſectandas vero ipſis contrarias virtutes hortaretur *verſ.* 11. 14., deinde vero ad cuſtodiendam veræ doctrinæ puritatem, & averſandam profanam vocum & novitatem, & vanitatem, & falſo nominatæ ſcientiæ ambitionem. *verſ.* 20.

Quemadmodum enim, qui tramitem pietatis deſerit, tardè aut nunquam veritatis orbitam premere conſtanter poteſt: ita qui veritatis depoſitum caute cuſtodire velit; neceſſe eſt ut pietatis & ſanctimoniæ tramitem ſervet, eique obſtinatè inſiſtat & inhæreat.

Notandum & illud, quemadmodum ad id ut quis vitam æternam conſequatur, plures virtutes requiruntur, quàm requirantur vitia ad id, ut quis pereat: ita ad id, ut quis purum & immaculatum veritatis depoſitum ſervet longè plura, atque adeo totum pietatis & ſanctimoniæ officium requiri. Quod hic per τήρησιν τῆς ἐντολῆς, ſervationem præcepti, *verſ.* 14. exprimitur. (Quamvis enim non unum præceptum à Deo per Chriſtum datum ſit; tamen univerſus ſanctimoniæ ambitus, quæ tota à Deo præcepta eſt, voce præcepti ſingulari numero enunciari poteſt.) Præſertim cum voci ἐντολῆς, addantur epitheta ἄσπιλον, ἀνεπίληπτον. Servatio enim præcepti immaculati & irreprehenſibilis, nil aliud eſt; quam omnibus numeris perfecta ſanctitas: quæ ſine omnium virtutum complexu cogitari nequit. Ad ejuſdem *præcepti*, aut potius *præſtandi præcepto obſequii perfectionem* pertinet *Conſtantia uſque ad finem*, hoc eſt, *uſque ad mortem*: aut, quod planè idem eſt, uſque *ad apparitionem*, vel *adventum Domini noſtri Jeſu Chriſti*. Libentius autem Spiritus Sanctus conſtantiæ hujus terminum exprimit per vocem *adventus Chriſti*, quam per vocem *Mortis*, quia vox mortis; nihil ſolatii: vox autem hujus adventus, maximum hujus Conſtantiæ præmium exprimit. præcipue quod vox ἐπιφανείας non ſimplicem, ſed illuſtrem adventum ſignificet, ad refricandam venturæ glorificationis noſtræ memoriam.

Nondum autem hujus ſive primi, ſive noni hujus epiſtolæ præcepti, (à quo exorſus epiſtolam: eandem quoque ejuſdem inculcatione finire & concludere, ut palam eſt voluit.) argumentum egreſſus Apoſtolus, decimum (ne fortè memoria excideret) præceptum epiſtolæ hujus interſerit. *Quomodo ſe divites in hoc ævo gerere debeant.* In quo ipſo tacitè adulterinam, & ſub ſpecie pietatis ac religionis in Eccleſiam irrepentem, de neceſſitate ac voto paupertatis, atque omnium poſſeſſionum objectione, doctrinam refellit: oſtendens poſſe etiam divites in Eccleſia tolerari & vitam æternam aſſequi; dum ea obſervent, quæ ipſis hoc loco præcipit.

Primùm, *ne altum ſapiant.* Efferuntur enim homines poſſeſſione earum rerum, quas totus orbis tanquam numina adorat.

Secundum, *ne in opum incertitudine, ſed in Deo vivente*, cujus nutu & gratia nobis copioſe omnia *ad uſum* ſuppeditantur, *fiduciam collocent.* Tacitè autem hic ἀπόλαυσιν uſus, τῇ καταχρήσει, abuſui, opponitur.

Tertium, ut ſint benefici. *Divites in bonis operibus, liberales, & ad largiendum proni.* Communicantes aliis de copia facultatum, ſibi à Deo conceſſarum. Hanc præcepti partem, ut tanto altius in animos divitum infigat: quadrifariam hoc *verſu* 18. enunciat, addens graviſſimam rationem *verſ.* 19. quia per ejuſmodi opera & mores *firmum*, ſolidum & ſtabilem; qualia ſuperſtruendis magnis ædificiis fundamenta vulgo jaciantur, *theſaurum* ſibi comparabunt *in futurum*, (quemadmodum in futuros caſus theſauri præparari, & recondi ſolent) per quem vitam æternam aſſequi poterant.

Atque hac ratione illa difficultas à Chriſto propoſita, quæ divitibus ad regnum cælorum obſtat, nutu ac Spiritu ipſius Chriſti removetur.

Poſtquam præceptum iſtud divitibus ſerviens, interſeruit Apoſtolus; redit ad præceptum, quod Timotheo dare cæperat *verſ.* 20. Quem idcirco à *verſ.* 11. *uſque ad* 17. primum virtutes, omnibus avaritiæ ſurculis oppoſitas, deinde omne ſanctimoniæ genus atque officium conſectari, præceperat, ut tantò facilius præcepto huic, quod in iſto *verſu* 20. mandat, obſequi, hoc eſt, ut *veræ doctrinæ depoſitum ſibi concreditum* ſervare poſſet.

Cujus rei ratio ſupra adducta eſt. Nec enim tàm ſanctum ac pretioſum depoſitum, niſi ab integræ ac inculpatæ ſanctimoniæ viris, integrum atque illibatum ſervari poteſt. Hi enim facillime atque dexterrime puritatem doctrinæ Chriſti ſervare poſſunt, qui vitæ puritatem ſectantur: hi omnium errorum, doctrinæ & religioni Chriſti adverſantium impuritatem & profanitatem odorari, & averſari, & cavere ipſi, atque ab aliis avertere poſſint, qui omnem vitæ impuritatem averſantur & abominantur. Ideò vox ἐκτρεπόμενος hoc loco Timotheo, in vim præcepti attributa, primum quidem id ſignificat, ut Timotheus ipſe ſibi caveret, & abhorreret ab iis rebus, quas iſto loco cavendas & averſandas Apoſtolus præcipit; quod & ſequens *verſus* 21. arguit; ubi alieno periculo ſapiendum eſſe Timotheo oſtenditur: Deinde id, ut Timotheus alios quoque, ſuæ curæ commiſſos, ad idem cavendum & averſandum inducat.

Animadvertendum vero eſt, quibus verbis enuncietur id quod commiſſum ſibi Timotheo cavendum proponit, ſi velit veræ doctrinæ depoſitum ſervare. Primo. *Profanas*, inquit, κενοφωνίας, aut forte καινοφωνίας. In utraque enim lectione facilis eſſe potuit librariorum lapſus.

Prior lectio vanas de *rebus inanibus rixas*, & quaſi clamores, & concertationes ſignificat, quales adhibere ſolent οἱ τὰ ὑπέρογκα λαλοῦντες, illi quorum τὸ ſτόμα λαλεῖ ὑπέρογκα, ut Judas ait: aut, ut Petrus, ὑπέρογκα ματαιότητος φθεγγόμενοι, ſignificat. Ejuſmodi ſolent eſſe quæſtiones de rebus menti humanæ inacceſſis, & quæ mediocri ingenii humani modulo comprehendi nequeunt: nec tamen liquida & expreſſa Sacrarum literarum revelatione nobis explicatæ & patefactæ ſunt. ut ſunt quæſtiones de eſſentia Dei,

Dei, motæ atque agitatæ ab iis, qui ne mentium quidem ſuarum naturam atque eſſentiam ſatis exploratam habent. Præcipuè in quibus aliquid, quod contradictionem implicet, ſtatuitur atque deciditur: quodque *explicari atque intelligi non poteſt abſque verbis*, non è ſacrario Sacræ Scripturæ, ſed aut ex placitis philoſophantium, aut ex commentis humani ingenii depromtis.

Quod certe novi & adulterini dogmatis minimè ambiguum veſtigium eſt, ſi doctrina aliqua nonniſi verbis, ab uſu Sacræ Scripturæ alienis, poſſit exponi. Ubi enim voces novæ & profanæ introducuntur; ibi una cum iis res quoque novas, & profanas introduci neceſſe eſt.

Prætereà ea, quæ de Deo genuinis Spiritus Sancti verbis nobis ſunt prodita; ſimplicia ſunt & captui noſtro accomodata, nec intellectu difficilia. At iſtæ, quæ novis & profanis vocibus proponuntur, verborum, quæ Sacra Scriptura de Deo profert, explicationes non modo longè ſunt difficiliores, nec tantum captum intellectus noſtri ſuperantes; ſed per innumeras contradictionum implicationes nobiliſſimam mentis noſtræ functionem, & uſum rationis planè evertunt. quod ex collatione Symbolorum Apoſtolici & Athanaſiani liquido patet.

Quamvis autem prior iſta lectio, quæ vocem iſtam, cui epitheton βεβήλους additur, per ἐψιλὸν profert, non excludat novas iſtas modo ac recens introductas voces, imò vero, ut animadvertimus, eas præſupponat; quod vel ex ipſo iſto epitheto evincitur, quod rebus ſacris admixtam aliquam profanitatem & anomaliam, quæ ſine novitate cogitari non poteſt, deſignat. Tamen vocem iſtam per diphtongum αι potius legendam, non eſt diſſimile veri. Quæ poſterior lectio prioris quoque ſenſum includit. nihil enim vanius atque inanius eſſe poteſt vocibus iſtis, quæ puram, & ſimplicem, ac ſimpliciſſimis quoque verbis à Spiritu Sancto traditam veritatem; ad peregrinos & philoſophicos ſenſus & opiniones ejuſmodi detorquent, quæ cum primæva prædicatione Apoſtolica, qualis nobis in authenticis Sacrarum litterarum libris exhibetur, nulla vi, aut ope humana, nullo aſtu, aut artificio conciliari poſſunt.

Secundo, Alter modus enunciandi ea, quæ Apoſtolus Timotheo cavenda & averſando præcipit, eſt; *oppoſitiones falſo nominatæ ſcientiæ*: quod nihil aliud eſt, quàm quæſtiones de rebus Sacris aut divinis curioſius motæ: & rixæ, atque contentiones de iis excitatæ, quibus alter cum altero colliditur & quaſi bellum gerit. Quia vero quæſtiones iſtæ ſunt non modo, propter fructus, quos ferunt, inutiles imò verò noxiæ: ſed ſuapte quoque natura inanes & falſæ; ideò ſcientia, vel γνῶσις, quæ per illas quæritur, aut oſtentatur; falſo ſic dicta, & nominata ab Apoſtolo dicitur. Vide pleraque Gnoſticorum dogmata apud Irenæum & Tertullianum. Sed & perpende pleraque omnia Conſtantini, & liberorum ejus ævo excogitata Symbola, unico illo,. quod nomen Apoſtolici præfert, excepto. Vide & nonnulla philoſophorum de Deo placita: quæ quibuſdam in primæva Eccleſia Chriſtianis plus æquo placuere. Videbis in illis expreſſa ψευδωνύμου γνώσεως dogmata, quæ primi omnium excoluerunt inter Chriſtianos Juſtinus Martyr; & Alexandrinæ ſcholæ Magiſtri: quos inter Clemens στρωματεύς. (Nam de Pantæno, ejus præceptore, non ſatis conſtat, niſi philoſophum fuiſſe è familia Stoica.) Proximi ab illis acceperunt Irenæus, curioſæ eruditionis conſectator atque oſtentator. Tertullianus, & qui hanc aliquanto quàm apud Gnoſticos ſaniorem; ſed tamen ψευδώνυμον γνῶσιν inter Græcos diligentius excoluit, Origenes.

Quos omnes ejus generis γνῶσιν ἐπαγγελλομένους profitentes ac pollicentes, aberrare à fide neceſſe fuit. Cujus ſimplicitas profanos & Spiritui Sancto ignotas iſtas rerum atque vocum novitates admittere non potuit.

F I N I S.

IN

IN EPISTOLAM AD TIMOTHEUM SECUNDAM COGITATIONES SACRÆ.

CAPUT I.

FIdem, & auctoritatem iis, quæ ſcripturus erat, more ſuo conciliat Apoſtolus ex dignitate functionis ſuæ, quod eſſet ex præcipuis Jeſu Chriſti delegatis ad munus prædicandi Evangelii; delectus *peculiari Dei voluntate.* quod quanquam per Chriſtum factum legimus *Act.* ix. 4., hic tamen Deo, ejuſque voluntati tribuitur; quia nunc, ut in iis quæ ad Salutem noſtram pertinent, Deus nihil facit niſi per Chriſtum; ita Chriſtus quoque nihil facit, niſi ex nutu & *voluntate patris ſui*: quia is, & Pater unum ſunt.

Deſcribit autem voluntatem iſtam Dei his verbis, *ſecundum promiſſum vitæ in Chriſto Jeſu.* Finis enim, & ſcopus vitæ, & beatitudinis, qualem Chriſtus nomine Dei promiſit; & cujus largiendæ plenariam poteſtatem ipſe adeptus eſt, qui in mente, & voluntate Dei, tanquam primæ ſalutis noſtræ cauſa fuit; omnia media ad eundem ſcopum tendentia promovit: ut ipſi eventus eorum merito tribuendi ſint.

Verſ. 2. Benevolentiam deinde ejus, cui ſcribit, aucupatur blanda ſalutatione, non modo ipſum Timotheum *dilectam ſibi ſobolem* vocando; ſed apprecando ipſi optatiſſima quæque: qualia ſunt *Gratia, miſericordia, pax à Deo patre, & Chriſto Jeſu Domino noſtro.* primum videtur ſpectare immenſa, & perpetua beneficia, quæ ab hoc fonte profluunt. ſecundum, paternam remiſſionis peccatorum indulgentiam. poſtremum, ex Hebraico idiotiſmo, omne feliciratis genus, & cumulum. quæ cuncta nonniſi à Deo patre Chriſti, & noſtro, per manus Chriſti, cujus in herilem familiam adſcripti ſumus, ſperanda ſunt.

Verſ. 3. Inſignem doctrinam habemus hoc loco, quæ nobis ad multa præclara utiliſſima eſt. primum ad animi coràm Deo demiſſionem, & modeſtiam: deinde ad perpetuam, & anxiam curam, & vigilantiam in omni vitæ genere, atque actione: prætterea ad aſſiduum, & indeſeſſum in precibus ad Deum fundendis ſtudium: denique ad nobiliſſimum illud, & quod ſummum aliorum omnium; imo verò certiſſimum ac facillimum compendium complexum eſt, Dei præceptum exequendum, hoc eſt, ad infigendum altiſſime animis noſtris ſyncerum, ac ſummum erga Deum, qui cum firmiſſima fide conjunctus eſſe ſolet, amorem, & filialem affectum. Hæc autem doctrina nobis oſtendit, non modo reliquarum omnium rerum eventus: ſed etiam propriarum noſtrarum actionum, & praxēon, ac proæreſeōn ſucceſſum, ab ope divina cælitus impetranda dependere. Atque hoc eſt quod dicitur *Phil.* II. 13. Deum in nobis efficaciter operari non perficere tantum: ſed & velle. Videmus enim hic Apoſtolum pro eo beneficio Deo gratias agere; quod ipſe ſibi dare poſſe videbatur, hoc eſt, quod indeſinenter in precibus ſuis mentionem Timothei faceret; quæ res prima fronte in mera voluntate, atque arbitrio Pauli poſita eſſe videbatur. Et tamen ejuſmodi Paulo viſa eſt, atque adeo in re ipſâ fuit; quæ abſque gratiâ Dei, atque auxilio cæleſti præſtari non poſſet: ideoque digna viſa eſt, in qua gratia Dei, atque cæleſte auxilium agnoſceretur. Pro quibus enim Deo merito gratias agimus, ea meritò à Deo petenda, & impetranda ſunt. Nec enim ſemper novimus, quæ nobis, quæve etiam gloriæ Dei expediant: nec ſolum quid facto opus ſit: ſed quid optare, aut velle debeamus, ignoramus. ita ut ſæpe neceſſe, ſemper autem utiliſſimum ſit, ut

> *Permittas ipſis expendere Numinibus, quid*
> *Expediat nobis, rebuſque ſit utile noſtris.*
> *Nam pro jucundis aptiſſima quæque dabunt Dii.*
> *Carior eſt illis homo, quàm ſibi.*

Ergo ut apta potius, quàm placentia velimus; Dei Spiritus nobis ſuggerit. Quo nomine non modo gratiæ agendæ Deo; ſed, id uti perpetuò faciat, precibus ſupplicandum eſt: præſertim cum in precibus non noſtri tantum; ſed gloriæ ipſius quoque rationem habere debeamus: Cujus propagandæ viam nemo melius ipſo Deo novit. Quod autem hæc ſententia, ejuſque rei perpetua cogitatio, ac doctrina ſupradicta nobis commoda præſtet; inde patet. Primo, quia nemo ſibi, ſuæque dexteritati, ingenio, ſapientiæ viribus nimium tribuet, aut confidet; qui abſque Dei ope nihil egregii, imo nihil boni, ac ſibi neceſſarii præſtare ſe poſſe conſideraverit. ideoque perpetuâ manuductione Dei ſeſe indigere ſenſerit.

Secundo, Quo magis eſt quiſque ſuæ ſibi imbecillitatis, atque aſſidui periculi conſcius; eò magis vigilat, & acriori cura excitatur, ut intendat vires ad cautiorem induſtriam, & quærendum aliundè id, quod apud ſe non invenit; ad expellendum animo peſtilentem ſecuritatis lethargum, & acuendam neceſſariam induſtriam.

Tertio, Hinc ad preces ſtimuli, & quo magis anxia bene vivendi, & evitandorum lapſuum cura diſtringimur; eo magis enixo, & aſſiduo ſtudio precibus, & invocationi opis Divinæ incumbimus. Quo certius perſuaſi ſumus, nos abſque auxilio Dei

nihil

nihil ulla in re auſpicatò inceptaturos ; multoque minus ex animi ſententia promoturos ; eo magis ad implorandam Dei gratiam, & opem accendimur.

Quarto, Qui cum precibus ſuorum deeſſe nunquam velit, inde fit ut haud dubie voti compotes evadamus. Inde naſcitur grati, & memoris, atque erga beneficum numen propenſi animi affectio : quæ perpetuo amoris flabello ventilanda, & jugi revocandorum ad animum beneficiorum imagine, ac repræſentatione exſuſcitanda, atque alenda eſt ; cum nunquam, & nuſquam occaſiones deſint, aut opis impetrandæ, aut agnoſcendorum, quæ ſæpe ignaris interdum, & invitis nobis benignus Pater confert, beneficiorum.

Hunc affectum quiſquis penitus inbiberit, ſentiet ſeſe adeptum eſſe compendium aſſequendi res deſideratiſſimas ; & in via ſalutis nihil ſibi difficile fore experietur. Eâdem via. & fides erga Deum mirificè confirmatur, & caritas in proximum acquiritur.

Notandum autem eſt, quia hoc loco majorum matris, & aviæ exemplis ad ardentius pietatis ſtudium Timotheum excitaturus erat ; (quod fecit infra *verſ.* 5.) ut ipſi tanto majorem fovendæ pietatis curam commendaret, & quaſi neceſſitatem imponeret, Paulum ſuorum quoque majorum Deo ſervientium mentionem feciſſe. Cui *ſervio (inquit) à majoribus meis, in purâ conſcientiâ.* Deſcribitur autem iſta *Servitus*, ſeu cultus, & λατρεία per puram conſcientiam : Quia cum Deus ſit mens nullius opis, aut ſervitii, proprie dicti, indiga, propemodum ſola mente, & conſcientia pura, hoc eſt, vita, & moribus integris, & incontaminatis ipſi cultus, ac ſervitium exhiberi poſſit.

Notandum etiam eſt, quanquam Deus ab omni proſopolepſia ſit alienus, nec aut ex impiorum progenie, aut ſerò, ac vita prope exacta ad ſe feriò, ac vere accedentes homines aſpernetur ; eum tamen non parvo æſtimare, ſi quis ſibi longo tempore, & ab ipſa pueritia, imo verò à majoribus quoque ſuis ſerviat : ita ut *in conſpectu Dei*, tali homini laus iſta, & commendatio aliquid apud eum prodeſſe poſſit. Quemadmodum enim non injuſtum eſt quoties majorum culpam poſteri ſæpe luunt ; ita longe æquior, & à Dei benignitate ad milleſimam uſque ſtirpem extenſa *ἀντιμισθίαν remuneratio eſt*, ut merita majorum poſteris quoque proſint. Quanquam enim in eo par omnibus ſors promittitur; quod cuncti denarium illum, hoc eſt, æternæ vitæ præmium aſſequentur (quæ parabola io ſolatium eorum à Domino propoſita eſſe videtur, qui tametſi vitæ ſanctimoniam, ſine qua Deum nemo videbit, ante mortem aſſecuti ſunt ; tamen præteritæ vitæ recordatione, & præſentis quoque non paucis lapſibus admoniti, præterea aliorum fortè comparatione conterriti ; indignos ſe tanta Dei mercede agnoſcunt ; & ne animum deſpondeant in aliquo periculo verſantur) tamen in inſtructiſſimo opulentiſſimi iſtius patris familias promptuario nunquam deeſſe poſſunt, aut poterunt ejuſmodi munera, quibus præ aliis donari, & honeſtari poſſint, qui præ aliis aliquid boni fecerint, aut habuerint. Certum eſt tamen, & immotæ veritatis ; in *ἀνταποδόσει remuneratione* bonorum longè & immenſo quidem intervallo longè magis ſpectatum iri, quid (licet ope Dei adjutus) quiſque præſtiterit, quam

——— *Et genus & proavos & quæ non fecimus ipſi.*

Notandum quoque eſt hic aſſiduitatem precum, ab Apoſtolo graphicè expreſſam, & ad imitandum propoſitam, per voces *indeſinenter* & *noctes, atque dies*, ut intelligamus ea quoque tempora, quæ vulgo quieti dantur, aliqua parte ſui decerpta, precibus conſecranda.

Verſ. 4. Qualem in precibus ſuis Timothei mentionem faciat Apoſtolus, hoc verſu ſignificat. Nempe qualem facere ſolent ii, qui alicui optima quæque vovent ; ejuſque deſiderio, & amore tenentur. Ergo ut ad accipienda monita ſua animum Timothei, benevolentiæ, & amoris ſignificatione, præpararet, exprimit hunc affectum, ſimulque cauſas ejus affectus, quod ejus videndi (ſalvi videlicet, atque incolumis) deſiderio teneretur. Cauſas verò ejus duas, impellentem & finalem. Impellentem primum, quod meminerit ejus probitatis, vel etiam erga ſe amoris, & ſyncera, ac non ſimulatæ fidei. Probitatis, aut erga ſe amoris (Utrumlibet enim duorum iſtorum lachrymas Timothei in Pauli præſentia ciere poterat), dum ait μεμνημένος σου τῶν δακρύων, *memor tuarum lachrymarum.* Candoris autem, & veræ fidei *verſ.* 5. quam virtutem ita deſcribit, ut ipſi fuiſſe quaſi hæreditariam, & ex majorum traduce acceptam indicet, commemorans lectiſſimas in pietate matronas, Loidem aviam ; & matrem ejus Eunicen. Dicit enim inhabitaſſe in ipſis non ſimulatam fidem, habitum deſignans, & conſuetudinem pietatis. Unde colligit eandem fidem in ipſo quoque habitare. Nec incertis id ſibi argumentis patere ; ſed ejus rei (ſine dubio aliunde quoque) ſeſe certam concepiſſe fiduciam. Cauſam vero finalem amoris, ac deſiderii, quo ad videndum eum impellebatur, oſtendit *verſ.* 4. dum ait *ut gaudio implear.* Mutuus enim amantium conſpectus, mutuo ipſos gaudio beare ſolet.

Verſ. 6. Expoſito amoris, ac benevolentiæ ſuæ erga Timotheum affectu, Apoſtolus oſtendit, ex eodem, tanquam ex vera cauſa, & fonte fluere admonitionem ſuam præſentem. qua ipſum ſtimulat, (revocando quaſi in memoriam officium ejus) ut *exſuſcitet in ſe ipſo gratiam Dei*; metaphorâ ſumpta ab igne ſavillis opprimentibus fatiſcente, atque emoriente, & qui, ut conſervari, vel etiam incrementum ſumere poſſit, flatu, aut ventilatione exſuſcitandus; & quaſi in vitam ſuam revocandus eſt. Quid autem per gratiam iſtam Dei intelligat, oſtendit, quòd ſit *Donum illud Spiritus Sancti, quod per impoſitionem manuum Pauli* conſecutus erat Timotheus.

Unde patet non tantum naturalia animi, & ingenii noſtri dona : ſed etiam ſupernaturalia & cæleſtia chariſmata ; adeoque ipſius Spiritus Sancti gratiam diuturno ſitu, ac neglectu rubiginem quandam contrahere, &, niſi ſubinde excitentur, & exerceantur, ſenſim conſumi, aut extingui poſſe. Unde apparet, quamvis nos abſque ope Dei, in ſalutis negotio propter imbecillitatem noſtram nihil poſſimus : tamen Deum abſque opera noſtra in eodem negotio propter ſapientiſſimum conſilium ſuum; præſtare nihil velle. Ergo ut Deus in nobis ſalutem noſtram efficaciter operetur; Deo nos cooperari neceſſe eſt. Non enim ex eo Deus gloriam ſuam quærit, ut nova iſta creatura, ſola manuductione ſua, cui reſiſti non poſſit, effugiendo eam, quæ viget in mundo, in cupiditate corruptionem, divinæ naturæ particeps fiat : 2. *Pet.* 1. 4. Quæ enim eſt artificis laus in eo opere, ſi illud ejus αὐτόματον, nullos ex ſeipſo motus edere poſſit ; ſed perpetuo, atque in omnibus ſuſtentatione, & manibus ipſius artificis indigeat? Hinc videmus nos tot monitis impelli, & urgeri à Spiritu Sancto; ut enixiſſimo conatu, & quidem cum timore, ac tremore operemur ſalutem noſtram. Cui bono ; ſi iſta operatio eſt aut impoſſibilis, aut ſuperflua?

Verſ. 7. Donum illud Dei; nempe donum Spiritus, quod fuit in Paulo & miraculoſa vi per impoſitionem manuum ejus Timotheo communicatum eſt ; ejus naturam explicat Apoſtolus, primum

oſtendendo quid non ſit, deinde quid ſit. Quid non ſit indicat, dum ait, quod non ſit *Spiritus* ignaviæ, & *timiditatis*. Duæ autem ſunt partes ignaviæ, quarum utraque huc pertinet.

Prima eſt, cum quis in peragendis negotiis eſt nimium remiſſus, lentus, frigidus & ignavus; cui opponitur ſtrenuus, & *πνεύματι ζέων ſpiritu flagrans*. Huic *verſ.* 6. Apoſtolus remedium attulit, dum oſtendit dona Dei, hominibus collata, itentidem exuſcitari debere. etiam *verſ.* 7. per *ſpiritum caritatis*, qui ſolet eſſe *ζέων flagrans*.

Altera eſt, cum quis in ſuſtinendis periculis eſt timidus, ac trepidus: aut qui coràm hominibus hujus ævi vitioſo pudore ſuffundi poſſit. Huic remedium affert hoc verſu, & intrà, oſtendens datum nobis Spiritum Dei exigere, ut ſimus fortes, & intrepidi. Eſſe enim hoc donum, Spiritum *δυνάμεως*, *potentiæ*, hoc eſt, quod animum ejus, cui datur, fortem, ac robuſtum, nec erubeſcentem teſtimonium Chriſti reddat. Quia verò, habitus fortitudinis in hominibus, Spiritu Dei non ſubnixus, in duo vitia impingere ſolet; quorum alterum eſt crudelitas, alterum temeritas. Neque enim vitæ, aut commodis aliorum parcere ſolent, qui vitæ, & commodorum ſuorum ſunt prodigi: & qui ad pericula ſua oculos claudunt, & ad alia quoque multa cæcutiunt, quæ proſpici expedit. ideo donum iſtud Spiritus Dei, longe humana fortitudine excellentius, oſtendit eſſe non tantum ſpiritum fortitudinis; ſed etiam Spiritum Caritatis, & prudentiæ. *Σωφρονισμὸν*, vero hic pro ſanitate, ac ſobrietate animi, hoc eſt, prudentiâ accipio.

Verſ. 8. Cum igitur Deus nobis Spiritum *δυνάμεως* dederit, hortatur Timotheum *ne eum pudeat teſtimonii Domini noſtri*, hoc eſt, ne pudeat Evangelii Chriſti *Rom.* 1. 16., ac ne *teſtium* quidem ejus; qualis tunc fuit Paulus captivus. Notandum autem hic Paulum dici *captivum Chriſti*, hoc eſt, captivum Chriſti cauſâ, rariori loquendi genere. Captivus Chriſti, id eſt, pro Chriſto aut Chriſti cauſa captivitatem patiens. Hortatur item, ut una cum Paulo obduret animum contra adverſa, quæ forte propter Chriſtum, & Evangelium perpeſſurus ſit; eaque alacriter exemplo Pauli perferat & quidem unâ cum ipſo Evangelio. *Ait enim συγκακοπάθησον τῷ εὐαγγελίῳ Patere una cum Evangelio, quia* ipſum quoque Evangelium pati videtur, & opprimi; cum homines propter illud patiuntur, & opprimuntur. Et tum quia iſtud Evangelium eſt *ſecundum potentiam Dei, κατὰ δύναμιν Θεοῦ*, nihil iis, qui propter illud, & cum illo patiuntur, timendum eſſe; Sed eos ab ipſâ Evangelii potentia ſumere animos, & vires mutuari debere. Ita & nos non modo pro veritate; ſed cum ipſa Dei veritate patiendo, ab ipſius veritatis invicta vi, & potentia vires, atque animos ſumere debemus.

Verſ. 9. & 10. Oſtendit quomodo iſtud Evangelium ſit ſecundum *potentiam Dei*. Quia promiſſa Dei de ſalute æterna nobis conferendâ adeo ſunt firma, & certa & tàm invictis documentis confirmata; ut jam illa adepti videamur, & Deus jam nobis illa contuliſſe, atque adeò ſervaſſe nos dici poſſit. poſteaquam nos *vocavit tam ſancta vocatione* (hoc eſt, ut alibi ait, *tranſtulit in regnum filii ſui*) & nobis, quamvis indignis, & qui nullis noſtris meritis, aut operibus tantam beneficentiam provocaſſe poteramus; liberrima, & benigna voluntate ſua (*κατ' ἰδίαν πρόθεσιν*) gratiam in Chriſto Jeſu (hoc eſt, gratiam per Jeſum Chriſtum revelatam & per eundem nobis conferendam dedit (hoc eſt dare certo, & infallibiliter conſtituit) ante tempora æterna. Multoque magis poſteaquam hanc gratiam nunc revelavit per apparitionem, & adventum Servatoris noſtri Jeſu Chriſti; qui per mortem, & reſurrectionem & exaltationem ſuam mortem, hoc eſt, vim omnem, ac robur mortis deſtruxit; & *illuſtravit vitam, & incorruptionem* per Evangelium, hoc eſt, viam aſſequendæ vitæ æternæ, & immortalitatis evidentiſſimis documentis ita aperuit, ut eam illuſtrati omnium oculi, per Evangelium ſeu doctrinam ipſius & Apoſtolorum ejus manifeſtiſſime videre, atque invenire, & capeſſere poſſint.

Verſ. 11. Hujus Evangelii ſeſe, præconem, & Apoſtolum, & doctorem gentium conſtitutum indicat; præconem, ut illud omnibus publice gentibus promulget; Apoſtolum, ut legatione tàm illuſtri, à Deo ſibi impoſita, cum dignitate defungatur; doctorem gentium, ut in doctrina Evangelii gentes erudiat.

Et addit *verſ.* 12. ſeſe hujus rei gratiâ eas, quibus affligebatur, perſecutiones pati. Verum eas invicto, & grandi fiducia ſubnixo animo excipere, ac ſuſtinere: quia *ſciret cui credidit*: Ac certò confideret, eum eſſe adeò potentem, ut poſſit; adeo bonum, ut velit *depoſitum* ſuum fideliter conſervare uſque ad præfinitam ejus reſtituendi diem. Quo exemplo ſuo, hortatur Timotheum ad ſeſe imitandum, non modo in eadem fiducia; ſed *verſ.* 13. etiam in ſana doctrina, ab ipſo Paulo audita, & accepta: quæ, quia eſt *ſecundum pietatem*, tota tendit ad *fidem*, & *charitatem*; qualis in Chriſto Jeſu nobis præſcripta, & expreſſa eſt, in ſuis, atque aliorum animis, & moribus exprimendam, & plantandam. Quam pietatis per doctrinam Chriſti in ſe, & in aliis plantandæ curam *verſ.* 14. vocat, *bonum, & pulchrum depoſitum*, quo majori cura ſervandum & cuſtodiendum indicet; & quomodo ſervari, & cuſtodiri poſſit ſimul inſtruit, hoc eſt, *per Spiritum Sanctum inhabitantem in nobis*. Nec enim tantum optimas cogitationes, optima conſilia nobis, hæc vis divina, & miſſum cælitus auxilium ſuggerit, ac ſuppeditat: ſed in optimis cogitationibus, & contemplationibus, in optimis curis, & occupationibus conſtantiam in nobis cuſtodit, avocans animos noſtros à ſordidis, aut inanibus, aut etiam pernicioſis ſtudiis; & illibatam mentis noſtræ innocentiam jugiter ad meliora deflectens. Sed hoc ipſum Spiritus Sancti donum, ut nobis perpetuò adeſſe poſſit, continuis, ac indeſinentibus precibus impetrandum, & ne nos citò deſerat, pravis, aut indecoris cogitationibus, ſermonibus, factis noſtris contriſtatum, & expulſum, danda eſt enixa opera. Ita ut pulcherrimum iſtud depoſitum per Spiritum Sanctum: Spiritus Sanctus autem per aſſiduas preces, & innocentiam ſervanda, & cuſtodienda ſint. Alludit autem ad eam, quam ſupra in voce Depoſiti cernimus, allegoriam. Quemadmodum enim antea vitam, & felicitatem ſuam, ſibi poſtliminiò in ſuprema die non ſine fænore æternitatis reddendam, depoſitum vocaverat; eo reſpectu quod à nobis Deo concreditum ſit: ita nunc proximam hujus felicitatis cauſam, hoc eſt, pietatis in ſeſe, atque in aliis plantandæ, ac retinendæ curam, per Spiritum Sanctum, in habitantem in nobis, cuſtoditam ac ſervatam depoſitum vocat. eo reſpectu quod nobis à Deo concreditum ſit; imponens nobis quandam ejus tantò diligentius ſervandi, & cuſtodiendi neceſſitatem; ſi velimus, ut Deus quoque noſtrum nobis depoſitum ſervet, & cuſtodiat.

Verſ. 15. Quo enixiori, & diligentiori cura depoſitum ſuum Timotheus cuſtodiret, hortatur ipſum ad eandem curam exemplis tam eorum, qui depoſitum iſtud amiſerunt; quàm eorum, qui conſervarunt. Prius facit, hoc ipſo verſu, quod ab eo, hoc eſt, ab Evangelio cujus ille prædicandi Apoſtolus, & doctor fuit, ſeſe avertiſſent quidam

Aſiano-

Aſianorum, quos inter Phygellus, & Hermogenes. Innuens cuivis accidere poſſe, quod cuiquam potuit.

Poſterius facie *verſ.* 16. 17. 18. excitans Timotheum ad ſui depoſiti cuſtodiendi curam exemplo Oneſiphori, cujus domui primo precatur à Domino miſericordiam *verſ.* 16., mox ipſi quoque *verſ.* 18. ſed in illa die præſtandam. Unde Vir Magnus eum jam tunc fuiſſe mortuum conjicit; quaſi ipſi jam in hac vita miſericordia à Domino exhiberi non poſſet, niſi ejus domui, ac relictæ familiæ. Quod etiamſi verum eſſet; nihil in eo abſurdi eſſet, quod ipſi jam defuncto Apoſtolus precatus ſit à Domino miſericordiam, pro meritis ejus erga ſe reddendam. Aliud enim eſt votum, & exoptatio; aliud preces pro adjuvando aliquo ex profeſſo ſuſceptæ. Sed nec firma eſt mortis ejus conjectura, quod Apoſtolus domus ejus potius, quam ipſius *verſ.* 16. mentionem faciat. Fieri vero potuit eum numeroſam domi ſuæ liberorum familiam aluiſſe. In quibus educandis, & ſufficienti victu inſtruendis, inſigni Dei ope indigeret. Et ipſius quoque *verſ.* 18. mentionem facit. Cui quod poſt fata miſericordiam à Deo precetur, mirum videri non debet; cum ipſi jam ejuſmodi miſericordiam precatus eſſet, quâ ante fata quoque in exhibita domui ſuæ benedictione divina gaudere potuiſſet. Denique nihil in eo eſt abſurdi, ſi à Deo; eas quoque res precibus expoſcamus, quas ſcimus etiam abſque precibus noſtris certò eventuras eſſe. Petimus enim & meritò in precibus, ut nomen ejus ſanctificetur, regnum adveniet. Nunquid iſta abſque precibus noſtris eventura non eſſe ſuſpicamur? Recenſet autem Oneſiphori merita, quæ Romæ, quæ Epheſi in gratiam Pauli fecerit: quoties eum pietate ſua recreaverit? quam ſtrenue, & fortiter in afflictione captivitatis ejus relevanda, nec periculo, nec labori ſuo pepercerit. quod legentibus ad ſimilia exemplum, & calcar addere poteſt.

CAPUT II.

Poſtquam ſupra dictis rationibus, & ſuo quoque ſimul, & aliorum tam bonis, quàm malis exemplis excitaſſet Timotheum ad compatiendum Evangelio, vel ad fortitudinem, & patientiam; ſermonem concludit, non ſine blanda allocutione, & roganti proximus: cohortando Timotheum tanquam Pater filium, ut ſe conſortet in gratia illa, quæ nobis in Chriſto, & per Chriſtum propoſita eſt: reſpiciendo ſemper ad *μισθαποδοσίαν*, *propoſitæ mercedis redditionem Heb.* 11. 26., Moſis exemplo & patiendo crucem & afflictiones ἀντὶ τῆς προκειμένης αὐτῷ χαρᾶς *pro propoſito* & oculis noſtris objecto inæſtimabili *gaudio*, exemplo Chriſti *Heb.* XII. 2.

Præterea ut ipſe indies confirmatior veram doctrinam, *verſ.* 2. ab Apoſtolo conſciis multis teſtibus auditam, & acceptam, fidelibus proponat, qui alios quoque in ea erudire, atque inſtituere poſſint. Quibus in verbis tacitè notat, ac perſtringit aliena, & adulterina dogmata, non ex Apoſtolica prædicatione; ſed aliunde hauſta: quæ pravi doctores nunquam ab Apoſtolis audierunt; ſed aliunde acceperunt, aut ipſi commenti ſunt: de quibus paulo poſt eodem capite videbimus. Deinde veræ iſtius doctrinæ, excluſa falſâ, hominibus tradendæ rationem, ac facilitatem proponit; quòd plurimos teſtes adhibere poſſit Timotheus ad faciendam omnibus fidem hanc, & non aliam doctrinam ab Apoſtolo traditam eſſe, qui eandem una cum Timotheo audierint: atque ut alienam à genuina ipſi dignoſcere, ita genuinæ Apoſtolicæ prædicationi teſtimonium dare poſſint.

Verſ. 3. Novam rationem affert Apoſtolus, cur Timotheus magno, & forti animo res adverſas, & afflictiones ſuſtinere debeat, quia ſit bonus, ac ſtrenuus miles Chriſti: & in ea ſimul oſtendit viam atque rationem quæ ineunda ſit iis, qui ſine difficultate omnia mala perpeti velint; atque impedimenta hujus militiæ removet.

Res enim adverſæ, & afflictiones maximè graves ſunt iis, qui bona vitæ hujus, ipſamque vitam magni faciunt; ideoque negotiis ejus multum implicantur. Quod à militibus Chriſti alieniſſimum eſſe debet. *verſ.* 4. quia & in carnali militia, militantes non implicantur negotiis ævi hujus; aliàs emanere, & abeſſe à ſignis, & omnes militiæ functiones negligere cogerentur: quod Imperatori eorum non poſſit niſi diſplicere; imo ipſos milites eò adducere poſſet, ut ſtipendio exciderent. quemadmodum enim in certamine non coronatur, niſi quis legitimè certet, (*verſ.* 5.) ita in militia ſtipendium non accipit, niſi qui rite ac legitime militet.

Verſ. 6. & 7. Occurrit tacitæ objectioni, quæ afferri poſſit adverſus id, quod dixerat. Non *eſſe conſultum* ut Chriſti *milites implicentur curis hujus ævi*; Unde igitur vita ſuſtentanda ſit, ſi non liceat, penitus implicari curis terrenis; præſertim cum περιπατοῦντας ἀτάκτως, *ambulare inordinate* Apoſtolo dicantur ii, qui alienum panem edunt, ipſi nihil laborantes. Reſpondet non defore Timotheo victum etiamſi aliis præter prædicationem curis non diſtringatur. Quia quemadmodum laborans agricola fructibus laborum ſuorum primum ſeipſum ſuſtentat, deinde habet unde aliis quoque impartiatur; ita in vinea Chriſti operarius dignus eſt mercede ſuâ. Quod quia *verſ.* 6. allegoricè pronunciat *verſ.* 7. breviter explicat, tanquam prudenti, & qui operoſiori explicatione non indigeat.

Verſ. 8. Remotis hujus militiæ impedimentis, oſtendit Apoſtolus unde maximum robur miles Chriſtianus ad tolerandos militiæ labores, & ſuſtinendas omnes afflictiones acquirere poſſit. *Memineris*, inquit *Jeſu Chriſti reſuſcitati ex mortuis*; hominis, ait, illius, *ex ſemine Davidis*, ſecundum carnem procreati ac nobis in infirmitate mortalitatis ſimilem, ſicut & *Rom.* 1. 9. *ſecundum Evangelium meum*, hoc eſt, quemadmodum ego docui, & prædicavi. Ergo non Apoſtolicum eſt illud Evangelium, neque Apoſtolica prædicatio, quæ nobis alium, & natura ab illo, qui mortem ſuſcepit, diverſum, & plurimùm diſſimilem Jeſum Chriſtum ſubſtituit. Non deſunt, qui Evangelium Lucæ à Paulo hic intelligi velint, quod pro ſuo agnoſcat. Quod etiamſi fratuatur, deductionem noſtram non infringit: nam nec Lucæ Evangelium nobis alium, & naturâ ab illo, qui mortuus eſt, longè diverſum Chriſtum unquam proponit.

Porro recordatio reſuſcitationis Domini, quæ nobis pro omnium afflictionum remedio commendatur, Synecdochicè hic, ut alibi quoque ſæpe, intelligitur; ut in ſe comprehendat, & complectatur ea omnia, quæ reſurrectionem conſecuta ſunt, præcipue vero hinc tam ſublimem exaltationem, quæ ad *magnitudinem*, & omnipotentiam Chriſti; illinc peculiarem, atque abſolutam in populo ſuo regnandi poteſtatem, quæ ad certitudinem promiſſorum Dei pertinet.

Verſ. 9. Hujus autem doctrinæ, & prædicationis cauſa ſeſe Apoſtolus omnia mala perpeſſum uſque ad illa poſtrema ſua vincula; profitetur, ac prædicat. Proinde ejuſdem cauſa vitam eum poſuiſſe neceſſe eſt; quod idem ab omnibus quoque reliquis martyribus factum liquet. ne quis nobis obtrudat dogmata alia

alia, quibus quiſpiam ſorte martyrum deceptus eſſe potuit; at nemo propter illa vitam ſuam poſuit; quod ex Juſtini Martyris morte apud Baronium liquet, quem in illo temporis articulo philoſophia ſua deſeruerat.

Exaggerat autem perpeſſionis ſuæ acerbitatem, quod ita patiatur, tanquam *maleficus* (quemadmodum Dominus quoque ipſe tanquam maleficus paſſus eſt) Verum ſe erigit maximo ſolatio, quod licet ipſe in vincula conjectus ſit, tamen *ſermo Dei vinculis* obnoxius eſſe nequeat: ita nos quoque, quanquam premimur injuſtis decretis, crudeliſſimis legibus, exilus, minis, terroribus, opprimimur, & exterminemur; erigamus nos eodem ſolatio, veritatem, pro qua Apoſtolus ſeſe omnia perpeſſum prædicat, opprimi nullo modo poſſe imo vero per noſtram oppreſſionem latius ſpargi, & incrementum ſumere.

Recte igitur *verſ.* 10. Apoſtolus ſeſe hoc ſolatio erectum omnia mala æquo animo ſuſtinere dicit, quia cum ſermo Dei vinculis coërceri nequeat; afferat ejuſmodi fructus ut electi & fideles, hoc eſt, quicunque ex alienis ad electionem, fidemque ſunt idonei ſalutem, & gloriam æternam, in Chriſti doctrina promiſſam, aſſequantur: ita ut Apoſtolus paſſus eſſe propter electos quoque dici potuerit. Non tantum enim per afflictiones, & perſecutiones, quas pertulit, ad quærendam, & inveniendam veritatem cunctis ſignum ſuſtulit: ſed præibat. Præibat enim ipſis exemplo ſuo ad conſtantiam permanendi in doctrina, & fide Jeſu Chriſti uſque ad vincula, & necem, ut ipſi quoque eadem ſuſtinere parati eſſent. Hunc eſſe ſenſum loci hujus oſtendunt verba *verſ.* 10. διὰ τοῦτο πάντα ὑπομένω. διὰ τοὺς ἐκλεκτούς. quorum verba διὰ τοῦτο. referuntur ad propagationem veritatis per vincula, & afflictiones eam prædicantium. Sermo vero Dei per iſta vincula non vincitur: ſed latius ſe propagat. verba vero διὰ ἐκλεκτοὺς, indicant objectum hujus propagationis, hoc eſt, homines ad ſalutem vocationemque & electionem idoneos. Una enim eſt iſta cauſa quæ per particulam διὰ utrobique exprimitur: quia illa propagatio ſermonis Dei latius ſparſi ad bonum eorum qui ſunt Electi pertinet. Porro quamvis mori, aut gravia propter Chriſtum pati, non omnibus contingat bonis, ac fidelibus; ſed iis plerumque tantum qui à Domino digni hoc certamine cenſentur, hoc eſt, quos Dominus, qui ſuprà vires neminem tentari ſinit, vires tanto certamini non impares habere videt: (nam qui non explorato virium ſuarum robore temere in certamina ejuſmodi procurrunt; turpi clade plerumque temeritatem ſuam luunt.) tamen omnibus ea mens, & conſtantia eſſe debet; ut ejuſdem Dei ope cariſſima quæque, & ipſam vitam amittere, ac profundere parati ſint; quotieſcumque Dominus voluerit. Quæ conſtantia & patiendi promptitudo in omnibus ex præceptâ illâ *verſ.* 8. mortis, paſſionis, & reſurrectionis, quæque eam conſecuta ſunt, verè non apparenter crucifixi recordatione, procreatur, confirmatur, & ſubinde conſervatur.

Quod autem omnes Chriſtiani, animis ſuis ita comparati eſſe debeant, ut extrema quæque Chriſti cauſa ſubire, & pati parati ſint. *verſ.* 11. 12. & 13. Apoſtolus confirmat.

Atque huic doctrinæ *verſ.* 11. auctoritatem conciliat, præmittendo hanc commendationem, *fidelis hic ſermo*, quam alibi quoque, ubi inſignem aliquam doctrinam tradit, uſurpat.

Si commoriemur, inquit, convivemus: ſi compatiemur, & conregnabimus. & contra, Si mori propter ipſum, qui propter nos mortuus eſt, detrectabimus, &, ne moriamur, ipſum abnegabimus; ipſe quoque nos abnegabit, & à vita ſecum in æternum degenda arcebit, & excludet. Si afflictionibus conterrita fides noſtra vacillabit (*verſ.* 13.) aut concidet; ille fidelis permanet, & abnegare ſeipſum non poteſt; & ut præmio benè meritis commilitonibus fideliter exolvet, ac repræſentabit; ita defectores, & apoſtatas deſertores ſignorum ſuorum ſupplicio, quod comminatus eſt, merito plectet.

Hanc igitur ſaluberrimam de Chriſti paſſi & verè quidem, non apparenter (quia homo fuit inter poſteros & progeniem Davidis natus) *Crucifixi* reſurrectione, & exaltatione (unica fidei noſtræ, quæ divina promiſſa reſpicit, nutriculâ) item de ipſius in vita, & morte imitandi neceſſitate, & conſtantiâ, *doctrinam*, omnibus inſtillandam, in memoriam revocandam & inprimis, ac perpetuò inculcandam eſſe Apoſtolus præcipit, rejectis aliis inutilibus, imo noxiis doctrinis *verſu ſequenti* 14. quæ non tam vitam & mores inſtruunt; quàm circa voculas, & inanes logomachias verſantur. Quò diligentius autem, ac ſtudioſius pravæ iſtiuſmodi, & noxiæ doctrinæ vitentur, damnentur, ac rejiciantur, præcipit Apoſtolus Timotheo omnes ut *Obteſtetur coràm Deo*, hoc eſt, quaſi in conſpectu Dei; cujus in eo cardine non exiguum negotium vertitur; ne λογομαχίαν exerceant; ne inanibus, & contentioſis doctrinis ſimplicitatem doctrinæ Chriſti, & Apoſtolorum obſcurent, atque in dubium vocent. Hoc loco vero λογομαχεῖν ſignificat non tantum de verbis ſolis pugnare; ſed etiam de rebus inutilibus, imo vero noxiis in eccleſiam Dei invehendis, verboſa contentione depugnare. Explicat enim ſe Apoſtolus, quid per eam, quam hoc loco prohibet, logomachiam intelligat. εἰς οὐδὲν χρήσιμον, inquit, hoc eſt, nullo fructu, nulli uſui: imo verò ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀκουόντων, *ad ſubverſionem auditorum* λογομαχεῖν verbis diſputare. Quamvis enim de rebus ipſis diſputatio inſtituatur, tamen ſi res illæ ſint inutiles, aut etiam noxiæ; nullus ex ea fructus ad diſputantes redit; ſed inania verba profunduntur, & circa res nihil profuturas vana, imo noxia verborum contentio exardeſcit. Quid, quod ipſa quoque ſæpe dogmata noxia, & ad ſubvertendos homines in curriculo pietatis, & ſalutis nata ſunt; fidem, ac religionem ipſam ſubruentia. Itaque cum ex rebus de quibus diſceptatur, præter damnum ac periculum nulla ad nos utilitas redire poſſit; merito talis diſputatio ab Apoſtolo λογομαχία *verborum pugna* vocatur. Præterea uberrima errorum, & inanium dogmatum ſeges ex verbis ambiguis, aut malè intellectis exorta eſt, quæ cum reipſa nihil emolumenti, imo multum damni afferant: omnis quæ circa hos errores ſuſcipitur opera vana: & mera logomachia eſt.

Verſ. 15. Hortatur Apoſtolus Timotheum ut magno ſtudio, & contentione in eo elaboret, ut ſe *probatum Deo ſiſtat*. In conſpectu vero Dei, res ad ejus gloriam pertinentes peragantur: quod ſupra quoque *verſ.* 14. innuit. *Operarium non pudendum ſeu erubeſcendum*, & quaſi Deo non inficiandum. ὀρθοτομοῦντα *recte ſecantem ſermonem* veritatis. Metaphora ſumpta à fabris, qui per uſum, & exercitium artis ſecurium ſuarum ictus in ſecandis lignis rectè dirigunt, hoc eſt, non aberrantem in proponenda veritatis doctrina. Opponit autem tacitè iſta, quæ Timotheo præcipit officia, illis pudendis, ac Deo inficiandis operariis: quos Deus neque probare poſſit, neque pro ſuis veris miniſtris agnoſcere; quia non rectè proponant ſermonem veritatis; ſed in ejus prædicatione multùm aberrent.

Sed & apertè ſtatim oppugnat iſtos pudendos Dei miniſtros *verſ.* 16., dum Timotheo præcipit, ut *profanas* vocum, ſeu vanitates, ſeu potius (quod hoc loco magis quadrat) novitates cohibeat; & coërceat

mag-

magiſtrum circumſiſte coerce. Voces enim profanæ in rebus ſanctis non poſſunt eſſe, niſi novæ; quanquam noc ſine vanitate eſſe unquam ſoleant. Tales autem ſunt eſſentia, perſona, homouſion, coeſſentiale, trinunum, incarnatio, inhumanatio, tranſubſtantiatio, communicatio idiomatum, circuminceſſio, & reliqua verborum prodigia.

Rationem addit cur iſta vocum monſtra cohibenda ſint; quia per illa impietas magnum ſumet incrementum, niſi coërceantur. Sermo enim (*verſ.* 17.) talium impoſtorum, tanquam cancer morbus, aut *gangrana*, latè ſerpit. Nominat autem *verſ.* 17. inter tales Hymenæum, & Philetum, non quod alii ſimiles defuerint, qui in aliis quoque dogmatibus errores ſparſerint, quorum alibi quoque interdum ſine nomine meminit: ſed quod iſti primi eſſent, & præcipuum, imò vero eſſentiale, & omnino neceſſarium, ad fidem, & ſalutem noſtram dogma ſubverterint: hoc eſt ſpem, & doctrinam de reſurrectione. *verſ.* 18. quorum opinio fuit, quia renovatio corporis noſtri, quod morte penitus diſſolvi, & quaſi interire videmus, impoſſibilis eſt; totum id quod de reſurrectione nobis promittitur, ad illam ex mortuis operibus reſurrectionem pertinere: quæ nos ad bonæ conſcientiæ gaudium, & honeſtæ vitæ ſolatia perducit. Qua differendi probabilitate multorum fides *ſubvertebatur.* Vide 1. Cor. xv. caput totum.

Verſ. 19. Cum attigiſſet Apoſtolus vulnera illa, & mala Eccleſiæ, quæ jam tunc ipſis adhuc viventibus pravis doctrinis inſici, & perverſis doctoribus paſſim ſcatere cœperat: occurrit tacitæ objectioni,
„aut potiùs cogitationi, Nihil igitur eſſe certi in
„via ſalutis: quandoquidem in ipſa Eccleſia, quæ
„*columna & firmamentum veritatis* eſſe debuerat: à
„perverſis opinionibus, & opinatoribus fides mul-
„torum ſubrueretur. Miſeram eſſe ſortem omnium,
„qui cum videant, & audiant multos eſſe in eccle-
„ſia, qui & ipſi pereant, & alios perdant; ſecuri
„de ſalute ſua eſſe nequeunt: ſed metuere ſemper
„coguntur, ne & ipſi in numero pereuntium de-
„prehendantur; atque ita nullum eſſe in Eccleſia
„ſtabile fundamentum, in quo firma ſalutis noſtræ
„fiducia recumbat.

Reſpondet Apoſtolus, non deeſſe in Eccleſia firmum, ſolidum, & ſtabile fundamentum, in quo certiſſima ſalutis, & ſolatii noſtri fiducia recumbat. & ita quidem, ut nemini fidelium ad illud præcluſus ſit aditus. Illud autem non aliud eſſe, quàm verum, ſyncerumque & quod Deus ipſe pro tali agnoſcere poſſit; (qui falli non poteſt; & omnium optimè novit, quinam ſint ſui, hoc eſt, ex animi ſui ſententia recte viventes) *pietatis & ſanctimoniæ ſtudium.* Eſſe autem iſtud omnis religionis fundamentum, quaſi ſigillum quoddam, per quod ut Deus ipſe; ita homines, ad Dei populum pertinentes, eos dignoſcere ab alienis poſſint; qui ad Dei populum verè pertinent, & ſe quoque ipſos explorare poſſunt, an ad eum pertineant. Idem Chriſtus ipſe *Matth.* VII. 16. & 20. docet.

Exigit autem Apoſtolus, ut iſtud ſtudium, atque iſte conatus ſanctimoniæ ſit verus, ac ſyncerus; quia ipſi Deo approbandus eſt, qui decipi non poteſt, ne homines formâ, atque imagine pietatis loco veræ pietatis obtruſa deluſi. Sed optimè novit, qui ſunt ſui; nec omnes qui ſe nominant ſervos ejus, aut eum nominant Dominum ſuum recipit pro ſervis ſuis: ſed eos tantum qui recedunt ab omni injuſtitia id eſt cane pejus, & angue vitant omne peccatum. Peccatum vero eſt iniquitas. 1. *Joh.* III. Atque huic loco geminus eſt ille *Matth.* VII. 21. *Non omnis, qui mihi dicit Domine, Domine ingredietur regnum cœlorum & : Multi dicent mihi Domine, in tuo nomine prophetavimus, miracula patravimus &c. At ego reſpondebo, Non novi vos.* (id eſt Non agnoſco vos pro meis) *Abſcedite à me operatores* Iniquitatis, hoc eſt peccati.

Non igitur dogmata, & opiniones, aut confeſſiones, quibus ſe tanquam cancellis, & limitibus hodie diverſæ Chriſtianorum ſectæ, atque Eccleſiæ ab invicem diſtinguunt, & ſeparant, & in quibus, tanquam certiſſimis fulcris, ſalutem ſuam collocant; ſunt iſtud ſtabile, de quo loquitur Apoſtolus, fundamentum; niſi ſorte aliquæ earum ad fundamentum fidei, Spei, ac pietatis noſtræ pertineant: Sed recedere ab injuſtitia, & ab omni peccato, & ſectari unicè Deo placentem, & qualem Deus à ſuis requirit, ſanctimoniam. illud eſt quod hoc loco digito monſtrat Apoſtolus, in quo firmam, & ſolidam felicitatis noſtræ fiduciam reponere poſſimus.

Deinde, ne tamen aliquis eo offenderetur, quod in Eccleſia reperiantur tot homines improbi, tot ſcandala, *verſ.* 20., mirandum non eſſe ait Apoſtolus, quod in tam *magna domo* non modo pretioſa *aurea & argentea*, ſed vilis etiam, & ſordida, *lignea, & teſtacea* ſupellex reperiatur: quarum illam quidem ad honoratos, hæc ad ignominioſos uſus adhibeatur.

Neque tum de Deo quenquam quæri poſſe, quod ab eo ad ignominioſos uſus in Eccleſia Dei damnatus ſit; qui (*verſ.* 21.) integrum cuilibet reliquerit, ut ſe *purificet* ab omni immunditia, atque *ita evadat in vas in honorem ſanctificatum, & utile Domino; & ad omne bonum opus præparatum:* & in illo ſtabili, ac ſolido fundamento, quod ſigillo Dei conſignatum ſuprà dixit, ſeſe collocet. Quamvis enim, in ſalutis præcipuè negotio, nihil habet homo quod non acceperit; tamen ipſi non pauca ipſe Spiritus Sanctus tribuit, ne quis putet cuncta irreſiſtibili Spiritus Sancti efficacia abſque ullo operæ humanæ interventu fieri. quod ſupinam in negotio ſalutis ſecuritatem neceſſario infert, & anxiam illam ſollicitudinem nobis præceptam, quæ per timoris, ac tremoris voces exprimitur, penitus excludit.

Verſ. 22. Soluta objectione, ac difficultatibus remotis redit ad præſcribenda ipſi Timotheo officia, quod facit dupliciter. docens non modo quid conſectari, ſed etiam quid fugere debeat. Ac rerum quidem fugiendarum unam, quæ ad mores, & ſtatim præſentem ipſius Timothei pertinebat, præmittit. Erat enim juvenis, quæ ætas multis carnis, & ſpiritus tentationibus obnoxia eſt. Nec tantum libidinum æſtu flagrare ſolet; ſed in ſuperbiam quoque, & arrogantiam efferri. hinc 1. *Tim.* III. 6. vetat Apoſtolus juvenes, aut certe in Eccleſia neophytos, ad Epiſcopatum provehi. Quanto quiſque enim in religione minus eſt expertus, atque exercitatus; tanto minùs circumſpectus, & ad placendum ſibi, alioſque contemnendos pronior: ita ut in eo juvenum, & neophytorum par ſit conditio. Ejuſmodi igitur juveniles cupiditates fugiendas Apoſtolus præcipit; quibus opponit ea, quæ omni opera, & conatu conſectanda ſunt, *juſtitiam*, quæ omne virtutis, & pietatis genus interdum ſignificat; & matrem ejus fidem; & animam iſtius juſtitiæ, Dei, atque hominum caritatem; & pacem cum iis, qui Dominum ex puro corde invocant: quæ per μόνον τ̃ φιλαδελφίας, *fraternæ charitatis*, deſcripta eſt: quia virtus iſta longè plus quam pacem cum iis à nobis exigit. Verum ad propoſitum Apoſtoli præcipuè iſta pars τ̃ φιλαδελφίας pertinebat: quia is hoc loco Timotheo manſuetudinem erga eos, qui ex aliqua occaſione cum ipſo committi, atque collidi poterant, præcepturus erat. Primum igitur ab iis incipit, à quibus gravius diſſidere, & quibuſcum hoſtiliter pugnare

 nefas

nefas eſt ; quales ſunt fratres qui *Dominum ex puro corde invocant.* cum quibus etiam aliquando diſſidium intervenire poteſt ; præſertim ſi incautæ, & incircumſpectæ quæſtiones moveantur ; quas (*verſ.* 23.) Paulus *Stultas, & ineruditas* (*ἀπαιδεύτους ζητήσεις*) *quæſtiones* vocat, ex quibus facile contentio etiam inter fratres, & optimos quoſque mortalium emergit. Hæ autem ſunt, quæ neque neceſſitatem illam, ob quam moveri debeant, neque utilitatem habent, ideoque ſunt curioſæ, & noxiæ ; quia earum uſus nullus eſt ; niſi ad excitanda inter conjunctiſſimos quoſque diſſidia, & jurgia per ambitionem diſceptandi. Quæ rixandi, & diſputandi ſcabies à *Servo Domini* (*verſ.* 24.) procul abeſſe debet. Quia *iſti manſueti*, & placidi eſſe debent erga erga omnes : non tantum adverſus veros, & genuinos, ſed etiam erga ſuſpectos, & falſos fratres, imo omnes adverſarios *τοὺς ἀντιδιατιθεμένους*, & *hoſtili adverſus nos animo affectos.* Docere vero omnes debent ea, quæ neſciunt ; Docentes autem indocilitatem, & vitia diſcentium multa ferre neceſſe eſt. Ideoque *διδακτικὸν, καὶ ἀνεξίκακον, aptum ad docendum & tolerandum*, eos imbibere oportet.

Verſ. 25. Ergo in manſuetudine erudire, atque inſtituere debent adverſarios, etiam obſtinatos, etiam pervicaces ; ſi quando ipſis Deus det pænitentiam, ſeu reſipiſcentiam ; ut poſſint cognoſcere veritatem. & ex laqueo Satanæ, tanquam ſpirituali crapula evigilent, mentiſque ſanitatem recipiant. Multi enim ab ipſo *ἐζωγρημένοι, vivi per venationem capti ſunt*, ad obſequendum ipſius libidini.

CAPUT III.

QUo magis neceſſariam, quam tradit, doctrinam eſſe oſtendat ; præmonet, *extremis temporibus*, hoc eſt, ſub finem illius aurei ævi Apoſtolici, præſertim vero poſt obitum eorum, tempora fore difficilia, atque ejuſmodi doctrinæ monita, ac præcepta deſiderantia. Extrema autem tempora vocari ea quæ erant extremis Apoſtolorum temporibus, & quæ illa proximè conſecuta ſunt, docet Joannes, omnibus reliquis aliquantum ſuperſtes, 1. *Joh.* 11. 18. ubi ait extrema iſta tempora jam ſua ætate adveniſſe. Quid? quod & ipſe Paulus infra *verſ.* 6. iſta tempora, illo ipſo, quo ſcripſit, ævo jam tunc initium habuiſſe, aſſerat? *verſ.* 6. Et *verſ.* 5. ab iis ut ſe avertat Timotheum monet, quem ut juniorem ſuperviсturum quidem Apoſtolis fuiſſe, par erat ; non tamen niſi proximis poſt Apoſtolos temporibus. Vocat iſta tempora *χαλεποὺς καιροὺς dura, ac difficilia*, ac triſtia tempora. Quia invaleſcentibus hominum vitiis mores illius ſeculi futuri eſſent corruptiſſimi. Inter vitia tunc regnantia recenſet primum, quod futuri eſſent homines *Sui amantes*, qui omnis arrogantiæ fons eſt ; nec minus ventris, & ſuarum voluptatum ; & ipſius per quam omnia vitia redimuntur, pecuniæ cupidi ; *Jactantes, Superbi, Maledici*, (blaſphemia enim maledicentiam vulgo notat.) *Parentibus*, quanto magis aliorum monitis ſanis, *immorigeri*, erga beneficos *ingrati*, ac proinde ſcelerati, ac nefarii ; & qui adeo honeſtatem omnem neglecturi ſint, ut earum quoque virtutum, ad quas vel natura ipſa impellit, expertes ſint, tantumque abeſt ut alios proximos diligant ; ut ne eorum quidem, quibuſcum ſtorge naturali copulati ſint, *caritate tangantur.* Fidei omnis expertes, etiamſi ſolenni fœdere ſancta ſit, ac profligatæ perfidiæ, *calumniatores, incontinentes*, ac libidinoſi, immites, crudeles, & qui *bonorum omnium hoſtes ſint, proditores, præcipites*, & inconſiderati, ac temerarii ; inflati, & contumelioſi, voluptatum magis, quam Dei amantes, habentes formam externam, & ſpeciem pietatis : ſed qui, vim, & animam ejus à cordibus ſuis proſcripſerunt, id eſt, quibus nihil minùs cordi ſit, quàm pietas. Haſce tales mortalium peſtes averſari Timotheò præcipit.

Verſ. 6. Atque ut eos poſteà facilius noſcitare poſſet, dicit quoſdam ex iis jam ſuis temporibus exiſtere ; atque illos ipſos eſſe, quos, in intimam familiaritatem, atque adeo in familiam, & domos mulierculaтum diſſolutarum ſeſe miris artibus inſinuare Timotheus non ſit neſcius. *ἐνδύνοντες εἰς τὰς οἰκίας, irrepentes.* Judas id expreſſit per vocem *παρεισδύοντες* vel potiùs *παρεισεδύησαν Subrepentes*, qui ſubrepſerunt ; metaphora ſumpta ab iis, qui per imum aliquem, aut ſordidum aditum in ædes aliquas penetrant ; quod faciunt ii, qui nihil omittunt, quamvis ſit inhoneſtum, & indignum, quod eos in aliquorum familiaritatem, & conſuetudinem admittere queat ; quodque iis ad eam propiorem, & interiorem acceſſum conciliare poſſit. Deſcribit autem mulierculas iſtas graphicè, quibus ſeſe impoſtores iſti applicare ſolent. Qui, ne fucus eorum animadverti poſſit, homines plerumque ſimpliciores, atque inſidiis obnoxios, impoſturis ſuis aggrediuntur. qualis eſt iſte ſexus ; præſertim quoties accidit, ut in eo ejuſmodi mulierculæ reperiantur, quarum mores hic, graphicè exprimuntur. Ait enim Apoſtolus eas, *σεσωρευμένας ἁμαρτίαις*, hoc eſt, *coacervato peccatorum cumulo, & onere oppreſſas*, & cauſam hujus earum ſtatus tangit ; quia variis cupiditatibus exagitentur, & concutiantur. Quæ ubi doctores ex ejuſmodi impoſtoribus nactæ ſunt, qui vitia ipſarum rimati, ipſis ejuſmodi remedia adhibent ; quæ illorum delectationem non tollant ; impunitatem autem promittant, ſeſe in eorum diſciplinam, imo in obſequium, & plane, ſervitutem tanquam captivæ tradunt ; ita ut iſti nebulones meritò dici poſſint *αἰχμαλωτίζοντες τὰ γυναικάρια, captivas ducentes mulierculas.* Tradunt autem prætextu, & fortaſſe aliqua ſpe diſcendi meliora : cum tamen (*verſ.* 7.) *ad cognitionem veritatis* (quæ abſque vera pænitentia, & abjectione peccati non contingit) *nunquam pervenire poſſint.* Quid enim ſub iſtis Doctoribus proficiant : qui ipſi veritatis expertes non vitiorum extirpationem ; ſed reluctantis tantummodo conſcientiæ placationem, aut potius deceptionem moliuntur? Et tamen ipſorum improbitatem (*verſ.* 8.) tantam eſſe deſcribit : ut quemadmodum olim Ægyptiorum magi *Jannes & Jambres reſtiterunt Moyſi*, ita ipſi quoque Apoſtolis, veritatis propugnatoribus, in os reſiſtere audeant. Unde apparet homines eos penitus mente corruptos fuiſſe, & planè reprobos, atque ineptos ad fidem, id eſt digni, qui audiant quod olim Petrus Simoni Mago dixit : *Non eſt tibi pars, aut ſors in hoc ſermone. Cor enim tuum non eſt rectum coram Deo : ſed in bile amaritudinis, & vinculo injuſtitiæ video te conſtrictum* *Act.* VIII. 21. 23. Quia tamen Apoſtolorum, dum viverent, magna autoritas, magna quoque ob uberiorem Spiritus Sancti gratiam fuit potentia ideò *verſ.* 9. ait deceptores iſtos, mulierculаrum magiſtros, non multum profecturos ; quod ipſorum inſania, & nequitia per Apoſtolos eſſet omnibus patefacienda : ut illorum Magorum per Moſen, patefacta eſt. Quod in Simonis Magi hiſtoria, quanquam multis fabulis per Juſtinum, & Euſebium depravatâ, colligere licet. Quem & ipſum unum fuiſſe ex iſtis, de quibus hoc loco Apoſtolus ait, non dubium eſt.

Notandum autem eſt Apoſtolum hoc loco de iſtis tantum hominibus loqui, *quod non multum profecturi ſint*, qui ipſorum temporibus vixêre, quid enim illi poſſent contra Apoſtolos? non autem de iis,

qui

qui poſt obitum Apoſtolorum erant venturi, de quibus initio hujus capitis verba fecit: & de quibus etiam infrà dicit *verſ. 13. quod proficiens in pejus decipientes, ac decepti. & cap. IV. 3.* dicit quòd *prurientes* populi *aures* ſcabendo ſanæ doctrinæ prædicationem eſſent excluſuri; ita ut eam populus doceri ferre nequeat, ac non permittat. quod jam Antichriſti ſervitutem redolet.

Verſ. 10. 11. Converſo ad Timotheum ſermone, quàm diſſimilis eorum eſſe debeat, oſtendit: præſertim cum probè noſſet, atque adeò jam imitari cæperit inſtitutionem, & modum agendi ipſius Pauli. Enumerat autem fuſe Apoſtolus ea, quæ Timotheus in eo imitari cæperit, ac porro debeat. primum doctrinæ puritatem; deinde *vitæ ejus rationem* τῇ ἀγωγῇ; item *propoſitum* ejus, & ſcopum ad quem collineabat, τῇ προθέσει; Virtutes item, fidem, longanimitatem, caritatem, patientiam, teſtatam in tot perſecutionibus. & præpeſſionibus; quas ſuſtinuit Antiochiæ, Iconii, Lyſtris (videtur ea duntaxat memorare, quæ præſente Timotheo perpeſſus eſt) *ex quibus tamen omnibus eum eripuit Dominus.* Quod addit, ne in tam acerbis perpeſſionibus imitatio gravis Timotheo videri poſſit ut & illud dum oſtendit eam eſſe ſortem omnium (*verſ. 12.*) *quicunque voluerint pie vivere in Chriſto Jeſu, ut perſecutioni obnoxii ſint.* Quo fit ut ad ejuſmodi patientiam ipſi quadam neceſſitate invitemur.

Deinde *verſ. 13.* contrarii generis hominum exemplo Timotheum hortatur, ut in bono, & prædicatione veritatis, ejuſque ſucceſſu eam ad proficiendum contentionem adhibeat; quàm illi quoque ad proficiendum in malo, & in erroribus indies gravioribus ſibi, & mortalium generi propinandis adhibent. Profecturos enim eos in pejus vaticinatur, tàm in decipiendis aliis hominibus; quam in ipſis quoque mentibus ſuis deterioribus erroribus imbuendis. Quæ ipſa cauſa eſſe poterat excitans, & impellens Timotheum ut tanto magis in officio ſuo advigilaret.

Vocat autem homines iſtos *improbos*, & γόητες *impoſtores*, Incantatores, præſtigiatores. ac profecto omnes hæreſes à Simone, & Menandro cæpiſſe hiſtoria Eccleſiaſtica docet; quorum utrumque Magum fuiſſe, Autorum conſenſus docet.

Verſ. 14. Vel ipſa mentio impoſtorum Paulum admonere potuit, ut ad cohortationem Timothei reverteretur. Itaque eum hortatur ad *permanendum in iis, quæ didicit, quæque ipſi concredita ſunt*, aut potius in quibus confirmatus, & ſtabilitus eſt. Sed addit rationem *quia ſciret à quo illa didicerit* eodem verſu.

Et aliam *verſu ſequenti 15. Quòd à pueritia Sacras literas noſſet, quæ ipſum* poſſent erudire, *& ſapientem reddere* (σοφίσαι) *ad ſalutem, per fidem eam, quæ eſt in Chriſto Jeſu.* Qua occaſione ad commendationem Sacræ Scripturæ poſtea digreditur. Non temerè autem Apoſtolus ad eam vim, quàm in erudiendis ad ſalutem hominibus Sacræ Scripturæ ex ſeipſis habent, adjungit *fidem eam, quæ eſt in Chriſto Jeſu:* quia tunc ferè Sacræ Scripturæ veteris fæderis vigebant: nec dum Scripta Novi fæderis, quæ tunc primum à Spiritu Sancto dictabantur, eam celebritatem, & promulgationem ad omnes conſecuta erant, quam poſteà conſecuta ſunt. Porrò in propheticis antiqui fæderis ſcriptis obſcura erat Spei, ac doctrinæ iſtius ſalutaris adumbratio; quæ nobis nunc liquidò per doctrinam Evangelii, prædicatione primùm, mox ſcriptis Apoſtolicis explicata, & ob oculos poſita eſt. Ita ut tunc quidem ad plenam ſalutis doctrinam aliqua fidei, quæ eſt in Jeſu Chriſto, revelatio requireretur; quam nunc in ſcriptis Novi fæderis abunde expoſitam habemus. *Fides* igitur iſta *in Chriſto Jeſu* hoc loco; doctrinam illam Novi fæderis, ſive voce, ſive ſcripto ab Apoſtolis traditam, ſignificare; & cum illis receptis Veteris fæderis libris in fructus iſtius ſalutaris acquiſitione, conjungi videtur.

Ex qua conſideratione illa doctrina hauriri poteſt; Chriſtianis hominibus lectionem Scriptorum antiqui fæderis nonniſi per fidem, quæ eſt in Chriſto Jeſu ad Salutem prodeſſe, hoc eſt, Plenam, & ſalutarem antiqui fæderis notitiam non contingere; niſi cum lectione antiquæ Scripturæ novi fæderis notitia, aut ſcripturum ejus lectio conjungatur. Deinde præpoſterè fieri à quibuſdam, qui Novi fæderis ſcripta potiùs per ſcripta veteris, quàm veteris per novi explicant. Quia ſalutis doctrina, quæ olim obſcurè, & prophetico quodam modo tradita erat, nunc clariſſima Evangelii luce illuſtrata eſt. Ergo à notioribus potius, quam ab ignotioribus cognitio procedere debet.

Deinde *verſ. 16. & 17. Omnis Scriptura*, hoc eſt, tàm antiqui, quàm novi fæderis commendatur, atque ipſi præclara elogia tribuuntur. Primum quod ſit θεόπνευστος *divino inſtinctu* conſcripta. Quemadmodum enim antiqui; ita multo magis novi fæderis Scriptores Spiritus Sancti numine, atque impulſu ſcripſere.

Deinde quod ſit *utilis ad doctrinam*, & rerum divinarum cognitionem. Theſauri enim Sapientiæ in illa reconditi ſunt. Tertio quod ſit utilis *ad redargutionem* ἔλεγχον, non modo Sophiſtarum & adverſariorum, doctrinam Sanam oppugnantia, ſed etiam ipſius Satanæ tentationum. Vide tentationes Chriſti apud Matthæum & Lucam. Quartò quod ſit utilis ad admonitionem, *& correctionem* ἐπανόρθωσιν, fratrum per præcepta, & exempla ex libris omni exceptione majoribus excerpta. Quintò, quod ſit utilis ad παιδείαν τὴν ἐν δικαιοσύνῃ, hoc eſt, *inſtitutionem* in moribus, & conſequendis habitibus pietatis, & *Juſtitiæ.* Denique quod ſit utilis ad omnem perfectionem conſequendam, quæ aliquem Deo commendatum, & *ad omne bonum opus* idoneum, & ἐξηρτισμένον *perfecte* & exactè *inſtructum, reddere poſſit.*

Tantæ utilitatis libros, quod nunc ex manibus hominum excutiat Romana Eccleſia; quid facias hominibus deſperationem cauſæ ſuæ fatentibus, ac profeſſis?

CAPUT IV.

VErſ. 1. & 2. Quemadmodum in priori epiſtola *cap. VI. 13.*, ita capitis quoque hujus initio Timotheum *obteſtatur coràm Deo, & Domino Chriſto Jeſu*; quem fore judicem vivorum, & mortuorum *in illuſtri regni ſui adventu* commemorat: *ut Sermone*, hoc eſt, puram illam Evangelii doctrinam; necdum ullis errorum maculis aſperſam, *prædicet*; *Inſtet tempeſtivè, & intempeſtivè*, hoc eſt, in conſolandis, erudiendis, conformandis, excitandis admonendis, arguendis, corrigendis hominibus, eorumque moribus, nihil diligentiæ omittat: nec dilationibus de die in diem officium functionis ſuæ protelet: ſed malit vel intempeſtivè munere ſuo defungi; quàm vel minimum muneris ſui exequendi occaſionem omittere. Ipſe enim ſe Apoſtolus explicat, in quo iſta ſedulitas, ac diligentia exerceri deberet; dum ait *Redargue, increpa, hortare*, aut præcipe, vel conſolare cum omni longanimitate (manſuetudinem, & patientiam hæc virtus continet) & doctrina. Longanimitatem autem hic cum objurgatione, ac redargutione, & doctrinam conjungit: quia non ſtatim ad

incra-

increpandos, & objurgandos homines properandum eſt; ſed prius lenius admonendi, inſtruendi, docendi ſunt, quàm obſtinatione, & malitiâ ſua duriorem increpationem mereantur. qua in re multæ longanimitati, & patientiæ locus eſt.

Verſ. 3. Rationem autem affert, cur tantò magis Timotheo in annuncianda vera, & pura religionis doctrina *inſtandum* ſit; quia imminent tempora, quibus ſalubrem doctrinam homines ſibi prædicari non paſſuri ſint. *Non ferent*, inquit, *ſanam doctrinam, ſed ſecundum cupiditates proprias ſibi ipſis accumulabunt Doctores, prurientes auditu, Et à veritate quidem auditum avertent, ad fabulas autem (verſ. 4.) convertentur.* Cauſam vero iſtius ipſius malitiæ hominum, & averſionis à veritate, non reticet, dum ait id eos facturos propter cupiditates ſuas. Non ferent igitur ſanam doctrinam propter cupidinem peccandi, quæ, tanquam febris, ſalubris cibi appetitum, imo uſum prohibet. Veritas enim, quia mentibus, falſa boni ſpecie deceptis, moleſta eſt, odium ſui parit, nec ipſis eſt tolerabilis. Propter eaſdem cupiditates accumulabunt ſibi doctores, vitiorum patronos. multos enim fore prædicit Apoſtolus, qui placentia hominibus dogmata eſſent propoſituri, quæ homines adeo libenter admiſſuri eſſent, ſicuti membra prurientia ſcabentis manum. Ideo populum ad iſtas doctrinas, vitiis ſuis blandientes, audiendas propenſum vocat *homines prurientes auditu.* Propter eaſdem cupiditates, & peccati amore, inquit, repudiata, & rejectâ veritate *convertentur ad fabulas.*

Quarum rerum guſtum, & ſpecimen ſi quis habere cupit, adeat hiſtorias Eccleſiaſticas, in quibus vix aliquam puræ doctrinæ micam; dogmata verò peccatis mortalium blandientia, & prurientibus auribus accommodata, pleno modio, imo horrea diſperſa: ſed præcipuè innumera fabularum plauſtra reperiet. Ad quas tradendas poſtquam ſemel aliis Euſebius ſignum ſuſtulit, ipſe à ſuccedentibus ſcriptoribus non parvo intervallo ſuperatus eſt.

Tanto nobis igitur Sacræ Scripturæ libri venerabiliores eſſe debent, quod prædictiones entum tàm evidenti eventu teſtatas eſſe videamus. Nam quid pleræque Rufini, Soctatis, Theodoriti, Sozomeni, Evagrii, Dorothei narrationes diſtant à Vincentii Beluacenſis, aut ſimilium exemplis.

Verſ. 5. Quia igitur adeo miſeranda conditio Eccleſiæ brevi immineret, *vigilantiam* Timotheo præcipit, & patientiam in afflictionibus, & prædicandi puri Evangelii officium, ac miniſterii ipſius ad ſummam adductam perfectionem; ut in eo ita perfecte Deo ſerviret, & curreret, tanquam navis cum plenis velis impulſa citatiſſimo curſu fertur. *Τὴν διακονίαν σου πληροφόρησον.*

Addit poſteà *verſ.* 6. novam rationem, cur Timotheo tantò magis vigilandum, animuſque intendendus, & ſtudium navandæ operæ inflammandum eſſet; quod jam ipſi Paulo, cujus ille precibus, ac paternis monitis quaſi ſuſtentaretur, ex hac vita diſcedendum eſſet. Hunc autem abitum ſuum exprimit verbis ſignificantibus; primum *σπένδομαι libor.* metaphora ſumpta à ſacrificiis, aut potius oblationibus, quæ fiebant in honorem Numinis: *quaſi ſacrificor*, offeror *tanquam victima placens Deo.* deinde alia metaphora ſumpta à diſceſſu navigantium, qui ſolvere ex aliquo portu dicebantur; quia vincula, quibus navis littori alicui adſtricta fuit, ſolvebantur. *Tempus*, inquit, *ſolutionis meæ jam inſtat*, imò jam advenit. Denique ut exemplo felicitatis ſuæ excitet, & in ſimiles ſpes Timotheum erigat, atque ad officium ſtimulet; erumpit in voces triumphales: *Certamen*, inquit, *illud bonum certavi, curſum conſummavi, fidem ſervavi*, Supereſt præſentiſſima laboris, atque victoriæ merces, quæ mihi tanquam in tutiſſimo depoſito repoſita eſt. (loquitur de ea tanquam jam præſens exiſteret) illa, inquam, *juſtitiæ corona, quam reddet mihi Dominus in illa die, juſtiſſimus judex: non mihi autem ſoli, ſed & omnibus, qui dilexerunt illuſtrem adventum ejus.* Pios homines, & fideles, quorum unica ſpes, & omnis theſaurus eſt in illa exoptatiſſimæ mercedis expectatione, deſcribit ita, ut exprimat flagrans eorum deſiderium; quo in diem adventus Domini feruntur. Quod certe facere nequeunt homines vitæ non benè actæ ſibi conſcii; qui loco ſperatæ mercedis pœnas potius metuunt, ac diem illam, in longiſſimum tempus mallent differri.

Porrò exemplo Apoſtoli, dilatam ſibi paratæ jam, & repoſitæ mercedis repræſentationem uſque ad ſupremum mundi diem expectantis, diſcimus, quando omnibus reliquis idem ſit ſperandum. Quæ verba, ut & ſimilia, nunquam eſſe ſcripta magno redemptum vellent, qui clavium poteſtatem ad ſtatum mortuorum etiam ante extremi judicii adventum porrigant, & extendant. Neque enim ipſis fides haberi poteſt abſque extremo detrimento penus, & culinæ Pontificis.

Reliqua in hoc capite, à *verſ.* 9. uſque ad finem, privata potius negotia, quam monita, vel doctrinas ſpectant. Adventum Timothei deſiderat *verſ.* 9. & quidem maturum, ac properum, quem *verſ.* 21. infra *ante hyemem* vult maturari, cauſam addens *verſ.* 10., & 12., quod ab aliis pleriſque tunc deſtitutus fuerit, eoſque enumerat, qui diverſas ob cauſas ab eo diſceſſerint. Ac primus Demas, captus illecebris hujus ævi, Paulum deſeruit; Creſcens in Galliam, Titus in Dalmatiam, Tychicus Epheſum ab ipſo Paulò miſſi omnes videntur: adeò ut ſolus Lucas Paulo adeſſet. Nam & *verſ.* 20. narrat Eraſtum Corinthi relictum, & Trophimum valetudine Mileti detentum. Proinde Timothei adventum, utque Marcum ſecum una adducat, expoſcit *verſ.* 11. Eſt enim *inquit, mihi utilis ad miniſterium.* Non enim unius loci, aut Eccleſiæ cura Paulus diſtringebatur. (Vide 2. *Cor.* XI. 28., &c. *μέριμνα πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν, Sollicitudinem omnium Eccleſiarum.*) Ideò pluribus eguit adminiſtris prædicationis ſuæ. Certe Coloſſenſes, & Laodiceni vultum ejus non viderant: & tamen per emiſſarios ſuos quanto ſtudio illis prodeſſe voluerit, epiſtola ad Coloſſenſes perhibet *cap.* 11. Præterea etiam in uno illo loco, ubi captivus tenebatur, abſque adminiſtris vix uſui eſſe poterat vel ipſi Romanæ Eccleſiæ.

Chlamydem quoque, ac *libros*, præcipue *vero membranas*, *verſ.* 13. ſibi advehi præcipit. Unde patet, quanto labore, & ſtudio vir iſte in munere ſuo deſudaverit, qui nihil moratus illam copioſam vim Spiritus Sancti, quæ in eum ſupra communem menſuram effuſa videbatur, inter tot aſſiduæ prædicationis labores, & plurium Eccleſiarum negotia; inter tot itinerum labores, & ærumnas, etiam lectioni interdum vacaverit, & incubuerit. Hinc idem legendi ſtudium Timotheo 1. *Tim.* IV. 13., ac forſan 2. *Tim.* III. 16. 17. commendat.

Verſ. 14. & 15. monet Timotheum, ut ſibi ab Alexandri nequitia caveat, qui ipſum quoque Paulum multis malis affecerat, Præcipuè (*verſ.* 15.) reſiſtendo *vehementer ejus ſermonibus.* Quid hominis fuerit iſte Alexander, dubitari poteſt. Fueritne unus è gentilibus, qui prædicationi religionis Chriſtianæ reſiſtebant? an potius ille Judæus Epheſi ab ipſis Judæis, Chriſtiano nomini infenſis, tanquam Chriſtianus in turbam ſeditioſorum protruſus *Act.* XIX. 33.? Quamvis autem, quia nomini ejus hoc loco character opificii ejus additus eſt, ut ab aliis forte diſtingui poſſet; non videatur idem eſſe cum eo; qui unà cum Hymæneo ob convulſam, ut arbitror, reſurrectionis doctrinam

doctrinam excommunicatus, & Satanæ traditus erat 1. *Tim.* 1. 20. quia huic epitheton *χαλκεὺς faber ærarius* non eſt adjunctum. Tamen & ejuſmodi epitheta, interdum brevitatis cauſa omitti non eſt novum; nec repugnat hunc eundem ærarium fabrum fuiſſe hæreticum, qui æque vehementer ſanis Pauli ſermonibus reſiſtere potuerit, atque aliquis è gentilibus. Atque ipſa Pauli imprecatio, *ut ipſi Dominus reddat ſecundum opera ejus*, magis convenit hæretico, quam gentili. Et qui caritate, & ſtudio erga bonum Eccleſiæ impulſus optare potuit, ut abſcinderentur quidam ab Eccleſia; poterat optare quoque, ut aliqua caſtigatione Dei compeſcerentur, qui vaſtabant Eccleſiam. Nec alia mens fuit eorum, qui noxios, & ita meritos Satanæ tradebant.

Ne tamen ex eo exemplo pravum adverſus doctrinam Evangelicam ſcandalum arripiatur; etiamſi hæc verba Optantis, non autem prædicentis Apoſtoli eſſe ſtatuamus; nihil ex iis adverſus Chriſti præceptum de bene precando inimicis exprimi poterit. Primum enim multùm intereſt inter noſtros, & inter Dei, atque Eccleſiæ inimicos. Deinde verba, *reddat ipſi Dominus ſecundum opera ejus*, generalia ſunt; nec magis imprecationem mali, quam apprecationem boni, continent. Scimus enim miſereri Dominum eorum, qui pænitentiam agunt. Quibus certè loco ſupplicii, quod peccando meruere, miſericordiam, quam reſipiſcendo impetravere, impertit. Tam peccata, quam pænitentia, & correctio vitæ opera ſunt eorum, quibuſcum Deus negotium habet. Ergo quoties pænitenti dat veniam, reddit ipſi ſecundum opera ejus; non illa mala, quæ perpetravit, ſed bona, quibus iram Dei placavit. Non magis igitur hiſce verbis imprecari Alexandro Paulus, quam orare, & intercedere pro Alexandro potuit.

Nec enim quenquam Deus, quamdiu mala opera patrat, ſervare poteſt: neque id aut precari, aut optare à Deo fas eſt. Sed ut homines bonis operibus mala commutent, & ſecundum iſta bona opera, merces ipſis à Deo reddatur, & precari, & optari officii noſtri ratio exigit. Quod & hoc loco quin Apoſtolum feciſſe putemus, quid obſtat? & verba ejus cur in ſequiorem potius; quàm meliorem ſenſum trahamus? Annon verba; *Reddat ipſi Dominus ſecundum opera ejus*, ſenſum iſtum ſine ulla difficultate admittere poſſunt? Sit propitius ipſi, ſi quis adhuc pænitentiæ, ac reſipiſcentiæ ejus locus eſt; ſi vita, & moribus correctis placaverit Dominum. Nec enim abſque conditione iſtorum bonorum operum ejus ulla eſt gratia Dei, aut ſperanda, aut optanda, aut poſtulanda fuit; quo minus mirandum, quod conditionem iſtam Apoſtolus tàm diſerte adjecerit.

Narrat poſteà *verſ.* 16. quomodo, in cauſa coràm Nerone dicenda tempore *primæ defenſionis* ſuæ, deſertus ab omnibus fuerit (quod ne ipſis Deus imputet precatur) Sed non à Domino, cujus ope corroboratus, munere prædicationis ſuæ præclare defunctus fuerit; non ſine ædificatione gentium, & ſucceſſu felici: quia ex præſentiſſimo periculo, & quaſi *ex ore Leonis* ereptus eſt. Quo exemplo non Timotheum tantum; ſed & ſeſe ipſe confirmat, certo perſuaſus (*verſ.* 18) eundem Dominum ſeſe repturum; non quidem ex imminente periculo; quod jam ſeſe evaſurum non eſſe Spiritus Sancti inſtinctu præſenſerat, & *verſ.* 6. ſuprà prædixerat: *ſed ab omni opere malo*, hoc eſt, ab indecoro metu, aut puſillanimitate in ſuſcipiendo, & perperiendo martyrio: ſimulque *ſervaturum in regnum ſuum cæleſte.* Cui pro ſuggeſta tanta ſuæ opis fiducia, gratias, & gloriam reddit in ſecula ſeculorum.

Verſ. 19. Salutari jubet nomine ſuo Priſcillam, & Aquilam; ubi uxoris nomen nomini mariti præponit, ſicut & *Rom.* XVI. 3. unde apparet inſignem fuiſſe fæminam, nec minus quam maritum apud omnes celebrem. Nam & *Act.* XVIII. 18. Priſcillæ nomen præmittitur. Quamvis eo cap. (ut & 1. *Cor.* XVI. 19.) bis Aquilæ tanquam mariti nomen præcedat, præſertim *verſ.* 26. Ubi notandum Apollonem illum diſertum, & eruditum virum, ab utroque conjugum viam Domini rectius edoctum dici, atque in eo inſtituendo non poſtremas Priſcillæ partes fuiſſe. Quia Oneſiphori domus, non vero ipſe, hic quoque *verſ.* 19. ſalutari jubetur, mortem ejus præceſſiſſe veriſimile eſt. Eraſti, & Trophimi quoque ad aliorum abſentiam *verſ.* 20. adjungit, ut Timotheum ad maturandum adventum ſuum ſtimulat *verſ.* 21. etiam ante ingruentem hyemem. Adjungit *verſ.* 21. Eubuli, Pudentis, & Lini (qui ſucceſſor Petri fuiſſe traditur) Claudiæ, & reliquorum ſalutationes. *Verſ.* 22. ultimo concludit epiſtolam voto duplici; primum ut Dominus Jeſus Chriſtus *Spiritui Timothei* (qui tunc Angelus fuit illius Eccleſiæ Epheſinæ) adſit, deinde gratia (puta Dei, Chriſtique) ſit cum reliqua omni illa Eccleſia.

F I N I S.

IN EPISTOLAM *AD* TITUM COGITATIONES SACRÆ.

CAPUT I.

QUia Deus, tanquam prima ſalutis noſtræ cauſa, per Jeſum Chriſtum, tanquam ſecundam, operatur ſalutem noſtram, ideo qui ſi quis eſt Legatus, & Apoſtolus Chriſti ad prædicandam iſtam ſalutem meritò *Servus Dei* dicitur. Explicat autem muneris hujus Apoſtolici functionem, quod occupetur circa docendos, & inſtituendos homines, *in fide electorum Dei, & cognitione veritatis ejus, quæ eſt ſecundum pietatem.* Duæ enim ſunt partes religionis, quarum una intellectum perficit, & illuminat, qualis eſt *cognitio veritatis*; non omnis quidem, ſed illius, quæ animis noſtris unicè inſerit pietatem, & vitæ ſanctimoniam. Altera dirigit voluntatem, qualis eſt ipſa pietas, quæ per fidem in nobis excitatur. Quæ *fides* dicitur *electorum* Dei; quia quiſquis Deo credidit, hoc eſt, promiſſis ejus, non modo vocatus à Deo; ſed electus quoque dici poteſt ad vitam æternam conſequendam: electus autem reſpectu eorum, qui non crediderunt, nec ſe promiſſis Dei ad ſtatum Electorum adduci paſſi ſunt. Quamvis autem fides promiſcuè omnibus, qui ſunt in Eccleſia, hoc eſt, non modo *electis*; ſed *vocatis* quoque aliquo modo tribui poteſt, utraque iſtarum voce *ſtrictius* ſumpta, non quatenus inter ſe opponuntur; tamen vera, & primariò ſic dicta fides non eſt niſi *electorum*, quatenus vocatis duntaxat opponuntur. Nam interdum vox *electorum*, quemadmodum & *fides* latius ſumitur: ita ut vocatis quoque, ſtrictius ſic dictis, (hoc eſt, quatenus conſiderantur, ut electis oppoſiti) tribuatur. Atque hic quidem vox electorum in ſenſu ſtrictiori ſumitur; quia ſtatim pietatis mentio ſubjicitur, quæ in Eccleſia veros electos à vocatis diſtinguere ſolet.

Explicat autem *verſ.* 2. Apoſtolus utramque iſtam religionis partem; ſed præcipuè fidem electorum Dei, per objectum ejus, hoc eſt, *Spem vitæ æternæ, quam promiſit mentiri neſcius Deus ante tempora æterna*, hoc eſt, promittere decrevit. nec enim iſtud ad notitiam eorum, quibus promittendam decreverat, qui necdum nati erant, deduxit: ſed iſta vita æterna erat apud patrem. 1. *Joh.* v. 2. hoc eſt, in arcano ejus conſilio ac decreto. & (*verſ.* 3.) *revelata nobis eſt temporibus propriis*, (quæ Deus poſuerat in ſua poteſtate *Actorum* 1. 7.) *per ſermonem Dei* in prædicatione Apoſtolis *concredita ſecundum voluntatem, & mandatum ſervatoris noſtri Dei.* Tribuitur hic vox *Servatoris* Deo, ſicut & verſu ſequenti *Chriſto*; quia uterque eſt Salutis noſtræ cauſa; ille quidem prima, à quo profecta, hic ſecunda, per quem Salus noſtra perfecta eſt.

Fit autem mentio hoc loco in munere Apoſtolatus Paulo delegato, *κατ' ἐπιταγὴν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν*, *mandati ſervatoris noſtri Dei.* quemadmodum & 1 *Tim.* 1. 1. (Quod enim præceptum is per Chriſtum accepit; à Deo accepiſſe meritò dici poteſt) quæ *ἐπιταγὴ*, *mandatum.* 2. *Tim.* 1. 1. vocatur voluntas Dei. Quemadmodum & *Coloſſ.* 1. 1. & *Epheſ.* 1. 1. item 2. *Cor.* 1. 1. item 1. *Cor.* 1. 1. Et *Gal.* 1. 1. *Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ θεοῦ πατρὸς*, *per Jeſum Chriſtum & Deum Patrem*, Apoſtolus miſſus dicitur. Ita ut propemodum in omnium Eccleſiarum initiis nuſquam Dei mentio omiſſa ſit in demandanda Paulo functione muneris Apoſtolici.

Verſ. 4. Inſcribit Epiſtolam *Tito*, genuino vel *germano filio ſecundum communem fidem.* quemadmodum enim, cui eadem ſpecie eſſentia communicatur à patre, verus, & propriè dictus ejus filius carnalis: ita cui eadem ſpecie fides, verus filius Spiritualis ſecundum fidem dicendus eſt.

Gratia, miſericordia, pax à Deo patre, & Domino Jeſu Chriſto ſervatore noſtro.

Verſ. 5. Admonet Titum officii, revocans in memoriam, quo conſilio à Paulo in Creta relictus fuerit, ut eorum, quæ Paulus propter brevitatem temporis perficere non potuit, reliqua ordinaret, atque perficeret; & cœptis à Paulo negotiis quaſi ſummam manum imponeret: præcipuè verò in conſtituendis per *ſingulas urbes preſbyteris*, atque epiſcopis. hæc enim nomina tunc Apoſtolico ævo ferè idem ſignificabant; idque ſecundum præſcriptam ab Apoſtolo rationem, quam & in verſibus ſequentibus ſtatim exponit.

Non vero ſine anxio delectu homines præficiebantur Eccleſiis; ſed ad preſbyterii munus requirebatur, ut eligendus eſſet *irreprehenſibilis*, (*verſ.* 6.) *unius uxoris vir*, hoc eſt, qui ob frequentia divortia, aut luxuriæ, aut moroſitatis non eſſet ſuſpectus: liberos habens fideles, neque ob luxuriam, neque ob contumaciam reprehenſibiles. Nam qui prudentia, & auctoritate domeſticos in officio continere ſciret; eum ad Eccleſiam gubernandam idoneum cenſebat.

Verſ. 7. *Oportet enim epiſcopum eſſe irreprehenſibilem:* &c. Hinc patet vocem preſbyteri, & epiſcopi Apoſtolo idem ſignificare. Neque enim ut officia preſbyteris præſcripta confirmaret, docere potuiſſet, quid deceat Epiſcopum; ſi diſtincta iſta officia eſſe exiſtimaſſet.

Utrumque igitur irreprehenſibilem eſſe requirit, *tanquam Dei Oeconomum*, ſeu Eccleſiæ, tanquam familiæ Dei, præfectum. *Non arrogantem αὐθάδη*, proprio judicio nimium tribuentem, *non iracundum, non vino deditum, non pugnacem*, percuſſorem, *non turpis lucri cupidum.* Vide 1. *Tim.* III. 3. *Sed hoſpitalem, bonorum amantem* (*φιλάγαθον*) *temperantem, juſtum, ſanctum* (*ὅσιον*,) *Continentem, retinentem ſe-*

cundum

tendum ſanam doctrinam fidelis ſermonis, ut poſſit ſimul & cohortari, atque conſolari homines in ſana doctrina, & potens ſit contradicentes redarguere.

Neceſſitatem ejus oſtendit *verſ.* 10., & 11. Quia ſunt multi contumaces *refractarii*, *Vaniloqui* (mataeologi) & *impoſtores*, mentium deceptores (maximè ex Judæis; ſed ne Græcis quidem exceptis) *quibus os obturandum eſt, qui integras domos ſubvertunt, docentes quæ non oportet, turpis lucri gratiâ.* Porrò ita Judæos impoſtores hoc loco perſtrinxiſſe Apoſtolum, ut ne Græcanicos quidem exciperet, documento eſt non modo vox μάλιστα *maxime*, quæ non ideo hac culpâ plane abſolvit Græcos, quia magis accuſat Judæos; ſed multò magis verſ. ſequens duodecimus. Dixit aliquis ipſorum proprius propheta, hoc eſt, poëta Cretenſis Epimenides. Cretenſes ſemper mendaces. (Mataeologi & φρεναπάται, *mentium ſeductores*) κακὰ θηρία, *malæ beſtiæ*, *ventres pigri*; idcoque turpis lucri cupidi: quia honeſto labore partas opes propter ignaviam non habent. Sententiam hanc approbat Apoſtolus & *verſ.* 13. eos, ſevere ἀποτόμως, *præciſe*, præruptè, hoc eſt, aſperè redarguendos præcipit; ut ſanam doctrinam retineant.

Verſ. 14. Plane ex animi ſententia Græcanicis impoſtoribus accidit, quod Judæi, etiam ad Chriſtianiſmum converſi, rituum ſuæ gentis nimium eſſent retinentes. Nam in introducendis in Eccleſiam ſuis ἰχθυοφαγίαις, κρεοφαγίαις, *piſcium*, & *cibi ſecundum eſu*, & aliis ſimilibus ceremoniis, quæ pura puta erant hominum commenta, & inſtituta propter ſimilitudinem corporalis exercitationis Judæos habebant ſuffragatores. Ergò & *Judaicas fabulas*, ſimul & *præcepta hominum*, quibus puritas ſpiritualis illius in Chriſtiana religione cultus Dei inquinabatur, arguit, ac reprehendit Apoſtolus *verſ.* 14., & ea negligi præcipit.

Verſ. 15. Ex profeſſo refutat, oſtendens *Omnes* cibos eſſe *mundos*, & puros, *mundis: Sed pollutis, & infidelibus nihil purum; quia polluta ſit eorum mens, & conſcientia.* Quamvis enim ſe *noſſe Deum profiteantur: tamen operibus ipſum abnegant*, hoc eſt, ex eorum operibus conſtat eos Deum non noſſe, neque ei credere: quia ſint in vita, & moribus, polluti, & abominabiles; & ſanctiſſimis Chriſti præceptis, ac ſanæ doctrinæ refractarii, & *ad omne bonum* opus, hoc eſt, ad omnem virtutem, *inepti*, atque indociles.

Atque in his verbis non obſcure oſtendit, quid ſit inter veram, & ſanam doctrinam, & inter fabulas, & commenta hominum diſcriminis. Quia ſana doctrina, per veram cognitionem Dei vitam, & mores hominum ad ſanctimoniam exigendo, efficeret, ut hominibus, à fermento vitiorum purgatis, nihil eſſet, aut videretur immundum. At fabulæ Judaicæ, & commenta hominum, quia religionis veritatem à vero pietatis ſtudio ad res nihili, & futiles detorquerent; efficerent ut hominibus per ſanctimoniam à ſordibus vitiorum non purgatis, ideoque pollutis, & immundis nihil poſſit eſſe purum, atque mundum, quandoquidem, quicquid externæ religionis profeſſione præ ſe ferrent, vita, mores, & opera ipſorum teſtarentur eos à cognitione Dei procul abfuiſſe; quia polluta fuerit ipſorum mens, & conſcientia.

CAPUT II.

REjecta, & damnata adulterina doctrina, hortatur Titum, ut Eccleſiis ſuis proponat ea, quæ decent ſanam doctrinam. Præcipit igitur ſingulis vitæ generibus, ſanctæ, & honeſtæ vitæ officia: ac primum Senioribus viris *verſ.* 2. dein ſenioribus mulieribus *verſ.* 3. tum eadem opera junioribus mulieribus *verſ.* 4., 5. dein junioribus viris, *verſ.* 6. poſteà ipſi quoque Tito *verſ.* 7., & 8. denique ſervis *verſ.* 9. & 10. Poſtea generalem rationem, cur ea officia ſingulis præſcripſerit producit *verſ.* 11. uſque ad finem capitis; ſummam toties religionis, ac veræ doctrinæ *verſ.* 3. complexus brevi compendio.

Senioribus *verſ.* 2. præſcribit. Primo, ut ſint *ſobrii*. Quia huic ætati prætextu medicandi ſtomachi facillimus eſt ad ebrietatem aditus. Secundo, ut ſint *Graves* Σεμνοὺς, venerandi, quia natura religionis, ut ab omni indecoro refugit: ita non ſola honeſta, ſed etiam decora, & convenientia conſectatur.

Tertio *Temperantes* non in vino tantum; ſed in omnibus vitæ partibus.

Quarto, *Sani in fide.* Ætas enim iſta ob multam experientiam prona eſt ad αὐθάδειαν *arrogantiam*, & obſtinationem in ſuis opinionibus; è qua proximus eſt in hæreſeos inſulam trajectus. Quanquam, ut vere fatear, non deſint cauſæ cur ſuſpicer, participium hoc maſculinum ὑγιαίνοντας; non tam ſignificare ſanitatem, quam robur in fide; quia adjiciantur roboris hujus ſubjecta alia duo, *Caritas*, & *Patientia*; quibus vox, & ſignificatio roboris potius, quàm ſanitatis competit.

Exprimitur autem iſtud robur per ſanitatem metonymicè, quia ſanitas robur afferat, nec iſtud unquam abſque ſanitate reperiatur; ſeniores autem ob multam ætatem, & conſuetudinem, ut omnium aliarum; ita iſtarum virtutum habitus robuſtos, & confirmatos habere debeant.

Quinto, *Sani*, *aut robuſti in Caritate*, præcipuâ virtutum, & penè omnes aliquando complexâ, certe tam Deum, quam homines reſpicit.

Sexto, *Sani*, *aut valentes in Patientia.* Tres omnium difficillimas virtutes proponit, in quibus à ſenioribus aliquanto plus roboris, quàm ab aliis repoſcit. Quo enim diuturniori meditatione, & exercitio parti ſunt; eò confirmatiores habitus eſſe convenit.

Verſ. 3. Mulieribus natu grandioribus ſimiliter præcipit. Primo ut *habitu*, *ſanctimoniam decente*, utantur. Pronus enim eſt hic ſexus ad omnem corporis cultum; tam in veſtitus luxu, quam in reliquo comendæ, & exornandæ formæ artificio.

Secundo, *Ne ſint calumniatrices.* Vitium ſexus obtrectatio, cum ætatis vitio garrulitate conjuncta, plerumque degenerat in calumniam.

Tertio, *Non vino multo deditæ*, & mancipatæ, ſobriæ.

Quarto, *honeſtatis magiſtræ*: Quod præceptum ideò ſe inculcare non reticet, ut oſtendat earum eſſe officium, bonis moribus, imbuere σωφρονίζωσι juniores mulieres.

In quo notanda eſt divini Spiritus ſapientia: qui officium inſtitutionis juniorum mulierum, ne lubricæ ſæpe utrinque ætati poneret laqueum, & ut ſuſpicionibus minimis, famam honeſtatis vulnerantibus, anſam præcideret, removet quodammodo à Preſbyteris, & præfectis Eccleſiæ; quos interdum juniores eſſe accidit, & [illegible], *Juniores* [illegible]

nilium cupiditatum, (2. *Tim.* II. 22.) non plane expertes; & demandavit Senioribus mulieribus: hinc in primæva Eccleſia ordo Diaconiſſarum conſtitutus erat: quanquam nec reliquæ Seniorum mulierum ab hoc officio caritatis arcerentur; præſertim grandiores ævo viduæ. Vide 1. *Tim.* III. 11. & *cap.* V. 4. & 8. Qui ordo cur ex Eccleſia ſublatus fuerit, cauſam non reperio; niſi quod forte poſteriores Eccleſiarum præfecti, non inviti ſupplerent in eo partes grandiorum natu mulierum; ut inſtituendarum juvencularum provinciam, atque curam ſuſciperent, uſque ad ſecretiſſima, & hinc ullis arbitris inſtituta colloquia progreſſi; ſuſcepto apud rudes mulierculas conſcientiarum examine in rebus ejuſmodi, quas hinc pudor proloqui vetat, inde neceſſitas inolitæ opinionis patefacere imperat. Ubi teneræ mentes, verecundiâ tanquam veſte depoſita, nuditatis ſuæ arcana patribus interdum ſucci plenis, & vino madentibus retegere, & in ſinum eorum deponere adiguntur. Res tam plena periculi quod in Eccleſiam introducta ſit, eò minus miror, quod videam iſtos juvencularum pædagogos, & magiſtros converſationem, & commercium tanti diſcriminis magno exemplo ſuſcepiſſe, ac tueri. Exemplo, inquam, Magni illius Athanaſii, Patriarchæ Alexandrini, qui ejuſmodi tentationum diſcrimina, & occulta ſuſpicionum ab Eccleſiaſticis viris tutò contemni poſſe docuit; dum totò ſeptennio apud virginem formoſiſſimam Alexandriæ ſine arbitris delituit. Quod factum verbis Sozomeni *lib.* V. *cap.* VI. exponi præſtat. „Eam, inquit, virginem „omnibus illius temporis mulieribus antecelluiſſe acce„pimus; ut ſicut omnibus in eam intuentibus mi„raculum putabatur, ſic viris, modeſtiam, & con„tinentiam profitentibus, fugienda videretur, ne „ex ſuſpicione labes aliqua ipſis aſpergeretur infa„miæ. Erat enim in ipſo ætatis flore, pudica cum„primis, & caſta, quæ res etiamſi naturæ adju„mentum non accedat, afferre tamen ad inſignem „corporis pulchritudinem ſolet non parum ornamenti. Et mox de eadem virgine loquens ait, „Quæ, „quanquam ob pulchritudinem non ſatis integrum „putavit, ut ſacerdos ſecum ætatem degeret; ne in„de in ſuſpicionem vocaretur: tamen propter ani„mi magnitudinem eum in ſuas ædes excepit; & „ſumma prudentiâ, ac cautione adhibita ſervavit in„columem; & tàm fidam cuſtodem, miniſtram„que tàm ſedulam ei ſe præbuit, ut pedes ejus la„varet, & res ad victum neceſſarias, aliaſque etiam „omnes; quas, natura dum urget, neceſſitas nos „ſubire cogit, ipſa ſola ſubminiſtraret &c.

Verſ. 4. & 5. Nondum abſolutis grandiorum natu mulierum officiis, tranſit ad officia juniorum; quia ea ita conjungit, ut ſenioribus præſcribat ea, quæ minoribus ævo inculcare debeant præcepta.

Quorum primum eſt, Primo ut ſint *maritorum amantes*. Secundo, *Amantes quoque liberorum*. Ubi non bruta illa ſtorge, quam præcipi neceſſe non eſt, ſed vera caritas præcipitur, quæ vera liberorum bona reſpicit, & procurat. Tertio, Ut ſint *temperantes*. Quarto, Ut ſint *caſtæ*. Quinto, *Ut domum ſervent*, *οἰκουρὰς*, hoc eſt, ne rei familiaris curâ neglecta, foris circumcurſitent. Ut autem caſtimoniæ fomes eſt temperantia; ita ejuſdem effectus, & ſignum eſt verum domeſticorum cura & aſſiduitas. Sexto, Ut ſint *bonæ* ab iracundia, odio, & nocendi ſtudio alienæ. Septimo, Ut indolis ſuæ bonitatem in *obſequio erga maritos* teſtentur, atque exerceant. Cauſam ſubjungit, cur iis virtutibus prædictæ eſſe debeant: *Ne Sermo Dei blaſphemetur*, hoc eſt, ne doctrina Chriſtiana eo nomine malè audiat, quod vitia eorum, à quibus recepta eſt, ex animis eorum extirpare; virtutes autem inſerere nequeat.

Verſ. 6. Eodem modo ſimilibus monitis juventutem maſculam inſtrui imperat. *hortare inquit juniores σωφρονεῖν; ut ſint ſobrii*, aut ſana mente præditi; ne vitio ætatis laſciviant, aut inſaniant.

Verſ. 7., & 8. Ipſum Titum præceptis inſtruit, oſtendens officium ejus ab ipſo exigere, ut non ſermone tantum, & monitis, Sed opere quoque, & vitâ, moribuſque, atque exemplo ſuo in omni virtute præluceat iis, quibus præeſt: Typum & *exemplum* ut in ſeipſo cunctis præbeat omnium officiorum.

Secundo, Ut in doctrina ſua, hoc eſt, in docendo exhibeat omnibus *integritatem*, *gravitatem*, *incorruptionem*. Idem quod ſuprà dixit explicare videtur: aut cauſas proximi præcepti reddere. Nec enim bona fide, & integre virtutem, ac religionem docent, qui ſolis præceptis animos hominum informant; nec moribus, & exemplo ſua præcepta exequuntur, & confirmant. Deinde monitis eorum nulla auctoritas eſt apud eos, qui doctores ſuos ejus culpæ, quam damnant, redarguere poſſunt. Denique qui docent, nec faciunt ea, quæ docent; non minus atque ii, qui diſcunt, & audiunt præcepta virtutis, ac pietatis, nec ea exequuntur; nihil ſtabile, & duraturum efficere aut ædificare poſſunt, *Matth.* VII. ſub finem: Sed omnem fructum laboris eorum corrumpi, neceſſe eſt. Quæ mala quomodo vitare debeat Titus, *verſ.* 8. oſtendit; ſi nempe *doctrinam* tradat *Salubrem λόγον ὑγιῆ*. Salubris autem doctrina eſt, quæ vitia ſanat, & virtutes inſerit; quemadmodum ſalubris cibus qui morbos arcet, & vires, ac robur ſuppeditat. Ejuſmodi cibo non modo is, cui præbetur; ſed & ipſe, qui præbet, vires ſuas reficit.

Deinde in doctrina, quam tradit, requirit, ut ſit *ἀκατάγνωστος*, *incondemnabilis*. Dupliciter autem doctrina aliqua damnationi obnoxia eſſe poteſt. Primum ſi aliqua abſurda in ſe contineat, quæ ſana ratio non rejicere non poteſt. Deinde ſi in modo docendi culpa aliqua committatur, hoc eſt, ſi levitate aliqua, aut incompoſitis moribus aliquis præceptis ſuis fidem abroget. Deinde ſi ea, quæ tradit, præcepta vita, & moribus ſuis refutet. Utrumvis accidat, non deeſt adverſariis quod carpant, aut cavillentur. Poſtulat autem Apoſtolus à doctoribus in perſona Titi, ut ita doceant, *ut adverſarius pudefaciant, non habentes quicquam mali, quod ſibi objiciant*. Hoc quoque dici poteſt tacite *ἐντρέπειν*, *καὶ ἐντρέπεσθαι*, *os obturare*.

Verſ. 9. & 10. Tranſit ad officia *Servorum erga* Dominos. (ubi notandum, quod Apoſtolus contrà morem ſuum mutua Dominorum officia omiſerit) quos primum *dominis* propriis *ſubjectos* eſſe imperat. In quo jus dominii, propriè dicti, lege Evangelica liquido ſancitur. Secundo, Subjectio iſta ut ſit ex animo præcipit; adeo ut Dominis ſuis *in omnibus placere contendant*. Tertio, *Ne ſint contradicentes*. Moroſitatem ſervorum dominis ſuis reſponſantium removet. Quarto, Ne quid ex opibus Domini, in ſuum peculium ſeparent, aut ſuffurentur. *Sed fidem omnem exhibeant bonam*, hoc eſt, omnia bona fide exequantur. Subjicit rationem horum particularium præceptorum, *Ut doctrinam Servatoris noſtri Dei ornent in omnibus*, id eſt, ne Religioni Chriſtianæ ſint dedecori; ſed ornamenro.

Sed hæc ratio generalis eſt, & omnibus ſerviens, cujus & *verſ.* 5. in præceptis junioribus fœminis dandis meminit; & illam fuſius à *verſ.* 11., uſque ad finem perſequitur. Non debemus eſſe religioni, ac doctrinæ Dei Servatoris noſtri dedecori: ſed potius ornamento. *quia illuxit gratia Dei ſalutifera omnibus hominibus, erudiens nos, ut, abnegata impietate, & mundanis concupiſcentiis, ſobriè, & juſtè,*

& piè

& piè vivamus in præſenti ævo ; expectantes beatam ſpem, & illuſtrem adventum gloriæ Magni Dei, & ſervatoris noſtri Jeſu Chriſti : Qui dedit ſeipſum pro nobis, ut redimat nos ab omni iniquitate, & purificet ſibi ipſi populum peculiarem, æmulatorem bonorum operum.

Tam paucis verbis ſummam religionis noſtræ complexus eſt. Vis hujus rationis tota eſt in debito, & obligatione, quâ immenſis Dei, Chriſtique beneficiis in acquirenda Salute æternâ (propter quæ & Gratia iſta Dei ſalutifera, & Deus ſervator non minùs, quam ipſe Chriſtus dicitur) obſtricti ſumus, & urgemur, ad omnem grati animi affectum, & effectum ipſi reddendum. Nulla autem alia re hunc animi noſtri affectum teſtari, & exhibere Deo, Chriſtoque poſſumus, quàm ſi tantis beneficiis quaſi reſpondentes id agamus pro virili parte, & efficiamus, ut Deus, & Chriſtus ſcopum, ac finem ſuum, quem in conferendis nobis tantis beneficiis intendit, & ſecutus eſt, aſſequatur, hoc eſt, *ut nos abnegata impietate, & mundanis concupiſcentiis* (ſeu abjectis omnibus peccatorum habitibus) *ſobriè, juſtè, & piè vivamus, in hoc ævo*, hoc eſt, omnium Chriſtianarum virtutum habitus, dum in hac vita vivimus, aſſequamur, & exerceamus. Totum enim virtutum, & officiorum noſtrorum ambitum tria iſta verba complexa ſunt, ſobrietas, juſtitia & pietas. Sobrietas quidem caſtimoniæ, ac temperantiæ erga noſmetipſos officium ; Juſtitia totum id, quod debemus proximo, & maximam caritatis partem ; Pietas caritatem, & obſervantiam, quam Deo debemus, & propter eum interdum ipſis hominibus. Viam autem, & rationem, quâ id præſtare, &, quicquid eſt in eo difficultatis, ſuperare poſſimus, à Deo per Chriſtum magno bono noſtro præparatam, & nobis oſtenſam indicat *verſ.* 13. *Expectantes beatam Spem, & illuſtrem adventum gloriæ Magni Dei, & ſervatoris noſtri Chriſti.* Hæc eſt enim unica via ſuperandi omnes difficultates in negotio pietatis, & ſanctimoniæ. Fides, & Spes, atque expectatio promiſſorum Dei, in adventu Chriſti nobis glorioſè reddendorum. Cujus fidei, ac ſpei noſtræ certiſſima confirmatio, & evidentiſſima argumenta attinguntur *verſ.* 14. in morte Chriſti *qui ſeipſum* in mortem truculentam, & ignominioſam *tradidit* ; *ut redimeret nos ab omni iniquitate*, hoc eſt, quemadmodum redempta lytro mancipia à captivitatis malis ſolvuntur, & liberantur, liberaret nos ab omnis peccati ſervitute ; & *purificaret ſibi ipſi populum peculiarem, æmulatorem bonorum operum.* quod nihil aliud eſt, quam efficere, ut nos abnegata impietate ſobriè, juſtè, & piè vivamus ; ſeu efficere, ut nos recedamus à malo, & faciamus bonum. Ubi primum notandum finem, & effectum mortis Chriſti ab Apoſtolo hoc loco ſtatui ; non hunc tantùm, ut à pæna peccatorum liberemur : (quanquam & hoc veriſſimum eſt) ſed ut ab ipſis peccatis liberemur ; & ab eorum immunditia purgati, vitam omnis ſanctimoniæ plenam in hoc ævo degamus. Deinde videndum eſt quomodo hanc innocentiam, & pietatem in nobis mors Chriſti efficiat. Id autem ex *verſu* 13. patet. Neque enim iſta innocentia, & pietas in nobis procreari poteſt, niſi per fidem, & ſpem efficacem conſequendi in adventu Chriſti præmii æterni. Verum ut iſta fides, & expectatio efficax ſit, & certioribus documentis ſubnixa, non aliud certè, niſi mors Chriſti efficere, ac præſtare poteſt. Eam enim primum reſurrectio, deinde exaltatio Chriſti conſecuta eſt ; per quam & ipſa præmia noſtra æterna (loco per ipſam nobis eminentiori præparato. *Johan.* XIV. 2. *&* 3.) quodammodo aucta, & optabiliora reddita ſunt, & eorum conſequendorum certitudo mirum in modum confirmata eſt. Cum jam iſta præmia, in manum, & poteſtatem ejus Mediatoris tradita ſint, qui nobiſcum in Novi Fœderis pactione nomine Dei tranſegit. Imo vero cum illa præmia, Eccleſiæ tanquam Dos paupérculæ Sponſæ à Deo promiſſa ; in manum ipſius Sponſi tradita ſint. Adeo ut Sacræ literæ paſſim jam nobis iſta præmia reddita eſſe, noſque Chriſto conreſuſcitatos, & ſimul cum illo collocatos in cæleſtibus aſſerere audeant ; ponentes ob oculos tantæ ſpei certitudinem. Porro non modo reſuſcitationis ; ſed etiam exaltationis Chriſti cauſam fuiſſe mortem ejus ; & ipſam per ſe liquido patet, & *Philip* II. 8. 9. disertè dicitur. Ubi notandum eſt, primum *Gratiam Dei* illam Salutiferam, hoc eſt, promiſſa Dei prædicata in Evangelio multoque magis morte, reſurrectione, & exaltatione Chriſti confirmata, erudire nos, ut peccatis abjectis piè vivamus per fidem, & expectationem vitæ æternæ : non ut ſolam impunitatem conſequamur ; ſed ut ab iis planè liberemur, & ſanctimoniam aſſequamur, ſine qua nemo Deum videbit. Longè plus igitur in nobis mors Chriſti cum ſuis annexis efficit, quam vulgò creditur. Non ſolum nimirum impunitatem ; ſed liberationem, & redemptionem ab ipſis peccatis. Deinde ſpem vitæ æternæ Apoſtolus vocat *Beatam*, quia beatos nos efficit. Tertio, Ultimum Chriſti adventum vocat Epiphaniam ſeu illuſtrem revelationem gloriæ Magni Dei, & Servatoris ; Vel quia adventus, & revelatio iſta futura ſit admodum glorioſa ; vel quia nobis glorioſiſſima præmia allatura ; vel denique quia Magnus ille Deus, atque adeò ipſe Chriſtus, gloriam ſuam maximam in hoc negotio patefacturus ; & ex eo ſit conſecuturus, aut potius propter iſta omnia ſimul ſumpta. Quarto, Chriſtus dicitur dediſſe ſeipſum pro nobis, hoc eſt, vitam ſuam poſuiſſe. Redemptio autem, cujus hic mentio fit, quod propriè intelligenda non ſit, illud eſt argumento ; quod nemo dari poſſit, qui pretium ejus acceperit. Quinto, Quid ſit redimere ab omni iniquitate explicat ipſe Apoſtolus per verba *purificare ſibi populum peculiarem, zelatorem, & æmulatorem bonorum operum.*

Summâ doctrinæ Chriſtianæ breviter, & perſpicue tradita, cum ſolam docendam, & inculcandam præcipit ; ac pravis & inutilibus doctrinis tacite (quod infra *cap.* III. diſerte facit) opponit. Et quia non in ſola cognitione, aut confeſſione ſui conſiſtit ; ſed in actum, & ad praxin piæ vitæ, cujus cauſa revelata eſt, deduci jubetur : ideo ſermoni doctrinæ, & prædicationis addi jubet commonefactiones, cohortationes, redargutiones cum omni præceptione. Quibus auctoritatem conciliat, dum eas, ipſoſque monitores deſpici vetat.

CAPUT III.

REdit ad præcipienda populo fidelium officia ; Primum autem *principatibus, & magiſtratibus* ſubjectionem, & obſequium imperat. In quibus verbis Jus omnis magiſtratus, & poteſtas adſtruitur, dum obſequium ejus, ac ſubjectio præcipitur. Atque ut iſta ſubjectio ſyncera, & ex animo facienda intelligatur ; voci [illegible] *ſubjici*, quæ coactum quoque officium non excludit ; addit vocem [illegible], *obtemperare*, quæ voluntarium quoddam, & quaſi perſuaſione obtentum obſequium ex natura vocis ſignificat ; quamvis forte promiſcuè pro omni obſequio uſurpetur. Quia tamen magiſtratus aliquid mali imperare poſſit (in cujus rei executione Deo potiùs, quam ipſi obediendum ſit) ideò præceptum illud obſequium limitari, & ad bona tantum opera reſtringi videtur, dum Chriſtiani imperante Magiſtratu *ad*

omne bonum opus duntaxat *parati eſſe jubentur.* Ubi tacite intelligitur, ſi quid forte pravi imperet magiſtratus, ad illud exequendum ipſos non obligari.

Verſ. 2. Expoſito officio erga magiſtratum; exponit poſtea officium erga reliquos omnes. Primo ut *nemini maledicamus.* Vox enim blaſphemiæ, non pro blaſphemia in Deum; ſed pro maledicentia in proximum plerumque in Sacris litteris uſurpatur. Omnis igitur in proximum injuria prohibetur; ſed primum ea, quæ fit Sermone. Deinde & ea, quæ fit ipſo facto, quarum rerum origo à mutuis rixis, & jurgiis incipit. A quibus ideo Chriſtiani quàm alieniſſimi eſſe debent, ἀμάχους, *à pugnis alieni*, & omnia contentionum certamina quàm maximè fugientes. Ad quam rem virtus τῆς ἐπιεικείας, hoc eſt, æquitatis & de jure ſuo condeſcenſionis utiliſſima eſt. Huic imperatur hic, ut ſimus ἐπιεικεῖς, *æquitatis ſtudioſi*, & ad dimittendum ſummum jus noſtrum faciles; quod, quia rigide exactum, ſumma ſæpe injuria eſt, eò minus retineri, ac ſæpius dimitti debet. Unde ex frequentatis ejuſmodi actionibus naſcitur virtus *manſuetudinis* erga omnes homines; quæ hoc loco quoque conceptis verbis præcipitur. Quæ profecto maxime rationabilis & ad retinendam, ac beandam omnem hominum ſocietatem doctrina utiliſſima eſt.

Et quia contraria juxta ſe poſita magis eluceſcunt; ideò *verſ.* 3. veterem vitam eorum, qui nondum cognitione tam ſalutaris doctrinæ inſtructi erant, ponit ob oculos, oſtendens quam prava, abſurda, ab omni laude remota, & quàm ipſa ratio noſtra non potuiſſet non damnare, & averſari, illa fuerit.

Eramus inquit aliquando & nos primo *dementes.* Quemadmodum virtutum prudentia dux eſt, atque directrix; ita vitiorum omnium cauſa, & fomes eſt amentia. Secundo *Inobedientes durabis.* Non de ſola magiſtratus inobedientia loquitur; ſed de contumacia quoque in converſatione, & illo animi habitu, qui nemini cedere; nemini ſeſe accommodare; ſed jus ſuum interdum, & *falſam opinionem* ſui juris in omnibus mordicus perſequi, nullam occaſionem contentionis, & rixæ dimittere conſuevit. Tertio, πλανώμενοι *errantes.* In multos enim pudendos, & craſſos errores incidere neceſſe eſt eos, qui ejuſmodi animi ſiniſteritate, & ſcabitudine infecti ſunt. Quarto, *Servientes cupiditatibus, & voluptatibus variis.* Has enim vitiorum eſcas, atque illecebras plurimi errores, & hallucinationes conſequi ſolent. Quinto, *in malitia, & invidia ævum degentes.* διάγοντες. Nihil miſerius, & cruciabilius vitiis ejuſmodi; quibus tormenta paria ne Siculi quidem tyranni, excogitavere. Sexto, στυγητοί. *Odioſi* ipſi, & 7. *alios odio habentes.* Quid ad diſſuendam, diſſolvendam, aut potius diluvio miſeriarum inundandam hominum ſocietatem talibus vitiis aptius fingi poteſt?

Quia *verſ.* 2. Bonitatis, & humanitatis præcepta tradidit; & ea mox contrariorum vitiorum conſpectu ob oculos poſito tanto commendatiora reddidit; In quibus vitiis præcipua pars malitiæ, & inhumanitatis mortalium cernitur, ideo *verſ.* 4. *bonitatem*, & amorem *erga homines*, ac beneficentiam Dei commendat, & prædicat; eo fine, quàm infrà *verſ.* 8. diſerte exprimit; ut ii, *qui Deo crediderunt, curent*, & conentur relictis vitiis, & priſtina malitia *in bonis operibus excellere*: atque (ut ſuprà *verſ.* 14. capitis ſecundi, per vocem æmulationis expreſſit) alius alium prævenire προΐστασθαι *præcellere* aliis. Neque enim tantum gratuita iſta (ut infrà explicat) Dei beneficia nos ad grati animi affectum ſtimulant: ſed & bonitas, & amor Dei erga nos, ad imitationem quoque bonitatis, & caritatis ergo eum, & proximos, aut fratres noſtros.

Nunc verba expliceinus. Quando verò, inquit, bonitas, & φιλανθρωπία *(amor erga homines)*, humanitas apparuit *Servatoris noſtri Dii*, *non ex operibus juſtitiæ, quæ fecerimus nos verſ.* 5. (de operibus loquitur quæ præceſſerunt gratiam, & regenerationem, ut res ipſa, & vox ἐποιήσαμεν indicat) *ſed ſecundum propriam miſericordiam, ſervavit nos* (Servator enim dictus eſt ſuprà) *per lavacrum regenerationis, & renovationis Spiritus Sancti. (NB.) Lavacrum* iſtud non ad præteriti reatus duntaxat noxarum noſtrarum ablationem, ut ſic loquar imputativam pertinere: ſed ad realem ablutionem ſordium peccati ex animis noſtris per *regenerationem, & renovationem* vitæ novæ, in verâ, & reali ſanctimoniâ traducendæ extendi; hinc luce meridiana clarius evincitur.

Quæ *regeneratio*, quia fit opera, & auxilio Spiritus Sancti ideo quoque *renovatio Spiritus Sancti dicitur verſ.* 6 *Quem* (porro ſermonem ſuum perſequens Apoſtolus, inquit) *effudit in nos opulenter, per Jeſum Chriſtum Servatorem noſtrum.* (Quia utrumque Servatorem nominat; utrumque Salutis noſtræ cauſam: ſed alteram alteri ſubordinatam eſſe neceſſe eſt) *ut juſtificati ipſius gratiâ verſ.* 7. (Non enim merueramus tanto beneficio affici, nec ulla erant aut eſſe poterant opera juſtitiæ noſtræ, quæ provocarent eam erga nos beneficentiam, cum eſſemus adeo improbi, & injuſti, ut in *verſ.* 3. injuſtitia iſta graphicè depingitur) *hæredes fiamus ſecundum Spem vitæ æternæ.*

Verſ. 8. Quia hoc loco iterum Summam religionis noſtræ, ac veræ, & ſecundum pietatem doctrinæ complexus eſt; ideò doctrinam hanc commendat & mox infra aliis (quæ non ſunt ſecundum pietatem, hoc eſt, non inſerunt animis pietatem) doctrinis diſertiſſimè opponit *verſ.* 8. Commendat autem verbis, Fidelis hic ſermo. Frequens eſt iſta apud Apoſtolum doctrinarum notatu dignarum, & quæ præ aliis præcellant, commendatio. Hanc igitur doctrinam, quæ in hominibus credentibus Deo efficit, *ut curent* & omni ſtudio enitantur (φροντίζωσι) *in bonis operibus præcellere*, ideo inculcandam, & firmiter animis hominum inferendam eſſe monet, *quia eſt bona & utilis hominibus.*

Huic veræ, & Salutari doctrinæ, quæ hominibus pietatem inſerit, opponit falſas, & ad pietatem nihil pertinentes doctrinas. Quas *verſ.* 9. vocat primum *Stultas quæſtiones*, nullo bono fine ſuſceptas, nec rationem ullam, cur tradantur, continentes, atque ipſas quoque ſuapte indole erroneas, & abſurdis multis (ut fieri ſolet) ſcatentes, denique & eo nomine ſtultas, quia homines ſtulti per ipſas à Satana decipiantur; qui non alia ratione à vera, utili, & ſalutari doctrina homines divertere ſolet, quam ſuggerendo, & obtrudendo ſuppoſititia, & adulterina dogmata, ut per ea vera & utiliſſima elidat. Qua in re mundus eo facilius poteſt, quia vult, decipi.

Vocat & genealogias, quas 1. *Tim.* 1. 4. vocat ἀπεράντους. Generationes æonum apud Gnoſticos intelligit Tertullianus. Qualeſcunque fuerint non plus ad regenerationem proderant, quàm Poëtarum fabulæ, aut veræ narrationes Luciani. Vocat ἔρεις καὶ μάχας νομικάς, *contentiones, ac pugnas legales.* Poteſt quidem id ad omnes Theologicas controverſias protendi: ſed & illorum quoque commenta, & matæologiam reſpicit; qui φρεναπάται οἱ ἐκ περιτομῆς *Impoſtores ex circumciſione*, ſuprà *Cap.* 1. 10. dicuntur. Eas omnes quæſtiones *cohiberi* imperat, *quia ſint & inutiles, & vanæ verſ.* 9.

Verſ. 10. Ipſos vero *hæreticos homines poſt unam*, *atque*

atque alteram admonitionem vitari, hoc eſt, excommunicari, rejici, & averſationem ſubire præcipit. Excommunicationis enim natura, eſt, *vitare*, & fugere converſationem eorum, qui hoc fulmine percuſſi ſunt. Et ut vitentur homines, à fidelibus nulla re facilius perficitur, quàm per excommunicationem.

Verſ. 12. & 13. Hinc, ut & ex aliis multis locis diſcimus, multos prædicationis adminiſtros, qui ab ipſo dependerent, &, quo opus eſſet, mitterentur; habuiſſe Apoſtolum. quales hic commemorat, quinque. Artemam, Tychicum, ipſum Titum, mox Zenam legiſperitum, & Apollo. Quorum primos duos miſſurum ſe ad Titum pollicetur; ſed quaſi in ejus locum, & ea conditione, ut ipſe veniat Nicopolim Macedoniæ, ubi Paulus hybernaturus erat. Nunc autem *verſ.* 13. ut Zenam, & Apollo ad ſe expediat, inſtructos ad iter omnibus neceſſariis, præcipit. (unde apparet illos hucuſque Titi adjutores, & cooperarios à Paulo in Creta relictos, fuiſſe.) Quæ neceſſaria, quia ſine ſumptu Cretenſis Eccleſiæ provideri non poterant; ideo *verſ.* 14. præcipit liberalitatis, in promovendæ gloriæ Dei uſus, officium. *Diſcant*, inquit, & *noſtri bonis operibus* impertiendo in neceſſarios uſus officium. Addita ratione, ne ſint ἄκαρποι infructuoſi; ſumpta metaphora ab arboribus fructu carentibus.

Verſ. 15. Salutat Titum nomine omnium, qui ſecum erant: ut & ſuo nomine ſalutari jubet eos, qui cum Tito erant, omnes: quia eos deſcribit his verbis *amantes nos in fide.* quales omnes eſſe debebant φιλάδελφοι, *fratrum amantes.* Quibus omnibus gratiam, (puta Dei, & Chriſti, ut ſolet) precatur.

FINIS.

IN EPI-

IN EPISTOLAM
AD
PHILEMONEM
COGITATIONES SACRÆ.

CAPUT I.

PHilemonem è fidelibus Coloſſenſis Eccleſiæ fuiſſe, & in ejus domo diverſantem Archippum, ejuſdem Eccleſiæ paſtorem, atque iſtam ipſam epiſtolam eodem tempore à Paulo ſcriptam, quo epiſtola ad Coloſſenſes mittebatur, è probabilibus conjecturis colligi, alibi monuimus. Nec obſtat quod ad Coloſſenſes epiſtola, in ſubſcriptione per Tychicum, & Oneſimum; hæc autem per ſolum Oneſimum miſſa ſcribitur. Illa enim publica per utrumque legatorum miſſa ab utroque Eccleſiæ reddi debuit: hæc privata, in privato Oneſimi negotio, ſoli Oneſimo tradita eſt, ut redderetur Philemoni, & quibus inſcripta erat. Quos inter Appiam conjugem Philemonis, & illius domus matremfamiliàs fuiſſe, in qua Archippus diverſabatur veriſimile eſt. Ideò inſcriptioni Philemonis ob tam arctam conjunctionem annecti; & Archippi mentioni, ut & reliquorum, qui in eadem domo ex Eccleſia fuerunt, præmitti debuit. Non omiſſa autem eſt in hac inſcriptione reliqua etiam Philemonis familia, non ſine prudenti Apoſtoli conſilio, qui per hanc epiſtolam non modo Oneſimum in gratiam Philemonis reſtitui: ſed etiam exiſtimationi ejus apud ejuſdem olim contubernii familiam conſuli voluit.

Nihil autem omiſit Paulus, tàm in inſcriptione, quàm in ipſa epiſtola, quo benevolentiam eorum, ad quos ſcribit, præcipuè Philemonis aucuparetur & ſibi conciliaret. Primum quo verecundius petere pro alio veniam videretur, non ſolus deprecatur; ſed deprecatorem ſibi Timotheum adjungit. Deinde ſe *vinctum* & captivum *Jeſu Chriſti* (hoc eſt, pro cauſa Jeſu Chriſti) vocat, quo favorabiliorem ſuam interceſſionem reddat. Præterea *Philemonem dilectum, & cooperarium ſuum* nominat. Cooperarium autem non ſine cauſa vocat. Quia cum eſſet, ut res ipſa loquitur, è locupletioribus, & potentioribus, ad ædificandam una cum Paulo Eccleſiam, chariſmata quædam ex iis quæ Paulus *Rom.* XII. 8. commemorat, ipſi non deerant: quibus etiam eum fideliter uſum hæc ipſa epiſtola teſtis eſt. Facultas enim impertiendi de opibus ſuis, & miſerendi poteſtas ipſi aderant; etiamſi alia fortè, quod tamen incertum eſt, defuiſſent. Vide infrà *verſ.* 7. & tota epiſtola oſtendit habuiſſe Philemonem, cujus, magno Eccleſiæ bono, (Dicitur enim Oneſimus ad Epiſcopatum provectus) miſereretur.

Appiam quoque matremfamilias *dilectam* compellat, & *Archippum commilitonem verſ.* 2. ut eorum quaſi interceſſione, & auxilio facilius, quod petit, impetraret. Salutatoriam apprecationem, quam ſolet, adjungit; *gratiamque, & pacem*, hoc eſt, omnem felicitatem, precatur ab uno *Deo*, ex quo omnia, quæ ad felicitatem hanc noſtram pertinent, & noſmetipſi dependemus; & ab uno *Domino*, per quem iſta omnia perficiuntur, & nos ipſi ad eam per eundem deducimur.

Initio ipſius epiſtolæ Spiritus Sancti civilitas atque (ut humano more loquar) humanitas apparet, qui plerumque, quo mollius in animos hominum illabatur, ſuaque præcepta, aut poſtulata inſerat, ſive apertè, ſive tacite à laudibus eorum incipit. quod hic non obſcure facit Apoſtolus gratias agendo Deo, cui omnes bonæ, *verſ.* 4., & laudabiles actiones acceptæ ferendæ ſunt, eo nomine quod optatiſſima quæque de virtutibus Philemonis audierit. Atque iſtam quidem gratiarum actionem Deo ſeſe in precibus ſuis, quas ad Deum perpetuò pro Philemone fundit, offerre. Virtutes iſtas *verſ.* 5. exprimit per voces *caritatis, & fidei ipſius erga Jeſum Dominum & erga omnes ſanctos.* Niſi quis malit voces iſtas dividere, ita ut fides ad Dominum Jeſum, caritas autem ad ſanctos pertineat. in quo caſu neceſſe erit fidei vocem hoc loco ita intelligi, ut etiam officia erga ſanctos comprehendat, hoc eſt, Fidem, caritate animatam, & vivam. quemadmodum *verſ.* 6. explicari videtur; ubi caritas illa Philemonis, cujus poſtea *verſ.* 7. mentio fit, per quam *viſcera ſanctorum recreata* ac refocillata ſunt, vocatur *κοινωνία τῆς πίστεως, communicatio fidei*, hoc eſt, à viva fide in Chriſtum, profecta liberalitas erga fratres. Oſtendit autem *verſ.* 6. non occaſione tantum gratiarum actionis ſeſe in precibus ſuis Philemonis mentionem facere: ſed petere, ac precari à Deo, ut virtus iſta Philemonis, & communicatio in neceſſitatibus ſanctorum ſit *efficax ἐνεργὴς* ad aſſequenda omnia bona in Chriſto Jeſu, tam ſpiritualia, quam temporalia (non fruſtra enim voces *παντὸς ἀγαθοῦ, omnis boni* uſurpat, cum pietas utriuſque vitæ promiſſionem habeat) ita ut quemadmodum virtutes Philemonis ad aures Pauli pervenerunt; ita quoque merces earum ad *notitiam ἐπιγνώσει ejuſdem*, & omnium perveniat, collata non modo Philemoni; ſed iis quoque, qui ad eum pertinent. Non vana enim eſt à ſingulari ad pluralem numerum tranſitio Apoſtoli, quod non *ἐν σοὶ*, ſed *ἐν ὑμῖν*, mercedem iſtam notam fieri Paulus deſideret, ut Appia quoque conjunx, &, ſi qui erant, liberi, ejuſdem participes fierent.

Verſ. 7. rationem ſubnectit cur in precibus ſuis Deo gratias ageret, & ipſi Philemoni non obſcurè gratularetur; quia gaudium haberet multum, & conſolationem ex fraterna iſta ipſius erga fratres caritate

Hinc factum eſſe oſtendit *verſ.* 8., ut *quamvis magnam haberet in Chriſto libertatem*, & parrheſian, ut ipſum officii admoneret, atque id, quod facto opus

erat,

erat, ipſi præciperet, tùm ob meritum ſuum tum ob amorem erga ipſum meritis ejus excitatum; dignum cenſuerit eum, quem rogaret potius, & ſeſe ad deprecandum ſubmitteret, quamvis eſſet ejus dignationis Apoſtolus, & quidem *Senex*, *atque tunc captivus Jeſu Chriſti*. Rogat igitur, & intercedit tanquam *pro filio* ſuo, quem in *Vinculis genuerat*, *Oneſimo*. Quod nomen, quia *utilem* ſignificat, is autem profugio ſuo damnum potius, quàm utilitatem hero ſuo attulerat; alludit ad nomen ejus Apoſtolus, & cum quidem olim hero ſuo fugitivum, damnoſum, & *inutilem* fuiſſe: ſed nunc poſt converſionem ad Chriſtum utrique tàm Philemoni, quam Paulo *utilem* effectum eſſe. Quem Paulus ad Philemonem remiſerit, petens ut ab eo *tanquam ſua viſcera* reciperetur. Et quia utrique utilem eſſe *verſ.* 11. aſſeruerat, id *verſ.* 13. explicat, quód propter miniſterium in vinculis ſuis, quæ propter Evangelium ſubierat, retinere eum apud ſe noluerat, ut ſibi pro ſe, & Domino ſuo miniſtraret. Verum id *verſ.* 14. abſque voluntate, & ſententia Philemonis facere noluiſſe; ut *beneficium* iſtud, quod petit, *Spontaneum potius, quàm neceſſitate expreſſum* videretur.

Verſ. 15. ad excuſandum ejus factum utitur divinæ voluntatis ab eventu ducta conjectura. Fortaſſis, inquit, ideo *ad tempus abs te ſeparatus*, & quaſi amiſſus eſt, ut *ipſum in æternum reciperes*.

Petit igitur iterum *verſ.* 16. *ut eum non tanquam ſervum, ſed ſupra ſervum reciperet*, hoc eſt, tanquam *fratrem dilectum*, *maxime Paulo*, quanto magis igitur dilectus eſſe debeat ipſi Philemoni; cui pluribus vinculis obſtrictus eſt; non tantum propter ſpiritualem conjunctionem, quæ eſt in Domino; ſed & propter carnalem, quæ eſt in terreno nexu inter Dominum, & ſervum.

Notandum autem terrena vincula, & conjunctiones vocari *ἐν σαρκὶ in carne*, & opponi iſtis cæleſtibus vinculis, quibus ſpiritualiter *in Domino* conjungimur, tanquam carnalia.

Verſ. 17. Quia ſupra *verſ.* 16. Oneſimum ſibi dilectum eſſe fratrem ſignificaverat, obſtringit Philemonem eo vinculo: ut ſi ſe non faſtidiret, aut averſaretur, adeoque, ſi ſe diligeret, illum quoque, tanquam ſe, reciperet.

Occurrit poſteà objectioni *verſ.* 18. & 19. ut oſtenderet quam anxiis precibus pro eo intercederet: *Si quid damni fecit*, inquit, *mihi imputa*. *Ego*, inquit, *Paulus chirographo meo teſtor*, *me id luere velle*, *eaque pro re cavero*, *& ſatiſdo*. *Taceo*, (inquit *verſ.* 19.) *quod & te ipſum mihi debes*. Subjicit hæc verba, ne de amore, ac benevolentia Philemonis erga ſe dubitare videretur. Quamvis igitur verecunde hactenus egiſſet; & magna circumſpectione interceſſionem ſuam expoſuiſſet, ne qua in re forte animum ejus offenderet, libertatem amici, & fiduciam fraternam ſumit; & poſtulat, ac petit tanquàm à fratre, ut quemadmodum ipſe opera Pauli magna felicitate frueretur; ita ipſe quoque ejus aliquo diſpendio, aut impendio frui poſſet; præſertim *in Domino*. quia aliqua Domini gloria ex acceſſione Oneſimi ad Eccleſiam emergeret, aut potius quia virtus illa, quæ in Sacris litteris *Gaudium* vocatur, quàm exercemus quoties lætitiam aliquam, & conſolationem fratribus operâ noſtra afferimus, eſt Domino gratiſſima, neque caret mercede ſuâ. ideò ait, *Recrea mea viſcera in Domino*.

Verſ. 21. Libertatem, qua nunc uti cæpit, (ſicut pauló ante diximus) excuſat fiducia ejus erga ſe benevolentiæ, & obſequii, tanquam repulſæ ſecurus, & ſciens quod Philemon etiam ultrà id quod Paulus petebat, ejus cauſa facturus eſſet.

Verſ. 22. Atque ut ipſum conſolaretur, & majori gaudio afficeret, condicit ipſi hoſpitium, promittens adventum ſuum, & exponens ſpem non dubiam, quod ipſum Deus precibus Eccleſiæ condonaturus, & è vinculis liberaturus eſſet. Ita ut epiſtola iſta ſcripta videatur paulo ante primum illud judicium, in quo coràm Nerone cauſam dixit, de qua 2. *Tim.* IV. 16. 17.

Salutationes adjicit eorum nomine, qui cum ipſo erant, partim neceſſitate adducti, ut *Epaphras concaptivus* (*verſ.* 23.) *in Chriſto*, hoc eſt, Chriſti cauſa; partim voluntate, ut *Marcus*, *Ariſtarchus*, *Demas*, *Lucas*, *cooperarii*, hoc eſt, adminiſtri *verſ.* 4. Unde patet, uti jam ſæpius dictum, eodem tempore ſcriptam eſſe hanc epiſtolam, quo & ad Coloſſenſes, ac per eoſdem miſſam. Quæ concluditur voto, & apprecatione conſuetâ gratiæ Chriſti Domini.

F I N I S.

IN EPISTOLAM JACOBI APOSTOLI COGITATIONES SACRÆ.

CAPUT I.

AUtor epiſtolæ hujus Jacobus, non ille Johannis frater, Zebedei filius, quem Herodes Herodiadis germanus occidit *Act.* XII. 2. ſed is cui conſenſu reliquorum cura Eccleſiæ Hieroſolymitanæ fuit demandata. cujus mentio fit *Act.* XII. 17., & *Act.* XV. 13. Non abludit igitur à commiſſo ipſi munere inſcriptio epiſtolæ; quam dirigit ad 12. tribus, hinc inde per orbem diſperſas; quas ita nominare videtur; ut ab iis, qui in Eccleſia ſua Hieroſolymitana præſto erant, diſtinguat. Sed ut aliorum non paucorum Sacræ Scripturæ locorum; ita hujus quoque ſenſus meritò latius extenditur, quam ut ſolos illos ſecundum carnem Judæos, aut potius Iſraëlitas deſignet. Nec enim Spiritui Sancto inuſitatum eſt, omnem ex aliis quoque gentibus collectum populum Dei, quem gratia ſua dignatus eſt, nomine Iſraëlis vocare: quia perinde ut illa olim electa, & ab aliis populis ſeparata gens; Chriſtiani quoque à cæteris omnibus nationibus ſecreti, ac Deo ſanctificati fuere; nec minus quam Judæi per varias orbis oras diſperſi. atque idem veterem quoque Eccleſiam ſenſiſſe, agnomen, Catholicæ huic epiſtolæ inditum, oſtendit.

Notandus autem hic eſt mos Apoſtolicus, Paulo frequenter uſurpatus, in titulis ſuis, aut limine epiſtolarum, duarum duntaxat divinarum perſonarum mentionem faciendi, omiſſa Spiritus Sancti mentione. Non quod pater Domini noſtri Jeſu Chriſti, aut ipſe Chriſtus in Salutis noſtræ negotio abſque interventu, & opera Spiritus Sancti nos gubernet, atque adjuvet: ſed quia, poſitis principalibus ſalutis noſtræ cauſis; poni inſtrumentalem nihil neceſſe eſt, quæ ſuapte naturâ ſubauditur. Prima verò principalium Salutis noſtræ cauſarum eſt Pater; ſecunda filius, quæ ipſæ ambæ cauſæ, quod ad novam creationem ita quoque concurrant; ut principalis efficiens, & inſtrumentalis inde cognoſcatur, quod Pater dicatur, ex quo omnia, filius per quem omnia; præterea cum uterque ſit Omnipotens; Omnipotentiam tamen hanc pater à nullo alio; ſed ex ſe ipſo habet: filius vero totam à patre accepit; verum tametſi is in nova creatione primogenitus omnis creaturæ dicatur: tamen ipſi reliquarum creaturarum condendarum poteſtas, atque negotium data ſunt. Porro ad novam iſtam illarum creationem, quamvis multæ aliæ adjuvantes, atque inſtrumentales cauſæ concurrere poſſint; ut Angeli, atque ipſi homines, ſervi Dei, & Chriſti; quorum ex numero fuit hic Jacobus; nulla tamen earum principalis dici poteſt præter duas iſtas ſupremas: quae omnipotentiam ſuam in Salutis noſtræ negotio exerere poſſunt. Hæ quamvis eo, quem oſtendimus, habendæ, & poſſidendæ omnipotentiæ modo inter ſe differant; adeò ut altera dici poſſit inſtrumentalis: tamen propter ipſam omnipotentiæ vim, atque dignitatem præcipuæ inferiorum cauſarum reſpectu, utraque principalis novæ creationis cauſa meritò dici ſolet. Tam pater autem, quam filius operantur in nobis, & ad iſtam, de qua loquimur creationem concurrunt, partim mediate, partim immediate. Mediatè cum id faciunt angelicarum, aut humanarum perſonarum operâ, & interventu. Immediate cum id faciunt per Spiritus Sancti donum, atque inſtinctum. Cujus nobiliſſimi doni diſpenſatio abſque Omnipotentia ne cogitari quidem poteſt.

Porrò ab uſitata Salutandi formula, quæ frontibus epiſtolarum præfigi ſolebat, *εὖ πράττειν, ὑγιαίνειν, Χαίρειν*, quarum ultima Jacobus hic uſus eſt, ſumpta videtur primæ iſtius eorum, ad quos ſcribit; allocutionis anſa, & occaſio. Cum enim in Salutatione ipſis omnia felicitatis gaudia comprecatus eſſet, ſtatim oſtendit eos in variis, in quas ex ipſa Religionis ſuſceptæ natura incidunt, tentationibus, multam habere gaudendi cauſam, atque materiem. Nec levem illam, aut modicam; ſed quæ præcipuam felicitatis eorum partem, vel, ut loquitur, totam, aut certe penè totam felicitatem eorum conſtituat, & complectatur. Dicit enim *Omne gaudium*, aut omnem, ex qua gaudium naſcitur, felicitatem id eſſe cenſete, cum in varias tentationes incideritis. Quicquid autem per vocem tentationum hic intelligatur, illud certum eſt rem per ſe, ac natura ſuâ gaudio, ac lætitiæ adverſam, & contrariam ſignificari, aut certe quæ talis vulgò videri, ac judicari ſoleat. Contrà vulgares enim opiniones hoc loco Apoſtolus philoſophatur, & paradoxam quandam doctrinam tradit; tunc maximè nobis lætandum, & gaudendum eſſe præcipiens, cum maximas triſtitiæ cauſas, & occaſiones habemus. Quemadmodum infrà *verſ.* 10. *Divitibus humiliatione ſua*, non gaudere tantum, ſed gloriari quoque præcipit. quæ tamen res ſibi adverſæ ſunt ac ſecum pugnare videntur.

Quamvis autem per tentationes, de quibus hoc loco loquitur, perſecutiones, religionis cauſa incidentes, præcipuè deſignari videantur, quarum varia ſunt genera; cruentæ aliæ; aliæ ſiccæ. damna, mulctæ, contemptus, odia populi, ignominiæ, exilia, ſupplicia, aut certè perpetuus omnium horum metus: tamen generalem hoc loco *tentationum* vocem ad unum iſtud Satanæ ſtratagema, per afflictiones fidelium graſſantis, reſtringere non auſim; non modò quod verba ſenſuſque Sacræ Scripturæ coarctari non debeant, quoties non incommode latius protendi poſſunt, ſed quia paulò inferius ipſe Jacobus, nondum iſtam, quam tradit, doctrinam egreſſus,

aperte

aperte explicat quid per vocem *tentationum* intelligat. & res ipſa loquitur, δοκίμιον illud πίστεως, *explorationem fidei* noſtræ non uno duntaxat *tentationum* per perſecutiones genere perfici; atque ipſam ὑπομονὴν *patientiam, cujus opus perfectum eſſe debet* (*verſ.* 4.) ad patientiam boni operis, hoc eſt, ſtabilem in virtute conſtantiam ſæpe in Sacra Scriptura protendi.

Ac profectò vox ὑπομονῆς (*patientiæ*) in hoc loco non ſimplicem mali perpeſſionem, quæ cum impatientia quoque conjuncta eſſe poteſt, ac ne patientem quidem mali tolerationem, quæ ab exploratione fidei noſtræ diſtingui nequit; ſed plus aliquid ſignificat; quia hujus explorationis effectum, & quaſi præmium eſſe dicitur. *Exploratio*, inquit Apoſtolus *fidei noſtræ operatur patientiam.* Cur diſtingueret iſta Apoſtolus, ſi inter patientem tentationis tolerationem, &, quam hoc loco nominat, *patientiam* nihil intereſſet diſcriminis? Neceſſe eſt igitur vocem hanc iſto loco conſtantem boni operis perſeverationem ſignificare. quæ, ut *verſu* 4. explicatur, *opus perfectum*, id eſt, habitum operum omnibus numeris abſolutum contineat. Nihil autem obſtat, quod perfectio iſta hujus operis, & patientiæ nobis præcipiatur potius Imperativum ἐχέτω *habeat*, tanquam officium; quàm promittatur, tanquam præmium illius, in qua fides noſtra explorata eſt, perpeſſionis. Nec enim unum, atque alterum patientiæ ſpecimen editum nobis eam, de qua loquitur Jacobus, patientiæ perfectionem donat, niſi magna cura, & vigilantia elaboremus, & ſapientia provideamus, ne nobis pereat, quod partum eſt. Eſt tamen iſtud verum laboris noſtri præmium, quamvis (quia ita Deus voluit) non abſque ſudore noſtro partum ſit; ac ſimul donum quoque Dei gratuitum dici poteſt, quia abſque provida, ac perpetua ſapientia, ac Spiritus Sancti ope acquiri non poteſt: quam nobis Deus precibus noſtris exoratus, per Chriſtum gratuito donat, & affert. Vide *verſ.* 5, & infrà 17. 18.

Perfectio autem iſta, quæ perfectos, integros, & omnibus numeris abſolutos Chriſtianos efficit; primum in eo cernitur, ut non unjus generis tentationes ſuperentur, & vincantur, ſed cujuſvis etiam diverſiſſimi generis. Nec enim fruſtrà epitheton, ac vocem ποικίλοις, τοῖς πειρασμοῖς, hoc eſt, vocem *variarum*, tentationibus adjecit, atque eandem doctrinam tradit infra, & fuſius explicat capitis ſecundi *verſ.* 10. ubi docet quod *quiſquis omnia legis præcepta ſervaverit, ceciderit autem in uno, totius legis violatæ reus eſt.* Deinde perfectio hæc in eo cernitur, ut non interdum tantum tentationes vincamus, interdum autem ſuccumbamus; ſed ut perpetuas, nec ullo (quantum fieri poteſt) lapſu interpolatas victorias omni tempore obtineamus. Denique in eo, ne dimidiatas tantum, aut imperfectas: ſed plenas, ac perfectas victorias de incidentibus tentationibus referamus; ita eas profligantes, ac proſternentes, ne facile redire, reſurgere, ac nobis iterum negotium faceſſere poſſint. quod fit quando illecebras, aut impetus tentationum ita ſuperamus, ne ullum in nobis aculeum relinquant. Nec enim ſatis eſt ſimpliciter abſtinuiſſe à vitio, ad quod in tentatione impellimur, aut exequi virtutem aliquam, à qua perficienda variis tentationibus abſterremur: niſi id fiat promptè, alacriter, & bona fide, atque ideo conſtanter. Nam qui ægre à peccando abſtinent; quod facere ſolent, qui ſola pœnæ formidine id faciunt, parum fideliter peccati delectationem, aut illecebram, aut etiam peccandi voluntatem abjecerunt; reſumpturi illud quoties is metus è memoria effluxerit, aut validioris tentationis illecebrâ, aut violentia obtutus fuerit. Quæ ſane ſemivirtus eſt, non virtus; quæ efficere debet, ut homo non abſtineat tantum; ſed abhorreat quoque à vitiis, eaque optima fide oderit, atque averſetur; & contrarias virtutes ex animo amplectatur, & alacriter atque obnixè exerceat, & conſectetur. Ejuſmodi virtus militem Chriſtianum telis Satanæ invulnerabilem reddit; Nec enim is uſquam; aut unquam ictibus ejus nudum latus aperit: ſed undique tectus, ac Cœleſti armatura cataphractus, quantò minus ab hoſte ſecurus, tanto magis tutus eſt.

Poſtrema pars in ſuperanda tentatione perfectionis in eo conſiſtit, ne quid iſti Spirituali victoriæ vitii, aut adventitiæ culpæ admixtum ſit. Exempli gratiâ, in tentatione perſecutionum vincenda non ſatis eſt, minimè pati ſeſe à profeſſione veritatis, & fide erga Deum dimoveri: ſed inſuper illicito perſecutorum odio, aut concepta adverſus eos ultione carere neceſſe eſt. Ita in materia liberalitatis cavenda eſt peſtifera labes jactantiæ; aut etiam exprobrandi beneficii, hinc ab eo genere officii, quod hanc virtutem exercentibus præſcribitur, virtus ipſa ἁπλότης nomine vocatur. Et Deus ipſe hoc loco ἁπλῶς, hoc eſt, ut ſtatim explicatur benigne, abſque τοῦ ὀνειδισμοῦ omnibus, qui petunt, donare dicitur. Ac nulla fere virtus eſt, in qua exercenda Satanas optimis ſæpe actionibus non aliquid veneni ſui admiſceat. Quod magna cura, & attentione proſpiciendum, obſervandum, & cavendum eſt. Quæ res quoniam magnâ, & vires humanas ſuperante vigilantiâ, atque ſapientiâ indiget; quam pauci, nec niſi magno, & conſtanti conatu; nec tamen unquam abſque ope divinâ, ac cælitus miſſo Spiritus Sancti auxilio aſſequuntur; ideò *verſ.* 5. huic infirmitati humanæ remedium oſtendit in precibus.

Verſ. 5. Quia in tentationibus, quibus perpetuo oppugnamur, Unicum eſt perfugium, atque remedium Preces; ideò doctrinæ de hoc ſpirituali certamine interſerit doctrinam de precibus eamque uſque ad *verſ.* 9. continuat. Primum autem oſtenſa ſuperius earum neceſſitate, quod ad hujus certaminis plenam, ac perfectam victoriam magnis animi viribus, magna ſapientia opus eſt; quam nemo mortalium, niſi cælitus impetrata ope, atque dono (quod infrà *verſ.* 17. inculcat, & explicat) habere poteſt: Quinto hoc verſu invitat ad eas fundendas certiſſimâ ſpe impetrandi, quod petimus, propter effuſiſſimam Dei liberalitatem, ac munificentiam erga omnes, qui ad eum confugiunt. *Dantis omnibus*, inquit, *Simpliciter* ἁπλῶς, hoc eſt, ex benigno, & propenſo erga eos, quibus largitur, affectu; ubi obiter dicitur, quæ natura beneficii eſſe debeat: & quomodo ea conferenda ſint. Quia multi quod dant, aut donant, non ſimpliciter ex benevolentia, aut præclara erga eos, quibus datur, voluntate id faciant, ſed vel oſtentationis, vel inſultationis cauſa; nec in eo verum bonum ejus, quem beneficio afficiunt; ſed ſuum, & quidem apparens quærunt. Ergo Deum ab ejuſmodi more alieniſſimum eſſe docet; nec metuendum eſſe, ut ab eo vel repulſam, vel donum aliquod ingrato amaritiei condimento temperatum feramus.

Deinde *verſ.* 6. oſtendit, quales preces noſtræ eſſe debeant; atque adeò quales noſmet ipſi, cum ad eas accedimus, eſſe debeamus. Oſtendit igitur nos debere eſſe fide præditos. Quæ vox ut in aliis pleriſque Sacræ Scripturæ locis non mortuam: ſed vivam, & operibus bonis animatam, & à peccatorum cœno mundam fidem ſignificat: hoc eſt puram, & bonam conſcientiam; quæ reperiri nequit, niſi in iis, qui nullius peccandi conſuetudinis, & habitus; aut etiam notabilioris adverſus Deum delicti ſibi conſcii ſunt; quamvis leviorum forte lapſuum

non ſint ignari. Tales enim ſoli aditum habent ad Deum cum fiducia accedendi, qui iram ejus nulla inſigniori offenſione irritaverunt. Nam qui ſibi conſcii ſunt, Deum juſtas, & graves cauſas habere ſibi ſuccenſendi, nullo modo eâ cum fiducia ab eum accedere poſſunt, ut ſe, quod optant, impetraturos confidant. Effectus igitur ejuſmodi fidei eſt, non *dubitare* Deum id ſua cauſa facturum, quod petunt, hoc eſt, de amore, clementia, gratia Dei erga ſe in eo, quod petitur, non dubitare. Nec enim fides abſque amore noſtro erga Deum conſiſtere poteſt. Amor autem erga Deum, mutuum ac reciprocum Dei erga nos amorem provocat; ac certiſſimam ejus in nobis fiduciam procreat. Ergo ut noſmetipſi fide, atque amore erga Deum flagrantes; ita preces noſtræ cum hoc fidei, & amoris erga Deum effectu conjunctæ eſſe debent, ſi quid impetrare ab eo debeant. Addit autem eodem *verſu ſexto* cauſam, cur preces ejuſmodi hominum, de impetranda quam petunt gratia dubitantium, à Deo rejiciantur, ac repellantur; quia repulſa dignæ ſunt ob eorum, qui precantur fidei, & amoris erga Deum inconſtantiam, aut potius defectum. Quæ inconſtantia ſimilitudine exprimitur fluctuum marinorum, à diverſis ventis hinc inde agitatorum. Nec melius exprimi potuit levitas eorum; qui nunc religionis Chriſtianæ veritate, & excellentia ad fidem, & amorem erga Deum impelluntur; nunc vitiorum illecebris in diverſum concitantur, & ad Satanam tranſeunt. Quæ deſultoria conſuetudo unum eundemque hominem, diverſis temporibus conſideratum, quaſi duplicem facit. Ideo δίψυχος ἀνὴρ *duplici anima* talis homo *verſ.* 8. dicitur; & alibi duplici corde, quod interdum ſecundum diverſa tempora aſſumit, & immutat. Quanquam & eodem tempore dici, & conſiderari poteſt quiſpiam *duplex*, aut tanquam duplex; quum aliud in ore, aliud in pectore geſtat, & quaſi duplicis hominis officio defungitur. Quo ſenſu apud Poëtam duplicis agnomine Ulyſſes vocatur. Quæ animi verſutia nec in humanis actionibus, ac negotiis laudatur; & quoties cum Deo negotium intercedit, non poteſt eſſe, niſi ſtulta, & ſcelerata, & in Deum contumelioſa; qui parum reverenter colitur; quoties decipi poſſe ſperatur. Et tamen ad eam indignitatem homines Satanas frequenter adducit. Merito igitur hoc loco à Deo ejuſmodi precatores rejici dicuntur; quia ſunt *inconſtantes in omnibus viis ſuis. Via* (ſicuti alibi *ambulatio*) hoc loco ſignificat habitum, & conſuetudinem multo uſu roboratam; quemadmodum via multis veſtigiis trita eſt.

Verſ. 9. Quemadmodum ſuprà, cum doctrinam de Tentationibus in genere inchoaret, quæ per ſe, ac naturâ ſuâ, vel ob alicujus Tentationis aſperitatem, vel ob ipſum ſuccumbendi periculum triſtitiam nobis inſerunt; luctari tamen cum affectu triſtitiæ, eumque gaudii affectu opprimere, ac vincere præcepit: ita nunc in ſpecie exemplum tentationis ejuſmodi proponit, quæ animos noſtros propter ſortis noſtræ humilitatem deprimere, ac dejicere poſſit. In qua tamen ſtatus noſtri conditione tantum abeſt, ut animum deſpondere permittat; ut eâ tanquam exaltatione aliqua gloriari præcipiat. Quod exemplum in hominibus pauperibus, aut vilioribus locum habet, qui per vocationem ad Chriſti regnum nobiliſſimis omnium principibus Mundi, qui forte ad eundem admiſſi ſunt, coæquantur, præ omnibus autem reliquis, cujuſcunque ſint in mundo dignitatis, & excellentiæ, extolluntur, & eminent; quippe deſignati cæleſtis illius civitatis principes, ſi ſeſe vocatione ſua dignos præſtiterint. Ideò eos non modo gaudere, ſed gloriari jubet in ſublimitate ſuâ. Sed nequis exiſtimet ſolos tantum pauperes vocatos eſſe ad regnum Dei, & cæleſtem illam ſublimitatem, addit, divites quoque gloriari debere in ſua humilitate. Quamvis autem ea res, qua utrique gloriari debent, una, eademque ſit; diverſis tamen, imo contrariis nominibus effertur, propter concinnitatem antitheſeos, quæ pauperibus ſublimitatem, divitibus autem humiliationem attribuit, & apte ſibi invicem opponit. Eadem enim vocationis Chriſtianæ dignitas, & excellentia in pauperibus quidem ob ſupradictas cauſas *ſublimitas* (ὕψος) nominatur: In divitibus autem vocatur humiliatio ob cauſas ſubſequentes. primum quia divites in Eccleſiâ cum pauperibus coæquantur, nec apud Chriſtum eſt acceptio perſonarum; deinde quia per naturam religionis ſæpe perſecutionibus ſubjectæ divitiæ, & dignitates non raro abjiciendæ, ac negligendæ ſunt, & propter illam ſortem, & dignitatem, quæ cum pauperibus communis eſt, relinquendæ, & contemnendæ. Rationem gloriationis in pauperibus, ac vilioribus non addit; quia manifeſtum eſt viles, & humiles cur gloriari poſſint, ac debeant, quando in altum extolluntur. At in divitibus, cur illi humiliatione ſua, & opum quas habent, & quovis tempore amittere parati eſſe debent contemptu, & ipſa quoque jactura gloriari debeant, rationem luculentam explicat, quia bonum plane fluxum, & caducum, ideoque falſum, longe ſtabiliori, & nobiliori, ac vero bono commutat. Divitiæ enim, & dignitates terrenæ flori herbæ comparantur, qui exortu, & æſtu ſolis arefactus cadit, & intercidit, quod *verſ.* 10. & 11. explicat. Quamvis autem totam iſtam rationem in divitum, quos pauperibus opponit, antitheto plene, & clare non exprimat, niſi ejus illuſtrationem, aut proſyllogiſmum: tamen iſtud ſtabile, ac verum bonum neceſſariò ſubaudiendum eſt, partim obſcurius in voce ταπείνωσις, *quod fluxo*, & falſo commutatur; quæ hoc loco impropriè, & catachreſticè uſurpatur, nimirum ſecundum offerentem ſe vulgi oculis apparentiam; & cum illa ſublimitate pauperibus attributa revera idem eſt: partim clarius in voce ὕψος, qua non minus divites Chriſtiani quam pauperes verè, & in reipſa gloriari poſſint. Nec enim de infidelibus, ac damnandis divitibus loquitur; ſed de fratribus, & in eodem ſtatu fraternitatis exiſtentibus cum fratribus humilioris fortunæ; & quibus deeſſe nequeat in quo gloriari poſſint. Nam divites infideles, aut damnatos dum alloquitur infra *cap.* v. nequaquam gloriari jubet; ſed flere, & lamentari. Atque hinc liquido apparet, & contra affectatæ paupertatis patronos concluditur, ne divitum quidem, ac nobiliorum ſtatum; ſi tales ſint, quales vult eſſe Paulus, 1. *Tim.* vi. 22., & *ſeqq.* à Regno Chriſti proſcribi.

His obiter explicatis *verſ.* 12. iterum redit ad primam illam, à qua epiſtolam inchoavit, tentationum doctrinam; quas eò libentius, & æquiori, imo verò alacriori animo ſuſcipiendas, ſuſtinendas, ac tolerandas eſſe docet, quod occaſionem præbeant victoriæ noſtræ, &, ut ſuprà dixit, procreant patientiam, in qua fit exploratio fidei noſtræ, quam certo conſequitur præmium ingens, hoc eſt, corona vitæ, ſeu vita glorioſa, ſpectatæ virtutis victoribus promiſſa ac repoſita merces; quos hoc loco deſcribit, & nominat *diligentes Deum*: quia ad victoriam de omnibus tentationibus obtinendam unicum, & breviſſimum, ac facillimum eſt perveniendi compendium, *dilectio Dei*.

Verſ. 13. Doctrinæ de Tentationibus annectit inſignem de vera tentationum origine doctrinam; idque adverſus erroneam opinionem, quam nonnulli ſcioli, freti loquentiâ ſuâ veræ ſapientiæ experte, ſpargebant in Eccleſia. Neque contenti incautâ loqua-

tâ loquacitate noxium virus evanuiſſe, iraſci quoque diſſentientibus, &, zelo amaro repleti, damnare innoxios, & exiſtimationem eorum vellicare audebant; interea vitæ, morumque incurioſi; & qui omne Chriſtianæ vitæ officium in fide abſque operibus collocarent: adverſus quos pluribus præterea epiſtolæ hujus locis inſurgit; paſſim vitia eorum perſtringens, ac digito oſtendens primum ruditatem, & ignorantiam eorum; cauſam ejus indicans, quod eſſent tardi nimium, ac difficiles ad diſcendum, & audiendum, prompti vero nimium, ac præcipites ad loquendum; vel potius docendos alios, & magiſtralem ſuper eos auctoritatem uſurpandam; prompti præterea ad iram adverſus eos, qui ſibi vel minimum refragarentur. Vide hujus *cap. verſum* 19. & infrà *verſ.* 26. & 27. ubi effrænem, & indomitam eorum linguam, ſpecie, ac perſona religioſi cultus velatam; cæterum veræ pietatis expertem notat: quod neque caritatis opera exercerent, & mundi cupiditatibus macularentur. Eoſdem taxere videtur ſecundi capitis initio, quod admirarentur homines utilitatis gratia, & pauperes præ ditioribus flocci facerent; quod, confiſi quorundam legis Chriſtianæ præceptorum obſequio, cætera non curarent; quod doctrinam Apoſtoli Pauli de juſtificatione ex fide ad neglectum bonorum operum abuterentur. Eorundem Magiſtralem ſuperbiam, effrænem, & indomitam linguam, zelum amarum toto capite tertio exagitat. Eorundem vitam, voluptatum avidam, cupiditatis, & invidiæ fluctibus agitatam; ſuperbiam, & arrogantiam; obtrectationem, & condemnationem aliorum; denique vitam terrenis ſtudiis, & mundanæ jactantiæ addictam toto capite quarto: atque haud ſcio annon capitis quoque quinti initio arguit. Ex iis, quæ dicta ſunt, patet, æque, ut alios Sacros Scriptores, Jacobum quoque cum iis, qui doctrinam Apoſtolicam, & illum ab iis ἔμφυτον λόγον plantatum, & inſititium ſermonem jam tum corrumpebant, luctatum eſſe: ut non difficilis conjectura ſit, quid in Eccleſia poſt Apoſtolos factum fuerit.

Hæc de iis, qui errorum zizaniam ſpargebant breviter præfati, nunc videamus quod genus erroris Apoſtolus hoc loco refutet. Illud videlicet quod olim Irenæus in Florino acrius reprehendit apud Euſebium *l.* 5. *cap.* XVIII. Ait vero Jacobus *Nemo qui tentatur* (inquit *verſ.* 13.) *dicat, à Deo tentor. Nam Deus, ut tentari malis ipſe non poteſt, ita neminem tentat.* Erat hoc in more poſitum carnalium hominum, carnales opiniones ſpargere, quo ſecurius in cupiditatibus, & vitiis ſuis computreſcere poſſent. Nihil autem eſt, quod nos magis peccatis conciliat, quàm ſi opinemur ea in nobis à Deo ipſo procreari; qui quos ad perniciem, eoſdem ad peccata quoque ipſa inevitabiliter deſtinavit. Cui opinioni ad animos hominum, vitiis faventium, aditum præſtruxere loca quædam Sacræ Scripturæ, pravè intellecta, & explicata. qualia ſunt, ubi Deus indurare peccatores dicitur; aut mittere ipſis efficaciam erroris, ut credant mendacio; aut efficere, ut homines auribus, & oculis utantur, nec tamen audeant, aut videant, quæ ipſis expediunt &c. Hoc igitur loco Apoſtolus oſtendit, quod ea loca ita crudè explicari non debeant, ut Deum mali, & peccati autorem eſſe ſignificent. Qui tantum abeſt, ut perficiendi, aut conſummandi peccati hominibus ſit auctor; ut ne ad initia quidem peccatorum, & primas eorum tentationes cum pravitate mortalium concurrat. Aliud enim eſt permittere patrari, aut connivere ad ea, quæ patrantur; aut etiam juſtâ, & graviſſima de cauſâ auxilium ſuum ſubtrahere indignis, quod forte efficere poſſet, ne patrentur: aliud verò velle, & vim, atque operam ſuam conferre, ut patrentur. Illud enim neminem patrati delicti auctorem efficit; hoc autem maximam culpæ partem, imo omnem culpam peccatorum in eum, cujus voluntati, & efficaciæ reſiſti nequit, conjicit, ac deonerat. Conſideranda autem inprimis ratio eſt, quâ utitur ad tàm peſtilentem errorem refutandum; ex qua patet, non minùs abſurdum eſſe, ſi Deus homines ad peccandum adducere, vel impellere; quàm ſi peccare ipſe ſtatuatur. Utrobique enim peccati, à quo ſanctitas ejus abhorret, ac longiſſime recedit auctor dici poſſet; & ſi rem penitius ſpectemus, non homines, qui voluntati, & potentiæ Dei reſiſtere nequeant; ſed ſolus Deus peccati culpam, & reprehenſionem ſuſtineret, quod vel cogitatu abſurdum, ac nefarium eſt. Et tamen Satanas in eum finem præcipuè ejuſmodi errorum ſemina animis hominum inſpergere ſolet; ut homines habeant in quem culpam pravitatis ſuæ conferant; ideoque ejuſdem maliciæ ſupplicium non timent, præſertim ab eo, in quem tota ferò culpa iniquiſſime derivatur, exigendum.

Non contentus autem Apoſtolus, omnem peccati culpam, & ſuſpicionem à Deo removiſſe; oſtendit veram peccatorum, ac tentationum originem; & penes quem eorum unica, aut certè maxima culpa ſit. Dicit igitur *verſ.* 14. Unumquemque mortalium tentari à cupiditate propria ſua; quæ animum ejus, peccati illecebris ineſcatum, trahit ad peccandum. Quæ cupiditas poſteaquam intus in animo concepit peccatum, parit illud in effectum, & quaſi fœtum, intus conceptum, foràs emittit in externâ peccati actione. Peccatum verò demum conſummatum gignit mortem. *verſ.* 15.

Quamvis autem hæc accuratius ita diſtingui poſſe videantur, ut cupiditas, primum ineſcata, voluntatem hominis (quæ irrationales ejus motus compeſcere poſſet, ac deberet) trahat ad aſſenſum; quæ à cupiditate decepta, ſinit ſe pertrahi, & tunc fœtus hic infelix in animo concipitur, & poſteà ab eadem voluntate noxio partu in lucem producitur: tamen à verbis, atque ductu Apoſtoli, ac Spiritus Sancti recedendum non cenſeo, qui tàm conceptum, quàm partum peccati cupiditati, non voluntati attribuit. Voluntas enim, quoties cupiditati opponitur, rationis ductum, non appetitus ſequitur. Sed cum appetitus rationem de ſolio deturbat: & cupiditas voluntatis partes, ac munia invadit, meritò ejuſmodi actionum cupiditas potius, quam voluntas mater dici debet. Ex quo fœditas peccati magis conſpicua eſt, quæ nos, dignitate humani ſtatus dejectos, ad brutorum pecudum ſortem proſternit. Cum enim homo carnali appetitu regitur, nihil à brutis differt, quæ eodem appetitui duntaxat obtemperant; niſi quod in hominibus bruta cupiditas tantò magis eſt & indecora, & noxia, quanto eſt ob viciniam rationis ingenioſior.

Non putaverim autem voces ἁμαρτία ἀποτελεσθεῖσα vertendas eſſe *peccatum peractum*; ſed potius *conſummatum*, & quaſi ad perfectionem habitus deductum. primum quia hic tria iſta manifeſtè diſtinguuntur. Primo, Conceptio peccati, quæ eſt intrinſeca deſtinatio peccandi. Secundo, partus peccati, cum quaſi in lucem producitur: quæ eſt ipſa externa executio peccati. Tertio, demum conſummatio peccati, hoc eſt, frequens iteratio, & habitus peccandi; qui gignit mortem. Jam igitur ſimplicem actionem peccati, vel peccatum ad actum deductum ante nominaverat; quocirca in tertiò iſto gradu aliquid majus, ac plenius ponendum erat, hoc eſt, non peccatum ſimpliciter ad actum deductum; ſed frequenti uſu confirmatum, & quaſi perfectum. Deinde, non ſemper unum aliquod peccatum commiſſum ſtatim mortem procreat: niſi forte grave, & ca-

pitale : at omnis peccandi habitus lethalis eſt.

Merito autem mirari quis poſſet, quamobrem Apoſtolus in oſtendenda vera tentationum origine Satanæ mentionem prætermiſerit. Verum in eo Spiritus Sancti ſapientia notanda eſt. Cum enim pravæ illius doctrinæ ex mente Satanæ ſcopus eſſet, ut homines, conjecta in alium peccati culpa, ſibi viderentur in conſpectu Dei excuſabiles; eoque minus peccatorum pœnas pertimeſcerent, atque in peccando eſſent ſecuriores : non expediebat propoſito Apoſtoli, culpam Deo iniquè attributam, in Satanam transferre; ſed potius in ipſos peccatores rejicienda erat, tanquam ipſorum propria; ob quam debitum ſupplicium merito formidare deberent. ut videre poſſent ſeſe ſuæmet fortunæ, ſuique exitii, ac mortis æternæ fabros eſſe, quam evitare in eorum eſſet poteſtate, ſi ſuaſmet cupiditates Chriſti, ac Spiritus Sancti auxilio compeſcere vellent.

Deinde quanquam Satanas permiſſu Dei homines frequentiſſime tentare ſoleat; unde alibi Tentator appellatur; eas tamen hominibus vires Deus dedit, ac dare promiſit, ut, niſi latiſſima eorum culpa interveniat, Satanam vincere, ac profligare non difficulter poſſint. Nihil eſt igitur, quod in Satanam peccatorum ſuorum culpam conjiciant, qui neminem ad peccandum violenter trahit : ſed nonniſi ſponte, ac voluntarie ad ſe accedentes recipit. Non igitur Satanas pro eorum delictis; ſed pro ſuis duntaxat, tam aliis, quam in ipſa hominum tentatione commiſſis ſuppliciis luet. Sed & illi ſuorum quoque, non Satanæ; (quamvis ex occaſione tentationum à Satana profectorum,) commiſſorum peccatorum pœnas non effugient. Non igitur propoſito Apoſtoli conſentaneum erat, hoc loco Satanam ejus culpæ arguere; quæ ſolis hominibus attribui merebatur.

Verſ. 16. Abſurditatem erroris hujus oſtendere incipit, ſimulque ab eo fratres, ſed blanda dehortatione abducit; fratres dilectos vocans, qui tam fædo errore tenebantur. Unde apparet non ilico homines capitali odio proſequendos ob errorum, quibus impliciti ſunt, fæditatem; ſed paterno, aut fraterno affectu, citra omnem acerbitatem monendos, inſtruendos, rationibus convincendos. Duas autem rationes invictas affert ad hujus erroris falſitatem, & abſurditatem detegendam, qui ullam tentationum, aut peccatorum originem Deo attribuit *verſ.* 17. Primum, quod fieri nequeat, ut ab eo ullius mali origo profluat, à quo omne bonum cælitus deſcendit : vel ut is ſit aliquarum tenebrarum, quæ in peccatis interveniunt auctor, qui eſt pater omnium *luminum: & in quo nulla ſit mutatio, aut converſionis obumbratio*, hoc eſt, qui non poſſit ex autore perpetui luminis mutari in autorem aliquarum tenebrarum. Nec in eum cadere poſſit ejuſmodi imperfectio, qualis in corporum cæleſtium quibuſdam cernitur, præcipuè in Luna; quæ pro converſionum ſuarum varietate, nunc alieno lumine fulgens eſt, & lucida; nunc per eclipſes; aut accepti à Sole luminis à nobis averſionem obumbrari videtur. Verum Deus, ipſo Sole lucidior, perpetuum, & inexhauſto lumine jugiter fulgens, reliqua omnia, quæ modo illuminari poſſunt, aut merentur, clariſſimæ lucis radiis illuſtrat. Quemadmodum igitur in ipſo ne minimum quidem deprehenditur tenebrarum veſtigium; ita nullæ ab ipſo tenebræ proficiſci poſſunt. Altera ratio eſt, quod fieri nequeat, ut is, qui paterno erga homines affectu flagrat, & qui omne donorum, etiam perfectiſſimorum, genus in eos largiter profundit, mortiferum aliquod virus per tentationem peccati ipſis inſtillet : præſertim cum paternam erga nos voluntatem teſtatus fuerit, per prædicationem Evangelii *verſ.* 18. Ea vero *ſermo veritatis* vocatur & eſt *ſemen illud incorruptibile, ex quo renaſcimur, quod ipſum manet in æternum* 1. *Pet.* 1. 23., 25.: ita natos ex ſeſe manentes in æternum, atque ſic novas creaturas, & vere filios Dei efficit. Quod certe indubitatum eximii erga nos amoris divini teſtimonium, at ab omni immiſſarum nobis à Deo tentationum ſuſpicione alieniſſimum ſit, omnino neceſſe eſt. Neſcio autem quo reſpectu vocem (ἀπαρχῆς) *primitiarum* voci creaturæ (perquam nova intelligitur) Apoſtolus hic adjunxerit; an reſpectu aliorum ſimpliciter hominum, ævum Apoſtolicum ſubſequentium, quorum ratione Apoſtoli, & eorum coævi Chriſtiani primitiæ, novæ in Chriſto Creaturæ dici poterant; an vero eorundem quidem hominum, ſed diverſorum Creationis graduum reſpectu; quia inchoatus per fidem, & vitæ ſanctimoniam novæ Creationis gradus nihil aliud eſt, quam primitiæ quædam ejuſdem creationis, per immortalitatem, & glorificationem noſtram conſummandæ, quas in anteceſſum ex cultu, & ſervitio Dei decerpimus. Vide 1. *Joan.* III. 2. Quod poſterius quidem malim; ſed nihil decernere audeo; quia prior ſenſus loco huic ſatis etiam quadrat.

Animadvertendum autem eſt dogma iſtud, quod hoc loco potentiſſimis rationibus oppugnat Apoſtolus; non modo in Deum injurium; ſed hominibus mirè pernicioſum, firmiores nunc in orbe Chriſtianô radices egiſſe, quàm ut facilè à ſtirpe erui poſſit.

Quo magis Apoſtolicis hoc loco monitis, & rationibus inhærendum eſt; ſimul obſervanda non modo ipſorum, quos Apoſtolus arguit, errorum cognatio, aut potius eadem forma, atque indoles, idem fructus; ſed eorum quoque, qui Apoſtoli ævo hæc ſomnia urgebant, cum iis, qui nunc ea poſtliminio reducunt, comparatio; & inſpiciendum accuratè an ducta à Jacobo veterum lineamenta novis iſtis conveniant.

Prima autem erroris iſtius incunabula apud expertes cognitionis Dei poëtas, in anilibus, & ſingulis mortalium fata ſua nectentibus Parcarum filis, reperias. E quibus mox vetus, & pannoſa, atque ipſo ævo detrita de Fato doctrina conſuta eſt à Barbaris in Stoa magiſtris. Dehinc locus iſte communis ad captandas, mulcendaſque imperitæ plebis aures, multorum Scriptis ita tritus, & celebratus eſt ut inter Chriſtianos quoque dicendi, aut placendi, quàm ſapiendi ſtudioſiores, deeſſe non poſſet benigna, & plauſibilis de Fato diſſerendi materies. In qua, tametſi Chriſtiano amiculo utcunque induta, Stylum exercuere quidam celebres ex Africa patres. mox eandem excoluit paulo ante ævum noſtrum magnorum virorum facundum ſane, & torrens; ſed vehementius, quam nervoſius ingenuum. Nunc videamus colores, quibus illos veteres Fati patronos depingit Apoſtolus. Linguæ primum effrænem uſum, & præceps loquendi potius, quam audiendi, hoc eſt, docendi, quam diſcendi ſtudium ipſis objectat; quod vitium iis præcipuè obrepit, qui Stylo, & eloquio pollent; & quæcunque cogitare libet, verbis, atque ore prompte ac decenter explicare poſſunt; natura ſingulos impellente, ut qua quiſque dote potiſſimum præſtat, eam in communi vitæ uſu frequentius exerat, & exerceat. Tales quoque ὑπέρογκα ματαιότητος φθέγγονται, hoc eſt, *prætumida vanitatis crepare* ſolent; effrænis linguæ morſu nec hominibus, nec ipſi Deo parcentes; in quem perniciei, & malitiæ mortalium culpam, quamvis interdum facere id voce graventur, reipſa, & vi doctrinæ ſuæ conferunt; nihil morati, quod ſeſe ab ea calumnia Deus nec ſine interpoſita interdum jurejurando purgaverit. Non eſt igitur mirandum,

randum, quod iſtorum hominum linguæ Jacobus toties frænum imponat. Sed præcipuè impotentem eorum iracundiam notat; quæ primum io injuſta omnis generis conviciorum plauſtra: mox in injuſtiſſima quæque, & Deo abominabilia facta erumpit. Reliqua eorum vitia ſuperbiam, arrogantiam, zelum amarum; & quæ plenius ante commemoravimus, repetere oihil opus eſt; quemadmodum & ea, quæ de veteribus dicta ſunt, novis applicare, quod odioſum, & invidiæ plenum. Neque nobis tangere ullum mortalium propoſitum eſt; nec iraſci nobis quiſquam poterit; niſi de ſe, ſuiſque aliquid tale voluerit conſiteri. Non enim exagitandi cujuſquam; ſed errorum arguendorum aoimo hæc ſcribimus, qui melius caveri nequeunt, quàm ſi eorum magiſtri, ex fructibus ſuis, quod præcepit Chriſtus, cognoſcantur. Quæ nos una neceſſitas adegit, ut ad ea ſigna, & κριτήρια digitum intenderemus, ex quibus eorum, quos Apoſtolus refellit, aut ſimilium errorum auctores dignoſci poſſent. Cætera tacitis judiciis melius relinquuntur.

Verſ. 19. Refutatis erroribus fratrum, quos in Eccleſiam invehebant, convertit ſeſe ad ſananda eorundem ulcera, ex quibus tam noxia ſanies profluebat. Et quia ex ſingulorum malis moribus publicæ leges naſcuntur, quæ omoes obligant; ideo non ſolis iſtis falſæ doctrinæ magiſtris, quorum occaſione tam neceſſarium monitum tradere cæpit; ſed omnibus fratribus ſatis blande præcipit: ut unuſquiſque eorum ſit *celer ad audiendum*, hoc eſt, ad diſcendum, & *tardus autem ad loquendum*, hoc eſt, docendos alios. quod eo ſpectat ut veritatis, præſertim divinæ, addiſcendæ ſimus quàm cupidiſſimi; ad ea vero dogmata, quæ in cerebro noſtro naſcuntur, promulganda, & aliis per ſermonem propinanda, quam tardiſſimi. Quemadmodum autem doctrina religionis *ſermo* vocatur, ita *loqui* λαλεῖν doctrinam eam prædicare, aut ſermone propagere ſignificat. Evenit autem frequentiſſime, imo ordinariè; ut quemadmodum cibus minime concoctus crudos, & vitioſos in corpore homores; ita doctrina omnis, etiam Chriſtiano oon bene, ac penitus percepta, & tamen à ſemidoctis doceri cæpta, ooxios in mentibus tam docentium, quam diſcentium errores producat. Hinc tardos nos eſſe Apoſtolus ad ejuſmodi docendi functiooem jubet, antequam ipſi probè addiſcamos, quod alios docere poſſemus. De quo clarius infrà cap. tertii initio loquitur, dehortans ne ad *magiſtrorum* officium properemus; quia in ſermone *multùm labimur omnes*, in quo ipſum evitare perfecti hominis eſt, & qui poſſit, evitatis omnibus ſcandalorum ſcopulis, ſermonem ſuum frænare, nec ad veritatis tantum: ſed ad ædificationis quoque fructum attemperare, Atque hinc doctrinæ de frænanda lingua occaſione ſumpta, dimidium ferè (ut videbimus) tertii capitis in eo præcepto conſumit; & mox ad doctrinam de cohibendâ irâ, ac aelo amaro, & quæ his connexa ſunt, tranſit, ac reliquam capitis in eo conſumit. Ita hic quoque præcepto de cohibenda linguâ; præceptum de frænanda iracundia annectit; quæ nulla occaſione citius accenditur, & nocentius ſævit, atque in furorem convitiorum, & zelum amarulentum erumpit, quàm ex rixis circa doctrinam ab ambitioſis ingeniis obtruſam, nec ab aliis forte diſſentientibus receptam. Et quemadmodum in antedictis, hoc eſt, erroribus reſutatis, oſtendit juſtam cauſam, cor ad loquendum, hoc eſt, docendos alios præcipitanter properare oon debeamus; ne exemplo eorum, quos refutavit, turpi lapſu nobiſmetipſis, & aliis noceamus: Ita *verſ.* 20. cauſam affert ob quam iracundiæ temperare debeamus. *Ira*, inquit, *viri juſtitiam Dei non operatur. Juſtitia Dei* generaliſſima notinne hoc loco pietatem vitæ, & ſanctimoniam deſignat, qualem Deus à nobis requirit. Poteſt enim aliqua etiam juſtitiæ ſpecies; ſed falſa, atque apparens, in iracundis etiam hominibus oſtentari; ut cum crudelitatem ſuppliciorum, qua ſontes interdum ultra fas plectuntur, vulgus juſtitiam vocat. Sed Dei juſtitia charitatem, & manſuetudinem poſcit; cum qua iracundiæ commercii nihil eſt. Iram autem *verſ.* 20. vitioſam, & immodtratam iotelligit: non omoem planè, ac ſimpliciter, nec eam, de qua *verſ.* 19. locutus eſt. Dum enim tardum eſſe ad iram præcipit, iraſci interdum ſed raro, & moderatè permittit; occ citò, aut levem ob cauſam irritari. Eſt autem hic manifeſta μείωσις, hoc eſt, illa Rhetorum ſermonis figura, per quam id, quo Lectorum, vel audientium animos percellere volunt, diminuendo exaggerant. Cum enim dicere deberet Iram homines ad atrociſſima, &, quæ Deum graviter offendunt, injuſtitiæ delicta ſæpe impellere; dicit duntaxat, eam Juſtitiam Dei non operari. Neque verò ideo vocem Viri, voci iræ adjuoxit; ut monitum, aut cautionem iſtam ad viros duntaxat reſtringeret; quæ noo minus fæminas ad manſuetudinem obſtringit; ſed aut quia mollior ſexus ad benignitatem, natura propenſior eſt; aut potius, ut melius iræ pravitatem, & venenatos, Deoque, atque hominibus abominabiles fructus exprimere, & quamvis oon auribus, vel oculis audientium legentiumque; propter figuratum loquendi modum; verum mentibus & cogitationibus omnium repræſentare poſſet; cum fæmioæ ob ſexus ſui cooditionem, & infirmitatem ea, in quæ viros frequenter præcipitat iracundia, facinora patrare nec poſſint, nec ſoleant.

Verſ. 21. A particularibus præceptis de cohibenda præcipitantiâ, ac temeritate decernendi, ac docendi, quæ in ſemidoctis homioibus plerumque deprehenditur; ſicuti ab arroganti quoque iracundia, quæ patronis errorum familiaris eſt, tranſire videtur Apoſtolus ad generale præceptum de abjiciendis ſordibus omnium peccatorum; quorum alia maculant, & ioquinaot mentes noſtras voluntatum (infrà cap. quarti ioitio), aut mundi hujus (infrà *verſ.* 27.) cupiditatibus: alia verò eo uſque malitiæ progrediuntur; ut proximum lædant: quorum illud vitii genus per *ῥυπαρίαν ſordes*: hoc autem per *περισσείαν κακίας redundantiam* exprimit. Niſi forte quis malit Apoſtolnm particulari ſuo præcepto, quod propoſuerat, adhuc inhærere, & per *ῥυπαρίαν ſordes*, purgamenta, & impuritatem errorum, quos puræ veritati, ac doctrinæ ab Apoſtolis prædicatæ oppooit: per malitiæ autem redundantiam, minimè neceſſariam, & plane ſuperfluam, atque admodum vitioſam illam diſſentientibus ſuccenſendi conſuetudinem deſignare: Quâ nihil magis ſuperfluum fingi poteſt. Nam propoſita opinione, quam veram putes, & à diſſentientibus falſa eſſe oſtenditur, quid opus eſt iraſci? cum vel veritas, ſi penes nos ſit, facilè ſe ſuiſmet armis defendat; vel nobis ab apparente fuco veritatis ad ipſam veritatem tranſire honeſtiſſimè liceat. Dicitur ergo *redundantia malitiæ*, quaſi mala, & vitioſa ſuperfluitas, non inuſitato in Sacra Scriptura loquendi modo. Qui poſterior ſenſus nobis magis arridet: quamvis alioqui voluptatum maculas, & ergo proximos injurias, in iſtorum errorum patronis infra ab Apoſtolo notari cenſeamus, ut ne prior quidem uſquequaque rejiciendus videatur.

Sed poſteriori favet manifeſta antitheſis, in qua veritæ ab Apoſtolo iracundiæ manſuetudo, alienæ, atque adventitiæ doctrinæ *inſitus* ἔμφυτος, & plantatus ab Apoſtolis *ſermo*, inutili, atque damnoſæ, ac vitiis mortiferis faventi doctrinæ, aut certè, quæ nihil ad Salutem conſequendam cooferre poſſit, opponitur.

ponitur ſermo, *qui animas ſalvare poſſit*, hoc eſt, doctrina illa, quam Paulus ſecundum pietatem appellat; quæ vitæ ſanctimoniam, ſine qua nemo Deum videbit, efficaciter inſtillat.

Verſ. 22. Oſtendit Apoſtolus noo ſatis eſſe, ut intellectus oofter puræ illius, & Apoſtolicæ, & quæ animas noſtras ſalvare poſſit, doctrinæ cognitione inſtruatur; niſi voluntas quoque præcepta ejus doctrinæ ita amplectatur: ut ea ſtatim ad executionem deducat.

Qua io re ut ſolida Chriſtianorum ſapientia cernitur; ita ejus rei omiſſio capitalem errorem, ac ſui deceptionem continet; in qua hoc miſerrimum eſt, quòd tàm noxia fraude non ab aliis; ſed à nobiſmetipſis circumveniamur.

Hac pernecesſaria doctrinâ Chriſtus primam illam prædicationem ſuam, tribus apud Matth. capitibus explicatam, claudit; & eos, qui auditui doctrinæ ſuæ executionem ejus adjungunt, *prudentes*, ac ſapientes, qui eam omittunt, *Stultos* vocat: quos hic Jacobus quoque *verſ.* 22. *deceptores ſui, auditores tantum, & non effectores ſermonis*; *verſu ante* 26. *deceptores cordium ſuorum vocat*; & *Auditores obliviouſ verſ.* 25. ſeu obliviosos. Eosdem *verſ.* 23. & 24. comparat contemplatoribus rerum vaniſſimarum, ex quibus oihil utilitatis capi poteſt; quales ſunt ſpeculatores imaginum, à ſpeculo repercuſſarum, quæ videntur aliquid vanius eſſe ipſa umbrâ, quæ à poëta dicitur

Par levibus ventis, volucrique ſimillima ſomno.

Quocirca ob inutilem ſui vanitatem, ne memoriæ quidem fideliter imprimi ſolent.

Verum ut exprimam quod ſentio; non videtur Apoſtolus hoc loco iſtos homines, ſui deceptores, comparare homini faciem ſuam in ſpeculo ſimpliciter inſpicienti; ſed temere, negligenter aut raptim inſpicienti, ita ut non infixis memoriæ faciei ſuæ lineamentis citò abeat, & ſtatim eorum obliviſcatur. Docet enim experientia, ſi quis accuratè ejuſmodi imagines contempletur, non ilicò infixarum memoriæ obliviſci. Explicationem hanc confirmat non hæc tantum ab experimento ducta ratio; ſed ipſa antitheſis *verſ.* 25. expreſſa vocis παρακύψας, quæ eum ſignificat, qui penitus, & accurate, non raptim, & aliò abituriens aliquid introſpiciat; & opponitur non eodem modo; ſed aliter, & raptim, ac perfunctorie inſpicienti. Unde apparet Apoſtolum iſtis oblivioſis auditoribus culpam hanc non obſcurè objicere, quod negligenter, ac perfunctorie legem Domini inſpiciant, non autem penitus, & accuratè introſpiciant; non minus atque ii ſolent, qui in ſpeculo vultus ſuos raptim, & ad alia magis ſerò properantes inſpiciunt. *Perſonam* autem *nativitatis* vocat figuram vultus, quam cuique ſua nativitas dedit: ſicut infrà *cap.* III. 6. τροχὸν τῆς γενέσεως, *rotam nativitatis*, hoc eſt, vitæ curriculum; quæ in ſingulis mortalibus à nativitate incipit.

Culpam autem hominum, qui negligenter legem Domini inſpiciunt; ita ut ejus ſtatim obliviſcantur, tacitè notat Apoſtolus in ſupradicta antitheſi *verſu* 25. ubi ipſis opponit homines παρακύψαντας, hoc eſt, quaſi incurvando ſe introſpicientes io legem Domini, ut eam tanto diligentius inſpiciant; quando iſtius legis encomia, quamvis breviter, commemorat. Dicit enim *verſu* quod iſta lex ſit *perfecta*, & quidem *lex libertatis*. In quo Legi Moſaicæ Chriſtiana opponitur; quarum illa imperfecta fuit, & nihil ad perfectionem adduxit *Heb.* VII. 19. & ſpiritum ſervitutis, non adoptionis redolebat. Digna igitur eſt lex Chriſtiana, quæ diligenter introſpiciatur; quò in ea conſtantius permanere, & ejus opera perfectius exequi, atque ita felicitatem in actionibus vitæ noſtræ conſequi poſſimus.

Proinde qui legem tàm præſtantem diligentius non introſpiciunt, ac mentibus ſuis fideliter non infigunt, meritò io eam injurii cenſentur. Quod iis, quorum errores refutavit, tacitè objectum, clarius *verſ.* 26. exprobrat; inanem eorum externam devotionem (quam hic θρησκείαν, hoc eſt, cultum religioſum, vocat) eſſe aſſerens; quoniam *neque linguam ſuam frænent*, quominus calumnias in Deum, quaſi peccati autor ſit, & convitia fortè in proximos diſſentientes iracunde profundant; & ſpecie externi religioſi cultus ſemetipſos decipiant, cum ſint plane nudi auditores, & non executores legis Chriſti. Huic inaoi, & inquinato religioſo cultui opponit verum, & immaculatum cultum, qui apud Deum acceptus ſit; totius pietatis noſtræ compendium, quæ in caritate in proximos, & curâ immaculatæ à mundi vitiis vitæ conſiſtit. Nec in iſto compendio caritas, & officium erga Deum omittitur; quia in caritate erga proximum includitur, ad quam poſteriorem aditus nullus datur, niſi per priorem caritatem. Quemadmodum & in altero illo compendio, & ſumma legis Chriſti, in qua ſola erga Deum, & proximum caritas, & officium exprimitur; tertium illud erga noſmetipſos ſanctitatis officium non omittitur: ſed in caritate erga Deum includitur; quia omnis diligens Deum purificat ſeipſum, ſicut Deus purus eſt.

Exprimit autem caritatem in proximos ſynecdochicè, partem ejus pro totâ nominans, officium, inquam, *erga viduas*, & afflictos pro officio erga omnes proximos; quia qui difficilius iſtud præſtare libenter ſolet, ne facilius quidem omittet. Officium vero erga noſmetipſos vocat *Immaculatum ſeipſum ſervare à mundo*, quia nihil magis mores noſtros privatos corrumpit, quam publicus mundi in vitia conſenſus, & frequens cum corruptis converſatio. In utroque pietatis genere tacita hic eorum, quos docet, ac perſtringit, cenſura latere videtur.

CAPUT II.

VErſ. 1. Πίστιν τῆς δόξης. id eſt, fidem glorioſam vocat Apoſtolus fidem in Deum, per Chriſtum glorioſiſſimum, ſupra omnes Univerſi principatus imperio exaltatum.

Primum omnium mirum videri cuipiam poſſit, quid ita in exagitando eo delicti geoere tot verba conſumat Apoſtolus, quod aut nullam, aut exiguam, certè non adeò notabilem culpam continere videatur.

Sed ejus naturæ ſunt præcepta religionis Chriſtianæ, ut interdum omiſſis gravioribus peccatis; quæ vulgus etiam hominum reprehenſione, ac ſupplicio digna putat; ea vitia inſectentur, quæ ob occultam pravitatem vulgò ne vitia quidem eſſe putantur, & tamen in iis lateant principia, & ſemina graviorum, & ab omnibus damnatorum ſcelerum. Ita Chriſtus in illa primâ, & celebri concione ſua, quam tribus capitibus Matthæus exponit, homicidii vix mentionem facere dignatus eſt, quod humanis quoque legibus damnatur; ſed io ira, convitiis, reſiſtentia, ac ſummi juris ſui retinentiâ, ac leviorum iojuriarum impatientia vetanda; quæ res plerumque rixis, & gravioribus, quæque in ipſas cædes erumpere ſolent, offenſionibus anſam, & alimentum præbent; io omnibus, inquam, iſtis, quæ ne vitia quidem cuipiam videri poſſint, vetandis multum immoratus eſt. Deinde non temere ſuſpicor id genus vitii, quod hoc loco pluribus taxat Apoſtolus, in illis hominibus præcipuè deprehenſum eſſe; quorum & errores, & vitia Jacobus tota iſta epiſtola, quamvis benignè

benignè admodum, ideoque minus notabiliter inſectatur. Ex occaſione etenim delictorum, quæ ſinguli committebant; leges, ac præcepta generalia, atque omnes obligantia nata ſunt. Legimus autem id ipſum vitii genus ejuſmodi hominibus, quorum errores, ac mores in primitiva Eccleſia arguebantur, ab aliis quoque Apoſtolis objectum. *Admirari enim perſonas utilitatis gratia*, *θαυμάζειν πρόσωπα ὠφελείας χάριν* Judæ *verſ.* 16. nihil aliud eſt, quàm *προσωποληπτεῖν*, *perſonas accipere.*

Denique penitus introſpectâ naturâ hujus vitii, ſatis illud dignum videbitur, quod tanto pluribus verbis exagitetur, quanto occultius nocet; quantoque minus reprehendendum prima fronte videtur. Cum enim Deus per religionem Chriſtianam diſcrimen ordinum, & vocationum, quibus inter ſe ſinguli mortalium ſtatus diſtinguuntur, non ſuſtuliſſet, facilis in eo lapſus eſſe potuit, ut in honore hominibus habendo nimium mundi moribus inhærentem, & addictum delectum Chriſtiani haberent, atque obſervarent; adeo ut æqualitas illa vocatorum ad regnum Dei in Eccleſia violaretur.

Accuratè igitur expendendum eſt, quid in ea re Chriſtianis liceat, quidve non liceat; quid tolerari poſſit, quidve non debeat. Primum igitur omnium illud tolerari nequit, ſi caritas erga proximum, aut potius fratrem in ejuſmodi honoris habendi diſcrimine violetur. Quod Apoſtolus hujus capitis *verſu* 8. aperte indicat, docens illud, quod hoc loco reprehendit, eſſe cum violatione *regiæ Legis* (hæc enim regis noſtri Chriſti peculiaris, ac præcipua lex eſt) *caritatis*, conjunctum. Sed apertius pravitatem hujus vitii deſignat *verſu* 6. dum ait, *Vos autem contumeliâ affeciſtis pauperem.* Ergo ubi in diſcrimine honoris habendi pauperi ſimul, ac diviti, aliqua vel minima pauperis contumelia intervenit, violatur caritas; neque id tolerari debet. Longe enim aliud eſt aliquanto plus honoris deferre diviti, quam pauperi; præſertim ſi pauper nulla pietatis dote præ divite ſit commendabilior; aliud autem pauperem nequaquam id commeritum, & in vitæ ſanctimoniâ divite longe ſuperiorem, contumeliâ aliquâ afficere. Quale eſt, ſi pauperibus, interdum fortè pedibus ægris, in honorem divitum ſtandi neceſſitas imponatur; prout paſſim mos eſt, ut ſervi, aut famuli in præſentia dominorum conſidere non audeant. Aut ſi iiſdem ſedendi quidem copia fiat; ſed non niſi, loco inhoneſto, & à cæteris nimium diſpari. Quem locum Jacobus deſcribit. *Sede*, inquit, *ὑπὸ τὸ ὑποπόδιόν μου*, *ſubter ſcabellum pedum meorum.* quæ ſedes, ſcabello ipſo pedum humilior, nonniſi humi cogitari poteſt; ubi canibus quoque ſedere per mores hominum licet. Aggravant autem ſæpe ejuſmodi delictum circumſtantiæ. Primùm ſi, quæcunque illa ſit pauperi illata ignominia, non pauperis voluntate; ſed neceſſitate quadam, & quaſi coactivo imperio eorum, qui Eccleſiam gubernant, expreſſa ſit. Nam ſi pauperes ultrò voluntaria veneratione ditiorum, & honoratiorum ſtare, aut depreſſiori loco ſedere velint: caſus is ad Apoſtoli reprehenſionem non videtur pertinere. Deinde evenit frequenter, ut iſti pauperes, qui in hoc honoris habendi officio cum divitibus concurrunt, ſint longe divitibus meliores, & honore digniores. De quo caſu potiſſimum Apoſtolum loqui patet ex verſu quinto, & ſequentibus. Loquitur enim de *pauperibus*, qui ſint in *fide divites*, *& electi hæredes regni promiſſi diligentibus Deum.* Divites autem, de quibus loquitur, ait eſſe perſecutores Chriſtianorum violentos, & infeſtos, & quidem blaſphemos; aut certe cum iis in eadem claſſe reponit *verſ.* 6. *&* 7. quod facere non potuiſſet, ſi de divitibus locutus fuiſſet, fide opulentis, & regni cæleſtis hæredibus.

His ita præmiſſis liquido patet, quam vitioſa ſit iſta, quæ hoc loco ab Apoſtolo vetatur proſopolepſia. Nec enim de omni prorſus honoris divitibus juxta & pauperibus habendi diſcrimine loquitur Apoſtolus: ſed de vitioſo, hoc eſt, qui & ex cauſis vitioſis profluat; qualis eſt nimia divitiarum; exigua verò, & iniqua pietatis, ac fidei erga Chriſtum æſtimatio. cum tamen fides iſta, & pietas; ſi vero ſui pretio æſtimetur, longe pluris à nobis fieri debeat, quam ulla opum affluentia, vel ſplendida aliqua externarum rerum ornamenta. Ideo *verſ.* 1. vocatur *Fides* (erga Chriſtum) *gloria*, *ſeu* glorioſa. Magis enim hoc loco vox gloriæ ad fidem, quam ad Dominum noſtrum referri videtur. quippe cum iſtius *fidei* cum opibus, aut fortunæ bonis comparatio mox inſtituatur; & rei tam pretioſæ vilis, & iniqua æſtimatio reprehendatur; præſertim *verſ.* 4. ubi ejuſmodi iniqui æſtimatores dicuntur *non uti judicio* (puta recto) in ſemetipſis, *& eſſe judices cogitationum malarum*, hoc eſt, malè cogitantes, pravè judicantes. Neque tantum ejuſmodi proſopolepſia ex pravis cauſis proficiſcitur; ſed fructus quoque pravos, & caritati erga proximum, imo vero fratrem adverſos producit. Contemptum videlicet & contumeliam & ignominiam eorum, quos magni facere, ac ſuo merito propter fidei eorum divitias, quæ ab ipſo Deo magni æſtimantur (*verſ.* 5.) honorare debeamus: quod injuſtum, & caritati adverſum eſt.

Duabus igitur rationibus ab hoc vitio dehortatur Apoſtolus. Prima eſt *verſ.* 5. quam priuſquam proponat attentionem ſimul, ac benevolentiam eorum, quos alloquitur ſibi conciliat, dum ait *Audite fratres dilecti, Nonne Deus elegit pauperes mundi hujus, divites in fide, & hæredes regni, quod promiſit diligentibus ſeſe.* Non igitur licet nobis contemnere, aut contumelia afficere eos, qui apud Deum ipſum magno ſunt in pretio. Quamvis autem Deus ne divitibus quidem præcluſerit aditum ad regnum, & gratiam ſuam; tamen prædicationem Evangelii ſapientiſſimo conſilio à pauperibus exorſus eſt. atque in eo manifeſte pauperes divitibus prætulit. Altera ratio dehortationis eſt *verſ* 6, *&* 7. quia iſti divites, de quibus loquitur, infideles & indigni ſunt eo honore, ut in eorum gratiam, & honorem pauperes fideles vel minima injuriâ, aut contumeliâ afficiantur; ſunt perſecutores fidelium, & blaſphemi *nominis Chriſti*, *quod apud Chriſtianos invocatur*, *τὸ ἐπικληθὲν ἐφ' ὑμᾶς*. alii explicant à quo eſtis cognominati. *Καλὸν ὄνομα* *pulchrum*, ac præclarum *nomen* Chriſti dicitur; ſive à proprio nomine Jeſu, quod ſalutis auctorem, vel ſervatorem ſignificat; ſive ab appellativo Chriſti; quod regiam ejus dignitatem exprimit. Unde ſtatim *verſ. ſequenti* 8. regiam legem caritatis vocat. Porro animadvertendum eſt præcipuum regiæ de caritate legis caput eſſe præceptum *φιλαδελφίας*, *fraternæ caritatis*, quod ejuſmodi proſopolepſiæ, de qua loquitur Apoſtolus, genere violatur.

Verſ. 10. Ac ne quis exiſtimare poſſet, delictum iſtud proſopolepſiæ, quod hoc loco reprehendit Apoſtolus levius eſſe, quàm ut anxiè, ac ſollicitè caveri debeat; quod certe (ut ſupra diximus) nonnemini in mentem venire potuit: oſtendit non eſſe illud parvi faciendum, quia in eo Lex Chriſti violetur. Non debere autem nos eſſe contentos quorundam duntaxat præceptorum obſequio; ſed omnibus dicto audientes eſſe teneri. Quemadmodum enim abſurdum, & ridiculum eſſet, ſi quis ſe legem impleviſſe diceret; quod unum forte, atque alterum præceptum de furto, vel adulterio diligenter obſervaverit: cædis autem veniam ſibi fecerit: ita ſi quam Chriſti legem tranſgrediamur, obſequium reliquarum ejus legum minimè nos abſolvit à crimine inobedientiæ. Præcipue vero regiæ iſtius, & peculiaris

culiaris Chriſti legis de caritate, multoque magis de præcipua ejus parte φιλαδελφια; obſervatio plena, atque integra nobis cordi, atque curæ eſſe, debet. Nec temere Apoſtolus *verſ.* 11. exemplum violatæ caritatis reliquarum legum obſequio oppoſuit; quia de præcepto ad caritatem pertinente diſſeruit, cui proſopolepſia adverſatur.

Sed & altera ratio cur integrum, ac plenum legibus Chriſti obſequium præſtare teneamur, quam *verſ.* 12. proponit, idem ſignificare videtur. Magnum enim ſpecimen charitatis, & benignitatis erga nos Deus edidit; quod nobis legem gratiæ, ac libertatis plenam per Chriſtum propoſuit. Æquum igitur eſt, ut nos viciſſim ea erga Deum, & Chriſtum charitate flagremus; ne quid omittamus eorum, quæ ipſis placere; aut ab ipſis exigi novimus: præſertim in iis virtutibus exercendis, quarum inſignia erga nos in lege Evangelica ſpecimina Deus edidit, ut ſunt caritas, beneficentia, miſericordia. Non modo enim metu mortis; ſed ſummi quoque juris, quo erga nos Deus uti potuit, formidine per legem Chriſti liberati ſumus: Nec modo à commiſſorum ante peccatorum pænis; ſed etiam ab impendente à lapſibus fragilitatis noſtræ periculo miſericordia Dei per Chriſtum liberati ſumus. Merito igitur Lex ejus, *lex libertatis dicitur.* Proinde in dictis, factiſque noſtris vel minimis ea erga tam benignum, & miſericordem legiſlatorem noſtrum caritate, & animi propenſione affecti eſſe debemus; ut ne minimam quidem occaſionem obſequii, aut gratificandi ipſi negligamus: & quantò liberalius, & clementius nobiſcum egit, tanto enixius voluntati ejus morem geramus.

Niſi malimus ob ingrati animi nefas tanto beneficio excidere, & omnem fructum tantæ Dei erga nos gratiæ, ac miſericordiæ amittere. Ea mente etenim erga nos tanta in Chriſto gratiâ, & miſericordia uſus eſt, ut mutuam noſtram erga ſe voluntatem provocaret. Quod ſi ob indignitatem, & ingrati animi neglectum tanta Dei gratia ſucceſſu caruerit; metuendum eſt, ne Deus viciſſim abſque miſericordia nos judicet, qui ſapientiſſimo, & juſtiſſimo judicio congruam ſingulorum meritis mercedem retribuit; atque ut erga bonos, & beneficiorum ſuorum gratos, ac memores benignus, & miſericors: ita erga ingratos, & qui beneficentia, & clementiâ ejus ad mutuum grati animi affectum excitari nequeunt, juſtus, & ſeverus eſt. *Verſ.* 13. Quemadmodum enim miſericordia ipſe indignus eſt, qui, cum res poſcit, miſericordiam non exhibet: ita quem tanta Dei caritas, & miſericordia ad mutuam erga Deum caritatem, ac plenum voluntatis ejus obſequium non commovet; dignus eſt à quo, veluti ingrato, tanta Dei beneficia tollantur. Contra verò, qui cordis ſui duritiem miſericordiâ Dei emolliri paſſus eſt, & tanta Dei beneficia grato animo agnoſcens, amore erga Deum, & ſyncero obſequii ejus ſtudio flagrat: nihil eſt quod ſeveritatem Dei reformidet. Gloriatur enim miſericordia adverſus judicium, ac damnationem.

Certè cum ad judicandas à Supremo Judice vitæ noſtræ actiones ventum fuerit, in negotio juſtificationis, aut damnationis noſtræ, multa Dei erga nos miſericordia, multa indulgentia, & propenſo, ac paterno affectu erga nos indigebimus. Quomodo autem is erga nos Judicis affectus ſperandus eſt, ſi nos viciſſim mutuo erga ipſum affectu ipſi non reſpondeamus. An non ut immiſericordes miſericordia; ita ingrati gratiâ; & animis à Deo averſi favore ejus indigni ſunt? Proinde ſi velimus gloriari ſolatio miſericordiæ Dei, quæ nihil aliud eſt quam caritas erga inferiorem, profecto Legum Dei obſequio teſtari debemus mutuam noſtram, & morigeram in cunctis voluntatem; quæ eſt caritas erga ſuperiorem.

Hujus doctrinæ occaſione refellit errorem noxium, quem forte iidem illi errorum ſeminatores, quos ſupra refutavit, ſpargebant in Eccleſia. Fidem ejus rei facit errorum iſtorum cognatio, & in peccatorum noſtrorum favorem, & patrocinium quaſi conſpiratio. Quemadmodum enim ille delictorum noſtrorum culpam in Deum transferendo nos in delinquendo reddebat ſecuriores; ita hic nuditatem noſtram fidei amiculo velando, nos ad bona opera faciebat ſegniores.

Ortus autem videtur hic error ex Pauli verbis male intellectis, aut potius pravè detortis. Cujus mentem, ac doctrinam hoc loco clare, ac dilucide explicat Paulinæ prædicationis optimus interpres Jacobus. Unde apparet, quemadmodum Petri ſecundam, ita hanc Jacobi epiſtolam aliquanto poſterius ſcriptas eſſe; quàm Paulus ad Romanos ſcripſerit. Ac neſcio an non prior quoque, & ſuperius refutatus error, ex eadem Pauli epiſtola perverſè detorta, hauſtus ſit. Nulla autem certior Apoſtolicæ Pauli prædicationis explicatio dari poteſt, quàm ea quæ ab aliis Apoſtolis, ſcripta ipſius explicantibus, ac declarantibus, profecta eſt. Nec enim Paulus diverſam ab aliis; nec alii diverſam à Paulinâ doctrinam tradebant. Sed cum inter eos optime conveniret, quemadmodum Petrus exiſtimationem Pauli ab imperitorum, ac perverſe difficiliora dicta ejus detorquentium traductionibus 2. *Pet.* III. 16. defendebat; ita hic Jacobus puritatem ejus doctrinæ, ac prædicationis de fide, & operibus, ab abſurdis, & noxiis interpretationibus vindicat. Oſtendens minus expreſſe quidem; ſed ſatis dilucide Paulum in doctrina Juſtificationis fidem ab operibus fidei nunquam ſejunxiſſe: ſed per vocem fidei vivam, & operibus ſuis animatam fidem intellexiſſe, per quam nos juſtificari docuit.

Fidem autem iſtam, quæ operibus, opponitur, ſi ſola, & abſque operibus ſit, mortuam, & ne fidei quidem nomine dignam, eſſe. Ideo initio diſſertationis dum ait *verſ.* 14. *Quid prodeſt, fratres, ſi quis fidem dicat ſe habere, opera autem non habeat?* non dicit, neque concedit, ejuſmodi hominem, operibus fidei carentem, veram fidem habere; ſed tantum illâ, quamvis falſò, gloriari. Probat autem falſam eſſe iſtam gloriationem; quia cum vera fides (ex vera quoque doctrina Pauli) hominem juſtificare, ac ſalvare poſſit; iſta falſa, & apparens fides, quam homines excluſis operibus ſe habere jactant: ipſos ſervare, & juſtificare nequeat. Illuſtrat autem id exemplo clariſſimo *verſ.* 15., *&* 16. allato. Si quis *videat fratrem, aut ſororem* nuditate, Fame, & extrema egeſtate confiictari, eique loco rerum neceſſariarum nuda verba donet, annon ejuſmodi fides, ac beneficentia non modo vana, & inanis aut inutilis; ſed falſa, atque deceptrix meritò dici poteſt? Quid enim prodeſt verum auxilium poſcenti vana verba dare?

Ita *verſ.* 17. concludit, ejuſmodi pictam, aut fictam fidem, quæ in reipſa non exeritur, neque exercetur non eſſe veram fidem: ſed umbram tantum, aut potius cadaver fidei. Non eſſe verò eam veram fidem, quæ operibus opponitur, & abſque illis jactatur, probat *verſ.* 18.; quia caret unico, ac certiſſimo ſui documento, ex quo probari, atque oſtendi poſſit.

Cum enim fides in animo ſit, corporeis oculis cerni nequit; ſed externis, ac viſibilibus operibus ſui fidem facit: quibus ſi careat homo, qui fidem ſe habere putat, aut jactat; ſeſe primum, deinde alios decipit, cum vera, & genuina fides otioſa, & mortua eſſe nequeat; ſed per opera ſua vim, &

efficaciam

efficaciam ſuam ſemper exerat. Contra quibus operum quidem gloriatio conceditur; fidei autem decus denegatur, ex ipſis operibus ſuis vim, atque decus veræ, & efficacis fidei demonſtrare poſſunt: cum iſti otioſi mortuæ fidei jactatores, quia fidei operibus carent, ne fidem quidem ipſam ſe habere oſtendere queant.

Oſtendit poſtea iſtius falſæ, & mortuæ fidei, quæ in bonis operibus non exeritur, vanitatem, atque inutilitatem *verſ.* 19.; fidei, inquam, quæ in ſenſu duntaxat, atque opinione de rebus divinis tota conſiſtit; qualis ab ultimis perſecutionibus Chriſtianorum ad noſtra uſque tempora in Eccleſia Chriſti ſola pene urgebatur, & maximi æſtimabatur, quam tot Patrum concurſationes, tot pugnantia ſecum Concilia, tot polemica nova, & antiqua ſcripta, tot magiſtratuum decreta, tot cruentæ lictorum, & carnificum manus propugnabant; vilitatem, ſeu vile admodum in conſpecto Dei pretium, & exiguum fructum. Credis tu, inquit Jacobus, quod Deus unus ſit? Nobis vero nunc addere liceat, credis divinarum perſonarum *οἰκονομίαν* Tertulliani; *σπερματικὸν λόγον* Juſtini; allegorias Originis; homouſion Alexandri, & Athanaſii? Credis articulos fidei tot Conciliis fabricatos? Ecquid in eo habes, in quo dæmonibus præſtes? qui, quæcunque vera in iis ſunt, longe melius quam tu, ſciunt, & falſa à veris longe perſectius dignoſcunt? An vero ideo fidem ſalvificam habere cenſendi ſunt? Atque ut eo magis urgere, & convincere poſſit homines, iſto, quem refutat, errore implicatos, *verſu* 20. tranſit ad aliud genus argumentorum, in quo verbis fidei, & operum utitur non in ea ſignificatione, in quâ Paulus; ſed in qua ab illiſmetipſis uſurpabantur; Quod fecit, non quia à Paulo diſſentiret; ſed ut imbecillitati eorum, quos docebat, ſubveniret. Quem ſcopum ſuum in ipſa tranſitione non diſſimulat. Vis, inquit, cognoſcere, *ô Vane homo, quod fides abſque operibus* fides non eſt; ſed tantum fidei cadaver? Ubi notandum obiter in abſurditate errorum repræſentanda manſuetudinem Chriſtianam interdum permittere, ut Scapha Scapha vocetur, & culpa errantis perſtringatur, & ſuo proprio nomine appelletur. Quemadmodum enim ipſa fide abſque operibus nihil eſt inanius; ita nihil vanius eſt hominibus, ejuſmodi fidei ſalutem tribuentibus. Dicit igitur, *verſ.* 21. & oſtendit Abraamum, non ex illa *mortua*, & inani fide, quam vani homines jactabant; ſed ex vivâ, & operibus ſuis animatâ juſtificatum: ſed utitur verbis quibus & errantes uſi ſunt, & ſimpliciter dicit Abraamum ex operibus juſtificatum eſſe, atque iſtorum operum ſpecimen oſtendit, quod Iſaacum obtulerit Deo ad ſacrificium: addito mox *verſ.* 25. altero Rahabæ exemplo. In quo, tametſi abire videatur à verbis Pauli, qui opera excludere à juſtificatione, & eam ſoli fidei tribuere videtur, etiam in ejuſdem Abraami exemplo. Tamen reipſa uterque Apoſtolorum egregie inter ſe concordes ſunt. Nam neque Paulus omne genus operum excluſit à juſtificatione. Nec enim magis opera fidei, ex verâ, & viva fide naturâ ſua promanantia, excludere ab eadem potuit; quàm radios à Sole, ſed tantum (ut expreſſe *Rom.* III. 28. loquitur) *Opera Legis*, aut (ut *Rom.* IV. 4. loquitur) Opera, quibus merces, non ex gratia; ſed ex debito confertur. Et Jacobus id ipſum quod hic operibus tribuit, non adimit Fidei; ſed eam non modo operibus cooperari; verum etiam ex operibus perfici, & conſummari *verſ.* 22. oſtendit. De qua perfectâ & conſumata Paulus loquitur, quam in epiſtola ad Romanos non ſuiſmet propriis, ex ipſa neceſſario fluentibus, operibus; ſed operibus legis, aut operibus meritoriis opponit. Sed hoc loco Jacobus in gratiam errantium, ut tanto meliùs doctrinæ Apoſtolicæ, atque adeò ipſius Pauli mentem percipere poſſint; cum blæſis balbutire viſus eſt, & operibus id tribuere, quod Paulus Fidei: ſed operibus quoque ſuis animatæ tribuit. Cautè tamen Jacobus loquitur. Nec, ut Paulus in negotio juſtificationis opera à fide prorſus excluſiſſe prima fronte videtur; ita Jacobus quoque, de eadem materia diſſerens, fidem ab operibus excludit: ſed in ipſis includit, & ab iis fidem illam, cui juſtificatio tribuitur, perfici, & conſummari oſtendit. Ut vel inde pateat Jacobum nihil, quod verè Pauli doctrinæ adverſetur, docuiſſe; ſed potius Pauli doctrinam, & verba male intellecta evidenter explicuiſſe, atque adeo, in quo ſenſu Paulus vocem *Fidei* acceperit, cum de juſtificatione diſſererit, demonſtraſſe. Reſpexiſſe autem Jacobum eò, ut Pauli verba explicaret, & ex eorum pravo intellectu exorientibus erroribus occurreret; non illud tantum indicio eſt, quod ita cautè, uti diximus, verba, & doctrinam ſuam, doctrinæ Pauli attemperet: ſed quod eodem Abraami exemplo, imo vero iiſdem plane Sacræ Scripturæ verbis expreſſo, utatur. Non autem Paulum Jacobus; ſed Pauli verba ad pravum ſenſum detorquentes refellit: oſtendens veram ſignificationem vocis *Fidei*, quâ Paulus uſus eſt. quod non illum nudum dogmatibus veris aſſenſum, quem & dæmones jactare poſſunt: qui abſque operibus cadaver potius fidei, quam fides dicendus eſt; ſed veram, vivam, & operibus ſuis animatam fidem, hoc eſt, pietatem, & vitæ ſanctimoniam deſignet. Atque hic Apoſtolus eximiâ ſimilitudine oſtendit eodem modo opera fidei cum fide ad efficiendam juſtificationem noſtram concurrere; quomodo anima cum corpore ad conſtituendum vivum hominem concurrit: & opera quidem eſſe animam; nudum vero aſſenſum eſſe corpus fidei, quod abſque animâ operum accedente nos ſalvare, & juſtificare nequeat.

CAPUT III.

OCcaſio culpæ eorum, qui tàm fœdos errores de Auctore peccati Deo, ac de bonorum operum neglectu ex male detortis (2. *Pet.* III. 16.) ad ſuam, atque aliorum perniciem, Pauli verbis hauſtos, ſpargebant in Eccleſia, ut viderentur perfectionis rerum divinarum cognitionis magiſtri; dedit anſam Apoſtolum ad reprehendendam promiſcuam multorum, qui ad docendi eminentiam, & auctoritatem aſpirabant, ambitionem; atque ad dehortandos fratres ab affectanda iſtius muneris dignitate. Non ſimpliciter autem vetat, atque inhibet ſtudium aſpirandi ad hanc functionem: neque enim ſimpliciter prohibet, ne quis omnino magiſter eſſe optet, vel audeat; Et Paulus aperte ad Spiritualia dona ambienda, præcipuè vero ut prophetent, 1. *Cor.* IV. 1. omnes hortatur. Sed prohibet ne id temere, & non expenſis probè ſuis viribus, quid ferre queant, aut recuſent, quilibet ſibi permittat, aut præſumat. Nam ubi cuilibet magiſtro eſſe liceat; multos, & pleroſque pravos errorum magiſtros evadere neceſſe eſt. Mihi tamen verior verborum iſtorum explicatio eſſe videtur, ſi vocem magiſtrorum hoc loco, non de prophetis, aut doctoribus, in Eccleſia munus docendi obeuntibus; ſed de novorum, aut novarum opinionum, vel explicationum primis inventoribus, intelligamus. Hi enim per excellentiam magiſtri dici poſſunt, qui non ſimplicem tantum plebem juxta doctrinam, ab anteceſſoribus traditam; ſed ipſos aliorum doctores docent,

 non

non ea, quæ ab aliis didicêre; ſed quæ ipſimet invenêre. Quale docendi genus non quidem penitùs ab Eccleſiâ proſcribere Apoſtolus audet. Nec enim decurtata eſſe poteſt unquam manus Dei, aut myſteriorum ejus theſaurus exhauſtus, quominus alicui ſedenti, ac ſilenti (1. *Cor.* XIV. 30.) revelare poſſit id, ad quod ſtantes, & loquentes obticeſcere debeant. Et Eccleſiam non ſemper in eo ſtatu Deus eſſe voluit, quin novis interdum doctrinis, & illuminationibus, & inveteratorum errorum remediis indigeat.

Sed quia ejuſmodi docendi genus plenum eſt difficultatis, atque periculi, & per hanc portam irrupit in Eccleſiam multorum errorum colluvies; merito ab eo non quidem omnes, ſed promiſcuam plebis Chriſtianæ turbam dehortatur Apoſtolus.

Rationes autem dehortationis ſuæ affert duas. Prima eſt *verſ.* 1., metus judiciorum Dei, ſi forte *ingentibus* noſtris excidamus auſis, & loco ædificationis deſtruamus Eccleſiam. Nam qui templum Dei deſtruit, deſtruet ipſum Deus 1. *Cor.* III. 17.

Secunda *verſ.* 2. exprimitur. Magna, nec vulgari perfectione opus eſt, ut quis ejuſmodi novarum doctrinarum introductioni par eſſe poſſit; in quo negotio omnium difficillimæ rei, hoc eſt, linguæ frænandæ neceſſitas nobis incumbit, ne cum periculo ſcandali, aut deſtructionis Eccleſia exorbitet. Nec enim tantum in novis iſtis doctrinis pejores errores ſæpe latent; quàm ſunt ii, qui per illas ex Eccleſia exterminari videntur: ſed etiamſi ipſæ doctrinæ puræ ſint ab omni errore; modus tamen earum tradendarum, & introducendarum ædificationi Eccleſiæ plurimùm nocere poteſt, niſi in frænandâ linguâ ſedula cura adhibeatur. Diſputandum enim eſt non modo maxima cum prudentia; ne qua in re aut veritatis cauſam prodamus, aut errori alicui imprudentes viam aperiamus: ſed maxima etiam cum manſuetudine, ne linguâ, verbis, aut ſtylo noſtro eos offendamus, aut alienemus; quos docuiſſe, & in partes veritatis pertraxiſſe præſtiterat.

Non alia igitur hic notari, aut vetari videtur magiſtrorum famam affectandi ambitio; quam eorum, qui, dummodo abſtrahant diſcipulos poſt ſe *Act.* XX. 30., nihil penſi habent; ſed loquuntur διεστραμμένα perverſa; aut, ut Petrus ait, (2. *Pet.* III. 16.) *στρεβλοῦσι γραφὰς· τὸ ἀποσπᾶν τοὺς μαθητὰς ὀπίσω αὐτῶν. ſubaud. detorquent Scripturas abſtrahendorum in ſuam ſententiam diſcipulorum gratia.* Qui genuinus eſt omnium hæreſiarcharum character.

Tantis difficultatibus, quas pauló ante liquido ob oculos poſuimus, ſupperandis vix quiſquam par eſſe poteſt; *quia omnes in multis labimur*: ſed præcipuè in linguæ uſu. Unde ſequitur, provinciam, cui ſuſtinendæ vix ullus, hoc eſt, vel nemo, vel pauciſſimi pares eſſe queunt, à multis paſſim noo ſuſcipiendam, oeque invadendam. Notandus autem eſt primum frequentiſſimus, ne dicam perpetuus, in Sacra Scriptura uſus vocis ἅπαντες, aut πάντες, quæ ſemper fere ad ſubjectam materiam reſtringitur. Quæ hic non alia eſt, quam promiſcua majora viribus ſuſcipientium, aut certe nova, & ſublimia docentium turba; in qua frequentiſſime nemo reperitur, qui non ſuis lapſibus obnoxius ſit. Quo ſenſu, infrà *verſ.* 8. nemo hominum, hoc eſt, quotidianorum, aut talium, quales plerumque reperiuntur, domare poſſe linguam dicitur. Quam univerſalitatem reſtrictionem pati, ac poſtulare; & regulas tam generales exceptionibus non carere, hic ipſe verſus ſecundus indicat. In quo manifeſta exceptio generalis iſtius regulæ, quod omnes in multis; ſed præcipuè in lingua labantur, additur. *Si quis*, inquit, *in ſermone non labitur, hic perfectus eſt vir, qui poſſit frænare totum corpus.* Quod nihil aliud eſt, quàm ab iſta generali, & omnibus objecta culpa excipere ſolos perfectos, & verè pios. hoc eſt, qui in frænandis, ac perdomandis affectibus, & quaſi membris corporis ſui, eouſque progreſſi ſunt; ut linguam etiam, & ſermonem (ne ſtylo quidem, linguæ, ac ſermonis vicario excepto) domuerint. Quo ipſo oſtenditur eos, qui tentationem omnium difficillimam ſuperaverint, hoc eſt, linguæ lapſus, reliqua etiam vitia, quæ per alia corporis noſtri membra, præter linguam exercentur, ſuperare poſſe, aut jam potuiſſe. *Membra enim noſtra ſuper terram*, metonymicè dicuntur vitia, & peccata; quæ per membrorum organa exercentur *Coloſſ.* III. 5. Sed & hic totius corporis à nobis frænandi antitheſis eandem metonymiam eſſe in voce *Sermonis* iodicat, quæ pro voce *linguæ* hoc loco ponitur.

Alterum quod hic notandum eſt, Apoſtolos interdum in prima perſona, & quaſi de ſeipſis loqui, ac ſibimet ea tribuere, quæ ipſis tribui nequeant. Quo in caſu alienam perſonam aſſumere non inſolitâ ubiqoe loquendi figurâ videntur. Ita Paulus *Rom. cap.* VII. ita hic Jacobus, *in multis*, inquit, *labimur omnes*, non quod Jacobus quoque ex eorum eſſet numero: ſed omnia omnibus fiebant Apoſtoli, doctrinæ, & ædificationis cauſa. Quod ſi Paulus infirmis factus eſt infirmus, ut infirmos lucraretur, 1. *Cor.* IX. 22.; ecquid mirandum eſt, Jacobum etiam ſeſe eorum turbæ ultrò quaſi immiſcuiſſe, qui variis lapſibus obnoxii erant: ut nemo eorum, quos alloquebatur, & monebat, ſeſe adeò firmum putaret; ut labi non poſſet: quando videret, ne Apoſtolum quidem ſeſe ex eorum numero eximere. Nec enim cogitari poteſt, eum, qui tanta Spiritus Sancti vi, & ſapientia inſtructus eſſet; ut tam divinam nobis de lingua frænanda doctrinam traderet: linguæ ipſum ſuæ moderari non potuiſſe.

Verſ. 3. continet rationem, aut illuſtrationem ejus quod *verſu ſecundo* dictum eſt. Oſtendit vero Apoſtolus eum, qui os, & linguam ſuam frænare poſſit, poſſe & reliquum corpus ſuum frænare, ac regere. Quia, ut equorum ori frænum injectum totum eorum corpus circumagit, ac prorſus eos nobis obſequentes reddit; ita ori, & linguæ noſtræ frænum à ratiooe injectum, totum corpus rationi obſequens efficit.

Ne quis autem dubitet an, aut miretur quomodo tantillnm membrum tantam vim habere poſſit; ut, ſi fræno rationis regatur, reliquum corpus quò velit circumagat, & rationi obſequens reddat; explicat, & illuſtrat doctrinam iſtam duplici ſimilitudine.

Cæterum duplex iſta ſimilitudo, magnam eſſe vim linguæ in utramque partem, oſtendit; ſive ea ad bonum utamur; ſive ad malum abutamur. Et prima quidem ſimilitudo rectum, ac minime vitioſum, & tamen ingentem uſum linguæ eſſe oſtendit *verſ.* 4.; quia à re utili & innoxia ſumpta eſt. Quemadmodum *naves*, inquit, etiamſi tantæ ſint molis, & magnitndinis, ac præterea motus, ac regimen earum ſæpe à ſæviſſimis ventes impediatur, à minimo tamen gubernaculo flectuntur, quocunque impetus regentis voluerit: *Ita lingua puſillum membrum eſt: & tamen ſeſe effert magnificè.* Ubi primum notanda eſt Chriſtianorum Maſoritorum oſcitantia, qui primæ ſimilitudinis apodoſin non in eodem *verſ.* 4., ubi genuinus locus ejus erat, collocavere: ſed diſtractam à ſua protaſi, cum protaſi alterius ſimilitudinis in *verſu* 5. confuderant; cum integras ſimilitudines, duobus dnntaxat verſibus (ſuperfluo medio omiſſo) comprehendere potuerint. Quod ego quidem longo poſt Apoſtolicum ævum tempore factum eſſe ſuſpicor, cum, ingruentibus ignorantiæ tenebris,

nebris, homines de eruendis Sacræ Scripturæ ſenſibus minime anxii voces Spiritus Sancti parum intellectas, tanquam humana verba pſittaci, in Eccleſiâ ſonarent.

Deinde animadvertendum eſt, apodoſio & inverſo protaſeos ordine, & breviter reddi; quod tamen eodem recidit, & brevitate commendatur. Facile enim quilibet reſpondentem ordini protaſeos apodoſin ita ſupplere poteſt; *Ita quanquam omnes alios, atque ipſos quoque linguæ lapſus effugere, res ſit ingentis molis, ac difficultatis, præſertim tot undique tentationibus, tanquam ventis, rationem noſtram turbantibus; tamen ſi quis ſemel membrum tam puſillum linguam ratione domuerit, reliquis omnibus animi paſſionibus ſuperatis, vitam ſuam eò, quò Ratio, Spiritu Sancto adjuta, voluerit, ſemper diriget, atque impellet.* Quæ deſcriptio eſt illius perfecti viri, quem ſuprà verſu ſecundo etiam paulo brevius deſcripſit, dum ait *eum poſſe fræno moderari totum corpus ſuum.*

Cum igitur lingua, recta ratione gubernata, tantam gloriæ ſegetem viro iſti *perfecto* præbeat, meritò Apoſtolus tam puſillo membro tribuit eam laudem, quod ſupra cætera corporis noſtri organa magnificè glorietur. Per eam enim primum (ut infra *verſ.* 9. dicitur) *glorificatur Deus, & pater*, per eam ædificatur Eccleſia, per eam doceatur ignati, confirmantur infirmi, excitantur ſegnes, conſolationem accipiunt triſtes. Breviter pleraque omnia tam erga Deum, quam erga proximum caritatis officia exercentur. quæ ſumma eſt legis, ac pietatis.

Altera ſimilitudo pravam, & vitioſam, & tamen maximam vim linguæ eſſe *verſ.* 5., & 6. oſtendit: quia ſumpta eſt à noxio rei, alioqui non inutilis, effectu, & exemplo. Quemadmodum, inquit, ignis, quamvis exiguus, ingentes ſylvos incendio depaſcitur, & maxima damna eorum poſſeſſoribus infert; ita lingua quoque non ſemper utilis; ſed ſæpe noxius ignis eſt: & quamvis exiguum membrum, tamen omnium penè malorum, omnis injuſtitiæ, & non minus ſerè quam mundus, omnium rerum capax eſt, quia ita naturâ ſuâ comparata eſt, ut poſſit *totum corpus* delictorum reatu, & crimine *maculare*, *rotam nativitatis* inflammare, hoc eſt, totum curriculum vitæ humanæ ab ipſa nativitate incipiens, incendere, hoc eſt, miſerum & infelix reddere, corrumpere atque in interitum vocare; donec tandem ipſa quoque *à Gehenna incendatur*, hoc eſt, morte æterna intereat. Poſſet etiam quiſpiam voces iſtas *mundus injuſtitiæ* aliter, & quidem melius explicare.

Lingua enim *verſ.* 6. à Jacobo *ignis* vocatur, hoc eſt, elementum, quod ſi incaute tractetur, non aliis tantum; ſed ipſiſmet quoque illud tractantibus maxime nocere poteſt. Aliis autem tam graviter Lingua nocet, ut mundum totum injuſtitiâ, & iniquitate repleat: ita ut non abſurdâ metonymiâ Lingua ab iſto ſuo malefico effectu *mundus injuſtitiæ* dici poſſit. quemadmodum ſi quis rem, quæ plurima mala procreat, Lærnam malorum, aut Iliadem malorum vocet. Nocet autem toti orbi lingua, atque ipſum omni iniquitatis genere implet per ſparſos errores, & perplexis nodis intricatam, & multa nebularum caligine involutam veritatem per prava, obſcæna, & ſcurrilia colloquia, per adulationes, per ſuppeditatas blandas peccantibus ſpes, & excuſationes, per virulenta convitia, per calumnias inſontium, per inflammata adverſus eos odia, per excitatas adverſus diſſentientes perſecutiones, per conflatas inter multos inimicitias, bella quoque, & ſupplicia ad cædem uſque, & crudelitatem ſævientia.

Quibus pene omnibus malorum generibus cum à prima Chriſtianorum pace, in hodiernum uſque tempus Theologicorum magiſtellorum *Linguam* in orbe pene toto non ſine capitali injuſtitiæ crimine graſſatam eſſe videamus; quis credat Apoſtolum, Spiritu Sancto plenum, & futurorum præſagum, inter commemoranda *Linguæ* maleficia, & venena, tantam Eccleſiæ peſtem prætermiſiſſe?

Poſt commemoratam vero hanc publicam Linguæ, qua toti orbi nocet, virulentiam, rectè poſtea illa malignitas ejus, qua ipſiſmet hominibus, ipſa abutentibus, & conſequentur ſibimetipſi nocet, annectitur. ita uti ſuprà explicavimus.

Verſ. 7. Expoſita linguæ in utramque partem maxima vi; atque hinc, ſi ratione frænetur, incredibili utilitate; illinc autem, ſi cura ejus negligatur, non minori noxietate, atque periculo: ſatis oſtendit, neceſſariò nobis illius frænandæ, & ratione gubernandæ, curam incumbere. Ne autem exiſtimemus ad eam moderandam, qualemcumque curam ſufficere, hoc loco oſtendit, magno conatu, & collectis undique viribus eam rem aggrediendam, utpote omnium difficillimam. Facilius enim omnia animalia, cujuſcunque ſint generis, ſive feræ, & immanes beſtiæ, ſive volatiles aves, ſive maris monſtra natantia, ſive reptilium, ac ſerpentium malignitas ratione humanâ cicurari, ac domari poſſunt; quam lingua (*verſ.* 8.) quæ eſt *indomitum malum*, ἀκατάσχετον κακὸν, & quod coërceri ægre poſſit, ac ſoleat. Oſtendit autem hac comparatione commemoratorum omnis generis animalium, quæ feritate, ſævitiâ, immanitate, ac veneni malignitate hominibus vel maxime nocent; linguam, niſi magno labore frænetur, eſſe nocentiorem, & cicuratu intractabiliorem: *quia veneni mortiferi plena eſt.*

Manifeſtum autem eſt, voces univerſales; quod cum omne genus animantium vel è maximè feris ratione cicurari poſſit, nemo tamen mortalium linguam domare poſſet; non ita præciſe, ut ſonant, intelligendos eſſe, nec impoſſibilitatem; ſed maximam difficultatem ſignificare. Eſſet enim id ſcopo Apoſtoli adverſum, homines deſperatione perficiendæ rei ab omni frænandæ linguæ conatu abſterrere; ſimulque excuſationem peccandi ipſis ſuggerere, quod efficere nequeant, quæ factu ſint impoſſibilia. Procul id à mente Apoſtoli fuit, qui *verſ.* 10. infrà ab iſto effrænis, & indomitæ linguæ abuſu, fratres ſeriò dehortatur. quod certe ridiculum, & abſurdum fuiſſet, ſi ea facere mandaſſet, quæ plane factu impoſſibilia ipſe judicaſſet. Sed ſolam difficultatem virtutis hujus, magiſtris excellentioribus in Eccleſia neceſſariæ, eò magis exaggeravit, ut ab hujus eminentiæ magiſtralis ambitu promiſcuos fratres abſterreret, quæ in legitimo, ac prudenti linguæ uſu maximè exeritur. Cui virtuti, & excellentiæ, ac perfectioni; quotuſquiſque mortalium par eſſe poteſt. Poſtremo ſi quis mordicùs τὸ οὐδεὶς, vel expreſſis verbis univerſalitatis inhærere velit; atque illa explicare, ut ſonant; illa ad ſolos non regeneratos reſtringenda ſunt, quorum cum multi omne genus animantium cicurare norint, nemo tamen linguam ſuam domare poteſt.

Nam regeneratos, & qui ex Deo nati ſunt; eumque verè, ac merito Patrem vocare poſſunt, confortante eos Chriſto; poſſe id præſtare, ut cætera omnia ardua, ac difficillima mox oſtendit; dum *verſ.* 9. & multò magis *verſ.* 13., docet eos, qui verè invocant ac benedicunt & colunt Deum, & patrem, & cæleſtem ab eo ſapientiam impetrarunt; domum deſuper adveniens, ac perfectum, poſſe id præſtare. Quippe qui *ex bonæ converſationis* operibus fidem faciant *ſuæ manſuetæ ſapientiæ.* Quæ Chriſtianæ ſapientiæ manſuetudo certiſſimum eſt illius perfectionis veſtigium, quæ in coërcenda, ac perdomanda lingua cernitur. Meritò autem veram iſtam pie-

atem, & ſapientiam *verſ.* 13. *bonam converſationem* vocat, quia de linguæ officio loquitur; quod præcipuum eſt hominum inter ſe ſocietatis vinculum, & quaſi coagulum. quod ſibi mutuo proximos, & unà converſantes obſtringit, ut honeſto invicem & jucundo amicitiæ uſu frui poſſint. Nihil autem erat, quod Apoſtolus id Chriſtianis eſſe factu poſſibile apertius aſſereret; quia id apud eos, quibus ſcribit, pro conceſſo ponendum erat; utpote qui ignorare non poſſent officia, quæ ipſis præſcriberentur, non eſſe factu impoſſibilia.

Ergo poſito pro conceſſo eo, quod nullo modo in dubium vocari poterat; viſum eſt Apoſtolo potius; ex eo quod jam omnibus planum, & confeſſum erat; argumentari. Et quoniam per ſermonem Chriſto regeniti Chriſtiani, ut animas, & corpora ſua; ita linguam etiam Deo ad ſacros uſus, ad ejus gloriam deprædicandam, & proximorum, imo Eccleſiæ ædificationem conſecraverant; deducere, non poſſe eos rem ſemel Deo conſecratam ad profanos, & impios uſus, aut verius abuſus deflectere. præcipuè vero ad maledicentiam, & execrationem hominum, quos Deus, cum ad imaginem ſui creaverit, & ſpirituali ſecum cognationis vinculo dignatus fuerit, meritò per latus eorum læditur, atque offenditur, quod facit *verſ.* 9.

Unde poſteà colligit, primum facti hujus abſurditatem, atque inconvenientiam; ſi ex *eodem ore tàm benedictio, quàm maledictio procedat*, non minùs incongruam, & rationi adverſantem, quam ſi *idem fons eodem foramine dulcem unà, & amaram aquam ebulliat verſ.* 10. *&* 11.

Deinde concludit, quoniam ex genuinis proprietatibus, & operationibus omnia, & ex fructibus dinoſcuntur plantæ, non eſſe verè dulcem fontem, ex quo amara aqua profluat; nec bonam arborem, ex qua mali fructus producantur: ac proinde nec verâ Sapientia, & ſcientiâ præditum hominem eſſe, qui in vita, & converſatione ſua non bona manſuetudinis, ac prudentiæ opera: ſed pravam invidiæ amaritudinem, & odii acerbitatem producat. quod facit *verſ.* 12. *& ſeqq.* Sed in *verſ.* 14 addit meram eſſe hypocriſin, & falſam, ac mendacem atque procul ab omni veritate recedente gloriationem eorum, qui cum zelo amaro, & carnali pleni ſint; zelum pietatis, ac religionis mentiuntur. quod dupliciter probat: primum naturam, & originem, & pravos effectus falſæ iſtius ſapientiæ, ac mendacis zeli *verſ.* 15. *&* 16. deinde originem, & naturam veræ ſapientiæ, ſcientiæque, & optimos ejus fructus *verſ.* 17., *&* 18. deſcribens, & ob oculos proponens.

Primum igitur *verſ.* 15. rixoſam iſtam, & odii, atque amaritudinis plenam Sapientiam, ac ſcientiam ait *non supernè*, neque à cæleſti arce, aut à Deo deſcendere; ſed eſſe terrenam, humi ſerpentem animalem, & nobis cum beſtiis prope communem; imo dæmoniacam; qualem dæmones quoque humani generis hoſtes habent, eamque ſuis diſcipulis inſpirant. *Nam ubi invidia, & rixa*, ibi & ſeditioni, & pernicioſis diſſidiis locus eſt; unde omne pravum opus, omne ſcelerum, ac flagitiorum, & ſuppliciorum, ea conſequentium, genus naſcitur *verſ.* 16.

Deinde Originem, & naturam veræ ſapientiæ, atque ſcientiæ indicat, *verſ.* 17.; oſtendens primum quod *ſupernè*, hoc eſt, cælitùs, & à Deo deſcendat; unde omne donum, ac munus perfectum à patre luminum defluere ſupra *cap.* 1. 17., & quam à Deo precibus obtineri poſſe in ipſo epiſtolæ limine *verſ.* 5. dixerat. Naturam vero ejus deſcribit, primum quod pura, *& caſta* ſit; nihil terrenæ fæcis, nihil carnalis impuritatis, & concupiſcentiæ admixtum habens; deinde quod ſit pacata, aut *pacifica*, ab omni rixâ & contentione aliena: ab omni reſiſtentiâ, ac ſummi juris retinentiâ abhorrens; & ad *æquitatem* propendens; perſuaderi, & *obſequi* (quantum per leges divinas licet,) facilis, *plena miſericordiæ, & bonorum caritatis fructuum*, liberalitatis, ac beneficentiæ cornucopiæ; candida ipſa, & *non ſimulata*, nec ad ſuſpicandum, aut de aliis malè ſentiendum, multò minùs cum iis contendendum, aut diſceptandum prona, aut flexilis. Has autem virtutes *verſu* 18. *Semina juſtitiæ* vocat, quæ in pace, aut per pacem *ſerantur*, ut uberrimos fructus adferant hominibus *pacem facientibus*, hoc eſt, pacificis, aut pacatè viventibus, & pacis avidis.

Tangit hoc loco Apoſtolus periculoſum ulcus, quod jam tunc Apoſtolico ævo in Eccleſiam ſerpere cæperat; & proximis poſteà ſeculis corrupto pietatis, & caritatis mutuæ ſanguine purulenta ſcabie, ac fæda porrigine totum corpus ejus infecit; ambitionem, inquam, eminendi in Eccleſia, & per novas invectas doctrinas magiſtrorum famam aucupandi. Ex qua nata ſunt odia, contentiones, invidiæ, rixæ, mutua maledicta, atque injuriæ, damnationes, anathemata, perſecutiones, cruentæ bellorum furiæ, & ſuppliciorum immanitates; &, quod indigniſſimum eſt, omnia iſta tecta ſpecioſo; ſed mendaciſſimo velamine, ac prætextu zeli pietatis, ac religionis. Quod quamvis ſequenti capite auſterioribus remediis; ac non ſatis parcente manu contrectet, ut ſanari poſſit; antequam tamen illuc accedamus, libet hic ſubſiſtere, & conſiderare an ullum ſit è ductis hoc loco à Spiritu Sancto lineamentis, quibus ambitioſos, & rixoſos errorum auctores depinxit, quod non in plurimis celebrioribus poſt ævum Apoſtolicum Magiſtris palàm deprehendatur. Nominare ſingulos odioſum, & factioſe judicantium calumniis patens. Nemo tamen ignorat, quot novarum rerum cupidi, & in quam fædos errores prolapſi in Eccleſia magiſtri extiterint. Annales Eccleſiæ quid frequentius referunt, quàm infeſtis, & infenſis animis colliſos inter ſe eos, qui unius Chriſti nomen invocabant?

Nulla fuit tam levis in rerum divinarum ſenſis diſſenſio, quæ non ad acerba odia, amara utrinque maledicta, mutuas damnationes, & anathemata ſufficerit. Diverſum celebrandi Paſcharis tempus, & reſipiſcentium ab hæreticorum erroribus in Eccleſiam receptio, quanta nomina inter ſe commiſit. Mox homines, obſequio Domini ſui neglecto, de naturâ ejus diſputare, quam voluntati morem gerere maluerunt. quod paulo ante, & poſt tempora Antiochenæ Synodi incidit; in qua Samoſateno Epiſcopatus ereptus eſt. A quibus cæpta peſtis hæc uſque ad adultam Antichriſti tyrannidem in Eccleſiâ graſſari non deſiit. Quod Euſebii verbis, commemorati temporis mores deſcribentis, exequi præſtat; quæ *libro* v., *cap.* 1. ſic ſonant. “Poſtquam res noſtræ per nimiam pacem, & libertatem ad molliriem, ac ſegnitiem degenerarunt; & alii alios ſunt odio, & contumeliis proſecuti; & tantum non nos ipſos per nos ipſos armis, ac telis verborum, ubicunque contigit, impugnavimus; & Epiſcopi in epiſcopos irruerunt; ac populi contra populos ſeditionem moverunt; deinde *Infanda hypocriſis, & ſimulatio ad ſummum uſque malitiæ progreſſa fuit*; divinum judicium pro more ſuo ſenſim nos inviſere cæpit, ut perſecutio à fratribus qui in militia erant, exordium ſumeret. Cum autem nullo illius ſenſu, tangeremur; neque Deum placatum nobis, ac propitium reddere conaremur; ſed quaſi impii delicta noſtra Deum nec curare, nec viſitare putaremus; nequitias noſtras alias aliis cumulavimus. Et qui paſtores noſtri videbantur, repulſa pietatis norma, mutuis inter ſe contentionibus fuerunt inflammati; & dum hæc ſola, contentiones videlicet, minas, æmulationem, mutuum odium,

„ odium, & inimicitias exaggerant, & ambitionem „ ſuam quiſq; in morem tyrannidis ſtudioſe perſequun- „ tur; tunc ſane Dominus filiam Sion obſcuram red- „ didit, & gloriam Iſraëlis cælitùs dejecit &c. Quæ verba non multò poſt pulſum Antiochenâ ſede Paulum Euſebius ſubnectit. Quibus non illud tantum ultimam perſecutionem antegreſſum ævum; ſed ſuamet ipſe, & ſubſequentium ſeculorum tempora graphicè depinxit; ac ſimul oſtendit Jacobi Apoſtoli cenſuram, & monita ad illos maxime quoque mores, ad illa tempora, pertinuiſſe. Quid vero tanto excitatorum in Eccleſiâ fluctuum æſtu, tàm turbidis procellis, ac tempeſtatibus, tot odiis, contentionibus, maledictis, injuriis, inimicitiis, exiliis, ſuppliciis actum, & perfectum eſt? *Verba, & voces, & opiniones inanes ſunt*, quas ne ipſi quidem, qui eas cruentiſſimis perſecutionibus promovent, ſeſe ſatis intelligere poſſe aſſerere auſint. Ingens vero illi Patres fecere operæ pretium, tot adverſus Deum, & proximum commiſſorum delictorum pretio; mercati altiorem humanæ mentis indagine myſteriorum expoſitionem; quæ nec ignotata olim Chriſtianis antiquioribus fidem. & ſalutem eripuit; nec invecta progeniem eorum meliorem, aut ſanctiorem reddidit. quæ ſi vera eſt, à dæmonibus melius percipitur, & creditur; ſi falſa, majoribus cachinnis, & ſibilis excipitur. Ancipitem autem dogmatum iſtorum fidem, ac veritatem non magis male concors eorum inter ſe nexus, & cohærentia, quam ipſe Jacobus Apoſtolus hoc loco reddit: Qui cum nobis manifeſta aperiat ſigna, & criteria, quibus vera à falſâ; cæleſtis à terrena ſapientia, ac ſcientia dignoſci poſſit; iis coloribus veram, ac cæleſtem depinxit, quorum ne veſtigium quidem in authoribus dogmatum, de quibus res eſt, apparet: iis verò lineamentis falſam adumbravit, quæ ad unum omnia in iiſdem cernuntur, ac depræhenduntur. quomodo enim credamus ſcientiam hanc supernè per Spiritus Sancti interventum demiſſam, quæ ab iis Doctoribus invecta eſt, qui zelum amarum, & rixandi rabiem in cordibus ſuis habuere; quales eos præter Jacobum ipſe depingit Euſebius: & in quibus infanda hyprocriſis, & ſimulatio ad ſummum uſque malitiæ progreſſa fuit. Nec enim altius nequitia aſcendere, neque capitalior injuſtitiæ peſtis fingi poteſt; quam tunc, cum maximè fallas, ac noceas, cæleſtis ſapientiæ, & ſanctimoniæ ſpeciem mentiri. Atque hoc eſt, quod Jacobus ait, *Ne glorimini, neque mentimini contra veritatem. Non eſt enim iſta ſapientia*, ſcientiave *cælitus deſcendens*, quæ ſui participes non meliores; ſed deteriores efficit; quæque eorum corda ab invidiâ, æmulatione, ab odio aliorum, & contendendi rabie purgare nequit; unde graveolens omnium malorum operum ſentina profluit.

Nam cælitus deſcendens ſapientia, ut ipſa pura *atque caſta, pacifica, æqua, obſequens, plena miſericordiæ, & bonorum fructuum*; caſtos quoque, & pacificos, de ſuo jure decedentes, & æquos, ac faciles, & tolerantes, benevolo affectu in omnes pronos, & ex candore ſuo reliquos æſtimantes, omnis fuci expertes, ac ſynceros homines ſui participes efficit. Quarum virtutum ne micam quidem exiguam in multorum dogmatum propugnatoribus reperias; cum ex adverſo contrariorum vitiorum, & conviciorum plena plauſtra deprehendantur: Atqui Chriſtus ipſe ex fructibus pſeudoprophetarum, doctrinas eorundem cenſeri ac dignoſci præcepit.

CAPUT IV.

CUm ſuperiori capite occaſione errorum, qui in Eccleſiam invehi cæperunt, primum quidem de culpâ peccatorum in Deum conjiciendâ; deinde de neglectu bonorum operum, quæ ſunt anima fidei; mox effrænem linguæ abuſum; adhuc contentiones, ac Zelum amarum, unde maximâ ex parte hic linguæ abuſus profluebat; denique ambitionem eorum, qui tam noxiarum doctrinarum ſemina ſpargere cæperant, exagitaſſet, hoc capite ad ſcrutandas penitius morbi iſtius cauſas, ac prima incunabula accedit, atque oſtendit, unde hæc pugnandi, & contendendi rabies, ac libido naſcatur, & accendatur; idque eo fine, ut ſublatis cauſis tanto facilius effectus tolli poſſint.

Verſ. 1. Dicit igitur zelum iſtum amarum, ac ſtudium contendendi, ac pugnacitatem *naſci ex voluptatibus, quæ militant in membris noſtris*, hoc eſt, in corpore noſtro, vel potius in carne noſtra. Cum enim *Col.* III. *mortificare jubemur membra noſtra ſuper terram*, ſeu terrena. non corpus, & locomotivas ejus facultates occidere; ſed carnem, & carnales affectus ejus, & concupiſcentias ſubigere jubemur. Per iſtas *voluptates*, quæ militant in membris noſtris, in genere quidem paſſiones, & affectus animi, ex anima ſenſitiva, atque appetitu, qui carni nimium addictus eſt, orti intelliguntur. Quæ paſſiones vulgò in duas facultatum ſpecies dividuntur, iraſcibilem, & concupiſcibilem. Cum autem inter iſtas paſſiones ipſa quoque pugnacitas, & contendendi rabies numeretur; cujus hoc loco cauſa, & origo inveſtigatur; certe cauſam iſtam, & originem, illud paſſionis genus eſſe neceſſe eſt, quod in facultate concupiſcibili cernitur, hoc eſt, ipſam libidinem, & concupiſcentiam à dulci, & jucundo objecto excitatam per metonymiam; aut ſi quis tropum hoc loco ſuperfluum putet, ipſum iſtud dulce, & jucundum objectum.

Verè autem ira ex concupiſcentia oriri dicitur; quia hæc natura, & ordine prior illa eſſe videtur, & ſecundum modum, ac menſuram concupiſcentiæ intenditur, aut remittitur Iracundia. Quanto magis enim quiſpiam fertur in cupiditatis ſuæ objectum, tanto majori iracundiæ impetu repellere nititur ea; quæ ejuſdem cupiditatis fructum impediunt. Meritò igitur rixæ, & contentiones ex voluptatibus oriri dicantur, quas hic *pugnas* & *bella* vocat, voluptatibus autem militantibus, hoc eſt, violenter graſſantibus in corpore noſtro. Per vocem enim *militiæ* paſſionum iſtarum violentiam quandam exprimere voluit: quia in militia

Pellitur e medio ſapientia, vi geritur res.

Non eſt autem novum Spiritui Sancto contentionum ejuſmodi ſtudium, aut mores, ac certamina iis nominibus vocare, quæ propriè corporeis pugnis, ac bellis competunt; ut eum homo contentioſus 1. *Tim.* III. 3. dicitur πλήκτης *percuſſor*, cui ibidem opponitur ἄμαχος *alienus à pugna*.

Quamvis autem propoſita ab Apoſtolo materia poſcere videatur, ut hoc loco vox *voluptatum* de ſolis illis ſpiritualioribus voluptatibus intelligatur, quæ ex faſtu vitæ, hoc eſt, libidine excellendi, &, ſi placet, concupiſcentiâ oculorum, hoc eſt, ambitione, & avaritia proficiſcuntur, (ex quo genere voluptatum maxima diſcordiarum ſeges naſcitur, ac pullulat) tamen vocis generalitatem reſtringi nihil neceſſe eſt, eamque latius ad omnes reliquas voluptates protendi; (propter parem ubique rationem) nihil vetat. niſi quod verba antecedentia, & ſubſe-

ſuis decipi patiuntur: quod, breviter *verſ. 6.* inſinuatum, probat eodem verſu, quia ea, quæ forte Satanas offert, ac promittit, iis præcipuè, quos ambitionis, ac ſuperbiæ illecebris ad ſe pellicit (hæc enim ſubjecta hujus doctrinæ tractationi materia) dare, ac præſtare nullo modo poteſt: quia Deus frangit omne ſuperbum. At Deus iis, qui vanas iſtas Satanæ illecebras ſpernunt, & ab omni ſuperbia alieni, ſemetipſi reverenter ſubjiciunt, omni exceptione majorem gratiam, & felicitatem donat.

Ideò *verſ. 7.* ad iſtam Dei ſubjectionem cohortatur eos, quibus ſcribit; quæ conſtare non poteſt abſque reſiſtentia adverſus Diabolum: addito ſtimulo bonæ ſpei, quod non nimium operoſo, ac difficili conatu Satanam vincere, & in fugam conjicere poſſint. Fugere autem Satanas videtur, ſi videat ſibi ſerio reſiſti; ne in hoc tàm inæquali certamine, à tàm imbecilli creatura vincatur. Superbus enim eſt, & exiſtimationis ſuæ tenax. Ideò (præcipuè in Angelorum conſpectu) virium ſuarum infirmitatem prodere erubeſcit.

Verſ. 8. Ac ne quis peccatorum conſcientia animum diſpondeat, ſatis ſibi conſcius ſe delictis ſuis Spiritum Sanctum à ſe procul abegiſſe, ac Deum ipſum à ſe abalienaſſe; præcipit confidenter *appropinquare Deo*, ac promittit *Deum* viciſſim nobis quaſi obvia ope ſua *appropinquaturum*: oſtendens peccatorum noſtrorum immunditiam non eſſe tàm deploratam, quin purgari, ac mundari poſſit: modo peccatores purificent manus, hoc eſt, deſiſtant à peccatis, & malis operibus. Quia enim pleraque opera noſtra manuum miniſterio peraguntur, purificari manus jubet, hoc eſt, omnia organa noſtra (quæ *Rom.* VI. 13. vocantur arma (ὅπλα) *juſtitiæ*, aut *injuſtitiæ*,) quibus ad perficienda opera noſtra utimur, nonniſi bonis, & caſtis operibus adhibere. Inprimis autem corda mundare præcipit, hoc eſt, duplicitatem illam cordis, quâ nunc Deo, nunc Satanæ gratificari volumus, extirpare, ac purgare, atque uni Deo conſtanter adhærere. Promiſſionem vero, qua nos excitat ad appropinquandum Deo, clare illuſtrat inſignis parabola patris, revertenti filio perdito procul occurrentis *Luc.* XV. 20.

Docet poſteà *verſ. 9.* modum, ac viam purgandi cordis, & purificandarum manuum; per quam Deo appropinquare poſſunt peccatores; quæ non alia eſt, quàm ſeria delictorum pænitentia, agnitio noſtræ, in quam per peccata incidimus, miſeriæ, atque ipſius ſenſus. Qualis fuit in Petro, poſtquam animadvertiſſet delicti ſui in abnegando Domino commiſſi magnitudinem, quem ſenſum amaro fletu teſtatus eſt. Nihil enim magis ſordes peccatorum eluit, quam lachrymæ, & vera, nec ad eundem iterum lapidem offendens, eorum pænitentia. Duplici autem nomine modus hic in nobis verum efficit pænitentiam; primum quia peccator pœnas quaſdam voluntarias à ſeipſo exigit per dolorem, & luctum, ne iterum ea committere audeat, quæ tanto luctu expianda ſunt. Ex quo vigilantia quædam mentis & præcautio, ac proſpicientia malorum naſcitur; cum lætitia, & riſus noxium, & periculoſum mentis ſoporem, & ſecuritatem teſtetur. Quod *verſ. 9.* ſatis exprimitur.

Deinde (quod *verſ. 10.* innuit) quia in vera agnitione miſeræ ſortis noſtræ, in quam ex reatu peccatorum incidimus, humiliatio quædam naſcitur, & ſubmiſſio erga Deum; quam cæleſtis pater magni æſtimat, & libenter aſpicit: ideoque homines ejuſmodi ope ſua ſublevat, & attollit; ut tanto altius erigantur, quantò ſemetipſi humilius in conſpectu ejus demiſere. Ut enim ſuprà *verſ. 6.* dictum, *Deus Superbis reſiſtit, at humilibus*, ac ſeſe coràm eo demittentibus, *dat gratiam.* Cum igitur toties hoc loco tam ſuperbiæ vitium perſtringat, quam contrariæ virtutis conſectationem inculcet Apoſtolus, quis dubitat per *voluptates in membris noſtris militantes* (quamvis aliæ quoque propter parem rationem prorſus excludi nequeant) potiſſimum tamen illud genus voluptatum intelligi, quas nonnulli non ſatis accurate loquendo in iraſcibili facultate collocant, hoc eſt, ambitionis, & ſuperbiæ delectationem, & concupiſcentiam, quæ tamen revera ad concupiſcilem pertinent? Nemo enim voluptati: ſed potius impedimento, aut verius impedienti voluptatem iraſcitur. Proinde effectus quidem concupiſcentiæ hujus, id eſt, pugnæ, contentiones, diſcordiæ ad iraſcibilem, quam vocant, facultatem pertinent. Cæterum cauſam iſtorum merito Apoſtolus in voluptate concupiſcentiæ collocat. In qua admiranda videtur Spiritus Sancti ſapientia, qui dulci quidem, ſed noxia prurigine tot jam ſeculis ſerpentia Eccleſiæ Dei ulcera tanto ante præviderit, ac prædixerit.

Verſ. 11. Nondum egreſſus materiem, quam tractat, Jacobus adjicit præceptum de cavendis obtrectationibus; quibus fama, & exiſtimatio eorum, quos fraterno amore proſequi tenemur, læditur, qui præcipuus etiam diſcordiarum fomes eſt. Quamvis autem omne genus obtrectationum huc pertineat, quod contra φιλαδελφίαν, toties nobis præceptam, delinquit; (Nec enim temere Apoſtolus vocem *Fratrum* τῶν ἀδελφῶν hoc loco uſurpavit) Tamen ſubſequentia verba indicant potiſſimum hic illam obtrectandi ſpeciem exagitari; qua ſeſe invicem fratres, non per nudum in dogmatibus diſſenſum, aut vitiorum aliquorum reprehenſionem; ſed per inique uſurpatam in Eccleſia judicandi, ac damnandi poteſtatem condemnabant; ac mutuo anathemate feriebant; quod malum, ut paulo ante diximus, per tot ſecula devaſtatâ Eccleſiâ primum diſcordias peſtilentes, mox triſte ipſarum remedium, tyrannidem Antichriſti peperit. Non contentus Apoſtolus voce καταλαλῶν (*obtrectans*) addit κρίνων τὸν ἀδελφὸν, quod non ſimplicem *reprehenſionem*, aut vituperium: ſed ex uſurpata judicandi poteſtate profectam condemnationem ſignificat. Duplici autem ratione hunc auſum reprehendit, & oppugnat Apoſtolus. Primum in *verſ.* 11, dum oſtendit, iniquos ejuſmodi poteſtatis uſurpatores, non in ipſos tantum, quos judicant, ac damnant, fratres: ſed in totam Legem, ac religionem Chriſti injurios eſſe. Cum enim lex Chriſti fraternam caritatem inprimis nobis commendet, qui præceptum hoc Legis violat; ipſam legem violat, adverſus ipſam Legis hujus animam delinquendo. Deinde parum modeſte, ac reverenter erga Legem Chriſti ſeſe gerere eos, qui, cum præceptis ejus abſolutum obſequium debeant, eam interpretari, atque ad libidinem ſuam torquere, quam exequi malint; atque ita imperium ſibi quoddam in leges Chriſti pro libitu figendas, aut refigendas vendicent. Id enim ſignificant verba *non es executor legis, ſed judex*, hoc eſt, loco obſequii, Legi Chriſti debiti, in cujus poteſtatem te ſemel tradidiſti; poteſtatem quandam in eam ad libitus tuos flectendam uſurpas.

Deinde alteram rationem, qua hunc auſum impugnat *verſ. 12.* ſubnectit. Iniquos iſtos poteſtatis ſibi nunquam conceſſæ uſurpatores, non in Chriſti legem, ac religionem tantum; ſed in ipſum legis iſtius latorem Chriſtum graviter delinquere. Invadere enim in jus, ac poteſtatem, ſoli Chriſto traditam, cui cum ſoli poteſtas in cælo, & in terra omnis, perdendique, aut ſervandi facultas attributa ſit, indigniſſimos eſſe miſeros homunciones, qui ne ſemetipſos quidem ſervare poſſint; involare in jus tanti faſtigii, tantæ Majeſtatis Regi ſoli debitum;

CAPUT V.

Affert in hoc capite Jacobus alteram rationem, ob quam fideles Chriſtiani infidelium exemplo preces negligere non debeant; quod quamvis infidelibus, ac Deum non curantibus, multo minus precibus ſollicitantibus, ſive dono, & gratuita miſericordiâ Dei ſortem, quam ſibi infelici judicio elegerunt, ipſis affatim exolventis, ſive juſto judicio ipſos per patientem longanimitatem indurantis, ſive imperveſtigabilis ſapientiæ permiſſu omnia ex animi ſententia ſuccedere videantur, adeo ut divitiis, auro, argento, & omnibus ſortunæ ornamentis floreant; ideoque opes ſuas omni injuſtitiæ genere augere impune audeant (*verſ.* 4.) uſque ad luxum, & laſciviam, denique ad inſontium perſecutionem, & crudelitatem abuti non dubitent; (*verſ.* 5. *&* 6.) tamen omnis iſta primum fluxa, & brevis (*verſ.* 2., *&* 3.) deinde luctuoſo exitu terminanda (*verſ.* 1.) felicitas eſt: ita ut non alio conſilio in tàm altúm faſtigium ſublati eſſe videntur; quàm ut lapſu graviore corruerent.

Sumit autem exemplum nationi Judaicæ, cujus primarius Epiſcopus fuit, obvium, & perſpectum; ex quo cæteri quoque Chriſtiani; tanquam ex primo, & inſigni documento diſcere potuerunt, quis maneret exitus Chriſti, & Eccleſiæ ejus perſecutores. Hieroſolymitani vero, ac totius gentis excidii ſatum poſt Chriſti prædictionem nemini ignotum eſſe potuit. Et quo propius ingruebat, tanto evidentiora ejus, jam jam venturi, Spiritus Sanctus præbuit teſtimonia, quæ eos, quorum Jacobus Epiſcopus fuit latuiſſe quis dixerit? Et Jacobus poſt Pauli epiſtolas, ſicuti & Petrus, ſcripſiſſe deprehenditur. Nec longo ante urbis ſuæ excidium intervallo, quod extremis jam Apoſtolici ævi temporibus evenit; quæ *extrema tempora*, *extrema hora* paſſim à Spiritu Sancto vocantur 1. *Joh.* 11. & hoc loco *verſ.* 3. *extremi* dies; partim reſpectu illius generationis, quæ ipſum Chriſtum, atque Apoſtolos audivit; partim quod aureum illud ævum terminarent, cui deteriora tempora erant ſucceſſura; partim denique reſpectu durationis in ſuo ſtatu gentis illius, cui proxime imminens excidium impendebat: ut hoc loco iſtæ voces ſumi videntur. *Verſus ſextus* quin ad Hieroſolymitanos pertineat, nullum eſt dubium. *Condemnaſtis*, inquit, *interfeciſtis juſtum; non reſiſtit vobis*. Tangit autem *verſu* 2, & 3. cæcitatem eorum, qui fluxa, & caduca bona ſibi theſaurizanda elegerant; quo magis ab imitatione, & exemplo eorum Chriſtianos abduceret. dum oſtendit bona, & ornamenta eorum, in quibus ſibi tantopere placebant, putrefactioni, corruptioni, æruginì obnoxia: ac dicit hanc ipſam corruptionem iſtarum rerum teſtimonium contra eos dicere; quod vitioſam, & corruptam mercem ſibi elegerint. Cujus corruptionem ipſa quoque eligentium corruptio conſequetur. *Devorabit* inquit *ærugo auri*, *&* *argenti carnes veſtras ſicut ignis*. ubi vocem *σάρκας* corpora ſignificare nihil prohibet. Nam qui ſeminat in carne una cum carne corruptionem metat neceſſe eſt. Oſtendit poſteà bona iſta, quorum theſaurum ſibi paraverant, non tantum vitioſa, & parum durabilia; ſed noxia quoque eſſe: quia homines in injuſtitiam, & avaritiam *verſ.* 4. in luxum, & laſciviam *verſ.* 5., denique impiam adverſus Sanctos crudelitatem *verſ.* 6. præcipitant.

Vox *σφαγῆς* *verſ.* 5. non male à nonnullis per vocem *Epuli* exponitur. Convertit autem ſermonem ad eos, quibus luctum ob imminentia ſibi ſupplicia imperat, non indecore; quia paulo ante cap. ſuperiore *verſ.* 9. luctum ob peccata, à ſe commiſſa, pænitentibus imperaverat, niſi quod inter illos luctus eadem eſt differentia, quam Paulus 2. *Cor.* VII. 10. ſtatuit. Mæror enim ſecundum Deum pœnitentiam ad ſalutem; mæror autem mundi mortem operatur.

Ovum autem ovo ſimilius non eſt, quàm hæc Jacobi, quibus mores, ac fortunam perſecutorum Chriſti depingit, lineamenta cæterorum omnium, qui inſontes diſcipulos Chriſti perſequuntur, imagini, moribuſque, ac fortunæ aliquamdiu ſecundæ, quæ in horribilem tandem & luctuoſam exitum deſinit.

Quæ contemplatio; quamvis non nimium læta ſit, & amæna: præſertim Chriſtianis; qui etiam inimicorum, multò magis autem communis cum inimicis gentis, ac patriæ miſeratione tangi debeant. Utilis tamen eſt ad firmandam ſalubribus exemplis fidem, & in perſecutionibus patientiam. Oſtendit enim primum, Deum quamvis ad ſcelera mortalium interdum connivere videatur; res tamen humanas minime negligere. Oſtendit ipſi cordi eſſe injuriarum noſtrarum ultionem: Quid ni igitur patientiæ quoque ac fidei noſtræ præmium, ac mercedem? Oſtendit nihil nobis per afflictiones, ejus nomine perceptas, perire, niſi forte commune cum perſecutoribus noſtris ejuſdem patriæ periculum; quæ periculi jactura lucro potius addenda, quam pænitenda eſt. Sæpe enim fideles miſerrimè cum perſecutoribus ſuis perierant; niſi prius per eoſdem feliciter periiſſent. Quæ cum ita ſint, meritò Apoſtolus ex ea conſideratione judiciorum Dei deducit corroborationem patientiæ noſtræ. Per particulam *οὖν igitur*, cohortatus omnes ut *durarent uſque ad adventum Domini*. Quamvis autem *Adventus Domini* *τῆς παρουσίας* ſic dictus, denotet extremi judicii diem; quæ eſt præcipua, & principalis Spes, ac ſolatium patientiæ noſtræ; tamen hoc loco voces iſtas ſumi in ſenſu minus principali, non deſunt cauſæ cur ſentiam. Inprimis quod *verſ.* 8 adventum hunc Domini appropinquaſſe aſſerit; quod de ultimo adventu Chriſti dici non potuiſſe tot jam elapſa, & porrò labentia ſecula oſtendunt. Nec aptum ex re in tam longum tempus differenda argumentum in ſolatium patientiæ afflictorum dari potuit; Deinde quia hunc tàm prope inſtantem Domini adventum, primo ſtatim verſu deſignaſſe videtur in illis pœnis, atque miſeriis; quæ impiis perſecutoribus mox erant superventuræ. Meritò autem ſicut eximia Domini, quæ Eccleſiæ ſuæ præſtat beneficia; ita illuſtria ejuſdem Judicia, *adventus Domini* dicuntur; quia quamdiu effrænis impietas regnat, & impune graſſatur; quamdiu ſervi Chriſti nihil habent, ex quo pateat, eos eſſe curæ ſuo Domino: tamdiu quodammodo abeſſe eorum Dominus videtur. Contrà *advenire*, quando extraordinariam eorum curam ſuſcipit; ſive nova in eos, atque ingentia effundat dona, atque beneficia; ſive inimicos, ac perſecutores eorum publico, & in multos populos promulgato afficiat ſupplicio.

Sed & allata ad confirmandam Apoſtoli hortationem ſimilitudo, huic explicationi magis ſavet. quæ hoc lóco non de ultimo Chriſti adventu agi aſſerit. Dicit enim *agricolam pretioſum terræ fructum expectantem; patientia, & longanimitate uti in eo, donec accipiat pluviam matutinam, & veſpertinam*. Quia vero hoc loco patientiam agricolæ in expectando fructu terræ Apoſtolus per *particulam ἕως*, non ad ipſum illum principalem, ac pretioſum terræ fructum metendum; ſed tantum ad præviam ejus cauſam adjuvantem, hoc eſt. pluviam matutinam, ac ſerotinam protendit; ideo patientiam quoque Chriſtianorum Idem per eandem particulam, non ad ipſum principale, quod expectant, præmium; ſed ad cauſam ejus adjuvantem, ac patientiam iſtam mirè confirman-

firmantem, reſtrinxit, hoc eſt ad illum *Domini adventum*, qui jam jam imminebat, nec poſt multa demum exacta ſecula erat expectandus.

Vis enim argumenti Apoſtolici ſita eſt in illa appropinquatione adventus Domini; ideo in ſimilitudine quoque particulam ἕως, non ad id quod longiùs expectandum; ſed ad id, quod proxime ſperandum fuit, reſtrinxit. Certe hic Apoſtoli locus iis, qui perſecutionem patiuntur, non mediocre malorum ſolatium ſimul, ac remedium affert. Oſtendit enim iſtos, qui nos per afflictiones miſeros efficere volunt, longe magis eſſe miſerabiles, quam nos efficere poſſint, etiamſi ad hoc omnes vires ſuas advocent. Ideò non nimium, neque muliebriter adverſus ipſos ingemiſcendum eſſe: qui nobis ſint longe miſerabiliores. Aut ſi forte tamen iniquitas injuriæ nobis juſtos gemitus exprimat, eſſe præſto Dominum injuriarum ultorem, ſæpe & libertatis noſtræ vindicem; qui ſtatis temporibus advenit: ut cognitionem faciat de iis, qui ad eum ſuſpirando, & ingemiſcendo quodammodò ad tribunal ejus provocant. Quocirca omnibus dandam eſſe operam, ne quam adverſum ſe ſuſpirandi, & ingemiſcendi anſam cuiquam præbeant, non modo alienis ab Eccleſia; ſed fidelibus etiam, quos inter aliquando ejuſmodi lites interveniunt, ut alter ab altero injuriâ ſe læſum exiſtimet, eoque nomine ad Dominum contrà ſe mutuò ſuſpirent. Quæ ſuſpiria nihil ſunt aliud, quam lis coram cæleſti judice conteſtata; quam dirimere Dominus ſolet magno cum eorum qui in crimine injuſtitiæ depræhenſi fuerint, malo. Quemadmodum enim gemitus Eccleſiæ. à perſecutoribus oppreſſæ, non negligit; ita nec in ipſa Eccleſia mutua fratrum adverſum ſe ſuſpiria. Quæ ſemper quidem vitanda, & fugienda ſunt: ſed præcipuè tunc cum Dominus cognitionem inter Eccleſiam ſuam, & perſecutores ſuſcipit. Tunc enim, quaſi poſt res prolatas injuriarum judicia exerceri incipiunt; quorum in numerum illa quoque veniunt, quæ inter unius Eccleſiæ membra exercentur. Et quemadmodum in ipſis perſecutionibus, ſæpe judicium à domo Domini incipit propter ipſius Eccleſiæ delicta; ita in pœnis perſecutionum; quum Dominus illatas ab externis Eccleſiæ ſuæ injurias vindicat, ne domeſticorum quidem adverſus fratres ſuos injurias ſinit inultas.

Multis autem ex cauſis, vel in ipſa perſecutione mutua iſta fratrum contra ſe ſuſpiria exoriri, docet experientia. Sunt enim quæ plane ex privatis cauſis, vel injuriis ortum habent. ſunt alia magis publica eorum, qui partem aliquam fratrum, anſam perſecutioni dediſſe aut judicant, aut criminantur: ſicuti & eorum viciſſim, qui innocentiam ſuam iniquam accuſatione gravari ingemiſcunt. Talia omnia, & his ſimilia ſuſpiria *verſ.* 9. Apoſtolus non ſine comminatione præſentiſſimi Dei judicii vetat. Quia injuriæ iſtæ ſæpe aut nullæ ſunt, & falſo fictæ, aut leves, ſed multum exaggeratæ, quam criminationem Deus non facile dimittet inultam: aut ſi quæ ſint graviores injuriæ nullis opus ſit ſuſpiriis; cum præ foribus earum pœna excubat. Quod autem præceptum hujus *verſus* noni ad ſenſum injuriarum, ex occaſione perſecutionis ortarum, pertineat; inde colligi videtur, quod inter præcepta doctrinæ de tentatione perſecutionum interjectum ſit.

Statim enim iterum *verſ.* 10., & 11. pergit cohortari fratres ad patientiam in perſecutionibus: primum in genere exemplo *Prophetarum, qui locuti ſunt nomine Domini, eoſque beatos haberi ab omnibus, qui aliquid adverſi in gratiam Dei pertulerint*: prorſus, ut ipſe ſervator, *Matth.* v. 12., *beatos* eſſe pronunciat diſcipulos ſuos, *&* eo *nomine gaudere ipſos*, & exultare jubet, ſi quid adverſi patiantur propter ipſum; addita cauſâ, *Sic enim perſecuti ſunt Prophetas ante vos.* Quo in monito reverſus videtur Apoſtolus ad doctrinam de tentationibus, quam initio epiſtolæ tradere cœperat: niſi quod ante de omni tentationum genere egerit, nunc autem de tentationibus duntaxat perſecutionum agat.

Affert deinde ſpeciale exemplum patientiæ Jobi, cujus præmium, ac lætiſſimum finem, in quem tandem evaſit illa tot adverſis exercita ejus patientia, commemorat; addita cauſa, quæ patientibus altè memoriæ infigenda eſt; quia, inquit, πολύσπλαγχνος, *abundans intima miſericordia*, & οἰκτίρμων *miſericors*, hoc eſt, valde miſericors eſt Dominus. Ideo tanto majori mercede proſequitur patientes, quantò magis eorum malis tangebatur.

Verſ. 12. Addit præceptum, quod vel eo nomine ad patientiam pertinere videtur, quia iſtum juramentorum, quem vetat, abuſum naturâ ſuâ impatientia extorquere ſolet eorum, qui propter juſtitiam patiuntur, tanquam injuſti, & multa calumniarum purgatione indigent. In quo ſtatu ſæpe lubricus eſt ad jurandum, Deumque teſtem invocandum tranſitus; qui ſæpe ſolus oppreſſæ ab hominibus innocentiæ teſtis ſupereſt, ideoque facile temere, & ſine gravi cauſa pro teſte invocari poteſt. Hoc præceptum ex doctrina Chriſti *Matth.* v. deſumptum eſt; ideò iiſdem etiam verbis propemodum traditur. *Sit ſermo veſter ſic, ſic: non, non.* Nam iſta jurandi adverbia ab hominibus plerumque mendacibus ipſa extorſit neceſſitas; ut ipſorum mendacia à veriloquiis ſigno aliquo dignoſci poſſint. At Chriſtianos veracitatis ſectatores non decet in ſermone ejuſmodi ſignis uti, quæ veras ipſorum narrationes à falſis (à quibus prorſus abhorrere debent) diſtinguat. Addit autem huic præcepto rationem *Ne ſub judicium cadatis.* Quia juramenta non tantum falſa; ſed etiam temere, & ſine gravi cauſa prolata, puniuntur. Utrobique enim ſanctum Dei nomen profanatur, nec à nobis eo, quem meretur, honore afficitur.

Ideò præſtat omninò etiam veris juramentis abſtinere; ne vel per incogitantiam aut falſa aut temere ac ſine neceſſitate prolata effutiantur: quo caſu nos ſub judicium cadere oporteret. Quamvis enim, in cogitationibus, ac ſermonibus, ac totâ vita noſtra nobis perpetuò cum Deo converſandum ſit, ut ſtatim infrà *verſ.* 13. docet; tamen hæc converſatio, ſingulari erga Deum honore, & obſervantia carere non debet. Non habetur autem ipſi debitus honos, quoties leviſſimis quibuſque de cauſis, multo magis autem falſis in teſtimonium vocatur.

Proponit poſteà certiſſimum, & præſentiſſimum in omni tentationum, præſertim quæ contriſtant animos noſtros, genere remedium, hoc eſt, Precationem *verſ.* 13., quod initio quoque epiſtolæ præſcripſerat: cujus in omni tentationum genere maximus eſt uſus, qui infrà quoque pluribus oſtenditur, & commendatur. Quemadmodum tota epiſtola præceptis, ac monitis de tentationibus; ita de unico, aut certe præcipuo eorum remedio, hoc eſt, precibus referta eſt.

Si qua autem, omnium aliorum ad religionem pertinentium functionum, precum profectò functio, ad eam cum Deo converſationem pertinet, in qua omnes nervi induſtriæ contendendi ſunt; ne quo neglectu, aut oſcitantia, aut vel minimo Dei vilipendio ſemper, & ubique præſentiſſimum nobis numen offendamus.

Porrò mœroris in adverſis rebus mentio, & huic mentis ſtatui conſilium inſerviens occaſionem dedit Apoſtolo, ut lætitiæ quoque in rebus ſecundis, remedium præſcriberet. Ut igitur illic orare, ita hic pſallere præcipit; nunquam videlicet à ſancta cum Deo converſatione recedendo. Pſalmorum enim ad decan-

decantandas Dei laudes inventorum uſus præter divinarum rerum contemplationem, quæ memoriæ infigitur, preces quoque, & crebras mentis ad eam ejaculationes continet.

Verſ. 14. Tradito præcepto, quo modo nos gerere debeamus in animi ægritudine, addit præceptum, & conſilium quid nobis facto ſit opus in corporis quoque ægritudine. Quia vero, ut cæteræ Dei caſtigationes, ita morbi quoque, & infirmitates nobis ob aliqua peccata noſtra ſolent immitti; quod ex ore Chriſti, multos infirmos ſanantis, didicimus; remedium pro depellendis morbis proponit, preces non noſtras tantum, ſed eorum quoque, qui pietate nobis, & aliis præſtare videntur. Quales tunc erant plerumque ſeniores Eccleſiæ. Cum enim nomen Dei precibus rite & efficaciter invocare nequeat qui peccatorum ſarcina onuſtus eſt, ut initio epiſtolæ docuit: merito in caſu morbi, præſertim lethiferi, ejuſmodi remedium præſcribit, quod efficax eſſe poſſit, hoc eſt, orationem eorum, in quorum gratiam Deus aliquid præſtare velit. Nam peccatores exaudire non ſolet; ut recte apud Johannem ſanatus à Chriſto cæcus ratiocinatur. Quod addit de *oleo* Apoſtolus, nullo modo ex his verbis evinci poteſt, novam hic ab Apoſtolo præſcriptam ceremoniam, adverſus religionis ab iis prædicatæ analogiam, & inſtitutum Eccleſiæ vulgare. longè poſterius eſt ævo Apoſtolico; atque adeo illa tempora redolet, quibus propter alia videlicet potiora, ac philoſophica ſtudia ſacras literas accuratè legendi ſtudium neglectum fecit, ut verba Sacræ Scripturæ parum intellecta ad opiniones hominum potius deflecterentur, quàm opiniones hominum, ad verba Sacræ Scripturæ fideliter examinata, exigerentur. Aut enim oleum iſtud ſignificat oleum non vulgare, aut medicum: Sed ſacrum & peculiare, quod miraculoſè ſanandis ægris adhibebatur; quod quia dono miraculorum patrandorum fuit adſtrictum, uſus ejus una cum ipſo dono in Eccleſiâ ceſſavit. Aut ſi latius ſumptum oleum intelligi placeat, poteſt hoc loco oleum per ſynecdochen ſignificare omnia cætera medicorum remedia, quæ propulſandis morbis adhibentur, inter quæ olea illa fuere, quibus ægra laborantium corpora ungebantur. Nec refert quod iſto *oleo in nomine Domini* ungi jubeatur. Ut enim cætera omnia; ita curationem corporis, ac valetudinis in nomine Domini fieri decet. Oſtendit vero Apoſtolus ita precum remedium adhibendum, ut conſueta medicorum remedia non omittantur: ſed, quo efficaciora ſint, præmiſſis precibus adjuventur. Precibus tamen (*verſ.* 15.) non medicis remediis Jacobus tribuit, impetratæ ſanitatis donum; quia ſine precibus remedia iſta irrita fuiſſent. Sed hic fortè prioris generis oleum intelligi præſtat.

Verſ. 15. Vocat autem preces εὐχὴν τῆς πίστεως, *orationem fidei*; quia, ut initio epiſtolæ diſſeruit, oratio omnis debet eſſe *in fide*, hoc eſt, debet proficiſci ex fide, ac promiſſæ divinæ opis fiduciâ; nulla graviorum Dei offenſarum conſcientia concuſſâ. Verba autem *oratio fidei ſervabit laborantem, erigetque eum Dominus*, hoc loco non de æterna ſalute: ſed de reſtitutâ valetudine loqui videntur. Primum enim res ipſa indicat, interceſſionem piorum, etiam peccatoribus, qui nondum è peccatis ſuis plene emerſere; poſſe impetrare valetudinem; at non poſſe æternam ſalutem, niſi illimet ipſi è peccatoribus evadant ſancti. *quia ſine ſanctimonia ſua* (non alienâ) *Deum nemo videbit.* Nam quod remiſſionem peccatorum promittit iis, pro quibus Eccleſiæ preſbyteri intercedent; de iis peccatis intelligendum eſt, quæ cauſa morbi fuere. quo ſublato tolli ejus quoque cauſas manifeſtum eſt: & cum pœnæ peccatorum abolentur, ac remittuntur; remitti ipſa peccata neceſſe eſt. Vide *Matth.* ix. 2. *& ſeqq.* Deinde verba quoque ὅπως ἰαθῆτε, *ut ſanemini verſ.* 16. de ſanatione corporis hoc loco agi oſtendunt. Apparet autem Jacobum efficaciam hanc interceſſionis piorum pro ægris non reſtringere ad eos ſolos, quibus propter peccata immiſſi ſunt morbi; ſed ad omnes alios quoque protendere; qui alia ex cauſa ægrotant. quod & res ipſa indicat; & verba κἂν ἁμαρτίας ᾖ πεποιηκώς, *ſi peccata commiſerit*, etiamſi quoque peccatis ſibi morbum hunc acceſſiverit.

Atque ex ea occaſione *verſ.* 16. præceptum de Confeſſione tradit Apoſtolus, non quaſi ſeparatam aliquam ab ea, quam de tenratione ægritudinis corporum ſuperius tradere cœpit; doctrinam, ac præceptum; ſed tanquam rem, ac præceptum ad ſuperioris doctrinæ explicationem pertinens. Nec enim pro dimittendis ægrorum, & laborantium peccatis, pii homines, aut preſbyteri, ad juvandos eos accerſiti, orare, atque intercedere poterant; niſi ſcirent eos iſto genere interceſſionis indigere: Scire autem non poterant, niſi confeſſione ipſorum admoniti. Occulta enim ſæpe ſolent eſſe peccata propter quæ Deus peccatoribus morbos immittit.

Qualis autem iſta confeſſio eſſe debuerit, generalis, an arcana, ſingulorum enumerationem complexa, hoc loco non exprimit Apoſtolus: quod facere non omiſiſſet, ſi peculiarem de Confeſſione, qualis hodie quibuſdam in Eccleſiis uſurpatur, doctrinam tradere in animo habuiſſet. Liberam igitur ægris optionem reliquiſſe videtur, in eo alterutrum confeſſionis modum eligendi; niſi quod interdum diſtinctior morbi cognitio medenti ad quærenda ejus, aut adhibenda remedia plus opis, ac momenti afferat: & confitentis ingenuitatem magis deceat. Sed ægris duntaxat præceptum hoc ab Apoſtolo datum, indicant, ut diximus, voces, *ut ſanemini.* Eum igitur in finem confiteri imperat; ut confitentes peccati illius, aut plurium, cujus gratia morbo afflictantur, remiſſionem per interceſſionem piorum obtineant, ac ſanari poſſint.

Addit autem præceptum aliud, quod non jam ægris; ſed iis, qui in ægrorum auxilium advocantur, hoc eſt, accerſitis Præſbyteris, aut qui ſpectatâ pietate pro iis, qui faciliorem ad Deum aditum habeant, haberi metuerunt, competere videtur, ut orent pro aliis. Verum hoc officium generale eſt, ac mutuum; ideò generalibus quoque verbis exprimitur. Fieri enim poteſt, peccatores ægros in eum gratiæ Dei ſtatum reſtitui, & illos, ad eorum opem accerſitos, fratres culpa ſua viciſſim in eandem miſeriam incidere poſſe; ut eorum ope indigeant, quibus ipſi opem tulerunt. Quo in caſu mutuam, ac reciprocam opem ſibi invicem ut præſtent, exigit Apoſtolus. *Orate*, inquit, *alii pro aliis, ut ſanemini.* Quamvis vero ſanatio omniſi ad ægros pertineat; oratio vero ad eos, qui ægris opem ferunt, tamen & fideles hic, tanquam unum corpus conſiderantur. ut ſanitas unius membri ad aliud quoque, licet ejus minus indigens, ſpectare videatur: & huic ipſi ſanitatis, atque alienæ orationis, atque interceſſionis indigentiæ etiam ii, qui hodie obnoxii non ſunt, cras obnoxii eſſe queant.

Oſtendit poſteà eodem verſu quantæ vires precationis eſſe ſoleant; ſi ab homine *juſto efficaciter* ad Deum fundatur. *Multum*, inquit, *poteſt precatio juſti* ἐνεργουμένη, hoc eſt *efficax*, & eum homo προσευχῇ προσηύξατο, hoc eſt, ardentiſſime erat. Quod duobus exemplis unius Prophetæ Eliæ probat, altero, quo clauſit cœlum ne plueret (*verſ.* 17.) per menſes quadraginta duos, altero, quo idem aperuit *verſ.* 18.

Qui numerus menſium, & annorum myſticus typus,

pus, & figura fuit temporis omnium calamitoſiſſimi quo Eccleſia Chriſti ſub jugo tyrannidis Antichriſti gemere debuit. Numerus hic alibi primum per tres annos cum dimidio, deinde itidem per 42 menſes, tertio per 1260. dies, quarto denique per tempus, tempora, & dimidium temporis in Apocalypſi expreſſus eſt. Ubi primum obiter conſiderandum eſt, quàm ſit ſui ſimilis Spiritus Dei, in improbitate hominum punienda: Deinde quàm exquiſite deſcripta ſint apud Deum, quæ ad diverſos ſtatus Eccleſiæ pertinent, tempora.

Sed ante omnia huic loco accommodatiſſima exurgit contemplatio, homines *ὁμοιοπαθεῖς ἡμῖν iiſdem nobiſcum infirmitatibus obnoxios*, qualis fuit Elias, precum interventu res adeo incredibiles, atque admirabiles præſtare poſſe, ut nobis quoque non deſperandum ſit ea, quæ ad Salutem noſtram, ædificationem Eccleſiæ, & proximorum multum conferunt, quamvis ſint ardua, & vix credibilia, obtinere nos tamen poſſe; primum ſi in vitæ ſanctitate duremus, deinde ſi ardenter, & omni ſtudio connixi petamus.

Verſ. 19. Quia occaſione ſuperioris præcepti, ac doctrinæ, homines ad adjuvandos ſeſe invicem mutuis precibus hortatus eſt, nunc ſimile præceptum tradit de ſuccurrendo periclitanti proximorum ſaluti: Verum ita, ut ſimul maximo præmio invitet omnes ad illud exequendum.

Ponit igitur caſum, *ſi quis in Eccleſia aberret à veritate*, quod frequenter quidem evenire ſolet, ut in ſententiis, ad religionem pertinentibus, homines in aliquos errores incidant; quorum pene nulli contemnendi ſunt: Sed longe frequentius, ut in moribus, ac vita noſtra à puritate Evangelicæ veritatis aberremus. quod maximè providendum, & cavendum eſt. In eo caſu officium convertendi, hoc eſt, mutandi in meliorem ſtatum tales homines tacitè præſcribit, pollicendo inſigne Deo navatæ operæ præmium; Cujus certitudinem innuit, dum ait *γινωσκέτω Noris hoc*, ac pro certo habeat: Seſe hujus facti præmium (quod ſtatim exponit) conſecuturum. Quod autem poſterius genus aberrantium à veritate, hoc eſt, à vitæ puritate, & ſanctimonia ab hujus loci ſenſu excludendum non ſit, patet ex *verbis verſus ultimi* 20. *qui converterit peccatorem ex errore viæ ipſius.* Voces enim *peccatorum*, *& viæ* de moribus, & habitibus potius, quàm de doctrina erronea dicuntur, & vox erroris, præſertim cum voce viæ conjuncta, delicta adverſus legem ſæpius iterata deſignat. Ut *Pſal.* 1. *Non iter errorum tenuit.*

Porrò præmium hoc quo fratres in Eccleſia ad curandam fratrum Salutem invitat, exprimitur his verbis. *Qui converterit peccatorem ab errore viæ ipſius ſervabit animam ex morte, & operiet multitudinem peccatorum.* Non eſt quidem negandum per ejuſmodi converſionem ſervari animum converſi, ejuſdemque peccatorum multitudinem obliterari: ſed de convertentis anima, & ſalute, ejuſque peccatorum abolitione loqui res ipſa, & ſcopus verborum indicat. Qui non alius eſt, quam propoſita mercede inſigni convertentes potius, quàm convertendos invitare ad hoc tam pium, & utile erga proximum officium. Neque vero dubium eſt, & tanta aſſeveratione Apoſtoli dignum, homines bona fide ad Deum converſos ſervari, ac peccatorum remiſſionem obtinere; cum id ſit plane neceſſarium, & ex ipſa converſione certò conſequatur. Sed eos, qui alios convertunt, ac ſervant non ſemper neceſſe ipſos quoque ſervari, cum Paulus oſtendat nihil repugnare, quin aliqui prædicando aliis Evangelium Salutis ipſi perire poſſint. Oſtendit igitur hoc loco Apoſtolus fructum hunc navatæ Deo operæ, convertentium alios profuturum ipſiſmet ad propriam Salutem, ac peccatorum remiſſionem.

F I N I S.

IN EPI-

COGITATIONES SACRÆ *AD* PRIMAM PETRI APOSTOLI EPISTOLAM.

CAPUT I.

VT in cæteris Spiritus Sancti voluminibus, ita in Principis hujus Apoſtoli epiſtolis nullum veſtigium reperias illius poteſtatis, quæ ipſi verbis Chriſti *Matth.* XVI. ſuper cæteros Apoſtolos, & omnem Eccleſiam tradita aſſeritur. Cum tamen exemplum Apoſtoli Pauli, in limine epiſtolarum ex impoſiti ſibi muneris excellentiâ doctrinæ, quam traditurus erat, fidem, & auctoritatem conciliantis, Petrus ſine dubio ſecuturus fuiſſet; ſi qua ipſi ſuper cæteros, & omnem Eccleſiam poteſtas, aut juriſdictio, aut certè auctoritatis eminentia collata fuiſſet: Apoſtolum ſe tamen Jeſu Chriſti, in inſcriptione vocare non omittit; ne neſcirent, quibus ſcribitur; qua reverentiâ epiſtolæ ejus monita accidere tenerentur.

Euſebius *lib.* III. *c.* IV. hanc Epiſtolam Hebræis in Ponto, Galatia, & reliquis propinquis Aſiæ provinciis diſperſis, ſcriptam narrat; quibus & ipſis prodicaſſe Petrum exiſtimat; non ſane tunc cum eam ſcriberet; quia Babylone miſſa dicitur. Orientalis illa fuerit, an Occidentis Domina nunc non quærimus. Sed cum Apoſtoli inſcriptio eam ad Judæos non reſtringit, nihil eſt quod ſolis Judæis ſcriptam putemus. Imo vero *verſu* 10. capitis ſecundi, palàm oſtendit Epiſtolam hanc præter Judæos gentibus quoque ſcriptam. Ubi dicitur *Qui quondam non populus, nunc eſtis populus Dei* &c. Quod de Judæis dici non poterat. Unde in legendis Sacris Scripturis oſcitantia Euſebii deprehenditur. Sed non vacabat illis Gnoſticorum Coryphæis præ Platonicis, aut potius Plotinicis ſtudiis ſuis accuratiori Sacræ Scripturæ lectioni incumbere. Catholicæ tamen titulum cur ipſi antiquitas tribuat juſtius quæritur, cum certis quibuſdam Eccleſiis nominatim ab aliis diſtinctis inſcripta ſit, & per Sylvanum (alias Silam) miſſa, particulares Salutationes, in Univerſalibus epiſtolis omitti ſolitas, contineat. Niſi forte propter pondus, ac pretium eorum, quæ continet, digna viſa eſt; quæ manibus omnium teratur: Simul & quia non uni, ſed pluribus ſimul Eccleſiis, ſitu locorum, & nationum diſcrimine diſtinctis, ſcripta eſt. Qui tamen poſteriorem in dubiam vocant, & Primatum Petri defendunt; reddant rationem oportet cur Catholicus epiſcopus nullam Catholicam epiſtolam reliquerit.

Cur advenas diſperſionis, hoc eſt, diſperſos, vocet, ad quos ſcribit, rationem reddere videtur infrà *capitis ſecundi verſu* 11. *Precor, ut tanquam inquilini, & advenæ abſtineatis à carnis cupiditatibus, quæ militant adverſus animam &c.* Nec enim Chriſtiani habent civitatem manentem in terris: ſed ſunt inquilini, & advenæ in mundo: ideò nimiis præſentis ævi curis implicari, aut terrenas felicitates, ac vitæ carnalis ſolatia conſectari non debent. Notandum autem in hac inſcriptione quod quemadmodum ſeipſum conciliandæ ſuis literis auctoritati, Apoſtolum, & Legatum Regis omnium Regum vocavit: ita eos quoque, quibus ſcribit, ſive conciliandæ eorum benevolentiæ gratia: ſive ut eos excellentiſſimæ vocationis ſuæ admoneret, pulcherrima deſcriptione decoraverit.

Vocans eos *verſ.* 2. *Electos ſecundum præcognitionem Dei patris in ſanctificatione Spiritus, ad obedientiam, & aſperſionem ſanguinis Jeſu Chriſti.* Neque enim caſu fortuitò ipſis vocationis eorum felicitas obvenit: ſed ex conſilio, & deſtinatione Dei Patris, qui ante multa ſecula decrevit per eam viam, quam Chriſtus humano generi oſtenſurus erat, maximam mortalium partem felicitatis æternæ compotem reddere. Quam viam hoc loco ita deſcribit; ut oſtendat, eam conſiſtere in ſanctificatione Spiritus ad obedientiam Chriſti, ejuſque præmia; hoc eſt, ſignificat non alia via nos aſſequi poſſe hanc felicitatem; quàm ſi nos Spiritui Sancto ſanctificari permittamus ad obediendum Legi Chriſti; quæ obedientia ſecum unâ cum alia præmia, tum remiſſionem peccatorum trahit; & unicum Salutis noſtræ impedimentum, hoc eſt, reatum peccatorum noſtrorum removet. Sæpe enim in Sacris litteris Spiritus Sanctus abſolutè, ac ſine ſolito epitheto Spiritus dicitur, præſertim cum hoc loco voci ſanctificationis adjungatur, quæ vim ipſius epitheti in ſe continet. Sanctus vero ideo quoque hic Spiritus dicitur quod homines ſanctificatos, ſanctos, & à vulgaribus, ac prophanis hominibus ſeparatos reddit. Remiſſio autem peccatorum, aſperſio ſanguinis Chriſti dicitur: quia inter cæteros mortis, ac effuſi ſanguinis Chriſti fructus non poſtremus eſt, quod quemadmodum olim præcipuæ illius ſub lege victimæ ſanguine aſperſi; à peccatis ſuis mundati declarabantur; ita nunc quicunque ſanguine Chriſti aſpergimur, remiſſionem peccatorum aſſequimur, non abſque interventu tamen obedientiæ, legi Chriſti debitæ, quæ non temere ab Apoſtolo aſperſioni iſti adjuncta, imo præmiſſa eſt; ut omnibus planum ſit non ad alios aſperſionem ſanguinis Chriſti, hoc eſt, omnes mortis ejus fructus pertinere, quam qui à Spiritu Sancto ad obediendum legi Chriſti ſanctificati, & quaſi ab aliis ſeparati ſunt: nec iſta ſanctificatione ob aliquam latam culpam ſuam exciderunt.

Gratia vobis, inquit, *& Pax multiplicetur.* Cum vox Pacis apud Hebræos per complexionem omne felicitatis genus ſignificet; quæ ante alios Chriſtianis promiſſa, ac deſtinata eſt: frequens ejus uſus in Votis, & apprecationibus Apoſtolicis deprehenditur: ſed nunquam fere abſque addita voce gratiæ. Quarum vocum conjunctio oſtendit eximiam illam felicitatem, quæcunque à Chriſtianis animis concipi, & exoptari poteſt; nonniſi gratuitam, & ex mera Dei benignitate nullis officiis noſtris, nullo obſequio provocatâ, aut commeritâ profectam eſſe.

Notandum hic quoque *præcognitionem* fidelium ubique ferè expreſſe Deo Patri, aut, ut cum vulgo loquamur, perſonæ Dei patris tribui; nunquam autem (quod quidem meminerim) Filio. Hoc loco præcipuè, cum totius ſanctæ Trinitatis mentio fiat, ſoli Deo patri adſcribitur, & ita quidem, ut ea, quæ Filio & Spiritui Sancto tribuuntur; tanquam longe poſt præcognitionem iſtam futura proponuntur: ut ſanctificatio ſpiritus, quæ ante ſanctificatos certe non extitit; ut nec aſperſio ſanguinis Chriſti ante mortem ejus. Vide *Rom.* VIII. 29. *Eph.* I. 4. 5. Imo vero ipſe filius ſæpe inter præcognitos ponitur, ut eodem *cap.* I. *Pet.* I. 20. dicitur *προεγνωσμένος*, *præcognitus Rom.* I. 4. dicitur *ὁρισθέντος υἱοῦ θεοῦ ἐν δυνάμει*, *deſignatus filius Dei in potentia.*

Verſ. 3. Abundantiam gaudii, quo repleta erant omnium Apoſtolorum pectora, vel ex initiis Epiſtolarum, quas ſinguli ſcripſere, depræhendas. Ex quatuordecim Pauli Epiſtolis vix una eſt ad Timotheum, altera ad Titum, in qua à gratiis Deo agendis non incipit.

Jacobi Epiſtola in ipſo limine gaudium trepidis ac periclitantibus præcipit. Petri ſecunda ab inæſtimabili Dei beneficio; ſicut & Johannis prima epiſtola à communione noſtra cum Deo patre, & filio ejus, & utraque poſteriorum à gaudio incipit. Eodem modo hæc quoque prima Petri inchoatur à gratiarum actione pro maximo Dei beneficio.

Porrò gaudii hujus abundantia, quia non ex alia cauſa, quam ex hoc Dei beneficio, pro quo Deo gratias agit, proficiſcitur, cujus omnes planè Chriſtiani participes ſunt, communis eſt, atque eſſe debet cum Apoſtolis, & omnibus Chriſti nomen profitentibus: quod infra *verſu* 6. & 8. oſtendit. Hinc toties gaudium iſtud ex ſummæ noſtræ felicitatis ſenſu percipiendum nobis paſſim præcipitur. Quamvis autem verſu ſecundo totius Sacro Sanctæ Trinitatis mentionem feciſſet; dirigit tamen Apoſtolus *verſu* 3. gratiarum actionem pro tanto beneficio, ad unum Deum patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti: quia is ſolus eſt prima, ac præcipua, atque principalis cauſa efficiens Salutis, ac felicitatis noſtræ; quam tamen per filium, ſicuti (*verſ.* 2, & 20.) ante conſtitutionem mundi deſtinavit, nec ſine potentia Spiritus Sancti *verſ.* 5. efficit: quæ cauſæ ſecundæ, & quaſi inſtrumentales quomodo ad felicitatis noſtræ, ut ita dicam, efficientiam cum Deo patre concurrant *verſ.* 3, & 5. explicatur. Attingitur *verſ.* 3. & cauſa impellens, quæ cauſam hanc principalem ad præſtandum hoc beneficium impulit. Multa videlicet ipſius Dei patris erga nos miſericordia, hoc eſt, gratia & dilectio noſtri, & paterna erga nos propenſio; quamvis non deeſſent cauſæ ob quas nos puniret potius, quàm adeò indulgenter tractaret. Sed commendat (*Rom.* V. 8.) ſuam erga nos caritatem Deus, eo quod cum adhuc eſſemus peccatores; Chriſtum pro nobis in atrociſſimam mortem tradidit, ut nos *per ejus reſuſcitationem in ſpem iſtam vivam*, pro qua nunc gratias agit, *regeneraret.*

Ac iſta quidem *regeneratio*, alibi à Spiritu Sancto creatio, aut nova Creatio, velut nova creatura vocatur, reſpectu veteris creationis, ac generationis noſtræ. Dicitur & novus homo reſpectu veteris, dicitur etiam vita Dei, hoc eſt, ſecundum Deum; ambulatio ſecundum Spiritum, oppoſita ambulationi ſecundum carnem, Generatio, aut *regeneratio* (infrà eodem Capite) *ex ſemine incorruptibili.* Hujus novæ generationis, & creationis reſpectu tempora, quibus illa perficitur, nova ſecula, ac per eum, qui Dominus, & hæres omnium conſtitutus eſt, facta dicuntur *Heb.* I. 2. Quamvis enim iſta regeneratio novam quandam, quâ antea carebamus, felicitatem noſtram, per ſpem certiſſimam hæreditatis illius æternæ in nobis procreatam, etiam abſque reſpectu vitæ, ac morum noſtrorum mutationis, ſignificare cuipiam videri poſſit; tamen quia vivæ ſpei fit mentio, quæ abſque iſta vitæ renovatione, & viva fide eſſe, & cogitari nequit; ideo vocis hujus frequentiſſimus & uſitatiſſimus in Sacris literis ſenſus, atque uſus retinendus eſt. ut iſta in regeneratione novæ felicitatis noſtræ acceſſio unâ & morum, ac vitæ renovationem comprehendat. Quiſquis enim hac *ſpe ſe* paſcit, ac ſuſtentat, *purificat ſeipſum, ſicut ipſe Deus purus eſt.* I. *Joh.* III. 3. ut infrà *verſ.* 15. & 16. cap. eodem Petrus præcipit.

Verſ. 4. Objectum *Spei vivæ, in quam nos Deus per reſuſcitationem Chriſti regenuit*, dignis coloribus depingitur. Vocatur primum *hæreditas.* Non ſimplex poſſeſſio, quæ plerumque perpetua eſſe nequit; ſed aut ad tempus definitum ſeſe extendens: aut ad vitæ duntaxat terminum uſufructuaria. verum ejuſmodi, quæ cum pleno, & perfecto jure dominii nobis obtingit, & in perpetuum durat. Præterea ad exprimendum patris cæleſtis beneficium, quæ neque pecunia empta; neque ullo impendio, aut merito noſtro parta ſit: ſed ex benigniſſimi parentis patrimonio, ac beneficio deſcendat. Deinde hæreditatis iſtius maximè optabiles qualitates, quæque ipſam apprime commendent, depinguntur. primum quod ſit *incorruptibilis* Gaudemus vero ſæpè rerum fluxarum, & caducarum poſſeſſione, quæ momento intereunt, ac diſparent; quamvis alioqui videantur aliquo bono commendabiles. Procul id à rei tàm pretioſæ, quæ nobis æternum poſſidenda promittitur, indole, ac natura. Nec enim nobis unquam adimi, vel eripi, aut ſuapte natura diſſolvi, ac interire poteſt; quales ſunt pleræque mortalium poſſeſſiones, quos licet hoſtis eripere nequeat, ſuopte interitu intercidunt. Deinde quod ſit *incontaminata.* Voluptates profecto, quas ex Carnalibus poſſeſſionibus percipimus, ut ipſæ impuræ ſunt; ita circa impura objecta, & organa verſantur. Eſculentorum, aut quæ ad gulam quoquomodo pertinent, eorum poſſeſſio circa ventrem, & ſtercora verſatur. Deſideratiſſimæ mortalium voluptates, in quarum uſum cuncta, quæ poſſidemus, convertimus, ſordidæ carnis ſentinam, & excrementa redolent. Ipſa gloria cæde, & ſanguine polluitur. Agricolæ cœno, Opifices ſordibus, ipſi pecuniæ, rerum domiœ, contrectatores metallorum fuligine manus inquinant. Nihil in caducis, poſſeſſionibus caſtum, aut purum eſt! Cum & animus corporei domicilii fæce polluatur. Tale nihil in promiſſa nobis hæreditate reperias. Voluptas, quæ ex poſſeſſione ejus percipitur, caſta, & pura eſt, nec quidquam nauſeandum habet, vel erubeſcendum. Tertio quod ſit *ἀμάραντος*, quæ *marceſcere*, aut ſeneſcere *nequeat*; ſed in vivido ſuo flore jugiter permaneat. Nulla voluptatum terrenarum eſt, ſi eadem continuo redeat; quam non mens humana faſtidiat. At vitæ illius immortalis, & cæleſtis

patri-

patrimonii fructus nova perpetuo, ac viridi delectatione animum demulcebit, cujus nulla ſatietas, nullum faſtidium, nec illi rabidarum deliciarum voci locus ullus erit; *Quouſque eadem?* Quartò hæreditas iſta dicitur in cœlis *pro nobis reſervata.* Spiritus Sanctus de rebus etiam longe poſt futuris, ſæpe tanquam præſentibus loquitur, propter ſummam earum certitudinem. Sed nihil prohibet quo minùs etiam propriè loquendo præſens dici poſſit iſta, quam ſponſa Chriſti expectat, hæreditas; cum jam dos iſta promiſſa in manum Sponſi tradita ſit, & conſignata. Nec enim ſine cauſa Chriſtus dixit ſeſe in cœlum abire, ut locum ſponſæ ſuæ præpararet. Paratus igitur jam eſt locus iſte, & omnia, quæ ad feliciſſimum ejus ſtatum pertinent, confecta, peracta. Nihil ſupereſt, niſi ut definitum fruendæ huic felicitati tempus adveniat.

Verſ. 5. Quia reſervatæ, hoc eſt, dilatæ hujus felicitatis mentionem fecit; addit alterum maximum Dei beneficium, per quod mora, & quaſi defectus hic dilati tanti boni quodammodo ſuppletur, divini Spiritus auxilio, qui hoc loco *δύναμις potentia* Dei dicitur. Ut nobis nullo Oecumenico concilio opus ſit ad percipiendam naturam præſtantiſſimi iſtius vitæ æternæ pignoris, quod nobis in anteceſſum ejus ſuo tempore reddendæ confertur; cum Spiritus Sanctus naturam nemo melius quàm Spiritus Sanctus explicet.

Dicit igitur Apoſtolus, interea dum tantum bonum expectamus, nos *cuſtodiri potentiâ Dei per fidem, ad ſalutem paratam revelari tempore extremo.* Hæc enim potentia Dei; hoc donum, quod nos in *fide, ac ſpe* Vivâ retinet & confirmat; cuſtodit nos ab omni lapſu diffidentiæ, deſperationis, negligentiæ ſpiritualis: imo vero continuâ delectatione, atque exultatione certò venturi tanti boni paſcit, & corroborat animos noſtros. Verba *paratam revelari*, quaſi præſentem tantæ felicitatis fructum indicant. Et profecto donum iſtud Dei inæſtimabile, ita nobis pretioſum iſtud ſpei noſtræ objectum repræſentat, ut eo, jam quaſi præſenti, frui, delectari, beari videamur. Sed quia delectatio hæc ſpiritualis eſt, & in intimis duntaxat mentis noſtræ penetralibus abſcondita; ideò ſalus, & felicitas noſtra nondum revelata: ſed tantum *Parata revelari* dicitur.

Verſ. 6. Hæc igitur mentis noſtræ *exultatio* (*ἀγαλλίασις*) ſanitatis ejus, & vivæ fidei; hoc eſt, bonæ conſcientiæ teſtis, eſt illa præcipua pars hujus felicitatis, qua nos Spiritus Sanctus adhuc terris exiſtentes beat, & cuſtodit ad vitam æternam. Nulla enim fidelior mentis noſtræ cuſtodia dari poteſt, puro illo, & jugi gaudio, quod ex Spe vitæ æternæ, identidem confirmatâ, & quaſi creſcente naſcitur, ac ſeſe, menteſque noſtras perpetuo vegetat, ac retinet in conſtanti vitæ illius jucundiſſimæ, ac beatiſſimæ propoſito. Ideo *Philipp.* IV. 7. vocatur *Pax Dei exuperans omnem mentem.* Cui etiam *φρουρεῖ cuſtodia*, præſidium, animi noſtri tribuitur.

Hunc cæleſtem, ac lætiſſimum ignem, à Spiritu Sancto in cordibus noſtris accenſum, venti, ac procellæ perſecutionum interdum, (ſi ita Deo videatur; qui plerumque in eo bono noſtro proſpicit) quantum quidem ad mentem Satanæ attinet, extinguere nituntur; ſed quantum ad ſcopum Dei, atque ipſum eventum, ventilare, & augere ſolent.

Nec enim exiguæ iſtæ permiſſu Dei à Satanæ immiſſæ (nam Deus ultrà vires nos tentari non patitur) tentationes, & exiguo quoque tempore durantes, ſemel accenſum cæleſtem, & æternum, ac illo Veſtali multo Sanctiorem ignem in caliſſimis mentium noſtrarum penetralibus vigilante, ac fideliter ſervatum extinguere poſſunt. Accendunt potius, & augent, & lætiori flamma exardeſcere faciunt, ita ut merito Apoſtolus *verſ.* 6. dicat *in quo exultatis*, inquit, *modicum nunc (ſi opus ſit) contriſtati in variis tentationibus.* Primum igitur elevat, & extenuat tentationum iſtarum vim; Oſtendens eas, nec ſemper accidere, niſi quando Deus videt nobis iſtis ſtimulis, ac remediis opus eſſe: præterea modicam earum vim, quippe paternâ Dei indulgentiâ moderatam, nec diuturnam, aut perpetuam.

Deinde *verſ.* 7 juſtam, & gravem cauſam, & quæ noſtram quoque felicitatem reſpiciat, eſſe cur Deus nobis iſtas tentationes immittat, aut immitti ſinat. Quam antequam aggrediamur, libet illud hoc loco conſiderare, quid per tentationes iſtas Apoſtolus hoc loco intelligat. Solaſne perſecutiones, an omne reliquarum tentationum genus.

Quamvis igitur nimium repugnare nolim iis, qui forte verba iſta latius porrigant, & ad omne tentationum genus extendant, cum ſuo modo verba Apoſtoli reliquis etiam tentationibus adaptari queant. Tamen parentheſis iſta (*εἰ δέον ἐστὶ ſi opus ſit*) verba iſta ad perſecutiones reſtringi, oſtendere videtur. Tentationes vero reliquæ non interdum, aut *ſi opus ſit* immittuntur: Sed perpetuæ ſunt vitæ piæ comites, quamvis ab initio, & ante inſignem in pietate profectum frequentiores ſint, & vehementiores, in progreſſu remiſſiores, & rariores; vix ullum tamen dari tempus poteſt; ut reſpectu illarum homo extrà teli jactum poſitus videri poſſit: quod in perſecutionum tentatione aliter ſe habet.

Nunc accedamus ad cauſam, quam affert Apoſtolus (*verſ.* 7.) cur nobis Deus iſtas tentationes immittat, aut immitti ſinat. Ut *probatio*, exploratio, *fidei noſtræ multò pretioſior* (exploratione) *auri, quod perit, & tamen per ignem exploratur, reperiatur in laudem, honorem, & gloriam, in revelatione Jeſu Chriſti.*

In cujus cauſæ expoſitione continetur tacita ſolutio objectionis, quæ afferri poterat ad extenuationem felicitatis, & exultationis, noſtræ *verſ.* 6. commemoratæ: quæ videlicet tot perſecutionum tentationibus, quæ triſtitia carere nequeunt, interrumpatur, & impediatur. Oſtendit igitur nihil eſſe cur iſtis tentationibus perturbemur, quæ nobis incomparabilem *Laudis, honoris, & gloriæ* fructum, ac mercedem in revelatione Chriſti percipiendam afferunt. Quod illuſtrat ſimilitudine ſumpta ab exploratione auri, quod non modo purius eniteſcit; ſed longè majori prætio æſtimatur, poſtquam per ignem exploratum fuerit. Ita quorum virtus, & fides igne perſecutionum explorata, ac probata fuerit; tanto majorem laudem, honorem & gloriam in conſpectu Dei, ac ſpectatorum immortalium conſequuntur, quæ ne nunc quidem ipſis deeſſe dici poteſt; imo ipſo facto ſtatim poſt editum virtutis ſpecimen repræſentatur: ſed non revelatur alias ante revelationem ipſius Jeſu Chriſti.

Ait autem tanto pretioſiorem eſſe iſtam fidei noſtræ explorationem, auri exploratione; quanto pretioſior eſt Incorruptibilis, ac Cæleſtis creden-

tium animus, qui per hunc ignem probatur, auro corruptibili, ac terreno, quod natura ſuâ interitui obnoxium eſt. Quod addit, ut oſtendat, nos magni æſtimare debere beneficium hoc Dei, quum digni judicamur, qui ejus gratiâ aliquid patiamur. Ac tantum abeſt, ut felicitas, & gaudium noſtrum per hanc tentationem aliquod detrimentum faciat: ut eò magis gaudere, & exultare debeamus (*Matth* v. 12.) quoniam merces noſtra tantò major evadit in cælis.

Verſ. 8. Fidei noſtræ, quæ exploratur, & per quam incæpta in terris felicitate uſque ad cæleſtem vitam, ope Spiritus Sancti cuſtodimur, naturam deſcribit hoc *verſu octavo*, quòd Chriſtum quamvis non videamus, diligamus; ejuſque promiſſa, quamvis oculis noſtris non ſubjecta, credendo amplectamur; ac fide quidem adeo firma, & vivâ ut in nobis procreet gaudium ineffabile, & glorioſum. *Eſt enim fides rerum ſperatarum ſubſiſtentia, & rerum inviſibilium documentum. Heb.* xi. 1., hoc eſt, fides in eo conſiſtit, ut ea, quæ nondum ſunt, adeo certo futura, tanquam jam præſentia, ac in reipſa ſubſiſtentia eſſent, credamus, ac ſperemus. Et quamvis illa oculis non videamus, firmiſſima tamen quaſi demonſtratione illa nobis parata eſſe, ac reſervari, perſuaſi ſimus. Itaque fides eſt inviſibilium. Nec temero nos Paulus 2. *Cor.* iv. 13. *ut ſpectemus inviſibilia, & æterna*, hortatur, nam quæ corporeis oculis ſubjecta ſunt, non poſſunt eſſe niſi caduca, & momentanea.

Porro veræ, ac vivæ fidei & comes, & ſignum eſt gaudium inenarrabile, & glorioſum: quippe cum ejuſmodi homines viva fide præditi, per artham illam Spiritus Sancti jam quaſi in reipſa præſentem *referant, & accipiat mercedem illam fidei ſuæ* propoſitam (ut *verſu* 9. expreſſe dicit) hoc eſt, *Salutem animarum ſuarum.*

Verſ. 10. Quo altius fidem iſtam, cujus & objectum, & ſcopus propoſitus eſt *ſalus animarum*, animis noſtris infigeret, ſalutis iſtius certitudinem probat ex prædictionibus prophetarum veteris fæderis: ac ſimul ex iiſdem prædictionibus oſtendit, noſtram, ac temporum noſtrorum fælicitatem temporibus prophetarum multum antecellentem. quæ ipſos etiam Angelos; acceſſione hominum ad conditionis, ac ſtatus ſui ſocietatem plurimum gaudentes, magna delectatione afficiat, ac deſiderio accendat ad contemplandam accuratius deſtinationum, ac decretorum Dei, quæ in arcano ejus conſilio tamdiu latuerant, inexſpectatam revelationem, atque executionem.

Eodem modo Paulus *Rom.* 1. 2. lætum iſtum de ſalute animarum noſtrarum nuncium, quem Evangelium vocat, prædictum, & *ante promiſſum per prophetas Dei in Scripturis Sanctis* dicit. hic ipſa quoque Petrus 2. *Pet.* 1. 19., quamvis paulo aliter, & quaſi inverſo ordine probare, & confirmari ait *Propheticum ſermonem* ex illis miraculis, quæ Apoſtoli viderunt, & audierunt Adventus Chriſti tempore: quia tunc ille propheticus ſermo implebatur; atque ipſo eventu confirmabatur, ac perficiebatur. Verum res iſtæ ſunt ſibi mutuò cauſæ adjuvantes, ac ſeſe invicem confirmantes; ut prophetiæ de ſalute animarum, quam nobis proponit Evangelii doctrina, per ipſum prædictionum eventum, non parum confirmantur; ac veritas earum palàm oſtenditur; ita viciſſim certitudo Salutis animarum, ac doctrinæ Evangelii, quamvis aliis ſuis documentis non careat, ex prædictionibus prophetarum multum accipit lucis, & argumentorum veritatis ſuæ. Sic enim oſtenditur gratiam iſtam, quam Deus in animarum ſalute ſub Evangelio nobis confert, pridem fuiſſe ab ipſo deſtinatam, ac promiſſam; adeo ut prophetiarum cum ipſo eventu conſenſus, & cohærentia veritatem, ac certitudinem iſtius doctrinæ clarè ponat ob oculos.

Occaſione argumenti hujus, à prædictionibus ducti; docet nos Apoſtolus, Prophetas earum rerum, quas prædicebant, diſtinctam cognitionem non habuiſſe; ſed circumſtantias earum, præſertim autem temporis articulum quæſiiſſe, ac ſcrutatos eſſe, quibus Spiritus Sanctus non omnia quidem; ſed unum illud oſtendit, id quod prædicebant, eorum tempore non eventurum; ſed felicioribus poſterorum ſeculis reſervatum eſſe.

Sic in poſteriori epiſtola *cap.* 1. *verſ.* 20, & 21. ait nullam prophetiam eſſe propriè explicationis, hoc eſt, prophetiam ſeipſam explicare non poſſe; quia ne prophetæ quidem ipſi diſtinctam, & explicatam ejus rei, quam prædicebant, cognitionem haberent. Non enim proprio; ſed alieno, hoc eſt Dei, ac Spiritus Sancti inſtinctu impellebantur ad effundenda illa oracula, quæ voluntate Dei mortalibus pandebant.

Verſ. 11. Spiritum autem hunc, quo impulſi Prophetæ lætum de ſalute animarum nuncium, & Evangelium; quod per Chriſtum revelari, prædicari, ac perfici debuit, prænuntiabant; vocat *Spiritum Chriſti*: rationem hujus agnominis ſtatim reddens, & explicans; *quia prænunciabat paſſiones*, & afflictiones *Chriſti*, ſimulque ſubſequentem eas mercedem, & glorificationem. Nulla vero eſt in ejuſmodi tropo catachreſis, ubi Spiritus ab objecto, circa quod prædicandum verſatur, ſumit denominationem.

Ex eo quod *verſ.* 12. aſſerit, prophetias illas de ſalute animarum, per Chriſtum conſequenda, non prophetarum, ſed noſtris temporibus inſervuiſſe, tacite deducit Apoſtolus quanti æſtimare debeamus, & temporum noſtrorum felicitatem, & gratiam Dei per Chriſtum nobis exhibitam. Quod ad exhortationem ejus, quam *verſ.* 13. incipit, pertinet. Sed ex miniſterio Spiritus Sancti, miraculoſe è cælo miſſi, ad Evangelii prædicationem apertè, ac disertè probat prædictiones prophetarum, de Chriſto, & allato ab ipſo Evangelio, non aliis temporibus, aut hominibus inſervuiſſe, niſi iis, quibus miraculoſo Spiritus Sancti dono inſtructi illud ipſum Evangelium prædicabant,

Ad auctoritatem vero, ac pretium Sermoni, ac prædicationi Apoſtolicæ conciliandum, adjungit, ea quæ ab Apoſtolis prædicabantur, ab ipſis Angelis tanti fieri, ut ingenti ſtudio, ac deſiderio ad ea contemplanda, & conſideranda ferantur. Per ea enim, quæ Deus Eccleſiæ ſuæ beneficia confert, revelatur Angelis mirifica Dei ſapientia, & bonitas, & abſolutiſſimæ poteſtatis magnitudo.

Hinc igitur *verſ.* 13., anſam exhortationis arripit ad conſectandam fidem, pietatem, atque omnis generis ſanctimoniam. Quod ne levi, ac perfunctorio ſtudio; ſed acerrimo niſu, & conatu faciamus; jubet nos accingere lumbos mentis noſtræ. Quemadmodum enim in corporis laboribus, quando arduum aliquod opus aggredimur, non facimus id negligenter, & diſcincti, quod otioſorum, & voluptati deditorum eſt proprium: ſed, ne nos promiſſarum veſtium laciniæ impediant, accingimus lumbos corporis noſtri, & altè cincti, impigre adorimur ſuſceptum opus, & in eo ſtrenue progredimur. Ita multò magis in labore iſto Spirituali lumbi mentis noſtræ accingendi ſunt, ac poſita omni negligentia, ac remiſſione animi intendendi ſunt nervi mentis noſtræ; ut arduum iſtud, ac difficile: ſed glorioſum, & utile fidei, virtutis, & ſanctimoniæ ſtudium alacriter, & vividè exordiamur; ſtrenuè, & impigrè, imò improbè urgeamus; con-

ſtanter

ſtanter & obſtinatè in eo perſeveremus. Duas autem virtutes commemorat, quæ ad eam rem nobis maximo poſſunt eſſe adjumento. Vigilantiam primum, Deinde & perfectam ſpem ac fidem iſtius mercedis, quæ nos manet in revelatione Jeſu Chriſti.

Vigilantiam quod attinet, illa in proſpiciendis tam virtutum, quibus Deum demereri, quam vitiorum, ac tentationum, quibus eundem offendere poſſimus, occaſionibus; illas, ut ſtrenuè capere, has vero, ut ſollerter, & cautè vitare poſſimus.

Perfecta vero Spes, & certa expectatio promiſſæ nobis mercedis, & gratiæ Dei excitatur ex ea conſideratione, quod iſta *gratia*, quam accipiemus in revelatione Jeſu Chriſti, ultro nobis deferatur, & quaſi in manus obtruditur, (Vocat enim eam *[illegible]*, *gratiam, quæ nobis defertur*) ut, niſi ſua ultima noſtra culpa accedat, excidere eâ nequeamus.

Sed antequam ambas iſtas virtutes nobis inſinuet, *verſ.* 14, 15, *&* 16. paucis tangit iſtam ipſam, ad quam nos cohortatur, vivam fidem, atque pietatem, ut eam tantò magis commendet.

Ait igitur primum *verſ.* 14. Decere nos & convenire nobis ut eam omni ſtudio ſectemur, tanquam *filii obedientiæ*, hoc eſt, obedientes voluntati Dei, & quidem paternæ, & in nos indulgentiſſimæ, non *conſigurantes*, aut accommodantes nos *iis, quibus in ignorantiâ delinquebamus, cupiditatibus*, quæ nos reddebant inobedientes Deo; ideoque hoſtes ejus, non filios.

Deinde *verſ.* 15. oſtendit, Decere nos, ut ei, qui ex gratuito, & miſericordi affectu erga nos vocavit nos ad tantam felicitatem, mutuo affectu reſpondentes, conſiguremus nos, & beneplacito ejus accommodemus. Qui cum ipſe *ſanctus* ſit, omnes ſui amantes, ſibique obedientes ſanctos eſſe optat, imo vero, ut ex ſubſequente *verſ.* 16. oſtendit, præcipit. ſanctimonia vero hæc debetur *In omni converſatione* domi, foriſque, privatim publice, cum fratribus & cum alienis.

Redit poſtea ad ſupradictas virtutes, quæ nobis in acri, & ſtrenuo pietatis ſtudio adjumento ſunt. & primum *verſ.* 17. ad vigilantiam. Cujus contrarium vitium, hoc eſt, negligentia, aut oſcitantia in ſalutis negotio, quemadmodum ex nimia ſecuritate naſcitur, eaque ſovetur; Ita hæc virtus animi ſobrii, atque vigilantis naſcitur ex metu, & conſideratione præſentiſſimi, in quo verſamur, periculi. Quod in eo cernitur, quia propiùs ad Deum accedimus, quando filii ejus adoptivi evadimus; *qui eſt ignis conſumens*, niſi *cum pudore, & reverentia* ipſi appropinquemus *Heb.* XII. 28, 29. Et quamvis in vocandis nobis paternam dilectionem nobis exhibuerit, etiam dum eſſemus peccatores; tamen, ſi poſt revelatam nobis voluntatem ſuam, nos manere in peccatis videat, non ex perſonarum noſtrarum acceptione, aut proſopolepſia; aut ſemel, vel ſæpius exhibito nobis ſavore, ſed ex operibus noſtris nos judicabit. Metuendum itaque nobis eſt, ne ingrati, & immemoris, ac ſupini animi culpâ indignationem ejus provocemus; & hoc ſalubri metu continere nos in officio debemus, quamdiu in hoc terrenorum inquilinarum ſtatu commoramur. Quo ipſo innuitur trepidum hunc, & anxium ſtatum noſtrum, non fore perpetuum; ſed ad breve tempus duraturum, proinde patienter, & fortiter ferendum.

Affert poſtea *verſ.* 18. novam rationem, ob quam nobis periculum indignationis Dei tantò magis metuendum ſit, quantò majoribus Dei beneficiis ad hoc officium obſtricti ſumus, ne *ſecundum vanitatem converſationis à majoribus nobis traditæ* vivamus. Beneficium autem iſtud Dei, quo nos ſibi obſtrinxit, ne peccemus, eſt in *redemptione* noſtra per impendium rei apud Deum pretioſiſſimæ. Impendit enim Deus in hanc liberationem noſtram à peccatis *non argentum vel aurum*: ſed rem longè pretioſiorem (unde incredibilis dilectio Dei erga nos æſtimari poteſt,) hoc eſt, *pretioſum ſanguinem agni irreprehenſibilis, atque immaculati*, hoc eſt, filii ſui innocentiſſimi. qui perfectiſſima vitæ puritate, atque obedientia chariſſimus, atque ipſi unicè dilectus evaſit; cujus excellentiam, & apud Deum inſigne pretium oſtendit ex eo; quia multo ante revelationem ſuam per nativitatem ex carne, *præcognitus fuit* *verſ.* 20. *à Deo, etiam ante conſtitutionem mundi.* (Unde patet Creationem, & conſtitutionem mundi veterem factam eſſe propter novam.) Hinc toties mors Chriſti dicitur ſuſcepta pro peccatis noſtris, hoc eſt, ut per eam confirmaretur præteritorum quidem peccatorum remiſſio: Sed eo ſcopo nobis indulta, ne in futurum amplius peccemus. Itaque mors Chriſti donat nobis non modo præteritorum peccatorum veniam: ſed & futurorum abſtinentiam. Stringit enim nos tanta Dei dilectio in morte filii ejus teſtata, ne tàm amantem noſtri patrem in futurum offendamus.

Cæterum periculum hoc, in quo verſamur, ſi capitale hoc Dei, Chriſtique beneficium, debitum in nobis grati animi obſequium non excitet, exprimit Autor epiſtolæ ad *Heb. cap.* X, 26. *& ſeq. Si ultrò peccare perrexerimus poſt acceptam cognitionem veritatis, non adhuc pro peccatis reliqua eſt hoſtia: ſed horrenda quædam expectatio judicii, & ignis fervor, qui devoraturus eſt adverſarios. Qui aſpernatus fuerit Moſis legem, abſque miſericordia ex duorum, aut trium teſtimonio moritur. Quanto, putatis acerbiore ſupplicio dignus cenſebitur: qui Filium Dei conculcarit,* (hoc eſt, dilectionem ejus, nobis in morte ejus exhibitam, ſpreverit) *& ſanguinem fœderis, per quem fuerat ſanctificatus, profanum duxerit. & ſpem gratiæ contumelia affecerit?*

Verſ. 21. Accedit ad alteram virtutem, quæ nos in ſanctimonia vitæ acquirenda adjuvet, perfectam nimirum ſpem, ac fidem, quòd ea, quæ nobis Chriſtus nomine patris promiſit, certò, ac ſine ulla dubitatione accepturi ſimus; quia jam ſint in manu Chriſti, nobiſcum tam arcte convincti, quam arctum eſt vinculum capitis, & membrorum, ſponſi, ac ſponſæ. Per eum enim credimus in Deum, qui non modo *ſuſcitavit eum ex mortuis; ſed etiam gloriam ei dedit*, hoc eſt, glorificavit eum, & exaltavit, data in cælo, & in terris omni poteſtate, eo fine, *ut fides, ac ſpes noſtra in Deo eſſet*, hoc eſt, ut tanto firmius, certius, ac perfectius crederemus, ac ſperaremus nos à Deo conſecuturos omnia, quæ nobis per filium ſuum promiſit. Hac ſalutis galeâ armandum eſt caput omnis religionis, & obedientiæ noſtræ.

Verſ. 22. Harum duarum virtutum effectum, vitæ ſanctimoniam, & pietatem deſcribit *verſ.* 22. complexus ſummam legis, & obſequii noſtri in duplici amore Dei, & proximi. Incipit autem à Charitate Dei, ut par eſt. quia & natura, & dignitate prior eſt, & per illam proximus aditus patet ad caritatem in fratres; primum, qui nobis principaliter proximi ſunt, deinde in alios omnes. Caritatem Dei ponit, in *purificatione animarum noſtrarum atque obedientia veritatis per Spiritum.* Duæ igitur partes caritatis Dei ſtatuuntur, purgatio à peccatis, quæ Deum offendunt; & obſequium in virtutibus, quæ Deo placent, hoc eſt, abſtinere à malo, & facere bonum. Cæterum obedientia iſta dupliciter iterum deſcribitur; primum ab objecto, aut indolis ſuæ proprietate, deinde & à cauſa ſui efficiente, vel adjuvante. Dicitur enim *obedientia veritatis, per*

Spiritum. *Obedientia veritatis* quidem explicari poteſt, obſequium Legi, ac doctrinæ Chriſti, quæ eſt ipſa veritas. Malim tamen uſitatiſſimum in Sacris literis loquendi modum hic quoque agnoſcere, ut *obſequium veritatis* explicetur per obſequium verum, hoc eſt, non ſucatum, non umbraticum, aut ceremoniale. Sic enim eodem verſu dicitur & φιλαδελφία ἀνυπόκριτος, *fraterna caritas non ſimulata*, hoc eſt, vera, & genuina. Quod autem obedientia iſta vocetur *obedientia per Spiritum*; quamvis vox ſpiritus hoc loco cum voce veritatis conjuncta, ut alibi quoque, veram, & ſpiritualem obedientiam, aut etiam vitam ſecundum ſpiritum actam, vel agendam ſignificare poſſit; nihil tamen eſt, cur à proprietate particulæ διὰ, quæ cauſam efficientem ſignificat, recedamus, & per vocem *Spiritus* Spiritum Sanctum non intelligamus, cujus inſtinctu, & manuductione obedientiam iſtam veram perficimus. præſertim cum Spiritus Sanctus in nobis iſtam veram, & ſpiritualem obedientiam procreet. ita ut in explicatione cauſæ, ille quoque alter ſenſus, & explicatio effecti contineatur.

Accedit eodem verſu ad alteram iſtius compendii pietatis partem; Officium noſtrum erga proximum, præcipuè vero fratres, qui revera propriè, & principaliter proximi noſtri dicuntur: Quæ virtus φιλαδελφίας, in ſe reliquam etiam caritatem latius extenſam continet; non modo quod, qui caritatem in gradu, ut loquuntur intenſo, qualis eſſe debet erga fratres, aſſecutus eſt, nullo negotio remiſſiore etiam erga alios caritate præditus eſſe poſſit: ſed quia qui fratres bona fide, atque, ut hic dicitur, ἐκτενῶς *intenſe* diligit; eos quoque, qui fratres evadere poſſint, quamvis remiſſiori caritate, non poteſt non diligere. Cæterum officium iſtud erga fratres ita deſcribit, ut non obſcurè oſtendat virtutem hanc ex caritate Dei profluere. Additâ præcepto purificationis, & obedientiæ (quæ dilectionis noſtræ erga Deum teſtis eſt) particulam εἰς φιλαδελφίαν *in caritatem fraternam*, ut ſignificet Caritatem, & obedientiam Dei nos ad ipſam philadelphiam, manuducere, atque impellere. Deſcribit autem φιλαδελφίαν hanc, ſeu *amorem fraternum*; primum quod ἀνυπόκριτος, hoc eſt *non ſimulatus*; ſed verus, ac genuinus; deinde quod ex *mundo corde*; denique quod *intenſus* eſſe debeat.

Non videtur autem Spiritus Sanctus in eò ταυτολογεῖν, quod Caritatem, quam ſemel non ſimulatam eſſe præcepit, iterum, ex mundo corde proficiſci debere præcipiat. Poteſt enim caritas non eſſe ſimulata, ſed vera; nec tamen ex mundo corde proficiſci: ſed propter carnalem reſpectum eſſe vera, & intenſa. Non ſine cauſa autem officio huic erga fratres, purificationem animarum, præmiſit; ut doceret veram fratrum caritatem nonniſi ex mundo corde proficiſci debere. Quamvis ego exiſtimo purificationem animarum plane latius protendi; quia cordis munditiem, ex qua fraternum amorem profluere debere hoc loco præcipit. Illa enim omnium plane peccatorum mundationem: hæc veró eorum tantum, quæ ad impediendam veram in fratres caritatem pertinent, continere videtur; quæ *verſ.* 1. capitis ſecundi recenſentur, hoc eſt, depoſitionem omnis malitiæ, & omnis doli, & ſimulationis, & invidentiæ, & obtrectationis; ut eorum cor ita ſit mundum, quaſi modo genitorum infantium.

Verſ. 23. Deſcribit deinde ſanctimoniam, ad quam cohortatur, à diviniſſimo effectu, quem in nobis producit per exoptatiſſimam mutationem, & innovationem, aut potius regenerationem mentis noſtræ; non ad vitam caducam, & corruptibilem, in cujus ſortem per veterem creationem, & generationem geniti ſumus; ſed ad vitam æternam, & glorioſam; in quam renaſcimur, non ex ſemine mortali, & carnali: *ſed ex ſemine incorruptibili*, & ſpirituali. Quod ſemen eſt *Verbum Dei vivum*, & efficax, *& manens in æternum*. Nec enim hoc loco epitheta Ζῶντος, καὶ μένοντος εἰς τὸν αἰῶνα, *vivi*, *& manentes in æternum*, ad Deum, ſed ad verbum ejus, de quo loquitur, referenda puto, cum poſterius epitheton verſu ultimo non Deo; ſed verbo ejus disertè tribuatur. Prius quoque epitheton *vivi verbo*, aut ſermoni Dei tribuitur *Heb.* IV. 12. *Vivus eſt ſermo Dei*, *& efficax*, *& penetrantior quovis gladio ancipiti*.

Ut vero nobis tanto magis & ipſam regenerationem, & ſemen ipſum, ex quo renaſcimur commendet, comparat generationem noſtram ex ſemine carnali, cum regeneratione ex ſemine ſpirituali, & incorruptibili, oſtendens ex carnali ſemine non poſſe naſci niſi carnem fluxam, & caducam, quæ quamvis ſeſe excogitatis ab ingenio mortalium ornamentis, & gloriâ commendet; tamen, ut ipſa nihil aliud eſt, quam *gramen* ad breve tempus virens; ita *gloria ejus nihil* aliud, quam *flos iſtius graminis*, qui gramine exareſcente marceſcit ipſe, ac decidit. At verbum Domini, ſemen iſtud immortale, ut ipſum ſtabile eſt, & æternum; ita omnes ex ſeſe genitos æternos, & gloriam eorum perpetuam, ac ſtabilem, & in omnia ſecula duraturam reddit. Hoc ipſum autem verbum eſſe deſignat, quod Apoſtolica prædicatione ipſis eſt annunciatum.

CAPUT II.

Ita commendata paucis pietate, nunc ad explicandam illam ejus partem accedit, quàm in munditie cordis collocaverat, repurgandi ab iis maculis, ac ſordibus, quæ fraternam caritatem impediunt. Abjicere igitur jubet *omnem malitiam*, hoc eſt, nocendi ſtudium, *omnem dolum*, hoc eſt, decipiendi conatum, *hypocriſion*, hoc eſt, ſimulandi, ac diſſimulandi artificia, *invidias*, hoc eſt, ægritudinem, ex alienis bonis correptam; ex qua omnes *obtrectationes*, quas & ipſas abjici præcipit, naſcuntur. Hæ ſunt immunditiæ cordis, quæ, fraternam caritatem aſſequi volenti, prius expurgandæ ſunt. Adumbrat autem iſtam, quam præcipit, cordis munditiem, ſumpta à recens natis infantibus ſimilitudine, quos omnium, ſupra memoratarum, immunditiarum expertes eſſe innuit; nec alio affectus, aut cupiditatis genere agitari, quam illo innoxio, ac neceſſario, lactis expectandi deſiderio, quod natura ipſa inſerit, ut per illud viribus, & incremento augeſcere poſſint. Quarum nobis etiam exemplum ad imitandum proponit. Obſervandum eſt autem, Principem hunc Apoſtolorum nondum illo Pythagorico dogmate, de primigenia labe etiam in pueris, etiam in infantibus inſita, imbutum fuiſſe. Quid enim piſcatoribus cum philoſophia negotii eſſe poterat? At Chriſti, ſub quo magiſtro profecit, doctrinam egregie exprimit; qui ob eaſdem cauſas puerorum innocentiam, & omnis ambitionis expertem ſimplicitatem, diſcipulis ſuis imitandam proponit *Matth.* XVIII. 3., & *Matth.* XIX., & talium eſſe regnum cælorum aſſerit. quod certe non feciſſet, ſi mortiferâ peccati lue infectos eſſe ſenſiſſet.

Sed ad apodoſin ſimilitudinis revertamur. Præcipit igitur *verſ.* 2., ut, tanquam recens geniti infantes, Lac illud ſermonis, aut verbi Dei, & *quidem* ἄδολον *ſyncerum*, *& omnis doli expers*; expetamus, ut in illo, hoc eſt, *per illud augeſcamus*. Exdem plerumque cauſæ rerum conſervantes, quæ & procrean-

procreantes eſſe ſolent ; atque unum , idemque verbum Dei , licuti , propterea quod ex eo renaſcimur , Semen , & quidem incorruptibile dicitur : ita eo quod per uſum ejus in ſanctimonia vitæ proficimus , & augeſcimus Lac , & quidem ἄδολον , *ſine dolo* , ſyncerum , & in quo nihil mali ; nihil noxii , aut venenoſi ſugere poſſumus , vocatur.

Verſ. 3. Ad expetendum lac iſtud tàm bonum , ac ſalutare , ac vires noſtras reficiens , hoc eſt , verbum Dei , & quæ in ipſo traditur , doctrinam Chriſti , hortatur nos ab experimento ; quod cuivis , qui modo doctrinam Chriſti vel extremis labiis guſtaverit , præſto eſt. Ut enim ſæpe vox ipſius Chriſti pro doctrina Chriſti ; ita & hic vox *Domini* pro doctrina Domini uſurpatur. Quamvia , ſi quis velit obſtinatius proprietati verborum inhærere , repugnari magnopere nolim : cum ipſa iſta expetenda , & deſiderabilis Domini bonitas , quam interdum in vitæ noſtræ experimentis ſentimus , in ſaluberrimo ſimul , ac jucundiſſimo verbi ac doctrinæ ejus lacte deguſtari poſſit. Et quia ſuprà *cap.* 1. *verſ.* 22. primæ illi pietatis parti , hoc eſt , purificationi animarum ; adjecit obedientiam veritatis per Spiritum , cum hoc loco purificationem iſtam , & munditiam cordis ſpecialius explicuiſſet ; pergit in explicanda ulteriori obedientia , ac primum *ad Chriſtum accedere verſ.* 4. præcipit. quod nihil aliud eſt ; quam Chriſti vitam , & ſanctimoniam imitari , & in ea ſanctimoniæ ejus imitatione in dies proficere , & creſcere , & quaſi ædificari. Sumpta metaphora ab ædificatione alicujus ſtructuræ , quæ in ædificando perpetuo augeſcit , atque incrementum ſumit. Idem enim eſt ; accedendo ad Chriſtum , tanquam lapidem vivum , ædificari , & quaſi creſcere , quod & lacte doctrinæ ejus nutriri & augeſcere. (ut planum eſt ex ſubſequentibus verbis verſus quinti.) Imitationis autem hujus ratio in eo eſt ; ut quemadmodum Chriſtus in domo , ac templo , quod ſibi Deus pro jucundiſſimo domicilio elegit , eſt *lapis vivus* , *ab hominibus quidem reprobatus : ſed à Deo electus , & apud eum pretioſus* , ita nos quoque , *veluti vivi* lapides , ædificemur in domo eadem ſpirituali , cum Chriſto omnium quidem odiis , ac perſecutionibus objecti : ſed apud *Deum accepti* ; ut qui *in iſto templo ſpirituales hoſtias* , *ipſi gratas* , & jucundas *per Chriſtum* offeramus.

Notandum autem hic allegoriam iſtam , quâ ſpirituale domicilium , ac templum Dei dicimur , ita ab Apoſtolo explicari ; ut ſimul eiuſdem templi ſacerdotes , & antiſtites vocemur. Ea enim eſt natura ſpiritualis templi , ac domicilii , in quo Deus habitat ; atque ea à templo manufacto , atque corporeo differentia : ut in hoc quidem aliud ſit templum ; alius templi ſacerdos : at in illo tàm templum ; quam antiſtites ejus iidem ſint ; qui templum quidem vocantur , quia in iis Deus habitat ; ſacerdotes vero , quia ſpirituales hoſtias , precum , & laudum ſacrificia Deo offerunt. Quæ (*verſ.* 5.) *acceptæ Deo per Chriſtum* dicuntur , quia propter Chriſtum , ſummum ſacerdotii noſtri principem , Deus preces noſtras libenter audit , atque exaudit , & ſacrificia noſtra acceptat ; ita ut nos quoque ipſi , non merito noſtro : ſed propter Chriſtum grati , & accepti ſimus , & quamdiu Chriſti ſumus , maneamus.

Probat autem è Scripturis *verſ.* 6. , ſimilitudinis hujus , in qua Chriſtum imitari , eique conformes fieri jubemur , protaſin ; oſtendens Chriſtum eſſe lapidem vivum , angularem , electum , pretioſum , & in Sione poſitum ; *in quem qui credit* , *nequaquam pudefiet*. quo præceptum in apodoſi datum tanto magis commendet , nobiſque perſuadeat ; ut ipſi quoque vivi lapides in eodem , quo Chriſtus , Dei domicilio ædificemur : nihil morati quod nos homines , ſicuti & Chriſtum , damnent , ac reprobent : quia Spiritus Sanctus promittit , eos , qui in ipſum credunt , eumque imitantur , pudefactum non iri , hoc eſt , (per uſitatam μείωσιν) maximo , & glorioſiſſimo honore affectum iri. Quam feliciſſimam ſortem Chriſtum imitantium , in eoque ſpem , ac fiduciam reponentium ; non modo variis , & pulcherrimis elogiis ornat : ſed & comparatione deterrimæ ſortis adverſariorum Chriſti , commendabiliorem , & optabiliorem exhibet : ut contraria juxta ſe poſita magis eluceſcant.

Ait enim , *verſ.* 7. *lapidem hunc angularem* , à ſtolidis Judaicæ Synagogæ architectis *rejectum* , credentibus quidem in eum eſſe honori , & ſummo ornamento , ac ſolatio : at inobedientibus , quique ipſum rejecerunt , eſſe *lapidem offendiculi* , *& petram ſcandali*. Quos ita deſcribit *verſ.* 8. qui offendunt & *impingunt ad ſermonem* videlicet prædicationis , ac doctrinæ Chriſti , contumaces , & *inobedientes* , *cui ſupplicio* ſane pridem *deſtinati ſunt*. Poſuit enim Deus in Sione hanc Petram ſcandali , tanquam inſidias , & laqueum improbiſſimis mortalium , quorum neminem quidem nominatim , ac ſpecialiter , aut deſtinavit , aut cogit ad peccandum ; ac ne patitur quidem quenquam errare non præmonitum , aut ſufficienti auxilio inſtructum ad evitandas iſtas inſidias , antequam homines ipſi latiſſima culpâ conſumpſerint omnem Dei miſericordiam , & longanimitatem. Tunc enim juſtiſſimo judicio ſuo permittit improbas mentes implicari poſitis improbitatis ſuæ laqueis ; ita ut ejuſmodi homines ad tàm miſerabilem ſtatum conſtituti & tanquam victimæ graviſſimo ſupplicio devotæ eſſe merito dicantur. Non quod ante commiſſam latiſſimam culpam ſuam huic peſti ſpecialiter , ac nominatim devoti fuerint ; ſed quod culpam hanc cum ſubſequente eam ſupplicio indiſſolubili vinculo connexam , cujus evitandæ poteſtatem Deus ipſis nequaquam ademerat , evitare neglexerint.

Verſ. 9. Ejuſmodi miſerabili ſorte contumacium , & infidelium ob oculos poſita , redit iterum ad commendationem beatiſſimi ſtatus Chriſtianorum , vocans eos , *Genus electum* , quaſi in nobiliſſimam omnium in orbe familiam adoptione tranſierint ; *regale ſacerdotium* , quod eos Chriſtus fecerit reges , & Sacerdotes Deo , & patri. *Apoc.* 1. 6. *gentem ſanctam* , quia ſibi Deus hanc gentem à reliquis omnibus ſepoſuerit ; *populum in acquiſitionem* , hoc eſt , aut quem ſibi Deus , tanquam proprium , acquiſivit , & acquirere deſtinavit ; aut qui in acquiſitionem ſupremæ felicitatis deſtinatus , & ad eam acquirendam quaſi admiſſus eſt. In commemorandis tot ingentibus Dei beneficiis , quæ in Chriſtianum populum larga manu effudit ; interſerit eodem *verſ.* 9. finem , & ſcopum , quem ſibi Deus in tantæ beneficentiæ conſilio propoſuerat. Nec enim alio conſilio nos tanta felicitate affecit , quàm ut *virtutes ejus annunciaremus*. Paupertas oris humani etiam Apoſtolos adegit ea Deo tribuere , quæ vulgò ſolis hominibus tribuuntur. Sed per *virtutes* Dei non aliud intelligitur , quàm inexhauſti fontes illorum laudabilium habituum , quorum vel exiguæ rivuli ſcatebræ , in homines derivatæ , *virtutes* dicuntur , hoc eſt ; bonitatis , benignitatis , miſericordiæ , juſtitiæ , atque omnis æquitatis , beneficentiæ , ſapientiæ , patientiæ , longanimitatis laudes , atque ornamenta. Atque hic ea tantum , nec tamen omnia commemoro , quorum ſtricturæ aliquæ ab illa immenſa luce promicantes in hominibus quoque apparent. Nam illa Dei ſolius propria , aut certe non promiſcuè mortalibus expoſita decora omitto , Æternitatem , Omniſcientiam , Omnipotentiam , Omnipræſentiam ,

Summam ſuper omnia poteſtatem, & eminentiam, quæ nec ſingulæ numero facile comprehendi; mente autem noſtra capi, ut dignum eſt, nullo modo queunt. Et tamen tot ornamentis, dignitatibus, ac beneficiis Dei, cumulatim in nos congeſtis, idcirco dignati, atque exornati ſumus; ut has virtutes, has divinas dotes, hæc miracula, ad quæ mentes noſtræ obſtupeſcere queant, dignis laudibus celebrare, ac perpetua prædicatione extollere, ac nobis invicem ob oculos exhibere conemur. Maximum autem earum laudum argumentum, & uberrimam materiem in iſtis ipſis, propemodum ſine modo in nos congeſtis, beneficiis reperiemus. Quum enim conſideramus parte ab una denſiſſimam ignorantiæ, & errorum caliginem, qua obruti eramus, cum profundiſſimam miſeriarum pelagus, in quo penitus demerſi fuimus; cum vilitatem, & indignitatem, imo vero malitiam noſtram, qua toties optimi patris indignationem irritavimus, ſuſpicimus: parte ab altera cum oculos reflectimus ad illam amœniſſimam, & admirabilem lucem, qua illuſtrati; & ad infinitam illam, nec ulla cogitatione terminabilem æternitatis extenſionem; præterea ad ſummæ felicitatis gaudia, ad quæ invitati; imo tranſlati ſumus: tum demum æſtimare poſſumus quanta miſericordia, benignitate, clementia Dei; quanta præterea liberalitate, ac benefaciendi magnificentiâ (deſunt enim rebus non verba tantum; ſed conceptus, & cogitationes noſtræ) quanta denique potentia Dei opus fuerit; ut hoc fieret.

Quum autem contemplamur Modum, & viam, atque rationem, qua Deus iſta omnia perfecerit, ibi iterum tot ſapientiæ, tot juſtitiæ, tot æquitatis ejus veſtigia, ac teſtimonia occurrent, ut mens noſtra, in admirabilium rerum obtutu defixa, extra ſe rapiatur; nec tamen tam jucunda cogitatione ſatiari poſſit. Harum rerum memoria nobis perpetuò refricanda; harum facies, & imago omnium ob oculos ponenda, ac repræſentanda eſt; primum ut amore tàm benigni, ac benefici in nos, tam admirabilis numinis flagrare incipiamus; deinde ut eximiam ejus in nos Charitatem, non dico excitemus, aut provocemus: ſed ſuamet ſponte propendentem, & noſtra ſtudia prævenientem, ac ultrò obviam; retineamus, ac foveamus. Poſtremò hic ſcopus eſt collatorum in nos Dei beneficiorum; quem ſi Deus attingat, non eſt periculum, ne aut ab ingratis beneficia tollat, aut ne majoribus ſubinde beneficiis nos ad flagrantius indies erga ſe ſtudium, ſimulque ad ſtudii hujus præmia ſtimulare, ac pertrahere negligat.

Verſ. 10. Felicitatem noſtram, ut ante, comparatione cum infidelium, & inobedientium miſeria *verſ.* 7. commendabiliorem reddere conatus eſt; ita hic comparatione cum noſtro proprio, antequam in admirabilem iſtam lucem à Deo vocaremur, ſtatu, illuſtriorem reddit.

Cum enim *ante eſſemus non populus* Dei, nunc evaſimus, & *ſumus Dei populus*; quod aut gentium duntaxat, ad gratiam Dei admiſſarum, cauſa dictum, aut de gentibus in pleniſſimo ſenſu intelligendum eſt. Quod autem additur, *Qui non conſecuti eramus miſericordiam; nunc eam conſecuti ſumus*, hoc etiam ad Judæos pertinet, qui quamvis ſuo modo, eſſent populis Dei, nondum tamen eam, quæ per Chriſtum eſt, miſericordiam erant conſecuti. Niſi quis malit etiam ſuperiora verba promiſcuè tam de Judæis, quàm de gentibus intelligenda; ea vero, quæ poſterius adduntur, eſſe explicationem ſuperiorum, hoc eſt, ideò non modo gentes; ſed & Judæos non fuiſſe populum Dei, in ſenſu nimirum principaliori intellectum; quia nondum conſecuti erant miſericordiam; quam conſecuti, demum verus populum Dei utrique evaſere.

Verſ. 11. Poſteaquam Apoſtolus eos quibus ſcribit nobiliſſimi & excellentiſſimi ſtatus, ac felicitatis ſuæ admonuiſſet, atque ut in ea proficere conarentur cohortatus eſſet; antequam ad danda ſpecialibus Chriſtianorum vocationibus præcepta accederet, duo præcepta univerſis tradidit, univerſam officii noſtri rationem in ſe continentia. Primum eſt *abſtinentia à carnalibus concupiſcentiis, quæ militant adverſus animam.* quod tradit *verſ.* 11. quæ nihil aliud eſt, quàm victoria ſui ipſius, alibi abnegatio ſui dicitur; cicuratio affectuum, qui nos indomito impetu ſæpe in abrupta abripiunt, ac præcipitant; contemptus mundi, & omnium terrenarum illecebrarum; obturatio aurium ad concentum Sirenum, in exitium noſtrum dulcem; breviter frænum, & capiſtrum effræni rerum terrenarum cupidini inditum.

Quod ex ratione, huic adhortationi eodem verſu annexâ, intelligitur; ut infra oſtendemus. Cæterum quia præceptum hoc duriuſculum videtur, eò quod terrenæ felicitatis ſtudium, & curam nobis excutit; blanda allocutione animos ſibi eorum, quibus ſcribit, conciliat; *Dilectos* eos nominans, & roganti, quam præcipienti proprior. Unde patet quam liberam, & voluntariam religionem, ac pietatem Chriſtus eſſe voluerit, & quam longè à Chriſti Spiritu recedant; imò quàm contumaciter ei adverſentur, qui fidem, religionem, pietatem imperioſe ab invitis in Eccleſia Chriſti extorquere audent. Non tantum Petri Apoſtoli, quantum ipſorum, ad quos ſcribit, intererat; ut præcepto huic obedirent: Et tamen ſeſe ad rogandum demittit, ut ſponte, non inviti ſalutari monito auſcultare velint, perſuadendo, non imperando. Affert enim rationem rei, quam perſuadet aptiſſimam; nimium terrenæ felicitatis ſtudium, (quæ præſentium objectorum ſtimulis cupiditates noſtras excitat) non eſſe conſectandum, eò quòd in hac terrâ inquilini, & advenæ ſimus, brevi morituri; & eò tranſituri, ubi cupiditatibus noſtris locus non erit. Atque hic notandum, eam ipſam rationem, quæ infideles ad indulgendum cupiditatibus, & ad rapiendas avide fluxas fugientis ævi voluptates impellere ſolet, ab Apoſtolo fidelibus afferre; ut contemnant ejuſmodi voluptates, quæ ſunt tam breves, & incertæ, & quibus nonniſi exiguo temporis ſpatio frui poſſumus. Non enim hæc terra nobis hæreditate poſſidenda data eſt; ſed ad breve momentum uſus fructus ejus nobis permiſſus eſt. Quæ ratio & ipſa per ſe firma eſt, & ab altera ratione, quæ eodem verſu adjicitur, majus pondus accipit. Nec enim tantum *cupiditatum iſtarum*, illecebræ breves, & fugaces ſunt; ſed etiam rationi noſtræ, ac nobilitati animi noſtri repugnantes; quippe maxima ex parte nobis cum pecudibus, & belluis communes, aut certe generoſa, & honeſta mentis noſtræ deſideria non implentes. Hanc rationem iis verbis profert Apoſtolus, *quod militent adverſus animam.* Quæ verba non id tantum, quod diximus, ſed illud quoque ſignificare poſſunt, quòd in bello iſto, quod nobis cum Satana geritur, propriæ noſtræ carnis cupiditates ad hoſtem tranſfugiant, eique adverſus nos militent; adeo ut proditione ſuâ & pugnâ adverſus nos infenſiſſimum hoſtem noſtrum adjuvent.

Notandum verò: quod vocem *animæ* Apoſtolus pro animo, ac Spiritu noſtro, *&* *Ratione illa ſuperiore* uſurpet; quemadmodum & ſupra *Cap.* 1. *verſ.* 22. & *verſ.* 9., quam appetitui, & cupiditatibus opponit.

Alterum univerſale Apoſtoli præceptum traditur *verſ.* 12. Ut *converſationem noſtram honeſtam habeamus inter gentes*, hoc eſt, inter homines extra Eccleſiam poſitos. Prius igitur illud Apoſtoli præceptum ædifica-

ædificationem, ut ita dicam, noſtram propriam; hoc autem ædificationem aliorum reſpicit. præcipuè verò externorum. Nec tamen ideò quod expreſſe gentium earum mentionem facit, excludenda eſt ab hoc præceptio converſatio cum Eccleſiæ domeſticis. Nam quotidiana cum aliis tàm ſuis, quàm alienis converſatio in oculos omnium incurrit: nec magis ea domeſticos, quàm ipſas gentes ædificat; quarum vel ideò tantum mentionem facit, quia gentes longe magis, quàm domeſtici ædificatione indigebant. Cur autem converſatio cum ſuis ab hoc præcepto excludi nequeat, documento eſt, quod occaſione generalis illius præcepti de converſatione, ſpecialia ſtatim erga eos, quibuſcum converſamur, officia reliquo capitis hujus, & Initio ſequentis tradit. Officia inquam ſubditorum erga Magiſtratus, & poteſtates; ſervorum erga Dominos; uxorum erga maritos; maritorum erga uxores. Nihil autem repugnabat tunc, ſaltem Dominos, uxores, maritos, erga quos officia præſcribuntur, eſſe Chriſtianos. Imo erga Chriſtianas uxores Apoſtolum officia præſcribere maritis verſus ſeptimus capitis tertii documento eſt. Ac verſus octavus ejuſdem capitis officia erga fratres, expreſſe præſcripta, continet. Quemadmodum enim mala, & inhoneſta converſatio cum ſuis, atque domeſticis non raro etiam externos, & alienos offendit: ita boneſta, & ſcandali expers ædificat.

Quamvis igitur ædificationis gentium, quæ ex honeſta converſatione noſtra proficiſci debeat, duntaxat mentio fiat; tamen honeſta converſatio, etiam cum ſuis aperte præſcribitur, & eorundem ædificatio tacite ſubintelligitur. Quomodo enim ædificare ſuos nequeat id, quod alienos & gentes ædificare poteſt? Sed tamen gentes præcipuè ædificatione iſta indigebant, & ipſos Chriſtianos urgentior premebat neceſſitas & cura ædificationis gentium, & alienorum, qui ſeipſos ædificare non poterant; quàm eorum qui poterant: præſertim cum gentes traducerent, ac perſequerentur Chriſtianos, ut facinoroſos. A quibus malis Chriſtiani liberari non poterant, niſi per ædificationem, & converſionem gentium.

Ergo *verſu* 12. Exprimit fructum iſtum bonæ converſationis ſive cum ipſis gentibus, ſive cum domeſticis fidei: quarum utraque non poterat eſſe, niſi inter gentes, hoc eſt, in conſpectu, & ob oculos gentium: *Ut in quo gentes traducebant Chriſtianos, tanquam facinoroſos, ex bonis operibus, quæ ſpectarint, glorificent Deum in die viſitationis*, hoc eſt, ut per eam ipſam rem, qua infamabant noxie Chriſtianos, vitam nimirum, & converſationem earum, ædificati glorificent Deum in die *viſitationis*, hoc eſt, converſionis ſuæ. Nec enim glorificare Deum poterant, niſi ad eum converterentur. Vocem autem ἐπισκοπῆς *viſitationis* ſignificare inſigne Dei beneficium erga eos, quos viſitat, teſtantur loci *Luc.* 1. *verſ.* 68, *&* 78. & alii plurimi. Porro omnia reliqua Dei beneficia conſequuntur hanc gratiam, quam effundit in eos, quos ad ſe convertit.

Notandum autem eſt inter iſtas gentes, hoc eſt, homines, ab Eccleſia alienos, qui à Chriſtianis per honeſtam converſationem converti debeant, poni primùm omnium Magiſtratus gentium, quibus Chriſtiani tunc ſuberant. Primum enim iſtud bonæ converſationis ſpecimen collocat in ſubjectione, & obſequio poteſtatibus, tàm ſupereminentibus, quàm ſubalternis: quas poteſtates vocat *ἀνθρωπίνῃ κτίσει creaturam humanam*, ad differentiam nimirum divinæ illius Creaturæ, & Regenerationis, quæ per Chriſtum ſub novo fœdere non in moribus tantum: ſed in naturâ quoque, & ſtatu hominum perficitur. Atque hinc illud quoque liquido patet, vocem *Creaturæ* in Sacris litteris, ita uſurpari, ut ſignificet rei Creatæ mutationem in ſtatum longe quam ante excellentiorem. Quemadmodum in veteri, ac proprie dicta creatione res ex nihilo, aut certe à non ente producuntur ad ens, certa quadam, ac definita forma præditum; quæ mutatio eſt ex deteriori ſtatu in meliorem: ita ſive humanam iſtam, de qua Petrus loquitur, Creaturam ſpectemus, ab æquali cum aliis ſorte promoventur ad longe excellentiorem, & quaſi divinæ dignitatis participem, ſtatum poteſtates jus vitæ, necíſque habentes: ſive novas, ac divinas Chriſti creaturas reſpiciamus, promoventur in iis homines in ſtatum longe excellentiſſimum, ac diviniſſimum, hoc eſt, ad arctiſſimam cum eo conjunctionem, qui creaturæ hujus primogenitus, divinam omnipotentiam, & omnium Regum Regis poteſtatem à patre accepit. Cauſam vero hujus ſubjectionis eandem affert, quam Paulus. *Rom.* XIII. 5. *Propter Dominum*, inquit, hoc eſt, ut Paulus ait, non modo propter iram, ſeu ſupplicium à Magiſtratu, inobedientiæ vindice, metuendum; ſed & propter conſcientiam legibus Domini, ad hoc officium obſtrictam.

Verſ. 14. Extendit etiam ſubjectionem iſtam ad omnem poteſtatem, ſive illa ſit ſupereminens, ut in regibus, & imperatoribus, nemini ſubjectis, ſive inferior, & ſubalterna, utræque poteſtates ab ipſis Regibus dependens: quarum utræque poteſtates in maximum ſubjectorum, & humanæ in terris ſocietatis bonum conſtitutæ ſunt; hoc eſt, *in ultionem*, & coërcitionem *maleficiorum*; *laudem* verò, & patrocinium *benefactorum*.

Oſtendit autem *verſ.* 15. quid à nobis in hoc negotio Deus fieri velit, ac requirat. Verſu autem 16. quid fieri nolit, ac prohibeat. *Hæc eſt*, inquit, *voluntas Dei, ut benefaciendo*, hoc eſt, ſuum cuique debitum officium, præcipuè magiſtratui reddendo, calumniatorum noſtrorum ora obſtruamus, & ſtultitiam eorum pudefaciamus. At illud Deus non vult, & planè prohibet, ut libertate, ac dignitate ſtatus noſtri, in quem vocati ſumus, abutamur ad malitiam, hoc eſt, ad inobedientiam Magiſtratui, ad ſubtrahendum debitum cuique officium. Quamvis enim è ſervitute peccati, & mortis, ac Satanæ ad veram libertatem vocati ſumus, tamen à ſervitio Dei exempti non ſumus: cujus voluntati, ut in omnibus aliis; ita præcipuè Magiſtratui debitis officiis, morem gerere debemus. Extendit autem iſtud reddendi unicuique, quod ipſi debetur, officium ad omnes, quibuſcum nobis aliquid negotii, vel converſationis intercedit *verſ.* 17. quorum primum neminem lædere, aut contumelia aliqua afficere permittit. *Omnes honorate*, inquit. Deinde *fraternitatem*, hoc eſt, in genere fratres, eo, quem ſuprà præſcripſit, modo diligi præcipit. Tertio Dei ſuprà omnia timorem, ac reverentiam inculcat. Sed nec eorum, qui Dei vices in terris gerunt, regum reverentiam, & honorem, qui in debito ipſis obſequio exhibetur, omittit. Idem Paulus quoque *Rom.* XIII. 7. præcepit *reddite*, inquit, *debita unicuique officia. cui tributum debetis tributum: cui vectigal, vectigal: cui timor, timorem: cui denique honos exhibendus eſt, honorem: nemini quicquam debete, niſi ut vos diligatis invicem.*

Tranſit poſtea *verſ.* 18. ab officio ſubjectorum Magiſtratui reddendo, ad officium ſervorum Dominis ſuis debitum. Subjectos igitur eos eſſe *præcipit Dominis ſuis in omni timore*, hoc eſt, non modo propter ipſorum Dominorum metum; ſed etiam propter timorem Dei, cujus voluntatem jam ante explicuit. Occurrendo autem omnibus exceptionibus, protendit iſtud obſequium, cum omni reverentiâ præſtandum, non modo ad bonos, & æquitatis

amantes

amantes heros ; ſed ad moroſos quoque , pravos , difficiles , & aſperos , & qui poſitos in poteſtate ſua inique affligant. Et quo patientius ſervi ejuſmodi dominorum injurias ferre poſſent , oſtendit magnam in ea mercedem ſperandam eſſe , magnamque gratiam Dei iis , qui iniquè illatas ſibi afflictiones , atque injurias patienter ferant. Verba Apoſtoli ſunt *Hoc enim eſt gratia* , (id eſt , magna mercede & gratia Dei dignum , ac remunerandum) *ſi quis propter conſcientiam Dei ſuffert moleſtias , injuſtè afflictionem patiens. Conſcientia* Dei hoc loco , non *religionem* , propter quam itidem perſecutiones alacriter ſuſcipi , & patienter ferri debent ; ſed Obſequendi voluntati Dei , ac Deo gratificandi ſtudium ſignificare videtur. Quamvis alioqui nec verba Apoſtoli , nec res ipſa repugnet , quominus doctrina iſta etiam ad patientiam perſecutionum religionis cauſa protendatur. Sed generaliora verba ſunt Apoſtoli , quàm ut ad perſecutionum ob religionem patientiam reſtringi debeant. Nam illi quoque propter *conſcientiam Dei* pati dici poſſunt , qui aliud quodque afflictionum genus præter perſecutiones religionis : in gratiam Dei , ac ſtudio ipſi morem gerendi patienter ferunt. Magnum hîc ſolatium & præmium omnibus injuſtè afflictis & tamen moderatè injurias ferentibus , non ſervis tantum ; ſed omnibus reliquis in eorum innocentia oſtenditur.

Quod *verſ.* 20. à contrario illuſtratur ; ſimulque tacitum traditur præceptum , ac monitum , ne adverſus eos , quorum in poteſtate ſumus , delinquimus ; ut illatas ab iis pœnas juſtè , ac merito ſuſtinere videamur. Quamvis enim eas patienter feramus , aut potius ferre cogimur , nullam tamen inde laudem conſequimur. At ſi inſontes , & officium noſtrum facientes injuſta ſupplicia ſuſtineamus ; illud eſt , quod nobis laudem , & gratiam apud Deum conciliat.

Protendi autem ultrà ſervos moniti hujus doctrinam *verſ.* 21. indicat : ubi generale , & omnibus ſerviens Chriſti exemplum proponitur. In cujus ſocietatem , ac premenda veſtigia omnes vocati ſumus ; qui *paſſus eſt pro nobis* , hoc eſt , propter nos ; inter alias graves paſſionis ſuæ cauſas , illam quoque præ oculis habens : ut nobis *relinqueret* exemplum (ὑπογραμμὸν) aut *exemplar , ut ſequamur veſtigia ejus.*

Qui (*verſ.* 22.) cum eſſet omnium innocentiſſimus , omnis peccati plane expers ; cujus non modo vita , ſed ſermo omni lapſu , ac nævo caruit ; non modo iniquiſſima (*verſ.* 23.) convitia , calumnias , traductiones : ſed afflictiones etiam , & mortem crudeliſſimam tulit patientiſſime ; proponens nobis exemplar innocentiæ ſimul , & patientiæ ſuæ imitandum.

Patientiam vero Chriſti *verſ.* 23. deſcribit , quod convitiis proſciſſus , non regeſſit convitia ; quod indigniſſimis modis tractatus , ab omnibus minis abſtinuit ; *ſed tradidit cauſam ſuam ei , qui juſtè judicat.* Quæ verba non id denotant , quod Deum precaretur , ne injuriam ſuam inultam relinqueret. Contrarium enim mortis ejus hiſtoria docet. Sed illud quod nobis Apoſtolus Paulus *Rom.* XII. 19. præcipit , ipſe ante omnes in morte ſua expreſſit ; *nequaquam ſe ipſum ulciſcens : ſed relinquens locum juſtæ Dei* animadverſioni , qui ſibi hoc jus reſervavit ; dum ait , *meum eſt ulciſci , ego rependam.*

Addit *verſ.* 24. *Qui peccata noſtra ipſe ſuſtulit in corpore ſuo ſuper lignum illud crucis ; ut peccatis mortui , juſtitiæ viveremus.* Hoc eſt , Qui in illo , & una cum illo crucifixo corpore ſuo peccata quoque noſtra crucifixit , & abolevit ; non modo confirmando morte ſua , & obſignando ſanguine ſuo privilegium illud gratuitæ remiſſionis præteritorum noſtrorum peccatorum : ſed futura quoque vi mortis ſuæ non uno modo abolendo ; ne nos in illis , aut illa in nobis jam vivere poſſint. Multi autem modi ſunt , quibus Chriſtus morte ſuâ peccata noſtra futura abolevit , hoc eſt , morte ſua præſtitit , & effecit , ne poſt obtentam præteritorum peccatorum remiſſionem in futurum peccemus. Primum per excitatum efficaciter grati erga Deum , & Chriſtum animi affectum pro immenſo beneficio in morte Chriſti præſtito. Secundo per confirmatam placati nobis Dei fiduciam , fidemque ac ſpem noſtram roboratam per tàm inſigne dilectionis Dei ; & Chriſti erga nos ſpecimen exhibitum. Tertio per metum quendam , & reverentiam , quæ nos obſtringit ; ne tantum Dei , Chriſtique beneficium , eo fine in nos collatum , ne in futurum peccemus , ſpernamus , & quaſi ſanguinem Chriſti fruſtrà pro nobis effuſum , conculcemus. In quo præſentiſſimum judiciorum Dei periculum nos è ſomno ſpirituali excitat , & à peccatis abſterret. Non enim uno in loco Sacræ Scripturæ admonemur Chriſtum ita *mortuum eſſe pro peccatis noſtris* ; ne poſt annunciatam nobis , ac debite expenſam mortem ejus peccemus , aut in peccatis noſtris vivamus ; *ſed peccatis moriamur* , aut quod idem eſt ; peccata in nobis mortificemus , & quaſi occidamus ; *vivamus autem Chriſto , & juſtitiæ* , aut quod idem eſt , vivat in nobis Chriſtus , & juſtitia. Illuſtris ad eam rem demonſtrandam eſt hic locus , ut & Pauli *Rom.* VI. 2. 3. 4. 6. &c. Quarto , Morte ſua Chriſtus peccata noſtra abolevit. Quia mortem hanc ſecuta eſt Chriſti reſurrectio , omni exceptione majoribus teſtimoniis confirmata ; quæ in nobis quoque ſpem reſurrectionis , & vitæ æternæ ; ac vivam fidem , quæ peccatorum habitus non admittit , progenerat. Quinto , quia mortem hanc neceſſariò conſecuta eſt (*Philipp.* II. 8. *& ſeqq.*) Chriſti exaltatio , & omnipotentia ; ita ut nos nunc paſcere , & curam animarum noſtrarum gerere ; auxilium Spiritus Sancti opportunè ſuppeditare ; morbos peccatorum , & infirmitates animorum noſtrorum ſanare ; vim , ac robur nobis ad reſiſtendum Satanæ addere ; breviter animas noſtras ad vitam æternam paſcere poſſit. Meritò igitur hoc loco *vibicibus* , & afflictionibus *Chriſti ſanati* dicimur , qui per mortem , & afflictionem Chriſti , tam benignum , & ſalutarem paſtorem nacti ſumus.

Verſ. 25. Miſerrima enim conditio noſtra , ac perſimilis conditioni ovium , abſque paſtore vagantium , atque errantium , & luporum prædæ expoſitorum fuiſſet ; niſi hic nobis obtigiſſet tàm arcto nobiſcum vinculo conjunctus , & tamen ad tam ſublime faſtigium evectus Paſtor , & Curator animarum noſtrarum. Porrò iſtam per Vibices Chriſti ſanationem noſtram , ita explicandam eſſe indicat particula cauſalis γὰρ , per quam explicatio iſta Apoſtoli , cum verbis verſus ſuperioris connectitur.

CAPUT III.

QUia ab officiis eorum , qui ſunt in aliena poteſtate , erga ſuos ſuperiores , honeſtæ converſationis doctrinam exorſus eſt ; expoſito ſubditorum erga Magiſtratum , ſervorum erga Dominos officio , exponit mox uxorum erga viros ſuos officia ; præcipiens , ut ſubjectæ ſint , & obſequentes ſuis maritis ; ut ſi quæ forte infidelibus conjunctæ ſint , per converſationem bonam , virtuteſque , & obſequium lucrari maritos poſſint.

Vocat autem Infideles , λόγῳ ἀπειθοῦντας *Sermoni* , hoc

hoc eſt ; prædicationi Apoſtolicæ *inobedientes*, aut non credentes, ac perſuaderi nolentes. Sæpe verò efficacius res quam verba loquuntur, ac perſuadent. Nam boni, ac probati mores fideliores ſunt ſanæ doctrinæ teſtes, ac ſponſores, quam nuda verba, & voces : adeò ut mutæ hominum actiones, ſine ullo perſuaſionis, & eloquii artificio animos eorum quoque infidelium, qui verbis intractabiles ſunt, inflectere queant. Facilius enim creditur, quod oculi in rebus ipſis vident ; quàm quod aures in verbis percipiunt.

Verſ. 2. *Caſta* imprimis, *& in timore Uxorum converſatio* maritos ad veritatem acceptandam impellit. *Timor* hic, timor Dei intelligitur, qui in ſe illum quoque, qui maritis debetur, ac præcipitur (*Epheſ.* v. 33.) timorem comprehendit.

Verſ. 3. Et quia ſexus hic ornatus, & munditiei plus æquo avidus, ac ſtudioſus eſt, quibus videlicet ornamentis placere viris, aut ſeſe ſupra alias extollere conantur, docet *verſ.* 3. *non in complicationibus capillorum*, aut ſulgore *circumpoſiti auri*, aut pretioſis veſtimentis ; vera ipſarum ornamenta, verumque mundum muliebrem conſiſtere : ſed *verſ.*4. oſtendit in quo verus ipſarum ornatus poſitus ſit, per quem & maritis, & ipſi Deo commendari, & placere poſſint. Ornatum hunc vocat *Occultum cordis hominem, in incorruptione mitis, & manſueti ſpiritus.* Frequens eſt hæc in Sacrâ Scripturâ metonymia, in qua vox *hominis* pro moribus hominis, aut etiam ſtatum animi humani, unde ipſi mores, & habitus profluunt, uſurpatur. Quod vel ex iſta veri muliebris ornatus deſcriptione intelligitur, *Occultus enim cordis homo*, qualem hic intelligit Apoſtolus, nihil aliud eſt quàm Animus, (qui, quod oculis cerni nequeat, occultus dicitur ;) in optimo ſuo ſtatu conſtitutus : quem ſtatum ejus deſcribit per *Incorruptionem mitis, & manſueti ſpiritus.* Incorruptio eſt innocentia, & puritas ab omni vitiorum labe. Cujus qui ſibi conſcii ſunt, quia plerumque eo nomine ſe magnificè circumſpiciunt, & inſoleſcunt, ideo additur mitis, & manſueti ſpiritus lenitas, quæ præcipuè uxoribus erga maritos, tanquam ſuperiores neceſſaria eſt. Porrò ne virtus hæc duntaxat metu, à maritis impendente, extorta videatur, addit ornamentum ejus, quo magis commendata ſit, oſtendens eam (ſicuti ſuprà *Cap.* II. 19. dixit) propter *Conſcientiam Dei* ſuſcipi debere, quia talis mulieris ornatus non maritis tantum, quorum magis intereſſe videtur, ut ejuſmodi mundo eorum conjuges excultæ ſint : ſed ipſi Deo mirificè placeat, *& apud eum ſit pretioſus.* In quo alludit Apoſtolus ad mores mulierum, quæ ornatu pretioſo plerumque gaudent, ac delectantur ; oſtendens ipſis ornamenta, auro, & gemmis contrà æſtimanda. Cæterum quamvis occaſione mulierum doctrina hæc data ſit ; omnibus tamen diſcenda eſt : quia non magis mulierum, quam virorum intereſt, excolere animum ornatu, qui Deo maximè placeat.

Ad obſequendum huic, quod tradit, Monito, excitat Apoſtolus uxores exemplis primum in genere *Verſ.* 5. *Sanctarum olim mulierum, quæ ſperabant in Deum*, hoc eſt, quæ Spes omnes ſuas in Deo collocabant ; quæ eodem ſe cultu ornabant debitæ maritis ſuis ſubjectionis.

Deinde in ſpecie *Verſ.* 6. Saræ exemplo, quæ animum manſuetum, & viro ſuo obſequentem teſtata eſt, *Dominum eum vocans. Cujus factas eſſe filias* Chriſtianas uxores aſſerit Petrus ; non minùs videlicet, quam viros factos eſſe filios Abraami *Rom.* IV. 16. *&* 17. &c. aſſerit Paulus. Factas nimirum ejus filias non aliter, quam benefacta ejus imitando, nec poteſtatis maritalis formidine : ſed propter *conſcientiam Dei*, hoc eſt, propter curam placendi Deo, modeſtum, & mitem animum, tanquam pretioſiſſimum in conſpectu ejus ornatum induente. Opponit enim hic ingenuam, & liberalem Deo placendi curam, ſervili offenſionis maritorum formidini.

Verſ 7. Expoſitis eorum, qui in aliena ſunt poteſtate, bonæ converſationis officiis, tranſit ad officia aliorum, qui non ſunt in aliena poteſtate ; ſed aut aliis imperant, aut pares ſunt. Et quia proximè de uxorum officiis diſſeruit, incipit à mutuo maritorum officio. Cæterùm longè brevius doctrinam hanc tractat, quam priorem ; quia eos, qui aliis ſunt ſuperiores, ipſa religionis Chriſtianæ analogia, & Caritatis æqualitas docet, quantum de jure ſuo quiſque dimittere, & inferioribus indulgere debeat. Contra iis, qui ſunt inferiores, Chriſtianæ vocationis coæquatio, *in qua non eſt Judæus, neque Græcus, non eſt ſervus, neque liber, non eſt maſculus, neque fœmina ; Omnes enim unum ſunt in Chriſto Jeſu. Gal.* III. 28. ſuppeditat anſam, & ſuggerit ſpiritus, ne ſe ad cultum, & obſequium ſuperiorum, ita uti par eſt, demittant, neque ſe minores iis gerant ; unde multa ſcandala, præſertim externis, & ab Eccleſia alienis præbentur. Hinc nonnulli bonorum quidem, ſed incautiorum Chriſtianorum arripuere anſam, alienas à mente Apoſtolorum doctrinas tradendi de excludendo ab Eccleſia Magiſtratu. Quaſi Deus gradus iſtos vocationum, quibus humana ſocietas maximo emolumento ſuo ſeſe ipſa nutu Dei ſuſtentat, penitùs ſuſtulerit. Aliud enim eſt, certò credere quod omnes promiſcue nullo præſentium, quas gerunt, perſonarum reſpectu, ad eandem ſpem vocati ſint ; imo quod accidere quoque poſſit, ut aliqui, qui nunc ſunt quaſi poſtremo loco, quondam primum & excellentiſſimum ſint occupaturi. Aliud verò, dum hic in terris vivimus, & militamus, ima ſummis miſcere, vocationes, quibus invicem Dei nutu diſtinguimur, confundere ; atque id quod humani generis ſocietatem animat, ac ſuſtinet, maximo cum probitatis, innocentiæ, juſtitiæ, atque ipſius religionis periculo velle excindere. Æqualitas, aut etiam juxta mentem Dei graduum felicitatis facienda diſtinctio, non ad militantis ; ſed ad triumphantis Eccleſiæ ævum pertinet. Nec iſthic ſibi quiſquam pro libitu, quod libuerit, arripiet ? ſed ab aliena manu capiet, quod meretur. Et in terra quoque, ubi militamus, eam plerumque fortunam habemus, in quam nos Deus naſci voluit. Quis iſtos importunos Othones ea poteſtate inſtruxit, ut in hoc Orbis theatro ipſius Dei voluntate poſita ſubſellia, ſede ſua moveant ?

At enim ipſi quoque (ut excipiunt) urgent Magiſtratus obſequium. Viderint qua fide id faciant, qui omnem ex animis hominum piorum reverentiam, & æſtimationem ejus eximunt ; qui eam pro Ethnico, & publicano habere poſtulant ; qui eum à civitate ſancta proſcribunt, & foris inter canes, & veneficos collocant. Hiccine eſt honos regibus, ac poteſtatibus præſtari imperatus ? Si patrant ſcelera, nihil eſt quod debitam culpæ ſuæ ſortem recuſent. At ſi duntaxat ob id damnantur, quod Deo miniſterium præſtent, qui ſunt iſti, qui miniſtros Dei, cætera inſontes, tantum ob id, quod miniſtri Dei ſint, damnare audent ? At enim Deus improbis quoque, imo & hoſtibus ſuis ad executionem voluntatis ſuæ abutitur. Ita eſt. Sed improbi, & hoſtes Dei nihil minus cogitant, quàm ut Deo tunc miniſterium præſtent. Magiſtratus in ſuo miniſterio nihil aliud

vult, quam quod & ipſe Deus; nec poteſtate ſua uti auderet, niſi à Deo ſciret ſibi permiſſam; nec exequeretur miniſterium Dei, niſi impoſitum ſibi munus exigeret. Non redolent opiniones iſtæ Petri; non Pauli dogmata. Alienum, neſcio quid, & mendoſum ſubærato ſanæ doctrinæ auro tinniunt. Nec fruſtra Petrus longe plus verborum conſumpſit in docendis iis, qui libertatem, ac dignitatem vocationis Chriſtianæ pro *velamine* ἐπιγκλήματι pravi ſive erroris, ſive affectus ſui rapiebant; quàm in iis, qui poteſtatem à Deo ſuper alios conceſſam habebant, officii ſui admonendis: ut paulo poſt animadvertemus.

Nunc ad ea, quæ maritis præſcribit officia, accedamus. Jubet igitur eos *cohabitare*, ſeu converſari cum uxoribus *ſecundum cognitionem*. Addunt quidam interpretes voci *cognitionis* vocem Dei, me non repugnante. Quamvis enim exiſtimem γνῶσιν hoc loco prudentiam potius, quam religionis notitiam ſignificare, quæ ſicut Magiſtratui ad regendum populum, patri familiâs ad regendam familiam, ita maritis quoque ad gubernandas uxores omnium maximè neceſſaria virtus eſt; tamen non ſum neſcius omnis ſapientiæ, ac prudentiæ initium, & originem eſſe notitiam, ac timorem Dei.

Deinde imperat *vaſi muliebri, ut infirmiori, tribuere honorem*. Per vocem honoris non is quidem honor intelligitur, qui debetur ſuperiori. Id enim non permittit ipſa γνῶσις, &, quam ſupra præcipit, prudentia. Significatur tamen ejuſmodi affectus, ex quo intelligere poſſint uxores, ſe non contemni à maritis, nec deſpicatui eſſe. Quo pertinet omne indulgentiæ genus, omnium neceſſariorum ſuppeditatio, tractatio honorifica, non ſervilis neque mancipiorum more; verum ut ſociam vitæ, *cohæredem ejuſdem gratiæ*, ac Spei *vitæ* æternæ. à qua converſatione abſit omnis rixa, & ſimultas, ac mutua animorum exacerbatio, quæ res precum ſocietatem, (quam tacitè commendat ac præcipit) *interrumpere* ſolet.

Verſ. 8. Non viſum eſt Apoſtolo reliquis eorum, qui poteſtatem ſupra alios habent, quales ſunt Domini, & Magiſtratus, peculiaria ſingillatim officia præſcribere; quia eorum officia in officiis aliorum omnium, neque ſuam ſuper alios poteſtatem habentium, neque alienam agnoſcentium, continentur. Breviter itaque iſta omnium officia in uno faſco comprehendit; ita omnibus, quales eſſe debeant, præcipiens; ut ne Dominos quidem, aut Magiſtratus omiſerit. Nam præter eos, quibus ſuprà ſingillatim ſua præſcripſit officia, duplex hominum genus ſupererat, præceptis Apoſtolicis inſtituendum. Superiores cum poteſtate, & pares abſque ulla poteſtate. Ergo ad ſuperiores, præcipue Dominos, pertinet præceptum, ut ſint συμπαθεῖς, hoc eſt, *mutuo moleſtiarum ſenſu affecti*, quæque ſibi à ſuperioribus fieri nollent, aliis non facientes *Eph.* VI. 9. *Coloſ.* IV. 1. Qui enim memor eſt, ſe quoque in Domini ſui eſſe poteſtate, ſympathia erga eos, quos habet in poteſtate, & fortis earum ſenſu, facilè tangitur. Præterea ad ſuperiores, *præcipuè* vero Magiſtratus, quibus à Deo divina quædam poteſtas, hoc eſt, vitæ, neciſque jus permittitur, pertinet præceptum, ut ſint εὔσπλαγχνοι *ad intimam miſericordiam proclives*. Non quod iſta officia ad pares quoque non pertineant; Omnibus enim præſcribuntur: ſed quod benignitatis iſtius, & miſericordiæ copia, & occaſio longe ſæpius Dominis, & Magiſtratibus occurrat, quàm privatis, atque omnis ſuper alios poteſtatis expertibus. Ad quos reliqua *Concordiæ, fraternæ charitatis, & comitatis* officia; æque ut ad ſuperiores pertinent. Sed ultimum de vindicta, non æquè ad ſuperiores, ut ad expertes omnis poteſtatis pertinet. Ad eos enim, qui carent omni poteſtate, abſolutiſſimè pertinet. At quibus vindicandi, & puniendi poteſtas à Deo conceſſa eſt, longè reſtrictius hac lege tenentur. Licet enim iis interdum *malum pro malo*, hoc eſt, pœnam pro delicto reddere; quamvis iiſdem ulciſcendi affectu, & rabie etiam ergo eos, quorum puniendorum poteſtatem habent, flagrare non liceat. Nam quod ad eos, ſupra quos poteſtatem non habent, attinet, eodem plane, quo privati, & omnis poteſtatis expertes, legis hujus nexu ſtringuntur: ut iis non modo ultionem adverſus eos, quos in poteſtate non habent, ſpirare; ſed ne punire quidem eos, tametſi pœna digni ſint, liceat.

Præceptum de vindictâ prohibitâ, ſicuti & ipſa vindicta, duas habet partes. Exercetur enim vindicta, aut reipſa, & facto; aut verbis. Utraque vetita eſt. Prior Interdicto, *Ne reddamus malum pro malo* poſterior *ne convicium pro convicio*. Utriuſque interdicti afferuntur rationes. Poſterioris quidem ratio, quæ à contrario ſumitur; Quia omnibus *benedicere* tenemur non igitur cuiquam fas eſt maledicere. Tenemur autem cunctis benedicere; quia *vocati ſumus, ut benedictionem hæreditate conſequamur*. Quæcunque igitur nobis fieri volumus, & optamus; aliis quoque facere tenemur. Quis autem non optet ſibi benedici? Hæc enim eſt perfectio Legis Chriſti, per Legem Regiam Caritatis addita illi juſtitiæ, cujus ne Lex quidem Moſis, aut ipſa ſana ratio expers eſſe potuit, quæ verbis iſtis comprehendebatur. *Quod ſibi fieri non vis: alteri ne feceris.*

Porrò hæreditas iſta benedictionis æternitatem felicitatis noſtræ ſignificat, ac perpetuitatem. Quæ enim uſufructuario, aut hypothecæ, aut alio aliquo precario jure poſſidemus; ad tempus poſſidemus. hæreditatis poſſeſſio perpetua eſt; adeo ut etiam in fluxâ iſta, & caducâ vitâ morte noſtra non deſinat: ſed ad hæredes poſteros longiſſima ſerie devolvatur.

Sed quia moriente poſſeſſore, poſſeſſio ipſa deſinere merito dici poteſt; longe meliori jure æterna illa promiſſa nobis poſſeſſio *hæreditas* dicitur; cujus poſſeſſio morte poſſeſſionis interrumpi, aut ad alium tranſire nequit.

Verſ. 10. Affert poſteà ex Pſalmo utriuſque interdicti de vindicta rationem *verſ.* 10, 11, 12. quæ ſic ſonat; Qui *vult vitam diligere, & videre dies bonos*, hoc eſt, ſummam omnium beatitudinem conſequi, *deſiſtere faciat linguam ſuam à malo, & labia ſua ne loquantur dolum.* Hoc illud eſt Jacobi de frænanda lingua præceptum, arduum quidem, & difficile: ſed cui quiſquis auſcultaverit perfectus vir redditur. Cujus quidem præcepti magna pars in eo eſt, ne nobis injuriæ ſenſus, aut vindictæ deſiderium, vel vehementiſſimum iracundiæ tormentum, maledica, & calumnioſa verba extorqueat; in quibus peſtilens, & maximè noxiâ doli ſpecies cernitur. Nam convitia præſertim re geſta, & adverſorum convitiorum flabello ventilata, & exardeſcentia, abſque mendaciis, & calumniis, fere effundi non ſolent. Quibus verbis poſterior pars interdicti de vindicta, quæ verbis exerceri ſolet, prohibetur *verſ.* 10. At *verſu* 15. prior quoque pars ejus, quæ in factis conſiſtit, prohibetur non ſine additis rationibus. Cujus iterum præcepti duæ ſunt partes: altera prohibens malum; altera præcipiens bonum. Quarum utraque generale quidem, & quod ad omnia virtutum, aut vitiorum genera prodeſſe poſſit, præceptum continet: ſed ne à propoſito Legis de vindicta argumento abire videatur, verbis *Declinet à malo, & faciat bonum*, ſubnectuntur verba *quærat pacem, & perſequatur eam.* Nihil enim magis paci inimicum eſt, quam vindicta;

præ-

præſertim quæ in factis ipſis exercetur : quæ & ipſa dicta ſæpe crudelibus exemplis vindicat. quemadmodum nihil pacis vinculum arctius adſtringit, quam pro malo bonum, pro injuria beneficium redditum. Ideò non modo ab injuriis, quamvis laceſſamur, abſtinendum eſt, in quo verè pax à nobis quæritur ; ſed etiam in perſequenda iſta pace longiùs progrediendum, & pro injuriis beneficia reddenda ſunt ; quo certaminis, ac victoriæ genere nihil eſt divinius, & in conſpectu Dei acceptabilius.

Non nego autem verba de quærenda, & perſequenda pace poſſe etiam accipi, & explicari ſecundum Hebraicum idiotiſmum, de quærenda illa ſumma felicitate, cujus & initio verborum è Pſalmo citatorum, & in fine mentio fit, ita ut hæc explicatio tàm cum initio, quam cum fine verborum non male connectatur. Cæterùm & ſecundum priorem ſenſum intellectis iſtis verbis omnia inter ſe optimè cohærent : & ab argumento, quod Apoſtolus tractat, minimè receditur. Nihil vero eſt quod oculos certamina noſtra ſpectantis Dei magis delectet, quam ejuſmodi piorum pro vindicta beneficium reddentium victoria, & pacis deſiderium ; quodque eum ad exaudiendas eorum preces magis permoveat. Ex adverſo nihil eſt, quod magis Deo diſpliceat, quodque magis torvum ejus vultum mereatur ; quam ſive provocantes mutuas, ſive retaliantes injurias, ac ferrâ iſtâ reciprocatâ pacem theatri, in quo Deus præſens ſpectator adeſt, turbantes.

Merito igitur *verſ.* 12. non modo Spe præmii, ſed metu quoque ſupplicii divini ſtimulantur omnes; ut ab omni injuriarum, ſive inferendarum, ſive regerendarum ſpecie abſtineant.

Verſ. 13. Novam affert pro præcepto abſtinendi à vindicta rationem ; Oſtendens innocentibus, & qui ne injuria quidem ad nocendum permoveri poſſint, neminem poſſe faceſſere negotium. Quanquam in verbis, *Si boni imitatores fueritis*, non ſola innocentia, aut nocendi abſtinentia ; ſed benefaciendi quoque, & gratiæ omnium conciliandæ conſuetudo præcipi videtur. Fit autem mentio *imitationis*. Quia in ea virtute imitanda Chriſtum habemus archetypum, & Apoſtolos nobis ad imitandum propoſitos ; qui, quæ nobis in omnibus etiam inimicis diligendis præceperunt, eorum in ſeipſis illuſtre exemplar exhibuerunt. Quorum veſtigiis ſi conſtanter inhæreamus, ab omnibus aliis injuriis tuti eſſe poſſumus ; præter eas forte, quæ juſtitiæ, & religionis cauſa inferuntur.

Adverſus quas ipſas *verſ.* 14. remedium affert ; oſtendens etiamſi forte interdum *propter juſtitiam*, διὰ δικαιοσύνην, vel, ut Chriſtus ait, ἕνεκεν δικαιοσύνης (*Matth.* v. 10.) hoc eſt, propter Chriſti religionem, & pietatem patiendum ſit : id pro lucro potius, quam damno ; pro felicitate, potius quàm miſeriâ reputandum : Unde gaudendum nobis ſit potius, & exultandum ; quàm mærendum, aut formidandum. Metus enim eorum, qui nos perſequuntur, aut potius μορμολύκεια *Larvæ*, & minarum ſtrepitus, quibus nos ab officio abſterrere conantur, nobis metuenda non ſunt, quod ipſe Chriſtus *Matth.* x. 28. nobis inculcat ; ex adverſo oſtendens, quid potius formidandum ſit. Ita ut hoc loco Apoſtolus non obſcurè ad iſtam Chriſti doctrinam reſpexerit, & metum perſequentium metui Dei, dicto loco expreſſo, opponat. hic vero in ſequentibus verbis *verſ.* 15. aperte quoque metui huic ab hominibus incuſſo, metum à Deo impendentem opponat. quaſi dixiſſet, non homines formidate ſed Deum. Metum autem iſtum Dei hoc loco vocavit *Sanctificationem Dei in cordibus noſtris*; ut exprimeret maximam inter metum ab hominibus, & metum à Deo differentiam. Metus enim ab hominibus profanus, & ſervilis, aut potius hoſtilis eſt ; quia nobis ab iis, tanquam ab hoſtibus, metuendum eſt : At metus à Deo ſanctus, religioſus, & filialis eſt : quia nobis non ab eo, ſed ne eum tanquam patrem, & quidem valde propitium offendamus, metuendum eſt. Cum igitur earum rerum, quas pro ſanctis habemus, religione quadam teneamur, merito religioſus hic metus Dei *Sanctificatio ejuſdem in cordibus noſtris* dicitur. More loquendi etiam in aliis linguis uſitato : Latini certe rerum, quas abſterrente conſcientiam facere metuunt, religionem ſibi eſſe dictitant.

Verſ. 15. Quamvis non ſemper, ſed interdum (quando ita fert voluntas Dei ut infra loquitur) perſecutiones incidant : *Semper* tamen (ἀεὶ) *paratos nos eſſe jubet ad reddendam rationem* ſpei noſtræ ; idque facere jubet *cum manſuetudine, & timore*. Redditionem iſtam rationis vocat ἀπολογίαν *defenſionem*, quæ fit verbis. Porrò, ut defenſio, quæ fit armis, habet ſua jura, quibus circumſcribitur ; unde apud Juriſconſultos *moderamen inculpatæ tutelæ* : ita neque defenſio, quæ fit verbis, legibus ſuis caret. quas hoc loco Apoſtolus tangit duas ; quamvis ad unam reduci poſſe videantur, cum altera profluat ex altera. Prima eſt *Manſuetudo*, eò magis neceſſaria ; quo magis animus injuriis perſequentium irritatur, ac perturbatur, ut in verba quandoque erumpat aculeata. Altera eſt *Metus*, hoc eſt, vigilantia quædam circumſpecta animi metuentis, & caventis ; ne loco ædificationis, in cujus gratiam apologia ſuſcipitur, anſa offenſioni præbeatur. Quod quamvis potiſſimum in animis dolore, atque ira, & ultionis ſtimulo perturbatis, & quaſi efferatis contingere ſoleat ; tamen etiam contingere poteſt in animis nimium ſecuris, & oſcitantibus. Quia vero apologia male procedit, niſi bonæ vitæ conſcientia ſubnixa ſit, quam in malâ converſatione, aut pravis moribus fruſtrà quæras, ideo præceptum, ſuprà *cap.* 11. 12. traditum, iiſdem propemodum verbis repetit, eademque ratione confirmat, niſi quod allatam *verſ.* 16. rationem ad ſubjectam, quam tractat, perſecutionis materiam paululum deflectit. Conſcientia enim bona, ut in eodem verſu explicatur, nihil aliud eſt, quàm bona in Chriſto, hoc eſt, ſecundum leges Chriſti converſatio. Ratio vero iſta, quæ ſupra fuit, talis, *Ut per illud, in quo accuſant vos, tanquam maleficos*, hoc eſt, per opera veſtra, quæ diligentius inſpecta, bona eſſe deprehenderint, glorificent Deum in die viſitationis; hoc eſt, gloriam Deo dent, & convertantur. Videtur enim hic vox glorificationis eodem ſenſu ſumi, quo *Joh.* ix. 24. *Da gloriam Deo, nos ſcimus hunc hominem eſſe peccatorem*; ut ſignificet, ingenuam erroris agnitionem, & ab eo averſionem.

Nunc vero iſta ratio ita immutata eſt, ut in eo, ſive per illud ; in quo accuſant vos, tanquam maleficos, (ſubintellige itidem, ſicuti & prius expreſſum eſt, per opera veſtra) ; *pudore ſuffundantur ii, qui audent tanquam hoſtiliter invadere*, ac perſequi *veſtram in Chriſto bonam converſationem*.

Res tamen eodem redit. Utrobique enim inſontium Chriſtianorum injuria, quod tanquam malefici accuſentur ; deinde bona eorum opera & converſatio in Chriſto : denique erroris, & calumniæ innocentibus impactæ agnitio ; & quaſi pœnitentia accuſatorum ſatis clare exprimit.

Alteram rationem præcepti de bona conſcientia affert, dum ait *Verſ.* 17. *Melius eſt, benefacientes (ſi ita ferat voluntas Dei) pati, quàm malefacientes.* Non deeſt in iſtis verbis *μείωσις* ; ſed & majorem in ſe continent emphaſin, quàm prima

fronte videri poſſit. Senſus enim eorum eſt is. Cum ſæpe, voluntate Dei ita ferente, accidat, ut Chriſtiani perſecutiones ferre cogantur, mature armandus eſt eorum animus bonâ conſcientiâ; ut in eo caſu apertum latus non præbeat perſecutioni. Quicquid enim etiam propter Chriſtum perpeſſus fuerit is, qui ſibi malè conſcius vixerit; propter peccata ſua, & meritò perpeſſus cenſebitur. Notandum igitur eſt, bonam conſcientiam ſemper quidem utilem, & jucundam eſſe; ſed præcipuè in adverſis temporibus, & *in die mala* neceſſariam.

Verſ. 18. Præceptum de habenda bona conſcientia, hoc eſt, de pie vivendo, quod *verſ.* 6. tradidit, cum ſupra duabus rationibus probaſſet, addit nunc tertiam. Abſtinendum eſſe à peccatis, id eſt, vivendum in bona conſcientiâ; quia Chriſtus pro peccatis mortuus eſt, hoc eſt, propterea ut præteritorum peccatorum venia, morte ejus promulgata, in futurum à peccatis abſtineremus. Dicit autem *Chriſtum ſemel paſſum eſſe*; ne qua nobis, de induſtriâ in peccatis hærentibus, ulterior expiationis peccatorum noſtrorum ſpes reliquatur. Neque enim iterum Chriſtus morietur, aut alteram tantæ nequitiæ veniam promulgabit. Vide *Heb.* x. 26. *nec ulla pro peccatis reliqua eſt hoſtia.* Et quo magis beneficii magnitudinem exaggeret, addit *juſtus pro injuſtis*; quia indignitas noſtra tanti beneficii gratiam, & pretium auget, & intendit.

Explicat poſteà quomodo pro peccatis noſtris Chriſtus paſſus ſit. Eo fine, inquit, paſſus eſt, *ut nos ad Deum adduceret*, hoc eſt, à poteſtate tenebrarum, ex carcere Satanæ ereptos transferret ad regnum Dei; quod & regnum filii ejus dicitur, quia in eo Deus per filium regnat. Porro accedere ad Deum ſine fide vera, & peccatorum quidem experte, bonis autem operibus animata nemo poteſt: quin ipſi tanto magis diſpliceat, quantò magis appropinquet. Adductio igitur iſta ad Deum abſque expurgatione peccatorum cogitari nequit. Quomodo autem Chriſtus morte ſuâ peccata noſtra purget, atque nos ad Deum adducat, ulterius exponit, *Mortificatus quidem*, (inquit,) *carne*; *vivificatus autem ſpiritu*, hoc eſt, Exemplo mortis, & reſurrectionis ſuæ nos adducens, ut nos quoque carne quidem moriamur; ſecundum carnem minime viventes, & carnis affectus mortificantes, & à mortuis peccatorum operibus plane reſurgentes: vivamus autem ſpiritu: hoc eſt, ſecundum ſpiritum ambulemus. Quem ſenſum verborum iſtorum poſterioribus verbis ſuis quomodo Apoſtolus ipſe explicet, infra videbimus. Nunc ſatis eſt obſervare ita Apoſtolum, vitam Chriſti in carne iſta caduca, & fragili actam, quam libenter propter nos abjecit, opponere vitæ ipſius immortali, ac ſpirituali, in quam à Deo excitatus eſt; quemadmodum vita ſecundum carnem, in nobis, vitæ ſecundum ſpiritum opponitur. Quemadmodum igitur Chriſtus vitam ſuam, quamvis alioqui innoxiam, & pretioſam, in gratiam noſtri impendit, & abjecit, atque ideo longe beatiori, ſpirituali videlicet ac cæleſti, & quidem glorioſiſſima vita à Deo donatus eſt: ita nos quoque vilem, & immundam ſecundum carnem vitam, in gratiam ejus projiciamus: (nec enim eſt, quod rem adeo vilem, imo noxiam nobis propter eum ſpernere gravemur) vitam autem ſecundum ſpiritum; quæ præter præmium ſibi propoſitum ſuamet ſe inſita felicitate commendat, libenter; & alacriter amplectamur.

Addit deinceps *verſ.* 19. verba. *In quo etiam ſpiritibus, qui ſunt in carcere, profectus prædicavit.* De Chriſto mortificato carne vivificato autem ſpiritu Apoſtolum loqui, palam eſt. Sed relativum ἐν ᾧ, an ad ſpiritum quo Chriſtus poſt reſurrectionem accepto corpore glorioſo, & quod ſeipſum vivificare poſſet, vivificatus eſt referatur, non perinde liquet. Nam & ante mortem, & per ipſam mortem Chriſtus prædicavit; imo per ſublationem in crucem, ut Johannes ipſe explicat (*Joh.* xII. 33.) omnes ad ſe traxit. Poſſunt & particulæ iſtæ non ad ſpiritum ſolum; ſed ad totum tam mortis, quam reſurrectionis Chriſti eventum referre. Utroque enim doctrina Evangelii validè prædicatur, & confirmatur. Imo & abſolutè abſque expreſſa in textu voce relativa ita ſumi, ut ſupra hujus capitis verſu 16. ſumuntur, ἐν ᾧ καταλαλῶσιν ὑμῶν, *In quo obloquuntur vobis.* Niſi quod adjectum participium πορευθεὶς *profectus* quaſi in cælum, magis reſtrictioni relationis hujus ad vocem *ſpiritus* favere videtur. Verum & Mors, quæ eſt ab una vita ad alteram tranſitus, non congrue tantum; ſed ex frequentiſſimo uſu *Iter* πορεία dici poteſt. Magis igitur inclino in eam ſententiam, ut quemadmodum vocem πορευθεὶς (*profectus*) ita particulas *in quo* tàm ad mortem, quam vivificationem Chriſti referam.

Reſtat illud in hoc verſu explicandum, qui ſint iſti Spiritus in carcere, quibus prædicatum ſit; & cur in carcere eſſe, aut fuiſſe dicantur. Quantum ad priorem quæſtionem; Ego univerſum genus humanum, aut potius omnes gentes, quibus prædicatum eſt, intelligo: quæ cur in cuſtodia, aut in carcere fuiſſe dicantur, explicat divinus Autor epiſtolæ ad Hebræos *cap.* 11. *verſ.* 15. Per hoc enim iter Chriſti, per hanc ad mortem, ac reſurrectionem, ac deinceps in cælum profectionem, effracta eſt janua carceris hujus, in quo humanum genus detinebatur à Satana; fractum & robur hujus, qui poteſtatem mortis habuit; per hanc liberati ſunt (*Heb.* 11. 15.) *quotquot metu mortis, per omnem vitam ad miſeram damnati erant ſervitutem.*

Totum autem genus humanum tàm miſeræ conditioni ſubjectum fuit. Quia totus mundus, ut hoc ſupplicio plecteretur meruerat; legi à Deo cordibus inſitæ, interdum & monitis nomine Dei prædicatis refractarius & contumax.

Cujus rei exemplum oſtendit Apoſtolus mundo antiquo, quem Deus diluvio obruit, qui monitis Dei, per Noë prædicatis, (unde in altera epiſtola præco juſtitiæ dicitur) inobediens, & contumax; quamvis per 120. annos, quibus extruebatur Arca, Deus patientiſſime pœnitentiam ejus expectaret, tandem deletus eſt tàm univerſali excidio, ut octo tantum animæ in Arca ſervarentur. Notandum autem ejuſdem generis tropo (Synecdoche) *verſ.* 20. homines vocari *animas*, quo *verſ.* 19. vocati ſunt *Spiritus*. Subaudiendum autem eſt, quod res ipſa dictat, genus humanum ne poſt diluvium quidem reſipuiſſe; ſed eadem inobedientia Deum ad ſimile ſupplicium, ſervitutis videlicet iſtius & ſubjectionis morti, & quidem æternæ, provocaviſſe: quod nemo effugere poſſit, niſi exhibito à Deo remedio utatur; quemadmodum olim nemo ab inundatione ſervatus eſt, niſi qui oſtenſo à Deo remedio in ingreſſu Arcæ uſus eſt. Unde obiter oſtendit Apoſtolus *verſ.* 21. Remedium illud Arcæ, ſuper aquam cum hominibus ſupernatantis; typum, & figuram fuiſſe remedii per baptiſmum, nos ex aqua, quamvis jam demerſos, eripientis, ac reſurrectionem Chriſti, & per eam noſtram quoque, adumbrantis. Et quo concinnius typum opponat antitypo, quia baptiſmus per aquam adminiſtrari ſolet; dicit olim paucos, id eſt, octo homines in Arca ſervatos eſſe *per aquam*, δι' ὕδατος, hoc eſt, per ſupernatationem ſuper aquam. Eodemque modo oſtendit *verſ.* 22. nos in baptiſmo ſervari per *aquam*, ſeu per emerſionem

ex aqua

ex aqua, quæ figura eſt reſurrectionis Chriſti, & noſtræ, ſimulque reſurrectionis à mortuis operibus. Sed in protaſi ſimilitudinis illud metonymiæ genus videas, in quo ſubjectum pro adjuncto uſurpatur, hoc eſt, aqua pro eo, quod fit circa aquam, aut per aquam.

At in apodoſi pro aqua ponitur abſque ullo tropo id, quod fit circa aquam, hoc eſt, *baptiſmus*; in quo poſt immerſionem ſequitur emerſio; Sicuti poſt mortem ſequitur reſurrectio.

Ne quis autem exiſtimaret baptiſmi ceremoniam, quæ fit per aquam, materialem eſſe taotarum virium, ut nos à tanto exitio ſervare valeat, explicat quomodo nos baptiſmus aquæ ſervet. Non per illam ſcilicet materialem aquam, quæ ſordes corporis; ſed per ſpiritualem, quæ ſordes animi abluit, & purgat. Hæc enim animi mundities eſt illa *bonæ conſcientiæ interrogatio.* quando animus in ſe deſcendens, & introſpiciens, atque conſcientiam ſuam interrogans, quantum humana infirmitas ferre poteſt, ſaltem in gravioribus delictis illud ſe videt aſſecutum; ut poſſit

Nil conſcire ſibi, nullâ palleſcere culpa.

Ubi illud quoque obſervandum eſt, in baptiſmo aquæ repræſentari nobis tàm officia noſtra, à nobis omnino præſtanda; quam promiſſa Dei nobis certó ſperanda, atque expectanda: Ac officia quidem pluribus modis adumbrari.

Primum, quia aquæ materialis natura, cujus interventu baptiſmus perficitur, eſt, ut ſordes corporis abluat; nos quoque ooo cootentos typica iſtâ ablutionis adumbratione, veram, & ſpiritualem ſordium meotis noſtræ ablutionem præſtare teneri. quæ cum interrogatione bonæ coram Deo conſcientiæ, idem eſt. Neque enim Apoſtolus hoc loco oegar, baptiſmom verum, ac ſalutarem, ſeu qui nos ſervare poſſit, ablutionem ſordium ooſtrorum io ſe contioere: ſed oſtendit, ablutionem iſtam non corporis, ſed animi noſtri ſordium eſſe debere. Deinde quia in baptiſmi cerimonia immerſionem emerſio ſequitur: illud quoque per baptiſmum officium noſtrum adumbratur, ut ex peccatis, & vana mundi converſatione, quibus immerſi fuimus, emergamus; & quaſi à mortuis operibus reſurgamus; & ad illa nunquam revertamur, ſi velimus promiſſorum Dei, quæ nobis per eundem baptiſmum adumbrantur, participes evadere.

Promiſſa autem Dei, quæ nobis in baptiſmo adumbrantur, duo itidem ſtatui poſſunt. Primum eſt donom, & arrha illa promiſſæ nobis hæreditatis, Spiritus Sanctus, qui in mundatas, ut ſuprà diximus, & repurgatas mentes ſtatim, & certo ingreditur, eaſque inhabitat, & indies magis, magiſque repurgat, ac mirâ Dei potentia ad ſalutem cuſtodit. 1. *Pet.* 1. 5. Cauſam vero cur hoc genus promiſſi divini per baptiſmum adumbrari cenſeamus, nobis primum res ipſa præbet: quia ipſa animi mundities à ſordibus ſuis, quæ per baptiſmum adumbratur, cum dono Spiritus Sancti arctiſſimo nexu copulata eſt. ita ut unâ poſita, altera res quoque neceſſario ponatur. Deinde occaſionem nobis præbent *Interrogationi bonæ conſcientiæ* addicta verba *apud Deum*; quæ interventum Dei, qui nonniſi per Spiritum ſuum nobiſcum commercium habet, in hoc negotio ſignificant. Alterum genus promiſſi divini eſt ipſa *reſurrectio*, quæ in baptiſmo per emerſionem nobis clariſſimè ob oculos ponitur. Quia vero reſurrectio noſtra reſurrectione Chriſti, &, quæ eam conſecuta eſt, Exaltatione, tanquam firmiſſimo fulcro innititur; 1. *Cor.* xv. 17. ideo Apoſtolus dicit Baptiſmum (qui typus eſt reſurrectionis noſtræ) ſervare nos per *reſurrectionem Chriſti*, & *verſ.* 22. adjunctam ejuſdem exaltationem. De reſurrectionem Chriſti vide 1. *Cor.* xv. 12. *& ſeqq.* Exaltationem Chriſti deſcribit quod ſit *ad dexteram Dei*, hoc eſt, loco in cælis poſt Deum honoratiſſimo. Addit autem eum *profectum in cælum ingreſsionem*; eodem vocabulo quo uſus eſt *verſ.* 19. Unde quiſpiam poſſit vocabulum hoc ad ſolam in cælum profectionem reſtringere, quod Apoſtolus optimus interpres ſuimet eſſe videatur; cum tamen nihil repugnet, ut ſuprà oſtendimus, illud latius protendi. Ratio vero iſta, quod Apoſtolus ſui ſit interpres, eſſet firma, ſi latior vocis hujus explicatio interpretationi Apoſtoli repugnaret; quod ſecus eſt. Altera exaltationis Domini deſcriptio eſt, quod ipſi *ſubjecti ſint Angeli, & poteſtates*, & virtutes. Chriſtus ipſe exaltationem hanc deſcribit, quod data *ipſi ſit omnis poteſtas in cælo, & in terra*, hoc eſt, Omnipotentia. Vide Paulum *Eph.* 1, *& Col.* 1. *&c.* Quid vero opus fuit, poſt iſtam in cælum profectionem ſubjici ipſi Angelos, & poteſtates; ſi nunquam ipſi ſubjecti eſſe deſierant. an humana natura per communicationem idiomatum poteſtatem ſupra Angelos communicatam ſibi noo habuit? ao hypoſtatica unio poſt aſcenſum demum in cælum peracta eſt?

CAPUT IV.

Cum hucuſque tertia ratione allata probaſſet Apoſtolus, curandum nobis eſſe, ut bonam habeamus conſcientiam; (quod *verſ.* 16. præceperat) ounc explicat, quid ſit illud habere bonam conſcientiam, hoc eſt, Abſtinere à peccatis, quibus Deus offendebatur, & in poſterum, non cupiditatibus humanis; ſed voluntati Dei obſequi, ac reliquam vitam conſecrare (*verſ.* 2.) Simul rationem iſtam tertiam applicat ad iſtam bonæ conſcientiæ deſcriptionem, & explicationem. Supponit autem tacitè, quemadmodum Chriſtus in carne ſua pati, & carnem ſuam quaſi occidi, pro oobis ſuſtinere non eſt gravatus: ita nos quoque carnales noſtras, & quales in hominibus vulgò ioveniuntur, cupiditates propter Chriſtum mortificare, & quaſi occidere debere. Quæ ſuppoſitio, & hypotheſis in illis verbis cernitur, quod oos *quoque eadem cum Chriſto cogitatione armari debeamus.* hoc eſt, quod ſicut ille propter nos vim ſibi fieri paſſus eſt, nos quoque viciſſim propter illum vim nobis fieri, aut potius ipſimet facere debeamus, ac teneamur. Expreſſe vero concludit, quoniam Chriſtus jam paſſus eſt in carne (paſſus autem ita; ut caro ejus mortua, & vitæ plane expers facta ſit) ita oos quoque ſic mortificare, atque edomare carnem noſtram (hoc eſt, cupiditates ejus) debemus; ut non vitæ quidem (ſicut ex *verſ.* 2. patet) ſed peccandi, & cupiditatibus ſuis indulgendi planè expers fiat. Verſus ſecundus igitur non modo quid ſit *bona conſcientia*: Sed etiam quid ſit Mori carne explicat, hoc eſt, *Nequaquam hominum concupiſcentiis, ſed voluntati Dei reliquum vivendi in carne tempus conſecrare.* Explicat hoc argumentum fuſè Paulus *Rom.* vi. ubi, quod hic dicit, *Qui mortuus eſt carne, deſtitit à peccato*, Paulus *Rom.* vi. 7. dicit, *Qui mortuus eſt juſtificatus eſt à peccato.* hoc eſt, liberatus, aut io eum ſtatum adductus, ut peccati accuſari nequeat; cum oe peccare quidem poſſit. Cum enim carnis infirmitas in nobis peccato obnoxia ſit, pereunte carne, infirmitas quoque ejus, & peccandi facultas tollitur.

Notandum autem hic eſt, verba *Qui mortuus eſt deſtitit à peccato*, tam apud Petrum, quàm apud

Paulum non de Chriſto ; ſed de iis , qui Chriſto commori debent , dicta videri. Non enim dicit Petrus cum Chriſtus paſſus ſit carne , deſtitit à peccato : ſed tranſit prius ad apodoſin ſimilitudinis, & dicit nos quoque eadem cogitatione armari debere : quoniam ipſi commori teneamur , ut à peccatis deſiſtamus , cum , qui mortuus ſit , peccare nullo modo poſſit. Idem apud Paulum quoque obſervare licet ; antequam enim *verſ.* 7. Paulus dixiſſet , *mortuum liberatum eſſe a peccato* , jam *verſ.* 6. dixerat noſtrum hominem veterem crucifixum eſſe cum Chriſto. hoc eſt , nos Chriſto commortuos eſſe ; ne obſcurum eſſe poſſit *verſ.* 7. illum jam de nobis loqui. Nam quod *verſ* 10. manifeſte de Chriſto loquitur , *eum mortuum eſſe peccato ſemel* , non ſignificat , eum peccare deſiiſſe , ſed mortuum eſſe pro peccatis noſtris : ut nos peccare deſineremus. Particula enim *ſemel* denotat illam hoſtiam , ſemel Deo oblatam.

Verſ. 2. Opponit autem hic voluntati hominum voluntatem Dei efficaci antitheſi ad id, ut in utriuſque optione voluntati Dei , quam hominum potius obſequi malimus.

Verſ. 3. Quartam rationem affert , quamobrem eniti debeamus , ut bonam habeamus conſcientiam. Quod *nobis ſufficere debeat quod præterito tempore hominum* , & quidem à Deo alieniſſimorum , infidelium, ac turpi idololatria maculatarum gentium voluntati obſecuti fuerimus ; idque explicat fuſius , *Incedendo in laſciviis , cupiditatibus , vinolentiis , comeſſationibus compotationibus , & nefariis ſimulacrorum cultibus.*

Incedere, ſicuti & *ambulare* habitus enumeratorum peccatorum ſignificat. Latet autem in iſtis verbis eximia doctrina , quæ oſtendit remiſſionem peccatorum , ſub Novo fœdere promulgatam , ad præteritorum duntaxat , quæ in ignorantia divinæ voluntatis commiſimus , peccatorum habitus pertinere ; nec ullo modo ad ejuſmodi vitiorum poſt cognitionem veritatis conſuetudinem protendi poſſe.

Non enim hic illorum verborum ſenſus eſſe poteſt , ſufficere nobis , quod terrenæ quoque felicitatis voluptate , ac deliciis hucuſque fruebamur ; jam ad potiorem , ac cæleſtem felicitatem amplectendam animum applicandum , quamvis hæc explicatio cuipiam ultro ſe offerre videri poſſit. Nec enim in ullius felicitatis cenſu ponere potuit Apoſtolus nefandas idololatrias , & alia flagitia. Et alibi , ubi Spiritus Sanctus mentionem facit præteritorum peccatorum noſtrorum , hæc verba legimus : *Quem igitur fructum habebatis tunc ex iis , de quibus nunc erubeſcitis ? Nam finis illorum mors eſt Rom.* VI. 21. *&* *Rom.* VII. 24. poſtquam ſervitutis legi peccati mentionem feciſſet , peccatoris perſona aſſumpta , exclamat ; *Ærumnoſus ego homo ; quis me eripiet ex iſto corpore mortis.* Sed potius ſic explicanda ſunt ; Sufficere nobis debere hanc Dei gratiam , quod præteritorum peccatorum habitus , eoque nomine contractas culpas , & offenſiones Majeſtatis ſuæ nobis remiſerit. Impudenter , & inique poſtulari , ut nobis in ejuſmodi pravæ conſuetudinis cæno nunc quoque volutari per illum liceat. Cujus indignatio non ultrà nobis provocanda ſit ; neque committendum, ut oblata nobis venia indigni cenſeamur. Quod ſi abſolutè pro omnibus tàm præteritis , quàm futuris peccatis noſtris Deus ſatisfactionem accepiſſet , non poterat hæc admonitio Apoſtoli locum ullum habere. Nec enim ſuffeciſſet Deum præteritæ vitæ noſtræ improbam conſuetudinem venia proſequi : ſed & ulterioris quoque vitæ , peccata ad eandem gratiam , & veniam pertinuiſſent : cum pro iis quoque jam Deo ſatisfactum dicatur.

Verſ. 4. Objectioni occurrit : ſi quis prætendat, non eſſe nobis integrum cupiditatibus hominum non obſequi , quod ad bonam conſcientiam habendam requiri dixerat : quia iſti homines offenduntur , & à nobis alienantur ; niſi unà cum iis concurramus ad eadem deſignanda flagitia , (flagitia hæc vocat *τ̃ ἀσωτίας ἀνάχυσιν , intemperantem profuſionem.*) eoque nomine nos blaſphemant , hoc eſt , maledictis proſcindant , ac perſequantur.

Reſpondet igitur *verſ.* 5. Id non impune iis fore; ſed eo nomine *reddituros rationem ei , qui paratus eſt judicare vivos , & mortuos* : Subaudit igitur , nobis quoque non impune fore , ſi iis potius , quam Deo morem geramus. Per vivos autem hoc loco Chriſtianos , & gnaros voluntatis Dei intelligit : ut ex adverſo per mortuos homines Dei ignaros , & qui mortuis operibus dant operam. Sicuti ſe ipſe *verſu* 6. explicat. Ideo enim & in hunc finem *prædicatum* dicit eſſe *Evangelium etiam mortuis* (ubi mortui vocantur , qui aut nondum crediderunt , aut credere noluerunt Evangelio) *ut damnentur* , & blaſphemenitur *ſecundum homines carne ; vivant autem ſecundum Deum , ſpiritu.* quod ad eos duntaxat , qui prædicationi credunt , pertinet. Ac *vivere* quidem *ſecundum Deum ſpiritu* : (hoc eſt, vitam ſpiritualem, vitam Dei , quæ Deo placet , & cui apud Deum magna merces repoſita eſt) quid ſit , ipſa verba oſtendunt. Sed antitheton hujus , *damnari ſecundum homines carne* , habet aliquid difficultatis. Quamvis enim ipſa antitheſis oſtendat , hæc verba ſignificare non vivere ſecundum carnem , ſicut illa *vivere ſecundum ſpiritum.* Tamen verba ſua ad propoſitam materiam applicans Apoſtolus , plus aliquid in iis indicat , quàm ſimplicem ſeorſum ſecundum carnem non vivendi. Quia enim ſuprà blaſphemiarum , & conviciorum , quibus afficiuntur ii , qui non concurrant cum aliis ad vivendum ſecundum carnem , mentionem fecerat : ideo hic eos, qui à vivendo ſecundum carnem abſtinent , deſcribit ; quòd judicentur , aut potius condemnentur ſecundum homines carne , hoc eſt , condemnetur eorum miſeria , & ſtultitia , qui Felicitatem , quam reliqui in carne collocant , & conſectantur , culpa ſua negligant. Quæ tamen damnatio nihili facienda ſit , præ ea laude , & felicitate , quam apud Deum conſequuntur , vivendo ſecundum ſpiritum vitam Deo placentem , & ab eo magni æſtimatam.

Verſ. 7. Quia metu judiciorum Dei , quæ impendebant tàm Gentibus , quæ pertrahebant Chriſtianos ad concurrendum ſecum in eandem *intemperantiæ profuſionem* : quàm iis, qui ſe ad eam pertrahi patiebantur : abſterret Chriſtianos ab ejuſmodi concurſu ; metum hunc intendit propinquitate periculi , & imminentis ſupplicii ; *verſ.* 7. dum ait *Omnium finis imminet* ; imo jam appropinquavit , ἤγγικε. Non autem de fine univerſali Apoſtolum loqui , multa ſunt indicio. Nec enim latebat Apoſtolos , extremum mundi diem ab eorum ævo plurimum abfuiſſe. Vide Paulum 2. *Theſſ.* II. 2. *& ſeqq.* Vide & Petrum 2. *Pet.* III. 3 , 4 , 8. Sed particularem finem patientiæ Dei adverſus omnes , qui tunc indignationem ejus irritabant tam gentes , quam Chriſtianos proximè imminere indicat ; quod & ſuprà *verſ.* 5. reſpectu omnium aſſeruerat , dum ait Deum *jam paratum eſſe ut judicet* : *tàm vivos , id eſt* , Chriſtianos , *quam mortuos* , hoc eſt , gentes. & infrà *verſ.* 17. reſpectu Chriſtianorum ait, *tempus eſſe , ut incipiat judicium à domo.* Ubi & judicia , gentilibus impendentia & quidem longè graviora , non omittuntur.

Concludit igitur , eos , ad quos ſcribit , eſſe debere *temperantes , & ſobrios ad preces.* Nec enim bona conſcientia ſine victoria tentationum paratur ; nec victoria adverſus tot hoſtes , & ipſum Satanam abſque

abſque ope divina contingit, nec cæleſte auxilium abſque precibus advenit, nec preces abſque animo vigili, ac ſobrio, ad vitæ noſtræ cuſtodiam excubare poſſunt. Nunquam igitur laxandus eſt animus in vitiorum diſſolutionem; nunquam aut ſupinâ ſecuritate conſoporanda; aut voluptate, vel fortunâ ulla inebrianda eſt mens noſtra, quominus ad preces alacris, & apta ſit. Non modo tanquam in conſpectu Dei perpetuo vivendum; ſed ſæpe propius ad Deum accedendum, eique veluti in aurem neceſſitates noſtræ inſuſurrandæ ſunt. Quanta vero id circumſpectione, quanta animi demiſſione, ac reverentia indiget. Tam ſancto negotio vacare nequit ullus mortalium aut crapula onuſtus, aut ſomno gravis, aut arrogantia ebrius, aut vitæ curis prave attonitus, aut alicujus pravæ cupidinis æſtro percitus. Nec tamen aliis artibus pervenies ad illum ſalutarem, quem nobis hoc loco Apoſtolus commendat, bonæ conſcientiæ fructum.

Verſ. 8. In tradendis præceptis pietatis, & bonæ conſcientiæ ante omnia *φιλαδελφίαν fraternam caritatem*, commendat, eamque non mediocrem, & vulgarem; ſed *Intenſam ἐκτενῆ* eſſe præcipit. ſicut & ſupra *cap.* I. 22. fratres *intenſe ἐκτενῶς* diligi juſſerat. Addit rationem, quod *Caritas operiat multitudinem peccatorum.* ſicuti & Daniel olim veniam peccatorum eleemoſynis redimi poſſe cenſuit. Ex quo Petri loco intelligitur, quod apud Jacobum quoque Caritas, converſis exhibita, operiat multitudinem peccatorum, non tàm à converſis, quàm à convertentibus commiſſorum.

Verſ. 9. Ad ſpecies iſtius Caritatis deſcendit, quas inter eſt *hoſpitalitas* omnibus quidem aliis, ſed præcipuè fratribus debita: eaque abſque murmure præcipitur. Hilarem enim datorem, & beneficii collatorem diligit Deus.

Verſ. 10. Altera ſpecies caritatis eſt, ut quiſque eo dono, quod ſibi à Deo collatum habet, utatur ad emolumentum proximi ſui. Quorum donorum alia ſunt temporalia, ut Gratia, exiſtimatio, opes, potentia, ex quibus magna conferendorum in fratres beneficiorum ſeges exurgere poteſt: quarum rerum, benignitate Dei nobis concreditarum, *boni* & fideles Oeconomi, ac *diſpenſatores eſſe debemus*.

Alia vero ſpiritualia, de quibus *verſu* 11. loquitur, quale eſt in Eccleſia primum eorum, qui ſermone, ac doctrina aliis ad ſalutem prodeſſe poſſunt. Hortatur igitur eo dono præditos, ut reverenter, & circumſpectè munus docendi obeant; prædicationem doctrinæ ſuæ non ex commentis ſuis, aut aliorum: ſed ex ipſius Dei oraculis haurientes, eaque devote, ac religioſe tractantes. Sunt & aliæ, functiones Eccleſiaſticæ, in uſum piorum inſtitutæ; ubi Diaconorum, qui etiam pro virili officio ſuo fungi, nec ſolis pecuniarum diſtributionibus incumbere; ſed omnium ſanctorum neceſſitatibus ſuccurrere, denique etiam in ſpiritualibus miniſterii occaſionibus non deeſſe jubentur: exemplo Stephani, qui non ſolis menſis miniſtrabat; ſed diſceptando cum hoſtibus prædicationis convincebat repugnantes, ut non poſſent reſiſtere ſapientiæ, & Spiritui ejus. *Ut in omnibus*, inquit, *glorificetur Deus per Jeſum Chriſtum; Cujus gloria & potentia celebretur in ſecula ſeculorum* Amen.

Gloriam Dei hoc loco apertiſſime diſtinguit à gloria Chriſti, oſtendens, ſicuti olim divinum cultum, in quo non exigua pars eſt gloriæ Dei, populus per Sacerdotes, præcipuè vero ſummum Sacerdotem, Deo exhibebat: ita nunc populus Chriſtianus, qui ex meris ſacerdotibus conſtat, per Chriſtum ſummum Sacerdotem ſuum eundem cultum, & gloriam, ac celebrationem nominis ejus eidem Deo, tanquam beneplacentem victimam, offerre. Non temere autem addit Petrus voci Gloriæ vocem *κράτος robur.* Maximum enim gloriæ, potentiæ, roboris ſui ſpecimen Deus edidit, in Chriſto reſuſcitato, & exaltato longè ſuper omnem principatum &c. Quod Paulus *Eph.* I. 19. vocat *ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς δυνάμεως, εἰς τοὺς πιστεύοντας, κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. ἣν ἐνήργησεν ἐν τῷ Χριστῷ, ἐγείρας αὐτὸν*, hoc eſt, *Supereminentem magnitudinem potentiæ (in credentes) ſecundum efficacitatem roboris virium ipſius, quas exeruit in Chriſto per ſuſcitationem & exaltationem ejus.* Ut vel ob eam cauſam, ſi cætera deeſſent, dici poſſit Deum glorificari nunc per Chriſtum, & eodem nomine per membra quoque ejus glorificandum in ſecula ſeculorum.

Verſ. 12. Familiare eſt Petro Apoſtolo, quod de ſe quoque Paulus fatetur (*Philip.* III. I.) expreſſis verbis, quoties præceptum neceſſarium, & magni uſus tradit, illud non ſemel; ſed iterum, atque etiam tertiò inculcare. Ita Paulus citato loco Gaudium in Domino: ita Petrus bonam conſcientiam, & bonam converſationem I. *Pet.* II. 12., & I. *Pet.* III. 16. repetita ſimul, iterum eadem præcepti ratione præcipit. Ita hoc loco patientiam in innocentia, & perſecutionibus tertio aut quarto jam repetit. primum breviter *cap.* I. 6., ſecundo expreſſius *cap.* II. 19., tertiò *cap.* III. 14, tandem quarto hoc loco *cap.* IV. 12. Utitur autem his verbis in hoc patientiæ præcepto; (præmiſſâ propter præcepti duritiem, blanda allocutione) *Dilecti, ne perturbemini tanquam re nova, & inexpectatâ, exploratione illa per ignem,* (Vide *Cap.* I. 7.) *πύρωσιν, quæ fit ad veſtri experimentum*, & probationem auro pretioſiorem. *Πειρασμὸς* enim, & *tentatio* hoc loco non Satanæ tentationem, ſed explorationem Dei ſignificat. Rationem hujus animi tranquillitatis præmiſerat ſuprà *cap.* II. 21. *In eam rem enim vocati eſtis.* Et Apoſtoli doctrinam Chriſti prædicantes præmonebant omnes, Chriſti ſacris initiandos; manere ipſos cruces, & perſecutiones; ne inopinato earum adventu poſſent perturbari.

Sed potius *verſ.* 13. *gaudete, & exultate*, quod digni à Deo ſitis æſtimati, *qui paſſionum Chriſti* participes & *conſortes fieretis*; eo certe fine, & eventu, ut, quando ejus gloria revelabitur, *gaudeatis exultantes*: hoc eſt, incomparabili gaudio, & felicitate fruamini. Idem Chriſtus ipſe *Matth.* V. 10. *& ſeqq.* docet. Cujus verbis illic *verſ.* 11. prolatis Apoſtolus hic *verſ.* 14. utitur. *Si conviciis afficimini in nomine Chriſti, BEATI eſtis*, ſubjuncta mox ratione; *Quia ille Spiritus gloriæ, ille Spiritus Dei ſuper vos requieſcit.* Spiritum gloriæ ſuper afflictos, & patienter ferentes afflictiones in gratiam Chriſti ſusceptas; requieſcere merito dicitur; quia ſpectata in hoc certamine Chriſtianorum virtus eminentiſſimo honore, & immortali gloria coronabitur; & nunc quoque apud cæleſtis theatri ſpectatores plauſum, & gloriam meretur. quamvis id nunc videre non poſſimus antequam id nobis in adventu Chriſti reveletur: Noſtræ enim præſenti ignorantiæ, revelatio hæc opponitur. Credibile enim eſt Deum, quoties in hanc certaminis arenam athletas ſuos producit, cæleſtis unà felicitatis conſortes ad tanti ſpectaculi delectationem admittere. Nec fruſtra Apoſtolus ait, *ſpectaculum facti ſumus Deo, angelis, & hominibus.* Ut vel hinc pateat quanta curâ nos componere debeamus, quoties tam illuſtris theatri oculi in nos defiguntur. Diſtinxit autem Apoſtolus aperte hoc loco Spiritum gloriæ à Spiritu Dei; Quamvis enim iſte *ſpiritus gloriæ* ſit quoque Spiritus Dei; tamen aut ad plures mortalium extendi videtur ſpiritus Dei, quam ſpiritus gloriæ. hic enim duntaxat illis competit, quos victores ex

victoria

victoria certaminis ſingularis, & præ cæteris, qui forte eodem certamine non ſunt defuncti, eminentior gloria manet. Spiritus Deo vero ad omnes extenditur, qui *pacis Dei, quæ exuperat omnem mentem*, ut Paulus *Philip.* IV. 7. ait; *aut potentiæ Dei*, ut Petrus I. *Pet.* I 5. *loquitur, præſidio cuſtodiuntur*, φρουρούμενοι, in Chriſto Jeſu ad ſalutem olim revelandam. Uterque Spiritus ab impus, inquit, perſecutoribus *blaſphematur*: ſed *à vobis glorificatur*. Videmus hic blaſphemiam in ſpiritum Dei tribui impiis, & perſecutoribus; quando ſpem, & patientiam piorum derident, & patientiam illam Dei, qua cuſtodiuntur ad ſalutem, ignominioſo maledicto ſtultitiam vocant; quod à nobis ne pili quidem faciendum eſt.

Ne quis tamen gloriationem hanc ex afflictionibus, quas culpa ſua patitur, falſo ſibi arroget, declinandas ejuſmodi malorum occaſiones admonet; non obſcurè oſtendens, felicitatem hanc patientiæ promiſſam ad eos, qui ob maleficia puniuntur, non pertinere *verſ.* 15. Inter maleficia, quæ nobis meritas pœnas accerſere ſolent; non modo graviora, ac turpiora; homicidia videlicet, & furta: ſed levioris etiam injuſtitiæ delicta commemorat. qualis eſt πολυπραγμοσύνη τ̃ ἀλλοτριοεπισκοποῦντος, hoc eſt, importunitas hominum alienis rebus ſeſe immiſcentium, quæ ſæpe hominibus maxima mala conciliat. Præſertim ſi ſe Magiſtratuum officiis; aut gubernandæ Reipublicæ functioni, ad hoc munus nequaquam vocati, ingerant: quod ex præſcripto Apoſtoli maximè cavendum eſt. Cauſa enim Martyrii, aut afflictionis facit martyrem; non ipſa afflictio.

Verſ. 16. Sed ſi propter Chriſtum patiamur, tanquam Chriſtiani, ne pudeat nos hujus ſupplicii, tam honeſti, & glorioſi. Imo verò Deus à nobis eo nomine glorificandus, eique maximæ gratiæ agendæ ſunt lætiſſimis, & exultantibus animis, tanquam pro ſumma omnium felicitate.

Cauſam reddit *verſ.* 17. cur de afflictionum patientià doctrinam tradere inceperit; eandem propemodum, quam ſupra *verſ.* 7. ejuſdem capitis attulit, cum doceret quamobrem temperantes, & ſobrii eſſe deberemus. *Omnium*, (dixit ibi) *finis imminet*, hoc eſt, finis patientiæ, & longanimitatis Dei; quâ tàm erga Chriſtianos, quàm erga gentes, ipſorum perſecutrices, uſus eſt. Niſi quod nunc explicatius eam exponat, ſcilicet jam imminere tempus, quo in omnes Deus judicia ſua exerceat tam Chriſtianos videlicet, quàm gentes; ſed eo ordine rem hanc à Deo decretam, ut prius ab ejus domo, hoc eſt, ab Eccleſia judicium incipiat. Unde diſcimus 1. non propter ſolam illam explorationem auro pretioſioris credentium fidei; ſed etiam propter repurgationem vilioris fidei, & in qua multum, ac ſæpe plus quam auri, admixtum eſt ſcoriæ, ut fiat purior & pretioſior; imo etiam propter rejectionem iſtius ſcoriæ, & eventilationem frumenti à paleis, Eccleſiæ à Deo perſecutiones immitti. Breviter perſecutiones, ſicuti propter aperiendum piorum virtuti campum; ita pro impiorum in Eccleſiâ punitione, aut ſemipiorum caſtigatione, & correctione accidere. 2. Illam quoque cauſam perſecutionis Eccleſiæ ſæpe conſilium Dei ſequitur; ut tanto gravius gentes, quas inter populus ejus habitat, propter ingratitudinem, veritatis odium. vitiorum ſtudium & varias corruptelas, punire poſſit.

Tunc verò impedimenta illa miraculoſæ protectionis ſuæ, quibus luporum rabiei ſemper obnoxias oves ſuas longo tempore tutas reddere ſolet, interdum removet; ac permittit impiis ſævire in populum ſuum; ut in eos poſtea exempla juſtæ ſeveritatis, ſpectantibus deſuper Angelis, & aliis, qui oculos ad videndum habent, edere tanto glorioſius poſſit. Spectantium enim tàm Angelorum; quàm hominum cauſa tam ordinatam judiciorum ſuorum ſeriem Deus eſſe voluit; ut omnes, vel in ipſa decretorum ejus executione, bonitatis, potentiæ, juſtitiæ, ſapientiæ ejus veſtigia cernerent.

Quotieſcunque igitur Deus Eccleſiam ſuam perſecutionibus objecit; non defuiſſe in illa delicta, quibus ira Dei provocabatur, credendum eſt: quemadmodum & perſecutorum crudelitas, aut injuſtitia nunquam fuit inulta. Nam Petri quidem tempore, ſicuti & Pauli, myſterium iniquitatis peragi cœperat. Vide 2. *Theſſ.* II. 7. Vide & epiſtolæ Petri ſecundæ caput ſecundum, in quo tametſi initio capitis falſorum Doctorum, & pſeudoprophetarum adventum, tanquam futurum prædicit: eorum tamen anteambulones, & præcurſores, tanquam jam in Eccleſia exiſtentes, in progreſſu ejuſdem capitis graphicè depingit.

Indicat autem *verſ.* 17., & 18. perſecutorum pœnas, longe graviores, & atrociores futuras; quàm ſint martyria, & afflictiones juſtorum, probans id à minus veriſimili. Si enim Deus ne iſtis quidem parcit, qui receperunt Evangelium; quomodo eos patietur inultos, qui rejecerunt? & ſi juſti, ac fideles ægrè ſervabuntur; quid injuſtis, & peccatoribus ſperandum eſt?

Impletam eſſe hanc Petri prophetiam in prima ſub Nerone perſecutione; ſed & in pœnis, quas primum ipſe Nero, deinde alii perſecutores, tam Judæi tempore Neronis, & Veſpaſiani; quàm gentiles poſt occiſum Neronem triſti gentis, & urbis ſuæ excidio, concuſſa civilibus armis totius Romani Imperii mole, dedere.

Concludit igitur *verſ.* 19. Eos, qui *voluntate Dei paterentur*, eidem, ut *fideli Creatori*, *animas ſuas tradere, & commendare*, (παρατιθέσθωσαν) debere; bene agere non deſinendo. Fidelem *Creatorem* Deum vocat, non reſpectu veteris tantum creationis, juxta quam ab ipſo, tanquam à patre, originem dicimus; ſed multò magis reſpectu novæ, in qua nos per mortem ad vitam, per afflictiones ad æterna gaudia nobis fideliſſimè repræſentanda deducit; ſi perſeveremus ἐν *ἀγαθοποιΐᾳ in benefaciendo*, hoc eſt, in bona conſcientia, bona, & honeſta converſatione, ad quas nos ſuprà adhortatus eſt.

CAPUT V.

QUemadmodum anteà poſt generale præceptum honeſtæ converſationis, ſpecialia ſingulis hominum generibus, & quidem mutua præſcripſit officia; ita & hic iterum deſcendit ad ſpecialem doctrinam tam ſenioribus, quàm junioribus tradendam. Quam poſtea ad omnes protendit: & mox datis quibuſdam neceſſariis, quæ ad omnes pertinent, præceptis, voto & comprecatione claudit epiſtolam.

Seniores vocat, qui in docendo, adhortando, admonendo moribus aliorum inſpiciendis, nec ſermone tantum, aut monitis; ſed inprimis vitæ ſuæ exemplo corrigendis toti Eccleſiæ præeunt. A qua cura quidem Chriſtus, & ipſe Apoſtolus (qui intenſam erga fratres charitatem præcepit:) neminem fidelium exemptum eſſe voluit. Quia tamen pro ratione, & gradu donorum Dei ad ejus rei curam, non omnes æquè ſunt idonei: noluit deeſſe in Eccleſia ſua Chriſtus ordinariam, & ſolennem ejuſmodi functionem, quâ rudiorum, & infirmiorum animi in religionis, & ſalutis negotio erudirentur, manuducerentur, confirmarentur. Per quam tamen functionem non ita diſtinxit hominum in Eccleſia

ſtatus

ſtatus, & ordines; ut erant olim diſtincti ſacerdotes, & Levitæ ab aliis tribubus, quos etiam genere, & natalibus ab aliis omnibus diverſos Deus olim eſſe voluit; nec licuit unquam ei, qui de tribu Levi non eſſet, ſeſe in Sacerdotum officia ingerere. At nunc diſcrimen iſtud Lege Chriſti ſublatum eſt, qui omnes fideles, & ſervos ſuos fecit Sacerdotes, & quidem Regios, Deo, & patri ſuo, quos & Petrus omnes promiſcuè *Regale* vocat *ſacerdotium* ſuprà *Cap.* II. 9. *ad offerendum hoſtias acceptas Deo*, per ſummum Sacerdotem noſtrum, qui jam in Sanctum Sanctorum ingreſſus eſt. Non igitur ſtatus iſti ſpecie, ſed gradu differunt. neque peccat, aut in alienam meſſem falcem ſuam intendit, qui, cum non ſit Ordinarius Eccleſiæ paſtor in docendis tamen, admonendis, animandis nec ſermone tantum, ſed exemplo ſuo ad pietatem trahendis hominibus; paſtoris, & epiſcopi ſui partibus fungitur: modo abſit confuſio, ſuperbia, ſcandalum; ædificationi autem omnia ſubſerviant.

Breviter. Non fruſtra Apoſtolus genus hoc Paſtorum non alio nomine poſitivo, differentiam aliquam ſpecificam ſignificante; ſed comparativo Seniorum nominavit: ut oſtenderet eos ab aliis gradu tantum differre, non ſpecie. Ac profectò peſſimè de Eccleſia meruerunt, qui ſtatus iſtos Paſtorum, & qui in Eccleſia ab aliis paſcuntur, nimium inter ſe diſparatos, aut diſſeparatos eſſe voluerunt; planè Judaicam inter illos ſeparationem introducentes. Quod ad extinguendum in Eccleſia pietatis ſtudium, inter efficaciſſima, non poſtremum fuit Satanæ artificium. Primum enim paſtores occultâ ambiendæ potentiæ ſuperbia inflammavit, ut ſibi pauló plus arrogare inciperent, quàm conveniebat.

Principio ergo in nomina, & titulos toti Eccleſiæ ſervientes invaſerunt, & Eccleſiaſticos ſeſe primum vocare cœperunt: quaſi alii, quoque ad Eccleſiam pertinentes, eccleſiaſtici non eſſent; deinde Sacerdotes, & veterum quondam Levitarum ſucceſſores; quaſi nulli alii ad ſacrificandas Deo per Chriſtum placentes victimas pertinerent. Quarum offerendarum officium cum aliis eripere non poſſent, quærenda erat peculiaris victima, quam aliis offerre non liceret. Qui error citiùs, quam quiſquam nunc exiſtimare poſſit, in Eccleſiam irrepſit, & multos alios progenuit. Præterea ſuperbum, & iniquum Cleri titulum ſibi ſolis vindicarunt; quaſi non alii præter ipſos ad cæleſtem hæreditatem vocati eſſent. Denique Sacrum ſeſe ordinem vocari, atque haberi voluerunt; quaſi aliis profanis eſſe Chriſtus, & Apoſtoli permiſiſſent. A verbis ad rem proximus fuit tranſitus. Cum enim diſciplinæ morum in Eccleſiâ eſſent præcipui cuſtodes; paulatim ejus vim totam ad ſolum presbyterium, mox & à presbyterio ad ſolos Epiſcopos (introducto prius novo inter presbyteros, & epiſcopos diſcrimine) traxerunt, ac reſtrinxerunt. Deinde leges diſciplinæ rigidiores æquo introduxerunt; ut ipſa neceſſitas eas moderationi Epiſcoporum ſubjici extorqueret. Qua in re non tam moribus conſultum (quid enim proderat rigor legum, cum obvium, & facile præſto eſſet remedium) quàm potentia Epiſcoporum immane quantum aucta eſt.

Quam illi poſteà cælibatus oſtentatione, & externæ ſanctimoniæ ſpecie venerabiliorem reddere conati ſunt. Cælibatus igitur Epiſcoporum primum, mox aliorum etiam introductus eſt, nulla caſtitatis cura gravis; ſed onerum matrimonii expers, eoque multis expetendus. Maximam poſtea potentiæ partem Metropolitani, ac præcipuè Patriarchæ Epiſcopis eripuere: quam eodem jure ipſis Patriarchis potentiſſimus eorum Occidentalis extorquere contendit. Atque hæc fuit Antichriſtorum generationis ſeries; qui omnes inter ſe itidem non ſpecie; ſed gradu potentiæ differunt, cum univerſi in violentam, & Coactivam conſcientiarum oppreſſionem conſpirent. Quæres quò factum ſit, quod in illa primitivæ Eccleſiæ libertate paſtoribus Eccleſiarum tantum licentiæ permiſſum ſit? Non deerant Satanæ illecebræ, quibus iſtam Laicorum ſervitutem, ac depreſſionem tolerabilem, imo jucundam ipſis redderet. Cum longe perfectiorem ſanctimoniæ gradum ſibi Clerici ſolis vindicarent, nec tamen cæteros à ſpe ſalutis excluderent; æquiſſimo animo tulerunt Laici ſeſe onere, ac labore moleſtiſſimi conatus, qui ad veram ſanctimoniam neceſſarius eſt, levari. proinde eorum dominationi ultro favebant; in quos anxiam ſalutis ſuæ curam rejicere poſſent. Ipſi verè Clerici, & præcipuè Epiſcopi, præſertim potentiores, quo longius ab Apoſtolorum ævo receſſum eſt, eo magis externam potius, & in ſenſus incurrentem ſanctimoniæ ſpeciem; quæ multo facilior eſt, quam vim, & animam ejus, quæ difficilior, conſectati ſunt. Nec tàm, ut ex *fide bene viverent*, quàm ut *de fide bene* ſentirent, dederunt operam: Quod Clericorum exemplum cum Laici æmularentur, pro vivâ, & bonorum operum feraci fide exangue, & exanime, & mortuorum operum; præcipuè vero zeli amari, ſuperbiæ, injuriarum, oppreſſionum, terrâ exhalante mephiti graveolens fidei cadaver Eccleſiam occupavit. Id etiam ante ultimam perſecutionem tam ante, quàm poſt oppreſſum Paulum Samoſatenum accidiſſe, locuples teſtis eſt *Euſeb. lib.* VIII. *cap.* I. hiſtoriæ Eccleſiaſticæ. Nec enim in Eccleſiæ Antiſtitibus tot, ac tantæ corruptelæ momento temporis extitiſſe: ſed juſto tempore ad contrahendam illam, quàm citato loco deſcribit, *καχεξίαν malam habitudinem*, Eccleſiæ opus erat. Sane maculoſum Eccleſiæ ævum à Victore Pontifice Romano, cæpit, quum homines calcatâ regiâ caritatis lege ob res nullius momenti, ſeſe invicem, damnare, & ſacra communione ſibi interdicere cæperunt. Quod non modo malitiæ, atque ſuperbiæ; ſed illius quoque peſtilentiſſimi erroris indicium fuit, quod in rebus nihili, & exigui ponderis tantum Chriſtianæ pietatis, ac religionis momentum collocarent.

Sed nos ad corruptelas Eccleſiæ, ſeniorum, quos hic admonet Paulus, culpâ in populum Chriſti ingreſſas, aliquantum digreſſi; à diverticulo ad orbitam redeamus.

Exorditur igitur admonitionem à conciliandâ eorum, quos alloquitur, benevolentia; non ſine modeſta quadam eminentiæ ſuæ ad quandam cum ipſis æqualitatem demiſſione. vocans ſeſe *compresbyterum* quaſi ejuſdem cum ipſis corporis membrum, ejuſdem collegii collegam. Nec tamen id reticet, quo præ ipſis eminebat, ut non ſolam benevolentiam, ſed auctoritatem quoque monitis ſuis conciliaret. Vocat enim ſe *martyrem afflictionum Chriſti*, hoc eſt, Mortis Chriſti teſtem; ſed & illius, mortem Chriſti conſecutæ, gloriæ (I. *Pet.* I. II.) hoc eſt, reſurrectionis, & glorificationis quoque, & quidem oculatum, & qui aliquomodo glorificationi huic, aut certè repræſentationi ejus præſens adfuerit, & Majeſtatem Chriſti oculis ſuis inſpexerit 2. *Pet.* I. 16. Ideò *ſe conſortem* non modo teſtem, *hujus gloriæ* apellat. Glorioſum enim erat iſtis quoque, quos repræſentatæ gloriæ ſuæ teſtes, ac participes Chriſtus eſſe voluerit, Majeſtatem ejus oculis ſuis uſurpaſſe. Nec erat hic communis cum cæteris Chriſti diſcipulis, qui mortis, ac reſurrectiones Chriſti teſtes fuere, gloria; ſed trium duntaxat Apoſtolorum propria: cujus mentionem ne in ſecunda quidem epiſtola ſilentio tranſmittit. Quo magis mirandum eſt, cur Apoſtolus hoc loco illam, ſibi ſoli propriam, nec

Joanni, & Jacobo communicatam excellentiam in regenda Eccleſiâ reticuerit; ſi ipſi *Matth.* xvi. totius Eccleſiæ univerſalis cura commiſſa eſt.

Si quis autem contendat non de præterita, ſed de futura, & olim revelanda gloriâ expreſſis verbis Apoſtolum loqui, cujus conſors, aut particeps propriè loquendo Petrus tunc nondum fuerit, ſed tantum eſſe debuerit; huic ego regeram, cum propriè verba Sacræ Scripturæ ſumi potior, nihil eſſe cauſæ, cur ea ad improprium ſenſum torqueamus. Quamvis autem ipſa iſta gloria futura, &, quoad cæteros homines, revelanda olim fuerit; nihil impediebat tamen quominùs imago, & repræſentatio ejus, quoad perſonam Petri, præterito tempore jam revelata fuerit: ut revelationis ejus conſors, ac particeps Petrus dici potuerit. Nec tamen in diverſa explicatione magnum eſt lapſus periculum.

Verſ. 2. In ipſa admonitione, primum tàm interdicta, quàm præcepta ipſa; deinde præmia obſequii in utriſque notanda ſunt. Interdicta cum præceptis conjunctim per tres diverſas antitheſes tradita ſunt.

Interdici autem illa ipſa vitia videas, quæ triſti experimento Eccleſiam penè funditùs evertiſſe videntur. Quorum primum eſt, caritatis illius intenſæ erga fratres defectus, qui efficit, ut cura ſalutis eorum gravis, & oneroſa videatur, quos non tàm flagranti, uti par eſt, ſtudio, & affectu diligimus. Quod vitii genus, niſi fallor, Dominus Angelo Epheſinæ Eccleſiæ objicit *Apoc.* II. 4. Oppoſita huic virtus, id eſt, caritas intenſa efficit, ut non modo libenter; ſed non ignavo ſtudio, verum ferventi Spiritu flagrantes, in procuranda fratrum ſalute Deo ſerviamus. Quæ omnibus quidem virtus præcipitur; ſed maximè omnium paſtoribus, quibus cura gregis dominici commiſſa eſt.

Alterum eſt *avaritiæ* interdictum, cui vitio nimium quantum ſemper Eccleſiaſticus ordo obnoxius fuit. Quia enim inſtituto Chriſti operarius mercede ſua carere non debuit; plerique mercedem ipſam magis, quàm adeo ſanctæ functionis officium adamavere; & non boni paſtores, ſed mali mercenarii evaſerunt. Quod vitium certe ipſum etiam caritate flagrantem animum enecat, atque efficit, ut cura ovium nonniſi luculenti lucri ſpe ſuſcipiatur, nec unquam ſyncero, prompto, & alacri animo adminiſtretur. Hinc *verſ.* 2. μὴ αἰσχροκερδῶς, id eſt, *turpis lucri cupiditati*, opponitur τὸ προθύμως, hoc eſt, *alacre ſtudium* in procuranda ſalute aliorum.

Verſ. 3. Tertium eſt ambitionis, ſuperbiæ, & dominationis interdictum. In quo vitio Satanas, intrudendi in Eccleſiam Antichriſti, breve invenit compendium. Nam quia curatores ſalutis mortalium duplici honore digni ſunt, non modo quia ipſi propria virtute honorem mereantur, ſed quia efficiant, ut alii quoque eundem ſua virtute mereri poſſint; hinc apertum eſt oſtium animis ambitioſis, & ſuperbis ad arrogandum ſibi, quod fas, & æquum non ſinebat. præſertim ubi falſi nominis ſcientia in abſtruſarum rerum notitia religionem, ac pietatem collocans, ad rixas, & digladiationes primum, mox ad injurias, & oppreſſiones mutuas ſignum ſuſtulit, & claſſicum cecinit. Opponit huic vitio dominationis virtutem illam, qua ſuperiores, ac præpoſiti demittunt ſe ad quandam cum iis, quibus præſunt, æqualitatem; dum eos non vi, atque imperio, non minaci ſupercilio: ſed exemplo invitant ad eorum, quæ tradunt, præceptorum obſequium. *Sitis*, inquit, *exemplaria gregis.* Non ita Phariſæi, & qui in cathedra Moſis conſederant, qui ligabant onera gravia, & difficilia portatu, & imponebant humeris hominum; digito autem nolebant ea movere. *Matth.* xxiii. 4. quem dominationis characterem in pleriſque Sacri ordinis antiſtitibus hodieque videre licet.

Verſ. 4. Obſequii huic præcepto præmium oſtendit, certò in revelatione Chriſti expectandum. Quem quia ἀρχιποίμενα *Paſtorum principem* apellat, eo ipſo, quia eos in eodem cum Chriſto paſtorum quaſi cenſu, & ordine collocare videtur, oſtendit ipſis aliquanto propioris Chriſto, quàm aliis deſtinata ſit, excellentiæ gradum eſſe expectandum. Quem *coronam amarantinam*, ſimilitudine ab herba, quæ nunquam marceſcit, ſumpta, apellat: propemodum eadem voce, quâ ſupra 1. *Pet.* I. 4. uſus eſt, utens; ſed, ut apparet, in ſenſu pauló excellentiori. Nihil enim impedit in illa æternæ vitæ mercede (quæ etiam, univerſè conſiderata, immarceſcibilis dici poteſt) dari poſſe gradus, quorum unus, reſpectu alterius, ſit excellentior, & quaſi immarceſcibilis dici poſſit.

Tranſit *verſ.* 5. ad admonendos *juniores*, hoc eſt, præpoſitis iſtis, quos ſeniores, ac preſbyteros vocavit, ſubjectos. quibus ſubjectionem ita cautè præcipit, ne ex hoc præcepto præpoſiti ad dominandum anſam ullam arripere poſſent.

Subjectionem enim junioribus præceptam, ſtatim porrigit ad *omnes*; quos inter ipſi quoque ſeniores aliquando cenſentur, aut certè ab hac generali voce non excipiuntur. Atque hoc eſt, quod Paulus ait, 1. *Cor.* xiv. 29. *Prophetæ duo, aut tres loquantur, & alii dijudicent.* Loquendum igitur eſt ſuperioribus, & ſenioribus ad juniores, tanquam ad eos, quibus ſermonis noſtri judicibus eſſe licet. Addit enim ibidem Paulus *verſ.* 30. *Quod ſi quid alii revelatum fuerit aſſidenti, prior taceat. Poteſtis enim omnes ſingillatim prophetare.* hinc eſt, quod diximus ſuprà, eos, qui eminentiores functiones in Eccleſia gerunt, à gregariis fratribus non diſtare ſpecie; ſed ſolo gradu: ita ut poſſint propheticum munus obire etiam ii, qui, antequam ipſis à Deo aliquid revelaretur, non erant prophetæ. Quo in caſu ſubnectit *verſ.* 32. Paulus *Spiritus prophetarum prophetis ſubjectos eſſe debere.*

Quare Petrus, cum omnes viciſſim ſibi ſubjectos eſſe debere præcipit, ne doctores quidem, aut prophetas in Eccleſia excipit; præſertim cum vox ἀλλήλοις *invicem*, aut *viciſſim* denotet quandam ſubjectionis reciprocationem: ita ut etiam ii, qui alios ſibi ſubjectos habuere, iiſdem interdum ſubjici detrectare non debeant. Quam ad rem *modeſtiæ*, quam barbari *humilitatem* vocant, virtus perneceſſaria eſt: quam hoc loco, à ſpeciali præcepto ad generale tranſeundo, Apoſtolus omnibus præcipit, & inculcat; voce uſus, virtutis hujus officium, & naturam admodum exprimente. Præcipit enim, ut nos hac virtute *intus veſtiamus.* Quod officium in omnibus quidem virtutibus tenendum, atque obſervandum eſt: ſed præcipuè in ea animi demiſſione, quam veræ pietatis, & ſanctimoniæ ſimia, ipſa morum civilitas; ſed externa duntaxat ſpecie, oſtentare ſolet. Nihil enim frequentius eſt, inter ipſos mundanos homines, aliorum erga alios demiſſi animi ſignificatione: quo mutuæ ſocietatis ornamento omnes ſe in externo, & oculis mortalium ſubjecto cultu veſtiunt, & exornant: cum tamen in interiori animi affectu nihil minus, quàm modeſtiam, & *juſtum*, *ac vile*, hoc eſt moderatum ſui pretium, ſpirent.

Addit rationem, cur eo cultu intus, ac penitus nos excolere debeamus; quia Deo, qui non externas

animi

animi noſtri ſignificationes, ſed intimum ejus ſtatum, & affectum contemplatur, ac reſpicit, mirum in modum placet animus ab omni elatione, ac ſuperbia alienus. E contrà cui tale animi verum, & internum ornamentum deſit, is adeo diſpliceat, ut infeſtum, ac reſiſtentem, imo hoſtem Deum habeat.

Quid igitur mirum, quod iis, qui hoc ornamento Deo placere meruerunt, Deus gratiam ſuam, & omne felicitatis genus largiatur: ita ut ipſis, (præſertim in ſpiritualibus) omnia proſpere cedant, cæptiſque, & laboribus eorum Deus cæleſtis opis auram aſpiret; at ex adverſo iis, qui inflatæ mentis tumore, ac ſuperbia Deum offendunt, gratiæ ſuæ beneficium ſubtrahat, imo vero hoſtili animo reſiſtat, ac nimios ſpiritus eorum coërceat, & comprimat.

Porrò notandum eſt, Petrum virtutes quaſdam iiſdem plane & rationibus. & verbis, quibus Jacobus uſus eſt, commendare. *Modeſtiam* quidem, *quod Deus ſuperbis reſiſtat*. *Caritatem*, quod operiat multitudinem peccatorum. Unde conformitas doctrinæ utriuſque dignoſcitur. Prædicabat enim uterque iis, qui erant ex circumciſione. Quod genus hominum præ omnibus aliis virtutum iſtarum inculcatione indigebat; cum eſſent cæteris mortalibus ſuperbiores, arrogantium res. & (quod vitio huic connexum eſſe ſolet) à Chriſtiana caritate alieniores. *Juſtitiam enim propriam ſtudentes conſtituere, juſtitiæ Dei ſubjecti eſſe noluerunt* Rom. x. 3.

Neque mirandum eſt, quod ſuperbiæ vitium adeò Deum offendat. Nec enim erga hominibus tantum; ſed erga ipſum Deum injurium, & contumax eſſe ſolet. Homines enim, ea labe, vel tabe infecti, omnia ſibi tribuunt, omnia arrogant; nec è manu Dei quicquam poſcere, aut expectare dignantur; imo ultrò oblata, ſicuti Judæi, Dei beneficia ſpernere audent: ſuis autem fluxis, & infirmis viribus omnia aſſequi contendunt, ac moliuntur. Merito igitur Apoſtolus *verſ.* 6. ſubnectit monitum *Submittite vos robuſtæ manui Dei, ut vos opportuno tempore extollat.* In quo monito primum *robuſtam* manum Dei facilè fluxis noſtris viribus opponit. Secundum, Deinde honorem hunc, & eminentiam, quam ſuperbæ mentes unicè conſectari, ſuiſque viribus, ac proprio marte quærere ſolent; ab uno Deo expectandam oſtendit. Tertiò non nimium nobis ad vota noſtra properandum eſſe docet. Neſcimus enim ſæpe quid petamus, & æmulatione, aut invidia decepti, nocitura intempeſtive quærimus, & optamus: cum Deo longe melius perſpectum ſit, quid nobis conducat, aut expediat. Opportunum igitur illud tempus votis noſtris erit, quod ipſe Deus eliget. Nec enim omittet occaſionem extollendi noſtri veram, & idoneam; ac nnbis ſalubrem. Multum autem intereſt quàm opportuno tempore votorum noſtrorum compotes fiamus, quas opportunitates Deus melius novit. Unde ſaluberrimum illud monitum, præcepto huic de *modeſtia* ſubnectit *verſu* 7., quod ex illa fluit, ut *Omnem ſolicitudinem noſtram in Deum conjiciamus; quia ipſi curæ ſumus.*

Permittes ipſis expendere Numinibus; quid
Conveniat nobis, rebuſque ſit utile noſtris.
Carior eſt illis homo, quàm ſibi. ———

Verſ. 8. Generale poſtea, & admodum neceſſarium præceptum, quod omnibus hominibus, omnibus temporibus competit, de *Sobrietate*, & *vigilantia* mentis noſtræ tradit *verſ.* 8. quamvis illi adnectere videatur rationem, tempori duntaxat perſecutionis, quod ſuprà *Cap.* IV. 17. imminere prædixerat, ſervientem. Prædictam autem fuiſſe primam illam ſub Nerone perſecutionem arbitror, quæ & ipſum Petrum cum Paulo abſorpſiſſe dicitur. Sobrietatem autem hic non crapulæ corporis, (quanquam nec ea ab hac voce hoc loco excluditur) ſed mentis ebrietati, ſive nimia fortuna, ſive nimia ſecuritate inebriata ſit, opponit; quemadmodum & vigilantiam non ſomno naturali, ſed ſpirituali oſcitantiæ. Quæ virtus omni tempore Chriſtianis utilis, ac neceſſaria eſt, etiam cum adverſarius eorum Satan vulpem, non Leonem agit. Sed maximè tunc, cum *obambulat tanquam Leo rugiens, quærens quem devoret*: quo tempore maximè divina ope, accuratiſſimis præcibus efflagitanda, indigemus. Nec enim cum carne, & ſanguine res eſt; ſed cum potentiſſimo, & maximè formidabili hoſte, infirmitatem noſtram horrendis undiquè copiis, & machinis oppugnante.

Cui quomodo reſiſtendum ſit, obiter docet *verſ.* 9. Primum pugnandum eſt firmitudine, & ſoliditate fidei, quà credimus Deum nobis ſimul, & opem in pugna, & promiſſum victoriæ præmium certò certius repræſentaturum. Secundum, Exemplis aliorum animandæ ſunt mentes noſtræ, maximè omnium Chriſto; ſed & ſanctiſſimorum hominum, qui ante nos perſecutiones propter juſtitiam perpeſſi ſunt; denique omnium toto orbe fraternitatis noſtræ conſortium, qui ab iiſdem perpeſſionibus non ſunt exempti. ne conditionem noſtram deterrimam omnium eſſe queri poſſimus, qui ſoli tàm moleſtis afflictionibus objiciamur.

Verſ. 10. Voto, & comprecatione claudit epiſtolam; oſtendens ſimul tacitè, unde nobis in tanto certamine auxilium & quærendum, & certo expectandum ſit; dum ait, *Deus omnis gratiæ* (à quo omne bonum petendum, & ſperandum eſt) *qui nos vocavit ad æternam ſuam gloriam in Chriſto Jeſu*: (hoc eſt, qui jam irrefragabile documentum, ac teſtimonium propenſionis ſuæ erga nos in promiſſo æternæ illius gloriæ per mortem, reſurrectionem, exaltationem Chriſti confirmato exhibuit: *vos paulisper afflictos*, (Vocem ὀλίγον non modo æternæ gloriæ opponit, cui tota vita noſtra collata minus eſt, quàm nihil; ſed etiam ipſius vitæ noſtræ ſpatio, cujus exigua pars ejuſmodi afflictionibus obnoxia eſt) ipſe (cælitùs ſubmiſſa ope) *perficiat* (potentia ſuâ infirmitatis veſtræ defectus ſuppleat) *ſtabiliat*, ac ſpiritu ſuo *roboret* mentes veſtras; & vos in veſtris veſtigiis, tanquam immotis fundamentis, firmiter ſtantes, & quaſi ſuâ manu defixos, à tam valido hoſte proſterni non ſinat. Cujus cæleſtis, ac divinæ opis tantam certitudinem oſtendit; ut eo nomine.

Verſ. 11. Deo jam gratias agat, & nomen ejus glorificet.

Verſ. 12. Commendat Sylvanum, per quem epiſtolam miſit, *fidum*, hoc eſt, vere, & ex animo ipſos, & intenſe diligentem fratrem cum eſſe teſtimonio ſuo confirmans. Nec vero voces (*ut puto*) dubitantis; ſed ſententiam ſuam de eo ferentis ſignificationem habent: ut monitis quoque ejus, oretemus dandis, &, quæ Petrus paucis in epiſtola complexus erat, fuſius exponendis, fidem, & auctoritatem conciliaret. Voces enim Διὰ Σιλουανοῦ *Per ſylvanum*, tam ad verba *paucis ſcripſi*, quàm ad participia ſequentia παρακαλῶν, *adhortans & teſtificans* æque referri poſſunt. Ergo quæ paucis in epiſtola per Sylvanum miſſa attigit, per eundem Sylvanum plenius, & fuſius explicari Apoſtolum voluiſſe nihil prohibet; præſertim in iſto de perſecutionibus argumento: Quas adeò ægre ferendas non eſſe in epiſtola docuit, ut hanc eſſe gratiam Dei ſupra *Cap.* II. 19. aſſeruerit, ſi quis *propter conſcientiam Dei injuſtè patiatur*. Idem hoc verſu ſeſe ipſis

 per

per Sylvanum quoque inculcare ait, ſtatum hunc, in quo tunc eſſent (puta perſecutioni obnoxii) eſſe veram Dei gratiam.

Verſ. 13. Per Babylonem Romam intelligi, facilè ſic explicantibus concedi poſſet; ſi qua urgeret neceſſitas, verba, quæ propriè intelligi queunt, ad improprium ſenſum torquendi.

Marcum hunc Evangelii ſcriptorem Petri familiare fuiſſe, hiſtor. Euſebii docet: ideo *filium* vocat.

Salutatio hic pro omnibus aliis charitatis officiis ſumi videtur, ſicut 2. *Cor.* XIII. 12. & *Matth.* v. 47.

L. D. O. M. 20. Maij 1660.

F I N I S.

AD EPI-

AD EPISTOLAM PETRI SECUNDAM COGITATIONES SACRÆ.

CAPUT I.

EPiſtolam hanc, ſicuti & Judæ Apoſtoli, quidam veterum fortaſſe, quia ſeſe in utrâque expreſſis nimium lineamentis notatos videbant, rejecerunt: qui, quod *ὑπέρογκα ματαιότητος præ-tumida Gnoſticæ vanitatis* loquerentur, plus æquo Euſebio placuerunt; idque ipſum non difficulter perſuaſerunt. Sed quia neque idoneos auctores, neque juſtas cauſas Euſebius ſecutus eſt; merito Eccleſia damnato ipſius judicio libros iſtos in Canone retinuit.

Inſcriptionem hujus Epiſtolæ quod attinet, ſeſe quidem ſcribentem *Servum*, & *Apoſtolum Jeſu Chriſti* vocat; ſatis ſe auctoritatis verbis, ac præceptis ſuis conciliaturum hoc titulo ratus, etiamſi collatæ ſibi poteſtatis ſuper univerſam Eccleſiam nullam faceret mentionem; quæ tamen hic omittenda non erat, ſi collata eſt. Eos vero, ad quos ſcribit, quò promptius monita ſua acciperent, ita deſcripſit, ut ipſis vocationis ſuæ excellentiam poneret ob oculos. Dicit enim, eos *æquè cum Apoſtolis pretioſam fidem ſortitos eſſe, in juſtitia Dei noſtri, & ſervatoris Jeſu Chriſti.* Ubi diſertis verbis Præſtantiam illam, & inæſtimabile pretium *fidei* iſtius, quàm ſortiti erant, collocat in *juſtitia Dei, & ſervatoris Chriſti.* Quæ nihil aliud eſt, quam ſub ſpe promiſſionum obedientia præceptis, quæ Deus per Chriſtum præcepit, hoc eſt, vita Fidei, ſine quâ Fides nonniſi putre, & graveolens cadaver cenſetur. Sic enim generaliter juſtitiæ nomen ſæpe ſumitur. Dicitur autem hæc fides *æquè pretioſa*, ſicuti & Apoſtolorum: primum ratione promiſſæ vitæ in æternum beatæ, ſeu æternitatis, quæ videtur deſignari per illum denarium omnibus in vinea Domini, tametſi non æqualiter laborantibus, æqualiter tamen exſolvendum. Deinde quia in vocatione Chriſtianâ nemini obſtructus eſt aditus, quominus eo felicitatis aſcendere poſſit, quo ipſi Apoſtoli aſcenderunt; ſi parem contentionem adhibeat, cui gratuita, ut ſic loquar, gratia Dei deeſſe non ſolet. Inde tamen concludi nequit, in cæleſti felicitate nullos gradus, aut inæqualitatem fore.

Verſ. 2. Salutationis verba ſunt *Gratia vobis, & pax multiplicetur in agnitione Dei, & Jeſu Domini noſtri*. Unde diſcimus; 1. Gratiam Dei non eſſe in indiviſibili, ſed incrementum admittere, ſicuti & felicitatem, quæ pacis voce deſignatur 2. Gratiæ hujus & felicitatis in hac vita maximam partem ſitam eſſe in Cognitione Dei, & Chriſti, pro cujus gradibus, & incrementis, gratia quoque Dei, & felicitas noſtra creſcit, & augetur.

Verſ. 3. Ex Voto in Salutatione expreſſo occaſionem ſumpturus tradendorum præceptorum, explicat primum votum ipſum, ejuſque voti fiduciam; quod Autor felicitatis hujus, quam augeri, & multiplicari Apoſtolus comprecatur, jam nobis dederit ea beneficentiæ ſuæ pignora; ut de exitu tàm exoptandi voti nullo modo dubitare poſſimus. Jam enim Deus per *Spiritum* ſuum, quem hoc loco *divinam potentiam* vocat, nobis omnia dedit, & contulit; quæ tàm ad vitam æternam, quàm ad viam ejus aſſequendæ requiruntur. Vitam autem æternam vocat ſimpliciter *vitam*: quia ſola perpetua vita hoc nomine κατ᾽ ἐξοχὴν digna eſt. Fluxus enim iſte fluxæ præſentis vitæ ſtatus, in continua corporis noſtri mutatione, quæ ad certiſſimam mortem iter eſt, conſiſtens, ne vitæ quidem nomen meretur.

Naſcentes morimur, finiſque ab origine pendet.

Viam vero, & rationem perveniendi ad veram vitam, hoc eſt, æternam, vocat *pietatem*, εὐσέβειαν. Cujus virtutis nomine Synecdochicè tota obedientiæ mandatorum Dei ratio deſignatur. ſicut & ſupra *verſ.* 1. nomine *Juſtitiæ.* Generalius igitur vox iſta hoc loco ſumitur, quàm infra *verſ.* 6., & 7.; ut videbimus. Porro eodem verſu explicat, in quo conſiſtat donatio iſta, & munus Dei, quod nobis per Spiritum, & potentiam ſuam contulit, *omnia, quæcunque ad felicitatem* noſtram requiruntur. Et oſtendit conſiſtere donum iſtud in *cognitione* Dei, ut ſuperius indicaverat. Unde videmus quantum ſtudii nobis ſit impendendum, ut in hac cognitione Dei perpetuo proficere poſſimus. quandoquidem in ea continentur omnia, quæ ad felicitatem noſtram nobis ſunt neceſſaria. Cæterum in eo fœdè, ac perniciosè lapſus eſt Chriſtianus orbis, qui cognitionem Dei, & Chriſti per tot ſeculà quæſivit in cognitione eſſentiæ, & naturæ eorum. Quam capere, & comprehendere in hac vita ingenia mortalium nequeunt; quæ ne propriæ quidem naturæ, & eſſentiæ cognoſcendæ ſufficiunt. Hanc curioſitatem Deus eo exitu punivit, ut miſeri mortales tot publicis, privatiſque rixis, & digladiationibus circa ea, quæ à conſpectu eorum denſiſſima caligine abſcondita erant, Andabatarum more commiſſi; ſuper aureis, & gemmeis, quæ Apoſtoli poſuerunt fundamentis; tantùm copiam lignorum, fæni, ac ſtipulæ accumulaverint; pabulum illius ignis, ex quo pauci meliores, ſed rebus tamen omnibus amuſſis, & fortunis exuti, tanquam ex naufragio nudi, evadent.

Lapſus hic eo minùs eſt excuſabilis, quod cogni-

tionis iſtius Dei, & Chriſti objectum liquido, & apertè Apoſtolus tangat, expreſſe mentionem faciens vocationis noſtræ à Deo ad ſummam felicitatem noſtram, per *gloriam, & virtutem.* Quod quidem uſitato in ſacris literis loquendi more explicari poteſt, nec falſo, nec incompetenter, quaſi dixiſſet per *virtutem glorioſiſſimam.* Nihil enim glorioſius eſt iſto certamine, per cujus conflictum, & victoriam vocat nos Deus ad glorioſiſſimum, & perpetuum triumphum. Non deſunt tamen rationes, ob quas *gloriam*, & *virtutem* ſeparatim hoc loco ab Apoſtolo proponi cenſeam; tanquam cauſas, per quas nos Deus vocaverit, & quaſi gradatim ducat ad ſummam noſtram felicitatem: primùm quia non minùs *gloriæ*, quam virtuti præfixit particulam διὰ *(per)*. ſecundo quia *verſ.* 4. de utraque (tanquam unum non eſſent.) plurali numero loquitur δι' ὧν, *per quæ.* Tertio, quia ſatis diſtincte explicat, quomodo per gloriam promiſſorum, ad obedientiam præceptorum, hoc eſt, virtutem, impellamur. (Nomen enim *virtutis* hoc loco, ſicut ſuprà *pietatis*, & *juſtitiæ*, generaliter pro tota obedientia præceptorum Dei ſumitur; non, ut infrà, pro peculiari virtutis, aut illius obedientiæ ſpecie, aut habitu.

Oſtendit igitur expreſſe *verſ.* 4., quomodo à Deo per gloriam vocati ſimus ad noſtram ſelicitatem; quia maxima illa, & pretioſiſſima, ac proinde glorioſiſſima promiſſa Dei excitant nos ad ejuſmodi virtutem, per quam liberati ab omni corruptione mundanarum cupiditatum, vitam degamus incorruptam, vitàm Dei: conſuetudine bonorum habituum in naturam verſa, ut etiam in hac vita vivendo ſecundum ſpiritum quaſi divinæ naturæ conſortes fieri dicamur. qualis vita cum vita æterna, & glorioſa inſeparabili vinculo connexa eſt. *verſ.* 5. Quamvis autem *gloriæ* beneficium ad Deum, *virtutis* autem officium (niſi quatenus à Spirito Sancto adiuvatur) ad nos pertinere videatur; tamen, ut virtutis officium abſque conatu, & ſtudio noſtro conſtare nequit: ita ne gloriæ quidem beneficium abſque aliqua operâ, præcipuè verò fide noſtra, nobis prodeſſe poteſt. Proinde merito nos Petrus in hoc verſu ad ardentiſſimum, & excitatiſſimum in ea re ſtudium hortatur, omnemque operam noſtram conferendam; ut nobis ad vehementiſſimam in hoc negotio contentionem nihil faciamus reliqui. Et ſtatim docet, atque inſtruit, qua methodo in hoc pietatis ſtudio, & labore, atque contentione uti, atque eniti, & per ſingularum virtutum gradus in omnibus proficere, & quodammodo per faciliores ad difficiliores aſcendere debeamus. Quod genus doctrinæ, atque præcepti è penitioribus divini ſpiritus, & Apoſtolici inſtinctus theſauris depromptum, nec ubique in ſacris literis obvium eſt. Et verè μεθοδεία ἀληθείας, καὶ ἀρετῆς *machina*, & artificium quoddam *veritatis & virtutis*, & ſcala pietatis dici poteſt. quo ne careremus per Euſebium, & inepta quorundam judicia minime ſtetit.

Cum igitur Deus nobis affatim ſuppeditaverit, omnia quibus ad habendam ipſi *fidem*, & præſtandam obedientiam opus habebamus, per Apoſtolicam prædicationem; ex qua certo ſcire, ac noſſe poſſumus, quod Deus & poſſit, & velit nobis æternam felicitatem conferre; ſi præceptis ejus, per Chriſtum datis, pareamus, cujus rei irrefragabilia documenta habemus in doctrina de morte, reſurrectione, & glorificatione Chriſti: nihil ſupereſt, niſi ut nos quoque viciſſim pro parte noſtra, omni ſtudio ea ſuppeditemus, quæ ad executionem hujus decreti, ac voluntatis Dei neceſſaria ſunt. Nam per ea, quæ Deus Chriſti miniſterio, & circa Chriſtum fecit, & quotidie per eum efficit, *fidem* nobis donavit. Unde fides gratuitum Dei domum dicitur; quia ſine opera noſtra pro parte ſuâ Deus jam omnia præſtitit, quæ requirebantur ad id, ut promiſſis ejus credere, & præceptis obſequi poſſemus. Id tantum requiritur, ut *fidem* iſtam per *virtutem* retinere, & indies efficaciorem reddere conſtanter velimus. Nam ut poſſimus jam nobis Deus dedit, & quotidie per ſpiritum ſuum dat. quem Chriſtus unicuique, cælitùs opem imploranti, tempeſtivè ſuppeditat; amovendo omnes difficultates, & impedimenta, quæ virtuti huic, & obſtinatæ diſtinationi noſtræ obſtare ſolent; & vires nobis ſubminiſtrando, ut tentationes occurrentes vincere poſſimus. *Phil.* IV. 13. *Omnia enim poſſumus in eo, qui nos confortat, Chriſto.*

Vox *virtutis* autem hoc loco ſumitur pro tenacitate propoſiti, & obfirmata, atque efficaci conſtantia in vita ſecundum iſtius Fidei præſcriptum inſtituenda; quæ maſculè, & viriliter per obſtantia impedimenta erumpat; nec ſe aut objectis illecebris muliebriter emolliri; aut malis, ſive terroribus frangi, & effæminari patiatur. Id enim vox ἀρετὴ ſignificat; Martium quendam, & militarem animi vigorem, & impavidam ad pericula mentem, & avidos, atque capaces victoriæ ſpiritus deſignans.

Cæterum quia ejuſmodi vis animi ſine Prudentiæ oculo cæca eſt, & in zelum ſine ſcientia aut inutilem, nec neceſſariam temeritatem ſæpe degenerat; ſaluberrimè præcipit Apoſtolus, ut huic animi fortitudini, ac robori adjungamus γνῶσιν, id eſt, *Cognitionem*, ſeu ſcientiam, hoc eſt, non illam contemplativam, ſeu veterum, ſive recentiorum, ſeu vecordium, ſive ſaniorum Gnoſticorum ſcientiam circa eſſentiarum, ac perſonarum divinarum naturam non minùs curioſè, quam inaniter laborantem, & ut Apoſtolus ait, *ægrotantem*: ſed practicam, & Chriſtianam in vita ſecundum leges Chriſti inſtituenda, prudentiam, quæ inter licita, atque illicita; neceſſaria, & adiaphora; tolerabilia, & intoleranda diſcernere; quæ δοκιμάζειν καὶ διαφέροντα *Philip.* I. 10. *explorare* ac diſtinguere poſſit ea, *quæ inter ſe diſcrepant.* Sæpe enim vitium virtutis, turpitudo honeſtatis, vetita licitorum ſpecie, & contra imponunt.

Quarum rerum cognitio neque captum mortalium ſuperat, & aliquanto magis neceſſaria, & minùs curioſa eſt; quàm incomprehenſibiles naturas, & eſſentias divinas, earumque Oeconomias venandi prurigo.

Rurſus cum homines inſtructi ejuſmodi legum divinarum, & incidentium in vita caſuum peritiâ, quæ homines reddit verè Juris Chriſtiani conſultos, facili ſibi permittere poſſint, ut ea, quæ reipſa, ac natura ſua licita eſſe norint, & ſibi voluptatem, aut emolumentum aliquod afferant; non periculo tantum, ſed maximo damno ædificationis, aut ſcandali facere non dubitent: viſum eſt Spiritui Sancto huic exertæ, & extrà limitem officii interdum exorbitanti rerum peritiæ frænum imponere. Jubet igitur, ut Juriſprudentiæ Chriſtianæ addamus virtutem *continentiæ*, quæ virtus efficit, ut à licitis quoque facilè abſtineamus; quoties ea ædificationis ratio reddit illicita.

Verum enimverò non modo ob ſpecialem hanc cauſam neceſſariæ huic officiorum, ac religionis notitiæ; Spiritus Sanctus continentiam addi jubet: ſed ob generaliorem quoque. Nam non immerito neſcio quis culpâ ſua moriturus exclamavit

Quid juvat innumeros ſcire, atque evolvere caſus,
Si fugienda facis, ſi facienda fugis.

Vident ſæpius mortales meliora, probantque; nec

minus

minus idcircò deteriora ſequuntur : & Chriſtus ipſe prævidit multos fore doctrinæ, ac juris ſui peritos: nec tamen ejus executores *Matth.* VII. 26. vel, ut Jacobus ait, *Auditores* ſermonis, *non autem effectores*, aut actores operis. *Jacob.* I. 23., & 25. Porro iſti, qui vident meliora, probantque, non uno impetu abripiuntur ad deteriora : Sed primum vehementi cupiditatis æſtro. Cui in virtute *continentiæ* idoneum Spiritus Sanctus proſpexit remedium. Proinde non ſola hoc loco à licitis rebus, in caſu ſcandali, abſtinentia; ſed omnis generis voluptatum continentia, & carnis noſtræ mortificatio, & illecebrarum mundi contemptus nobis præcipitur.

Deinde alia quoque, & diverſa vis homines juris divini & officii Chriſtiani non ignaros ab officio abripit : metus perſecutionum aut impatientia injuriarum : Cui malo in virtute *patientiæ* præſentiſſimum remedium eſt : idcircò ea ſupradicto continentiæ remedio additur. Quid enim prodeſt, ſi quis adverſus voluptatum illecebras pectus armatum, ac probe munitum *continentiâ* habeat; ſi illud injuriarum, aut perſecutionum ictibus inerme, & obnoxium præbeat. Proinde non modo adverſus bona; ſed mala quoque apparentia animus patientia, & robore ſuo armandus eſt. Quamvis autem metus perſecutionum, in quo publice rugientis Satanæ ſono percellimur, ab injuriarum, quibus privatim irritamur, ſenſu longè ſit diverſus; ſæpe tamen unâ mala iſta concurrunt, ac ſaltem in eo conveniunt, quod non illecebris fraudulenter demulcere, ſed minis, atque malo animum violenter frangere, ac ſubigere conentur.

Sed quia utraque iſta tam ſuſtinendi, quàm abſtinendi virtus, neque plenè acquiri, neque diu, aut conſtanter durare abſque ope divina, & precibus poteſt; preces vero abſque ſyncero, & ſummo erga Deum amore, cum modeſtiâ, & verecunda reverentia conjuncto, efficaces eſſe nequeant, merito ideo virtutibus ſupradictis Spiritus Sanctus addi *pietatem* præcipit : quæ & officia iſta, una cum cultu, & honore debito, Deo reddendo in ſe continet, & aditum nobis ad Deum conciliat, precum noſtrarum vota rata efficit, & in neceſſitatibus deſideria implet. Atque iſta virtus nos præcipuè cum Deo per Chriſtum conjungit, & efficit, ut communio noſtra per Spiritum Sanctum, hoc eſt, inſtinctum quendam cœlitùs nobis miſſum, ſit cum patre, & cum filio ejus Jeſu Chriſto I. *Joh.* I. 3. Proinde meruerat, ut ſupremum in hac ſcala virtutum gradum obtineret : niſi quod Apoſtolus hoc loco primum virtutes iſtas ſecundum difficultatum gradus diſtinguit, & per faciliores monſtrat iter perveniendi, & aſcendendi ad difficiliores. Quamvis enim nobilior ſit virtus caritas in Deum; tamen difficilior eſt caritas in fratrem, multoque magis in alienum, aut inimicum. Si tamen rectâ ratione rem putemus, ſuprema omnium, ac nobiliſſima virtus eſt Amor erga Deum. Sed in ipſo iſto amore dantur aliqui gradus; quorum infimus, qui hoc loco *pietatis* φιλαδελφίας, officii, inquam, erga ſolum Deum, vocе nominatur, poteſt eſſe abſque caritate erga fratres; quia facilius Deum diligimus propter accepta, & ſperata beneficia, ac digniſſimum ut ametur, quam fratres, quorum nemo erga nos ita beneficus eſſe poteſt; non pauci etiam male de nobis meriti, & omnes amore non adeo digni deprehenduntur, niſi propter Deum imperatus eſſet. Nemo igitur ad φιλαδελφίας, hoc eſt, *fraterni amoris* virtutem aſcendere poteſt, niſi prius amore erga Deum ſtimulatus : & qui eò aſcendit, perfectiorem amoris erga Deum gradum aſſecutus eſt; quemadmodum is, qui fraterno amore non contentus ad caritatem erga inimicum etiam, & alienum aſcendit, in perfectiſſimo, ac ſummo Caritatis erga Deum culmine ſtetit. Pro captu igitur, & utilitate noſtra hæc diſtinguit Apoſtolus. Cæterum Caritas in fratres; & caritas erga alienos vel inimicos, ſeorſim conſideratæ, ac ſibi oppoſitæ non aliud ſunt quam gradus remiſſioris, aut perfectioris erga Deum caritatis : ita ut perfectiſſimæ erga Deum Caritati ſummus tamen, & ſupremus in hac ſcala gradus debeatur; quæ in ſeſe omnes inferiores caritates, ac virtutes complexa eſt; ut ab Apoſtolo Paulo merito *vinculum perfectionis* vocetur.

Merito igitur ſimplici pietati, hoc eſt, ſimplici amori erga Deum, amorem erga fratres addi jubet Apoſtolus, ut caritas erga Deum evadat perfectior. Nam qui eos quoque, qui nati ſunt ex Deo, diligunt; quia propter Deum id faciunt, multò magis Deum ipſum diligunt I. *Joh.* V. I. Et quia intenſus, ac ſummus Amor Deo debetur, fratres quoque intenſe amari jubentur; propter arctam cum Deo conjunctionem, & quia Deus quoque ipſos amet. Non quod pari affectu erga eos flagrare debeamus, ſicuti erga Deum flagramus. Id enim per ipſam rei naturam fieri nequit, cum nunquam cauſas amoris erga eos pares habere poſſimus iis, quæ nos ad amandum Deum compellunt. Sed in ipſâ intenſiore caritatis gradus dari neceſſe eſt; & ſatis intenſè is diligitur, pro quo interdum, officio erga Deum id poſcente, mortis periculum ſubire non recuſandum eſt, quod pro Deo ſemper, & abſolutiſſimè faciendum eſt : ideo longe intenſior ipſi, quam fratribus Caritas debetur.

Quamvis autem alienis, & ipſis inimicis longe remiſſior, quam fratribus caritas debeatur (quod vel ex eo perſpicitur, quia fratres *intenſe* ἐκτενῶς diligi jubentur; quod nuſquam de inimicis, ac ne de alienis quidem legimus) tamen alienorum, præcipuè inimicorum difficilior eſt caritas, quam fratrum, iis, qui jam Caritate erga Deum præditi ſunt : & promiſſæ à Deo felicitatis gaudium deguſtaverunt. Illis enim propter Deum omnia, quæ ad Deum pertinent, quæque ipſe Deus diligit, cara, & dilecta eſſe neceſſe eſt; & fratres ipſi, præſertim qui tales meritò dicuntur, non poſſunt non eſſe digni caritate. At indignos, aut potius odio dignos vel ob id, quod à Deo alieni, aut nobis infenſi ſunt, amare, aut iis caritatis officia, ſeu labore, ſive damno, atque impendio noſtro præſtare, atque exhibere, longè eſt difficilius. Et niſi id à Deo imperatum, & exemplo Dei fieri injunctum eſſet, vix à nobis præſtari poſſet. Perfectio igitur, atque intenſiſſimo Dei amore flagret oportet, quiſquis id à ſe impetrare potuerit, ut in ejus gratiam pro malo bonum, pro odio caritatem, pro injuriis beneficia reponat. Proinde caritas in alienos atque inimicos, non quia natura ſua nobilior virtus ſit, ſed quia ſummi erga Deum amoris certiſſimum ſignum, atque documentum eſt, ab Apoſtolo in hac virtutum Scala ſupremo in gradu collocata eſt.

Antequam à contemplatione hujus è pretioſiſſimis cimeliis, atque gemmis connexæ catenæ abeamus; obſervandum eſt ſive coordinationis, ſive ſubordinationis Apoſtolicæ ſingulare, & in Spiritualis profectus meditatione maximi uſus, artificium. Ea enim methodo ordinavit Apoſtolus virtutum iſtarum ſeriem, quo ordine in illis proficientibus progrediendum eſt. Nec tantum unaquæque abſque eâ, quæ proxime collocata eſt, manca, & imperfecta eſt, & ſingulæ à vicinis ſibi perficiuntur; ſed illud facilitatem profectus mirificè adjuvat, quod à facilioribus ad difficiliores gradatim fiat progreſſus. Quam vana eſt fides abſque virtute; quàm cæca virtus abſque cognitione rerum divinarum, & prudentia; quàm inutilis prudentia abſque continentia;

quàm

quàm infirma continentia abſque patientiæ robore; quam exiguæ continentiæ, & patientiæ noſtræ vires, abſque precibus, & pietate; quàm jejunè fungimur officio erga Deum, niſi unà præſcripto ab eodem fungamur officio erga homines, tam fratres, quam alienos. Rurſus quam præpoſterum eſt velle diligere inimicos, niſi prius intensè diligamus fratres; & quomodo diligere poſſumus fratres, niſi prius diligamus Deum; quàm difficile eſt diligere Deum, niſi ſpernatur mundus, & potentia ejus diligentibus Deum infeſta: quam arduum eſt patientiâ ſuperare adverſa perſecutionum, niſi prius continentiâ vicerimus illecebras voluptatum. quàm irritus conatus eſt continere animum in officio, niſi cognitione, ac notitia officiorum noſtrorum ſimus probe inſtructi, quomodo ad cognitionem rerum divinarum ſeriò animum applicemus, niſi prius firmum, ac ſtabile propoſitum præceptis Dei parendi, tanquam fundamentum, jaciamus? Quomodo nos ad præcepta Dei exequenda accingemus, niſi prius promiſſis ejus credamus.

Cum igitur nos Petrus docere vellet facilem, & compendioſum modum perveniendi ad ſummum cacumen pietatis; baſin primum, & fundamentum tam præclari operis ponit *fidem* quatenus eſt *Dei donum*, quod nullo noſtro labore partum, ſed mera Dei benignitate in nos quodammodo effuſum eſt: Loquimur autem de omnibus iſtis cæleſtibus auxiliis, quæ nobis Deus ad concipiendam, & habendam firmam promiſſis ſuis fidem contulit. de quibus *verſ.* 3, *&* 4. locutus eſt. Scimus enim *fidem*, quæ viva, & perfecta dicitur, omnes iſtas virtutes, quas hic Petrus *fidei* ſuperſtruit, in ſe continere. Sed hæc, quam nobis ſine ulla noſtra opera Deus donat, quæque hic deſcribitur, & nominatur, initium, & fundamentum eſt fidei perfectæ. Cui initio, ceu fundamento niſi ſuperſtruantur virtutes ab Apoſtolo propoſitæ, necatur, & interit donum iſtud Dei; quod initium ſpiritualis vitæ noſtræ vivum & ipſum eſſe debuerat. Et quamvis aliqua promiſſorum Dei notitia, in abſtruſioribus memoriæ loculis potius recondita, quàm in perpetuâ, & quæ aſſiduè recolatur, cogitatione hærens, & vigens remaneat; ſi operibus, hoc eſt, bonorum actionum habitibus deſtituatur, non fides; ſed fidei cadaver eſt. Quanquam, quod ad donationem Dei attinet, & ipſa viva, & perfecta fides, ſicuti & omnis virtus, & omne omninò bonum quod vel maximi laboris interventu naniſcimur, Dei donum meritò dicitur; quatenus ſine miſſo cælitùs Spiritus Sancti auxilio, vel alia ope cæleſti nuda operâ noſtra non perficitur. Sed tamen ea Dei dona, in quibus conatus, & opera noſtra non concurrit, ab iis, in quibus nos Deus gratiæ ſuæ cooperatores eſſe voluit, diſtinguenda ſunt.

Poſito huic *fidei*, à Deo donatæ, fundamento, hoc eſt, tam pretioſorum Dei promiſſorum, validiſſimis documentis factæ confirmationi, quam ſuapte natura ſtatim, (niſi cordis improbitas repugnet) fides, & aſſenſus, ac perſuaſio mentis noſtræ ſequitur; jubet inædificari Apoſtolus *virtutem*; quam ſupra tenacem propoſiti animum, in parendo præceptis Dei, eſſe oſtendimus. Quæ præcepta cum virtutes ejuſmodi, & divina animi noſtri ornamenta contineant, quæ Rationi ſanæ ipſi non placere nequeunt; ſi prætereà oculis noſtris obverſentur promiſſa omnibus votis majora, non eſt res nimii negotii, tenere propoſitum aſſequendi res deſideratiſſimas. Quamvis enim variis tentationibus, diſtractionibus, animi averſionibus, etiam in diverſum avocatis curis, aut etiam torpore animi, & oblivione Satanas nos in hoc propoſito turbet, aut faltem lentiores reddat; refricatâ tamen identidem memoriâ promiſſorum, & reſpectando ad præmii retributionem, intuendo in fidei Ducem, qui pro ſibi propoſito gaudio tot mala pertulit, & tantis contradictionibus (*Heb.* XII. 3.) & adverſitatibus teſtitit: non eſt nimium difficile in propoſito vitæ Chriſtianæ ſtadio conſtanter decurrere.

Sciendum tamen eſt, ut ſuprà diximus, quo facilius, perfectius, & conſtantius curſum hunc teneamus; in voluntatis Dei *cognitione* indies nobis proficiendum eſſe: quæ, antequam erroribus obrutus eſſet orbis, ex auditu Apoſtolicæ prædicationis ex ore eorum, qui ob collatam ſibi Spiritus Sancti copiam errare non poterant, hauriebatur: nunc vero etiam ex auditu verbi Dei; ſed cum aſſidua, & pia lectione relictorum, ab Apoſtolis monumentorum conjuncto, acquiritur. Ut autem fidei virtus, ita virtuti iſta cognitio neceſſaria eſt: Sed viciſſim quoque, ut per fidem ad virtutem, ita per eam, quam deſcripſimus, virtutem ad cognitionem voluntatis divinæ veram, & perfectam facilis, & compendioſus eſt tranſitus. Unde meritò concluditur eum, qui ſub ſpe promiſſorum Dei præceptis ejus, per Chriſtum datis, conſtanter obſequi velit, atque hoc propoſitum conſtanter teneat, ex Sacrarum litterarum lectione ſufficientem non modo ad ſalutem ſuam; ſed & aliorum ædificationem rerum divinarum cognitionem aſſequi poſſe.

Cognitioni rerum divinarum, hoc eſt, promiſſorum, & præceptorum (non autem eſſentiarum) Dei, & Chriſti, ſuperſtruendam eſſe *continentiam*, *continentiæ* verò *patientiam*, præcipit Apoſtolus. Utraque virtutum continet noſtrum erga noſmetipſos officium. à quo poſteà ordinatè progreditur Apoſtolus ad officium erga Deum, & homines.

Cæterum *continentia* complectitur non modo abſtinentiam è voluptatibus fœdis; nimiis, aut quoquomodo illicitis, aut noxiis; ſed affectuum etiam omnium, præcipuè cupiditatum mundanarum, quæ militant contrà animam, mortificationem, hoc eſt, abſolutum regimen, ac dominium. Sub qua poſſit etiam collocari continentia Iræ, & frænum Ultionis; niſi hanc officii noſtri partem referre præſtaret ad proximam virtutem *patientiæ*, quæ *continentiæ* ſuperſtruitur.

Patientia enim non tantum injuriarum, ſed etiam perſecutionum tolerantiam complectitur. quia in tolerandis ſimplicibus injuriis, quibus ſemper obnoxii ſumus, præluditur tolerantiæ perſecutionum, quæ nobis rarius à Deo immittitur. Utriuſque tamen patientiæ eadem eſt propemodum natura; niſi quod in poſteriori non modo ira, & vindicta; ſed etiam metus, ac formido vincenda ſunt.

Merito autem *continentiam patientiæ* præmiſit: Nam qui in quotidianis tentationum luctis valoris roboris animi ſui ſpecimen nullum edidit: in gravioribus, & extraordinario certamine certò ſuccumbet. Ergo prius animus in rebus ſecundis, ac lætioribus continentia armandus eſt; ut in adverſis, ac duris caſibus patientiâ diſcriminibus par eſſe poſſit.

Porro quod ſuprà de *fide*, ac *virtute*, & *cognitione* rerum divinarum diximus; idem nunc de eadem *cognitione*, & *continentia*, & *patientia* dicendum eſt. Sicuti cognitio hæc abſque continentia, & continentia abſque patientia manca, & imperfecta eſt: ita ad continentiæ ſimul, & patientiæ virtutes aſſequendas per ſolidam rerum divinarum cognitionem, & aſſiduam in lege Domini meditationem facillimum iter eſt. Unde concluditur eum, qui velit non magno negotio carnem, & mundum, & Satanam vincere, lectioni Sacræ Scripturæ & ſacris meditationibus ſedulam dare operam debere. Præterea ei, qui in perſecutionibus ſuccumbere nolit,

tenta-

tentationes primum, & certamina incontinentiæ ſuperanda eſſe.

Virtuti patientiæ meritò Apoſtolus virtutem Pietatis ſuperſtrui jubet, quam ſuprà nihil aliud eſſe, quam Caritatem, & flagrantiſſimum amorem Dei, longe ſupra omnem erga noſmetipſos affectum ſcandentem, explicuimus, cum debita humilitate, metu, ac reverentia, cultu, & honore competenti conjunctam. Quo pertinent preces, earumque aſſiduitas in occaſionibus perpetuò occurrentibus gratiarum actionis pro beneficiis; deprecationis pro peccatis; implorandæ opis in neceſſitatibus, in periculis, in ſecundis, in adverſis rebus, interceſſionis pro aliis; in initiis operum, in finiendis quoque ex animi ſententia cœptis noſtris; in negotio ſalutis noſtræ, aut ædificationis aliorum, aut opportunitate virtutis alicujus exercendæ, aut gloriæ divinæ promovendæ; denique in innumerabilibus aliis occaſionibus.

Hæc virtus pietatis, quoniam in amore erga Deum intenſiſſimo conſiſtit, pro ratione, ac differentia profectus, atque incrementi in fide, virtute, cognitione rerum divinarum, continentia, & patientia (nullus enim iſtorum habituum eſt (ut ajunt) in indiviſibili) amor hic multos habet gradus. Primum, eumque excellentem inter alios poſuimus, quo Deum ſolum, ob maximas, quas habemus, diligendi cauſas ex animo proſequimur: Excellentiorem, quo nos quoque diligimus propter Deum, qui propius, ad Deum accedunt; quæ eſt Philadelphia: quo & longiſſime à Deo diſſitos, quoquomodo tamen ad Deum pertinentes, aut quia Deus ita juſſit, diligimus, quæ eſt Caritas Dei, ad ſummum progreſſa cacumen omnium virtutum, & vinculum perfectionis. Per iſtos excellentos gradus omnes ordine Apoſtolus progreditur: ſed primum à patientia ad pietatis quem diximus, excellentem gradum; inde ſcandit ad ſuperiores. In occaſionibus enim patientiæ maximum habemus ad pietatem, ac preces ſtimulum; & in omnibus injuriarum, ac periculorum tempeſtatibus nullus tutior eſt portus, quàm in auxilio, & miſericordia Dei.

Quia vero omnis patientia, etiam privatarum, (citrà perſecutionem) injuriarum, multo magis autem in perſecutionibus, propter Deum, & in gratiam ejus à nobis præſtatur; non facillimus tantum, ſed neceſſarius nobis ad Deum per eam aperitur aditus: ita ut, qui hac virtute inſtrui velit, non modo ſine ulla difficultate pietatis officia exequi poſſit; ſed etiam urgente neceſſitate compellatur.

Ergo, quemadmodum ſuprà diximus, ſicuti patientia, abſque pietate, ac precibus manca eſt, & mutila: (ſi modo abſque iis vel cogitatione fingi poteſt) ſicuti excellens pietatis gradus abſque ſuperiore, & ſuperior abſque ſupremo, nondum omnes numeros perfectionis implevit: ita viciſſim quoque ad veram erga Deum pietatem nulla eſt facilior via, nullum brevius compendium, quam per ſuſceptam in gratiam Dei malorum patientiam. Qua benigniſſimum numen quamvis revera obligari nequeat, cum imperanti vel ſine mercede parere teneamur, tamen (quæ ejus ſumma, & gratuita bonitas eſt) ſinit ſe obſtringi.

Quid? quod ad aſſiduitatem in precibus, quæ præcipua pietatis pars eſt, nihil acrius urgeat, quam patientiæ neceſſitas, & ipſa patientia præſtari vix queat, niſi precibus impetretur. Eodem modo ad ſuperiorem pietatis gradum, quo propter Deum fratres diliguntur; multoque magis ad ſupremum, quo in gratiam ejuſdem alienis, & inimicis caritatis officia præſtantur; non modò nullus facilior; ſed penitus nullus alius eſt aditus, niſi per amorem, ac pietatem erga ipſum Deum. Ita ut nobis hoc loco Petrus tradiderit facillimum, & ordinatiſſimum in omnis generis pietate proficiendi compendium.

Porro, ne quis hic vehementer decipiatur, monendus eſt verborum Apoſtoli Lector, non eam eſſe Petri mentem, quaſi ſeorſim, ac ſeparatim ſingulæ iſtæ virtutes acquirendæ ſint, nec attingendas ſuperiores, donec inferiorum habitus comparentur. Omnes enim ſimul, ac ſemel animo amplectendæ ſunt; præcipuè vero, & ante omnes pietas, & amor erga Deum, ac preces in omnibus reliquarum virtutum occaſionibus urgendæ ſunt. Sed docet Apoſtolus quod & res ipſa oſtendit; etiamſi omnes ſimul ab initio urgendæ ſint, inferiorum tamen & faciliorum virtutum habitus citiùs, & prius ferè, quam ſuperiorum, ac difficiliorum acquiri, per ſingulos cunti deprehenduntur. Scrvandi bonæ propoſiti voluntas facilior eſt rerum divinarum cognitione, habitus cognitionis, ac ſcientiæ habitu continentiæ, & continentiæ conſuetudo patientiæ habitu. Quamvis autem ſupradicti virtutum habitus abſque precibus, & pietate acquiri nequeant; tamen quia pietatis, & legitimæ in precibus conſuetudinis gradus iſto, quam hoc loco poſuit Apoſtolus, inferiores multi ſunt, nemo excellentem, de quali Apoſtolus loquitur, pietatis gradum aſſequi poteſt, niſi prius ſupra memoratos habitus acquiſiverit, quemadmodum excellentiorem pietatem niſi prius habeat excellentem, & excellentiſſimum, ante excellentiorem. Ac profectò in omni virtute, cognitione, ac prudentia, continentia, & patientia exercitatus ſit oportet, quiſquis in quotidiana, imo aſſidua cum Deo, ut ita loquar, converſatione, & perpetuo commercio tale ſummi amoris cum divino honore, ſummi gaudii cum anxio metu temperamentum ſervare poſſit; quale vera, & excellens erga Deum pietas requirit. Pietatem tamen & preces etiam, in imperfecto gradu profuſas, tamdiu Deus boni conſulit, & exaudit, quamdiu videt vel in imbecilla pietate durare tamen in melius proficiendi deſiderium. Ideo adjuvat homines, ut in inferioribus virtutibus, atque ipſâ erga ſe pietate, ac tandem omni ſanctimoniæ perfectione proficiant.

Qui epiſtolam hanc è Canone expungere voluerunt, aut non legiſſe iſta Apoſtoli verba, aut imperitos Mangones fuiſſe oportuit, qui pretium tam raræ gemmæ non intellexerint. Sed quid illi ſuo pretio æſtimarent, qui nullo veræ ſanctimoniæ guſtu tenebantur; aſt omnem ingenii ſui obtutum in ſpeculationibus ſuis Gnoſticis defixerant.

Non ita Apoſtolus, cui cum dictata à Spiritu Sancto doctrina iſta vehementer placeret, *verſ. 8.* eam omnibus commendat, & inculcat: & (quamvis non ſine μώπα) utilitatem ejus exaggerat. Ait enim, *hæc ſi nobis, & quidem abundanter adfuerint, non otioſos nos, nec infructuoſos effectura, in Cognitione Domini noſtri Jeſu Chriſti*: hoc eſt, ſtrenuos, & admodum utiles in vinea Domini, in Eccleſia, in nobis, aliiſque ædificandis operarios. Cognitionem autem iſtam, ſeu *ἐπίγνωσιν agnitionem* Domini noſtri Jeſu Chriſti, quamvis hic cuipiam latius ſumenda videri poſſit, quam illa ipſa *γνῶσις cognitio*, & *ſcientia*, in ſupra explicata virtutum ſcala collocata, nihil tamen eſt, cur iſtam ab illâ (præſertim ſpecie) diſtinguamus, cum virtutum, quæ vulgo ſororio vinculo inter ſe copulatæ dicuntur, ea ſit natura, ut altera alteram perficiat, & quanto quiſque in aliquibus virtutibus plus proficit, tanto perfectiores reliquarum omnium habitus contrahat. Præcipue vero quando ſcientia, & cognitio actioni virtutis opponitur, hæc adeo ſe invicem perficiunt, ut quanto ſolidior eſt divinarum rerum ſcientia, tanto perfectiores virtutes ex ſe producat, quanto vero excellentiores virtutes exercentur, tanto perfectior, & fructuoſior ſcientia iſta, & cognitio efficacior evadat.

S ſ

Maluit igitur Apoſtolus hoc loco unum illum ex ſupradiɛta ſcala gradum, hoc eſt, γνῶσιν, vel ἐπίγνωσιν, quam aliam aliquam virtutem reliquis opponere; quia tunc jam plerique in ſtudium γνώσεως, ſeu Gnoſtici habitus, quam in Chriſtianarum virtutum exercitationem; aut potius omiſſa earum meditatione, in unam contemplationem Gnoſticam diligentius incumbebant. ut infra quoque videbimus.

Quamvis autem ex uno contrariorum poſito, alterum quoque ſua ſponte pateat; tameo quo magis doɛtrina hæc in animos hominum deſcenderet, & inſigeretur, Apoſtolus non contentus fruɛtus & utilitatem virtutum in iſta Scala comprehenſarum; exhibniſſe: *verſ.* 9. oſtendit quam noxia & damnoſa ſit virtutum iſtarum omiſſio & negleɛtus his verbis. *Cui verò non adſunt iſta Cæcus eſt*, luſcioſus (ut alii vertunt) *nihil procul videns. Oblitus ſe à veteribus peccatis purificatum eſſe.* Arrigite aures ô contignationum Fabri; aut Oeconomiarum Gnoſticarum Atrienſes & villici: Vos hæc Cenſura perſtringit; qui uno ſublimioris & nimium philoſophicæ in rebus divinis Cognitionis eoque cæco ſtudio abrepti & attoniti virtutum curam abjeciſtis: & reliquis omnibus ad eandem inſaniam inſaniendam præſultores ac Duces fuiſtis. Nam qui ſolos mentis oculos otioſa contemplatione paſcere voluiſtis; uſum ipſorum iſtorum luminum vos amiſiſſe & in miſerandam cæcitatem delapſos Apoſtolus docet. Quodque magis dolendum ultro & imprudentes, non ſine fatiſſima culpa vos id feciſſe idem Apoſtolus arguit; dum vos μυωπάζοντας conniventes & claudentes oculos cæcitatem hanc contraxiſſe innuit & oſtendit. Non minùs atque illi quondam, quibus poſt Eſaiam Chriſtus exprobrat, quod τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκάμμυσαν *conniventes oculos clauderent* (*Matth.* XIII. 15.) ne viderent & converterentur & ſanarentur à Deo Cæcitas enim iſta mentium eſt oblivio ac ſtupor; ſeſe in illud peccatorum cænum: à quo ablutæ fuerant, relabi non ſentientium. Cauſam igitur dicetis Chriſto Judici illius, culpæ per quam Chriſtianus orbis dum acrias ſpeculationes, & res ſuprà captum mortalium ſublatas rerum divinarum conſeɛtatur; in vita moribuſque ſuis ad Ethniciſmum relapſus eſt.

Verſ. 10. Apertè à nimio & reliqua negligente ac tantum contemplativo rerum divinarum cognitionis ſtudio, ad obviæ cognitionis praxin: & per ſupra diɛtam ſcalam adumbratum vitæ ſanɛtimoniam avocat & abducit Chriſtiaoos Apoſtolus. *Verſ.* 10. cum ait *Quapropter Fratres, Potius ſtudete firmam facere vocationem, & electionem veſtram. Hæc enim* (inquit) *ſi feceritis nunquam impingetis.* Per virtutes ſupra deſcriptas oſtendit firmam fieri *vocationem & electionem* noſtram Chriſtianam.

Vocatio & electio hoc loco idem ſignificare & unum per alterum explicari videtur. Per vocationem enim ad Chriſtianiſmum Deus nos è reliquo humano genere elegit & quaſi ſecrevit, ut ſimus peculiaris ejus populus. Alibi vero interdum eleɛtio vocationi opponitur: quando ex hominibus vocatis illi eleɛti dicuntur, qui vocationem ſuam virtute & ſanɛtimonia vitæ firmam faciunt. Striɛtius igitur Eleɛtorum vox ſumitur, cum ſolis *vocatis* opponitur. Latius vero cum infidelibus & à Deo alienis & tunc Eleɛti & Vocati iidem ſunt.

Hinc etiam apparet ex mente & conſilio Dei, non ſufficere ad ſalutem noſtram vocationis & Eleɛtionis ejus *beneficium*: ſed requitere à nobis Deum; ut ipſi quoque omni ſtudio & opera noſtra firmam faciamus hanc vocationem atque eleɛtionem, virtutum ejuſmodi conſuetudinem acquirendo; quales nobis ſuprà ſunt adumbratæ.

Deinde vocationem & eleɛtionem eandem, ſi ceſſet opera noſtra, non obſcurè ab Apoſtolo parum firmam cenſeri: atque adeo poſſe nos in tam excellenti Statu, in quem à Deo vocati & eleɛti ſumus cæſpitare & labi; interdum eo quoque excidere. Cur enim à nobis firmam fieri jubet eleɛtionem noſtram: ſi jam abſque noſtra opera firma eſt atque immobilis? aut cur nos, non alia conditione ab omni lapſu liberos ac tutos fore aſſerit; quam ſi in ſtudinm confirmandæ eleɛtionis noſtræ incumbamus.

Rationem addit *verſ.* 11. quia per eas virtutes, quas ſupra recenſuit, Regia nobis via munitur & latiſſimus aperitur aditus, aut potius ingreſſus & introitus in æternum regnum Domini noſtri Jeſu Chriſti. Viam hanc anguſtam Chriſtus ipſe quondam eſſe docuit: & eſt profeɛto difficilis ac ſalebroſa. Multum tamen facilitatis ipſi addit propoſita hæc ab Apoſtolo in ea progrediendi methodus & quaſi artificium. Non deeſt autem hic in adverbio πλουσίως catachreſis; quâ mira utilitas doɛtrinæ hujus indicatur; ut quemadmodum media ejuſmodi, per quæ divites evadimus, utiliſſima cenſentur: ita præcepta quoque iſta quæ nobis cæleſtis ſapientiæ theſauros recludunt, atque ad eos conſequendos viam aperiunt; utiliſſima eſſe ſciamus.

Verſ. 12. In oſtenſa hujus doɛtrinæ utilitate, indicat Apoſtolus cauſam & neceſſitatem, qua impellente eam ipſis tradiderit; ac porrò quoque traditurus ſit: Præcepta ſcilicet pietatis & ſanɛtimoniæ continentem. Qua in re exemplo ſuo omnes excitat, ut rem tantæ utilitatis ad Eccleſiæ ædificationem & gloriam Dei pertinentem non negligant. Quamvis enim præcepta ejuſmodi nota omnibus, & vulgata publicè videantur, non omittenda tamen eſt eorum Commemoratio & inculcatio; quia mortalium mentibus ejuſmodi præceptorum memoriam Satanas excutit: niſi perpetuo in memoriam revocentur. A cujus mali periculo, non modo ii, qui rerum divinarum ſcientiam primis labiis attigerunt: ſed Confirmatiores quoque & ἐστηριγμένοι, ac penitus imbuti veritatis notitia non ſunt exempti.

Verſ. 12. Non igitur fruſtra Apoſtolus promittit ſe *non negleɛturum eos, ad quos* ſcribit, *ſemper de iſtis commonefacere quamvis ſcientes & ſtabilitos in præſenti veritate.*

Verſ. 13. & 14. Affert novam cauſam; cur eos per monita ſua ſubinde expergefacere debeat; quia Chriſti oraculo admonitus ſciat ſe cito è tabernaculo vitæ hujus emigraturum eſſe. Juſtum igitur cenſuit exiguo iſto vitæ, quæ ſupererat, tempore uti ad ædificationem Eccleſiæ. Noo eſt autem novum Chriſtum populi ſui curam perpetuo habentem, ſive per ſpiritum propheticum, ſive per viſionem, aut ſpecialem revelationem viris, propiori commercio ſecum devinɛtis, futurarum rerum notitiam impertiri. Non ſolo autem ſermone prædicabant Apoſtoli ea, quæ ad religionem neceſſaria vel utilia erant; ſed ſcriptis quoque. Quæ pars prædicationis, ac doɛtrinæ Apoſtolicæ, eò præſtantior fuit altera, quia illa nonniſi vita ipſorum durante ædificabat; non longo tempore Eccleſiam: at hæc etiam poſt obitum eorum, eandem aut ſtantem confirmat, aut nutantem fulcit, aut collapſam erigit, & omnibus ſeculis prodeſt. Vox eorum morte conticuit; at Stylus omnibus locis, omnibus ſeculis ea proponit ac in memoriam revocat, quæ quondam oretenus docuere.

Nec alio fine aut ſcopo (*verſ.* 15.) ſeſe hanc ſcribendi operam ſuſcipere Apoſtolus profitetur; niſi ut poſt obitum ejus non deeſſet memoria præceptorum doɛtrinæ, ab ipſis Apoſtolis prædicatæ, quæ ab ipſis merito vocata

eſt

eſt doctrina ſecundum pietatem. Unde patet non ſine ſumma injuria arceri populum Chriſtianum à legendis Apoſtolorum monumentis; quæ illi non tineis & blattis abſumenda; neque ſolis Doctorum Theologiæ manibus terenda; ſed in uſum totius Eccleſiæ Chriſti convertenda compoſuere. Certe Petrus non ſolis Magiſtris, ſed toti populo Chriſti Catholicam hanc Epiſtolam ſcripſit: ut etiam poſt obitum ejus univerſis & ſingulis præſcripta ab Apoſtolis vitæ ſanctæ officia cunctis in memoriam revocaret.

Verſ. 16. Cum ſupra *Doctrinæ ſecundum pietatem* utilitatem, oſtendiſſet Apoſtolus; nunc oſtendit etiam certitudinem: quam inidem inter cauſas impellentes Commonefactionum Scriptis ſuis comprehenſarum ponere videtur.

Certitudo autem ac veritas hujus doctrinæ ex eo evincitur; quod tradita ſit ab iis, non qui excogitatas ingenioſe *ab aliis*: & multo artificio elaboratas fabulas ſecuti: doctrinam religionis Jeſu Chriſti mortalibus tradiderint: Sed qui ipſi oculati teſtes Majeſtatis: & excellentiæ ejus, qui hanc religionem terris primum intulit, extiterint. Vocat autem doctrinam religionis Chriſtianæ Jeſu Chriſti *potentiam* & adventum, quia hic primus ejus Autor, tam efficacem atque excellentem doctrinam hominibus attulerit, quæ homines quaſi in Angelos transformare; ac divinæ naturæ primum quidem in fragili iſto corpore: deinde multo perfectius in immortali & glorioſo participes efficere poſſit. Quod ſi quis vocem δυνάμεως (potentiæ) de ipſa Jeſu Chriſti perſona & excellentia, aut de modo tradendæ doctrinæ divino ac potentiſſimo intelligere malit, eodem res recidet: quia ſatis commendari videtur doctrinæ cujuſvis ac religionis præſtantia; quando Autoris ejus excellentia commendatur.

Quamvis autem inter duos adventus Chriſti, hoc eſt, inter adventum ejus ut munere prophetico in terris fungeretur: & alterum adventum ut Regio Judicis officio fungatur, hæc poni differentia ſoleat, quod poſterior iſte adventus reſpectu prioris in excellentiſſima gloria futurus ſit. Tamen ne prior quidem ejus adventus ſuâ gloriâ & excellentia caruit: quam hic Apoſtolus per vocem μεγαλειότητος Magnitudinis (& ſi placet δυνάμεως quoque) explicat, hoc eſt, Magnificæ ac divinæ virtutis & Majeſtatis.

Natus enim diviniſſimo modo; & flamine Spiritus Sancti ſine menſurâ inundatus, ac cæleſti patrandorum miraculorum potentia inſtructus, acceptis à Patre tot miraculoſis commiſſi ſibi muneris, ac dignitatis ſuæ teſtimoniis in ſupremum Magiſtrum, ac Regem populi ſui inauguratus eſt: edito quoque futuræ ipſius gloriæ in oculis Apoſtolorum *in illo monte Sancto* ſpecimine. Quod hoc loco Apoſtolus unum commemorat, cum ejuſmodi voces, cælitùs demiſſæ, non ſemel dignitatem, & excellentiam Domini in terris confirmaverint; quemadmodum poſt baptiſmum Johannis *Matth.* III. 17. *Luc.* III. 22. Et paulo ante mortem in præſentia Helleniſtarum. *Johan.* XII. 28. Obſervandum autem hic eſt, cum Apoſtolus vellet excellentiam, & magnitudinem Domini, cujus oculatus teſtis fuit, oſtendere; non eum potentiam, & excellentiam commemorare, quæ ipſi ſecundum divinam, vulgò ſic dictam, naturam: ſed quæ ſecundum humanam competit. dum ait *verſ.* 17. *quod acceperit à Patre honorem, & gloriam per vocem cælitùs delatam* &c. quæ dignitas humanæ naturæ competit, cæleſti, ac divino teſtimonio indigentis.

Verſ. 19. Certitudo doctrinæ, ac religionis Chriſti maximè quidem confirmata eſt miraculis per eum, atque Apoſtolos factis: præcipuè vero *Maximo* omnium reſurrectionis, & glorificationis ejus miraculo. Sed inde quoque fidem, & auctoritatem accipit; quod prædictiæ de Chriſto prophetiæ, hoc eſt, illa προμαρτυρόμενα τὰ εἰς Χριστὸν παθήματα, καὶ τὰς μετὰ ταῦτα δόξας, *prænunciatæ Chriſti perpeſſiones, & quæ eas ſecutæ ſunt gloriæ*, in Chriſto impletæ ſint: ita ut quemadmodum prophetiarum fidem, ac veritatem comprobavit eventus; ita eventui quoque commendationem, & auctoritatem conciliet præmiſſa prædictio, ne caſu, aut fortuito: ſed certo gubernantis omnia Dei conſilio, atque propoſito eveniſſe deprehendatur. Meritò igitur Apoſtolus ait, quod ipſe eventus firmiorem ipſis reddiderit *propheticum ſermonem*.

Quibus verbis primum fidem, atque auctoritatem Scriptis Veteris Fœderis præcipuè propheticis conciliat; ut quæ ab ipſo eventu jam ſint confirmata, & confirmentur. Deinde Lectionis Sacræ Scripturæ ſtudium expreſſis verbis commendat. dum ait *Rectè facitis, quod lectioni prophetici ſermonis datis operam, & attenditis*: In quo faciendo, quod illis prǽirent Apoſtoli, ſatis hoc ipſo verſu expreſſit. Quo magis mirandum eſt, qui fiat quod Petri diſcipuli ab exemplo, & doctrina Magiſtri ſui; tam longè recedant; dum libros Sacros è manibus plebis Chriſtianæ tàm ſeduló excutiunt. Addit poſtea & in eodem verſu, quamvis obſcuriùs, & in ſubſequenti *verſ.* 20. longè clarius monitum, Lectoribus propheticorum Scriptorum admodum neceſſarium. Cujus moniti obſervatio omiſſa multos in Eccleſia Dei falſos Doctores, & prophetas produxit: & in futurum erat productura.

Ait igitur primum *verſ.* 19. *Sermonem propheticum* eſſe ſimilem *lychno, & lucernæ lucenti in obſcuro loco*. Cujus uſus tantiſper eſt neceſſarius, & utilis, quamdiu non illuceſcat dies, qui præmiſſo plerumque lucifero noctis tenebras ſenſim diſpellit, ac penitùs amovet. Deinde addit *verſ.* 20. Nullam prophetiam eſſe ita intelligendam, aut explicandam uti verba ſonant: quia omnis ſit figuratæ, & impropriæ ſignificationis. Quod probat *verſ.* 21. Quia prophetæ violento quodam, ac cælitùs immiſſo inſtinctu afflati, & impulſi, interdum ne ſibi quidem ipſis ſatis intellecta oracula fundebant: Ideoque non tanquam in rebus ſibi exploratiſſimis, apertis, propriis, & perſpicuis verbis utebantur: ſed tanquam in rebus ſuprà humanum captum ſublatis ſublimibus, & emphaticis potius, & efficacibus, quam vulgaribus, & apertis verbis ſenſum oraculi exprimabant.

Ex quo intelligitur, omnem prophetiam difficultatibus ſuis non carere, atque in hoc lubrico proclivem eſſe lapſui locum. Quo plus curæ; & vigilantiæ in ſtudio legendi iſtiuſmodi prophetica ſcripta adhibendum eſt: non ſine implorata divina Spiritus Sancti ope; ut idem ille Spiritus, qui linguam, aut calamum prophetarum in effundendis oraculis gubernavit, in iiſdem intelligendis & explicandis mentem noſtram dirigere velit. Neglectum hujus remedii in cauſa fuiſſe, in ſequenti capite oſtendit; quod olim in populo Dei pſeudoprophetæ & errorum magiſtri non defuerint: Atque eundem quoque in cauſa fore; quod ne inter Chriſtianos quidem, defuturi ſint.

Hauritur ex iſtis Apoſtoli verbis non ſpernenda doctrina; Lectionem quidem prophetiarum Veteris fœderis, Chriſtianis utilem eſſe; quandoquidem etiam Judæis durante lege non erat inutilis, tametſi tunc eſſet longe pluribus ſalebris, & difficultatibus obſita. Nunc autem pleriſque omnibus difficultatibus ipſo eventu ſublatis, non modo notitiam iſtarum prophetiarum, ut Apoſtolus ait, firmiorem; ſed planiorem

quoque

quoque, & ab errorum periculo magis tutam Chriſtiani habemus. Quia non ad lucernas, & faces in obſcura nocte accenſas vadimus: ſed exorto lucifero clarior, & meridiana Lux nobis affulſit. Sed tamen lectionem Scriptorum Novi fœderis nobis longè eſſe utiliorem, & magis neceſſariam. Primum, quia in ipſa non æque præſens eſt lapſus periculum. Eventus enim ipſe rerum omnes figurarum obſcuritates nobis planas fecit; & adventu Chriſti, qui eſt lux mundi, non modo luciferi crepuſculum: ſed liquidiſſimum meridiei jubar toti orbi illuxit: ita ut cognitio illarum prophetiarum ante eventum lucernæ in obſcuro loco poſitæ, ideoque parce, & malignè lucenti: Notitià verò impleti eventus Soli, pleniſſima luce omnia colluſtranti, merito comparetur. Deinde quia prophetiæ Novi fœderis, & pauciores ſunt, nec ita nobis ad felicitatem præſentem cognitu neceſſariæ, atque illæ Judæia fuerunt, quæ venturum Chriſtum prædixerunt; & omnes fere, non modo in propheticis; ſed in didacticis quoque ſcriptis, planis, propriis, & non typorum, aut figurarum ænigmate involutis, verbis prædictæ ſunt. Nimirum præter excitium mundi, & extremi judicii diem, hæc duo præcipua. I. o. I. Infelix Eccleſiæ ſtatus, ad quem pertinet Apoſtaſia 2. *Theſſal.* II. & alibi toties ventoræ hæreſes prædictæ; atque adeo ipſe adventus Chriſti. II. Felicior Eccleſiæ ſtatus, adhuc in terris militante Eccleſia, prædictus, quem vetuſti patres aut male intellexerunt, aut male intellexiſſe in doctrina de millenario putantur. ad quem pertinet Regni AntiChriſti abolitio, & Judæorum converſio. Earum prophetiarum quoque dimidia pars ipſo eventu, & tot ſeculorum experimentis ita impleta eſt: ut reliquæ dimidiæ parti certo certius implendæ non dubiam fidem faciat.

CAPUT II.

EXpoſito fonte, ex quo plerumque errorum, & hæreſeôn ſcaturigo promanat; docet Apoſtolus, quemadmodum olim in populo Judaico prava legis, & Sacræ Scripturæ, præſertim autem propheticorum librorum, interpretatio multos pſeudoprophetas produxit: ita nunc quoque in populo Chriſtiano difficiliores intellectu Sacræ Scripturæ locos occaſionem daturos ψευδοδιδάσκαλοι *falſis magiſtris*, ut introducant ſectas perditionis, & noxias hæreſes. quod infra quoque *Cap.* III. ſub finem epiſtolæ, ſe vivente fieri cæptum aſſerit, idque ex obſcurioribus quibuſdam Pauli verbis anſâ arrepta, quæ *homines perverſi, & improbi torquebant, ut reliquas Scripturas ad propriam, & aliorum perditionem.* Pſeudoprophetæ plerumque erant ſectarum in populo Dei patriarchæ. Sectarum autem in veteri populo claſſes ſeptem Hegeſippus apud Euſebium recenſet, Eſſeos, Galilæos, Hemerobaptiſtas, Maſbotios, Samaritas, Phariſæos, Saducæos, è quibus ſectis multi ad Chriſtianæ religionis cognitionem veniebant: ſed plerique errores, ex iiſdem ſectis hauſtos, ſecum ad Chriſtianiſmum deferebant. Qualis fuit ipſo Petri ævo Simon, una cum diſcipulo Menandro; uterque Magus, & Samarites: qualis paulo poſt Thebulis, qui virginitatem Eccleſiæ Hieroſolymitanæ poſt mortem Simonis Cleophæ, variis doctrinis corrumpere cæpit. Vide *Euſeb. lib.* IV. *cap.* XXI. His acceſſit poſtea Stoicorum, & Platonicorum philoſophorum, quos recte, neſcio quis, hæreticorum dixit Patriarchas, progenies, quæ aërias Gnoſticæ ſectæ Speculationes, & [illegible] *prætumidæ vanitatis*, & latè ſtrepentia tympana in Eccleſiam invexit.

Prædictiones Chriſti, & Apoſtolorum de horum pſeudoprophetarum adventu, in cogitationibus noſtris ad 2. *Theſſal.* II. magna copia accomulavimus; quia hic quoque congeri ſuperfluum putamus. Sed præter memoratum 2. *Theſſal.* C. II. locum, vix alius eſt Sacræ Scripturæ locus, in quo ventura poſt Apoſtolorum obitum apoſtaſia expreſſius, & copioſius deſcribatur: præcipuè verò ejuſmodi coloribus, qui manifeſtè oſtendunt illam, non modo citò poſt Apoſtolorum tempora venturam fuiſſe; ſed ipſis jam viventibus Apoſtolis cæpiſſe. ut infra quoque oſtendemus.

Nunc videamus quomodo iſti Novi fœderis pſeudoprophetæ deſcribantur. Vocat eos primum Petrus *falſos Magiſtros*, Pſeudodidaſcalos; quia falſa erant introducturi, imo jam quoque introducerent dogmata. Quæ dogmata vocat *hæreſes perditionis*, hoc eſt, opiniones, quæ homines, à pietatis ſtudio abductos, in perniciem præcipitarent. Nullum enim brevius eſt ad interitum compendium, quam doctrinæ, quæ pietatis ſtudium ex animis exſtirpant. quales ſunt eæ, quæ à virtutum, & debiti præceptis Chriſti obſequii officio mentes hominum ad Gnoſticas ſpeculationes abducant, quæ aut ineluctabili neceſſitate cuncta evenire docent, aut receptos ſemel in gratiam Dei homines, ab ea excidere non poſſe aſſerunt; aut alia adverſus pænas peccatorum remedia præter ſeriam, & veram ab iis in poſterum abſtinentiam excogitant; aut reſurrectionem Chriſti, vel noſtram in dubium vocant; aut alicujus vitii, puta idololatriæ, aut in opprimendis conſcientiis injuſtitiæ, hominibus veniam permittunt; aut mundi illecebras commendant, & in hujus ævi ſucceſſibus fidelium, & Eccleſiæ Chriſti felicitatem, imo veritatem, & auctoritatem collocant; & alia id genus innumera mentibus mortalium inſtillant, quibus pietatis, & ſanctimoniæ ſtudium in nobis exſtingui queat.

Objicit poſtea iiſdem falſis Doctoribus Apoſtolus crimen; quòd ingratiſſimi mortalium eum, qui ipſos proprio ſanguine redemit, Dominum abnegent. Quæ verba non poſſunt ullo modo, ita uti ſonant, intelligi. Nec enim de iis loquitur, qui à Chriſtiana religione planè defecturi, & Dei, aut Chriſti obſequium prorſus abjecturi: ſed qui errores exitiales in Eccleſiam eſſent introducturi.

Porro Chriſtianorum errantium, atque alios in errores inducentium, nulli tàm impudentes fuerunt, ut Dominum ſimpliciter abnegare auderent. Deſiiſſent enim eſſe Chriſtiani. Sed abnegatio hæc dupliciter intelligi poteſt; aut quoad doctrinam, aut quoad vitam. Multi enim ſunt, qui quoad doctrinam Chriſtum nullo modo abnegare dici poſſunt; præcipuè qui ſanam de ipſo doctrinam ſequuntur, qui tamen, niſi præceptis ejus pareant, vita, & moribus ipſum abnegant. Quod vitium his ipſis pſeudoprophetis Novi Fœderis ſecundum carnem viventibus infra objicitur. Sed & quoad doctrinam Dominum Chriſtum quodammodo abnegare dici poſſunt, quos pudet filii hominis; illi qui iſtum Jeſum, qui in carne venit, hoc eſt, Jeſum hominem, vel filium hominis negant eſſe filium Dei 1. *Joh.* V. ac proinde Chriſtum. (Nam Filius Dei καθ' ἐξοχὴν ſic dictus, hoc eſt, unicus, unigenitus, & Chriſtus reciprocantur). Porrò non deerant tempore Apoſtolorum, qui non quodammodo; ſed ſimpliciter negabant Jeſum eſſe filium Dei, ac ſine ulla fronte ſibimetipſis uſurpabant decus hoc Jeſu Chriſto ereptum: qualis fuit Simon, & Menander. Sed hi, quamvis fortè aliquomodo Chriſtianis ſacris initiati fuerint, non ad hæreſin, Chriſtiano nomine tectam; ſed ad Magicam, & gentilem impietatem deſciviſſe videntur.

Erant

Erant tamen alii verecundius errantes, qui quamvis ſibi plane tribuere non auderent, quod Jeſu filio hominis eripiebant, hominem tamen illum Jeſum, per ſe conſideratum, aſpernabantur, neque eum filium Dei, ac verum Chriſtum, & populi ſui Regem divino cultu colendum eſſe potuiſſe credebant, niſi ante conceptionem ex Spiritu Sancto, & quidem multo ante natus fuiſſet, & ex voluntate Dei mundum condidiſſet.

Dicit poſtea eodem verſu, eos ſibi *accerſituros celerem perniciem*. Quod non ita intelligendum eſt, quaſi aut modico tempore duraturi, aut peccaturi eſſe prædicerentur. Poteſt enim quiſpiam propter gravitatem peccati ſui mereri, ne Deus ea, quâ erga cæteros peccatores uti ſolet, longanimitate erga eum utatur; ſed eum citò puniat, atque à miſericordia ſua repellat; Nec tamen ipſum ſtatim è medio tollat, aut in æternum interimat: ſed permittat eum *theſaurizare ſibi iram in diem iræ*, quo gravius tandem pro commiſſis ſceleribus plectatur. Quale exemplum mox in ſupplicio Dæmonum proponitur. Quod genus animadverſionis tantò horribilius eſt; quanto eſt miſerius ipſa mora mortis torqueri, & animam per ſtillicidia emittere; quam ſubitò, & uno quaſi ictu necari.

Cauſa vero cur in puniendis ejuſmodi hominibus Deus à ſolita miſericordia diſcedat eſt, quia nocentius quam alii peccant; quippe, ut infrà dicetur, infinitam hominum multitudinem, ac totas Eccleſias in exitium præcipitantes.

Tale autem ſupplicii genus iſtiuſmodi peccatoribus aſſignatum eſſe, quod exiguo momento non tranſeat; ſed longa pœnæ continuatione metuendum ſit, verba quoque verſus tertii, ut paulo poſt videbimus, indicare videntur. Interdum etenim homines pro gravitate delictorum cito quidem à Deo puniuntur; ſed non ſtatim intereunt, quia tardum ſupplicii ſui *finem*, *atque* exitum habent. Citam tamen ac celerem perniciem ſubire dici poſſunt, quando juſto Dei judicio in ejuſmodi laqueos citò incidunt, qui eos ad dilatam quidem, ſed certiſſimam perniciem ineluctabili malo implicitos trahunt. Citò ſibi mortis malum accerſiviſſe dici poſſunt, qui citò in lethalem, & immedicabilem morbum incidunt; quamvis is non brevi cruciatu, aut compendio ad mortem perducat; & qui inevitabiles perniciei ſuæ cauſas ſibi comparant, perniciem ipſam jam comparaſſe meritò dicuntur.

Verſ. 2. Crimen pſeudoprophetarum, quo iram Dei provocant, deſcribit: quod *multi eorum exitia ſecuturi ſint*. Utitur autem in deſcriptione perniciosæ, ac peſtilentis eorum doctrinæ numero plurali; aut quia non uno, ſed multiplici itinere ad exitium ſuum ruere debeant; aut quia non unum, ſed multiplex exitium eos maneat. Per iſtam *ſequacium eorum multitudinem* non ſpeciales aliquas, aut paucitate ſua ſpernendas hæreſes deſignat: ſed grege mortalium numeroſa nimis, ac prope infinita multitudine Eccleſiam inundantes; & quos à formidine judiciorum Dei quaſi

Defendat numerus, junctæque umbone phalanges.

Cum enim quod multis peccatur inultum eſſe ſoleat; parum veriſimile videtur, Deum tot Eccleſias, tantamque hominum multitudinem, longe paucioribus exceptis, punire velle. Proinde ne hujus multitudinis prætextu, aut fiduciâ homines in cavendis peſtiferis erroribus, aut læſæ divinæ Majeſtatis criminibus, ſint ſecuriores: multo conatu Apoſtolus probat, eos multitudine ſuâ à pœnis judiciorum Dei exemptum non iri, quemadmodum innumerabiles Angelorum Satanæ legiones, quemadmodum univerſum diluvii tempore humanum genus, quemadmodum integra viciniæ Sodomorum regna ſontium multitudine debitas iræ Dei pœnas non evaſere. Qui conatus probandi ſuperfluus planè videretur, ſi Apoſtolus nihil plus hoc loco probare vellet, quàm hominum qualiumcunque peccata impunita non fore. Quis enim hoc ignorat? Verum tacitis objectionibus, aut cogitationibus hominum occurrere voluit Apoſtolus, poſtquam multitudinis eorum, qui falſos Magiſtros ſecuturi erant, mentionem feciſſet: ne quiſquam titulo Eccleſiæ; aut multitudinis patrocinio pœnas judiciorum Dei effugere ſe poſſe ſperaret. Non defuiſſe igitur in propoſitis exemplis omnibus eorum, qui à Deo puniebantur, ſed nec ſontibus profuiſſe multitudinem ſuam oſtendit. Quæ in poſterioribus duobus exemplis paucitate eorum, qui pœnis exempti ſunt, intenditur.

Addit eodem verſu, *quod per eos, aut propter eos via veritatis blaſphemabitur*. Pronomen *eos* utrum ad ipſos pſeudoprophetas, an ſequaces eorum, aut potius ad utroſque referatur, non multum intereſt. Magis refert quærere particula διὰ utrum *per*, an *propter* ſignificet. Qui vertunt *per* δι' ὧν, qui *propter* δι' ὃν legere videntur. Neutrum diſplicet, & utrique ſimul locus eſt. Nam & errorum patroni, in defenſores veritatis ipſamque veritatem maledicentiſſimo ore convitiorum bilem evomunt; ut per eos veritas blaſphemari vere dicatur; & propter fædos errores in Eccleſiam invectos eorumque patronos Religio Chriſtiana, quæ eſt via veritatis, apud externos malè audit, & opprobriis differtur. Et profectò vel ex eo ipſo patet Generalem quandam doctrinæ Eccleſiaſticæ corruptionem hoc loco prædici, non autem paucorum apoſtaſiàm; quia propter paucos via Chriſtianæ veritatis infamari, aut ſpecioſis probris affici non poterat.

Verſ. 3. Genuino colore pſeudoprophetas depingit, quemadmodum & Paulus 1. *Tim.* VI. 4. *& ſeq.* Quorum character eſt πλεονεξία *avaritia*, & radix omnium malorum φιλαργυρία *amor pecuniæ*. Quia enim Deus eorum venter futurus erat, ideo ab iſta prava animi cupiditate formatis, & effectis ſermonibus negotiari, & nundinari animas hominum debebant; ut qui *pietatem*, ac religionis doctrinam exiſtimaturi eſſent non alium in finem dirigendam, quam ut turpem quæſtum ſibi comparent. Hinc in Apocalypſi *Mercatores terræ* dici videntur.

Additur eodem verſu culpæ eorum pœna his verbis, *Quorum judicium aut condemnatio jam olim non otiatur, & exitium non dormitat.* Indicat pœnam, & damnationem ab iis commeritam, non uno antiquiſſimo exemplo ſimilibus aliorum peccatis, quos mox enumerat, inflictam; ita ut ſeveritas Dei in occaſionibus ejuſmodi peccatorum, aut peccantium non otioſa ſit olim: ſed multa eaque illuſtria ſui ſpecimina ediderit. Proinde & ipſorum delictis nullam ſperandam eſſe conniventiam, cum vigil *Oculus juſtitiæ* Dei (ἄυπνος ὀφθαλμὸς) ad ejuſmodi ſcelera non conniveat neque dormitet. Quia verò inter exempla cito, & graviter inflictæ pœnæ dæmonum damnationem collocat, qui licet ſtatim poſt commiſſum peccatum exilio, & cæcitate puniti, nondum tamen è medio ſublati, imo porro peccare permiſſi ſunt; ideo nihil neceſſe eſt ut celerem iſtam damnationem, ac punitionem pſeudoprophetarum novi fæderis ita explicemus, quaſi ipſis cito è medio ſublatis regnum, atque impoſtura eorum cito quoque tollenda, neque diu duratura ſit. Ut propter ſuperbiam dæmones puniti, ita propter avaritiam impoſtores iſti, & Nundinatores animarum cito puniendi erant, vel ipſa illa mentis cæcitate, in qua occæcando alios, ipſi indies magis magiſque proficere debebant, & quod ad ſingulos attinet, etiam

cito puniri : quamvis ootabilis , & conſummata univerſorum punitio , & invectorum ab iis in Eccleſiam damnorum abolitio aut reparatio in longum differenda eſſet.

Verſ. 4. Ad probandum Deum multitudine peccantium nequaquam abſterritum eſſe , quominùs ipſis debita irrogaret ſupplicia , tria ex antiquiſſimè divinæ Juriſdictionis ſeveriſſimè exercitæ exemplis producit.

Primum Dæmoonum , aut Angelorum peccantium. Quorum tametſi innumerabilis eſſet multitudo , tamen iis non pepercit Deus ; ſed io tartarum detruſos catenis caliginis tradidit in judicium ſervandos. Tartarus hic pro loco immenſæ profunditatis ſumitur , quem quidem vulgus hominum antiquitùs in imis terræ latebris , ac penetralibus eſſe imaginatum eſt. Cæterum quia Angelorum iſtorum locum, atque domicilium Sacra Scriptura io aëre collocat, nihil obſtat , quominus hoc loco immenſam illam aëris ſpatio altitudinem , & quaſi abyſſum ſignificet, qui inter cælum , & terram , imo inter ipſas quoque fixarum ſtellarum , & Saturni ſphæras ab Aſtronomis eſſe perhibetur. Cujus vaſtiſſimæ extenſionis , ac diſtantiæ reſpectu duo integra terræ , & aquæ elementa puncti , cujus pars nulla eſt , rationem habent : ita ut iſta infelicium ſpirituum , pulſa meliore ſede , multitudo iſthic non anguſtè habitet. Nec obſtat quod in mentione tartari hujus tenebrarum , & caliginis mentio facta ſit ; unde quis de terrena potius , ac tenebroſa abyſſo ſermonem eſſe colligere queat : quia catenæ caliginis , Angelis iſtis injectæ , non de tenebris corporeæ , ſed de tenebris ſpirituali luci oppoſitis loquuntur , quæ ne meridianâ quidem luce Solis pelluntur. Quænam autem iſtæ ſint Catenæ caliginis , quibus conſtrictus Satanas in arcta cuſtodia detinetur , cogitantibus vix aliud occurrit , quàm mentis cæcitas libidine , & amore peccandi ſemel illaqueata , & longiſſimo tot annorum habitu , jam in ipſam peccandi , alioſque ad peccatum pertrahendi naturam converſa : quæ captos , atque irretitos in ſpontanea jam , & voluntaria miſeria omni carcere fidelius , & arctius ad ſupplicium ſervat , & cuſtodit. Nullum peccatum voluntatis eſt abſque errore intellectus , atque judicii ; cujus frequentibus actionibus iterata conſuetudo , quanto majus pravitatis in voluntate , tantò majus cæcitatis in mente incrementum ſumit : atque ut cæcitas pravitatem , ita pravitas cæcitatem , mutuamque invicem caliginem , ac tenebras in immenſum auget : donec inexplicabilibus vinculis , & adamantinis compedibus peccatrix anima conſtringatur.

Verſ. 5. Alterum exemplum Severitatis Dei producit ; quo uſus eſt in priſco Mundo per Diluvium puniendo. Cujus multitudini , & in ea tot pueris , atque infantibus , propter parentum culpam eodem cum ipſis exitio obrutis , Deus non pepercit : adeò ut , octo tantum animabus ex familia Noë exceptis ; univerſum humanum genus excidio interiret. Vocat autem Noeum juſtitiæ præconem , quia is per 120. annos arcam ædificando pænitentiam , & ad ſaniorem mentem , vitamque meliorem reditum hominibus prædicabat. Quo in exemplo tamen longanimitatis Dei non deeſt veſtigium ; ut non tàm ad celeritatem , quàm ad gravitatem punitionis , quæ in promiſcuo tantæ multitudinis interitu cernitur , ſervire videatur.

Verſ. 6. Tertium ejuſdem ſeveritatis exemplum proponit in civitatibus Sodomorum , horribili excidio in cineres redactis ; ne parvulorum quidem , & infantium itidem ob culpam parentum ratione habita ; Memorando ad poſteritatem ſupplicio.

Auget pœnæ magnitudinem trium tantum ex tanto mortalium numero animarum conſervatio. *Verſ.* 7. *Juſtum* inquit *Lot* impiorum , ac *nefariorum hominum in laſciva converſatione fatigatum eripuit* : Fatigationem hanc *verſ.* 8. exprimit , quod partim conſpectu , partim auditu , cum inter perditos illos unus juſtus habitaret , quotidie juſtam , hoc eſt , puram , & caſtam animam nefandis illorum ſceleribus , & flagitiis excruciaret.

Verſ. 8. Ex productis Loti , atque Noë exemplis eruit , & concludit *verſ.* 8. bonitatis , ac providentiæ Dei doctrinam. *Novit* , inquit , *Deus* & *pios ex tentatione* , hoc eſt , ex periculo etiam præſentiſſimo : [ubi notanda eſt vocis hujus pro periculo uſurpatæ non infrequens ſignificatio.] *eripere* ; *Injuſtos , autem atque impios , in diem judicii pænas dantes , ſervare.* Ubi ceteris iſtius perditionis, quam ſibi pſeudoprophetæ Chriſtianorum accerſunt, natura diſertiſſime exprimitur : quod quamvis in commeritam perniciem citò incidant , pernicies tamen iſta in diem judicii ita differatur , ut pænas interim , ad quas celeri , ſed juſto decreto damnati ſunt , dare non deſinant , donec in die judicii ſupplicium eorum conſummetur. Ubi iterum notandum eſt , poſterius iſtud membrum de impiorum ad diem judicii reſervatione non tàm ad ſecundum , & tertium exemplum , quàm ad primom , in quo ejuſdem vocis mentio facta eſt : ſed præcipuè ad futuram iſtam , quàm prædicit , Chriſtianæ doctrinæ corruptorum pænam reſpicere ; ut patet vel ex ipſa verſus noni cum decimo connexione. Nam in ſecundo , & tertio exemplo ita priſci Mundi : & Sodomitarum multitudo punita eſt ; ut repente , & quaſi uno ictu peccatores illi diluvio , hi autem ſulphureo incendio deleti , & è medio plane ſublati ſint. At in primo exemplo dæmones non ſtatim ultimo ſupplicio puniti ; ſed quaſi in carcere ad ulterius ſupplicium ſervati ſunt , ſicut & io quarto , ad quod probandum tria priora adducta ſunt , iſti Chriſtianæ doctrinæ corruptores non ſubitò abolendi , ſed in diem judicii *pænas dantes* , (κολαζόμενοι) cuſtodiendi , & ſervandi dicuntur. Statim enim *verſ.* 10. ad eos , de quibus loqui cæpit , & quos jam ſuo ſeculo exoriri cæpiſſe , tanquam jam præſentes , non obſcurè arguit ; applicat judicium iſtud Dei de reſervatis tanquam in carcere ad ſupplicium noxiis.

Atque ex iſto quidem decimo verſu , & , qui ab eo dependent , ſubſequentibus omnibus liquidò patet ; prædictionem Petri de falſis magiſtris verſu primo factam , jam illo vivente impleri cæpiſſe , ſubintrantibus in Eccleſiam ejuſmodi hominibus , quos iſto capite ſuis coloribus graphicè depingit. Quos tamen *verſ.* 1. futuro tempore introducturos doctrinas exitiales aſſerit : quia viventibus Apoſtolis nondum tantum auctoritatis habuere , ut eas introducere poſſent , aut ut multi ſequerentur eorum exitia : quod tamen utrumque mox poſt Apoſtolorum exceſſum factum eſt. Ut profecto doctrina Petri in hoc capite cum Pauli doctrina 2. *Theſſal.* 11. eadem , ac plane gemina videatur.

Antequam ad expendenda illorum hominum , qui Eccleſiam ſubintroductis exitialibus doctrinis corrupturi erant , lineamenta , ab Apoſtolo Petro depicta , accedamus : obſervandum eſt in allatis ab eo tribus exemplis triplex peccatorum genus , quod Deum ad irroganda atrocia ſuppliciorum exempla provocat.

Primum genus eſt , quod in ponitis Angelis deprehenditur , quod non ſine gravi cauſa *ſuperbia* eſſe putatur. Vitium maximè omnium Spirituale , & quod pene ſolum (ſi injuſtitiam adjungas) in natura adeo excellenti , & nobili locum habere potuit ; cum ſtatus Angelorum à belluina carnis , aut humana oculorum

oculorum cupiditate, & vel minima avaritiæ neceſſitate, aut illecebrâ remotior videatur.

Secundum genus eſt, quod in obruto per diluvium orbe punitum eſt, injuſtitia. Tertium, quod in Sodomis igne, ac ſulphure luſtratum eſt, Libidinum, & laſciviæ exceſſus. Quæ omnia in iiſdem coloribus, quibus Apoſtolus corruptores Eccleſiæ ſuo tempore depravari incipientes depingit, ſatis apertè reperiri videmus: ut non mirum ſit hodie ſub adultis, & florentibus Antichriſtis tot corruptelarum exempla notari, cum in prodromis eorum jam tunc Apoſtolico ævo pleraque apparuerint. Hinc apparet quam juſta Deo non defuerint, neque deſint cauſæ, in tàlo nefarios homines triſtibus exemplis animadvertendi.

Ac decimo quidem verſu omnia fere tria deli ctorum genera in ipſis deprehendi Apoſtolus oſtendit. Primum libidinem, quam ita deſcribit, ut dicat eos *poſt carnem in cupiditate pollutionis ambulantes*. Quo loquendi modo in deſcribendis Sodomitis Judas quoque *verſ.* 7. utitur, niſi quod non ſimpliciter *poſt carnem*, ſed *poſt alienam carnem eos abiiſſe* dicat. *Poſt carnem in cupiditate pollutionis ambulare*, eſt carni, & cupiditati ejus obſequi, in obſcœnis pollutionibus: *poſt alienam* verò *carnem*, eſt belluino alienæ carnis appetitu, ac deſiderio exardeſcere. Addit deinde ſuperbiam ſimul, & injuſtitiam. Superbiam, dum ipſis objicit, quod *Dominatum contemnant*, quod *ſint audaces*, & *ſibi obſtinatè placentes αὐθάδεις*. Quæ verba ipſum ſuperbiæ habitum; nondum in actus injuſtitiæ erumpentem ſignificant. Sed ipſam *injuſtitiam* exprimit Apoſtolus, dum ipſos accuſat, quod non *horreant δόξας dignitates blaſphemare*. eamque injuſtitiam exaggerat verſu ſequenti 11, producto bonorum Angelorum exemplo; qui cum ſint viribus, ac potentia ſuperiores, non tamen adverſus iſtas dignitates ferant coràm Domino blaſphemum judicium, hoc eſt, ipſis in conſpectu Domini (aut ob reverentiam Domini) maledicere non audeant. Quod genus dignitatum per vocem δόξαι deſignet Apoſtolus, non ſine cauſa quæritur. Nam Angelorum exemplum allatum Satanæ Angelos reſpicere videtur, ut Judas explicat, qui in hac doctrina Petri veſtigia ſatis exactè premit, ut mentis quoque ejus nemo melior interpres videri queat. Eaſdem porro δόξας Angelos blaſphemare noluiſſe, quas iſti homunculi blaſphemare audebant, contextus, & *verſ.* 10. cum 11. connexio indicat. Unde non aliud elicitur, quam ut, iſtos carnales pſeudoprophetas, aut eorum prodromos, Satanam, ejuſque Angelos blaſphemaſſe, hoc eſt, maledixiſſe ſtatuamus.

Quam explicationem confirmat *verſus* 12, ubi dicitur *eos blaſphemia uti in iis, quæ ignorant*. & multo magis *Judæ verſ.* 9, *&* 10. Nec enim Magiſtratus terreni poteſtas, & dignitas, aut excellentia ipſis ignota dici potuit; quæ etiam ſimpliciſſimis mortalium nota eſſe & debet, & poteſt.

Porro ſi cui probabile non videatur, vitio iſto maledicendi Satanæ aliquos ita laboraſſe, ut ab Apoſtolo eo nomine accuſari meruerint; is conſideret, profeſſionem Chriſtianiſmi militiam eſſe adverſus Satanam. *Eph.* vi. 12. In omni verò militia evenire, ut ignaviſſimus quiſque verbis ſuper menſa maledicis, quam armis in periculo hoſtem debellare malit. Præterea iſta hoc loco depicta voluptatum mancipia, quæ reipſa pugnare contra Satanam detrectabant, quanam alia larva, & oſtentationis ſpecie ſuam adverſus eum inertem militiam obtegere poterant; niſi ſuperbis, & maledicis adverſus eum verbis. Denique Coævi Apoſtolorum fuere Simon, & Menander, à quibus omne poſtea Gnoſticæ ſectæ genus profluxit. Hi cum palàm eſſent Magi, quorum incantationibus, ex condicto Satanas nimium ſerviliter, ac trepidè morigerum ſeſe præbere ſolet; atque iidem portentoſis de ſe mendaciis in ipſius Dei, & Chriſti Majeſtatem invadere auderent Deos ſeſe ferentes: nihil profectò repugnat, eos ad oſtentandam divinitatem, ac potentiam ſuam ſibi, ac diſcipulis ſuis adverſus iſtos Spiritus ſuperba, & contumelioſa verba permiſiſſe: quæ alii quoque Gnoſtici, quamvis non eſſent Magi, ſint imitati.

Nam quod aliqui vocem δόξας Angelis Satanæ tribui negent: non video in quo vox iſta vocibus *principatuum*, & *poteſtatum ἀρχῶν, καὶ ἐξουσιῶν, καὶ κυριοτήτων* præſtet, aut præcellat: Quod ſi cui tamen hoc loco maledicentiam adverſus Magiſtratus intelligendam eſſe magis placeat: quia idem Apoſtolus non uno loco primæ epiſtolæ Magiſtratuum cauſam egit; Angelorum tamen exemplum ad modeſtiam erga Satanam nobis à Juda explicatam referendum eſt. Et ſecundum hanc explicationem vis argumenti Apoſtolici, qua injuſtitiam maledicorum erga Magiſtratum exaggerat, eſſet; Si Angeli viribus, & potentia majores, quàm Satanas, exiſtentes, non tamen Satanæ maledicere ſuſtinent; quam injuſtum eſt homines poteſtatibus terrenis maledicere, quæ non modo viribus, ſed jure quoque imperii iis, qui in ſubjectione ſunt, præcellunt. Malim enim in *verſ.* 11. vocem μείζονες ad Satanam, quam ad homines iſtos maledicos referre: quia ſic vis argumenti firmior evadit. & Principes Angelos, qualis eſt Michaël (hunc enim hoc loco reſpici Judas oſtendit) viribus, & potentiâ Satanæ multum præſtare dubium eſſe nequit: vel ob id ipſum, quod Dei miniſter ſit, & incomparabili intervallo potentiores partes tueatur.

Verum etſi hæc explicatio tam apud Petrum, quàm apud Judam tenenda eſſet, illa tamen verba, ubi, *in iis quæ ignorant*, aut *ea*, *quæ ignorant blaſphemare* dicuntur; non ad Magiſtratum, cujus dignitas, & poteſtas nemini ignota eſſe poteſt: ſed ad dogmata, quæ in rebus, ſupra captum mortalium ſublatis, Gnoſticè commenti ſunt, referenda erunt. & verbum *blaſphemandi* non tàm maledicentiam, quam impium de rebus divinis ſenſum, aut ſermonem ſignificabit. qui etiam abſque animo conviciandi obrepit, quando homines in rebus obſcuriſſimis hallucinando Dei, aut Chriſti naturæ divinæ abſurdum aliquid, aut inconveniens, & parum decorum non ſatis piè tribuunt. Quod in illis primis γνώσεως, ſeu Gnoſticæ doctrinæ oſtentatoribus, qui Apoſtolorum ævo vixere non erat infrequens. Senſus igitur *verſus* 12. erit, quod illi futuri corruptores doctrinæ Chriſtianæ, jam tum Apoſtolicis temporibus exiſtentes, ſimiles eſſent pecudibus, quæ non ratione; ſed belluinæ naturæ impulſu reguntur. Vox enim ζῶα φυσικὰ, opponitur Rationali naturæ quæ eſt ſuprà inferiorem φύσιν. Animalia vero rationis expertia; quia cæco, & uniformi impulſu reguntur non ſunt idonea, ad vitandos & vario rationis flexu, ac declinatione evadendos poſitarum inſidiarum laqueos; ideoque in prædam, & captionem nata videntur.

Ita iſti quoque. cum in rebus notis, & quæ ipſis ſenſibus, nobis cum belluis communibus, obviæ ſint, ratione non utantur: Sed belluino appetitu in voluptatum vitia, & corruptelas ruant, audent miſeri res ignotas, & obſcuras nec ſine zelo amaro, & blaſphemia rimari. Qua in re cum eos ſine ratione, cui nuncium remiſerunt; imò contra rationem impingere neceſſe ſit: planum eſt, eos ſeſe ultrò prædæ Satanæ objicere, & laqueis induere, atque ita cæcis, & in prædam, & laqueum venantium natis beſtiis ſimiles eſſe. Tales autem ſuo ſibi

jumento

jumento malum acceſſunt, ſuaque corruptela corrumpuntur, atque intereunt. quia voluptatibus corrupta mente, & ſede ſua expulſa ratione uti nequeunt in iis, quæ maxime ſanæ ac ſobriæ rationis uſum requirunt.

Verſ. 13. Deſcribit poſtea iſtos homines Apoſtolus, primum à ſcopo, & intentione eorum, deinde ab interno animi habitu, denique ab effectis. Scopum & intentionem eorum depingit, quòd felicitatem ſuam collocarent in quotidianis voluptatum deliciis (in voce enim ἡμέρας *dici* tacitè ἑκάστου *uniuſcujuſque* ſubauditur) quam eorum felicitatem vocat *mercedem injuſtitiæ* (ut alibi Spiritus Sanctus vocat momentaneum peccati fructum) eamque reportaturos eos aſſerit Apoſtolus, quia Deus plerumque permittit homines frui peccatorum ſuorum fructu, quo graviores eorum pœnas luant. Quotidianas autem iſtas voluptatum delicias deſcribit, quòd convivando cum aliis Chriſtianis oblectarent ſeſe ſuis impoſturis, ac ſeductionibus, hoc eſt, inter poculorum, & menſarum lætitiam ſua convivis ipſis errorum venena inſtillarent, quò blandius, & cum voluptate, remiſſis hilaritate mentibus, inſinuarentur; atque ex eo ipſi maximam caperent delectationem, quod ſua commenta ab incautis convivis pro oraculis accipi animadverterent. Quam ad rem maximam ipſis præbebant opportunitatem frequentes tunc inter Chriſtianos Agapæ & cænæ pluribus convivis refertæ.

Habitum autem animi eorum depingit, quod eſſent labe, & maculis peccatorum inquinatiſſimi. Unde ipſos ſatis emphatica metonymia *Labes*, & *maculas* vocat.

Duo vero præcipuè peccatorum genera notat, quibus eſſent maculati *verſ.* 14. libidinem; & avaritiam. Libidinem exprimit, *occulos*, inquit, *habentes plenos adulterii*, & *qui à peccando ceſſare neſciunt*. Avaritia verò, quod *cor in avaritia exercitatum haberent*. & *verſ.* 15., 16. quod relictâ rectâ Chriſtianiſmi via in viam Balaami deflexerint, qui quandam adeò *mercedem injuſtitiæ* adamavit; ut à muto jumento, in humanam vocem erumpente, ſtultitia tanti prophetæ repræhendi meruerit. Cum enim ex officio muneris, & affectus ſui erga Deum populo Dei prodeſſe debuerit, pretio regis Balacci corruptus eſt, ut ei noceret. Quod pretium hoc loco *merces injuſtitiæ* vocatur, non minus atque illud, quod ſupra pſeudoprophetas reportaturos dixit; qui non ſolas voluptates, ſed emolumenta quoque ſua venabantur in eo, quod populum Dei corrumperent.

Addit ſupradictis eorum vitiis, quæ ad habitum animi eorum pertinent, duo *verſ.* 17. Hypocriſin, & Levitatem. Hypocriſin, quod externo morum, & actionum habitu præ ſe ferrent, ſe eſſe inexhauſtos myſteriorum cognitionis Dei fontes, ex quibus ſalutaris aqua haurienda eſſet; cum tamen ne gutta quidem hujus aquæ in ipſis reperiri poſſet. Levitatem autem, quod, tanquam nubes à turbine agitatæ, quovis doctrinæ erroneæ vento circumferrentur. Denique habitum animi eorum in genere deſcribit, quod eſſent homines execrandi, ac deteſtabiles (*verſ.* 14. *filios execrationis* vocat) ac digni, quibus *æterna tenebrarum caligo ſervetur verſ.* 17., hoc eſt, digni æterna morte.

Poſtremò homines iſtos ab effectis deſcribit, Eccleſiæ, ac populo Dei admodum noxiis; quòd *ineſcarent animas inſtabiles verſ.* 14. ubi notandum, effectum hunc proximè adjunctum eſſe deſcriptioni horum impoſtorum, qua eorum animus impurus, & æſtu libidinis uſque ad adulterii auſum flagrans, depingitur.

Proinde per *animas inſtabiles* præcipuè quidem ſegnior ſexus notatur: non tamen in virili quoque muliebres, leves, & inſtabiles animi ab hoc ineſcationis periculo excluduntur.

Sed ineſcationis hujus fraudulentiam, & impoſturam *verſ.* 18., & 19. graphicè delineat, dum ait eos pulcherrima quæque, divina, & ſublimia profeſſos, ac pollicitos (ſola quidem ſpecie, nam in reipſa nihil aliud illa erant, niſi *prætumida vanitatis* verba) ad turpiſſimas & pudendas carnis libidines, & laſcivias non modo ipſos decidere; ſed alios quoque ſuis illecebris ineſcatos pertrahere, qui jam verè voluptatum vitia, & pravam converſationem effugerant. Facinus profectò indignum, & meritò æternæ caliginis ſupplicio puniendum; cujus etiam pœnæ *verſ.* 17. commemoratæ, poſita ob oculos tanti delicti gravitate, *verſ.* 18. ratio redditur.

Videtur autem *verſ.* 18. eodem modo, Prætumidæ vanitatis ſonus probroſis & turpiſſimis carnalium libidinum flagitiis opponi: quomodo ſtatim *verſ.* 19. *Libertas ſervituti corruptelæ opponitur.*

Vocat autem prætumidos vanitatis ſonos Gnoſticorum deliria, qui, omiſſa viæ ad veram ſanctimoniam ducentis cognoſcendæ cura, omiſſis præceptis, ac monitis ab Apoſtolica prædicatione nobis ad eam rem ſuppeditatis; cæleſtium naturarum, & eſſentiarum, generationum, & oeconomiarum contemplatione ſeque, & alios diſtringentes, ipſi interim, à tentationibus carnis, & avaritiæ turpiter, & flagitioſe ſuperabantur: & in idem exitii barathrum unà ſecum alios quoque præcipitabant; imò verò his ipſis turpium peccatorum illecebris in hominibus ad falſa, & vana ſua dogmata alliciandis, ac pertrahendis utebantur. Porro quod Apoſtolus ait, Libertatem ab iis aliis promiſſam, cum ipſi corruptionis mancipia eſſent, legimus Menandrum ex Simonis diſciplina docuiſſe, *non poſſe quenquam Angelos* (mundi hujus opifices) puta dæmones, *vincere*, *niſi primum ad hoc magica experientiâ à ſe tradita*. *Euſeb.* III. *cap.* XXIII. Legimus & Carpocratem, qui apud Euſebium & Irenæum Gnoſticæ ſectæ pater dicitur, Simonis præſtigias apertius etiam, & impudentius, quàm ipſe Simon tradidiſſe. In quibus erant philtra neſcio quæ, de quibus gloriabantur. Sed inprimis ejuſmodi doctrina, *Oportere eos*, *qui perfectionem myſtagogiæ ipſorum conſequi velint*, *quævis factu turpiſſima operari* eo quod Mundanos, ſicuti illi dixerint, *principes alia ratione evaſuri non ſint*, *niſi per hujuſmodi arcanam operationem*, *cuilibet ſua debita ſolvantur*. *Vide Euſ. l.* IV. *c.* VII. Non diffiteor autem nimis impios iſtos & vecordes Gnoſticos fuiſſe; Nec paſſum eſſe Chriſtum, ut nimium diu Eccleſiæ illuderent; ut ſi cui forte placeat, ταχινὴν ἀπώλειαν *celerem interitum*. *verſ.* 1. *cap.* II. ad eorum abolitionem referre; cum eo multùm contendere nolim. Sed tamen apud multos è ſanioribus quoque Gnoſticis, quemadmodum errorum in doctrina, ita macularum in moribus reliquiæ manſere ſuperſtites: vel ex eo planum fit, quia pleraque eorum commenta & contemplationes ſuas tanti facerent, ut eas zelo amaro, & blaſphemiis in diſſentientes tutari non dubitarent.

Porro iſtos falſos Libertatis Chriſtianæ pollicitatores, ipſos Servos, ac mancipia peccati fuiſſe Apoſtolus probat: *quia, à quo quis ſuperatus, huic etiam in ſervitutem addictus eſt.*

Verſ. 20. Non ipſos tantum Errorum Magiſtros, & diſſolutæ vitæ propagatores accuſat, ac redarguit: ſed illos quoque, qui per doctrinam Chriſti verè in libertatem ſanctimoniæ aſſerti, poſtea Impoſtorum horum laſcivis illecebris ineſcati, ad ſervitutem peccati relapſi ſunt, aut relabi incipiebant, graviter admonet; oſtendens miſerrimum eorum ſtatum, & priori longè deteriorem. Adeò ut longe felicior eorum ſtatus fuiſſet, ſi nunquam felicitatem ſanctimoniæ Chriſtianæ deguſtaſſent, nec viam juſtitiæ cogno-

cognoviſſent; quàm dum more canum reverſi ad ſuum vomitum, aut impuriſſimarum beſtiarum in modum poſt ablutionem ab omni immunditie; regreſſi ſunt ad volutabrum cœni. Servos peccati *verſ.* 19. vocat *ſervos corruptelæ*; quia nihil naturam noſtram magis corrumpit, quam peccatum. Peccata vocantur *Pollutiones Mundi verſ.* 20. quia ipſis Mundus ipſe inquinatus alios quoque polluit. *Cognitio Domini, & ſervatoris* ibidem ſignificat cognitionem doctrinæ ejus. Doctrina, & Cognitio, imo Religio Chriſti dicitur *Via juſtitiæ*, *verſ.* 21. quæ & ibidem *Traditum nobis ſanctum præceptum dicitur.* quia in pietate, atque juſtitia, & in obſequio ſanctorum præceptorum conſiſtit. à quo qui deficit, quanquam religionem Chriſti profiteatur, perinde damnabitur, ac ſi profeſſione quoque à religione Chriſti deſciviſſet.

CAPUT III.

QUantò magis Satanas in eo eſt, & omni contentione laborat; ut hominibus veritatis, & religionis Chriſtianæ cognitione imbutis memoriam hujus doctrinæ excutiat, & cogitationes eorum aliò reflectat, & præceptionum, monitorum, ſtimulorum, conſiliorum, promiſſorum, ſolatiorum ejus oblivionem inducat; tanto magis, & omnes quidem, ac ſingulos, ſed præcipuè qui alienæ quoque ſalutis curam gerunt, contra eniti decet aſſiduis ſermonibus, ſcriptionibus, epiſtolis, cautionibus, cohortationibus, commemorationibus excitare populum Chriſti ad recolenda ea, quæ in ſchola Chriſti didicere. *Hanc*, inquit, *jam dilecti alteram vobis ſcribo epiſtolam, in quibus expergefacio per ſubmonitionem ſynceram mentem veſtram; ut memores ſitis verborum, quę prędicta ſunt à Sacris prophetis* (non de antiquis tantum, ſed novi quoque fœderis prophetis, nec de ſolis futura vaticinantibus; ſed de docendi quoque munere in Eccleſia fungentibus loquitur) *& pręceptionis noſtrę*, hoc eſt, *doctrinę Apoſtolicę, qui ſumus legati Domini, & Servatoris.* nota doctrinam totam per vocem præcepti deſignari. Vide 1. *Joh.* 2. 7., 8. Addit autem *Mentis ſynceræ* epitheton, docens oportere ad audiendas, legendaſve iſtiuſmodi præceptiones, & commonefactiones mentes ſynceras audientium, ac legentium requiri. Quâ ſine ſynceritate exiguus monitorum iſtorum fructus ſperandus eſt. Porrò doctrinam iſtam inter alia ſalutaria præcepta multis neceſſariis prædictionibus Spiritus Sancti refertam eſſe voluit. Et quemadmodum olim Chriſtus multa diſcipulis ſuis prædixit, antequam fierent; ut cum facta fuiſſent; non modo improviſorum novitate non percellerentur, ſed etiam in fide, ac veritate doctrinæ ejus confirmarentur: Ita Apoſtoli quoque in doctrina ſua plurima cognitu ſanè tum jucunda, tum utilia, ac neceſſaria prædixerunt; qualia erant venturæ peſtiferæ hæreſes uſque ad latiſſimè propagatæ Apoſtaſiæ infelicitatem, quod & ſuperiori capite factum ab Apoſtolo videmus, qualis regni Antichriſti adventus, & eiuſdem abolitio, qualis Judæorum converſio, & per multa ſecula (quæ mille annorum ſpatio deſignantur) refloreſcens afflictæ in terris Eccleſiæ fortuna, qualis denique mundi ipſius finis, & ſuprema dies, & reliquæ reſurrectionis noſtræ circumſtantiæ.

Sed inter prædictiones calamitoſi Eccleſiæ ſtatus ſingularis eſt iſta, & obſervatione digna, quam hoc loco tractat, prædictio de *Atheorum adventu*; quorum nunc innumeri greges in Eccleſiam irrupere. Et profectò ejuſdem ſpiritus ſapientia, quæ prævidit exitiales hæreſes in Eccleſia regnaturas, fieri non potuit, quin prævideret regnantibus illis Atheiſmum quoque emerſurum, ac late propagatum iri; cum abſurdi errores Chriſtianam veritatem apud multos in dubium eſſent vocaturi. Qua ſemel mentibus hominum ſuſpectâ reddita; nulla religio eſt, nulla doctrina, aut philoſophia, cujus nos clypeus ab Atheiſmi ſpiculis, & miſſilibus protegat. Attentionem autem huic prædictioni conciliat in verbis τοῦτο πρῶτον γινώσκοντες, *illud primum ſcientes*, quibus non inter poſtrema monita, doctrinam iſtam collocat.

Exponit autem hujus, quem prædicit, Atheiſmi proprietatem primum, deinde radicem. Mox objectiones Atheorum ſolvit. Proprietas Atheiſmi eſt Irriſio, quæ ex tot mortalium vanæ, & prætenſæ, quam ſibi falſo fingent, ſpei deceptione ludibrium, ac voluptatem quærit. Quæ irriſio cum per latus mortalium, Deum ipſum petat, & attingat; in autores ſuos revoluta, nequiter ipſis expetit. Nam Deus viciſſim, & ſapientia ſaperdas iſtos irridet, & veris, non falſis ludibriis objicit.

Radix atheiſmi in illis verbis exprimitur, *ſecundum proprias ſuas cupiditates incedentes.* Cum enim omnis in Deum fides, ſed præcipue Chriſtiana veritas licentiæ cupiditati frænum imponat moleſtiſſimum; hoſtes ipſi evadere neceſſe eſt, qui ſe libidini ſuæ permiſere, & excuſſo rationis, & religionis imperio affectuum ſuorum jugum, atque tyrannidem ſubiere. Quicquid igitur rationis judicium crepent, aut jactitent, nullo ipſius ductu, ac regimine, ſed fædi ſæpe libitus impulſu gubernantur: & refragantem interdum rationem & conſcientiam obſtinatè ad indulgendum propoſiti violentiâ, nec tamen unquam bona fide compeſcunt. Nec enim unquam hic animi habitus adeo in pravum indureſcit, ut flagellantis conſcientiæ verbera, aut morſus effugiat; cum error eorum, ut mox videbimus, non inſciis, aut imprudentibus ſuperveniens, ſed ultro, ac ſpontanea proæreſi acerſitus, & voluntarius fit. quæ altera proprietas atheiſmi *verſ.* 5. notatur.

Objectio autem eorum *verſu* 4. proponitur. *Ubi eſt*, inquiunt, *pollicitatio adventus ejus? Nam ex quo patres obdormierunt, omnia ita permanent ab initio creationis.* Unde apes dulces ſuccos; inde venena ſugunt araneæ. Imo hæc ipſa ordinis ſemel præſtituti ſtabilitas, hæc ipſa Naturæ conſtantia animos eorum ad ſtupendam tanti Artificis ſapientiam, & potentiam reflectere debuit; ut prænunciatum rerum exitum tanto patientius expectarent, quantò minus habent cauſæ, cur adventum illius temporis avidè, & feſtinanter exoptare debeant; ſibi inprimis funeſti, & metuendi.

Nam Mundum eſſe à Deo creatum, &, quæ ſententiam hanc conſequuntur, mundum ejuſmet omnipotentia gubernari, eique cum humano genere eſſe aliquod commercium; latere ipſos, (niſi volentes, ac dedita opera ignorantiam affectantes,) nullo modo potuit.

Cum ipſa ſana, & ſobria ratio, etiam citra omnem revelationem, oſtendat, partes materiæ, ex qua mundi univerſitas conſtat, non modo diſparatas; ſed ſibi hoſtiliter repugnantes; quarum ſingulæ ad unum tantum, & ſimplicem agendi modum ſint adſtrictæ, ac determinatæ; non potuiſſe ad tam congruum concentum, & concinnè reſpondentem ſibi harmoniam redigi, niſi ab Excellentiſſima aliqua mente, quæ effecerit ut nihil fruſtra, ac temere; ſed omnia, etiam rationis planè expertia, propter aliquem finem Univerſo aut neceſſarium, aut utilem agant. Acceſſit huic naturali Rationis dictamini voluntaria Dei revelatio, ad quam referri poſſunt quædam etiam opera Dei publica, quæ univerſis populis ignota eſſe nequeunt; quale fuit Diluvium illud, quod in alieniſſimis à cognitione Dei genti-

bus etiam profani Hiſtorici memorant. Unde efficitur irriſores iſtos atheos; tàm creationis, quàm Omnipotentiæ, & gubernationis Dei (præcipuè poſt factam ſpecialem religionis revelationem;) niſi de induſtria, & per affectatam ignorantiam, ignaros eſſe non potuiſſe. Deſcribit autem creationem ſecundum Moſis doctrinam. *Quòd Cœli per Dei ſermonem jam olim extiterint*: hoc eſt, producti ſint; *& terra ex aqua, & in aqua conſiſtens* eodem ſermone itidem producta ſit. *Terram ex aqua* productam ait, quia ex aquâ, ejus ſuperficiei innatante, emerſerit: *In aqua* autem *conſiſtere*, quia ipſa nunc Oceano undique circumdata, aquæ innatare videatur. Eo libentius vero in Creatione *aquæ* mentionem fecit, quia mox de Diluvio per aquam facto locuturus erat. Cujus utriuſque magnifici Dei operis, quia ſponte, aut ignari, aut obliti eſſe debebant: idcircò prædictum nobis ſupremum illum mundi exitum in dubium erant vocaturi. Voluntariæ vero, & affectatæ iſtius ignorantiæ non alia debuit eſſe cauſa, niſi quia in ſuis cupiditatibus erant ambulaturi, quam nos unicam Atheiſmi radicem merito diximus. Porrò quem creationis mundi, & Diluvii hiſtoria non lateat; eundem de deſtinato mundi cum impiis Dei rebellibus excidio, dubitare non poſſe, tacite aſſerit. Nam qui de potentiâ Dei ita eſt perſuaſus, ut eum tam eximium mundi opus condere potuiſſe credat; is ambigere nullo modo poteſt, quin illud idem deſtruere ſi velit, poſſit. Et qui mundum, hoc eſt, homines mundo contentos propter ſcelera eorum per aquam interiiſſe novit: nihil miratur Cælum iſtud, ac terram, tot impiorum dæmonum, & hominum ſedem, damnatam eſſe ad ignis ſupplicium. Solennè autem eſt Spiritui Sancto certitudinem alicujus rei, hoc eſt, aut præmii, aut ſupplicii futuri, per vocem *ſervandi τοῦ τηρεῖν*, aut theſaurizandi denotare. Quemadmodum enim, quæ diligentius aſſervantur, ac reconduntur, ea certò nobis manſura, nec ullum periculum ſubitura ſunt; ita nullum eſt periculum quin ea, quæ Deus ſemel promiſit, aut certo comminatus eſt, & conſtituit, certo certius eventura ſint. Ita hic cæli, ac terra interitus quaſi in theſauro reconditus, & mundus igni aſſervatus (ne hoc ſupplicium ullo modo effugere poſſit) dicitur. Ita ſuprà Cap. II. 4. Deus *angelos, qui peccaverunt, detruſiſſe in abyſſum, damnationi ſervatos*, dicitur. Ita ibidem *verſ.* 9. *impios in diem judicii pœnas daturos ſervare*, aut cuſtodire dicitur. Ibidem quoque *verſ.* 17. *impoſtoribus Caligo tenebrarum in æternum aſſervata dicitur.* Notandum autem eſt hic, quod *eodem ſermone*, τῷ αὐτῷ λόγῳ quo cælum, & terra condita dicuntur *verſ.* 7., eodem inquam λόγῳ in theſaurum recondita perhibentur, tanquam in carcerem, in quo ad ſupplicium ignis retinentur. Qui modus loquendi oſtendit, vocem λόγου hoc loco minimè pro λόγῳ ſubſiſtente accipiendam.

Cum enim τῷ λόγῳ θεοῦ, *ſermone Dei*, Cæli reſervari dicuntur ad interitum; palàm eſt conſilium, ac decretum Dei ſapientiſſimum ſimul, & juſtiſſimum intelligi: ut hoc loco iſta vox in maximè propria ſignificatione accipi videatur. Significat enim λόγος propriè tàm ſermonem, quam iſtius ſermonis directricem rationem, ejus cujus eſt λόγος. quæ fere ſemper, ſed præcipuè in hoc loco refertur ad eum, cujus eſt λόγος. hinc & *verſ.* 5. τοῦ θεοῦ λόγος, & *verſ.* 7. dicitur. Refertur igitur ad ſuppoſitum ſuum; non autem eſt ipſum ſuppoſitum. Nec enim impropriæ explicationes comminiſcendæ ſunt, ubi propriis locus eſt. unde patet cum hoc loco λόγος proprie ſumatur, etiam iſthic, ubi de Creatione agitur, vocem hanc propriè ſumendam eſſe.

Verſ. 8. Nunc ad allatam *verſ.* 4. objectionem reſpondet, ſuppeditans longè poſt futuris ſeculis congruam reſponſionem, quâ occurri poſſit huic atheorum objectioni. In quo mira Spiritus Sancti ſapientia cernitur, qui cogitationes quoque ac ſermones impiorum tanto ante prævideret: & venenis longo poſt tempore nocituris remedia præparaverit. Neque enim ſuprema dies Mundi ante Chriſtum, & Apoſtolos clare prædicta fuit, neque Petri tempore nimium retardatus hujus prædictionis eventus videri potuit, quemadmodum longo intervallo poſt ſubſequentibus ſeculis. Non igitur Petri ævo, ſed noſtro, aut poſterorum quoque temporibus hæc remedia ſerviebant. Quanquam *verſ. nonus* aſſerere videatur Petri quoque ævo non defuiſſe, quibus Deus promiſſiones ſuas tardare videretur. Quod ex illo ſalubri errore profluxiſſe credo, qui multorum in primæva Eccleſia mentes occupaverat, ſupremam mundi diem ſuo ævo venturam adeo credentium, ut ſecunda ad Theſſalonicenſes epiſtola refelli meruerint.

Dicit igitur, illud menti alte infigendum eſſe, Quantacunque ſit temporis longitudo, eam æternitati comparatam exiguam, aut potiùs nihil eſſe. Cum igitur Deus æternus ſit, & quibus myſteria conſiliorum, ac decretorum ſuorum aperit, æternos quoque efficere deſtinaverit; non poſſe cuiquam eorum videri, quod nimium ſerò, aut tardè decreta ſua exequatur. Ponit autem numerum certum pro incerto, hoc eſt, mille annos pro longiſſimo, & quod deſignatum numerum longè ſuperare poſſit, tempore. quemadmodum in Apocalypſi Joannes Mille annos pro juſto, & ſufficienti tempore poſuit, in quo conſtricto Satana Eccleſia in terris florere debeat. Quam puerile autem commentum ſit, quod homines otioſi ex iſto Petri loco elicuerunt; qui æternitatem ſine ulla ſui extenſione in puncto indiviſibili collocant, Spero & pueros mox animadverſuros, poſteaquam luceſcente veritatis die, comeſſantis per ignorantiæ noctem, & ebriæ, ac mente captæ philoſophiæ deliria ſuo vultu in publicum producta apparuerint.

Verſ. 9. Alteram, & quidem gravem, atque juſtam cauſam affert, cur Deus tàm promiſſa ſua, quam comminationes exequi differat; Longanimitatem videlicet Dei, qui peccantium hominum converſionem, ac pœnitentiam diu expectet. Quam non modo erga ſingulos mortalium brevi cujuſque ævo; ſed erga totum humanum genus, & quidem per ſuccedentes ſibi ætates in uno quaſi complexu conſideratum, longo ſeculorum defluxu exercet. Nam ſi Deus propoſitorum ſuorum præcepitaret eventus, præcluderet multis aditum non modo ad pœnitentiam, ſed ad ipſam veritatis, ac religionis notitiam. Quid autem meruit per longa ſerie ſubſequentium ſibi ſeculorum ordinem ſuccenturianda poſteritas, quid inquam illa

Progenies magnum cæli ventura ſub axem,

ut ab ea gratiâ, quæ nobis, & ante nos aliis contigit arceretur. Nondum Deus, tot effuſis gratiæ [...]æ muneribus, omnia deſtinatæ nobis in terris munificentiæ dona exhauſit. Eſt quod poſteritati quoque reliquerit. Lux Evangelii ignaris Dei gentibus affulſit antehac, ſed Deus juſto judicio eam tot atris nubibus à Satana intercipi paſſus eſt, ut ea, nunc ne electus quidem olim Dei populus frui poſſit. Sublata tamen iſta tot oculos obfuſcante caligine, & conſtricto Satana, illuceſcet & his jubar purgatum ab Ethniciſmo veritatis. Quantò clarius idem gentibus ipſis lucebit, poſteaquam Judæorum cæcitatem illuminaverit. *Rom.* XI. Nec iſtud tam exoptatum tempus, ubi venerit properato exitu decurtari par eſt. Nam cur deterior ſit Regni

Chriſti, quam Satanæ conditio? At enim in longum interea producitur reddenda in Domino dormientibus merces. Angit enim eos ſcilicet tantiſper moræ tædium, aut excruciantur irrito deſiderio, ac non potius in ipſis thalami Chriſti penetralibus dulci ſomno ſepulti, & præſaga divinæ felicitatis mente ſuaviter fruuntur. Facilis jactura eſt temporis, cui nihil in æternitate deperit, quod non infinito immenſi ævi fructu abunde poſſit redhiberi.

Verſ. 10. Certitudinem venturi ultimi Mundi excidii aſſerit. Sed & quaſdam ejus circumſtantias: Mox uſum, & inſignem fructum doctrinæ hujus proponit.

Inter circumſtantias primum improviſum, & inopinatum ejus adventum memorat. *Veniet*, inquit, *ſicut fur in nocte.* Quo major eſt inſania hominum, qui nonnullis veſtigiis adventus hujus tempus aſſequi moliuntur. Apparet tamen adventum hunc, vel ex tamdiu dilata ſui mora profluentem ſecuritatem quandam ſui, in animis mortalium deprehenſurum. At nos ad improviſa mala non curioſi, ſed parati ſemper eſſe debemus. Altera circumſtantia eſt Ingens terror, quem ex ruina mundi omnes ſenſus noſtri (ſed & auditus) percepturi ſunt. Quem autem non percellat ruentis alicujus magni ædificii ſonitus, quanto magis cum non modo tecta, & faſtigium; ſed & parietes Univerſi corruent; & ipſi cæli, atque elementa devorantis omnia ignis flammâ uſtulabuntur?

Verſ. 11. Uſus, & fructus iſtius doctrinæ, ac prædictionis exponitur. Multa alia ſunt incitamenta, quibus animi noſtri ad obſequium Dei, & ſanctimoniam excitantur. Vix tamen alium reperias ſtimulum, qui mentes noſtras Spe, ac metu; & urgentis neceſſitatis formidine violentius concutiat, & efficacius ad pietatem impellat, ejuſmodi de tam horribili totius Mundi excidio cogitatione. In qua præcipuum toti æternitati memorabile ſeveritatis Dei documentum palàm faciet cunctis, quorum in conſpectu dira hæc in mortales ſimul, atque immortales exempla ſtatuentur; quanto Deus adverſus impietatem odio flagret; & quantò ſupplicii diſcrimine conſtet auſum eſſe quenquam adverſus Deum hoſtilia. Nec enim tantum terram, ſedem hominum (quod olim in diluvio fecit) propter mortalium ſcelera; ſed ipſum ætherem, Spirituum rebellium domicilium, ipſa hujus mundi, cujus ſe Deum Satanas ferebat, mœnia in cæleſtis perduellionis ultionem eruet, atque excindet. Scilicet is belluinarum voluptatum cœno conſpurcatis animabus ignoſcet, qui Spiritus olim glorioſos, & ſummis Angelorum dignatione pares, quia peccati labe maculari ſuſtinuerunt, manſuri in æternum ſupplicii ignominia perdet? Et noxiis hominibus parcet; qui innoxiis elementis, qui tam pulchris ſyderibus, qui tàm excellenti divinarum ſuarum manuum opificio, propter inſons alieni peccati contagium non ignoſcet? Meritò igitur Petrus *verſ.* 11. monet, *hæc cum ita eventura ſint, quales, quantoſque nos eſſe decet, in omni vitæ pietate, & ſanctis converſationibus?* ut digni videlicet inveniamur, quos Deus à publicâ, & communi Univerſi ſorte eximat: & quorum in flagrantiſſimo indignationis ſuæ æſtu miſereatur.

Et quia ſupra prædixerat diem hunc præter omnem ſpem, ac ſubitò, & improviſo nihil minus expectantibus ſuperventurum; ideò docet maturè præparandos eſſe animos noſtros, & omni ſtudio properandum, ne imparati deprehendamur ab ingruente hac tempeſtate, idque tunc dum maturandum, dum adhuc expectatur aut metuitur. Nam ubi Dies iſta Domini aut Dei (ita in Sacra Scriptura ſuprema mundi dies appellatur) venerit in illa rerum omnium perturbatione, atque formidine ſerum erit approperare ea, quæ jam pridem parata, & conſummata eſſe oportuit. Ergo ante tempus id laboris, & ſtudii ſuſcipiendum eſt, poſita omni mora, ac dilatione: ut Mentes noſtras omni virtutis, & pietatis genere obarmemus adverſus horrorem tàm tremendi temporis; ita ut illud potiùs cum deſiderio expectemus, quam cum formidine averſemur. Hunc enim in ſtatum reducendus, atque componendus eſt animus noſter, ut non modo non averſemur; ſed amemus potius illuſtrem iſtum adventum Domini, eumque cum deſiderio expectemus. Quamvis enim præſens iſtud varia pulchritudinis ſpecie ornatiſſimum Mundi domicilium, in quo nunc habitamus, periturum ſit: tamen eodem tempore manet nos longe nobilius, & excellentius, promiſſum nobis ad inhabitandum palatium; in quod peccato, atque miſeriæ ſubrependi nullus eſt relictus aditus: ſed in eo juſtitia omnis, & ſanctitas tanquam in ipſius Dei ſede habitat.

Notandum autem eſt hic *verſ.* 13. *Novos cælos, ac terram*, quæ expectamus, dici non ſimpliciter, ſed ſecundum quid, hoc eſt, non quod novum cælum, aut terra, creanda ſunt; ſed quod nobis nova futura ſint, quibus illuc immigrandi gratia indulgebitur; quamvis ipſa per ſe nova dici nequeant.

Verſ. 14. Cum igitur in illam beatam juſtitiæ ſedem nulli peccato, aditus pateat, quicunque eam, uti par eſt, exoptant, atque expectant, dare operam debent, ut in illo adventu Domini *deprehendantur impolluti, & incontaminati.* Duplici autem genere pollutionis maculatur hominum innocentia. Primum quando in corpus, aut animum ſuum peccant aliqua Intemperantiæ ſpecie: quod genus culpæ hoc loco contaminationis voce deſignatur. Deinde quando in Deum, aut homines alios peccant aliquo Injuſtitiæ modo. Cui culpæ oppoſita virtus hoc loco generali *pacis* nomine apellatur. Nam ſi omnem peccati culpam effugere velimus, non modo nobis animi, & corporis puritas, ac mundities; ſed etiam pax apud Deum, & homines conſectanda eſt. Quæ nihil aliud eſt, quam bonæ conſcientiæ interrogatio, ac teſtimonium in officiis tam Deo, quam hominibus perſolvendis. Hic autem conatus, & opera, quæ in animo purgando, & bona conſcientia comparanda ſuſcipitur, juſto tempore indiget: cum non uno animi impetu, ſed frequentium actionum conſtantia felicitas hæc acquiratur.

Verſ. 15. Proinde mora, & tarditas Dei, quâ ut ſemper ad exigenda ab hominibus peccatorum ſupplicia cunctabundus accedit, ita in extremi judicii dilatione utitur; admodum utilis, & ſalubris eſt iis, qui ſeſe non ſtatim è vitiorum laqueis expedite poſſunt. Non igitur incuſanda, aut culpanda eſt tarditatis hæc Dei longanimitas, & patientia; quod fit ab Atheis: ſed pio ſalutari beneficio reputanda: utpote quæ nobis ſpatium colligendi ſeſe, & pœnas Dei effugiendi donet. Quod Pauli teſtimonio confirmat, ſine dubio præ oculis habens epiſtolæ ejus *ad Rom. caput ſecundum, & nonum*: qui utrobique ſalutaris iſtius Dei longanimitatis, & patientiæ (qua tamen homines interdum ad indurationem ſuam abutantur) mentionem facit. Præmonet autem eadem occaſione quid in Pauli Epiſtolis cavendum ſit. Quædam nimirum, quorum non poſtremum eſt caput nonum Epiſtolæ ad Romanos, intellectu difficilia loca (*δυσνόητα*) quæ in ſequiorem ſenſum explicari poſſe, noxio experimento docuerunt jam tum Petri, & Pauli ævo quidam rudes, & indocti, & parum in doctrina Chriſtiana confirmati homines;

loca iſta ut & reliquas Scripturas detorquentes ad proprium exitium. Quod non carpendi Pauli ſtudio proponit, quem & ſuo merito dilectum fratrem ſuum nominat, & in quem magnifica Dei dona effuſa, atque inprimis eximiam ſapientiam teſtatur. Sed ut prævisa à Chriſtianis jacula minus ipſos ferirent, neceſſaria monitione præſcios illos facit iſtarum difficultatum, quarum occaſione fortè nefariorum hominum errore, aut impoſturis abrepti, ſua in Chriſtiana vita conſtantia, & ſtabilitate excidere poſſent.

Claudit voto Epiſtolam, quo comprecatur, ut *in gratia, & cognitione Domini noſtri, & Servatoris Jeſu Chriſti creſcant, & augeſcant.* Cui *gloriæ victimam reddit & nunc, & in diem ſeculi*, hoc eſt, in ſempiternum. Hinc Chriſtus Paulo Deus dicitur benedictus in ſecula. Planè enim divinus is honor eſt, quo gloriam in æternum alicui reddimus, nec cum ullo unquam Sanctorum communicabilis. Hinc apparet redditionem illam regni Deo patri, hoc eſt, illius abſolutæ in creanda nova creatura poteſtatis, nihil aut repugnare, aut derogare illi exaltationi, & ſummæ ſecundum Deum Omnipotentiæ, quæ gloria in æternum reddendâ honoratur; quia & iſta ipſa gloria eſt in gloriam Dei patris *Phil.* 2. 11.

1660. *d.* 16. *Junij.*

F I N I S.

AD EPI-

IN EPISTOLAM PRIMAM JOHANNIS COGITATIONES SACRÆ.

CAPUT I.

EUndem Evangelii, & Epiſtolæ hujus auctorem eſſe nemo dubitat. Quiſque autem ſui ipſius optimus eſt interpres. Proinde Epiſtola Evangelio, & Evangelium Epiſtolæ mutuam ſibi invicem lucem prælucent. A voce vero *Principii* tàm Evangelium, quàm Epiſtola incipit. Quæ quid in Evangelio denotet, utrum veteris illius, quam Moſes deſcripſit; an novæ, cujus deſcribendæ provinciam Evangeliſtæ ſuſceperant, creationis initium; inter diſſentientes interpretes non exigua lis eſt. Sed eadem vox, quod in Epiſtola novæ Creationis, aut Evangelii initium ſignificat, neque ullus (quod ſciam) in dubium vocare audet, neque ſi audeat, verba loci permittunt: quæ tàm in iſto ipſo Epiſtolæ limine quam in ulteriori ejuſdem progreſſu iterata non aliud initium deſignant, niſi illud, in quo primum doctrinam Evangelii prædicatam audiverunt oculati teſtes, ac familiares prædicantis Domini. Clarior igitur hic locus eſt, qui conſentientibus omnium judiciis, eodem ab omnibus modo intelligitur, Obſcurior, in quo diſſentiunt interpretes, quorum in eo diſſenſu alterutros errare, nec mentem ſcribentis bene percepiſſe, neceſſe eſt. Quis igitur dubitet, tenebras obſcurioris per lucem clarioris eſſe diſpellendas? Ut taceam, parum veriſimile eſſe hiſtoriam Evangelii ſcribere incipientem, mentione facta vocis *initii* vocem eandem non de ſuſceptæ narrationis argumento; ſed de alieniſſimâ à propoſito ſuo materiâ intelligere. Sed nec ſola *initii* vox eſt, quæ oſtendat Evangelii, & Epiſtolæ prima verba, eadem de re loqui; ſed pluſima verba, quæ utrobique, aut ipſa dictione, aut certè ſenſu eadem ſunt. Qualia ſunt vox λόγε *ſermonis*, vox *vitæ*, voces *erat apud Deum*, quæ ſunt ipſa inchoati Evangelii verba formalia. Senſu verò eadem ſunt in Evangelio quidem, *Lux hominum, illuminans omnem hominem*; in Epiſtola vero, *quod vidimus oculis noſtris, quod ſpectavimus, & manus noſtræ contrectarunt.* Et rurſus, *& vita conſpicua facta eſt, aut revelata eſt, & illam vidimus, & quæ erat apud patrem* (puta inconſpicua) *conſpicua facta eſt nobis*: Quæ omnia utrinque vocabula quis non videt & eodem ferè modo proferri, & eundem plane ſenſum includere? Unde non modo illud neceſſariò concluditur; eadem de re utrobique tàm in Evangelio, quam in Epiſtola ſermonem eſſe; ſed etiam non levis conjectura ſumitur, Johannem, cum videret prima verba Evangelii ſui, à Gnoſticis ad alienos ab analogia prædicationis Apoſtolicæ ſenſus torqueri, Epiſtolam hanc ſcripſiſſe: in cujus initio quæcunque in Evangelii exordio verborum obſcuritas fuit; ſatis dilucide explanaret; & in progreſſu de prodromis Antichriſti, eorumque doctrinâ in filium hominis, Jeſum, qui in carne in mundum venit, injuriâ, & iniquâ, Eccleſias præmoneret.

Ut igitur apud eos, quibus ſcribit, dictis ſuis fidem, & auctoritatem conciliaret, oſtendit, ſe eorum, quæ prædicaret, oculatum, & locupletem teſtem fuiſſe, quippe quæ non modo oculis viderit, auribus audierit, ſed plane manibus ſuis contrectaverit. In quibus verbis, ut vocem *initii* temporibus extremis, quæ horam extremam infrà *Cap.* II. 18. vocat: ita fidem, & auctoritatem oculatorum teſtium, qui primi doctrinam Evangelii prædicarunt, tacite opponit prodromis Antichriſti, de quibus citato loco. & infra ejuſdem *cap.* II. 21, & 26. Impoſtoribus, & *Cap.* III. 7., & *Spiritibus, qui non ſunt ex Deo*, multis pſeudoprophetis in mundum venientibus *Cap.* IV. 1. & *ſeqq.* quemadmodum & doctrinam, quam ab initio prædicatam ab Apoſtolis acceperant (*Cap.* II. 24.) opponit illis novationibus, quas circa perſonam illius Jeſu, filii hominis, qui in carne venerat comminiſcebantur præcurſores Antichriſti.

Commendat poſtea *verſ.* 3. prædicatam illam à ſe, & ab aliis ſui Apoſtolatus ſociis doctrinam à fine, & fructu maximo, quem afferret iis, quibus prædicabatur, quòd nimirum per eam Chriſtiani credentes participes fierent ejuſdem boni, & ejuſdem felicitatis, quâ fruebantur Apoſtoli. Qui fructus 2. *Pet.* I. 1. exprimitur his verbis, *quod æquè pretioſam* (ἰσότιμον.) *ſortiti eſſent fidem in juſtitia Dei, & Servatoris Jeſu Chriſti.* Ne vero contemnenda videretur participatio ejuſdem cum Apoſtolis boni, oſtendit illam felicitatem eſſe Communionem cum Deo-patre, & Filio ejus Jeſu Chriſto. Qua felicitate, quia nulla major dari, aut fingi poteſt, fieri nequit, quin maximum, & omnibus numeris perfectiſſimum gaudium afferat iis, quibus communicatur, & qui ejus participes ſunt. Cum igitur Joannis doctrina, tam viva voce, quàm ſcripto tradita, tàm excellentis, ac divinæ communionis fideles participes faceret; eadem opera ipſos gaudii quoque pleniſſimi, ac perfectiſſimi participes faciebat. Quid enim eſt, quod mentes noſtras purioris, & cumulatioris lætitiæ fructu diffundere queat, quàm viva, & certiſſima fides, perſuaſio, & expectatio, *maximorum illorum, & pretioſorum promiſſorum Dei* (2. *Pet.* I. 4) *hæreditatis illius incorruptibilis incontaminatæ, immarceſcibilis.* (1. *Pet.* 1. 4.) Solidiſſimæ felicitatis, quæ in hac vita ex virtutis actione ſlogi poteſt, fructus eſt Amicitia, hoc eſt, commercium, & communicatio cum iis, qui noſtrâ amicitia digni ſunt. Quæ communio tanto beatior eſt, quantò ii, quibuſcum converſamur, digniores ſunt, & excellentiores. Quid autem

 celſius,

celſius, eminentius, excellentius cogitari poteſt e-juſmodi amicis, qui & noſtri vere ac ſyncere amantes ſint, & nos diviniſſimo conſortio ſuo non in hac vita tantum; ſed in omnis æternitatis immenſam & ſempiternam longævitatem beare poſſint, non ſine maximo, quod ex eorum favore ac beneficentia referamus amicitiæ hujus (ſi humanis vocabulis divina exprimi fas eſt) emolumento. Communio igitur noſtra, hoc eſt amicitia, converſatio, commercium cum fidelibus, cum ſanctis, nihil aliud eſt, quam amicitia & converſatio cum Chriſto & Deo, quo faſtigio profecto altius ſortis noſtræ humilitas attolli non poteſt.

Atque hinc Chriſtianæ vocationis excellentia æſtimari poteſt. Si quis Principum ævi hujus, pauperem aliquem & mediocritatis ſortem non egreſſum, interioris ſuæ admiſſionis fortunâ dignetur: quis non eum honorandum atque in pretio habendum cenſeat? Atqui omnes fideles per Chriſtum interioris ad Deum admiſſionis clientes fiunt, quos ille paterno affectu propitius, pro genuina prole agnoſcit & patris illius Evangelici in morem, tanquam prodigam ac perditam ſobolem poſtliminio ad ſe redeuntem amplectitur & exoſculatur. Depingit iſtius vocationis noſtræ excellentiam paſſim Spiritus Sanctus atque ipſe Chriſtus, ſed & Auctor Epiſtolæ ad Hebr. Cap. XII. 22.

Cæterum ne quis abſolute & ſine ulla enodiatione nobis impoſitâ oblatam, & promiſſam nobis iſtam felicitatem arbitretur, ideo promiſſum iſtud quale ſit, & quid à nobis neceſſario requirat & repoſcat, atque adeo fides ejus viva quid in nobis ſuapte natura operetur atque efficiat, proponit; & per hunc aditum in argumentum præcipiendæ pietatis & ſanctimoniæ, quod tota Epiſtola variè tractat, ingreſſus eſt; non omittens intereà detegere præcurſorum Antichriſti impoſturas, qui per prava dogmata ſua, falſo nominatæ ſcientiæ obtentu ſubornata, homines à cura pietatis, ad indagandas naturæ Dei ac rerum difficilium, nobiſque non revelatarum, imò in quibus lapſus fidei noſtræ noxiùs eſſet, curioſitatem abſtrahebant & avocabant.

Et profecto nihil manifeſtiùs eſt, quam Joannem myſteria iſta fidei, quorum cognitionem & confeſſionem præcurſores Antichriſti jactabant, damnaſſe, & quod ad veram Dei cognitionem nihil prodeſſent aſſeruiſſe, cum toties inculcat cognitionem Dei veram nihil aliud eſſe quàm præceptorum ejus obſervationem.

Deinde cum falſi iſti Doctores, opiniones ſuas hominibus ita obtruderent, ut zelo amaro adverſus diſſentientes accenſi, præcipuæ & Chriſtianis ante omnia præceptæ virtutis Caritatis fundamenta molirentur, ac ſubruerent, nihil dubito illorum potiſſimum odia, & adverſus caritatem delicta præ oculis habuiſſe Apoſtolum, cum toties in hac Epiſtola Caritatem inculcat, & odium erga fratres damnat & inſectatur. Hinc apparet quam fallantur, qui exiſtimant Joannem præ cæteris Apoſtolis & Evangeliſtis, hominibus ad ſublimioris Theologiæ contemplativæ dogmata, quæ poſtea acerrimis odiis, altercationibus, calumniis, fraudibus, criminibus falſi, injuriis, oppreſſionibus exculta & exercita ſunt, ſignum ſuſtuliſſe, cum nullus aut à Curioſitatis vanitate, aut à peſtiferi vitii hujus aſſecla, zelo amaro, alienior fuerit.

Id in hac Epiſtola præcipue animadverti poteſt, in qua cum toties Cognitionis Dei & Chriſti mentionem fecerit, nunquam eam in opinione aut ſcientiâ, vel confeſſione aliquorum obſcurorum ac difficilium dogmatum, aut myſteriorum contemplatione, ſemper in praxi & obſequio præceptorum Chriſti, præcipue vero Caritatis collocat.

Sed nos ad *verſ.* 5. redeamus: Ait igitur, *Hanc eſſe* ἐπαγγελίαν (ſive *annunciationem* & doctrinam prædicationis Apoſtolicæ, ſive ipſam *promiſſionem Dei* per vocem hanc intelligamus) *quam* inquit *audivimus ab ipſo, Deum lucem eſſe, & tenebras in eo eſſe nullas.* Hoc eſt, Deum perfecta & omnibus numeris abſoluta ſanctimonia nobis prælucere, atque ut ejus pulchritudine & ſplendore multum delectatur, ita omnem illibatæ puritatis iſtius maculam averſari & odiſſe. Ita ut qui Deo placere, ejuſque communione (quæ alias *Pax apud Deum* vocatur) & quaſi Commercio frui velit, lucere quoque ſanctimonia, & opera tenebrarum averſari, atque cane pejus & angue fugere teneatur. Præcipuè vero peccatorum habitus, quos hic per *Ambulationem in tenebris* Joannes deſcribit, plane abjiciendi ſunt. Alias nihil impudentiùs, nihil mendaciùs ac perfidioſius eſt hominibus, qui cum ſibi conſcii ſint ſeſe in cœno peccatorum volutari, ac præcipue in fermento odiorum ac zeli erga fratres acerbi, macerari, myſteria tamen rerum divinarum, & oeconomias rerum cæleſtium, tanquam recens è cælo delapſi, & à colloquio Numinis digreſſi crepant atque jactant. *Si dixerimus*, inquit Apoſtolus, *nos communionem cum Deo*, cum Chriſto, *habere, & in tenebris ambulamus mentimur, nec ſyncere agimus.* Ut autem *ambulatio in tenebris* habitus vitiorum: ita virtutum habitus *ambulatio in luce* Joanni dicuntur. Lux iſta Sapientiam, juſtitiam & omnium virtutum, omnis pulchritudinis fulgorem & ſplendorem, quo nihil formoſius, nihil ornatius, nihil amabilius, nihil jucundius, ac dulcius cogitari poteſt, ſignificat. Quæ lux & auguſta pulchritudinis, bonitatis, & generoſitatis indoles, quia Deo penitus inſita & admodum placens eſt, ideo quo plus ejus pulchritudinis & ornamenti miſeri homunciones ſibi auxilio ejus, à quo nemo arcetur, comparare poſſunt, eo pluris à Deo æſtimantur, & magis ipſi placent, & propius ad eum accedunt, & arctius ipſi adhærent, & ejus miſericordiam, favorem, paternam indulgentiam & amorem experiuntur. Sed præcipuum eſt hujus felicitatis ſolatium, noctes atque dies patens ad Deum aditus, aſſidua cum eo converſatio, cum abſque ope ipſius nihil omninò habere, & rem noſtram bene gerere minime poſſimus. Quàm opem ipſe à ſe peti non velit tantum, ſed maxime gaudeat, ut per infirmitatem noſtram magnificam de potentiſſimo hoſte noſtro victoriam reportet. In quo ſi nos ſoquacia, & obſequentia Deo inſtrumenta præbuerimus; gloriam quodammodo ſuam cum noſtra conjungit, & quamvis ipſi tota debeatur, utpote inexhauſto fonti omnis potentiæ & victoriæ: tamen ex vaſta felicitatis ſuæ Scaturigine ingentia in nos beneficentiæ ſuæ flumina effundit: ſuamque in nobis victoriam coronat, & tanquam duriſſimi, difficillimi, ac celebratiſſimi belli Commilitones, per Chriſtum, ſupremum hujus militiæ Ducem, nos glorioſe remuneratur. Merito igitur Joannes ait *verſ.* 7. *Si vero in Luce ambulamus, ſicut ille eſt in luce, communionem habemus mutuam. & ſanguis Jeſu Chriſti filii ejus, purificat nos ab omni peccato.* Duo ingentia commoda proponit, quæ ambulantibus in luce certo certius ſperanda ſunt. Primum quod mutuam cum Deo communionem habeant. Voces enim μετ' ἀλλήλων *invicem* aut *mutuo* non relationem inter alios homines & Apoſtolos, de qua *verſ.* 3. locutus eſt, ſed relationem inter Deum & homines ſignificare oſtendit explicita ſimilitudo; *Ambulamus in luce ſicut ille eſt in luce.* Cum eo enim communionem nos habituros dixit, quem in vita & ſanctimonia imitemur: & communionem mutuam, quia ſicuti nos ad Deum (niſi peccata obſtent) perpetuo liberum aditum habemus: ita Deus nos mutuo

per.

per Spiritum ſuum perpetuo adjuvat, docet, inſtruit, præmonet, conſolatur, confirmat. Nihil autem utilius eſt homini ſalutis negotium procuranti, quam obſervare mutua iſta communioniacum Deo & cum Chriſto momenta, uſque ad emolumentum ſuum, ac rem bene gerendam uti, interdum & frui, hoc eſt, obſervare quoties nobis Deus per Spiritum ſuum cogitationes ſanctas ingerit, ne parum animadverſæ, aut per objectam à Satana oblivionem, aut à propoſito avocationem; obliteratæ aut dilatæ, aut rejectæ, effluant: obſervare quoties mentem noſtram cæleſti luce illuminat, ita ut ea nobis in mentem veniant, quæ ſua ſponte non veniſſent. Quoties autem noſtram vellit ſive per nudam cogitationem, ſive per negotiorum aut circumſtantiarum concurſum, ea menti noſtræ obtrudens, quæ ad rem noſtram maxime conferunt, & quæ nos nobiſmet ipſis relicti nunquam aſſecuti fuiſſemus: item quoties nos improviſo, & plane cælitus delapſo ſolatio erigit & confirmat. Nam protectionem ipſius perpetuam & per Angelorum miniſteria aut divinitus objecta impedimenta, averſa à nobis mala aut pericula noſtra non attingo. Præcipuum vero ejus auxilium in tentationibus ſuperandis, & omni vel minima certaminis occaſione, ſi modo uti velimus, præſto eſt, nec unquam deſideratur. Quo major nobis incumbit neceſſitas, ut in conſpectu atque præſentia, & quaſi converſatione numinum, interdum & Angelorum viventes, cum timore, & verecundia, & omnis generis vigilantia & continentia ætatem tranſigamus. Sic enim vere in luce ambulabimus, proſpicientes longe omnes viarum noſtrarum, quas Satanas lubricas reddit, falebras, ne noxie ceſpitare aut cadere poſſimus, cum in tam altum & excelſum ſtatum ſublati, nunquam longe abeſſe poſſimus ab immani præcipitio.

Alterum ambulationis in luce emolumentum ponit Joannes, quod *Sanguis Jeſu Chriſti filii ejus purificat nos ab omni peccato.* Ubi primum notandum relativum *αὐτοῦ*, toties hic repetitum, de Deo Patre intelligi, cujus ſit filius Jeſus Chriſtus. Deinde illud quoque animadvertendum propter ſtrictiſſimam conjunctionem, quæ in ſalutis noſtræ negotio intercedit, inter Patrem & filium, quæcunque hic de Patre dicuntur, eadem omnia & de filio intelligenda eſſe, quia eorum nihil fit, quod non per filium Pater faciat. ita ut jure in Evangelio per Filium omnia fieri & facta dicantur. Sed maxime omnium illud obſervandum, Remiſſionis peccatorum & Redemptionis, quæ facta eſt per ſanguinem Chriſti, privilegium, ad ſolos ambulantes in luce reſtringi. Ne quis ſub mendaci ſpecie humilitatis, quæ totum ſalutis noſtræ negotium non Dei imo vero Chriſtique beneficio tribuere vult videri, ſuam à Spirituali certamine operam, ſuum ſudorem & contentionis propriæ difficilem & ærumnoſum conatum aſtute & fraudulenter ſubtrahat; non ſine contumelia Dei, quem iſta fraude circumveniri poſſe, inaniſſimam ſpem alant homines delicati & Deo atque Chriſto & ipſi Spiritui ſancto pro vera vitæ Sanctimonia, ſpecioſa verba dare aſſueti.

Nec illud omittendum, verba *purificat nos ab omni peccato*, non ſolam juſtificationem, hoc eſt, eorum qui non omni ex parte juſti fuerunt (quia interdum in peccatum lapſi ſunt) pro juſtis reputationem & quaſi abſolutionem ab omni reatu peccati: ſed etiam ipſam juſtitiam, hoc eſt, pietatem & præceptorum Chriſti obedientiam, talem tamen qualis Deo ſub novo Fædere ſufficit, hoc eſt, ſaltem à peccatorum habitu & conſuetudine liberam, ſignificare. Mors enim & Sanguis Chriſti eas habet vires, ut non modo præterita peccata nobis gratuita Dei miſericordia eſſe remiſſa teſtetur; ſed etiam ut nos in futurum à peccando, præcipue vero à peccandi conſuetudine, abſterreat & abſtrahat.

Verſ. 8. Occurrit objectioni Hæreticorum quorundam, qui Gnoſticis illud exitialis doctrinæ venenum inſpiraverant, Turpiſſima quæque, quæ homines patrent, non modo peccata non eſſe, ſed ad perfectionem religionis neceſſaria eſſe: quia hominea mundanos, ut ajebant, principes, alia ratione evadere nequeant, niſi cunctis ſua debita ſolvant. Vide *Euſeb. Hiſt. Eccleſiæ Lib.* IV. *Cap.* VII. Tales igitur homines, quia pravas actiones ſuas pro peccatis non habebant, peccatorum ſe expertes eſſe putabant. Ait igitur iſtos ſeſe miſere decipere, & omnis veritatis expertes in profundo errorum, & ignorantiæ barathro demerſos eſſe arguit. Ex quo barathro emergendi non alia pateat via, quam ſi delicta quidem noſtra, quæ negari nullo modo poſſunt, confiteamur: ſed ad clementiam & miſericordiam Dei confugiamus. Quem noſtra nobis peccata remiſſurum, probat Joannes ex duplici Dei attributo. Primum, quia eſt *Verax, Fidelis.* Cum igitur promiſerit nobis remiſſionem peccatorum, dubitari nullo modo poteſt, eum promiſſa præſtiturum. Secundo quia *Juſtus*, hoc eſt, benignus, clemens, miſericors. In cujus vocis uſu notanda eſt Spiritus Sancti conſuetudo, quod vox juſtitiæ ſæpe non pro juſta pœnarum retributione; ſed pro benigna earundem relaxatione, & clementia, & miſericordia ſumatur. Ita ſponſus Mariæ Joſephus *Juſtus* dicitur, quod in eam noluerit exemplum ſtatui. Cum igitur Deus bonus ſit, & benignus, tanto certius ſperare poſſumus eum noſtra peccata remiſſurum & nos juſtificaturum. Ubi iterum verba *purificabit nos ab omni injuſtitia*, non tantum gratuitam illam juſtificationem; ſed ipſam quoque juſtitiam, innocentiam, & à peccatorum conſuetudine purgationem, quominus ſignificent, cauſa nulla eſt.

Verſ. 10. Oſtenſa Dei fidelitate, ac bonitate, & benignitate, qui ad remittenda nobis peccata, & nos non modo pro juſtis habendos, ſed etiam ex injuſtis juſtos reddendos propendeat; nunc iſtam objectionem, quam prius non niſi reprehenderat, & erroris, atque ignorantiæ accuſaverat, refellit per deductionem ad abſurdum, idque duplex. Primum eſt, Si vera ſit opinio eorum, qui ſe peccato carere putant, non igitur & ante religionis cognitionem peccaverant. Quod ſi id ſit verum, quomodo Deus, qui peccatorum remiſſionem ipſis obtulit, & per Apoſtolos prædicari fecit, à mendacii culpa abſolvetur. Atqui hoc in tam fidelem & veracem Deum non cadit. Abſurdum igitur & illud. Alterum eſt, ſi quis tam abſurdam rem aſſerere auſit, quæ doctrinæ, quam Deus Mundo prædicari juſſit, adeo contraria eſt; certe doctrinam & religionem Chriſtianam non cognovit, neque bona fide recepit. Atqui id homines, falſas doctrinas in religionem, ut diſcipulos in obſequium Magiſterii ſui abſtraherent, tunc invehentes, non facile erant conceſſuri. Ergo opiniones religioni Chriſtianæ, & ſermoni Dei ab Apoſtolis prædicato tam adverſas abjicere debebant.

CAPUT II.

AD præcipienda pietatis officia accedens Spiritus Sanctus, hic quoque antiquum obtinet, & miti quadam, ac benigna ratione præcepta ſua proponit; ut leniter influant potius in obvios & occurrentes, quam violenter irrumpant in invitos ac reluctantes hominum animos. Blando teneræ ætatis *τεκνίων* nomine alloquitur Apoſtolus eos, quibus ſcribit: & ne qua in verbis ejus difficultate offendantur; ſuamet verba explicat. Cum enim opinionem eorum refellens, qui nobis nihil eſſe metuendum à pec-

à peccatis docerent, quorum reatu nullo teneamur, docuiſſet nos & præteritorum, & præſentium peccatorum culpâ ſupplicio Dei obnoxios eſſe, ac periclitari: ne cui forte in mentem veniret, ſufficere ſi peccata iſta, quæ evitare non poſſumus, confiteamur, & expectemus, ut nos abſque ulla noſtra opera Sanguis Chriſti purificet, aut Deus juſtificet, quorum utrumque ſupra dixerat: Ideo addit ſe iſta ſcripſiſſe eo fine, ut in id omni ſtudio incumberent, *ne peccarent*. Quod ſatis oſtendit peccata non eſſe ſimpliciter inevitabilia. Cur enim tentaret Apoſtolus impoſſibilia, aut hortaretur homines ad ea facienda, quæ fieri nequeunt? Eſt ſane in evitandis peccatis maxima, & abſque divina ope vix ſuperabilis difficultas. Sed primum habitus, & conſuetudines peccatorum vitari, accedente divinâ ope, ſimpliciſſimè poſſunt, non obſtante mortalium imbecillitate. In ſingulis peccatorum actibus evitandis, quominus interdum interveniant, longe plus eſt difficultatis. Sed & hæc à precum vigilantia, & comparatis, ac ſubinde incrementum ſumentibus virtutum habitibus multum imminuitur, & tandem eo res evadere poteſt; ut ſaltem ad aliquod, nec illud breve tempus, homo peccati non modo gravioris; ſed & mediocris expers eſſe poſſit. De leviſſimis non loquimur, quæ ſub judice nobis adeò benevolo, ac virium noſtrarum non iniquo æſtimatore, an in peccatorum cenſum referenda ſint, poteſt ambigi.

Cum igitur Apoſtolus loquitur *hæc ſcribo vobis ut peccetis*, præcipue de peccatorum conſuetudine intelligendum eſt, cujus evitatio planè nullam impoſſibilitatem habet; ideò neceſſariò nobis evitandi ſunt omnes peccatorum habitus. Sed verba, *quod ſi quis peccavit*, de ſingulis peccatorum actibus intelliguntur. Qui lapſus infirmitatis noſtræ, quia poſitis tentationum fluctibus, atque, ut noſtræ quoque virtuti locus ſit, non ſemper ſuccurrente divinitùs ope, interdum vix evitari poſſunt: ideoque in illis datur veniæ locus, & paratum eſt refugium in clementia, & benignitate Jeſu Chriſti, Cui Pater ita omne judicium dedit, ut ipſe immediate neminem judicet. Hic autem cauſæ noſtræ *advocatus* dicitur *apud Patrem*, non proprio loquendi modo. eſt enim Judex, non advocatus: Sed favor ejus erga nos, & benignitas per hanc vocem exprimitur; quaſi cauſam noſtram ipſe agat, & procuret apud Patrem. Quo loquendi modo benignitas, & clementia Judicis noſtri exprimitur, ne animum forte lapſi deſpondeamus; apud quem adeò advocato infirmitas noſtra non indiget, ut ipſe ſit cauſæ noſtræ advocatus, & Patronus apud Patrem. Eadem benignitas judicis noſtri exprimitur per vocem *δίκαιον, Juſtum*, quæ hoc loco bonum, benignum, clementem, ſicuti ſupra quoque docuimus, ſignificat. Quæ vox non intellecta doctrinam de Juſtitia imputativa genuit. Sed præcipuè benignitatem, & erga nos favorem Chriſti denotat; quod *verſ.* 2. dicitur *propitiatio pro peccatis, non modo noſtris, ſed totius mundi*; quia non modo per mortem ejus promulgata ſit remiſſio peccatorum, tàm nobis, quam omnibus aliis hominibus, qui doctrinam ejus recipere volunt: Sed per reſurrectionem quoque, & exaltationem omnes erecti ſint ad ſpem vivam liberationis ab omnibus peccatorum pœnis; præcipuè vero à morte æterna. Quemadmodum enim Chriſtus ſedens in dexterâ Dei intercedere pro nobis Rom. VIII. 34. dicitur: ita hic quoque advocatus noſter apud Patrem eſſe, eumque nobis, ac toti humano generi placare aſſeritur: ut hæc propitiatio pro noſtris peccatis non ad ſolam mortem ejus reſtringenda; ſed ad exaltationem quoque porrigenda ſit. Nihil enim neceſſe eſt ſenſus Sacræ Scripturæ coarctare, quoties latius prætendi poſſunt.

Quod autem hæc gratia, favor, redemptio, & propitiatio Chriſti pro peccatis noſtris, nos non eximat ab officio pro virili, & nunc pejus, & angue vitandorum peccatorum; ſatis accurate demonſtrat tota iſta Epiſtola, propemodum ubique inculcans nobis neceſſitatem ſervandorum ejus præceptorum.

Præcipuè vero eos, qui *Cognitione* myſteriorum religionis, & ipſius Chriſti gloriabantur & in iſta ſua *γνῶσιν* proram, & puppim religionis collocabant; docet *verſ.* 3. non alia conditione eos *cognoviſſe Chriſtum*, ejuſque religionis myſteria dici poſſe, niſi ejus *præcepta ſervent*. Quæ ſi forte non ſervent, & tamen cognitionem ejus jactant, *Mendaces eſſe*, & *omnis veritatis* ignaros, & *expertes verſ.* 4. Solos vero eos, qui ſervant ſermonem ejus (hoc eſt, præcepta per ejus ſermonem, & prædicationem tradita) veram cognitionem ejus habere. quia in iis caritas Dei adimpleta, & conſummata eſt: qui non auribus tantum præcepta ejus per filium data percipiunt; ſed vita, & factis exprimant. Maxima enim *verſ.* 5. caritas Dei in prædicatione Evangelii apparuit. Sed iſtius Caritatis fructus in ſolis iis perficitur, qui prædicatæ voluntati Dei obſequuntur. Ac tales homines ſoli & Chriſtum *verè noſſe*, & *in Chriſto verè eſſe, ac manere* dici poſſunt. Quid ſit autem *eſſe*, & *manere in Chriſto*, explicat *verſ.* 6. *Ambulare, ſicut ipſe ambulavit*, hoc eſt, vivere, ſicut vixit, & eoſdem virtutum omnium habitus exercere, quibus ille nobis præluxit.

Verſ. 7. Quia præcurſores Antichriſti novitate doctrinarum ſuarum diſcipulorum animos captabant, & aucupabantur; Apoſtolus hoc loco ait, ſe veterem doctrinam à Chriſto ipſo prædicatam *ab initio*, hoc eſt, initio Evangelii tradere: atque ipſorum nugiſteis, ac novis dogmatibus prædicationis ſuæ antiquitatem tacitè opponit. Chriſtus enim ipſe non audiri tantum, ſed in praxin, & executionem præcepta ſua deduci docuit: & Apoſtoli toties inculcabant monitum, ne Auditores duntaxat legis eſſent Chriſtiani; ſed executores: utque non Chriſti tantum doctrina in languida eorum memoria; ſed ipſe Chriſtus, & virtutum ejus vegeta imitatio in cordibus eorum viveret. Porro voce *præcepti* totam doctrinam religionis ſignificari, ſupra quoque 2. *Pet.* III. 2. monuimus.

Quanquam *verſ.* 8. quaſi ſeſe corrigens, *Novam* quoque dici poſſe doctrinam, quam tradit, oſtendit; quia Novitatem vitæ inducat: & quemadmodum de ipſo Chriſto vere iſtud dici potuit, vetera præteriiſſe, & nova per eum facta eſſe omnia, atque adeò per lucem Evangelii mundo illatam ipſa aurea ſecula condita; ita de fidelibus Chriſti idem verò aſſeri poteſt, eos abjectis veteribus tenebrarum operibus, nova lucis opera conſectari, & in luce ambulare.

Cæterum laudem iſtam, & gloriationem in *luce vivendi* (*verſ.* 9.) non ad omnes pertinere, qui ſe putent, aut dicant luce Evangelii colluſtratos. Quicquid enim *γνώσεως, cognitionis, ac dogmatum* lumen aliqui jactent, quia fratres ſuos ingenio forte, aut eruditioni ſuæ non ſtatim aſſurgentes, nec in omnibus aſſentientes, aut ſimilem aliquam ob cauſam odio proſequuntur, nondum ex denſa tenebrarum caligine eluctati ſunt, nec ullius lucis Evangelii lumine, quod mundo illuxit, colluſtrati ſunt; ſed atra nox errorum, & ignorantiæ ipſis incubat. At qui ſervant præcepta Chriſti, quorum præcipuum eſt de fratribus diligendis, illi vere in luce manere dicuntur, quæ ipſis monſtrat iter, nè offendant ad obvia forte offendicula: inter quæ præcipua ſunt odiorum erga fratres anſæ, & occaſiones. At iis, qui ſibi fratres odiſſe permittunt, nondum vera lux Chriſti affulſit, & in tenebris vivunt, nec facile aliquid aggredi poſſunt, quin turpiter ceſpitent: quia oculi eorum, caligine cæcati, non proſpiciunt in tenebris impedimenta,

ſpte

ſitæ greſſibus eorum objecta. Itaque omnibus, qui propter dogmata ſua, ab aliis forte non recepta, oderunt eos, quos diligere Lex Chriſti præcepit; ſuſpecta debent eſſe ſua dogmata. Odium enim iſtud erga fratres tenebrarum erroris, & ignorantiæ ſignum eſt certiſſimum; *ut vix aliud falſorum dogmatum certius videatur veſtigium, quam zelus amarus, & accenſa adverſus diſſentientes iracundia.* Et qui ſibi hujus infirmitatis conſcius eſt, cavebit, ſi ſapit, nova dogmata cudendi fiduciam; quia vix aliquid ſani ab eo ſperari poteſt, qui morbo huic obnoxius eſt. Cæcat enim animos mortalium odium; nec eſt ulla tàm pura, tàm liquida, tàm incurrens in oculos veritatis Lux, quæ cerni, aut recipi poſſit ab animo, qui odio proponentis veritatem præoccupatus eſt.

Verſ. 12. Cum de fraterna caritate, quæ à ſubortis, de quibus infrà mox agitur, Pſeudoprophetis violabatur, diſſerere cæpiſſet; eandem porro doctrinam continuat, tacitè oſtendens noſtratum eſſe partium, ut omnes fratres amemus, qui ſiquidem ſint multo juniores, atque ætate inferiores, nobis amandi ſunt tanquam proprii liberi: ſi verò ſint ſuperiores, diligendi tanquam Patres: denique ſi nobis ſint pares, amandi ſint ſicuti fratres. Ex quo triplici fidelium erga nos reſpectu, & conſideratione, dividit hoc loco integrum Chriſtianorum, qui nobis fraterna charitate proſequendi ſunt, cætum in tria ætatum genera, pueros, juvenes, & ſenes, quos hoc loco Patres vocat. Et expreſſe aſſerit ſeſe merito Chriſtianorum cætum his arctioris Caritatis, ac neceſſitudinis nominibus vocare poſſe. Incipit autem à *pueris*, quia ſuprà initio capitis hujus eos, ad quos ſcribit, τεκνία μου, hoc eſt *filiolos ſuos*, diminutiva voce nominaverat: quod non ætatis modo; ſed & Apoſtolicæ dignitatis reſpectu merito facere potuit. Dicit igitur meritò ipſis hoc nomen tribui, & quidem omnibus poſſe; quia quemadmodum patres teneræ, & infirmæ ætatis liberis hallucinationes eorum non ægre dimittunt: ita ipſis omnibus propter nomen Chriſti, hoc eſt, quia ad Chriſtum pertinent, & ſunt membra corporis ejus, peccata remiſſa ſunt.

Verſ. 13. Progreditur longius, & *Patrum* quoque venerandum nomen omnibus ipſis tribui poſſe affirmat, quia cognoverint eum, *qui eſt ab initio* omnium parentem; imo qui eſt omnium quidem rerum initium; ſed præcipuè Prima omnium, & ſuprema Salutis, ac felicitatis noſtræ cauſa.

Denique ad mediam, & omnium robuſtiſſimam ætatem accedit; & *Juvenes* quoque eos omnes vocari poſſe aſſerit; quia in Spirituali certamine Satanam ſuperaverint. Nec enim fruſtrà vulgari dicterio Conſilia ſenum haſtæ juvenum vocantur.

Quæ ubi breviter protulit, æquè breviter explicat. Ac *puerulos* quidem (παιδία) ſeſe eos merito vocare poſſe oſtendit *verſ.* 14 quia Paternam benignitatem Dei talem experti ſunt, qualem vulgo tenera, & innocens ætas ab indulgentia parentum experitur: in ea videlicet (quam ſuprà expreſſit) peccatorum remiſſione.

Patres autem eos à ſe apellatos ait ob eandem, quam ſuprà protulit, cauſam, quia cognitione ſummi illius Dei, qui ſuprema eſt ſalutis noſtræ cauſa, inſtructi ſint, ita ut alios quoque eadem inſtruere, & quaſi gignere Deo poſſint. Mutat autem in hoc *verſu* 14. verbi *Scribendi* tempus; nec *Scribo*, ut prius, ſed *Scripſi* ait: quia *verſ.* 13. idem ſcripſerat: nec enim alibi, niſi in hoc *verſu* 13. ſcriptum id ab eo deprehenditur.

Poſtremo rationem, cur eos *Juvenes* dici poſſe aſſeruerit, plenius *verſ.* eodem 14. explicat. *Quia*, inquit, *robuſti ſint, & ſermo Dei in ipſis manet, & vicerunt illum malum.* Robur ætatis in juventute exeritur: Sed hoc ſpirituale adverſus Satanam robur unde proveniat, non reticet. Adeò robuſti ſunt, inquit, ut tàm potentem bellatorem vicerint; quia ſermo Dei, hoc eſt, verbum Dei, doctrina illa cæleſtis, in ipſis manet. Unde patet, quibus armis profligetur Satanas, & quali armorum genere adverſus tam validum hoſtem nos inſtructos eſſe oporteat; cui nihil magis ſit funeſtum, & metuendum, quam *gladius verbi Dei*, quem hodie è manibus hominum excutiunt, qui à lectione Sacræ Scripturæ, eaque aſſiduâ arcent Chriſtianos. Obſervandum obiter, ut alibi in Sacra Scriptura, ita hoc loco Satanam dici abſolute *Malum*. quia ut prima peccati, & malitiæ origo ab ipſo fluxit; ita regnum illud pravitatis, & peccati, ad quod expugnandum, ac debellandum Chriſtus venit, propagare non deſinit. Notandum autem eſt, omnes iſtas rationes, ab Apoſtolo adductas, cur iſtis nominibus (quæ pene omnia caritatis vocabula ſunt) Chriſtiani vocari poſſint ejuſmodi eſſe, quæ amorem, & Caritatem eorum mentibus noſtris inſinuent. Quis enim non diligendos eos exiſtimet, quos Deus unâ nobiſcum communi peccatorum veniâ dignatus, dilexit; qui eadem, quâ nos cognitione Dei inſtructi, & ornati ſint; qui in eodem bello, in eodem periculo commilitones noſtri, & victoriæ ſocii ſint?

Verſ. 15. Cum oſtendiſſet Apoſtolus, quid nobis diligendum ſit; oſtendere aggreditur, quid nobis odio, & averſatione proſequendum ſit. Aut potius cum vellet Apoſtolus Caritatem erga fratres firmiter animis noſtris inſerere, maximum ejus impedimentum, hoc eſt, Caritatem Mundi ex animis noſtris extirpare nititur. Nihil enim magis contemptos, imo etiam exoſos reddit fratres, quam amor, & dilectio mundi, & eorum, quæ ſunt in mundo, ſive voluptatum amore, quibus omnes veri Chriſtiani bellum indixerunt, flagremus; ſive habendi cupiditate, quæ etiam conjunctiſſimos odio collidere ſolet, capti ſimus; ſive faſtu, & ambitione cunctis eminendi attollamur, quæ nos ſuperbos, & contemptores aliorum, præſertim modeſtiam profeſſorum efficit.

Ergo dilectionem Mundi ſeriò vetat, atque damnat. Addit autem *ea quæ ſunt in Mundo*; ut explicet mentem hujus Interdicti, quæ non inſontium Creaturarum, neque etiam ipſorum, qui in mundo ſunt, hominum amorem, hoc eſt, humanitatem ex animis noſtris excutit: *ſed ineptiſſimorum, & noxiorum Mundi ſtudiorum, ac deſideriorum*, ex quibus uberrima omnium ſcelerum, & flagitiorum meſſis germinat, & exurgit. Quæ ſtudia, & deſideria *Mundi* dicuntur; quia longè major pars humani generis ea conſectatur: quæ major pars Mundi nomine omnium pene linguarum vocari ſolet mundus.

Addit autem rationem, cur iſta diligenda non ſint; quia dilectio eorum adverſatur dilectioni Dei, eamque ex animis noſtris eliminat; non modo, quia viſibilium, & quidem præſentium amor curam inviſibilium, & quaſi abſentium rerum removet, & extinguit: ſed etiam quod nos Deus ab illecebris hujus ævi tàm promiſſis, quàm præceptis ſuis magno conatu abſtrahat. Quæ ſi ſemel animum noſtrum occupaverint, quid niſi neglectum, & averſationem ſalubrium Dei monitorum nobis inſinuabunt? Nam ſi ea, quæ Deus damnat, & odit, nobis vehementius placuerint: eadem operâ Dei, nos ab illis arcere cupientis, voluntatem diſplicere neceſſe eſt. In qua tentationum lucta victrix cupiditas, ſi non inſanum ipſius Dei odium ſubrepere: at certe amorem, & beneficia ejus certiſſimo neglectu, & oblivione obliterari efficit, & procurat. Nec vacat ſtudiis, ac ſpinis hujus ævi implicato mentis oculos attollere ad inviſibilia: Et ſi ſemetipſa ultro luminibus noſtris ingerant, clauſas mentis, & cogitationum palpebras repeſiunt, & contumelioſè excluſa arcentur.

· Probat autem *verſ.* 16. Omnia iſta Mundi ſtudia, atque deſideria, quibus mortalium genus dat operam, non eſſe ex Deo: ſed ex mundo, hoc eſt, non eſſe voluntati Dei congrua; & conſentanea: quia non ex dictamine rationis, verbo ejus illuſtratæ, originem trahant; ſed eſſe vana decipi volentis, ac decepti Mundi ludibria, ex pravitate mortalium ortum habentia: Probat id, inquam, per enumerationem triplicis generis cupiditatum, quæ voluntati Dei repugnent, nec ullo modò ex Deo proficiſci potuerint, aut poſſint. Primum eſt cupiditas carnis, quo omnis libidinis, gulæ & intemperantiæ vitia pertinent. Alterum Cupiditas oculorum, ſeu, Radix omnium malorum, Avaritia, ex qua omnis injuſtitiæ germina pullulant. Tertium Faſtus vitæ, & ambitio, ex quâ non privatæ modo injuriæ; ſed publica bellorum incendia excitantur: in quibus injuſtitiæ crudelitas additur. Atque hoc loco omnes flagitiorum, ac ſcelerum fontes recluduntur, cum vix ullum dari poſſit vitium, quod non ad aliquam trium illarum cupiditatum originem ſuam referat. Quæ certè cupiditates omnes, ex pravitate mortalium, muneribus Dei tam naturalibus, quam acquiſitis pravè utentium, aut potius abutentium, oriuntur; non autem ullo modò ad auctorem Naturæ Deum referendæ ſunt. Inſevit enim Deus omnibus naturales impetus, quibus in bonum, ad conſervationem, aut propagationem ſui pertinens, atque ipſa voluptate commendatum, ferantur: ſed neque nimios aut inſanos. Et ne qua fortè furere, aut exorbitare poſſint, frænum rationis hominibus addidit, quibus compeſci, aut in ordinem redigi queant. At nos tantis muneribus Dei turpiter abuſis, frænum moderationis in calcar nequitiæ convertimus; & in luce rationis, modum invenimus quomodo denſiores cupiditatum noſtrarum tenebras redderemus, & brutis, ac cæcis naturæ motibus non modo furorem, & vehementiam: ſed & ingenium addidimus. Vis ſcire quantum homini Ratio, vel potius Rationis abuſus nocuerit; reſpice brutorum ſortem, & utrum tàm rabidis vitiorum æſtibus agitentur diſpice. Sanè in illis naturali voluptatum uſui finem affert ſatietas, nec ſibi potu crapulam, nec cibi ingluviè morbum, nec nimio veneris uſu mortem accerſunt, rudes ad reliqua ſcelera; quia lumine iſto uti nequeunt, quo nos abutimur. Nulla avaritiæ, nulla ambitionis ſiti torquentur, ſuperbiam in paucis, ſed innoxiam reperias, nec in ullas injurias erumpentem. Vides igitur non in naturâ, aut ejus auctore; ſed in pravo rationis uſu vitiorum omnium quærendas eſſe origines. Nec ratio ipſa accuſanda: ſed eâ, vitioſè utentium pravitas. Cæleſte illud, & eximium eſt; ſed in quos à cæcis mortalibus detorquetur.

——— *Non hos, donatum munus in uſus.*

Atque hæc, quia omnibus liquido patent, ſubandiri maluit Apoſtolus, quàm ſuperflua diligentia explicari. Illud unum dixiſſe contentus, omnes iſtos vitiorum, quos enumerat, rivos ex divinæ bonitatis fonte derivatos non eſſe: ſed ex Mundi, hoc eſt, ipſorum hominum pravitate profluere. Notandum autem, ut alibi non ſemel in hac epiſtola, ita in hoc loco; Deum, abſolutè poſitâ voce *Patris* nominari; idque bis intra duos verſus: primum quia ſit Pater Domini noſtri Jeſu Chriſti; quod ſub Novo fœdere agnomen ejus inolevit; deinde quod erga nos paterna voluntate, & indulgentiâ propenſus ſic vocari meruerit.

Verſ. 17. Affert alteram rationem, cur mundus amandus non ſit; aut potius, quia in ſuperiori ratione oſtendit, Non poſſe ſimul & Deum, & Mundum amari, nunc probat Deum potius, quam mundum amandum eſſe. *Quia mundus*, inquit, *præterit, & cupiditas ejus: at qui facit voluntatem Dei, manet in æternum.* Hoc eſt, Promiſſa, & illecebræ, & Spes, quaſcunque oſtentare poteſt mundus, fluxæ, & fugaces ſunt, & momento tranſeunt. Proinde & iſti, qui tam caduca bona amplexi ſunt, qui ſtudiis, ac deſideriis mundi fallacis tenentur, atque indulgent; ipſi quoque una cum iſtis pereuntibus bonis intereunt. At ſummus Deus, ut ipſe ſtabilis, & æternus eſt; ita omnes, qui voluntati ſuæ morem gerunt; ſelices in perpetuum, atque æternos efficiet. Per voces *mundus præterit*; non illud tantum ultimum, & poſt multa ſecula venturum, mundi excidium deſignat: ne quis ſibi ſaltem, productæ in longum tempus felicitatis morâ blandiri poſſit; ſed etiam prætereà cito marceſcentem, & quotidianis caſuum procellis caducum humanæ felicitatis florem; quæ fallax, & inſidioſa felicitatis umbra etiam vita hominum ſuperſtite momento citius ſeneſcit, ac nos deſerit, & ſi quando præter morem ſuum eam durare contingat, à nobis certè per conceſſi ævi brevitatem deſeritur. At eorum, qui voluntatem ſuam ad voluntatis Dei normam, & legem componunt, felicitas; quia non circa caduca, & peritura occupatur, nec eſt mortale, quod optat, & captat, primum ipſa exemplo illius, quæ una cum fragilibus bonis frangitur, quamdiu vita ſuperat, non ſeneſcit, aut imminuitur: ſed creſcit occulto, velut arbor, ævo, & indies novum florem induit, nova ſumit incrementa, novum robur; tanquam cæleſtis planta, Spiritus Sancti rore irrigata. Nec enim habent ullum ſtatum, & fixum creſcendi modum, quæ ad æternitatem tendunt; à quo iterum veluti à ſummo floris ſui faſtigio retro ſublapſa deorſum relabantur. Brevis, & fugacis ævi veſtigium habet hic circulus. Fides, & ſpes æternorum illibata, (modo per obſtantia vitiorum eluctetur, & erumpat) vires ab ipſo ævo ſumit. Nec atteritur certamine: & quo longius tentationum fluctibus verberata eſt; eò eſt compactior, & firmior, & leviores ſubinde undarum ictus ſentit; donec nullos ſentiat; & quo propior eſt terreni certaminis exitus, eò & ipſa victoriæ propior, eò firmior: in repoſita ſibi glorioſiſſima præmia animo, & cogitatione præcurrit. Caſuum interea, & fortunæ atque omnis damni, aut interitus ſecura, & ex alta, ac tuta ſpecula fluctuum mundi vices, & fatorum ordinem ac theatrum univerſi una cum indigenis cæli ſpectatoribus nunc quoque deſpiciens; jam in hoc ævo æternitatis nectare, & Ambroſiâ fruitur. Scopum Apoſtoli fuiſſe in hac epiſtola, non modo veram Cognitionis Dei, & Chriſti rationem, quæ in vitæ puritate, ſanctimonia, & fraternâ caritate conſiſtit, tradere adverſus eos, qui falſas, & Gnoſticas cognitionis hujus rationes Eccleſiæ obtrudebant: ſed etiam ipſos illos falſo nominatæ ſcientiæ introductores, avos, atavoſque præſentium Eccleſiæ oppreſſorum, & Antichriſtorum latenter in Eccleſiam Apoſtolicam irrepentes detegere, locus hic oſtendit. Quæ eadem doctrina non modo hic fuſe tractatur, ſed iterum initio *Cap.* IV. ſatis accurate inculcatur; & iterum eodem Capite, *verſ.* 18.: & initio Cap. quinti, licet occultius repetitur. Nunc ad *verſum* 18. redeamus.

Vox diminutiva *pueruli* *audio* paternæ, non tàm authoritatis obſervantiam, quam dilectionis teneritudinem arguit; Et videmus ipſos Apoſtolos Paterni nominis honore ad affectus potius ſui propenſionem exprimendam uſos, quàm ad eminentiæ ſuæ ſupercilium abuſos eſſe; probe memores præcepti Domini; qui in Magiſtrali auctoritate ſecum; ita in paternæ reverentiæ faſtigio cum patre ſuo neminem in Eccleſiâ concurrere voluit. Tam blando igitur agnomine veros Chriſti, & Apoſtolorum diſcipulos flectere voluit ad amplectendam grato, & mutuo affectu monitionem ſuam. *Ultimum*, inquit, *tempus adeſt.* Vocem *ultimi* ad primum, ac medium quoque tempus, quæ antecedunt, relationem habere neceſſe eſt. Primum igitur

tempus

tempus illud videtur, quod ipſe Joannes ubique principii nomine deſignat, *Initium prædicationis* Chriſti & Evangelii; quod ab ipſius Domini ore primitùs promulgari cæpit. Medium poſt aſſumptum in cælum Dominum, cum non modo in Judæa à Petro, ac reliquis undecim aliquamdiu: ſed toto orbe à Paulo, & reliquis Apoſtolis, & Apoſtolicis viris, propagaretur puriſſima illa Evangelii veritas, quam in eorum ſcriptis ad vivum expreſſam legimus. Ultimum autem erat, cum deficientibus paulatim Apoſtolis, quibus ultimus ſupervixit Joannes, variis erroribus inficeretur Eccleſia, & via ad illam apoſtaſiam, 2. *Theſſ.* II. prædictam, præpararetur, quamvis adhuc quorundã Apoſtolorum, & Apoſtolicorum virorum ſuperſtitum opera, vigilantiaque Eccleſia pene tota contineretur in officio, nec illi errores adhuc regnare permitterentur; licet jam multi Antichriſti, hoc eſt, Antichriſto, & apoſtaſiæ viam præparantes, coorirentur.

Hinc patet totam iſtam temporis continuitatem, cujus reſpectu ævum, de quo Joannes loquitur, fuit ultimum, reſpicere virginitatem illam Eccleſiæ, cujus apud Euſebium Hegeſippus meminit, hoc eſt, *puram genuinam, & illibatam doctrinæ Chriſti ab eo, & Apoſtolis prædicatæ Veritatem.* Huic autem ultimo tempori ſucceſſuram fuiſſe Antichriſti apoſtaſiam. Cui Apoſtaſiæ Joannes in hac epiſtola opponit ſæpius veritatem illam, quam noverant (infrà *verſ.* 21.) & quam audierant à *principio* (infrà *verſ.* 24.) & unctionem quam acceperant à Chriſto. Vide & *cap.* III. II. Illa igitur pura doctrinæ Chriſti veritas, quam à principio audierant illi, quibus ſcribit Joannes, quam ſuborientibus extremo ejus ævo Antichriſtis tanquam acceptam à Chriſto unctionem tenebant: illa inquam veritas caſta, & incontaminata fuit; cujus ævum ultimum adveniſſe aſſerit Apoſtolus. Ultimum autem ideo, quia ſtatim flos hic illibatus veritatis marceſcere debuit, afflatus noxiis doctrinæ Antichriſti auris: quæ tametſi omnem ſalutarem vim religionis extinguere, ac tollere non poſſent; decus tamen, & florem ejus delibare, lucem obſcurare, atque ipſam vim ſalutiferam non uno modo infringere, per multa ſecula potuerant. Quamvis autem in cogitationibus noſtris, ad *cap.* V. epiſtolæ Jacobi, vocem Ultimorum dierum, aut temporum; alias quoque ob cauſas illic ita dici potuiſſe monuerimus: hoc tamen loco non alio, quam aurei illius Apoſtolici ævi reſpectu, quo pura, & incorrupta veritas in Eccleſia regnavit, Ultimum tempus dici, non una de cauſa cenſemus.

Primum quia ſignum iſtorum ultimorum temporum præcurſorum Antichriſti adventus eſſe dicitur. Unde neceſſario patet Tempus illud totum, cujus pars *ultimum tempus* dicitur, ipſius Antichriſti adventu terminandum fuiſſe. Nec enim Antichriſtus extra Eccleſiam; ſed intra Eccleſiam ſedem ac regnum, aut potius tyrannidem ſuam habiturus erat. Quæ tyrannis cum omni ſeductione injuſtitiæ, & efficacia erroris conjuncta erat futura. Regnantibus igitur, ac prævalentibus Antichriſti ævo erroribus, aurei illius veritatis ſeculi felicitas ſubmoveri, ac deſinere debuit. Deinde earum, quas citato loco propoſuimus, cauſarum, ob quas illa tempora ultima dici poſſent, in præſenti loco nulla locum habet. Neque enim hoc ultimum tempus dici poteſt reſpectu durationis in ſuo Statu gentis, ac Reipublicæ Judaicæ; quia non Judæis Joannes; ſed Chriſtianis maximâ ſui parte ex gentibus collectis ſcribit, quos gentis iſtius excidium terrere minimè poterat. Atqui admonitu caſus, aut inſtantis ultimi temporis terrere, & excitare ad vigilantiam Chriſtianos Apoſtolus voluit. Caſus igitur ille, atque periculum inſtans, quod ponit ob oculos Apoſtolus, non Judaicæ genti; ſed Chriſtianæ Eccleſiæ imminebat. Præterea quamvis Judaicæ quoque gentis excidium alibi prædictum ſit à Chriſto, hoc loco tamen Joannes non hujus: ſed alterius prædictionis mentionem facit; quâ prædictus maturè fuit Antichriſti in Eccleſiam adventus, ne improviſo imparatis ingrueret. Neque etiam hoc ultimum tempus hic dicitur, reſpectu ſolius illius generationis tam deficientis, quæ Chriſtum & Apoſtolos audivit. Quid enim opus fuiſſet quod ex aliis ſignis, puta ex adventu Antichriſtorum, adventum ultimi temporis indagare: ſi ex ſolo obitu eorum, qui Chriſti ſeculo vixerant, liquido omnibus patere potuit. Præterea non ſtatum poſt obitum Apoſtolorum, & hominum ipſis coævorum nec ſubito, aut uno ictu; ſed per certa intervalla, & ſpiramenta temporum, conſpiratio errantium in Eccleſia prævaluit. Productum enim eſt illud *ultimum* tempus etiam aliquanto poſt deceſſum Apoſtolorum, ſed non in longum invaleſcente ſenſim eorum numero, qui in erroris factionem indies magis magiſque conſpirabant.

Denique ne Mundi quidem ultimum excidium, per ultimum tempus hoc loco intelligi, ulla probabilitas permittit. Nec enim vivente Joanne ita vicinus fuit mundi exitus, ut illum jam jam inſtare dici poſſet. Non igitur aliud per Ultimum illud tempus intelligitur, quàm quod adventu Antichriſti terminari debebat; illud olim intaminatum doctrinis Antichriſtorum ævum, hoc eſt, pura, & illibata prædicationis Apoſtolicæ veritas.

Poſtquam dixiſſet Apoſtolus *ultima hora eſt*, ſubjicit, *& ſicut audiſtis Antichriſtum venturum; & nunc Antichriſti multi* (γεγόνασι, *facti ſunt*, hoc eſt, evaluerunt: ſed ex Chriſtianis, Chriſti ſervis, Antichriſti, & Chriſti hoſtes facti ſunt. Multum vero intereſt apud Joannem inter voces γίνεσθαι & εἶναι, quarum illa perfecti, hæc imperfecti ſignificationem habet. & illa per Latinam vocem *Factum eſt*, hæc per *Erat*, aut *Fuit* explicanda eſt.

Sicuti audiſtis. Ex his verbis patet, inter cætera prædicationis Apoſtolicæ præcepta, & doctrinas, non poſtremam fuiſſe Doctrinam & traditionem de Antichriſto. Quam doctrinam, ab Chriſto acceptam, omnes Apoſtoli inculcabant: Nec ullum eorum, quæ extant hodie, ſcriptum eſt, quod non aut apertam ejus mentionem, aut occultiorem & implicitam; non tamen obſcuram ejus prædictionem contineat. Adeo Spiritus Sanctus hominibus venturo huic malo remedium præſto eſſe voluit; ne imparatis, & nihil minus expectantibus Chriſtianis peſtis hæc ſuperveniret: verum ut unuſquiſque futurorum admonitu, ac proviſu tantò cautius, ac vigilantius ſibi caveret, atque proſpiceret.

Notandum & illud Tempus adventus Antichriſti, non multò poſt Apoſtolica tempora venturi, eſſe deſignatum, & prædictum; cujus myſterium viventibus adhuc Apoſtolis peragi cæpit, cujus rei veſtigia non occultiora modo apud omnes omninò (nemine excepto ſed apertiſſime quoque apud præcipuos Apoſtolorum; Petrum, Joannem, Paulum reperiat. Ita cum tempus adventus Chriſti Spiritus Sanctus occultum, & ignotum eſſe voluerit; tempus tamen venturi Antichriſti ignorari noluit: quia illud diſtincte prædici, ac præſciri longe magis, quàm aliud aliquid ex rebus futuris Eccleſiæ intererat. Ideo Chriſtus ipſe, quotieſcunque de rebus futuris, quas prædixerat interrogaretur; etiam tunc, cum eas in parte revelare rogantibus conſtituiſſet, ſemper tamen prius ſub nomine pſeudoprophetarum, Antichriſtorum adventum diſcipulis ſuis cavendum proponebat: quaſi curas eorum de rebus futuris, ab eo quod minus ipſis incumberet, ad res proviſu magis neceſſarias averteret. Vide *Matth.* XXIV., *Mar.* XIII., *Luc.* XXI.

Cum verò Antichriſti adventus puriſſimam illam veritatis Evangelicæ lucem in eccleſiâ non leviter obſcuraturus eſſet; mirum videri poſſit cuipiam, & parum credibile, Lucem iſtam cæleſtem ea conditione orbi terrarum affulſiſſe, ut intrà breve illud Apoſtoli ævi ſpatium evaneſceret, aut extingueretur, ut merito quiſpiam illud poëtæ queri poſſit an ideo tantum venerat, ut exiret.

Atqui hæc difficultas non eſt tanti, ut liquidiſſimis & manifeſtiſſimis Pauli, & Joannis, imo ipſius quoque Petri, atque Judæ teſtimoniis fidem abroget. Quis enim beneficiis, aut liberrimæ ſimul, ac ſapientiſſimæ Dei voluntati aut modum, aut certos fines ſtatuat aut præſcribat, intra quos juſtiſſima & conſultiſſima decreta coërceantur? Permiſſionem autem licentiæ hujus, Satanæ indultæ; quâ in Eccleſiam Dei, niſi ipſa ſibi non perfunctoriâ vigilantiâ caveret, poſſit graſſari, decretam à Deo fuiſſe ex tot prædictionibus conſtat. Non igitur ulla lege ad rationem ejus reddendam obligamur, neque quiſquam vel minimum juris habet, ad eam à nobis repoſcendam.

Conſtat ubique Deo ratio conſilii ſui, quam etiam reddere non gravatur verbis Apoſtoli 2. *Theſſ.* 11. 10. 11. Sed ne hominibus quidem judicia ſua prorſus impenetrabilia eſſe voluit. Neque enim per adventum Antichriſti, aut regnum Chriſti, aut lucem doctrinæ Chriſti tolli penitus, & extingui in Eccleſia permiſit; ſed tantum viam Salutis aliquanto impeditiorem reddi, quàm fuit antequam invectis ab Antichriſti errorum ſalebris impediretur. Quæ permiſſio beneficium Dei non ſuſtulit; ſed quo pluris ab humano genere æſtimaretur, pretium ejus quodammodo intendit, & hominum conatus ad enitendum ipſa difficultate excitavit. Cur autem difficultates eas in via ſalutis capeſſenda hominibus objici permiſerit, multas habere cauſas potuit; quas ut Deus ipſe nemini, ita pro Deo nemo cuiquam reddere tenetur. Illa tamen cunctis eſt ita obvia, ut ſe etiam non vocata, nec nimium quæſita ultrò obtrudat: nempe quia in viis ſuis laqueos, & inſidias Deus ponere voluit, quibus non modo aliorum hominum improborum, ſed Judæorum inprimis perverſitas, & incredulitas caperetur. Et tamen has quoque difficultates, & ſalebras, adeoque regnum Antichriſti, conſtricto Satana, tandem ſublatum iri, & ipſam Iſraëlis reliquam poſt tot exacta ſecula progeniem, ad regnum filii ſui redituram, Deus non mendax promiſit. Quid igitur habet moroſitas mortalium, quod hic queratur, aut expoſtulet? An Deo non licuit, propoſito tanto mortalibus victoriæ præmio, legem certaminis pro beneplacito, & arbitrio ſuo nunc duriorem, nunc faciliorem reddere? Faceſſant ergo ejuſmodi cogitationes, quæ non mentes noſtras ad normam Judiciorum Dei modeſte componere conantur: ſed judicia & decreta Dei ad normam ſenſuum noſtrorum arroganter exigere audent. Satis diſertis Spiritus Sancti oraculis tempus adventus Antichriſti, Apoſtolico ævo vicinum fore, prædictum eſt: cujus tot indicia etiam viventibus Apoſtolis erumpebant.

Proinde Paulo, & Joanni, ac reliquis Apoſtolis plus fidei adhibendum eſt: quam iis, qui tot elapſis poſt Apoſtolos ſeculis, demum AntiChriſti apoſtaſiam aſſignant.

Prædictarum à Spiritu Sancto prophetiarum eventum, & circumſtantias nemo melius quam ipſe Spiritus Sanctus explicat. A cujus verbis, ac teſtimonio ſi receſſerimus; quemadmodum Judæi in explicandis de Meſſia prædictionibus receſſerunt; metuendum eſt, ne nos quoque tam inaniter AntiChriſtum venturum expectemus; quàm inaniter, & ridiculè illi ſuum Chriſtum, aut Meſſiam expectant. Neque ſane multo cæciores eſſe exiſtimo, qui poſt religionis Chriſtianæ per orbem prædicationem, & ignaris Dei gentibus exortam limpidiſſimam lucem, regnantem Chriſtum non vident; quam eos, qui poſt oppreſſam in Eccleſia libertatem, & invectas tot tenebras; non vident dominantem Antichriſtum.

Ac ſi nullum eſſet in Sacris oraculis tam propinqui Apoſtolorum ætati adventus Antichriſti veſtigium, ſatis graves ſupererant cauſæ quærendi; unde tàm cito tàm diſcors priſcæ religionis analogiæ doctrina, unde corrupti mores emerſerint, quæ peſtis illam fraternam inter Chriſtianos caritatem extinxerit, quæ calamitas fidem à ſancta converſatione ad novas Symbolorum, & confeſſionum formulas, à ſeriâ vitæ ſanctimonia ad ſpecioſam corporalis exercitationis oſtentationem, à veritate ad fabulas, à concordia, ac mutua tolerantiâ ad mutua odia, & diſſidia tranſtulerit? Quamobrem homines de natura Dei diſputare, quàm voluntati morem gerere; Chriſtum verbis potius, & excogitatis confeſſionibus, quam imperato obſequio demereri; Spiritum Sanctum laudibus ornare, quàm mereri maluerint? Unde ille principis Eccleſiæ Clerus pſychicus? unde leviſſimis de rebus aniles rixæ? An ego Thaumaturgos, Narciſſos tàm levidenſium nugarum ſatagentes feram? aut patraſſe miracula credam; qui roboratæ miraculis Apoſtolorum doctrinæ tam turpiter derogabant? Taceo inania, & fabulas; taceo ipſas fraudes, & circumveniendi verſutiam. Illud omnem veniam conſumpſit; quòd ſe invicem Chriſtiani, nondum à perſecutionum diſcrimine ſecuri, diſcordibus ſtudiis, & commiſſis invicem viribus obterere auſi ſint. Et quos forte propria potentia frangere non poterant, commodatâ à perſecutoribus tyrannide opprimerent. Quid ita Eccleſiæ exequendis decretis Aureliani poteſtas intervenit? Nondum (inquiunt) perſecutor erat Eccleſiæ. At à Chriſtianis Chriſtianorum perſecutor eſſe didicit. Poſteaquam enim ab altera certantium parte ad alteram opprimendam advocatus eſt, biennio poſt omnium opprimendorum conſilium cepit. Nec verò unum Paulum injuria illa afflixit; Nec ille privata ope domum Eccleſiæ retinere uſque ad Imperatoris interventum potuiſſet, niſi pars potentior illius Eccleſiæ, & conventus Antiocheni illi aſtipulata fuiſſet. Quod vel ex ipſius Aureliani decreto intelligas; in quo non ea de cauſa Sede ſuâ cedere Paulus jubetur, quod concordi illius Concilii conſenſu damnatus eſſet: ſed quia unâ cum ſuis à Romani tunc Epiſcopi ſententia diſſideret. Nam in cæteris, quæ in odium Pauli memorat Euſebius, non plus fidei meretur, cum obtrectat inimico; quàm cum aſſentatur principi Conſtantino. Verum hæc aliò pertinent, & aliàs diligentius excutienda ſunt. Nunc ab hoc diverticulo ad orbitam Apoſtoli veſtigiis preſſam regrediamur.

Dicit is inde cognoſci ultimi temporis adventum; quod multi Antichriſti facti, hoc eſt, coorti ſint. Signum ultimi temporis dicitur Antichriſtorum adventus. hinc apparet ultimum iſtud tempus non abſolutè ſumi; ſed ſecundum quid. Non enim adventus Antichriſti duratio, atque ævum mundi finiendum prædictum eſt. Sed durante mundo Antichriſti interitus, Conſtrictio Satanæ, Converſio Judæorum, & florentiſſimum Regnum Chriſti in terris, atque illud quidem minime brevi temporis ſpatio duraturum prænunciatum eſt. Non aliò igitur tempus iſtud ultimum referri poteſt, quàm ad illam veritatis Apoſtolicæ puritatem; cui inſignis mutatio ab adventu Antichriſti imminebat.

Illud quoque hoc loco notandum eſt, uni illi Antichriſto, cujus adventus vulgò omnibus in Eccleſia erat prædictus, multos Antichriſtos, tanquam videlicet præcurſores, & adminiſtros ejus opponi: aut potius prædictionem de uno Antichriſto venturo, per eventum adventus plurium Antichriſtorum exponi. Unde patet, cum in prædictione Spiritus Sancti unius Antichriſti, in ſingulari numero mentio fit, non eſſe eam prædictionem moroſe ad unum duntaxat ſingularem hominem reſtringendam; ſed in pluribus quoque, qui modò naturam Antichriſti habeant,

habeant, impleri poſſe. Antichriſtus enim hoſtem, atque adverſarium Chriſti ſignificat; ut ex ipſa vocis ſignificatione liquet. Nihil autem repugnat ejuſmodi hoſtes Chriſti, & adverſarios eſſe plures, non modo hominum, diverſis temporibus ſibi ſuccedentium reſpectu; ſed etiam imo eodemque tempore, & quorum unus alteri non ſubordinetur. Qua in re autem repugnantia iſta, & hoſtilitas adverſus Chriſtum cernatur, conſiderantibus illud occurrit: Cum Chriſtus ex natura vocis Regem populi Dei, ab ipſo *Deo unctum*, ſignificet: Antichriſtum oon alia in re magis huic Regi adverſari: quàm quod ipſe quoque Rex populi Dei eſſe velit, & in tàm impio conatu cum legitimo Domino ſuo infanda rivalitate concurrat. Invadere autem in jus, legitimo Domioo, ac principi debitum, hoſtis eſt, & perduellis, illegitimam tyrannidem occupantis. Ex eo ſonte manant reliquæ omnes, inter verum, & falſó prætenſum Regem repugnantiæ. Verus enim Rex vero, ac legitimo jure ſuo nititur, oec ulla io re credulitatem populi ſui decipit. At falſò prætenſus impoſtor dolis, & fraudibus injuſtitiam ſuam velat, & abſcondit.

Præcipuè vero à oulla adverſus verum regem injuria, calumnia, & criminatione, aut obtrectatione abſtinet. Verus Rex paterno affectu populum ſuum proſequitur: & quia invicem diligi ab eo optat, blando, ac benigno euodem imperio regit; libertatem, ipſi divinitùs datam, illibatam relinquit. Sed nullo erga populum affectu tyrannus ducitur, ſuas res agit, nec odium populi, quem noo amat, moratur; dum metu, ac violentia vel invitos in obſequio teneat; & quia juſta rebellionis formidine trepidat, nihil ingenuæ libertatis ſubjectis relinquit; ſed gravi, & crudeli poteſtate conſtrictos, quaſi in carcere, detioet. Affectata igitur in Eccleſia tyrannis, *& dominatio* eſt, quæ Antichriſtum cum Chriſto committit, hoc eſt, oppreſſio mentium, & conſcientiarum; quarum legitimus Rex nemo eſſe poteſt, niſi qui omnem in cælo, & in terra poteſtatem accepit. Hanc autem ſibi, impudenter vendicant, qui io jus Chriſti invadere audent. Quemadmodum autem eos, qui dominari Eccleſiæ, & conſcientiis volunt; quia naturam religionis convellont, multa falſa, & impia dogmata invehere neceſſe eſt; ita qui falſa dogmata in Eccleſia propagant, ſi fœtus ſuos vitales eſſe velint, dominationem conſcientiarum invadere coguntur. Adeò ut neſciam utra peſtis prior in Eccleſiam irrepſerit. Nam & dominationis libido etiam abſque ulla alia cupiditatis illecebrâ ſatis acres aculeos habet; & gloriæ ſitis etiam modeſtos homines urit interdum, atque urget ad mentis male ſanæ commenta ad poſteritatem propagaoda. Credibile eſt utramque ſimul primos illos, ſubſequentiom hoſtium Chriſti anteambulones; à recta prædicationis orbitâ io tranſverſum egiſſe. Niſi quod dominandi libido aliquanto ſerius, quam errorum propagatio ſucceſſum, quem quærebat, obtinuerit. Cæterum ex dictis liquet, ejuſmodi poteſtatis Chriſti æmulos plures eſſe poſſe; qui tamen ſub unius nomine prædicti ſint, quia unus idemque ipſos Spiritui Chriſti adverſus Spiritus agitare debuit. Præterea quia uni Chriſto concinnius unus quoque Antichriſtus opponitur; quos tamen plures eſſe, qui diverſis temporibus ſingillatim ei opponi poſſiot, nihil impedit.

Noo temerè autem Antichriſtos, de quibus loquitur, ait *Factos eſſe* (*γεγόνασι*) quia facti ſint id, quod ante non fuerint, hoc eſt, mutati ſint, ac in deterius degenerarint.

Subjicit enim ſtatim *verſ.* 19. *Ex nobis exierunt: ſed non erant ex nobis.* Cui ſimilis loquendi modus eſt *Actor.* xx. 30. *Ex vobis ipſis* exurgent viri, loquentes perverſa. Verba autem (*ἐξῆλθον*) *exierunt*, noo videntur ſignificare hoc loco exitum eorum ex Eccleſiâ, hoc eſt, ſchiſma, & ſegregationem ab Eccleſia, ſive ultrò factam, ſive iis pro pœna inflictam; quamvis alterutra, aut utraque etiam evenire potuerit. Nam quod noo *manſiſſe nobiſcum* ſtatim dicantur, id de permanſione in eadem recta doctrina intelligi poteſt. Sed hic vox *exire* io præterito ſignificat idem, quod *Act.* xx. exurgere in futuro; Ex nobis exierunt, hoc eſt, *ex nobis exorti ſunt*, quia in eodem oobiſcum Chriſtianæ vocationis cætu fuerunt, antequam falſa dogmata ſpargere inciperent. Ex Chriſtianis igitur, & fidelibus exortos iſtos Aotichriſtos dicit. Sed ne quis Chriſtianis, & fidelibus ejus rei culpam attribueret; addit eos non fuiſſe ex Chriſtianis, & fidelibus. Hinc patet vulgatam illam Eccleſiæ viſibilis ab inviſibili diſtinctiooem immeritò carpi. Quis enim non videt, voces ἐξ ἡμῶν *ex nobis* Eccleſiam Chriſti ſignificare, ita ut hic Apoſtolus Antichriſtos, de quibus loquitur, exiviſſe ex Eccleſia Chriſti, & tamen non fuiſſe ex Eccleſia Chriſti, maniſeſtè aſſerat. Quamvis enim eſſent ex illa viſibili Eccleſia, in qua promiſcuè boni malique reperiebantur: tamen ex illa inviſibili, vera, ac ſoli Deo, Chriſtoque notâ non fuerunt. Neque enim auſi fuiſſeot ab Apoſtolica doctrina vel latum unguem diſcedere. Et propter pravas cupiditates ſuas non violaſſent Eccleſiam. Fieri autem poterat, non paucos mortalium ita ſeſe Eccleſiæ adjonxiſſe; quemadmodum Simon Magus *Act.* VIII. 13. qui acceſſerat ad Eccleſiam viſibilem, & tamen non habebat partem, neque ſortem hæreditatis in ſermone Evangelii. Ibid. *verſ.* 21. Et hic fuit hæreticorum omnium primus, cujus veſtigia ſecutos iſtos à Joanoe detectos Aotichriſtos nullum dubium eſt, quanquam eum forte non in omnibus ſectari auderent.

Ne quid autem diſſimulatione tranſmittamus (quamvis alioqui generaliores Sacræ Scripturæ ſenſus, ubicunque locum habere poſſunt, præferamus iis, qui arctius reſtringuntur) poſſint forſitan voces ἐξ ἡμῶν *ex nobis* ad ſolos Apoſtolos reſtringi: ita tamen ut non ipſas eorum perſonas, ſed eorum doctrinæ, & inſtitutioois naturam, & genium deſignent. Præſertim cum voci ἡμῶν, quæ *verſ.* 19. quinquies repetitur, proximè ſequenti *verſu* 20. quaſi opponatur vox ὑμεῖς, vos. Dicit igitur ſecundum hanc explicationem Apoſtolus iſtos Antichriſtos, quia à prædicantibus Apoſtolis religionem Chriſtianam didiciſſent, ex doctrina quidem, & inſtitutione eorum prodiiſſe: non tamen doctrinam iſtam, & inſtitutionem, fideliter ſervaſſe; quia ab ea defecerint, oec in ea conſtanter permanſeriot. Uode pateat non omnes, qui Apoſtolorum diſcipuli quoquomodo dici poſſunt, eſſe veros, & genuinos eorum diſcipulos. Ut ſi pater, de filio degenere diceret; Ex me quidem natus eſt hic: ſed ex natura, & indole mea nihil habet. Si quid enim paternæ indolis haberet, noo degeneraſſet à moribus meis, premeret veſtigia majorum. Sed apparet non omnes, qui ex parentibus oaſcuntur, eſſe indolis eorum participes.

Quæ explicatio huic loco aptior videtur, & conſectario iſti, quod Apoſtolus io fioe *verſ.* 19. ex iſto Antichriſtorum exemplo deducit, magis eſt conſentanea, & confirmatur verbis verſus ſexti cap. quarti, & ſaluberrimum, atque in hiſtoria Eccleſiaſticâ maximi uſus monitum contioet.

Ex eo enim quod diſcipuli, & auditores Apoſtolorum viventibus adhuc ipſis pravas, & Antichriſti ſpiritum redolentes doctrinas invexerint, liquido deducitur; non omnes, qui religionis Chriſtianæ doctrinam ab ipſis Apoſtolis acceperint, veros, ac genuinos eorum diſcipulos, & ſucceſſores fuiſſe.

Sed

Sed multos qui in doctrina, & prædicatione eorum non permanſerint, ſpuriam, & adulterina eorum progeniem fuiſſe.

Quemadmodum autem Paulus 1. *Cor.* XI. 10. eo ſine hæreſes à Deo permitti ait; ut probati maniſeſti fiant inter Chriſtianos (Nam in ejuſmodi bellis, ac certaminibus ſpiritualibus virtuti, & gloriæ campus aperitur) Ita hanc Apoſtaſiam Antichriſtorum Joannes hoc loco à Deo permiſſam innuit; ut planum ſit omnibus, non omnes qui ſe jactant Apoſtolorum ſucceſſores, eſſe genuinos eorum diſcipulos.

Verſ. 20. Cum verſu præcedenti ex eo probaſſet Antichriſtos, de quibus loquitur, non fuiſſe veros Chriſtianos, aut Apoſtolorum diſcipulos: quia in Apoſtolorum doctrina non permanſerint; opponit ipſis eos, ad quos ſcribit, tacitè eos laudando, quod in iſta doctrina permanſerint: quia unctionem habeant à *Sancto.*

Per nomen autem *Sancti* hoc loco, aut ipſe Spiritus Sanctus denotatur, & tunc ipſa unctio effectum hujus ſpiritus deſignaret, hoc eſt, Sufficientem illam cognitionem omnium rerum ad Salutem neceſſariarum, qua eos imbutos fuiſſe eodem verſu aſſerit. Aut ſi Spiritum Sanctum per ipſam *unctionem* deſignari ſtatuamus: tunc vox *Sanctus* ſignificabit eum, à quo ipſe Spiritus Sanctus procedit, hoc eſt, Chriſtum, qui alibi. *Marc.* 1. & *Lucæ* IV. etiam à Dæmoniis quondam *Sanctus* Dei appellatus eſt.

Cæterum non modo verba textus, ſed & ratio ipſa oſtendit unctionem hoc loco veram myſteriorum religionis Cognitionem ſignificare. Ratio quidem, quia aptiſſimo, & frequentiſſimo loquendi more *Unctio* Cognitionem perfectam, ac penitiorem rerum, quas forte didicimus, ſignificat. Exprimit enim aptiſſima ſimilitudine illam non levem, ac perfunctoriam tincturam; ſed penitiorem, ac durabiliorem imbutionem perceptionis earum rerum, quas cognoſcimus, & quaſi per Manſurum colorem, quem imbibimus. Longe melius autem, & perfectius colorem hunc imbibit, qui illo quaſi ungitur, & violentiori contactu eum ſibi imprimi & affricari curat; quod fieri in unctione ſolet: quam qui duntaxat tingitur, & leviori contactu madefit. Taceo quod unctio abſque oleo fieri non ſoleat, quod intra poros ejus, qui ungitur, præſertim valido ungentis contactu accedente, penitus deſcendit, ac firmius recipitur: ita ut *unctio* longe penitiorem atque, ut ſic loquar, intimiorem unctorum imbutionem efficiat quam tinctorum tinctio.

Verba textus autem eandem perfectam Cognitionem, per Unctionem iſtam denotari arguunt, quia ſe ipſe *verſ.* 20. Joannes explicat quid per eam intelligat, dum ſubjicit verba.: Et *noſtis omnia.* Particula autem & in Sacris litteris, ſæpe ponitur pro *id eſt.*

Deinde *verſ.* 21. tribuit ipſis ſufficientem veritatis cognitionem, ex qua poſſint mendacia, & falſitates impoſtorum cognoſcere, & coarguere. Tertiò, quia quemadmodum unctio *verſ.* 27. manere dicitur in ipſis; ita *verſ.* 24. Notitia per auditum à principio accepta, ut in ipſis maneat, inculcatur. quæ non alia eſſe *verſ.* 25. oſtenditur, quam Doctrina illa religionis, ab Apoſtolis prædicata, viam ad vitam æternam perveniendi docens, & oſtendens. Poſtremo iſta Unctio *verſ.* 27. vocatur verax, & non mendax: quod Doctrinæ, & Cognitioni veritatis Apoſtolicæ, præſertim falſis doctrinis Antichriſtorum oppoſitæ, apprimè congruit. atque ibidem qui unctionem hanc in ſe manentem habeant, non neceſſe habere dicuntur; ut quiſquam eos doceat: quia qui ſufficienter veritatem novit, in refellendis contrariis erroribus ipſe ſibi magiſtri loco, eſſe poteſt. Atque hic occaſione *verſ.* 21. notandum; (quod & *verſ.* 26., 27. confirmatur) Apoſtolum, ideo, quia ſciret eos, quibus ſcribit, ſufficienti divinæ veritatis cognitione (nondum enim per Antichriſtos obſcurata erat) inſtructos eſſe, hoc labore tanquam minus neceſſario ſuperſediſſe, ut iis myſteria religionis plenius explicaret: Hoc tantum inculcaſſe, ut in ea Cognitione quàm primitùs (à principio) ab Apoſtolis acceperant conſtanter perſeverarent.

Quamvis autem veritatis illius, ab Apoſtolis prædicatæ, dogmata diſtinctius non explicet, nec univerſos forte Antichriſtorum errores excutiat, non omittit tamen ea refellere, & oppugnare, quibus jam tunc maximè Eccleſiæ nocere incipiebant, & poſteà nocuerunt. quæ partim ad doctrinam; partim ad vitam, & mores hominum pertinebant. Eorum, quæ ad doctrinam pertinebant, unum præcipuè impoſtorum illorum dogma perſtringit, & exagitat, quod animis hominum inſtillarent, illum Jeſum, è Spiritu Sancto conceptum, è virgine natum, filium hominis, & hominem, qui in carne mortali venit, non eſſe filium Dei, nec illum Chriſtum, in quo populo Dei fiducia eſſet collocanda. quod facit *Cap.* II. 22., *& ſeq. Cap.* IV. 1. 2. 3., *Ibid verſ.* 15. *Cap.* V. 1. *&* 5. Quæ vero ad vitam, moreſque pertinebant, tria præcipuè adverſus eos tractat. Primum enim quia homines ſtudia à praxi bonorum operum, & pietatis exercitio ad curioſas, & Gnoſticas de natura Dei, & Chriſti, de generationibus æternis, & infinitis; denique de eo, quid Autor Chriſtianæ religionis Chriſtus fuerit, antequam Jeſus è Maria naſceretur, quæſtiones, & contemplationes avocabant; ſimplici illi, & puræ, quam ab Apoſtolis à principio Chriſtiani acceperant, prædicationis cognitioni (in qua ut permanerent eos hortatus erat) addendam eſſe omnino ante omnia, primum in genere vitæ ſanctimoniam, & pietatem oſtendit.

Quam nunc *ambulationem in luce cap.* I. 6., nunc vitæ *innocentiam cap.* II. 1., nunc debitam *præceptis Chriſti obedientiam C.* II. 3., nunc *Mundi contemptum Ibid. verſ.* 15., nunc *juſtitiam ibid. verſ.* 29. *nunc vitæ puritatem cap.* III. 3., nunc à *peccando abſtinentiam Ibid. verſ.* 6., & pluribus aliis locis appellat; & paſſim ubique ſerio inculcat. Deinde quia iidem impoſtores dogmata, & errores ſuos propagabant, & propagaturi erant cum zelo amaro per fraudes, conſpirationes, injurias, convitia, calumnias, per vim, & oppreſſionem; quæ omnia fraternæ caritati adverſantur: ideo Caritatem quoque iſtam notitiæ religionis addendam eſſe oſtendit, & ſæpius iteratis præceptionibus magnopere inculcat, præcipue *Cap.* II. 9., 10, 11. *Cap.* III. 10., 11., *& ſeqq. Cap.* IV. 7. *& ſeqq. Cap.* V., initio, & alibi.

Denique tertio, quia Spiritu fatidico præſagiebat Antichriſtos iſtos per Crimen idololatriæ magna Eccleſiæ detrimenta allaturos; in ipſo epiſtolæ exitu crimen iſtud cane pejus, & angue fugiendum eſſe præcipit; ſed breviter, quia tunc nondum eò potentiæ provecti erant, ut in eo Eccleſiæ multum nocere poſſent. quanquam Simonis diſcipulos, qui omnium Antichriſti miniſtrorum hæreticorum patriarcha dicitur, ne ab hoc quidem criminis genere abſtinuiſſe narrat Euſebius *libr.* II. *cap.* XIII. Non fruſtrà autem Apoſtolus in refellendis doctrinæ Antichriſtorum erroribus haud ita multum immoratus, vitæ inprimis ſanctimoniam, ejuſque perfectionem *Caritatem* urget; quæ doctrinæ fidei, ac religionis Chriſti ipſa Anima eſt, quia non tam ipſæ doctrinæ falſitate ſua, quam earum vis diſſolutione morum, à ſanctitate præſcripta abeuntium, Eccleſiæ nocitura erat. Adeò ut ſi quis forte parendi præceptis Chriſti (quæ manifeſta ſunt, & in Sacris voluminibus cuivis obvia,

nec

nec ea Chriſtus opera Antichriſtorum unquam oculis hominum ſubtrahi paſſus eſt) firmum propoſitum retineret; nequaquam illi dogmatum Antichriſti virulentia lethalis eſſe poſſet. Quiſquis enim præceptis Chriſti conſtanter, & ex animo obſequitur, is quia verè Chriſtum amat, & Spiritu ejus ducitur, illud quicquid in dogmatibus noxiis latet veneni, ad præcordia non admittit, Spiritus Chriſti amuleto præmunitus: ita ut, etiamſi quid ſecus, quam oporteat, opinetur, ſola mens à vero aberret, voluntas autem à recto, atque bono nunquam abducatur. Nec ſolent ejuſmodi homines nimium abſurda, aut noxia opinari, nec in ejuſmodi contemplationibus nimium eſſe curioſi: quæ ad pietatem, & Sanctimoniæ eorum inſtitutum, aut nihil conferunt, aut etiam noxæ, vel impedimento ſunt. Imo ut ejuſmodi cogitationes averſentur, quamdiu rectum animi propoſitum retinent, neceſſe eſt. Meritò igitur Apoſtolus in protegenda ab ictibus Satanæ, quos per Antichriſtos infligit, Eccleſiâ jugulum oppugnationis ejus petit: nam Satanas qui ideo falſas doctrinas ſpargit, ut pravos, & vitioſos mores producat. Cui malo ſi ante omnia occurratur, errores aculeo ſuo exarmati, aut ſuamet futilitate evaneſcunt: aut non multum nocent.

Verſ. 22. Dixerat antecedenti *verſu* 21. eos, quibus ſcribit veritatis cognitione, ita inſtructos eſſe: ut falſitatem & mendacium; ipſi repugnans, non difficulter ab ea dignoſcere poſſint. Nunc in ſpecie ad mendacium iſtud & errorem quem Antichriſti Eccleſiæ propinabant detegendum accedit. Hunc in eo eſſe ait, quod negarent illum qui in carne venit, & homo natus, ac Jeſus vocatus eſt; eſſe Chriſtum, aut quod idem eſt (ut *cap.* IV. 15. & *cap.* V. 5. innuit) eſſe filium Dei. Falſi ſcilicet Regis & Uſurpatoris proprium eſt veri Regis, jus poteſtatem & excellentiam in dubium vocare; quominus mirandum ſit: cur Antichriſtus dignitati, veri Chriſti adeo infeſtus ſit: qui tamen Verus Chriſtus & filius Dei non alius eſſe poteſt, quàm qui in carne venit, de Spiritu Sancto conceptus: ex virgine Maria natus, ſub Pilato præſide paſſus, mortuus, mox re ſuſcitatus & exaltatus. uno verbo Jeſus ille, cui baptizato Deus è cælo teſtimonium præbuit. Nam qui talis non fuit; multò magis autem qui talis eſſe non potuit, ei quomodo Chriſti, de quo hic Joannes loquitur, dignitas & nomen tribui poſſit: etiam atque etiam videndum eſt.

Ex hoc loco, ut cæteris quoque apud Joannem ſupra annotatis, diſcimus inter falſa Antichriſti dogmata præcipuam, illamque maxime erroneam de perſona Jeſu Chriſti doctrinam eſſe debuiſſe. ut inter cætera ejus ſigna hoc quoque dogma non poſtremum eſſe videatur.

Cum autem Antichriſti doctrina Eccleſiam occupare, in eaque diuturnam dominationem retinere debuerit: non difficile eſt conjectura aſſequi; inter controverſas & ſibi oppoſitas de perſona Chriſti doctrinas, quænam illa ſit, quæ proximè poſt Apoſtolicum ævum invaluerit: quæ multorum, præcipuè carnalium, & mundanorum hominum conſpiratione, potentia, violentia, adverſam ſibi ſententiam oppreſſerit: & hucuſque Magiſtratus viribus, & carnali brachio, autoritatem ſuam propugnet.

Sed etiamſi ſignum iſtud Antichriſtiani dogmatis, quod in iſta violenta, & quæ adeo proſperè ſucceſſit ejus propagatione cernitur; miſſum faciamus: & oppoſita ſibi de perſona Chriſti dogmata: ipſa per ſe, nuda & in ſua natura conſideremus: non tamen nimis ardua erit diiudicatio; utrum eorum huic accuſationi Apoſtoli propius ſit: quod per illud negetur Jeſus eſſe ille Chriſtus. Quamvis enim apud eos qui jam credunt, tunc cum nulla quæſtio, dubitatio, aut diſceptatio de perſona Jeſu Chriſti interveniſ: ambo iſta nomina tam Jeſus quam Chriſtus, unum idemque ſignificent: hoc eſt unam ſingularem perſonam; ac proinde diſcerni non videantur. Tamen cum ex occaſione Antichriſtorum ea de re diſceptatio movetur; ipſe Johannes teſtis eſt, illa inter ſe plurimum diſtingui: quando Antichriſtis objicit, quod negent Jeſum eſſe Chriſtum. neque enim hæc verba idem ſonant ac ſi objeciſſet ipſis Apoſtolus, quod negent Stephanum eſſe Stephanum.

Sed manifeſtum eſt Apoſtolum ſupponere illud pro conceſſo, eos qui perſonam de qua is eſt, negant eſſe Chriſtum non negare eum eſſe Jeſum: ſeu non ideo quia ſit Jeſus, concedere eundem eſſe Chriſtum. Unde apparet in hac enunciatione, in qua Chriſtus de Jeſu (ut loquuntur Dialectici) prædicatur: tàm ab Antichriſtis; quàm ab ipſo Joanne prædicatum à ſubjecto diſtingui. Proinde antequam ulterius progrediamur, quid Joannes per Jeſum: quid autem per Chriſtum intelligat expendere operæpretium eſt. Ac per Jeſum quidem, res ipſa loquitur; quod cum *hominem intelligat, cui nato aut naſcituro nomen hoc impoſitum eſt; ab, quo illa tunc diviniore excellentia ſua conſideratum*, utpote cui prædicatum, *Chriſtus*, etiam cum de eo affirmatur tanquam diverſum quid opponi neceſſe ſit, multò magis autem cum negatur. Neque enim prædicatum vinculo affirmationis indigeret; ſi nullo modo à ſubjecto ſuo diſtingui poſſet.

Sed & ipſe Joannes infra *Cap.* IV. 2. 3. ſeſe explicat, Jeſum hunc deſcribens, per verba *Qui in carne venit.* Quæ non aliud deſignant, quam eum *qui in mortali natura natus* eſt; & mori poterat, ex homine genitus, eoque filius hominis dictus.

Cujus ipſa mortalis natura; & multo magis ipſa mors & afflictiones crucis; non Judæis tantum, utrum eſſet, ille promiſſus Meſſias: ſed gentibus etiam; utrum eſſet ille ipſe; cui Regis populi Dei poteſtas & excellentia à prædicantibus Apoſtolis tribuebatur dubitandi anſam præbere poterat.

Per nomen Chriſti autem Regem populi Dei intelligi, per quem is Salutem conſecuturus erat, olim à Deo promiſſum; vocis ipſius, præſertim cum articula poſitæ natura oſtendit. Sed & ipſe Joannes infrà dum *cap.* IV. 15. & *cap.* V. 5. de eodem ſubjecto perſonæ Jeſu vocem Filii Dei prædicat: ſatis evidenter prædicatum iſtud vocis Chriſti explicat: oſtendens vocem Chriſti de illo Filio Dei explicandam, cui Deus, olim præbito de Cælo quod dilectus ejus filius eſſet teſtimonio, *Matth.* XV. 1. 2. *Pet.* 1. ſuper populum ſuum imperium detulit, & obſequium præſtandum imperavit.

His ita præmiſſis, videndum eſt, Utra earum partium, quæ in ſententia de Jeſu Chriſti perſona inter ſe diſſident, eo nomine verius accuſari poſſit: quod neget Jeſum eſſe Chriſtum, aut Filium Dei.

Sed prius partium ſententiæ ponendæ ſunt ob oculos. Una eſt quæ ab expreſſis verbis Sacris litterarum & Symboli Apoſtolici recedere non audet: ſeu nec ullum alium præter Jeſum hunc (quia apud Johannem ſubjecti vicem obtinet) pro Chriſto & unigenito Filio Dei agnoſcit. Nec ullum alium, ante aut præter eum, qui ex Spiritu Sancto conceptus & Maria virgi natus eſt (& quæ ſequuntur) Jeſum: pro Chriſto & unigenito Filio Dei agnoſcit.

Altera eſt eorum, qui Symbolorum trecentis fere annis Apoſtolico poſteriorum auctoritatem ſecuti, ante Jeſum hominem conceptum & natum; perſonam divinam fuiſſe aſſerunt: cui Filii Dei unigeniti atque adeò Chriſti nomen, longe quidem principalius & magis propriè (quia à potiori fit denominatio) competit.

In diſcernendo igitur, utra iſtarum ſententiarum, crimine

crimine ab Apoſtolo notato, hoc eſt, quod neget Jeſum eſſe Chriſtum, aut filium Dei, teneatur: illud ante omnia animadvertendum eſt, prioris ſententiæ defenſoribus, crimen hoc oullo prorſus modo, objici poſſe. Non tantum enim Jeſum illum, de quo Joannes lòquitur: & cujus is dilectus diſcipulus fuit, quamvis homo natus eſſet, tamen & Chriſtum & filium Dei, & accepta à patre poteſtate Deum omnipotentem, & vivorum ac mortuorum Judicem eſſe credunt & agnoſcunt: ſed eum ſolum: nec ante aut præter eum, ullam perſonam eſſe putant; cui iſta Chriſti & filii Dei dignitas tribui poſſit.

Non igitur ullo modo ipſis hic Antichriſti ſpiritus character (quod Jeſum negent eſſe Chriſtum) inuri poteſt; cum non modo Jeſum; ſed ſolum Jeſum agnoſcant eſſe Chriſtum.

Quod ſi quis eos ita inſimulare velit, cum Chriſti & filii Dei dignitas & poteſtas divinam naturam & omnipotentiam ſibi adjunctam habere debeat; eos divinam Chriſti naturam negando; homini illi Jeſu dignitatem & poteſtatem Chriſti adimere: huic iſ homines, hanc defenſionem opponunt. Se divinam illam naturam & omnipotentiam, quæ Chriſti dignitati & poteſtati conjuncta eſſe debuit; minimè negare, ſed plane agnoſcere, Chriſtum, quamvis homo morti obnoxius natus fuerit, tamen à Patre reſuſcitatum: non modo immortalem, & divinam, atque adeo ipſius Patris excellentiæ planè proximam naturam; ſed & omnem in cælo & in terra poteſtatem, ſeu omnipotentiam & nomen ſupra omne nomen accepiſſe, & in æternum habere: ita ut nihil eorum adverſarii, tam divinum atque excelſum, de Chriſti natura & potentia loqui aut cogitare poſſint, quod non illi quoque libenter tribuant & agnoſcant; unico illo excepto; quod *Patri ex quo omnia* non ſit æqualis: quamvis adeo proximus, ut per eum fiant omnia.

Id autem verum eſſe, vel ipſi adverſarii eorum fatentur: & ſi qui eorum diffiteri velint; ſua ex accuſatione revincuntur: dum eos accuſant quod *binos Deos* introducant. Fatentur igitur eo ipſo divinam eos naturam & omnipotentiam Jeſu Chriſto tribuere; & quidem in tali gradu, ut divinæ naturæ & omnipotentiæ ſummi omnium Patris comparari aliquomodo queat. Hæc autem criminatio vel eo ipſo refellitur, & in ipſos criminatores revolvitur, quod modo ſupra diximus, eos filium Patri non æqualem, ſed ſubordinatum ſtatuere, cum criminatores parem ſtatuant.

Vindicatâ igitur & purgatâ penitus, ab objecto per Apoſtolum Antichriſtus crimine; prioris ſententiæ defenſorum innocentia. Nunc videamus, utrum poſterioris opinionis patroni; ab eodem crimine æquè purgari poſſint.

Non ſufficit autem ad innocentiam verbis objectam culpam negare, ſi in re ipſa hæret. Nam uti, ſi accuſaſſe ſatis ſit; nemo innocens: ita ſi negaſſe objecta ſufficiat, nemo erit nocens. Ergo quid in re ipſa, ſententia iſta contineat: quod huic culpæ affine ſit, diſpiciamus. Nec enim aut Satanas in decipiendis hominibus tam improvidus: aut Antichriſti, in ſpargendis per Eccleſiam erroribus, tam impudentes fuerunt; ut ea dogmata Eccleſiæ obtruderent, quæ Eccleſia Chriſti recipere non potuit; niſi planè deſiiſſet eſſe Chriſti Eccleſia. Ac ne Deus quidem ipſe id fieri permiſiſſet: qui premi quidem per Antichriſtum Eccleſiam, ac doctrinam Chriſti obſcurari; at non penitus opprimi & extingui permittere conſtituerat. Documentum ejus providentiæ irrefragabile videmus in Sacræ Scripturæ ſtupenda conſervatione. Quale profectò dogma iſtud fuiſſet, ſi palam atque apertè Antichriſti docuiſſent; Jeſum illum, primum Chriſtianæ doctrinæ prædicatorem, oullo modo Chriſtum eſſe, aut ad *Chriſtum cæleſtem Chriſtianæ religionis* Auctorem, pertinere. Sufficiebat Satanæ; ut id per cuniculos efficerent, quod aperte fieri, propoſito ejus non expediebat.

Videamus igitur, quid in ſententia vulgari deprehendatur quod clàm inſinuet: aut quoquomodo efficiat ut homines non credant Jeſum illum quondam hominem natum, eſſe Chriſtum. Primum igitur, qui *Filium Dei & Chriſtum* Regem cæleſtem longe antequam *Jeſus* conceptus aut natus eſſet, fuiſſe credunt & inculcant: ii hoc ipſo dignitatem Chriſti; ad perſonam illam, cui nomen Jeſu impoſitum eſt, quondam ita natam ut morti obnoxia eſſet; ſed poſtea reſuſcitatam & exaltatam, non adſtringunt: ſed eam latius porrigunt. Deinde, (quod pejus eſt) dignitatem & poteſtatem iſtam, atque omnem qua nunus Chriſti cenſetur, excellentiam, (dum eam longe antequam Jeſus naſceretur extitiſſe & perſonæ longe nobilius natæ competiſſe ſtatuunt) ab illo Jeſu homine nato, ſeu filio hominis, per ipſam dogmatis hujus naturam, (in qua, ut à potioribus denominatio fiat, neceſſe eſt) tacite, & imprudentes, ac nihil minus forte cogitantes, alio transferunt.

Hinc evenit, ut quidam eorum, cultum & adorationem Chriſto debitam; homini illi Jeſu, etiam à Deo exaltato, niſi eſſet ſecunda, ut ajunt, divinitatis perſona, exhibere detrectent: quando illud huc detorquent; Deos, qui non crearunt cælum & terram, maledictos eſſe. Quo tamen uſque, niſi fallor, non omnes progredi audent.

Tertio, (quod maximè noxium eſt); quia novam hanc & adventitiam doctrinam cum veritate, ab Apoſtolis primitus prædicata, quæ ſymbolo Apoſtolico continetur; ejuſmodi vinculis connectunt, in quibus abſurdorum & contradictionum inexhauſta copia, homines ad dubitandum, de veritate totius religionis Jeſu Chriſti: atque ita de eo an ille, primus prædicationis Autor Jeſus; ſit vere Chriſtus, qui nos Regni cælorum participes efficere poſſit, adducit. Pauca & plurimis delibaſſe ſufficiat. Eum quondam fuiſſe hominem & quidem occiſum: qui ſummus Deus nunquam eſſe deſierat. Hypoſtatica unione humanam naturam, cum divina conjunctam eſſe: & tamen divinæ naturæ vim; humanæ mortalitatem non abſorpſiſſe. aut certè id, quod poſterius natum eſt, perſonam non eſſe. Impaſſibilem paſſum: immortalem mortuum: æternum fuiſſe natum. Eum qui careat principio; habuiſſe principium: Generationem initium non habuiſſe nec finem; & tamen generatum eſſe, & quidem ab æterno, eum, qui niſi facta & perfecta generatione ſua exiſtere & generatus dici non potuit. Exaltatum eum, qui ſemper altiſſimus fuit; nec unquam exaltatione indiguit. Capi iſta, inquies, anguſtiis mentis noſtræ nequeunt. Imo vero capi queunt, quod ſint falſa & contradictionem implicantia. Sed ſi adeò capacitatem mentis noſtræ ſuperant; quid ita, quæſo vaſi adeò incapaci tam vaſta, & quidem violenter, ingeruntur? Neſciri præſtat, quæ ipſa intelligi nequeunt: & tamen iis, quæ poſſunt intelligi, fidem derogant: & totam religionem ih dubium vocant.

Quarto; quod omnium maximè capitale eſt, & in quo ſententiæ poſterioris patroni, ſi non omnes, at aſſeclæ criminis manifeſti ſunt, & inexcuſabiles, quod fidem *eorum, qui credunt Jeſum, eſſe Chriſtum*, eamque fidem obſequio præceptorum, ex animo præſtito, teſtantur & obſignant; adeo condemnent ac deteſtentur; ut eos Chriſtiano nomine indignos ſtatuant, oderint, exſecrentur, perſequantur. Qui fidem in hunc Jeſum adeò vili pendunt & oderunt, ut eam in *Chriſtum fidem* eſſe non pateat; quid aliud faciunt, niſi quod eundem Jeſum, Chriſti honore

indignum

indignum ſtatuunt? Atqui vel propter ipſum Jeſum, quem iſti ſimplices ejus diſcipuli amant, & venerantur, cuique fidem & obſequium præſtant. & ob eum tot perſecutiones patiuntur; quamvis fortè altiora myſteria aut percipere nequeant, aut admittere non audeant, ſavorem ac miſerationem merebantur. Neque vero id, quod modo diximus, mirum cuipiam videatur. Nam ſi perſecutores eorum, qui Jeſum illum filium hominis credunt eſſe Chriſtum; hunc Jeſum vere Chriſtum eſſe ſtatuerent; non poſſent ullo modo eos, qui in eum fidem habent, tantopere odiſſe, aut tam acerbè criminari, quod fide in Chriſtum careant: quodque omnino Chriſtiani dici non poſſint. Nam qui Jeſum credit eſſe Chriſtum, fidem quoque in Jeſum, nullo modo negare poteſt, fidem eſſe in Chriſtum. Qui autem fidem in Jeſum, fidei in Chriſtum nomine non dignatur: ne Jeſum quidem Chriſti nomine dignum judicare poteſt. Si propugnatores poſterioris de Chriſto ſententiæ, intra ſupra deſcriptos tres gradus erroris hujus ſeſe tenuiſſent, nec ad quartum hunc peſtilentiſſimum omnium uſque progreſſi fuiſſent; (quod fecit antiquiſſimus omnium, quorum pro hac ſententia ſcripta extant, Juſtinus Martyr: nec dubium eſt innumeros alios idem & olim feciſſe, & hodie facere) erroris quidem accuſari; at objecti à Joanne criminis, quod & certiſſimo Spiritus Antichriſti ſigno, & charactere nobis proponit, non ita facile convinci potuiſſent. Sed quia poſt oppreſſum ſub Aureliano Paulum Antiochenum, Epiſcopi tunc, & poſteriorum ætate in Eccleſia rerum potientes in eas iracundiæ intemperias, à Satana ſeſe agi, paſſi ſunt, ut per longam maximæ partis Eccleſiæ praxin, & Conciliorum ſanctiones, eos qui Jeſum eſſe Chriſtum credebant, fidem in Chriſtum non habere, nec Chriſtianos eſſe, ſtatuerent. eoſque Antichriſti artibus, & violentiâ opprimerent ac perſequerentur: Ideo manifeſte objecti Antichriſtis è Joanne Apoſtolo criminis reos, & convictos ſeſe præbuerunt: hodieque præbent, quicunque in eo ipſorum veſtigia premunt, nimirum quod Jeſum pro Chriſto non habuerint, neque habeant, nec Jeſum eſſe Chriſtum, aut filium Dei crediderint aut credant.

Neq; vero quiſquam exiſtimet nos tanti criminis culpam omnibus, qui poſteriorem, quæ in Chriſtiano orbe invaluit, ſententiam ſequuntur, impingere. Jam ante diximus, non omnes in tam vaſtum erroris profundum delapſos. Nec nudi errores, aut deceptiones mentis, abſq; pravi affectus culpa quenquam damnare queunt. & innumeri ſunt, quos zelus amarus & rabies adverſus eos, quos forte errare putant, non exagitat. Solos igitur terreni, carnalis, & quem Jacobus Dæmoniacum vocat, zeli æſtro percitos; ſceleris hujus arguimus.

Qua in re ſubdola primum verſutia Satanæ: deinde admiranda Dei ſapientia conſideranda eſt.

Ac Satanæ quidem artificium in eo eſt, quod non contentus ejuſmodi de perſona Chriſti errorem, mentibus hominum inieciſſe, qui viam Salutis, non mediocriter quidem impedire: at non penitùs obſtruere poſſit; præter alia cunctis erroribus communia incommoda, quæ niſi perverſitas, & malitia accedat, lethalia plerumque non ſunt; ſingulare quoddam huic dogmati venenum admiſcuit, quod ab omnibus illud profitentibus ægre caveri; aut caritatis æquitatiſve antidoto propulſari poſſit: carnalioribus vero, & perverſis, neceſſariam & inevitabilem perniciem afferat. Specioſiſſimum enim errori huic prætextum dedit; dignitatis & excellentiæ Servatoris noſtri, ornandæ ſtudium. In quo modum egredi neminem poſſe; carnalioribus facile perſuadet. Ita adverſus eos, qui fucum aſcititiæ huius dignitatis ſubodorantur ac detegunt; deceptorum animos, adeo acuit & exaſperat, ut eos calumniari non vereantur, atque ipſis iniquiſſimè detrahere id, quod, ſalva ejuſdem illius Jeſu Chriſti dignitate, ipſis detrahi nequit, fidem nempe in Chriſtum. Atque ut jure feciſſe videantur; iracundiæ & affectus ſui furori, addunt erroneam, qua ſuas aliorumque mentes decipiunt doctrinam, de juſta videlicet fidei illorum in Chriſtum falſæ, & adulterinæ execratione, damnatione, & anathemate, quæ non poteſt niſi in injuriam illius Jeſu filii hominis, (qui per hoc Chriſtus eſſe negatur) recidere. quod jam lethale crimen & patratoribus funeſtum eſt: non modo Caritatis violatæ, ſed & ipſius Regis noſtri Majeſtatis læſæ culpâ metuendum.

Summa jactantiæ Satanæ in hac verſutia hoc recidit, quod ſpecie ac prætextu extollendæ Jeſu Chriſti excellentiæ, homines eo adigat, ut Filium illum hominis Jeſum; contumelia afficiant, ac negent eſſe Chriſtum.

Hanc Satanæ vaſritiem, admirabili ſapientia Deus ita circumvenit; ut ſuiſmet laqueis implicata caperetur.

Cum enim hoſtis excellentiæ Chriſti Satanas, per ſpeciem honoris, Filium Dei hac contumelia afficere conaretur: Deus per Spiritum ſuum, in ſervo ejus Joanne Apoſtolo loquentem; dogmata, quibus tanto tempore Eccleſiæ illuſit atque impoſuit; per iſtum ipſum irritum contumeliæ conatum, palàm detegit, & oſtendit, quænam ſit illa Antichriſti doctrina, quæ in Eccleſia eo uſque graſſari debuit, ut à Chriſtianis, Chriſtianos innoxios perſequentibus, Jeſus eſſe Chriſtus negaretur.

Summa ſtupendæ, de qua loquimur, Sapientiæ Dei, eſt in eo; quod tanto ante per Spiritum ſuum Apoſtolo Joanni verba, quæ nunc explicamus, dictantem, proſpexerit, ut aſtus Satanæ, ſuamet verſutia circumventi, ab imbecillibus, & artium perverſitatis rudibus homuncionibus palam deprehendi, & explodi ab omnibus poſſet. Nec enim Deus auſos hoſtilia Spiritus, per bellatores tanto certamini pares compeſcere dignatur. Sed aſpernatus inſaniam, ludibrio dignam, objicit furentibus infirmos vermes; ut neque parta forte Satanæ victoria, ullam ipſi laudem, & accepta clades tanto majorem afferat ignominiam.

Quod ſi aliter vaſrities verſipellis Spiritus, & tam longo ævo incubantis Eccleſiæ Antichriſti, in filium hominis, injuria; niſi per ærumnas & afflictiones noſtras deprehendi non potuit: eſt tanti vel graviora, quam quæ ſuſtinuimus pati, dum Spiritus iſte Antichriſti, Regi ac Domino noſtro inſenſus, detegatur: dum ex alto ſopore excitatus Chriſtianus orbis evigilet, ac mordeat frænum, quo tam indigne tot ſeculis circumactus eſt.

Nobis autem malorum noſtrorum ingens ſolatium ſupereſt, quòd, ab injuria Chriſti omnipotentis, injuriæ noſtræ divelli nequeant, nec niſi per latus ejus offendamur: qui ut inflictorum nobis ictuum ſenſu, una nobiſcum non poteſt non tangi, ita vulneribus noſtris glorioſiſſimas in æternum ac triumphales cicatrices obducere poteſt.

Sed iam ad verba textus revertamur. Dicit igitur *verſ.* 22. Hunc hominem, *qui Jeſum neget eſſe Chriſtum*, non modo *Mendacem eſſe*, ſed *&* *Antichriſtum*. Vox *Antichriſti*, ut patet hoc loco, non aliquem magnum, & qui principaliter, κατ' ἐξοχὴν, ſic dici poſſit; Antichriſtum, deſignat: ſed quemlibet de grege Antichriſti, opinionibus ejus imbutum: aut etiam Spiritu Antichriſti præditum. quemadmodum infra, *Cap.* IV. 3., Spiritum iſtum deſcribit, ab eo effectu, quod illum, qui in carne venit, Jeſum confiteri detrectet: ac Spiritum iſtum, illum ipſum eſſe, qui prædictus eſt: & ſuo ævo jam tum in Mundo fuiſſe.

Quia eos hæc in filium Dei ab Antichriſtis profecta injuria, ad ipſius Dei Patris injuriam pertinebat; ideo criminis hujus culpam exaggerans, aſſerit, ab ipſis non *filium* modo; ſed *Patrem* quoque ipſum negari.

Chriſti & Apoſtolorum, & proinde in Deo & Chriſto, hoc eſt, in gratia & caritate Chriſti, atque ipſius Dei manere debeamus, ut quando aparuerit & manifeſtus factus fuerit, habeamus παῤῥησίαν, *parreſiam, & non pudefiamus coràm eo, in ipſius adventu.* Quamvis autem *parreſia* ex natura vocis, loquendi libertatem ſignificet: tamen hic latius accipi videtur, pro libero acceſſu, aditu, atque adeo admiſſione, quam habent ii, qui de cujuſquam erga ſe favore certo perſuaſi ſunt. ſicut eadem vox explicatur per ſubſequentia verba; *Neque pudefiamus coram eo, in ipſius adventu.* Nam qui dum viverent, io Deo & Chriſto oon maoſerunt, hoc eſt, gratiam & charitatem Chriſti demereri, omni ſtudio & conatu, neglexerunt; in adventu Chriſti non poſſunt niſi pudore quodem ſuffundi, & conſpectum ipſius defugere: atque ita omnem ad ipſum aditum & acceſſum ſibi interclusum habere.

Verſ. 29. Oſtendit, quomodo ex ea doctrina, quod Jeſus ſit Chriſtus, ſi quis eam conſtanter retineat; conſequatur, ut idem io Chriſto & Deo maneat: quia per eam doctrinam omnes docentur Jeſum illum, qui non modo ſanctimoniam & juſtitiam nobis præcepit, ſed nobis io ea exemplo ſuo præivit & præluxit, ut veſtigia ipſius prementes, filii Dei evadamus; & quomodo ipſius ſanctimoniæ ac obedientiæ voluntatis Dei, quæ in ipſo eluxit, ita præmiorum huic obedientiæ propoſitorum, & in exemplo ejuſdem perſolutorum, participes fiamus: hunc, inquam, Jeſum eſſe Regem noſtrum & Dominum omnipotentem, qui ut nos ſibi obedientes æterna felicitate donare; ita refractarios omnes in æternum perdere poſſit.

Ex qua doctrina, ſi quis eam, uti par eſt, imbibat, & conſtanter retineat; neceſſario ſequitur, ut nova creatura fiat, & ex ſemine incorruptibili renaſcatur, ad vitam ſanctè, juſte, & pie agendam, hoc eſt, (ſicuti hoc loco loquitur) ut exerceat juſtitiam, ac per id filius Dei evadat. Revera enim *fides & receptio doctrinæ hujus*, quam Jeſus, qui io carne venit, ἐσκήνωσε, & caro fuit, hoc eſt, homo, natura nobis in omnibus, abſque peccato, ſimilis attulit ac tradidit *Joh.* 1, dat nobis has vires & hanc poteſtatem, ut regeneremur, & ex verbo Dei, per ipſum prædicato, renaſcamur, in divinam quandam naturam (per mores, conſuetudines, converſationes ſanctas) converſi: quia oculis noſtris, in exemplo Jeſu, proponit præceptam in ejus doctrioa ſanctimoniam, etiam ab iis, qui in carne ſunt, poſſe exerceri, ac præſtari: eandemque certiſſimum, & maximum habere præmium, in eodem exemplo, per reſurrectionem & glorificationem Chriſti, oſtendit.

Quæ certiſſima & ſolidiſſima fidei noſtræ argumenta; vivam illam, & per caritatem, & ſanctimoniam efficacem fidem ingenerant, excitant, & confirmant, & nos ex peccatoribus io filios Dei tranſmutant. At contraria doctrina, quæ fidem illam, quod Jeſus ſit Chriſtus, aliquo modo, vel per indirectum, uti explicuimus, in dubium vocat; hæc ad pietatem & ſanctimoniam conſequendam data mortalibus cælitus auxilia, nobis eripit. Nec enim ex eo, quod is, qui ab æterno Deus fuit, in terris ſanctè vixerit; ulla nobis ſimilem ſanctimoniam conſequendi, aut imitandi ſpes ſuboriri poteſt: nec ea præmia, quæ Chriſtus propter obedientiam conſecutus dicitur; nos ad ſimilem obedientiam pertrahendi vim ullam habent: cum ea & ante obedientiam, & abſque obedientia, perſona ejus ſemper habuerit, nec collatione eorum unquam eguerit. Sed præcipuè ſpes reſurrectionis, præcipuus vitæ ſanctæ ſtimulus, per contrariam, de qua loqui cæpimus, doctrinâ enervata eſt. Quid enim nobis ſolatii affert reditus ad vitam ejus perſonæ; quæ nunquam vita verè exui potuit: & quæ tunc vel maximè, cum mortua putaretur, vitam immortalem ac beatiſſimam vixit? Imo vero non modo reſurrectio, ſed & mors ipſa, ac proinde maximum in ea Dei Chriſtique caritatis erga nos, ac beneficii ſpecimen, vocatur in dubium? Nam neque ipſa, ut putatur, aſſumpta mortalis natura, vere mori potuit; poſtquâ hypoſtatica unione, cum divinâ connexa eſt: nec proinde ad vitam redire; quâ nullo modo ſpoliari potuit.

Etſi vel maxime iſta eadem oatura mori potuiſſet; quid hoc ad nos? quorum noo naturæ, ſed perſonæ moriuntur? Nihil igitur doctrinæ, quod Jeſus ſit Chriſtus, contraria doctrina prodeſt ad ſpem reſurrectionis: nihil ad pietatem. Imo, ut oſtendimus utroque, noo mediocriter noxia eſt.

Unde ſummum Apoſtoli conſilium & cæleſtis ſapientia elucet in eo; quod ad refutanda Antichriſtorum dogmata (quæ nec ipſa tunc fortè in hodiernæ Theologiæ formam planè adoleverant) tam hoc loco, quàm in tota epiſtola non multum deſcenderit; Sed animam veritatis & cognitionis cæleſtis, veram pietatem, & ſanctimoniam vitæ ante omnia urſerit & ubique inculcaverit. Quæ certè pietas & ſanctimonia aut errores illos ab Antichriſto ſparſos ipſa per ſe refellere aut quicquid eſt in iis virulenti & noxii, facilè repellere poteſt. Cum enim errores iſti ad ſubverſionem pietatis & ſanctimoniæ à Satana diſſeminati ſint; unico iſto pietatis & ſanctimoniæ remedio occurritur, ne aut plane recipi, aut multum nocere poſſint.

CAPUT III.

Quia in calce cap. præcedentis dixerat omnem, qui facit juſtitiam, ex Deo natum, hoc eſt, filium Dei eſſe: cujus juſtitiæ faciendæ ſpecimen Jeſus ille Chriſtus nobis in vita præceptiſque ſuis propoſuit: una eademque opera, & excellentiam ſtatus ac vocationis noſtræ; & exuberantiam caritatis Dei erga nos explicat, quod nos dignatus fuerit *filiorum* nomine, aut in filios adoptare. Nec enim tantum nos filios Dei vocari, primo verſu; ſed *& eſſe*, verſu ſecundo aſſerit. *Quantam*, inquit, *Caritatem dedit nobis Pater, videte.* Rectè hortatur ad eam rem conſiderandam, cujus frequentiſſima cogitatio atque expenſio pernecesſaria eſt. Quemadmodum ſi quis ex humili ſorte, in magnam fortunam erigatur; honoris illius & eminentiæ, io quam evectus eſt, perpetuo memor eſſe debet, ne quid indignum loco aut dignitate ſua committat: ita nobis perpetuo verſari ob oculos par eſt, quod nobis in eandem cum maximis Angelorum ſortem admiſſis, admodum circumſpecta noſtri cura, intentis & anxiis excubandum ſit, nequid pudendum & indignum Spectatore Deo & Chriſto, ſpectatoribus Angelis Dei: nequid optandum ſpectatoribus, & conſciis acerrimis culparum noſtrarum Cenſoribus Angelis tenebrarum committamus. Sed omnia noſtra cogitata, dicta, facta, cedant in Dei gloriam, Angelorum gaudium, & cæleſtis imperatoris Chriſti per infirmitatem noſtram, de hoſtibus triumphum. Quam ad rem præcipuè prodeſt intentiſſima curâ obſervare cupiditatum noſtrarum impetus, quonam vergant; quo inſtinctu ſuſcitentur: quid nobis in officii noſtri, quod nobis Deus impoſuit munere; prodeſſe aut nocere poſſit: & quæ longo uſu nocuiſſe didicimus, ea in ipſis ſuis incunabulis ſuffocare, & in eo perpetuas precum excubias agere, ut ope divina bene gerendæ rei occaſionibus non deeſſe: male gerendæ verò caſus prudenter evitare, aut avertere poſſimus. Temporis etiam parcos diſpenſatores eſſe decet: & monitis Spiritus Sancti dociles; cujus auxilium verè deſiderantibus nunquam deeſt; ſi modo dicto audientes ſimus, & ſuſcitatos cælitùs piæ voluntatis igniculos in ipſis ſcintillis non extinguamus. Superbiæ ſcopulum (quod vitium ſæpe ex magnæ ac ſublimis fortunæ conſcientia emergit) eo faciliùs prætervehi poterimus, quod non ſine præſentiſſimo diſcrimine in tanti faſtigii altitudinem attollamur, è quo deſpectus in abrupta, ſi forte decidamus, præcipitia horrendus eſt. Ita ut vix in acerrimæ curæ metu ac neceſſitate vacare

liceat, iſtis ſecurè mentis deliriis, potius quàm deliciis. Sed præcipua hujus conſiderationis utilitas eſt, ex tanti erga nos amoris ſpecimine exortus, mutuus redamandi impetus. Quid enim in nobis, viliſſimis creaturarum ſuarum vermiculis, invenire Deus potuit; quod adeo paternam ejus indulgentiam poſſet mereri? præſertim tot peccatis, & flagitiis noſtris offenſus? Et tamen nos in tanti certaminis, quod cælo & terrâ teſtibus decertatur, gloriam adduxit; & vires infirmis benignè ac paternè ſuggerit: ſimplici *Salutis* dono non contentus, niſi illud glorioſiſſimæ victoriæ honore laureatum redderet.

Habet ea cogitatio plurimum dignitatis: ſed non minùs solatii atque utilitatis, ideo merito nobis ab Apoſtolo inculcatur. Occurrit autem eodem verſu tacitæ objectioni. Illud enim itidem in mentem venit. Nonne adeo viles & contemptos homunculos qui ab omnibus vulgo deſpicimur, & pro purgamentis populi, & vulgi fæce habemur, tantum nobis ſpiritum ſumere, ut filiorum Dei nomine glorieniur? Si ex verbi ejus ſemine incorruptibili, in novos ac cæleſtes homines regeniti, divinarum virtutum habitus frequentibus bonorum operum actibus nobis comparavimus, progenies ejus ſumus: nec ob miſericordiam ejus, ipſi plane inficianda. Quod vero mundus nos pro filiis Dei non agnoſcat; ecquid mirandum eſt, cum is ne genitorem quidem noſtrum Deum (quamvis ex operibus ſuis ſatis ſuperque notum) agnoſcere velit? Proinde judicia mundi judicia vulgi ſunt: cæca & improvida: & quæ æſtimare vel morari non deceat. Sumus enim, ſumus, ſi tam benignum Patrem debito affectu redamamus, progenies ejus. Redamamus autem, ſi cupiditatum corruptiones in mundo effugientes; divinæ in terris naturæ, hoc eſt, ſanctimoniæ & pietatis participes efficimur. Hac enim veſte, hac prætexta, his dignitatis inſignibus filii Dei in terris, cenſentur & agnoſcuntur. Quod ſi jam nunc progenies ejus cenſemur, quanto meliori jure eo honore gloriari poterimus, cum vere divinæ naturæ compotes fiemus: immortalem & incorruptibilem vitam conſecuti: & naturam Deo ſimilem adepti. Quod tamen certiſſimo futurum eſt: nec fruſtra Apoſtolus aſſeverat. *Scimus vero quod cum apparuerit* (puta Chriſtus in adventu ſuo) *ſimiles ei erimus: quoniam videbimus eum ſicuti eſt.* Mortales oculi etiam ad conſpectum Solis, pleno lumine ſuo radiantis, caligant. Multo minus aut Deum in luce ab æterno inacceſſibili, aut Chriſtum nunc in glorioſo vultus ſui fulgore lucentem, ferre poſſunt. Divina & Deo ſimilis natura ſit oportet, quæ ad conſpectum pleniſſimæ, & talis, in qua Deus æternum regnat, gloriæ admittetur.

Verſ. 3. Quiſquis autem *in eum ſpem* animum ſuum ſuſtulit, *purificat ſeipſum, ſicut & ille*, cui ſpes iſta innititur, *purus eſt.* Amor enim benefacientis, & tanti beneficii, tantæ felicitatis deſiderium, eas habet vires, ut, accedente divinitùs ope, poſſit omnes veteres maculas eluere, & mentem in puriſſimo munditiei ſtatu collocare.

Verſ. 4. Quia in calce Capitis proximi dixerat, eum qui facit juſtitiam ex Deo natum eſſe: & verſu proximo, purificationis ab omni immunditie mentionem fecerat; nunc explicat quid per juſtitiam, quid autem per immunditiem intelligat.

Juſtitiam igitur innuit eſſe conformitatem mentis noſtræ ad legem Dei; ut ſecundum eam perpetuo vivamus. Immunditiem vero eſſe, violationem iſtius legis, & contrà eam delicta. Atque hoc verſu, tacitè rationem reddere videtur, cur puritatem & ſanctimoniam vitæ, quæ à peccatis immunis eſt, Juſtitiam vocaverit: quia omnis qui committit peccatum, injuſtitiæ reus eſt; vel ob id, quod legem Dei violando, debitum Deo obſequium non reddit. Omne igitur peccatum merito injuſtitiam dicit: ſicut vitam ſanctam & peccatorum expertem; juſtitiam.

Verſ. 5. Notanda hic Joannis in ſcribendo conſuetudo, quod pronomina αὐτὸς, ἐκεῖνος, ipſe, ille &c. non ſemper ad proximum relativum; ſæpe ad remotius referat: interdum vero (ut hic feciſſe videtur) nullo præmiſſo eorum relativo, illud duntaxat ſubaudiri velit. Hic tamen per vocem ἐκεῖνος Chriſtum intelligi, neceſſe eſt. Hoc loco à peccatis dehortatur eadem ratione, quâ capite ſuperiori *verſ.* 24. hortatus fuerat, ad manendum in doctrina, quam audierant à principio. Scilicet non committenda peccata, ſi in filio Dei Chriſto manere velimus. quod ut fiat, noſtra multum intereſſe ibidem *verſ.* 25. probaverat, quia in eo, & (quod una eademque opera perficitur;) ſimul in patre ejus manentibus vita æterna promiſſa eſt. Non poſſe igitur eos, qui peccent, hoc eſt, in peccatis vivant, & peccatorum conſuetudine teneantur, manere in Chriſto, probat, quia in ejus regno peccato locus nullus eſt; ut qui eo fine, eo Dei conſilio in mundum venerit; ut peccata noſtra tolleret: cæleſtium autem virtutum habitus animis noſtris inſereret. Quamvis autem hic illa quoque peccatorum noſtrorum remiſſio, quæ ſanguine Chriſti fuſo nobis promulgata eſt, etiam comprehendatur; tamen non ſola. Præcipuè, cum ne iſta quidem ipſa remiſſio locum habere poſſit; niſi in iis, qui ab eorum, quæ remittuntur peccatorum, immunditie, reipſa purgati & purificati ſunt. quæ purificatio paulo ante nobis commendata, & præcepta eſt. Tollit igitur peccata Chriſtus, non per ſolam illam imputativam juſtificationem, ſed & per regenerationem, ſine qua juſtificatio ne cogitari quidem poteſt.

Atque hic tacite pungit Apoſtolos Antichriſtorum, quos in tota iſta de pietate doctrina efficaciſſimè oppugnat, doctrinam, qui totius religionis & adventus Chriſti rationem & ſcopum collocabant in myſteriis, neſcio quibus, γνώσεως, cognitionis rerum divinarum. Non dicit igitur, Chriſtum ideo apparuiſſe, ut, quæ natura vel eſſentia ejus fuerit, antequam nobis apparuiſſet, aut antequam natus eſſet; curioſè inquiramus: ſed ut à peccatis planè abſtineamus, & ſanctè vivamus.

Unde *verſ.* 6. deducit, *eum qui peccat*, hoc eſt, vivit in peccatis, & tamen Chriſtianæ religionis nomen profitetur; vera cognitione Chriſti planè deſtitutum, atque ipſius plane ignarum eſſe. Exprimit autem hanc ignorantiam, per hyperbolen. Quemadmodum enim is, qui faciem hominis nunquam vidit, noſſe eum dici non ſolet; ita doctrinam Chriſti noſſe dici nequeunt, qui eam non guſtarunt, ac ne primis quidem labiis attigere. Quod de iis dici poteſt, qui prima iſta religionis Chriſti elementa, hoc eſt, à peccatis omnino abſtinendum eſſe, ignorant, aut alios ignorare faciunt, quicquid alioqui myſteriorum aliquorum cognitione glorientur. Antichriſtorum autem doctrinam hic notari, verba ſequentis verſus ſeptimi indicant. *Filioli, nemo decipiat vos.* Antichriſtos enim, de quibus *cap. ſuperiori verſ.* 18. locutus eſt, eodem *cap verſ.* 26, Seductores, & impoſtores nominaverat. Nec vero alia mens Satanæ in immittendis Eccleſiæ ejuſmodi ſeductoribus fuit, quam, ut per obtruſa Chriſtianis ſublimioris γνώσεως, cognitionis myſteria; vitæ & morum curam è mentibus eorum excuteret. Proinde docuit experientia, iſtos ſublimioris cognitionis Magiſtros, nec ipſos ab omni peccati, præcipue adverſus caritatem, genere abſtinuiſſe: nec ut alii abſtinerent, curaſſe: dum doctrina opinionum, ab iis introductarum; ad amuſſim ſervaretur. quod hiſtoriæ Eccle-

ſiaſticæ

ſiaſticæ notitia, non modo Apoſtolico ævo, ſed proximis, & omnibus ſubſequentibus ſeculis, mille experimentis comprobavit.

Hujus igitur doctrinæ pravitatem & impoſturam, hoc loco exagitat Apoſtolus, & oſtendit *verſ.* 7. Non qui ſterilem bonorum operum fidem, & caſſam abſque nucleo nucem, & Gnoſticæ cognitionis putameo, jactat; eſſe juſtum (aut *juſtificatum*): Sed eum, qui omninò juſtitiam faciat, hoc eſt, pietatem & ſanctimoniam conſectetur: nec eam quidem vulgarem; ſed ad exemplum ipſius Chriſti, quantum humana infirmitas ferre poteſt, exactam. Soli igitur illi juſti & juſtificati cenſentur, qui exercent juſtitiam; ſicut Chriſtus juſtus fuit.

Contrà vero *verſ.* 8. Qui peccatis indulgent aut dediti ſunt, non manent in Chriſto; nec ex Deo geniti ſunt, ſed ex diabolo. Quemadmodum vero qui ex Deo naſcuntur, Dei doctrina per Chriſtum tradita, Dei ſpiritu, & extraordinaria ope; immutantur, ſanctificantur, renaſcuntur in vitam, mores, & quaſi indolem, & naturam Deo ſimilem; ita qui ex Diabolo naſcuntur, Diaboli artificio, & ſuggeſtione, pravâ doctrinâ, callidis tentationibus corrumpuntur, ac in vitam impuram, & vitioſam, & naturam atque indolem Satanæ degenerant: ita ut ex Satanâ nati, & filii Diaboli dici poſſint. Qui, ut ipſe ab initio peccat, ita ad peccandum, quantum in ipſo eſt, homines adducit; ut ſibi in iis, ad ſimilem ſuæ improbitatem adductis, regnum quoddam conſtituat, Regno Dei, quod in hominibus Chriſtus conſtituere conatur, adverſum, atque oppoſitum. Cæterum filius Dei eo fine in mundum venit, & à Deo miſſus eſt, ut opera Diaboli, quæ in Regno ſuo conſtituendo exerit, diſſolveret, & omnes, qui ſe non indignos vocatione ac beneficio Dei præſtiterint, ad regnum Dei pertraheret. Datur igitur optio omnibus & ſingulis, quid eligere malint, Deum habere patrem, an Diabolum.

Sed ut Deum patrem habeamus, peccatis planè renunciandum eſt. Quia *is, qui ex Deo natus eſt, peccare non poteſt*. Documentum igitur eſt irrefragabile eum ex Deo natum non eſſe, qui in peccatis hæret. Eum verò, qui ex Deo natus eſt, *peccare non poſſe*, probat, quia *ſemen Dei manet in eo*. Semen autem iſtud, eſt ſemen illud incorruptibile, hoc eſt, *verbum Dei*, quod in iis perpetuò manere debet, qui ex eo nati, aut potius regeniti ſunt.

Verſ. 10. Et quia medium inter iſta duo dari nequit, ſed neceſſe eſt, ut unuſquiſque aut Dei filius ſit, aut Diaboli: illud eſt certiſſimum diſcrimen inter homines illos; quòd ut quiſquis Dei filius eſt, exercet juſtitiam, & vitæ ſanctimoniam ſectatur; inprimis verò diligit fratres ſuos; ita qui non exercet juſtitiam, nec diligit fratres ſuos, non eſt Dei, ſed Diaboli filius.

Atque ex his fructibus, Chriſtus ipſe homines cognoſci; ſed præcipuè pſeudoprophetas à veris prophetis dignoſci; docuit.

Probat autem *verſ.* 11. eum, qui non amat fratrem (jam enim à generali pietatis & juſtitiæ, tranſit ad ſpeciale Caritatis præceptum, quia doctrina Antichriſtorum, quos tota epiſtola oppugnat, ex omnibus ſanctimoniæ præceptis, maximè legem Caritatis violare debuit) non eſſe ex Deo. Quia hæc eſt legatio, ἀγγελία, vel denunciatio Dei, cum qua miſſi ſumus nomine Dei ad vos, & quam vos ab initio audiſtis; *ut nos invicem diligamus*.

Quod præceptum quàm juſtum, & neceſſariò ſervandum ſit, *verſ.* 12. & ſequentibus oſtendit. Quia neglectus ejus hominibus gradum ſtruit ad nefarium homicidii facinus: quod manifeſtè opus Diaboli eſt, nec niſi ad Auctorem Diabolum referri poteſt. Quemadmodum Cainus Diabolo, & ſuggeſtioni ejus morem geſſit, cum occidit fratrem ſuum, & jam tum, antequam occideret, *ex Diabolo fuit*, hoc eſt, quaſi ex eo natus, & ab eo corruptus, peccando ad ſimilitudinem Diaboli, quia opera ejus mala erant. Hæc enim interfectionis Abelis cauſa fuit, quod Cainus fratrem Deo magis placere, quam ſe, te videret. Magis autem placere ideo, quod ipſius opera juſta eſſent: Caini verò mala & improba. Unde tacite oſtendit, quàm certa ſint ſemina odiorum in hominibus malis adverſus bonos, quia mali pro injuria ſua reputant, quod boni Deo magis quam ipſi placere contendunt. quod ex diſſimilitudine operum, utriuſque generis mortalium, cernitur. Hic invidiæ inſtinctus Cainicum adverſus bonos odium accendit, non dormiente interim Satanæ malitia, patris omnis peccati & pravitatis. Quamvis autem morum diſſimilitudo in bonis quoque aliquam malorum averſationem procreat, non tamen ullum vividum odium efficit, quia per lapſus ac delicta improborum, nullo ſeſe directè damno affectos Boni queri poſſunt, nec habent quod iis invideant, quorum potius miſeratione tangi ſolent. Non igitur boni adverſus malos odio flagrare ſolent, ſed mali adverſus bonos. Nam qui ex Deo nati ſunt; tolerare utcunque malos, vel ſpe emendationis, poſſunt; at qui ex Diabolo; ferre plane nequeant eos, qui ex Deo nati ſunt.

Hinc apertè *verſ.* 13. deducit Joannes, *mirandum non eſſe, quòd Chriſtianos oderit mundus*, ſimulque perſequatur. Sicut enim Cain ideò oderat fratrem ſuum, quia erat ex Diabolo; eique in patrandis malis operibus morem gerebat: ita nos quoque odit ac perſequitur Mundus, quia, ut explicat infrà *cap.* v. *verſ.* 19 Mundus totus (hoc eſt, homines improbi & mundani) in malo (hoc eſt, in Diabolo) poſitus eſt, hoc eſt, ex eo natus, & operibus ejus exequendis dans operam.

Verſ. 14 Non tamen ideo deſpondendus eſt nobis animus, quòd nos oderit & perſequatur mundus, *quia ſcimus nos tranſgreſſos eſſe ex morte ad vitam*. Cujus rei certiſſimum documentum habemus, *quod diligamus fratres noſtros*. Soli enim ii manent in ſtatu morti obnoxio, qui non diligunt fratres ſuos. Cum enim Charitas & ipſa dilectio fratrum ſit vinculum perfectionis, & faſtigium virtutum omnium; quippe difficillima, & ad quam aditus non pateat, niſi per intenſam Dei Charitatem, quæ reliquas omnes virtutes complexa eſt; meritò homines ea præditi, in eo ſtatu ſeſe eſſe ſentiunt, in quo vitam æternam ſibi quiſque certiſſima ſpe deſpondere poteſt. Contrà verò ii, qui dilectione fratrum deſtitutos ſe eſſe ſentiunt; facilè ex eo conjicere poſſunt, ſe nondum è ſtatu, morti obnoxio, emigraſſe. A neglectu enim & contemptu fratrum ad odium; ab odio ad homicidium, brevis & lubricus eſt gradus.

Imò verò qui fratrum odio flagrant, jam in corde ſuo *homicidæ ſunt*, quod clarè *verſ.* 15. aſſerit. At verò tanti ſceleris reus, quod ipſe Deus morte omnino plecti voluit; quomodo ſibi vitam à Deo immortalem polliceri queat? Proinde ſicuti homicida, ita omnis qui odit fratrem ſuum, non habet vitam æternam, hoc eſt, ſpem vitæ æternæ, in ſe manentem. Et hæc ipſa ſpes, quia ex verbo Dei nata, eodem ſuſtentatur, pertinet ad ſemen illud incorruptibile, ex quo renaſcimur; & quo, in nobis manente, peccare non poſſumus.

Verſ. 16. Accedit ad explicandam naturam, & perfectionem virtutis hujus, quam inculcat, hoc eſt, Fraternæ dilectionis & Charitatis. Explicat autem eam ejuſmodi exemplo, quod non modo naturam virtutis hujus ob oculos ponere; ſed etiam incitamento, &

ſtimulo nobis ad ipſam capeſſendam eſſe poſſit. *Eximiam*, inquit, *erga nos charitatem Chriſti* (quem per vocem ἐκεῖνος intelligit) *agnoſcimus*, *quod pro nobis animam ſuam*, id eſt, vitam *poſuit*. Quo beneficio ita nos demeruit ac ſibi obſtrinxit, ut nos quoque, quoties vult, *vitam ponere pro fratribus* noſtris obligemur. Vox ὀφείλομεν officii noſtri vinculum & obligationem exprimit.

Verſ. 17. Poſita ob oculos fraternæ dilectionis perfectione, quæ eo uſque progredi debet, ut vitam pro fratribus ponamus; non omittit cætera quoque Caritatis officia (in hominibus avaris & ad rem attentis, æquè difficilia) præſcribere. In quo hominum aſtutorum hypocriſi occurrit; qui vultu, geſtu, ſermone, & parvo conſtantibus officiis, ſpeciem fraternæ dilectionis præ ſe ferebant: cum tamen reipſa nullo erga fratres affectu tangerentur. Ponit igitur ob oculos Chriſtianum divitem, cui neceſſaria vitæ affluenter ſuppetant, pauperis fratris egeſtati non ſuccurrentem; ſed viſcera miſerationis erga ipſum claudentem: & oſtendit Caritatem Dei in ejuſmodi homine non manere, quia per caritatem in fratrem ſeſe non exerat. Cum tamen ſæpe etiam mundanos homines ſortis afflictæ miſeratio tangat; & ipſa innata cuique ratio ſingulos ad hunc affectum frequenter incitet, niſi homines, quærendæ & ſervandæ rei attenti, virtutis hujus ſemina atque igniculos in ſe extinguerent.

Unde omnes, quibus ſcribit, blandè admonet *verſ.* 18. *Filioli*, *ne diligamus ſermone*, *aut linguâ ſolâ* (quæ, ut ex antitheſi apparet, falſa, & ſubdola dilectio eſt) *ſed reipſa*, *&* *opere*, *ac veritate*. Veram igitur, non ſimulatam, nec ſpecioſam duntaxat, ſed ſolidam, & opere ipſo exhibendam Caritatem erga fratres præcipit. In quo obiter admirabilis Spiritus Sancti ſapientia obſervanda eſt; qui omnem quidem ſanctimoniam, ſed præcipuè Caritatem erga fratres, occaſione ſeductionis Antichriſtorum; Johanni inculcandam ſuggeſſit, quia divinitùs prævidit, ſubintroducendas in Eccleſiam doctrinas, omne quidem veræ ſanctimoniæ ſtudium, ſed præcipuè caritatem erga fratres, extincturas fuiſſe. Nec enim aliâ ratione auctoritatem, imo vitam, caducis alioqui natura ſua, nec diu vitalibus aut duraturis dogmatibus ſuis adſtruere poterant, niſi fraude, factione, conſpiratione, conviciis, odiis, anathematibus, perſecutionibus, oppreſſiſſent in Eccleſia eos, qui aut tunc, cum prævalere inciperent, diſſentiebant: aut in poſterum, vel minimum ab ipſis eſſent diſſenſuri. His fluctibus & procellis ab Antichriſtis excitatis, & vitæ ſanctimonia; ſed præcipue fraterna Charitas, in Eccleſia naufragium fecit: ut mirum non ſit, Joannem, malorum præſagum, vitæ ſanctimoniam & charitatem tot præceptis & monitionibus, inculcaſſe. Quibus præceptis ac monitis ſi obtemperatum fuiſſet; nunquam eò potentiæ in Eccleſia Antichriſti: aut eò pretii & auctoritatis, dogmata eorum aſcendiſſent.

Sed redeamus ad *verſu* 18. *Sermonem* (ſeu λόγον) *&* *linguam*, opponit *operi ac veritati*. Unde patet cognitionem & ſermonem abſque opere, eſſe rem inanem & falſam. At opus ex intentione & ſermone emergens, eſſe rem ſolidam ac veram. Nec enim verè deſtinat ac promittit, qui ea, quæ ſtatuit aut loquitur, opere non præſtat. Hortatur igitur Apoſtolus ut fratres ſolidè ac verè diligamus. Rationes hujus moniti affert *verſ.* 19. duas: quæ quamvis eodem collineent ac recidant: duæ tamen ſunt.

Prima, quia ſi verè fratres dilexerimus, eò ipſo tanquam evidentiſſimo ſigno patebit, *nos ex veritate eſſe*. Ubi vox *veritatis* poteſt quidem ſumi pro ſynceritate cordis, ut cum homines probi, candidi, & ex animo omnia facientes; ex veritate eſſe dicuntur. & hic ſenſus huic loco admodum accommodatus videtur. Nihil tamen impedit quominus hic vox *veritatis* latius ſumatur, ita ut illam quoque veritatem una comprehendat, quæ falſitati, & mendaciis (quæ ab Antichriſtis obtrudebantur) opponitur. Præſertim cum iſta veritas Apoſtolica mendaciis Antichriſtorum oppoſita, ſynceritatem illam cordis, & probitatem, præcipuè verò caritatis candorem, omninò requirat, nec abſque iſtis omnibus unquam eſſe poſſit. Locupletes enim theſauri ſapientiæ divinæ ſæpe latent in verbis à Spiritu Sancto dictatis, ut res interdum diverſiſſimas, non tamen ſibi adverſas, eadem ſignificatione comprehendere poſſint. Erat autem hic locus poſteriori quoque veritatis explicationi ac ſenſui, quia Antichriſti illi mendacia ſua veritatis prætextu colorabant, dum Gnoſtica illa myſteria, tanquam ad cognoſcendam veritatem neceſſaria, panderent, cum tamen nihil ipſis eſſet mendacius atque inanius. Ideò doctrina quoque ipſorum, veram pietatem & caritatem ſynceram non requirebat, fallaci & ſubdolâ ejus ſpecie contenta: imo verò ſolidam, & veram pietatem, & caritatem efficaciter ſobruebat. Meritò igitur Apoſtolus, veram & ipſo opere teſtatam erga fratres caritatem, pro certiſſimo ſigno eſſe aſſerit eorum, qui *eſſent ex veritate*, hoc eſt, non modo probi & ſynceri, ſed etiam verâ & non mendaci rerum divinarum cognitione imbuti, quæ talem candorem, probitatem, & caritatem ab hominibus planè requirit.

Altera eodem in verſu poſita ratio eſt; quia ſi verè fratres dilexerimus, *coram Deo ſecura & de ejus gratia bene perſuaſa reddemus corda noſtra*. Nec enim facilè animus & conſcientia noſtra, ſibi in ejuſmodi rebus imponi patitur, & quamdiu quidem nobis graviorum criminum conſcii ſumus, nullo modo mens noſtra credere poteſt, ſe tutum ad Deum aditum & liberam admiſſionem habere. Imo & quamvis forte nulla nos gravioris delicti conſcientia terreat; ægrè perſuaderi ſibi ſinit ſeſe precibus ſuis facilem Dei aurem habituram, niſi ope Spiritus Dei ſuffulta: quam Chriſtus conferre ac mittere non ſolet, niſi earum ſibi virtutum conſciis, quarum ut actiones æterno ſalutis præmio remunerari, ita neglectum æternâ pernicie punire ſe conſtituiſſe, denunciavit. Tales autem ſunt actiones & opera veræ caritatis; quæ nobis parreſiam illam ad Deum, & patentem aditum, & certam ſpem impetrandi quæ petimus, præſtant. Nec enim nos amorem noſtrum erga Deum vel Chriſtum, niſi in amore erga fratres, hoc eſt, ex eo genitos teſtari poſſumus. Nullis noſtris officiis aut beneficiis indiget. Sed beneficia fratribus collata ſibi imputari imperat. Nihil igitur ſecuriorem nobis ad eum aditum præſtat, quàm ſi nobis conſcii ſimus, nos inſigni impendio noſtro, aliquid in gratiam Dei, id quaſi petentis aut poſtulantis, feciſſe. Neque enim tunc dubitare poſſumus, quin ille viciſſim in gratiam noſtri, quoties petierimus, omnia ſit præſtiturus. Quamvis autem non ſemper iſta conſcientiæ noſtræ ſecuritas, nos eorum, quæ optamus, compotes facere poſſit; cum Apoſtolus *dicat*, *Nullius rei mihi conſcius ſum*, *ſed non per hoc juſtificatus* 1. *Cor.* IV. 4. quia Deus poteſt in nobis ea peccata videre, quæ nos ipſi non animadvertimus; Ideo hic *verſ.* 20. dicitur, *Deus eſſe major*, hoc eſt, ſapientior, ſcientior, *corde noſtro*, *&* *noſſe omnia:* Semper tamen nos libertatis illius & parrheſiæ, quæ nobis in precibus noſtris neceſſaria eſt, compotes efficit. Nec ſæpe contingit, malitiam cordis noſtri, eſſe tam alte reconditam, quin eam aut ſuamet ſagacitate ipſa mens noſtra ſubodoretur: aut certe miſericors Chriſtus, miſſa peropportune ope Spiritus Sancti nobis revelet. Dummodo ſimus ex veritate, hoc

eſt,

eſt, animo probo ac ſyncero, & vera doctrinæ ejus cognitione inſtructi. quod fiet, ſi cognita ejus præcepta, præcipuè verò charitatem, ad praxin & executionem deducamus. Nam qui præcepta Chriſti vita, & moribus non exprimit; neque Chriſtum neque præcepta ejus noſſe, meritò à Spiritu Sancto dicuntur. Imò Chriſtianos peccantes, Chriſtum *ne vidiſſe quidem unquam*, ſuprà *verſ.* 6. Joannes aſſeruit; quaſi doctrinam ejus ne primis quidem labris guſtaſſent.

Illud igitur præceptum, quod nobis *verſ.* 21. traditur, ſemper oculis noſtris obverſetur. Ideò illud Apoſtolus blandè inſinuat, quaſi roganti propior. *Dilectos* vocans, quibus tàm utile monitum tradit, Dandam eſſe, inquit, operam *accedentibus* ad Deum, *ne ipſos cor eorum condemnet.*

Additur autem ratio, & fructus hujus *bonæ conſcientiæ*, Parreſia, & liber acceſſus ad Deum; & quæ *verſ.* 22. deſcribitur, *Spes impetrandi quæcunque petierimus.* Hujus autem ſpei cauſa, & quaſi aſſecuratio additur. *Quoniam*, inquit, *præcepta ejus obſervamus, & quæ in ipſius conſpectu placent*, facimus. Ingens profectò *vocationis noſtræ excellentia* in eo cernitur, quod nos Deus quodam ſecum commercio, & quaſi converſatione dignetur. Primum enim in perpetuo ejus ſumus conſpectu, nec ad facta tantum, ſed ad dicta quoque, imò cogitata noſtra animum atque oculos advertit. Quo magis, & frequentius nobis, mens eo reflectenda eſt, ne quid, quod ipſi diſpliceat, audeamus: Præcipuè verò ne præcepta ejus, imo ne ſingularia quidem monita Spiritus Sancti, quibus perſæpe aures noſtras vellit, negligamus; ita ut non modo arbitrum Deum, ſed conſcientiam quoque noſtram teſtem, revereri aſſueſiamus, per quam à Deo ſæpe commiſſorum criminum convincimur. O nos felices, ſi nos tàm grave teſtimonium non urgeat! Quid? ſi adjuvat ac ſublevet? quid ſi aliqua, eaque non pauca ſuggerat, quibus Dei favorem elicere; illâ, quæ nobis ſuppetit, virium noſtrarum exiguitate connitamur. Non arduum nimis, neque abruptum & inacceſſum iter, in aditu throni miſericordiæ ſuæ Deus eſſe voluit. Præcepta ejus gravia non ſunt, etiam obedire incipientibus: ac tantò ſubinde jucundiora, quantò longius in obſequio progredimur. Opera autem noſtra non ſuæ levitatis pondere; ſed grati & propenſi affectus in ſeſe fide ac ſtudio Deus æſtimat: in quibus, etſi non deſint, quæ fortè diſpliceant, nullas tamen cauſas placendi repudiat. Huic tàm facili, tam utili, tam honeſto, & glorioſo labori noſtro; poſuit præmium mortali voto majus; optatiſſima quæque obtinendi copiam, & expectationem.

Ponit autem ob oculos Joannes *verſ.* 23. ſummam eorum, quæ *in conſpectu Dei placent*, & ſunt ... in duobus. Quorum primum eſt; *ut credamus in nomine filii ejus Chriſti*, hoc eſt, fidem noſtram in eum obſequio præceptorum ejus teſtemur. Neque enim cadaver, per vivo fidei corpore recipit. Alterum eſt, *ut diligamus alii alios*; quod per verba *Sicut præcepit nobis*, non diſſimulat pertinere quoque ad illa præcepta, quorum obſequium fidem in Chriſtum conſtituit. Explicatius tamen illud præ cæteris præceptis tradidit, non modo quia eſt perfectio reliquorum præceptorum obedientiæ: ſed quia à prædictis, & imminentibus Antichriſtorum impoſturis, præceptum φιλαδελφίας vehementius oppugnandum, & violandum fuit.

Verſ. 24. Rationem oſtendit, cur Chriſtiani veri, & præceptis Chriſti (quæ eadem ſunt Dei, quamvis per Chriſtum tradita) obtemperantes, quicquid petunt à Deo, impetrent. Quia per iſtam præceptorum Dei obedientiam tàm ſtricto dilectionis & amoris, &, ſi ita loqui fas eſt, amicitiæ vinculo cum Deo conjungimur; ut *& nos in Deo habitemus, & Deus in nobis.* Quod idem de Chriſto quoque intelligendum eſt, ob parem rationem, cum Pater & filius (ſine cujus interventu Pater nihil facit) in Salutis noſtræ negotio, unum ſint. Ideo *Joh.* XIV. non modo *verſ.* 20. Chriſtus dicit *ſe eſſe in Patre ſuo, & diſcipulos ſuos in ſe; & ſe in ſuis diſcipulis*, ſummam conjunctionem, & quaſi unitatem Patris, & ſui, & diſcipulorum ſuorum in negotio æternæ ſalutis exprimens: ſed etiam *verſ.* 23. ita loquitur. *Si quis diligit me, ſermonem meum obſervabit; & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & apud eum habitabimus.* Eadem enim operâ cum patre conjungimur, quando cum filio ejus conjungimur; quia Pater cum eodem filio ſtrictiſſimè conjunctus eſt; ut ſi quis disjungatur à filio, aut neget filium, eadem opera à patre disjungi, & patrem negare dicendus ſit, ut ſupra *cap.* 11. 22. expreſſè dicitur. Meritò igitur ſuprà *cap.* 11. 24. Apoſtolus iis, qui in doctrina ab Apoſtolis initio prædicationis tradita permanſerint, pollicetur eos quoque in filio ſimul & Patre permanſuros.

Nunc quid ſit *habitare in Deo aut Chriſto*: & viciſſim habitari à Deo aut Chriſto videamus.

Et habitare quidem in Deo aut Chriſto quid ſit; expreſſe Apoſtolus *verſ. ultimo* indicat, nimirum *Obſervare Dei præcepta per Chriſtum tradita.* quod verè eſt diligere Deum aut Chriſtum. & fieri aliter nequit, niſi quis omnes (quantum poteſt) cogitationes ſuas in eo defixas habeat: &, (quod homines amoris affectu ſaucii facere ſolent) continuâ rei amatæ recordatione ſeſe oblectat; ad mentem ejus quem amet, omnes non modo ſermones, & actiones; verum & cogitationes ſuas, componat, quia eum ſemper præſentem, & ſecretiſſima quæque ſuorum conſiliorum ſpectantem, ſentiat. Ab hac continua, & quaſi perpetua cogitationum noſtrarum in Deo ac divinis rebus mora, & huic uni rei affixis, & hærentibus curis noſtris; in Deo vel Chriſto habitare dicimur. quia perpetuo animam & cogitationem noſtram mittimus in illud cæleſte Dei Chriſtique domicilium, atque in eo conſtantiſſimè detinemus.

Arduum id quidem, & excelſum honeſti propoſiti culmen, primò obtutu apparet; ſed connitentibus non inacceſſum: quia hic imbecillitati noſtræ ſuccurrit illud alterum, quod nobis deinceps explicandum incumbit quid illud ſit, quod Deus vel Chriſtus *in nobis habitare* dicitur. Quæ res quantum ad noſtram felicitatem attinet, adhuc excellentior videtur illo Statu noſtro, per quem in Deo vel Chriſto habitare dicimur; quia hic Status illius præmium eſt: niſi quod uterque horum ita alteri conjunctus eſt, ut alter alterius individuus comes dici poſſit. Quamvis enim Deus viſibilia, & cunctorum oculis obvia obedientiæ ſibi præſtitæ præmia, in longum differat; tamen inviſibilem virtutum, præſertim verò ſynceri erga ſe ſtudii mercedem, ſine ulla morâ reddit ac repræſentat. Ergò qui in eo ſedula mente, & cogitatione ſua habitare connititur; in eodem quoque Deus, & unâ Chriſtus, Spiritus ſui interventu, ſtatim habitare incipit, hoc eſt, præſentiâ ſpiritus ſui erigere, & conſolari conſcientiam ejus; confirmare fidem; refocillare ſpem; illuſtrare mentem; ſuggerere ſalubria conſilia, largiri eorum ex animi ſententiâ ſucceſſum: munire pectus adverſus incidentia aut obſtantia, aheneo fiduciæ muro; dare guſtum futuræ immortalitatis; impertire gaudia felicitatis, quâ Deus ipſe in contemplatione admirandorum operum ſuorum fruitur. Breviter, quicquid honoris, emolumenti, lætitiæ, ex præſentia tanti hoſpitis; rerum omnium Arbitri

animi

animi noſtri capere poſſunt ; illud in eos non parca manu effundere. Et quæcunque alia præterea dari poſſunt Spiritus Sancti beneficia , aut adminicula eòdem pertinent. Per Spiritum Sanctum enim , hoc eſt, vim tàm beneficam , & ſalutarem , mentibus noſtris illapſam , Deum & Chiſtum in nobis habitare : per iſta verò ipſa beneficia , (quæ non ſentire non poſſumus) Spiritum Sanctum nobis donatum eſſe cognoſcimus.

CAPUT IV.

MEntio ſpiritus , quem Deus dare ſolet manentibus in ſe , ſeu diligentibus ſeſe; dedit occaſionem Apoſtolo valde neceſſarii moniti de cavendis ſpiritibus fallacibus : & falſo ſpeciem ac nomen ſpiritus Dei ſibi vendicantibus. Ideo huic monito addit ſignum , quod in iis , quæ magis ſedulo præcipit , frequenter uſurpat, blanda allocutione benevolum erga eos , quos monet, affectum indicans , & quaſi præcepto preces addens , quo altius , & efficacius illud animis eorum infigeret. *Dilecti* , inquit , *non omni Spiritui credite* : *Sed probate Spiritus* , *an ex Deo ſint.* Rationem addit , *Quia multi Pſeudoprophetæ venerunt in mundum.* Quemadmodum veri prophetæ Spiritus Dei inſtinctu erant inſtructi : ita nec falſi prophetæ caruerunt ſuo ſpiritu. Diſcernendi igitur erant eorum ſpiritus ; ut falſi à veris prophetæ diſcerni poſſent. Atque hoc capite plura manifeſta ſigna proponit , per quæ ſpiritus pſeudoprophetarum & Antichriſtorum poſſent agnoſci ac deprehendi.

Primum omnium ſignum , quo Spiritus Dei , à Spiritu Antichriſti ſeu Diaboli diſcernitur , explicat *verſ. ſecundo & tertio.* Tribuit enim Spiritui Dei , vel qui ex Deo eſt , quod *confiteatur Jeſum Chriſtum illum , qui in carne venit.* Spiritui verò , qui ex Deo non eſt , tribuit ; *quod eundem non confiteatur.* Atque hunc ſpiritum averſantem & abnuentem , hoc eſt , negantem hunc Jeſum, qui in carne venit , ait *eſſe Spiritum Antichriſti* , ſeu adverſarii Chriſti , qui à prædicantibus Apoſtolis fuit pridem prædictus ; quæ prædictio vivente Joanne jam impleri cæperat : *& Spiritus hic jam tunc erat in Mundo.*

Primi igitur verbi ὁμολογεῖν , confiteri , eadem propemodum vis, & ſignificatio eſt, quæ *Rom.* x. 9. Si confeſſus fueris ore tuo Dominum Jeſum. Ut enim illic confiteri Dominum Jeſum ſignificat, confiteri Jeſum illum eſſe Dominum ; ita hic confiteri Jeſum Chriſtum , illum qui in carne venit , ſignificat , confiteri Jeſum qui in carne venit eſſe Chriſtum , & Regem populi Dei. Niſi quod verbum confeſſionis hoc loco à Joanne ; quàm citato loco à Paulo , latius ac plenius ſumi videatur. Paulus enim illud reſtringit ad oris confeſſionem , quia huic confeſſioni addit , & quaſi opponit cordis fidem. At Johannes hoc loco confeſſionem latius ſumit , ita ut cordis fidem includat. Nec enim ſatis eſt ad id, ut quis ex Deo ſit , ore confiteri Jeſum eſſe Chriſtum , niſi quis idem corde confiteatur , & firmiter credat. Cæterum quia verba iſta , confiteri Jeſum Chriſtum , qui in carne venit , vulgò interpretes prave explicant ; probandum nobis incumbit , ea aliter niſi uti ſonant , & à nobis in Latinam linguam vertuntur , explicari non poſſe.

Sunt igitur qui verba ὁμολογεῖν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα , explicant , *confiteri Jeſum Chriſtum in carnem veniſſe.* Quod ferri nullo modo poteſt. Nam in vertendo ſignificationem Dativi apud Græcos, Ablativi apud Latinos ; detorquere ad ſignificationem Accuſativi apud utroſque : idque non explicando ſenſum : ſed audacter interpretando verba : non eſt explicare , ſed violenter torquere ac depravare Sacras Scripturas. Gravis hic, nec levi cenſura dignus eſt auſus : tolerabilior futurus ; ſi interpretatio quidem verborum , ita ut in Græco ſonant, Latine poſita fuiſſet. nec impediebat quicquam , quin poneretur. ſignificationis verò ſenſus ad opinionem interpretum demum deflexus fuiſſet. Sed voluere iſti interpretes , non ſatis licito dolo , compendifacere difficilem illum , imo inutilem , quin irritum laborem in perſuadendo hominibus , quod voces , venire in carne , idem ſignificarent , quod venire in carnem, ſeu incarnari. Cæterum ſi idem ſignificant , cur interpretando immutarunt caſus , cum de verbo ad verbum (ut ajunt) vertendo , eadem ſignificatio ipſis , nihil immutata manſiſſet. Sin vero non idem ſignificant ; cur auſi ſunt diverſa verba , ac diverſum ſignificantia , pro genuinis Joannis verbis ſubſtituere? Latet igitur hic non pravus tantum & noxius ; ſed ignobilis dolus : & qui gravem reprehenſionis notam, aliter effugere non poterat ; quàm ſi animadverſus non fuiſſet. Jam vero iſta diverſum ſignificare maniſeſtiſſimum eſt , cum venire in carne (ſubintellige in Mundum) omnes homines dici poſſint ; præſertim qui in hoc Mundo , celebrem aliquam, & mundo notam actionem aggrediantur : etiam ipſi illi pſeudoprophetæ multi , quos *verſ.* 1. in mundum prodiiſſe ait ; oppoſitè videlicet ad Angelos aut dæmones , qui ubi in mundo ad aliquid peragendum accedunt , non in carne , hoc eſt , fluxa & mortali naturâ ; ſed in natura perfectiori , atque immortali accedunt ac veniunt. Venire autem in carnem , hoc ſenſu, quem iſti viri boni , non ſine aperta petitione principii , pro conceſſo ſumunt , hoc eſt , incarnari , nemo præter unum ex eorundem ſententia dici poſſit. Quanquam ſi petitio principii, quam deteximus, abſit, etiam ii in carnem venire dici poſſent , qui in mundo in ſortem , & naturam mortalem naſcuntur , quia Caro naturam fluxam, & fragilem ſignificat, quales ſunt omnes homines , de quibus Poëta ait

Progenies magnum cæli ventura ſub axem.

Ita ut nihil hic aſtus , etiam poſt tàm gravem auſum , iſtis interpretibus prodeſſe poſſit : & tanta rei pretioſiſſimæ , hoc eſt , exiſtimationis impendio & jacturâ ; aut nihil ſibi ; aut aliquid vilius quam nihil , hoc eſt, probrum mercati ſint. Et hæc quidem ſi vocum naturam ſpectemus ita dici poſſunt. Cæterum ſi uſus vocis hujus , venire in mundum , in Sacrâ Scripturâ, præſertim apud Joannem, reſpiciatur ; non tam iſti venire in mundum Joanni dicuntur , qui ex utero matrum in lucem prodeunt , ſeu naſcuntur ; quàm hi , qui aut miſſi in orbem cælitùs legationem ad mundum obeunt : aut qui alioqui ita in mundo emergunt , ut publice noti eſſe incipiant. quemadmodum hoc loco pſeudoprophetæ veniſſe , aut prodiiſſe in mundum dicuntur ; in quo non nativitas eorum exprimitur. nec enim tales nati ſunt ; ſed longe poſt nativitatem facta publica eorum apparitio ac celebritas. Ita Chriſtus de ſeipſo loquitur. *Joh.* xii. 46. *Ego lux veni in mundum , ut , quiſquis credit in me , in tenebris non maneat.* Qui adventus hujus lucis , triginta annis poſt nativitatem ejus extitit , cum prædicatione ſua illuminare orbem, ac tenebras ex eo pellere cæpiſſet. Quanquam etiamſi adventus in mundum, de ipſa quoque nativitate intelligatur , noſtrâ nihil intereſt : nec de eo ullo modo pugnare velimus.

Illud unum evincere ſatis eſt, quia vox venire motum ad locum ſignificat ; & cum Chriſto tribuitur, locus iſte , in quem venit, apud Joannem Mundus aut expreſſe dici , aut tacitè ſubintelligi , frequentiſſimè ſoleat, (Expreſſe quidem dicitur. *Joh.* ix. 39.

Joh.

Joh. XII. 46. *&* *cap.* XVI. 28. *&* *cap.* XVIII. 37. Tacite verò ſubauditur *Joh.* I. 15, 30. *&* *cap.* III. 31. *&* *cap.* V. 43. I. *Joh.* V. *verſ.* 6. *&* 20. & alibi. Atque adeò quod in hoc ipſo loco *verſ.* I. eadem vox cum pſeudoprophetis tribuitur, adventum eorum in mundum expreſſè deſignat. Idcircò in *verſ.* quoque ſecundo, & tertio cum eadem vox venire Jeſu Chriſto tribuitur, adventum quoque ejuſdem in mundum ſignificat: ita ut poſt vocem venire in carne, ſubaudiri debeant voces in Mundum. Quod vel ipſa vis antitheſeos exigit. Ut enim pſeudoprophetæ veniſſe in mundum expreſſè dicuntur: ita Chriſtus quoque (qui in carne, hoc eſt, mortali, & humana natura venit) in mundum veniſſe ſubintelligitur. Proinde per verba *ἐν σαρκὶ*, *in carne* non terminus ad quem verbi veniendi, motum ad locum ſignificantis, intelligitur; (qui terminus hoc loco non alius eſſe poteſt, quàm mundus) ſed modus veniendi in mundum. Poſſunt enim in mundum venire Angeli, poſſunt & dæmones, ſed non in carne (ſubintellige verâ) quamvis forte ut videri à nobis poſſint, ſpeciem carni ſimilem aut phantaſma induant. Nullo modo igitur voces *ἐν σαρκὶ*, verti poterant aut debebant *in carnem*, quæ verſio terminum ad quem vocis veniendi carnem eſſe oſtendit: ſed tantum ſicuti ſonant; atque ut reliqui omnes fideliores interpretes fecere *in carne.* quæ genuina verſio modum, & rationem adventus iſtius in mundum, in fluxâ, & fragili ac noſtræ ſimili naturâ exprimit, non verò terminum ad quem.

Refutata hac prima audacioris verſionis abſurditate; quæ unius fortè (quod ſciam) interpretis eſt, & à reliquis modeſtioribus ac ſyncerioribus damnatur: reſtat altera verſionis abſurditas; quæ pluribus imò pleriſque interpretibus communis eſt refellenda. Illa vero in eo eſt, quod verba ὁμολογεῖν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα explicent Latine, *Confiteri Jeſum Chriſtum in carne veniſſe*, ſeu *quod Jeſus Chriſtus in carne venerit.* Quæ & ipſa verſio à vero, & proprio ſenſu verborum, ita uti ſonant explicandorum recedit: qui ad verbum in diverſa lingua explicatus, participium per participium, aut certe per circumlocutionem participii, vel modum loquendi participio æquipollentem exprimi poſtulabat. Excuſatur tamen partim ob cauſam non levem, partim ob uſum linguæ Græcæ; qui tale participium ita uti faciunt explicari ſæpe permittit. Cauſa quam illi gravem putant, eſt; quia niſi hoc loco verba *in carne venit* prædicatum conſtituunt; quod Jeſu Chriſto tanquam ſubjecto reſpondeat, neceſſe eſt illa ad ſubjectum pertinere; quod ſi fiat, prædicatum quod Jeſu filio hominis, tanquam ſubjecto reſpondeat; Chriſtus erit: atque ita dignitas Chriſti, quatenus in eum credimus aut eum confitemur, ad humanam naturam reſtringi videtur, quod vulgari ac receptæ ab ipſis opinioni repugnat.

Cæterum iſta cauſa, quanticunque momenti videatur, juſta tamen non eſt. Nec enim verba Sacræ Scripturæ ad normam opinionum noſtrarum explicanda: ſed opiniones noſtræ ad normam verborum Sacræ Scripturæ exigendæ ſunt. Uſus autem linguæ Græcæ participium quidem tale hoc loco, ita uti faciunt, explicari permittit; ſed non poſtulat, præſertim ſi graviſſimæ rationes obſtent quominus ita explicari poſſit.

Non poſſe autem iſta verba ita explicari, ut voces *veniſſe in carne* prædicatum contineant iſtius enunciationis, quæ confeſſionem de qua agitur conſtituit, vel una iſta ratio potentiſſimè evincit; quia ſi illud continerent, aſſertio Apoſtoli verſu ſecundo propoſita; falſa, & toti analogiæ religionis Chriſti contraria eſſet. Quod quia abſurdum eſt; ideo verba iſta prædicatum enunciationis, quæ de confeſſione iſta loquitur, continere nequeunt. Quid enim falſius eſt, quàm eum qui confitetur quod Jeſus ille, qui à diſcipulis ſuis pro Chriſto habitus eſt, in carne ſeu natura mortali ad prædicandam doctrinam ſuam venerit; ex Deo natum eſſe? Id certè infenſiſſimi ejus hoſtes, ſed præcipuè interfectores ejus, ſenſerunt, crediderunt, & experimento ipſo præ aliis edocti fateri cogebantur Jeſum illum, in carne ad prædicandum in Mundo veniſſe; qui carneos artus ejus flagellabant, cruciabant, & cruci affigebant, non minùs atque ii qui ſupplicii hujus auctores atque exactores erant impii Judæi. Quos tamen non ex Deo, ſed ex Diabolo (patre homicidarum) fuiſſe, etiam ante mortem Domini quod animum ac propoſitum ejus occidendi haberent, ipſi Chriſto id aſſerenti *Joh.* VIII. 44. credimus.

Quod ſi verba, *veniſſe in carne*, prædicatum enunciationis, de qua loquimur, conſtituere nequeunt: neceſſe omninò eſt, ut ad ſubjectum ejus, hoc eſt, Jeſum illum (qui venit in carne) pertineant. Unde neceſſariò concluditur, hoc loco ſubjecti hujus prædicatum non poſſe eſſe, niſi *Chriſtum.* ità ut non aliter verba verſus ſecundi verti poſſint, quàm hoc modo: *Omnis qui confitetur* (ſubaudi non modo ore ſed & corde) *Jeſum illum qui in carne venit*, *eſſe Chriſtum* (hoc eſt, filium Dei ac Dominum, & ſervatorem animarum noſtrarum, & judicem ſupremum actionum) *ex Deo eſt.* (ſubintellige Natus aut regenitus) Id ipſum vero non modo ex ipſis verbis Joannis, quibus in hac eadem epiſtola non ſemel uſus eſt, ſed & firmiſſima ratione evincitur.

Verba Joannis idem ſonantia, & explicantia ſunt primùm *cap.* II. 22. quibus arguit culpam eorum, qui ex Diabolo patre mendacii nati, & ipſi quoque mendaces ſunt; qui confeſſionem hanc ſalutarem Jeſu Chriſti; quæ homines ex Deo naſci efficit non habent: *quia negant quod Jeſus ſit Chriſtus.*

Deinde infrà ejuſdem capitis *verſ.* 15. evidentiſſimè verba iſta verſus ſecundi explicat, *quòd omnes qui confitentur Jeſum eſſe filium Dei* (quod prædicatum cum ſuperiori prædicato, hoc eſt, filius Dei cum Chriſto reciprocatur, & plane idem eſt) non *modo ex Deo, ſed in Deo quoque ſint, & Deus in ipſis maneat.*

Tertio infrà Cap. V. I. omnium manifeſtiſſimè explicat iſtam confeſſionis ac fidei noſtræ enunciationem, dum ait: *Omnis qui credit* (quod verbum Credendi, vocem confitendi plane explicat) *quòd Jeſus* (Vide ſubjectum, quod ſignificat filium hominis qui in carne venit, hoc eſt, mortalem) *eſt Chriſtus* (vide prædicatum, quod filium Dei regium nomen, & poteſtatem ſuper populum Dei adeptum deſignet) *ex Deo natus eſt.*

Quartò infra eodem V. *cap.* *verſ.* 5. ubi toties iteratam enunciationis hujus, qua fides, & confeſſio noſtra exprimitur; explicationem inculcat. *Quis eſt qui vincit mundum* (hoc eſt, qui ex Deo natus eſt) *niſi is qui credit* (ſeu confitetur) *quod Jeſus ſit filius Dei.* Ubi quis non videt, in omnibus allatis enunciationis, quæ fidem, & confeſſionem noſtram continet, exemplis ſubjectum eſſe Jeſum illum filium hominis: prædicatum verò Chriſtum; aut, quod æquipollet voci Chriſti, filium Dei unctum jam & factum Regem populi ſui.

Quinto denique, paulò ante propoſitam hanc Cap. IV. *verſ.* 2. enunciationem, quæ fidem, & confeſſionem noſtram continet *verſ.* 23. *capitis tertii*, *hanc eſſe præceptionem Dei* aſſerit Joannes, *ut credamus nomini filii ejus Jeſu Chriſti*:

quod aliter explicari nequit quàm ut credamus Jeſum illum filium hominis, eſſe Chriſtum, regiam poteſtatem (nomen enim poteſtatem ſignificat) ſuper nos habentem. Sic enim credemus & confidemus ejus poteſtati; ac voluntati, & imperio Dei, morem geremus.

Præter allata verò manifeſta verba Joannis, quibus ſeſe toties explicat, cum explicatione noſtra congruentia, illa pro ſententia noſtra ratio militat, quòd ii qui feriò, & ex animo credunt Jeſum illum; qui nobis ſub conditione æterni præmii obtinendi præcepta ſua ſervanda tradidit, & morte ſua ſummam erga nos caritatem teſtatus eſt, eſſe vere Chriſtum, qui accepta ſumma in cælo, & terra poteſtate, æterna iſta præmia in manu habeat, non poſſint niſi præcepta ejus ſervare ac regenerari: & ex verbi illius ſemine incorruptibili; atque ita ex ipſo Deo renaſci. Talis enim fides, & confeſſio, ſi vera ſit, & in animo penitùs infixa maneat; non poteſt eſſe mortua, ſed viva omnino eſt, & comitem habet regenerationem ac vitæ ſanctimoniam.

Verſ. 2. In hoc cognoſcite Spiritum Dei. Non vulgaris Spiritus Sancti ſapientia cernitur in ea doctrina, in qua docemur δοκιμάζειν τὰ διαφέροντα πνεύματα probare, & explorare differentes Spiritus, per traditam nobis infallibilem normam, diſcernendi Spiritus Dei à Spiritu profano. Quæ non alia eſt quàm Confeſſio vera, ſeu in qua ſyncerus oris cordiſque conſenſus concurrit, quod Jeſus ille filius hominis, qui in carne ſeu mortali natura in mundum venit, ſit Chriſtus & filius Dei, Rex populi Dei omnipotens. Quam confeſſionem quicunque Spiritus ſuggerit, & inſinuat, Spiritus Dei cenſendus eſt: Contrà quicunque eam ſpiritus extinguit; aut quoquomodo convellit, profanus, & à Deo alienus Spiritus cenſendus eſt.

Cæterum longe major adhuc, & admirabilior ejuſdem Spiritus Sapientia in modo doctrinæ hujus, & normæ tradendæ deprehenditur. Cum enim Spiritùs Dei, qui ipſam Antichriſtorum apoſtaſiam prævidit ac prædixit, Status, & conditionis Eccleſiæ qualis tempore oppreſſionis ac tenebrarum Antichriſti futura eſſet, ignarus eſſe non poſſet; ejuſmodi remedium atque antidotum in doctrinâ iſta Joannis adverſus peſtem iſtam præparavit, quod arcendæ ac ſubmovendæ ejus virulentiæ plane ſalubre atque conveniens eſſet. Nec enim Dei propoſitum erat, tantum licentiæ indulgere Satanæ vel Antichriſto, ut omnem plane Cognitionem Jeſu illius filii hominis ex ſancta virgine nati, è mentibus hominum in Eccleſia evelleret. Ita enim tempore Antichriſti omnis omninò ad ſalutem aditus humano generi, præcluſus fuiſſet futurus, quod à conſilio Dei fuit alienum. Sed impediri tantum variis errorum ſalebris viam ſalutis non autem penitùs obſtrui permiſit: nec ut nullus omnino, in illis Antichriſti tenebris ad vitam æternam, ſed ne facilis duntaxat eſſet mortalibus acceſſus voluit. Ejuſmodi igitur doctrinam de hoc dogmate prævalere in Eccleſia permiſit; quæ non quidem omnibus qui eam primis labris guſtaſſent, aut etiam recepiſſent lethiferum illud venenum (quod Jeſus non ſit Chriſtus) inſtillaret, ſed tantum iis qui ſibi ab eo (maxima quidem, & latiſſima culpa ſua) non caverent. Proinde ſententia illa, quæ filium Dei ante natum ex Maria Jeſum, fuiſſe ſtatuit, non ſtatim quidem natura ſua infert & oſtendit Jeſum filium hominis planè non eſſe Chriſtum: ſed tamen illud infert, & ſtatuit, Chriſti Regiam dignitatem, & ſublimitatem, multo potiori jure pertinere ad eum qui ab omnibus ſeculis Altiſſimus fuit; quàm ad eum, qui mortalis mortuus, & ſepultus à Deo patre demum excitari, & à morte liberari debuit.

Quod ſi quis nimium doctrina iſta delectari, & carnali defenſorum ejus factione ac zelo abripi incipiat (quod experientia tot ſeculorum docuit; & præſentis docet) facillimè è tam lubrico loco, in abruptum hujus præcipitii decidet, ut Jeſum illum hominem deſpiciat; nec in eum (illius maledictionis metu; quæ in homine fiduciam collocantibus intentatur) tutò credi poſſe exiſtimet, & omnem Chriſti dignitatem ad eam perſonam; quæ longè ante natum Jeſum populi Dei Rex fuiſſe dicitur, reſtringet. Quod iis potiſſimum accidit, qui inhumano, & felle amaritudinis perfuſo zelo, eos qui unum illum Jeſum filium hominis pro Chriſto agnoſcunt; & ſecundum traditas ab eo leges Deum colunt, condemnant, pro Chriſtianis non habent, perſequuntur, interficiunt. Quibus enim fides in illum ipſum Jeſum non videtur eſſe fides erga Chriſtum, ſatis oſtendunt quod ipſis ille Jeſus non videatur eſſe Chriſtus.

Ne igitur efficacia iſtius erroris, qui in Eccleſia per Antichriſtos propagandus fuit, tàm fædè deciperentur ii, qui juſto Dei judicio, ipſum forte errorem effugere vix poterant; Spiritus Sanctus per Joannem ſuccurrendum Eccleſiæ cenſuit; ut non minùs nec rarius illud inculcaret; *eos qui credunt Jeſum eſſe Chriſtum eſſe ex Deo, natos eſſe ex Deo; eſſe diligendos*: quàm illud, *eos qui non credunt, nec confitentur Jeſum eſſe Chriſtum, non eſſe natos ex Deo, eſſe mendaces, habere ſpiritum Antichriſti, eſſe Antichriſtos* &c. Hoc loco autem etiam prius *illud* quam hoc, oſtendit. Nihil enim magis in hac periculoſiſſima opinione cavendum eſt; quàm ne eò uſque erroris progrediamur, ut inſpiciente Deo; audiente Chriſto, Angelis, dæmonibus, cæleſtibus ac terrenis ſpectatoribus coràm; per damnationem, & perſecutionem eorum qui credunt Jeſum eſſe Chriſtum, clariſſimo teſtimonio profiteamur, nos non credere quod Jeſus ſit Chriſtus.

Ac illo quidem Apoſtolico ævo, cum collectæ ex Gentibus Eccleſiæ adoleſcerent; & hauſta ex profana Sapientia dogmata in iis invaleſcerent; quodque Paulus admodum pertimeſcebat; ex prædicatione ejus prædas agerent: quamvis homines myſteria, & ſecreta fallacis Gnoſeos ſuprà fas, & æquum rimarentur: non tamen auſi ſunt euſque deſcendere, ut ſimplicem illam doctrinam aut fidem, de Jeſu filio hominis quod verus ſit Chriſtus deteſtarentur: aut Confeſſores ejus damnarent. Alte enim hærebant animis eorum hæc Joannis monita, de diligendis iis, tanquam filiis Dei, qui vel hoc unum crederent; hominem illum Jeſum eſſe verum Chriſtum ac Meſſiam, hoc eſt, Regem populi Dei divina poteſtate præditum. Hinc omnes illi è Judaica gente converſi ad Chriſtum Nazaræi, in quos ſubſequenti ævo, Ebionitarum agnomen; quod illi rudioribus, & Judaiſantibus Chriſtianis meritò impoſuerunt, immeritò retortum eſt, primis poſt Apoſtolos temporibus; à Gentilibus eccleſiis, quamvis in iis philoſophicæ opiniones prævalere inciperent; (quicquid nonnulli carnaliores obſtreperent) fraternè tolerati ſunt, quod ex Juſtini cum Tryphone dialogo, adeoque ex ipſo Tertulliano manifeſtum eſt. Nec ante Victoris Pontificis Romani, in Occidente: aut ante Origenis ac diſcipulorum ejus ætatem in Oriente, reperias ullum veſtigium ſimplicis iſtius ſententiæ, quæ Symboli Apoſtolici ſenſum exprimit, ab Eccleſiâ condemnatæ. Imo vero eam primitus viguiſſe; & oppoſita ſibi opinione, antiquiorem

fuiſſe:

fuiſſe; præter Sacrarum literarum teſtimonia, Symboli illius, quod Apoſtolicum meritò vocatur, evincit antiquitas, & auctoritas.

Poſt Victoris primùm ac Zephyrini Pontificum tempora in Occidente ſub Artimonianorum; poſt Synodum verò Antiochenam in Oriente ſub nomine Paulianorum refelli ac damnari ab Eccleſia cæperunt, qui credebant Jeſum eſſe Chriſtum, ut irrefragabili teſtimonio jam tum omnibus Dei timentibus conſtare poſſet, Spiritum Antichriſti dominationem in Eccleſia Chriſti occupaſſe, qui homines imprudentes ac penè invitos dignâ Satanæ ingenio verſutia, eo redigeret; ut innoxios Jeſu Chriſti ejuſque crucifixi ſervos, damnando ac perſequendo; palàm teſtarentur ſeſe non credere Jeſum crucifixum eſſe filium Dei aut verum Chriſtum, quæ dignitas videlicet, ei potius competeret, qui crucifigi nullo modo potuit.

Hanc ſpiritum Antichriſti jam tunc ſcribente Joanne (quod tempus centeſimo Chriſti nati anno vicinum fuit) in orbe fuiſſe, hoc loco *verſ.* 3. omni exceptione maius extat teſtimonium. Verum, & illud *verſ.* 4 apparet, Spiritum hunc Antichriſti, quamvis jam tunc cum ſpiritu Chriſti in Eccleſia certare ac luctari inciperet, nondum eum certaminis ſucceſſum habere potuiſſe, ut prævaleret. Non quod ipſi robuſtiſſimæ vires, atque omnis verſutiæ quam poſteà exeruit, nervi deeſſent: Sed quia Chriſtiani tunc viventibus, aut recens mortuis Apoſtolis, longè majoribus viribus adverſus eum eſſent armati; quod (ut hoc loco dicitur) & ex Deo eſſent; & in Deo manerent, & viciſſim Deus quoque in ipſis eſſet ac maneret, qui longè potentior eſt Satanâ qui in mundo eſt, ac manet: quia Mundus quoque in eo eſt; & (ut infrà *cap.* V 19. idem Joannes loquitur) jacet, (κεῖται) & quaſi recumbit. Vincebant igitur tunc Chriſtiani iſtos Antichriſtos divina ac cœleſti ope; adeò ut viventibus quidem Apoſtolis & Apoſtolicis viris, quamvis forte aliqui imo multi in Eccleſia mundanas illas & philoſophicas doctrinas, ſimplici ſymboli Apoſtolici confeſſioni adverſas introducerent; numero tamen & auctoritate, Symboli Apoſtolici ſequaces in Eccleſia antecellerent. Et quamvis tot ſpuria ſcripta ſub nomine Apoſtolicorum virorum legenda Eccleſiis obtruſa ſint, nullum tamen verum documentum dari poteſt, Clementem Romanum, Ignatium, Polycarpum, Hegeſippum atque eorum Coævos, qui ante Juſtinum, ſecundo poſt Chriſtum ſeculo vixerunt in opinionibus de Chriſto, vel latum unguem à Symbolo Apoſtolico receſſiſſe. Primus omnium Juſtinus Martyr, ſententiam eorum qui ſuprà ſymbolum Apoſtolicum ſapere audebant. famâ nominis ſui celebrem fecit: quem mox Irenæus, (ſi non ut Ignatii, ita hujus quoque depravata vel ſuppoſititia ſcripta ſunt) & Tertullianus in Occidente; in Oriente verò Scholæ Alexandrinæ, deſcendens uſque ad Originem ſucceſſio, latiſſimè in Eccleſia propagavit. Cæterum toto ſecundo poſt Chriſtum ſeculo; vix ullus Gnoſticæ ſuæ opinioni tàm deditus fuit; ut ſimplicis Symboli Apoſtolici confeſſores damnare; aut limine Eccleſiæ ſubmovere auſus fuerit; quod probe viderent omnes id aliter fieri non poſſe; quin Jeſus eſſe Chriſtus palam negaretur.

Ergo toto poſt Joannem ſeculo & pauld longius, puræ illius, & Apoſtolicæ veritatis patroni; mundanæ iſtius, & philoſophicæ doctrinæ propugnatores aut vincebant; aut in Chriſtianæ caritatis, & tolerantiæ officio continebant; ac ſeſe planè vinci non paſſi ſunt; quamdiu in pleriſque Chriſtianorum, Chriſti ſpiritus, & Dei charitas (de qua poſteà hoc eodem capite tot præcepta tradit Apoſtolus) permanſit. Nec certè in opinionibus, ab Antichriſti ſpiritu obtruſis, Juſtinus & commemorati patres nimium noxiè aberrabant: primum quod altaliſſimæ in Univerſo poteſtatis Monarchiam, uni Patri Domini noſtri Jeſu Chriſti, magno omnes, & unanimi conſenſu deferrent. Deinde quod eos qui Jeſum illum crucifixum (quem ſolum Paulus noverat & prædicabat) crederent eſſe Chriſtum, damnare aut odiſſe non auderent. Ita ut jure dici poſſit, quamdiu charitas illa, & tolerantia Chriſtiana in Eccleſia duravit, hoc eſt, plus quàm integro poſt Joannem ſeculo, in ea luctà ac certamine cujus *verſ.* 4. Joannes mentionem facit, Antichriſti ſpiritum Chriſti ſpiritu in Eccleſia inferiorem fuiſſe. Quamvis idem Antichriſti ſpiritus nihil inauſum relinqueret, ut factione & conſpiratione mundanorum, fratrum opprimerentur & damnarentur in Eccleſia ii, qui a Gnoſtica curioſitate alieni, una cum Paulo Apoſtolo, nihil noſſe aut ſcire laborabant niſi Jeſum Chriſtum eumque crucifixum. Quæ contentio ſpiritus Antichriſti, ipſis quoque Apoſtolis viventibus quanta fuerit, vel ex eo oſtenditur, quod verſu iſto quarto Joannes iis ad quos ſcribit, *de inſigni victoria* gratuletur, quæ niſi poſt grave certamen antegreſſum, obtineri non potuit.

Verſ. 5. *Ipſi è Mundo ſunt, ideo ex Mundo loquuntur.* Novum ſignum & criterium doctrinæ Antichriſti eſt; quod ſit hauſta ex Mundanæ ſapientiæ: hoc eſt, philoſophicis lacunis. Ex Mundo autem eſſe dicuntur qui mundanis opinionibus ac ſtudiis imbuti, & addicti genium Mundi redolent, ſpiritui Dei adverſum ac repugnantem. Opponuntur autem hic Antichriſti; Chriſti fidelibus in eo, quod hi ex Deo: illi autem ex mundo ſint; quòd τὸ ex Deo eſſe; τῷ ex mundo eſſe ſit contrarium; quia qui diligit mundum, in eo dilectio Dei eſſe nequeat ſuprà *Cap.* II. 15. Cum igitur Antichriſti de quibus loquitur, mundanis curis, & ſtudiis incoctum pectus haberent: ideo eos *ex mundo loqui*, hoc eſt, mundana, philoſophica, ab omni revelatione aut prædicatione Apoſtolicâ aliena dogmata tradere, aſſerit. Sermo enim Crucis, hoc eſt, prædicatio Apoſtolorum de homine illo Jeſu crucifixo, ſapientibus ſeculi hujus, ſtultitia videbatur, quamvis omni philoſophorum ſcientiâ, & γνώσει eſſet ſapientior 1. *Cor.* 1. 18 Eadem prædicatio Apoſtolorum de Jeſu crucifixo hoc eſt, qui in carne venit, dicitur non fuiſſe in ſermonibus, quos docet humana ſapientia 1. *Cor.* 11. 13. ubi Apoſtolus ait *Quæ autem loquimur, non in doctis humanæ ſapientiæ verbis* (ſeu ſicuti alius interpres vertit non in ſermonibus quos docet humana ſapientia) ſed *in doctr à Spiritu Sancto*. hoc eſt, in verbis à Spiritu Sancto dictatis loquimur. Unde patet ex mundo loqui eſſe prædicare vel tradere ea, quæ docet humana ſapientia: ut ex Deo loqui tradere dogmata, quæ ſpiritus Dei docet. Loqui enim pro docere, aut doctrinam aliquam tradere aut prædicare ſumitur. Addit Joannes eodem verſu, quòd eos qui mundana loquuntur mundus audiat. rationem quaſi reddens cur tam multi Antichriſti exurgerent, & propagarentur, qui ipſis quoque Apoſtolis ac toti Eccleſiæ negotium faceſſere, & cum fidelibus certare auderent. Cum enim in Eccleſia multi ſint qui ſpiritu Mundi ducantur, non mirum eſt, multos accedere iis doctoribus, qui mundo placentia tradunt. Notandus igitur eſt hic quoque doctrinæ Antichriſtiorum character, quod habeat dogmata, ex profanæ philoſophiæ traditionibus deprompta, quorum verba videlicet, longe expreſſius in Platonicorum, (præcipuè recentiorum) Scriptis, quàm in codice Sacro legantur. Antiquiſſimus eorum, qui Gnoſtica è mundo in Eccleſiam introduxiſſe dogmata per ſuperſtites libros convincuntur, Philoſophus, Juſtinus Martyr doctrinam de Creatione mundi per λόγον ὑποστατικόν, hoc eſt, per ſermonem aut verbum. hypoſtaticum, hauſiſſe ſibi videtur è Platone (idemque cenſendum de cæteris recentis Academiæ philoſophis) Platonem autem id didiciſſe ex Moſe. Quam verè illud prius non diſputo. Poſterius notoria falſitate conſpicuum eſt. Nam apud Moſem hypoſtatici ſermonis nec vola apparet, nec veſtigiū. Quid enim Dixit Deus (inquit) ut fieret mundus & quæ in eo ſunt: & facta ſunt Sermone ejuſmodi ſubſiſtentē, atq; adeo perſonam fuiſſe, quis commentator ſeque

gloſſa Platoni indicaſſe poterat ; cum locum hunc veterum apud Hebræos juris divini conſultorum ; nemo ſic intellexerit ; nemo explicuerit : Et proprius verborum ſenſus ſuamet luce ſatis fulgeat , nec ulla ſit neceſſitas confugiendi ad improprium. Ac ne Plato quidem ipſe, ita ſenſiſſe convincitur. At poſtrema Platonicorum progenies, quę Chriſtiana tempora attigit; illa Magorum ferax, illa Simonis Magi & Menandri nutricula , in ejuſmodi commentis , mire ſibi placuit. Hæc profanæ ſapientiæ officina ; tot hæreticarum ſectarum examina; in Chriſtianiſmum effudit. Et quia ex Mundo fuit ; mundana quoque & exotica dogmata , nova , peregrina & Apoſtolis ignota vocabula , novos loquendi & ſentiendi modos introduxit, quia ex mundo loquebatur. Ideò populi Chriſtiani pars longe maxima , quæ ex tot gentibus Ecclesiæ aggregabatur , gentilium doctrinarum commenta, & arcanes avidiſſimis auribus hauſit. Nec ullus in doctrinæ Chriſtianæ cognitione proficere ſe poſſe credebat, niſi prius in philoſophorum ejus ævi ſtudiis ætatem triviſſet. Vide ſtrenuum Origenis encomiaſtem , in hiſtoria Eccleſiaſtica librum Euſebii ſextum. Et ne Academicæ tantum familiæ , tot novitrum opinionum farraginem Eccleſia debeat ; Zeno quoque rerum naturæ diſpoſitorem atque Opificem Univerſitatis λόγον prædicabat. Hujus doctrinâ imbutus Pantænus , Alexandrinam ſcholam inſtituit , & exoticas ſub nomine Chriſtiano ſententias , in intimum uſque Orientem propagavit. Quem ſecuti Clemens & Origenes , patrum prope omnium ante Nicænæ Synodi tempora magiſter , & innumeri alii , qui Chriſtianam religionem , ex doctrina pietatis , artem fecere opinandi & confitendi. hinc tot poſteà annuæ, menſtruæ fidei confeſſiones ; tot cruenta odia ; tot factioſa concilia ; tot mutua anathemata , donec civile in Eccleſia bellum , ſolennis tyrannidis exitus compeſceret.

Verſ. 6. Reddere rationem videtur , cur mundus Antichriſtos audiat , hoc eſt , cur tot Chriſtiani , relicta genuina Apoſtolorum prædicatione , Antichriſtos audiant , & ad doctrinam eorum tranſeant. *Nos* , inquit , *ex Deo ſumus*. Pronomen iſtud , ſicuti & ſuprà *cap.* II. 19. Apoſtolos ipſos deſignare non dubium eſt. Opponitur enim non modo Antichriſtis, ſed & iis quibus ſcribebat Joannes , & quos *verſ.* 4. allocutus eſt. Dicit igitur ; cum nos Apoſtoli ex Deo ſimus ; quotquot ſunt ex Deo ; hoc eſt , qui vera cognitione, & caritate Dei præditi , ex Dei nutu dependent , eique obſequuntur , nos quoque audiunt , & noſtram doctrinam ſequuntur : quales vos eſtis , qui doctrinæ noſtræ adhæretis. At qui ex Deo non ſunt , nec veram ejus cognitionem & caritatem habent , non audiunt nos , hoc eſt , doctrinam noſtram rejiciunt , nec ei morem gerunt : quales ſunt Antichriſti & eorum ſequaces. Atque hoc pro peculiari ac certiſſimo ſigno , criterio , & charactere dignoſcendorum ſpirituum an ex Deo ſint , nec ne , hoc eſt , verorum à falſis prophetis , ponit Joannes. Nam qui audiunt Apoſtolos , eorumque doctrinam ſequuntur , nec ab eorum veſtigiis , ſententiis , verbis , vel latum unguem diſcedere audent ; ii ſpiritu veritatis , qui ex Deo eſt , ducuntur. At qui ab Apoſtolicâ doctrina , ad mundanæ ſapientiæ dogmata vel minimum declinare , & cum novis verbia , novas res in religionis doctrinam introducere audent ; ſpiritu erroris , & impoſturæ decipiuntur. Atque hæc norma dignoſcendorum ſpirituum à Joanne tradita , omnium Chriſtianorum memoriæ altè infigenda eſt. Nec enim fruſtrà is aſſeruit , ex hoc criterio optimè dignoſci poſſe , ſpiritum veritatis à Spiritu erroris. Notandum illud quoque eſt , *Eſſe ex Deo* , & *noſſe Deum* , pro eodem ab Apoſtolo uſurpari. Vera enim cognitio Dei (ut infrà videbitur) amorem Dei , & proximi includit , qui nos Deo adhærere , & ex eo plane dependere efficit. Cum enim Eſſe ex aliquo , originem ejus rei , quæ eſt ex aliquo , ſignificet ; certe eſſe ex Deo, denotat ortum habere ex Deo , naſci aut renaſci ex Deo , hoc eſt , ex verbo Dei , tanquam ſemine cæleſti & incorruptibili. Quæ generatio non eſt terrena , phyſica , & ex neceſſitate naturæ ; ſed ſpiritualis , cæleſtis , ex libertate ac rectitudine voluntatis : nec ad veterem Dei creationem pertinet , ſed ad novam , cujus Chriſtus eſt primogenitus , ſimul & Summus Dei adminiſter , & quaſi Creator. Fit autem iſta generatio per verbum Dei, quo voluntas ejus revelatur & cognoſcitur. Proinde ex iſto verbo Dei , ipſoque Deo , nemo naſci poteſt niſi per iſtud verbum veram Dei , hoc eſt , voluntatis ejus cognitionem habeat ; ideò naſci aut eſſe ex Deo ; & vere noſſe & cognoſcere Deum , idem ſunt. Vera autem cognitio Dei , ejuſque voluntatis eſt , quando animi noſtri , cognita Dei præclara & eximia erga nos voluntate , ac beneficentia , imo paternâ charitate & indulgentiâ , quam nobis in filio ſuo exhibuit ; mutua erga ipſum charitate , ad obſequium voluntatis ejus accenduntur , & exardeſcunt. Quæ erga Deum charitas , ut mox docebit Joannes , charitatem erga eos , qui ſunt ex Deo , & vitæ ſanctimoniam ſemper habet comitem atque pediſſequam.

Porro inter omnia , quæ Antichriſtorum adventus Eccleſiæ Dei afferebat mala & incommoda , prope funeſtiſſimum fuit illud erga fratres ejuſdem vocationis conſortes odium , animorum alienationes , diſſidia , perſecutiones , oppreſſiones , injuriæ, quæ res abſque extrema morum diſſolutione eſſe non poterant. Sapienter igitur Apoſtolus , cum aliqua (ut ſuprà vidimus) ſigna & criteria , è quibus cognoſci poſſent Antichriſti , tàm in ipſa eorum doctrina , quam in iſtius doctrinæ origine , quæ ex mundanæ ſapientiæ placitis , profluxit , & ab Apoſtolica prædicatione aliena fuit , tradidiſſet & quaſi digito oſtendiſſet , ejuſmodi remedium adverſus doctrinam eorum *verſ.* 7. proponit , quod ejus malignitati plurimum adverſaretur ac repugnaret. Et ſi fideliter in Chriſtianis Eccleſiis adhibitum fuiſſet , ſegetem errorum Antichriſti in ipſa herba extinxiſſet , ac tyrannidem ab Eccleſia arcuiſſet. Remedium verò iſtud eſt Charitas erga fratres , quam longo ſatis ſermone , & ſedulo conatu præcipit , tanquam præſentiſſimum ingruentium Eccleſiæ malorum amuletum. Addit autem præcepto huic , blandæ allocutionis condimentum. *Dilectos* vocans , quibus tam fidele & amicum monitum inculcat. *Diligamus* , inquit , *alii alios*. Rationem addit , *quod Charitas ex Deo ſit*. Originem virtutis hujus refert ad Deum, quod infra *verſ.* 30. facit plenius , ſicuti & *verſ.* 19. Primum enim Deus nos exemplo Charitatis ſuæ invitat ; & quaſi viam nobis præit ; imo vero amore ſuo nos ad mutuum redamandi officium ſtimulat. Deinde expreſſo præcepto , ut nos invicem amemus , imperat. Vide ſuper *cap.* III. 23. & infra *verſ. ultimo*. Hoc præceptum habemus ab eo , ut qui diligit Deum , diligat & fratrem ſuum. Ex ea Charitatis origine ſequitur, quiſquis eam virtutem habeat , ex Deo natum eſſe , & veram Dei cognitionem habere. Contra vero , qui eâ virtute careat ; Deum non noſſe , aut ut *cap.* III. 6. loquitur , Deum ne vidiſſe quidem unquam. Rationem affert priori ſimilem , ſed pauló efficaciorem ; quia Deus eſt Caritas *verſ.* 8. quod idem repetit infrà *verſ.* 6. hoc eſt , Deus tanta Charitatis , & bonitatis excellentiâ præditus eſt , ut mera Caritas , & bonitas dici poſſit. Proinde qui eâ virtute præditi ſunt , naturæ & Spiritus Dei participes eos , ac Deo acceptiſſimos & maximè placentes eſſe neceſſe eſt.

Verſ. 9.

Verſ. 9. Oſtendere incipit documenta & effecta eximiæ erga nos Charitatis Dei. primum, quod filium ſuum unigenitum miſerit Deus in mundum, ut vivamus per eum. Multa erat Dei benignitas, quod nos rationis compotes creaverit, cujus opera per admirandorum Dei operum conſpectum aliqua tanti boni cognitione frui poteramus. Longè plus bonitatis ejus in eo apparuit, quod communi Rationis dictamini ſpecialem revelationem addidit: miſſa cælitùs legatione illuſtri, quæ non modo oblatam à Deo gratiam nunciantis dignitate, ſed & ipſius lætiſſimi nuncii immenſo pretio commendaret. Atque ad eam quidem legationem delectus eſt, dignitate nunc Deo proximus futurus, & gratia præ cunctis aliis præcellentior, unigenitus Dei filius; qui quondam in carne venit in mundum; Jeſus Chriſtus. Nuncium verò nobis attulit, & promiſſum immortalis vitæ, quæ verè vitalis, & vitæ nomine digna eſt. Neque verò tantam erga nos charitatem, ac beneficam voluntatem Deus exhibuit ullò noſtrô antegreſſo merito, aut charitate erga ſe provocatus; ſed tunc cum eſſemus hoſtes, iram ejus peccatis noſtris irritantes, miſit filium, ut tanquam propitiatoria pro peccatis noſtris victima, in ſignum ac documentum placati nobis, imò verò nos ardentiſſimè diligentis Dei, crudeliſſime immolaretur. Quo dilectionis ſpecimine, cum quis rem omnium pretioſiſſimum in gratiam, & emolumentum alicujus profundit; nullum dari poteſt excellentius. Nec reperiri poterat evidentior ratio, qua Deus charitatem erga nos ſuam commendaret, quàm, quod dum adhuc *Rom.* v. 8. peccatores eſſemus, Chriſtus pro nobis mortuus eſt.

Unde meritò *verſ.* 11. concludit Joannes, Si Deus tantopere nos dilexit, nos quoque viciſſim fratres diligere debere. Cum enim ipſi pro tanta dilectione, mutuum debeamus affectum, & ſciamus eum non modo id optare, tanquam rem ſibi placentem; ſed etiam præcipere, atque exigere à nobis tanquam debitam; ut fratres exemplo ejus diligamus, quanquam nos fortè aliqua imperfectione offendant, non debet nos ulla eorum culpa (niſi forte fratres, & filii Dei eſſe deſinant) aut indignitas à debita ipſis charitate avertere. Hinc & hic Joannes debitum hoc eſſe ait, quod Deus à nobis pro ſua erga nos dilectione exigit: & Paulus *Rom.* XIII. 8. idem debitum eſſe ait; quod nunquam ſatis explvere poſſumus, & quo, tanquam alieno ære, dum vivimus, liberari non poſſumus.

Verſ. 12. Rationem affert, cur à nobis Deus exigat, ut maximæ erga nos Charitati Dei, quaſi vicem reddentes, dilectionem erga fratres exerceamus. Quia Deum ut reipſa in hac mortalitate videre, ita amoris erga eum documenta exhibere, niſi in iis fortè, quibus ea vice ſui exhiberi juſſit, non poſſumus. Nec Deus aut Chriſtus ullo beneficio noſtro indigent. Proinde veri amoris erga ſeſe documenta in iis præcipuè exhiberi voluit, qui beneficiis noſtris indigent. Et amare quidem reipſa eos quoque, quos oculis non videmus poſſumus, quia mente & cogitatione, cauſas amoris eorum aſſequimur. Sed amorem hunc teſtari, ita ut palàm conſpicuus ſit omnibus, ægrè poſſumus, quia, ut ipſum amoris noſtri objectum, inviſibile: ita ipſius quoque amoris documenta, & veſtigia; oculis non ita ſunt obvia. Quanquam infrà ex *verſ.* 20. colligi videtur, quaſi Apoſtolus verba iſta *Deum nemo vidit unquam*, ad id probandum attulerit, quod Caritas erga inviſibilem difficilior ſit, caritate erga eum quem videmus; quod ignoti, & à ſenſibus noſtris remotioris, vix aliqua cupido eſſe ſoleat. Ait enim, *Qui non diligit fratrem ſuum, quem vidit: Deum quem non vidit, quomodo poteſt diligere?* Cæterum, cùm alioqui charitas erga Deum, qui ob perpetua beneficia, & ſpem futurorum, præterea propter eximiam ſui excellentiam, nos in amorem ſui rapit, longè videatur facilior, quam erga fratres (quibus neque ita obſtricti eſſe, neque ab iis eos amoris fructus ſperare poſſumus, & quorum multis imperfectionibus, offendimur;) non levis hic difficultas oboritur.

Quæ duplici modo ſolvi poſſe videtur.

Aut Si concedatur quidem charitatem erga Deum non ſimpliciter; ſed ſecundum quid, videri poſſe difficiliorem; quatenus objectum caritatis hujus remotum, & abjunctum eſt a ſenſibus, & ad idem pertinet: cujus virtutis difficultas efficit ut ea non cuivis contingat. Simpliciter tamen; præſertim iis, qui jam principia antegreſſæ fidei habent; ob cauſas ſupradictas caritas in Deum, adeo ſit facilior, ut per eam demum ad caritatem erga fratres aditus pateat.

Aut, (quod potius ſentio,) ſi verba *verſus* 20, ita explicentur: Qui dicit, diligo Deum, & fratrem ſuum odit; mendax eſt. Quia ex eo quod in omnium oculos incurrit, hoc eſt, quod oderit fratrem ſuum; convincitur id non habere, quod eſt inviſibile, & ab oculis hominum remotum, puta caritatem Dei; quæ certe obedientiam, præcepto Dei *ſequenti verſu* expreſſo, requirit. hæc autem cum in conſpectu omnium violetur; meritò homines, inviſibilem, & occultam Dei caritatem jactantes, per viſibile fratrum odium mendacii convincuntur.

Ac profecto in ipſo *verſu* 12. non id dicitur; nos facilius fratres quàm Deum amare poſſe: Sed Caritatem Dei, quæ, vel ob rationem objecti ſui, eſt inviſibilis; fieri quaſi viſibilem, & certis documentis ſuis cognoſci, ſi mutuam erga nos caritatem exerceamus.

Patet id ex *verſu* 13. *Per hoc cognoſcimus, nos in eo habitare, & eum in nobis; quod de Spiritu ſuo dedit nobis.* Ubi primum videmus, Apoſtolum loqui, non de comparatione inter ſeſe caritatum erga Deum & proximum, utra ſit difficilior; ſed de ſignis atque indiciis, per quæ cognoſci poſſit utrum Caritatem Dei habeamus. Secundò verba, quod *Deus in nobis habitet, & nos in Deo*; nihil aliud ſignificare, quàm Caritatem Dei. nam qui in Deo habitant, hoc eſt, omnes curas, cogitationes, ac totam mentem ſuam in eo defigunt: ſimiliter in *quibus Deus habitat*, quorum in pectore ſemper eſt Deus præſens, & quem tanquam præſentem perpetuo venerantur; ſoli veram caritatem Dei habent. Tertio verba *de Spiritu ſuo dedit nobis*, ſicuti & ſuprà *Cap.* III. *verſ. ultimo.* ſignificare illud donum Spiritus Sancti *quo alii alios diligimus*. Hanc igitur donatam nobis à Deo fraternam caritatem; ſignum ac documentum certiſſimum eſſe ait, veræ noſtræ erga Deum caritatis.

Præterea verba *verſus* 12. *Caritas ejus adimpleta*, aut potius *perfecta* eſt in nobis, [illegible]. indicant, Caritatem erga fratres non modo non eſſe faciliorem Caritate erga Deum: ſed illa aliquanto difficiliorem. Per caritatem enim erga fratres, teſte Joanne, ipſa erga Deum Caritas perficitur, hoc eſt, perfectior evadit. Perfectio autem, vel id quod perficit; ipſa inchoatione difficilius videtur.

Verſ. 14. Iterum caritatem Dei, quæ in nobis caritatem erga fratres excitat ac requirit, non modo commemorat; ſed probat quoque à teſtimonio oculatorum teſtium, hoc eſt, Apoſtolorum omnium (quos inter ipſe quoque comprehendebatur) qui miſſionis, doctrinæ, mortis & reſurrectionis Chriſti erant teſtes locupletiſſimi. Miſſionis; audita toties cælitus voce, hunc eſſe Filium, in quo Deo complacuerat, dilectum, & cui auſcultare omnes juſſi ſunt. Doctrinæ; quæ certiſſimam mundo viam vitæ, & ſalutis æternæ conſequendæ tradebat. Mortis deni-

que & reſurrectionis, & aſſumptionis in cælum; quibus omnibus rebus præſentes adfuerunt. Ut autem hoc teſtimonium pluris ab omnibus fiat, dicit ſeſe ſpectaſſe oculis, & ut initio primi capitis aſſerit, manibus ea palpaſſe quæ poſtea annunciavere ac teſtati ſunt omnibus, de miſſo in mundum Servatore mundi. Qui cum non alius fuerit, quàm ille ſpectatus oculis, palpatus manibus Apoſtolorum, Jeſus filius hominis, merito ex eo deducit *verſ.* 15. quod quiſquis confeſſus fuerit, Jeſum eſſe filium Dei, aut ut initio capitis quinti ſe explicat; Jeſum eſſe illum Chriſtum, Deus in eo habitet, & ipſe in Deo, hoc eſt, & ipſe diligat Deum, & à Deo diligatur. Qui enim in Deo habitat, hoc eſt, qui Deum amat, & in eo omnes cogitationes ſuas defigit; nec ab eo mentem ſuam unquam reflectit: in eo viciſſim Deus habitat, hoc eſt, cum viciſſim Deus amat eique amoris ſui teſtimonia per Spiritum ſuum jugiter exhibet. Qui ſtatus hominum dilectionem Dei activam ſimul, & paſſivam habentium, alibi, præcipuè verò infrà *cap.* v. 1. exprimitur per voces ex Deo genitus eſt. Nam qui filius Dei eſt eum & amare patrem, & à patre ſuo amari neceſſe eſt. Atque hic locus, ut & ſupra *cap.* II. 23. & infra *cap* v. 1. & eodem *cap.* v. 5. Omnes, inquam iſti loci evincunt locum *cap.* IV. 2. & 3. non aliter eſſe explicandum, quàm ſuprà à nobis explicatus eſt. hoc eſt, Enunciationis illius in qua confeſſio hominum de Jeſu Chriſto, exprimitur: tam affirmantis (quæ eſt filiorum Dei;) quàm negantis (quæ eſt Antichriſtorum) ſubjectum eſſe Jeſum filium hominis, qui in carne venit, & ab Apoſtolis ſpectatus eſt, hæc enim omnia idem ſunt. Prædicatum autem eſſe Chriſtum, filium Dei, Servatorem Mundi: hæc enim omnia iterum idem ſunt.

Cum igitur in eo quicquid Deus in hoc mittendi in mundum filii ſui, negotio egit, eiuſmodi caritas Dei eluceſcat, ut Deus purà puta Charitas dici poſſit; quicunque cognoſcunt & credunt iſtam publicam erga nos Dei caritatem, fieri nequit, quin mutuâ erga Deum charitate exardeſcant, & in ea maneant; quod nihil aliud eſt quàm in Deo ipſo manere, quod cum reciproca, privata Dei erga nos charitate indiſſolubili nexu conjunctum eſt, quod *verſ.* 16. dicitur & *verſ.* 19. repetitur.

Verſ. 17. & 18. Fructus iſtius caritatis incomparabilis exponuntur. Charitas enim noſtra erga Deum, charitatem Dei erga nos provocat. At charitas Dei erga nos, in eo perficitur [illegible]. quod dono Dei ac Spiritus Sancti inſtinctu firmiſſimam in Deo fiduciam habeamus in die judicii, ſuggerente nobis conſcientiâ, quòd qualis ille eſt, nos quoque in hoc mundo ſimus; hoc eſt, quod vitam Dei, vitam omni ſanctimonia plenam; ſed præcipuè Dei, & filiorum Dei, hoc eſt, fratrum charitate flagrantem in hoc mundo vivamus. Quæ fiducia ita perfecta eſt, ut in ipſa illa publicâ minaciſſimæ judiciorum Dei procellæ tempeſtate ac trepidatione, metus omnis planè expers reperiatur. Quantò enim perfectior eſt erga Deum charitas; tantò perfectior viciſſim Dei erga nos Amor, qui ubi perfectus eſt, foràs ejicit omnem timorem, puta ejuſmodi qui punitionem in ſe habeat; & ſit pars quædam commeriti, & imminentis nobis ſupplicii. Ex eo enim patet, de quali metu loquatur, ſervili nimirum & eo, qui à mente male ſibi conſcia proficiſcitur, non de filiali; qui tamen alioqui alibi Timor ac tremor dicitur quamvis nullam in ſe ſupplicii partem contineat, imò ne ſupplicia mereamur, proſpiciat. Sed quia hoc loco de tempore judiciorum Dei Apoſtolus loquitur; timori iſti filiali tunc locus nullus eſt; qui adverſus ſolam ſecuritatem in ſecundis rebus ſubrepentem neceſſarius eſt. At cum panico trepidationis terrore omnes perturbantur, non eſt periculum ne mens noſtra, ingruente rerum terribilium metu excitata, obdormuſcat. Verum adverſus metum qui mentem cruciat, & excarnificat, tunc animus armandus eſt, qui nulla re meliùs quàm conſummata ergà Deum caritate armatur.

Verſ. 20. Expoſito mutuæ noſtræ, & immenſæ Dei erga nos charitati reſpondentis ergo Deum charitatis officio, ejuſque fructu & utilitate, oſtendit non ſatis eſſe ut ſolum tantummodo Deum diligamus; ſed ipſam charitatem erga Deum omninò requirere, ut fratres quoque diligamus, ita ut qui fratres non diligunt, ne Deum quidem ipſum diligere dici poſſint. Deus enim qui amore noſtro erga ſe, delectatur quidem, & non multum indiget, viſibilia amoris erga ſe officia in viſibilibus, & qui ope noſtrâ indigere poſſunt, fratribus, ſibi exhiberi voluit & præcepit. Nulla igitur fides iis haberi debet qui cum oderint fratres ſuos, Deum aut Chriſtum ſeſe diligere mentiuntur.

Quapropter mendax fuit illa veterum erga Chriſtum caritas, qui amorem, & honorem ejus præ ſe ferentes; eos qui Jeſum filium hominis, qui cum Apoſtolis quondam converſatus pro nobis mortem ſuſcepit; eſſe verum Chriſtum, & filium Dei, hoc eſt, omni divina in cælo, & in terra poteſtate præditum credebant; ob quaſcunque in cæteris opinionibus diſſenſiones, odio capitali & in maximas quidem injurias erumpente, proſequebantur.

Mendax & omnium penè Conciliorum zelus; quæ amariſſimo felle odiorum imbuta anathemata; toties & verbis eructabant, & factis evomebant adverſus eos; quos Jeſum eſſe Chriſtum credere, non erant ignara. Nec ullum poterat à Joanne Apoſtolo ſalubrius ac præſentius adverſus ingruentium Antichriſtorum venena exhiberi amuletum, quàm impoſita charitatis adverſus fratres; nominatim vero eos qui credunt Jeſum eſſe Chriſtum, neceſſitas. Nec ullum item poterat, ab eodem frontibus Antichriſtorum contumelioſius inuri mendacii atque impoſturæ ſtigma, quam defectus iſte, per feralium odiorum indicium, ſubdolæ & affectatæ erga Deum & Chriſtum dilectionis, fallax atque ignobilis aſtus.

CAPUT V.

CUm amorem erga fratres tanto conatu præcepiſſet, docet quouſque nomen fratrum extendatur, hoc eſt, ad eos omnes qui ex Deo geniti ſunt. Supponit enim eos quibus dilectio fratrum præcipitur, ex Deo quoque genitos, & filios Dei eſſe. Quorum ſane officium eſt, ut patrem ex quo geniti ſunt, diligant. Atqui hoc officium iterum poſcit, ut qui patrem diligunt, eos quoque qui ex patre ſuo geniti ſunt, tanquam fratres ſuos diligant. Porrò omnem qui credit, quod Jeſus ſit Chriſtus aſſerit eſſe ex Deo genitum; Omnem igitur ita credentem, à veris Chriſtianis diligi debere, firmiſſime concludit.

Atque hic admiranda eſt Spiritus Sancti ſapientia, ipſo rerum paulò poſt in Eccleſia geſtarum eventu, approbata; qui præcipuum improbitatis Antichriſtorum conatum, tantò ante præviderit; eique retundendo & avertendo, præſentiſſima remedia præparaverit. Nihil enim magis curæ atque cordi Antichriſtis futurum erat; quàm ut veros Jeſu Chriſti diſcipulos, hoc eſt, eos qui credebant Jeſum eſſe Chriſtum, atque in iis ipſum Chriſtum opprimerent; ſimulque illam genuinam, & ſimplicem in ſymbolo Apoſtolico expreſſam ejus cognitionem, ſimulque

ſimulque ipſam Apoſtolorum prædicationem denſiſſima errorum caligine obſcurarent. Id ne fieret, maxime idoneam doctrinam Joannes oppoſuit de ſimplicis illius Apoſtolicæ prædicationis Confeſſoribus atque adeò omnibus, qui Jeſum illum crucifixum, crederent eſſe Chriſtum diligendis tanquam veris Dei filiis, verè ex Deo natis. Quam doctrinam toties in hac epiſtola, partim per affirmativæ (quod Jeſus ſit Chriſtus) enunciationis commendationem, partim per negativæ, & ejus contradictoriæ, deteſtationem ac reprehenſionem inculcat; ut hæc epiſtola nihil aliud continere videatur: quàm præparatam adverſus futuros, venenatos Antichriſtorum morſus, antidotum.

Verſ. 1. Verba verſus hujus; non id ſignificant, quod prima fronte ſignificare videntur. Nec enim verus eorum ſenſus poteſt eſſe contrarius doctrinæ Apoſtoli, quam hucuſque tradidit, docens ex charitate fratrum cognoſci poſſe charitatem Dei: hoc eſt, charitatem in fratres quos videmus: & quæ ipſa in oculos non incurrere, non poteſt, eſſe ſignum atque indicium veræ erga Deum charitatis. Cur igitur nunc rem planè, & verbis ſuis & ipſi rationi contrariam doceret? Proinde per verba; *In hoc cognoſcimus quod diligamus filios Dei quando Deum diligimus* non illud intelligitur; nos ex amore Dei quando ipſum diligimus; cognoſcere indicium ac documentum, quod diligamus filios ejus. Sed potius nos quando diligimus Deum cognoſcere, & invenire certam viam, & rationem, aſſequendæ illius difficillimæ virtutis in diligendis fratribus tanquam filiis Dei. Charitas enim Dei nos manuducit, ad diligendos eos qui ſunt Dei: præſertim cum Charitas erga Deum, non poſſit eſſe abſque obſequio præceptorum ejus, præcipuè verò præcepti de Caritate fratrum. Imo verò, ut ſuprà monuimus (& hic *verſ.* 3. manifeſte dicitur) quia cum neque Deus neque Chriſtus charitate noſtrâ indigeant, non alia in re charitatem erga eos noſtram teſtari poſſumus; quàm ſervando Dei, tradita per Chriſtum præcepta *Vide Joh.* XIV. 15. *&* 21. *&* 23. 24. *& cap.* XV. 10. *&* 12. Quæ certe præcepta amantibus Deum, hoc eſt, natis ex Deo, aut verbo ejus, gravia non ſunt. vide *Matth.* XI. *ultim.* Quia qui jugum Chriſti ſuſcipit, jugum illud ſuave in quo cæleſtis opis auxilium nunquam deeſt: ſatis habeat virium ac roboris ad ſuperandas omnes difficultates ac tentationes. Habet enim ad Deum aditum, & paratam in occaſionibus opem, & quia Deus potentior eſt, quàm Mundus & omnes Chriſtianorum hoſtes, victoria de mundo ac cæteris hoſtibus, ſemper eſt in manibus ejus.

Oſtendit tamen ſpecialius *verſ.* 4. quænam illa via ſit vincendi Mundi, & in qua virtute atque animi noſtri affectatione aut habitu, lateat robur illud, quo tantus hoſtis vincitur. Ait igitur hanc *eſſe fidem noſtram*; quæ nos omnium hoſtium victores ac triumphantes efficit; & quâ potiſſimum Deo placere; imo juſtificari, juſti fieri, & ab omnibus culpis & ſuppliciorum metu abſolvi poſſimus.

Mox *verſ.* 5. Fidem iſtam mundi victricem, ejuſque objectum plenius explicat, atque aſſerit. *Neminem poſſe vincere mundum, niſi eum, qui credit quod Jeſus ſit Chriſtus* aut *filius Dei*. Hæc enim pro eodem ſumi ſuperiora oſtendunt. Nam qui verè credit, quòd Jeſus ſit Chriſtus aut filius Dei, ille Servator noſtri adeò amans ut Deo ipſum propter Salutem noſtram, in atrociſſimam mortem tradenti promptiſſimè paruerit, incredibili primùm erga Deum qui tàm ſalutarem nobis Servatorem miſerit: deinde erga filium ejus per quem ſervamur Charitate exardeſcit, ideòque præcepta per eum tradita, ſanctè & reverenter obſervat.

Hæc enim eſt vera fides in Chriſtum, aut per Chriſtum in Deum quæ eſt per Charitatem efficax; cum quis verè, & ex animo credit hominem illum Jeſum, qui nobis in carne exiſtens nomine Dei præcepta ejus tradidit; ac prædicationem ſuam, vitæque æternæ & remiſſionis peccatorum promiſſum, ſanguine ſuo & morte tàm atroci obſignavit; eſſe verum Chriſtum Regem à Deo unctum, cui omnis in cælo & in terra poteſtas data ſit; & cujus in manum tradita jam ſunt, cuncta præmia militiæ & fidei noſtræ; quæ nobis ille quondam nomine patris ſui promiſerat. Hæc qui verè, & ex animo credit, non modo mundum ſed & Satanam, & omnes hoſtes vincit, quibus nemo reſiſtere poteſt; niſi ejuſmodi fide pollens & armatus.

Verſ. 6. Explicat uberius objectum iſtius fidei noſtræ: Jeſum videlicet Chriſtum, ejuſque adventus qualitates & circumſtantias, in quibus illud notandum eſt maxime eas eſſe non modo cauſas efficientes fidei noſtræ ſed etiam effecta. Quatenus enim in ipſo Chriſto conſiderantur, omnia iſta tria fidei noſtræ in ipſum documenta ac teſtimonia, hoc eſt, *Aqua, ſanguis, & ſpiritus*, efficiunt in nobis eam fidem ut propter hæc teſtimonia credamus Jeſum eſſe Chriſtum, & filium Dei. At hæc fides ita in nobis procreata; eadem iſta tria teſtimonia in nobis efficit, per quæ certiſſima fides fiat, nos quoque eſſe ſervos Chriſti, & filios Dei. Veniſſe enim Jeſus ille Chriſtus *per aquam & ſanguinem*, vel etiam *in aqua & ſanguine* dicitur: quia non ſola vitæ ſanctitate & innocentia, ſeu in lege ſua præſcripta, ſive in moribus exhibita & expreſſa: ſed etiam cruento martyrio ſuſcepto, & quæ illud conſecuta ſunt, præmiis affectus, ſeſe verum eſſe Chriſtum ac filium Dei fuiſſe probavit. Duobus autem iſtis *Aquæ*, & *ſanguinis teſtibus* adjunctus tertius, *Spiritus* ille mirabilium operum patrator, tantò certiorem nobis fidem fecit, neminem alium, præter illum hominem Jeſum, antiquitus à Deo promiſſum Chriſtum ac Meſſiam eſſe potuiſſe. Hæc fides ubi in animis noſtris radices egit, ac Dei Chriſtique caritatem nobis altius inſeruit, efficit nos quoque omnium iſtorum trium teſtium ſuffragio niti, in eo probando quod ſimus ſervi Chriſti, & filii Dei, hoc eſt, non modo puritate vitæ, cujus mentionem fecit Joannes ſuprà *cap.* III. 3. dum ait *quod nos Spes videndi Dei ſicuti eſt purificet*: non modo ſanguine quem ob caritatem erga fratres fundere parati eſſe debemus: multò magis ob caritatem erga Deum, ſuprà *cap.* III. 16. ſed etiam illius Spiritus Dei efficacia, ex quo cognoſcitur quòd in Deo maneamus, & Deus in nobis ſuprà *cap.* III. 24. *& cap.* IV. 13. qui tametſi nunc mirabilia non patret; partam tamen nobis ex hoſtibus admirabilem victoriam donat. His tribus terrenis ut ab Apoſtolo vocantur, teſtibus qui in uno debito diviniſſimæ Chriſti dignitati teſtimonio dando conſpirant; adjicere videtur Apoſtolus *verſ.* 9. quartum *ipſius Dei de cælo teſtimonium*. Sine dubio illam cælitus nec una vice demiſſam vocem, qua homini illi Jeſu, audientibus Apoſtolis, luculentiſſimum quod eſſet Chriſtus perhibitum eſt teſtimonium, cujus ut Petrus meminit, ita ne Johannes quidem oblitus eſſe videtur. Niſi quis malit hoc Dei teſtimonium referre ad Spiritus teſtimonium aut ipſius ſanguinis, quatenus cruentæ morti Chriſti arctè connexa fuit reſuſcitatio, & exaltatio, quæ Deo patri toties in Sacra Scriptura tribuitur. quod ſanè omnium Dei teſtimoniorum diviniſſimum, & omni exceptione majus, de tàm divina Jeſu Chriſti dignitate, fuit teſtimonium. Notandum autem hic eſt verba *per aquam aut ſanguinem, & in aqua vel ſanguine venire*, pro eodem hoc loco ſumi. Deinde verba *Spiritus eſt is qui teſtatur, quod Spiritus eſt veritas*: non

carent

carent ambiguitate. Alii enim explicant Spiritum eſſe teſtem, quia ſit verax imo ipſa veritas, quod potiſſimum in omni teſte requiritur. Alii vero Spiritum id ipſum teſtari, quod Spiritus ſit veritas. Poſterior explicatio manifeſta incompetentiâ laborat. Nihil enim teſti fidem magis derogat, quàm dictum in ſuamet cauſa teſtimonium. Prior non modo rationi congruentior, & concinnior, ſed à Johannis more loquendi non aliena; qui ut Deum quia maxima charitate præditus eſt, ipſam charitatem; ita Dei ſpiritum quia eſt ſummè verax, ipſam veritatem per emphaſin vocat. Et nemini magis teſtimonium dicere competit; quàm qui ob veracitatem fide dignus eſt.

Verſum autem *ſeptimum* eſſe ſuſpectum, imo verò manifeſtè intruſum, docet maximus & pene unanimis exemplarium conſenſus ante Hieronymum, adeò ut Hieronymus eum, ab Arianis expunctum fuiſſe ſuſpicaretur. Cujus ſuſpicionis vanitatem evincunt vivida, & infenſâ Athanaſii ac cæterorum in Arianos odia; qui accumulatis hoſtiliter adverſus eos undecunque criminibus, nuſquam iſtius tam projectæ audaciæ culpam illis impingere audent. Nec locus hic Arianorum ſententiæ adeò infeſtus eſt, ut non ab ipſiſmet Arianis tenebrionibus (quæ nonnullorum effrænis, & effrons ſedulitas fuit) in obſcuris Hiſpaniæ aut Britanniæ angulis contrà tantam aliorum regionum lucem, ſubjici aut obtrudi potuerit. Abfuit verſus hic ab omnibus, præter pauciſſimos, orbis terrarum exemplaribus. Abeſt etiam nunc à Syris | Illyris & Rutenis vetuſtiſſimis Codicibus. Lutherus eum rejecit. Tigurini omiſere. Unus fere ex antiquioribus Hieronymus laboranti ejus fidei vadem ſe præbet. Cujus Sponſioni ſi acquieſcendum eſt, teſtimonium Dei, hoc eſt, cæleſte, cujus *verſ.* 9. mentio fit, in eo expoſitum cenſendum erit, in quo primum Pater (puta de cælo loquens) ponitur: deinde Chriſtus qui ſermo Dei vocatur; quod nobis arcana patris tot ſeculis abdita expoſuerit; ſed tanquam exaltatus jam & omnipotens ac in cælis habitans, & per patrata ab Apoſtolis miracula, doctrinæ ſuæ fidem faciens: denique Spiritus Sanctus quatenus conſideratur ut virtus in patre reſidens, quæ cælitus vim ſuam in terras effudit atque effundit, qui meritò cæleſtis teſtis dici potuit, præſertim cum poſt exaltationem Chriſti, miraculoſo in Apoſtolos deſcenſu teſtimonium doctrinæ eorum præbuit. In quo à terreno teſte iisdem ſpiritus diſtinguitur 1. quod is tanquam in hominibus terrenis habitans, conſideratur. Quorum omnium tam cæleſtium quam terreſtrium teſtium conſenſus, & conſpiratio, fidem illam in nobis efficit; quæ nos partæ de Mundo victoriæ compotes reddit.

Verſ. 9. Teſtimonium Dei cum humano comparat; atque illud iſto longè excellentius ac fide dignius eſſe aſſerit. Videtur autem Joannes hoc loco, illud teſtimonium Dei de filio ſuo, quod voce cælitùs miſſa dedit, deſignare. Nec enim alii tàm illuſtre teſtimonium Deus dedit, niſi Jeſu illi filio hominis, ut homines crederent, eum eſſe verum Chriſtum, olim à Deo promiſſum, quod ſupra *verſ.* 1. & 5. præcepit. Quod teſtimonium longe majus ac potius eſt omni humano etiam veriſſimo teſtimonio. Multò igitur majus ac certius dubio & incerto mortalium teſtimonio; qui teſtimonium dant alteri alicui, præter aut ante illum Jeſum, perſonæ.

Verſ. 10. Ait igitur *verſ.* 10. *eos qui credunt Jeſum eſſe Chriſtum* (aut ut brevius loquitur, *qui credunt in filium Dei*) *habere in ſeipſis teſtimonium Dei*, hoc eſt, habere in ſe fidem, adhibitam teſtimonio Dei. Nam illud teſtimonium nihil aliud erat, quam fides in filium Dei: ſeu fides, quod ille Jeſus, cui teſtimonium datum eſt, eſſet Chriſtus & filius Dei. Ut autem hanc fidem teſtimonio Dei adhibitam (quod Jeſus ſit Chriſtus) magnopere commendat, & fructus ejus in verſu ſequenti exponit: ita in hoc verſu incredulitatem Antichriſtorum perſtringit, imò verò objurgat; quod quærendo alium filium Dei, præter illum filium hominis, cui Deus tàm illuſtre teſtimonium præbuit, non crederent *illum Jeſum eſſe* filium Dei, ac proinde fidem ipſius Dei, de filio ſuo teſtantis, convellerent, maxima cum Dei ipſius injuriâ; cui mendacii crimen blaſphemo auſu, non obſcurè objicerent.

Verſ. 11 & 12. Fructum fidei teſtimonio Dei adhibitæ exponit, quòd ii qui credunt Deo teſtanti; quod Jeſus ſit Chriſtus verus, & filius ejus, habeant vitam æternam; quia habeant filium Dei ſibi proprium ſemper & præſentem, in quo ſolo eſt vita æterna, quia & viam ad eam perveniendi ſolus docet, & eam largiendi cui vult abſolutum à Deo accepit poteſtatem, contrà verò miſerrimam ſortem eorum non reticet, qui non credunt teſtimonio Dei, quòd Jeſus ſit filius Dei: quia non habendo filium Dei ſibi propitium: non habent vitam æternam, & manet eos ſempiterna pernicies.

Verſ. 13. *Hæc* autem & ſequentia uſque ad finem epiſtolæ *Apoſtolus* fatetur *ſe ſcribere, iis qui credunt in nomen filii Dei* (hoc eſt, qui credunt illi Jeſu filio hominis Deum tradidiſſe omnem poteſtatem in cælo, & in terra. Nomen enim pro poteſtate frequenter ſumitur) non alio fine, niſi *ut ſcientes* hac ratione *ſeſe certò certius conſecuturos vitam æternam tanto magis in iſta fide confirmentur ac proficiant.*

Verſ. 14. Addit alium propiorem ac præſentiorem fructum; qui ex fide teſtimonio Dei de filio ſuo adhibita reſultat. Quia ſi verè credamus Deo teſtanti de illo Jeſu filio hominis quòd ſit ejus dilectus filius, *habemus fiduciam apud Deum, quòd ſi quid petierimus ſecundum voluntatem ejus audit nos, nec tantum audit ſed omnia, & ſingula poſtulata noſtra exaudit, atque à ſe impetrari patitur.* Quo fructu profectò ac mercede, poſt vitæ æternæ ſpem, nihil in vita noſtra excellentius habere poſſumus.

O fortunatos nimium ſua ſi bona nôrint
Chriſticolas!

Eſt autem hic adjunctum precum noſtrarum requiſitum, ut ea quæ petimus ſint *ſecundum voluntatem Dei*, doctrinæ Jacobi Apoſtoli de precibus addendum. Nec enim quodvis omnino noſtrum poſtulatum exauditum iri Chriſtus promiſit, ſed juſtum & æquum & voluntati Dei congruum. Ideo optimum eſt Chriſti exemplum in precibus ſequi: ut deſideria noſtra ipſius Dei voluntati ſubjiciamus, qui melius novit quid nobis conducat aut expediat: neque decreta ſapientiæ ſuæ propter inania ſæpe vota noſtra mutare æquum cenſet: & ſi qua in re optatum rerum noſtrarum ſucceſſum fruſtratur, mille rationes ipſi præſto ſunt; quibus ſalubrem repulſam penſet aut ſoletur. Viva præterea illa ſit fides in Chriſtum oportet, cui tanta merces promiſſa eſt, non fluxa aut anceps, aut languida; quæ nos accedentes ad Deum Spei in gratia ejus repoſitæ fluctuatione odioſos reddat.

Non igitur unquam Deus in cauſa eſt, quo-minùs obtineamus, quod petimus, ſed culpa hominum, aut iniqua vel nocitura, aut immundo animo petentium.

Obſervandum autem diſtinguere Joannem in ipſo Deo auditionem precum noſtrarum ab exauditione, quia iſta reipſa diſtincta ſunt. Nam nec omnem auditionem ſemper ſequitur Exauditio; & ſunt quidam mortalium, quos tantum abeſt ut exaudiat Deus; ut ne audire quidem dignetur. Et homines quidem pios, quoties precantur, quia diligit Deus audit quoque: ſed ea duntaxat, quæ ſunt ſecundum voluntatem ejus, impetrari patitur. Quamvis enim omnes audire poſſit (quia Omnipotentem ſimul omniſcium eſſe neceſſe eſt)

eos

eos tamen duntaxat quos vult (hoc eſt, diligit) audire, & ſi ea petant quæ ipſius voluntati non repugnant, exaudire quoque ſolet. Deinde tantum Deus tribuit precibus eorum, qui credunt in filium ejus, (hæc enim fides per Chriſtum in Deum eſt, & in Deo terminatur) ut non modo ſibi, ſed aliis quoque, impetrare poſſint, quæcunque petierint, dummodo voluntati Dei non adverſentur. Quid enim difficilius eſt, quam peccatori Deum offendenti, impetrare veniam? Et tamen id efficere poſſunt, qui verè credunt Jeſum eſſe Chriſtum, dum peccata eorum pro quibus intercedunt, prorſus lethalia non ſint. Qua occaſione tradit doctrinam de peccatis eorumque diſtinctione.

At *verſ.* 17. quidem ait, *Omnem injuſtitiam, eſſe peccatum*, hoc eſt, quicquid iniquum, indecorum, inconveniens eſt, offendere Deum, & eſſe delictum adverſus Deum. Cæterum eſſe quaſdam leviores injuſtitiæ ſpecies; alias graviores: & aliis delictorum levius iraſci Deum, aliis gravius eſſe inſenſum. Graviſſimum tamen omnium peccatorum eſt, quod vocat *ad mortem*. Cui Deum adeo implacabiliter iraſci aſſerit; ut pro eo nullam interceſſionem aut deprecationem admittat. Ideò *verſ.* 16. Joannes pro illo intercedere vetat. In omnibus reliquis peccatis interceſſionem permittit imò ſuadet. Tanto diligentiùs igitur diſpiciendum eſt, quodnam ſit illud peccati genus tàm peſtilens, & exitioſum, ut omni veniæ ſpe apud Deum careat; quo impenſius evitetur.

Primum igitur per *Peccatum ad mortem* non tam videtur actio aliqua peccati, quam habitus deſignari. Et inter ipſos peccandi habitus, non tam ſpecies aliqua peccatorum (quæ ratione objectorum diſtingui ſolent,) quàm gradus eorundem pro peccato lethali, & incurabili cenſeri poteſt. Quod in iis hominibus deprehendi ſolet, in quibus peccati amor tam altas radices egit, ut omnem reſipiſcendi voluntatem prorſus abjecerint: nec voluntas, aut potius cupiditas eorum, à perpetua peccàndi conſuetudine, ullo modo poſſit avelli. Tales homines inſanabiles eſſe neceſſe eſt; qui ne ſanari quidem volunt, ſi poſſint, quia jam ne velle quidem poſſint. Non ſemper tamen oculi mortalium, in ejuſmodi mentium humanarum latebras, & morbos penetrare queunt, ut de tali hominum ſtatu, certum ferri poſſit judicium. Ideò in eam potiùs partem propendere præſtat; ut bona ſpe ſanabilitatis peccantium decipi malimus, quàm præpropera deſperatione, omittere curam eorum tanquam incurabilium, qui nondum forte ſanabiles eſſe deſierunt.

Cæterum generale adverſus omne genus peccatorum remedium *verſ.* 18. affert Regenerationem, quam per verba *naſci ex Deo* exprimit; quod nihil aliud eſt, quàm ex ſemine incorruptibili verbi Dei ſive audito, ſive lecto percepta voluntatis Dei notitia; adeo renovare atque immutare ſtatum mentis ſuæ, hoc eſt, omnes cogitationes, ſermones, actiones ſuas, earumque omnium habitus, & conſuetudines; ut plane novus homo, & quaſi recens genitus videaris. Quod plane eſt naſci ex Deo, hoc eſt, evadere filium Dei. Hujuſmodi autem hominem deſcribit eodem verſu, partim ab officio, partim ab excellentia ejus. Officium ejus eſt, *Cuſtodire ſeipſum*; quod denotat perpetem vigilantiam, qua homo Chriſtianus mentis ſuæ excubias agit. partim periculorum proſpicientiâ; partim precibus, & omni conatu, occurrentibus forte tentationibus reſiſtens. Excellentia verò eſt in eo, quod *ipſum malignus non tangat*, hoc eſt, Satanas. Nam is ejuſmodi vigilantia armatum hominem, adoriri non audet. Et qui velit immunitatis hujus bono gaudere, officio ſuo non deſit neceſſe eſt. Negligentes enim, & ſomnolentos, aut ebriòs Satanas non tangit modo, ſed vulnerat, proſternit, ac devorat.

Verſ. 19. Cum fideles, expoſitis fidei in Chriſtum fructibus, in eorum fide confirmaſſet; quos inter poſtremo loco poſitus eſt, quod eam fidem habentes, a Satanæ ictibus liberi, & immunes ſint: felicem eorum ſtatum commendat, oppoſita contrarii Antichriſtorum ſtatus miſeriâ. Qui cum non ex Deo (ſicut veri Chriſtiani) ſed ex mundo ſint, ex mundo loquantur, mundus eos audiat ſuprà *Cap.* IV. 5. ideo una cum toto Mundo non modo Satanæ ictibus præbent ſe obnoxios, ita ut eos aggredi non vereatur: ſed ultro ipſi ad Satanam accedunt, & in eo quaſi recumbunt, atque ita cum ipſo in æternum pereunt.

Verſ. 20. Cum Antichriſti potiſſimum falſo nominatæ ſcientiæ ſeu Gnoſeos prætextu, doctrinam de vero, & unico Deo altiſſimo; per introducta, ad injuriam veri illius filii Dei conficta dogmata (ſcilicet quæ illum Jeſum eſſe Chriſtum negabant) mirum in modum obſcurare, & intricatam reddere conarentur; opponit Apoſtolus ipſis excellentiam eorum, qui Jeſum credebant eſſe Chriſtum, & filium Dei; quòd illi veram, & omni Gnoſticorum Antichriſtorum ſcientiâ potiorem cognitionem veri illius, & altiſſimi Dei, haberent. Quippe cum illis Jeſus ille, qui eſt verus filius Dei, veniens in mundum dederit, non modo perfectiſſimam notitiam ſummi Dei: ſed etiam eam felicitatem; ut in illo ſummo Deo (per curas, & cogitationes in eo defixas) eſſent, manerent, & habitarent: quod quidem haberent beneficio religionis Jeſu Chriſti, & fidei in eo collocatæ. Atque ita haberent (ut ſupra *cap.* II. 23. dixit) non modo filium (credendo illum Jeſum eſſe Chriſtum) ſed & patrem, ſeu illum verum, & ſupremum Deum, qui vitam æternam per filium ipſis promiſſam, per eundem filium certò certius repræſentabit.

Verſ. 21. Quia tota fere epiſtola Spiritus Sanctus adverſus noxia Antichriſtorum venena, idonea tradit antidota: non modo doctrinæ eorum falſitatem detegendo; ſed etiam ſcopum Satanæ, ad quem per obtruſas iis impoſturas tendebat, irritum faciendo, per inculcatum, tam generale vitæ puritatis, & ſanctimoniæ, quam ſpeciale Charitatis in fratres (præcipuè qui credunt Jeſum eſſe Chriſtum) officium; æquum eſt exiſtimare, hoc quoque ultimum ſpeciale præceptum de fugienda idololatria, ideo eundem Spiritum Sanctum hoc loco tradidiſſe; quia certo præviderit, Antichriſtum non modo odiorum & crudelitatis acerbitate, eos, qui crederent Jeſum eſſe Chriſtum, vexaturum; ſed & verum Dei cultum horrendis idololatriæ maculis inquinaturum fuiſſe: præſertim cum occaſione mentionis Summi, & veri Dei, ad prohibendum falſorum Deorum cultum, anſa data fuiſſet. Verum quia is idololatriæ abuſus, non tàm cito in Eccleſiam introducendus erat, quam feralia adverſus eos odia, qui Jeſum eſſe Chriſtum, eſſent credituri; ideo in urgenda & inculcanda, eorum tanquam fraterna charitate, majorem epiſtolæ partem conſumſit.

F I N I S.

IN EPISTOLAM SECUNDAM JOHANNIS COGITATIONES SACRÆ.

FUiſſe Apoſtolo cognominem alium itidem Johannem, qui præſbyteri nomine vocatus ſit, ex Papia apud Euſebium, *Lib.* III. xxxvi. diſcimus. Qui vulgo hujus, & proxime ſubſequentis Epiſtolæ auctor cenſetur ex ipſa inſcriptione *Senioris*. Sive autem ab Apoſtolo, ſive ab Apoſtolico viro utraque conſcripta eſt; non ſine cauſa inter canonica ſcripta relata eſt. Utraque autem docet, *jam* tunc illis Apoſtolicis, aut proximis poſt Apoſtolica temporibus, non defuiſſe in Eccleſia homines, qui non *ambulabant in Veritate*, hoc eſt, neque puram illam Apoſtolicæ prædicationis doctrinam retinebant; ſed prædicationem crucis, & humanam illam Domini noſtri, in qua paſſus eſt, naturam faſtidiebant: neque fidem in Chriſtum, & cognitionem doctrinæ ejus obedientia mandatorum, præcipue vero injunctæ nobis Caritatis uſu, atque officio, in vita, factiſque ſuis exprimebant, ac teſtabantur: ſed ambitione præcipites, jam tunc dominationem in Eccleſia, & oppreſſionem aliorum moliebantur. quorum illud priori; hoc poſteriori Epiſtola deſcribit. quamvis utrumque ita conjunctum ſit, ut alterum ex altero ſuapte natura profluat.

Lectiſſimam fœminam fuiſſe, cui ſcripta hæc Epiſtola eſt, eamque matrem familias, quæ liberos in cognitione Veritatis, ac pietate rite educaverat, ex inſcriptione apparet. Ideo ipſi Auctor Epiſtolæ tribuit hujus nominis honorem, ut *Dominam* vocet. quod propter eos notandum eſt, qui prava ſuperſtitione ab ejuſmodi titulis, quos vulgò obvia humanitas ſanctis non parce tribuit, in Eccleſia moroſè abſtinent. Liberos mulieris hujus laudando tacite ipſam laudat, quod ab omnibus *in Veritate*, hoc eſt, vere, ſyncerè, candide amentur, quicunque veritatem agnovere. Cauſam hujus amoris, aut amabilitatis *verſ.* 2. exponit; quia veritas, hoc eſt, pura doctrina Apoſtolica tam altas in iis radices egerit, ac tam firmiter in iis hæreat, ut eam in ipſis æternum manſuram eſſe appareat.

Verſ. 3. Comprecatur autem huic Dominæ, ac toti familiæ ejus à Deo Patre, & Domino Jeſu Chriſto tria, *Gratiam*, *Miſericordiam*, *Pacem*. Et *gratiâ* quidem opus habemus, quia nullum nobis beneficium Dei merito noſtro contingit; *Miſericordia*, ut remiſſionem peccatorum aſſequamur; *pax* (præſertim apud Deum) omnis felicitatis cumulum complectitur. Patris vero duntaxat, & Filii mentionem facit more Apoſtolico, & Filium vocat *Patris Filium*, ut vinculum hujus relationis inter Deum Patrem, & Dominum Jeſum Chriſtum intelligatur longe ſtrictius, atque nobilius, & magis proprie dictum, quàm ſit ille nexus Filiationis, qui inter Deum, & reliquos ex eo natos intercedit.

Generalia vero dona Dei, quæ ipſis optat, & precatur (gratiam, miſericordiam, pacem) reſtringere videtur ad duo beneficiorum genera. Quorum unum eſt, ut gratia, & Spiritu Dei confirmentur, ac retineantur in veritatis cognitione, quæ tunc ab Antichriſtis, & Pſeudoprophetis periclitari incipiebat. Alterum eſt, ut eodem Dei Spiritu, & potentia retineantur, & confirmentur in Caritate, hoc eſt, in effectu, aut executione iſtius Veritatis, quam alte, ac penitus in pectora admiſſam, vitâ, & moribus, atque factis exprimere debeant. Quæ comprecatio æque tunc neceſſaria fuit, propter tempora Eccleſiæ ſenſim non in doctrinæ tantum puritate, ſed morum etiam, ac vitæ ſanctimonia in deterius vergentis.

Verſ. 4. Gaudium ingens teſtatur, quod eos, qui ſibi ex liberis ejus notiores facti ſunt, *deprehenderit ambulare in Veritate*, hoc eſt (ut ſe ipſe eodem *verſu* explicat) in vita, & moribus obſequi præceptis Veritatis à Patre per Filium, & Apoſtolos ejus traditæ. Atque is vere, & efficaciter Veritatem cognovit, qui in ea ambulat, hoc eſt, qui ea, quæ mente percepit, in uſum, ac vitam, moreſque ſuos transfert.

Verſ. 5. Captata benevolentia per laudes liberorum ejus, aut potius ſubdito calcari, ut Virtus laudata creſceret, per blandam precum ſpeciem præcipit, ut in hoc pietatis curriculo pergant, & progrediantur longius omnes, in quo præcepto tradendo, ne ſemetipſum quidem excipit, eandem ſibi neceſſitatem obſequii huic præcepto incumbere innuens.

Vocat autem iſtud *præceptum non novum*, ſed *vetus*, *quod ab initio* audiverint. *Initium*, hic Evangelii initium deſignare nemo non videt. Præceptum autem hoc eſt *caritas* tam erga Deum, quàm erga Fratres. Et erga Deum quidem caritas in obedientia præceptorum ejus conſiſtit, *Joh.* XIV. qui unicus modus eſt nos viciſſim in caritate Dei conſervandi. Erga Fratres autem eſt adeo reciproca, & mutua, ut etiam nomine Dei præcipientes (ut paulo ante vidimus) eodem præcepto non minus quam alii teneantur. Porro cauſam, cur præceptum iſtud Caritatis *verſ.* 5., *&* 6. tam diligenter inculcet, tradit, ac rationem reddit *verſ.* 7. quia *multi Impoſtores ingreſſi ſunt in mundum*, imo in ipſam Eccleſiam (ut infra Judas ait) παρεισέδυσαν, ſubrepſerunt, qui pietatis, & caritatis curam per obtruſa Gnoſtica dogmata fidelibus excutiunt. Nec enim cohærens eſſet connexio *verſus* 6, *&* 7. niſi iſti impoſtores pietatis, & caritatis omnis negligendæ duces eſſent, quod ſuprà Petrus, & infrà Judas egregie explicuit. Tanto magis igitur tunc pietati, & caritati incumbendum erat in Eccleſia, quanto majus utrique ab impoſtorum illorum pravitate immineret periculum. Porro multos Planos ſeu *impoſtores ingreſſos* eſſe ait *in mundum*, non quod aliunde in mundum ingreſſi ſint, ſed quia cum ante laterent, in lucem, notitiamque hominum pervenerint. Errorem, & impoſturam eorum detegit, quod Jeſum illum, *qui in carne venit*, hoc eſt, mortalem, & noſtri ſimilem hominem non agnoſcerent pro Chriſto, naturam videlicet, & infirmitatem humanam regia, & divina dignitate Chriſti inferiorem rati. Hos igitur aſſerit eſſe illos dudum à Chriſto & Apoſtolis prædictos, *Impoſtores*, & *Antichriſtos*, adverſarios Chriſti.

Quam noxius autem error is futurus eſſet illis, qui ſe illo abripi finerent, *verſ.* 8. oſtendit, dum innuit eos per hunc errorem, aut totam, aut certe maximam

maximam eorum, quæ acquiſiviſſent, jacturam facturos, ideoque aut nullam, aut certe non plenam laborum ſuorum mercedem relaturos. Quod poſterius potiſſimum urget, & addit ideò, quòd non omnes iſto errore abrepti neceſſariò perituri eſſent, ſed etiam ex ipſis ejus propagatoribus latæ culpæ expertibus aliquos ſalvos fore; ſed tanquam per ignem, (quæ illa non plena merces eſt) 1. *Cor.* 3. 15. contingere poſſit.

Vocat autem *verſ.* 9. errorem hunc *παραβαίνων transgreſſio* (& profecto magna in eo eſt *μετάβασις εἰς ἄλλο γένος, tranſitio, tranſgreſſio ad aliud genus* doctrinæ diverſæ ab illa ſimplici ab Apoſtolis tradita, ut homines hac imbuti, tanquam in alium orbem delati, in novis iſtis opinionibus genuinæ Apoſtolorum doctrinæ nec voces, nec lineamenta agnoſcere poſſint) ſi quis non maneat in ſimplici illa doctrina Chriſti. Quæ tranſgreſſio, quia in hominem illum Chriſtum injuria eſt, in ipſum quoque Deum, ipſius Patrem, injuria cenſeri debet. Quemadmodum è contra agnitio, receptio, fides erga illum Jeſum Chriſtum, qui in carne venit, teſtata eſt ipſius Dei patris agnitio, receptio, & in ipſum fides, qui per hunc, & non alium Filium in ſe credi, ac ſeſe coli voluit.

Concludit igitur *verſ.* 10, & 11. ab ejuſmodi planis, & impoſtoribus, qui à ſimplici Apoſtolorum doctrina recedunt, plane abhorrendum eſſe, nec eos in domos recipiendos, aut aliqua converſatione, vel familiaritate dignos eſſe cenſendos, ne qua ad nos tàm peſtilentis erroris contagio ſerpat. Quod in ipſis illis initiis, dum adhuc pura, & incontaminata virgo eſſet Eccleſia, neceſſarium, atque utile fuit monitum.

Verſ. 12. Atque hac ad præcavendas impoſturas neceſſaria monitione per literas præſtitâ; reliqua, quæ ad gaudium, & conſolationem eorum, quibus ſcribit, pertinebant ſeſe coram, & oretenus executurum brevi pollicetur, & ſalutationem nomine *liberorum* alterius lectiſſimæ itidem fœminæ, ſive ſecundum carnem, ſive tantum in Domino *Sororis* adjungit.

F I N I S.

IN EPISTOLAM JUDÆ APOSTOLI COGITATIONES SACRÆ.

HÆC Epiſtola, quia ejuſdem fere cum maxima ſecundæ Petri parte argumenti videtur, non minùs atque illa à Gnoſticis, quos ſuis coloribus depingit, & eorum Coryphæo Euſebio oppugnata eſt; Chriſti tamen providentia adverſus factioſam quorundam conſpirationem in Canone retenta eſt.

Hic Apoſtolus in inſcriptione Servum ſe Jeſu Chriſti vocat, ad differentiam à proditore, & Fratrem Jacobi propter diſcrimen ab Iſcariote. Chriſtianos vero, ad quos ſcribit, *ſanctificatos in Deo Patre, & Jeſu Chriſto aſſervatos, Vocatos appellat.* Atque hæc unâ cum ſecunda Petri vere Catholica eſt Epiſtula, Omnibus enim Chriſtianis univerſe inſcripta eſt. Deſcribit autem eos, mentione facta duarum perſonarum divinarum, quæ ſunt primariæ ſalutis noſtræ cauſæ, quia præliminaris Epiſtolæ comprecatio, quæ ſtatim *verſ.* 2. ſequitur, ea bona continet, quæ ab iis ſolis ſperanda, & obtinenda ſunt. Vocat autem Chriſtianos primum *Vocatos*, qui primus gradus eſt, & quaſi atrium illius templi, & ſanctuarii; quod ſolis *electis* patet. Deinde *ſanctificatos in Deo Patre*, quia vocationis eorum ſcopus eſt, ut ſint ſancti, ſicuti Deus ſanctus eſt, & ſanctuario electorum digni. Denique *Jeſu Chriſto aſſervatos*, propter jugem, & continuam curam Domini de eorum ſalute, & conſervatione. Atque hæc duarum perſonarum mentio in ſalutis noſtræ negotio omnibus Apoſtolis uſitata eſt; & familiaris.

Verſ. 2. *Miſericordia* inquit, *& pax, & caritas vobis multiplicetur.* Hæc eſt illa caritas, caritas, inquam, Dei, in qua ſeſe ut conſervent Chriſtiani ſub finem Epiſtolæ *verſ.* 21. hortatur.

Verſ. 3. Docet omnes Chriſtianos, præcipue vero qui ſalutem aliorum procurant, nihil omittere operæ, atque ſtudii in hominibus verbis, ſcriptis, factiſque ſuis ad ſalutem adducendis. Quam *ſalutem* vocat *communem*, quia omnibus Chriſtianis *æqualis ſors, ἰσότιμον* (2. *Pet.* 1. 1.) æternæ ſpei obtigit. Non modo igitur caritas, quæ in voce *ἀγαπητοὶ* exprimitur, ſed neceſſitas ipſa, tunc cum hæc ſcriberet Apoſtolus (*ἀνάγκην ἔσχον*) exigebat, ut eos hortaretur ad decertandum pro fidê ſemel ſanctis tradita.

Scripſit enim hanc Epiſtolam, ut apparet ex *verſ.* 4, & ſequentibus, tempore ultimo, cum jam Antichriſti magno numero in Eccleſiam irreperent, & periculum eſſet, ne illa, ſemel ab Apoſtolis initio prædicationis tradita, pura Religionis Chriſti doctrina verſutia Satanæ fidelibus extorqueretur; ita ut non mendiocri labore, cura, atque adeo certamine opus eſſet, ad retinendam illam ſemel traditam doctrinam, quam *fidem traditam* vocat per Metonymiam objecti. Neque enim ipſa fides, quatenus ipſum credendi actum denotat, æque tradi poteſt, ut ejus fidei objectum, hoc eſt doctrina, quæ per auditum diſcentibus inſtillatur. Vocat autem *ſemel traditam fidem ſanctis*; quia poſt primam illam Apoſtolorum prædicationem, quæ fuit ab initio (1. *Joh.* 11. 24.) non licuit poſteà ulla fidei dogmata, ullos fidei articulos cudere, quod ſibi maximo rei Chriſtianæ damno tot ſeculis ab Apoſtolico ævo remota arrogarunt concilia.

Verſ. 4. Subingreſſi ſunt, hoc eſt, quaſi per cuniculos in Eccleſiam ſubrepſerunt clam, & ſine ſenſu, occulto Satanæ artificio quidam homines, jam olim ad hoc judicium deſtinati, prædicti, nec ſermonibus tantum, ſed ſcriptis Apoſtolorum deſignati (*εἰς τοῦτο τὸ κρῖμα*) *in hoc judicium, aut damnationem.* Nec enim caſu, aut inopinato hæc mutatio, in Eccleſia fieri debuit; ſed deſtinato Dei conſilio, ideoque ſæpius prædicto eventu: ut cum illa pura Chriſtianæ religionis veritate, ingrederetur una errorum colluvies, à qua veritas non leviter obfuſcari debuit. Quod juſto Dei judicio permiſſum, & prædictum eſt, ne inexpectato ejus rei eventu Chriſtiani percellerentur.

Vocat autem actionem hanc prædictorum Pſeudoprophetarum *Judicium*; quia in ea juſtum erga homines in Eccleſia improbos judicium Dei apparuit, aut appariturum erat: quanquam & reſpectu ipſorum impoſtorum, quos eo nomine certiſſima manebat pernicies, impoſtura eorum *judicium* vocari potuit, quod judicium, & ſupplicium illos certo manere exemplis mox probatur.

Deſcribit autem iſtos homines, per quos tradita ſemel primitùs vera religionis doctrina corrumpebatur, ſuis genuinis coloribus, ac primum in genere vocat *impios* (breviter, nam paulo poſt ſuſius eorum lineamenta adumbrat) addita ratione, quod Dei noſtri gratiam transferrent ad laſciviam, quod ſummum impietatis acumen eſt. Cum enim nos gratia Dei ad amorem, & gratitudinem ejus, atque ad vitæ ſanctimoniam invitet, maxima eſt impietas eam Deo gratiam referre, ut illum diſſolutæ vitæ profanitate irritemus. Cæterum tales homines Dei, quem præ oculis minime habent, obliviſcuntur; imo vero factis ſuis eum abnegant. Nec enim ad negandum Deum neceſſe eſt, ut quis conceptis verbis, & dictis Deum non eſſe profiteatur. Satis eſt, ſi ita vivat, quaſi Deus non eſſet, aut res humanas non curaret. Quia vero ſupra Chriſtianos homines per mentionem duarum divinarum perſonarum Apoſtolico more deſcripſerat; ideò viciſſim impios iſtos, quos Chriſtianis opponit, earundem mentione facta deſcribit, docens impios illos negare unum illum Monarcham, qui herilè in omnes dominium habet, ſimulque Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum. Quod non de dictis, ſed de factis eorum intelligendum eſt, quæ infra accuratius deſcribit.

Verſ. 5. Videtur autem in adferendis, quæ mox proponit, tribus horrendi judicii divini exemplis, non modo probare, quod ſupra breviter dixerat, illos impios homines, quorum mentionem facit, deſtinatos eſſe ad certiſſimum, & inevitabile ſupplicium (*προγεγραμμένοι εἰς τὸ κρῖμα*). ſed etiam duplici tacitæ objectioni occurrere. Quarum una è conſimili, & parallelo huic loco. 2. *Pet.* 11. 2. *& ſeqq.* elicitur; in quo cum Petrus prædixiſſet, plurimos fore eorum aſſeclas, qui hæreſes perditionis eſſent introducturi, ne cui ipſa multitudine peccantium à pæna exitii eximendi fore viderentur, producit mox ejuſmodi exempla judiciorum Dei, in quibus delinquentibus ad impunitatem nihil eorum multitudo, ac numerus profuit. quod ſupra quoque annotavimus. Eadem enim fere hic quoque exempla producit, quæ tacite huic objectioni occurrunt, niſi quod ſupplicio diluvii omiſſo populi illius pervicacis, qui in deſerto Dominum tentavit, pænam ſubſtituit; è cujus maximo numero duo tantum communi ſupplicio exempli leguntur. Quod exemplum alteri quoque tacitæ objectioni occurrere videtur. Nimirum ſi cui parum veriſimile videatur, Deum, qui luce veritatis in doctrina Chriſti clariſſime effulgente, mundum per Apoſtolos colluſtravit, paſſurum eſſe tam cito lucem iſtam errorum aliquorum tenebris, & caligine obfuſcari, quod abſque præſentiſſimo plurimorum exitio evenire non potuit; quos tamen Deus per Apoſtolicam prædicationem ad ſalutem vocave-

rimo ſtatu rationales Creaturas.

Verſ. 7. Tertium ſeveritatis Dei exemplum commemorat *in Sodoma, & Gomorrha*, & reliquarum ſimili modo corruptarum civitatum ſupplicio. quibus itidem, nec multitudo, nec illud Dei beneficium ad impunitatem profuit, quod in beatiſſima, & omni genere bonorum affluentiſſima ſede eſſent collocatæ. Deſcribit autem peccatum eorum, ſeu *ſcortationem, & impuritatem, quod carnem alienam ſectarentur.* Carnalium voluptatum turpitudinem, & ignobilitatem perſtringens, cum quiſque ex propriæ carnis vilitate, impuritate, ac turpitudine facile videre poſſit, quàm minime expetibilis, imo quam abominabilis ſit aliena. Supplicium vero eorum deſcribit, ſimulque ſupplicii finem, & ſcopum. Supplicium in eo, quod *ignis æterni pœnam ſuſtineant*, quod etiam, citra pœnarum Gehennæ reſpectum, de illa ſulphurei ignis pœna explicari poteſt. Quamvis enim ille ignis ſulphureus dicto citius populos illos unà cum domiciliis ſuis conſumſerit; tamen ignis illius relicta veſtigia, in lacu Aſphaltite æterna manent, ut eo nomine ignis quoque æternus dici poſſit. Præſertim ſi finem, & ſcopum, ob quem Deus veſtigia iſta ignis ſulphurei æterna, aut certe longæva eſſe voluerit, conſideremus, quieſt, ut præſtaret ad ſeram poſteritatem tam inſigne indignationis Dei exemplum.

Verſ. 8. Eorum, qui ad corrumpendam doctrinam, & mores Eccleſiæ clàm ſubingreſſi erant, indolem, & culpam comparat cum ſingulis ſupra allatis exemplis, tacite indicans, quorum culpam imitarentur eorum exitus ipſis eſſe pertimeſcendos. Incipit autem à poſtremo, & ait, ut Sodomitæ & Gomorrhæi carnem ſuam maculabant; ita iſtos quoque maculare: ut rebelles Angeli adverſus poteſtatem Creatoris ſui intumuere olim; ita hos quoque, poteſtates Magiſtratuum à Deo conſtitutas rejicere: ut populus olim Iſraëliticus effræni, & murmurante lingua Deum offendit, ita hos quoque *dignitates* (δόξας) audaci, & maledica lingua blaſphemare. Quamobrem autem per δόξας *dignitates*, hoc loco ipſas Angelorum rebellium poteſtates intelligam, reddidi rationem in Cogitationibus ad 2. *Pet.* 1 1. Sed & hoc loco ſequens verſus nonus non patitur aliter octavum explicari. Quod enim ad iſtam dignitatum blaſphemiam attinet, ſubjicit ſtatim Apoſtolus, Michaelem Archangelum id facere veritum eſſe, quod illi non vereantur. Veritum autem eſſe blaſphemare dignitatem, aut qualemcunq; poteſtatem Diaboli. Neceſſe eſt igitur, ut illi Diaboli quoque dignitatem, ſi ita loqui fas eſt, contumelioſis verbis blaſphemare non veriti ſint, quod ab Simonis, & Menandri imitatoribus non fuit nimium alienum. Porro Hiſtoriam hanc de altercatione Michaëlis cum Diabolo, circa corpus Moſis, unde Judas acceperit; non conſtat. Apparet præter eos libros, qui nunc in canone Hebræo leguntur, non defuiſſe alios quoque fide non indignos, ex quorum uno iſtam Hiſtoriam hauſerit Judas; ſicuti & alterum illud ex libro Enochi teſtimonium *verſ.* 14. Legimus in calce lib. ſeptimi hiſtoriæ Euſebianæ *cap.* XXXI., mentionem Mathematum Enochi; quæ etiam circa finem ſeculi poſt natum Chriſtum tertii eruditiorum inter Chriſtianos ingenia exercebant. Laodicenus certè Epiſcopus Anatolius, vir omnigenæ eruditionis, Expoſitiones, & Mathemata Enoch inter ſtudiorum ſuorum monumenta reliquit. Hæc certe Mathemata è libris, qui ſub Enochi nomine circumferebantur, illum hauſiſſe oportuit. De occultatione ſepulchri Moſis alibi quoque legimus: verum quod id Michaelis opera factum ſit, antegreſſo prius tam acri cum Diabolo certamine, Judas hoc loco explicat.

Verſ. 10. Alterum argumentum ex *verſ.* 10. ſumitur non poſſe ad Magiſtratus blaſphemiam iſtam dignitatum hoc loco referri, proinde ad Diabolum referendam. Nec enim poterant illi homines dici ignoraſſe naturam, aut munus Magiſtratus, cum id non excederet menſuram cognitionis eorum, non minus atque illud, quod ratio cuivis dictat, à belluinis, aut potius deterioribus quam belluinis voluptatibus abſtinendum eſſe: imo, quod ipſis quoque belluis natura dictat, extra naturæ uſum, ac neceſſitatem ipſis fruendum non eſſe. At maledicere, & conviciari iis, quorum naturam, dignitatem, & quantum iis permiſſu Dei liceat ignoramus, non eſt noſtrarum partium. Pauca certe de iis nobis ſcire permiſſum eſt. Porro, ut jam innuimus in altero antitheto, in quo loquitur de iis, quæ bene novimus, & noſſe debemus, homines iſtos corpora ſua maculantes ipſis belluis deteriores eſſe oſtendit. Sciunt enim homines, & ſcire debent ratione duce, quòd vel ipſis belluis natura dictat, voluptatibus extra naturæ uſum non eſſe fruendum, nec eas immoderate conſectandas; & tamen in iis contra conſcientiam, & ipſum commune cum belluis naturæ dictamen corrumpuntur, atque ita belluis deteriores evadunt.

Verſ. 11. Tam improbis hominibus denunciat judicia Dei, commemoratis quibuſdam eorum peccatis, ſupplicio dignis. Primum quod omnis caritatis expertes, & plane homicidæ ſint. In quo Caini ſpiritum teſtantur. Idem ſupra Johannes Antichriſtis objecit, & utrorumque lineamenta omnino congruunt, ut iidem prorſus videantur. Deinde quod ſint avari, turpis lucri cupidi, & ventri ſervientes; quod tam Paulus, quam Petrus Antichriſti præcurſoribus objecit. In quo Balaami cupiditatem imitantur. Denique quod aut adverſus Magiſtratus inſurgerent, aut etiam iis, quos tunc in Eccleſia Dominus poſuerat, tanquam cæterorum duces, Apoſtolis, & Apoſtolicis viris reluctarentur. In quo ſeditioſi illius Core veſtigia premebant, quibus in ejuſdem perniciem deducerentur.

Verſ. 12. Antichriſtos iſtos, aut Antichriſti anteambulones, qui hic à Juda, & alibi à Petro depinguntur, non extra Eccleſiam, ſed in ipſa Eccleſia fuiſſe, non illud tantum documento eſt, quod in Eccleſiam irrepſiſſe dicantur; ſed etiam quod iiſdem agapis, & conviviis cum cæteris fratribus uterentur. Nec enim cum hæreticis ab Eccleſia ſegregatis, cibum capere licuit. Hos igitur in conviviis Chriſtianorum *maculas* fuiſſe aſſerit, quod profana converſatione cæterorum ſanctitatem polluerent, quod in illo copioſiore appoſito cibo, potuque, tanquam in profanis conviviis ſeſe largiùs invitarent, minime caventes aliorum ſcandala, dummodo ventri, aut gulæ ſuæ indulgerent, quod erat *ſine metu ſe ipſos paſcere*, quod nihil bonæ frugis, aut utilitatis ex convictu eorum fratres percipere poſſent, quia eſſent quemadmodum *nubes pluvia carentes*, quæ agros non irrigant, ſed à ventis alio auferuntur; quemadmodum *arbores emarcidæ, infrugiferæ, bis emortuæ*, quæ fructum, quem promittere videntur, nullum afferunt; ideoque *eradicari* dignæ ſunt. Præterea *verſ.* 13, quod ſint ſimiles undis, & fluctibus maris efferaris, intractabiles, & ſiniſtris moribus, audaces, & nullo pudore, nullo aliorum reſpectu, aut reverentia, ſua vitia renudantes, & quaſi ſua dedecora deſpumantes, quas vocat *ſtellas erraticas*, quæ nullo certo ordine, ſed temere quaquaverſum moventur, quorum vitiis, erroribus, culpis *caligo tenebrarum in æternum ſervata*, & conſtituta eſt. Quemadmodum autem caligo ſtellis (quarum natura eſt in luce) funeſta, & exitioſa eſt, ita deſtinatum iſtis hominibus ſupplicium ipſis erit exitioſum, Probat autem iſtos homines pœnas daturos *verſ.* 14, *&* 15. teſtimonio Enochi, qui in ipſo mundi initio, quippe ſeptimus ab Adamo generationis, pœnas ejuſmodi in ſolenni judicii Dei die impiis superventuras vaticinatus eſt, non pro factis modo, ſed pro dictis etiam impiis ab hominibus rationem exacturas. Dicit enim *verſ.* 16. eos non factis modo, ſed dictis quoque delinquere, atque Deum irritare, non minus atque illi murmuratores Iſraëlitæ in deſerto, quibus nihil eorum placuit, quæ Deus cum illis egit: ſed ubique ſine cauſa culpam in Deum conferebant. Tales homines μεμψιμοίρους, *ſortem ſuam incuſantes* vocat, qui cum cupiditatibus ſuis humiliter, ac ſerviliter, & flagitioſe indulgerent; tamen prætumida vanitatis loquebantur, &

tur,& ad factorum ſuorum dedecus, ac turpitudinem addebant dictorum ſuorum odioſam jactantiam,& inſolentiam. Atque ita id, quod non eſſent, perverſe, & hypocriticè videri volebant; præcipue verò apud eos, à quibus aliquid utilitatis ſperarent. Eſt autem hic infallibilis character ſervorum Antichriſti, cum illi, qui ſacra tractant, admirantur perſonas utilitatis gratia, hoc eſt, cum eos præ cæteris colunt, venerantur, aſſectantur, qui in eminentiori ſtatu conſtituti, ipſis ad fortunam ſuam fabricandam, prodeſſe poſſunt; breviter qui libentius fortunam hominum, quàm homines ipſos amplectuntur.

Obiter autem hic notandum eſt, extitiſſe temporibus Apoſtolicis librum Enochi nomine inſcriptum. Ac forte tertiò quoque poſt Apoſtolos ſeculo, quia Anatolius Epiſcopus Laodicenus apud *Euſeb. lib.* VII. *cap.* XXXI. de eo, quod primus menſis apud Hebræos circa æquinoctium ſit, Expoſitiones, & Mathemata Enoch, & alia quædam ſcripſiſſe, ac reliquiſſe dicitur.

Cæterum ne tantis Eccleſiæ corruptelis homines in Eccleſia pii percellerentur, & animos deſponderent; mature prædictum eſt à Chriſto, & Apoſtolis *verſ.* 17, 18. venturos *extremis temporibus*, hoc eſt, exeunte ævo Apoſtolico, *irriſores*, illuſores, quibus cordi non eſſet religio, ſed venter, atque voluptates, & tamen *prætumida* loquendi, atque oſtentandi ſimulatione ſeſe religioſos eſſe præ ſe ferrent. Quos plane ſuis coloribus depinxit *verſ.* 19. quales erant illi Victores, Zephyrini in Occidente, Heleni, Hymænei, Theotecni, Malchiones, & qui ævum eorum proxime inſecuti ſunt, Euſebii Cæſarienſes, ac cæteri in Oriente; οἱ ἀποδιορίζοντες ἑαυτοὺς *ſegregantes ſeipſos*, hoc eſt, qui levi de cauſa caritate, & tolerantia Chriſtiana calcata, ad ejiciendos homines ex Eccleſia, & ad ſcindendam Eccleſiam præcipites eſſent, quod eſt hominum Pſychicorum proprium, in quibus nihil eſſet Spiritus Chriſti. Talis quondam Clerus Romanus Tertulliano viſus eſt.

Notandum autem eſt hic ultimus hominum Pſychicorum, & qui Spiritu Dei deſtituuntur, character, quod ſint ἀποδιορίζοντες. Diviſor Eccleſiæ Spiritus eos agitat, & carnali zelo accendit.

Verſ. 20. Cum ſupra *verſ.* 17. monuiſſet fratres fideles ne percellerentur, & ſcandalizarentur ea temporum infelicitate, & hominum pravitate, quæ toties ipſis ab Apoſtolis prædicta eſt; quia prævisa, ac prædicta jacula minus ipſos ferire deberent: nunc hortatur, ut iſtorum hominum ſint quam diſſimillimi, & quia illi receptæ Chriſtianæ de Deo, Chriſtoque doctrinæ, ac fidei non ſuperſtruxerunt pietatem, ſed Deum, Chriſtumque ore profeſſi ſunt, factis abnegarunt, ideo eos monet, *ut fidei*, ac doctrinæ receptæ *ſuperſtruant ſeipſos*, hoc eſt, ita huic fidei, ac doctrinæ ſeſe inſerant, atque inhæreant, ut illa nunquam excidere poſſint. Quod fit cum præcepta ejus non memoriæ, ſed moribus, & conſuetudini vitæ, atque factis infiguntur; ita ut quodammodo in naturam noſtram tranſeant. Nam conſuetudo, & habitus migrat in naturam, & eſt natura acquiſita. Quomodo autem doctrinam, & præcepta Religionis, moribus, & factis noſtris infigere poſſimus, rationem oſtendit, in verbis *per Spiritum Sanctum orantes*, hoc eſt, auxilio Dei, ſed precibus noſtris impetrato: precibus autem non vulgaribus, aut jejunis, ſed Spiritu Sancto animatis. Atque hic ipſe Spiritus precibus impetrandus eſt. Nihil autem eſt quod apud tam indulgentem Patrem, & facilem Dominum obtineri nequeat; modo à nobis bona fide diligatur, beneficia ejus accurate obſerventur, grato animo recolantur. Hinc enim fit, ut nos Deus viciſſim diligat, & quamdiu hanc dilectionem Dei provocabimus, tamdiu nos in caritate Dei conſervabimus. Quo ſtatu dari nequit felicior, aut magis expetendus. Quid enim beatitudinis deeſſe poſſit homini, quem perpetuo Deus diligit? Quam dilectionem etiamſi palam, & in conſpectu reliquorum hominum non exhibet, intùs tamen per Spiritum ſuum benevolum hunc erga eum, quem amat, affectum ſufficienter teſtatur. Nam ut fidei locus ſit, differt Deus exhibendæ perfectæ caritatis ſuæ teſtimonia ad adventum Filii ſui. Quæ ipſa æquo animo, & patienter expectanda ſunt, quia lætiſſimo, & in æternum manſuro gaudio, & perenni felicitate terminabuntur. Quanquam & ipſa Spiritus Sanctus dona, in dies cumulatiora, patienter quoque expectanda ſunt. Nec enim Deus ſtatim, & quaſi una vice prodigit, & effundit ſua beneficia; ſed ea pro modulo capacitatis noſtræ, tanquam ſapientiſſimus Pater, diſpenſat.

Verſ. 22. Poſtquam *verſ.* 20, & 21. docuiſſet qualem curam circa propriam ſalutem, & pietatem adhibere debeant Chriſtiani; nunc docet, quomodo ſe erga alios, præſertim errantes, aut delinquentes ædificandos gerere debeant. Monet igitur non eodem modo cum omnibus procedendum; ſed accurate diſcernendum, ac delectum habendum inter levius, ac tolerabilius peccantes. Et eorum quidem, qui ferri quoquomodo poſſunt, miſerendum, atque erga eos maxima tolerantia utendum; ſed gravius peccantes rigidius caſtigandos, (non ſine metu tamen, & maxima cautione) ſalubri diſciplina coercendos, atque ex peccato, & præſentiſſimo exitio, tanquam ex igne eos eſſe rapiendos, ea quidem ſeveritate, & peccati odio, atque abominatione, ut intelligant nos etiam licitis actionibus, quæ tamen ad peccati ſpeciem accedunt, non parcere, tantum abeſt, ut ad ipſa peccata conniveamus. Hoc enim eſt *Odiſſe etiam veſtem peccato maculatam*; Maximum odium, & averſationem, & abominationem adverſus peccata teſtari, & oſtendere quantopere ab iis abhorreamus.

Verſ. 24. Hæc autem officia noſtra, tàm erga noſmetipſos, quàm erga Fratres alios, præſertim peccantes, præſtanda, & exequenda eſſe, invocato auxilio divino. Cum enim ſimus admodum infirmi, & imbecilles, vires huic operæ pares non habemus. Sed Deus, & is, qui nos divina, & patria poteſtate gubernat, Chriſtus ſolus eſt, qui nos poſſit ab omni lapſu immunes cuſtodire, & *conſtituere in conſpectu gloriæ ſuæ irreprehenſibiles in exultatione*, hoc eſt, qui nos innocentiæ, & bonæ, atque exultantis conſcientiæ compotes efficere queat, per Spiritum ſuum Sanctum. Vocat autem *ſolum ſapientem Deum ſervatorem noſtrum*; quia prima, & ſuprema ſalutis noſtræ cauſa Deus eſt, Pater Domini noſtri Jeſu Chriſti, qui hoc loco in ſe quaſi complectitur ſecundam, & quaſi inſtrumentalem ejuſdem ſalutis cauſam, Filium ſuum, per quem in negotio Salutis noſtræ omnia facit. Cujus ſummi, & unici Dei mentione facta, laudibus ejus concludit Epiſtolam, tribuendo ei gloriam, magnificentiam, robur, & potentiam, atque poteſtatem ſeu dominationem, non in præſenti modo ſeculo, ſed in æternum ſine fine reddendam, ac celebrandam.

F I N I S.

Ejuſdem

AUTHORIS

VARII

TRACTATUS

PRÆSERTIM

THEOLOGICI.

EDITOR LECTORI S.

TUmultuoſum hoc ſeculum, Lector candide, diſſidiis belliſque tam politicis quam Eccleſiaſticis turget. Aurea pax plurimorum votis ac ſuſpiriis expetitur. Et ut quidem ſumus homines ad ea magis, quæ ſenſibus & carni ſubjacent, proni, quàm quæ ad animum vel ſolum vel primaria ratione referuntur; ita qui terrenam atque circa externa corporis bona verſantem precibus ſuis pacem à Deo poſcant, ad eamque recuperandam, capeſſendam, fovendam populum Chriſtianum exhortentur, longe plures hodie invenias us, qui pacem ac concordiam Eccleſiæ opera ſua, quantum in ipſis eſt; promoveant. Ea eſt, proh dolor! mentis noſtræ cœcitas, ut inſtar pecorum ventri obedientium eorum malorum ſenſu querimoniaque vehementius afficiamur, quæ carnalem mundi tranquillitatem quoquo modo turbant, quàm quæ ſpiritualem illam animorum conjunctionem ſcindunt ac tollunt. Spirituale ſcilicet illud damnum, quod ex Eccleſiaſticis emergit diſſidiis, interna mentis acie ii duntaxat cognoſcunt, dolent, deplorant, quorum animus divino lumine ad ſancta illa regni Chriſti myſteria piè indaganda propius collustratur. Hi ſoli myſticam illam Eccleſiæ deſolationem, iniquitatis illud myſterium, ſolidè norunt, atque Eccleſiæ reformationem non humano ingenio, vel, quantacunque etiam, eruditione Scholaſtica, ſed ſola Dei voluntate gratioſa niti intelligunt. Itaque aſſiduis ab eodem precibus contendunt, ut populi ſui cladem miſeratus manum ipſe ſalutarem admoveat, apertiſque inexhauſtæ miſericordiæ ſuæ theſauris generalem illam orbi terrarum gratiam denuo efficaciter offerat, quam Chriſti atque Apoſtolorum tempore eidem exhibuit, quaque primitivam illam Eccleſiam, Satana ejuſque organis, nequicquam ſeſe opponentibus, ipſe fundavit. O utinam, Chriſtiane Lector, tam frequens eorum, qui hoc ipſum à Deo unicè flagitarent, numerus foret, quam horum eſt, qui variis ſcriptis polemicis ultro citroque editis Eccleſiæ reſtaurationem hactenus ſunt moliti, atque etiamnum moliuntur! Pius quidem nonnullorum & moderatus hac in parte Zelus vituperari non debet: magis tamen commendandus videtur pius eorum conatus, qui in arena iſta luctantium manus conſertas dirimere, diſſenſioniſque ſchiſmate disjunctos animos mutuæ ſi minus concordiæ, attamen tolerantiæ vinculo reconciliare ſatagunt. Quorum quidem è numero hujus quoque libelli autor fuit, vir, ut apparet, pius pariter ac doctus: qui cum ex omnibus Chriſtianorum familiis cœtibuſque eum hodie maximè exoſum haud ignoraret, cujus & confeſſione & ſcriptis Socini de perſona Chriſti atque officio ſententia propugnatur; intempeſtiva Zelotarum nonnullorum Chriſtianæ prudentiæ lenitatiſque limites excedentium in eundem odia libello iſto reſtinguere conatus fuit: non quod probaret Socini ſententiam, (eam enim ſemel atque iterum aperte, idque merito, hic reprehendit) ſed quod perſuaſum haberet, mitigatis acerbioribus de ſententia omnium maximè inviſa judiciis hoſtilem illum in religionis profeſſione diſſentientes acrius inſectandi affectum in plerorumque animis paulatim penitus exſpiraturum. Atque hoc quidem conſilio, Chriſtiane Lector, per me quoque libellus hic in lucem nunc editur, nequaquam vero ut quaſi per cuniculos in Socini ſententiam incautum te seducam. Ingenuè namque fateor, Socini de Chriſti perſona dogma (ut alia ejuſdem placita nunc taceam) in eo mihi maximè improbari, quod Chriſtum ante ſuam ex Maria Virgine nativitatem extitiſſe neget: interim quoque ſtatuo, eundem contra receptam in populo Chriſtiano de Trinitate perſonarum in unica numero Dei eſſentia ſententiam, contraque ſpinoſas, intricatas, omnique ſpiritualis animorum ædificationis fructu vacuas de æterna Chriſti ex eſſentia Dei Patris generatione aſſertiones ſolidè diſputare, neque ab antagoniſtis ſuis ſine principii petitione refutari in quæſtione illa poſſe. Tu vero, mi Lector, ſi ad ſalutarem Dei, Filiique ejus Jeſu Chriſti notitiam, in qua, teſte ipſo Chriſto *Joh.* XVII. 3. vita æterna conſiſtit, ex animo adſpiras, ne illius initium vel ex Socini, vel ex ejuſdem adverſariorum ſcriptis pete; ſed memor eorum verborum Chriſti *Luc.* x. 22. Nemo novit quis ſit Filius niſi Pater: & quis ſit Pater, niſi Filius, & cuicunque voluerit Filius revelare, miſſis ad tempus quibuſcunque ſcriptis polemicis, quod caput rei eſt, mentis tuæ tenebras, in quibus tum natus, tum educatus es, divina adjutus gratia, qua ſine ne hoc quidem poteris, ex animo agnoſce: poſtmodum cum cœco illo, filio Timæi *Marc.* x. 47. miſericordiam ac opem Chriſti implorans humili, devoto, atque ſpiritualis viſus avidiſſimo animo ſubinde ingemina ponderoſa illa & ad permovendum Chriſtum maximè accommoda cœci iſtius verba: da *Domine ut videam*, fac piiſſime *Domine ut videam*: nec dubita, quin pium illud pectus, *vera* illa *Lux* oculos animæ tuæ benignè tandem ſit illuminatura. Hæc eſt unica & vera ad veram Chriſti notitiam perveniendi methodus cum aſſidua Sacrarum literarum de Chriſto teſtantium lectione piaque meditatione conjungenda. Extra hanc qui aliam inſiſtunt, & vel in Scholaſticis illis Theologorum concertationibus, ſcriptiſve eorundem polemicis, vel in ipſa etiam Sacræ Scripturæ litera ſolius diſputatoriæ artis methodique beneficio Chriſti cognitionem quærunt, næ illi à veritate illius neceſſario tantum abſunt, quantum vel humana ratio, vel ipſa etiam Sacri Codicis litera à vivificante Dei Spiritu, unico illo divinæ veritatis Doctore. Iſtam vero illuminationem divinam quicunque à Chriſto conſecuti fuerint, re ipſa experientur, cum Spiritu lenitatis eandem ſemper eſſe conjunctam: hine nemini in religionis

Chriſtianæ

Chriſtianæ doctrina errantium profanum deteſtandæ hæreſeos crimen proterve intentant; neminem ob errores, graviſſimos etiam eos, oderunt aut anathemate feriunt, neminem eam ipſam ob cauſſam infernalibus, multo minus judicialibus quoque carnificis flammis adjudicant, (ignei enim iſtius Zeli in hæreticos, quos vocant, Spiritus nequaquam à Deo eſt) ſed errantibus divinam potius illuminationem, ſine qua ex erroribus nec ipſi eluctari potuere, ideoque nec alium quenquam eluctari poſſe probè intelligunt, ex animo precantur. Hoc in errantes animo quiſquis non eſt, ſed vel odio proſequendos, vel ſeculari etiam brachio arcendos, imo è medio tollendos cenſet, is ipſemet errorem errat longè graviſſimum, & graviorem quidem quam ii, quos ceu hæreticos odit & averſatur; nec minus Dei gratia, qua ab intempeſtivo illo Zelo liberetur, eget; quam iſti, qua à ſua, ſi ita placet, hæreſi. Vale, mi Lector, eoque animo libellum hunc lege, quo & ab autore conſcriptus, & à me tibi communicatus eſt.

Epigramma de cognitione Chriſti.

Nec caro nec ſanguis, ſacri neque litera textus
Notitiam Chriſti ſola docere poteſt.
Scilicet à ſolo proficiſcitur illa Magiſtro,
Diſcipulis Chriſtus quem dedit ipſe ſuis.
Diſcat ab hoc igitur Chriſtum, quicunque laborat
Ejus ſalvifica cognitione frui.
Omnis homo mendax; cœleſtis fallere Doctor
Neſcius æterna verba ſalutis habet.

De ruina Babylonis.

Quid per Lutherum, Calvinum, perque Socinum
Funditus everſam jam Babylona putas?
Perſtat adhuc Babylon, & toto regnat in orbe,
Sub vario primum nomine robur habens.
Oſtentat muros, jactat ſublimia tecta:
De fundamento quis metus eſſe poteſt?
Ni Deus hanc igitur molem disjecerit ipſe,
Humano nunquam Marte vel arte ruet.

Conradus Graſerus in Commentario Cap. IX. Danielis, pag. 159.

Ego exiſtimo, Eccleſiam Iſraëliticam melioribus ſuis temporibus myſterium Trinitatis rectius intellexiſſe: ſanius æſtimaſſe, & ſanctius tractaſſe, quam Eccleſiam Gentium ullo tempore. Quod autem Trinitatis, perſonæ, unitatis vocabulis non ſunt uſi, ideo factum eſt, quod primum alia commodiora vocabula ipſis affatim ſuppetebant, ut ad myſterium illud exprimendum hujuſmodi crudis terminis nil opus haberent. Deinde, ſi his vocabulis caruerunt, caruerunt etiam illis indecoris certaminibus, quæ in Eccleſia Catholica illa excluſerunt, dum Orthodoxi ſe per ea contra hæreticorum inſidias tueri conantur: ut illorum inventio non perfectionem Eccleſiæ illius, ſed potius deteriorem ejus defectionem arguat. Vetus autem Iſraël tam curioſus & temerarius nunquam fuit, ut de Dei eſſentia in publico diſputaſſent, & ſic profundiſſimum illud omnis cognitionis myſterium humanæ curioſitatis cenſuræ ſubjeciſſent, ut qui etiam nomen τετραγράμματον vulgo proferri nollent: idque non ex ſuperſtitione aliqua, ut hodie poſteri illorum faciunt, ſed quod primum in eo Chriſti myſterium agnoſcerent, quatenus is tum adhuc à tergo Abrahami in dumeto implexus hærebat, Gen. XXII. 13. *de quo ipſimet Moſi nomen ſuum nimis ſcrupuloſe percontanti reſpondet: Ero, qui ero.* Exod. III. 14. *Deinde ut indicarent ea, per quæ Deus ſe iis revelaſſet, religioſe potius cuſtodienda & obſervanda eſſe, quam ut profano vulgi uſui aut humanæ diſceptationi permitterentur. Quæ ſancta & caſtiſſima conſuetudo ſi in Eccleſia Catholica olim obſervata fuiſſet, aut adhuc obſervaretur, Theologiam hodie multo ſimpliciorem haberemus, ambitioſæque contentionis, & ſcandaloſiſſimorum certaminum minus eſſet.*

DISSERTATIO
DE
PACE ET CONCORDIA
ECCLESIÆ

Antehac Edita

Sub nomine

IRENÆI PHILALETHI.

CAPUT I.

Sors veritatis & innocentiæ in hoc ſeculo: prolepſis authoris de ſeipſo.

NUnquam Veritas rea fuit, ut non eodem in foro cauſam diceret innocentia: quantumque illa odii, tantum hæc ſemper ſuſtinuit invidiæ. Nempe ad flagitia gens prona mortales ſumus, ideoque non ſolum apertam veri judicii libertatem odimus, ſed & tacitam integritatis alienæ cenſuram. Non eſt hoc peculiare ſeculo noſtro crimen. Jam olim vetus erat improbitatis ingenium, non magis vivam admonentium vocem, quàm mutam aliorum innocentiam expaveſcere; & in poſterum quoque virtus eorum ſenſus vulnerabit, quorum mentes vitia occupavere. Ac veritatem quidem, quæ tangit ulcera delictorum, ſuo quodam jure improbitas noſtra averſatur. At illam quæ innoxio obtutu ſuſpexit in cælum quamobrem abominamur? An quia prout utraque harum duobus animi noſtri morbis medetur, erroribus nimirum ac vitiis: ita nos pariter utraque iſta ægritudo delectat? Ita eſt profecto: ultra omnium pignorum charitatem amamus, & exoſculamur errores noſtros: ſive quod ad affectuum furta & laſciviam conniveant: ſeu quia nos obſtinatum præjudicium & inſana partium ambitio ad rabiem uſque contra diſſentientes exagitat. Sed tamen nuſquam jucundius, quam circa rerum divinarum ſenſum erramus, eoſque lapſus, humanæ imbecillitatis teſtes, adeo non agnoſcimus, ut & oraculi loco æſtimemus. Nec contenta hic placuiſſe ſibi temeritas, opiniones ſuas porro invitis aliis obtrudit; tantumque ſibi ſumſit decernendi licentia, ut vel leviſſime diſſentiendi libertatem excluſerit. Oppreſſis ad hunc modum generis humani judiciis, per multa ſecula denſa caligo Eccleſiæ incubuit, cum pleriſque nec proferre liceret quod ſentiebant, nec ſentire liberet, quod proferri non licebat. Tantam tenebrarum nubem nondum in orbe Chriſtiano tot venti ac procellæ certaminum plane diſcutere potuerant, ſed velut inter ſparſa toto cælo ſpiſſi aeris volumina, pauci per intervalla nubium plenam ſolis faciem vident, alii ſtricturas tantum luminis eminus conſpiciunt, mox & ipſum ſolem viſuri: ita obducta erroribus veritas nondum ſe omnibus pleno vultu oſtendit: licet ad magnam mortalium partem lucis ſuæ radios præmiſerit. Quicquid ſit futurum poſtea, res divinæ in præſentia denſa ſunt involutæ caligine: nihil tamen eſt, quod magis obſcuret æternæ ſalutis myſterium, quam ignoratio viæ, quæ nos ad tantæ fœlicitatis faſtigium ducit. Nam ut omnia in excelſo ſita difficiles & arduos aditus habent, ita & ſublime illud futuræ vitæ cacumen. Nec vero omnibus integrum eſt eniti per præcipitia, præſertim quos terreno abdomine pingues animi & obeſi ſpiritus ad infima vota deprimunt. Itaque magno generis humani exitio inventa eſt alia ad fœlicitatem via; facilis illa quidem & expedita, ſed quæ ad deſtinatum ſibi terminum non pertingit. Maxima enim pars mortalium, cum per ſanctitatem vitæ illuc aſcendere gravaretur, in ſola confeſſione fidei tanti itineris compendium quæſivit. Illac etiamnum pleroſque ad cælum adſcendere videas, ſecuros quid faciant; dum ſe ſentire probè exiſtiment, & in maxima cæteras res ſcrutandi libidine vitæ & morum incurioſos. Non eſt itaque mirandum cum tanto major ſit ubique ingenii, quam animi cura; ſi vel leviſſima in rerum divinarum ſenſu offenſio plus cenſeatur habere momenti ad æternam perniciem, quam vel graviſſimorum ſcelerum licentia. Sed hoc monſtri ſimile videtur, unde tanta nonnullis acceſſerit confidentia, ut, cum in vita & moribus mortalitatis ſuæ lapſus vel inviti agnoſcant, in ſenſu ac dogmatibus conditionis ſuæ obliviſcantur: & cum in anima fidei ob delicta ſua toties labantur: in ſolo ejuſdem cadavere ſe non offendere quidem poſſe exiſtiment. Nam unde tam cœca atque præceps alios damnandi libido, niſi à temeritate definiendi? Unde tanta decernendi audacia, niſi ab infallibilis ſententiæ præſumptione promanat? Et quod peſſimum eſt, nullius ingenium nunc errare poteſt, quin probitas quoque male audiat: ſæpeque opinionum reprehenſio in morum criminationem degenerat. Ego quidem jam inde ab ipſo portu tempeſtates proſpicio, nec tam ſententiæ, quam hoc libello propono, quam famæ ac ſecuritati meæ timeo. Quotuſquiſque eum ſine injuria authoris cenſebit? Quis hic erratum aliquod cenſorio obelo figet; ut non me quoque ſimul tranſfigat convitio? Siquid hic ſalſum aliquibus videbitur, non tantum ipſis mendax, ſed & impius ero; Audiam impoſtor ac tenebrio, & damnatæ patronus hæreſeos, atque ita à multis ſcriptum hoc vapulabit: ut neque ego ſi cognoſcar, fortaſſe id impune laturus ſim. Sed animus delicti purus ac integer fructum laboris, qui ei ab hominum judiciis debebatur, capiet à conſcientia: neque debile defenſæ veritatis argumentum habebit improbe traductam innocentiam ſuam. Idem enim genius utramque iſtarum oppugnare ſolet: nec ulli mirum videri debet, veriſſimam ſententiam inique erroris argui, qui innocentiam ſuam injuſtis criminibus circumventam videbit. Obteſtor tamen illos, qui poſt lectum hunc libellum de exiſtimatione noſtra ibunt in ſuffragia, ne me aliena invidia onerent, neve mihi fraudi ſit innoxia libertas. Nemo mihi erroris patrocinium imputet, ſi forte errantibus fa-

vi, niſi humanum non eſt, cum vitiis ſuccenſeas, perſonis non iraſci.

CAPUT II.

Quænam de Deo & Chriſto ad ſalutem ſcitu neceſſaria: quæ partes veri fidei.

IAmdudum totum Eccleſię corpus vecors quidam ſpiritus exagitat, ac membra ſecum ſingula inteſtino diſſidio committit. Alit enimvero ſtudia partium ambitio pertinax, multumque olei huic incendio affundit vana de controverſis capitibus perſuaſio quod in ſingulis ſumma religionis noſtræ periclitetur. Hæc opinio quam altè in animis noſtris radices egerit, argumento eſt civilis inter nos rabies, & odia in mutuam converſa perniciem. Quam vero futilis ſit & falſa, planum fiet ex iis, quæ infra dicturi ſumus: In quibus omnia quæ in diſputationem veniunt, vocare in examen longum eſſet & laborioſum. Sufficit unum ex iis præcipuum decerpere; quod ſi evincemus, non requiri neceſſario ad ęternę fælicitatis acquiſitionem, multo minus id in reliquis levioribus verum erit. Hæc vero eſt exacta eſſentię (quam vocant) Dei cognitio, & diſtincta Sacro-ſanctæ Trinitatis enucleatio. Naturam profecto Dei nemo mortalium comprehendere poteſt; Et fruſtra hic ſubſultat irrequieta mentis noſtræ indoles, ut tantæ altitudinis myſterium in hac vita contingat. Defectus quidem & omnem imperfectionis umbram à tanto numine facilimè ſecérnere mente noſtra poſſumus: ſed formare in animo dignam nobiliſſima eſſentia imaginem, non eſt mortalitatis noſtrę. Adeoque ſcire quid non ſit poſſumus, & debemus: quid autem ſit, ut maximè debeamus, non poſſumus; niſi fortè quod ſit Rex & Dominus univerſi, & id genus alia, quæ propriè loquendo ad eſſentiam ejus non pertinent. Diſſimulari non poteſt, aliqua nobis de his ex Sacris conſtare oraculis; Verum ea ſunt oppido pauca: & quædam obſcuris tantum lineamentis adumbrata; & ſi qua ſunt, in quibus non omnibus Chriſtianis convenit; ea profecto tot hodie contortis ſophiſtarum ſpinis involuta ſunt: tot olim quoque agitata diſſenſionibus, ut à multis etiamnum in dubium vocentur. Accedit probabilis utrinque ſcripturarum allegatio, ut ſi quis ambas partes ſine præjudicio audiat, non facile ſe plerumque ex tantis difficultatibus expedire poſſit. Mihi non eſt propoſitum ſcalpere ingenium meum, ut in alterutram partem diſputet. Satis eſt, ſi demonſtravero, quæſtiones iſtas, quęcunque ſpecialiorem eſſentiæ Dei, & accuratam diſtinctionis perſonarum explicationem attingunt, ut maximè ſint utiles; non eſſe neceſſarias ad ſalutem; aut, quod eodem redit, poſſe Chriſtianum hominem promiſſam fœlicitatis ſuæ metam attingere: licet aut ignoret iſta: aut etiam in iis (quæ imbecillitatis noſtræ conditio eſt) erret, atque hallucinetur. Error in his ſi non tollit ſalutem; multo minus ignorantia. Itaque ne quid in hac diſſertatione redundet, in illo priori in præſentia pedem figemus.

Ac mihi quidem conſideranti viam, quæ nos in cœlo ſiſtit, apparuit, contemplationes ejuſmodi extra ipſam eſſe noſtri itineris orbitam. Nam profecto, quid nos ad vitam æternam ſatis, imo abundè inſtructos reddit, niſi fides, per charitatem operans, qua ſola juſti pronuntiabimur? Quã ſi quis habere poſſit, licet Sacro-ſanctæ Trinitatis myſterium prave perceperit; quid obſtat, quo minus cum hoc errore in cœlum ſimul & Eccleſiam recipiatur. Ne quis vero erroris voce decipiatur; non voco nunc tam miti nomine ſcelus hominum, qui dum adhuc aperta & liquida eſſet in Eccleſia veritas, nec ab ullo in dubium vocata; primi huic articulo tenebras offuderunt; ſed lapſus eorum, qui noſtra tempeſtate *timent Danaos & dona ferentes*: hoc eſt, qui Antichriſto poſt tot mendacia & impoſturas, ne tum quidem credere audent, cum verum dicere videtur: prout ex ſequentibus latius patebit. Porro fidem perfectam ab errore illo non tolli animadvertemus; ſi in ſingulas ejus partes inquiremus. Neque vero in toto fidei noſtrę ambitu plura Credentium reperiemus officia, quam fidem promiſſorum Jeſu Chriſti, & præceptorum ejus obedientiam: quorum illud corpus; hoc vero animam eſſe Fidei aptè profecto innuit Jacobus Apoſtolus cap. II. Ad promiſſorum fidem ſufficit ſimplex illa confeſſio, quæ Apoſtolici ſymboli nomine circumfertur; & ſi quid ultra deſideretur, non video quid addi poſſit, præter debitam Sacris Scripturis reverentiam; quibus ſi ſemel Fides derogetur, periclitatur ſalutis noſtræ certitudo. Horum ſive utrumque, ſive alterum impleat omnem naturam fidei, quæ divinis promiſſis debetur: equidem errantes in ſupradicti myſterii cognitione, partem hanc fidei egregie adimplere poſſe, ipſa teſtatur experientia. Sacris enim literis & ſymbolo Apoſtolico ſine ulla exceptione credunt. Et quid tandem igitur ipſis deeſt ad id, ut plene credant, fieri non poſſe, quin Deus ſummam ſui promiſſi compleat? Quod autem ad id credendum ſupradicta ſufficiant, vel hinc manifeſtum eſt. Promiſit nobis Deus ſalutem per filium ſuum, &c. Huic promiſſo ut confidamus ſatis eſt nos eſſe perſuaſos, Deum id nobis & poſſe & velle dare, quod promiſit. Sic enim reciſis omnibus diffidentiæ cauſis, nihil erit quod de tanto promiſſo dubitemus. Atqui ſacris literis & compendio earum Symbolo Apoſtolico credentes non poſſunt vel tantillum de potentia aut voluntate Dei dubitare: cum tamen poſſint aberrare in cognitione eſſentiæ. Non tollitur igitur hæc prior fidei pars per errorem iſtum. Quantum ad Chriſti præceptorum obedientiam, hæc quidem multo minus per ejuſmodi hallucinationes tolli poteſt. Nec enim Dominus per mandata ſua ingenii noſtri aciem, ſed probitatem voluntatis exercere voluit. Proinde quantumlibet cognitio noſtra in difficilioribus cæcutiat, poteſt tamen voluntas ad divinę legis (qua nihil eſt manifeſtius atque apertius) obſequium conformari. Nec indiget hic advocato multorum errantium pietas: ipſa pro ſe cauſam dicit; ſæpeque fidem ſuam vel in mutis operibus oſtendit, quam plerique verbis fruſtra jactantes in vita & moribus ſuis non inveniunt. Nec vero imperatum nobis eſt quippiam, in quo virtus ac obedientia noſtra elucere non poſſit. Quid enim opus eſt ad ea præmiis invitare, quæ ſponte ac libenter facimus? At vero leviſſimo pretio fœlicitatem mercantur, qui in eam ſolam ingenii ſui operam impendunt. Etenim veri aliquid de Deo ſcire improbiſſimus quiſque & ſuæ ſalutis incurioſiſſimus poteſt. Nec in talibus jactare poſſumus obedientiam, niſi infelices genios in noſtrę laudis conſortium admittamus. Præterea præceptorum omnium ea debet eſſe natura, ut ea eſſe præſcripta, omnibus imperata facturis, certo liqueret. Hoc vero dogma quam ſit manifeſtum, rei ipſius incredibilis altitudo; quam vero manifeſte præſcriptum, vel tot olim Patrum & Conciliorum labores & contentiones teſtantur. Et ut vel maximè aliquid hac in parte ſciri & credi imperatum eſſet, tamen hæc, quæ expreſſe in ſacris literis extant, credere nemo detrectat: neque eſt ullus tam impius, qui eis obloquatur. Senſus & conſequentiæ veniunt in controverſiam, in quibus error atque lapſus non magis inobedientiam, eamque ſequentem condemnationem infert, quam obſequentis famuli ſimplicitas, qui male intellecto imperio Domini, tamen pro virili paruit. Quod ſi promiſſis Jeſu Chriſti credere, & præceptis parere, licet ſic aberrantes, poſſumus,

quid

quid nobis deerit ad plenam vivæ fidei poſſeſſionem? An eſt aliquid adhuc in natura fidei, duabus iſtis partibus non comprehenſum? Atqui mirum de tertia iſta parte in ſacris oraculis ſilentium; nec video quomodo non ſit perfecta fides, quæ viva eſt: aut viva non ſit, quæ corpore quodammodo ſuo & anima conſtat. At enim multa ſunt nobis credenda neceſſario, quæ ſunt præcepta ipſa, nec promiſſa. Nempe illa ad alterutrum horum pertinent, ſine quibus nimirum neutrum rectè præſtari poteſt, qualis eſt omnipotentia Dei, & ſimilia attributa, item creatio, providentia, &c. quæ quamvis nec præcepta nec promiſſa ſint, tamen fides promiſſorum abſque illis conſtare non poteſt; ut ionis error jam non ſit periculoſus, ſed omnino peſtilens ac pernicioſus. Verum enimvero errores circa dogmata, de quibus tota iſta inſtituta eſt oratio; patuit neutrum fidei membrum, ſaltem natura ſua & neceſſario ſubvertere.

CAPUT III.

Quod amor erga Deum & Chriſtum ſincerus ad ſalutem ſufficiat: iſque in errantibus eſſe poſſit.

ADdamus argumento huic mantiſſam, quæ vel novæ rationis loco eſſe poſſit. Quis enim ad æternæ mortis ſupplicium damnare auſit eum, in quo vivit ſincerus amor Creatoris & Redemptoris ſui? Aut quodnam eſt certius æternæ beatitudinis pignus, quam amare Deum & Dominum Jeſum Chriſtum ex toto corde & omnibus animi ſui viribus? Hoc quidem nimis compertum eſt; eum hic ſit ſumma obedientiæ noſtræ, quæ ut non ſit ſalutis noſtræ cauſa; ſaltem via eſt, argumentumque evidens & ſignum certiſſimum. Quod ſi planum fiet eos, qui ex perplexis illis & confragoſis, de quibus dictum eſt, quæſtionibus ſe non poſſint expedire, poſſe tamen interea temporis amare Deum & Dominum Jeſum Chriſtum ex totis animi ſui viribus; quid cauſæ erit quo minus eoſdem ſalvari poſſe cenſeamus? Ajunt Dialectici, proximam & immediatam (quam vocant) cauſam non poſſe impediri, quin è veſtigio effectum producat. Conſideremus igitur primum amoris hujus cauſam proximam; deinde, utrum ineſſe poſſit in hominibus ſic errantibus, videbimos.

Perfectus amor alicujus ingeneratur in animis amantium tribus potiſſimum de cauſis, ſimul concurrentibus. 1. Ex firma & conſtanti memoria præteritorum, & ſenſu præſentium beneficiorum. (eſt enim pars amoris, gratitudo quoque) 2. Ex certa ſpe & fiducia ſupremæ felicitatis aſſequendæ ex re amata, ſi ea potitus fueris. (languet enim amor ſine deſiderio) 3. Denique ex apprehenſione, quantum fieri poteſt, perfecta, ſummæ pulchritudinis ac præſtantiæ objecti: quæ vera eſt & principalis ipſius amoris effectrix. Jam vero quia nec perfectus amor Dei, nec perceptio perfecta ejus præſtantiæ, poteſt nobis plenè in hac vita contingere: loquimur de utriuſque perfectione non abſoluta, ſed in ſuo tantum genere ſumma, nempe quanta poteſt in hac mortalitate exiſtere. Neque præterea, quid ad ſummum amorem requiri poſſit, intelligo. Quis enim non videt, non magis appetitum noſtrum abſtinere poſſe à perceptæ pulchritudinis amore, quam ignem ab admotæ ſtipulæ uſtione? Quæ pulchritudo ſi perfectè videatur, perfectus etiam amor emerget: ſin tantum in ſuo genere perfectè, amor quoque exurget in ſuo genere perfectus. Profecto ſi quis amorem ſummum ex cauſa ejuſmodi neceſſario fluere negat, ſubvertit Naturę principia, quę vel pueris dictat, quicquid bonum aut pulchrum videatur, non poſſe niſi placere: quod ſi nimis bonum aut pulchrū videatur, nimis etiam placebit: & ſic amor ſecundum modum apprehenſæ pulchritudinis intendetur. Reſtat ut videamus, an ejuſmodi perfecta perceptio Præſtantiæ, Dei Chriſtique ejus, duabus illis adjuvantibus cauſis comitata, non poſſit ineſſe iis, qui abdita ac retruſa eſſentiæ ejus myſteria non capiunt. Quam ſi nobis cæteris non errantibus, ineſſe non repugnat; aut illis quoque ineſſe poterit, aut oſtendenda erit ratio prętogativæ, quam hic præ illis habeamus. Ac primum de Deo Patre agamus. Quod attinet ad meritorum ejus recordationem, illi quoque una nobiſcum obſtrictos ſe ipſi agnoſcunt, infinitorum beneficiorum memoria ſempiterna; quorum caput eſt, quod nos in liberum loco habere velit. Quantum ad certam ingentis boni expectationem; quæ immanior ſpes? quod improbius votum fingi poteſt? quam quod illi à ſupremo numine una nobiſcum optant & expectant. Supereſt pulchritudinis & majeſtatis ejus contemplatio. Equidem nihil eſt in rebus mortalium tam exactum, quod umbram ſuam tantæ majeſtatis imagini commodare poſſit. Tamen quod ad Deum Patrem attinet, ferè nobis cum illis convenit. Nihil enim tam magnum & ſublime de eo concipere poſſumus, quod non & illi concipiant. Neque vero ſi in recepta hypoſtaſeon diſtinctione ſe curioſæ ſubtilitati pares eſſe negant; idcirco pro captu mortalitatis ſuæ, divini vultus ſpeciem, profanis mentibus non videndam, concipere; atque adeo ineffabilis majeſtatis imaginem, intra pectoris ſui ſacrarium dedicare & venerari non poſſunt. Quaſi vero difficile ſit, omnia præclara de eo ſentire, quem omnis boni atque pulchritudinis fontem & originem eſſe certo ſcias, & aſſiduè cogites: licet dogmata per tot nodos contorta atque implicata non capias. Satis jam de Deo Patre dictum videtur. Quid? ſi pares, adeoque eaſdem nobiſcum habent cauſas amoris erga filium Dei, numquid impediet, quo minus hujus amoris ęque atque nosmetipſi ſint capaces? Incipiamus à ſpe. Annon eandem illi quam & nos munificam Domini Jeſu expectant dexteram, quæ olim ſingulis fidelibus cæleſtem mercedem porrigat? An non in hoc voto luxuriant? Quis non ſentiat vulnus animi Chriſti amore ſaucii, qui modo illum ſibi donantem militię ſuæ ſtipendium ponat ob oculos? At in beneficiis ejus æſtimandis videntur ipſi facere injuriam, dum ajunt, iram Patris in nos abſque ejus interventu placatam, nec ullum propriè dictum pretium pro peccatis noſtris eſſe annumeratum. Omnes enim fere qui in S. Trinitatis articulo hodie à nobis diſſentiunt, in ea eſſe ſententia video. Non defendo opinionem hominum, video tamen illos talem proprie ſcilicet dictam redemptionem & abſurdam & impoſſibilem judicare. Quid igitur decedet de gratitudinę erga Dominum Jeſum, deque ſancta meritorum ejus memoria, ſi ſentiant illum, ea quidem quæ fieri nullo modo poterant, noſtri cauſa non feciſſe: cætera vero omnia, quæ ab illo in nos proficiſci poterant, cumulatę præſtitiſſe? Nihil enim aliud ad ſtrictiſſimam beneficii obligationem requiritur, quam ut benefaciens alicujus cauſa faciat quicquid poſſit. At illi Dominum Jeſum ob ſalutem noſtram nulli labori, ne vitæ quidem pepercisſe agnoſcunt. Cujus ſanguinem licet non ad Deum placandum, eoque non ita rigide ad ſatisfaciendum pro peccatis noſtris, exactum putent, impenſum tamen & profuſum noſtri cauſa ſtatuunt, ut licet mortis ejus ſcopum & effectum alium ſpecialem, quam nos, idem tamen in genere meritum agnoſcere videantur. Quis vero non imbuatur affectu erga eum etiam tenerrimo, quem ſuę vitę cauſa acerbiſſimam mortem ſuſcepiſſe ſie perſuaſus? Quis non ejus eximia dilectione flagret, cujus beneficiis ne nunc quidem

dem putat illum tranſcurrere tempus otioſum? Quo ſi accedat ſupremæ fœlicitatis è manibus ejus exſpectatio, jam fieri non poteſt, quin animus liqueſcat in delicatiſſimæ flammæ ſenſu. Venio nunc ad præſtantiam Domini Jeſu, quæ cum imperfecta ab ipſis concipiatur, non videtur ſui amorem perfectum excitare poſſe. Quantum enim de majeſtate ac nobilitate ejus detrahitur, cui aufertur omne id quod habuit ab omni æternitate? Non agitur nunc de eo utrum bene ſentiant, qui Filio Dei certo demum tempore datam eſſe omnem poteſtatem in cælo & in terra, olim vero illum fuiſſe tantummodo μέγαν ac ſummum prophetam exiſtimant. Sed ſi verus amor præſentium eſt, non præteritorum (Nec enim hic affectus reflectit retro oculos, ut complectatur ea quæ olim erant) profecto magis ad rem pertinet conſiderare, quid illi de præſenti, quam quid de præterito ejus ſtatu & conditione ſentiant. Equidem ut pulchritudo prorſus extincta amorem ſui non excitat, eo quod olim floruerit: ita eadem in præſentia ad invidiam uſque fœlix, eo quod antea talis non fuerit, amorem & admirationem ſui nihilo deteriorem reddit. Quid igitur illi in præſentia Servatori noſtro attribuunt? Quid? niſi æqualem Deo Patri majeſtatem ac præſtantiam ſupra omne quodcunque fingi poteſt faſtigium aſſurgentem? illum nempe colunt atque adorant ut unicum Dei filium, ut Deum verum & cuncta nutibus ſuis diſpenſantem; qui jura Univerſi deſcribit arbitrio ſuo; qui beatis cæli indigenis provincias atque imperia mandat, proſcriptos cælo ſpiritus frænis invictæ poteſtatis coercet: cui ſydera & elementa parent non invita, qui denique ipſam rerum naturam vectigalem habet, ex qua cenſum Eccleſiæ & tributum populi ſui colligit. Quid vero de tanti honoris corona per hoc decerpitur, quod fortunam tanti principatus Patri ſuo debet? quod ne nos quidem omni ex parte auſimus negare? An præſtantiæ Servatoris opinio in judicio amoris noſtri laborabit, cum oculos mentis noſtræ allevabimus ad eam magnificam ejus majeſtatem, qui eſt ſyderibus & omni luce formoſior, & mundo ipſo ornatior? Quid jam immenſam ejus bonitatem & ſapientiam commemorem, ac reliquum divinum ſplendorum, ad quem animi noſtri lumina caligant? quid cæteras laudes, ad quas paupertas oris humani obmuteſcit? Quæ certe ſine ulla tergiverſatione, ac libenter illi quamvis errantes Jeſu Chriſto Servatori ſuo adſcribunt. Hæc omnia aut ad excitandum ſummum erga Deum patrem, ac filium ejus amorem non ſufficere: aut in iſtis de quibus diſſerimus, hominibus ineſſe non poſſe, omnino ſtatuendum eſt; ſi illos ſancto iſto ardore tangi poſſe non putemus. Quorum cum neutrum probabile videatur, non eſt dubitandum, quin eos quoque amor iſte cæleſtis vehementius curis ſuis imbuere, tandemque æterno exitio eripere poſſit, & beata cæli poſſeſſione donare, ſi quidem ad finem uſque in eo perſeveraverint.

CAPUT IV.

Quod quamvis fides & S. Sanctus ſint dona Dei, ea tamen errantes habeant, & habere poſſint.

DUbitaverit tamen quiſpiam merito; ſi fides donum eſt Dei, & amor ejuſmodi perfectus & integer ex Solo Spiritus S. impulſu proficiſci debeat, quo jure id recipientis poteſtati tribuamus, quod in ſolo donantis ſitum eſt arbitrio. Nam ſi fidem nonniſi ex Numinis liberalitate habemus, & illa non cuilibet contingit; profecto in ſolo munifici datoris beneplacito tanti muneris beneficium conſiſtit. An vero liberrimo ejus arbitrio legem nos homunciones ponemus; ex cujus formula certo hominum generi hanc ſuam munificentiam neceſſario præſtet? aut id noſtris viribus arrogabimus, quod in manu ejus ſacra collocant oracula? Credibile vero cuiquam eſt, illum tantorum donorum cumulum (loquor de fide & Spiritu ſancto) in homines tot erroribus depravatos, & perverſis de ſe opinionibus imbutos, prodigere velle? Fac illos tanti boni naturaliter eſſe capaces: tamen non illico ſibi hanc Dei gratiam deſpondere debent: quam nemo unquam ſuis meritis mortalium; multo minus tot errorum perverſitati deberi putavit. Reſp. Si mihi cum iis ſolis res eſſet, qui à Fidei donatione omnem liberæ receptionis noſtræ operam excludunt, aut qui æternam ſalutem paucioribus putant ſerio promiſſam, quam foris oblatam: equidem fuſius iſta hoc loco tractare conveniret. Nunc cum non pauci è Reformatis errores iſtos averſentur; diffundi hic longius & evagari, eſſet præter operis mei inſtitutum. Pauca perſtrinxiſſe ſufficiat: nec illa quidem è potioribus verioris ſententiæ argumentis, ſed quæ in præſentia prima occurrunt. Primum igitur alterutrum nobis eligendum eſt, ut aut æternam ſalutem, quibuſcunque prædicata & oblata eſt, iiſdem cum fidei conditione eſſe vere promiſſam cenſeamus; aut Deum quibuſdam hominibus id verbis & ore obtuliſſe, quod re & facto ipſo non præſtare decreverit. Poſterius quicunque elegerint, obſecro ut huic rei novum nomen inveniant, aut id veteri vocabulo hypocriſin, hoc eſt, doloſam ſimulationem ac deceptionem eſſe fateantur, quod ipſi tam imprudenter ſummo Deo adſcribunt. 1. Sed mihi cum talibus minus eſt negotii, qui Deum pravæ ſimulationis, quam ſe erroris argui & convinci malunt: itaque hoc primum reſponſionis meæ jacio fundamentum: Deum fidelem eſſe, & quibuſcunque æternam felicitatem per Evangelii prædicationem obtulit, iiſdem eam ſerio dare velle: niſi mortales ipſi officio ſuo defuerint. 2. At neminem ex his excluſit, ad quorum aures vox tam læti nuncii accedit. Sed vult congregare etiam eos, qui nolunt, ſi modo nolle deſierint. Quod ſi Deus prædicando Evangelio æternam ſalutem promiſcuè omnibus promiſit, qui eam conſequi volunt; promiſit & omnia media ad hunc finem tendentia, quæ ex parte ejus neceſſario requiruntur. Ridiculus enim ſit, qui mendico ſe è veſtigio ſtipem daturum promittat, & interim manum ad crumenam protendere non curet, imo nolit, ut porrigat quod promiſit; præſertim ſi mendicus ſtipem illam nulla alia ratione niſi porrectione ipſius accipere poſſit. Nec poteſt dici vere aliquid polliceri, qui ſibi relinquit liberam illius rei largiendi poteſtatem; ſine qua illud quod promiſit, accipi & acquiri nullo modo poteſt. Abſit vero à cogitationibus noſtris tanta in Deum impietas, ut de fide dictorum ejus quicquam ſiniſtri ſuſpicemur. Quibuſcunque promiſit aliquid, vere & candide promiſit, neque ullis ſtrophis & tergiverſationibus credulitatem cujuſquam circumveniet. Nihil illum ad tanti beneficii indulgentiam impulit: niſi benigna in humanum genus voluntas. Favet igitur muneribus ipſe ſuis, nec ullum iis impedimentum reliquit: adeo ut nihil jam ex parte ipſius ad aſſecutionem eorum deſiderari poſſit, quod non libenter omnibus præſtet. Quo fit ut donum iſtud fidei, & quicquid Deus confert ad officium credentium, licet, quemadmodum & ipſa ſalus, gratuitum ſit & voluntarium, nec ullo modo promeritum: nemini tamen denegetur, qui auditis novi fœderis conditionibus, libenter iis accedit, nec ipſe ſibi in tanta Dei miſericordia deeſt: quod & de omnibus donis ſpiritualibus intelligi velim, ſine quibus promiſſum ejus acquiri non poteſt. Non enim negaverim eſſe quædam, ad quæ promiſcuè largienda

nemini fidem ſuam obligavit : quæ cum extra præciſam ſalutis aſſequendæ rationem poſita ſint , non ſunt hujus loci. Sed quæ ad naturam fœderis novi requiramus ex parte Dei, conditiones has Deus jam implevit , aut certo impleturus eſt : id unum reſtat ut pars altera tam ſanctæ pactionis meminiſſe , & fœderi huic confidere ſimul ac parere velit. Quod poſterius cum in hoc genus hominum , de quo loquimur , cadere poſſit , ut patuit ex præcedentibus : quid eſt quod eis in hac Dei cum hominibus tranſactione comprehenſis ad plenam omnium donorum & promiſſorum copiam & poteſtatem deſit ? Nam errores quidem mentis , in rebus præſertim ipſam fœderis naturam non concernentibus , non poſſunt eos ab ipſo fœderis fructu arcere : quippe (ut jam ante oſtendimus) cum ſcientia rerum iſtarum ſit extra ipſas fœderis conditiones , (hoc eſt , vivam fidem & obedientiam) poſita : ideoque & abeſſe , & depravari , ſalvis iſtis conditionibus poſſit. Sed de his ſequenti capite ulterius tractabimus.

CAPUT. V.

Quod ſola inobedientia & incredulitas excludant hominem à ſalute æterna. His autem errantes carere probatur. An nudi errores mentis hominem damnent ?

QUid præpotenti Deo in humanum genus liceat, nemo quærit : qui modo abſolutum ejus imperium non ignoret. Quid facere velit ac ſoleat , & quomodo juſſa ſua , & univerſam orbis rempublicam præmiis ac pœnis temperet , ac moderetur, id vero imprimis conſideratu dignum eſt. Equidem omnes in regno nati ſumus , quod nobis tam mite ac placidum ſummi Numinis benignitas reddidit , ut præ illo omnis libertatis dulcedo ſordeat. Ille vero magnæ parti mortalium pro Domino ac principe patrem ſe obtulit , de qua etiam ſola in præſentia diſſeremus. Quicunque etenim vocem promiſſorum ejus audivimus , omnes ab humilitate ſortis noſtræ ad divinæ adoptationis conditionem vocamur. Tanta fœlicitate ut potiri beatum : ſic excidere nimis eſt miſerum & calamitoſum. Multum igitur intereſt mortalium , proſpicere quibus gradibus de tanto faſtigio devolvi poſſint. Et qui tam alte jam aſcenderunt , ut ipſis , ſub Novi fœderis conditionibus ſpes æternæ ſalutis facta ſit : non poſſunt de ſtatu ſuo , niſi per incredulitatem & inobedientiam , deturbari. Nam cum à nobis in hoc poſtremo fœdere nihil aliud præter vivam fidem requiratur : de qua ſuperius egimus , profecto non alia ratione ſanctum iſtius pactionis ſacramentum violare poſſumus , quam ſi hac ipſa fide deſtituamur , quod abſque manifeſtæ inobedientiæ crimine fieri non poteſt. Injuncta enim illa nobis eſt , & imperata , niſi perire malimus. Et quid aliud eſt Fides , quam obedire Deo ſub certa ſpe & fiducia promiſſorum ejus ? Quemadmodum Abraham per Fidem appellatus obedivit. (a) Itaque uno hoc inobedientiæ ſcopulo vitato , nihil eſt , quod ſalutis noſtræ naufragium metuamus. Jam videndum ſupereſt , utrum nudi errores mentis ſint inobedientia. Non eſſe vel inde conſtat , quod illi in intellectus hallucinatione , hæc in voluntatis pravitate conſiſtat. Deinde cum Deus non actiones ipſas , ſed mentem agentium ſpectet , quam Græci vocant προαίρεσιν , quis non videt eos , qui cum parere ex animo velint , errore & imprudentia non pareant , violati obſequii jure argui non poſſe ? Non detrectat miniſterium ſamulus , qui male perceptam Domini voluntatem juxta ſenſum ſuum implet : multo minus pro inobedientia , & quidem æterno ſupplicio puniri poteſt. Nec multum Deus effectum , ſed decretum potius conſilii humani reſpicit. Ac ſi eventum rei ſpectemus , ne Abrahamus quidem reipſa paruit Deo , jubenti immolare Iſaacum , paruit tamen mente & animo. Voluit enim parere , & omnia fecit quæ potuit : cætera prohibitus eſt facere ab Angelo. (b) Fac præceptum eſſe , credere veram SS. Trinitatis explicationem. Non parent huic præcepto reipſa ſimpliciter errantes ; diſſentiunt enim à vere ſentientibus , parent tamen mente & animo, quia volunt credere , & credunt id omne quod putant verum ; licet ipſius veri genuinum ſenſum in omnibus non aſſequantur. Et ita quæ poſſunt faciunt: Cætera facere ab ignorantia prohibentur. (*Obj.*) Et ignorantia iſta craſſa eſt, & affectata (*Solut.*) Affectatam non excuſo , qualis erat in illis , qui viventibus adhuc Apoſtolis , aut ſucceſſoribus eorum , ultro ac de induſtria errabant. Hæc quidem malitia fuit. At qui poſt tantas Eccleſiæ tenebras exorientem lucem ab adulterinis facibus nondum diſcernunt , malitia & culpa ſua nemo peccare dixerit , quod etiam infra fuſius tractabitur. Quid ? quod ne præceptum quidem id eſſe , ac ne pertinere quidem ad Fidei ac obedientiæ noſtræ naturam , ſupra oſtenſum eſt. ? An vero ſtatim dicto non audientes erunt , qui myſterium , quod intelligere plene nuſquam præceptum eſt , plenè non capiunt ? Ut rem in pauca conferam , an nudo mentis errore peccent ii , quos Socinianos vocant , poſterius videbimus. Mihi quidem nunc evincere ſatis eſt , nudos mentis errores in Novo fœdere à Deo ſempiternis ſuppliciis non puniri. Scitum eſt illud Bernhardi ; Nihil ardet in inferno , niſi propria voluntas. Hæc enim ſola fœditatem peccati recipere poteſt : cui in tota rerum univerſitate locus non fuiſſet , niſi Deus voluntatem liberam & integram intelligentibus creaturis reliquiſſet. Niſi hanc Deus (inquam) omni ſervitutis conditione emancipaſſet , perierat una cum peccandi licentia , virtutis ſpecimen. Quamvis plerique malint Deum peccati authorem , quam gratuitæ hujus libertatis datorem beneficum agnoſcere. Cujus tamen libertatis evidens indicium eſt , quod ea ſola ad peccandi licentiam abutimur : ita ut merito intellectus quidem noſtri offenſio , commiſeratione & venia ; voluntatis vero pravitas odio ac pœna dignior videatur. Non eſt itaque mirandum , quod Deus, hanc potius quam illam , æterna præſertim pernicie , puniat : quippe in hac culpæ , in illa ſoli locus eſt imbecillitati. At imbecillitatem & ignorantiam nunquam pro contumacia punivit , extremo præſertim ac ſempiterno ſupplicio. In lege ipſoque Moſis , cujus ita ſeverus exactor erat , ut lignatoris pauperculi ſanguine reverentiam unius ceremoniæ ſanciret , tamen errato veniam , & ignorantiæ reliquit perfugium , idque in graviſſimis criminibus quæ vitam & ſalutem hominis tangunt. Homicidæ imprudenti ſcelus ſuum Moſaici juris rigor condonat, ique poſtliminium poſt mortem Pontificis relinquit. Cur non errantium quoque culpam Chriſtiani fœderis lenitas abſolvat poſt mortem Pontificis noſtri Chriſti , cujus dulce jugum eſt , & leve onus , quique nos peccatorum noſtrorum ſarcina deonerare ac relevare non gravatur ? Qui quam dignos venia errores cenſuerit , pene extrema ſui Teſtamenti cera teſtatum reliquit , cum in ipſo crudeliſſimo necis articulo pro errantibus oravit. (c) Orare certe pro illis qui ad mortem peccant , non licet : (d) nec id unquam Dominus in tanti ſceleris ſacrilega audacia feciſſet , niſi eum infelicis ignorantiæ ſubiiſſet miſeratio. Ignoſce iis , inquit. Quamobrem vero ? quia neſciunt quid faciant. Quod ſi in tanti parricidii imprudentia reſtabat adhuc judicio Servatoris noſtri aliquis veniæ locus ; an vero nos meras mentis nebulas , & innocentem ignorantiam ſententiis noſtris ad æterna ſupplicia damnabimus? *Obj.* Nunquamne igitur ignorantiam

(a) *Hebr.* xi. 8.

(b) *Gen.* xxii. (c) *Luc.* xxiii. (d) 1. *Joh.* v. 16

gnorantiam & errores æterno exitio puniri dicemus? Quid vero de tot infidelium animarum millibus? Quid Barbaris illis Braſilianis, & id genus cæteris, quorum plerique Deum & Chriſtum eſſe, ne ſuſpicati ſunt quidem. An hos ob contumaciam punitum iri dicemus, qui legem neſciunt ullam, à cujus poſſint deſciſcere obſequio? An non in illis ſempiternas dabit pœnas Dei Chriſtique ignoratio? (*Reſp.*) Primum illos nego ulla ratione puniri, quibus nunquam ſalutaris doctrinæ vox ad aures accidit: Sed eos à Deo tantum in miſera illa conditione relinqui, ad quam naſcendi ſorte adſtricti fuerunt. Cum enim primi parentis pœna miſerrimum mortis æternæ ſtatum etiam ad poſteros derivaſſet, licuit Deo pro ſapientia ac beneplacito ſuo quos vellet ab hac miſeria eximere: alios in eadem relinquere. Quis enim abſolutæ ejus poteſtati legem ponat? aut clementiæ terminos præſcribat? Quibus igitur legem ſuam revelavit, eos niſi pareant pro contumacibus punit; non novo aliquo ſupplicii genere (præſertim poſt mortem) ſed tantum eos in ſuo miſero ſtatu una cum cæteris relinquendo. Alios, quos tanto beneficio non erat dignatus, relinquit ſane in eodem ſtatu, ſed non idcirco punit. Æternæ enim mortis, quatenus pœna vocanda eſt, ratio, non in novi ſupplicii conſtitutione, ſed in ademptione quadam gratiæ divinæ conſiſtit, quæ illos ex veteris pœnæ ſervitute liberare potuiſſet: quæ certe illis non adimitur, quibus nunquam oblata eſt. Cur igitur, dicet aliquis, ignorantes iſti miſeri æqua olim cum impiis & contumacibus conditione erunt? Quaſi vero Deus in hoc injuſtius ſit, quia in illos eſt clemens. An facit injuriam Dominus vineæ foſſoribus ſuis, cum inæqualia diverſorum merita uno pretio compenſat; (a) nihil quidem magis meritis detrahendo, ſed tantum minus meritis aliquid adjiciendo? Quod ſi aliquid præmiis eorum, qui minus merentur, adjicere poteſt, ſine injuria eorum qui plus merentur: licebit & pœnis eorum aliquid detrahi, qui eas magis merentur, ſine injuria eorum, qui minus. Fac aliquem Titio, captivo ſuo certa conditione libertatem promiſiſſe: fac eundem Sejo nihil pollicitum. Titius ob contumaciam præmio excidit, nihil à Domino accipit, perinde atque Sejus, ſervus & miſer manet. Anne eſt quod queratur Sejus, ſe innocentem eadem, quæ contumax Titius, perpeſſum? Titius potius Domini clementiam agnoſcat, qui ſola præmii ademptione contentus eſſe voluerit. Quemadmodum igitur Sejus innocens non punitur à Domino, licet in eadem, in qua Titius nocens, miſeria relinquatur: ita nec olim ignorantes illi Braſiliani punientur per id non datum, quod ipſis nunquam fuerat promiſſum. Hi potius grave contumaciæ ſuæ expendant ſupplicium, qui ſuam ſalutem cernunt,

——— Intabeſcuntque relicta:
Anne magis Siculi gemuerunt æra juvenci?

Satis oſtenſum videtur, tales de quibus agitur, ignorantes non puniri. Quid? ſi illos quoque puniri concedamus? Illicone ob ignorantiam ſuam punientur? Quaſi vero ignorantia iſta ſit id quod puniri debet, ac non potius ipſa ſit quædam punitio. Quis neſcit, Deum ſæpe improbitatem ac ſcelera erroribus ulciſci? Quis ejuſmodi ignorantiam inter horrenda Dei ſupplicia non numeret? Hoc igitur inſuper quærendum reſtabit, ob quas illos cauſas tanta cæcitate punierit? At quis cognovit cogitationes Domini? Aut quis fuit ipſi conſiliarius? (b) Non eſt, quod quiſquam à me ſecretum expiſcetur iſtud: niſi quod Deum tardum & invitum ad pœnas accedere certo ſcio,

(a) *Matth.* xx. 15. (b) *Rom.* xi. 34.

& mortalium quemlibet ſui ſibi exitii fabrum eſſe conſtat. Ex omnibus ſceleratis, & ſub peccato incluſis licuit ſupremo Deo aliorum miſereri: alios punire. (c) Ita ut pœnæ hujus cauſa, non in ignorantia, ſed in mortalium ſceleribus, & ſingulari quodam ſapientis Dei beneplacito, quærenda videatur. Progrediamur longius. Puniantur ſane & ob ignorantiam Braſilienſes illi Barbari. Quid hoc ad noſtros errores? Ignorantia ipſorum & fidem omnem, & religionem ac pietatem tollit. Nos de nudis mentis erroribus loquimur, qui tantum abeſt, ut fidem aut religionem labefactent, ut etiam ab omni improbitatis contagione, ſub pœna æterni exitii, tomon eſſe debeant. Denique fac nudam mentis ignorantiam luere Braſilienſes (quod tamen non concedimus) idcircone dicemus, eandem ignorantiam in noſtris errantibus à Deo tam gravi atque acerbo ſupplicio puniri? Immane quantum illorum pœna ab horum ſupplicio diſcrepat. Facilis jactura eſt rerum, quas ſibi nunquam animus blanda ſpe promiſit. Non eſt illis promiſſum æternæ vitæ præmium; nulla ſpes facta immortalitatis, nullus ſempiterni gaudii guſtus oblatus: non annixi ſunt intrare per anguſtam portam, non abnegare ſeipſos: non portare crucem ſuam, non per hujus ſeculi afflictiones ſequi Servatorem ſuum ſunt conati. At eorum, qui nuda ingenii imbecillitate errant, plerique ad certiſſimam ſalutis ſpem & omnem vitæ piæ laborem, & crucis Chriſti tolerantiam nihil ſibi reliqui fecerunt. Hoſne ob ſolam inſcitiam & intellectus hallucinationes ab æterni gaudii præcepta jam dudum & prælibata exſpectatione detrubatum iri putabimus? Horum labores in vanum? ſpem & fidem in fumum abituram cenſebimus? Miſerrima hæc quidem eſſet conditio, nec cum barbarorum illorum pœna conferenda! ut omnino ignorantiam tam acerbè puniri nemini probabile videatur, qui ſibi ponat ob oculos, ſub novo præcipue fœdere, infinitam Dei gratiam & miſericordiam.

(c) *Rom.* ix. 18.

CAPUT VI.

Quod ad ſalutem ſcitu neceſſaria ſint pauca & ſimpliciſſima, omnibuſque ſimpliciſſimis cognitu facilia. Non tale eſt dogma vulgatum de Trinitate.

NOn deſunt inter tot Chriſtianorum familias, qui certos quoſdam & ſingulares homines, quos reprobos vocant, à cæleſti hereditate nominatim excluſos exiſtiment: in eo tamen omnium penè diſſidentium ſententiæ conſenſerunt, nulli hominum generi viam illam ad ſalutem præcluſam & obſtructam eſſe. Nec ſane injuria. Etenim cum omnes pares ſint in conſpectu ſummi Numinis, nec ſua quenquam dignitas cæterorum conditione eximat; nulla eſt illic perſonarum ratio, nullus eminentiæ reſpectus. Quippe cum ſingulorum mortalium mentes non per iſta corporis involucra, aut exterioris fortunæ mundum atque ornatum contempletur, ſed nudas, & ab omni fuco ſecretas; non erat, quod apud eum ſua quemquam conditio diſtingueret, quæ plerumque extra ipſum hominem conſiſtit. Quantum igitur ad conſilium magni Dei attinet: pariter omnes æternæ felicitati deſtinantur, ſive viri ſint, ſive fœminæ; ſive juniores, ſive jam annis graves: ſive illos purpura, ſeu vilior lana veſtiat, ſeu prædia ſua numerare non poſſint, ſive quod numerent, non habeant: denique ad imperium aut ſervitutem nati ſint; liberales aut ſellularias artes exerceant, omnes promiſcuè, & in eodem gradu ad cæleſtem illam hereditatem vocantur. Horum omnium quotuſ-

quiſque poteſt in illa arcana atque adyta ſublimiorum dogmatum penetrare? Itaque ſapientiſſimo Dei conſilio capita ad ſalutem neceſſaria ſic comparata ſunt, ut ab omnibus nullo negotio comprehendi & percipi poſſint. Verum enimvero dogma illud, de quo præſens inſtituta eſt diſſertatio, adeo eſt intricatum & difficile, adeoque omnem ſimpliciorum captum exſuperat, ut pauciſſimi illorum ſibi ſalutem ſpondere poſſint, ſi cuiquam fraudi ſit, male hæc intellexiſſe. Non enim de Sancta Trinitate quæſtio eſt, quam omnes confitentur & adorant, etiam qui Samoſatenianorum nomine male audiunt; ſed de perſonarum ac eſſentiarum diſcrimine, de communicatione idiomatum, de myſteriis illis, quæ nemo unquam vidit, nec ſatis percepit, diſputatur. Hæc adeo ſupra imbecillitatem noſtram aſſurgunt, tantaque illic, ubi ſemel agitata ſunt, ſpinarum ac veprium ſeges ſucceſcit, ut raro tam fœlix ingenium natura producat, quod ſe ex iſto ſenticeto bona fide expediat. Si quis ex hebetioribus (& quis ad res tam ſubtiles ſatis acutus videtur?) in vepribus iſtis hæreat, cur hoc ejus improbitati imputemus, quod imbecilli debetur ingenio? Difficultatem rerum ipſa arguit ſublimitas, & objecti præſtantia, nunquam ab humana mente comprehenſi, nunquam capiendi. Itaque non multo poſt Apoſtolorum tempora magna de his altercatio totum orbem concuſſit, adeoque Patrum illorum ingenia exercuit, ut poſt tot ſudores & concilia, nec inter ſe omnes, nec ſecum etiam ſinguli conſentirent. Tanto facilius eſt majeſtatem Dei ſcrutari, quam comprehendere. Quæ curioſitas, quam infeliciter orbi ceſſerit, credamus conquerenti Hilario, qui felices Galliæ Epiſcopos prædicat, quod aliam nec excudiſſent, nec recepiſſent, nec omnino cognoviſſent confeſſionem, quam veterem illam & ſimpliciſſimam, quæ ab ætate Apoſtolorum apud omnes Eccleſias recepta fuerat. O ſi cum iſtis Gallis felices eſſe mallemus, quam nimis altum ſapiendo turbare quietem Eccleſiæ, aut tantorum myſteriorum incapaces animas toto cælo proſcribere! Quot homines vere pios & ſimplices reperias, qui ſuam ſententiam quandoque vix tueri ac defendere non poſſunt? His ſi de veritate dubitare contingat, aut etiam per imprudentiam in talibus prolabi, illicone tanquam Dei Chriſtique perduelles ab ingreſſu cæli ſimul & Eccleſiæ arcebuntur? Quid faciant miſeri, ſæpe inter magnam utrinque probabilitatis ſpeciem ſuſpenſi? Cur vero eorum, quæ ad ſalutem omnino requiruntur, cognitio non ſit æque rudibus quam eruditis obvia ingeniis? An Deus doctis & ingenioſis faciliorem quam cæteris ad ſalutem viam ſtravit ac munivit? Nec multum refert, poſſe rudiores id ex inſtitutione doctiorum apprehendere quod ipſi forte ſuo Marte non poſſunt aſſequi. Nam cum inter ipſos eruditos tot ſint controverſiæ; aut judicabunt de iis ſuo Marte rudiores, quod eodem recidet (æque enim difficile eſt ac arduum inter veras & falſas ſententias; & inter earum utrinque argumenta, diſcrimen ac judicium) aut authoritatem aliorum temerè ſequentur. Quod ſi electio veræ ſententiæ excedit vires eorum, ut omnino cogantur alios nulla præmiſſa deliberatione ſequi; quæ hic erit culpa illorum, ſi quidem aberraverint? Ergo aut innocentes ipſi alienæ culpæ pœnas dabunt, quod à juſtitia Dei alieniſſimum eſt: aut ſi nocentes peribunt, in hoc erit poſitum illorum delictum, quod ſint hebetiores, quod ridiculum eſt. Ponamus enim, quod ſæpenumero fit, eſſe homines aliquos ſimplices, innocentis vitæ, & qui ſecundum mortalitatis ſuæ vires piè & ſanctè vivant: ponamus item, quod ſæpe accidit, homines doctos & ingenioſos, ſed peccatis atque ſceleribus coopertos. In utriuſque fortaſſe Deus invenire juſtam ſupplicii cauſam poteſt; ſed non tantum ingeniis honorem habet, ut cum melioribus ob ſolam ruditatem ſeverius agat, quam cum deterrimis mortalium, & ipſa donorum ſuorum ingratitudine vindictam ejus provocantibus. Ageret autem ſeverius cum melioribus, ſi illis ob tarditatem ingenii certa & infallibilis via ad ſalutem eſſet omnino præcluſa; incerta tantum & lubrica, & ex alieno ingenio pietateve pendens, eſſet relicta. Contra vero ſi ſceleratis, dum modo ſint ingenioſi, ſit ſemper (ſi modo velint) facultas rectam & ſalutarem orbitam inſiſtendi. (*Obj.*) At enim Deus nemini eſt obligatus, & cum in utriſque cauſam juſtæ ſeveritatis inveniat, licet non parem, poteſt pro beneplacito ſuo in illis jus ſuum perſequi, his autem licet majores offenſas condonare. (*Reſp.*) Quid poſſit Deus, non tam hic quæritur, quam quid velit & ſoleat facere. Proinde quantumlibet concederemus, illum hoc poſſe facere, nondum tamen conſtaret, illum hoc facere velle & ſolere. Multa enim Deo, ſalva ejus juſtitia, in homines licent: quæ alioqui miſericordia ejus ſolita non videtur permittere. Sed an non ſic manifeſtè Deo perſonarum reſpectus adſcriberetur, ſi in conſpectu ejus meliore conditione eſſent docti, quam ſimplices? & tamen ille non ſapientibus mundi hujus, ſed ſimplicibus ac rudibus, myſteria ſua revelare ſolet, quod & primitivæ Eccleſiæ facies teſtatur, quæ pauciſſimos eruditos habebat: id quod ſi non meliorem rudiorum præ doctis, in religionis negotio, conditionem, ſaltem parem evincit. Piget in re clara diutius morari. Non enim hæc cuiquam obſcura eſſe poſſunt, niſi ei, qui vana ſui fiducia & ſcientia inflatus, charitatem & omnem Chriſtianæ tolerantiæ manſuetudinem penitus efflavit & expiravit. Itaque errantes ſæpe à nobis improbitatis inſimulantur, non quod ipſi graviſſime errent, ſed quod nos graviſſime errare exiſtiment. Quærat quos volet prætextus ſuperbia noſtra; ſuam plerumque cauſam agit: & magna pars errantium, non tam ignorantiam ſuam, quam diſſenſionem à nobis, damnatione atque anathemate luit.

CAPUT VII.

Quod non detur in hac vita perfecta cognitio Dei, myſteriorumque divinorum, ſed in altera vita: ſufficiatque ad ſalutem fides, ſpes, charitas.

SI in ſalutis noſtræ negotio inter ſcopum ipſum felicitatis noſtræ, eaque media, quæ tendunt ad illum, diſcrimen poneremus: pauciora eſſent, quæ pro ſcitu omnino neceſſariis haberemus: longeque facilior iniri poſſet ratio ſarciendæ in Eccleſia concordiæ. Nunc dum cum fine ipſo media confundimus, fit ut præpoſtero ordine, quod in intentione primum fuit, idem in executione quoque primum eſſe velimus: cum tamen media finem ita ſua natura ſequantur, ut illum tempore præcedant. Quid eſt, quo nobiliſſimarum mentium adſpiret deſiderium? Nempe æterni gaudii voluptas: quam abſque exacta Dei cognitione ne concipere quidem mens humana poteſt. Sed iſta ad invidiam uſque felix contemplatio nos in cælis demum manet: nec eam in hac fragilitate capere poteſt terrenæ indolis anguſtia. Quemadmodum itaque ridiculus ſit, qui ſupremæ beatitudinis fructum in hac vita ſperet; ita & nos magna ineptiendi libido occupavit, dum in hoc mortalitatis noſtræ diverſorio perfectam naturæ

Dei cognitionem ab omnibus cæli candidatis exigimus: quæ non gradus eſt aut exordium felicitatis noſtræ, ſed jam ſupremus cumulus atque complementum. Hanc ſi in terris (ut dictum eſt) mentis noſtræ capacitas nequicquam integre comprehendere nititur; oportet, ut una cum Apoſtolo omnia in parte cognoſcentes, & in parte prophetiſantes, (a) venturam perfectionem expectemus. Sed quibus regionibus vagam & imperfectam iſtam cognitionem circumſcribemus? Tutiſſimum eſt hos ipſi ponere limites, quos ipſa fœderis novi natura conſtituit. Nempe ut eam tantum Dei, Chriſtique cognitionem omnibus principaliter ac neceſſario inculcemus: ſine qua ea non conſtant, quæ ex vi fœderis novi à nobis requiruntur. Qualia ſunt certa in Deo Chriſtoque ejus collocata fiducia, ſpeſque promiſſorum ejus, & perfecta Charitas. Iſta quidem omnia una cum hallucinationibus iſtis, circa ſubtilem naturæ Dei Chriſtique indaginem facilè conſiſtunt. Maxima porro in talibus diſſenſionibus plerumque difficultas exoriri ſolet, de ſtatu Servatoris noſtri, antequam rebus hominum lapſis ſuccurriſſet. Sed profecto, ſi benè rationem putamus, quamvis hoc æternitatis ejus myſterium verum ſit ac planè divinum, tamen ad nos propriè non pertinet, quibus ille ſe in humana tantum natura & conditione Mediatorem obtulit & revelavit. Ut omnino excuſatione digni ſint, qui illum ea tantum parte vident & adſpiciunt, qua ipſe ſe generi humano obtulit videndum. Quemadmodum enim præmiis fœderis non excidunt ii, qui naturam ejus, cum quo, & cujus interventu paciſcuntur, non exactè cognitam & perſpectam habent: dummodo eum utrumque ita habeant cognitum, quatenus fœderis ratio & communis utilitas poſtulat: ita nec ii cælo excludi poſſe videntur, quibus in Dei Chriſtique mediatoris cognitione ad novi fœderis rationem & obſervationem nihil deeſt: licèt ad ſublimiorem utriuſque contemplationem non aſſurgant. Præſertim cum plerique eorum, qui hodie in re tanta à communi Eccleſiæ ſenſu recedunt, nulla temeritate adducti, ſic de Dei filio ſentiant: ſed pio metu potius, ne Deo Patri aliquid de ſuo honore detrahant. In quo ſi quid amore Patris contra filium imprudentes delinquunt (ſi quidem ſe improbitas errori non admiſcuerit) admodum credibile videtur, Filium, vel ob ipſius Patris amorem, errorem ipſis hunc condonaturum. Dedit enim manſuetudinis ſuæ grande documentum, (b) cum pro ipſis interfectoribus ſuis imprudentibus oravit, quod ſupra etiam commemoravimus. Quid eum non Patris amore facturum putamus, qui amore hominum tantam hoſtibus ſuis injuriam condonavit? Quod ſi ille amore humani generis formam ſervi aſſumere, & extremas re ipſa pati contumelias non dubitavit, (c) feret profecto errores mortalium, ſi qui majeſtatem ac præſtantiam ejus, præſertim præter iram, non ſatis digne concipiunt. An qui propter homines ad infimam ſe ultro ſortem demiſit, eos ob idipſum puniturus eſt, quod per imprudentiam inferius, quam par ſit, de conditione ejus ſentiant? præſertim cum huic imprudentiæ ipſe ſua demiſſione anſam & occaſionem quodammodo dederit. Non eſt perfecto credibile, eum qui contumelioſum mortis genus ob ſcelera hominum ultro ſuſcepit, ſimplicem opinionem aliquid antiquæ ſuæ præſtantiæ derogantem, infirmitati humanæ non largiturum, ſi modo innoxius error ſit, & ab omni malitiæ crimine semotus. Plura in hanc ſententiam dici poſſent: ſed neque omnia dicere animus eſt, & candidis judiciis jam dicta ſufficient. Fuſcas vero mentes ab inſitis præjudiciis abduci poſſe, vovere magis quam ſperare licet. Nunc ad ſpecialiora deſcendamus.

CAPUT VIII.

Generalis Apologia pro Socinianis, quod non ambitionis, avaritiæ, voluptatum aut ſuperſtitionis gratia ita ſentiant, nec ulla malitia peccent, ſed nudæ ſalutis ſuæ cura.

QUæ (malum) iſta eſt contumacia & dedignatio parendi, quod nulla in re mortales promptius deſciſcimus à cæleſti obſequio, quam quæ nobis accuratiſſimè injuncta atque præſcripta eſt? An ille infauſtus cæli exul, terras ad rebellionis ſocietatem ſollicitans, ea nos potiſſimum parte tentat, qua maximè læſæ Majeſtatis reos efficere poſſit? (d) An potius divina providentia id enixius imperavit, in quo noſtram obedientiam magis habuit ſuſpectam? Quicquid ſit, mutuam charitatem & benevolentiam quanto magis nobis ſacra injungunt oracula, tanto protervius detrectamus. Quodque magis dolendum, duces in eo ſequimur, quos minime hic anteire decebat, Religionum myſtas atque magiſtros, qui inhumanæ pietatis Zelo decepti, odium diſſentientium in parte officii ponunt. Magna pars eorum prius perſonas, quam vitia odiſſe cœpit: & quod iniquiſſimum eſt, publicæ cauſæ obtentu privatas plerique inimicitias exercent. Quid? quod ad inexpiabile, atque omni imbutum odio bellum ſufficit nudum partium nomen: & ut alibi amorem, ita hic odium atque inimicitias perverſo profecto ordine ſequitur judicium. Etiam ipſi veritati fraudi eſt ab errantibus eſſe prolatam aut defenſam; nec virtus ſuo prætio in iis cenſetur, quos veluti peſtilenti ſidere errorum afflavit ſuſpicio ac præjudicium. Nulla probitas, vel leviſſimæ hæreſeos rea, in Romana Eccleſia tuta eſt: neque minus Catholici hominis probitas vapulat apud Proteſtantes, qui & ipſi in plurimas factiones diſcerpti, cælum aut inferos ſibi invicem ſuperbis denunciationibus decernunt. Nuſquam mortalitatis recordatio; nulla errato venia. Ut nihil in moribus offendas, tamen in ſenſu rerum divinarum, vel ceſpitare capitale eſt. Sed in nullos mortalium publicum orbis odium facilius conſenſit, quam in eos, quos Socinianorum aut Photinianorum nomine deſignare placuit. Infelix hominum genus, & inter tot injurias & contumelias pene gratis probum. Nec enim errores, quotquot habent, excuſo. Illud miror, homines tam procul ab omni ambitione & avaritia ſemotos, & in omnibus vitæ partibus innocentes tam graviter errare poſſe. Pleriſque ingeniis ad optima quæque natis atque factis altum ſapere voluiſſe nocuit. Sed hoc vitium ex gloriæ cupidine promanans, ſi cæteræ libidines abſint, ibi non eſt, ubi ambitio dignum ſuo tumore ſpatium non invenit. (1) Quis enim, cui mens ſit ſana, inter ignobilis vulgi partem contemptiſſimam, atque omnium inimicitiis exercitam celebritatem nomini ſuo deſpondeat? Quis in tenebris obſcuritatis illuſtris famæ radios quærat? qui modo eam in luce & aprico invenire poſſit? Quales eſſe inter illos pleroſque conſtat, quos & natalium ſplendor, & ingenium ac eruditio à ſpontanea vilitate non exemit. (2.) Nec avaritiam ipſis jure objicere poſſis; quorum magna pars excelſo animo omnem diteſcendi copiam ſprevit: nec facile uſpiam aut pauperiores homines invenias, aut quibus ex præſcripto ſuæ ſectæ, plura largiendi neceſſitas incumbat. (3.) Supereſt ſuperſtitio; cujus ingenium timidum, in eo quod ipſum meticuloſa religione repudiat, ſemper libertatem alienam condemnat. Hæc profecto aut illinc exulat, aut id quod in natura ſua odioſiſſimum habebat, ibi exuit: cum ita in omnibus dogmatis à cæteris diſſen-

(a) 1. Cor. XIII. 9. (b) Luc. XXIII. (c) Phil. II.

(d) Inſtillatur odia atque diſcordiam Chriſtianorum.

diſſentiant, ut nec ab æterna ſalute, nec à fraternitate ullum, niſi manifeſti vitii patronum excludant. (4.) Quod ipſum, ita vivam, vel minimam ſuperbiæ ſuſpicionem eluit; quæ nunquam ſe ad tantam modeſtiam demittit, ut quam ſibi arrogat veritatem; eam non aliis omnibus pene ex formula tenendam atque obſervandam præſcribat: prorſus ut invenire cauſam non poſſim, cur ſe infeſtis omnium odiis atque periculis exponant; ſi non hic ſit ardor placendi Deo, ac veræ ſtudium pietatis. Quo majore venia digni videntur, ſi quid iis in rerum ſublimium inveſtigatione humanitus accidit. (5.) Nam profecto quid nos tam implacabili præjudicio in eos accendat, non intelligo: quos non famæ dulcedo aut opum ſtimuli, aut ſolutioris vitæ illecebræ, ſed nuda ſalutis ſuæ cura in eas anguſtias conjecit. Favere potius miſeris, & ſalutarem dexteram vel invitis porrigere debebamus. Nunc etiam favorem noſtrum ambientes aſpernamur: & quos amice erudire oportebat, odiſſe atque abominari malumus. Quo jure? quove illorum merito? An quod ea, quæ vera exiſtimant, tanto honoris ac ſecuritatis ſuæ impendio defendunt? Vellemus igitur eos fidem & conſcientiam ſuam alienæ lubidini gratificari? An quia vera exiſtimant ea, quæ falſa ſunt? Facimus grandem mortalitati injuriam, ſi errores ac lapſus mentis noſtræ ſcelera putamus. (*Object.*) At enim de induſtria peccant; nec fortuito, ſed voluntario caſu labuntur. (*Reſp.*) Quis vero id nobis indicavit? Aut quis nobis intima illorum conſilia prodidit? Certe non charitas ſiniſtris ſuſpicionibus inimica, ſed acerbitas & ſcabitudo animi, ſiniſtra ſemper alienæ mentis interpres. Tametſi nullum haberent evidens innocentiæ documentum; tamen in re dubia, & ſoli mentium arbitro cognita, non erat noſtrum triſtius quicquam contra reos decernere. Quanto minus condemnari poſſunt, cum nihil appareat, quod eos ad tam miſeram ac periculoſam malitiam invitare atque impellere potuerit? Saltem Piſonis illud laudabile hic adhibuiſſemus, *Cui bono?* Nam ſi ab iis abeſt dignitatum atque opum ſcabies, ſi non voluptatum porrigine pruriunt, ſi terreni ſolatii nihil ſperare poſſunt, ſi vitam ad præſcriptum ſacratiſſimæ legis conformant: ubi latebit tantæ improbitatis ſtimulus; quod dedita opera una cum æterna pernicie tot ſibi acceſſant moleſtias?

CAPUT IX.

Reſponſio ad objectiones de rejecto Eccleſiæ conſenſu: pro ſolius Scripturæ authoritate.

(*Object.*) AT myſterii ante tot ſecula ab omni Chriſtiano orbe magno plauſu receptum, ipſa canitie venerandum, ac tot ſanctorum Patrum & Conciliorum authoritate munitum, in dubium vocare auſi ſunt: omnes improbitatis numeros implentes, quod quæ credi oportebat, diſcutere ſacrilega curioſitate tentarunt. (*Reſp.*) Illud reprehendi intelligo, quod de re tam certa dubitare inceperint. Quid? Nefas igitur eſt ad rem non dubiæ veritatis advocare ingenium, ut poſt preſſius examen tanto citius à te ipſo impetres aſſenſum? Enimvero veritatis contumelia eſt, ſi eam judicia mortalium expaveſcentem fingimus. Neque enim ipſi indecorum eſt, ream ſe ad rationis tribunal ſiſtere; ut magnifice vincat, ipſumque judicem in ſubſellium ſuum trahat: quæ ſi hujus fori exceptione utitur, multum jam ipſi de cauſæ ſuæ fiducia deceſſit. Quamquam enim in divini oraculi fidem non licet, tamen in mentem genuinam inquirere poſſumus ac debemus: & calumniantur, qui eos Scripturæ verbis non credere ajunt, quod de ſenſu recepto dubitent. Quid ſi juſtas quoque dubitandi cauſas habuiſſe videantur? Sanctos enim Patres, & tot ſeculorum conſenſum, plus dignitatis & venerationis, quam præ illis afferre iſti dogmati cenſuerunt. Quo jure, non diſputo. Conſtat tamen, non primos illos extitiſſe, qui publicam Eccleſiæ authoritatem, & multarum ſynodorum ac ætatum conſpirationem graviſſimorum criminum ſuſpicionibus onerarent. Quam cum in multis aliis magni momenti rebus falſi non accuſatam tantum, ſed & convictam viderint, quod tantum ſcelus commiſerint, quia hunc ipſi fidem ac opinionem de rebus divinis ſuam concedere auſi non fuerunt? Ex ſedecim enim ſeculis, duodecim poſteriora pleriſque multarum rerum fidem facere non poſſunt. Negari non poteſt, eos longius quam cæteros progreſſos, etiam quatuor priorum, præcipue vero tertii & quarti repudiare conſenſum. Nam cum in authoritate humana per tot infimæ vetuſtatis tempora, parum præſidii veritas invenerit, exiſtimabant ſententias ſuas, ad ſolius ſacri Codicis normam exigendas. In quo profecto tam graviter errare non potuerunt; quin longe graviorem errandi cauſam habuerint. Quid enim ipſis poterat ſancire ſemel ſuſpecta Eccleſia fides? Unde ſcire poterant, non diutius quam decem aut duodecim ſeculis orbem Chriſtianum ſub errorum caligine gemuiſſe? aut aliquod privilegium priſca illa tempora præ ſequentibus habuiſſe, in eo ut errare non potuerint? Homines illic fuiſſe videbant, eoſque jam tum, proh dolor! vitiis & flagitiis magna ex parte contaminatos. Non poterant eos latere Nicenorum Patrum factiones, & ambitio evidens; non tot aliorum pravæ artes; non hominum, etiam alioqui ſanctiſſimorum, pudendi errores. Et, quamvis circa trecenteſimum ſalutis annum ſtatuendum eſſet, eccleſiam adhuc primigeniam veritatem retinuiſſe; tamen in tot diſſenſionibus, in tot adverſis conciliis, ſaltem electionem verioris ſententiæ ſuarum eſſe partium cenſebant: In qua eligenda non ſubſequentis Eccleſiæ judicium, jam ante in multis capitibus fidei jure damnatum, ſed infallibilem Sacri codicis normam ſequi debuerunt. Quomodo enim ipſis alienæ ſententiæ fidem facere poſſet Eccleſia, quæ ſuam propriam probare nequibat. Præterea veniebat ipſis in mentem genius ſeculi, & Patrum illorum ingenia, de quibus magnus quidam vir (*a*) noſtra ætate ſcripſit; Multos tum ita externa profeſſione Chriſtum induiſſe, ut animo Platonem non exuerent. Proinde nec abs re ſuſpicati ſunt, in permultis doctrinæ capitibus, ſimplicia verba in alienos ac Philoſophicos ſenſus detorta: cum myſteria Philoſophiæ ſuæ verbo divino ingenioſis commentis aſſuerent, ne fruſtra didiciſſe viderentur. Quorſum enim pertineret, ajunt illi, quod de recepta Sacroſanctæ Trinitatis explicatione Plato & Triſmegiſtus clarius loquantur, quam Sacra Scriptura? aut quid erat in cauſa, ut Scripturæ tam ſanctum myſterium timidius atque obſcurius traderent, quam ſupradicti Philoſophi? Hæc & talia ut eos erroris non abſolvant, tamen excuſant temeritatem. Nihil enim certius eſt, quam doctrinam Chriſti non tam debili fundamento niti, quale quidam in humana authoritate conſtituunt. An vero hæc arma olim Pontificiis ideo extorſimus, ut iis ipſi contra alios uteremur? Nos vero neque illorum arma ſumere, neque noſtra illis tradere convenit: ſed cum ad ſolum ſacro-ſancti Codicis tribunal citamur, non debemus hac laude adverſariis concedere; ut de æquitate & favore tanti judicis melius quam nos ſperaſſe videantur.

(a) I. *Lipſius.*

infirmioribus è noſtris timemus, primum non idcirco fraternæ charitati, quam illis etſi errantibus debemus, renunciare licet. Non enim, ne dubium malum eveniat, certum ac liquidum officium noſtrum deſerere debemus, nec vel ſanctiſſimos fines per illicita media conſectari. Deinde vanus equidem iſte metus eſt. Nam ſi veritatem non habemus, parum eſt ab iis periculi: multo minus ſi habemus. Cum enim nullis armis nec ulla potentia ſententias ſuas propugnent, atque ne fas quidem putent, nec ullis carnalibus illecebris commendent; profecto nunquam ab iis veritas aut vi opprimi, aut fraude ſubverti poterit; cujus ea natura eſt, ut velut aquilinæ pennæ cæteras omnes leviſſimas opinionum plumas devoret, nec unquam ſe à nobis ſubducat, niſi cum eam, aut ſervitutis noſtræ, aut flagitiorum tædet. Quorum utrumque cum nobis in modeſta diſſentiendi libertate, & veræ charitatis ſtudio metuendum non ſit, quid eſt, quod tantopere noſtris ſententiis ab illorum opinionibus caveamus? certa nos potius ſpes teneat, fore ut quemadmodum teſtacea vaſa cum ſtanneis vel argenteis juncta confringuntur: ita quoque ſi beatam illam tolerantiam ipſe pacis author Deus in Eccleſiam reduxerit, falſæ opiniones cum veris cominus ac de proximo congreſſæ & colliſæ conterantur ac diſpereant. Aliàs ſi tantopere mutuam iſtam patientiam, & amicam collationem reformidamus, non ſatis bene de cauſæ noſtræ bonitate ſentimus. (a) Olim in redeunte lucis Evangelicæ crepuſculo, Lutherus cum ſequacibus optaſſet, ſe in Romanæ Eccleſiæ communione tolerari. Sed Pontificis intererat tenebris ſuis ab illuceſcente aurora providere. Iterum in exorto inter Lutheranos & Reformatos diſſidio, quis oblatam concordiæ formulam aſpernatus eſt, niſi qui de cauſa dubitavit. Nunc etiam in ipſa reformata Eccleſia in diſſenſione de Fato, nullis magis tolerantia diſplicet, quam quibus ſuæ doctrinæ fides ſuſpecta eſt. Utinam eſſet error tam circumſpectus in infantiæ ſuæ incunabulis; quam eſt providus, poſtquam adolevit. Sed ille cæcus cum naſcatur, acutum poſtea videt, & fatum ſuum à longe proſpicit & vitat: nunquam ad prorogandam ſibi vitam ingenioſior; quam cum infirmitatis ſuæ conſcientiam circumivit. (*Object. De Hæretici.*) Itane vero, inquies, Hereticum, quem Apoſtolus poſt paucas admonitiones vitare juſſit, (*b*) etiam pro fratre agnoſcemus? Cur Spiritu ſancto clementiores eſſe volumus? Ne nobis iſta miſericordia in miſeriam vertet, poſtquam Dominus tot ſeductorum innocentium animas è manibus noſtris requirere cœperit. An vero qui tanta in re à ſana Eccleſiæ doctrina recedit, eum non putabimus hæreticum? An doctrinam noſtram non putamus ſanam? Quoties vero admoniti tam ſcriptis quam diſputationibus nihilominus ad errores ſuos tanquam ad ſaxa adhæreſcunt? &c. (*Reſp.* 1.) Nemo ſibi tantum placeat, ut cum Apoſtolica manſuetudine certare velit. Deploratæ profecto ſanitatis membrum eſt, quod Apoſtolus à reliquo Eccleſiæ corpore amputari imperat. Verum enimvero multis his error aliis medentibus oboriri, multa caligo offundi poteſt. Neque enim ſemper ſana pars à morbida diſcerni poteſt, alteraque alterius ſpecie atque imagine ſæpe imponit: & ut maximè pateat, quænam ſit vero morbo implicita; tamen hæc ipſa ſecanda ſit, an lenientibus curanda remediis, reſtat quandoque deliberandum: Quippe ea tantum abſcindi expedit, in quibus peſtifera lues molliori medicinæ locum non reliquit. (*Reſp.* 2.) Nec alia mens eſt Apoſtoli, cum plures admonitiones præmitti jubet excommunicationi. Ac ne dubium eſſet, quem Hæretici nomine deſignaret, ſubnexit argumenta ejus, quæ ipſius quidem Hæretici effecta, ut vocant, nobis vero, ut eum evitemus, cauſæ ſunt impellentes. Inquit enim, ὅτι ἐξέστραπται ὁ τοιοῦτος, καὶ ἁμαρτάνει ὢν αὐτοκατάκριτος. Et ne quis putet has eſſe quidem cauſas impellentes, ſed non facti noſtri, nec noſtræ vitationis ſed tantum Apoſtoli decreti, ut ille quidem ob has cauſas omnem hæreticum à communione Eccleſiæ excluſerit, nos tamen non ſit neceſſe ad illas reſpicere, præmittit participium εἰδώς, *ſciens*, ut innuat, nos quoque ſcire debere cauſas, cur aliquem civium in cæleſti illa republica aqua & igni interdicamus, nec temere ad ejuſmodi proſcriptiones properemus; ſed poſtquam nobis demum de tanta illorum malitia certo conſtiterit. (*Reſp.* 3.) Et profecto licet non addidiſſet Apoſtolus, ipſa id nobis charitas, & religionis noſtræ analogia dictabat. Magnum hoc enim eſt ſupplicium, nec niſi evidenter peccantibus irrogandum. Et quia in re tanta error parvus eſſe non poteſt, illud nobis primum certo conſtare debet hominem damnandum tam rigida ſententia dignum eſſe, talem nimirum, qualis hic ſuis coloribus depingitur. Quod cum ad homines mera ignorantia, aut temporum injuria à publica orbita exerrantes non pertineat, quid faciemus hac exceptione utentibus? An vero qui in his calamitoſis temporibus, in hac Eccleſiæ vaſtitate ſero poſt Antichriſtum nati nondum longæ noctis plenè diſcuſſa caligine in devios tramites declinant, perverſitate animi peccare cenſebuntur? Ubi vero nunc regia illa via, qua ſecure, atque inoffenſo curſu ad ſalutem pii graſſentur? Si in Eccleſiæ authoritate ſita eſt; illa vero Antichriſti inſidiis jam à multis ſeculis obſidetur. Miramur eos ſuſpectam ſemel Eccleſiæ fidem formidare, cum id noſtro exemplo faciant, & in tanto periculo tuta omnia timere prudentiæ pars ſit. Et audemus ipſis adhuc temeritatem in ſeceſſione à communi doctrina objectare, cum eam juſto adacti metu facere videamur. Sin hæc via in Sacrarum literarum authoritate conſiſtit, ab illa quidem non exerrant, cum ſanctos iſtos Codices una nobiſcum debita reverentia honorent. Sed enim potius rectus & ſanus Sacrarum literarum ſenſus eſt ſolus trames, qui nos in ipſa veritatis arce ſiſtere poteſt. Olim is quidem publico Chriſtianorum greſſu terebatur. Nunc vero primum ſuccreſcentibus Antichriſti vepribus abſconditus; ideoque paucis tritus, nec dum omni execto ſenticeto detectus, ac tot præterea falſis occurrentibus ſemitis in dubium vocatus, Regiæ viæ nomen & naturam pridem amiſſam nondum recuperavit: Quo major venia ab illo deviantibus debetur. Nec enim deplorata animi malitia aberrant, qui illum in tot viarum divortiis non ſemper inſiſtunt. Recenſeat mihi quiſpiam univerſas Chriſtiani nominis ſectas, & virum putabo, ſi nullam prætererit: in tanto ſententiarum concurſu ſi veriorem non elegerunt, quis improbitate id potius factum dicat, quam ignorantia? Quo enim argumento poſt tot invectos errores, ipſis debebat evidenter parere veritas? An unanimi Eccleſiæ conſenſu? O conſenſum unanimem in ſexcentis diſcordibus ſectis! (*Obj.*) Atqui in doctrina ipſis contraria pleræque conſenſerunt. (*Reſp.*) At in pluribus quoque erratis conſenſerunt. Ergo rurſus quærendum erit huic dogmati privilegium, quo factum ſit, ut in aliis errantes, in eo labi non potuerint. Quod ſi exiſtimamus eos ad ſacræ Scripturæ normam omnes ſententias exigere, ac poſtea veriorem eligere debuiſſe utrumque illi fecerunt: niſi quod in poſteriori non veriorem ſed quam ipſi talem putarunt, ſecuti ſunt. Qui certe error eſt, non malitia, nec in eo poſſunt dici peccare αὐτοκατάκριτοι, pro quo vitam & fortunas ſuas profundere parati ſunt. Nec enim ſeipſum condemnat, ſaltem in conſcientia ſua, is qui in atrocibus ſuppliciis vitam æternam, veluti defenſæ veritatis præmium à Deo ſperat. Itaque cum non tantum nobis non conſtet illos eſſe perverſos, & αὐτοκατακρίτους, ſed etiam certo conſtet, non eſſe tales, vel ex morte, quam errorum ſuorum cauſa libenter ſuſcipiunt; & errores ejuſmodi (ut ſupra probatum eſt) non ſubvertant æternam ſalutem: non videntur illi à communione Eccleſiæ ſegregandi; ſi quidem amorem ſuum erga Dominum Jeſum obedientia præceptorum ejus teſtari velint.

(a) *Exempla pro tolerantia.* (b) *Tit.* 3. 11.

CAPUT

nari poſſumus tam incorruptum concilium, quam illud Apoſtolorum, aut primitivæ Eccleſiæ? Et tamen quot proſcriptiones hoc ſeculo videas? quot decreta? quibus homines ſibi invicem ob res leviſſimas cælo & Eccleſiis interdicunt. Hæc non idcirco dico, quod de ſanitate orthodoxæ ſententiæ dubitandum eſſe cenſeam: ſed ut pateat primum, nos longe timidius hac in parte, quam olim Apoſtolos, contra reos decernere debere: deinde in rebus levioribus non nimis ſcientiæ ac perſuaſioni noſtræ confidere: denique in gravioribus etiam, modo fidem in Dominum Jeſum & præceptorum ejus obedientiam non ſubvertant, poſſe nos & teneri errantium imbecillitatem tolerare. Quid enim refert, quod ego me in his ſalutarem doctrinam tenere certo ſciam, ſi tamen hoc non omnibus Chriſtianis manifeſtum eſt? aut ſi hoc non ſemper poſſim erranti nimis evidenter demonſtrare? An non longe juſtiorem habent omnes hodie cauſam dubitandi de vera ſententia, quam olim tempore Apoſtolorum? Poteſt igitur quiſpiam facillimè in ejuſmodi rebus imprudentia labi: quod quidem abſque extremæ impietatis interventu olim fieri non poterat. Neque malitia opus eſt ad perſeverationem in errore, ubi ſufficit præjudicium, & contra veræ ſententiæ patronos firmiter animo impreſſa erroris ſuſpicio: Quæ ſanè facile etiam probum animum occupare poteſt, præſertim cum ſingulæ Chriſtiani nominis familiæ cives ac domeſticos ſuos odio & averſatione cæterorum à teneris imbuant, iiſque jam inde à primis annis placitorum ſuorum inſerant ſemina: quæ ubi radices egerunt, difficillime ex animis evelli poſſunt. Quæ vero crudelitas eſt, homines probitatis & veritatis ſtudioſos, ob errores ſibi nulla ſua culpa inſitos & impreſſos (qui tamen ipſam ſalutem non evertant) arcere à ſinu & gremio Eccleſiæ, præſertim concordiam ambientes? Nempe Hæretici ſunt, idcirco vitandi tanquam αὐτοκατάκριτοι. Imo αὐτοκατάκριτοι ob ſupra dictas cauſas non ſunt. Nec vitandi tunc igitur, neque hæretici. Aut ſi non horum non miſeret, ſaltem ipſius quam defendimus veritatis miſereat, cujus incrementis invidemus, primum quod ab illa proprius cognoſcenda alios ſubmovemus; deinde quod illam, modo ſit falſis ſuſpicionibus gravata, ab aliis Chriſtiani nominis cœtibus jure excludi poſſe ac debere, noſtro exemplo docemus.

LECTORI S.

NE ſequentes pagellæ, Chriſtiane Lector, vacuæ oculos tuos eluderent, paucis hic iterum te affari libuit. Percepiſti itaque hactenus mentem & ſcopum noſtrum, quem & autor Diſſertationis hujus in conſcribenda ea, & ego quoque in eadem uſibus tuis evulganda præfixum habuimus. Si vel mica candoris animo tuo ineſt, & ſi ex veritatis præſcripto ſententiam ferre volueris, ſcriptum hoc non hæreticum, ſed irenicum judicabis atque appellabis. At inquies: quæ pax, quæ concordia homini Chriſtiano cum hæreticis eſſe vel poteſt vel debet? Hæreticis, mi Lector, non patrocinamur. Priuſquam vero Chriſtianæ dilectionis ambitu excludas alios, fulmenque anathematis in eos vibres, probè oportet diſpicias atque intelligas, cuinam hæreſeos crimen merito ſit intentandum. In cenſura de hæreticis ferenda non tam proclivis erat error aureo iſto ſeculo, quo Eccleſia Chriſtiana ab Apoſtolis fundabatur, & ab illis ipſis quoque regebatur, quam noſtro hoc. Quamvis enim in iſtis quoque Chriſtianæ Eccleſiæ primordiis varii errores, imo etiam hæreſes pullulaverint, nondum tamen ex iſta diſſidentium opinionum confuſione peculiares Eccleſiæ diverſis Confeſſionum, atque Ceremoniarum formulis diſtinctæ tum temporis emerſerant; ſed una tantum tunc erat Eccleſia Chriſtiana, eaque vere Apoſtolica, ac in omnibus doctrinæ, quam profitebatur, capitibus recte ſentiens. Huic igitur Eccleſiæ, ejuſque doctrinæ contradicere, verè blaſphemum, verè erat hæreticum: & quoſcunque vel Apoſtoli ipſi, vel alii etiam Eccleſiæ primitivæ illius Doctores Apoſtolici hæreticos declararunt, ii ab omnibus Chriſtianis tales etiam merito cenſeri poterant; nullumque in iſta cenſura erroris erat periculum, ne apud rudiores quidem Chriſtianos, quippe ipſius Spiritus ſancti, quo divinos illos Eccleſiæ Antiſtites gubernari evidentiſſimis argumentis intelligebant, judicium hac in parte ſequentes. Hodie vero cum tot ſint, proh dolor! atque tam variæ Chriſtianorum Eccleſiæ, quænam omnium ſacro-ſanctum illud tribunal, ex quo in reliquas, ceu hæreticas, ſententiam dicat, conſcendere pari cum Apoſtolis confidentia ſuſtinebit? Uni tantum authoritatem iſtiuſmodi competere poſſe extra omnem eſt controverſiam. Vera enim Eccleſia non niſi una fuerit: reliquas vero omnes hæreticas judicare atque damnare vera tantum poteſt. Cum vero ex omnibus illis Eccleſiis, quæ Chriſtianæ hodie audire volunt (Romanæ Eccleſiæ vanam arrogantiam hic merito excipio) nulla Apoſtolicæ illius veritatis infallibilem certitudinem in omnibus Confeſſionis ſuæ capitibus indubitato ſibi arrogare auſit, ſatis hinc etiam liquere poteſt, nulli earum hæreticæ pravitatis cenſuram tam evidenter competere, ut judicio ipſius merito quoque ſit acquieſcendum. Non ignoro quid plerique Theologorum noſtrorum hic ſoleant regerere: Primitivam illam, inquiunt, Eccleſiam Apoſtolicam defeciſſe haud imus inficias: veruntamen cum Eccleſiæ illius doctrinam Evangeliſtarum atque Apoſtolorum monimentis conſignatam habeamus, non poſſumus non hæreticos pronunciare eos, qui doctrinæ ibidem expreſſæ contradicunt. Ego quoque, O Amici, facile patior, ut in noſtra hac diſceptatione locum Apoſtolorum divina eorundem ſcripta tueantur, ita ut qui iis contradixerit, non minus hæreticorum in cenſum referatur, quam qui vivæ Apoſtolorum prædicationi olim contumaciter ſeſe oppoſuerunt. Sed ne ſic quidem cenſoris illa in hæreticos virgula vobis debe-

bitur : Tantum enim abeſt, ut ii, quos hæreticorum familiæ voſmet jam adſcribitis, SS. Scripturæ contradicant, ut etiam ex eadem contra vos militent, & ad illius judicium in cauſæ ſuæ examine non ſine certa ſpe victoriæ provocent; quippe quam pari vobiſcum animi veneratione per omnia amplectuntur: neque ex omnibus Chriſtianorum Eccleſiis, quæ hodie extant, ullam (quod quidem ego ſciam) dabitis, quæ non ſancte & ex animo, omnibus his, quæ in Sacris literis proponuntur & docentur, aſſenſum indubium præbeat. Nihil itaque cauſæ ſubeſt, cur aliquam earum hæreſeos damnetis? cum omnes in debita Sacro Codici fide habenda vobiſcum conſpirent. Quemcumque igitur carnalis veſtri Zeli in hæreticos, vobis dictos, prætextum quæratis, non tamen alia illius æquis animis cauſſa apparere poteſt, quam eorum à veſtra ſacrarum literarum, quoad controverſa dogmata, interpretatione diſſenſio. Liberaliter hic jam vobis largiar, veram voſmet Sacræ Scripturæ mentem ubique aſſecutos eſſe ac defendere. Atqui præterea requiritur, ut hoc ipſum quoque iis, quibus hæreſeos crimen aſpergitis, planum faciatis. Quæ vero hic rationum veſtrarum pondera? Ad Scripturam ſacram iterum provocatis, ex hac damnatis hæreticos. Sed hoc telum illi è manibus vobis jam excuſſerunt, oſtendentes Scripturam Sacram non niſi ex veſtro ſenſu atque interpretatione pro vobis facere, ſeque proinde non ex Scriptura Sacra, ſed ex veſtra Scripturæ Sacræ interpretatione à vobis damnari. Atque hic eſt probationis veſtræ circulus, quem illi merito rejiciunt. Promite ergo contra hæreticos tela illa verè Apoſtolica, non Thraſonicam Academicæ cathedræ garrulitatem, ſed potentiam illam Spiritus Sancti qua prædiri Apoſtoli blaſphemantes Satanæ tradere 1. *Tim.* 1. 20. & hypocritas verbo occidere *Act* v. potuerunt. Hujus Spiritus potenti efficacia ſi caretis, agnoſcite temeritatem veſtram atque iniquitatem in damnandis iis, quibus veſtram Sacrarum literarum interpretationem evidentibus idoneiſque argumentis demonſtrare haud poteſtis, quique eodem jure atque ex eodem fundamento vobis ſive errores ſive etiam hæreſes objiciunt. Noſtis illud Chriſti: *Nolite condemnare, & non condemnabimini.* Juſto huic judici quam rationem reddituri eſtis præcepti hujus toties à vobis violati? Non excuſabit tum vos zelus veſter gloriæ divinæ: is enim, ut ut auguſtum hoc nomen præ ſe ferat, tamen, quantus quantus, carnis eſt, ac Deo exoſus. Sin à Spiritu ſancto illum proficiſci affirmaveritis, digna tanto autore argumenta oſtendite. Neque enim hic Spiritus tam infirmus eſt, quin divinæ ſuæ autoritatis atque præſentiæ indicia in Miniſtris ſuis atque per illos contra hoſtes ſuos edere queat. Sed quo prolabor? Tu, mi Lector, da veniam huic digreſſioni meæ, & poſtquam pium autoris noſtri conſilium probaveris, Deum ora, ut cæteris quoque Lectoribus animum pacis & concordiæ ſtudioſum inſtillet.

Vale.

F I N I S

APOLOGETICON

adverſus Satyram Viri Clariſſimi

DANIELIS HEYNSII;

Cui titulus

CRAS CREDO HODIE NIHIL.

APOLOGETICON

adverſus Satyram Viri Clariſſimi

DANIELIS HEYNSII;

Cui titulus

CRAS CREDO HODIE NIHIL.

LEgenti mihi acerbum hunc eruditi ingenii luſum; ſubiit humanæ ſortis miſeratio; in qua nihil numeris omnibus exactum; pancillima veró tam laudata reperias; quin longè plura in iis, &, quod pejus eſt, potiora, deſideres quam admireris. Magnæ ſunt illæ dotes, quas flagranti ſtudio conſectantur, ſupra vulgi indolem ſublata pectora. Ingenium, eruditio, eloquentia; grandis & erectus animus. Tamen iſta tam nitida ornamenta, neſcio quæ bonis ſuia nimium intumeſcens fiducia corrumpit: ita quidem, ut tanto plus de eorum pretio detrahat; quantó plùs iis tribuere perſuaſit. Jam neque ea ſola, neque ſumma ſunt; quæ mortalium animos ornare poſſint; & ſi pleraque alia deſint: non raró ex virtutum miniſterio; in arma atque inſtrumenta vitiorum degenerant. Quò fit, ut ſæpe pretioſiſſimi cœli muneribus abutamur ad res abjectiſſimas; non ſecus ac ſi quis expoſitum gemmarum ac metallorum pretium, ad tractandas Patroclianarum ſellarum ſordes damnaret.

Batavorum, tanti credo fuit, Danieli Heinſio, una atque altera adverſus paucos, leviſſimis ex cauſis contracta, offenſiuncula; ut totum fœcundi ingenii apparatum, explicaret in contumelias inſontium; atque adeò ut promiſcuè in obvios incurreret, vel, (ut ejuſmet verbis utar) cornua obverteret. Quaſi hæc ipſum habere nemo divinaſſet; niſi frons libelli ejus præferret illud Poëtæ

Occurſare capro, (cornu ferit ille) caveto.

Nam illa quidem, quæ ita in deliciis ipſi ſunt, ut perpetuò in ore habeat, an in vertice quoque unquam geſtaverit Artemidori cornua, pronunciare nolim. Non quod eam ſtyli moderationem mereatur qui amarulentos ſales calumniis condire non dubitavit; Sed ne, (quam ut Chriſtianis parum dignum damnamus) vernilitate certare videamur; neve fortè inſons conjunx, pro ſonte marito vapulet. Nec enim æquum eſt (quod plurimum in homine reprehendimus) committere, ut culpam alieni delicti luant innoxii.

Quanquam & hæc culpa quæ tam gravem virum in tantam præcipitavit iracundiam; quanta ſit libet expendere. Primum *peregrinus neſcio cui Batavorum viſus eſt*. Facinus immane & cruento ſtyli mucrone vindicandum! Quaſi aut Batavi in Flandria viciſſim habeantur pro indigenis; aut ipſum urbis pudeat, quæ magno Imperatori prima dedit incunabula. Niſi fortè invidiam non fert, quâ in priſcorum annalium memoria, plebs patriæ ſuæ laboravit. Quæ in principes ſuos turbida ſemper & ſeditioſa; ne in alieno quidem ſterquilinio, infeſtam legitimis magiſtratibus ferociam poſuit. Specimen ejus ante aliquot luſtra; priuſquam duodecennes induciæ exirent, luctuoſo eventu Batavia experta eſt. Atqui virum hunc, ſi non natalium dignitas (de qua mihi parum conſtant;) certè notum orbi ingenium & eruditio; à vilitate tunicati popelli ſatis exemerat, niſi ſe ultrò dicteriis ſcurrilibus & plebejâ dicacitate proletariæ turbæ quandoque immiſcere mallet.

Sed videamus, quid præterea hominem in eas intemperias egerit. *Pruriginem ſcribendi neſcio quis objectavit, alius ceſſationem* trihorii. Summam adhuc delicati hominis cutem ſtringi video. Non nemo, infenſior, *nihil ipſi admodum tribuere; atque idem*, ut credo, *ſtipendio ſuo indignum arbitrari auſus eſt*. Hic fortè altius pupugit. Sed ejus ſive ſermonis ſive opinionis; ſi quod eſt delictum, nullus alius, ſive Batavorum, ſive Italorum; ſeu Sarmatarum, præſtare tenebatur. Nam Amicos qui aut ab *Aulæ ſtrepitu remotum*; aut in civili *diſſidio ad partes vocatum dolebant*, Satyricum dentem meruiſſe, vel ipſe negabit; non magis atque eos *qui ſparſo de obitu ſuo rumori crediderant*. Niſi forte ſe mortalem haberi moleſtè fert. Aliàs qui ſuccenſere poſſit iis, qui ſibi id ſemel accidiſſe putarant; quod ſemper poteſt; & aliquando accidere neceſſe eſt? *Qui reſponſum ad literas Flandrorum Batavorumve tanquam crimen objicit*; contemptu quàm Satyrâ dignior erat. Quod ſi mendacium aut calumniam aſperſit, detegenda hæc fuerat, non in innoxios regerenda. Neque enim quorum vitia reprehendimus; æquum eſt libidinem imitari. *At enim, aliquis mirari ſe ajebat quod Heinſius erectus animo & acer adoleſcens, ſpes & vota Academiarum ſeptis incluſiſſent, nec de magnis aliquando cogitaret.* Nondum quæro, jure an injuriâ id, quiſquis ille fuit, miratus ſit; certè magis miror, judicium illius ſatis alioqui de Heinſio honorificum: tam indignè & contumelioſe accipi. Nam ſi is de Finibus bonorum & malorum; non ex ſententia Tullij, aut præſcripto philoſophorum ſenſit; humanius tamen ab Heinſio tractandus & mitius inſtruendus fuit: vel ob id quod de ingenio atque animo ejus ſenſit tàm honorificè. Neque vero quia multis parum providi voti gratiam facimus; idcircò ejuſdem nullam debemus. Facimus profectò grandem mortalitati injuriam; ſi nullum errorem corrigimus abſque convitio: majorem etiam Amicitiæ; ſi, quæ ſimplici & parum circumſpecto affectu benevoli precantur, contumeliis rependimus. Atque hæc ita loquor; quaſi is qui indoli Heinſii dignius vitæ genus optavit; iudicio ſuo turpiter lapſus eſſet. Quem tamen eo nomine, non omninò damnandum videri; (quamlibet reluctante Heinſii pulmone) paullò poſt niſi fallor patebit. Nunc ad illam omnium qui de ſuis literis nimio plus ſentiunt; querimoniam accedamus; quorum nemo eſt adeò infra omnem invidiam abjectus; quin invideri ſibi ſuſpicetur & clamitet. Ita ut ſæpe de invidioſa ſorte ſibi blandiatur, qui ſe non ſentit eſſe miſerabilem. Ego ingentia naturæ atque induſtriæ bona; in Heinſio contem-

nenda non cenſeo ; quamvis acre ac vividum ingenium ad levitatem ac maledicentiam ; prolapſum aut detortum, deploro. Tamen animus neſcio quomodo geſtit, quovis pignore depoſito contendere, quum hanc Satyram ſcriberet, neminem fuiſſe qui ipſius æmulatione ac livore ureretur. Sed non poteramus, (quod noſtrâ videlicet multùm intererat) ex ore ipſius Heinſii ſcire, *Scripta ſua ubique legi* niſi hunc miſerum *Oꝛtin* ex Utopia in ſuam ſcenam produxiſſet. Superſunt *duo in Gallia exules*, *eruditus*, ut ait, *omnibus inviſi*, *quorum jugi ſugillatione*, *homini* alioqui mitiſſimi ingenii, ſplendida tam *inclyti ſcripti* mater, *bilis commota eſt*. Eos infra *iram ſuam vir magnanimus* ſemper *judicaverat*, *niſi quod tunc tam bella ulciſcendi occaſio*, ipſo fatente, *negligenda non videtur*. Credo ſublimi animo generoſius viſum, afflictis & extorribus, quam florentibus & integris iraſci. Neque enim credo amore aut miſeratione ; aliove benevolo affectu adductum ad iſtam utriuſque metamorphoſin. Saltem enim honeſtius bruti genus, ambobus elegiſſet. Sed inepta profectò fuit, hæc vindictæ ratio. Etenim neque illis abſentibus, ut opinor, humana pellis ac figura detrahi poterat. Et, ſi hæc poteſtas inſcios quoſque & remotiſſimos excoriandi, Heinſio tam efficax & formidabilis viſa eſt ; deteriorem certè ſortem ſuam fecit ; quum ſeſe ultrò telis hoſtium (quos ſua viciſſim non attingant) fecerit obnoxium. Quid enim illos prohibeat ; quo minus ejus exemplo, Madaurenſe myrothecium excutiant ; & fœdum aliquod animantis genus quærant, in quod miſerum Heinſium, transforment ? Quod quidem ne longè arceſſendum ſit ; lepida iſthæc Satyra ſuppeditat *Cercopithecum* animal breve, ſalax, facetum, ludibundum & petulcum ; & quoties iracundiâ percitum furit, in obvios unguibus non abſtinens. Præterea quod Heinſio non familiare tantum ; ſed in deliciis fuiſſe ; adeò ut mortuo parentare nòn dubitarit, vel ex hoc divino ingenii ſui monumento diſcere poſſunt. Proinde ne ipſi quidem moleſtum fore cenſebunt ; cujus deſiderium ferre nequit, ejus ſibi redivivi ſubeundi copiam fieri. Sed nugis omiſſis non aliæ fuerunt cauſæ Scriptori Satyrico, præter eas quas modo percurrimus, tot alios inſontes homines, tot integros mortalium cætus adoriendi. Idque contra Edictum ſuum ; quod in hæc verba concepit. *Qui religionem*, *factionem integram* ; *aut Sectam*, (*niſi ſi quæ ſit quam profiteri omnes verè Chriſtiani metuunt*) *ad partes vocant*, *vim negotii aut malum ſibi creant* &c. Quaſi aut Remonſtrantium, aut eorum quos per ambages Sarmaticorum Sacrorum intellexit, familiæ, non integras conſtituant Sectas ; in quas præcipuè contortâ hujus Scripti fronte, arietat. Niſi fortè religionem utrorumque obſcurè aut perfunctoriè taxat. Addit *Ultrò aliquem laceſſere aut procacis eſſe, aut inſani.* Ergo niſi Heinſius ſuomet judicio procax eſt : nihil propriùs factu eſt, quàm ut ad agnatos & gentiles Lugduno Gandavum uſque deducatur ; qui Fauſtum & Sarmatas, à quibus nè in ſomnio quidem, tàm longo, læſum ſe memorat, impetere non dubitaverit. Quos quidem ſi eo loco vult haberi, quaſi communi odio dignos *de quibus nihil unquam poteſt peccari & quorum ſectam profiteri omnes vere Chriſtiani metuunt* ; eò majorem miſeris neceſſitatem imponit ; ut aſperſas ſibi per joculare ſomnium maculas, ſeriâ vigilantiâ abſtergant. Sed audiamus reliqua Edicti Capita. *Provocare eos qui cum lubet referire poſſunt*, *aut quos ſua dignitas tuetur* ; *atræ bilis argumentum eſt*. Hoc illud, inquam, eſt, quod antea commemoravi ingentis animi ſpecimen. Omnes infra iram ſuam cenſere, quos metuas ; nec tangere quemquam animantem, niſi qui referire nequeat. Sed profectò dabitur à nobis opera (citrà tamen ſcurrilem immodeſtiam) ut ſe in conſcribenda hac Satyra, atrâ bile laboraſſe ſentiat. Non quod ſemper ejuſmodi Lupercos reſerire deceat : Sed quia ſæpe (quod nunc quoque accidit) publicæ multorum exiſtimationis, ac præcipuè communis cauſæ intereſt ; quæ per calumniam aſperguntur, ejuſmodi ſpongiâ deleri. Pergit in edicto : *Inſultare infelicibus aut miſeris*, *crudelitas* ; (addere debuerat Mortuis ferum atque funeſtum) *eſt : niſi*, inquit, *ultrò in innoxios*, *à quibus nunquam læſi ſunt*, *incurrant*. Sed non puto mortuos poſtquam elati ſunt, incurſare in obvios. Et hi tamen in tam mordaci ſcripto, non unam paginam implent.

Percurrimus carptim ſtimulos ; quibus actum ſe minimè diſſimulat ipſe, in tot inſontium contumelias. Antequam defenſionem eorum aggredimur ; genus ipſum Styli atque Scripti quod ſumpſimus ventilandum, expendere exigua mora eſt. Monitum enim principio Lectorem volumus ; nos ut non admodum diſſimili ſcribendi genere, reſponſuros ; ità profectò, ad ſcurrarum dicteria ; multoque minus ad obſcænos ſales non deſcenſuros. Non pudet confiteri : ſi hac ſcribendi venere atque urbanitate certandum ſit ; ad quam nec naturâ, neque inſtitutione facti ſimus : nos, jam ante ipſum certamen, herbam Heinſio porrigere. Si modò certamen vocandum eſt, in quo innocentia, maledicta & contumelias, ne in ignorantium animis hæreant, modeſtè propulſat. Itaque non eodem ictus genere ferientem referri placet ; neque in hac arena cum eo committi, in quam eum deſcendiſſe, unum eſſe è præcipuis ſuppliciis putamus, quibus vindex Nemeſis, ſtatim ulta eſt, laſcivè traductam probitatem. Habeat igitur ſibi hunc plebeii ſaporis lepôrem Heinſius ; ad quem ſi temperare ingenio voluiſſet ; nihil neceſſe erat confugere. Satis illud, alioqui, fæcundum erat honeſtæ urbanitatis, atque eruditi acuminis ; cujus ſpecimina ut alibi ita iſto quoque libello ſparſa ; fateor ingenuè, adeò non diſplicent ; ut non mediocriter nos ipſos delectent. Nihil igitur opus erat toties alieni thori ſubſeſſores ; nihil furta puellarum, nihil adulterarum fraudes aut mæchorum nequitias, nihil denique muliebrem libidinem etiam in ſuâ viciniâ, tanta cum animi lubentiâ ac voluptate commemorare. Quæ licet non ſemper prætextatis verbis narrentur, ſine obſcæna tamen imagine legi atque intelligi nequeunt. Sed profectò non difficulter aſſequor ; quid hac prurientis libidinis titillatione ſecutus ſit. Frigidum alioqui Satyræ futurum erat argumentum ; niſi vitia hominum undique petitis ſalibus traducenda, arceſſiviſſet. Quæ quoniam benigna riſus materia eſt ; putavit inviſa ſibi capita facilius cunctis ludibrio fore, ſi ea in mediam ridendorum turbam protruſiſſet ; quemadmodum virides taleas inter aridam ſtruem interjectas, communi flamma protinùs corripi neceſſe eſt. Atque ut procacius illuderet, quæſivit libidinoſo Lectori condimentum ; quaſi non alium victuræ chartæ genium requirant ; niſi quum

Carmina lumbos
Intrant & tremulo ſcalpuntur ubi intima verſu.

Simul aliquam flagitiorum iſtorum ſuſpicionem ; redundaturam ſperavit in eos ; quibus, cum nihil horum apertè objicere poſſet ; maculam tamen ab iis aliquam in exiſtimationem eorum furtim irrepere vellet. Nobis alia mens ; alia eſt inſtituti ratio. Nec enim innocentem Heinſium ignominiâ affici ; ſed innoxios à calumniis ejus & contumeliis eximi ; optamus & contendimus. Quod tamen ipſum ſine erubeſcendi neceſſitate fieri an poſſit, meritò ambigi poteſt. Proinde nihil eſt, quod expectet, dum corruptæ virginis canamus Hymenæum. Iſta fortè pompa deceat ſubſultantem Heinſium. Nos huic feſtivitati impares atque ineptos profitemur. Simul

ne

ne difficiles nugas agere videamur; (quibus certè in Academiæ umbra, plus quàm in luce hominum atque negotiorum ſtrepitu, otii tribui poteſt) nullas hic larvas aut præſtigiatrices mulieres, nullam Lunam producemus. Quamlibet ejus numen ſentiant eruditi; quos inter, Heinſius, honoris cauſâ, collocari non moleſtè feret, nos iſto Sidere minimè afflati, literatis aſſurgere malumus quàm invidere. Si tamen petulantius rudioribus inſultent, non ſumus ità eorum dignitati obnoxii: quin vocem pro innocentiâ mittere liceat. Cæterum cum vigilantes à ſomniantibus traducimur: dormire laſſis non libet; neque ridere cum cruentis mucronibus pungimur. Ignoſcant igitur, quod omiſſis ineptiis crimina inſontibus impacta removere aggredimur.

Inter alias iracundiæ ſuæ victimas; triplex hominum genus potiſſimum in hac Satyra ſibi author ſumpſit inſectandum. Gentis atque urbium Batavorum Optimates, Remonſtrantium, quos vocant, & Sarmaticas Eccleſias. Horum unicuique paſſim aſperſas maculas; abſtergere ſeparatim conabimur. Cæteros quos non immeritò Satyræ immiſcuit, exhiberi omnium ludibrio nihil moramur; ſatis jam alioqui de injuriâ conqueſti; per quam inter ſontes & flagitioſos; immerentium nomina conjecta ſunt.

Ac primores quidem Oppreſſæ quondam Bataviæ à nemine minus quàm ab Heinſio carpi merebatur. Multis eorum beneficiis obſtrictus, longo auctoratus ſtipendio, gratum iis animum debuiſſe ſi fatetur; eâdem operâ damnet ſe ingratitudinis neceſſe eſt. Si negat, tantò ingratiorem ſe exhibet, & nunc ſinceris mortalium judiciis, & poſteritati. Quæ quantò à luctuoſa illa tempeſtate, remotior erit; tantò de iis quæ id temporis geſta ſunt, judicabit incorruptiùs. Non eſt quod ſperet turbulentis illis temporibus per iniquas & violentas leges ita bene quorundam criminibus proſpectum eſſe; ut cauſæ, ſaltem apud poſteros dicendæ, poſſint eſſe ſecuri. Nulla *Amneſtia* efficit quin omnibus conſtet Heinſium magnis Ordinum Bataviæ beneficiis fuiſſe obligatum. Quod autem erga hos mutuæ voluntatis officium homini minoris conſtare poterat; quàm ut proſtratis jam & jacentibus; quibuſdam & ſepultis, parceret. Finge homines fuiſſe malè meritos & calamitate ſua dignos! At profectò

Res eſt ſacra miſer.

Quid benemeritus? quid inſons? Hiccine ſine injuria peti? ſine ſcelere lædi? ſine crudelitate poteſt violari?

Quæret hic à nobis reus non ſine conviciis, (ſat ſcio,) quod tantum in Patriæ patres facinus admiſerit. Non excutiemus multis ſuſpiciones incertas, non ea, quæ ita ambiguè paſſim jacta ſunt, ut cum exiſtimationem eorum apud plebem lædant, negari tamen apud eruditos poſſint. Quorum, qui obiter guſtum aliquem poſcit; revocet in memoriam qua temporibus illis integritati ſummorum virorum invidia popularis, per intolerandam calumniam crimina objectaverit. Addat poſteà è divina Satyra quæſtionem in gratiam vaniſſimæ plebis propoſitam, *Cur potentiores cæteris Hiſpani eſſent?* eique, ſubjectam reſponſionem inverecundæ calumniæ aſſentatricem, Quia *nimirum bellum cum avaris ſæpenumerò geſſerunt.* Quod tametſi in alios quoque non ſine argumento, torqueri poſſit; ſcribat tamen Heinſius quinam in Batavia ſceleris hujus per ſummam injuriam recens poſtulati fuerint. Neque ignorabat quoſnam hoc loco cogitationes hominum erant deſignaturæ. Quos quidem, non credo tam impudentem eſſe, ut expectet, dum ab hoc crimine purgemus. Alioqui, ſi (quod infeſtiſſimorum Judicum uſque ad ſanguinem prolapſa Crudelitas auſa non eſt:) Heinſius homo mitis & candidus, hujus eos criminis damnare vult videri; (ne in re manifeſta Lectorem diu moremur) provocamus ad mentem hominis arcani de rebus illis judicii conſciam. Quæ ſi quid in tàm crudelis ac diræ calumniæ genere peccaſſe hominem deprehenderit; contineri ut opinor nequibit

quin ſurdo verbere cædat
Occultum quatiente animo tortore flagellum.

Cæterum reliquas id genus ſuſpiciones rimari, animus non eſt. Teneri enim in tàm lubricis manifeſtò vix poteſt. Diſſimulandum tamen id genus obtrectationis non fuerat; quia quo verſutius nocet; eò præſentiori dignum eſt remedio. Venio ad apertum malevolentiæ indicium, cujus per placidas licet ambages, prodit ſe ac pellucet lucidum virus. Principio narrationem de calamitate Bataviæ ingreſſus, queritur de partium odiis, & incenſos in mutuam perniciem animos exagitat: Plauſibili in ſpeciem ſtudio; ſed quod multiplicem ſiniſtri adverſus alteram partem præjudicii, injuriam, non ſatis occultet. Primum enim, ſi, (quod hoc loco ambire videtur) neutri ſe parti obnoxiè devinctum; utriuſque errorem bona fide arguere vult videri; cur culpæ ejus ſe pauló ante participem faciebat; cujus mox ageret cenſorem. Aut quà fronte nunc arguere non erubeſcit; quod ipſum commiſiſſe non puduit? Nullus equidem illa tempeſtate peſtilentior extitit Batavici diſſidii fomes, quam illa Synodus probri & flagitii plena; quæ Dordraci in oppreſſionem inſontium ferale claſſicum cecinit. Auſa facinus, proh dolor! tot jam annorum cladibus & manifeſta irati Numinis ſignificatione, vindicandum. Hæc enim mentes civium ſententiis diverſas, in concordiam animorum coaleſcere non permiſit: hoc funeſtum Reformatis quas vocant, Eccleſiis ſchiſma, veluti immedicabilem plagam inflixit; hæc tot hominum millia ſine ulla juſta cauſa ab unius Eccleſiæ corpore, crudeli vulnere detruncavit & avulſit; hæc tot injuriis, tot contumeliis, cives in ſe mutuò concivit & exaſperavit &c. ut & lædentium animos in barbaram crudelitatem efferaret; & in læſorum ſi quandò ſanarentur vulneribus, ne honeſtè quidèm cicatrici locum relinqueret. Hæc igitur cum agitarentur in communis rei perniciem, ubi tunc Agrippa Menenius qui apologo? ubi Heinſius qui anapæſtis incenſos civium animos mulceret? qui occurreret injuriæ, quæ in ingentem animorum alienationem fuit evaſura? Vidimus profectò hunc Cenſorem, qui in rabiem civium tanto ſupercilio detonat: inter alterius partis Scribas atque Actuarios aſtipulantem criminibus, quæ mox Satyrico aceto perfunderet. Nam quod hoc loco invidioſius traducit quam

quod immanes ducerent iras
Et, quod diſcordes in ſæva ruant
Prælia cives.

At quis eos irreconcialibili diſſidio commiſit; niſi qui in gratiam Alterius factionis: iniquiſſima in alteram dictitabant atque ſcribebant edicta. Aut igitur ſibi nunc non conſtat Heinſius & transfuga divitum

Partis linquere geſtit.

aut odiorum quæ traducit invidiam; quia apertè non poteſt; furtim in alteram hoc eſt oppreſſam partem derivat. Atqui, ſi ſpiritus hominis ſatis novi, non opinor eò ſe demiſſurum, ut ſeſe in privato Lugduni Muſæo plus nunc videre fateatur? quàm in publico antea Bataviæ Concilio viderit. Nec ipſe

in hac Satyra aliter exiſtimari permittit, dum grandiuſculis literis ad Columnas Herculis Edictum curat perſcribi in quo *pulchrum ſe*, *arbitrari* ſignificat, „*iis ſe conjungi, quibus olim publice conjunctus eſſet cum* „*præſertim niſi ſalvis iis ſtare Patria haud poſſit.* Relinquere igitur eum, omnem quam exagitat civilis diſſidii culpam; non huic à qua ſe merito ſtetiſſe gloriatur; ſed alteri contra quam ſtetit parti tribuere. Quæ profectò quanto occultior, tanto nocentior calumnia eſt. Cujus ſuſpicio non deletur illo ſubterfugio, ſi quis ex iis, quæ modo commemoravimus verbis faciat conjecturam, Heinſium non ideò olim publicè Gomariſtis conjunctum fuiſſe, quod omnia probaret quæ ab iis gererentur; ſed quod videret niſi ſalvis iis, ſtare patriam haud poſſe. Primùm enim multum intereſt; ad delicta aliena conniveas, an temetipſum admiſceas, aut iis implicari ſinas. Deinde, nihil impediebat Gomariſtas (columina patriæ) ſalvos eſſe; licet eorum Injuriis atque tyrannidi Heinſius unà cum aliis ſubſcribere refragatus fuiſſet. Tantum verò abeſt, ut in illâ controverſia Salus eorum ullum in diſcrimen veniret, ut ne minimi quidem detrimenti, nec leviſſimæ injuriæ tunc adirent periculum. Niſi forte paſſuros injuriam fuiſſe cenſet Heinſius, ſi non feciſſent; more eorum qui ſibi de incolumitate periclitari videntur; niſi omnium capitibus pro libidine inſultent. Sed hoc illud eſt ſcilicet, quod excutiendum ſumſimus occultæ calumniæ artificium. Exaggerandus fuit civilis diſſidii furor; deinde fingendum præſens & grande alterius partis diſcrimen, in cujus videlicet incolumitate Salus patriæ verteretur. Ex quo non inepto Lectori liquere poſſet; quænam diſcordium factionum criminis iſtius teneatur; quæque per latus æmulorum ipſius patriæ Statum ac Salutem, inexpiabili ſcelere petierit.

Ecquid hoc criminationis genere excogitari poterat inverecundius? Tuam fidem Heinſi? Juſtumne tibi & tanto verborum apparatu dignum certamen videtur?

Ubi tu pugnas, ego vapulo tantum.

Nullus igitur pudor eſt *quoties civilia bella*
Una acies patitur, gerit altera;

pari utramque ſceleris convitio involvere! A quo enim tandem Gomariſtis tuis impendebat periculum? Nam Remonſtrantes, aut potius Bataviæ Proceres, ipſe rerum eventus hac ſuſpicione abſolvit: à quibus non modò non incipit prima calamitoſi diſſidii anſa: verum etiam poſt graves ac periculoſas injurias nulla capeſſitur.

Pugna, ſed hinc jugulo; hinc ferro bella geruntur.

Nondum Theologorum Remonſtrantium cauſam ago, ſolo nunc defendo Optimates Bataviæ. Cedo mihi unicum illorum violentum facinus; quo diverſam partem in tàm acerba odia, egerint laceſſitam! Scilicet quia non ad alienam libidinem, illico ſæviebant in eos, quibus crudelis & barbara de æterno Fato opinio ſuſpecta videbatur, idonea irarum cauſa viſa eſt; quæ tantos fluctus cieret. Suone igitur arbitrio Magiſtratum rem tantam judicare par erat? an alieno? An ipſi integrum fuit damnare tot inſontium capita? qui ita modeſte ab altera parte ſententiis diſceſſerant, ut animis omnino divertere nollent? An in negotio, quod (ſi per adverſæ partis intemperias licuiſſet) placide componi potuit, præcipitanda fuit inconſultæ poteſtatis ſeveritas? quæ mox inſanabile Reipub. atque Eccleſiæ vulnus infligeret? Adeone illa, quam ab altera parte oblatam urſerunt Optimates neceſſaria in diverſis opinionibus Pax & Tolerantia, offendit æmulæ Sectæ patronos, ut eo nomine ipſos, contra omne fas & patrias leges; jure ſuo & dignitate omnes, nonnullos libertate & fortunis, & vitâ quoque ipſâ ſpoliarent! Expendat nunc æquus iſtius ſcenæ ſpectator; utra pars civilis illius tempeſtatis cauſam dicere debeat; illane cui pacis ſtudium incolumitatis ſuæ pretio conſtitit? an altera quæ tanto Reipubl. & Eccleſiæ ſuæ periculo atque detrimento, funeſtis odiis uſque ad proſcriptionem & ſanguinem, indulſit? Simul de fronte Heinſii ferat (ſi placet) ſuffragium; quem in tam notoriæ injuriæ indignitate; ſive ambas pariter partes; ſive quod pejus eſt; oppreſſam quoque magis; civilis diſcordiæ invidiâ gravare non pudiut. Verumenimverò ne non modo homines ſed ipſi fungi ac ſtipites neſcirent; quoſnam illis aculeis pungendos ſuſceperit, auſus eſt Conſcriptionem militis de conſilio quondam Procerum Bataviæ factam apertè ſugillare. *Martem*, inquit, *intra oppidum* (ſciat Lector quas urbes hoc nomine deſignet) *admiſerant & quidem ſua ſponte.* Liceat mihi primùm divinare quid ſibi velit illud *Sua ſponte.* Nam ſi voluntatem, quavis etiam graviſſima cauſa impulſam, deſignat, ſuperflua eſt hæc & inepta oratio. Quis enim neſcit, in neminem conferri poſſe ullius facti culpam; niſi ad id voluntatem ſuam quoquo modo flexerit? Proinde niſi ineptire videri vult Heinſius, fateatur oportet; ideò ſeſe hoc loco Martem ſponte admiſſum objectare Batavis, quia id nequaquam gravi cauſa coacti ſed levi occaſione impulſi fecerint. Porrò quid per admiſſum Martem intelligi velit, ambigere neminem ſinit dum ſtatim ſubjicit: *Miles quippe rerum omnium egenus; cui & unde incertum, ſumma vi conſcribebatur, Ei ſalus civium & vita ne quid detrimenti caperet, committebatur.* Non miror hominem à ſomno dimiſſum in calce Satyræ, excuſare viſa minus cohærentia. Nam profectò ſi uſquam alibi hoc certe loco dormitans Heinſius; multùm de judicio remiſit; qui id ſponte, hoc eſt, ſine gravi cauſa, commiſſum criminetur; quod obiter ſtatim Salutis ac vitæ tutandæ cauſâ factum fateatur. Nam quod obiter militi egeno Salutem civium commiſſam indignatur, ridiculum eſt; quaſi in delectu militis cenſus ratio ſpectetur. Quamquam, (ut vere fatear) non tam militi, quam Imperatori opulento ac potenti ſalutem civium non ſemper ſatis tutò committi; tempora de quibus loquimur; docuere. At enim propugnandæ Salutis neceſſitatem; duntaxat obtentui ſumptam, ſeſe intellexiſſe contendet! Hoc verò qui fieri poteſt; cum ipſi aliud agenti exciderit evidens ſuppreſſæ veritatis veſtigium; nimirum *illius Curiæ quam conſcriptus miles ſervabat, amore, multos utrinque deperiiſſe.* Ain, verò Heinſi! Utrinque? Id quidem tibi mirum non videri; egomet haud miror. Quippe, & iis, qui antiquitùs in ejus poſſeſſione fuêre ſua ſors minime aſpernanda; & infimæ plebi, patriciorum fortuna merito invidenda viſa eſt. Sed quo pudore utroſque invicem commiſſos miraris; cum alteram partem alterius dignitati inhiaſſe fatearis? qua verecundiâ Magiſtratum occulte criminaris; quod ſordidæ & magna ex parte inquilinæ plebi in Curiam irrumpenti quoad licuit reſtiterit; quodque ad frænandam ſeditioſorum licentiam, legitimum ſimul ac neceſſarium præſidium comparaverit. *Ignoro* ait *Dominam* cum tanta dote male *ordinam.* Horum tamen fides non paulo melius eventu ſpectata eſt quam aliorum, quos Heinſius notos intelligit; neque ego inficior cum vel ipſis Batavis notiſſimos reddiderit injuria. At etiam in oppreſſæ Bataviæ luctu placet eſſe faceto. Curiam ejus, cujus tunc amore Sutores ac Cerdones Flandri flagrabant, Matronam vocat honeſtiſſimam. Etiamne poſt atroces injurias, novo locus erat ludibrio? Non eſt tanti iis qui hujus Matronæ caſibus ingemiſcunt; regeſtis in auctorem Salibus, jactum in ſeſe ulciſci dicterium; ut in lachrymis ſuis ridêre ſuſtineant. Sed ſi malis atque dolore alieno

Heinſius

Heinſius tam libenter paſcitur, agnoſcat iſtius Nymphæ gemitus; quæ ſic illius temporis caſus, conqueſta eſt.

Audi Deorum quiſquis humanas vices.
Vagos in orbes, dextera inſtabili rotas
Audite Fata, veſtra vos tellus vocat.
Deſponſa magnis nempe rerum exordiis,
Cruenta ſævi ſcena Mavortis diri,
Mox facta populis liberæ Pacis domus
Inſons aſylum gentium crescens fugâ;
Et ſervituræ publica Europæ mora
Batava tellus; nota jam cælo ſatis
Terriſque nimium. Funera immenſæ ſtragis
Vulnuſque, quis non ſenſit & lachrymas meas?
Uſtus cadenti Sole miles Celtiber
Suoque multum concolor gens Heſpero;
Senſere Galli, quique Danubium bibunt,
Sed non adultum; quique præcipitem Padum
Hæres ſuperbi nominis Gotthus potens
Et clauſtra gelidi Cimber obſidens maris
Impune, taceo quos brevi furens freto
Neptunus orbe ſubmovet toto viros
Medius Britannos. Damna Mavortis mei
Senſere & Indi; ſi qua gens Bætim timet
Aliquam laboris abſtulit partem mei:
Non ſola vici, ne triumphavi quidem.
Recepit orbis quod dedit; victoriæ
Ad opitulantes magna pars ſocios redit,
Suæque Reges ſponſis vendico mihi.
Nunc reſtitutæ quis Dêum lævus rei
Premens adurget rurſus afflictas opes?
Fortuna alumnæ terga quid vertis tuæ?
Hoſtemne toties perfidum fregi foris,
Ut non deeſſet hoſtis infelix domi?
Divulſa laceror, parſque faſcibus mei
Pars certat odiis; hæc poteſtate, altera
Hoſtilitate pugnat implacabili.
Diſtracta mater, inter infenſas manus
Pereo Nepotum. Talis evantes nurus
Lymphatus egit error, in diram necem
Gnati & nepotis; eum caput tabo fluens
Raptaret iſthinc mater, hinc matertera.
Miſerere noſtri; abſtine impias manus
Veſana proles. Corda ſi tangunt pia
Lamenta matris, noſco noſtri pignora
Germana partus; quos juvat vitæ ſuam
Securitatem reddere expenſam meæ.
Et jura ſanctæ qui poteſtatis mihi
Pacique donant. Non queror veſtros metus
Privigna timeo pignora, & vulgus ferum
Quibus noverca ſum viris *Batavis*
Et quos recepi gremio in exitium meum.
Oblita juris exulum fæx impia
Meritis rependit talia altricis ſuæ.
Partus nocentis ſic puerperæ nocens
Dirus parentem viperam fætus necat.
Nutrix alumnum ſic bidens lupum fovet
Subitura ventrem lacte quem paſcit ſuo.
Perfidia noſtris, una, non ſat eſt malis:
Infenſa cive pejus ingrato furit
Cohors ſororum: queis meâ miſſis manu
Noſtro trahendos ore ſpiritus dedi.
Heu pulſa dudum cœtibus mortalium
Aſtræa virgo tuque Fas. Jus & fides
Contaminati ſi qua res tangit ſoli
Sceliique cura, perfidi inteſtabilis
Teſtor ruina nil volo involvi meâ.
Cum cuncta poſſim vertere & forſitan caput
Servare noſtrum. Nulla me arguet dies
Animi impotentis. Vos tamen ſtolidi meas
Veſtrâ luetis ſervitute injurias.

Par erat ejus potiſſimùm Nymphæ verbis, faciem illius temporis depingi, cujus tunc proprium & capitale agebatur negotium. Nec verò eſt quòd tantùm liberos parricidas, ſed & ingratas ſorores injuriarum apud Poſteritatem, poſtulet: quarum libertati eum duplo plus opum ſuarum; quàm illæ ipſæ impenderet; eam retulit gratiam, ut ſibi per eas legibus ac moribus ſuis vivere non licuerit. Porrò innocentiæ ſimul & poſteritatis intereſt, detergi factioſis narrationibus fucum, larvamque detrahi; ut gemino vultu in lucem prodeat veritas. Etenim in ejuſmodi diſtractarum partium ſtudus & ambitu ſeculi

Pauca ſua tantum veniunt in ſecula famâ

Pluribus aut gloriam deterit invidia: aut calumniam aſpergit malevolentia: aut immeritas laudes affingit adulatio. Omnia verò ſucceſſus invertit. Cui ſi Fortuna favorem indulſerit, illicò panægyricis celebrabuntur flagitia

ſcelerique nefando
nomen erit virtus

Si verò conatus deſtinatis exciderit; non in titulos tantùm, ſed in ſupplicia quoque ſcelerum, ſuccedit laudatiſſimum facinus. Neque tamen adeò humani generis conſcientiam, ulla unquam potentia ſubêgit: quin per infuſæ in vulgus famæ caliginem, erumperet aliqua veri judicii ſcintilla, ex qua poſteà clariſſima lux, quæ omnes falſi latebras retegeret, exoriretur. Libet & iſtis præſentis ſeculi caſibus eundem augurari eventum. Quem quò firmiori ſpe præcipimus, eò alacrius præſtanda nobis eſt, iſta fides ac libertas veritati; ut ob ejus patrocinium, nulla odia, nullam invidiam, nulla vereamur ſuſcipere pericula. Nec enim contra veſanam plebem tantùm; aut ignobilia nomina, hoc eſt effrænes Concionatorum linguas, dicendum eſt. Veniunt in maximam culpæ partem; maximi & manſuræ memoriæ conſecrati Europæ Principes. Quorum honori ac prioribus meritis; vellem donari poſſent ſequentium temporum auſus: ſi quâ forte liceret, fidem ſimul noſtram & alienam innocentiam; cujuſquam gratificari dignitati. Prodeat igitur eorum unus & exprimendo tempeſtatis illius genio; æſtus animi ſui quibus tunc agitabatur ſuomet ore explicet.

Utramque famâ Solis implevi domum
Patriamque meritis. quâ novum terris jubar
Depromit, & quâ condit auratas faces
Per ſpatia mundi curſuum Phœbi comes
Noſtrum vagatur nomen: & quâ Sol nequit
Etiam cucurrit. Spectat Arctoo gelu
Gemina rigentes Urſa Naſſovios ſinus,
Et quæ jacenti prona gens ſubeſt Noto
Neſcire famæ non poteſt littus meæ.
Per me Batavus flebile excuſſit jugum
Heri potentis; liberam aſſerui manu
Victrice patriam: pro pudor! quæ degener
Famuli miniſtra Martis; imbellem togam
Didicit vereri. Quoſne ſubſtraxi plagis
Domini furentis. Vindici imperent ſuo?
Colamque proprios (turpe) libertos cliens?
Humilis ſuperbos? Tædet aucti nominis,
Orbem pudoris conſcium feci mei
Dignus ſeniles tamdiu faſtus pati.
Utcunque voti deſidis veniam ferat
Facilis juventæ obnoxium caput dolis
Virum ſenemque pudeat anguſtæ ſpei.
Nunc quid paratis objicis rebus moras
Concepta quondam verba ſacri Carminis
Juriſque rupti triſte jurandi nefas.
Quid volvis anime? quid colis ſtolidam fidem?
Plebeja res eſt huic locum ſummum dare,
Reges honorem altiùs ſacrum locant.

Au ſtare dictis celſius putas decus ?
Quam prænitentis fulgido ſolii gradu
Se fraudat ipſum , cujus imperio fuit
Fraudi ſacramentum ? Eſſe perjurum nego
Quicunque ſceptrum nactus eſt perjurio
Servare pudor eſt ; quod prius fœdus mihi
Invisa frēgit Optimatum factio ;
Partita mecum ſubdolâ faſces fide.
Nos nempe bellis : illa Paci præſidet.
Nobis laborem : præmium aſſignans ſibi :
Ipſumque rurſus abſtulit bellum mihi ,
Unàque honorem: Redde jam martem precor
Hoſtem repoſco : quem tamen vano metu
Foris negatum ; mox mihi dabo domi.
Quid anime ceſſas ? ipſa te invitat dies :
Dum ſciſſa Patrum ſtudia ; dum plebes furit
Venire vili cara Libertas poteſt.
Quoties in arctæ ſervitutis compedem
Vindicta populos truſit : & diſcors furor !
Dum quiſque domino triſtiùs civem timet.
Adſum vocantes protinus ſequor Deos.
Fauſque lætus vado lætis obviam ;
Oblata cupido tempora amplector libens :
Quibus fervens Nereus quaquà ſalo
Tundit Batavi littoris curvos ſinus ,
Sparſaſque Ponto Cycladas Mattico.
Quicquid duobus Rhene brachiis capis ,
Et quicquid agri Moſa ſtringit corniger
Sub jura veniet noſtra. Dignos impetus
Hac mole rerum ; læta mens tandem cape ;
Et diſce victrix eſſe par magnæ ſpei.
Non nimia poſco : nec novum genti decus
Diadema noſtræ ! teſtor Auguſtos avos
Maneſque Adolphi gaudeat regno ferox
Impune raptor. Auſtrius , toties meos
Expertus enſes ? Victimæ patri jacent ;
Etenimus atavo ? jam luit ferro necem
Damnis rapinas penſet infelix Iber.
Raptos repoſcens Imperi faſces avis :
De male coactis Auſtrii cenſus bonis
Nil occupare , quod meum non ſit , queo.
En cauſa regni ! Cauſa ni melior foret
Conſentientis una vox plebis Hero.

Nempe hi ſunt calamitatis Batavicæ fomites ; veriores certe quam quos in pyxide Heinſio per ſomnium oblatâ , criminum Meteoron occluſerat. Acceſſit Tranſmarini Principis intempeſtivum adverſus alteram partem ſtudium , alteram odium. Cujus tamen vel maxime intererat ; interpoſitâ auctoritate pacem inter utramque tueri. Quam ad rem , celebris literaturæ Seni , matura adoleſcentuli Regis prudentia illuſtri exemplo præiverat ; documentum ſeculo exhibens canitiem & literas , non eſſe unica certave bonæ mentis pignora. Et profecto firmus recti ac ſolidi judicii mucro ; omnem ingenii aciem atque omnia eruditionis arma , facile provocat. Sed tum temporis & aliquanto poſt ; neſcio quod peſtilens ſydus , aulam illam Inſulanam afflaverat , ut ſalubris conſilii patiens non eſſet. Niſi forte illa Divarum maxima , quam Heinſius diu quæſitam atque invocatam , ſub Senecionis cujuſdam pileolo , fugitivam clàm deprehendit ; toto terrarum orbis Continente pulſa , illo potiſſimum ſub axe latebras elegerat. Omnibus enim illic conſiliorum erroribus unica fuit Mater ; neſcio quæ

Simplicitas cujus non audeo dicere nomen.

Quanquam & alios pleroſque Mediterraneos Principes , indomitæ ſuiſmet viribus fortunæ propriæ , crimine non abſolvo. Qui dum alteri Batavorum parti incautius gratificantur , utramque pene impulêre , neque minus quàm offenſam infelici conſpiratione Galliam ; ad opem ſibi in proxime impendentibus malis ferendam ; minime idoneam reddiderunt, parum memores quod in hujus Provinciæ diſcrimine, veluti in Maleagrio ſtipite ; cuncta Fatorum ſuorum momenta verterentur. Quæ tantæ temeritatis plena incogitantia , eandem illam quam pauló ante produximus Nympham iterum ēgit in has voces.

Impendentem Orbi totâ jam mole Pyrenen ,
Et regnum Oceani ſero de littore ſurgens
Injectâ moror uſque manu : non fanda furentes
Heſperias Batavo ſubmovi faſce ſecures.
Nec ſatis eſt pugnaſſe mihi : ſed turbine eodem
Meque ſimul , Regumque manu , diademata miſi.
Neſcit mundus adhuc : cujus ſit munere liber ,
Neſcit turba Ducum , meâ quos vindicta relaxat.
Sed noſter omnis urit honos & mitia Fata.
Mene frui cunctis , peperi quæ munera , terris ,
Invidia eſt ? Impar magnæ ſucceſſor Eliſæ.
Teque adeò patrui quondam cui Martis alumno
In mea ſtringendum conceſſi viſcera ferrum.
Quæ tandem mens læva ſubit ? quiſve abripit error?
Heu laſſata brevi nimium mea Fata favore.
Cur mihi nunc primum ſurgens Fortuna ſeneſcit ?
Non jam prima peto poſſeſſi jura Tridentis :
Non domitam Calpen ; vel Ponti littora rubri.
Nec reduces ſpoliis claſſes Orientis onuſtas.
Plura quidem fortuna dabas. verùm improba vota
Largior invidiæ. Non amplius oro , ſuperſit
Nunc mihi ; quam quantum terris mea munera donant.

Atque hæc pro Optimatibus Bataviæ dicta ſufficiant. Quorum alioqui injuria pariter atque innocentia , proprio ſatis teſtata , alieno non multum eget , patrocinio.

Nunc ad Remonſtrantium , quos vocant , cauſam, aliquoties hoc libello perſtrictam accedamus. Quorum huc uſque exiſtimationem nemo momordit ; quin fregerit genuinum. Quò minùs negotii nobis fuerit, in famâ eorundem ; quæ divinæ hujus Satyræ dente arroſa eſt , vindicandâ.

Primùm igitur ſub Zenodori nomine traducitur is, qui in hoc hominum genere familiam ducere videtur : Dein tota eorum multitudo : denique Religio calumniis ſimul atque contumeliis aſpergitur. Ac Zenodoro quidem ; quiſquis ille fuit , literarum primùm ignorantiam : deinde ambitionem & ſuperbiam ; denique in dogmaticorum opinionibus negandis audaciam objicit Heinſius. Nullis , inquit , literis fuit inſtructus , nihil legerat. Mirum , igitur, qua ratione in ſua ſecta , dictaturam quam ipſi tribuit , occupaverit; atque etiamnum de ſententia ejus retineat. Ait enim Zenodorum iſtis hominibus nunc eſſe *Omnia*. Quos tamen inter , non imperitum tantùm vulgus ; ſed & aliquos auctoritate pollentes collocat. Facit contumeliam ſollertiæ ſeculi in quo vivimus , qui putat rudem hominem atque illiteratum eò faſtigii ſcandere potuiſſe. Certè inter hanc hominum quam taxat , turbam ; plerique ingenio , literis , facundiâ non modo præſtantes , ſed celebres quoque eminent Nec deſunt quædam ſeculo ſuo majora & poſteritati æſtimanda ingenia ; eaque ex intimis , niſi fallor , olim Heinſii amicis , qui (quod pace Satyrici ſcriptoris dictum ſit) ingenio , indole atque ipſa nominis celebritate , ipſi pares : ut de animi modeſtiâ & candore nihil dicamus ; acri certè judicio ; eruditione omnigena : linguarum pene omnium peritiâ incomparabili ; induſtriâ ingenti, longo poſt ſe intervallo Heinſium reliquerunt.

Sed quoniam Zenodoro literarum imperitiam objicit ; quæro quid nomine literarum intelligat ? An illas humaniores ; quæ in duarum linguarum penitiori notitiâ verſantur ? At neminem ex principibus huius ſectæ dabis non utriuſque linguæ quod ſatis eſt peritum. Certè omnium caſta eſt & latina ; atque etiam erudita oratio. An poëticas delicias ? Non cuilibet Theologorum in promptu eſt; in infamiam

Ordinis ſui Carmina adere juvenilia: præſertim cum quoſdam editorum pœnituerit. An potius illam legendi ingluviem, quæ non ſincero alimento nutrit, ſed inani ac momentaneâ voluptate detinet ac moratur ingenia; donec ibi conſeneſcant; unde ad ſolidiora gradum facere oportuit? Nemo Criticorum laborem aut officium contempſerit. Multùm tamen inter abuſum literarum; & ipſas literas intereſt. Nec multiplicem omnis generis auctorum lectionem damnamus. Sed eſt quædam ingeniorum quoque Gula; cui infinitæ lectionis non alius eſt ſcopus: quàm legiſſe: aut potius legere. Non iſti, ad vitæ aut animi, aut ipſius ingenii uſum, ex tot replicatis paginis quicquam depromunt; ſed ſterili legendi dulcedine abrepti; ſaucium inexplebili *Boulimiâ* mentis (liceat ita loqui) ſtomachum, novis ſubinde librorum cupediis irritant atque ingurgitant. His in tanta legendi aſſiduitate nunquam diſcere vacat. E tamen ad eam ſupinæ lectionis libidinem & oſcitantiam; Contemplationis nomine abutuntur. Cujus finem, hoc eſt, veritatem; aut ob inertiam non quærunt; aut ob ambitionem tanquam ſcopulum, anxiè vitant. Quamquam quæ poteſt veritas depromi ex pleraque illâ auctorum colluvie: qui fabulis aut inanibus tricis orbem repleverunt. Quorum tamen ipſorum probatiſſimis quibuſque non contenta Eruditorum ambitio; purgamenta inſuper antiquitatis; è pulvere bibliothecarum everrit: atque illorum lectione; tanquam ſublimium rerum contemplatione, coram rudioribus ſuperbit. Quaſi rudiores cenſendi ſint quos in Augiæ ſtabulis mentibus ſuis pabulum atque alimentum quærere piguit. Talem ſuſpicor fuiſſe Zenodorum qui illuſtri labore vires ſuas experiri maluit, quam ignobili diligentia conſeneſcere. Quo in Conatu ſi quid humano more hallucinatus eſt; non eruditio flagellanda ſed error oſtendendus eſt. Aliàs Heinſii probrum erit; habere quod diſcat ab indocto. Nemo eruditorum eâ conditione in literis verſatur; ut ipſi omnia ſcienda ſint: vel ſi quid hominem uni ſtudio intentum fugerit, ilicò pro illiterato ſit habendus. Sufficit ſi præter neceſſaria, ea quoque teneat, quæ ab ejus inſtituto minus ſunt aliena. Hos potius pudeat, quos in puerilibus curis, Canities occupat & qui capaci ingenio atque indole, magnificum neſcio quid polliciti, ſpem ſeculi ac poſteritatis turpiter deſtituunt. Quid enim ipſis prodeſt multijuga lectio & excelſi acumen ingenii? ſi tot dotibus ſuprà vulgi indolem aſſurgentes, nondum tamen vile ac plebejum neſcio quid ſapere dedidicerunt? Aut quam exile ac turpe ſibi tot laborum præmium deſtinant, Eruditionis apud vulgus hominum opinionem atque jactantiam? Melius in honoribus captandis nobiliori ambitioni impendiſſent miſerrimam mentem; quàm in tàm humili arena nominis decus quærunt, nec tamen ideò ſemper aut uſquequaque aſſequuntur. Non igitur prorſus nihil viderat ille: qui animo Heinſii dignius vitæ genus optaverat: in quo certius atque honeſtius, illius, quam unicè venatur, famæ, exerceret aucupium.

Stulta ſames tituli, tibi quod poſt Fata negatur
Poſſe frui: vacuas quid tandem quæritis umbras?
Et miſeram lucem longâ ſub nocte latentem?
Finge triumphatis erectos gentibus arcus:
Sub pedibuſque orbem & vaſtâ ſpe præcipe, quicquid
Optaſſe erubuit Pellæi inſania voti.
Ipſe tamen duri ſpolium miſerabile Fati
Reſtabis: gelidaque cinis lugendus in urnâ.
Sume animum ingentem potius, & te quoque dignum
Finge polo. Incipient illis anguſta videri
Vota Ducis Macedûm, ſpes quos magis improba pulſat.

Libet adhuc ſemel rogare quamobrem Heinſio rudis viſus fuerit Zenodorus. An quia Theologiam ac Philoſophiam modicè attigerat? Hoc quàm verum ſit, edita in lucem, ingenii ejus monumenta, certiùs teſtari poſſunt. Sed ſi hoc ipſi verè objici poteſt; ille vero, meâ quidem ſententiâ, vehementer ſapuit. Ad Philoſophiam enim ac Theologiam noſtri temporis, propiùs accedere, res eſt ſummi diſcriminis. Adhuc profectò pauciſſimi utriuſque Divæ penetralia, adierunt; qui non dimidio ſtultiores evaſerint, quàm acceſſerant. Neque id in ipſarum ſcientiarum ſed in dogmatum [illegible] dictum eſto; quæ in utramque invexit.; ſtolida in ſacris pariter, prophaniſque philoſophandi ambitio. Quam poſteà in immenſum auxit; triſtis & barbara, per tot ſeculorum caliginem, ſatis proterve in ingenuam judiciorum libertatem, diuque graſſata tyrannis. Earum utriuſque initium, paulo altius arceſſere orbis incipit, quàm vellent nonnulli: Quibus nequicquam muliebriter ejulantibus, aliquando neceſſitas & humani generis Reſipiſcentia extorquebit, ut cogantur

Quæ pueri didicere, ſenes perdenda fateri.

Horum tametſi HODIE NIHIL fiat: CRAS CREDO aliquid, multò magis perendie fore. Namque illa rediviva lætiſſimi augurii volucris:

Tarpejo quondam quæ ſedit vertice cornix
Europæ aſcendit præſcia culmen avis:
Ne tantum priſcis caneret ſua Fata tyrannis,
Eſt bene non potuit: nunc quoque dixit *Erit*.

Alterum Zenodoro crimen objicitur Ambitio atque Superbia: cujus fidem faciunt Cornua in maximos ſeculi viros (ita enim loqui placet) obverſa. Nam quod is Theologorum ſe ac Politicorum primum ſomniaverit, atque hinc ſcilicet homini tanta acceſſerit fiducia: mihi non ſatisfacit. Novi enim aliquos, qui etiam vigilantes ita, adeoque magis fortaſſe magnificè, de ſe ſentiunt; nec tamen in Calvinum aut Bezam cornutâ fronte incurrunt; imò ſummos ſeculi viros prædicant. Præterea mihi certò conſtat, Zenodorum de ſomnio ſuo, id nemini unquam aperuiſſe. Hinc mirari ſubit unde tanta Heinſio divinandi peritia; ut, quid homines ambitioſi ſomnient, ſcire poſſit. Certè apud Artemidorum de arte iſta diſcere nihil potuit; qui interpretes ſomniorum inſtituit, non divinos. Credo igitur, in hoc Menippeo ſomnio ab Optima Dearum Luna; de iis quæ humanæ indaginis ſolertiam effugiunt, edoctum. Sed hujus Divæ numen apud Lunaticos fortaſſe ac ſomniantes quantivis fuerit pretii; apud ſanos certè & vigilantes, in cauſa de objectis criminibus dicendâ jure repudiamus. Verumtamen cur Principes ſeculi viros laceſſere auſus eſt Zenodorus? Atqui non ſtatim hac ſtere aut cornibus eos impetere, dicendi ſumus; à quibus modeſtè diſſentimus.

Etiam in maxima ſentiendi ac judicandi libertate, poteſt ſua cuique conſtare exiſtimatio. Niſi fortè Syllogiſmi & dilemmata quæ in ſententias aliorum torquentur; pro armis & cornibus in homines ipſos directis habenda ſunt. Ego verò dentes & ungues & cornua in hoc loquendi genere, Convitia potius atque calumnias, & illa, quæ rixantibus Chriſtianis ſemper ſunt ad manum, anathemata, eſſe exiſtimo; quæ intactis plerumque opinionibus homines ipſos petere ac vulnerare ſolent. At hoc in Zenodoro, quod ſciam, nunquam planum fiet. Errores is (fateor) magnorum virorum non nimiâ

tamen libertate, detexit. Sed hoc an ſine ſuperbiæ crimine nequit? Quis verò hoc plus ſumere cenſendus eſt? ille-ne qui, in quo alterum errare putat ingenuè ac modeſte profitetur? an qui omnibus ſuam, ſuorumque auctoritatem obtrudit; ne contra eam quiſquam mutire audeat? Cujus eſt fiducia tolerabilior? Ejuſne qui rationibus & argumentis? an qui ingenio atque exiſtimationi ſuæ ſuorumve credi poſtulat? Quas ullum mortalium ſuæ dotes tàm altè ſuſtulerint, ut ſupra omne lapſus diſcrimen politus ſit. Itaque crimen iſtud merito in criminatores revolvitur.

Reſtat in evertendis Dogmaticorum placitis audacia; Zenodoro cum aſſeclis objecta. Quo in crimine duo potiſſimum urgeri intelligo. Primum quod *omnia damnare atque audere dicuntur*; atque ut alibi ait *Academicos imitati in omnibus aſſenſum ſuſtinent, ne iis quidem exceptis, quæ graviſſima habentur, & neceſſitate plus quam Geometricâ nituntur.* Atque hoc eſt; quamobrem adverſarios eorum *Dogmaticos* vocet; quaſi ipſi, (quod uni eorum nulla fronte objicit) *Pyrrhoniorum ſectam ſecuti, nihil dum certò ſciant; nihil certò affirmare audeant.* Alterum eſt, quod *leviſſimis de cauſis tantas turbas conciverint, dum minutas, rancidas, & jampridem ſepultas quæſtiones revocant*; quas nunc *vilia ſcruta & trita ac ſæpe jam rejecta*: jam vocant *fila putria & nodos quoſdam, mille modis involutos contortuplicatos.*

Prima criminationis pars, tantò impudentiùs calumniæ genus continet, quantò minus inveniri poterat, ſaltem veriſimilis calumniandi prætextus. An is qui *aliqua* fortè *ſciri non poſſe* ait, *Omnia ſciri poſſe* negat? An qui *aliqua ſciri negat*, eadem ſtatim *ſciri non poſſe* aſſerit? An denique qui ullum mortalium *neſcire aliquam* rem affirmat eâdem opera rem illam *ſciri negat*? Nunquid Zenodorus everſo peſtilenti de Fato dogmate, nihil in ejus locum ſanius repoſuit? Num falſâ & abſurdorum feraci opinione rejectâ; nihil ſibi in eo, de quo differit, liquere teſtatus eſt? Non errore diſcuſſo, aperuit, quid in ea re ſtatuendum eſſet?

At enim *forſitan nullum eſſe hominem aſſeruit, qui falli, aut fallere non poſſit.* Hoc vero ad Pyrrhonis inſaniam nihil pertinet. Nec enim quia lubrica & proclivis in errorem eſſe ſolet, humani ingenii fiducia; idcircò nihil veri percipi poteſt. Non ideò nemo mortalium, ab errandi periculo exemptus eſt, quod errare ipſum neceſſe ſit: aut evitare errorem nullo modo poſſit. Sed quia ſæpe vires ſuas non intendit: ſæpe nimiâ fiducia aut affectu; aut aliquo incurrente impedimento, *negligit velle* quod *poteſt*, aliquando etiam *non curat poſſe*, quod *velle debet.* Pauci in hoc negotio de natura queri poſſunt; nemo de Deo. Nihil eſt igitur, quod eo nomine malè audiat Zenodorus; quaſi nihil certò ſciat; nihil affirmet. Firmiſſimâ iſtud aſſeveratione omnibus inculcat; quod ſe certiſſimè ſcire confidit: Reducis iterum poſt extinctam Stoicorum ſectam Fati aſſertores, fœdè ac turpiter lapſos eſſe. Præterea, rem in qua illorum errorem redarguit, ipſam per ſe, ita planam eſſe; ita manifeſtam & liquidam; ut longè difficilius fuerit, in ea perverſè quàm rectè ſentire. Documento ſit, quod in ea imperiti & ſimplices plerumque meliùs ſentiunt: ut hic ad delirandum propemodum opus ſit, ingenio & literis. Ita ſæpe veritas ſimpliciter quærentibus obvia; mille nodis ac filis ſæpe putribus (placet enim Heinſii verbis uti) involutam & contortuplicatam eruditionem refugit.

Quid enim planius eſt; quàm Deum Sapientiſſimum rerum Arbitrum e propoſito mortalibus in hac vitæ arena. cæleſtis vitæ præmio; ſumma contentione & viribus pulcherrimum eos certamen certare voluiſſe? Hoc vulgus hominum plerumque ſentit; nec fallitur. Quid Eruditi? Primum placet ipſis vitam æternam certaminis hujus præmium ſtatui; quæ in æterna Electione, ſine ullo reſpectu ad hoc certamen, certis quibuſdam hominibus nominatim deſtinata eſt. Deinde ſi hæc certandi merces eſſe dicatur; periculum eſſe putant, ne meritis noſtris aliquid tribuamus. Denique contentionem iſtam & vires; quid? niſi damnatam olim Auguſtino hæreſin ſapere ajunt? Et multa id genus, ſæpe adeò impudenter nugatores oggerunt; ut vix abſtineant, quin in gratiam Hipponenſis Antiſtitis Chriſtum & Apoſtolos Pelagianæ hæreſeos condemnent. Præterea quid apertius eſt, quàm *Deum*, optimum ac *philanthropon* numen; cum omni mortalium generi: tùm præcipuè omnibus iis quos per Evangelii vocem invitat, ſeriò & candidè benevelle; ac vitam æternam niſi ipſi ſibi deſint, donare conſtituiſſe? Ita opinatur vulgus, nec abit à vero. Quid nonnulli Eruditi atque ingenioſi? Indignantur hac in re idem cum plebe ſapere. Altius itaque aſſurgere conati; non omnibus iis, quibus promittitur vita æterna; re ipſâ deſtinatam ſubodorantur. Solis nimirum iis, qui nominatim ad eam rem conſtituti ſunt (quos Electos nominare placet) & quidem nulla ab iis præſtanda conditione prævisâ, reſervatum hoc bonum. Stolidam plebem eſſe quæ non intelligat quid interſit inter vocem promittentis & mentem proponentis *Dei.* Vis plura ejus generis? Quid manifeſtius eſt, quàm, quod vulgò receptum; ipſa æquitas & ſana dictat ratio; *Sui quemque ſibi exitii Fabrum eſſe?* Delicta autem omnia ex libero, quodque aliter flecti potuit, quam flexum eſt, mortalium arbitrio, fluere? Quid ad hæc Eruditorum plerique? Periclitari univerſi gubernationem; ipſamque Dei Omniſcientiam clamitant, ſi detur in rebus Contingentia: ſi libero arbitrio tribuantur plæraque quæ ab hominibus fiunt. Præſtare igitur, ut omnium ſcelerum omnis improbitatis, fraudis, perfidiæ, turpitudinis, injuſtitiæ, immanitatis origo; ad ſanctiſſimam Dei voluntatem, conſilium, propoſitum, referatur; quàm ut vel tantillum licentiæ voluntati humanæ; vel veſtigium aliquod Contingentiæ, in tam vaſta rerum univerſitate concedatur. Quod ſidus in toto æthere ſplendidius fulget, quam illud intaminatæ juſtitiæ jubar; quo ſummum Numen res humanas moderari modeſta ingenia unà cum vulgo cenſent. Huic tamen, non tenebras modo offundere, ſed deliquium afferre; nititur quorundam ambitioſa Eruditio. Quid enim clarius eſt, quam quod ſimpliciſſimi quique ſentiunt; juſtiſſimum Deum nemini facere injuriam; ſed ſi quem puniat, merito ſuo punire, quia videlicet ea commiſerit, quæ non committere & poterat & debebat? Quid Eruditorum plurimi? Neminem eorum, qui puniuntur contendunt potuiſſe aliter vivere ac vixerit: aliàs ſua Dei prædeſtinatio non conſtaret. Refragari æternæ legis decreto fluxas mortalium voluntates non poſſe. Immutabili ſanctione velut adamantino clavo, ſemel fixa eſſe, quæcunque bonorum aut malorum eveniunt. Suo jure uti Deum, quoties mandat impoſſibilia: quum nihil ſit, quod ipſi in Creaturam ſuam *non* liceat. Eodemque jure æternis cruciatibus torquere poſſe, eos, qui aut hæc non præſtant, quæ illos præſtare re ipſa noluerit; licet verbis juſſerit, aut ea committant, quæ ipſos ob æternam reprobationem committere immutabiliter decreverit; tametſi eadem temporario interdicto, dicis cauſâ, vetuerit. Quid nodis iſtis, magis contortuplicatum fingi poteſt? Atque huc illud alia mente ab Apoſtolo uſurpatum, pravè detorquent. Argillam cum Figulo expoſtulare non poſſe! Egregiè & planè ad mentem mulieris illius; quæ privigno in ſumma fortuna conſtituto; eandem cantilenam

occinebat;

occinebat; *Imperatori licet, quod libet.* At quantò aliter, ſimplex ille & nequaquam tàm ſublimi Theologia inſtructus, Amicus tamen Dei dictus Abraamus, præſenti atque annuenti Deo, auſus eſt figere juſtitiæ legem? Abſit, inquit, à te; ut qui judex es univerſæ terræ, æquitatem non ſerves. Atque hos tàm turpes ac fœdos, alioſque infinitos iſtis gemellos Errores; è medio Theologiæ ac Philoſophiæ gremio, nobis depromunt. Meritone ergo, paulo ante dixi, ad utrumque hodie inconſideratè accedere, nihil aliud eſſe, niſi facere certiſſimum deſipiendi compendium.

Hujus generis deliria quod coarguerit Zenodorus, *non ideò omnia damnaſſe dicendus eſt.* Neque item *dubitaſſe de iis quæ graviſſima habentur, & neceſſitate plusquam Geometrica nituntur.* Niſi fortè graviſſima hic & neceſſaria vocet: quæcumque Theologus neſcio quis; aut philoſophus falſo præjudicio occupatus, ritè quidem & ex præcepto artis: ſed ſuper putri ac futili fundamento extruxit. Multa enim in his ſcientiis meliores habent conſequentias, quam hypotheſes. Hinc ſtultiſſima dogmata, videas plerumque propugnari à Sapientibus: quia deductionis quidem neceſſitatem conſiderant: fundamenti certitudinem non explorant; dubitaſſe de illo non auſi! At plurima è receptis opinionibus, tot abſurdis, contradictionibus, ineptiis, cæteriſque non dubiis falſitatis veſtigiis ſcatent; ut longè, non dicam ſtultius, ſed periculoſius ſit Conſectariis iſtis ſubſcribere; quam fuerit, de primo illorum fundamento dubitaſſe. In tàm ancipiti optione, Zenodoro tutiorem viam eligere, religio eſſe non debuit. Sed ea licet fortè graviſſima putentur, in numerum neceſſariorum referenda non ſunt. Nihil enim neceſſarium eſt, præter id ſine quo æterna Salus contingere non poteſt. At ſi dogmata Chriſtianorum excutias, quæ pro orthodoxis paſſim obtruduntur, idque ſub pœnâ æterni exitii, neſcio an non omnia penè ex hoc numero expungenda ſint: præterea quæ orthodoxis cum hæreticis communia cenſentur. At dolendum eſt, vulgarem illam, in commendandis opinionibus, prætenſionem neceſſitatis ad Salutem, tàm extenſa eſſe, ut quicquid nonnullis in mentem venerit, in quo alios ſecum idem ſentire cuperent, id neceſſarium eſſe ad Salutem contenderent. Et quum tempore Apoſtolorum cuilibet in ſenſu ſuo abundare eſſet integrum, dum fidem & obſequium in Regem ſuum Chriſtum, vita factiſque exprimeret: ſtatim poſt exſtinctos ea ſunt ſubſecuta tempora; ut nulla res tàm levis eſſet & nugatoria, in qua diſſentire ab Epiſcopis auctoritate pollentibus capitale non eſſet. Nempe ſubſequentis ſeculi plærique Epiſcopi, Diotrephis ambitionem quàm Johannis tolerantiam imitari malebant: atque ut auctoritatem ſuam ſancirent, neminem à ſe diſſentire impune patiebantur. Hinc tot excommunicationes, tot anathemata, tot ſchiſmata in Eccleſiam ob res leviculas invehi cœpta; etiam tum, cum ſub ærumnis perſecutionum gemeret. Quid autem mirer Victorem principis urbis Epiſcopum, in Johannis Apoſtoli diſcipulos, longo poſt obitum ejus tempore; ſine cauſa vibraſſe fulmen anathematis? quum ipſo vivente Apoſtolo: aut certè cognomine ejus diſcipulo: neſcio quis in obſcura urbe *philoproteuon* Epiſcopus, auſus ſit ejuſdem, quos ipſe vocat Fratres, ac neſcio an non & ipſum Joannem: ab Eccleſia excludere? Tantas jam tum radices egerat effrænis Epiſcoporum ambitio, ut ne Apoſtolicæ quidem Cenſuræ verecundiâ contineretur. Et arbitramur ſublatis ſanctis illis & modeſtis Eccleſiæ plantatoribus, immodeſtiam hominum nihil feciſſe incrementi; quæ jam tum viventibus illis, in eas vires adoleverat; ut ipſis tantum negotii faceſſeret! Neſcio an primum, certè memorabile ejus ſpecimen, is quem modo commemoravimus Victor edidit; qui non certos aliquos homines, ſed totas Aſiæ provincias à corpore Eccleſiæ detruncare non dubitavit. Grande videlicet & tanta ſeveritate piandum flagitium admiſerant. In celebrando Paſchatis feſto die; morem à reliquis Eccleſiis in re leviculâ diverſum, ſed à majoribus, uſque Apoſtolicis diſcipulis acceptum, retinebant. O homines indignos quibuſcum ſocietatis Eccleſiaſticæ vinculum retineretur!

Non injuriâ igitur Narciſſus & Theophilus aliique Palæſtinæ Epiſcopi idem cum Victore ſentientes, in hac ipſa celebrandi Paſchatis quæſtione hæc de ſententia Synodi ad ſuos ſcripſere. *Satagite*, inquiunt *noſtræ Epiſtolæ exempla per totam Paraciam mittere, ut ne ſimus Errorum eorum, qui ſuas animas tam facile ſeducunt. Significamus autem vobis quod & Alexandriæ eadem die qua nos Paſchatis Feſtum agunt.* Magna profectò res agebatur. Plurimum videlicet Salutis animarum intererat; qua die hujus feſtivitatis celebrarentur Solennia. O mores! O tempora! quæ in tanta Apoſtoli ſeculi viciniâ; tam fœdam noſtratis ævi barbariem redolent? Et tamen adhuc Chriſtianorum animi perſecutionum metu in officio utcunque continebantur. Quid ergo de illis temporibus ſentias in quibus remoto diſcriminum fræno, Chriſtianorum auctoritate & opibus auctis, patentiorem vanæ gloriæ campum nacta eſt Epiſcoporum ambitio? Quot & quam in futiles interdum opiniones vulgatum putamus iſtud neceſſitatis ad Salutem privilegium? Multùm tunc Eccleſiæ intererat, quibus magiſtris uterentur; quibus diſciplinis, ab ineunte ætate, quibus philoſophiæ præceptis imbuerentur, ii qui in potentiores Epiſcopos erant evaſuri. In eorum enim ſacras prophanaſque ſententias, reliquos omnes, pedibus deſcendere neceſſe fuit; niſi hæreſeos crimine, ab Eccleſia ſuſtinerent avelli. Quoruſquiſque tunc Epiſcoporum, ſeſe aliquid veri docuiſſe putavit, ut non idem omnibus, *Quicunque ſalvi eſſe vellent*, credendum occineret? Itaque eò res redacta erat; ut de ingenio factioſi & potentis Epiſcopi, quam propriæ Conſcientiæ judicio, melius ſentire, neceſſarium eſſet ad Salutem. Hinc illæ menſtruæ, hinc annuæ de Deo *Fides!* (libet enim hic non aliâ voce uti: quàm qua illi Epiſcopi ad arrogantiam ſuam abuſi ſunt.) hinc cum novis vocabulis, novæ in Eccleſiam introductæ contentiones; hinc Epiſcoporum concurſationes, hinc veluti in Comitiorum ambitu conquiſita & poſteà numerata ſuffragia: hinc mutuæ damnationes, perſecutiones, exilia, pauló poſt vindictæ; ac rerum vices; eæque non ſemel converſæ; hinc de Catholici nominis honore, accenſa utrinque certamina: quum hac voce ſemper validior pars infirmiorem premeret; nec ſemper robore ac numero, ſed ſæpe factionis artificio: & Principum favore prævalentem potentiam, pro conſenſu omnium venditaret. Hinc ſemel ſparſo in Eccleſia peregrinorum dogmatum ſemine; uberrimè ſemper ſucreſcens errorum ſeges; atque inde nullus odiorum & contentionum finis, donec quod in diſcordis populi Libertate evenire ſolet; ad unius tyranni nutum atque libidinem, cuncta reciderent.

Neſcio igitur quid ſit illud; quod Heinſius plus quàm Geometricâ neceſſitate niti autumat. Nam ſi ea deſignat dogmata, quæ ſola multitudine aſſentientium, & ſuffragiorum numero fulciuntur, iſta quidem, ſi ulla eſt, non alia quàm Arithmetica neceſſitas eſt; ſed nihil prohibet quominus aſſenſu, ad tempus, ſuſpenſo, in eorum fidem, veritatemque inquiratur. Sin ad ea reſpicit, quæ S. literis evidenter prodita; veram in Chriſtum, cujus nomen omnes jactamus, fidem involvunt; grandem Zenodoro cum ſociis impingit calumniam, quibus ne ipſius Chriſti

& Apoſtolorum; ita oraculorum quæ ab iis profecta ſunt; ſanctiſſima ſemper fuit & eſt, fides atque auctoritas.

Sed jam ad alteram partem Zenodori audaciæ tranſeundum eſt: quæ in eo ſtatuitur *quod leviſſimis de cauſis tantam tempeſtatem conciverit; dum leves, minutas ac dudum ſepultas quæſtiones movet.* Antequam crimen diluam: libet ad tempus fingere, verum eſſe quod Heinſius objicit. Quæro ab ipſo primùm: utrum illum id facturum fuiſſe; ab æterno putet decretum? Si non putat, idem cum Zenodoro ſentit, nec eſt quod hominem accuſet: quia id quod falſum ipſi accuſatori videtur, repudiet. Si putat: quid reprehendit? An Dei decernentis conſilium? an Zenodori Deo parentis obſequium? *At enim,* inquiet, *dum id facinus à Zenodoro ſuſcipi decrevit; decrevit ſimul ut ab Heinſio reprehenderetur.* Quicquam igitur Deus decernit, quod ſine cauſâ & injuſtè fiat. Nam Zenodorus certe non peccat, quod paret æterno Dei decreto. deinde facit, quod non poteſt non facere? quid igitur injuſtius eſt, quam eum, qui in nulla culpa eſt, reprehendi? Certè ſi qua hic eſt culpa, aut in ipſo facto eſt: aut in prava Zenodori voluntate. Factum ipſum culpari nequit: quia à Deo non prævìſum tantum, ſed decretum; non fieri non potuit. Multò minus voluntas Zenodori. Primum enim, non aliud, quam quod & Deus ipſe, voluit. Deinde nolle non potuit, quod ut vellet ineluctabili Fati vi cogebatur. At *enim*, inſtabit, *licet idem quod Deus vellet: tamen alio fine voluit.* Atqui ut iſtum ipſum finem voluntati ſuæ proponeret, jam olim Deus conſtituerat. Non alio igitur fine voluit; quàm quo illum Deus velle, voluerat. Quid multa? in omnibus paruit Deo. Ubi iſthic culpa Zenodori? Hunc igitur Deus non dicam eo nomine puniri; ſed reprehendi, decrevit? Quo jure? *Figulo*, inquiunt; *in argillam omnia licent.* Ergo & injuriam facere? ſine culpâ reprehendere? innoxiam punire? *Hæc*, ajunt, *inter alios pares, ſi accidat, injuria cenſeretur. At Deus in opus manuum ſuarum nihil poteſt peccare.* Si igitur omnia Deo in argillam ſuam licent: licet & datam ipſi fidem fallere. *Minime*, inquit, *Quia ne injuriam quidem facere licet. Sed injuria non eſt, quoties Deus innocentem tanquam opus manuum ſuarum punit.* O craſſam ſubtilitatem! Ergo ne perfidia quidem aut deceptio erit; ſi idem ipſi, non ſervet, quod promiſit. *At enim hoc Deo non licet, quia jam fidem ſuam promiſſo obligavit.* Non jam illud dicam, Deum quoque jurejurando confirmaſſe; ſe nolle mortem peccatoris, & toties apud Prophetas æquitatis ſuæ atque erga humanum genus juſtitiæ famam ſollicitè purgaſſe. Sed hac erga argillam ſuam obligatione Deus quo jure teneatur: ſi in eam injuſtus non eſt, quum ab eo innoxia vapulat. Dici hîc poteſt, *injuſtum fortaſſe Deum videri poſſe, ſi quidem creaturæ ſuæ pœnas; quas non meruerit infligat. At ſi non habita ratione ſupplicii, jure pleniſſimi dominii, ad aliquem ſtatum calamitoſum, creaturam ſuam fingat; facere id poſſe abſque injuſtitiæ reprehenſione.* Omitto alia quæ hîc dici poſſunt. Nos enim conſultò ejus generis exemplum elegimus, in quo ejuſmodi effugio locus non eſſet. Illud unum urgebo. Nunquid reprehendere Deus juſtè poterit in quo nulla culpa eſt? an illud ut reprehendatur juſtè decernere? Niſi fortè eò delabatur Heinſius; *non id à Deo decretum eſſe; ut juſta eſſet reprehenſio facti, quod caret omni reprehenſione; ſed veluti alia omnia delicta, furta, flagitia, ſcelera, ineluctabili Dei voluntate eveniunt: ut iſta quoque Heinſii reprehenſio; quo jure, quave injuria, neceſſitate Fati eveniret.* Sed hoc quidem quam durum eſt atque crudum (ut jam tandem reprehenſionem iſtam reprehendere deſinam; decreviſſe Deum, idque nulla prævìſæ improbitatis ratione habitâ: non ut ſcelerata aliqua facta, ab incerto quopiam qui forte ſua liberâ voluntate abuti vellet; committi poſſent, atque contingerent: ſed ut omnia fœda dictu, eventu triſtia, crudelia viſu, auditu inmania, cogitatu abominanda facinora, quæcunque à ſceleratis patrari videmus: à certis hominibus ſeorſim ad eam rem aſſignatis, neceſſariò patrarentur. Hiſce illos peſtibus jam ab æterno immutabili Dei voluntate nominatim devotos atque addictos, hanc ſingulis peculiarem aſſignatam provinciam: aliter neque facere neque velle poſſe, neque fixæ ſemel & inevitabili legi, ullo modo obniti atque reluctari.

Quamobrem igitur eos toties ad virtutem præmiis invitat? cur à ſceleribus pœnarum terrore, atque horribili interminatione abſterret? cur eorum ſe mortem nolle jurejurando confirmat? *Scilicet hæc non Reprobis quos vocant ſed Electis inculcantur.* Hoc vero impudenter aſſeritur, cùm Deus, non modò eò loci ad omnes promiſcuè, & potiſſimùm peccatores, nemine quidem (quod ullo modo appareat) excluſo, verba faciat: ſed cum hîc tum alibi ſæpius omnem eorum exitii cauſam à ſe removeat, & in illos ſolos qui pereunt, conferat. Duo igitur tantum hoc loco ac ne ea quidem integra aut tuta effugia ſuperſunt. Primum voluntatem Dei aliam eſſe occultam, hoc eſt veram: aliam apertam: qua quidem aliquid Deum velle aperte præ ſe ferat; quod tamen occultè nolit: quemadmodum Salutem omnium hominum. Alterum eſt; Deo in argillam ſuam omnia licere: Non modò punire inſontem; ſed etiam credulam decipere; imò etiam propriam culpam in eam minimè merentem, ultrà omne fas & æquum, conferre. O ſcelera! O Blaſphemias! Quiſquamne veterum hæreticorum turpius lapſus eſſe putabitur; quam qui hæc portenta primi, Orbi prodiderunt? Plus igitur Summi illius Dei gloriæ intereſſe cenſebimus; quid homines de eſſentia ejus opinentur? Simplicem eam penitùs, an aliquomodo triplicem aſſerant? quàm quid de juſtitia, de bonitate, de veritate: de ipſa denique arbitrii ejus (qua quidem nunc uti poſſit) libertate, ſentiant? Quid enim Deo relinquunt tàm peſtiferi dogmatis patroni; quod nunc velle aut facere ipſi integrum ſit? Quem omnia & ſingula in uno altiſſimæ æternitatis momento voluiſſe ac decreviſſe putant; ut nihil poſteà velle ac decernere poſſet hoc eſt omnia ſemel propemodum feciſſe; ut ſemper penè otioſus eſſet. Etenim in Agentibus intellectu præditis; quota quæſo pars actionis in executione ejus remanet; cum ipſa Actio potiſſimùm conſilio agentis, & præſertim perfectâ, qualis in Deo cogitatur, deſtinatione cenſeatur? Itaque nunc de ſententia eorum, Deus ſuarum actionum Dominus non eſt: nec eas aliter flectere poteſt, niſi ex præſcripta jam ab æterno formulâ. Ne inſontem quidem licet abſolvere, qui ſine ullo reſpectu ſui arbitrii, immutabili neceſſitate miſer, tàm ad improbitatem ipſam; quam ad ejus ſupplicium adigitur. Non miſericordiâ, non bonitate ſuâ uti Deo integrum eſt. Quid horres Chriſtianum pectus? Ne veraci quidem eſſe licet; per illam Prædeſtinationis partem, quæ plurimis Salutem promittere deſtinavit; quibus tamen hoc promiſſum prorſus non præſtare, decrevit. Hæccine Heinſio levia aut ludicra viſa ſunt? Hæ quæſtiunculæ minutæ? Quæ non modò Summi illius Numinis exiſtimationem; ſed totius virtutis, probitatis ac Religionis: denique omnis tam divinæ quàm humanæ gubernationis fundamenta penitus convellunt, ac ſubruunt. Quis enim virtuti locus eſt: ubi ne velle quidem turpiter agere, cuiquam qui honeſtè agat, liberum eſt? quis vitio, ubi nemo eorum qui turpiter aliquid audent, honeſtius agere, per æternam legem; finitur? quid probitati præmia

prope-

proponuntur? quaſi ſtultum non ſit ad ea illecebris invitare, quæ etiam citrà mercedem ſuſcipi neceſſe eſt? quid pœnis à peccando abſterremus: cum nullis frangatur minis peccantibus lex poſita inevitabilis? Quid nos ad Religionem tanquam ad tutiſſimum Salutis portum recipimus? quicquid conentur aut contendant mortales, facient in hoc portu naufragium, quos ad hanc peſtem ab æterno divina devovit Reprobatio. At electos quicquid Deo obluctentur; irreſiſtibilis gratia ſiſtet in eo gradu, de quo nullis ſceleribus aut flagitiis ſuis dimoveri poſſunt. Quid irrita vota ſuſcipimus? quid inanes preces fundimus? Flecti Deus ab æterni decreti inſtituto nequit. Quid eum prompto obſequio demereri conamur? Nemo libentius Dei voluntati (veram illam & occultam ac fatalem intelligo) obtemperat, quam qui flagitioſam vitam libidinibus ſuis tradidit. Nihil tamen ipſi proderit parendi alacritas. Manet, ut opinor, hominem æterna pernicies. Nam Electos quidem ipſos, neſcio an utrique; veræ certè voluntati Dei; aut reſtagari, aut invitos ac reluctantes parere, ipſi fatentur. Et tamen iſtis deſtinatam felicitatem nihil eripiet. Deterior igitur conditio eorum eſt, qui Deo libenter parent. Itaque nihil intereſt quo labore; quâ contentione; quo ardore quiſpiam in Salutis ſuæ negotio enitatur. Nihil jam nobis laudis; nihil operæ relictum eſt. Quo animo; qua mente; qua conditione quiſquis fuerit aut futurus ſit; jam olim ſemel immutabiliter proviſum & conſtitutum eſt. Quid igitur virtus? quid probitas? quid religio cenſebuntur? niſi vana nomina? quid contentioni, ſtudio, labori noſtro relinquetur; ſi neque irreſiſtibili pietatis & Salutis gratiæ; neque horribili impietatis ac mortis decreto, vel minimâ in re refragari poſſumus? Nulla igitur vera præmia: nullæ pœnæ; nulla vera laus; nulla in hominibus culpa; nulla locum habet reprehenſio. Nemo quicquam mereri poterit. Omnia improbè, flagitioſè, ſceleratè admiſſa: omnia ridiculè, ſtolidè, perverſè facta, unus Deus præſtare tenebitur. O dogmata plus quàm Geometrica neceſſitate nixa! O fœcundam ſcelerum ſimul atque ſtultitiæ neceſſitatem! Hæc igitur, tàm inepta, tàm abſurda; tam noxia religioni; tam repugnantia virtuti ac pietati: tam in ipſum Deum contumelioſa dogmata: cum oppugnaret Zenodorus; cum everterent cæteri; vilia ſcruta & fila putria tractaſſe dicendi ſunt? Sanè quidem nihil verius dici potuit; ſi his nominibus oppugnata ab iis dogmata, non quæſtiones ad ea evertenda motæ, intelligerentur.

Sed jam ad ea quæ toti, ut ita loquar, Remonſtrantium populo, objiciuntur; accedamus. *Quidvis credere Zenodoro dicuntur, non plebs tantum, ſed etiam ſectæ principes*: quibus obiter iniquiſſimum elogium affingitur: *quod auctoritatem ſuam novitati aut maledicentiæ libenter commodent.* Nam nec Zenodorus cuiquam mortalium maledixit: nec ideò novitatem ullam introduxit; quia nova & uſque ad Auguſtini tempora, in ſolis Manichæorum latebris abdita dogmata; nec onquam poſtea, ante Calvinum inculcata; vigere in Eccleſia paſſus non eſt. Illa potius novitatis infamiâ laboret doctrina; quæ ne Auguſtini quidem ævo, planè ab Eccleſia recepta, (ut ex Cæleſtini Epiſcopi Romani; ad Epiſcopos Galliæ epiſtolâ conſtat) noſtrâ inſuper ætate, unicâ excepta Reformatarum Eccleſiarum; eaque non tota parte; ab omnibus reliquis Chriſtianorum familiis acerrimè oppugnatur. Maledicentiæ verò morbum Heinſius citius apud ſuos, ſummos illos ſæculi viros, reperiret. E quorum ſcriptis, ſi *nebulones, tenebriones, canes, impuros, infames, impoſtores, rabioſos, blaſphemos, latratores, balatrones, obſcœnos, impios, Diabolicos, Dei deriſores, ſtupores, hæreſes, beſtialitates, & reliqua effuſa* totis plauſtris convitia ſubtraxerit; propemodum triente ſui contractiora volumina effecerit: & pauperiorum inter ſuos ſtudiis egregiè contulerit. Qua in re longè melius de Compendiorum ſectatoribus merebitur, quàm qui olim ſuſcitavit Anaſtaſium de Valle Quietis.

Nunc quamobrem cuipiam Remonſtrantes *quidvis Zenodoro credere, videri poſſint* quæramus. Nam nunc illis quidem *Zenodorus omnia* eſſe dicitur. Mihi crede Heinſi; qui hanc ſuperbæ auctoritatis peſtem penitus ex Eccleſia volunt exterminatam; non facilè inducentur, ut in unius (ejuſque, ſi ſibi fides habenda, ineruditi) ingenio, judicioque recumbant. Nihil profectò minus objici poteſt hominibus qui diutinam Eccleſiæ ſervitutem miſerati; aut ejus pertæſi; Chriſtianis ad recuperandam judiciorum libertatem ſignum ſuſtulerant. Nec enim, (quod magnæ parti Reformatarum Eccleſiarum accidiſſe dolent;) tantum iis Dominus; ſed ipſum ſervitium diſplicuit. Neque cauſam eſſe arbitrantur; qui Julium Cæſarem ferre non potuerunt Dominum, cur ſerviant Antonio. Ac ne vobis quidem decorum eſſe putant; poſt excuſſum Pontificis jugum; in cujuſquam, ſententiarum magiſtri, verba jurare: aut alios ſacramento adigere.

Quò magis mirum videri debet (ut jam totius Remonſtrantium doctrinæ calumnias ſtrictim attingamus) quibus tam fœdum, (*Zenodoro ſerviendi*) flagitium exprobrat Heinſius; quamobrem eoſdem *libertate ac licentia delectari*: Eoque *condimento doctrinam eorum potiſſimum commendari* aſſerat. Et libertatis quidem condimentum ſibi ſapere agnoſcunt; licentiæ abnuunt. Neque cauſam vident, cur hujus criminis inſimulari poſſint; idque non alio nomine; niſi quia id aliis tribuere verentur; quod ſi Zenodoro verè tribuerent; juſtioribus eos probris, quam facit, Heinſius differret. Quidvis enim cuiquam mortalium poſt Apoſtolicum ſæculum credere, non indignum tantum Chriſtiana ingenuitate; ſed Libertati quoque Eccleſiæ & hominum Saluti, periculoſum eſſe arbitrantur. Non alia ab omni ævo ſævior peſtis, Chriſti populum depopulata eſt, quam iſta quidvis Epiſcopis ſuis credendi; primùm Facilitas, deinde Neceſſitas: Quarum illa nimiam eorum auctoritatem enixa eſt, ut hanc ex ea pejorem matre neptem ſuſciperet. Citò enim illa gratuita exiſtimatio in metuendam potentiam evaſit; donec ſenſim in duriorem & crudeliorem degeneraret tyrannidem.

Supereſt ultimum doctrinæ Remonſtrantium probrum; ſi probrum dicendum eſt; quod ex ejus inſtituto *homines virtutis nomen, ſæpius quam eruditionis aut ſcientiæ uſurpent.* Hinc Aretalogus neſcio quis inducitur qui *de allio cum cæpis aut porro, in virtutis commendatione deſinit.* Et hoc *multis hodie non parum placere additur*, ne cui dubium ſit; quæ hominum ſecta iſto ſcommate perſtringatur. Mirum quam fœteat iſtis hominibus virtutis nomen; qui ne frequentiorem quidem ejus mentionem ferre poſſunt. Neque mirandum eſt, qui neceſſitati tantum tribuunt iis virtutem, præter inanem verborum ſonitum, nil videri. At ad hæc divinare non difficile eſt; quid iis doleat, qui ſibi eruditionis opinione nimium placent. Plus virtuti quam ſcientiæ tribui moleſtè ferunt; ne nobis obſcurum eſſe poſſit; cujus ſint ſtudioſiores. Sed hæc profectò labes; quemadmodum orbi ab omni ævo, ita potiſſimùm Eccleſiæ incubuit; quod hominibus ſemper ingenii quàm morum cura fuit antiquior. Quæ igitur vaſtitas; quæ corruptio totius Eccleſiæ inſecuta ſit: facilius cogitatione percipi, quàm verbis exprimi poteſt. Nam poſtquam Fidei titulus ab eo, quod proximè voluntatem noſtram ad parendum Deo movet & invitat; ad inanes

ingeniorum

ingeniorum ſpeculationes tranſlatus eſt : ilicò omiſſâ pietatis curâ ; ad dogmatum contemplationem , ſtudia Chriſtiani orbis converſa ſunt. Neque tam ut ad præſcriptum Chriſti viveretur , quam in eo elaboratum eſt, ut ad præſcriptum Epiſcoporum ſentiretur. Hinc homines morum incurioſi , dum excolendo dant operam ingenio , à priſcæ fidei ſimplicitate in ſuperfluas ſubtilitates delapſi ſunt. Hinc inter vitioſos & famæ avidos diſputationes primum, mox orca jurgia ; quæ ſectis , ſchiſmatibus , hæreſibus ac internecinis odiis , jam inde ab Apoſtolorum ævo Eccleſiam repleverunt. Non mirum eſt igitur , ſi huic morbo primum medendum putent , qui Eccleſiæ benè conſultum cupiunt. Atque utinam , quod olim fecit Socrates , Zenodori ſocii efficere poſſint ; ut Chriſtiana philoſophia de aëriis illis ſpeculationibus ; ad vitæ ac virtutis diſciplinam retrahatur. Equidem vitia moribus melius , quam verbis oppugnantur ; ſed tamen ad ipſos mores comendos , multum verborum ſtimuli conferunt.

Atquè hæc quidem pro cauſâ Remonſtrantium , Satyrico dente paſſim admorſâ dicenda viſa ſunt. Nec tamen ad omnia quæ in eos jacta videntur reſpondimus. Privatorum enim contumelias omittere, vel ideò neceſſe fuit , quia ad quos pertinerent nobis ſcire non vacavit. Nam *illam Eriſtici inuſtam* ſeditionis *notam , quod non Syllogiſmos texant , ſed malleolos & Faces meras* , intactam , iis qui hoc ſtigmate notari meruerunt non inviti , relinquimus. Ultrò etiam inimicos Remonſtrantium , eo nomine accuſamus ; quod adverſariorum Syllogiſmis cum aliud non haberent , malleolos & faces , & commotæ in Magiſtratum plebis proterviam : ac poſteà militarem vim , ac nefas , oppoſuerint. Nam de Eriſticorum nomine , ne litem quidem ſibi moveri patiuntur Gomariſtæ , nata ad rixas animalia , nec ſcriptis ſolum maledicentiſſimis , ſed vitâ factiſque , Tolerantiæ concordiæque Chriſtianæ acerbas inimicitias profeſſi.

Reliquum eſt , ut clam vibrata in Sarmatas ſpicula repellamus. Ac primum *panni veteris Fauſtini in novos centones conſuti* inducit mentionem. Cujus ego viri laudes , omni prædicatione majores , hominis obtrectationi non opponam. Tantum illud regeram, Fauſtum (hominem ſane non antiquum) nullam novam texuiſſe ; ſed veterem ; eamque è filis putribus, antiquiori ad textam telam retexuiſſe. Quam certè antiquiorem ; liceat Heinſio panni veteris nomine vocare ; dum Fauſtinum non appellet , qui Apoſtolorum manibus contextus eſt. Quod ſi veteris panni nomine lacerum aliquod & pannoſum intelligit , non apud Fauſtum equidem , ſed alibi , centones iſtos quærat neceſſe eſt. Is enim vir in eam curam nuper incubuit ; ut omnes ſordidos pannos , pleroſque autem è recentiſſimorum Platonicorum centonibus , male conſarcinatos , atque Chriſtianæ doctrinæ pejus adſutos ; & peſſime cum ipſâ cohærentes, revelleret atque abrumperet. Quibus certe reſcindendis , eò minus operæ impendit , quòd putrido ſubtegmini operoſe intextum ſtamen ſuâ ſponte diſſiluit.

Carpit deinde , neſcio quem Heinſius quod aliena , hoc eſt Sarmaticarum avium , ornamenta ; juvenruti , pro ſuis oſtentaſſet. Faciunt ei Sârmatæ gratiam hujus patrocinii ; quibus ad perſequendum jus ſuum Heinſio advocato , minime opus eſt. Neque ſibi ſolis ornamento iſta vendicant , quæ omnibus veritatis cupidis quærenda

medio poſuit Deus , omnia campo.

Magis etiam ad injuriam ſuam pertinere arbitrantur ; quod in eo ulla ſibi facta fingatur injuria : quaſi hæc ſibi ornamenta & decora , aliquâ ingenii oſtentatione , non mero veritatis ſtudio parta ſint. Tamen in hoc ſcommate ; invictæ veritatis vi extortam confeſſionem Heinſii libenter accipiunt ; quâ licet ὑγιῶς , non obſcure tamen oſtendit ; ſibi per Dei gratiam , non deeſſe ; quæ & ambitioſis ingeniis movere poſſint jactantiam & æmulis invidiam. Reſtant incluſa pyxidi folia Sarmatica. In quam plura ſimul calumniæ genera coacervata reperias. Nec enim aliter pyxis iſta tot malorum in Batavia , cauſa eſſe potuiſſet. Nam illa quidem putria, aut folia exotica ſola , tot odia & injurias , quibus tum referta fuit Batavia , procreaſſe non poterant. Calumnias verò hîc in Sarmatas duntaxat contortas, examinabimus. Quarum illa familiam ducit , quòd libellis eorum

gens pelago , gens jam toties
Invicta ſolo ; perit infelix.
O nimium potentes libros, qui tā validā gentē fregerint!
Quam neque finitimi valuerunt perdere Marſi
Minacis aut Hetruſca Porſennæ manus :
Nec fera cærulea domuit Germania pube ,
Parentibuſque abominatus Hannibal.

Aut ut præſentis ævi lingua loquamur : quam neque medium amplexa orbem & ingentibus lacertis propè captum ſtringens , Iberica potentia ſubegit ; eam folia in remota gente conſcripta , debellarunt. Quod iſtud tam potens & efficax genus carminis fuit? quod adeo validum ſcripti genus ; quod invicti toto orbe Regis potentiam ; tanto intervallo ſuperaverit? Fabulas fuiſſe aniles : aut inepta deliria : aut infirmis hypotheſibus ſuperſtructas nænias , non crediderim. Ajunt enim , ne homines quidem , ſine nervis , ambulare poſſe. Ergo ſi Heinſio fides habenda eſt , nervoſius aliquid fuiſſe neceſſe eſt : quod tantarum virium ſpecimen ediderit ; quantas nihil habet præter unam Veritatem , quæ non ſummis tantum Regibus , ſed rebus omnibus potentior meritò cenſetur.

Cujus equidem vis ingens eſt atque inſuperabilis ; ſed nequaquam in ullius gentis aut populi exitium funeſta. Quod ſi errorum patroni tantum in Batavia potuiſſe cenſeantur : aut illinc adhuc exulabat veritas , quæ omnibus falſitatis præſtigiis ſuperior eſſe ſolet : aut nimium nequam patronos nacta eſt : qui firmiſſimis ejus præſidiis ad defenſionem ejus , uti neſciverint. Utrumlibet eligat Heinſius niſi mavult aliam calamitatis Bataviæ cauſam fateri ; præter folia Sarnatica. Ego verò ut oblatæ Heinſio optionis alterutram ; aut quod magis mirandum eſt : utramque partem aliquo modo veram eſſe poſſe , facile credo ; ita nec negare auſim , folia iſta , aliquam calamitati Bataviæ cauſam dediſſe. Verum non alio modo , quam quo , olim Romanum imperium , Matthæi aut Lucæ ſcripta ; aut Pauli Epiſtolæ ; per trecentos circiter annos ; cædibus , exiliis & triſti ac varia malorum facie , deforme reddebant , ac miſerabile. Scilicet plurimum intereſt, alicujus ærumnæ in cauſâ ſis tantùm , an in culpâ quoque. In cujus diſcriminis confinio , ſedem ſibi plerumque calumnia eligit. Quod ne nunc quidem facere dubitavit ; & quidem pluribus pediſſequis ſororibus ſtipata.

Quas antequam excutere aggredimur ; libet obiter , animantem iſtum quem foliis Sarmaticis incubaſſe ſomniavit Heinſius, propiùs contemplari. Quodnam genus iſtud bruti fuerit ; ipſe ignorare videtur. Tantum *animal non magnum fuiſſe* , ait , *facie humana.* Mirum ni *Cercopithecus* fuerit , animal quod ſupra quoque non longum eſſe diximus ; pleriſque hominum ſimile , quibuſdam & familiare. Nam quod ex coloris mutatione Chamælontem fuiſſe conjicit , fugit eum ratio. Somniantis hoc vitium eſſe ſolet ; cui plerumque imagines de aliis in alias migrantes , illudunt : ita ut non magis res viſa , quam ipſe contemplator

templator evadat Chamælcon. Et quia Heinſius tot Menippearum pater, tàm ſæpe ſomniat; verendum eſt ne aſſidua conſuetudine Chamæleontis ingenium contraxerit. Cujus rei, hæc ipſa Satyra, fidem facere videtur. Nam ſi veris coloribus beſtiam hanc depinxit; ſpeculum ſibi fabricatus eſt; in quo ſuamet (in hac Satyra expreſſa) lineamenta contemplari poteſt. Cum enim in hoc ſcripto varius ubique & verſicolor appareat; duos tamen, quos commemorat, colores, ſtudioſè vitaſſe videtur. Nam & candorem ſn narrando, ſæpius deſideravimus; & in tot calumniis in inſontes conjectis; ne ſemel quidem erubuit.

Quarum cæteras ut porrò ab iniquè traductâ innocentia ordine amoliamur; altera nunc levitatis criminatio repellenda eſt. Quæ in *Chamæleontis* ingenio per ambages adumbrata; deinde in inſcriptione tergoris; qua *dies diem docere dicitur*, ſignificantius notata atque expreſſa eſt. Nemo igitur ulla in re profeciſſe cenſebitur; quin ilicò inconſtantiæ crimine vapulet? Atqui ne Heinſium quidem à nutricis ubere recens depulſum, ſtatim ſapuiſſe credo. Nec video, cur ulli mortalium, ignominiæ ducatur, didiciſſe, quod neſcierit. *At*, credo, *in divinis aliter res habet*. Quaſi non tantò lentius enitatur mortale ingenium; quantò magis in ardua ſcandit. Niſi fortè putemus Bezæ aut Calvino; in unius momenti ictu, infuſam omnem rerum divinarum ſcientiam. An quod ſingulis permittimus, integris Eccleſiis non licebit? Imo verò, an non dum ſinguli proficiunt, Eccleſias ipſas proficere neceſſe eſt? Triſti experimento compertum eſt, ſingulorum errores integras occupaſſe Eccleſias. Neque enim errarent univerſi; niſi errarent ſinguli. Ergo ſingulis errores more humanæ imbecillitatis; gradatim deponere permittemus; integras autem Eccleſias, ſi quicquam in receptis opinionibus corrigant, damnabimus inconſtantiæ? Enimverò ſub iniquo tyrannidis Pontificiæ jugo, etiamnum gemerent Germani; ſi Lutherus exiſtimaſſet Eccleſiæ decorum non eſſe; quod ſibi turpe non putavit. Idem de Helveticis ac ceteris Eccleſiis ſtatuendum eſt; ſi Zvinglius, & Calvinus ac ceteri inconſtantię crimen formidaſſent: quod aut ipſi multa in ſententiis ritibuſque mutarent: aut integris Eccleſiis mutanda ſuaderent. Niſi forte exiſtimamus in tot ſæculorum caligine errorem Eccleſiæ incubantem; tàm ſterilem fuiſſe, ut non more ſuo, in innumera aliorum errorum examina pullulaverit, quibus ante centum annos Eccleſia tàm fœdè ſcatebat. Huic tam fæcundo germini, funditùs atque uno ictu exſtirpando, credimus aut unius hominis ingenium, aut certum aliquem Eccleſiæ cætum, in exiguo temporis momento, ſufficere potuiſſe? Aut ſaltem ſi quod poſt craſſiora exploſa dogmata, reliquiarum erroris ſupereſſe videatur; id poſſe rejici, ſalvâ conſtantiæ famâ, non exiſtimabimus? Quid verò nos ad hanc tàm duram in errore perſeverandi legem alligat; quæ in miſerâ pertinacia laudem conſtantiæ captat?

Quondam porticus attulit
Obſcuros nimium ſenes:

Qui unà cum iniquâ fati lege; introducebant ſtolidam & amænioribus ingeniis meritò ridendam; in ſententia permanendi neceſſitatem. Quaſi quiſquam ſit adeò ſtupidus; ut à ſententia recedendum putet, niſi alia vicerit melior.

Tertia ſuccedit criminatio per quam ſinceritas traducitur eorum qui Heinſio Sarmaticorum ſacrorum habentur Antiſtites. In qua profectò criminantis candorem deſiderare neceſſe eſt: qui genus hoc hominum, quod apud vulgus Chriſtianorum triſte candoris ſui expendit ſupplicium, tàm atro colore denigrare non veritus fuerit. Certè niſi bona fide & ex animo iſti, de rebus divinis intimos ſenſus ſuos Orbi prodidiſſent; atque etiamnum proderent: atque adeò ſi decepti orbis ludibriis; & ſuaviter irridenda ſtultitia taciti paſci maluiſſent; plus niſi fallor ſecuritatis; plus honoris & gratiæ haberent; denique

Plus dapis, & rixæ mnltò minus, invidiæque.

Nunc monſtratæ errantibus viæ comitas, & illa multis tàm inviſa monendi ſinceritas; omnium eos odiis atque inimicitiis objecit. Quapropter quò pluris ipſis conſtat, eò indignius eſt; hanc ipſis candoris laudem per injuriam eripi. Niſi fortè in evitandis periculis circumſpecta ſui cura; aut in odiis atque injuriis hominum declinandis ſolertia, fraudulentiæ digna eſt convitio. Atqui hanc verſutiam Chriſtus ipſe docuit; hanc à magiſtro acceptam artem Apoſtoli, quoties commodum fuit; dextrè uſurpare non dubitaverunt. In quo profectò vehementer mirabor, homini tàm eleganti & ingenioſo Heinſio, rem tam ſtultam venire in mentem potuiſſe, ut ſub ſinceritatis nomine atque officio; exigat à quoquam, incolumitatis ſuæ incurioſam imprudentiam.

Succedit quartum calumniæ genus Impudentia. Quam quo pudore objiciat Sarmatis, ipſe viderit. Nihil enim profert in quo eos frontem perfricuiſſe probet. At nos innumera proferemus; quorum cum Sarmatas vehementer pudeat; Heinſium cum ſuis minimè pudet. In graviſſimo doctrinæ Chriſtianæ capite, de ſummi Dei perſona; pudet eos ultra expreſſa S. Scripturæ verba: aut conceptam Symboli Apoſtolici formulam, altius aliquid comminiſci aut ſapere. Heinſium, niſi me opinio fallit, cum quibuſdam non pudet explicanda Chriſtianorum oraculorum ſimplicitate, Hermete, Plotino, Jamblicho, aut ipſo Chriſtianorum hoſte Porphyrio; denique Rabinis Cabaliſtarum coryphæis, uti interpretibus. Eoſdem poſt convictam falſi; tot ſæculorum & conciliorum auctoritatem, pudet in ſanciendâ dogmatum fide; niti factioſis ſuffragiis. Heinſius cum Patribus Dordracenis, non erubeſcit exploſam à majoribus tyrannidem, revocare ad opprimendam Eccleſiam. Errorum quos de prædeſtinatione Dei commemoravimus; fœdam & pudendam colluviem, Heinſius cum Gommariſtis honoii; Sarmatæ ſic ſentientibus probro eſſe ducunt. Utros teneriori fronte putamus? Longum eſſet ſingula deceptæ in orbe Chriſtiano plebis deliria perſequi. In omnibus iſtis Sarmatæ, iniquè irrogatam ſanctiſſimæ Chriſti doctrinæ ignominiam non ferunt; quibus tamen non aſſerendis tantum; ſed jactandis etiam & violenter obtrudendis, Heinſius cum ſuis exultant. Et audent homines videlicet ſummo ipſi pudore atque modeſtia, omnibus qui in imperioſa verba jurare nolint, objicere inverecundiam!

Supereſt ultimus criminandi conatus; neſcio cujus mali, Chriſtianis cavendi, exprobratio. Et quia de foliis Sarmatis ſermo erat, credo lectionem librorum iſtorum, in tàm diram ſuſpicionem vocari. Sed quænam in iis eſt tàm valida atque efficax illecebra, quæ cavendos potiùs quàm refellendos ſuadeat? Scilicet voluptatum dulcedine, aut vitioſarum cupidinum eſcâ; animos mortalium ſollicitant. Nihil minus. Curioſas potius artes & maleficas præſtigias continent. At neque id quiſquam adhuc objecit; & à Magicis artibus alieniſſimos eſſe vel inde agnoſcas, quod Zoroaſtri de Deo commenta rideant. Reſtat ut in propinando opinionum ſuarum veneno; calliditſſimo utantur artificio. Quid igitur? Nunquid novos ac veteribus Sophiſtis ignotos invenerunt Elenchos? an fallacias commenti ſunt; de quibus neque Peripateticorum principi; neque tot per viginti ſecula ſcriptoribus Dialecticis venit in

mentem ? Quod ſi veteribus fallendi modis ludificantur ingenia, ecquid habet diſeriminis lectio in qua notum omnibus artificium pellucet ? Factum profectò bene, quod in hoc criminandi genere ſomnus Heinſium ſubitò reliquit. Cujus ſomnia licet apud vigilantes parum fidei & auctoritatis habere debeant : tamen quia major pars Chriſtiani orbis ; quod ne ipſe quidem ignoraſſe videtur, etiamnum dies noctesque ſtertit ; poſſunt apud multos incautos & ſomniantes ; falſam de inſontibus imprimere imaginem. Nos homini, quò placidius in poſterum dormiat ; ſaniorem mentem precamur. Non ignari nihil eſſe turbulentius ægrorum inſomniis.

Quod ſi in carpenda innocentia ulterius experiri vires ſuas voluerit, more ſuo fecerit ; eum ipſi in re pleruſque difficili, falſâ atque paradoxâ, periclitari famam ingenii ; & eruditionis nervos contendere, novum non ſit. Niſi quod ut auſu minus iniquum, ita factu magis proclive videatur. Aſino aut Pediculo Panægyricum, quam in inſontes Menippeas ſeribere aut Philippicas. Quamobrem ſi perrexerit, dabitur à nobis opera ; ut minus ipſum pæniteat, brutorum inhoneſtiſſimis falſas affinxiſſe laudes ; quàm honeſtiſſimis atque optimis mortalium veras detraxiſſe.

BARCLAJUS.

Hoc mihi ſit ſanctum ; quicquid coluere parentes :
Et damnare ſuos mens mea nolit avos.
Non me ſollicitet tanta ſapientia molis :
Nil facit ad mentem Cura ſuperba piam.

RESPONSIO.

Sed Venerem atque Jovem noſtri coluere parentes :
An damnare ſuos mens pia nolet avos ?
Non hunc ſollicitat nimia ſapientia molis,
Qui vita, in cæcis palpat iter, tenebris.
Nomina Majorum titulis, ſed inania vanis,
Sunt quibus ah, potius Cura ſuperba tamet.

F I N I S.

PANEGY-

APOLOGIA
PRO
ILLUSTRISSIMO AC CELSISSIMO
PRINCIPE
JANUSSIO
DUCE
RADIVILIO,
SACRI ROMANI IMPERII PRINCIPE;
DUCE BIRSARUM ET DUBINCORUM &c.
quondam
PALATINO VILNENSI,
ET
EXERCITUUM MAGNI DUCATUS LITHUANIÆ SUPREMO
GENERALI.

HERCULEÆ virtutis opus eſt, pugnare cum monſtris ac belluis. At nulla populo bellua immanior, nullum horridius & horribilius monſtrum, illius invidiâ. Quæ peſtis nunquam mediocri inter mortales virtuti infeſta eſt. Magnos ſemper animos, & communis ſortis metas egreſſos, aggreditur: nec vulgari aut quotidianâ virtute domanda eſt. Luctatos cum eâ videas, ab omni ævo, tot Semi-deos Proceres, nec omnes ubique aut ſemper, aut certè ſtatim ac facilè, funeſtam ejus vim eluctatos. Quod ſi non parvam vim negotii ſibi creant, qui inuſitatæ virtutis eminentiâ, ſævisſimum hoc monſtri genus laceſſunt; non minoris profectò molis inimicitias ſuſcipiunt, qui pro livido dente admorſâ illuſtrium virorum exiſtimatione, vocem mittere, audent. Nec hoſtilius invidiæ furor erumpit, adverſus ipſam virtutis excellentiam, quàm contra ejuſdem patrocinium; nec rabioſiùs ipſos Heroas, quàm eorum defenſores, allatrat, quò pauciores paſſim vera laus & innocentia inveniat advocatos. Cæterùm ut nihil eſt tam ferum & indomitū, quod non virtutis robore frangi poſſit, ita nihil tàm caliginosâ mendacii nocte ſepultum, quod non tandem clarisſimâ veritatis luce effulgeat. Quo minus trepidandum eſt iis, qui eximiæ virtutis conſcii ac teſtes, adverſus factioſè conſpirantis vulgi calumnias, teſtimonium in publico dicere cunctantur: magiſque contendum, ne pluris viles ac plebeias linguas, aut ſtolidæ turbæ cenſuras, quàm poſteritatis judicia æſtiment. Non eas res geſſit Illuſtriſſimus quondam inclytæ memoriæ Princeps, Palatinus Vilnenſis, Supremus Exercituum M. D. L. & Generalis Præfectus, quas aut fugientis ævi lapſus oblivione delere, aut invidorum malignitas, atro lolliginis fuco decolorare poſſit. Tanti nominis mordendi rabie geſtiens infelix livor, diduxit obſcœnos rictus, non alio operæ & impotentis odii pretio, quàm ut avidè impreſſum & obſeſſum ſolido frangeret gemitionem. Nam ut virtute validiùs, ita veritate duriùs & durabiliùs nihil eſt; & utriuſque hoſtes, non tàm firmis dentibus Natura inſtruxit, ut quæcunque atrodere audent, perfringere poſſint. Non tamē omnia, quæ aut pro innocentiâ Principis, aut adverſus Criminatores dici poſſunt, in mediū producemus. Plura fortaſſis aliis narrantibus, ſcire aut legere poſteritas poterit. Nos eâ moderatione defenſionem præſentē exequemur, ne quiſquam etiam eorum qui accuſari meruerunt, ſeſe accuſatum à nobis, meritò queri poſſit: niſi forte obſtinatâ innocentiæ criminatione, ſeſe et ipſe ultrò ictibus ac telis defendentis objecerit, aut in diluendis inſontis objectis, propter adhibitum à nobis inculpatæ tutelæ moderamen, ſibi minimè ſatisfactum eſſe putaverit. Fatemur enim longè evidentiorem eſſe innocentiæ cauſam, quoties aſſicta cuipiā culpa, in verè nocentibus, digito oſtenditur, quàm cum duntaxat ab innocentibus removetur. Nobis tamen, in neminem nominatim publicorum malorum culpam conferre, propoſitum eſt, ne quis alius nobis iraſci poſſit, niſi qui ſub nomine ſuo, & palàm coargui, h. e. imprudens de ſemetipſo aliquid ultró confiteri voluerit. Ergò quamdiu inſontium cauſa, abſque iſto patrocinii genere defendi poterit, ſontes non ſubſtituemus. Quod ſi quæ nobis hominum importunitas, transferendorum in malè meritos criminum neceſſitatem extorſerit, nullâ provocati culpâ provocans vapulabit. Provocantem autem intelligo, non venalem & mercenarium calamum, ſed emptorem calami, in cujus rem ſtringetur. Cauſa nobis etenim, everſæ proximo bello Lithvaniæ dicenda eſt. Dicenda autem in publico Europæ theatro, audiente Orbe ac poſteritate. In quo negotio, cauſæ quidem eventuum nonnullæ, & conſiliorum aut rerum geſtarum origines, premi aut taceri nequeunt, quippe non ita obſcuræ ut ſupprimi poſſint. Hominibus tamen quan-

ſti, ac more majorum præſentis, invictâ virtute atque auſpiciis, ingentis triumphi decus partum erat. Nempe poſt paucorum dierum experimenta, explicatâ utrinque ad prælium acie; actus in præcipitem fugam, cum numeroſiſſimo equitatu Tartarus; disjecta Coſacorum acies ac Duce fugiente deſtituta, ægrè ſubitâ primùm carragine, deinde extemporaneo vallo ſuſtentata, poſt brevem obſidionem toleratam, clam, per paludum uliginem, memorabili ad poſteros commento factam ſibi perviam, evaſit. Cùm tamen tunc tota ferè gens Rebellium, non longius ab internecione, quàm obſidentium robur, ab objectis valli vicinâ aut expugnandi ſpe abfuiſſet.

Verùm poſt acceptam ad Batohum cladem, ſonticus Regiæ Majeſtatis Morbus, hujus remedii uſum abſtulerat. Hinc factum, ut ingruentis belli moles in proximum Annum devolveretur. Erat is præſentis Sæculi tertius & quinquageſimus, quo Tranſylvani machinis excitatâ proditione, mox armis & violentiâ detruſus Principatu Moldaviæ Baſilius, conjugis ac liberorum ſalutem Soczaviæ munimentis ægrè tuebatur. Huic in auxilium Chmielnicii filius, & matrimonio recens per vim extorto, Baſilii gener, cum mediocri Coſacorum manu advolaverat. Pacta nobis inde ex Senatus-Conſulto cum Tranſylvano, tanquàm adverſus communem hoſtem, fœdera, deſtinatum in Coſacos exercitum Moldaviæ finibus admoverunt. Jamque & Coſaci Tartaricæ ſocietatis, ceu non parum damnoſæ, pertæſi, ad Moſchicum patrocinium reſpectare, & Moſchus in nos ſimultatum anſas undique captando quærere cœperat. Documento fuit miſſa ad Sereniſſimum Regem, Leopoli tunc iter ad exercitum, cujus mentionem fecimus, apparantem, ſolennis Legatio. Sed Legationis ejus non minus iniqua & arrogantia poſtulata fuere, quàm petulans ablegatorum inſolentia, quàcunque incederent, paſſim illatis hoſpitibus injuriis ac violentiis, captatam in obtentum belli talionem provocantium. Nihil eorum Duci RADIVILIO ignotum, aut inexploratum fuit. Qui cum videret hinc non dubiâ fraude Moſcham Lithvaniæ imminere, inde Coſacos cum eo colludere incipientes, illinc autẽ exercitum Regni, procul ad Auſtrum remotum, extra omnem ſubſidii ſibi adverſus Moſchum ferendi facultatem & copiam, immenſis locorum divortiis arceri, maturè circumſpicere coactus eſt, ne quid illâ tempeſtate creditæ armis ſuis Lithvaniæ Status detrimenti acciperet. Non latebat eum, ſi cum mediocri quæ præſto erat manu Boryſthenem trajeciſſet, alterutrum ipſi metuendum fuiſſe; ne aut, dum trans tot fluminum ac locorum difficilium trajectum, in hoſtilis ditionis interiora penetrat, intereà Moſchicæ irruptioni nudam & inermem Lithvaniam invadendam relinqueret; aut reditu intercluſo, inter Moſchum & Coſacos medius, ſine ullâ ſpe ſubſidii, non dubio exitii metu interciperetur. Proinde quod in præcipiti periculo unicum ſupererat, ex te præſenti ripæ Boryſthenis inſidendæ conſilium capit, & caſtra ad Rezizam metatur. Loci imprimis opportunitate invitabatur, quo nullus ſitu melior atque commodior fuit, ad Moſchi ſimul atque Coſaccorum irruptiones, quas vel ipſâ trajectus difficultate morari poſſet, arcendas. Illinc & alia hoſti finitima oppida præſidiis firmavit, & uni Smoleuſcenſi urbi, duas præcipuas Exercitus ſui Legiones adverſus meditantem perfidiam Moſchum tranſmiſit: denique rebelles, undique à finibus ita ſubmovit, ut in ditionibus Lithvanici juris, nuſquam impunè veſtigium poſuerint. Et eo quidem Anno, paci atque integritati Lithvaniæ ſatis proſpectum videbatur, niſi contagioſa ad Rezizam lues, (quæ ne mutatione quidem loci ſiſti potuit) viros pariter & equos depopulata, triente propemodum ſui, exhauſtas Ducis copias minuiſſet. Ceterùm hæc jactura, ſopito ſtatim ad Cameneciam bello, imminentium per hyemem Comitiorum proviſu non difficulter ſarciri, imò verò ad novum & longè difficilius bellum nova & idonea præſidia, novæ & juſtæ vires comparari poterant (jam enim palàm renudatis animis & Coſaci ad Moſchum deſciverant, & Moſchus rebellium patrocinium ſuſceperat) niſi fatalis neſcio quis, & offenſi Numinis irâ cælitùs immiſſus animis hominum furor, Comitiorum illius temporis conſilia abrupiſſet. Credet forſitan, ſed inter prodigia referet poſteritas, in illo periculoſiſſimo temporis articulo, inventos ex Ordinibus ad publica conſilia delegatis, qui procurando publicæ ſalutis præſidio interceſſionem, & in Comitiis ad repellendam Patriæ perniciem ritè & ultimâ neceſſitate indictis, nihil decerni paſſi fuerint. Ille primum ictus de cœlo datus Lithvaniam, veluti periculo proximam, mox totam Rempublicam impulit in immane præcipitium. Non cladibus poſtea Exercituum, non deditionibus Urbium, non oppidorum direptionibus, aut vaſtationibus agrorum, ſed eorum tunc vocibus ac linguis everſa eſt Reſpublica, quæ jugulum ejus nudum & obnoxium aliis ictis hoſtium enſibus præbuerunt. Nempe illorum imprudentium ore ultrix ſcelerum noſtrorum, divinitùs adverſus nos pronunciata fuit ſententia, cujus poſtea executio per tot finitimarum gentium Moſchorum, Suecorum, Tartarorũ, Tranſylvanorum, Moldavorum, Auſtriacorum, & rebelliũ manus, demandata eſt. At enim quid fruſtra in vicinos aut rebelles populos calamitatum noſtrarum culpam conjicimus? Nullus externorum in nos hoſtilior ictus incidit, quàm qui Tribunicis Civium linguis tunc impactus eſt. Imo verò nihil poſtea vulnerum accepimus, quod non intempeſtiva illa interceſſio nobis inflixerit. Nam quid Lithvaniam primo diſcrimini objectam perdidit? quid ſupremum ejus militiæ Ducem exarmavit? quis Moſchubo Smolenſciam, Polociam, Witepſciam, & florentiſſimam Albæ Ruſſiæ provinciam, imo totam Ukrainæ oram proſtitutam, & in manus tradidit? denique, quid Suecis invadendi noſtri animos & ſtimulos addidit, niſi inauſpicata illorum Comitiorum deſtitutio, per quam fieri, ne utrumque Regni & Magni Ducatus Lithvaniæ latus, idoneum haberet præſidium? Dimota tunc, & de ſummo ſuo gradu per abruptum ac præceps devoluta Reſp. binis ſubſequentibus Comitiis, neq; reſtitui, neq; ſiſti potuit, donec ad imum ſterneretur atque procideret. Sed Lithvaniæ præ cæteris provinciis velocius ac triſtius fatum fuit, cui Moſchus primùm totâ belli mole incubuit: neq; ullæ ad reſiſtendum vires ſupererant, præter illas tot prœliis exhauſtas, & noxiâ ad Rezizam lue diminutas. Quapropter nulli magis noxium, magis injurium, & metuendum fuit facinus illud, quo tũc publicarũ Conſultationũ exitus irritus efficiebatur, quàm Principi, cujus armis Lithvania defendi, cujus oppoſito pectore, tàm paratus ac potens hoſtis, arceri debuit. Quò magis ambiguũ eſt, riſunè vecordia, an indignatione dignior impudentia fuerit eorum; quos abrupti Comitiorũ cõventus, culpam, in eum Ducem conferre non puduit, cujus maximè omnium, intererat, ea deſiderato exitu cõcludi. Scilicet is impedite ſuſtinuit, ne ſibi ſufficiens ad reſiſtendum hoſti exercitus decerni atque inſtrui poſſet, cui præcipuum reſiſtendi munus incumbebat. Credibile verò cuiquam videri poſſit, eum ipſum abrumpendis Comitiis dediſſe operam, qui abruptis iis propè nudus ac ſemiinermis armato & potentiſſimo hoſti objiciebatur? ſed quid argumentis aut conjecturis opus eſt? Nondum exolevit Conventus iſtius memoria, nec Sexennium iſtud omnes teſtes & conſcios rerum extinxit. Neminem latet qui in ejus exitu, proteſtationibus factis Comitiorum cõſilia diſſolverint. Non ad Hiſtorias, non ad Acta publica provocandum eſt. Extat in mentibus omnium recens & fixa recordatio, eoſdem diſturbandis illis Comitiis incubuiſſe, qui dignitatem hujus Principis toto Comitiorum tempore oppugnaverint. Procul igitur ab ejus criminis ſuſpicione eum abfuiſſe neceſſe eſt, quod in acerrimis ejus inimicis palàm deprehenditur; qui cùm debitam ipſi Supremi Ducis dignitatem apud S. Regiam Majeſtatem eripere non poſſent, id unum tandem egerunt, ut illâ dignitate præſidiis ſuis exarmatâ, Dux abſque exercitu inermis, ac propè vinctus ingruentibus hoſtibus dederetur. Poſt avulſas ſub Sigiſmundo Auguſto Rege à corpore Lithvaniæ, florentiſſimas & maximas, Volhiniæ, Kioviæ, Podlachiæ, Poleſſiæ, provincias, nunquam Majores noſtri cum Moſchis bellum geſſere; quin (etiam in Lithvanici juris ditione) totius Regni vires Lithvanis adjungerent

gerent

gerent. Nunc imminēte potentiſſimo Septentrionis Principe, qui per plura luſtra facto in bellum apparatu, fiduciâ virium fretus, præſens tanquàm ad exploratam victoriam veniebat, non modò Polonia, ſed Lithvania ipſa, principio belli, ne unum quidem ad tantam potentiam propulſandam militem contulit. Quaſi illa exiguâ, nec mittendis tantùm, quâ quavertium præſidus, ſed morbis graſſantibus exhauſta manus, vix Coſacis à limite arcendis ſufficeret, ingruentem tantæ tempeſtatis molem, ſiſtere aut frangere potuiſſet. Quæ nunc tam perfricta frons erit, quæ à Principe viribus & exercitu deſtituto, poſtulare audeat, ſervandæ tali in re ac tempore Lithvaniæ officium? Tituloné Supremi Ducis, & inanibus dignitatis ornamentis, tot hoſtium legiones debellandæ fuerunt? Ut manu atque armis & Regij capitis objectu ſemper, ſic tunc conſilio Sereniſſimus Rex CASIMIRUS Reipublicæ non defuit, collato in eum Summi Ducis munere, qui tot ſpeciminibus virtutem ſuam patriæ approbaverat. Defuit quorundam Civium in Patriam amor & fides, qui privati odii inſtinctu, ſalutem publicam Principis hujus exitio poſthabuere. Nec una fuit illa occaſio, in quâ S. Regiæ Majeſtatis eximiam in Rempublicam voluntatem & ſtudium, quorundam Civium contumacia deſtituit, aut fruſtrata eſt. Nam & aliàs quoque Comitia diſturbata ſunt, adeò nullâ aut levi de cauſâ, ut de eâ ne nunc quidem ſatis conſtare poſſit. Et Bereſtecenſis victoriæ Regio CASIMIRI periculo ac virtute partæ, fructum in quo domeſtici belli finis, & futurarum miſeriarum certiſſimus obex præſtò jam aderat: quid aliud, niſi paucorum aſtu & culpâ, concitatæ ad inferendam conficiendo bello moram, Nobilitatis obſtinatio corrupit? Abſque Ducibus iſtis ac ſeditionum follibus fuiſſet pridem tàm difficili bello, ſumma eſſet domi impoſita manus, & foris externa arma, nullâ laborantis Patriæ opportunitate invitata quieviſſent. Et quiſquam mala Reipublicæ ab optimo Regum repoſcere audebit, quæ malè ſana quorundam Civium ſtudia & intemperiæ nobis intriverunt! Non meliori jure adverſa & calamitates Lithvaniæ repoſcuntur à Principe, cui ſi defendendæ Lithvaniæ mandabatur provincia, non erat ſubtrahendus ſaltem triplo aut quadruplo minor hoſtium potentiâ exercitus. Et tamen Princeps hic tam exiguâ manu, quanta ſubductis neceſſariis pro vaſto Lithvaniæ limite præſidiis reliqua eſſe poterat, res geſſit ad poſteritatem memorabiles. Primùm enim hoſtem Smolenſco plures Exercitus admoventem per Tribunum ſuum Gąsiewskium, eâ fortitudine excepit, ut Caſtris unius exercitus nocturnâ invaſione direptis, multorum millium manus deleta ſit. Quo tempore malignè dicam an ſtolidè Principem reprehenſum meminimus, quod non propter muros Caſtra metatus eſſet, moleſtè videlicet ferentibus inimicis, quod non unà cum periclitante urbe, obſeſſus atque oppreſſus ſit. Sed ille, hoſtis juxtà ſuaſque vires æquâ lance penſitans, dum validiſſimis ubique copiis diverſæ Arces petuntur, haud æquis viribus incumbentem potentiam eludendo, hinc ſuis opis ferendæ, inde aggrediendorum hoſtium occaſiones circumſpectans huc illuc volitabat, donec captatâ loci opportunitate, ad Sclovium oppidum, hoſtem Triginta Millium Exercitu fictum cruento prælio pulſum, cedere loco pugnæ coëgit. Sed non multos poſt dies, ſupervenientibus majoribus hoſtium Copiis, ſimul Mohiloviæ perfidiâ, victoriæ fructus interceptus, Caſtraque retrò, intrà ſua præſidia moveri neceſſe fuit. Satis eſt defenſandis finibus, ac propulſando hoſte, tres ſolidos Menſes exactos, intrà quod ſpatium ſive ab exercitu Polonico, ſive ab excitâ ad defenſionem Patriæ nobilitate, acciſis Copiarum ſuarum viribus poſſet ſuccurri. Sed nemine comparente, Sepelovienſis caſus intervenit, in quo Princeps, ingruenti multitudini impar, poſtremus tamen ex acie excedens ſuccumbere fortunæ coactus eſt. Et tamen ſtatim, rariſſimo exemplo, duodecimo à loco pugnæ Miliari reſtaurato exercitu, victores ultrà tendere paſſus non eſt, omnemque à Berezinâ ad Nemenum amnem oram, partim præſidiis, partim copiarum ſuarum excubiis infeſtam & hoſti inacceſſam reddidit. Sed ne tunc quidem longo tempore expectatam opem obtinuit, Nobilitate ad nuncium propioris hoſtis, in fugam potius dilapſâ, quàm ad defenſionem concurrente. Sero poſtea ac propè præcipiti in hyemem anno, Seculi præſentis quarto ſuprà quinquageſimum, novi delectus ſupplementa advenerunt, quibus acceſſere miſſa è Polonâ auxilia & è quibuſdam Lithvaniæ provinciis, ſeorſim auctoratus à Nobilitate miles. Sed veterani ac propriæ Ducis copiæ, non præliis magis & morbis accisæ, quàm multiplici damnorum genere, & longis laboribus feſſæ requiem poſcebant, illâ præcipuè tempeſtate, quæ hoſtem quoque ipſum à pellibus & Caſtris, intrà tecta ac tepida munitionum cubilia compulerat. Ac fortè tunc initio Brumæ inclementia cœli, horridiori & à multis annis propè inaudito gelu, obriguerat. Quieſcendum Duci videbatur, ſatis alioqui hoſtium, quibuſcum pugnandum eſſet, fore reputanti, etiamſi ipſis ſocius & commilito, ſævus adverſus nos æther, non adderetur. Nam quid ſeſe proximè poſt ineunte Anno, recenti atque integro hoſti oppoſiturum, ſi illa juſti exercitus, qualiſcunque ſpecies, hybernis laboribus, ac cœli injuriis afflicta frangeretur. Cæterùm cunctantem, & atritas Veteranorum ſuorum vires, per breve otium reſtaurare parantem Principem, publica multorum efflagitatio, ac penè convicium, invitum ſanè, ſed amplius reluctari non ſuſtinentem, ab hybernis ad intempeſtivum bellum extruſit, allatis ex Polonâ quoque Primatis Archiepiſcopi literis, conſilia & moras Principis ſequiorem in partem flexas, aculeatè perſtringentis. Non primo iſto experimento patuit, nuſquam auſpicatum fuiſſe conſiliorum ſucceſſum, quoties ſolis pacis artibus induſtrii Proceres, adeoque pacis præcones & Antiſtites, bellorum ſive adminiſtrationi aut negociis intimant, ac ſæpè è cubiculo aut lectulo imprudentes imperant, aut conſulunt, quicquid hoſti conducit. Tunc quoque non alio exitu, tàm infenſâ tempeſtate, rapta ſunt à nobis arma, nam ut Lithvania vires, quas in ipſam rerum naturam, cœlique præter morem ſævientis injurias, nullo operæ pretio, imò maximo damno ſuo effuderat, tunc cùm ipſis hoſti mox ineunte Vere opponendis maximè opus eſſet, non haberet. Nam quis inde expeditionis fructus ſperari poterat, cùm ob rigentis ætheris intemperiem, hoſtis extrà nidos & munimenta ſua nuſquam compareret; in oppugnandis autem firmis validis præſidio urbibus, non ſitus locorum, non arma aut rabies, aut deſperatio obſeſſorum violentius pro hoſte adverſus nos, quàm cælum & frigora dimicarent? Quanta in ſe in pedite, quanta in Equitibus jactura conſecuta ſit, verbis exprimi non poteſt. Sed in iis præcipuè, quos nullo reficiendarum virium, aut damnorum reparandorum ſpatio dato, ſtatim ad hybernos labores atque pericula iterùm accingi neceſſe fuerat. Tentata igitur necquicquam Bychovia, obſeſſa & oppugnata in ſpem melioris ſucceſſus Mohilovia. Quibus in obſidionibus quicquid à provido & vigilanti Duce, conſilio, ſumptu, operâ, patientiâ & fortitudine præſtari potuit, nihil omiſſum eſt. Tempore importuniſſimo, in ſummâ eorum penuriâ, quæ ab Artilleriæ Curatoribus ſuppeditari mos eſt, ſumptu Principis neceſſaria aliunde ſuppeditata, & omnia benè ordinata, rem ad vota proceſſuram toties pollicebantur. Defuit ſucceſſus, partim milite provinciali à Nobilitate ſubmiſſo, poſt exactum militiæ ſuæ trimeſtre, palam & conſciis obſeſſis, magno obſidentium damno dilabente, partim eo, qui reliquus erat, multùm imminuto, & ad exequenda Ducis imperia non unâ de cauſâ ſegniore, interdùm & contumaciore, partim denique fatis jam tunc aliud (quod mox eventu patuit) de fortunâ Lithvaniæ decernentibus. Nec enim ſemper validiſſimis viribus, aut ſummis Ducum artibus, belli fortuna reſpondet, nec modò præliis legionum, ſed urbium quoque captivitatibus cœleſtis nutus intervenit. Et hybernæ præcipuè obſidiones, etiam victricium copiarum ſepulchra cenſentur. Quid nuper Torſtenſonio ad Imperatoriæ artis faſtigium defuit? Is acri ad Lipſiam prælio Cæſarianos Duces fregerat, mox tamen ipſe ad hybernum Friburgi obſidium, ſuam ipſe victoriam fregit. Et cui

cui poſtea tot hoſtium acies, tot urbium atque arcium propugnacula ceſſerunt, ejus impetum ac robur, & rapidum victoriarum curſum, una Moravorum Brunna ſtitit ac ſuſtinuit. Solet etiam ſummæ virtuti bellicæ, Deus ponere obicem. Sed ad ſolvendum periculo Mohilovii, nullo opus erat miraculo. Cùm enim obſidentium copiæ, triplici militum genere conſtarent. Provincialis quidem (uti diximus) miles, Caſtra injuſſu Ducis deſeruit. Auxiliaris è Poloniâ preceno imperio regebatur. Reliquus Ducis peculiaris, non modò Brumæ & obſidionis malis; ſed nunquam intermiſſis belli laboribus, feſſus faſiſcebat, & quotidie minuebatur, ut gravius ultrà intortum expectari minimè expediret.

Soluta ſub initium Veris obſidioni, ſupervenere ultima ante irruptionem Suecorum Comitia. Quibus ut adeſſet Princeps Reipublicæ intereſſe putavit. Cui tunc maximè expediebat defenſionem Magni Ducatus præſentiâ ſuâ urgeri, & ut ex malis attrito, & hybernâ expeditione feſſo exercitu ſuo reliquæ, quæ in evocandâ ad bellum Nobilitate Lithvaniæ ſupererant vires adjungerentur, effici. In quo tametſi non inanem operam poſuerit, ut lege publicâ vetuſtus mos & Statutum Magni Ducatus Lithvaniæ confirmata ſint, quibus univerſa evocata in bellum Nobilitas exercitui Summi Ducis accedere & ſubeſſe tenetur; tamen ubi in arenam ventum eſt, inimicorum malevolentiâ factum, ut executione recens ſancitæ Legis impeditâ, Exercitui Ducis nihil opis aut ſpei à Nobilitate affulſerit. Quod nihil aliud erat, quàm Patriam ſuâmet ſponte ruente in novo impetu in præcipitium impellere. Jamque adeo Magnus Dux Moſchoviæ, cum ingenti Moſchorum & Coſacorum multitudine, virium fiduciâ præſens, Vilnam verſus directo itinere adventabat, cum Polonica auxilia accenſo domi bello, per improviſum Suecorum in Poloniam incurſum, ad extinguendum ejus incendium revocata ſunt, quo mox non Major modò (quæ jam deſciverat) ſed Minor quoque Polonia, Varſavia quoque, Cracovia, & dedentibus ſe paſſim Proceribus atque Provinciis, univerſum penè Regnum conflagravit. Deſtituto diſceſſu auxiliarum Exercitu, cùm exigua illa & feſſa veteranorum manus, ſiſtendæ aut ſuſtinendæ tantæ belli violentiæ par non eſſet, verſæ à Principe ad Nobilitatem, quæ ſeorſim in armis erat, obteſtationes, ne communem ſalutem, ne Patriam defererent; atque ex legis mente atque officio, junctis ſecum viribus, ſemetipſos unâ imminenti periculo eriperent. Sed apud animos factionibus diſcerptos, aut criminationum peſte afflatos, nihil ratio, nihil auctoritas, nihil ipſa neceſſitas valuere. Pars degeneri metu torpebat aut fugiebat; pars malevolorum artificio aut partium ſtudiis abrepta, ſeorſim tendebat; ut advento periculi, tantò licentius poſſet diſpergi. Non igitur Principi, qui capitis ſui objectu, ingruentia Patriæ pericula arcebat; ſed iſtis potiùs everſæ Lithvaniæ cauſa apud poſteritatem dicenda eſt, qui procul ipſi à Martio pulvere atque diſcrimine, unicum atteriti & laboranti Exercitus ejus, quod à confluente in Caſtra Nobilitate tunc habere potuit, ſubſidium, novis & antiquis Patriæ Legibus calcatis, malignè ſubtraxere. Eâdem tempeſtate validus Suecorum exercitus, reliquâ Livoniæ parte, quæ hucuſque in ditione Reipublicæ fuerat, occupatâ, Lithvaniæ imminebat. Nec ulla ſpes adverſus utrumque hoſtem ſubſidii è Regno ſupererat, quod hinc Sueci, inde Zaporovii, magnis Viribus, nec diſpari utrinque ſucceſſu, urgebant: cum nova atque improviſa cura Principem, ad propinquum periculum advertit. Deerat adhuc ad ſupremum mali cumulum, ut hic ipſe aſſiduis, extenuatus, deſtitutus ac debitis ſibi ſubſidiis fraudatus Exercitus, proſpectante de proximo hoſte, in ſeditionem & conſpirationem adverſus Ducem ſuum efferretur. Non difficile erat continuatis expeditionum laboribus conflictatum, & in tot Reipublicæ neceſſitatibus nihil non perpeſſum militem, cui neque ulla pro antecedentibus meritis gratia hucuſque relata, neque ruente Republica in poſterum ſperanda videbatur, ſub Duce præſertim diſciplinæ retinente, in licentiam & detrectationem periculorum impelli. Nec mora, ſcinditur miles in adverſa ſtudia atque factiones, & fruſtra ſaniorum conſenſo reluctante, plerique manipularium adverſus imperia Ducis conſpirant. Quæritur ſeditioni color, inſtans diei exolvendis ſtipendiis præfixæ prætextus, & propinqua Moſchorum & Coſacorum vicinia, palam omnia tumultu perſtrepunt. Atque hæ fuere primæ illæ militaris conſpirationis ſcintillæ, quæ poſt obitum Principis in illegitimam & iniquam poſtea bonorum ejus direptionem exarſit, & aucupata infeliciſſimi Reipublicæ temporis ſtatum, auſa eſt barbam vellere mortuo Leoni. Cæterùm tunc hoſte omnium conſcio, properare inde Moſchus ad urbem Vilnam, pro cujus mœnibus Exercitus conſtiterat; hinc Princeps animo anxius, atque urbi metuens, & exigui exercitus vires ſuo pretio æſtimans, cujus tamen jam ne ſatis quidem potens eſſet, cùm tàm vaſto infirmæ Civitatis pomerio, tantam paucitatem etiam concordem includi, nulla ratio permitteret, monitis ſtatim reliquis civibus (nàm pleriq; pridem periculum evaſerant) ut ſibi conſulerent; de conſervanda urbe ambigere cœpit. Ne quid inauſum tamen relinqueret, inter illas Urbi vicinas montium anguſtias tentare ſtatuit, ſi qua fortè longius à mœnibus rejici poſſet hoſtis. Sed ubi in rem præſentem ventum eſt, ad conſpectum eminus longè venientis horribilis hoſtium agminis, major pars turbidi militis, cum ſignis & cohortibus in effuſam ſeſe fugam conjecit, non alio feſtinationis pretio, niſi ut Covenenſibus, aut Merecenſibus (nec enim omnes manipuli una fugiebant) maturius nunciarent, relictum è ſe in acie Ducem. Cùm res eſſet in præcipiti, nõ ſeſe deſeruit Princeps, ſed tunc primùm ultima neceſſitate ſibi extortum, deſtituendæ urbis, conſilium cœpit, & cum reliquâ parte Exercitus, propter urbem jam ſemideſertam, ſervatis Ordinibus, pontem Viliæ amni impoſitum trajecit. Ubi cum incumbente recedentibus hoſte, & propè jam pontem occupante, quamvis tàm inſigniter diminutis viribus, acerrima pugna conflixit, ac ſæpius trans amnem perrumpere auſum, fortiſſimè rejecit, ipſe ſigna admovens, & ubique in conflictu primus, donec igne ſubjecto, maxima pars ponti corruit, & omni ſpe trajectus hoſti adempta, qui ſupererat Exercitus honeſtiſſimo receptu ſervatus eſt. Suprema tunc neceſſitas, & urgentis Fati vis, Principem adegit, ut cùm Vilnam ingredi ac defendere non poſſet, niſi una & exercitum præterea perderet, ſervare alterum maluerit, quàm utrumque ſimul ſemirutæ Urbis cineribus ſepeliri. Sed & illo ultimo Principis conflictu, Samogitia cũ vicinis aliquot trans Viliam amnem territoriis Moſchorum jugo ſubtracta eſt. Neque auſus Moſchus ultrà progredi, intactas propemodum ad hanc uſque diem, provincias iſtas reliquit. Et ſi pugnarum exitus, pugnantium conſiliis eorumque ſucceſſu æſtimandus eſt, non victus ab illa pugna Princeps, ſed victor receſſit. Nec enim ſervandæ urbis cauſa, quæ jam humanis viribus ſervari non potuit, ſed ſervandi ſui exercitus ergò dimicabat. Nec ipſe in obtinendo illius certaminis præmio atque fructu, ſed hoſtis ſuccubuit, nunquam poſtea auſus, non dico Ducis exercitum aggredi, ſed Trans-Vilianas illas ditiones ſubigere.

Hucuſq; bellicas Principis actiones percurrimus. Quæ deinde ſubſecuta ſunt circa Tranſactionem cum Externis, ad alteram defenſionis partem pertinet. Nunc ſatis eſt oſtendiſſe in bellicis ejus laudibus, nihil habere invidiam quod arrodat aut mordeat. Nam qui Smolenſci obſidionem non ſolutam objectant, longè iniquius agunt, quàm qui Guſtavi Adolphi Suecorum Regis gloriam carpere audent, quod ante junctas cum Electoribus vires Magdeburgo nuper opem ferre non potuerit. Qui Sepelovienſi infortunio partas antè victorias obliterare contendunt, parùm intelligunt, non ideò obſcuram eſſe Hannibalis memoriam, quod pluribus prœliis à Marcello, uno ſed capitali à Scipione victus eſt. Longè tamen pauciorum militum jactura caſus iſte Principis Reipublicæ ſtetit, quàm accepta ad Dyrrachium clades Julio Cæſari. Nec ideò huic partarum antè in Gallia victoriarum laurea emarcuerat. Vilnæ in conſpectu Principis captæ pudeat eos, quorum artibus vires urbi protegendæ pares

denegata aut ſubtractæ ſunt. Omiſſum id à ſe Princeps nunquam erubeſcet, quod humanâ ope præſtari non potuit. At eodem tempore hoſtis, coarctatum jam & quaſi faucibus comprehenſum recipientis ſeſe exercitus bonam, tam exiguis viribus, ubi tunc à Principe extorqueri erubuit, neque compertam toties virtutem laceſſere ultra auſus eſt.

Satis hucuſque nobis bellica Principis hujus virtus defenſa videtur. Supereſt eorum quæ ſuſcepimus alterum, ut integerrima ejuſdem erga Sacram Regiam Majeſtatem ac Patriam fides, ab improbæ calumniæ morſibus vindicetur. Illum vero vetuſtior fuit invidiæ aſtus, quam ut non animadverteret, nihil in bellicis Principis hujus geſtis carpi potuiſſe, quod non in uberiorem ejus laudem cederet. Quid enim innocuo objiceret? Moſchine, an Sveci, & totius Septentrionis vires Gotacis conjunctas ab eo nequaquam debellatas? Id vero qui fieri ullo modo potuit, tantillâ manu, Caſtrenſi contagio, continuis laboribus, tot cum potentiſſimo hoſte velitationibus, tot cruentis præliis, uno præterea adverſo, non leviter imminutâ, fame, frigore, vigiliis, damnis confectâ, ab omnibus auxiliis desertâ, in ſeditionem denique adverſus Ducem contumaciam accensâ? Si nullas omnino poſt Moſchicam irruptionem ---

Res gereret, & raptas oſtenderet omnium hoſtes,

ſi nullos locupletes ſucceſſuum tantorum teſtes dare potuiſſet, ſi nulla capta de hoſte ſigna retuliſſet, ac ne tentare quidem pro defenſione Patriæ quicquam periculi voluiſſet, quis non prudentiam potius ejus cautionem habere, quam culpam inculare debuiſſet? Nunc poſt concitum ad mœnia Smolenſci non parvum hoſtium exercitum, poſt cruentum nec improſperum cum Triginta Millibus hoſtium ad Szklovium certamen, poſt defenſam etiam in adverſis rebus deterius ripam, atque hoſtium inflammatam victoriam, poſt tot vexillorum congeriem, mactatam & captivorum hoſtium multitudine (cum Regiæ Majeſtati traderentur) conſertam arcem, denique poſt arcem ad Vilnam nec certe adverſum pro conſervando reliquo exercitu conſiſtentem, poſt hæc ſtrenuiſſimum cum exiguâ manu in conſpectu tanti hoſtilis exercitus receptum, poſt tot rerum fortiter geſtarum pignora, quis Ducis hujus aut in deploratis ac trepidis rebus invictum animi robur, aut in incertis & ambiguis, præſentia conſilia eum, ſatis admirari aut prædicare poterit? Enimvero hebetere hic acuem criminationum ſuæ invidia. Flexu igitur aliò ſpiculum magis, & Principem non ignaviâ quidem aut rei militaris imperitiâ, ſed perfidiâ victum accuſare cœpit. Quaſi nulla fides abſque viribus & exercitu, vel diſſimo copiarum robora armatis hoſtium manibus extorquere auctoritate poſſit. Et quæ plerumque malignitati comes eſſe ſolet, vecordia quorundam, ſpargere cœperat, Moſchicis quoque pollicitationibus occupatam Principis fidem. Eſt vero reſiſtere in illâ ſervitutis barbarie, Principibus præcipue viris, magna illecebrarum copia atque materies, quibus forte inefcari poſſint. At cur Mohilovium (inquiunt) non cepit? Malâ videlicet fide ſecum Carolus V erperat, quia Metim aut Argentoratum nuper ipſe Moſchus, quia Rigam, denique Carolus Guſtavus quia Haſniam non expugnavit : ſic ut adeo, nullius mortalium conatus irritos eſſe, abſque perfidiâ poteſt! Sed poſt exploſam avorum, tanti deliri fabulam, illinc omnis calumniæ cura incubuit, ut clandeſtinæ cum Suecis pactionis ſuſpicionem Principi impingeret. Quid primum, poſtremumve in illâ criminatione quærat? Stultitiamne, an impudentiam aut utrâque deterius projectum in omne ſcelus calumniandi ſtudium? Non habet, quod profligata malevolorum improbitas, ne poſſit quidem crimina confingere novit. Nam quid eo ſtultius, quod Principem Sueciæ Lithvaniam conſtituto facinoris præmio tradere ſoluiſſe fingitur. Cur igitur non tradidit? ac ne tradere quidem unquam conatus eſt, quando tradi potuit, quando in ejus poteſtate eſſet, quando & à tradenda major apud Suecos gratia ſoret, & officii præſtiti fructus uberior penes eos, quorum gratiam captaſſe fingitur, manere potuiſſet? An vero in illo ultimo, agonem agentis Lithvaniæ, ſingulis, cum Moſchus & Coſacis late omnia occupantibus, recedentibus Regni auxiliis, nullum in contemnatâ & diſcordi Nobilitate, nullum in deſtituto, atque adeo bonâ parte ſui, in ſeditione corruptâ Ducis exercitu, Urbi Vilnæ aut reliquæ Lithvaniæ præſidium ſupereſſet, placuit (ſi Diis placet) jam verò cum Sueco de proditionis mercede paciſci? Quid autem novo hoſti Sueco prodi poterat, quod non eſſet jam ante, ab invincis Principis, veteri hoſti Moſcho proditum & planè in prædam proſtitutum? Quid eo tempore aut Princeps Succis aperte præſtare, aut imputare, aut Sueci Principi acceptum ferre potuere? cum & ipſius Princeps, nihil prope oſtentare poſſet, quod non in alienâ poteſtate eſſe videretur, & illis nihil à Principe acceptare, quod non eundem periculo ac viribus, a Moſchorum violentiâ vindicandum eſſet aut defendendum. Tunc igitur proditioni nullus locus, nulla occaſio erat aut facultas. Quam ſi vel maxime Princeps urgere voluiſſet, ipſi Sueci juſtiſſimâ dedignatione ſprevissent.

At enim tunc tamen pactio cum Suecis, non tentata modo, ſed conventa, non tantum accuſationis conatum evanuiſſe oſtendis. Pactionem cum Suecis conventam neque Princeps unquam negavit, neque in eam cum reliquis conſenſiſſe erubuit, aut apud poſteritatem ſibi erubeſcendum fore merito judicavit. Nam neque primus ipſe, ſed poſt multos Poloniæ Proceres atque Provincias, neque ſolus, ſed cum Primatibus Senatus Lithvaniæ, cum Ordinibus, qui in tam præcipiti caſu præſto eſſe poterant, neque clam aut privatim, ſed conſentiis imò flagitantibus omnibus, ad id negotii acceſſit. Neque in eo, aut jus cujuſquam læſum, aut fides in Patriam violata videri potuit, in quo ſuprema neceſſitas, omni tunc nexu ſolutos Magni Ducatus Lithvaniæ Ordines, ſpem quæ reliqua erat ſalutis publicæ ſequi adigebat. Jam ſereniſſimæ Poloniæ provinciæ, nullis bellicis cladibus attritæ, non ſuis præſidiis exarmatæ, ſed viris atque armis ſatis inſtructæ, ultrò in deditionem Suecorum concesſerant, & copiis eorum vires ſuas adjunxerant, jam reliqui exercitus, adeoque plerique Duces atque Ordines Poloniæ Regni, ſi tali ac præcipiti omnium impetu, ſed & urgente à tergo Moſchorum & rebellium vi, eodem, quò mox reciderunt, vergebant: cum ipſi Sereniſſimo Regi CASIMIRO non magis hoſtium vis, quàm à militibus ſuis quorundam conſpiratio metuenda, præcipitis & calamitoſi extra fines Regni receptus, neceſſitatem impoſuerat: cum Ordines Lithvaniæ deſertos ac ſemiermes, inter tot hoſtes undique velut malleum inter & incudem poſitos, ineluctabilis fati vis, ad idem illud quærendum Suecorum patrocinium adegit, quod jam, majore ſui parte, Polonia receperat. Non igitur tunc licuit uni ex præcipuis Lithvaniæ Civibus; quoniam abſque idoneo exercitu, Ducis arbitrio patriæ pendebat, non poterat, ex Principis Secularium Senatoris officio, (præcipue plurimis Illuſtribus e Senatorio Ordine Collegis, & iis quæ forte præſto erat Nobilitate, urgentibus) proſpicere rationes, quibus illa in ultimo exitii caſu poſſet eripi? Nihil iſthic abſque conſenſu & ſubſcriptione Antiſtitis Vilnenſis, Primatis in Sacro Ordine Lithvaniæ, inceptatum. Protracto in longum negotio, cum Princeps, magnâ Suecorum offenſione, iniquioribus conditionibus tranſigere gravaretur, ſeorſim aliquantò cum Suecis Samogitia & adjacentes regiones tranſegerunt, quam plerææque in Poloniâ Provinciæ in ditionem Suecicam conceſſere. Non igitur in eâ tranſactione Princeps Rempublicam deſeruit, ſed in rebus deploratis, & per diſceſſum atque abſentiam S. R. Majeſtatis, quaſi in orbitate publicâ, præeuntem jam totam Rempublicam (nec parvo quidem intervallo reſiſtens) ſecutus eſt. Quod verò mox Polonia, poſt excuſſa per Suecos Pruſſica à Sereniſſimo Electore Brandeburgico pacta, introſpectis Caroli Guſtavi conſiliis à ſalute Patriæ alieniſſimis, tam ſeſquam & omnium, ſuiſque ſuas tam indignè ſtrui intem protectionem abjecit, id Principi morte prævento facere non licuit. Quam iniquo tamen animo, brevem illum & funeſtum ſtatum Reipublicæ tulerit, vita in ipſo ævi flore ac robore, ante diem interceptæ oſtendit. Quippe florentiſſimâ, nec dum ullo ſiniſtri caſus exitu, in delibatâ Suecorum fortunâ, deceſſit. Qui rerum exitus non dubium relinquit, quin facturus fuerit, ſi redeunte poſtliminio Patriæ felicitate, ſuperſtitem eſſe Deus voluiſſet. Ut rem in pauca contraham, ſi ad confugiendum in Suecici patrocinii fidem nulla provincia, nullus exercitus, nemo Ducum aut Procerum ſignum ante Principem inſtituiſſet, tanti tamen erat, illa ſuprema periculi, quæ Principem ſtrinxit neceſſitas, ut ejus omnino omnis ejuſdem cum Suecis pactio, apud æquos Judices, debuerit eſſe excuſata. At nobis id non ſatis eſt. Pergimus igitur ultrà & audacter dicimus, Si nulla Principem ſtrinxiſſet, tàm propinqui utrinque periculi neceſſitas; quis tamen conſilium ejus accuſare potuiſſet? quod cum videret Provincias, exercitus, viros, & priorum Regni Militiæ Duces, fatali quodam impetu in Suecicam protectionem ruentes, ipſe quoque ſeſe ac Lithvaniam ſuam à corpore Regni ſeparare recuſaverit, & quamcunque fortunam unà cum Regno ac totâ Republicâ, quam ſeorſim Moſchicam tyrannidem ferre maluerit! Quod ſi factum Principis, omnium etiam ſine ullâ neceſſitate aliorum exemplum, quam ſine ullo exemplo ipſa excuſat neceſſitas; quanto magis illud per omnibus aliis excuſatum videri debet, cum & magnis exemplis tanta neceſſitas, & ſupremæ neceſſitati tot exempla acceſſerint; imò verò jam tunc eam præceſſerint? Quid igitur eſt, quod in eâ Principis cum Suecis negotiatione livor carpere, aut deteriorem in partem trahere auſit? Palàm, non conſciis caorum, ſed poſtulantibus, imo flagitantibus provinciarum Ordinibus acta omnia, quos ingruentia undique pericula de vitâ bonisque anxios & ſupplices ad quærendam obvii patrocinii ſecuritatem urgebant. Nec magis Princeps hoſtium armis, quam ſuorum Civium precibus oppugnatus, ad eam pactionem deſcendit.

Poſtremo, ſi ex eventu conſilia æſtimanda ſunt, non aliâ meliùs ratione, & Moſchum cum Sueco committi, & Moſchicæ tyrannidi Samogitiam cum proximâ viciniâ ſubtrahi potuiſſe, exitus docuit.

At enim ſuſpectæ Ducis in Rempublicam fidei locuples videlicet teſtis, propterea ejuſdem miles producitur. Abſit vero, ut veteranas Principis Legiones, quarum virtute tot victoriæ partæ ſunt, laureatum ejus & gloriæ ſocias & adminiſtras, tàm pravæ & iniquæ accuſationis, invidiam ſuſcipere exiſtimemus. Falſo & impudentes criminationis hujus nomine, univerſus Magni Ducatus Lithvaniæ exercitus traducitur. Pauciſſimi tam, iique è turbidâ & ad omnem ſeditionem corruptâ colluvie, quos cùm ipſos in lucem producere pudeat, commotæ clam gregariorum fæci nomen exercitus imponunt. Quibus hæc ſtatu non minus queſtiona eſt, quàm turpis & flagitioſa militia fuit. Quippe infeliciſſimi Reipublicæ Status occaſionem aucupati, in invadendo per calumniam Principis patrimonio, calcato jure, calcatis patriis legibus ---

Adſit jam tumulo noſtri, cuique poteſt.

Quod facinus tam diu inultum relinqui, temporum pudor eſt & infelicitas. Horum paucorum flagitioſi quæſtus intereſt, inſontis Principis manes, tam iniquâ accuſatione gravari. Egregius verò teſtis, qui fidem teſtimonii, non aliis documentis, quàm ac mortem formidine tueatur. Eminium & omni exceptione majus teſtimonium; quod perhibet ſeditioſus primum, deinde deſertor & profugus de prælio miles, cui nunquam tuſtius credi poterat, quàm cùm poſt conſpectum ad Vilnam, è longinquo hoſtem, pavore & fugâ exanimis, deficiente ad trepida verba anhelitu, enunciaret obviis, deſtitutum à ſe in prælio Ducem. Proditionem videlicet objectabit Duci, proditor ipſe Ducis & fugitivus manipularis, & à quo ſupplicium pro flagitiis metuebat, ei abſtruſa ab omni mortalium luce, & nuſquam probanda crimina, intentare audebit? Scilicet ita ſe imperantium auctoritas proſtituit, ſic rigor diſciplinæ relaxat, ut ad ſecretiora Ducum conſilia, aut documenta, omni ſeditioſo aut ſuſpecto & malevolo militi admiſſio pateat. Sed nec ejuſmodi documentis, quibus tanquam veſtigiis ad cujuſvis arcani cubile penetratur, in hâc cauſâ locus ullus eſt. Nec enim de eo quæritur, utrum à Principe quæſita Suecica protectio, & poſt longam negotiationem tandem concluſa fuerit. Id tantum abeſt ut renuat Princeps, ut ultrò venditet, & communi Poloniæ Lithvaniæque patriæ ac toti Reipublicæ imputet. Nullum enim teſtimonium certius conſtantiæ erga eam ſtudii exhibere potuit, quam cum in tantâ neceſſitate poſitus, eandem cum reliquis Patriæ Ordinibus ſortem ſubire, quam ſeorſim Moſchicis illecebris & pollicitationibus inefcari maluerit. Non ſoquam cognitio præſens de eo inſtituitur, utrum ipſi pacta cum Suecis conventa, ſed utrum malâ in patriam fide conventa ſint. Proinde non factum, ſed ſolum Principis vocatur in dubium, & ſola mens prava ac voluntas accuſatur. Viderint accuſatores, in hujus arcani latebras quibus &

ipſi

ipſi tunicam egreſſi ſint, & æquos Judices introducere ſperant. Nuſquam certè parum rerum argumenta inſtructi eſſe poſſunt, quæ non modo, ſi nunquam eſſe potuiſſent, nuſquam tamen alibi, niſi in mente ſedem ſuam habuiſſent, ſed neque unquam fuere, neque eſſe potuerunt: verùm ineptis tantùm conjecturis, & meris ſuſpicionibus fulciuntur, quæ in tanto dignationis ac virtutis Principem nullo modo cadere queunt. Viluiſſet cum tam vili atque ignobili criminis flagitio, inclytus natalium ſplendor, & ſupra privatæ vitæ ſortem illuſtris, plena Patriciis imaginibus Domus, & acceptam perdem à proavis ac longâ ſerie deductâ Principis Romani Imperii dignitas poſtremò languit, patriis quoque ſceptris, non minùs quam Sereniſſimis extra Patriam gentibus innixus. Taceo vetuſtas & ipſo ſeculo ſeniores Jagellonicæ gentis origines. Regali primùm Maſoviæ Ducum ſtirpi, mox ipſi Poloniæ Regum Majeſtati per matrimonia innexam Gentem hanc, Majores noſtri meminerunt. Nos eandem per honoratiſſimum Electoris ſanguinis vinculum, non modò Celſiſſimorum Germaniæ Principum, ſed potentiſſimorum Europæ Regum cognationibus inſertam vidimus. Tam excelſis Majorum generis non degenerem ſeſe neque inficiandam progeniem Princeps hic præſtitit, ut meritò ambigi poſſit, utrùm plus ipſis ornamenti ſplendoris Majoribus ſuis debeat, an dederit. Reddidit certè tam brevi ævo, non ſine fœnore acceptam à progenitoribus, rerum geſtarum famam atque memoriam. Tam nobilitas & ſplendidæ ſuæ animæ, non ſolent ſeſe eodem ſtere ad flagitioſi dedecoris vilitatem. Vilem & ignobilius eſt neſcio quid, cujus calumniâ malevoli lacerare laudatiſſimi Principis memoriam, quàm in ſuſpicere ejus eadem poſſit in tam altam indolem. Et cùm nihil documenti habeant aut habere poſſint, & tamen de alium culpâ & crimine quæritur, meritò hic uſurpem, aut ad uſum meum transferam, celebrem olim Romæ & animoſam cujuſdam ex Romanis Optimatibus vocem. Neſcio quis è caſtrenſi colluvie, belli tam ignarus verum & deſertor, olim miles, aſſerit Imperatorem ſuum malâ fide, in defendendâ Patriâ verſatum. Impetravit tuorâ dignitate tantis rebus geſtis negat, & oſtendit longiùs ſortem & indolem ſuam abeſſe à Proditore quàm hanc terram ſitam à Calumniatore. *Quis credat et Quirites?* Sed quid ego id non factum pluribus oſtendo, quod factum neque probatur, neque probari poteſt, ac ne fieri quidem ullo modo potuiſſe nobis planum facere in expedito eſt? Nemo grave & periculoſum nefas abſque evidenti ſceleris pretio atque emolumento ſuſcipit. Pœniteat oportet et tædeat privatæ domi ſortis ſuæ, quas in publicum patriæ exitium, melioris fortunæ ſpes aut deſperatio impellit. Aut certè longè majus & pretioſius, hujus delicti præmium, alibi dari aut ſperari neceſſe eſt, quàm quod unquam Patria præſtare poſſit, aut polliceri. Oſtendat Accuſator, ecquid honoris, ecquid dignitatis, aut opum & emolumentorum in Patriâ Principi huic defuerit, quamobrem illum fortunæ ſuæ domi pigere poſſet? Oſtendat unde felicitati ejus ſuæ quicquam accreſcere potuerit, quod non Statum ejus convelleret potiùs, quam ornaret, aut ſuperaret. Exhibeat aliquod apud Moſchos aut Svecos fortunæ vel honoris præmium, quod Summorum apud nos Procerum libertati atque faſtigio, dum manſit in ſuo ſtatu, quoquomodo opponi poſſit. Quibus quod commune nobis cum cæteris civibus immunitas, eò celſior ſupra cæteros eminentia, eò venerabilior ipſis Regibus, ac tantùm non probabilior potentia. Quod ſi nuſquam apud externos dari poteſt beatior eo, quem hic Princeps habuit in Patria, Status, quid tandem quid in patriis atque domeſticis ornamentis deſiderari potuit, quod ad felicitatis ejus cumulum accedere poſſet? Emenſus brevi annorum ſpatio, omnes dignitatum gradus, in ipſo honorum ſolſtitio ſtetit, nec velociori curriculo, ad partam ex rebus optime geſtis gloriam, quàm ad debita virtuti ſuæ præmia decucurrit. Nequod altius ſuperabat faſtigium, quò porrò aſcendere poſſet? Nulla igitur neceſſitas, nulla dari poteſt illecebra, quæ hunc Principi, extrema quæque incerta ac periculoſa præmia, præ certo ac tuto domeſticæ felicitatis fructu commendaret. Proinde adeò veri expers eſt hæc criminatio, ut ne ſpeciem quidem ejus aut ſimilitudinem ulla referat. Quis enim tam cæco & amendoſo judicio tantum Principem fuiſſe opinetur, ut libertatem dicam furorem furere ſuſtinuerit? Prudentiam quidem ejus, ſaltem in propriæ dignitatis curâ, aut privato ſuo ſtatu retinendo atque augendo, etiam illi agnoſcere coguntur, qui fidem & pietatem in Patriam extenuare audent. Adeòne verò is dignitatem & ornamentorum ſuorum oblivisci potuiſſe cenſebitur, ut non intelligeret, quanta & quàm violenta neceſſitas eum adigeret, ut Patriam quàm maximè tutam, liberam, & ſalvam eſſe vellet. Divitiæ, dignitatem, ornamenta quò cuique civium majora ſuppetunt, eò pluribus pignoribus Patriæ obſtrictus cenſetur. Quis enim navem ſubmergi aut periclitari optet, in quam unà cum vitâ, omne fortunarum ſuarum depoſitum conjecit? Quis eam domi ſuæ ſortem ſuique juris eſſe, & quas habet ingentes opes, abſolutiſſimo jure ac Dominio poſſidere queat, periculoſo & calamitoſo commutet, externos Dominos & externam ſervitutem quæreret, per quam non modò opes ac dignitatem, ſed vitam ipſam, non niſi precariò retineret? Illas videlicet Principem fefelliſſe perſuadent ſtolidis, quem fallere nullo modo poterat, quàm adducto Imperio Sueci, cæteros in ditionem exceptos ſuetare ſolent. Jam tum obvia erant oculis omnium, nec exoleta ejus rei exempla Continuo Lithvanorum cum proximâ Livoniæ commercia ignorari non patiebantur fortunam eorum, qui victoriam ſuis obſequium conceſſerant. Idem aperiebant illæ Germaniæ partes, in quibus Sueci rerum potiti ſunt. Quorum victoriæ, per quas ſibi ſedes in Germaniâ figere cœperunt, in illud tempus inciderunt, quo Princeps apud exteros agens, non auditione tantùm, ſed propemodum oculis ſuis uſurpare poterat cuncta, quæ illinc perſcribantur. Abhorret igitur ab omni ratione illa criminatio, quod Princeps jugo, cujus gravitas ipſi ignota eſſe non poterat, ſciens volenſque ultrò libertatem ſervilem cedere voluerit. Unum paucis abſolvam, nulla alienis proterent, cui iniſtitimus, via dari poteſt certior & expeditior, penetrandi ad arcanam Principis mentem, qualis tunc fuit, quando ad pacta cum Suecis deſcendebatur. Quam, duo ſunt quæ liquidò & evidenter purgant, & abſolvunt ab omni ſuſpicionis labe. Antecedens neceſſitas, & mors ſubſecuta. Quarum utraque averſum ab iſtis pactis animum, & abhorrentem fuiſſe mentem ejus oſtendit. Spontaneum enim propoſitum non expectat ultimam neceſſitatem: ubi hæc advenit, voluntatem etiam nolens urgentia fata ſequi compellitur, nec ulla eſt culpa eorum, quando extrema nequit. Neque tamen Principis voluntatem illâ tam violentâ neceſſitate frangi, aut inficiari, aut præſentem tunc ſtatum rerum conciliari potuiſſe, ipſa mors oſtendit. Nam quòd interim pactis iſtis intervenire ſuſtinuit, precibus & iterationi Ordinum deprecantium dari debuit atque indulgeri; qui ad effugiendum ultimum excidium, illum rerum ſtatum depoſcebant. At Princeps quantum ab eo abhorruerit ſatis oſtendit, quòd eum moriendo effugere, quam vivendo tolerare maluerit. Plura de innocentiâ Principis loqui, res ipſa non permittit, quæ objecta ipſi crimina tam liquido purgat, ut ejus evidentiæ, quæſita verborum & argumentorum copia faciat injuriam.

Quod ſi quis quæſierit, qui factum ſit tamen, quòd vix ullus eorum, qui ante Principem in Patriâ magnas res geſſerunt, tam obſtinatis, ac ne morte quidem extinctis odiis appetitus ſit? In promptu cauſa eſt, *ſeculi malignitas*, quæ partum novas ſcelere antegreſſa, incudia quoque ejus ſupplicia omnes Majorum pœnas ſuperavit. Olim quoque homines deteriores, alia licet genere melioribus, viventem, ſed non niſi incolumem, oderunt. Nunc etiam ſublatum ex oculis degeneres arrodent. Sed non in longum duraturâ tabeſcent. Quia & ipſos triſte lethum citò rapiet ignobiles, & virtutis interea famâ æternùm ſuperſtite & florente, eodem cum malevolis tumulo, damnata & ſepulta interibit Invidia.

Nec tamen adeo nova, aut ſine exemplo videri poteſt iſta, quæ tam bene meritum Principem violat, injuria. Vel in ipſo Patriæ ſinu, in Summis ejus Civibus, invenias ejuſmodi vulnerum cicatrices. Quid Joannem Zamoyſcium profuit, parta domi foriſque non ſuo tantùm ſed patriæ nomini gloria? Tantis rebus geſtis, exactâ ætate Senex, ex dignitati ſuæ perfidiâ quærere coactus eſt, quæ mox non ſine Patriæ diſcrimine, in inteſtini belli mala erupere. Niſi quòd morte præventus, Incertum reliquit, utrum vivente ipſo partes, quas fovit, vincere potuerint, quæ mortuo ſuccubuere. Quid Zolkievium juvit, illuſtri ad Cluſinum prælio, Moſchicæ gentis vires ita fregiſſe, ut deditum in vincula Magnum Ducem, & quaſi ſubacti Imperii faſces & ſacramentum Regi ſuo traderet? Nunquid navata ab ipſo, hic & alibi opera, aut fructum quem ſperabat attulit, aut ipſum ab Invidis ſuſpicionibus immunem præſtitit, ne malâ fide poſtea, in defendendâ Patriâ uſus putaretur, viribus in hoſtem non niſi, quando malevolis ejus oportuiſſe viſum eſt? Quo publici rumoris convicio verberatus Senex, mox oblatâ occaſione imparibus viribus adverſus hoſtem ire auſus, & ipſe periit, & Patriam penè perdidit. Quid verò, quæ de proximo ſumi poſſunt, exempla longius mœſtiſſima? Illuſtriſſimus Princeps, cujus cauſa à nobis defenditur, decedentis Patris obitu, non magis patrimonium aut virtutis indolem, quàm meritis ſuis iniquam & adverſam fortunam & invidiam hæreditate crevit. Nam quis Illuſtriſſimo Duce CHRISTOPHORO RADIVILIO Palatino itidem Vilnenſi, & exercituum Magni Ducatus Lithvaniæ Generali, dum viveret, pacis & belli artibus inſtructior aut ornatior fuit? quis & in togâ, prudentiâ, conſilio, eloquio præſtantior? & in armis, rei militaris peritiâ, animi fortitudine, & bellicâ laude eminentior extitit? quis aut dominationis libertatis acrior Vindex, aut fortis Dux, hoſtis exiguâ manu propulſandi, peritior, in utraque tàm pacis, quàm belli arenâ, laudabilius decertavit? Et pacis quidem decora totidem numerare potuiſſes, quot ejus tempore Comitia Regni, aut publici Conventus celebrati ſunt. Difficillimis temporibus, etiam in orbitate Reipublicæ, cùm ſibi ſedendi ad rerum gubernacula provinciam ſors obtuliſſet, quæ & quanta illius, in tutandâ ſalute Reipublicæ cura, quæ in tractandis populi animis dexteritas aluit? quæ animi magnitudo ſimul & moderatio, in ſervando temperamento, ne aut illuſtris fortunæ ſuæ ſplendor oculos inferiorum nimium perſtringeret, aut alioqui obvia cunctis, & nimiùm ſeſe demittere viſa popularitas vel minimum detraheret dignitati? Quibus omnibus artibus, id aſſecutus erat, ut etiam inimici, qui fortunam ejus odiſſe vellent, virtutem non amare non poſſent. Jam verò quoties foris aliquod periculum Reipublicæ increpuit, quæ fuit in gerendis adverſus hoſtem rebus ſolertia? quæ conſilii, quæ animi firmitas? quæ in proſpiciendis futuris ſagacitas? quæ in præſenti diſcrimine fortitudo? Ac fortè eſt præſtantiſſimo ex longâ Annalium memoriâ bellatore Guſtavo Adolpho Sueciæ Rege, Ducem nunc fortuna commiſerat, quo minùs ipſi deeſſet ampla exercendæ virtuti materies: niſi iſtud ad certamen compoſitum par, impari ſemper Marte decertaſſet. Quippe Guſtavo Regi aderant ſemper vires, quantas Regiæ poteſtatis arbitrium poſtulabat. Noſtro autem Duci non magis cum tam acri & valido adverſario, quam cum paucitate ſuarum copiarum, & malignè ſuppeditato apparatu, luctandum erat. Et tamen noſter, quod viribus deerat, conſilio & animo ſupplevit, eoque eventu bellatum eſt, ut ſi unam Rigam excipias, (quæ antequam Princeps juſtum exercitum opponere poſſet, improviſâ hoſtis celeritate circumventa eſt: nec unquam poſtea ad eam recuperandam peditatum ac cætera neceſſaria obtinere per tempora Reipub. licuit) integro biennio, & quod excutitur, nulla arx, nullum oppidum in Suecorum poteſtatem venerit, quod non poſtliminio mox in manum Principis redierit. Campeſtrium autem certaminum (præſertim ubi equeſtris acies explicari potuit) ea fuit fortuna, ut Principi ſæpe acie confligere cupienti nunquam penſi copiam facere hoſtis auſus fuerit. Paulo poſt cum per injuriam impoſitâ Principi majori cum poteſtate Collegam, ſalvâ dignitate ferre nō eſſet integrum, ac proinde Princeps militari imperio ultrò deceſſiſſet; nō modo vulgatum eſt illud grande Livonici belli arcanum, noſtros à Suecis acie vinci poſſe, ſed penè tota Livoniâ amiſſâ, in ipſam Lithvaniam arma tranſlata ſunt, Birzenſi arce, poſt iteratam obſidionem, captâ. Ceſo majoris Collegæ exercitu, redeundum Principi fuit, ad vim victoris propulſandam, cum exiguâ & raptim collectâ manu. Quam is tamen, licet imminutus & multum imparibus viribus, eâ virtute ſuſtinuit.

ſuſtinuit ac repreſſit, ut omiſſâ Lithvania, & Arce Bitzenſi reſtituta, bellum in Pruſſiam transferre mallet. Ita ille hos Ducum & belli fulmen metuendum, qui paulo poſt novus victrices Cæſarianas aquillas frangere potuit, qui intra biennium totam victoriis peragravit Germaniam, cum hoc ſemper exigua manu ſuccinctò Principe, in angulo Curlandiæ anguſto aut vicino limite, toto pene quadriennio luctatus, ne pugillo quidem terræ, de quâ utrinque certabatur, auctior diſceſſit è certamine. Nam Riga nondum armato, & reliqua Livonia (uti diximus) à bello gerendo per injuriam repulſo Principe amiſſa eſt.

Jam vero in bello Moſchico, quæ & quanta Ducis hujus animi magnitudo, atque ſolertia extiterit, illuſtria ejus ſpecimina plenius memoraturis nobis, ob propriùs lemmam dabit Lector, quod malignius ex vulgus Scriptorum, affectato ſilentio ſupprimere tentavit. Diſtractam forte Interregni diſcrimine Rempublicam improviſo bello invaſerat hoſtis, & Smoleſcum magnis viribus oppugnare adortus. Adulto Autumno obſidio cœperat, Principe in media Polonia Interregni curis occupato. Nec ante multos exactos Menſes, juſtus & par coercendo hoſti comparari poterat exercitus. Interea liloe validiſſimis copiis conſtricta, deſperatione poſtſſimum noſtri periclitabatur. Ergo dum conſcribuntur exercitus, dum neceſſaria bello apparantur, confirmaturis laborantium animis, ipſe Dux advolat. Nihil robur hoſtium, nihil paucitatem ſuorum, nihil anni tempus moratus, captoque & munito, in vicinia hoſtium, Caſtris loco, nunc mittendo ad obſeſſos nuncios trepidum erigebat, nunc perpetuis excurſionibus Caſtra hoſtium eluſitans, cum de propinquo obſidentibus imminetet, non modo per integram hyemem excubans, oppugnationem remorabatur, ſed ſemel atq; iterum perruptâ hoſtium cuſtodiâ, introductis in urbem auxiliis, obſeſſis ſtrenuum virum & commeatu addidit, ut hoſtem uſq; ad ſuccurſum collecti juſti exercitus, foeliter ſuſtineret. Mox adveniente S. R. Majeſtate cum Polonicis copiis, quum Rex VLADISLAUS, diſtributis ſeorſim Ducum officiis, perrumpere ad obſeſſos diverſis partibus aggreſſus eſſet, demandato ſibi munere jam dictâ perfunctus eſt, & cum alii è caſtris Protonovii, re infeliciter geſtâ, non ſine clade receſſerint, ipſe in acuis, eò jam adeò in præſentia Regis, per montem Pocrovienſem nullo accepto damno perrupit, urbemque valido ſubſidio introducto beneverit. Res alibi non ex animi ſententiâ geſta, cœptum opus eo die differri coegit. Paucis poſt diebus igitur, Rege cum aliis Ducibus per Pocrovienſem montem irrumpente, Dux Radivilio ipſe illa pars, in quâ recens non ſatis proſperè pugnatum erat, invadenda commiſſa eſt. Gravius ac felicius quam alii nuper, tunc pugnante Principe, & hinc per haſtatorum equitum turmas, ab eo conſtratâ hoſtium cadaveribus Boryſthenis ripâ, inde Regiis in Pocrovienſi colle fortiter pugnantibus: utrobiq; rec feliciter geſta. & Caſtellis hoſtium partim ei occupatis, partim proximâ nocte præſidiariis profugientibus deſertis. Mons Pocrovienſis caſtris Regiis occupatus, & tota trans Amnem urbs victoris, hoſtilia præſidia pulſa ſunt, eiq; tota Urbs per pontem caſtris Regiis conjuncta eſt. Hæſit aliquandiu hoſtis cis Amnem, in caſtellorum ſuorum præſidiis, donec vicino mœnibus Caſtello à Principe oppugnato, & niſi culpâ quorundam (quos commemorari nihil attinet) intervenisset, prope capto, prætereà accurrente numeroſiſſimo hoſtium equitatu exiguâ manu fortiſſime repulſo, tantum hoſtibus terroris injectum fuit, ut proximâ nocte, validâ illa Prozorovii caſtra, & alia præcipua Caſtella commeatu & quibuſdam tormentis, partim incenſis, partim in fugâ objectis deſeruerint. Quos & reliqua manus obſidentium, cum majoribus tormentis, intra paucos dies ſecuta eſt, omneſq; in magnis Schinii caſtris, Monti Alaudarum oppoſitis, armis & commeatu inſtructiſſimis receptum habuere. Liberata ſic & ab annuâ obſidione recreata urbe, proximus labor fuit, hoſtis in vaſtiſſimis illic caſtris ſuis obſidendi. Luſtrata igitur prius à principe Regiis caſtris metandis idoneâ ſede; monte Pocrovienſi deſerto, univerſus exercitus, in opportunum ad Boryſthenem locum translatus eſt, plane à tergo hoſtium, quà patebat in Moſchoviam receſſus, ut inter urbem & Regia Caſtra incluſi, facilius undique cingi poſſent. Eodem impetu, nec opinante hoſte, captus eſt Alaudarum collis, majori parti Caſtrorum Schinii de propinquo ita imminens, ut ab iis anguſtâ duntaxat valle dirimeretur. Quem locum è veſtigio Dux Radivilius, tribus peditum legionibus, adjunctis paucis equitum vexillis, muniendum tradidit. Caſtra Regia paulo longius inde (interjectâ planitie) trans limoſum fluvium poſita ſunt. Tam improviſus noſtrorum adventus hoſtem incertum conſilii reddidit, quod antequam is expedit, interea noſtri per ingruentem mox noctem, metandis caſtris & muniendo colli, aliquantorum ſpatii obtuere. Et aderat ſummo mane cum ſuo exercitu Dux Radivilius, metuens & excabans, ne colle hoſti jam vicino, nondum ſatis munito ab hoſte peditatu præpollente, dejicerentur impoſitæ recens legiones. Sed nequicquam ex hoſtium Caſtris comparente, dejecto à Meridie Sol, jam equitatum in caſtra deducere cœperat, ipſe quoque adeò arma poſuerat, cum erupiſſe è caſtris Schinii magnam vim peditum, & rectè ad collem Alaudarum tendere, nunciatur. Nec mora, ne armorum quidem induendorum ſpatio ſumpto, ſecum obvium quemque rapiens, reliquis propere ſubſequi juſſis, tenuiat, multos hoſtium pedites, qui nondum ex planitie colli virgultis obſito ſucceſſerant, terrò in ſua caſtra reprimit, & in ipſis vallis, inter caſtra hoſtium & collem interjectæ, anguſtis faucibus, cum equitatu ſubſiſtit. Sed quia majorem jam hoſtilis peditatus partem, inter virgulta per acclive montis enitentem, ab impetu equitatus noſtri totum locus ipſe præſtabat, veritus ne impoſita colli præſidia tantam vim hoſtium ferre poſſet, nunciat propere Regiæ Majeſtati, ut quantum poteſt peditum, à tergo collis ſubſidio mittat, ſeſe cum equitatu interim in valle intermedia tantiſper manſurum, curaturumque ne quid ſubſidii, è caſtris hoſtium iis, qui ad expugnandum collem ſucceſſerant, mitti poſſet. Concurrunt igitur in collem auxilio pleraque peditum noſtrorum legiones. Non fefellit hoſtem quantum intereſſet eorum, qui montem oppugnabant, ut etiam propinquis caſtris ex affluente peditatu, quo tunc noſtratibus longè prævalebat, ſubſidia acciperent. Sed prodire è caſtris nemo poterat, quin à parato ad id noſtro equitatu, portam caſtrorum obſidente, ſtatim proteretur. Nihil igitur intactum, nihil inauſum reliquit hoſtis, quo equitatum noſtrum, ea illâ anguſtâ planitie depellere poſſet. Primum autem omni genere tormentorum in vallem hanc ex ſuperiori loco detonuit. Deinde quò latus illum vallis, in quâ equitatus noſter conſtiterat, munivit queque tormentis infeſtum redderet, quâ ripa Boryſthenis vicina, virgultis contegebatur, etiam itineribus aliquot ſigna peditum tranſmiſerat, qui noſtros ex tranſverſo peterent. Quod ubi ex primis ictibus animadvertit Princeps, unam peditum legionem ex iis, quæ colli ſuppetias ferebant, ad ſe ſecernit, lævoque lateri equitatus ſui adjungit, ita ut hoſtes, peditatum noſtrum per virgulta ad ſe vadeotem ſentientes, retrò non difficulter ſubmoverent. Magna tamen prius, in equis præcipue, noſtratibus ſtrages facta erat, cum hoſtes ſclopetis ripæ impoſitis, capite tenus ſuper eam exſtantes, per breve virgultorum intervallum latera noſtrorum aliquandiu peterent. Hinc deſtituto inferiores ictus, & equis potius quam equitibus incidebant; prætereà cadentium ſtrigmentum lentitudine, quo minus nocerent, aſtringebantur. Plus terroris, & damni quoque, occultima tormentorum ſummitaſ, deſuper ingruentia afferebant, eò quod ex ſuperiori loco miſſis globis certius ad ſtationes hoſtium attingebant. Itaque non pro ſtrepitu ac terrore, ſtragem fecere, atque iisdem equis magis quàm equitibus noxiæ, qui quo longius à periculo abeſſe viſi ſunt, eo plures ſternebantur. Hinc multum fores equites noſtros, loco tam iniquo cedere cupientes, trepidatum, niſi Dux Radivilius (quamvis tunc forte exarmatus) per imbrem globorum, undique cadentium, inter vexilla volitans, & voce, manu, exemplo, divinoque pudore, cunctos, eo quo ſemel conſtiterant, veſtigio ſtare coegiſſet. Sævit hæc procella, uſque ad occumbentem Solem. Quo tempore ultimam eruptionem tentavit hoſtis, ut quæ ſortem reliquiæ ſuorum, quæ montem oppugnaverant inter arboſta latentes, ut haberent tutius ad caſtra ſua perfugium. Sed & oppugnatores collis, concurrente propè univerſo peditatu noſtro circumventi, occidione perierant, & qui è caſtris prodire ſunt auſi, nondum explicatis ordinibus ab equitatu obtriti, aut retro in ſua caſtra compulſi ſunt. Tandem ingruentibus ex orbis nos pugnam diremit, & fulminantium machinarum tonitrua conticuere. Sed poſſeſſio collis nobis firmata eſt, & hoſtis flore peditatus amiſſo, nunquam poſtea tam propinquas ſibi munitiones, multo minus ulteriora caſtra, aggredi auſus eſt. Nulla toto iſto bello dimicatio fuit, quæ plus momenti ad proſperum iſtius belli exitum contulerit. Cujus victoria & fructus, inexpugnabili omnis Principis hujus conſtantia ac fortitudini debetur. Prona inde nobis via ad conficiendum bellum aperta eſt. Fixo enim firmiter in locis illic occupatis veſtigio, quæ tergum hoſtis ampleca, rectum iter in ulteriora Moſchoviæ præcdebant, non difficile fuit, extructis utrinque ad urbem uſq; ſtagnantibus caſtellis, ac cæſis alicubi arboribus, tanquam longiore, hoſtem arcè ac cingere. Quapropter Rex, poſt tam proſperum certaminis ſucceſſum, ab hoſte tutior, parte exercitus cum reliquis Ducibus in hoſticum emiſſâ, unum illum Principem retinuit, cujus operâ & miniſterio deditione hoſtibus extortâ, & ampliſſimis ſpoliis potitus, glorioſum illum, & ad poſteros memorabilem, de ſubacto, & abjectis ad pedes victoris vexillis ſupplice hoſte, egit triumphum, quem paulo poſt optatus nobis confecti belli exitus cõſecutus eſt. Quæ pauca ex rebus ab hoc Principe geſtis delibavimus, ut ingentia & invidiam ſupergreſſa merita ejus oſtenderemus. Quæ tamen cum ab hujus Monſtri morſibus immunem non reddiderunt, quo minus & ſub SIGISMUNDO Tertio Rege, indigniſſimis criminationibus traduceretur, & ſub VLADISLAO (licet junto & favente) adverſo aliena judicii caſtitas mœrore conte ſceſcerit. Victorem tamen invidiæ vel inde agnoſcas, quod & SIGISMUNDUS Rex ſolonii conciliatus, innocentiam ejus benignè amplexus fuerit, & VLADISLAUS obitu ejus vehementer indoluerit, & benevoli animi affectum, quem Patri (ſibi nec opinanti è vita erepto) non potuit, ſuperſtiti filio illuſtribus teſtimoniis exhibuerit. Non igitur unus Principum JANUSSIUS Dux Radivilius fuit, in quem triſte & abominandum invidiæ potentum rabiem & virulentiam ſuam effudit. Hæc eadem, ab omni ævo, in ſummos quoque & eminentiori virtute precellentes Duces bellus deſævit. Hæc Athenis Themiſtoclem, poſt fugatum è Græciâ Xerxem, patriâ exegit. Hæc Romæ Scipionem, poſt fractum Hanniballem, Literninum deportavit, eique urbem in quâ natus eſt, ob ingrati animi crimen, adeo ingratam & exoſam reddidit, ut in eâ mori aut cineres ſuos recondi non ſuſtinuerit. Hæc eadem antecesſores, hæc majores Principis atque ipſum Parentem non furioſo dontaxat latratu, ſed rabioſo quoque dente appetiit. Et quid igitur mirandum, quod à virtute ac veſtigiis majorum non degenerantē (ſublabente præcipue quotidie in deterius ævo) minime pepercērit. Nec tamen iſdem ſanctas & illuſtres animas ulla infelicitas tangit, quod in hoc univerſi Amphitheatro, hinc Diis, inde hominibus ſpectatoribus, ejuſmodi beſtiis objectæ videantur. Certaminis tam excelſi non alius finis eſſe ſolet, quàm gloria certantium atque victoria. Nec enim Deus ad ejuſmodi pugnæ laudem admittit, niſi bene munita virtute pectora, cujus ſolido dentes belluarum imprimi nequeunt, quin illicò conſtringantur atque diſſiliant. Et quomodo inſectorum venenatorum, emiſſo aculeo pereant; ita qui virtuti geminum imprimunt, & quorum vita, niſi noceant & mordeant, vitalis non eſt, dentibus & nocendi inſtrumentis exarmati, fœdas & ignobiles animas, non in vulnere, ſed in irrito vulnerandi conatu profundant, aut verum unâ cum rabidi latratus ſpumâ exſpuant. Obruet iſtos ſua nox, & ſempiterna caligo in profundo oblivionis merget, ignoratos & illachrymabiles. Non ita vos, (quibus hæc conſecramus) Æthereæ mentes, quas ab omnibus, virtutem pretio ſuo æſtimantibus, publicæ famæ traditas, res à vobis geſtæ & ſcribentium ingenia, ſera in ſecula victuras, oſtendunt poſteritati.

F I N I S.

PANEGYRICUS
Honori & gloriæ
SERENISSIMI ET POTENTISSIMI
PRINCIPIS AC DOMINI,
DOMINI

VLADISLAI
SIGISMUNDI

REGIS POLONIÆ,
MAGNI DUCIS LITUANIÆ;
RUSSIÆ; PRUSSIÆ; MASOVIÆ;
SAMOGITIÆ; LIVONIÆQUE;
NEC NON
SUECORUM, GOTHORUM, VANDALORUMQUE;
REGIS HÆREDITARII;
Electi
MAGNI MOSCOVIÆ DUCIS,
DICATUS
ab Equite Polono.
ANNO CHRISTI M. DC. XXXIII.

PANEGYRICUS

Sereniſſimo & Potentiſſimo

PRINCIPI AC DOMINO VLADISLAO SIGISMUNDO POLONIÆ ET SUECIÆ REGI

Dicatus.

AFFero Tibi, SFRENISSIME REX, utinam tàm capiente Te, quàm me offerente, non indignum donarium. Neque enim aut ego, quia de paupere cenſu opulentius domum depromere non potui, idcircò devoti tibi animi ſpecimen edere non debui: aut Tu, quòd ingenii vires ſpernendæ ſint; ideò voluntatis meæ ſtudium aſpernabere. Non indiget animi tui magnitudo ſtimulis & exemplis ſummorum Principum, qui oblata ſibi munera, non eorum dignitate cenſebant, ſed offerentium benevolentiâ, quo factum eſt, ut rebus ſæpe perexiguis, comitate accipiendi, non inventum in ipſis, pretium fecerint. Conatus hic, potiùs apud moroſos infantiæ meæ cenſores, egebit patrocinio, quod aliunde quàm abs te petere, voluntatis de te merendi avidæ non ſinit conſcientia. Arido ſanè ac jejuno genio laudes tuas laceſſere, quid aliud eſt, quàm, contra Maximi Regis interdictum, ſepoſitam Apellcæ manui tabulam rudi penicillo invadere. Hujus mihi temeritatis veniam, ô Rex, apud alios aliter conciliare non potes, niſi ipſe dederis. Dabis autem, ubi perpenderis, rem eſſe perdifficilem, in publicâ omnium lætitiâ, privato gaudio erumpentem vocem continere. Enimverò, non violentiùs [illegible]m in Lydio Principe pietas aut pavor, obſepti oris [illegible]ſtra reſeravit, quàm diffuſum gaudio pectus. et[illegible]editiſſimas linguas laxare plerumque ſolet i[illegible]m facundiam. An ego inter tot feſtas gratulan[illegible]um voces, inter hos plauſuum ſtrepitus, ſol[illegible] luctantem lætitiam premam? Quin inter tot [illegible] hominum fortunam tuam adorantium, ego quoque hoc cultûs erga te mei monumentum virtutibus tuis conſecro. Quod etiamſi fortè ad poſteritatem durare non mereatur; repudiare non potes; cùm toties ea quoque tuorum officia humaniter amplectare, quæ mediocritatem non excedunt. Non mihi in hoc fortunæ tuæ auſpicio conſilium eſt, debita virtuti bene merentium præmia adulatione venari. Longiùs hæc peſtis, & ab incorrupta aure tuâ, & à linguæ meæ ſimplicitate remota eſt; quàm ut aſſentationis veneno, aut illam inficere poſſit, aut hanc infecerit. Præmia verò bene meritorum, SERENISSIME REX, an is intercipere cenſebitur, qui Tuam ac Sarmatici nominis gloriam proferre in gentes exteras nititur eâ linguâ, quâ loquentem tot populi, tot nationes humanitatis cultu ſubactæ intelligant? Sed hæc ipſa, Anonymum & Agnoſtus qui ſperare poteſt, intra nominis ſui ignorationem deliteſcens? qui profectò etiamſi quâ fortè innoteſcat; cùm alia plurima fortunæ ſuæ ſufflamina proſpicit, tùm illorum præcipuè hominum formidat judicia, quorum apud nos uberrimus eſt hac tempeſtate proventus, qui quæ capere ipſi, aut præſtare non poſſunt, carpere aut faſtidire malunt. Nihil autem, etiam mediocribus ingeniis triſtius, nihil magis adverſum atque timendum eſt, quàm non intelligi. Ac ne illud quidem requiſitum iri dubitat; cur potiùs ſtylum, quàm enſem; ingenium, quàm manum, ad obſequium tuum attulerit? Quaſi tibi, ô REX, aut aliorum dexteræ ad navandam operam deſint: aut ad virtutem reſque tuas famæ ac poſteritati prodendas, affluens ingeniorum copia ſuperſit. Verum ne ſenſim à Panegyrico ad Apologiam ſtylus deflectat; ad laudum tuarum celebrationem properandum eſt. Quam priuſquam aggredior, pâtere me primùm Deo immortali, cujus nutu ac numine in hoc ſummæ fortunæ faſtigio collocatus es, pro ingentibus in patriam noſtram beneficiis, debitas grates ac laudes reddere. Neque enim fas eſt cum meo me munere ad tuum ſolium feſtinare, priuſquam hoc votivæ tabulæ anathema, ad januam ejus templi ſuſpendero. Ac profectò nulla res eſt, quæ majeſtatem Regum cœlo propiùs afferat; quàm ſi honori veſtro ſemper ſummi Dei honos prævertat. Cujus quemadmodum vos non imaginem tantùm, ſed vicem in terris ac poteſtatem gerere conſtat: ita ejus venerationi cultum veſtri ponè ſuccedere meliùs liquebit, ſi illa hunc proximè præcedat. Tuo quoque honori militabit, antiquiorem videri curam, nobis de oblato divinitus REGE, quàm tibi de REGNO gratulandi. Etenim tametſi non minùs fortè tuæ gloriæ intererat, tantum te Regnum; quàm noſtræ Salutis, talem nos habere Principem: fidelior tamen, & ab aſſentationis ſpecie remotior videtur hic affectus, qui amorem tui à proprio emolumento auſpicatur; eâdemque operâ, dum ſibi magis favere videtur, de te meliùs judicat. Quemadmodum enim nullum à Deo in populos imperio ſubjectos ſalutarius conferri poteſt beneficium, quàm bonus & utilis Princeps: ita nullum à ſubjectis Principi luculentius dari poteſt laudis teſtimonium, quàm ſi ideò vehementer amari intelligatur, quia multùm proſit. Cæterùm quia non unum neque primum hoc eſt in patriam noſtram propitii numinis ſpecimen, quòd te nobis Regem dederit; paulò altiùs ejus in nos munera arceſſenda ſunt: quò magis & Senatus populuſque Polonus immortalibus

ejus beneficiis obſtrictum ſe ſentiat : & tu quoque intelligas, quantæ curæ hucuſque Summo Deo fuerit, quod nunc tuæ curæ, tuæ fidei commiſit. Enimvero ingens eſt atque ſtupendum, quotquot ſunt in orbe aut extra orbem deorum hominumve concilia, lege ac poteſtate ſuâ complexum Imperium. Cujus ſupremus Conditor & Arbiter eâ majeſtate & gloriâ univerſarum rerum gubernacula moderatur, cui neque celebrandæ oris humani pauperies, neque concipiendæ mortalis ingenii egeſtas ſufficit. Quippe ubi ad tanti fulgoris radios ventum eſt, etiam diviniſſimarum mentium jubar ſuperfuſâ luce extinguitur, & ad æterni luminis obtutum caligat. Quid enim hic primum? quid poſtremum cogites, aut admirêre, ubi infinita ſunt, ad quæ ipſi immortales dii obſtupeſcunt? An illud ſupra omnes pleniſſimi juris dominium, naturis intelligentibus libertatem abſtulit? quid, immenſa vis atque potentia nullis limitibus coërcita, non ipſa ultrò ſe cohibet, ut ea quoque fieri permittat, quæ impedire poſſet? Nunquid liberrimum, (ſi ita loqui fas eſt) in ſummæ fortunæ licentiâ, quidvis faciendi jus & arbitrium, vel minimum de exquiſitiſſimi officii æquitate, atque illibatæ juſtitiæ ſanctimoniâ delibavit? Quid illud certamen commemorem, quo incomprehenſibilis ſapientia, cum invictæ potentiæ robore, tam ancipiti eventu contendit, ut incertum ſemper maneat, utra ſuperior evadat? Quid alterum par, non minùs memorabili contentione commiſſum celebrem? in quo ſummæ bonitatis comitas, cum celſiſſimæ Majeſtatis faſtigio certat. Nempe huic benignitati acceptum ferendum eſt, quòd ſub herili domino nati, liberalitate Dei manumiſſi ſumus. Cujus ſapientiſſimo conſilio præſtare viſum eſt, in civitatem univerſi delicta admitti; quàm Libertatem ac virtutis laudem exulare. Quapropter ut ingenuis imperaret, maluit quoſdam rebelles, quàm omnes eſſe ſervos. Ita cui in demerendis nobis de ſuo jure decedere placuit, tantò plùs acceſſit, quantò præſtantius eſt liberis, quàm ſervientibus imperare; quantoque nobilius, ingenuos animos amoris ac beneficiorum vinculis, quàm mancipii nexu obſtrictos tenere. In quo ſanè effuſa bonitas cum ſublimi ſapientiâ ita concurrit, ut neſcias, utri palmam victoriæ porrigas.

Hæc eadem Bonitas curam humani generis, nec tantùm ſalutis ſingulorum, ſed univerſorum etiam utilitatis (ſi fas eſt cœleſtia humanis verbis effari) providam ipſi ſolicitudinem commendavit. Neque verò hujus loci eſt oſtendere, quanto ipſi impendio parta nobis æterna ſalus conſtiterit. Magis ad inſtitutum pertinet diſpicere, quanta benignitate, quanta ſapientia, Reſpublicas, imperia, cætus ac ſocietates hominum moderetur. Cujus rei ſi uſpiam alibi, apud nos inprimis illuſtria extant documenta. Quibus omnibus gratâ memoriâ recolendis, quum ſit impar mentis noſtræ anguſtia; pauca tantùm è plurimis, eaque duntaxat, quæ præ reliquis eminent, commemorabimus. Nullum autem eſt certius ejus in nos munificentiæ pignus, nullum magnificentius donum, illâ, quam penè ad invidiam reliquarum gentium univerſus orbis celebrat, Libertate. Nempe hæc eſt Dei benignitate pars multò maxima, ſimulque inſtrumentum felicitatis noſtræ. Nam etſi nihil nobis præter ſemetipſam afferret; quid tamen eſſet beatius, quàm in ea degere civitate, in quâ non modò ſine iniquo ſuperiorum metu, ſed & ſine moleſtâ æqualium invidiâ, vivere poſſis? Nulla hîc dominantium formido; nullus innocentibus offenſi principis pavor; nullus circa Regium tribunal reorum ſcopulus. Nihil eſt præter Leges, quod aut ſontibus triſte; aut civibus quoquo modo verendum ſit. Earum quoque vindicta maxima ex parte penes noſmetipſos. Ita quod apibus natura, nobis majorum inſtituta præſtant; Regem ſine aculeo, ſolâ majeſtatis armatum reverentiâ. Inde inauditum in patria noſtra crudelitatis nomen, ignota ſuppliciorum ingenia; maxima indemnatorum ſecuritas. Damnati pereunt: ſed ſoli. Nulla ad poſteros derivantur crimina; nemo ſe nocentem ſupplicio tantùm experitur; nequaquam per inviſas Procerum domos intentata ſerpunt pericula. Etiam bonis ſontium, inſons fiſcus plerumque abſtinet. Itaque Reges noſtros non timore maleficiorum, ſed ſpe beneficiorum colimus. Syncerus hinc, neque ullius diſcriminis metu fucatus erga eos amor. præſertim ubi liberalitas, (cujus ipſis nunquam opportunitas abeſt) mutuam grati animi vicem repoſcit. Eant nunc alii Principes, & abſoluti in puniendo juris poteſtatem jactent. Si quibus noxios plectendi tanta eſt gloria, ſi pœnis eorum fruendi tanta voluptas; experiantur licet omnem tyrannidis ſollertiam: nunquam tamen aſſequentur, quin ipſos lictoribus & carnificibus ſuis iſtâ gloriatione concedere oporteat. Sin iſtis artibus apud ſubditos populos Majeſtas quæritur atque obſervantia; quantò fidelior eſt atque præſtantior veneratio, ad quam animos ſuòmet impetu ruentes, beneficiis laceſſitus Amor impellit? Bene profectò majores noſtri Regibus ſuis conſultum eſſe voluerunt, dum quod in regnando moleſtiſſimum, ac ipſi quondam Neroni grave viſum eſt, pœnarum irrogationem, quantum licuit, ab iis amoliti: quod ſuaviſſimum eſt, præmiorum remunerationem illibatam reliquerunt. Reges quoque noſtri ſummo conſilio, quantum potuere, declinarunt odiorum atque acerbitatis materiem: dum ſibi per honores & beneficia conciliandæ ſubditorum benevolentiæ poteſtas intacta maneret. Verumenimverò liberorum civium felicitati non ſufficit, vitam agere nullo Regum metu anxiam ac trepidam; niſi eadem decorè quoque ac glorioſè tranſigi poſſit. Dulce eſt condimentum libertatis ſecuritas; ſed honor & gloria dulcius. Quotuſquiſque civium alibi ad altiorem eâ, in quam genitus eſt, ſortem aſpirare poteſt? At apud nos, quis civium tàm infeliciter naſcitur, cui ad ſummos magiſtratus & honores præcluſus ſit aditus? Non jam è ſolis philoſophantium libris petenda nobis eſt unica Libertatis hujus cuſtos atque nutricula, æqualitas. Nulla enim apud nos in natalibus civium diſcrimina; nulla in legibus. Quotquot indigenas cum jure ſuffragii videas; tot Legumlatores, tot Regum ſuorum ac Magiſtratuum Electores, totidem ſummorum munerum ac dignitatum numeres licet Candidatos. Itaque nos mutuo, ſine faſtidioſo delectu, cuncti amabili Fratrum nomine compellamus. Non enim cenſu, non titulis, non ipſis majorum imaginibus dirimimur; quamvis alioqui eorum quoque memoriæ ac meritis debitus conſtet honos. Sed Patriciorum ac Plebis factioſa nomina proſcripſimus: etiam exterorum ſcrupuloſos dignitatis gradus. Omnes naſcimur equites, omnes patricii, omnes nobiles & Barones, & ſi quos alios recens adoptatos titulos ignoravit antiquitas. quorum apud nos uſus, tantùm pro dignatione apud exteros ſervatur. Totam autem nobilitatis prærogativam, omnem ſplendoris ſummam complexum eſt CIVEM POLONUM ESSE. Ita fit, ut quamdiu intemeratus mos majorum viget, ſortem, in quam univerſi naſcuntur, invidere ſibi ſinguli non poſſint: nec ſi quis optatis excidat, juſtiùs fortunæ ſuæ, quàm ſibimet ipſi ſuccenſere queat. Patet enim apertus promiſcuis omnium virtutibus campus. Et niſi iniquus exoticæ cenſuræ delectus interveniat; tantum ſibi cuique polliceri fas eſt, quantum induſtria contendere audet. Sed hæc Libertatis bona, quamvis in ſeipſis maxima ſint; cumulatis in patriam, quæ largè

peperit,

peperit, muneribus & commodis longè majora evadunt. Nam quo enixiori grati animi cultu cœleſte beneficium veneremur; facit hoc fortuna Reip: ut ambiguum ſit, utrùm nobis Libertas ipſa ſingulis privatim, an quæ Libertatem comitantur emolumenta; univerſis publicè pluris eſſe debeant. Etenim non modò magnitudinem, potentiam, victorias, triumphos, & reliqua patriæ decora: ſed ipſam ejus incolumitatem huic nos uni acceptam ferre neceſſe eſt. Quid enim aliud ampliſſimo huic Regno vires dedit atque incrementum, niſi mutua tot fortiſſimarum gentium concordia; quæ in unius civitatis corpus admirabili conjunctione coaluerunt? Quæ verò illecebra tot Ruſſici, Lithuanici, Germanici ſanguinis nationes, tantis terrarum ſpatiis diviſas, tam diverſis legibus disjunctas, moribus difformes, religionibus diremptas, animis ac ſtudiis diſcordes, linguis diſſonas, mutuiſque adeò & hæreditariis injuriis inſenſas, ad unius Reipub. pellexit ſocietatem? Nempe hæc blanda Libertatis Suada, cujus mercede etiam ſuperatis gentibus expediebat debellari. Hoc maximè duraturum & ſtabile victoriæ genus excogitarunt majores noſtri; cujus ne victos quidem unquam pœnitere poſſet. Non enim id agebant, ut ſervientium multitudine; ſed ut imperantium numero vires ſuas augerent: nec ad proſtratæ fortunæ conditionem; ſed ad victoriæ præmia deditos vocabant. neque ſervire ſervatos, ſed vivere liberos cogebant. Ita latiùs ac fideliùs promoti imperii fines; cùm ſufficeret ſemel vinci populis, perituris, niſi periiſſent. Sapientiùs id quidem, ſimul & æquiùs, quàm Romani olim: qui quam nos etiam devictis ultrò dedimus civitatem, ne ſociis quidem, quorum armis & viribus orbem fregerant, niſi multo ſanguine compulſi concedere voluerunt. At nos civium, quàm ſervorum, aut ſociorum multitudine ac robore Rempub. ſubnixam eſſe maluimus: ſimulque guſtu libertatis ſemel alienigenis præbito, plures, etiam integros & intactos populos, ad earundem legum traximus ſocietatem. Hinc factum, ut modicum initiò Polonici imperii corpus, in tam vaſtam molem adoleverit; quæ à Ponto Euxino, uſque ad mare Balthicum, imò ad Finnici Sinus anguſtias, in intimum Septentrionem procurrens, Tyram quoque è meridie, & Boryſthenem ab ortu trajicit. Et quò pluris æſtimetur tàm fructuoſæ Libertatis utilitas; non in ſecuro ac pingui otio; neque in opulentâ pace, ſed inter perpetuorum armorum ſtrepitus, inter aſſidua barbaricarum incurſionum detrimenta, iſtud rerum noſtrarum fecimus incrementum. Stetimus enim adhuc pro vallo Europæ, excubantes pro cæterorum quiete contra ferociſſimarum gentium immanitatem atque barbariem. Qua in ſtatione vix ulla gens tàm diu impunè duravit. Luget etiamnum proſtratus Oriens; luget everſa Græcia, & accuſat barbarorum viciniam; neque ſatis feliciter eorum impetum objectu ſuo proxima nuper Pannonia excepit. Unum hoc eſt Divinæ in nos indulgentiæ peculiare nobis ac proprium monumentum, quòd ex tantis diſcriminibus toties, non tantùm incolumes, ſed florentes & aucti evaſimus. Has nobis vires, hanc fortunam, conſpirantium in unum populorum felix concordia; concordiam Libertas; Libertatem Deus ipſe contulit. Quò arctiùs nos hanc tam nobilem ejus beneficentiæ arrham decet amplecti: quæ præter ea, quæ commemoravimus, infinita alia communi patriæ præſtat emolumenta. Quid enim Reipub. aut ad exiſtimationem glorioſius, aut ad ſalutem utilius eſt, quàm ſi ejuſmodi civium copiâ ſuccincta ſit, quos vitam & cariſſima quæque pro honore & laude non pigeat paciſci? At qui tam generoſæ indolis nihil feracius eſſe poteſt Libertate. Hæc enim ab omni ævo impavidas ad pericula mentes educavit: hæc bellatores populos ad famam & imperia protruſit: hæc Romanam virtutem per ſubacti orbis victorias exercuit: donec eâ ſublatâ, nihil propè magni pòſt auſum concideret imperium. Statim enim Auguſtus Rheno & Euphrate amnibus, Romanorum armorum gloriam, & antiquæ indolis ſpiritus circumſcripſit. Et alioqui ſervitus ipſa reddiderat animos degeneres, atque

——— *nil magnæ laudis egentes.*

At majores noſtros eadem, quæ ingenuas olim gentes, felicitas, ad pulcherrima quæque ſuſtulit & erexit. Sua illis libertas gloriæ ſtimulos, eadem capaces & maximis rebus gerendos pares dedit animos. Teſtis ſummota toties à finibus, hinc Germanici, iſthinc Moſchici, illinc Ottomannici imperii vis, ingenti licèt mole quandoque incumbens. Præterea non modò plurimo ſanguine repreſſum, ſed fractum penitùs Ordinis Teutonici robur, receptum longi belli domicilium, ſublatum ferociſſimæ juventutis receptaculum. Inde peragratus victoriis Septentrio: inde tot erecta, per Livoniam, Moſchoviam, Podoliam, Moldaviam, Valachiam, Polonicæ virtutis trophæa. Neque verò quantum Libertati & gentis noſtræ virtuti tribuere videor, tantum divinæ protectionis beneficio derogare exiſtimandus ſum. Manet ipſi perpetuò ſuus honos & illibata gratia. Nec enim ad grati animi rationem intereſt, victorias nobis Deus, an victoriarum cauſas contulerit: præſertim cùm præteritis ejus muneribus aliter ferè uti neſcierimus, niſi ea novis cumulaſſet. Verum in iis, quos nobis Deus indulſit, ſucceſſibus, fuit aliqua indolis & virtutis laus. quam tamen ipſam divinitùs obtigiſſe, ultrò nobis gratulati ſumus. Idque tantò juſtiùs, quantò fortunatior eſt, in hoc Libertatis ſtatu, patriæ noſtræ, quàm reliquarum gentium conditio. Nam quò jucundior hujus boni poſſeſſio, eò difficilior ſolet eſſe cuſtodia. Etenim animi Libertatis ingenio ad excelſa erecti, huic ipſi generoſitatis ſuæ nutrici plerumque inſidiari amant. Magnos igitur ſemper ac bellatores cives, famaque & victoriis inclytos produxerunt ſui juris Reſpublicæ, eorumque virtute ac rebus geſtis imperii ſui fines latè protulerunt. Sed eoſdem libertati ſuæ plerumque graves, aliquando & pernicioſos expertæ ſunt. Plena eſt exemplorum antiqua Græcia. quæ anxiè conquirere quid attinet, cum Romæ ipſi gentium dominæ, Gallia ſub jugum miſſa, jugum impoſuerit. Hinc apud populos nemini ſubjectos, ſuſpecta ac ſæpe per injuriam violata civium virtus: hinc ne quid in æqualitate emineret, ſupra reliquorum modum protuberans indoles, ſæpiùs Oſtraciſmis, aut Petaliſmis, aliiſque id genus rationibus, retuſa atque depreſſa eſt. Quo remedio Libertati utcunque; incremento Reipub. malè providebatur. Eoſdem enim, qui æqualitati ejus periculoſi cenſentur, rebus contra hoſtem gerendis optimos videas. Quorum virtuti ac indoli quantum domi decerpitur, tantum civitatis gloriæ & fortunæ foris decedit. Nec deeſt hodieque Reſpub. quæ hoc artificio celebratiſſimam toto orbe libertatem, à multis ſeculis ad noſtra uſque tempora proſperè deduxit. Quæ ſanè, niſi ſolicitâ ejus curâ indolem civium (quibus ne bella quidem gerenda credere audet) enecaviſſet, aliquantò latiùs, niſi fallor, imperaret. Sed illa quidem ſapienter non exiſtimat tanti, foris florere, ut domi periclitetur. At nobis ea ſors libertatis obtigit, in quâ bellica virtus efflorefcere ſine pacis periculo poteſt: neque domeſtica ſecuritas redimenda eſt externis diſcriminibus. Nulla enim à magnitudine civium Libertati formido: ſpes potiùs & patrocinium oſtenditur. quippe Regum faſtigio inumbratur, quicquid ſupra communem ſortem eminet.

eminet. Itaque nos ſoli omnium, Dei immortalis beneficio, è Libertate duas ejus famoſiſſimas peſtes exegimus, Ambitionem & Invidiam. Nuſquam enim gentium, quæ ſervitutem proſcripſerunt, licet uſitatam virtutis gloriam egredi, quin aut ambitionis ſuſpicioni, aut invidiæ miſſilibus objectus ſis. Apud nos verò nullius civis tàm altè ſurgere poteſt magnitudo, cujus luminibus, ſalvâ libertate, majeſtas Regum non obſtruat. Fortunatam igitur Rempub. cui neque virtutem civium timere, libertatis ſtudio; neque odiſſe, ſervitutis tædio neceſſe eſt. Sed & rarum Libertatis genus, cujus Regnum cuſtodiam gerit: quæ neque ambitionis periculo populum, neque invidiæ malis proceres ſolicitat; & quam erectis civium pectoribus animi magnitudinem inſpirat, ipſa minimè formidat. Neque verò ſatis eſt Libertatem noſtram ſummi Dei munere ita foris patriæ prodeſſe, ut domi ſecura ſit ſui: niſi eam à domeſticis quoque tutam reddat inſidiis atque periculis. Cùm enim cives in beatiſſimo rerum ſuarum ſtatu collocet, qualem alibi terrarum fruſtrà quærant; incredibile dictu eſt, quantum ipſis patriæ amorem, quantam in eam fidem ingeneret? Enimvero ſegne ſtudium afferas ad navandam Reipub. operam, quam non matrem putes, ſed novercam: nec unquam iis civibus diu in patriam fides duravit, quibus æquè jucundè extra patrios fines vivere licuit. Nam illis quidem conſiliis ſtolidius nihil eſt, quibus efficitur, ut alicui parti civium in patria, quàm apud alienos, pejus ſit. Quo enim pignore ſtudia retineas; quo terrore coërceas animos eorum, quibus, ut beatiùs vivant, exilio opus eſt? Placeat civibus conditio ſua; ſortemque vivendi ſub alienis legibus oderint, aut deſpiciant: nuſquam ſibi dignitatem, nuſquam libertatem ſalvam extra patriam fore perſuaſum habeant. hæc demum arctiſſima erunt fidei & amoris vincula, quibus patriæ obſtringentur. Ubinam autem gentium is honos, ea prærogativa Nobilitati, qualis apud nos viget, ſperanda eſt? ubi tam liberum in figendis ac refigendis legibus arbitrium? ubi tantam in intercedendo poteſtatem? ubi par ſuffragiorum jus? ubi ſimilem ad ſummos honores ac præmia aditum? ubi tam beatam omnium Ordinum æqualitatem? ubi legum indulgentiam? ubi tantam denique libertatem ac ſecuritatem? ubi dignitatem & ſplendorem invenient? Itaque nulla apud nos poſt hominum memoriam perfidiæ exempla; nulla procerum contra Principem, aut præſentem ſtatum cum alienigenis conſpiratio; nulla penè (alibi in tam libero civitatis ſtatu non infrequens) populi ſeditio. Semel ante aliquot luſtra commotæ Libertatis æſtus efferbuerat. Sed is illicò miti exitu reſedit, atque ob novitatem exempli æternâ oblivione damnatus eſt. Cæterum jugi ac perpetuâ pace tranquilli, quodque vehementius mirandum eſt, cum continuis motuum occaſionibus pervicaci quiete contendimus. Quæ regio in Europa paulò celebrior extitit, (cui modò per ſervitutis compedes commovere ſe licuit) quam non triſtis ac peſtifer bellorum civilium turbo concuſſerit? Ubique religionum prætextus feralibus odiis cives in mutua vulnera armavit; idemque infeſtos ſecum populos ac Reges commiſit. Tranſeant ſilentio vetera Helvetiorum aut Germaniæ arma; ſimul Anglicana pax, toties omni bello crudelior. Nam Italicæ quidem atque Ibericæ ſervitutis rigor, quem tot Catholicarum gentium aſpernata eſt ingenuitas, non venit in hunc numerum; quamvis ambuſtos triſtibus flammis rorres, ac fœda ſuppliciorum ſpectacula oſtentet. Prima poſt Romani imperii faſtigium dignitate & opibus Gallia, quas non civium ſtrages? quæ non infandi belli crimina perpeſſa eſt? Quis crederet, dimidium ſeculi in his malis exactum, quibus provincia Europæ princeps attrita, atque diu cum fatis ſuis luctata, ægrè ſupremi exitii diſcrimen evaſit? Nec tamen incendium illud patrum memoriâ ita extinctum eſt, quin noſtrâ iterum tempeſtate, in novas civium clades, nova civitatum excidia erumperet. Proxima ſitu, ac terrarum ſpatio minor; ſed roborem ac divitiis æmula Belgica, ne in calamitatum quidem certamine ſe vinci paſſa eſt. Eodem enim Religionis fomite accenſa, per annos penè ſeptuaginta, ſemel duntaxat remiſſis magis, quàm intermiſſis funeſti belli flammis deflagravit. Quid non cladium & malorum expertam credamus? quæ tanto jam tempore, tot Regum ac populorum arma, tot exercituum licentiam, tot atrocis belli furias, miſeriis & ſanguine ſuo aluit atque ſuſtinuit? Hæc illa eſt vetus ingentis fabulæ ſcena, cujus cruentos actus trepidis utrinque oculis adhuc ſpectavit Europa; donec tam ſævi ſpectaculi proſcenium intra ipſa Germaniæ viſcera promotum eſt. Vidimus igitur totam illam quâcunque patet, vicini imperii molem, ſæviſſimi belli incendio inflammari. Quæ dum per tot annorum decurſum, magno utrinque niſu cognatas acies committit, noviſſimè externa arma domeſticis implicuit. Serpit indies atrociùs malum, & nunc quoque ſcrutatur intima Germaniæ; ne quis ſit ejus tam repoſtus angulus, quem non hæc peſtis penitùs occupaverit. Tanti belli furor, quos illic paſſim ingentibus jacturis luctus permiſcuit? quot, non dico civium, ſed urbium & exercituum occidione, mutuis utrinque cædibus parentavit? Pudet poſt immania cladium exempla memorare Bohemicos aut Pannonicos motus, quos idem religionis obtentus conciverat, etiam antequam poſtremi belli, ſive occaſio, ſive acceſſio eſſe inciperent. Nihil enim præſenti ſpectaculo atrocius fingi poteſt ubi; tantis utrinque ſtragibus colliduntur converſæ in ſe Europæ vires. Nihil & ipſa crudelis belli ſede calamitoſius; cui, ſive trahatur bellum, lentâ pernicie tabeſcendum; ſive plurimo ſanguine præcipitetur, alterutrâ clade propè pereundum eſt. Neque enim, quod in diverſi generis certaminibus accidit, ejuſmodi victoriam fida pax & tranquillitas manet; neque profuſo tam largi ſanguinis flumine, æſtus hic, qui correpta bellorum peſte membra depaſcitur, remittet. Utravis enim partium dimicationis hujus victrix evaſerit, ſupereſt ei altrinſecùs metuenda ſociorum manus, qui in aliena clade periculum ſuum verti intelligunt. Frangi hæc uno prælio, uno bello, ac fortaſſe uno ſeculo non poteſt. Dedit experimentum domita nuper, mox majori mole rebellis Germania. Ita infinita malorum ſeries in tot alternis fortunæ vicibus reſtat exantlanda. Interim defeſſum gemit & ejulat imperium. Cui tametſi longo pôſt tempore ſtabilem alterutrius partis fortunam promittere poſſis; periculum tamen eſt, ne continuato malorum pondere ſatiſcens, ante plenæ victoriæ fructum pereat Germania. Unicum malorum remedium, cita & æquis utrinque legibus dicta pax supereſt. Magnis igitur exemplis compertum eſt, quo luctu & quo diſcrimine Regnis atque imperiis conſtet Religio in bello, atque impietate defenſa pietas. Nam quæ denique mali ſpecies tàm funeſtis diſſidiis abſuit? Immiſſi utrinque ſummis Ducibus percuſſores, Regibus ſicarii. Suppliciis & cruciatibus nobilitas, Principes ſecuribus, Regiæ quoque ſtirpis ac fortunæ fœminæ carnifici ſubjectæ ſunt. Adde virorum ac mulierum illuſtrium exilia; adde rapinas fortunarum, & quâvis nece triſtiorem pauperiem. Taceo ſtratas in campis acies, ipſorumque adeò Ducum, imò Regum funeribus lugubres; vicos & fora & compita madentia, & flumina ipſa ſanguine tincta. Inde agros vaſtitate horridos; alia rapinis exhauſta, alia deleta incendiis oppida: præterea communium damnorum dolorem pri-

vatæ

vatæ luctibus orbitatis accenſum; deformes ubique & fumantes ſævitiæ relliquias; denique tot exciſarum urbium, ac penè gentium cadavera. Nam quo alio appellem nomine populos, ereptis legibus, erepta libertate exſangues? Hæc fuerunt ab omni ævo ſuſceptorum ob religionem bellorum ſpecimina, hi fructus inconſulti pietatis zeli. Quos licèt anxio ſtudio vitandos ſibi majorum quoque noſtrorum prudentia proſpexerit: noſtro tamen ſeculo tàm feralis diſſidii exemplum, longè magis abominandum effectum eſt. Quum enim Europa pridem in partes diſceſſerit; præcipiti nonnullorum ſtudio, veluti claſſico excitatæ factiones, propriæ incolumitatis ſtimulis in mutuam perniciem coortæ ſunt. Factum inde, ut nihil in remotiſſimis quibuſque oris ob religionem tentari poſſit, quin reliqui ſacrorum ſocii, quid iſthìc eveniat, ſuâ intereſſe cenſeant. Hinc non modò occultis ubique opibus, ſed apertis auxiliis ſuboixi imbecilliores, ancipitem reddunt potentiorum fortunam. Inde bella initiò conſectu facillima viſa, ambiguo Marte, in annos, & luſtra, & ſecula extenduntur; dum privatæ ſingularum regionum ſimultates; in publica partium certamina migrant. Inde ſemel acceptum hoſpitio bellum, nunquam penè è miſeris, quibus incubuit; oris exterminari poteſt. Senſit luctuoſo experimento Gallia, mox vicina Belgica, ſentit etiamnum afflicta Germania, certamen tàm impium & atrox, quàm ægrè placitam ſibi ſemel ſcenam relinquat. Quid autem miſerius eſt, quàm tot malis, quæ ſuprà rudibus lineamentis adumbravimus, ita cruciari, ut eorum aut nullum, aut admodum ſerum videas exitum? Æſtimet hinc, quanto immortalis Dei beneficio patria noſtra obſtricta ſit, qui eam, inter regiones ſacrorum diſſidio laborantes, ſolam & unicam tot tantarumque miſeriarum immunitate dignatus eſt. Benignitatem Dei commendat commune cum cæteris gentibus tanti mali periculum. Eadem enim apud nos odiorum ſemina, externorum ſtudiis ventilata & ſparſa, civium moderatione in herba ſuppreſſa ſunt. Hanc moderationem uni Deo Optimo Maximo acceptam ferre poſſumus; qui cùm nos præ omnibus liberis Europæ populis, feliciſſimi ſtatus conditione beâſſet, pacis nobis amorem, quæ unà cum libertate cunctas proſperitatis noſtræ illecebras complexa eſt, inſevit. Enimverò amamus omnes & exoſculamur libertatem noſtram, cujus pacifico fructu nihil eſt dulcius. Hæc una eſt, quæ efficit, ne nos unquam conditionis noſtræ pœniteat. Hæc in turbulentioribus ingeniis novarum rerum ſtudium extinguit; (quò enim altiùs vota cujuſquam aſcendere poſſint?) hæc eſt unica funeſtiſſimæ peſtis, quæ finitimam viciniam vaſtat, antidotus. Nam non modò quieta Libertatis poſſeſſio, ſed ne Libertas quidem ipſa integra nobis conſtaret, ſi aut bello, aut belli cauſis, hoc eſt, legibus, ſuppliciis, & violentiâ, animi civium cogerentur ad Religionem. Felicem nimiùm ac Deo dilectam gentem, quæ tam blando & molli fræno retinetur, ne vicinorum exemplo in proprium ruat exitium! Feliciorem etiam, ſi tàm jucundum, tàm utile, tàm glorioſum propitii Dei munus æſtimare nôrit! Quòd enim in eam crevit magnitudinem, quòd tantâ contra hoſtes potentiâ, inter vicinos exiſtimatione pollet; quòd tantis civium animis attollitur, & exultat; quòd nullâ domi tyrannide, nullâ perfidiâ, nullis ſeditionibus, nullis bellorum civilium fomitibus laborat; breviter, quòd ſalva floret & incolumis; uni ſeſe Libertati debere, fateatur neceſſe eſt. Nempe hoc nobis Deus impertiat certiſſimum felicitatis noſtræ compendium atque inſtrumentum; quod ut noſtræ genti proprium ac perpetuum eſſe velit, ſanctiſſimis ejus aris ſupplices advolvamur. Ille unus libertatis noſtræ pueritiam ab ipſis ejus incunabulis per lenta incrementa liberaliter educavit, donec in eum ætatis ſuæ florem adoleſceret. Ille nobis continuâ ſerie hucuſque indulgentiſſimos, patres dicam? an principes? dedit; quorum benignitate ſenſim ſtatus noſtri felicitas efforuit. Atque in eo manifeſtum ejus providentiæ veſtigium agnoſcas, quòd inter tot proximorum ſeculorum Reges, nemo penè libertati noſtræ gravis; plerique utiles & ſalutares extiterint. Atque ex iis quanto quis benignior & liberalior, tanto diutiùs regnavit. Quis enim Caſimiro magno indulgentior, Jagellone melior, Caſimiro altero lenior extitit? Quid illud laudatiſſimum principum par, primum, inquam, Sigiſmundum patrem, & filium Auguſtum commemorem? qui maximâ ſecum contentione certaſſe videntur, uter fortunam Reipub. florentiorem, libertatem ampliorem, memoriam ſui gratiorem nobis relinqueret. Nam Sigiſmundi quidem Tertii nunquam ſatis celebratam animi moderationem atque clementiam, quis pro dignitate deprædicet? Horum aliqui propè attigerunt quinquageſimum; plærique quadrageſimum regni annum multùm ſuperavere; nemo infra triginta ſeptem regnavit. Ne Ludovici quidem, aut Vladiſlai Varnenſis, aut Joannis Alberti, atque Alexandri & aliorum contractiora imperia, Libertatis noſtræ amplitudinem coarctarunt, quæ continuo tot annorum ſpatio gliſcens, nullo adverſo intervallo proſpera ſui incrementa diſtinxit. Ancipiti cogitatione diſtringor, quid magis in tot Regibus mirer: Animine magnitudinem? an moderationem? amorem in patriam? an in ſubditos indulgentiam? bonitatem denique? an ſapientiam? Quorum in prædicationem, SERENISSIME REX, excurrere, rerum ab iis geſtarum invitat fœcunda gloriæ materies; niſi jam ſubvereri inciperem, ne longiùs ab inſtituto digreſſus, & alieno argumento proprias tui nominis laudes diutiùs æquo remoratus eſſe videar. Quanquam quis hanc alienam a tuis laudibus materiem cenſeat? Tot potentiſſimi Reges, pacis bellique virtutibus inſignes, victoriis inclyti, famâ nominis celebratiſſimi, libertatis ac felicitatis noſtræ auctores & parentes, tui ſunt progenitores. Quicquid in eos laudum congeri poteſt, in te refunditur. Neque cauſæ quicquam eſt, quin quod iis debere nos confitemur, Tibi, SERENISSIME REX, tribuamus. Quicquid igitur adhuc verborum fecimus, ſi quis a tuis laudibus remotum exiſtimat, is reputet velim, quam debitis hucuſque præconiis celebravimus Libertatem, ita ſummi Dei munus eſſe, ut ſimul majorum tuorum beneficium cenſeri non deſierit. Nihil de Magni Dei beneficentiâ decerpitur, quoties in partem inſignis meriti ultrò mortales admittit. Habet ille alia ſuæ Majeſtatis jura, ad quæ nemini ſine capitali crimine aſpirare fas eſt. Beneficia quidem plerumque hominibus per homines confert. Quanquam igitur totam hanc, quâ fruimur, felicitatem, Summo Deo, & quidem ſoli, in ſolidum acceptam ferimus; quatenus nullus eſt alius, qui proprio motu atque a nemine impulſus, per eos, quos præ aliis ſibi adhibere placuit adminiſtros, tanti nos boni compotes fecerit: Tamen & iſtos voluntarios beneficentiæ ſuæ adminiſtros Reges, qui nullâ vi aut inevitabili inſtinctu adacti, ac ne divini quidem conſilii conſcii, liberâ & gratuitâ nos ſubinde liberalitate proſecuti ſunt, ab ejuſdem beneficii obligatione excludere non poſſumus. Adeò gratiæ ac beneficii ferax eſt, communis illa generi humano, atque divinitùs indulta arbitrii licentia. Quominùs mirandum eſt, ſi noſtra quoque peculiaris Libertas, pluribus nos beneficiorum vinculis, ac debitæ gratiæ officiis (quanquam diſſimili ratione) obſtringat. Debemus enim SERENISSIME REX,

tanti boni fructum inprimis Deo Opt. Max., debemus Majoribus tuis; debemus & Tibi, quem illi gratitudinis noſtræ, quàm dominationis ſuæ hæredem eſſe maluerunt. Sapientiſſimo id quidem conſilio. Etenim in libertatis indulgentia Summi Dei exemplum imitati, amore ſubditorum, quàm legum metu, firmare in gente ſuâ imperium; nec precarium, ſed gratuitum poſteritati tranſmittere, jam olim conſultius arbitrati ſunt. Quæ ſpes illos nullo unquam tempore fefellit. Sufficit enim poſteritati eorum ad gloriam & ſummæ fortunæ faſtigium, propè nihil ex imperio parentum hæreditate creviſſe, præter civium benevolentiam. Quippe hæc ipſis iterum, (addito gratiæ & fidei fœnore) abdicatam olim ampliſſimi hujus Regni ſucceſſionem, ſubinde reddit ac rependit. Vidimus certè alibi, hæreditaria Regna, non modo legitimum Regum ſuorum ſanguinem: ſed ipſos inauguratos Reges, à ſceptris ſuis per ſummam injuriam partim repuliſſe, partim repellere ſummâ vi contendiſſe. Ne antiquiora repetam; teſtis eſt patrum atque noſtrâ memoriâ Septentrio: teſtis ipſa Regnatricis alioqui domûs obſervantiſſima Gallia. At nos per tot ſecula, per tot ſucceſſionum traduces; pleniſſimam eligendorum, quos vellemus, Regum licentiam poſſidentes; quando ad Regum noſtrorum ſobolem, quàm rarò etiam ad ſanguinem à Regno excludendum, noſtro jure uſi ſumus? Tanto fidelior eſt ſemper beneficii, quàm legum auctoritatis reverentia. Non debet cuiquam, SERENISSIME REX, ab inſtituto meo alienum videri, quod tui preconia profeſſus, identidem ad gentis, aut libertatis noſtræ, aut ad ipſius Dei laudes relabi videor. Etenim nihil horum abſque tuâ gloriâ prædicari poteſt. Quin eâ quoque ratione nomini tuo, minus invidiæ, plus admirationis accedit. Quid enim? Genti noſtræ aliquâ commemoratione blandimur? Nempe in ejus exiſtimatione decus tuum vertitur. Libertatem ac patria jura celebramus? E maximis rebus, quas majores tui geſſerunt, nihil eſt immortalitate dignius. Beneficia Dei debitâ veneratione recolimus? Ea vero adeò cum tuâ gloriâ conjuncta ſunt, ut jam ampliùs ſeparatim à nobis, abſque tuarum laudum commemoratione, celebrari non debeant. Quanto enim cariores nos Superis videmur; tantò tu auguſtior, cujus fidei tam nobile depoſitum, cujus ditioni gens tam dilecta Deo commiſſa eſt. Infinitum ſit, omnia propitii nobis Numinis veſtigia perſequi. Itaque ea tantùm indicè percurremus, quibus in defendendâ Republicâ noſtrâ, Tuo, SERENISSIME REX, interventu aut operâ Deus immortalis uſus eſt. Quid verò ad ſolidam virtutis exiſtimationem efficacius eſt, quàm ad ingentium rerum decora incorrupto æterni Regis judicio deligi ac deſtinari? Multis enim vero magniſque olim majorum ſuorum condecoratum trophæis, victoriis illuſtratum, acceſſionibus auctum Regnum hoc fuiſſe fatendum eſt. Verùm, SERENISSIME REX, Moſchici Patris tui triumphi, reliquis omnibus patriis antehac de vario hoſte laureis, quodammodo palmam præripuerunt; adeò ut majores quidem ejus, cum finitimis gentibus, de ſalute, aut imperio; ille cum majoribus ſuis de gloriâ certaſſe videatur. Quod enim antehac bellum viribus & hoſtis magnitudine nobilius; vaſtiſſimarum regionum ſpatiis diffuſius; exiguarum copiarum virtute animoſius; indefeſſæ juventutis alacritate operoſius; victoriarum numero frequentius; captis ex hoſte ſpoliis opulentius; denique captivorum Ducum ac procerum pompâ glorioſius, gentes noſtræ geſſerunt? Atqui totus ille commoti Septentrionis æſtus, tot victoriæ, tot ad concreti uſque Oceani glaciem erecta trophæa, tuæ gloriæ, tuo nomini titulisque militabant. Neque verò tu tam illuſtris imperii ambitu, tot gentium ſollicitabas quietem: neque erat quiſquam alius, præter unum Deum, qui honoris ac rerum tuarum ſatageret. Tibi nec opinanti barbararum gentium, ſuffragante Numine, voluntates, tibi conciliata ſunt ſtudia: tibi fidem, in obſequium ultro ruentes populi, ſolenni ſacramento obſtrinxerunt. Atque utinam tam liquidis, ac manifeſtis ſignatis divinæ voluntatis veſtigiis inſiſtere placuiſſet! uberiorem equidem tanti ſudoris & ſanguinis fructum tuliſſemus. Sed quoniam magnis jam olim erroribus fides facta eſt, malè divinis humana interponi conſilia; tuâ poſteà, SERENISSIME REX, operâ, tuâque fortunâ factum eſt, ut nos tamen, ſeu geſti, ſeu finiti belli non omninò pœniteret. Nempe præcepti ab hoſte, aut (quod potiùs firmet omen Deus!) dilati honoris injuriâ non accenſus, juris tui vindicias ſubmiſiſti temporibus Reipublicæ. Quâ excelſi animi moderatione, non modo defeſſæ quietem, ac neceſſariam diſtrictæ aliis periculis patriæ pacem; ſed inſignem ampliſſimæ regionis acceſſionem præſtitiſti. Et quò manifeſtiùs liqueret tua in eam pietas; dum in ſuſpecto utrinque apparatu, Inducatum negotium fervet, armatus pro ejus otio egiſti excubias. Primum hoc tuis auſpiciis obvênit glorioſum Reipublicæ compendium, quieta poſſeſſio provinciæ, quam neque victrices Sigiſmundi primi acies, neque Auguſti potentia & fortuna, neque urgentis Stephani metuendi ſucceſſus, tàm longo jam tempore incubanti hoſti extorquere potuerunt. Agnovit memor Reſpublica ingentis meriti debitum, dum pro reſtituto tot terrarum dominio, earum tibi iterum reddidit uſumfructum. Hoc pignus grati ejus animi tantiſper habuiſti, o REX, donec tibi illuſtrius officioſi affectûs teſtimonium exſolveret. Vix hæc turbati Aquilonis procella tuis auſpiciis poſuerat; quàm nova in nos & atrocior ab Oriente tempeſtas coorta eſt. Namque ille ſuperbus Aſiæ atque Europæ domitor, qui ex tot regnorum, tot imperiorum ruderibus, ſubſtruxit immanem potentiæ molem, flagrantibus incitatus odiis, ac furore vecors, non tàm bellum nobis, quàm excidium minabatur. Tanti periculi denunciatio, dum difficillimis conſiliis intentam exercet Remp., minimum abfuit, quin repentinus & miſerabilis caſus, Tibi, SERENISSIME REX, Patrem, patriæ Regem, iniquiſſimo rerum articulo, abſtulerit. Non ille vitæ ſuæ, quàm ſalutis noſtræ præſentiori periculo, inciderat in belluam, neſcio quâ Curatorum incuriâ, ex injunctâ legibus cuſtodiâ ſui elapſam. Quo enim alio nomine appellem, qui extincto mentis lumine, jamdudum non modò civem, ſed hominem exuerat? Quæ tum, SERENISSIME REX, in illo ſubito diſcrimine tua mens? quæ pietas? quis ardor animi? Quùm horribilis incepti auſus, latè fugam circumſtantium ac trepidationem feciſſet; cunctis improviſâ re perculſis, atque ipſâ ignoratione periculi conſternatis, primus arma corripis, ſtrictoque in hoſtes mucrone irruis. Quid refert, quòd unus duntaxat, iſque mentis inops, fuerit? Tu tanquam contra multos, eoſque inſtructos ferebâre. Sanè quùm plærique capita ſua ignoto periculo ſubducerent, eaque trepidatione diſcriminis magnitudinem arguere putarentur; ſicuti tibi in eas vitam tuam non præcipitare inſidias, à quibus remotior, atque ipſâ januâ templi excluſus videbaris. Vicit in optimum patrem pietas, & animi fortitudo; quæ non certiori experimento teſtata eſſe poterat, quàm ſi neque mediocri periculo laceſſita, neque neceſſitate expreſſa videretur. Neque verò ſucceſſu virtus caruit. Tantiſper enim vecordis parricidæ ictus divina fruſtrata eſt providentia, dum tu patriæ ſalutis vindex accurreres. Alii fortè labentem vulnere Regem exceperint: ſed tuâ, SERENISSIME REX, dexterâ, tuo demùm enſe repulſum infelix monſtrum, ſpem perpetrandi

facinoris

facinoris abjecit. Macte animo, fortiſſime Regum, cui ſervati Patris, atque in ejus capite tot civium coronam Fata impoſuêre! Etenim nefandum ictus, quem tu à paterno capite, virtute atque armis tuis repuliſti, noſtrum omnium ſalutem petebat; & ſupremam patriæ, in ſubitâ atque intempeſtivâ orbitate, perniciem moliebatur. Scilicet illa privatæ fortitudinis quercus, publicarum victoriarum lauros, quæ mox circùm tua tempora ſerperent, portendebat. Simili olim ad amnem Ticinum facinore, juvenis Scipio Hiſpanienſibus & Africanis triumphis præluſit. Nec diu expectandum fuit trophæorum, quæ tibi propitium cœlum deſtinavit, exordium. In quo equidem non ignobilius tibi partum eſt nomen, quàm quod ſuis olim victoribus, ſeu ſubacta Aſia, ſeu domita peperit Africa. Quippe non earum modò, ſed Europæ quoque ſpoliis ſuperba gens Ottomannica, ſpecioſiſſima præſcriptione tuam nobilitavit victoriam. Quaſcunque enim devictarum gentium titulos præfert; ii, triumphi tui pompam adornant. Hic equidem hoſtis eſt, qui quot oppugnavit, tot evertit imperia. Namque excidio Byzantini, Græciam ac Thraciam; Trapezuntini, Pontum & vicinam Aſiam; Sultanici, Syriam & Ægyptum ſibi aſſeruit. Non ſua Aſiaticos multitudo; non Græcos calliditas atque ſolertia; non Ægyptios barbaries & Mamælucorum robur; non Armenios atque Arabes, atque ipſam Babylonem victoria Perſidis tutata eſt. Sæpe illud opulentum ac præpotens imperium, quod unum Romanas olim aquilas cis Euphratem ſtitit, validiſſimis Ottomannicorum virium lacertis, longè trans ſua flumina propulſum eſt. Taceo occupata paſſim Africæ littora, in quibus, adulto jam Hiſpanienſi imperio, ſummâ diu contentione retentæ Carthaginis ruinæ, ereptæ ſunt. Jam in ipſa Europâ, præter Græcos atque Macedones; nunquid Mæſos, Triballos, Dacos, Dardanos, Illyrios, atque Pannonios finitimum Occidentis imperium protexit? Per impulſas tot Ducum, Deſpotarum, atque Regum acies; per calcata ipſa cadavera; per tot urbium ruinas, ac populorum clades; ſecundùm adverſum Danubium, hoſtis hic in ipſa Auſtriæ viſcera penetravit. Et certè tunc, potentiſſimi poſt hominum memoriam Imperatoris opibus ſuffulti Germani, non vicini modò atque integri Belgii, aut totius Italiæ; ſed Hiſpanici quoque imperii viribus erant metuendi. Quùm igitur tàm potens hoſtis ac formidabilis, in nos non univerſam modò Europæam militiam, atque prætorianum robur; ſed validiſſimas Orientis copias cieret; quùm ſuperbâ futuri ſpe, atque fiduciâ virium, ipſe tyrannus vindictæ libidine furens, cladibus atque exitio noſtro intereſſe vellet; nec tantùm præceptæ victoriæ fructu, ſed ultionis crudelitate animum atque oculos ſuos ſatiare contenderet: quis tum erat Europæ princeps aut populus, qui non ſiniſtrum nobis exitum auguraretur? Subibat animos hominum horribilis cogitatio, quænam illa futura eſſet rerum facies, quùm ipſâ multitudine obtrito propugnatore exercitu, florentiſſimum Regnum in prædam Barbaris & ſervitutem conceſſiſſet. Parùm eſt, formidata belli mala: ſtragem exercituum, vaſtitatem terrarum, direptiones urbium, incendia oppidorum, virorum cædes, ſtupra mulierum, graſſantem ubique crudelitatis atque libidinis licentiam. Triſtiùs poſt victoriam pacis miſeriæ timebantur: oppreſſa religio, prophanata templa, extinctæ Leges, ſublata judicia, calcata illa delicatæ libertatis felicitas, & firmandæ tyrannidi nobilitas ſtirpitùs exciſa: Prætereà ſuperba dominantium faſtidia, æterna tributa, & nihil intactum avaritiæ; ſublata privatarum rerum dominia; nihil cuiquam proprium; ſæviendi in inſontes licentia, & ſuppliciorum barbarica crudelitas. Inſuper infandarum libidinum contumeliæ: abſtracti è gremio parentum liberi, abreptæ ex ſinu maritorum conjuges. Et quis omnia ſervitutis flagitia enumeret, quæ tum trepidis hominum mentibus, ac penè oculis obverſabantur? Neque verò in illo tam grandi atque improviſo periculo, aut exterorum evocare auxilia, aut idoneos ad tanti belli molem vacabat facere apparatus. Unica hyems extemporaneos delectus, ſtipendia, commeatus, ac ſubita conſilia ægrè expediebat. Quis eâ tempeſtate ſpectatorum fuit, cui illa militum manus, quæ ineunte æſtate contra hoſtem movit, non ad certiſſimum exitium tendere videretur? Cui tamen temetipſum, SERENISSIME REX, adjungere non dubitaſti; nihil cunctatus iis caſtris vitam tuam committere, quibus ſalutem Reipub. creditam eſſe cerneres. Quæ fides in patriam ſpectatior eſſe poteſt, quàm incolumitati ejus nolle eſſe ſuperſtitem? Sed & invicti animi quod eſt certius documentum, quàm in tam ancipiti diſcrimine, neque paucitate ſuorum, neque hoſtium numero ac viribus terreri? Non igitur hoſtem intra fines, non pro mœnibus munitiſſimæ urbis, non in ipſâ ripæ crepidine, rapidiſſimo flumine diremptus, expectare voluiſti, neque adeò cominùs aliorum eventus atque pericula, expers ipſe diſcriminis, ſpeculari. Trajeciſti nobiliſſimi amnis limitem, quaſi verendum eſſet, ne hoſtis deſtinatæ impreſſionis mutaret conſilium, ut in ſuis finibus ultrò quærendus videretur. Itaque caſtra novis legionibus aucta, Ducum ac militum animi adventu ac præſentiâ tuâ confirmati, ea fortitudinis, tolerantiæ, conſtantiæ exempla dedêre, quæ tandem imminentis exitio noſtro tyranni pervicaciam fregerunt. Et dubitabitur adhuc, quantum tibi ſervata debeat Reſpub., qui niſi adveniſſes, jam Fortuna legiones noſtras internecioni, patriam ſervituti damnaverat? Sic quoque collectæ in unum vires, ſub pondere ingentis belli laborabant; quùm pluries centenis veteranorum millibus ſuccinctus hoſtis, confertas acies caſtris allideret; quùm innumera Tartarici equitatûs agmina lateribus noſtris circumfunderet; quùm ipſum fluminis munimentum, quod terga tuorum claudebat, occupatâ adverſâ ripâ redderet inutile. Illinc enim horribili tormentorum fulmine detonans; parte alia quotidianis penè præliis, paucitatem copiarum noſtrarum ſuperante multitudine, atterere conabatur. Equidem non modò ingrati, ſed in Majeſtatem Divinam injurii quoque eſſemus, niſi tam evidenti documento teſtatam ejus opem fateremur. Manebit hæc in animis noſtris infixa perpetim, ac ſeris quoque nepotibus non ignorabilis, neque obliviſcenda. Nam ſi nullum eſſet aliud ex iis, quæ paulò antè recenſuimus, ſummi in nos Dei beneficiis; hoc unum pro multis ſufficeret propitiæ in nos voluntatis monumentum, quod nulla unquam ſecula tacebunt. Cui enim tam dubiæ dimicationis fortunam acceptam feramus, niſi ei, qui & Ducibus mentem, & militibus noſtris animos miniſtravit? Quis crederet, copias vehementiſſimis impreſſionibus oppugnatas, prodire quoque in æquum, atque acie decertare auſas? Magnum erat, SERENISSIME REX, vos tanti exercitus procellam terribili turbine ingruentem, eodem quem ſemel ceperatis loco, eodem veſtigio expectaſſe: majus etiam, adventantis agmen carpendo irritare non veritos: maximum, oppugnantis violentiam, tenui munimento, neque ſatis arduo loci ſitu diſcretos, tamdiu ſuſtinuiſſe: Etiamne valli objectu ſubmovere hoſtem dedignati, pectorum oppoſitu à munitionibus veſtris arcuiſſis? Nam quid aliud tàm iniquis viribus, tam vaſto apparatui, tam duræ ac difficili ſorti, humanitùs opponi potuit, niſi unica ſpes in armis, & projecti ad inſanos auſus militis ferocia? Ecquid igitur mirum, quoties noſtra caſtra adortus eſt, eâ virtute hoſtem exceptum, ut repulſa plurimo ſanguine agmina, ſuiſmet

caſtris impingi cerneret? Sed & in illis per adverſos colles, ſuperbâ ſpecie latè explicatis tentoriis, ſenſit, irrumpentium noſtrorum audaciam; & quam alienis paulo antè ſtruebat, in propriis ſtativis cædem ac trepidationem expertus eſt. Idque invadentibus noſtris adeò impune fuit, ut luculentâ ſubinde prædâ aucti diſceſſerint. Credibile verò cuiquam videbitur, militem numero tam imparem, apparatu tantò inferiorem, tot laboribus exhauſtum, cum tot difficultatibus, morbis, & commeatuum inopiâ conflictantem; non modò in propugnationis conſtantiam, ſed in prælii quoque, atque ipſius oppugnationis audaciam durare potuiſſe? Sanè hoſtis, qui primo ſtatim adventu, atque ipſo innumerabilium agminum conſpectu ac terrore, diſſipaturum ſeſe mediocritatem copiarum noſtrarum ſperaſſet; poſtquam non modò caſtra caſtris, ſed ſigna ſignis impunè collata conſpexit, de improbæ ſpei faſtigio turpiter dejectus, frangi ſenſim animo atque concidere cæpit. Ubi verò præcipuis Ducibus amiſſis, cladibus ac detrimentis ſuis dubiæ belli fortunæ admonitus eſt; ſimul tuum, SERENISSIME REX, parentem, cum novo exercitu advenare accepit; magis adhuc conſternatus, non jam de noſtra pernicie, ſed de ſalute ſuâ; nec de gloriâ victoriæ, ſed de ſecuritate receptûs, cogitationem ſuſcepit. Nemo eorum, qui in tam illuſtri ſpecimine Reipub. operam navârunt, debito præconio fraudandus eſt. Manet ſua cujuſque merito merces apud poſteritatem: ſeu quis auſpiciis ſuis, ſive ductu, ſive conſilio, ſive operâ, ſeu quocunque tandem inſigniori modo aut laude, in tàm præclari facinoris ſocietatem acceſſit, perenni annalium memoriæ conſecratus eſt. Quanquam nemo penè in illis caſtris fuit, qui non periculo ſaltem atque tolerantiâ, laudem ac ſermones hominum meruerit. ſed maximâ omnium celebratione digna eſt benefici Numinis providentia, quæ non modò nos eorum, quæ concipiebamus, votorum; ſed ipſa vota noſtra timiditatis damnavit. Quis enim noſtrûm in tàm improbas ſpes attollebatur, ut ſibi poſt indicti belli minas, plus quàm incolumitatem promittere auderet? Parùm benefico numini viſum eſt, dare ſalutem periclitantibus, niſi ſervatis victoriæ decus addidiſſet. Itaque voluntate ejus ac numine, eò ſuperbiſſimus tyrannus indignitatis redactus eſt, ut quam nobis abſens inſolenter renunciaverat amicitiam, eam, virtute noſtrâ caſtigatus, præſens ambire coactus ſit. Poſteaquam enim, qui terrebat omnes paulò antè viribus atque apparatu, cladibus ipſe ſuis trepidare didicit; compreſſis illicò tumidis barbarici faſtûs ſpiritibus, reſêdit vana irarum rabies; & qui glorioſæ ſibi victoriæ ultionem deſponderat, ad pacem vel ignominioſam ſua vota deflexit. Nam quis de paciſcentis dedecore dubitet, qui ne glebâ quidem hoſtilis terræ auctus, tot impendiis & jacturis unum illum flagitioſum ac trepidum receptum mercatus eſt. ut non aliud tanti moliminis adventu egiſſe videretur, niſi ut turpiter diſcederet; & quam ſponte colere noluit pacem, invito ſibi extortam, teſte toto orbe, fateretur. Atque haud ſcio, an id tibi, SERENISSIME REX, noſtræque genti ad famam confecti belli videri poſſit illuſtrius, quòd victoriam vobis hoſtis confeſſione ſuâ tradiderit, quàm ſi internecione reliquiſſet. Certè aliquantò plus eſt, poſt edita tot virtutis documenta animos hoſtium, quàm corpora dejeciſſe. Si ſupremarum virium periculum feciſſetis, poterat hoſtis, aliquo fortunæ caſu, ſive ignoti aſtûs ingenio ſeſe ſupplantatum cauſari. Nunc quia poſt veſtræ virtutis experimentum adeò pertimuit, ut ſpes atque vires ſuas ultrò damnaverit; quid aliud, niſi ſuo ſe ipſe ſuffragio debellatum confeſſus eſt? Placuit in tam glorioſo tibi ac genti noſtræ argumento diutiùs immorari; in quo te potiſſimùm, SERENISSIME REX, magni Dei conſilio electum cernimus, per quem nos ſalutis ſimul ac tantæ gloriæ compotes redderet. Feliciſſimi hoc erat augurii ſpecimen, quodque tibi, ſi cætera abeſſent, merito noſtrûm omnium animos adjungere debuit! Quo enim aliò ſpes & ſuffragia noſtra verteremus? Tecum, SERENISSIME REX, militare, tecum periclitari, tecum pugnare, tecum vincere, tecum proſperè paciſci, tecum felices eſſe conſuevimus. Ecquis nos ab exploratâ felicitate ad ignotæ fortunæ incertam ſortem avocaſſet? Quid enim te Rege polliceri nobis non liceat, qui te commilitone tàm magnificè vicimus? aut quid tuis non præſtes, qui alienis auſpiciis res tàm arduas geſſiſti? Jam enim, SERENISSIME REX, ad illud collatorum à Deo Opt. Max. in Rempub. noſtram beneficiorum recentiſſimum veniendum eſt, quod Te nobis Regem dederit. Quo profectò non minùs ejus Majeſtati obſtrictos nos arbitramur, quàm cùm è maximis toties, quibus penè hauſti ſumus periculis, præpotenti ejus numine ſumus erepti. Horret animus meminiſſe, quoties occurrit ipſi facies illius temporis, quo nuper orbata Rectore Reipub. navis, ingentibus undique tempeſtatum ac ventorum turbinibus objecta eſt. Quàm metuimus omnes, ne patriam noſtram lethali contagio peſtilens illud ſydus inficeret, quod pridem varias Europæ oras, recèns autem miſeram Germaniam afflavit? Novus enim, & parentibus noſtris abominatus, genioque libertatis ac Reipub. infeſtus morbus, per ipſa patriæ præcordia ſerpere cæperat, qui nobis ſimilem affectæ viciniæ peſtem minitari videbatur. Quid dignum imprecer diris exoticæ diſciplinæ præceptis, quibus animi civium in mutuas ſtimulantur injurias; niſi æternum a Sarmaticis mentibus exilium? Maneant ibi terrarum, ubi nata ſunt, iſthæc prodigia. Nam Pacis ac Libertatis noſtræ ingenium, non fert opiniones ac voces ſanguinis ac ſervitutis alumnas. Et profectò neminem felicitatis, quam paulò antè prædicavimus, pœnitere poteſt, niſi quem patriarum Legum, & majorum ſuorum candoris ac ſimplicitatis pertæſum eſt. quibus opulentiores, ſi Deo placet, fortaſſe poſſumus; meliores ac ſapientiores cives eſſe non poſſumus. Verùm ille animorum habitus, terrarum quas colimus advena, indigenarum mentes in mutuas ſuſpiciones ac ſimultates excitaverat, quæ in funeſtam aliquam Reipub. tempeſtatem erupturæ timebantur. Ecquod tanti mali remedium occurrebat, quod animis optimorum utrinque civium, hoc eſt intimis Reipub. fibris ac medullis inſinuatum, omne humanæ opis remedium reſpuere videbatur? Unus ſupereras, SERENISSIME REX, divino numine atque conſilio huic immortali in patriam merito deſtinatus, qui tanto periculo mederi poſſes; qui infenſos civium animos conciliares, diſtracta popularium ſtudia ad unam ſalutis communis curam revocares; qui metum è pectoribus, ſuſpiciones è mentibus hominum exigeres. Si tibi ſic facilior ad imperium ſtruebatur aditus, propè eſt ut diſcrimini noſtro faveamus. Quanquam ejuſmodi temporum noſtrorum ſtatus, non magis tibi ad hoc faſtigium viam ſternebat, quàm aliis omnibus præcluſerat. Quis enim erat flectendis ac molli fræno circumagendis voluntatibus hominem æquè idoneus? quis, cui aut fidei plus, aut benevolentiæ tantum, apud cives ſupereſſet? quis in quem adeò concors atque unanime diſcordium animorum ſtudium conſpiraret? denique quis erat alius, quem in Principem eligi non modò expediret Reipub. ſed eſſet neceſſe? Non tibi, SERENISSIME REX, innumera alia ornamenta deerant, quorum penè ſingula conciliandis honori tuo ſuffragiis ſuffeciſſent. Multum tamen intereſt, nemini in certamine dignitatis conceſſeris, an omnes ſuperaveris; aut ipſe in meritorum veneris ſocietatem, an eorum magnitudine reliquos excluſeris.

Id profectò ſine cujuſquam contumeliâ dici poteſt, alios quoque imperio dignos, ad electionis noſtræ ſuffragia admitti aliàs potuiſſe: te hac tempeſtate non potuiſſe prætermitti; ut non modò capeſſendo imperio par, ſed unus hoc tempore idoneus repertus ſis. Itaque in hac divinitùs ad gubernaræ electionis gratulatione, non eſt quod multùm illa tua decora celebremus, quorum in ſocietatem quiſquam mortalium venire poteſt. Satis eſt, ad tantæ ſuffragationis gratiam, nihil uſquam alibi reperiri potuiſſe illecebræ, quod non in te uno cumulatè deprehenſum ſit. Quæ enim res in eligendo Principe ſpectari ſolet, cujus in te rationem habitam non conſtet? Patria candidatum quæ potior decuit, quàm quæ eodem æthere, iiſdem ſyderibus genium Principis finxit, quibus & mores ſubjecti populi, atque regnandæ regionis formavit ingenium. Gratulamur genti noſtræ, tandem inter populares inventum, quod haſtenus apud alienos quæſivit; dignum imperio caput, ac Regem indigenam. Hoc ornamento per te, SERENISSIME REX, decorati ſumus, quo nobis priùs cive frui, quàm principe licuit. Quo fit, ut tàm affari te ſine interprete, quàm abs te compellari poſſimus ſine nomenclatore. Nôſti enim (quæ tua comitas fuit atque humanitas) non vultus tantùm, ſed nomina ſingulorum. Nihil natalium tuorum fortuna affabilitati; nihil naturæ bonitas, majeſtati detraxerat. Semper magni Regis filius, in maximas ſpes ſuſceptùs eras atque educatus: & pridem Magnus Dux Moſchoviæ electus; ac proximè Rex Sueciæ eſſe inceperas, Necdum meminimus, quando privatis videri deſieris. Ita ſingula fortunæ tuæ momenta accipiebas, ut non ſentires incrementa. Hac animi magnitudine, dignus altiori faſtigio judicari merueras, quem tot acceſſionibus auctus honos non poſſet tollere. Sed & maximum tibi regnandi uſum iſta humanitas attulit. Dum enim à conſuetudine privatorum non abhorres; tuiſmet experimentis mores noſtros atque ingenia, aliquorum & merita didiciſti. Quantum tibi ad imperandi ſcientiam contuliſſe arbitramur, quòd in ſpem imperii natus, tàm longo tempore non modò imperantis Patris, ſed civium parentium ſpectator fueris & arbiter? Quò facilior tibi earum rerum delectus fuerit, quos ſub alieno imperio bene aut ſecùs ceſſiſſe meminiſti. Felicem te hujus inſtitutionis prædicarem, niſi nos feliciores cenſerem eo nomine, quòd inſtitutis ac moribus patriis innutritus, in Legum ac Libertatis noſtræ conſuetudine bonam ætatis partem exegeris. Cujus tu tàm frequenti ſpecimine aſſuetos oculos, tot vocibus pulſatas aures, tot imaginibus imbutum animum geres; non potes genium ejus averſari, quoties fortè nativa ingenuitate lætiùs luxuriaverit. Hæc tibi regnandi rudimenta atque præſidia, ſolum ipſum, in quo natus atque altus adoleviſti, contulit. Nam quid ego generis tui ſplendorem referam, qui Regum noſtrorum imagines, concurrente in te clariſſimarum ſtirpium nobilitate, illuſtravit? Addiderat Genitor tuus, Jagelloniæ atque Aragoniæ ſtirpi, tot Regum ac Principum genitrici, ſceptrigeræ in Septentrione gentis claritudinem. Tu verò utriuſque generis celebritatem, honoratiſſimæ toto orbe domûs titulis atque inſignibus cumulâſti. quæ duplicis imperii potens, hinc antiquum Romani faſtigii decus; illinc novam Hiſpanienſis potentiæ fortunam & gloriam oſtentat. Quòd ſi majorum meritis certandum fuit; quis præter Te atque Sereniſſimos Fratres, in beneficiorum ingentium, quibus nos ſibi majores veſtri devinxerunt, jus atque gratiam ſucceſſit? Quid attinet Pacis atque libertatis domeſtica, quæ paulò antè commemoravimus, bona repetere, pro quibus ſempiternam Avis Ataviſque veſtris memoriam, vobis gratitudinem, debemus. Promoti foris imperii limites, tot opum, tot populorum acceſſio; tantum apud hoſtes reverentiæ, apud finitimos auctoritatis, apud omnes gloriæ partum; quid, niſi capta ſunt à nobis, ac per tot parentum traduces vobis relicta, noſtræ in vos voluntatis pignora? Quis fuit, qui nos adjectis finitimæ potentiæ, & fractis Teutonici Ordinis viribus, primus infeſtæ utrinque viciniæ metu & calamitate liberavit? Hoc Atavo veſtro Jagelloni debemus officium. Quis celeberrimas Pruſſiæ urbes, præcipua maris Balthici emporia, in fidem Regni accepit? Primum hoc futuræ opulentiæ auſpicium atque incrementum, Abavus nobis veſter Caſimirus imputat. Quis integræ Boruſſiæ poſſeſſionem, tandem bonâ fide Reipub. aſſeruit? Huic equidem tam illuſtri ac fructuoſo patriæ operi, ſupremam manum Proavus veſter Sigiſmundus impoſuit. Quis illam per tot littorum ſpatia mari prætenſam Livoniam, reliquo Reipub. corpori adjecit? imò quis ipſum Reipub. corpus, validiſſimis copulatarum gentium nexibus, atque in ſe implicatis nodis adſtrinxit, ne ullâ poſthac vi aut machinâ, coagmentata moles diſſiliat? Iſta ſunt præ cæteris, quæ Avo veſtro Auguſto, Reſpub. noſtra fert accepta emolumenta. Denique, quis præter tot parta domi foriſque trophæa, latiſſimos illos Severienſis ditionis fines, conterminæ Lithuaniæ ac Ruſſiæ noſtræ prætexuit? Hæc Patris veſtri Sigiſmundi ſunt, manſura ad poſteritatem, meritorum in Patriam monumenta. Tantorum in nominum ſanctiſſimam apud nos obligationem & gratiam, omnes pariter, SERENISSIME REX, ſucceſſeratis; niſi tu maturioris ætatis opportunitate uſus, poſitis apud Rempub. peculiaribus ac propriis tuis beneficiis, potiorem conditionem tuam reddidiſſes. Quæ ut abs te bene fuiſſe collocata cenſerentur, debito tibi ac fatis deſtinato munere, Reſp. officiorum tuorum vicem rependit. Difficile eſt, SERENISSIME REX, non modò verbis exequi, ſed ipſa mente & cogitatione univerſa conſequi, quæ tibi ad proſperum, quem maximo noſtro bono tenuiſti, fortunæ tuæ curſum velificata ſunt. Sed reliquis, ſeu fortunæ, ſeu genii tui dotibus, in hoc genere umbram facere videntur tua illa, quorum jam aliqua ſuprà commemoravimus, effuſa in nos beneficia. In quibus, rem ſuo pondere librantibus, quod tempore poſtremum, magnitudine penè primum videtur; ſaluberrimum illud, peſtilenti contagio recèns infectæ patriæ adhibitum abs te, civilis diſſidii amuletum. Nam ſive noſtri diſcriminis rationem, ſive tui meriti laudem reputemus; quid aut nobis ad ſalutem magis eâ tempeſtate neceſſarium erat; aut tibi tam peculiare ac proprium, atque in cujus ſocietatem tecum adeò nemo venerit, ut ne accedere quidem potuerit? Spernant ignari rerum, quantùm volent, illa primâ ſpecie modica, ſed in receſſu multum diſcriminis abdentia, publicorum ob religionem ſtudiorum certamina. Deum immortalem, quantum illa exigua ſcintilla excitare parabat incendium! Scindebantur injuriis ac mutuo metu accenſi popularium animi: periculoſis utrinque ſtudiis pugnabatur: atque iſtæ civilium æſtuum ſimultates, vanis quidem, ſed ſiniſtris invicem ſuſpicionibus, penè in profeſſa odia & partes abierant. Denique (ne, quæ invitus ac dolens tracto vulnera, refricem) ſyncerus ille Libertatis & concordiæ noſtræ genius, neſcio quâ ſeu temporum intemperie, ſeu contagionis aurâ afflatus, in ignotum majoribus noſtris diſcidium degenerare periclitabatur. Unus, SERENISSIME REX, inventus es, qui nos ab eâ peſte liberare poſſes, cujus etiamnum imaginem refugiens animus, ipſam quoque abominatur mentionem. Quamvis enim civium animos, nondum à moderatione majorum, & pacatæ libertatis ingenio penitùs averſos deprehenderis: tamen niſi maturè huic operi

manum admoviſſes, quo ſponſore nobis de pace & ſalute patriæ potuit caveri? Magnum hoc igitur eſt, quod certantium contentionem dirimere volueris: ſed longè majus, quod potueris. Illud tuæ fuit in patriam pietatis: hoc civium in te benevolentiæ ac fidei pignus: utrumque autem virtutis ac ſapientiæ tuæ documentum. Itaque inter concurrentes civium ordines ſtetiſti medius, & partes in ſe mutuo incitatas, prudentiæ ac dexteritatis tuæ objectu collidi paſſus non es. Ecquid autem mirer, unum te demulcendis omnium animis ſuffeciſſe, cujus fidei, ſinguli cauſæ ſuæ depoſitum ultro crediderant? Tantùm tibi ſpectatâ virtute auctoritatis, tantum meritis tuis ſynceræ apud omnes benevolentiæ comparaveras; ut nemo eſſet diſſidentium inter ſe civium, qui non litem ſuam arbitrio tuo permitteret. Ea erat cunctis exploratæ æquitatis atque juſtitiæ tuæ fiducia, ea ſapientiæ opinio; ut tibi certatim ſinguli, juris aut injuriarum ſuarum cognitionem deferrent. Nondum per leges patrias Rex eligi poteras; & jam dijudicandis Ordinum cauſis, ſummiſque Reipub. gerendis negotiis, ſupremus eligebare moderator & arbiter. Ita antequam honorem adiiſſes, jam vim principatûs, liberrimis tibi ſuffragiis delatam, exercebas. Tuliſti, SERENISSIME REX, ex tot hominum judiciis magnum anteactæ vitæ fructum. Sed & Reſpub. ingentem ſuæ erga te fiduciæ mercedem retulit. Cujus expectationem nullâ in re fruſtratus, libertatem & ſalutem in tuto poſuiſti. Neque verò hac in patriam pietate, erga pietatis magiſtram religionem impius: neque iſtâ in diſcordes cives æquitate, in auctorem concordiæ Deum extitiſti injurius. Neque adeò tibi magis integrum erat, à majorum tuorum; quàm nobis utile, à noſtrorum exemplis atque inſtitutis diſcedere. Quorum neutri quicquam in religionem deliquerunt, quòd eam ſanguinis & violentiæ invidiâ infamare veriti ſunt: multóque minùs, quæ in tot exemplorum triſtibus documentis, à parentum veſtigiis recedere timuit poſteritas. Præcipuè quùm illud, quò nos aliquorum ſtudia & turbata vicinia vocabat, iter, nōn modò multo ſanguine lubricum, ſed & infidæ fortunæ ancipiti viciſſitudine abruptum ac præceps videretur. Neque ſatis juris erat, aut deſignato Principi à populo ſuæ ſponſis; aut civibus à civibus, ejus rei rationem repoſcere, quam pari jure omnes, nullius poteſtati obnoxii, uni Deo reddere tenerentur. Quorum illud univerſorum libertas; hoc admittere non poterat æqualitas ſingulorum. Multum hæc animi tui moderatio atque prudentia Reipub. profuit. Quid enim in proximo Interregno gravioris difficultatis incidit, quod non feliciſſimè operâ atque interventu tuo expediveris? Eximia hæc ſunt maturi judicii ac prompti ingenii tui, & eloquentiæ, quæ Principem deceat, teſtimonia. Non modò quid Reipub., quid tibimet factu opus fuerit, intellexiſſe; ſed penetraſſe in animos & inclinationes hominum, ac tot longo uſu partæ prudentiæ, in flectendis ſtudiis, expugnandis voluntatibus hominum, feciſſe experimenta. Præterea partibus utrinque jus ſuum mordicùs retinentibus, tam feliciter perſuaſiſſe, ut de rigoris hujus pervicaciâ decederent. Sed majora illa ſunt juſtitiæ tuæ ſpecimina: Primùm quòd anteactâ vitâ eam tuæ æquitatis fiduciam in animis omnium excitaveris. Deinde multò magis, quòd non fefelleris. Si in mentem dominationis avidam iſta incidiſſet atterendæ libertatis opportunitas; quid erat factu promptius, quàm alteri partium gratificari alterius exitio? Non alia fuit olim munitior ad tyrannidem via, quàm in civium diſcordia, alterutrius partis viribus uti ad utriuſque ſervitutem. Quid ego hic juſtitiam duntaxat, quid fidem tuam, meritiſſimis elogiis ad cœlum efferam? quum animi tui magnitudo præcipuam ſibi laudis hujus partem vendicet. Debetur pulcherrimis factis iſta gloria, ut ad poſterorum notitiam tradantur. Dicam igitur, quod attonitus audiat orbis, & inter ſtuporem ac fidem dubius accipiat. Quùm, ut fieri ſolet, in conciliandis diſcordium partium ſimultatibus, nonnulli conceptis odiis perſeverantiùs inſiſterent; audita eſt palàm illa tua denunciatio: Fruſtra tibi in tuum duntaxat honorem conſpirantia parari ſuffragia; nolle te, niſi concordium inter ſe civium ſuſcipere imperium. Credet igitur hoc ventura poſteritas, Regnum tot æmulorum votis exoptatum, tot ambientium rivalitate (uſque ad ſanguinem aliquando) petitum, nuperà te penè paſſum repulſam? aut tibi tuæ dignitatis, quàm noſtræ ſalutis, curam fuiſſe poſteriorem? Scilicet ea tibi virtutis atque meritorum tuorum, ea benevolentiæ civium fiducia fuit; ut nihil iniquam veritus offenſionem, improvida ſtudia redarguere, præcocia ſuffragia aſpernari ſuſtineres; & quas majores tui in adeundo honoris hujus faſtigio, pacis ac libertatis leges accipiebant; eas tu ultrò Electoribus tuis ferre auderes! Macte ingenti animo, ô Rex, ſpretâque altior dignitate, eas nobis ipſe conditiones præſcribe, quibus Libertas noſtra auctior atque ſecurior evadat. Sciebas nimirum, ejuſmodi te à nobis illo tempore accipere beneficium, quod nobis viciſſim optimo jure imputare poſſes. Etenim ambiguum eſt, utrùm tu nobis ſalutem pro honore; an tibi nos honorem pro incolumitate noſtra reddiderimus. Unum illud in mutuâ iſtâ beneficii vice liquidò cernitur; niſi te nobis Regem Deus impoſuiſſet, neque te ſatis faſtigii tui dignitatem, neque nos planè libertatis & ſalutis noſtræ ſecuritatem tueri potuiſſe, cujus niſi in mutuâ pace ratio conſtare non poterat. Meritòne igitur initiò diximus, magis nobis de Rege, quàm tibi de Regno gratulandum videri? Certè enim ſalutis propriæ, quàm dignitatis alienæ cura ſolet eſſe antiquior. Meritòne in agendas propitio Numini grates effuſi ſumus, quòd ad ingentes beneficiorum ſuorum cumulos, te nobis inſuper Regem addiderit. Plurimum equidem tibi, SERENISSIME REX, totum verò unà tecum, Deo Opt. Max. debemus. Quod ſi cui mortalium, illius in te ornando atque augendo obſcura eſt providentia; revocet ſibi in memoriam proximi interregni, ſed maximè Electionis tuæ eventus ac circumſtantias. Lætis enim auguriis proſperum ſeculi tui ingreſſi ſumus auſpicium. Cujus in ipſo limine ea nos excepit tranquillitas, quam neque ſpe præcipere, neque votis optare poteramus. Cujus verò è majoribus tuis, poſt reddita exercendis legibus judicia, tàm quietum fuit imperium, quàm pacatum habuimus proximum ſilentis fori & rerum prolatarum juſtitium? Mitto, quæ ab externis hoſtibus timebantur pericula, admirabili faventis cœli indulgentiâ inhibita. Domeſtica gentis tam liberæ licentia, quæ in maximo pœnarum metu, nec majeſtate Regum, neque poteſtate magiſtratuum, neque ipſorum ſæpe judicum conſpectu à delectis cohiberi poterat; quaſi orientem fortunæ tuæ Solem reverita, frænos ſibi ipſa ultrò adduxit. Ipſa illa, confluentis ad Electionis ſolennia, armatæ multitudinis tam numeroſa frequentia, tot militum, tot cohortium, tot legionum, ſine Duce atque Imperatore ſua ſibi ſeorſim ſtativa aut caſtra metantium, formidata incolis examina; propemodum non aliâ diſciplinâ, quàm felicitatis tuæ miraculo continebantur. Enimverò proſperrimum ineuntis ſeculi omen habet, tempus illud faſtigii tui auſpicio deſtinatum: nullâ ſeditione, nullo triſti eventu, nullo latrocinio, nullâ cæde & ſanguine pollutum. Itaque memorabili nobis argumento compertum eſt, quantò tutior ſit pacis publicæ cuſtodia, cùm ipſe

Deus,

Deus, quàm cùm ejus Vicarius pro nobis agit excubias. Quis enim præſentiſſimi Numinis veſtigium, in illa inopinatâ animorum ac temporum quiete non agnoſcat? Quod ut evidentiori erga te favore noſtrûm omnium oculos perſtringeret, cœlum ipſum honori tuo famulari juſſit. Quo enim pertinuit illa, poſt tot fœdos imbribus dies, ſtatum unà cum dedicato Electioni tuæ tempore exoriens, & plus quàm per quadraginta dies continuata cœli ſerenitas? Annus hic alioqui aſſiduo nubre horridus, turbidas campeſtribus concionibus tempeſtates minabatur. Quis illam ſudi aëris fortuitam cenſeat amœnitatem, quæ ita cœpit, ita duravit, ita deſiit, ut exactè temporum tuorum momentis obſecuta videatur? Nempe ante inchoata Electionis comitia, pluvius aër, quicquid habuit humoris, exſtillaſſe videbatur; ut tota illa tuo honori conſecrata feſtivitas, lætâ ridentis cœli temperie renideret. Rediit enim illicò poſt elapſum definiti temporis ambitum, ſuaætheri intemperies, ut de induſtriâ dilata, hunc ipſum comitiorum terminum expectaſſe videretur. Medio tempore puri ac ſine labe dies, lætiſſimum proſperi principatus omen duxere; ut ne quis in comitiis tam auſpicatò habitis, de cœlo ſervatum obnunciare potuerit. Magna hæc ſunt atque manifeſta divini in te favoris argumenta: Sublato legum metu, effrænem audaciam, ſolâ tui nominis reverentiâ ſeſe ad inexpectatam compoſuiſſe modeſtiam! ipſas etiam temporibus tuis obſecundaſſe tempeſtates! Sed illa majora, quòd ſuffragiorum numero, non dico æmulos, ſed majores tuos omnes ſuperaveris: quódque unanimi univerſi populi conſenſu ac voce ad imperium vocatus ſis. Singulare fuit olim patrum noſtrorum in Gallum Principem ſtudium. ſed illud magis ſanguine ac ſimultatibus vacuum, quàm unanimi civium conſenſu inſigne celebratur. Multi enim è longinquis, multi è vicinis oris Principes, flagranti vacui Regni ambitu certabant; nec deerant inter noſtros, qui aliquorum rebus ſtuduerint. Nam in cæteris quidem Interregnis, non ſuffragiis tantùm; ſed odiis atque armis pugnabatur. Unum hoc eſt, SERENISSIME REX, auſpicatiſſimæ Electionis exemplum; in quâ, non anceps conſiliis, non diviſa ſtudiis Reſpublica, te ſolum unâ voce Regem depopoſcit. Quid autem mirer, nullum inter cives ab honore tuo aberraſſe ſuffragium; quum nullum inter fortunæ tuæ æmulos animadverſum ſit ambitûs veſtigium? Itaque majores quoque tuos ſuffragiis viciſti, quando tibi non modo Electores, ſed ipſi electionis capaces, & quondam candidati, ipſique adeò hoſtes, regnum deberi judicaverunt. Tibi coràm Sereniſſimi fratres; tibi per legatos Cæſar avunculus; tibi ipſe Chriſtiani orbis arbiter Pontifex maximus ſuffragati ſunt. At quoties antehac Imperatorum ſtudia concordiæ noſtræ interceſſiſſe meminimus? Tibi reliqui Principes, ſive æmuli, ſive hoſtes, ſilentio ſuo conceſſerunt; ſatis confeſſi, te imperio digniorem, quòd tecum non auderent concurrere. Nam quis tecum poſſet contendere, qui ætate atque uſu rerum Fratres; natalibus atque auctoritate indigenas, communis nobis cum patriæ neceſſitudine, ac gentis noſtræ amore, externos, ingentibus meritis & civium benevolentiâ, omnes omninò ſuperaviſti. Venio nunc ad illum memorabilem Comitiis tuis præfixi temporis articulum. Ex deſtinato legibus ſpatio, una duntaxat dies eligendo Principi ſupererat; quam infectâ re non tranſmitti, multùm dignitatis tuæ interfuit. Arduum id factuque inexplicabile videbatur negotium; non quòd honorem tuum ſtudia hominum deſtituerent; ſed quòd incumbentia Reipub. negotia morarentur. Ille tibi dies animos fidemque ac ſtudia hominum, experimento approbavit irrefragabili: ſed & manifeſtum divinæ voluntatis exhibuit indicium.

Bene ſit ſupremo in patriâ noſtrâ ſacrorum Antiſtiti, qui conſentaneum muneris ſui pietati executus officium, illâ nobis tempeſtate adorandi Numinis princeps & auctor extitit. Juvat illius temporis animo repræſentare imaginem, quo refertis undique circumjacentibus campis, ingens illa Senatus populique Poloni concio, quam nulla templa, nullæ baſilicæ cepiſſent, ſub aperto cœli, humi provoluta, Regem à Regum Rege popoſcit, & accepit. Dignum illud fuit Deo hominibuſque ſpectaculum, & ad eliciendam optimi Numinis beneficentiam mirè efficax, quùm ex cunctis ampliſſimi Regni partibus collecta in unum civium multitudo, publicorum negotiorum conſilia religioſis precibus interrumperet; & inſpectante (ut exiſtimare par eſt) cœleſtis militiæ exercitu, uno mentis conſertim turbæ impetu, univerſa in genua procideret. Quid ſimile ex omni antiquitatis memoriâ referam, niſi illud fulminatricis apud Romanos legionis miraculum; quæ, quia pariter armorum fiduciam precum humilitati ſubmiſerat, creditur non modò præſentiſſimam ſuis opem; ſed illuſtrem impetraſſe victoriam. Proinde ne nos quidem illarum, quas ritè ac devotè fundere non puduit; precum repulſam tulimus; ſupra fidem & omnium expectationem, exiguo temporis momento, attonitis divinitùs ac flexis ad unanimem ſententiam omnium voluntatibus. Salve igitur nobis, Rex Auguſtiſſime; diuque tibi cœlitùs procurato imperio fruere; cujus honori, ad reliqua cæterorum ſtudia atque judicia, ſuum inſuper ſupremus Deus adjecit ſuffragium. Fruere ſatis, ſupra ſpem tuorum, atque hoſtium invidiam, felicibus. Nos autem votorum rei facti & compotes, quæ pro noſtrâ ac Reſpub. incolumitate ſuſcepimus; nova iterum pro diuturnitate imperii tui vota nuncupamus; Deum immortalem precati, ut muneribus ſuis propitius, longam huic, quâ meritò exultamus, proſperitati uſuram largiatur. Etenim lætiſſimis, SERENISSIME REX, omnibus, Regni tui auſpicia ingreſſus, in maximas nos ſpes erexiſti. Quotquot enim res abs te geſtas contemplamur, tot obſides; quotquot virtutes in te adoramus, totidem habemus felicitatis noſtræ ſponſores. Pacem civibus & concordiam ante ſuſceptum principatum præſtitiſti. Non patiêre muneris tui fructum Te Principe corrumpi. Magna in animis omnium juſtitiæ tuæ fiducia, proximum ejus experimentum præceſſerat; major poſt injunctam blanda neceſſitate partibus concordiam apparuit. Hinc maxima ſpes exſurgit, qui ſingulos invicem opprimi non tuleris, libertatem univerſorum convelli non paſſurum. Quid illa explorata animi tui æquitas, virtutem, ubicunque inventa fuerit, æſtimans, nunquid bene meritos à præmiis excludet, non alio nomine, niſi quòd Guelfi ſunt, aut Gibellini? Tu vero in hoc faſtigio reſides, ut exemplo ſummi Dei, uni æquus virtuti, in ea remunerandâ ſpectes nihil præter ipſam. Animi tui fortitudo, quæ quondam Patrem, mox patriam protexit: vadem ſe nobis pro noſtra ab hoſtibus ſecuritate ſiſtit. Enixiùs etiam defendes tanquam proprium, qui pro alieno regno toties caput tuum objeciſti diſcrimini, quoties aliquod Reip. periculum increpuit. Multum enim intereſt, tuæ gloriæ milites, non alienæ. Victoriarum vero augurium eadem ſpondet felicitas, quæ perpetua lateri tuo comes adhæſit, etiam quùm alienis auſpiciis vinceres. Hic autem omnium Ordinum, omnium civium in te unum conſentiens amor, non unâ illâ, quæ faſtigii veſtri majeſtatem temperat, naturæ tuæ comitate ſecurus eſt. Nempe impetum hunc, quem ab acuenda virtutis acie, cotem fortitudinis vocant; patriâ animi manſuetudine ac moderatione frænare didiciſti. Præterea ita vixiſti hucuſque, ut omnium intereſſet te Regem fieri: ita vivis, ut nemo deſideret ſucceſſorem. Et quia naturale, ideo factu proclive eſt, iiſdem artibus unumquodque

retineri,

retineri, quibus parum eſt. Porrò illa judicii tui maturitas, illa expedita promptitudo, cui nunquam in deliberando anxiè ac moroſe quærendum eſt quod ſequatur; tàm digna eſt ac decora imperio, quàm in explicandis arduis, quæ ſæpe incidunt, Reip. negotiis, feliciſſimum pollicetur eventum. Eſt enim, quando ſubitam agendi celeritatem malè moratur nimia conſulendi cunctatio. Nec ſemper aut expedit, aut tutum eſt, alieno incumbere genio: ad quem ſcopulum magnorum hodieque Principum videas naufragia. Piaculum eſſet, exultantingenii tui felicitatem ſilentio tranſmittere. quæ quid aliud promittit, quàm te literis & ingeniis honorem habiturum? Intereſt exiſtimationis tuæ, ô REX, eminere præ cæteris temporum tuorum gloriam atque memoriam. Quam niſi literarum illuſtrent monumenta; belli pacíſque artes ingloriæ ac pigro ſitu obductæ jacebunt. Virtutem enim ipſam ingenia ſuſcitant. Dediſſes Alexandro illum, quem Achilli invidit, laudum præconem; quantâ curâ actus ſuos compoſuiſſet ad poſteritatis reverentiam? quanquam ævum illud, quod ipſum tulit Ariſtotelem, haberet non paucos, qui levius facere poſſent Homeri deſiderium. ut vel hinc intelligi poſſit, nuſquam uberiorem eſſe magnorum exemplorum meſſem, quàm ubi non eſt ſterilis ingeniorum proventus. Quibus, SERENISSIME REX, ſi bene conſultum cupis, ſuſcipe ac defende majorum tuorum clientem ac Reipub. alumnam, in principe regni Urbe Academiam, tibi ſupplicem. Favor principum alit ac vegetat ingenia. Quæ ne dicendis tuis temporibus deſint, tam tuæ eſt prudentiæ velle, quàm fortunæ efficere poſſe. Reliquum ut effuſa propitii Numinis indulgentia præſtet, nuncupatis pro ſalute Tuâ votis ſupplicabimus.

Quiſquis fortè avidi crimen meditare Batylli;
Non quem molle canens arſit Anacreon:
Muſa verecundi ſed quem petit alea Maronis,
Dum, quæ non meruit, præmia corripit:
Non tibi ſit tanti, tenuem uſurpaſſe laborem.
Quòd ſi te plagii dira tenet fames;
Carmina en mutili vacuas priùs impleto lacunas.
Ejuſdem ingenii eſt factus & hoc melos.

SPes ego ——— *non* ———
——— *magnis* ——— ———
Jam deſponſa ——— ——— ——— *nda maris* —
——— ——— ——— ——— ——— ——— *is*
Deſpexi ——— ——— ——— ——— ——— ———
——— *Borea* ——— ——— ——— ——— ——— —
——— ——— *dominam* ——— ——— ——— —
——— ——— ——— *torpentibus undis*
Cimmeriâque hyeme ——— ——— ——— ——— —
——— ——— — *populos* ——— ———
——— ——— *Nunc* ——— —
——— ——— *Numinis umbra*
Sic quoque ——— ——— ——— ———
——— *mo* ——— ——— ——— ———
——— *inſtrata* ——— ——— *ni*
——— ——— — *ſpuat* ———
——— ——— ——— *dos magna cubilia*

F I N I S.

VITA

VITA
FAUSTI SOCINI
SENENSIS

VITA FAUSTI SOCINI.

FAUSTI SOCINI vitam paucis ac perfunctoriè perſequi infrà tanti viri dignitatem; pleniùs verò atque elaboratè, ſuprà noſtras fortaſſe vires fuerit. Nam & illuſtrium hominum laudes raptim ac negligenter narrare, virtutis injuria eſt: & ſi quis unquam alius, hic certè vir fuit non cum curâ tantùm, ſed cum ingenio quoque dicendus. Sed quia eximias dotes non ſatis pro merito laudari præſtat, quàm penitus taceri; iniquum eſt, ſi aut viris ingentibus narrantium mediocritas, aut ſcribentium ingenio fraudi ſit eorum quos celebrant magnitudo. Mihi verò alio quoque nomine venia debetur, pluribus diſtricto curis, & intrà præfixos anguſto tempori cancellos præcipitanti ſcriptionem.

Patria viro celeberrima urbs Hetruriæ Senæ. Gentis antiqua nobilitas, & cognationum ſplendor ultrà privati hominis ſortem illuſtris. Patri præter gentilitia decora acceſſerat è materno ſanguine Salvettorum nobilitas: quæ gens apud Florentinos eâ quondam potentiâ floruit, ut expulſus Senis Pandulphus Petruccius, Pauli Salvetti potiſſimùm auxilio & opibus reſtitutam patriam & mox principatum ſuum debuerit. Quo beneficio obſtrictus Senenſis ipſi civitatis jus contulit, &, ut patriam cum Senis commutaret, perſuaſit. Hic Paulus Camillæ pater fuit; quæ Mariano juniori nupta, Alexandri & Lælii Socinorum mater, Fauſti fuit avia. Mater, ne in privatam quidem ſpem ſuſcepta, patre Burgeſio Petruccio Senenſis quondam Reipublicæ Principe, matre Victoriâ Piccolomineâ genita. Quæ cùm eſſet Andreæ Piccolominei Caſtilionis & Piſcariæ Domini filia; Pii Secundi & Tertii Pontificum neptis; Johannis Cardinalis Piccolominei, Ducum Amalphitanorum, Marchionum Capiſtrani, Comitumque Calani, multorumque aliorum Italiæ Procerum ſoror aut conſobrina; nupſit in domum Petrucciam, quæ tunc Senenſis principatus fortunam tenuit. Sed Burgeſius Pandulpho patri ſuccedens, & mox vertentibus fatis pulſus, non diu dignitati ſuæ fuit ſuperſtes. Succeſſit tamen ipſi in regimine patriæ Raphael Cardinalis Petruccius, atque illius Reipub. gubernacula aliquamdiu tenuit. Cæterum relicta vidua Victoria animum, quem in prioris faſtigii ſplendore nunquam ſuſtulerat, tàm iniquâ rerum viciſſitudine frangi non permiſit. Itaque annis quinquaginta ſex, quibus mariti vitæ & communi fortunæ ſuperfuit, ſingulari modeſtia & ſpectatâ integritate ac pudicitiâ vidui ſtatus ſolitudinem toleravit. Filiam Agneſem, quam, ut tanto genere dignum erat, ſanctiſſimis moribus imbuerat, Alexandro Socino in matrimonium dedit, patricio quidem juveni, ſed tamen privato. Is fuit Fauſti noſtri pater: in eâ domo genitus, quæ non armis atque potentiâ; ſed ingenio atque eruditione principatum quendam in certo literarum genere aliquamdiu tenuiſſe viſa eſt. Nam & hic ipſe Alexander ſubtilitatum, & pater ejus Marianus junior ICtorum principes vocati ſunt: & patruus Mariani Junioris Bartholomæus, ab Angelo Politiano ſuæ ætatis Papinianus dictus eſt: denique pater Bartholomæi Marianus ſenior, ICtus graviſſimus, ab Æneâ Sylvio tot præconiis extollitur, ut propè narrationis fides laboret. Hujus Mariani filius fuit Alexander ſenior, & ex eo nepos, alter Marianus; pronepotes Alexander & Lælius: ille, ut diximus, pater; hic Fauſti noſtri patruus. Ambo ingenii magnitudine atque eruditionis dotibus uſq; ad invidiam inſignes; ſed ad quos illud Poëtæ jure deflecti poteſt:

Oſtendent terris hos tantùm Fata, neque ultrà
Eſſe ſinent.

Nam & Alexander, cùm ad mirum ingenii acumen divina memoria & excellens eloquium acceſſiſſet, vix dum primo ac triceſimo ætatis anno expleto raptus, grande toti Italiæ ſui deſiderium reliquit: Et Lælius brevis ævi curriculo res maximas complexus, ſeptimum ac triceſimum vitæ annum non exceſſit.

Hujus ego viri memoriam maximâ poſteritatis admiratione dignam cenſeo, qui tantillo quo vixit tempore, tot tantoſque errores, qui in Eccleſiam furtim irrepſerant, non modò ſuis veſtigiis odoratus eſt; ſed ex ipſis cubilibus extractos primus jugulari docuit. Is à patre Mariano ad ſtudium impulſus nomini ſuo hæreditarium, humanarum Legum ſcientiam ex ipſis divini juris fontibus hauriendam ſibi putavit. Quo conſilio dum S. libros impenſius evolvit, non difficulter deprehendit, plurima ex iis, quæ vulgò recepta ſunt, Eccleſiæ dogmatis, divinis teſtimoniis planè adverſari. Idque tantò faciliùs, quòd ex iis pleraque Rationi quoque &, quæ nobis ipſa Natura inſevit, principiis repugnarent. Cùm igitur ad excellentis ingenii altitudinem & judicii acrimoniam ſingularis animi probitas acceſſiſſet, deprehenſis Eccleſiæ erroribus (quod plerique faciunt) non eſt abuſus ad Scripturæ & Religionis contemptum; ſed potiùs Scripturæ & religionis Chriſtianæ auctoritate uſus eſt ad ſanandos Eccleſiæ morbos, qui niſi detectis erroribus curari non poterant. Itaque in eo ſtudio, ad quod ſublimis & pia mens inflammato impetu rapiebatur, non ſine divinâ procul dubio ope, magna ei lux repentè oborta eſt, præcipuè cùm ad eruendos Scripturæ ſenſus Orientalium linguarum, Hebrææ præcipuè atque Græcæ, quin & Arabicæ cognitionem attuliſſet. Sive igitur, ut credi poteſt, periculi metu, ſive exactiori purioris Theologiæ & linguarum ſtudio incenſus, citò ex Italia in Helvetiam atque Germaniam conceſſit.

Admodum adoleſcens 1547. patriam reliquerat, annum videlicet agens alterũ & viceſimum. Proximo quadriennio Galliam, Britanniam, Belgium, Germaniam univerſam, ipſam quoque Poloniam emenſus, apud Helvetios Tiguri ſedem fixit. Unde licet privatis publiciſq; negotiis ſæpiùs abſtraheretur, potiſſimam tamen illic exilii ſui partem exegit: multis paſſim principibus viris carus, nonnullis quoque Regibus conciliatus. Nemo eâ tempeſtate è viris doctrinâ illuſtribus extitit, (quorum tamen nulla ætas feracior fuit) cujus non amicitiam modò, ſed familiaritatem quoq; moribus non meruerit. Quo factum eſt, ut ad inſitam judicii bonitatem ſingularis quædam prudentia & morum ſuavitas acceſſerit. Quas dotes in eo cum alii è ſummis viris plurimi agnoſcunt, tum præcipuè Philippus Melanchthon laudat in commendatitiis ſuis, quibus abeuntem proſecutus eſt, literis. Et profectò quis ipſi cum celeberrimis illius ſeculi viris, Calv. præcipuè, Melanchthone, Bullingero, Brentio, Muſculo, Munſtero, Zanchio, Vergerio, Caſtellione, Beza, Martyre, Ochino Cælio, & aliis pleriſque uſus interceſſerit, frequentes ad eum plurimorum epiſtolæ teſtantur, quorum autographa magno numero ad nos pervenerunt. Non ille horum amicitiâ frui maluit ad fortunę ſuę perfugium; quàm uti ad Eccleſiæ emolumentum. Itaq; ipſos illos metuendos potentis tunc Theologiæ antiſtites quæſtionibus ſuis multùm urſit atque exercuit. Habeo

literas Calvini manu ſcriptas, quibus motam ſibi ab eo bilem non diſſimulat, & pro reſponſione objurgationem ac minas reponit. *Non eſt, inquit, quod expectes, dum ad illa, quæ objicis, quæſtionum portenta reſpondeam. Si tibi per aereas illas ſpeculationes volitare libet, ſine me, quæſo, humilem Chriſti diſcipulum ea meditari, quæ ad fidei meæ ædificationem faciunt. Ac ego quidem ſilentio meo id quod cupio conſequar, ne tu mihi poſthac ſis moleſtus. Liberale verò ingenium, quod tibi Dominus contulit, non modò in rebus nihili fruſtrà occupari, ſed exitialibus figmentis corrumpi vehementer doleo. Quod pridem teſtatus ſum, ſeriò iterum moneo: niſi hunc quærendi pruritum maturè corrigas, metuendum eſſe, ne tibi gravia tormenta accerſas. Ego ſi indulgentiæ ſpecie vitium, quod maximè noxium eſſe judico, alerem, in te eſſem perfidus & crudelis. Itaque paululum nunc meâ aſperitate offendi malo, quàm dulcibus curioſitatis illecebris male captum non retrahi. Erit tempus, ut ſpero, cùm te ita violenter expergefactum fuiſſe gaudebis. Calend. Jan. 1552. Joh. Calv. tuus.*

Neque verò fluxa fuit aut ſpernenda minarum ſides. Nam in Octobre anni ſequentis Genevæ Servetus exuſtus eſt. Lælii tamen veneratio, & in maximis doctrinæ atque ingenii ornamentis incredibilis modeſtia, & morum dexteritas adeò ſævientium iracundiam exarmaverat, ut, cujus libertatem ferre non poterant, odiſſe tamen hominem non ſuſtinerent. Sciant, quos nimia veri libertas in pericula ſæpè intempeſtiva præcipitat, ipſam illam, quam propugnant, veritatem in circumſpecta prudentiæ lenitate, quàm in effreni zelo plus habere præſidii. Ut qui ultrò ſuis diſcriminibus occurrunt, magis ad privatam laudem, quàm ad publici emolumenti rationem feſtinare videantur. Et, ſi uſquam alibi, hic profectò columbina ſimplicitas ſerpentino aſtu temperanda eſt: nihil nobis ſuſpectum eſt Servatoris conſilium, damnantis eorum inconſultam temeritatem, quibus ſæpè nequiter expetit, ſuas illic margaritas prodigere, ubi pretio ſuo æſtimari nequeunt. Lælius certè inter capitales ſententiæ ſuæ hoſtes manſit integer & inviolatus. Nec tamen commiſit, ut judicii ſui ſenſus periret intrà conſcientiæ ſuæ ſecretum. Itaque quibus viſum eſt, concredere non eſt veritus quæ ſibi divinitùs patefacta cenſebat. Suos præcipuè Italos erudiit, quos pium ac voluntarium exilium per multas Germaniæ atque Poloniæ regiones ſparſerat. Reperio in Polonicarum Eccleſiarum commentariis geminum ejus in patriam noſtram adventum. Primùm circa annum 1551. ætatis verò ejus ſextum & viceſimum; quo tempore cum pleriſque è nobilitate Polonicâ non ſine maximo fructu converſatus dicitur. Is quoque tunc Franciſco Liſmanino Corcyræo, Bonæ Sfortiæ Reginæ Confeſſario (qui tunc, niſi fallor, fratrum minorum provincialis, mox deficiendi à Pontifice in hoc Regno primus ſignum ſuſtulit) abjiciendæ cucullæ acerrimus auctor extitiſſe perhibetur. Sed tunc quidem intrà pauciſſimos menſes diſcedens in Moraviam, & inde ad Helveticos ſe recepit. Alterum ejus in Poloniam adventum deprehendo poſt mortem Mariani patris, qui Bononiæ obiit anno 1556. Non multò poſt enim, circa annum 1558. & 1559. literis Poloniæ atque Bohemiæ Regum muniri voluit, ut ſecuriùs in urbe Veneta cum amicis de patrimonio agere poſſet. Tunc profectò patuit apud pleroſque Germaniæ atque Poloniæ proceres, ipſoſque adeò Reges, quantùm is gratiâ potuerit. Summis enim ſtudiis in ejus cauſâ apud Ludovicum Priulum Venetiarum, atque Coſmum Hetruriæ Duces certatum eſt. Eodem ferè tempore atrox ob ſuſpicionem hæreſeos coorta tempeſtas, univerſam Socinorum domum periculoſo turbine concuſſit. Poſt obitum Alexandri tres germani fratres Lælio ſupererant: è quibus Celſus Bononiæ, Cornelius & Camillus unà cum Fauſto fratris Alexandri filio Senis agebant. Hos inter quoque, ſuggerendæ veritatis mirus artifex Lælius, ejus ſemina ſparſerat, eaque longis licet terrarum ſpatiis diviſus, tàm efficaci ſtudio fovebat, ut nonnullorum uxores ignotus adhuc & abſens in partes traxerit. Nec deerant ex aliis quoque familiaribus & amicis ejuſdem inſtituti partim conſortes, partim conſcii. Sed iſtius mellis tàm blanda ſpes in ipſa herba extincta eſt, capto Cornelio, cæteris perculſis aut fugatis. Hic metus Fauſtum quoque, admodum tunc juvenem, non urbe tantum patriâ, ſed Italia ipſâ exegerat. Qui cum aliquamdiu Lugduni in Gallia viveret, Lælius interim Tiguri præmaturâ morte extinctus eſt. Ejus de obitu literis Marii Beſozzi certior factus Fauſtus, ſtructas lucubrationibus ejus inſidias ægrè antevertens, earum hæreditatem crevit; jam ante quoque plurimarum ab eo rerum notitiâ imbutus, quas ipſe longo poſteà intervallo, acri ingenio & ſtudio indefeſſo excoluit. Incidit mors Lælii in diem perendinum Id. Maji, anni 1562. ætatis verò ejus ſeptimi ſuprà trigeſimum. Tantam indolem longævam aut vitalem non fuiſſe, minùs mirabitur, quiſquis expenderit, quàm præcox extitit. Vixdum ex ephebis egreſſus Italiam reliquit. Intrà ſextum & viceſimum ætatis annum, univerſis penè Occidentis provinciis peragratis, plurimis paſſim è præcipuâ nobilitate, omnibus autem fortaſſe ubique eruditis viris, eximiæ laudis nomine innotuit. Quindecim propemodum annos numeres quibus à patria abfuit. Ex tantillo ævi ſpatio magnam ſibi partem longinqua itinera vendicant, quibus per varias Europæ oras fructuoſum multis exilium circumtulit. Adde perpetuam cum tot tantiſque viris conſuetudinem; adde continua literarum commercia: quibus deductis, quota quæſo pars temporis ſtudiis ejus relicta eſt? Quærendum jam ſtupentibus ſupereſt, quodnam illud tàm profundum ocium? quæ tàm acris induſtria? quæ tàm verſatilis indoles? quod tàm vaſtum ingenium fuerit, quod tot linguis, tot ſcientiis hauriendis, ſimul altiùs revocandæ in ſeipſam menti, ſimul maximis rebus gerendis ſuffecerit? Hæc de Lælio prætermittere, niſi ultrò libuiſſet, ipſa poſtulabat neceſſitas. Quippe is ipſi Fauſto atque aliis ingrediendæ, quam poſtea ſecuti ſunt, viæ dux & auctor extitit. Nunc ad Fauſtum redeo: cujus primùm vitæ ſeriem ac præcipuos caſus compendio retexam; deinde rerum geſtarum capita complectar; poſtremò quæ de animi & corporis habitu curſim inquirenti comperta habere licuit, paucis adjiciam.

Natus eſt duabus horis & tribus ferè quadrantibus ante ſolem Nonis Decembris orientem, in calce anni 1539. annis ferè quatuordecim Lælio patruo minor. Mortuus eſt anno 1604. paulò ante ineuntis veris initium, annum ingreſſus quintum ultrà ſexageſimum.

Ejus ætatis viginti primùm, & paulò poſt duodecim annos in patriâ: triennium circiter in receſſu Lugdunenſi; reliquos triginta annos continuos egit in voluntario exilio. Orbata parentibus fuiſſe videtur ætas illa, quæ capiendo literarum & ingenii cultui maximè docilis eſt. Leviſſimè enim, & omni præceptore deſtitutum bonarum artium ſtudiis ſeſe operam impendiſſe queritur. Et alibi, Se philoſophiam non didiciſſe; nec Scholaſticam Theologiam unquam attigiſſe; & ipſius Logicæ artis nihil niſi rudimenta quædam, idque valdè ſerò deguſtaſſe fatetur.

Superbientis hæc fuit ſeculi contumelia, quòd tàm inſigni documento compertum eſt, etiam ſine iſtis (quas meritò quidem, ſed tamen ſæpe intem-

perantius

perantiùs ſuſpicimus) præſidiis eſſe

Magnos poſſe viros, & magna exempla daturos.

Forſitan & expediebat, natum ut de dogmatibus orbis cognoſceret ingenium, nullis delibari præjudiciis; ne quam errorum fibram admitteret, quibus extirpandis adoleſcebat. Etenim facta errorum Theologia ipſam quoque philoſophiam ac propè omnes bonas artes infecit. Itaque non in cunis tantum, ſed in ipſis quoque primæ doctrinæ rudimentis jam omnis pueritia orbis decipitur, & opiniones tanquam veras imbibit, priuſquam judicare poſſit, an talæ ſint. Ita fit, ut ſæpe præſtet nullis, quam perverſis documentis imbui: nec mirum ſit interdum turpiùs eruditos deſipere, & rude vulgus judicare incorruptiùs. Quod non ita accipi velim, ut eruditionem, ſed ut abuſum ejus damnare exiſtimer; nec frænum ipſi, ſed cautionem optare. Iſtiuſmodi levi literarum tincturâ, ſimulque Juriſprudentiæ (ut arbitror) ſtudio prima Socini ætas occupata fuit, ad annum uſque tertium & viceſimum. Hauſerat tamen jam ante divinæ veritatis principia, partim acri ingenio, partim Lælii patrui monitu, præcipuè eum ſubito ingruente diſcrimine, quod antea quoque monuimus, in Galliam conceſſiſſet. Tametſi Lælius, ingenio nepotis confiſus, plura divinanti innueret, quàm traderet diſcenti; nonnulla etiam in experimentum judicii adoleſcentem celaret; non diſſimulato inter amicos præſagio, plenius hæc atque feliciùs à Fauſto orbi prodenda. Sed cum poſt obitum Lælii revertiſſet in Italiam, in illo ævi fluxu, ætas adoleſcentis veluti navis ſine rectore fluctuans, neſcio quibus ventis abrepta, pene ad aulicas Sirenes conſenuit. Etenim in Regiam Franciſci Magni Ducis Hetruriæ aſcitus, eique honoratis miniſteriis plurimùm conciliatus, cum iſthic flagrantiſſimâ gratiâ & dignitate floreret, totos duodecim annos in aulâ Florentinâ conſumpſit. Periit ipſi tunc (ut ipſe perpetuis gemitibus dequeſtus eſt) florentiſſima pars ævi; ſi modo periiſſe cenſenda eſt, in quâ non umbraticis doctrinæ præceptis, ſed ſolidis vitæ experimentis formatum eſt ſublime judicium; in quâ & ille juvenilis æſtus deferbuit, qui plerumque magna in magnos lapſus præcipitat ingenia. Et profectò niſi id quoque aliunde nobis conſtaret, vel ex ipſâ ingenii vi conjectura duci poſſet, quàm vehementibus olim animi motibus æſtuaverit illa indoles. Sub exitum illius temporis tetigit animum ejus ſeriò de bonorum delectu deliberatio: quam ea animi magnitudine expedivit, ut ſibi ob ſpem cœleſtium omnia terrenorum votorum emolumenta calcanda decerneret. Itaque nihil cunctatus, deſperata ab invitiſſimis principibus miſſione, ſuâ ſponte patriam, amicos, ſpes & opes ſuas deſtituit, quò liberius ſuæ atque aliorum ſaluti incumbere poſſet. Non ingratam ejus operam Magno Duci fuiſſe abſentis jam & exulis deſiderium oſtendit. Sæpius enim per literas atque nuncios, Pauli potiſſimùm Jordani Urſini, viri illuſtris, qui ſororem Magni Ducis in matrimonio habebat, operâ hominem ſollicitavit ad reditum, ſolitâ quidem modeſtiâ, ſed obfirmato animo renitentem. Annus agebatur Chriſti nati 1574. ætatis autem ejus quintus & trigeſimus, cum ex Italia in Germaniam ſeceſſit. Venientem hoſpitio excepit Baſilea, benigna receptatrix Chriſti exulum, & quæ jam pridem periclitantem innocentiam gremio ſuo fovere didicerat. Illic ſolidum triennium & quod excurrit Theologiæ ſtudio incubuit; Sacris præcipuè voluminibus intentus, quorum ad ſynceram intelligentiam cùm aſſiduis votis atque precibus aſpiraret, pauciſſimis Lælii patrui ſcriptis, & pluribus ab eo ſparſim relictis notis multùm adjutus eſt. Quod ipſe, cum ſupprimere poſſet, ingenuè ſemper præ ſe tulit ac profeſſus eſt. Cum ad annum uſque 1577. Baſileæ degeret, creditum ſibi veritatis pignus in ſecreti pectoris cuſtodia minimè detinuit. Itaque dum lumen ſibi exortum ad alios propagare ſtudet, ab amicis ad alienos ſenſim delapſo diſſerendi argumento, diſputationem de Jeſu Chriſto Servatore ore primùm inchoatam, poſtea ſcripto complexus eſt. Quam antequam abſolveret, primùm valetudine à ſtudiis, deinde peſte à ſcriniis Baſileæ relictis excluſus, aliam interim cum Franciſco Puccio diſputationem, ineunte anno 1578. Tiguri confecit; mox eodem anno Baſileam reverſus libro quoque de Servatore ſummam manum impoſuit. Multùm illa tempeſtate Tranſylvanicis eccleſiis turbarum dederat Franciſci Davidis & reliquorum de honore ac poteſtate Chriſti opinio. Cui malo remedium quærens Georgius Blandrata (cujus tunc & in illis Eccleſiis, & apud rerum potientes principes Bathoreos magna erat auctoritas) illo ipſo Chriſti nati anno Socinum Baſileâ evocavit; ut præcipuum factionis ducem Franciſcum Davidis à tàm turpi & pernicioſo errore abſtraheret. Id quo commodiùs fieret, conducto apud eundem grandi ære hoſpitio, eâdem utrumque domo atque menſâ paulò plus quàm per trientem anni uti voluit. Sed Franciſco exiſtimationis inter ſuos retinendæ, quàm quærendæ veritatis cura fuit antiquior. Itaque errorem ſuum non modò privatim ſpargere, ſed publicè pro ſuggeſtu promulgare auſus, præſens ſibi periculum accerſivit, in carcerem mox juſſu Tranſylvaniæ principis conjectus, in quo paulò poſt mortem obiit. In hujus exitu cum ab omni culpâ abeſſet Socinus, invidiam tamen non effugit. Quaſi veró aut hic aliis armis Franciſcum debellare non poſſet, cùm utrinſque diſputantis documenta publicè extent; aut Magiſtratus ille ita fuerit cauſæ Socini addictus, ut ipſius, ſive cujuſquam ex eodem hominum genere arbitrio ſtringeret arma ſuæ poteſtatis. Quod ſi quis fortè à Socini cauſâ non alienus (quod mihi quidem non conſtat) auctor fuit principi acerbioris in Franciſcum conſilii, ejus certè culpam Socinus præſtare non debuit, cujus neque conſilium ſcire, neque factum ullo modo probare potuit. Nam ut alia plurima taceam, nihil magis adverſum Socini ſententiæ accidere poterat, quàm illud dogma, quod Franciſci viventis voce atque ingenio defendi non poterat, ejuſdem morientis muto, ſed efficaci teſtimonio ſancitum videri: præſertim cùm obitus ejus martyrio ſimilis ſtatim omnium in ſe oculos converterit. Socini diſputatio, quam cum ipſo habuit, licet eo ſuperſtite conſcripta, quintodecimo demum poſt anno vix in lucem prodire potuit. Poſt hanc diſputationem in Majo anni 1579. abſolutam, & Eccleſiis Tranſylvanicis exhibitam non diu iſthic Socino commorari licuit, per morbum ibi vulgò graſſantem, quem colicam vocant. Eodem igitur anno jam quadragenarius migravit in Poloniam, ubi Eccleſiis Polonicis, quæ ſolum patrem Domini Jeſu ſummum Deum agnoſcunt, publicè adjungi ambivit: Sed cum diſſenſionem in quibuſdam dogmatis non premeret, ſatis acerbè atque diu repulſam paſſus eſt.

Qua tamen ignominia minimè accenſus, vir, non tàm indole, quàm animi inſtituto ad patientiam compoſitus, nulla unquam alienati animi veſtigia dedit. Quin potiùs impreſſionem variorum hoſtium, à quibus tunc illæ Eccleſiæ vexabantur, ſuo ſibi ingenio ſumſit propulſandam. Primus Andreæ Volani impetus refellendâ ejus paræneſi exceptus eſt; eademque occaſione rogatu Nemojevii ſeptimum caput Epiſtolæ ad Romanos explicatum. Mox Jacobum Palæologum adoriri placuit; cujus tunc exiſti-

matio atque auctoritas peſtilentium errorum reliquias in hominibus alioqui minimè malis fovebat. Hunc non odio, ſed conſilio, durius aliquantò habitum, ſemper excuſavit. Paulo poſt, cujo redintegrante pugnam Volano certamen recruduit, ſimul ad Poſnanienſis Collegii Theſes reſponſum eſt. Dum pro veritatis patrocinio tot pugnas atque odia Socinus ſuſcipit, calumniatoribus tot inimicitiæ non caruerunt. Stephanus tunc Regnum Poloniæ obtinebat. Ejus aures accuſator imbuit ſeditioſi contrà Magiſtratum ſcripti criminatione. Indignum eſſe, ſi authori vago atque exuli Italo impunè abeat hæc audacia. Libellus contra Palæologum deſignabatur. Qui licet aliud non poſtularet innocentiæ teſtimonium, quàm ſui lectionem, declinari tamen periculum placuit.

Proinde Cracoviâ, ubi quartum jam annum degebat, commigravit ad virum nobilem, Chriſtophorum Morſtinium, Pawlikovii Dominum, ubi non tàm latebris, quàm Nobilitatis in gente noſtrâ privilegio innocentiam tutatus eſt. Nam rus illud ſuburbanum paucis paſſuum millibus Cracoviâ diſtat. Illinc, quam ex vinculis crimina purgare, conſultius viſum. Nec ad illum modo temporis articulum periclitanti patuere officioſæ domus hoſpitalitii lares; ſed amplius triennio foverunt hoſpitem. Et quò cumulatiùs eſſet exſtructæ humanitatis ſpecimen in exulem ac peregrinum, paulò poſt etiam ambienti filia familiàs virgo nobilis in matrimonium collocata eſt; factuſque ex hoſpite gener, ſecuritatem in illis locis ſuam affinitatibus & amicitiis ſanxiſſe viſus eſt. Ruri dùm ageret, cùm alia multa præclara, tùm præcipuè librum contra Eutropium conſcripſit: conſtanter illius Eccleſiæ famam & cauſam propugnans, à qua iniquiſſimo præjudicio damnatus multa inſons indigna jugiter pertulerat. Filiam Agnetem ſuſtulit circa Pentecoſten anni 1587. ætatis 48. ex qua, cùm poſt mortem patris Stanislao Wiſzowatio Equiti Polono nupſiſſet, nepotes nepteſque etiamnum ſuperſunt. Eodem anno in Septembre amiſit uxorem Eliſabetham: quem caſum viro luctuoſum & acerbum gravis ægritudo corporis excepit; adeò quidem pertinax, ut per aliquot menſes ſtudiorum uſum interciperet. Et, ne qua calamitatis ſpecies abeſſet, eâdem ferè tempeſtate, per mortem Franciſci Magni Ducis Hetruriæ, fructus bonorum ejus, quem quotannis ex Italia capiebat, penitus ipſi fuit ereptus. Sanè aliquantò antè, criminatorum acerbitate ac minis Pontificum, bona ejus in periculum venerant. Sed Iſabellæ Mediceæ Magni Ducis Hetruriæ ſororis, quæ Paulo Jordano Urſino, quem ſuprà memoravimus, nupta fuerat, dum vixit, enixo ſtudio, & poſteà ipſius Franciſci Magni Ducis benevolentiâ, factum eſt, ut illo ſuperſtite annuos ex iis reditus Socinus caperet. Adeò nondum illic meritorum ejus exoleverat memoria, ut literis ac precibus, damnati & exulis pridem deſtituti ac ſæpè repudiati, principes difficillimâ in re gratificarentur. Humaniſſimis quoque literis compellatus, & in poſterum quoque bono animo eſſe juſſus eſt, quamdiu vita illis ſuppeteret, dum ne in libris edendis nomen ſuum publicè extare pateretur. Sed tunc illos principes infeſtum Socino fatum abſtulerat. Atque ut omnia in ſollicitudinem viri conſpiràſſe viderentur, viduum, ægrum, & fortunis omnibus provolutum ipſa Reipublicæ noſtræ tempora angebant, tunc maximè dexteritatibus inter ſe regni Polonici candidatis turbulenta; ideoque inimicorum licentiæ opportuna. Jam enim iterum Cracoviam migraverat. Proinde in tot malis ſolatium à negotio petit, quod ſibi repurgandis, qui tum in Eccleſia vigebant erroribus, divinitùs datum ſentiebant. Quanquam igitur anteà quoque Eccleſiaſticos conventus frequentare ſolitus, anno tamen 1588. in Breſtenſi Synodo (quod oppidum eſt in Lithuaniæ finibus) majori quàm anteà conatu atque fructu, de morte & ſacrificio Chriſti, de Juſtificatione noſtra, de corrupta hominis natura, denique cum Davidianis & Budneiſtis, de Jeſu Chriſti invocatione diſputavit. Hic fuit annus, quo primùm Luclaviciani Cœtus cura atque provincia mandata eſt Petro Stoinio, Petri illius Statorii Thonvillani filio, cujus progenies olim inter indigenas nobiles cooptata, hodie quoque habet aliquos in patria noſtra magnis honoribus perfunctos viros ſuperſtites. Is non minùs judicio acer, quàm promptus eloquio, poſtquam Socini amicitiæ copia facta eſt, in ſententiam ejus libenter conceſſit. Paulo ante quoque non paucos è præcipuis privatim in ſuam ſententiam pertraxerat, & ſuffragantium ſibi non exigua indies fiebat acceſſio. Refragabantur tamen adhuc viri maximæ auctoritatis, Nemojevius ac Czechovicius, & plerique è Miniſtris natu majoribus. Primus olim Secininus ſententias Socini, in quas deſcenderat, propugnàſſe palam dicitur auſus. Secuti mox alii. Quos inter grande partibus momentum addiderant, Andreas, Stanislaus, Chriſtophorus, tergemini fratres Lubienecii, quos ſplendidis natalibus, & in ſummam ſpem genitos, atque partim in aula Regia, partim in ſummorum Procerum contubernio educatos, à mediis vitæ illecebris ad Religionis curam ſacer quidam inſtinctus abripuerat. Hi, quemadmodum flagrantiſſimo zelo omnia pietatis impedimenta calcaverant, ita agnitæ veritati pari animi candore ac magnitudine ſubſcripſerant.

Jamque & alii certatim è paſtorum ordine partibus addebantur, præſertim è junioribus, quos minùs morabatur inveteratæ opinionis atque auctoritatis præjudicium; cùm evenit caſus novitate inſignis, qui quanta vis ſit veritatis documentum dedit memorabile. In magno ſententiarum diſſenſu laudabilis hæc fuit illius Eccleſiæ concordia, quod tantùm opinionibus, non etiam odiis homines illi pugnaverint. Et cùm alii aliorum ſententias deteſtarentur, ſeſe tamen mutuo minimè damnarent. Itaque integrâ utrinque tolerantiâ ſæpiùs acriter diſceptabant, atque hoc fuit præcipuum illarum Synodorum negotium.

Anno igitur 1589 in Synodo Lublinenſi, ſententia Socini de cap. ſeptimo ad Romanos non mediocriter agitata eſt. Erant qui defenderent; ſed & oppugnantium paſtorum non minor fuit numerus. Ex iis unus, Nicolaus Zitinius, ab aliis earundem partium juſſus contrà mentem Socini caput illud exponere, eoque conſilio rem ſtrenuè aggreſſus, delapſus inter differendum ad verba, quibus Apoſtolus gratias agit Deo liberationis nomine, hæſit attonito ſimilis. Et mox, Ecqua vero eſt iſta liberatio? ait, ecquod beneficium illud, quod tantas Apoſtolo grates expreſſit? An quod in tantâ eum peccati ſervitute detineri neceſſe fuit? Hoc vero mihi equidem probari nullo pacto poteſt. Ego igitur (inquit) pariter ingentes Patri luminum ago gratias, quòd mihi nunc ab errore liberato veritatis ſuæ lucem oboriri voluerit. Mox contrariam explicandi rationem ingreſſus, pro ſententiâ orthodoxâ accuratè diſputavit. Stupentibus & arguentibus quorum cauſam ſuſceperat, reſpondit, ſe non potuiſſe convictæ mentis judicio refragari. Magnum ea res momentum attulit ad veritatem propagandam; ſed non minus illorum ſtudia, qui ad amplectendum eam ſignum cæteris ſuſtulerant. Hos inter eminuit Petri, quem diximus, Stoinii eloquium. Unam illam facundiam parem ingenio Socini Deus Eccleſiis iſtis contulerat, quæ ſubtiles & à rudiorum captu remotiores Viri ſenſus populari ratione tradere, & flexanimæ orationis genio cunctis probare potuerit. Hoc ille videlicet ſuæ mentis præcipuo interprete uſus eſt, ad inſigne

ad inſigne Eccleſiæ Dei emolumentum. Quicum ut tantò arctius jungeretur, evenerunt nonnulla quæ cogerent. Jamdudum Socinum Cracoviæ commorantem circumſtare undique pericula cœperant, quæ plerumque fideles Chriſti ſervos comitari amant. Quanta ibi contumelia affectus fuerit ab inſolenti milite Verneco, ipſe in quadam epiſtola exponit. Sed præcipuè poſt librum de Servatore typis evulgatum inimicorum odia recruduerunt. Itaque anno 1598. commota per Scholaſticos infimæ plebis fæce, æger tunc & fortè curandæ valetudini intentus, extrahitur è cubiculo ſeminudus, & per forum ac celeberrimas plateas, depoſcentibus ad ſupplicium pleriſque, contumelioſe raptatur. Tandem in illâ furentium colluvie peſſimè mulctatus, à M. Vadovita profeſſore Cracovienſi ægrè furenti multitudini eripitur. Direptas tunc ſarcinas & ſupellectilem, quæque alia rapi potuêre, longè minori dolore tulit, atque ſcriptorum quorundam jacturam irreparabilem, quam ipſius vitæ impendio ſeſe redempturum fuiſſe ſæpè profeſſus eſt. Periit ibi unà inſignis contrà Atheos labor, quem refellendis ingenioſis magni cujuſdam Viri commentis ſuſceperat. Cum verò ad tam barbarum ſævitiæ exemplum minæ quoque accederent, Cracoviâ Luclavicias migravit, in pagum ultimâ ſuâ habitatione atque obitu nobilem, novem circiter milliaribus Cracoviâ diſſitum; ubi aliquot annos, uſus menſâ & ædibus viri nobilis Abrahami Blonſcii, vicinus Stoinio vixit. Ambo igitur mutuam ſibi operam de propinquo navantes in profligandis errorum reliquiis, jam ad unanimem in omnibus ſententiis conſenſum penè univerſam illam Eccleſiam redegerant. Nam & ipſe pridem Nemojevius pleriſque in rebus Socino aſſenſus, hallucinationes ſuas nunquam ſatis prædicandâ ingenuitate damnaverat.

Solus Czechovicius à ſententiâ ſuâ dimoveri non potuit. Qui cùm, vincente potiori parte, ad cætera ægrè quidem, ſed tamen utcunque conniveret; paulo poſt in ſententiâ de Baptiſmo ciêre turbas cœperat: quæ tamen citò ex voto Socini ſopitæ, poſteà ſuapte ſponte evanuerunt. Repurgatâ ſic plenè ab erroribus Eccleſiâ, veluti ad unam eam rem hucuſque vitâ productâ, non tàm immaturo ſibi, quàm luctuoſo ſuis fato eripitur Luclaviciis, exeunte brumâ, anno ætatis quinto ultrà ſexageſimum. Ultima morientis vox excepta, ſe non magis ævi, quàm invidiæ & moleſtiarum ſaturum, læta atque intrepidâ ſpe propendere in ſupremum illum fati ſui articulum, qui miſſionem ab ærumnis ſimul & laborum ſtipendium oſtenderet. Quem vitæ ac laborum ſocium, eundem funeris laudatorem, & ſequenti anno comitem habuit, Petrum Stoinium; qui tanquam præſtitutum quoque jam vitæ penſum exegiſſet, Socinum ſecutus eſt vix quadragenarius.

Curriculum vitæ ejus emenſi, per quod compendio feſtinavimus, reſtat ut in diſpiciendo quid geſſerit, quid præſtiterit, paululum figamus veſtigium. Nemo memoriâ noſtra de toto Chriſtiano orbe, ſed inprimis de Eccleſiis Polonicis, melius meruit. Primùm enim genuinam ſacrarum literarum mentem, tot editis lucubrationibus, innumeris in locis aperuit. Deinde ſententias de Dei atque Chriſti perſonâ, quas jam in Poloniâ vigentes deprehenderat, ſolidis argumentis confirmari, & à ſubtilibus cavillis atque ſophiſmatis peritè defendi unus egregiè docuit. Mox quaſdam impias, alias prophanas ſententias, quarum exitiabile virus furtim in Eccléſiæ gremium irrepebat, feliciſſimè extinxit. Nemo acrius Judaizantes repreſſit: idem Chiliaſtarum opinionem: idem multa præterea alia fanatica ſomnia exploſit. Errores autem, qui à reformatis Eccleſiis hauſti magno adhuc numero in ea Eccleſia regnabant, mirâ felicitate extirpavit. Talia erant, de Juſtificatione, de placandâ juſtitiâ Dei, de prædeſtinatione, de ſervitute arbitrii, de peccato originis, de Cæna quoque Domini, de Baptiſmo, & alia ſiniſtrè intellecta dogmata. Denique ſublatis pernicioſis erroribus, ne quid ineptiarum quoque in Eccleſia relinqueret, ſuperſtitiones plurimas circa res indifferentes exterminavit. Ex hoc genere fuit nimia vilis veſtitus ambitio, deinde capeſſendi magiſtratus, aut etiam citrà vindictæ ſtudium ſui juris perſequendi religio, & ſi quos ſimiles nævos primi fervoris inconſideratior zelus aſperſerat.

Vitæ ordine atque rebus geſtis expoſitis, reliquum eſt, ut de animi & corporis habitu pauca addamus. Ingenii & judicii laudes memorare, ſuperfluæ eſt operæ, cùm tot ejus monumenta in promptu ſint. Eruditionem autem quò pertinacius occuluit, eò ſe prodit impatientius. Serior hæc, verùm ſolidior acceſſerat. Nec deſunt in ejus ſcriptis felicis quoque memoriæ veſtigia. Unum ipſius ſpecimen præterire nequeo, quod in diſputatione cum Chriſtiano Francken edidit. Hic in conſeſſu Synodi Chmelnicenſis, doctrinæ atque ingenii ſpecimen oſtentare cupiens, tumidiùs quàm par erat paſtores illos ad diſputandum provocaverat, mediocrem ſingulorum eruditionem deſpiciens. Et quò magis diſputaturum ipſâ copiâ percelleret, atque obrueret, meditato apparatu quinquaginta ſimul argumenta contrà invocationem Chriſti propoſuit. Turbaverat ea res nonnullos, & Socino, licet ab Eccleſiâ toties repulſo, reſpondendi provinciam mandaverant. Is hominem improviſò iniquam diſputandi rationem ingreſſum, & uno penè ſpiritu tot præparata ſpicula effundentem, attentè audiens, monebatur ut ſaltem capita rationum quibus reſpondendum eſſet notaret. Sed memoriæ fiducia calami ſubſidium ſprevit, & hominem quouſque libuit ſuas illas rationes declamantem, patienter audiit; mox eodem planè ordine longam argumentorum ſeriem retexens, adeò ad ſingula ſolidè reſpondit, ut vix quicquam adverſario ſuperfuerit quod contrà mutire poſſet. Itaque ſe minùs in ea materia promptum ac paratum profeſſus, &, ſtupentibus omnibus, confuſus abiit. Et quoniam naturæ ejus dotes attigimus; ſi quem fortè ea cura tangit, ut figuram quoque corporis cognoſcere aveat, ſciat illi non defuiſſe formam indole ſuâ dignam: ſtatura juſtam quidem non excedens, ſed proceræ vicinior fuit. Habitus corporis gracilior, intrà modum tamen. In vultu porrectæ frontis dignitas, & oculorum maſculus decor vibrabat. Venuſtas & gratia oris vigorem & majeſtatem nihil minuebat. Cibi ſomnique parcior, & omnium voluptatum citrà ambitionem abſtinens, in una valetudine curanda ſcrupuloſus, & ſæpe nimius fuiſſe videbatur. Quâ tamen proſperâ plerumque uſus eſt, niſi quod interdum calculi doloribus, & paſſioni colicæ obnoxius eſſet. Lippitudinem quoque nimiis lucubrationibus contractam jam ſenior querebatur. Lenis vitæ atque inſons genius. Mira ſimplicitas in moribus, quibus ita gravitas inerat, ut abeſſet ſupercilium; & hominem facilius revereri velles, quàm poſſes timere. Alloquio facilis honorem cuique ultrà modum exhibuit, & ſi quid damnare in eo cuperes, nihil fuit vituperio propiùs, quàm nimia ſui contemptio. Modeſtus corporis cultus, ſed tamen comptus & elegans, tametſi à faſtu longè receſſerat, faciles minùs aſpernebatur munditias. Officioſus in amicos & in omnibus vitæ partibus diligens. Principes quorum in miniſterio partem ævi poſuit, ità demeruerat, ut nec deſiderium ejus diuturna abſentia, nec favorem manifeſta offenſio extinxerit. Patruos, fratres, agnatos, omni officio proſecutus, Lælium præcipuè ſuſpexit & coluit. E propinquis mulieribus, præter Camillam aviam

matronam

matronam lectiſſimam, Portiam amitam, & Phyllidem ſororem, ſuo utramque merito vehementiùs dilexit. Quarum illa dum vixit laudatiſſimæ pudicitiæ exemplar, prudentiâ ſimul & comitate morum incredibili, adeo Lælium Beccium maritum, virum inſignem ſibi devinxerat, ut is ſæpè cùm lachrymis ſe tali tantaque conjuge indignum fuiſſe diceret: Hæc morum atque in regenda domo diſciplinæ ſanctitate, viro probata, (is fuit Cornelius Marſilius nobiliſſimo loco natus) immortale ſui moriens deſiderium reliquit. Et quoniam pridem à naturæ dotibus ad ea quæ ſuâ ſibi operâ quæſiverat bona delapſi ſumus, non ſunt premendæ ſilentio nonnullæ è virtutibus ejus, quibus ſuprà multos eminuit. Non facilè dixerim, in tàm vehementi indole plùs ignis, an ingenii fuerit; adeò antequam impetus ſuos ratione compoſuiſſet, præcipitem ad bilem natura formaverat. Quam tamen ita fregit ac domuit, ut quæ poſteà in homine eluxit manſuetudo, pleriſque viſa fuerit naturæ laus eſſe, non induſtriæ. Patientiæ quoque commendationem, cùm fortunæ & injuriarum indignitas; tùm delicata, ideoque irritabilis auget indoles. Nihil ejuſmodi hominibus malorum accidere ſolet ſine exquiſito doloris ſenſu; neque adeò mirandum eſt, quod ſæpè plùs capere poſſit triſtitiæ ingenium capacius. At ille in hoc quoque certamine ſortis & naturæ ſuæ victor apparuit: poſtquam tot calamitates ab alienis, tot à ſuis injurias, pericula ab hoſtibus, ingratitudinem ab amicis, invidiam à doctis, odium ab imperitis, inſaniam ab omnibus, pauperiem à fortunâ, denique ab ipſâ illâ quàm unicè ornavit Eccleſiâ, jugem nec ſine ignominiâ repulſam, Chriſtianâ animi magnitudine tulit ac perpeſſus eſt. Penè injuriam feci fortunæ, quòd in eam paupertatis ejus cauſam rejeciſſe videor. Verùm ego nunc non culpam ejus accuſavi, ſed indicavi ſtatum: quem Socino evadere per fortunam forſitan licuit, ſi aut per conſcientiam, aut per quandam animi generoſitatem fuiſſet integrum. Sanctitatis certè famam ex mendicitate nunquam venatus eſt. Quoties tamen vel tenuiſſimo ſumptu conditionem ſuam tolerare potuit, adduci nequibat ut munera ultrò oblata caperet. Ultrò quin etiam in egenos facultates ſuas erogabat. Nec tantùm eleemoſynas, ſed & liberalitatis nullum genus omiſit: ut agnoſceres flagrantem promiſcuo omnium amore caritatem. Sumptibus quoque ſuis nonnullos libros in lucem edidit; ut ad ardentem promovendæ divinæ veritatis zelum, nihil ſibi faceret reliqui. Hanc tot ſcriptis, tot epiſtolis, tot privatis publiciſque diſputationibus, tot informationibus eorum quos mentis ſuæ paſſim habuit interpretes, tot longis, pleriſque ab extremâ Sileſiæ orâ in intimam Lithvaniam, ſuſceptis itineribus: valetudinis, famæ, fortunarum diſpendio, ſui denique capitis periculo, ſibi ſumpſerat propagandam. In tantis laboribus, & diſcriminibus, quo uno ſe ſuſtentabat ſolatio, idem toti Eccleſiæ, unicum ad vitam ſanctius agendam remedium inculcare non deſtitit. Spem enim immortalitatis jugem ſollicitè ac delicatè fovendam cenſuit. Adeò ut cuidam ſenecioni in argumentum pietatis tumulum ſibi conſtructum oſtentanti, ac ſubjicienti, mortem ſe perpetuò meditari: rectiùs facturum reſponderit, ſi reſurrectionis rationem meditaretur. Sanè in omnibus vitæ partibus, ſed maximè in rerum ſpiritualium judicio, prudentia ejus eluxit. Quæ veluti fructus quidam fuit humilitatis ejus atque modeſtiæ: virtutis ita ingenio ſuo inſitæ ac peculiaris, ut in cæteris alios, in hac ſeipſum æmulatus fuiſſe videatur. Neminem unquam contempſit, nullam rem niſi conſultò ac circumſpectè aggreſſus eſt. In ſtudiis quoque adeò omnis ſui fiducia aberat, ut nihil ſcribere auſpicaretur, niſi longâ & maturâ meditatione concoctum. Idem in lucubrationibus ejus non difficulter deprehendas. Quoties is per ſalebras quas alii ſecuro gradu calcaſſent, ſuſpenſo inceſſit veſtigio! ut nemo ſic alieno, quemadmodum is proprio judicio diffiſus fuiſſe videatur. Quod ſingularis ejus modeſtiæ, ut diximus, tunc fuit præmium, nunc eſt indicium. Sed præcipuè fides ejus multùm inter cæteras laudes enituit. Nemo poſt hominum memoriam omnibus præſidiis inſtructior fuit, quibus ad famam, atque opes, & altiſſimum vitæ iſtius apicem aſcenditur: nobilitatem generis, amicitiarum ſplendorem, gratiam principum, opes ingenuas, valetudinem, ingenium, eloquium, eruditionem & maximarum rerum capacem indolem, Natura, Fortuna, induſtria denique certatim cumulaverant. Tantarum illi rerum jacturâ conſtitit vocantis obſequium Dei, & concreditæ veritatis Fidei commiſſum. Parum erat deſtituiſſe tot ſummæ ſpei pignora, niſi ſe ultrò infinitis miſeriis, egeſtati, diſcriminibus, inimicitiis, omnium deſpicatui, probris & contumeliis, & execrabili ubique ſui nominis memoriæ, veluti devotam publicis odiis victimam, ſciens prudenſque objeciſſet. Neque verò reſpexit ulla præſentis, aut ſaltem propinquæ mercedis ſtipendia. Longè ille ſua vota, ultrà vitæ quoque ſuæ limitem, imò ultrà labentis tunc ſeculi curriculum jaculatus eſt; adeoque bona fide ſpes ejus in cœlum erigebatur, ut in nullo terreni ſolatii fulcro recubuerit. Non detraho debitas aliorum meritis laudes: manet ſingulos ſuum decus. Verùm pace omnium dixerim, tentavêre forſitan illuſtrium virorum aliqui, ad tàm ſublime fidei ſpecimen eniti, ſed neſcio an quis evaſerit. Plerique enim non caruêre ſubſidiis quibus eorum virtus citò ſublevata eſt, ut non diu creditores ſummi Dei exiſterent. Lutheri & aliorum animi magnitudo plauſu mox & ſtudiis principum ac populorum excepta eſt. Quot alios, inopes alioqui & obſcuros, cauſæ Dei defenſio, ad opes atque potentiam provexit? Quos tamen hæc viciſſitudo à fidei laude non excludit, ſi quæ ipſos provexit cauſa, unà cum iis demum ipſa adolevit.

Sed illi in hunc numerum non temerè veniunt, qui florentem jam & adultam Dei cauſam (ſive illa verè talis, ſive prætenſa ſit) etiam non exiguis rerum ſuarum impendiis demerentur. Habent enim quod ſperent in terris, etiam citrà cœli reſpectum, & in ejuſmodi præſentium præmiorum expectatione non ſemper facilè diſcernas, utrum magis Deo confidant iſti, an induſtriæ ſuæ.

At Lælius & Fauſtus, viri tanto judicio, tanta illius (quo vixerunt) ævi cognitione atque experientiâ, quodnam ſibi in terris dum viverent, imò & proximo poſt ſeculo, tot laborum atque diſcriminum ſolarium deſpondere poterant, dogmata profeſſi, nullâ auctoritatis pompâ, nullo partium ſtudio, nullâ diſſolutioris vitæ conniventiâ, nullo alio lenocinio commendata; quin potiùs auſteritate ſuâ cunctis exoſa atque inviſa. Nullam hic ſanè video terrenæ ſpei latebram, quæ vel minimum decerpat de nobiliſſimæ fidei laude, quæ quanta quanta fuit, omnibus terris excluſa, in cœlum evolaverat, & in ſolius Dei clementiâ collocabatur.

Ignatius quoque, ut alios taceam, majorum noſtrorum memoriâ, patriam, agnatos, opes, honores & alias illecebras contempſerat, multos quoque labores, multa diſcrimina ultrò ſubierat, zelum gloriæ Dei & fidei militiam profeſſus. Non deſpicio animi magnitudinem quæ in eo aut nonnullis ſimilibus apparuit. Neque enim prorſus molli itinere ad gloriam contenderunt. Sed nondum hîc video illud magis arduum, quod quærimus, nobilioris fidei ſpecimen. Non ſumo mihi tantum, neque etiam in

præſentia multùm intereſt, ut de cujuſquam mentis propoſito ſententiam feram, quam feret olim judex falli neſcius. Itaque nihil moror quid Ignatius in animo habuerit, cùm ad præſens negotium ſufficiat, quid habere potuerit. Videbat ille ſanè res Pontificum in quibuſdam provinciis afflictas; ſed in pluribus quoque aut ſaltem potentioribus, adeoque in patriâ, & ubi ſedem fixurus erat, benè firmatas & florentes ignorare non poterat. Immenſa quæ propugnatoribus ſuis Eccleſia illa ſtatim reponit præmia, virum iſtum latuiſſe quis dixerit? Acris eſt profectò in generoſis animis gloriæ ſtimulus. Ubicunque illuſtris famæ campus panditur, nonmodò ipſi voluptates atque opes ſordent, ſed vita quoque ipſa vilis eſt. Itaque & martyria pro felici atque opulentâ Eccleſiâ, etiam citrà nobilius religioſæ fidei documentum facilè ſuſcipiuntur, neque adeò plus admirationis mereri poſſunt, quàm illi quondam, qui

——————in *Punica nati*

Tempora, Cannarum fuerant, Trebiæque juventus.

aut ſi Caſtrenſe vulgus diſplicet, quàm

Cordus pro patriâ non timidus mori.

Sanè quiſquis in Eccleſia Romana æternitatem nominis quæſivit, non ſtultè profectò elegit gloriæ ſuæ ſpatium. Nunquam enim Romana olim Reſpub. (quamvis hac potiſſimùm ratione adoleviſſet) totant tanta præmia periculis pro ſe ſuſceptis proponebat, quot & quanta Romana Eccleſia repræſentat. Serò illa pulvinaria atque aras, & ſolis tantùm Imperatoribus poſuit. Hæc paſſim bene meritis præter ſempiternam nominis venerationem, templa, & ſodalitia, & honeſtam inter Deos indigetes ſedem exhibet. Quid altius ſuſpiret flagrantiſſima gloriæ ſitis? Quiſquis igitur propoſitis ac propè manu comprehenſis tàm invidioſis ſtipendiis, quantumvis non ſine aliquâ rerum ſuarum jacturâ, militiam iſtam ingreſſus eſt, nihil eſt quod Fidem ſuam Deo imputet. Ubi opes Eccleſiæ Romanæ, tot principum potentia, atque ipſius Hiſpanici imperii ſparſa per orbem moles, ſtetêre in ſubſidiis, facilè fuit etiam in maximo diſcrimine procurrere ante ſigna. Humanæ iſtud erat atque militaris fortitudinis ſpecimen. Ad primævæ quidem Eccleſiæ martyrum aut confeſſorum ſanctiorem gloriam non aſſurgit. Ita illi ſincerè in cœlum ſuſpexerant, ut nihil ſibi in terris quod ſperare poſſent reliquum eſſet. Eorum exemplo ita Lælius & Fauſtus Deo crediderunt quæ in ejus gratiam perdebant, ut nulla propè terrena futuræ mercedis pignora, nullam humanam divinæ ſpei fidejuſſionem, nullum ſolatium acceperint. Unius Dei fidem atque clementiam, eamque longo poſt fata ſua intervallo expectandam ſecuti ſunt. Suo quoque ævo jugiter ſpreti, atque inglorii, &. ſolis odiis nobiles, ne morituri quidem ſecundioris famæ auſpicium delibarunt. Nulli tamen unquam credentium decoxit fideliſſimi numinis beneficentia. Ne iſtud quidem ſervorum ſuorum nobile par diuturnâ oblivione ſepultum eſſe voluit. Oſtendit illos orbi, quâ parte ſui glorioſè noſcitari poterant, protractis in lucem tot inclytis ingeniorum monumentis. Ac licet non hâc mercede ſteterit plenum militiæ illorum ſtipendium; tamen ipſum quoque inter mortales nominis decus ita benignè aſſerere cœpit, ut fortaſſe magis periculum ſit ne nimios, quàm ne nullos ipſis honores habitura ſit poſteritas.

FINIS.

DISSERTATIO
FAUSTI SOCINI
O P E R I B U S

præmittenda.

LECTORI S.

Venit ad te, CANDIDE LECTOR, & uſibus tuis ſe devovet erudita Equitis Poloni diſſertatio. Eam ante aliquot annos flagrans pietatis ardor expreſſit, ut, quia Fauſti Socini opera ſub prælum à nobis tum revocanda erant, unà cum Vita ejuſdem prius in veſtibulo te ædituí ritu exciperet, quàm in eorum adyta penetrares. Sed cum inviderint nobis laudabilis voti ſucceſſum iniqua veritati tempora, & ſcriptorum Socini editionem uſque diſtulerint, in nova conſilia animus flectendus fuit. Vitam proinde Fauſti divulſam à ſociâ diſſertatione publico dare viſum eſt, ut agnoſcat tandem orbis ingens illud cœli depoſitum, & quem ſæculum ſplendorem ſors aſpera ſepeliverat ſpirante, is jam fatis functo reviviſcat & ad meritam ſui venerationem mentes hominum accendat. Verum Vitâ illâ editâ, hæc quoque diſſertatio mordere carceres & poſt longa moleſtæ cuſtodiæ tædia foras ſpectare cœpit. Nos initio quidem ambigui aliquandiu & animi ſuſpenſi ſtetimus. Monebat hinc inſignis commodi ſpes eique jam alludentia ſigna, ut emitteremus cupientem: ſed illinc longo à nobis intervallo diſſitus autor obſtabat, ſine cujus ſuffragio præcipitare editionem inconſultæ temeritatis videbatur. Vicit tamen utilitas tandem, & ancipitem dubitandi curam ſic abſtulit, ut ab autore feſtinati officii expectare veniam, quam apud alios neglecti culpam contrahere maluerimus. Accipe igitur, Lector, benigno vultu ad te properantem, & ita lege, ut judicii quoque adhibeas dexteritatem; ita judica, ut nihil odio, nihil gratiæ dediſſe videaris. Vale.

DISSERTATIO.

MUltùm olim in quærendo ad Felicitatem adeptam humanam elaboravit Ingenium: Sed nulla contentio, nulla induſtria mortalium invenire potuit, quod non niſi Dei immortalis beneficio par erat deberi. Magnam igitur generis humani partem blandæ voluptatum ineſcavêre illecebræ. Nec pauciores auri fulgor extrà ſe poſuit, atque opum utilitas ſibi addixit. Sanè in hoc viſco ferè tota plebs mortalium hælit. Quam tamen turpem aut ſordidam felicitatis imaginem, meritò damnarunt nobiliora ingenia. Gloria iſtis, imperium, potentia, atque id genus cætera, viſa ſunt iſto faſtigio digniora. Sed & hæc inania & fluxa fortunæ munera Sapientiores mortalium optimo jure ſunt aſpernati. Cætera quoque fugacis ævi blandimenta primùm, mox ſpolia, veluti forma & vires corporis, conjugium felix, ſoboles numeroſa, & longævi ſenii vivacitas, eodem cum ſuperioribus faſtidio obnoxia viſa ſunt. Reſtabat vitæ per virtutem actæ decus atque integritas; in quâ optimi quique beatitudinis noſtræ apicem poſuêre. Neque ego ſanè negaverim, nihil eſſe in rebus humanis, quod altiùs ac propiùs ad hoc culmen aſſurgat: in quo tamen iſthic mens noſtra conquieſcere poſſit, nondum perſpicio. Sublatis enim cæteris vitæ humanæ ſolatiis atque illecebris, non alium in virtute fructum video felicitate dignum, quàm bonæ conſcientiæ. Neque verò ſpernendum puto iſtud gratantis ſibi animi gaudium. Sed quomodo ab incidentibus, quibus vita humana infeſta eſt, miſeriis nos vindicare; aut omnino juſtæ beatitudinis numeros implere poſſit, aſſequi nequeo. Animus enim noſter in felicitate, quam ambit, non malorum ſolatium tantùm; ſed vacationem quærit, neque ſe beatiorem miſerrimis eſſe, ſed omnis miſeriæ expertem deſiderat. Nam mala & miſerias non vocare, quæ corpori aut vitæ humanæ acerba ſunt, ſtylum ſapit tumentem, & à mortalitatis captu alienum. Relinquamus eum Homero, qui unus Deorum lingua loqui audebat, ſuo quidem jure uſus, cum non pictor eſſet, ſed poëta:

Chalcidem (ait de avi quadam) *homines Cymindin Dii vocant.*

Nos quamdiu corporis & fortunæ caſibus obnoxii ſumus, bonorum & malorum vocabula rebus imponere cogemur, ex humanitatis potiùs ſenſu, quàm philoſophandi ambitione. Itaque calamitoſæ virtuti ad felicitatem deeſſe multùm judicamus, dignamque meliori fortunâ rectè factorum conſcientiam, miſerationi ſæpiùs, quàm invidiæ propiorem arbitramur. Non latuit id emunctioris judicii philoſophos; qui beatitudine in virtutis actione poſuiſſe non contenti, vitæ proſperæ & externorum bonorum conditionem adjunxêre. Quo quidem nomine ſummi viri immeritò malè audiunt. Nihil enim eſt ineptiùs quàm beatitudinis rationem, quæ in ſolidâ rerum affluentia conſiſtit, hilari quidem, ſed nuda ac ſterili cogitatione circumſcribere. Nempe inops eſt atque egena Felicitas, cui virtus ſuo ſtipendio militat, nec alia laborum atque periculorum præmia habet, quàm eorum memoriam. Neque verò ego præcipuam ejus mercedem cenſeo, res in hac vita proſperas & ex voto fluentes: quod ne principi quidem philoſophorum in mentem veniſſe putamus. Sed tamen miſera, & indigna virtute conditio eſt, inſontem eam gravibus infortuniis mulctari; aut optimè meritam, præcipuis tamen adeoque neceſſariis fraudari vitæ commodis atque ſolatiis. Itaque æquum erat, illud, quicquid eſt, ſine quo vita mortalium acerba & calamitoſa exiſtit, ei felicitati adjungi, ad quam per virtutem aſcenditur. Neque tamen rurſus ſine argumento hæc beatitudinis ſpecies excogitata eſt. Etenim ſi abſque externâ proſperitate non conſtat, quæ neque initio comparari, neque parta retineri noſtro arbitrio poteſt; quid in eâ ſpei aut præſidii ponendum putabimus, quùm nec conſentientibus nobis obtingere, & invitis eripi poſſit?

Verumenimverò juſtiùs hîc mortalitatis noſtræ ſortem deplores, quàm acutiſſimi philoſophi judicium reprehendas. Fecit ille, quod potuit: & felicitatis, quantamcunque olim in hâc vitâ ſperare fas erat, duxit lineamenta. Quid meruit, ſi ea non cujuſvis induſtriæ patet? ſi in ea eſt aliquid, quod nec firmum, nec ſtabile putes? denique ſi non implet aviditatem mentis humanæ? Etenim quæcunque erat illa felicitas, quæ ſperari in hac vitâ poterat, plurimo atque multiplici laborabat defectu. Primùm enim cum ad eam nonniſi per virtutem pateret aditus: neque ea certum ac ſeſe dignum haberet ſtipendium, arcebantur ab eâ penitùs infeliciùs nata ingenia. Eandemque ob cauſam etiam nobiliores animi ad ſupremum virtutis faſtigium aſpirare non poterant. Deinde ſi quis feliciori genio ad aliquam virtutis laudem eluctatus eſt, oranda erat Bona Fortuna, non minus ſurdum, quàm cæcum numen, ut aut venire aut manere propitia vellet: ſine cujus incertiſſima fide nemo ſola virtute ſuæ felicitatis ſtatum tueri poterat. Denique ut quiſquam proſperrimè virtuti ſimul ac fortunæ litaverit; ac utriuſque conſpiratione uſque ad invidiam felix evectus fuerit: impendebat nihilominùs trepido inevitabilis moriendi neceſſitas. Quæ decerptæ beatitudinis ſolatio adeò leniri non poterat, ut quantò quis feliciùs viveret, tantò ægriùs à felicitate ſuâ divelleretur: & in uberiori maximorum bonorum affluentia, copioſiùs haberet juſtiſſimi metus atque doloris argumentum. O duram igitur mortalitatis ſortem, cujus ne iſta quidem rara & paucis optanda conditio, tanti doloris tantæque formidinis expers eſſe poterat! Horum malorum ac miſeriarum exitum invenire, ideoque rectum ad ſinceram felicitatem curſum tenere, quod initio diximus, non erat humanæ opis. Manebat iſta gloria ſummi Dei beneficentiam, qui unus per filium ſuum humano generi vulgavit arcanum illud æternitatis, ESSE aliquod dignum virtute præmium, præter ipſam. Primus hic ingentibus promiſſis ad veram beatitudinem erexit deſideria mortalium, primus incredibilis voti non ſpem tantùm blandam aperuit, ſed ipſius ſpei non dubia dedit pignora. Habemus paternæ fidei obſidem filium, cujus ipſa primùm doctrinæ puritas & ſanctitas etiam ſine advocatis ac patrocinio ſatis pro ſe perorat: cujus vitæ innocentia doctrinam, ſtupenda miracula ipſam præterea confirmant innocentiam. Cujus mors pro ſuæ doctrinæ teſtimonio ſuſcepta, optimæ fidei ſpecimen arguit: ſuperata verò certiſſimi teſtimonii veritatem oſtendit. Cujus à morte ſuſcitatio ardui promiſſi exemplum, exaltatio verò atque imperium certitudinem repræſentat. Cujus denique res per Apoſtolos geſtæ & ille Spiritus admirandorum operum opifex, qui tandem armatum orbem inermis ſubegit; qui ad virtutis ærumnas tot gentes ſine illecebris pellexit, nunquid levia videntur

tur divini ejus imperii ſimul atque ſpei noſtræ documenta? Credibile verò eſt olim immenſam laborum molem non modò ſine ullâ mercede, ſed præſentiſſimo exitio, ullos mortalium in hoc ævo ſubituros fuiſſe, niſi habuiſſent, quo poſthumæ ſpei ſuſtentarent fiduciam? An excelſæ fidei robur in recenti adhuc rerum geſtarum memoriâ tanta ſui experimenta dare potuit, ſi ſuberat ulla non levis aut iniqua diffidentiæ ſuſpicio? Itaque nihil propiùs factum eſt, quàm ut univerſo orbi earum rerum fides fieret, quas initiò pauciſſimi & ſimpliciſſimi mortalium oculis ſuis uſurpârunt. Tot urbes atque imperia, tot gentes ac populi, tot inſulæ ac terrarum ultimæ oræ, quanquam in aliis rebus plerumque diſcordes, in eorum tamen fide conſentiunt, quæ Chriſtiana religio pollicetur. O fortunatum igitur humanum genus, cui pridem in altâ demerſo caligine, tanta lux repentè oborta eſt! ô beatam conditionem hominum, quibus ad cœlum & immortalitatem via non modò cominùs oſtenſa, ſed firmiter ſtrata atque munita eſt. Hæc illa eſt vera felicitas, quæ & unicuique ſeriò volenti patet, nec invito eripi poteſt. Nihil in illam fortuna, nihil fabuloſa Fati neceſſitas, nihil anilis Parcarum colus jactet poteſtatis. Ipſe Deus quod in eam juris habuit, tradidit iis qui promiſſis ſui, per Chriſtum ſincerè crediderunt, pactorum memores, nobiſcum

Quæ pepigit, nati quos ſanguine prodigus emit.

Poſtremò quæcunque humanam olim in hac vita proſperitatem turbabant aut morabantur, longè ab hac felicitate remota ſunt. Tanta in eâ virtuti præmia propoſita ſunt, ut omnibus ad ſupremum ejus faſtigium acceſſus pateat: tanta præſidia atq; adminicula addita, ut neminem ab eo infelicior indoles, neminem prava educatio, neminem ingenii tarditas, neminem literarum inſcitia, non ſexum imbecillitas, non humilitas ſortem naſcendi, non inopia, non vitæ inſtitutum, non ulla denique alia res quenquam, niſi voluntaria improbitas arceat. Poſtquam Chriſtiana religio tot gentes cæleſtibus curis imbuit, deſiit Fortunæ virtus ſupplex fieri, ne acerbiſſimis caſibus curſum ſuum turbaret, ne ſolida ejus gaudia terroribus humanis aut luctibus interciperet. Tunc illa profectò cœcum iſtud numen ſine ſuperbia ſpernere, tunc ſine temeritate provocare cœpit: tam incolumitatis ſuæ quàm victoriæ ſecura. Nam & in præſenti vitâ non plus in virtutem fortunæ licere Deus voluit, quàm quantùm humaniſſimo parenti ſueta erga liberos indulgentia permittit. Et ut minarum ejus ictus non ſint irriti; gloriæ noſtræ militat ac felicitatis incremento, quando omnibus malis ſuperſtites, læta & glorioſa laborum memoria manet. Denique ipſa illa invicta moriendi neceſſitas, quæ poſtremò vitæ agmini incumbens, etiam undique cumulata ejus gaudia eminùs terrore, cominùs luctuoſo carpebat interitu, jamdudum Chriſtianæ virtuti ac Fidei domitum caput ſubmiſit. Nec obſtat, quod nondum hoſtis hic arma abjeciſſe videatur, quum præcipuus ejus mucro retuſus ſit, morte pridem per reducem Chriſti vitam debilitata. O felix & plus quàm Saturnium ſeculum, quo primùm tàm amœnum jubar terris illuxit! Poterat mortalium genus in tàm ſalutiferâ luce facili & inoffenſo gradu vadere ad immortalitatem: ſed ipſi tanta felicitate, neſcio per quam viciſſitudinis injuriam, ſincerè diu frui non licuit. Sive quis mundo infeſtus genius; ſive ipſe ſibi ingratus orbis hanc fortunam invidit, ſive hoc denique fuit ſupremi Dei conſilium, ut virtuti nunquam idoneum certamen deeſſet: ſpem certè tàm invidioſæ ſortis, ipſumque ad eam aditum à multis jam ſeculis maximis difficultatibus involvi contigit. Primùm enim ipſa ſpei noſtræ fiducia (quæ ſola nos in veræ beatitudinis faſtigio ſiſtere poteſt) admotis pænè machinis ſubrui cœpit ac labefactari. Deinde ipſa Religio Chriſti, quæ ſola humano generi tantæ ſpei fidem fecerat, non uno nomine in dubium vocata eſt. Denique non modo concipiendæ, ſed etiam adeundæ huic ſpei ingens eſt objectum impedimentum. Quodque maximè doleas atque indignêre, hæc omnia facta ab iis, qui ſe ſperatæ felicitatis candidatos profeſſi ſunt.

Etenim, ut ad id, quod primo propoſuimus, revertamur, quæ erat machina ſubruendæ fidei noſtræ aptior, redeundi ad vitam difficultate? Vitam fortè in immenſum produci poſſe, utcunque rationi humanæ probari poterat, ſed ereptam poſtliminiò in æternum reſtitui, non contra rationem quidem, ſed tamen ſuprè fidem erat. In tanto præter naturæ morem rei miraculo credere humanum genus, niſi exemplo, vix poterat. Itaque ejus rei certum Deus ſubjecit omnium oculis experimentum, revocato ad vitam eo, qui naturæ mortalis conditione nihilò cæteris præſtabat. Hoc tam evidens fidei noſtræ adminiculum communis Chriſtianorum opinio nobis eripit: ſi JESUS ille reſuſcitatus eſt ille ipſe ſummus Deus, à patre eſſentiâ non diverſus. Nam nec bona fide mortuus erat; (quis enim ſupremum numen planè mori poſſe cenſeat? quis perſonam illam Patri coæternam & homouſion trucidatam aſſerat?) nec in ipſâ morte exiſtens (quemadmodum nos) aliena ope indiguit: Et ad vitam glorioſè redux, propriis viribus, nec unquam adempta ſibi aut depoſitâ potentiâ, ſeſe ipſe è faucibus lethi eripuit. Cedo, quid in nobis ſimile? Non acceſſiones noſtri, ſed nos ipſi morimur: quid verò ſpei ſit in noſtris viribus, penitùs per mortem fractis & proſtratis? Certè defunctorum manes aut perſonæ in id non excubant, ut ſe ſuapte potentia ex ſopore tàm profundo excitent. Parum fuit fidem noſtram in re maximi momenti tàm periculoſè convelli: quin etiam ne aliunde quærere poſſet, quo ſe erigeret, ſatis providè proſpectum eſt. Cum enim præcipuum vivæ fidei officium eſſet, tàm ſublimibus Dei promiſſis ſincerè credere; vulgò perſuaſum eſt Chriſtiano populo, in eo cardine verti fidei ſpecimen, ut certas de Dei natura aliiſque ſimilibus dogmatis ſententias credamus. Ita à vero fidei exercitio, ad inanium opinionum ambitionem, mentes omnium deflexit publicus error atque detorſit. Quo factum eſt, ut de natura Dei omnes diſputarent; promiſſis pauci crederent: ac proinde præceptis quoque non multi obtemperarent. Ita exiguo momento fides in opinionem, religio in philoſophiam, virtus in contemplationem, zelus in contentionem, caritas in ſtudia partium degenerarunt. Neque aliter fieri poterat, poſteaquam relictis moribus, ſola coli atque examinari cæpêre ingenia.

Venio nunc ad alterum illum concuſſæ fidei arietem, quo per univerſæ religionis latus ſpes noſtra petitur. Cœlum ac ſydera benè meritis nulla ſecta, nulla religio ſolidè deſpondet, præter Chriſtianam. Perit tantæ ſponſionis pignus, ſi ſponſor ipſe vocatur in dubium. At quominùs falſi condemnetur, aut juſtiſſima ſuſpicione traducatur Chriſtiana religio, nulla mora eſt per eos, qui ipſi falſa atque ab omni ratione abhorrentia dogmata veluti fundamenta ſubſternunt. Quis non illachrymetur malis Eccleſiæ, reputans quantùm à primigenia caſtitate deſciverit? Atque in medio dolore nonnunquam & juſta erumpit indignatio, quod in proximo de Deo dogmate non puduerit priſcos illos Epiſcopos S. ſcripturarum ſenſum ad normam placitorum, Græcanicæ dicam, an Barbaræ philoſophiæ, violenter exigere. Gnoſticis olim vetus Eccleſia irriſit, quòd prophanam philoſophiam, additis è Chriſtiana doctrina centonibus prodigioſè contextis, corruperint. Ipſa verò,

ſi Diis

ſi Diis placet, magis ſobriè philoſophata, maloit Chriſtianam Theologiam, quàm illius ævi eruditionem inquinaſſe videri. Uſque adeone patres illi miſerum putarunt, illarum artium rudes cenſeri, quæ tunc flagranti ſeculi ſtudio celebrabantur? Sed quod accidit iis, qui duabus ſellis ſedere volunt, ut utraque excidant; nec ſacræ revelationis primævam ſimplicitatem, nec prophanorum ingeniorum conjecturas ſincerè retinuerunt. Quamobrem abſurdis ac invicem pugnantibus ſententiis referta ſunt Eccleſiæ dogmata: quæ, quia nobis notitias à naturâ inſitas ipſamque adeò rationem à ſtirpe evellunt, Fidei obtentu ingeruntur. Quod ferri utcunque poſſet, primùm ſi vim humanæ mentis ſuperarent, non everterent. Multùm autem intereſt, utrum illa rationem alicujus rei non capiat, an videat falſitatem. Verum enim ſæpè tam altè reconditum eſt, ut erui vix poſſit; at falſum raro ſe in eas latebras abſtrudit, quin ſuis veſtigiis deprehendi queat. Utinam vero tam facilè ignorantiæ mederi poſſemus, quà promptè errores falſi convincere licet! Aliàs quid ultrà menti noſtræ relinqueretur, ſi quo prætextu damnare timebit, quod implicat contradictionem. Præterea ferri quoque poſſet iſta paradoxorum ſub Fidei clypeo defenſio, ſi ſaltem bonâ fide ab examine rationis, ad teſtimonii divini auctoritatem refugerent. Sed ubi ſub rationis judicio cauſa laborare incipit, ſubitum à ſacrâ revelatione præſidium arceſſitur. Poſtquàm hæc ipſa revelatio venit in examen, primùm (quod antea quoque innuimus) Platonicis ingeniis quàm ſcriptoribus Apoſtolicis evidentiùs patefacta deprehenditur. Deinde ſi quis eſt in S. oraculis locus, qui ejus fidem facere videatur, tàm obſcurus eſt, ut rurſus ad volucres atque aëreas humani cerebri contemplationes redeundum ſit, ex quibus de ambiguo ejus ſenſu conſtet. Quibus in conſecutionibus nectendis, ſi cauſa iterum titubare incipit, iterum quoque ad cœleſtis patefactionis fidem, veluti ad notum diverticulum, ridiculus fit receptus: quaſi jam pridem confeſſum eſſet, hoc eſſe dogma divinitùs traditum, & non id ipſum tunc vel maximè veniret in dubium. Ita dum incerta ratio à ſuſpecta revelatione, & hæc iterum ab illâ, intempeſtivam petit opem, in utraque tandem parùm præſidii deprehenditur. Poſtremo tot in S. literis, tamque manifeſta adverſæ ſententiæ teſtimonia extant, ut neque ſalvis iis paradoxa dogmata conſiſtere poſſint, neque in dubium vocatis S. librorum maneat autoritas incolumis. Quamobrem etiam nemo è Chriſtianis teſtimoniorum illorum vel fidem, vel ſenſum vocare in dubium audet: manca tantùm & mutila eſſe, ideoque iis ad plenam rerum divinarum notitiam aliunde nonnihil addi debere contendunt. Concedamus id ſanè poſtulantibus, dum ne obtentâ hâc addendi licentiâ abutantur, ad ſubruenda ea, quæ videlicet ſupplere polliciti ſunt. Sed quid? ſi talia additamenta proferunt, quæ eorum, quibus adduntur, fidem & rationem penitùs evertunt? hoc verò minimè ferendum eſt: nam teſtimonia noſtra ſupplere promiſerant, non tollere. At enim ſupplementa iſta ex S. oraculis hauriunt, ad quorum normam cætera eorum teſtimonia exigi poſtulant. Equidem non negamus, ſcripturam fidiſſimum eſſe ſui ipſius interpretem. Sed primùm videndum eſt, quâ fide id aliunde ex ſcriptura hauriant, quod alibi apertæ ejus ſententiæ repugnat. Deinde rogandum eſt, quâ fronte eos locos, de quorum ſenſu ipſis (ob apertam evidentiam) cum adverſariis ferè convenit, explicari poſtulent per alios, de quorum expoſitione maxima lis eſt. Quis eſt iſte tàm perverſus ac præpoſterus cognitionis ordo, qui per tenebras lucem illuſtret? quaſi hæc ſit ratio percipiendi res notiſſimas, ſi in ignotis cœcutiamus. Quantum igitur in divinis oraculis præſidii opiniones habeant rationi alioqui repugnantes, & quo jure fidei opem implorent, ex iis, quæ diſſeruimus patet. Sed quid refert? ſi tamen maximæ hominum parti perſuaſum eſt, plurimùm Religionis Chriſtianæ intereſſe, ut tàm incredibilia credantur. Neque hoc unum eſt caput, in quo tàm divinæ Fidei veritas traducitur. Quid ego hoc loco memorem, fœdiſſimorum errorum colluviem, quibus puriſſima quondam ejus doctrina paſſim inundata eſt. Nulla fuit olim tàm profana opinio, nullum tàm anile delirium, nulla tàm ridicula ſuperſtitio, quæ non in eâ (per ſummam hominum injuriam) non modo locum, ſed pretium quoque invenerit. Taceo de Tranſubſtantiatione, de Sacerdotum atque Pontificis infinita poteſtate, de cultu ſimulachrorum, portentoſas ſententias: taceo arceſſitas ab Academia, de Limbo, de Purgatorio, fabulas: taceo tot apparitionum ſpectra, tot abſolutionum nundinas, atque delictorum pretia, tot alienos ritus atque peregrinas ceremonias: quæque alia ſive Græca quoque ſive Latina tantùm Eccleſia, tamdiu pro Fidei columinibus venditare non erubuit. Quicquid enim aut ab omni ratione abſonum, aut S. literis repugnans Chriſtianorum vulgo per tot ſecula obtruſum eſt, omne id in religionis ac Fidei noſtræ contumeliam redundavit, cum nec ingenitum nobis mentis lumen ullo modo extingui, nec Scripturæ autoritas ſalvâ fide noſtrâ poſſit convelli. Sed fuerit iſta ſanè lapſi in barbariem orbis deploranda calamitas: nunc poſtquam felicioris ſeculi luce obortâ è ſpiſſa caligine emergere cœpit, indignum eſt experrecto atque laboranti eaſdem aut teteriores etiam tenebras offundi. Quo enim pertinet ineluctabilis divinæ deſtinationis conditio? quo iniquiſſima Fati neceſſitas, etiam ſupra antiquorum ſomnia fabuloſa & barbara? quæ non æquam omnibus & communem vitæ Legem, ſed ratum jam de immutabili ſingulorum ſtatu fixit decretum, quæ omnia ſcelera atque flagitia, priuſquam ulli venirent in mentem, ipſo (quod ajunt) actu fieri voluit, ac certis hominibus aſſignavit, & tamen acerrimè vindicat: quæ denique id unum in hominibus ſive immenſis præmiis, ſive immanibus ſuppliciis dignum cenſet, quòd Dei voluntati, ut maximè velint, reſiſtere nequeant? Quò ſpectat, inquam, tam ſcæva ac ſiniſtra opinio, niſi ut divini ſimul imperii atque humani obſequii rationem atrâ involvat caligine? Quid ſibi vult & illa quorundam peculiaris de bonorum operum pravitate? quid altera communior de alienæ ſanctimoniæ proprietate ac poſſeſſione noſtra, ſententia? Præter offuſas menti noſtræ tenebras, per miram utrobique pugnantium rerum mixturam, nonne à veræ pietatis ſtudio arcemur? ſi & optimè agentes terret benefactorum conſcientia, & peſſimè viventibus non deeſt alieni meriti fiducia. Quid perſolutum propriè pro gratuita impunitate pretium? quid æquiſſimæ ſeveritatis Lege injunctum nobis, quod fieri non poteſt? quid ipſam denique humani arbitrii, hoc eſt, libertatis ſervitutem commemorem? Non magis omnes iſtæ opiniones cum ſincero piè vivendi conatu, quàm ſecum ſingulæ conciliari poſſunt. Quis enim cariſſimarum rerum impendio præmium captet, quod jam alieno ſumptu penitùs ac ſine ulla ſuâ operâ ſibi putet quæſitum? quis eò per ardua & ſalebras niti contendat, quò non modò evadere poſſe, ſed ne vadere quidem velle, ſibi integrum eſſe, ſit perſuaſus? Intelligo me eos locos doctrinæ Reformatæ (quæ vocant) tetigiſſe, qui veluti delicatiſſimæ partis ulcera tractari ſine exquiſito doloris ſenſu nequeunt. Itaque plura non addam; nec enim verborum compendio comprehendi poſſunt, quorum ne numerum quidem mente inire facile eſt. Et alioqui

ſat ſcio

ſat ſcio nonneminem fore, qui lectis iſtis pauculis, veluti inopinato ſtimulo ictus, exiliat, atque ſtomachetur; quamvis ita moderari ſtylum contendam, ne cui meritò bilis moveri poſſit. Indormit enim placidè ſuis vitiis Chriſtianus orbis, iſtis opinionibus molliter ſuffulius: quem ſi quis pulvinum delicatæ cervici ſubtrahere auſit, illicò

——— orbâ tigride pejor

furit accenſa Theologorum ſactio, & Fidei ac Religionis fortunas agi clamitat: eum tamen vel privata nonnullorum exiſtimatio, vel publica tantùm peccandi illecebra veniat in periculum. Honori & gloriæ Dei Chriſtique zelum hunc imputant: quaſi Deo Chriſtoque cordi ſint ejuſmodi præconia, quæ vetum cultum & obſervantiam Numinis ejus, ſitam in obſequio, ex animis hominum fund.tus extirpant. Dandam ſibi operam unuſquiſque prò virili exiſtimat, ne qua de eſſentiâ, perſonâ, beneficio; breviter, gloriâ Dei Chriſtique humilis opinio obrepat. Rectè ſanè: Sed enim ô bone vir,

——— quid pulchra vocabula pigri
Prætentas vitiis

Vis tu gloriam Deo tuâ operâ verè ac magnificè aſſeri; da operam, ut præluceat omnibus virtutum tuarum ſplendor. Quod ut promptiùs facere poſſis, remove omnia opinionum portenta, quæ te in veræ pietatis curſu remorari poſſunt. Niſi hoc ſtudium ad res divinas attuleris, neceſſe eſt te in magnâ earum ignoratione verſari. Nam quod tu gratiam Dei atque Chriſti, quæ obſequio quæritur, aſſentatione demereri te poſſe putes, inaniſſimam ſpem alis. Aſpernabitur Chriſtus blandimenta & titulos, quorum ſub umbra haſtenus inobedientia mandatorum ejus delituit. Illuxit autem orbi ſalutiferum jubar: ſed homines magis adamavêre tenebras, quia improbitatis ſuæ lenocinium depereunt. Quid igitur mirum? tàm abſurda, tàm pugnantia, tàm ab omni ratione remota & abhorrentia incautis obtruſa? Omnia iſta per diram noctem atque caliginem obrepſêre, dum homines dulci peccatorum ſopore ſepulti animum ad cæcas inſidias non advertunt. Sed præcipuè, ut diximus, Chriſtianæ religionis exiſtimationi peſſimè conſultum eſt: poſtquam hominibus perſuaderi cœpit, eam ſine tàm putribus & infirmis adminiculis ſtare non poſſe. Quæ non tantùm evidentiſſimæ falſitatis ſuſpicione; ſed eo quoque nomine fidem ſibi derogant, quod virtutis ſtirpem ex animis hominum radicitùs vellant, quam unâ cum cæteris communi notitiæ inſitis principiis mens noſtra, quicquid conetur, damnare non poteſt. Jam verò per tot inextricabiles errorum ambages vocata in dubium Religione, (ut alienos taceam) quotuſquiſque ipſorum Chriſtianorum tot tàmque gravibus ſuſpicionibus intactam & illibatam ſpei ſuæ fiduciam ſervare potuit?

Hinc illud tandem promanavit, (quod tertio loco propoſuimus) ut impeditâ fide ac ſpe noſtrâ, quæ ſola nos in obſequio Chriſti retinere potuit, ipſum quoque obſequium, ac proinde rectum ad ſperatam felicitatem iter impeditum fuerit. Omnis enim generis crimina atque flagitia ingenti agmine in Eccleſiam irrupere. Tot morum corruptilis, tot morbis & ulceribus, ſcatet univerſum Eccleſiæ corpus, ut longum ſit ſingula perſequi. Innumeri errores infinitos abuſus peperêre. Itaque omiſſis cæteris, quæ cum infamia Religionis vulgò regnant, duo tantùm commemorabo, quorum non modo permiſſa impunitas, ſed injuncta quoque impietas eſt. Primùm enim cultu ſummi numinis, à ſpirituali & cæleſti ratione, ad informes ritus ac ceremonias detorto, triſte ac pudendum Idololatriæ genus invectum eſt: Et quaſi periculum eſſet, ne injuſti mortales timidiùs expreſſa Dei mandata calcarent, publicis Eccleſiæ ſanctionibus & dogmatis, tantùm non cooceptis verbis imperatum eſt, ut prima ac potiſſima Dei præcepta violarentur; alterum verò etiam è numero reliquorum decem expungeretur.

Deinde nova illa & Regia Lex Chriſti, quæ inter alias, non modò ut perfectionis complementum & cumulus, ſed ut peculiaris populi ejus teſſera eminet, Lex, inquam, Caritatis fœdiſſimis moribus atque inſtitutis publicè abrogata eſt. Taceo alia, quæ in fraudem ejus, non clandeſtinâ infirmitate, aut privato auſu, ſed publico conſilio factitantur. Illud unum ſufficit, quod in pudendam Eccleſiæ Chriſti contumeliam à multis jam ſeculis inolevit: Eos homines, qui JESU illi Nazareno pro Chriſto Dei agnito, ſe ſuaſque ſpes atque opes crediderunt, qui in familiam ejus atque militiæ ſacramentum nomina dedêre, quos ne odiſſe quidem cuiquam (qui modò Chriſti legibus ſe ſolutum non putet) fas eſt, non aliam ob cauſam, quàm quod aliqua in re diſſentiant, à cæteris ſuis conſervis & commilitonibus, non modò acerbiſſimis odiis, contumeliis, injuriis violari: ſed etiam exquiſitis cruciatibus, & immanibus atque horrendis ſuppliciis mactari. Non eſt hæc privatæ crudelitatis macula: Eccleſiæ nomine hæc tàm dira ac deteſtanda patrantur. A multis enim ſeculis invaluit in populo Chriſti prophana & crudelis factio, quæ Chriſti Eccleſiam ferro atque ignibus atrociter depopulata, ejus ſe tamen nomine, cæteris excluſis, ſola immeritò venditat. Hæc illa eſt, quæ ex cæde ac vulneribus innocentium tàm infamem ſibi ſaniem ac tabum aſperſit: hæc eſt, quæ ſibi tot funeſtis ignibus, tot feralibus flammis, hanc indelebilem notam, hæc ſtigmata ad ſempiternum dedecus inuſſit: hæc eſt, quam oppreſſorum manes, ad ſummi Judicis tribunal, non minùs in cœno vitiorum, quam ſanguine inſontium lapſantem ac trepidam trahunt: hæc denique factio Reipub. atque Eccleſiæ impoſuerat principem, cujus potentiam nuper gremio Europæ incubantem gemuit Chriſtianus orbis, nunc iterum horret ingruentem. Etenim duriſſimæ, quâ premebamur, ſortis miſertus benigniſſimus Deus, jugum hoc à noſtris cervicibus depulerat. Jamque diſcuſſâ turpis ſervitii caligine, amœniſſima lux libertatis effulgebat, cum ſubitò tempeſtatum nebulæ coortæ triſtiores pæne prioribus tenebras minantur. Quid, niſi noſtra ingratitudo, efficere ſolet, ut Deum beneficii ſui pœniteat? Præmiſerat exorienti luci gratiſſimum auroræ ſplendorem: nos maligno crepuſculi lumine contenti, clauſimus oculos ad ipſum ſolis jubar, ut in tenebris liceret verecundiùs peccare. Libertatem reſtituere cæperat: nos maluimus ſervitutem. Quam enim dominationem alii in nos, eandem nos in imbecilliores exerceri paſſi ſumus, ut liqueret palàm nobis non tàm ſervitium, quàm dominum diſplicuiſſe. Quid igitur accuſemus Deum, quòd nos in teterrimas iterum retrudat tenebras, qui lucem tàm fœde aſpernamur? quid queramur nos in ſervitutem Pontifici poſtliminiò reddi, qui nos ignobilioribus dominis erubeſcendo mancipii nexu addiximus? Si ſervire libet, eſt aliquis in honeſtiore capiendo hero delectus. Quid ergo? Invitabimus omnes, ut excuſſum olim cervicibus jugum iterum accipiant? minimè verò. Nam quanquam novitiæ ſervitutis piget pudetque; tamen cum veteri tyrannide pulſam Idololatriæ labem meritò nobis gratulamur. Gratulamur & aliis multis in rebus ſuam Eccleſiæ faciem redditam. Sed præcipuè S. libris debitam auctoritatem ac reverentiam vindicatam pro eximio

Dei

Dei munere agnoſcimus. Jacta ſunt igitur optimæ ſpei fundamenta : ſupereſt ut pulſæ Idololatriæ addamus reſtitutam Caritatem , quæ , niſi proſcriptâ non modo crudelitate , ſed omni quoque tyrannide atque iniquitate reſtitui nequit. Sacrorum verò librorum , quam aſſerimus , auctoritate , atque ductu utamur ad profligandas tenebrarum reliquias , quæ hactenus non minùs ſpem ſalutis convellebant , quàm fidem & formam Religionis noſtræ deformabant. Quid cunctamur amplius ? quid expectamus acriores excitantis Dei ſtimulos ? Hac profectò tempeſtate , neſcio quid grandius mortali ore inſonuit. Non jam humana voce , ſed metuenda divinorum judiciorum objurgatione admonemur officii. Triſte quidem , ſed ſalubre Deus ægritudini noſtræ remedium adhibet. Nimia nos corruperat felicitas , & in rerum proſperarum blandimentis palàm jam ſolveramus cupiditates. Quos ex nobis flagitiorum aut certè honeſtæ improbitatis vis non abripuit ad crudele auſteræ veritatis odium , eos tamen aliquis rerum terrenarum amor aut metus , molli ac lenta compede in blandis detinuit erroribus. Illorum impietas ſupplicium , horum imbecillitas auxilium poſtulabat. Itaque ſuum ſingulis diſpenſat providentia remedium. Obrutæ vitiis mentes , recidivæ caliginis pœnâ luunt veritatis odium atque contemptum. Probis autem , ſed tamen rerum terrenarum nexu conſtrictis animis laxat vincula divina benignitas. Præſtiterat ſanè in florenti fortuna atque rebus integris ingerentem ſe amplecti veritatem. Sed ne ſic quidem clementiſſimus Deus probis pectoribus malè conſuluit , quod illecebras & impedimenta , quibus ab ejus cognitione arcebantur , removit. Itaque nunc palàm atque conſcio orbe periculum facit , quâ fide unuſquiſque noſtrum ab Antichriſti grege ſeceſſerit. Si quos factionis conſpiratio , aut ſtudium partium , aut humana aliqua ratio hactenus in Chriſti militia continuit , patet illis transfugium ac receptus illuc , ubi plus præſentis emolumenti oſtenditur. Vos verò quicunque Imperatoris veſtri fidei crediditis dilatæ mercedis ſtipendium , ne deſpondete animos in tanta ſævientis fortunæ tempeſtate. Ita ſuos Deus exercet atque explorat. His calamitatibus ab omni ævo virtus ac veritas educata eſt : his adolevit ſpeciminibus : his etiam malis Chriſtus ipſe & Apoſtoli , his primævæ Eccleſiæ martyres & confeſſores conflictati ſunt. Iſtis denique armis Mundus ſemper in meliores ſævit , iſtis cuniculis Antichriſti tyrannis jam à multis ſeculis irrepſit , iſtis rationibus magna pars eorum , quos plùs æquo ſuſpicitis , Patrum graſſata eſt : iſtis artibus illa , quæ etiamnum adoratis , ſtetêre concilia , cum in Synodis controverſiæ violentis factionibus atque auctoritate deciderentur, decreta verò Synodorum Imperatoriâ vi ac poteſtate, mulctis , ignominiis , exiliis , ac tandem etiam ſanguine & extremis ſuppliciis ſancirentur. Deguſtare vos Deus voluit ejuſmodi artium æquitatem atque ingenium , ut intelligere poſſetis , quid vobis ſit de ea auctoritate judicandum , quæ ſimilibus modis atque rationibus crevit ac ſtabilita eſt. Quin igitur abjectis iſtis prophanis ac meritò ſuſpectis ætatum atque auctoritatum præjudiciis , unicam S. oraculorum fidem imploratis , atque in eorum patrocinio veritatis cùm inveniendæ rationem , tùm inventæ tutiſſimum præſidium quæritis. Adferte modò ſinceros ac veri cupidos animos : & quoniam vobis propemodum non majori jacturâ atque impendio tota veritas conſtare poteſt , quàm hactenus portio ejus conſtitit , audete obviis eam ulnis recipere , quum vobis tandem gratis atque impune ſui copiam faciat. Ita fiet ut firmioribus adminiculis ſpes atque fides veſtra ſuffulta , ſeſe ad verum Dei cultum atque obſequium promptiùs erigat , in eoque ſtabilior maneat. Quam ad rem profectò vobis atque univerſæ Eccleſiæ fructuoſiſſimam operam navavit is , cujus hoc tempore relicta poſteritati opera in lucem prodeunt: Fauſtus Socinus , vir genere , virtute , atque ingenii ſui monumentis nobilis ; & ubi unâ cum ſeculi ignorantiâ deferbuerit invidiæ æſtus , longè apud poſteros futurus nobilior. Cujus viri laudes ſilere præſtat , quàm modicè perſequi. Præſertim cum eas Vita ipſius , quam unà tumultuariè exhibemus , aliquomodo ; cæterum ſublimis ingenii partus & ſcriptorum ejus genius cumulatiùs teſtentur ac prædicent. Is in eo acerrimi judicii nervos contendit , ut ab Eccleſia Chriſti removeret , quæcunque aut gloriam Dei , aut ſpei noſtræ ſolatium , aut Religionis dignitatem , aut denique pietatis ſinceritatem convellere judicabat. Habebit igitur Lector in ejus ſcriptis, primùm convulſas pleraſque machinas , quibus unâ cum ſummi Dei honore ſpes , ad quam aſpiramus, Felicitatis noſtræ ſubruebatur. Habebit univerſæ religionis decus defenſum , & exiſtimationem ab abſurdis ac deformibus (quarum nomine hactenus per ſummam injuriam apud exteros malè audiebat) opinionibus vindicatam & aſſertam. Habebit denique ſublata omnia impedimenta , quæ non ſperandæ tantum , ſed etiam adeundæ cœleſtis patrimonii hæreditati , ipſi ſibi mortales objecerant , injunctæ pietatis pertæſi. Nec enim tantùm univerſæ ſanctimoniæ ſtudium blandis & pernicioſis opinionibus extinguebatur , ſed etiam manifeſtorum contra Legem Dei delictorum partim permiſſa licentia , partim aut accenſa libido , aut etiam impoſita fuit neceſſitas. His obicibus ſubmotis , habebit viam ad ſupremam vel improbiſſimi voti beatitudinem , incredibili Dei beneficio ſtratam atque expeditam : quam per plura annorum millia ante Chriſti adventum humanum genus ſemper deſideravit , ſemper ignoravit : quam ipſi Moſaicæ legis cultores pertenui aliquando ſuſpicione odorati , nunquam apertè deprehendere potuerunt : quam denique à Chriſto Apoſtolis patefactam , mox ſuccreſcentium errorum ſpinis obſitam , atque dirâ obruente caligine abditam , rurſus execto fabularum ſenticeto , ac reddita veritatis luce benigniſſimus Deus detexit atque reſtituit. Cui quidem veritati adeo claræ atque illuſtri , ut aſſentiatur univerſus Chriſtianus orbis , ſemel illam ſepoſitis præjudiciis contemplari ſatis eſt : verum id uti facere velit , atque auſit , fallor ? an (quo alioqui ineuntis ſeculi ſtatus vergere videtur) iterum inſontium ſanguine , & novis martyriis excitandus eſt.

Ad Lectorem.

Autor diſſimulat nomen : tu noſſe laboras :
Edidimus nomen : nec tamen edidimus.

Nomen Autoris ἀναγραμματισθὲν ,
SAPIS CUM ZELO PURIUS.

Num ſine flagranti pura eſt ſapientia Zelo ?
Cum Zelo ſapiens puriùs ergò ſapit.

FINIS.

JUDICIUM
Synceri & Antiqui
Majorum moris retinentis;
NEC MINUS RELIGIONIS; QUAM PATRIÆ
SUÆ AMANTIS CATHOLICI;
DE LIBELLO
Ordinibus
REGNI POLONIÆ
A PATRE
NICOLAO CICHOVIO
Soc: Jeſu oblato.

JUDICIUM
DE
LIBELLO CICHOVII.

PLurimorum ſuffragiis hucuſque Ordini Patrum Societatis Jeſu hæc palma delata eſt; quod ex eius gremio, præcipui & ſoliditlimi Sanctæ noſtræ fidei Catholicæ defenſores prodierint. Gloriationem hanc & elogium Ordinis ſui minimè auxit aut confirmavit pater Nicolaus Cichovius, edito libello cui titulum præfixit. Adhortatio ad Ordines Regni, ut Conſtitutionem adverſus Arianos urgeant & exequantur. In quo videre licet, non tàm plenè & bona fide acceoſum ignem; quàm ut ſeſe omnium oculis oſtentet ſurium altè emicantem flammam; zeli ac ſtudii, ad operam ſanctiſſimæ fidei noſtræ navandam. Sed idoneorum ad eam rem mediorum; & in vera Eccleſia propugnanda, imò & protegenda, Rationis atque prudentiæ, ne ſcintilla quidem apparet. Non eſt noſtrum alienarum Cogitationum abdita rimari. Omnia potiùs meliorem in partem deflectere, decet: atque exiſtimare ea recto animi propoſito facta. Cæterum decipit omnes, quicunque vitioſas actiones honeſto mentis propoſito incruſtant;. illa Regula, quod *Finis det mediis amabilitatem.* Reperias enim adeo prava & turpia media, quæ ne optima quidem & ſanctiſſima mentis deſtinatio excuſare, multò minùs commendare queat. Non ſunt igitur Apoſtolo judice, facienda mala ut eveniant bona. Nec profectò S. Catholicæ fidei patrocinium aut propagatio, ſubverſione fundamentalium legum Reipublicæ, in qua floret, indigere poteſt: Nec liberas gentes in triſte ſervitium redigi poſtulat. Nec ſupremis Principibus aut Reipublicæ Ordinibus ac totis Regnis atque imperiis perjuria mandat. Non eget ullis impudentibus calumniis; aſpernatur omne genus impoſturæ & præſtigias quibus vulgò Circulatores oculis populi imponunt. Damnat omnes innocentium; multoque magis de Republica bene meritorum civium inſectationes atque oppreſſiones. Repudiat cælo delapſa veritas, Acheronte profectas injurias atque injuſtitias. Quicunque igitur ejuſmodi officiis eam demereri contendit; aſpergit maculam intaminatæ ejus exiſtimationi, & quam propugnandam ſuſcepit, propriis manibus convellit, & lingua aut calamo ſuo in dedecus ejus, abutitur. Sed præcipuè ſtare ac defendi poteſt, rationi mitè conſona Catholicæ Eccleſiæ doctrina; abſque ineptis & ſine ullo judicio adductis rationibus, quarum non modo adverſus errores imbecillitas & futilitas omnibus patet; ſed longè validius adverſus imprudentes veræ Eccleſiæ patronos urgeri poſſunt. Quo ultimo genere lapſus in ipſo libelli ſui limine Pater Cichovius tàm fœdè corruit; ut loco tituli quem affectat, Actoris adverſus Arianos obtinendi, in ſuſpicionem inciderit occulti eorum patrocinii & prævaricationis. Sed & ſupra memoratorum armorum genere, quod paſſim idem Pater adverſus Sectas à Catholica Eccleſia aberrantes depugnet, ſuo loco planum faciemus. Nunc ab exordio præclari hujus ſcripti ordiendum eſt.

Quàm futilis hæc primum ad damnandos Arianos ratio producitur; quod ſicuti quondam populi Dei Ducem Joſuam, propter delictum Achani, Panici in exercitu ejus terroris pœna Deus tantiſper punierit, donec in Achanum animadverſum eſt: ita Rempublicam noſtram, eo quod Arianos toleraret, ſupplicio ſugacitatis exercituum in aciem adverſus hoſtes productorum, affecerit, donec Conſtitutionem adverſus Arianos ſanxiſſet. Hoc loco primum ab ipſo quærimus: Quamdiu eſt ex quo Deus hoc Panici terroris ſupplicio patriam afficere cœperit. Reſpondere aliter nequit; niſi quod pœna hæc, poſt fata demum Vladiſlai Regis infligi cœpit. Quærimus iterum. An ſecta Ariana in patria ante illud tempus recens exorta ſit, quo Deus poſt obitum Vladiſlai Regis, patriam noſtram ſubito & violento impulſu, in tot mala præcipitavit; quemadmodum olim in recenti Achani delicto Deus, poſita omni mora, ſupplicia ejus culpæ debita non diſtulit. Nonne ipſe pater Cichovius in eadem ad Ordines Regni adhortatione Sententiam à Rege Auguſto adverſus hanc Sectam ante annos propemodum centum latam producit? Quæ paucos poſt annos in gratiam Pacis Diſſidentium in religione in Confœderatione anni 1572. expreſſa mentione, abrogata eſt. Atque ex eo tempore uſque ad proximam Conſtitutionem anni 1658. Ariani in patria pari cum reliquis jure gaudebant. Cur igitur Deus Vladiſlai? cur Sigiſmundi Tertii, cur Stephani, aut Henrici Regis, aut ipſius Auguſti ævo Arianos in patria impune tolerari paſſus eſt? Annon cum exercitus noſtri (ut oratorios patris Nicolai colorea verbis ejus exprimam) Ottomannicæ potentiæ pelagus, pectorum ſuorum oppoſitu ſuſtinerent, ne reliqua Europæ regna inundaret; cum ad mentionem nominis Polonici Septentrionalia imperia tremerent: cum Moſchicos ad Cluſſinum, Livonicos ad Kircholmum, Sileſios ad Bytſchinam campos, cadaveribus hoſtium miles noſter ſterneret; cum Smolenſcum expugnatum, ipſe Moſchorum Imperator una cum Metropoli in poteſtatem noſtrorum véniret; Non (inquam) tunc Ariani in Polonia æquo cum cæteris jure fruebantur? Nonne longè altiori pace & religionis ſuæ exercitio tunc, quam extremis temporibus, ſub ipſa bellorum ſervilium initia florebant? Quinimo nonne tunc primùm florentiſſimus patriæ Status vacillare ac in deterius ſublabi viſus eſt; quando ipſorum aut potiùs omnium Diſſidentium ſecuritas convelli, quando iniquioribus Tribunalis Regni primum; mox Comitiorum Decretis aggravari cœpit? An non proxime ante hoc judiciorum Dei diluvium, quod poſt obitum Vladiſlai Rempublicam inundavit, in extrema pene crepidine hujus præcipitii periclitabantur; in quod eos nunc impulſos ac dejectos videmus? Nunquid fando auditum eſt uſquam aut unquam, quod Deus totis gentibus, quando & quamdiu Majeſtatem ejus delictis ſuis graviter offenderent, propitiam opem & ſucceſſus proſperos largiretur: quando autem reſipiſcere & emendari inceperunt, eas pro delictis punire incepiſſet, à quibus jam alieniſſimæ fuerunt. Si illud iram Dei adverſus nos provocabat; quod per integrum ſeculum Arianos toleravimus: cur hoc indignationem & vindictam ejus promeruit; quod

eos ſub exitum hujus ſeculi variis afflictionibus vexare & è patriâ ejicere cœpimus ? Pudet me peſſimorum optimæ cauſæ patronorum, qui per pravam & præpoſteram hoſtium Eccleſiæ Dei oppugnationem, arma ipſis adverſus eam ultrò ſuggerunt. Nam ſi huic telo, quod in primo libelli ſui limine Pater Cichovius arripuit, aliquid adeſt ponderis & momenti: habeat quantum libet ferreas aut giganteas manus non effugiet; quin illud eripientibus Arianis dimittere; atque ictus ejus ipſe excipere cogatur. Etenim ſi Deus gentes punit, quoties in iis aliquod anathema exoritur aut toleratur, quemadmodum Achani delictum in populo Iſraël; hoc eſt quando in iis ſecta hæretica exoritur & fovetur; certe illi firmiter urgebunt & contendent, ſe non eſſe hæreticos, quoniam Deus per integrum ſeculum patriæ noſtræ, tunc cum eos materna indulgentia foveret, propitius fuit. Quodque magis ad rem facit, quanto gravius eos una cum reliquis Diſſidentibus à religione Catholica, opprimi contigit; tanto notabilius Reipublicæ opem ſuam ſubtrahere; mox & infeſtus videri cœpit. Unde poſtea ſupplicia atque iram Dei adverſus patriam, ultioni innocentiæ & bonæ cauſæ ſuæ ſpecioſè attribuent. Nec deerit illis argumentum opinionis ſuæ; quod quam primùm Decretis primùm Tribunalitiis, mox Comitialibus gravari unà cum reliquis Diſſidentibus cœperunt: ilico fortuna patriæ nutare cœpit. Poſt aliquot alia rigida adverſus eos Decreta ultimum regnante Vladiſlao, adverſus anteſignanum eorum Slichtingium anni 1647. memorat pater Cichovius. Quod è veſtigio, Coſacorum ſeditionis, (quodque indignius eſt) Aulico igne ſuſcitatum atque inflammatum incendium, deinde ſtatim impuberis principis mors; nec toto vertente anno Regis ipſius obitus & unà cum eo acceptæ, ad Flava Vada & altera ad Corſunam, clades & infortunia conſecuta ſunt. Intervenit paulò poſt, in Comitiis Convocationis ſub Interregno, acris adverſus eoſdem Manifeſtatio; cui præcipuus flos Senatorii & Equeſtris Ordinis ſubſcripſit. An vero tàm immitis adverſus eos rigor ſævientem adverſus patriam indignationem Dei cohibuit aut ſufflaminavit ? Minimè gentium. Quin potiùs iidem iſti, qui cruentis ſubſcriptionibus adverſus infirmiores ſed tamen ejuſdem juris, ac mutui fœderis vinculo conjunctos Cives conſpiraverant, ad arcem Pilavicenſem, ſubito & prope miraculoſo terroris Panici, fulmine perculſi, relictâ hoſti longè imbecilliori incruenta Victoria, in fugam præcipitem acti, inæſtimabili præda ac ſpoliis opulentius eum auxere. Acceſſit tunc extraordinariæ caſtigationi ludibrium & flagitii dedecus: & non dubium divinæ indignationis adverſus improvide peccantes veſtigium & character.

Cui Arianorum apologiæ, quamvis nos Catholici uſque quaque aſſentiri nequeamus, tamen eam ex vero multum trahere non dubitamus. Nam judicia Dei ſunt tàm liquida & intuentibus manifeſta, ut parum abſit, quin humana voce quamobrem nos Deus puniat, proloquantur & exprimant. Objiciet hoc loco quiſpiam. Nunquid in verum Catholicum cadit, iſtiuſmodi oratio atque adeo opinio quæ Deum nobis proponit, ſupplicia injuriarum Hæreticis illatarum à Catholicis exigentem ? Credibile verò eſſe poteſt, Deo errores hæreticos magis quàm veritatem Catholicam cordi eſſe: quia illis magis quàm huic fingatur propitius ? In promptu reſponſio eſt. Malè mereri de Catholica fide qui bonitatem cauſæ ejus male defendit: nec Veritati ingenuè cedit, quando ipſi reſiſti nequit. Caſtigat Deus Catholicos quoque, caſtigat frequenter populum ſuum, non quod deteriorem religionem vel cauſam tueantur, ſed ob delicta eorum, ob injuſtitias & diverſos dolos, quoties eos fœdifragos, quoties fidei præſertim jurejurando firmatæ, violatores eſſe contingit. Exigit ab orthodoxis & fidelibus pœnas injuriarum etiam heterodoxis, etiam infidelibus illatarum. Non quod ipſi fides vel cauſa injuriis affectorum quam afficientium magis placeat; ſed quod ipſi omnis injuria admodum diſpliceat, à quocunque illa inferatur. Nec prodeſt inferentibus injurias, quod fidem & cauſam meliorem aut Deo magis placentem tueantur; ſed abeſt potiùs quia ab ipſis Deus plus exigit; quàm ab ignaris veræ fidei & religionis. Quantò purioris enim fidei donum quantò perfectiorem voluntatis ſuæ notitiam, in eos contulit; tantò moleſtius fert, quoties à populo ſuo ſibi propius admoto & ad veram Eccleſiam admiſſo detrectatione obſequii & violatione mandatorum ejus irritatur. Punivit olim Deus Saulem in ejus poſteritate, punivit populum ſuum ob injuriam Gabaonitis illatam, nec punire deſiit, ante expiatum ultione delictum. Non quod Gabaonitis quam poſteris Abrahami magis faveret aut eſſet propitius: ſed quia omnis injuriæ atque perjurii eſſet oſor & vindex acerrimus. Non dederat fidem jurejurando obſtrictam Saulus neque popolus illo ævo Sauli ſubjectus afflictis Gabaonitis, quemadmodum ne nos quidem ævo noſtro Lutheranis & reliquis Diſſidentibus fidem jurejurando firmavimus; Sed juraverant Saulis ac toties populi majores, & ob hujus jurisjurandi violationem Deus eorum qui juraverant poſteritatem punivit. Interrogemus nos quoque conſcientias noſtras, num quo facto noſtro meruerimus, ut in nos Deus propter perjurium; propter datam à majoribus fidem violatam, propter abrupta vincula fidei, honoris, & conſcientiæ, quibus majores noſtri ſeque ipſos & poſteritatem ſuam in perpetuum obligaverunt, animadverteret ? Diſpiciamus utrum Deus perpetui fœderis, quo majores noſtri ſeſe & ſucceſſores ſuos obſtrinxerunt, fracti & violati pœnas tot manifeſtis iræ ſuæ veſtigiis à nobis non exigat. Certè longà omnium maximè veriſimile reperiemus, Deum nobis idcircò offenſum eſſe, quod majorum fidem ſibi mutuò datam, tot fœderum ſolennitatibus munitam, tot Regum juramentis confirmatam infringere auſi fuerimus. Quo & illud accedit; quod Deus ordinariè, per id ipſum peccantes puniat per quod peccant, ne ſignum ipſis atque veſtigium deſit quamobrem puniantur; & ut ſui in alieno delicti turpitudinem, tantò accuratius introſpiciant. Quod vero fuit aliud pœnarum quas Deo dedimus inſtrumentum; niſi perfidia & perjurium adverſus nos; primùm domi, ſervorum noſtrorum; deinde foris vicinorum principum, qui in excidium noſtrum conſpirantes nos undique adorti ſunt. Quæramus & nos in conſiliis factiſque noſtris, ſimilis delicti veſtigium; ſi quà forte à nobis crimen perjurii commiſſum; aut data fides violata eſt. Certe introſpectis penitùs conſcientiis noſtris, nuſquam foris adverſus vicinos hoc delicti genere à nobis peccatum reperiemus: exceptis domi Civibus noſtris qui ſunt Caro de carne & os de oſſibus noſtris. Non igitur mirandum eſt Deum in nos viciſſim domeſticæ perfidiæ, & cum delictum agnoſcere nollemus, etiam externi vicinorum perjurii ſcelere animadvertiſſe. Denique in ipſo ſupplicio, quod Deus poſt obitum Vladiſlai Regis de nobis ſumpſit, inveniemus non dubia veſtigia quamobrem in nos animadverſum ſit. Quæ in eo cernuntur, quòd iſtius (qualecunque ſit) delicti, quod Deum offendit; luit pœnas patria, luit & ordo Equeſtris, cum reliquis omnibus Ordinibus. Sed præcipuè S. Catholicæ fidei promotio inæſtimabile damnum & diminutionem perpeſſa eſt. Huc accedit; quod iſta ipſa promotio, per iſtas ipſas rationes & modos quibus exercebatur, ſpecioſum anſam & prætextum ad bellum ſervile.

ſervile, præſentium malorum originem præbuit. Nam per obtruſam invitis populis Latinæ cum Græca Eccleſia Unionem, Clerus Ruſſicæ gentis ſupplantatus & per violentam multis in locis oppreſſionem plebs concitata, excitavit hanc tempeſtatem, quæ nobis pridem dira minata eſt. Quia vero abſurdum & impoſſibile eſt, ipſam per ſe fidei Catholicæ propagationem à Deo puniri, neceſſe eſt eum non in ipſa ejus promotione, ſed in modis & rationibus hujus propagationis inveniſſe aliquid, quod penetrantibus cuncta oculis ejus diſplicuit. Ac profectò in abrumpendis ſanctiſſimis vinculis, in frangendis fœderibus quibus & Ordines & gentes Reipublicæ noſtræ ſecum mutuo coaluerunt, in violentâ conſcientiarum oppreſſione, in neglectu tot juramentorum non erat quod placeret. Manifeſtum ergo indicium & argumentum ejus rei habemus, quod à nobis Deus iniquæ Diſſidentium à religione noſtra Catholica (quos inter Græci & Ruſſi comprehenduntur) oppreſſionis pœnas exegerit. In qua primum ſanctiſſimum ejus nomen perjurio profanatum, fides pactorum ac fœderum Reipublicæ ſundamentalium (quod infra ſuſius palam fiet) violata, plurimæ injuriæ & injuſtitiæ commiſſæ, vindicis Dei interventum implorabant, nec implorare deſinunt. Evidens quoque ſignum ac teſtimonium babemus, Deum ejuſmodi rationes propagandæ veritatis Catholicæ abominari, nec ipſis optatos ſucceſſus indulgere: ſed eas in conſpectu omnium damnare, & ne iis populus ſuus utatur, toties iterato adverſæ fortunæ admonitu, tam pravi moris uſum nos dedocere conari. Quod tamen ejuſmodi conſequentiam non infert, eum vel erroribus hæreticorum, quàm Catholicæ veritati magis favere: aut injurias hæreticorum, quàm Catholicorum pluris æſtimare. Unum illud certum eſt, eum delictis populi ſui, quanto ad eum propius accedit gravius offendi, quam peccatis eorum, qui ab eo longius receſſere. Ideò in Turcicæ perfidiæ exemplis, raro reperias tàm inſigne tàm liquidum & manifeſtum caſtigati perjurii ſpecimen, quale nobis ad Varnam, ob oculos poſitum eſt. Non quod Deo barbarus Amurathes, quàm noſter Vladiſlaus carior fuerit: ſed quia Catholicum orthodoxum minimè decuit facinus illud, quod ſibi interdum cæca infidelium barbaries, aliquanto majori cum venia permittit.

Quod vero Pater Cichovius inde adverſus Arianos argumentum depromit: quód quam primùm lex lata eſt de pellendis ex Polonia Arianis, verſa eſt in melius Regni Poloniæ fortuna, ac reſtitui cæpit militi noſtro priſtina adverſus hoſtem animoſitas, manumque & opem Dei, non exercitus noſtri tantùm, ſed & patria ſenſit propitiam, totum id duplici nomine vanum & falſum eſſe deprehenditur.

Primum quod militi noſtro ſua adverſus hoſtem animoſitas, longe ante latam iſtam legem rediit, quæ bienno poſt, anno 1658. lata eſt. Exercitus autem noſtri initio anni 1656. animadverſa ex pactis cum Electore Brandeburgio, Pruthenicis, & aliis actionibus Regis Sueciæ mente, atque introſpectis ejus à Salute patriæ noſtræ alieniſſimis conſiliis, ſubitò à partibus ejus deſciverunt, & conjuncta manu cum iis, qui nondum Suecicam protectionem admiſerant, ad Jaroſlaviam, Premiſliam, Varcam, hoſtem ſtrenuè profligare cæperunt, & per totum annum pluribus ſecundis præliis adeò attrivere, ut quamvis ipſi ad Varſaviam fortuna ſemel arriſerit; tamen cum omnibus propè copiis in angulo Pruſſiæ latebras quærere, atque in illis anguſtiis ſeſe diu continere coactus fuerit. Quanquam ne iſthic quidem per Proſtcovienſem Gaſievii victoriam, & perpetuas ex Maſovia, Lithuania & Samogitia incurſiones ipſi ſecuro eſſe licuit, donec novæ Societatis ſpes à Rokocio affulſit. Qui Anno 1657. profligatus, Cracovia recepta Elector Brandeburgenſis ad perpetuum Fœdus acceſſit, Anno integro ante ſancitam hanc Conſtitutionem. Non igitur poſt ſancitam hanc Legem, neque propter ſancitam Militibus noſtris antiqua adverſus hoſtem virtus in præcordia poſtliminio rediit.

Altera cauſa, cur P. Cichovii frivolum argumentum cenſeamus eſt, quod quicunque negotium illud quod nunc Deum inter & Patriam noſtram intercedit, conſideraverit, nullo modo agnoſcere poſſit quæcunque nobis poſt latam adverſus Arianos Legem proſpera evenerunt Expulſionis Arianorum præmium dici poſſe. Primo. Non modo eo quod (ut ſupra patuit) per integrum ſeculum impune Arianos tolerari paſſus, nullo voluntatis ſuæ indicio oſtendit; expulſionem eorum ipſi cordi fuiſſe.

Secundo. Nec modo eo quod, quamprimum ii una cum reliquis Diſſidentibus vexari & opprimi cæperunt, varias iræ ſuæ procellas in Patriam effundere cæpit, Et cum jam proximi exitio eſſent, memorabili ad Arcem Pilavicenſem indignationis exemplo declaravit, quantum ipſi iſtiuſmodi adverſus Diſſidentes molimina diſpliceant, quod iſtis etiam aliquantum ſpatii ad permanendum in Patria dedit.

Tertio. Nec modo eo, quod ſicuti domeſtica perjuria noſtra per Moſchum & Suecum; ita Moſchos & Suecos pejerantes per nos viciſſim Deo ulciſci licuit.

Quarto. Sed multo magis eo; quod ſi verum eſſet, quod Pater Cichovius aſſerit, Deum terribilia ſua poſt mortem Vladiſlai Regis ſupplicia, ob Arianorum tolerantiam, in Patriam noſtram effudiſſe, cum poſtea eoſdem, poſt plurimas vexationes, è gremio ſuo præcipites ejeciſſet, & rem Deo adeò gratam, quam (ut Pater Cichovius ait) ſolam & unicam Deus expectavit, præſtitiſſet: neceſſe omnino fuit ſeveritatem pœnarum Patriæ noſtræ inflictarum relaxari, eamque ab iis liberam & immunem effici, atque ſaltem in veterem Statum reſtitui. Quam reſtitutionem in integrum cum nondum videamus, liquet aperte iſtud quod nunc Deo imputatur in hac Conſtitutione condeoda officium, ei neque curæ, neque cordi fuiſſe, nec illud à nobis Deum requiſiviſſe, aut expectaſſe, & inflicta nobis ſupplicia, quæ hucuſque etiam poſt hanc legem latam durant, aliam ob culpam noſtram; quæ ipſa quoque hucuſque durat, nobis irrogaſſe.

Quod vero reſtitutionem noſtram in integrum nondum videamus, ita planum facimus. Quænam alia poſt obitum Vladiſlai Regis nobis pœna irrogata eſt, niſi quod dextera Patriæ noſtræ manus Ucraina, cujus robore omnia Barbaricæ viciniæ pericula per tot annos fortiter ac feliciter retudimus, non modo à reliquo corpore noſtro avulſa eſt; ſed arma roburque ſuum in nos oppugnandos convertit. Præterea quod tanta Procerum & Equeſtris ordinis multitudo bonis & poſſeſſionibus ſuis provoluta, non modo numeroſas illas (quoties aliquod Reipublicæ periculum increpuit) militarium virorum manus gratis, & ſuo ſumptu ſuppeditare nequit, ſed in egeſtate per alieni juris poſſeſſiones exilium ſuum circumferre cogitur. Denique (quod maximum eſt, quodque nos præcipue cum Patre Cichovio & reliquis tubicinibus, qui ad oppreſſionem Diſſidentium in Religione matrem & originem omnium malorum claſſicum canunt, committit) quod Sancta Fides Catholica, non modo ex tota Ucraina, ſed ex occupata à Moſchis potiſſima Lithuaniæ parte, ejecta, tam inſignem latiſſime patentium provinciarum jacturam ac diminutionem paſſa eſt. Nunc poſt iſtam præclaram Legem latam omnibus iſtis in damnis quænam mutatio, melioratio, aut reſtitutio apparet? Si Ucrainæ reſtitutionem perpendas, eadem iſthic quæ ante Coſacorum licentia graſſatur, quæ nullis pactis, nullo jurejurando, aut

facta

ficta pœnitentia cicurari atque edomari poteſt. Sed arma ſua adverſus nos partim convertit, partim convertere quandocunque libuerit poteſt. Major etenim pars Plebis, & latiſſimæ trans Boryſthenem ditiones, Externo adhuc Principi obſtinate adhærent. Non modo igitur Patriæ fines ab ea parte priſtina defenſione carent, ſed in perpetuo periculo verſantur. Si vero miſeros Ucrainæ exules reſpicias, in tot ac tam late patentibus Provinciis, Kiovienſi, Braclavienſi, Czerniechovienſi: & proxime contiguis Ucrainæ ditionibus (ut Magnum Ducatum Lithuaniæ taceam) nullus ex incolis Equeſtris Ordinis in ſuum Patrimonium & ſecuram bonorum ſuorum poſſeſſionem reſtitutus eſt pauciſſimis forte exceptis, qui ſuſcepta Religione Ruſſica in mores & inſtituta gentis tranſiere. Qui & ipſi quotidie ſuſpicioſæ & incredulæ Plebis ſeditionibus trucidantur. Denique ſi ad dolendum ex tot latiſſimis Lithuaniæ & Ucrainæ Provinciis Catholicæ Religionis exilium animum atque oculos advertas, ne minima quidem in eo cernitur emendatio aut melioratio. Nihil igitur præclara iſta Lex profuit Patriæ ad reſtitutionem Ucrainæ, Obfuit potius, & fidem noſtram, quam cognatæ & conſanguineæ Nobilitati cum perjurio fregimus, tanto ſuſpectiorem Ruſſicæ Plebi, tam gente, quàm Ordine alienæ, & quaſi externæ reddidit. Nihil Equeſtri Ordini ac tot Proceribus ad recuperanda in tot tantiſque Provinciis hæreditaria patrimonia, nihil profuit Sacro Ordini atque ipſi Religioni ad recipiendas amiſſas innumeras Eccleſias & Monaſteria. At enim Pater Cichovius partos ex obtentis de Chovanſcio & Seremeto victoriis jactat triumphos. In quo eſt ſane quod D. O. M. numen grato animo veneremur, quod tandem Moſchicis perjuria ulciſci cœperit. Verum illæ victoriæ, neque Patriam, neque Equeſtrem ordinem, neque præpoſteros Fidei Catholicæ promotores, à pœnis quæ omnibus inflictæ ſunt exemerunt. Eodem quo prius dolore Patria per avulſionem partium corporis ſui integrantium cruciatur; eodem quo prius damno Ordo Equeſtris ingentibus in Ucraina Patrimoniis exutus nunc quoque conflictatur. Eodem quo prius gemitu Religio Catholica adeo grandem Diœceſium ſuarum diminutionem deplorat. Cum igitur obtentæ de cæſis hoſtibus victoriæ, pœnas iſtas non ſuſtulerint, quas Deus nobis ob ingens neſcio quod delictum commiſſum inflixit, manifeſtum eſt Legem iſtam delictum hoc non expiaſſe nec ſuſtuliſſe. Liquet & illud quod illa expiaſſe putatur delictum, hoc eſt Arianorum tolerantiam, non eſſe illud delicti genus, cujus nomine Deus de nobis ſupplicium ſumſit, quia necdum ſumere deſinit.

Quid autem dicemus quando & illud perpenderimus Victorias iſtas non modo pœnas inflictas nobis non relaxaſſe, ſed ipſas quoque auxiſſe. Primum enim quæ à nobis ſperari poterant victoriarum iſtarum præmia, niſi in Regno quidem Kioviæ, Pereaſlaviæ, & omnium trans Boryſthenem ditionum recuperatio? In Magno autem Ducatu Lithuaniæ receptis Polocenſis, Vitepſcenſis, Smolenſcenſis, Miciſlavienſis Provinciarum & plurimorum aliorum Albæ Ruſſiæ Diſtrictuum? Cuncta hæc Victoriarum præmia penes hoſtem relicta, nudas autem victorias non plus nobis attuliſſe videmus, niſi diram militi utriuſque Gentis meritorum fiducia fero, anſam & occaſionem, imo additum ſtimulum & impoſitam neceſſitatem, ad ſibimetipſis, ſimul & Patriæ libertati conſulendum, cum videret in eis, qui nunc ad gubernacula Reipublicæ ſedent (excipio ſemper inſontis Principis Majeſtatem), nullam eſſe boni publici curam, cum videret eos qui nunc in Collegio Delegatorum ad Comitia dominationem occupavere, non de Salute & incolumitate Reipublicæ: ſed de novis ſubinde laqueis & inſidiis Libertati ponendis conſultare, & hunc Conſeſſum in quo antehac ſemper cuſtodia & excubiæ Libertatis agebantur in machinationum noxiarum & ſervitutis atque oppreſſionis officinam convertere ac transformare. In cujus rei mentione S. R. Majeſtati Domino Noſtro Clementiſſimo debetur hoc teſtimonium, quod neque unquam in cura boni publici Regio officio defuerit, neque ullam ad ſupplantandam Patriæ Libertatem anſam præbuerit. Noſmetipſi proh dolor, Ordinaria Comitiorum remedia in mortiferum virus convertimus. Proinde tot tantiſque Reipublicæ corpus intus depaſcentibus morbis abſque gravi & periculoſa convulſione extraordinarium remedium afferri non poteſt. Quæ præteritorum & externorum malorum nova & interna acceſſio, an impoſita nobis pro Peccatis Pœnarum onera relevaverit, nec ne, expendendum aliis relinquo. Obtinuit igitur per ſuperductas victorias miles noſter illud, quo digniſſimus fuit, & quod laboribus, periculis & fortitudine ſua promeruit præmium ac remunerationem. Sed miles Legem & Conſtitutionem iſtam non condebat, nec ad tendendas libertati inſidias ſuam operam contulit. Cæterum neque Patria, neque iſti qui præſentem ſtatum gubernant, (Regiam Majeſtatem ſemper excipio) neque ii qui omiſſa Reipublicæ cura, Patrimonio duntaxat ejus incubant & pingueſcunt, neque iſti qui neglectis Reipublicæ urgentiſſimis neceſſitatibus, introductis non neceſſariis, imo noxiis propoſitionibus (privata inde commoda aucupantes) Comitia extrahunt, neque Sacer Ordo, neque alii Legis hujus novæ conditores, ullum pro iſta Lege condita à Deo præmium aut remunerationem, quin potius inſignem novorum onerum ac difficultatum acceſſionem obtinuere. Ac profecto quiſquis præſentem ſtatum rerum introſpexerit, reperiet in iſtis victoriis manifeſta caſtigationis Divinæ, quibus in Patriam noſtram animadvertitur, veſtigia. Solito enim & ordinario rerum curſu hunc fructum victori affert victoria, ut ex devictis hoſtibus damna ſua reparet, aut certe prædam & ſpolia ſua recuperet. Nunc quia res aliter cecidit, quia Deus ordinarium curſum rerum inhibuit ſuis, liquet in eo peculiarem & extraordinariam voluntatem ejus interveniſſe, quæ utrum meliorem Patriæ ſtatum aut deteriorem ſpectet, ego pronunciare nolo. Per ejuſmodi veſtigia vadendo in præteriti Anni ſucceſſibus, non aliam venatione aſſequimur prædam, quam quod Deus nobis ut perjurum hoſtem puniret vincere permiſit, Sed ne nos quoque impunitos dimitteret victoria nos uti non permiſit. Plura igitur in præſenti fortuna noſtra manifeſtæ animadverſionis, quam remunerationis argumenta ſeſe offerunt. Neque enim adeo pœnitendum eſt, victoriam non aſſequi, quam cum eam in manibus habeas, fructu ejus excidere, idque non ſine inſigni domeſticarum turbarum acceſſione.

Oſtenſo ac in lucem producto inſigni Patris Cichovii in ipſo Scripti ejus limine lapſu, ad detegendos ejuſdem iniquos & propoſito propagandæ Fidei S. Catholicæ repugnantes, imo noxios errores accedamus. In quo primum ſcopum & propoſitum ejus in hoc Scripto, Deinde media quibus ad eum tendit, & utitur excutiemus.

Scopus & propoſitum ejus eſt, Conſtitutionem Arianos opprimentem urgere, utque ad executionem deducatur efficere, hoc eſt, Hiſpanicam in Patria ſervitutem introducere. Quod nihil aliud eſt, niſi fundamentalia Patriæ Jura funditus evertere, ut hoc pulcherrimum ad invidiam vicinarum Gentium à Majoribus nobis extructum Liberæ Reipublicæ domicilium eò citius corruat. Etenim Nobilitatem Polonam in Libertate Conſcientiæ quiſquis oppri-

mit,

mit, eadem opera pupillam oculi Politicæ Libertatis ictu læthali tranſverberat, & prærogativam Ordinis hujus, quem Leges noſtræ potiſſimam Partem Regni vocant omnibus quibus gaudet ornamentis exuit ac ſpoliat. Quid enim generoſis animis omnes reliquæ præeminentiæ proſint, ſi ipſis palam profiteri quod conſcientia jubet, non liceat? ſi perpetuum vermem, qui conſcientiæ præcordia rodat, alere neceſſe eſt? Deoque ſi Deum colere eo cultu, quem legitimum cenſent, impune non poſſint? Deum videlicet tàm triſti ſervitute demereri mortales contendunt? Quaſi Deo coactus & violentia extortus, hoc eſt, inſyncerus & fucatus cultus cordi eſſe poſſit.

Subvertit igitur Lex iſta & conſtitutio primum acceptam à Majoribus Ordinis Equeſtris præeminentiam & dignitatem, quæ eſt primum fundamentum ædificii Liberæ Reipublicæ noſtræ: atque eo tendit, ut cives Poloni non libera voluntate, neque ex inſtinctu Fidei (ſine qua Deo nihil placet) Catholici ſint, ſed metu & neceſſitate premente Catholici eſſe cogantur.

Subvertit deinde Pacem & ſecuritatem Diſſidentium in Religione civium, quæ quod ſit alterum Reipublicæ fundamentum, primum recta ratio oſtendit, cum civium Concordiam firmet, qua res etiam minimæ creſcunt, ac medetur diſcordiæ, qua vel maximæ dilabuntur. Nec modo inter ſingulos privatos cives, nec tantum inter Ordines civium, Sed & inter Gentes quæ cum diverſis Religionibus ad unionem Reipublicæ noſtræ acceſſere, concordiam tueri, pertinet ad fundamentum Reipublicæ. Deinde idem teſtantur Jura noſtra, quia Pacem hanc, non modo Quadraginta ſere Conſtitutionibus, Sed & expreſſa in Juramento Regio, eaque ter repetita Cautione, confirmarunt.

Tertio, Eadem Conſtitutio tacite indulget licentiam *Judicio Tribunali* Regni ad opprimendam totam Rempublicam, hoc eſt, Patri Præſidenti Spirituali, ejuſq; aliquot Aſſeſſoribus, iiſdem Clericis, qui perpetuam quamdiu vivunt judicandi poteſtatem retinent: Ideoque maximam præ cæteris novis & annuâ duntaxat poteſtate gaudentibus Judicibus auctoritatem habent, & quaſi perpetuam Dictaturam gerunt; quam cæteri omnes ſuſpicere ac revereri, quippe mox depoſita annua functione ſub eorum poteſtate futuri coguntur (quam ob cauſam iſti Spirituales Judices toti Collegio Judicum formidabiles in hoc ſupremo Judicio regnant ac dominantur.) His inquam paucis è Spirituali Ordine Judicibus indulget licentiam ad inſultandum omnium capitibus, permittendo ipſis infinitam poteſtatem, ſuper bona, honorem, & vitam civium, etiam innocentiſſimorum, dum modo prætextu Arianiſmi aut complicitatis ejus in eorum Judicium vocari poſſint. Cui periculo omnes obnoxios eſſe neceſſe eſt. Satis & ante enormiter poteſtate ſua ſæpius abuſi ſunt & limites ejus exceſſerunt, adeò ut pluribus Comitiorum Conſtitutionibus frænandi fuerint. Quid non auſuri ſunt, quando ipſis ad uſurpationem abſolutæ poteſtatis, ipſa Comitiorum & Conſtitutionum auctoritas, anſam & occaſionem præbuerit?

Quarto, Ex occaſione incaute ordinati, aut potius corrupti Judicii Tribunalis Regni, hæc Conſtitutio Ordinem Secularem Spirituali in ſervitutem abſolutiſſimi dominatus tradit. Quos Ordines Conditores Liberæ Reipublicæ noſtræ, pares inter ſe, aut certe non multum impares eſſe voluiſſe, vel inde patet, quod inter eos compoſitionem multis jam annis Reſpublica exoptavit. Nunc eo res recidit, ut nulla compoſitione opus ſit; cum Status Spiritualis Seculari illud inculcare poſſit.

Sic volo, ſic jubeo, ſit pro ratione voluntas.

quoniam non modo in hoc ſupremo Subſellio, etiam ad cauſas non ſui fori ſeſe immiſcendo, Judicium totum in poteſtatem ſuam pridem redegit, ſed etiam Inquiſitionem de hæreſi, ſibi e manibus extorqueri, non patietur, ejuſque obtentu, omnium ſecularium capitibus longe magis quàm ante inſultabit. Proinde poſt illas veteres & diuturnas lites & controverſias, quæ Compoſitionem inter Status antiquitus deſiderabant, nihil ſupereſt niſi ut Sacer Ordo, alteri illam Cantilenam occinat, Væ Victis.

Quinto, Onerat hæc conſtitutio, multoque magis ejus Executio crimine Perjurii, non modo Principem; Sed omnes Reipublica Ordines. Qui non modo Majorum ſuorum Jurejurando ac Fœdere, tanquam poſteri & ſucceſſores eorum, Sed & ipſo Regio juramento ad obſervandam ac defendendam pacem inter Diſſidentes in Religione arcte obſtringuntur. Nam Juſjurandum quod Princeps in Electione & Coronatione præſtat ipſi ab Ordinibus injungitur. In quo Ordines non modo Juramento huic conſenſum præbent; ſed ejus neceſſitatem Principi imponunt. Quia vero crimen perjurii propius tangit ac lædit Majeſtatem Divinam, quam alia; non mirum eſt, Deum illud magis ad animum revocare & ſeverius ulciſci, quam alia. Qui utrum Strophas & cavillationes in verbis Diſſidentium in Religione Chriſtiana admiſſurus ſit vehementer dubitamus. Nam Arianos in Poſſeſſione Pacis Diſſidentibus indultæ, ac Jurejurando ſancitæ, non modo Legiſlatores ipſi in Codice Legum explicantes verba Diſſidentium in Religione, ita ut ea tribuant omnibus, qui ab aliis in Confeſſione Religionis Chriſtianæ diſſident: ſed etiam praxis integri Seculi confirmavit. Quod vel ipſum citatum à Patre Cichovio Regis Auguſti Decretum, cum memoria ac rerum geſtarum notitia noſtra conjunctum, teſtatur.

Præterea vox Diſſidentium in Religione Chriſtiana eſt generalis, quæ in communi uſu nullam reſtrictionem patitur, ſed omnes & ſingulos ſignificat, qui Chriſtum pro Domino agnoſcentes & non eo ejus profitentes in Dogmatibus religionis ejus, ab aliis diſſident. Quo titulo non modo omnes Lutherani, Reformati, Ariani, Sed & ipſi Catholici comprehenduntur Omnes enim iſti Chriſti Religionem & cultum profitentur; quamvis in Dogmatibus ejus inter ſe diſſentiant. Et quemadmodum omnis amicus ejus reſpectu cujus eſt amicus, dicitur ejus amicus; Ita qui diſſidet, ab alio eſt ab dicitur ac eo diſſidens, & contra, quia hæc vox eſt ex numero relatorum unius nominis: ſicuti ab ipſis Patribus Societatis in Scholis eorum didicimus.

Quod autem attinet ad verba *in Religione*, occaſione quorum quibuſdam objicitur quod non ſint in religione Chriſtiana, quamvis eam profiteantur; nemo non videt jura noſtra, quoties mentionem faciunt Diſſidentium in Religione, non decernere quinam ex illis vere ſint in Religione, qui vero non: Sed tantum oſtendere Subjectum eorum diſſidii, in quo diſſident, hoc eſt, Religionem Chriſtianam, aut potius ejus Articulos. Quamvis igitur aliqui eorum non eſſent veri Chriſtiani, tamen quia ſe profitentur Chriſtianos eſſe, & quidem veros, ab aliis vero diſſident, in articulis ac doctrina ejuſdem Religionis, Ideo nomen Diſſidentium in Religione Chriſtiana tanquam in ſubjecto eorum diſſidii ipſis denegari non poteſt. Quemadmodum mulierum in Judicio Salomonis litigantium; utraque merito dici poterat Diſſidens ab altera in illo infante, de quo litigabant ambæ: quamvis una duntaxat earum vera Mater eſſet, altera vero Mater prorſus non eſſet. Simili modo, qui in articulis Religionis Chriſtianæ diſſident & tamen omnes eandem Religionem profitentur, & Chriſtum pro Domino & æterno Rege ſuo agnoſcunt, non poſſunt non vocari Diſſidentes in Religione Chriſtiana, quia Religio Chriſti eſt ſubjectum mutui eo-

rum diſſidii: quamvis forte quidam eorum ad Chriſtum vere pertineant, quidam autem plane non pertineant. Vanam igitur ſpem alunt, qui putant Deo iſtiuſmodi cavillationibus imponi poſſe, quibus nemo prudentiorum decipi poteſt.

6. Invehit hæc Conſtitutio in Patriam Inquiſitionem Hiſpanicam, onus Liberæ Genti tanto minus ſupportabile, quod in Regnis quoquè abſolutiſſimi imperii venit in abominationem, quia injuriarum, oppreſſionum ac tyrannicæ crudelitatis, fæcundum ſit. Quis noſtrum ſiccis oculis ſpectare poteſt tot Nobilium agmina, utriuſque ſexus nullius criminis reos; tantum propter conſcientiam periclitantes aut in egeſtate, per infeſtos latronibus ſaltus ut Pannoniæ aut Sileſiæ continuis incertis ſedibus vagantes? quis direptionem patrimoniorum ad nobiliſſimos Cives pertinentium? & Juris caduci ſæviriam? Deerat adhuc, id, in quo ſedulam operam Pater Cichovius collocat, ut aut Scenæ pro nocentium ſuppliciis extructæ, innoxio ſanguine madeſiant, aut fora ambuſtorum corporum graveolentiam redoleant.

Vanum autem eſt, eorum ſolatium, qui Cothurnum hunc pro pedibus duntaxat Arianorum confectum exiſtimant. Quis eſt reliquorum Diſſidentium, cujus pedibus apud iniquos judices adaptari nequeat? Quotuſquiſque inter ipſos Catholicos, adeò ſuprà omnes fortunæ caſus evectus eſt, cui à malevolis aut inimicis Arianiſmi aut certè complicitatis ejus, crimen objici nequeat? Quemadmodum antehac actiones de extortis teloneis aut Ciganorum complicitate ad alieniſſimas ab ea culpâ cauſas ab iniquis litigantibus, detortæ ſunt; ita nunc novum crimen Arianiſmi aut complicitatis ejus, cunctis forenſibus actionibus & cauſis admiſcebitur. Non fruſtrà in hac Conſtitutione De fautoribus, & complicibus Arianorum rigida appendix annexa eſt; quæ abſque ullo delectu hominum & religionum cunctis patriæ incolis minatur. Imò verò non Arianos, ſed eos qui non ſunt Ariani petit. Quo pertinet & illud quod Arianiſmi nomen; ne ipſi quidem Ariani agnoſcant; niſi fortè ii qui extrà patriæ fines evaſerunt. Quærendi igitur erunt, quoties jure conveniri debebant, inter diverſas ab Ariana religiones. Sed in hac Conſtitutione, non modo reliquis Diſſidentibus à Catholicis, quibus ipſius Arianiſmi crimen, in cauſâ apud infeſtos Judices dicenda formidabile objici poteſt: verum & omnibus, ab omni Arianiſmi ſuſpicione alieniſſimis, atque adeò Optimis Catholicis, periculoſæ poſitæ ſunt inſidiæ. E quibus quotuſquiſque eſt, qui aut propter ſanguinis aut affinitatis nexum, aut propter alia amicitiæ, & officiorum vincula; aut propter quamcunque aliam cauſam aut negotium ſuum, homini Arianiſmi ſuſpecto favorem aliquem exhibere non cogatur. Cujus facti nomine, rigor pœnarum qui ſceleſtiſſimis quibuſque debetur, optimis civibus ſubeundus eſt. Nemini mortalium favor aut commiſeratio juſtius debetur; quàm iis qui propter conſcientiam patiuntur. Tales enim ut ut vel maxime errent, probitatem tamen & conſtantiam ſuam, vitæ & omni fortunæ ſuæ præferunt. Talia verò pectora non modo commiſeratione; ſed non perfunctoria laude digna ſunt. Erga eos hæc legum omnium injuſtiſſima, miſericordiam exerceri vetat; eamque acerrimo ſupplicio plectit. Impiam igitur atque tyrannicam legem hanc eſſe neceſſe eſt, quæ tàm pium affectum, è pectoribus mortalium evellit: & quæ etiam Catholicorum optimos, quibus Deus pro miſericordiâ miſericordiæ mercedem promiſit: ob exhibitam miſericordiam abſque miſericordia puniendos ſtatuit.

7. Denique lex hæc & Conſtitutio præcipua libertatis Equeſtris Ordinis privilegia abrogat. Inter quæ non poſtremum locum occupat, privilegium quod in legem tranſiit, *de Nemine captivando niſi Jure victo*. Quam legem aliquot poſt Statutum Velunenſe annis impetravit & obtinuit Polona Nobilitas, cum animadvertiſſet quod Statutum iſtud ſervitutis & ſummarii proceſſus jugum cervicibus eorum imponeret, & cauſas ab executione incipiendo, prætextu religionis, indemnatos & nondum jure victos cives opprimeret. Cum igitur hæc, cujus exceptionem Pater Cichovius urget, Conſtitutio Statutum Velunenſe, ab Orco revocet, ac reſuſcitet, eo ipſo præcipua libertatis noſtræ privilegia, quæ ex occaſione tollendi tàm noxii Statuti, obtinuimus tollit & abrogat.

Ex dictis patet quanta cum injuria; quanto damno ac periculo Reipublicæ noſtræ à Patre Cichovio ſcopus propoſiti ejus præfixus eſt. Proximum eſt ut demonſtremus, hæc injuria; hoc damnum & periculum Reipublicæ; quantum ipſi religioni Catholicæ injuriæ; quantum damni atque diſcriminis afferat, ut videat Pater Nicolaus quod ad propagandam ſanctam fidem, præpoſteris ac dedecus & damnum Ipſi afferentibus rationibus utatur; atque ideò aut ineptum, aut perverſum; ſine dubio verò infirmum & parum idoneum ejus defenſorem aut promotorem ſeſe exhibeat. Quod hac ratione deducimus. Quoniam Deus terris Eccleſiam ſuam Catholicam; non in fera & legum experte barbarie, ſed apud omnes gentes in legitime conſtituta Republica degere voluit; Ideo per ordinationem & confirmationem poteſtatis omnis Magiſtratus & obſequii ipſi debiti, jus cujuſque Reipublicæ inſtituit & ſtabilivit, ac pro ſua propria ordinatione voluit haberi. In quo ſcopus & propoſitum Dei non aliud fuit; quàm ut malorum & nocentium injuſtitia cohiberetur; bonis autem & innocentibus præſidium non deeſſet. Quod niſi feciſſet Boni, etiam mediocriter tales, inter malos & omnis juris ac Juſtitiæ expertes, vivere non potuiſſent. Multò minus homines optimi & ſanctioris vitæ, quales Deus potiſſimum ad Eccleſiam ſuam Catholicam invitat. Duabus de cauſis igitur damnum atque injuria Reipublicæ cum damno atque injuria religionis connexa ſunt.

Primum quod religio in Republica, per hujus ævi pælagus, tanquam in bene conſtituta navi, navigat & Reipublicæ ſtatum Deus in rem & commodum religionis ordinavit: Ideo rationes utriuſque ita ſunt inter ſe conjunctæ; ut quicquid Reipublicæ nocet, idem religioni quoque nocere neceſſe ſit. Quiſquis igitur Reipublicæ noxam infert atque injuriam: quomodo effugiet, quin in ipſam religionem injurius eſſe cenſeatur? Quiſquis patriæ Reipublicæ Statum convellit, eadem opera in religionem graviter delinquit. Periclitante navi; væ nautis atque vectoribus. Incenſa domo ſalus habitantium in diſcrimine eſt. Ita & religio laborante Republica in ſummum periculum adducitur; & quicquid Reipublicæ nocet; religioni prodeſſe non poteſt.

Altera cauſa eſt, quod religio inter alia præcepta & officia quibus animos & conſcientias mortalium obſtringit, officium erga patriam atque Rempublicam omnibus & ſingulis impoſuit, & ne adverſus leges patrias aut legum Cuſtodes Magiſtratus, delinquatur, prohibuit, confirmato eorum imperio; & injuncto obſequio non modo propter metum gladii; quem non fruſtrà Deus in manus Magiſtratuum tradit, ſed etiam propter conſcientiam: hoc eſt, non humani tantum, ſed etiam divini ſupplicii metu. Quiſquis igitur tàm noxiis, quas ſuprà expoſuimus, rationibus Rempublicam

& patriam

& patriam ſuam, in gratiam externorum inſtitutorum, violat atque oppugnat, nonne adverſus leges atque inſtituta ipſius religionis delinquit? an non crimina ab ipſa Religione vetita committit? Quis ejuſmodi officio religionem demereri aut promovere poſſit; quod illa damnat, & intentato præſentis & futuræ vitæ metu atque periculo vetat?

Invenit pravitas mortalium tamen adverſus tam liquidam veritatem ſpecioſas cavillationes hominibus incautè religioſis imponendo; atque urgendo, æquum eſſe, ut non religio Reipublicæ, ſed Reſpublica potius religioni tanquam digniori cedat, atque inſerviat: atque inde concludunt, etiam cum maximo Reipublicæ damno & injuria, religionem promoveri poſſe atque debere. Quod eo ſpecioſius prætenditur, quia id eſt exploratiſſimæ veritatis, ſi quomodo contingere poſſit, ut rationes Reipublicæ rationibus Religionis vere repugnent: Rempublicam religioni & obſequium hominibus, obſequio Deo debito cedere debere. Verum in eo latet frequentiſſima fraus & impoſtura, quod id in Chriſtiano populo vix unquam contingere poſſit. Deus etenim tam religionem quàm Rempublicam ejuſmodi limitibus diſpeſcuit, de quibus altera cum altera certare legitime nequeunt. Fucus hic eſt & impoſtura hominum propria commoda quærentium, *quorum Deus venter eſt*: quod poteſtatem Religionis (*cujus Regnum non eſt ex hoc mundo*) intra limites Reipublicæ (cui regimen hujus Mundi commiſſum eſt) porrigendo & extendendo, lites inter utramque noxias ſerere audeant. Quo facto & in Rempublicam injurii ſunt; nec religionem demerentur: verum cupiditatibus ſuis & privato commodo velum religionis obtendunt. In quo iterum religionem graviori injuria violant; dum propter commoda & cupiditates ſuas, ipſam ejuſmodi ſuſpicione atque dedecore, onerant, quod terrena magis quàm cæleſtia quærat. Id genus hominum quo magis Rationem Status incondiius clamoribus oppugnant & acerbius perſtringunt, eo magis ſtatus ſui privitati rationem urgendo, capitalis injuſtitiæ veniam ſibi permittunt. Quaſi vera ratio cujuſque ſtatus non ſit officium à Deo impoſitum iis; quorum fidei eſt commiſſa. Illud ſane non negaverim, quoties homines injuſti ad rerum gubernacula ſedent, injurias ſæpe atque injuſtitiam honeſto rationis ſtatus prætextu velari, Nam vitium injuſtitiæ non modo inter privatos, ſed in ipſis quoque Magiſtratibus non raro reperias. Verum tunc illud quod rationem ſtatus homines appellant, hoc nomine indignum eſt; cum ſit falſus & adulterinus ejus prætextus, non vera ſtatus ratio, quæ à Juſtitia nunquam recedit, cum omnis ſtatus Juſtitia ſtabiliatur, & quoties ab ea declinare incipit, ruinam minetur.

Maxime igitur dolendum eſt, quod adeò graveolentem, regularium Scholarum Pedantiſmum redolens prudentia Politica, in patria invaluit, quæ cum damno & injuria rationis ſtatus Reipublicæ religionem promovendo, maxime omnium religioni nocet.

Non eam viam ingreſſi ſunt recens * Viri in ſtatu ſpirituali eminentiſſimi, ſenatus Eccleſiæ Romanæ Cardinalium lumina & columina; qui rationem ſtatus potentiſſimorum regnorum in manibus ſuis verſantes, coortis undique Scholaſticarum ranarum coaxationibus neglectis, nunquam fucato religionis prætextu ſeſe à veræ rationis ſtatus Regnorum ſuorum, defenſione dimoveri paſſi ſunt. Et hanc ipſorum prudentiam Deus felicium ſucceſſuum ſuffragio & approbatione proſecutus eſt. Non eam viam ingreſſi ſunt quoque longè ante Majores noſtri; præcipuè illi ſempiterna memoria ob amorem in Patriam digni, regni Poloniæ Epiſcopi. Qui tam in lite noſtra cum Crucigeris quàm in negotio cum Cosſacis, & in pluribus aliis occaſionibus cauſam Patriæ adverſus iniquitatem miniſtrorum Sedis Apoſtolicæ liberè & animoſe tuebantur: quorum aures illa verba Legatorum Pontificiorum vulnerabant. *Præſtat ut tria Regna pereant, quàm ut vel minimum de authoritate Sedis Romanæ decedat*; Qui propter commodum & rationem Status patriæ, Schiſmaticam in Ruſſia, hæreticam in Pruſſia & Livonia Religionem ſub protectionem & patrocinium Regni recipi, imo vero in corpus Reipublicæ incorporari paſſi ſunt. Qui & in ipſa patria propter bonum Pacis, fœderibus inter Diſſidentes in religione Cives, ſubſcripſere. Prudentiam & moderationem eorum Deus, ſecundis ſucceſſibus approbavit & proſecutus eſt adeo ut non modo ab externo limite fines Reipublicæ longè lateque diductos, non modo domi altiſſimam ac feliciſſimam Pacem & florentiſſimam libertatem, ſed & religionem Catholicam pacificis & ſenſim creſcentibus incrementis, in capaciſſima tam latè diffuſarum ditionum circumferentia inſigniter auctam, & ſupra cæteras Sectas erectam, imo vero cæteris dominantem, nobis poſteris ſuis reliquerint.

Nos autem novarum Scholarum aut præcoces, aut immaturi diſcipuli, quid novi præſtitimus? Certò Patre Nicolae quod ſpecimen exoticæ diſciplinæ edidimus, quod oſtendat nos gente Polonos, non fruſtra Hiſpanicæ nationis Grammaticam didiciſſe? Numquid pares fuimus, non dico augendis ac novis comparandis, tam Reipublicæ quam religionis acceſſionibus, ſed veteribus ac virtute majorum partis retinendis & poſteritati noſtræ relinquendis? Omitto ad præſens Reipublicæ vulnera, experta eſt malo ſuo fides ac religio Catholica apud nos inauſpicatum patris Cichovii & ſociorum ejus miniſterium. Guſtavit acerbiſſimos fructus operæ quam ipſi navare conati ſunt, eorumque amaritie ad nauſeam ſatiata eſt. Nam quæ paulo ante altiſſima pace ac dignitate florens, tanquàm vera Patriæ noſtræ Materfamilias; reliquas ejus inquilinas Sectas prudenter ac benignè tractando, magnum indies tametſi ſenſim præ omnibus incrementum ſumebat. Nunc præcipiti inquietorum capitum opera ac feſtinatione, longè anguſtioribus quam ante dominationis ſuæ limitibus coarctata; primum per oppreſſionem Diſſidentium Rigam ac totam Livoniam è manibus Reipublicæ extortam, ſimulque triſte & prope irrevocabile ex illis oris exilium ſuum ſpectat ac deplorat. Deinde per Schiſmaticorum injurias, tot latiſſimas ditiones; totamque Ucrainam Polonicam, & bonam Lithuanicæ partem, non ſine irreparabili damno è poteſtate ſua ereptam, maximæ natu inquilinæ ſuæ relinquere coacta eſt. Pro tantorum damnorum reparatione, pauperrimam, & à qua nemini metuendum erat, quod omnium injuriis obnoxia & expoſita eſſet, inquilinam patriæ ſectam Pater Cichovius cum Sociis, è patriis ſedibus extorrem agere contendit. Sed utrum hæc ſit proportionalis acceptorum detrimentorum reparatio, pro tot millibus templorum & monaſteriorum amiſſorum jactura; quindecim aut ſexdecim ſemideſertarum Eccleſiarum Statum abolere, omnibus expendendum relinquo. Et tamen quanta cum libertatis Ordinis Equeſtris diminutione id fiat non multo ante oſtendimus. Porro quis futurus ſit ejus rei ſucceſſus, tempus & eventus aperiet. Nam vehementiſſimi quoque ac violentiſſimi turbines, qui robuſtiſſimas quercus radicitus eruere poſſunt; flexiles

* *Cardin. Richelius & Mazzarinus.*

flexilem ac cedentem arundinem frangere nequeunt: & liberæ Genti facilius vitam quam conſcientiarum libertatem extorqueas. Et tamen accepta damna, damna manebunt. Oſtendit igitur Deus, docuit experientia violentis & Reipublicæ noxiis rationibus promotam Religionis propagationem, quæ à Patre Cichovio tantopere ſuadetur, nunquam proſperum habuiſſe ſucceſſum. Nam & Rempublicam ſemper afflixit, nec Religioni profuit, ſed utramque irreparabilibus damnis & difficultatibus involvit. Oſtendit eventus lethale & ab ipſa Religione non fruſtra damnatum ac vetitum id eſſe delictum, quoties per detrimenta Reipublicæ Religio augetur. Hoc adverſus Rempublicam ſimul & Religionem crimine quia manifeſte tenetur Pater Cichovius, quis non videt, quam imprudentem & ineptum ſe præſtet Fidei Catholicæ Patronum, qui defenſionem ejus profeſſus manu ſua tot ipſi noxia vulnera infligit.

Poſteaquam demonſtravimus Scopus & propoſitum Patris Cichovii non modo Reipublicæ, ſed ipſi Religioni quantum noceat: reliquum eſt ut videamus, an directa quibus ad ſcopum ſuum utitur media Religioni Catholicæ ſint utilia atque ſalubria. Porro media iſta ſunt Rationes, quibus perſecutionem Arianorum Ordinibus Regni perſuadere contendit. Quarum omnium, quæ primam (quam paulo ante in fronte libelli ejus ante ſigna procurrentem excuſſimus, & manifeſtæ impoſturæ convicimus) conſequuntur, nulla eſt penitus in qua liquidum Falſi crimen, atrox Calumnia, fraudulenta deceptio, capitalis injuſtitia; ſed præcipuè craſſa & exerta impudentia non reperiatur. Hujuſmodi vero armis aut Catholicam Fidem defendi? aut hoſtes ejus propulſari decet aut æquum eſt? Errant Ariani & quidem graviſſime, quis enim non erret, quoties in profundo diſquiſitionis, de rebus abditis & rationem excedentibus urinatur? Sed errores eorum honeſtiori ratione detegi & convinci poſſunt.

Primum enim Ad Errores, in quibus verè à Catholica Veritate recedunt, non ſunt adjiciendi, quorum ſunt planè expertes, & quos pro ſuis Dogmatibus non agnoſcunt, eoſque diffiteri merito poſſunt. Alias per iniquas Criminationes fides abrogatur juſtæ ipſorum accuſationi; & quando evincent multis in rebus ſeſe falſo accuſari, facile prætendent eandem injuriam ſibi in omnibus inferri. Quod veritati Catholicæ non expedit.

Præterea ad ea delicta, quæ non nulli ex iis commiſerunt, non ſunt adjungenda ea, quæ non commiſerunt: quia hac ratione veræ eorum culpæ, in innocentia falſo objectarum paratum habent latibulum.

Multò minus iis qui forte deliquerunt admiſcendi ſunt inſontes, & omnis culpæ expertes. Nemo alieni delicti culpam luere tenetur, & Juſti Judices à damnandis aut affligendis inſontibus adeo abhorrent, ut decem ſontes abſolvere malint, quam unum inſontem damnare aut plectere.

Exaggerationes ad hæc nimiæ, in quibus ex muſca Elephas fingitur, non multum fidei accuſatoribus Arianorum conciliant. His in genere propoſitis, ad ſpeciales eorum quibus impetuntur Criminationes, accedamus.

Primam ex iis de quibus nunc loquimur Arianorum criminationem, aut Exilii eorum rationem Pater Cichovius ita proponit: „Quòd eo tempore quo „Suecis Cracovia deditionem fecit, palam erupit „Arianorum adverſus Patriam affectus. Illico enim „aliquot eorum Centuriæ Cracoviam frequentia ſua „implevêre vocatis in Societatem plurimis Scotis, „Ciganis, & Judæis. Hoc ſubſidio fultus & auctus „hoſtis, vires defendendæ Urbi pares nactus eſt. Quas niſi nactus fuiſſet, retinere Cracoviam nun- „quam potuiſſet. Hinc in omne Regnum Septentrio- „nalis hæc procella effuſa eſt. Hucuſque verba Patris „Cichovii."

Qui putavit forſitan ſeſe eorum, quæ Mexici aut Calecuti geſta ſunt relationem legentibus nunciare, ubi nullus eorum unquam fuit, aut certè exiſtimavit, cunctos jam peſte conſumptos, qui obſidioni Cracoviæ adfuere, aut ab illis oris non remoti rerum, quæ tunc iſthic gerebantur, ignari eſſe non potuerunt. Si putavit neminem ſupereſſe cujus conſcientiæ verecundiâ tangeretur, ſuæ certè conſcientiæ reverentia tangi debuit, ne narraret ea, quæ probe ſciebat vera non fuiſſe.

Primum igitur in genere de Arianis loquens, affectum & inclinationem eorum in partes Suecicas adverſus Patrium Regnum colligit ac deducit, ex facto eorum, qui tunc Cracoviam confugerant. Sed illhic pauciſſimi tunc Ariani fuere, nec quindecim aut ſedecim Patrum familias numerum excedebant. Quorum nulla ſunt proportio ad cæteros paſſim toto Regno diſperſos, qui aut in Regis Caſimiri Exercitu, aut in particularibus Diſtrictuum expeditionibus, in rebus tunc ubiquè trepidis refugium quærebant, alii vero Caſimirum Regem ſuum in Sileſiam ſecuti, omnes à protectione Suecica animo erant alieniſſimo. Nec deerant qui adverſus eos Diſtrictuum copias & vexilla ductarent. Quod ſi quis eorum Patrocinium Suecorum recepit, magnis exemplis excuſatur. Cum illud prius tot Catholici, tot Territoria, atque ipſi cum Ducibus ſuis Exercitus recepiſſent. Iniquiſſimum igitur eſt, culpam pauciſſimorum in omnes nemine excepto conferre. A quibus ii qui Cracoviæ fuere, nullam delinquendi poteſtatem acceperant, ſed ſuo periculo egere. Atquè hoc primum eſt in hac relatione falſi veſtigium.

Sed & iſti qui Cracoviam confugerunt, non favore erga Suecos, aut affectu ſpontaneo, ſed violenta neceſſitate coacti id fecerunt, cum in eos montana agreſtium manus immiſſa eſt, cum Plebs concitata Nobilium domos invadere, cædibus ac direptionibus omnia miſcere & fugientes paſſim conſectari juſſa eſt. Quorſum tunc miſeri confugere, ſuaque una cum vitâ pignora abducere debuerunt, niſi eo ubi aliqua ſpes ſalutis fugientibus affulgebat? Si ſcelus erat in tali caſu Cracoviam confugere, penes eos ſceleris hujus culpa hæret, à quibus tam violenta injuria ad hanc fugam compulſi ſunt. Manifeſta hæc eſt injuſtitia, ſed & evidens mendacium, ei qui invitiſſimus ſuam ſuorumque vitam & incolumitatem fuga ſervare adactus eſt, voluntariæ perfidiæ crimen impingere. Denique nullum in eorum facto fuit ad hoſtem transfugium, ſed hoſtium & prædonum vim fugientes, effugerunt ad eos, in quorum fidem & patrocinium Patria confugere cœperat. Nam cujus memoriâ excidit, ſtatim poſt deditionem Exercitus conſepolio Regni Vexillifero adhærentis, atque ipſius Urbis Cracovienſis, Omnes penè Palatinatus ac Diſtrictus, partim Cracoviæ, partim Varſaviæ, patrocinium Suecorum amplexos? Non igitur tanquam transfugæ, à ſuis ad hoſtes, ſed tanquam à prædonibus & hoſtibus, ad eos quorum tunc in poteſtate illius Palatinatus defenſio fuit, effugerunt. Atque hoc eſt alterum liquidi in hac relatione mendacii veſtigium.

Tertium in eo eſt, quod Pater Cichovius narret, quo tempore Præſidium S. R. Majeſtatis Cracovia exceſſit ſtatim & illico Arianos Cracoviam advolaſſe. Quod memoriæ omnium repugnat, qui nondum obliti ſunt, ſatis diu Cracoviam in poſſeſſione Suecorum fuiſſe, antequam per montanos latrunculos in Submontana Regione impetus in Arianos fieret,

qui homines Cracoviam confugere coëgit.

Quartum ſuſpectæ relationis Punctum eſt, quod aliquot Centuriæ eorum Cracoviam advolaſſe finguntur. Credo cum hæc ſcriberet Patris Nicolai frontem intolerabili pruritu vexatam; adeò crudeli vulnere perfricta eſt. Nam ex aliquot ſupra decem hominibus plures Centurias conficere, eſt nimium fæcunda multiplicatio.

Verum hoc non contentus, addit quintum falſiloquii ſpecimen, aliquot iſtas Centurias Cracoviam frequentia ſua impleviſſe. Oportet iſtis Centuriis non defuiſſe longe plures aſſeclas, qui Urbem tam amplam repleverint. Non fefellit hic ſcrupulus ipſum Patrem Nicolaum. Quem ut eximeret, cumulando mendacia mendaciis ne perpluerent, de iſta aſſeclarum multitudine Arianis proſpexit; ſextum adjungens mendacii adminiculum, quod ſecum plurimos Scotos, Ciganos, & Judæos adduxerint. Mirum profecto, quomodo vim latronum fugiendo, tantum ſpatii habere potuerint ad invitandum in ſocietatem tantum hominum numerum? Credo numeroſas eorum catervas fugientibus obvias fuiſſe. Fieri nequit, quin aliquando Pater Nicolaus venationis ſtudio operam dederit, adeo ſuſpectarum narrationum fæcundus eſt.

Navigat igitur plenis velis ulterius, & in ſeptimo mendacii puncto addit, hoc ſubſidio confirmatum hoſtem, pares defendendæ Urbi vires adeptum. Id verò cui mirum videri debeat, cum ipſi tot fortes & militares viros & ipſi rei militaris peritiſſimi (nam omnes & ſingulos probe novimus) fugientes ex Submontano tractu Ariani adduxerint. Sed cur iſtis tam validis ſubſidiis, quæ viribus hoſtium robur addiderunt, quæ (ut Pater Cichovius narrat) ad Tynecenſe & Moligenſe Monaſterium tam fortiter ac feliciter rem geſſerunt, adverſus inconditam agreſtium turbam & montanos latrunculos, quos tunc maxime fugiebant, uſi non ſunt?

Nondum in navigando Pater Nicolaus littus attigit. Proinde fidem faciendo ſuprapoſitis Relationis ſuæ punctis, addidit octavum ejuſdem furfuris. Quod niſi hoc Arianicum ſubſidium Suecis ſuccurriſſet, propter diminutionem eorum præſidii per morbos ac mortes militum, nullo pacto hoſtis Cracoviam retinere potuiſſet. Neſciebat Reſpublica quando in ejus Exercitu, tot in expeditionibus, tanquam nix urgente æſtu diffluerent Legiones, quod ex Arianis, Ciganis, Judæis tam valida habere poſſit ſupplementa. Nunc cum ipſi in tàm efficaci ad perſuadendum Suaſione, Pater Nicolaus oculos aperuerit, pænitentia ejus rei ducitur, quod tam utiles ac neceſſarias bellatores dimittat, & parum abeſt, quin commota tam prudenti Patris Nicolai perſuaſione, revocandorum eorum capiat conſilium. Quem enim tam firmorum argumentorum plena perſuaſio non commoveat?

Sed ut ad ſeria accedamus, non auſim categorice aſſerere, ne in culpam incidam, quam in Patre Nicolao reprehendo. Sed poſita hypotheſi, illum cum hæc ſcriberet, cum aliquo ſodalium depaciſci voluiſſe, uter eorum craſſius & impudentius mentiendi ſpecimen ederet: plane nihil dubito, eum ſponſionis & pacti hujus lucrum & victoriam adeptum. Nam ad hæc octo, tam craſſa in una adeò brevi narratione mendacia, Nonum pro Colephone addere non gravatus eſt: aſſerendo quod poſt hoc Arianorum ſubſidium, in totum Regnum hæc Septentrionalis procella effuſa eſt. Ergo niſi quinque aut ſex ſupra decem agreſtes bellatores (quorum capacitas & merita nobis ſunt exploratiſſima) Suecis in auxilium accurriſſent, Regnum Patrium ab hac procella liberum & immune fuiſſet. quod etiam ante Cracoviæ deditionem, non modo in Majori, ſed in Minori quoque Polonia pridem maximâ ſui parte, frænum Suecicum mordebat. Egregium & validum ſubſidium Suecicas tunc partes adventu ſuo firmavit. Quindecim aut ſedecim Patresfamilias, quorum unicuique loco equi bello idonei conjunx & liberi, loco enſis lignea clava qua nudius tertius ruri in regendis Colonis ſuis utebatur, aut ſcipio Podagra laborantium pedum miſerum adminiculum in manibus erat. Inter eos verò dimidia pene pars verbi Divini miniſtrorum fuit; quorum nullus unquam bellum oculis ſuis uſurpavit, pleriſque ignotus Sclopeti uſus, & pyrii pulveris odor abominabilis, niſi quis forte configendarum volucrum ſtudio delectaretur. Ejuſmodi bellatoribus Præſidium Suecicum firmatum aſſeritur. Qui tanquam imbellis turba, magis oneri quam uſui futura, Cracoviam admiſſi non fuiſſent, niſi tam pauci fuiſſent. Indignè profecto ſprevit Pater Nicolaus lectorum Polonicorum judicia, quibus ejuſmodi ſaporis narrationes propinabat. Nullo pudore, nulla reverentia tangebatur, propinquorum Cracoviæ incolarum, ac noſtrum omnium, quicunque rerum quæ tunc gerebantur conſcii eſſe potuimus. Ne igitur moleſte ferat, quod ſua ſibi impudentia, ſua falſi crimina, ſuæ calumniæ, ſua pravitas & injuſtitia, in os exprobretur. Nam ſi Ariani digni erant hac contumelia, at Pater indignus erat qui faceret tamen. Magnum igitur Sacerdotii ſui vocationi, nec minus ordinis ſui regularitati, affert dedecus. Fidem abrogat narrationibus ſuis quibus in deformiſſima ſpecie paſſim depingit Arianos. Sed (quod peſſimum eſt, quodque nos cum eo maxime committit) abrogat fidem Eccleſiæ Dei, & adverſariis ejus hæreticis, præbet anſam ne & ipſi credant, & alios credere ſinant, omnibus quæcunque de veteribus Hæreticis Catholica Eccleſia tradit. Nam ſi hodiernæ de Arianis narrationes, quas nos ipſi Catholici falſas & calumnioſas eſſe videmus, non modo ab hominibus Spiritualis Ordinis typis vulgantur. ſed & cenſorum Eccleſiaſticorum approbationes obtinent: qui fieri poteſt, non de veteribus quoque eandem ſuſpicionem oboriri, eas dubiæ & ancipitis fidei eſſe, nec niſi factione & potentia auctoritatem obtinuiſſe. Quanquam hoc loco mentem cenſorum, quos modò memoravimus, meliorem in partem interpretari malo. Tametſi enim Scripti hujus lectioni (cui diſertè approbatio ſubſcripta eſt) vacare nobis non contigit, tamen in eorum approbatione ne leviſſimam quidem mentionem ejus Scripti, quod legimus & nunc refellimus, deprehendimus. Unde non obſcurum Patris Cichovii aſtum colligere licet, quod cum non poſſet approbationem Adhortationis ſuæ obtinere, furtim unà cum Scripto approbato, protruſerit in lucem minime approbatum. Qui quia ſub prætextu zeli erga Sanctam fidem mendaciorum & calumniarum plenus eſt, magna injuria nec minori damno vera Fides afficitur, quoties homines Spirituales zelum erga eam profeſſi, liquida & omnibus patentia mendacia ferunt, quibus veterum Eccleſiæ Hiſtoriarum fides apud eos qui nunc vivunt, in dubium vocatur. Nam omni rationali creaturæ inſitum eſt, quod ſuis oculis plus credunt quam alienis, & difficile eſt prudentis hominis intellectum captivare, ut credat aliquid eſſe verum, quod oculis ſuis videre & manibus palpare poteſt, eſſe falſum. Quomodo igitur ſuo, quomodo Ordinis ſui, quomodo totius Eccleſiæ exiſtimationi conſuluerit, ſecum ipſe reputet. Atque ita ipſi ſucceſſit prima Arianorum accuſatio, quam pro prima exilii eorum ratione a ferre placuit.

Altera adverſus eos Criminatio continet erroneas, quas ipſis objectat, opiniones. Quo in genere nunc omittimus nimias diſputantium exaggeratio-

gerationes, in quibus vulgo, dum alii alios in turpiſſimo, quantum poſſunt, vultu ſpectandos hominibus exhibere contendunt, ſæpe ex involuntariis & commiſeratione dignis de Deo erroribus, voluntariam & nefariam Majeſtatis ejus læſionem & blaſphemiam atque maledicentiam (& quidem raro abſque iniqua calumnia) comminiſcuntur, & efficiunt. Communis hæc & forte incurabilis diſputantium ſcabies, & qua non primus neque ſolus Pater Cichovius lucubrationes ſuas infecit. Non adeo mortales culpæ ejus pudere poteſt, quæ ipſis eſt cum multis aliis communis. Sed in Criminationibus Patris Nicolai non unum reperias tam capitalis impudentiæ ſpecimen; cujus ſibi veniam nemo reliquorum facere auſus eſt. Errores Arianorum gravi reprehenſione dignos de S. S. Trinitate, de Prææternitate Filii Dei, refutarunt multi in Eccleſia Dei viri Magni. Ac merito quidem; quamvis in iis refellendis, alii plus, alii minus acerbitatis admiſcuerint. Nullus tamen Error ipſis adhuc objectus eſt; quem non & noſmetipſi quoquè ex familiaribus eorum Colloquiis obſervare ac deprehendere potuerimus. Nam per integrum Seculum quo inter nos pacifice vixerunt; mutuas ac differentes inter nos Sententias, ita exploravimus, ut eas utrinquè probè calleamus. Nec poteſt nos Pater Cichovius in eo plus docere aut informare; quam ipſi novimus, atque informati ſumus. Et tamen non pudet eum nobis ea obtrudere, quæ falſa & calumnioſa eſſe certo ſcimus. De Dei eſſentia, natura, perſonis, errores Arianorum detexere multi Doctores Eccleſiæ Catholicæ. Sed quod præter illum unicum Deum, quem ſolum verum eſſe omnes agnovere Chriſtiani, alium aliquem pro vero Deo, puta altiſſimo, habeant; quodque milliones verorum Deorum; & quidem æquè verorum (ſicuti eſt unicus ille altiſſimus Deus) ſibi fabricent, hujus erroris nunquam convinci potuere, nec ullus eum ipſis ante Patrem Nicolaum objicere auſus eſt, neque nunc vere objicere poteſt; cum ab eo ita abhorreant, ut non fruſtrà homines ipſorum in opinionibus ſimiles Monarchianos olim Tertullianus vocaverit: illi autem ipſi nunc in quibuſdam vicinis regionibus ex oppoſito Trinitariorum Unitarii appellentur. Satis igitur mirari nequeo, cur tàm effrontem frontem induere pater Nicolaus ſuſtinuerit, ut in eo nec tot Catholicorum nobiſcum unà ſentientium conſcientiam; nec ipſorum adverſariorum; quos per calumniam iſtam longius à veritate repelli neceſſe eſt, ſcandalum veritus ſit. Aut neſcit qua ipſos injuria afficiat, aut novit. Si novit; jam non modo frontem, ſed conſcientiam habet cauteriatam. Si neſcit miſeret nec hominis, qui ad defenſionem Catholicæ fidei planè ineptus eſt cum iſthic quoque ceſpitet; ubi nihil eſt lubrici. Quomodo vero is ſanctiſſimæ fidei idoneus defenſor eſſe; aut ejus adverſarios refellere queat, qui aut conſultò, aut etiam imprudens in opinione adverſæ partis, falſum ejuſmodi idolum ſibi effingit & comminiſcitur; quod nunquam in mentem adverſariorum venit, atque id omni conatu & contentione oppugnare nititur. Nonne omnes ejus ictus & conatus irriti erunt; quando non in hoſtem, ſed in umbram hoſtis diriguntur. Nec vero id adeò indignum eſſet, ſi lapſus aut culpa quam reprehendimus, juſtam aliquam occaſionem haberet. Sed quod aliquis Sacræ Scripturæ veſtigia premendo, Magiſtratus terrenos Deos apellet, quoniam eos Deus divinæ poteſtatis ſuæ in jure vitæ neciſque; quod ſuper alios habent participes fecit, criminari eum quod eos altiſſimos Deos eſſe ſentiat: eſt in eo ſane puerilis conſequentiæ vanitas; ſed & adultæ ac robuſtæ nequitiæ calumnia. Roganti vero Patri Nicolao; cur igitur eos veros Deos apellent; meritò reſpondent, cuivis patere in epitheto verorum Deorum manifeſtam ambiguitatem. Nec enim minus vox veri quam boni ambigua eſt. Notum id eſt optimis Catholicorum; quod aliquando & quidem frequentius vox boni malo: veri autem falſo opponitur. Interdum verò ſed rarius voces boni & veri, non malò aut falſo, ſed imperfecto, aut non omnibus numeris abſoluto opponuntur. In quo rariori ſenſu voces iſtas ſoli Deo altiſſimo tribui; nec Ariani diffitentur; nec in iſto excellentiori ſenſu, voces has ulli præter Deum altiſſimum tribuunt. Sed in ſenſu vulgari & frequentiori, quod eos quibus Deus divinæ ſuæ poteſtatis aliquid impertitus eſt, veros etiam, hoc eſt, non falſos Deos apellent: faciunt id ſicuti & Sacra Scriptura, ſine ulla ſummi Dei injuria; nec in eo adverſus fidem Catholicam peccant. Nihil igitur eſt cur Ariani, graviorum, quàm habent errorum inſimulentur. Satis graves ſunt & iſti quibus implicati tenentur.

Sed non minùs in altera quoque Arianorum criminatione, quòd ſummum Deum inceſti Abſolonis auctorem & animarum perditorem, homines ad craſſos errores & graviſſima ſcelera impellentem ſtatuunt, frons Patris Nicolai Lynciorum unguium vulneribus & cicatricibus fœda eſt. Auſim affirmare ne unum quidem inter Polonicos Arianos, tàm ignarum eſſe communis ſuorum ſententiæ, dari poſſe qui non opinionem hanc iniquam & calumnioſam in ſummi Dei Majeſtatem & bonitatem ſtatuat. Non ignari ſumus eos hoc ipſo nomine, cum adverſæ partis Theologis collidi, dum refellunt eos qui Deum peccati Auctorem quocunque modo ſtatuunt; atque hoc deteſtabile abſurdum quod pater Nicolaus pro eorum opinione, venditat, adverſariis in hoc dogmate ſuis ſæpe objectant & exprobrant. Crediderim igitur deductionem iſtam ad hoc abſurdum, ab homine libros eorum aut oſcitanter legente; aut perverſe & fraudulenter citante, pro communi eorum ſententia ſubjici & obtrudi. In quo ſi Pater ipſe Cichovius deceptus eſt; gravis error & pudendus lapſus eſt; Sin ultrò & conſultò Lectorem decipere voluit; gravis adverſus eum ſed gravior adverſus Eccleſiam Catholicam injuria commiſſa eſt; cujus fides & auctoritas, patris Nicolai facto, vocatur in dubium. Nec enim quivis Lectorum in re tàm liquida decipi facile poteſt. Sed ſi Nicolaus Cichovius, quamvis Catholicus quodque magis mirere Clericus; imò vero regularis Clericus, audet ejuſmodi calumniis onerare publicam confeſſionem eorum; quorum ſententiæ; huic abſurdæ opinioni repugnantes nobis omnibus probe notæ ſunt. Quis noſtrum effugiet quominus ipſi veniat in mentem hæc ſuſpicio & ſcrupulus, eodem modo veras & genuinas olim oppreſſorum hæreticorum ſententias, non fuiſſe tales quales hodie venditantur. Quis ferat ejuſmodi homines, qui ſive imprudenter ſive malitioſe id agunt, ut laboret annalium Eccleſiaſticorum fides, atque unà Eccleſiæ auctoritas? Non puto ex bonis & fidei ſuæ verè amantibus Catholicis, quenquam inventum iri, qui non modo in doloris ac diſplicentiæ, ſed etiam querimoniæ adverſus patrem Nicolaum, partem ac ſocietatem nobiſcum non veniat; quod præcipuum fidei Catholicæ præſidium, & columen, Eccleſiæ fidem & auctoritatem, adeò temere in dubium vocet. Id unum nobis ſolatio eſt, quod ſeſe tàm parvi æſtimare lectorum ſuorum judicia, adeò palàm non diſſimulet, ut iis, vel pueris animadvertendum fucum fieri poſſe, ſperet. Quo vilipendio non magnam apud ipſos gratiam inivit. Namque ipſi vel dejeranti non credunt; nec plus quàm meretur, ipſi tribuunt. Vident enim quàm tenui ſit ingenio atque eruditione; quàm exili judicio; contrà, quàm maligno

per fas & nefas nocendi ſtudio efferatur & abundet. Pudoris ingenui, ne mica quidem hominis reliqua eſt; cui in perpetuum nuncium remiſit. At ſuperbiæ & ambitionis plus ſatis. Elegit materiam viribus ſuis imparem, Arianorum errores refellere aggreſſus. Non tali auxilio nec defenſoribus iſtis in hoc negotio indigebat Eccleſia Dei. Poſt Bellarminos, Vuiekos, Smiglecios, ſuſcepit hanc provinciam, tanquam Clavam poſt Herculum: Et ranæ Æſopicæ in morem, ſeſe inflat; quærens ab aſſentatoribus ſuis utrum tantorum virorum exiſtimationem aſſecutus ſit. Verum ipſi neſcio quis ex tranſverſo occinit.

— non ſi te ruperis (inquit)
Par eris. —

Oportuit ante primum meliori ingenio & indole natum eſſe. Deinde diligentius ſua ſtudia tractaſſe. Ante omnia Dei timorem imbibiſſe & in conſpectu ejus cum verecundia & metu vixiſſe. quod factu arduum eſt iis, quorum ab indole ingenuitas & pudor ab oculis abeſt. Oportuit hæc dona Dei cælitùs precibus obtinuiſſe; quæ is in animas invenuſtas, improbas, & inverecundas, prodigere non ſolet. Fruſtrà ignobili labore fatigatur, ex alienis libris tanquam aranea venena exſugens; quæ mox mendaciis & calumniis ſuis condiat & venditet. Quodnam operæ pretium facit, cartam innocentem ejuſmodi ſcriptis maculando, quæ aliam reſponſionem, neque merentur nec habere poſſint, niſi ejuſmodi: Hæc narratio mendacii: illa citatio falſi crimine tenetur: iſta criminatio calumniæ manifeſta eſt: hic inſontibus infertur capitalis injuria: ibi pueriles nugæ virum exercent: hic Imprudentiâ, illic fraude delinquitur: hic laqueus incauto Lectori tenditur; ubique autem craſſa & indomita impudentia regnat & exeritur. Quo poſtremo culpæ genere pro univerſali condimento utitur omnium ciborum quos Lectoribus in culina Muſæi ſui apparat. Hujuſmodi operâ navandâ, pater Nicolaus Ordini ſuo dedecori eſt, non ornamento. Nec deſunt qui Præpoſitorum ejus incuriam mirentur quod ipſum libellis conſcribendis atque in lucem edendis occupari permittant, cum vix indicibus librorum à doctioribus conſcriptorum contexendis & ſecundum alphabetum ordinandis par eſſe videatur. Et ſi hic Ordo fato rerum humanarum nondum conſenuit; hæc tandem opera & functio, patrem Nicolaum manet. Illud certum eſt antiquam hujus Ordinis diſciplinam, paſſuram non fuiſſe, ut tàm rudi & incondita voce ſtreperet hic Anſer inter olores.

Atque hanc Cenſuram pater Nicolaus boni conſulat, profectam à bonis Catholicis, quos ille, (dum in Arianos furioſius calcitrat) & ipſos identidem ſordidis & fimo plenis calcibus impetit, nunc fidei & patriæ inſtitores; nunc molitionum noxiarum machinatores; nunc fautores Arianorum vocitat; & non modo in Catholica fide teporem ſed & majorem ſanguinis quàm honoris divini curam, denique Judæ proditoris avaritiam ipſis objectat. Æquum igitur & conſultum eſſe ut huic aſino tàm fætens & plus nimio excreſcens ungula, interius admiſſa ferri acie dedolaretur, conſentientibus ſuffragiis cenſuere.

Redeuntes ad ulteriorem ejus Arianorum accuſationem, ex qua rationes eorum exilii petit; varia & pugnantia ſecû crimina ipſis objectari videmus. Nunc enim eos ſine Deo vivere. Nunc milliones verorum Deorum habere aſſerit. Nunc eos ſine fide & religione vivere; nunc quaſdâ opiniones ex analogia fidei eorum profectas contendit. Nunc affirmat ipſos baptiſmo carere, nec Anabaptiſtas ſed abaptiſtas eſſe, nunc Conſtitutionem quæ eos pro Anabaptiſtis haber laudat & commendat. Velim ex ipſo ſcire, quando ſibi credi poſtulat. Citat literas defuncti Palatini Cracovienſis quibus eos inſectatur. Non erat ignotus nobis hic ſacerdos; qui literas iſtas ſuo ſtylo compoſuit. Verum & illud novimus, hoc ipſi antidnium omnium ibidem congeſtarum criminationum, defunctum Palatinum addere imperaſſe (quod pater Cichovius mala fide citando, omiſit) quod à mente & conſilio quærendi horum hominum exitu, eſſet alieniſſimus, quorum perniciem pater Cichovius omni contentione quærit. Citat decretum Regis Auguſti ſed hoc duntaxat adverſus alienigenas latum, & mox Confœderatione anni 1572. tantum non nominatim abolitum eſt. Citat decretum Vladislai IV. Regis anni 1638. quod quia in vim legis (quamvis ægro & invitiſſimo Principe) latum eſt, intercesſit adverſus illud multorum ex Collegio Delegatorum ad Comitia terreſtrium Manifeſtatio. Non oblitus eſt Decreti ejuſdem Regis anni 1647. quod, quæ ſymptomata Reipub. attulerit, ſupra monuimus. Addit duo Tribunalitia oppreſſionem redolentia. Ad quæ ſingula Ariani excipiunt. *Errores non eſſe allegandos.* Jam vero omnia pene verba cauſam Arianorum aggravantia, quæ in iis reperiuntur non ex ipſa Decretorum eſſentia, ſed ex antecedentibus Decreta citationibus ab accuſatoribus eorum pro acerbitate odii efformatis ſunt deprompta. Nulla tamen ex iſtis Decretis quamlibet acerbioribus, pacem & ſecuritatem Arianorum in Regno tangere auſum eſt. Ideo ſilentio prætereunda ſunt.

Pluris eſt quod S.R. Maieſtatis Domini noſtri Clementiſſimi ſolenne & publicum votum & ſponſionem Leopoli factam, quod Arianos in toto Regno ſuo toleraturus non eſſet, alligat. Quaſſata & convulſa tot falſis narrationibus patris Nicolai fides, in hac quoque ipſi credi non patitur, præcipuè quod dupliciter peccet in S. R. Majeſtatem. Primum quod ipſi tribuat illegitimum, abſolutæ in regno ſuo poteſtatis uſurpationem redolens propoſitum: quod à bonitate Optimi Principis ſcimus eſſe alieniſſimum. Non ignorabat is tunc cum hoc feciſſe prætenditur; limites poteſtatis ſuæ legibus circumſcriptos, quæ ipſum ſubjectos cives ob religionem pro arbitrio regno pellere non patiebantur. Non poterat igitur Superis vovere id, quod in ejus non erat poteſtate. Deinde quod S. R. Majeſtatem, crimine perjurii & divinæ Majeſtatis irreverentiæ oneret atque inſimulet; aſſerendo Sereniſſimum Regem: quod jam ante non facere, ſolenni & publico jurejurando Deo promiſerat: hoc eſt, neminem religionis causâ affligi permittere, neque ipſe affligere: illud idem facturum ſeſe eidem Deo, ſolenni & publico voto promiſiſſe. Quod verò ex iſtis ſolemnius fuit ſacramentum? quod magis publicum aut validius conſcientiæ Regiæ vinculum? Pactanes cum Ordinibus Regni Varſaviæ primum in Comitiis Electionis, mox Cracoviæ in Comitiis Coronationis in facie Reipublicæ jurejurando ſancita; quorum nexu à nemine eorum quorum intererat ſolutus eſt? An voluntarium votum, ad abrumpenda tam ſancta vincula Leopoli præſente frequentiſſimo populo, ut Cichovius aſſerit, factum. Quæ comparatio privati, & clàm ordinibus emiſſi voti aut factæ ſponſionis cum publico in Comitiis præſtito jurejurando: præſentiæ frequentis populi, cum præſentia totius Senatus, & Equeſtris Ordinis, qui totam Reipublicæ repræſentabant. Non ſunt iſta vincula ſecum compatibilia. altera ex parte juſjurandum Regium, quod nobis omnibus notiſſimum eſt, parte altera votum Leopolienſe, quod pleriſque noſtrûm ignotum eſt. Aut igitur poſterius vinculum confictum eſt, aut infirmius validiori, privatum publico, cedere neceſſe eſt.

Conſtitutiones præterea adverſus Arianos allegat. De quibus quia ſuprà dictum, non plus addam, niſi hoc breve monitum. quod Conſtitutio hæc; quemadmodum primitùs cum damno & periculo Libertatis in volumen Legum intruſa eſt; ita non minori cum periculo ejuſdem inter alias leges poſita maneat, quamvis pondus & valorem ſuum cæteris legibus parem non habeat; nec habere poſſit: & quia vitio nullitatis laboret, neminê obliget. Quæ omnia tria ſuo ordine ita demonſtramus.

1. Intruſa eſt in codicem Legum hæc Conſtitutio, cæterarum ejuſdem furfuris mater, cum periculo liber-

tatis

tatis Equeſtris ordinis : Quia fundamentum ejus ac liberi Status eſt, jus & auctoritas Cuſtodum ejus, Delegatorum ad Comitia ab Equeſtri ordine : qui neque à Collegis ſuis, neque a S. R. Majeſtate ; neque ab ullo ordine poſſunt functione ſuâ detrudi, niſi ob cauſas in jure expreſſas : quæ ſunt, ſi aut diſcordibus ſuffragiis electi ſint, aut ad cauſam in iiſdem Comitiis dicendam, citati fuerint. Concordibus ſuffragiis electus ac delegatus ad Comitia anni 1658 fuit Tobias Iwanicki Oincialis terræ Czerniciovienſis. Dies ipſi nulla dicta fuit ad cauſam in iis Comitiis dicendam. Sed cum non ignorarent Arianorum malevoli paratum in particulari Opatoviæ Conventu pro conſtitutione adverſus eos formandâ, articulum, interceſſione ejus abolitum iri, abſque ullo judicio, ſine ſuffragiis, per oppreſſionem & acclamationes ex Camera Conſiſtorii Delegatorum extruſus eſt ; nullo alio prætextu, niſi quod ipſi, (quanquam neganti;) Arianiſmi crimen objectum, nec probatum eſt : cum tamen nondum ulla adverſus Arianos Conſtitutio adhuc ſancita eſſet. Res hæc fuit peſſimi & periculoſi exempli ; quæ terrorem plurimis eidem Conſtitutioni contradicturis injecit, ne eodem modo eademque violentia opprimerentur. Repertus eſt nihilominùs è Delegatis vir fortis ac prudens, ætate atque auctoritate aliis præcellens, Stanislaus Chrzaſtowſki Subjudex Cracovienſis, qui Conſtitutioni huic quoad vixit, conſtantiſſimè inhæreſit. Is quoniam cum iſta contradictione ex Collegio Delegatorum mox ex hac vita deceſſit ; nemo jactare poteſt, iſtam Conſtitutionem conſenſu totius Collegii Delegatorum ſancitam. Intruſa igitur eſt hæc Conſtitutio inter alios, quorundam è Delegatis oppreſſione ; aliorum verò contradictione obſtante, Quàm legitimè viderit poſteritas.

2. Quanto vero cum libertatum noſtrarum damno ac diſcrimine hæc Conſtitutio reliquis adjuncta maneat ; multis rationibus ſuprà oſtenſum eſt ; Quarum illa ultima fuit : quod reaſſumat ac reſuſcitet Velunenſe Statutum, quorum Lex de nemine captivando, niſi jure victo conſulere nequit. Quibus id hoc loco addimus, quod lex nullitatis vitio laborans, quæ neminem obligat ; enervat reliquarum quas inter collocata eſt vim atque auctoritatem.

3. Nullitatis autem vitium deprehenditur in hac lege ; ubi pondus & validitatem ejus perpenderimus. Omiſſo igitur vitio ejus, quod illegitimè per oppreſſionem, & abſque omnium conſenſu lata ſit ; duo in ea veniunt conſideranda. Primùm quod cum tot legibus, quibus pax & fœdus Diſſidentium in religione ſtabilita ſunt ; & cum ipſo jurejurando Regio hæc Conſtitutio neque ſimul conſiſtere ; neque pari jure & auctoritate concurrere poteſt. Oportet igitur alterutram iſtarum ſibi repugnantium legum validitatem & obligationem ſubditorum ad obſequium habere, alteram autem prorſus non habere. Quæ vero pars repugnantium ſibi legum vincere aut cedere debeat ; non obſcurum eſt ubi perpenderimus, in quo pretio legem de pace Diſſidentium, fundatores liberi Status Reipublicæ noſtræ eſſe voluerint ; qui non contenti quòd in confirmatione aliorū omniū jurium, hæc quoq; lex confirmata ſit ; peculiariter & nominatim eam juramento Regio inſeruerunt.

Alterum eſt quod Ordines Legiſlatores Conſtitutionis de Arianis, quamvis repræſentarent totam Rempublicam & haberent plenum jus & poteſtatem figendarum legum aliarum, jus tamen & poteſtatem abrumpendi nexus Pacis Diſſidentium planè non habuerunt ; nec habere ullo modo potuerunt. Quamobrem ex defectu poteſtatis Legiſlatorum, legem iſtam vitio Nullitatis laborare neceſſe eſt. Quod autem jus & poteſtatem condendæ hujus Conſtitutionis Ordines in Comitiis anni 1658 Varſaviæ congregati non habuerint patet ex infrà dicendis. Primum quia obligationem conſervandæ Pacis Diſſidentum, ſibi à Majoribus in perpetuum impoſita conſtricti tenebantur ; qui pro ſe & ſucceſſoribus ſuis, mutuis juramentorum vinculis & ſanctiſſimis fidei, honoris, conſcientiæ ſponſionibus ſeſe & poſteritatem, ad ſervandam hanc pacem obſtrinxêre. Perpetuis igitur temporibus conſtitutam Pacem ſervare tenebantur. Deinde quod ſicuti in lege de Unione Polonicæ & Lithuanicæ gentis ; ita in lege de mutuâ Diſſidentium ſecuritate non reliquit ſibi Reſpublica jus abrogandæ & imminuendæ Legis à ſe Latæ : Sed potius expreſſis verbis in ambabus Conſtitutionibus earum antiquandarum aut mutandarum omnem ſibi poteſtatem ademit : atque in eo tacitè præſumptò juri ſuo quod in figendis ac refigendis cæteris legibus habet, hâc una duntaxat in re renunciavit.

Porrò ratio cur utraque Conſtitutio à cæteris eo differat ; quod eam ne Conſenſus quidem Ordinum in Comitiis loco ſuo dimovere poſſit & cur Reſpublica ſibi poteſtatem earum abrogandarum ; ſive iis minimum derogandi relinquere non potuerit ; eſt hæc, quod utraque non ex ſola vi publicæ poteſtatis, hoc eſt, non ex ſolo bene placito & decreto aut Conſenſu Comitiorum, ſed etiam ex vi perpetui fœderis, quod pacem hanc, tam inter gentes, quam inter Ordines civium ſtabilivit, dependeat, ac vim & validitatem ſuam accipiat. Nam quod attinet ad Pacem Diſſidentium ; prius hanc pacem & fœdus Diſſidentes in religione cives inter ſe pepigerunt & ſub vinculis juramenti, fidei, honoris, & conſcientiæ eam ſeſe perpetuis temporibus ſervaturos promiſere ; iiſdemque vinculis ſucceſſores & poſteritatem ſuam obſtrinxere, quàm executionem & conſervationem hujus pacis & fœderis Regibus ſuis jurandam ac ſervandam in perpetuum proponerent, eamque multis poſtea legibus confirmarent. Quamvis igitur Conſtitutio de Arianis, non modo ſemel iterum atque tertium reaſſumatur, & DE FACTO practicetur, & ad executionem deducatur : tamen DE JURE pondus & validitatem ſuam habere nequit, quamdiu vincula majorum quibus poſteritatem ſuam obſtrinxêre, durant, quæ perpetuis temporibus durare de jure neceſſe eſt. Atque hinc fit, quod neminem obliget ; quemadmodum reliquæ Conſtitutiones. Hujus ſecreti non omnibus noti ; nec fortaſſe placituri, pater Nicolaus particeps faciendus fuit, ne in poſterum tàm confidenter Conſtitutiones, morbo Nullitatis fractas & invalidas jactet atque oſtentet.

Poſt ſupradictas allegationes redit iterum ; pater Nicolaus, ad conſuetum exercitium, in quo ſupra omnes mortales palmam obtinet. Non modo impetu naturæ, illuc ubi maximas vires ſuas agnoſcit vergentis, ſed & neceſſitate quadam, cum non haberet quod vel in ſpeciem ac veriſimiliter Arianis objiceret, confugere ad inverecundas calumnias neceſſarium judicavit. Ergo duo pægrandia crimina ipſis objicit. Primum, quod externas gentes in exitium patriæ advocarint, adduxerint, atque unâ cum iis vaſtationibus direptionibus incendiis, adverſus eam graſſati ſint. Secundum, quod adverſus defenſores patriæ, cruenta edicta Cracoviâ emiſerint, plebem ad interficiendos Dominos ſuos concitantes. Hinc concludit indignum eſſe ut bonis patriæ fruantur & in protectione Ordinis Equeſtris relinquantur.

Reſpondeo. Cogitanti mihi diu multumque cur pater iſte Nicolaus nunquam prorſus erubeſcat ; nihil aliud ſuccurrere potuit niſi quod arbitretur ſeſe ad id officii non teneri. Si quis roget, Quamobrem vero ? In promptu ratio eſt. Quia opinatur ſatis eſſe, quod ſuus pro ipſo ordo erubeſcere teneatur, præcipue in præſentia tot mortalium, qui mendaciorum patris Nicolai teſtes ſunt. Cui opinioni ejus plane aſſentior, ſed in eo duntaxat ſenſu, in quo vera eſt. Quod patet vel ex iſtis objectis criminibus ; quæ nobis ſuo ſingula ordine excutienda ſunt. Primum ait, externas gentes in perniciem Regni ab Arianis adductas. Quænam

ſunt

ſunt iſtæ externæ gentes? Poteſt ſane nunc plebs quoque Ruſtica & Coſaci externa gens dici, à quibus prima adverſus regnum hoſtilitas cæpit. Acceſſere iis Præcopenſes Scythæ. Subſecuti Moſchi, Sueci, Tranſylvani. Nam hæ gentes ſuperiori tempore, cædibus, vaſtatione, direptionibus, incendiis in Regno noſtro graſſatæ ſunt. Primum igitur oſtendat vel unum ex Arianis, qui Chmelnicium & Coſacos in exitium patriæ concitaverit. Id ſe non poſſe, diffiteri nequit. Reperias, quod dolendum eſt, inter mortuos, qui id facere auſus fuerit. Sed Catholicum, & acerrimum Arianorum hoſtem. Unius ergo aut alterius ob noxam ac delictum Catholici: omnes Catholicos & Arianorum hoſtes bonis patriæ frui & ornamentis Equeſtris Ordinis gaudere indignum eſt? Et prava, & ſtulta & impudens eſt hæc conſequentia, quales fere omnes è cerebro patris Nicolai prodeunt. Progrediamur ad Scythas. Hos videlicet, abſque ducibus Arianis per deſerta camporum viam ad nos ducentem ignoraſſe credibile eſt? Sed & hos poſteà ſub ſociorum nomine hoſtes, non ſine damnis ac direptionibus in præcordia regni ipſi Catholici adduxerunt. An hi quoque bonis patriæ frui & nos unà cum iis omnes Catholici indigni ſumus? Moſchos nullus Catholicorum advocavit aut adduxit. Sed neque Arianorum aut aliorum à Catholicis diſſidentium quiſquam. Abſque ullis itinerum Ducibus per Smolenſcenſem ditionem, in Lithvaniam penetrarunt. Nec ullis externis advocantibus aut concitantibus indiguere, cum haberent ipſi domeſticas & veteres adverſus nos prætenſiones. Idem de Suecis ſentiendum. aut oſtendat Pater Nicolaus vel unum Arianum qui in Sueciam ad hoſtem navigârit; & una cum copiis hoſtium adveniens; patriam occupantibus operam ſuam præbuerit, antequam protectionem Suecorum integræ ditiones & ipſi exercitus regni recepiſſent. Unus duntaxat Catholicus hujus miniſterii argui poteſt: quamvis ad id fortè invitus, & neceſſitate conſtrictus acceſſerit. Idcircone omnes Catholici exilio digni? Quænam iſta tàm perverſa Logica eſt; quæ patri Nicolao tam pravas conſequentias ſuggerit? Accedo ad Tranſylvanos aut potius eorum Principem. Hunc abſque ullo Arianorum interventu, Sueciæ Rex per Legatos ſuos adverſus nos partibus ſuis adjunxit. Quæret hoc loco pater Nicolaus an quiſquam Arianorum Principi huic tunc præſto fuerit? Aderat fortaſſe unicus, partim veteri officio; partim occaſione turbarum in Polonia eò compulſus eodem exemplo quo multi Submontanæ regionis Nobiles in proximam Pannoniam conceſſerant. Sed aderant ibidem plures Catholici. verum non ea mente ut eum ad bellum adverſus regnum concitarent, Sed quia Princeps hic jam inde à Soczavienſi obſidione Socius atque amicus populi Poloni habebatur. Cui ad obtinendum regnum promovendo, operam & ſtudia ſua Ariani ut offerrent, cauſam nullam habere poterant, nondum obliti quanta eos injuria ante biennium circiter, per violationem (nec ſine perjurio) jurium quibus nitebant & gaudebant Claudiopoli affeciſſet. Reperti ſunt Regni Proceres, qui eum poſt Varſavienſem anni 1656. cum Suecis conjunctum ad Regnum vocarent. Sed boni Catholici & animo Regno non inimico. Quòd ille tunc propoſitionem eorum contempſerit, aut oblatos æſtate conditiones repudiarit, & mox proxima hyeme amicitiam Regis Sueciæ complexus fuerit, nulla in eo Arianorum culpa eſt. Quorum nullus aut in eo Regi Sueciæ miniſterium præbuit; aut nomine Procerum vel Communitatis ſuæ ad eum offerendo Regnum ablegatus fuit. Quanquam ſi quis forte repertus fuiſſet, qui hanc provinciam ſuſciperet (quod nunquam oſtendi poteſt) an culpam ejus reliqui omnes præſtare aut luere tenebantur? Etiam omnis criminis expertes? etiam illi qui conſtanter patriæ adhærebant? etiam qui vitam pro ejus incolumitate profundebant; qui vexilla pro ea defendenda ductabant; qui filios, qui fratres; qui proximos cognatorum in ejus propugnatione omiſere? Quæ verò eſt in ea ſententia æquitas? quæ ratio, aut prudentia, aut probitas? Ob unius, aut etiam alterius delictum omnes licet inſontes, imo bene meritos ſupplicia afficere. Tam iniqua, impia; tàm ab omni ratione aliena conſequentia, nuſquam alibi locum inveniet quàm in patris Nicolai cerebro, & præclara ejus ad Ordines Exhortatione. Quod tibi fieri non vis; alteri ne feceris. An ferret pater Nicolaus ſi ob unius aut etiam plurium Sociorum ejus Ordinis culpam; quæ in Anglia aut Gallia judicabatur ultimo ſupplicio digna, eadem ſeveritas promeriti à quibuſdam ſupplicii in reliquos omnes ejuſdem Ordinis abſque delectu extenderetur? Voluit, aut juſſit, aut conſenſit quiſpiam Jeſuitarum in Gallia Regem interfici? Digna ſupplicio culpa. Sed eam totus Ordo luere non tenebatur, ſi conſenſum facinori non præbuit. Conatus eſt aut conſenſit unus & alter ex Sociis Ordinis patris Nicolai in Anglia Regem cum Ordinibus Regni, ſubjecto Curiæ Comitiis deſtinatæ nitrati pulveris ſubterraneo fulmine in aërem evibrare. Iniquum eſt ſontes in facinore deprehenſos protegere. ſed longe iniquius inſontes, eodem cum ſontibus ſupplicio involvere. Imprudenter pater Cichovius ut ſolet, & ſine judicio Arianos accuſat, objectans adverſus Rempublicam probatu difficilia crimina; quorum nunquam uſpiam accuſati ſunt aut pœnas dedêre; neque nunc, ſaltem palàm, pœnas luunt, parum memor, quod ipſi viciſſim Ariani ejuſmodi crimina regerere poſſunt, quorum cauſa palàm & quidem in Catholicis ditionibus, totus Ordo ejus, publico exilio mulctatus eſt. Imperitè, ut video, pater Nicolaus, arma argumentorum tractat; quæ ſtringit ſæpius mucronis acie manu comprehenſa; capulo verò punctìm adverſarium transfigere tentat: hinc ſæpe extorto & proprio enſe ſaucius utrinque vapulat. Sed in calumniarum & impudentiæ miſſilibus eminùs jaciendis, nemini ſecundus eſt. Niſi quod, ut mendaces memoriæ; ita calumniatores judicii defectu laborare Deus voluit; ut neque modum neque delictum calumniarum habeant; atque ipſa impudentia hominum odium provocent.

Satis de primo crimine.

Alterum crimen eſt quod cruenta edicta Cracoviâ emiſerint; ad cædem Dominorum agreſtes concitanda. Quod crimen ſi nuda negatione diluerent ſufficeret ad eos abſolvendos: cùm Actore non probante, reus abſolvatur. Nec ejus rei documenta produci poſſunt; præter nudas conjecturas; quæ in tàm capitali crimine, quod pœnam talionis criminatoribus minatur; nihil probant. Illi verò & argumentis innocentiam purgare poſſunt. Nam hæc Edicta auctores habere alios non poterant, præter eos qui tunc jus imperii ſibi uſurpabant: pœnaſque & præmia, quæ plebi oſtentarent, in manibus habebant: quorum neutrum de Arianis dici poteſt, qui ipſi in aliena eſſent poteſtate. Non ſunt Sueci adeò liberales aut indulgentes in eos qui in illorum veniunt poteſtatem; ut eos imperii ſui faciant participes. Omnes potius ſtricto obſequio obnoxios habent. Nec adeò ſunt ſimplices, ut ad ea quæ ſibi emolumento; hoſti verò exitio eſſe poſſunt, monitu & inſtinctu alieno indigeant. Præterea quod commercium Arianis? quæ confidentia eſſe potuit cum plebe, cujus ſeditione Cracoviam compulſi ſunt? Proinde neque crimen; neque criminis veriſimilitudo penes eos inveniri poteſt, quibus objectum eſt.

Non diſſimulavit pater Nicolaus odium; quod concepit erga moderatos; & mitem ac manſuetam Servatoris ſui indolem redolentes Catholicos, inter convitia & aculeata verba, objectans ipſis neſcio quas ad evertendam hanc Conſtitutionem molitiones, quæ, ut oſtenſum eſt, abſque ullis machinis *ſuamet nullitate*, ruit & evertitur. Eoſdem patrocinii Arianorum inſimulat, quod petitioni quorundam Arianorum faveant,

eoſque juſta petere judicent: qui volunt doceri & morum exilu poſtulant. Aſſerit hoc eſſe falſum & impoſſibile, ut velint doceri; nec ſupereſſe ullam ſpem eorum emendationis; aut converſionis, idque probat ex Scriptis quorundam Arianorum obſtinationis veſtigia continentibus. Hinc patet quàm ſit moroſus & præceps, pater Nicolaus; qui tàm citò de animarum ſalute deſperet. Quaſi & inter pertinaces reperiri nequeant, minùs obſtinati. Quaſi & obſtinatiores de pertinacia ſua remittere non poſſint. Non eadem genitrice omnes nati ſunt; non eandem cunctis gratiam Deus largitur; non eadem ratione mortalium corda pulſat atque aperit. An quæ citat Scripta obſtinatiorum temorata ſunt Converſionem eorum quorum in eadem Adhortatione ſua mentionem facit? qui à Deo ad Sanctam fidem Catholicam converſi ſunt, & quibus perſuadere nititur ab uxoribus hæreticis divortium: ignorans (quamvis Magni Theologi nomen & opinionem captet) inſufficientem eſſe divortii cauſam, hæreſin. Ergo cum præ oculis non deſint, tot converſorum exempla; quâ fronte, quâ pietate aliis ad converſionem januam præcludit? Hinc apertè liquet, patrem Nicolaum & ejuſdem farinæ zelatores, non ſalutem animarum; non religionis incrementum; non fructus ſpirituales, ſed terrenam oſtentationem, eorum quos oderunt oppreſſionem & ſpecioſam apud eos, quorum favorem Romæ captant jactantiam conſectari, ut habeant quod Generalibus ſuis nuncient & in eo quod quærunt, privatis cupiditatibus & ambitioni ſuæ ſatisfaciant. Quod cum Deus ſcrutator cordium, & quem nulla arcanorum conſiliorum latebra, fallere poteſt, videat: ideò talia conſilia & propoſita, tàm ſæpe adverſis ſucceſſibus eludit.

Pro colophone, monitum illud inculco, Tempus eſſe ut jam tandem omnes Catholici evigilemus, & nos noſtraque omnia gubernantis Dei voluntatem obſervemus; & quæ nobis nutu eius domi foriſque eveniunt, diligentius animadvertamus. Non una voluntatis ſuæ ſignificatione oſtendit, quantopere ipſi rationes iſtæ promovendæ veræ fidei diſpliceant, quæ vim & oppreſſionem, quæ ſanctiſſimorum vinculorum diſſolutionem, quæ violationem patriarum legum redolent. Quid igitur eſt, cur damnare dubitemus; quod Deus ipſe damnavit? aut cur ejuſmodi conſiliis factiſque inhæreamus, quæ nos Deus ex profeſſo dedocet? Zeli erga Deum & Eccleſiam eius prætextu colorantur, hæc fervida & abrupta conſilia. Ponamus nobis ob oculos, quos nobis, quos Reipublicæ, quos denique Eccleſiæ Dei fructus, zelus hic in patriâ noſtra attulerit; reputantes quàm in anguſtum redacta ſit, auctoritas & regimen noſtræ Matrisfamiliâs Religionis Catholicæ? Idem extrà patriam quoque animadvertet; quiſquis conſiderare voluerit quorſum illæ nuper de Hæreticis obtentæ, Cæſarianæ victoriæ & triumphi evaſerint. Eo tandem ventum eſt, ut pax ab iis emendicanda, & multis millionibus redimenda fuerit. Ut omittam tot Archiepiſcopatus, tot Epiſcopatus, & ſpirituales principatus imperii in eam rem impenſos, & in ſecularem regiminis formam tranſlatos, atque in manus hæreticorum traditos eſſe. Et niſi Catholicæ partes in tàm cupidos auri hoſtes incidiſſent, deterioribus conditionibus tranſactum fuiſſet. Interpoſitæ quidem ſunt adverſus hæc à Sanctiſſimo Patre proteſtationes. Sed melior eſt conditio poſſidentis, quàm proteſtantis. Hic fuit exitus belli ex occaſione oppreſſionis Diſſidentium in Religione in Germania inchoati. Quod verò per totos triginta annos ſanguis Chriſtianus tàm copioſe effuſus; & Chriſtianorum ditiones tam miſerè vaſtatæ ſint, in fumum abiit, ſine ullo operæ pretio. Taceo antiquiora Galliæ & Belgii exempla. Nuſquam terrarum Deus violentis & per oppreſſionem graſſantibus promovendæ veræ fidei rationibus optatos indulget ſucceſſus. Multò minùs iniquis & cum everſione Legum, violatione fœderum, denique cum perjurio conjunctis. Meritò igitur & ſapienter majores noſtri, illi antiqui moris patrii & probitatis priſcæ retinentes Catholici fugiendum ſibi cenſuerunt tàm noxium ignem, quo tot Chriſtiana regna conflagrarunt. Meritò Confœderationem inter Diſſidentes in religione Cives; non modò inſtituerunt & jurejurando Regio, ac tot aliis Conſtitutionibus ſtabilierunt, ſed eam ſacroſanctè executi ſunt, obſervarunt & omni ex parte ſartam tectam eſſe voluerunt. Atque egomet memini, meminere mecum omnes Seniores Catholici, non multò ante ſuprema Sigiſmundi III. tempora; quoties in Collegio Delegatorum ab Equeſtri ordine, aliqua violatæ pacis diſſidentium querimonia incidit: vix paſſos eſſe Catholicos, ut Diſſidentes cauſam ſuam urgerent. Adeò certatim injurias violatæ pacis eorum, tanquam ſuas vindicandas ſibi ſtatuebant; atque in ipſis ſcintillis extinguendum ignem hunc cenſebant: quem nos nunc improvida poſteritas, uſque ad periculoſam inflammationem ſuſcitamus. Qua in re non tam belli pericula pertimeſcebant; quàm diſcrimen libertatis & mala ſervitutis ex coactâ religione promanantia. Nempe libero potiùs & voluntario animi motu, (qualem & ipſe Deus in Cultu ſui, ſolum requirit) quàm metu & neceſſitate extorto obſequio Catholicam fidem ſequi maluere. Hæc fuit generoſitas in omnibus fundatoribus liberi Status Reipublicæ antiqui moris patrii retinentibus Catholicis. Hæc & in illo immortali memoriâ digno Regni Cancellario & Exercituum Duce Joanne Samoſcio eluxit & enituit. Cujus ſpecimen & excelſum genium: in quadam occaſione violatæ pacis diſſidentium in religione, dicta à ſe in Senatu ſententia edidit, ac vivis coloribus expreſſit, in hæc verba erumpens: Impenderem, inquit, lubens dimidium vitæ meæ, in eam ſpem atque ſolatium; ut quicunque in patriâ ex Eccleſia Catholica egreſſi ſunt, poſtliminio ſuamet ſponte ad eam reverterentur. Ideò dimidium (inquit) ut vel ſemivivus, fructu tàm exoptatæ pacis frui & gaudere poſſim. Sed ne converſio hæc per oppreſſionem & violentiam fiat, atque extorqueatur obſtando, paratus ſum integram vitam profundere; ut prius moriar quàm ejuſmodi ſervitutem oculis uſurpem." Judicet igitur unuſquiſque, utrum nos, qui illorum patriæ libertatis Antiſtitum, probitatis & intemeratæ fidei, Catholicorum veſtigia premimus: ab officio erga Eccleſiam unâ cum illis deſciverimus; an iſti potius qui tàm ſapientem videlicet in perſuadendo Magiſtrum, patrem Nicolaum, ſequi malunt; à generoſitate majorum degenerârint.

FINIS.

HYPE-

APOLOGIA

Afflictæ innocentiæ ad Sereniſſimum Electorem Brandeburgicum, & ſupremum Ducatus Pruſſiæ Principem.

Sereniſſime & Potentiſſime Princeps Elector, Domine Clementiſſime.

ADvolvitur pedibus Tuis ſupplex quotacunque portio Nobilitatis Regni Poloniæ, & Magni Ducatus Lithvaniæ, ſedibus ſuis pulſa, fortunis provoluta, & extorris. eo quòd antiquior ei fuerint, Dei & conſcientiæ, quam hominum per illegitimam vim & ſævitiam, Religionem ſuam propugnantium, reverentia. Si quid forte (ut in rebus humanis ſolet) erroris aut imperfectionis nobis adhæret; illud certè innocentiam noſtram præſtat favore Tuo dignam, quòd patriam, fortunas, ipſam virorum bonorum exiſtimationem perdere ſuſtinuimus, ne conſcientiam perderemus. Crudelitatem Civium libertati noſtræ gravem fugiendo, tanquam Naufragio ejecti, ad portum Clementiæ tuæ confugimus, freti Jure ſupplicum, & innocentiæ noſtræ fiduciâ. Cui ne apud benignitatem & Clementiam tuam criminationibus inimicorum aditus obſtruatur, crimina primùm, quibus vulgò traducimur paucis refellemus. Non æquitatem cauſæ ac deſiderii noſtri proponemus; quamobrem rigidiorem adverſus nos proceſſum, jure ac meritò deprecemur. Et quia dogmatum ac Religionis noſtræ invidiâ potiſſimum percellimur ante omnia humillimis precibus contendimus, ne à nobis ſubtilis ac ſpinoſa Theologicorum dogmatum profeſſio requiratur. Plerique omnes nobili genere nati, aut in negotiis Reip. aut in Principum aulis, aut in Oeconomicâ bonorum noſtrorum adminiſtratione, ætatem contrivimus. Subtilitates litigioſæ pietatis aut ignoravimus, aut tanquam ſuperfluas omiſimus, non ignari Servatorem noſtrum pro ſupremo tribunali ſuo, à nobis non ingenii aut doctrinæ; ſed morum ac vitæ rationem eſſe exacturum. Alterum quod enixè petimus eſt, ne quid è polemicis aut qualibuſcunq; noſtrorum ſcriptis adverſus ingenuam confeſſionem noſtram, quam præſenti declaratione aperimus, allegetur. Nemo eſt mortalium in cujus verba juraverimus, Magiſtrum unicum agnoſcimus Chriſtum. Cæterorum uti hominum & erroribus obnoxiorum auctoritatem non magis moramur, quam inimicorum odia aut celebritatem. Proinde ſi quis noſtrorum ab amuſſi veritatis deflexit, liberrima litura delemus, nec nobis fraudi eſſe volumus. Sed jam crimina & reprehenſiones diluendæ ſunt.

Prima, graviores inter criminationes, ordinem ducit, quod S. S. Trinitatem blaſphemis vocibus inceſſamus. At nos procul à tam diro crimine abſumus. Quamvis enim Unicum omninò Supremum & Altiſſimum Deum agnoſcamus, unde olim Monarchiani nunc Unitarii à quibuſdam vocati ſumus, Doctrinam tamen de S. S. Trinitate, Patre, Filio & Spiritu Sancto in quorum nomine baptiſamur, debitâ veneratione proſequimur. Præcipuum erga tam Sanctum myſterium obſervantiæ noſtræ documentum eſto, quòd illud exprimere, aut de eo aliis verbis loqui non audeamus, niſi quæ Spiritus Sancti inſtinctu, in Sacris literis pronuntiata ſunt. Atque utinam intra tam juſtæ moderationis metas cæteri ſeſe tenuiſſent: Sed irruperunt in tam abſtruſum arcanum, tot ignotæ Sacris Scriptoribus voces, tot ſalebræ ac difficultates; quæ nec mente ſatis concipi neque ſecum conciliari poſſunt. In his igitur ſuſpenſo veſtigio progredi & ſtylum Scripturæ ac Symboli Apoſtolici anxiè premere tutiſſimum arbitramur.

Altera criminatio nobis læſæ Majeſtatis ac dignitatis Domini ac DEI noſtri Jeſu Chriſti culpam impingit. Hoc quoque crimen longiſſimè à nobis abeſſe anxiè proteſtamur. Nos enim eum ſummi illius Patris Omnipotentis, propriè dictum & (verè ac propriè ſumptâ hac voce) Unigenitum Filium eſſe agnoſcimus, etiam tunc cum ex voluntate Patris in humanæ naturæ vilitatem ex Spiritu Sancto conciperetur & ex Virgine naſceretur. Quantò magis, quanto pleniùs, perfectius & eminentiùs propriè dictus & Unigenitus filius Dei dicendus ac cenſendus eſt, cum non in immortalem tantum & cœleſtem, ſed in diviniſſimam quoque, & ſummi Patris naturæ proximam, omnipotentiæ ſuæ adæquatam & ſummæ ſupra omnia poteſtatis, ac cæterorum Dei attributorum capacem naturam genitus filius Dei in potentiâ evaſit. Quem profectò ex eſſentiâ Dei genitum cenſere, nobis religio non eſt: Nam quomodo is qui in divinam naturam ex Patre genitus eſt. *Actor.* XIII. ex eſſentiâ ejus genitus negari poſſit; qui idem cùm in humanam naſceretur ex Spiritu Sancto conceptus à Sacrâ Scripturâ expreſſè dicitur. Hunc igitur verum & Unigenitum filium Dei, non propter ſolam Regni ſibi dati poteſtatem, & omnipotentiam; ſed propter diviniſſimam quoque quam per amantiſſimi ſui Patris voluntariam generationem adeptus eſt Naturam, in quâ divinæ Patris ſubſtantiæ character elucet ac reſplendet, verum, propriè dictum, & naturâ DEUM, in ſecula benedictum ac benedicendum colimus, adoramus, invocamus. Nec obſtat quod divina exaltatio Chriſti præmium aut Dei donum in S. S. literis eſſe doceatur. Nam & ipſa generatio in tam ſublimem naturam; atque adeò ipſa hæc ſublimis natura, quia ex liberrimo Dei Patris bene-placito profluxit, donum dici poteſt. An fideles Chriſti in illâ ad vitam æternam ſuâ regeneratione non maximo Dei beneficio ac dono obſtrictâ fore cenſendi ſunt: quamvis cœleſtem & immortalem naturam ſortientur? Sed ad divinam Unigeniti eminentiam aſpirare nemini fas eſt aut erit, qui licet particularem illam, & ad certum negotium certumque tempus adſtrictam (quippe fidei duntaxat & ſpei noſtræ confirmandæ ergo ſibi collatam) Regis in militante Eccleſia abſoluti & independentis poteſtatem (in quâ Pater judicat quenquam; ſed omne judicium dedit filio: tunc eum poſt exoluta militiæ noſtræ ſtipendia; neque fidei neque ſpei neque huic ipſi poteſtati locus ullus eſt, Patri ſuo redditurus à Paulo dicitur 1 *Cor.* XV. At univerſalem & æternam ſuper omnia poteſtatem (quam Pater per Filium exercet, cui locus nunquam deerit) in perpetuum retinebit. Ut enim Pater ſemper erit Deus ex quo omnia: ita Filius Dominus per quem omnia. Patri quidem (ut Paulus loco ſupra citato & alibi ait) tanquam Capiti ſuo ſubjectus; & cæterorum omnium ſicuti & populi ſui Rex æternus & cœleſtis Hierarchiæ caput, cujus glorioſiſſimi Regni finis nullus erit.

Spiritum quoque Sanctum injuriâ afficere accuſamur.

Quæ

to Poloniæ Regno,cui tunc provincia hæc arctiori feudi nexu conjuncta fuit, ejus generis homines pleno jure Pacis diſſidentium in Religione fruerentur,adeoque florerent, ut in Senatum & ad ſummas dignitates ſæpe admitterentur,ſola hæc Provincia Pacem diſſidentium in Religione, tot Regum juramentis ſancitam violare potuiſſet? Quam pacem etiam Sereniſſimi Anteceſſores Tui, per legatos & miniſtros ſuos in Regno Poloniæ toties propugnarunt,ac ſedulam dederunt operam,ne in ullius generis aut ordinis hominibus violaretur. Eadem pax omnes à Catholicis diſſidentes,& nos ipſos complexa,ut in eundem ſtatum in quo ante proximum bellum Suecicum viguit,in Poloniâ reſti ueretur, in tractatu Olivenſi Tua Serenitas per legatos ſuos efficere, omni ope contendit. Liquebat enim omnibus,atque ipſis quoq; Suecis,generalem diſſidentium à Catholicis pacem, infringi & convelli per hoc unum reliquorum diſſidentium antemurale convulſum. Nec aliâ machinâ nos in Patria ſubverſos, ex diſertis verbis conſtitutionis conſtat,quam revocata in uſum quæ obſo erat Jagellonis lege,quę omnes Evangelicos unà nobiſcum jugulat. Iniquum igitur eſt, nos,qui per tot annos diſcriminis noſtri objectu,Pontificiorum inſultus ſuſtinuimus,& omnium Evangelicorum pericula remorati ſumus; eò quòd tandem hoſtium violentiâ oppreſſi ſumus,nunc ab ipſis Evangelicis affligi & opprimi. Nec Tua Sereniſſime Princeps Clementia & moderatio ſinit pœnas à quoquam exigere, aut in quenquam ſævire,eò quòd conſcientiam ſuam impio vulnere ſauciare non audeat. Laudabilis & omni prædicatione digna eſt Serenitatis Veſtræ anni proximè elapſi declaratio, quâ palam & publicè profeſſus es, quemadmodum hucuſque nullius è ſubjecto tibi populo Conſcientiæ aut Religioni vis illata eſt, nec ob diverſæ fidei confeſſionem quiſquam Tuo Juſſu perſecutionem paſſus eſt,ita & in poſtremum Tibi Decretum, neminem propter ſuam fidem aut errorem vexare aut perſequi velle. Tanto igitur certior & repulſæ ſecurior nos impetrandi ſpes atq; fiducia tenet, quod non aliud præſenti ſupplicatione humilimè obſecramus, quam ne in noſtrâ quoque cauſſâ à tam Sancto & Chriſtiano animi Tui propoſito recedere velis. Triſtia & ſęva,& Clementiæ tuę repugnantia ſunt, quæ pancorſi quorundam,qui manſuetudinis & Chriſtianæ tolerantiæ expertes eſſe ſuſtinent, operâ à Serenitate Tua,adverſus nos poſtulantur. Neque id inter gravamina collocari ullo modo meretur,quo in ſtatu ſuo relicto nullus mortalium gravabitur,convulſo autem& abolito non exigua pars afflictorum Serenitatis veſtrę ſubditorum miſerabili calamitate involvetur. Nam gravamina quidem, quorum abolitionem vulgò populus à Principe poſtulat, libertatem & immunitatem civium aliquâ oppreſſionis ſpecie aggravant: At conſervatio libertatis conſcientiarum;libertatem & immunitatem civium politicam nulla omninò ſpecie oppreſſionis gravat:' imo ſtabilit & conſervat. Et ſublatâ conſcientiarum libertate, quis erit locus libertati Politicæ? Succedet in ejus vicem ſervitus, inſontium oppreſſio,præſumptorum ſontium inquiſitio, peſtis& ſcabies Hiſpanica etiam ſervientibus populis gravis ac deteſtanda. Sunt qui zelo Religionis ſuę non ferunt alienam conſcientiæ libertatem ; ſed in eo dum alienam inſectantur conſcientiam ſuæ ſuorumque non parcunt& Religioni & conſcientiæ.Quantò melius Religioni ſuæ conſulerent:ſi eam ultrò ac libenter receptam,quàm per vim& metum extortam eſſe malent. Dedecus & ignominia eſt Religionis,quoties ad eam adigi opus eſt neceſſitate& violentiâ. Non igitur in eo gravamen eſt ullum,dum ingenuè & liberaliter;ſed in eo dum violenter ac ſerviliter tractatur conſcientia:dum ob eas homines vexantur, premuntur,puniuntur,aut in exilium pelluntur. Horum potius gravaminum abolitio à Tua Sereniſſime Princeps Clementia petenda & impetranda eſt. Nam illorum qui eo gravari ſe putant& queri audent quod diſſentientes ab ipſis incolumes ſint& pace fruantur iniquâ& delicatâ,& repulſa digna ſunt deſideria. Neq;vero verendum eſt,ne adventus noſter in hanc regionem ſiniſtri aliquid provinciæ aut afferat aut portendat. Illuc potius unde ejecti ſumus,ſæviſſima tempeſtas & procella malorum incubuit, continua ab hoſtibus damna, perpetuæ à milite injuriæ, frequentes Exercituum confœderationes,acerba Regem inter & Proceres odia atque diſſidia, paupertas omnium ordinum, tabes vitioſæ monetæ, quæ omnem bonum ſuccum & ſanguinem è corpore Regni exhauſit,& aquâ replevit intercute, denique cumulus omnium malorum civile bellum & quod gravius eſt, nihil ſolatii; ſed pejor metus ex futuro. At è diverſo nobiſcum unà migravit in has oras alma pax & benedictio Dei,ceſſit annonæ difficultas,ſucceſſere anni non ſteriles, rediit incorrupta,nec viliori metallo adulterata pecunia,& pleno per Dei gratiam ſufficit omnia copia cornu. Remotis tam frigidis accuſationum prætextibus, quid eſt quamobrem tot innocentes, à jure Supplicum, jure humanitatis & miſericordiæ repellantur? Nihil eſt quod magis favorem hominum mereri debeat, quam ademptionem bonorum, exilium & innumera mala pati propter conſcientiam & jam ſi forte non optimè informata ſit. Id enim eſt eximię probitatis documentum, magis amare Deum, quam ſe ipſum ; magis timere quam homines,pluris facere cæleſtia pręmia,quam terrena bona,&caducam fœlicitatem. Enim verò hic eſt lydius lapis veræ & non ſimulatæ fidei, hoc pignus & teſſera exploratiſſimæ erga Deum reverentiæ & obſequii. Quæ animi conſtantia ſi non omni laude, commendatione& mercede, at profectò favore & miſeratione digna eſt. Quam indignum verò & miſerabile eſt,tot utriuſque ſexus Viros & fœminas Nobiles,tot Viduas & pupillos,patriis finibus extorres,fortunis omnibus, quoſdam & latifundiis expulſos, & qui multis olim beneficia præſtare ſolebant, nunc aliena non beneficentia tantum,ſed miſericordia indigere& novæ ac penè atrocioris (quia jam pares vires ferendis malis non ſuppetunt) perſecutionis diſcrimine periclitari? Talium preces ac neceſſitates negligere aut repellere, non modò inhumanitas,ſed ipſa videtur crudelitas. Quę quantò à Clementiſſimo Serenitatis Veſtræ animo & mentibus Procerum nobilioribus abeſt,tanto nocentius interdum occupat aliquos, quibus ad ſæviendum nunquam deeſt occaſio aut prætextus. Tot undis ac tempeſtatibus jactati atque omninò dira atque immania paſſi hoſpitio prohibemur arenæ. Verè profectò arenæ, & quidem ſterilis ac deſolatæ. Non enim ad pingues & uberes cultioris Pruſſiæ glebas ; Sed ad deſerta & arenoſa, mox & nuperis nec ſemel repetitis Scytarum, dein Litvanorum & aliorum incurſionibus vaſtata Nahoriæ confinia naufragio noſtro ejecti ſumus. Hæc quia ſterilia & inculta ſumptu & labore noſtro excolere,& exuſta ac ſemiruta pagorum rudera inſtaurare incipimus, ecquod damnum aut detrimentum regioni ad quam acceſſimus afferre dicendi ſumus? Idcircone minis aut edictis vexari& ad contumelias populo proponi meruimus? Nec enim ſatis eſt quod nobis inauditis,atque indefenſis, ac ne teſtibus quidem poſtulatis aut productis tanquâ jam convictis,objecta ſũ per injuriam conventiculorum culpa imputetur. Interdictum inſuper ipſum ejuſmodi verbis exprimitur, quæ legem horrendi carminis,de nobis in exilium pellendis,jam jam ſecuturam denuntiare videntur. Hoc ultimæ calamitatis noſtræ infortunium Sereniſſime Princeps Domine Clementiſſime acciſis jam & exhauſtis ac diuturnâ perſecutione adeo fractis viribus noſtris,ut longius per alias gentes exilium noſtrum circumferre per inopiam non liceat,humillimis & enixiſſimis precibus deprecamur. Ita Te Domine, tuaque pignora Sereniſſimam conjugem atque progeniem (pro quorum omnium incolumitate ardentiſſima quotidie vota fundimus) ſoſpites ſemper & florentes Deus Opt. Maximus proſperrimis conſiliorum ſucceſſibus rebuſque ex animi ſententia fluentibus augeat, & cumulet. ſynceriſſimis ſuſpiriis apprecamur.

Serenitatis veſtræ Domini Noſtri Clementiſſimi

Fideliſſimi ſubditi Exules ex Regno Poloniæ.

HYPERAS-

HYPERASPISTES

ſeu

DEFENSIO APOLOGIAE

AB AFFLICTIS NUPER IN POLONIA; ET EXTORRIBUS ECCLESIIS IN PRUSSIA PERICLITANTIBUS

SERENISSIMO AC POTENTISSIMO PRINCIPI AC DOMINO D. FRIDERICO WILHELMO ELECTORI BRANDEBURGICO.

&c. &c. &c.

Oblatæ

&

ILLUSTRISSIMIS DUCATUS PRUSSIÆ ORDINIBUS TRADITÆ.

anno Domini, 1666.

PRÆFATIO

ad Lectorem.

Eſt hoc in more poſitum, pleriſque, qui errores, præſertim primi oppugnant, ut convellendo penitus, inolitam hominum mentibus falſitatem, nihil omittere velint, quod contra illam dici poſſit; non ſemper attendentes an hoc ipſum quod in mentem venit verum; aut certum ſit, dummodo errorem, quem juſtiſſima & liquidiſſima de cauſa oppugnant, ſubruat & proſternat. Quaſi errori ſola Veritas, non autem interdum & alius error, hoſtis eſſe poſſit. Sæpe & per [illegible], dum nimium violenter in adverſam partem, ſententia aliqua trahitur, legitimum veritatis locum tranſilit & ad alterum extremum deflectit. Præcipue cum Chriſtianæ religionis dogmata, dum quondam à Judaiſmo longius abſtrahuntur, poſt Juſtini Martyris & philoſophi, multoque magis poſt Origenis ævum, dici non poteſt, quantum ad ultima Academicorum ſectæ opiniones declinaverint. Ità inter Judaiſmum & Ethniciſmum, Chriſtiana Religio fluctuans, dum ab altero extremorum violentius trahitur, ac curſu retrahitur, diverſis remotionibus de utroque non parum hauſit. Nam ut eam olim à Judaiſmo abſtrahentes, ævo Apoſtolico propiores Patres, Ethniciſmo propemodum immiſcuere; ita eandem nuper ab Ethniciſmo avellentes, Maximi Viri, evitare non potuerunt quin alicubi nonnulli, ad Judaiſmum propius æquo deflexerint. Ut Jacobum Palæologum, Franciſcum Davidis, pluresque alios prætercam, Simon etiam Budnæus noſtrâs, Vir eruditione, judicio, & linguarum Orientalium notitia eximius ad ſcopulos iſtos impegerat, naufragio proximus, niſi maturâ ante obitum reſipiſcentia, lapſuum ſuorum memoriam deleviſſet. Id cum vero inſita mortalibus imbecillitatis accidat, nemo è ſummis etiam Viris, cum homo ſit humani aliquid à ſe alienum putet. Nemo etiam alienæ auctoritati tantum tribuat, ut in opiniones eorum qui magnis de Eccleſia meritis, celebres ſunt, inquirere non auſit. Aliàs, preſſim ſequendo, verioris maxima ex parte ſententiæ, antecambulones, & poſt eos proximè nos antecedentium gregem, ibimus non quà eundum eſt ſed quà itur, nec ingenuè & bona fide ſoli Chriſto, ſed factioſè, magiſtris noſtris adhærebimus. Quæ peſtis factionum, vulgares errores in tantum, faſtigii provexit, ut hodie veritatis luminibus tam perniciosè, obſtruant. Et ſi ad veritatem de qua loquimur, ſententia defenſores ſerpat in factionem prævalidam & potentem, quæ nunc in orbe Chriſtiano regnat, infirmâ & nullas dum vires nacta factione, nunquam ſubvertet. Nec verò auctoritate, nec factione; ſed ſola veritate & rationibus, vulgarium errorum patrocinium, tantis præſertim viribus ſuffultum, vinci poteſt.

Non ideò tamen Summorum virorum auctoritas & exiſtimatio violatur, quia in ipſis primam Falſi glaciem frangentibus, errores aliqui notantur. Sua illis laus integra, ſuum decus illibatum manet, quòd adverſus tot ſæculorum conſpirationem, tot præjudiciis obrutam veritatem, ex ſpiſſa errorum caligine eruere, & fortiter auſi; & auſo, non ſine incredibili laude, maximâ ex parte, potiti ſunt. Facile eſt inventis addere; aut operâ aliorum oborta luce, ea videre, quæ fortè cum denſis tenebris luctantibus, qui nobis præluxere, animadvertere non vacavit. Nec dubito nos, qui nunc aliena ope, maxima luce perfuſi, non pauca, in publicatis majorum ſcriptis, damnamus aut deſideramus, ſi eodem cum ipſis ævo, eundem laborem ſuſcepiſſemus, longe pluribus & forte gravioribus in rebus, infirmitatis humanæ documenta daturos fuiſſe, quàm ii dedêre, qui dum in dubia falſi caligine, certum ad veritatem iter quærunt aliquando recta quidem, ſed in ſpeciem errori vicina orbita veſtigia incautim vitavêre. Eorum nos nomini & exiſtimationi, quantum quidem poſſumus libenter aſſurgimus: præcipuè quoties id abſque veritatis injuriâ, & imprimis ſine Chriſti gloriæ detrimento fieri poteſt. Hoc enim eſt crimen unum, quod Eccleſiis noſtris objicitur, maximum & plane capitale, quodque nos cunctis exoſos, & veram quam profitemur doctrinam, ſuſpectam omnibus mercem, imo inviſam & rejectaneam reddit. Atque hæc forte, ſi non ſola at præcipua eſt cauſa, cur veritas divina, ad quam longe propius (abſit dicto invidia) afflictas in Polonia Eccleſias, quàm cæteras omnes acceſſiſſe, arbitramur, lentos nimium atque tardos progreſſus habuerit. Quia à pleriſque ſui defenſoribus, male defenſa videtur. Quid enim opus erat ſimplici veritatis amiculo, pannoſas Judaiſmi aut ad eam propius accedentis Ebioniſmi lacinias aſſuere, & regnum Chriſti æternum ac cæleſte, intra breves terreni regiminis metas, includere? ut plane omnis ejus, cæleſtis in triumphante Eccleſia poteſtas & exaltationis eminentia; in æternum deponenda cenſeatur? quid, naturam ejus in cælo glorioſe viventis, in humanæ vilitatis ordinem redigere; cum Paulus olim Chriſtum ſecundum carnem cognitum, non ultrà ſe, ſecundum carnem noſſe aſſerat? quid attinuit, de prærogativâ Unigeniti & vera ac propriè dicta ex Patre generationis, dignitate vel minimùm detrahere? Divina & nuda veritas, abſque ejuſmodi auctariis, ſibi probè conſtat: quæ ſatis ipſa per ſe errantibus odioſa eſt: Quid ſi ejuſmodi coloribus, & Judaiſmum redolentibus fucis, incruſtetur, qui calumnias & inſultationes adverſariorum provocent? Nec enim tantum falſa iſta omnia; ſed invidioſa quoque ſunt, in quibus per noxiarum opinionum latus, innoxia veritas, immeritos ictus excipit ac vapulat.

Non

Non deſunt qui in ejuſmodi ſententiis proponendis Judaicæ gentis rationem haberi ; aut certe ſub hoc obtentu his & ſimilibus Judaiſmis ; aut Judaiſmo vicinioribus opinionibus, veniam poſtulent. Verum fugit iſtos homines ratio, qui ejuſmodi illecebris, gentem tàm duræ cervicis, iſ flecti poſſe ad Chriſtianiſmum ſperent. Quicquid iſte populus ærumnarum & calamitatum ; in ſpem falſam cæleſtis præmii, juſto Dei judicio, tolerare videatur, mentem tamen in terrenis & bonorum hujus ævi affluentia, tenet. Proinde removeantur licet omnia, quæ eum à Chriſtianiſmo averſum reddidere ſcandala, & opinionibus eorum etiam plus quàm ſatis eſt, indulgeatur : nequaquam is populus Jeſum inopem & perſecutionibus obnoxium, agnoſcet aut recipiet. Nunquam purior veritas quàm Chriſti & Apoſtolorum tempore gentis huic illuxit. Et tamen crux Chriſti, populum hunc abeâ tranſverſum egit & abegit. Quem poſteà Antichriſtiana Ethniciſmi tenebrâ in incredulitatis ſuæ caliginem profundiùs merſere. Pulſis iſtis tenebris, ſed toto Chriſtiano orbe, pulſis, ut ubi Chriſti rediviva poteſtas, in extortam è manibus Antichriſtorum Eccleſiam, poſtliminio redeat, pura ejus veritate & hujus ſiltâ pietate, in terrarum orbem reſtitutis, ſpes demum affulget, gentem hanc ad obſequium Regis ſui, ſed regnantis latè, & triumphantis, reſpecturum.

Nec verò illa nunc è paucis, iiſque à cæteris afflictis Chriſtianis, doctrinam totius Chriſti religionis æſtimat : ſed potius ex populis in errores longè lateque diffuſos factioſè conſpirantibus. Qui niſi reſipiſcant & Chriſtianum nomen, doctrina & vita maculis inquinare, deſinant : inter tot tubas & cornua Antichriſti claſſicum canentia, populus hic, paucorum è noſtris voces & dogmata ſibi blandientia, non exaudiet : aut certè deſpiciet. Si quis igitur Judaicæ genti conſultum velit : Chriſtiana potius Eccleſia morbis ſanandis, proſpiciat ; non autem in gratiam Judæorum, Chriſtianis offendicula præbeat.

Quapropter hunc laborem, inter alias cauſas, eo quoque conſilio ſuſcepimus, ut opiniones, & errores Judaiſmum redolentes : aut ſaltem ei propiores, atro calculo notaremus, ne à noſtris incautius diſputantibus, non levi veritatis malè defenſa diſpendio, urgeantur, & invitis Chriſtianorum animis, atque adverſis ſtudiis, obtrudantur.

Quia verò opiniones eminentiam Chriſti deprimentes & Judaiſmo viciniores, magnâ ex parte argumentis, è ſola ratione depromptis, fulciuntur, dabit veniam æquus Lector, quòd in pleriſque quæſtionibus ; ejuſdem generis rationibus uti, coacti ſimus.

CAPUT I.

In quo oſtenditur quòd Dominus noſter Jeſus Chriſtus non per metaphoram, ſed propriè dictus FILIUS DEI cenſeri debeat.

ERrorum quos refutandos ſuſcepimus, primus omnium eſto, qui noviſſimus nuper exoriri cæpit ; quando auſi ſunt quidam natalium Domini noſtri dignitatem & generis nobilitatem in dubium vocare ; dum eum non ſimpliciter verum & genuinum filium Dei, eſſe, ſed per metaphoram aut metaphoricè ſic dictum, contendunt.

Cujus rei culpa, non tàm penes eos hæret, quibus id forte aliud agentibus, & nihil minùs quàm ignominiam Domini ſui animo agitantibus, præcipue in Scriptis inter armorum ſtrepitum conceptis, & morte prævenientе, parum accurate recognitis excidit (quod interdum innocentiſſimis mortalium uſuvenit) & qui primo cujuſcunque hominis admonitu, pro candore ſuo, verba proximis offenſionem præbentia

Emendauri, ſi licuiſſet, erant.

quàm penes eos quorum palato hic error adeò allubuit ut eum per Eccleſias ſpargere, & in publicam lucem protruſum, cunctis propinare ſuſtinuerint.

Summa præ omnibus, & ſoli Domino noſtro competens adeoque propriè dicta Nobilitas eſt ; quod verus, genuinus, & Unigenitus ſeu propriè dictus, Patris illius omnipotentis, ex quo omnia filius ſit. Hanc illi opinionis tam crudæ ſectatores, ſine capitali injuriâ eripere velle nequeunt. Quis ferat, generis ſui, ſi quam habet claritudinem, ejuſmodi cavillationibus ſugillari ut cum Regis, Principis aut Nobilis cujuſpiam viri, de cujus vera & certa nobilitate nemo dubitet ; filius ab omnibus dicatur ; & reipſa ſit : ab aliquo tamen, non verus & genuinus, ſed per tranſlationem & metaphoram dictus ejus filius eſſe, aſſeratur ? Quis non per hanc contumeliam maculoſum generi ſuo dedecus, & gravem natalibus notam inuri, meritò quereretur ? Et iſti ipſi boni viri, quo ſtomacho, qua indignatione acciperent, ſi non veri & genuini, hoc eſt, proprie dicti ; ſed metaphorice nominati Chriſtiani cenſerentur ? Quicquid eſt nominum, quæ dignitatem aut honorem, rebus nominatis afferunt, qualis eſt vox filii Dei, manifeſtam imperfectionem rerum nominatarum oſtendunt, ſi de ipſis non propriè, ſed metaphoricè dicantur, & ipſis tropicè tantum non verè competant. Atqui Patri cæleſti placuit ; ut in Chriſto, tanquam vero & unigenito filio ſuo, omnis plenitudo ac perfectio habitarat. *Coloſſ.* 1. 19. Quid multis opus eſt ? Hiſtoria utriuſque generationis filii

Dei, in Sacris literis extat. Cum in humanam naturam naſceretur, quemadmodum propriè loquendo, ex Maria virgine natum; ita proprie loquendo ex Deo & Spiritu ejus conceptum eum nobis perhibet. Cum in divinam, eundem illum exhibet, ab ipſo Deo non ſimpliciter tantum, puta in eandem quam vixerat, vitam & naturam regenitum ac reſuſcitatum: Sed per novam generationem in divinam & omnipotentiæ ac divinorum attributorum capacem naturam genitum & plane filium Dei in potentia. Utrobique metaphoræ locum nullum reperias. Nam ut humanam primùm naturam, ita poſteà divinam nullus alius Pater quàm Summus Deus filio ſuo per ſanctæ utrobique ac divinæ, ſed tamen propriè dictæ Generationis modum contulit. Filius igitur Dei, utrobique proprie dictua, optimo jure nominatur. Quod ſi ratione prioris generationis, filius hominis ſimul & filius Dei propriè diei potuit quia non modo ex virgine Matre natus; ſed ex Deo quoque patre, conceptus eſt; quamobrem ratione poſterioris, filius Dei propere dictus, cenſeri, nequear, cum ex ipſo ſoln Deo patre, ſine ullo ſexus interventu natus eſt. Illud autem vehementer miramur, cur à recepta & communi Eccleſiæ noſtræ ſententia abjerint, tam crudæ & falſæ opinionis auctores, qui ignorare non poterant, à noſtris Chriſtum patris ſui filium naturalem agnitum eſſe. Naturaliter igitur Chriſtum, filium Dei eſſe cenſuere. Atqui, quicquid eſt naturaliter id quod eſſe diei tur, id neceſſe eſt propriè loquendo eſſe id, quod dieitur. Cum igitur noſtri Chriſtum naturalem eſſe filium Dei faterentur, eadem opera ipſum propriè dictum Dei filium eſſe cenſuère. Nihil enim magis propriè cuiquam competit, quàm quod ei naturaliter competit. Sed hæc ſua ſponte, (ſi pervicacia & nimium addicta hominum auctoritati obſervantia abſit) cuique patent. Si quis tamen plura deſideret; pauca iſta ipſi perpendenda proponimus.

I.

Filius Dei, ob generationem ſuam propriè dictam proprie dictus & ipſe cenſendus eſt, quia generatio ejus fuit ſubſtantialis. Vox autem generationis ad ſubſtantias pertinet propriè, ut Alterationis ad accidentia; & ea generatio ex qua ſubſtantia producitur ut ſubſtantialis, ita properè dicta ſit oportet, qualis eſt Filii Dei. Alia eſt ratio, generationis impropriæ dictæ, per quam Chriſtiani regenerati, ex Deo naſcuntur; quæ potius Alteratio eſt, uti & natura aut potius qualitas per eam producta; accidentalis eſt; quæ adeſſe & abeſſe poteſt, abſque corruptione ſubjecti. Idem enim ſubjectum & regeneratum ad ſanctitatem fieri, & tale aliquamdiu manere, & tale quoque eſſe (nihil mutata natura ſua ſubſtantiali) deſinere poteſt. Non ita ſe habet Chriſti generatio, qui ſemel natus Dei filius; filius Dei eſſe deſinere non poteſt. Subſtantialis enim ejus generatio eſt: ideò eſſentia per eam producta, à ſuppoſito ſuo, avelli non poteſt: quemadmodum ea, quæ per accidentalem, hoc eſt, impropriè dictam, generationem, ſuppoſito inhærent.

II.

Eundem filium Dei, propriè dictum eſſe neceſſe eſt. quia Deus ad eum primitus, in humanam & imbecillè naturâ generandum, ſexus operâ uſus eſt. Quid autem ad impropriè dictam generationem, aut etiam ſimplicem creationem, ſexus operâ, opus fuerat?

III.

Idem propriè dictus filius Dei eſt, quia in utero matris ſuæ, intactæ & ſanctiſſimæ virginis, ex Spiritu Sancto, hoc eſt, virtute & potentia patris eſſentiali conceptus eſt; nec ullum alium propriè dictum Patrem, præter unum illum Deum Patrem, ex quo omnia, ſortitus eſt.

IV.

Idem propriè dictus filius Dei eſt, quia cum à Deo patre in divinam & omnipotentem naturam, & Statum, tanquam filius in potentia *Rom.* 1. 4. ex reſurrectione mortuorum genitus eſt: tam excellens ei natura collata eſt, quæ omnipotentiæ, & ſummæ tam in cælo quàm in terra poteſtatis à patre tamen dependentis, capax eſſet. Non minus igitur naturâ (quamvis iſta natura ex dono ſit patris) quàm poteſtate & omnibus Dei attributis, ipſaque adeo dignitate & eminentia, adeò ſimilis & proximus Deo patri evaſit, ut etiam non prælucente nobis Sacræ Scripturæ auctoritate, eum verum & propriè dictum Patris hujus progeniem fateri cogamur. Quanto magis id faciendum, cum eum Sacræ Scripturæ filium Dei proprium, eumque *Unigenitum* & expreſſam inviſibilis Dei imaginem & ſubſtantiæ ejus characterem, apellet, ut ab aliis filiis impropriè aut analogicè ſic dictis, diſcernatur.

V.

Idem propriè dictus filius Dei eſt. Quia à generatione ipſius; qui non ex voluntate carnis aut viri: ſed ex Deo vere & propriè natus eſt, ducitur metaphora, ad impropriè dictam generationem filiorum Dei; qui ſimiliter non ex ſanguinibus nec ex voluntate carnis, ſed ex Deo impropriè nati ſunt. Propriè dictam igitur generationem eſſe neceſſe eſt, à qua ad impropriam metaphora ducitur, quia metaphora eſt tranſlatio vocis à proprio ſenſu ad improprium. Et ſenſus improprius ſemper ſupponit, eum à quo ducitur eſſe proprium; nec ulla metaphora metaphoræ eſſe ſolet.

VI.

Omne quod per metaphoram de aliquo dicitur aut prædicatur ſine ulla abſurditate, poteſt ab eadem metaphora denominari metaphoricum. (ex natura & legibus conjugatorum) Atqui filius Dei cum de Jeſu Chriſto prædicatur, non poteſt ſine abſurditate dici metaphoricus (ex ſententia autorum tàm crudæ opinionis). Ergò filius Dei non per metaphoram, ſed propriè de Jeſu Chriſto dicitur. Major ex legibus Conjugatorum manifeſta eſt. Sed ſi probatio ejus requiratur, nititur inſuper definitione Metaphorici, & ita probatur. Omne quod per metaphoram à proprio ſenſu ad improprium transfertur, ſine abſurditate poteſt diei Metaphoricum. At omne quod per metaphoram de aliquo dicitur, per eandem metaphoram à proprio ſenſu ad improprium transfertur. Ergo omne quod per metaphoram de aliquo dicitur, ſine abſurditate poteſt dici metaphoricum. Ita major principalis ſyllogiſmi definitione Metaphorici (quæ de definito ſuo ſine abſurditate prædicatur) Minor confeſſione adverſariorum nititur. Quomodo igitur negari aut in dubium vocari poteſt Concluſio?

Quod ſi quis ex eo, quia metaphoræ, non in rebus ſed in vocibus tantum propria ſedes ſit, arguat nos de eo litigare quod vox eſt tantum, prætereaque nihil; huic in mentem revocandum eſt, nos de rebus aut perſonis, niſi per verba & voces loqui aut diſſerere non poſſe, ideoque in gratiam rerum aut perſonarum, quoties illis abſurdæ, ineptæ, aut incompetentes voces tribuuntur, eò neceſſitatia adigi, ut voces quoque ad res & perſonas intelli-

intelligendas excutiamus. Nam quicquid in vocibus peccatur, res ipſas quarum ſunt ſigna afficit. Non igitur de lana caprina, aut de eo quod præter vocem, nihil eſt diſputatur, quoties de vocibus quibus res exprimitur diſceptatur.

Nam refugio illo ad diſtinctionem metaphorici, à, metaphoricè dicto, nihil eſt inanius aut abſurdius; quæ adeò non diſtinguuntur; ut inter ſe reciprocentur, imò unum idemque ſint. Nam quod aiunt Metaphoricum, in eo à Metaphoricè dicto differre, quod ſit nihil, aut Non ens, nihil falſius aut ineptius commento iſto, excogitari potuit. Nullum enim Metaphoricum, dici poteſt nihil aut non ens uti & metaphoricè dictum. Nam cujus vox; à propria ſignificatione alterius rei, tranſlata eſt, ad impropriam alterius illud certè eſſe in rerum natura neceſſe eſt; quia eſt ſimile ei, cui vox iſtius impropria; propriè competit. Non ens autem nulli rei ſimile dici poteſt, cujus nullæ ſunt affectiones. Nec nos cum metaphoricam filii Dei ſignificationem impugnamus adverſarius, quòd filium Dei non ens eſſe ſtatuant, objicimus, ſed quod illum opinentur eſſe Ens natura & dignitate, propriè dicti filii Dei, longè inferius quemadmodum (quod ſuprà attigimus) ſi quis eos Metaphoricos Chriſtianos eſſe, aſſereret, non negaret quidem eos eſſe Entia, aut homines; ſed negaret eos eſſe propriè dictos & veros Chriſtianos, nec plus ipſis daret quàm quod ſint Chriſtianorum ſimiles. Ità qui Jeſum Dominum noſtrum, metaphoricè dictum filium Dei eſſe exiſtimant, creatitatem ei non adimunt, ſed nihil plus ei tribuunt quàm quod ſit veri & propriè dicti filii Dei, ſimilis. Quod adeo abſurdum eſt, ut non mirum ſit, quod vis veritatis ab iis extorſerit, ut eos Metaphoricè filii Dei, per inadvertentiam ſuam, ſatis imprudenter excogitati; puderet.

Plura in hanc ſententiam dici poſſent. Sed quis ultrà huic labori locus relinquitur, ubi adverſarii, ad tacitam quidem ſed non obſcuram veritatis confeſſionem adducti ſunt. Nec plura ſatisfacerent iis, quibus iſta tam pauca non ſufficiunt. Nunc igitur argumenta tantum partis adverſæ refellenda ſuperſunt.

REFUTATIO

argumentorum Contrariæ ſententiæ.

Qui diverſum ſentiunt, propriè dictam Generationem Deo tribui poſſe negant. Primùm, quia cum non deceat, quod hæc actio ſit viliorum & corruptibilium Creaturarum, puta animantium aut etiam ignobiliorum rerum, ex elementis conſtantium mixtorum aut miſcibilium corporum; non vero nobiliorum & incorruptibilium, quales ſunt Angeli & cæleſtia ſuppoſita.

Proinde ſicuti non cadit in Angelos, quorum individua ſempiterna ſunt; ita & quidem multò minus in Deum. Loquimur de ſupremo. Qui cum ſit, & eſſe debeat Unus; alium generare nequeat, quin ſit Deus, purà omnium Supremus. Plures autem tales Deos eſſe abſurdum ſit.

Deinde quia Deus ſummus, propriè dicta generatione non indigeat. Cujus ut ita dicam, individuum, æternum ſit ac perpetuum, quod nullâ ſui aut ſpeciei ſuæ propagation opus habeat. Reliquum eſt ut ſola impropriè dicta generatio Deo Supremo tribui poſſit.

Reſp. Specioſè quidem iſta dici & adverſus Revelationis fidem & auctoritatem etiam ab Atheis atque ipſis Judæis, jactari non ignoramus. Sed ut cæteris in rebus omnibus, ita hic quoque nihil repugnans Rationi, revelatio nobis proponit dum propriè dictam generationem Deo tribuit. Imo vere obſcurum Rationis lumen, clariſſima ſua luce illuminat; ità ut ipſa tandem ratio, agnoſcere & fateri cogatur, non modò in generatione propriè dictâ nihil eſſe quod Summum illud Numen dedeceat: ſed etiam ipſam, in maximam ejus gloriam cedere poſſe.

Quodque longe plus eſt eandem generationem primario & principaliſſimo modo, ſoli Deo competere, reliquis omnibus generantibus minùs principaliter, quàm Deo; non ideò tantum quod Deus longe nobiliori, & præſtantiori ac diviniori modo quàm cætera omnia generantia, immediatam ſuam generationem perficiat; ſed etiam quòd ad alterorum omnium generationem, immenſæ potentiæ ſuæ vi, & quaſi influxu concurrat; ac tanquam prima Cauſa, per mediantes cauſas ſecundas; omnia tam generet quàm producat: & cuncta conſervet, quod in omnium generandorum ſeminibus, mirificâ & quaſi non uâ vi prœditis, non ſine ſtupore cernitur.

Quem igitur magis hæc æternitatis æmula, & tota ſtamiſſimarum rerum productrix, & multiplicatrix (de generatione proprie dicta loquar) deceat? quàm ſummum rerum omnium Genitorem, Patrem ex quo omnia, qui etiam ab Ethnicis Divûm atque hominum pater dictus eſt? Qui cum rerum omnium primus productor & effector ſit; diverſis producendi modis ſingula fecit. Nam longius à ſe remota & ignobiliora ſimplici Creatione; Nobiliora vero & ſibi viciniora & ſimiliora Creationi admixta; divinæ auræ ſuæ inſpiratione; denique nobiliſſima, propriè dictâ generatione, produxit.

Hic igitur productor omnium Deus, ſi propriè loquendo, nihil generare poſſit; potentiam ita generandi eum non habere certum eſt. Atqui longè certius eſt datam ab eo generandi potentiam (loquimur ſemper de generatione propriè dicta) iis, quæ generare poſſunt. Quomodo igitur dare potuit, quicquam quod ipſe non habuit? Nec tamen illum id habere, ullo modo, (ut oſtendimus) dedecuit. Quod ſi habuit generandi potentiam, quid prohibuit, quo minùs eam ad actum, quando placuit deducere potuerit?

Non pugnat igitur Ratio cum Scriptura, quæ propriè dictas generationes Dei, nobis ob oculos ponit; nec authoritas S. S. & revelationis, nobis pur ſpecioſa, ſed parum ſolida, rationis commenta, ſubruenda eſt.

Quæ quanti facienda ſint, nunc expendere incipimus.

Ajunt enim Deos ſupremos plures, eoſque ſibi natura & poteſtate æquales, ejuſmodi generationem ſi daretur illaturam fuiſſe.

Reſp. Minime vero gentium. Deus enim ſummus generare quidem Deum poteſt, ſed ſummum & ſibi æqualem neque poteſt, quia generatio ejus voluntaria eſt. Velle autem ſibi parem generare, gloriæ ejus ratio, & univerſi conſervatio non permittit.

mittit. Poteſt is omnia quæ vult; ſed velle non omnia poteſt, in primis quæ ſapientiæ & gloriæ ſuæ adverſantur. Itaque generatio ſummi Dei, à reliquis generationibus, præter cætera diſcrimina; in eo quoque differt; quod in cæteris quidem generatum generanti par, aut eo interdum excellentius eſſe ſoleat. Summus autem Deus, nonniſi ſeipſo minùs atque inferius generare poſſit, aut potius velit. Propter evidentem rationem. quia Summa plura dari nequeunt. Nec unquam ejuſmodi generationem Deus ſuſcipere & velle poſſit, quæ cum majeſtatis & gloriæ ejus detrimento, conjuncta ſit. Proinde aſſertio illa, quod Deus generare nequeat niſi Deum; aut ſibi parem, falſa eſt; cum ejus generatio propriè dicta, ad eas generandi leges non ſit adſtricta; ad quas cæteræ adſtringuntur, ut generatum generantis naturam planè & plenè adæquet, interdum quoque ob aliquam intervenientem cauſam, ſuperet. Sed in divinis generantem generato excellentiorem eſſe omninò neceſſe eſt.

Quapropter Deus generantium omnium liberrimum agens, etiam hominem generare poteſt; quemadmodum in priore Chriſti generatione factum videmus. Poteſt & Deum, qui caput ſit cæterorum omnium Deorum; Sed tamen talem, cujus, Paulo teſte, ipſe pater ſit caput: quod in altera Chriſti generatione cernitur.

Sed urgebit quiſpiam, indignam Deo videri actionem, quæ ipſi communis cum animantibus fingitur, qualis eſt ſobolis propagatio.

Reſp. Atqui innumeræ actiones in Deo reperiuntur, & in Deum cadunt, quæ ipſi cum inferioribus Naturis, communes ſunt: imò quas ipſe, ut ſibi cum iis communes ſunt, exigit. nec ideo de dignitate aut Majeſtate Dei quicquam decedit. Deus benefacit, punit, præmio afficit, juſtitiam exercet, clementia erga pœnitentes utitur, poſcit ut homines ſeſe in omnibus, tanquam filii patrem imitentur. Quid hoc de dignitate aut gloria Dei decerpit? Præcipuè cum etiam communes mortalibus cum Deo actiones, nunquam ad perfectionem ipſarum Dei actionum perveniant.

Quod ſi quis dicat inſtantiam noſtram, non ejuſdem generis actiones Deo cum hominibus communes proponere, cujus generis eſt generatio propriè dicta, quæ non eſt ex libera proæreſi, ſed ex neceſſitate naturæ; aut ſaltem non liberæ voluntatis, ſed ſolis naturâ viribus perficitur.

Reſp. In creaturis quoque intelligentibus, quas Deus ad imitationem ſuarum actionum invitat, & quibus generandi potentiam dedit, generationem quoque propriè dictam; neque eſſe ex neceſſitate naturæ, neque ſolis naturæ viribus perfici; ſed voluntatis quoque nutu atque imperio. Nec omnes natura eunuchi ſunt. multi qui ſeſe eunuchos fecere propter regnum Dei, nec quiſquam generat niſi voluntatis ſuæ permiſſu, aut inſtinctu. Quantum igitur ad generationem propriè dictam attinet, ea tàm in hominibus quàm in Deo, liberrimæ voluntatis proæreſi ſubjecta eſt, æquè ut aliæ omnes actiones, quas nos in exemplum communium cum Deo actionum propoſuimus. Non igitur inſtantia noſtra vitioſa eſt, nec ad diverſum genus actionum evagatur.

At enim à modo & circumſtantiis quibuſdam generationis animantium, vel ipſa ratio abhorret, eaſque dedignatur: tantum abeſt ut in actionem tàm ſancti Numinis cadere poſſint.

Reſp. Generatio etiam propriè dicta; non unum generandi modum, ſed pro diverſitate naturæ & conditionis generantium: interdum & generatorum, nobilioris aut ignobilioris, diverſiſſimos habet. Non eodem modo Deus quo homines, generat, nec eodem modo generat ea, quæ in cæleſtem aut divinam naturam, quo ea quæ in terrenam & humanam producuntur. Generatio cæleſtium abſque adhibito ſexu perficitur. Terrenorum & hominum ſexus poſtulat interventum, quia in cæleſtibus ſexui locus non eſt: eſt in terrenis atque hominibus. Deus ipſe cum ſapientiæ ſuæ, ſi ejuſmodi natura, in quam ſexus cadit, filium generare placuiſſet, ſexus opera uſus eſt. Non igitur ideò impropriè dicta generatio cenſenda eſt, quia diverſo ab aliis, propriè itidem dictis aut longe nobiliori modo peragitur. Ut cætera præter animantia, diſſimilem ab animantibus generationis modum ſortita ſunt; ita ne ipſa quidem animalia eodem modo, ſed alia ovipara, alia vivipara generantur.

Neutris tamen horum propriè dictæ generationis nomen abſtuleris. Verum ut generatio cæterorum præter animantia, diverſum à generatione animantium modum habet; ita generatio animantium, à generatione divina toto cælo diſtat. Plena hæc ſanctitatis atque honeſtatis, illa non parum vilitatis aut occultandi dedecoris habet. Quid refert igitur, quod humanum vel animantibus competentem generandi modum Deo indignum fatemur, quando divina generandi ratio Deo digniſſima eſt? Quod vel in ipſa Chriſti in humanam naturam generatione liquidò cernitur. Ubi in ſanctiſſima virgine, miraculoſa ſpiritus & virtutis Dei opera, nobilis ac divinus ille fœtus productus eſt. Quanto ſanctior & eminentior generatio videri poteſt, in qua ſine ullâ ſexus operâ, Dominus noſter in diviniſſimam & omnipotentiæ divinæ capacem naturam eſt genitus?

At iterum objicitur. Angelos propriè dicta Generatio, non decet. Multò igitur minùs Deum. Non decet autem, quia nuptiæ aut matrimonium non decent.

Reſp. Quaſi verò ii qui natura cæleſti & immortali præditi ſunt, ſi ipſis à Deo generandi potentia donaretur, eam nonniſi humano more, perficere poſſent. Sed Angeli non ideò non generant; quod generatio eos non deceat; ſed quod generare non poſſint, cum datam ſibi à Deo generandi potentiam non habeant. Qui dedit unicuique quod ei ſatis eſt. Cum verò nihil fruſtrà faciat, non dedit id Angelis quo non indigebant. In his enim indigentiæ ratio locum habere poteſt, qui donis Dei & gratia indigent, & quorum indigentiæ ſuccurri ab eo poteſt. In Deo qui nulla re indiget, & cui ab alio ſuccurri nequit, indigentiæ ratio, ut mox videbimus, inepta eſt, nec ullum locum habet. Non indigebant autem generatione Angeli, quia ipſis Deus individuorum æternitatem donavit, ne ſpeciei propagatione indigere poſſent. Longè plus igitur acceperunt, quàm quod ipſis negatum eſt.

Supereſt ultima adverſariorum ratio refellenda, quam nec multùm, quia nec meretur, morabimur. Generatione, inquiunt, Deus non indiget, cum ſit æternus. Ergo non habet generandi potentiam.

Reſp. Quod conſecutionis pondus? Deus nulla re aut actione indiget, & tamen habet potentiam ejus efficiendæ aut exercendæ. Non indiguit creatione Mundi. Idcircone ipſum creare non potuit? Non indiguit hominis ad cælum admiſſi indigenatu. Non igitur olim eum ad regna cæleſtia admiſſurus eſt? Talia argumenta arena ſine calce ſunt: adeo non cohærent. Opulentior Deus eſt, quam ut ex indigentia aliquid facere ſoleat. Quæcunque vult, habet in poteſtate. Nulla re indiget, & omnia facit, non propter indigentiam, aut Status ſui neceſſitatem; ſed aut propter gloriam, aut propter bonitatem ſuam quantum fieri poteſt communicativam. Frigida igitur eſt hæc in Deo, ab indigentiæ defectu ducta conſecutio.

Atque ita generationem propriè dictam, ſicuti Deo patri activam; ita paſſivam filio ejus meritò

tribui,

tribui, ſatis, ut opinor, oſtendemus.

CAPUT II.

In quo oſtenditur quod Chriſtus propriè loquendo ſit, & vocetur Filius Dei Unigenitus.

SAtis mirari non poſſumus, dum cogitatione revolvimus, quid in mentem venerit iis, quibus in voce Unigeniti, tàm ſollicitè cauſas tropicæ ſignificationis ſcrutari placuit, cum propria & uſitata Domino noſtro tàm aptè conveniat, ut melius quadrare nihil poſſit. Quis unquam alias præter eum extitit, qui propriè loquendo ex Spiritu Sancto conciperetur & ex virgine naſceretur? Quis unquam alius in ejuſmodi divinæ ſubſtantiæ characterem genitus eſt aut generabitur, ut ei omnipotentia, ſumma ſuprà omnia poteſtas, & cætera divina attributa, quæ in Chriſto cernimus competere vel tribui poſſint? In utraque igitur naturâ tàm divinâ, quàm humanâ, Unigeniti nomine ac dignitate cunctis præcellit. Quid aliud eſt, nodum in ſcirpo quærere, quàm in vocibus, quarum propria ſignificatio veriſſima & planiſſima eſt, impropriam ſuperflua & operoſa inveſtigatione venari? Atqui id jura Theologorum municipalia vetant. Subſtituunt nobis, pro Unigeniti voce, vocem Dilectiſſimi & ſingulariſſimi. Nos Unigeniti voce contenti, cæteras quæ vim ejus non exhauriunt, vel ſenſum diverſum reddunt, nihil moramur. Aliud eſt Unigenitus, aliud ſingulariſſimus, quæ vox poſterior, ſtrictiſſimum illum, filii cum patre nexum non exprimit. Aliud eſt dilectiſſimus, aliud Unigenitus. Poteſt enim eſſe dilectiſſimus, qui adeo non ſit Unigenitus, ut ne genitus quidem ſit ab eo, à quo diligitur. Poteſt & unigenitus ob aliquam cauſam, non eſſe dilectiſſimus. Fatemur libenter Chriſtum Deo chariſſimum & ſingulariſſime dilectum eſſe. Sed eundem non propter ſolam charitatem patris; verum quia in re ipſa quoque talis ſit, Unigenitum dici contendimus. Illud non diffitemur; iſtam charitatis paternæ erga filium necdum natum excellentiam cauſam impellentem poſſe videri, ob quam eum Deus, tàm in humana; quàm in divina naturâ ſucceſſivè, Unigenitum reipſa naſci, non per tropum, dici voluerit. Sed quid opus erat vocem Unigeniti, obtorto collo, ad improprium ſenſum mordicùs trahere, cum proprius in promptu eſſet? Quid attinuit, pravè interpretandis vocibus, rerum per eas ſignificatarum naturam immutare? Unigenitus eſt, qui ita ſolus propriè loquendo ex patre genitus eſt, ut fratrem alium propriè dictum, ex eodem patre genitum, non habeat. Talis eſt Dominus noſter, propriè dictus, patris cæleſtis filius. Nam impropriè dicti, ejuſdem filii multi ſunt; qui non poſſunt eſſe propriè dicti filii Dei; quia alios præter Deum, patres ſuos propriè dictos habent. Non ita Dominus noſter, cui præter Deum nullus eſt alius pater. Solus igitur & nunc dicitur, & in æternum manſurus eſt, Unigenitus. Nam quod fratrum Chriſti, ratione Dei patris alicubi mentio ſit, id non de propriè dictis fratribus, ſed novæ creationis participibus (in qua Chriſtus primogenitus alicubi: verum alibi Pater æternitatis, & Novus Adamus progeniei ex ſe ortæ genitor dicitur) intelligendum eſt. Hujuſmodi autem fratres, licet ratione cæleſtium ſuorum corporum immortalitatis, corpori glorioſo Chriſti conformes; at longè infrà divinam Chriſti naturam, majeſtatem, & omnipotentiam poſiti erant.

Qui vero Chriſtum filium Dei adoptivum aliquomodo dici poſſe aſſerunt toto cælo errant, & ſua verba non intelligunt; cum intereà divinam veritatem, cujus ſunt defenſores, calumniis & conviciis obnoxiam exponant. Nam qui ita loquuntur, adoptivum eum ſimpliciter dici non poſſe, ſtatuunt & fatentur. Genuinum igitur & propriè dictum eum filium Dei ut fateantur neceſſe eſt.

At propriè dictus filius, quo prætextu, quo excogitatæ rationis colore, adoptivus dici poteſt? Defectum veræ generationis adoptio ſupplet; & eſt vinculum inter adoptantem: & adoptatum, quam inter naturalem patrem & filium, longè infirmius & ignobilius. Ubi eſt vera & naturalis generatio, adoptioni locus non eſt, ubi adoptio, illic veram generationem abeſſe neceſſe eſt. Quid opus eſt adoptare eum, qui citrà ullam adoptationem naturalis filius eſt? in quo citrà contumeliam & injuriam veræ generationis, nulla adoptio fingi vel ſomniari poteſt. Illud autem admodum abſonum eſt, adoptionem quam Chriſto tribuunt, in poſteriori & excellentiori Chriſti generatione, per quam divinam naturam adeptus, & verè Deus natus eſt, collocari. Quæ generatio tam fuit naturalis, quàm prior. Quia ſicuti prior humanâ, ita poſterior divinam naturam Domino noſtro contulit. Sed generatio & adoptio ita ſibi oppoſita ſunt, ut neutrum eorum poni poſſit, quin alterum tollatur. Quiſquis eſt adoptivus, veræ generationis expers eſt: & verè generatus nullâ adoptione indiget. Quid vocabula indimus, rerum quas ſignificant, naturæ repugnantia?

Quod ſi quis objiciat, Fideles Chriſti cum nova creatio conſummabitur, & cæleſtis naturæ reipſa participes fient; filios Dei propriè dictos fore. Non igitur Chriſtum tunc Unigenitum, ſed tantum primogenitum manſurum.

Vox filii Dei etiam propriè dicti, ſicut & ipſius Dei, ſunt vocabula quæ vocantur ab Uno, ſeu genera analoga, quæ principali ſpeciei primariò competunt, reliquis admodum inæqualiter. Quamvis igitur tunc fideles glorificati, magis quam nunc propriè dicti filii Dei vocari poſſent; tamen vox iſta ipſis, minùs principaliter competeret. Sed ne tunc quidem cum prærogativa Unigeniti comparari; nec ſatis propriè filii Dei fore cenſendi ſunt. Unigenitus enim à patre immediate naturam, non cæleſtem tantum, ſed divinam quoque & Omnipotentiæ capacem accepit. Fideles Chriſti autem ab Unigenito, naturam cæleſtem tantùm, non autem divinam (ſtrictius eâ voce ſumptâ) accipient. Hinc ille Pater æternitatis & novus Adamus dicitur, à quo progenies in Eccleſia triumphante æternam manſura propagabitur. Ut taceam fideles, præter Deum aut Chriſtum, patres ſuos propriè dictos primigenios habuiſſe: Chriſtum autem neminem alium præter Deum patrem ex quo omnia. Ita Chriſto manebit ſemper ſalva Unigeniti prærogativa, quia eſt Deus benedictus in ſecula *Rom.* IX. 5. unctus à Deo patre oleo lætitiæ ac beatitudinis ſupra conſortes ſuos. *Heb.* I. 9. Quorum nemo tam ſublimis exaltationis compos fingi poteſt.

CAPUT III.

Quòd nulla ſit juſta aut gravis cauſa, ob quam Chriſtum, ex eſſentia Patris genitum eſſe, negari debeat.

SUperfluum videri potuit, quærere Utrum Chriſtus ex eſſentia patris ſui genitus ſit, dum eum verè ac propriè, ex eo genitum conſtaret. Magnorum enim operum Dei efficiendorum modus tutè

ignorari poteſt, dum ipſa opera cunctis liquidò pateant. Sed quia hæc quæſtio, magnis utrinque ſtudiis agitari cœpit, aliis fortiter affirmantibus; aliis obſtinatè τὸ περὶ μόνον negantibus: Præterea quia vulgo perſuaſum eſt multis, veram & proprie dictam generationem, fieri non poſſe niſi filius ex eſſentia Patris generetur, nobis quoque in eam neceſſario ingrediendum eſt.

Cauſam igitur neque juſtam, neque gravem ullam animadvertere poſſumus, cur aliqui noſtrorum adeo præfractè negent, filium Dei ex eſſentia patris naſci potuiſſe. Nam illa ratiuncula, mentione indigna eſt ipſa; quæ indignum Deo aſſerit, ex eſſentia generare quia ſic omnia, & ipſa animantia generent. Eadem igitur illationis vi arguemus indignum eſſe Deo, ſi dicamus eum eſſentiam ſuam habere, quia unumquodque animantium, imo viliſſima quæque entia, eſſentiam ſuam habent. Vox eſſentiæ ita generalis eſt, ut etiam infimis entium negari nequeat: quamvis nobiliſſimo enti, longe perfectius & excellentius competat. Nam & viliſſima entium eſſentiam ſuam habent. Idem de productione ex eſſentia dicendum eſt. Sed ut eſſentia alia nobilior & excellentior; alia vilior & humilior eſt, ita productio vel generatio ex eſſentia. Quamvis igitur ſpecialis modus producendi ex eſſentia, quali animalia utuntur ſit indignus Deo, non tamen inde ſequitur Deo nullum ſuppetere nobiliorem modum, & planè divinum, quo utatur ad generandum ex eſſentia ſuâ.

Porrò eſſentiæ vox, quanquam in Sacris libris, quod meminerim, non reperiatur; niſi forte in ſignificatione longè diverſiſſima: legimus tamen Deum, ab eſſendo (ubi rerum copia poſcit paupertas linguæ novis vocibus ſupplenda eſt) ſibi nomen adoptaſſe. Et cum ipſa ratio oſtendat, eum eſſe Ens eminentiſſimum, eſſentiæ quàm naturæ vox, longè aptius ipſi tribuitur, quippe qui nunquam natus ſit, aut naſcendo naturam acceperit. Ens autem abſque eſſentia & quo potius eſt, eo abſque potiori eſſentia, eſſe nequeat. Nihil igitur peccant, qui eſſentiæ vocem Deo tribuunt. Ex qua, an produci aliquid poſſit? videamus.

Ex ſpiritu quidem Dei, qui meritò Sanctus dicitur conceptum & productum filium in humana naturâ natum Sacræ Scripturæ teſtantur.

At ſpiritus Dei (objicient) non eſt eſſentia; ſed vis atque potentia Dei. Reſp. Quid? iſta vis & potentia, non eſt Deo eſſentialis? non ab eſſentia ejus procedit? Quid intereſt, mediate aliquid, an immediate ex aliquo producatur; dum tamen ex eo producatur? Certe eſſentia Dei quæ omnium perfectiſſimum Ens conſtituit, non ita ſterilis putanda eſt, quin ex infinita perfectione ejus, Deus quicquid voluit derivare, & in deſtinatam à multis ſeculis, ac dilectam ſibi progeniem conferre, potuerit. Qui igitur cum in humanam naturam naſceretur; ex Spiritu Sancto conceptus eſt, cum poſt mortem in divinam glorioſam & omnipotentiæ capacem naturam regenitus eſt; quamobrem naturæ ſuæ divinitatem & perfectionem, ex immenſa & infinita, eſſentiæ paternæ perfectione derivatam, accipere non potuerit, nulla juſta & idonea cauſa reddi poteſt. Præſertim cum & homines ex divina eſſentia aliquid inſpiratum habere, videantur. Nam divinæ illa auræ particula, quæ in Angelis & hominibus Animum (quo nihil eſſe præſtantius atque divinius, neſcio quis, meritò dixit) conſtituit unde hauſta eſt? Annon igniculi iſti ſunt accenſi è divinæ luce? Eſſentiæ, inquam, patris luminum? Unde (ut de Angelis taceamus) humanum quoque genus, Dei genus, meritò ab Apoſtolo dicitur. *Act.* XVII. 25. Quod ſi per inſpirationem Creationi additam propagare Deus aliquid homogeneum eſſentiæ ſuæ poteſt, etiam in fluxâ & fragili humanâ natura: quantò magis cum non inſpirat, ſed ex profeſſo generat ſobolem, in quamcunque Naturam generetur? Quantò autem eminentius ac perfectius, cum eam in diviniſſimam & excellentiſſimam ſibique proximam & congenerem naturam, generat; ut ea ſit character ſubſtantiæ ejus & gloriæ reſplendentia?

Quod ſi quis dicat; Ex eſſentia Dei naſci hominem non potuiſſe, cum eſſentia Dei ſit perfecta, incorruptibilis, divina glorioſa: Natura vero in quam Chriſtus natus eſt, fuerit imperfecta, mortalis, humana, humilis.

Reſp. Primum Dato, at non ſtatim conceſſo Naturam humanam Chriſti, non eſſe hauſtam, ex ipſa Dei eſſentia: Natura tamen divina glorioſa & eſſentiæ Dei homogenea, quam per ſecundam generationem adeptus eſt, nihil repugnat quominus ex Dei eſſentia hauſta fuerit. Non enim homo mortalis, ſed Deus immortalis, omnipotens & glorioſus per eam generationem natus eſt.

Secundo Etiam in humana natura, Sanctum illud, quod filius Dei vocandum erat, ex divina eſſentia derivari, potuit, tanquam diviniſſima ſubſtantia; quæ omnipotenti ſapientia Dei in humanum ideoque infirmum corpus Chriſti, tanquam complementum ſuum, ita potuit infundi, ut fragilitatem naturæ humanæ, nobis in omnibus ſimilem, non aboleret: ſed in eo fidei ac cæleſtibus virtutibus, quibus ille ſuis præluxit, locus relinqueretur. Cujus ſapientiæ & potentiæ Dei modum, ſicut in plurimis aliis rebus, in quibus τὸ ὅτι liquet: τὸ διότι obſcurum eſt: ita hic quoque, ut plene aſſequi, ita plene explicare nemo mortalium tenetur.

Cæterum an inſitam, & ut ita dicam naturalem potentiam ad actum deducere, indecoram aliquam & in Deum non cadentem mutationem infert? Boni præcipuè Summi Natura aut eſſentia, eò propendet, ut ſui ſit, (ſicuti loquuntur) Communicativum. Nihil igitur eſſentiæ Dei repugnat, qui ſummum bonum eſt, ſi per generationem, ſeu per generati, ex infinito lumine ſuo luminis accenſionem, bonum eſſentiæ ſuæ in quos vult propaget. Nec ſtatim in fonte inexhauſto, mutatio ſomnianda eſt, ſi quid ex eo ad ſedandam ſitim hauriatur, quod ilico perenni affluxu reſtitui ſoleat. Breviter. Si ex inferioribus eſſentiis, conſtat alias eſſentias gigni & propagari, quamobrem ex perfectiſſima omnium & ſuprema eſſentia; quæ omnium rerum origo eſt, gigni aut produci nihil poſſe cenſeamus?

Sed habent iſti homines duas rationes, quarum fiduciâ eò licentius peccant, quòd eas invictas & auro contrà caras æſtiment; cum ambæ tribus abolis indignæ ſint. Nemini mirum eſto, interdum etiam à ſapientibus Viris rationes aliquas pluris, quam æquum ſit æſtimari, quoties præjudicato animo ad eas accedentes; iis ſemel conſpectis, nec bene perpenſis (quia tamen ad juſtiſſimum propoſitum ſerviunt) citra ullum examen, ultrò ſe vinciendos tradiderint.

Prima eſt. Si Deus ex eſſentia aliquid generaret, mutaretur in eſſentia. Reſp. Atqui generatio ex eſſentia nullam in Deo eſſentialem mutationem efficere poteſt. Dato enim at non conceſſo, in cæteris generantibus, eſſentialem iſtam mutationem, dum generant, contingere, hoc eſt, aliquid de eſſentia eorum, aut certè de viribus, ob generationem decedere vel imminui, id certè per accidens contingeret, ob exiguas & infirmas eorum vires, aut imperfectionem eſſentiæ. At Deo immenſæ vires, inexhauſta eſſentia & potentia eſt, quæ nihil tam magnum ex ſe producere poteſt; quin ipſa non ſolum reſpectu producti, majôr

major & perfectior: ſed & ſui reſpectu integra ſemper & perfecta in ſuo ſtatu, eademque plane numero permaneat. Quid verò immenſo illi Romanæ urbis ſub Nerone incendio deceſſiſſet, ſi quis facem ex eo accendiſſet? Num per accenſionem iſtam, ignis illius Romam conſumentis, eſſentia mutata fuiſſet? Et tamen hæc inter duo finita proportio; ad infinitæ Dei virtutis & eſſentiæ rationem, nihil eſſet.

Sed nobis eo progredi non eſt opus. Facile enim oſtenditur, in cæteris quoque præter Deum generantibus, eſſentialem iſtam mutationem non contingere. Nam per eſſentialem mutationem mutatur eſſentia rei & res cujus mutatur eſſentia non eadem numero manet, ſed alia fit. Atqui videmus generantia, etiam poſt generationem, ſicut & in ipſa generatione eadem plane manere, quæ & qualia ante generationem fuerunt; nec alia ullo modo fieri. Nihil igitur mutatur eorum eſſentia quæ generant, dum generationem peragunt.

Urgent tamen, quod eſſentialis eſſet mutatio, ſi Deus ex non generante, fieret generans, aut ex generante, non generans. Reſp. Non futile modo, ſed ridiculum eſt, quod urgetur, Sed qui id objiciunt aut urgent, non aliò laqueo decipiuntur quàm quod videant; quoties ex nondum generato, fit generatum, toties eſſentialem mutationem, à non eſſe ad eſſe intervenire. Nova enim forma & eſſentia in rem generatam per generationem introducitur; & generatum fit id quod antea non erat. Inde ineptè colligunt, etiam cum ex non generante, fit generans, eſſentialem mutationem in generante fieri. Atqui tunc nulla nova forma, nulla eſſentia in generantem introducitur; ſed idem & non alius generans poſt generationem manet, qui ante generationem fuerat.

Nec alia mutatio in eo intervenit, quàm quæ cernitur in eo qui cum nihil aut aliud ageret, actionem aliquam aggreſſus eſt. Quod leviſſimum mutationis genus eſt, nec eſſentiale aut ſubſtantiale, ſed ipſius generantis, non autem generati ratione habita plane accidentale (nam reſpectu generati ſubſtantiale cenſetur) Quale & in Deum cadere poſſe planum eſt. Deus enim ipſe, ex non creante, factus eſt creans, & ex creante iterum quieſcens. Factus eſt etiam ſæpe, ex non puniente puniens. Fit denique frequenter, ex irato & infeſto nobis, propitius & favens. Et væ nobis niſi ejuſmodi mutatio in Deum cadat. Et tamen iſta mutatio, longè major & evidentior eſt, quàm cum ex non generante, fit generans, quia fit à contrario ad contrarium, non autem duntaxat à privatione ad habitum procedit. Cæterum ejuſmodi mutationes reſpectu generantis planè ſunt accidentales, quas in Deum cadere nihil prohibet. Nullam igitur eſſentialem mutationem infert generatio ex eſſentia in generante: ſed tantum in generato.

Altera eorum ratio eſt. Dei ſubſtantia nec in partes dividi, nec multiplicari poteſt; nec tota eadem numero filio communicari. Ergo Deus ex ſubſtantia generare non poteſt.

Reſp. Non ſunt quidem confundendæ ſubſtantiæ & eſſentiæ voces; quia illa concretum, hæc abſtractum ſignificat. Præterea vox eſſentiæ latius patet, cum & eorum quæ per ſe non ſubſiſtunt, ſit aliqua eſſentia. Sed quia res eodem redit, dicimus in antecedente, inſufficientem eſſe enumerationem modorum, generationis ex ſubſtantia, aut eſſentiâ. Quoties enim aliquid ex ſubſtantia aut eſſentia generatur, non neceſſe eſt generantis ſubſtantiam aut eſſentiam dividi, aut ex ea aliquid imminui neque multiplicari. Una enim eademque numero, generantis ſubſtantia manet, tàm ante quam poſt activam generationem, & in ipſa generatione. Multò minus totam generantis ſubſtantiam vel eſſentiam, eandemque numero tranſire in generatum, quod implicat contradictionem, Sed ſufficit ut ſubſtantia aut eſſentia generans, producat aut gignat aliam numero, ſibi tamen ſimilem & homogeneam ſubſtantiam aut eſſentiam. Quod in omnibus generantibus atque ipſis animantibus fieri videmus. Quorum generatio hanc rationem penitùs refellit, & oſtendit, quàm vana & imbecilla ſit. Nam aut nihil ex ulla uſquam eſſentia gigni poteſt ac ne homines quidem ex patrum ſuorum eſſentia gignuntur: aut dari poteſt vel præter eos, qui in hac argumentatione ponuntur, alius modus producendi id, quod ex eſſentia gignitur, ut jam diximus. Aliud vero eſt, aliquid ex ſeipſo gignere, aliud multiplicari. Non enim generans aut ejus eſſentia (quæ ſemper una eademque numero permanet) ipſa intra ſe multiplicatur; ſed potius aliud extra ſe gignit. Quod ſi divinæ generationis lege modoque Summo Deo ejuſque eſſentiæ, non poſſit adæquari, nihil per ejuſmodi generationem, Summi Dei gloria & majeſtas imminuitur.

Quod ſi quis tamen urgeat, per hanc rationem oſtendi Dei eſſentiam per generationem, in plures Deos generanti æquales, multiplicari non poſſe, cum Summum Deum unum eſſe neceſſe ſit. Reſpondemus hujus argumenti vim nihil adverſus nos pugnare, cum neque nos ſtatuamus, Summum Deum generare poſſe ſibi æqualem, quia id velle nullo modo poſſit. Sed tantum generare & generare velle, cum qui ad gloriam ſuam augendam, generetur, ſive ille in humanam, ſive in divinam naturam generandus ſit; quorum utrumque in Unigenito ejus filio factum videmus.

Ad eam de generatione filii Dei ex patris eſſentiâ, diſſertationem, pene inviti deſcendimus. Sed ferre non potuimus quod ii, qui præternam filii Dei generationem impugnant, ſuperfluum & ad jugulum cauſæ ſuæ non pertinentem laborem ſuſcipiant, in oppugnanda ex patris eſſentiâ filii Dei generatione. Et res eo indignior viſa eſt, quod cùm adverſarios in inveſtigando & conſtituendo divinæ generationis modo abdita & inacceſſa ſcrutari objectent, ipſi itidem aſſertiones eorum, ſine juſta & gravi cauſa, negando, eadem illa confeſſione ſuâ abdita & inacceſſa ingrediendi & ſcrutandi licentiam ſibi indulgere non dubitent. Potius infirmas humani ingenii vires agnoviſſent, in perſcrutatione rationis, quâ Deus pater filium generaverit (ad quam reddendam alioqui nemò tenebatur.) atque ita deciſionem quæſtionis hujus, ſuſpenſam in medio reliquiſſent.

Nobis tamen in alteram quæſtionis partem inclinare, graviſſimis de cauſis, ſatius viſum eſt.

CAPUT IV.

Duas naturas, humanam primùm, mox divinam in Chriſto negari non debere: & quæ alteram præceſſerit.

QUicquid natum eſt, naturam per generationem ſuam adeptum eſt. Cum igitur duplicis Chriſti generationis, quarum altera ab altera multùm diſcrepet, hiſtoria in Sacris literis extet, duplicem quoque eum naturam, alteram ab altera diſcrepantem aſſecutum eſſe neceſſe eſt. Primam generationem ejus duo Evangeliſtæ Matthæus & Lucas ſuorum Evangeliorum initio, nobis exponunt, per quam humanam naturam imbecillimi, & morti obnoxiam adeptus eſt.

Secundam quæ reſurrectioni annexa eſt, omnes in fine Evangeliorum ſuorum deſcribunt, per quam in divinam naturam genitus, filius Dei in

potentia evaſit. Quam fuſè Paulus Apoſtolus *Act.* XIII. explicat, & ſpiritus Dei teſtimonio ſubnixus Generationem vocat. Nec ſimplicem fuiſſe ad eandem, quam vixerat vitam, reductionem, ſed ad novam & corruptionis ſorte carentem, divinám & immortalem naturam & vitam, genetationem fuiſſe oſtendit. Naturæ iſtæ ita ſibi adverſæ & repugnantes ſunt, ut unà ſecum in uno eodemque ſubjecto non modo eſſe non poſſint; ſed ne conſiderari quidem queant, quin altera alteram tollat. & ubicunque eſt altera, alteram inde abeſſe neceſſe ſit. Et tamen utrumque Chriſto in Sacris literis tribui legimus. Unde liquido perſpicitur non eodem utramque tempore, Chriſto competere potuiſſe; ſed alteram alteri extinctæ jam & ſublatæ, ſucceſſiſſe. Duæ igitur iſtæ in Chriſto naturæ, non ſimpliciter negandæ, neque confundendæ, ſed ſecundum diverſa tempora diſtinguendæ fuerunt. Chriſtum enim hominem verum fuiſſe, atque tunc humanam & morti obnoxiam naturam habuiſſe certùm eſt. Eundem nunc Deum eſſe & divinam naturam, quæ humanam vilem & imbecillam abſorpſit ac ſuſtulit, habere, æquè certum eſt. Hominem tamen nunc quoque vocari poſſe, non propriè & ſimpliciter, ſed ſecundum quod, quatenus homo fuit & in prima terrena generatione & primigenia natura ſua, homo conceptus, homo natus, & more hominum mortuus eſt, è Sacris literis didicimus. Cæterum propriè ac ſimpliciter Deus nunc eſt ac dicitur; non modo propter poteſtatem, ſed. naturam quoque divinam per ſecundam & cæleſtem generationem ſibi collatam, in qua nunc glorioſè non tantùm regnat, ſed & vivit. Non ſatis competenter nos loqui cogit, maxima ſententiæ eorum quos oppugnamus incompetentia, qui, cum Chriſtum divina poteſtate regnare fateantu, eundem in divina naturâ vivere, diffiteri non dubitent. Sine qua (divina naturâ) Omnipotentia ejus & ſupra omnia poteſtas, ac cætera divina ejus attributa, nec eſſe, nec intelligi poſſunt. Et profectò ſi generatio iſta reſuſcitationi conjuncta, vera & propriè dicta fuit, quod noſtri meritò contendunt; Naturam novam per eam eſſe introductam neceſſe eſt. Quæ nulla alia quàm divina & Dei patris naturæ ſimillima & proxima, atque potentiæ & poteſtati collatæ adæquata, fingi poteſt. Nec enim humana natura, vilis & abjecta, omnipotentiæ & ſummæ ſuprà omnia poteſtatis exercendæ capax eſt. Nam quod etiam homines miracula patrant; id non ſuâ & ſibi inſita, ſed aſcititia & aliena, hoc eſt, Dei omnipotentiæ vi, facere poſſunt. At Chriſtus nunc inſita ſibi vi ac potentia omnia ſibi ſubiicere poteſt. *Philip.* III. 21. Falſum eſt igitur Chriſtum unam tantum humanam naturam habere. Nec minùs falſum uno eodemque tempore duplici ſimul naturâ, quarum altera alteri adverſetur, præditum eſſe. Illud tantum verum eſt, olim unam tantum humanam habuiſſe: nunc autem unam tantum divinam naturam eum habere. Cum igitur pateat iſtarum generationum & eas conſequentium naturarum, utramque nonniſi ſucceſſivè Chriſto tribui potuiſſe; Reſtat diſpiciendum utra alteri ſucceſſerit.

Ac generationem quidem, & naturam humanam anteceſſiſſe, multa oſtendunt.

Primùm Sacræ hiſtoriæ ſeries, in quâ conceptionem ex Spiritu Sancto & nativitatem ex virgine, juſto aliquot & triginta annorum intervallo generatio reſurrectioni annexa, ſubſecuta eſt.

Deinde operum & actionum Dei lex & norma, qua utitur perpetuo, à vilioribus ad præſtantiora; & ab humilioribus ad ſublimiora procedens, poſtulat omnino ut is filium ſuum unicum, in viliorem & humiliorem naturam gigneret priùs, quàm eundem, divinâ natura ſibi ſecundum, ſupra omnes attolleret. Divinæ illud ſapientiæ & potentiæ veſtigium eſt.

Non fumum ex fulgore, ſed ex fumo dare lucem.

Præterea, quem ex conſilio, decretoque Dei, à prophetis antiquitus revelato, pati multa & mortem ſubire oportuit, priuſquam gloria meritis ſuis debita coronaretur 1. *Pet.* 1. 11. cum certe prius in glorioſiſſimum ſtatum naſci, quàm deſtinatis ſibi ærumnis atque laboribus defunctus eſſet, præpoſterum erat. Præmiis enim poſt antegreſſa demum merita locus eſt. Nec in iſtis paſſionis Chriſti ſubſecutis gloriis, quas memorat Petrus, quicquam ſublimius fingi poteſt, quod excellentiam filii Dei, qualis vulgo ab æterno ſtatuitur, ſuperet. Gloriæ igitur iſtæ fruſtra paſſiones Chriſti ſubſecutæ dicuntur, ſi eas ita anteceſſere, ut ex vulgo recepta ſententia, nunquam (ne paſſionum quidem iſtarum tempore) divinæ ſuæ naturæ æternam Majeſtatem & gloriam Chriſtus depoſuerit.

Quid? quod pati Chriſtus & mori, imò verò homo eſſe aut naſci nullo modo potuit, ſi, priuſquam homo eſſet, natus Eſt, Deus ſummus, impaſſibilis, immortalis, Patri ſui Omnipotenri, per omnia æqualis. Et ſi abſurdum eſt, Patrem Domini noſtri, pati aut mori, æquè abſurdum eſt eadem tribui huic, qui ſit ipſi plane æqualis.

Quod ſi aſſumpta mortalis natura inæqualitatem iſtam efficit ut defectus & mala, quæ in patrem cadere non poſſunt in filium cadant: viderint adverſarii, quomodo poſt aſſumptam à Chriſto humanam naturam, æqualitatem ejus cum patre, tueri poſſint. Certe ne ſibi quidem ipſi, qualis ante aſſumptionem iſtam fuit, æqualis dici poteſt; quemadmodum aurum cum viliori metallo confuſum, deteriori quàm cum purum eſſet pretio cenſetur. Et quia aſſumpta vilior natura in perpetuum filio Dei annexa fingitur, inæqualitatem hanc æternam fore neceſſe eſt. Ergo ſecundum iſtum præpoſterum, generationum Ordinem, Chriſtus à glorioſiſſimo & æquali patri ſuo ſtatu, ad longe minùs glorioſum, & inæqualem patri, eumque ſic perpetuò duraturum tranſiit. Deterior igitur Chriſti ſtatus, poſt obedientiam patri præſtitam manebit, & gloriæ, quibus poſt paſſiones ſuas cumulatus dicitur, longe inferiores ſunt iis, quas ab æterno habuit. Et tamen his æternis, nunquam, ut aſſerunt, exutus eſt. Itaque nihil per obedientiæ præmia Chriſto acceſſit, imò multum deceſſit; poſtquam iis affectus eſt. Quis ferat tot contradictionum pugnam?

At in legitimo & vero generationum ordine, nihil eſt præpoſterum aut perplexum; nihil prius natum, quàm conceptum; nihil prius glorioſum & beatum; poſteà deſpectum & miſerabile, aut certè longè ignobilius. Conceptus hic filius Dei primùm ex Spiritu Sancto dicitur. Congruit hoc primæ ipſius origini, & exiſtentiæ primordiis. Hoc illud eſt quod Angelus *Matth.* 1. 20. τὸ ἐν παρθένῳ γεννηθὲν, in virgine genitum, nominat. Deinde natus ex virgine, puta in mortalem ſtatum, ut quem multa adverſa pati, & mortem quoque veram & atrocem ſubire oportuit. Quam & vere, non apparenter, ſub tot teſtibus oppetiit, adeò ut ſepultus quoque in illo miſerabili ſtatu, aliquamdiu permanſerit, donec à morte in vitam & naturam τῆς ἀφθαρσίας, hoc eſt, corruptionis expertem, puta divinam & glorioſam iterum generatus. *Act.* XIII. non dignitatem tantum Uni Deo ſecundam, quæ in Symbolo Catholico, per ſeſſionem ad dextram patris adumbratur; ſed poteſtatem quoque Regis & judicis abſolutam; quod ibidem per judicium vivorum & mortuorum exponitur, acciperet.

Quam diſſimilis huic doctrinæ Gnoſtica contemplatio, quæ nobis generationes & naturas iſtas ordine inverſo & in deterius progrediente depingit. Cum enim Deus à principiis mole parvis, ad maxima & magnifica opera procedat, & ab ignobiliori ad nobiliorem ſtatum, omnia deducat: per ejuſmodi opiniones fingitur idem Deus Unigenitum filium ſuum, quem ad excelſum, ſummæ divinitatis faſtigium ab æterno genuerat: iterum in humilem & imbecillam humanæ ſortis & naturæ fragilitatem genuiſſe. Niſi fortè cum is è Spiritu Sancto conciperetur & ex virgine naſceretur; non à Deo patre genitus; ſed ſuamet virtute & potentia, fragilem iſtam naturam aſſumpſiſſe cenſeatur, quemadmodum cum à mortis ſopore, excitatus eſt non patris ſui, ſed ſuamet virtute & potentiâ excitatus vulgò dicitur. Quorum utrumque quàm apertiſſimis Sacræ Scripturæ teſtimoniis, repugnat, nemo non videt. Certè Angelus ideo Chriſtum vocandum fuiſſe Filium Dei, aſſerit, quia de Spiritu Sancto, hoc eſt, de Dei patris virtute, conceptus eſt. Non igitur ſeipſum Chriſtus: ſed Deus pater eum, in humanam naturam genuit. Quod ſi pater filium in deteriorem ſtatum genuiſſe cenſetur, non ad breve tempus ipſi ignobilior natura per hanc generationem à patre collata; ſed in perpetuam duraturo nexu, per Unionem (ut ajunt) hypoſtaticam, perſonæ ejus annexa ſtatuitur. Qui nexus aut morte ſolvi non potuit, aut ſi ſolutus eſt, eadem ignobilior natura per reſuſcitationem, ipſi in æternum reſtituta eſt. Cujus ſuppoſiti ex duplici naturâ concreti, pretium & æſtimatio non magis per Unionem ejuſmodi creſcere, & augeri potuit, quàm puriſſimi auri pretium, plumbi aut vilioris metalli acceſſione admixtâ. Talis dilectiſſimi filii ad ignobiliorem & perpetuum Statum traductio, an in amantiſſimum ejus patrem cadat, cunctis cogitandum relinquimus.

Non eſt quidem novum, eminentiſſimam virtutem, guſtare interdum ignobilioris, aut etiam humillimæ ſortis anguſtias atque miſerias. Imo per hoc ipſum decus ejus eniteſcit. Sed longè aliud eſt, ab excelſæ ſortis in quam natus ſis faſtigio, ad humanæ fragilitatis vilitatem, tranſire in perpetuum. Chriſtus quoque ſeipſum exinaniviſſe & ad miſerrimi ſtatus anguſtias ſeſe demiſiſſe prædicatur (quod certè, quin quantumcunque tum habuit naturæ ſuæ excellentiam exueret, fieri non potuit.) Sed tantam abeſt ut in eo ſtatu in æternum hæſerit; ut ne diuturnâ quidem deterrimæ ſortis tolerantiâ exaltationem ſupra omne dignitatis culmen, eamque ſtabilem & perpetuam, meruerit. Hæc genuina ſunt Apoſtolicæ prædicationis veſtigia, quæ nobis Ducem & Servatorem noſtrum ponunt ob oculos, non magis doctrinâ & diviniſſimis promiſſis, quàm brevis miſeriæ, in longam nec unquam deſituram felicitatem migrantis, exemplo, nos ex miſero atque infelici ſtatu, ad feliciſſimum & eminentiſſimum invitantem. Ita decuit ſupremum Univerſi principem ac Patrem, omnibus quos ex viliori in præſtantiſſimam ſortem transferre deſtinaret; non alium dare Ducem quàm eum; qui in glorioſiſſimæ exaltationis ſuæ imagine promiſſæ nobis felicitatis lineamenta, exprimeret.

Sed ut revertamur eò unde digreſſi ſumus, quantum ad perpetuam & ſtabilem dignitatis ſtatum attinet, progrediendum filio Dei fuit ſemper ad altiora, non ad inferiora relabendum aut deſcendendum.

Nec vero noſtræ ſaluti tantum utilius, ſed ſummi Dei quoque potentiâ & gloriâ longè dignius eſt, ex mortali immortalem, ex homine Deum; quam ex Deo immortali, imo Supremo, mortalem hominem efficere. Quod nec ullus Apoſtolorum unquam aſſerere auſus eſt; & fieri poſſe ratio reclamat, adeo ut ne ipſi quidem opinionis hujus, quam oppugnamus architecti, Chriſtum revera ad humanam naturam tranſiiſſe; ſed nunquam divinâ depoſitâ humanam duntaxat aſſumpſiſſe, aut induiſſe ſtatuant. Quod ſi ita eſt, perſonam aſſumentem nihil paſſam, ſaltem non mortuam, ſolam tantum adventitiam illam & aſſumptam naturam pro nobis mortuam eſſe, neceſſe eſt. Quæ omnia an ſalva Sacrorum voluminum auctoritate; & religionis totius analogia, fieri potuerint; quia nobis alio properantibus excutere non vacat; ipſi quibuſcum nobis res eſt, viderint. Nunc enim ſufficit ut oſtendamus, nullo modo rationem permittere, ut is qui Deus immortalis, & quidem ſummus natus eſt, à patre ſui amantiſſimo, quem nullo unquam facto læſerit, iterum per generationem propriè dictam, qualis fuit cum conciperetur in virgine homo mortalis generari poſſit. Nam cum naturæ ita repugnantes ut altera ſit corruptibilis, altera corruptionis expers, altera vilis & ignobilis, altera glorioſa: altera imbecilla: potens altera, imò Omnipotens, altera animalis, altera Spiritualis, non poſſint ſimul & eodem tempore in eodem ſubjecto exiſtere, quin altera (ſcilicet infinitis partibus potentior) alteram abſorbeat, & in ſuam naturam convertat: Si generationi divinæ (ex voluntate Dei) humana ita ſupervenit, ut natura humana per poſteriorem generationem introducta duret atque maneat in perpetuum: neceſſe omninò eſt ut generata ſoboles, de divina natura tranſierit in humanam. Quod ſi ita eſt in eadem prole generatâ, exutam naturam quamvis divina fuerit & immortalis, extinctam eſſe neceſſe eſt, quod abſurdum eſt & contradictionem implicat plane evidentem; cum fieri nequeat, ut divina & immortalis ſoboles, præcipue Deo patri ita dilecta, quantum ad illam ſuam primigeniam naturam divinam, mori potuerit & mortua fuerit. Hæc abſurda & contradictiones ut evitentur, divinam potiùs generationem & naturam, humanæ ſuperveniſſe, & ſucceſſiſſe ſtatuendum eſt. Et divinæ naturæ humanam tanquam corruptioni obnoxiam, per mortem antegreſſam locum dediſſe, Rationi & veritati convenientius eſt, nec ulla hæc ſententia difficultate laborat. Et Sacris voluminibus adeo conſentanea eſt; ut in illis (quod ſuprà diximus) hiſtoria humanæ Chriſti generationis antecedat; divinæ ſubſequatur.

Præterea hæc ſententia niſi potius eligatur, ex adverſa opinione, non unum, ſed duos diverſos Chriſtos, aut filios Dei eſſe; non naturis tantum, ſed perſonis inter ſe diſtinctos inevitabili conſequentiâ deducatur. Eſt enim humanæ generationi, quæ poſterior perperam fingitur, adjunctum ejuſmodi criterium & character, qui oſtendit eam à priori generatione, quæ præceſſiſſe prætenditur non dependere neque cum ea, ullo modo connexam eſſe; quemadmodum cum humanæ generationi divina ſuccedit; dependet quodammodo ab eâ & cum ea tanquam ejuſdem ſuppoſiti generati perfectio & complementum connectitur. Quia illud ipſum ſuppoſitum, illa ipſa perſona, quæ in humanam naturam, per humanam itidem generationem, nata eſt, depoſita ſua mortali naturâ, tranſit & naſcitur in divinam; ideoque cum illa perſona quæ humana fuit, eadem eſt numero, quamvis per novam generationem fiat divina natura prædita. Naturarum igitur duntaxat non perſonarum, mutatiò intervenit. At ſi fingamus humanam generationem divina poſteriorem eſſe, quia in ea Sacræ Scripturæ addunt ejuſmodi ſignum; quod oſtendit perſonam per humanam generationem genitam, nunquam ante eam generationem extitiſſe, ſed primum exiſtentiæ ſuæ initium, per eam accepiſſe, dum ea perſona non nata tantum ex virgine.

ſed ante nativitatem ex Spiritu Sancto concepta narratur, eo ipſo demonſtratur generationem poſteriorem, non eſſe ejuſdem ſuppoſiti generationem quod in prima genitum eſt; neque cum eâ ullo vinculo connexam eſſe. Illud enim ſuppoſitum dudum exiſtere cœpit & extitit: hoc infinitis, ut ajunt, poſt ſeculis, primum exiſtentiæ ſuæ initium (tunc cum conciperetur) habere cœpit. Quamvis enim unum idemque ſuppoſitum, de viliori in præſtantiorem naturam tranſire; atque ita bis naſci poſſit, quod in regeneratione fidelium Chriſti in vitam æternam accidet: nullum tamen ſuppoſitum initium primæ ſuæ exiſtentiæ bis capere ſeu bis concipi poteſt. Primam veró exiſtentiam voco eorum, quæ dum concipiantur primum exiſtere incipiunt. Qualia ſunt Suppoſita illa in quibus animæ rationales, corporibus ſuis veluti organis in conceptione uniri incipiunt Quæ quidem animæ, etiam à corporibus Separatæ ſunt & exiſtunt; quippe natura ſua ſimplices & incorruptibiles, ac Spirituales, & quæ ſubſtantiæ aut Suppoſita incompleta; (dum organis ſuis carent) dici merentur. Quæ naſci quidem iterum; & in meliorem naturam tranſire queunt. At incipere iterum exiſtere, cum corrupta non ſint, & exiſtere non deſierint, hoc eſt, iterum concipi nequeant cum ſemel concepta eſſe ſufficiat. Imperfectum enim perfici & incompletum compleri poteſt. At quomodo factum ſemel, infectum fieri non poteſt; ita ſubſtantiæ quæ jam ſunt conceptæ aut factæ incorruptibiles, nec eſſe aut exiſtere deſierunt, iterum concipi & eſſe aut exiſtere incipere nequeunt. Præcipuè vero cum divina perſona, quæ ab æterno nata ſtatuitur, naturam ſuam nunquam depoſuiſſe, aut deponere potuiſſe putetur. Quomodo igitur eadem perſona, in iterata generatione ſuâ, concipi potuit, quæ ne id quidem quod eſſe cœpit ante, eſſe deſiit? Separatam igitur & aliam numero perſonam iſtam eſſe neceſſe eſt, quæ in humana generatione (quæ poſterior fingitur) conceptione indiguit, aut concipi potuit. Nam quod ſemel & glorioſè quidem natum erat, & per tot ſecula extitit; conceptione, & initio primigeniæ exiſtentiæ ſuæ, indigere; hoc eſt, concipi non potuit. Et quia tamen ſuppoſitum per humanam generationem generatum, in iſta generatione, primum exiſtentiæ ſuæ initium, (tunc cum in utero Virginis conceptum eſt) accepit: hinc firmiter concluditur, illud antequam exiſtere inciperet, non extitiſſe, & ſuppoſitum quod ab æterno extitit; aliud planè ac diverſum fuiſſe ab eo, quod in conceptione ex Spiritu Sancto demùm primitùs exiſtere cœpit.

Nam ſi quis occurrat in humana generatione Chriſti non ſuppoſitum aut perſonam natam; ſed naturam tantum humanam ſuſceptam: facilè regeritur, in ſuſceptione aut aſſumptione naturæ, à perſona jam exiſtente, & eſſe id quod erat, non deſinente, nihil conceptione; ac ne patris quidem interventu opus fuiſſe. Suffeciſſe illam Dei filii omnipotentiam, quâ is divinæ perſonæ ſuæ, nihil in naturâ ſua mutatæ, humanam adjicere & quaſi circumdare potuit; non aliter quam qui humanæ perſonæ, nihil in natura ſua mutatæ, exuvias Leonis ſuperinduunt. Quæ opinio vicina eſt eorum hæreſi; qui olim Chriſtum ſpeciem tantum, non naturam veri hominis habuiſſe opinati ſunt. Sed hæc omnia, divinis oraculis planè adverſantur, in quibus humana Chriſti generatio, ità deſcribitur; ut in ea nihil aſſumptum aut unitum perſonæ quæ tunc naſcebatur, legamus; ſed ſubſtantiam & perſonam, quæ in humanam naturam naſci debuit, per conceptionem ex Spiritu Sancto primum exiſtentiæ ſuæ initium accepiſſe, & per uſitata & naturalia incrementa, in utero matris provectam & perfectam, mox natam, per eadem naturalia incrementa ſua, adoleviſſe, expreſſe ſcriptum ſit. Non natura igitur duntaxat humana, tunc concepta & nata; ſed ſuppoſitum & perſona itidem humana, concepta & nata eſt. Natura enim ſola humana; ſine perſona humanâ; abſtractum ejus eſt: & Ens rationis, quod per ſe in rerum natura, ſolum ac ſeparatum non ſubſiſtit, ſed in Intellecto, facilioris perceptionis gratiâ, ſolum ac ſeparatum ſubſiſtere fingitur. Concretum ejus eſt, ipſa perſona & ſuppoſitum humanum. Cui ſoli actiones & paſſiones humanæ tribui poſſunt; & quod ſolum concipi & naſci poteſt. Nam ſi ſola tunc natura humana concepta & nata eſt, abſque ſuppoſito ſuo: ſola etiam abſque eodem, pro nobis mortua eſt, quod abſurdum & ridiculum eſt.

Supereſt ut illud explicemus cur, & quomodo generationum diverſarum altera alteri ſuccedat, cur etiam perſona generata de natura in naturam migrare poſſit; & quando migrat quomodo fieri poſſit, ut una eademque numero maneat? Cum enim paulo ante diximus, mutata rei aut perſonæ eſſentia, rem aut perſonam aliam fieri, nec eandem manere, dici poſſe. Natura autem & eſſentia; aut forma quæ dat eſſe rei, idem videantur; qui fieri poteſt, ut perſona, per novam generationem, mutata ſua naturâ, una eademque numero manere poſſit.

Reſp. Attendendum igitur eſt, diſcrimen inter Naturam & eſſentiam ſeu formam quæ dat eſſe rei, Quæ duo non idem ſunt, nec ſine gravi errore confundi poſſunt. Natura enim præcipuè humana eſt illa inſita per generationem proprietatum congeries, quæ ſequitur corporis temperamentum, quod pars quidem ſuppoſiti cenſetur, ſed organica, non eſſentialis. Eſſentia verò ſeu forma in Rationalibus ſuppoſitis; tota ad Animum pertineat, qui motor eſt corporis organici, & paterfamiliàs tabernaculi in quo habitat. Inde fit ut Animus de viliori & deteriori organo ſive domicilio, in melius & nobilius facilè tranſire queat, non per Pythagoricam μετεμψύχωσιν, ſed eam quam nobis Paulus depingit. 1 Cor. xv. 43. duſu oſtendit quomodo per reſurrectionem, quæ altera noſtri generatio eſt; reſurgentes & regenerati, ex corruptibili in incorruptibile; ex pudendo in glorioſum, ex imbecillo in potens & validam ex animali & terrenò in ſpirituale & cœleſte corpus migrare poſſint. Natura igitur humana & mortalis eſt, proprietates & habitus inſiti corpori animali. Divina & cæleſtis, proprietates & habitus inſiti corpori ſpirituali. Quod cum Spiritui rationali cognatum & homogeneum ſit, divelli ab eo nequit, ordinario Naturæ curſu, niſi extraordinariâ forte Dei potentia; quâ niſi ob graviſſima ſpiritualium ſuppoſitorum ſcelera Deus uti non ſolet; ut quidam fore opinantur, in deſtinato Diabolo & Angelis ejus ſupplicio. Contrà corpus animale quia Spiritui noſtro rationali heterogeneum eſt, imó ſæpè contumax & adverſum, divelli ab eo nullo negotio poteſt. Supervenit igitur generatio generationi; quando nos Deus ex viliori, hoc eſt, humana & corruptibili naturâ, ad glorioſam & incorruptibilem traducit. Perſona quoque ex ignobiliori in nobiliorem naturam generata, non ægrè heterogeneum relinquit & ad homogeneum ſibi organum tranſit; quod ejus naturæ multo convenientius eſt. Nec alia fit; ſed eadem numero manet; imo natura ejus perficitur; ſeu perfectior & magis una numero evadit; quando non repugnans ſed homogeneum ſibi organum nanciſcitur. Mutatio enim ſuppoſiti in melius, illud unum numero ſuppoſitum, non deſtruit, ſed perficit & excellentius reddit. At mutatio in deterius puta ſi idem ſuppoſitum ex immortali mortale fieret: deſtrueret perſonam aut deſtruere inciperet & via ad corruptionem ejus eſſet. Imò vix

fieri

ſieri poſſe videtur, ſi natura mortalis ſuccedat immortali, illam perſonam unam eandemque numero manere. Quæ nova ratio videtur ad oſtendendum, quod ſuppoſitum in natura immortali jam natum, naturam mortalem ſuſcipere aut aſſumere nequeat, niſi in gna ſui parte jam corruptum, & organo ſibi homogeneo ſpoliatum, in heterogeneum verò tanquam in carcerem detruſum & compactum, & ad corruptionem properans.

Adverſus ea quæ diximus ſi quis inferat Non minus corpus quam Animum, partem hominis eſſentialem videri; idque vulgo à pleriſque receptum. Non poſſe igitur eſſentiali parte mutata aut extincta non mutari aut extingui ipſam ſuppoſiti eſſentiam. Non igitur eandem numero, ad aliud organum poſſe traduci.

Reſp. Ut longioris reſponſionis moras compendiſaciamus, non attingemus quæſtionem, An organum ingredi poſſit eſſentiam ejus cujus eſt organum. Sed concedemus corpus etiam mortale, partem videri poſſe eſſentialem hominis, puta mortalis & in corpore animali viventis. At non idem eſt pars eſſentialis Suppoſiti aut perſonæ, cujus forma & eſſentia reſidet in Anima ſeu Spiritu rationali: quæ anima rationalis totam ſecum, ſuppoſiti eſſentiam trahens, interveniente Dei ope, & humanam naturam deponere, & in organum Spirituale demigrare, & ex ſtatu animæ viventis; ad ſtatum Spiritus vivificantis, nihil immutata eſſentia ſua, tranſire ac mutari poteſt.

Concludimus igitur, Generationem unius ejuſdemque ſuppoſiti, poſteriorem (quæ priorem ſubſequitur) ſi à mortali natura, ad immortalem progrediatur, eſſe Rationi & veritati conſentaneam. At eandem ſi ab immortali natura ad mortalem procedat, tam rationi quàm Veritati eſſe repugnantem. Imò ne generationis quidem nomine dignam, cum potius ſit deſtructio aut corruptio. Generationis enim natura, eſt à deteriori ſtatu ad meliorem progredi; hoc eſt, à Non eſſe ad Eſſe: hæc autem præpoſtero Ordine inverſa, ab immortali natura ad mortalem, tranſgreſſio ac mutatio eſt à præſtantiſſimo Eſſe; ad Non eſſe proceſſus aut certè ad mortem appropinquatio. Certe legitimæ ac veræ generationis poſterioris exemplum (extrà τὸ κατὰ γενόμενον) in hominibus quoque ad Salutem regenerandis ſeu generandis Sacræ Scripturæ nobis exhibent. At ab immortali naturâ ad mortalem migrationis; nullum extat in gubernatione Univerſi exemplum. Et ſi id per abſolutam & extraordinariam Dei omnipotentiam fieri poſſet, deſtructum eo modo ſuppoſitum, quondam immortale, mox mortale, nequaquam idem numero manere dici poſſet. Diſpar enim eſt, (ut ante oſtendimus) migrationis in meliorem, & naturæ rei cujuſque convenientiorem ſtatum ratio, & longè differens, à migratione in deteriorem & naturæ rei cujuſque repugnantem naturam & ſtatum. Non igitur in Chriſto, generationi Cæleſti & eminentiori generatio terrena ſuccedere potuit; quia duo diverſi Chriſti conſtituerentur.

Satis ſuperque demonſtratum videtur, primùm ſicuti duas in Chriſto generationes diverſas: ita duas ſibi repugnantes naturas dari potuiſſe. Deinde quia illæ uno eodemque tempore, perſonæ ejus competere non poterant; ut generationem ita naturam quoque terrenam ac mortalem præceſſiſſe: Cæleſtem autem, glorioſam & divinam, ſubſecutam fuiſſe, neceſſaria conſequentiâ evinci.

CAPUT V.

Quod filius Dei, nunc in cælo regnans, non humanam ſed cæleſtem ac divinam naturam habeat; ideoque divina ſubſtantia; & naturâ Deus verè ac propriè, optimo jure dici poſſit, imò debeat.

SUpereſt ut Chriſti nunc in cælo viventis ac regnantis, non cæleſtem tantùm, qualis & Angelorum eſt, & ſervorum ejus in æternum erit, ſed plane divinam & propriè ſic dictam Naturam eſſe demonſtremus. Qui divinam & cæleſtem ejus poteſtatem atque adeò Omnipotentiam, ſeu vim & potentiam, quâ ſibi cuncta ſubjicere poteſt & cætera divina attributa; abſque divinâ ejus natura conſiſtere poſſe ſtatuunt, non minùs abſurdam opinionem introducunt, atque ii, qui peculiarem & ab aliis diſtinctam perſonam, abſque peculiari & ab omnibus diſtinctâ eſſentia, conſiſtere poſſe opinantur. Quo magis mirandum magiſque iniquum eſt, eos qui in aliis manifeſtam abſurditatem notant, non poſſe, quoſdam etiam forte nolle videre, manticæ quod in tergo eſt: ſibique indulgere id, quod in aliis acriter accuſant ac damnant. Aut enim perſona ab aliis omnibus diſtincta; non eſt Ens ab aliis omnibus diſtinctum: aut non poteſt eſſe abſque ſua, ab aliis omnibus diſtincta eſſentia. Nam ens abſque ſua eſſentia & unum (quod cum eo reciprocatur) abſque ſua à reliquis, quæ cum eo ſimpliciter ac in omnibus plane rebus unum idemque non ſunt, eſſentiali diſtinctione, neque cogitari, neque fingi poteſt. Pariter Chriſtus aut Omnipotens, omnipræſens, omniſcius, ſcrutatur cordium & abditiſſimarum cogitationum non eſt; aut inſitam ſibi naturam habet tam divinorum attributorum capacem. Quæ non alia eſt, quàm divina & propriè ſic dicta. Propter quam etiam meritò Deus dicitur non tali loquendi modo, quali utimur, quando Reges quoque & Magiſtratus Deos vocamus, ſed longè excellentiori & principaliori, & qui ſit illi modo, quo Pater Omnipotens κατ' ἐξοχὴν Deus vocatur, proximus. Quippe non alia diſtinctione aut ſignificatione ab eo differens, niſi quod Deus pater Omnipotens intelligitur Unus ille Deus ingenitus, omnium ſupremus & independens, atque ipſius Chriſti filii ſui caput; ex quo omnia & ipſe Chriſtus eſt ac dependet. Filius autem Dei ſit à patre ſuo genitus & ſummæ ſuprà omnia naturæ potentiæ ac poteſtatis particeps factus. Patri tamen ſuo ſubordinatus, & ut Paulus ait ſubjectus, per quem nunc omnia pater gubernat.

Locus admonet ut diſtinctionem vocis Deus, quæ in Sacris quoque literis, pluribus præter Unum illum Deum tribuitur in qua vulgo exponenda, à nonnullis graviſſime erratur, paucis explicemus. Vox igitur Dei aut Verum (quatenus falſo opponitur) Deum ſignificat aut Falſum. Verus (falſo contradiſtinctus) Deus eſt; qui divina aut à Deo ordinatâ poteſtate, prædītus eſt. Vox Dei veri, hoc eſt non falſi genus analogum eſt, quod de ſpeciebus ſuis non æqualiter prædicatur. Species ejus ſunt. Propriè aut Analogicè dictus Deus. Propriè dictus Deus eſt qui naturam divinam habet, ſtrictius ſumpto divinæ nomine: ſeu cui Omnipotentia, ac cætera divinæ naturæ attributa competunt, qui jure Verus Deus, hoc eſt, non modo non falſus, ſed eminenter & natura Deus dicitur. Atque hic ipſe aut eſt Supremus & ex ſeipſo Deus, cui vox Dei in Sacris literis per excellentiam tribuitur, qui eſt Pater Domini noſtri Jeſu Chriſti. Aut Supremo ſubordinatus & ab eo genitus, ac divinorum attributorum par-

ticeps

ticeps factus, qui eſt Dominus noſter Jeſus Chriſtus, Analogicè dicuntur Dii, qui non natura ſed poteſtate Dii ſunt, iique aut Cæleſtes, Hierarchiæ cœli participes, Aut Terreni, quales ſunt Reges & Magiſtratus à Deo ordinati. Falſus Deus eſt cui falſo divina natura ac poteſtas, aut uſurpatur, aut tribuitur, iſque aut principalius & ſine catachreſi, ſic dictus eſt Satanas qui priſtina ordinatione Dei excidit, itemque figmenta ejus idola aut Dii gentium. Aut per catachreſin ſic dictus, ut venter apud homines ventri deditos.

Quæ cum ita ſint, nimis jejune de Chriſto ſentire & loqui videntur, qui cum nunc quoque humanam naturam & ſubſtantiam habere, quicquid autem divinitatis ipſi inſit, non naturam aut ſubſtantiam in eo exiſtentem, ſed qualitatem quandam ipſi inhærentem eſſe aſſerunt. Quæ cuncta ſi de eo tempore pronunciarent, quo Chriſtus quondam in naturâ mortali in terris verſabatur, utcunque ferendi eſſent. Sed de præſenti Chriſti ſtatu prolata, non falſa modo ſunt, ſed ſine injuria Chriſti dici nequeunt. Qui nunc non mortalis & terrena, ſed immortalis & cæleſtis, nec cæleſtis tantum ſed divina & veri Dei (quatenus non falſo tantum, ſed minùs propriè & eminenter ſic dicto Deo, opponitur) attributorum capax ſubſtantia eſt, ut paulo poſt patebit. Hunc nos licet cum Paulo quondam, in carne humanâ infirmitatibus obnoxium cognoverimus. At nunc amplius talem non cognoſcimus. Conſummata enim in perſona ejus eſt per generationem, quæ *Actor.* XIII. nobis proponitur; nova creatio; poſtquam filius Dei in potentiâ (quæ ſervorum quoque ſuorum novæ creationi conſummandæ viribus pollet) evaſit.

Quæ cuncta ita ſe habere antequam evincamus, paucis quid ſit humana; quid cæleſtis, denique quid divina natura propriè & ſtrictius ſic dicta inquiremus, tum qualis nobis in Sacra Scriptura depingatur Chriſtus dum in carne vixit; qualis nunc cum in cælis regnat, perpendemus. Denique id quod capitis hujus initio propoſuimus, invictis rationibus demonſtrabimus.

Natura igitur humana (ſicut ante quoque attigimus) ſunt proprietates, quæ completam hominis, quatenus homo eſt ſubſtantiam, præſertim vero quæ corporis humani temperamentum conſequuntur. Animi enim & ſpiritus humani, ſine corpore conſiderati; ſubſtantiæ quidem ſpirituales ſunt, ſed incompletæ & complemento ſuo indigentes; ideo per corporis humani organum complentur. Quod organum in hominibus cum ſubſtantiæ quam complet heterogeneum: nec ſpirituale ſed corporeum ſit; natura ſua ab ea, facile ſeparabile eſt, quam ſeparationem mors ſuppoſiti ſubſequitur, quamvis ſubſtantia ipſa ſpiritualis, ipſa per ſe, niſi divina virtute corrumpatur, non ſit corruptibilis. Hinc apparet animabus hominum quamvis per ſe ſubſtantiæ imperfectæ ſint, & organo demum aliquo ſibi adjuncto, quaſi perficiantur, propter illam tamen divini luminis quam in Intellectu & voluntate ſuâ continent auram & eſſentiam, aliquid divini ineſſe, ut non ſine cauſa homines, divinum genus à Paulo *Act.* XVII. dicantur.

Præterea Spiritus humanos, quia per ſe ſunt incorruptibiles, non vilis tantum & corporei, ſed ſpiritualis quoque organi (& hujus quidem tanquam homogenei, multò magis) capaces eſſe, & hanc illis ad beatam immortalitatem viam patere. Patet & illud, Spiritualem & ex ſpiritu Dei conceptam nobiliſſimam ſubſtantiam (qualis fuit Chriſti dum in humanam naturam naſceretur,) caduco & corruptili corpori adjungi poſſe: ita ut Deus quoque hominem verè ac propriè generare poſſit.

Sed jam ad cæleſtem naturam tranſeamus, cujus Angeli & qui à Chriſto ἰσάγγελοι dicuntur participes ſunt. Hæc natura nihil aliud eſt, quàm proprietates inſitæ ſuppoſito cæleſti eſſentiam ejus ſpiritualem conſequentes, qualis eſt ſimplicitas compoſitionis heterogeneorum expers, atque ipſa immortalitas. Quamvis enim immortalibus ſuppoſitis, atque ipſi Domino noſtro Apoſtolus corpus tribuat: Tamen quia corpora iſta ſpiritualia eſſe docet, non pugnat ejus doctrina, cum eorum ſententia, qui ſimplicitatem heterogeneæ compoſitionis expertem in cæleſtibus ſubſtantiis eſſe cenſent. Cauſa verò cur Apoſtolus complementum illud, incompletæ eorum ſubſtantiæ, qui per mortem corpore organico ſpoliati ad immortalitatem regenerantur, quod in locum corporis organici terreni ſubſtituitur, quamvis ſit incorporeum, corpus tamen vocet, non alia eſt; quam quod in corporis craſſi & terreni locum ſuccedat & organi quibus corpus fungebatur officia præſtet. Nec aliter potuit Apoſtolus doctrinæ tàm difficilis & à ſenſu remotæ, percipiendæ facilitati conſulere, quàm ſi id Corpus vocaret, quod Corpori noſtro, quo in hac vita utimur reſpondet, & quaſi analogum eſt. Satis tamen mentem ſuam explicat, dum corpus iſtud non corporeum ſed ſpirituale eſſe aſſerit, & inſigni attributorum ejus nobilitate, à corporeo organo noſtro diſcernit. Spiritus autem ſpiritui adjunctus, non magis redivivi ſuppoſiti ſimplicitatem violat, aut heterogeneam compoſitionem infert, quàm ignis igni, aqua aquæ addita. Præſertim cum id, quod in locum corrupti organi, Spiritui incorruptibili adjungitur non modo illi homogeneum ſit; ſed quia organi ejus officium præſtat, in uſum, poſſeſſionem, & quaſi ſubjectionem ejus convertatur, ita ut nullo modo ſpiritum cui confertur alium numero aut minima ſui parte imminutum, aut in deterius immutatum, ſed potius perfectiorem, potentiorem & proſſus excellentiorem reddat, ut ſi quis auro puriſſimo aurum æquè purum adjiciendo, naturam illius auri nihil mutaret ſed tantum pondus & pretium augeret. Oſtenſum eſt igitur, Animos ſeu Spiritus humanos, ſubſtantias eſſe quidem ſpirituales, ſed complemento organi ſui indigentes. Quod ſi corporeum ſit ac terrenum Animam efficit aliquamdiu viventem; quæ inter ſubſtantias cæleſti natura præditas, poni non meretur. Quia corpus ut ſpirituali animarum noſtrarum naturæ heterogeneum; ad interitum per ſeparationem à Spiritu, cui ut organum adjunctum eſt, tendit. Sin iſtud complementum & organum ſit Spirituale, idemque Spiritui noſtro homogeneum, Spiritum efficit ſeipſum in perpetuum vivificantem, & planè cæleſti naturâ præditum, quia homogenea Spiritualia ad ſeparationem ſui tendere nequeunt, ſed mutuam ſibi, ad conſervationem ſui opem ferunt. Doctrinam igitur Apoſtoli nihil delibare de ſimplicitate ſubſtantiæ ſpiritualis completæ: hoc eſt, ſpirituali complemento & organo ſuo præditæ; vel illud documento eſt, quod eam ſpiritum apellat vivificantem: hoc eſt, vivendi & vitæ prorogandæ facultatem in ſeipſa habentem.

Satis de cæleſti natura; quæ aliàs divina quoque vocari ſolet, latius videlicet protenſo divinæ naturæ nomine. Sic fideles Chriſti divinæ naturæ, non modo impropriè ſic dictæ quoties effugiunt mundanam in concupiſcentia corruptionem, 2. *Pet.* 1. 4. participes fore dicuntur; ſed etiam propriè dictæ, quando vitæ & naturæ cæleſtis participes fient. nam ſi nova Creatio etiam inchoata, eſt quædam divinæ naturæ participatio; multò magis conſummata.

Verum ſtrictius ſumpto hoc nomine. Divina natura ſignificat, proprietates & attributa Omipotentis

ſubſtantiæ,

ſubſtantiæ, quæ eſſentiam ejus conſequuntur; neque cuiquam tribui poſſunt quin ipſa divina natura, (non eadem quidem numero quæ in ſummo Deo patre Domini noſtri ab æterno extitit; ſed ea, quâ dilectum filium ſuum donare dignatus eſt) eidem tribuatur. Qualia ſunt Omnipotentia, ſuprema in cælo & in terrâ poteſtas, Omnipræſentia, Omniſcientia, & cætera omnia.

Nunc qualis Chriſti natura fuiſſe cum in terris verſaretur, qualis item nunc eſſe, Sedenti ad dexteram Dei patris, ab hiſtoria ſacra nobis proponatur, videamus. Chriſtum filium Dei ex Spiritu Sancto conceptum, verum quidem, at non nudum aut ſimplicem, ſed divinum hominem ex virgine intacta miraculoſe natum, Sacra oracula nobis perhibent. Non poterat autem è Spiritu Sancto concipi, niſi nobiliſſimæ ſubſtantiæ fœtus. Qui ideò in beatæ virginis utero conceptus eſt, ut humani corporis organum ſuſciperet, & in humanæ naturæ imbecillitate nobis quam ſimillimus ex voluntate patris, naſceretur. *Heb.* II. 14. 17. In qua naturæ noſtræ infirmitate, quamdiu in terris vixit: noluit Deus ut divina generis ejus nobilitas, Spiritus Sanctus abſque menſura datus, nulla delibata tranſgreſſione ſanctimonia, patrandorum miraculorum inſita ipſi potentia, in mentes & cogitationes hominum penetrans ſapientia, ac cæteræ divinæ dotes, vel minimum de humanæ ejus naturæ fragilitate decerperent, quominùs iiſdem plane malis & tentationibus, quibus cæterorum mortalium natura vexatur, ſubjaceret, interdum quoque ultro in patris gratiam ſeſe ſubmitteret.

Vilitas & ignobilitas, atque adeo plurima incommoditas hujus tabernaculi, in quo tantus hoſpes, dum in terris eſſet, diverſatus eſt innumeris malis & perpeſſionibus quas pertulit, atque ipſa morte, teſtata eſt.

Hunc poſt editum tam nobile, in ſubeunda atrociſſima morte obſequii ſpecimen, utrum in tàm ærumnoſo humanæ naturæ piſtrino, hucuſque detinuerit & in perpetuum detenturus ſit, amantiſſimus filii adeò obſequentis pater, mox diſpiciemus, poſteaquam quid nunc eſſe dicatur paucis expedierimus.

Defunctum igitur, tàm duræ militiæ rudimentis, & victorem tàm glorioſi certaminis, in quo per eum peccatorum noſtrorum ablutio, & noſtra redemptio peracta eſt, conſtituit Pater, hæredem Univerſi *Heb.* 2. 2 3. aut ut verba textus retineam *hæredem omnium*, poſtquam illum, eo die, quo glorificatus eſt (qui dies ibidem per vocem *Hodie* deſignatur) ita genuiſſet; ut eſſet diviniſſima ſubſtantia, quæ veram imaginem ſupremi patris ſubſtantiæ, non aliter exprimeret, quàm character exprimere ſolet, id, cujus eſt character, non modo in naturâ corruptionis experte *Act.* XIII. 34. ſed in gloriæ quoque reſplendentiâ & omnipotentiæ efficacia, patri proximâ. Quippe portans omnia verbo virtutis ſuæ, & proximo poſt patrem loco, ſedens ad dexteram Majeſtatis excelſiſſimæ, & adorantibus ſeſe Angelis imperans, tanquam Deus, unctus oleo lætitiæ ſuprà conſortes ſuos. *Heb.* I. 9. effectus Creator eorum, quorum novæ creaturæ primogenitus erat. *Phil.* III. *verſ. ult.* & Pater æternitatis, per quem nova aurea æternitatis ſecula condita ſunt. *Heb.* X. Talis nunc à Spiritu Sancto depingitur, talis & eſt Dominus noſter, poſtquam mortis & mortalis naturæ ergaſtulo, ſolutus, nec unquam ſubiturus ἀλλοίωσιν, in cælo divina poteſtate, regnare cæpit.

Quæ cum ita ſint, nullo modo veriſimile apparet eum nunc humana natura præditum eſſe, quæ cum ſequatur temperamentum corporis humani; Corpus autem humanum Chriſto nunc non competat, ne natura quidem humana nunc Chriſto competere poteſt. Nam ſi corpus humanum, quale Apoſtolus. 1. *Cor.* XV. deſcribit, corruptibile, pudendum, imbecillum, animale, quod alibi Corpus humilitatis noſtræ, alibi carnem & ſanguinem vocat, ne ſervis quidem Chriſti, ad cæleſtis regni poſſeſſionem admittendis, competit; adeo ut homines illo præditos transformari, & illud cum incorruptibili, glorioſo, potenti, commutari neceſſe ſit: Multò minùs Chriſto nunc competere poteſt.

Quamvis autem Chriſtus nunc humanam naturam non habeat, nec habere poſſit; Homo tamen dici non ſimpliciter, ſed ſecundum quid poteſt, quia primigenia ejus natura humana fuit & quondam verus homo, in omni humanæ naturæ imbecillitate (ſi peccatum excipias) noſtri ſimilis fuit. Deinde quia tunc cum Verus homo eſſet, & in humana natura degeret, de nobis, deque ipſo patre ſuo, tàm bene meritus fuerit. Quæ eadem cauſa eſt, cur etiam tunc Agnus dicatur; cum jam Leo victor de triba Juda, evaſiſſet. Præcipuè cum legimus *Apoc.* VI. 12. Reges & principes ac potentiſſimos terræ incolas, imploraturos montium opem, ut eos cooperiant & abſcondant ab irâ Agni, quia venit dies magna iræ ipſius & quis poterit ſubſiſtere? Certe tunc Chriſtus hoſtibus ſuis adeo terribilis, nihil minùs erit, quàm Agnus; & tamen agnus nominatur; quod olim Agnus fuerit; crudelitati, & injuriis hoſtium ſuorum expoſitus.

Tenue verò & levidenſe, ex ejuſmodi apellationibus argumenti genus, præſertim adverſus capitales rationes, & clariſſima Sacræ Scripturæ teſtimonia arceſſitur. Tribuuntur enim ſæpe apellationes perſonis, naturâ earum longe viliores, ex quibus illa mendoſe colligitur, ut cum idem Chriſtus dicitur, Agnus, Leo. Lapis, via. &c. Nam Mediator Dei & hominum homo Chriſtus Jeſus meritò dicitur, cum hoc mediationis officio in humana ſua natura defunctus ſit. Judicaturus autem Deus dicitur mundum per virum quem deſinivit ac deſtinavit; quia is etiam in humana naturâ degens, Judex vivorum & mortuorum deſignatus eſt. Quid autem miremur, eum, qui humanam naturam jam exuit; hominem tamen dici; cum idem antequam diviniorem & priſtina glorioſiorem induiſſet, Deus dicatur? Nam & ille Sermo, qui nobis cuncta Dei de nobis conſilia & decreta enunciavit, & expoſuit (quod in humano Chriſti ſtatu factum eſt) Joanni Deus fuiſſe dicitur, quia paulo poſt, etiam ipſa natura Deus proprè dictus futurus erat. Vocari igitur potuit homo; qui jam propriè & ſimpliciter homo eſſe deſierat; ſicuti Deus nominatus eſt, qui in humana natura digens nondum actu ipſo Deus proprie dictus eſſe cæperat. Quanquam & cum Evangelium ſuum ſcriberet Joannes, jam & ille ſermo proprie dictus Deus eſſe cæperat.

Ac voces quidem rebus & perſonis interdum præter exactam loquendi formulam, liberius aptari poſſunt Sed Chriſtum nunc in cælis glorioſe regnantem, reipſa & natura ſua præſenti hominem eſſe opinari & prædicare; eſt Deum immortalem, mortalem eſſe, obſtinatè contendere. Naturam ejus humanam, quam etiam nunc habere fingetur, toties jactare; eſt corpus

priſtinæ humilitatis ejus (cum morti & injuriis obnoxius eſſet) quod à divinitate ejus abſorptum eſt: ipſi pertinaciter obtrudere & quaſi ei exprobrare. Cum autem à potiori ſemper fieri debeat, juſta & legitima cujuſque rei denominatio, & æſtimatio cujuſcunque perſonæ, non ex brevi Statu in quo aliquando fuit, ſed ex perpetuo in quo eſt & æternum manſura eſt fieri debeat; ſatis mirari non poſſumus, cur nonnulli Chriſtum denominare maline, à breviſſimo & ærumnoſo paucorum annorum quibus in terris diverſatus eſt hoſpitio Hominem: quàm à perpetua & æterna diviniſſimi Status, cujus à patre compos factus eſt ſorte & Univerſi hæreditate Deum.

Quanto igitur competentius & convenientius Chriſtus nunc Deus dicendus eſt; propter naturam quam habet & in perpetuum habiturus eſt diviniſſimam, quamvis interdum per modum loquendi minus proprium, propter naturam, quam habuit, ſed habere deſiit homo nominetur. Nec enim humana natura præditus nunc dici poteſt; qui non modò cæleſtem, ſed planè divinam & propriè ſic dictam, adeptus eſt, quæ humanæ ejus naturæ ſuperveniens, quicquid humanæ imperfectionis in eo fuit non abolere, non potuit.

Quod nobis initio hujus capitis propoſitum perſpicuè demonſtrare, jam tandem (quod Deus bene vertat) aggrediamur.

In quo Lectorem multis verbis non morabimur; quia Veritatis brevis eſt & Simplex oratio.

Duo ſunt prævalida, divinæ Chriſti quam nunc habeat, Naturæ, argumenta; quæ rem planè conficiunt.

Divina primùm; quæ in Chriſto cuncta reperiuntur attributa; divinæ eſſentiæ & naturæ perpetua pediſſequa. Deinde cultus divinus ipſi ex voluntate Dei debitus; qui ab omnibus Chriſtianis qui nomen ejus profitentur & in eum credunt, meritò exigitur.

Divina attributa quod attinet, ea non alia ſunt quàm quæ Veri, (hoc, eſt non modo non falſi, ſed etiam propriè & eminenter ſic nominati) Dei, propria cenſentur. Qualia ſunt. Primum, Inexhauſtus fons immortalitatis, qui in quemcunque velit derivari poſſit. Secundum, Omnipotentia. Tertium, Jus ſupremæ ſuper omnia poteſtatis. Quartum, Omnipræſentia. Quintum, Omniſcia ſapientia & ſcrutatio cordium & intimorum conſiliorum in mentibus ratione præditis. Sextum, Sanctitas perfectiſſima. Septimum, Diviniſſima, & omnium reliquorum qui Veri Dii non ſunt, felicitatem tranſcendens beatitudo. Octavum Denique, æterna & perpetua, atque omni termino carens ſupradictorum attributorum, & ex ipſis reſultantis felicitatis poſſeſſio.

Hæc quæ recenſuimus attributa Veri & proprie dicti Dei ſunt propria. Et propria quidem excellentiſſimo modo, quem quartum Logici numerant: quia Deo vero & proprie dicto Omni, ſoli, & ſemper conveniunt. Omni; quia nec Verus Deus dici poteſt cui hæc non conveniant. Soli; quia nec ullus cui hæc conveniant dari poteſt quin ſit proprie dictus Deus Semper; quia nec ullum tempus dari poteſt; quo hæc non conveniant tàm æterno patri; qui ex ſeipſo verus Deus eſt: quam filio ejus unigenito; ex quo tempore is in propriè dictam divinitatem à patre genitus eſt.

Attributis iſtas naturam veri Dei contineri nemo diffiteri poteſt. Sunt enim hæ proprietates, quæ eſſentiam ejus plane conſequuntur, & abſque eſſentia Dei, eaque ipſa de qua quæritur natura eſſe nequeant: adeò ut, cuicunque ea competunt ac tribuuntur, eidem divinam naturam competere ac tribui debere, irrefragabili conſecutione concludatur. Nec iſtæ proprietates aliud eſſe videntur, quam ipſa Dei natura. Nunc videamus an & quomodo, iſtarum proprietatum ſingulæ Chriſto Unigenito Dei filio in cælis regnanti, conveniant.

Prima divinæ naturæ proprietas eſt, immortalitatem tam perfectè, tamque abſoluto jure poſſidere, ut quem velis immortalem facere, aut cui velis immortalitatem dare poſſis. Soli Deo hæc proprietas tribuitur. 1. *Tim.* VI. 16. quo loco Deum ſolum habere immortalitatem, ſupra dicto modo explicandum eſſe, documento eſt quod ſimplicem immortalitatem habeant & Angelorum minimi: ſed eandem in tam eminenti ſenſu intellectam, nemo præter Deum. Atqui Chriſtus ejuſmodi immortalitatem in ſeipſo habet, cujus vi, immortalem faciet olim totum populum ſuum. Ut enim pater habet vitam in Semetipſo, hoc eſt, vitam quæ non modo poſſidentem tantum in perpetuum vivificet: ſed alios quoque quos velit in perpetuum vivificare poſſit. *Joh.* V. 26. ita Dedit & filio habere vitam in ſemetipſo eandem perfectionem atque eminentiam habentem. Quibus verbis naturam non poteſtatem Chriſto datam exprimi; inde liquet, quod Separatim verſu ſequenti, de poteſtate tanquam alio & diverſo dono Dei patris addit hæc verba. Et poteſtatem dedit ipſi etiam judicium facere, hoc eſt, ſervare aut damnare quem velit. Qui locus evidentiſſimè oſtendit præter poteſtatem judicandi vivos & mortuos, vitam quoque & naturam divinam Chriſto à patre datam eſſe, & hanc quidem primo loco à Chriſto poni, poſtea ei diſtinctè ſuperaddi etiam poteſtatem judicii, quemadmodum & prius natura videtur habere naturam divinam, quàm divinam poteſtatem.

II. Omnipotentia Chriſti magnificè aſſeritur *Philip.* III. *verſ. ult.* quod habeat [illegible] ſeu vim efficacem ſubjiciendi ſibi omnia.

III. Jus ſummæ ſupra omnia & Univerſalis poteſtatis, patri tamen ſubjectæ; ipſe ſibi Chriſtus aſſerit *Math.* XXVIII. dum ait, Datam ſibi eſſe omnem poteſtatem in cælo & in terra. quæ poteſtas alibi *Heb.* II. 8. ſic explicatur, Ita ipſi eſſe omnia ſubjecta; ut nihil relictum ſit ipſi non ſubjectum. Quod tamen 1. *Cor.* XV. unica illa exceptione limitatur [illegible] præter eum qui ſubjecit.

Quamvis autem fateamur jus magnæ poteſtatis ſuper eos qui humanam & imbecillem naturam non excedunt; etiam infimis homuncionibus tradi poſſe: Tamen jus divinæ & ſummæ poteſtatis, ſuper eos qui diviniori natura præditi ſunt Deus tradere noluit niſi ei, cui cum poteſtate divina, diviniorem quoque & ſubjectis excellentiorem naturam donaverit. Male gubernat poteſtas, viribus adverſus contumaces deſtituta. Nec durare poteſt obſequii reverentia erga eos, quorum natura tanquam ignobilior à ſubjectis ſpernitur. Nec video cur livor Satanæ; nudâ poteſtate Chriſti magis cruciari poſſit, quàm naturâ quoque ipſi longè eminentiori collata quàm ſua nunc ſit, aut olim fuerit. Sed de jure poteſtatis ſatis dictum eſto. Cæterum Omnipotentia & aliæ id genus proprietates, ad robur & vires pertinentes: quæ non juris ſed naturæ adminiculo fulciuntur, ſine Natura divina, nec intelligi nec fingi, nec ſomniari poſſunt.

IV. Quas inter loco quarto ſequitur, Omnipræſentia Chriſti, quæ vel inde arguitur quod in ubivis locorum à ſuis invocari poſſit.

V. Eidem

V. Eidem omniſcia ſapientia & ſcrutatio abditiſſimorum mentis arcanorum ſubtrahi non debet, quia ſine iis rebus judicium vivorum & mortuorum exerceri nequit Vide *Apoc.* II. 23.

VI. Sanctitas omnibus numeris abſoluta ſequitur. Ea vero quomodo ei nunc in cælis regnanti, & ſedenti ad dexteram patris deeſſe poſſit; qui in terris cum Naturæ humanæ infirmitate ac tentationibus graviſſimis certans tam incorruptæ & plane divinæ integratatis ſpecimen edidit.

VII. Diviniſſima & omnium reliquorum qui non ſunt Veri Dei felicitatem tranſcendens beatitudo annon inde elucet, quod eum Deus & pater ipſius unxiſſe dicitur oleo lætitiæ ſupra conſortes ejus. Conſortes enim felicitatis ſuæ Deus habet non paucos, quos eoſdem Chriſti conſortes merito dixeris. Verum ſupra illos Chriſtum eſſe voluit Deum benedictum ac beatum in ſecula *Rom.* IX. 5.

VIII. Denique æterna & perpetua, nec unquam terminanda felicitatis hujus poſſeſſio Chriſti verbis illis aſſeritur dum *Heb.* I. 3. dicitur conſtitutus hæres rerum omnium ſive Univerſi. Quibus non fluxa & fugax: ſed perpes & æternùm manſura poteſtatis & opulentiæ Chriſti poſſeſſio exprimitur.

Hæc noſtra argumentatio, quia nititur confeſſis & immediatis ἀμέσοις principiis (quantum enim eſt inter iſtas proprietates ſimul ſumptas & naturam divinam diſcriminis?) nihil eſt cur pro legitima demonſtratione, quæ ex evidentibus præmiſſis & cauſis concluſionis, id quod concluditur evincit, cenſeri non debeat.

Sed jam veniamus ad alteram argumenti noſtri partem ſive ſpeciem, ex qua divina natura Chriſti quam nunc habet, evidenter cognoſcitur. Hæc autem eſt Divinus ejus cultus, divina adoratio, & invocatio. Quæ etiamſi nobis nullis præceptis mandata, nullis exemplis commendata eſſent, ob ipſam tamen rei naturam ex ſupradictis divinis proprietatibus profluerent. Verum nec præcepta nobis aut certe monita; nec exempla hujus officii deſunt; adverſus eos qui turpius aut craſſius, judaiſant. Quos nunc, quia pridem ab Eccleſiis noſtris alieni ſunt ex profeſſo, non refellimus. Sufficit nobis, quod inter eos, qui in divina, quam nunc Chriſtus habet, natura neganda propiùs ad Judaiſantes accedunt & nos qui hunc errorem redarguimus, ſatis conveniat, cultum, adorationem, invocationem divinam Chriſto planè deberi. Præſertim cum omnia quæ enumeravimus glorioſæ Chriſti naturæ attributa, non alia mente à patre collata, Chriſtus ipſe afferat; quàm ut omnes honorificent filium ſicut honorificant patrem. Divinus autem honor patri defertur, divinus igitur & filio deferendus eſt. Quo officio erga filium quiſquis defuerit, officio erga patrem defuiſſe convincitur *Joh.* V. 23.

Quid autem opus eſt argumenta adverſus eos conquirere, quos habemus confitentes divinum honorem nemini, niſi propter divinitatem deberi. Agnoſcunt igitur nunc Chriſto, qui colitur tanquam Deus, non deeſſe divinitatem.

Sed bone Deus, qualis iſta divinitas ab iiſdem fingitur? Explicat enim paulo poſt ibidem verba ſua citatæ ſententiæ Auctor, dum ait, Chriſti divinitatem, „non naturam ſeu ſubſtantiam eſſe in Chri„ſto exiſtentem; ſed qualitatem quandam inhæren„tem. Cujus rei rationem paulo ante attulerat. „Quia Chriſti divinitas nuſpiam à Sanctis Auctori„bus ut divina quædam ſubſtantia; ſed ut maxi„mum Dei beneficium conſideranda proponitur. Quæ ſententia & ſenſu ac verbis perplexis profertur; & ratione primùm inſufficienti, deinde falſa quoque fulcitur. Senſus & verba perplexa ſunt. Divinitatem Chriſti, non naturam ſeu ſubſtantiam eſſe, quaſi natura & ſubſtantia idem eſſent, cum alterum alterius abſtractum ſit; & natura licet ſubſtantialis, à concreto ſuo differat. Nec natura divina, ſi loquamur accurate, ſubſtantia divina dici poſſit. Deinde divinitatem Chriſti negat eſſe ſubſtantiam. Quis vero id affirmat? aut ita loquitur? Non divinitas Chriſti, ſed ipſe Chriſtus eſt divina ſubſtantia. Ne divinitas quidem aut natura Dei patris, eſt ſubſtantia: ſed ſubſtantialis natura.

Ratio verò allata, primùm futilis & inſufficiens eſt. Chriſti divinitas, inquit, à Spiritu Sancto conſideranda proponitur ut beneficium Dei patris. Ergo non eſt natura neque ſubſtantia. Quaſi & in natura & in ſubſtantia quanto nobiliores cuipiam conferuntur à Deo, tanto majori dono gratiæ & beneficio Dei locus eſſe nequeat. Sed argumentator concludere debuit ſic: Chriſti divinitas proponitur nobis à Spiritu Sancto ut beneficium. Ergo eadem divinitas non eſt natura ſubſtantialis Nec enim abſtracta cum concretis confundenda ſunt. At nos reſpondemus. An vero promiſſa & donanda fidelibus immortalitas vel immortalis natura; non erit eorum natura ſubſtantialis, ob quam meritò ſubſtantiæ immortales cenſeri poterunt? Nunquid ideo natura eorum, & in ſubſtantias cæleſtes cooptatio Donum ac beneficium Dei eſſe deſinet? Falſitas autem rationis in eo eſt, quod ait divinitatem ac ſublimitatem Chriſti, Nuſpiam, à divinis auctoribus proponi ut divinam ſubſtantiam. Hic quoque mens dicentis erat aut eſſe debuerat: Non proponi eam ut naturam divinæ ſubſtantiæ, aut ſubſtantialem. *Reſp.* Atqui quoties Chriſtus ex mortali in immortalem, & omnipotentem, naturam tranſiſſe dicitur, (cum is ſubſtantia ſit & hæc mutatio ſubſtantialis fuerit) toties divinitas & ſublimitas ejus, tanquam natura divinæ ejus ſubſtantiæ, aut ſubſtantialis conſideranda proponitur. Et ſi expreſſam vocem Subſtantiæ in Sacræ Scripturæ auctoribus requirant, utitur ea Divus Auctor Epiſtolæ ad Hebræos, cum vocat Chriſtum characterem ſubſtantiæ Dei patris, hoc eſt, dicit glorioſam Chriſti ſubſtantiam; tam ad vivum aut exacte exprimere ſubſtantiam patris, quàm exprimit character figuram ejus, cujus eſt character. Quid amplius deſiderari poteſt ad divinæ & ſubſtantialis naturæ Chriſti dignitatem ſtabiliendam? Quæ porro cauſa eſt, cur quomodo humanitas humanam naturam, ita divinitas divinam ſignificare non cenſeatur? Certe ſaltem non minus Deus quàm homo ſubſtantia eſt. Si igitur humanitas non aliud eſt quam humana natura; ſubſtantialis quamobrem divinitas, non natura ſubſtantialis, ſed qualitas tantum accidentalis, ſubjecto more accidentis inhærens, ſtatuitur? Quid eſt verborum ſignificatione à genuino ſenſu, ad peregrinum abſurdâ ad opiniones ſuas violenter abuti, ſi hoc non eſt?

Sed inanis labor eſt, quoties veri vocum ſenſus ad falſas opiniones, maledictis & plane invita Minerva detorquentur. Nam quis unquam divinitatem ſubſtantiæ, ſubſtantialem? quin & Chriſtum ipſum ſubſtantiam eſſe negavit? quo jure ſubſtantiales naturæ rediguntur ad qualitates & accidentia? An formæ, quas totales nonnulli vocant, qualis eſt humanitas, divinitas & ſimiles, naturæ ſubſtantiales dici nequeunt?

Vereor ne plura quàm par eſſet verba conſumpſerimus in refellendo eo, quod refelli non merebatur.

Upereſt ut eorum criminationem amoliamur, qui novam hanc & inauditam in Eccleſiis noſtris de divina, quam nunc Chriſtus habeat natura, doctrinam eſſe objectant. Nos verò ea in re præ criminatoribus noſtris, longè fideliùs quàm ipſi, majorum noſtrorum veſtigia premimus. Quorum memoriam in eo dogmate liceat nobis Ethnico voce ſed Chriſtiano animo proſequi.

Dii majorum umbris tenuem & ſine pondere terram,
Spirantesque crocos & in Urnâ perpetuum ver.

Qui cum Judaiſantibus diu multumque luctati, & bonam Eccleſiæ partem, ab eorum erroribus avellentes, quamvis aliqui, ædificationis cauſâ, à vocibus quæ infirmioribus tunc offendiculo eſſe poterant, abſtinuerint; reipſa tamen divinitatem Domini noſtri Jeſu Chriſti fortiſſimè aſſeruere; primum dum divinam Chriſti potentiam atque poteſtatem: deinde ex ea profluentem cultum, & invocationem ejuſdem tam anxiè & ſollicitè inculcarunt; ut jam per Dei gratiam nemo in Eccleſiis noſtris reperiatur; qui divinas de quibus egimus proprietates, & cultum Chriſto debitum denegare: hoc eſt, præmiſſas concluſionis noſtræ negare auſit. Quo fit ut unanimi omnium conſenſu, conceſſis præmiſſis, in neganda concluſione, nemini frontis perfricandæ, aut licentia permiſſa ſit; aut anſa & occaſio juſta præbeatur.

CAPUT VI. & Ultimum.

In quo oſtenditur

Quòd Regnum Chriſti Deo patri ſubordinatum, & ab eo dependens æternum ac perpetuum ſit, & verus loci. 1. Cor. xv. 24. *Senſus; adverſus falſas & periculoſas ejus explicationes, eruitur.*

REgnum Chriſti Domini per quem omnia, Deo patri ex quo omnia ſubordinatum, & ab eo tanquam capite Regis hujus dependens, cujus poſſeſſionem in Exaltatione ſuâ adiit, æternum ac perpetuum, nec ullo fine terminandum fore, certo credendum & ſtatuendum eſt. non modo quod plurimis id expreſſis & illuſtribus Sacræ Scripturæ teſtimoniis proditum eſt. *Dan.* vii. 14. *Luc.* i. 33. *Heb.* i. 8. *Rom.* ix. 5. & alibi.

Sed quatuor præcipuè de cauſis, quæ & ipſæ è Sacris monumentis eruuntur.

Prima eſt, quæ ſuperiori capite demonſtrata eſt, Chriſti in naturam Deo proximam generatio, cui Regalis ſuper omnia dignitas, & eminentia annexa eſt, quæ ipſi adimi aut ab eò deponi, niſi divina natura depoſita nequit, quam tamen ab eo unquam deponendam, nuſquam in Spiritus literis legimus.

Altera eſt, quod iſta ipſa Regalis exaltatio Chriſti per ſe ac directè facta ſit; atque tendat in gloriam Dei patris. In ea etenim ſupereminentem magnitudinem potentiæ ac virium ſuarum, nec minùs excelſum jus poteſtatis ſuæ Deus efficaciter exeruit; cum Chriſtum non modo ex morte in vitam revocavit, (quod ſæpius divini quoque Viri fecere.) nec tantum quod eundem ex mortalis naturæ ſorte, in vitam & naturam corruptionis expertem tranſtulit, (cujus potentiæ olim quoque in Enocho & Elia ſpecimen editum jam non erat novum) ſed quod eundem inuſitato nec unquam ante audito facinore, in naturam ſimul regeneraverit; & in dignitatem ſuæ proximam extulerit; & tanti honoris capacem reddiderit, ut is longe ſupra omnes cæleſtium principatuum gradus evectus, ad dexteram Majeſtatis paternæ patri proximus aſſederit. Hoc demum facinus erat tanta prædicatione, tanta Apoſtoli exaggeratione dignum, in qua exprimenda eum, quanquam undique congeſta & coacervata verba defeciſſe videntur. Tunc profectò in ſummum Majeſtatis ſuæ apicem, Supremi patris gloria effloruit, collocato in ſolio cæleſti, tàm potenti & glorioſo Rege *Epheſ.* i. 20. & reliq. qui tamen à nutu atque imperio ejus, tanquam Capitis & patris, & Dei ſui dependeret: ita ut nunc omnis lingua confiteatur Jeſum Chriſtum eſſe Dominum & hæredem univerſi in gloriam Dei patris *Philip.* ii. 11. *Heb.* i. 2. Cujus cauſæ efficacia, fieri nequit, quin in æternum vim ſuam exerat. Ut enim ipſa ſummi Dei gloria, ita omnia per quæ eniteſcit; & ſplendidior ac venerabilior redditur, in perpetuum manſura ſunt. Sola illa finem ac terminum habitura ſunt, quæ gloriæ Dei patris quoquo modo derogare videntur.

Tertia cauſa eſt, quod eadem Regalis excellentia, ſuperexaltatio, & nominis ſuprà omne nomen donatio, quæ Chriſto à patre collata eſt, ſit præmium perfectiſſimæ & omnibus numeris abſolutæ, ejus ad mortem uſque & mortem quidem Crucis, obedientiæ. *Philip.* ii. 8. 9. Quam cauſam in mente Dei ſepelire nulla unquam oblivio poteſt. Abſurdum autem eſt, cum Deus ſervorum Chriſti mancam & mutilam, & multis noxis interpolatam obedientiam, æterno præmii remuneretur, exactiſſimum & nulla macula inquinatum Chriſti obſequium, non longè majori, & quæ in perpetuum quoque duret, mercede rependi.

Quarta cauſa eſt. Flagrantiſſimus patris, erga filium ita de ſe meritum Amor. *Joh.* v. 19 20. Cui ita placuit ut in filio omnis plenitudo & perfectio, non ad præfixum tempus conſpiceretur; ſed inhabitaret perpetuo. *Coloſ.* i. 19. Unde conſtituit ipſum non brevem reſpectu æternitatis & ad præfixum tempus regnaturum Adminiſtratorem, ſed tanquam filium hæredem & perpetuum poſſeſſorem omnium rerum. *Heb.* i. 2.

Quæ cuncta efficiunt, ut in excelſa dignitate Chriſti, diminutionem aut degradationem, ullam unquam fore, ſuſpicari non liceat.

Cum igitur præſentis exaltationis ejus cauſæ in æternum manſuræ ſint, æternum eam quoque futuram, ſtatuendum eſt. Nam & gloria patris, ſublata præcipua rationum per quas illuſtratur, obſcurari nequit, multo minùs debet: & beneficia ejuſdem, quibus dilectos ſibi aut benemeritos proſequitur, *ἀμεταμέλητα* (ſine pœnitentia) ſunt; nec unquam niſi ingratis aut male meritis adimuntur, quod de Chriſto ſuſpicari nefas eſt.

Adde quod regnum evecti ſuper omnia ſibi ſubjecta Chriſti Univerſale de quo loquimur, & à patre dependens, perpetuum fore, negare, nemini minùs integrum ſit, quàm iis quos oppugnamus, qui eum divina natura carere opinantur, & ob ſolam regni ejus poteſtatem Deum dici contendunt. Quoties enim iis objectatur, quod Chriſtum nudum eſſe hominem cenſeant, Exaltationis & poteſtatis ejus ſcuto ſeſe protegunt. Quæ ſi ex eorum ſententia tamen deponenda, eâque in æternum Chriſto carendum eſt, nihil ipſi divinitatis in æternum manſuræ eorum opinio relinquit: cum neque ob naturam neque propter poteſtatem divinam Deus jam futurus ſit. Nec effugere poterunt, quominus eum tunc nudum & cæteris parem hominem in æternum fore cenſeant. Homines enim omnes, etiam poſt obtentum cæli indigenatum fore, maxima pars eorum quibuſcum diſputamus contendunt.

Imo ne æternitatem quidem Chriſti, aut fidelium

ejus

ejus tàm prava opinio intactam relinquit, dum ſectatores ejus in explicando loco. 1. *Cor.* xv. 24. omnia de æternitate regni Chriſti teſtimonia enervando & convellendo, vocem æternitatis, in promiſſionibus novi fœderis, ad ea quoque protendant quæ finem habitura ſunt. Cujus vocis ejuſmodi ſignificatio, in rebus ac perſonis veteris fœderis, quæ plerumque futurorum typi fuerunt, admitti facile poteſt, ut æterna vocarentur quæ æternorum erant figuræ. Sed eam ad promiſſiones novi fœderis admittere, ad quas præcipuè regni Chriſti æternitas pertinet, res eſt plena periculi & quæ fidei ac ſpei noſtræ fundamenta molitur ac ſubruit.

Ab æterno Chriſti regno, vitæ nobis promiſſæ excellentia, felicitas & æternitas pendet. Et ſi poteſtas regni Chriſti, finem habitura eſt, quamvis ei perpetuitas expreſſe promiſſa eſt, quid nobis indignis homuncionibus ſperandum eſt, quando nobis eadem perpetuitas promitti videtur? Num melior conditio, membra manere poteſt quam quæ capiti obtigit? Plenus igitur periculi & noxius eorum error putandus eſt (quod pace Summorum Virorum dictum eſto) qui ad ſolvendam repugnantium ſibi in ſpeciem Sacræ Scripturæ locorum difficultatem; alibi in voce æternitatis periculoſam fidei noſtræ diſtinctionem quærunt; cum hoc ipſo in loco. 1. *Cor.* xv., in voce Regni, quæ inter plures ſui ſpecies, hanc quoque continet de cujus depoſitione agitur, quærenda fuerit, & inveniri ſine ullo incommodo & prope ſine difficultate potuerit.

Quis enim non facile videat Apoſtolum 1. *Cor.* xv. 24. non de omni, multo minùs de Univerſali; & naturæ Chriſti glorificatæ ſeu Exaltationi ejus affixo Regno Chriſti, loqui, cujus gubernacula is per ſubjectionem ſibi omnium præter Patrem accepit; quodque cum à patre dependeat, per ſe ac directò in gloriam Dei patris tendit, & ob amorem ejus erga filium in præmium obedientiæ Chriſto collatum eſt. Sed de certa quadam & ſingulari regni Chriſti ſpecie, agere: quæ neque patri ſubjecta videri poſſit; neque in gloriam patris per ſe ac directè tenderet; ſed potius in gloriam patris deponenda eſſet; neque antequam tradatur patri, nunc à patre poſſideri videatur; denique quæ ad certum & ſingularem populum, & particulare negotium, adſtricta, ad tempus tantum non in perpetuum Chriſto concedi potuerit & conceſſa fuerit. Atqui non omne Chriſti regnum eſt tale. Nam Univerſale de quo diximus, patri ſubjectum eſt, & à patre dependet, idoque in gloriam patris per ſe ac directè tendit; & à patre perfectiſſimo modo, etiam nunc regnante Chriſto poſſidetur. Glorioſior enim regni poſſeſſio eſt, cum quis per alios ſibi ſubordinatos, magnos & ipſos & glorioſos Reges, qui tamen planè in poteſtate ſua ſint, quam cum per ſe, ipſe, ſubjectos ſibi populos gubernat. Eſt verò aliud particulare & ad certum populum certumque tempus adſtrictum, regni Chriſti genus, quod licet à patre datum, patri tamen nunc ſubjectum non eſſe, ab Apoſtolo dici obſervatur. Et quo vigente pater non omnia in omnibus eſſe, hoc eſt, poſſe ſeu non omnia ſibi ſubjecta habere, à Paulo non obſcure dicatur. Quodnam igitur tale regnum eſſe cenſebimus? Id verò non aliud videtur, quam abſoluta illa atque à patre non dependens Eccleſiæ militantis adminiſtrandæ poteſtas, Chriſto à patre collata, qua durante Pater non judicat quenquam ſed omne judicium, hoc eſt, pleniſſimam ſalvandi vel damnandi quem vult, poteſtatem filio dedit. *Joh.* v. 21. 22. Qua in poteſtate Chriſto conferenda, non ſuæ gloriæ incrementum: ſed fidei & ſpei noſtræ adminiculum, Deus pater, ſpectaſſe videtur: ut oſtenderet omnia quæ Eccleſiæ per filium promiſerat, ſeſe jam in manus & liberrimum ſponſi & capitis ejus poteſtatem, quem alibi advocatum & miſericordem Pontificem noſtrum Spiritus Sanctus vocat, tradidiſſe. Eâdem in poteſtate Deo patri reddenda nulla exaltationis Chriſti per quam ipſi omnia ſubjecta ſunt, diminutio interveniet; quia cum poteſtas illa abſoluta; tantum ad conficiendum cum Dei Chriſtique & noſtris hoſtibus bellum Chriſto tradita ſit, confecto bello & ſublatis hoſtibus omnibus, glorioſo triumpho finietur; quando hic cœleſtis imperator, victorem exercitum ſuum Deo patri ſiſtet & tanquam manubias bello & ſanguine ſuo partas tradet, & unà ſecum quaſi ſubjiciet. Neque grave videri poterit bello confecto belli poteſtatem tanquam non neceſſariam deponi: præſertim ei qui non ſuam ſed patris ſui gloriam ſemper quæſivit & qui acceptà à patre tam abſoluta poteſtate, in gloriam patris jam nunc uſus ſit, dum omnium preces & invocationem, in rebus quæ liberrimæ ſuæ poteſtati ſubditæ ſunt, ad patrem direxit atque convertit, ut regnum iſtud tam plenæ poteſtatis Patri ſuo jam nunc ante tempus quodammodo ultrò reddidiſſe, cum gloriam ejus ipſi tradidit: & eum amantiſſimi patris beneficio: gratiſſimi animi officio certaſſe videatur. Quæ tamen erga patrem obſervantia, plenitudinem collatæ filio poteſtatis, in reipſa minimè tollit, nec ad filium confugiendi, eumque in neceſſitatibus invocandi facultatem excludit. Ut rem in pauca conferam. Regia poteſtas Chriſti Univerſalis & à patre dependens Chriſtique naturæ, & exaltationi ut ita dicam affixa, ità comparata eſt; ut neque Pater ejus recuperandæ, quam nunc quoque perfectiſſimo modo obtinet, neque filius ejus reddendæ, quia nihil gloriæ patris derogat aut obeſt, imo eam illuſtrat, cauſam ullam habere poſſit. Longè alia eſt ratio independentis & abſolutæ poteſtatis, cujus deponendæ graviſſimam cauſam is habere cenſendus eſt, quem non ſuam ſed patris gloriam ſemper quæſiviſſe & nunc quoque quærere oſtendimus. Præterea cum eadem abſoluta poteſtas, neque in gloriam Dei patris, cui potiùs adverſari videtur; neque in gratiam exaltandi Chriſti, cui patris gloria magis quàm ſua cordi eſt. Et qui alioqui ejuſmodi gloria & quidem æternâ & perpetuâ donatus eſt, quâ ſublimior ſalva patris gloria, ne cogitari quidem poteſt ut eâ ſatis ſuperque contentus ſit: Sed tantum uti diximus fidei & ſpei noſtræ ſtabiliendæ cauſa Chriſto à patre collata ſit: Ideo poſtquam cauſæ illi locus nuſquam erit, ne poteſtati quidem ob eam ſolam collatæ locus eſſe poteſt. Ut taceam poteſtatem hanc ſi perpetua eſſet gloriæ Dei plane repugnaturam fuiſſe, quia Chriſtum cum populo ejus, à ſubjectione patris in perpetuum eximeret, quod fieri ne Chriſtus quidem ipſe vellet aut fineret. Illud igitur duntaxat regni genus patri tradendum aut reddendum dicto loco prædicitur, quod in perpetuum à Chriſto retineri integra patris gloriâ nullo modo poteſt. Contrà, illud regni genus, quod Chriſto adimi ſalva patris gloria ob rationes ſupradictas non poteſt, penes Chriſtum manſurum eſſe in æternum neceſſe eſt. Nec de eo loqui Apoſtolus iſto loco potuit; qui alibi divinam Chriſti poteſtatem ſupra omnia in ſecula manſuram agnoſcit *Rom.* ix. 5.

Vocatur autem à nobis iſta olim deponenda poteſtas particularis; quia non ad omnes Chriſto ſubjectos, ſed ad militantem duntaxat Eccleſiam: ac propemodum ad unum illud judicandi vivos & mortuos, (cum ſuis annexis) negotium, reſtringitur. In quo ſolo patet abſolutam poteſtatem, quodammodo à ſe abdicatam Chriſto pleniſſimè tradidit, ut quos velit, ſervare aut damnare poſſit; quàm Chriſtus judicio ſupremo abſoluto patri ſuo reddet.

Quod non ita intelligendum eſt, ut poſt traditum patri hoc, de quo Apoſtolus loquitur, regnum, nihil in eundem populum poteſtatis Chriſto relictum iri cenſeamus. Illud tantum τὸ ἀνυπεύθυνον & independens poteſtatis jus Chriſtus à ſe removebit. reliquâ omni poteſtati ſuper populum ſuum, ſed à patre dependente, ſibi relicta integra, æquè ut in cæteris omnibus, quæ ad ſubjectionem omnium univerſalem patri ſubordinatam pertinent: niſi quod tamen cum peculiari populo ſuo ſanguine redempto, tanquam caput cum membris & ſponſus cum ſponſa ſuâ, ſtrictiori vinculo conjunctus erit. Caput enim & Rex populi ſui & ſponſus ſponſæ ſuæ nunquam eſſe deſinet.

Non eſt autem hoc novum, nec ſummam pleniſſimi juris ac potentiæ eminentiam dedecet, aut ei derogat, ſi ſummus princeps in certo aliquo negotio particularem poteſtatem, Præcipuo eorum qui ſunt in poteſtate ſua; tàm perfecta abſoluti juris plenitudine, committat; ut ſibi in eodem nihil plane juris aut prætenſionis relinquat: ſed totum negotium libertati ejus, cui confidit, arbitrio tradat. Sed hoc ut gloriam & majeſtatem ſupremi Principis minime lædit, ſi commiſſa poteſtas abſoluta, non perpetua, multoque minùs Univerſalis ſit; ita ſi perpetua & æterna ſit, gloriæ & majeſtati ejus planè repugnat.

Falli igitur neceſſe eſt eos, qui inter Univerſalem, & particularem, dependentem à patre & independentem Regni Chriſti poteſtatem, diſcrimen non animadvertunt. Ex quo duplex Chriſti regnum, alterum ab altero plurimùm differens, & quorum alterum alteri opponi poſſit, aut certè ab altero diſparatum ſit, profluit.

Quod ſi cuipiam noſtratium, cum millenarii ſæculi, quo Chriſtus in terris regnaturus fingitur, aſſectoribus diſputanti, excidit Regnum Chriſti Unicum & ſimplex eſſe, id ità intelligendum eſt: Chriſti regnum, quod ipſe ex Mundo eſſe negat, tantùm cæleſte ac divinum eſſe, nec unquam ut Chiliaſtæ opinantur, terrenum aut mundanum fore.

Atqui utraque poteſtatum, tàm à patre dependens, quæ cernitur quando pater per filium regnat; quàm quæ à patre quaſi abdicata, ad ſolum filium plane tranſlata eſt, cœleſtia ac divina nec ullo modo terrena eſt. Cæterum eadem duo diſparata regna conſtituit, inter quæ non una manifeſtiſſima differentia, deprehenditur. Alterum regnorum iſtorum Univerſale eſt & ſuper omnia, alterum particulare ſuper ſolam militantem Eccleſiam. Illud à patre dependens, qui in eo per filium regnat; hoc liberrimo regnantis filii arbitrio permiſſum. Illud perpetuum & æternum, hoc ad præfixum tempus, quaſi concreditum. Illud de quo Paulus ſive exaltationem Chriſti, in gloriam Dei patris tendentem, ſive eandem pro præmio obedientiæ datam deſcribens, loquitur. hoc de quo idem Paulus ne gloriam patris in perpetuum obſcuret à Chriſto patri reddendum fore aſſerit 1. *Cor.* xv. Denique alterum regnorum iſtorum puta Univerſale atque à patre dependens, niſi æternum & perpetuum eſſet, gloriæ patris, quæ per illud mirum in modum extollitur, plurimùm in perpetuum decederet: alterum putà Independens ſi perpetuum eſſet, gloriæ Dei patris in æternum derogaret. Ergo gloriæ Dei intereſt; alterum æternum eſſe, alterum præfixo tempore, deponi & patri reſtitui. De quo poſteriori Paulum. 1. *Cor.* xv. agere, manifeſtum eſt, cum de priori tot alia Sacræ Scripturæ loca, regnum Chriſti æternum aſſerentia, loquantur.

Antequam loci. 1. *Cor.* xv. ſenſum exponere deſinamus, prava aliorum explicatio paucis refellenda eſt; qui ad eam accedentes non uno modo iniquè agunt. Nolim autem mea verba tàm ſiniſtrè accipi, ut injuriam ab iis veritati de induſtria illatam cenſeam. Procul id & ab eorum mente atque integerrimis moribus & à mea modeſtia fuerit. Etiam innocentiſſimi homines, qui veritatis victoriam, vitæ ſuæ pretio redimere parati ſunt; interdum vel inviti & nihil minus cogitantes facere poſſunt ac ſolent, quod Veritatis injuriam involvat. Præſertim ubi Error Veritatis ſpecie tectus, ita ſanæ rationis ictus evadere nititur, ut nonniſi per latus Veritatis confodi & confici poſſe quibuſdam videatur. Æqualitas filii cum Patre omnimoda, quam & Apoſtolicum ævum & primorum poſt Apoſtolos patrum atque ſeculorum ſimplicitas ignoravit, illâ certiſſimæ Veritatis parte protecta, ſe in Eccleſiam inſinuavit: quod æterna Chriſti exaltatio, poteſtas, atque regnum tot evidentibus Sacræ Scripturæ teſtimoniis aſſeretur. Cum igitur æqualitas iſta omnimoda, Viris optimis meritò convellenda videretur; non mirum, neque veniâ indignum eſt, eos occaſione loci hujus, qui eam planè ſubruit, uſos aut potius abuſos, ad exaltationis quoque & æterni Regni Chriſti injuriam per nimium erroris ſubruendi ſtudium prolapſos eſſe. Sed quia falſa iſta æqualitas, ſalva æternæ Chriſti exaltationis gloriâ ſubverti poteſt, injuria etiam ſine dolo malo, veritati illata, injuria eſſe non deſinit. Proinde ſinat nos benignus Lector Scapham Scapham vocare & quam nos veniam iis, quos errare cenſemus, libenter largimur, eam nobis non deneget; propria rebus quas reprehendimus vocabula imponentibus, & plures eorum quos oppugnamus iniquitates arguentibus.

Quorum prima eſt, quod difficultates ex iſto loco emergentes tollere negligant, tanquam nullæ ſint aut non magni momenti; cum tamen graviſſimæ ſint, & ut tollantur magna neceſſitas exigat.

Deinde quod non modo locum tàm obſcurum, per apertos ac dilucidos non explicent; ſed etiam alios eoſque clariſſimos, per ejus tenebras obſcurent.

Difficultatum, quas locus iſte neſtit prima eſt, Regiæ dignitatis Chriſti æterna degradatio. Nodus hic certè vindice non indignus erat.

Altera eſt, quod in hoc loco, licet in ſubjectione rerum omnium Chriſto, pater expreſſe exceptus oſtendatur: Paulo ipſo explicante: Tamen per omnia militantis Eccleſiæ ſecula, filium patri ſubjectum non eſſe, nec fore; non obſcurè aſſeratur. Sed ante redditionem Regni Deo patri, æqualitas fere omnimoda, inter utrumque introduci videatur. Hæc quoque difficultas obſcuritatem loci arguit, & oſtendit eum per alios lucidiores, non alios per ipſum, explicandos fuiſſe. Has difficultates interpretes, quos refellimus, præcipue primam non tollunt, ſed augent. Primùm dum verba loci non diſtinguunt, nec ulla commoda explicatione, duriorem eorum ſenſum molliunt: ſed nihil obſcuritatis diſtinctione indigentis locum hunc continere contendunt quo vix quicquam falſius aut iniquius eſt.

Niſi quod capitalior iniquitas eſt, dum æternitatis vocem, quæ in locis Sacræ Scripturæ huic Paulino in ſpeciem repugnantibus ex mente eorum qui eâ uſi ſunt, (ipſiſmet auctoribus explicantibus) propriè ſumitur: ab iiſdem impropriè ſumi contendunt.

Exemplo ſint duo loci *Dan.* vii. 14. & *Luc.* 1. 33. Ajunt enim ii, quos refellimus, Æterni vel æternitatis vocem, non ſemper propriè & pro eo ſumi, quod finem non habet ullum; ſed interdum impropriè, quod finem quidem ac terminum habet, ſed ob aliam aliquam cauſam. non quod finem non habeat æternum dicitur. Quæ diſtinctio vera quidem eſt; Sed perperam & injuſtiſſimè applicatur ad verba omnia, quæ æternitatem regni Chriſti

plurima

plurimis in locis prænunciant aut aſſerunt: dum ea in poſteriori & improprio ſenſu accipi contendunt, quod in illis duobus citatis locis evidentiſſimè patet. In iis enim, adverſus apertiſſimam eorum mentem, qui voce æternitatis uſi ſunt, ſenſum ejus vocis à proprio ad improprium Interpretes iſti detorquent. Atqui iſti ipſi qui eam vocem protulere, utrobique diſerte explicant, quo ſenſu eam protulerint. Daniel enim de Regno Chriſti loquens, ait *Poteſtas ejus poteſtas æterna.* neve neſciremus quo ſenſu vocem æternæ ſumat, ſua verba explicando addit, *quæ poteſtas ab eo non auferetur & regnum ejus non corrumpetur.* Ubi quis non videt, vocem *æternæ*, ita ab ipſo Daniele explicari, ut in proprio ſenſu de tali regno Chriſti ſumatur, quod planè non deſinet nec ullum finem habebit? Angelus autem apud Lucam ait de Chriſto, *Et regnabit ſuper domum Jacob in æternum.* ac ne quis in *æterni* voce impropriè ſumenda hallucinari poſſet, ſubjecit verba vocem hanc explicantia, *Et regni ejus non erit finis.* Ubi iterum quis ita oculis captus eſt, quin videat vocem æterni ſic ab Angelo ſumi ut explicatur. Ita autem explicari, ut perpetuam & fine carentem regni de quo ſermo eſt, durationem ſignificet. Male igitur & inìquè verba prophetæ & Angeli cum Paulinis conciliant, adverſus apertiſſimam mentem, & expreſſa verba tam prophetæ quàm Angeli; & menti & verbis eorum injuſtam vim inferendo. Certè uterque verborum, quæ protulit, fidelior eſt interpres, quàm quiſquam alius. Qui ambo cum de æternitate quæ fine omni careat loqui ſe teſtentur, qua æquitate iſti quibuſcum agimus, jus ſibi arrogant, eandem vocem de æternitate quæ finem habeat, interpretandi adverſus diſerta utriuſque verba? Suorum quiſque verborum, ſuæque mentis legitimus interpres cenſetur, neque conjecturis locus eſt adverſus expreſſum Auctoris, de cujus voce agitur, teſtimonium.

Sed ut injuria injuriam, error errorem trudit, non hoc fine ſtetit eorum iniquitas. Comminiſcuntur enim traditionem Regni Chriſti patri in eum finem fore; ut abolita omni ſubalternâ poteſtate, ſolus Deus pater immediate cunctos gubernet. Quod commentum nuſquam in Sacris literis extans; vel auditum, inſignem injuriam Dei patris ſimul & filii Dei involvit. Dei patris injuria eſt in eo, quòd gloria & majeſtas ejus, quæ per plures gradus inferiorum in cælo poteſtatum, jam olim altiſſimè aſcendit; ut deinde poſt novæ Creationis ſublime opus captum; & univerſalem (à patre tamen dependentem) poteſtatem Chriſto traditam; longe altius promota eſt; à ſummo ſuo faſtigio & culmine per hoc audax & inauditum commentum, ad infimum imperantium gradum quo ſinguli reguntur, deturbatur & in præceps devolvitur. Chriſti autem injuria eſt, quod immediato Patris regimine in æternum introducto, nullus plane filio Regiæ dignitatis locus in perpetuum relinquitur.

Huic autem commento, quæ verba huius loci occaſionem dederint, vix ſatis divinare poſſumus.

Maximè veriſimile videri potuit illud ortum ex verbis qui prædictionem traditionis Regni Chriſti, proximè ſequuntur. „Quando (inquit *verſ.* 24.) „tradet regnum Deo & patri, quando abolebit „omnem principatum, & omnem poteſtatem ac „potentiam. Sed bene habet, quod hæc verba, omnes; niſi fallor, certe & iſti ipſi quos oppugnamus, de inimica duntaxat hoſtium Chriſti (quos inter mors quoque *verſ.* 26. collocatur) potentia & poteſtate intelligant & explicent.

Reliquum eſt ut errori huic anſam verba illa dederint *verſ.* 28. „Quando verò ſubjecta fuerint ipſi „omnia, tunc & ipſe filius ſubjectus erit ei, qui ſubjecit ipſi omnia, ut ſit Deus omnia in omnibus.„

Reſp. Sed hæc verba nihil minus ſignificant quam omnis hierarchiæ cæleſtis abolitionem, aut immediatum Dei patris ſuper omnes regimen, quod ſine injuria Dei Chriſtique mente concipi non poſſe oſtendimus. Nam & Chriſtus etiamſi eminentiſſimam ſuæ, quæ cogitari poſſit, poteſtatis Majeſtatem non deponat, & Rex omnium inferiorum ſupremus in æternum maneat, Patri ſubiectus eſſe poteſt. Et verba, *ut Deus ſit omnia in omnibus*, quo jure ad immediatam Dei gubernationem detorquentur? Quæ non aliud ſignificant, quàm ut pleniſſimam habeat poteſtatem ſuper omnes.

Nec ulla cauſa dari poteſt, quæ Deum moveat, ut immediate potius, quàm per ſubordinatas poteſtates omnia gubernare malit. Nunquid enim pleniori aut ſublimiori jure & efficacia, immediata poteſtas ſibi ſubjectos regit; quàm qui illi immediatæ poteſtati abſolutè imperat? Id in humanis fortè rebus, ubi poteſtati, vix unquam plena & ſtabilis potentia adæquata eſt, ob imbecillitatem eminentium ſuper alias poteſtatum ſomniare quis poſſet. Sed hic tamen non juris aut poteſtatis, verum potentiæ defectus eſſet. quòd Immediata poteſtas inter mortales de propinquo, melius noſſe coërcendos & citius oppreſſis ſuccurrere, & reliqua officii ſui commodius forte quàm remotior exequi poſſit. Verum in rebus divinis id ne ſomniari quidem poteſt, ubi quo altius aſcendit poteſtas, eò magis intenditur potentia & altiſſimæ poteſtati adhæret abſoluta omnipotentia. Quod ad jus quidem & poteſtatem attinet, de qua loquimur; etiam in rebus terrenis nunquam immediata dominatio tam pleno, tàm ſublimi, jure adeoque pari cum eſt, cui ipſa ſubeſt poteſtate ſubjectos gubernat. Nec video cur pæniteat Deum, quod hucuſque Angelos per Angelos, & homines per homines gubernaverit; & utriuſque generis poteſtates in unum quaſi collectas Chriſti dominio ſubjeceris. Nulla igitur neceſſitas, nullus uſus, aut fructus eſt hujus, præter omnem Sacræ Scripturæ auctoritatem, & vel minimam mentionem, vel ejus rei indicium, excogitatæ, immediatæ in omnes ſummi Dei poteſtatis, niſi ut ejus gloria, de ſublimi ad imum imperii gradum devolvatur.

Præterea an Deus ante traditum Chriſto abſolutum regnum non erat omnia in omnibus? Et tamen tunc non immediata poteſtate gubernabat omnia. Poteſt igitur Deus eſſe omnia in omnibus, non demittendo ſe ad immediatam poteſtatem, qua ſubordinati Principes poſſunt ſufficienter defungi.

Denique nihil vitium eſt in verbis quod *Deus erit omnia in omnibus* ad ſignificandam ejus immediatam ſuper omnes poteſtatem. quæ non aliud ſignificare poſſunt quam omnem, hoc eſt, plenam poteſtatem habere ſuper omnes, Omnia in omnibus, ut ſuper omnes poſſe, ſeu omnes ſibi ſubjectos habere etiam ipſum Chriſtum.

Rejecta igitur falſâ, ad veram explicationem nobis redeundum eſt. Ut autem ſuprà verba prophetæ & Angeli, per ipſa eorundem verba explicuimus, ita hæc Pauli per ipſum Paulum explicanda cenſemus. [illegible] libenter utitur ejuſmodi loquendi formulis. Omnibus eſſe omnia & omnia eſſe in omnibus. Niſi quòd in ſignificatione & ſenſu earum altera alteri, oppoſita ſit. Iſta enim ſignificat omnium moribus aut voluntati ſeſe accommodando, omnibus ſubjectum, & quaſi ſervum eorum eſſe, ut patet ex loco 1. *Cor.* IX. 19. *& ſeqq.* Hæc vero contrario ſenſu; Omnium Dominum & quidem abſolutum eſſe. Qui enim omnibus omnia eſt, omnium voluntati ſubeſt, ſeque accommodat, & inſervit. At vero qui eſt Omnia in omnibus, is omnes voluntati ſuæ ſubjectos & inſervientes in omnibus rebus habet;

habet; quemadmodum & is qui omnia in omnibus complet *Epheſ. 1. verſ. ultimo* quod de Chriſti poteſtate ſuper Eccleſiam dicitur. Res hæc adeo plana eſt, ut pluribus confirmari non deſideret. Ideò concludimus verba Apoſtoli quod Deus pater ſit futurus Omnia in omnibus, nihil plus ſignificare, quàm poteſtatis ejus, *amplitudinem* ſimul & *plenitudinem*. Amplitudo exprimitur per vocem in Omnibus, in qua ne Chriſtus quidem & populus ejus excipitur. Plenitudo autem poteſtatis per Vocem Omnia eſſe hoc eſt, Omnia poſſe, aut potius omnia ſibi in ſubjectos poteſtati ſuæ obnoxios licere.

Immediatæ poteſtatis hic nulla mentio, nec vola nec veſtigium apparet, per quod eam quiſpiam odorari poſſit. Tam amplitudo verò quam plenitudo poteſtatis Dei patris, per traditum Chriſto abſolutum illud & particulare regnum, quodammodo coarctata & diminuta videtur. Cum enim per eam poteſtatem, abſoluto & independenti jure, Chriſtus eccleſiam ſuam gubernet, præſertim in negotio Salutis & damnationis ſingulorum, palàm eſt non modo ipſum Chriſtum, ſed & populum ejus à Dei patria ſubjectione quòdammodo exemptum eſſe. Unus enim populus duos Dominos abſolutos habere non poteſt.

Meritò igitur hæc tradita Chriſto abſoluta poteſtas, Patri æternum reddenda dicitur, quia in perpetuum retenta, Dei patris gloriæ non parum derogaret. At illa univerſalis ſuprà omnia poteſtas à patre dependens, quæ adeò patris gloriæ non repugnat, ut eam mirificè augeat & illuſtret; nihil impedit quominùs à Chriſto in perpetuum retineatur. Nec ad locum iſtum Paulinum pertinet; qui ejus tantum regni poteſtatem à Chriſto deponendam aſſerit, quæ ſi æterna eſſet, cum gloria Dei & pleniſſima ejus ſuper omnia poteſtate pugnaret.

Cur autem Apoſtolus generali, & non diſtincta Regni quod Patri tradendum dicitur, voce uſus ſit, eò factum eſt, quòd vox Regni, ut genus analogum, propriè & principaliter illam regni ſpeciem ſignificet; quæ à nemine dependet ſeu nemini ſubjecta eſt: Quæ Chriſto tunc data eſt, cum pater omne judicium filio dedit; abdicata quaſi omni judicandi voluntate, & facto decreto quod neminem judicaturus ſit. Rectè autem à Crellio noſtro ſummi judicii Viro, obſervatum eſt, unum illud regni genus maxime proprie dici regnum, quod à nemine dependet & à ſolo ſummo Deo, patre Domini noſtri abſolutè poſſidetur. Quod quia Chriſto à patre in Salutis noſtræ negotio communicatum eſt, jure Apoſtolus de illo regno abſoluto quod per excellentiam regnum dicitur, abſolute & ſine ulla limitatione, & diſerta explicatione locutus eſt, præſertim cum ex verbis ejus liquido patere poſſet, de quo genere regni loqueretur.

Quòd vero alii, qui de æterno & Univerſali Chriſti Regno agunt, quamvis illud non ſit independens, quod ſolum per excellentiam regnum dicitur: Illud tamen abſolutè & ſine diſtinctione regnum vocent ideo fieri videtur; quod iſtud Chriſti regnum univerſale ſit, & Supremo Regno Dei patris proximum. Quippe reſpectu inferiorum omnium altiſſimum & in æternum duraturum. Imo vero præ iſto regno Chriſti, quod finem habiturum eſt, duobus de cauſis excellentius videtur. Primùm quòd ad omnes extenditur, præter ipſum patrem, non verò tantum ad eos qui à Chriſto judicandi ſunt. Deinde quod æternum & perpetuum. Excellentior autem eſt & magis optanda dependens à Deo poteſtas, quæ eſt univerſalis & perpetua, quam abſoluta & independens ad certum populum & negotium adſtricta; quam confecto negotio finem habere neceſſe eſt. Si igitur terrena regna, quæ finem ſuum habent, quamvis è cæleſti poteſtate dependeant, in communi loquendi uſu, qui verborum tyrannus eſt, propriè dicta & ſine diſtinctione regna dici ſolent, quanto magis cæleſte, divinum, univerſale, & æternum, ſine ulla limitatione regnum dici poteſt?

Satis hucuſque nodus ille difficultatis, qui ex degradatione filii Dei in hoc loco nectitur, diſſolutus eſt. Ne igitur culpa, quam in aliis arguimus, nos viciſſim redarguat, altera quoque propoſitarum è nobis difficultatum tollenda eſt. Hæc vero eſt, quomodo animis noſtris concipere poſſimus Supremum Deum, patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti, qui ipſi omnia præter ſeipſum ſubjecit, per tot militantis Eccleſiæ ſecula, non omnia ſibi ſubjecta habere, vel (ut Apoſtoli verbis utar) non omnia in omnibus eſſe, id eſt poſſe, dici queat, cum ipſius Chriſti caput & Deus, & pater ſit, & fuerit & eſſe nunquam deſinere poſſit. Tam Chriſtus igitur quàm populus ejus, in genere loquendo, Deo patri abſolutè ac ſimpliciter ſubjectus ſemper eſt. Quodammodo tamen & ſecundum quid, quantum ad ſpeciale quoddam negotium attinet, eidem aliquamdiu non ſubjectus videri ac dici poteſt.

Quod ut melius intelligatur, duo Summi Dei attributa potentia & poteſtas diſtinctè conſideranda ſunt. Potentiam ſuam, quâ cuncta ſibi ſubjecta habet, ſupremam, ob quam potentiſſimus omnium & abſolutè ac ſine ulla exceptione Omnipotens eſt ac dicitur Deus pater nemini tradere potuit. Ut enim ſummum, ita potentiſſimum unum eſſe neceſſe eſt. (Unde inter patris & filii omnipotentiam illud diſcrimen cernitur, quod ab illa nihil exceptum: ab hac ipſe pater exceptus intelligatur: quod idem de jure ſummæ poteſtatis Apoſtolus oſtendit, 1. *Cor.* xv. 27.) Verum jus & poteſtatem univerſalem & ſupra omnia (ſeſe & Chriſto inferiora) at non abſolutè ſummam, ſed ſibi ſubjectam & ſubordinatam Pater Filio tradere potuit, ſalva majeſtatis ſuæ eminentia. Eadem integrâ potuit eidem ſupremæ quoque & abſolutæ poteſtatis jus tradere, ſed particulare & non perpetuum, ad certum populum certumque negotium adſtrictum, puta ſuper populum ejus peculiarem, ratione vitæ necíſque ſingulorum ex iſto populo. Quæ tradita Chriſto poteſtas particularis ſed abſoluta, quamdiu durat, efficit Chriſtum patri quodammodò & ſecundum quid non ſubjectum, puta ſecundum illam particularem, de qua Apoſtolum loqui. 1. *Cor.* xv. meridiana luce clarius eſt, poteſtatem.

Duæ igitur cauſæ ſunt, quæ efficiunt ut Chriſtus etiam dum militantem Eccleſiam abſolutè gubernat, Patri tamen ſubjectus ſit ac dicatur.

Primùm abſoluta patris, ſupremaque & ſine ulla exceptione Omnipotentia; qua omnes ne filio quidem excepto habet ſibi ſubjectos; quæ neque per univerſalem non abſolutam nec ſupremum: neque per ſupremam, ſed particularem & non perpetuam poteſtatem, Chriſto traditam imminui potuit. Qui licet ex poteſtate, ſecundum quid & ad tempus quaſi manumiſſus è potentia tamen patris non exiit. Unum enim ſummum, unum potentiſſimum eſſe neceſſe eſt.

Altera cauſa cur nunc quoque filius patri ſimpliciter ſubjectus dici poteſt, flagrantiſſimus erga patrem amor & perpetua Chriſti voluntas qua ſeſe patri ſubjicit; ejuſque deſiderio ſubjectus eſſe conatur.

Parte alia rurſus Unica eſt duntaxat cauſa, quæ efficit ut Chriſtus, quodammodo & ſecundum quid, Deo patri ad tempus præfixum, ſubjectus eſſe non videatur. Hæc autem eſt Voluntas Dei patris, quæ ex amore & fiducia erga filium; & effuſâ erga nos gratia profecta eſt, quâ voluit & decrevit,

ut filius

ut filius abſoluta poteſtate Eccleſiam militantem, regeret, ut fides & ſpes noſtra tanto adminiculo nueretur. Quæ niſi interveniſſet, parum credibile videtur, filium id poteſtatis ſuſcepturum fuiſſe. Qui cum ſummopere diligat patrem & ejus gloriam (quod perfectiſſimæ ſanctitatis ejus ſpecimen ac documentum eſt) abſolutam & à patre non dependentem poteſtatem, & quicquid gloriæ ejus adverſatur neque optare, neque ſuſcipere, niſi urgente voluntate patris potuit.

Quale autem fidei ac fiduciæ noſtræ adminiculum præbeat abſoluta Chriſti, in ſervandis aut damnandis nobis poteſtas, inde liquidò patet, quod promiſſa nobis per eundem æterna Salus & gloria, planè & plene in manus ejus tradita eſt, qui caput noſtrum & Sponſus Eccleſiæ audit, qui nos tanto amore proſecutus eſt, ut mórtem, eamque truculentam pro nobis ſubire non detrectaverit, qui nobis remiſſionem peccatorum, ſolenni & ſanguine ſuo pacto fœdere obtinuit & obtulit. Quorum remittendorum abſolutam ipſe poteſtatem à patre accepit. Qui ideo advocatus & miſericors pontifex noſter dicitur, quod nobis mirificè faveat, quodque ipſi æterna noſtra ſalus cordi ac præcipuæ curæ ſit, à quo proinde (niſi nobis ipſimet graviſſima & non adeo difficulter evitabili culpa noſtra deeſſe velimus) nihil triſte timere poſſumus; ut non immerito nunc jam unà cum eo convivificati, conreſuſcitati & in cœleſtibus unà collocati & conglorificati dicamur *Epheſ.* II. 6. *Coloſ.* II. 3.

His ita explicatis, concludimus Traditionem patri ejus regni Chriſti, quod, ſi maneret in perpetuum, poteſtatem patris limitando & imminuendo, gloriæ patris repugnaret aut ei derogaret; nihil derogare, multò minùs repugnare illi regno Chriſti in perpetuum continuando, quod gloriam patris auget, & illuſtrat, nec quenquam in perpetuum è poteſtate Dei patris eximit.

Hoc noſtra explicatione admiſſa, manebit Deo patri in æternum, illibatum ſuper omnes, altiſſimæ Majeſtatis faſtigium; manebit Chriſto intacta, æterni & univerſalis ſed à patre dependentis regni & poteſtatis dignitas: Atque ut ille *Pater ex quo omnia*, ita hic *Dominus per quem omnia* eſſe nunquam deſinet. Nec enim filius eâ lege ſemel in ſolium patris evectus eſt, ut ex eo unquam & quidem in perpetuum deſcenderet. Nec ideo paterni regni & rerum omnium hæreditatem crevit; ut ejus poſſeſſione aliquando excideret: manebit ſimul Judaiſmo in Eccleſiam irrumpere avido, & per ejuſmodi Ebioniſmos, ſenſim ſibi aditum paranti oppoſitus immobilis obex; manebit obſtructum calumniis, quibus inſons Eccleſia noſtra exagitata eſt, oſtium; aperietur latiſſima Veritati porta ad Orbem Chriſtianum luce ipſius illuſtrandum, qui nulla re magis ab eo recipienda abſterretur, quam admixta puritati ejus immundâ Judaiſmi illuvie aut ſuſpicione.

Contraria explicatio an eoſdem fructus afferat; æquus Lector melius diſpiciet.

APPENDIX.

EX iis, quæ hucuſque diſſeruimus, ſperamus benigno Lectori Veritatem, quam defendimus, cujuſque lucem, qua tenebras explicati Loci diſpulimus, clare & liquidò patere poſſe. Si quis tamen in animo cujuſquam ſcrupulus hæreat, an iſta quæ diſtinguimus regna Chriſti, quorum alterum æternum; alterum deponendum eſt, in ea revelatione quæ à Sacris libris petitur, deprehendantur: pauca iſta ad pleniorem Veritatis illuſtrationem dictis adjectimus, nihil morati culpam, ſi qua eſt, quod nobis, lucis cauſa, aliqua è ſupernis dictis iterum repetenda ſint. Non enim concinnitati Scripti noſtri, ſed eorum, quibus ſcribimus, emolumento conſultum eſſe voluimus.

Regnorum igitur iſtorum utrumque à Chriſto diſtinctè poſſideri, Sequentibus rationibus demonſtratur.

I.

Imperium Chriſti, in quo ipſi pater, omnia præter ſeipſum ſubjecit: ita ut nihil omnino, ſit ipſi non ſubjectum. *Heb.* II. 8, Univerſale eſſe neceſſe eſt. At regnum Chriſti ſuper peculiarem populum ejus, non poteſt eſſe niſi particulare, quia non ad omnes porrigitur, ſed ad ſola capitis ſui Chriſti membra reſtringitur, idque tamdiu duntaxat dum ſunt in militante Eccleſia. Nec verò iiſdem legibus & rationibus utrumque regnorum iſtorum gubernari è Sacris literis conſtat. Diverſa igitur iſta regna eſſe neceſſe eſt.

II.

In imperio Chriſti univerſali, nuſquam legimus Deum patrem, regimen omnium, quæ ipſi ſubjecit, abdicaſſe. Nec ejus rei cauſa ulla probabilis fingi poteſt. Imo id abſurdum & impoſſibile eſt. Proinde illud à patre dependere neceſſe eſt. At in peculiari regno Chriſti legimus patrem judicium vivorum & mortuorum, ſervandorum aut damnandorum abdicaſſe, facto decreto quód neminem judicaturus ſit & omni judicio, hoc eſt, pleniſſima & liberrimâ judicandi & rem judicatam exequendi poteſtate, filio traditâ, idque ob cauſam ſatis idoneam & manifeſtam, putà propter fidei & ſpei noſtræ adminiculum. Palàm eſt igitur voluiſſe Deum patrem, ut regnum filii ſui particulare, non à ſe ſuaque voluntate: ſed ab abſoluto & liberrimo Chriſti arbitrio dependeret. Quæ differentia ad duo diſparata & ſibi quodammodo oppoſita regna ſufficit.

III.

Regna Chriſti, ex quorum altero ad alterum homines transferri à Deo poſſunt & ſolent, diverſa & diſparata eſſe neceſſe eſt. Cum igitur in Univerſo varia regna ſint, quale (ut omittam terrena) eſt Satanæ regnum Spirituale ſuper filios inobedientiæ, regnum inquam, & poteſtas tenebrarum omnia vero Chriſto à patre ſubjecta ſunt, palàm eſt, quód ut ipſe Satanas non eſt extrà poteſtatem & imperium Chriſti, ita ne ſubjectos quidem Satanæ eſſe extrà Regnum Chriſti univerſale. Atqui Deus è poteſtate tenebrarum, quæ ipſa Chriſti regno ſubjecta eſt, transfert aliquos in regnum filii ſui. Oportet igitur, aliud eſſe regnum Chriſti Univerſale, in quo unà cum Satana etiam ſubjecti ipſi comprehenduntur & Chriſto ſubjecti ſunt; aliud regnum peculiare ejuſdem dilecti filii, in quod transferuntur etiam ii, quos in Univerſali Chriſti regno jam comprehenſos fuiſſe, negari nullo modo poteſt.

IV.

Regnum Chriſti aliud eſt, quod etiamſi perpetuum & æternum ſit, non modo gloriæ patris nihil derogat, ſed eam multùm extollit & illuſtrat, qua-

lis eſt illa in exaltatione Chriſti, ſubjectio ipſi omnium rerum, præter ipſum Deum patrem, à nutu & poteſtate ejuſdem Dei patris dependens. Cum enim Chriſtus Rex cæleſtis, cum ſumma & univerſali, à Deo tamen dependente poteſtate in ſolio ipſius Dei collocatus eſt, Majeſtas & eminentia ipſius Dei, altius aſcendit atque promota eſt; quando ipſius quoque Chriſti, benedicti ſuper omnia, in ſecula Dei Deus & pater eſt ac dicitur. Hoc regni Chriſti genus per ſe ac directe, ad augendam & illuſtrandam gloriam Dei patris tendit. Alterum autem quod (ſi perpetuum eſſet) Chriſtum & populum ejus è patris poteſtate in perpetuum eximeret, & efficeret ne Deus Omnia eſſet in Omnibus, hoc eſt, amplitudinem & plenitudinem poteſtatis ſuper omnes in rebus omnibus integram retineret; palàm eſt ad augendam gloriam Dei patris non tendere. Oppoſita igitur ſibi eſſe, regna iſta neceſſe eſt.

V.

Ut cauſæ regnorum Chriſto à patre collatorum, duplicis generis ſunt: aliæ in perpetuum permanentes; aliæ quæ ad tempus duntaxat durare debent: ita duo Chriſti regna eſſe neceſſe eſt: aliud perpetuum: aliud ad certum tempus duraturum. Cauſæ Regni Chriſto collati æternæ ac perpetuæ ſunt. Primo. Gloriæ Dei patris exaltatio, quæ in Exaltatione Chriſti ſuper omnia, uni Deo patri ſecundâ & proxima cernitur.

Secundo. Æternum ac perpetuum Obedientiæ Chriſti præmium. Quod ipſum rurſus duabus ex cauſis ipſis quoque perpetuis profluit: Primo. ex flagrantiſſimo Patris erga filium amore; qui mutuo filii erga patrem ſtudio atque obſequio mirum in modum confirmatus eſt, nec unquam deſinet. Secundo. ex perpetuâ Dei juſtitia & in præſtandis promiſſis fide; qui ut eventuras Chriſti paſſiones; ita certamen ejus atque victoriam conſecuturas, in vim præmii glorias, conſtituit olim ac prænunciavit, & certamini, labori, denique victoriæ Chriſti propoſuit divinum illud & immenſum gaudium (*Heb.* XII. 2.) quo ad certandum & vincendum animaretur. 1.*Pet.* 1. 11.

Hæ cauſæ omnes, quia ſunt æternæ ac perpetuæ, Regnum quoque Chriſti univerſale, quod ob eas ipſi collatum eſt, perpetuum & æternum eſſe neceſſe eſt.

Eſt præterea alia collati Chriſto, particularis in Eccleſia Regni cauſa. Fidei, videlicet ac Spei noſtræ adminiculum. Quæ quia non ſimplex, ſed abſolutum atque independens regnum Chriſto in Eccleſia, permitti poſtulabat, abſoluto quoque & independenti regno Chriſti affixa eſt. Et quia ipſa cauſa perpetua eſſe, & ultrà Novæ Creationis, in toto populo Chriſti conſummationem durare nequit; ne regnum quidem ob eam collatum, perpetuum eſſe, poteſt; ſed poſt dictam conſummationem, deponendum eſt: de quo ſolo Apoſtolus 1. *Cor.* XV. loquitur.

Hæc tàm aperta, manifeſta & palpabilia, cujus obſtinationem expugnare, & aſſenſum extorquere non poterunt: ei nihil ultrà moleſtiæ exhibendum; ſed tantum pura & à præjudiciis libera, præcipuè verò pudendæ & idololatricæ mortalium hominum (quantæcunque illi Virtutis pietatis & auctoritatis fuerint) venerationis expers Mens à Deo optanda, & ſi ſe ad preces eo nomine fundendas demittere velit, impetranda eſt.

FINIS.

ANIMADVERSIONES APOLOGETICÆ

in

Aculeatum Ioannis Amoſi Comenii adverſus Eccleſias Chriſti recens in Polonia afflictas, libellum occaſione IRENICI Irenicorum ab Anonymo propoſiti refellendi in lucem emiſſum.

PRÆFATIO
ad Lectorem.

Quid animo ſecutus, quove inſtinctu impulſus fuerit, Joh. Amos Comenius; *quando ad vaticiniorum feſtinato eventu jam jam falſi convincendorum patrocinium nuper acceſſit, ipſe viderit. Gravis inde exiſtimationis ejus jactura conſecuta; anſam dedit homini cogitandi, qua ratione inuſtas nomini ſuo maculas deleret. Nihil igitur ipſi conſultius factu viſum eſt quàm ut Reformatas Eccleſias, quas adeò turpi facinore infamaverat; inſigni aliqua opera navata demereretur. Proinde non ignarus; quanto plerique ſuorum odii atque irarum æſtu adverſus Eccleſias recenti in Polonia fulmine percuſſas ferveant: exagitandi miſeros atque afflictos conſilium cepit. Sed dum aliquorum ex ſuis ingenio ac moribus gratificatur, cauſam & exiſtimationem omnium imprudens afflixit: quaſi doctrina ſua in quâ ab iſtis Eccleſiis, divertunt: honeſtius quàm à prophetis falſi convictis, accerſitum deeſſet, patrocinium.*

Præterea ſuſceptam provinciam, adeò perperam tractavit, ut ſe paſſim, etiam ubi maximè triumphat, victum ac conſtrictum adverſario tradiderit; quaſi cæteris omnibus neglectis id animo ageret; ut præter latus anonymi ſine noxa tranſvolantia Spicula in Eccleſiarum quas nominavimus corpore defigeret. Libellus ejus tot calumniis, contumeliis & undique quæſito maledicentiæ genere refertus eſt; ut quâ Tiſiphone quibuſve colubris Auctor exagitatus fuerit nemo ſatis mirari queat. Repoſuimus hominis oppugnatæ veritatis & innocentiæ defenſionem eâ moderatione ut à maledictis abſtineremus: atque ubi reprehenſionis auſteritas neceſſaria viſa eſt; non eo à nobis conſilio adhibita eſt; ut ejus intemperias ulciſceremur. Sed quia pleraque calumniarum tela in nos conjicit, nulla probandi curâ, verum ſola nominis ſui auctoritate fretus: res ipſa exegit interdum ne hominis ſupercilioſæ exiſtimationi parceretur, quò minus nocitura inſontibus; apud Lectores fides aut benevolentia inveniret. Vale.

ANIMADVERSIONUM

APOLOGETICARUM

P A R S P R I M A.

In qua (præmiſſis quæ initio libri animadverſione digna viſa ſunt) Sophiſmata Comenii circa primam Reconciliatoris normam, hoc eſt, Rationem ſanam examinantur.

I

AD TITULUM

Conditiones Pacis à Socini Secta Chriſtiano Orbi oblatæ.

LAbi & errare, ideoque falſa proloqui, humanæ eſt infirmitatis, & ſæpe excuſabile. At ſi quis de induſtriâ, & quidem publicè, id aſſerat; quod non modo verum eſſe neſcit, ſed falſum eſſe, certò ſcit; culpa ejuſmodi quo nomine, quo elogio digna ſit Lector æquus judicet. Cujus delicti reum ſeſe Comenius prima ſtatim libelli ſui pagina §. 4. convincit: ubi ſatetur, Anctorem Irenici Irenicorum Anonymum, negare ſe ulli Sectæ addictum. Ergo Ne Socinianæ quidem. Nec ipſe id neganti fidem derogare aut poteſt aut audet; ſed an hoc ita ſit conſcientiæ ejus, & tempori relinquit. Sуſpendit igitur mentis ſuæ judicium, donec tempus veritatem aperiat aut confirmet; & aperte oſtendit ſeſe nondum certò affirmare poſſe, illum eſſe Socinianum. Multò igitur minùs, publicum ejus Sectæ ad Negotiationem Pacis ablegatum Commiſſarium. Addit iſthic ſane; quia nullius præterquam Socinianæ ſectæ, toto hoc tractatu cauſam agit (quod ipſum quam verum ſit pauló poſt videbimus) *tantiſper* eum Socinianis quibus patrocinatur annumerandum eſſe. Sed aliud eſt tantiſper, dum communis error refutatur, aliquem licet invitum errantibus adjungere: aliud verò imponere alicui invito perſonam miſſi à tota Secta, à qua ſe alienum teſtetur, Legati & Commiſſarii, ad negotiationem Pacis cum reliquo Orbe Chriſtiano. Ex eo enim ipſo quod nulli ſe Sectæ addictum Auctor Irenici Anonymus proteſtatus fuerit: ſatis certó ſcire potuit, atque adeó ſcivit Comenius, Anonymum ea quæ ſcripſit, nullius ſectæ nomine, ſed ſuo tantum Orbi Chriſtiano proponere voluiſſe; quod & expreſſa verba præſationum ejus, & totius Scripti contextus teſtatur. Et tamen libellum ejus vocare audet Conditiones Pacis à Socini ſectâ Chriſtiano orbi oblatas; quo jure? quâ fronte? & conſcientia?

Juſta igitur Dei vindicta in ipſo libelli ſui frontiſpicio, eorum ſeſe criminum coarguit, quæ ſatis oſtendunt quantum ipſi fidei habendum ſit in iis, quæ afflictis in Polonia Eccleſiis tàm accuſatoriè objicit. Primum enim ipſi Comenio expendendum relinquimus, quid gravius meruere qui privata teſtamenta ſupponunt; quæ teſtatori in mentem nunquam venere: quàm ii, qui nomine alicujus Societatis proponere audent Conditiones publicas, de quibus ii, quorum nomine proponuntur, ne cogitarunt quidem? Deinde Lectorem ſumimus judicem in diſpiciendo quonam vocabulo exprimendum ſit flagitium Comenii, qui certò ſcit Anonymum ſuo, non alieno nomine quæ ſcribit proponere; & tamen in iſto Titulo oſtendit; eum alieno & omnium communi non ſuo nomine eadem proponere; quamvis is ab illorum, quibus hæc falſo & violenter attribuuntur, conſortio ſe alienum eſſe, expreſſè teſtetur. Prætereà in plurimis quæ hoc libello aſſerit, præcipuè verò in admiſſa ſimpliciter & ſine ulla conditione, inter pacificationis normas Traditionis auctoritate; à mente & ſententia Eccleſiarum; quas ſibi inſectandas Comenius ſumpſit apertiſſimè diſcedit. Denique non ſimplex in eo eſt adverſus veriloquium delictum ſed admiſta calumnia mordax, quæ in eo cernitur, quód Eccleſiis iſtis, quas omni ſtudio exoſas reddere conatur; affingit eas non alia conditione paciſci velle; quàm ſi omnes reliquæ ſectæ, dextrum fidei ſuæ oculum eruendum porrigant; hoc eſt, opiniones in controverſiam venientes, abjiciant. Procul id à Caritate & moderatione earum abeſſe; ſæpiùs ipſæ teſtatæ ſunt. & nunc proteſtantur. Veriores quidem ac tutiores opiniones, omnibus ex animo optant; ſed eas nemini invito, aut ſub conditione Communionis vel Concordiæ obtrudunt. Conſenſum in omnibus mallent, ſed & diſſenſum in pluribus tolerant. Unum præſcriptæ à Chriſto legis obſequium urgent; nec id ſpectant quàm ſpecioſè quiſpiam de Natura Chriſti ſentiat aut loquatur; ſed quàm prompte & fideliter præceptis ejus obediat. Et ſi in vero pietatis ſtudio (cujus fraterna Caritas & tolerantia præcipua pars eſt) per adductiorem morum diſciplinam, in Eccleſia retinendo, illis cum aliis convenerit; quæ ſupererunt diſſenſiones, pacis negotium non abrumpent; dummodo fidei erga Deum, fides erga Chriſtum addatur, hoc eſt, Jeſus credatur eſſe Chriſtus, Rex videlicet populi Dei, Natura divina & omnipotentia à patre donatus. ita ut nunc merito dicatur Deus ſuper omnia, benedictus in ſſecula.

II. Ad

II.

Ad *præfationem, quæ Eccleſiæ* & Academiæ Belgicæ compellantur.

In ea præfatione Comenius ſeſe *Canem*; eſſe gloriatur; *qui* Lupos *latratu abigat ſi poſſit, aut certe prodat.* Non audemus in eo, hominis aſſertionem, falſi arguere. Nam & iſtius quem ſibi tribuit, latratus ſonitu, totum ejus Scriptum perſtrepit, ac reboat; & morſus alicubi vulnera; & impreſſa paſſim dentis veſtigia extant, niſi quod tametſi multi viruleoti ſint; per Dei gratiam, nullus eſt lethalis. Præterea nec illud ab iſtius feræ cicuris moribus abludit: quod inſontes juxta cum ſontibus (qui tales putantur) hic quoque allatrari cernamus. Sed abſentes tamen illa vulgo non adoritur; quod hic fieri videmus, facto impetu in eos, qui Anonymo ad concinnandum ejus Scriptum, nihil contulerunt, & à quibus ipſe ultrò alienum ſe profitetur. Unde apparet malignioris feræ eſſe hunc incurſum. Certe lupini rictus dentem; vel in ipſa præfatione ſub finem; (tametſi non abſque blando Iſcariotis oſculo) male cicurata fera iſta exeruit. Lupum igitur ſeſe verius dixiſſet, ſi lupus latrare poſſet. Quamvis nos in aliena præfatione quicquam mutare audemus. Illud unum admonemus, Canes in Sacris literis ſpiritualiter intellectos plurimum ab iſto genere Canum abeſſe: qui etiam non laceſſiti, & ſine ulla cauſa uſque ad rabiem latratu ſimul ac manſa ſæviunt. Canes cæleſtium bonorum cuſtodes, mutos eſſe non decet. ſed neque rabioſos, aut in cujuſquam hominum perniciem efferatos; quales ne ad terrenorum quidem bonorum cuſtodiam apti ſunt; aut unquam admittuntur.

III.

Ad præfationem ad Lectorem.

Eccleſias in Polonia afflictas, quas nomine Socinistarum Comenius traducit, vocat populum ex verbi Dei ſemine, & ratione Carnali, & philoſophia gentili, adulterâ & inceſtuoſâ mixturâ prognatum. Quam iniquum & calumnioſum ſit iſtud maledictum, non exanimo. Nam & agnomen ejuſmodi populus hic non agnoſcit: Multò minùs ſuam ex philoſophia gentili, aut ratione carnali originem. Quippe qui Mundanam & Gnoſticam, Stoicorum, (quam Pantænus Scholæ Alexandrinæ primus Antiſtes) & Platonicorum philoſophorum (quam Juſtinus, & aſſeclæ ſecuti ſunt) Sapientiam; cum Apoſtolo Paulo meritò acerrimè oppugnant. Illud unum nunc æſtimare libet quàm inſulſum & ineptum ſit. Ex inceſtuoſa verbi Dei & rationis humanæ aut philoſophiæ mixtura, nata progenies, minùs profectò reprehenſionis habet; quàm qui inceſto mixti ſunt progenitores. Quemadmodum Ammon & Moab inceſti culpam præſtare non tenentur, quam Lot & filiæ ejus commiſere. Verbum igitur Dei, (accuſante Comenio) inceſtum commiſit, ut hic populus generaretur? Stupendum eſt, tàm cæcum fuiſſe Comenii adverſus inſontem populum hunc odium; ut non videret ſeſe falſum quod in eum jacularetur probrum, ex vera verbi Dei contumelia quæſiſſe? Nam illud diſquerendum non puto, an adeo ſtricta ſit verbo Dei, cum humana ratione cognatio; ut cum ea miſceri abſque inceſti crimine nequeat. Oportet ſcomma iſtud ex intimo theſauri Panſophiæ myrothecio depromptum eſſe, tàm lepidum eſt, & elegans.

IV.

Ad pag. 1. *§.* 2.

Magna eſt Numinis irreverentia; prodire ante tribunal ejus, ibique, velut illo teſte, pacis conſilia cum Diſſidentibus *pacifice tractaturum ſe* polliceri ac profiteri. Idque *adhibito illo Dei metu & reverentia, quali utendum eſſet, ſi per totam hanc actionem ageretur cauſa, ad Chriſti tribunal*: & ſtatim, non modò toto libro; ſed proximè ſequenti peragrapho; à tam ſancto promiſſo ac propoſito recedere; ac minari ſeſe, ſi adverſarium Sophiſtam aut blaſphemum deprehenderit, legem quam ſibi coràm Deo tulit non ſervaturum. Licetne cuiquam cauſam coram throno Dei agenti; præſertim ultrò tribunalis iſtius mentione facta; & accito quaſi in conſpectum Deo; io eum cum quo lis eſt, tanquam Sophiſtam & blaſphemum, ſuo, hoc eſt injuſto & incompetenti judicio judicatum, intemperanter debacchari? licetne legem in conſpectu Dei ſibi ultrò poſitam violare; & in Judicis præſentis (quia quodammodo in rem præſentem advocatus eſt) officium, ac damnandi, imo & puniendi poteſtatem involare? At *enim id juſtum Dei zelum requirere aut permittere aſſerit Comenius.* Reſp. Coram tribunali Dei cauſam agenti: non zelo; ſed metu ac modeſtia, pudore & Numinis reverentia opus eſt. Nec eſt iſte juſtus Dei zelus; ſed ſapientiæ, quam Jacobus dæmoniacam vocat, flabello ſuſcitata bilis: non ignis de ſanctuario, ſed profanus & peregrinus, quem Deus ſacris rebus admiſceri, memorabili ſacerdotum ſupplicio vetuit. *Nimis temerè* Comenius inquit, *gloriam Chriſti & pacem Eccleſiæ amo.* Imo nimis temerè dilectionem erga Chriſtum & Eccleſiam iſti delicatuli jactant, qui & præcepta Chriſti de fraterna caritate ac tolerantia violant, & propter diſſenſum in dogmatibus, quæ rationem noſtram non capere; imo verò iis adverſari Comenius fatetur, pacem Eccleſiæ abrumpunt.

V.

Ibidem ad 4. *§.*

Neganti Annnymo ſeſe ulli ſectæ addictum, non audet fidem derogare Comenius. Verum peſſima fide. Nam utrum verum dicat anonymus, judicium relinquit conſcientiæ ejus ac tempori. Suſpendit igitur, uti ſuprà diximus, in hujus quæſiti deciſione judicium ſuum. Statim tamen eum Sectæ, quam ſibi exagitandam ſumpſit, vel invitum annumerat. Eſtne hoc ſuſpendere judicium, ac rem tempori relinquere? an verò Anonymo mendacium ſtatim ac ſine ulla dilatione objicere? Sed anonymum à mendacii ſuſpicione res ipſa liberat, cum ne in iſto quidem libello ſuo, diſſenſum alicubi ſuum à Socinianis diſſimulet. Idque cum multis aliis in rebus; tum in adjuncta ſimpliciter, indiſtinctè, ac proinde incautè, duabus legitimis normis Reconciliatoris, tertiâ fallaci, & nonniſi interdum certis conditionibus admittendâ Traditionis norma aut potius Teſtimonio. At Comenium in ejuſdem vitii culpa, locus hic convincit. Nam ſi tunc adverſus veriloquium non delinquit cum Anonymum Socinianis annumerat: certè tunc delinquit, cum ſe rem tempori relinquere ait. Si tunc verum dicit; cur id anonymo tribuit; quod ipſi tribuendum eſſe nondum judicavit? Cur aliud loquitur; aliud ſentit?

Quid, ſi quis ex vocula *Tantiſper*, eam excuſationem nectat, quod Anonymus à Comenio non planè aut abſolutè huic ſectæ annumeretur; Sed ad tempus tantum

tantum ; hoc eſt , tantiſper dum inter eos diſputatur , nihil magis ridiculum & iniquum fingi poteſt, quàm ei cum quo diſputes , invito ac reluctanti induere perſonam ; quæ an ipſi verè competat nondum Induens apud ſe conſtituit. Quoquo ſe vertat Comenius Veriloquium in eo deſideratur. Adeo quos ſemel ſpiritus *mendacii* diſcors afflavit in vaticinando eoſdem non dimittit in diſputando ; ita ut ancipitia ac ſibi repugnantia loquentibus , neſcias quando credendum ſit.

Sed cauſam videamus quam affert, cur ipſi liceat anonymum vel invitum Sectæ , quam non probat, annumerare. *Quia nullius* , inquit, *præterquam Socinianæ toto hoc tractatu , cauſam agit , & aliter res non cohæreret.* Primum id quoque ipſum falſum eſt. Cum Menoniſticæ dogmata apud Eccleſias iſtas Polonicas minime recepta , ſatis apertè omnibus proponat atque inſinuet. Deinde cum nulla Chriſtianarum ſecta ſit ; quæ non aliqua cum omnibus communia habeat dogmata ; an æquum eſt , ſi quis opinionem ſuam , cum opinionibus fortè diverſæ ſectæ communem defendat ; eum protinus illi ſectæ annumerari ; aut illius invidia gravari ? At id fit tantiſper ! Licetne, unquam tantiſper falſa proloqui , aut aliquando injuſte falſo criminari dum nobis commodum ſit ; & ut oratio vel Scripta noſtra cohæreant ? Nonne vitioſius hiat oratio noſtra cum Veritati non cohæret ? Quomodo autem per admiſtos huic diſputationi , invito Anonymo , invitos & ipſos Socinianos , res à Comenio ſuſcepta enhæreat , non explicat : Quod arcanum infra commodiori loco , recludemus.

VI.

Ad pag. 4. §. 2:

Nodum in ſcirpo quærit Comenius, hoc eſt, culpam erroris in ordine Normarum Reconciliatoris. Quaſi vero id ſemper prius poni debeat; quod eſt nobilius & excellentius & non aliquando præmittere liceat ; aut præmitti ſoleat , quod eſt tempore prius ; aut notius aut facilius aut aliam aliquam ob cauſam. An ſemper ignobilius eſt , quod præmiſſis ſuccedit ? Sacram Scripturam Normam eſſe omnium nobiliſſimam, vel ideò nemo dubitare poteſt ; quod cum cæteræ interdum fallere poſſint ; ipſa ſemper maneat infallibilis. Ipſa tamen Scriptura ut rectè intelligatur , & explicetur uſu Rationis indiget. Traditionem inter normas ſopiendarum litium Anonymus ſuo periculo recipit ; prælertim indiſtinctam : neque ullis conditionibus limitatam. Quam & *iniquam* eſſe normam ex eo patet : quod & ipſa ſæpe in controverſiam veniat ; ideoque ab Eccleſiis, quas Comenius unice inſectatur , jure repudietur : & *ſuperfluam* quia licet utcinque reciperetur : rata & valida eſſe nequit ſi vel minimum ut ſolet , duabus prioribus normis repugnet. Uti tamen interdum traditione poſſumus tanquam proprio adverſæ partis teſtimonio contrà ipſam ; quia etiam ſuſpectis teſtibus creditur , quando contra ſuæ partis cauſam teſtimonium dicunt , quod hoc loco recte fecerat Anonymus ſi cautius feciſſet. Sed Comenius anſam criminandi captat , & ex eo quod Rationem prius poſuerit Anonymus quàm Scripturam, concludit eum non Scripturam ſed rationem ; primum & imum fidei fundamentum conſtituere. Quod & falſum & calumnioſum , ſed præcipue ineptum eſt. Quaſi verò ut in conſeſſu hominum honeſtorum primus locus vulgò honoratioribus aſſignatur ; ita in diſſertatione de rebus , dum omnes ſimul pronunciari ac poni nequeunt ; præcedentia in verbis ſit honoratioris loci veſtigium.

VII.

Ad pag. 4. §. 3:

Statum quæſtionis , in qua verſatur argumentum Anonymi ſubdole immutat Commenius , ut ambiguitate Lectorem decipiat. Non enim controverſia eſt de Divinitate Chriſti , quam Anonymus non impugnat , ut qui firmiter credat Chriſtum dono patris ſui & naturam & omnipotentiam divinam habere : ita ut merito Deus ſuper omnia benedictus dicatur. Sed quæritur de ſumma & patri æquali ; aut potiùs cum patre eadem divinitate. Quam & Chriſtus ipſe & Apoſtoli , & , ut ex Petavio deduxit Anonymus , primorum duorum ſeculorum Patres , & omnes orthodoxi adverſus Praxeanos , Patri-paſſianos , Sabellianos & alios unanimiter impugnant. Unde intelligitur ; quàm maligna & fallax criminatio ſit, pag. ſequenti in eodem §. impacta Anonymo quod *Chriſtum oppugnet* : qui pro Chriſto potius eminentiam patris præ ſeipſo , manifeſtè aſſerente ; contra ſomnia hæreticorum ex imâ loco , & ultimâ tempore Philoſophiæ Platonicæ fæce , prognatorum , dimicat.

VIII.

Ad pag. 5. §. 8.

Quare Monarchiani vocentur , quos Comenio Socianos indigitare libet ; idem ex Tertulliano didiciſſe ſe fatetur. Fuerunt igitur Tertulliani ævo qui cum Eccleſiis, hodie Sociniani nominis invidiâ aſperſis , idem ſenſerunt. Et ſi fides ipſi Tertulliano habenda eſt , plures tunc Monarchiani in Eccleſia fuere ; quàm Oligarchiani; aut Naturarum ſupra captum humanum eminentium Diribitores & Oeconomi Vide *cap.* III. libri contra Praxean.

Hoc eodem paragrapho ſubnectit Apoſtrophen ad Socinianos , grandi & phalerata ad populum calumnia ſuffarcinatam. « Vos *inquit* , dum Monarchiam ſoli Patri pervicaciter aſſertam vultis & patri « & filio reſiſtitis , nec aliud veſtrum molimen eſt ; « quàm hodiernorum Judæorum & Mahometanorum « qui ſolum quoque Patrem regnare volunt. « Monarchiam autem paulo ante explicuit , Regiam poteſtatem ſub toto cælo ; quàm Meſſiæ dandam fuiſſe Prophetæ prænunciarunt. *Pſal.* II. 8. & LXXII. 8. *Dan.* II. 44. & VII. 14. de qua Chriſtus locutus eſt cum dixit Datam ſibi omnem poteſtate in cælo & in terra. Hanc igitur Monarchiam ita pervicaciter nos patri aſſertam velle , ut filio eripiamus. Ideo verba Judæorum *Luc.* XIX. 14. *Nolumus hunc regnare ſuper nos* , ad nos injurioſe detorquet. Reſp. Nullum magis alienum à nobis crimen fingi potuit ; quam quod hoc loco objectatur. Nolne univerſalem ſuper omnia poteſtatem , hoc eſt , Regni ejus Monarchiam , quam ſervatori noſtro dandam fuiſſe à Prophetis prædictum eſt, ſubtrahere Dominó , aut ullo modo imminuere ? qui eam longe fidelius & conſtantius agnoſcimus & veneramur , quam hic Criminator , qui ex vi ſententiæ ſuæ , poteſtatem ſuper omnia Chriſto dari , aut dandam prædici non potuiſſe , ſentire ac profiteri cogitur ; quandoquidem eam ab omni æternitate ab ipſo habitam , nec unquam depoſitam , contendit. Nos verò non illam modo propter ſpem ac fidem noſtram firmandam liberrimo filii arbitrio plane permiſſam ; Regiam & independentem poteſtatem, in reddendis vel denegandis , militiæ ſuæ bene aut male meritorum ſtipendiis, quam Apoſtolus aliquando Patri reddendam aſſerit, Domino ac Servatori noſtro ex animo tribuimus :

ſed

ſed æternam quoque Regalis Majeſtatis & Exaltationis, licet à Patre dependentem, gubernationem & omni potentiam in immenſum ævi duraturam, cujus imperii finis nunquam erit. Hæccine eſt in nobis renovata Veterum Judæorum Regem hanc aſpernantium rebellio? hæc recentium Judæorum vel Mahometanorum, adverſus Chriſtum (quæ aggreſſi ſumus) molimina? Meritò Deus hujus Balaami imprudentis & inviti voce hoc loco abuſus eſt; ut quando à calumniando retrahi non paſſus eſt, ſaltem non aliis verbis tam capitalem adverſus nos criminationem effutiret; quàm quæ illius enormem culpam, & flagrans nocendi ſtudium, inſontium autem innocentiam palàm omnibus evidentiſſimè prodiderint.

IX.

Ad pag. 10. §. 9.

Technas ad decipiendum ullius Sectæ ſimplicitatem nullas excogitavimus. Quod in manu noſtra non eſt, præſtare non tenemur, ne quis noſtratium à noſtra ſocietate transferat ſe ad alienam. Sed odium quorundam; quo ſolo, omiſſis legitimis Veritatis armis, adverſus nos pugnant, ferax eſt vaniſſimarum ſuſpicionum, & falſarum criminationum; quas in nos ſine ullo veri colore, aut incruſtationis artificio: tantùm fortiter & obſtinatè calumniando; ſine modo effundunt.

X.

Ad pag. 11. §. 2.

Mirum, ſed minime ferendum eſt, Spiritus prophetici mentionem facere auſum, hominem publicè Spiritus pſeudoprophetici defenſi convictum. Anonymus de præteritis aut præſentibus rebus loquitur, dum quos deviaſſe putat, erroris admonet. Sed Drabicius muſto turgidus & bilaris, & tu ejus Adjuncte (hæc enim tibi denominatio à Spiritu neſcio quo, Drabicium alloquente aſſignata & à te recepta eſt) unde nobis futurorum rerum præſcii Spiritus fidem facietis?

XI.

Ibidem §. 13.

Arianorum injurias & crudelitatem, ſi vera ſunt quæ ab hoſtibus eorum memoriæ produntur, unà vobiſcum deteſtamur. Quos Gnoſticus Spiritus in tranſverſum egit; & abjecto ſanctimoniæ ſtudio, fidem in opinionibus & confeſſionibus collocare, eamque carnalibus & illegitimis modis, odiis, conviciis, injuriis, factionibus, oppreſſionibus & Magiſtratus violentia defendere aut propagare docuit. Quid igitur ſentiendum de Comenio, & ſi qui ſunt præterea, qui eodem Spiritu agitante in nos irruunt?

XII.

Ad pag. 14. in reſponſ. ad §. 20.

Quod Comenius refragantem licet, anonymum, tamen obſtinatè nobis annumeraret; accuſabamus hucuſque injuriam; præſertim cum facti hujus cauſam afferret, non modò inſufficientem, ſed & falſam. Nunc in eo facto fraudem quoque deprebendimus. Cum enim Eccleſias noſtras exagitare vellet; nec haberet ullam idoneam ac recentem exagitandi anſam, ſperavit in quibuſdam Anonymi lapſibus, inventurum ſe occaſionem ſpecioſæ in nos invectivæ. Ideò Anonymum obtorto collo ad nos, & ipſos invitos retraxit, In cujus præfatione cum quædam ſuperfluæ jactantiæ veſtigia reperiſſet; in omnes nos eo nomine invehitur, & nos Bullas venti plenas criminatur. Atqui nos alienas culpas, ſi quæ ſunt, præſtare non tenemur; & malignitatem Criminatoris, vel ex eo arguimus, quòd is ex innumeris Eccleſiarum noſtrarum ſcriptis certò ſcire, poterat nos ab ejuſmodi ſcribendi ratione, qua uſus eſt Anonymus eſſe alieniſſimos. In qua aut è trecentis vocabulis extructa periodorum moles, & enormiter hiantia hyperbata Lectores fatigant; aut gloriationis intemperiæ offendunt; aut modus exponendæ Veritatis intricatior, patroni culpa, inſontis cauſæ patrocinio nocet. Nec dubitare poterat: ſi voluntas aut conſenſus Eccleſiarum noſtrarum, in editione hujus libri interveniſſet; innumeras in eo lituras, antequam in lucem prodiret, faciendas fuiſſe. Certè ipſa Traditionis auctoritas, idque ſine ullo Conditionis aut diſtinctionis limite inter normas Reconciliatoris admiſſa; plane eſt adverſus noſtrum omnium mentem atque ſententiam. Et tamen quæcunque in eo diſplicent; audet Communitati noſtræ tribuere, eodem, quem in cæteris rebus adhibuit, pudore. Atque hic demum ſuum illud arcanum prodidit; veram videlicet cauſam, cur Anonymum nobis annumeraverit. Nimirum ut res inter ſe cohærerent. Niſi enim Anonymum unum è nobis feciſſet; culparum Anonymi Criminatio cum criminatione Eccleſiarum noſtrarum, non cohæſiſſet.

XIII.

Ad pag. 16. §. 5.

Ut ad cætera omnia, quæ ad Salutem & proximorum ædificationem pertinent; ita ad fidem & veritatem perſuadendam Chriſtianis omninò Spiritus Sancti auxilio opus eſſe, nec acutam Dialecticam, aut publice receptas & legitimas diſputationis regulas ſufficere cenſemus. Proinde pudeat calumniæ eos, qui tam audacter jactant Spiritum Sanctum apud nos quod agat non habere; & omnes digladiationes noſtras ſolius Dialecticæ ope peragi. Leges diſputandi receptas non rejicimus; ſed ante omnia opem Spiritus Sancti implorandam etiam diſputantibus profitemur.

XIV.

Ad pag. 18. §. 24.

Latet hic quoque occulta calumnia; dum per Anonymi latus omnes lauciare contendit; qui facultatem ſubdendi ſe veritati, libero hominum arbitrio à Deo ſubjici ſentiunt. Enrum quos Deus per Evangelii prædicationem ad Veritatis cognitionem admittit; neminem ſane invitum divinitùs ad veritatem cogi; ſed omnibus ei refragandi libertatem permitti, firmiter credimus. Cæterum non eas vires arbitrio noſtro eribuimus, ut ſine Dei miſericordia & Spiritus ejus ope, primum annunciationem; deinde cognitionem veritatis habere; denique ea obtenta profectum in pietate & conſtantiam, niſi accuratiſſimis precibus auxilium cælitus imploremus impetrare poſſimus.

XV.

Ad pag. 20. §. 27.

Plurima (præcipuè circa Logicas quæſtiones) in

quibus

quibus Anonymus ſtrenuè defendi poteſt, ipſimet defendenda relinquimus. Ea tantum, quæ ad cauſæ nobis communis aut exiſtimationis Eccleſiarum noſtrarum defenſionem faciunt, prætereunda non ſunt. Sed hic ſtatum ſtatum quæſtionis, Comenius, ad falſum & invidioſum ſenſum malignè detorquet. Nec enim de eo inter partes quæritur, An Chriſtus in tanto honore, ut à Chriſtianis habetur, porrò quoque habendus ſit, nec ne: quod & in dubium vocare impium & diſputando aſſerere ſuperfluum eſt. Sed de eo, An ea quæ de Chriſti natura citrà perſpicuam Sacræ Scripturæ revelationem creduntur, vera an falſa ſint. Sacrilegus & impius eſto, quiſquis vel minimum honorem atque adeò divinum Chriſti cultum imminuere auſit. Quapropter nos eo honore & cultu Chriſtum proſequimur, quo major à nemine ipſi deferri poteſt: quia divino & pene eodem quo Patrem ipſum honore colimus. Nec enim tantum divino cultu adoramus: ſed invocamus, & intima animi noſtri ſecreta inſpicientem, veneramur. eumque abſolutum ac independentem, (quia Pater omne judicium filio dedit) ſalutis aut damnationis noſtræ, Judicem, Dominum ac Regem noſtrum eſſe de voluntate Patris confitemur. Maximum tamen cultus & honoris erga eum ſpecimen, in eo collocamus; in quo & ipſi amoris erga ſe certiſſimum ſignum collocat, ut præcepta ejus enixè ſervemus; nec ea in Eccleſiis noſtris violari impune permittamus. Hunc tam ſublimem honorem ipſi de voluntate patris habemus ac deferimus, ac propemodum eundem aut potius fere parem quem patri exhibemus; quia quamvis Chriſto patrem ipſo majorem eſſe affirmanti firmiter credamus, quem tamen patri in religioſis actionibus noſtris cultum ſupra eum quem Chriſto tribuere tenemur, tribuamus, vix habemus; præterquam, quod ut fides habita, ita cultus exhibitus filio, in Patre tanquam prima & ultima rerum cauſa terminetur. Opiniones de ea nativitate Chriſti, cujus in Sacræ Scripturæ hiſtoria non extat; aut de numerica & menti noſtræ repugnante eſſentiarum Unitate; aut de divinarum perſonarum æqualitate, ac cætera quæ aureo Apoſtolorum fundamento è lignis & ſtramine ſuperſtructa ſunt: quia cum injuria gloriæ Dei patris conjuncta, quia ab ipſo Chriſto damnata ſunt; qui ſeſe patri ſuo æqualem eſſe negavit, nihil ad honorem aut cultum Chriſti pertinere arbitramur. Cum enim Chriſtus exaltatus ſit ad gloriam Dei patris *Philip.* II. II. non recipit eum honorem, qui honori patris vel minimum deroget. Nec honor quoque is eſt; ſed vana opinio, aut, ut humana vitia humano quoque vocabulo perſtringamus, ſpreta ab ipſo Chriſto aſſentatio; qui pro rebus quas exigit; inania verba quæ negligit, ſibi dari meritò indignatur: atque ea quanti faciat ſatis *Matth.* VII. 21. 22. 23. oſtendit; dum eos condemnat, qui ei dicunt, Domine Domine; & non faciunt voluntatem patris ejus; qui ſibi Uni ſupremum omnis gloriæ fructum ſepoſuit: Non recipit Chriſtus & eum honorem, qui Eccleſiæ ſponſæ ſuæ nocet; quales ſunt opiniones, quæ ſeipſas deſtruunt; fidem noſtram, ſuborientibus abſurdorum ſcrupulis, ſubruunt; pietatem quædam funditus exciundunt; ſpem reſurrectionis in dubium vocant; Eccleſiam in infinitas diſcordes ſectas comminuunt.

XVI.

Ad pag. 21. *§.* 28.

Puerilis cavillatio in vocibus *Summus* aut *Super omnia.* Poſteriores voces ipſe Paulus explicat I. *Cor.* XV. 27. oſtendens exaltationem Chriſti ſuper omnia; ab exaltante patre proficiſci: ideoque in voce *Omnia* patrem comprehendi non poſſe. Verba igitur iſta interdum abſolutè, interdum relata intelliguntur. Abſolutè *ſummus* & *ſuper omnia* Deus nemo præter patrem dici poteſt; quem ipſe Chriſtus ſeſe majorem agnoſcit. Relate ſeu reſpectu reliquorum omnium, quæ ei pater ſubjecit: Chriſtus quoque ſummus Deus dici poteſt, quia eſt ſuper omnia, excepto Patre. Quæ omnino diſtinguenda qui confundunt; ubi rationibus urgentur; nec habent quod reſpondeant ſtomachantur, & rationum tela in errores ſuos conjecta; in ipſum Chriſtum contorta eſſe calumniantur: Chriſtus autem quia ſuper omnia Deus ac cæleſtis Rex ab omnibus agnoſcitur, extra teli jactum eſt. Sed opinatores cerebroſi trepidant; & ringuntur; atque omiſſis in ſe contortis rationibus quas refellere nec ſciunt, nec poſſunt; eos quibuſcum diſputant conviciis & calumniis proſcindunt, quod unum egregiè norunt.

XVII.

Ad pag. 22. *§.* 30.

Dialecticis artibus contrà Sophiſtas, aut quos tales eſſe putamus uti, natura Religionis noſtræ, ſimplicis alioqui & idiotis quoque obviæ ac patentis, non prohibet. Quod ipſe Comenius facere ubi poteſt, contendit. Quamvis enim religio, ſubtilitatibus non indigeat, tamen ſophiſmata abſque illis aliquando refelli nequeunt. Earum non omnes eſſe capaces fatendum eſt. Sed invectorum in doctrinam Chriſtianam intricatiſſimorum dogmatum, perplexitatem. etiam eorum, qui ipſis implicati tenentur, nemo, nemo, nemo, (quidni enim nos quoque Comenii exemplo trigemina utamur Epizeuxi) capit; & humanum intellectum ea tranſcendere prætendunt. Quomodo igitur ea (ſicuti vera Chriſti dogmata: tantummodo parvulis & idiotis revelata cenſebimus? Sublimitatem vel potius faſtum humanæ ſapientiæ redolent; quæ ex neſcio quibus Triſmegiſtis Numericis Jamblichis Plotinis Chalcidiis hauſta, & ſimpliciſſimæ Chriſti religionis doctrinæ admixta ſunt.

XVIII.

Ad pag. 23. *§.* 31.

Quia Anonymus rationi ſuæ Syllogiſticè concluſæ præmiſit hunc titulum *Primum probationis membrum:* inde concludit Comenius ab ipſo ſuaderi ut in rebus fidei; non à fidei Auctore Deo divinisque teſtimoniis; ſed à nobis ipſis propriæque rationis dictamine, inchoetur. Quæ conſequentia? Annon ipſe adverſarius, ſæpe rationes aut Syllogiſmos ſuos, numeris diſtinguendo ut ordine pergat, à primo incipit. Idcircone id quod præmittitur, quàm quod ſuccedit potius aut nobilius putat? aut ut omnes ab eo neceſſario incipiant ullo modo ſuadet?

Cæteris quæ hoc loco diſſerit, repugnare nolim, præſertim illi monito. *Nemo credat aptiorem ad myſteria divina capienda eſſe illum, qui ſe humanæ ſapientiæ placitis primum inebriavit.* Et tamen primi illi, controverſorum in doctrina Chriſti dogmatum introductores, qui ſuper Apoſtolicum aurum tot lignorum & ſtraminis acervos accumularunt, Juſtinus, Pantænus, Clemens Alexandrinus, & prima Scholæ iſtius urbis cohors, pene omnes prius philoſophi, quàm Chriſtiani fuere. Inſpice ſextum Hiſt. Eccleſ. Euſebii librum; videbis illic quo ſtudio & certamine, quanta contentione, ii qui in Eccleſia celebriores eſſe volebant, Heracles, Origenes, ac tot ejus diſcipuli, antequam in Eccleſiâ docere cœpiſſent, ſeſe philoſophicis doctrinis ingurgitarint. Unde judicari facile poteſt, orthodoxa ſint, an hæretica; Apoſtolica an Gnoſtica dogmata: quæ à Patriarchis Philoſophis profecta ſunt.

XIX.

Ad pag. 26. §. 11.

Si non credis niſi quod vides (corporis aut mentis oculo) quid eſt Fides, ait Comenius? Reſp. Fides præcipuè circa promiſſa Dei, & ea quæ ad ipſa pertinent, verſatur. Quæ licet corporeis oculis noſtris non pateant; nec proponantur; at mentis oculis & proponuntur; & videntur; & proponi ac repræſentari perpetuò deſiderant. Nuſquam nobis præceptum eſt ut abſurdis & ſecum pugnantibus ac rationem ſubvertentibus doctrinis aſſentiamur: ſed ut promiſſis Dei credamus, quo promptius præceptis pareamus, ſæpè injunctum eſt. Non alia ratione Vera & in ſacris literis commendata fides in Eccleſia vitam amiſit; & in putre atque graveolens cadaver migravit: quam cum nomen ejus à Caritate & vitæ ſanctimonia; ad factioſas opiniones, Confeſſiones & profana dogmata tranſlatum eſt.

XX.

Ad pag. 27. §. 111.

Meminimus tamen, nuperrimè aliam nobis *Lucem in tenebris* à Comenio publicè obtruſam; illa, inquam, quorundam prophetarum, ipſo eventu mendacii convicta, vaticinia. Quam lucem *Fatuum ignem* à ſanioribus Theologis apellatam, nondum oblitus eſt. Nam cui dolet, meminit. Sed rationis lumen divinis normandis; (ita loqui Comenio placet) adhibitum, vocare Ignem fatuum: neque Comenio jam integrum, neque æquum eſt. Non integrum in lumen Rationis, cæleſte Dei donum, debacchari, quia jam pag. 3. libri ſui §. 2 Normam illam triplicem, in qua & Ratio comprehenditur, admiſit, his verbis. *Concedo eam tibi, quia concedit Deus*, jubens nos (quod ad primum attinet) *Mente* (hoc eſt, Ratione) *attendere operibus ſuis, etiam in rebus Cognitionem ſui concernentibus Rom.* 1. 20. 1. *Cor.* x. 15. Quæ igitur eſt levitas tam citò reſilire à ſententia? Non æquum eſt. Nam divina oracula ſine uſu rationis, nec intelligi nec explicari poſſunt. Proinde qui à perceptione eorum uſum rationis abigant: conſcii ſibi ſunt abſurdarum, & irrationalium doctrinarum; Ideò nos exarmant ejuſmodi organo, quod ipſorum ulcera detegit. Sed fatuus ſit oportet, qui ſibi lumen iſtud ullis perſuaſionibus extorqueri ſinat. Quæ perſuaſiones potius; quia homines fatuos efficere contendunt, Ignis Fatui nomen merentur. Atque hic quidem ignis Comenium rurſus ad criminandas Eccleſias Polonicas deduxit, & inflamavit, quibus objicit, quod *rejiciant verbum Domini*, Rationem affert, quia omnia illorum non in hoc primum principium, *Deus dixit*: ſed in hoc, *Ratio ſic dictat*, ſe reſolvunt. Quod cum illi falſò ſibi obiici querantur, nullam ultrò probationem affert. Fortaſſe quia Credi ſibi poſtulat. Sed difficile eſt illi in narrando credere; qui fidem in vaticiniis veris à falſis dignoſcendis decoxit. Socinum quoque non alio fine, de Auctoritate Sacræ Scripturæ ſcripſiſſe contendit; niſi ut auctoritatem patrum, & Conciliorum; eòque antiquitatis de Apoſtolica fide teſtimonia, eludere poſſit.

Reſp. Quid mali fecit quod Sacræ Scripturæ; quàm patrum & Conciliorum auctoritati, plus tribuendum cenſuit? At enim facilius ſic ſacram ſcripturam, ad rationis placita flecti poſſe cenſuit. Reſp. Egregium verò ſacræ ſcripturæ patronum Comenium, qui eam Naſi cerei inſtar flecti poſſe putat! Atqui id praxi oſtendit. Reſp. Cedo verò exemplum? Sed promptius factu eſt calumniarum acervos cumulare: quàm earum inſontes convincere.

Ejuſdem aſſeclas ait Sacræ Scripturæ teſtimoniis auctoritatem non ultrà concedere; quàm Ratio permittit, nec alio ſenſu quàm hæc dixit. Reſp. Auctoritatem Scripturæ magis convellunt, qui ipſi ſenſus abſurdos & rationi repugnantes affingunt; quàm qui dignitatem ejus, rectâ & rationabili interpretatione tuentur. O præclarum, & artis ſuæ regularum probè peritum Scripturæ interpretem; qui in ea explicanda ſenſus abſurdos & rationi repugnantes admittit!

XXI.

Ad pag. 28. §. 32.

Digna tanto triumpho; & quæ providentiæ Dei tribui mereatur: Comenio viſa eſt obſervatio, quòd ſe Anonymus Opponentem vocaverit. Taceo puerile in ambiguitate cavillum, quaſi qui in diſputando Opponentis partes ſuſcipit: ilicò Diaboli agatur ſpiritu; cujus totum ſtudium eſt opponere ſe Deo, gloriæ ejus, verbo ejus, Veritati ejus intentionibuſque. Et audet præterea, idque mutato literarum charactere, quaſi notabile & memoriæ infigendum præceptum promulgare, dum ait Quid *enim eſt*, inquit, *in rebus fidei Opponentis ſibi ſumere partes, niſi Diaboli in ſe ſumere partes?* Non tu ipſe Comeni in rebus fidei nobiſcum diſputans, Opponentis tibi partes ſumis, non rationes, Syllogiſmos, argumenta opponis; & quantum potes deſtruere ſententias noſtras contendis? Aut igitur iſtud tuum pronunciatum dele ac deſtrue: aut te Diaboli partes in te ſumere tuomet ore confitere. Vide vero nunquid melius & aſſenſu dignius ſit hoc pronunciatum, quod tuo opponimus. *Quid eſt, inquam nullam vel leviſſimam (qualis hæc fuit) inſontes calumniandi anſam prætermittere, niſi Diaboli in ſe ſumere partes, qui ob habitum in naturam* converſum vel ipſo ſuo nomine Calumniator audit? Ita miſer, tametſi incautam, quæ tibi excidit, aſſertionem tuam revocaveris, poſt tot atroces & falſas criminationes, quin partes Diaboli in te ſumpſeris, non effugies. Adjicis enim & plenis buccis crepas *Omnibus Socinianis hoc Satanicum artificium, opponendi, vellicandi, & in dubium omnia vocandi; adeò perpetuo in uſu & praxi eſſe, ut hac arte Manichæos longè ſuperarint.* Hic ipſe ſtomachus tuus & effuſa bilis, indicio eſt quod tua dogmata, quæ nimium tenere diligis, neſcias defendere. Nec enim adeò moleſte ferres, ea legitimis diſputandi modis oppugnari, ſi tibi aliqua ſpes aut fiducia eſſet, ea abs te defendi poſſe. Nam ut virtus, ita veritas ipſa vulnere vireſcit.

At enim *ſtruere* Dei opus eſt; *deſtruere* Diaboli. Reſp. Atqui & Diabolus multa ſtruit, & ſtruxit, ad quæ deſtruenda Chriſtus venit: & Deus viciſſim multa deſtruit, ut ſtruat potiora: nec veritas, niſi deſtructis erroribus, fideliter aſtrui poteſt. Proinde *deſtruere*, non *ſemper Satanicum* eſt: ſed calumniari & falſis criminibus inſontes inceſſere *ſemper Diabolicum*.

Nos autem quod in rebus fidei, nihil ſtruere videamur, inde fit; quod nobis ſuper aureum fundamenti Apoſtolici, novas ſubſtructiones erigere, religio ſit; metuentibus, ne, quod aliis accidit; loco gemmarum, viles & friabiles, nec ſecum cohærentes, lapillos, aut etiam ſtramen & paleam, ad novi ædificii parietes afferamus. Structa igitur ab Apoſtolis, nobis ſufficiunt.

ſufficiunt. Quæ quia Catholica & omnibus communia ſunt, à nemine oppugnantur. Et hi ſunt fidei noſtræ articuli, Symbolo Apoſtolico comprehenſi, quos aſtruere neceſſe non habemus, quia eos nemo vocare indubium audet. Viderint illi quibus trecentis aut quadringentis poſt annis, nova Symbola ſtruere viſum eſt; quomodo illa defendant, quæ cum Apoſtolico, omnium antiquiſſimo, non cohærent: quanquam ut connecterentur, etiam innumeris abſurdis admiſſis à præſtantiſſimis ingeniis fruſtrà laboratum eſt. Noſtra vero etiam abſque ſubſtructione & tibicinibus ſua mole ſtant: quia à ſapientiſſimis architectis ſemel extructa ſunt. 1. *Cor.* III. 10.

XXII.

Ad pag. 30. §. 33.

Non myſterium oppugnat Anonymus, ſed errorem circa myſterium, nec per rationem ſolam: ſed per lumen Scripturæ. Pro ſuperpondio adjicit & traditionem. Qua fronte igitur, ſolius rationis armis pugnare dicitur? Scripturas ratione illuminandas non dicimus, nec dicere poſſumus; quia eas mentis noſtræ lumen eſſe confitemur. Quis autem lumen, per illud ipſum illuminari dicat; cujus eſt lumen: & quod ipſum tanquam tenebricoſius, à lumine illuminatur? Non ſolemus nos tàm diſſona, & ſe mutuò perimentia aſſerere. Illis hæc relinquimus, qui rationis uſum ab interpretatione Scripturæ proſcribunt, ut poſſint impune falſa & quæ ſecum non cohærent, venditare. Nulla hic noſtra verſutia, nulla fraus, quæ Dei ſapientiâ detegenda ſit. Mendacia deteſtamur, vel ob idipſum quia illis potiſſimum oppugnamur. Teſtis eſt vel hic ipſe irritus Comenii conatus, qui cum nos diſertis verbis profiteamur Rationem Scripturæ lumine illuminandam, audet nos criminari, quod Scripturas per rationem illuminandas doceamus. Quid hoc aliud eſt niſi magna deviatio à veriloquio? Utrumque lumen eſt: utrumque à Deo. Sed Scriptura infallibilis eſt. Ratio interdum falli poteſt. Quod ſi quis obſcurus Sacræ Scripturæ locus illuminandus ſit; non facimus id per Normam ſolius rationis: ſed per normam Sacræ Scripturæ, obſcuritatem illius loci per clariores Sacræ Scripturæ locos explicando. Non ſine ratione quidem. Sed tunc Ratio Sacræ Scripturæ miniſtra eſt; non directrix aut domina, quia ſecundum ipſius Scripturæ ductum ac normam procedit. Illud fidenter aſſerere audemus Rationem quamdiu ſana; quamdiu decepta non eſt; nunquam Sacræ Scripturæ adverſari. Unde viciſſim certò concluditur Revelationem & Scripturam nunquam ſanæ & incorruptæ rationi repugnare. Utrumque enim Dei donum eſt, niſi quod alterum interdum noſtra culpa vitium contrahere poteſt, alterum nunquam. Et ſi quando Sacra Scriptura falſis expoſitionibus obſcuratur: non Scripturæ vitium eſt; ſed Rationis exponentium deceptæ. Non ita Scriptura Rationi opponitur, ut illam unquam à ſe abigat, aut proſcribat. Eſt enim lumen à Deo datum, quod rationem illuminet ac dirigat. Cui tunc lucebit lumen Scripturæ cum Ratio ab ea repelletur? Illiſnè quæ rationem non habent; an qui uſum ejus amiſere? aut (ut ingenua ſimplicitate loquar) Brutiſne & pecudibus? an fatuis & mente captis?

Hoc loco Syllogiſmum Anonymi deſtructurum ſe minaciter proclamat, oblitus quid paulò ante dixerit: Deſtruere opus eſſe Diaboli. Cæterum vereor ut id poſſit. Ita ſerò ad jugulum cauſæ acceſſit; & in calumnias atque ineptias vires effudit. Videbimus tamen

Quid dignum tanto ferat hic promiſſor hiatu?

XXIII.

Ad pag. 32. §. 34.

An non prædixi, Lector, (nam in negotio cum prophetarum Adjunctis divinationi locus eſt) ubi ad jugulum cauſæ ventum fuerit; defeſſum tot criminationibus hominem infeliciter certaturum? Quamvis enim ſeſe alacriter excitare & movere lacertos contendat; dum pæana ante victoriam canit; tamen fatiſcentibus viribus, ſuomet pondere prolapſus, ſolo cervicem affixit. Nam quid ipſi prodeſt inaniſſima jactantia, qua pueriliter de capta præda exultat, non ſemel ingeminans: (Dic Dic inquam, Dic, Teneo te Sophiſta teneo, non te dimittam,) cum cordatus Lector videat & rideat; illum nihil reipſa comprehendiſſe; aut ſi quid ſibi nunc tenere videatur, mox eum damno ſuo dimiſſurum? At interea dum ventos & umbras captat; victoriam hoſti tradidit; qui in hoc primo probationis membro, de ſola Sana ratione ſibi relictâ diſtinctè loquitur. Seorſim autem alterum probationis membrum, hoc eſt, Normam Sacræ Scripturæ, quæ tamen ſine miniſterio rationis adhiberi nequit, alio loco tractat. In quo primo probationis membro; nihil plus anonymo evincere incumbebat, quàm id quod Comenius hoc loco concedit; Homines divina luce nondum illuminatos, quales ſunt Judæi, Turcæ, & alii, vel ipſius Sanæ rationis ductu, ſententiam Anonymi veram eſſe hoc argumento evincere. Nec obſtat quòd Marginalis annotatio ſacræ ſcripturæ mentionem facit: Quia hæc annotatio Titulum proximè præmiſſum ſecuta, utrumque ſimul probationis membrum & utramque normam reſpicit. Sed Anonymus dum primum probationis membrum tractat, non tractat ſecundum: aliàs ſecundi tractationem ſeparatim non adjeciſſet. Præterea Comenius jam ad illud marginale notatum, reſpondere conatus fuerat; nunc verò ad primum (nondum autem ad ſecundum) probationis membrum refellendum acceſſit. Si igitur concedit homines divinæ lucis expertes Turcas, Judæos & alios; dum ſola ſana ratione Duce uſi; argumentum hoc opponunt, rectè argumentari; vicit Anonymus, & fruſtra Comenius, ulterius in hoc primo probationis membro inania verba fundit. Recta enim argumentatio à veritate nunquam recedit; & ſi qua recedit, vitioſam eam eſſe neceſſe eſt. Ita videmus quo reciderint illæ deſtruendi argumenti, quod Anonymus oppoſuit, minæ.

Sed ne Comenii exaltatio, in qua, dum *in acceſſario* (ut ſic loquar) triumphat: victum ſe imprudens, *in principali* non ſenſit; aliquid ſolidi habere videatur, vanitatem ejus oſtendemus.

Primùm in eo; quòd tàm ſuperciliosus Logices magiſter & errorum Logicorum anonymi Cenſor, novam ſed ineptiſſimam diſputandi legem figit; quæ ex omnibus Auditoriis explodi & exſibilari digna eſt. Nimirum ſi quis argumentum proponat, quod reſpondenti negotium faceſſat (quale hoc fuiſſe ex eo apparet, quod ipſi Comenius vinciendas manus dederit) Licere Reſpondenti tanti Logici exemplo, à legitima reſponſione ad examinandum opponentem tranſilire, quærendo quis te ſic argumentari docuit? & niſi Doctorem oſtenderit, jam opponentem captum, jam reſpondentis caſſibus teneri. Quis nobis tàm æqua diſputandi jura præſcribit? An illa tamdiu expectata omnigena Panſophiæ eruditio? Bene eſt, quod iſta virguncula, indotata, innupta ſorore interiit, ſi talia nobis ſapientiæ ſuæ inſtituta erat traditura.

Deinde ſi in eo proram & puppim diſputandi Comenius ponit ut ſyllogiſmorum noſtrorum, in ſcripturis

efficiente, inferior eſſe dignoſcatur. Quarta ſi vox Fuit; (ut æquum eſt) abſque ambiguitate, tam in ſubjecto, quàm in prædicato idem ſignificat, veriſſima eſt. Quinta & ſexta abſolutiſſimè veræ ſunt. Septima, ſi *eſſe in mundo* in prædicato de propriè dicta præſentia accipiatur; uti neceſſe eſt, cum in ſubjecto abire è mundo; itidem de propriè dicto abitu ſumatur, veriſſima eſt. Ita quæcunque æquipollentes noſtræ ſunt, veriſſimæ ſunt; quæ falſæ deprehenduntur, noſtris non æquipollent. Stat igitur ſua mole firmiter propoſitio noſtra & irritos arietum ac tormentorum Comenii ictus, cauda vulpinâ detergit.

XXVII.

Ibid. §. 2.

De Minore cui litem movere propoſuerat; perplexè loquitur ut eam quoque evertiſſe videri poſſet. Sed quam negare aut falſi arguere nullo modo potuit; rectius & ſimplicius egiſſet; ſi eâ, quam in Aſſumptionibus, duarum ſupra propoſitarum à ſe æquipollentiam exprimit diſtinctione eam diſtinxiſſet, fatendo Chriſtum quidem fuiſſe hominem & paſſum & mortuum eſſe ſecundum carnem; ſed eſſe Deum benedictum *ſuper omnia*, hoc eſt, *ſummum* ſecundum ſpiritum ſanctificationis *Rom.* 1. Sed quia timuit, ne applicatio diſtinctionis hujus ad argumentum propoſitum; proderet ingentem diſſimilitudinem inter hanc diſtinctionem & eam quæ ab illis vulgò uſurpatur; ſatis aſtute tàm diſtinctione quam applicatione ejus abſtinuit. Et ita neque negando, neque diſtinguendo minorem incolumem reliquit. At nos diſtinctionem quam ex locis *Rom.* 1. & *Rom.* 9. affert libenter recipimus, ſed à vulgari diſtinctione inter divinam & humanam naturam, toto cælo abeſſe oſtendimus. Quia in iſta poſteriori adverſariorum diſtinctione, divina natura, non ſimpliciter divinitatem; ſed ſupremam & altiſſimam, eandemque numero cum paterna & reſurrectione imo nativitate Chriſti antiquiorem eſſentiam, & divinitatem denotat. At in priori, Spiritus ſanctificationis illam Chriſti divinitatem ſignificat; quæ mortem & reſurrectionem ejus conſecuta eſt; propter verba à Paulo addita ex reſurrectione à mortuis. Non negamus igitur nos in ipſo quoque Chriſto divinam ejus naturam ab humana diſtingui poſſe: ſed ſecundum diverſa tempora. Natus enim homo eſt, & quamvis ex cæleſti ſtirpe, hoc eſt, Spiritu Sancto conceptus eſt; quamdiu tamen mortalem naturam habuit; quamvis propter effuſam in eum Spiritus Sancti copiam; & datam maximam poteſtatem eſſet in forma Dei; & cum Deo quaſi paria faceret; verè tamen ac propriè homo fuit; quantum ad naturam humanam, excepta peccati culpa, ab aliis non differens. Sed cum iterum ex reſurrectione renatus exaltatus; primogenitus novæ creaturæ & perfectiſſima ratione filius Dei quaſi genitus eſt; propriè loquendo deſiit eſſe homo; & divinæ naturæ imo omnipotentiæ, particeps factus, verus ac proprie dictus, ac benedictus ſuper omnia (uno patre excepto) Deus in ſecula ſeculorum vivit. Nihil igitur diſtinctio ex verbis Pauli deprompta; adverſus nos aut argumentum noſtrum pugnat; At diſtinctio vulgata quia id pro conceſſo ſumit, quod nos oppugnamus, principium petit, & meritò à nobis reiicitur. Ita in oppugnanda quoque minore, irritus Comenii conatus apparuit.

XXVIII.

Ad pag. 34. §. 6.

Poſt irritos in præmiſſis oppugnandis conatus, *ferum* eſt concluſionem aggredi; quia vi præmiſſarum firmiter conſiſtit. Et profectò ad concluſionem oppugnandam qui deſcendit: facilè fatetur, præmiſſas non eſſe bona fide expugnatas. Nam quid opus eſt ſuperfluum laborem ſuſcipere; cum vel unâ præmiſſarum convulſâ, ipſa per ſe Concluſio corruat. Ad ea verò quæ hic Comenius affert ſatis eſt dicere. Quia nunc omnia quæcunque Pater Domini noſtri Jeſu Chriſti, in Eccleſia facit, per filium facit, nihil mirum eſt quæ olim de Patre (idem in veteri Eccleſia faciente) dicta ſunt; nunc de filio quoque dici: imo & nunc quæ fiunt omnia non minùs filio quam Patri, & contrà tribui poſſe, eo tamen diſcrimine, ut cuncta tribuantur Patri tanquam cauſæ primæ ex qua omnia; filio verò tanquam cauſæ ſecundæ per quam omnia.

XXIX.

Ad pag. 36. *Syllog.* 1.

Non omnia quæ in Anonymum jacit Comenius refellenda ſuſcipimus; quem non deſore defenſioni ſui ſperamus. Ea tantum quæ vel ad communis cauſæ jugulum; vel ad inſigniores quibus Eccleſiæ noſtræ petuntur calumnias pertinent, attingemus. Trium igitur Syllogiſmorum primum, quo vulgata in Chriſto divinæ & humanæ naturæ diſtinctio adverſus nos probari tentatur, principiò aggrediemur. Quem adverſus nos aut argumentum noſtrum nihil pugnare, paulò ante ſatis demonſtravimus; cum nos in Chriſto utramque naturam, quamvis diverſis temporibus, agnoſcamus. Nihil mirum igitur, quòd Sacra Scriptura de eo, nunc tanquam homine; qui & verè & propriè, dum eſſet mortalis, ſic dici potuit: nunc tanquam de Deo; qui vere & propriè poſt reſurrectionem & exaltationem talis fuit; diverſimodè loquatur. Verum ſi Comenius Syllogiſmum hunc, ut adverſus nos militare poſſit, ità correxerit, ut ſic ſonet. De quo ſubjecto ſcriptura; nunc tanquam de homine; nunc tanquam de abſolutiſſime ſummo Deo; qui nullum parem, aut ſuperiorem habeat loquitur; hunc & hominem & ſupremum ſimul eodemque tempore Deum eſſe neceſſe eſt.

Atqui de Chriſto. Ergo.

Tunc utramque præmiſſarum falſam eſſe oſtendimus. Majorem duas ob cauſas. Primo. Quia & de Miniſtris ſummi Dei, per quos is aliquid facit; ſæpe loquitur Scriptura tanquam de Summo Deo. Ut de Angelo qui in rubo apparuit: & qui cum Abraamo paulo ante Sodomæ excidium collocutus eſt: item de iis qui Moſi legem tradidere. Quanto meliori jure Sacra Scriptura ſic loqui de filio poteſt, propter longè arctiorem, patris cum filio, quàm cum Angelis conjunctionem *Heb.* 1. Et tamen ut Angeli non idcircò ſunt Summi Dii: ita & filius non ideò deſinit eſſe minor patre: aut etiam ſubjectus Patri 1. *Cor.* xv. Secundo. Fingamus, (quod eſt impoſſibile) de uno ſubjecto verè dici poſſe; quòd ſit & Homo & Deus ſummus tamen id uno eodemque tempore, de illo verè prædicari non poſſet propter contradictionem in adjecto.

Minor autem falſa eſt, quia non poteſt dari locus Sacræ Scripturæ ejuſmodi qui hanc ſupremam & abſolutiſſimè intellectam, patri æqualem divinitatem Domino noſtro tribuat. Quod ſi quid uſpiam

in hanc ſententiam Sacra Scriptura loqui videtur, obſcuritas hujus loci. ne male intelligatur ab ipſa Scriptura mille aliis locis ejuſdem clariſſimè illuſtratur.

XXX.

Ad pag. 37. §. 2.

In ſecundo Syllogiſmo; integro pudore & ſalva Comenii reverentiâ, Minorem negamus. Jam enim ſupra Sectione noſtra XXVII. demonſtravimus, inter naturam patri coeſſentialem & Spiritum ſanctificationis ex reſurrectione à mortuis, quanta ſit differentia. Non igitur Comenius ipſiſſimâ Scripturarum diſtinctione utitur; ſed petit Principium.

XXXI.

Ibid. Syllog. 3.

Recipimus libenter hanc conditionem; ut de omnibus myſteriis fidei, præcipuè de patris, & filii divinitate, non verbis quæ humana ſapientia & philoſophia introduxit; ſed quæ Spiritus Sanctus in ſacris literis docet, ſolis duntaxat utamur. Nam ſicubi hucuſque ad peregrina & inuſitata, in doctrina Evangelii vocabula deſcendimus, non noſtra culpa eſt; ſed eorum qui cum novis opinionibus, nova vocabula invexêre. Neceſſitas igitur expreſſit, ut refellendo peregrinas opiniones, peregrina quoque quibus exprimuntur vocabula tangeremus. Non igitur adverſus nos Syllogiſmus hic, ſed adverſus Comenium militat; qui ſententiam tuetur quæ abſque novis vocabulis non modo defendi; ſed ne proponi quidem ſufficienter aut explicari poteſt. Philoſophica dogmata nos nulla fovemus, ſolos fidei articulos, Scriptura & Apoſtolico Symbolo comprehenſos, urgentes, quos & alii omnes recipere coguntur; quia Catholici ſunt & communes omnibus: ſed eos quidam cum privatis ſuis philoſophicis & recentius ſubintroductis articulis fruſtrà, *ſed non gratis*, conciliare conantur. Audite id omnes homines (ait hoc loco Comenius) cui nos quoque ſuffragantes, cunctos ad audiendum invitamus. Quibus hanc majorem Comenii propoſitionem, trutinandam proponimus.

Quicunque de myſteriis fidei, non verbis quæ Spiritus Sanctus in Sacris literis, ſed quæ humana ſapientia docet, loqui amat, ille à Scripturia, à Spiritu Sancto, à Chriſto, ab Eccleſia Apoſtatat.

Subſumimus nos minorem. Atqui errorum Comenii patroni, de myſteriis fidei non verbis Spiritus Sancti aut Sacræ Scripturæ; ſed peregrinis & in Sacra Scriptura inauditis, quæ humanæ ſapientiæ & placita redolent, loqui amant. Nam quid ſibi volunt in eorum Theologia, perſonarum, eſſentiarum, Unionis hypoſtaticæ, Homouſii, Incarnationis, inhumanationis, communicationis idiomatum & ſexcenta alia, ignota priſco ævo & tanto poſt Apoſtolos nata vocabula?

Ergo errorum Comenii patroni, à Sacra Scriptura, à Spiritu Sancto, ab Apoſtolis, ab Eccleſia apoſtatant; quando id verbi apud Cyprianum Comenio placuit.

Enimvero non uſquequaque nobis probatur hæc argumentatio; quia de iis qui ſuper auro & gemmis Apoſtolicis, lignea vel ſtraminea tabulata extruxerunt, unà cum Apoſtolo 1. *Cor.* III.: multò verò magis de iis quos præcedentium grex; & tàm longi ævi canities decepit; mitius ſentimus & loquimur. Sed vis Comeniani Syllogiſmi, quæ tota in Majore ipſius propoſitione latet; quàm ipſi Comenio & qui cum eò ſentiunt, ſit metuenda, oſtendere voluimus.

XXXII.

Ad pag. 39. §. 36.

Nullam vere Theologiæ partem oppugnat Anonymus, ſed tantum unam, in uno ejus articulo aberrationem. Eamque non unico iſta de Diſparatis axiomate; ſed pluribus aliis de contrariis & contradicentibus regulis. Ideò enim diſparata de uno ſubjecto non prædicantur; quia contrarias imo contradicentes ſibi proprietates habent. Oppugnat item communiſſimo illo & latè patente principio, quod falſa & abſurda eſſe indicat; quæcunque implicant contradictionem.

XXXIII.

Ibidem.

Tametſi quicquid boni ulla Creatura in ſe habet; ſcit, vult, poteſt, totum id habeat ſciat, velit, poſſit Deus infinito modo perfectius & eminentius: non idcircò tamen Deus erit omnia. Quia multæ creaturæ ſunt viles, invalidæ, imperfectæ; ſed præcipuè culpâ ſua evaſerunt pravæ & vitioſæ; quæ (ut Logicè loquamur) neque ſubjectum neque prædicatum Dei ingredi poſſunt. Non ægre fert Deus ejuſmodi laudes ſibi non tribui, in quibus occultæ ejus contumeliæ latent. An in Deo quoque ſunt omnia mala vel eorum cauſæ? & quidem ita ut de Deo prædicentur? Id volunt, qui omnia quæ eveniunt, non modo evenire potuiſſe: ſed neceſſariò; & immutabili Dei deſtinatione eveniſſe, docent. Illud quoque fortaſſe per hoc paradoxon venantur: ut humanis mentibus perſuadeatur; nihil eſſe abſurdi Deum hominem fieri: qui jam per eorum loquendi modum fuerit omnia, proinde & homo.

Sed hujuſmodi loquendi rationes, nihil aliud ſunt quam gerræ, tricæ, affaniæ & omnia, quæ in iſto libello, alicubi Comenius ex ſuis Locis communibus, ne ibi meritis labor periret congeſſit, bumbatorum ſynonyma.

XXXIV.

Ad pag. 40. §. 1.2.3.4.5.6.

Regula Logica de Diſparatis; loquitur de enunciationibus veris & propriè dictis, hoc eſt, quorum prædicatum de ſubjecto, propriâ prædicatur: non autem de falſis, impropriis; & interdum tropica catachreſi figuratis; qualia ſunt exempla, quibus evertere hujus regulæ univerſalitatem Comenius contendit. Ad Rhetoricam pertinent enunciationes coloratæ. Logica ut ambiguas non admittit niſi diſtinctas: ita nec impropriè loquentes niſi ad proprias reductas, in quibus ſcilicet prædicatum de ſubjecto, propriè dicitur. Hoccine tantum Logicum Comenium ignoraſſe, aut, (quod pejus eſt,) diſſimulaſſe?

Sed exempla ab eo allata qualia ſint videamus.

1. Hominem eſſe corpus; aut Spiritum ſeparatum; non minùs falſum eſt: quam Totum eſſe unam ſui partem: quæ nullo modo de Toto prædicari poteſt; quamvis de illo partes ſimul ſumptæ interdum verè prædicentur. Ut cum dicitur Homo eſt Corpus ſimul & Spiritus: nihil falſi habet hæc propoſitio, ſed ad regulam non pertinet; quæ loquitur de duobus prædicatis diſparatis ſeorſim, hoc eſt,

in duabus enunciationibus de uno ſubjecto enunciatis. Ubi autem ſimul ſumptæ partes, de Toto prædicantur; una eſt enunciatio; utrumque diſparatum tanquàm partes in prædicato conjunctim comprehendens.

II. Vinum eſt aqua, & Vinum eſt ignis. Propoſitiones iſtæ aut falſæ ſunt; aut admodum catachreſticè enunciatæ. Neque enim aqua, aut ignis eſt prædicabile de vino; cum nec ſit genus ejus, nec ſpecies, nec accidens; nec proprium.

III. Idem propemodum de Cereviſia dicendum, de qua tametſi potus ſit prædicabilis tanquam genus; at cibus nullo modo. ita ut ſi de cereviſia dici poſſit Cibus; etiam de potu neceſſario dici poſſet.

IV. Quartum exemplum eſt ſophiſticum, & planè idem cum eo de quo num. 1. diximus; ubi partes ſimul ſumptæ de Toto in una enunciatione prædicantur: cum Regula de duabus enunciationibus loquatur. Vide ſuprà.

V. Inveni crumenam & inveni pecuniam. Reſp. Si propoſitiones iſtæ Logicè examinentur, neque crumena neque pecunia poteſt eſſe inventionis prædicatum; quia neutrum eſt de illo prædicabile, ullo eorum quos recenſuimus modo. Potius inventio ut accidens de utroque eſt prædicabilis. Sed tunc exemplum non quadrabit ad Regulam, quia in eo non duo diſparata de uno ſubjecto; ſed unum accidens de duobus diſparatis prædicabitur.

VI. Angelus in humano corpore apparens, non poteſt dici Vir aut juvenis verè; niſi impropriè & ſecundum quid. Non igitur exemplum hoc quadrabit ad Regulam.

Quæ cuncta ſi agnoſcere cunctabitur Comenius, ne reſipiſcat agnoſcet prudens Lector; & erubeſcendum Comenio relinquet, quod Logicorum diſputatorum cenſuram profeſſus, doctrinam de prædicabilibus in limine Logicæ ſitam, aut ignoraverit aut oblivioni tradiderit; aut quod peſſimum eſt, no ram ſibi ſciens prudenſque diſſimulaverit. Intereà de Diſparatis regula firma ſtat, & inexpugnabilis.

XXXV.

Ad pag. 44. *§.* 42.

Finiti ad infinitum nullam proportionem fatemur. Non ideò tamen Ratio noſtra *finita* dum ſana eſt, & in ſuo naturali ſtatu, finitum ab infinito dignoſcere nequit; Imo vel ob ipſam iſtam regulam tantò facilius poteſt. Cum enim infinitum fines nullos habeat: Ratio verò noſtra finitæ rei fines, ac limites, quibus circumſcripta eſt, aſſequi poſſit; tantò promptius dignoſcere poteſt; illam rem finitam non eſſe infinitam. Et hoc ipſo principio argumentatio noſtra ſuffulta eſt. Qui enim natus eſt homo, (ut cætera taceam) finitus non poteſt eſſe ſummus omnium Deus; qui ipſi Comenio eſt infinitus. alias finitum eſſet infinitum: haberet fines & non haberet: & contradictionem implicantia poſſent eſſe vera.

Deinde ſi res divinæ, hoc eſt, cognitionem voluntatis Dei concernentes, modulum rationis ac mentis noſtræ excedunt, cur Comenius ſuprà pagina 3. ſui libri §. 2. in triplici Reconciliatoris norma ſanam etiam rationem admiſit. & quidem ex mente Dei, addita ratione quod *Mente attendere* jubeat *Deus operibus ſuis, etiam in rebus Cognitionem ſui concernentibus*, & citatis locis *Rom.* 1. 20. & 1. *Cor.* x. 15.? Sed illic quidem rectè Comenius ſenſit. Quamvis enim Deus ipſe, ratione naturæ, potentiæ, perfectionis ſuæ, infinitus ſit; adeò ut omnibus numeris perfecta cognitio ejus modulum infirmitatis humanæ; præſertim organis nobilioribus deſtitutæ, ſuperet: tamen ea quæ à nobis de ſe cognoſci voluit; ne captum quidem noſtrum ſuperare voluit; tantum abeſt ut rationi noſtræ adverſari permiſerit. Ergo ſi qua reperiantur; quæ captui mentis noſtræ: præſertim luce revelationis illuminatæ, adverſentur aut adverſari videantur: aut falſa ſunt; aut certe ea Deus à nobis cognoſci noluit, aut eorum cognitionem à nobis ſaltem non exigit. Neque enim Deus mentem aut fidem noſtram onerat rebus perceptu impoſſibilibus: nec uſquam præcipit ut abſurda & rationi adverſantia credamus: Sed ea, quæ nobis ſcienda & credenda propoſita & imperata ſunt; pertinent aut ad promiſſa, aut ad præcepta religionis, quæ non difficulter percipi poſſunt. Qualis eſt, exempli gratiâ, ad æternam vitam reſurrectio. Cujus etiamſi modus atque ratio nobis à Paulo 1. *Cor.* xv. ita explicata ſit; ut omnes dubitandi ſcrupuli exempti videantur; ſi quis tamen adeò hebeſſit, ut modum, & rationem ejus non intelligat; non plus ab eo requiritur quàm ut rem ipſam credat; cujus manifeſtum exemplum in Chriſto, jam admirabili potentia Dei reſuſcitato, glorificato, & exaltato extat. Eſſentiæ quidem & naturæ Dei infinitæ, diſtincta & omnibus numeris abſoluta Cognitio; aut de ipſa aliquæ opiniones & dogmata, ubi nobis præcepta ſint non reperimus. Quo magis miramur, cum adverſarii noſtri toties; hinc infirmum & humilem mentis noſtræ captum eſſe inculcent; illinc myſteriorum in ſymbolis poſterioribus propoſitorum perceptionem rationi noſtræ imperceptibilem eſſe aſſerant; primùm cur auſi ſint, & quidem totis poſt Apoſtolos ſeculis, eò ſcandere quo menti humanæ aditum præcluſum jactant. Deinde cur eorum credendorum neceſſitatem imponant omnibus; quæ cum ſanæ rationi adverſentur; apertè in ſacris literis revelata non ſunt, ut apparet ex omnibus Sacræ Scripturæ locis, unde ſua firmamenta petunt; quibus nihil obſcurius eſt; niſi à manifeſtiſſimis aliis ejuſdem Scripturæ locis pro nobis militantibus illuſtrarentur.

XXXVI.

Ad pag. 45. *§.* 43.

Fruſtrà vobiſcum, (ait & calumnioſè inſultat Comenius) de fide & myſteriis diſputamus, qui fide & myſteriis caretis. Reſp. Hoc ſi verum eſſet, tantò magis nobiſcum de fide & myſteriis diſputandum eſſet; ut eorum participes fieremus. Ne Apoſtoli quidem prædicare abſque oppoſitione contrà diſputantium ſolebant, ut ex Stephani & Pauli prædicationibus patet. Nec tamen à prædicatione & diſputatione cum iis abſtinebant, qui fide & myſteriis carebant. Sed hæc iniqua & malitioſa eſt noſtri criminatio. Myſteria habemus & ſanctè veneramur, ſed Sacra, è Scripturis & prædicatione Apoſtolica; non profana ex Ethniciſmi lacunis hauſta. Diſtinctionem ex *Rom.* 1. & IX. *capitibus* depromptam, longè à veſtra quâ utimini abire; nec adverſus argumentationem noſtram pugnare, jam oſtendimus.

XXXVII.

Ad pag. 46. *§.* 43.

Si ratio, (ut ais Comeni) irregenita; aut (ut explicas) verbo Dei nondum illuſtrata; contra Deum

& verbum ejus eſt : cur igitur ſuprà inter Normas Reconciliatoris; Rationem ſanam, Sacræ Scripturæ contradiſtinctam, admiſiſti? Sententia tua omni Proteo ac Vertumno mutabilior eſt. Errores eorum, qui ratione pravè utantur; Rationi ipſi ſibi relictæ tribuendi non ſunt, ſed pravè utentium culpæ. Non eſt errorum culpa, in Rationem, præſtantiſſimum Dei donum, ſed in abutentium eâ pravitatem conferenda. Aliàs excuſabiles eſſent gentes, quas Paulus *Rom.* 1. arguit, quod fœda idololatriæ & morum diſſolutionis labe pollutæ fuerint; ſi rationis lumen, revelatione nondum illuſtratum, erat adverſum Deo & verbo ejus: atque adeò omni veritati. Sapientia hominum, quæ apud Deum ſtultitia eſt 1. *Cor.* 12, non lumen rationis, ſed tenebras jam errantis rationis deſignat. Lumen rationis deſcendit à patre luminum, ideo ſtultitia eſſe nequit.

XXXVIII.

Ad pag. 47. & 48. *§.* 45.

Rectè aſſerit anonymus, quicquid adverſum eſt *rationi*, falſum eſſe & impoſſibile. Contrà quam univerſalem aſſertionem allatæ à Comenio exceptiones & inſtantiæ, nullius ſunt momenti. Non enim de eadem Ratione loquuntur, de qua loquitur Univerſalis aſſertio. Quæ primum Rationem Sanam, necdum culpâ hominum deceptam & errantem intelligit. Deinde Communem omnium hominum (additum enim eſt ab Anonymo *Sana omnium hominum ratio*) non ſingularem Ariſtotelis, aut Platonis aut, Galeni; in quibuſdam eorum opinionibus hallucinantem. Manet igitur firmâ & Univerſalis hæc Anonymi aſſertio; ut ex eâ ſubſumi, quoties opus eſt, aſſumptiones queant, & firmiter contra Sophiſtas concludi poſſit.

XXXIX.

Ad pag. 49. *§. eodem.*

Nos verò optamus, ut ad hanc Criminatoris Apoſtrophen concurrat omnis populus Chriſtianus. Certè longè meliori jure exclamabimus: Videte Fideles; quàm infidelis ſit hic monitor, qui Eccleſias in Polonia afflictas, capitali calumnia appetit. Quia vel Typographo mendum ſubrepſit; vel deſcriptor hallucinatus eſt: vel etiam Anonymo, (qui ſe ex eorum Eccleſiis non eſſe fatetur) per incuriam aut imprudenti vocula (alii) excidit, ideonè in totam Eccleſiam, quæ eorum, qui ad ſe non pertinent, culpam præſtare non tenetur, debacchandum eſt? Atqui tu Comeni non credis? aut certè nondum credis, Anonymum eſſe Socinianum, quia rem iſtam tempori reliquiſti: niſi forte tunc quoque, cum ea de re judicium ſuſpendebas, tibi credendum non fuit. Cur igitur, nunc aliud credis, aliud credere te & quidem publicè, præ te fers, homo omnium incautiſſime, qui dedecora tua, etiam advocata concione, toti fidelium populo, conſpuenda proponis. Quid magis hic miter. Odii acerbitatem; cujus ſatiandi libidine, tàm vilis tibi fuit exiſtimatio tua? an impudentiæ confidentiam; quæ in tàm manifeſto crimine, calumniam hanc deprehendi non timuit? Sed fruſtrà pudorem requirimus in ea fronte; quæ tot ſtigmatum cicatricibus, ſeſe contra verecundiam munivit.

Nos Chriſtum, non in alienis, privatorum & à nobis abalienatorum hallucinationibus; ſed in publica fidelium concione, non alieno, ſed noſtro genuino ore; Supremum, tàm errantium quàm orthodoxorum, vitæ neciſque æternæ Dominum & Judicem, & ſuper omnia Deum à Patre conſtitutum, & omnipotentem, divino cultu ab omnibus adorandum & invocandum humillimè confitemur. Quem de divino ſolio ſuo, impio facinore detraheret: quiſquis in miniſtrorum ejus, Principum in cælis Archangelorum, (qui glorioſiſſimâ in cælo exaltatione fruuntur:) Multò magis autem Apoſtolorum & Prophetarum; (quibus ea fruenda adhuc deſtinata ac repoſita eſt.) & multò maximè promiſcuam fidelium (ſint quamlibet orthodoxiſſimi) turbam conjicere auderet.

XL.

Ad pag. 50. *§.* 46.

Multos in homines hoc ſcripto Comenius injurium ſe oſtendit. Sed nemini plus nocuit, quàm cauſæ, quam tuetur, exiſtimationi. Quam non aliter defendit; niſi odio & calumniis, quæ non ſunt legitima veritatis arma: verum genuina ac certiſſima errorum indicia, & miſera refugia. Quid autem miremur Anonymum, qui eum diſputando ad laſſitudinem exercet; ab eo perpetuis calumniis admorderi? quum iiſdem dentibus eos quoque appetat; qui hucuſque ipſi nullam moleſtiam exhibuere? Sed hoc loco Comenius Anonymum ejuſmodi calumnia mordet; quam non modò ſcit: ſed ipſe publicè hoc libello profeſſus eſt, falſam eſſe. Non unicam enim, ſed triplicem normam in limine libri ab Anonymo ſtatui; & quidem rectè, atque ex mente Dei profeſſus eſt. pag. 3. Cur ergo Rationem, pro unica ab illo normâ, obtrudi criminatur? Excipiet Comenius, ſeſe non negare unâ plures normas ab eo ſtatui; ſed inter eas unicam infallibilem, hoc eſt, Rationem. Non excuſatur iſto modo calumnia; ſed culpa ejus intenditur. Cum enim Sacra Scriptura, inter iſtas tres normas, utriuſque partis conſenſu poſita ſit: ſi inter illas, ſolam & unicam rationem, normam, infallibilem Anonymus ſtatuit: certè Sacram Scripturam normam fallibilem, ab eo ſtatui neceſſe eſt. Quo quid magis intolerandum fingi poteſt; cum ejus blaſphemiæ; in toto Anonymi ſcripto, nec vola, nec veſtigium extet. Quæ à revelatione Dei veniunt, Rationis Magiſterium non agnoſcunt, ſed ſine ejuſdem miniſterio percipi & aliis tradi nequeunt. Verum & à revelatione venientia: ita à Deo proponuntur; ut rationis humanæ captum non ſuperent; multò minùs evertant. Novit enim is capacitatem Rationis noſtræ, nec in eam plus, quam capere poſſit, infundit; nec aliâ nobiſcum lingua loquitur; niſi ea, quæ à nobis intelligi poſſit. Neque ratio noſtra in omnibus etiam altioribus & obſcurioribus ſe unicam eſſe normam aut menſuram prætendit; ſed revelationis auxilium implorat. Quæ tamen ita ſunt manifeſta, ut vel ipſa ſibimetipſi relicta, falſa eſſe videat; meritò de iis judicium ferre non recuſat. Errores in Matheſi (quæ apertiſſimis demonſtrationibus ſubnixa eſt) neque Rationis, neque Mathematicæ doctrinæ, ſed ipſorum Mathematicorum culpâ, interdum ſubrepunt; in quibus aut naturæ hebetudo, aut artis inſcitia intervenit; aut etiam pravitas alicujus affectus, ambitionis, philautiæ, odii, iracundiæ, cupiditatis tenebræ defæcatiſſimam quandoque ingenii lucem obſcurant. Idem de reliquis ſcientiis dictum eſto. Nec tamen ideò Ratio rerum Mathematicarum aut aliarum humanarum judicandarum norma eſſe deſinit, etiam nulla Sacræ Scripturæ ope adjuta. In divinis autem, ſi qua ſint ita ſublimia; ut ad ea ipſa per ſe ratio ſcandere non potuiſſet; ubi tamen divinitùs Rationi propoſita ſunt; adeò rationem non evertunt; ut eam potius reficiant & vegetent; & perfectiorem reddant.

Proinde

Proinde quæcunque propoſita rationi, adverſantur, & eam evertant, facile & recte Ratio colligit, ea non eſſe divinitùs revelata. Nam quod ſapientia humana divinæ adverſari in Sacra Scriptura dicitur, non illic Ratio ſana per ſapientiam humanam, ſed errores Rationis, ſæpe epidemici, quales & iſti ſunt quos oppugnamus, deſignantur.

XLI:

Ad pag. 51. *§.* 47.

Probavit Anonymus abſurda & repugnantia Rationi ſive in Naturalibus, ſive in divinis, eſſe falſa; quia ſe mutuo perimunt nec poſſunt ſimul ſtare. Reſpondet Comenius hoc nihil eſſe puta, falſum eſſe. Nec addita cauſa cur nihil aut falſum ſit, amota Concluſione anonymi ſubſtituit ſuam dum ait. *Ita dicendum eſt. Omnia verè abſurda falſa ſunt, ſive in naturalibus ſive in divinis.* Reſp. Imo verò Comenius ità reſpondendo nihil dixiſſe convincitur; Quia profeſſus ſe aliquid verius in locum ejus Concluſionis quam damnat, repoſiturum, nihil ad eam addit; nec aliud concludit, quàm Anonymus. Nam & Anonymus non de apparenti ſed verâ abſurditate locutus eſt. Quo poſito Concluſio anonymi cum Comenii concluſione, & reipſa & verbis eadem eſt. quæ (anonymi) ſic ſonat. *Probatum manet, omnia abſurda rationi* (puta verè, non apparenter) *eſſe falſa, ſive ſtatuantur in divinis ſive in naturalibus.* Ecquid differant hæ Concluſiones? Ergo jam lis inter partes compoſita eſt.

Sed quia errorum defenſores ſibi nunquam conſtant, incipit pœnitere Comenium, quod vi veritatis adactus, illud idem conceſſerit; quod aſtruebat Anonymus. Rogat igitur Anonymum. Quis definiet ac dijudicabit; quid verè ſit abſurdum? & objicit anonymo quod is hunc judicem ſolam ſtatuat rationem. Id autem facere malè ac vitioſè. Primùm quia Divina ſint ſuprà rationem: deinde quia & in naturalibus ratio ſæpe fallat. Reſpondebimus pro Anonymo. Nec quod ipſi objicitur, eſſe uſquequaque Verum, nec eum quod in Vero à falſo diſcernendo judicem ſtatuat Rationem delinquere. Ut à poſteriori incipiam; rationes quibus oppugnatur nihil agunt. Quamvis enim quædam divina eaque pauciſſima ſint ſupra rationem; tamen nulla ſunt contrà rationem; nulla principiis rationis repugnant. Non ſemper quidem ratio capit diſtinctam cognitionem, ac modum omnium rerum divinarum. Res tamen ipſas etiam divinas capit, & intelligit non repugnare communiſſimis principiis ſuis. Cum enim Omnipotentiam Dei, ex operibus Dei (*Rom.* 1.) cognoverit; quamvis non aſſequatur qua ratione quove modo potentia Dei ſive in effectis jam, ſive in efficiendis rebus ad effectum deducta aut deducenda ſit; deduci tamen potuiſſe ac porrò poſſe, & omnino deducendam eſſe, vel ex iis in quibus jam deducta eſt, cognoſcit. Non igitur in divinis difficillima quæque perceptu; principiis rationis adverſantur ſed mirè congruunt. Nam quæ verè adverſantur, jam ſuſpecta, jam falſa ſunt. Sed ea quoque in divinis, quæ captum noſtrum ſuperant pauciſſima ſunt. Nec religio Chriſti eo fine introducta eſt ut intellectum noſtrum perplexis contemplationibus exerceret, ſed ut voluntatem vitæ ſanctimoniâ emendaret. Homines vitiis corrupti & vitam Vocationi Chriſtianæ repugnantem viventes; ne tamen fruſtrà religionem recepiſſe viderentur; Theologiam artem fecerunt, aut ſcientiam contemplativam. Quam ipſam tot in ſe contortis & involutis nodis implicuerunt, ut plerique dum in iis explicandis ſolvendiſque diſſentiunt, in partes diſceſſerint: hinc tot in orbe Chriſtiano ſectæ. At vera Theologia practica & captu facilis eſt; in praxi & exercitio difficilior; niſi quod ope Spiritus Sancti, & primis difficultatibus ſuperatis facilior evadit. Non igitur periculum eſt; ne intellectus noſter myſteriis ejus capiendis par non ſit, ſaltem quantum ad Salutem ſciri neceſſe eſt. Quod autem ratio humana in naturalibus etiam aliquos fallat, non rationi, ſed hominibus prave ratione utentibus tribuendum eſt. Nec ideo jam norma iſta abjicienda eſt, quia quidam, & quidem in pauciſſimis rebus, ipſa male uſi ſunt. Nam & alii non errantes; & ii ipſi qui alicubi lapſi ſunt, per hanc normam non infeliciter in veritate cognoſcenda profecerunt. Hinc tot admirabiles rerum inventiones; tot artes ac ſcientiæ.

Sed nec illud quod Anonymo objicitur eſt uſquequaque verum, quod ſolam rationem judicem conſtituat, in dignoſcendo quid ſit verè rationi abſurdum. Nec enim, ut initio libri profeſſus eſt, Sacram Scripturam ab hoc judicio excludit; imò infallibiliorem eſſe normam libenter concedit. Sed rationem in dignoſcendo quid ſibi adverſetur nec ne; etiam in divinis competentem eſſe judicem, ſine ulla Sacræ Scripturæ injuriâ dici poteſt. Nec enim quicquam eſt in rerum Naturâ, etiam ex inanimatis tàm Omnis ſenſus expers; quod ipſa Natura duce, non ſentiat quodammodo & fugiat, aut etiam oppugnet id, quod ſibi repugnat. Quanto magis ſenſu, & quam multo magis intellectu prædita? Quo magis abſurdus & ſibi contradicens eſt Comenius, qui etiam in rebus rationi ſubjectis, vel ut mox loquitur, in foro rationis dignoſcendi, quid ſit abſurdum & verè rationi repugnans, jus & facultatem rationi adimit: præterea abſurda fidei, ab abſurdis rationi diſtinguit; quaſi aut fides abſque ratione eſſe poſſit, aut quod eſt abſurdum fidei, non idem quoque Rationi (præſertim fide præditæ) abſurdum eſſe neceſſe ſit.

XLII.

Ad pag. 52. *§.* 48.

Reſponſio ad Opponentis argumentum in hoc paragrapho fuit Regulam Theologicam, de Scriptura ita interpretanda, ne abſurditas aliqua introducatur, admittendam eſſe duntaxat in locis obſcurioribus, non in clarioribus. Cum igitur abſurdorum patroni; quales ſunt Antropomorphitæ, loca Sacræ Scripturæ, ex quibus anſam erroris ſui arripuerunt; nec ſine ſpecioſo prætextu, jactare poſſint eſſe clariſſima: ſi in clarioribus abſurditas aliqua introduci poſſit, erit aliqua abſurditas vera, Scripturæ patrocinio protecta. Quo poſito, Antropomorphitæ & alii omnis literalem Sacræ Scripturæ ſenſum etiam abſurdiſſimum urgentes, refelli non poterunt.

Comenius reſpondet poſſe illos ex eadem Scriptura refutari, quod in ea Deus dicatur Spiritus. Spiritus autem ossa & carnem non habet. Atqui urgebunt Anthropomorphitæ loca ſuam ſententiam confirmantia, clariora eſſe allegatis locis de Spiritu carnem & oſſa non habente. Explicabunt igitur allegatos locos per ſuos tanquam clariores: & dicent Deum quidem quia ſit Spiritus carnem & oſſa terrena, vilia & corruptibilia non habere: at nihil obſtare quominùs eadem omnia cæleſtia, glorioſa & Incorruptibilia habeat; quod ex locis ſuis, ut putant clariſſimis evinci arbitrantur. Proinde rectè dixit Anonymus ſi abſurditas ulla in locis Sacræ Scripturæ explicandis admittatur: Anthropomorphitas & ſimiles abſurdorum patronos refelli non poſſe.

XLIII.

Ad pag. 54. §. 49.

Ex iſta allegatione locorum capitis *Joh.* VI. apparet, quâ fide Comenius loca Sacræ Scripturæ citare ſoleat. Certe Dominus noſter *verſ.* 35. 36. 37. nihil minùs fecit, quàm ut illic à Rationis judicio ad fidem provocaverit; & quæ non intelligebantur credere juſſerit. Nam non illic ſua verba recte & ſano ſenſu explicari (quod facit infrà *verſ.* 63.) ſed in ſe credi; hoc eſt, ſe pro Chriſto, pro Meſſia recipi poſtulat. Nondum enim murmurabant Judæi de non intellectis Chriſti verbis, quibus ſe Panem eſſe aſſerebat. quod (ut ipſe Comenius citat) verſu demum 41. & 42. narratur. Sed & ipſa Chriſti verba ſatis ſe explicant.

Porrò *verſu* 63.; quamvis verba illa Chriſti ſano ſenſu myſtica dici poſſint; non tamen illic Dominus à ratione ad fidem & myſterium; ſed à ſenſu literali; ad ſpiritualem provocat. Etenim non ſimpliciter ea quæ non intelligebant credi juſſit; ſed rationabiliter & Spiritualiter explicari atque intelligi voluit; addita etiam ratione cur ſpiritualiter intelligi deberent. Quia carnali ſenſu intellectus cibus de quo loquebatur, nihil illis profuiſſet. Unde patet, Chriſtum ejuſmodi verborum ſuorum explicationem, quæ abſurdum aliquid & à ratione abſonum introduceret, damnaſſe: & verborum ſuorum interpretibus; non cæcam & literali ſenſui affixam fidem; ſed ad effugienda abſurda, rationabilem eorum explicationem præcepiſſe.

XLIV.

Ad pag. eand. §. 50.

Si ita Chriſtus dici poteſt infinitus; aut, quod eſt in quæſtione, ſummus Deus, ut homo dicitur immortalis; vide Comeni, quo te confeſſione tuâ demiſeris. Homo enim immortalis nullo modo dici poteſt; cum ſit Compoſitum ex duabus partibus, quarum alteram citò corrumpi neceſſe eſt; unde diſſolutio Compoſiti, hoc eſt, Mors ſequitur; quæ in Immortalem non cadit. Hinc & in communi omnium uſu homo immortalis nunquam dicitur, ſemper Mortalis.

XLV.

Ad pag. 55. §. *eod.*

An Diſtinctio Naturarum in Chriſto, quâ vulgò utuntur, rectè ſupponatur non Logicam ſed Theologicam eſſe quæſtionem dicit Comenius, & addit, *quò nondum ventum eſt.* Agnoſcit igitur in hoc primo probationis membro ad illuminationem Revelationis ſeu Sacræ Scripturæ nondum ventum eſſe. Cur igitur poſt Confeſſionem ſuprà, §. ſuo 34. factam quod argumentum Anonymi, extrà illuminationem Sacræ Scripturæ rectè arguat & concludat; tantum inanium verborum profudit; & profundit in refellenda argumentatione iſtâ; quæ in hoc primo probationis membro, dum adhuc ad revelationem Scripturæ ſeu Theologiam ventum non eſt, ipſomet confitente recta eſt.

XLVI.

Ad pag. 56. §. 51.

Hoc loco ita loquitur Comenius, quaſi Norma Sanæ rationis, citra potiorem Normam Sacræ Scripturæ poſita; non latiùs pateret, quàm ars Dialectica. Atqui ea reliquas artes & prætereà ſcientias & communem in omnibus hominibus Rationis uſum, compræhendit. Logica tantum Regulas & faciliorem ratiocinandi modum & auxilium ſuggerit. Nec abſurdè Molendinum dici poteſt, quod abſque ingeſta fruge inutiliter rotatur. Sed non ſemper triticum aut nobiliores fruges: interdum ignobiliores ipſi invergunrur. Nec tamen id fit inutiliter, quod tot, præter Theologiam, pulcherrimæ ſcientiæ & inventa mortalium docent. Nec in iſto primo probationis membro Anonymus ſolius Logicæ ope uſus eſt; nec uſquam calumniis & conviciis tumultuatus eſt; quas denſum & luminibus hominum maximè noxium pulverem excitare Comenius exemplo ſuo docuit.

XLVII.

Ad pag. 56. §. 52.

Trophæum anonymi Comenio dicitur Marginale annotatum his verbis expreſſum *Sana omnium hominum ratio per Sacram Scripturam illuminata, & ſecundum æquiſſimas æternaſque ſuas diſputandi Regulas procedens ſolum Patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti ſummum Deum eſſe dictat.*

Hoc enunciatum quadraplici machina Comenius aggreditur.

1. Prima eſt. *Nullius hominis Ratio ſana eſt in divinis*, idque probat ex locis aliquot Sacræ Scripturæ, quibus Corruptio in Voluntate ac moribus hominum exprimitur; aut etiam errores hominum gentilium perſtringuntur. Qui loci ad rem præſentem non pertinent; in qua non de Voluntatis aut morum; ſed de Rationis & Intellectus ſanitate ſermo eſt; de qua Anonymus loquitur. Fallitur igitur Comenius ambiguitate vocis Sana. Porrò à corruptione in moribus ad corruptionem in intellectu prava eſt conſequentia. Facilius enim & frequentius ægrotant mores, quàm Ratio: Hinc homines vident meliora; probantque: deteriora ſequuntur. & Verum ſimplex Intellectuale; difficilius à Falſo vincitur; quam Verum bonum à bono apparenti, propter affectuum noſtrarum proditionem & ad hoſtem transfugium. Quæ perfidia in diſquiſitione Veri aut non intervenit: aut rarò & non æque intervenit, ut in electione Boni.

2. Si ratio noſtra in divinis ſana non eſt; cur eam, & quidem Sacræ Scripturæ contradiſtinctam, Comenius ad triplicem illam Normam admiſit, quam Reconciliatori Diſſentientium in rebus divinis conceſſit?

3. Ludit ac fortaſſe luditur ipſe Comenius & alia ambiguitate in eadem voce Sana; alio ſenſu eam accipiens quàm Anonymus. Cum enim Anonymus rationem ſanam omnium hominum nominat, non intelligit, illam eſſe lumen ita perfectum, ut maiori lumine præſertim in divinis non indigeat, ſed quod errorum tenebris non ſit obſcuratum & corruptum, ſed maneat tale quale à Deo naſcentibus inſuſum & matureſcentibus, niſi ipſi ſibi deſint adeſt, ſitque ſanum æque integrum in ſuo genere & naturali ſtatu. Comenius autem ſanitatem iſtam de perfecta (qualis per revelationem acquiritur) illuminatione intelligit, dum ait. *Deum, inſaniæ humanæ obvam eundo, ſeipſum revelaſſe verbo ſuo* 1. *Cor.* 2. 21. Non igitur putat Rationem ſanitatem acquirere, niſi per revelationem verbi. Proinde ob vitium ambiguitatis, miſſile iſtud à prima machina emiſſum,

emiſſum. ne attingit quidem, tantum abeſt ut evertat, trophæum Anonymi.

Alteram ad evertendum illud machinam admovet, negando Anonymum Rationem ſuam per Sacram Scripturam; ſed contrà Sacram Scripturam per rationem illuminare velle: quia rationem in tribunali collocavit, & peremptoria in divinis decreta ferre voluit. Quibus demum Sacram Scripturam accedere fecit, non ut libere ſententiam diceret; ſed ut decretis rationis ſubſcriberet. Documentum objecti hujus criminis non aliud affert, quam quod rationis normam, normæ Sacræ Scripturæ præmiſerit. Quod quàm vanum ſit & ineptum, ſuprà quoque attigimus. Scilicet Paulus cum Fidem, Spem, Caritatem hoc ordine poſitas ſecum comporat, digniorem locum Fidei, tanquam potiori, dedit, quàm Caritati, quæ ipſi major cæteris expreſſe dicitur. Idem res ipſa oſtendit. Nec enim judices pari plerumque poteſtate, ſimul & ſemel ſententias ferre poſſunt; nec ordo ſemper à potioribus incipit; imo ut plurimum præſes concilii, dignitate reliquis excellentior; ultimus ſententiam dicit: Sæpe etiam ab inferiori ſubſellio, dicendæ ſententiæ ordo incipit: Semper autem Concluſio decretorum, poſt dictas omnium ſententias, ultimo loco pronunciatur. Nec unquam dicta prius ſententia obligat collegas, ut in eam vel inviti deſcendant, aut ipſi ſubſcribunt, niſi forte in iniquiſſima tyrannide, cujus hoc loco periculum non eſt. Proinde tam levis & infirma machina admota operi, ſtatim fragilitate diſſilit; ac trophæum Anonymi manet intactum.

III. Tertiò oppugnat Comenius illam trophæi partem; quâ Anonymi diſputatio innuitur eſſe Ratio ſecundum æquiſſimas æternaſque ſuas diſputandi regulas procedens. Quia hunc rationis proceſſum Anonymus non exhibuit: ſed perpetuæ potius ſophiſticationis ſpecimen edidit. Addit autem Deum nobis per Prophetas & Apoſtolos, nullas diſputandi artes commendaſſe. *Reſp.* Nullum (ut patuit) in Anonymi argumento veri ſophiſmatis ſpecimen oſtenſum eſt. Et legitimè ipſum in hoc Rationis foro, hoc eſt, primo probationis membro diſputaſſe evidentiſſimo documento eſt; quod Comenius coràm iſto judice cauſam dicere detrectaverit & toties exceptione fori & judicis uſus fuerit. Male metuit ſibi à judice, qui judicium ejus ſubire detrectat. Nunc quoque in hac diſputatione ſeſe victum eſſe manifeſte fatetur; Cur enim diſputandi artem perſtringeret; niſi quod eam ſibi malè ceſſiſſe ſenſerit. Negat eam à Deo commendatam. Nec tamen audet aſſerere eſſe condemnatam. Atqui nos in eo falſi convincere Comenium poſſumus quod hic aſſerit. Nec enim tantum legitimam diſputandi viam nobis à Deo per Apoſtolos commendatam, ſed præceptam eſſe probabimus. An non per Apoſtolum Petrum 1. *Pet.* III. 15. paratos nos eſſe jubet ad reddendam rationem ſpei quamlibet ſuæ; quæ, cum in Exactores moroſos & infeſtos incidit, raro ſine lite ac diſceptione reddi poteſt? An non per Paulum *Tit.* 1. paſtoribus & Epiſcopis præcipit, ut ſint tenaces ac defenſores fidelis ſermonis ἀντεχομένους, ita ut poſſint non modo cohortari in doctrina ſana, ſed etiam contradicentes refellere, imò ut *verſ.* 11. addit, etiam iis os obturare. Id quod abſque diſputando legitimè fieri nequit. Hortatur igitur ac præcipit Deus, ut nobis diſputandi quoque artem, & facultatem ad ſupradictos uſus comparemus; ſed legitimam, quæ procul ſit ab omni rixa & maledicendi rabie: multo autem magis incuſſo metu ac violentia. Hac arte Stephanus; hac Paulus adverſarios urgebant. Sed Chriſtianorum quidam, ſatis bene ſe inſtructos putant; ſi pro rationibus & argumentis; maledictis & calumniis graſſentur; cujus moris ſpecimen præclarum nobis in hoc libello exhibuit Comenius. Quaſi nobis uſpiam Deus, prò damnata & rejecta diſputandi arte, artem calumniandi & maledicendi commendaverit. Tantum igitur abeſt, ut hac tertia Comenii machinâ trophæum victoriæ Anonymi concuſſum; ut tacita victi confeſſione; quam dolor acceptæ cladis extorſit, confirmatum ſit.

IV. Quarta machina idem trophæum eatenus corroborat; quatenus in ea Comenius ultrò concedit Rationem corruptam, hoc eſt (ut ſe ſtatim explicat) per Scripturas nondum ſanatam, ſeu illam quam nos ſanam abſque revelationis luce vocamus, dictare id quod vult Anonymus; quod unum quoque in hoc primo probationis membro, probandum incumbebat. Sed quia in Marginali Sanæ rationi; additum eſt epithetum illuminatæ à Sacra Scriptura, aſſert Comenius argumentum ad probandum, quod Ratio per Sacram Scripturam ſanata & illuminata, doceat: æterno patri; coæternum eſſe filium, quia Relata ſint ſimul naturâ. *Reſp.* Quo nihil ineptius ad rem propoſitam afferri potuit. Nec enim ex hac Regula, (quæ tamen rationis eſt, non Scripturæ) ſequitur v. g. Iſaacum quamvis filius Abrahami fuerit, eſſe patri coævum: nec creaturam creatori coæternam; nec Bethſabeam cum Davide; nec Moſem cum Joſua; nec alia mille relatorum ſubjecta, ſimul cum ſuorum correlatorum ſubjectis eſſe cepiſſe, quamvis relatio ſingulorum utrinque ſimul eſſe cæperit. Nihil igitur impedit quominùs perſona Abraami reſpectu perſonæ Iſaaci: faber reſpectu ædificii; Deus O. M. reſpectu Mundi (quamvis omnia relata ſint) non idem aut initium aut ſpatium durationis habuerint. Quemadmodum enim ex creaturæ relatione ad creatorem, (licet iſta relata & ſimul ſint natura) non ſequitur creaturæ cum creatore coæternitas: ita ne ex filii quidem relatione ad patrem (quamvis & relata, & natura ſimul ſint) ſequitur filii cum patre aut coævitas in humanis, aut coæternitas in divinis, præcipuè à parte ante conſiderata.

Non progredior ulterius; in oſtendendo quid ipſa ratio dictet in eo genere Relatorum, in quo verſamur; hoc eſt, ſubſtantiæ efficientis & effectæ, generantes & generatæ, creantis & creatæ, quantum ad initium durationis eorum pertinet. Manifeſtum enim eſt Initium ævi, ſubſtantiæ effectæ, generatæ, creatæ; tunc primum exiſtere, cum efficitur, generatur, creatur. At initium ævi ac durationis ſubſtantiæ efficientis; generantis, creantis; neceſſariò duratione anteceſſiſſe effectionem, generationem, creationem, ac proinde & ipſas quoque ſubſtantias effectas, generatas, & creatas.

Brevitatis inquam cauſâ, non progredior ulterius: quia ad evertendam allatam à Comenio machinam; ſufficit oſtendiſſe, ex eo quod Relata ſint ſimul natura; non poſſe concludi; ſubjecta & ſubſtantias Relatorum, abſolutè conſideratas, eſſe ſibi coævas aut coæternas: quod innumeris exemplis & eorum Inductione conſtat.

Stat igitur firmiter à Comenio fruſtra oppugnatum trophæum, nec irrita ejus quaſſatione dejici potuit.

PARS SECUNDA.

In qua Sophiſmata Comenii circa ſecundam Reconciliatoris normam, hoc eſt, Sacram Scripturam examinantur.

I.

Ad pag. 59. §. 53.

I. QUid cauſæ eſt quod Comenius, omnia quæ tot paginis partem inter utramque diſputata fuit, ſeponi aut potius deleri petat, eoque loco haberi, quaſi nihil hucuſque inter partes actum eſſet? An non principio integrum erat homini, ac longè melius, primum illud probationis membrum reſpondendo non attingere, nec adverſarium laceſſere, quàm à laceſſito precariam eorum, quæ invicem acta ſunt, amneſtiam & oblivionem exorare? Nimirum ante certamen aliqua ſpes bene gerendæ rei affulgebat. Viſum igitur experiri vires. Nunc poſt rem malè geſtam certaminis pœnitet, & facta infecta vellemus.

II. Nunquam Socinus ſenſit ſanam Rationem Scripturæ tam adverſam eſſe; ut ipſi repugnaret. Senſit homines, Ratione abutentes, & Sacræ Scripturæ lumen, quo mens noſtra illuſtratur, ſpernentes, miſere decipi. Philoſophica enim dogmata quædam, quamvis aliquam rationis ſpeciem aut larvam præ ſe ferant; Chriſti quidem doctrinæ inimica eſſe: ſed non minùs veræ ac ſobriæ rationi. Non igitur rationem, ſed erronea philoſophiæ dogmata Chriſti doctrinæ oppoſuit, atque ubi rationem Theologiæ opponere videtur; corruptam & ſpecie tenus apparentem Rationem intelligit; quæ non minus ipſi ſanæ rationi, quàm Theologiæ repugnat. Fruſtrà igitur à Ratione ad Scripturam, tanquam ad adverſa & hoſtilia caſtra, transfugia ſuadentur. Nec Scriptura Rationi, nec Ratio Scripturæ bellum aut hoſtilitatem indixit; ſed lumen Sacræ Scripturæ rationem perficit; ejuſque normam luce ſua perfuſam reddit infallibilem. Ex quiſquis in Caſtra Sacræ Scripturæ tranſit; caſtra Rationis non deſerit, non effugit. Nam & illic rationem inveniet; nec inter ſordes reorum, ſed in ſubſellio Judicis quæ iſthic quoque de rebus divinis loquitur, judicat, docet; ſed ſecundum normam longè perfectiorem, quàm fuit illa, quam ante illuminationem habuit: prout terreni judices ſecundum legum præſcriptum. Nec enim propriè loquendo Scriptum judicat; ſed judicanti prælucet. Rationi propriæ judicium competit, non minus quam ſimplex apprehenſio aut inventio. Sacra Scriptura verò eſt lex poſita; propriè dicto judici; & lumen prælucens.

III. An Franciſcus Davidis & Chriſtianus Franken in diſputando Socino graves fuerint, ex Diſputationibus eorum, quæ in manibus hominum verſantur; quàm ex inimicorum judiciis, melius intelligitur.

II.

Ad pag. 61. §. 55.

Quia paucis verbis anonymus ſententiam ſuam expreſſit; impoſſibile eſſe, ut adverſa opinio ſit vera; aut in Sacris Scripturis doceatur; non erat cauſa cur tàm graviter & moroſe tumultuaretur Comenius: multo minùs cur malediceret aut calumniaretur. Facit idem ſæpius ipſe; & quicunque alius diſputando contrariam ſententiam oppugnat; ut exiſtimet & clarè profiteatur illam è Sacræ Scripturæ probari non poſſe. Nec ideò æquum eſt, ut cenſeatur non admittere probationes ex Sacra Scriptura, quando eas proferri non prohibet, imò poſtulat. Convicia & calumnias, quia tàm frequenter totis plauſtris effunduntur, jam refellere piget.

III.

Ad pag. eandem. §. 56.

Status controverſiæ dolosè mutatur. Nec enim quæritur an Chriſtus ſit verus, (quod eſt extrà controverſiam) Deus: Sed an ſummus Deus.

IV.

Ad pag. 63. §. 57.

Probat Comenius poſſe duo Contraria ſimul eſſe in eodem ſubjecto; tàm pueriliter, ut non animadvertat; aut ſe non animadvertere ſimulet, ea quæ producit in exemplum, non eſſe contraria. Quia aut diverſo ſenſu accipiuntur: alterum propriè; alterum impropriè, ut primum. Aut ſecundum diverſas partes; ut ſecundum: Aut alterum eſt verum; alterum apparens; ut tertium. In quo fallacia Ignorationis Elenchi, decipitur aut decipit. Verum hoc pejus, quod rem impoſſibilem conanti, non abſurda modo, ſed blaſphema quoque (incogitantiæ an de induſtriâ?) excidant. Quale eſt illud, *Deum eſſe mortuum*, *dici* poſſe. Quaſi Deus noſter, ſit Magnus Pan apud Plutarchum. Qualem forte eum ſomniat; cum aſſerit eum eſſe *omnia, vel mir.* Mox addit *Quidni Chriſtum Deum peccaſſe dici poſſit?* Quaſi peccatum fieri & peccare idem ſit. Hæc quidem *ludificando dici ſibi fuiſſe volupe* fatetur. Scilicet ex ejuſmodi blaſphemiis voluptatem captare decet. Sed illud omnium peſſimum, quod cum nodum ſeriò ſolvere aggreditur, ſic loquitur: *Abſurdum eſt, ſi quis Chriſti divinitatem membris humanis inhabitantem, peccans maculatam mortuamque aſſereret: Qui autem aſſumptæ humanitati illa tribuit (quemadmodum Scriptura tribuit) quid abſurdi?* Nihilne abſurdi, aſſumptæ humanitati; hoc eſt, homini Chriſto, quod peccatis maculatus fuerit, tribuere? Quid magis hic ſtupeam? contortam in Chriſtum? an in Sacram Scripturam, calumniam? quæ humanæ Chriſti naturæ communem nobiſcum fragilitatem deſcribens, toties expreſſam macularum peccati exceptionem inculcat. Id quidem adhuc deterius eſt, quàm quod ſuprà eodem paragrapho Paulum Apoſtolum ſanctum quidem mente; at carne peccati mancipium fuiſſe aſſeruerat. Non ſine Numine igitur factum, quod hunc paragraphum his verbis pene concludit. *Quid nos de his tàm inverecundè in conſpectu Dei altercamur?*

Et quis

Et quis invitum Comenium ad altercandum tàm inverecundè compulit, niſi illa cujus confeſſionem ipſi ſuprà veritas extorſit, in divinis & quidem in conſpectu Dei, ludendi, vel ut ipſe ait, *ludificandi* voluptas?

V.

Ad pag. 67. §. 59.

Syllogiſmus Anonymi, non in fidem Chriſtianam, ſed in errorem, circa dogma unum iſtius fidei, vibratus eſt. Syllogiſmum autem Comenii, loco noſtri viciſſim redditum, libenter accipimus; quia cum noſtra, neque argumentatione neque ſententia pugnat. Nam Concluſioni ejus, quod Chriſtus, homo tantùm, nulla ratione eſſe poteſt libenter aſſentimur. Idque duplici nomine.

Primum quod Chriſtus, divina ſtirpe ſatus; & neminem alium præter Deum, patrem habens; nudus homo & aliorum ſimilis, ne tunc quidem cum mortalis eſſet, dici potuerit. Quamvis enim in eo humanæ naturæ infirmitas eadem quæ in aliis fuerit; ſed omnis peccati expers vitæ ſanctimonia, & effuſi quoque in eum Spiritus Sanctus abundantia, ſupra omnes alios mortales enituit. Deinde multò magis, quod cum mortalis eſſe deſiit; Deus immortalis, natura & omnipotentiâ divina præditus; & verus ſuper omnia (dono tamen Patris) Deus in ſecula benedictus evaſit. *Philip.* 22. 9.

VI.

Ad pag. 68. §. 60.

Primus lapis in Anonymum conjectus, non modo frontem ejus & caput, ſed & totam aream, in qua ſtat; longi intervalli diſtantiâ prætervolat. Nec enim magis Comenius, quàm Anonymus, per iſtum natum è Virgine filium; Deum nobiſcum eſſe; & paternam ſuam gratiam in nos effundere cæpiſſe, credit aut aſſerit.

Secundus, quia ſtatim, ut è manu aut funda dimiſſus eſt, diffluit, ictum non pertulit. Neque enim in textu eſt, perfectum *γέγονε*, quod ſignificat Factum eſt: Sed *ἐγένετο*. quod ſignificat Fuit. Quod ſi Johannes hoc loco, perfecti ſignificationem locum habere voluiſſet; ipſum perfectum poſuiſſet, non indefinitum, ut fecit hoc eodem *capite verſ. 3. verſ. 15. verſ. 27. verſ. 30.* & alibi. Deinde etiamſi de Chriſto dictum fuiſſet; quod Caro factus fuerit, non tamen inde vulgaris de incarnatione opinio concludi poſſet: quia vox Caro factus, idem valeret, quod Caro natus eſt. Quemadmodùm alibi de Chriſto dicitur; quod factus ſit ex muliere, hoc eſt, natus ex fæmina. Nec enim illic aliter, vox Factus intelligitur; cum non ita factus ſit ex muliere; ut quondam mulier ex coſta viri.

Tertius, quartus, quintus, non ſunt lapides Anonymo metuendi: ſed articuli fidei ejus quos libenter credit & profitetur.

Primùm, Chriſtum licet ſit ex Judæis patribus ſecundum carnem; tamen (ut idem Paulus initio ejuſdem epiſtolæ explicat) ſecundum ſpiritum ſanctificationis ex reſurrectione mortuorum eſt Deus ſuper omnia. Secundo, quòd ſive Deus ille ſummus hic intelligatur, is per Chriſtum, qui in carne venit, nobis conſpicuus fuerit: Sive intelligatur Chriſtus, qui conſpicuus in mortali carne fuit; fuerit Deus, quia fuerit Summi Dei filius unigenitus, divinæ omnipotentiæ accipiendæ deſtinatus. Tertiò quod Chriſtus ſit *Verus Deus & vita æterna*, Anonymus firmiſſimè credit: ſicut & omnes ii, quos hoc Scripto Comenius inſectatur, credunt: licet illa verba hoc loco ad patrem pertinere non dubitent.

VII.

Ad pag. 70. §. 3.

Chriſtus, filius Dei, Rex Regum & Summus in perpetuum Pontifex, ſe ultimum Judicii diem ignorare profitetur. Cyrillus Epiſcopus Alexandrinus, id tanquam ridiculum negat. Utri credamus? Comenius in Cyrilli ſententiam deſcendit. Nos Chriſto potius credimus & adhæremus.

VIII.

Ad pag. 71. §. 71.

I. *Johan.* 1. *Omnia per Chriſtum facta*, de nova Creatura dici ipſa loci ſubjecta materia teſtatur. Nec enim veteris Creationis hiſtoriam, ſed novæ Evangeliſta, enarrandam ſuſcepit. 2. Verba quoque Evangelii, cum his, quibus in primæ epiſtolæ ſuæ limine utitur; utrobique propemodum eadem, de re quoque eadem ſermonem eſſe arguunt. At in epiſtola de iis, quæ in novæ creationis exordio Apoſtoli fieri, viderunt, audierunt & manibus palparunt Johannes loquitur. De iiſdem ergo in Evangelio quoque eum loqui neceſſe eſt.

II. Quod attinet ad locum de Mundo per Chriſtum facto; non damno vulgatam reſponſionem, quæ ex Hebrææ linguæ idiotiſmo oſtendit verba ſimplicia apud Sacros Auctores aliquando poni pro Compoſitis; & factum aliquid dici, pro renovatum, refectum ac reſtitutum. Planior mihi tamen & potior explicatio videtur, ut in hoc loco voces, quæ vulgo vertuntur *per Chriſtum*, potius *propter Chriſtum* legantur & intelligantur. Quamvis enim inter voces *per* & *propter* in vertendo magna ſit differentia; tamen inter voces *δι' αὐτοῦ*, & *δι' αὐτὸν*, eorumque apices in ſcribendo adeo exiguum eſt diſcrimen, ut ſive incuriâ, ſive factione librariorum, & qui eorum ſcripta cenſebant, in inferiori parte ultimæ literæ vocis *αὐτὸν*, pro acuto angulo obtuſus impune ſubrepere potuerit. Et quia partis, quæ in Chriſtianiſmo prævaluit, atque alteram ſibi oppoſitam violenter oppreſſit, intererat; apicem aut literam iſtam per obtuſum angulum depingi: ita poſtea conſpiratione eorum, qui rerum poſiti ſunt, depictus, & locus ex animi eorum ſententia explicatus ſit, quando propter iſtiuſmodi minutias in manifeſto crimine falſi, deprehendi non metuebant. Res autem ipſa indicat, Creationem veterem propter Novam, & Mundum propter Chriſtum factum fuiſſe, potius: quàm Chriſtum creatum propter Mundum, ut is demum per ipſum crearetur. quod maxima pars ſaniorum Gnoſticorum, qui poſteà Ariani dicti ſunt, ſentiebat.

III. Locum *Coloſſ.* 1. 16. 17. de nova creatura loqui, apertiſſime liquet. Nec enim iſthic de alia creatura Paulus loquitur, quam de ea, cujus primogenitum eſſe Chriſtum aſſerit. Qualis autem Creaturæ primogenitum Chriſtum eſſe aſſerat, ſemetipſum ibidem explicat; dum repetit, eum eſſe primogenitum ex mortuis. quæ verba noniſi de novæ creaturæ primogenitum intelligi poſſunt. Idem ſeries & contextus totius loci docet. Proinde per illa inviſibilia, thronos, principatus, poteſtates; non Angelos aut veterem Creaturam; ſed præparatos jam pro nova Creatura conſummanda dignitates & eminentias Regni cæleſtis intelligimus, quæ ita

jam ſiot repoſita pro fidelibus ; quomodo repoſita fuit pro Paulo Corona juſtitiæ.

IV. Locus *Heb.* 1, 10. continet Apoſtrophen ad Deum Patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti , cujus mentio facta erat in proximè adducta teſtimonio , quod unxiſſet filium ſuum Deum ibi quoque vocatum oleo lætitiæ ſuper conſortes ejus. (Ubi notandum obiter Deum , qui hic unctus dicitur , habuiſſe conſortes ſuos , ſuper quos unctus fuit. quales conſortes Supremus Deus pater , nullo. habuiſſe potuit.) Non facile enim invenias ullum Dei factum glorioſius , quodque magis illum oſtendat , eſſe abſolutiſſimum rerum omnium Dominum ; & cujus facionoris nomine (utpote nobis utiliſſimi , & maximorum ſolatiorum pleniſſimi) magis à nobis celebrari debeat nomen & gloria ejus , quàm Exaltatio Chriſti. Quid igitur mirum , quod divinus Autor , ad mentionem ejus lætitia geſtiens , in tàm piam ad Patrem Domini noſtri , Apoſtrophen eruperit ?

IX.

Ad pag. 72. §. 63.

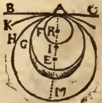
Magnæ molis opus aggreditur Comenius , Subvertere communiſſima rationis principia , & probare duo Contraria & Contradictoria eſſe poſſe ſimul Vera.

Primum Omnium Omitto , quod Contradictoria (uti ſecundum propoſitum ab Anonymo problema debuit) conciliare aggreſſus , Contraria tantum conciliet ; aut potius , (in titulo ſcilicet hujus paragraphi) conciliare videri velit. Majorem verò inter contradicentia , quàm inter contraria pugnam eſſe , vel ex eo didiciſſe potuit ; quod illa quidem nec vera , nec falſa ſimul eſſe poſſint : hæc vera quidem ſimul eſſe nequeant ; falſa poſſint. Mitto quod ne contrariorum quidem , quæ ſe invicem tollunt ; ſed aut relatorum , quæ ſe invicem ponunt. ; quale eſt centri & circumſerentiæ , aut diſparatorum quantitatum , quale eſt circuli & lineæ rectæ exempla attulerit. Hæc forte magis ad neglectum diſputantis officium , quàm ad frangendum cauſæ jugulum pertinent. Accedamus igitur ad id , quod propius videtur.

Fatetur igitur contraria & contradictoria eadem de re nunquam dici poſſe ; ſecundum Logicam Ariſtotelis , (cujus nomine complectitur haud dubiè & reliquos hujus artis Magiſtros) poſſe autem ſecundum diviniorem Logicam , quam nobis neſcio quis è novis Mundi Doctoribus enuncleationem Omnis Sapientiæ profeſſis , (Panſophiæ) invenit aut potius excogitavit : *quæ entis infiniti affectiones contemplans , & ſecundum eas pronuncians , etiam diſtantiſſima & diametraliter oppoſita , in (ſuo) iſto infinito jungi & coincidere videt.* Arctum enimvero nimis & anguſtum hujus infiniti ſpatium eſſe neceſſe eſt ; quod res pugnantes & diſtantiſſimas , ita comprimit & coarctat ut ſecum vel invitæ jungi cogantur. Sed quam mirabile & artificioſum iſtud contemplationum Comenii objectum eſt ; quod extendendo ſe in infinitum , res ſibi affixas aut in ſe contentas , licet natura ſua diſtantiſſimas , ſibi invicem propius admovet , imò penitius ſecum conjungit ! Fallor ? an qui ſomnia ſua ratione redargui nolunt , ultima neceſſitate adiguntur , ut conentur novas ejuſmodi artes Logicas comminiſci , in quibus contraria , contradicentia , extremè oppoſita , intima , extima , recta , curva , bona , prava , ipſa quoque vera & falſa , per neſcio quam fermentationem , dimenſiones ſuas invicem penetrent , & fiant unum. Quæ ne ſolo mentis figmento ; ſed reipſa ac ſolidè omnia jungantur , iterum in mortario ferreis piſtillis prius bene contuſa , MISCE ET FIET PULVIS , hunc pulverem in ignem conjice , & fiet cinis pro Lixivio , quod nobile ac præſentiſſimum remedium eſt , abluendo & ſanando eorum capiti ; quibus cerebrum helleboro ; & tribus Anticyris inſanabile , ſortitò obtigit.

Sed ne nos ludere tantum Comenius quiritetur ; ſi ipſi ſuprà licuit loco reſponſionis regerere Anonymo : Quis te ſic argumentari docuit ? Liceat & nobis ab ipſo ſeriò quærere : Unde hanc Logicam diviniorem didicerit , quæ communiſſimas notitias & rationis principia ſubvertat , & omnia in confuſum chaos redigit. Reſpondebit fortaſſe ex argumenti ſui textu. *Novum hujus Logicæ Theorema duorum exemplorum demonſtrationibus evinci.* Reſp. Non igitur diviniorem hanc artem hauſit ex Sacris Scripturis , aut Spiritus Sancti revelatione ; ſed ex oculari ſchemate *Quaſi Mathematico.* Nam ea nunc ſeculi civilitas eſt ; ut quomodo puellæ pleræque volunt videri virgines , cum ſint duntaxat , Quaſi virgines : plurimi velint haberi boni aut etiam docti viri cum nihil aliud ſint , niſi quaſi boni , quaſi docti : ità plerique è literatis velint audire Mathematici ; cum ſint tantùm Quaſi Mathematici. Cedò igitur iſtius novæ & admirandæ Matheſeos exemplum ! *Circumferentiam primùm & centrum , deinde Circulum & lineam rectam ſibi extremè oppoſita ait* Comenius. Non examino propoſitiones iſtas , quia me examen iſtud omiſſurum promiſi.

Pergit igitur ille & ait. *Duo iſta quæ in rebus noſtris ſenſibus ſubjecta , nunquam in æternum coire poſſunt , in infinito non tantum coeunt , ſed etiam idemque fiunt.* Papæ ! quantam in animis noſtris excitat cupidinem videndi & explorandi , quonam modo fieri poſſit , ut in iſto infinito centrum & circumferentia idem fiant.

Oſtendit igitur in ſchemate ; quanto minor *eſt circulus , tantò minorem eſſe centri & circumferentiæ diſtantiam.* Ita & nobis videtur. Sed quid inde eliciet ? Jubet fieri minimum circulum *qui cogitari poſſit ; donec centrum & circumferentia idem ſint ; ſicut in quolibet indiviſibili puncto reipſa idem ſunt.* Et ſubnectit illam Mathematicarum demonſtrationum ſolennem clauſulam. *Id quod demonſtrandum fuit.*

Reſp. Atqui , (ut à fine incipiam) falsò iſtam clauſulam adjicit. Non enim hoc erat demonſtrandum ; Sed potius illud In infinito , centrum & circumferentiam idem eſſe aut fieri. Hic autem non in infinito ; ſed in re omnium finitarum minima , hoc eſt , in puncto , cujus pars nulla eſt , id demonſtratur , ſi modò demonſtratur. An Logica iſta divinior Comenii , circa punctum contemplandum verſatur ? An punctum eſt ens infinitum ? Punctum verò omni re finita , quæ modo quanta ſit , minùs eſt. Nulla igitur hujus demonſtrationis connexio eſt cum Logica diviniore , quam circa Ens infinitum (quod finito longe majus eſt , quia innumera finita capere poteſt) verſari Comenius ſomniat. Sed omiſſis ambagibus revertamur ad orbitam : & videamus tam

divina

divina è diviniori Logica deprompta demonſtratio quomodo procedat. *Jubet nos in diminuendis perpetuò circulis tamdiu progredi, donec ad minimum perveniamus, in quo centrum & circumferentia idem ſint.* Atqui nos meritò imperata deteſtabimus, cum id impoſſibile factu ſtatuamus; & hoc ipſum in controverſia verſetur. Faciat igitur ipſe quod nos facere jubet; ac demonſtret centrum & circumferentiam poſſe eſſe idem. Si dicet ſe id jam feciſſe, hoc eſt, progrediendo in infinitum, tandem perveniſſe ad minimum circulum qui ſit punctum, cujus partes nullæ ſunt; homini etiam jurato & per omnia divinioris ſuæ Logicæ Sacra pejeranti non credemus. Primum quia eſt in ſua cauſa teſtis & fidem toties decoxit, qua indignus eſt, dum aſſerit ſe inveniſſe, quod certo ſcimus, eum invenire non potuiſſe. Secundo, quia ſeipſum mendacii convincit, dicendo ſe per infinitum vadentem, ad infiniti metam perveniſſe. Sed quàm improba atque impudens eſt, iſta principii petitio, velle probare *τὸ κρινόμενον*, ex eo ipſo quod pene totidem verbis prolatum in quæſtione eſt.

Quid enim hic demonſtratur? centrum & circumferentiam poſſe fieri eadem. Unde id probatur? Ex eo ſi fingamus cogitatione centrum & circumferentiam jam eſſe in puncto eadem. Sed qua fronte mens fingere jubetur in præmiſſis; quod in concluſione inferendum erat. Nam hoc figmentum quod poſcitur aut idem eſt cum *τῷ κρινομένῳ*, aut eò longe adhuc ignotius & incredibilius. Quippe ea quæ fidem ſuperant; aut potiùs ſibi abrogant, aliquantò facilius credi poteſt fieri poſſe, quam actu eſſe.

Verum ut jam tandem ad ipſam propoſiti nodi ſolutionem veniamus, prætenſa demonſtratio (nec enim apodixeos nomine tàm puerile ſophiſma dignum eſt.) fallaciſſimis hypotheſibus innititur.

I. In *puncto indiviſibili centrum & circumferentiam idem eſſe.* Nihil falſius aut abſurdius. Quomodo ea alicubi idem eſſe poſſunt: quæ ibidem prorſus neque eſſe: neque fingi niſi mendaci fictione poſſunt? Quomodo in indiviſibili ea vel eſſe vel fingi poſſunt, quæ ſunt diviſibilia? Circumferentia continet aream, quæ per diametrum bifariam ſemper dividitur. Quis igitur ipſi locus in puncto? An ſola cogitatione? Atqui ne hæc quidem fingi poteſt abſque contradictionis implicatione. Cujus abſurditas quamvis nunc à Comenio in quæſtionem vocetur, tamen communiſſimum iſtud Rationis principium nondum everſum eſt. Iniquè igitur & inverecundè id ipſum in præmiſſis fingi & concedi poſcitur: quod in concluſione concludendum erit.

II. In faciendis circulis qui perpetuò decreſcant, tàm parvus circulus qui aream circumferentia contentam excludat, neque fieri, neque cogitari, niſi falſò & abſurdò poteſt. Quemadmodum igitur per montem præcipitio abruptum progredienti: ubi ad præcipitium ventum fuerit, ſubſiſtendum eſt, aut regrediendum; ita in diminuendis circulis ubi area à circumferentiæ exiguitate tantùm non eliditur, fieri jam minores circuli nequeunt; in rebus ſenſui ſubjectis. Quod ad cogitationem & Intellectum obtinet; huic aliquanto plus, quàm ſenſui, licet, quia præcipitium ejuſmodi non ſemper moramur, dum tamen primas rationis notitias non ſubvertat; quod facere Comenius contendit. Sed ſi tunc in diminuendis circulis cogitatione in infinitum pergere velimus, quia in promovendo centro ad ſummitatem circumferentiæ per diametrum maximi circuli (vide lineam A M.) quæ ſuam quantitatem in infinitum diviſibilem habet progredimur; nunquam ad eum circulum, qui jam dividi nequeat, perveniemus. Nam ſi perveniremus, diviſibilitas quanti eſſet finita, contra communem opinionem ab Ariſtotele in acroamaticis ejus libris demonſtratam: & contra proprium Comenii propoſitum, qui in infinito concurſum centri cum circumferentia demonſtrare propoſuerat: non in ſe quæ terminari poſſit. Quod ſi ad minimum circulum; aut potius ad punctum; propter infinitam diminutionem aut diviſionem Quanti, nunquam perveniemus, nunquam etiam ad abſurdum illum centri & circumferentiæ ſuæ concurſum res deveniet.

Breviter, Progreſſio ſive in diminuendo ſive in dividendo Quanto, aut eſt finita aut infinita. Si finita (ut in rebus ſenſibilibus accidit) neceſſe eſt ſubſiſtere illic; ubi jam alter circini pes, qui circumferentiam depingit, diduci ab alio, qui centro infixus eſt, non poteſt: quamvis illud ſpatium cogitatione diviſibile ſit: & ita ad punctum indiviſibile, unicum Comeniani propoſiti cubile, non pervenietur. Si infinita ſit, multò minus illuc pervenietur, quia Infinitum pertranſiri non poteſt. Ita hæc demonſtratio, non modo nihil efficit; ſed ſua ſe abſurditate refellit ac perimit. Supponit enim per infinitum vadendo, ad ultimam infiniti metam poſſe perveniri.

Altera pars demonſtrationis, quæ in altero exemplo demonſtrare debuit, Circulum & lineam rectam in infinito, non tantum coire, ſed & unum idemque fieri, quomodo procedat videamus. Inverſo modo jubet, *in eodem ſchemate augere circulos*, donec linea recta, cum circulo coincidat. Æquè iniquus ut ante, imo magis ac ridiculus & fœda petitione principii, imo & Æquivocatinne implicatus proceſſus. Sed ne inter ſenſibiles & abſtractas à materia quantitates, diſcrimen non intellectum, aliquem turbet, & ſophiſmati locum relinquat, ſic breviter reſpondemus. Aut Circulus in lineæ rectæ contactu; ab ea tangitur in puncto aut in quanto. Si prius, ut accidit in quantitatibus Mathematicis à materia abſtractis, nulla circulorum auctio efficiet, ut major circulus à linea recta, in majori Quanto contingatur; quàm minor. Omnes enim ab eâ in puncto tangentur. Atque ita tantum abeſt ut linea recta cum Circulo ſeu tota Circuli circumferentia, idem evadat; ut ne pars quidem ulla lineæ rectæ (quæ modo quanta ſit) circumferentiam contingat, & cum illa conjungatur. Si verò Circolus in contactu lineæ rectæ; ab ea aliquâ ſui parte continua & diviſibili tangatur; quod in ſenſibilibus, & à materia non abſtractis apparere videtur: fatendum eſt quidem, quanto major ſit Circulus; tanto tunc majori quantitate illum à linea recta attingi. Sed ne tunc quidem unquam eò abſurditatis ventum iri liquet: ut linea illa & circulus aut circumferentia idem ſint. Etenim quanto major evadit pars illa, qua tangens circulum tangit, & quæ cum parte circumferentiæ coincidit in A. E. tanto magis, & quidem longè notabiliori augmento creſcit ipſe Circulus; nec major differentiæ fuit principiò inter partem quantum contactus lineæ rectæ cum circumferentia in minori circulo; quàm poſteà ſit in majori. Licet enim pars contactus augeatur in majori circulo: tamen viciſſim quoque, & quidem longe majori quantitate & incremento augetur ipſe circulus, hoc eſt, tanto majori; quanto major ſit pars contactus. Ita quamvis forte tota linea recta B A. C à circumferentiæ magnitudine abſorbeatur: non tamen unquam illa recta linea erit idem cum circumferentia; ſed tantum valde exigua pars ejus. Quod in rebus ſenſibilibus; ita apparere, aut propter ſenſus noſtri imbecillitatem; aut propter vitium in rotunditate. nihil mirandum eſt. Et ejuſmodi neceſſitas adegit Mathematicos: ut ad evitandas ſimiles difficultates, quantitates accuratiùs menſurandas abſtraherent à materia.

Tantum igitur abeſt ut in contradicentibus, aut contrariis; ut ne in relatis quidem, aut diſparatis, ea quæ

ea quæ vel minimam involvunt Contradictionem, ſimul Vera eſſe poſſe Comenius probaverit. Quapropter in hujus prætenſæ demonſtrationis examine; non effugiet quin aut ignorantiam aut imbecillitatem judicii ſui agnoſcat. Ignorantiam, ſi quantitatem à materia abſtractam, in infinitum eſſe diviſibilem, ab Ariſtotele non didicit; aut ejus quod puer didicit, ſenex oblitus eſt.

Infirmitatem judicii, quòd cum vis ratiocinationis ejus ipſi offerret, alterutrum horum eſſe concludendum; ut aut quantitatem à materia abſtractam in diviſione vel diminutione ſui in infinitum progredi, nec unquam ad punctum indiviſibile pervenire poſſe, ſtatueret: aut implicationem contradictionis admitteret; in tali Optione, poſterius potius quàm prius elegerit: ac proinde demonſtrationem nobis monſtroſam & ridiculam, tanquam arboreo cacumine ad terram verſo; radicibus autem cælo minantem, præpoſterè inverſam exhibuerit; nullo alio operæ pretio niſi ut ab omnibus doctis pariter & indoctis deridetur & exploderetur. Talia igitur nobis ingenia, novas & Ariſtotelica diviniores Logicas excogitabunt, & plures unà Veritates; quarum altera videlicet in humanis, altera in divinis locum habeat, comminiſcentur; & inſita nobis divinitùs rationis principia à ſtirpe evellent! Veritas ubique ſimplex & una eſt; & qui in humanis rebus nobis notioribus & captui noſtro vicinis ab ea deflexerit, ne ſperet in divinis veſtigia ſua in orbitam ejus eſſe reponenda. Quamdiu in hac vita agimus nullis novis principiis, novis ratiocinandi Organis opus habemus. Nec ideo nobis divina illuxit Revelatio ut intellectum noſtrum perplexa & ſalebroſa cognitione veri exerceret: ſed ut Voluntatem ad conſectationem BONI per Dei & proximi Charitatem tantò potentius compelleret. At nos præpoſtere per violatam proximi Charitatem, per calcatas Chriſti leges, per odia, convicia, calumnias, anathemata, injurias, perſecutiones; exilia, ſupplicia & ſanguinem; ſteriles neſcio quas & obſcuras veritates, invitis mortalium ingeniis obtrudimus, quas rationibus & argumentis defendere neſcimus. Suſpectum FALSI eſt VERUM quod per tot ac tanta MALA propagatur; quia nec BONO cum FALSO: nec VERO cum MALO ullum eſt vinculum, ulla cognatio, ullum commercium.

X.

Ad pag. 75. probl. 11.

I. Chriſtum non tantum eſſe debuiſſe: ſed reipſa eſſe potentiorem, ſapientiorem, melioremque omni Creaturâ, libenter admittimus.

II. In diſtinctione nominis Summi Dei duo deſideramus. 1. quòd membra propoſitæ diſtinctionis, cùm clarè, diſtinctè; & ita ut à nobis quoque diſtinctio admitti poſſet, ſibi opponere potuerit; de induſtria ità obſcuraverit Comenius, ut verba quibus uſus eſt, ne à ſuis quidem admitti poſſint. Ait enim ſummum Deum dici: aut reſpectu Deorum inferiorum; (quo ſenſu infrà Chriſtum dici ſummum agnoſcit) aut reſpectu æternitatis Deitatis fontem intelligendo. (quo ſenſu, ſolum Patrem dici ſummum, paulo poſt affirmat.) Quid? an Chriſto quoque ex ejus ſententia æternitas non competit? an ſoli fonti Deitatis, hoc eſt, Patri æternitas affixa eſt? Miror hominem alibi diſertum, hoc loco aliud voluiſſe loqui, aliud locutum. Nonne poſteaquam in primo diſtinctionis membro reſpectum ac relationem ad inferiores Deos nominaſſet, longe ſimplicius, concinnius & verius in poſteriori aliquid oppoſitum huic relationi poſuiſſet? puta abſolutam ſignificationem, reſpectu relatæ: aut reſpectui inferiorum Deorum oppoſuiſſet reſpectum omnium? Sic à nobis diſtinctio hæc abſque omni exceptione admiſſa fuiſſet, & ipſe ſuamet vincta non cæcidiſſet.

2. Alterum quod deſideramus eſt, quòd Diſtinctioni quæ abſque petitione Principii, egregie proponi potuit; quædam perplexa, falſa, & quæ ipſa in controverſiam veniunt admiſceat.

Qualia ſunt. Primùm quod inferiores Dii, dici non poſſint per *naturam Dii*. Quamvis enim homines mortales propter poteſtatem ſolum; non autem propter naturam Dii dicantur: Tamen poteſtates illæ quæ in cælis Dii vocantur; etiam propter naturam ac per naturam ita dici nihil repugnat; cum naturam glorioſam & poteſtati quiſque ſuæ conformem à Deo habeant. Secundo, quod naturam cum excellentia ſeu τῇ ἐξοχῇ confundit, quaſi per naturam Dii eſſe nequeant, qui κατ' ἐξοχὴν ſic non vocentur. Tertio, quod Gratiam & Donum; naturæ opponat. Quaſi verò unà cum poteſtate, natura quoque divina conferri gratiâ ſummi Dei nequeat.

III. Tria coæterna principia, quemadmodum ea ex Platone, Proclo, Plotino Chalcidius explicat; ſi Matthæus, Marcus, Lucas, Joannes, Paulus, Jacobus, Petrus, Judas, eundem in modum explicuiſſent, nulla inter nos invicem diſceptandi anſa vel occaſio fuiſſet. Sed meritò & ex mente Pauli, ipſe Comenius nobis à philoſophia toties cavendum eſſe monet, & inculcat.

IV. Qui reſpectu inferiorum Deorum duntaxat ſummus Deus dicitur; is abſolutè & reſpectu omnium ſummus dici nequit. Quod poſterius (id eſt abſolutè & reſpectu omnium ſummum eſſe) quia patri conſenſu omnium tribuitur: ſolus is meritò per excellentiam ſummus dicitur. Chriſtus autem non modo iis qui non ſunt naturâ Dii; ſed iis quoque qui naturâ Dii ſunt, ſed ex gratia Dei, & opponi; & præponi idque longiſſimo intervallo, ὑπερέχειν πάντων [illegible] debet. ideò & Magnus Deus; & ſuper omnia benedictus in ſecula Deus, & verus Deus (ſalva unius Patris excellentiâ κατ' ἐξοχὴν) meritò à nobis dicitur, adoratur, & in neceſſitatibus invocatur. Nec enim ſummam poteſtatem tantum, & Omnipotentiam ſed & naturam longè omnibus diviniorem, gratia patris ſui conſecutus eſt. Locum 1. *Joh.* v. 20. quamvis aliter intelligendum non dubitemus; quia tamen de ipſa re inter nos convenit, (cum Chriſtum jure dici verum Deum & vitam æternam fateamur) conſultò omittimus.

V. Illatione, quæ petitur ex eo, quod Deus pater, multa de ſe ſub veteri fœdere, ore prophetarum prædicari juſſit, quæ eodem poſtea ſub Novo, de filio enunciari per Apoſtolos voluit; nihil infirmius eſt. Poſtquam enim Deus in filium ſummam illam omnipotentiam & tantæ poteſtati conformem naturam divinam ſeu divinitatem contuliſſet; cui mirum videri poſſit, elogia quæ olim ſoli patri tribuebantur; nunc filio communicari: per quem Deus nunc omnia facit & ſine ipſo ejuſque poteſtatis interventu, nihil facit. Loca allata, quia de re quæ ex iis concluditur inter nos convenit, examinari ſuperfluum puto.

XI.

Ad pag. 77. §. 65.

Quicquid Comenius in hoc paragrapho ſtomachetur, non modò in oppugnando Anonymi ex Sacræ Scripturæ deprompto Syllogiſmo ſed & in ſuſcepta ac tentata ſententiæ ſuæ tàm ex ratione quàm ex Sacræ Scripturæ defenſione; in ſuo (quod vaniſſimè jactabat) elemento ab Anonymo victus eſt.

PARS

PARS TERTIA.

In qua Sophiſmata Comenii circa tertiam Reconciliatoris normam, hoc eſt, Traditionem examinantur.

I.

Ad pag. 81. §. 1.

INter normas ſive pacandarum, ſive decidendarum in religione litium: utrum locum habere debuerit Traditio, vellem pauló accuratiùs expendiſſet Anonymus. Certè diſtinguenda erant: atque etiam limitanda, quæ confuſius propoſita; facile in errorem inducunt. Nos igitur omiſſa ſupplebimus.

In omni lite per conciliationem aut judicium ſopienda, conſideratur primùm Judex, aut ſumptus inter partes arbiter: deinde Lex aut norma, ſecundum quam is pronunciat aut decernit. Et quia diſſidentium partium allegata, præcipue cum non de jure ſed de facto quæratur; æquo judici ſuſpecta eſſe debent; eſt locus interdum teſtibus, quos ſibi partes in fulciendâ cauſa quæque ſuâ, advocant: in quibus id requiritur; ut fide digni & neutri partium addicti ſint. Et judex quidem omnis, à norma ſecundum quam judicat; diſcernitur: quamvis interdum normæ quoque Judicis nomen tribuatur: ut cum Lex judicare aut decidere aliquid dicitur; verum id impropriè & per tranſlationem. Nam propriè loquendo Lex non eſt judex; ſed norma judicis. Ita lex teſtari dicitur: quæ tamen propriè teſtis non eſt. Accidit autem interdum; ut judicium inſtituatur: nulla poſitiva aut civili præſidente Lege: in quo caſu legis poſitivæ abſentiam ſupplet Lex naturalis ſeu dictamen rationis, quod diſcrimen inter Verum & falſum, bonum & malum, juſtum & injuſtum oſtendit: quæ lex naturalis à lege quoque civili aut poſitiva; quæ modo Legis nomine digna ſit; nunquam abeſſe debet; quin unâ cum ipſa ſit legitima judicandi norma. Nec enim legis nomine digna eſt; quæ juri naturali repugnat, aut illud violat.

Porró Lex iſta naturalis ſeu dictamina rationis ſæpè cum ipſo judice; qui abſque rationis uſu ne cogitari quidem poteſt, confunduntur; cum tamen ſint omninò diſtinguenda. Cum enim Ratio, judex eſſe aut judicari dicitur; propriè intelligitur homo ratione præditus; quia Actiones ſunt ſuppoſitorum. Sed tunc Ratio aut potius homo qui ratione utitur; aliud eſt: aliud autem dictamina rationis; ſeu lumen illud à Deo infuſum, quod hominem in judicando dirigit, quemadmodum Lex judicem. Fit autem judicium aut in Sacris aut in profanis. Ut vero in profanis, à norma legum poſitivarum; nunquam abeſſe debet norma legis naturalis; aut ipſius Rationis: quæ & interpres & miniſtra ſolet eſſe Legis poſitivæ: ita & in ſacris à norma legum Sacrarum; nunquam abeſſe debet aut poteſt eadem Norma dictaminum rationis, quæ legum ſacrarum mentem & imperium explicet, aperiat propriè dicto judici; atque exequatur. Nam Legum quoque Sacrarum norma ineptè aut irrationabiliter adhiberi non debet.

Hæc ad negotium præſens ſic applicantur. Sana iſta hominum & ſobriâ ratio rectè ab Anonymo poſita eſt, pro norma illa Legis naturalis, quæ homines dirigit, in diſcernendo verò à falſo; bono à malo; juſto ab injuſto; in omnibus occaſionibus judicandi.

Et quia ut in profanis, profanæ poſitivæ leges additæ ſunt, quæ facem præluceant judici; ita in Sacris, ſacras quoque leges exhibet nobis Sacra Scriptura; quæ normæ noſtræ naturalis infirmitati ſuccurrunt: rectè & altera norma Sacræ Scripturæ ab eodem ponitur: tantò præſtantior normâ illa naturali, quantò infallibilior.

De Traditionibus, antequam, utrum inter Normas reliquas locum habeant, pronunciamus, vox Traditionis diſtinguenda eſt. Interdum enim Dogmata ipſa aut inſtituta à majoribus poſteris antiquitùs tradita; ſignificat: interdum de dogmatibus iſtis, aut inſtitutis; imò aliis quoque rebus, ex antiquitate, deprompta: & ſeu hiſtorica fide, ſive relictorum monumentorum indicio, ſubnexa teſtimonia.

* Dogmata & inſtituta, quæ ipſa in controverſiam veniunt, nullo modo ad normam decidendæ litis admittenda ſunt. Neminem enim in ſuamet cauſa judicem ſedere fas eſt. Norma verò litis ſeu Lex, quamvis propriè judex non ſit; non ſine argumento tamen judex dici ſolet; quia eſt aliquid majus judice; & quod cum judice in cognitione cauſæ non modo conjungitur, ſed præſidet & ipſum judicem dirigit & manuducit. Et ſi judex ab ea diſcedat injuſtus eſt: At Lex etiamſi diverſum à mente aut voluntate judicis jubeat & fieri velit; juſta manet atque ita ipſo judice ſuperior, & ſanctior, & infallibilior; qui non Dominus aut arbiter, ſed miniſter Legis eſt. Quod ſi nemo litigantium in cauſa ſua judex ſedere poteſt; multò minùs ipſum judicem dirigere & manuducere debet. Loquimur autem de norma primario ſic dicta, qualis eſt Lex ſeu naturalis ſive poſitiva, profana aut ſacra. Nam & allegata à partibus & teſtimonia, norma dici poſſunt; quia ſecundum ea judex quoque judicat; ſed hæc catachreſtice tantum & ſecundarió normæ vocari poſſunt.

Porro teſtimonia de ejuſmodi dogmatibus ſive aliis rebus; quæ itidem traditiones; ſeu traditæ antiquitùs de rebus antiquis notitiæ dicuntur; ne ipſa quidem ad normam judicandi proprie & primarió ſic dictam, admittenda ſunt; nec pro tribunali una cum judice ſedere digna ſunt; ſed collocanda ſunt in ſubſellio teſtium; quibus ea lege creditur; ſi fide digni & non ſuſpecti ſint.

Vitioſè igitur & incautè ab Anonymo factum eſt, quod inter normas judicandi traditiones collocaverit; quod nec ſine Veritatis injuria & periculo fieri poterat, & adverſus mentem omnium, qui longæva vitia & diuturnos abuſus

Eccleſiæ emendari cupiunt, factum eſt. Quicquid igitur ille, in hoc negotio ſuo periculo auſus eſt: nemo noſtrum lapſu aut culpa ejus, ad pravè ſentiendum obligatur: qui ejuſmodi antiquitatis teſtimonia non pro normis aut legibus judicandi, ſed pro teſtibus ad cognitionem judicii, de quo loquimur, utcunque, (nec tamen ſine certis legibus) admittimus. Utcunque, inquam, quia teſtes iſtos pro ſuſpectis & rejectaneis habemus. Idque poſt oppreſſam, fraude primùm, poſt violentia quoque Antichriſtorum, Eccleſiam.

Quod myſterium iniquitatis Apoſtolicis temporibus, Paulo & Joanne teſtibus, concipi cæptum, per duo prima poſt Chriſtum natum ſecula, parturit Eccleſia, donec tertio ſeculo, poſt admiſſos in Eccleſiam plurimos errores; & invecta vitia & abuſus, naſceretur & quaſi in lucem prodiret; in Occidente ſub Victore ſerius in Oriente circa 270. noſtræ Salutis annum. Quarto vero ſeculo poſtquam Chriſtiani rerum potiti ac terrenæ poteſtatis gladio armati ſuot: multoque magis quinto & ſequentibus, factio Antichriſtorum in robuſtiſſimas vires adolevit; donec poſterioribus ſeculis, præcipuè in Occidente Eccleſiaſtica poteſtas, ſupra ipſum Civilis poteſtatis apicem & Majeſtatem ſcandere, & ſibi abſolutum Eccleſiæ imperium vindicare auſa eſt. Non eſt autem quod quis in una duntaxat particulari, licet ampliſſimè patente, Eccleſia; graſſatam aut graſſantem Antichriſtum ſomniet. Univerſalem Eccleſiam, non ſolum Occidentem peſtis hæc invaſit; niſi quod alibi pingues & ſucci pleni; aut etiam congeſtis opibus ſaginati, alibi pannoſi & macilenti tyranni graſſentur. Ubicunque violentia & oppreſſio conſcientiarum regnat, tametſi verbis & ſcriptis, concionibus & maledictis ibidem oppugnetur Antichriſtus, genuinum Antichriſti dominium eſt. Non ejuſdem omnes coloris aut vultus miniſtri ſunt, quibus in oppugnando Chriſto utitur Satanas. Non ex figura & foliis arbores iſtæ infelices, ſed ex fructibus noſcitandæ ſunt. Ubi in fructu ſuperbæ dominationis amarities, ubi acerbitas tolerantiæ & caritatis hoſtis, & ſuccus lethifer doctrinæ aut regiminis peccatoribus faventis deprehenditur, ſint quamlibet foris arbores ſpecioſæ, intus latentes Chriſti hoſtes & perduelles occultant. Niſi aliunde affatim indicia ſuppeterent, aliquantò poſt duo prima ſecula, indigniſſimè circumventæ Eccleſiæ; vel ex hodiernis, quæ ſe ad priſcarum morem & gubernationem componunt Eccleſiis; indolem, antiquarum expiſcari liceret: in quibus jam tunc illis, quæ nominavimus ſeculis, perdomita Eccleſia; non novum ſeſſorem Antichriſtum admiſerat; perinde atque noſtrates hodie, etiam qui Romam deſeruere admittunt. Quamvis autem tertio demum ſeculo Antichriſtorum dominationem invaluiſſe arbitremur, tamen quia ſemel occupatam tyrannidem nunquam è manibus dimiſerunt; imò indies magis magiſque ad noſtra uſque ſecula propagarunt & auxerunt; ideò ipſam quoque notitiam rerum; quæ ſtatim poſt Apoſtolos in Eccleſia primis duobus ſeculis geſtæ ſunt, veram & genuinam nobis eripuerunt. Hinc illa tempora ignorantiæ tenebris ſepulta, aut fabuloſis narrationibus inquinata ſunt, adeò ut ne teſtes quidem idonei ac fide digni inde peti poſſint. Ac primum ſedulam in eo Satanæ operam navavit, Gnoſticum hominum genus, Majores Arianorum; & qui recepto vulgo loquendi abuſu Ariani meritò dici poſſunt; antiquiores iſtis, qui eos poſtea juſtiſſimo judicio Dei iiſdem plane artibus, quibus illi uſi erant, oppreſſerunt. Hi non multò poſt Juſtini atque Irenæi tempora, quibus nondum caritas & tolerantia diſſentientium ex Eccleſia pulſa fuit, coitione facta, peſſimis artibus falſa Eccleſiæ obtrudebant, vera ſupprimebant, aut opprimebant dogmata: Malas artes voco Fraudem & Violentiam. Fraus in eo fuit primum, quod Scriptorum è quibus vera rerum notitia peti potuit monumenta, è manibus hominum ſuffurari omni ſtudio contenderent, quo artificio Hegeſippus non ignobilis rerum Eccleſiæ Scriptor ſuppreſſus eſt. Deinde quod ea quæ ſupprimere deſperabant factioſè & impudenter corrumperent, ſubtractis aut adjectis aut mutatis; quæ mutari cauſæ ſuæ expediebat. Specimen hujus criminis eximium in corrumpendis quibuſdam, (quæ veræ putantur) Ignatii epiſtolis detectum eſt à Jacobo Uſſerio Archiepiſcopo Armacano. Quo in flagitio adeo ſeduli fuere ac pervicaces, ut vix ac ne vix quidem improbas manus à Sacris codicibus continerent. Tertiò quòd adulterinos libros falſis Auctoribus inſcriberent; eligentes ex antiquitate celebriores patrum, quibus ſuppoſititios ſuos fœtus ſubjicerent. Cujus rei innumera exempla, apud Gelaſium, Baronium & alibi videantur. Hujus furfuris eſt Hermas, qui ab Anonymo primus teſtium producitur. Quartò, quòd falſa miracula, pro iis quibus favebant; falſa item crimina adverſus inſontes, quos oderant, confingerent. Inſigne ejus rei exemplum exhibet Euſebius. *Hiſt. Eccleſ. l. v. cap. ultimo.* Nec deerant plura ſimilia fraudum genera, quibus non ſuo tantum ævo, ſed poſteritati quoque impoſuere.

Violentiæ primum ſpecimen editum eſt ab iis, qui ſuffragantium ſibi numero & potentia inflati; & ſpreta paucitate diſſentientium; auſi ſunt tertio ſeculo eos ab Eccleſia proſcribere; quos totis duobus primis ſeculis nemo pro hæreticis habere, nemo adverſo ſcripto laceſſere & oppugnare auſus eſt. quales fuere Victor & Zephyrinus Epiſcopi Romani. Alterum aliquanto pejoris exempli in iis, qui damnatione & anathemate non contenti, quos viribus propriis honorato in Eccleſia loco dejicere non poterant; commodato ſumpta à Gentili Magiſtratu potentia oppreſſerunt. quales fuere conciliabuli Antiocheni Patroni. Tertius longe efficacior violentiæ gradus quarto ſeculo extitit, ac poſtea ſemper obtinuit in iis, qui Romani imperii viribus in diſſentientes ac factioſè in Conciliis damnatos ſæviebant. Quo factum eſt; ut ad fraudes & factiones veteres, adjecta nova Civilis poteſtatis dominatione; non modo Diſſentientes oppreſſi; ſed & ſcripta quoque eorum: & quæcunque ipſis ex antiquitate ſuffragari poterant, teſtimonia abolita; aut impune corrupta & adulterata fiot: ita ut vix quicquam ſani & integri relictum ſit, in antiquis; præſertim quæ publicè proſtant monumentis aut traditionibus, præter ea quæ cum doctrina & inſtitutis, partium quæ regnum in Eccleſia occupavere, congruunt.

Reddidimus igitur cauſas, ob quas Traditionum teſtimonia non modo inter normas & leges decidendarum litium; ſed ne inter teſtes quidem fide dignos recipi queant; quia teſtes iſti, turpiter corrupti, alteri partium nimium addicti ſunt.

Unus tamen caſus eſt in quo teſtimonium eorum pro valido & fide digno recipi poteſt; quando vi veritatis, potentiſſimè ſemper emergentis, adverſus eos teſtari adiguntur, quibus nimium addicti ſunt. Proinde non aliâ lege & conditione eam ſuſpectorum teſtium teſtimonia recipimus; quàm ſi liquidò pateat neque fraude circumventos, neque violentia mortalium coactos teſtimonium ſuum perhibere, quod accidit tunc cum aliquid contra eos, qui cum viverent in Eccleſia rerum potiebantur, audent teſtari. Nec enim ullum tunc periculum eſt; ne aut gratiæ aliquid dediſſe, aut metu extorto ſilentio aliquid ſuppreſſiſſe videantur.

Atque

Atque hac ſine dubio mente Anonymus teſtes iſtos accerſivit, non quod abſolutè in omnibus fide digni ſint; ſed quod in iis ſaltem, quæ contra ſuos, hoc eſt, illos, qui ad eos (ubi urgentur) confugere ſolent, teſtantur, fide digni videantur.

Cæterum ad productos teſtes iſtos trepidat: nec niſi certis legibus & conditionibus eorum teſtimonium Comenius admittit: cum tamen illud ſuprà etiam pro norma judicandi ſine exceptione admiſerit; & apud eos quorum partes ſequitur, quoties in duabus prioribus normis cauſa laborare incipit, ad hos teſtes frequenter confugiatur. Legibus ab adverſa parte latis nemo tenetur, niſi utrinque receptæ ſint. Sed earum quas hoc loco fert Comenius, non paucæ iniquæ ſunt: ac recipi indignæ.

Ut in prima ſtatim teſtimoniis propheticis & Apoſtolicis ſubdole admiſcet Comenius illuſtres Eccleſiæ Doctores. Ut enim homines poſſunt eſſe ſceleribus nobiles; ita Doctores erroribus illuſtres, & magnæ magis famæ, quam bonæ. Quid ſi iſti ipſi quomodocunque illuſtres, Doctores ex antiquitate redarguantur?

Secunda conditio ſatis iniqua eſt. Quaſi ex ſolis, duntaxat hiſtoriis traditiones aut dogmata antiqua eruantur & non ſæpius ex aliis antiquorum ſcriptis, non res geſtas narrantibus ſed dogmata eorum continentibus.

Sexta Conditio, quæ ſuffragia vel teſtimonia numerat non expendit, iniqua & fallax eſt.

II.

Ad pag. 83. Reg. 9.

Nona conditio deſperationem Comenii de cauſa, in judicio ſecundum tertiam hanc prætenſam normam inſtituto, obtinenda, plane arguit, & multis de cauſis fallax & iniqua eſt. Præcipuè quia primis & antiquiſſimis in religione Chriſtiana teſtimoniis, quæ ab ipſo ævo Apoſtolico; aut temporibus ipſi proximis petuntur, fidem abrogat. Et Tertulliani, Hieronymi, Auguſtini, ſecula plus divinæ lucis, in illis fulgidis Eccleſiæ luminibus lucentis habuiſſe contendit: quàm primum illud Eccleſiæ diluculum & primævos ejus Doctores, cum Judaiſmo & Gentiliſmo adhuc luctantes; & ante excultam Theologiam balbutientes. Vis veritatis extorſit à Comenio hanc Confeſſionem, in qua victum ſe primævis illis antiquitatis teſtimoniis ægrè quidem, ſed non obſcure fatetur. Teſtes contrà ſe habet, qui ab iis, ad alios provocat: & primi religionis ævi ſuffragio urgetur: qui opem poſterioris, quaſi cultioris jam & adultioris implorat. Atqui, Tertullianus poſt ducenteſimum; Hieronymus & Auguſtinus quadringenteſimum Salutis annum floruerunt. Hæc excultæ videlicet Theologiæ tempora, poſt vexatam demum fœdiſſima tempeſtate & colliſis inter ſe Conciliorum procellis, concuſſam Eccleſiam aſſignat. Quid aliud eſt in hoc certamine herbam Anonymo porrigere, ſi hoc non eſt? qui non ultrà Tertulliani tempora progreditur: nec quam male aut bene in cæteris ſenſerint, decem hi quos producit teſtes, ipſius intereſt, dum eos omnes id ſenſiſſe evincat, Unum Patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti, eſſe Summum Deum. Antiquiorem igitur puriorum duorum ſeculorum traditionem Anonymus urget; cum Comenius ab ea ad poſteriorum ſeculorum traditionem confugiat: illam vero antiquiorem multorum vitiorum & defectuum inſimulet; & quia contra ſe ſuiſque teſtimonium perhibet, omni ratione ſuſpectam reddere conetur.

Primum quod minorem & quaſi initialem myſteriorum Dei cognitionem habuerint, illa Tertulliani ævum antegreſſa tempora reſpectu temporum ſubſecutorum, præcipue quo Hieronymus, & Auguſtinus, & alii fulgentes Eccleſiæ phoſphori luxerunt; qui pleniùs (ſi Diis placet) revelatam quàm qui ante eos duobus primis ſeculis præceſſerant, Veritatem habuere.

Deinde quod inculeam aut nondum excultam Theologiam habuerint; quæ poſterioribus demum ſeculis exculta eſt.

Denique quod primævi illi, cum Judaiſmo ſimul & Gentiliſmo luctantes adhuc ſenſaque ſua diverſimode exprimentes Doctores balbutiant; hoc eſt, male aut vitioſè, aut imperfectè de rebus divinis loquantur propter contagium Judaiſmi aut Gentiliſmi, quibuſcum luctantes, utriuſque peſtilenti aurâ afflati ſunt.

Hæc ſententia quia purum putum carnalem mundanum ſpiritum Antichriſti redolet; & ab imo totum Chriſtianæ religionis fundamentum occultè molitur & evertit; nec in primævam tantum antiquitatem, ſed ipſos Evangelii prædicatores Apoſtolos; imò & in recens elapſi proximi ſeculi Reformatores Eccleſiæ, iniqua & injuria eſt; accuratius nobis eſt refellenda.

1. Falſam eam eſſe primum oſtendit, Chriſti ipſius Omnipotentis Domini, Sponſique Eccleſiæ majeſtas, & proximè ipſi ſuccedentium Apoſtolorum dignitas, exiſtimatio atque auctoritas, tot miraculis; tot martyriis orbi teſtata; quæ non permittit ut quiſquam exiſtimare poſſit, in illa puriſſima divinæ cognitionis veritate, quæ per eorum prædicationem toto illo primo ſeculo Eccleſiæ illuxit; deſiderata eſſe aliqua religionis myſteria, aut fidei articulos, qui pluribus demum poſt eorum prædicationem ſeculis Eccleſiæ revelarentur. Non tam manca aut imperfecta aut ut loquitur Comenius initialis fuit illa Apoſtolorum prædicatio & doctrina; non tàm obſcurum notitiæ rerum divinarum diluculum; ut plenam lucem nonniſi poſt tria quatuorve ſecula ab Hieronymi & Auguſtini temporibus mutuari debuerit. Quod ſi puriſſima & caſtiſſima omnium fuit, doctrinæ Chriſtianæ veritas, quæ ab ore Chriſti & Apoſtolorum proceſſit, quorum ultimus Joannes primo ſeculo exacto aliquantum ſupervixit, & ſecundum attigit; quanto propiora fuere aureo Apoſtolorum ævo tempora: tanto caſtiorem quoque & puriorem eorum doctrinam fuiſſe exiſtimari par eſt. Duo vero ſunt prima ſecula, & aliqua pars tertii, quorum traditiones Anonymus rimatur & allegat.

2. Alterum falſitatis ſententiæ à Comenio obtruſæ argumentum præbet Sacrorum Novi fœderis voluminum auctoritas; quæ omnia primo ſeculo prodiere; & publico omnium conſenſu recepta ſunt, ut eſſent lucerna pedibus noſtris. Quin ipſi illi, poſt excultam opinione Comenii Theologiam, Eccleſiæ Doctores; ex hoc fonte veritatis, omnia ſua dogmata hauſiſſe videri volebant, & plus auctoritatis; plus myſteriorum & ſcientiæ Scripturas, inſtinctu Spiritus Sanctus conceptas, quam ſemetipſos habere, non auſi ſunt negare.

3. Utraque allatarum rationum oſtendit, Comenii ſententiam veram eſſe non poſſe, quin Eccleſiæ nimia licentia & poteſtas concedatur cudendi novos fidei articulos. Nam ſi Deus fingatur per ejuſmodi gradus proceſſiſſe; ut tandem pleniorem veritatis Chriſtianæ cognitionem

quarto & quinto Eccleſiæ ſeculo præ duobus primis dederit ; quanto fulgidior eſt lux Solis altius ſupra horizontem evecti, quàm luceſcentis primum diluculi crepuſculum : omnium controverſiarum deciſio, ab illius primævæ prædicationis fide & auctoritate transferetur ad poſteriorum ſeculorum Eccleſiæ judicium, conſenſum ac deciſionem.

4. Præterea ſi vera eſt Comenii ſententia, Notitiam Veritatis ac Theologiam, incultam ante & balbutientem; quarto demum & quinto ſeculo; per Hieronymos, Auguſtinos, alioſque excultam; quaſi confirmatioris ætatis ſermone de divinis rebus loqui, docere, & controverſias decidere cæpiſſe ; evertetur fundamentum illud, quod unicum omnibus Chriſtianorum ſectis, in ſpem redivivæ concordiæ Deus adhuc firmum & inconcuſſum reliquit ; dum omnes in Sacræ Scripturæ infallibili normâ, tanquam communi principio, unanimes conſentiunt. Etenim Corrupta Eccleſia terrenæ primùm poteſtatis aut potentiæ fiducia, deinde commentitio Comenii privilegio, tanquam ſacri inſtinctus Spiritus turgens & ebria : quicquid pii ac ſeduli Sacræ Scripturæ Lectores aut diſcipuli garriant non audiet, & ſalubribus monitis auctoritatis ſuæ inflato à Comenio tympano obſtrepet ; & populum Chriſti obtorto collo, ad intolerandam violentiæ ſervitutis patientiam, tanquam ad Gemonias ſcalas ; raptabit ac pertrahit.

5. Denique admiſſâ Comenii opinione, corruent omnia Lutheri, Zvinglii, Calvini & aliorum qui prima Reformationis in Eccleſia fundamenta poſuerunt ; fulcra & adminicula : qui præſenti in Eccleſia conſpirationi, Sacræ Scripturæ & Apoſtolorum & antiquiorum temporum auctoritatem oppoſuêre. oſtendentes quòd in Chriſtianæ religionis initio, errores & abuſus poſterius invecti, locum non habuerent. Quo enim jure auſi ſunt conſenſum Eccleſiæ Occidentis, ac in multis rebus Orientis quoque aggredi ac refellere ; ſi Spiritus Sanctus, qui in quarti & quinti ſeculi Doctoribus & Conciliis Theologiam longè magis excoluit ; quam fuerat exculta in ſeculis primis ; ita perpetuo adeſt Eccleſiæ, ut eam per continuos gradus, in majorem ſemper & clariorem perducat lucem veritatis.

6. Poſtremò ſi Comenio credendum eſt, abroganda eſt fides Paulo, monenti & obteſtanti, etiamſi Angelus è Cælo deſcendens novas afferat doctrinas ; præter eam quam ſemel tradiderat, rejiciendum eſſe tanquam anathema. Abroganda & Johanni : qui adverſus Antichriſtorum impoſturas & miſſilia, hoc impenetrabili ſcuto aut clypeo armat Chriſtianos ; hortando ut maneat in ipſis ; quod audierunt ; quod didicerunt ab initio.

7. Septimum falſi Comenii dogmatis documentum eſt. Quia duobus primis poſt Chriſtum natum ſeculis, longe minor morum diſſolutio ; longè ſanctior vitæ ſecundum leges Chriſti agendæ diſciplina in Eccleſia viguit. Ut autem ſanctiores mores verioris doctrinæ ; ita mores in deterius corrupti corruptioris doctrinæ indicium præbent ; ipſo Chriſto monente, arbores ex fructibus ; falſos doctores & prophetas, ex operibus dignoſcendos. Comparet nunc Lector in perſecutionibus gementis, & pulcherrima illa martyrum certamina decertantis, Eccleſiæ mores, cum corruptiſſima temporum ſequentium diſciplina ; quando oppreſſo paganiſmo, Chriſtiani in diſſolutiorem vitam prolapſi, injurias quas olim ab externis patiebantur ; externis pariter & ſuis inferre cæperunt. Conferat, inquam, utrinque tempora ; ac demum judicet, utra eorum ſint aurea, utra ferrea ſecula ; utra ſaniorem, utra corruptiorem doctrinam habuerint. Tunc in incultos paganiſmi mores degeneravit Eccleſia ; quando illa dogmata à philoſophantibus gentibus hauſta, inanibus rixis, odiis, anathematibus, oppreſſionibus & lictorum miniſterio excoli cæpere.

8. Octavam rationem ſuggerunt peculiaria quædam, quarti & quinti ſeculi, tantopere Comenio commendati vitia : quæ non modo ea præcedentibus præferri ; ſed ne cum iis quidem ullo modo conferri patiuntur. Primum, Epiſcoporum corruptiſſimi mores, factiones, ambitus, fetalia invicem odia, & indigna Chriſtianis flagitia ; quæ tametſi tertio quoque ſeculo invaleſcere cæperunt, longe notabilius tamen, quarto & quinto graſſata ſunt. Deinde Conciliorum omnium quarti & quinti ſeculi, pudendæ Chriſtiano nomini maculæ eum in illis loco illius, quam Jacobus *cap.* III. 17. depingit caſtæ, pacificæ, æquæ, obſequentis, & fructuum bonorum plenæ cælitus deſcendentis ; terrena, animalis, dæmoniaca Sapientia : loco Spiritus Sancti, mutuæ Epiſcoporum ſupplantationes, & Imperatorum aut Regiarum mulierum, interdum & Eunuchorum potentia regnaret.

Nona ratio quamobrem falſa ſit Comenii ſententia, quia Mundana & carnalis eſt. Quicquid aliud prætendat, non aliam habet cauſam cur Hieronymi & Auguſtini ævum proximæ poſt Apoſtolos ætati præferat ; quàm quod tunc mundana & carnali felicitate floruerit Eccleſia, nacta Imperatores ſibi propitios ; & qui pacem & propagationem Eccleſiæ ; violenta & terrena poteſtate tuerentur aut promoverent. Quam ſuſpecta verò & futilis iſta ratio ſit, veræ felicitatis in Eccleſiâ æſtimandæ, oſtendit exemplum Mahometanæ ſuperſtitionis, iiſdem plane terrenis artibus, & propagatæ, & in florentiſſimo Statu tamdiu conſervatæ. In quo notandum, ejuſmodi de quibus loquimur artibus ; ſuperſtitionem hanc per triginta annos, tàm celeriter tanta ſumpſiſſe incrementa, quanta ægrè per trecentos annos, bonis ac legitimis artibus uſa vera Chriſti religio ſumpſerat.

Contra verò ex quo Chriſtiani illegitimam hanc promovendæ divinæ veritatis viam ingreſſi ſunt : non multùm profeciſſe, imò verò ingentia damna paſſos eos videmus, quia Mahometiſmus ferè ex ruinis ac detrimentis Chriſtianorum crevit. Non igitur pluris æſtimanda ſunt ea tempora, quibus Chriſtiani terrena potentia religionem ſuam ſuſtentabant aut promovebant : quæ tàm infèliciter in Eccleſia ceſſerunt : quam ſancta illa ſecula, quibus duntaxat bonis ac legitimis artibus, conſervabatur & propagabatur Eccleſia.

Decimum adverſus hanc opinionem argumentum eſt ; quód apertiſſimis & frequentiſſimis Spiritus Sancti in Sacris literis prædictionibus, non modo adventus Antichriſti & ventura apoſtaſia prædicta ſint : Sed ejuſdem Spiritus diſertiſſimis verbis admoniti : ac certiores facti ſimus ; calamitoſum hunc Eccleſiæ ſtatum, ſenſim ab Apoſtolicis temporibus initiò ſumpto, per gradus atque incrementa ſua progredi debuiſſe.

Ipſius Pauli temporibus myſterium iniquitatis cæpit. Non multò poſt durante adhuc Joannis, (cæteris Apoſtolis ſuperſtitis) ævo ; plurimi Antichriſti exoriri cæperunt. Quos ita deſcribit idem Apoſtolus ; ut *In doctrinâ* quidem illud dogma introducturi eſſent, quod Jeſus ille qui in carne venit, hoc eſt, qui ex Spiritu Sancto conceptus ; ex virgine homo natus, & in quo natus eſt Statu cum Apoſtolis eſt converſatus ; non eſſet Chriſtus ; quia forte ipſis Naturam & poteſtatem Chriſto dignam, habere non videretur. In *vitâ autem & moribus* quod fraternam in Eccleſia charitatem eſſent extincturi. Cui poſteriori characteri Paulus extinguendæ hujus caritatis cauſam addit ; Superbiam & elationem ſuprà omne Numen ; unicam oppreſſionis ac dominationis

tionis

tionis cauſam & injuriarum ex ea ortarum; quæ ne veſtigium quidem proſcriptæ ex Eccleſia fraternæ caritatis eſſent relicturæ. 2. *Theſſ.* II. 4.

Qui duo characteres Antichriſtorum, cum duobus primis ſeculis nondum adeò virulenter Eccleſiæ nocuerint; ſicuti tertio & quarto, & multò magis poſterioribus; multùm profectò duorum iſtorum doctrinæ lux & felicitas temporum præcellit tertio & quarto ſeculo: quemadmodum quarti quoque & quinti ætas, minùs quam poſteriorum vulgò corrupta cenſetur. Totis enim duobus ac penè tribus ſeculis, poſterior ac pejor Antichriſti character; hoſtili violentia Caritati infenſus & Oppreſſor Spiritus continuo externarum perſecutionum ſenſu aut metu comprimebatur; niſi quod ſub finem tertii etiam ante ultimam perſecutionem, lupini rictus dentes non occuluit; viribus quas domi in Eccleſia habere non potuit; foris commodatò ſumptis. Prior character jam Johannis temporibus per Gnoſticorum culpam graſſari cœperat; non tamen ità ut genuinis Apoſtolorum diſcipulis prævaleret; quod vel ex Joanne diſcimus. 1. *Joh.* IV. 4. Poſt deceſſum tamen Apoſtolorum, Hegeſippo teſte, caſtimonia veritatis in Eccleſia ſenſim magis magiſque periclitari cœpit: ſed ante decurſum ſecundi ſeculi, Gnoſtici & è lacunis Ethniciſmi hauſti errores, nondum eouſque potentiæ progreſſi ſunt, ut fraternam caritatem & tolerantiam diſſentientium ex Eccleſia proturbare auderent. Tertium ſeculum infelicius fuit; in quo maturius in Occidente; aliquanto ſerius in Oriente Gnoſticus Antichriſti Spiritus, movere lacertos cœpit; donec omnia poſteà præcipiti lapſu in pejus corruerent. Vide Euſeb. in ipſo libri 8. initio Hiſt. Eccleſiaſticæ.

Ex iis quæ dicta ſunt ita breviter concludimus, Quoniam prædictus Antichriſti adventus teſte Sacrâ Scripturâ ab ipſis temporibus Apoſtolicis initium habuit: Experientia verò & ipſa Hiſtoria Eccleſiaſtica reſtatur eum in introducendis quoque erroribus, ſed præcipuè tyrannide & vitæ diſſolutione; primis illis & Apoſtolorum ævo vicinis Eccleſiæ ſeculis non æquè nocuiſſe, ac poſteà nocuit & noſtro quoque ævo nocere non deſiit: hinc neceſſariò deducitur, religionis Chriſtianæ caſtimoniam & felicitatem, atque ipſam divinarum rerum cognitionis lucem, in Eccleſia prioribus ſeculis, longè excellentiorem fuiſſe, quàm poſterioribus.

A qua ratione antequam digredimur; ſcrupuli quidam qui hoc loco Lectoribus oboriri poſſunt paucis evellendi ſunt. Primum autem illud occurrit dubium; parum veriſimile videri, Deum per Chriſtum & Apoſtolos Orbem luce Evangelii illuminaſſe, eo fine, (certe eventu) ut ſtatim aut non multò poſt obitum Apoſtolorum; lux iſta per Antichriſtos extingueretur. Ubi igitur illa Cura & providentia Chriſti, quâ ſe ad futurum ſuis, ad conſummationem ſeculi pollicitus eſt?

Reſp. Nunquam eo fine Deus lumen veritatis hominibus allucere facit ut ſtatim obnubiletur; multò minus extinguatur. Contingit tamen in eventu illud interdum contra mentem Dei obnubilari; quoties homines contra mentem Dei ſeſe illo indignos exhibent. Sed lampas Evangelii, à Chriſto & Apoſtolis accenſa; non modo per præcurſores ſæviorum Antichriſtorum; ſed per ipſos jam adultos ac ſæviſſimos Antichriſtos ejuſdem Chriſti providentiâ, non extincta eſt ſed tantum obfuſcata. Nec enim inductis tenebris ita obſcurata eſt: ut via ad Salutem perveniendi, ſemel omnibus monſtrata & aperta; cuiquam penitùs occultata, aut obſepta ſit. Via, inquam, perveniendi ad promiſſa Dei per obſequium præceptorum. Impeditam ſane non mediocriter fatendum eſt. Non tamen penitùs, Dei Chriſtique amantibus obſtructam. Porrò quid in eo abſurdi eſt; quod Chriſtus milites ſuos, non modo cum iis difficultatibus, quibus tempore Apoſtolorum via Salutis infeſta fuit: ſed etiam poſt ipſos, cum erroribus quoque & hominum Eccleſiam intus vaſtantium iniquitate pugnare voluit? Tanto tunc amplior evaſit divinæ Chriſti providentiæ; &, ut ſic loquar, Imperatoriæ ipſius Curæ materies; quantò plùs hoſtium, plus difficultatum militibus ejus objiciebatur. Diligentibus Deum errores epidemici nocere nunquam potuerunt. Obſequium præceptorum Chriſti; quibus cordi fuit: aut eos ab erroribus ipſis: aut ab errorum virulentia ac veneno: (qui eſt ille metuendus mortis aculeus) hoc eſt, peccato tutos præſtabat. Utar notiſſimo exemplo: Quis fuerit Romanæ Eccleſiæ ſtatus, quo tempore Thomas de Kempis in ea floruit; nemo ignorat. Quis verò ſit tam audax & anathematizandi cacoëthe ità perditus, ut vitam tàm ſanctum condemnet, aut de ſalute ejus dubitare non vereatur? Multis illis antiquis illuſtribus Eccleſiæ Doctoribus, quos Phoſphoros Eccleſiæ Comenius vocat, Vir hic non comparandus modo ſed anteferendus eſt. Plurimos ejus ſimiles ubique locorum, & per tot labentia ſecula ſemper fuiſſe, nemò meritò ambigere poteſt. Hinc multorum apotheoſis, & ſuperſtitione credulorum tot interdum affecta miracula. Quorum tamen ſanctitate, nihil eſt quod illa, in qua vixêre ſuperbiat Eccleſia. Ut improbitas unius Iſcariotis, reliquos undecim jure infamare aut damnare non poterat: ità paucitas virorum ſanctorum, non juſtificat aut protegit eorum Eccleſiæ culpas & abuſus. Imò vitæ puritas, comparatione deteriorum, ponit in luce reliquorum crimina. Nam quod illi craſſis aliorum erroribus aut potius criminibus, ſubſcripſiſſe prætenduntur; aut falſum eſt id ipſum: aut interdum quoſdam eorum, qui forte id feciſſe certò convincuntur; falſâ ſanctimoniæ ſpecie impoſuiſſe orbi, veriſſimum ac certiſſimum eſt. Unde patet, quàm bene de Ignatio ſuo meruerit Ribadeneira; qui probatam ſuffragio ejus ſceleratam ac nefandam Romanenſis Inquiſitionis ſævitiam prodiderit. Sed ego quidem longe plures ac potiores, quos apotheoſi non dignata eſt Eccleſia, fuiſſe non dubito: qui quò ſanctius vixere; quo longius à moribus & flagitiis reliquorum, & conſenſu in ſcelera atque adulatione receſſere; eo magis alienati & contempti aut calumnioſè oppreſſi; aut verſutiſſimè ſuppreſſi ſunt. Noverat tamen Dominus ſemper qui ſui eſſent; & qui bona fide ab injuſtitia receſſerant. Et longe divinior atque omnipotentia Chriſti dignior cura ejus eluxit, inter tot adverſa ac difficultates, ab Antichriſtorum conſpiratione in Eccleſiam publicè invectas, ſingulorum pietatem & ſalutem gubernantis. In Eccleſia viſibili agminatim Dominum colimus: in occulta & ſoli Deo notâ, ſingillatim ac ſeorſim quiſque Imperatori ſuo militat. Nec ullus mortalium, vel alienam ſine ſua luet; vel ſuam culpam alienâ innocentiâ eluet.

Non eo iſta dicimus, quod promiſcuè ac ſine delectu, in omnibus, quæ modo non ſint impiæ, religionis ſectis, omnes ſemper ſervari poſſe ſtatuamus. Poſt ortum renaſcentis in Eccleſia Evangelicæ veritatis: quibus vel minimum verioris lucis affulſit, ſeveriſſimo Chriſti mandato, in talentorum parabola expreſſo, & Chriſtianæ caritatis analogiâ, conſtringuntur, nè cælitùs demiſſum à patre luminum lumen occultent aut in carnalis prudentiæ curiis ſepeliant. Sed non ubique neque ſemper, aut videre licuit, licetvè, quòd expedit aut palàm profiteri, quod videris, aut videas. Sæpe occaſio opportunior expectanda erat aut eſt. Interdum & ædificandi ſtudium aut metus ſcandali aut ſpeciales cir-

cumſtantiæ, frequentiſſimè veró culpæ hominum veritatis promuvendæ officio interceſſere aut intercedunt. Quo in negotio non modo inter culpam & innocentiam, ſed inter latam quoque & leviorem culpam dignoſcere, ſolius eſt Chriſti clementiſſimi Judicis. Lattiſſima tamen eorum eſſe ſolet culpa, qui carnali cupiditate aut metu; veritatis jam plurimis mortalium ac totis Eccleſiis patefactæ profeſſionem deſerunt: quæ tanta turpitudine & ſcandali per nicioſiſſimo in Chriſti Eccleſia damno veniam conſumpſit, nec ullo ſe ſuſtentare poteſt ſolatio. Sed in tam fertili & copioſa materia, tam longæ digreſſionis veniam dabit Lector.

Redeamus nunc à diverticulo ad orbitam & confutata Comenii opinione; rationem qua tulit tam noxium errorem, refellamus. *Pro certo habendum* inquit, *ſicut alia Dei opera gradatim procedunt à minori ad majus. ita & myſteriorum Dei revelationem.*

Reſp. Id vero nos minimè negamus: atque ultro urgemus, Excellentiam Dei operum procedere ſemper non retrocedere. Sic veteri creationi ſucceſſit nova, longe excellentior. Veteri fœderi Chriſti fœdus multo præſtantius. Novæ in terris creaturæ; quæ perficitur in reſurrectione à mortuis operibus carnis, inchoationi ſuccedet ejuſdem Creationis conſummatio cæleſtis, in reſurrectione è Statu mortuorum ad vitam æternam perfectè ſanctam & beatam. Sed quamvis Deus gradatim diſpenſet beneficia ſua; à minoribus ſemper ad majora procedendo; fit tamen ſæpe culpa noſtra, ut nos ipſi à beneficiis Dei retro cedamus. Eductioni populi Iſraëlis è miſeria & ſervitute Ægyptiaca; quominus ergò ſuccederet introductio in terram promiſſionis, non per Deum ſtetit. Sed quando populus ille duræ cervicis recalcitrando voluntati Dei, indignum ſe beneficio ejus exhibuit; quos jam proximè finibus Cananæis admoverat; retrocedere in deſertum juſſit, ut in eo ſcelgris ſui ſupplicium luerent. Ita per Chriſtum & Apoſtolos puriſſimum Evangelii lumen cunctis revelavit. Sed quia homines veritatis amorem non receperunt: ut ſervarentur; miſit eis ſpiritum erroris. ut crederent mendacio. 2. *Theſſ.* 11. Hinc Apoſtaſia & Antichriſti vaſtantes Eccleſiam; per quos non extinctum eſt quidem lumen religionis Chriſti, ſed non mediocriter obtenebratum; non obſepta via ſalutis ſed multis ſalebris impedita. Annon Deo licuit, in ſcelera hominum animadvertere; & laborum in via ſalutis exantlandorum difficultatem augere, ut ſolos indigniores arceret à gratia ſua? Rectæ ſunt viæ Domini, probi & recti homines ambulabunt in iis: perverſi & improbi corruent. Piis pectoribus non inſidiantur laquei, quos Deus in viis ſuis ſoli nequitiæ tetendit.

Porrò, quod ait Comenius, Apoſtolos ab ignorantiæ nocte ad fidei lumen ſenſim promotos, fatemur. Sed poſtquam flumine Spiritu Sancti cæleſtis inundati, & in ſuſcepto Eccleſiæ regimine multis miraculoſis revelationibus, & quaſi experimentis plenius inſtructi ſunt; nihil in illis notitiæ myſteriorum deſideratum eſt; quod ab Hieronymis demum & Athanaſiis aliiſque ſeró poſt natis & nulla, quod ſciamus, revelatione illuſtratis; in Eccleſia ſupplendum eſſet. Suam & Spiritus ſui præſentiam Chriſtus ad finem uſque ſæculi promiſit: & profectò ſtetit promiſſo, nec ſtare deſinit: Sed & de ventura apoſtaſia & Antichriſtis, per ſe ac ſuos omnes anxiè præmonuit, & fidem ac prædictionis veritatem firmavit eventus ac docet experientia. Flumen Ezechielis & beneficia Dei ſub novo fœdere, non pleno tantum, ſed exundanti alveo decurrunt: & nobis quoque in terris, olim meliora ſperanda ſunt, ut Conſtrictio Satanæ, cui nunc ad tempus fræna laxata ſunt, Regni Antichriſti interitus, Judæorum & aliorum gentium converſio. Antequam tamen ea eveniant, nihil mirum eſt melioribus in Eccleſia ſeculis interdum ſuccedere deteriora: quæ & ipſa reddi meliora poſſe ac certo reddenda, Spiritus teſtatur fallere & falli neſcius.

III.

Ad pag. 48. *§.* 40.

Decimam & ultimam Comenii legem admittimus. Sed de atroci, quam ſubjicit, calumnia adverſus eum afflictæ in Polonia Eccleſiæ proteſtantur. Non ceſſat maledicum hominis Os, terram & fœtentem falſarum criminationum exhalare mephitim; & audet aſſerere eas Chriſtum, reſpectu inferiorum Deorum negare ſummum eſſe Deum. Quod falſum eſſe crimen clara voce aſſerimus, qui unà cum iſtis Eccleſiis, Chriſtum non ſola poteſtate ſed natura quoque Deum; non factitium cum Comenio; ſed factum à patre cum Petro, (*Act.* 11. 36.) non titularem eum profanis calumniatoribus; ſed Omnipotentem cum Sacra Scriptura; non paululum ſupra Angelos exaltatum (quæ Comenii criminatio eſt) ſed longe ſuprà omnes cæleſtes Deos & Angelorum Principes evectum, *ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς Epheſ.* 1. atque adeo ipſis omnibus cum poteſtate & imperio præpoſitum eſſe. cum Paulo Apoſtolo conſtanter profitemur; & (uno Patre excepto) cæterorum omnium ſummum eſſe Deum agnoſcimus.

IV.

Ad pag. 86. *§.* 71.

In ridenda Anonymi Rhetorica facetus eſſe voluit Comenius. Verum artem *bene dicendi* non exercet ſed nec jactat Anonymus: at artem maledicendi perpetuò exercet Comenius, ut mirum non ſit, quód in eâ *tantùm* profecerit. Hic quoque quantos fluctus ciet in ſimpulo. Lapſus forte ſit in intelligendis Euſebii verbis Anonymus. Quid attinuit, ſicuti pauló ante nugarum & buttubatorum, ita nunc tot maledictorum congerere Synonyma? Publicum eum vocat Impoſtorem; fraudis & doli mali reum; veteratorem, furem in Sacro, Manticulatorem, Falſi convictum; fraudatorem, circumventorem, & quid non? & quidem hæc omnia in uno non longo paragrapho. Ubi vel minima occaſio occurrit, conviciari non ceſſat; donec totos ſuos verborum aut phraſium loculos communes exhauriat; ne ſibi puerilis quondam ſtudii labor pereat. Sed dum ſedulus eſt in verbis; in rebus ipſis incurioſus, ſeipſum falſi arguit. Ipſos enim Chriſtianos doctrinam de Deo, & Chriſto corrupiſſe, magna bile & contentione negat. Et tamen eorum qui illam corruperunt, hæreſes; ex ſeptem Judaicis, quas Hegeſippus commemorat; in Eccleſiam Chriſtianam illapſas aſſerit. An hæreſes abſque hæreticis in Eccleſiam illabi potuerunt? Annon hæretici Chriſtiani nominis obtentu in Eccleſia graſſati ſunt? Non omnes æquè vecordes hæreſes fuere. Erant Gnoſtici qui ob enormitatem abſurdorum dogmatum, aut ejecti ſunt; aut ultró extrà Eccleſiæ caſtra tendebant. At nec deerant ſaniores ac ſubtiliores Gnoſtici; qui nova quidem rerum divinarum tabulata non extruerent. Sed Oeconomias tamen neſcio quas ſubtiles, & Sacræ Scripturæ ignotas in ipſo Eccleſiæ gremio comminiſcerentur.

V. Ad

V.

Ad pag. 88. §. 72.

Non dogmatis de Trinitate ; ſed erroris in hoc dogmate initium Anonymus Simoni tribuit. Quem ipſa in Sabellio Eccleſia damnavit. Numericam videlicet perſonarum divinarum unitatem & confuſionem, quam in ſua una numero & individua perſona impoſtor hic introducebat. Hunc errorem utrum bona fide effugerint ; qui vel maxime damnant ; & quàm procul ſit numerica perſonarum ; à numerica eſſentiæ in perſonis identitate, Lectoribus expendendum relinquere, quàm Judicium noſtrum interponere præſtat. De patre quidem & filio, & Spiritu Sancto, (quæ Trinitas dicitur) neſcivisse hic Magus non potuit. Sed pravas de eo dogmate opiniones primum ipſum ſpargere cæpiſſe in eoque Praxeanis, Patripaſſianis & ipſi Sabellio præiviſſe, res ipſa & hiſtoria loquitur. Verum quidem & ſanum & ſatis ſimplex de ſancta iſta, quoniam ita loqui placet, Trinitate dogma, à Chriſto ipſo & Apoſtolis prædicatum, nemo negare poteſt, quin Sacram Scripturam & ſymbolum Apoſtolicum rejiciat.

VI.

Ad pag. 92. §. 74.

Eorum, quæ in doctrina de Chriſto, ſimpliciſſimæ Apoſtolorum prædicationi & ſymbolo eorundem, adjecta ſunt ; Defenſorem neminem Juſtino antiquiorem agnovit vetuſtas. Teſtis antiquus apud Euſebium in opere adverſus Artemonem Auctor Anonymus, qui dum iſtorum dogmatum antiquitatem, aſtruere contendit, regrediendo in vetuſtius ævum ; ultrà Juſtinum progredi non potuit : cui proximum Tatianum ejus diſcipulum, & Clementem (ſine dubio Alexandrinum, ut alibi probabimus) annectit ; omnes, propter adjecta Apoſtolicis ſublimiora ; ut putabant, dogmata Gnoſticos. Hoc enim titulo etiam gloriatur Clemens hic Alexandrinus, Origenis preceptor, dum ſuorum ſtromatum librum ſic inſcribit : De vera philoſophia Gnoſtico rum commentariorum ſtromates. *Euſeb. l. 6. cap.* 12. Sed Juſtinus quidem & Clemens non modo inter ſaniores Gnoſticos, verùm & optimos viros numerandi, quibus cum aliis in Eccleſia non niſi ultrà Symbolum Apoſtolicum ſapientibus, (nondum pulſa ex Eccleſia caritate ac tolerantia) bene conveniebat. Tatianus ad vecordes Gnoſticos propius acceſſit, qui ſegreges ab Eccleſia cætus (ſponte an ejecti dubium) habebant.

Quæ ſub Ignatii nomine venditantur Epiſtolæ, pleraſque omnes ſpurias eſſe & à Gnoſticis poſterioris ævi : qui tandem Ariani dicti ſunt ; partim ſubjectas, partim inverecunde corruptas, cum multi alii tum inprimis non obſcurè oſtendit Jacobus Uſſerius Archiepiſcopus Armacanus. Proinde quæ ex tàm ſuſpecto codice citantur, niſi forte aliquid contrà ipſos Corruptores eorum pugnans contineant, nullâ fide digna ſunt. Quamvis enim quædam purgata jam & emendata cenſeantur ; quis nobis idoneus ſponſor erit, ea quoque, quæ quibuſdam ſana & integra videntur, non eſſe corrupta ? Nunquid enim una falſaria manus iſtiuſmodi Scriptis admota eſt ? Et quamvis vetuſtiores Codices recentioribus ſaniores videantur ; præſertim illi duo Latini Uſſeriani ; tamen quia primitùs non Latinè ab Autore ſcripti ſunt ; quis pro ipſis interpretibus ſpondebit ? Certè paulo ante citatus à nobis vetuſtus apud Euſebium auctor ; non reticuiſſet Ignatii nomen ; ſi illo ævo iſtæ epiſtolæ, tales uti nunc ſunt, extitiſſent. Ac ne ipſe quidem Euſebius ignorantiam aut incuriam auctoris Anonymi ſupplere neglexiſſet ; ſi quid in iis, quas commemorat, adverſus Artemonitas pugnans inveniſſet : quorum redarguendorum nullam occaſionem omittit. Quod non leve documentum eſt, eas quoque quæ pro veris cenſentur Ignatii epiſtolas ; nec ſemel quidem aut ab uno falſatore corruptas, & falſationes ſuprà falſationes, ut vulnera ſuprà cicatrices ipſis inflictas : nec ſi forte à ſequenti depravatione emendatæ ſunt ; ideò nihil jam in illis antecedentis nævi remanſiſſe.

VII.

Ad pag. 93. §. 76.

Paulus Apoſtolus Philoſophiam latrocinio inſidiari doctrinæ Chriſtianæ præmonet. Comenius & Auguſtinus non inſidiatricem illam ſed ad eam pædagogam eſſe affirmant. Utri teſtium parti credendum eſt ? Prætereà ſi hæc Platonica cum Chriſtianis ità pulchrè ut vult Auguſtius congruunt ; cogitandum Sapientioribus relinquitur, utrum ſit veriſimilius ; dogmata hæc ex religione in philoſophiam ; an ex philoſophia irrepſiſſe in religionem ? præcipuè tunc cum in tot Apologeticis ſuis Chriſtiani, omni ope contenderent, dogmata ſua ita proponere ; ut perſecutoribus perſuaderetur, ea ab ipſis quoque Gentium philoſophis approbari ; ſi quà forte vel hoc modo crudelitas eorum miteſcere poſſet. Sed & in pelliciendis ad Chriſtianiſmum Gentibus ; multum prodeſſe videbatur ſi dogmata religionis, cum præcipua gentilis ſapientiæ ſectâ, congruere viderentur.

VIII.

Ad pag. 94. §. eod.

Pergit Comenius oſtentare improbum & pervicax & indefeſſum Eccleſias afflictas calumniandi ſtudium quibus objectare audet. *Quem eſſe Deum non creditis illum tamen aut adoratis aut adorare ſimulatis.* Nos verò non Verum tantum, ſed omnia ſibi à patre (præter unum illum qui ſubjecit) ſubjecta habentem Deum in cælis credimus eſſe : illum Jeſum, qui pro nobis in terris mortuus eſt. Hunc igitur ſolum Dei filium agnoſcimus, qui pro nobis quondam mori potuit : non alium, qui & nunquam & nullo modo mori potuit. Nec ſimulata ſed vera adoratione dignum cenſemus eum : quem Angelicis quoque poteſtatibus pater adorandum propoſuit. Non pudet igitur hominem tam inverecundæ criminationis ? Sed quid pudeat eum, cujus non modo fraus, poſt mille perfrictas cicatricis lacera : ſed totum os vulnus eſt.

IX.

Ad pag. 95. §.

Quinam illi fuerint Chaldæi ; aut Hebræi à quibus ſua de S. Triade dogmata Platonici acceperint, non exprimit Comenius ; nec nos iſta curioſe exquirimus. Sufficit nos ipſis Comenii veſtigiis, perductos eſſe ad cubile aliquorum controverſorum dogmatum, in medio gentilis philoſophiæ Sactario latens atque deprehenſum.

Sibyllarum teſtimonia quanti fecerint, plerique ſaniores Lactantio patres, notum eſt, cui bus vir iſte bonus & diſertus, viſus eſt longe melius deſtruxiſſe aliena, quam ſua adſtruxiſſe dogmata.

X. De

X. De Herma.

Ad p. 98. §. 80.

Quantum fidei & auctoritatis libro Hermæ qui Paſtor dicitur tribuendum ſit ; conſidat Comenius Tertullianum ſuum ; quem cum pluribus aliis tanquam fulgidum Eccleſiæ phoſphorum obſcuro, duorum ſeculorum (quorum traditiones allegat Anonymus) crepuſculo opponit : cum tamen diluculum illud Apoſtolos & Apoſtolicos viros comprehenderet. Is libro de pudicit. *cap:* x. hæc elogia libro illi tribuit. *Crederem tibi*, inquit, *ſi Scriptura Paſtoris, quæ ſola mœchos amat, divino inſtrumento meruiſſet incidi ; ſi non ab omni Concilio Eccleſiarum etiam veſtrarum* ; (alloquitur Montaniſta Pſychicos) *inter apocrypha & falſa judicaretur ; adultera & ipſa, & inde patrona ſociorum*, id eſt, adulterorum. Nec melius de eo cenſet aut decernit Gelaſius Pontifex Romanus cum toto concilio Romano: ut mirum ſit non deeſſe in Eccleſia Romana qui ipſi faveant aut patrocinari audeant.

Nec tamen fruſtrà, ſuſpectus licet, hic teſtis ab Anonymo citatur ; quia eorum ſigneta cædit ; à quibus magni fit.

XI.

Ad pag. 99. §. eod.

1. Impoſturæ crimen quod anonymo ſine cauſa objicitur, in accuſatorem Comenium recidit. Non enim ipſum textum verborum libri Paſtoris recitat Anonymus, dum exponit de qua poteſtate & imperio Paſtor locutus eſt ; ſed ſenſum & ſuam illorum verborum explicationem. Non igitur Paſtoris verba anonymus : ſed Anonymi ſenſum Comenius adulterat. Quod autem de tradita à Patre poſt mortem poteſtate, iſthic, ſermo fit ; inde liquet, quia ante mentionem acceptæ iſtius poteſtatis proxime mentionem fecerat, deletionis peccatorum & paſſionum quas perpeſſus eſt Chriſtus.

2. Verba Chriſti de tradita ſibi à patre poteſtate, ante mortem ejus prolata, quæ congerit Comenius, explicantur per alia plurima Sacræ Scripturæ loca ; quæ oſtendunt poteſtatem iſtam traditam in exaltatione ejus poſt mortem & propter mortem factâ *Philip.* 2. 9. Uſurpatur verò in iis idem loquendi modus, quo nobis quoque gratia data dicitur ante tempora æterna 2. *Tim.* 1. 9. quæ multò poſt promulgata, imo poſt mortem demum nobis perfectiſſime danda eſt, aut convivificati dicimur & conreſuſcitati & unà collocati in cælis cum Chriſto *Eph.* 11. 5. 6. cum tamen reipſa poſt mortem demum hæc ſperare debeamus. Talia plurima dari poſſint quæ alibi à nobis allegantur.

3. Sacrificio mortis Chriſti, (quod in terris cæptum in cælis conſummatur) in quo maximè placatum nobis, imò amantem noſtri patrem ejus experti ſumus ; abolita eſſe ; & non uno modo aboleri peccata noſtra non negamus. Sed Comenius illa nobis à benigno patre gratis remiſſa eſſe non credit. Nec patris modo indulgentiſſimi gratiam, ingratiſſima mente agnoſcere detrectat : ſed filii quoque erga nos beneficium elevat ; dum non ipſum filium, ſed acceſſionem ejus ; ſine qua ab æterno beatiſſimus vixit ac vivere potuit ; quæque adeo non exaltationem aut gloriam ſed humiliationem ipſi attulit ; pro nobis mortem guſtaſſe, opinatur.

XII.

Ad pag. 101. & ſeqq.

Nugacitas iſtius ſuppoſititii Hermæ ; aſſerentis Spiritum Sanctum eſſe Filium Dei, Chriſtum autem Spiritus Sancti ſervum, indigna eſt quæ aut defendatur aut refellatur. Nec ideò Hermæ hypobolimæi teſtimonium producit Anonymus ut eum hominem quiſquis ille fuit, in omnibus orthodoxè ſenſiſſe oſtenderet. Fatetur enim pleroſque ex iis quos producit teſtibus, jam fuiſſe ſeductos erroribus variis (pag. ſui Scripti 18.) non tamen eo uſque ut Chriſtum Patri æqualem ſtatuerent. In eo tamen hallucinatus videtur Anonymus, quòd inter teſtes quos decem producit, diſtinctionem ponere neglexerit. Quorum quatuor primi fuerunt verè orthodoxi & Apoſtolici, nullo (quod ſciamus) Gnoſtici erroris nævo rejectanei. Ac de Clemente Romano quidem & Polycarpo, fama quoque & falſariorum protervia mentiri verita eſt. Hermæ autem & Ignatio, quæ affingere auſa eſt ſcripto ſeſe ipſa ſuamet futilitate refellunt : & genuina ipſorum non eſſe palàm dignoſcuntur. Sex poſteriores ; à Juſtino initio ſumpto Gnoſticarum opinionum aut ſuſpectos aut patronos fuiſſe non ignorabat Anonymus ; (ſi modò quibuſdam ex iis quoque falſariorum fraus non illuſit) Nec diffitetur ſeductos eſſe multis aliis erroribus ; de eminentia tamen patris ſupra filium rectè ſenſiſſe.

XIII. CLEMENS ROMANUS.

Ad pag. 104. §. 81.

1. Clementi Romano Photius & alii iniquiores ſunt ; quia ſtomachantur quod in Scriptis ejus nihil quod ad guſtum Gnoſtici palati ſerviat ; reperiunt.

2. Hunc autem virum de eminentia patris ſuprà filium ; non Gnoſticè ſed Apoſtolicè ſenſiſſe, non ex eo deducit Anonymus ; quod doctrinam Trinitatis Corinthiis ex profeſſo non explicuerit ; ſed ex eo quod de Deo & Chriſto, non Gnoſticè, ſed Apoſtolicè locutus fuerit. Gnoſtici enim quos oppugnat Anonymus, nullam occaſionem omittunt, quin rerum vetuſtæ Creaturæ conditorem filium vocent atque inculcent. Clemens autem Romanus, cum patrem & filium contradiſtinctè ſibi nominet ; ſoli patri creationem tribuit, filio non item. Quod factum Clementis adeo quibuſdam receptæ longè poſt in Eccleſia opinioni repugnans judicatum eſt, ut eum apud ipſos Arianiſmi ſuſpectum reddiderit.

3. Porro ex eo quod Clemens, ad unitatem Corinthios adhortans, unius Dei, & unius Chriſti & unius Spiritus gratiæ mentionem fecerit, non magis evincitur, eum recepto vulgo Trinitatis dogmati adhæſiſſe ; quàm ſi quis ex eo, quod Paulus itidem concordiam Epheſiis commendans (*cap.* IV. 5.) unum Dominum, unam fidem, unum baptiſma ; unum Deum & patrem omnium eſſe dicat, colligere velit, eum de quaternitate eorum quæ nominat, tanquam perſonarum in una eſſentia conjunctarum, cogitaſſe.

4. Quod aſſerit Clemens, autorem epiſtolæ ad Hebræos (*cap.* 1. 3.) ſecutus, Chriſtum eſſe ſplendorem & radium magnificentiæ Dei : quis non videt id Chriſto impropriè tribui cum is ſubſtantia & ſuppoſitum ſit, non accidens ? & modum hunc loquendi eſſe ſimilem illi, quando Vir imago & gloria Dei dicitur, quia ex eo colligat ; virum Deo

coæternum

coæternum eſſe , quia videlicet Deus abſque gloria ſua nunquam fuit.

XIV. De IGNATIO.

Ad pag. 107.

I. Non eo fine teſtes pleroſque producit Anonymus , ut oſtendat eos in omnibus rectè & orthodoxè ſenſiſſe ; aut ſecum conſenſiſſe ; ſed ut in ſolo iſto de Summo Deo articulo unanimem illius ævi conſenſum exhibeat ; adverſus poſteriorum temporum dogmata Defenſoribus veritatis ſemper licuit , etiam ex errorum patronis ; pro veritate teſtimonia colligere : & longè validius adverſus hoſtes Veritatis pugnat illud telorum genus ; quod è manibus adverſariorum eripitur.

2. Si Anonymus plenarium ſuppoſititii hujus Ignatii cum ſententia ſua conſenſum jactaſſet ; poterat ipſi ſpecioſo colore fraus objici ; quod quibuſdam in quibus cum eo ſentire videtur locis allegatis , cæteros in quibus diſſentit , reticuiſſet. Nunc cum is apertiſſimè fateatur , in plurimis eum ſeductum , in hoc tamen de eminentia patris ſuprà filium capite rectè ſenſiſſe : quid attinuit loca iſta citari , ex quibus liquebat Anonymo , eum eſſe ſeductum ? Non ſapientiùs iſta ab eo poſtulantur , quàm is feciſſet ; ſi veram & congruam in uno articulo prætenſi Ignatii doctrinam , oſtenſurum ſe pollicitus ; errores ejus ſententiæ ſuæ adverſantes allegaſſet.

3. Hic quoque ſub exoſo nomine Eccleſias in Polonia afflictas invadit ; idque ex nugaciſſimis larvati tenebrionis commentis ; quibus ipſe ſeſe non credere profitetur. Negare igitur non poteſt ſe ſcientem ac volentem , ejuſmodi armis , quæ ipſe pro mendaciis habet , illas oppugnare. Nec poteſt prætendere ſuiſmet eos armis oppugnari ; quæ non plus fidei iſtis impoſturis quàm Comenius adhibent. Imo vero eas ipſas , quas ille veras Ignatii epiſtolas putat ; meritò pro ſuſpectis & inquinatis habent. Quia tamen , quiſquis ille fuit Impoſtor , Gnoſticus fuit ; meritò adverſus Gnoſticorum complices ex eo ſumantur teſtimonia.

4. Notandum autem eſt , teſtimonium ex epiſtola ad Epheſeos depromptum ; aſtutè à Comenio omiſſum ; quia quod reſponderet non habebat ; cum hanc epiſtolam Auctoris genuinam opinetur. Cuneum tantum cuneo , extendere contendit , oſtendens ex eadem epiſtola Ignatium ab Anonymo diſſenſiſſe. Quaſi id non ultrò afferat Anonymus , Ignatium , aut illum quiſquis fuit , qui ſub nomine Ignatii orbi imponere voluit ; ſeductum in aliis , in uno iſto , de eminentia patris ſuper filium dogmate , ab Apoſtolica doctrina non receſſiſſe.

XV. DE POLICARPO.

Ad pag. 109. §. 83.

I. Non reſpondet ad allegata è Polycarpo Comenius ; Sed verba Polycarpi in Eccleſias Poloniæ afflictas calumnioſe contorquet , ne qua ſibi criminandi anſa elabatur. Objicit illis primùm quod non confiteantur Chriſtum in carne veniſſe : atque ideò ſint Antichriſti.

Reſp. Primum , Dato , ſed nullo modo conceſſo ; participium ἐληλυθότα ἐν σαρκὶ. 1. *Joh.* IV. 3. in verbis Joannis , quæ hoc loco diſcipulus ejus Polycarpus reſpicit , per infinitivum explicari debere : Eccleſiæ Polonicæ , quomodocunque hic vox adventus Chriſti accipiatur ; ſive de nativitate ; ſive de prædicationis initio , utroque modo Chriſtum in carne veniſſe libenter confitentur. De nativitate loqui Comenium palàm eſt. Tunc igitur & illæ Chriſtum in carne veniſſe ; cum in mortali , carneâ , fragili naturâ naſceretur , firmiter credunt & profitentur ; In utero virginis è Spiritu Sancto conceptum & natum , verum quidem ; non tamen nudum , ſed divinum hominem , quippe ex divinâ ſtirpe ſatum prædicant. At enim extitiſſe antequam in carne veniret negant ? Reſp. Quid tum poſtea ? Hoc non eſt negare adventum in carne ; ſed exiſtentiam ante adventum in carne , de qua nec Joannes nec Polycarpus loquitur. An venire in carne (puta in mundum) dici nequit , qui in carne naſcitur , licet ante non exiſteret ? Vulgatiſſimum illud eſt.

Progenies magnum cæli ventura ſub axem.

An igitur homo recens natus ; aut progenies quæ in lucem prodit , extitit antequam naſceretur ? An cum dicitur venit hora aut tempus , neceſſe eſt horam illam , aut tempus ante extitiſſe ? Quis hujuſmodi improprios ſenſus , in ſacris juxta & profanis frequentiſſimè uſurpari ignorat ?

Deinde tam Joannis quam Polycarpi verba , falſa verſione Comenius depravat. Nam voces ὁ ἐν σαρκὶ ἐληλυθὼς , propriè & ad verbum , participii ſignificatione reddita , *eum qui in carne venit* ſignificant. Nec ulla eſt cauſa cur per infinitivum explicentur ; ſenſu à proprio aliquantum abeunte. Imo vero graviſſima cauſa eſt , cur per infinitivum non explicentur. Quia ab ejuſmodi interpretibus falſa Joanni enunciatio affingeretur : qui dicit Omnem eum qui confitetur Jeſum Chriſtum ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα eſſe ex Deo. Si hoc ita explicetur , Omnem qui confitetur Chriſtum in carne veniſſe , eſſe ex Deo ; nemo magis id credidiſſe & profeſſus eſſe dici poteſt ; quàm illi qui interficiendi Domini auctores , & tam nefarii ſceleris executores fuerunt ; qui neque conſilium tam ſævum iniiſſent ; neque facinus patrandum ſuſcepiſſent ; niſi Chriſtum vere in carne fuiſſe , ac proinde in eadem in mundum veniſſe , certò eſſent perſuaſi. Hos igitur Satanæ miniſtros ex Deo fuiſſe cenſebimus ? Nihil falſius.

At ſi verba iſta interpretemur , Omnis qui confitetur Jeſum qui in carne venit ; eſſe Chriſtum , ex Deo eſt (quod explicatur per verba *cap.* V. *verſ.* 1. Omnis qui confitetur Jeſum eſſe Chriſtum , ex Deo natus eſt.) nihil eſt verius. De confeſſione enim vera non ſimulata loquitur Apoſtolus.

Nos igitur ſecundum hanc ſaniorem verborum Joannis explicationem , Jeſum illum qui in carne venit , ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα. eſſe verum Chriſtum & filium Dei ; longè verius & fidelius confitemur & in eum credimus , quàm Comenius. Qui infelix detrito jam in rixis Theologicis ævo nondum ſcit grande illud ſecretum ; quod obſtinatiſſimè non credat Jeſum eſſe Chriſtum. Diſcat igitur docendus adhuc , ut fidem & conſcientiam ſuam introſpiciat ; & agnoſcat Joannis & Polycarpi ſuffragio ac ſententia , ſeſe eſſe geminum Antichriſtum. Nam qui fidem in Jeſum illum , qui venit in carne ; non habet pro vera fide in Chriſtum ; is Jeſum non habet pro vero Chriſto . At qui nos credentes in illum qui in carne venit Jeſum ; in eoque fiduciam noſtram collocantes ,

& eam præceptorum ejus obſequio exprimere contendentes, non credere in Chriſtum aut in filium Dei; nec Chriſtianorum nomine dignos, affirmat; & ubi poteſt inſectatur ac perſequitur: is fidem in Jeſum illum qui venit in carne; non habet pro vera fide in Chriſtum. Non igitur Comenius Jeſum illum, in quem nos credimus, habet pro Chriſto vero, aliàs nos diligendo; ſibi putaret 1. *Joh.* v. 1. ac proinde non modo ſpiritu Antichriſti ducitur 1. *Joh.* IV. 3. Sed ipſe eſt geminus Antichriſtus 1. *Joh.* II. 22.

Neque eſt quod tanti criminis ſolatium quærat in eo, quod latiſſima iſta culpa tot hominum millia teneri videantur, quos.

Defendit numerus junctæque umbone phalanges.

Neminem alium accuſatio iſta petit, præter Comenium ejuſque ſimiles, qui non contenti ſuâ ſive vera, ſive falſa ſententia; eos inſuper qui Jeſum illum quondam hominem (id enim epithetum ὁ ἐν σαρκὶ ἐληλυθὼς ſignificat) at nunc benedictum ſuper omnia Deum confitentur, & credunt eſſe Chriſtum filium Dei unigenitum, neque confeſſionem hanc, vitâ & moribus abnegant; damnant tanquam infideles fide carentes, ideoque eane pejus & angue oderunt; atrocibus & falſis calumniis onerant, & uſque ad necem & ſanguinem perſequuntur. Tales enim omnes, quicquid ore crepent, Dominum, Dominum, ingeminantes eſſe Jeſum Chriſtum; non credunt illum Jeſum hominem exaltatum; eſſe Chriſtum aut filium Dei; cujus leges tàm protervè calcare audent; & aliorum fidem in eum, tàm contumelioſè traducunt; quæ injuria per latus inſontium ad ipſum Dominum pertingit, & eos operatores iniquitatis arguit; quos Dominus ſolis labiis ad ſe appropinquantes, corde autem amariſſimo, adverſus mitem ejus ſpiritum pugnantes, abire in malam rem à ſe (ni reſipiſcant) imperat, & illos pro ſuis non agnoſcere palàm profitetur. Proinde nihil eſt quod in culpæ hujus ſocietatem, inſontes Comenius violenter pertrahat. Nec enim eos qui innoxio errore abducuntur, ſuamque fidem bona fide cuſtodiunt; alienam non judicant, ſed competenti judici judicandam relinquunt; tanti criminis reos arguimus. Aliud eſt allucinatio, aliud, iniquitas, crudelitas & ſcelus.

Quiſquis noſtrûm ſimpliciter in opinionibus hallucinatur; miſericors eſt Dominus, qui ad infirmitatem mortalium connivere novit, dum ipſi admixta non ſit perverſitas. Sed hypocritas iſtos, qui gloriam ejus tenerè amare ſe fingunt; ut ſibi conſervis ſuis convitiari eoſque verberare liceat: & interim hominem illum Jeſum divina ſtirpe ſatum, qui in carne venit; de ſolio Majeſtatis ſuæ, in quod à patre evectus & exaltatus eſt, tàm contumelioſè detrahant; pro eo ac merentur judicabit, & juxta dilecti ſibi Apoſtoli verba ac monita (1. *Joh.* II. 22. & *cap.* IV. *verſ.* 3.) hoſtes ſuos & Antichriſtos fuiſſe declarabit, atque ut eorum, qui conſervos verberant, partem aſſignabit cum hypocritis (*Matth.* XXIV. 51.) ita ejuſmodi hypocritarum (ni maturè reſipiſcant) partem aſſignabit cum Antichriſtis; ibi erit fletus & ſtridor dentium.

Ita Comenius, qui paucos ante annos in collegium pſeudoprophetarum cooptatus, & quibuſdam eorum peculiaris *Adjunctus* erat, quia in Spiritu, inſontium, & propter conſcientiam afflictorum, oppreſſore, tantum profecit: nunc ſe in Ordinem & gradum Antichriſtorum promoveri boni conſulat.

II. Alterum quod afflictas Eccleſiis objicit Comenius eſt, quòd non confiteantur myſterium crucis, ideoque ſecundum Polycarpi verba, ex Diabolo ſint. Non confiteri autem eas iſtud myſterium probat, quia negant Crucis mortem *aliò quàm ad* patientiæ exemplum ſpectare. Quam falſiſſimam eſſe calumniam redarguunt illæ, dum palàm & clara voce confitentur, præter exhibitum patientiæ exemplum, innumeros & quoſdam longè majoris quàm hic ſit, momenti eſſe mortis & crucis Chriſti fructus, in nos redundantes.

Præcipuè verò certiſſimam tam Dei patris, quàm ipſius Chriſti erga nos amoris fiduciam; remiſſionis peccatorum certitudinem; acerrimum ad abſtinendum à peccando & crucifigendum carnem ſtimulum; fidei noſtræ ac totius religionis confirmationem, præterea quæcunque ex Chriſti exaltatione, (ad quam per mortem & propter mortem ventum eſt,) in nos derivantur emolumenta. Quæ omnia & ſingula quis numeret? Non ſunt igitur Eccleſiæ illæ ex Diabolo: ſed homines rabido adverſus eas zelo æſtuantes, flagrantes, debacchantes; quo Spiritu agantur ipſi videriut.

III. Tertium quod Eccleſiis iſtis objicitur; quod reſurrectionem & judicium impiorum negent. Illæ verò firmiter utrumque aſſerendo calumniam refellunt. Ac de piorum quidem reſurrectione; ne Comenius quidem litem illis movere audet. Judicium verò impiorum fore firmiſſimè credunt. Quod ſi quis in modo judicii hallucinetur, aut ab aliis diſſentiat; non in reipſa; ſed in modo rei diſſenſus eſt. Et quia de impiorum pœnis, quales futuræ ſint, quæritur; non nimium diſtinctè aut curioſe ea ſcire laborant; quæ ut ad ſe nihil pertineant; auxilio & gratia Dei, pro viribus connituntur. Comenio & aliis ejuſdem farinæ mortalibus hæc ſcrutanda relinquunt; qui ſe huic periculo propiores, neſcio quo inſtinctu, ſentiunt.

II. Ex oratione Polycarpi patet, antiquiores illos viros Apoſtolicos in cultu & laudum divinarum celebratione Deum patrem ex quo omnia; cum Filio per quem omnia, ſemper conjunxiſſe; quod & hic facit Polycarpus, gloriam Deo cum Chriſto tribuens, in Spiritu Sancto. Cum enim in Spiritu Sancto orare juſſi ſimus (*Jud.* XX.) quid mirum quod Polycarpus ferventer orans, & in oratione Deum per Chriſtum ſempiternum Pontificem laudens & glorificans; faciat id in Spiritu Sancto; gloriam reddens Deo patri per filium tanquam Pontificem; verum ita ut filiùs quoque, tameſi Pontifex, hujus gloriæ fiat particeps, ac totum id fiat ex afflatu & inſtinctu Spiritus Sancti. In quo rectè notavit Anonymus, quia Chriſtus dicatur Pontifex per quem victimæ precum & gloriæ, offerantur Deo: manifeſtum eſſe Inæqualitatis cum patre veſtigium. Quamvis enim gloriæ per filium Patri à Polycarpo oblatæ, ipſe quoque filius vel propter ipſum tàm divinum Pontificatus ſui officium fiat particeps, tamen principaliter patri tanquam ſuperiori ea gloria offertur. Quia pontifex, per quem victima offertur, prorſus æqualis ei cui victima offertur eſſe non poteſt: particeps tamen fit & Pontifex hujus victimæ, quia ſedet à dextris Dei; cui uni tanquam dilectiſſimo filio Deus Omnipotentiam contulit, ut per eum omnia fierent; atque etiam tam divinum Pontificatus munus adminiſtraretur. Spiritus Sancti mentio ita fit, ut afflatus duntaxat illius & ſacri inſtinctus, quo offerentes Deo per Chriſtum precum & gloriæ victimas, agitari debent efficacia exprimatur. Evidentiſſima igitur hic inter patrem, & filium, & Spiritum Sanctum cernitur inæqualitas, cum ille Supremus eſſe innuatur, cui per Pontificem Chriſtum à Polycarpo

victima

victimæ gloriæ abſolutè offeratur. Proximus ei ſit ipſe Pontifex ; ad ejuſdem victimæ fruendæ conſortium admiſſus. Idque per iſtud ipſum miniſterium ſuum, quod abſque proxima Deo patri dignitate & omnipotentia peragi nequit. Admiſſus autem, non ut ſupremus Deus ex quo omnia ; ſed ut ſupremus Dominus per quem omnia. Qui ſempiternus Pontifex dicitur, non à parte ante ; cum ſummus Pontifex eſſe non potuerit antequam Sacerdotis victimas offerre cœperint, ſed à parte poſt ; quia ſine ullo eſt ſucceſſore. Denique ultimo loco Spiritus Sancti mentio fiat, tanquam Sacri afflatus, qui tàm ſancto piorum, Deo patri per filium ejus victimas ſuas offerentium, negotio intervenire debeat.

XVI. DE JUSTINO.

Ad pag. 112. §. 84.

Cum negare plane non poſſet Comenius, quod de duabus in Chriſto naturis ſimul & eodem tempore conjunctis ſententia Juſtini demum temporibus eſſet in Eccleſia celebris facta: & fateri tamen iſtud puderet, rem iſtam hoc modo ſemifatetur : *Semper illam quidem creditam, ut jam vidimus*, inquit, *ſed tunc explicatius proponi cœptam, requirente id hæreticorum inſaniâ.* Ergo id tantum contitetur, ejuſmodi de duabus Chriſti naturis doctrinam ante Juſtini tempora diſtinctam & explicatam non fuiſſe; verum aliquam tamen imperfectiorem fuiſſe. Reſp. Doctrinam iſtam de naturis toto genere diſtantibus, in unum ſuppoſitum eodem tempore confuſis creditam fuiſſe ſemper ante Juſtinum, tantum abeſt, ut jam docuerit Comenius ; ut ne docere quidem tentaverit. Quod ſi quid adverſus anonymum attulit ; id ex ſuppoſititiis teſtimoniis ſumptum eſt ; & fidem nullam meretur. Imo verò in iſta ipſa Confeſſione ſua, qua explicatius illam poſt Juſtinum, quàm ante fuit propoſitam fatetur, ſatis aſſerit illam alio modo Apoſtolico ævo : alio autem à Juſtino & ſubſequentibus Patribus propoſitam ; illic imperfectè & confuſè, hic diſtinctiùs & explicatiùs. Niſi quòd in eo Lectoribus imponit, quòd iſtos proponendi modos præpoſtere invertit. Longè diſtinctior enim duarum iſtarum Naturarum Cognitio fuit ante ; quum mortalis & humana Natura quidem ante mortem ; divina verò & immortalis poſt reſurrectionem, in Chriſto conſideraretur ac diſtingueretur. quemadmodum Paulus *Rom.* 1. 3. & 4. hæc diſtinxit. Infirmam quidem Chriſti naturam ſecundum carnem apparuiſſe antequam reſurgeret ; at ex reſurrectione potentem evaſiſſe, ſecundum illum Spiritum ſanctificationis, Spiritum Seipſum vivificantem, Spiritum æternum & qui ipſi ad corruptionem omnem aditum præcluſit ; ſecundum quem à patre genitus dicitur per reſuſcitationem ejus *Actor.* XIII. 33. Et hæc fuit Apoſtolica naturarum Chriſti diſtinctio, ſatis clara & explicata. At duas ſimul, nec ſibi ſuccedentes, ſed eodem tempore exiſtentes ; mortalem & immortalem, humanam & divinam, infirmam & potentem, Naturas ſimul in Chriſto fingere ; non erat, diſtinctam & explicatam de iſtis naturis, ſed confuſam, intricatam & contradictionem involventem : ideoque novam & falſam doctrinam tradere.

XVII.

Ad pag. 113.

I. Ad allegata è Juſtino teſtimonia, nihil reſpondet Comenius. Cauſam addit, quia tricas non amat. Hoc reſpondendi compendium ; neque Ariſtotelis, neque ullius boni auctoris Logicam redolet. Mirum in ex divina Comenii Logica ſumptum eſt. Enimverò quamvis alibi judicium ejus ; alibi eruditionem deſideremus ; hoc loco ſapere Comenium judicamus ; qui intentata ſibi ab adverſario victore vincula averſatur, hoc nomine, quod eorum tricas quibus implicandus eſt, non amat : perinde atque ille *Fur in Sacco*, (Comenii phraſis eſt) deprehenſus. Cujus damnati ad ſupplicium collo dum Carnifex laqueum indueret ; reluctabatur violenter ut poterat ; excuſans ſuum jugulum eſſe tàm teneri ac delicati ſenſus, ut laquei contactum ac titillationem ferre non poſſet. Meritò & Comenius tricas iſtas averſatur ac refugit, & cum ad eas non haberet quod reſponderet, fateri coactus eſt ; hæc fuiſſe Juſtini errata, condonanda potiùs quàm exaggeranda. Atqui Juſtinus hac in re ; nec à nobis erroris arguitur ; nec ulla à Comenio venia indiget ; quia hæc non errata ſunt ; ſed purioris Apoſtolicæ doctrinæ reliquiæ. Cujus hominis probitas etiam martyrio teſtata ; meretur ut ſi quid in aliis rebus, humanitùs cæſpitavit, ipſi condonetur potiùs quàm exaggeretur, vel eo nomine quia diſſentientes in Eccleſia toleravit, nec leges Caritatis unquam temerare auſus ; ad eandem manſuetudinem ac tolerantiam aliis Dux & Autor extitit. Unde potuit quicquid circa perſonam JESU, opinando lapſus fuerit, cum tamen nec fidem in illum Jeſum ; olim filium hominis ſecundum carnem ; poſteà verò filium Dei in potentia, ſecundum Spiritum Sanctificationis, ex reſurrectione mortuorum (tanquam ea non eſſet in Chriſtum aut filium Dei) unquam condemnaſſe, & quòd idem ille JESUS qui in carne venit, vere fuerit Chriſtus certò credidiſſe. Quod innumeros quoque alios, quanquam adverſis præjudiciis occupatos, feciſſe ; & facere : & cognita vera, non calumniis adulteratâ ſententiâ noſtrâ, facturos eſſe non dubitamus. Comenium excipimus, & cæteros calumniatores & perſecutores noſtros : qui cum fidem in Jeſum, non putent eſſe ; fidem in Chriſtum, nullo modò credunt Jeſum eſſe Chriſtum. & non modo in depravanda Apoſtolica & veteris Eccleſiæ doctrinâ, ſed in opprimenda quoque libertate ſunt puri, puri Antichriſti. Atque illi quidem ad ulcera Juſtini, (quæ nos ſilentio contegimus) tanquam muſcæ advolant. Ideò Invectiva Martyris in Judæos facta ad illos, uti veros Judæorum imitatores, ac poſteros, pertinet.

II. Quod ad divinæ lucis gradus attinet ; tantò majorem eam in Juſtino Martyre & ipſius coævis, quàm in Nicænis patribus eluxiſſe, certum eſt quantò propiores illi, lucidiſſimæ Apoſtolici ævi veritati quàm iſti fuêre atque ut per Apoſtolorum meridiem, veſpertinum Juſtini crepuſculum, ita per Juſtini dubiam lucem, adulta Nicænæ noctis caligo illuminanda eſt. Argumento eſt quod Juſtinus fratres diſſentientes non oderit ſed toleraverit.

III. Si deciſa ſemel in Conciliis ventilari fas non eſt ; de cauſa Lutheri, Zvinglii ; Calvini, actum eſt. Si delectus Conciliorum adhibendus, quod privilegium habent Nicænum præ Tridentino, poteſtatis Eccleſiaſticæ. Æquè factioſum utrumque, æquè

Mundanæ poteſtatis violentia minax ; niſi quod Executorum Tridentini potentia impar fuerit ac longè inferior viribus ; florentis adhuc Romani imperii. At nos hic non de Vi , ſed de Jure , agimus.

IV. Vaniſſima eſt exultatio hominis ventoſiſſimi Comenii ; qui verba anonymi aut non intellecta ; aut ſubdole explicata in argumentum jactantiæ ſuæ arripit. Cum igitur Anonymus ait, ex uno Juſtino quid crediderint omnes cognoſci poſſe non loquitur de omnibus Chriſtianis , ſed de iis duntaxat quos poſt Juſtinum producit teſtibus ; quos ut in iis , quos reticet erroribus Juſtinum ſecutos non diffitetur ; ita in hac (de ſummi Dei patris eminentia) veritatis parte cum eo conſenſiſſe oſtendit. Nihil igitur in marginali delendum eſt, quoniam ipſi Comenio veritas extorſit doctrinam de duabus in Chriſto naturis , imperfectam , ſua ſententia , & confuſam , fuiſſe mutatam Martyris hujus ævo in explicatiorem & perfectiorem. Factam igitur mutationem negare non potuit Comenius ; niſi quòd eam falſò putat in melius factam , cum nos in deterius prolapſam evincamus.

XVIII. ATHENAGORAS.

Ad pag. 115. ℣. 85.

Athenagoram in ſententia de Patris ὑπεροχῇ præ filio , Juſtino conſenſiſſe non paulò in lectione patrum verſatior judicioque & eruditione Comenio præſtantior judicavit Petavius. Sed & Comenius diffiteri nequit, qui nuditatem hujus philoſophi miſeratur, quod voculæ ἥττονα lectione & verſione deceptus ; Chriſtum ἥττονα eſſe putaverit : quod certè eſt longè inferiorem eſſe patre. Quid igitur ſe hoc loco torquet in tam ſinuoſos flexus , defendendo id ; in quo ipſe nuditatem & errorem & quidem ut putat illuſioni obnoxium agnoſcit.

Deterior tamen & illuſione dignior eſt error Comenii , quem hic paucis tangit. In æternitate non eſſe prius & poſterius , ſed omnia ſimul , in uno inſtanti indiviſibili ; quo nihil magis nequitiæ ſuæ congruum ; & effuſiſſimis cachinnis deridendum , Satanas in decipiendis mentibus , quæ ſubtilitatem futilitate venantur , excogitare potuit. Sed & nihil eſt quod promiſſis Dei caliginem & tenebras magis affundat, quam ſub hac imagine mortalibus æternitatem proponere , in qua nulla intervenit abſtractio à materia aut à ſingularibus ; ſed eſt purum putum mentis noſtræ figmentum , contradictionem infinitis rationibus implicans ; & quæ nobis durationem illam infinitam eis coloribus depingit , qui menti noſtræ nil aliud repræſentare poſſunt ; præter MONSTROSUM NIHIL & Chimæram in obſcuriſſimo vacui antro imperceptibilem. Neſcit iſta ſine dubio Anonymus , neque ſcire curat & ſcire ſe opinantes , aliquando ſuaviter ridet , interdum ſortem miſerorum deplorat.

THEOPHILUS.

Non id egit anonymus ut oſtenderet Theophilum nulla in re à ſe diſſenſiſſe ; ſed in uno duntaxat de patris ſuprà filium eminentia capite , ſecum idem ſenſiſſe. Ludit igitur operam Comenius dum citat alia, in quibus ab Anonymo Theophilus diſſenſit, quæ ad propoſitam quæſtionem de inæqualitate patris & filii , nihil faciunt.

Deinde ex diſtinctione , vim producti contra ſe teſtimonii evadere contendit ; quæ ipſum magis „ implicat. Ait enim λόγον ab æterno fuiſſe ἐνδιάθετον. „ poſteà factum προφορικόν. hoc eſt , Rationem æter„nam tunc factam eſſe verbum cum vi verbi FIAT, „ fieri cœpit Mundus , id quod ex Evangelio probatur. Reſp. Quæro à Comenio ; quando eſt genitus λόγος ; an eum fuit ἐνδιάθετος , hoc eſt , ratio æterna ? an cum ratio illa in initio creationis facta eſt verbum ? Si prius , Tres Chriſti generationes inducuntur. Prima λόγου ἐνδιαθέτου ab æterno. Secunda λόγου προφορικοῦ initio mundi. Tertia ex Maria virgine. quibus addenda omninò quarta de qua Paulus *Act.* XIII. 33. Qua neceſſitate tot entia multiplicantur ?

Si poſterius. Ergo ex mente Theophili non ab æterno ſed paulo ante initium mundi verbum eſt ſive factum , ſive genitum , per prolationem verbi FIAT.

II. Quæro , (utracunque harum explicationum generationis τοῦ λόγου) quomodo ex Evangelio probetur & ex quibus Evangelii verbis ? Hic verò denum tricarum finis nullus erit ; quas non amat Comenius , quando Caſſibus Veritatis intricatur & conſtringitur.

TATIANUS.

Cubile erroris Tatiani ipſemet Comenius oſtendit, *Proverb.* VIII. 22. Imo verò diſertis verbis fatetur bonum Tatianum cum cæteris erraſſe, dum ait : Inducebat tunc omnes in errorem erronea Græca verſio &c. Cur igitur inania verba fundit ; in oſtendendo , quod ab orthodoxa, hoc eſt, Comenii ſententia non aberraverit ? Aut Tatianus non errat quamvis in errorem inductus ſit. Aut Comenius unà cum Tatiano errat. Medium nihil eſt. Quod in æternitate adjungit prius non eſſe , nec poſterius , ipſiſſimæ ſunt gerræ ; (quidni enim Comenii magiſtri locis communibus utamur ad noſtrum profectum) puræ putæ affaniæ , & mera butubata.

IRENÆUS.

Quid opus eſt toties objectare Anonymo productorum ab illo teſtium diſſenſum in aliis rebus , præter eminentiam patris præ filio ; cum ille toties hunc diſſenſum non diſſimulet & ſeductos eos in aliis fateatur , non tamen eouſque, ut in hoc quoque de quo agitur capite ſeducerentur.

Irenæus filium facit minorem & inferiorem patre quia eum dicit miniſtrum patris. Non igitur æqualem. Reſpondet Comenius. Etiam Chriſtus dicit Pater major me eſt. Et tamen ex aliis Sacræ Scripturæ locis probatur filius Patri æqualis. At Anonymus inſtat. Exemplum & inſtantiam Comenii ſic vulgò conciliari ; quod æqualis ſit ſecundum divinam naturam ; minor ſecundum humanam. Atqui Irenæus eum miniſtrum & inæqualem ſecundum ipſam divinam naturam ſtabilit. Quid ad hæc Comenius ? Non aliud trepido refugium ſupereſt quàm in illa divina Logica ; ubi omnia heterogenea , imò extreme oppoſita ; veluti in regione æſtu torrida ; ad unicum fontem congregantur , atque ibi invicem mixta nova ſubinde monſtra producunt ; & quæ nos ad illam omnimodam & admirabilem ſapientiam manuducit , quæ docet

Nil intra eſt oleam ; nil extra eſt , in nuce duri.

TERTULLIANUS.

Qui vim ac virtutem adverſarii ſuſtinere nequeunt , extrà cancellos duello præfixos excurrunt. Non ea res nunc agitur , utrum Tertulliano cum Anonymo in omnibus conveniat ; quem is ultrò ſeductum & errantem queritur : ſed an Tertulliano conveniat , cum Comenio ; in hoc uno ; quod pater & filius

æquales ſint ſecundum divinitatem. quod Anonymus cum Tertulliano negat: Comenius adverſus Tertullianum affirmat. Victum ſe fatetur qui cominùs congredi non audet, ſed extrà teli jactum ab adverſario procurrit.

Ne tamen videatur, non & aliquando propius accedere fatetur vocem portionis è verbis Tertulliani tollendam, ſi omnia verba ſana cenſeri debeant. Accipimus quod datur. Diſſentit igitur Tertullianus à Comenii ſententia qui vocem hanc addidit. Revocat poſtea quod dedit, & ait; per vocem portionis intelligi communicatam eſſentiam. *Reſp.* At certè non totam. Nam ubi pars aut portio dicitur oppoſitè ad Totum: ut fit in verbis Tertulliani, ibi parti aut portioni non communicatur tota eſſentia totius; ſed pars eſſentiæ; ideoque Totum & pars æqualia eſſe nequeunt & ſemper Totum majus eſt ſua parte.

„Fatetur & Tertullianum ſcribere, Deum quidem ab æterno fuiſſe ſemper Deum; non tamen „Patrem vel judicem; quia nec Pater dici potuit, „antequam habuit filium; nec Judex antequam eſſet delictum. Sed ad hæc Tertulliani verba nihil reſpondet, niſi forte in reſponſionibus quas ſequenti Tertulliani loco ſubnectit, ubi aberrationem Tertulliani invitus licet, fatetur. Tertio ſubjungit „Tertulliani verba; quod Deus ut ſibi neceſſariam „ſenſit ad opera mundi ſapientiam, ſtatim eam condidit; & generavit in ſeipſo. Reſpondet Comenius Primo. Atqui ſibi neceſſariam ab æterno ſenſit ſapientiam. Ergo illam ab æterno genuit. Sed urget anonymus Tertulliani nomine. Comenium æquivocationis dolo decipere aut decipi in voce ſapientiæ, quæ interdum propriè ſumitur, pro ratione vel ſapientia propriè ſic dicta, quæ eſt attributum Dei; aliquando impropriè pro hypoſtatica & ſubſiſtente ſapientia. Propriè dictam atque ingenitam ſemper in Deo fuiſſe, quia ſemper fuit ſapiens & rationalis; at Tertullianum de poſteriori loqui, ſcilicet genita, vel ut addit Condita, poſtquam Deo mundum condere placuit. Non igitur iſtam eſſe potuiſſe ab æterno ſeu conditam; ſive genitam.

Secunda Comenii reſponſio Fatetur Tertullianum deceptum quod biberit ex impuro fonte verſionis Græcæ. &c. Reſponſionem hanc non examinamus; quia non is eſt ſtatus quæſtionis, an Tertullianus bene ſenſerit; aut locutus fuerit; ſed utrum filium patri, ævo, dignitate, poteſtate, æqualem fuiſſe ſenſerit, necne. Accipimus igitur quod datur, & diſceſſiſſe Tertullianum ab ea quam orthodoxam Comenius putat; ſententiâ, probavit Anonymus.

Tertiò Comenius reſpondet, alterum fontem erroris Tertulliani & aliorum patrum oſtendens, quod in æternitate prius & poſterius eſſe; falſo putaverint. *Reſp.* Ne id quidem diſſentimus; quamvis nihil ſtultius unquam cuiquam in mentem veniſſe, aut venire potuiſſe quam hoc commentum non dubitemus. In quo vel ambitionem aut incogitantiam Boëtii viri aliàs elegantis & eruditi ſatis ſtupère non poſſumus. Sed nullum magnum ingenium ſine mixtura dementiæ eſt. Quamcunque cauſam iſti patres ſententiæ ſuæ, quam Comenius erroris accuſat habuerint; Anonymo hoc loco ſufficit, eos ſic ſenſiſſe.

Quarto Reſpondet Comenius; Poſito patres in tam profundo myſterio alicubi aberraſſe. At nos venia indignos, qui unà cum afflictis in Polonia Eccleſiis, totum myſterium S. S. Trinitatis tollamus. *Reſp.* Nos verò myſterium hoc nullo modo tollimus; ſed ab ejuſmodi abſurdis erroribus, qui non modo ſeipſos, ſed ipſum myſterium & totam religionem perimunt; & innumeros mortales, in atheiſmum protrudunt, vindicamus. Myſterium S. S. Trinitatis Patris & Filii & Spiritus Sancti reverenter agnoſcimus, & de perſonis ac rebus tàm ſanctis; verbis quoque ſanctis & Sacræ Scripturæ uſitatis, & ex Spiritus Sancti inſtinctu profectis, non profanis & multis poſt Apoſtolos ſeculis inventis aut invectis, utendum eſſe ſtatuimus. Totum negotium religionis & ſalutis noſtræ Pater per filium orbi revelavit; eumque non modo pro nobis in mortem tradidit, ſed reſuſcitavit, exaltavit & ſedere ad dexteram ſuam fecit, datâ in manus ejus plenaria Salutis noſtræ poteſtate, eumque tam arcto nobiſcum nexu copulavit; quàm arctum eſt inter ſponſam & ſponſum: caput & reliqua membra vinculum. Filius è terris in cælum diſcedens, ſpiritum paracletum promiſit; & à Patre in Apoſtolos & reliquos fideles miſit, nec mittere ceſſat; cujus operâ non modo Eccleſiam per orbem propagavit & propagatam gubernat, ſed ſingulos fideles ſecum & cum Patre ſuo conjungit, ut cum patre & filio per iſtum ſpiritum (in quo orare & accedere ad utrumque jubemur) ac proinde inter nos quoque invicem, communionem habeamus. De naturis, eſſentiis, cæleſtibus Oeconomiis, hypoſtaſibus & ſimilibus nihil perſpicuè revelatum, nihil omnino præceptum habemus. Altiora hæc captu mortali: & nova vocabula, ne novas res introducant, fugienda putamus.

XIX.

Ad pag. 121. §. 90.

Nemo propemodum veterum patrum fuit; qui in ſumma rei, circa aliquod dogma conſenſere; quin in modo explicandi, diverſum aliquid ab aliis attulerit. Quod in enodandis perplexis & difficilibus quæſtionibus (quales poſt Juſtinum in dogma S. S. Trinitatis invectæ ſunt) accidere ſolet. Non ideo tamen quod ad rem ipſam attinet, inter ſe non conſenſere ii; qui in modo explicandæ rei interdum à ſe differunt. Quid mirum ſi quid Arius quoque in explicatione communis dogmatis de ſuo adjecit. Sententiam tamen ejus, præcipuè de eminentia patris ſuprà filium, longe magis quam Homouſianorum, conformem antiquitati fuiſſe, rectè aſſerit Petavius. Fallitur autem imò de induſtria fallit Comenius, dum ait ante Arii ævum Patres filium non factum ſed generatum credidiſſe. Plerique enim eorum factum eſſe inculcant; adeò ut ipſe Tertullianus, quamvis omnium ut puto, illorum, ſententiæ Homouſianorum proximus; conditum promiſcuè & generatum prædicet. Multò autem indignius fallit dum id aſſerendo addit parentheſin (*ut vidimus*) quaſi verò Lector meminiſſe nequeat, (quod adeò ad nauſeam inculcavit Comenius; ut repetitionem ejus rei Crambem vocârit) patres illos veteres, deceptos voce verſionis Græcæ ἔκτισε creavit, aberraſſe. Quiſquis igitur locum hunc rectè verſum credidit (quales omnes fuerunt) quem Deus creaſſe dicitur; creaturam negare non potuit. Quapropter Gnoſtica veterum ſententia pura puta Ariana fuit, Homouſianâ antiquior; quod rectè Petavius animadvertit. Nec (ſi quid pudoris ſupereſt) Comenius ipſe negare poteſt; qui excultam quarti & quinti ſeculi Theologiam; quando Ariani oppreſſi ſunt, opponit ſeculis prioribus, tanquam in diluculo veritatis balbutientibus.

XX.

Ad pag. 122.

Ad primum argumentum Anonymi. Reſpondet Comenius cum Mentiri. Reſp. Compendioſum reſpondendi genus, & dignum divina Comenii Logicâ. Sed annon honeſtius poſſunt adverſarii aſſertiones negari; aut refelli? At enim Ignatii verba alio quam ſpectant trahit Anonymus. Cedo quamobrem? Quia ipſi, inquit, cum Antitrinitariis res fuit. Quid tum poſteà? Quacunque occaſione id Ignatius dixerit; verba tamen, ut ſonant, oſtendunt Comenium, Ignatii ſententiâ, Satanæ miniſtrum eſſe. Ad ſecundum Reſpondet Mentiris iterum. Neſcio ubi ſeratem triverit Comenius: ſed ita vulgo in vilioribus popinis, inter ebrios, muliones, & caprimulgos altercantes, diſputatur. Sed quid tantam bilem excivit homini? Commemorat Anonymus citatos à ſe Doctores; qui pro abſurdo cenſuerint, dicere Deum omnipotentem unquam in terris apparuiſſe. Quid igitur ad hoc reſpondet Comenius? Iterum mingitur; & ad Iurias properat, quia ratione caret. Dicit tamen; ut ſuprà, citatos Doctores hæc contra Antitrinitarios prolocutos. Id verò nihil ad rem pertinet quando, & qua occaſione id dixerint, ſed an id dixerint: an ità, ut locuti ſunt, ſenſerint: Id unum ad jugulandam Comenii cauſam ſufficit, quòd illi Chriſtum patri non fuiſſe æqualem aſſeruerint. Quod ubi evincimus, alias circumſtantias non moramur.

Ad tertium & quartum. Gratias agit & exultat: fruſtrà & ſatis pueriliter. Non enim id Anonymus ait, Confeſſionem patrum illorum in omnibus dogmatibus ab Apoſtolis profectam eſſe, neque Eccleſia ſemper manſiſſe; ſed, uti ſeſuiſmet verbis explicat, Confeſſionem duntaxat de ſummo Deo, patre, hoc eſt, de eminentia patris, ſuprà filium.

Secundo. Fatetur anonymus illos à ſe diſſenſiſſe, quòd Chriſtum ante conſtitutionem Mundi à patre factum, aut genitum fuiſſe ſenſerint. Non ſuam igitur, ſed alienam & quidem teſtium ab adverſa parte ſtantium, ad quos illa Sæpe recurrit, ſententiam proponit; de qua nunc non id quæritur, veranè an falſa, an partim vera partim falſa ſit: ſed an ea patrum illorum ſententia fuerit: aut an id, quod vult Anonymus in uno iſto dogmate & quidem conſtanter teſtentur. Profeſſos igitur eam, ait; non modo privatim, ſed publicè, etiam coràm Imperatoribus. Proinde etiamſi illi errores quoque ſuos, unà cum iſto de ſummi Patris eminentia dogmate; pro publica & Apoſtolica doctrina vendidaſſent, non idcircò ſe hac ipſorum jactantia Anonymus ad aſſentiendum ipſis in omnibus obſtrictum eſſe exiſtimat. Non enim ſuos ſed alienos, imò adverſæ partis teſtes producit: ut tanto validius ſit, contrà ipſum eorum teſtimonium. Breviter. Teſtibus adverſarum partium, minimè ſtringitur anonymus. At ſi quid illi, in ejus rem vel adverſus cauſam eorum, qui ad eos confugiunt teſtentur, cauſa à ſuiſmet teſtibus oppugnata & convicta jugulatur.

XXI.

Ad pag. 126. §. 94.

I. Quemadmodum ipſi Apoſtoli, ita Symbolum eorum omnibus citatis ab Anonymo, præſertim quorum libri ſuſpecti non ſunt, patribus, antiquius eſt, & majoris auctoritatis. ſuperfluum igitur eſt illud fulcire alicujus patrum præterquam ipſius Sacræ Scripturæ, teſtimonio. Nec explicari indiget; omnibus etiam Idiotis perceptu facile ac patens, ut Apoſtolica omnia.

II. Non poteſt os Comenii maledicum quieſcere. Ubi occaſionem conviciandi non invenit, ipſe ſibi ex nihilo creat. Non adjecit vocem Homo ad ſymbolum anonymus, tanquam in eo contineretur, ſed explicuit vocem Jeſus in ſymbolo poſitam. Quod autem rogatur, unde vocem aut explicationem illam acceperit, reſpondetur; Ex Joanne, qui Jeſum ita deſcribit, *Qui in carne venit*; quod non aliud ſignificat quàm hominem; deinde ex tot Sacræ Scripturæ locis, quæ Chriſtum fuiſſe filium hominis aſſerunt. Quæ igitur Comenio cauſa fuit tota ingentia plauſtra tot maledictis onerandi, ut illis Anonymum obrueret? Quem non Logicum, ſed Sophiſtam, falſarium, publicam fidem Chriſtianitatis licentioſis additamentis depravantem; dignum omnibus pœnis, quas falſo teſti jura irrogant, magno conatu accuſat. Annon hæc omnia in Conviciatorem recidunt? qui ſimiliter vocem *Credo*, vocibus in Jeſum Chriſtum, addidit & particulam *Et* omiſit; quarum illa in Symbolo deeſt, hæc autem ſupereſt. Æquumne cenſebit Comenius ſeſe eo nomine pro falſario publicari? & puniri?

III. Cur ea, quæ poſterius in ſymbolo, Jeſu illi, in quem creditur, tribuuntur; puta Conceptus è Spiritu Sancto, natus ex Maria Virgine, & cæterum; ſint aut tantum, aut magis *prædicata* τοῦ τοῦ, quàm quæ prius; putò Chriſtus; Filius Dei, Unigenitus; nunquam oſtendet Comenius. Sunt enim & hæc omnia tria, de Jeſu illo (qui in carne venit, & ideò ab Anonymo homo vocatur) prædicabilia; imo verò in Sacra Scriptura de hoc ipſo Jeſu prædicantur omnia. Chriſtus 1. *Joh.* 21. 22. & *cap.* v. 1. Filius Dei 1. *Joh.* IV. 15. & *cap.* v. 5. Unigenitus. 1. *Joh.* IV. 9. & paſſim alibi. Doctor igitur & Cenſor Logices Anonymi; diſcat diſcipulum doctrinæ de prædicabilibus agere; cujus ſe penitùs ignarum oſtendit.

XXII.

Ad pag. 128. ad lit. c. d. e.

I. Argumentum anonymi eſt. Prædicatum ita eſſe intelligendum, quomodo natura ſubjecti permittit. Ergo & quæ in ſymbolo prædicantur de Jeſu, cui naſcituro ex Maria virgine nomen hoc imponendum; & nato homini impoſitum fuit; ita ſunt intelligenda, quomodo natura illius divini hominis, divina quidem ſtirpe ſati, ſed in mortali natura geniti, permittit. Reſpondet Comenius, Logicæ ſtrophæ, ſpinæ, tricæ exſunto. An loco rationum, quas Logica ſuppeditat ac dirigit, lictores & carnifices, cum ferreis & cruentis argumentis advocabit? Eſtne hæc legitima reſpondendi ratio?

II. Verba deinde Anonymi turpi falſatione depravat Comenius. Concipi, naſci, mori, reſuſcitari, non ſunt proprietates naturæ infinitæ; quæ Deus eſt (puta omnium ſummus) Ergo de quo iſta prædicantur, filius eſſe non poteſt niſi Metaphoricè, aut metonymice. Antecedens eſt Anonymi. Sed illata concluſio Comenii falſa pro verâ furtim ſuppoſita: & expreſſis hoc loco Anonymi verbis contraria; quæ ſic ſonant. „*Qualis filius Dei* hic intelligatur, „ conſtare, nimirum, qui natus eſt ex Maria Virgi- „ ne, crucifixus, mortuus, reſuſcitatus, receptus „ in cælos, ſedens ad dexteram patris & venturus ad „ judicandum vivos & mortuos; quæ omnia Singu- „ larem & unigenitum *Propriumque* Dei filium indi- „ cant." Hæret igitur potius Comenius in manifeſto

FALSI

FALSI crimine deprehenſus, tanquam Mus io pice. Nec reſpondet ad argumentum; ſed verba argumentantis depravat, & in cootrarium ſenſum detorquet.

III. Non minùs Redemptio & ſanctificatio, per excellentiam tribuitur Patri; quam Creatio vetus. Eſt enim Summus Deus, & cauſa omnium prima. creatio vetus nuuquam filio tribuitur, oiſi nova & cujus eſt primogenitus ipſe primum; mox & creator, & per quem omnia ad eam pertinentia adminiſtrantur.

IV. Superfluam aperam, & quidem adverſus ſemetipſum ſuſcipit Comenius, probando id quod nos maxime urgemus; nihil ex iis quæ credenda ſunt in Symbolo Apoſtolico omiſſum: & tamen videmus de æterna generatinne altum illic eſſe ſilentium. Unde invictum adverſus ſuppoſititiam Gnoſticorum doctrinam ſumitur argumentum, Quod eſt de eſſentia fidei, in fidei Symbolo protereundum non fuiſſe. Si tam neceſſaria igitur ad fidem eſt, Gnoſticorum, aut qui eos ſubſecuti ſunt ſententia; neceſſasiò in hoc ſymbolo diſertè ponenda fuit. Nunc videmus ſilentio tranſmiſſam. Nam quod cauſam hujus ſilentii Comenius reddit; quia per ſe patet Deum eſſe ex Deo genitum, vaniſſimum eſt. Si enim id per ſe pateret, non explicaret tam apertè & accuratè ipſum Symbolum, quomodo Jeſus ſit Chriſtus & filius Dei unigenitus tàm ſecundum carnem: quam ſecundum Spiritum ſanctificationis ex reſurrectione mortuorum, ut facit.

Secundum carnem quidem oſtendens, quod conceptus ſit ex Spiritu Sancto & ex Maria virgine. Unde neceſſario liquet; neque filium habere potuiſſe alium patrem, niſi eujus Spiritu & potentia conceptus & ex intacta virgine natus eſt; neque patrem ullum ejuſmodi alium filium habuiſſe; qui tam propriè filius Dei unigenitus diei poſſet. Quorum utrumque multò magis ſecundùm Spiritum Sanctificationis generationem filii conſiderando patet, quæ generatio exprimitur in ſymbola in verbis, Tertia die reſurrexit, aſcendit in cælos, & ſedet ad dextram Dei patris omnipotentis, inde venturus judicare vivos & mortuos. De hac generatione, cui exaltatio conjuncta eſt, Apoſtolus loquitur. *Act.* XIII. 33. Satis igitur in ſymbolo Apoſtolico explicata eſt; vera illa & germana unigeniti generatio ac filiatio; quæ utramque naturam Chriſto contulit: humanam quidem primum & mortalem ſecundum nativitatem ex Maria virgine; deinde ſubſequenter divinam & glorioſam, ſecundum Spiritum ſanctificationis ex reſurrectione mortuorum, hoc eſt, ſecundum exaltationem illam in Naturam, dignitatem & poteſtatem; Unico & unigenito filio Dei dignam; reſurrectioni ejus adjunctam.

At Gnoſticæ ſive generationi, ſive creationi, ubinam in hoc Symbolo locus eſt? ubi vel minima ejus mentio aut indicium? Cur ea, inter ſcienda aut credenda, collocari non meruit?

Unde patet, quam apertè tàm ſancti teſtis fide convincatur Comenius.

XXIII.

Ad pag. 129. §. 95. & ſeqq.

Antequam ad refellendum Comenium accedamus, aliqua nobis præfanda ſunt, quæ ad hiſtoriæ Eccleſiaſticæ notitiam pertinent.

Sententiam hominum; qui ſuprà Symbolum Apoſtolicum ſapere non audebant, quam Euſebius *lib.* v. *cap. ultimo*, Artemonis vocat hæreſin; nemo ante Victorem in Occidente; in Oriente verò ante Origenis tempora, qui ſub Zephyrino Romæ fuit; nemo inquam hæreſin, eamque ab Eccleſia excludendam palàm vocare audebat. Nec ullum ex antiquioribus, qui hæreſes oppugnabant, Scriptoribus, invenit Euſebius, qui adverſus iſtud hominum genus ex profeſſo calamum ſtrinxerit.

Quamvis enim Gnoſtica poſt Juſtinum opinio, in Eccleſia multum invaleſcere cœperit: Caritas tamen & tolerantia erga eos, qui ſymboli Apoſtolici ſcuto & auctoritate protegebantur, diu manſit intemerata. Primus neſcio è quibus latebris eratus ab Euſebio; aut ſubornatus; Zephyrini tamen ævo non antiquior tenebrio, in famam & nomen eorum; hoſtiliter ſanè & maledicè, ſed minimè audacter, (quia nomen ſuum prodere auſus non eſt) invaſit. Euſebius apertius illis, ubi poteſt, maledicit; adverſus quos ex profeſſo decem libros Eccleſiaſticæ ſuæ hiſtoriæ, compoſuit, quod hominis conſilium atque propoſitum primus ejus liber aperit. Unde patet quantum fidei narratio ejus mereatur, quoties ſiniſtri quid adverſus eos profert. Comenius non ſine argumento ſuſpicari videtur, ſub nomine iſtius ignoti Auctoris, Artemonis adverſarii, Euſebium ipſum loqui. Nec fortaſſe fallitur. Sed, ut ut ſit, cujuſcunque hoc ſcriptum eſt, Auctor ejus imprudens atque invitus pro Artemone teſtimonium dicit. Primum ubi ſuſceptæ adverſus eum cauſæ defenſio titubat atque laborat. Deinde ubi calumniæ iniquitas aut ſtultitià pravè traducta in innocentiam, profert in lucem.

Primum quod attinet. Gnoſticæ de Chriſto ſententiæ antiquitas è Sacra Scriptura deduci nequit; cujus compendium eſt ſymbolum Apoſtolicum, in quo, ut vidimus, opinionis hujus nec vola extat nec veſtigium. Quod ad proximos Apoſtolorum ſucceſſores attinet, nemo Juſtino citatur antiquior. reliqui diſcipuli ejus fuere, philoſophiæ ſtudioſi, aut hæretici, ut Tatianus. Præterea nihil adverſus Artemonem pugnat; quod Chriſtus aut verus Deus, aut tàm divinus homo dicitur, qui unà verus Deus dici poſſit. Idem enim Apoſtoli & Apoſtolici viri, tàm Nazaræi ſaniores, quibus Ebionæorum nomen falſo, nec ſine dolo malo, Euſebios impoſuit, quàm alii ante Artemonem innumeri; quos Monarchianos Tertullianus vocat; atque ipſi Artemonis majores & aſſeclæ crediderunt. Nimirum Jeſum quamvis homo natus fuerit, à Deo patre tamen conſtitutum Dominum ac Deum verum, cum ſumma ſuper omnia poteſtate. Proinde & pſalmi iſti & hymni de Chriſto tam Deo vero, quam verbo Dei; ab iis non modo cani, ſed componi quoque ſalva eorum ſententia potuere. Subdole præterea & calumnioſe in hoc ſcripto Artemoni tribuitur, quod Victorem ſuæ ſententiæ aſtipulatorem jactaverit. Nihil minùs enim quàm id ex ſupra poſita, in eodem libro, Artemonis aſſertione colligitur; qui non aliud affirmat *quàm veram Apoſtolicæ prædicationis rationem, uſque ad Victoris tempora integrè ſervatam; ſed à Zephyrino*, PENITUS *corruptam & depravatam fuiſſe.* Non igitur ille Victorem à ſuppreſſæ aut oppreſſæ veræ in Eccleſia doctrinæ culpâ planè eximit: ſed expreſſè, eum ab integrè ſervatâ iſta veritate excludit; cum ad ejus tantum tempora veritatem integrè ſervatam in Eccleſiâ affirmat; & apertè Victorem cœpiſſe innuit oppreſſionem veritatis, quam ſucceſſor ejus Zephyrinus penitùs perfecerit. Non enim alium ullum Victor ex Eccleſia ejeciſſe dicitur; præter Coriarium iſtum Theodotum, cum multi alii eruditiſſimi Mathematici, philoſophi, Medici, Theologi; quos paulo poſt ignotus ille Auctor inſectatur & calumnioſe traducit; imo frequens Eccleſia, quæ mox Epiſcopo ſuo indigeret; idem cum Theodoto ſentirent. Quos à ſucceſſore demum Victoris Zephyrino ab Eccleſia exterminatos; vel hæc ipſa de Natalio narratio teſtatur.

geſtatur. Nihil igitur io verbis Artemonis, productus ab Euſebio Auctor hucuſque verè refellere potuit; ac proinde aſſertio Artemonis, de ſententiæ ſuæ, ab Apoſtolis continuè deductâ antiquitate vera atque inconcuſſa permanet. Nam fabella quæ ſubjungitur, & calumniæ quæ adjiciuntur, ſuâmet ſe futilitate refellunt. Jam enim ad alteram rationem, quâ ignotus hic Auctor imprudens atque invitus, Artemonitarum innocentiam palàm aperit, veniendum eſt. Fabella primùm de Natalio ab Angelis virgis cæſo; & quidem per integram noctem, quàm bella eſt? Hac enimverò ratione, plagis videlicet ac verberibus, Chriſtus Eccleſiam ſuam gubernat: hujuſmodi imperiis Angelorum ſuorum miniſteria exercet. Apparet jam tunc violentam iſtam & plagoſam Orbiliorum in Eccleſia genium, iſtiuſmodi ſomniis, ſæviori poſteà & truculentiori, dominationi in Eccleſia ſecuturæ, præluſiſſe. Nam & tunc, ſi vera narrantur, quis ille Zephyrini faſtus, quæ crudelitas fuit, ſupplicem ac pœnitentem, ſinere tandiu ſuperbis ac fœtentibus pedibus ſuis advolvi; & adeo ægrè ac tardè exorari. Ita fabulatores iſti, ſuamet deſpumant dedecora. Cauſa vero ſuſpecta eſt fabulis ejuſmodi pugnantium; quibus errores ſuos ſemper ſtabilivere Antichriſti. Aliquantò pluris & judicii & frontis, ignotus iſte Anonymus habuiſſe videtur (ſi modò alius fuit, non ipſe Euſebius); qui nomen ſuum tàm anili ſomnio non appoſuit; quàm Euſebius qui propter inſulſiſſimam fabellam, (quod ipſe quoque non diſſimulat) narratione ſua de Artemone, & qui cum ipſo ſenſere, non parum nobis lucis, ad diſpellendos, ab hiſtoria Eccleſiæ, quas in eam ipſemet infudit, tenebras, attulit. Adeò amans fabularum erat (quod de Abgaro quoque & de Narciſſi miraculis narrationes teſtantur) ut à lege, quam ſibi fixerat de omittenda mentione eorum, qui in doctrina Chriſtiana ſuprà ſymbolum Apoſtolicum ſapere non audebant; & quam hucuſque ſanctè ſervaverat, diſcederet. Nam iſto ſilentio id venabatur, ut quicunque poſteà ejuſdem veritatis profeſſioni conſtanter adhærerent, pro novarum opinionum inventoribus diffamari poſſent. Hæc enim Gnoſticorum, qui poſteà Ariani vocati ſunt, fuit techna, qua veteris Apoſtolicæ doctrinæ defenſores, ſupplantabant, quà Euſebius multùm uſus eſt; nec in iſta ipſa Narratione abſtinuit: dum ſtatim ab initio ſuis adhuc verbis „*Artemonis hæreſin quam Paulus Samoſatenus ſua ætate* „*renovare tentavit*; quæ ſervatorem ſolum hominem „eſſe aſſeverabat, *non longe ante exortam*, affirmat. Quibus in verbis quot commata ac pene verba ſunt, tot mendacia, quæ ab ipſomet Euſebio falſi convincuntur. Neque enim Artemon ejus hæreſeos auctor dici poteſt; quam Euſebius ipſe, ſub mendaci itidem Ebionitarum agnomine in ipſo pene Apoſtolico ævo commemorat. Ac ne renovator quidem ipſius cenſeri poteſt, ſi verum eſt, quod tacente ac velut aſſentiente. Euſebio, ſcriptor ab eo productus, narrat, Theodotum Coriarum primum hujus ſectæ Ducem & quaſi parentem fuiſſe; primumque Chriſtum ſolum hominem dixiſſe, & expreſſe mox hujus erroris *Inventorem* fuiſſe repetit.

Quæ omnia fabulas eſſe non ignoramus; ſed ideo commemoranda fuerunt, ut pateret, quomodo ſibi ſtructæ fraudes & mendaciâ cohæreant. Deinde doctrinam Artemonis Paulum Samoſatenum renovare tentaſſe, eodem mendacii ſpiritu dicitur; quaſi doctrina quam Artemon, unâ cum aliis profeſſus eſt; ante Paulum extincta fuerit; quæ pluribus poſteà ſeculis, uſque ad adultos Antichriſtos, ſub variis, partim veris, partim falſis agnominibus duravit. Taceo quàm iniquè & mendaciter, tam Paulo, quam Theodoto; quàm ipſi Artemoni ac ſociis tribuatur, eos Chriſtum ſolum hominem dixiſſe, quaſi eum filium Dei in potentia ſecundum ſpiritum ſanctificationis ex reſurrectione mortuorum, à patre genitum (*Act.* XIII. 33.) ac proinde verum & ſuper omnia Deum, cum ſumma poteſtate & imperio, negarent. Illud unum urgeo, qua fronte & conſcientia Euſebius aſſerit doctrinam hanc, quæ teſte ſymbolo Apoſtolico; primum viguit: deinde (ut ipſa hiſtoria oſtendit) uſque ad Victorem tolerata eſt in Eccleſia; paulo ante Victoris tempora exortam eſſe? Unde verò ſcivit Euſebius, longo an brevi tempore, ante Victorem iſta doctrina exorta ſit? Si neſcivit; cur aſſerit, quod ignorat? Si ſcivit, cur tempus iſtud? cur auctores? cur cauſas & occaſiones exortæ hæreſeos non indicat? cur hiſtoriam ſcribere aggreſſus hiſtorici officio deeſt? Hæc ſunt quæ nobis fraudis & mendacii, non ſuſpectum modo; ſed convictum Euſebium reddunt. Non decrant homini eruendæ veritatis ſubſidia, ni cæco Gnoſticæ & Origenicæ factionis ſtudio abreptus, ſupprimere quæ ſciebat; aut certò ſcire poterat; quam vocare in dubium quæ falſò opinabatur, maluiſſet. Cur enim cum alias omnes hæreſes deſcribit, auctores earum, tempora quibus exortæ ſunt, occaſiones non reticet? cur ſatis anxiè; Auctores à quibus ad eum de rebus iſtis notitia permanavit exhibet, eorumque verba religioſe recitat. Ubi ad Confeſſores Symboli Apoſtolici ventum eſt; primum nullum auctorem, à quo id quod ſcribit acceperit, citare audet: ſed ſua fide, ſuis verbis narrationem inſtituit, ita tamen ut falſitas tanquam Sorex, ſuo ſe indicio prodat. Deinde quia tale hominum genus, nullum præter Apoſtolos auctorem habuit, & ſymboli Apoſtolici doctrinam puram profeſſum eſt; nec inter Chriſtianos ex Judæis tantùm, ſed gentes quoque ad Chriſtianiſmum admiſſas, maximo numero reperiebatur; præſertim priuſquam Gnoſtica factio, in vires & majora incrementa exurgeret; nec poterat nec auſus eſt Euſebius uni alicui Auctori ſententiam iſtorum hominum attribuere, ſed contemptum atque exoſum inter Chriſtianos ex Judæis ſectæ genus Ebionitas elegit; cum quo hos Apoſtolicos primi ſymboli confeſſores calumnioſiſſimè commiſceret. Quæ ſecta Ebione neſcio quo auctore (nam Euſebius hominis nomen ſuppreſſit) Chriſtum Joſephi filium aſſerebat: & Judaicos ritis omnibus Chriſtianis neceſſariò ſervandos ingerebat. Ebionem ſectæ auctorem plerique tradunt, & circà excidii Hieroſolymitani tempus venena ſua ſparſiſſe Petavius ex *Epiphan. lib.* V. *cap.* V. Rationarii temporis refert. Cui opinioni favet mos vulgaris, ac pene univerſalis Sectarios à Sectæ auctore vocandi. Euſebius tamen non ab auctore, ſed ab opinionum de Chriſto pauperie atque vilitate, ſic denominatos credi vult. An ideo fortaſſe (nihil enim fraudis in ejuſmodi rebus omittere ſolet) ut hæreſin iſtam infamem cum orthodoxa Confeſſorum Symboli Apoſtolici ſententiâ (quæ ipſi quoque vilius de Chriſto loqui viſa eſt) confunderet? Quod mihi quidem à genio & inſtituto Euſebii, (quem ſibi, pii, aut potiùs factioſi mendacii veniam paſſim permittentem video.) non abhorrere videtur. Ut ut ſit, ſive Ebion aliquis Joſephitarum auctor extiterit; ſive illi propter cognitionis rerum divinarum, in religione Chriſtiana egeſtatem, (ut ſic loquar) ita vocati ſunt, nomen iſtud Hebraicum eſt; nec à Chriſtianis gentilibus tunc Hebræam & linguam & gentem averſantibus: ſed ab iis qui ex Hebræa gente Chriſti fidem & doctrinam receperunt, inventum & impoſitum eſt. Hoc eſt, à Nazareis; qui ab infidelibus Judæis tribulibus ſuis, in contumeliam Domini, qui ſub hoc titulo crucifixus proſtitit, ita vocati ſunt, & ſaniorem Symboli Apoſtolici doctrinam

profeſſi

profeſſi Joſephitas, homines in Chriſti cognitione rudes, Semi-Chriſtianos & planè Judaizantes, hoc agnominis diſcrimine à ſe ſeparabant. Quo magis iniquitas Euſebii conſpicua eſt, qui Gnoſtici aſtus malignitate agnomen id in eos ipſos transtulerit; qui illud arguendæ Joſephitarum ignorantiæ & errori adinvenerant. Cujus culpæ ſemetipſum convincit *lib.* VI. *Hiſt. Eccl. cap* XVI. ubi cum interpretes Bibliorum, Aquilam, Symmachum, & Theodotionem nominaſſet, addit hæc verba, *Sciendum vero eſt ex interpretibus illis Symmachum fuiſſe Ebionæum. Eſt vero hæreſis illa Ebionitarum ſic dicta eorum, qui Chriſtum de Joſepho & Maria natum dicunt, & nudum eſſe hominem, & legem more Judaico ſervandam eſſe putant.* Quibus verbis Symboli Apoſtolici confeſſores ab agnomine Ebionæorum prorſus excluduntur; qui Chriſtum non ex Joſepho ſed ex Spiritu Sancto conceptum; nec nudum, ſed divinum & divina ſtirpe ſatum hominem, dicunt: nec neceſſitatem obſervantiæ Moſaici fœderis, ſed cæleſtis ac ſedentis ad dexteram Dei Regis Omnipotentis obſequium urgent. Prætereà cum Symmachum ſolum à reliquis duobus Aquila & Theodotione ſeparet, quos tamen conſtat non Gnoſticos ſed Apoſtolici ſymboli confeſſores fuiſſe; quis non videt, iſtos Gnoſticorum adverſarios, viros Apoſtolicos ab Ebionæorum hæreſis ſocietate, palàm ſecerni ac removeri? Unde patet quo jure eos *lib.* III. *cap.* XXIV. cum veris Ebionæis confundere tentaverit; idque tàm turpi & inhoneſtà fraude; ut cum de veris Ebionitis narrationem præmiſiſſet; illiſque iſtos inſontes & Ebionæis in omnibus adverſos inverecundè admiſcuiſſet: deſcriptionem poſtea verorum Ebionitarum ſubdole ſubjungat; quod Pauli epiſtolas & Evangelia opinioni ipſorum adverſa rejiciant. Factum id haud dubie eo conſilio, ut Lector deciperetur; & putaret iſtos quoque Symboli Apoſtolici Confeſſores, in eo veris Ebionitis ſuffragari. Quæ fraudulenta eſt, & indigna Cæſareæ Palæſtinæ Epiſcopo, impoſtura. Cur enim iſti Evangelia rejicerent, qui confitente ipſo Euſebio Chriſtum ex Spiritu Sancto conceptum eſſe credebant? cur Pauli Epiſtolas? qui tametſi ipſi, (ſicuti & Paulus) ritus gentis ſuæ (præſertim in patria) non negligebant, neceſſitatem tamen eorum ſervandorum gentibus non imponebant. Quod alterum ex ipſo quoque Euſebio patet; qui hoc ipſo loco; ubi iſtos Apoſtolicos viros cum Ebionæis quam maximè commiſcere & confundere ſatagit; inter ipſos ac veros Ebionæos, manifeſtum circa ſervandam Moſis legem diſcrimen reticere non auſus eſt: quod videlicet Ebionæi, omninò neceſſariam eſſe legalem obſervantiam ſtatuebant; hi verò tantùm, ipſi legis cultum ſectari ſategerunt. In quo cum Paulum Ducem haberent (qui perinde atque alii Judæi aut etiam alii Apoſtoli legem ipſe obſervaret) nihil doctrinæ aut epiſtolis ejus repugnans ſenſiſſe aut feciſſe cenſendi ſunt. Cum igitur in ea Confeſſorum Symboli Apoſtolici parte, quæ ex Judæis orta, Chriſtianiſmum recepit (qualis erat tota Judaica Eccleſia) Gnoſtica & factioſa Euſebii fraus deprehendatur; non plus fidei ipſi in altera, & multò majori eorundem Confeſſorum parte, quæ ex Gentibus orta eſt, adhibendum eſt; neque ullo modo credendum, eorum ſectam non longe ante Victorem exortam. Neque enim ſecta fuit: ſed tota fere Eccleſia eaque Catholica ex illis, quos Tertullianus Monarchianos vocat, maxima ex parte conſtans, quæ Symboli Apoſtolici confeſſione doctrinam de rebus divinis ac religionem ſuam profitebatur: Neque ſoli Judæi, ſed Gentes quoque omnes ad Chriſtum admiſſæ ejuſmodi compendio, mentem ac ſenſum ſuum de rebus ad fidem pertinentibus exprimebant. Nec aliunde quam ab ipſis Apoſtolis publica hæc & antiquiſſima omnium ſententia, orta eſſe evincitur. Enimverò pateſcere incipiunt tam ſubleſtæ fidei Scriptoris doli; qui plurimùm hiſtoriæ veritati, falſis aut à vero (ubi poteſt) detortis narrationibus, ſed plùs maligno ſilentio nocuit. Quod ſi non multum in his rebus Euſebio; Multo minùs ſubornato ab eo teſti credendum eſt, Scriptori ignoto, & in impudentibus mendaciis & fabulis nomen ſuum prodere non audenti. Qui quâ fide Theodotum coriarium iſtius ſententiæ primum auctorem, Ducem & inventorem ſtatuat; dicat ipſe Euſebius; qui opinionem hanc pridem Ebionitis; nunc autem Artemoni tribuit. Nam alterutrum mentiri neceſſe eſt. Redarguat quoque ſeipſum productus tenebrio; qui in eodem libro ſuo apud Euſebium, ſecundum ipſius quoque Comenii interpretationem: Theodotum hunc Coriarium, *primum propter iſtam novam prudentiam, imo verò* (ut ait) *amentiam; ex Chriſtianorum communione à Victore excluſum prædicat.* Hinc nimirum vana collectio & fabula derivata eſt; quod primus ejus ſententiæ auctor diceretur aut putaretur, qui primus propter eam à Victore damnatus & excommunicatus eſt. Atqui multum inter hæc diſcriminis intercedit. Nec ullo pacto veriſimile eſt, hominem illiberale opificium exercentem; tot viris eruditis, Logicis, Mathematicis, Philoſophis, Medicis, Theologis, quot & quales ab eodem infrà prædicantur, in opinionibus fidei facem prætuliſſe.

Ex hoc de Theodoto ſomnio, in quo tàm impudenter tenebrio mentitur, facilè conjici poteſt, quanti & quam calumnioſi mendaciorum folles, in poſterioribus verbis ejus, inſlentur. Scripturas ab Artemonis complicibus corruptas ait, & probat quia non pauci inter eos, diverſa & inter ſe diſcrepantia Sacrorum librorum exemplaria habuerint. Cui verò id mirum videri poſſit; qui diverſas verſiones Aquilæ, Symmachi, Theodotionis 70. interpretum & alias non ignoret? è quibus poſtea Origenes Tetrapla & Hexapla ſua formabat. Sed quid hoc ad emendationem aut potius falſationem Sacræ Scripturæ facit? Nunquid hodie Sacrorum librorum falſarii cenſendi ſunt, in quorum bibliothecis denæ aut vicenæ Sacræ Scripturæ librorum verſiones aut editiones planè diverſæ ac diſcrepantes inveniuntur. Nam illud refelli indignum eſt; quod iis bonarum artium ſtudia tanquam crimina objectantur: quaſi Obtrectatores ipſi Platonicis libris impalleſcere neglexerint. Cætera calumniarum plauſtra ne mentione quidem digna ſunt.

His ita præmiſſis ad inſultationes Comenii accedamus, quæ cum maxima ex parte Euſebii, & iſtius ignoti Scriptoris fide, ſuſpectiſſimis teſtibus nitantur; quàm vanæ & futiles ſint, benignus Lector judicabit.

Rationes Euſebii adverſus nos pag. 131. allatas, partim jam refutavimus, partim mox commodiori loco refutabimus. Spiritum Antichriſti, quem in Zephyrino ignotus Auctor vel Euſebius depingit, ſævum, crudelem, ſuperbum; in Comenium illapſum pag. ejus 133. legimus; quandò tàm facilè & tàm avide arripit, in nos, etiam pœnitentes & ad veritatem prætenſam converſos; ſæviendi exemplum; & omnes ſibi unquam adverſatos pedibus calcandi libidinem. Et quaſi moroſitas & arrogantia Zephyrini laudabilis ſit & imitanda, probat apertè nos Artemonianam

ſimiles eſſe. Quod refellere ſuperfluum erat niſi calumnias contrà nos pariter, atque ipſos Artemonianos aut potius Symboli Apoſtolici confeſſores, admiſcuiſſet.

Prima adverſus illos calumnia eſt, quod ſecta eorum, non ab Epiſcopis aut Eccleſiæ Doctoribus; ſed ab opificibus Coriariis & menſariis orta ſit. Atqui Sacra Scriptura & compendium ejus Symbolum Apoſtolicum: ab Epiſcopis Epiſcoporum Apoſtolis ortos eos oſtendit: nec ſectam eos fuiſſe ſed Eccleſiam Dei, antequam conſpiratione impii erroris, (ut Hegeſippi verbis utar) ſub Victore & Zephyrino Romæ opprimeretur; & poſt oppreſſionem demum falſò ſecta dici cœperit. Cujus rei vel in productorum adverſus eos teſtium confeſſione ſatis evidentia extent veſtigia. Annectitur hic contrà Eccleſias in Polonia afflictas ſimilis calumnia; imò additamento iſto augetur; quod ordinatum miniſterium Eccleſiaſticum non habeant; quod falſum eſſe omnes, rerum iſtius Eccleſiæ non ignari, ſciunt.

Calumniæ poſtea plurimæ, contra utroſque plena manu ſparguntur. Quas, quia nullis documentis innixæ ſunt, uno verbo non agnoſcimus: & quia liquidò falſæ & inverecundæ, contemnimus.

XXIV.

Ad pag. 135. §. 96.

I. Clementem Romanum Juſtino in Gnoſtico dogmate præiviſſe, ex nullo Scripti ejus vocabulo aut veſtigio colligi poteſt. Alexandrinus non dogmatibus tantum, ſed titulo quoque Gnoſticorum gaudet. Hunc igitur potiùs Origenis præceptorem, ignotus Euſebii Auctor intelligit.

II. Juſtinus florere non potuit ſtatim atque natus eſt aut in pueritia ſua: & ad Chriſtianos ætate & philoſophiâ maturior acceſſit; quam ut Joannem, Ignatium, Polycarpum audire præceptores potuerit. Neque id in ſcriptis ſuis diſſimulaſſet; quemadmodum de Polycarpo fecit Irenæus.

III. Viguit Symboli Apoſtolici auctoritas, quamdiu Caritas & pietas in Eccleſia viguit. Quid enim obſtat quod boni quidam patres; nec illi pauci, in quibuſdam de Chriſto opinionibus ſeorſim ab aliis abirent, ſi tamen iidem unà cum illis credebant Jeſum eſſe Chriſtum, & mutuæ Caritatis officiis connectebantur.

At poſtquam extincta Caritate, Fides in Jeſum pluribus viſa non eſt, eſſe fides in Chriſtum, atque ita per obliquum, Jeſus ille cœpit videri non implere dignitatem Chriſti; ſpreta eſt, quæ inſontes protegebat, Symboli Apoſtolici auctoritas; & ſucceſſit in Eccleſia mutatio; quæ toto tertio ſeculo, nova poſt Apoſtolicum ſymbola parturiens; tandem initio quarti Nicænum ac demum ſubſequentia enixa eſt.

IV. Mutatio doctrinæ in Symbolo Apoſtolico comprehenſæ, neque ſubita fuit; neque ab uno homine, uno quopiam angulo, ut ait Comenius, reſidente fieri cœpit, quemadmodum nova illa doctrina Mahometis; quæ ab uno homine in Arabiam invecta, momento temporis exiguo, id eſt, annorum circiter triginta ſpatio ab obitu pſeudoprophetæ, maximam orbis partem occupavit. Aperte & violenter, ideoque ſubitò in orbem ingreſſa eſt Mahometis impietas. Sed Antichriſti deceptio ac dominatio, per cuniculos, fraudes, & impoſturas, ideoque lentè in Eccleſiam irrepſit; nec uſa eſt ſuis viribus; donec ipſi prius probè placuiſſent. Myſterium iniquitatis & errores Antichriſto viam munientes; jam inde à temporibus Apoſtolicis initium ſumpſere, omnibus quidem Sacris Scriptoribus; ſed præcipuè Paulò & Joanne teſtibus. Certè Joannis tempore multi dicuntur extitiſſe Antichriſti, quorum videlicet meſſis adhuc erat in herba. Errores quoque, quos ſpargebant, præcipuè circa perſonam Chriſti, Apoſtolico digito indice notati ſunt: & Spiritui Antichriſti characteres additi; quibus noſcitari ac deprehendi poſſet. 1. In doctrina quidem, quod omni conatu tentaturus eſſet; ne homines Jeſum illum; qui in carne venit, hoc eſt, homo natus eſt: qualem nobis Symbolum Apoſtolicum deſcribit, crederent eſſe Chriſtum. 2. In vita & moribus quod extincta fraterna Charitate, in Eccleſia dominationem occupaturus; & conſcientiarum oppreſſione eſſet graſſaturus. Non igitur Juſtinus primus errores Antichriſto viam munientes ſparſit in Eccleſia. Jam ante ipſius quoque Pauli tempore; multi Doctores aureo Apoſtolorum fundamento, ligna, ſtipulam, fœnum inædificare cœperant; animo plerique non malo, ſed pernicioſo ac triſti exitu; quod vel inde patet, quia licet opera eorum exurenda ſint, ipſi tamen ſalvandi dicuntur, ſed tanquam per ignem. Nec deerant alii deterioris notæ; qui pravo & contentioſo animo Evangelium non caſtè prædicabant. *Philip.* 1. 16. tantum ut vinculis Pauli novam afflictionem adderent. Non pauci etiam perverſa & *διεστραμμένα* loquebantur, ut abſtraherent diſcipulos poſt ſe. *Act.* xx. 30.

Jam verò Joannis quoque tempore, Antichriſti, aut eorum prodromi certare in Eccleſia cum fidelibus auſi ſunt; illo ipſo Spiritu armati, qui pro charactere & indicio agnoſcendi Antichriſti, nobis propoſitus eſt. Sed homines ex mundo loquentes (1. *Joh.* iv. 5.) victi ſunt (1. *Joh.* iv. 4.) ab iis, qui Apoſtolis auſcultabant *ex Deo loquentibus.* (1. *Joh.* iv. 6.) Poſt obitum Apoſtolorum impii erroris conſpirationem indies magis magiſque invaleſcere cœpiſſe, Hegeſippus queritur, in ipſa quidem Eccleſia. quid enim ad virginitatem ejus imminuendam pertinebat, quod fiebat extrà Eccleſiam? Et omnes propemodum hæreſes ſub titulo reconditioris rerum divinarum cognitionis & ſcientiæ (ſed falſò nominatæ) irrepebant in Eccleſiam: quod tot Gnoſticæ ſectæ teſtantur in ea exortæ. Gnoſticas autem ſectas, generali vocabulo apellamus omnes, quæ ſymboli Apoſtolici ſimplicitate non contentæ; altiori ac ſublimiori *γνῶσιν* & ſcientiâ homines imbuere videri volebant. Quæ affectata ſcientia, quia falſa & fallò prætenſa fuit, *ψευδώνυμος γνῶσις*, hoc eſt, falſa nominata ſcientia dicta, & in plurima errorum divortia diſſecta eſt. Quamvis autem abſurdiores & magis væcordes Gnoſtici aut pulſi ſint; aut ultrò ex Eccleſia exceſſerint; Saniorum tamen Gnoſticorum maximus numerus in populo Chriſti remanſit; quarum aliqui ne titulum quidem Gnoſticum faſtidiebant; ut in Clemente Alexandrino notavimus. Alii verò tametſi nomen aſpernarentur, & illud abſurdioribus ſectis tribuerent; revera tamen ſupra Symbolum commune & Apoſtolicum ſapere ſibi videbantur. Certè Eccleſiæ adhærebant, quotquot non malo animo impulſi in Gnoſticas hallucinationes deflexerant. Etenim præter malas & vitioſas libidines; quæ perverſos homines ad excogitandas hæreſes ſtimulabant, non deerant plures cauſæ ſatis honeſtæ, quæ etiam proba pectora ad Gnoſticos errores impellerent. Primum omnium philoſophi ac literati

eruditionis

eruditionis ſuæ opes ad locupletandam religionis doctrinam conferre, in parte officii ponebant. Proinde ſi quas aut voces, aut res, in doctrina Chriſtiana invenerunt, quæ cum Ethnica Sapientia conciliari poſſent, ad propoſitum ſuum vel invitas trahebant; & interdum Ethnica dogmata emendabant; ut Chriſtiana apparerent: nonnunquam Chriſtiana quoque ita inflectebant, ut Ethnica & Gentium ſapientibus nota & probata, videri poſſent: hoc modo faciliùs religionem inter externos propagari poſſe, non ſine cauſa, arbitrati. Accedebat perſecutionum gravitas: quarum rabiem & accenſa adverſus Chriſtianos odia, non leviter mitigari credebant; ſi eadem apud Chriſtianos doceri oſtendiſſent; quæ vulgò in Sapientum Mundi hujus, & ipſorum perſecutorum ſcholis diſcebantur. Qua potiſſimum utilitate, & quaſi popularitate, Gnoſtica ſententia multis Chriſtianorum commendabatur. Hinc in tot philoſophorum & eruditorum hominum Apologeticis, Juſtini, Athenagoræ, Melitonis, Clementis Alexandrini, Tertulliani, plurima auribus & palato gentium data & conceſſa legimus, quæ luci veritatis & ipſi Symbolo Apoſtolico tenebras offuderunt. Hæc & talia, permiſſu & juſto, atque ab Apoſtolis maturè prædicto, judicio Dei; verſutia verò & artificio Satanæ; ingenii denique humani ad deteriora pronioris infirmitate; non in uno Chriſtianiſmi angulo, nec ab uno homine, ſed paſſim in Eccleſia; ab ævo uſque Apoſtolico fieri cœpta; non primus intulit Juſtinus: ſed jam illata; & indies incrementum ſumentia invenit. Cæterum invectis majus de ſuo incrementum addidit; & nominis ſui exiſtimatione opinionibus nondum adeò receptis auctoritatem adjecit; aut etiam rudes & inconditas emendavit & expolivit; ac tanquam merces vendibiliores expoſuit. Quo minus mirandum eſt, quod, poſt obitum Juſtini, Saniorum Gnoſticorum opinio, (quæ poſtea Ariana dicta eſt) longe lateque per Eccleſiam propagata, Pſychicis, in Occidente Scholæ Alexandrinæ alumnis in Oriente adnitentibus, multùm adoleverit, donec, ubi vires ſuas ſub Victore conſuluit, & experta eſt; in violentam ſub Zephyrino dominationem atque oppreſſionem erupiſſet.

Imaginem hanc Status illius temporis Eccleſiæ veram & genuinam eſſe; vel iſtæ ipſæ hiſtoriæ docent; quæ rerum geſtarum veritatem, ſupprimere aut adulterare tentarunt. Nec enim ſymboli Apoſtolici teſſeram, ab ipſis Apoſtolis Eccleſiæ relictam, notitiæ poſteritatis eripere potuerunt; nec illorum temporum mentionem prorſus amittere, quibus Confeſſores hujus Apoſtolicæ fidei premi aut opprimi cœpere. Unum eſt, in quo verſuti ac mendaces calami fucum Lectoribus facere connitebantur, quòd oppreſſos & per injuriam ab Eccleſia exturbatos, recens & paulò ante acceptam injuriam, exortos confingerent. Sed futilis figmenti fides, non una ratione refellitur. Primum enim egregii annalium Eccleſiæ conditores oſtendere nequeunt Secta à Victore ac Zephyrino oppreſſa, quando exorta ſit. Sufficit ſcribentibus ac dolos malos conſuentibus leviter indicare, Non longè ante exortam. At nobis legentibus non ſufficit tam leve ac perfunctorium indicium. Quærimus igitur Quando fuit illud, *non longe ante?* quod tempus exortæ, quis auctor exorientis ſectæ? In locum hujus Ulyſſei Utis, ſubſtituit Euſebius Artemonem; Auctor ignotus, Coriarium. Hæret in manifeſto mendacio deprehenſa narratio diſcors. Sed is qui Coriarium ſectæ Ducem aſſerit; ea mox de ipſa ſecta narrat; quæ illum id ipſum, quod de Sectæ principe aſſeruit, mentitum fuiſſe arguunt. Redeamus igitur ad Euſebium, qui nobis hanc fuiſſe hæreſin Artemonis indicat. Unde verò eam fuiſſe Artemonis didicit? Cur auctorem non exhibet, à quo id accepit; ut in Simone, Menandro, Cerintho, & aliis hæreticorum primipilis fecit? Suſpecta nobis eſt narratio Euſebii; ſed ſuſpectum magis ſilentium. Cur enim neque ante quicquam de hæreſi iſta monuit; neque nunc verbum ullum de Artemone addidit? Saltem cauſam docuiſſet; Cur inter ſe: & productum à ſe, ignotum ac ſine nomine, quaſi ſine fide teſtem, de iſtius ſectæ Duce non conveniat. Tædet alterius ſcrutari fraudum tenebras & mendaciorum latibula. Sufficit nobis illud, quod in clariſſima luce poſitum eſt, Symbolum Apoſtolicum à primis auctoribus ſuis, uſque ad Victorem, imo vero uſque ad nova nata ſymbola, maximo ſemper in pretio apud Eccleſiam fuiſſe; neque tunc unquam abſque plurimis confeſſoribus ſuis eſſe potuiſſe. Non igitur, aut non longè ante Victorem lux ejus Eccleſiæ illuxit; aut Confeſſores ejus, non longe ante, ſed ab ipſis Apoſtolis exorti ſunt. Sed Euſebii fides turpe, & hiſtorico pudendum deliquium paſſa eſt.

Quod ſi quis à nobis viciſſim ſcrupuloſius exigat, ut exactam & ſpecialem narrationem exhibeamus, quibus gradibus & circumſtantiis, aut Error ac dominatio, in id, in quo nunc eminet, faſtigii, aſcenderit; aut Veritas ac Libertas, de primævo Statu ſuo detruſa ac devoluta ſit; non tàm id nobis factu arduum (quoniam id aliqua jam parte præſtitimus) quam exigentibus poſtulatu iniquum, & plane poſcere integrum non eſt. Nemini enim ignotum eſſe poteſt, qua nocte, quâ caligine, res Eccleſiæ, ævo Apoſtolico proximæ; involutæ ac ſepultæ ſint; non Scriptorum, certè aut ſcribendorum inopiâ: ſed ejus factionis, quæ in Eccleſia prævaluit, artibus atque potentia. Non igitur à nobis exigi ullo modo æquum eſt; ut ea, quorum ſpeciales circumſtantias longa & iniqua vetuſtas, in profunda oblivione demerſit, eruamus & in lucem protrahamus. Sed nos ab Euſebio optimo jure rationem repoſcere poſſumus, cur ea, quæ ſcivit, aut ſcire potuit; cum adhuc in aperto res eſſet, nondum ſuppreſſâ Hegeſippi hiſtoriâ; cum tot alia, nunc abolita, veterum monumenta manibus hominum tererentur; Non ex fide veracis Hiſtorici memoriæ prodidit? cur pleraque reticuit? quædam non ſuo vultu poſteris depinxit?

Intereà manet invictum adverſus Gnoſticos, criminis documentum, quod non fruſtra veram antiquitatis in Eccleſia notitiam ſuppreſſerint. Sed metu ac neceſſitate adacti, ne ipſâ rerum in Eccleſia geſtarum memoriâ errorum & culparum ſuarum, convincerentur. Meritò igitur, nec ſine inflicto divinitus ſupplicio, iiſdem ipſi mox artibus ab adverſariis, qui prævaluere, oppreſſi ſunt; quibus ipſi quondam adverſus Apoſtolici Symboli confeſſores prævaluerant.

Sed nos juſto adverſus Suppreſſores Veritatis dolore abrepti, & longius forte quàm voluiſſemus in publicas querimonias evecti, eò revertamur unde digreſſi ſumus. Dicimus igitur, nequaquam nos Juſtino aut primo, aut ulli mutationem in Eccleſia attribuere.

ſed incrementum duntaxat & corroborationem Gnoſticarum partium ; præterea expolitionem quoque erroris, quo ſpecioſior videretur ; qui tamen error, ejus ætate, & proximo uſque ad Victorem tempore, quia mentis allucinationi, voluntatis pravitas & adverſus Caritatem delicta non admiſcebantur ; intra metas Chriſtianæ tolerantiæ cohibitus ; non fuit ita Eccleſiæ pernicioſus, ut poſtea extitit ; cum ſub Victore ac Zephyrino uſque ad oppreſſionem inſontium Symboli Apoſtolici Confeſſorum ventum eſt. Victori autem ac Zephyrino non veræ doctrinæ depravatio (ne quem forte error in verborum Græcorum verſione decipiat) ſed in gratiam depravatæ doctrinæ ; hominum incorruptam & Apoſtolicam veritatem profitentium oppreſſio ; ita objicitur ; ut propriis teſtibus convicti, crimen, quod Antichriſto Spiritus Sanctus aſſignat, negare vel diffiteri nequeant.

XXV.

Ad pag. 137. §. 97. lit. (d)

Verba, ſine rebus, inania, omittimus. Sed capitalem calumniam, crimine falſi tanquam tibicine ſubnixam, diſſimulare non poſſumus. Ubi verò Anonymus tam ſceleratam blaſphemiam effutivit *potuiſſe Apoſtolos, aliquid ab eo quod ſcripſerunt ; diverſum ſentire ; ac docere ; quod per traditionem Artemonitæ acceperint. Juſtinus* autem aberrarit? Verba Anonymi in ipſius Comenii ſuperiore textu citata ſunt. *Cum Apoſtoli aliquid ſentire ac docere potuerint ; à quo Juſtinus cum aliis aberraverit.* Comenius verba *ab eo quod Scripſerunt diverſum*, verbis Anonymi infarcire auſus eſt ? Nefas eſt ſentire & impia calumnia aſſerere Apoſtolos ab eo quod ſcripſerunt, diverſum ſentire ac docere potuiſſe ; perinde ac Deum aliud aperta voluntate mandare : aliud occulta omninò fieri velle. Non minus miniſtrorum Dei ; quam ipſius Dei ſimplex & una eſt Voluntas, ſimplex & una doctrina. Nec ſermo unquam à ſcriptis diſcors eſt. Si vel leviſſimam criminis tàm pudendi ſpeciem in Scriptis anonymi inveniſſet ; quas non turbas, quos non tumultus excitaſſet Comenius, quæ non onuſta maledictorum plauſtra effudiſſet ? Nos eum tacitæ Lectoris Cenſuræ & caſtigationi relinquimus.

XXVI.

Ad pag. 39. 40. & ſeq. §. 98.

Lubrica eſt & proclivis ad lapſum explicandi ratio ubi ambigua non diſtinguuntur ; quod hoc loco Anonymum præcipitem dedit ; ut non modo grandem in judicii ſui uſu ſolæciſmum committeret ; ſed & ſuamet ipſe verba turpi contradictione implicaret. Dum enim nimium properans, plurimas eaſque diverſiſſimas res in unum periodum coacervat, & quaſi plures congios uno hauſtu exhaurire contendit ; ejus quod in capite periodi aſſeruerat fortaſſe oblitus, contrarium in calce attexuit. Dixerat initio Paulum unum è Nazareis fuiſſe : nunc in fine dicit, Nazareos Pauli acerrimos adverſarios fuiſſe. Alios igitur Nazaræos fuiſſe neceſſe eſt, quorum unus Paulus fuit : alios qui fuerunt inimici Pauli : qui ſibimetipſi adverſarius eſſe non potuit. Unde & neceſſitas diſtinctionis & culpa omiſſæ liquet. Res ita habet.

Nazaræi ab infidelibus Judæis dicti ſunt omnes Chriſtiani ; quoniam & ipſe Chriſtus, ſub agnominis Nazaræi inſcriptione paſſus eſt ; quem fortè Nazareum, hoc eſt, Galilæum, quàm Chriſtum aut Meſſiam : ideo diſcipulos quoque ejus Nazaræos ; quam Chriſtianos, vocare infideles maluerunt. Cum igitur Paulus fatetur ſe eſſe Nazareum, perinde eſt ac ſi dixiſſet, ſe eſſe Chriſtianum. Cæterum inter Chriſtianos, qui omnes Nazarei Judæis erant, non deerant homines plus æquo Moſaicæ legi addicti ; qui Paulo & aliis Nazaræis faceſſebant negotium. Quos illo ævo Apoſtolico eo nomine, quod in hoc errore ab aliis diſſiderent, Nazaræos vocatos nuſquam legimus : (nec ulla cauſa fingi poteſt cur ideo ſic vocarentur) ſed aut ex Phariſæis ortos ſeu Phariſaizantes *Act.* xv. 5. aut irreptitios falſos fratres *παρεισάκτους ἀδελφοὺς Gal.* II. 4. aut Pſeudapoſtolos, Judaizantes Malos operarios, aut ſimili nota à cæteris Nazareis diſertos. Nazaræorum agnomen huic generi hominum ſero inditum eſt. Certè poſt urbis Hieroſolymæ ſub Veſpaſiano, imo & gentis Judaicæ ſub Adriano excidium. Tota enim orthodoxa Eccleſia Judaica antea nomen hoc habuit. Quæ cum durante Republica Judaica, patrios ritus, præcipue in patria, Apoſtolorum exemplo ſervaverit : nec tamen gentes ad eos ſervandos coëgerit, poſt everſam patriam, cum extorres agerent pæne omnes, bifariam ſecta videtur. Nam quicunque inter eos Sapientiores & ſpiritualiores erant, liberos ſe, ut par erat, à patriis legibus arbitrari, cum Gentium Eccleſiis in unum coluerunt. è quorum numero Hegeſippum fuiſſe exiſtimamus. Reliqui infirmiores & carnaliores, inſtituta, quibus innutriti erant, obſtinatius retinuere, quod ea ab ipſis Apoſtolis per manus tradita accepiſſent. Qua defenſione poſteà Polycrates Epheſius Epiſcopus in Paſchatis negotio, adverſus Victorem uſus eſt. His igitur nomen Nazaræorum, hæreditaria quaſi ſucceſſione, relictum eſt. Quo & ab ipſis Chriſtianis vocati ſunt ; ut qui rituum externorum diſcrimine diſcrepabant : etiam agnomine ſepararentur.

Hoc hominum genus, quamvis cum veris Ebionitis ſeu Joſephitis aut Symmachianis confundere nitatur Euſebius etiam in legis Moſaicæ obſervantiâ : non obſcurum tamen inter eos diſcrimen ſtatuit ; dum illos neceſſitatem ſervandæ Legis omnibus impoſuiſſe ; hos autem duntaxat ſecundum legem Moſis vivere ſategiſſe oſtendit. quæ res inter ſe admodum diſcrepant. Nam ſymboli Apoſtolici confeſſores fuiſſe adverſos Ebionitarum opinioni, palàm non diffitetur. *Vide lib.* III. *Eccl. Hiſtor. cap.* XXIV. Sed huic hominum generi, poſt ætatem Apoſtolorum, utrum aut quando, propter Judaicos ritus, anathema dixerit Eccleſia Gentium non explicat Euſebius. Imo fere totam de Nazaræis narrationem (ſi nuda nomina epiſcoporum Hieroſolymæ : & quædam pauciſſima excipias) & ipſius quoque Nazaræorum nominis mentionem plane omittit. cum tamen non majores poſteà cauſæ tumultuum in Eccleſia, ob diverſam obſervationem Paſchatis, quàm propter totius Moſaicæ legis obſervantiam, exoriri potuerint : aut debuerint, & ſine ullo dubio exortæ ſint. In quo mala fides Euſebii ; ac doloſum & malignum ſilentium cernitur ; hominis id unum agentis ; ne qua Confeſſorum Symboli Apoſtolici memoria in Eccleſia extaret, antequam falſo novitatis prætextu injuſtè ac violenter opprimerentur. Nam Eccleſia gentis Judaicæ, quæ tunc Nazaræi nominis hæres fuit ; quanquam in obſervatione rituum gentis ſuæ ; nimio patriorum legum ſtudio abrepta erraret, veram tamen & Gnoſticis opinionibus intemeratam ſententiam de Chriſto, retinebat ; atque in eo ſtatu, uſque ad Auguſtini tempora permanſiſſe dicitur. Non erant igitur illi Nazaræi, quorum unum ſe Paulus Apoſtolus agnoſcit, ab Anonymo confundendi cum iis, qui erant ejus acerrimi adverſarii.

Ac ne iſti quidem acerrimi Pauli adverſarii, qui perinde ut veri Ebionitæ aut Joſephitæ neceſſitatem ſervandæ legis omnibus obtrudebant; commiſcendi cum illis Nazareis, quos Euſebius ſub Ebionitarum Saniorum nomine, tantum ipſos ſtudioſè ſectatos Legem teſtatus eſt. Orthodoxorum enim tantum non ante heterodoxorum Nazaræorum exemplo & rectâ ſententia Anonymus gloriari potuit ac debuit.

XXVII.

Ad pag. 139. lit. (g.)

Qua de re quæſtio fuerit, cum Jacobus JUSTUS *apud Euſeb. lib.* II. *cap.* XX. 18. interrogaretur, fidelius oſtendit Hegeſippus, & ipſe Jacobus, quàm Comenius. Hegeſippus enim ait quæſiſſe Judæos, quodnam ſit oſtium Jeſu crucifixi. Ipſe Jacobus interrogationem hanc ſic explicat, quòd cum interrogarent de Jeſu filio hominis. Si igitur de Jeſu filio hominis tùnc interrogarunt Judæi; fruſtrà Comenius negat, eos interrogaſſe de perſona; cum Jeſus filius hominis eſſet perſona.

In reſpondendo idem Jacobus non dicit, eum eſſe Deum Supremum & unum eſſentia cum Patre: ſed dicit, Sedere nunc ad dextram magnæ potentiæ, & poſtea venturum omnium judicem, in nubibus cæli. quæ verba illum hominem exaltatum; & à Deo Chriſtum ac Dominum factum: divina natura ſimul & omnipotentiâ donatum ſignificant: & cum Symboli Apoſtolici verbis plane eadem ſunt, nec ullum poſteriorum ſymbolorum additamentum continent.

Fatetur Comenius Jacobum hac ſua reſponſione fidem ſuam de Chriſto Meſſia expoſuiſſe (*pag.* 140. *lit. g.*) Et quidem veram & genuinam. Approbat enim verba Hegeſippi (niſi quod neſcio qua oſcitantia lapſus putet ea eſſe Euſebii) quod iſta reſponſio veraciter omnibus teſtaretur Jeſum eſſe Chriſtum. Cur ergò eos, qui hæc Symboli verba à Jacobo pronunciata ſanctiſſimè credunt; item qui cum Joanne & Hegeſippo Jeſum eſſe Chriſtum ex animo credunt & confitentur, nec confeſſionem ſuam vita abnegant; fide in Chriſtum carere Comenius ait? Nulla alia eſt cauſa, niſi quod fidem in Jeſum ſufficere non putet ad fidem in Chriſtum. Atqui non modo hic Hegeſippus, ſed alibi ſæpe Joannes Apoſtolus & Evangeliſta; ad fidem in Chriſtum ſufficere aſſerit, ut quis credat illum Jeſum eſſe Chriſtum, hoc eſt, Regem à Deo unctum & exaltatum; cui tanquam unicè dilecto filio omne judicium dedit pater. Quicquid igitur ſtomachetur, excandeſcat, ringatur, convicietur Comenius; non modo Hegeſippo & Euſebio; ſed, quod pejus eſt, Jacobo & Joanni Apoſtolis non credit: & quod peſſimum eſt, non putat Jeſum eſſe Chriſtum. In quo non eſt melior tàm Judæis incredulis, quam Ethnicis infidelibus, quibus Jacobus moriturus tàm veraci teſtimonio, & martyrio, ac ſanguine perſuadere non potuit, quod Jeſus eſſet Chriſtus.

XXVIII.

Confeſſorum Symboli Apoſtolici doctrinam atque ſententiam ſeculo quarto expiraſſe; nec à Theodoſii temporibus uſque ad Socinum aut Servetum, per undecim ſecula, quenquam in toto Orbe Chriſtiano ita ſenſiſſe exprobrat. *Reſp.* Finge veram eſſe hominis exprobrationem. Longum certe tempus graſſaturo in Eccleſia Antichriſto indultum eſt. Mirum verè, cuiquam videri poſſit; quamdiu immiſſa à Deo erroris efficacia viguit, partem aliquam veritatis ſuppreſſam, tantiſper latuiſſe? Non idcircò Eccleſi[a] nulla fuit, quia variis omnes erroribus deciperentur dummodo aliqui eorum fidem & pietatem ſuam vit[æ] integritate Chriſto approbarent.

2. Sed nec verum eſt quod exprobrat. Primùm enim partem hanc veritatis, omnibus planè per tot ſecula ignoratam probare nequit; quia tunc, cum manifeſta profeſſio ejus nemini impune abiret, innumeri in ſepoſitis univerſalis Eccleſiæ angulis eju[s] conſcii latere potuerunt.

3. Quid? ſi oſtendamus à primis illis Apoſtolorum ſucceſſoribus, Confeſſionem hanc ſub nomin[e] Nazaræorum, Artemonitarum, Paulianorum; mo[x] ſub calumnioſo Manichæorum, Eutychianorum, aliarumve ſectarum agnomine non modo in Oriente ſed in Occidente quoque ad Albigenſes; mox Valdenſes ac cæteros, non interrupta ſerie ad noſtr[a] uſque tempora deductam eſſe? Imperitus hiſtoria[e] imo rationis expers ſit oportet, qui Artemonis, Pauli Antiocheni Patriarchæ, Marcelli aut Photin[i] diſcipulos, una cum illuſtrium in Secta ſua viroru[m] obitu extinctos eſſe aſſerere audeat. Quamdiu d[u]ravit aut durabit Symbolum Apoſtolicum, tamd[iu] Confeſſorum ejus copia, non defuit, non deerit quamvis forte Antichriſtorum doctrinis oppede[re] plærique auſi non fuerint, nec audeant; quas tame[n] in occulto ſinu, ſatis deridere nequiverint aut n[e]queant.

PARS QUARTA.

In qua coacervata calumniarum Comenii congeries refellitur.

AD ſingula plus quàm ſenilis garrulitatis ſuæ diverticula, nihil eſt quod reſponſum expectet Comenius. Contemptu & ſilentio pleraque digna ſunt revinci. Ne tamen alicubi ob intactas rationes ſuas triumphare poſſit: pauca è potioribus attingemus.

I.

Ad pag. 152. §. 114. finem.

Eccleſiam diſtinguit in Naſcentem & adultam. Et tolerantiam quidem (præcipuam Caritatis partem) ſoli naſcenti aſſignat. Ad adultam an hæc pertineat, dubitat primùm, mox non pertinere decernit, quia Apoſtoli in minimè tolerandis Judaizantibus exemplo ſuo nobis præiverant. *Reſp.* Atqui Apoſtoli, adeoque ipſe Paulus, non modo fideles, legem Judaicam ſervantes; tolerarunt; verum & ipſi eandem legem obſervarunt; ſolos eos damnantes; qui cum eſſent tolerantiæ Chriſtianæ hoſtes; gentes, jugo Legis ſolutas, tolerare noluerunt, & officio tolerandas eliminato, minimè ferendam ſervitutem in Eccleſiam introducere nitebantur.

II.

Ad pag. 162. *§. Ad* 3. *&* 4.

Si Comenii ſententia vera eſt, tàm Neſtorii quàm Eutychetis opinionibus, nihil eſt verius: quamvis ſibi oppoſitæ & contrariæ ſint. Ut enim diverſitas naturarum, perſonarum diverſitatem; ita perſonæ identitas, naturarum unionem & conjunctionem neceſſariò infert. Tam diſtantia & ſibi repugnantia dogmata, Comenii opinio parit; quia falſa eſt & ſibi non uno modo contradicit. Proinde non magis argumento anonymi Neſtorius, quàm Comenius urgetur. Nec enim viſibilis ille Chriſtus, quem Joannes in Jordane, cæcus ſanatus ante ſe vidit, tantum ſecundum inviſibilem ſui partem, ſed tota Chriſti perſona, tam ſecundum inviſibilem, puta animam, quam ſecundum viſibilem ſui partem, hoc eſt, ſecundum viſibile illud humanitatis corpus, quod in utero Mariæ opera Spiritus Sanctus conceptum & γεννηθὲν (*Matth.* I. 20.) fuit: Filius Dei dici merito potuit.

III.

Ibid. §. Ad 5.

Hoc modo ante Joannem & ipſum Abraamum Chriſtus fuiſſe jure optimo cenſeri poteſt; quia in deſtinatione ſui ad tam glorioſam dignitatem & eminentiam, quamvis longe ſerius naſciturus, omnes præceſſit. Ergo *Joh.* I. 15. tempore adventus poſterior; at dignitate prior Chriſtus meritò dicitur. Nam *Joh.* III. 13. Chriſtus ante mortem & reſurrectionem ſuam, aſcendiſſe in cælum expreſſe dicitur. Soli enim ipſi hæc excellentia præ omnibus aliis vindicatur; quod antequam Nicodemum inſtitueret in cælum aſcenderit. Quid opus autem fuit aſcenſu, ſi Chriſtus in cælo ſemper fuit? Sed & participium ὢν, quod non modo præſentis, ſed imperfecti quoque ſignificationem admittit, prave & abſurdè vertitur *Qui eſt*, cum vel ipſa affirmatio quod deſcenderit omnino poſtulet vocem hanc verti, *Qui erat*. Nec enim eſſe quiſpiam poteſt illic, unde deſcendit. Nec inde deſcendiſſe dici poteſt quiſquam *ubi eſt*: ſed tantum *ubi erat*.

Quæ verò Chriſtus aſcenſurus in cælum *Matth.* XXVIII. dicit, non ad illam humanam mortalem & imbecillam naturam, quam deponebat: ſed ad divinam, quam accipiebat, naturam & omnipotentiam pertinent.

Locus *Heb.* I. 10. apoſtrophen ad patrem continet, cui, ut Creatori & abſolutiſſimo rerum omnium Domino, licuit ungere Regum ac Deorum omnium Regem, cujus thronus in ſæcula ſeculorum duraturus dicitur, oleo exultationis ſuprà omnes ejus conſortes, hoc eſt, Exaltationis ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως καὶ κυριότητος. quo facinore Dei nullum magnificentius & illuſtrius, & celebratione dignius cogitari poteſt.

Porro quòd Chriſtus Spiritu Dei ſuprà menſuram inundatus, cui cælum, & elementa, atque ipſi Spiritus immundi obtemperabant; cujus poteſtati nihil reſiſtere poterat, in forma Dei fuiſſe dicatur: & cum Deo quaſi paria feciſſe; & tamen hanc poteſtatis ſuæ excellentiam, non tanquam rapto partam mordicùs retinuerit, ſed tanquam dono patris acceptam, in gratiam volentis id Patris, ante mortem ſuam, ut mori poſſet, ultrò ac libere depoſuerit: omnia iſta de Chriſto homine; longè omnium aptiſſimè & commodiſſimè dici atque exponi poſſunt.

Sicut & illud, quod cum eſſet dives; propter nos factus ſit pauper 2. *Cor.* VIII. 9.

Nam quod *Hebr.* VII. 8. Melchiſedecus, typus Chriſti, ſine patre, ſine matre, dicitur, non aliud ſignificatur, quàm nullam mentionem in S. S. majorum, & anteceſſorum Melchiſedeci extare, ex qua pateat illum Sacerdotali genere ortum fuiſſe. In quo, extraordinarium ejus ſacerdotium Chriſti ſacerdotio, itidem extraordinario, ſimile fuiſſe, Auctor hujus epiſtolæ aſſerit. Et profectò hic Melchiſedecus, aut ipſe Chriſtus, aut certè homo uno aliquis fuit: Chriſtus eſſe non potuit. Quis enim unquam ſui ipſius typus fingi poteſt? Si quis mortalium fuit; nec ſine patre, nec ſine matre fuit, & initium dierum profectò habuit. Non igitur hæc propriè de Melchiſedeco dicenda aut intelligenda; ſed eo, quem oſtendimus modo, explicanda ſunt. Quod ſi ne de ipſo quidem Melchiſedeco hæc omnia propriè dici atque intelligi poſſunt; quâ fronte ea proprie de eo quem figurabat Melchiſedecus explicantur?

Chriſtum in principio fuiſſe apud Deum, fuiſſe Deum, omnia per ipſum facta; quæ Apoſtoli in illo novæ creationis initio facta viderunt ac palparunt, Filium hunc à Deo miſſum; ſed prius factum ex muliere (mitti enim non poſſe, quod nondum eſt, ipſe Comenius fatetur) nemo eorum negat, qui cum Anonymo ſentiunt. Nec iſtiuſmodi nodis Anonymus innodatur, qui ſua ſponte ſolvuntur ac diſſiliunt.

Rectè igitur ab Anonymo dictum eſt, Nullum Sacræ Scripturæ locum eſſe, in quo non homini Chriſto, ea omnia tribui non modo poſſint, ſed etiam debeant; quæ vulgo naturæ ejus divinæ ante nativitatem ex Maria, ut putant, exiſtenti tribuuntur; & ex quibus ſolis iſta natura colligitur atque elicitur. Nam aliàs divini illius hominis, etiam dum mortalis eſſet, quodammodo divinam fuiſſe naturam non negamus. Sed multo magis poſtquam immortalis evaſit & regenitus, hoc eſt, quaſi iterum genitus eſt, ſimpliciter, & abſolute, imò excellentiſſimo modo divinam; & paternæ omnium ſimillimam naturam ipſi à Patre datam eſſe libenter confitemur per illam generationem, cujus mentio fit *Act.* XIII. 33. per quam factus *eſt filius Dei in potentia* ex reſurrectione mortuorum *Rom.* I. 4.

IV.

Ad pag. 164. DE NAZARÆIS.

Non erubeſcenda eſt Anonymi provocatio ad eos Nazaræos, quorum unum ſeſe Paulus Apoſtolus fuiſſe aſſerit. Sed Comenio erubeſcendum eſt; quod nimis aperta & manifeſta vocis hujus ambiguitate hominem urgeat: quaſi Nazaræi non alii eſſe potuerint quàm Judaizantes. Judaizantes autem voco non eos, qui cum Judæi nati eſſent, legis ceremonias obſervabant, præſertim in Judæa, durante illa Republica. Sic enim & ipſi Apoſtoli, Judaiſmi inſimulari poſſent. Sed eos duntaxat; qui violata Chriſtiani officii tolerantia, Legis jugum gentibus, contra Apoſtolorum doctrinam, imponebant. Cui hominum generi Nazaræorum agnomen, non magis ſerviebat, quàm Chriſtianorum. Neutrius enim diſcrimine, è veris & orthodoxis Chriſtianis, diſcerni poterant. Adeò ut mirandum ſit, quod Comenius & alii ante ipſum agnomen iſtud quo Apoſtolus gloriatur, iis, quos pro peſtilentibus hæreticis habent, tribuant tanquam contumelioſum. Nam quod inter Nazaræos, non modo Judaizantes, ſed Joſephitæ quoque ſeu Ebionitæ reperti ſunt; non ideò Nazaræorum nomen infame eſſe debet, cum inter Chriſtianos quoque & iſta & plura hæreticorum

genera

genera reperta ſint ; nec tamen ideò Chriſtiani nominis exiſtimatio, vel minimum detrimenti paſſa ſit.

Porrò non ex eo Anonymus colligit Nazaræorum doctrinam antiquiſſimam, Apoſtolicam ; & unicè veram fuiſſe, quod quiſquam veterum plærumque vero inſenſiſſimorum ipſis hoſtium, eorum omnium, aut quorundam ex iis errantium mentionem faciat. Sed primùm quia, (contrà quàm pleræque Chriſtianorum familiæ) antiquiſſimo, Apoſtolico, & unicè vero ; quodque extra omnem controverſiam eſt, Symbolo conformem doctrinam de Dei Chriſtique notitia habuerint. Secundo quod ante Victorem & Zephyrinum in Occidente, Conciliabulum autem Antiochenum in Oriente ; nemo etiam diſſentientium ab ipſis Chriſtianorum ; ipſorum ſententiam tanquam hæreticam oppugnare auſus fuerit, cum tamen ipſos extitiſſe & floruiſſe ex *Euſeb. l.* v. *cap. ultimo* : imo verò numero ac multitudine primitùs cæteros Gnoſticè in Eccleſia philoſophantes ſuperaſſe ex Juſtino & Tertulliano conſtet. Primus productus ab Euſebio adverſus eos, ſed ſine nomine, teſtis (an hoſtis ?) ſupra à nobis refutatus eſt. Alter ab eo ipſe Euſebius, ſed ſub nomine hiſtorici ; memoriam & exiſtimationem eorum ubi poteſt arrodit ac vellicat : verum ità ut magis maligno ſilentio ; & ſupprimenda eorum memoria, quàm refellenda eorum cauſa, certet : Cujus tamen fraudes & mendacia per ipſos ab eo malo confutos dolos pellucent.

Toleratos quorundam è Nazaræis, præcipuè ad Judaiſmum inclinantes errores Comenius fatetur & probat. Non tamen omnium, *(inquit)* ſed infirmorum. Addimus nos, & eorum, qui viciſſim diſſentientes ex mente Hieroſolymitani *Act.* xv. Concilii tolerare non abnuebant. Nam qui abnuebant ; tolerantiæ vinculum ipſi abrumpebant ; nec de neglecto erga ſe mutuo tolerantiæ officio queri poterant. At nos meritò querimur, quòd nobis ob ejuſmodi dogmata officium hoc denegetur, quæ ipſi in diſſentientibus toleramus : nec eorum nomine cuiquam anathema dicimus.

Dogmata, quæ inter nos veniunt in controverſiam (quale eſt incarnationis myſterium & quæ ad illud pertinent) ipſos Apoſtolos poſt acceptum Spiritum Sanctum non ilico fuiſſe aſſecutos, nec aliis credenda obtuliſſe vi veritatis adactus fatetur Comenius : niſi quod etiam dum vera dicit, falſa & ſibi contradicentia admiſcet ; dum ait Apoſtolos iſtos, qui ipſi myſterium illud nondum aſſecuti ignorabant ; ignorantiam ejus in hominibus recens ad Chriſtum converſis, eumque in Meſſiam ſaltem admittentibus (verba ſunt Comenii) tantiſper toleraſſe. Quomodo verò is alienam ignorantiam tolerare, idque ad tempus dici poteſt ; qui in eadem ipſe ignorantia bona fide verſatur ? Cæterum accipimus hanc adverſarii confeſſionem, Eccleſiam Chriſti atque ipſos Apoſtolos primitùs, incarnationis Chriſti myſterium ignoraſſe, eamque ignorantiam in Eccleſia Chriſti, vetuſtiorem fuiſſe introductis novis de illa dogmatibus. Utrum autem myſterium hoc, per Apoſtolicas epiſtolas & Joannis Evangelium detectum ſit, pleniùs diſputare non eſt hujus loci. Sed judicent omnes, qui controverſa epiſtolarum & Evangelii hujus verba longè commodius ſecundum illam cognitionis menſuram ; quàm ſecundum novas & paradoxas doctrinas, explicari poſſe animadvertunt. Quippe etiam ii qui incarnationis myſterium ignorant : Chriſtum λόγον, ſapientiam & Sermonem Dei, per quem theſauri cognitionis ejus recluſi ſunt, jam ab initio fuiſſe apud Deum, (de initio enim Evangelii ſeſe loqui Joannes in epiſtola expreſſe explicat) & fuiſſe Deum, quia in forma Dei apparuerit; quamvis caro fuerit, morti & humanis imbecillitatibus obnoxius ; & Mundum per illum in meliorem faciem eſſe quodammodo transformatum, ut qui propter ipſum quoque factus fuerit. Hæc longe melius cum doctrina ſimplicium illorum Chriſtianorum cohærent : quam fuiſſe in principio eum qui ab omni æternitate, nullum unquam principium habuerit ; & fuiſſe apud Deum ; qui ipſe plane idem numero Deus fuerit ; apud quem hoc loco fuiſſe dicitur & mundum per eum conditum eſſe ; qui non multò ante initium prædicati Evangelii natus fuerit : & quidem in ſtatu vili ac mortali, carnis & ſanguinis particeps. Si Paulus & Joannes ſibi novum myſterium detegendum ſumpſiſſent ; an, non clarioribus verbis uſi fuiſſent. Credibile verò eſt illos, ignorantiam Eccleſiæ in tanto myſterio verbis aut ambiguis aut obſcuris, nec id quod docere volebant exprimentibus, alere potius quàm tollere maluiſſe ?

V.

Ad pag. 179. *§.* 153. *& ſeqq.*

Quæ Comenio Anonymum alloquenti in verboſa Scripti ſui clauſula, ſub Admonitionum obtentu, garrire libuit ; Anonymo confutanda relinquimus : ſi modo & is tàm aniles nænias reſponſo dignabitur. Criminationes tantum, quibus afflictas in Polonia Eccleſias impetit paucis attingemus. Vocat eas manipulum hominum curioſorum. Quid ita ? an quia ſimpliciſſima illa Symboli Apoſtolicæ confeſſione contenti, ad Naturæ Dei arcana curioſè ſcrutanda ; & ſupra illuminationem Sacræ Scripturæ confictas divinarum perſonarum Oeconomias, non irrumpunt ? Addit eſſe homines Deo incredulos. At illi Deo credidere cuncta, quæ recens in patriâ & cum patriâ amiſere, qui nemini unquam creditorum ſuorum decoxit aut decoquet. Hanc ipſam exiſtimationem, quam Comenius tanta rabie oppugnat, ſibi toto orbe poſtliminio beneficio Dei reſtituendam, non ſine allatrantium probro, nihil dubitant.

Ait illos Sacræ Scripturæ illudere. Nimirum ex proprio ingenio de aliis judicat. Sancta apud illos fuit atque ſemper erit Sacræ Scripturæ auctoritas. At Comenius Deum, qui nos proprio, hoc eſt, Chriſti ſanguine redemit, mortuum eſſe : Chriſtum Deum peccaſſe : calcata Sacræ Scripturae auctoritate ludificando dictum à ſe volupe ſibi fuiſſe fatetur pag. ſui Scripti 63.

Ait eos conſcientiæ propriæ habenas laxare ; alienæ protervè inſidiari. Reſp. Habenas ſuæ conſcientiæ laxare nequeunt, qui non modo dogmata habenas iſtas laxantia rejiciunt ; & adducentia promovent ; ſed ipſo facto ac diſciplina atque inſtitutis Eccleſiæ ſuæ eas adducunt. Alienis autem conſcientiis inſidiari eorum eſt, qui illas opprimunt, & oppugnant ; non eorum qui rationibus flectunt ; & libertatem earum defendunt, nec aliter atque ſuas proprias tractant. Phariſæorum propago utri potius dicendi ſint ; qui pietatis formam verbis & confeſſionibus ſpecioſis oſtentant ; an qui vim ejus, in moribus caſtigandis exerant, Deus judicabit. Quinam autem formam ; qui vim pietatis ſectentur ; qui Chriſtum amare ſe fingunt : aut qui verè amant : utrumne qui in decantandis Chriſti laudibus duntaxat & naturæ quam ab æterno habuit excellentia inculcanda elaborant ; an qui, naturæ quidem ſecundum ipſum Deum excellentiſſimæ, quam in æternum habiturus eſt, nihil detrahendo, & ſupremam ejus omnipotentiam agnoſcendo ; eundem præterea ſerio obſequio demereri contendunt : Chriſtus jam olim

decidit

decidit atque hanc litem diremit, dum magnificis titulis blandientes ſibi operarores iniquitatis tanquam ignotos & alienos à ſe repellit.

Tot calumnias quas attigimus, poſteaquam exôſas tibi Eccleſias Comenius momordit; oſculum Iſcariotæ, verum præpollere, hoc eſt, non antequam noceret, ſed poſtquam nocuiſſet; vulneri eorum tigere cognatur. Nec tamen abſque novo morſu, dum gregem Socini vocat eos, quibus in ullius, præter unum Chriſtum, magiſtri verba jurare religio eſt. Oblitus ſeſe illius ſævi paſtoris pecudem eſſe, qui, cæteris Evangelicis, veris & manſuetis Chriſti diſcipulis gementibus, in ovilia Chriſti ferro & igne graſſari docuit.

Non ego vos, (inquit) ô Socini grex, odi aut oppugno, ſed errores veſtros, quos vos non excogitaſtis ipſi. Reſp. An vero objecta curioſitas, incredulitas Dei, Sacræ Scripturæ illuſio, habenarum conſcientiæ propriæ laxatio: alienæ inſidiatio, uno verbo Phariſaiſmus; errores ſunt mentis, non autem culpæ & quidem lautiſſimæ voluntatis? Statim igitur ſe Sorex ſuomet indicio prodit, quâ fide, eos quos ad laſſitudinem oppugnat, non oderit, dum vix alloquium eorum ingreſſus, animum ſibi non eſſe plura ipſis loqui aſſerit; quia indociles eos eſſe expertus eſt. Quid ità verò? *Quia ſibi (inquit) de magna quadam præ omnibus luce ac perfectione præjudicii velum tam denſum oppanderunt; ut verioris lucis nihil ad eos, juſto & terribili Dei judicio, penetrare poſſit.* Reſp. Quàm verè culpa iſta ipſis impingatur, quia nihil probat Criminator, Deo & Lectori judicandum relinquimus. Mirari tamen ſatis non poſſumus de magna quadam præ omnibus luce oppanſi præjudicii veli mentionem facere, & culpam objectare auſum hominem, qui nuper *Lucem in TENEBRIS* edidit; quæ omnini præter ipſum & pſeudoprophetas, quibus Adjunctus fuit, luxit, quæque ita oculos ipſius cæcavit; ut non videret tenebricoſas illas, quas amplexus eſt, adjunctorum ſuorum revelationes, terribili Dei judicio, ad ſempiternum nominis ſui opprobrium, toto Orbe ridente ac deteſtante, in lucem & quidem clariſſimam, prodituros.

VI.

Ad pag. 180. §. 125. & ſeqq.

Sed quamvis Eccleſias, quas oppugnat, ulterius alloqui recuſet; aliis tamen de illis loqui, pollicetur & bona fide præſtat promiſſum. Nempe facilius eſt obtrectare ei, quem oderis abſenti; quàm eundem præſentem erroris aut culpæ convincere.

Quid igitur eſt quod aliis de ipſis loquitur aut narrat? Ait inter omnes Chriſtianorum Sectas Socinianam ut tempore poſtremam, ita dogmatibus deterrimam eſſe, ab imis Chriſtianiſmi fundamentis aberrantem; quanto turgentiorem oſtentatione tanto inaniorem virtutis Dei, meram religionis ſuperficiem & corticem habentem; ſolidi & nucleoſi nihil. Veriſſimum novi Teſtamenti Phariſaiſmum Saducæiſmo mixtum; nihilo meliorem Manichæiſmo, deteriorem Pelagianiſmo, Photinianiſmo, Neſtorianiſmo, Eutychianiſmo, omnique hæreſi, ultimas prorſus Chriſtianiſmi ſcorias, ſine ulla myſteriorum medulla, ultimum denique Satanæ crepitum, in ultimum Atheiſmum viam ſternentem; abominationes licet ſuas, inuſitatæ cujuſdam concinnitatis, & hypocriticæ ſanctitatis, fuco mangonizantem.

Quæ criminatio ut famaſi libelli infamiam effugiat, objectorum criminum ſingula ſibi Comenius probanda ſuſcipit. Sequamur præeuntem.

VII.

Ad pag. 181. §. 157.

Primum Ait hanc ſectam ut tempore inter omnes poſtremam, ita dogmatibus deterrimam eſſe. Videamus id quomodo probet. De dogmatibus primùm nihil probat, niſi quod calumniam audacter inculcat, quod hæc ſecta Divinitatem Chriſti oppugnet, cum tamen illa divinitatem Chriſto & omnipotentiam, quam à patre habet in æternum tribuat. Deinde quod ſectarum poſtrema ſit, revocat ac refellit probando primam eſſe. At quomodo prima ſimul & poſtrema eſſe aut dici poteſt? Quid aliud hoc loco cenſeam, niſi quod Deus loquaciſſimi hujus Balaami ſuffragio & ſtylo abuſus ſit, ut vel invitus & populo Dei maledicere contendens, imprudens vero & glorioſo illum elogio exornârit? Primus enim & poſtremus nemo dici poteſt, niſi in eo ſenſu, quo Chriſtus Opt. Max. alpha & omega, principium & finis dicitur. Hæc igitur ſecta (prout ipſi hanc vocem uſus mortalium tribuit, cujus Apoſtolum non puduit) ut in jaciendis Chriſtianiſmi fundamentis prima extitit, quod Symbolum Apoſtolicum oſtendit; ita evaneſcentibus omnibus reliquis, victis & triumphatis erroribus, poſtrema regnabit, & frementibus ac ringentibus Comeniis, ſupremum Eccleſiæ militanti colophonem imponet.

VIII.

Ibid. §. 158.

Secundo, Sectam hanc meram religionis ſuperficiem habere & corticem, ſolidi nuclei nihil, probat. Quia præter *nudam de Chriſto homine hiſtoriam, qui eximiè vixit innocenterque multa paſſus, in exemplum quomodo Deus tales diligat, & remunerari velit, datus ſit, nihil arcani continet, ut Chriſtianumne talem agat an gentilem nihil aut perparum interſit.* Reſp. Capitalis calumniæ ſpecimen. Nam præter nudam de homine Chriſto hiſtoriam; plenam habet de Chriſto Deo ejuſque omnipotentia, omnipræſentia; æterno ejus regno & ſacerdotio, prætereà myſtico cum Eccleſia matrimonio notitiam; inexhauſtum myſteriorum theſaurum continentem. Imo verò Chriſtum jam cum Apoſtolo, ſecundum carnem non novit, ſed tanquam Deum omnipotentem, & in ſecula benedictum agnoſcit atque adorat.

Sed Comenio Nucleus religionis ſunt opiniones, quæ propter abſurditatem ſuam id requirunt, ut tanquam Sacra Eleuſinia in arcano ſerventur; quia Opinatores palàm illarum pudet. At nobis, neque talia ſecretum amantia aut poſcentia myſteria; neque ipſa profeſſæ veritatis confeſſio; cujus generis fidem Jacobus etiam Dæmones habere arguit; pro nucleo religionis habentur: ſed fides per caritatem efficax & vitæ ſanctimonia unicus religionis ſcopus, cui merces, animarum ſalus, aſſignata eſt. Hunc nucleum Eccleſiæ noſtræ ad multorum invidiam urgent ac ſectantur.

IX.

Ad pag. 182. §. 159.

Tertiò Eandem ſectam *Phariſaiſmum novum Saducæiſmo mixtum*, idque probat quia *ut illi totum legis intellectum*

intellectum ac Dei cultum externis terminando, ſublimioribus de Meſſia conceptibus, Vitæque interioris ab ima radice regenerandæ ſtudio nec ſe nec alios occupando, propriæ tamen juſtitiæ opinione eundi alios præ ſe contemnebant: iſti autem reſurrectionem futuram negando, vitæ profanæ habenas laxabant: ita hi dum nativam corruptionem negant regenerandi noſtri neceſſitatem, totumque Adami novi Domini de cœlo, iterum nos ceu de novo creantis opus tollunt: & negantes impiorum reſurrectionem ut impio eſſe, cuicunque libet, non diſpliceas, facile obtinent. Reſp. Quot verba, totidem pene calumniæ. Nec enim noſtræ Eccleſiæ, externæ de Deo confeſſionis puramine religionis officium terminant: ſed interiorem vivæ fidei, atque novi & interni hominis, in ſanctimoniam regenerati nucleum, & vitæ purioris ab ima radice renovandæ ſtudium continuumque unicè proponunt ac urgent. Neque ut Comenium, de incomprehenſibili Dei, Chriſtivè natura ſubtiliter ac Platonicè diſputanda; conceptibus, quos ipſorummet nemo ſatis intelligit, animos mortalium occupant: ſed per Chriſtum unicum Dei λόγον atque interpretem patefactæ, & omnibus notæ voluntati Dei morem gerere & ipſi contendunt, & aliis ejus obſequium commendant: partem tamen hujus ſanctimoniæ non exiguam eſſe, Non multum ſibi præ aliis tribuere; ac Neminem ſpernere non ignorant. Corruptionem vitæ mortalium, eamque nimiam & inexcuſabilem agnoſcunt, ſed quæ ex propria corruptorum culpa, non alienâ: aut ab alicujus deſtinationis neceſſitate proficiſcatur. Nihil autem magis quam Regenerationis, hoc eſt, ſanctimoniæ, ſine qua nemo Deum videbit, officium urgent & inculcant. Comenius eſt, qui totum Adami novi Domini de cœlo, iterum nos ceu de novo creantis, opus tollit: qui tot Sacræ Scripturæ loca de nova iſta Chriſti creatione loquentia; ad veterem contrà omne fas & æquum, detorquet. Neque eſt in quo magis Eccleſiarum iſtarum fides, quàm in ſpe reſurrectionis exultet. Pios ad æternam vitam atque mercedem capiendam. Impios ad æternas pœnas luendas abituros firmiter credunt. Quo genere pœnarum impii torquendi ſint, ſua non multum intereſſe, neque eam curam ad ſe pertinere arbitrantur. Comenio curioſam hanc ſollicitudinem non inviti relinquunt; quem cur iſtiuſmodi Cura remordeat, ipſe viderit.

X.

Ibid. ad §. 160.

Quartò. Non meliorem Manichæiſmo (quæ hæreſis olim pro deterrima habita eſt) eſſe Socinianiſmum aſſerit Comenius. Reſp. Non ideo iſta hæreſis olim pro deterrima habita fuit, quod Chriſtum divinum olim hominem; divino modo ex virgine natum; & ante ſuſceptam mortem Carnem, hoc eſt, mortalem fuiſſe crederent: quod Auguſtinus *lib.* VII. Confeſſ. C. XIX. Se olim ſenſiſſe queritur: ſed quia multa abſurda & quædam huic ipſi commemoratæ Auguſtini ſententiæ adverſa credenda proponeret, quæ enumerat Socrates *lib.* I. *c.* XVII. Multos enim Deos colendos. Solem (ut Perſicam originem agnoſcas) adorandum docebat. Fatum (cum nonnullis hujus ævi Theologis) introducebat, & (quod hujus conſequens eſt), id quod in noſtra ſitum eſt poteſtate tollebat, animarum ex uno corpore in aliud migrationem Pythagoricam tradebat. Chriſtum natum eſſe hominem iſti nolebant: ſpectrum fuiſſe dicebant; quod Auguſtinum nunquam ſenſiſſe, etiam cum Manichæus vocaretur, vel ex verbis ejus patet. Præterea Legem & prophetas abrogabant. Manetem paracletum fuiſſe credebant. Ex quibus Socratis & Auguſtini locis inter ſe collatis, liquido patet Manichæismi titulum, qui initio deterrimæ omnium Sectæ jure congruebat, ſuccedentibus annis ad Confeſſores Symboli Apoſtolici iniquè proceſſum, quorum ex numero fuiſſe olim Auguſtinum liquet. Non enim novum eſt, nec ævo quoque noſtro inuſitatum, innocentiſſimis mortalium, non titulos modo ſed errores quoque deterrimæ notæ, per calumniam tribui.

XI.

Ibid. ad §. 161.

Quintò. Deteriorem Pelagianiſmo, Photinianiſmo, Neſtorianiſmo, Eutychianiſmo, omnique hæreſi Socinianiſmum aſſerit. Reſp. Quæ ſententia ex nominatis verior aut ſanior fuerit, feret olim ſententiam judex falli neſcius: imo Tempus ipſum cujus filia Veritas dicitur. Nos certè Manichæâ hæreſi, longe veriorem fuiſſe Auguſtini ſententiam, etiam dum cum Fauſto ſuo idem ſentiret paulò ante oſtendimus, cujus in eo veſtigia afflictæ in Polonia Eccleſiæ ſequuntur.

Hominis autem corruptionem, longè deterius quam Pelagius, Pelagii inſectatores extenuant, qui illum omnis culpæ exortem ſtatuunt: & vi, cui reſiſti non potuit, infuſam excuſant. Chriſtum ante Mundum conditum gloriam ſuam habuiſſe, eoque ſenſu, quo Sacra Scriptura loquitur, exſtitiſſe, afflictæ in Poloniâ Eccleſiæ agnoſcunt. Totum fidei Chriſtianæ Syntagma non diſſolvunt, qui Symbolum Apoſtolicum & omnia quæ in eo continentur credunt; & inculcant. At Comenio doctrinæ Apoſtolicæ ſimplicitas in eo comprehenſa; præ ſymbolis tribus aut quatuor poſt ſecula natis contemptio eſt.

Neſtorianâ ſimul & Eutychianâ ſententiâ nihil verius eſſe, ſi Comenii opinio vera eſt, ſuprà oſtendimus. Ambæ etenim, licet ſecum capitaliter diſcordes, ex uno eodemque iſto fonte, calido ſimul & frigido promanant. Quod iſtum muſæum omnigenæ ſapientiæ Doctorem coëgit, ad imam Rationis radicem eruendam & aſſerendum, ſimul & ſemel vera eſſe poſſe contradicentia.

Si Divinitas Chriſti tota eſt vis illa, per quam Mundi ſalvator eſt (ut ait *pag.* 184. §. 165. Comenius) certè Socinus Chriſto divinitatem totam tribuit; tantum abeſt, ut eam ex toto auferat; qui vim & omnipotentiam illam, per quam Chriſtus Eccleſiam ſuam (ad cujus gremium totum mundum invitat) ex faucibus lethi eripiendo; Mundi Salvatorem ſeſe eſſe ipſo facto oſtendit, ſanctiſſimè credit.

XII.

Ad pag. 184. §. 166.

Sexto. Scorias Chriſtianiſmi, Socinianiſmum vocat, nihil nuclei aut medullæ retinentis. Reſp. Edit

ſpecimen

ſpecimen Comenius, quàm in maledicendo exercitatus ſit: ſed & quanto erga afflictas iſtas Eccleſias odio ferveat; dum in excogitandis rationibus, quibus animos omnium, adverſus eos ad ultimam uſque crudelitatem excitat atque exaſperet, ingenium ſuum fatigat. Quid hoc aliud eſt, quàm furiarum officium occupare, & ad flagrantem perſecutionis ſæviciam mentes omnium accendere? Quis enim tam acerbi odii fructus alius eſſe poteſt, niſi omnis plane miſerationis expers crudelitas? Hæc demoniaca, divini & impia pii zeli ſimia, ab omni ævo, tyrannorum mentes ad excruciandam afflictorum innocentiam extimulavit. Quid verò turpius, aut abominatione dignius cenſeam? Carnificum munus exequi? an ſtimulos ad carnificinam addere: quod propoſitum ſuſcepit & bona fide exequitur Comenius. Sed convicii quod hoc loco facit, iniquitas facilè patet. Quis enim alius eſt nucleus: quæ medulla Chriſtianiſmi? niſi donata nobis à Deo, ad vitam æternam & pietatem conſequendam adjumenta, per quæ naturæ divinæ participes efficimur? 2. *Pet.* 1. 3. 4. Hæc Socinus & afflictæ Eccleſiæ, unicè conſectantur. Nihil morantur ſteriles, neſcio quas & jejunas (& tamen falſi meritò ſuſpectas, aut potius convictas) de quibus Chriſtianus orbis digladiatur Veritates; & Virtuti infeſta; vitiis blandientia dogmata. Unam ſectantur doctrinam ſecundum pietatem. Hanc introductâ in cœtus ſuos ſtrictiori morum diſciplinâ, exercent: neque magis ore, quam operibus Chriſtum confiteri docent. Eſtne hæc ſcoria Chriſtianiſmi an potius purum putum aurum?

XIII.

Ad pag. eandem. §. 167.

Nunc videamus quid ſeptimò Eccleſiis noſtris impingat. Verba ejus ſunt. Ut magis quàm parum Chriſti retineant, pateat; dico illos à fundamentis etiam Chriſtianiſmi, ſeu Diſcipulatus Chriſti aberrare. Antequam videamus, quàm ineptè id probet: expendamus prius quàm calumnioſè objectet.

Fundamentum Chriſtianiſmi non aliud eſſe poteſt; quàm illud quod Paulus aliique Apoſtoli poſuere. Atqui Paulus negat aliud fundamentum Chriſtianiſmi poni poſſe; niſi quod ipſe, tanquam ſapiens architectus, jecerat, hoc eſt, Jeſum Chriſtum. Non autem alium Jeſum Chriſtum prædicaverat, niſi quem noverat. Nec alium noverat, niſi crucifixum; qui antequam filius Dei in potentia ex reſurrectione mortuorum evaderet *Rom.* 1. crucifigi poterat. At poſt exaltationem ſuam, cruci aliiſque afflictionibus obnoxius eſſe non poterat; ideoque ab ipſomet Paulo jam eſſe in carne aut humana imbecillitate non agnoſcebatur; ſed tanquam Deus ſuper omnia, in ſecula benedictus adorabatur.

Hanc de Chriſto Pauli doctrinam, tanquam Chriſtianiſmi fundamentum, Eccleſiæ, quas Comenius oppugnat, firmiter & obnixis veſtigiis premunt, neque ſe de fundamento iſto ullis Comenii maledictis aut calumniis dejici patientur.

Præterea Chriſtus ipſe Diſcipulatus ſui fundamentum poſuit; Ædificare in petra, hoc eſt, doctrinam præceptorum Chriſti non ſola notitia & aſſenſu apprehendere; ſed vita moribuſque exprimere, & obſequio præceptorum præcipientem demereri. *Matth.* VII. 24. *Joh.* XIV. 23. 24. Hoc diſcipulatus Chriſti fundamentum mutuo morum ſuorum examine, & acri ac ſeverâ diſciplina, Eccleſiæ, quas oppugnat accuſator; præ omnibus aliis urgent ac retinent. Nec ab ullo Chriſtianorum exigunt; ut omnis plane erroris expers, aut ipſorum ſententiis; quamvis eas veriſſimas putent; plane aſſentiatur aut addictus ſit. Tolerant omnes, etiam diſſentientes; dummodo Legi Chriſti ex animo obſequuntur, & huic fundamento una cum ipſis conſtanter inſiſtant atque inhæreant.

Sed videamus quomodo objectam criminationem
probet. Chriſtus, *ait*, ita pronunciavit. Quiſ-“
quis non renunciaverit omnibus bonis ſuis,“
non poteſt eſſe meus diſcipulus *Luca* XIV.“
Ergo qui diſcipulus eſſe Chriſti velit, non modo“
opes & cætera ſi res poſcat; ſed & interiora ſua“
bona, animam ipſam unà cum internis facultatibus“
ejus, Intellecto ſeu ratione, voluntate: *Viribuſque*“
propriis relinquere debet; atque ita ſe Chriſto“
tradere; ut Chriſtus in eo ſit omnia; ipſe“
verò nihil. At Sociniani rationem propriam“
abnegandam negant; ſed, fidei magiſtram“
conſtituunt; omnibus Chriſti ſermonibus Ca-“
pernaiticum Quomodo opponunt; proprias ar-“
bitrii vires plus quàm Pelagiani jactant; ſe-“
que cum ſua juſtitia *plus quam Phariſæi eſſe-*“
runt.“

Reſp. Antequam crimina diluamus, gravis Comenii error notandus eſt, qui nec allegata Chriſti verba, nec ſeipſum, dantem ſine mente ſonum, ſatis intelligit aut explicat: aut certe laqueis, quos Lectori tendit, ſemetipſe intricat. Qui bonis ſuis in gratiam Chriſti renunciat, aut ea relinquit; nequaquam ea Chriſto poſſidenda, aut, ut ſic loquar, utenda fruenda tradit: ſed ſæpe improbiſſimis mortalium relinquit, & planè ea perdit atque amittit. At qui Chriſto animam ſuam cum facultatibus ejus tradit, non perdit eam nec poſſeſſor ejus eſſe deſinit; ſed eam Chriſto planè ſubjicit; & ad normam Voluntatis ejus componit. Non igitur locus hic de relinquendis Chriſti causâ, bonis ſuis: ad animam & facultates ejus trahendus eſt; quæ nec relinqui, aut amitti, ab homine dum vivit, poſſunt; nec ea Chriſtus relinqui, ſed renovari & quaſi regenerari ac Legi ſuæ ſubjici poſtulat. Aliàs quid habebimus quod tradamus Chriſto, ſi ea in ejus gratiam plane relinquenda, hoc eſt, perdenda ſunt? Ex tropicis aut impropriis locutionibus, monſtroſa plærumque eliciuntur dogmata. Ut rationem, intellectum, atque voluntatem noſtram relinquamus, hoc eſt, amittamus & abjiciamus, nuſquam præceptum eſt: nec præcipi poterat, quia dum vivimus, imo dum Chriſto militamus, iſtis rebus carere non poſſumus. Rationem enim, intellectum, voluntatem ſuam nemo perdere poteſt; quin unà fidem ſuam & quæcunque nos Chriſtus habere jubet animi noſtri bona, quin & legem conſcientiæ, bonarum actionum cuſtodem relinquat atque abjiciat.

Atque hæc eſt illa machina, quam Satanas in perniciem humani generis inventam, Antichriſto ad ejus dominium formandum & ſtabiliendum tradidit. Cæca nimirum Obedientia; quam homines callidi Chriſto imputant, ſibi præſtant. Cathedra enim Chriſti occupata, ſibi tanquam Chriſto & locum Chriſti obtinentibus, etiam cæcum, etiam reluctante conſcientia extortum obſequium vendicant & arrogant.

Et

Et quo indiginus nihil eſt, in eo eminentiſſimum virtutis faſtigium vulgò collocant; quo nihil ſceleratius, atque in Deum & Chriſtum injurius, excogitari potuit. Qui ſingulis mortalium *legem conſcientiæ*, tanquam omnis erga Deum officii fidelem cuſtodiam poſuit & inſevit. Hanc legem quiſquis violat aut violari imperat, crimine adverſus Deum perduellionis tenetur. Et qui proprias conſcientias mortalium libitui proſtituunt; quid niſi mentium ſuarum caſtitatem, uni Eccleſiæ ſponſo debitam, turpibus adulteris polluendam exhibent? Qui verò alienas conſcientias invadunt; quid niſi cum Domino ſuo, impudenter commiſſi ſuſcipiunt infandam rivalitatem. Id igitur hoc loco Comenius agit, ut Rationem, intellectum, voluntatem, ac totam conſcientiæ ſedem à ſurpe eruat. ut oculum conſcientiæ, verbo Dei illuſtratæ (quo unico Duce in Salutis noſtræ negotio utendum eſt) confligat; quo cæca gens mortalium lumine rationis adempto, Errorum magiſtris, interdum & falſis prophetis, abſurdiſſima quæque docentibus, aut prædicentibus, obnoxia pateat.

Non igitur Rationem Sociniani, ſed irrationales, quamvis carni gratas & jucundas, concupiſcentias abnegandas ſtatuunt; non extirpandam rationem, ſed lumine verbi Dei, illuminandam putant; Non fidei magiſtram ſed legis Chriſti miniſtram eam conſtituunt. Nullis Chriſti ſermonibus fidem derogant; aut aſſenſum abnuunt, ſed in mentem ejus, ſub verborum cortice ſæpe latentem, modeſtè inquirunt. Non jactant proprii arbitrii vires, quas ipſas per ſe exiguas & tenues, ac ſine auxilio Spiritus Sancti propè nullas eſſe agnoſcunt: ſed illas tamen qualeſcunque ſunt, contendendas eſſe ſtatuunt, & elaborandum ut divinam opem, invocando, provocemus. Non ſe cum ſua juſtitia efferunt; ſed juſtitiam & pietatem, cujus fundamentum modeſta humilitas eſt; omnibus confeſſionibus præferendam, & ante omnia conſectandam eſſe admonent.

XIV.

Ad pag. 585. §. 568.

„Octavo Socinianos ultimum Satanæ crepitum, „meritò à ſe dictos probat, propter fœtores „in naribus Dei & ſanctorum Angelorum, tot errorum, tantique faſtus de propria juſtitia. Fœtores autem iſtos oſtendit in libello, Belgico idiomate emiſſo anno 1659. cujus octodecim capitum contenta ordine recenſet.

Reſp. Non potuit hic ſtomachator honeſtius maledicti genus eligere, quod in eos; quos odit, torqueret: niſi tàm obſcæna impuritatis imagine ſuam & Lectorum mentem inquinaſſet. Verè profectò teterrimo hujus Spiritus crepitu afflati ſunt; qui tam impura & graveolentia verba; ore maledico exhalant: qui dirum & crudele adverſus inſontes odium, ipſam Satanæ animam, in præcordia admiſſam, nihilo melioribus verbis eructant.

Calumniam de faſtu ex propria juſtitia, toties refellere piget. Deterior faſtus eſt, non modo dictis factiſque oſtendere, ſed etiam gloriari quod omni juſtitia careas, quodque errores ab omni ratione alienos, imò rationi repugnantes foveas. Libellum Belgica lingua conſcriptum, qui anſam adeò turpiter ſtomachandi Comenio præbuit; neque oppugnatæ ab eo Eccleſiæ; neque nos vidimus; ideo quæ ex eo accuſatoris fide proferuntur, neque oppugnare, neque defendere volumus. Auctor ſine dubio cauſæ ſuæ non deerit. Nos alienam, ut culpam, (ſi qua eſt) præſtare; ità lucubrationem propugnare non tenemur. Utrum tamen tàm indecore tumultuandi juſtam anſam Comenio dederit, Lector benignus judicabit.

XV.

Ad pag. 587. §. 569.

Nono Objicit, ultimo Atheiſmo viam ſterni „per Socinianiſmum. Quia atheiſmus eſt pro„priæ rationis contrà Deum ipſiuſque Mundi „adminiſtrandam rationem, rebellio. At So„ciniani non ita res geri & regi videntes, ut „ipſi gerendas & regendas autumant, ſupernam „adminiſtrationem, illiuſque præſidem Deum; „quàm tenebricoſa rationis ſuæ dictamina ne„gare malunt. Id verò ipſum probat quia Deo „& ejus verbo regimen eripiunt: hoc iterum „confirmat; quia nullum Dei verbum ve„rum eſſe niſi ratio approbet permittunt.

Reſp. Calumniarum hæc eſt, malè inter ſe cohærentium pejus contexta coacervatio. Primum enim (ut ab ultima incipiam) Sociniani omne Dei verbum, etiamſi illud ratio non capiat, veriſſimum eſſe credunt; ſed nullum Dei verbum Rationi repugnare ſciunt & experiuntur, niſi forte ratio parum ſana aut decepta ſit. Verbo Dei igitur, quod verbum Dei eſſe certò ſciunt, rationem libenter ſubmittunt; quia Ratio cum ſit lumen à patre luminum promanans: ultrò ſe revelatæ lucis lumini, tanquam infirma & fallibilis norma, infallibili ſubmittit. Quia tamen Satanas loco verbi Dei, ſæpe noxios errores ſubjicit, non ſine ratione atque judicio, verum & genuinum Dei verbum, à falſo & ſuppoſititio diſcernunt. Non igitur verbo Dei regimen eripiunt; ſed pſeudoprophetarum verbum Dei falſò jactantium, fidem, ratione quidem & judicio, ſed ad normam verbi Dei exacto, explorant. Quæ duplex nobis divinitùs tradita eſt. Primum ut ex fructibus & operibus eorum ipſos agnoſcamus. *Matth.* VII. 16. Deinde ſi prædictiones eorum eventus mendacii coarguat. *Deuter.* XVIII. 22. *ult.* Quorum utroque indicio Comenius, quamvis verbum Dei toties ingeminet, pſeudopropheta eſſe convincitur. Quos enim alios fructus ex hac arbore colligere licet, niſi calumniandi impudentiam & maledicendi rabiem? Deinde prophetiarum, quibus nuper Adjunctum ſe fuiſſe gloriatus eſt, prædictiones quorſum evaſere? Et audet hic falſus vates, publico orbis Chriſtiani judicio falſi convictus, qui nuper nobis pro verbo Dei ſomnia Drabicii venditabat, prodire in publicum, & nobis rationem atque intellectum eripere, ut nobis iterum pro verbo Dei, quicquid vult obtrudat? O impudentiam tàm terribili Dei judicio nondum ſatis caſtigatam. Sed tàm iniquæ criminationis nexus, quomodo cohæreat, videamus. Illicone ſupernam adminiſtrationem ac Deum ejus præſidem negat; qui lumen verbi Dei, lumini rationis ſobriæ & incorruptæ ſemper congruere aſſerit? Imo vero ſupernam adminiſtratio-

nem libenter approbat ; ejuſque præſidem Deum deprædicat ; cujus rationi non adverſatur nec diſplicet ; quicquid à Deo proficiſcitur. At enim quò vendibiliorem reddat calumniæ ſuæ mercem , plurium interrogationum laqueum nobis tendit ; & rationem affert cur nobis ſuperna adminiſtratio diſpliceat ; cum nullâ ratione , nullo teſtimonio probaverit ; aut probare poſſit eam nobis diſplicere. Aït enim nos res non ita geri ac regi videntes , ſicuti autumamus , ſupernum regimen ejuſque præſidem negare. Quem verò tàm impium ex noſtrum omnium numero producere poteſt , qui id facere auſus fuerit ? Nempe ex ſemetipſo de aliis , inaniſſimam conjecturam facit. Nec enim res ita regi atque geri Comenius vidit , ſicuti Adjunctus ſuus Drabicius prædixerat. Idcircone ſupernam adminiſtrationem ejuſque præſidem Deum negare æquum putavit ? Suamet igitur ratiocinatione , ſuo laqueo conſtringitur. Atqui hæc conjectura fallax eſt. Nos enim ita animati ſumus ; ut ſi non fiat in orbe id , quod fieri optamus , futurum tamen certò credamus id , quod & melius , & nobis ipſis optabilius eſt. Deus enim , quid nobis expediat , quàm noſmetipſi melius novit : cui rationes conſiliorum ſuorum probè conſtant.

Scimus autem , quid hoc loco ita de nobis loquendi anſam Comenio dederit. Afflictis rebus noſtris & perſecutioni inſultandum putavit. Cujus nos nequaquam pudet aut pænitet. Deo potiùs gratias agimus , quod nos dignos cenſuerit , qui in gratiam ejus aliquid adverſi pateremur. Et quoniam ipſi placuit res ita geri atque regi , nos regimen iſtud & adminiſtrationem ſupernam , non æquo tantum ſed libenti animo recipimus & exoſculamur ; & beatos nos eo nomine , quod perſecutionem patiamur , Chriſto pronuncianti , non inviti , aſſentimur. Cujus rei fidem facit , tot malis inconcuſſa in defendenda veritate conſtantia noſtra ; quæ nobis durare non poſſet , ſi supernæ adminiſtrationis Rectorem Deum negaremus , cum nullo negotio noſmet ex tot malis , quibus urgemur , expedire liceat , niſi offenſionem Numinis , quod ſanctè ac reverenter colimus , metueremus.

Non igitur ulla per nos , aut ſententias noſtras ad Atheiſmum via ſternitur. Deum enim præ omnibus rebus ac noſtris propriis fortunis & incolumitate noſtra diligendum eſſe ; non doctrina tantum ſed exemplo noſtro oſtendimus. Doctrinam vero & ſententias ejuſmodi proponimus , quæ omnia peccatis blandientia dogmata refellunt , & ad Deum pura mente ac vitæ integritate colendum mirificè ſtimulant. Et quia nihil abſurdi aut fidem noſtram convellentis continent ; aut ſibi inhærere patiuntur , idcircò omni atheiſmo aditum præcludunt ; quod ſequenti paragrapho plenius evincemus.

XVI.

Ad pag. eandem §. 170.

Decimò plurimas & magnas abominationes nos ſingularis cujuſdam elegantiæ ac pietatis incruſtare fuco aſſerit. *Reſp.* Atqui primùm , tantum abeſt ut gravem aliquam abominationem in doctrina noſtra deprehenſam produxerit ; ut nullam omninò invenire potuerit. Nullum enim eſt , ex dogmatibus , quæ credenda omnibus qui ſalvi eſſe velint inculcamus , quod non aut in Apoſtolico Symbolo , aut in Sacris litteris , disertè expreſſum , ipſe nobiſcum credere & confiteri vel invitus cogatur. Ea verò de quibus inter nos lis eſt , non ſunt noſtra , ſed ipſius Comenii dogmata , quæ fundamentis , de quibus inter nos convenit , ineptè ſuperſtructa , nec aptiùs cohærentia , meritò rejicimus & refellimus , cum non modo ad ſalutem neceſſaria vel utilia non videamus : ſed etiam noxia & (ne per ea fides noſtra ſubruatur) perículoſa eſſe deprehendamus. Ea tamen moderatione additamenta iſta reſpuimus , ut neminem eo duntaxat nomine , quod illa credat aut recipiat , condemnemus , ſi alioqui fidem in Chriſtum , vita ſancta & legum ejus obſequio teſtetur. Non igitur noſtra iſta ſunt dogmata , in quibus abominationes iſtas Comenius quærit ; quæ adeò non inculcamus , ut ſilentio aut oblivione , & profundâ ignoratione ſepulta eſſe mallemus. Suis in dogmatibus , præcipuè verò proprii ingenii commentis , Comenius abominanda abſurda inveniet , & quidem nulla elegantiæ concinnitate incruſtata , ſed inſulſum , craſſum & pingue , neſcio quid , ſine fuco ſonantia : cujus generis ſunt Deum altiſſimum eſſe mortuum : & Chriſtum , quem omnes nunc Deum ſuper omnia benedictum in ſecula colimus , peccaviſſe ex mente Sacræ Scripturæ dici poſſe.

Quid ? quod vel in hoc ipſo paragrapho doctrinam noſtram Comenius ab omni abominationis probro imprudens expurgat ; dum noſtram Theologiam , & quidem totam in hoc Compendium redigit. Verba ejus ſunt. Ex labris Socinorum nata eſt nova hæc ſimplicior , ſi Diis placet , Chriſtianiſmi forma. Ut quiſquis immortalitatem adipiſci velit , de commiſſis peccatis pænitentiam agat ; dehinc autem præcepta Dei , data primùm per Moſen , ſed perfectius per Chriſtum , impleat , habiturum poſt mortem quoque vitam , ſicuti in Chriſto datum ſit ſpecimen. Hæc illorum Theologia eſt TOTA. Non potuit jejuniùs & aridius proponi ſumma noſtræ de rebus divinis doctrinæ. Verum quid abominandum in tota iſta (ut ipſe loquitur) noſtra Theologia deprehendit ? An ad æternam vitam aſpirantibus , pænitentia delictorum agenda non eſt ? An in peccatorum locum , ſuccedere non debet , præceptorum Dei , præcipue per Chriſtum traditorum , obſequium ? Quid eſt , quod hic pio pectori , abominandum videri poſſit ? Nempe non ad guſtum Comenii Theologia iſta eſt , quæ peccatis planè nuncium remittere præcipit ; qui Chriſtum ipſum peccaſſe , qui Paulum Apoſtolum ſecundum carnem , peccati mancipium fuiſſe aſſerit , qui præceptorum Chriſti obſequium impoſſibile docet , eoſque qui illud inculcant Phariſaiſmi accuſat. Una tamen vox in iſto compendio eſt , quæ ambiguitate ſua pravam de nobis opinionem animis hominum inſtillare poſſit : quòd implendam Legem Dei præcipuè per Chriſtum latam cenſeamus. Quæ vox ex mente noſtra non aliter explicatur , quàm ut omni ſtudio & contentione in implenda iſta lege connitamur ; ita ut nullus peccati habitus in nobis relinquatur , quamvis accidere poſſit , ut in iſto conatu interdum infirmitas noſtra ceſpitet ; quæ peccata quia non ſunt ad mortem , Deus ea vi fœderis ſanguine Chriſti ſanciti , nobis benignè condonat. Fortaſſe ne id quidem palato Comenii ſapit , quod peccatoribus converſis etiam poſt mortem vita promittitur , ut qui Deum ſupremum Deum vivum qui hoc titulo in Sacra Scriptura toties celebratur , mori potuiſſe , (jocone an feriò) aſſerit. An in reſurrectione Chriſti , quæ adjunctam ſibi exaltationem continet , exiguum eſt fidelibus , in expectanda vita poſt mortem reditura , aut ſpei ſolatium aut fidei adminiculum ? Breve nimis & æquo ſimplicius eſt iſtud Theologiæ noſtræ compendium ; ſed purum

rum tamen ab omni erroris labe & in quo nihil abominationis reperiri, novus hic Balaamus (prophetarum enim & prophetiſſarum Adjunctum, ſe haberi ambivit) imprudens adverſus tot calumnias ſuas oſtendit; eademque opera ſeſe inverecundum calumniatorem eſſe, ore ſuo tantùm non confitetur.

Accipimus igitur libenter duo illa Balaami noſtri, quæ nobis quamvis invitus, & præter morem ſuum conceptus animi ſui, reluctantibus verbis vix exprimens, tribuit elogia. Primum, quòd ſingularis cujuſdam pietatis elegantia errores noſtros incruſtemus. Nec refert quod elegantiam hanc ſucum apellet. Nam fucus inde abeſt; ubi adeſt pietas eaque ſingularis, & aut error non eſt; aut levis admodum & excuſabilis, qui pietatis velo contegi ſe patitur. Alterum eſt, quod illa omnia tollamus, quæ in Chriſtianiſmo Turcas, Judæos, Gentiles offendunt. Optimè igitur de religione Chriſtiana mereri nos arguit; qui cuncta ejus propagandæ impedimenta removeamus, & in doctrina ſua plæraque eſſe fatetur; quæ Turcas, Judæos, Gentiles offendunt. Niſi quòd in eorum enumeratione callide cæteris myſterium crucis adjungit; quod nihil in ſe veræ abſurditatis continet, quæ hominum ratione recte utentium animos perturbet. Ideò myſterium hoc Apoſtolis nihil obſtitit, quominus tantam gentium ſimul & Judæorum multitudinem Eccleſiæ Chriſto adjungerent. At cætera quæ præmittit, aliaque ipſis ſimilia, rationis uſum ſubvertentia dogmata; quæ innumeris ſuborientibus ſcrupulis, fidem noſtram moliuntur & ſubruunt, non modo efficiunt ut ob ea Chriſtiana religio apud externos nullo ſuo merito male audiat, ſed ad turpem & noxium atheiſmum, infinitos mortalium greges protrudant, qui veluti corrupti humores morbi ſum Eccleſiæ corpus implent, & vitâ ac moribus palàm, ſua ſententia Deum non eſſe, aut res humanas non curare, teſtantur. Has Eccleſiæ ac religionis peſtes qui ex ea eliminant, nonne ad Atheiſmum viam atque aditum præcludere, nec tantum propagationi, ſed puritati, caſtitati atque emendationi Eccleſiæ prodeſſe, cenſendi ſunt? Accipimus inquam hoc vi veritatis ac plane divinitùs Balaamo noſtro extortum, innocentiæ & laudis noſtræ teſtimonium, ex quo liquido patet, quàm iniquâ onerati ſimus calumnia; quod ad ultimum atheiſmum viam ſternamus.

XVII.

Ad pag. 188. *§.* 171. *& ſeqq.*

Exonerato toto maledictorum plauſtro; ſed nondum tamen maledicendi impetu conſumpto, Theſes aliquot calumniis adverſus nos onuſtas, ſibi olim, ut ait, ad depingendam Theologiam noſtram concinnatas & nimium placentes, ne videlicet tàm pretioſum cimelium poſteritati periret, publico exponit. Quas antequam Lectori oſtendat, dici non poteſt quantas, in amplexando iſto tàm dilecto ſuo fœtu, delicias faciat: quantique illum æſtimet, dum jaciendi in nos teli, ſcilicet tàm validi, neceſſitatem, Deo quoque non ſemel ad teſtimonium vocato, excuſat. Inter ſuſpiria & lachrymas conceptas eſſe, affirmanti libenter credimus; adeò nobis jejunæ videntur & miſerabiles. Viperini quoque aliquid nonnullas habere videmus; quia in lucem prodeuntes parientem mordent. Præcipuè prima, quæ Theologiam Scepticam Diabolicam eſſe aſſerit, quæ propoſitio ab innocentiæ noſtræ clypeo reſiliens Comenium ferit. Illa enim Theologia ſceptica eſt, quæ juſtas de veritate dogmatum ſuorum dubitandi anſas; non modo externis & alienis; ſed profeſſoribus ſuis præbet; qualis eſt Comenii. Qui nec ea quæ credit, intelligit aut intelligere poteſt; quippe rationi ſuæ repugnantia, nec ſuborientes forte ſcrupulos ſibi aut aliis eximere novit; ſed inter rationis ſuæ dictamen & opinionis pertinaciam fluctuare cogitur. Noſtra autem dogmata tàm perſpicuæ & certæ ſunt veritatis, ut in iis nobis etiam adverſarii noſtri aſſentiri cogantur. Nam quæ nos negamus aut rejicimus; utpote dubitationum, ſcrupulorum, & abſurdorum plena, non noſtra ſed aliena ſunt.

Altera verò Theſis falſa aut ambigua eſt. Falſa ſi rationem illuminatam verbo Dei intelligas. Ambigua ſi ſimplicem rationem, revelationi oppoſitam. Cui nos certe ſoli inniti, quia interdum falli poteſt, abnuimus. Sed verbum Dei falli nequit. Quantò verior & ſimplicior theſis eſt. Theologia rationis expers, bruta & ſtulta eſt.

Tertia puram putam calumniam continet. Nec enim nos Legem & prophetas rejicimus, ideò quia Evangelium, tanquam ad nos magis pertinens amplectimur.

Quarta in propoſitione vera quidem eſt. Sed quod ſubſumi intelligitur, falſiſſimum; quaſi in ea ſententia, quòd noſtra non aliena culpa corrumpimur, aut in libero arbitrio, quod ſæpius in deteriorem partem flectimus; aut in pietatis conatu & contentione, quam abſque ope Dei irritam credimus, ulla adverſus Deum gloriatio vel cogitatione fingi poſſit.

Quintæ itidem aſſumptio falſa & calumnioſa.

Sexta pura puta abſurda myſteria vocat: quæ potius ſuperficiariam & mancam Theologiam reddunt.

Septima in aſſumptione laborat, & fundamenta vocat, dogmata fundamento ab Apoſtolis jacto pluribus poſt eos ſeculis ſuperſtructa.

Octavæ aſſumptio itidem calumnioſa. Crucis enim & mortis Chriſti fructus longè plures & veriores, quàm Comenius credimus, & agnoſcimus, & conſilium Dei in morte Chriſti, omnibus erroribus in quibus homines ſibi nimium ſapere videntur, longè ſapientius judicamus. Sed quia Comenius nuda criminationum tela, ſine idoneis; quædam etiam ſine ullis probationibus in nos projicit: nihil iſtis miſeris theſibus inanius eſt. Piget igitur in rebus nihili, plura verba terere: & tamen Lector meminit, collocatum in concinnandis iſtis theſibus laborem ſuum, quanti Comenius fecerit; cum caſſa nuce vilior ſit.

XVIII.

Ad pag. 191. *§.* 173.

Nec pluris faciendum; quòd Diabolicam eſſe jactantiam noſtram, hoc eſt, Communitatis noſtræ, ſtomachetur, quia neſcio quis è noſtris poëticè ludens: alios tecta & parietes, Socinum fundamenta Babylonis diſiecisſe canit, tanquam, ſi quod in eo crimen eſſet; unius culpam tota ſocietas præſtare teneretur.

XIX.

Ad pag. eandem. §. 174. *& ſeqq.*

Ejuſdem furfuris eſt quod pluribus exemplis probat,

bat, per noſtram Theologiam totàm Scripturam everti. Seqoamur ordinem criminantis.

I. Ait *Joh.* 1. 1. dicitur In principio erat verbum hoc eſt, (explicat) in principio creationis, uti *verſ.* 3. ſequitur. Vobis autem erat verbum in principio Evangelii. *Reſp.* Atqui *verſ.* 3. nulla principii creationis mentio eſt. Tantum per Chriſtum omnia facta dicuntur, quæ ipſe Joannes in epiſtola ſua facta eſſe per Chriſtum in principio novæ Creationis, ſuis oculis viderat & manibus palpaverat. Nec verò is veteris, ſed novæ creationis hiſtoriam texit, tanquam oculatus eorum teſtis quæ narranda ſuſceperat.

II. Ait Verbum erat apud Deum, & erat Deus. Vobis verbum eſt factitius Deus, qui à principio non erat apud Deum. *Reſp.* Nos vero in principio de quo Johannes loquitur, credimus verbum fuiſſe, apud Deum. Sed apud Deum fuiſſe dici non poterat is, qui erat ipſe Deus, ab eo apud quem erat eſſentia non diſtinctus. Factum autem Jeſum à patre Dominum & Chriſtum & datam illi divinam omnipotentiam Petrus *Act.* 11. & ipſe Chriſtus teſtatur *Matth.* xxviii. non nos comminiſcimur.

III. Omnia per hoc (Verbum) facta ſunt & ſine ipſo factum eſt nihil. Vobis nihil per illum factum eſt. *Reſp.* Omnia de quibus hiſtoriam ſcribere Joannes orſus eſt, per Chriſtum facta, ſanctè credimus, quæ non ex antiqui rumoris auditione accepit ſed oculis ſuis vidit. & manibus in illo Evangelii initio palpavit, ut ſe in epiſtola explicat. Ideo illud generale *Nihil ſine eo factum eſt*, limitat per addita verba *quod factum eſt*, ut intelligatur de quo genere factorum Evangeliſta loquatur: qui certè non veteris creationis, ſed novæ narrationem ſuſceperat.

IV. In ipſo vita erat. Vobis Chriſtus nihil plùs vitæ habet quàm vos ipſi, hoc eſt, rivulum vitæ non fontem. *Reſp.* Calumnia capitalis. In Chriſto vitam & fuiſſe: & eſſe, in ſenſu abundantiſſimo, palàm & clarè profitemur: eumque uberrimum & inexhauſtum vitæ fontem, ex quo flumina aquæ vivæ exiliunt agnoſcimus. Nec enim tantum Spem vitæ æternæ, per remiſſionem delictorum peccatoribus attulit. & viam ad eam in doctrina & præceptis ſuis patefecit; atque in exemplo ſuo oſtendit: ac fœdus eo nomine cum Deo factum ſanguine ſuo obſignavit: ſed mox reſuſcitatus & exaltatus; non modo ipſe in Spiritum vivificantem factus; ſed alios omnes vita æterna pro arbitrio ſuo donandi pleniſſimam poteſtatem adeptus eſt; ut non minus quam pater quemcunque vult vivificare poſſit. Non igitur rivulum vitæ, ſed fontem in ſecula ſeculorum ſcaturientem eum, adverſus calumniatorum impudentiam, gratiſſimo animo agnoſcimus.

V. Verbum illud eſt Lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum. Vobis Chriſtus neminem illuminat, præſertim ante ſe natum; ſed tantum illuminatur æquè ut reliqui homines.

Reſp. Nos Chriſtum illuminare omnes; etiam Angelos, quibus per Eccleſiam ejus multa arcana Dei revelantur; etiam homines ante ipſum natos; quorum multi ſcire cupiebant ea, quæ nonniſi per Chriſtum patefacta ſunt; omnes autem per munificam Chriſti manum æternæ beatitudinis lumen habebunt, clara voce profitemur.

Eundem vero illuminari tantum æquè ut reliqui homines qui dicit, noſtrâ ſententiâ blaſphemus eſt.

VI. Verbum caro factum eſt. Hoc quid myſterii habeat, veſtra Theologia non plus explicare poteſt, quàm Manichæorum. *Reſp.* Malè textûs verba è Græco vertuntur; quæ potius ita verti debent *Verbum caro fuit* Nulla enim cauſa eſt cur vox ἐγένετο in *verſ.* 14. non idem ſignificare putetur; quod paulo ante *verſu* 6. ſignificat. Contrà innumeræ cauſæ ut idem ſaltem ut promptius effugiantur tot abſurdorum myriades, quæ deteriorem verſionem ſequuntur. Qua in re quid Manichæi ſenſerint, noſtra nihil refert. Sufficit nobis ſcire quid ſentiendum ſit. Unum illud ex allegato Auguſtini loco patet; ab ejuſmodi calumniatoribus, qualis eſt Comenius, tunc quoque orthodoxos Chriſtianos, Symboli Apoſtolici confeſſores, deterrimæ Manichæorum ſectæ crimine inſimulatos & nomine deſignatos fuiſſe, ut ſuprà oſtendimus. Per verbum autem nos non naturam aliquam, ſed ipſum Chriſtum intelligimus, divinæ poteſtatis jam tunc cum in carne eſſet, quamvis longè imperfectiori modo quàm nunc participem, & in forma Dei exiſtentem. Verbum enim aut ſermo, (ſcilicet Dei) dicitur ab illa actione, quod nobis arcana Dei conſilia expoſuerit; ſicuti ſermo arcanos mentis conceptus exponit. Actiones autem ſunt ſuppoſitorum.

Hunc igitur Chriſtum, quamvis in forma Dei fuerit, & gloriam, qualis unigenitum & præ cunctis aliis unicè patri dilectum filium decebat, habuerit: Carnem tamen fuiſſe, hoc eſt, in imbecilla carne natum, ut cum Joanne ac cæteris Apoſtolis converſari atque ab iis videri, audiri & palpari poſſet, narrat Evangeliſta noſter; quod idem ferè in epiſtola ſua repetit. Quod ſi quis adverſariorum tamen vulgatam verſionem pervicacius retineat; ne ſic quidem opinionis ſuæ veritatem evicerit.

Carnem enim Chriſtum factum non negamus, eo verborum ſenſu, quo dicitur à Paulo factus ex muliere, eoque Dei conſilio quod indicatur *Heb.* 11. 10. 14. 17. ut in natura mortali ſimilis fratribus fieret.

VII. Qui poſt me venit, ante me fuit, dixit Johannes Baptiſta de Chriſto. Id quod veſtra Theologia non credit. *Reſp.* Non Theologia noſtra, ſed nos ipſi credimus, Chriſtum quamvis tempore poſterior fuerit, dignitate tamen & omni genere eminentiæ ante Joannem & reliquos omnes fuiſſe.

VIII. Ex cujus plenitudine omnes accepimus gratiam pro gratia. Neque hoc verum eſt juxta Theologiam veſtram, quia fideles veteris Teſtamenti accepiſſe aliquid negatis. *Reſp.* An Joannis verba ad fideles antiqui fœderis pertineant, largiri malumus quàm diſputare. Cæterum Donum vitæ æternæ per Chriſtum promiſſum, fidelibus quoque veteris Teſtamenti, per manus Chriſti repræſentandum non negamus. Cujus ſpei certitudinem & quaſi jus Chriſti beneficio quæſitum accepiſſe illi quoque dici poſſint.

IX. Lex per Moſen data eſt: gratia & veritas per Jeſum Chriſtum. Vobis per Chriſtum nihil datur, niſi nova lex: Moſaicâ aliquantò perfectior. *Reſp.* Nobis per Chriſtum non modò novam legem Moſaicâ non aliquanto, ſed multis paraſangis perfectiorem dari, ſed omnia quæ ad felicitatem æternam pertinent, gratiæ Dei munera, umbris fœderis antiqui adumbrata, in reipſa verò ac veritate, per Chriſtum jam data, & ſuo tempore plenius repræſentanda; agnoſcimus & contrà calumniatores publicè proteſtamur.

X. Ecce agnus Dei qui tollit peccata Mundi. Vobis hic Agnus nihil ſuſtulit, qui mortem ejus pro

mundi

mundi peccatis ſacrificium, fuiſſe non creditis. *Reſp.* Peccata omnium in Mundo quicunque in Chriſtum crediderint, & acta pœnitentia habitus & ſervitutem eorum exuerint, per Chriſtum ejuſque fœdus, tàm nobilis victimæ ſanguine obſignatum, remiſſa & ſublata credimus & confitemur. Quod autem impiorum & infidelium peccata maneant & non remittuntur, non Dei aut Chriſti voluntas, ſed ipſorum culpa eſt. Neque enim æquum eſt ut tàm nobilis ſacrificii fructus ad indignos pertineat. Sublata verò per Chriſtum peccata (puto in iis, ad quos eorum remiſſio pertinet) longè meliori & pleniori fide nos, quam Comenius, credimus: qui peccatorum duntaxat pœnas per Chriſtum & ejus mortem ſublatas exiſtimat; cum nos ipſa quoque peccata, in iis quibus mors Chriſti prodeſt (quantum per humanam infirmitatem licet) tolli & aboleri credamus.

XI. Natanoël ex unico Chriſti verbo illum eſſe filium Dei agnovit; Vos ad eam lucem nulla Chriſti verba permovere poſſunt. *Reſp.* Atqui nos Jeſum ex Spiritu Sancto conceptum, ex Maria Virgine natum; pro nobis mortuum, Verum Chriſtum & (quod idem eſt) filium Dei unigenitum eſſe agnoſcimus & firmiter credimus. Ergo Comenius, qui nos non Vatiniano tantum; ſed crudeli odio; contra legem Chriſti; & monitum Joannis (1. *Joh.* v. 2.) proſequitur & perſequitur, non modo non amat Deum; ſed ne Jeſum quidem credit eſſe Chriſtum, & eſt purus putus Antichriſtus ſuis ab Apoſtolo Joanne lineamentis adumbratus. Nam cui fides in illum Jeſum, non videtur eſſe fides in Chriſtum; ei ne Jeſus quidem videtur eſſe Chriſtus.

XII. Chriſtus in cælos aſcendendi ſcalam, fidelibus ſuis oſtendit Seipſum. Veſtra Theologia vobis voſmetipſos propriaque merita oſtendit. *Reſp.* Chriſti doctrinam, ore ipſius proprio; mox Spiritu, per Apoſtolos prædicatam; eſſe primum gradum aſcendendi in cælum; alterum vero fidem & omnis, quæ nobis ad eam à Deo per Chriſtum adminicula donata ſunt: tertium perpetem & continuam opem Chriſti, quam fert ſingulis fidelium, in eadem fide per obſequium præceptorum ejus exercenda & ad exitum vitæ conſtanter continuanda. Quartum gradum reſurrectionem, omnipotentiæ & arbitrio Chriſti ſubjectam. Quintum ſupremæ beatitudinis, præmium de manu Chriſto capiendum, hoſce nos omnes Scalæ cæleſtis gradus, quibus per Chriſtum in cælum aſcenditur, eſſe ſtatuimus: quorum graduum nullus, abſque gratia, auxilio, beneficio Chriſti aſcenditur. Noſtra merita nulla agnoſcimus, non modo quia exiguum eſt quod præſtamus, nec tantum quia id ex officii neceſſitate præſtare tenebamur: ſed quia id ipſum quantumcunque facimus, abſque ordinaria & extraordinaria ope Chriſti non facimus. Quis meritorum aliquorum jactantiæ in hac ſententia: quis calumniæ in hac innocentiâ locus ſit Lector æquus expendat.

XIII. Chriſtus ad Judæos dixit. Deſtruite templum hoc & intrà triduum excitabo illud. *Joh.* 11. 19. loquitur autem de templo corporis ſui. Vobis Chriſtus ſeipſum, (corpus ſuum morte deſtructum) non reſuſcitavit. *Reſp.* Quod verò mihi dabis Chriſtianæ religionis dogma aut axioma; quod non dico pluribus, ſed totidem locis Sacræ Scripturæ, nec illis tropicis aut allegoricis; ſed verba proprie dicta continentibus confirmetur, quàm filium Dei à Deo patre reſuſcitatum eſſe? Utrum autem æquius eſt, plurima loca per unum, & proprie dicta verba per allegorica explicari, ac contrà? Quis unquam dixerit homines propter Chriſtum morientes proprie loquendo ſeipſos excitare à mortuis? quia dictum ſit, Qui perdiderit animam ſuam, vivificabit eam. *Luc.* xvii. 33. aut alibi *inveniet eam*: cum mortui non magis invenire aliquid, quàm quærere proprie dici poſſint. Niſi forte excitare ſe ipſos dici poſſunt; ac mortem quoque vincere, qui eam ne ſibi multum nocere poſſit aculeo ſuo exarmant, ut ex vi gratuiti promiſſi Dei impoſſibile ſit eos in ipſa detineri. Qui ſenſus ut ita dicam, improprius, longè aptius ac perfectiùs Chriſto, quàm illi fidelium ejus, applicari poteſt. Non igitur nos ullis unquam Scripturis contradicimus; ſed Sacræ Scripturæ apparentes contradictiones, obſcuriora loca per clariora explicando, conciliamus.

XIV. Apoſtolus dicit; Primus homo (Adàm) de terra terrenus: Secundus homo (Chriſtus) Dominus de cælo 1. *Cor.* xv. 47. Vobis uterque terrenus eſt. Dices Cæleſtis dicitur, quia conceptus eſt è Spiritu Sancto ſine patre terreno. Reſpondeo Etiam primus Adam ſine patre terreno productus fuit, à Spiritum patre Deo. Ergo uterque terrenus; uterque cæleſtis Senſu veſtro. Ubi erga manebit differentia, quam Apoſtolus urget?

Reſp. At nos reſpondemus primum; Comenium ludere Sophiſmate quod Logici Conſequentis vocant. Hujus Specimen eſt, quod Omnis quidem Dominus de Cælo cæleſtis; at non omnis cæleſtis Dominus de cælo dici poſſit. Unde apparet male explicari, voces *Dominus de cælo* per vocem Cæleſtis; quæ latiùs patet, cum Comenius utrumque pro uno eodemque ſumat.

Secundo. Non ideò tantum Chriſtus *Dominus de cælo* dicitur; quia ſine patre terreno natus eſt, ſed longè magis ideò, quod unâ cum natura cæleſti ac divina, tali excellentiæ competenti, data ipſi ſit omnia poteſtas in cælo & in terra, quæ illum Dominum cæli ac terræ effecit. Quod in Adamo fruſtra quæras, qui licet ob cæleſtis auræ particulam, terreno corpori ejus inſpiratam, fortaſſe cuipiam Cæleſtis dici poſſe, videri queat, propter corpus, tamen terra fictum; terrenus meritò dicitur, nec ullo modo *Dominus de cælo* vocari poteſt.

3. Nam illud taceo, longè aliud, & longè vilius eſſe, Sine patre terreno, de terra fieri ſeu fingi, quod tot figulorum operâ teſtantur, quorum hac in parte ſimilis eſt Adamus: aliud autem ſine patre terreno, ex cæleſti ſemine naſci, quod uni Domino noſtro peculiare ac proprium eſt.

4. Denique Chriſtus licet terrenum & corruptibile corpus olim habuerit, nunc tamen exaltatus terrenum corpus non habet; nec ullo modo terrenus dici poteſt. Quia homini de terra opponitur Dominus de cælo. Opponit autem Apoſtolus originem & quaſi materiam Corporis de terra; origini & quaſi materiæ corporis de cælo: & alibi ait, Seſe jam Chriſtum in carne, puta terrena & mortali non noſſe. Non igitur Adamo opponit Chriſtum, qualis erat dum eſſet in fragili adhuc & mortali corpore; ſed qualis erat dum eſſet Dominus de cælo & in glorioſo & immortali corpore: quod inter mortale quale Adamus habuit; ingens differentia eſt. Manet igitur, ſalva ſententia noſtra; differentia quam Apoſtolus urget: & fruſtrà cavillatur Comenius.

XVI.

Ad pag. 194. §. 176.

Feſſus tot odioſis criminationibus accuſator; jam nobis valedixerat: Sed ecce, iterum nos novâ calumniâ ſalutat, adeò atroci & inhumano odio adverſus nos ſævus, ut ipſe fateatur, ut nos perſequi ceſſare nequeat. Quendam è noſtris & quidem primariis ait non alium cognoſcere Meſſiam, quàm qualem Iſraëlitæ hucuſque expectant. Nec aliud intereſſe,

„ terfſe, niſi quod illi adhuc eum proſpectant. Nos „ autem jam fuiſſe, eumque Jeſum Nazarenum eſſe, „ confiteri. Hinc concludit nos merito ab Eccleſia „ ſegregandos, tanquam Judæos modernos, Phariſæorum propaginem, qui purum putum homi„nem expectant, carnales quaſdam ipſis paraturum „ epulas; At non talem fuiſſe antiquorum Iſraëlita„rum fidem qui Deum expectabant non hominem. „ *Eſai.* xxxv. 4. Deus veniet & ſalvabit nos. & cap. „ lxiv. 1. Utinam dirumperes cælos & deſcen„ deres.

Reſp. Fallit, aut ipſe quoque fallitur accuſator, illo fallaciæ genere, quod à dicto ſecundum quid ad dictum ſimpliciter dicitur. Quiſquis ille noſtrûm eſt, qui non alium à nobis cognitum Meſſiam, quam qualem Iſraëlitæ expectabant aut expectant, aſſeruit, quibus verbis aſſertionem hanc protulerit, multum intereſt. Quæ quia ſola hîc accuſatoris citantur & nobis procul non ſunt: nos verbis omiſſis mentem aſſerentis ex communi ſententia noſtra non alium eſſe potuiſſe contendimus, quam quod talem non ſimpliciter, ſed ſecundum quid à nobis cognoſci Meſſiam, qualem Judæi expectabant aut expectant, aſſeruerit. Scilicet ratione qualitatis naturæ in qua naſci debuit, non verò ſimpliciter ratione qualitatum omnium; & præcipue Regni ejus; quod terrenum & ex hoc Mundo fore, cum antiquos Iſraëlitas: etiam ipſos Chriſti diſcipulos ſomniaſſe, quiſquis ille fuit, ignorare non potuit. Ut mirum non ſit noſtræ ætatis Judæos, in opinione de qualitate Regni ejus longè etiam deterius errare. Secundum quid igitur & in eo tantum ſententia noſtra, tam antiquorum quàm hodiernorum Judæorum opinioni conformis eſt; quod qualem olim prophetam (ut Moſis verbis utamur) ſuſcitaturum fuiſſe Deum, ex populo ſuo & e medio fratrum, Moſis instar, ut natura videlicet humana non divina, naſciturum & venturum Judæi crediderunt & hodie credunt: Talem nos Deum ante plura ſecula ſuſcitaſſe credamus, eumque eſſe hunc ipſum Jeſum, quem nunc tanquam Deum in ſecula benedictum, divino cultu colimus. Nec obſtat quod citatus hic Anonymus, unam tantùm differentiam, inter noſtram & Judæorum ſententiam, ſtatuiſſe videtur, quòd hi quidem eum adhuc proſpectent, nos autem jam veniſſe eumque Jeſum Nazarenum eſſe contendamus. Nam hac differentia ſuo complexu, non ratione qualitatis (ut ſic loquar) naturæ tantùm, in qua venit in mundum Jeſus: ſed ratione qualitatis etiam Regni ejus (quod *ipſe non* ex hoc Mundo eſſe pronunciavit) diſcrimen inter noſtram & illorum ſententiam, atque adeò omnes Veritatis, quibus cæcitati Judæorum præſtamus partes comprehendit. Etenim qui credit Jeſum illum qui jam venit, (venit autem in carne, ut reliqui homines in mundum veniunt) eſſe Chriſtum, & illum Meſſiam promiſſum, cui ſub periculo extirpationis è populo Dei, obediendum eſt, ex Deo natus, & ab omnibus qui Deum amant diligendus eſt 1. *Joh.* v. 1. In quo omnibus non Judæis tantum & infidelibus, ſed falſis quoque Chriſtianis atque imprimis Comenio, qui Jeſum eſſe Chriſtum, ut alibi demonſtravimus, non credit, longo intervallo præſtat & præcellit.

Nam quod antiquos Judæos non hominem, ſed Deum expectaſſe ex Eſaiæ verbis *cap.* xxxv: 4. *&* lxiv. 1. probat: ludit operam; cum in Sacris libris, Venire Deum aut deſcendere ut ſalvet & eripiat ex malis populum ſuum, innumeris in locis de inſigni aliquo Dei in liberando eodem beneficio intelligatur: quod neque ad adventum Meſſiæ aſtringi aut limitari ſemper ſit neceſſe: & ſicubi id ad ejus adventum pertineat: quicquid aliquis per alium facit per ſe feciſſe jure dici poſſit. Quicquid enim per adventum Chriſti beneficiorum in populum Dei collatum eſt: ipſi Deo acceptum ferri, & quaſi proprio ejus adventui tribui par eſt.

Calumnias, quas in nos hoc loco larga manu ſpargit, nos conſtantiſſima negatione, quali mendacia revinci fas eſt, refellimus. Quarum prima eſt quod unà cum Phariſæis Chriſtum Deum dicere blaſphemiam eſſe affirmemus. Nos enim quamvis ab omnibus Judæis etiam Phariſæis, Meſſiam tanquam hominem non Deum expectatum: ac in reipſa quoque hominem non Deum natum (neque enim in Deum cadere poteſt ut humano more naſcatur) credamus: Tamen eundem poſteà ob illam Spiritus Sancti immenſam ſine menſura effuſi vim, in forma Dei exiſtentem & mox ab divinam naturam cum abſoluta omnipotentia collatam, tunc cum filius Dei in potentia ex reſurrectione mortuorum fieret & quaſi renaſceretur; Deum & quidem omnipotentem, & ſuper omnia benedictum in ſecula agnoſcimus, adoramus & invocamus. Et quicunque hanc divinam poteſtatem & cultum ipſi adimat blaſphemum cenſemus. Sed & Comenius in nos blaſphemus & maledicus eſt; qui nos id, quod ex animo credimus & pleno ore confitemur, pro blaſphemia habere fortiter calumniatur. Quod ad cæteras calumnias hoc loco in nos non parcè congeſtas attinet, quid argumentis aut defenſione opus eſt? Credimus Chriſtum vulneratum propter iniquitates noſtras, (pro peccatis enim & propter peccata noſtra mortuus eſt) attritum propter ſcelera noſtra, ut nos livoribus ejus ſanemur. Credimus nos juſtificari fide in Chriſtum, qui animam ſuam poſuit in ſacrificium pro reatu. Exultamus etiam inde quod Jehova ſit juſtitia noſtra, qui nos non modò per remiſſionem peccatorum, quamvis injuſtos & extrema omnia promeritos; pro juſtis recipit: ſed etiam per pœnitentiam regenerat & perpeti auxilio, quamdiu in hac vita ſumus, ut piè & ſanctè & juſtè vivamus ſublevat; ſine cujus ope conatus omnes noſtri irriti eſſent & inanes. Nec poſſimus liquidius accuſatorem noſtrum falſi convincere, quàm ſi cuncta quæ nobis verbis objicit; ipſo facto ac reipſa aliter ſe habere oſtendamus. Phariſæi Jeſum crucifixerunt, quòd ſe Chriſtum & filium Dei eſſe diceret. Nos quoque ideò quod eundem Jeſum, non verò alium aliquem præter crucifixum; Chriſtum ac filium Dei eſſe credamus, Comenius crucifigi poſtulat. Qua in re non degenerem ſe Phariſæorum progeniem oſtendit.

XXI.

Ad pag. 195. §. 177. & ſeqq.

Inſiſtit obſtinatè congerendis in nos calumniis. „ Phariſæis (inquit) & vobis ceremoniæ legis nihil „ ſignificabant. Umbra erant ſine corpore. Luſiſſe „ ibi Deus ut luderet. *Reſp.* Quid Phariſæi de „ ceremoniis legis ſenſerint; noſtrâ nihil refert, nec etiam anxie quærimus quid ſub iis myſterii lateat, quæ jam Chriſti lege ſublatæ ſunt: quamvis nihil eorum aſpernemur, quæ aptè doctrinæ Chriſti, quæ in illarum locum ſucceſſit, applicari poſſunt. Sub ceremoniis tamen illis myſteria latuiſſe non negamus. Sed non illico, hæc aut talia; qualia Comenio in mentem veniunt.

Eſſe aliquos in Sacra Scriptura locos perceptu & explicatu difficiles non negamus. Sed iſtorum ipſorum nullus eſt in cujus intellectu error aut ignorantia perniciosa aut etiam periculoſa ſiet. Nam omnia ad ſalutem, & viam ſalutis pietatem neceſſaria, ita eſſe comparata Deus voluit; ut facta quidem ardua ſed intellectu & explicatu, plana ac pervia ſint. Omnia, inquit, vos per vos ipſos intelligitis; aut

certè nonniſi Ariſtotele in conſilium adhibito. Reſp. Sicubi Spiritus Sanctus obſcurius loquitur; alibi idem clarius ſeſe explicat. Scripturas igitur per ſcripturas ſcrutamur, non Ariſtotele, ſed ſano & ſobrio judicio adhibito, nunquam omiſſis ad Deum precibus atque ſuſpiriis, ut nos illuminet. Quid autem deliquimus, quod non cæco & factioſo impetu ſequamur antecedentium gregem, qui olim ſimplicem & perceptu facilem Apoſtolorum doctrinam: Plotino, Chalcidio, Jamblicho & ſi qui alii fuerunt ex ultima Platonicorum fæce, in conſilium adhibitis, in ſalebroſam & perplexam Theologiam transformarunt? Hoc loco alloquitur nos omnes Comenius *Turba infidelium attende*, tanquam adhuc ludi magiſtri perſonam inter impuberes & ſuæ juriſdictionis diſcipulos ageret. At nos unum Comenium inſontium perſecutorem alloquamur. Nos non eſſe infideles eo ipſo demonſtramus, quia Jeſum optima fide credimus eſſe Chriſtum. Quam fidem cum tu rejicias & nos infidelitatis inſimules, propter illam quærimus cur non credas illum Jeſum qui in carne venit eſſe Chriſtum? cur te Chriſto fidelem cenſes cum erga illum Jeſum, qui in carne venit, ſis infidelis. An fidelis erga Chriſtum eſſe poteſt, qui erga Jeſum infidelis eſt? Parcius igitur iſta nobis in poſterum objicienda memento, cum eo ipſo quod nobis infidelitatem objicias temetipſum imprudens manifeſtæ infidelitatis convincis. Non Ariſtotelem inquit nobis in rebus fidei magiſtrum dedit Deus. Sed neque Platonem. Chriſtum unum audire juſſi ſumus. Non igitur Juſtinum philoſophum, aut Origenem; aut Alexandrum & Athanaſium; nec illos, quibus Comenius ſeſe adverſus nos inflat, quarti aut quinti Eccleſiæ ſeculi Phoſphoros. Quod per vim trahamus & torqueamus verba Dei, ut phantaſiis noſtris ſerviant, objicitur nobis at non probatur. Arrogantiam & ſpiritum carnis nobis objicit Comenius: cum ſcriptis ejus nihil ſit arrogantius, & magiſtralius. qui ſe omnigenæ ſapientiæ promum condum, & panſophum profiteatur; nihil carnalius, qui in maledicendo ad obſcæna uſque turpiloquia demittere ſeſe non dubitet. Revocat nos à nobis ad Deum. Levamus hominem iſto labore. Ultro id facimus, qui veritatis divinæ cauſa perſecutionem patientes, & in eo ſolo ſpem collocantes, noſmetipſos ac noſtra omnia unà cum patria deſeruimus. Revocat à philoſophia ad Theologiam. Nos verò in divinis adeo à philoſophia abhorremus; ut ne Theologiam quidem philoſophicis doctrinis ſimplicem Apoſtolorum prædicationem corrumpentem, ferre poſſimus. Revocat à ratione, ad fidem. Neſcit quid loquatur. Deinde ſibi non conſtat. An verò ad fidem accedenti ratio deſerenda eſt? Quid erit fides, ſi rationem tollas; an brutis eam pecudibus aſſignabis? Fides & ſcientia non ita heterogenea ſunt, ut unà ſecum conſiſtere nequeant. Credentem enim Deo, voluntatem ejus ſcire neceſſe eſt.

Si verbum Dei datum eſt poſt rationem; utrumque Dei donum eſt. Utrumque igitur grato animo amplectendum. Nunquid inter ſe mutuo committi aut collidi poſſunt Dei munera?

Multa ſunt quorum modum ratio ſibi relicta aſſequi non poteſt. Sed nullum eſt fidei objectum tàm ſublime, quò fide Duce, ratio aſcendere nequeat. Denique quid pluribus opus eſt? Inter normas judicandi de rebus divinis Comenius jam rationem admiſit; nec ipſi integrum eſt reſilire à pronunciata ſemel ſententia. Si de eo lis eſt utra normarum præſtantior ſit. Fidesne aut verbum Dei, an ratio? Nos fidei ac verbo Dei hanc palmam libenter deferimus, utpote cui lumen rationis noſtræ ultró aſſurgat, quia cum ipſa decipi ſe poſſe ſciat; illorum luce certiori & infallibili illuſtrari cupit & optat. Quid igitur opus eſt, toties nobis id inculcare, niſi ut tacita calumnia & ſuſpicio in animis hominum hæreat nos ejuſmodi inculcatione indigere? Quid verò arrogantiæ habet querimonia noſtra, quod Lectione librorum noſtrorum cunctis vulgo interdicatur? Non noſtra iſta eſt jactantia; ſed eorum qui interdicunt de cauſæ ſuæ imbecillitate confeſſio. Quorum patrocinio Comenius eundem metum de infirmitate ejus teſtatur. Nec excuſat hominem quod venena quoque & latrones timeantur. Nullus metus, nulla formido eſſe poteſt ab imbecilliori. Validius ſit oportet viribus noſtris, quod timemus. Meruimus quidem ac meritò, mala quoque & verè noxia: ſed ſæpius etiam quæ nonniſi talia nobis videntur. Itaque bonitatis quidem aut pravitatis incertum ac ſuſpectum argumentum eſt metus; at virium atque potentiæ certum & irrefragabile. Nam infirmiora tametſi mala ſint, tutó & impune ſpernuntur. Cæterum in diſquiſitione Veritatis homines levidenſibus armis inſtructos, ubi adverſus cataphractam documentorum phalangem in acie conſiſtere, non ſine cauſa Panicus terror occupat. Præſertim eos qui rationis, etiam verbo Dei illuminatæ judicium & dictamen; ac proinde rationum & argumentorum conflictum defugientes, non modo trepidationem: ſed deſperationem cauſæ ſuæ non obſcure fatentur. Agnoſcat igitur Comenius quàm ſtolidè excuſentur, qui veritatis patrocinium & cauſam profeſſi, diſputationes aut libros adverſariorum ſedulo vitant aut vitare præcipiunt, cum veritate nihil ſit potentius; magiſque intrepidum: errore & falſitate nihil fragilius; ideoque nihil pavidius.

Sacrificium Chriſti quo peccata Mundi, ſed non abſque pœnitentia & regeneratione peccantium, deleantur agnoſcimus & credimus.

XXII.

Ad pag. 199. ſ. 182.

Nec verborum ſatis nec methodi ad inſectandos nos Comenius invenire ſe queritur. Id garrulis accuſatoribus uſuvenit; quibus quantamcunque verborum copiam profundant, non ſufficit: & nullo judicio aut delectu, nullo ordine aut methodo: quicquid in buccam venit effutiunt; & iterum atque iterum tanquam novum crimen intendant, quod jam ante ſæpius objectarunt. Comparavit nos toties Phariſæis, hic rurſus eandem crambem recoquit; niſi quod nos ſtupidiores illis aut magis perverſos criminetur. Quamobrem verò? Quia verba Chriſti non eo ſenſu quo Phariſæi intellexerunt; intelligimus. Nos verò à Phariſæis cum Comenio conſentientibus diſſentire, neque pudet, neque pænitet. Relinquimus non inviti hanc Comenio gloriationem, quod in verborum à Spiritu Sancto profectorum intellectu cum Phariſæorum ſapientia conſentiat.

Ratio verò quam affert, cur Phariſæi rectè ſenſerint; quia à Chriſto & Joanne contraria ilico proteſtatione aut explicatione emendati non ſunt, vana & nullius eſt ponderis, cum in objectâ Chriſto prætenſa cum Deo patre æqualitate, manifeſta eorum calumnia fuerit, quia Chriſtus ab iſta æqualitatis cum Deo prætenſione adeo alienus fuerit; ut ne Deum quidem (quamvis id optimo jure potuerit) ſed filium Dei duntaxat ſeſe vocaverit. Ad ejus generis autem notorias calumnias, non ſemper Chriſtum reſpondere dignatum exempla extant innumera. Quin & citra omnem calumniam Chriſtus interdum verba ſua non rectè accipi videns ab hominibus improbis, & ad lucem ſuam oculos claudentibus eos in ſuo errore atque culpa relinqui ſæpius paſſus eſt. Vide *Matth.* XIII. 12. 13. *Mar.* IV. *Luc.* VIII. &c. Nec refert quod aliquando Chriſtus

homines in aliquo errore relinqui noluerit; quia in hominibus, quibus Evangelium prædicabat, delectus ſapientiſſimo ejus arbitrio liberat.

Vitio a nobis verti cuiquam, quod Chriſti aut Apoſtolorum ſermonibus credulus ſit; non calumnioſum modo crimen ſed ineptum, nec reſponſo dignum eſt. Eccleſiarum Chriſtianarum maximæ parti credulitatis culpam objici poſſe Spiritus Sanctus arguit, dum prædixit 2 *Theſſ.* 11. venturam in Eccleſia apoſtaſiam, in qua hominibus ob veritatis neglectum, miſſurus eſſet Deus efficaciam erroris, ut credant mendacio, quod fit, quando Chriſtiani in diſquiſitione veri credunt multitudini, potentiæ, ſecundis ſucceſſibus & factionis ſuæ Ducum exiſtimationi, falſis miraculis, antiquitati, ſucceſſioni & ſimilibus malæ plerumque cauſæ illecebris. Quæ documenta quam falſa & inania ſint aperte Deus orbi Chriſtiano oſtendit, excitari Mahometem paſſus, per quem ſimul & peccata Eccleſiæ puniret, & oculos cunctis aperiret; quàm mendax ſit illud argumentorum genus, quibus vulgo potentiores Eccleſiæ ſuos errores fulciunt, cum eadem omnia Mahometani jactare poſſint; & tamen evidenter ac pernicioſè errent.

Quàm vero ridiculum ſe Comenius exhibet in ſuæ credulitatis patrocinio! Quiſquis Orbis Chriſtiani credulitatem damnat, vitioſam intelligit, nec aliter fere vox hæc uſurpata eſt, niſi ut credulis vitiò verteretur. At verbis Dei credulitatem nemo ante Comenium tribuit. Fides iſta eſt non credulitas, quæ vox planis & impoſtoribus, & venientibus ſub pelle ovium lupis potiùs competit; quos Chriſtus & Apoſtoli quoties cavendos dixerunt; toties nos Deus per verba ejuſmodi, à credulitate ipſis præſtanda dehortatus eſt. Chriſtus neminem reprehendit qui ipſi nimium crederet, quia ipſi nimium credi non poterat: nec fides verbo ejus habita credulitas dici ullo modo poterat. Sed quoties incredulitatem infidelium inſectatus eſt, toties eorundem credulitatem, cæcis errorum ſuorum magiſtris obnoxiam, damnavit. Spiritus Sanctus quando arguit mundum de peccato, quod non credat in Chriſtum, eadem opera mundum arguit de credulitate erga ſuæ infidelitatis magiſtros. Non fuit igitur mutandus quæſtionis ſtatus. Neque enim inter nos lis eſt de credulitate verbis Dei aut Chriſti & Apoſtolorum adhibita: (qui modus loquendi Contradictio eſt in adjecto) ſed de credulitate errorum magiſtris. Quos inter peſtilentiſſimi ſunt, qui Comenio auctore homines pios, & qui ad ſanctitatis Chriſtianæ perfectionem (prout vires humanæ extendi poſſunt) aliis Duces ſunt; homines propria juſtitia turgentes & *ſanctitATURientes* vocare non erubeſcunt; ut vel ex eo homines peccaturientes, plane agnoſcas.

XXIII.

Ad pag. 201. *§.* 187:

Dilemma Comenii, quo famoſum ſuum adverſus nos libellum claudere voluit; eſt Taurus-excornis. Aut non invocatis Chriſtum, ait, aut invocatis. Primum cornu etiam ante factum in nos impetum fractum eſt. Sciebat enim Comenius nos Chriſtum invocare. Alterum in ipſo impetu frangitur. Si invocatis inquit, quem Deum eſſe non creditis, idololatræ eſtis. Quaſi & idololatræ eum quem colunt aut invocant Deum eſſe non credant. Quid? an Babylonii Belum ſuum Deum eſſe non credidere.

Nos verò Chriſtum ideo invocamus, quia Deum eſſe credimus, in eo ab idololatris immenſo ſpatio diſtantes, quod illi falſos Deos; nos vero in colendo Chriſto verum, & divina naturâ & omnipotentiâ, à patre donatum colamus & invocemus: Præcipuè cum cultus noſter erga Chriſtum, Dei patris unicum filium, in cultum erga ipſum Deum patrem tendat, deſinat & in eo terminetur. Nec enim ſola poteſtate, ſed naturâ quoque divinæ poteſtati congruâ & divinâ, Chriſtus Deus eſt. Nemini Deus pater per hoc ſuum honorem conceſſit, quod filium unigenitum, Deum & Regem æternum unxit oleo exaltationis ſuprà omnes conſortes ejus. Imo verò gloriam ſuam altius extulit, cum ſedere à dextris ſuis eum juſſit, cui omnia præter ſeipſum ſubjecit; quo ipſo eminentia & gloria Dei patris, nemini alii præter ipſum compertens, & quam ſe daturum nemini juravit, clariſſimè eluceſcit.

Cui enim tantum liceat? & quis tàm ſublimis exaltationis ſpecimen edere potuit? niſi qui in principio terram creavit, & opera manuum ejus ſunt cæli, & qui tàm magnifica veteris Creationis opera abolebit, & quidem per eum ipſum, quem ideo unxit & exaltavit, ut in nova & longe potiori creatione vicarius ejus eſſet atque adminiſter; per quem nunc omnia fiunt, & futura ſunt, quæ ad eam pertinent. Ut non immeritò Auctor epiſtolæ ad Hebræos tanti facinoris Dei patris mentione facta, in illam apoſtrophen erumpat; quæ oſtendit à Deo patre & ex Deo patre omnia eſſe, & in Dei patris gloria omnia terminari. Cujus potentiæ & majeſtatis glorioſum, & in omne ævum memorabile ſpecimen, mentibus omnium infigetur atque inhærebit; quando machinam iſtam Mundi, admirabili Sapientia ſuâ fabricatam, & poſtea mortalium ſimul & Immortalium; Spirituum & hominum, perduellium ſuorum ſedem, unâ cum ipſis eruet & excindet; idque per eum ipſum; quem unxit in Regem cæli ac terræ poteſtatem dono ſuo adeptum. Cur igitur non invocemus ejuſmodi Dominum, cui pater omne judicium ita tradidit, ut ipſe per ſe non judicet quenquam; ſed arbitrio ejus vitam æternam ſingulis largiendi poteſtatem abſolutam conceſſerit, qualem ipſe habuit *Joh.* v. 21. idque eo conſilio; ut omnes honorificent & colant filium, ſicut honorificant patrem. *Ibid.* 23.

XXIV.

Ad pag. 204. *§.* 191. *& ſeqq.*

Jam nobis ægrè relictis, contulerat ſe ad Remonſtrantes & Mennonitas; non aliud facturus operæ pretium, quàm ut virum generis nobilitate; vera pietate, reconditaa eruditione inſignem; ac ſeſe longo intervallo præſtantiorem; plebis & Magiſtratuum invidiæ objiceret. Quibus tanquam Claſſicus Magiſter, delectu librorum habito, quoſdam è manibus excutit, alios in eorum locum ſubjicit & commendat. Ridicule; ut omnia. Quia nemine vocante ad conſilium impertiendum ſe ingerit. Sed ex concepta adverſus nos bile, nondum ſatis tot vomitibus purgato ſtomacho; redit ad nos iterum, ut quod reliquum erat iſthic amari loliginis ſucci in nos effundat.

Ait, ſibi blandiri Socinianos, quod faciliorem vulgari, & liberam à nodoſis quæſtionibus Theologiam habeant. Reſp. Sane in eo præ cæteris gloriari poſſunt, qui ſuprà ſimplex illud & facile; ſimplicis & planæ Apoſtolicæ prædicationis Compendium Symbolum Apoſtolicum, ſapere non audent

Negat id accuſator ratione allata, quod fando auditum non ſit, nos vel unum Judæum aut Mahometanum ad fidem Chriſtianam convertiſſe. Quaſi ita ejuſmodi rebus nihil evenire poſſit; quod Comenii notitiam fugiat. Jactet, ut libet, Panſophiam ſuam.

am. Multis iſta rebus quas ſcire ſe putat: incomparabili proportione plura ſunt quæ neſcit. Vel iſta ipſa quam narrat fabella oſtendit quanto facilior iſtis barbaris per oblatam Symboli Apoſtolici, quàm Niceni aut Athanaſiani, confeſſionem aut formulam pandatur aditus ad Chriſtianiſmum. Neque enim hujus Nobilis Sociniani ſententiam Veritius damnare auſus eſt; imò palàm collaudata, oſtendit homini Unius Dei cognitione inſtructo, ſi modo ſit ſanus & ſobrius, longè facilius eſſe perſuadere, Jeſum eſſe Chriſtum & æternum populi Dei Regem; & anilia Mahometis deliria ex animo excutere; quàm eidem (cum inter partes utrinque confeſſum ſit Summum Deum unum ſtatui debere) perſuadere, tamen eum non unum ſed trinum in perſonis eſſe, quarum trium unaquaque ſeparatim Deus Supremus & altiſſimus ſit: & reliqua nodoſis quæſtionibus referta dogmata. Quod verò in hac fabella contumeliam noſtram captavit Comenius, ex eo quod in unius Dei cognitione conveniamus; quàm parum à Muſulmania differamus oſtendere contendens: longe meliori jure nos Comenium à Turcis & Judæis exiguo intervallo diſtare arguemus; quia is una cum illis non credit Jeſum eſſe Chriſtum & æternum populi Dei Regem, cum fidem in eum, non putet fidem eſſe in Chriſtum; aliàs nos pro turba infidelium non haberet.

Ait nos religionem corrumpere per philoſophiam. Reſp. Nos vero omnia philoſophica dogmata à religione eliminari contendimus: relicta nuda & ſimplici & Sacræ Scripturæ congruâ Symboli Apoſtolici confeſſione; cui nihil philoſophicæ vanitatis, ac ſtultitiæ admixtum eſt.

Atque hîc tam crudæ fortaſſe calumniæ nauſeâ irritatus uſque ad diros vomitus ſtomachari adverſos nos non deſinit Comenius, *non ex ſtomacho tantum ſed ex imis inteſtinis in nos bilem evomit.* Nomen habere Chriſti nos fatetur; ſed ſine ſpiritu Chriſti; quaſi in tot iniquis ejus criminationibus & conviciis vel tantillum Spiritus Chriſti appareat. Columnas ſepulchrales nos vocat, & in ipſis Chriſtianiſmi cardinibus fide, ſpe, vitâ, præ omnibus deficientes, operosè ſed ineptè probat. Uno verbo ait, nos vita Phariſæos, ſpe Sadducæos, fide Atheos aut eſſe aut eo viam ſternere. Piget retractare tot impura per miſerum os redeuntia βδελύγματα, vel eo ipſo ſpernenda quia nos non attingunt. Tantum miſeret hominis morbo laborantis inſanabili. Nam an tales ſimus, quales depingimur: Chriſtus olim, ſed & nunc ſobrius Lector judicabit. Hæreticos nos ait eſſe propriiſſimè dictos. Neſcivit igitur quid diceret, cum nos paulò ante Turbam infidelium vocavit. Sed præ cunctis tamen qui unquam fuerunt Immaniores. Bona verba. Quid ita? Quia cæteri inquit, unum aut alterum fidei articulum hi omnes labefactant. Atqui nos omnes Apoſtolicos articulos, in Symbolo fidei coram comprehenſos, amplectimur, urgemus, defendimus. Plus tamen nos eſſe quàm hæreticos ait, hoc eſt ipſiſſimum & ultimum Antichriſtum, negantem Chriſtum in carne veniſſe, hoc eſt ut ipſe explicat, conſtituentem Chriſtum carneum tantum, tunc ortum cum natus eſt, æquà ut nos. An verò is qui Chriſtum cum ex virgine Maria naſceretur, carneum fuiſſe credit, Chriſtum in orbem in carne veniſſe negat? Oblitum ſui hominem eſſe neceſſe eſt, qui rem aliquam aſſerendo & probando, ſtatim ſe aperti mendacii convincit. Quæ verò in eo Chriſti contumelia eſt, quod in natura humili & fragili, æquè ut nos natus eſt? Hoccine Antichriſti veſtigium eſt?

At vide ne aliquanto certius ac potius illud, ſi quis neget eum hominem, hoc eſt, perſonam humanam natam eſſe: ſed præcipue ſi eos, qui credunt Jeſum illum hominem natum, eſſe Chriſtum, tanquam vera Chriſti fide carentes eo nomine peſſimè oderit, & perſequatur.

Numerat deinde quatuor Antichriſtorum genera; ſatis ineptè, ut omnia, ignarus ſeſe inter eos non poſtremo loco conſtitutum; ut ſæpius oſtendimus & hic patet, cum Chriſtum in carne veniſſe; & hominem aut perſonam humanam unquam fuiſſe inficietur: Præterea cum fratres ſuos inſontes, imo mortalium optimos, tyrannicis artibus opprimere contendat; atque ut tanquam publici odii victimæ per injuriam & calumnias ſævo ſupplicio immolentur, nihil non moliatur ac tentet.

XXV.

Ad pag. 206. §. 195.

Poſtquam nos omni contumeliarum, maledictorum, calumniarum genere flagellaſſet, & conſpuiſſet, deerat adhuc ut nos latronum in morem crucifigeret. Fecit igitur id & nos ad ſiniſtrum, Felgenhaverum ad dextrum Chriſti latus collocatos, ultimo ac ſervili ſupplicio afficit. Credo riſum captaſſe legentium; hominem ipſum ridiculum, & imprudentem, qui non animadverterit ab iiſdem lictoribus paſſum Chriſtum, à quibus latrones crucifixi ſunt. Facilè igitur patimur nos quoque cum Chriſto crucifigi, dum carnifex noſter Comenius inter lictores, qui Chriſtum crucifixere, ſuomet ſuffragio numeretur.

Credebamus nos inflicto nobis ſupplicio defunctos, nec habere quod à carnificibus poſt fata metuamus. Sed nimium verum eſſe experimur quod canit poëta:

Corpora magnanimo ſatis eſt proſtraſſe Leoni,
Pugna ſuum finem cum jacet hoſtis habet.
At lupus & Turpes inſtant morientibus Urſi.

Ne Comenius quidem ceſſat nos obſtinato odio ad imos uſque manes perſequi, & à nobis quaſi jam in crucem ſublatis & extinctis, converſo quoque ad alios ſermone, in noſtra tamen memoria & exiſtimatione tincta & imbuta atrocis odii veneno ſpicula ſua defigere tentat. At nos relinquamus tandem hominem furore percitum & umbras gladio fodientem, Lectoribus garrulitate ſua ſine fine moleſtum, & rabiem ſtomachantis riſu, conjecta verò in inſontes & ab ambone clypei innocentiæ noſtræ, ultrò in jaculantem reſilientia ro tilia, contemptu & ſilentio ulciſcamur.

F I N I S.

RESPONSIO

AD SCRIPTUM

Illuſtris ac Magnifici Domini,

GEORGII NEMIRICII,

Succamerarii Kiovienſis,

Quo;

Cum ipſe ad SACRA GRÆCANICÆ ECCLESIÆ tranſiiſſet, Cunctos in Regno Poloniæ, & Magno Ducatu Lithuaniæ, a Religione Romana diſſidentes, hortatur; Ut ſe in gremium ECCLESIÆ ORIENTALIS recipiant.

E Polonica linguâ in Latinam Converſa.

PARS PRIMA.

De Eccleſiæ Auctoritate.

CAP. I. *Examen Præfationis.*
CAP. II. *Ex quatuor ab Auctore propoſitis invenienda vera* Eccleſiæ *modis, ſecundus plane rejicitur ac refellitur.*
CAP. III. *Ex propoſitis ab Auctore invenienda vera Eccleſia modis, Primus, Tertius, Quartus approbantur & confirmantur.*
CAP. IV. *Adverſus libertatem & neceſſitatem utendi privato, in publica Eccleſia doctrinâ examinanda, judicio, prima & ſecunda Objectio refellitur & diſſolvitur.*
CAP. V. *Adverſus eandem privati judicii libertatem, Objectio Tertia, Quarta, & Quinta refellitur.*
CAP. VI. *Reſponſio ad refutationem trium cauſarum, quæ nos adigunt ad uſum privati judicii, in publica Eccleſia doctrina examinanda.*
CAP. VII. *Ad novarum Objectionum refutationem Reſponſio.*
CAP. VIII. *Voces Eccleſia, & Catholica Eccleſia expenduntur & diſtinguuntur.*
CAP. IX. *Errores non pauci Auctoris examinantur, Primus, Secundus, Tertius, Quartus & Quintus.*
CAP. X. *Sextus, Septimus, Octavus error. Ubi quæritur de Inviſibili Eccleſia.*
CAP. XI. *Errores examinantur, Nonus, Decimus, Undecimus, Duodecimus, Decimus tertius, Decimus quartus, Decimus quintus, Decimus Sextus*
CAP. XII. *Error Auctoris Decimus Septimus, Decimus Octavus, Decimus Nonus, Vigeſimus, Vigeſimus primus.*
CAP. XIII. *Vigeſimus ſecundus, Vigeſimus tertius, Errores refelluntur.*

PARS SECUNDA.

In qua quæritur,

An Diſſidentes ab ECCLESIA ROMANA & GRÆCA Dogmata & Ritus Orientalis ECCLESIÆ illæſa Conſcientia recipere poſſint.

CAP. I. *De Tolerantia.*
CAP. II. *De levioribus Adiaphoris Undecim.*
CAP. III. *De Confeſſione Auriculari Duodecima.*
CAP. IV. *In examine plurium Errorum raptim, & obiter de Euchariſtia Tredecima.*
CAP. V. *De Liturgia aut Miſſa quatuordecima.*
CAP. VI. *De Imaginibus in Sacris locis erigendis.*
CAP. VII. *De Cultu Imaginum & Idololatria.*
CAP. VIII. *De Sacroſancta* TRINITATE.
CAP. IX. *De Statu Mortuorum.*
CAP. X. *De Invocatione Sanctorum.*
CAP. XI. *Defenditur cauſa ſecedentium à Corruptis Eccleſiis.*
CAP. XII. *Occaſione reſponſionis ad quartam Auctoris objectionem, Diſſeritur de* PROVIDENTIA DEI *in gubernando Reformationis Eccleſiæ negotio.*
CAP. XIII. *De neceſſitate ſeceſſionis à corruptis* ECCLESIIS.
CAP. XIV. *Reſponſio ad Concluſionem* SCRIPTI *Autoris.*
CAP. XV. *De* ORDINIBUS *ac* REGULIS *Monaſticis.*

CAPUT I.

Examen Præfationis.

NEmini dubium eſſe poteſt, quòd ad inveniendam inter tot prætenſas Chriſti Eccleſias veram & genuinam, horum utrumque impedimento mortalibus eſſe ſoleat. Primum quod eam quærere nolint. Deinde quod neſciant. Porro nolunt ideò, quod cæco impetu ſequantur Patrum, Avorum, ac Proavorum ſuorum Auctoritatem; præcipue quoties carnales cauſæ, præſertim verò, blanda aliqua licet incerta narrationum aut revelationum fides (quibus paſſim omnium ſectarum factiones ſcatent) commendat trita majorum veſtigia. Quod quia non modo diſcordibus Chriſtianis, ſed Judæis quoque & Ethnicis, in more poſitum eſt, non caret reprehenſione. Neſciunt autem, eo quod nolunt. In quo, quòd optimus & Salutis mortalium avidiſſimus Deus extra culpam ſit, quæ tota penes homines hæret, rectè judicavit auctor ſcripti, quod nunc refellimus. Nam qui ſerio id efficere velit, & contendat, hujus conatum nulla difficultas cludet aut morabitur; cum ipſi Dei bonitas non modo obtati ſucceſſus Spem, ſed opem quoque & auxilium ultro porrigat. Unde neceſſario inferri poteſt, quantacunque videtur in veritate, aut vera Eccleſia invenienda difficultas, eam non eſſe tantam, ut omnes reliquas quæ in Religionis negotio objiciuntur difficultates ſuperet. Multo enim major occurrit difficultas; in vitâ ad inventam veritatis ſeu veræ Eccleſiæ normam inſtituendâ, quam ipſa veritate inveniendâ. Longè autem omnium maxima in hoc vitæ Sanctæ propoſito, & perfectæ veritatis amplexu, ad finem uſque vitæ perſeverandi conſtantia. Et tamen hæc quoque viribus, quas Chriſtus corroborat, non eſt inſuperabilis. Sed quid quid ſit in ipſa Eccleſia inveniendâ difficultatis, apprimè laudabilis hic eſt Auctoris conatus in inveniendis modis ejus ſuperandæ. Quandoquidem autem hæc deliberatio publica eſt; & ad omnes, quibus æterna ſalus cordi eſt, pertinens: nemo in ſequiorem partem accipere poterit, quod nos quoque ad propoſitas communis boni aſſequendi rationes, Sententiam noſtram modeſte ac reverenter adjungamus. Quod antequam aggrediamur, paucis attingenda ſunt, quæ Auctor in Præfatione ſua aſſerit. Primum igitur expendendum eſt, an verum ſit, inter propoſitas ab aliquo Eccleſias, unam ſolam eſſe veram. Quemadmodum enim falſum videtur inter diverſas doctrinas atque ſententias propoſitas, unam neceſſario veram eſſe, ita non ſemper verum eſt, inter diverſas Chriſti nomen jactantes Eccleſias unam neceſſario eſſe genuinam. Accidit interdum omnes errare, nec eſſe id quod ſe eſſe gloriantur. Quamvis enim ſcopus ad attingendum jaculantibus præfixus unus omnino ſit: aberrationes tamen ab eo infinitæ eſſe poſſunt: quæ univerſæ extra verum ſcopum ſunt. Illud quidem ſatis liquido apparet, Veram Fidei Chriſti Doctrinam tantum eſſe unam, quæ non alia eſt, quam illa ab Apoſtolis olim prædicata, & verbis inſtinctu Spiritus Sancti prolatis, & in Sacra Scriptura expreſſis poſteritati prodita. Cui qui adhæret, & ad normam ejus vitam exigit, eſt verum Corporis Chriſti membrum, & ad veram Chriſti Eccleſiam pertinet. Hominum iſtiuſmodi cœtus eſt vera Chriſti Eccleſia κατ' ἐξοχὴν ſic dicta. Sed illud incertum, imo pro noxio potius errore habendum eſt, quem Satanas per Antichriſtum ſuggeſſit: Cœtum aliquem qui Chriſti Doctrinam recepit, ejuſque nomen profitetur, propter aliquos errores, qui forte in ejus Doctrina reperiuntur, & nomen Eccleſiæ Chriſti, & aditum ad æternam Salutem amittere. Nam inter leviores & graviores errores multi gradus dantur, & in ipſis gravioribus erroribus propugnandis, quemadmodum forte plures reperiuntur interdum, qui per malitiam & latam culpam ſuam peccant; Ita non pauci dari poſſunt, qui leviori culpa tenentur. Quæ in re diſpicienda quia in corda hominum inſpiciendum eſt, Judicium ejus rei altiori ſubſellio relinquendum eſt. Documento eſt & quidem infrangibili, quia & iſti Auctores errorum, qui ſuper Aureum Apoſtolorum fundamentum olim jactum in Eccleſia Dei, tot ligneas, tot ſtramineas Dogmatum ſubſtructiones erecturi erant & erexerunt, ſervari poſſint. 1. *Corin.* III. 15. Quanto magis qui per eos decepti ſunt, ſi pro ſimplicitate & exiguis viribus ſuis non ſecundum carnem, ſed ſecundum Spiritum ambularunt, ac vixerunt. Talium hominum cœtus dici quoque Eccleſia Dei poteſt, quamvis non in tam perfecto, et ſuperiori ſenſu. Ejuſmodi cœtui aut Eccleſiæ qui temere dicere Anathema, aut ſeſe ab ejus communione ſine neceſſitate ſeparare auſit, non Chriſti, ſed hoſtis ejus Antichriſti, Spiritu ducitur. Niſi forte cœtus hominum in multis errantium, non voluntariam pietatem, ſed coactam Conſcientiarum ſervitutem quærat & urgeat, ac mentibus eorum qui veritatem profitentur dominari, & ipſam veritatem violenta perſecutione opprimere contendit, quod jam non ſancti & Dominici, ſed maledicti Antichriſti ſpiritus indicium; nec ſimplex error, ſed grande ſcelus, & læſæ Majeſtatis Divinæ crimen eſſet. Tali caſu ſeparationis & ſchiſmatis ab Eccleſia veritatem perſequente, non hi accuſari, aut eſſe in culpâ poſſent, qui à patefacta ſibi veritate recedere nequeunt, ſed qui ductu Antichriſti Spiritus, alios cum libera eorum Conſcientia tolerare nolunt. Hic igitur hoſtis Chriſti Spiritus, Eccleſiam ejus in tot ſibi adverſas, & quæ ſeſe mutuo condemnant, ſectas diſcerpſit (& quamvis aliæ plus, aliæ minus de ipſo participarint, vix aliquam tamen ejus expertem reperias) hic ſpiritus eos ab invicem muro adamantino diſſepſit, ne quis alteri ad alteram aditus pateret, adeò ut nullus ſit tam liquidus & turpis error, quem altera in gratiam alterius abjicere; nullà ſit tam clara veritas, quam altera ab altera oſtenſam recipere velit, ſed etiam nihil ſit adeò exiguum ex adiaphoris, quod altera propter bonum pacis, alteri concedere ſuſtineat. Hic ſpiritus inter carnales homines ejuſmodi pomum Eridis jaculatus eſt, de quo ſine ratione colliduntur, ſeque invicem mordent & lacerant, nec modo ex eadem Eccleſia ſed eadem Patriâ quoque alii alios exturbent, quos ne unus quidem terrarum Orbis una cum iis quos ſemel damnaverint capere poteſt. Jure & ſapienter igitur in tam gravem mortalium culpam Auctor invehitur, & parum abeſt quin omnes propemodum Sectas ejus vere convincat. Si tamen omnibus, omnino nulla excepta, eam objicit, grandem infert injuriam huic in Polonia Cœtui, quem probe ſcit, neminem ob diverſas in Religione Sententias condemnare, aut à communione ſua arcere. Sed unicæ Doctrinæ Chriſtianæ normæ, Symbolo Apoſtolico, adhærentem de ſuis alieniſque ſententiis,

ſententiis, in manſuetudine Spiritus Chriſti diſceptare, & omnia tolerare velle, dum obſequio Legum Chriſti & morum in Eccleſia Diſciplinæ proſpectum ſit. Hæc ad Præfationem pauca prælocuti, nunc ad propoſitas ab auctore inveniendæ veræ Eccleſiæ modos accedimus.

CAPUT II.

Ex quatuor ab Auctore propoſitis invenienda vera Eccleſia modis, ſecundus plane rejicitur ac refellitur.

Quatuor ab Auctore proponuntur. I. Sacræ Scripturæ teſtimonium. II. Eccleſiæ judicium. III. Sanctimonia vitæ. IV. Spiritus Chriſti veſtigia. Primum igitur, Tertium & Quartum ex propoſitis non gravatim admittimus. Quis enim alius eſt lapis Lydius qui nobis oſtendat an aurum Doctrinæ Cæleſtis, quod ſibi omnes Sectæ & Eccleſiæ vendicant, aliquid ſcoriæ admixtum habeat, nec ne, niſi Sacra Scriptura unanimi omnium conſenſu pro norma, quæ nos fallere nequeat, recepta? Quodnam certius criterium ad diſcernendos veros à falſis Prophetis, quàm fructus ex quibus Arbores iſtas æſtimari Chriſtus voluit? *Mat.* VII. 16. Præterea fons bonorum fructuum Spiritus Sanctus, Spiritus Chriſti quem qui non habet, non eſt ejus. *Rom.* VIII. 9. At ſecundo ex propoſitis modo, hoc eſt, judicio & auctoritati Eccleſiæ, quis locus inter reliquos eſſe poterit, quoniam & Rationi, & Sacræ Scripturæ, & omni æquitati, denique ipſi Auctoris menti ac ſententiæ adverſatur. I. Repugnat Rationi. Quia nihil magis præpoſterum & ineptum fingi poteſt, quam velle ejuſmodi ſignis & indiciis odorari & inveſtigare, ubinam ſit vera Eccleſia, quæ ſigna & indicia nobis patere nequeunt, priuſquam illam ipſam Eccleſiam quam quærimus, jam inventam habeamus. Certe prius iſta vera Eccleſia invenienda eſt, antequam ejus auctoritas à nobis probetur. Proinde per ejus auctoritatem, veritatem & auctoritatem ejuſdem indagare non poſſumus. Quod ſi quis excipere velit, aliam eſſe Eccleſiam cujus auctoritate ad indagandam præſentis ævi Eccleſiam utendum eſt, hoc eſt, veterem & quam Primitivam vocant, exceptio hæc nullius momenti deprehenditur. Nam ubi ad oſtendendam auctoritatem iſtam ventum fuerit, non alia nobis autoritas exhibetur quàm ejus Eccleſiæ, quam una cum hodierna propter ejus errores damnamus, & cui longe antiquioris, hoc eſt, Apoſtolicæ Eccleſiæ autoritatem in ſcriptis & rebus geſtis Apoſtolorum expreſſam jure opponimus. 2. Repugnat Sacræ Scripturæ, quæ nos humanæ ejuſmodi autoritati incumbere plane vetat, prohibendo ne ullum alium Patrem præter cæleſtem, nullum alium Magiſtrum præter ipſum Chriſtum agnoſcamus. Tradidit autem Dominus Doctrinam hanc opponendo ſtatum Populi Solio ſuo ſubditi, Statui Populi Cathedræ Moſis ſubjecti *Matth.* XXIII. 19. Quod infra uberius attingemus. 3. Repugnat hic modus omni æquitati. Idcirco enim nunc inter diverſas Sectas vera & genuina Eccleſia nobis quærenda eſt, quia diverſis Sectis & Eccleſiis cum Eccleſiis potentioribus, quæ ſibi ſuper alias autoritatem uſurpant, acerrima lis de eo intercedit, quod imbecilliores potentioribus, non modo graviſſimos errores, ſed Capitalia Spiritus Antichriſti crimina objiciant, hoc eſt, terrenum & carnalem in cæleſti ac Spirituali Regno Domini, dominatum, oppreſſionem Conſcientiarum, & perſecutionem aliorum. Purgare igitur accuſatæ Eccleſiæ objectas ſibi culpas & crimina ſuomet proprio teſtimonio, aut uſurpata à ſe majoribuſque ſuis poteſtate & autoritate nullo modo queunt, quæ auctoritas apud eos qui ea rejiciunt, nullius eſt ponderis. Nec profecto quicquam iniquius fingi poteſt, quam ſi quis conteſtatam inter partes litem alterutrius partis ſententia, judicio & auctoritate decidere velit. In ejuſmodi controverſia jus aliquod dari neceſſe eſt cui partes ſubjaceant, quis vero id à litigantibus exigere poſſit ut cauſam ſuam adverſæ partis judicio ac deciſioni ſubmittant? Bene habet quod nobis quoque ejuſmodi jus omnibus commune ac receptum non deſit, cujus potius quam adverſarium partium normâ in dirimendis litibus uti poſſimus. 4. Denique repugnat hoc medium rectæ & prudenti ipſius Auctoris Sententiæ, qui ubi de Auctoritate Sacræ Scripturæ loquitur, fatetur omnes Apoſtolis poſteriores Doctores (ergo & celebrium Conciliorum Patres) diſcipulos eorum fuiſſe, atque ultro in libris ſuis teſtatos, ſua ſcripta verbo Dei dijudicanda eſſe. Mox ibidem de Traditionibus ait: Ea quæ Apoſtoli oretenus tradidere non eſſe rejicienda, niſi quid verbo Dei ſcripto adverſum contineant. Tunc merito dubitari poſſe, num hæc ſint Apoſtolica, an ſuppoſititia, Ergo & Traditiones ad normam Sacræ Scripturæ exigendæ ſunt. Egregias vero normas quæ aliis normis indigent; An non ſatius eſt nos hac unica & ab omnibus recepta cæterarum normarum normâ, hoc eſt, Sacris Literis contentos eſſe? Multo plus eſt quod ibidem Auctor ſub finem addit his verbis uſus. „In Epiſtola ad Galatas quid ſcriptum ſit Vide *Galat.* c. 6. 7. Cum igitur Apoſtoli ne ſibi quidem credi jubeant ſi præter id quod ſemel prædicaverunt, aliquid aliud prædicare audeant, multo minus falſis Apoſtolis quiſquam credere poteſt, Cum & Angelis Cælitus delapſis aliena ab Apoſtolica Doctrinâ docentibus, credere prohibeamur; multo minus hominibus Eccleſia Dei credere poteſt, non ignara ipſum Satanam in Angelum lucis transformari. Jam cauta ſemper fuit Eccleſia per Spiritus Sancti præſentiam. Ac nemo præſenti ævo cautior aut accuratior eſſe poteſt in negotio æternæ Salutis, quam fuerunt illi Viri Divini." Huc uſque verba Auctoris. Reſpon: Proinde ne nos quoque illis cautiores eſſe volumus, puta Paulo & cooperariis ejus. Sed nec audacioribus ac ſecurioribus nobis eſſe licet. Nam ſi illi veriti ſunt, ne Satan amictus ſpecie Angelica loco doctrinæ lucis, ſubjiceret aliqua tenebrarum dogmata; longe magis nobis metuendum eſt & cavendum; & Angelis & ipſis Apoſtolis fidem derogando, ſi quid repugnans Doctrinæ ſemel in Sacris Literis expreſſæ tradant. Non puto autem Conciliorum œcumenicorum Patres & Aſſeſſores majorem ſupra Angelos & Apoſtolos auctoritatem ſibi jure uſurpare poſſe. Quapropter & ex mente ipſius Auctoris in dignoſcenda veritate Dogmatum Eccleſiæ, nulla mortalium (quantacunque illa prædicetur) auctoritas, cum Sacræ Scripturæ autoritate concurrere poteſt, ſed omnes normæ & regulæ auctoritati Sacræ Scripturæ non tantum concedere, ſed ſubeſſe quoque & ſubjacere debent. Non libet hoc loco judicium & conſenſionem Eccleſiarum (quarum auctoritas vulgo prætenditur) pluribus excutere, Oſtendendo quam procul à primitiva Apoſtolica Eccleſia & titulis, quos uſurpant, abierint, & iſta prætenſa eorum concordia quam diſcors fuerit, quantum illis de auctoritate, cujus nomine præter mentem Dei ad ejus Populi dominationem abuſi ſunt, deceſſerit, quam iniquè eripiendo mortalibus Rationem per Dogmata rationi adverſa, delere in ipſis imaginem Dei contendant, quomodo eripiendo iis liberam voluntatem (per ſervitium & oppreſſionem) eos ad brutorum compeditorum, aut ad hominum colluvies reſte implica-

tum habentium, ne vadant quo velint, ſed quo violenter trahuntur, ſtatum & conditionem adigant, quomodo adimendo mortalibus ſenſum in rebus quæ viſui, & tactui ſubjacent, truncos eos & caudices efficiant, quomodo in rebus naturam ſuperantibus, ita docere homines auſi ſint, quæ quia ab Apoſtolis non didicere, ipſi neſciunt, nec ſcite ullo modo poſſunt, cum ipſi fateantur, neque ſuas, neque aliarum hominum mentes ea capere poſſe. Longa eſſet nectenda ſeries, ſi omnes errores & abuſus Eccleſiarum de quibus loquimur recenſeantur, propter quos ſi quæ ipſis fuit auctoritas & exiſtimatio amiſſa eſt. Sufficit nunc efficere ne eorum exiſtimatio cum Sacra Scriptura & ejus autoritate concurrere, aut in judicio conſcientiarum ad ſubſellium tanquam judex admitti poſſit: ſed potius decretis ejus ſubjaceat.

CAPUT III.

Ex propoſitis ab Auctore invenienda vera Eccleſiæ modis, Primus, Tertius & Quartus, approbantur & confirmantur.

Verbum Dei etenim (ut ad primum verum ac principale ex propoſitis redeamus) lucerna eſt pedibus noſtris, verbum Dei, hoc eſt, Sacra Scriptura (nec enim illud alibi, quam in Sacra Scriptura reperies) ſimilis eſt Soli, qui inſitæ nobis rationis ſubobſcuram lucem meridiani ſplendoris lumine illuſtrat, & ſine quo illa nulla autoritate, nulla mortalium factione aut conſpiratione vere illuminari poteſt. Eo fit; ut eam lucem cuncti recipiant & agnoſcant. Cum igitur hoc ſit unicum principium in quo omnes conſentiunt, quodque recipiunt, ac præter illud ad examinandam veritatis doctrinam omnium Eccleſiarum nullum aliud aptius reperiatur: Ideò in tot diſcordium Sectarum Doctrinis, ad eas in unam veritatis orbitam reducendas, atque ad explorandum, quænam earum veritatem teneat; aut ad eam propius accedat, non ſupereſt ulla alia ratio, præter hanc quam nulla earum rejicere vel poteſt vel audet. Quod cum ipſe Auctor eleganter proponat, pluribus non perſequimur. Cæterum veram Dei Eccleſiam non ſola Doctrinæ veritas, ſed vitæ Sanctimonia quoque & Pietas ut ornet neceſſe eſt. Quemadmodum enim ad conſtituendum verum Dei cultorem, non ſatis eſt, ut quis veram Divinæ voluntatis notitiam habeat; ſed requiritur, ut ſecundum eam ſanctè & piè vivat; Ita ad conſtituendam, & per conſequens inveniendam veram Dei Eccleſiam non ſufficit, ut in ea vera Doctrinam vigeat, ſed ut bonos quoque fructus, ex hac bona veritatis arbore producat, requiritur. Jure igitur optimo ad inveniendam veram Eccleſiam, Auctor competens hoc medium tertio loco poſuit, Fidem cum pietate conjunctam, Fidem vivam per bona opera efficacem & vitæ ſanctimoniam. Hi enim ſunt fructus ex quibus Dominus bonas malaſque arbores diſcernere, ac proinde falſos Prophetas eorumque Cœtus & Eccleſias agnoſcere, aut evitare imperat.

Quamvis autem ſub finem Scripti Autor aſſerit omnibus Sectis deeſſe vitæ ſanctimoniam; Et omnes atque adeo ipſam quoque veram Eccleſiam refertas eſſe omnibus vitiis, ac vitæ diſſolutione, tacite innuendo per hoc ſanctimoniæ judicium difficile aut impoſſibile eſſe, veram à falſa Eccleſia dignoſcere, quod in nulla Eccleſiarum deprehendi poteſt. Tamen hæc aſſertio huic alteri medio, quod Auctor tertio loco & merito quidem ac veriſſime proponit, quemadmodum & expreſſis Chriſti verbis plane repugnat. Quemadmodum veram Chriſti doctrinam ſola Sacra Scriptura, in qua eſt Spiritus Veritatis, digne exprimit, Ita Populum Chriſti non niſi pietas & ſancti mores, quos nobis per Spiritum Sanctum ipſe inſerit, clare & quaſi digito oſtendunt. Ne quis tamen ambiguitate decipiatur, non id hoc loco pro indicio Populi Chriſti, & veræ, quæ nobis quærenda eſt, Eccleſiæ, intelligimus, ſi omnes in ea nemine excepto pietate & Charitate, quæ eſt anima fidei, flagrantes reperiantur, quod nec in illo quidem exiguo XII. Apoſtolorum Cœtu, multo minus in primitiva Eccleſia deprehenſum eſt, in qua ipſi Ananiæ, Simones, Demæ, falſi Apoſtoli, falſi fratres, falſi operarii, de quibus Apoſtolus cum lachrimis queritur, non defuere; ſed ſufficit ut vera Chriſti Eccleſia Doctrinam ſecundam pietatem 1. *Tim.* VI. 3. quantum poteſt obſervet & urgeat: præterea ejuſmodi regimine gubernetur, ne cuiquam in ea peccare & ſecundum carnem diſſolute vivere impune liceat. Porro doctrina ſecundum pietatem illa eſt, quæ ad confirmationem fidei promiſſorum Dei, præcipuè vero reſurrectionis collimat & aſpirat, quæ nulla abſurda rationi verè adverſa, & fidem ſubruentia dogmata patitur, multo minus promovet, nullas doctrinas peccatis hominum blandientes admittit, nullas alias pro peccatis victimas & ſatisfactiones vel expiationes hominibus, Sanguine Chriſti ſemel expiatis (*Heb.* X. 14.) præter unicam, veram vitæ emendationem, atque in ea ad extremum ſpiritum perſeverantiam ſperandas proponit. Regimen autem veræ Eccleſiæ in amore Juſtitiæ, & odio iniquitatis ſitum eſt. Amor juſtitiæ ad caritatem & communionem atque tolerantiam in magna longanimitate admittit omnes, qui pro menſurâ cognitionis Chriſti ſibi indulta, Leges ejus ſanctè obſervant, tametſi forte graves errores & periculoſas opiniones foveant, dum modo in fundamentalibus, hoc eſt, ad ſalutem plane neceſſariis (quæ paucillima ſunt; & de quibus nulla fere controverſia excitatur) non errent. Odium Iniquitatis nemini peccantium quis quis ille ſit parcit. A conſuetudine & habitu peccandi non recedentes, ab Eccleſiæ communione arcet, quantamcunque illi veritatis notitiam & pleniorem, quàm cæteri omnes DEI cognitionem habere videantur. Ad hunc Lydium lapidem explorentur omnes Chriſtianorum Sectæ & ſtatim patebit, quænam ex illis propius ad Doctrinam ſecundum pietatem accedat.

Sapienter igitur ab Auctore animadverſum eſt, quod ſicuti olim Cornelio, qui ſecundum exiguam tunc rerum Divinarum cognitionem ſibi donatam Deum bonis operibus demereri ſatagebat, dedit Deus longe clariorem & perfectiorem ſui cognitionem, & mox donum Spiritus Sancti addidit. Sic ii quoque qui tam ſeriam curam adhibent ad conſervandam in Cœtibus ſuis Pietatem, non ferunt à DEO repulſam ejus doni, ſine quo negotium Salutis friget. Doni inquam Spiritus Sancti. Qui cum hodie ordinariis miraculorum ſignis (quoniam Dei voluntate in Eccleſia deſiere) dignoſci nequeat, ideo ex aliis indiciis, præcipue vero ex oppoſito Spiritui Chriſti, Spiritu Antichriſti inveſtigandus eſt. Ex natura enim poſterioris, qui operibus carnis, quæ ſunt manifeſta, delectatur. *Gal.* V. Natura & attributa prioris, qui fructus Spiritus (oculos hominum non adeo ferientes) producit; facile inveſtigari poſſunt, quia contraria juxta ſe poſita magis eluceſcunt. Spiritus Sanctus enim, quem Pater in nomine Filii *Joh.* XIV. 26. hoc eſt, per Filium & poteſtatem ei traditam fidelibus mittit, merito dicitur Spiritus Chriſti, ſive donum hoc ipſum per ſe, ſive fructus ejus ſpectemus. Huic Spiritui quia repugnat Spiritus Antichriſti;

tichriſti ; Ponamus ob oculos omnium tanquam in Speculo cernendam imaginem atque effigiem utriuſque.

1. Spiritus Chriſti,eſt purus,& ſanctus, & à peccati labe homines purificans.	1. Spiritus Antichriſti, impurus, carnalis, & peccatis hominum, per abſolutiones, indulgentiarum theſaurus, & claves ad tam pretioſum depoſitum aperientes fovens & blandiens.
2. Spiritus Chriſti humilis, modeſtus, & ad modeſtiam animos hominum flectens, & miti ac omni violentiæ experte regimine, Populum DEI moderatur.	2. Spiritus Antichriſti arrogans, & ſuperbus, efferens ſeſe non modo ſuper homines, ſed ſuper DEUM ipſum ; & Eccleſiam DEI (quam Chriſtus non coactive, ſed voluntarie & quaſi præcario regimine gubernat) violenta dominatione frænat & opprimit.
3. Spiritus Chriſti mitis, manſuetus, pacificus, in magna longanimitate delicta hominum tolerans.	3. Spiritus Antichriſti ferus, inſolens, indomitus, diſcordiæ appetens, rixæ & zeli amari plenus, ad fulmina Anathematum & maledictionum leviſſimas ob cauſas pronus, & iracundiæ deditus.
4. Spiritus Chriſti ad omnem æquitatem [illegible] & clementiam propendens.	4. Spiritus Antichriſti ſummo & rigido jure (poſito omnis æquitatis reſpectu) omnia metiens.
5. Spiritus Chriſti de ſuo jure ſæpe deſcendens, obſequens [illegible].	5. Spiritus Antichriſti Juris ſui ſupra omnem modum & æquitatem retinens.
6. Spiritus Chriſti in meliorẽ partem (quoad ejus fieri poteſt) cuncta accipiens.	6. Spiritus Antichriſti Calumnioſus.
7. Spiritus Chriſti candidus, ſine fuco, rectus, veram & ſpiritualem pietatem inſpirans.	7. Spiritus Antichriſti, ſub ſpecie Pietatis, plenus mendacii, ſimulationis, amorem peccati corporali & externo & oculos duntaxat perſtringente exercitio occultans.
8. Spiritus Chriſti plenus miſericordiæ, & bonorum fructuum, benignitatis, humanitatis, Caritatis erga omnes.	8. Spiritus Antichriſti immiſericors, immanis, odio flagrans, gravi Tyrannide & ſervitute Conſcientias premens, Crudelis & ſanguinis avidus, ferro etiam perſequens.
9. Spiritus Chriſti Cælitus deſcendens SAPIENTIÆ plenus.	9. Spiritus Antichriſti, Terrenæ, animalis, Dæmoniacæ vafritiei artibus inſtructus & pollens.

Inſpiciant hoc Speculum omnes Eccleſiæ & SECTÆ : & expendant, quæ de alterutro Spiritu plus hauſerit, & cui alia præ aliis magis adhæreat, ut indagare poſſint, quænam ex illis vera, quæ falſa Eccleſia ſit : præterea quæ propius ad veram Chriſti Eccleſiam acceſſerit, quæve longius ab ejus indole receſſerit.

CAPUT IV.

De libertate ac neceſſitate utendi privato judicio in examinanda publica Eccleſiæ doctrinâ, Prima & ſecunda Auctoris Objectio refellitur.

EXpoſita deſcriptione legitimorum veræ Eccleſiæ inveniendæ mediorum, & rejecto iniquo & illegitimo ; Nunc videamus quid Auctor ad commendandum & urgendum rejectum à nobis medium afferat. Id autem conatur duplici ratione. Primum enim libertatem utendi proprio ac privato judicio ad dijudicandam totius Eccleſiæ doctrinam damnat ac rejicit. Deinde autoritatem Univerſalis Eccleſiæ commendat, quodque in rebus capitalibus errare nequeat, quodque in ea vitæ ſanctimonia reperiatur docet ac perſuadere nititur.

Libertatem utendi propriæ & privatæ rationis judicio adverſus judicium Eccleſiæ damnat, fretus his rationibus.

Prima eſt. Quia libertas hæc dirimit ac diſſolvit Fraternam Charitatem. (quaſi vero eandem ſtabiliat ſervitus & oppreſſio) quoties quiſque ſuum ſenſum ſequitur, tam ſequior quam melior ſexus ; parit totidem Sectas & Eccleſias quot ſunt homines. Omnes in ea judices eſſe ambiunt, omnes rectores, nemo ſeſe judicari aut regi patitur. Ita perit omnis ordo & tota Eccleſia eſt in confuſione.

Reſpon: Sumitur hæc ratio ex loco communi Patronorum Curiæ Romanæ. In quo quicquid eſt in odium libertatis & favorem oppreſſionis Conſcientiarum excogitatum, nihil aliud eſt quam fucus & fraus. Primum enim, etiamſi maximus eſſet in privatis hominibus propriæ rationis abuſus, non tamen tot ac tanta incommoda afferre poſſet. Nam ſi quis cerebroſus præpoſteri judicii fœtus excludat, aut potius abortiat ; non multos reperiet approbatores & aſſeclas, eumque extingui neceſſe eſt, tanquam ſcintillam, fomite & alimento ſuo ſubſtracto deſtitutam. Ipſa veritas non ſemper conſenſum & factionem multorum ſuperare poteſt, tantum abeſt ut futilis aliqua moroſi cerebri inventio prævalere queat adverſus ſaniora plurium recta ratione utentium judicia. Proinde liber uſus inſitæ cuique rationis, non eſt adeo metuendus, ut ſervitus & oppreſſio mentium & conſcientiarum.

Secundo. Nulla res eſt tàm bona & expetenda, in qua vel in exceſſu, vel in defectu peccari non poſſit. Idem accidit in uſu propriæ rationis. Nimium tenacem eſſe ſententiæ ſuæ, quod faciunt homines arrogantes, ſuperbi, pertinaces, non minor eſt culpa, quam cæco obſequio pediſſequum eſſe alicui judicii. quod faciunt bruta & trunci atq; caudices, eo excuſabilius quia ratione carent. Nimiam igitur judicii ſui fiduciam & oſtentationem nos quoque damnamus. Tales enim homines plerunque alios mordicus ac violenter in ſuam ſententiam trahunt, quod non minori reprehenſione dignum eſt, quam cæco & alieno ductui nimis obnoxia obedientia. Cæterum ſanæ rationis & accurati judicii vis, dona Dei ſunt, quæ in eum finem Deus hominibus contulit, ut iis uterentur. Uſus igitur eorum, non modo licitus, non modo laudabilis, ſed & neceſſarius eſt, quo nemo prudentium carere poteſt, quod ipſe quoque Auctor in hujus ipſius quæſtionis tractatione diffiteri auſus non eſt.

Tertio. Eſt in promptu divinitùs nobis collatum remedium, quod efficit ut quiſque propria ratione recte uti poſſit, imo teneatur, nempe illuminatio mentium noſtrarum per verbum Dei, in S. Literis revelatum. Cui S. Lit. lumini tantam Deus apud omnes auctoritatẽ conciliavit, ut per tot Annos hucuſq; illibata perſeveraverit. Hujus ductum quà ſi in ratio cujuſq; bona fide & conſtanter ſequitur, errare nequit, multo minus errores ſpargere.

Yyy 2 Nos

Nos autem ſolius rationis dictamen, abſque Sacræ Scripturæ lumine non urgemus.

Quæret quiſpiam. Unde igitur tot Sectæ & errores prodiere? Cum Chriſtianis lumen Sacrarum Literarum non defuerit? In promptu reſponſio eſt. Quod homines pene ſtatim poſt Apoſtolica tempora (quod à Spiritu Sancto non uno Sacræ Scripturæ loco prædictum eſt) à Sancta iſta & infallibili Scripturæ norma recedentes, & erroneam hominum & quidem Ethnicorum Sapientum autoritatem ſecuti, introduxerunt in Eccleſiam ejuſmodi Dogmata, quæ cum ratione & Sacra Scriptura fulcire non poſſent, per fraudem primum, mox per vim & oppreſſionem artibus illegitimis propagarunt, & hominibus mordicus obtruſerunt. Cum igitur ferre non poſſent alii aliorum, tàm conatuum iniquitatem, quàm opinionum abſurditatem, non modo in ſententiis, ſed in erectis diverſis ſectis & Eccleſiis neceſſario diſſidium exortum eſt. Quod autem non omnes ſectæ à perſecutionibus ſegregatæ ſtatim veritatis orbitam tenuêre, eo factum eſt, quod qui in Eccleſia rerum potiti ſunt Pauli Apoſtoli de Apoſtaſia vaticinium. 2. *Theſſ.* II. implentes, nimium longeà vera itineris via deflexerunt. Non mirum eſt igitur eos, qui errorem ſubodorati, regreſſum moliebantur, diverſis ſemitis ad veriorem viam tetendiſſe, nec ſtatim eam aſſecutos eſſe. Præcipue, cum non illico ex tenacis cœni uligine eluctari, multo minus ſordes & maculas ejus eluere poſſent, quibus in eam diuturna Antichriſti ſervitute erant conſpurcati. Hinc illæ lachrymæ. Verum ubi homines ductum Sacræ ſcripturæ, quæ lucerna eſt pedibus noſtris, fideliter ſequi incipient, viam invenient infallibilem ſeſe ex tot errorum labyrinthis extricandi.

Quarto. In hac objectione plurimum fuci oculos hominum eludentis latet in ambiguitate vocis judicii humani, quod in reſponſione ad alteram rationem ſtatim patebit, ad quam jam accedamus.

Alterum adverſus uſum propriæ rationis argumentum ab eadem incude prodit: Quiſquis propoſitum hoc aggreditur ut dijudicet Eccleſiæ univerſalis Fidem ejuſque baſes, & audet id ſibi uſurpare; is in opinione ſua conſtituit ſe judicem Eccleſiæ Dei, & hominum in ea tam vivorum quam mortuorum. Et paulo inferius addit: *An non is homo vendicat ſe pro Numine quodam in Eccleſia Dei efferendo ſe ſuper Eccleſiam? Nonne evadit Antichriſtus?*

Reſpond: Ex hoc argumento liquet, quomodo homines ſemetipſos & alios deceperunt ambiguitate vocis *judicii humani*, quam & in priori argumento latuiſſe diximus. Multum profecto intereſt inter ſalubrem uſum propriæ rationis & judicii (præſertim ſacræ ſcripturæ lumine illuſtrati) in diſcernendis erroribus à veritate circa Fidei Confeſſionem aliquorum in Orbe mortalium, & inter uſurpationem poteſtatis & autoritatis deciſivæ legitimo judici competentis ſupra eoſdem mortales in eorum opinionibus dijudicandis. Illud enim judicium eſt abſque omni uſurpatione poteſtatis: hoc apertam in decidendo poteſtatem & ſupereminentiam continet. Ea propter judicium illud non modo omnibus licitum eſt, ſed eo fine à Deo hominibus ratione ſana præditis vis judicandi inſita eſt, ut ea quoties occaſio fert utantur. At poſterius judicium, hoc eſt, poteſtatem judicandi, non omnibus Deus conceſſit. Nullam poteſtatem aut juriſdictionem privati erga Eccleſiam Dei exercent aut prætendunt, qui ad normam ſacræ ſcripturæ exigunt aut examinant, an hæc aut illa Eccleſia alicubi erret, nec ne. Nam illorum judicium non conſequitur ulla pœna aut oppreſſio damnatorum. Quis illis nobilioribus εὐγενεστέροις (*Act.* XVII. II.) Berræenſibus objicere audeat, quod in opinione ſua ſe conſtituerint judices ipſorum Apoſtolorum ſalutem ipſis prædicantium, aut quod ſe efferrent ſupra numinis ſpiritum per Apoſtolos loquentis, Eo quod quotidie inſpicerent ſacram ſcripturam, & dijudicarent utrum cum ipſis prædicatio Apoſtolorum congrueret. Legimus factum eorum ſpiritui ſancti probatum. Sed qui non modo judicare, ſed etiam regere & imperare præter ac ſæpe contra mentem ſacræ ſcripturæ ſibi permittunt, & in populum Dei coactione, poteſtate, & metu pœnæ, præſertim carnalis graſſantur; Iſti profecto in opinione duntaxat ſua (nec enim permiſſionem Dei ullam allegare poſſunt) conſtituunt ſe Judices & Dictatores in Eccleſia, & iſti aut miniſtri aut ſimii ſunt Antichriſti. Talia judicia ſi paſſim in orbe licerent; exularet omnis ordo. Omnes enim vellent eſſe Judices, nemo judicandus, omnes rectores, nemo regendus. Sed nudum judicium abſque uſurpatione legitimæ poteſtatis, quemadmodum nullum à Deo conſtitutum ordinem turbat aut convellit; ita nullam confuſionem affert.

CAPUT V.

Adverſus eandem privati judicii libertatem, Tertia, Quarta, & Quinta ratio allata refellitur.

TErtium argumentum uſum rationis adverſus Eccleſiam damnans eſt. Væ iſtis, qui ſibi videntur ſapientes, quibus non ſatisfacit primitivarum Eccleſiarum conſenſus, fretis fiduciâ ſuæ ſapientiæ, & exiſtimantibus ſeſe plus ſapere ac ſcire, quam tota Eccleſia Dei, à Chriſto & Apoſtolis conſtituta, hoc eſt, illi Sancti Doctores, Martyres, Monachi, Cæſares & pii Reges, lumina totius Orbis ſapiebant ac ſciebant, quodque eruditio & ingenium eorum totius Eccleſiæ judicio præſtat, nec eos fallere poteſt, quemadmodum decepta ſunt omnia ſecula ab initio doctrinæ apoſtolicæ uſque ad tempora Lutheri, Calvini, Socini, Arminii &c.

Reſpon: Conſenſus primitivarum Eccleſiarum eſt conſenſus Eccleſiarum Apoſtolicarum. Hæ enim vere primitivæ fuerunt, & ſic dici poſſunt. Sed Eccleſiæ, quæ poſt elatum illud & ſimplex ſymbolum Apoſtolicum, obſcura quædam & intellectu difficilia, primo autem repugnantia, ſymbola cudebant, non ſunt primitivæ, ſed primitivis repugnantes. Ideo earum conſenſus nobis non ſatisfacit. 2. Non peccat is fiducia ſuæ ſapientiæ, nec ſibi nimium tribuit, qui confeſſionem & doctrinam ipſorum Apoſtolorum, in libris non ſuſpectis clare expreſſam, adverſus omnes alios homines, cujuſcunque ſint ſtatus, propugnat ac tuetur. Multo minus is, qui non adverſus omnes homines, ſed contra quorundam tantum Patrum peregrina & ſcripturæ ignota Dogmata propugnantium, factioſe coalitam conſpirationem pugnat & ipſi ſeſe opponit. Nulla enim in eo ſuperbia eſt, vel arrogantia, quoties quiſpiam autoritatem ſacræ ſcripturæ longe pluris facit, quam autoritatem hominum & totius mundi. Quin potius omnes, qui in verbo ac Lege Dei meditantur, gaudent illo promiſſo, quod ope Divina Magiſtris ac Doctoribus ſuis ſapientiores evadere debeant. Ille potius eſt magna reprehenſione dignus animi tumor, quando quiſpiam oblitus, quod ſtulta mundi & humilia elegerit Deus ut pudefaciat ſapientes & ſublimes, adverſus expreſſum Dei verbum terrena, & Mundi hujus gloriatur auctoritate, puta Doctorum, Cæſarum, Regum, & celeberrimorum in orbe hominum. Nam ex Martyribus, ſi quis forte alicujus erroris expers non fuit; nemo tamen erroris illius, quem damnamus, gratia paſſus eſt, ſed puriſſimæ veritatis gratia, quæ in communi nobis & omnibus

Chriſtianis

Chriſtianis ſymbolo Apoſtolico conſignata eſt. Porro ſi qui Anachoretarum in illis initiis, ex zelo veræ & à Deo præſcriptæ Pietatis Mundo in Eccleſia dominanti, nuncium remiſerunt; tantum abeſt, ut nobis autoritatem Eccleſiæ ſui temporis confirmaſſe videantur; ut eam potius ipſi palam rejecerint & condemnaverint. Quia cum non poſſent in tam corrupto Cœtu mores hominum ferre, maluerint ſeparatim piè vivendo Deum colere, quam cum ſuperbis & diſſolutis hominibus, qui tum Eccleſiam Dei regebant, converſari & colluctari. Quod ſi qui ex illis, præcipue poſterioris ævi, vitiis alioqui & erroribus hominum in Eccleſia tunc vigentibus, patrocinantes; propter vanam duntaxat gloriam, & ut pro luminibus Mundi haberentur poſt Legem Chriſti, novas leges, & vivendi regulas, aut commenti, aut ingreſſi ſunt; tantum abeſt ut erroneis Opinionibus apud nos fidem facere poſſint, ut maxima reprehenſione dignos judicemus, quos in conſpectu Dei atque hominum, cum legem Chriſti omnium perfectiſſimam præſto habuerint, non puduit novas & quaſi perfectiores leges, & vitæ normas comminiſci. 3. Non noſtro nos judicio ſimpliciter, quam Judicio Eccleſiæ plus credimus & tribuimus, quando errores Eccleſiæ arguimus, ſed ſcripturæ ſacræ apertiſſimis & clariſſimis teſtimoniis, judicium noſtrum illuminantibus, plus tribuimus & credimus, quam judicio Eccleſiæ, ſacræ ſcripturæ repugnanti. 4. Conſpiratio uſurpatorum veritæ in Eccleſia Dei poteſtatis, non ſpiritualis ſed carnalis, mundano brachio minacis & ſævientis, nullo modo vocari meretur tota, aut Catholica Eccleſia Dei. Non aſſenſi ſunt dogmatibus horum uſurpatorum primum illi, qui carnali & violenta eorum potentia ſunt oppreſſi, Non aſſenſi ſunt alii (qui plures etiam fuerunt) qui metuebant ne eadem potentia, eodem exemplo opprimerentur, ideo cauto magis quam forti conſilio ſe inclinare ad ruiturum parietem detrectabant. Non à Lutheri, Calvini aut Socini temporibus primum cœperunt adverſus oppreſſionem Eccleſiæ Dei, proteſtationes. Longa ſeries eſt, & quam plures libri vix capiant ab omni propemodum ævo teſtium, qui adverſus tam iniquam poteſtatem producuntur. Multo autem plures inventum iri, ſi cæterorum nomina partim in ſuppreſſis, partim in corruptis opera falſariorum libris erui ex ruderibus oblivionis mortalium poſſent. Non deeſt nobis infragibile documentum in oppreſſa Eccleſia fraudis ac deceptionis tyrannidi adjunctæ; ſuppreſſa aut fabulis intercepta notitia rerum ſtatim poſt apoſtolicum ævum in Eccleſia geſtarum. Inſpiciamus Acta Eccleſiaſtica. Non arceſſenda nobis ſunt aliunde teſtimonia. Ipſi Baronii & Petavii, tametſi inviti & quaſi vim ſibi inferentes, fatebantur res Eccleſiæ illius Ævi fabulis eſſe involutas, & multâ oblivionis caligine deletas, cui tantum in Eccleſiæ monumenta licuit? Quis id aliorum vel tentare auderet, vel efficere poſſet præter eos, qui rerum in Eccleſiâ potiebantur? Quæ vero acta iſta ſupprimendi alia cauſa ipſis eſſe poterat, niſi ut poſteritati ignotum eſſet, quibus artibus in Eccleſiam irrepſerunt illa Philoſophorum dogmata, quæ præter Sacræ Scripturæ autoritatem introducta ſunt, hoc eſt, quibus artibus in Eccleſiam invecta eſt illa (quam ſuis temporibus tentare aditum cœpiſſe, poſt obitum vero ſuum irrupturam fuiſſe præmonebant Apoſtoli) à ſana Doctrina Chriſti averſio & apoſtaſia, ad ſuppoſititia Antichriſti dogmata. *Act.* xx. 2. *Theſſ.* 11. Sed quemadmodum jam inde ab initio erant qui falſæ doctrinæ reſiſterent, qui malis artibus opprimebantur, quamvis eorum quidam, ob incumbentem ſibi partim ſuo ævo, partim poſt obitum ſuum terrenam & carnalem potentiam, nullam ſui memoriam, aut ſcripta poſteris relinquere potuerint. Ita & ſuccedentibus annis per omnia fere ſecula, non deſuerunt, qui adverſus ejuſmodi in Eccleſiam abuſus, proteſtarentur, & illegitimis Majoris partis & factionis artibus opponerent ſeſe, ſeque ipſos cæterorum culpæ expertes præſtarent. Ac licet forte eorum nonnulli in publica Eccleſiæ caligine erroris alicujus participes fuere, graviorum tamen antichriſti criminum ac ſcelerum puri & exortes manſere. Plena ſunt ejuſmodi exemplorum ſecula. Lutherum toto ſeculo anteceſſit Huſſus, & ejus aſſeclæ: Huſſum, Vicleſus cum ſuis: Vicleſianos in occidente albingenſes & Valdenſes continua ſerie ad noſtra tempora propagati. In Oriente autem illi, quorum mentionem facit in literis ſuis Alexandriâ datis ad Vlodimirum, Kijoviæ Principem, nondum tunc Chriſtianum, miſſus ab eo Byzantium, Religionis ac rerum Græcarum explorator, paulo ante annum ſalutis Milleſimum. Quid opus eſt altius aſcendere? Hi ſunt qui urgentem tunc in Eccleſia ſervitutem ac tyrannidem palam damnabant, non ſine grandi periculo & oppreſſione ſui. Sed multo plures erant, quibus ad ejuſmodi pericula ſubeunda, aut animus, aut occaſio deerat, & tunc exemplo illorum ſeptem millium veri Dei cultorum Baale nunquam adorato, neque Populo neque Præpoſitis innotuerant, ſed Deo ſoli manifeſti erant. Hos verò ipſos numero ſuperabant, qui in tam craſſa & profunda caligine, quamvis aliqua errorum contagione afflati, tamen ad ea, quæ in Eccleſia injuſtè ac violenter gerebantur, tacitè ingemiſcebant, interim pro modulo virium & illius qualiſcunque notitiæ Dei, integro & pio Legum Chriſti obſequio, fidem ſuam Deo probaverunt, nec à ſpe ſalutis æternæ excludi queunt. Habuit ſemper Deus, etiam in Eccleſia corrupta, incorruptos ſui cultores: & quemadmodum Satan in Eccleſia Dei ſacella ſua longè lateque propagat; Ita Deus etiam iſthic, ubi eſt ſolium ſatanæ, habet degentes una cum angelis eorum Eccleſias ſuas *Apoc.* 11. 13. Quod ſi inter profanum illum, qui ad Gentiliſmum prope degeneraverat, Populum Judaicum fieri potuit; quanto magis in Eccleſia Chriſti corrupta poteſt.

Quarta ratio uſum propriæ rationis adverſus autoritatem Eccleſiæ oppugnans eſt: *Uti ratione in convellenda autoritate Eccleſiæ, eſt novam doctrinam in Eccleſiam introducere. Quemadmodum autem Dominus & Apoſtoli novam Doctrinam Populo Dei tradendo & prædicando, non ſolis rationibus & argumentis, ſed & miraculis doctrinam ſuam confirmarunt; Ita & omnes, Ratione adverſus Eccleſiam utentes, novas Doctrinas ſuas Miraculis confirmare tenentur. Quibus cum careant, Rationes eorum repudiandæ ſunt.*

Reſpon: *Si* quis poſt prædicatum Evangelium, non uno apoſtolorum & Domini ipſius, ſed præcipuè ſummo Reſurrectionis & Exaltationis Domini miraculo confirmatum, argumentis ex ſola ratione ſumptis, ſententiam aliquam verè novam, & doctrinæ traditæ repugnantem in Eccleſiam inveheret; non liceret ipſi fidem adhibere non modo miracula non patranti, ſed ne patranti quidem, cum hæc falſa & ficta miracula eſſe neceſſe ſit. Paulus enim ne ſibi quidem (quanquam patrare miracula poſſet) ac ne angelo quidem cœlitus deſcendenti, ac novas & veteri adverſas doctrinas afferenti credi vetat. Sed ſi quis non ex commento Rationis, ſed auctoritate ſacræ ſcripturæ (cujus tamen uſus, ſicuti & totius Religionis à ſpiritu ſancto *Rom.* XII. 1. nomine rationabilis ſervitii vocatæ, abſque uſu rationis non conſtat) non rem novam, ſed quæ Eccleſiæ Dei jam probe cognita fuit & eſſe debuit, proponat & urgeat; hic profecto non Doctrinam novam, ſed

veterem & priſcis documentis & miraculis confirmatam, urget ac proponit.

Dogmata, quæ Chriſtus & Apoſtoli Populo ad gratiam Dei vocato propoſuere, tunc erant adeo nova & ignota, ut ex ſola lectione Moſis & Prophetarum inveſtigari non poſſent, quæ non homines modo, ſed & Angeli, ignorabant nec aliter iis niſi per ea quæ Deus Eccleſiæ ſuæ per Chriſtum revelavit, nota eſſe poterant. Non erat igitur conſultum ejuſmodi Legatos, tam bonum & inopinatum nuncium afferentes, mitti abſque literis (ut vocant) credentialibus, quæ miracula fuere, ſupra quæ, ſalva fidei natura, majora edi non poterant. Sed ad revocandum hominibus in memoriam voluntatem Dei, ad excitandos & admonendos eos officii ſui, de quo nullum dubium habere poſſunt; Miraculis Deus adeò non indiget, ut etiam nolit uti. Non viſum eſt olim Domino æquum, (cum Parabolam de Lazaro proponeret) *Luc.* XVI. ut miraculoſo monitu, fratres hominis illius opulenti ad officium revocarentur. Cujus rei cauſam verbis Abrahami exprimit, quia Moſen & Prophetas haberent. Quæ igitur nunc æquitas eſt aut neceſſitas, quando Præpoſiti Eccleſiæ Dei, obliti fidei & impoſiti ſibi muneris *Matth.* XXIV. 44. comeſſantur cum ebrioſis, & cooperarios ſuos opprimunt, ut miraculis ad ſaniorem mentem revocentur? Non eſt hoc rationi, non voluntati Dei congruum. habent Evangelium & ſcripta Apoſtolica. Quæ quod in tam corrupto ævo, & in tam diſſoluta Antichriſtorum in omne ſcelus licentia, integra & illibata ad nos pervenerint, id ipſum miraculorum maximum eſt, & quo mirabilius ne ipſe quidem Antichriſtus patrare queat. Ergo inde quod nunc voluntate Dei miracula deſierint, non ſequitur nos argumentis ac teſtimoniis Sacræ Scripturæ adverſus commenta hominum probabili ratione uti non poſſe.

Quintum argumentum, uſum rationis adverſus auctoritatem Eccleſiæ oppugnans eſt, Quod nos quoque ipſi, qui à Græca & Romana Eccleſia deſcivimus, non credamus id quod aſſerimus, nempe quod cuilibet liberum ſit ſalutarem Doctrinam ſecundum opinionem ſuam fingere & excogitare ſuæ ſapientiæ fiducia nixi, quodque omnes inter nos pari auctoritate ac ſapientia cenſeantur. Quod enim in Synodo publice ſancitur, contradictione privatorum everti nequit. Ita canones noſtros ſancte obſervamus uti Apoſtolicos.

Reſpon: Hoc argumentum tollit quædam adverſus nos ſupra propoſita, ac nos purgat ac juſtificat, Oſtendens nos minime, prout inſimulamur, adeò exertam ac diſſolutam uſus rationis licentiam hominibus permittere, quæ pacem & ordinem in Domo Dei turbet, aut tollat. Sed in eo quædam ſunt quæ libenter fatemur & agnoſcimus, quædam vero, quæ plane diffitemur.

Agnoſcimus nos credere, Eccleſiam Dei ad retinendum ordinem, poſſe in quibuſdam rebus minutioribus novos Canones conſtituere, non tamen nova ſymbola aut novas Fidei aut vitæ Leges, quibus jam Eccleſia non indiget cum pridem præſcriptas, ac tot miraculis, tot martyriis, etiam ante nova nata Symbola, confirmatas habeat. Nos quoque quoties opus eſt novos Canones, at non articulos fidei condimus, ſed eos pro Apoſtolicis non venditamus; & ſecundum circumſtantias temporis, loci, perſonarum, eos obſervare aut conſenſu omnium emendare, limitare, interdum quoque tollere ſolemus. Quod in Legibus Chriſti & Canonibus Apoſtolorum, nec facimus unquam, nec fieri fas eſt. Agnoſcimus illud, nos libertatem Conſcientiarum privatim aut publice opprimendi, aut Religionis per vim & carnalem poteſtatem propagandæ licentiam, neque nobiſmetipſis, neque cuiquam mortalium indulgere. Sed ut cuivis ſalutarem doctrinam ex animi ſui ſententia excogitare liceat, quemadmodum ipſo autore teſte, non credimus: ita nec aſſerimus, nec aſſerere ullo modo poſſumus, damnantes prorſus hanc audaciam, ſi quis à Sacræ Scripturæ Canone rectè & ſecundum ſanam rationem explicato, recedendo, ſine ratione, ſæpe etiam contra rationem, ſententia & judicio ſuo obſtinate nititur. Non ideo tamen ad evellenda ejuſmodi zizania aut perſecutiones pœnaſve talium hominum quos Deus ſuæ poteſtati reliquit: Multo minus ad oppreſſionem Conſcientiarum quam ne Deus quidem ipſe exercet, deſcendere audemus. Agnoſcimus nos dominationem in Eccleſia, qualis in Repub. cernitur, quemadmodum & nimiam autoritatis ſuperiorum reverentiam non admittere. Sed ut judicio noſtro omnes promiſcue pari Auctoritate aut ſcientia cenſeantur, id vero non agnoſcimus. Nam pro diverſis gradibus Donorum ſcientiæ ac pietatis, ſingulis à Deo collatorum, diverſos etiam & inæquales gradus auctoritatis in hominibus deprehendimus, & quod Spiritus Prophetarum Prophetis ſubmittere ſe debeant confitemur. Deus enim non eſt Deus diſſidii, ſed Pacis. 1. *Cor.* XIV. 32. 33.

CAPUT VI.

Reſponſio ad refutationem trium cauſarum, quæ nos adigunt ad uſum privati judicii, in publica Eccleſiæ doctrina examinanda.

ULterius progreſſurus Auctor, poſtquam attuliſſet aliquot iſtas rationes adverſus oppugnantes auctoritate Eccleſiæ, refellere conatur cauſas, ob quas homines in negotio ſalutis ſuæ, ſuo potius quam Eccleſiæ judicio uti malunt. Antequam ad perpendendas cauſas iſtas, an ſolide refutatæ ſint accedimus, omitti non poteſt injuria, quam nobis infert, objectando nobis quod non agnoſcimus. Non agnoſcimus autem, quod noſtro potius quam Eccleſiæ judicio uti malimus. Nec vero nos judicium noſtrum, judicio Eccleſiæ opponimus, ſed lumen & auctoritatem Sacræ Scripturæ opponimus, tenebris errorum, auctoritate Eccleſiæ introductorum, explicando & illuſtrando obſcuriora Sacræ Scripturæ loca per clariora, & omnium captui obvia. Non igitur nudum noſtrum judicium, ſed ipſius Sacræ Scripturæ auctoritatem adverſus pravè elicitos ex locis difficilioribus errores afferimus. Quod ſi Autor perpendiſſet, nequaquam ipſi facti noſtri cauſæ quærendæ fuiſſent. Cui enim manifeſta cauſa non pateret, ob quam omnes malunt auctoritati Sacræ Scripturæ judicio noſtro congruenti (ſine quo alioqui ratiocinari non poſſumus) quam judicio & autoritati Eccleſiæ, Sacræ Scripturæ ſuffragio carenti, cedere & aſſentiri?

Sed jam expendamus quomodo cauſas iſtas Auctor refellat. Primam brevi, eaque ſubobſcura mentione attingit, verius quàm refellit, quantum tamen ex verbis ejus elici poteſt ita eam proponit: Quod *Sectarii* (ea generali voce ſpeciales adverſarios Auctori nominare placuit) tam flagranti odio adverſus auctoritatem Eccleſiæ inſaniant, ut eam ejuſmodi telis appetant, quibus uti, eorummet judicio, fas non eſt. Nihil hoc loco morabor *Sectariorum* agnomen, aut Eccleſiæ univerſalis vocem, Opportunius id alibi tractabitur. Hoc tantum non reticebo, Inde liquido apparere, multis & magnis injuriis Eccleſiam hanc tantum iſtorum hominum odium provocaſſe ac meruiſſe. Sed ubi ad examinandum, quomodo cauſam hanc

hanc refellat acceſſimus, deprehendimus nihil aliud ab eo afferri præterquam quod probat, nos ejuſmodi enſem (*rationis* videlicet *& proprii judicii*) in Eccleſiam ſtringere, cujus uſum ipſi prohibemus, metuentes ne propriis telis jugulemur. Id vero non eſt amovere cauſam cur judicio noſtro adverſus Eccleſiam utendum putemus; ſed novum argumentum afferre ad damnandum ejuſdem rationis uſum. Quod ita proponit. *Judicium propriæ rationis apud illos jacet humi, nec eo uti permittunt. Nam ſimpliciores inter illos* (excipe pauciſſima nomina) *neſciunt proprio marte ſententias ſuas defendere. Si quæras ab homine indocto, quid de controverſis Religionis Capitibus ſentiat, poſtquam reſponderit id, quod non à ratione propria, ſed ex Catechiſmo, aut à Matre ſua didicit, mox cauſſabitur ſe non eſſe Theologum & ad doctiorem te relegabit.* Quæris ab illo, *Catechiſmus an judicio tuo conſcriptus ſit? Nequaquam regeret, ſed judicio & conſenſu Seniorum.* Reſp: Judicium Auctoris primum apello, conſideret an ex eo quod ſimpliciores noſtrorum reperiantur, qui cum non adeo ſint eruditi aut ſacris ſcripturis periti ſicuti alii, quoties ſententia noſtra defendenda eſt, relegant adverſarios ad peritiores & eruditiores, concludi poſſit, nos aut contemnere judicium propriæ rationis in rebus ad defenſionem fidei pertinentibus, aut uſu ejus cuiquam interdicere. Apello præterea fidem & memoriam ejuſdem, rogans an cuiquam ſobriæ rationis & judicii uſu iiſdem in rebus interdicamus. Imo vero utrum id ab omnibus pro neceſſario officio non exigamus ut ſacræ ſcripturæ ſint quam peritiſſimi, atque rationem fidei ſuæ cuivis reddere norint. Si quis huic officio deſit, culpa & negligentia ejus in cauſa eſt, non doctrinæ noſtræ contectio, aut interdicti noſtri impedimentum. Catechiſmi non ideo apud nos eduntur, ut diſputationibus materiam præbeant, ſed ut Catechumeni, hoc eſt, incipientes proficere in Religione, (quales ſunt adoleſcentes & pueri) propter memoriæ adminiculum habeant breve & ſuccinctum compendium articulorum, ad cognitionem Dei & religionis pertinentium. Quod vero ad eos concipiendos non omnium promiſcue, ſed ſeniorum & peritiorum opera adhibetur, non eſt mirandum; quando in aliis quoque Eccleſiis non omnes ad Poſtillas aut Homilias conſcribendas adhibentur, ſed ſoli doctiores. Nos vero non de Catechiſmo, cui fidem adverſarii non adhibent, ſed ex Sacra Scriptura cujus auctoritas apud omnes in confeſſo eſt, depromere argumenta omnes ſolemus. Ideo lectionem ſacræ ſcripturæ cunctis ſine delectu inculcamus, & ad hanc normam, non Eccleſiæ tantum reliquæ, ſed noſtra quoque dogmata exigi volumus, tanta veritatis eorum ſacræ ſcripturæ congruæ, & conſcientiæ fiducia freti ſumus.

Altera cauſa, ob quam noſtro potius, quam Eccleſiæ judicio niti aut ſtare ſolemus, ponitur ab eo. Quia verbum Dei pronuntiat, *quemlibet ſuum onus portaturum, quemlibet ſui ſuarumque actionum rationem redditurum Deo, qui reddet ſingulis ſecundum opera eorum.* Unde efficitur, ſingulos ſaluti ſuæ conſulere debere tanquam fidiſſimos ſalutis ſuæ cuſtodes, nec decere ut quiſquam animæ ſuæ depoſitum credat cuiquam mortalium, quorum unuſquiſque mendax eſt. Ne confidite in Principibus, aut in ullo filiorum hominum in quo nulla ſalus. Ad hanc pravam opinionem ait nos pravè detorquere hæc loca ſacræ ſcripturæ, quod ita probat. *Quia non modo ſub V. Fœdere Deus ad Sacerdotes confugere imperat omnibus tàm in morbo lepræ (cujus dignoſcendæ rationem ſolis exploratam eſſe voluit) quam in rebus judicatu difficilioribus, verum etiam ſub N. Fœdere Filius Dei cunctos ad eoſdem Sacerdotes remittit: In Cathedra Moſis conſedere Doctores & Phariſæi &c.* Matth: XXIII. *Quibus verbis* Auctor ait *filium Dei ſupra allegata loca refellere, ſenſus enim verborum Dei eſt: Obſequere Sacerdotum juſſis, at mala ipſorum opera ne imiteris. Iſtis enim propemodum verbis concludit hanc Doctrinam. Ex operibus igitur quiſque ſuæ rationem reddit Deo: ſed fidem ac Doctrinam à ſacerdotibus diſcere tenetur, multoque magis à tota Eccleſia Catholica.* Hucuſque verba Auctoris. Nam quod ulterius addit, quod in operibus quoque ſibimet ipſi confidere nemo debeat, ita ut nimium proprio judicio nitatur: ad reſponſionem ejus non pertinet, nec ſententiæ noſtra adverſatur, quia in eo cum Auctore idem plane ſentimus. Imo vero id addimus, non modo in operibus, ſed in Confeſſione & opinionibus ſuis neminem debere obſtinatè ſtare judicio ſuo: aut aliorum, multo minus totius Eccleſiæ judicia contemnere: Sed omnia in timore Dei perpendere, & quod verbo Dei conſentit acceptare, quod repugnat rejicere. Sed ad refellendum reſponſionem ejus accedentes, primum omnium dicimus. Neque ex eo quod Judæis ſub Lege in judicio Lepræ ad Sacerdotum opem confugere imperatum eſt; Neque quod iiſdem Doctorum & Phariſæorum in Cathedra Moſis ſedentium obſequium injunctum, nullo modo ſequitur quod etiam ſub Evangelio Religionis Chriſtianæ myſteria nemini diſcere liceat, niſi à Magiſtris ad docendum conſecratis. Primum enim nos nunc non Cathedræ Moſis, ſed Solio ac Tribunali Chriſti ſubjecti ſumus, cujus regimen quantum diſtet à regimine Moſis, hic ipſe locus *Matth.* XXIII. ut infra expendetur oſtendit. Ergo nihil ad nos præceptum ac doctrina de leproſis pertinet. Secundo, Obſequium Phariſæis aliiſque in Cathedra Moſis ſedentibus injunctum non in perpetuum; ſed ad breve duntaxat tempus Chriſtus præcipere videtur, hoc eſt, quamdiu Cathedra Moſis: quamdiu jura illa forenſia una cum Republica Judaica in ſuo robore vigerent. Quod Judæos quoque ad Evangelium converſos, antequam Dominus hanc Rempub: ſuſtuliſſet, obſervaſſe (præſertim in Patria ſua) videmus. Tertio, Quia obſequium hoc non modo non in perpetuum, ſed ne in omnibus quidem rebus imperatur, ſed tantum in iis, quæ ex Doctrina Moſis, ejuſdem Moſis autoritate præcipiebantur. Hoc enim ipſum erat ex Cathedra Moſis loqui aut docere. Quod enim verba iſta, *Omnia, quæ præceperint,* (ſicuti multis in aliis Sacræ Scripturæ locis uſuvenit) ad ſubjectam materiam limitari debeant, docet Petrus *Actor:* V. 20. qui certe cum ipſi Cathedræ Moſis aſſeſſores prædicatione Evangelii ſeveriſſime interdicerent, non exiſtimabat id quod tunc facere jubebatur comprehendi ſub verbis *omnia quæ præceperint vobis.* Sed ipſis ſerio refragatus eſt, contentus Deo potius quam hominibus obtemperandum eſſe. Quarto denique, quod hoc loco palam & aperte opponit Dominus obſequium Diſcipulorum ſuorum ſuis præpoſitis ſub Evangelio debitum, Obſequio Judæorum Sacerdotibus ſub Moſe debito: tanquam res ſibi contrarias. Nec tantum in doctrina & (ut ita dicam) clave ſcientiæ, ſed etiam in pondere auctoritatis. In quorum utroque tunc ſub Lege Moſis, Deus Sacerdotii munus & eminentiam, non modo ad unam Tribum, ſed in hac ipſa tribu ad nonnullas duntaxat Gentes ac familias adeò adſtrinxerat, ut ad illud non omnibus aditus pateret. Quamobrem fieri non poterat quin apud omnes, maximâ præ aliis floreat autoritate, quia Deo ita viſum erat. At nunc Servator omnes in eo coæquavit & fecit Sacerdotes 1. *Pet.* II. 9. *Apoc.* 1. 6. atque id expreſſe vetuit *Matt* XXIII. 8. 9. ne quiſquam inter nos ſeu clavem Scientiæ tanquam Magiſter & Doctor Eccleſiaſticus, cui contradici non liceret,

liceret, aut Paternam in Eccleſia autoritatem, cui refragari nefas eſſet, ſibi uſurpare poſſet, excluſis ab utraque præeminentia hominibus omnibus plane, eamque Patri ſuo & ſibi reſervata. Nec tamen illis quoque temporibus Judaicis Doctoribus & Phariſæis licuit clavem Scientiæ & vim auctoritatis ita extendere, ut aditu Regni Dei quenquam ingredi volentem, arcere aut excludere poſſent. Hæc enim Dominus in iis accuſat, & culpæ hujus pœnam prædicit *Mat.* xxiii. quod non feciſſet, ſi ipſis id licere exiſtimaſſet. Quanto minus nunc Eccleſiaſticis clavem iſtam ſcientiæ Cælum aperientem ſibi vendicare licet, quoniam in re iſta & prærogativa Rabinica & Magiſtrali, quemadmodum & Paterna auctoritate, utraque tam expreſſe interdictâ deſtituuntur. Quanquam igitur nobis alia multa loca Sacræ Scripturæ nimiam Seniorum in Eccleſia auctoritatem evertentia non deſint. Brevitatis tamen cauſa locus hic, quem ad jugulandam cauſam ſuam citat Auctor, ſufficiat. Nam moderatam & legitimam Seniorum auctoritatem ne nos quidem rejicimus, dum ita limitata ſit, ut interdum Seniores æqualibus ſuis, ſicuti Petrus Paulo Antiochiæ, aliquando & junioribus ſubjicere ſe non recuſent, quoties ipſis Deus ea dona confert, ut Seniores quoque erudire poſſint. Nec enim nunc Deus ad loca, perſonas, generationes & alias circumſtantias ſuam gratiam alligat. Spiritualium titulum nuſquam Sacra Scriptura Paſtoribus Eccleſiæ adſtringit. Sero poſt Apoſtolica tempora commentum hoc nequitiæ ſuæ in Eccleſiam Satanas introduxit, decipere in eo homines contendens, ut opinarentur Paſtoribus tantum officium hoc incumbere, ut ſint ſpirituales, hoc eſt, vivant ſecundum Spiritum. Quia vero carnales à carnalibus, & corrupti à corruptis ſanari & emendari nequeunt, merito Apoſtolus ad ejuſmodi emendationem ſpiritualem *Gal:* vi. ſpirituales requirit.

Quod ſupereſt, noxium eſſe errorem libenter agnoſcimus, ſi quis in ſalutis ſuæ negotio proprio judicio nimium confidat, eoque ſolo nitatur. Sed addimus longe nocentius peccari, ſi quis in rebus; judicio proprio & conſcientiæ repugnantibus, cæco impetu ruat in alieni (adeoque ipſius etiam particularis Eccleſiæ, nam earum, quas nominat, vel intelligit Auctor; nulla eſt Univerſalis) judicii obſequium. Ratio in promptu, Quia ſuperior error quamvis vitandus ſit, tamen conſcientiam non lædit. At hic non poteſt, niſi vim inferre conſcientiæ. Non igitur Auctor oppoſitam ſibi objectionem refutavit, ſed potius per adductum locum *Mat:* xxiii. Cauſam & Opinionem ſuam funditùs evertit.

Tertiam Cauſam, cur noſtro potius quam alieno, etiam totius Eccleſiæ judicio niti malimus, affert, quod exiſtimemus Eccleſiam Dei Catholicam errare poſſe in fundamentalibus Fidei aut Doctrinæ Chriſtianæ. Antequam ad objectiones, quas inde ſibi elicit ac ordine refellere conatur, accedamus, expendamus primum, Utrum id vere ac merito de nobis pronunciet necne. Quemadmodum autem vox Eccleſiæ Catholicæ, ita & vox *fundamentalium* non caret ambiguitate. De Catholica Eccleſia poſterius videримus. Nunc ſatis eſt eam quæ in *fundamentalium* voce hæret, ambiguitatem diſtinguere. Fundamentalia Fidei & Doctrinæ Chriſti dupliciter ſumi poſſunt. Aut enim ſignificant res & doctrinas Chriſtiano omnino ac præciſe ſcitu factuve neceſſarias, ita ut abſque illis nemo fidei & ſanctimoniæ ſine qua nullus Deum videre, particeps eſſe aut ſalutem conſequi poſſit, in quibus error aut ignorantia æternam ſecum trahit perniciem. Aut ſignificant Doctrinas quidem maximi momenti, atque admodum utiles, in quibus errantibus difficile eſt pie vivere, ac proinde ſalutem conſequi, verumtamen ſerii conatus ſimul & Divini auxilii interventu, non plane impoſſibile. Si vox iſta priori ſenſu intelligatur, non objicimus id Eccleſiis, quas Auctor immerito Catholicas vocat, quod in fundamentalibus errent. Quamvis enim forte ob humanam imbecillitatem & aſtum Satanæ errare potuerint, Credimus tamen eos (ſaltem pleroſque) bonitate & providentia Dei, ab hoc infortunio liberatos. Quoniam documenta irrefragabilia habeamus, quod tametſi Sathanæ plurimum ut videmus Deus licere permiſerit, id unum tamen ipſi non licuit, ut S. Literas aut falſationibus adulteraret, aut debita autoritate & obſervantia plane exueret. Quod Divinum Lumen ſi probitas mortalium accedat omnes errorum tenebras ex integris & magnis Eccleſiis, ac proinde univerſali quoque diſpellere atque homines devios in rectam orbitam reducere poteſt, quod experientiâ oſtendere incipit. Unde liquido colligi poteſt, ſingulis quoque hominibus (per omnia præterita ſecula) quicunque ſacram ſcripturam pro verbo Dei vero agnovere, ad fidem atque ſanctimoniam ac proinde ad ſalutem æternam, viam patuiſſe, anguſtam quidem illam & pluribus ſalebris impeditam; quæ tamen prorſus obſtructa non fuerit. Quam viam, quod homines ſpretâ lata & vulgari plurium in Eccleſia veſtigiis tritâ viâ, invenire ac ingredi, conati ſint, documento ſunt variæ ſemitæ diverſorum in monachiſmo ordinum, quibus aditum in Coelum affectarunt; quamvis non omnes rectum iter tenuerunt, imo plurimos in deteriores errores abduxere, atque etiamnum abducunt. Ergo in hoc ſenſu dici poteſt, Eccleſias quas Auctor Catholicas vocat, in fundamentalibus non erraſſe, & propter Chriſti curam atque providentiam errare non potuiſſe, quia Dominus per publicos errores viam ſalutis plane obſtrui noluit, quamvis eam multis ſalebris impeditam reddi permiſit. Qui non tam id à nobis requirit, ut nimium multa, imo omnia norimus & ſciamus, nec ullo unquam errore allucinemur, quam ut omnes virtutes, quantum per infirmitatem licet conſequamur, nullius autem vitii habitu ac ſervitute detineamur. Sed in poſteriori vocis hujus ſenſu, quando fundamentalia intelliguntur Articuli capitales & maximi momenti, quique ad pietatem aut ſalutem longe plurimum conferunt, Eccleſias iſtas non modo in eis errare potuiſſe, ſed graviſſimè quoque erraſſe. De quo certe Eccleſiarum caſu in ipſo prædicati Evangelii initio, à Chriſto & Apoſtolis ſatis maturè præmoniti ſumus.

CAPUT VII.

Ad novarum Objectionum refutationem Reſponſio.

NUnc ad ea quæ novis objectionibus reſpondet aggrediamur. 1. Ex tribus quas ſibi opponit prima eſt, quod Orientis atque Occidentis Eccleſiæ, eos ſibi mutuo errores exprobrant, quorum gratia ſe mutuo damnare, atque Anathemate percutere audent. Si potuit igitur Occidentalis adeò errare graviter, potuit & Orientalis, & contra, proinde aut alteram aut utramque errare omnino neceſſe eſt. Ad hanc Objectionem nihil reſpondet niſi quod Eccleſiis, quæ Orientalis Eccleſiæ auctoritatem hac cenſura elevare velint, idem objicit, quod eandem ob cauſam errare potuerint. Ipſos autem Cenſores complicitatis Atheiſmi accuſat, quod ejuſmodi argumentis oſtendant ſe ſentire, in terris nullam eſſe univerſalem Eccleſiam. Atqui Cenſores iſti pro ſe & Eccleſiis ſuis reſpondent, ſeſe quidem & ſuas Eccleſias falli potuiſſe, ſi inſiſterent veſtigiis aliarum Eccleſiarum, quæ à ductu & orbita Sacræ Scripturæ deflexere. Sed quia illi in Eccleſiis

Eccleſiis ſuis hanc orbitam obſtinate premunt in qua errori locus nullus eſt, eam ob cauſam non errare. Univerſalem autem Eccleſiam in Terris eſſe ne per ſomnium quidem unquam negare ſuſtinuerunt: quam ubicunque dentur particulares eam (quippe ea iis compoſitam) dari neceſſe ſit. Non reperitur igitur id in illis in quo Auctor Atheiſmum collocat, objectio vero eorum ab Auctore intacta manet & immota.

Secunda Objectionum eſt, quod Spiritus Sanctus in Sacris Literis prædixerit ſeſſurum fuiſſe Antichriſtum in Eccleſia Dei tanquam Deum. Reſpondet confitendo eum ſeſſurum fuiſſe in magna Eccleſiæ parte, at non in tota, eamque partem in Occidentali digito oſtendit, quæ cum ab Orientali diſſideat, nihil huic cum Antichriſto eſſe negotii, neque illam præſtare teneri, ſi quid Occidentalis delinquat. Reſpon. Certum eſt alienam culpam luere neminem teneri. Sed ſi Occidentalis adeo graviter labi potuit; quod Privilegium Orientalis oſtendet, illam ſimiliter labi non potuiſſe? Deinde non unus hic aut ſolus Antichriſtus eſt, qui ſedet tanquam Deus in Eccleſia Chriſti. Is enim pinguis & jam ſaginatus, atque abdomine gravis Antichriſtus eſt. Sed erant etiam Joannis tempore plures macilenti Antichriſti, & in immenſum numerum aucti ſenſim excreverunt, quando homines ſanæ doctrinæ impatientes & auditu prurientes aſciſcere ſibi Magiſtros, ex animi ſui libidine, cœperunt. Quiſquis Antichriſti doctrinas & violentam dominationem cum oppreſſione Conſcientiæ ſibi uſurpat, eum adverſarium illius Domini eſſe neceſſe eſt, qui placidis & ab omni coactione alienis artibus animos hominum ad ſe pellicere conatur.

Tertia Objectio eſt, quod ipſa doceat experientia Eccleſias quæ ſe Catholicas venditant, in multis reipſa & liquido erraſſe, quod non ex longe petitis & parum firmiter connexis conſequentiis deducitur; ſed ſinguli in ſpecie errores, quantum à veritate divertant, ex Sacra Scriptura oſtenditur. Verum ad iſtam rationem nomine quidem noſtro, ſed non ſatis ex mente noſtra propoſitam, quomodo reſpondeat videamus. Ratio ipſa ſic ab eo proponitur. Tempore Evangelii in Eccleſia Chriſti pacem futuram fuiſſe altiſſimam, & omnia bella deſitura prædictum eſt. At in Eccleſiis quæ Catholico nomine gloriantur contrarium videmus. Nec enim tantum de Articulis Fidei digladiantur, ſed etiam (quod clarius exprimere neglexit) cruenta inter ſe bella gerunt, & quidem inſtinctum ac doctrinam Ducum ſuorum ſecuti doctrinam ſine dubio intelligit bellorum licentiam permittentem. Videamus ad hæc quid reſpondeat. Fatetur ſimpliciter, quod negare nullo modo poteſt. Sed primum eandem culpam & criminationem in reliquas omnes Sectas, quæ modo ſtatum ſuæ Reipublicæ habent (ut ait) formatum, regerit & nullam earum eſſe aſſerit, in qua non bella impune gerantur. Deinde oſtendit bellorum iſtorum cauſam non eſſe errorem aliquem in doctrina Chriſti, ſed corruptos hominum mores. Reſp. At nos ut illud omittamus, mutuam criminis regeſtionem, objectum crimen minimè purgare, oſtendimus iſtius ipſius morum corruptionis, in iſtis de quibus loquimur Eccleſiis veram cauſam eſſe errores, ut alios innumeros, ita præcipue in hac ipſa de Bello ſententia ac doctrina, quæ mortalium vitiis nimium fræna laxavit. Qua in re non ſatis eſt, delictum fateri coram Atheis & Judæis (quod facit Auctor) imo ipſis quoque Chriſtianis, ſed agnito errore, non ſententia tantum, ſed vita quoque emendanda eſt. Nam hæc lignea & ſtraminea dogmata, quæ magno numero ſuper Aureum Apoſtolicæ doctrinæ fundamentum ſuperſtructa ſunt, quia non ſunt ſecundum pietatem, non mirum eſt quod mores hominum corruperint. Et quamvis Auctores qui ea primitus non malo animo aut fine in Eccleſiam introduxerunt, quanquam non ſine maximo damno ſuo ſalvi eſſe poſſunt, ſed qui eorum occaſione ac doctrina peccandi illecebram amplexi ſunt, eundem ignem quem dogmatibus ipſis Spiritus Sanctus deſtinat, niſi pœnam pœnitentia prævertant, horreant neceſſe eſt.

Rationi quâ Auctor Judæos urget & convincit, plane ſubſcribimus; ſed inique traductas aliquas inter Chriſtianas Eccleſias, ſilentio tranſire non licet, Ait Auctor. *Nullam eſſe Sectarum in qua perfecta Charitas vigeat, verum ſignum & ſigillum diſcipulorum Chriſti. Saltem (addit) ſibi notam non eſſe, ſi qui ſunt* inquit *profiteantur nomina ſua, & cauſam dicant Eccleſiæ Chriſti. Neque referre ait, quod talium quidam in Polonia non deſint, cum inter ſe in ſententia de Bello diſſentiant; & cum ſtatum formatum* (hoc eſt) *peculiarem & à reliquis ſeparatam Rempublicam non habeant; Ita ut an perfecta charitas in iterum ſtatu publico regnatura ſit, liquido non appareat. Præterea cum vicinos Pannonios & Tranſylvanos pro ejuſdem Eccleſiæ membris & fratribus agnoſcant, apud quos hæc ſententia exulat Chriſtianis bellum gerendum non eſſe, cur eos non excommunicant? Cæterum hos Cætus* inquit *Societates verius dixeris aut Regularium Communitates, quàm Eccleſias.*

Reſp. Non mirum eſt eos, qui non niſi ſtatus formatos Eccleſiarum carnali potentia florentium ſomniant, non noſſe eos qui perfectam Caritatem urgent, quia noſſe non curant, nec eos pili faciunt. Sed illud mirum, quod eos ad cauſam coram Eccleſia Dei dicendam citent, quo ad ſupprimendam & occultandam lucem Caritatis, ne omnibus luceat, nihil eſt efficacius, quaſi non ſufficiat quod ſingulos verecundia & pudor ingenuus ab oſtentanda adeò ſublimi virtute abſtrahat, ut adductiori fræno, hoc eſt, metu ac terrore opus ſit ad eam occultandam, quod ejus virtutis tanquam criminis alicujus cauſa dicenda ſit. Nec vero obſcurum eſt quanti facienda ſit Eccleſia, quæ ſupremæ in Religione Chriſti virtutis nomine, apud ſe cauſam dici poſtulat. Quod autem in ſententiis quibuſdam de Bello quidam in Polonia diſſentiant nihil mirandum eſt. Satis eſt quod in eo conſentiant perfectam Charitatem in Eccleſiis Chriſti, non minus nunc, quam Apoſtolicis olim temporibus exercita eſt, exercendam eſſe. Qua tempeſtate quamvis non deeſſent quondam aliqui Fratrum, qui ſeſe mutuo morderent (quod quia ipſis impune non licuit eo nomine graviter reprehenſi ſunt.) Erant tamen alii qui ſeſe mutuo vere diligerent. Et ſi nunc mala exempla eorum, qui in Eccleſiis noſtris adverſus dilectionis Officium delinquebant, hærent in memoria Auctoris, non debebant excidere, aut oblivione ſepeliri bona exempla eorum, qui non delinquebant. Bella qualia nunc inter Chriſtianos impune geruntur veræ Eccleſiæ Chriſti probare aut permittere nequeunt, neque adeò permittunt. Quamvis autem nonnullos formatos (ut ait) ſtatus Politicus non habeant, ut publica Bella ſuſcipere aut prohibere poſſint, ſufficit; quod in quantum poſſunt, inhibent ne privata inter ſuos ſuſcipiantur, aut gerantur, ut quiſquis ea gerere audeat locum inter eos habere nequeat. Quod autem Tranſylvanos ob ſententiam quæ non omnibus falſa videtur non excommunicent, recte & ordine faciunt, quod morem majorum ſecuti adverſus Caritatem & mutuam tolerantiam peccare detrectent. Porro arcanum illud quod ii Chriſtianorum Cætus, qui ſtatum Politicum (ut ait) formatum non habent, Eccleſiæ dici nequeant, ignoratum hucuſque eſt ab omnibus, qui plantatos ab Apoſtolis & per tria Secula ad Conſtantini uſque tempora propagatos per Orbem Chriſtianorum cœtus,

Eccleſias vocabant, quamvis ſuas nondum peculiares Reſpublicas haberent.

CAPUT VIII.

Voces Eccleſia, & Catholica Eccleſia expenduntur & diſtinguuntur.

PRogrediendo ulterius dicit Auctor, *Poſtquam Objectionibus Adverſariorum reſpondimus* (reſponſiones iſtas proxime vidimus & diluimus) *duo nobis evincenda ſunt. Primum, Eccleſiam Catholicam nunquam in fundamentalibus Fidei errare poſſe. Secundo. quamvis in Sanctimonia vitæ plurimum ipſi deſit, non eſſe tamen adeo univerſalem ejus corruptionem, ut in ea homines Sancti, & Legum Chriſti ſervantiſſimi non reperiantur.*

Reſpon: Jam ante oſtendimus nos Eccleſiis, quæ ſibi nomen Catholicarum vendicant, ipſiquè adeo Univerſali Eccleſiæ, non objectare, quod adeo graviter in fundamentalibus errent, ut in illis reperiri negarent Homines (quamvis raro & difficulter) qui ſint vera membra Corporis Chriſti. Non quod pietas & ſanctimonia eorum æque perfecta ſit, aut eſſe poſſit, ut fuit olim eorum, qui dum caſta adhuc & intaminata Apoſtolorum Doctrina vigeret, Chriſto obſecuti ſunt. Sed quod ſecundum menſuram cognitionis ipſorum Dominus eos olim judicaturus ſit; minus exigendo ab iis, qui minus rerum Divinarum peritiæ habere potuerunt, plus autem ab iis quibus plus Talentorum datum eſt. Nam ne iſti quidem ipſi, qui temporibus Apoſtolorum vera corporis Chriſti membra fuere, propter opera & ſanctimoniæ ſuæ gradum (quamvis forte poſterioribus is longe eminentior fuerit) Cæleſtem mercedem accipient, ſed omnes æquè tam antiquiores quam recentiores ex fide & Caritate ſua erga Deum juſtificabuntur.

Verum ad hoc, ut errores deceptarum Eccleſiarum ponamus ob oculos, ſufficit oſtendiſſe aut oſtendere, quod non modo errare potuerint, ſed & manifeſte erraverint in rebus maximi momenti & ad ſalutem utiliſſimis, quæ ſuo modo fundamentales dici poſſunt, quamvis ipſi per ſe errores, niſi malitia admixta ſit, non ſunt plane lethales, ſed tantum admodum periculoſi & noxii, atque viam ſalutaris Sanctimoniæ adeò impedientes, ut & pauci inter ſic errantes reperiri poſſint, qui eam invenire, pauciores qui inventam conſtanter premere, & ad exitum vitæ in ea decurrere poſſint, & fieri vix poteſt ut ejuſmodi hominum pietas variis, tametſi fortè non nimis craſſis, & nimium noxiis, ſed tamen indecoris & periculoſis ſuperſtitionibus maculata eſſe non deprehendatur. Unde liquido apparet, quanta neceſſitas incumbat omnibus, qui ejuſmodi errores peculiaris gratiæ Dei interventu, detexere, atque in iis errantibus oculos mentis aperire poſſunt, ne ob eam cauſam quod in iſtis erroneis Eccleſiis, hominibus aditus ad ſalutem non eſt plane præcluſus: propter carnales reſpectus ad tantos errores connivere, & errantibus aſſentari, denique concreditum ſibi talentum, humi defodere audeant: niſi ſeveriſſimum Dei judicium ſubire velint. Neque enim omnibus impune eſſe poteſt, quod quibuſdam poteſt, & inde quod Deus ab hominibus non exigat quod ipſis non concredidit, nullo modo ſequitur, eum ab iis quoque non plus exacturum, quibus pretioſiſſima cognitionis ſuæ dona, in ſuum & aliorum uſum contulit & concredidit. Quid vero eſt quod gloriæ & Regni Dei Chriſtique propagandis, majus afferre poteſt incrementum; quàm ſi via hæc ab omnibus noxiis impedimentis & ſalebris expurgetur, quam Deus ad ſalutem mortalibus aperuit, quo fiat, ut & longe plures & multo facilius & perfectius pareant illi voluntati Dei bonæ ac perfectæ. (*Rom:* XII. 2.) Porro quam Dei amans? quam gratus beneficiorum ejus, is cenſeri poſſit, qui propter vanas & fluxas hujus ævi illecebras omittere aut negligere audeat tam utilem & idoneam, propagandi Regni & promovendæ gloriæ ejus rationem? Quomodo is, ſi incumbenti ſibi huic officio deſit, prædictum ac deſtinatum culpæ huic effugiet ſupplicium? Non igitur metuendum eſt ne hominibus piis ac prudentibus, ſuamque ſalutem plus quam Mundum hunc diligentibus, detur anſa & aperiatur aditus ad revertendum poſtliminio in Babylonem, eo quòd libenter id concedamus quod in illa quoque captivitate Babylonicâ, inter innumeram eorum multitudinem, qui Deum operibus ſuis abnegaverunt, habuit tamen Deus (licet exiguum) peculiarem ſuum Populum, qui ſub gubernatione & providentia Servatoris ſui, vivendo ſecundum Spiritum, verum Chriſti corpus dici poterat. Inanem igitur operam & vanum laborem ſuſcepit Auctor, magna & longa contentione probando id, quod (ut & ipſe alicubi fatetur) non ſicuti hoc loco loquitur, vel invitis, ſed ultro ac libenter concedimus & confitemur. Verum quia in diſſertatione ſua multa attulit quæ concedi nequeunt, paucis in ea animadvertendum eſt. Sed quoniam ipſe oſtendit in voce Catholicæ Eccleſiæ facile errari poſſe, ita ut aliquis particularem Eccleſiam pro Catholica, & contra Catholicam pro particulari habere poſſit, confitendo quod particulares Eccleſiæ graviſſima errare atque labi poſſint. quod in Catholicam non cadit, Ideo antequam longius progrediamur, ne vox iſta allucinandi anſam præbeat, nomen Catholicæ Eccleſiæ, imo ipſius quoque Eccleſiæ, nobis neceſſario diſtinguendum eſt.

Eccleſia Dei & Chriſti Domini eſt Cœtus & Congregatio eorum, qui Deo per Chriſtum, hoc eſt, Secundum Legem & Doctrinam Chriſti obſequuturos ſeſe profeſſi ſunt. Hoc obſequium omnes profitentur. Sed quod inter eos plures futuri forent vocati, qui tantum audiant verba & mandata Domini, non autem imperata faciant; quam Electi, qui non modo ſunt auditores Legum Dei, ſed & factores *Mat.* VII. 24. *Jac.* I. 22. ab ipſo Domino præmoniti ſumus, & ipſa docet experientia. Utriuſque generis Cœtus, aut ſimul & promiſcue atque confuſe, aut ſigillatim & diſtincte conſiderari poteſt.

Cœtus Chriſtianorum ſimul & promiſcuè conſideratus eſt viſibilis & externa Eccleſia Dei, in qua bonos juxta & malos, triticum & Zizaniam vocatos & electos reperias. Ideo ſimilis dicitur Sagenæ aut Reti in Mare jacto, non minus malos quam bonos piſces adprehendenti *Math.* XIII. Porro Cœtus iſte ſigillatim & diſtincte conſideratus, exhibet nobis duas Eccleſias, ſibi prorſus diſſimiles & difformes, bonorum & malorum Chriſtianorum; Quas inter non aliud eſt diſcrimen, quam quod videmus inter veros & falſos fucatoſque ſervos Chriſti. Proinde & ipſarum Eccleſiarum veram alteram, alteram falſam eſſe, neceſſe eſt. Quemadmodum autem promiſſa Dei quæ unuſquiſque fidelium, aut fidem profeſſorum ſperat, non pertinent niſi ad veros fideles, ita promiſſa toti Eccleſiæ facta, nonniſi ad veram, ac unicè fidelem Eccleſiam pertinent. Ergo ſicuti ſinguli fidelium, qui verba & Leges Domini, non modo auribus percipiunt, ſed vita & moribus ſequuntur, in Petra Domos ſuas extruunt. *Math* VII. Ita & vera (per excellentiam dicta) Eccleſia, in Petra eſt ædificata. Petra vero iſta utriuſque ædificii eſt fundamentum Apoſtolorum

& Pro-

& Prophetarum, cujus lapis angularis eſt Chriſtus *Eph:* II.20. Pars altera ſicuti externa ſpecie apparens Chriſtianus & auditor tantum, non autem executor verborum Domini, ita ejuſmodi Cœtus hominum, in arena domos extruunt, nec privilegiis Petræ Sponſæ Corporis & Templi Domini, denique nomine veræ Eccleſiæ Dei gaudere aut gloriari poſſunt. Ergo duo tantum genera congregationum ſuperſunt, quibus nomen Eccleſiæ Dei quocunque modo tribui poteſt. Primum eſt cui proprie, perfecte, ſimpliciter, & per excellentiam competit ac tribuitur qualis eſt Cœtus genuinorum & perfectorum Chriſti fidelium. Alterum cui duntaxat aliquatenus & ſecundum quid, hoc eſt, ratione partis ejus quæ genuinos & vere obſequentes Chriſti fideles continet, tribui poteſt, qualis eſt illa ſupra deſcripta promiſcua & externa Eccleſia Chriſti. Cui ſimiliter omnes ut proprietates, ita privilegia & promiſſa Eccleſiæ Dei facta non ſimpliciter, ſed ſecundum quid competunt, reſpectu illius melioris ejus partis, quæ Electos continet. Inter hanc igitur veram, ac per excellentiam ita dictam, & promiſcuam Eccleſiam Chriſti hæc deprehenditur differentia, quod hæc eſt mortalium oculis viſibilis, illa inviſibilis, & ſoli ad occultiſſima quæque penetranti Dei Chriſtique obtutui, nota & obvia. Nam ſolus Dominus novit qui ſunt ſui. Cum enim ex veris Chriſti membris conſtet, & nihil impuri aut peccati conſuetudine maculati contineat, oculis mortalium atque judiciis inacceſſa eſt, quoniam veram inter & externa ſpecie apparentem ſanctimoniam diſcernere, longe difficilius eſt, quam veram inter & falſam doctrinam, adeò ut in ejuſmodi judicio & delectu iſti ipſi homines, qui ſecum habitant & ſeipſos explorare volunt, non raro decipi poſſunt. Tantum abeſt ut aliena occulta vitia mortales noſſe queant, qui ne proprios quidem defectus ſæpe videre poſſunt; qui tamen omnia penetranti oculo Dei ſubtrahi nequeunt. Ergo ſi de ſingulis hominibus non ſemper irrefragabile judicium fieri poteſt, multo minus de totis eorum Cœtibus. Hæc differentia oſtendit ab altera Eccleſiarum iſtarum, ad alteram non poſſe niſi fallacem deduci conſequentiam. Sed hæc promiſcua & externa Eccleſia iterum duplex eſt, aut particularis qualis eſt Romana, Corinthiaca, Epheſina, Antiochena, Alexandrina, Conſtantinopolitana, aut Univerſalis ſeu Catholica. Præterea vox Catholicæ Eccleſiæ in communi uſu dupliciter ſumitur, aut proprie, atque ut ajunt ad literam, aut ex more veteri primitivæ, quæ Apoſtolico ævo floruit, Eccleſiæ. Proprie & ad literam Eccleſia Catholica ſeu univerſalis, eſt Cœtus & congregatio omnium Eccleſiarum quanquam inter ſe diverſarum, quæ omnes particulares in ſe continet, quemadmodum totum corpus omnia membra, atque adeo totum ſuas partes.

Porro ex more Primitivæ Eccleſiæ uſitato Catholica Eccleſia dicitur Cœtus is, qui ſequitur Catholicam doctrinam, hoc eſt, qui nihil hominibus pro articulo fidei credendum obtrudit præter id, quod omnes reliquæ Chriſtianæ Eccleſiæ, quanquam inter ſe differentes, confiteri, agnoſcere, credere coguntur, hoc eſt, quod in ſymbolo Apoſtolico & ſacris literis comprehenditur, quorum utrumque omnium conſenſu receptum eſt. Quapropter ob errores & opiniones diverſas etiam in rebus maximi momenti & maximæ utilitatis, dummodò non ſint ad ſalutem plane & omnino neceſſariæ: non rejicit quenquam, ſed omnes ſinu ſuo recipit. Sola carnis opera & peccatorum habitus non patitur, proinde & ejuſmodi doctrinas quæ fidem in Deum per Chriſtum, matrem omnis ſanctimoniæ, ſine qua nemo Deum videbit, à ſtirpe ſubruunt, ferre nequit. Solam enim doctrinam Catholicam, quæ eſt ſecundum pietatem, urget, quam & reliqui omnes approbare quodque eam ſequantur & urgent, ſaltem externa ſpecie præ ſe ferre coguntur. Hanc Eccleſiam ideo Catholicam primæva nominavit antiquitas, quod non modo Catholica & quæ omnes recipere neceſſe eſt, dogmata & articulos fidei proponit, ſed & omnia ex reliquis Eccleſiis vera Chriſti membra, doctrinam ſervatoris ſui non ſola confeſſione, ſed vita quoque & moribus exprimentia, ad ſe recipit. Præterea hoc ipſo Catholicæ nomine diſcernebatur, imo opponebatur Eccleſia, hæreticis Sectis, quæ ad doctrinam Apoſtolicam commenta ſua addentes ob iſta additamenta ſeſe ab aliis ſeparabant; quod etiam Apoſtolicis temporibus accidiſſe legimus *Judæ* 19. opera hominum carnalium & ambitioſorum, qualis & ille fuit Diotrephes 3. *Joh.v.* 10. Tales falſi Prophetæ introducebant Hæreſes exitiales 2. *Pet.* II. 1. Ex operibus ſuis tunc dignoſci facile poterant tanquam ex ſignis, ex quibus eos judicare Dominus præcepit. Non igitur Eccleſia Occidentalis Latina, neque Græca Orientis, neque Auſtralis Æthiopica, nec tot in Septentrione Germanicæ, Danicæ, Sveticæ, Helveticæ, Britannicæ Eccleſiæ, Catholicæ (oppoſitè ad alias) ullo modo dici poſſunt, quia neutro ſenſu Catholicæ ſunt. Non primo, quia neque membrum unum univerſum corpus, neque omnino pars totum dici aut eſſe poteſt. Non ſecundo, quia omnes pene nominatæ Eccleſiæ etiam ſynceriſſimos & ſolidæ pietatis Dei cultores ad communionem Sacrorum non admittunt, niſi iſtis Symboli Apoſtolici additamentis ſubſcribat, quibus ab aliis Sectis & Eccleſiis diſcernuntur. Cuinam vero præter nominatas ab Auctore, Eccleſiarum ſecundum poſteriorem ſenſum merito competere poſſit Catholicæ nomen ac titulus, memoriam, notitiam, judicium ipſius Auctoris appellamus.

Præter ſupradictas Catholicæ Eccleſiæ ſignificationes, reperias adhuc unam plane falſam & indignam, cui apud homines Cœleſtis veritatis amantes locus conceditur, quod eam verſutia Satanæ ad ſubvertendam per Antichriſtum veritatem nequiter excogitaverit. Sed quia vocis hujus ambiguitas omnibus vulgo imponit, omitti à nobis non poteſt. Quemadmodum enim hic verſipellis Spiritus, contra omnem veritatem & æquitatem, vocem atque titulum hæreditatis atque Cleri, præterea vocem Spiritualis ſtatus, ita & vocem Eccleſiæ, & Eccleſiaſtici ſtatus (quæ omnes apellationes ac tituli Univerſis & ſingulis Eccleſiæ membris competebant) limitavit & reſtrinxit ad longe minorem Eccleſiæ Dei partem, hoc eſt, ad Concinnatores & Sacrificulos. Quos inter iterum hanc introduxit effrænis & abſolutæ poteſtatis gubernationem, ut omne regimen, omnia conſilia, judicia & officia, non modo toti eorum ordini, ſed univerſæ Eccleſiæ Dei (ne laicis quidem exceptis) competentia, unum caput ſibi uni vindicet ac uſurpet, aut interdum pauciſſimis, quos forte ad regiminis ſui ſocietatem admittere dignatum fuerit. Quæ capita quia ſemper Terrenæ dominationis curis diſtringuntur, æque apta & idonea ſunt ad gubernationem ſpiritualis Eccleſiæ, quemadmodum & homines ſolis ſpiritualibus curis dediti, ad curas ut vocant ſeculares. Atque horum pauciſſimorum capitum commenta, decreta, leges & inſtitura omnibus aliis totius Eccleſiæ, & quidem Catholicæ nomine, violenter obtruduntur, ita ut ſi qui forte adverſus ea vel mutire audeant, illico fulmina anathematum, & tanta tempeſtas eos percellat, ut aut ſilendum ipſis, aut pereundum ſit.

Detecta & in apertum producta ambiguitate, quæ in voce Eccleſiæ, & propoſita quæſtione ſanis mortalium judiciis inſidias ſtruit; ad ea in quibus Auctor (quanquam in principali quæſtione nobiſcum conſentiens) decipitur aut exorbitat accedamus.

CAPUT IX.

Errores non pauci Auctoris examinantur, Primus, Secundus, Tertius, Quartus & Quintus.

PRimum igitur errat, quod privilegium veræ & inviſibili Eccleſiæ Chriſti (quæ firmiſſimæ Petræ inædificata ſola duntaxat verum corpus & Sponſa Chriſti dici meretur) peculiariter competens, tribuit Eccleſiæ externæ & promiſcuæ, imo vero huic Eccleſiæ, quæ ut olim Laodicena in ſpecie tantum talis apparet, qualem veram deſcripſimus, quodque ſibi immerito tribuit & vindicat, revera non habet. Eccleſia inquam & Cætui hominum, qui non in Petra veræ pietatis & doctrinæ ab ipſis Apoſtolis prædicatæ: ſed in arena Auctoritatis mortalium, qui carnalem & violentam dominationem, afflictionem, ſervitutem & oppreſſionem diverſa ſentientium. denique ſanguinis effuſionem innocentium in Eccleſiam Dei introduxerunt, eamque obſtinate urget & exercent; domum Eccleſiæ ſuæ extruunt. Qui cum in terreno, fluxo & corruptioni obnoxio fundamento ædificent, non modo ruere poſſunt, ſed neceſſario ruituri ſunt. Quippe ædificium, putrido ac ruinam minante fundamento nixum, conſiſtere ſtabili ſede nequit. Nec quicquam inſtabilius eſt humana ſive naturâ gramini, ſive auctoritate, flori ejus ſimillimâ. Non eripimus igitur nos Privilegium veræ Eccleſiæ Catholicæ, præcipue vero ex veris fidelibus in diverſis gentibus, ſectis & profeſſionibus ac vitæ generibus collectæ, quod corruere nequeat. Firmiter enim conſiſtit, ac ſua mole ſtat fundamentum Dei, nec ſede ſua dejici poteſt, in quo extructi ſunt, & extruuntur, qui receſſerunt & recedunt bona fide à peccatis & injuſtitia, & qui confeſſam veritatem vitâ exprimunt, quos licet inter infinitam hypocritarum turbam oculi mortalium ab aliis non ſemper diſcernere queunt, ideoque Cœtum hunc inviſibilem dicimus. Sed Dominus qui inter veram & fucatam pietatem diſcrimen liquido cernit, novit qui ſint ſui. Verum in eo longe nocentius errat Auctor, quod hæc Privilegia externæ Eccleſiæ tribuendo, eadem opera iſtis quoque hominibus tribuit, qui non modo ſuper laicos & populum, ſed ſuper ipſos Epiſcopos & Sacerdotes ſpiritualem & abſolutam dominationem occupavere, ac totius Eccleſiæ auctoritatem ſibi ſolis (ut ante monuimus) vendicant & uſurpant.

Alter Auctoris error eſt, Quod eam Eccleſiam Catholicam vocet, quæ Catholica nullo modo dici poteſt. Eccleſiam, inquam, Orientalem quo nomine eam deſignat, quæ Patriarchæ Byzantino paret. Sed hæc Eccleſia quocunque ſenſu vox Catholicæ Eccleſiæ explicetur, ſeu proprio, ſive eo qui Apoſtolico ſeculo viguit, neutro eorum Catholicæ nomen meretur. Quod ad proprium ſenſum attinet. Eccleſia obedientiæ Epiſcopi Byzantini non comprehendit in ſe omnes Eccleſias obedientiæ Chriſti. Nam ut remotiores taceam, ne ipſas quidem Orientales omnes complectitur. Neque vero hic populos deſigno Antiochenæ aut Alexandrinæ obedientiæ. Nam etſi Triumviri iſti in unam Orientalem Eccleſiam coaleſcerent, tamen eorum Eccleſia, neque Neſtorianos, aut Jacobitarum, nec Maronitarum in Syria, nec Thomæorum in India, neque Chaldæorum, nec Armeniorum, nec alias in Oriente Eccleſias complecteretur. Multo minus (ſi recedamus ab Oriente) nec Meridionales Æthiopicas, nec Romanam Occidentalem, nec tot in Septentrione, quæ à Romana ſeceſſere, Eccleſias comprehenderet.

Porro una ex his Romana, non modo numero & multitudine, ſed potentia quoque & auctoritate Politica & Spirituali omnes iſtas tres Græcam, Syriacam & Ægyptiacam Eccleſias longo intervallo ſuperat ac præcellit. Jactat Græca & profitetur obſequium Chriſti, ſed non ſola, neque in anguſto ejus ſpatio tot commemoratæ Eccleſiæ locum inveniunt. Quapropter in hoc ſenſu Univerſalis cenſeri nequit, ſed particularis Eccleſiæ nomine contentam eſſe neceſſe eſt. Alio vero ſenſu qui Apoſtolorum temporibus viguit Catholica dici nequit. Nec enim ſolam Catholicam Doctrinam urget ac proponit, neque contenta eſt Catholico Apoſtolorum Symbolo, ſed ipſi diverſa atque adeo repugnantia Symbola, & particulares, nec ab omnibus receptas, doctrinas adjicit, quibus à reliquis Eccleſiis diſcernitur. Deinde non omnes qui vere ad Chriſtum pertinent in ſe comprehendit. Excludit enim eos, qui antiquiſſimam & Catholicam Fidei Apoſtolicæ Confeſſionem profitendo (cuicunque Sectæ adhæreant) ſecundum Legem & Doctrinam Chriſti vivunt. Excludit autem eò, quod additamenta ejus & commenta hominum rejiciant.

Tertius Auctoris error eſt, quod illud confiteri nolit, quod nobis non modo Doctrina Chriſti toties inculcat & ipſa quoque ratio dictitat, quamvis externas & particulares Eccleſias oculis hominum obvias & viſibiles eſſe neceſſe ſit, tamen & Univerſalem Eccleſiam ſecundum propriam ſignificationem ſuam, & veram illam Eccleſiam per excellentiam ſic dictam, quæ ex ſolis vere piis conſtat, non poſſe eſſe niſi inviſibilem, & oculis mortalium minus obviam, ſed ſola mente perceptibilem. Quod ad veram iſtam Eccleſiam attinet, doctrina Chriſti nobis inculcat, atque ipſa ratio demonſtrat, ſolum eum qui corda hominum ſcrutatur noſſe, qui ſint veri fideles Chriſti, quia eos ſolus ex cordibus & animi eorum ſtatu, & abditis cogitationum judicare poteſt, & judicaturus eſt. Proinde nos miſeros homunciones, qui in abdita cordium arcana penetrare non poſſumus, vera corporis Chriſti membra non modo corporeis oculis videre, ſed ne judiciis quidem noſtris diſcernere non ſemper poſſe liquet Multo minus Cætum aut Eccleſiam, ex illis ſolis collectam, corporeis oculis cerni poſſe. Etenim ubinam Gentium ejuſmodi Eccleſiam aut Concilium reperias, in quo non multo plures vocati tantum, quam electi depræhendantur. Quod autem attinet ad Univerſalem & Catholicam proprie ſic dictam, ratio ipſa & ſana Philoſophia docet, ſingularia tantum & individua ſenſibus corporeis percipi poſſe. Univerſalia vero quoniam à ſingularibus ſola mente abſtrahuntur oculis corporeis eſſe inacceſſa. Nam quis ille tam Lynceis oculis reperiri poſſit, qui vel unum univerſale oculis carnalibus cernere queat. Quo igitur pacto Univerſalis Eccleſia viſui corporeo obnoxia eſſe poſſit? Qualicunque ſenſu intelligatur hæc Univerſalitas ſeu pro toto, omnes partes comprehendente, ſive pro vera & perfecta Eccleſia, in qua ſoli tantum fideles electi Chriſti reperiuntur. Si pro toto, nonne ad Univerſalem Eccleſiam, non modo omnes qui vivunt, ſed etiam mortui in Domino, & iſti quoque qui poſterioribus ſeculis fideles Chriſti evaſuri ſunt, pertinent? Quis autem Cætum iſtum ante adventum Chriſti ultimum oculis corporeis uſurpare ſperet? Idem & longe plus de Electorum Eccleſia dici poteſt: ad quam cernendam mortali oculo præcluſus eſt aditus.

Quartus Auctoris error eſt, quod explicando locum *Matth.* XVI. de Portis inferni, aſſerit promiſſa & Privilegia Catholicæ Eccleſiæ data, nullam plane ſive apertam ſive tacitam conditionem continere aut continere poſſe.

Reſp.

Reſp. Hac aſſertione, neſcio an aliquid tam naturæ Religionis quàm Sacræ Scripturæ magis repugnans, fingi aut pronunciari poſſit. An vero Deus Catholicæ Eccleſiæ ſimplices tantum & nudas promiſſiones propoſuit? Nonne promiſſis Præcepta & leges ſuas addidit? nonne omnibus & ſingulis conditionem & officium præſtandi ſibi obſequii impoſuit, in quo viva fides & ſanctimonia continetur, ſine qua nemo promiſſis Dei frui & gaudere poteſt. Nonne cum Eccleſia ſua novum fædus pepigit? Quodnam autem fædus abſque conditionibus utrique parti impoſitis & præſtandis fingi poteſt? Ad conditiones Catholicæ Eccleſiæ, hoc eſt omnibus in ea comprehenſis mortalibus, impoſitas, non modo vera fides pertinet, ſed in ea quoque perſeverandi uſque ad finem conſtantia.

Quod ſi excellentiſſima Dei promiſſio donum & gratia vitæ æternæ eſt conditionata, multo magis omnes aliæ. Promiſit Dominus fidelibus donum Spiritus Sancti, ſed ſi quis huic Cæleſti hoſpiti, mundam ſedem & dignum diverſorium in animo ſuo non præparaverit, ſi præſentem ipſum debito honore colere neglexerit, aut ipſum incidentibus delictis contriſtare, aut habitu & frequentia peccatorum expellere auſus fuerit, quis eum hujus promiſſi fructu gaviſurum putet? Promiſit Deus curam tutelarem & protectionem atque opem ſuam omnibus fidelibus, hoc eſt, toti Eccleſiæ. Sed ſi conſtanter ipſi adhæreat. Alias qui Deum deſerit, ipſe viciſſim à Deo deſeratur neceſſe eſt. Non objicimus id (quemadmodum ſupra expoſuimus) toti Eccleſiæ Catholicæ, quod deſeruerit Deum. Quanquam enim innumeræ mortalium myriades, Satanam, Mundum & peccatorum illecebras ſecutæ, Deum deſeruerint, nunquam tamen deerant Chriſto Domino, qui ipſi & Legibus ejus adhærerent, & in ſimplicitate cordium ſuorum Deum colerent, quod etiam non ſine peculiari ejus cura, gubernatione, providentia fiebat. Quamobrem aſſertiones ejuſmodi fundamenta Religionis Chriſtianæ molientes, dignæ ſunt reprehenſione. Quæ certe ejuſmodi adminiculis ſtabiliri nequeunt, quibus eas Auctor fulcere contendit, nimirum quod inter Eccleſiam & Chriſtum non minus arctum ſit vinculum & conjunctio, quam inter Caput & membra, Sponſum & Sponſam. Primum enim conjunctio hæc, reipſa non in tota externa & promiſcua Eccleſia, ſed in meliori ac nobiliori ejus parte deprehenditur. Deinde quod hæc ipſa conjunctio, quamdiu in terris Eccleſia Chriſti militat eſt conditionalis, nec cuiquam æternam ſalutem conferre poteſt, niſi in fide & ſanctimonia vivat, & ad extremum vitæ perſeveret. Etenim conjunctionem iſtam & vinculum cum Chriſto duplex eſſe animadvertimus. Alteram conjunctionem imperfectam, & (ut ita loquamur) initialem, qualis eſt in ejuſmodi Dei cultoribus, qui bonum certamen certare, & in ſalutis curriculo currere cæperunt, ſed nondum certamen & curſum ſuum abſolverunt. Alteràm perfectam & conſummatam, qualis eſt in iis, qui in hoc certamine conſtanter ad exitum ejus depugnantes victores evaſerunt, & glorioſum iſtud curriculum conſummaverunt 2. *Tim.* iv. 7. hoc eſt, qui ad exitum vitæ Deo ſervierunt & in Deo mortui ſunt, quamobrem ab Auctore Epiſtolæ ad Hebræos vocantur πνεύματα τετελειωμένων Spiritus, qui jam perfecti facti ſunt. *Heb:* xii. 23. Utraque conjunctionum iſtarum conditione non caret. Sed hæc inter eas eſt differentia, quod in priori conjunctionis genere, conditio nondum eſt impleta, ideoque quamvis reſpectu certitudinis promiſſorum Dei firma & certa videtur, at reſpectu inconſtantiæ humanæ eſt incerta, quia vinculum ejus hominum culpâ abrumpi poteſt & ſæpe abrumpitur. Frequenter enim homines poſtquam ſalutis curriculum, Spiritu exorſi ſunt, carne perficiunt. *Gal:* iii. 3. In altera vero perfecta, conditio ab hominibus jam præſtita & impleta eſt. Ideoque conjunctio hæc certa & firma ſit. Non enim jam aliam conditionem Deus ab hominibus exigit, ſed ipſis abſque ullo dubio paratam jam & quaſi ad hoc ipſum repoſitam reddet mercedem. Et hic forſitan futurus Eccleſiæ Dei ſtatus obverſabatur menti Auctoris, quando aſſere auſus eſt, promiſſiones Eccleſiæ factas eſſe abſque ulla conditione. Verum illud forte memoria exciderat, litem inter nos eſſe non de futuro triumphantis, ſed de præſenti ſtatu militantis Eccleſiæ Dei. Perfecta enim cum Chriſto membrorum & ſponſæ ejus conjunctio, nonniſi poſt debellatum Satanam & peccatum continget, quod tum demum fiet quando quis ad exitum uſque vitæ in cultu Dei perſeverat. Quapropter in hoc ævo homines, & ex iis collectæ Eccleſiæ gloriari nequeunt, quod ob illam nondum perfectam cum Chriſto conjunctionem errare & corrumpi, aut à Sponſa Chriſti deficere, ac tranſire ad meretricem Satanæ, non poſſint; adeo ut ſæpe contingat, eos qui membra Chriſti fuere, hoc eſt, palmites vitis illius Cæleſtis culpa ſua ab illa excindi: atque aut in eodem cum cæteris cumulo fædum in modum putreſcere, aut à vite ſua ſeparatos exareſcere, & in ignem conjici. *Joh.* xv. 6.

Quintus Auctoris error eſt, cum ait, *Quemadmodum homo Jeſus Chriſtus errare non potuit, ſed omnem voluntatem Dei adimplevit, propter conjunctionem naturæ divinæ cum humana. Ita corpus Chriſti non poteſt corrumpi propter conjunctionem cum capite ſuo Chriſto.* Quæ verba veræ doctrinæ repugnant. Etenim ne Servator noſter dum eſſet in terris errare non poſſet, non requirebatur divinæ Naturæ cum humana conjunctio, de qua in Sacris Literis altum filentium. Sufficiebat ille Spiritus ſupra menſuram in eum effuſus, de quo *Joh.* iii. 34. legimus. Quemadmodum Apoſtoli propter eundem Spiritum, quamvis longe parciori menſura ſibi collatum, in prædicando Evangelio errare non potuerunt. Præterea conjunctio Eccleſiæ militantis cum Chriſto longe imperfectior eſt quam triumphantis, ut ſupra oſtenſum eſt, multo magis vero quam hæc, quæ ab adverſariis ſtatuitur, naturarum toto genere diverſarum unio hypoſtatica. Non valet igitur in hac ratiocinatione à firmiori & perfectiori, ad longe infirmius & imperfectius vinculum & conſecutio. Præcipuè cum nobis in Eccleſia militante innumeras myriades, hominum nexum conjunctionis cum Chriſto abrumpentium & ſalutari gratia in æternum exitium excidentium, experientia oſtendat.

CAPUT X.

Sextus, Septimus, Octavus error. Ubi de Inviſibili Eccleſia.

IN reſponſione ad exemplum Eccleſiæ Iſraëliticæ tempore Eliæ Idololatriâ corruptæ, in qua Deus ſibi repoſuerat ſeptem Millia virorum Prophetæ ignotorum, non unus error, & tergiverſatio multa eſt. Unde patet quam graviter argumentum iſtud Auctorem torſerit. Nam cum refutationem ejus ſuſcepiſſet, longe & eminus vitat occurſum ejus, ac refellit id, quod ipſi nemo objicit. Nam quis ipſi objicit, quòd Eccleſia Judaica à Catholica Chriſtianorum Eccleſia diverſa non fuerit? tam ratione perfectionis in doctrina, quam ratione magnitudinis in comparatione Gentis unius; cum omnibus Orbis nationibus? Cui bono diverſitatem hanc

anxie probat, quam non modo agnoſcimus, ſed ex ea idem noſtrum argumentum en firmius adverſus eum confirmamus & concludimus. Qua ſi in tantilla Provincia, quando Eccleſia Iſraëlitica adeò fuit Idololatria publice corrupta, ſepoſuerat tamen ſibi Deus ſeptem Millia hominum hoc ſcelere noncorruptorum; quos ita inter cæteros latere permiſit, ut etiam tanto Prophetæ fuerint ignoti. Quanto majorem hominum numerum in tot per totum Orbem diffuſis Gentibus notoria Idololatria; & Antichriſti impietate tanquam peſte infectis, ſeceviſſe ac reſervaſſe ſibi Deus potuit, qui membra corporis Chriſti, & verus Dei Populus eſſe non deſierunt. *Ecquid mirandum eſt*, ait Auctor, *obſcuram & ignotam fuiſſe illam Eccleſiam, quæ in uno duntaxat totius Orbis angulo Judaica videlicet Regione latebat.* Reſp. Atqui non in eo eſt vis argumenti noſtri, quod pars illa Populo Judaici Septem hominum millia obſcura & ignota eſſet Græciæ, Hiſpaniæ, Italiæ aliuſque in Orbe Populis, ſed quod ignota eſſet Samariæ incolis, atque inter eos Eliæ Prophetæ. Pergit porro & ait, *Ecquid mirandum eſt Prophetam non vidiſſe, quod Deus vidit.* Torquet & invertit mentem argumenti noſtri ita reſpondendo, quaſi nos admirationis cauſa exemplum iſtud produxerimus, ignorantes cauſam cur Deus plus ſcire & videre poſſit quam homo. Etenim ſedulo nos docet id quod ſimpliciſſimis mortalium notiſſimum eſt. At nos non admirandi cauſa exemplum iſtud produximus, ſed ad probandum in Eccleſia publice corrupta præſertim ubi dominatio & oppreſſio graſſatur, non modo poſſe, ſed propter bonitatem Dei ſolere inveniri verum Populum Dei, qui non modo vulgo hominum, ſed iis quoque qui Spiritum Dei habeant, ignotus ſit. In ulteriori reſponſione redit iterum ad differentiam inter Eccleſiam & Synagogam, quod hæc cito deſinere debuerit, illa vero æternum fuerit duratura. Verum hæc reſponſio adeo argumentum noſtrum non refellit, ut ne refellere quidem tentet.

Denique cum non poſſet refellere illud, quod ſibi ad probandam inviſibilem Eccleſiam nomine nomine noſtro oppoſuerat argumentum; ſuis allatis rationibus probat Eccleſiam Chriſti non debuiſſe nec potuiſſe eſſe inviſibilem. Quarum prima eſt, quod filius Dei dignitatem & ornamenta Eccleſiæ ſuæ exprimat per ſimilitudinem Urbis in monte poſitæ, addens quod ejuſmodi Civitas latere & occultari, hoc eſt, inconſpicua eſſe nequeat *Math.* v. 24.

Reſp. Quoties loquimur de Eccleſia Dei inviſibili, non negamus eſſe in Orbe externam & viſibilem Eccleſiam. Imo vero inviſibilem abſque viſibili dari non poſſe cenſemus. Viſibilis enim Eccleſia atrium eſt inviſibilis, nec quiſquam in Eccleſiam inviſibilem ingredi poteſt, niſi per externam & viſibilem. Nec enim ſatis eſt corde credere, ſed & ore confiteri, & externa atque viſibili ratione teſtari quemque neceſſe eſt, quod in Cæleſtis Domini famulatum ſeſe tradiderit, & in familiam ejus tranſierit. In hac igitur externa Eccleſia, quam & nos libenter agnoſcimus, locus eſt alienæ ædificationi, perquam alii aliis, atque reliquis mortalium luce bonorum operum prælucere debent. Nihil igitur ſententiæ noſtræ propoſita ratio, quemadmodum & ſubſequens, repugnat. Deinde, ne illud quidem aſſerimus homines ad inviſibilem Eccleſiam pertinentes vere pios & aliis ſanctimonia prælucentes, dum vivunt oculis ſubjectos non eſſe & in viſibilis Eccleſiæ membra non conſtituere, quæ ſemper in externa Eccleſiâ repertæ ſunt & reperiuntur, etiam cum maxime ſunt ſterilia virtutum ſecula. Tales igitur homines vulgo exemplis ſuis Eccleſiam ornant & ædificant.

Atque hoc mutuæ ædificationis Officium Dominus toti Eccleſiæ imponit, quam certe ædificationem oculis hominum ſubjectam eſſe neceſſe eſt. Sed nos tamen cum Paulo Apoſtolo 1. *Cor.* iv. 5. de hominibus piis frequenter mutabilibus, multo magis de totis eorum Eccleſiis (præcipue cum eos raro multos, unquam autem omnes ſimul, atque in uno Cætu cernere poſſimus) ante tempus judicare non audemus, neque poſſumus decernere, an ad illam veram Eccleſiam quam ſolus Deus novit, pertineant. Quamvis enim nullius eorum peccati conſcii ſimus, non idcirco illi protinus ſunt juſtificati. Ad hæc perfectiſſimus quiſque mortalium dum vivit, in lubrico gradu infirmitatis conſiſtit & niſi diligenter ſibi caveat, proximus eſt ruinæ. Idcirco judicium ac deciſionem de vera Eccleſia Domino relinquimus, qui cum venerit illuſtrabit occulta tenebrarum, & revelabit conſilia cordium, & tunc ſingulis laus à Deo erit. Quoniam vero homines non vitæ modo ſanctimonia ſed & ſanæ doctrinæ veritate, (quæ ſanctimoniæ mater eſt) aliis prælucere poſſunt, ne illud quidem poſtremo arbitremur, confeſſores puræ veritatis Dei & vere Apoſtolicæ doctrinæ, ſemper fuiſſe aut fore adeo obſcuras aut latentes, quemadmodum ſeptem illa hominum millia Eliæ temporibus fuere. Nam & ille antiquus Dei Populus, non ſemper erat æquè corruptus, ut illa tempeſtate. Imo vero certo credimus, ſicuti tempore Apoſtolorum & aliquanto poſt, plena luce luxit Orbi, ſolis inſtar, veritas, ita reducem poſtliminio reverſuram, & longo tempore omnes illuſtraturam. Sinet aliquando impetrari Deus, quod in præſcripta nobis Orationis formula Chriſtus peti juſſit, ut Regnum ejus adveniat, & in terris quoque voluntati ejus æquè ac in Cælis mos geratur, præcipue cum in vincula conjici jubebit Satanam & abolebit Antichriſtum toto fere Orbe per famulos, aut imitatores ſuos tamdiu graſſantem. Proinde ejuſmodi temporibus felicibus & optatiſſimis perfectiſſima ratione officium hoc competit, ut oculis omnium in nos defixis, non modo pietatis exemplo, ſed doctrina ſana, & clara ejus confeſſione ac prædicatione præluceamus. Sed cum homines ſanæ doctrinæ impatientes ſunt & à veritate ad fabulas aures ſuas avertunt, & ad omne lumen Cæleſte oculos connivent, imo claudunt, & in porcos evadunt, qui oblatas ſibi margaritas lutulentis pedibus proterunt, & quod pejus eſt, offerentes eas crudeliter diſcerpunt; Illic eſt locus monito & doctrinæ Chriſti, ne demus ſanctum canibus, ne projiciamus Margaritas ante porcos. Tunc mirandum non eſt quod lumen veritatis (quanquam ejus occulti confeſſores non deſint) violenta mortalium malitia extruſum tenebris concedere, & tanquam ſolem Orbi ad tempus occumbere neceſſe ſit, adeo ut per Satanæ & Antichriſti potentiam afflicta Dei pupilla, ſponſa Chriſti fuga ſibi conſulere & in deſerti latebris occultari uſque ad tempus à Deo præſcriptum cogatur. Quod tamen reſpectu præteritorum ita intelligi par eſt, quanquam aliquomodo, decus & ornamentum Eccleſiæ Dei in oppreſſis ab Antichriſto Sanctis, calcatum & profanatum fuiſſe videatur; diverſa tamen ratione, non modo ipſam per ſe ſanæ doctrinæ veritatem, ſed etiam quæ ex ejus cognitione naſcitur ſanctimoniam in profundiſſimis quoque Antichriſti tenebris clariſſime luxiſſe. Quod ad veritatem & doctrinam ſecundum pietatem attinet, hæc per Sacræ Scripturæ feneſtras, non quidem Cæcis Antichriſti Veſpertilionibus, quorum innumera examina paucitatem Columbarum Chriſti inumbrabant: ſed iis qui oculos ad videndum habebant radios luminis ſui liquido ſpargebat. Quanquam in tanta oppreſſionis ſervitute margaritas ſuas

diſtentis

diſtentis ſagina Antichriſti porcis minus oſtentarent. Quod ſi quis eorum fætentis hujus haræ alumnis aliquid pretioſi obtulit, aut ſtatim diſcerptus eſt, aut ſi ope Dei & ſanctimoniæ opinione protectus eſt, miro artificio perverſitas miniſtrorum Antichriſti per corruptelas & falſationes verborum & ſcriptorum hominum virtute & doctrina celebrium infenſos hostes ejus, pro ſuffragatoribus errorum ejus poſteritati venditavit. Quod attinet ad Sanctimoniam, Quamvis veritatem, quæ eſt compendioſa ad virtutem & ſanctitatem via, Antichriſtus opprimeret, non erat tamen adeò effrons, ut virtutem & ſanctimoniam ipſam per ſe affligere ſuſtineret, ita ut tametſi quiſpiam per veritatem ſeu perfectam (quales multos fuiſſe non dubito), ſive interdum aliquo errore obtenebratam, ad vitæ ſanctimoniam pervenit, cum propter tyrannidem non poſſet veritatis & ſanæ doctrinæ profeſſione, quod unum potuit, ſola vitæ ſanctimonia ſeſe intuentibus prælaxit. Ergo & in mediis Antichriſti tenebris huic mandato Domini de ædificatione aliorum, à veris Chriſti fidelibus mos geri potuit & geſtus eſt.

8. In altero ſuo adverſus Eccleſiam inviſibilem argumento, non minus hallucinatur Auctor, quam in primo. In utroque enim cum vellet evincere Eccleſiam Chriſti non debuiſſe nec potuiſſe eſſe inviſibilem; id tantum probat, neceſſe eſſe ut ſit aliqua Eccleſia externa & conſpicua, in qua ut aliorum ædificatio, virtutum Chriſtianarum exemplis, ita proceſſus & pœna adverſus delinquentes inſtitui poſſit. Quod probari non erat neceſſe, cum nos quoque fateamur & probe ſciamus, ad illud in conſpicuum veræ Eccleſiæ Sacrarium nullum patere aditum, niſi per Eccleſiam viſibilem. Nec enim ſolo corde ſuo, ſed & externa confeſſione, & ingreſſu in externam Eccleſiam, teſtari tenentur omnes ſe ad obſequia Domini ſui acceſſiſſe. Ita ut ille inviſibilis, ex ſolis electis conſtans, Cœtus, quamdiu in terris vivunt, partem aliquam illius externæ & viſibilis Eccleſiæ conſtituat. Seorſim autem in altero argumento ſuo hunc errorem committit; quod poteſtatem ligandi & ſolvendi in proceſſu adverſus delinquentes, latius extendat, quam fuit mens Legiſlatoris noſtri, ut apparet ex verbis ejus, quibus multis in locis utitur. Quaſi vero Eccleſiæ ſemper obtemperandum ſit, imperanti aliquid etiam repugnante conſcientia noſtra, faciendum: In quo oblitus eſſe aſſertionis ſuæ videtur, quo Eccleſiam particularem errare poſſe etiam in fundamentalibus confeſſus eſt. Nos autem ut oculis noſtris uſurpare univerſalem Eccleſiam, ita cum ea negotii aliquid habere non poſſumus: quod ſingulari competit, etiamſi ſibi neſcio quos titulos univerſalitatis vendicet, per repræſentationem totius Eccleſiæ. Cui repræſentationi præcipue tunc locus eſſe nequit, quando is qui repræſentationem prætendit, diſſidet ab eo quem repræſentare conatur. quod in omnibus Oecumenicis (quæ vocant) Conciliis accidit, quæ idcirco univerſalitatis nomen non merentur, ſed mere particularia ſunt, quia nutu & poteſtate Imperatorum Romanorum, interdum & mulierum aut Eunuchorum Imperialium gubernabantur. Fatemur vero etiam particularibus ac ſingularibus Eccleſiis, datum à Domino tam ligandi per Excommunicationem patrantes ſcandala, quam ſolvendi vere pœnitentes poteſtatem. Sed hæc poteſtas non porrigitur ultra pœnas ſcandalorum & emendationem manifeſte delinquentium. Nullo modo autem pertinet ad condenda nova Symbola, aut Fidei Articulos, ad introducendam in Templum Dei idololatriam, vanaſque ſuperſtitiones, ad oppreſſionem Conſcientiarum, ad alias innumeras rationes dominandi ſuper hæreditatem Chriſti. Quæ omnia crimina non dicimus, quod totæ Occidentis aut Orientis Eccleſiæ, aut ipſa Catholica Eccleſia integra commiſerit, ſed ſuperbiſſimi dominatores Sacerdotum & Eccleſiaſticorum in ſupradictis Eccleſiis, nimia poteſtate graſſantes, commiſiſſe non veriti ſunt.

CAPUT XI.

Errores examinantur, Nonus, Decimus, Undecimus, Duodecimus, Decimus tertius, Decimus quartus, Decimus quintus, Decimus Sextus.

NOnus error eſt, quod fruſtra probare contendat duos aut tres Eccleſiam Dei vocari non poſſe, qua de re nihil eſt quod cum ipſo litigemus. Nam ad tam exiguum numerum, verum & in tot tantiſque corruptis Eccleſiis incorruptum Populum Dei, non reſtringimus, etiamſi ſingula ſeorſim ſecula expendamus. Sed ita argumentamur. Si Deus olim totum Orbem puniendo, Octo duntaxat homines reperit dignos qui ſervarentur. Si de quinque Regnis ſumendo ſupplicium, Lothum duntaxat cum filiabus, dignum cenſuit quem pœnæ eximeret; ecquid mirandum eſt Chriſtum, dum Eccleſiam ſuam viſibilem cenſet ac judicat, longe minorem & vix alteri comparabilem partem ejus pro vero populo ſuo agnoſcere ac ſervare? Numerum iſtorum electorum ſcire aut computare non eſt noſtrum, quia ſunt inviſibiles. Quod autem Dominus pluris æſtimet duos aut tres ſanctos & incorruptos, quam totum Orbem corruptum & vitioſum, exempla proxime memorata oſtendunt. Nec tamen inde ſequitur, in omnibus corruptis Eccleſiis non niſi duos tantum aut tres ſingulis ſeculis veros & incorruptos Dei cultores repertos eſſe. Non deerant Domino ejuſmodi electorum longe plures, quam noſſe aut opinari poſſimus.

Decimus error Auctoris eſt dum ait, *Eccleſia Dei una eſt ab Apoſtolis uſque ad hodiernum diem non interrupta ſerie perſeverans. Nec poteſt eſſe niſi una Catholica & Univerſalis, aliæ vero particulares ab ea dependentes. nam amputatæ, vivere deſierunt.*

Reſp. Unam eſſe veram Eccleſiam Dei ab Apoſtolis ad nos non interrupta ſerie propagatam, nimirum externam illam & viſibilem, quæ ratione inviſibilis, quam continet, & comparatione reliquarum Synagogarum, vera dici poteſt, una cum Auctore confitemur. Sed aliquam viſibilem, cum qua nobis aliquid negotii intercedere poſſit, Eccleſiam ex qua aliæ particulares dependere debeant, dari; id vero eſt quod negamus. Romana id ſibi tribuit & arrogat, verum ideo ab Auctore & merito quidem Antichriſtiana cenſetur. Inter alias vero reliquas, cur hanc Eccleſiam nominare puduit, à qua reliquæ dependere debeant. Quamobrem vero Eccleſia ſuper Eccleſiam poteſtatem ſibi vendicare audeat, præſertim univerſalem, ut ab una omnes dependere teneantur? Oſtendat Auctor locum & ſpeciales circumſtantias ſupremæ iſtius Eccleſiæ, quam Catholicam vocat, ubinam gentium quærenda eſt? Num Conſtantinopoli, an Alexandriæ, aut Antiochiæ; an in omnibus iſtis ſimul collectis Eccleſiis? Producat Privilegium quod ſupra cæteras Orientalis Eccleſia obtinuit. Oſtendat ſaltem uſum & poſſeſſionem, an unquam Occidentalis Eccleſia ab ea pependerit. Probat eas Eccleſias eſſe ſolas vera membra Catholicæ Eccleſiæ, quæ ab Orientali dependent, reliquas vero ab ea avulſas, aut quibuſcum vinculum intercedens abrupit, eſſe damnatas. Fabulæ

iſtæ

iſtæ ſunt, quibus fruſtra prurientes mortalium aures titillantur. Non minus Orientalis eſt particularis Eccleſia, quam quæ regnat in Occidente, nec minus Meridiana Æthiopica, quam Septentrionalis Germaniæ aut Brittanniæ. Non habet ulla earum ſuper alias poteſtatem aut prærogativam. Sola & una primæva Apoſtolica Eccleſia (quam non niſi per Sacræ Scripturæ perſpicilla intueri poſſumus) hanc præcellentiam obtinet, ut omnes ab ea dependere teneantur, tanquam ab univerſali Magiſtra Doctrinæ Chriſtianæ. Cæteræ omnes ſibi pares ſunt. Omnes reſpectu univerſalis Catholicæ ex illis collectæ, particulares. Ideoque ipſius Auctoris ſententia ab errandi periculo exemptæ non ſunt.

Undecimus error eſt, dum ait, Quicunque non eſt membrum corporis Catholicæ, hoc eſt (ut ipſe autor intelligit) Orientalis Eccleſiæ Dei, ſalvus eſſe nequit. Rationes affert, primo, quia talem Dominus cenſeri jubet pro Ethnico & Publicano. *Reſp.* Quaſi vero & ipſam hanc Eccleſiam una cum aliis ejus ſimilibus, reſpectu majoris partis Cœtus ipſius, præcipue vero ad omnem impietatem projectis ejus Præpoſitis, Spiritus Dei non jubeat cenſeri pro Ethnica & Publicana. Quid enim aliud eſt hæc Eccleſia reſpectu longe majoris partis ſibi adhærentium, Ethnico imo peius quam Ethnico more viventium, niſi atrium illud Templi Dei, quod in Apocalypſi metiri prohibitus, imo ejicere juſſus eſt Angelus; addita ratione relictum eſſe pro Ethnicis, hoc eſt, hominibus Ethnico more viventibus (*Apoc.* xi. 2.) qui calcare debebant Civitatem Sanctam per ſpatium temporis à Deo præfixum: & calcabant hucuſque, & iſta proculcatione gloriari audent, tanquam ducto ex tot oppreſſis violenter Sectis triumpho. Quorum aſſeclis non Apoſtolico more perſuaſis, ſed per vim oppreſſis, eos hæreticos fuiſſe, calumniati ſunt, & falſiſſimorum criminum inſimularunt. Calcabant ſine dubio & eorum multos qui inter illos pie vixerunt, nec vitiis eorum aſtipulati ſunt. Raro enim mali bonos in ſocietate tolerant.

Secunda Ratio auctoris eſt, quod qui ſe ab aliis ſeparant *Eccleſiam Dei diſcerpunt, vaſtant & ſupplicio digni ſunt.* *Reſp.* Nempe longe majori ſupplicio digni ſunt, qui propter diverſitatem Sententiarum alios temere anathemate feriunt, & conſcientias mortalium opprimunt, ferro & igne Eccleſiam tanquam hoſtilem ditionem vaſtant. Tales potius Deus æterno ſupplicio puniet. Tertia Ratio eſt, quod ii qui ab Orientali Eccleſia excommunicantur, Unitatem & mutuam Charitatem abrumpunt. Reſpon: Quaſi non magis utramque abrumperent qui inſontes excommunicant, & ferro & igne violant.

Duodecimus error eſt, quod falſa & longe à ratione abhorrentia de nobis opinatur, imo vero & propria opinione falſius nos traducit quaſi nos affirmemus. Ab Huſſi primum dein Lutheri & Calvini aut Socini ævo Eccleſiam Dei revixiſſe, & tanquam ex mari ortam eſſe. Scimus fuiſſe & vixiſſe Eccleſiam Dei veram, in medio pravi populi & iniquæ dominationis ſervitute, cura & providentia Domini protectam. Imo vero auſim aſſerere ex hominibus pietati deditis plures fuiſſe, qui ſimplex Apoſtolicum Symbolum crediderunt, quam eos qui ad ſero poſt illud inventa eaque difficilia & incomprehenſibilia Symbola animum adjicerent. Sacra etiam Scriptura, quanquam ſubinde è manibus hominum excuteretur, propter autoritatem ſuam, quam Deus convelli non paſſus eſt, magnam vim habuit inſtillandæ omnibus ſanctimoniæ; ſed per ſupradicta organa Dei labaſcere cœpit, ac ruere Servitus Babylonis, qui nulla Fidei principia ſubvertebant, nemo eorum Symbola & Scripta Apoſtolica ſubruebat. Catecheſes non propter recens conficta Dogmata, ſed propter breve veterum compendium conficiuntur, in uſum quod vox ipſa deſignat Catechumenorum, hoc eſt, qui rudimenta Religionis diſcunt, quales ſunt pueri, aut qui recens Domino Fidei & obſequii dextras dedere. Locus *Heb.* v. 12. qui huc inepte & ridicule detortus eſt, non ad diſcere incipientes, ſed ad maturos pertinet. Quibus tamen & ipſis hæc doctrinæ Chriſti compendia non inutilia ſunt.

Decimus tertius Auctoris error eſt in male intellecto & parum apte citato loco *Eph.* iii. 10. *Angeli inquit & Archangeli quod ignorabant, per Eccleſiam Chriſti didicerunt de multiplici Sapientia Dei. Homines vero mortales corrupto ac tenui judicio calcitrando adverſus Eccleſiam & Catholicam concordiam, non permittunt ſe doceri ab Eccleſia, ſed illam ſecundum cerebri ſui regulam reformare nituntur.* & addit. *Non dicit Spiritus Sanctus per Scripturam N. Fœderis nota facta eſt Sapientia Dei, ſed per Eccleſiam. Præterea, non unum arcanum, ſed multiplex Sapientia Dei.*

Reſp. Velim ab Auctore doceri, quis nam Doctorum Eccleſiæ aut quis Cœtus Fidelium (loquendo proprie) erudivit Angelos in cognitionem Arcanorum Dei; quando & ubi Angeli hominibus Magiſtris uſi ſunt. Nam ſi ut ipſa quoque verba ſonant & ratio dictat, verba Apoſtoli explicentur quod per Eccleſiam, hoc eſt, per ea quæ Deus in Eccleſia ſua (ſæpe vero ipſorum Angelorum miniſterio) egit nota facta & revelata ipſis eſt multi formis ſapientia Dei, hoc eſt, ipſi eam perceperunt, nullis aliis uſi Magiſtris, quis non videt ex eorum exemplo nullam conſecutionem necti poſſe, ad id ut nos erudiendos Eccleſiæ præbere ſemper teneamur, præcipuè quoties ipſa variis erroribus decepta deprehenditur. Nonne dici poteſt per Pharaonem, hoc eſt, per ea quæ Deus cum Pharaone egit, nota facta eſt hominibus & ipſis Angelis magna potentia, Sapientia, Juſticia Dei. Num idcirco tunc homines Pharaonis inſtitutioni tradendi erant? Aut igitur Auctor locum prave intelligit & explicat, aut quod probandum ſuſcepit male demonſtrat. Illud miror cum Auctor Sacram Scripturam Eccleſiæ oppoſuiſſet, in ea quam ab utraque accipere poſſumus doctrina; ilico audacter diſſidentibus Eccleſia objiciat, quod eam ex animi ſui libitu reformare contendant. Sed veritas dum maxime premitur & in imum fundum demergitur; ſurſum ultro emergit. Ipſa enim verba Auctoris oſtendunt quod illi non ex ſui Capitis, ſed ex Sacræ Scripturæ Auctoritate Eccleſiam reformare conentur, quoniam is Sacram Scripturam tantopere infrà Eccleſiæ Apoſtolos ſubſecutæ autoritatem, deprimere contendit.

Decimus quartus error Auctoris eſt, quod citando adverſus nos verba *Math.* xxiv. 26. Si dicitur vobis ecce Chriſtus in deſerto, ne exieritis, ecce in loco clauſo, ne credite, non ſentit ſe ſua vineta cædere. Nos enim neque in deſerto, nec in ulla Apotheca aut Clauſtro oſtendimus Chriſtum præſertim ſubſtantialiter & corporeo modo exiſtentem, neque adorationem, honorem, gloriam ſoli Deo ſervientem ulli rei, quæ cura & conſervatione hominum indiget, tribuimus, aut tribui patimur.

Decimus quintus Auctoris error eſt in eo, quod aliquos hominum Cœtus condemnet ut Samoſatenianorum, Euſtatianorum, Photinianorum, Eutychianorum &c. Qui Cœtus quales revera fuerint, neque certo ſcit, neque ſcire poteſt, cum de illis alia ad eum notitia pervenire non potuerit, niſi à capitalibus eorum & virulentis inimicis profecta. Quorum cum falſationes, fraudes, mendacia palam in lucem prodire incipiant, fidem nullam merentur nec habent. Imo vero ex eo ipſo quod ejuſmodi homines de illis tam infenſum teſtimonium perhibent merito conjicimus, aliquid boni in illis fuiſſe, quod tanta odia

aſſeclarum

aſſeclarum Antichriſti provocaverit. Sed illos oppreſſos ait & ab omnibus Sectis damnatos. Rogabo hominem numquid eodem modo Apoſtoli non fuerint oppreſſi? Ita eſſe reſpondebit. Sed tamen doctrinam eorum tandem viciſſe, quamvis ipſi Mundo periiſſe viſi ſint. Reſpondebimus viciſſim, quod eorum quoque doctrina ſi Apoſtolicæ doctrinæ fuit congrua non periit neque peribit, ſed de erroribus triumphabit, qui nunc auctoritate carnali & potentia ſubnixi vigent virentque non aliter atque gramen & gloria eorum ſicuti flos graminis. Areſcent & obſoleſcent brevi iſta gramina & flores eorum decident; *verbum autem Domini manet in æternum.*

Decimus Sextus error eſt, quod reliquas omnes præter Orientalem Eccleſias oppugnando ait, *Quo argumento hodiernæ aliæ Sectæ oſtendunt, ſeſe fuiſſe lucem Mundi per omnia elapſa Secula, & Civitatem in editiolo-co ab Apoſtolis extructam?* Quibus verbis ſatis innuit Orientalem Eccleſiam non carere ejus rei argumento, quod fuerit Lux Mundi: Argumentum iſtud quoniam ex loco *Math.* v. 18. deſumptum eſt non aliud eſſe poteſt, quam vitæ ſanctimonia per bona opera omnibus mortalibus in hac Eccleſia lucens. Videamus nunc an hoc argumento uti poſſit Orientalis Eccleſia, quando de ea ſub finem hujus ſcripti ſic Auctor loquitur: *Eccleſia Dei plena eſt malitiæ ac vitæ diſſolutæ. Baptiſmum habemus à Chriſto, & doctrinam Evangelii, & Sacramenta & Doctores Sacræ Scripturæ & Sacerdotes, & tamen quo diſcrimine in moribus noſtris ab Ethnicis diſcernimur? Imo vero quod maxime dolendum eſt, non paucis virtutibus ſuperamur ab Ethnicis, qui cum illis conſiſtent adverſus nos in tremendo Judicio Chriſti. Caritatis illius perfectæ inter nos ne veſtigium quidem extat. Unus quiſque avaritiam conſectatur, Carnalium voluptatum libido quotidiana conſuetudine vulgata eſt. Exulat Juſtitia, & nemo eſt qui iram Dei revereatur. Premit potentior inferiorem. Ora omnium mendacio imbuta. Quodque maxime deplorandum eſt* (ne quis eum de præſenti duntaxat tempore loqui exiſtimet) *Ab antiquis Seculis hæc vitæ diſſolutio regnat in Eccleſia &c.* Et mox iterum, *Quis nunc eſt uſus præcepti illius Apoſtolici* Denuntio vobis fratres in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti, ut ſeparetis vos ab omni fratre inordinate ambulante, *multo igitur magis impie vivente.* Et iterum ait idem Apoſtolus. Nunc autem ſcripſi vobis ne communicetis ſi quis cum vocetur frater parum Chriſtiane vivat &c. *Tot ſunt vitioſi Chriſtiani ſupradictis omnibus peccatis corrupti, ut omnes pene Anathemate & excommunicatione digni ſint. Atque hoc eſt fundamentum Monaſticorum Ordinum, & Regularum, & Sanctorum Eremitarum, quod illi cum viderent tantam corruptionem Chriſtianorum atque impœnitentium multitudinem, ut Apoſtolico monito mandatoque ſatisfacerent, ne cum ipſis cibum caperent, ſeparaverunt ſe ab aliis, atque alii Eremum, alii Monaſteria petierunt.* En habemus ab ipſo Auctore graphice depictam Lucem Mundi in Eccleſia Orientali non modo domeſticis Fidei, ſed externis quoque; neque hodiernis duntaxat temporibus, ſed ab antiquis Seculis lucentem. Cum igitur eſſet conſcius horum & agnoſceret tam denſas in ea mortuorum operum tenebras atque caliginem, modeſtior ac circumſpectior eſſe debuit in objicienda & exprobranda aliis Sectis atque Eccleſiis vitæ diſſolutione. Præterea, ſatis eum à conſcientia ſua vapulare neceſſe eſt, quod tam graviter in eligenda Eccleſia erraverit.

CAPUT XII.

Error Auctoris Decimus Septimus, Decimus Octavus, Decimus Nonus, Vigeſimus, Vigeſimus primus.

17. SUccedit multorum errorum manipulus, in Reſponſione ad Objectionem, quam ſibi nomine noſtro opponit his verbis. *Sed dicet aliquis Deum neque olim ulli genti ullis promiſſis obligatum fuiſſe, neque ſub Evangelio toti Mundo eſſe obſtrictum. Ut ſi qua Gens Fœdus Dei violet Deus tamen ipſi ſua promiſſa præſtare teneatur, ad oſtendendam ſtabilem ſuæ veritatis conſtantiam. Math.* xxi. 43. ait Filius Dei, quia propter dico vobis Auferetur à vobis Regnum Dei & dabitur genti facienti fructus ejus. quod infra quoque Dominus proverbio illuſtrat. Nuptiæ ſunt paratæ, ſed invitati non erant digni. Quamobrem ite ad viarum divortia &c. *Math.* xxii. Et Joh: Baptiſta dicit, facite fructus dignos pœnitentia; nec incipiatis dicere Patrem habemus Abrahamum. Dico enim vobis, Poſſe Deum ex iſtis lapidibus excitare progeniem Abrahami. Voluit Deus in deſerto excindere totum Populum Iſraelis, & ex uno Moſe educere alium Populum. Ita uti ante totum Orbem diluvio obruit, quem mox per progeniem Noë reparavit & replevit. Hinc ait nos ejuſmodi concluſionem deducere: Quoniam tam Occidentalis quam Orientalis Eccleſia univerſa externa & viſibilis corrupta & collapſa eſt in fundamentis Fidei Doctrinæ & Morum, *Deum utramque rejeciſſe, & in Paucis Novæ Arcæ Hominibus ad noſtra tempora conſervaſſe veritatem, & ex uno Moſe eduxiſſe Populum Eccleſiæ ſuæ.* Antequam ad excutiendam *Reſponſionem* ejus accedamus, monendus eſt Lector argumenti hujus noſtri concluſionem mala fide ab Auctore recitari. Nam ut ſupra oſtendimus, non id nos in Concluſione aſſerimus, quod Eccleſiæ Orientis & Occidentis erraverint in fundamentis fidei & doctrinæ, id eſt, in rebus plane ad ſalutem neceſſariis, ſed quod erraverint in rebus maximi momenti, & ad Salutem admodum utilibus, quæ ſuo quoque modo fundamentalia dici poſſunt. Neque concludimus quod Deus in aliquot duntaxat Novæ Arcæ hominibus veritatem conſervavit ad noſtra tempora, ſed quod in Eccleſiis viſibilibus reliquit ac ſepoſuit ſibi quamvis longe minorem quam cæterorum, bonam tamen partem hominum, quos non rejecit & qui fuerunt vera Chriſti Eccleſia, quamvis inter eos eſſent nonnulli in illis tenebris aliquo errore decepti, quemadmodum ſibi ſepoſuerat tempore Eliæ ſeptem Millia hominum. Præterea non id concludimus quod Deus rejectis plane totis ſupradictis Eccleſiis, ex novo Moſe novum ſibi Eccleſiæ ſuæ Populum ſuſcitavit. Nam ſi olim Populo illi Iſraelis pepercit: multo minus nunc erga Populum Chriſti ea ſeveritate uſus eſt. Præterea inter carnalem ex Moſe Gentis eductionem, & ſpiritualem per Semen verbi Dei Eccleſiæ alicujus ſuſcitationem aut regenerationem multum eſt diſcriminis. Non autem priori ſed poſteriori generationi locus eſt in Concluſione noſtra, ſed potius Concluſionem noſtram ſic proponimus. Quod Deus Eccleſiarum Chriſti miſertus, non ex alia quapiam Gente, ſed ex iis ipſis excitat ſibi Populum regeneratum, dum illam efficaciam erroris Antichriſti (ἐνέργειαν πλάνης) quam Eccleſiis iſtis propter earum peccata immiſerat, per varia earundem Eccleſiarum membra removere incepit, ut in illis omnes reſipiſcant, nec removere deſinet donec reſipuerint. Nunc videamus qua ratione huic argumento

Auctor reſpondeat. Primum ait, varia eſſe Dei promiſſa, quædam conditionalia, alia ſine conditione, Categoricè enunciata. Quod vero Eccleſia Dei duratura ſit ad conſumationem Seculi promiſſionem eſſe ſine conditione & Categoricam *Math.* xxviii. 20. *Reſp.* Non placet litigare cum Auctore quærendo utrum Eccleſia Dei durare debeat uſque ad conſumationem Seculi. Credo enim firmiter duraturam eſſe interventu curæ & providentiæ Chriſti. Sed tamen non probat auctor promiſſionem *Math.* xxviii. factam fuiſſe ſine omni conditione. Imo verba textus contrarium ſuadent. Palam enim iſthic imponit Apoſtolis Dominus quoddam officium, & mandat miniſterium in prædicando Evangelio, parte altera viciſſim opem de Cælo & præſentiam ſuam pollicetur. Fidelis eſt Dominus in promiſſis, ſed niſi illi officio ſibi impoſito defuncti eſſent (quod cum haberent liberum arbitrium non erat abſolute impoſſibile) & ſi in vitia & impietatem degeneraſſent, aut adamato præſenti Seculo functionem ſuam abjeciſſent, ſicuti Demaa, promiſſionis hujus compotes ſine dubio non fuiſſent. Dominus autem ſuæ & Patris ſui gloriæ aliter proſpexiſſet. Sed de promiſſionibus Curæ & Providentiæ Dei erga homines, quod non poſſint eſſe niſi conditionatæ quamdiu nimirum homines Deum non deſerunt, egimus ſupra, quo lectorem remittimus.

Deinde ait: *Promiſſorum alia veteri Iſraelis, alia & diverſi generis novo Chriſti Populo eſſe oblata. Illa momentanea, conditionata, in quibus Deus Dominus abſolutus puniebat & miſerebatur pro arbitrio ſuo: hæc vero æternitatem ſpirantia, ſempiterna, quæ Dominus omnino ac neceſſario præſtat, nec ea mutare, hoc eſt, à præſtandis abſtinere poteſt.*

Reſp. Quaſi vero poſt facta novi fœderis promiſſa Deus arbitrii ſui compos & liberrimum agens, atque abſolutus omnium Dominus eſſe deſierit, aut potentiam ſuam ita limitaverit, ut ipſi ab ingratis gratiam & beneficia ſua tollere, aut punire homines miſericordia indignos non liceat. Aſſertio hæc quantum & Sacræ Scripturæ repugnet & Religioni noceat, ſupra oſtendimus. Quantum vero ad jugulum cauſæ attinet. An promiſſio Novi Fœderis Ethnicis facta, ſecundum quam in locum illius rejecti Populi Dei inſeri debuerunt in Oleam Populi Dei, conditionalis non fuit? Quiſquis novus ſurculus arboria hujus evadere & æternam Dei gratiam obtinere voluit, duæ conditiones ipſi erant præſtandæ. Prima ut reciperet vocem Evangelii & vitam ſecundum eam inſtituendam proponeret. Quam conditionem quia multi non implevere, exciſi aut non inſiti ſunt. Altera ut in hac excellentia & gratia vocationis ſuæ, uſque ad finem perſeveraret. Quod itidem quia non omnes præſtitere, ideo ſunt exciſi. Videmus quid de eo diſſerat Apoſtolus *Rom.* xi. 22. ſermone ad converſas Gentes directo. *Cerne*, inquit, *bonitatem hinc, inde ſeveritatem Dei. Adverſus eos qui lapſi ſunt, Severitatem: Erga te benignitatem, ſi remanſeris in benignitate. Alias tu quoque amputaberis. Illi autem* (hoc eſt Judæi) *ſi non perſtiterint in incredulitate iterum inſerentur.* Ex his verbis manibus palpare poſſumus, quod hic Deus duas conditiones à nobis exigit, ſi velimus potiri promiſſionibus ejus. Altera eſt (ſicuti diximus) ut gratiam ejus grato animo & fide erga eum viva, & per caritatem efficace acceptemus. Altera ut in hac fide & ſanctimonia uſque ad mortem perſeveremus. Progrediendo ulterius, inter promiſſa Novi Fœderis (ut ab Auctore vocantur) æterna, hoc eſt, abſque conditione data, videmus illum collocare, quod Eccleſia Chriſti duratura ſit ad conſumationem Seculi & ejus adventum. Nos hanc ſententiam quod duratura ſit in dubium non vocamus. Sed in Argumentis Auctoris tamen pravam Conſequentiam oſtendimus. Etenim inde quod aliquis ad Corpus Domini & Sponſam ejus pertineat, non ſequitur eum excellentiæ ſuæ gradu, dum vivit in terris excidere non poſſe. Idem de totis Eccleſiis ſentiendum eſt. Nam hoc vinculum conjunctionis cum Chriſto nondum eſt perfectum, donec in eo mortales ad mortem perſeverent, & fiant Spiritus perfecti. *Heb.* xii. 23. ut ſuperius demonſtravimus. Non igitur propter nudam conjunctionem cum Chriſto, tantiſper dum vivimus nondum perfectam, duratura eſt Eccleſia ad conſummationem Seculi, ſed propter peculiarem curam, providentiam & voluntatem Servatoris, qui pro inperveſtigabili Sapientia ſua, & nunquam ſatis laudata bonitate (quibus in attributis eſt viva Patris ſui imago) novit inire rationem, ut quamvis omnes fideles ejus libero præditi arbitrio & inclinatione ad peccandum lethaliter corruere, & Statu ac felicitate ſua excidere poſſint, ita ut forte Eccleſia quoque ejus inviſibilis extingui queat: Tamen ob ſingularem gratiam, providentiam, opem ejus, non omnes excidunt ac pereunt. Cujus gratiæ Domini interventu; quidam qui pro debilitate virium ſuarum in negotio Salutis ſuæ contendunt quantum poſſunt, præcuſtodiuntur ne cadant, alii negligentiores quanquam ruinæ vicini, per miſericordiam ſublevantur; Alii denique licet indigni miſericordia (quoties id Eccleſiæ neceſſitas exigit) ſaltem tamdiu ſublevantur, ne cadere poſſint, donec in locum ipſorum, aut pares ipſis (in eo ſtatu conſideratis antequam veniam & miſericordiam decoxiſſent) aut etiam meliores, antequam iſti cadant, ſuccreſcant & ſuccedant. Quod non modo de membris externæ & viſibilis, ſed multo magis veræ & inviſibilis Eccleſiæ (cujus Cura Chriſti potior eſt) dum in Terris vivunt, intelligi debet. Nam ex inviſibili Eccleſia unuſquiſque tanto facilius (tantiſper dum in terris militat) excidere poteſt: quanto difficilior fuit ad eam aditus, difficilior quoque in ea (quamdiu in hoc ævo vivitur) perſeverantia. Sed Dominus quemadmodum novit qui ſunt ejus, & in quibus Patri Cæleſti non deeſt anſa per quam ipſos ad ſe trahat, omnem movet lapidem, ſalvo juſtitiæ & ſapientiæ ſuæ moderamine, ne quid perdat, ex eo quod ipſi Pater dedit. Hæc eſt vera cauſa cur Eccleſia ejus tam viſibilis, quam inviſibilis duratura ſit uſque ad conſumationem Seculi.

Ulterius progrediendo, affert duas promiſſiones Domini Eccleſiæ factas, ſed eas Categoricas eſſe ut loquitur ſeu ſine omni conditione probare non poteſt. Prima eſt. In hac Petra ædificabo Eccleſiam meam, & portæ inferi non prævalebunt adverſus illam *Math.* xvi. hoc eſt, ut explicat, ipſe non deſinet & durabit ad finem Seculi. *Reſpon.* Portæ inferi hoc loco ſignificare nequeunt ſimplicem & naturalem mortem, quam æterna mors non neceſſario ſequitur. Videmus enim ejuſmodi mortis & ſepulchri portas vincere ſingulos ex fidelibus, & ſenſim totas Eccleſias Viſibiles & inviſibiles ſuperare, donec ad ſupremum diem ventum fuerit: ita ut omnes per tot Secula per ejuſmodi portas exierint & exeant ex hoc mundo. Ergo vox Portarum mortem æternam, [illegible] eum qui habet poteſtatem mortis hujus ſignificare neceſſe eſt. Qui in Portis ejus (quemadmodum olim in Portis Urbium ſuarum antiqui Magiſtratus) vim & imperium ſuum exercet; & valvas earum latè aperuit, ad quas miſeros mortalium greges agit. Et vox ſuperandi magis proprie competit Portarum Inferni Domino, qui in vincenda Eccleſia & Capite ejus laborat, quam morti naturali (quæ abſque peccato & Patre peccati Satana vim nullam habet) imo & ipſis portis. Jam vero à magis proprio & convenienti ſenſu ad minus eo venientem recedere nulla cogit neceſſitas. Præ-

terea

terea quia mox quaſi per Antitheſin Regni Dei, hoc eſt, promiſſæ hominibus vitæ æternæ mentio ſit. Quod Regno Satanæ potius & æternæ morti, quam ſimplici & naturali morti opponitur. Nam mors naturalis, ut proxime innuimus, & ſingulos fideles, & integras ex iis collectas Eccleſias haurire poteſt, quamvis Regno Cæleſti non excidant. Ita ut ſenſus verborum Domini non alius eſſe poſſit quam hic: Super te Petre, & ſuper eos, quorum nomine reſpondes (nam is hanc Confeſſionem, quam Dominus tanta mercede remuneratus eſt, quemadmodum non ſolus interrogatus erat, ita non ſuo ſolius, Sed omnium Apoſtolorum nomine edidit & confeſſus eſt. Et alibi quoque eadem promiſſio una cum Petro, reliquis etiam Apoſtolis eſt facta) ædificabo Eccleſiam meam, quam vis & potentia Satanæ non ſuperabit, nec ad æternæ mortis Statum dejiciet. Imo hæc Eccleſia Regnum Cæleſte & æternam Salutem aſſequetur, ad quam aſſequendam ego tibi, & his, quorum nomine Confeſſionem hanc edidiſti (id ipſum enim Spiritus Sanctus aliis in locis ſupplet) dabo Claves Scientiæ & cognitionis voluntatis Dei, quibus ad eam per prædicationem Evangelii omnibus Gentibus aditum aperiatis. Ut rem in compendium conferam. Primum Dominus hoc loco Eccleſiæ ſuæ non ab aliquo fortuito temporario caſu, ſed ab æterno interitu liberationem pollicetur. Deinde quis hæc liberatio hoc eſt, æterna ſalus ſub conditione Sanctimoniæ mortalibus promiſſa eſt, liquido patet promiſſionem hoc loco factam non poſſe eſſe niſi conditionalem. Denique promiſſio hæc reipſa non toti, externæ (de qua Auctor locum hunc explicat) ſed veræ & inviſibili Eccleſiæ facta eſt. Nam iſtos Portæ Inferorum ſuperabunt, qui cum ſint in Eccleſia Dei, tamen in æternum perituri ſunt. Alterum Dei promiſſum iterum adducit ex loco *Math.* XXVIII. 20. Quæ, ut ſupra oſtenſum eſt, non fuit abſque expreſſe Apoſtolis impoſita conditione. Nam Dominus ante quam promitteret, imponit Apoſtolis Officium prædicandi Evangelii. Cui conditioni niſi ſatis feciſſent; promiſſionis hujus fructu certe exci diſſent. Quanquam igitur nos in principali quæſtione, quam Auctor demonſtrare nititur, ipſi aſſentimur, tamen illam vitioſe probari & in probando plures errores commiſſos eſſe oſtendimus.

18. Magnus & multiplex Auctoris error inde pateſit, quando rogat, ubinam Terrarum oſtendi poteſt alia Eccleſia Chriſti (puta præter Orientalem) cum qua Chriſtus, & quæ cum Chriſto fuerit, per tot Secula ab ingreſſu in Cælum Chriſti, hucuſque? Primum enim nec oſtendit, nec oſtendere poteſt Eccleſiam iſtam (ſi à potiori & majori parte ſui & ratione Præpoſitorum ſuorum conſideretur) cum Chriſto fuiſſe, eique vere adhæſiſſe, quoniam tot vitiis corrupta fuit & eſt, ut ipſe auctor fatetur. Cujus verba ſupra in ſedecimo errore ejus recitavimus. Deinde quia planum fecimus veram Chriſti Eccleſia eſſe inviſibilem, quæ ſemper adhæret Domino ſuo, & in Domino habitat, non ſecus atque Dominus in ea: Vanum & ſuperfluum hoc eſt poſtulatum, poſcere ut oſtendatur id, quid oculis hominum oſtendi nequit. Denique poſtulatum aut ſententia iſta repugnat verbis ipſius Auctoris, quæ paulo ante hoc poſtulatum, vi veritatis adactus, veriſſime protulit, quæ ſic ſonant. *Fateri omnes neceſſe eſt, Deum nulli Genti aut Gentibus ſeſe obſtrinxiſſe, ut apud illos ſolos haberet Eccleſiam ſuam, atque depoſitum promiſſionum ſuarum collocaret in æternum.* Si nulli Genti aut Gentibus Deus ſeſe obligavit: multo minus loco aut locis. Quamobrem igitur Auctor hujus Eccleſiæ Dei, de qua loquimur, locum ſibi oſtendi poſtulat? Deinde ſi Deus non eſt obſtrictus genti uni aut pluribus, Certe neque Græcis aut Minoris Aſiæ Populis, neque Syris, aut Ægyptiis, neque ſupradictis omnibus ſimul ſumptis, Quibus in Gentibus Sedes eſt Eccleſiæ Orientalis.

19. Sine cauſa Auctor ſtomachatur adverſus Eccleſias à Romana diverſas, quod Orientali Eccleſiæ errores & corruptionem objiciant, cauſatus id fieri non poſſe abſque Chriſti Domini contumelia, Capitis ejus & Sponſi. Quantum ad errores, hi per ſe (niſi ſint nimium craſſi, hoc eſt, niſi illis malitia admixta fuerit) nullum fidelium à Chriſto avellere poſſunt, multo minus objectio aut accuſatio illorum. Præcipue ſi ſit vera, quæ admonitione alios emendare ſtudet: Caput cujuſque Eccleſiæ Chriſtum, non poteſt offendere, Sed morum corruptio & ſanctimoniæ defectus, etiamſi nullus error admixtus ſit, efficit ut Chriſtus cum hominibus ac totis Eccleſiis vitioſis divortium faciat. Cur igitur eum afficiant dedecora & flagitia exprobrata iſtis, quos ipſe rejicit, & eos pro ſuis non agnoſcit? Quid criminoſius aut acrius eſſe potuit accuſatione, quâ ipſe Auctor ſupra Eccleſiam ſuam Orientalem non pupugit, ſed confodit part. 16. Quod ſi id, & quidem merito, Auctori licuit, quare idem Eccleſiis à Romana diverſis non liceat?

20. Quod artes Satanæ & Portæ Inſeri ſuperare nequeant homines, qui Spiritu Sancto ducuntur, quamdiu eo ducuntur, inde concludi nequit eoſdem interdum, imo vero ſæpè ſuperari non poſſe, quando eos Spiritus Sanctus deſerit. Quod accidit eum tam nobilem hoſpitem contriſtare non deſinunt *Epheſ.* IV. 30., quando eum contumelia afficiunt *Heb.* X. 29. quando veritatem abnegant *Hebr.* VI. 4.

21. Error eſt Verbis Domini, & Experientiæ repugnans, Salem Terræ, qui fideles deſignat, corrumpi & infatuari non poſſe, quando mores eorum corrumpuntur.

CAPUT XIII.

Vigeſimus ſecundus, Vigeſimus tertius, Errores refelluntur.

22. AFficit nos inſigni injuria Auctor; aut ipſe inſigniter errat oblitus Sententiæ noſtræ, dum nos inique traducit, quaſi ſentiamus Regnum Chriſti fuiſſe in ſuſpenſo, antequam Eccleſia Dei, à Centum circiter quinquaginta Annis in Luthero, Calvino, Socino reviviſcere cæpit. Fuit ac duravit Chriſti Regnum ſemper, non in ſuſpenſo; Sed in ſumma praxi & gubernatione tunc quoque, cum profundiſſima caligo & ſervitus Antichriſti vigeret. Non oriata eſt tunc Sapientia & Juſtitia Chriſti, cum & iis, qui veritatem ejus parum dilexerunt, mitteret efficaciam erroris, ut crederent mendacio, & eos tamen quos ſibi fideles expertus eſt, ab hac tentatione eriperet. Ideoque non paſſus eſt unquam inviſibilem ſuam Eccleſiam deſinere & extingui. Natura Religionis ejus ſita eſt in Spirituali certamine. Cæterum Spirituale bellum, hoc diſcrimine à bello carnali differt, quod in terris miles maxima ex parte non ipſius Ducis immediatæ gubernationi ſubeſt (qui in copiis numeroſis huic functioni non ſufficeret) Sed Præfectis & Officialibus ſuis parere tenetur: & raro ſingillatim, ſæpius vero conjunctim una cum Commilitonibus pugnat adverſus hoſtem; & ordinariis Exercitus excubiis tuto protectus, periculi ſecurus eſt. In Spirituali vero certamine ſinguli militum non per propiores gradui ſuo Officiales, ſed ipſi per ſe immediate & ſeparatim ab aliis Supremo Duci ſuo, & Spiritui ac voluntati ejus

obſequuntur, & longe ſæpius ſeparatim, quam conjunctim cum aliis adverſus hoſtem pugnant, ut & ipſi ſeorſim ab aliis, non committendo alienæ curæ ſui cuſtodiam, ſalutis ſuæ excubias agunt. Cum igitur placuiſſet Domino, Præpoſitos & majorem partem Eccleſiæ ſuæ, peccatis ipſorum id poſcentibus, hoc ſupplicio plectere, quod indigni judicati ſunt, per quos publice aliquid boni in Eccleſia ſua ageret, habuit hic Imperator perpetuas occaſiones, ut ipſe privatim & ſingillatim unumquemque ex iis, quos dignos cura ſua judicavit, divina ſua cuſtodia, protectione, & ope ſuſtentaret. Quod longe majus & difficilius eſt, & divinæ potentiæ ac Sapientiæ ejus magis adæquatum regimen, quam cum Eccleſiæ ſuæ florentior ſtatus eſſet, tunc eum non modo immediata ejus per Spiritum Sanctum gubernatione, ſed etiam per mediatum, fidele, ac perfectum Apoſtolorum & Apoſtolicorum virorum miniſterium adminiſtraretur. Quoniam vero rogat nos Auctor, Ex qua Scriptura aut ratione, quibus ex traditionibus, ex quo Spiritu ſententiam hanc hauſerimus, ad omnia ipſi ſigillatim reſpondendum eſt.

Rogat ex qua Scriptura. Reſp: Hauſimus id primum in genere ex Scriptis Apoſtolorum, Evangeliſtarum, Prophetarum N Fœderis. Quæ neſcio an aliquam aliam doctrinam, aut Prophetiam, aut Præceptum ſive frequentius, ſive enixius nobis in memoriam revocant & inculcant, quam iſtud monitum, *Quod Eccleſia Dei poſt Apoſtolica tempora debuit corrumpi.* Quæ Corruptio quod cito poſt obitum Pauli Apoſtoli ſubſequi debuerit; ipſe *Act.* xx. 30. monet: & quod invaleſcere cœperit tempore Joannis, Apoſtolorum penè omnium ſuperſtitis, ipſe Joannes teſtatur 1. *Joh.* 11. 18. Imo tempore ipſius Pauli (ut apparet ex omnibus ejus Epiſtolis) in omnibus pene quas compellavit, Eccleſiis reperiebantur, quos jam tum patuit eſſe Antichriſti anteambulones.

Secundo, In ſpecie hauſimus hoc monitum ex *Cap.* 11. *Epiſtolæ* 2. *ad Theſſalon:* ubi duo expreſſe deſcripta habemus. 1. quod Capitalis & publica in Eccleſia Dei Apoſtaſia, & à veritate Apoſtolica ad errores Antichriſti eſſet ventura defectio. 2. Iſtius Apoſtaſiæ initia jam cæpiſſe tempore Apoſtolorum, præcipue Pauli, quæ ſenſim per lenta incrementorum intervalla adoleſcere debuerunt, donec palam & publicè revelaretur ipſe Antichriſtus. Primum quod attinet, id expreſſum eſt, 2. *Theſſ.* 11. 3. per vocem *ἀποστασίας*, rebellionis ac defectionis à Doctrina Apoſtolorum. Quæ vox non poteſt ſignificare modicam aliquam diſſenſionem ab aliis, aut privatorum hominum ab Eccleſia abſceſſum; ſed publicam, & inſignem ſeditionem & corruptionem Eccleſiæ. Sed multo magis per id, quod hæc Apoſtaſia, & doctrinæ Apoſtolicæ corruptio fieri debebat per Antichriſtum, ita deſcriptum, quod ſeſſurus fuerit in Eccleſia Dei tanquam Deus, uſurpaturus Jura Majeſtatia tanquam Deus, in gubernando & abſoluto dominatu, pro libitu ſuo premendo Eccleſia Dei. quod abſque extrema Eccleſiæ ſervitute & oppreſſione fieri non potuit. Nam ſi quid ſuæ Libertatis Eccleſiæ ſuper eſſet, ejiceret eum de medio ſui, tanquam Corporis ſui noxium purgamentum. Sed quia ita per aſſeclas ſuos corroborari debuerat, quemadmodum prædicit Apoſtolus, apparet veros Dei cultores eo miſeriæ devenire debuiſſe; ut non modo tantum potentiæ non haberent, quantâ ad ejiciendum de Domo Dei Antichriſtum opus erat, ſed ipſi quoque ab eo affligerentur & opprimerentur. Alterum expreſſum eſt *verſ.* 7. & 8. & alibi frequenter in Sacris Literis.

Secundo. Iterum rogat ex qua ratione hauſimus hanc Sententiam.

Reſp. Ex ratione Divinæ Sapientiæ, deſcriptæ ab Apoſtolo. 2. *Theſſ.* 11. 10. & 11. Nihil enim magis decebat Sapientiam Dei, quam ut homines per id punirentur, in quo delinquebant. Cum igitur hominibus non placeret Lex veritatis, quæ nuditatem & vitia eorum revelabat, merito ipſos Deus permiſit incidere in laqueum Diaboli, ubi à caligine turpia mendacii obrutos, æternum perire neceſſe eſt.

Deinde ex ratione ſana, omnibus hominibus communi, quam in nobis ipſa experientia, certiſſima ingeniorum magiſtra confirmavit. Quis enim ad manibus palpare nequeat, quod tot ſeculorum uſus docuit, homines in Eccleſiam tot futiles, tot adverſas ſacræ ſcripturæ & rationi doctrinas invexiſſe, quæ nullo alio medio ſuam autoritatem tueri potuerunt, niſi vi, coactione & oppreſſione. Quæ oppreſſio cito poſt Apoſtolica tempora furtim in Eccleſiam irrepere cæpit, donec ad ſævitiam & tyrannidem Antichriſti ventum eſt. Cujus praxim Hiſtoria Eccleſiaſtica nobis ob oculos ponit.

Tertio rogat, Quibus ex Traditionibus notitia eorum ad nos pervenerit? Reſpondemus, ex iiſdem, ex quibus eam habuere illi, de quibus Joannes ſcribit 1. *Joh.* 11. 15. dum ait *Filioli, Extremum tempus eſt, & quemadmodum audiviſtis Antichriſtum venire, jam nunc multi facti ſunt Antichriſti.* (hoc eſt miniſtri ejus, qui ipſi mox conſecuturo viam muniebant) *Unde cognoſcimus extremum illud tempus &c.* Habuere igitur hanc traditionem fideles, Antichriſtum extremis temporibus (hoc eſt ſecundum modum loquendi ſacræ ſcripturæ) non multo poſt Apoſtolos ſubſequi debuiſſe. Eandem nos ab ipſis per multorum manuum traditionem tranſmiſſam, & quod majus eſt, ſacræ ſcripturæ authoritate confirmatam habemus, quam nobis Paulus Apoſtolus ſatis evidenter explicuit.

Quarto denique rogat. Ex quo & quali ſpiritu hauſimus hanc ſententiam. Reſp. Ex ſpiritu Prophetiæ N. Fœderis. Qui nobis non modo ore Domini, quamvis obſcurius, mox Apoſtolorum doctrina longe clarius arcanum hoc revelavit. ſed poſt omnes iſtos etiam per Joannem in Apocalypſi Jeſu Chriſti, quam dedit ipſi Dominus ut oſtenderet ſervis ſuis id, quod evenire debuit citò poſt tempora Apoſtolica, & prænunciavit hoc per Angelum, ad id ex profeſſo miſſum ſervo ſuo Joanni *Apocal.* 1. 1. In quo Libro, quamvis reperiantur quædam (& illa quidem pauciſſima) difficilia intellectu, quod in Libris Propheticis ſolemne eſt, neſcio tamen an quis reperiri poſſit, qui non cogatur fateri, in Prophetia hac duos Populi Dei ſtatus, ſibi ordine ſuccedentes, eſſe depictos. Priorem ſub ſervitute Antichriſti miſerum & afflictum, poſteriorem poſt liberatum eum ab hac ſervitute, etiam in terris felicem ac per longum tempus quaſi triumphantem.

23. Quemadmodum multa ſupradicta & jam refutata repetit, ita hanc quoque exprobrationem iterat Autor, inquiens nos novos Apoſtolos, damnatâ præſenti Eccleſia, neque meliorem illâ Eccleſiam ante noſtra tempora oſtendere, neque in nobis vitaque noſtra plus virtutum & ſanctimoniæ exhibere, aut noſtram miſſionem miraculis confirmare.

Reſp. Neque nos nova Dogmata proponere, neque Apoſtolicam auctoritatem, aut ſolennem nomine Dei ad humanum genus legationem nobis vendicare. Ideo literis, quas vocant credentialibus miraculorum non indigere, neque eas jactare. Gloriationem patrandorum miraculorum iſtis Eccleſiis relinquimus, quæ novas & ſuppoſititias doctrinas, loco Apoſtolicarum, in Populum Dei invexere & invehunt; ideoque ipſis egent, atque eorum patrationem prætendunt. Niſi quod ut ipſa dogmata, ita eorum argumenta, hoc eſt miracula, ſuſpecta exhibent. Reprehendimus & accuſamus corruptas

Eccle-

Eccleſias. ſed eas ipſe quoque Auctor reprehendit, & corruptiones accuſat. Vide ſupra in errore ſedecimo. Porro in reprehenſorum locum præteritis ſeculis oſtendimus meliores Eccleſias, non modo in tot oppreſſis ab iis Eccleſiis, eorum, quos (non minus quam nos hodie vivos adhuc & de injuria proteſtantes) manifeſtus variorum errorum & blaſphemiarum calumniis onerabant, & nunc quoque onerant; Sed etiam in corpore & penetralibus ipſorum magnum proborum hominum numerum, qui exemplis aliorum oppreſſorum admoniti, nec audentes manifeſtæ veritatis profeſſione aliis facem præferre, quod ſupererat, ſola vitæ ſanctimonia aliis prælucebant. Ex quo tam bono fructu virtutis atque pietatis bonas illas arbores & ſalutaris veritatis non expertes agnoſcimus. Quemadmodum autem non omnibus de ſanctimonia quorundam relationibus promiſcue fidem adhibemus, videntes Satanam per externam pietatis formam, in multis hypocritis falſo ſplendentem, veram aliorum pietatem ſuſpectam reddere conatum; Ita falſam gloriationem corruptarum Eccleſiarum redarguimus. Neque credimus homines vere pios & ſanctos tam craſſos errores, abuſus, & confuſiones, aut potius Tyrannicam in iſtis Eccleſiis dominationem approbare unquam ſuſtinuiſſe. Non deerant igitur ſemper in externa tam Orientis quam Occidentis Eccleſia homines, qui, licet ob graves & prægnantes cauſas à publicis Eccleſiis non ſeceſſerunt, (præcipue quod putarent ſeſe hoc modo magis prodeſſe Eccleſiæ poſſe) id tamen, quod tutius poterant, non omiſerunt, ut ſanctis exemplis alios ad pietatem excitarent. Quos ſi forte oculi hominum, non ita, ut par erat, ab aliis dignoſcere poterant, tamen eos Dominus noverat, & in ſuprema die pro ſuis agnoſcet. Atque ex ejuſmodi hominibus, eorumque ſimilibus collectam Eccleſiam Dei vocamus. Sed ex vobis aliquis regeret. Atqui tales homines in Eccleſiis noſtris non vidimus, qui pie & ſancte vivendo Doctrinas & regimen Eccleſiæ damnarent. Reſp. Credo vos non vidiſſe, quia eos veſtra tyrannis & oppreſſio occultari, libertatemque ſuam ſupprimere aut ſubmiſſa voce paucis revelare adigebat. Quod ſi cujuſquam vox clarior aures veſtras perculis, nihil omiſiſtis diligentiæ atque artificii, quò nomen & memoria ejus poſteritatis noticiæ eximeretur. quorum autem famam ſupprimere non potuiſtis, carbone Avernali denigratos, non ſuo, ſed per calumniam efficto, vultu ſpectandos poſteritati exhibuiſtis. Sed Dominus & eos, & veſtras fraudes, ac verſutias noverat, & novit: & poſteritas, detracta ex multis eorum larvata facie ac perſona, pleroſque noſcitare incipit, & plures vero vultu agnoſcet, quam primum veterum Librorum Bibliothecas ex Antichriſti Carcere emiſerit.

Supereſt illa Exprobratio, quod qui Orientalem Eccleſiam, aliaſque ſimiles reprehendunt, plures virtutes in vita moribuſque ſuis non exhibent, quam in iis quos reprehendunt reperiuntur. Verum id Auctor falſo exprobrat ob eas rationes. Primo enim, quo plura ſunt vitia & peccata, quæ in iſtis Eccleſiis deteguntur & reprehenduntur, qualis eſt Idololatria, Impudicitia, & infanda in Cælibatu libido, Oppreſſio Conſcientiarum, Dominatio in Eccleſia Dei, Anxius ciborum delectus & ad luxuriam gulæ conniventia, Hypocriſis & externa pietatis forma, à vera & ſolida ipſius vi, ad varias ſuperſtitiones tranſlata, & alia ejus generis; eo plures ſunt virtutes ipſis adverſæ, quibus reprehendentes præditos eſſe, reprehenſos carere neceſſe eſt. Secundo, Candor & ſimplicitas mentis, Amor Dei & proximi, Amor gloriæ Dei, qui cernitur in conatu extirpandorum errorum, qui in Chriſti Eccleſia regnant, qui homines in via ſalutis impediunt & pietati obſtant, & iis qui peccatis ſuis indormiunt, blandiuntur. Amor veritatis, fabulis & ſuperſtitionibus inumbratæ, verbo Dei debitus honos delatus, & adverſus prætenſam hominum auctoritatem vindicatus, & ſimiles laude digniſſimæ mortalium virtutes reperiuntur in reprehendentibus, quas in reprehenſis fruſtra quæras. Tertio, Odium peccati & dilectio Juſticiæ, unde profluit emendatio regiminis & diſciplinæ Eccleſiaſticæ, quæ nullum peccati habitum in Eccleſia tolerat, eſt virtus eorum, qui diſſolutis moribus Eccleſias emendari volunt. Quarto, Dei & Conſcientiæ cauſa propter veritatem & virtutem, propter bonum verè Catholicæ Eccleſiæ, ſpernere vitam, fortunas, & omnia in vita optabilia, ſuſcipere odia & inimicitias totius Orbis, & eas ſubſequentia pericula, atque in iſto certamine ad finem uſque perſeverare; aliquanto majores & nobiliores ſunt virtutes, quam vice carnium, ſolis ſemper veſci piſcibus, non abſque nobiliſſimo vino & condimentis quantacumque excogitare poteſt acerrimum gulæ ingenium. Ut taceam omnium ciborum genera, cum omni eorum apparatu iſtis Ichthyophagis permiſſa. aut, quam ſublimem Columnam aſcendere, atque in ea, prout accipiter in pertica venatorum ſolet, cum applauſu ſtultorum, riſu prudentium, longo temporis ſpatio ſtare aut ſedere. Nunc igitur rationes ineamus invicem & inquiramus, quænam iſtarum virtutum apud hos aut illos inveniantur, aut non, ſimul æſtimemus quænam earum ſolidiores ſint aut ſublimiores.

PARS ALTERA,

In qua quæritur,

An Diſſidentes ab ECCLESIA ROMANA & GRÆCA poſſint, illæſa Conſcientia, recipere Dogmata & Ritus Orientalis ECCLESIÆ.

CAPUT I.

De Tolerantia.

Quantum ex toto hoc Scripto, præcipue poſteriori ejus parte animadvertere licet, ſcopus & intentio Auctoris in hoc opere fuit, ut non modo ſeſe hoc veluti publico, ut vocant, Manifeſto purgaret, expoſitis rationibus (ut exiſtimat) prægnantibus, quibus inductus ad Eccleſiam Orientalem ab iis, quibus ante adhæſerat, receſſit; ſed etiam aliorum quamplurimos ex omni diſſidentium genere exemplo ſuo ad eandem pertraheret. Qui in re ne ſibi graves diſſenſio-

diſſenſiones cum in Doctrina, tum in ritibus eas inter Eccleſias intercedentes eſſent impedimento, Perſuadere Diſſidentibus contendit, Diſſenſiones iſtas partim iniquas eſſe, partim non tanti momenti, ut ob eas ab Eccleſia Orientali ſecedere liceat. Utrumque ut facilius perſuadeat, incipit à levioribus, puta ab adiaphoris, à rebus inquam ejuſmodi, quæ (ut vulgo videri poteſt) illæſa Conſcientia recipi poſſunt, & ipſæ per ſe nullum in ſe peccatum continent. Mox ad graviores lites accedit, ac demonſtrat, non eam abſurditatem in repugnantibus ſibi Sententiis reperiri, quæ multos ab iſta Eccleſia abſterret, eamque elevando, & controverſa dogmata ſpecioſe proponendo, animos Diſſidentium primum placare, mox ad plenum aſſenſum, ſuumque exemplum imitandum pellicere contendit. Nos amoliti in priori hujus operis parte robuſtiſſimum arietem, qui vulgo in ea tentatione mentes hominum violentiſſime quatit & oppugnat, hoc eſt, Eccleſiæ Auctoritatem, longa reſponſione ad hæc levioris momenti perſuaſiones Lectorem non morabimur. Nam ſi omnes Controverſiæ, quas Auctor leviter attigit, prout par eſt exeuti deberent, non caperent hoc opus propoſitæ brevitatis anguſtiæ. Nec deſunt in manibus hominum de ſingulis, quæ in controverſiam veniunt, tot libri & lucubrationes pro defenſione veritatis, ut ea nunc ex profeſſo expendere, nihil ſit aliud quam Aquam Oceano affundere. Proinde ad ea doctorum hominum monumenta Lectorem merito remittimus.

Antequam Auctor ad Adiaphora accederet, de obſtinatione & iniquitate diverſarum Sectarum, quæ à potentioribus Eccleſiis ſeceſſere, queritur, quod non modo ſibi nimio plus tribuant, exiſtimantes & gloriantes, quod Deus omnes cognitionis ſuæ Theſauras apud ipſas depoſuerit, Sed alias quoque omnes ſæpe, ob res leviſſimas condemnent, ab iis hoſtiliter diffideant, & libertatem ſentiendi de rebus ad aſſequendam Salutem pertinentibus, ſecundum unius cujuſque conſcientiam affligant & opprimant. Huic accuſationi ejus, & nos quoque gravi cum animi noſtri dolore ſubſcribimus, eique illud ab Auctore omiſſum crimen adjicimus, quod non modo libertatem Conſcientiarum ac ſententiarum convellant, Sed interdum ad cruentas perſecutiones ob Religionem & Conſcientiam deſcendere audeant. Quod tantum abeſt ut probemus, ut ex animo deteſtemur, damnantes iſtud abominabile nefas & commune vitium. Quod non in Chriſti, Sed Antichriſti Schola excogitatum eſt.

Quem Chriſti adverſarium, quamvis non pauci externa profeſſione deſeruiſſe videantur, Tamen, uti magnam partem Dogmatum & errorum ejus, Ita hos quoque fœdos ac deteſtabiles mores ac morbos ab Idololatrica ejus Synagoga ad Eccleſias ſuas tranſtulerunt. Quod tamen an omnibus plane à Græca & Romana Eccleſia ſecedentibus Eccleſiis merito objici poſſit; Conſcientiam & memoriam ſuam Auctor introſpiciat & interroget. Scire enim illod eum & fateri neceſſe eſt, Afflictum hunc Populi Dei Cœtum, quem deſeruit, ſoli duntaxat primævæ Apoſtolicæ Eccleſiæ, integrum arcanorum cognitionis Dei depoſitum tribuere, & ab illa ſola per accuratam Sacræ Scripturæ doctrinam omnia diſcere, & ſi qua in re errare cuipiam videntur, in caritate ac tolerantia Sententiarum ſuarum rationem reddere, & amica collatione, id quod verius eſt doceri ſemper paratum fuiſſe, Cæteros autem diverſum ſentientes, dum ſancte vivere velint, à communione ſua non arcere, ſed benigne tolerare. A Nemine ex iis, qui Sacræ Scripturæ & Symbolo Apoſtolorum credunt & pie vivunt, Cœtus hic exigit, ut omnia credat & ſentiat, quæ ſequaces ejus ſentiunt, modo vivat ſine ſcandalo. Anathemate neminem ferit, aut ferire compellit, præter eos, qui fidem in Deum per Chriſtum non habent, & Leges Domini per obſtinatos peccatorum habitus, violant. Ab his ſolis ſe ſegregat, ſed ne hos quidem odio aut violentia perſequitur. Qua moderatione cæteros omnes in Religione diſſidentes exemplo ſuo excitat, ut per Charitatem & tolerantiam Chriſtianam ad Pacem & unionem aſpirent, & abjectis circa opiniones litibus & jurgiis, in obſequium Legum Domini ſecum conſpirent. O Si mortales, non ſpreta aut calcata Charitate, qua ſe mutuo tolerare tenentur, veræ pietatis ſtudio flagrare vellent, deſinerent omnes lites & controverſiæ, pacarentur diſſidia, & omnes errores, non ſecus atque nix à radiis ſolis, ſponte liqueſcerent & evaneſcerent. Verum tamen hæc pravitati ac ſceleribus Antichriſti repugnans Tolerantia limitibus ſuis circumſcribitur. Ac licet contendere debemus, ne nobis ſolis, ſed & proximis quoque noſtris placeamus, & nos quantum poſſumus eorum deſideriis adaptemus, Tamen id eo uſque licet, quantum fieri poteſt abſque Divinæ veritatis injuria, & abſque ſcandalo, præcipue domeſticorum fidei (quos vocant), quibus cum arctiori ſupra cæteros vinculo connexi ſumus. Nam licet de rebus nauci contendere: & anathemate ferire obvios Chriſtianorum (ut Auctor ait) ſine reſpectu, & ſegregari ab iis quos tolerare præſtaret, & nolle quicquam, etiam illæſa Conſcientia, deſideriis hominum largiri, reprehenſione non caret. Tamen id quoque laudem non meretur deſerere veritatem: ne communionem cum hominibus deſeras, aſſentari erroribus, ut odia hominum effugias, dare ſcandalum domeſticis fidei, ut alienis & externis placeas, blandiri deſideriis hominum per vulnera Conſcientiæ: provocare Iram Dei, ut indignationem hominum placare poſſis. Extrema iſta ſunt, & ſibi oppoſiti limites, Ad quorum utrum libet inclinaveris, ilico ex orbita officii tui deceſſeris.

Fefellit igitur Auctorem hoc artificium, quo uſus eſt, dum per reprehenſionem rerum vituperio dignarum, commendare & conciliare nobis voluit res ipſis quidem adverſas, ſed non minus vitioſas & reprehendendas. Quæ quamvis prima fronte videri poſſunt adiaphora, hoc eſt, licita, & quæ ſalva Conſcientia fieri, aut omitti queunt, tamen ſæpe numero propter varias circumſtantias, peccato non carent.

Primum ejuſmodi rerum, quæ pro indifferentibus vulgo habentur exemplum (quamvis extra numerum aliorum quæ poſtea certo numero proponit) attulit, Preces ad Deum fuſas in Templo ritui Orientali Sacrato. Reſp. Preces in ejuſmodi Templo, ubi vulgo Idololatria exercetur, primum ipſius precantis Conſcientiam lædere neceſſe eſt, quæ ab omni Idololatriæ contagio abhorrere debet. Deinde ſcandalum præbet præſentibus forte, aut quoquo modo ejus rei conſciis domeſticis Fidei. ita ut, quamvis alicui nullus ex ea re oboriatur Conſcientiæ ſcrupulus; tamen imbecillioribus anſam offendendi præbet, qui idem exemplum ſequentur, Sed contra Conſcientiam ſuam. Quod ad preces in Templo Lutherano attinet, nulla iſthic ſuſpicio Idololatriæ eſt, ubi imagines ſunt, at non coluntur.

CAPUT II.

De levioribus Adiaphoris Undecim.

NUmerat mox iſta Adiaphora, hoc eſt, res ut exiſtimat licitas, & quæ illæſa Conſcientia admitti poſſunt. Quæ breviter ſingillatim expendemus.

Primum

Primo. Conſtitutiones Eccleſiæ in Jejuniis, hoc eſt, in delecto ciborum. Reſp. Poteſt aliquis una cum Apoſtolo doctrinæ huic non aſſentiri, nec tamen oculos hominum offendere aut animos irritare.

Secundo. Conſtitutiones Eccleſiæ in obſervandis Feſtorum ſolennitatibus. Reſp. Verba Apoſtoli in Epiſtola ad Galatas litura induci nequeunt; qui ſi nullum in ea re periculum fuiſſet: certe illud non timuiſſet. Quod ſi ab ipſo Deo ſancitum temporum delectum ſuſtulit Spiritualis Apoſtolorum Doctrina, multo magis novas iſtiuſmodi ſanctiones prohibuit ac damnavit. Tamen in hoc quoque rerum genere, quantum fieri poteſt abſque veritatis diſpendio, hominum imbecillitati indulgere & non noſtris, ſed alienis Conſcientiis gratificari nemini à nobis interdicitur.

Tertio. Signum Crucis in Templo, aut quocunque alio ædificio erigere minutius eſt, quam ut anxia diſquiſitione expendatur. Signare tamen faciem ſigno Crucis, eſt externum indicium & quaſi profeſſio, quod is qui ſe ſignat Græcæ aut Romanæ Eccleſiæ adhæreat. Cui bono igitur hoc indicium præ ſe ferunt iſti, qui dictis Eccleſiis ſalva conſcientia adhærere nequeunt, multas alias ob cauſas, ſed ideo quoque quod ab iis anathemate notentur. Nullus alius ejus rei uſus eſſe poteſt, niſi hominum deceptio, & ſuarum Eccleſiarum ab hoc inſtituto alienarum cōdemnatio, & muta quædam abnegatio veritatis, quam profitemur: quæ cuncta lædere Conſcientiam neceſſe eſt.

Quarto, Baptiſmorum differentiæ, & Ceremoniæ. Reſp. Baptiſmos Eccleſiarum (quamvis nonnulli plurimis non careant ſuperſtitionibus) diverſos, nos non damnare, documento eſt, quod eos iterari aut emendari in iis, qui ex aliis Eccleſiis ad noſtras accedant, non exigamus. Quamvis enim maximum eſt baptiſmum inter & *ſarviepdo* immerſionem, & conſperſionem diſcrimen, & veterem Apoſtolorum morem potius quam immutationem vel emendationem ſequimur: Tamen in iſtis exterioribus ſummam rei non collocamus, certo perſuaſi etiamſi quis in externo ritu, quo ſe Chriſti obſequio conſecrat, hallucinetur, dummodo ſe bona fide Chriſto conſecret, & vivat in obſequio ejus, de ejus ſalute non dubitandum eſſe. Quemadmodum autem in multis aliis ritibus & Ceremoniis (quales ſunt raſuræ Sacerdotum & amictus Eccleſiaſticus. num. 5. Aſperſiones Aquæ Conſecratæ, Inunctiones Oleo Sacro, numero 6. Suffitus in Templo num: 7. Oſculum figendi Evangelio mos num: 8. adde ſi placet panem in ſpumam panis mutatum num: 9. Imo & Candelarum uſum diurno tempore num: 10. Etiam munerum Eccleſiaſticorum gradus præter morem veteris Eccleſiæ Apoſtolicæ num: 11.) Ita de his quoque rebus facilius utrinque tranſigi poſſet; ſi capitaliores controverſiæ poſſent componi. Quamvis enim in commemoratis ritibus multa ſint ſuperflua, ſuperſtitioſa & Populo Dei minus decora, tamen ſi per receptionem eorum aut conſenſum noſtrum efficere poſſemus, ut Idololatria & Antichriſti Tyrannis ac dominatio Conſcientiarum, ac veritatis oppreſſio ab Eccleſia excluderetur ac proſcriberetur, eſſet tanti hæc ſuperflua recipere: quia jam inciperent eſſe utilia non per ſe, ſed per accidens, propter tantum, quod ſecum afferrent emolumentum. Quanquam ſi in potioribus emendatio admitteretur, hæc omnia licet ex profeſſo non tollerentur, ipſa per ſe veritatis luce exoriente, evaneſcerent. Sed poſcere à nobis ut in iſtis minutioribus, quæ videlicet facilius concedi poſſunt, aliquid de jure noſtro dimittamus, & tamen non propter potiora, in quibus nihil concedi poteſt, non modo Anathemate: ſed infenſiſſima perſecutione premere & iniquum & inutile, & inſipiens eſt poſtulatum.

CAPUT III.

De Confeſſione Auriculari.

Accedit mox ad Confeſſionem Auricularem Num: 12. In qua quæſtione tractanda contractiores eſſemus, niſi Auctor in Conſtitutionis hujus defenſione multos errores propoſuiſſet. Quorum primus eſt. Quod Confeſſio quæ privatim in aurem ſacerdotis deponitur non ſit Eccleſiaſtica, ſed Apoſtolica in Sacris Scripturis expreſſa Conſtitutio.

Reſp. Non deeſt mentio, & adhortatio ad confitenda peccata *Jacobi* v. 16. Sed hæc confeſſio ad Sacerdotes iſthic non adſtringitur. Eccleſiaſtica demum conſtitutio, reſtrinxit hanc confeſſionem ad ſolos Sacerdotes. Spiritus Sanctus Officium hoc generalibus verbis proponit; *Confitemini alii aliis, aut mutuo ſibi.* Ubi quamvis inter eos quibus confitendum eſt Sacerdotes quoque includi poſſunt, at nec alii præter Sacerdotes excluduntur. Præterea ex verbis Spiritus Sancti generalibus concludi poteſt, ipſis quoque Sacerdotibus confitendum eſſe, etiam aliis præter ſuum ordinem, dum ad audiendam hanc Confeſſionem apti ſint. Quorum utrumque conſtitutioni Eccleſiaſticæ adverſatur.

Alter Auctoris Error eſt, dum ait, Diſciplinam publicam ſufficientem non eſſe ad purganda peccatoris delicta, qualia præter alia ſunt illa quæ peccatori ipſi ignota ſunt. Affert deinde ut pro aliis diſciplinæ defectibus, ita pro iſto ſupplendo remedium his verbis: *Ad hanc rem remedium certius non datur præter Confeſſionem Sanctam* (hoc eſt, *Auricularem.*) Reſp. Quo pacto Confeſſarius purgabit peccatorem hujus ipſius peccati culpa, quod ipſi confeſſus non eſt? quomodo etiam peccator delictum iſtud confiteri poſſit, cujus ſibi non eſt conſcius?

Tertius error eſt, quod ad eas conditiones & requiſita quæ requiruntur in hominibus, quibus confiteri Spiritus Sanctus imperat, addit poteſtatem ligandi, & ſolvendi, id eſt excommunicandi, & recipiendi iterum excluſos in gremium Eccleſiæ. Quæ poteſtas quia eſt publica, & toti Eccleſiæ competens, privatis Confeſſariis vindicari nequit. Neque ipſis ejus ullus uſus eſt, cum publico officio apud privatos locus eſſe nequeat.

Quartus error latet in ea conſequentia, quam Auctor nectit, dum ait, Abſurdum eſt quemadmodum revelare omnia peccata occulta omnibus Chriſti membris, Viris & Mulieribus, Uxoribus, Virginibus, ita tradere judicanda. Non aliis igitur negotium hoc præter Sacerdotes competere poteſt. Reſp. Quamobrem vero non aliis quoque virorum qui ad eam rem apti ſunt. Judicia Eccleſiæ Dei in dignoſcendis & caſtigandis delictis (ad quæ duntaxat poteſtas ligandi & ſolvendi pertinet) iis ſolis competunt, quibus Spiritus Sanctus loqui in Eccleſia permittit, quales ſunt Viri in cognitione Dei exercitati, prudentes & pii. Nam qui ad judicandum apti non ſunt, quales ſunt myſteriorum Religionis rudes, imprudentes, præcipue juniores & rerum ignari, ſuamet verecundia & conſcientia ab hac functione abſterrentur. Peccatores autem & homines ſecundum carnem viventes, expreſſe Apoſtolus ab hoc munere excludit, cum ſolis ſpiritualibus (non ſacrificulos aut Popas, ſed qui ſecundum ſpiritum vivunt, hac voce deſignat) emendandi mores infirmiorum provinciam mandat. Idem etiam expreſſius ſexui fæmineo hac functione interdicit, dum eas loqui in

Eccleſia

Eccleſia non permittit, ſine quo judicia Eccleſiæ exerceri nequeunt. Non igitur inde quod Uxores & Virgines ad judicia Eccleſiæ non pertinent colligi ullo modo poteſt, Ergo ſoli Sacerdotes pertinent. Alii vero viri prudentia & pietate Sacerdotibus pares, interdum eos quoque ſuperantes, cur ab hoc munere arceantur?

Sed notatis in hac diſſertatione Auctoris erroribus, redeamus ad Confeſſionem peccatorum ab Apoſtolo imperatam. Hoc igitur Præceptum aut monitum Spiritus Sancti nos modo non rejicimus aut prohibemus, ſed ad Antichriſto limitatum, & ad pauciores reſtrictum, ſecundum verba Sacræ Scripturæ latius porrigimus, & ad plures extendimus, & plane approbamus. Id tantum præcavendum cenſemus, ne occulta iſta confeſſio ſive occultorum, ſive incertorum, ac dubiorum peccatorum, circumſtantiis quæ hodie in uſu ſunt, non limitetur, nec ad ſolos Sacerdotes reſtringatur. Idque duas ob cauſas, ob quas ſine dubio Spiritus quoque ſanctus remedium illud confitentibus tam neceſſarium, ad ſolos Sacerdotes aut Epiſcopos non adſtrinxit, ſed generalibus verbis apud alios quoque qui apti ſint hoc remedium quæri permiſit. Prima eſt, ne Sacerdotes & Epiſcopi ob hanc prærogativam nimiam ſibi in Eccleſia poteſtatem & authoritatem vendicent, ex qua uſurpatione, tanquam ex viperæ ovo, Antichriſtus excluſus eſt. Altera eſt ne per ejuſmodi Confeſſionem qualis nunc eſt in uſu, utilius ac ſolidius remedium pro extinguendis peccatis, hoc eſt, Diſciplina publica penes quam eſt poteſtas excommunicandi, aboleatur, quod nunc per auriculares confeſſiones factum videmus. Cum enim unuſquiſque non occulta tantum, ſed & manifeſta peccata ſua Confeſſario aperiat, eorumque reſpectu injunctam ſibi pœnitentiam cum abſolutione recipiat, nullum ſupereſt peccatum, quod publica diſciplina indigeat. Quia vero eidem Sacerdoti aut Confeſſario per leges & inſtituta Apoſtolica integrum non eſt, ut unico & privato ſuffragio ſuo, tam publicam excommunicationis pœnam cuiquam infligat, ideo ne Excommunicationi quidem ullus locus ſupererat aut ſupereſt. Itaque in ſpem privatarum & occultarum abſolutionum, non occulta tantum ſed & manifeſta peccata propemodum impune in Populo Dei regnant. Et nunquam Eccleſia ſcandalorum ſarcina exoneratur. Quem adeò noxium abuſum quia nos damnare neceſſe eſt, merito modum auricularis Confeſſionis, qui nunc in uſu eſt, reprehendimus; Sed Confeſſionem quam nobis Apoſtolus (ſalva integritate publicæ diſciplinæ) præſcribit, non modo libenter recipimus & approbamus, ſed ad eam omnes hortamur & excitamus. Nam ſi quem Conſcientia aut occultum peccatum angit (in quo ſtatu aut ad deſperationem Salutis, aut ad diſſolutionem vitæ lubricus eſt gradus) cur ejuſmodi animi ſui vulnus peccator aut Paſtori & Epiſcopo ſuo aut viro alicui prudenti & pio ſibique amico (nam in eo Spiritum Sanctum ducem ſequuti nullum delectum habendum putamus) oſtendere aut aperire detrectet, à quo & ſalutare conſilium propter prudentiam ejus, & efficaces pro ſe preces & interceſſionem habere poſſit, propter ejus pietatem. Pariter ſi ratione alicujus peccati dubia aut ſcrupuli oboriantur, cur non quærat ejuſmodi Amicum & Conſiliarium, qui eos eximere poſſit?

CAPUT IV.

In examine plurium Errorum raptim, & obiter de Eucharistia.

IN Decimo Tertio puncto multos Errores Auctor committit. Primus eſt, quod Diſſidentes ab Eccleſiis potentioribus, eo adducere cupiens ne ob diſſenſum à communione eorum reſiliant, affert rationem, quæ non tantum ſanæ rationis uſum, non modo omne inter veritatem & mendacium diſcrimen; ſed omnem fidem, & certitudinem veritatis ac Religionis tollit, & purum putum introducit Atheiſmum, vocans in dubium omnes plane articulos Religionis. Ratio hæc eſt. In tanto opinionum diverſis in ſectis diſſenſu, ſi certo ſcire poſſemus nos præ cæteris melius, imo planè rectè ſentire, aut id procederet ex dono Dei, aut ex noſtro proprio ingenio. Ex dono Dei procedere non poteſt, quia Deus non eſt unius tantum ſectæ Deus, ſed omnium. Præterea non eſt Deus diſſidii. Neque ex noſtro ingenio procedere poteſt. Nam & in aliis ſectis atque Eccleſiis ſunt ingenia, rationes, deductiones ad abſurda, Ergo nullus homo, ac proinde (ut expreſſe ait Autor) nulla Eccleſia poteſt certo ſcire, & per conſequens id ſibi ſoli uſurpare, quod in tanto Religionis diſſidio, ſola ſapiat, & viam ſalutis teneat, reliquæ autem ſint damnatæ. *Reſp.* In hac argumentatione plurimi ſunt laquei. Sed inter eos primum hunc detegere libet. Quod in ea pro conceſſo ſumatur quod non modo dubium ſed plane falſiſſimum eſt, erroneam opinionem præſertim ſi gravis culpæ & malitiæ nihil admixtum habeat, illico æternam afferre perniciem. Alter laqueus quod Auctor in propoſitione majori Syllogiſmi ſui disjunctivi, opponit ſibi res ejuſmodi, quæ ſecum una concurrere ſolent, nimirum Donum Dei ingenio aut rationi humanæ; quaſi ingenium & ratio homini collata non ſit Donum Dei, & quaſi id quod quis ingenio ſuopte, hoc eſt, ex lumine naturæ certo ſcire poteſt, ex alio quoque ſimul dono Dei, hoc eſt, lumine gratiæ noſſe non queat, & contra. Itaque ipſi objici poteſt, in hac disjunctiva propoſitione inſufficiens enumeratio partium. Plerunque enim homo de veritate certo perſuaſus eſſe poteſt, non per unum duntaxat donum & lumen Dei, ſed per utrumque ſimul. Tertius laqueus in ambiguitate verborum *eſſe Deum alicujus*, quæ aut ſumuntur proprie, & in ordinario ſenſu, & ſignificant Habere ſuper aliquem Divinam poteſtatem, aut minus proprie, & in excellentiore ſenſu, ut cum Deus ſe vocat Deum Abrahami etiam poſt ejus obitum, propter ſingularem gratiam ejus erga Abrahamum etiam mortuum. Non igitur inde, quod Deus non unius tantum Sectæ aut populi ſit Deus, ac divinam ſuper omnes habet poteſtatem, ſequitur eum uni præ alteri populo, aut Eccleſiæ plus donorum & gratiæ ſuæ conferre non potuiſſe. Quartus laqueus eſt, quod in proſyllogiſmo partis prioris aſſumpti, ſumitur pro conceſſo, Sectas quæ à potentioribus Eccleſiis receſſerunt eſſe in culpa tam exoſi Deo diſſidii. Cujus culpæ quam immerito inſimulentur paulo poſt patebit. Quintus laqueus eſt in proſyllogiſmo poſterioris partis aſſumpti, ubi Auctor probare contendit ex rationis noſtræ principiis nos certo ſcire non poſſe penes nos eſſe veritatem, quoniam aliæ Sectæ & Eccleſiæ non carent ſuis rationibus & ingeniis. *Reſp.* Quid futilius atque infirmius eſſe poteſt, hac araneæ tela qua nos tanquam retibus includere conatur Auctor. Nulla res eſt tam falſa quin aliquas rationes ſpecioſas,

nulla

nulla tam iniqua, quin prætextum Juſtitiæ invenire poſſit. Verum ubi rationes iſtæ & prætenſiones ad trutinam rationis ſanæ, multoque magis verbo Dei illuſtratæ examinantur, nullo negotio diſcerni poteſt, quænam ex illis prævaleant. Proinde hoc argumento Athei non multum proficient.

Alter in hoc paragrapho error Auctoris eſt, quod, ut ſupra attigimus, culpam diſſidiorum in Eccleſia conjiciat in eos, qui propter diverſum de Cœna Domini aut Sacramentis, aut aliis Fidei articulis opinione diviſi ſunt ab Eccleſia: & objicit ipſis quod in minutas partes laceraverint Eccleſiæ Corpus. Reſp. Non hi lacerant Eccleſiam, qui homines errore deceptos ab eo liberare, aut ignaros erudire aut corruptos emendare contendunt: Sed qui non modo doceri & emendari ſe non patiuntur, Verum etiam monitores & emendatores ſuos, ab Eccleſia proſcribunt, anathemate feriunt, & effreni rabie in eos ſæviunt. Movet bilem veritas peccantibus, & lux odium ſui affert tenebrionibus, quia opera eorum pudenda ſunt, ideo tanquam veſpertiliones lucem fugiunt. Numquid autem idcirco veritas, præſertim ſalutifera, deſerenda aut ſupprimenda eſt? Prius Pontifex Lutherum, propter obruſam in corrigendis Indulgentiarum abuſibus veritatem, Anathemate perculit, antequam ipſi viciſſim Lutherus renunciaret obſequium. Spiritus igitur Antichriſti, qui non modo in Occidente, Sed in Oriente quoque & Septentrione regnat, Eccleſiam Dei miſere laniat; quia veritatis auſteritatem non patitur, & emendationi Populi Dei pro viribus obſiſtit.

Tertius error Auctoris eſt, quod Eccleſiis non nullis magni Criminis loco objicit, quod ſedendo ritum Cœnæ Sacræ adminiſtrent, atque ita non venerentur veneranda, nec adorent adoranda.

Reſp. Utile ac laudabile eſt Dominum humili cultu adorare, & in honorem ejus ingeminare ſæpius Domine Domine. Sed utilius ac laudabilius, facere voluntatem ejus. Bonæ ſunt victimæ & Sacrificia, Sed melius obſequium. Deeſt vero nobis videlicet aliud adorandi Domini tempus aut ratio, niſi in hoc ritu tranſgrediamur eius inſtitutum, Qui non hoc olim In memoriam ſui facere juſſit, quod nunc homines faciunt, Sed illud quod eo tempore coram illo & cum illo, quanquam longe palpabilius quam nunc præſente; faciebant Apoſtoli.

Quartus error eſt; dum ait. *Vanum eſt contra niti, dicamus quicquid velimus, Quoniam Filius Dei panem vocat Carnem ſuam, & Vinum Sanguinem, non poſſumus aliter credere, niſi hoc eſſe corpus hunc ſanguinem vere & proprie ſic dicta & eſſentialiter per tranſubſtantiationem panis & vini, in Carnem & ſanguinem transformata.*

Reſp. Quoniam igitur ſe quoque vocat alibi viam, non poſſumus aliter credere, niſi eum eſſe Orbitam, pedibus & ungulis animantium calcatam, verè & proprie ſic dictam: quoniam ſe appellat vitem, neceſſe eſt illum eſſe transſubſtantiatum in plantam vegetabilem: quoniam Petro dixit, Tu es Petra, fieri nequit quin Petrus transformatus fuerit in Rupem. Quis id genus improprios, & tamen admodum uſitatos loquendi modos ratione probabili & intelligere atque explicare non teneatur? An vero in verbo Dei novum aliquid & inſolens exiſtimandum eſt Sermo Parabolicus, vel Tropus, aut Figura, & typici loquendi modi. In quibus ſæpe figura id ipſum quod figurat, non minus quam imago Alexandri Alexander dicitur. An fractio Panis, & effuſio vini, id ipſum quod Carne & Sanguine Domini fieri debuit, non exprimebat? ita, ut & Panis Carni & vinum ſanguini Domini, in hac figura apte & pulcre reſpondeat. Nonne effigiem Alexandri, Alexandrum vocamus? Tam [illegible] igitur & fragili fundamento tanta abſurditatum pondera, tantam Paradoxarum & incredibilium opinionum molem ſuperſtruimus?

Sed regerit Auctor. Si Panis hic non eſſet verum Corpus Domini; Cur illiuſmodi comminatio ad nos terrendos ſcripta eſt? Quiſquis Panem hunc comederit & ſanguinem biberit indigne, reus erit Carnis & ſanguinis Domini 1. Cor. xi. 27.

Reſp. Nonne Auctor ipſe (ac merito quidem) paulo inferius ſic loquitur. *Qui imagines Sanctorum contumelia afficit, ipſos Sanctos contumelia afficit, quia contumelia, quæ imaginum dehoneſtat, in eum redundat quem imago exprimit.* Ergo & *contumelia Panis & vini Conſecratorum, quæ Carnis & Sanguinis Domini figuræ ſunt, in carnem, & ſanguinem ipſum merito redundat.* Spiritualis Carnis & Sanguinis Domini uſus, hoc eſt, Spiritualis Cibus & alimentum ex conſideratione fructuum mortis Chriſti, quod vitam æternam & habitationem noſtram in Domino, ſicut & habitationem Domini in nobis affert; nequaquam inde ſequitur, nos Carnem Domini mandere, vel ſanguinem gutturi noſtro invergere, & utrumque ad ſtomachos noſtros demittere. Imo vero ſi panis ille & vinum eſt Spiritualiter caro & ſanguis Domini (ut ipſe Auctor aſſerit) certe idem corporaliter & proprie eſſe nequit. Si Panis iſte eſt particeps Carnis Domini, hoc eſt, ſi nos participes Carnis Domini reddit, ita ut unus Panis & una caro omnes fiant, qui uno pane communiter utuntur (ut ſonant verba Auctoris) certe uſus hic Carnis Domini ſpiritualiter non carnaliter intelligendus & explicandus eſt. Numquid enim panis iſte Sacer, quo utimur, in noſtra Corpora aut nos ipſos tranſmutatur, aut nos ipſi in Carnem Domini per transſubſtantiationem tranſmutamur? Quod ſi nos Caro aut Corpus Domini, & Dominus Caput noſtrum à Spiritu Sancto (ſine neceſſitate ullius transſubſtantiationis) vocamur; quamobrem & ab eodem Spiritu Sancto panis eadem caro & vinum ſanguis (abſque neceſſitate ullius transſubſtantiationis) vocari non poterit? Non de poſſibilitate hujus tranſmutationis, ſed de neceſſitate tam duræ & audacis explicationis horum verborum inter nos quæritur. Scimus Deum omnia poſſe quæ velit, ſed non omnia velle aut facere quoque quæ poſſit. Et quemadmodum in explicatione verborum hujus interpretationis, ita & in ipſo Dei conſilio, nullam tam duræ ſententiæ neceſſitatem invenire poſſumus. Sed tam audax verborum iſtorum interpretatio ingentem auctoritatem & honorem peperit Ordini Eccleſiaſticorum, qui dum ſenſus tam abſurdos [illegible] Domini verbis affingerent, ſine dubio cupiebant digito monſtrari & dicier (ut ipſi gloriantur) Creatores ſui Creatoris.

CAPUT. V.

De Liturgia aut Miſſa

IN qua dum Sacerdotes Orientis Sacramenta adminiſtrant. Primum ejuſdem erroris culpam [illegible] committunt, quem ipſi merito in Eccleſia Occidentali damnant. Quemadmodum enim Occidentalis Eccleſia eorum judicio peccat per [illegible] Calicis & figuræ ſanguinis Domini ex Euchariſtia; Ita ipſi pariter delinquunt per amotionem à celebratore [illegible]

hujus

hujus inſtituti Dominici communionis aliorum, quod ſingulis Chriſtianorum celebrandum docent. Non igitur id quod Dominus inſtituit, ſed aliud faciunt, quemadmodum & Occidentales. Et quemadmodum apud Occidentales cum Laicos ad uſum hujus Sacramenti admittunt, ad plenum inſtituti Dominici ritum deeſt vinum. Ita & Orientalibus in eorum Liturgia deeſt ſocietas eorum qui ad communionem pertinent, contra quam Dominus inſtituit. Cauſa mutationis quam prætendunt, ne Laici indigne utendo pane & vino, provocent Judiciorum Dei ſeveritatem, aliquanto plus ponderis haberet, ſi ipſi Sacerdotes tam frequenter ſuas Liturgias celebrando eodem Sacramento indignè abuti non poſſent. Præterea, ſi Dominus homines peccatores & præter alia peccata præceptum de celebratione hujus ritus omittentes: non æquè aut etiam ſeverius puniret, quam præcepto huic morigeros, quamvis ob alia forte peccata ritum hunc indigne celebrantes. Huic malo igitur per iſtud remedii genus obviam non ivere Præpoſiti Eccleſiæ. Imo vero omnibus Laicis ad diſſolutius vivendum habenas laxarunt, quas doctrina Chriſti in hoc ipſo ritu peragendo, adduxerat, absterrendo eos à peccatis neceſſitate quadam, cum Officium celebrandi hujus ritus omnibus imponeret; qui vero indigne eum celebrarent, ſeveriſſimas pænas comminaretur, ita ut quaſi coactione & vi quadam impulſi & conſtricti à ſomno peccatorum excitarentur, quoties celebrandi hujus ritus neceſſitas ingrueret. Nunc per ipſos Sacerdotes ſuos, vinculis iſtis exoluti in omne flagitii genus eruperunt, ut Auctor ipſe fatetur. Vide Partis primæ *Cap*: XI. Hoc Eccleſiæ damnum cum utilitatibus hujus Liturgiæ quas affert in comparationem venire non poteſt. Imo vero nulla plane vera utilitas ex ea mutatione emergit, aut emergere poteſt, ut palam fiet, ſi omnes percurramus. Prima utilitas vana imo nulla eſt. Nam iidem ipſi, qui ideo ne ore indigne manducent Corpus Domini, ad hunc Sacrum ritum non admittuntur, non poſſet eodem tempore, corde & fide ſuâ dignius veſci eadem carne quam ſi eam ore manducaſſent. Secunda, Tum demum inſtituto ac præcepto Domini ſatisfit, cum ritus hic eo plane modo peragitur: quo is imperavit. Secus ſi fiat, mandati tranſgreſſio eſt, non obſequium. Tertia. Non poſſunt homines eo facto excitari ad præparandum animum tam ſancto ritui quando vident eum per alios homines celebrari. Nam qui celebrant ſibi ſolis neceſſitatem præparationis hujus imponunt; non aliis, qui certe tunc videntur eâ ſoluti. Quarta, nullus metus indignis peccatoribus incutitur ab Eccleſia per hoc remedium, quando pro illis alii ſacro hoc, ſed periculoſo officio funguntur. Imo ſecuritas quædam animis eorum inſeritur; quando vident & exiſtimant ſeſe hoc periculo exemptos, quod alii in ſe ſuſcipiunt. Quinta Non eo fine ritus hic inſtitutus eſt, ut ira Dei peccatis noſtris ſuſcitata placaretur. Sed ut Deo & Chriſto nobis jam placato ac propitio, imo eximium favorem teſtanti, pro ingenti gratia & beneficio in morte Chriſti præſtito gratiæ agantur. *Rom.* V. 10. Sexta, Graviſſimus hic error eſt in Religione Chriſtiana, ingerere ſeſe atque intrudere in munus Sacerdotale ipſius Chriſti Domini & ſibi vendicare atque uſurpare id, quod nobis Deus non contulit *Heb*: V. 4. Fecit quidem nos omnes Servator noſter Reges & Sacerdotes Deo & Patri ſuo *Apocal*: I. 6. Ideoque Petrus populum Chriſti vocat Regale Sacerdotium, ſed hoc Sacerdotium eſt alterius generis, ac diverſum à Sacerdotio Chriſti, cujus initium in Terris factum eſt, in Cælis autem perficitur. Non habet Sacerdotium noſtrum, quâ Sacerdotium eſt, peculiare munus & eminentiam præ cæteris, quemadmodum Sacerdotium Chriſti. Omnibus enim membris Corporis Domini æquè competit. Oblationes & victimæ noſtræ ſunt I. Victima viva, Sancta. placens Deo, rationabile ſervitium, & virtutes noſtræ *Rom*: XII. 1. Secunda, Preces noſtræ, gratiarum actiones, interceſſiones, laudes & grati pro beneficiis animi aſſidua teſtimonia, prædicatio virtutum ejus qui nos ex tenebris vocavit ad mirificam lucem ſuam. 1. *Pet*. II. 9. Atque utinam iſti uſurpatores in hoc ſolo, ad quod ipſis aditus patebat, Sacerdotii genere, reliquo populo Chriſti, duces eſſe & bono exemplo prælucere voluiſſent; non aſpirando ad tam excelſum munus, quo Deus unigenitum Filium ſuum honorare dignatus eſt. Sed hæc ſuperba & ambitioſa Diotrephis poſteritas, primas præ cæteris in Eccleſia affectabat, ideoque omiſſis ſupradictis impoſiti ſibi una cum cæteris Sacerdotii officiis, uſurparunt ſibi munus ſoli Domino competens ſacrificandi corporis & ſanguinis Chriſti. Quod munus non modo uni competebat, *Heb*: VII. 23. 24. Qui tamen illud nequaquam ſibi ſumpſit ipſe. Sed ad illud vocatus à Deo fuit ſecundum ordinem Melchiſedeci (*Hebr*. V. 5. 6.) verum etiam collatum æterno & mortis experti Sacerdoti, non potuit habere ullum aut poſt illum ſucceſſorem, aut cum illo participem & collegam *Heb*. VII. 24. Competebat enim hoc munus Sancto, pravitatis omnis experti, incontaminato, ſeparato à peccatoribus, & ſuper Cælos exaltato *Ibidem verſ*. 26. At Uſurpatores ſortem & vitam ſuam introſpiciant, & reputent quid ſint. Atque ipſa Oblatio ſive Carnis & ſanguinis, ſive perſonæ Chriſti, non poterat eſſe quotidiana (aut quod in Liturgiis fieri videmus) toties iterata; ſed ſemel tantum oblata *Hebr*: VII. 27. Et *Cap*. IX. 25. 26. Præterea ſicuti conſtitutum eſt hominibus ſemel, mori, deinde judicium. Ita & Chriſtus ſemel oblatus eſt. *Ibid*: *verſ*. 27. 28. Et Sanctificati ſumus per victimam Corporis Domini ſemel oblatam *Hebr*: X. 10. Et hæc oblatio non potuit eſſe niſi una. Una enim oblatione Dominus perfectos fecit Sanctificatos *Hebr*. X. 14. Quoniam autem vi Novi Fœderis Sanguine Chriſti obſignati remiſſionem peccatorum obtinuimus, non ſupereſt jam ulla pro peccatis oblatio, neque omnino eſt neceſſaria *Hebr*: X. 18. & 26. Præterea ad hoc Carnis & ſanguinis Chriſti ſacrificium pertinet Spiritus Chriſti æternus, per quem ſe obtulit Deo irreprehenſibilem *Hebr*: IX. 14. Quomodo igitur tam nobilis ac Divinæ Victimæ Sacerdotes poſſunt eſſe, terreni, mortales, peccatores, qui cum multarum culparum reatu: tum hoc quoque crimine tenentur, quod ſe impudenter in functionem ſibi incompetentem intrudant. Quoniam autem ſine Controverſia benedicens major eſt eo cui benedicit *Hebr*: VII. Ita (quoties Sacrificium à Sacerdote diverſum eſt) Sacerdos Victima, quam offert, præſtantior eſt. Qua fronte igitur, & qua debiti Domino ſuo honoris reverentia, utraque tam Occidentalis quam Orientis Eccleſia Sacerdotibus ſuis impoſuit Officium offerendi Deo in pane & vino agnum incontaminatum Chriſtum Dominum; Tales actus ſpectare aut præſentia ſua ornare, multo autem magis devota adoratione approbare qua Conſcientia pius ac Dei timens Chriſtianus poſſit?

CAPUT VI.

De Imaginibus in Sacris locis erigendis.

QUæſtio de Imaginibus duabus partibus conſtat. Prima eſt An uſus & collocatio earum in Templis, ubi cultus Dei exercetur, permitti debeat. Altera, An adorandæ & Divino cultu honorandæ

honorandæ ſint. Primam partem nimium ſuſe Auctor perſequitur; quamvis nihil eſſet quod in ea multum laborare contenderet. Satis in eo conſcius tolerantiæ noſtræ erga Eccleſias Lutheranas. Sed ipſi viſum eſt per confirmationem prioris partis, quæ nos non adeo offendit, viam ſibi munire & aditum aperire ad alteram; à qua animi noſtri, tanquam pura puta Idololatria, non poſſunt non abhorrere. Proinde in prima parte uſum Imaginum quinque rationibus defendit. Quorum ſingulis oppoſitas reſponſiones noſtras proponit ac refellit, ſequemur igitur Ordinem refellentis.

Primam rationem pro uſu imaginum ponit Ornamentum Templi Dei. Reſponſionem noſtram proponit. Non fuiſſe uſquam Terrarum ornatius Templum Hieroſolymitano, *cum ratione ſtructuræ magnificentiſſimæ, tum ratione ſplendoris in auro atque argento ac cæteris ornamentis. Nec tamen iſtic ullam imaginem fuiſſe, ſive ipſius Dei, ſive Sanctorum hominum, quales fuere ante Legem Abel, Enoch, & Patriarchæ populi Dei, Deo unice dilecti, quorum ſe Deum etiam poſt obitum vocare ſuſtinuit. Sub Lege autem Prophetæ, Moſes, Samuel, David, Elias. Nam duo Cherubim ſuper ARCAM FÆDERIS neque Deum neque ullum Angelorum ſpeciatim deſignabant. Proinde nec ullius perſonæ memoriam referebant, aut effigiem exprimebant neque honorem adorationis, qui ad perſonas per eorum figuram figuratas referretur, admittebant.* Videamus quid reſpondeat. Primum ait, Deum ſub Lege præſcripſiſſe *Moſi formam Tabernaculi cui addere quicquam aut demere non licuit. At ſub Novo Fædere neque ſtructuram Templorum, nec ornamentum ullum Chriſtus aut Apoſtoli præſcripſere, verum hæc judicio, voluntati ac zelo quoque Eccleſiæ reliquerunt.* Reſpon: Cæterum hæc reſponſio adeo rationem noſtram non refellit, ut eam non mediocriter fulciat. Non refellit. Quamvis enim nobis neque ſtructura neque ornamenta Templorum præſcripta ſunt, tamen neque Lex ejuſmodi ornamenta Templorum io Eccleſia expreſſe prohibens, atque exemplo iſtius ipſius Templi Dei ſatis confirmata, ſublata eſt. Imo vero ab omni ſimilitudine Idololatriæ fugere & abhorrere juſſi ſumus. Oſtendat Autor ubi nobis ſecundi in Decalogo Præcepti violandi licentia permiſſa eſt. Et ſi qua io eo Chriſtianis licentia relicta fingatur, tamen id inutile & noxium cenſeri debet, in quo eſt periculum & lubricus ad Idololatriam gradus. Confirmat autem rationem noſtram hæc reſponſio. Nam ſi Deus ipſe quamvis ornatu & ſplendore illius Templi oculos hominum perſtringi voluerit, aut permiſerit, imaginum tamen ornamentis uti noluit neque permiſit, cur nos in iſtis Templi Dei ornamentis excogitandis ipſo Deo ſapientiores & ingenioſiores eſſe volumus? Præterea, ſi tunc cum in externis & oculos ferientibus Ceremoniis cultus Dei maxima ex parte conſiſteret, talia tamen ornamenta in Domo ſua Deus non tolerabat, quanto minus nos decet ejuſmodi ornamentis velle demereri Deum, quando nunc in locum externi cultus, ſpiritualem ſubſtituit. Non templorum parietes imaginibus vel aulæis ornandi ſunt, ſed Spiritus & Corda noſtra viva Templa Dei virtutibus in Lege Chriſti præſcriptis excolenda ſunt.

Cum autem infirmitatem Reſponſionis ſuæ Auctor animadverteret, ad alias confugere contendit, ſed conatu irrito. *Tempore Legis*, inquit, *in quinque Libris Moſis quibus tota Lex fuit deſcripta, nullam apertam & expreſſam promiſſionem habuere Judæi de reſurrectione, donec in eo ipſis oculos Chriſtus aperiret. Quoniam igitur Statum mortuorum ignorabant Judæi quamobrem eorum imagines pingere, aut effigies fingere debuerunt.* Reſp. An vero Ethnici notitiam aliquam aut promiſſionem habuere de ſtatu mortuorum, & tamen videmus eos & imagines hominum memoria dignorum pinxiſſe & ſtatuas ipſis poſuiſſe & Coloſſos quoque erexiſſe. Imo vero quanto minus homines de redivivo ſtatu, aut vita poſt mortem reduce ſpei vel notitiæ, aut promiſſionis habuere, tanto magis memoriam ſui & ſuorum & omnium, quos memoria dignos cenſebant, qua poterant per imagines etiam & ſtatuas propagare & poſteritati tradere conati ſunt. Sed ne de Judæis quidem id vere dici poteſt, quod ſtatum mortuorum ignorarent aut redituræ vitæ ſpem non haberent. Soli Saducæi longe minor pars Populi, reducem vitam aſpernabantur. Reliquos omnes, hoc eſt, totas Duodecim Tribus Iſraëlitici Populi, aliquam ſpem reſurrectionis habuiſſe Paulus coram Rege Agrippa aſſerit *Act.* xxvi. 6. Deus ipſe ne ulla figura exprimeretur grave fuiſſe interdictum fatetur Auctor. Sed huic objectioni aut non reſpondet aut ſic reſpondet, quod Deus voluerit ut arcanum de ſtatu mortuorum non revelaretur niſi ſub Evangelio.

Reſpon. Quæ verò Dei cum ſtato mortuorum connexio eſt? Præterea eò quod aliquis in terris vivere defierit, quæ cauſa vel neceſſitas adigit, ut memoria quoque ejus penitus intereat? Hæc reſponſio cum homini non ſatisfaceret recurrit ad aliam. Quod ſub Lege non tantum formula Precum præſcripta non eſſet, ſed ne Præceptum quidem de precibus, præſertim autem interceſſionibus pro aliis extaret: quo nunc non caremus. Non examino hanc aſſertionem, ſed quid ex ea extorquere Auctor contendit? An inde concludi poteſt Judæis olim imagines erigere non licuiſſe, nobis autem licere. Obſecro, quis Concluſionis cum præmiſſis nexus eſt?

Altera ratio erigendarum in Templis imaginum ab Auctore affertur, propter homines ſimpliciores Sacræ Scripturæ expertes, ut Chriſtum, Sanctiſſimam virginem & Apoſtolos noſſe poſſint. Reſponſionem noſtram addit his verbis; Erant & ſub Lege permulti Literarum rudes, & tamen in eorum gratiam imagines erigere non licuit, imo acriter prohibebantur. Quid ad hæc Auctor? Ad reſponſiones, quæ ut vidimus tam futiles ac frivolæ fuerunt, ut non modo ſolidi nihil, ſed ne ſpeciem quidem ullam rationis haberent, addit & hanc novam propoſitis non meliorem quod *ſub Lege una fuerit Gens Hebræa, unum Templum Salomonis, in quo Deus ipſe illos alloquebatur per Angelos, & viſibiliter inobedientes puniebat, & vetabat miſceri cum Ethnicis. At ſub Evangelio Populus Chriſti per varias Gentes diſperſus, in quo multi ſunt homines literarum rudes. Hos igitur decuit habere Doctrinam de Deo, Chriſto & Sanctis ejus per imaginum inſpectionem, oculis obviam.*

Reſpon. Omnis hujus reſponſionis vis eſt io eo, quod nunc ſub Evangelio ſimpliciores ac rudiores ſint homines, quam olim ſub Lege, & ſimpliciori quoque diſcendi modo, qualis eſt per imagines indigent. Sub Lege vero erant ſapientiores, & plus habebant Cœlitus opis ne errarent. Sapientiores, quia erant ex una Gente & Eccleſia nec erant in diverſis gentibus ita diſperſi, ut Chriſtiani poſtea. Plus habebant Cœlitus latæ opis, quod illos Deus alloqueretur per Angelos. Reſpon. Prior pars Reſponſionis ne ſimilitudinem quidem ullam veri habet. Nam ut in doctrina

Evangelii plura Sapientiæ Cœleſtis myſteriis Chriſtus Dominus cunctis aperuit quam Moſes olim in Doctrina Legis, ita homines vulgo & ordinarie ſub Evangelio ſapientiores eſſe, quam ſub Lege neceſſe eſt. Incommodis autem ex converſatione cum Ethnicis probe medetur Converſatio cum domeſticis fidei, Lectio, auditio verbi Dei & mutua correctio ac diſciplina. In altera parte reſponſionis ratione monitionis quam homines ſub Lege habebant, ne errarent, ita loquitur Auctor, quaſi hodie quoque Deus homines non alloquatur per Spiritum Sanctum, & quaſi interdum non puniat homines Ananiæ ſimiles per viſibilia in Populo Chriſti judicia ſua. Alloquebatur ſane Deus homines olim per Angelos, ſed non omnes, neque ſemper & ordinarie, ita ut inter eos rudiores & ſimpliciores monitu & informatione ſapientiorum indigerent: præſertim in illa Legis doctrina obſcura, umbrarum & figurarum plena, antequam idem Deus alloquendo nos per Filium (*Hebr.* 1. 1.) Solem Evangelii Orbi Terrarum exoriri feciſſet. Nunc per Spiritum Sanctum & vim penetrantem verbi ſui nobiſcum loquitur, quod verbum vivum & ad profunda cordium penetrans, etiam in ſimpliciſſimis longe plus quam mutæ & inanimæ imagines efficere poſſunt. Nec de facie nobis & vultus lineamentis Chriſtus Dominus & Apoſtoli ejus agnoſcendi ſunt, ſed ex Doctrina & myſteriis fidei per illos prædicatis. Non oculi nobis picta & ficta & plerunque falſa & ab artifice excogitata ſpecie, ſed aures vera Chriſti & Apoſtolorum Doctrina paſcendæ ſunt. Non per oculos ſed per aures & verbi Dei auditum fidem cordibus noſtris vox Dei inſevit. Objectæ oculis & viſui noſtro imagines, neque Leges, neque promiſſiones Dei nobis exprimere poſſunt. Nec video quamobrem tunc potiſſimum cum aures & cor noſtrum ad attentum verbi Dei auditum, erigi debent, oculi noſtri imaginum vanitate & cogitationum diſtractione ab eo quod tunc agitur averti debeant. Verum non ſatis erat quod Deus ſub Lege erigere imagines, tanquam res tunc illi Populo ſecundum mentem auctoris non neceſſarias minime juſſerit. Longe plus & majus eſt, quod eam rem tanquam noxiam & voluntati ſuæ repugnantem præciſe vetuerit. Quam rationem Auctor ne attigit quidem.

Tertia ratio uſus in Templis imaginem eſt. Quia id expedire videatur ad abducendos Chriſtianos ab Idololatria Paganorum.

Reſpondent noſtrates, vix ullam Gentem fuiſſe magis pronam & proclivem ad Ethnicorum Idololatriam, quam fuit Hebræa, & tamen ad Hebræos ab ea abducendos, non modo non imperatum, eſt erigi imagines, ſed vetitum & interdictum. Cujus interdicti violationem merito Turcæ ac Machometani Chriſtianis exprobrant: Reſponſionem hanc refellit Auctor. *Fateor*, inquit, *fuiſſe præ aliis Gentibus maxime pronos Hebræos ad Idololatriam Paganorum, ſed fœdam & craſſam. Nam viſibilibus miraculis educti ex Ægypto, non fecerunt imaginem Enochi aut Abrahami, ſed muti animantis Vituli quem Ægyptii colebant. Tanto magis igitur placuit Deo hoc remedio eos ab Idololatria abducere ut nullam omnino imaginem permitteret.* Reſp. Hæc exceptio adeò non tollit reſponſionem noſtram, ut eam non mediocriter confirmet. Nam ſi Deus ipſe, ad avertendos ab Ethnica Idololatria homines, genus remedii invenit & elegit, ut uſu imaginum in Templis interdiceret, qua fronte Eccleſia damnare in eo ſapientiam Dei auſa eſt, & contrarium viam ingredi, dum per introductionem imaginum è Templis Ethnicorum Idololatriam pellere contendit? Sed urget Auctor Deum ſub Lege per interdictum imaginum uſum, homines ab illo fœdiori & craſſiori Idololatriæ genere, quale vigebat in Ægypto avertere voluiſſe, contra ſub Evangelio, à ſubtiliori Idololatria plane diverſo genere remedii homines abducendos eſſe. Reſp. Ita loquitur Auctor, quaſi Chriſtianis temporibus non eadem quæ olim ſuperſtitio ubique terrarum regnaret. Imo vero craſſior eſt Idololatria divino honore & cultu colere non Deum; quam Deum honore & cultu parum ſufficienti & parum divino, quemadmodum tunc Hebræi Deum qui ipſos ex Ægypto eduxerat colere volebant. Atqui prioris generis id eſt craſſiores Idololatras adveniens in Orbem Doctrinæ Chriſti deprehendit, atque illas ipſas Ægyptias & ſimiles ipſis paſſim regnantes ſuperſtitiones. Verum conſequentiam, argumenti Auctoris examinando dicimus. Si prohibitarum imaginum remedium avertendis hominibus à craſſioris Idololatriæ genere prodeſt, tanto magis prodeſt, (imo neceſſarium eſt) ad eoſdem arcendos à ſubtiliori, quanto magis uſus imaginum (quemadmodum Auctor ſentit) ſubtiliori Idololatriæ ſimilis eſt. Propter hanc igitur imaginum ſimilitudinem cum profana ſuperſtitione noluit Deus hoc externo & ſuperſtitionibus Ethnicis maculato cultus genere coli, ſed ſpiritualem modum cultus & honoris ſibi delegit etiam tum, cum varia Ceremoniarum genera in populo ſuo ad tempus eſſe vellet. Quod ſi tunc quoque cum prima & tenuis cognitionis Dei aurora hominibus illuceſcere inciperet: abominatus eſt Deus iſtud per imagines colendi ſui genus; multo magis nunc Doctrinæ Chriſti ſole exorto, & meridianæ lucis radiis Orbem illuſtrante.

Ad reprehenſionem & exprobrationem Idololatriæ quâ Turcæ & Machometani Chriſtianis inſultant, non aliud reſpondet Auctor, quam quod ad condemnandum iſtum in Eccleſia Orientali aliiſque pluribus regnantem errorem plurimum facit & confert. Verba ejus ſunt. *Quod autem Turcæ imaginibus non utantur, eaſque in Templis ſuis non collocant, hæc eſt cauſa quod ex craſſiſſimo & maxime barbaro Ethnicismi genere exierint, quod Deum creatorem Cœli & Terræ ignoraverint. Deum igitur inviſibilem pingere neſciunt, nec poſſunt nec audent.* Reſp. Quid aliud ex iſtis verbis concludi poteſt, quam quod Chriſtiani imaginibus utentes, eaſque in Templis ſuis colentes, ac Deum inviſibilem quamvis nec poſſint nec ſciant pingere audentes, nondum exierunt ex craſſiſſimo & maxime Barbaro Ethniciſmi genere, quod Deum creatorem ſuum ignorat aut quod pejus eſt, illum non plane ignorando voluntatem tamen ejus rimari negligit, imo vere reſiſtere ipſi ac repugnare contendit.

Quarta ratio uſus imaginum. Honor Chriſti & Sanctorum ejus. Reſponſio noſtra eſt, Sancti homines omni ſemper honore ac veneratione digni erant, tam ſub Novo, quam ſub Vet: Fœdere, & tamen nullius ex dilectiſſimis Dei viris imago ad cultum erigi permiſſa eſt, imo id ſeveriſſime vetitum. *Serpens Æneus figura fuit Servatoris noſtri in Cruce pendentis, & mandato Dei fuit erectus magno populi emolumento. Sed quando Populus ipſi Thus adolere cœpit pro Organo Idololatriæ habitus, & à Rege Ezechia contritus eſt* 2. Regum XVIII. 4. Cauſam non aſſequor, cur ad iſta Auctor, non ſuo ſed Eccleſiæ nomine reſpondeat, niſi quod reſponſio ſibi minime ſatisfaciat. Fatetur igitur Sanctos Dei æque dignos fuiſſe omni honore ſub Lege, atque nunc: Sed ait nobis id ſub Evangelio nunc longe notius eſſe, quam fuit olim Iſraëlitis, ut in prima ratione memoratum eſt.

Reſp. Exceptionem hanc primam, etiamſi vera eſſet, non refellere reſponſionem noſtram. Secundam Veram non eſſe, non refellit. Reſponſio enim

noſtra

noſtra non id continet ſolum, quod homines ſub Lege per erectionem imaginum Sanctos non colerent, ſed etiam quod id ipſis à Deo expreſſe fuit vetitum. Ergo etiamſi habuiſſent longe perfectiorem notitiam dignitatis Sanctorum Hebræi quam nos habemus, vel ipſa vi interdicti divini facere id quod ipſi repugnabat, vetabantur. Quod interdictum nunc eſſe ſublatum Auctor oſtendere nequit. Vera autem non eſt. Numquid enim homines ſub Lege carebant ejuſmodi documentis dignitatis Sanctorum quæ nos habemus? Enochum & Eliam Deus è terris in Cœlum vivos tranſtulit. Abraham Amicus Dei vocatus eſt. Moſi quod dederit ipſe Deus teſtimonium Sacra Scriptura non reticet. Davidem agnovit virum ſecundum animi ſui ſententiam. Aliis Prophetis miracula quæ patrabant quanti à Deo æſtimarentur fidem faciebant. Ad mentionem ænei *Serpentis ait nos nunc quidem noſſe, quod is figura Chriſti fuerit: verum id Judæis non pariter notum fuit. Ideo ipſi thus adolebant tanquam Serpenti.* Reſpon. Ut ipſum colerent tanquam verum Serpentem, cauſa ipſis nulla eſſe potuit, veri enim Serpentes erant eorum noxii hoſtes, à quibus eos hic æneus miraculoſi Dei potentia liberabat. Quamvis igitur illos myſterium de Chriſti morte latuiſſet, tamen quod eum Deus erigi juſſerit & per illum tot miracula patrarit, ignorare non potuerunt, ideo propter hanc viſibilem cauſam cultum ipſi divinum aut divino proximum exhibebant: quod Deus per iſtud vile & inanime organum tantum majoribus eorum beneficium præſtitiſſet. Non aliter quam hodiè Chriſtiani ligno, aut Clavis de quibus Chriſtus pependit divinum honorem exhibentes, hunc obtentum prætendunt, quod in eo memoriam miraculoſi Dei beneficii celebrant, per ejuſmodi vilia organa in morte Chriſti in nos collati. Sed quemadmodum hic prætextus olim non valuit, ita multo minus nunc valere poteſt.

Fatetur poſtea vi veritatis conſtrictus, *In Imaginibus magnum poſſe eſſe abuſum eumque non minus quam nos damnare ſe ait. Sed addit etiam abſque imaginum cultu poſſe committi Idololatriam, præſertim ab hominibus avaris, quod genus Idololatriæ regnare in Eccleſiis à Romana & Græca ſejunctis. Quiſquis igitur eorum Eccleſiam Orientalem hortatus fuerit, ut ejiciant imagines de Templis tanquam lapidem ſcandali, ne anſa præbeatur Idololatriæ, huic viciſſim reſponderi poſſe, Ejiciendum è corde cultum Mammonæ perpetuam Idololatriæ occaſionem, & ſuſcipiendam voluntariam paupertatem, præſertim cum Chriſtus in divitiis inextricabiles difficultates & impedimenta Salutis eſſe conſtat.*

Reſp. Removere impedimenta & pericula in via ſalutis obſtantia, Ratio ſana, & Pietas ſuadet. Non omnia tamen impedimenta ſalutis æque conatibus piorum obſtant, & quæ obſtant non omnibus neque ſemper removenda videntur. Præterea ſunt quædam impedimenta & pericula, quæ Deus ab omnibus plane removeri vult & imperat. Sed nec deſunt quorum remotionem arbitrio hominum ſubjecit, neque ullo interdicto aut generali voluntatis ſuæ ſignificatione damnavit aut prohibuit. Quales ſunt divitiæ quas Auctor Mammonam appellat. Quibus ſi quis ſerviat & in illis fiduciam collocet, ſervire Deo non poteſt quia ſervit Idolo. Quod tamen divites poſſint divitiis non ſervire neque iis animum applicare, ſed in bonis operibus diteſcere, & quaſi in theſauro ſibi recondere fundamentum bonum, & ad conſequendam æternam vitam efficax legimus. 1. *Tim.* VI. 17. 18. 19. Sed imaginum colendarum uſum in præceptis ſuis Deus aperte vetuit, & eas in Templo ſuo collocari noluit. Præterea Abjectio divitiarum ſi ab omnibus ſemper & ubique exigeretur, multæ difficultates, multa incommoda inde orirentur, & plurimarum virtutum occaſiones præciderentur. At imagines è Templis tolli, aut in iis non erigi nullam difficultatem aut incommodum continet, nec ullius virtutis facultas aut occaſio per earum ſublationem tollitur. Contra vero præſentiſſimum capitalis ſceleris periculum amovetur.

Quinta ratio pro erigendis in honorem Sanctorum imaginibus prætenditur, ut refricetur eorum viva & viſibilis memoria. Reſpondent noſtri Deum rerum memoria dignarum, quemadmodum gratiæ & beneficiorum in Sanctos collatorum memoriam, non per hanc damnatam Legibus ſuis rationem: ſed aliis modis refricari, imperaſſe, qualis eſt lectio, & aſſidua Legis ſuæ conſideratio, & feſtorum quorundam in memoriam beneficiorum Dei inſtitutorum celebratio. Hac eadem ratione ad eam rem Chriſtianos uti æquum eſſe. Huic reſponſioni Auctor ſic occurrit. Eccleſiam quoque non omittere utramque modum à Deo præſcriptum, ſed adjicere tertium hunc in erectione imaginum, ut quanto plura in nos per Chriſtum Deus beneficia contulit, quam in Judæos per Moſen, tanto ſtabiliorem & plane aſſiduam eorum memoriam nobis ob oculos ponamus. Qui tertius modus eo melior eſt & efficacior, quod pictura aut res pictæ melius imprimantur animis hominum per nobiliorem ſenſum, quam per auditionem earum rerum & mortales plus uni huic ſenſui, quam reliquis quatuor fidei adhibeant, quod confirmat teſtimonio Pauli (*Gal:* III. 1.) exprobrantis Galatis Chriſtum oculis eorum ita fuiſſe delineatum, tanquam inter eos fuiſſet crucifixus. Reſp. Mirum eſt profecto iſtud tam efficax remedium imprimendæ firmiter in cordibus noſtris bonarum rerum memoriæ, neque ipſi Deo ſub Lege, neque Chriſto Domino ſub Evangelio in mentem veniſſe. Qui nobis jam ſub gratia Novi Fœderis conſtitutis maximi ſui Patriſque ſui beneficii, in ſua morte nobis exhibiti, memoriam, non per imagines, aut picturam, ſed per Ritum repræſentandæ Cœnæ Domini refricandam inſtituit. Eccleſiam vero demum poſteriorem longe poſt Apoſtolicum Ævum tempore hunc meliorem (ſi Diis placet) & efficaciorem modum inveniſſe. Sed niſi id ſuſpectum ac periculoſum fuiſſet, nunquam à Deo ipſoque Chriſto omiſſum fuiſſet. Quod autem viſus nobilior eſſe ſenſus prætendatur cæteris, nihil refert. Fides enim noſtra verſatur circa inviſibilia *Hebr.* XI. Et Apoſtolus nos ſpectare jubet potius inviſibilia quam oculis ſubjecta. 2. *Cor.* IV. 18. Vellem profecto nobis ejuſmodi pictoris dari copiam, qui res fidei noſtræ objectas depingere norit, quæ non niſi per verbum Dei & ejus auditum ad mentem & cognitionem noſtram penetrare queunt. Porro argumentum ex Epiſtola ad Galatas ſumptum minus eſſet ridiculum, ſi Auctor oſtendere poſſet Apoſtolum Galatis proprie dictam & materialem (ut ſic loquar) imaginem mortis Chriſti delineaſſe. Sed quia & res ipſa & verba oſtendunt picturam hanc factam fuiſſe per doctrinam & prædicationem, ideo contrarium ex illis concludi neceſſe eſt, hoc eſt, ad eas res ob oculos ponendas Pictoris penicillo opus non eſſe, quæ pio ac religioſo ſermone longe melius exprimi ac delineari poſſunt.

CAPUT VII.

De Cultu Imaginum & Idololatria.

ABſoluta priori quæſtionis parte de erigendis in Templis imaginibus, nunc ad alteram accedamus. An ſint colendæ & religioſo cultu adorandæ, quæ tanto gravior eſt priori, quod error

 in illa

ferendæ ſecum affert? Hoc etiamſi abſque adhibitis imaginibus fieret, tamen apertum adverſus primum Decalogi mandatum contineret delictum. Multo gravius eſt quod peccata peccatis cumulando, primum juxta & ſecundum præceptum unâ violatur. Imagines ſicubi reperiantur, contumeliis afficiendæ non ſunt: Sed non ideo adverſus manifeſtum Dei interdictum divino cultu colendæ & adorandæ ſunt. Poteſt unuſquiſque ab earum contumelia abſtinere, & tamen eaſdem ex eo loco, ubi eas collocare nefas eſt, transferre in alium, quemadmodum poteſt unuſquiſque Diabolo non maledicere, & tamen ei non obſequi, imo cum eo viriliter pugnare. Fatetur vero Auctor in cultu imaginum vilis & ſtultæ Plebeculæ abuſus, & gentiles ſuperſtitiones non deeſſe, ita ut extirpari hucuſque non potuerint. *Reſp.* Tanto magis deplorandum eſt, quod cum noſtri officii ſit Ethnicas & Gentiles ſuperſtitiones veteres, abuſuſque extirpare, nos eo omiſſo, novas Chriſtianas ſuperſtitiones accumulamus, & quidem adeò turpiter & notoriè, ut barbaras quoque Turcarum exprobrationes provocemus, qui adverſus nos eo nomine in Judicio Chriſti actionem inſtituent.

Progrediendo ulterius, fidem conciliare nititur miraculis prætenſis & incertis narrationibus, quarum plena eſt ut ait Hiſtoria Eccleſiaſtica. Ex iis Scriptoribus earum rerum nullam eſſe potuiſſe cauſam cur in gratiam gloriæ Dei mentirentur ſeque & alios ultro deciperent. *Reſp.* Quando Dominus contemptoribus veritatis (ut à Spiritu Sancto præmoniti ſumus) miſit efficaciam erroris ut crederent mendacio, permiſit Satanæ excitare tot mendaces impoſtores, præcipue ex hominibus per Monaſteria profundo otio deditis, aut ex iis quorum Deus erat venter, qui ut placerent hominibus aures prurientes habentibus, tot ac tam inverecundas fabulas confinxerunt, ut earum nomine Spiritualis & inſons Religio Chriſti apud Externos male audire cogatur 2. *Tim.* IV. 3. Quibus aures ſtultarum muliercularum & virorum muliebrium demulcent ac titillant. Sapientiores autem ad contemptum Religionis & Atheiſmum impellunt.

Mox probat adorationem quæ fit coram imaginibus eorum quos deſignant, ipſam per ſe nihil delicti continere. Affert ejus rei exemplum *quod licet in Scriptura Veteris Fœderis non extet præceptum de Arca Fœderis ſub Lege adoranda. Tamen Joſue ſciſſis veſtimentis facie ad Terram verſa, procubuit humi ante ipſam, & uſque ad veſperam jacuit cum Senioribus Populi, & tamen id ipſi non fuit imputatum pro peccato & Idololatria, ſed à Deo exauditus eſt & gratiam impetravit.* *Reſp.* Arca Fœderis non erat perſona, neque effigies perſonæ Domini. Proinde cultum & honorem illum Joſue Arcæ non exhibuit, nec exhibuiſſe videri poterat. Sed quia Tabernaculum Dei in quo erat hæc Arca, fuit Domus Precationis, non mirum eſt urgente gravi neceſſitate invocandi auxilii divini, Joſuen in eodem Tabernaculo aſtante Arca Fœderis Preces ſuas ad Deum effudiſſe, non ſine omni genere externæ corporis ſui humiliationis. Quoties res aliqua materialis non exprimit perſonam & faciem ejus cui cultus primarie exhibetur, (quemadmodum Arca non exprimebat Dei perſonam) adoratio quæ prope illam in proximo aſtantem fit, non poteſt dici quod illi ipſi exhibeatur, alias quiſquis Deum religioſe in Templo adorat aſtantibus in proximo Templi parietibus; ipſis quoque parietibus aut Columnis honorem hunc exhibere putandus eſſet.

Denique ſub finem demum Objicit ſibi argumentum, à quo potius incipiendum erat. Nempe ſecundi in decalogo Præcepti divini autoritatem, in quo Idola ſeu imagines colere & effingere nobis ullius creaturæ Dei ſimilitudinem, ad eam adorandam, prohibemur. Quod quia ſub Evangelio nuſquam ſublatum legimus, illud tranſgredi nefas eſt.

Reſpondet *Sabbati quoque obſervatio eodem decalogo præcepta eſt, nec uſquam ſub Novo Fœdere abrogata: Nec tamen ad ejus obſervantiam quiſquam adigitur.* Mox probat Chriſtum Dominum. Cum toties à Judæis violati Sabbati crimine impeteretur, nuſquam tamen abrogatum eſſe expreſſe declaraſſe. Hæc probantis argumenta nos non refellimus, quod Auctori aſſentiamur Chriſtum nullo ſingulari Præcepto Judaicam illam & carnalem Sabbati obſervationem abrogaſſe. Verum tamen reſponſio hæc incaute ab Auctore propoſita eſt, quia per eam ita ut facit propoſitam, non unius tantum ſecundi: Sed omnium & ſingulorum decalogi præceptorum auctoritas convellitur. Cui reſponſioni hunc in modum occurrimus. *Reſp.* Non venit Dominus ad tollendam, ſed ad ſupplendam Legem (*Math.* v. 17.) & perficiendam ſeu deducendam ad perfectionem quæ ipſi defuit *Hebr:* VII. 19. Quædam igitur Præcepta Decalogi ſingularibus præceptis quæ legimus *Math.* v. alia vero per generalem analogiam & naturam Spiritualis Doctrinæ ſuæ prædicatione & praxi Apoſtolorum ſuorum confirmatæ ſupplevit ac perfecit. Sed & ipſa Præcepta Dei ſub Lege duplicia fuere. Quædam Spiritualia ad habitus virtutum & vitæ pietatem pertinentia. Alia quodammodo Carnalia ſeu Ceremonialia, ad externam temporum, locorum, circumſtantiarum, & rituum obſervantiam alligata. Poſterius præceptorum genus, nihil aliud fuit quam typi, umbræ, & figuræ rerum longè potiorum, quæ ſub Evangelio locum erant habituræ. Quicquid igitur in tota Lege ſive decalogo ſive alibi repertum eſt, quod ad poſterius præceptorum genus pertineret, id primum Analogia & natura Doctrinæ Chriſti ſuſtulit. Quia figuras rebus figuratis abſque ullo ſeveriori interdicto dare locum neceſſe eſt. Deinde ipſi quoque Apoſtoli omni exceptione majores Leges Chriſti interpretes prædicatione & praxi Eccleſiaſtica antiquarunt. Præcipue cum decreto primæ Synodi Hieroſolymitanæ, omnes Gentes totius Legis Ceremonialis jugo exemerunt. *Act.* XV. Idem Paulus in Epiſtola ad Galatas & alibi toties inculcat, præſertim ubi obſervationem dierum & Menſium, temporum, imo vero nominatim Sabbatorum, damnat *Gal.* IV. 10, 11. quo loco manifeſta eſt abrogatio ejus, quicquid in hoc ipſo decalogi præcepto Ceremonialem Dei cultum redolebat. Nam totum iſtud præceptum de Sabbato, Ceremoniale ideoque ſublatum fuiſſe nemo dixerit. Vis & anima hujus præcepti in eo ſita eſt, ne homines laboribus negotiis & occupationibus hujus ævi, quibus vulgo plus æquo indulgent, & in iis frequentiſſimas peccandi occaſiones reperiunt: ita immergerentur, quin iis interdum imo ſæpe omiſſis, aut intermiſſis, bonam partem temporis & ævi ſui ad eas occupationes convertant, quæ ad gloriam Dei, ad conſiderationem beneficiorum ejus & preces & invocationem nominis ejus, ad exercitium omnis pietatis ac devotionis pertinent. Id vero nemo ſuperfluam ceremoniam, ſed neceſſarium vitæ Chriſtianæ officium putaverit. Id neque Dominus neque doctrina ejus, neque Apoſtolorum, nec primitivæ Eccleſiæ praxis ſuſtulit, ſed potius ad hoc officii genus urgendum multos & acres ſtimulos addidit. Verum allegatio hujus officii & quaſi celebrandi hujus Feſti adſtrictio, ad certam aliquam diem, aut præfixum tempus (quod jam Ceremonialem ritum redolebat) repugnabat analogiæ Spiritualis doctrinæ Chriſti. Nec doctrinæ ſecundum pietatem ſublimi ac perfectæ utilis eſſe poterat. Quæ non præſcri-

bendo

bendo ullas circumſtantias, id à nobis requirit, ut non modo ſeptimam vitæ noſtræ partem, ſed quoad fieri poteſt, & quantam nobis conditio vitæ noſtræ permittit, longe maximam ævi noſtri partem, ejuſmodi occupationibus conſecremus. Imo vero requirit à nobis, (in quo carnale illud Sabbatum figura fuit Spiritualis Sabbati) ut per omnes vitæ noſtræ dies feſtum celebremus, non in veteri fermento malitiæ & impietatis, ſed in azymis veræ Sanctimoniæ 1. *Cor.* v. 8. Si volumus ingredi requiem Domini, quam ante nos Dux noſter, ingreſſus eſt. Quod glorioſum Sabbatum (ut Auctor Ep: ad Hebr: ait) manet adhuc & præparatum eſt Populo Dei *Hebr.* IV. 9. Nullum igitur Dominus & Legiſlator noſter Decalogi præceptum abrogavit, Sed defectus tantum, ſi qui erant, ſuſtulit, partim ſupplendis perfectioribus virtutibus, quod in tertio, ſexto & ſeptimo fecit, partim amputandis, nunc jam parum neceſſariis ritibus, quod in hoc quarto feciſſe videtur. Non poteſt igitur Auctor ſic argumentari. Quoniam nunc Decalogi præceptum de Sabbato licuit Eccleſiæ abrogare aut immutare. Ergo & ſecundum licuit penitus abrogare. Nam Eccleſiæ, poſt Apoſtolica tempora, nullum præceptorum Dei tollere aut immutare licuit. Legiſlatori noſtro integrum erat figere & refigere Leges præſertim ceremoniales. Erat enim Dominus non tantum Sabbati, ſed omnium aliarum rerum, quæ officium & doctrinam ejus figurabant. Sed ille (quemadmodum de ſe ipſe teſtatur) nullum Legis præceptum ad vitæ pietatem & ſanctimoniam pertinens (ſecundum quam ſui partem Lex ſpiritualis dicitur) abrogavit aut ſuſtulit: ſed omnia confirmavit, quædam & perfectiora reddidit, quemadmodum hoc ipſum præceptum, reciſa ab eo omnis imperfectionis ſuperfluitate. Id vero fecit dum in Terris viveret, non per ſingulare aliquod præceptum ſuum (graviſſimo, ut infra patebit, obſtante impedimento) ſed per generalem ſpiritualis doctrinæ ſuæ introductionem. Quod ex colloquio ejus cum Muliere Samaritana diſcimus, cui prædicit in locum externi illius cultus Dei Judaici, qui multas rerum futurarum figuras in ſe continebant, ſucceſſurum eſſe verum, hoc eſt, in quo figuræ rebus figuratis cedere debeant, & ſpiritualem cultum Dei. Quod autem Dominus, dum eſſet in Terris, Sabbati & aliarum rerum figuras & ceremonias ex profeſſo & ſingulari præcepto non abrogaverit, juſta & gravis cauſa interceſſit. Quamdiu etenim illa Judaica Reſpub: manſit in veſtigiis ſuis; noluit Dominus Judæos ab hoc jugo exolvi. Id enim Legibus & inſtitutis illius Gentis, & cuſtodi eorum Magiſtratui plane repugnaſſet, cum tamen Dominus poteſtatem omnis Magiſtratus & gubernationis Politicæ per doctrinam ſuam nulla in parte convellendam, imo potius confirmandam & ſtabiliendam ſtatuiſſet. Poſt exaltationem demum ſuam, revelato Apoſtolis per viſiones & ſpiritum ſuum vocationis gentium myſterio; per eundem Apoſtolis ſuppeditatum ſpiritum Gentes primum à jugo Legis liberavit, mox & ipſos Judæos, interventu excidii ipſorum Reipublicæ, eodem jugo exolvit. Sed ante excidium hujus Reipublicæ, tàm Apoſtoli dum vixerunt, quam alii ex Judæis fideles ac Proſelyti, ſaltem in ipſa Judæa, Moſaicæ Legis inſtituta plene obſervabant, ut ex Actis Apoſtolicis diſcimus. Neque igitur Dominus, neque ejus Apoſtoli verum ac genuinum Decalogi de Sabbato Præceptum abrogarunt; Sed illud potius perfectius reddiderunt. Multo minus igitur Eccleſiæ, eorum tempora ſubſecutæ, ullum Decalogi Præceptum penitus tollere atque abrogare licuit.

Quod ſi urgeat Auctor. *Quoniam cultus Dei per imagines eſt externus & Ceremonialis; Præceptum quoque de illo ad legem Ceremonialem pertinere videtur. Quæ cum ſit plane ſublata, atque id ipſum quicquid ad eam pertinuit, ex Decalogo ademtum ſit, integrum erat Eccleſiæ Secundum Præceptum ad ritum externum colendi Dei pertinens limitare ac reformare.* *Reſp.* 1. Præter ea, quæ Chriſtus & Apoſtoli in doctrina ſua tradiderunt, non licuit Eccleſiæ quicquam novi circa cultum Dei introducere, præſertim quæ literis quaſi fiducialibus Miſſionis ſuæ, hoc eſt, miraculorum patrandorum poteſtate deſtituebatur. 2. Præcipue vero in illa potiſſima Legis Divinæ parte, ſecundum quam ſpiritualis dicitur, hoc eſt, in Decalogo, in quo ne Dominus quidem aut Apoſtoli quicquam plane abrogaſſe leguntur, nefas erat quicquam penitus tollere. 3. Sed ante omnia præceptum de imaginibus non modo omnis ceremonialis ritus, ac proinde omnis imperfectionis expers eſt; Sed eam penitus tollit, ac veram & ſpiritualem atque ab omni externo ritu alienam colendi Dei rationem introducit. Quemadmodum igitur ipſum per ſe à ceremoniis, quibus repugnat, & quas omnino tollit, eſt alieniſſimum, Ita reſpectu ſpiritualis cultus, quem introducit, eſt maxime ſpirituale, & in eo nulli Præceptorum maxime ſpiritualium, cedere cenſendum eſt. Nec enim per imagines, ordinarie falſas (quis enim hodie pictorum eſt, qui vultus hominum, quos depingit, unquam viderit) ſed in ſpiritu & veritate Deum colere docet. Nefas igitur erat, tam neceſſarium & utile præceptum temerario auſu violare, atque id purum putum crimen læſæ Divinæ Majeſtatis cenſendum eſt, cujus nos participes & complices eſſe merito detrectamus. Narratio de veronica, & D. Lucæ pictura, non ex Actis Apoſtolicis, genuino ejuſdem Divi opere deſumpta eſt. Nemo igitur nobis vitio vertet, quod ejuſmodi fabulatoribus pro tam veris nuntiis nihil credimus.

Quæſtionem hanc concludit Auctor his verbis. *Quoniam igitur Auctoritas Eccleſiæ Chriſti vi poteſtatis ſibi datæ id concluſit, (hoc eſt, quod non tantum nobis licentia data, ſed & neceſſitas impoſita ſit faciendi imagines & ſimilitudines earum rerum, quæ ſub Cœlo & in terris ſunt, ad eas adorandas & colendas, in gratiam eorum, quorum figuras & imagines adumbrant) debemus id cum reverentia recipere.* Et ego (addit Auctor) *non tam ipſas imagines, quam auctoritatem Eccleſiæ, defendo.*

Reſp. Nobis autem reverentia erga Deum & Majeſtatem ejus obſtat, quo minùs ea reverenter acceptemus, quæ, per abrogationem ſpiritualis & capitalis Præcepti Dei, Crimen & læſæ Divinæ Majeſtatis nefas in ſe involvunt. Imo vero ejus generis auſus & effrænis ac temeraria illegitimæ poteſtatis uſurpatio, Vocarunt apud nos in dubium auctoritatem Eccleſiæ, & nobis liquido planum faciunt, ejuſmodi poteſtatem Eccleſiæ non eſſe conceſſam, quam adeò inverecundè uſurpat, & qua ad violandas & calcandas Leges Dei abutitur.

CAPUT VIII.

De Sacro-Sancta TRINITATE.

IN hoc paragrapho ſatis humaniter & comiter (prout prima ſpecie apparet) nobiſcum agere videtur. Relinquit enim nobis intactas ſententias & opiniones noſtras, in duobus tantum Trinitatis & prææternitatis Filii Dei vocabulis, & præter ea in adoratione Spiritus Sanctus, Nos Eccleſiæ Orientali gratificari poſtulat, oblata ſpe non dubia, nos hunc in modum in ea Eccleſia tolerari poſſe. Verum iſtam ejus comitatem accuratius introſpicientes, videmus eum id nobis dare aut concedere, quod eripere nullo modo poteſt, viciſſim autem exigere à nobis,

nobis, quod illæſa Conſcientiâ à nobis fieri nequit, Ut primum Confeſſionem ac ſententiam noſtram ſupprimamus, Deinde ut per confeſſionem ac receptionem ejuſmodi vocabulorum, quibus errores adverſæ partis exprimuntur, abnegemus veritatem, & erroribus blandiamur, quodque eos credamus & recipiamus, planum omnibus faciamus, ac præ nobis feramus, hoc eſt, ut *hypocriſis* culpam committamus, aliud in mente clauſum, aliud & contrarium in ore promptum habentes. Quod aliæ in mentibus noſtris hæret ac defixum eſt, quodque verum eſſe certo perſuaſi ſumus, nulla humana vi nobis eripi poteſt. Sed extorquere cuiquam libertatem, ne quod ſentit loqui poſſit, ſed potius errores quos ex animo damnat, & pro noxiis erroribus habet, pro ſua ſententia venditet, injuria eſt & oppreſſio Conſcientiæ. Quæ neque Deo, neque hominibus ullo modo aut probari, aut prodeſſe poteſt. Producit enim ſimulationem Deo hominibuſque exoſam. Neque mirum eſt eam ne hominibus quidem ſatis facere, non quod veritatem ament, aut oderint mendacium, ſed quia ejuſmodi ſimulatoribus minime fidant, metuendo ne ſcintillæ veritatis in cordibus eorum latentes, quandoque occaſione oblata in grande incendium erumpant. Proinde, fides Auctoris pro tam ſuſpecta mere nobis in Eccleſia ſua ſecuritatem promittentis dubia nobis & incerta eſt: & quam præſtare aut liberare vix poſſit. Sed etiamſi ejuſmodi promiſſis ſua conſtaret certitudo, numquid in gratiam hominum Deum offendere expedit? An vero nobis conſultum eſt, propter brevem & caducum peccati fructum, vermem in præcordia admittere, qui perpetuo trepidam conſcientiam rodat, & æterni ſupplicii formidine terreat? Non aliud igitur ejuſmodi ſolliciratoribus à nobis reſponſum dari expedit, quam hoc: Deum non ideo Talenta Cognitionis Veritatis ſuæ nobis credidiſſe; ut ea in cordibus & cogitationibus noſtris ſepulta, tanquam ſub terra, recondamus ac defodiamus, ſed ut negotiationem illorum palam inter homines exerceamus, & fructum negotiationis noſtræ Domino afferamus. Rationem nos ejus negotiationis ſtrictam redditur os interminatur Dominus. Eſt igitur quod metuamus, & culpam hanc tanquam ingenti ſupplicio luendi criminis vitare contendamus. An os noſtrum abnegandæ veritati commodabimus, reclamante identidem violata conſcientia? An agnoſcet Dominus in conſpectu Patris ſui, & aſtante immortalium Cœtu eos pro ſuis, qui in terris, in gratiam mortalium, veritatem ſingulari gratia ejus revelatam & mentibus ſuis agnitam, ingenuo ore agnoſcere & confiteri detrectarunt? Si nolumus ut olim Dominum in conſpectu Patris & Angelorum immortalium noſtri pudeat, ne nos quidem in conſpectu mortalium veritatis ejus pudeat. Pudeat potius homines pudendorum & abſurdorum dogmatum. Noſtra confeſſio nullum hominibus fidei articulum proponit, quem non omnes pro vero agnoſcere neceſſe ſit. Addita duntaxat ſymbolo Apoſtolico dogmata non admittit, eo quod non modo veris Apoſtolicis doctrinis, ſed ſibimetipſis repugnant, plena contradictionum & abſurdorum ejuſmodi, quæ aures hominum offendunt. Quæ quoties ipſis exprobramus, aut ſimplici mentione attingimus, ilico blaſphemias eſſe dicta noſtra crepant. Et in eo quidem non longè à vero diſcedunt, quod abſurda iſta blaſphemias vocent, ſed in eo longiſſime ſimul à vero & æquo exorbitant, quod earum blaſphemiarum culpam nobis tribuant, quæ tota illorum eſt. Nec enim iſti blaſphemi ſunt, qui errantibus blaſphemias eorum vero ſuo vultu oſtendant, eaſque dedocere contendunt; ſed qui eas incaute committunt, culpam eorum in monitores & emendatores ſuos impudenter rejiciunt: & intereà principia earum tot blaſphemiarum fœta & fœcunda adeò moroſe hominibus inculcant, ut cum non poſſint ad ea recipienda mentes hominum veritatis illecebris pellicere, invitis ac reluctantibus aſſenſum imperent, & ad eum neceſſitate & violentia homines adigant.

Quod ad Spiritus Sancti adorationem attinet, ſi eum Spiritum intelligit qui eſt in Deo, tanquam ſpiritus hominis in homine, nos hunc Spiritum ab ipſo Deo (præterquam ſola ratione) non diſtinguimus, Ita ut adoratione Dei, hujus quoque Spiritus adoratio includatur. Sin illum Spiritum denotat, quem Deus per Chriſtum hominibus impertitur, adoratio ejus abſque adoratione hominum illo præditorum conſiſtere non poſſet. Et Petrus hoc Spiritu abunde præditus, ſaltem in honoris ejus gratiam Cornelii adorationem non detrectaſſet.

Vocabula Trinitatis, & Præ æternitatis Domini, non ideo tantum apud nos in uſu non ſunt, quod iis Sacræ Scripturæ non utatur (quanquam hæc quoque non levis nec injuſta cauſa fuiſſet) Sed quia in vulgari & uſitata ſua ſignificatione, errores eos denotant qui Sacræ Scripturæ adverſantur. Alias vocabula illa non damnamus & bono ſenſu recipere non recuſamus. Nec enim tantum ante Abrahamum, ſed ante Secula quoque fuiſſe dici poteſt, qui gloriam habuit & excellentiam apud Patrem ſuum ante eadem ſecula. Illud tantum præcavemus ut in horum vocabulorum uſu liceat nobis verum eorum ſenſum & ſignificationem aperire. Nam ſi id facere ſuo loco non eſſet integrum, omnibus palam eſſet in eorum ambiguitate veritati inſidias tendi. Cæterum non eſt hæc recta via aut ratio, unieodarum tot inter Chriſtianos partium, in verbis ac dogmatibus novis præter uſum Sacræ Scripturæ introductis, quærere ſenſum ejuſmodi, quem cuncti diſſidentes probare aut recipere, aut etiam tolerare poſſint. Id enim neque ſine veritatis injuria, quæ ambiguitatibus iſtis intricatur, fieri ſolet, & ipſum per ſe factu eſt impoſſibile. Novæ enim voces & *Καινοφωνίαι*, præter uſum Scripturæ in Eccleſiam introductæ, ſecum una nova & intellectui imperceptibilia dogmata adduxere, quæ & Sacræ Scripturæ & ſibimetipſis repugnare animadvertimus. Quales ſunt quas Auctor recenſet *perſonalitates*, *eſſentialitates*, & quæ illis addi poſſunt *communicationes Idiomatum*, *Circuminceſſiones*, & ſimilia rerum & vocabulorum portenta. De quibus nullus erit litigandi finis, donec ad ſimplicitatem Doctrinæ intellectu facillimæ, & Conſiliorum Apoſtolicæ Chriſtianus Orbis redierit. Hæc via una eſt animorum ſimul ac dogmatum conciliandorum, & congregandarum ad unum Ovile per tot diſſidia diſperſarum Ovium Chriſti: Doctrina de Deo Patre & Filio ejus, de Spiritu Sancto & omnibus aliis myſteriis & articulis Fidei, puris putis verbis Spiritus Sancti hominibus tradita, Vitaque ad ejus normam ſanctè & piè exacta. Quam viam quia plerique omnes Conciliatorum inter Chriſtianos ingredi neglexerunt, Oleum ipſis & opera ſuſcepti laboris periit. Quemadmodum enim auctoritatem, ita verba Sacræ Scripturæ nemo rejicere auſit. Verba vero & dogmata in Sacra Scriptura manifeſte expreſſa longe ſunt perceptu faciliora, quam nova vocabula & novæ explicationes veterum Sacræ Scripturæ verborum, quæ ad elucidandam Doctrinam. Apoſtolicam maximo damno ac detrimento veritatis, præterea maxima cum alienatione animorum, ſerò poſt Apoſtolicum ævum ſunt introducta. Ergo ſi Auctor conciliationem diſſidentium operæ, aut molitur, non ut nova vocabula in uſum recipiantur, Sed ut vetera & infeliciter neglecta, in uſum revocentur,

centur; det operam. Nova enim non omnibus placere poſſunt, at verera nemini diſplicere fas eſt. Quemadmodum vero Apoſtolorum, quam ſubſequentium Doctorum fortior debet eſſe auctoritas: Ita quoties verba eorum ſibi repugnare deprehendentur, æquum eſt, ut nova potius Apoſtolicis, quam Apoſtulica novis vocabulis ac dogmatibus locum concedant. Propter diſſenſum in Articulo de Prææterna generatione Filii Dei, quamvis veritati & Symbolo Apoſtolico conſtanter inhæreamus, non abrumpimus Catholicæ Eccleſiæ concordiam. neminem enim ob ejuſmodi diſſenſum in hoc aut aliis pluribus Fidei articulis à communione noſtra arcendum putamus. Sed eam potius iſti abrumpunt, quorum odiis oppugnamur. In quo nulla noſtra culpa eſt: Neque enim ſimulationem hanc & hypocriſin à nobis exerceri fas eſt, quam nobis Auctor eo fructu ut odia iſta effugiamus, commendat. Penes eos culpa eſt, qui hæc odia in animis ſuis adverſus nos ſine cauſa concipiunt & fovent.

Quia vero non aliam ob cauſam odiis & perſecutionibus eorum appetimur, quam quod hunc eundem Jeſum Chriſtum, quem una cum ipſis Deum in ſecula benedictum, omnipotentem, & cujus in manu Salus noſtra ſit, libenter agnoſcimus, hunc inquam eundem Jeſum verum hominem natum, ac proinde filium hominis eſſe, confitemur. Cum in tota Sacra Scriptura aliam ejus nativitatem proprie dictam deſcriptam nequaquam legamus: Ideo non ob aliud niſi propter Filium hominis nos iſtis odiis & perſecutionibus objici merito gloriari poſſumus.

Nam quod objicit Auctor, eos itidem duas naturas Chriſto tribuendo agnoſcere eum fuiſſe Filium hominis & verum hominem, id ſolis verbis crepant & præ ſe ferunt, non autem reipſa ac ſolida cognitione ſentiunt. Etenim reipſa (quamdiu ſibi in ſententia ſua conſtare voluerint) Chriſtum fuiſſe verum hominem, nobis in forma & mortali natura parem, ſentire aut aſſerere nullo modo poſſunt. Rationes in promptu. Primum, Quia is, qui ſemper fuit altiſſimus Deus nec unquam talis eſſe deſiit, Verus homo nobis in natura æqualis, nunquam eſſe potuit. Secundo, qui ſtatim in nativitate ſua perſona humana in lucem non prodiit, nec unquam perſona humana fuit homo verus dici nequit. Cujus id eſt proprium plus quam in quarto modo, uti ajunt, ut ſit humana perſona. Chriſtum autem humanam perſonam fuiſſe agnoſcere nequeunt, quia quatuor perſonas in una Divina eſſentia non agnoſcunt. Cum igitur ſententia eorum id neutiquam permittat, quamdiu ab ea recedere nolunt, Chriſtum fuiſſe verum hominem aſſerere nequeunt; proinde eum nec filium hominis vere agnoſcunt, quod nos Sacra Scriptura doce urgemus.

Quærat quiſpiam, Cur igitur nos una cum cæteris Chriſtum Deum benedictum in ſecula & omnipotentem vocamus, Si ante Secula natus non eſt, & ſi fuit in natura ſuâ talis verus homo, quales nos naſcimur. Reſpond: De prææterna generatione aut nativitate in Sacris Literis nihil legimus, quam rem certe Spiritus Dei expreſſe & ex profeſſo deſcribere, aut ſaltem diſertam aut expreſſam mentionem nobis credendam proponere non dubitaſſet; cum in ea re ratio noſtra manifeſtiſſima revelatione indigeret. Quod alioqui videt factu impoſſibile eſſe, ut quis ſit æternus ante omnia ſecula, & tamen naſcatur, hoc eſt, fiat, quod ante non fuit: quod ipſum non niſi in eo ſeculo fieri potuit, quod natum aut naſciturum præceſſit. Sed præter nativitatem ex Maria Sanctiſſima virgine, de alia præſtantiſſimo modo ſic dicta nativitate, hoc eſt, de reſurrectione ex mortuis & exaltatione Domini legimus in Sacris Literis, quod eum tunc Deus Pater genuerit, cum ipſi in locum illius humanæ, infirmæ, & mortalis naturæ, non modo immortalem & Divinam, & ſuæ propriæ homogeneam & proximam naturam contulit, ſed & omnem poteſtatem in Cælo & in Terra donavit, ut ipſi omne genu Cæleſtium, terrenorum, ſubterraneorum flecteretur. Quanquam enim etiam ante, dum eſſet in terris, Filius Dei fuit, quia non modo nullum alium proprie dictum Patrem, qui in proprie dicta conceptione & generatione ejus, Patris efficaciam adhibuerit, præter altiſſimum Deum Patrem omnipotentem agnoſcat, non modo in forma Dei, reſpectu illius Spiritus Dei, in eum ſine menſura effuſi, & immenſæ poteſtatis patrandi miracula apparuit: Attamen excellentiſſimo modo Deus eſſe cæpit, & quaſi natus eſt Deus, quando humana & infirma natura depoſita, Divinam & glorioſam naturam conſecutus eſt, una cum pleniſſima rerum omnium poteſtate. Tametſi igitur nos, & Deum & hominem proprie dictum Chriſtum fuiſſe agnoſcamus, ſed non uno eodemque tempore. Nec enim id fieri poterat aut poteſt, nec fluxæ naturæ corruptibilitas, cum incorruptibilis excellentia in unam eandemque perſonam ſimul & ſemel compingi poteſt. Verum diverſis temporibus. Præterea non prius Deum, poſtea hominem; (præceps enim eſſet iſta degradatio) ſed prius hominem, deinde Deum ſupereminenti magnitudine Paternæ poteſtatis exaltatum. Quod ex Apoſtolo diſcimus 2. Cor. v. 16. Quod ex eo tempore quando Dominus à mortuis eſt excitatus (hæc enim verba immediate præcedit vox, ἐγερθέντι, hoc eſt, reſuſcitato) neminem jam novimus ſecundum carnem, & quamvis noveramus ſecundum carnem Chriſtum, nunc tamen eum non novimus, puta ejuſmodi qualis in carne vixit, hominem. Quod ſi quando Chriſtus poſt reſurrectionem homo vocatur; id idcirco fit, quia homo natus eſt, & fuit homo, humanæ naturæ vilitate ab aliis non diſcrepans, & ad exprimendam conjunctionem quam habet cum fidelibus ſuis, tanquam eorum Caput, & unus è medio eorum, tametſi proprie loquendo verus homo nunc vocari vix queat: non magis ac fideles ejus, qui fluxam & mortalem humanam ſuam cum immortali & Angelica commutabunt, cum hæc vox longe ſit ignobilior, & vix digna præſenti ejus natura & ſtatu. Quod vero Auctor ait, Inde quod Eccleſia Carnem & ſanguinem Domini honorat & veneretur in Euchariſtia, patere poſſe, eam Chriſtum etiam in humana ejus natura colere, & venerari: fugit eum ratio. Neque enim hinc ſequitur quod eum pro vero homine habeat, quamdiu erroribus ſuis adhæret. Errores enim hujus Eccleſiæ Satanas ejuſmodi eſſe voluit, ut non modo veritati, ſed ſibimetipſis repugnarent: Idque ut minori negotio fidem ita opinantium ſubverteret. Quoniam igitur Dogmata eorum ſibi parum conſtant, manifeſtis veſtigiis aſſequimur, ea longe à veritate abeſſe, & aperte erroris convinci, qui ſibi nuſquam conſtare ſolet.

Pergit Auctor & ait, *Eos credere, mortem Domini & ſanguinem pro genere Humano effuſum, reſurrectionem, & exaltationem ejus cum multis aliis, non niſi humanæ ejus naturæ tribuenda eſſe, Sed cum prææterna Divinitate conjunctæ.* Et addit, *ejuſmodi Sententiam nihil derogare ſeu Deo Patri, qui fons eſt Divinitatis, ſive Filio in utraque natura.* Verum in eo plurimum fallitur. Hæc enim opinio dici non poteſt quantum deroget, primum illi unico Deo altiſſimo, Patri Domini Noſtri Jeſu Chriſti, deinde ipſi quoque Filio in quacunque natura conſideretur.

Derogat Deo Patri, quia ſtatuit non eum ſolum & unicum eſſe altiſſimum Deum, Sed habere alios duos ſibi æquales, qui perſonis à ſe & inter ſe differant.

ferant ejuſdem Divinitatis & poteſtatis participes, quorum unuſquiſque eſt altiſſimus Deus ab omni æternitate.

Præterea derogatur pluſ-mum bonitati, & clementiæ perſonæ Dei Patris, quando homines, retragantibus, tot Sacræ Scripturæ teſtimoniis, aſſerunt eum nobis peccata gratuito remittere noluiſſe, donec eorum culpas in humeros Filii ſui natura ultus eſſet, & donec ipſi pro iis plene ſatisfactum eſſet.

Filio vero ejus unigenito per ſpecioſam iſtam de æterna ejus Divinitate Sententiam, primum nihil veræ excellentiæ aut eminentiæ tribuitur: Deinde vera & genuina ipſius gloria diminuitur.

Nihil veræ dignitatis tribuitur, quia opinio hæc quicquid unâ manu Domino porrigere videtur, alterâ manifeſte adimit. Quia enim plena eſt abſurdorum, & contradictionum ſeſe perimentium; nihil tam excelſum Domino tribuere poteſt, quod non evidentiſſimam nullitatem in ſe involvat. Et ſimilis eſt hominibus alieno ære obrutis, qui immenſam vim pecuniæ creditoribus ſuis ſolvunt, aut oſtentant in bonis, quorum poſſeſſione ipſi jam exciderunt, aut in defoſſis ſub terra theſauris, quos in rerum natura nuſquam reperias.

Derogat autem hæc opinio veræ, & genuinæ Chriſti dignitati, & excellentiæ. Quia omnis glorificatio & exaltatio Chriſti, de qua Sacra Scriptura veriſſimum teſtimonium perhibet, quod eam à Patre Filius pro merito ſuo acceperit, ſimul conſiſtere nullo modo poteſt cum æterna gloria, & poteſtate ante omnia Secula per æternam generationem accepta. Quid enim opus erat exaltatione a Patre accipienda; ſi Filius æternam & Patri æqualem divinitatem ab æterno, & ſemper, & præteaſæ mortis ſuæ tempore habuit?

Derogatur & beneficio in nos divinitus collato, quod per opinionem iſtam mors, & Paſſio Domini vocatur in dubium, maximo cum gloriæ ac meriti ejus detrimento. Divinâ enim perſona Chriſti, neque pati neque mori pro nobis potuit, ipſis opinatoribus fatentibus. Multo minus humana perſona quam Dominus non habuit. Quis igitur pro nobis paſſus & mortuus eſt? Certe neque pati neque mori cuiquam competere poteſt, niſi perſonæ, aut ut in Scholis loquuntur, ſuppoſito.

Tertia & quarta nec levis eſt, quæ Domino per Opinatores iſtos infertur injuria, Quod doctrina & Religio ejus ob eam abſurdas Opiniones male audit apud externos, niſi quod gravior videatur illa, quod ob eaſdem etiam apud ſuos, atque (ut ajunt) fidei domeſticos veniat in dubium & contemptum. Unde innumera inter Chriſtianos *Atheorum* examina pullulant.

Quinta. Quid autem memorem, quod etiam apud optimam Chriſtianorum partem opinio hæc fundamentum Religionis, hoc eſt, certam ſpem promiſſæ reſurrectionis moliatur & ſubvertat. In cujus tamen Spei confirmandæ gratiam, Chriſtus tam acerbam mortem ſubiit. Cum enim in humana Domini perſona, nobis quod ad naturam mortalem attinet æquali, à mortuis reſuſcitata, ſpecimen edi deberet noſtræ reſurrectionis: Hæc opinio non permittit ut credamus perſonam humanam eſſe mortuam, quæ nuſquam fuit; ſed in abſtracto naturam & quidem indiſſolubili, hoc eſt, hypoſtatica unione cum æterna Divinitate, aut potius Divina perſona ſecunda conjunctam. Quamquam & illud percipi nequit, quomodo iſtud unionis vinculum morte Domini abrumpi potuerit, aut ſi abruptum non eſt, quemadmodum mors Chriſti vere evenire potuerit. Sed ne ulteriorem abſurdorum colluviem attingamus, maneat illud intactum quod Auctor aſſerit, quod Dominus in humana natura cum æterna Divinitate conjunctâ mortuus eſt, & reſurrexit. Quid inde nobis miſeris hominibus, quorum naturæ hypoſtatica unione cum æterna Divinitate conjunctæ non ſunt; ſolidæ ſpei affulgebit? Nec enim naturæ moriuntur, ſed perſonæ moriuntur. Perſona autem Divinis mortua non eſt, tantum natura. Non igitur reſurgere quoque potuit, niſi natura, ſi modo & illa ipſa natura mori potuit, ad immortalem Divinitatem, imo ſecundam Divinitatis perſonam tam arcto nexu adſtricta. Hujuſmodi ſcrupulos Auctoris opinio de noſtra reſurrectione producit.

Pergit Auctor & ait, *Spiritus Sanctus, qui eſt in Deo, hoc eſt, Spiritus Sanctus de quo Scriptura Sacra dicit quod in Deo ſit, tanquam Spiritus hominis in homine, aut eſt aliquid diverſum à Deo, aut eſt ipſe Deus. Si quid diverſum, ergo Deus non eſt perfecte unus aut perfecta unitas.* Reſpon: Mirum eſt profecto quod Auctori magis repugnare videatur Unitati & ſimplicitati Dei, ſi quid in eo diverſum, & quod Deus dici non poſſit, conſideretur (quales ſunt attributa & proprietates, aut quo vocabulo à Scriptura deſignantur virtutes Dei) quam ſi in uno ſupremo Deo tres diverſæ perſonæ ſibi æquales, quarum unaquæque ſit Deus, ſtatuantur. An non id longe magis unitatem & ſimplicitatem naturæ divinæ tollit, magiſque inducit compoſitionem. Spiritus igitur Dei, qui eſt in Deo, ut Spiritus hominis in homine, non indiget peculiari adoratione. Sed quomodo cum homini honos habetur: non defertur peculiaris honor ſpiritui ejus, ſed eodem honore qui defertur homini, honoratur & ipſe ejus ſpiritus: Ita quoties Deus ipſe adoratur, quid opus eſt peculiari Spiritus Sanctus adoratione, niſi ut per eam vocetur in dubium unitas & ſimplicitas Dei (quod merito Auctori abſurdum videtur). & ut ſuſpicio oriatur eum non eſſe individuum, ſed (ut Auctor ait) eſſe compoſitum. Nos tamen eos, qui adorant Spiritum Dei, in Deo manentem, non accuſamus Idololatriæ, atque ut Spiritum Dei in Deo manentem à perſona Dei ipſius non diſtinguimus, ita nec honorem quidem aut cultum ejus ab honore, & adoratione ipſius Dei ſeparamus. Donum tamen Spiritus Sanctus, quod hominibus diverſa menſura confertur, ab illo Spiritu Dei, qui in Deo habitat, diſtinguere nos neceſſe eſt, non minus atque exiguos igniculos ab accenſo forte totius Orbis incendio, aut ſcintillas promicantes ab immenſo, & ipſa mente incomprehenſibili Igne. Cui dono Divina adoratio competere nequit, quin iis hominibus, quicunque eo prædìti ſunt, quales erant Apoſtoli, eadem adoratio tribuitur. Huic dono quoties aliquid ejuſmodi tribuitur, quod ordinarie proprie loquendo non niſi perſonæ competit, aut tribuendum eſt, quis improprium in eo loquendi modum non videt? Nam quod omnia & ſingula donorum iſtorum perſonæ ſint, id ne ipſi quidem Adverſarii dixerint. Unius etiam Divinæ perſonæ partitionem in tot inæquales particulas Spiritus diverſis hominum perſonis collati, nec Sacra Scriptura uſquam docet, & ratio plane refellit.

CAPUT IX.

De Statu Mortuorum.

SUpereſt ultima Quæſtio de Statu Mortuorum, & Sanctorum Invocatione. De Statu mortuorum ait Auctor. *Eccleſiam Orientalem credere, & confiteri, Sanctos poſt mortem videre faciem Dei, & Cæleſtibus gaudiis frui.* Fundamentum hujus Opinionis jacit Auctor duas aſſertiones, ac tertiam Parabolam, aut ut ipſe vocat Hiſtoriam de Lazaro & Di-

vitæ. Prior aſſertio eſt Pauli *Philip: i. 23. Utrinque conſtringor, Cupio diſſolvi & eſſe cum Chriſto, quod longe melius eſſet, ſed ut maneam in Corpore magis neceſſarium propter vos.*

Altera eſt 2. *Cor.* v. 6. 8. *Scientes quod quamdiu ſumus in carne peregrinamur à Domino: (fide enim ambulamus non per ſpeciem) Sed confidimus & probamus potius peregrinari, & migrare è corpore & præſentes eſſe Domino.* E *quibus aſſertionibus patet, primum quòd poſt migrationem è corpore animæ noſtræ ſunt cum Domino, & præſentes ſunt Domino. Secundo, quod id ipſis ſit multo melius quam manere in corpore. Quod ſi iſtæ animæ tunc cum ſunt præſentes Domino, cum Chriſto converſari, aut illum videre, gaudiis Cæleſtibus una cum ipſo frui, eum colere, gloriam ejus cernere &c. non poſſent; ſed tanquam ſurdæ, mutæ, cæcæ creaturæ in ſtatu vegetabilium longe deteriori & viliori, quam ſit mutorum animalium, relinquerentur, non eſſet hoc longe melius pro ipſis, præcipue pro Apoſtolo, Spiritus Sancti ſolatiis præ aliis abundante, quam vivendo ſervire Chriſto, eum colere & gaudio bonæ Conſcientiæ ac ſpe vitæ æternæ frui. Proinde certum eſt Animas Juſtorum poſt migrationem è corpore, abſque corpore, habere aliqua organa ſenſus, viſus, auditus, intellectus, formatis &c. priuſquam generalis reſurrectio adveniat.*

Reſp: Ex utroque locorum iſtorum Pauli, non plus Auctor elicere poteſt, quam animas mortuorum in Domino, eſſe cum Chriſto, eique adeſſe præſentes; atque proinde eſſe in ſtatu perfectæ cum Chriſto conjunctionis. Propterea à Spiritu Sancto vocantur Spiritus juſtorum, qui perfecti evaſerunt. *Heb:* xii. 23. *Phil:* viii. 12. Vide ſupra quæ de perfecta cum Chriſto conjunctione diſſeruimus. Quamvis enim & in hac vita conjunctionem cum Chriſto habeamus, per Spiritum quem nobis donat. Sed quia donum iſtud Cæleſte culpa noſtra amittere poſſumus, adeo hæc præſentia & conjunctio cum Chriſto, quam hoc loco Sacra Scriptura animabus noſtris tribuit, eſt longe perfectior; quæ jam eſt extrà aleam & periculum omnis disjunctionis. Quod ſi donum Spiritus Sancti in hac vita (quanquam culpa noſtra amitti poteſt) merito arrhabo æternæ mercedis noſtræ dicitur, multo magis feliciſſimus ſtatus mortuorum in Domino, & requies ab omnibus laboribus arrha & initium ulterioris eorum felicitatis dici poteſt, quæ ipſos plena demum & perfecta poſt reſurrectionem manet. Ita ut animæ Sanctorum in eo ſtatu non aditum tantum, ſed exordium beatitudinis ſuæ habeant. Sed quod faciem Dei videant: & pleno Cæleſtis felicitatis gaudio fruantur, præcipue vero, quod & functiones aliquas aut officia exerceant, ſicuti cum reſuſcitabuntur & glorioſis corporibus induentur; Id neque in iſtis locis neque alibi uſquam in Sacra Scriptura legitur; ac proinde in ea Opinione tanquam fundamento invocatio eorum ſuperſtrui non poteſt. Cæterum de Statu mortuorum id ex Sacra Scriptura diſcimus, quod requies & ſomnus vocetur, cujus ea eſt proprietas, quod is qui vero & profundo ſopore ſepultus eſt, quamvis organa & facultatem ſenſuum non amittat, tamen ob organa impedita, uti iis vigilantium more non poteſt. Idem de mortuis in Domino ſtatuendum eſt, quod licet loco veterum, vilium & corruptorum inſtrumentorum longe nobiliora quam ante in glorioſis corporibus quibus induendi ſunt, pro ſe jam præparata habeant, nondum tamen illis utuntur, donec ex tam blando ſopore excitabuntur. Nam quæ nobis à Spiritu Sancto in Sacris Literis expreſſe revelata non habemus, tametſi conjectura quadam aſſequi poſſe videamur, de iis nihil firmiter aſſerere poſſumus. Ergo id quoque quod animæ Juſtorum antequam glorioſa corpora induent, loco corruptorum corporis inſtrumentorum, aliqua ſenſuum organa habeant iiſque utantur, nihil aſſerere licet, quoniam de eo in Sacris Literis altum eſt ſilentium. Sed inde quod mortui in Domino, antequam è tam felici ſomno ſuo excitentur plenis æternæ vitæ gaudiis æquè frui nequeant, atque cum excitabuntur, concludi nullo modo poteſt, eos non modo mutis animalibus, quæ ſenſibus utuntur, ſed hominibus etiam vigilantibus, & ſub ſpe vitæ æternæ in terris certantibus, non eſſe longe intervallo feliciores. Habent enim duo præ hominibus in hac vita feliciſſimis. Primum quod qui in terris degunt adhuc non abſque metu dubii ſucceſſus certent, & quod operati ſunt amittere poſſunt. At mortui in Domino, ea victoria potiti ſunt, quam nulla tentatio, nullus hoſtis, nullus caſus ipſis eripere poteſt. Alterum eſt, quod Fideles in terris aut cum peccato, aut cum tentationibus ejus, cum infirmitate corporis mortalis, cum Mundo maligno & ſtolido, cum perverſitate & ſævitia perſecutorum, cum aſtutia & potentia Satanæ moleſte luctari & conflictari coguntur. At mortui in Domino à laboribus requieſcunt, jamque ex iſto periculoſo gurgite, qui tot myriades hominum abſorpſit enatarunt: non jam ipſis labor, non metus, non dolor aut triſtitia moleſtiave ulla timenda eſt; ſed paratum triumphum ac mercedem virtutis ſuæ placido ſomno in Domini ſui domicilio quieſcentes expectant. Non aliter ac ſi quis Magnorum in terris Principum fortiſſimum militem, qui pro gloria ac dignitate ſua dimicando glorioſi facinoris ſpecimen in prælio edidit, victorem pugnæ labore & vulneribus feſſum ac ſemivivum è loco prælii auferri, & in palatium ſuum transferri juſſum, certa jam & explorata ſpe vitæ & mercedis gaudentem ad breve tempus deſtinata virtutis ſuæ præmia expectare jubeat. Quis dixerit conditionem militum in Prælio relictorum: & in æſtu certaminis adverſus hoſtem ſub ancipiti victoriæ ſpe ſudantium poſſe conferri cum ſtatu & ſorte ejus, qui jam laboris & periculi expers, victoriæ & præmii ſecurus, gratiſſima requie, ad breve cito venturi gaudii tempus fruitur? Quærat tamen aliquis, quomodo in Cæleſti Palatio nunc animæ iſtæ quieſcere poſſint, quoniam legimus 1. *Theſ:* iv. 17. ſimul cum iis qui in terris transmutabuntur rapiendos in nubibus, ut in Aëre obvii fiant Domino, fideles reſuſcitatos, & ex illo temporis articulo, utroſque ſemper cum Domino futuros.

Reſp: Sed ibidem *verſ.* 16. expreſſe Apoſtolus ait, Mortuos in Domino prius reſuſcitandos, hoc eſt, corporibus glorioſis induendos eſſe, quam vivi transmutentur, mox poſtquam immortalitatis compotes facti fuerint omnes, utroſque ſimul in aëre obvios fore Domino, ut cum illo perpetuò maneant. Nihil igitur impedit quominus quemadmodum reſpectu temporis non ſimul, ita reſpectu loci, non eodem in loco, ſed alii in terris, alii in Cælo immortalitate induentur, & mox utrique in Aëre conjuncti, in eodem aëre obvii fiant Domino. Præcipuè quia ſicuti particula ὅπου eſt ad verbium loci ita particula ἅμα (qua hoc loco Apoſtolus utitur) eſt adverbium temporis; ita ut non unum locum ex quo utrique proditurі ſint ad occurrendum Domino, ſed unum tempus iſtius occurſus vocula hæc iſto loco ſignificat. Aliàs animas mortuorum ibidem eſſe, ubi eſt earum Dominus, hoc eſt, in Cælis, & ex promiſſis Domini & ex verbis Apoſtoli de conjunctione eorum cum Domino, ita ut ſint præſentes Domino, ſatis liquido conſtat.

Huic noſtræ Reſponſioni occurrendo dicit Auctor. *Quod ſi quis intelligat & credat verba Apoſtoli duntaxat deſignare certitudinem ſalutis ſuæ, nonne de ea certo fuit perſuaſus dum ait Certamen bonum certavi, curſum abſolvi, fidem ſervavi &c?*

Reſp. Non modo ratione certitudinis in ſalute conſequenda, ſed etiam ratione liberationis à neceſſitate certaminis: & quod à laboribus & moleſtiis requieſcere debeant, longe potior eſt conditio mortuorum in Domino, quam militantium ac certantium. Sed & hæc verba Pauli certitudinem ſalutis ejus continentia, prolata ſunt ſub exitum vitæ ejus, quando ſe cito ſacrificandum eſſe prædixit: & appropinquante diſſolutionis ejus, hoc eſt, mortis tempore ut *verſ.* 6. immediatè glorationem hanc Apoſtoli antecedente legimus. Aliter locutus eſt Apoſtolus priuſquam finis certaminis ejus appropinquaſſet *Philipp:* III. *verſ.* 11. *Si forte occurram reſurrectioni mortuorum, non quod jam acceperim, aut perfectus factus ſim* (vide ſupra) *ſed ſequor ut aſſequar aut comprehendam, quemadmodum & ipſe comprehenſus ſum à Domino. Fratres ego me exiſtimo nondum apprehendiſſe.* Alibi vero. *Commundo carnem meam & ſubigo, ne forte aliis prædicans ipſe reprobus* 1. Cor: IX. 27. Et iterum *nihil mihi conſcius ſum, ſed non ideo juſtificatus ſum. Nam qui me judicat Dominus eſt* 1. Cor: IV. 4. Magna igitur præ aliis prærogativa eſt, certitudo ſalutis quam nemo aſſequi poteſt ante certamen victoriâ finitum. Sed non minor Requies ab omnibus laboribus & moleſtiis quæ in Spirituali certamine animos & corpora certantium affligunt. Quorum utrumque ſub exitum demum vitæ contingit, per quem Spiritus juſtorum perfecti fiunt.

Quod attinet ad celebrem illam de Lazaro & Divite narrationem cauſa nulla eſt, cur inter tot alias Parabolas Domini, hæc ſola duntaxat hiſtoria dici debeat, multæ autem cauſæ ſunt cur hiſtoria cenſeri non poſſit. Cauſam non eſſe, cur hiſtoria cenſeatur, ob id quia in ea Lazari nomen extat, ex eo patet, quod hæc circumſtantia ad iſtam narrationem clarius ob oculos hominum ponendam, erat neceſſaria, in qua Dives ille damnatus longo loci intervallo diſtantem à ſe ſingularem aliquam ab aliis diverſam ſibi autem notam perſonam, noſcitare & alloqui debuit, quod aptius enarratur per ſingulare ejus nomen quam per generalem deſcriptionem. Non repugnat igitur naturæ Parabolæ iſta circumſtantia, ſed eam potius ornat & illuſtrat. Contra multæ ſunt cauſæ. Cur hæc narratio, proprie dicta hiſtoria eſſe nequeat. 1. Quod Auctor Epiſt. ad Hebræos omnes quos recenſuit, (quos inter ne Abrahamum quidem omiſit) negat aſſecutos eſſe promiſſionem, & aſſerit, quod Deus noluerit eos abſque nobis evadere perfectos *Hebr:* XI. 39. 40. Quod de illis dici non poterat, ſi ante tempora Chriſti & Apoſtolorum in Cælo æternis jam gaudiis fruerentur, & eorum compotes homines in ſinum ſuum receptos efficere poſſent. 2. Repugnat id vel ipſi adverſariorum opinioni, qui ex hoc loco argumentantur. Nam ſi hæc narratio vera eſt, id ante mortem Domini accidiſſe neceſſe eſt. Tunc vero ne ipſe quidem Abrahamus ſecundum ipſorum opinionem erat liberatus ex Limbo inferni, tantum abeſt ut quenquam poſſet in Cælo in gremium ſuum recipere ac beare. 3. Status damnatorum & pœnas inferni luentium propter circumſtantias loci & plurimas cauſas non permittebant ut damnati cum Sanctis & in æternum beatis aliquid negotii aut commercii, aut colloquii habere poſſent. Eſt igitur hæc pura puta Parabola, ex qua nullum argumentum ad confirmandam Auctoris opinionem ſumi poteſt.

Hæc legentibus patet Auctorem allatis argumentis ſuis nil probaſſe. Nunc videamus quomodo rationes noſtras refellere contendat. Duas duntaxat propoſuit, tametſi earum plena ſit Sacra Scriptura. Prima eſt 2. *Tim:* IV. 8. ubi Apoſtolus ait coronam, hoc eſt, mercedem Juſtitiæ, tam ipſi quam aliis fidelibus revelandam eſſe in illa die cum Juſtus Judex veniet ad judicandum vivos & mortuos. Ad eam nihil reſpondet aliud, niſi quod ea loca ab ipſo adducta non refellat, cum tantum de coronatione corporum in generali omnium reſurrectione intelligenda ſit. *Reſp:* Non loca ab Auctore adducta, ſed explicationem Auctoris ratio noſtra refellit, quia non de corpore tantum, ſed de tota perſona ſua, quemadmodum & perſonis omnium fidelium loquitur Apoſtolus, quod in reſurrectione demum accepturi ſint mercedem ſuam. Corona enim Juſtitiæ. 2. *Tim.* IV. eſt corona vitæ quam promiſit Dominus omnibus qui diligunt eum, iiſdemque omnino reddenda eſt, quod non ad ſola corpora, ſed ad totas earum perſonas pertinet. Jam vero ex locis ſupra propoſitis evincere voluit Auctor, mortuos in Domino etiam ante reſurrectionem contemplari faciem Domini & gaudiis cæleſtibus frui. Ruit igitur hæc explicatio Auctoris, cum Apoſtolus oſtendat Animas mortuorum in Domino, licet ſint cum Chriſto, & ipſi ſint præſentes, tum demum tamen plenam mercedem ſuam accepturas cum reſurgent homines.

Altera ratio eſt ex loco *Heb:* XI. 39. Ubi Apoſtolus congeſta magna Sanctorum multitudine ait: *Omnes eos teſtimonio Fidei probatos non accepiſſe promiſſionem, quod Deus de nobis melius aliquid conſtituerit, ne abſque nobis illi plenam mercedem acciperent.* Unde apparet non ſingulos ſtatim poſt mortem ſuam ſingillatim admitti ad gaudia Cæleſtia, ſed omnes Juſtos expectare reſurrectionem, ut unà & ſimul omnes eorum fiant compotes. Ne ad hanc quidem quicquam, quod ad rem faciat, reſpondet. Primum enim cum vellet ſuam ſupradictorum locorum explicationem à nobis proxime refutatam, cum hoc Pauli loco conciliare, difficultatem & contradictionem auget, dum ait Sanctos ſub Lege cum non haberent promiſſionem plus accepiſſe, quam continebat promiſſio, ita ut ipſis abunde ſatisfactum ſit. Hic autem ſpiritus ſanctus expreſſe aſſerit, eos habuiſſe promiſſionem, ſed ejus fructum nondum obtinuiſſe, ne ſine nobis ſalutem conſequerentur. Deinde in ulteriore reſponſione, ſententiam ſuam de ſtatu ſanctorum ſub lege defunctorum ipſe in dubium vocat, dum ait: *Sive illi Sancti non habendo promiſſionem jam contemplantur faciem Dei & gaudiis Cæleſtibus fruuntur, nulla per hoc injuria affecti ſunt. Sive etiam alicubi detinentur, aut detinebantur, antequam Filius Dei veniret in Mundum, ne abſque nobis mercedem acciperent. Si quis id ad extremi Judicii diem dilatum iri putat: Quis non videt eum vim inferre verbis & menti Pauli & Sacræ Scripturæ repugnantiam objicere.* *Reſp.* Hic iterum cum nollet in locis ſacræ ſcripturæ repugnantiam tollere in ſua propria Opinione repugnantiam & contradictionem aperit. Nam ſi animæ ſanctorum ſub Lege mortuorum alicubi detinentur, palam eſt eàs nondum faciem Dei cernere poſſe, ſi fuerunt tantum ante adventum Domini detenti, quo teſtimonio probat eos ex hoc detentionis carcere dimiſſos? Quia vero aſſerit detentionem hanc ad Diem Judicii non poſſe protendi, certe aut per mortem Domini (ut communis opinio fert) aut poſt mortem Domini, atque adeo poſt ſcriptas literas iſtas ad Hebræos ex ea dimiſſi ſunt. Si per mortem Domini, quia poſt eam Epiſtola ad Hebræos ſcripta eſt, cur in ea ſpiritus ſanctus aſſerit, eos nondum promiſſionem obtinuiſſe? Sin id factum poſt iſtas literas ſcriptas, quærimus quomodo & quando id factum, & quis hunc nuncium nobis alio ex orbe attulit? Nam de eo in ſacra ſcriptura & hiſtoria Eccleſiaſtica altum eſt ſilentium. Proinde nobis cum Paulo Apoſtolo ſentiendum ac dicendum eſt, ipſis æque ac nobis Coronam & mercedem eſſe repoſitam, quam ipſis reddet Juſtus Judex eodem tempore quo & Paulo

& omnibus qui dilexerunt adventum Domini. Nos vero non modo ab Apoſtolis, ſed ab ipſo ſervatore didicimus fructum & impletionem promiſſorum Dei & præmiorum Novi Fœderis expectandum eſſe uſque ad illuſtrem adventum Domini, hoc eſt, ad ſupremum Judicii diem *Joh.* VI. 39. & 44. 45. *Hæc eſt voluntas, ait Dominus, ejus qui miſit me Patris, ut ex omni eo quod mihi dedit, nihil amittam, ſed reſuſcitem in die ſupremo.* Quæ verba planum faciunt; quod niſi Dominus mortuos excitaret ſupremo die, non evaderent è ſtatu mortis: quem Dominus hoc loco perditionem ſeu interitum vocat. Quod dici nullo modo poſſet, ſi homines ilico poſt mortem gaudiis vitæ fruerentur. Et hæc Prædicationis Chriſti doctrina erat ita vulgata & nota omnibus, ut ne Martam quidem, quamvis ſequioribus curis multum diſtractam, lateret *Joh.* XI. 24. Argumentis igitur noſtris adeo non concuſſis; ut ne levi quidem brachio & parcente manu tangerentur, ſuiſque opinionibus ne per ſpecioſas quidem rationes confirmatis, audet gloriari Auctor, quod eas teſtimonio ſacræ ſcripturæ & idoneis argumentis ſtabiliverit. Quod judicio æqui Lectoris ſubiit.

CAPUT X.

De Invocatione Sanctorum.

TAm putri ac debili, quod jam vidimus, fundamento jacto, non è meliori materia in eo ſubſtructionem erigit, quæque adeo fundamento ſuo male cohæreret, ut quamvis illud eſſet firmum ac ſolidum, ruere tamen eſſet neceſſe quod ſuperſtruitur. Tametſi enim hæc opinio, quod ſancti ante reſurrectionem faciem Dei videant, vera eſſet, tamen id quod ex ea deducunt; quod iidem in facie Dei quam contemplantur omnia videant, ac proinde preces omnium ad ſe confugientium audiant, conſiſtere nullo modo poſſet. Quamvis namque Deus felicitatis ſuæ in Cælis homines quodammodo participes facere velit; Poteſtatis tamen, omniſcientiæ & omnipotentiæ ſuæ eos compotes fore non promiſit. Multo minus conſiſtere poſſunt quæ ultrà ſuperſtruuntur, cum non modo parietum, ſed ipſius fundamenti moles ruinam minetur.

Sed antequam ulterius progrediatur Auctor propoſitâ Eccleſiæ ſuæ ſententiâ, quod ſancti mortui audiant preces hominum ad ſe ut pro ipſis intercedant confugientium, fulcit eam ejuſmodi ratione. *Si Abrahamus vocem damnati Divitis, & viciſſim Dives ille loquentem Abrahamum audire potuit, licet inter eos immenſa Abyſſus intercederet, quanto magis vox & preces viventium in terrâ & loco intermedio exiſtentium à Sanctis audiri poſſunt?*

Reſp. 1. Oblitus eſt Auctor aſſertionis ſuæ, quam proxime protulit, quod Abraamus cum cæteris alicubi detineretur, ſaltem ad adventum vel potius mortem Domini, quando deſcendit ad inferos ſecundum opinionem illorum. Non poterat igitur is ante mortem Domini eſſe extra cuſtodiam, in qua detinebatur, aut ex Cælo per locum intermedium oculis ſuis penetrare, uſque ad ſedes inferiorum. Unde apparet Parabolam hanc eſſe non hiſtoriam. 2. Sed quod Abraamus glorificatus, ac, ut autumant, Dei faciem contemplans, Cæleſtem perfectionem adeptus, eum longo intervallo diſtantem Divitem vidit & audivit, minus forte mirandum ſit. Verum Dives damnatus, qui neque faciem Dei cernere, nec ulla Cæleſti perfectione præditus eſſe poterat, quomodo è tam longinquo, per tot impedimenta Abraamum propriè loquendo videre, & audire poterat? Hinc iterum apparet Parabolam hanc eſſe, non hiſtoriam.

3. Verum hic ipſe locus *Heb.* XI. 39. oſtendit Abraamum, qui nondum ipſe ante mortem Domini promiſſionem Dei obtinuerat, non potuiſſe, quanquam reipſa & propriè loquendo in ſinum ſuum receptum, Cæleſtibus gaudiis beare. De quo quia jam dictum eſt & infra dicetur, nunc ſatis dictum eſto.

Opponit mox ſibi Auctor objectionem noſtro nomine his verbis: *Quid opus eſt quærere alios interceſſores ad Deum, cum unus ſit omnium hominum Interceſſor ac Mediator Chriſtus Dominus, qui ita pro nobis intercedit, ut ipſe noſtri miſereri poſſit.* *Reſpondet.* Hoc nihil obſtare quominus & ad ipſum hunc mediatorem mortales peccatis onuſti interceſſionem indigeant. Cur enim Apoſtoli commendant & imperant preces & interceſſiones pro aliis, cur pro ſe ipſis intercedi poſtulant? Cur non modo ſuas & aliorum neceſſitates, ſed etiam res ad ipſius Dei gloriam pertinentes, precibus piorum promoveri optant? Quibus tamen omnibus officiis noſtris non læditur munus mediatoris Chriſti, & in omnibus Diſſidentium Eccleſiis vulgo omnes preces aliorum pro ſe implorant. Salvo honore mediationis Chriſto competentis.

Reſp. Non in eo adverſus Mediatoris Chriſti Officium delinquunt implorantes eorum preces, qui prodeſſe cuiquam apud Deum poſſunt, quod pro ſe ad Deum Chriſtumve intercedi poſtulent? Id enim per ſe, non modo licet, ſed laudabile & injunctum nobis eſt. Sed in eo, quod id vitioſe faciunt: tribuendo Sanctis tacitè poteſtatem Divinam, quæ Deo tantum & unico Filio ejus Mediatori Dei & hominum competit. Rectè vero Auctor ipſe munus Mediatoris deſcripſit, quod ita pro nobis intercedat; ut ipſe quoque miſereri poſſit. Idem illi ex vi opinionis & actionum ſuarum Sanctis hominibus tribuunt. Scientes enim primum quod in Domino obdormierint, deinde non videntes eos, & ignorantes an præſto adſint, vel eos audiant precesve eorum intelligant, audent ſemper & ubique ad eos confugere, credentes ſeſe ab iis ſemper & ubique exaudiri poſſe. Quod non nudam omniſcientiam, ſed & omnipræſentiam & omnipotentiam in ſe includit. Talis enim facultas exaudiendarum precum abſque divina omnipotentia cogitari nequit. Unde autem conſtat cuiquam Sanctorum ejuſmodi poteſtatem collatam? Unus eſt Mediator Chriſtus, qui eam in Cœlo ac terris accepit & exercet, nec præter eum tribui cuiquam poteſt, abſque ipſius dignitatis injuria. Illa vero excuſatio calva eſt, quod tantum interceſſio Sanctorum, non vero auxilium imploretur. Cum enim iis tantam potentiam & poteſtatem, qualem deſcripſimus, tribuant, etiamſi ulterius non progrediantur, ſatis in eo Chriſti injuriæ cernitur, dum in ejus dignitatis conſortium admittuntur alii quæ ei ſoli duntaxat competit. Verum id vix fieri poteſt, quin ulterius progrediantur. Cui enim tantum ut diximus divinæ poteſtatis tribuitur, nil propius factu eſt, quam ut ab eo non interceſſio tantum, ſed & auxilium ipſum ſperetur. Quod non modo poſſe fieri, ſed paſſim fieri, Auctori ipſi & omnibus notiſſimum eſt.

Objectioni ſupradictæ occurrens Auctor dicit. *Aiunt, Licere quidem ambire ac poſtulare Interceſſionem viventium, at non mortuorum.* Loco reſponſionis quærit, *Quamobrem?* *Reſp.* Cauſam ejus rei, & quidem capitalem & maximi momenti, expoſuimus.

Mox affert duas rationes, cur Sanctos mortuos precibus invocare liceat. 1. Quia licuit diviti precari Abraamum, ut mitteret Lazarum ad domum Patris ejus. 2. Quia jam (ut aſſerit) probavit animas Sanctorum vivere, audire, videre, loqui.

Reſp. ad primam, quamvis & ſupra refutata ſit, 1. Parabola pro re geſta allegari nequit. Nam nec

Abraamus

Abraamus tunc obtinuerat promiſſionem. *Hebr.* xI. Neque Dives damnatus, in reipſa aut videre in Cælo exiſtentem Abraamum, neque compellare, aut loquentem audire potuit, cum non eſſet in Statu Beatorum, quibus ſolis eam ſpeciem omnipotentiæ, quod videant & audiant quicquid volunt, in facie Dei quam intuentur, Auctor tribuit.

Secundo. Exemplum hoc eſt admodum diſſimile, nec ad propoſitum quadrat. Quæritur enim, an eos, quos non videmus Sanctos religioſis precibus invocare liceat. Auctor vero allegat exemplum, non religioſarum precum, quæque ad inviſibilem & nobis non præſentem funduntur; Sed ſimplicem petitionem ad eum directam quem Dives vidit, audivit & cum eo collocutus eſt. Tertio. Non omnia quæ Parabola continet, vel in vera hiſtoria referuntur, digna ſunt quæ imitentur. Plura eorum, quæ vere narrantur, vitanda ſunt. & in ipſis Domini parabolis non deſunt quædam, quæ nullo modo imitanda ſunt, quale eſt factum Diſpenſatoris illius, cui muneris ejus abdicatio denunciata fuit. Quarto mens & Scopus Domini in hac de divite Lazaroque narratione fuit, ut oſtenderet, Sero tunc implorari miſericordiam, cum quis in Statum damnatorum incidit: Præterea Deum quoties dat doctrinam, & Leges fert Populo ſuo, velle ut ſecundum eas vivamus, non expectantes miraculoſam aliquam Cælitus admonitionem aut revelationem extraordinariam, qua excitemur ad faciendum officium. Quorum utrumque continebat poſtulatum illius Divitis. Imo eo ipſo Dominus damnavit id genus precum, quod eas non exauditas & repulſam tuliſſe oſtendit. Inique igitur & parum aptè nobis ad imitandum proponuntur ejuſmodi preces, quas Dominus iniquas & parum conceſſibiles fuiſſe cenſuit.

Ad alteram rationem reſpondeo. Animas Sanctorum ante reſurrectionem videre, audire, loqui, An Auctor ſufficienter probaverit, æqui Lectoris judicium eſto. Sed quamvis probaviſſet, aut id extra controverſiam eſſet, non ilico ſequitur animas iſtas eſſe omnipotentes, omniſcias, omnipræſentes & omnes quicunque ad eas confugiunt, ubique & ſemper videre, audire, intelligere quid petant, atque adeò exaudire & adjuvare poſſe. Longa inter hæc diſtantia eſt. Ideo diximus, tametſi iſtud debile fundamentum, quod jecit Auctor, in veſtigiis ſuis maneret; ſubſtructiones tamen in eo erectas, ſuamet invalida mole ruituras.

Mox oſtendit rationes ob quas ad interceſſionem Sanctiſſimæ Virginis confugiat Orientalis Eccleſia. I. *Quod perſoluto naturæ debito, cum obdormiſſet in Domino, recepta eſt in Cælum. Quod licet in Libris Novi Teſtamenti non legatur, non tamen eſt vocandum in dubium. Quamvis enim hic liber ſit ſolus, in quo Leges Dei deſcriptæ ſunt, quibus addere aut demere quicquam nemo auſit. Tamen & Moſis Libri ſoli erat* quinque, *in quibus Lex Dei deſcripta fuit. Nec idcirco aliis Libris Veteris Fæderis, Prophetarum, Hiſtoriarum, & Pſalmorum fides derogatur, quamvis eos Deus nuſquam pro autenthicis propoſuerit; Sed autoritate Eccleſiæ Judaicæ fulciantur. Credunt igitur omnes Eliam eſſe in Cælum receptum, quamvis de eo in Libris Moſis nihil extet. Cur idem de Sanctiſſima Virgine credi non debeat, quamvis de eo in Novo Teſtamento nulla ſit mentio? Reſp.* Quemadmodum Libri Veteris Fæderis, non modo Lex Moſis in Quinque Libris ejus comprehenſa, Sed alii omnes Prophetici, Hiſtorici, & Pſalmi ſunt omnium conſenſu in Canonem recepti, Ita libri quoque Novi Fæderis non modo leges Novi Fæderis ab Evangeliſtis, & Epiſtolis Apoſtolicis deſcriptas, Sed hiſtorias & Acta Apoſtolorum & Prophetiam Revelationis Joannis continentes, ſunt unanimi omnium conſenſu pro Authenticis recepti. Sicut igitur olim hiſtoriæ de Elia in Cælum recepto credebatur, quamvis ea in Libris Moſis non extaret; (nec ullo modo ſcriptum extare poterat: quod longo intervallo poſt ſcriptos iſtos libros geſtum eſt) eodem modo nunc, quicquid in Actis Apoſtolicis ſcriptum eſt, fidem invenit apud omnes, quamvis neque in Evangeliis, neque in Epiſtolis Apoſtolicis narratur. Sed prava eſt iſta & doli mali plena antitheſis, qua Auctor totum Novi Teſtamenti Codicem ſolis quinque Libris Moſis opponit: ſuſpectas autem & fabuloſas poſt ævum Apoſtolicum hiſtorias, reliquis Prophetarum & hiſtoriarum Biblicarum Libris, nullo modo ſuſpectis, ſed jam in Canonem receptis. Nam ut olim toti Bibliorum Codici credebatur, Ita nunc omnibus Novi Teſtamenti Libris ſua conſtat autoritas. Alii omnes libri extra Canonem, quemadmodum ante hac partim fide digni, partim ſuſpecti erant; Ita nunc ſub Evangelio alii aliis certiores aut ſuſpectiores cenſentur. Nullus tamen tantæ autoritatis ac certitudinis eſt, ut cum libris in Canonem Chriſtianorum receptis conferri aut certare poſſit.

Quod autem rogat Auctor Libros Propheticos Joſue, Judicum & Hiſtorias Biblicas *Ubinam Deus pro authenticis haberi juſſerit, & aſſerit eorum certitudinem, ſola Eccleſiæ Judaicæ authoritate fulciri. Ut Chriſtianæ quoque Eccleſiæ autoritatem, ſupra Sacræ Scripturæ auctoritatem extollat*: Ad quæſtionem hanc ita reſpondemus.

Reſp. Nullus liber eſt, quem Deus peculiari aliquo mandato, aut miraculoſo & extraordinario modo confirmaverit: Sed effecit ut Cæleſtis ejus veritas ſuamet primum indole ac natura, Rationi plane congrua, imo rationem convincente commendata, mox miraculis & ſanctimonia eorum qui eam prædicarunt, & in ſcriptis ſuis poſteritati reliquerunt, confirmata, fidem apud omnes Dei timentes inveniret. Hæc Fides nulla imperioſa Eccleſiæ auctoritate inculcata eſt, quæ quia homines invitos ad credendum aut opinandum cogit, fidem potius abrogare, quam conciliare ſolet. Sed ex unanimi & voluntario ac libero omnium conſenſu nata eſt, ne iſtis quidem exceptis, quos iſta ſuperba & violenta dominatione minax Eccleſiæ auctoritas, poſterioribus ſeculis oppreſſit aut afflixit. Cum enim nullam in ejuſmodi Libris homines cauſam dubitandi aut ſuſpicandi invenirent; Imo puram Doctrinæ veritatem Cum prædicatione Apoſtolorum congruam agnoſcerent, ſicuti primitus eos pro certiſſimis habuere, ita certitudinem iſtam & auctoritatem eorum, poſteris ſuis per manus tradidere, ita ut hodie quoque omnes, quanquam in plurimis aliis rebus ſecum diſcordes ſectæ atque Eccleſiæ, ab unanimi iſto in agnoſcenda eorum auctoritate, conſenſu diſcedere non audeant; quod abſque miraculoſa & extraordinaria Dei potentia & providentia accidere non potuit,

His breviter ad verba Auctoris de Auctoritate Eccleſiæ præmiſſis, primum oſtendimus, Non ideo incertis narrationibus fidem derogari, quia in Libris Novi Teſtamenti non extent, Sed quia non ex Scriptis fide dignis, ſed potius fabuloſis deſumptæ ſunt. Quamvis enim Libris Novi Teſtamenti, ac proinde cæteris quoque Biblicis præ aliis omnibus fidem habeamus; tamen alios quoque libros, ſine juſta & gravi cauſa non rejicimus. Deinde res poſt exaltationem Domini, & circa ævum Apoſtolicum geſtas, credimus quidem ab hominibus piis conſcriptas, & memoriæ poſteritatis relictas, quod fecit Hegeſippus, & ſi qui erant ejus ſimiles. Sed eorum Scripta noſtris temporibus invidit atque eripuit ab antiquo inveterata erroris conſpiratio, cujus idem Hegeſippus mentionem facit, hoc eſt, Antiquiſſimus ille in errores non paucos & factioſus conſenſus,

qui

Qui veras narrationes aut libros partim ſuppreſſit, partim corrupit, & immutavit, & in locum illorum commenta impoſtorum & fabulas ſubjecit, quoniam gliſcentibus erroribus & eorum Patronis, vera rerum tunc in Eccleſia geſtarum notitia noxia erat & funeſta. Quod ne quis à nobis ſolis dici putet, inter defenſores opinionum Auctoris celeberrimus Vir Dionyſius Petavius, idem queritur (quanquam non omnia aperte uti decuit exprimens) *lib. v. cap.* 212. Rationarii Temporum. Quibuſdam enim actis D. Petri breviter commemoratis, addit *Reliquorum Apoſtolorum Acta, nulla fere certa ac fide digna hiſtoria comprehenſa in obſcuro latent* Deinde initio *Cap: v. lib:* ejuſdem ait. *Chriſtianæ res illius temporis haud magna in luce verſantur.* Cauſam etiam ibidem ſubnectit *quia pleraſque fabulis & incertis narrationibus aſperſa ſunt* Hæc igitur teſtimonia de Annalium per ea tempora Conditoribus, qui nunc extent, habemus. Non nos igitur ſoli, ſed ipſi defenſores opinionum, ad quas defecit Auctor, narrationes illius Seculi, falſi & fabularum arguunt.

Quod ad rem ipſam attinet. Sententiam hanc de recepta in Cœlum Beatiſſima Virgine, nos oppugnare; aut falſi arguere nolemus, neque id à nobis ulla neceſſitas, aut Sententiarum noſtrarum ratio requirit. Nec de omnibus cum potentioribus Eccleſiis litigandum eſt. Scimus enim & credimus, quemadmodum Dominus noſter exaltatus eſt, longe ſuper omnes Principatus, atque imperia Cœleſtia; Ita & beatiſſimam Matrem ejus dignam eſſe, quæ ſupra Angelicorum Ordinum eminentiam extollatur. Sed ex hac ejus excellentia inferri nequit, eam in Divino cultu & invocatione coæquandam eſſe cum eo, qui datam ſibi habet omnem poteſtatem in Cœlo & in Terra, aut poſt interdictum Præcepti Divini in cultu religioſo hominum facere audeamus id, cujus nobis neque per Præceptum, neque per expreſſam permiſſionem licentia conceſſa eſt.

Alteram rationem ob quam Eccleſia confugere debeat ad interceſſionem Sanctiſſimæ Virginis, ponit quod illa Spiritu Prophetico prædixerat. *Ab hinc me beatam prædicabunt omnes Gentes. Luc.* 1. Quiſquis igitur hanc beatitudinem Divæ Virginis non colit, verbo Dei repugnat. Omnes igitur Gentes beatam illam confitentur propter inſtitutum Catholicæ Eccleſiæ. *Reſp.* Non poteſt Auctor propter hoc inſtitutum Eccleſiæ Sanctiſſimam Domini Matrem beatiorem cenſere quam nos abſq; ullo Eccleſiæ Edicto cenſemus, credentes firmiter, eam non ſolum fuiſſe, ſed fore in ſecula beatiſſimam. Vanum igitur laborem ſuſcepit ſatis operoſè & multis verbis contendens probaſſe, quod probari nulla poſtulabat neceſſitas. Magis cauſæ ejus expediebat probare, quod perſonæ ejuſmodi, quæ beata cenſenda eſt, religioſus cultus & invocatio deferenda ſit, cum fiducia quod nos ubique & ſemper audire & juvare poſſit eo quod ſit beata. Nam & primus Pſalmus eos qui in lege Domini delectantur, Et ipſe Dominus auditores verba ſua. Pauperes Spiritu, miſericordes, perſecutionem patientes, & Jacobus Apoſtolus eos qui tentationem ſuperaverint, beatos prædicat. Nec tamen inde concludi poteſt, quod ejuſmodi homines poteſtate in Cœlo & in Terra carentes, ſemper & ubique quemlibet audire & juvare poſſint, quod uni ſoli Deo Patri & filio ejus unigenito competit.

Tertiam rationem adjicit. Viſiones varias piorum miraculoſas. Quibus cur fides abrogetur, rationem non videt auctor.

Reſp: Imo cur Ipſis fides habenda ſit, cauſa nulla ſuppetit, quoniam veteris prædicationis doctrinæ, jam ſine ſatis miraculis confirmatæ. Nos autem ut novis doctrinis, ita miraculis eas confirmantibus nequaquam indigemus: inſuper præmonuit eos Spiritus Sanctus Filium perditionis venturum in miraculis mendacibus.

Affert poſtea rationem, cur Eccleſia ad Sanctorum mortuorum interceſſionem confugiat: quod quemadmodum dum viverent Caritatem nobis exhibebant, ita poſt mortem placant iram Chriſti adverſus nos. *Reſp:* Verum id nulla ratione probat, eos qui in Domino obdormierunt, antequam è ſomno ſuo excitentur, poſſe nobis æquè, imo magis etiam operam ferre, quam dum viverent. Nam dum viverent, non poterant preces audire niſi præſentium: nec per ſomnium, ſed vigilantes nos juvabant. nunc vero tam longe à nobis diſiti, neque à ſomno ſuo excitati, quomodo ſemper & ubique preces noſtras audire, vel exaudire poſſunt?

Docet poſtea quomodo dignoſcendi ſint poſt mortem Sancti a cæteris mortuis, & oſtendit Eccleſiam ne pios quidem homines pro Sanctis recipere, niſi corpora eorum miracula patrent. Sed non docet quomodo nunc vera à falſis miracula dignoſcenda ſint, quorum quanta copia germinaverit, neſcius eſſe nequit.

Deinde aliquas objectiones proponit quibus reſpondet.

1. Aliud eſt petere à ſanctis ut intercedant apud Deum, Aliud Divinum cultum & adorationem ipſis exhibere, non aliter atque ipſi Deo, quæ enim differentia eſt cultus ipſius Dei, à cultu Sanctorum, quibus Templa extruuntur, genua flectuntur, adoratio exhibetur, Feſtis diebus memoria recolitur, thura adolentur, lampades accenduntur &c. Reſpondet Auctor agnoſcendo magnam eſſe debere differentiam inter cultum Deo & cultum Sanctis exhibitum. Fatetur tamen exteriorem & corporalem adorationem, quæ Deo & Sanctis exhibetur, non habere differentiam: Sed hanc differentiam eſſe in corde & animo. Sed ne quis ſuſpicetur nos verbis noſtris ſenſum Auctoris adulteraſſe, verba ponimus. *Deo igitur* ait *competit Cultus Latriæ. Sanctiſſimæ Virgini Hyperduliæ. Sanctis vero Dei Duliæ. Qui cultus Deo debetur principaliter & finaliter. quicquid autem cultus & honoris exhibetur Sancto, id propter Deum & in gratiam Dei facimus, & ad Deum referimus. Id vero in Cordibus hominum habet fundamentum, externus & corporalis cultus nullam habet differentiam. Nam & olim legimus adorationem uſque ad terram exhibitum eſſe non modo Deo, ſed & Angelis & hominibus quorum exemplorum plena eſt Sacra Scriptura.*

Reſp. Bene eſt quod habeamus confitentem reum, qui id agnoſcat, quod ad eum convincendum ſufficit. Deus cui ſoli licet & competit gloriam ſuam quærere, non eſt contentus occulto & ſoli cordium ſcrutatori cognito honore & cultu, ſed manifeſtum & omnibus notum cultum. & qui reliquarum creaturarum honorem manifeſte ſuperet, ab omnibus tam Angelis quam hominibus requirit. Si igitur hæc latriæ à reliquis cultibus differentia (qui cultus ſoli Deo exhibendus eſt) intùs & in cordibus duntaxat mortalium latet, nec in exterioribus ſignis à cæteris cultibus diſcerni poteſt; non poteſt ab aliis hominibus aut Angelis videri: ſed in loco tam inacceſſo abdita eſt, ad quem aditus non niſi ipſius Dei oculis patet. Quem igitur gloriæ fructum Deus ex ejuſmodi cultu habere poſſit, qui nec Angelis, nec hominibus notus eſſe, nec ab aliis diſtincte cerni & animadverti poteſt? Quanta Dei injuria eſt, quod vel in externi cultus honore, honor gloriaque ejus cum hominibus coæquatur? Quid prodeſt quod ſola mente & cogitatione eum ſupra cætera omnia extollimus, ſi in honore Angelorum & hominum oculis patente, nihil ipſi ſupra cæteros defertur aut exhibetur? Nonne cultus iſte arcanus Angelorum & hominum &

oculis

oculis ſubtractus, figmentum & Ens rationis, non autem aliquid in re ipſa exiſtens cuiquam videri poſſit? Ac profecto diſtinctio iſta inter Latriam, Duliam & Hyperduliam in mente ſola non in re ipſa ſedem ſuam habens, purum putum eſt rationis figmentum, quoniam differentia horum cultuum nuſquam alibi præter mentem & cogitationem, noſtram exiſtit. Deus autem realem & omnibus ſuis creaturis notam, non in latebris inacceſſis abditam gloriam & honorem ſupra omnia reliqua eminentem requirit. Quod autem addit, in Libris Veteris Fœderis legi, quod Angelis & hominibus adoratio uſque ad terram exhibita fuerit, inde non ſequitur, tunc quoque in externo cultu Dei atque hominum nullam fuiſſe differentiam. Nuſquam enim legitur quod Angelis aut hominibus non præſentibus, & ab oculis colentium remotis, tanquam omnipræſentibus Religioſa adoratio, qualis uni inviſibili Deo competit, exhibita fuerit, ſoli præſentes & oculis ſubjecti adorabantur? In quo aperta liquet differentia. Nam adoratio perſonæ oculis ſubjectæ exhibita, ſimplicem poteſtatem & eminentiam, quam homines quoque à Deo conſtituti ſuper homines habere poſſunt, deſignat. Sed eadem adoratio perſonæ inviſibili exhibita, Divinam & humana eminentiorem poteſtatem ſignificat.

Sed aliunde probat Auctor Eccleſiam Orientalem cultum Deo debitum non *coæquare Cultui Sanctis exhibendo, quod in quotidiana Liturgia preces ad Deum fundi pro Sanctiſſima Virgine & cæteris Sanctis ſoleant.* *Reſp.* Simile hoc effugium eſt defenſioni perditi nepotis, qui cum infelicis forte aleæ jactu commotus & in rabiem actus Deo maledixiſſet, delicti culpam excuſare voluit. quod tamen Templum quotidie frequentet & Orationem Dominicam recitet. Quod is quotidie facit, rectè facit. nec minus tamen adeo grave delictum, merito ſupplicio dignum eſt. Apparet autem & quotidianas illas preces ejus non ex animo fundi, quandoquidem tam impio facinore obligare ſeſe veritus non eſt. Quemadmodum igitur neminem improborum excuſat, quod interdum, aut etiam frequenter aliquid boni faciat; Ita neque Orientalem Eccleſiam, quod inter innumeros novos introductos errores, ſuperſint adhuc aliqua priſcæ veritatis veſtigia. Hoc enim ipſum quotidiani cultus Dei in Eccleſia inſtitutum planum facit eos, à quibus id primitùs introductum eſt, exiſtimaſſe illos, pro quibus ad Deum intercedi voluerunt, nondum beatitudinem illam aſſecutos, in qua faciem Dei videant & Cæleſtibus gaudiis una cum Deo fruantur. Tales enim nulla interceſſione indigent. Diſceſſit igitur in hoc cultus Sanctorum errore Orientalis Eccleſia, ab illis quoque primævis Liturgiæ ſuæ inſtitutoribus.

Altera quam ſibi opponit objectio eſt. *Cur Iſraelitæ Angelo, qui eos deduxit per Deſertum; Victimas non immolarunt, & reliqua Divini cultus officia non exhibuerunt?* Reſpondet *quia Angelus, qui erat in Deſerto præſens Iſraelitis, Deus vocabatur, & in rubo ardenti cum loqueretur Moſi nomen ac perſonam Dei geſſit, & reſponſa dabat Iſraelitis tanquam Deus, Ideo neceſſe eſt Iſraelitas ei victimas immolaſſe, & per eum ipſi Deo.*

Reſp. Confundit hoc loco Auctor duas diverſas Hiſtorias. Revelavit ſe Deus Moſi, cum ipſi legationem ad Pharaonem mandaret. Angelus autem ductabat Populum poſt expeditam iſtam legationem. Cui Angelo victimas aliquas immolatas aut cultum Divinum exhibitum nuſquam legimus, quemadmodum id ipſe Auctor in reſponſione ad tertiam objectionem ſtatim refellit; ideo hoc loco plura non addimus.

Tertia Objectio eſt. *Cur aliis Angelis & Archangelis nulla adoratio exhibita eſt ab Hebræis, quemadmodum nec Sanctis hominibus, Abeli, Enocho, Abrahamo, Iſaaco, Moſi, quod neque Deus id permiſerit, neque ipſi id tentare auderent.* De Angelis & Archangelis reſpondet Auctor. *Quod illis adoratio exhibita non ſit, Templa & altaria non extructa, ob eam cauſam, quia tunc Iſraelitæ erant ſub Lege, tanquam Pædagogo, nec poterant quicquam agere quod ipſis præſcriptum non fuiſſent.*

Reſp. Hæc reſponſio tollit & falſam eſſe arguit priorem proxime allatam. Nec ſatis mirari poſſumus Auctorem in duabus ſuis reſponſionibus proxime juxta ſe poſitis, adeo manifeſtam contradictionem non animadvertiſſe. Sed non tam ideo quod non haberent præceptum, quam quod haberent expreſſum interdictum, & quidem in nobiliſſima parte Legis, hoc eſt, Decalogo, primo loco poſita, violare illud Iſraelitæ non auſi ſunt. Nec propter hanc Legis partem, quæ maxime Spiritualis fuit, Lex Pædagogi nomine vocata eſt; Sed propter aliam carnalem & ceremonialem. Sed Lex Spiritualis in Decalogo & doctrinis ad eam pertinentibus non modo per Evangelium ſublata non eſt, ſed impleta confirmata & perfectior reddita. Ideo ipſi derogari per Orientis & Occidentis Eccleſias non oportuit. Ad omiſſam ante Legem & ſub lege Sanctorum adorationem nihil reſpondet, tantum invocationem Sanctorum duabus rationibus fulcit Primaeti. *Quid eſt cur ad Sanctos, Preces non fundamus, quando quidem illi pro nobis intercedunt, & victimas noſtras afferunt in conſpectu Dei Apoc. v. 8.* *Reſp.* 1. Ex Libris Propheticis, & quorum explicatio incerta eſt, certa argumenta produci nequeunt. 2. Imo vero quid eſt cur ad eos preces fundamus, quos obdormiviſſe in Domino, necdum excitatos, aut glorioſis corporibus indutos conſtat? Altera ratio eſt. *Quid eſt cur Sanctos invocandos non putamus, cum ſciamus in gratiam illorum non modo vivorum, ſed mortuorum quoque multa Deum facere ſolitum?* *Reſp.* Imo quid eſt cur mortuos invocamus, quos non videmus, nec præſentes eſſe ſcimus. quod autem non ſint omnipotentes probe novimus. Quarta Objectio eſt. Cur Angelus in Apocalypſi non permiſit ſibi à Joanne honorem & adorationem exhiberi? Reſpondet Auctor, quod Angelus hoc facto teſtatus eſt, Coæquatos in Chriſto *homines cum Angelis, verum tamen quemadmodum Angelus erat Sanctus, ita Joannes quoque fuit Sanctus, nos autem ſumus peccatores.* Unde tacite concludit, nos ad eam coæquationem non pertinere, ideoque à nobis Sanctos, & ipſos Angelos adorandos. Reſp. Non ideo quod fideles Domini ſeſe peccatores eſſe agnoſcere tenentur, partim propter vetera peccata, partim propter delicta infirmitatis, quæ interdum hi quoque committunt, qui ſecundum Spiritum vivunt; non ideo, inquam, excidunt dignitate vocationis ſuæ in Chriſto, ac proinde & iſtius prætenſæ cum Angelis coæquationis. Idem enim Joannes 1. *Joan.* 1. Omnes (*ne ſe quidem excepit*) agnoſcere præcepit, quod ſint peccatores, & tamen eum hoc loco (& merito quidem) Auctor Sanctum vocat, atque ad eam coæquationem pertinere arbitratur. Quiſquis noxie peccat, & ſecundum carnem vivit; nihil ipſi Sanctorum aut Angelorum cultus proderit. Quiſquis ſecundum Spiritum vivit (ſicuti omnes tenentur) etiamſi à delictis rarioribus & levioribus plane exemptus non ſit; dignitatem vocationis ſuæ in Chriſto non amittit. Sed non tam propter coæquationem cum Angelis, ab Auctore propoſitam (quam dum ſumus in hac vita tentationibus & infirmitatibus plurimis obnoxii neſcio an tutò jactare poſſimus) quàm propter interdictum Dei divinam Angelis adorationem exhibere non debemus, quemadmodum oſtendit ipſe Angelus *Apoc.* xxii. 9. quando delatam ſibi à Joanne adorationem, non acceptando, Deo ipſam exhibere imperat, quia eam ſoli ſibi Deus reſervaverit. Sed & ideo, quod nobis cultus Angelorum (cui facile malorum Angelorum cultus admiſceri poteſt) expreſſe vetitus eſt *Coloſ.* ii. 18.

Dum ad hanc Objectionem reſpondet, unà ad exemplum D. Petri, qui Cornelii adorationem inhibuit, reſpondere nititur, ac dicit, eum id feciſſe demiſſionis animi ſui teſtandæ cauſa, quam nobis viciſſim exhibere tenemur. Quæ reſponſio oſtendit, adorationem hanc Petro à Cornelio quidem fuiſſe debitam, quamvis eam Petrus verecundè & civiliter propter modeſtiam non acceptarit. Reſp. Sed Petrus ejuſmodi rationem addit, quæ oſtendit, adorationem hanc ipſi non fuiſſe debitam, nec propter ſolam modeſtiam à ſe recuſari, dum ait *Act. x. 26. Se quoque eſſe hominem, ideoque ipſi Divinum honorem non deberi*, quemadmodum & Angelus Joanni idem oſtendit quando ipſi Deum potius adorandum præcipit, quaſi dixiſſet, id ſibi non deberi, quod ſibi uni Deus reſervaſſet. Præcipue cum alioqui D. Petrus nullam in Terris poteſtatem (cui interdum divinis ſimillimi honores deferuntur) gereret.

Quinam Objectionem ſibi oppoſuit. *Cur D. Petrus Angelum non adoravit à quo ex Carcere eductus eſt? quin & Sacra Scriptura expreſſe cultum Angelorum vetat Coloſ: 11. 18.* Cui Objectioni ne verbum quidem ullum repoſuit, quia cum quod reſpondere poſſet, non habuerit, Silentio eam & oblivione involvere maluit.

CAPUT XI.

Defenditur Cauſa Secedentium à corruptis Eccleſiis.

Cum ſupradicta controverſa Dogmata, de quibus inter Chriſtianos lis eſt, percurriſſet, acriter reprehendit id quod nos una ſecum damnare probe novit. Quod videlicet Chriſtiani ob ea inter ſe adeo graviter & indecore digladientur, quod mutuis odiis flagrent, ac ſeſe viciſſim tot anathematiſmis feriant, quod ſe invicem diris devoverant & optent ut omnes vel minimum diſſidentes terra dehiſcens abſorbeat. Hinc tot cædes, virulenta ſcriptorum certamina, convicia, rum plauſtra, exilia, proſcriptiones, carceres & martyria. Unde vero tanti odiorum æſtus? Propter ſuas aut Patrum ſuorum opiniones calcare libet mandata Chriſti, & leges ejus de Fraterna Charitate, de tolerantia imbecilliorum. Annon omnes Chriſti ſumus? Huc uſque merito queritur, in quo nos habet ſuffragatores. Utinam tam ſalubria monita Eccleſiæ ejus admittat. Sed in iis quæ addit plures errores admiſcet, quos breviter percurremus.

1. Ait primum. Nonne in gratiam aliorum Opinionibus quas fovemus, renunciandum eſt? Reſp: Hic vero jam Auctoris oratio in errores degenerare incipit. Caritas & amor concordiæ exigit à nobis ne ob diverſitatem ſententiarum animis atque odiis diſſideamus. Sed non exigit, ut antequam à veritate convincamur, ſententias quas pro veris habemus, tantum in gratiam amicitiæ, falſi condemnemus. Amicus Plato, magis amica veritas. Ecquod à nobis officium requirit, ut propter homines. Deum offendamus, propter mortalium conjunctionem, à veritate Dei diſcedamus? Non impedit Caritas & tolerantia Chriſtiana, quominus quiſque ſuo ſenſu abundet. Quia veritas ſibi ab errore non metuit, etiamſi quàm proxime ipſi admoveatur, quia eum rationis armis ſemper debellare poteſt. Sed errorum ſuſpecta doctrina ſibi à veritate male metuit, nec conſpectum aut viciniam ejus ferre poteſt. Nam quoties cum ipſa concurrit, etiam abſque ullo certamine, non ſecus atque nix ad ſolem ſuapte natura liqueſcit, ac dilabitur atque evaneſcit. Ideo non rationum conflictu, ſed corporeis armis per vim & perſecutionem, confeſſionem ejus, quam longiſſime à ſe arcere & excludere contendit. Certiſſimum falſarum Opinionum ſignum atque documentum eſt, quoties iſtiuſmodi artibus defenduntur, tunc omnibus apparet eas propriis ac genuinis veritatis armis deſtitui, *Ad furias properat, qui Ratione caret.*

2. Exagitat poſtea, nec ſine cauſa, perverſitatem atque hypocriſin mortalium, quæ in diſſidiis Religionis frequens eſt, quod homines, gloriæ Dei ac devotionis prætextu, ea ſæpè audent, ac deſignant, quæ nec abſque injuria Dei, nec abſque Religionis ignominia patrantur. Sed huic veræ ac juſtæ reprehenſioni, falſas admiſcet rationes. Opponit enim ſibi quandam Objectionem his verbis. *Sed dixeris aliquis, ego ſane de ſententia mea facile decederem: Sed gloriam Dei negligere non licet.* ac reſpondet. *Quamlibet Sectam ejus generis effugio uti, nec tamen omnes veras eſſe poſſe. Unde autem ſcis*, inquit, *tuam omnium optimam ac veriſſimam eſſe. Omnes enim ratrocinantur ac diſputant, interdum & martyria patiuntur. Sed opiniones ſuas omnes, & exiſtimationem tuentur, non gloriam Dei.* Reſp. Hæc reſponſio gravem erga eos involvit injuriam, qui veram Dei gloriam, ac licitis & honeſtis imo Apoſtolicis modis defendunt, hoc eſt, verbo Dei, rationabili & Sancto Dei cultu, atque ipſis martyriis. Niſi forte Auctor nullam eſſe veram in terris Eccleſiam ſentiat, ſed omnes erroneas & ſuſpectas. Cujus rei judicium facit dum ait, *Unde ſcis tuam eſſe optimam Sectam?* Quam Atheorum objectionem ſuprà ſolvimus, quo Lectorem remittimus. Nunc ad iſtam captioſam quæſtionem. *Unde ſcis tuam eſſe optimam*, ita breviter reſpondemus: Quia eſt ad Lydium lapidem Sacræ Scripturæ ſufficienter examinata. Quoties homines inter ſe variis litibus commiſſi diſceptant; Unde cognoſci ſolet; qui nam eorum juſtam cauſam tueantur. Annon ſunt Jura & Leges, quibus omnes tenentur, quæ litibus omnibus dirimendis ſufficiunt? Eodem modo in litibus & controverſiis Religionis, eſt Sacræ Scripturæ Codex, cujus auctoritati cuncti ſe ſubmittunt. Qui Judicis hujus ſuffragium obtinuerit, victorem evadere neceſſe eſt. Omnes enim eum infallibilem fatentur eſſe. Quemadmodum vero à Judiciis forenſibus nequit, Ita à Theologicis ſanæ rationis miniſterium atque uſus excludi poteſt. Præterea eos qui propter ſententias in Religione pœnas Martyriorum ſufferunt, veritatem tueri, ſi non in omnibus quæ credunt ac ſentiunt, ſaltem in iis opinionibus, ob quas maximè patiuntur, oſtendit experientia. Sed qui alios martyres efficiunt, quemadmodum ab omni veritate, ita ab omni probitate ac pietate plane ſunt alieniſſimi. Proinde & integræ Eccleſiæ quæcunque diſſentientes odiis ac ſuppliciis perſequuntur, habent ſtigma illud frontibus ſuis inuſtum, quod falſi non eſſe ſuſpectæ nequeant. Quoties igitur quiſpiam ab afflictis & inſontibus Eccleſiis ad illas ſtigmate Antichriſti peruſtas & ſignatas transfugit, merito illam Chriſti comminationem ſibi objici audit. *Qui negaverit me coram hominibus, negabo eum coram Patre meo.* At enim ſeſe à privata atque particulari Eccleſia ad univerſalem tranſiviſſe prætendit. Atqui ſupra planum fecimus, neque Orientis neque Occidentis Eccleſias, cum invicem plane diſſideant, nec ſibi ſubordinentur, Univerſales eſſe poſſe; in quacunque ſignificatione ſumatur vox univerſalitatis. Illud quoque patuit, in eo ſenſu qui circa tempora Apoſtolica fuit in uſu, Eccleſiæ, quam Auctor deſeruit, agnomen Catholicæ præ omnibus aliis tribuendum eſſe. Quod autem ditiores ac potentiores Eccleſiæ ſibi hoc nomen vendicent, eo fieri, quod multitudine, opibus, & potentia præcellant. Proinde & iſtis qui coram ejuſmodi potentia florentibus hominibus, veritatem ſibi bene cognitam, abnegant ſupra dicta Domini comminatio merito metuenda eſt. Pergit Auctor & ait. *Sed in Orientali Eccleſia* (idem & occidentalis jactare ſolet) *cultus Chriſti ab initio viguit, & nunc quoque viget ac vigebit in perpetuum.* *Reſpon:* Hic Populus (non loquor de omnibus, ſed de

longe

longe majori hujus Eccleſiæ parte, præcipue vero de Præpoſitis ac Ducibus cæterorum cæcis) quod labiis atque ore ad Dominum acceſſerit & accedat, nemo negat. Sed quam alienus ab eo fuerit, atque etiamnum ſit corde & vita ſua, documento eſt Tyrannis in Eccleſia occupata, atque Idololatria in locum veri cultus Divini ſubjecta, quamvis id ignorare non poſſet, quàm graviter Deus utroque iſto crimine irritetur. Conſecrabat Deo manus ſuas in ſanguine Servorum ejus inſontium, & ejuſmodi cultum Deo tribuebat, quem Deus pridem aſpernatus, ſibi tribui ſeveriſſime vetuit.

3. A defenſione ſui redit Auctor iterum ad captioſas interrogationes, & primum quærit. *Quid factu melius eſt? Scindere in partes Eccleſiam Dei: & Anathema dicere toti tam Orientis, quam Occidentis, imo aliis quoque Eccleſiis Dei? An vero etiam cum erroribus* (ut nobis videri poteſt) *manere in Eccleſia Catholica* (hoc eſt, in quacunque ex potentioribus Eccleſiis) *in gratiam communis concordiæ, Sed & ideo quoque, ut ii qui ſe perfectiores eſſe cenſent, tam in vera doctrina, quam in vera pietate inſinuanda poſſint prodeſſe Eccleſiæ Dei, ſocietate aliorum non abjecta, ne ſcandalum diſſidii in Populo Dei exoriatur, & ne ii, qui forte ab aliis proficere poſſint, eos ipſos odio proſequi teneantur, neve alii, qui alios docere & emendare queunt, eorundem odiis atque inimicitiis ſeſe objiciant.*

Reſp. Quis eſt tam vecors & impius, qui non poſterius eligat, ſi modo id per nequitiam & impietatem, hoc eſt, tyrannidem præpoſitorum in iis de quibus loquimur Eccleſiis regnantem (quæ nihil aliud, quam contra Chriſtum perduellio eſt.) præterea per crimina læſæ Divinæ Majeſtatis (quæ in iiſdem Eccleſiis cunctos tam gravis culpæ communione involvunt) impune facere liceat? Sed cuneus cuneo tradendus, & quæſtio quæſtione elidenda eſt. Ponamus ob oculos, id quod in Populo Dei ſæpius factum & ſemper fieri poteſt. Revelat forte Deus alicui in denſis tenebris lumen veritatis ſuæ: videt in ſua Eccleſia non modo craſſiſſimos errores, ſed flagitia & ſcelera abſquè idonea animadverſione regnantia: videt Idololatriam propemodum Ethnicam, præterea Tyrannidem Antichriſti impotenter graſſantem, quæ non ſimplicia delicta ſunt: Sed læſæ Divinæ Dei juxta atquè Chriſti Majeſtatis crimina. Satis novit, ſi tangat iſta ulcera mortalium, quantis eorum & quam irreconciliabilibus odiis, Anathematiſmis & hoſtilitatibus ſeſe objiciat. Quæro invicem ab Auctore, quid huic homini in eo caſu faciendum ſit? An præſtat ut ſileat, neminem moneat, nec ſe tot odiis atque periculis objiciat? Quid hoc aliud eſt niſi ſuam in terris pacem & tranquillitatem; quàm Deum & Chriſtum, quam proximum, quàm ſalutem propriam pluris facere? Nam ut omittam Deo debitum officium; quænam hæc eſſet erga proximum Caritas? exorto forte pleno diſcriminis incendio ab excitandis dormientibus Amicis abſtinere, ne ſibi ſomnum intempeſtive abruptum ſtomachentur.

Excipiet Auctor. *Integrum eſſe cuivis monere, & quod in rem Eccleſiæ ſit conſulere in medium. At unitatem Eccleſiæ ſcindi, non licere, nec expedire alienari ab Eccleſia eos, quorum monitis alii doceri & emendari poſſint.*

Reſpon. Non deſerenda eſt Eccleſia quamdiu ſe moneri, doceri, & emendari patitur. Sed ſi hunc monitorem una cum iis qui ſe doceri & corrigi paſſi ſunt, eadem Eccleſia ignominioſe exturbet, aut ad palinodiam tyrannice adigat. An veritas abneganda, & adverſus Conſcientiam, excommunicationis metu, approbandi errores, aut poſt excommunicationem ſocietas aliorum in cultu Dei omittenda eſt, ne forte ullus Cætus extra illam excommunicantem Eccleſiam opera noſtra extet in orbe ab illa diverſus? Ergo antiquius erga tam pravam atque vitioſam Eccleſiam, quam erga Deum obſequium cenſebitur? Præterea cum Eccleſia de criminibus, quæ adverſus Deum committuntur admonita, non emendatur, imo monitores ad eadem perpetranda cogit; an ut hominibus obſequamur Deus offendendus, an vero à complicitate criminum procul ſecedendum eſt? Agnoſcit Dominus hanc veritatis ſuæ fortunam; quod ejus prædicationem, diſſidia, diſcordiæ, odia, perſecutiones, tanquam umbræ corpora in ſole ſequuntur. Cæterum malorum iſtorum culpa non veritati, ſed malitiæ mortalium tribuenda eſt, qui aut erroris dulcedine abrepti, ſalutarem veritatem ſpernunt, aut peccati illecebris capti, ab eo deſiſtere nolunt. Ideo aut ipſi veritatis defenſores à ſocietate ſua proſcribunt: aut eos qui peccati contagium vitant, ad ſegreges Cætus faciendos adigunt.

4. Quærit iterum: *Quis eſt ſcopus eorum qui ſegreges Cætus à Catholica Eccleſia abjungunt* (per Catholicam intelligit potentiorem. patuit enim ſupra, neminem à vere & propriè dicta Catholica recedere) & inſtat. *Non alium dari poſſe ſcopum quàm Gloriæ Dei & ædificationis proximorum per Caritatem prætextum. Neutrum vero hic locum habere. Non Gloriam Dei. Quia diſcedentes ab antiqua Eccleſia, ſtatim non modo cum Eccleſia, ſed inter ſe diſſidiis colliduntur. Inde lites, Anathemata, damnationes, exilia, perſecutiones mutuæ. An vero Deus eſt Deus diſſidii? An non potius Pacis & Caritatis, imo ipſa Caritas; quam & ſupra omnia nobis injunxit? 2. Inter Judæos factum id non legimus, quamvis eorum Eccleſia ſæpe corrumperitur. Et Elias, quanquam zilo præ omnibus fervens, non auſus eſt id facere. 3. Multo minus nunc licet nobis ad eo duris & pervicacibus eſſe, ut aliorum infirmitatem tolerare, & imperatam nobis Caritatem exercere detrectemus. 4. Si adeo diſplicerent Deo Idololatria & cætera Crimina, quæ potentioribus Eccleſiis objectantur: Concordiam & ſucceſſum optabiliorem largitus fuiſſet iis, qui errores & crimina iſta extirpare aggreſſi ſunt.* *Reſp.* Quærenti quis ſit ſcopus ſecedentium ab Eccleſiis quæ rerum potiuntur, aut in ea ſeceſſione permanentium; reſpondemus primum, nec omnibus, nec ſemper vere objici poſſe quod ſecedant. Sed pleroſque eorum ipſæ Eccleſiæ ejiciunt & exturbant, anathemate feriunt, ferro & igni perſequuntur, offenſæ veritatis patrocinio, quæ apud homines carnales Vatiniano odio laborat. Quod igitur homines ex corrupta Eccleſia ejecti, Dei tamen cultum, quamvis in exiguo Cætu non omittunt, nec peccant, nec officio ſuo erga Deum deſunt. Deinde quoties Eccleſia aliqua adeò corrumpitur, ut non modo graves errores, ſed crimina quoque graviora adverſus Dei Maieſtatem committat, & foveat, atque ad ea cunctos adigat; nihil ab officio ſuo alienum pii homines fecerint, ſi ab ea ſeceſſerint. Quamvis enim tolerantia & Caritas à nobis exigit ut mutuas infirmitates invicem toleremus; tamen eadem erga Deum & homines Caritas requirit, ne in lædendæ Majeſtatis Divinæ ſocietatem cum aliis veniamus, ſed eos abſque ulla conniventia (nimium lenibus & nihil pro futuris remediis vulnera Populi Dei nequaquam curantes) omni meliori modo, ex præſentiſſimo

exitio eripiamus. Non ob diverſas opiniones aut errores, ſed propter peccata & crimina adverſus Deum, Spiritus Sanctus nos *ab inordinate ambulantibus*, hoc eſt, viventibus, ſecedere jubet. Quæ vero crimina graviora dari poſſunt, Idololatriâ, & cæcâ hominibus ſuperbis & carnalibus addictâ, adverſus conſcientiam obedientiâ, quæ in potentioribus Eccleſiis regnant. Sed videamus rationes, quibus probat Auctor, ex ſeceſſione ab Eccleſia Deum gloriam habere non poſſe. Primum ait, *quod ſecedentes non modo ab Eccleſia, ſed à ſe ipſis quoque diſſident. Ille autem eſt Deus Caritatis & pacis, non diſſidii.* *Reſp.* Non omne diſſidium nec omnis pugna Deo vel Caritati adverſatur, ſed illud tantum quod illicitis & illegitimis modis exercetur. Si quis uſquam in Terris: Servi certe Chriſti, diſſidiis & pugnis continuis exercentur. Pugnandum eſt ipſis cum Satana, pugnandum cum Mundo, & propria carne, Pugnandum cum hominibus, eorumque erroribus ac vitiis. Propugnanda veritas & innocentia. Oppugnandæ impoſturæ ac ſcelera. Sed hæc pugna legitimis armis exercetur, non carnali odio, aut ferreo gladio, Sed Spirituali erga Deum & homines propenſione, Spirituali & ancipiti Enſe verbi Dei. His armis non cum potentioribus modo, ſed imbecillioribus quoque Eccleſiis pugnandum eſt, quoties exigit neceſſitas aut occaſio, & hoc telum ipſa Dei proximique Caritas unicuiquè porrigit, quod nemini nocet, omnibus prodeſt. Sunt alii illegitimi certandi modi, quos Deus pacis averſatur, qui noxiis injuriis animos mortalium exacerbant, & inimicitias ac diſcordiam propagant, Qualia ſunt odia, convicia, Anathemata, oppreſſiones, perſecutiones, & ſanguinis effuſiones. His armis quæcunque Sectæ pugnant, ſive cum Orientali, ſive cum aliis Eccleſiis; eſt quod ſibi à Deo metuant, quod ſub prætextu cultus ejus, injuncta ab ipſo Præcepta Caritatis violent & proculcant. Sed ſi tam illegitimis modis potius, Orientalis & ſimiles Eccleſiæ pugnant adverſus imbecilliores, nihil eſt quod diſſidiorum ac bellorum culpam conferant in inſontes Eccleſias, Ex quibus innocentibus & iniquè oppreſſis Eccleſiis; dum adverſus Seculi fluctus tanquam rapidum vorticem natando luctantur, Cauſamque veritatis & innocentiæ contra errores & ſcelera fortiter & animoſè & conſtanter tuentur: elicit ſibi Deus, toto inſpectante Spectatorum Cæleſtium Choro, gloriam longe potiorem quam ex innumeris Porcorum myriadibus in Cœno flagitiorum ſeſe volutantibus.

Altera ratio eſt, quod inter Judæos, quamvis ſæpè corrumperetur Eccleſia, *non ſeparabant ſe meliores à reliqua Eccleſia. ne ipſe quidem, licet fervoris ac zeli plenus, Elias.*

Reſp. Non magis Elias, quam reliqui omnes, qui flectere genua in honorem Baalis dedignati ſunt, ab aliorum Idololatria non abhorrere, ab eaque ſeſe immunes & innocuos non præſtare non potuerunt. Hoc tantum inter eos intererat, quod alii cautius aliorum ſævitiam evitando latere, alii abundantiore Spiritus Sancti copia repleti cæterorum impietatem palam coarguere, ideoquè procul ab illis fugiendo, incolumitatem ſuam quærere coacti ſunt. Seceſſionis in Machabæis & pluribus aliis exempla non deſunt.

Tertia ejus quod Caritas & tolerantia requirit, ut mutuæ imbecillitati indulgeamus, & in Caritate perſeverantes, nos invicem per ſeceſſionem non deſeramus.

Reſp. Quoties Caritas erga Deum aliud requirit, Caritati erga Proximum locus non eſt. Sed & Caritas erga eos, à quibus ſecedimus, exigit à nobis, ne errores & delicta eorum per conniventiam tolerando foveamus, Sed aſperiori ſeceſſionis remedio quantum in nobis eſt extirpemus: atque exemplo noſtro ad fugiendum ab Idololatria alios provocemus, præcipue cum inter eos deprehenduntur atrociora adverſus Deum crimina.

CAPUT XII.

Occaſione reſponſionis ad quartam Auctoris Objectionem, Diſſeritur de Providentia Dei in gubernanda Reformationis Eccleſiæ negotia.

QUartam rationem affert his verbis. *Si objecta à Reformatis Eccleſiis potentiori Eccleſiæ crimina, hoc eſt, Idololatria & abſoluta Antichriſti dominatio adeò diſplicerent Deo, ut exaggerantur, non denegaſſet Deus reformatoribus ejuſmodi unitatem & concordiam, ut unanimi conſenſu conſpirantes adverſus erraneam Eccleſiam, ſecundiori conatus ſui ſucceſſu, in ea reformanda gauderent. Sed quia eos Deus diſſenſu ac diſcordia punivit (pauci enim ſunt, nec tantum inter ſe diſcordes, ſed nec uſquequaque pii, aut certe nec pietate eos quos reformant ſuperantes.) Hinc apparet Deo magis ipſos Reformatores, quam quos reformandos ſuſceperint, diſplicere.*

Reſp. Hæc ratio digna eſt, quæ non perfunctoriè refellatur. Sumitur enim è ſucceſſu & eventu conſiliorum humanorum, in quibus gubernandis immenſa Judiciorum Dei profunditas deliteſcit, in qua mentis humanæ imbecillitas imum fundum non invenit. Verum id Orientalis Eccleſia ex Machometicarum Gentium adverſum ſe ſucceſſibus didiciſſe potuit; Nequaquam è ſecundis ſucceſſibus bonitatem cauſæ inveſtigandam aut æſtimandam eſſe: aut quis in certamine juſtius induit arma poſſe dignoſci. Sæpe evenit cauſam quæ à malis defenditur eſſe meliorem: Sed cauſæ deterioris defenſores ac Patronos eſſe bonos atque Deo gratiores, & magis placentes. Non igitur mirandum eſt, frequenter meliorem cauſam improbitatis ac ſcelerum quibus defenſores ſui Deum provocant pœnas luere: deteriorem autem interdum in gratiam hominum Deo gratorum, aut ſaltem minus diſplicentium victoriam obtinere. Nec raro Deus abſque cauſæ præjudicio alterius duntaxat partium ſcelera ulciſcitur. Novit enim internos ſenſus, & in abdita mortalium conſilia penetrat, Ideoque deterioris cauſæ Patronis victoriam donat, aut pro virtutis eorum præmio, aut pro culparum adverſæ partis ſupplicio, aut ob aliquam arcanam conſilii ſui rationem, cui perſcrutandæ impar eſt noſtra curioſitas. Periculoſum igitur eſt ex inacceſſa menti noſtræ, quæ in humanis actionibus cernitur, Dei gubernatione, dubias pro certis nectere conſequentias aut deciſiones colligere. Nam & illud aliquando evenit, Deum deterioris cauſæ Patronis ſucceſſum aut victoriam largiri, non quod ipſi eorum cauſa, aut mores placeant, ſed quia utrumque vehementer diſplicet. idcirco eos ſuiſmet ſucceſſibus, ſuaque victoria tanquam ſupplicio plectit, ut in ejus ſtatus infelicitate diutius permaneant, ex quo ſi victi fuiſſent, in longe feliciorem ſtatum, migrare poterant. Quod Spiritus Dei olim Beſtiæ Apocalypticæ promiſerat, cui danda fuit poteſtas ut ipſi longo temporis intervallo vincere Sanctos liceret. Non igitur ſibi Eccleſiæ potentiores hoc ſolatio nimium blandiantur, quod ſecundiores habeant ſucceſſus, quam ii qui errores & abuſus eorum reformare aggreſſi ſunt. Nam & ſolatium iſtud vanum eſt, & multas ob cauſas mendax. Et ſi omni ex parte verum ac ſolidum eſſet, multæ dari poſſunt cauſæ ob quas Deus defenſoribus Idololatriæ & Antichriſti Tyrannidis adverſus veritatis defenſores proſperos ſucceſſus largiatur,

giatur, præter eam quod ipſi Idololatria & oppreſſio Eccleſiæ cordi ſit aut placeat. Quis enim novit, an Eccleſias iſtas Deus dignas cenſeat, ut ex tenebris & ſervitute quam ſerviunt per tot ſecula, eripiantur? Quis ſcit an non Reformatores quoque culparum ſuarum pœnas dare velit? Cui vero & illud exploratum eſt, celerem ac felicem reformatorum victoriam univerſali Eccleſiæ Chriſti conducere, aut ſalubrem eſſe? An Deum id non videre putamus, quod noſtris quoque oculis obvium eſt, homines rebus ex voto fluentibus & victoria corrumpi? quod que ſecundæ res acrioribus ſtimulis animos explorent & victoria mater ſuperbiæ ſit? Quis vero inde fructus ad Eccleſiam Chriſti univerſalem redundaret, Si veteri Antichriſto ſolio ſuo detruſo, novus ac forte deterior, idem Solium occuparet? Si Populo Chriſti gravis eſt hæc ſervitus, quâ nunc ab Antichriſto premitur; in perpetuum excutiendus hic ſeſſor, non ſimili ſucceſſore commutandus eſt. Hæc omnia, & his plura, & longe penitiùs, cuncta penetrans oculus Dei, introſpicit: Ideoque non ſemper meliori cauſæ Patronis, etiam ipſis quoque meliori bus proſperos indulget ſucceſſus. Præcipue cum etiam boni, bonam quoque cauſam ſæpe pravis rationibus defendunt. Quod quamdiu faciunt, ecquid mirandum eſt, quod ipſis Deus fructum quem quærunt, ſubtrahat, donec eum melioribus modis ac rationibus quærere incipiant. Solo Spiritu Oris Domini, hoc eſt, ſolo verbo Dei, miti & manſuetâ atque ab omni violentia alieniſſima via & ratione prædicato, hoc eſt, Spiritualibus & invictis armis Antichriſtus cum Sociis & mancipiis ſuis debellandus erat. Atque hoc primum in Eccleſia Occidentis reformationis principium in ipſo ejus limine feliciſſime ceſſit. Major ac potior pars Germanici Imperii, tot Urbes, tot Principes, & in vicinia integra Regna, libero & unanimi conſenſu Romanæ Sedis obſequium exuerunt. Et reliquæ pallim Chriſtiani Orbis Provinciæ exuere parabant. Mox ubi ad normam Sacræ Scripturæ & verbi Dei normam, cæpit admiſceri Patrum auctoritas, ubi ad rationes ac perſuaſionem cæpit adjici poteſtas & violentia, ubi diſſolutioris vitæ veniam ſibi ſumere cæperunt, tam reformatores, quam reformati, inter iſtos ſcopulos ſecundus curſus & fortuna reformationis hæſit. Nam & reformatores, citrà manifeſta Scripturæ verba, Doctrinas, quæ ſola Patrum auctoritate, aut Magiſtratus poteſtate fulciri queunt, urgendo, & per hnc antiquas lites ceu ulcera refricando, inter ſe diſſidere coacti ſunt, & Pontifex Romanus in auctoritate Patrum, à Reformatoribus incaute receptâ, Doctrinæ ſuæ patrocinium inveniſſe viſus eſt, Et præcipuæ in Orbe Chriſtiano Gentes, Itali, Hiſpani, Galli, quæ jam à ſervitute Antichriſti ad ſanctioris in Chriſto vitæ libertatem aſpirabant; animadverſa inter ipſos Reformatores Conſcientiarum oppreſſione, ac vitæ diſſolutione, ſiſtere gradum; ac retro tegredi, ac veterem & opulentum Dominum, veteresque abuſus in pacato Statu ſuo tolerare: quam cum diſcrimine turbulentæ mutationis novos, eoſque egenos & famelicos Dominos, cum iiſdem propemodum incommodis, ut ante regnantes, obnoxiis cervicibus accipere maluerunt.

Non Deus igitur Reformatoribus immiſit hunc diſcordiæ ſpiritum, cum ſit Deus pacis: Sed partim eorum culpæ ac delicta, partim errores in illegitima reformandi ratione commiſſa: Quæ delicta & errores ſiniſtros ſucceſſus omnino merebantur. Nam antequam errores ac delicta iſta invaluiſſent: quamobrem Deus proſperum reformationi curſum indulſit, cujus fructus etiamnum manet illibatus, in iis præcipue oris, quæ Spirituali & Divino inſtinctu, non carnali brachio aut armis, è poteſtate Antichriſti ſunt ereptæ. Unde apparet, id quoque quod de ſucceſſu Reformatorum Eccleſiæ Auctor aſſerit, non eſſe uſquequaque verum. Ut vero in eo narrationis adulterinæ non parum reperias: Ita in exaggeratione, paucitatis & diſſenſionis ac ſuſpectæ integritatis eorum, qui Reformationem aggreſſi ſunt, longe plurimùm. Nam qui errores & abuſus Orientalis & Occidentalis Eccleſiæ oppugnant, in Occidente, adeo pauci non ſunt, ut eos tota terriculæ ſuæ potentiæ mole Occidentis Eccleſia obruere nequeat: & quamvis in quibuſdam articulis fidei, qui non tam grande ſalutis amittendæ periculum trahunt, diſſideant: at in damnandis erroribus ac vitiis Eccleſiarum quas oppugnant, unanimis eſt eorum conſenſus. Quod ſi quid iis in pietatis negotio deeſt, at eorum ſcelerum & læſæ Divinæ Majeſtatis criminum, quæ accuſatis Eccleſiis objectant, magna ex parte ſunt expertes atque immunes, Ideoque iis quos reformare conantur, meliores. Ac licet fateamur inter eos, qui perfectiorem veritatem & reformationem urgent, longe eſſe reliquis pauciores, Ideoque à pluribus uti carnalioribus oppriri: Status tamen hic diuturnus eſſe nequit. Dogmata enim controverſa, quorum cauſa opprimuntur, non Sacræ Scripturæ auctoritate, ſed potentia brachii carnalis nituntur: Et quia omnis caro fluxa & caduca eſt, ipſi quoque errores carnis adminiculo fulti, in perpetuum durare, imo diuturne eſſe nequeunt, ſed tanquam mortalium manuum opera ruere, & vana ingeniorum humanorum commenta evaneſcere neceſſe eſt.

Tunc vero demum, cum vis & oppreſſio ex Eccleſia Dei eliminabitur, longe perfectius & excellentius gloria Dei eſſloreſcet. Quæ nunc quoque eo magis florere incipit, quo majus oppreſſio Conſcientiarum detrimentum accidit. Fruſtra igitur Auctor probare conatus eſt, quod è ſeceſſione Chriſtianarum Eccleſiarum ab Antichriſto gloria Dei promanare nequeat.

Sed ab hac prolixiori ad quartam Auctoris ratiunculam reſponſione redeundum nobis eſt, ad refellendum reliquum quod ſupereſt ejus argumentationis.

Dicit igitur *Ex ſeceſſione Reformatarum Eccleſiarum à potentioribus, non proficiſci ædificationem proximorum, præter iſtos ipſos forte, qui è Reformatis naſcuntur, aut ſi quis forte Centeſimus aut milleſimus aliunde accedit. Nam ut unius Sectæ articulos Univerſus Orbis etiam Chriſtianus recipiat aut approbet, fruſtra ſperari.*

Reſp. Id quoque antequam longius progrediamur, accuratius refellendum eſt. Veritas Divina, quamvis una ſit tamen, cognitio ejus, in gradu licet impare, non eſt uni alligata Eccleſiæ. Nititur enim non Carnali, ſed Spirituali fundamento; à quo Deus nullam Eccleſiam ſecluſit. Verum omnibus non modo naturale Rationis lumen omnibus commune infudit: ſed lumen quoque gratiæ in verbo ſuo revelans addidit. Porro verbum iſtud Dei, non modo olim prædicationis Apoſtolicæ ſermone, miraculis confirmato, ante plura Secula Orbi promulgavit, ſed ſcriptis quoque, ac Libris fide digniſſimis, eamque apud omnes habentibus ad omnem poſteritatem contineri voluit. Sermonem nunc Sanctæ illius Apoſtolicæ prædicationis auribus uſurpare non licet, ſed vox verbi Dei, in Sacris Literis ſonantis, ferit aures Eccleſiarum omnium. Cui verbo, quia additamenta commentorum humanorum plurima admiſcentur hinc jurgia, diſſidia, lites, bella; & diluvium malorum Orbem invaſit. Sacra Scriptura enim & ejus auctoritas unanimi cunctorum conſenſu recipitur. expoſitiones tantum & interpretationes Scripturæ, ad opiniones hominum, quæ non Scripturæ, ſed Philoſophicis Dogmatibus originem ſuam debent, detortæ diſſidia inter diſputantes ferunt. Quæ lis & controverſia non aliter decidi poteſt, niſi ſinceræ

hæremus, & peregrina vocabula nulla admiſcemus, omnia averſamur, aut certe ægre admittimus. Non nos fabulis oblectamur, Sed ii quorum credulitati illuditur. Non nos quæſtiones, aut ſermones infinitos de generationibus, quæ neque principium neque finem habent introducimus. Omnia potius iſta parum perceptibilia ignorare, & in ſimplicitate doctrinæ Apoſtolicæ conquieſcere malumus. Non nos docere præſumimus ea, quæ nec ipſi intelligimus, nec omnium confeſſione intelligi poſſunt. In quo plurimum notamus & arguimus multorum vaniloquentiam. Sed ad obſequium Legum Domini, ad Caritatem ex puro corde, ad rectam Conſcientiam, ad fidem non fictam, nec mortuam, ſed veram & per innocentiam vitæ & bona opera efficacem, omnes quantum in nobis eſt, (nemini indulgendo) ſtimulamus & adhortamur.

CAPUT XIII.

De neceſſitate Seceſſionis à corruptis Eccleſiis.

SUpereſt ad ultimam, quam ſibi refellendam ſumſit Objectionem, Reſponſio. Objicit enim ſibi, quod Spiritus Sanctus ſecedere & ſeparare ſeſe imperavit ab infidelibus, & in tenebris viventibus. Cui rei probandæ duo loca producit, primum 2. *Corin.* VI. 14. Deinde. *Apocal.* XVIII. 4. Prior locus, quamvis de Ethnicis potius, quam de pravis Chriſtianis explicari poſſe videatur, ſaltem tamen propter ſimilem rationem ad hos quoque pertinere debet. Nam ubicunque Antichriſtus regnat; quæ concordia Chriſti cum adverſario ſuo fingi poteſt? Tunc certe in terris inerme Regnum Chriſti violentiæ Antichriſti ſuccumbere neceſſe eſt. Ubi denſa caligo omnes obruit; Et ſi quod uſquam lumen effulſit, ſupprimitur & extinguitur: quomodo in luce ambulari poteſt? Ubi Idololatrica ſervitus ſedem fixit, qua patientia eam animi liberales & generoſi, ſi modo jugum excutere liceat, ferre queant?

Sed alter locus *Apoc.* XVIII. 4. directe Antichriſtum & miniſtros ejus aut ſequaces petit. Ubi exire Babylone Populo Dei, Spiritus Sanctus imperat, idque duplicem ob cauſam. 1. Ne fiat particeps peccatorum ejus. 2. Deinde & ſupplicii ipſi imminentis.

Reſpon. Hunc ictum ita evitare conatur Auctor, ut per vocem Babylonis non Orientalem, ſed Occidentalem Eccleſiam denotari contendat *ob ſequentes rationes.* 1. *Quod omnes pene Sectæ id de Romana Eccleſia & Pontifice in ea regnante, tyrannide explicent. Quam Orientali Eccleſiæ objicere nemo auſus eſt.* 2. *Quod Orientalis Eccleſia non bibit ſanguinem Martyrum, Et nunc paſſis manibus omnes ad ſe benigne invitet ac recipiat.* 3. *Quod ſit diverſa à Romana Eccleſia.* Quam diverſitatem multis perſequitur.

Reſpon: Sed hæc effugia Auctori ad evadendum nihil proſunt. nam Spiritualis Babylon deſignat omnem Eccleſiam, quæ ſub Evangelio Populum Chriſti & Conſcientias hominum in ſervitute detinuit. Ut autem Deus ſub Evangelio Populum & Regnum ſuum uni Regioni aut loco non affixit; Ita Simius Dei Satan, qui Templo Dei ubique atria ſua & porticus adjungit, Regnum ſuum ad unam gentem aut locum alligare non potuit. Sed ubicunque mitis & manſuetus Spiritus Chriſti in ejus Populi gubernatione ſedem fixit, ibidem ſuperbum & oppreſſorem Spiritum ſuum Satan, ad illum elidendum & extinguendum intrudere contendit. Quorum Spirituum differentias ſuprà conſideravimus. Quod tametſi Satan, non multo poſt Apoſtolica tempora, per poteſtatem & vim Imperii Romani, tunc penè omnem habitabilem terram (ſic enim à Spiritu Sancto *Luc.* II. vocatur) complexam, perfecit, non ſolius tamen Civitatis Romanæ, quam nunc Romanus Pontifex incolit, miniſterio in hoc opere uſus eſt, ſed totius imperii, & ipſorum Principum, qui Româ Byzantium ſedem tranſtulerunt. Eundem ipſi u. Spiritus Antichriſti habuit aditum ad Conſtantinopolim, ad Antiochiam ad Alexandriam, quem ad ipſam veterem Romam, nec minus in Oriente, quam in Occidente, violentæ Dominationis poteſtatem exercuit, cum utraque Mundi & Eccleſiæ plaga uni eidemque ſupremo Magiſtratui per tantum ævi ſubeſſet; & Spiritus idem ubique brachio, ut loquuntur Civilis & carnalis Juriſdictionis, ad opprimendam Spiritualem Eccleſiæ Dei libertatem, abuteretur. Quanquam autem multas ob cauſas & circumſtantias, carnales potius & Politicas quam Spirituales, Epiſcopi & Patriarchæ Orientales, nec poſſent, nec auderent adeo effrænatam vim, poteſtatem & ſupereminentiam ſibi vendicare; quàm Occidentalis; tamen & illi eodem Civili carnali, & quidem ejuſdem ferè imperii brachio & perſecutione ad eos qui errores aut abuſus eorum arguebant abuti non omiſerunt; quod ad dominationem Antichriſti & Babylonis ſervitutem ſatis eſt. Anima etenim Antichriſti dominationis in Eccleſia eſt Conſcientiarum oppreſſio, quæ ubicunque reperitur, illic dominatur Antichriſtus.

Horum autem adverſariorum Chriſti, Opera Satanæ plures ſunt in terris. Quod verò eorum alii ſint potentiores, opulentiores, ideoque ſuperbiores & magis conſpicui: hoc egentiores & infirmiores ex numero Antichriſtorum non eximit, quoniam non minus hi quam illi oppreſſione & ſervitute Eccleſiam Dei vexant. Multi accuſant Antichriſtum, & de dominatione ejus queruntur, imò propter eam ab Eccleſia ejus ſeceſſerunt & emigrarunt: nec ſentiunt ſe Spiritum ejus ſecum aſportaſſe, & in tenuiori & anguſta fortuna tantundem ejus habere, quantum Romanis in opulenta ac florenti, ſuppetit. Ut igitur qui habent Spiritum Chriſti, quocunque in ſtatu ſint, ſunt Miniſtri Chriſti, ita nulla hominum externa conditio impedit, quo minus ii qui Spiritu adverſarii ejus ſerventur, nomen ac titulum ſervorum Antichriſti ferant. Rationes quibus Orientalis Eccleſia excuſatur, nihil valent. Quiſquis enim in ejus res atque inſtituta introſpicit; Spiritum Antichriſti ipſi merito objectare poteſt atque debet. Et fruſtra gloriatur ſe martyrum ſanguinem non bibiſſe, contra ſuorummet Annalium fidem; quando nunc quoque, quoties poteſt & licet, & ubi ſub Turcico jugo non gemit, bibere eum ſemper & ubique parata eſt.

Quantum ad differentias à Romana Eccleſia; Ecquid illi proſunt cæteræ, cum in iis rebus, quæ Antichriſtum conſtituunt, ab ipſo non differat? Qualia ſunt. Poſt Apoſtolicam prædicationem, & ab iis conditum Symbolum, novorum Symbolorum, novorum articulorum fidei, eaque violenta & cruenta introductio, nimia uſurpatio auctoritatis Eccleſiæ, oppreſſio Conſcientiarum, Prætenſum jus eradicationis Zizaniorum ante meſſem, Idololatriæ, & alia crimina in quibus cum Eccleſia Romana congruit.

Catholicæ titulum etiam reſpectu Romanæ ſibi vendicare nequit propter denominationem loci. Nam ut Byzantinæ aut Alexandrinæ abſque reſtrictione ad unum locum Orientalis. Ita Romanæ Occidentalis nomine ac titulo gaudere licet: At Catholicæ titulus, nulli earum competit. Imo verò ipſa hæc ab Oriente aut Occidente denominatio, neutram earum Catholicam eſſe arguit, ſed partem duntaxat

Catholicæ.

Catholicæ. Quod ſi earum ſingulę partes ſunt univerſæ: Particulares igitur cenſendæ non univerſales. Nec enim pars totum eſſe, aut dici poteſt.

Civitati Romanæ cur magis affixa eſſe Romana Eccleſia debeat, quam Conſtantinopoli Byzantina, aut Syriacæ vel Ægyptiæ Eccleſiæ ſuæ quoque metropoli, cauſam nullam video. Ruina Urbis Romæ ruinam ejus Eccleſiæ minari nequit, cum Religio & poteſtas Epiſcopi Romani floruerit etiam tunc cum per LXX Annos hæreret Avenione. An poteſtas Imperatorum deſiit, cum Romæ Gotti primum, mox Pontifices rerum potirentur? Arrogantia, & poteſtas, ac titulorum uſurpatio, quam Orientalis Eccleſia in Pontifice Romano ferre nequit; non minor certe in eadem Eccleſia apparuiſſet, niſi poſt migrationem Imperatorum Conſtantinopolim, primum impendente ſupra cervices præſentium Principum reverentiâ: mox inhærente ipſis cervicibus Turcarum jugo, retenta fuiſſet intra modeſtiæ limites. Pontifex ipſe Romanus, ſi ſub exterorum, aut Chriſtianorum quoque Principum poteſtate fuiſſet, longe modeſtiorem ſe exhibuiſſet, nec abjectorum ad pedes Imperatorum cervices calcare, nec Majeſtati Regum oſculandas crepidas ſuas præbere auſus fuiſſet. Audacia ac protervia, quam ita vocat Auctor, in adimendo populis Calice, effuſionem ſalutaris Dominici ſanguinis deſignante, in Eccleſia Occidentali; non excuſat audaciam Orientalis in adempta & ſubtracta communione plurium à ritu hujus ſanctæ Ceremoniæ excluſorum. Et ſi hujus confidentiæ veniam ſibi fecit Orientalis: quo jure ejuſdem fiduciæ accuſat Occidentalem? Feſta & ordinationes temporum ad exhibendum Deo peculiarem cultum conſecratorum, quemadmodum primitus inſtituere; ita & poſtea juſta ex cauſa mutare licuit Eccleſiæ Romanæ, præcipuè in Provinciis obſequio ſuo addictis. Cujus rei exemplum ſi Orientales in ſuis Oris imitari gravantur, cui bono ob res nihil cum Occidentalibus digladiantur? Quorum imitatione ſi Camelum alibi deglutierunt, cur iſthic tam ſcrupuloſè Culicem percolant?

Canones de fide quibuſcunque mortalium, imo ipſi quoque Deo, per juramentorum ambiguitates non ſervanda, quicunque introducunt, ſunt hoſtes humani generis, atque ipſius Dei illuſores, Qui eas quidem injurias impune abire non ſinet: Sed nec illos impunitos relinquet, qui etiam abſque Canonibus ea de re ex profeſſo ſancitis, eadem perpetrant.

Ademptio Uxorum Plebi Clericorum, Si eſt Lex à rebellibus Chriſti introducta & doctrina Dæmoniorum; eodem jure & ademptio Uxorum Prælatis, & potiori, imo vero majori parti (ſi monachos comprehendamus) Eccleſiaſticorum, non poteſt dici Lex Chriſti, aut doctrina bonorum Angelorum, aut ipſorum Apoſtolorum.

CAPUT XIV.

Reſponſio ad Concluſionem Scripti Auctoris.

Finit & obſignat hoc Scriptum Auctor Sanctæ Confeſſionis Sigillo, quam totius Eccleſiæ ſuæ nomine facit. quam repetere nihil opus eſt: nec ad ejus mentionem adjiciendum quicquam ſupereſſet (nihil enim verius eſt criminationibus, quibus ſuam Eccleſiam onerat) ſi in hac concluſione quosdam errores veritati & ſibimetipſi repugnantes, non admiſcuiſſet.

1. Error dum ait. *Omnes Chriſtiani diſſentientes hac ratione membratim diſcerpſerunt Eccleſiam Dei Catholicam, quod alii optima intentione (ſic enim Caritas ſentire imperat) exceſſerunt metas antiquæ fidei, Deum demereri volentes. Alii viciſſim, cum nondum debitum ſcopum attigiſſent; inter iſtas metas conſiſtere, nec longius progredi volunt. In omnibus autem ſanctitas deſideratur.*

Reſp. Ultima in iſtis verbis aſſertio, non modo veritati, ſed verbis etiam ipſius Auctoris ſupra poſitis repugnat. Quæro enim quo pacto Auctor in iis Eccleſiis vitæ ſanctimoniam deſiderare poteſt, quas fatetur ad arcenda peccata melioribus remediis uti. Merito id quidem, cum manifeſtos peccatores in gremio Eccleſiæ plane non ferant: de occultis vero aut dubiis reprehendi non mereantur. Tam exacta vero perfectio, ut puro Dei tritico nihil eſſet admixtum zizaniorum & peccatorum, ne Apoſtolicis quidem temporibus reperiebatur. Eccleſiam Corinthiam olim in ea ipſa Epiſtola, in qua Paulus ob delicta non pauca arguit, vocat ſanctificatos in Chriſto, vocatos ſanctos. Et ipſe Dominus *Act.* XVIII. agnoſcit in hac urbe populum ſuum multum. Et tamen quot & quanta in ea delicta videas. Non deerant ibi Sectæ, & inflationes mutuæ adverſus alios, Matrimonium cum Noverca, injuriæ & lites apud exteros judices, impudicitiæ, ſcandala, Cænæ Domini profanatio. Denique Dogmata, & opiniones fidem noſtram de reſurrectione ſubvertentes. Sed quia hæc tamen impune non tolerabantur; nemo tunc in Eccleſiis Apoſtolicis Sanctimoniam deſiderare merito poterat. Quemadmodum noſtris quoque Eccleſiis hodie fraudi eſſe nequeunt ea quæ forte contingunt delicta, quando ea impune inter nos tolerari non ſinimus.

2. Alter error in iiſdem verbis eſt. Quod Auctor culpam diſcerptæ membratim Eccleſiæ in utramque partem ſibi mutuo adverſam rejicit, quæ uni duntaxat parti tribuenda eſt. Extenuet ut velit, ac elevet culpam eorum, qui optima intentione & ſtudio Deum demerendi *exceſſerunt metas antiquæ fidei*; tamen eorum culpa non poteſt niſi graviter reprehendi, neque periculo caret; & ut eventus oſtendit, Eccleſiæ non leviter nocuit. Penes hos autem, qui ab aliis ad excedendas metas antiquæ fidei ſe pertrahi paſſi non ſunt, quænam culpa hærere aut fingi poteſt? Audet tamen dicere, quod non eo uſque contenderint, ut debitum ſcopum attingerent. Debitum ergo ſcopum cenſebimus excedere metas antiquæ fidei? Atqui Apoſtolus, ne ſibi quidem credi aut Angelo imperat, ſi forte extra primæ prædicationis metas evagari & novum aliquid introducere tentet. Erumpit veritas ex eorum ipſorum ore, qui eam ſupprimunt, niſi quod ipſi cum admixtis erroribus male convenit.

3. Tertius error Auctoris occultus aut dubius & anceps eſt, cum non ſatis certum ſit, an pro excuſatione aut ſatisfactione pro graviſſimis Eccleſiæ ſuæ, quorum convincitur, criminibus producat ſanctimoniam vitæ in Monaſteriis fulgentem, quæ videlicet Deo pro ſceleribus ac diſſolutione vitæ reliquorum ſatisfaciat. Sed quia id palam & aperta voce exprimere non audet; ne nobis quoque id ipſi objicere, aut ſententiam hanc pluribus refellere placet. Id tantum ſtrictim attingemus. Apud Deum iſtiuſmodi compenſationibus locum nullum eſſe, Sed ſingulos onera ſua portaturos. Si tota Eccleſia ita eſt corrupta, ut ex ea tanquam ex mundo egrediendum ſit, tota Eccleſia pœnas luet, nec ipſi proderit aliena Sanctitas. Vitæ vero integritas & Sanctimonia ne his quidem ipſis, qui ea prædīti ſunt, Cælum promereri poteſt, niſi gratuitum Dei beneficium accederet, tantum abeſt ut alienas culpas delere, aut pro compenſatione alienæ improbitatis æſtimari queat.

CAP. XV.

CAPUT XV.

De Monaſticis Ordinibus & Regulis.

IN laudes & commendationem Monaſticæ vitæ effuſus Auctor, oſtendere nititur perfectiſſimam hanc eſſe cultus Dei rationem, & quæ ſola corruptionem & abuſus Eccleſiæ emendare poſſit. Nos quanquam diſſentiamus, & corruptionem atque abuſus ipſorum Cænobiorum, quæ in ipſis novum Mundum procrearunt, ex quo iterum egrediendi nuſquam exitus pateat, deteſtemur, credimus tamen & optima intentione primitus ea vitæ genera inſtituta: & primos illos Monachiſmi auctores graviſſimum ſecellionis ſuæ à reliqua Eccleſia impietate, Gentili turbæ non cedente, cauſam habuiſſe, ſi paulo aliter ſeparationem hanc ab aliis, inſtituiſſent. Præcipue vero corruptæ Eccleſiæ vitiis aſſentati non fuiſſent. Credimus & optimos quoſque Chriſtianorum ad ea vitæ genera ſe recepiſſe, cum in hanc Eremum & ſolitudinem multi veri & fideles Servi Chriſti improbitate Antichriſtorum expulſi, confugerent. Verumtamen quia perfectiſſimum vitæ modum à Servatore in doctrina ejus, præceptis & vitæ exemplo traditum cenſemus, qui tamen nobis hanc viam non præſcripſit, neque ſuis, vel Apoſtolorum veſtigiis tritam reliquit, idcirco Auctoris ſententiæ accedere non poſſumus, multis & magnis rationibus impulſi, quas adducimus.

I.

Primum. Quod perfectiſſimam ad æternam beatitudinem viam à perfectiſſimo Magiſtro, quam ab aliis, qui cum eo ne comparandi quidem ſunt, diſcere malimus.

II.

Quia in iſtis vitæ Regulis atque inſtitutis ejuſmodi mores pro virtutibus atque officiis obtruduntur, quos & ipſe Chriſtus vitare & Apoſtoli ſpernere imperatunt: & quorum natura Spiritualis Religionis perfectioni adverſatur, qualis eſt Corporalis in pietate exercitatio, quæ nihil aliud eſt niſi ſpecies & forma, aut potius Simia veræ Pietatis. Ne guſtato, ne attingito, veſtimentis & amictu extraordinario & multis aliis externis, & oculos ferientibus ſignis, neſcio quid eximium præ cæteris præ te ferto, aſcendito columnam in qua ceu candelabro ſanctitas tua hominibus luceat: Hæc neque cum Præceptis Domini, neque cum Analogia Religionis conciliari poſſunt, & ipſa per ſe neminem in Cœlum evehent; miſeros autem homunciones in eo decipiunt, quod quiſquis hanc formam & quaſi ornatum pietatis induit, putat ſe ipſa pietate quæ longe difficilior eſt minus indigere. *Sine qua tamen Deum nemo videbit.* Huc & illud addi poteſt quod in quibuſdam Monachorum Sectis, pro eminentiſſima ſupra omnes virtute habeatur ac prædicatur Cæca adverſus proprium judicium & conſcientiam obedientia, quæ nihil aliud eſt, quam nefandum ſcelus, & aperta adverſus Majeſtatem Dei perduellio.

III.

Tertio. Quia Carnales iſtæ Pietatis formæ & oſtentationes cum carnali per Idololatriam Dei cultu cognationem quandam & conjunctionem habent. Ideo Regulæ iſtæ ac vitæ inſtituta præſertim poſtquam corrupta ſunt, non modo non damnabant & extirpabant Idololatriam, ſed ipſi multum incrementi addiderunt.

IV.

Quarto, quia Ordines iſti Monaſtici cum omnibus in Orbe toto Antichriſtis conſpirarunt in confirmanda eorum poteſtate ac dominatione, & Conſcientiarum oppreſſione. Imo vero in Occidentali Eccleſia videmus Pontificem Romanum eorum opera, non modo Seculares (quos vocant) Principes, ſed & Eccleſiaſticos reliquos in Officio continuiſſe. Iidem Monachi in Occidentali Eccleſia, Carnificum officium occupavere Hiſpanicis atque Italicis in Inquiſitionibus, & functionem hanc Sancti officii nomine honeſtarunt, ne toti Orbi ignotum eſſe poſſet, quale ſanctimoniæ genus miſeris illis eximiæ pietatis affectatoribus arrideat.

V.

Quinto. Quia Ordines iſti etiamſi ab omni Corruptione & abuſi immunes eſſent, natura tamen ſua, omnia remedia tollunt quibus Eccleſia Dei in ſuis vitiis emendari poſſet, optimum quemque & ſanctiſſimum mortalium ad ſe ab Eccleſia pellicientes, atque pertrahentes. Ita Eccleſiæ à melioribus desertæ in dies in pejus prolabuntur. Nam iſtæ excurſiones in Mundum atque iterum reverſiones, quarum Auctor mentionem facit, quando & ubi fuerint, quidve boni attulerint, nemini noſtrum conſtat.

VI.

Sexto. Quia Ordines iſti, reliquam Eccleſiam non damnantes, imo ad ſcelera ejus conniventes, palam faciunt multos ſervari poſſe, quamvis ad perfectionem non contendant. Præterea non obſcure indicant, pie ac perfectè vivendi officium non ad Laicos, imo ne ad omnes quidem Clericos, ſed ad Monachos ſolos pertinere. Quibus opinionibus nihil dari poteſt efficacius ad Eccleſiam in omnia flagitia diſſolvendam. Nam dictis factiſquè oſtendere quod Eccleſia ſit Mundus, nec tamen à Spirituali ejus communione recedere, & agnoſcere illam eſſe veram Sponſam Domini, nihil aliud eſt, quam omnibus planum facere, eos poſſe diligere Mundum & concupiſcentias ejus, & tamen Salutem æternam aſſequi.

VII.

Septimo. Experientia compertum eſt, Monachales iſtos Ordines neque Orientis neque Occidentis Eccleſiæ profuiſſe, imo plurimum nocuiſſe. 1. Per erronea Dogmata, introducta Legum Chriſti ejuſmodi differentia quod aliæ ſint Præcepta, quæ omnes obligant, aliæ Conſilia tantum, quæ ſequi aut detrectare unicuique integrum ſit. His autem duntaxat ſequenda eſſe, qui velint evadere perfecti. Ita impoſitum omnibus officium ut enitantur ad perfectionem, ad quoſdam tantum reſtringunt, cæteros vinculo iſtius officii exolvunt, & ſtudium ejus in majori parte mortalium extinguunt. 2. Per vitam flagitioſam Mundi concupiſcentiæ & carnalitatis plenam, quæ identidem per obtenſum pietatis ſpeciem foràs erumpit, & innumera ſcandala procreat.

VIII.

Octavo. Illud quoque Monaſticis Ordinibus dedecoris accedit, quod, veritatis odio & amore mendacii, Libros ad rerum geſtarum notitiam pertinentes poſt Apoſtolica tempora editos; partim ſuppreſſerint, partim falſationibus corruperint. Alios vero, ſub nominibus fictis, ſubjecerint (*profundo Cœnobiorum otio ad eam rem abuſi.*) Ita ut nunc in dignoſcendis veris ab adulterinis & ſuppoſititiis, nobiliſſima in orbe ingenia BARONIORUM PETAVIORUM & aliorum multorum (quos ex adverſa parte ſubjicemus) ægrè deſudent. Ita hæc perniciosa locuſtarum agmina, omnem pene veritatis viriditatem ex herbis, uſui & neceſſitati poſteritatis à majoribus relictis, exederunt, & conſumſerunt, atque in ejus locum nugas & aniles fabulas ſuppoſuerunt, quæ non niſi demulcendis & titillandis mulierum, & virorum muliebrium, qui ad indolem ſequioris Sexus deſciverunt, auribus serviunt.

IX.

Nono. Modus ac Regula perfectæ Sanctimoniæ nobis ab ipſo Servatore tradita, ut in omnibus reliquis rebus, ita in eo eſt ſupra cæteras perfectior quod omni vitæ generi, Statui, Conditioni & Sexui ad ſe aditum præbet, Nobilibus juxta & ignobilibus, pauperibus ac divitibus, rudibus, & literatis, Magiſtratibus & Subditis, Cœlibibus & Maritis, ſummis Principum, & mendicorum infimis. REGULÆ autem & Monachorum Ordines quos homines commenti ſunt, multa vivendi genera, multa officia generi humano neceſſaria vel utilia è ſuis Cœnobiis proſcribunt: aut excludunt Cœnobia ingredi volentibus maritis Uxores, Uxoribus mariti deſerendi ſunt, Præpoſitis Magiſtratus, Regibus Sceptra deponenda ſunt. Si quiſquam alius error Salutari Doctrinæ noxius eſt, inprimis is damnandus eſt, qui aut penitus ab Eccleſia, aut certe à perfectione obedientiæ Chriſti arcet & excludit functiones & officia humano generi neceſſaria; Præcipuè Magiſtratuum aut Regum eminentiam. Hæc prava & incauta hominum interdum optimorum opinio, tàm veritati quam virtuti imprudens noxia & funeſta eſt: eximiis mortalium ad utramque, & viciſſim utriquè ad homines eximios & ædificationi unicè idoneos, aditum præcludens, qui ductu & exemplo ſuo plurimos mortalium, imo totam orbem emendare poſſent. Quamvis autem turpius errent qui Magiſtratus ex Eccleſia eliminent, Tamen & hi noxie delinquunt, qui eoſdem à perfectione Sanctimoniæ Chriſtianæ arcent; Id Regularum ſuarum inſtitutis docentes, neminem ad perfectionem aſpirare poſſe, qui non eorum Septa ingreſſus fuerit. Quod menti Dei Optimi Maximi adverſatur, qui vult ut eum homines cujuſcunque Status & conditionis ſint; (dummodo Status hic honeſtus & omnis flagitii expers ſit, quid ſi non utilis modo, ſed mundo neceſſarius ſit?) quam perfectiſſimo quiſque modo poſſit, colant. Quapropter omnia Dogmata, quæ Mundo neceſſarias functiones & ſtatus, aut à Communione Chriſtiana, aut à perfectæ Virtutis officio amovent, etiamſi ab hominibus non malis, & non peſſima intentione tradantur; non modò pro ſuſpectis, ſed pro maxime erroneis ac Doctrinæ Apoſtolicæ adverſis & repugnantibus habenda ſunt: atque incrementis in Orbe Regni Dei, & veræ Pietatis & Sanctimoniæ, ac proinde & Gloriæ Dei mirifice obſtant. Quæ inter Dogmata, hæc quoquè de Monachis opinio Auctoris cenſenda eſt. Quæ, quoniam veram & perfectam ſanctimoniam in Cœnobiorum Carceres compingit; quid facit aliud niſi quod eandem procul à Regum Palatiis, à Principum Aulis, ab Arcibus Nobilium, à Domiciliis Civium, à tuguriis Agreſtium, imo vero ab ipſis Templis, & Eccleſiaſticorum Domibus & Cubiculis ejicit & expellit.

Fruſtra Auctor memoriæ omnium tanquam æri incidendum inculcat, quod ait Dominus *Difficile eſſe opulentos Regnum Cœlorum ingredi.* Neque enim quod addit Dominus, ſive legendo ſive citando adjunxit, *quamvis ea res hominibus ſit impoſſibilis, Deo tamen poſſibilem eſſe & facilem,* Cujus ob ſita Cœlitus gratia, & verbum ancipiti gladio penetrantius tantam vim & efficaciam habet, ut etiam opulentiſſimum & eminentiſſimum mortalium, modo in eo probitatem mentis reperiat, hoc eſt, animum virtutis & veritatis amantem, miraculoſo modo transformare poſſit. Nec ſemper ab eo exigit, ut quas Dei munere habet poſſeſſiones deſerat: Sed ut illas deſerere paratus ſit, quoties Deus voluerit, atque id Gloriæ ejus interſit. Neque hoc eſt ſpernere divitias & poſſeſſiones, abjicere eas, vel Cœnobiarchis donare: Sed animum ad eas non adjicere, & paratum eſſe iis, in gratiam Dei, carere. Interim autem dum poſſidentur, eas ita in terris fideliter diſpenſare, ut tibi poſſis in Coëlis certioris poſſeſſionis congerere ac recondere theſaurum.

Vera Peccata quod attinet. Superbia, Vindicta, Avaritia; non magis pannoſum Cucullum, quam ſericum, aut Purpuram metuit. Comeſſationes & Convivia ſplendidius fortaſſe alibi aut pompoſius celebrantur. Sed nec à Monaſteriis (*præcipuè ditioribus*) exulant. Libidinum verò arcana, Secretum & latebras Monaſteriorum depercunt.

Quod vero Auctor ait, *In Mundo* (hoc eſt extra Chriſtum) *eſſe, & Mundi flagitiis non inquinari*, Nihil aliud eſſe niſi morionem inter homines agere, non politicum, atque id genus homines, nec Mundo nec Conſcientiæ ſuæ ſatis facere; refellitur à propria ſua experientia. Redeat in memoriam ævi ſui viridioris, ac ſecum bona fide exigat, an eo nomine vel minimum apud homines exiſtimationis aut gratiæ detrimentum fecerit, quod tam in Ebrietate, quam in impuritate, imo & ſermonibus etiam aut verbis prætextatis exemplis aliorum corruptus non fuerit. Recordetur, an non tunc quoque apud Deum & homines gratia floruerit? Converſatio & Societas cum deterioribus, homines in Mundo potiſſimum corrumpit. Sed ea in Cœnobiis ferenda eſt, qualiſcunque reperitur. In Mundo libera eſt ſodalium electio. Quis vero me liberum cogere poſſit, ut alicujus delicti ſocium me præbeam? ſi illud bona fide deteſtor & abominor, male noſtram culpam in alios conferimus. Cuicunque in Mundo propria probitas & conſcientia peccatum odioſum & abominabile non reddet; ſine dubio ſuum amorem ejus in Cœnobium afferet, neque ipſe maculas ſuas eluet: & ipſum Cœnobium, cœno ſuo & lutulenta fama conſpurcabit. Clauſtra hæc & Monaſteria formâ pietatis eminus

comp

compta, & ornatam nec ſolida pietatem & ſanctimoniam nobis hucuſque præſtiterunt, & in omnibus reliquis in Eccleſia Dei qui Monachi eſſe non potuerunt, aut noluerunt, omne ſtudium & conatum nitendi ad perfectionem extinxerunt. Sed hæc eſt mechna Satanæ, quam is ad objiciendum profectui in pietate impedimentum ſolerter & ingenioſe commentus eſt. Quæ animadvertenda omnibus & ex Eccleſia Dei eliminanda eſt. Nemo ſimul & Rex & Monachus eſſe poteſt; poteſt tamen ſimul eſſe & Rex, & fidelis Chriſti ſervus. nemo ſimul & opulentus & Monachus eſſe poteſt: At idem poteſt eſſe opum ſimul & bonorum operum dives. Nemo ſimul & Maritus & Monachus eſſe poteſt: At idem eſſe & Maritus, & corde purus & animi carniſque mundıtie multis Monachis præcellentior, poteſt.

Ideo Deus iſtos exigentes ſupra inſtitutum à Filio ſuo Sanctæ vitæ omnium regulariſſimum Ordinem, Ordines, hac ignominia pudefecit, ut loco perfectæ, quam pollicentur Sanctimoniæ, magnâ ex parte officinæ iniquitatis & omnium flagitiorum diverſoria, in cæcis illis Clauſtralium ſolitudinum latebris, exhibeant.

F I N I S.

APPENDIX.

CAPUT I.

MOnachorum & Anachoretarum inſtituta, non eſſe viam ad ſanctimoniæ perfectionem perveniendi optimam aut compendioſiſſimam, Imo vero Eccleſiæ noxiam & periculoſam; ob rationes ſubſequentes.

I.

Quia perfectiſſima ad ſalutem perveniendi via non ab alio melius monſtrari potuit quam ab eo, qui eam perfectiſſimo modo ingreſſus ad præmia ipſi propoſita compendio pervenit. Ergo non modo ab Auctoris & Ductoris dignitate ac nobilitate; ſed etiam à fructus & utilitatis ſuæ certitudine longè commendatior nobis eſſe debet illa via, cujus Divinus auctor divina præmia in conſpectu omnium conſecutus eſt: quàm incerta mortalium indicia, de quibus certo non conſtat, an ipſi eo itinere quod ingreſſi ſunt; quodque aliis ingrediendum proponant, meram propoſiti ſui attigerint. Atqui nec in præceptis, nec in exemplo Domini eas vivendi rationes deprehendimus, quæ nobis à Monachis obtruduntur.

2.

Videmus in Monaſticis Canonibus ea nobis pro maximis virtutibus atque adeo Signis perfectionis proponi, quæ & ab ipſo Domino reprehenſa & ex parte vetita; & ab Apoſtolis contemni juſſa ſunt: atque adeo maximæ imperfectionis indicia eſſe neceſſe eſt. Corporalem exercitationem Paulus in genere non magni æſtimandam oſtendit, & veræ pietati opponit. Cælibatus neceſſitatem ac ciborum delectum in ſpecie doctrinas dæmoniorum apellat. Pietatis oſtentationem per externa & oculis obvia, ejus veſtigia Chriſtus ipſe expreſſe vetuit: atque adeò illis abſtinentiæ generibus, quibus Joh. Baptiſta populo admirabilis videri potuit; ſuum vivendi genus ex adverſo opponit. Ac profecto externa illa, quæque omnium oculos ferit pietatis ſpecies; nihil aliud quam veræ pietatis Simia & mimus eſt. Quæ nec ullum mortalium veræ felicitatis compotem efficere poteſt: & illud in ſe mali habet, quod qui ſibi hoc genere Ornamenti ſatis compti & omnibus commendati videntur; veræ pietatis vim & curam, quæ longe difficilior eſt, facile omittunt. Longe pluris enim mortalibus conſtat, Eſſe quàm Videri: & qui laboris præmium, hoc eſt, Opinionem & exiſtimationem pietatis jam adepti ſibi videntur, non facile ipſum laborem, quaſi jam ſuperfluum, ſuſcipiunt. Adde quod in quibuſdam Regularium Ordinibus, Cæca Superioribus præſtanda obedientia exigitur: & pro eminentiſſima virtute venditatur: quæ tamen nihil aliud eſt quam infandum ſcelus, & pura puta erga divinam majeſtatem perduellio.

3.

Externæ pietatis oſtentationi, quæ mortalium oculos percellere contendit; ſtrictus Cognationis nexus cum externo & Idololatrico Dei cultu intercedit: qui non tam in ſpiritu & veritate, quàm in corporali & oculis omnium ſubjectâ imaginum & idolorum adoratione conſiſtit. Eo factum eſt, quòd abuſus Idololatriæ in Eccleſia à Monachis non modo oppugnati non ſint; ſed maxime omnium propugnati, & aucti ſint, atque promoti.

4.

Omnium monachorum ſectæ cum iis, qui ubique gentium in eccleſiis non mitem & manſuetam Chriſti; Sed violentam prætenſi Antichriſti poteſtatem uſurpabant, conſpirarunt in promovenda uſurpati juris eorum iniquitate. Nec aliud genus hominum habet in Occidente Romanus Pontifex, cujus ope firmius dominationis ſuæ vim in coërcendis omnibus populis atque adeo ipſo Epiſcoporum ordine ſtabiliat. Ipſi verò adeò tyrannidis hujus atque prætenſi juris ſtudioſi videri volunt, ut ad cruentas quoque poteſtatis hujus executiones, vel cum regularitatis ſuæ jactura ſe demittere ſeſe non dubitent. quod in Sacræ Sanctæ Inquiſitionis officiis per Hiſpanias ac totam Italiam cernere licet. Atque horum Carnificum officium ſanctum vulgo dicitur, ne quenquam latere poſſit quodnam ſanctimoniæ genus cucullati iſti patres conſectentur.

5.

Etiamſi nullæ vitiorum maculæ Ordines iſtos deformes redderent; tamen quia à Convictu & converſatione reliquæ Eccleſiæ ſe ſegregant, & optimum quemque ad partes alliciunt, per ſe & natura ſua magis diſtruunt quàm ornant Eccleſiam.

Neque enim ornamento magis quam dedecori Eccleſiæ cenſeri poteſt, quod vitæ ac morum rationem quæ in ea reperitur, cenſura ſua tanquam mundanam non vero Chriſtianam condemnent. Neque id uſui potius, quam damno & quidem maximo Eccleſiæ eſſe poteſt; quod non modo intra ipſam maneant moreſque ejus & exemplo ipſi corrigere & emendare nolint; ſed eos quoque qui forte emendare poſſent ſubtrahant: dum omnes quicunque ſanctioris vitæ deſiderio flagrant; à reliquæ Eccleſiæ ſocietate avulſos; ad ſuas Societates invitant & mitis artibus pelliciunt.

6.

Nulla peſtilentior labes pietatem & ſanctimoniam Eccleſiæ devaſtavit, quam Monachiſmi profeſſio. Segreges enim ab Eccleſia Cætus eo nomine condere; quod, Mundo & ejus concupiſcentiis in Eccleſia regnantibus renuncient: nec tamen mundum iſtum à Spirituali ſecum communione arcere, Sed potius eum eſſe veram Chriſti Eccleſiam & ſponſam fateri; quid aliud eſt, quam longe majori parti hominum permittere ut mundum & ejus concupiſcentias diligant: permittere ne tanto perfectioris ſanctimoniæ ſtudio flagrent; quanto ſe flagrare Monachi profitentur. idque illis impune fore potius. Perfectionis enim ſtudium eſſe arbitrarium, nec exigi niſi ab iis qui Monachiſmi vota nuncuparunt.

7. Prætere

7.

Præterea non uno nomine Monachiſmus pietati ac moribus Eccleſiæ fuit funeſtus. 1. per falſas & noxias doctrinas. 2. per deteſtabilia exempla ſcelerum & flagitiorum, per externam pietatis formam, ex abdito Monachiſmi receſſu in lucem perrumpentium.

Falſa inter & noxia dogmata, quibus Eccleſiam infecerunt, eſt, quod inter leges præceptaque Chriſti ejuſmodi diſcrimen invexerunt, ut alia quidem eorum omnino ſervanda, aliis nonniſi arbitrarium obſequium deberi, ſtatuerint. Perfectioris enim vitæ orbitam à Chriſto ſignatam, non eſſe veram legem, aut præceptum, ſed conſilium duntaxat, quo non alii obligentur niſi qui voluntario perfectioris ſanctimoniæ ſtudio incenſi ſint. Quò fit, ut injunctum omnibus perfectiſſimi obſequii ſtudium ac deſiderium ad paucos reſtrictum: reliquis autem omnibus, qui velint, capeſſendi hujus officii venia & gratia facta; & zelus atque ardor eminioris pietatis extinctus ſit.

Exempla criminum & flagitiorum nota nimis & cunctis obvia ſunt.

8.

Illud ſane ſanctitatem inſtitutorum iſtorum, quam promittunt, non parvo dedecore aſpergit, quod, mero veritatis odio & amore mendacii impulſi, non paucos libros, ad notitiam Seculi proximè poſt Apoſtolos inſecuti pertinentes, partim aboleverint & ſuppreſſerint: partim interpolarint atque immutarint, profunda otii ſui quiete abuſi: partim adulterinos fœtus inſciis atque invitis ideoque falſis parentibus, ſuppoſuerent: ita ut nunc ad veri falſique diſcrimen indagandum, non parum negotii nobilioribus ingeniis tam inter Pontificios quam Proteſtantes, objectum ſit. Ita hæc pernicioſa locuſtarum agmina florem ac viriditatem herbarum, in uſum poſteritatis à majoribus relictarum, depaſta ſunt: & in earum locum anilium fabularum, quæ muliercularum & virorum muliebrium duntaxat aures poſſint delectare, examina effuderunt.

9.

Norma ſanctitatis ac vitæ perfectioris, quam Servator noſter tradidit, cum aliis multis in rebus; tum in eo quoque inventas à Monachis vivendi Regulas ſuperat; quod omnis generis hominibus, divitibus juxta & pauperibus, privatis & Magiſtratibus, Regibus & ſubjectis populis conveniat. Inſtituta vero monaſtica plurima & præcipua vitæ genera à limine ſuo arceant ac ſubmoveant. Ingreſſuris enim claustra monachorum; maritis ab uxoribus, uxoribus à maritis diſcedendum, eſt: præpoſitis præfecturæ, Regibus ſceptra & coronæ abjiciendæ atque omnibus reliquis id genus plurimæ mutationes ſubeundæ ſunt. Nullus autem error Eccleſiæ nocentior eſt, quam ſi aut ab Eccleſia; aut à perfectiori pietatis ſtudio, functiones vitæ generi humano neceſſariæ, præcipue vero Magiſtratus, repellantur & excludantur. Prava iſta & parum circumſpecta opinio veritatis & ſanctimoniæ peſtis eſt, utrinſque aditu eos prohibens, qui exemplo & auctoritate ſua reliquos mortalium ad utramque impellere poſſent. Quamvis autem turpius errent, qui à Chriſtiana communione Magiſtratus audent repellere tamen æque perniculoſus eorum error eſt, quoties iidem à perfectioris pietatis officio removentur. Quod menti ac propoſito ſummi Dei, qui cunctos mortales, & eos quoque, quos vices ſuas in terris obire voluit, ſalvos eſſe cupit, plane repugnat. Ejuſmodi dogmatum auctores, quantamcunque præ ſe pietatem ferant; pravum ac perniciosum, ſed præcipue pietati noxium errorem fovent. Dum enim perfectum ſanctimoniæ ſtudium atque officium in clauſtrorum carcerem conjiciunt & compingunt; eadem opera illud è palatiis Regum, ex ædibus virorum principum, ex publicis & privatis univerſorum & ſingulorum mortalium domiciliis non abſque præcipiti contumelia ejiciunt & exturbant. Fruſtra vero Autor memoriæ omnium inſculpere nititur Chriſti effatum, quo teſtatur quàm difficile ſit Diviti Regnum cælorum ingredi. Neque vero ſequentia verba adjicit; quibus expreſſe oſtenditur, quamvis id hominibus difficile & vix credibile videatur; Deo tamen difficile non eſſe. Cujus diviniſſima promiſſio & ſermo, omnis gladii acie penetrantior, eſt tantarum virium, ut etiam nobiliſſimorum ac ditiſſimorum animos nullo negotio in melius transformare poſſint. Neque vero Deus ſemper divitias abjici poſtulat: ſed earum nexu conſtrictos eſſe animos noſtros non vult, quominus eas, quoties ille velit, abjicere parati ſimus. Proinde opibus ac divitiis renunciare; non aliud eſt, quàm animum ab earum vinculis avellere, ut eas deſerere parati ſimus: quamdiu vero in poſſeſſione noſtra ſunt; ea fide ac liberalitate eas in terris diſpenſemus, cui merces in cælis magna propoſita eſt.

Vera peccata quod attinet, Superbia, Vindicta & avaritia, non magis cuculli ſordes, quam pretioſum corporis cultum fugiunt aut averſentur. Deliciæ, gulæ, atque convivia plus fortaſſis pompæ alibi extra clauſtra habere poſſunt: Sed nec à clauſtris exulant, nec minus habere voluptatis ſolent. Libidinum vero arcana & flagitia; etiam ſeceſſu Monaſtico gaudent.

Et profecto Deus cunctas morum & ſanctimoniæ Regulas, altius & ſupra perfectiſſimas filii ſui leges ſcandere auſas, eo dedecore caſtigavit: ut loco illius, quam pollicebantur perfectionis, flagitiorum officinam & dignorum tenebris ſuis operum cubilia in opacis ſeceſſuum ſuorum antris extraxerint.

CAP. II.

Non ſolum Pontificem Romanum eſſe Antichriſtum.

SPiritualis Babylon, ex qua egredi fideles juſſi ſunt; non poteſt niſi eas deſignare Eccleſias, quæ ſub Evangelio populum Chriſti ejuſque conſcientias ſpirituali in ſervitute detinent: quemadmodum olim illa potentiſſima Chaldæorum urbs electum Dei populum in ſervitute corporali detinuit. Atque ut Deus ſub Evangelio, Regnum aut populum ſuum, uni genti aut regioni affixum eſſe noluit & alligatum, ſed ad omnes orbis oras genteſque propagavit: Ita Simius Dei Satan; qui ſemper in Eccleſia Dei peculiares ſibi cœtus atque Eccleſias condere nititur; non potuit Regnum ſuum intra unius loci aut regionis anguſtias cohibere aut reſtringere, Sed ubicunque mitis & manſuetus Chriſti ſpiritus regnare & propagari cœpit: ibi ſimul Satanas crimine æmuli & adverſarii Chriſti eumque ſuperbum & oppreſſorem Eccleſiæ ſpiritum intrudere ac propagare non omiſit.

Cujus Spiritus violentiam, tametſi Satanas paulo poſt Apoſtolica tempora per vim ac potentiam imperii Romani, quæ tunc maximam habitabilis terræ (ſic enim *Luc.* 11. vocatur) partem occupaverat, exercuit; non tamen ſolius Urbis Romanæ, quam nunc Pontifex incolit, opera in eo negotio uſus eſt: ſed toto imperio Romano, præcipuè vero Impera-

eorum potentia, qui Roma Byzantium ſedem ſuam tranſtulerant. Proinde Spiritus Antichriſti æque in urbe Byzantina, Antiochena, Alexandrina, aliſque regnare potuit atque in Romana. Cum omnes iſtæ urbes unius & ejuſdem Imperatoriæ poteſtatis, quâ Satanas ad ſervitium Eccleſiæ abuſus eſt, brachio & complexu continerentur. Quanquam autem varias ob cauſas & circumſtantias Politicas potius quàm Eccleſiaſticas, Orientales Epiſcopi nec potuerunt, neque auſi ſunt, tantum ſibi poteſtatis & arrogantiæ uſurpare; quantum unus Occidentalis. Tamen & illi Coactiva & violenta, ſeu ſeculari quam vocant poteſtate opprimebant eos, quicunque delicta aut errores ipſorum tangere auſi ſunt: quod ad dominationem Antichriſti & ſervitutem Babyloniçam ſufficit. Una enim atque anima tyrannidis Antichriſti in Eccleſia eſt oppreſſio conſcientiarum: Hæc ubi viget; dominationem Antichriſti graſſari, evidentiſſimum indicium eſt. Hoſce homines, plus quam æmulos & uſurpatores, ac potius violatores & tranſgreſſores poteſtatis ſuæ in eccleſia paſſim per orbem; quotquot audent, (vires æquales eſſe ubique neceſſe non eſt) nominis ejus prætextu, ad opprimendas violentis mediis liberrimas conſcientias, abuti qui propriis viribus & ſunt potentia prævalent: alii vires eas non habent. à Magiſtratu ſeculari mutuantur. Omnes perinde nequam, quia æquè iniqui & violenti: Quid enim infert tuis an alienis viribus ſævias ad injuriam?

Quodque magis mirandum, plurimos videre accuſatores Antichriſti, tyrannidi & criminibus ejus convitium facere, ſuaſque ab eo ſegregare Eccleſias: qui tamen imprudentes plurimum de Spiritu ejus hauſerunt; & ſecum in ſuas Eccleſias detulerunt: adeo ut non nunquam ambigas pingues an macilenti Antichriſti inſolentius ſe gerant. Nec enim à nominis invidia vindicari poſſint, qui reipſa & factis Antichriſtum exprimunt. Et quemadmodum qui Spiritu Chriſti aguntur, Chriſti miniſtri ſunt: ita qui furiis & violentia Antichriſti agitantur vel æſtuant, aut miniſtri Antichriſti ſunt, aut æmuli & imitatores, utrique odioſi agnominis infamia digni.

CAPUT III.

An omnes Eccleſiæ ab Antichriſto Segregatæ tàm ob paucitatem ſuorum quàm ob doctrinæ & diſciplinæ defectum meritò culpentur.

QUod ad paucitatem attinet, hæc pauló magis, quam par ſit, exaggeratur. Tantus enim eſt hoſtium potentiſſimorum omnium numerus; ut eos miniſtrorum ſuorum multitudine & validiſſimis Occidentis viribus frangere nequeat. Sed & ſi pauciores hodie ſunt; quid refert, cum cras Deo adjuvante, plures eſſe poſſint?

Quantum ad doctrinam ac rerum divinarum ſcientiam; non mirandum eſt aliquos, imo plures quoque reperiri, qui fidei ac religionis ſuæ rationem reddere nequeant. Hæc enim ſingulorum non autem Eccleſiæ culpa eſt. Quæ cum Sacræ Scripturæ auctoritatem; potentiſſimæ Eccleſiæ auctoritati primitus oppoſuerit, & nunc quoque hunc unicum clypeum millibus hoſtium opponat: eo ipſo exigit à ſuis, ut in iis libris, è quibus rerum divinarum notitia petitur, ſint quam exercitatiſſimi. Contra quia Romana Eccleſia libros iſtos è manibus longè maximæ partis hominum excutit; pauciores eam rerum divinarum peritos habere neceſſe eſt.

Præterea qui fidei articulos paucos & brevi ſymbolo comprehenſos eoſque planos & perceptu faciles ac deducendos habent: eorum unuſquiſque fidei ac religionis ſuæ rationem reddere poterit, longe facilius quam aliqui qui articulos fidei ſuæ neque memoria complecti ob multitudinem, neque intellectu comprehendere propter difficultatem quorundam ullo modo poſſunt. Talia vero dogmata ſuis Græca & Latina Eccleſia propinat: quæ captum mortalium excedere ultro ipſa confitetur; quæ certe ingenua ignorantiæ confeſſio eſt. Quo magis mirandum occurrit; quid ita tanta obſtinatione ac ſævitia receptionem eorum dogmatum urgeant iſtæ Eccleſiæ, quorum ignorantiam vel invitæ diffiteri nequeunt. Qua fronte vero audeat aliis objectare inſcitiam; qui nihil eorum ſciendum aut credendum obtrudunt, quæ natura ſua ſciri aut credi nequeunt.

Quod ad omnium diſciplinam attinet, opponitur à quibuſdam *Quemadmodum in ſegregatis Eccleſiis complures impii ac vitæ diſſolutæ deprehendantur.* (quamvis huic malo alii præ aliis meliora remedia adhibeant) *ita in Græca & Latina quoque viros bonos ac Dei timentes non deeſſe.* Reſpondemus. 1. Ægre in illis Eccleſiis reperiri poſſe homines, qui criminibus, quæ illis Eccleſiis publice objiciuntur, privatim non teneantur, qualis eſt Idololatria. Quamvis igitur quoad cætera pii ſint, tamen ab eorum pietate, qui ab eo crimine longiſſime abſunt, magnopere ſuperari eos neceſſe eſt. Idem de reliquis judicium eſto. Manca autem & mutila Virtus eſt vitiorum mixtura fædata: & quo plus aut virulentioris fæcis admixtum eſt, eó minus pura & ſyncera. Nihil veró in cælis gravcolentius Idololatriâ.

Quod vero nulla ſit Segregum ſectarum familia, in qua vitioſos homines non reperias; nulli earum fraudi eſſe poteſt: quæ vitiorum habitus in gremio ſuo non tolerat: Delicta mortalium ubique evenire poſſe per conditionem naturæ neceſſe eſt. Sed neque noxæ neque dedecori eſſe queunt ubicunque impune non tranſeunt neque regnant. Apoſtolica quoque Eccleſia, imo vero ipſum Apoſtolorum collegium malis exemplis non caruit: ſed neque eorum remediis aut ſuppliciis. Non poteſt ab humana imbecillitate plus exigi, quàm ut bonorum ſocietas ad robuſta ſcelera & flagitia non conniveat: quamvis interdum lapſus infirmorum leviori animadverſione caſtiget. Meritó igitur quarundam Eccleſiarum puritati, & innocentiæ adverſariorum confeſſio illuſtre teſtimonium præbet, quod huic malo præ aliis præſentius remedium adhibeant. Ut enim a vitiis longius recedere poſſint: a vitioſis hominibus ſe ſegregant. Si qui tamen eorum ſanabiles videantur, poſt emendatæ vitæ ſpecimen juſto temporis ſpatio editum, poſtliminió admiſſos ad ſocietatem recipiunt: & ſi fortè melioris vitæ conſtantia minimè duraverit, hos ab eadem iterum ſocietate excludunt. Quorum neque antea neque poſt commiſſa peccata cum ſocietati fraudi eſſe æquum eſt, cum utraque impune tolerata non fuerint. Diverſa errorum in opinionibus ratio eſt, qui plerumque etiam obſtinatè defenſi in noſtris Eccleſiis tolerantur; niſi fortè aut fidem promiſſorum Dei: aut legum Chriſti obſequium penitus ſubruant atque evertant: aut errori mentis; voluntatis & gravioris delicti culpa admixta ſit. Unde patet diſſenſionum & diſſidiorum culpam penes iſtas Eccleſias nullam eſſe. Neque enim ulla injuria diſſentientes provocant: neque eos ob diſſenſum aut odio & averſatione, aut excommunicatione; multo minus ulla pœnâ aut injuria exacerbant. Quod ſi fortè ob admiſſa adverſus leges Chriſti delicta eos ab Eccleſia arceant; Chriſti negotium agunt, non ſuum quo nomine excuſatos eos ac neceſſe eſt contrà. At qui ob ſententias ſuas non receptas odiis certare non verentur, ſuum non Chriſtī

negotium

negotium agunt: quo minus veniæ apud læſos habere poſſint, tanquam arrogantes, & ſuperbi quoque eruditioni atque ingenio ſuo ab omnibus non aſſurgi ſtomachantur, & pro diſputatione, atque argumentis, ſupplicia, & injurias reponunt. Proinde quicunque erga diverſum ſentientes ea humanitate, atque æquitate utimur, ut eos ne odiſſe quidem, multo minus inſectari ſuſtineamus, procul ab eorum ob diſſenſum culpa abſumus; quos Apoſtolus 1. *Tim.* 1. 3. & 4. graviſſima cenſura perſtringit. Qui ob ambitionem nova, & ab antiquis aliena docentes ad inania & fabuloſa deflexi, eodem omnium animos ac ſtudia detorquere contendunt; commenti infinitas generationes, & dogmata arduarum, ac difficilium quæſtionum, imo vero dubiorum, & abſurdorum ſeracia, in quibus nullus unquam conſenſus niſi malo, & minis, & Magiſtratus ſupplicio extortus ſperari poteſt. Quis enim in iis ultro, ac ſyncere cum aliis conſentire queat, in quibus nemo unquam ſecum ipſe certo bona fide conſenſit, fluctibus contradictionum quibus ea dogmata ſcatent tanquam Euripi æſtu, ultro atque perpetuo agitatus, atque impulſus.

Nos vero à prædicatione Apoſtolica adeo non alienas doctrinas defendimus, ut ne à verbis quidem eorum diſcedere audeamus; & unà cum novis dogmatibus voces quoque novas vitandas nobis eſſe putemus.

Adeo in rebus omnem novitatem odimus, ut voces ipſæ recens juventæ nobis ſuſpectæ ſint. Quippe non ita recens eſt mundi pueritia ut ob aliquas res, quas illi obſcurarunt, nova nobis nomina fingenda ſint. Quæcunque ante Chriſtum, & Apoſtolos fuere, quæque nobis eorum ore patefacta ſunt, talibus apertis & ſignificantibus vocibus expreſſa ſunt. voces iſtæ ſunt ſigna rerum: Ergo ſi res antiquæ ſunt, vocibus antiquis, & Apoſtolicis menti noſtræ repræſentari poſſunt. At quæ uſurpatis à Chriſto & Apoſtolis ſignis ſignificari nequeunt, ſubdititia & adulterina eſſe neceſſe eſt. Quia ubi vocum novitas neceſſaria eſt, non poteſt niſi rerum ipſarum novitatem arguere. Præterea res divinæ ob ſanctitatem & excellentiam ſuam dignæ ſunt, quæ divinitus inſpiratis, & Apoſtolicis verbis exprimantur. Viderint qui fictis Triſmegiſtis, & veris Jamblichis, aut Plotinis verborum lucem divinis myſteriis mutuantur. Viderint qui nova fidei ſymbola condidere, quæ veteris Apoſtolici mentem convellunt magis, quam explicant; & quia vetus non explicant, novam introducere convincuntur. Explicatio enim longe planior, ac dilucidior ſit oportet; quam id quod exponitur. Atqui ſymbolum Apoſtolicum veritatem, ac lucem ſimpliciſſimi quique capiunt: quia & oratio ejus ſimplex eſt. At recentiorum ſymbolorum tricas & nodos, in ſemet reflexos atque implexos, nemo Platonicæ ſcholæ tàm amans, nemo tam acutus, & ſollers eſt, qui diſſolvi, aut humano explicari ingenio poſſe arbitretur. Miſerum igitur laborantibus effugium ſupereſt, res quæ in iis traduntur ſupra mentis noſtræ captum ſublatas eſſe prætendere. Sed cur ea, quæ Apoſtoli tradidere mentis humanæ modulum non ſuperant: cur eorum ſymbolum, non modo plebis, ſed ſexus & ætatis quoque rudioris captum non excedit. Unde liquido evincitur, aliud nobis ab Apoſtolis, aliud à tertii poſt illos ſeculi Patribus traditum eſſe. Illud enim facile, clarum, ac luce ſua conſpicuum omnibus, nullas menti noſtræ dubiorum & contradictionum nubes, aut caliginem affundit: hoc diſcentibus arduum, docentibus inexplicabile, auditu abſurdum, verbis novum, nec aliud niſi pomum Eridis; fœda contentionum ſcabie atque porrigine funeſtum Eccleſiæ fuit. Fabulas, quas Apoſtolus novis peregrinorum dogmatum Doctoribus objicit, iis relinquimus, quorum aures muliebri credulitate pruriunt. Nihil magis Satanæ inſidiis obnoxium eſt quam nimia credendi facilitas: omnis ſuperſtitionis Mater, & anilium commentorum obſtetrix. Odiorum raties, quæ diverſas ſecum Eccleſias collidit, mutuis injuriis & oppreſſionibus accepta ferenda eſt. Quamvis enim ſuperbia & arrogantia ingenia, etiam ob nudum ac ſimplicem diſſenſum, odia facile concipiunt & ſolide foveant: quoties tamen juſta ſimultatis cauſa deeſt, aut auferetur, ſupprimitur, ſimultas ipſa aut evaneſcit, aut non ita late ſpargitur. At invecta ab Antichriſti Spiritu opprimendarum conſcientiarum libido, zelum religionis inique & impudenter mentita, tanto acriores odio faces ſubdere ſolet; quanto ſunt aut videntur juſtiora. Ergo quicunque in Eccleſia, id genus dominationis, quod ſibi Deus ipſe non ſumit, bona fide deteſtamur, extra omnem odiorum, ac feralium diſſidiorum culpam ponendi ſumus. Bona fide, inquam, hoc injuſtitiæ genus damnandum eſt. Nec enim deſunt homines pueriliter & inepte delicatuli; quibus aliena erga ſe tyrannis, ac dominatio diſplicere videtur; cum tamen ſua viciſſim in alios adhibeſcit. His vero non ſerio tyrannis ipſa: ſed tantum tyranni diſplicent: quorum facta ubi multum deteſtati ſunt: mox ipſi ſedulo imitantur. Atqui parum ſyncere agunt, qui ea, quæ verbis damnant, factis approbant; quales ſunt eorum non pauci, qui à Romana & Græca Eccleſia diſceſſere; excuſſa veteri dominatione non alio fructu niſi ut novam conderent & introducerent nullo jure. Quid autem iniquius quam aut ea, quæ optimo jure in aliis culpavimus, committere: aut relinquendas ſoli Dei conſcientias, non Eccleſiaſtica animadverſione: ſed politica quoque & ſeculari, quam vocant, violentiâ exagitare. Quid injuſtius quam non Spiritualis metus reverentia; ſed terrenarum poteſtatum minis atque ſuppliciis graſſari in Eccleſia: Præcipue vero in iis dogmatibus, quæ ne ipſi quidem ſatis capimus, aut intelligimus ab iis, qui ipſis ſalva conſcientia aſſentiri nequeunt, aut quod perinde eſt, exitii metu conſenſum exigere eculeo, aut fidiculis extortum. Neſcire liceat, quæ nonniſi periculoſe creduntur. Quid aut gratificatu levius; aut impetratu æquius eſt; quàm ea, quæ capere non poſſis, ignorandi licentia? Hoccine tam exiguum beneficii ſpecimen cætera innoxiis, & ſupplicibus denegari. Verumenimvero, dogmatibus ſuis quæ tanto pretio æſtimant; proſpiciunt, ne à diſſentientibus forte exagitentur. Nam exagitandi benignam eſſe materiam ſentiunt non ignorant. At certe ignorant (quia de induſtria ignorare volunt) quantæ ſint veritatis vires in refellendis & frangendis erroribus, quoties cum iis æquo loco congreditur. Adeone congreſſum hunc reformidant ut ipſum illicitis & à Chriſtiana benignitate alieniſſimis modis, hoc eſt terrenâ violentia, avertendum putent. O miſeram, & trepidam cauſæ, quam propugnant, fiduciam, & quæ abſque evidenti virium prætenſæ veritatis diffidentia, ac deſperatione ne cogitari quidem poteſt. Verum quid ſi caveant, & ſpondeant ii, quorum pacis intereſt, dogmata iſta à ſe ne verbulo quidem læſum iri, modo non ultro laceſſantur. An cauſæ, terrenis viribus ſubnixæ, nondum ſatis cautum videbitur? niſi diſſentientes omnino doceri ſe patiantur, ut ſciant, quæ ignorare mallent.

Id vero aliquanto æquius poſtulatu videretur, ſi Doctores iſti, qui dogmata ſua invitis obtrudunt, ſyncere ac bona fide ea docere, dubia ſolvere, ſcrupulos evellere, implicatas mutuo & compugnantes contradictiones conciliare poſſent. Sed cum ipſi Doctores iſta captum ſuum ſuperare

fateantur

fateantur: diſcipuli autem fidei ſuæ ac religioni ab exorientibus ex iſtius doctrinæ receptione ſcrupulis meritò metuant: aunon ſatis cauſæ habent ut eam neſcire malint: quam cum fidei ſuæ diſcrimine diſcere. Vident enim quod non rationi tantum: ſed & Religioni cum iſtis dogmatibus non ſatis conveniat.

Quo igitur, potius poſitis utrimque opinionum armis ac certaminibus, in viſcera Eccleſiæ tamdiu tamque crudeliter ſævientibus, in id unum omnes incumbimus, ut Deo ac legibus Chriſti obſequium, proximis charitatem, nobiſmetipſis puram præſtemus conſcientiam. Facilis jactura eſt opinionum, quibus in hac vita percipiendis impiores ſumus. An non mutila iſta & imperfecta Cognitio, ſuperveniente cœleſti poſt glorificationem luce, abolebitur? Cauſam vero coràm Judice Univerſi dicturi cum ſupremus Mundi dies advenerit, non ex eruditione aut opinionibus, ſed ex vita & moribus cenſebimur & judicabimur; nec merces illa cœleſtis ingenio & rerum peritiæ; (quâ a Satana multum ſuperamur) ſed virtutibus ſanctimoniæ & erga Deum pietati (quibus ille miſere excidit) propoſita eſt ac reſervata.

CAPUT IV.

An expediat univerſali Eccleſiæ ejuſque ædificationi ſecedere ob Eccleſiis potentioribus: præſertim ſi ſcindi contingat in partes exiguas & infirmas, neque cum Eccleſia à quâ ſeceditur comparandas.

SAne vulgo objectatur atque exprobratur conatus & ſucceſſus eorum infelix, qui ejuſmodi ſeceſſiones faciunt, quod intra exiguum eorum qui in partes ſuas abiere numerum comprehenſi, copiam inſignioris ædificationis aut incrementi ſectæ ſuæ nullam habere poſſint. Etenim inter paucos iſtos, qui ſunt intrà exigui cœtus pomeria, quodnam inſigne veritatis incrementum ſperandum eſt? habita præſertim ratione eorum qui à paucioribus ad plures frequentius transfugiunt. Quippe à pluribus ad pauciores transfugia rariora. Ut autem ad unius ex infirmioribus Eccleſiis doctrinam & opiniones totus Orbis Chriſtianus tranſeat, ſpem eſſe falſam & frivolam.

Reſp. Quod poſtremo loco dictum, primum omnium ſumemus examinandum, antequam ad propoſitam litem decidendam propius accedamus.

Cum igitur errores atque corruptelæ celebriorum in orbe Eccleſiarum nimium ſint manifeſtæ, cauſam nullam videmus ob quam de Veritatis ſucceſſu deſperare liceat. Quamvis enim errores qui regnant ſatis jam annoſos & longævos videamus, æterni tamen eſſe nequeunt; non modo ob naturam ſuam veritatis viribus imparem: ſed ob infirmum quo nituntur terrenæ potentiæ præſidium; ut jam ipſius Dei bonitatem cujus patrocinio veritas freta eſt: atque divinitus prædicti eventus certitudinem taceamus. Porro ipſa veritas tametſi una ſit: notitia tamen ejus non uni Eccleſiæ adſtricta eſt, ſed ad plures adeoque ad omnes propemodum propagata. Nititur enim fundamento atque principio ab omnibus recepto & omnium communi. Prædicatione nimirum illâ Apoſtolorum in Sacris literis conſignata, cujus Compendium eſt eorum ſymbolum. Hæc dogmata cuicunque Cœtui Chriſtiano ſufficiunt: ita ut ultrà nihil novi aut alieni docere & in Eccleſiam introducere velit: ejus doctrina primum eſt ipſa pura & ſyncera veritas, cui pridem cœlitus de omnibus erroribus triumphus decretus eſt. Deinde eadem memorati Cœtus doctrina, vere ac reipſa communis eſt omnibus Eccleſiis, apud quos Sacræ Scripturæ & Apoſtolorum ſancta eſt auctoritas: quamvis ob admixtos paſſim errorum nævos interdum in quibuſdam noſcitari & adverti vix queat. Proinde hæc de quâ loquimur Eccleſia, etiamſi ſit infirmiſſima, optimo jure Catholica dici poteſt, quia præter Catholicam & omnibus communem doctrinam, nihil hominibus diſcendum proponit. Anxio & operoſo conatu nihil igitur opus eſt, ut illo ad articulos & doctrinæ ſuæ dogmata recipienda Orbem totum pertrahat, qui jam ejus doctrinam & articulos recepit ac profitetur, niſi quod hanc veritatis profeſſionem obſcuret errorum admixtio. Errones autem iſti cæteris omnibus præſidiis deſtituti ſola conſcientiarum oppreſſione nitantur: quæ tyrannis atque oppreſſio cum per ſe ac natura ſua iniqua & violenta, & ingenuis ac generoſis ingeniis indigna & ingrata ſit jam dudum corruiſſet; niſi terrenæ atque humanæ potentiæ tibicine fulciretur. Atqui hoc fulcrum & ſtatumen, communi mortalitatis ſorte fragile, ipſaque vetuſtate (qua hucuſque apud imperitos commendabatur) & ſenio putre, exoriente veritatis crepuſculo rimas agere ac præcipitem ruinam minari; in quibuſdam vero regionibus collabi quoque incipit. Nec ulla firma cauſa eſt quæ impediat quominus id in media Italia aut Madriti vel Pariſiis evenire poſſit, quod in media Germania, aut Londini, Hafniæ, Stocholmiæ, accidiſſe videmus. Niſi quod apud gentes ſiccas magis & ſobrias, Cautiorem ideoque feliciorem Reformationis exitum merito auguramur, qui ita libertati Eccleſiæ conſulat; ut una publicæ Paci probe proſpectum ſit. Quod fiet ſi Religioni quidem Spiritualibus armis relictis, ad uſum carnalium omnis aditus prorſus præcludatur. Reſpub. viciſſim in meſſem Eccleſiæ falcem Magiſtratus immittere piaculum & religionis injuriam putet: nulla dogmata, nulla conſcientiarum onera, aut gravamina, nec aliud quid; Solam autem Pacem & terrenam civium libertatem ſimulque juſtitiam & æquabile jus poteſtatis ſuæ jure ac viribus defendat ac promoveat. Pax & libertas civium abſque Conſcientiarum libertate non conſtat. Juſtitiæ quoque in oppreſſione ac ſervitute locus non eſt, quia ipſa ſervitus atque oppreſſio injuria eſt. Cujus filia oppreſſorum impatientia ſemper jam violentæ Paci non poteſt non ſtruere inſidias. Nec ab ejuſmodi libertate Paci aut Reipublicæ ullum impendit periculum, in qua nonniſi ſpiritualia arma privatis conceduntur. Multo minus veræ Religioni ab eadem timendum eſt, quæ veritate armata in ſola libertate certam ac ſtabilem dignitatem ſuam retinet. Nam falſæ aut erroneæ religionis facilis & optanda jactura eſt. Vera autem religio, ſi relictis veritatis armis terrena poteſtate in homines graſſetur; præter dedecus & probrum quod ſuſcipit non dico fragili ſed confractæ jam arundini innititur, quæ nec tanti ponderis onus ſuſtinebit, & incumbentis inermе latus perfodiet. Errorum & ſuperſtitionum hæc arma ſunt, juſto Dei ſupplicio tot per annos felicia, cæterum jam jam invictâ veritatis dexterâ frangenda. At vera Religio quoties in tàm vano præſidio refugium quærit, à Veritate quam contemnit & polluit deſeritur. Proinde neque Religioni præſens Orbis Chriſtiani Status utilis eſt & Reipublicæ periculoſus. Nam quoties aut Eccleſia poſitis cœleſtibus terrena à Republica præſidia mutuatur aut Reſpub. armorum ſuorum violentiam Eccleſiæ commodat; præterquam quod profanata religione utriuſque ſocietatis cives longe fiant deteriores, quod ipſi Reipublicæ noxium eſt. Inſuper Eccleſiaſticis præſidibus arma in manus traduntur quibus mox adverſus Rempublicam uti poſſint. Si niſi exemplo non creditur. Inſigne ejus rei ſpecimen anteacta ſecula exhibent documentum

rum & experimentum. Principum Romanorum, qui ſedem imperii Byzantium tranſtulerunt, indulgentiâ, ſimul & abſentiâ nervos, & vires; mox privilegium quoque ſub Phoca principe, ac titulum Univerſalis Epiſcopi Romanus Pontifex adeptus eſt. Gratiam beneficio hanc retulit; ut non modo provincias Occidentis; ſed ipſius quoque imperii titulum ad alios tranſtulerit, & reliquas eorum in Oriente vires enervatas multum, & attenuatas, frangendas Barbaris proſtituerit. Idem à Principibus Occidentis, præcipue Germanis viciſſim cultus auctus, & ornatus non modo jus eligendi aut firmandi Pontificis, ipſamque urbem Romam; ſed Italiam ipſis eripuit: adeoque in ipſum jus creandorum, & deponendorum Imperatorum invadere auſus eſt. Idem omnium regnorum eripiendorum, regumque deponendorum arbitrium ſibi etiamnum vindicat, & non ſine multo ſanguine exercet. Cujus generis vulnerum non Germania tantum in urbibus, & provinciis Italicis, ſed Gallia quoque in utraque Sicilia, & Navarra, nondum ipſo ævo ſatis obductas cicatrices oſtentat. Et ne tantum religioni, ac voluntariæ pietati potentiam hanc debeat, in ſingulis Occidentis regnis, ac Rebuſp. peculiares ſibi Spiritualis ordinis Reſp. Jurejurando obſtrinxit, eaſque ipſas, ut tanto magis dicto audientes ſint, per potentiſſimorum monachorum ordines coërcet. Tantis autem opibus numeroſus hic & matrimoniorum damno cælebs, populus inſtructus eſt; tam arctis vincolis externo obſequio innexus, & mancipatus; ut ad libitum unius Capitolini, aut Vaticani Jovis ſingula Occidentis regna periculoſo metu concuti poſſint.

Hunc tam miſerum & Externo Principi obnoxium Regnorum aut Rerumpub. Statum diu ferre nequeunt qui ſingulis præſident. Quem nec hucuſque libenter ſed metu ac neceſſitate coacti tolerarunt. Cum enim viderent homines religionem reformatam profeſſos ſine ulla neceſſitate, etiam in iis, qui Ponticum jugum excuſſerunt Regnis, Religionem ubique propemodum ad terrena arma atque præſidia aſpirare: primum quidem ejuſmodi religiones falſitatis charactere notatas eſſe animadverterunt, quæ non veritatis ſed belli aut Magiſtratus gladio, ſanctitatem ſuam tuerentur: deinde juſto metu perculſi ſunt, ne homines religionem profeſſi, cui terrenis armis graſſari religio non eſt; arma & vires ſuas quandoque in ipſam verterent Rempub. neve Regiminis Eccleſiaſtici antiquis corruptelis ſuccederent magis alii homines quam alii mores. Hac adducti formidine maluerunt in pacato & tranquillo ſtatu antiqua tolerare mala, quam per commoti Status periculum quærere remedia non multum profutura. Hic metus atque periculum in Rebuſpub. non aliter tolli poteſt, quam ſi religioni nuſquam liceat terreno gladio, ſive ſuomet, ſive à Republica commodato in ullius mortalium perniciem uti. Sic exarmato ficto, ac turbido religionis zelo, non modo Paci & Rerumpublicæ ſecuritatis: ſed ipſius religionis innocentiæ puritati, ac inprimis veritati conſuletur.

Nec ullum eſt brevius compendium ad tollendos errores & litigia Religionis componenda, quam ſi mala cauſa & ſuperſtitio ejuſmodi armis, quibus æque ac veritas tuta eſſe poteſt, exarmetur. Nullum ea in re veritati detrimentum aut periculum ſi nuda & inermis cum nudis quoque & inermibus erroribus æquo loco committatur. Flexæ & languidæ ſunt falſis dogmatibus vires: ideo armorum ac terrenæ poteſtatis præſidium implorant. Veritati libertas ſufficit ad errores etiam de poteſtatum & judicum tribunali in æquum detrahendos & jugulandos.

Ergo cum tam non minus Religionis, quàm Reipub. interſit præſentem ac ſervituti obnoxium; & utrique noxium ac periculoſum rerum Statum immutari: atque is ab utriuſque amantibus & heroico ingenio præditis Principibus non magno negotio immutari poſſit; quid eſt quod quiſquam adeo animum deſpondeat, ut de Veritatis & Innocentiæ victoriâ; non terrenis quidem; ſed cæleſtibus armis, parta aut comparanda deſperet?

Sublato iſto præpropera deſperationis impedimento, eadem opera omnis propoſitæ quæſtionis difficultas tollitur. Primum. Detentoribus enim & patronis veritatis à potentioribus Chriſtianis Eccleſiis ſive per vim & injuriam ejectis, ſive ultro ob graviſſimas cauſas deficiſcentibus, etiamſi ſint pauci numero non tantum ſed & viribus infirmi; ædificationis ſeu propagationis veræ doctrinæ atque pietatis copia nunquam deeſſe poteſt: non modo intrà illi exigui cœtus pomeria, ſed etiam foris inter eos, qui domi ſuæ pietatis ac diſciplinæ eorum ſanctioris ſpectatores eſſe poſſint & æſtimatores. Ignaros ſimul & parum ſolidæ pietatis ſuſpectos ſe reddunt, qui cito deſperant de Regni Chriſti in terris propaganda Repub., quaſi nobis aut res factu plane impoſſibilis precibus expoſcendi officium injungi potuerit: aut adventus Regni Dei, unâ cum voluntatis ejus perfectio, & quale in cælis eſt ejus obſequio, precibus noſtris impetrandus nobis propoſitus non fuerit.

Deinde quia innocentiæ, quam ædificationis porior & antiquior cura eſſe debet, etiamſi nulla aut non propinqua ſpes ædificationis affulgeret, imo vero ſcandaloſum præſens metus impenderet: nihilo ſecius Deo exitum è Babylone minaciter imperanti eſſet parendum.

At enim quota pars mortalium ædificationis hujus capax eſt? Scilicet quia hodie pauci apparent; idcirco jam cras aut perendie non plurimi ſperandi ſunt? Num idcirco ægricolæ omnis ſpes meſſis abjicienda eſt, quia diu in herba eſſe ſolet? Quid ſi nondum & noſtra meſſis maturuit? Idcircone falces in enſes aut aratra conflandæ ſunt? At eorum qui ſegreges Eccleſias ſectantur non pauci in doctrina neque in moribus multum proficiunt. Id ſi communi iſtarum Eccleſiarum vitio ſit, planè damnandum eſt: & ipſæ Eccleſiæ pravitatis aut gravis erroris non ſuſpectæ eſſe nequeunt. At ſi in iſtis Eccleſiis ſtudia in doctrina ſecundum pietatem proficiendi floreant: ſi Sacrarum literarum lectio præ cæteris commendetur, atque inculcetur & exerceatur, ſi adverſus leges Chriſti delinquere impune nemini liceat; publici cœtus innocentiæ ſingulorum vitia fraudi eſſe nequeunt. Nec enim privatæ culpæ publicas leges, aut mores inquinant, niſi nimium frequentes ſint, quod omniſi laxatis publicæ diſciplinæ frænis, evenire ſolet; in quo caſu cœtus iſti non Corruptæ Eccleſiæ remedium afferunt: ſed exemplo reliquorum jam corrupti ipſi remedio egent.

CAP. V.

OBiicitur Eccleſiis, à Romana & Græca diſſentientibus, non frivola ratione colligi, quod Deo conatus eorum, qui Eccleſias iſtas reformare aggreſſi ſunt, diſplicuerit: quoniam iſtos Reformatores Deus quaſi in reprobum ſenſum egiſſe & tantò inter ſeſe diſcordiæ mala po-

niviſſe videtur, ut in ſe mutuò coorti adverſis frontibus ita ſe incurrant atque invicem arietent: adeo ut in minutiſſimas partes partiumque particulas ipſorum Eccleſiæ lacerentur atque comminuantur.

Reſp. Objectio hæc altioris indaginis eſt, quam ut levi ac perfunctorio reſponſo expediri debeat. Sumpta eſt enim ab humana divinæ mentis conjecturâ plerumque incerta, & fallaci in dirigendis humanarum actionum eventibus. Supponit autem hypotheſes duas quarum utraque falſa eſt.

1. Felicem incidentis inter mortales certaminis eventum, non dubium eſſe melioris cauſæ veſtigium. 2. Quæcunque minùs rectè atque ordine inter homines fiunt, qualia ſunt mutua inter eos, qui in unum conſpiraſſe debuerant, odia atque diffidia, divinitus tanquam pœnas immitti, cum tamen illa poſſint eſſe mortalium potius delicta, quàm pro delictis irrogata ſupplicia. Quamvis enim delicta interdum per alia puniantur delicta, tamen non omne peccatum culpam aliquam priorem antegreſſam eſſe neceſſe eſt.

Prior hypotheſis quam fallax ſit exempla docent innumerabilia, in quibus non ſine nutu aut permiſſu Dei cauſa melior deteriori ſuccubuit. Ratio ejus rei non eſt adeo ſuprà captum mortalium ſublata, quin ſæpe ab hominibus quoque indagari poſſit, præſertim in generali rerum humanarum conſideratione. Nam ſingularia exempla ſæpe altius reconditos habent receſſus, quàm ut in eos irrumpere poſſint eorum judicia, qui in abdita mentium non penetrant. Nos præcipuas attingemus.

Primum igitur, cur melior cauſa optato ſæpe ſucceſſu careat inquirentibus occurrit illud, quod deteriores habeat patronos; cauſa vero deterior meliores. Quod non modo de patrocinandi dexteritate aut imperitia, ſed de morali quoque patronorum bonitate aut malitia verum eſt. Neque enim ſemper homines virtutis ſtudio meliorem cauſam ſuſcipiunt aut defendunt, ſed prætextu bonitatis ejus interdum ſæpe ad malas cupiditates ſuas abutuntur. Ita neque omnes propter latam (ut ajunt) culpam deteriorem cauſam fovent: ſæpe ad ipſam per errorem aliquem, aut caſum interdum & neceſſitatem, tanquam tempeſtate aliqua appulſi ſunt. Quis igitur miretur Deum, quem nulla hominum conſilia, nulli habitus animorum latent, illinc eorum perverſitatem, qui bonæ cauſæ prætexto ad prava conſilia abutuntur, ſiniſtri ſucceſſus pœna animadvertere, hinc iſtorum probitatem ac ſimplicitatem proſpera fortuna remunerari. Præcipue cum ejus in manu ſit, quoties velit, & cauſam meliorem impulſam rurſus erigere & deteriorem erectam iterum deprimere.

Altera cauſa occurrit, quod neque ſemper ut cauſa melior vincat bonis expediat, neque malis ut deterior vincatur conveniat. Quid ſi Deus videat bonos quidem victoria & proſperis rebus corruptum iri: Malos autem indignos eſſe qui alienæ victoriæ beneficio in ſtatum longe meliorem tranſeant: (utque illud vulgatum meritò jactare poſſent: *Perieramus niſi periiſſemus.*) Neque enim deſunt homines, qui idcirco triſti exitu pereunt, quia lætiori ac benigniori non pereunt, & malæ cauſæ patronis victoribus vix unquam bene cedit victoria.

Tertia cauſa eſt, quod in rebus minoris momenti melioris cauſæ victoria, aut impedire aut remorari poſſit? in rebus longe majoris momenti ejuſdem melioris cauſæ victoriam, aut certe meliorem rerum in orbe ſtatum, ad quem Deus ſenſim conſilia mortalium dirigit. Nihil autem æquius eſt aut utilius, quam ut minus bonum majori aſſurgat, imo de via decedat.

Ad eandem cauſam referri poſſunt multæ ſimiles, in quibus Deus ſapientiſſime conſilii ſui rationes ſequitur; differendo meſſem donec ſeges maturescat: & bonæ cauſæ fortunam inhibendo, donec lætiori ſucceſſu efflorescere poſſit: aut etiam donec prius aliud aliquod negotium, quod ſapientiſſimè prævertendum eſſe ſtatuit, exequatur.

Quarta cauſa eſt, quia ſæpe Bonæ cauſæ patroni; tametſi ipſi quoque non mali ſint cauſam tamen ſuam aut malis aut parum aptis, ſaltem voluntati Dei haud convenientibus modis defendunt ac promovent. Id quamdiu faciunt ecquid mirandum eſt, quod Deus bonam cauſam malè promoventibus proſperum ſucceſſum deneget. Neque enim ſufficit ut bonum ſit quod agitur aut intenditur, niſi bene quoque fiat ac peragatur.

Omnium fere iſtarum cauſarum concurſus in præſenti Reformationis negotio depræhenditur. Quamvis enim in primis ejus auctoribus aut vitæ integritatem, aut conſilii ſanctitatem vocare in dubium nolim; mox tamen partim ob invectorum dogmatum gravitatem; partim ob Apoſtolicæ diſciplinæ defectum in iſtis Eccleſiis vitâ & moribus adeo degeneratum eſt, ut hæc interdum & alicubi in Reformatoribus, quàm in reformandis propemodum deteriora apparerent. Deinde in quibuſdam regionibus improbitas hominum meruiſſe videtur, ne apud eos veritas ac melior cauſa vinceret. Neque ſeculum noſtrum ejuſmodi caruit exemplo, eoque illuſtri, in quo ne Reformatæ Eccleſiæ in tota Europa opprimerentur aut extinguerentur, eaſdem in Gallia debellari ipſiſmet expediebat. Plurima ejus generis nos latere neceſſe eſt, quibus in abdita providentiæ Dei niſi interdum admiſſis irrumpere non licet. Illud tamen omnibus liquidò innoteſcere potuit, paulò poſt primæ Reformationis tempora multis in rebus erratum fuiſſe, inſigni ulterioris ſucceſſus detrimento.

Solo ſpiritu oris Chriſti, hoc eſt, ſolo verbo Dei abſque ulla carnali violentia adhibita, aut fundendi ſanguinis periculo, tanquam cœleſti ac Spirituali telo debellari Antichriſtus debuit. Hic enſis ubi primum in Orbe Chriſtiano ſtringi cœpit, maxima pars Germanici imperii, Regna integra Daniæ, Sueciæ, & adjacentium populorum non pauci; mox Anglia & Scotia ab obſequio ac ſervitute Pontificis reſiliere. Jamque adeo in reliquis etiam Regnis erectos ad eandem Libertatem hominum animos magno in melius proficiendi deſiderio vidiſſes, niſi humanæ fragilitatis conditio ipſos Reformatores à recto curſu in tranſverſum egiſſet. Primum ancipiti verbi Dei gladio ac cœleſti & irrefragabili auctoritati cœpit admiſceri ſuſpecta mortalium exiſtimatio. Deinde rationibus ac perſuaſioni non modo acceſſit, ſed propemodum ſucceſſit Magiſtratus, aut armorum violentia. Denique omiſſo diſciplinæ fræno, dogmatum etiam aliquorum illecebris blandientibus, pars magna Reformatorum in omne vitiorum genus abiit præceps. Hos inter ſcopulos hæſit Reformationis curſus ac fortuna. Nam & Reformatores præter conſeſſum ac ab univerſis receptum Sacræ Scripturæ principium, dogmata urgendo, quæ nonniſi Patrum aut potius Eccleſiæ auctoritate defendi poterant, veteres ac ſepultas ævo lites ſuſcitarunt; ac mutuis inter ſe odiis ac diſſidiis diſcerpti ſunt, & Pontificii, veteris ſervituris aut potius dominationis retinentiores, dato ſemel & conceſſo loco Patrum auctoritati Eccleſiæ ſuæ Jura non animoſius tantum ſed nervoſius etiam propugnavere. Denique qui inter eos æquiores ad excutiendum ſervitutis jugum propendebant, animadverſa apud ipſos Reformatores conſcientiarum tyrannide & morum diſſolutione, tolerare potius in tranquillo Statu veteres corruptelas & Dominum

antiqua

antiqua potentia nixum maluerunt, quàm per commoto Status periculum ſibi adſciſcere novos, & muſteos & potentia quidem impares: ſed æque impotentes & crudeles Pontifices, qui veteres abuſus ac ſervile jugum in ſuas Eccleſias poſtliminio revocarent.

Non igitur Deus Reformatoribus inſpiravit illud diſcordiæ malum, qui pacis Deus eſt; ſed partim pravitas aliquorum & culpa propria: partim errores, quos attigimus, in Reformatione commiſſi. Quos etiam, quia ſucceſſus parum proſperi conſecuti ſunt, nullo modo mirandum eſt. Quamdiu enim non poteſtate aut armis, non humana auctoritate; ſed ſolo verbi divini enſe certatum: nec vitiis omnibus palàm impunitas permiſſa eſt, cui magis proſpere & ex animi ſententia res geſta eſt? Adeo ut nunc quoque in iis regionibus, quæ Spirituali ac divinâ vi, non verò ferro atque armis è poteſtate Antichriſti ereptæ ſunt, Reformationis fructus maneat illibatus.

CAP. VI.

Diſcedentibus à Romanæ aut Græcæ Eccleſiæ obſequio, Eccleſiis imprimis illud objectatur diſſidii crimen aut dedecus, quod non modo eas quas deſerunt Eccleſias hoſtiliter oppugnent: ſed inter ſeſe quoque irreconciliabili odio collidantur ac digladientur. Non igitur divino inſtinctu, ſed potius Erebi furiis agitari palàm eſt eos, qui per Pacis latus Pacis auctorem Deum petunt, ac (ſi ita loqui fas eſt) vulnerant; cæca belli rabie, nec ſociis parcentes, nec hoſtibus. Nam ubi terrarum alme paci locus ſupereſt, ſi ab eorum quoque ſocietate proſcribitur, quos communis adverſus eundem hoſtem defenſionis neceſſitas jungit?

Reſp. Non omne diſſidii aut belli genus Deo diſplicet; aut Charitati, quam humano generi præſcribit, adverſum eſt; ſed illud duntaxat quod pravis ac vetitis ab eo legibus atque artibus geritur. Vita noſtra militia eſt, nec ulli mortalium ad Deum propius accedunt, quàm qui cum longè omnium plurimis hoſtibus confligunt. Multum tamen intereſt quos hoſtes habeas: quibus illos armis adoriare aut propulſes. Nec enim aut Satanas ferro atque armis; nec Mundus violentia, neque rebellis caro enſe ſuperari ſolet. Inerme hominum genus in lucem Natura produxit; ſed quibus dentes, ungues, ungulas, & cornua negavit, armavit eos cum Rationis præſidio, & expectandâ cælitus ope adverſus omne hoſtium genus ſuffecturâ. Quiſquis igitur idoneis armis aut juſtam vim infert, aut injuſtam propulſat; non eſt quod belli ſui cauſam ſimpliciter dicat. Nec enim in omnimodam pacem nati ſumus: ſed ſunt ut omnibus mortalium actionibus, ita bellis quoque ſua Jura. Proinde non illud quærendum eſt, quis inter nos ſuo alienove periculo dimicet; ſed quâ cauſa, quibus armis, quo jure ad eam neceſſitatem deſcendit. Certe pugnare odiis, quæ leviſſima ſæpe occaſione accenduntur, Ratio prohibet; ſed multo magis Lex divina per Chriſtum patefacta vetat: quæ vel ipſa prima odiorum ſemina in ipſis illis primis, in quibus naſcuntur, cubilibus ſuffocari imperat. Cum vero iracundiæ hominum, ſive recentes ſive inveteratæ, ferina plerumque rabie in violentiam præcipites ferantur, Vim quoque omnem & ratio & lex divina damnant: niſi quam fortè aut totius humani generis, aut ſingulorum hominum ineluctabilis neceſſitas permittit.

Non igitur pacem illegitime abrumpere cenſendi ſunt, qui aut errores aut vitia hominum ubicunque inveniuntur, ſive apud ejuſdem cauſæ ſocios, ſive apud hoſtilia odia profeſſos oppugnant, dum puras manus ab injuſta vi abſtineant, neque arma atque præſidia uni defenſionis neceſſitati data, ad dominandi libidinem convertant. Jus inprimis conſcientiarum ipſi Deo intactum non invadant. Nec enim tàm diſſenſiones, quàm illatæ mutuò injuriæ mortales inter ſe committunt. Nulla vero gravior eſt injuria quàm oppreſſæ conſcientiæ ſcelus. Itaque delicias faciunt Latinæ Græcæque Eccleſiæ patroni, quoties eas quæ ſeceſſerunt Eccleſias diſcordiæ accuſant: quaſi ipſi Concordiæ potius quam tyrannidis, ac iniquæ dominationis ſtudio, atrocibus & intolerandis injuriis animos oppreſſorum exaſperent. Qua fronte de eorum diſſidio queri audent, erga quos capitali & crudeli injuſtitiæ genere graſſari non deſinunt? Nam quod interdum iis quoque inter ſe non in omnibus conveniat, quorum unanimi conſenſu Antichriſti dominatio damnatur, non ideò aut Eccleſiæ tyrannidem in Eccleſia propugnantium cauſa melior, aut eandem oppugnantium deterior eſt. Primum id fiduciæ in ſana cauſa veſtigium eſt, quod Libertatis vindices ea, quæ ſibi vel in ejuſdem cauſæ ſociis diſplicent, non diſſimulent: nihil morati emergens inde ab adverſa parte, quam junctis viribus oppugnaet, periculum. Poſſunt igitur gloriari, ſeſe in eo non factione, aut partium ſtudio odiove, ſed conſcientia duci. Deinde non eorum qui à Romanis Græcisve diſſident culpa eſt, quod inter ipſos Diſſidentes nondum de omnibus liquido conſtet aut conveniat. Tantam tenebrarum caliginem invexit in Eccleſiam diuturna ipſius Antichriſti ſervitus: ut iis diſcutiendis nondum par ſit exortæ nuper auroræ crepuſculum. Quid ſuam in alios culpam fruſtrà deonerant? Non ſublevat noxios, criminis in inſontes translatio. Nam quod plurimis in rebus quid ſtatuendum ſit nondum liqueat, Romanis Græciſque acceptum ferendum eſt, qui tradita turpiter in ſervitutem Antichriſti Eccleſia, cum nemo ſere tanto tempore pro veritate hiſcere auderet, tot errorum tricis ac Sophiſtarum ſpinis ſimplicem & omnibus obviam Religionis ſenſum implicuerunt; ut ex illis non quodvis ſtatim ſeſe poſſit expedire ingenium. Hinc illæ multorum allucinationes, & prope cum lacte hauſta ab opulentioribus Eccleſiis animorum ſcabies, in mutua odia, convitia, injurias prurientium.

Neminem igitur eorum, qui veram pacem illegitimè abrumpunt, abſolvimus aut protegimus; ſed neque ullum eorum, qui errores aut vitia legitimè oppugnant damnamus. Nam in erroribus ac vitiis aut factioſa conſpiratio, aut violenta graſſatio, vera pax non eſt ſed omni bello triſtior ſervitus. Quam omnibus modis propulſari atque arceri ab Eccleſia ipſius veræ pacis intereſt, dum non excedat medicina modum, nec ſint pejora morbis remedia.

Excederet autem modum, ſi qua vis afferatur errantium conſcientiis. Nec enim gladius aut poteſtas (etiamſi maximè legitima fingaetur) *veritatis*, ſed *libertatis* arma ſunt. Et quemadmodum libertas adverſus violentiæ injuriam verbis aut rationibus non multum proficit, ita veritas adverſus errorum aut ignorantiæ caliginem nihil agit; quoties enſe aut poteſtate dimicat. Hæc enim aut illegitima ſemper erroris aut legitima interdum unius duntaxat Libertatis arma ſunt.

Cum enim error adverſus veritatem imbellis atque inermis ſit, arma quæ in legitimo Rationum certamine non invenit, ab externa vi & violentia mutuatur: quo nihil aut improbius aut iniquius eſt. Eadem ſed juſtior neceſſitas *Libertatem* urget, ut iniquæ tyrannidis ferro, ferrum & ipſa opponat. Nam gladii furentis violentia, ad omnes rationum

demonſtrationes ſurda eſt, Et quemadmodum firmas & evidentes rationes nullius enſis mucro refellere: ita potentatos mucronum ictus nulla argumentatio repellere ac retundere poteſt. Alia ſunt mentis, alia corporis arma. Quoties veritas cum erroribus dimicat, mentis ac rationum certamen eſt. Quoties cum tyrannide libertas, externum & corporeum. Quid magis iniquum aut præpoſterum eſt quam miſcere tàm heterogenea. Sed armis extra privatam, & quidem urgentiſſimam, neceſſitatem ac ideo raruſculè incidentem uti nefas eſt, niſi cui à Deo publicum jus vitæ neciſque mortalium traditum eſt. Quod jus ultrà Libertatis, juſtitiæ ac pacis publicæ propulſandæ neceſſitatem non extenditur. Nec à privatis temere invadendum, Præcipuè vero in negotio religionis pravè & iniquè prætenditur: quæ cum voluntaria eſſe debeat, juris arioris ac poteſtati in ea locus nullus eſt. Quibus neque promoveri neque defendi fas eſt, niſi forte per accidens, quando civium libertas, pax & juſtitia defenditur. Nam in eo ſtatu veritati quoque ac religioni tutiſſimus eſt portus ac præſidium: At error & impietas, quæ adverſus religionem ac veritatem, niſi injuſtæ tyrannidis præſidio armata conſiſtere nequit: Libertatem & juſtitiam cane pejus & angue horret ac refugit: quia in Libertate veritati ac pietati totam aciem ſuam explicare licet, cum in ſervitutis anguſtiis aliquando minima & infirmiſſima parte copiarum ſuarum ſæpe nonniſi tergo aut jugulo pugnet? Tergo, cum patrocinium ejus mortalibus fuga aut exilio: Jugulo, cum morte aut ſupplicio luendum eſt.

Quamvis autem ex defenſa libertate maximus ut patet ad religionem etiam & veritatem fructus redondet: non ideò tamen tunc armis ac poteſtate defendi ipſa cenſenda eſt: quoties arma iſta & poteſtas non ultra libertatis metas progrediuntur. Nec ulla per ejuſmodi Libertatis defenſionem ac victoriam errori aut patronis vera vis aut injuria infertur. Sed ipſis legitima arma ſua ad æqui certaminis leges & inculpatæ tutelæ ſuæ moderamen non minus, quam ipſi veritati ac defenſoribus ejus expedire conceditur. Illegitima vero vis, coactio, & tyrannis, non magis erroribus quam veritati ipſi eripitur. Breviter, Utraque pars certantium iniquis & illicitis armis exarmantur; ut juſtis ac licitis pugnent. Interea vero paci & libertati utriuſque conſulitur. Ecquid hîc veræ injuriæ aut violentiæ intervenit? Quomodo verò dici poteſt per ejuſmodi arma aut poteſtatem religionem aut veritatem defendi: quæ nòn minus erroris quam veritatis ſecuritatem propugnant? Hæc eſt cauſa cur ideò veritati aut religioni per defenſionem libertatis egregie proſpiciatur, quod libertas per ſe ac natura ſua cum religione connexa ſit, quæ tàm ad bonum quam ad malum, nec magis ad verum quam ad falſum indifferens eſt. Imo niſi libertas arbitrii à Deo humano generi conceſſa fuiſſet, vitiis atque erroribus locus non erat. Et quæ mortalis noſtri ſtatus imbecillitas eſt, optionis libertate permiſſa, ad malum ferè proniores ſumus: quod nunquam voluntas eligere ſolet, niſi prius per errorem aliquem decepto Intellectu. Proinde libertas per ſe & natura ſua nullam errori vim, nullam injuriam affert: imo vero illecebris ejus mortalium ingenia reddit obnoxia. Non igitur quicunque libertatem armis defendit; ilico veritatem ac religionem defendere dicendus eſt.

Quæſierit igitur aliquis, quamobrem tamen eveniat, ut veritati ac religioni nunc libertas optanda atque adeò neceſſaria ſit. Nam ſi libertas arbitrii vitiis ac ſceleribus in orbe aditum patefecit, quomodo non ea opprimenda potius, quam propugnanda; aut averſanda quam exoptanda ſit. Atqui non Libertas, ſed culpa voluntatis mortalium & quidem ea, quam merito vocant latiſſimam, vitia produxit. Nec omnia, ſine quibus vitia exiſtere non poſſunt. Vitiis amica aut faventia; multo minus eorum per ſe *procreantes cauſæ* cenſenda vel dicenda ſunt. Abſque creatione eorum, qui ſcelera patrare poſſent, ſceleribus locus non erat. Quis inde creationem hanc propriè ac per ſe ſcelera, & vitia produxiſſe colligat? Deus ut ipſe omnis delicti exors, ita vitia hominum ac peccata exoriri, multò magis vero regnare noluit. Atque in eo mentem ac voluntatem ſuam ſanctiſſimis legibus latis, atque hinc excellentibus promiſſis; illinc intentata minarum formidine cunctis aperuit. Dedit humanæ voluntati libertatem non ut eâ ad virtutem uti; non ut ad vitium poſſit abuti. Non igitur libertas aut ipſius uſus: ſed abuſus & culpa hominum vitia procreavit & progenuit. Nùllum ex omnibus aliis Dei donis, quæ non parca manu in hominem profudit reperies, cujus abuſus in vitium non degeneret. Dona igitur Dei, quorum non poſtremum voluntatis noſtræ libertas eſt, accuſabimus, & in ea culpam, quæ tota noſtra eſt, conferemus? Virtuti & pietati, laudi & præmio, paternæ gubernationi ac beneficentiæ, denique gloriæ ſuæ locus ut eſſet, voluntatem noſtram Deus manumiſit. Quid attinet quod per culpas mortalium Donum hoc & beneficium Dei Satanas ad vitia deflexit? An vero ne vitiorum mala maxima Dei cum gloria compeſcenda, evenire poſſent, tot tantiſque bonis aditum obſtrui æquum erat? Sed ut in internis voluntatis humanæ actionibus, ita non obſtante abuſu, Libertas bonum eſt incomparabile.

F I N I S.

DEMON-

DEMONSTRATIO

Quod neque Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti per metaphoram Pater, neque Filius ejus, unigenitus, per eandem metaphoram Filius dici queat aut debeat.

NOn deerant alia quædam, quæ in iſto Commentario aliter explicari optaſſemus, ſed pleraque talia, in quibus ſentiendi aut diſſentiendi libertatem conſtringi æquum non putavimus. Unum nobis prætereundum nullo non fuit, juſtiſſimâ cenſurâ dignum, in quo non modo Commentatoris, ſed & Eccleſiarum quoque noſtrarum exiſtimatio periclitari viſa eſt, quod Patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti per metaphoram Patrem, & Filium ejus unigenitum, per eundem tropum, Filium dici ſatis incaute Commentator aſſeruerit.

Dato enim (at nullo modo conceſſo) aliquo modo videri, quod Jeſus Chriſtus Dominus noſter, Patris ſui Filius per metaphoram dici poſſit, puta reſpectu Filiationis improprie dictæ, quæ aut in excellenti præ omnibus reliquis erga eum amore ac beneficentiâ, aut in dignitate & excellentiâ, Uni Deo ſecundâ & proximâ, aut in æterna Regni populi ejus hæreditate ipſi collatâ cernitur. Tamen id à nobis & noſtratibus dici & publicis ſcriptis prodi, ac toties inculcari, minime conſultum eſſet, niſi eo nomine apud cunctos male audire & calumniis atque obtrectationibus malevolorum exagitari vellemus: ſine ullo quidem neceſſitatis aut utilitatis ſolatio: at maximo cum veritatis, quam propugnamus probro ac infeſtatione.

Nulla nos id facere cogit neceſſitas, quia neque ſupremi Dei Majeſtas, nec eorum quæcunque profitemur dogmatum veritas exigit à nobis, ut proprie dictam filii Dei generationem & ex Patris potentia ac virtute productionem hæreamus vel negemus. Quicquid enim in carnali generatione imperfectionis & (ut ſic loquar) inhoneſtatis vulgo intervenit non per ſe ſed ex accidenti eſt, propter culpam eorum potiſſimum, qui naturalibus potentiis & facultatibus, (quæ quia Deum habent Autorem, omnis culpæ & peccati expertes ſunt) abutuntur. Et tamen id ipſum etiam in vulgari & ordinariâ hominum generatione per honeſtatem matrimoniorum, ab ea ſecludi poteſt; unde & à Spiritu Sancto Conjugii vinculum honorabile vocatur. Quanto magis in divinâ miraculoſâ & ſupernaturali generatione Id fieri poteſt, ut omnes viles & ſanctitati adverſæ circumſtantiæ & cogitationes ab eâ excludantur & ſubmoveantur: qua de re vide Joh. Maldonatum in cap. 2. Lucæ, ad verſ. ne fallor 34. aut 35. & alibi. Deinde nihil in vero & proprie dicto Patris nomine invenitur, quod ſupremum numen, rerum omnium originem & Procreatorem, ex quo omnia dedeceat. Nec alia vox eſt quæ proprietates veri & optimi Patris, cujus potentiâ & efficaciâ vitam habeamus, cujus indulgentiâ & curâ paternâ foveamur, educamur, conſervamur, vividioribus & aptioribus lineamentis exprimat.

Nulla quoque invitat Utilitas, ad agnoſcendam in Patris & Filii voce Metaphoram. Non magis enim admiſſo quàm excluſo tropico vocum iſtarum intellectu, ſeu divina quam profitemur veritas confirmari ac defendi, ſive errores refelli & expugnari poſſint: At ſi in Filio Dei tropicam ſignificationem admittamus, cavillationibus & calumniis adverſariorum obnoxios nos exponimus, quibus per injurias & inermia latera noſtra Veritas, quam profitemur transfigatur & vapulet. Non alio ariete Smiglecius olim, Libellis de Metaphorice apud nos de Dei Filio evulgatis: nunc Cichovius Jeſuita & plures alii frequentius & infeſtius Eccleſiarum noſtrarum innocentiam oppugnarunt. Nec nos conjectum iſtud in nos telum, quaſi innoxium & inane miſſile unquam recepimus, aut ſprevimus: ſed tanquam nociturum ſemper repulimus atque recudimus, negando præciſe id quod non niſi falſo & calumnioſe nobis objici queſti ſumus. Ea mente, merito Smalcius olim librum grandem de vero & naturali Filio Dei Smiglecio oppoſuit. Sed & ipſe Commentator, contorti in nos iſtius teli virulentiam non obſcurè agnovit, dum in hoc ipſo commentario Cap. xv. 1. inquit, „*Abſurdi ſunt, qui metaphoram à voce transferunt ad* „*rem ipſam, quaſi dicamus, veram cauſam Deum eſſe Pa-* „*trem non verum ſed Metaphoricum, quia per Metapho-* „*ram dicitur Pater, aut Chriſtum eſſe Filium Dei non* „*Verum, aut Redemptorem non verum ſed Metaphori-* „*cum, quia per metaphoram dicitur & Filius & Re-* „*demptor, & his ſimilia. Ergo nec vitis erit vera ſed* „*metaphorica, quia metaphorice dicitur vitis, Meta-* „*phora ad vocem pertinet, non ad rem ipſam, quæ* „*ſæpe tanto verior eſt, quanto vox minus propriam ha-* „*bet ſignificationem.* Hæc Commentator. Atqui non iſti abſurdi ſunt, qui voces quæ per Metaphoram dicuntur de rebus, metaphoricas eſſe agnoſcunt & aſſerunt: ſed illi potius, qui eaſdem voces, quas Metaphoricè dictas fatentur, metaphoricas dici poſſe negant. Nec iſti metaphoram à voce ad rem transferunt; qui vocum, quas *conjugatas* Logici vocant, alteram ex altera deducunt, quo nihil eſt verius, manifeſtius atque concinnius: ſed tropus & translatio in voce rem deſignante agnita, ipſa rem neceſſario afficit. Non enim vocis, quæ de re aliquâ per tropum dicitur, niſi tropica & ſignificatio & apellatio dici poteſt. Verum Commentator hoc loco in voce *veri* (forte an imprudens) veritati inſidias ſtruit. Quæ vox interdum Falſo, interdum etiam minus perfecto aut præſtanti, ſæpe & improprie dicto opponitur. Vera vitis Chriſtus quando dicitur, non proprie dicta, ſed in perfectiori ac præſtantiori ſenſu dicta vitis intelligitur. Et tamen Chriſtum metaphoricam vitem, viam, panem, lapidem & ſimilia dici, nihil abſurdi aut periculi eſt. Redemptorem etiam improprie dictum (quamvis, in præſtantiori ſenſu veriſſimus Redemptor ſit) facile admitti poteſt: quia propriè loquendo longe majori nos beneficio ſibi obſtrinxit.

——— *Quos animâ & toto quos ſanguine prodigus emit.*

Quam ſi nos pecuniâ redemiſſet. Itaque longe præſtantiori modo propriè dictus liberator noſter

 dicitur

dicitur, quam ſi tantum proprie dictus Redemptor eſſet. Sed Deum Filii ſui Patrem, aut Filium unigenitum, Dei Patris Filium, Metaphoricum dici, adeò abſurdum eſt, ut blaſphemiæ proximum videaſur. Quod nullo modo effugiemus, ſi aut Deum Patrem, Filii Patrem, aut Filium, Patris Filium per metaphoram dictum, contendere non vereamur. Quam frivola verò eſt defenſio, aut conjecti in nos teli declinatio; cum id quod per metaphoram aut metaphoricè dici fatemur, metaphoricum eſſe negamus? Non defenditur ejuſmodi rationibus veritas, ſed proditur. Longe factu promptius eſt, omittere ejuſmodi explicationes, quæ rem magis intricant & involvunt, quam perſuadere iis, qui primis labris artem logicam deguſtarunt; Argumentum à Conjugatis veram & validam demonſtrationem non eſſe

Sed nos quod initio ad tempus & plane inviti Commentatori dederamus, nunc iterum tanquam rem nullo jure poſſeſſam ab eo reperimus, & Dominum noſtrum, nullo modo per Metaphoram Patris ſui Filium dici poſſe contendimus. Quis enim unquam eum qui Patris ſui proprie dictus Filius verè cenſetur, etiam ob cauſam impropriæ Filiationi competentem, Filium ejus per metaphoram dici affirmet; cum omnes iſtæ improprie dictæ filiationis cauſæ, ſi improprie dicto Filio reperiantur, filiationi ejus proprie dictæ tanquam fundamento inhæreant: & per ipſam proprie dictam relationem omnes improprie dictæ excludantur.

Ergo id nobis efficiendum unum ſupereſt ut inter Deum Patrem & Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, veram & proprie dictam Patris & Filii Relationem eſſe demonſtremus quod jam aggredimur. Qui igitur in utero propriæ dictæ Matris ſuæ, non per tranſlationem aut metaphoram, ſed vere & propriè loquendo, ſine ullius alterius Patris interventu, virtute Altiſſimi & ex Spiritu ejus conceptus eſt: & quam in vulgari conceptione à terreno Patre accipere deberet eſſentiam & exiſtentiam, eam in illâ ſanctâ & miraculosâ conceptione, à cœleſti Patre accepit: Is quominus ejuſdem cæleſtis Patris propriè dictus Filius habeatur, nulla cauſa, nulla tergiverſatio fingi poteſt. Neque verò quia Chriſti ex Maria generatio, propter Spiritus Sancti interventum, quodammodo Spiritualis dici poſſe videtur, idcirco eadem carnalis eſſe deſinit. Caro enim, id eſt, mortalis homo in deſtinatione Dei Chriſtus eſſe debuit: & expleto tempore Caro factus eſt & fuit, nec certe per aliam præter eam quam Evangeliſtæ deſcribunt generationem. Sed neque quia illa carnalis & proprie dicti Chriſti generatio, miraculoſa & ſupernaturalis fuit (ſic enim eam potius vitandæ ambiguitatis ergo, quam Spiritualem vocari præſtat) ideo impropriè facta, & metaphorica cenſenda eſt. Cum Chriſtus ægros virtute miraculoſa ſanaret, non magis verè ac propriè ſanabantur, quam ſi medicis herbis aut remediis ſanarentur. Nec in eo inter Chriſti & medicorum ſanationes differentia erat, quod Chriſtus improprie atque per metaphoram, medici autem proprie ægros ſanarent: verè & propriè dicta utrobique ſanatio fuit, ſed altera per ſupernaturalia & miraculoſa remedia fiebat. Ita carnalis generatio, per quam Filius Dei caro factus, id eſt, mortalis homo in utero matris ſuæ conceptus & expletao ordinario tempore, in lucem editus eſt: vere & propriè dicta fuit, non tamen vulgaris ſed miraculoſa; quia is è cujus Spiritu conceptus eſt, non terrenus ſed cœleſtis Pater ſuis: nec vili ac terreno modo ſed cœleſti ac divino, ad generationem ſancti iſtius fœtus, in virginis intactæ utero concurrit, & verè ac proprie dicti Patris vim proprie dictam exeruit; Neque enim Filius hic homines in carnali generatione ſua ex ſola matre, ſine ullo Patre naſci potuit: & tamen vere & propriè loquendo natus & conceptus eſt, mortalis Patris vices Deo immortali, non terrenâ ſed cæleſti, non humanâ ſed divinâ, non vili & vulgari, ſed ſanctiſſima & Deo digna ratione ſupplente: unde Sanctiſſimus hic fœtus, non hominis tantum Filius, matris & ſtirpis humanæ reſpectu; ſed propter divini Patris virtutem & concurſum, Filius quoque Dei, teſte ipſo Angelo, & ſanam ratione ſuffragante, vere & proprie dictus eſt. Nec ſimplex & nudus homo, (ut ait calumniator,) ſed homo divinus & Patris proprie dicti Filius unigenitus; quippe ſolus omnium, eo quo diximus modo, ſanctâ & divinâ cœleſtis Patris virtute conceptus. Quis hîc ulli metaphoræ aut tranſlationi locus eſt? ſeu adoptivi ſeu metaphorici filii, cuncti alios vere ac proprie dictos patres præter adoptantem, aut Patrem metaphoricum habent. At Domini noſtri quis alius proprie dictus Pater dari aut fingi poteſt, qui eum in utero matris produxerit? Sicut verò & proprie Chriſtus natus vere & proprie conceptus eſt, & vere ac proprie dicta mater fuit, cujus ex utero natus eſt; ita verè & propriè dictus Pater cenſendus eſt, cujus virtute & Spiritu in utero genitricis ſuæ creatus & factus eſt. Diverſitas naturæ aut conditionis eorum, qui genuerunt, non impedit, quominus ex iis generati, verè & proprie dicti Filii eorum dicendi ſint, niſi quod nobiliores illi cenſentur, qui nobilioribus genitoribus gaudent, æque tamen proprie dicti eorum filii atque viliſſimorum & proletariorum Patrum progenies habentur. Nec magis huic rei obſtat diverſitas in Sanctitate aut profanitate conceptionis; quamvis inter inceſtas & ſceleratas nuptias ab unâ, & legitimum atque immaculatum torum parte ab alterâ ſit ingens diſcrimen. Veri tamen ac proprie dicti filii, tam ex caſtis & legitimis Parentibus, quam ex inceſtu & ſcelere nati dicuntur. Nec quia iſtos naturales filios dici, uſus obtinuit, idcirco illi minus verè & proprie dicti Filii putandi ſunt, qui caſtius & honeſtius concipiuntur & naſcuntur. Multò igitur magis dicendum eſt, non minus verè & propriè dictum filium eſſe, qui ex divini Patris virtute ſanctius & divinius in utero matris ſuæ conceptus & per plures menſes ordinaria geſtatione fotus; ac tandem in lucem productus eſt, quam qui ex terrenorum Patrum virtute vulgari & viliori modo concipiuntur & generantur. Non ſine cauſa Deus generationem hanc Filii ſui in ſolo fortaſſe conceptionis modo extraordinariam & ſupernaturalem, ideoque cæteris omnibus excellentiorem, in reliquis propemodum omnibus ab ordinaria & naturali filiorum generatione recedere ac diverſam eſſe noluit, ut non modo verus ac propriè dictus, ſed ordinariâ quoque & naturali ratione ſuſceptus, quemadmodum omnes alii filii hominum generantur, filius ejus haberetur. Potuiſſet enim virtute Spiritus Sancti, citra ullas naturalis generationis ambages, ſtatim perfectus hic filius produci. Sed primum maluit Deus, ut illa divina, & ad omnes excellentiæ plenitudinem & ſummæ dilectionis ſpecimen ab eo deſtinata progenies, haberet ſeſe erga eum ut filius potius erga patrem, quam ut opus ad opificem. Deinde quia conſilium Dei erat, ut filius iſte primum per carnem peccati tentationibus obnoxiam mortis aculeum peccatum frangeret, & frangi poſſe doceret *Rom.* VIII. 3. deinde per carnem morti ſubjectam, mortem, & mortis imperium habentem Satanam vinceret & aboleret. *Heb.* II. 14. Idcirco eum per ordinariam hominum generationem verè ac propriè & ſine ullo tropo, ex Spiritu Sancto in utero matris ſuæ concipi, in eodem geſtari, ac tandem naſci voluit. Et quia per hunc unigenitum Filium, novæ Creationis negotium, & multorum aliorum Filiorum

adoptionem

adoptionem Deus moliabatur, ideò in verè & propriè dicta ejus generatione, typum quandam & figuram impropriè dictæ generationis ſeu regenerationis filiorum omnium adoptivarum extare voluit. Decebat enim eum, qui doctrinam ſuam recipientibus poteſtatem dare debuit, ut filii Dei adoptivi fierent, hoc eſt, non ex ſanguinibus, nec ex voluntate carnis aut viri, ſed ex Deo, aut (ut alibi dicitur) ex aquâ & Spiritu per metaphoram naſcerentur; decebat inquam eum ut & ipſe prius non ex voluntate carnis aut viri, ſed ex Spiritu Sancto & virtute Altiſſimi verè & propriè, ideoque excellentiſſimo modo conciperetur, ac produceretur: ut per unigenitum & propriè dictum filium, tot adoptivi filii Dei propagarentur. Hanc differentiam inter unigenitum & adoptivos filios eſſe, Deus voluit, ut is cum in cæteris omnibus, tum in originis quoque & generis ſui nobilitate cunctis excelleret. Hanc differentiam & eminentiam ſuper reliquos tollunt, qui eum in ordinem impropriè dictorum filiorum Dei imprudenter redigunt. Sanctificavit non uno modo & ipſum hunc unigenitum filium, antequam in mundum mitteret, ſed prima Sanctificationis pars fuit qua cæteros longo intervallo antecellit, quod eum è Spiritu Sancto concipi voluit. Scio hanc prærogativam & excellentiam Chriſti, Commentatorem agnoſcere, nec ullo modo immunitam velle: ſed non ſatis eſt eum id ipſi tribuere, quod adimere nequit, niſi de eo quoque ita caute loquatur; ne quod ipſi una manu porrigit, alterâ iterum auferre videatur. Agnoſcit ipſe alicubi Chriſtum, per conceptionem è Spiritu Sancto, divino ſemine revera ortum, atque ipſum Dominum in uſurpatione tituli Filii Dei, ad eam cauſam ſemper reſpexiſſe. Vide hujus ipſius Commentarii *Cap.* XIX. 9. cur igitur falſam iſtam & nullâ neceſſitate exortam, nullâ utilitate commendatam metaphoram adeo in deliciis habuit? Maledicta ſit iſta metaphora, quæ anſam nos calumniandi malevolis porrigit. Satis alioqui, inſontes Eccleſiæ noſtræ, eo nomine vapulant, quod neſcio quo odio adverſus Filium Dei flagrare per ſummam injuriam dicantur. Quid ſpicula adverſus nos jacienda hoſtibus ultrò porrigimus? Quid illam quam præ omnibus adverſariis veriſſimè jactare poſſemus gloriationem noſtram abjicimus & proculcamus, quod nos longe magis verè & proprie dictum Filium Dei eſſe Dominum noſtrum, quàm illi ipſi ſtatuimus? Neque enim productus ſine matre, filius Dei ita proprie dictus dici poteſt, qualis & Adamus fuit. Neque ſine Patre ex ſolâ matre genitus aut potius voluntate ſuâ incarnatus & inhumanatus, eoque ipſo non unius illius Dei Patris: ſed aut ſui ipſius aut ex ipſorum hypotheſi Spiritus potius Filius dicendus eſt. Nos ſoli verè & proprie dictum Patris ſui filium eſſe Chriſtum, & proprie dictam filiationem ejus agnoſcimus, quando ex virtute Altiſſimi, in humanam naturam conceptus eſſentiam & exiſtentiam ſuam à Patre accepit. Eminentiorem ſanè generationem illam fatemur, per quam divinam & exaltationi ſuæ ſuper omnes congruam naturam à Patre accepit: ſed hæc excellentia, (ſi quis forte in eâ aſſequendâ metaphoricam generationem imaginetur) non tunc primum, cum conferretur, propriè dictam filiationem Dei, Domino noſtro contulit, ſed jam collatæ acceſſit, eamque perfecit & conſummavit, ut propter eam etiamſi impropriè dictam generationem eſſet ſubſequuta; nullo modo impropriè dictus filius dici poſſit, obſtante videlicet illi propriè dictâ ex Patre generatione, quæ in humana natura antecesſit. Omnes enim alias metaphoricæ generationis relationes ac reſpectu Dei filiationes, ipſa verè ac propriè dicta filiatio quaſi abſorbet & excludit.

Verum ego illam quoque ſatis propriè dictam quamvis non humanam, ideoque nec ordinariam generationem Chriſti eſſe confidenter aſſeruerim, per quam Divinam, ac tam ſublimi ſuper omnia exaltationi, atque adeo omnipotentiæ adæquatam naturam à Patre accepit, cum filius ejus in potentia factus eſt, ut nihil omnino ſit cauſæ, cur eum quiſquam ob hanc generationem impropriè dictam Filium Dei cenſeat. Neque enim impropriè dicta aut metaphorica generatio habenda eſt, per quam is in divinam, & omnipotentiæ capacem, ideoque ſummi Dei naturæ immenſo intervallo quam omnes alii propiorem, genitus ſive regenitus eſt.

Cum igitur tam in humanæ olim, quam poſtea in Divinæ Chriſti naturæ generatione, Deus Pater ipſi merè ac propriè eſſentiam & exiſtentiam utrique naturæ competentem ſucceſſive dederit, nihil cauſæ excogitari poteſt, quominus non per ullam metaphoram, ſed vere ac proprie dictus Pater, Filii Pater, & Filius, Patris Filius eſſe cenſeatur.

Tertiæ generationis Filii Dei proprie dictæ in Sacris Literis non modo deſcriptio aut hiſtoria nulla; ſed neque vera mentio neque ullum extat veſtigium. Cenſeo igitur aut expungenda eſſe omnino iſta perpauca, quæ de hac metaphorâ tribus ferè in locis dicuntur, aut editioni hujus libri addendam brevem Apologiam, Eccleſias noſtras ab hac opinione expurgantem. Quæ quia ſuperflua entium multiplicatio videtur, præſtat omitti ea, quæ nullo percipiendi ex libri hujus lectione fructus damno aut periculo poſſent omitti.

Secundæ animadverſionis loco ſit cenſura, quàm penè prætereramus, ad verba inter eadem ſigna [ ] intercepta *pag.* 370. *ad Caput* XII, *verſ.* 24. E quibus colligi poſſit, Chriſtum à patre ſuppliciter petiiſſe id ipſum, quod quia Petrus ab eo inter dehortandum poſtulaverat, acriter à Chriſto & inclementer ſuo merito abjurgatus eſt. Quaſi Chriſtus in precibus ſuis aliud, præter mortem deprecari non potuiſſet: aut unquam liceat loca Sacræ Scripturæ, quæ ſine ullo incommodo explicari poſſunt, per ſenſus abſurdos aut difficulter probabiles, interpretari. Si quis adeò valido ſtomacho eſt ut vel maximo cruda digerere poſſit: at in ſcribendo meminerit, ſe non ſibi tantum ſed aliis quoque ſcribere.

F I N I S.

RELI.

RELIGIO VINDICATA
A
CALUMNIIS ATHEISMI.
Contra Epiſtolam F. M.

Atheiſmi ſeſe in Eccleſiam inſinuantis præſtigiæ, in epiſtola cujuſdam, F. M.

QUod ad me attinet, ingenue fateor, (humillime te ante omnia orans, ne ſecretum hoc iis reveletur, qui quæ non capiunt, carpunt) quod ab eo tempore, quo res abſque præjudicio perpendere cœpi, generalem Dei providentiam agnoſco, nullam in orbe ſectam, ratione infallibilis certitudinis æternæ ſalutis, aliis præponendo. Et poſſum ſalvâ conſcientiâ regimini cujuſvis religionis Chriſtianæ, abſque diſcrimine in externis me ſubjicere; ita ut quamdiu in hac vel illa ſtatus rerum & divinæ providentiæ ordo eſſe me ſinit, nemini eorum qui ad eandem Eccleſiam pertinent, ſcandalo eſſe, aut haberi ab eo pro hæretico poſſim: quoniam de occultis nulla Eccleſia judicat, & nemini præter ſolum Deum interni in occulto cordis atque animi, cultus & venerationis ejus ratio reddi poteſt. In eo quod ad internum numinis cultum ſpectat, qui quando eſt verus totam eſſentiam fidei ſalutaris in ſe continet, operam do ut ſemper ſim idem. Nec poſſum etſi maxime velim meam de Deo & rebus ad gloriam ejus pertinentibus ſententiam ullo modo mutare, niſi mihi Deus rationem aut penitus adimat, aut acceſſione novi luminis transformet. De his autem externis, quæ hodie quædam ſectæ pro ceremoniis ac ritibus Eccleſiarum ſuarum, aliæ pro ſacramentis, aliæ pro utriſque, omnes autem pro fide præpoſtere habent, nihil aliud ſentio, niſi quod ſint politica potius, quam ſpiritualia ſocietatum vincula, quæ ad animum non pertingunt. Et quamvis non negem quædam ex iis cum S. Scriptura magis eſſe conſentanea quam alia, omnino tamen ita ſum perſuaſus, quod nec optima, ipſa per ſe quenquam ſalvare, nec peſſima condemnare queant. Nam etiamſi quis externa vincula, quæ ſana ratio pro convenientiſſimis cum S. Scriptura judicat, in ſocietate hominum pietate præcellentium, neſcio quam arcte & accurate obſervet; ſi alias non ſit probus, nequaquam eum larva pietatis, quæ homines externa ſpecie fallit, eo quod corda inſpicere nequeunt, in oculis Dei exornabit: quemadmodum recto & ſceleris puro non erit dedecori, ſi ipſum exemplo juſti Loti Sodomæ habitare contingat, atque id quod in aliis bono exemplo emendare non poteſt, cum dolore intueri. & interdum facere aliquid contra animi ſententiam, ad evitandum id quod pejus eſt, quod ſponte ſua nunquam faceret. Quis enim in orbe pietate præſtantior eſſe poteſt, quis vitæ æternæ propior, ac certior, iis, in quorum ſocietate Dominus & conſummator ſalutis humanæ corporaliter verſabatur? Quis Judâ qui Dominum prodidit, improbior & ſceleratior? Nihilominus tamen neque ei tam arcta cum ſanctis familiaritas & communio, quâ pariter, quoad externa, ut optimus Apoſtolorum ad menſam Domini uſus eſt, quicquam ad virtutem profuit, neque Apoſtolis obfuit quod cum maledicto communicarent. Quod ſi me aliquis cœtus hominum poſſet in eo certum reddere, quod nullum ejus membrum in ulla re erret, tenerer omnes alias ſectas pro erroneis habere, illi verò uni cœtui indiſſolubiliter adhærere (quamvis mihi implicita fides nihil alioqui prodeſſet, nec aliena veritas, nec virtus, quouſque ipſe in operibus tenebrarum vel in errore aliquo manerem.) Sed hucuſque nullum adhuc talem vidi, nec videre poſſum, quamvis eum ſemper magna cum diligentia quæram. Miræ mihi initio viſæ ſunt tot in cultu numinis diviſiones, ſubdiviſiones, & ſubdiviſarum partium adhuc in minutiores particulas partitiones. Quarum cùm nullam aliam cauſam aſſignare poſſem, præter eam, quod alii propter credulitatem res incertas pro compertis habent, alii propter ambitionem vera in contrarium vertunt; utrumque autem (ſiquidem omnes quod ab aliis hauſerunt, cen ſecretæ rupes ſonum aliquem reflexum multiplicato tumultu referre ſolent) gliſcit poſteritate. Pergebam porrò, & omnibus quibus a teneris ſum imbutus ita ſepoſitis, acſi nunquam de illis inaudiſſem, vel potius ſupponens, omnia quæ audivi falſa eſſe, conſiderabam ante omnia, utrum hæc Scriptura, quæ mihi pro verbo Dei tradebatur, ſit vera & ſancta: & conferens eam quantum per vires meas licuit, non modò cum Thalmude & Alcorano, ſed cum omnibus traditionibus, quaſcunque antiquitates hiſtoria ab ipſis mundi incunabulis poſterioribus temporibus ſervavit; video nec illos qui in hodiernum tempus tot habent ſectatores, nec hos quorum religionis vix aliqua veſtigia in ſcriptorum monumentis reliqua ſunt, ita cum veritate & ratione convenire, quemadmodum libri Veteris & Novi Fœderis conveniunt. Quibus quoniam nec Cretenſis Minos, nec Lycurgus apud Spartanos, nec apud Athenienſes Solon, nec Numa, Tullus, Ancus, Servius, & poſtea Decemviri, XII. Tabularum Sanctores apud Romanos quicquam melius conſtituere poterant, judico jure optimo ab omnibus Eccleſiis Chriſtianis ceu ſanctos & cœleſtes adorari. Et quamvis multa in illis reperio quæ videntur eſſe contra rationem, tamen & Eccleſiarum Chriſtianarum authoritas, & debita modeſtia mea, denique ipſa ratio, (nam aliàs fides in ſcientiam converteretur, ſi omnia quæ nunc non aſſequimur certò ſciremus: & præterea quale hoc eſſet infinitum cujus eſſentiam finita ratio poſſet comprehendere, atque omnia ipſius myſteria poſſidere?) ſic de iis ſentire jubet, quod non ſint contra, ſed ſupra rationem. Quod cum omnibus pleno ore confitens, minime moleſte fero, quod hæc omnia quæ incomprehenſo illi numini coram hominibus celare libuit, captum noſtrum ſuperent. Majeſtati potius divinæ gratias ago, quod ea in quibus verbum ejus viam ſalutis tradit, & è quibus tota lex & prophetæ pendent,

unà cum aliis capere & intelligere poſſim. In quo inventa feſſæ animæ requie, hoc unicum in mea indignitate Deum oro, ut coopertis per miſericordiam lapſibus, ex infirmitate proficientibus, concedat mihi vivere ſecundum hanc voluntatem ſuam, tam ſimplicibus & indoctis quàm ſapientibus revelatam. Subtiles quæſtiones & myſteria, in quibus minimum intelligunt, qui maxime cognitionem illorum crepant, exiſtimo non aliam ob cauſam Spiritum Dei ſub velo haberi voluiſſe, niſi ut monſtraret, Sapientiam hujus mundi ſtultitiam eſſe apud Deum. Nam ita ſuperba ingenia homines parum prudentes conturbarunt, ut quemadmodum olim in Philoſophia, ſic nunc in Theologia, nihil ſit tam abſurdum, quod aliqua ſecta pertinaciter non defendat. Atque adeo, ſi quis mecum abſque omni partium ſtudio omnes Theologorum controverſias ſerio inſpicere velit, nihil ex illis utilius reſciſcet, nihil certiùs diſcet, quam in quo omnes conveniunt, & quod quilibet in Sacris Literis facile intelligere poteſt. Qualia ſunt, Deum timendum eſſe, quamvis eum nullus mortalium viderit, nec ulla humana ratio Majeſtatis ejus comprehendæ capax ſit: proximum tanquam imaginem inviſibilis Dei eſſe diligendum. Ita id quod nemo hominum intelligit variè in varias opiniones trahunt. Quibus in rebus alii ſua ingenia oſtentant, alii ſuam authoritatem firmant, alii quærunt lucrum aliquod aut utilitatem, omnes autem iis quibus ſuas opiniones perſuaſerunt præeſſe conantur, ſibi ipſis totius Scripturæ notitiam, & revelationem myſteriorum arrogantes. Homines verò ſimplices & indocti, qui eunt quà itur, quo plus de magiſtrorum ſuorum doctrina & pietate credunt, eo ſunt procliviores ad damnandos ad æternam perniciem omnes alios qui illos non ſequuntur. Nam perſuaſi, ſe nulla ratione errare poſſe, coguntur omnes qui diverſum ſentiunt pro pernicioſe errantibus judicare. Sæpe audivi quod in Anglia (quæ regio ſicut in multis aliis rebus, ſic præcipue in religionibus totius mundi compendium eſt) de ejuſmodi fanaticis perhibetur, quod ita ſui ſuarumque irrationabilium opinionum ſint amantes, ut audeant propter eas divinam providentiam anguſtis Eccleſiarum ſuarum (quæ ex anguſtis cujuslibet penatibus conſtant) terminis circumſcribere. Frequenter aliquis Enthuſiaſta cum neminem alium in ſuam opinionem pertrahere poteſt, putat ſe ſolum eſſe ſapientem, ſolum pium, ſolum ad ſingularem Dei gratiam pertinentem, omneſque homines neceſſariò condemnandos eſſe propterea quod cum illo idem non ſentiant. Et quemadmodum omnes iſti miſeri aperte delirant, præcipue ii quos zeli æſtus eouſque deducit, ut tanquam bacchantes aut cerriti, per plateas, domos, templa, abſque ullo ordine & reſpectu curſitantes concionentur, & interdum anſeres, equos, vel oves, (cujus rei ibi ſatis frequentia exempla occurrunt) dum eis homines aures præbere nolunt, ad ſuas opiniones convertere tentent. Ita exiſtimo etiam populoſiſſimas, & cum S. Scriptura atque ratione convenientiſſimas ſectas, non eſſe abſque mixtura alicujus dementiæ. Nam ut illos taceam, qui non multo plus quàm iſti Enthuſiaſtæ anſerum converſores, vel etiam ipſorum anſeres, ſcientiæ habentes, alios magno cum ſtrepitu & per violentiam docent, quod ipſi neſciunt, omnes ferè in eo deſipiunt, quod magico, ut ſic loquar, ſuarum Eccleſiarum circulo providentiam Dei definiant, & quod extra ſua ſepta exiſtentes (frequenter ipſi pejores eos qui ſunt meliores) ad tartara condemnent, & quod diverſum à ſe ſentientibus, propterea tantum quia diverſum ſentiunt, inexpiabili odio ſuccenſeant, minime conſiderantes, quod vulgo alii aliis ex S. Scriptura ad ravim inculcant, Fidem eſſe donum Dei, & tam impoſſibile eſſe Deum cognoſcere antequam ipſe animos hominum illuminaverit, ut eſt impoſſibile, videre ſolem antequam oriatur. Quæ omnia ſi velim accurate perſequi, poſſem implere juſtæ molis librum. Sed quoniam genius ſeculi noſtri nondum eſt ejuſmodi rebus maturus, & non poſſunt ſine exacerbatione tot hominum quos concernunt evulgari; non audeo reliqua epiſtolæ credere, eaque ad colloquium coràm habendum reſervo. Hæc quoque non auſus fuiſſem ſcribere, niſi mihi probe conſtitiſſet te ſupra vulgus ſapere, & niſi eam de te fiduciam haberem, quod fratrem tuum malevolentiæ virulenter aclantium idiotarum non ſis expoſiturus, nec livido denti objecturus: quod iterum atque iterum rogo.

Id inſuper addendum cenſeo, quod quamvis omnes ſectas ubi vituperio dignæ ſunt reprehendam, nullam tamen novam cudere in animo habeam, cùm jam plus ſatis ſint multiplicatæ. Opto potius, atque Deum oro, ut ſit unus Paſtor, & unum omnium ovile; omnique id conatu quouſque vivam dare operam contendam, ut cum omnibus in orbe hominibus, non in abſconditis de Deo & ejus gloria ſenſibus atque opinionibus (id enim prorſus impoſſibile, & facilius omnia horologia quàm ſententias hominum concilies:) ſed in iis omnibus quæcunque ad externum religionis cultum pertinent, quàm maxime conveniam, paratus me omnibus (ſecundum ſimplicitatem cordis mei) in externo cultu Dei ſocium præbere: etiamſi denique in floſculo ſummi entis vim, vel in imagunculа majeſtatem velit adorare. Nemini meam ſententiam obtrudam, neminem ab ejus ſententia abducam, (niſi ipſe ſincere aliquid melius doceri velit: contentus ero ſi non verbis, at honeſtis actionibus & exemplari vita omnes convertere & ad timorem Dei adducere poſſim.

PRÆSTIGIARUM ATHEISMI

Deprehenſio & reprehenſio: ſeu ad ſuperiorem Epiſtolam reſponſio, S. P.

OCcultum iſtud delicti genus, quod Auctor ingenue conſitetur, non eſt adeo abditum & vulgi cognitionem refugiens, quin toti mundo pateat, & veluti falſa moneta paſſim jam omnibus innotuerit. Ita profectò frequens peccati hujus uſus inolevit, quod vulgò quibuſdam *piccolo peccadillo* agnominatur, (nihil aut non multum credere) ut jam vel in auriculari confeſſione, ſive per oblivionem, ſive per neglectum, tanquam res nullius momenti omittatur. Nec adeo ſubtile ac perceptu arduum eſt, ut in eo intelligendo vires mortalium fatigandæ ſint, cui percipiendo vel mediocre judicium, modò ſit ſanum, ſufficit. Nec modo futilitatem erroris hujus plene capere, ac meritò carpere, ſed fundamenta ejus penitus diſcerpere atque refellere poteſt. Quis enim non facile animadvertat, non alium eſſe hujus doctrinæ & opinionis ſcopum, quam ut depoſito pudore & conſcientiæ (quam pro cuſtode innocentiæ ſingulis

Deus dedit) monitu, cuivis liceat fidem ac religionem tanquam veſtem, propter profanos aut politicos reſpectus mutare, atque ex una ad aliam ſectam, ſine delectu, quamvis peſſima ſit, vel, ut verbis Auctoris inſiſtamus, *ſine diſcrimine*, nos transferre, ſi modò in ea regione, in qua forte ſedes noſtra fixa ſit, ſecta aut religio iſta ad quam tranſimus floreat ac dominetur. Quid quod præterea adjicit auctor, licentiam hanc ſuſcipiendæ quamcunque velimus religionis non pro una vice nobis permitti, ſed quotieſcunque eam ſuſcipi aut mutari ſtatus cujuſque politicus poſtulat. Quem ſtatum cujuſque privatum præpoſtere is divinæ providentiæ ordinem vocat: fortaſſe quia nunquam abſque permiſſu Dei contingat (ſæpe enim ſtatus is voluntarius eſt, aut propriâ culpâ accerſitus.) Nam nec peccatum ullum Deo non permittente evenit, & tamen eo nomine dignum non eſt; quia non ex voluntate, ſed ex conniventia tantum ac permiſſione Dei procedit. Quod ſi fortè is privatus rerum noſtrarum ſtatus temere fert omnino Auctor, unicuique liberum eſſe ſibi conſulere, & abjecta veteri religione aliam, quæcunque ſibi libeat aut commodum ſit, ſuſcipere. Hæc doctrina tametſi omnem religionis & conſcientiæ rationem carnali cujuslibet emolumento ſubjiciat, tamen videri poſſet tolerabilior, ſi diſſidentes Chriſtianorum ſectæ aut æque bonæ omnes, aut ſaltem tolerabiles eſſent. Sed quoniam omnibus liquet, inter tot Eccleſias reperiri quaſdam voluntati Dei admodum repugnantes, aut homines in æternam perniciem præcipitantes, quales ſunt quæ vel Antichriſti tyrannide, vel idololatriâ, vel aliquo pernicioſo errore aut peccato delinquunt, quæro quomodo ſalvâ conſcientiâ, aut hoſtis Chriſti gubernationi, aut ritibus idololatricis, aut errorum ſcelerumve magiſtris ſeſe ſubjicere poſſit is qui conſcientiæ ſuæ puritatem ſoli Deo & filio ejus Chriſto Domino ſubjecit & conſecravit? Verùm antequam demonſtrare incipiam, doctrina iſta & opinio quam Auctor primus in orbem Chriſtianum introduxiſſe (tametſi falſo) videri vult, quàm prava & peſtilens ſit, inprimis vero quàm ſupremo Deo Patri Domini noſtri Jeſu Chriſti, eâdemque operâ ipſi Chriſto æterno Regi noſtro, quàm omni religioni, ſed præcipue Chriſtianæ, quàm S. Scripturæ, quam ſanæ rationi, quàm omni veritati & ſinceritati, omni virtuti, præſertim verò præſcriptæ à Chriſto ſanctimoniæ, omni fidei & cœleſtis præmii exſpectationi, omni honeſtati, magnitudini animi ac generoſitati, omni fortitudini repugnet, atque adverſetur, quàm plena ſit omnis ignominiæ atque dedecoris, plena damnorum irreparabilium, plena omnis doloris atque miſeriæ; antequam, inquam, opinionem Auctoris tam turpium ac noxiorum criminum convincamus; placet primùm omnia, quibus utitur, argumenta ab Auctore propoſita percurrere, eorumque vanitatem ac futilitatem liquidò demonſtrare.

RESPONSIONIS

PARS PRIMA.

Argumentorum hujus opinionis refutatio.

SCopum Auctoris eſſe diximus, ut oſtendat, cuilibet qui modò ſibi internum Dei cultum in abditis cogitationibus intactum relinquat, liberum eſſe regimini quamvis peſſimæ inter Chriſtianos ſectæ, tam ſerviliter ſe ſubdere, ut etiam ſagaciſſimum inquiſitorem fallat, & ne hæreſeos in arcano abditæ convinci poſſit, planè impediat. Argumenta tam ſuſpectæ ſententiæ eodem ordine quo ipſe Auctor uſus eſt collocabimus. Quorum fundamentum eſt quod omnes ſectæ ratione infallibilis de æterna ſalute certitudinis ſint ſibi æquales, hoc eſt, nulla earum ſit per quam homines qui ei aſſentiuntur certiùs æternam ſalutem conſequi poſſint, quàm qui alias ſectas ſequuntur. Unde tacitè concludit, nulli ſectæ tam firmo & valido vinculo quenquam adſtringi, quin illud abrumpere liceat, quoties id politicus vitæ ejus ſtatus requirit: quemadmodum & contra, à nulla ſecta ita eſſe abhorrendum, ut ejus regimini ſubjicere ſeſe nequeat is cuicunque id facere commodum eſt & expedit. Admodum igitur claris & firmis rationibus atque argumentis indiget iſta ſectarum omnium æqualitas, quæ & rationi & ſcripturæ, & ipſius Auctoris ſententiæ aut confeſſioni adverſatur. Rationi, quæ plane dictat, inter aberratores à ſcopo fieri non poſſe quin aliquæ præ aliis ſcopo ſint propiores. S. Scripturæ, quia illa nobis unam veram Apoſtolicam ſectam, miraculis argumentis fultam ponit ob oculos; ſicut ex adverſo aliarum ſectarum, Deo & veritati repugnantium, qualis erat Nicolaitarum, & aliarum, 1. *Tim.* IV. 1, 2, 3. 6, 20. 2. *Tim.* II. 17, 18 2. *Pet.* II 1. *Joh.* IV. mentionem facit, pleraſque verò alias ſpiritu prophetico exorituras prædicit. Sed & ipſius Auctoris judicio hæc variarum ſectarum paritas, non modo improbata, ſed plane ſublata eſt, cum in eodem ſcripto ſuo fateri coactus eſt, hodie quoque reperiri ſectas cum S. Scriptura & ratione præ aliis magis conſentaneas. Quid igitur contra tam liquidam veritatem in ſuis argumentis Auctor producit?

Primum Argumentum.

QUoniam aſſerit Auctor, Generalis providentiæ Dei agnitionem in eo eſſe, quando homines unam ſectam alteri non præponunt, præterea in rationibus ſequẽtibus acerrime accuſat eos qui in variis ſectis generalem & ad omnes porrectam providentiam Dei ſibi ipſis vindicant, eamque intra ſectarum ſuarum ſepta magico quaſi circulo circumſcribunt: denique quia opinionem & dogma ſectæ quam introducere nititur, agnitionem generalis providentiæ divinæ appellat; apparet eum ſuæ opinionis aliquam vim ac veriſimilitudinem in hac generali providentia collocare. Qua in re, quod vocis providentiæ Dei ambiguitas Auctori atque adhærentibus ejus fucum faciat, palàm eſt. Propria vocis hujus notio duo continet, 1. Poteſtatem & plenum jus Dei ſuper omnem ejus creaturam. 2. Continuam curam & conſervationem ac regimen eorum quæ ſemel creavit: quæ poteſtas & cura Dei generalis eſt, & ad omnes ejus creaturas extenditur. Nec ullam puto ſectam eſſe tam profanam, quæ id providentiæ genus non agnoſcat. Eſt alia quoque providentia Dei, ſed ſpecialis, & ad eos tantum pertinens qui non ex ſanguine & carne, nec ex voluntate parentum, ſed ex Deo geniti ſunt; paterna illa & ſalutaris dilectio, & ſaluti illorum invigilans proſpicientia: quæ cum generali providentia Dei malè confunditur. Hanc enim non ad ſectas tantum, ſed ad creaturas omnes

extendi

extendi fateor, quarum Deus curam & gubernationem gerit. Sed ſpecialis ſuper populum Dei providentia iis tantum competit, de quibus S. Scriptura loquitur, *Novit Dominus qui ſunt ejus.* 2. *Tim.* 11. 19. Non veró ex eo quod aliqua ſecta ſit ſub generali providentia, concludi poteſt, regimen ejus & actiones Deo probari. Quamvis enim ipſa à regimine providentiæ Dei exempta non ſit; poteſt pravum regimen, poſſunt & actiones ejus improbæ eſſe Deo deteſtabiles. Non omnes quos generalis providentia Dei ſinu ſuo comprehendit, ad ſalutarem Dei gratiam admittuntur. Nam generalis providentia non pios tantum & probos, ſed & improbos complectitur, quos Deus omnes ſole ſuo illuminat, & pluvia irrigat, nec tamen idem ipſos. ad ſalutarem gratiam admittet. Nos profecto neſcimus an uſquam terrarum reperiantur tam vecordes ſanatici quales in Anglia Auctor eſſe perhibet, qui vocem evangelii ad anſeres & jumenta convertant. *Similiter apud Papiſtas Franciſcus avibus & Antonius de Padua piſcibus concionati.* Sed ea de re credere ipſi quàm litem movere malumus. Verùm ſi ratio ejus quam opinioni ſuæ ſubſternit admittenda eſt, quod quiſquis ad generalem Dei providentiam pertinet, ad eiuſdem quoque gratiam ſaluiferam pertinere cenſendus ſit, non eſt quod Auctor vitio vertat, vel inſultet aut illudat iſtiuſmodi anſerinis concionatoribus, & jumentorum Apoſtolis, quòd anſeres ac jumenta ſua ad vitam æternam aditum habere exiſtiment; cùm generalis providentiæ Dei curam etiam ad mutas & ratione deſtitutas animantes extendi, Pſalmus 36. & 145. atque inſuper ipſius Dei cum Jona Propheta colloquium teſtetur. Non igitur auctori integrum eſt homines tam vecordes ac cerebroſos irridere, quin rationem & conſequentiam ſuam ex generali providentia Dei deductam, ſuomet ſuffragio publico derideiculo & cunctis exſibilandam præbeat. Nam fundamentum erroris & vecordiæ eorum cum fundamento opinionis, quam fovet Auctor ejuſdem eſt furfuris.

Secundum Argumentum.

SAtis de generali providentia dictum eſto, Altera ejus opinionis ratio eſt, quod internus cultus Dei, ſi ſit verus, totam fidei ſalutaris eſſentiam in ſe contineat: quem cum ſic inviſibilis, cuilibet eorum qui propter carnale emolumentum ad alienas ſectas deficiunt, & liberum & facile eſt ſibi clam intactum relinquere, ut quamvis ſeſe alieno regimini ſubjecerint, fidem ſalutarem integram & conſcientiam ſuam illæſam retineant. Reſp. Hæc ratio non unam rem fallam ſumit pro conceſſa: ſed inprimis aſſertionem hanc, quod internus Dei cultus, ſi ſit verus, totam fidei ſalutaris eſſentiam in ſe contineat. Nam etiamſi veriſſimus videretur, quamdiu in occulto latet, eſſentiam fidei non exhauriret. Salutaris enim fides lux eſt, quæ non ſolum hominem qui eam habet, ſed eos quoque qui eum intuentur, illuminat. *Math.* v. Sic luceat lux veſtra coram hominibus, &c. Quomodo veró iis lucebit qui eam non vident? quomodo eam videant, cum ſe in interni cultus latebras ita abdiderit, ut ad eam oculorum ſagaciſſimi inquiſitoris acies non penetret? Non poſſunt homines fructum ædificationis ex eo capere quod non vident: Non poſſunt Deo gratias agere aut gloriam tribuere eorum nomine quæ non intuentur, imó plane ignorant. Ideo Chriſtus Dominus noſter ab omnibus ſuis exigit ne abſcondant, ne ponant lucernam ſuam ſubter modium, ſed dent operam ut luceat omnibus iis qui Deum eo nomine laudibus celebraturi ſunt. Non in ſolis cogitationibus, non in intentionibus, & propoſitis hominum fructus fidei quos Deo offerimus conſiſtunt. Vera & ſolida, nec tantum Deo, ſed & hominibus manifeſta opera & virtutes, vera & viva fides progenerat. Præterea merito innuit Auctor non quemlibet internum cultum eſſe verum. Nam qui externum ejuſdem generis ſibi annexum non habet, multoque magis qui externum alienum, quamvis interno adverſetur, propter politicas cautas admittere ſuſtinet, verus eſſe non poteſt. Apparet certe, hunc hominem falſó, nec ex toto corde, neque ex totis viribus Deum diligere, qui licet in occulto ſciat quomodo Dei gratiam quàm optime demereri poſſit, id in externo cultu tamen exequi, aut metuit, aut erubeſcit, imo aliquid contrarium facere non dubitat. Cogitationes veró, conſilia, & propoſita noſtra, quæ nunquam ad manifeſtum oculorum hominum conſpectum deducuntur, nil aliud ſunt, niſi mentis noſtræ embryones, qui in lucem nunquam incolumes prodeunt, ſed in ipſo abortu intereunt. Ac talia quidem caduca munera & oblationes offerunt Deo, qui ipſi ſolum internum cultum ab externo ſeparatum offerunt. Et quod deterius eſt, eo magis Deum & conſcientiam ſimul violant, cùm huic interno & quem Deus merito, ſi ſolus offeratur, contemnit, cultui adjungunt externum diverſi generis, imo interno repugnantem: qui vel Deum ſupremum tanquam idololatricus, vel Chriſtum filium ejus tanquam Antichriſtianus aperte offendit, vel etiam veritatem ejus non modo in injuſtitia detinet, ſed etiam in ſuſpicionem falſi apud homines adducit. Idololatricus cultus eſt cum homines vel non Deum divino, vel Deum non divino, ſed per modum ab eodem in ſecundo Decalogi præcepto expreſſe vetitum honore atque cultu per imagines colunt. Antichriſtianus eſt, cum homines ſub miti & clementi gubernatione Regis & capitis ſui Chriſti Domini exiſtentes, ſubjiciunt ſeſe tyrannico regimini adverſarii ejus. Veritatem divinam is violat, qui eam vel palàm & aperte profiteri erubeſcit, vel repugnanti ei errori externa ſpecie annuit atque adulatur, & ad ſectas veritati contrarias transfugit. Quæ ſectæ quoniam errores ſuos à S. Scriptura & ratione ſana damnatos, ab Antichriſto inventa & uſurpata tyrannide & ſævitia defendant, Antichriſtianorum nomen ac titulum optimo jure merentur, nec niſi invitiſſime repudiant. Placeat ſibi Auctor in interno cultu uti libet, certe is nil aliud eſt niſi dimidiati hominis officium: 1. *Cor.* VI. *ult.* Deus vero pro toto dimidium non ſuſcipit. Atque omnino ipſum hunc internum cultum valde exilem eſſe neceſſe eſt, quando externus errantibus hominibus ita ſeſe accommodat, ut internam animadvertere non poſſint. Qui interno cultu Deo, externo hominibus placere contendit, magis homines quàm Deum & amat & metuit. Nam illis palàm, huic clam ſeſe accommodat, & ſubjicit. Quem ſui præ hominibus contemtum Deus ferre nequit. Quomodo is proximum diligere cenſendus eſt, qui ob carnale emolumentum quod in corde fovet ipſi revelare non vult, vel non audet? Quomodo Deo placere, qui ut hominibus placeat perfectiorem divinæ veritatis notitiam in abdito cordis ſui premit, & concreditum ſibi talentum quod in lucrum Domini

ſui

ſui impendere atque exercere tenebatur, in imperveſtigabili mentis ſuæ ſecreto defodit? Non id tantum Deus à nobis requirit, ut corde credamus ad juſtitiam, ſed præterea ut id quod corde credimus, ore confiteamur ad noſtram & proximorum ſalutem. *Rom.* x. 10. Nemo igitur ſalutem ſperet quicunque palàm profiteri non vult id quod in animo ſuo divinæ gloriæ & humanæ ſaluti utile volvit. Quid aliud eſt abnegare Chriſtum coram hominibus, niſi erubeſcere coram iis aperte hanc veritatem in lucem proferre, quam ex profeſſo & ex impoſito nobis officio prædicare tenemur? Unde concluditur, cultum internum qui extra non prorumpit, imò cum externo non convenit, (etiamſi ſub ipſo lateat) nec verum nec perfectum eſſe, nec totam fidei ſalutaris eſſentiam in ſe complecti poſſe. Nam vera fides non delitescit in corde, ſed per amorem Dei & proximi exerit ſeſe extra, & fructus bonorum operum externos progerminat. Præterea id quoque in hoc interno cultu Auctoris notandum eſt, quod Auctor fateatur ſe non poſſe eum quamvis maxime velit negligere, aut abjicere, nec poſſe ſententiam de Deo & rebus ad gloriam ejus pertinentibus ulla ratione mutare. Agnoſcit igitur, id quod in compenſationem externi cultus, non in Dei, ſed in hominum gratiam recepti in ſe Deo relinquit, eſſe rem non ſpontaneam, ſed quaſi coactam. Nihil ergo ſuum proprium & in poteſtate ſua ſitum ſponte ac benevole Deo offert, ſed ipſi id tantum relinquit quod non relinquere etiamſi vellet, non poteſt. At quomodo Deus talem cultum non merito ſpernat, qui non à libera voluntate, nec à prono erga eum affectu, ſed ex immutabili neceſſitate proficiſcitur?

Sed enim quiſpiam occurret: Cùm Auctor internum cultum Dei quem homines cernere non poſſunt ſibi relinquit, non hanc eſſe ejus mentem, ut penitus omnia ſua opera externa, præſertim fructus internæ fidei pietatiſque ac virtutis, à Chriſto præſcriptos oculis hominum ſubtrahat; ſed tantum ea quæ homines offendere irritare & ſcandalizare poſſent. Quales ſunt diſſidentes ab aliis ſententiæ & doctrinæ. Quæ interdum quo ſunt veriores eo magis odioſæ: quoniam veritas odium parit; ipſa verò virtus apud multos pretium habet, aut ſaltem nulli perſecutioni obnoxia eſt. *Reſp.* Non immorabor huic reſponſionis parti, quod non ſolum veritas, ſed & virtus offenſionem parit. Et Cainus Abelem non propter aliquam fidei controverſiam interfecit; ſed quod opera ejus erant mala, fratris verò ipſius bona, 1. *Joh.* III. 12. Sed ad propoſitam inſtantiam ſic reſpondeo. Negare id Auctor non poteſt, quod hic de interno Dei cultu differentibus nobis, non de qualicunque ſimplici Dei cultu ſermo inter nos eſt, ſed ut ipſe Auctor aperte exprimit, de eo qui ſit verus, hoc eſt perfectus, & qualem Deus à nobis requirit. Non enim ſimplici interno Dei cultui, ſed huic tantum qui verus eſt tribuit, quod totam fidei ſalutaris eſſentiam in ſe complectatur. Quicunque igitur veritatem vel aliquam ejus particulam, ad ſalutem hominum neceſſariam aut utilem ſupprimit, ejuſque notitiam hominibus ſubtrahit, vera pietate & amore erga Deum & proximum caret, nec ad alios in vero Dei cultu imbuendos idoneus eſt. Nam ſicut veritas eſt unica dux & magiſtra virtutis, ita virtus, abſque lumine veritatis & ſcientiæ, cæca eſt & imperfecta, & à cultu Dei aliena. Inde evenit ut homines ejuſmodi rebus Deum colere ac demereri conentur, quibus ille offenditur, quia non lucem veritatis, ſed tenebras erroris ſequuntur. Quid Deo & hominibus prodeſt, cœcus ſine ſcientia zelus? Proinde talis obedientia & tale ſacrificium non ſolùm Deo acceptum non eſt, ſed etiam abominabile. Male in virtute homines inſtituit qui veritatem coram eis ſupprimit, ſine qua ad veram virtutem arduus & invius eſt acceſſus. Breviter ut me expediam: Quemadmodum ſcientia veritatis ſine fructu virtutis & pietatis, impia & improba eſt, & pœnâ potiùs quàm præmio digna, ita pietas & virtus ſine agnitione veritatis non eſt vera, nec ad ſalutarem fidem ſufficiens. Satis male res ſuccedit, cùm aliquis veritatem quæ eſt mater virtutis, ob fragilitatem ſuam non novit, ut tunc cæca & manca pietate Deo ſervire cogatur: Multo certe pejus, cùm veritatis non neſcius eam coram hominibus ſupprimit, & quaſi erroneas opiniones pro veris receperit, fingit ac mentitur. Quo ſcelere homines & in errore confirmat, & à veritate quæ virtuti eorum prælucere debuit, longiſſime avertit. Qua in re eo major eſt pravitas & impietas, quod in his non imprudentia aut imbecillitate, ſed conſilio deliberato peccatur. Alterius hoc loco erroris Auctor admonendus eſt, quod incerta, imò falſa ſpe indigne fallatur, dum exiſtimat, quando erroneæ ſectæ regimini ſe ſubjiciet, ſi modo cognitionem veritatis quoad occultum Dei cultum ſibi relinquat, ſe protinus conſcientiam ſuam plene placaturum. Sciat enim, ſeſe non conſolationem cordi pravitate erroneæ ſectæ ad quam migrat contriſtato, ſed carnificem ad acriores ſui cruciatus ſibi relicturum. Nullam ipſi requiem permittet notitia & conſcientia veritatis, nec tanquam occultus cultus, ſed tanquam occultus vermis & nunquam moriens vipera rodet pectus ejus, qualibet externi cultus erronei & interno ejus cultui adverſantis occaſione oblatæ. Tertiò, maxime omnium & pernicioſiſſime Auctor in eo decipitur, dum exiſtimat, ſeſe tam pravæ opinioni ſuæ inhærendo fructus Chriſtiana ſanctimonia dignos producturum, & in exemplo pietatis aliis præiturum. Pia & ſancta in Chriſto vita non eſt adeo in proclivi vel arduæ difficultatis expers, ut non qui eam ingreditur, violentiſſimas ſibi manus inferre cogatur. Seipſum ſæpe vincere, ſeipſum trucidare neceſſe eſt. Ad quam adeo duram & arduam dimicationem, quas ſpes & vires afferant ii qui flagitium facere non dubitant ne quid durius Chriſti cauſâ patiantur? Invictum animi robur, immobilem in propoſito conſtantiam, intactam humanis illecebris mentem, ſublimem & generoſum & ad cœleſtia elevatum, terrena verò deſpicientem animum, Chriſtianæ vitæ officium requirit. In tanto imbecillium virium conato abſque cœleſti adminiculo & præſenti ope, omnis labor, omnis opera luditur. Hujus adminiculi implorandi continua nobis neceſſitas incumbit. Hinc tot ad vigilantiam & precum aſſiduitatem in S. L. ſtimuli. Sed legitima precatio, molles & faciles ad Deum aditus & impetrandi fiduciam deſiderat. Hanc verò quomodo aſſequi aut habere poſſit animus ſibi tanti dedecoris conſcius, quòd pluris homines quàm Deum, pluris leves & caducas brevis ævi illecebras, quàm ſolidum immenſæ æternitatis pondus, & fluxa terrena quàm perpetua cœleſtia gaudia, æſtimat, quódque laniandæ conſcientiæ pretio & jactura, omnem aliquid pro Deo patiendi neceſſitatem redimat. Nec fieri ullo modo poteſt ut iſtud læſæ conſcientiæ ſecretum, quamvis alios lateat, ipſum hominem cujus conſcientia læditur, latere poſſit. Nec ulla ratio fingi poteſt qua quiſpiam vulnera mentis ſuæ ita tegat & ſupprimat, quin illa tam ſibi quàm Deo ipſi nota & explorata ſint. Quomodo talis homo ſperet, preces ſuas exauditum iri? Quis in tot ſauciatæ ac laceræ conſcientiæ doloribus ac morſibus, dono ſpiritus ſancti, quis auxilio cœleſti locus eſt? ſine quo omnis in negotio ſalutis & pietatis labor & conatus, fruſtraneus eſt & infelix. Nihil igitur proderit Auctori internus ejus de rebus divinis ſenſus aut cultus, niſi ad augendum

conſcientiæ ſuæ cruciatum : quia fructum veræ pietatis ejuſmodi cultus internus etiam alioqui veriſſimus, ſed cum externo erroneo miſtus , afferre nulla ratione poteſt.

Tertium Argumentum.

SAtis de ratione , ab interno Dei cultu ſumta diſſeruimus ; progrediamur ad tertiam , quam ab externi cultus officiis ſumit. Aſſerit ergo , omnes externi cultus actiones , quas alii pro ſanctis ritibus vel ſacramentis , & omnes ferè pro fide admodum præpoſtere habent , nihil aliud eſſe niſi politica potius , quam ſpiritualia ſocietatum vincula , quæ ad animum non pertingunt : & quamvis in iis den tur gradus , ut alia eorum aliis meliora ſint ; tamen ut optima neminem ſalvare , ita vel peſſima per ſe ipſa neminem damnare poſſe. Licere igitur , etiam peſſima recipere , abſque ſalutis & conſcientiæ diſpendio. Reſp. Hoc tam enorme paradoxon , conſenſo ferè omnium ſectarum , ac pæne omnium hominum damnatum , qua ratione non modo in opinione Auctoris locum invenire , ſed in mentem ipſi venire potuerit , ſatis mirari nequeo. Quid aliud eſt , ſanctiſſima Dei mandata , à communi uſu ſepoſita , & ſoli Chriſto dicata , profanare , & in vulgarium officiorum cenſum referre , quam religioſos & ab ipſo Domino conſtitutos ritus , vocare politica & profana ſocietatum vincula ? Inter externa ejus inſtituta, eſt etiam ſacroſancta communio corporis & ſanguinis Chriſti , quæ omnes communicantes unum corpus eſſe oſtendit. An id quoque vinculum Auctor non ſpirituale,ſed politicum eſſe cenſebit? Quid verò eſt aliud *Heb.* x. 29. filium Dei calcare , & ſanguinem fœderis ejus profanum eſſe exiſtimare , ac proinde ſpiritum gratiæ contumelia afficere , omnibuſque anſam præbere ut hunc ſacrum ritum indigne celebrent ? quid aliud iram & judicium Dei ſibi & aliis procurare , & tanquam in theſaurum ſibi recondere , in cujus manus incidere horribile eſt ? Qua ratione autem horrendum iſtud paradoxum probare nititur ? Quæro , cur externi cultus Dei officia politica potius quam ſpiritualia ſint ? Reddit rationem , quia ad animum non pertingunt. Sed apertum ſatis errorem manifeſtiori ſulcire , vaniſſimus conatus eſt. Nam primò , quis Auctori revelavit , vel ipſa politicarum ſocietatum vincula ad animos hominum non pertingere ? Hoc ſentire & proferre nequeunt , niſi homines fraude & hypocriſi proximos decipientes , qui ajunt , *Juravi lingua , mentem injuratam gero* : & qui exiſtimant promiſſorum & juramentorum ſuorum vincula ad corda & animos ſuos non pertingere , eoſque ſtringere & obligare non poſſe. Deinde ſi politica vincula , non modo manifeſtos actus & ſermones , ſed & intima cordis & cogitationes noſtras obſtringere debent , (aliàs ubi fides fas , & juſtitia , locum invenient ;) multo magis ſancta , & quibus numinis majeſtas intervenit , vincula , quæ conſcientias hominum arctiori nexu ſtringunt , ad animum pertingere neceſſe eſt. Ritus & ſacramentum Euchariſtiæ, nonne ex intimo corde depromta devotione & ſinceræ mentis ſuſpiriis celebrari ſolet ? Cur igitur Auctor aſſerere audet eum ad animum non pertingere ? Quacunque in Chriſtianorum ſecta Auctor nomen ſuum profitetur , videat quam bene exiſtimationi ſuæ conſulat , cum fatetur ſolennem celebrandæ mortis Chriſti ritum ad animum ſuum non pertingere. Nonne apud ipſos quoque Ethnicos in celebratione religioſi ritus , ſolennis illa vox perſonabat , & inculcabatur , *Hoc age ?* qua monebatur homines , ne cum cogitationes eorum aliorſum divagarentur , ſed ad illum quem celebrabant religioſum actum mentes ſuas applicarent. Quamobrem verò ea in re Chriſtiani ritus Ethnicis ſint deteriores ? Vi veritatis convictus Auctor fatetur , inter externos in variis ſectis religionis ritus , quoſdam meliores & S. Scripturæ magis conſentaneos eſſe , quoſdam autem deteriores. Cur igitur melioribus & S. Literis congruis conſtanter non adhæret ? cur ad deteriores & à S. Literis alieniores deflectere non dubitat ? Affert rationem : Externas divini cultus actiones , quemadmodum vel optimas ipſas per ſe nemini ſalutem , ita etiam peſſimas ipſas per ſe nemini damnationem allaturas. Sed hujus rationis pars prior inſpecta , poſterior omnino falſa eſt. Suſpectum eſt optimas externi cultus actiones neminem ſimpliciter poſſe ſalvare. Nam legitimus & conveniens uſus corporis & ſanguinis Chriſti, ſi digne , hoc eſt , non abſque ſalutari fide exerceatur , hominem non ſalvare non poteſt. S. Petrus autem etiam baptiſmo tribuit quod nos ſalvet , per reſurrectionem Jeſu Chriſti , 1. *Pet.* III. 21. Quod ſimiliter prædicat & intelligit de vero & efficaci baptiſmo , qui non eſt abſque eo cujus ſignum eſt , hoc eſt ablutione peccatorum , & reſurrectione à mortuis operibus. Sed quoniam Auctor externis iſtis religioſi cultus partibus limitationem hanc addit , quod *ipſa per ſe* neminem ſalvare aut damnare poſſint , apparet , quod iſtas ab interno cultu omnino ſeparet , hoc eſt animam illis eripiat , & exanime tantum cadaver relinquat. Proinde compendifaciam magnam reſponſionis partem , de optimis ritibus , nec ei refellendæ immorabor , poſtquam hoc breviter monuero , quod ſacri ritus ſeparati ab interno cultu vero , non modo non optimi , ſed ne boni quidem dici ac cenſeri poſſint. Illud igitur duntaxat urgebo , quod non ſolùm peſſimi , ſed etiam ſimpliciter mali , & S. Scripturæ repugnantes ritus , homini æternam perniciem afferant : quales ſunt quibus aut Idololatria , aut malitia & indignitas aliqua admiſta eſt. Nam & uſus corporis & ſanguinis Chriſti indignus , præſertim ſemper vel frequentius indignus , delinquenti judicium & damnationem accerſere poteſt. Sed neque id præterire poſſum , ex eo quod aliqua actio ſalutem *per ſe* non auferat , malè deduci , quòd aut ab ea ſuperſedendum ſit , aut ejus ratio non ſit habenda. Quid ſi ſit vel neceſſitate vel utilitate , aut qualicunque ratione conjuncta cum ea quæ ſalutem ipſa per ſe affert ? ut uſus corporis & ſanguinis Chriſti rite celebrari abſque fide ſalutari non poteſt. Similiter etiam ex eo, quod aliqua actio *ipſa per ſe* æternam perniciem non afferat , non ſequitur eam ſedulo vitandam & fugiendam non eſſe. Quid enim ſi ſecum trahat ejuſmodi actiones & peccata quæ per ſeipſa æternum exitium afferunt ? Porrò in hoc Auctoris argumento notandum eſt ſingulare quo utitur fallendi artificium. Nam cùm antitheſin hanc , quòd ſicut vinculum ſocietatis cum optimis vim non habet æternam ſalutem conciliandi ; ita nec vinculum cum peſſimis æternam perniciem afferendi probare vellet , exemplis Judæ proditoris & Loti captioſe uſus eſt. Non enim idem in utroque vinculi genus proponit ; ſed in Juda arctius , & ſanctius , & ad rem propoſitam pertinens ; in Loto laxius , profanius , & vulgarius , & ad rem non pertinens. Aliud enim eſt vinculum ſanctioris in eadem Eccleſia ſocietatis ; aliud vinculum politicæ in eadem Repub. aut civitate conjunctionis & viciniæ. Illud arctius , hoc laxius ; illud à Deo cum improbis hominibus prohibitum , hoc nequaquam vetitum , & aliquando neceſſarium , niſi ex mundo exire velimus , 1. *Cor.* v. 10. Aliud eſt eſſe alicui vicinum , & ejuſdem civitatis incolam ; aliud ſacra ejuſdem ſectæ aut religionis communione conjunctum. Habitabat Sodomæ Lotus , in eadem

 eum

cum Sodomitis patria ; ſed non erat cum iis eodem erroneæ ſectæ jugo copulatus . nullam etiam ſocietatem in peccando cum iis inierat , & vita ac moribus ab illis alienus , imò adverſus , & ipſos acdarguens. Habitationem inter improbos & nexus cum iis politicos , Spiritus Sanctus non vetat , (quamvis interdum moneat , ut exeamus Babylone , ne de pœnis ejus , ſicuti Loto Sodomæ accidit , participemus ;) ſed arctius unius cum improbis ſectæ vinculum ſevere vetat. Nec interdictum Chriſti & Apoſtolorum quod in fidelium Chriſti cœtu habitum peccandi ferri non patitur , violari fas eſt. Unde facile videre eſt , quantum ſit inter ſpirituale & politicum vinculum diſcriminis : quod alterum Deus prohibeat , alterum permittat. Nulla igitur ratione ſpiritualia vincula pro politicis haberi aut cum iis confundi poſſunt : quia interdicto & permiſſione Dei diſtinguuntur. Hinc dignoſcere difficile non eſt, eam eſſe meliorem ſectam , quæ doctrinam ſecundùm pietatem obſervans , peccatorum liberam patrationem non patitur , deteriorem quæ patitur , deterrimam quæ introducit. Hinc & illud concluditur , quod non modo ab optima ad peſſimam , ſed ex meliore quoque ad deteriorem deficere non liceat. Turpiter igitur claudicat , & altero pede manca eſt hæc antitheſis , quod quemadmodum adhæſio optimæ ſectæ ſola per ſe neminem ſalvabit , niſi ipſe ſit probus (quod veriſſimum eſt) ſic adhæſio peſſimæ , aut ad illam deflexio neminem ſit damnatura , ſi ipſe ſit probus , quod falſum eſt , callide involvens contradictionem in adjecto. Nam homines deſciſcentes à bona ſecta & migrantes ad malam aut pejorem , probi eſſe nequaquam poſſunt. Ad ſalutem non ſufficit in bona ſecta eſſe , ſed neceſſe eſt ut ipſi quoque ejus ſectatores ſint boni. Ad perniciem ſufficit in peccato vivere , etiamſi quis in optima ſecta ſit. Is verò qui ex bona ad malam , ex meliore ad pejorem migrat , eo ipſo graviſſime peccat , & oſtendit quàm malus ſit : ac tametſi aliquorum peccatorum expers eſſe videatur , hic ipſe à probis ad improbos tranſitus , enorme & periculoſum eſt peccatum & judicium animi nondum ſatis à peccatorum amore abluti. Ut omittam , quod poſt initam in diſciplinatorum hominum ſocietatem in moribus non corrumpi , vix poſſibile ſit. Multum igitur inter hæc ſibi oppoſita intereſt : & in promptu ratio eſt, quod plura ad ſalutem quam ad exitium requiruntur. Ad cœlos ſurſum vix omnes virtutes homini ſuſtollendo ſufficiunt ; ad inferos deorſum , unus peccati, præcipue gravioris , habitus , mortales dejicit. Proinde inepte Loti exemplum Auctor proponit ; qui conceſſo à Deo , in eadem cum peccatoribus civitate , non autem vetito & religioſo vinculo jungebatur. Sed & hæc ejus inter improbos habitatio magno ipſi conſtitit. Senſit enim omnium fortunarum jacturam, quæ cum opibus Abrahami olim certantes , in cineribus & favillis Sodomiticis relictæ , aut ſuperfuſo ruinis earum lacu hauſtæ ſunt : ſenſit jacturam propriæ uxoris , ſenſit & ignominiam , qua eum filiæ ejus Sodomitica converſatione imbutæ in oculis Dei atque hominum contaminarunt. Taceo moleſtiam quam memorat Petrus 2. *epiſt.* c. II. 7 , 8. cum quotidie juſtam animam injuſtis vicinorum ſceleribus excruciaret. Sufficit quod Auctor ipſe innuit , miſeram neceſſitatem ipſi impoſitam fuiſſe , faciendi aliquid adverſus animi ſui ſententiam , quod ſponte nunquam feciſſet , ſi inter meliores vicinos vixiſſet. Proculdubio ad illam ſubmiſſionem Loti reſpexit , qua filiarum ſuarum contumeliâ , apud laſcivos Sodomitas hoſpitum ſuorum honeſtatem redimere voluit. Sed iſto Loti facto , coactum (ut videri vult) flagitium ſuum , cum à melioribus ſectis ad pejores deficit , non cooperiet , nec defendet. Nec enim omnia quæ Lotus fecit laude vel imitatione digna ſunt. Sanius eſt Apoſtoli conſilium: *Rom.* III. 8. Non eſſe facienda mala , ut eveniant bona , etiamſi hæc bona ad gloriam Dei pertinerent : quidſi noſtram tantum utilitatem ſpectent ? Annon præſtat Ethnici illius exhortationem ſequi ?

——— Phalaris licet imperet , ut ſis
Falſus , & admoto dictet perjuria tauro ,
Summum crede nefas animam præferre pudori ,
Et propter vitam vivendi perdere cauſas.

Juvenal. Sat. 8.

Antequam à tertia Auctoris ratione recedamus , præterire non poſſumus ſubtilitatem ejus conſequentiæ quam inſtituit Auctor , taliter argumentatur ; Siquidem nec Judæ profuit cum Domino & Apoſtolis communio , nec Apoſtolis obfuit communio cum Juda ; certe & illi qui ex meliori ſecta confert ſe ad pejorem non oberit communio cum deterioribus quàm ſunt ii quorum communione deſerit. Nam quod Judæ non profuit communio cum Apoſtolis , factum eſt ſingulari malitiâ Judæ : natura tamen hujus communionis talis fuit , ut prodeſſe facillime poſſet. Quod vero Apoſtolis non obfuit communio cum Juda , plures ob cauſas mirandum non eſt. Primum enim multis aut etiam ſingulis bonis , in bona ſecta verſantibus , nihil eſt periculi ab uno improbo, & quidem improbitatem occultante. At uni bono, quando ad deteriores deficit , inter multos & quidem in mala ſecta palàm regnantes , non periculum , ſed præſentiſſimum exitium ſubeundum eſt : imò fieri non poteſt quin is antequam plane deficere ſtatuerit jam bonitatis ſuæ jacturam fecerit. Deinde ignotam fuiſſe Apoſtolis nequitiam Judæ , vel ex ipſa hiſtoria conſtat. Denique non penes Apoſtolos tunc temporis erat poteſtas admittendi homines ad illam ſanctam ſocietatem , aut ab ea excludendi , ſed penes Dominum , qui , ut ſcripturæ implerentur , improbum iſtum diſcipulum inter Apoſtolos aſciverat , ac tolerabat. Sed iſtâ improborum in unius Eccleſiæ corpore tolerantiâ , nobis poſtea interdixit doctrina & praxis Apoſtolorum. Non igitur ex eo quod Apoſtolis communio cum Juda non obfuerit , ullo modo deduci poteſt , nobis quoque defectionem ad improbos & cum iis communionem non obfuturam. Defectio autem ad improbos manifeſta eſt , cùm abjectâ ſectâ in qua non tolerantur habitus peccati , migratur ad aliam , in qua non modò tolerantur , ſed interdum quoque imperantur aut introducuntur.

Quartum Auctoris Argumentum.

SEd jam ad quartum Auctoris argumentum accedamus , cujus examen & æſtimatio nobis liquido oſtendit , quàm infirmis & fragilibus columnis ſuperſtruat informem opinionis ſuæ molem. Verba ejus ſunt : *Si quis me hominum cœtus certum reddere poſſet , quod nullum ejus membrum ulla in re erret , tenerer omnino omnibus aliis ſectis damnatis , ac repudiatis tanquam erroneis , illi cœtui in diſſolubili vinculo adhærere (etſi mihi alioqui hæc implicita fides aut aliena veritatis ſcientia , vel aliena pietas non multum prodeſſet.) Atqui talem nullum invenire poſſum , quamvis ſedulò quæram.* Unde concludit , nulli ſe ſectæ omnino adhærere , aut alias pro erroneis agnoſcere teneri : ſed ſibi integrum eſſe , ex una in aliam prout ſibi commodum viſum fuerit , migrare. Reſp. Mirum eſt quàm cœcâ Deus Auctorem incogitantia puniverit , quod cùm pauló ante oſtenderit , ejuſmodi privilegium quale hoc loco is , ab eo cœtu cui omnes aliis damnatis omnino adhærere teneantur , exigit , ne

illum quidem ſanctum Domini & Apoſtolorum cœtum hauſiſſe; auſus fuerit illud opinionis ſuæ argumentum proponere, ex quo ejuſmodi deductio inferri poſſet: Quoniam Domini & Apoſtolorum cœtus neminem certum reddere poterat, omnia & ſingula cœtus ſui membra fuiſſe ab erroris & peccati periculo exemta, quia Judas tam facile erravit & deliquit: Ergo nemo illi cœtui Apoſtolico conſtanter adhærere, & cœtus alios illi repugnantes pro erroneis habere tenebatur. Quomodo Auctor ex hoc laqueo quem ſibi ipſi tetendit, ſeſe explicabit, ipſe viderit. Nobis ſufficiat oſtendere, admodum iniquam eſſe hanc conditionem, quam exigit ab omnibus cœtibus & Eccleſiis Chriſtianis, ut ſi velint homines in gremio ſuo conſtanter perſeverare, dent operam ut nullum totius eorum corporis membrum ulla in re erret. Nam & ipſe in eodem argumento ſuo fatetur, nemini alienam fidem aut virtutem prodeſſe. Ergo nec alicujus error aut peccatum cuiquam oberit. Impoſſibile quoque eſt, poſt indultam rationalibus creaturis arbitrii libertatem ſub cœlo tantam perfectionem dari, quanta in ipſo cœlo poſt conditos angelos reperta non eſt: ubi ad ipſos nobiliſſimos ſpiritus error & peccatum penetravit. An vero idcirco aut in cœlo angelis, in gloria & cultu Deo tribuendis communicandum non eſt, vel ad eorum communionem non accedendum, aut in terris Apoſtolici cœtus contemnendi, quia & inter Angelos Diabolus, & inter Apoſtolos infauſtiſſimus Judas exſtitit? Si hoc legitimum eſt veræ Eccleſiæ Chriſti requiſitum, quis hic non videt contumelioſe, ſed admodum inique perſtrictum ab Auctore ac reprehenſum cœtum Apoſtolicum, quod inter eos tanti ſceleris enormitas inventa ſit? Verùm, ſicut id Apoſtolis fraudi eſſe non poteſt; ſic nullis cœtibus pudendum eſt, quod in iis quoſdam errare aut peccare contingat. Satis ad id ut iis conſtanter omnes adhæreant commendationis habent, cum in iis Apoſtolica doctrina, & ſanctimonia viget, quæ peccati habitum nullum tolerat. Proinde nec reſpondere, nec erubeſcere, aut cauſam dicere pro illis ullus cœtus tenetur, qui privatâ ſuâ culpâ, & tamen non impune errant aut delinquunt.

Quintum Auctoris Argumentum.

QUinta Auctoris ratio, omnes in genere & ſingulas in ſpecie ſectas Chriſtianas carpit, eo nomine, quod in plurimas & pleraſque minutiſſimas partes diviſæ ſint. Quam rationem eo conſilio Auctor ita propoſuiſſe videtur, ut omnibus culpam tot diſſidiorum impingeret: Unde fides fieret, nullam inter eas eſſe dignum cui conſtanter adhærere teneamur, & quam exigente aliqua neceſſitate aut emolumento, deſerere, plauſibili prætextu nequeamus. Reſp. Sed ipſe potius Auctor gravi reprehenſione dignus eſt, quod oculos claudat ne videat, culpam hujus reprehenſionis non ad omnes ſectas & Eccleſias pertinere. Sed primùm ab ea liberam & exemtam eſſe illam veram & perfectiſſimam Chriſti Eccleſiam, & doctrinam quæ ante adventum Antichriſti (per coactivas Magiſtratuum poteſtates, decretaque & ſupplicia in conſcientias fidelium Chriſti inique & crudeliter graſſantis) ab ipſo Chriſto & Apoſtolis in orbem introducta fuit. Poſtea veró cum Sol veritatis ſalutaris per Veteris & Novæ Romæ Antichriſtum eclipſin paſſus eſt, ad eandem culpam & reprehenſionem illæ quoque ſectæ non pertinent, quæ à craſſioribus in Græca & Latina Eccleſia erroribus diſcedentes, veræ illi & Apoſtolicæ doctrinæ & ſectæ quàm proxime potuere ſeſe admoverunt: præcipue veró quæ mutuatam illam ab Ethnicis, ad Chriſtianos tranſlatam Antichriſti violentiam & ſævitiam ab Eccleſiis ſuis proſcripſerunt. Nam ſi Auctor, S. Scripturæ (prout jactat) credit, eâdem operâ credat neceſſe eſt, veram fuiſſe illam Chriſti & Apoſtolorum (liceat ita loqui) ſectam, tot miraculoſis Spiritûs S. operibus, tot martyrum effuſo ſanguine, tot exemplis ablutæ ab omnibus maculis innocentiæ, confirmatam & comprobatam. Quemadmodum enim Servator noſter quod ſit verus Chriſtus & Rex populi Dei, tres producit illos minime ſuſpectos & omni fide dignos teſtes, ſpiritum, aquam & ſanguinem, 1. *Joh.* v. 8. ita & ſi quis nomen ejus profiteatur, ad probandum quod ſint verus ejus populus, in omnibus Domini ſui veſtigia premens, eoſdem teſtes, licet non in pari gradu, ſiſtere tenentur: Spiritum Sanctum quamvis non in tam ſublimi gradu, prout Chriſtus & Apoſtoli habuere, ut miracula (quorum nunc neceſſitatem nullam Deus videt) patrare poſſent, inter eos vigentem; ſed ita tamen ut effectus Spiritûs Sancti in eis eluceant. Ablutionem macularum peccati & vitæ innocentiam, etiamſi non tam perfectam ſicuti Dominus, qui nulla unquam peccati labe aſperſus eſt; ſed tamen ut in populo Chriſti nullus peccati habitus toleretur. Sanguinem, tametſi non ita pretioſum nec ejus efficaciæ, quæ fuit in profuſo ſanguine Domini, ſed tamen teſtimonium veritati exhibentem: quem propter Dominum, hoc eſt, veritatem ejus profundere, licèt non cuilibet contingat, tamen ad eum effundendum omnes parati eſſe debemus. Quæ igitur ſecta aut Eccleſia hodieque habet ejuſmodi documenta, quæ S. Johannes merito teſtimonio Dei, omnibus humanis certiora appellat, hanc in ordinem aliarum reprehenſione dignarum redigere non licet. Quod verò à nobis Auctori nulla fiat injuria, dum aſſerimus eum in omnes plane ſine exceptione Chriſtianorum ſectas diſcordiarum quas incuſat culpam conferre, liquido patet tum ex verbis ejus, tum ex allata ratione & cauſa tantarum quas miratur inter Chriſtianos diſſenſionum. Verba ejus in quibus cauſam hanc affert, ſic ſonant: "Seſe illarum diviſionum, ſubdiviſionum, & ſub- "diviſarum partium in minutiores particulas partitio- "num, *nullam aliam cauſam aſſignare poſſe*, niſi quod "alii propter credulitatem res incertas pro compertis "habeant, alii propter ambitionem vera in contraria "vertant, "utrumque autem gliſcit poſteritate. In qua aſſertione, non modo aperta falſitas, ſed & dolus malus cernitur. Falſitas in eo non dubia eſt, cum dicit, Iſtarum diſcordiarum non poſſe aſſignari niſi duas, eaſque peſſimas cauſas, ſtultam quorundam credulitatem, & iniquam aliorum ambitionem. Nam ut omittamus quod plures ejuſmodi pravæ cauſæ dari poſſint, in tot inter ſe pugnantibus ſectis, quarum plures ſunt deteriores quam meliores; Negari nullo modo poteſt, harum diſſenſionum & [mutuarum] ſeceſſionum dari poſſe juſtas & legitimas, nec ullo modo vituperandas cauſas. Quomodo enim ſectæ in quibus doctrina ſecundum pietatem viget, & quæ in omnibus cum S. Scriptura ſunt congruæ, ſeparari non teneantur ab iis quæ Sacræ Scripturæ & pietati repugnant? Quoties nos Spiritus S. monet, ut errores & tenebras enixo ſtudio & conatu fugiamus? Non deſunt igitur in orbe Chriſtiano ſectarum laudatiſſimæ, quæ commendationem verius quam vituperium merentur eo nomine, quod pro veritate ac virtute adverſus errores & peccata fortiſſime dimicent. Proinde fruſtra ejuſmodi ſciſſuras & partium ſtudia, tanquam rem novam, & admiratione vel etiam reprehenſione dignam, Auctor Chriſtianæ religioni exprobat. Nunquam inter Deum & Satanam, Chriſtum & Antichriſtum, nunquam inter lucem & tenebras, inter flagitia & honeſtatem, inter ſcelera & virtutem, inter ſolidam religionem & inanem ſuperſtitionem

nem

nem conveniet. Et quanto longius aut propius ab eorum vitiorum ſingulis ſingulæ ſectæ recedunt, tanto inſenſius aut remiſſius eas inter ſe committi neceſſe eſt. Olim, olim iſta nobis bellorum incendia, ex lucis evangelicæ ſcintillis exarſura Chriſtus ipſe, olim ſpiritus ejus cruenta Eccleſiæ certamina, Antichriſtorum violentiam & injurias prædixit. Qui poſteaquam permiſſu Dei ſalutarem Chriſti veritatem commentis ſuis obſuſcarunt, & violenta ſua per Romanos & Græcos magiſtratus poteſtate, homines de regia & Apoſtolica veritatis via deturbarunt; ecquid mirum eſt non omnes protinus eorum quibus Deus primo exorientis poſtliminio lucis crepuſculo illuceſcere cœperat, rectam atque tritam veritatis orbitam reperire aut tenere potuiſſe; ſed per obliquos ſæpe tramites ad eam contendere conatos eſſe? Porrò quemadmodum non omnis ab aliis ſeceſſio laude digna eſt; ſæpe enim homines iniquiſſime diſſident ab aliis qui veræ pietati ſtudent, ſæpe & leviſſimas ſeceſſionum anſas arripiunt, qui ſeſe invicem in amabili concordia tolerare poſſent; ita nec omnis ab aliis ſeparatio reprehenſione digna eſt. Nam profectò, ſectæ quæ ſolis Sacris Literis inhærentes, nihil incerti multo minus iis adverſi habent pro comperto, ac omnis ambitionis & culpæ expertes, malunt perſecutione pati, quàm ad apertos errores deſciſcere, aut veritati nuncium remittere, jure meritoque juſtiſſimam ob cauſam ſeſe ab aliis ſeparant. Sæpe & eædem quamvis ob leviores diſſenſiones ſeceſſionem non urgeant, à potentioribus aut injuſtioribus repelluntur. Manifeſtum igitur eſt, crimen & culpam tot ſeceſſionum & ſchiſmatum, omnibus (ſine exceptione) Chriſtianorum Eccleſiis, non ſine atrociſſima injuria atque adeo calumnia objectari: cùm aliquæ inſontes Eccleſiæ inter eas non deſint, quæ neque in eo quicquam delinquunt, quod ab aliis ob juſtiſſimas cauſas receſſerunt, neque ob leves ideoque iniquas, ab aliis ſecedere velint, niſi ultro ab iis injuſtiſſimo nomine ac prætextu repellantur, ac arceantur. Dolus malus Auctoris in eo cernitur, quod ſeceſſionis invidiâ tanquam inexpiabili crimine omnes omnino etiam innoxias Chriſtianorum ſectas operiat & involvat. Atqui ſicut militem & martyrem Chriſti, non ſupplicium facit, ſed cauſa ſupplicii; ita hoſtem & vaſtatorem Eccleſiæ ejus, non ſeceſſio, ſed cauſa & modus exercendæ ſeceſſionis efficit. Cauſa, ſi ſit levis & iniqua; modus, ſi feralia odia, ſi injuriæ, ſi crudelitas, (crimina Chriſtiano homine indigna) non abſint. Alioqui diſcedere à contactu peſtilentium, dividi & ſegregari ab iis qui pernicioſos errores excogitant aut ſequuntur, non modo licitum, ſed & laudabile, & ab ipſo Chriſto & Apoſtolis injunctum eſt. Sed Apoſtolica in eo non Antichriſtianorum praxis exercenda eſt. Divinis non humanis teſtimoniis, cœleſtis Spiritûs vi, non profanæ poteſtatis violentiâ, argumentorum pondere, non authoritatis plumâ pugnandum eſt. Nam ſi magiſtratus, ſi lictor eorum qui mutuò ſeceſſere diſceptationem finit ac terminat, ſuſpecta eſt veritas talibus ſuſtentaculis ſubnixa, miſerandæ rationes & argumenta quæ niſi imploratam à carnifice opem impetrent, nihil concludunt. Non igitur omnes ſeceſſiones Eccleſiæ pernicioſæ ſunt; ſed tantum pravæ & illegitimæ. At enim niſi inter tot ſectas & opiniones Magiſtratus litem dirimat, delectus verioris difficilis erit. Reſp. Imò ſi is litem dirimat, qui plerumque ſuſpectus & alteri partium addictus eſt, introductio ac tyrannis deterrimæ ſectæ, non dico facile, ſed neceſſario ſubſequetur. Unica ratio concordiæ & veritatis tenendæ eſt, Principium illud in quo omnes diverſi, ne Auctore quidem noſtro detrectante unanimiter conſpirant. Sacræ Scripturæ authoritas. Ab ea quæcunque ſecta ne latum quidem unguem diſcedere audet, non à credulitate tantùm & ambitione, quas Auctor ſolas tot ſciſſurarum cauſas falſo aſſignat, ſed ab errore quoque præcipue graviori & pernicioſo tuta erit. Nec aliud genus errorum eſt ut cujus gratiam ſcindi ac ſecari Eccleſiam conveniat. Nam leviores non ſunt tanti ut ob eos diſcedere in partes eam deceat. Quod igitur plurimæ tam diſcordes ſectæ, in ſeceſſionibus ſuis, tot feralium odiorum, tot injuriarum, tantæ crudelitatis ſpecimina ab omni ævo ediderint; idcircone nuda & innoxia diſſenſio atque diſceſſio in patratorum tot annis criminum ſocietatem vocanda eſt? Fruſtra & inique tot inſontes Eccleſiæ crudelium & injuſtarum ſectarum maculis aſperguntur, quæ ut à mente Sacræ Scripturæ, ita ab Apoſtolorum veſtigiis nuſquam receſſere. Eſt igitur hæc enumeratio cauſarum, quas diſſenſioni tot ſectarum Auctor aſſignat, non modò manca, mutila, inſufficiens, & erga plures earum calumnioſa; ſed adeò prava & noxia, ut in eo vel ipſe Atheiſmus, vel compendioſa ad Atheiſmum via deprehendatur. Nam ſi in qualibet ſecta non alia eſt cauſa diſſenſionis ab aliis, niſi aut imprudentia credulitatis, aut vanitas ambitionis, breviter, aut ſtultitia, aut malignitas; nulla eſt quæ digna ſit ut ei Chriſtiani conſtanter adhæreant, cùm omnes aut falſo aut improbo fundamento innitantur. Quod ſi id omnibus plane Chriſtianorum ſectis objici & improperari poteſt; ubi quærenda erit totius Chriſti doctrinæ fides & authoritas, atque adeo exiſtimatio? Firmandæ huic aſſertioni documento eſt, ſuamet quam Auctor affert experientia, quæ propria ejus fide propriiſque verbis ita depingitur. *Miræ mihi initiò viſæ ſunt, tot in cultu numinis, diviſiones, ſubdiviſiones, & ſubdiviſarum partium in minutiores particulas partitiones.* Quaſi verò id cujuſquam animum admiratione ſuſpendere debuerit, quod Chriſtus ne nobis, poſt eventum, novum & inexſpectatum videri poſſet, tanto ante prædixerat. Ergo ut ait, *initiò* mirandæ ipſi viſæ ſunt tot aliarum ſuper alias ſuperfætantes ſectæ. Quid verò admirationem iſtam ſubſecutum eſt? *Cùm* inquit, *harum diviſionum nullam aliam poſſem aſſignare cauſam, præter duas illas pravas & iniquas ſupra memoratas* (deerant videlicet aliæ, aut æque pravæ, aut juſtiores) *perrexi ulterius.* Quorſum igitur eum hæc via deduxit? Fatetur ingenue quòd ad Atheiſmum. Nam pergit: *His omnibus* (inquit,) *quibus à teneris ſum imbutus, ita depoſitis, ac ſi de iis nunquam audiſſem, vel potius ſupponens, omnia iſta falſa eſſe quæ audivi; diſpiciebam ante omnia, an hæc Sacra Scriptura quæ mihi pro verbo Dei tradebatur vera & ſancta eſſet.* Ad tam periculoſum ſcopulum impegit Auctorem omnium in omnino in orbe Chriſtiano ſectarum criminatio & damnatio, ut de totius religionis Chriſtianæ, & unici ejus fundamenti cui firmiter ſuperſtructa præcipue innititur, S. Scripturæ authoritate, dubitare inciperet. Quam dubitationem ſi ſibi penitus exemit, & S. Literis bona fide, ut aſſerit, credit, eſt quod Deo gratias agat, & æquum eſt illi gratulari, Cujus tamen dubitationis ſcrupuli ex animis noſtris tantiſper vix evellentur, quamdiu tam pravæ quam fovet opinioni adhærebit, quæ S. Scripturæ penitus repugnat, prout ſuprà, & infrà clarius patebit. Verùm quoniam ſe S. Scripturæ credere, ſeriò & ſancte aſſerit, age ſemotis omnibus dubiorum fluctuationibus, libenter ab eo hanc confeſſionem accipimus: præſertim cùm alioqui videamus eum S. Scripturæ non credere niſi iniquiſſime non poſſe. Non ob eas quas aſſerit, vanas & imbecillas rationes: qualis eſt modeſtia quam profitetur, aut ſimplex Eccleſiarum Chriſtianarum authoritas, quæ apud nos multarum potentium ſectarum & errorum quos fovent reſpectu fidem plane decoxit.

xit. Sed ob unanimem, in omnium inter ſe pugna & inimicitiis, & quaſi miraculoſum cunctarum ſectarum conſenſum, quo (cætera contrariæ & ſibi inſenſæ,) in ſtabilienda S. Literarum authoritate & ſanctitate, conſpirant: ut quamvis non paucæ ita à S. L. convellantur, ut doctrinam earum ruere neceſſe ſit, nulla tamen ſacroſanctam S. Scripturæ authoritatem, ſaltem aperte ac directe in dubium vocare auſit. Ubi igitur tam mali quàm boni, ſibi autem valde adverſi teſtes in eodem teſtimonio unanimiter conſpirant, ibi nulli dubitationi locus relinquitur: quemadmodum & illicubi teſtium ipſorum intereſt ne teſtimonium illorum admittatur, & tamen vel inviti teſtari coguntur. Comparationem codicis veteris, & novi fœderis, cum libris ad qualemcunque etiam Ethnicam religionem pertinentibus utcunque admittimus. Sed Minos & Lycurgus, Reip. non religioni jura dedere, quæ duæ res inter ſe bene ſunt diſterminatæ. Multo minus hîc Regibus Romanis (præter unum fortaſſe Numam) locus erat. Id quoque ab Auctore libenter acceptamus, quod ſateatur in S. L. nihil eſſe contra rationem. Si quid verò ſecus videatur, id non contra, ſed ſupra rationem videri. Quod quidem meritò aſſerit, quia id ratio eatenus percipit quatenus videt id quidem fieri poſſe, quia nullam contradictionem contineat, quamvis fortè modum & rationem ignòret qua id perfici queat. Scientia à fide non ita longe abit, quin habitus iſti non raró miſceantur, & quin ſcientia ad fidem apprime ſit neceſſaria. Fatendum quidem eſt, fidem proprie ac principaliter eſſe credere promiſſionibus Dei. Quæ ſpecies fidei differt à cognitione & ſcientia, quód tantum ad res futuras referatur. Sed ipſa quoque cognitio quæ ad præterita & præſentia refertur, ad eam pertinet, & in ipſa S. Scriptura fides appellatur *Heb.* 11. 3. Nam & in rebus humanis, quando debitori aut promiſſori ſolutionem promittenti credimus, multum intereſt ad certitudinem fidei noſtræ, ſcire quàm exactiſſime, qualis ſit noſter debitor vel promiſſor, videlicet an aut velit, aut poſſit fidem promiſſo obligatam exſolvere.

Sextum Argumentum.

QUandoquidem id in quo omnes ſectæ conſentiunt, quodque omnes capere poſſunt, quale eſt ſtudium pietatis & ſanctimoniæ, amandi ac timendi Deum, licet ſit inviſibilis, diligendi hominis tanquam imaginis Dei viſibilis, officium, evidentiſſima utilitate commendatur, & ſufficit ad ſalutem; Id autem in quo à ſe diſcrepant, quod ſæpe utrinque non intelligunt, res eſt partim non neceſſaria, partim imperceptibilis, ſæpe ſtulta & vana, ac voluntati Dei repugnans, velle id omnibus revelare quod Deus habere voluit ſub velo; Certè nulla ſingularis ſecta cuiquam præ aliis amplectenda eſt, nulli conſtanter adhærendum; ſed neque ab ulla ita abhorrendum eſt, quin quoties velis eam amplectare ac profiteare: eò quód in qualibet ſalutem aſſequi poteſt is qui Deum & proximum amat. Reſp. Ambæ propoſitiones quibus iſta argumentatio tanquam hypotheſibus nititur, ſunt planè falſæ. Nam nec omnes ſectæ in doctrina pietatis conveniunt, aut quid ſit vera pietas intelligunt: Néc omnia de quibus inter ſe contendunt, ſunt res aut non neceſſariæ, vanæ, ſtultæ, aut imperceptibiles, & voluntati Dei eas occultare conantis repugnantes. Incipiamus à priori hypotheſi. Videntur quidem omnes ſectæ pietatem laudibus & commendatione cœlo æquare. Sed in doctrina ſecundum pietatem non omnes conſentiunt: & plures ſunt quæ ipſam neque intelligunt, neque ſectantur.

I. Sunt enim primùm ſectæ quæ peccata, veræ pietati & ſanctimoniæ contraria præcipiunt, & in Eccleſias ſuas introducunt. Ut ſunt variæ idololatriæ ſpecies. Exhibitio divini honoris perſonis aut rebus quæ non ſunt Deus verus: Exhibitio honoris & cultus Deo vero, qui non ſit divinus, ſed à Deo vetitus, & quem ille pro dedecore ac ignominia ducit Mortuorum invocatio: oſſium & cadaverum, quæque de cadaveribus hominum ſuperſunt, adoratio. Cœca obedientia ſoli Deo debita, ad mortales tranſlata. Quo ſcelere in orbe neſcio an majus & indignius fingi poſſit. Exornent ut velint quidam cœcum illud obſequium, glorioſiſſimæ virtutis nomine atque elogio; nihil illud in reipſe aliud eſt, niſi major hominum reſpectus, major veneratio ac reverentia, quam ipſius Dei, qui ſingulos homines freno eorum conſcientiæ flectit ac moderatur.

II. Sunt & tales ſectæ quæ non in pietate, nec in bonis operibus, ſed in fide bonis operibus oppoſita, aut in imputatione ſibi alienæ juſtitiæ, Sanctimoniam & ſummam officii noſtri erga Deum collocant. Sunt denique tales, quæ bona opera ad ſalutem conſequendam noxia eſſe aſſerunt.

III. Sunt aliæ quæ in locum veræ pietatis, ſpeciem tantum ejus & externam formam hominibus conſpicuam ſubſtituunt, at vim virtutemque illius abnegarunt. 2. Tim. 3. v. 5. qui corporalem exercitationem, quam Paulus inutilem judicat, 1. Tim. 4. v. 8. in Eccleſiam introduxerunt, eaque gloriantur. Hujuſmodi ſunt jejunia, aut potius Ciborum delectus, flagellationes Corporum, frequentes Confeſſiones, & creber ſacramentorum uſus, itinera religioſa, & varii generis vota: Cœlibatus, præcipue talis qui in uſu eſt, non excluſis adverſus caſtitatem delictis: & ſimilia quæ loco veræ pietatis Deo offeruntur.

IV. Sunt & ejuſmodi ſectæ quæ hominibus ſalutem promittunt quamvis à peccando uſque ad mortem non deſiſtant; non à vera pœnitentia & novitate vitæ, ſed aliunde quærentes adversùs peccatum remedia, etiamſi in abſtinentia à peccando nullam ſibi vim inſerant. Tales ſunt confeſſiones præſertim morti proximæ, abſolutiones, indulgentiæ, earumque inexhauſtus theſaurus, cujus claves apud Clerum, ſed inprimis Cleri principem Pontificem aſſervantur. Miſſæ poſt mortem redemtæ. Merita aliena, præcipue Monachorum, qui in lampadibus ſuis tantâ olei copiâ abundant, ut illud omnibus copioſè impertiri poſſint: præſertim ſi quid Monaſterio largiantur.

V. Neque tales deſunt, quæ tametſi ſummam pietatis in carnali exercitatione qualem deſcripſimus non collocent, & ad veram pietatem homines hortentur; non paucas tamen in ſecta ſua doctrinas & opiniones fovent pietatis ſtudium exſtinguentes: ita ut quod unâ exſtruunt, altera manu deſtruant.

VI. Denique ſectarum aliæ, quamvis pietati noxias doctrinas non habeant, carent tamen ejuſmodi in Eccleſia ſua regimine quod nullum peccandi habitum toleret, nec ſinat peccandi conſuetudinem impunitate gliſcere ac propagari. Quibus licet omnia alia ſuppetant, defectu diſciplinæ laborant.

Longum eſſet omnes Chriſtianarum ſectarum in pietate errores & abuſus percenſere. Sufficit demonſtraſſe, plurimas ignorare pietatis iter: ideoque doctrinâ, monito, exemplo inſtruendas, & in viam revocandas eſſe. Quæ verò earum rectam viam tenent, iis conſtanter adhærere, nec ab earum ſocietate diſcedere, nos ex ratione Chriſtiani Officii omnino teneri, manifeſtum eſt.

Progrediamur ad alteram allati ab Auctore argumenti hypotheſin. Cujus falſitas eo evidentius cernitur, quod nimis manifeſto pateat, non omnia de

quibus variæ ſectæ ſecum digladiantur eſſe res ſuperfluas, ad ſalutem non neceſſarias, incomprehenſibiles, aut divinæ voluntati contrarias. Quamvis enim omnia quæ ad ſalutem pertinent, voluntas & virtus Dei nobis donaverit, cognito à nobis illo qui nos per gloriam & virtutem ad immortalitatem vocavit, 2. Pet. 1. v. 3. tamen non omnes hæc dona Dei debito cum grati animi officio recipiunt, quo fit et ab ingratis Deus beneficia ſua auferat. Quid facilius eſt perceptu quam præcepta, & promiſſa quibus nos Deus ſibi obſtrinxit? Et tamen enumeratione errorum quos ſibi mortales in ſimpliciſſima pietatis doctrina confinxerunt, pænè defeſſi ſumus. Hos errores refellere, atque è mentibus hominum exſtirpare, & adversùs eos maxima contentione pugnare, an non neceſſarium aut voluntati divinæ congruum officium eſſe cenſebimus? Quid in his evellendis erroribus ſtultum, aut inutile, aut voluntati Dei adverſum occurrit? quid captum aut intellectum noſtrum ſuperans, aut etiam ſubvertens? Cuncta adeo plana ſunt & perceptu facilia, ut in iis propemodum difficilius fuerit errare, quàm mentem divini oraculi aſſequi. Sunt in iis quædam ad ſalutem plane neceſſaria, ſunt alia vehementer utilia: quemadmodum & errores in his alii ſunt pernicioſi, alii tantum noxii. Nihil in pleriſque omnibus menti noſtræ invium aut inacceſſum.

Una tantùm eſt doctrina quæ paſſim in orbe viget ac pene regnat, perceptu difficilis, imò verò incomprehenſibilis; de multiplicatione per generationem præſertim perſonarum, & imperſcrutabili ſummi Dei eſſentia. Hanc quia nobis S. Scriptura non revelavit, & tamen non modo ſupra, ſed contra captum noſtrum eſſe videtur, non audemus eſſe tam curioſi, ut in ea ſupra id quod nobis expreſſe in S. Scripturæ oraculis revelatum eſt, aliquid vel minimum divinatione aut conjectura inveſtigare conemer. Quamobrem in eo myſterio enarrando aliis verbis aut terminorum vocabulis uti fas eſſe non putamus, præter eos quos nobis afflati ſpiritu Dei ſcriptores ſuppeditant.

Revelatio magnificorum Dei operum, creationis mundi & ſeculorum, diluvii univerſalis memoria, miraculoſæ conceptionis & generationis Servatoris noſtri, per quam in humanam naturam genitus eſt; miraculoſæ mox ejuſdem per reſurrectionem à mortuis glorioſam regenerationis, per quam divinæ naturæ compos factus eſt, myſterium, ſingularibus ex profeſſo hiſtoriis nobis eſt deſcriptum. Id quoque nobis expreſſe revelatum eſt, quod ante conditum mundum ratione ſalutis noſtræ per filium, quem miſſurus erat in orbem, perficiendæ, Deus in con ſilio ſuo decreverat. Ac ne illud quidem Deus notitiæ noſtræ ſubtrahere voluit, quid ratione extremi judicii, & conſummationis ſeculi præſentis de mundi hujus exitu, & ſtatu fidelium ſuorum per eundem filium ſuum efficere deſtinaverit. Hæc omnia tam diſertis & liquidis verbis nobis ſacra oracula aperiunt, ut nulla dubitandi cauſa cuiquam præbeatur.

Deſcriptio naturæ atque eſſentiæ Dei ſummi, atque ut ita loquar, imaginis perſonæ ejus delineatio, nuſquam nobis eſt expreſſa, nuſquam adumbrata. Quinimo imaginis illius repræſentatio in qualicumque ſimilitudine nobis eſt ſerio ac ſevere vetita. Hoc proprie ſolum Deus ſub velo habere voluit, quod tamen curioſæ mentes, & quidem ſub abſurdis imaginibus, non modò oculis, ſed & menti noſtræ depingere contendunt. Non noſtræ igitur culpa eſt, quod homines ſine ductore cœleſti, & ſine lumine ex luce verbi Dei accenſo, in tam impenetrabile myſterium irrumpant. Nos optamus et hæc præter verbum Dei curioſitas alto ſilentio & perpetua oblivione ſepulta ſit. Aliæ quæſtiones captum humanum nec ſuperant, nec ſubverrunt: quarum tamen non omnes neceſſarias cenſemus. Tantum ubi de pietate, & mandatorum Dei obſequio, ubi de Patris & filii gloria certatur, ubi capitaliora & ſalutem ſpectantia vocantur in dubium; ibi pro veritate ſtrenue dimicandum eſt. Non omnes igitur ſectæ Chriſtianæ reprehenſione, quædam & ſumma laude dignæ ſunt. Nam quæ deteriorem cauſam habent, fatemur à ſuperbis ingeniis profectas, & unà cum Auctore ingemiſcimus, quod humanas mentes ea vertigine contorſerint, ut vix tam abſurdam opinionem reperias, cui non obſtinate quædam ſectæ præbeant patrocinium: idque in rebus quas cuncti quibus mens læva non eſt, facile capere poſſunt. In ejuſmodi ſectis regnant vitia, quæ Auctor exagitat: Jactantia ingeniorum, uſurpatio nimiæ authoritatis, avaritia & turpis lucri amor, & imperioſa ſuper alios dominatio: Et quod iniquius eſt, myſteriorum in S. L. non expreſſorum audax & Gnoſtica venditatio. Aliorum arrogantia, quod ſibi totius S. Scripturæ intelligentiam uſurpent, neque erubeſcant (idque magno cum ſtrepitu & violentia) alios docere quod ipſi neſciunt, & adeo non intelligunt, ut ne intelligi quidem poſſe fateantur. Aliorum deforme obſequium quod jugum cæcæ obedientiæ pronis cervicibus receperint. Aliorum inſolentia & tyrannis, quod diverſem ſentientes innoxios oderint, eoſque crudelem in modum vexent & atrociter perſequantur. Cujus rei cauſa eſt, quod cum veritatem à partibus ſuis non habeant, in rationibus & diſputatione ſuccumbere cogantur. Quam offenſionem ulciſcuntur iracundiâ, violentiâ, & carnifice, atque ita miſeri, ad furias properant qui ratione carent. Contra ſectæ à quarum partibus ſtat veritas, quæ ſola & nuda erroribus validiſſime reſiſtere poteſt, non indigent magiſtratu, non lictore, non gladio, qui pro ipſis diſputent.

Ut verò in aliis ſuis rationibus, ita hîc quoque Auctor & ipſe incidit, & alios ſecum trahit in illius Fallaciæ laqueum quæ vocatur à dicto ſecundùm quid ad dictum ſimpliciter. Nec enim quia hæc vitia in quibuſdam præcipue potentibus ſectis nimium regnant, idcirco in omnibus regnare dicenda ſunt. Nec ſi ſecundum quaſdam ſectas Chriſtiani noxiis erroribus implicati ſunt, idcirco ſimpliciter Chriſtiana religio univerſa vitioſis erroribus ſcatet. Cùm igitur utramque Auctoris aſſertionem & hypotheſin, tam de conſenſu omnium in doctrina pietatis, quàm de difficultate aut etiam vanitate dogmatum in quibus diſſentiunt, falſam eſſe docuerimus, corruentibus rationis ejus fulcris & ambobus firmamentis, ipſam quoque rationem corruere neceſſe eſt.

Septimum Argumentum,

SEptima Auctoris ratio eſt: Maximam hanc eſſe ſuperbiam, ſed & injuſtam Chriſtianarum ſectarum (in qua omnes fere ſunt ſibi pares) arrogantiam, quod ſibi ſolis ſingulæ totius S. Scripturæ intelligentiam, & myſteriorum ejus revelationem uſurpent, ſibique ſolis id arrogent quod nullo modo errare poſſint, ideoque alias ſectas (frequenter etiam meliores) condemnent ac ferali odio proſequantur, eò quòd à ſe diſſentiant. Cujus vitii ne celebriores quidem, & cum ratione ac ſcriptura convenientiores ſectæ ſint expertes. Omnes enim ferè magico quaſi circulo intra ſua tantum ſepta providentiam Dei erga ſuam tantum Eccleſiam circumſcribunt ac terminant. Ex hoc antecedente Auctor tacitè ſed non obſcure concluſionem hanc infert, quod nulla ex Chriſtianis ſectis atque Eccleſiis tanti ſit facienda, ut ei neceſſariò & conſtanter ſemper adhærere quilibet

tenea-

teneatur, etiam cum maximo incommodo, & ſtatus ſui in terris periculo, aut jactura. Reſp. In hoc argumento nihil reperies ſani. Falſa conſequentia eſt, falſum & antecedens. Conſequentia non uno modo falſa eſt. Nam etiamſi in omnibus quæ hoc loco Chriſtianis ſectis objiciuntur, antecedens verum eſſet, quanto majori fiducia ſectæ quas reprehendit errarent aut delinquerent, tanto fideliori conſcientia niterentur, tantoque minus liceret ſingulis à ſectis ſuis contra conſcientiam tametſi male informatam, ad alias transfugere: præcipue propter terrena tantum commoda, quæ cœleſtibus præmiis ſine ſcelere antepone nequeunt. Quamvis enim valde curandum ſit, ut conſcientia ſit quam optime informata, tamen enim non optime informata dum bona fide talis eſt, & nomine Dei animos hominum gubernat, omnino ſequenda eſt, nec ſine injuria Dei ſperni poteſt. Deinde, conſequentia vera eſſe non poteſt, niſi antecedens univerſale nec ullo modo dubium ſit: hoc eſt, niſi vitia quæ hoc loco Chriſtianis ſectis objiciuntur, in omnibus plane ſectis reperiantur. Nam à particulari ad univerſale non valet conſequentia: neque ideo quod nonnullæ ſectæ ejuſmodi vitiis ſcateant, omnes omnino contemnendæ ſunt. Omnes autem ejuſmodi vitiis laborare, non modò Auctor aſſerere non audet, ſed manifeſte innuit non omnibus id objici poſſe, dum ait, *Omnes ferè* in eo deſipiunt quod magico circulo ſectas ſuas definiant. Si *omnes ſere*, palam eſt non omnes omnino id facere. Si non omnes omnino, cur tota religio Chriſtiana eo nomine reprehenditur? Ipſe igitur Auctor falſitatem antecedentis univerſaliter prolati digito oſtendit, ac proinde vim conſequentiæ enervat, expreſſe excipiens quaſdam ſectas ab ea culpa, cujus nomine cunctas arguit. Sed etiamſi in omnibus ſectis quorundam ſuperbia, & injuſtitia, aut aliud vitium reperiatur, non protinus ipſæ ſectæ, neque magis propterea ſunt rejiciendæ, quàm Apoſtolicus olim cœtus propter Judam proditorem. Præſertim autem illæ in quibus tamen doctrina ſecundùm pietatem viget. Nam pro alieno peccato cujus ipſe complex non ſit, nemo ſalutis jacturam faciet. Antecedens autem alicubi ambiguum, aut ſupra modum exaggeratum, multifariam autem falſum eſt. Quod & per ſe liquet, & infra clariùs patebit. Ad profligandam rationem Auctoris quæ dicta ſunt ſufficiunt.

Sed inſuper Auctor in proponenda ratione ſua duabus in rebus peccat. Primùm quod id vitium & peccatum appellat, quod non eſt vitium, nec arrogantia, nec injuſtitia. Secundo quod in reprehendendis ſectis Chriſtianis culicem percolet, camelum autem deglutiat. Utrobique dignus juſta animadverſione. Quod ad primum ejus delictum attinet; Nulla in eo ſuperbia vel arrogantia eſt, cum quis exiſtimat, ſe tametſi ratione naturæ ſuæ fragilis, & ingenii variis lapſibus obnoxii, à conditione mortalium exemptus non ſit; tamen ratione illuminationis ſpiritus Dei per S. L. loquentis, quamdiu huic lumini firmiter adhæret, & ratione diligentiæ in precibus, quam quilibet in negotio ſalutis ſuæ adhibere tenetur, videt ſe in rebus manifeſtis, quaſque Deus in præceptorum ſuorum obſequio (fatente Auctore) nulla difficultate circumdedit, non errare, & quamdiu S. Scripturæ adhærebit, errare, præſertim perniciose, nullo modo poſſe. Quod privilegium homines non naturæ aut fortunæ ſuæ, ſed Gratiæ, à Deo non modo publice omnibus in S. Scriptura revelatæ, ſed privatim quoque à ſingulis, ſpiritus ſancti opem implorantibus humiliter impetratæ, acceptum ferre debent. Divina autem oracula, etiamſi fortè in pauciſſimis rebus intellectu eſſent difficiliora, tamen in rebus ad ſalutem neceſſariis, tam ſimplicibus quam ſapientibus, ipſe Auctor fatetur eſſe facilia, eoque nomine meritò ingentes Deo gratias agit. Proinde non eſt hæc vitioſa animi elatio, cùm quis bona conſcientia fretus, & videns ſeſe in rebus apertis non errare, in quibus tamen alii decipiuntur, errores aliorum redarguit & damnat, atque ab iis omni contentione (dummodo non Ethnico aut Antichriſtiano more) homines avertit. Neque hæc eſt ulla ſuperbia aut arrogantia, cum quis peritiam S. Scripturæ, non dico totius & in omnibus ejus particulis, ſed in primariis & ſalutem ſpectantibus rebus ſibi tribuit, de quibus Auctor ait, eas à Deo tam ſimplicibus quàm ſapientibus pariter revelatas eſſe. Quod vero S. Scripturæ peritiam præ aliis habeant majorem, eamque ſibi meritò vindicare poſſint ejuſmodi homines qui & ipſam S. Scripturam diligenter legunt & aliis legendam ſuadent, & ipſam pro fundamento omnis notitiæ voluntatis Dei habentes, magni æſtimant, nullus in eo admirationi aut ſcandalo locus eſt. Longe melius enim mentem S. Scripturæ percipere poteſt, qui eam aſſidue volvit & conſiderat, & pluris apud ſe æſtimat, quam qui eam & ipſi rarò legunt, & alios legere vetant, & tam pretioſam cœleſtem gemmam præ commentis & auctoritate mortalium contemnunt. Neque commenta ſapientiæ humanæ ad examen ſpiritûs Dei per S. Scripturam loquentis, ſed ſenſum S. Scripturæ ad regulas authoritatis & ſapientiæ humanæ exigunt.

Ac ne in eo quidem ulla ſuperbiæ & injuſtitiæ labes eſt, quando ii qui unanimi conſenſu ſtatuerunt Deum ſecundùm perfectiſſima inſtituta & ritus Apoſtolicos in S. Scriptura expreſſos colere, Eccleſias in peculiari aliquo & ab aliis diverſo regimine & quaſi ſeparato ſepto continent. Aliàs diſciplina, tranſgreſſoribus mandatorum Dei metuenda, privatæ & publicæ admonitiones, & pudefactiones peccantium, & ultima animadverſio in ſeceſſione ab extreme peccantibus extendenda, locum non haberet. Quas tamen leges nobis à ſpiritu Dei non ſolùm commendatas, ſed & imperatas eſſe, ipſe Auctor ſi S. Scripturæ credit, ut aſſerit, fateri ingenue cogitur. Conqueritur is quod variæ ſectæ varias ſalutis vias ingreſſæ ſunt. Ex iis faciliorem aliæ, aliæ difficiliorem modum ejus obtinendæ ſequuntur. Difficilior eſt modus ubi doctrinæ traduntur ſtudium veræ pietatis extinguentes: difficilior ubi nullis legibus nulla diſciplina peccata coërcentur. Facilior ubi doctrinæ ſecundùm pietatem vigent, & ubi peccare impune non licet. Felix eorum ſtatus qui ſimpliciſſimam & faciliſſimam viam ad ſalutem elegerunt: miſer eorum qui difficilem, eoque miſerior qui difficiliorem: miſerrimus eorum qui difficillimam, multoque magis qui inviam viam ad ſalutem elegerunt. Quamvis igitur non omnino condemnare audeamus eos qui ſunt extra ſepta noſtra, non idcirco longe miſerior & periculoſior eorum conditio ſutte noſtra eſſe deſinet, ſi faciliſſimam viam elegimus.

Quod vero attinet ad Magici circuli mentionem, ſciat Auctor, limites veri populi Dei, non magicis præſtigiis, ſed obſequio mandatorum Dei eſſe definitos, nec aliâ teſſerâ genuinos regni Chriſti cives à peregrinis diſcerni, niſi illâ, Novit Dominus qui ſunt ſui, & diſcedat ab iniquitate quiſquis nominat nomen Chriſti. Hoc unico diſcrimine indigena regni ejus à peregrino aut proſcripto diſtinguitur, legum videlicet ejus obſequio, aut adverſùs eas contumacia.

Sed jam ad alterum errorem Auctoris accedendum eſt, in quo cum minutos culices percolet, totos camelos deglutit. Rimatur palpebras inſontium ſectarum & ſubtiles in iis paleas venatur ut ejiciat. At noxiarum craſſas trabes, quæ non oculos tantùm, ſed frontes quoque & totos vultus occupant, ne

pertingit tantum ad animos noſtros, ſed eos firmiſſime conſtringit. Quamvis & politica vincula non pertingere ad animos noſtros nequeant. Nec enim ſine crimine imo ſine ſcelere ſæpe abrumpi poſſunt, ut jam oſtendimus. Sed errores ac regimina manifeſte ad perniciem ducentia, quæ cum doctrina ſecundum pietatem, cum gloria & voluntate divina, à diametro pugnant, non ſunt minuta neque adiaphora: Nec ſolùm ad animos mortalium pertingunt, ſed totius religionis noſtræ animam ſauciant & vulnerant. In ejuſmodi rebus amor unionis cum Deo & Chriſto, & primitiva Eccleſia Apoſtolica nos neceſſario obligat, ut cum amori concordiæ cum errantibus præferamus.

Neſcio an in hoc ſcripto plures rationes opinionem Auctoris confirmantes elici poſſint. Reſtat ut obiter Auctori reſpondeamus ad ea quæ obiter ipſe quoque attingit. Cui cum veritate, aut veritati cum eo nunquam bene convenit: quia quoties eam defendere conatur, ſemper falſis rationibus defendit. Ita immotam S. Scripturæ authoritatem ſimplici & ſuſpecta ſectarum Chriſtianarum, quas ipſe in dubium vocat, authoritate ſtabilit. Ita difficultatis in intelligendis quibuſdam S. Scripturæ locis cauſam affert, quia ſi intelligi poſſent fides in ſcientiam converteretur. Et id genus alia. 1. Tandem & hanc veriſſimam aſſertionem quo errantes non ſint odio habendi, hac ratione ſulſit, quòd in iis erroris & fidei veritati non adhibitæ nulla culpa reperiantur, eò quòd ipſis Deus fidem non donaverit volens ut pereant. At Petrus 2. Pet. 1. v. 3. docet, virtutem Dei nobis omnia donaviſſe quæ ad vitam & pietatem pertinent, ita ut non Dei culpâ fiat quod quidam donum fidei non habeant & pereant, ſed malitiâ & ingratitudine horum, qui tam pretioſum & cæleſte donum prout dignum erat non recipiunt. Egregiam videlicet rationem interitus hominum, quod ipſis Deus fidem non donet, eo conſilio ut pereant. In quo ſibi homines ſapere videntur, dum culpam perniciei hominum à ſingulorum improbitate ad unius Dei voluntatem transferunt: Et clementiſſimo atque humani generis amantiſſimo Patri id imprudenter affingunt, quod is etiam juramento adhibito à ſe removet Ezech. 33. v. 11. nec tamen fidem apud mortales invenit. Unde apparet non Deum hominibus fidem donare nolle, ſed homines Deo etiam juramenti nolle fidem adhibere. Ejuſmodi ratiunculis, futilitate & mendacio gravidis, veritas, non ægre carere poteſt, ac defenſionis tam ineptæ gratiam Auctori facit. 2. Genius venturi ſeculi qualis ſit futurus divinare non facile eſt. Id tantum certò conſtat, veritatem de devictis erroribus triumphaturam. Præterea nullius ſeculi quàm præſentis genium maturiorem eſſe ad luendas debitas pro commiſſis ſceleribus pœnas. Quota enim hæc eſt cordis verſutia, verum Dei cultum in mente fovendo, falſum hominibus in externis actionibus oſtentare, non omiſſa vel ipſa in colendis imagunculis idololatriâ.. 3. Non miror Auctorem nullam novam ſectam cudere velle. Hæc enim in qua eſt, ab aliena incude proceſſit, & jam olim ab innumeris ante Auctorem mortalibus practicata & exercita eſt. 4. Sententiam quam in animo foveamus & quæ ad eripiendos ab æterna pernicie proximos noſtros pertineat, nolle cuiquam obtrudere, ſuſpectum eſt charitatis in proximum indicium: nec eſt quod quis eo nomine glorietur. 5. Honeſtæ actiones & exemplaris vita, quomodo cum Auctoris ſententia congruere, ac tam pernicioſa opinio quomodo virtutem ac pietatem cuipiam inſtillare poſſit, ſatis ſuprà oſtenſum, & infra plenius planum fiet 6. Quemadmodum in floſculo eleganti opere omnipotentiam numinis mirari licet, ſed floſculum pro numine colere non licet; ſic & in imaguncula ſpecioſo hominum opere pictoris aut artificis ingenium mirari & laudare conceſſum eſt: at ipſam imaginem colere & adorare, ſecundo Decalogi præcepto expreſſe vetitum eſt.

RESPONSIONIS

PARS ALTERA.

In qua oſtenditur, opinio Auctoris quàm Deo O. M. & omnibus quæ ab eo proficiſcuntur bonis, repugnet.

1. OPinio Auctoris, Deo Patri ex quo omnia, inimica eſt & repugnans. Hæc opinio gravi Deum Opt. Max. injuriâ lædit: quia ipſi in exhibendo debito cultu ſubtrahit id quod is unicè quærit, hoc eſt, gloriam coram hominibus, reſtringendo verum illius cultum ad internum cultum, nempe ad occultas cogitationes, quas nemo præter Deum noſſe aut videre poteſt: prout ipſe Auctor in limine ſcripti ſui oſtendit, dum demonſtrat rationem interni cultus nemini præter ipſum Deum reddi poſſe.

2. Si externus cultus, quem Auctor gratiam mortalium captans Deo exhibet, Deum non offendit, eſtque illi gratus & acceptus, cur internum ab externo diſparatum Auctor ſibi relinquit? ſi eum non fruſtra ſed merito atque utiliter ſibi relinquit, cur externo cultu Deum offendit, cur eum irritat ſacrificio ipſi ingrato?

3. Opinio Auctoris Deo ſimul & hominibus injuriam facit, quòd ad redhibendi Deo grati animi officium ipſis viam præcludit. Deus continua beneficia in animos & corpora noſtra effundit, ut viciſſim à nobis referat grati animi ſtudium ac teſtimonium. Quis verò in re ſtudium atque amor erga eum magis à nobis exprimi ac ſignificari poteſt, quàm ſi in gratiam ejus aliquid libenter patiamur? Dare illi nihil poſſumus, cuncta ab eo habentes, & ille nulla indiget noſtra munificentia. Unicum ac certiſſimum eſt propenſi erga eum animi documentum, quoties in ejus gratiam res adverſas libenter & alacriter patimur. Hæc verò execrabilis doctrina omnem occaſionem & facultatem patientiæ, Dei cauſa ſuſcipiendæ, nobis aufert atque eripit, quum perſecutoribus ſubjici, eorumque infenſam vim ſimulato obſequio eludere, docet: atque hoc artificio efficit ut copiam patiendi propter Deum nullam unquam habere poſſimus. Exploratiſſimum remedium ut religionis cauſa nihil patiamur eſt religioni perſequentium non adverſari, ſed eorum obſequium etiam ſimulatum capeſſere. Æque certum eſt, eum qui tali remedio utitur, nihil cauſa Dei pati poſſe, ut exploratum eſt eum nullis aquis ſuffocari poſſe, qui modò

eoque minus excuſandi, quo propius ad notitiam Evangelii acceſſere. Quod tamen non ita intelligi velim ut totas Evangelicas Eccleſias quæ ſervitutis Romanæ jugum legitime & glorioſe excuſſere accuſem. Soli illi inter Evangelicos affectatæ in Eccleſia tyrannidis cauſam dicant, qui inſontes Eccleſias ſuas earumque exiſtimationem citra & contra aliorum fratrum conſenſum peſtilentibus de ſervitute & perſecutione conſcientiarum dogmatibus inſecerunt & contaminarunt. Talium & iſtis ſimilium tyrannorum regimini atque inſtitutis ſubjici cunctos & quidem voluntaria deditione Auctor poſtulat. Atque ſubjici potentioris ac debiliores perſequentis ſectæ legibus atque inſtitutis, eſt ſubjici gubernationi & ſævitiæ hoſtis Chriſti. Proinde qui deditionem ejuſmodi militibus Chriſti perſuadent, hoſtibus ejus navans operam, dum ex militibus Chriſti deſertores & transfugas efficere contendunt. Quorum utros Chriſtus pejus oderit, aut gravius puniturus ſit, hoſteſne profeſſos, & corruptos transfugas ſuos, an verò eorum corruptores, viderit Auctor, viderint & ii quorum applauſum captat aut obtinet.

III.

Opinio Auctoris repugnat omni religioni, ſed præcipue Chriſtianæ.

OMni religioni, quia docet ſentire, ſacros ritus nihil aliud eſſe niſi politica ſocietatum vincula, & quod pejus eſt quæ ad animum non pertingunt, ideoque profana meritò dici poſſunt. Præcipue tamen Chriſtianæ, cujus inſigne eſt *Crux Chriſti*. Atque iſta opinio facit homines inimicos crucis Chriſti. Nam vel indigniſſima quæque ſuſcipere imperat ne quid unquam Chriſti cauſa patiamur. Docet ſubjectionem regimini ſectarum vitioſiſſimarum, docet adulationem, hypocriſin, ſeceſſionem ab hominibus veritatis virtutiſque amantibus ad homines vitâ probroſos & moribus diſſolutos. Nec laxare tantùm ſed penitus exſtirpare conſcientiam docet, ne quid in gratiam ejus, aut potius Dei Chriſtique ſuſtineamus. Eâdemque operâ hæc opinio ſpernit ac ridet Martyres omnes Chriſti, qui veſtigia Domini prementes dira perpeſſi ſunt; quòd videlicet ſtulte ac ſine cauſa tot mala ſubierint, cùm poſſent nullo negotio, interno cultu Dei ſibi relicto, ſimulato obſequio & ſubjectione perſecutorum violentiam eludere, atque evitare

IV.

Opinio Auctoris repugnat S. Scripturæ.

OMitto innumera S. Scripturæ loca quæ doctrinam iſtam ex profeſſo oppugnant, id ab hominibus omnio exigentia ut non ſolum corde credant, ſed fidem quoque ſuam manifeſtis operibus aperiant & exprimant. Qui crediderit & baptizatus fuerit, Mar. 16. v. 16. præterea ut ore profiteantur. Corde enim credimus ad juſtitiam, ore confitemur ad ſalutem. Rom. 10. v. 10. Unum illud urgeo, quod hæc opinio à ſectis cum S. Scriptura conſentaneis ad adverſantes ipſi & contrarias deficere & transfugere permittit.

V.

Opinio Auctoris ſanæ rationi repugnat.

QUia conatur conciliare res irreconciliabili ſecum inimicitia pugnantes. Conatur ut homines videant meliora probentque, & tamen malint deteriora ſequi, illæſâ conſcientiâ. Nam internus cultus per quem Auctor fidem ſalutarem in corde ſuo retinere nititur, non poteſt eſſe ipſius judicio niſi verus. Externum igitur ejuſdem judicio falſum & erroneum eſſe neceſſe eſt. Si enim internus externo contrarius non eſſet, quamobrem ipſum Auctor coram hominibus externum cultum exercentibus ſupprimeret? Apparet igitur judicio ipſius Auctoris, ut internum meliorem, ita externum cenſeri deteriorem: quem tamen in gratiam mortalium ſequitur. Quomodo verò ictu lethali conſcientiæ inflicto, efficiet, ne conſcientia eum ſentiat? Quemadmodum Deus cum Satana, Chriſtus cum Antichriſto, ſic internus cultus verus cum externo erroneo, quem Auctor ipſe talem eſſe non ignorat, conciliari nullo modo poteſt. Difficile imo abſurdum eſt in uno eodemque homine duos cultus ſibi repugnantes, caſtrate ejus conſcientiæ illæſa fingere. Hæc igitur doctrina manifeſtam contradictionem implicat, nec in ullo mortalium cum ſana & incolumi ejus ratione conſiſtere poteſt. Præter ea quæ dicta ſunt, ea opinio vel eo nomine rationi repugnare cenſenda eſt, quod à ſectis ac doctrinis cum ratione congruentibus ad eas quæ rationi adverſantur, tranſire permittit.

VI.

Hæc opinio omni veritati ac ſinceritati adverſa eſt.

VEritati, Quia in re omnium principaliſſima Deum ipſum & filium ejus, æternamque noſtram ſalutem ſpectante, h.e. in religione falſitatem & mendacium docet atq; introducit, docet aliud in corde premere aliud ore promere, & in externis actionibus præſtare. Docet id ſimulare quod à veris ad falſas opiniones vi veritatis pertracti ſimus, & ſic veritatem pro falſitate, falſitatem pro veritate hominibus venditare imperat. Sinceritati, Nam hominibus de quibus nobis interiori animi receſſu certò conſtat quod graviter errent, loco ſalutarium monitorum & redargutionis errorum docet aſſentari. Mendacium igitur & hypocriſin docet, quam decepti, æterno ſupplicio luant, nos autem ſempiterni eorum interitus culpam in noſmetipſos ultro derivemus & transferamus.

VII.

Omni virtuti: ſed præcipuè ſanctimoniæ Chriſtianæ repugnat.

VIrtuti, Nam omnis virtus etiam politica aut Ethica vel Ethnica, per arduos labores atque pericula ad laudem & famam tendit atque enititur. At hæc doctrina & opinio animos hominum enervat, & rerum difficilium ac periculorum tolerantiam turpi trepidatione fugere docet. Sanctimoniæ Chriſtianæ, ſine qua nemo Deum videbit, tanto magis repugnat, quanto illa eſt difficilior & perfectior, & quo majori certamine, in aſſidua vigilantia, patientia, & in periculis conſtantia opus habet. Præcipue verò prava iſta opinio impedit homines ne ſanctificent Deum in cordibus ſuis, 1. Pet. 3. v. 15. ſed timoris hominum, qui corpori tantum nocere poſſunt, majorem rationem habeant quàm timoris iræ Dei qui animam ſimul & corpus perdere poteſt. Matth. 10. v. 28.

VIII. *Re-*

XIV.

Doctrina Auctoris diſcipulos ſuos in exquiſitiſſimos animi dolores & cruciatus præcipitat.

QUamvis in hac quam expoſuimus cœleſtium in terris voluptatum privatione atque ademtione multum ſit doloris atque triſtitiæ, tamen non deſunt prætereà multo majores cruciatus quos hæc opinio ſectatoribus ſuis affert. Cui notum eſt quanto gravior eſt afflictio ſpiritûs præ afflictione corporis, is facile agnoſcet, minus ferendam eſſe animi quam corporis ægritudinem. Nam animus quanto eſt durabilior corpore, eo validiores ejus cruciatus & ærumnas, quam corporis eſſe neceſſe eſt. Corpus propter infirmitatem ſuam magno dolori facile ſuccumbit: animi tamen robore non raro ægritudo corporis ſublevatur. At ægrum animum corpus non ſublevat, ſed per latus ejus, ſaucium geminato dolore conficitur. Unde videmus homines conſcientiæ cruciatibus afflictos, ſæpe mortem non optare tantùm, ſed ſuiſmet ſibi manibus conſciſcere. Anne magis Siculi gemuerunt æra juvenci? Apparet igitur mortalibus non modo dolorem corporis, ſed ipſam mortem, quamvis ultimum malorum putetur, optabiliorem eſſe quam vitam ad torturas conſcientiæ damnatam: Apparet & vitâ temporariâ cum ſummis doloribus finitâ, eſſe aliquid terribilius & minus tolerabile. Horribilis eſt mors vulgaris & dolores ejus, quos tamen Deus per Chriſtum ſolvere vult & promittit. At mortis æternæ dolores longe ſunt minus tolerabiles, & ſine ullo bonæ ſpei ſolatio. Verum tamen in hoc negotio eſt quod ſibi metuat Auctor à fraudulento Satanæ ſtratagemate, neque ſe evaſiſſe putet quod nondum forte acutiſſimos quos exaggeramus ſtimulos & cruciatus conſcientiæ magnopere ſentiat. Non ignotum ejus eſt in perdendis hominibus artificium, quos peccati illecebris ineſcatos tantiſper delicate fovet, ne delicti magnitudinem ſentire & eluctari poſſint, donec iis plane ſub jugum miſſis regreſſum ad bonam mentem præcluſerit. Aſt ubi voti potitus fuerit mutat pellem verſipellis ſpiritus, atque animadverſo, hominem ob diuturnam peccati conſuetudinem ex poteſtate ſua exire non poſſe, ſcimus quibus artibus excarnificare conſcientiam, & commiſſæ culpæ magnitudinem exaggerare (2. Cor. 2. v. 10. 11.) & horrendi judicii Dei executor eſſe ſoleat. Quæ cùm ita ſint, non confidat Auctor præſentis malaciæ, quam fœda & pernicioſa tempeſtas non longo poſt intervallo excipiet. Rectè enim ipſe aſſerit, ſemel ſibi agnitam veritatem non poſſe ex animo, etſi quam maxime velit à ſtirpe evelli. Artibus tamen & verſutiâ Satanæ ad tempus ita obnubilari poteſt, ut tanquam ignis favillis ſuis oppreſſus calorem, ita illa ſalutarem fructum ſuum non exſerat. Nam & Auctor, morſus & exprobrationes conſcientiæ ſuæ fugiens, non difficilem ſe Satanæ præbebit ad admittendam (quam is mortalium oculis obducere ſolet) albuginem; ne cernant ea quæ abſque dolore mentis culpæ ſuæ conſciæ cernere nequeant. Cujus tamen detegendæ poteſtas, penes eum eſt qui obduxit. Documentum hujus rei præbet expreſſa in hoc ſcripto propria Auctoris experientia. Nam etſi initio tam brevis Declarationis ſuæ aſſerit, ſe hanc veritatem, aut ſuum de Deo & rebus ad gloriam ejus ſpectantibus ſenſum, nullo modo, licet quam maxime velit deponere aut mutare poſſe, ſub finem tamen ejuſdem ſcripti, oblitus modo dictæ gloriationis, ſignificat eum ſe jam magna ex parte mutaſſe, dum aperte fatetur, ſeſe paratum eſſe externo cultu Dei in imaguncula adorare majeſtatem Dei, hoc eſt, in honorem & cultum Dei, imagunculam adorare eique cultum deferre qui ſoli Deo debetur. Adeone tam puſillo tempore, antequam breviſſimo ſcripto finem imponeret, hanc in ſeipſo metamorphoſin expertus eſt, ut ei ſecundum in Decalogo præceptum memoriâ exciderit.

Precor igitur ex animo, ut Auctor, quam diu ipſi Deus tempus ad converſionem non aufert, quamdiu reliquiæ veritatis nondum plane extinctæ ſuperſunt, antequam Satan conſopitam nunc conſcientiam ejus in ſeram pœnitentiam excitet, ipſe ſibi maturè tam pernicioſum ſomnum abrumpat, & tam terram opinionem, qualis ſupra vivis coloribus depicta eſt, abjiciat, & tam ſibi quàm aliis ex animo ſtirpitus evellat. Atque hoc voto ut ipſi Deus in hoc negotio ſingularem gratiam largiri dignetur, Reſponſionem meam ad ſcriptum ejus finio.

F I N I S.

ANIMADVERSIONES

in Libellum cui titulus

DE QUALITATE REGNI

DOM. N. JESU CHRISTI

Ubi inquiritur, an Chriſtiano, ſive Regni ejus ſubdito, terrenæ dominationes conveniant?

ANIMADVERSIONES

in Libellum cui titulus

DE QUALITATE REGNI
DOM. N. JESU CHRISTI

Ubi inquiritur, an Chriſtiano, ſive Regni ejus ſubdito, terrenæ dominationes conveniant?

C A P. I.

Qua in re magnitudo ac dignitas Chriſtianorum conſiſtat.

JUdicium Auctoris hujus Scripti, in formando Controverſiæ ſtatu, mirificè nobis probatur; quòd in ipſo diſceptationis limine, animadverterit, non de eo quæri, utrum regimen Regni Chriſti naturâ ſuâ ſpirituale ſit; hoc eſt, precarium & quale Chriſtus *Math.* xx. depingit; quod ipſius confeſſione omnes fatentur; ſed an, cum terreno, hoc eſt, Coactivo regimine, quod Paulus *Rom.* XIII. deſcribit, in eodem populo Chriſti, (quod ad regnantium jus attinet) conſiſtere poſſit; quod nos aſſerimus, ille verò negat. Hic igitur quæſtionis ſtatus, in materiâ tàm lubricâ, arctè ſtringendus eſt, ne nobis, tanquam anguilla negligenter comprehenſa elabatur. Nam hic quiſquis eſt libelli Auctor, vir ſanè optimus, ſaltem in primo capite hujus ultrò ſibi à ſe præſcriptæ legis, (quod quidem pace ipſius dictam ſit.) oblitus eſſe videtur. Non enim id ex iſtis Chriſti verbis *Math.* xx. 2. probat, (quod eſt in quæſtione) Spirituale & precarium regimen; cum politico & coactivo, in eodem populo Chriſti conſiſtere non poſſe: Sed tantum, regimen Chriſti, in ejus regno ſpirituali, hoc eſt Eccleſia; & ſpirituale & precarium eſſe; & à Coactivo toto cælo diſtans; quod neminem noſtrûm negare, ipſe, ut modo diximus, confeſſus eſt. Quis enim noſtrûm non libenter fateatur, modum magnitudinis in regno Chriſti, de quo hic loquitur; diverſum eſſe, à modo magnitudinis hujus Mundi? Idem de cæteris, id genus, judicium eſto: Quod niſi in probationibus, quæ ad quæſtionem noſtram, ut diximus, vix pertinent admiſcuiſſet non pauca, in quibus ab illo plurimum diſſentimus: non erat cur ad ea reſponderemus, quæ cauſam, quam defendimus non feriunt. Placet igitur ea breviter perſtringere, quæ nobis in propoſita ab ipſo verborum *Math.* xx. 2. explicatione, diſplicent.

I.

Quorum primum eſt, quod ait in citato loco Chri„ſtum docuiſſe diſcipulos ut ſuo *exemplo magni* ſint „*ſubjectiones humilitate*; *non dominandi in alios ma*„*jeſtate.* Quamvis enim alibi mutuam ſubjectionem Spiritus Sanctus nobis commendet; & humilitatem atque modeſtiam veluti Chriſtianarum virtutum fundamentum, ſæpius inculcet: tamen hoc loco Dominus dominandi majeſtati, aut, ut ego loqui malim, felicitati atque voluptati; non ſubjectionem ſed miniſterii moleſtias, labores atque pericula, opponit, idque in ſuo exemplo planum facit. Atque ut caliginem quæ ex vocum variè intellectarum ambiguitate oboriri ac diſputantes involvere ſolet, diſcutiamus; diſtinguenda nobis eſt primum vox ſubjectionis. Quæ aliquando jugem & ordinarium ſtatum eorum, qui alienæ, ſeu poteſtati ſubjacent ſive curæ ſub ſunt, ſignificat; interdum tantum extraordinariam aliquam propter juſtam cauſam ſubmiſſionem; ut cum rectè monenti filio, pater, morem gerit. Poſterius igitur genus ſubjectionis duntaxat, intelligit Spiritus S. quoties nobis omnibus, mutuam ſubjectionem imperat; quam tamen ita præſcribit, ut illud prius, ubicunque locum habet illæſum relinquat. Sed hoc poſterius ſubjectionis genus; neque ad diſputationem noſtram; neque ad præſentis loci explicationem pertinet. Neq; enim de extraordinario aliquo officio eorum, à quibus dominationem removet, Chriſtus hoc loco loquitur: ſed de perpetuo & ordinario. Proinde ſi ſubjectionem hoc loco dominationi opponeret; & in locum ipſius ſubſtitueret; perpetuam & ordinariam ſubjectionem exigeret ab iis, qui aliis in Eccleſia præſunt; quod abſurdum eſt, ac ſeipſum tollit; atque ipſius Chriſti exemplo refutatur. Qui neque ipſe ſubjectionem (de propriè dicta & jugi ac ordinaria, non de aliquo voluntariæ ſubmiſſionis officio loquimur) erga diſcipulos ſuos exercuit; neque eandem ſic intellectam ab Apoſtolis, aut iis qui in Eccleſia primi aut magni eſſe velint, exêgit: ſed & ipſe duriſſima atque laborioſiſſima quæque in gratiam eorum, quorum ſaluti operam navabat ſuſcepit; & præpoſitis Eccleſiæ ſuo exemplo ſuſcipienda eſſe, oſtendit. Aliud igitur eſt ſubjectio, aliud miniſterium, aut iſta de qua hoc loco Chriſtus loquitur, ſervitus. Neque enim iſta ſervitus aut miniſterium, de quo hic ſermo eſt, ordinariam præpoſituram & permanentem eminentiæ ſtatum, qui per verba (*Qui primi aut magni eſſe velint*) deſignatur, excludit; ſed potius includit ac ſupponit; imò conſtituit. quam tamen ſubjectio; ſi permanens eſſe debeat, plane excluderet. Deinde, ne quid eorum, quæ mens loci hujus conſiderationi intenta, volutat, reticeam: quamvis plane negare nolim, Chriſtum hoc loco ambitionem ac ſuperbiam diſcipulorum, oppoſito adverſæ virtutis ac modeſtiæ officio retundere voluiſſe: nec meæ cauſæ aut ſententiæ multum interſit quid de ea re ſtatuatur: tamen adduci nequeo, ut exiſtimem, hunc verborum

ac doctrinæ Chriſti hoc loco traditæ, primarium ac principalem, (tantum abeſt ut ſolus fuerit) ſcopum fuiſſe, ut humilitatem doceret. Neque enim ea quæ in locum dominationis ſubſtituit, officia, hoc eſt, labores atque pericula, & navata ſaluti animarum opera, ex humilitatis, ſed potius ex charitatis fonte derivantur. Nec ipſe cum animam poſuit, pretium pro multis, modeſtiæ magis quam caritatis erga nos ſpecimen edidit. Neque verò in gratiam humilitatis ac modeſtiæ, dominatio à regno Chriſti, de quo hic ſermo eſt, excluditur, cum iſta ſe mutuò non tollant; ſed unà ſæpe conſiſtere poſſint: ſed quia ejus natura coactivam poteſtatem non fert, quod in cura animarum ad cæleſtes virtutes invitandarum verſetur; quæ omnem violentiam reſpuit. Videmus igitur ſalvo humilitatis atque modeſtiæ officio; relictum à Chriſto liberum etiam in Eccleſia honeſtum quendam primi loci aut eminentiæ (liceat ita loqui) ambitum, ſi quis ad eum bonis artibus graſſetur; quod fieri non poterat ſi perpetuam demiſſionis ac ſubjectionis humilitatem, præceptum hoc ejus à nobis exigebat. Neque vero ſolum erat tunc ambitionis vitium ex animis Apoſtolorum extirpandum; ſed & ille quoque error eximendus; qui huic vitio fomitem dare poterat, quod ex terrena Regni Chriſti quam ſomniabant poteſtate, terrenas dominationis illecebras atque delinimenta, (qualis erat terrenorum beneficiorum aliis conferendorum poteſtas) ſibi pollicerentur. Quem quidem errorem Chriſtus hoc loco ex profeſſo eximit, oſtendens Apoſtolorum & qui in Eccleſia duces aliorum eſſent futuri Statum, tantum abfore ab illis quæ dominantium in terris conditionem optabilem reddunt, illecebris; ut ſi humano more res æſtimanda ſit, longè optabilior ſit ſtatus futurus eorum ipſorum quibus ipſi præerunt atque inſervient; adeò ut Eccleſiæ præpoſiti ſervorum ac miniſtrorum labores ærumnas atque ipſa pericula, ſint ſuſcepturi; ii vero qui curæ aliorum commiſſi fuerint, operâ atque miniſterio præpoſitorum tanquam domini miniſtrorum ſint fruituri.

II.

Alterum eſt quod probare non poſſumus, quod Auctor per eos qui hoc loco inter Chriſtianos *magni* aut *primi* eſſe velle dicuntur, videatur intelligere eos omnes qui *Reges & Sacerdotes* coràm Deo ſunt: Quæ verborum iſtorum interpretatio meritò à nobis repudiatur; quia cum Conſequentis fallacia arctè complicata eſt; cum licet dubitari nequeat omnes quicunque magni aut primi in Eccleſia ſint, aut eſſe velint; eſſe quoque aut eſſe velle Reges & Sacerdotes coràm Deo: non tamen æquè verum ſit omnes quicunque Reges & ſacerdotes coràm Deo ſint; primos aut magnos inter membra Eccleſiæ eſſe, aut eſſe velle. Latius enim patet denominatio eorum, qui Reges & ſacerdotes coràm Deo eſſe dicuntur, quàm eorum qui inter Chriſtianos magni aut primi eſſe velint; cum illa ad omnes Chriſtianos extendatur: hæc nonniſi ad eos, qui aliquam in Regno Eccleſiæ eminentiam habent aut affectant.

Quod ſi Autor putat omnibus Chriſtianis officium hoc impoſitum eſſe, ut Magni ſint; eamque vocem non ſumi relatè vel oppoſite ad alios Chriſtianos; ſed abſolute; quæ duntaxat magnitudinem & excellentiam communis vocationis noſtræ deſignet; non autem ſingulorum præ aliis ſecum comparatis, excellentiam; fugit eum ratio, cum alias plures ob cauſas, tum verò potiſſimum ob iſtas. 1. quòd ſubjectæ ſermoni Chriſti materiæ ratio, non ferat, ejus vocis abſolutam ſignificationem, ſed comparatam requirat. Sermo enim Chriſti reſpicit tàm duorum Apoſtolorum, qui comparatam cum aliis ſeu excellentiorem aliis magnitudinem affectabant, conatum; quàm reliquorum, qui ſeſe iſto conatu lædi ac deprimi putabant, affectum. Nulla autem fuiſſet reliquis Apoſtolis indignandi cauſa; ſi illi duo abſolutam aliquam & communem omnibus magnitudinem affectaſſent. 2. quod additæ iſtis vocabulis voces, *inter vos* neceſſario ſignificent magnitudinem iſtam intelligendam, non modò, non abſolute; ſed ne comparatè quidem aut oppoſitè ad externos; verum comparatè & oppoſite ad reliquos Chriſtianos; quorum reſpectu magni ſint, qui hic dicuntur magni. 3. *Magni inter aliquos* vox, æque relata eſt atque vox *Primi*. Atqui primus non poteſt dici niſi reſpectu, poſteriorum. 4. Ut quis magnitudinem & excellentiam aliquam, quæ omnibus Chriſtianis communis & neceſſaria ſit, conſequatur (qualis eſt divinæ naturæ participatio aut cum Deo communio) non relinquit Chriſtus arbitrio cujuſquam, ſed omnibus id neceſſariò imponit. At iſtam qualitatem; quâ primi & magni inter alios Chriſtianos fieri conamur, ſubjicere videtur voluntario cujuſque arbitrio.

III.

Tertium eſt, quod nobis multum refragantibus; Auctor pro conceſſo ſumere videtur; ſi voces *inter vos* univerſum populum Chriſti deſignent; præceptum de vetita dominatione non ad ſolos Apoſtolos aut eorum ſimiles, ſed ad univerſum populum ejus, directe pertinere: quod quàm falſum ſit, tum aliunde tum ex ipſis Auctoris principiis, evidenter ſtatim planum fiet.

IV.

Quamvis autem vocum *inter vos* explicationem, quam refutat, hoc eſt, quod tantundem valeant, ac ſi *inter Apoſtolos meos* dictum eſſet, minime probemus: tamen nec rationes quibus ea refutatur nobis ſatis faciunt; quod Autori ipſi diligentius expendendum relinquimus.

V.

Quinto Cum Autor expreſſis verbis fateatur in loco *Matth.* 20. ut populum Chriſti populo gentium; ita magnates in populo Chriſti, Magnatibus gentium opponi jam vero videamus in iſto loco iis à Chriſto præceptum (ſi quod hic eſt) de vetita dominatione tradi; qui magnatibus gentium opponuntur, non aliud inde conficitur quàm iſtud qualecunque eſt dominationis interdictum, nonniſi ad magnates, (quos vocat) in populis Chriſti dirigi. Quod non ſolum diſerta verba Chriſti, quibus præceptum iſtud limitatur, & ad ſolos eos qui Magni aut primi in populo ejus eſſe velint, quales erant Apoſtoli & eorum ſimiles, reſtringitur; evincunt: ſed ipſa ratio antitheſeos & protaſeos cum apodoſi connexio exigit. Non enim ab aliis dominatio in apodoſi removetur; quam qui iis opponuntur, quibus in protaſi tribuitur. Atqui dominatio in protaſi non gentibus; ſed earum principibus & magnatibus tribuitur, nec ipſis gentibus, aut aliis præter primores gentium, abſque manifeſta falſitate tribui poteſt. Proinde & in apodoſi, non reliquo populo Chriſti, ſed ſolis ejus magnatibus, atque primoribus dominatione interdicitur. Præſertim cum reliquus populus Chriſti dominationis ejus, de qua ſermo eſt, capax eſſe nequeat præter eos qui eminent ac Duces aliorum ſunt, aut eſſe volunt: ita ut hoc interdictum ad eos qui dominationis capaces non ſunt, nonniſi inepte poſſit protendi.

Huc

Huc faciunt ipſa Auctoris principia quibus explicationem vocum *inter vos hoc eſt inter Apoſtolos meos* „oppugnat, dum ait. Hæc ſi Apoſtolis ſolum dicta volumus, jam partes diſſimilitudinis non recte ſibi invicem opponentur; cum nihil futurum ſit in redditione quod gentibus, inter quas magni dicuntur ii qui regnant, aptè reſpondeat. Nam ut Apoſtoli cum gentibus conferantur, bis ſumi debent, ſic ut primùm opponantur magnis, aut regibus gentium; deinde gentibus ipſis; nec hinc ſenſus elici poterit cum priori poſitione conſentiens; quæ fuerat Reges gentium, aut qui magni ſunt inter gentes, dominari iis, cum hoc ſi connectas. At ſic non erit inter vos, hoc eſt, Apoſtolos meos, ut qui magni ſunt inter vos dominentur vobis id eſt cæteris Apoſtolis. Vides quàm malè hæc cum ſuperioribus cohæreant: quæ ut connexio aliqua ſit, ſic potius proponi debuiſſent. Qui magni ſunt inter magnos dominantur iis &c. Reſp. Atqui ſi ſententia Auctoris recipienda ſit; eadem iſta incommoda ſequentur quæ Auctor pro abſurdis adverſariis objicit. Nam ſi Chriſtus non primoribus populi ſui, ſed toti populo univerſè ac promiſcuè ſumpto, interdictum de dominando tradit; non primores populi Chriſti ſed totus populus promiſcuè ſumptus principibus gentium, quibus dominatio tribuitur, opponetur. Quid igitur ipſi voci Gentium opponetur? An idem Chriſti populus totus promiſcuè ſumptus? Atqui tunc idem antitheton in apodoſi utrique protaſeos parti opponetur; & bis idem ſubſumetur, quod longè magis poſitis ab Auctore principiis, quàm oppugnata ab ipſo vocularum iſtarum explicatio repugnat.

VI.

Sermonem Chriſti *Matth.* xx. non Apoſtolos ſolum, ſed omnes Chriſtianos ſpectare; neque plane ac ſimpliciter negari, neque ſimpliciter affirmari poteſt. Nam ſi univerſa doctrina, quæ in hoc ſermone traditur, conſideretur, ad omnes Chriſtianos pertinere dici poteſt; quatenus omnes ad regimen Eccleſiæ, cujus hic qualitas quædam atque affectio deſcribitur; tàm activè ut ita loquar, quàm paſſivè concurrunt. Sin autem quæritur, ipſum ſpeciale de dominatione interdictum aut potiùs illud, quod in locum remotæ dominationis ſubſtituitur, officium, cui præſcribatur: tunc dicendum eſt, ad ſolos Eccleſiæ Rectores, qui per voces Magnorum & primorum deſignantur; hoc eſt, ad Apoſtolos & Apoſtolorum ſimiles; & ſermonem præcipientis dirigi, & vim interdicti hujus pertinere. Neque hoc loco Apoſtolos, ut alibi fieri ſolet, totius populi Chriſti perſonam ſuſtinere, ſed tantum eorum; qui perinde ut ipſi, eminentiam & prærogativam aliquam, in regimine populi Chriſti habeant, aut habere velint.

Quod ut planum facere poſſim, duo mihi hoc loco probanda ſunt. 1. hic tantum de regimine Eccleſiaſtico, ad quod Apoſtoli vocati erant, præceptum aut doctrinam tradi. 2. quod inde conſequitur, ſolis Apoſtolis & eorum ſimilibus tradi.

Prius quod attinet. Docent id circumſtantiæ loci, atque inprimis ipſa occaſio doctrinæ hujus tradendæ; per quam Chriſto neceſſitas quædam impoſita eſt, erroris Apoſtolorum redarguendi, & (ſi ita placet) carnalis cujuſdam ambitionis reprimendæ; quæ animos nonnullorum ex ipſis tetigerat; ut primum ac proximum Regi ſuo locum, præ aliis in Regni ejus gubernatione ambirent: quod putarent omnia dominationis commoda, in novo Regno, ſibi affatim obventura: nec minorem ipſos manere, copiarum & honorum omnium affluentiam? quàm quæ Regibus apud omnes gentes; aut proximis Regum Satrapis, purpuratis, ſuppetere ſolet. Cum igitur error hic, ex non intellecta Regni illius, ad quod ſe vocatos à Chriſto videbant, natura proficiſceretur: profecto regni hujus natura & gubernationis ejus modus & ratio ipſis neceſſariò explicanda erat: Regni, inquam, illius ad quod vocati, & in quo plantando atque gubernando ipſi Chriſto futuri erant ſubordinati: hoc eſt non politici regiminis, neque enim ad illud vocabantur; ſed regiminis & miniſterii Eccleſiaſtici: quod quia non in dominando; ſed in miniſtrando, & animarum ſaluti inſerviendo conſiſtit; jure miniſterium vocatur. Non poteſt igitur hoc loco alia cogitari ſubjecta verbis Chriſti materia, niſi illius regiminis deſcriptio, cujus ignoratio Apoſtolos in improvidam ambitionem tranſverſos egerat. Quod regimen cum non eſſe politicum, non modo ex ipſa vocatione Apoſtolorum, ſed vel inde pateat, quia illis erat ignotum; cum politicæ adminiſtrationis natura ipſis teſte Chriſto, ſatis fuerit nota: apparet doctrinam hanc ad regiminis politici ordinem non pertinere, ut qui ſit extra ſubjectam verbis Chriſti materiam poſitus: imo vero deſertis Chriſti verbis, huic ipſi regimini de quo is loquitur, oppoſitus. Ut mirum ſit, quomodo viris bonis in mentem venire poſſit, Chriſtum in apodoſi verborum ſuorum, quibus diſſimilitudinem regiminis Eccleſiæ ſuæ, à regimine Rerumpublicarum exprimit, legem aut præceptum aliquod inhibitorium de politico regimine tradere. Quo nihil à mente Chriſti alienius cogitari poteſt; cum is iſthic de politico regimine loqui, ac legem ferre nullo modo poſſit; ubi ſe de re politico regimini oppoſita, loqui ac legem ferre, palàm & expreſſis verbis profitetur.

Poſterius quod attinet. Solis Apoſtolis eorumque ſimilibus præceptum iſtud tradi, docent 1. antecedentia. 2. connexa. 3. conſequentia.

Antecedentia. Quia ex occaſione Apoſtolorum & quidem primorum (hi enim erant ex Apoſtolis præcipui, quos Dominus unà cum Petro ad miraculi illius in monte ſancto patrati conſcientiam ſolos admiſerat; quoſque & aliàs, ſingularibus miraculis ſuis teſtes adhibere conſueverat.) datum eſt hoc præceptum. Quorum ambitio non ex eo oriebatur, quòd eſſent ſimplices diſcipuli Chriſti, aliis æquales: ſed quòd præcipui diſcipulorum Chriſti. Idcircò non modo præ aliis ſimplicibus diſcipulis, ſed etiam præ ipſis Apoſtolis reliquis eminere volebant; ut oſtendit indignatio reliquorum, qui id moleſtè ferebant. Meritò igitur Chriſtus præceptum ſuum per ſe, dirigit ad eos omnes qui præ aliis eminebant, aut eminere volebant: non duos modo illos ſed & reliquos Apoſtolos imo omnes eorum ſimiles, qui ex ſimili cauſa eidem ambitioni obnoxii eſſe poterant, quales ſunt Duces populi Dei. Ad cæteros autem Chriſtianos præceptum hoc trahi non poteſt; niſi forte per accidens: ſi nempe accidat ut aliquis è reliquo populo Chriſti in gubernatione Eccleſiæ dominatum uſurpare audeat.

Conexa idem arguunt. 1. quia non aliis hoc loco dominatione interdicitur, quàm quibus ordinarium miniſterii Eccleſiaſtici onus imponitur. Ad eos enim ſolos præceptum Chriſti dirigitur, quibus imperatur, ut ſint miniſtri & ſervi aliorum, quales ſi omnes in Eccleſia Chriſti eſſe tenerentur (de ordinario miniſterio loquimur) nemo eſſet in Eccleſia, cui miniſterio & ſervitio de quo Chriſtus loquitur; uti aut frui liceret; atque ita ipſi miniſterio, quod ſine iis, quibus præſtetur, cogitari non poteſt, locus non eſſet. Cum autem ipſi inter Chriſtianos locum eſſe neceſſe ſit; (ut aliunde & ex ipſa experientia patet) apparet longè majorem populi Chriſti partem eſſe,

ad quam

ad quam præceptum iſtud, per ſe ac directè non pertinet, niſi fortè per accidens aut remotam aliquam conſequentiam. 2. Quia dilertis verbis Chriſti præceptum hoc ad eos ſolos, qui Magni aut primi inter alios eſſe velint, reſtringitur. Quod ſi omnes Chriſtiani magni aut primi eſſe debeant: nemo primus, aut magnus erit. Nam magni & primi inter alios eſſe nequeunt, niſi eorum reſpectu qui magni & primi non ſunt.

Quod ſi quis objiciat, Omnes Chriſtianos tales miniſtros & ſervos eſſe debere nec tamen deſore eos quibus hoc miniſterium præſtetur; quia omnes ſibi mutuò hæc miniſteria præſtare debent; id in explicatione iſtorum verborum locum habere nequit, quibus ejuſmodi miniſterium imperatur, quod non modo perpetuum & ordinarium, ſed etiam eminentiæ præ aliis in eadem Eccleſia exiſtentibus, affixum eſt & ex ejus inſtituto quaſi profluit: quæ eminentia nullo modo mutua eſſe poſſit. Nam ſi omnes eminerent: nemo præ aliis emineret. Unde patet, in iſtis verbis non de eo officio aut miniſterio agi, quod omnes ſibi mutuò: ſed de eo quod eminentiores inferioribus debent.

Quod ſi quis adhuc pertinacius argutari non deſinat, omnes in Eccleſia magnos, primos, imò Reges, & ſacerdotes eſſe; ideoque omnes ejuſdem eminentiæ participes, id quoque hoc loco ineptum eſt. Eminet enim ſtatus omnium Chriſtianorum, quam qui maximè. Sed hæc eminentia eſt reſpectu eorum, qui ſunt extra Eccleſiam. At Chriſtus hic de eo eminentiæ genere loquitur; quod ſit intra ipſam Eccleſiam, competens iis qui magni & primi ſunt, inter eos, qui ad Eccleſiam pertinent, quales erunt Apoſtoli, & eorum ſimiles, quicunque ad gubernationem Eccleſiæ erant acceſſuri.

3. Idem, ut ſuprà ſatis ſuperque oſtendimus, docet; Principum & magnatum in gentibus, non aliis quàm principibus & primoribus in Eccleſia (ut ſic loquar) contradiſtincta oppoſitio. Neque enim aliis in apodoſi dominatio, inter dici poterat; niſi qui iis opponuntur; quibus in protaſi dominatio tribuitur. Atqui in protaſi dominationem tribui populis integris falſum eſt, cum ſolis principibus tribuatur. Proinde & in apodoſi dominationem interdici populo Chriſti integro; non falſum tantum, ſed & ineptum eſt, cum privatio præſupponat habitum, & interdicere iis dominationem, qui capaces dominationis non ſunt, nemo ſoleat. Solis igitur iis qui ad dominandum in Eccleſia; aditum aliquem habent hoc loco dominatione interdicitur.

Antecedentia & connexa vidimus. E conſequentibus quoque idem colligitur; quicquid hoc loco præcipitur aut interdicitur; non ad alios quàm ad Apoſtolos aut eorum ſimiles pertinere, qui in Eccleſiâ eminebant. Quia Chriſtus ad illuſtrandum hoc præceptum, ejus exemplum adducit, qui in Eccleſia maximè eminebat & quidem non obſcurè eminentiam ejus tangendo. Suum, inquam, exemplum & quidem ſatis aperte, innuendo eminentiam ſuam; quæ maximè poſcere videbatur, ut ſibi miniſtraretur.

Atque ex his rationibus patet; cum eorum qui Magni & primi inter Chriſtianos non ſunt; reſpectu eorum qui tales ſunt, numerus ſit propemodum infinitus, neceſſe eſſe ut illud, qualecunque hic deprehenditur dominationis interdictum; ad longè minorem populi Chriſti partem pertineat, hoc eſt, ad ſolos Apoſtolos & eorum ſimiles.

Nec ad eos quidem ſimpliciter & abſolute, ſed ſecundum quid, quatenus eorum aliquis in ipſa gubernatione Eccleſiaſtica dominatum exercere vellet. Cum enim ſola iſta gubernatio, coactivæ poteſtatis expers eſſe debeat, nec ulla alia ejus ſpecies id requirat; dictat ipſa ratio & experientia, poſſe aliquem fungi præfectura Eccleſiaſticâ, qui tamen etiam aliqua terrenæ gubernationis ſpecie fungatur. Poſſunt enim etiam præpoſiti Eccleſiaſtici habere aliquos ſervos aut famulos; aut ſubditos, quibus dominentur non quà præpoſiti Eccleſiaſtici; ſed quà homines aut cives alicujus Reipub. aut qua patres familiàs. Nam de eo, an præpoſitus Eccleſiaſticus poſſit fungi aliquo ſublimi Magiſtratu, puta Regno aut principatu; diverſi generis quæſtio eſt, quia id genus poteſtatis curas & diſtractiones ingentes ſecum trahit. Quam diſcutere non vacat. Satis eſt monuiſſe. Multa nobis abjicienda eſſe non quia natura ſua nobis non liceant: ſed quia iis impares ſumus, nec ſufficimus; aut etiam aliam aliquam ob cauſam.

Atque hic ſanè contineri nequeo, quin graviſſimum errorem eorum breviter ob oculos ponam, qui putant Chriſtum hoc loco de omni omninò regni & gubernationis genere univerſè ſumpto, cunctis Chriſtianis præceptum tradere atque ita populo ſuo omnino dominationem abſolute ac ſimpliciter prohibere. Et profectò aut nuſquam alibi, illud fallaciæ genus, quod Scholaſtici vocant à dicto ſecundum quid, ad dictum ſimpliciter, committitur: aut hoc eſt illius capitale ſpecimen, quod viros bonos indigniſſime & quidem multipliciter decipit; dum eam affectionem, hoc eſt, regendi ac dominandi poteſtatem, quam Chriſtus neque omnibus, ut oſtenſum eſt, ſimpliciter; ſed quibuſdam tantum in Eccleſia prohibet; neque iis quibus prohibet abſolute ac ſimpliciter; ſed ſecundum quid, prohibet, hoc eſt quatenus eam in certo regiminis genere uſurpare vellent, deinde quam in iſto ipſo loco non directè & ſimpliciter, ſed tantum per conſequentiam ab iſto regiminis genere removet magis quàm prohibet; denique quam non totam quanta quanta eſt removet aut prohibet; ſed cujus partem duntaxat removet, partem intactam relinquit: Eam, inquam, ipſi omnibus ſimpliciter in Eccleſia; & quidem abſolutè in omni regiminis genere & ubique; deinde directe ac ſimpliciter; denique totam, quanta eſt, à Chriſto prohiberi contendunt; ita ut omni ſuper alios poteſtate penitus inter Chriſtianos extirpata: ſola ſubjectio Chriſtiania omnibus & ubique ac directè quidem & propriè atque univerſaliter injungi ſtatuatur; quo nihil eſt intolerabilius.

Ac primum quidem iſtius fallaciæ laqueum, in eo jam oſtendimus quod non omnibus ſimpliciter, ſed quibuſdam tantum in Eccleſia Chriſtus id, quod hoc loco prohibet, prohibuerit.

Alter tametſi ne ante quidem intactus dimiſſus eſt: tamen ut tantò apertius è latebris ſuis protrahatur; animadvertendum eſt, quòd quicquid Chriſtus hoc loco prohibuit non in omni abſolutè ac ſimpliciter, ſed in certo quodam & peculiari regiminis genere prohibuerit. Nam cum præter iſtud regni genus de quo hic loquitur Chriſtus, dentur alia regna atque regimina, quæ etiam ſub Novo Fœdere à Deo ordinata dicuntur; illud ne Auctor quidem negare poteſt, Chriſtum hic non de alio regno præceptum tradere quam de ſuo. Nec de omni ſuo, ſed de eo quod eſt, in ſola Eccleſia. Latius enim extenditur Chriſti regnum, quàm ut intra Eccleſiæ pomeria concludi poſſit, ut pote ad omnia reliqua terreſtria & cœleſtia imperia. Neque de eo omni quod eſt in Eccleſia, ſed tantum de precario & impropriè dicto regni genere, quo militans in terris Eccleſia indulgenter admodum & precariò gubernatur. Eſt enim aliud in ipſa quoque Eccleſia Chriſti regnum, quod quia Coactivum eſt; proprie dictum & verum Regnum eſt; cujus gubernacula filius Dei ſuſcepit, non ut miniſtraret aut animam poneret pro multis:

ſed

ſed ut judicaret vivos & mortuos, & cuique redderet ſecundum opera ejus, quod precaria & Eccleſiaſtica poteſtate fieri nequit. Quid multa? de eo regni ſui genere Chriſtus loquitur, quod per Apoſtolos & eorum ſimiles ſibi ſubordinatos adminiſtrare in terris debuit, ad quod videlicet Apoſtolos primitus tanquam ſibi adminiſtros futuros vocaverat, quod non aliud eſt, quàm Eccleſiaſticum regimen. Horum nihil ab Auctore meritò negari poſſe video. Quò magis miror quomodo ipſi in mentem venire potuerit, ſive præceptum ſive interdictum hoc quod ipſe Chriſtus adeò limitate ad certam regiminis ſpeciem adſtringit; ad omne in terris regiminis genus extendere. Nam ſi ab eo, quod de regno Chriſti dicitur; ad omne Regnum prava & vitioſa eſt conſequentia: multò deterior eſt ab eo, quod de una ſpecie Regni ejus; & adhuc mendoſior ab eo, quod de una parte ſpeciei iſtius, dicitur & ſic deinceps.

Tertius fallaciæ hujus laqueus in eo detegitur, quòd ſi rerum quas ſibi Chriſtus invicem hoc loco opponit antitheſin penitus conſideremus; ne dominationem quidem ipſam, hoc eſt poteſtatem coactivam propriè dictam, directè ac per ſe hic prohibitam, niſi fortè per conſequentiam, & per accidens deprehendamus. Nam cum in protaſi de uno antithetorum Chriſtus pronunciat: *Principes gentibus dominantur* ex vi relationis innuendo, quòd gentes principibus ſerviant; tàm dominationem quàm ſervitutem coactivam & propriè dictam intelligit. At cum in apodoſi de altero antithetorum dicit, Magnos & primos in Eccleſia ſervituros aut miniſtraturos reliquis; innuendo ex vi relationis, quod reliqui ipſis ſint, quaſi dominaturi; non eoſdem comparationis terminos qui in protaſi poſiti ſunt reddit ac ſubſumit; ſed ipſis duntaxat analogos. Nec enim id miniſterium, quod magnis & primis in Eccleſia loco dominationis tribuit; idem eſt cum ſervitute quam gentes principibus debent; nec dominatio quam ex vi relationis reliquis præter magnos & primos in Eccleſia tribui neceſſe eſt; eſt illa ipſa quam principes in ſuas gentes exercent; cum hæc quidem dominatio & ſervitus propriè ſit dicta: illa verò dominatio & miniſterium ſint impropriè ſic dictæ actiones aut affectiones. Nam miniſterium & ſervitus quæ hic injungitur Magnis & primis in Eccleſia non eſt propriè dictum nec ſervile miniſterium; multò minus ſubjectio qualis à ſubjecto populo principi ſuo debetur: ſed miniſterium tale quali Chriſtus & Apoſtoli uſi ſunt in procurando ſalutis fidelium negotio, hoc eſt labores, pericula, afflictiones, mors ipſa, pro iis quos paſcebant, ſuſcepta: Non quod extra ordinem, quando uſus & neceſſitas & alia gravis cauſa poſtit; etiam ſervili erga inferiores miniſterio, uti non liceat, aut non deceat aut etiam quandoque non oporteat. Sed quod ordinariè miniſterium hoc præpoſitorum in Eccleſia; non circa carnalia, ſed ſpiritualia officia occupari debeat. Nec minus dominatio iſta quæ hic reliquis præter Magnos & primos in Eccleſia, ex vi relationis tacitè tribuitur, eſt admodum impropriè dicta ac per analogiam quandam propriè dictæ dominationi reſpondens quatenus nimirum, quemadmodum Principes, operâ, labore, miniſterio, diſcrimine gentium ſibi ſubjectarum, ſine ſuo labore & periculo; at maximo cum fructu carnali fruuntur: ita reliqui in Eccleſia fideles eorum qui inter eos Duces erant, qualis fuit Chriſtus & Apoſtoli aut eorum ſimiles; opera, labore, miniſterio, periculo, ſine ſuo labore ac diſcrimine (puta quod ejuſdem ſit generis) at maximo cum fructu ſpirituali, fruantur. Non igitur hic per ſe ac directè dominatio coactiva & propriè dicta à Magnis & primis in Eccleſia removetur; ſed fructus potius ex illâ dominatione reſultans, quem modò indicavimus, qui ſuis illecebris Apoſtolos potiſſimùm inèſcaverat. Quemadmodum nec ſubjectio à reliquis præter magnos & primos in Eccleſia removetur, quæ ipſis alibi præcipitur; aut dominatio propriè dicta in eos præcipitur permittiturve; quibus ſpiritualiter ſubjecti eſſe debent; ſed tantùm aliquid dominationi analogum ipſis tribuitur, ut pateret quàm longè Apoſtoli à ſpe ſua deciderint; qui ex vocationis ſuæ prærogativâ, ſibi ea commoda promiſerant; quorum fructus ad eos potius pertinebat; quorum vilitas & humilitas vocationis eorum excellentiæ erat è diametro oppoſita.

Quod non ita intelligi volumus, quaſi iſtis verbis dominatio Rectoribus Eccleſiæ, nullo prorſus modo prohibita ſit; ſed quod non ita directè ac ſimpliciter, ut adverſarii volunt. Nam cum fructus ejus, in cujus gratiam illa eſt optabilis; & cujus illecebris Apoſtoli capti fuerant, ab iis removetur; ipſam quoque dominationem quodammodo removeri, ſed per conſequentiam & quantum ad ſcopum Chriſti attinet, quaſi per accidens, apparet. Quæ alioqui, etiam abſque ejuſmodi expreſſo præcepto, per ipſam religionis naturam, Rectoribus Eccleſiæ in ejus regimine competere nullo modo poteſt. Non tamen ideo nobis hoc loco abſoluta & ſimplex omnis poteſtatis in alios prohibitio & neſcio cujus generalis ſubjectionis præceptio, falſo ut oſtendimus, univerſalis alicujus & abſoluti interdicti prætextu, fingenda eſt.

Sed ne quis nos, cauſæ noſtræ neceſſitate potius, quàm veritatis in genuino ſenſu eliciendæ gratia, hanc explicationem afferre cenſeat; ultro & libenter Auctori largiemur; quod nec ante prorſus negavimus dominationem & Coactivam poteſtatem hic in Eccleſiâ planè prohiberi. Verum ut ante demonſtravimus in eo duntaxat regiminis genere; quo Chriſtus per Apoſtolos & eorum ſimiles Eccleſiam ſuam regere debuit; hoc eſt, ſpirituali & Eccleſiaſtico. Nec enim de alio ſermo eſſe poterat. Quod ſi dominatio in Spirituali regimine per hoc interdictum ſublata eſt: ſervitutem quoque ex vi relationis in eodem regimine ſublatam eſſe neceſſe eſt. Non poteſt autem Autor ex interdicto dominationis propriè dictæ in regimine ſpirituali, deducere, Chriſtianis etiam extrà regimen Spirituale & Eccleſiaſticum dominationem propriè dictam prohibitam eſſe; quin eadem operâ ex interdicto ſervitutis ejuſdem generis in eodem regimine deducat, ſervitutem & ſubjectionem quæ dominationi propriè dictæ relata eſt ac reſpondet, extra regimen Eccleſiaſticum eſſe prohibitam. Atqui vel ipſo confitente, ſervitus & obſequia dominationi principum à gentibus debita extrà regimen Eccleſiæ, adeò ſub Evangelio Chriſtianis interdicta non ſunt; ut accuratè & ſolenni quidem lege imperata ſint. Proinde ut ex interdicto ſervitutis Eccleſiaſticæ, ad politicam ſervitutem; ita & dominationis Spiritualis ad politicam dominationem nulla conſecutio necti poteſt. Nihil igitur cauſæ quam defendo intereſt, an hoc in loco prohibita ſit in Eccleſia dominatio, nec ne. Sed tamen loci circumſtantiæ evincunt, illam hoc loco directè & ex profeſſo, ne in Eccleſia quidem prohiberi: quod ad odorandum paralogiſmi ab Autore commiſſi cubile, ſatis eſt: quamvis aliunde nobis conſtet; atque in eo cum Autore conveniat; illam alioqui ab Eccleſiæ regimine plane proſcriptam eſſe.

Quartus fallaciæ ejuſdem laqueus in eo deprehenditur, quod neque hoc in loco neque uſpiam in S. literis, tota quanta, quanta eſt principatus dignitas & prærogativa & gubernationis poteſtas atque ἀξίωμα, ab ipſo quoque Eccleſiaſtico regimine removetur; ſed tantum ille rigor ejus, qui in Cogendi jure & violentiæ uſu conſiſtit, ita ut iſta poteſtas & eminentia, plane ſecundum quid tantum in Eccleſia prohibeatur, ſecundum quid autem in eadem Eccleſia integra atque intacta relinquatur. Quamvis enim regnum Chriſti, (de precario & Eccl.

loquimur) à Regnis hujus mundi politicis in uno iſto coactivi dominatus diſcrimine (ut & in iis quæ illud proximè conſequuntur) diſſideat: in plurimis aliis rebus, & quidem maximi momenti & quæ non modo conciliationem; ſed nexum quendam inter iſta regna arguunt, cum iis congruit & convenit. 1. in eo, quod tam Eccleſiaſtica quàm Politica poteſtas à Deo eſſe & ordinatio Dei etiam ſub Novo Fœdere dicatur. 2. quod utraque in bonum eorum qui ad Eccleſiam pertinent, ordinata ſit. 3. quod in utraque ſint alii qui regunt: alii qui reguntur; alii præpoſiti, alii ſubjecti. 4. quod in utraque eos qui regunt Deus pro miniſtris ſuis agnoſcat. 5. quod utriuſque regni Rectoribus propter conſcientiam parendum ſit. 6. quod ut ſpiritualis regni Rectoribus, pro eorum Cura & miniſterio, ſubjectio, duplex honor &c. ita politici regni rectoribus pro eorum cura in quam incumbant, & quaſi pro aliis excubant, tributa, vectigalia, timor, honor, obſequium, tanquam mutua & utrinque ſibi debita officia præſtanda imperantur. Quare cum ne in ipſo quidem [illegible] inſeco Eccleſiæ regimine omnis gubernandi præcellentia prohibeatur; imo vero manifeſte permittatur, dum liberæ voluntati cujuſque ſubjicitur, ut magnus & primus inter alios, ſi velit, eſſe conetur; atque adeò qua via ad eam dignitatem perveniendum ſit, doceatur; iniquum eſt ex vi hujus loci omnem principatus gradum & poteſtatis ſuper alios jus aut ſtudium, non modo è publicis cœtibus, ſed ex privatis quoque fidelium [illegible] proſcribere, & ad neſcio cujus ſubjectionis neceſſitatem, præcepti hujus obtentu omnes damnare atque adſtringere. Cum tamen ſubjectionis iſtius in eo præcepto, non modo mentio nulla fiat; ſed ne locus quidem ei ullo modo patere poſſit; niſi Chriſtum ipſum, qui miniſterii Spiritualis, (quod hic loco dominationis terrenæ, iis qui ſibi in regenda Eccleſia futuri erant ſubordinati, præcipit ac præſcribit) ſpecimen in ſeipſo exhibuit, diſcipulis ſuis ſubjectum eſſe potuiſſe fingamus.

Atque ita oſtendimus quàm iniquum ſit interdictum iſtud, quod tot tamque diverſis ac multiplicibus limitationibus primò in ad certum quoddam & peculiare hominum inter Chriſtianos genus, idque non ſimpliciter ſed ſecundum quid: deinde ad ſpecialem, imo verò impropriè dictam regni ſpeciem, diſertis Chriſti verbis adſtringitur; & in quo nec tota regendi eminentia; niſi ſecundum quandam peculiarem ſui affectionem; interdicitur, imò ne directè quidem ac per ſe; ſed tantum per conſequentiam interdicitur: iſtud, inquam, interdictum, tot reſtrictionibus à Chriſto coarctatum; primum ad omnes Chriſtianos; deinde ad omne propriè dictæ ſeu politicæ ſive œconomicæ poteſtatis genus ita extendere, ut omnis non modo violenta dominandi poteſtas; ſed etiam ſupereminentis ſtatus Majeſtas, ad ſubjectionis humilitatem deprimatur ac dejiciatur.

VII.

Explicationem Autoris rationes ex locis, ut vocat, parallelis deſumptæ, non fulciunt. Qui, ſi ideò ab ipſo paralleli vocantur, quòd idem in ipſis, quod & hic, præcipiatur, longè aliter res habet. Nam nec idem in illis. 2. nec eodem modo. 3. nec denique iiſdem quibus hic præcipitur.

1. Non idem. Effici enim ſicut puerulum; aut regnum Dei inſtar pueri ſuſcipere; non idem eſt cum eo quod hic dicitur, non *dominari* ſed *miniſtrare*. Nam ut omittam quod aliqui putant ſimilitudinem puerorum credentibus propoſitam, non ſolam animi demiſſionem; ſed innocentiam quoque & expertem doli ſimplicitatem ſignificare: iſta animi modeſtia atque demiſſio, cujus imago nobis in pueris adumbratur, generalis eſt animi demiſſio, oppoſita generali ſuperbiæ vitio; quod ab omnibus Chriſtianis longè abeſſe debet, quia ut Auctor rectè obſervavit, dum quæreretur *Matth.* XVIII. quis maximus eſſet in regno cæleſti, univerſalis quæſtio propoſita erat; ad quam etiam univerſe, præcepta cunctis atque præſcripta modeſtiæ virtute, reſponderi, æquum erat. Atqui officium quod *Matth.* XX. primoribus Eccleſiæ præcipitur, ſpecialem quandam in moderandis Eccleſiæ honoribus animi modeſtiam: ſpeciali quoque ſuperbiæ vitio, ex eminentia in Eccleſia oriundo, oppoſitam, eamque cum inſigni, nec omnibus communi Caritatis & patientiæ ſpecimine conjunctam, continet: quod nonniſi eos obſtringit, quibus nominatim præceptum eſt. Denique præcepta, quæ ex citatis locis allegantur; ad morum diſciplinam pertinent. At iſtud apud *Matth.* c. XX. magis ad Regiminis Eccleſiaſtici inſtitutionem.

II. Deinde quicquid in allegatis locis præcipitur, non eodem modo quo hic præcipitur. Illic enim quicquid etiam ex ſingularis facti occaſione, univerſaliter tamen præcipitur: ad omnes pertinere fatemur, quod de omnibus locis in quibus, cum humilitas omnibus univerſè præcipiatur, dominationis aut miniſterii mentio non ſit, dictum eſto. At inde non ſequitur, ea loca in quibus aliquid quibuſdam, hoc eſt, iis qui Eccleſiæ regimini admoveri cupiunt aut debent, ſpecialiter præcipitur ad omnes univerſe extendi poſſe: qualia ſunt, in quibus dominationis aut Eccleſiaſtici miniſterii ſit mentio, ubi legum latarum univerſitas, ad certum hominum genus reſtringitur.

III. Denique cum ea quæ ad humilitatem & modeſtiam pertinent, omnibus & ſemper ſervanda ſint, non temere præceptum *Matth.* XX. à Chriſto diſertis verbis limitatur, & quaſi ad certum hominum genus coarctatur; eos nimirum qui gubernant Eccleſiam; ac ne ad eos quidem ſemper pertinere, niſi cum eam gubernant, ex circumſtantiis loci colligitur.

IX.

Miniſteria Regum ac Principum qui gentibus præſunt, collata cum miniſteriis præfectorum Eccleſiæ; ne miniſterii quidem nomine digna videntur; & quæ nonniſi per Catachreſin talia dici poſſunt, quia neque tot tantiſque laboribus conſtant, (Facile enim eſt regere eos qui parere etiamſi nolint coguntur; at precaria poteſtate continere difficillimum: facile eſt ea præſtare quibus efficiendis mille vicarii aut adminiſtri non deſunt: at omnibus per te metipſum advigilare arduum.) Neque tot ærumnis & periculis obnoxia ſunt; quibus reſiſtendi parata ſemper præſidia habent; cum iis ſæpe Eccleſiaſticum miniſterium deſtituatur. Et ſi qui ſunt labores ac moleſtiæ principum, tot illecebris atque ſolatiis rependuntur; ut inter præmia ac delinimenta curarum etiam graviſſimarum labor evaneſcat. A quibus illecebris, quia miniſterii Eccleſiaſtici ærumnæ ac pericula longè abſunt; meritò illud miniſterio dominantium tanquam labor quieti, ſervitus dominationi opponitur. Non quod miniſterium Eccleſiaſticum, aut ſubjectioni affixum; aut poteſtatis ac prærogativæ ſuæ expers ſit; ſed quia ſtatus illius ſi mundana æſtimatione res expendatur, ſit ſervitutis ærumnis, laboribus, periculis, iiſque nulla mercede redemptis; quàm dominationis eminentiæ ſimilior. Id quod, ex Chriſti ipſius, quod ſtatim adducitur exemplo planum evadit. Cujus quomodo poteſtatem & prærogativam (quam ut Dominus & magiſter ſuprà diſcipulos ſuos habuit) cum miniſterio iſto ſpirituali; neutiquam pugnare Autor hic veriſſime aſſerit; ita & nos viciſſim eius miniſterium cum ea quam diximus poteſtate & eminentia haudquaquam pugnare ſubſumimus; quod idem de eorum, qui ipſi, in eodem regimine, ſubordinati ſunt, miniſterio dici poteſt: ſi tamen illud unum excipias, quòd Chriſtus, non modò ut magiſter; ſed etiam ut Dominus, ſuper ſuos poteſtatem habuit, quam Apoſtoli & reliqui nonniſi ut magiſtri & Eccleſiæ Rectores habebant.

Verum

Verum enim verò hic accuratè notandum eſt, Chriſti iſtud in Eccleſiæ regimine miniſterium, ad cujus normam reliqua exiguntur, ne illi quidem ejus poteſtati, quam ut dominus ſuprà diſcipulos ſuos habet; repugnare aut eam tollere; ne quis exiſtimet iſtud miniſterium, quod primoribus Eccleſiæ hoc loco præcipitur; naturâ ſuâ tollere omne jus dominationis; quod ipſis fortè quoquomodo extrà Eccleſiæ gubernationem competere poſſit. Nec enim id eorum muneri aut miniſterio repugnare poteſt; ſi tanquam domini ſervos aliquos aut ſubditos in poteſtate habeant, dum nullum dominationis jus, in regimine Eccleſiæ uſurpent. Nam Chriſti poteſtas in diſcipulos ſuos licet in militantis Eccleſiæ regimine tanquam precaria conſideretur; non eſt tamen ſine propriè dicto dominii etiam Coactivi jure; juxta quod propriè dictus dominus ſuorum diſcipulorum, dici poteſt, quod tamen Chriſtus, non in regenda militante in terris Eccleſia ſuâ; ſed in illo datæ ſibi in cælo & in terra poteſtatis uſu exercet: qui certe, illum precariæ in Eccleſia poteſtatis uſum, per quem liberrimos animorum motus; (quamdiu videlicet militiæ; non ſtipendii aut animadverſionis tempus eſt) illæſa atque illibatâ fidei ingenuitate, miti ac manſueto ſpiritu moderatur, minimè violat. Neque enim novum aut rarum eſt, res aut actiones, inter ſe, ingenio ſuo nimium pugnantes, (qualis eſt libertas atque neceſſitas, precaria & coactiva poteſtas & earum connexa) diverſis tamen temporibus reſpectibuſve diſtinctas, illæſa utriuſque contrarii naturâ, uni eidemque ſubjecto competere.

X.

Ridiculum eſt, quod hic dicitur *Chriſti Regnum non damnare alia regna, niſi in iis; qui regni illius membra ſunt.* Satis damnat, ſi in iis damnat, qui judicio ejus ac cenſuræ ſubſunt. Nec enim latius damnandi; quam judicandi poteſtas protenditur. Atque hoc loco, (quia aliàs frequenter occurrit) paucis & obiter examinanda eſt iſta diſtinctio; quod Chriſti doctrina aut Regnum damnet aliquid in Chriſtianis, non damnet ſimpliciter in aliis. Quæ quidem fruſtrà & parum circumſpecte excogitata videtur, ad palpam obtrudendum iis, qui ſunt emunctiori nare. Nam *Damnandi* vox aut ſtrictius ſumitur pro effectu judicii, qui aliquam in ſe cenſuram aut animadverſionem habet; aut latius pro ſimplici improbatione ac diſſenſu. Priori ſenſu ſi accipiatur, poteſt aliquomodo concedi: quamvis non uſquequaque & ſimpliciter doctrinam Chriſti & illud precarium regnum, ex mente Auctoris non damnare regna alia politica; niſi in illis qui regni Chriſti membra ſunt. Sed in eodem ſenſu; nihil erit quod in aliis damnare poſſit, ne furta quidem & ſacrilegia. Quia doctrina Chriſti & regnum ejus precariam cenſuram & animadverſionem in extraneos non exercet. Itaque ridiculum erit hoc *Non damnationis* privilegium, quod regnis politicis, cum furtis & ſacrilegiis erit commune. Poſteriori ſenſu ſi vox *damnationis* accipiatur, non poteſt ullo modo dici doctrinam Chriſti aut regnum ejus precarium non improbare Coactivam in terris regnandi poteſtatem, ſi ab ea, ita abhorret; ut illam ſuis aſſeclis prohibeat. Quanquam & in priori ſenſu ſumptâ ea voce; vix dici poteſt doctrinam Chriſti aut Regnum ejus non damnare coactivam poteſtatem. Præcipuè ſi id ipſum damnet aut puniat, quod aliquis hominum ad aſſeclas ſuos, ſeſe aggregare neglexerit. Et ſi doctrina aut regnum Chriſti natura ſua intendit ac deſiderat, ut omnes homines leges Chriſti ſequantur; non poteſt dici non improbare, aut non damnare eorum factum, qui aliquem è legibus Chriſti violent, ſive illarum jugum ſuſceperint, ſive non: cum hoc ipſum non improbare non poſſit, quod iſtud jugum non ſuſceperint.

Breviter. Quod regnum Chriſti, & in ſuis aſſeclis, æterno exitio olim puniet; & propter quod ſolum Extraneos, (etiamſi cæteras leges Chriſti recipiant) ad gremium ſuum non admittit, id tàm in ſuis, quam in extraneis, non improbare tantùm ſed etiam damnare etiam (ſtrictius ſumptâ ea voce) dici poteſt: cum illud tàm in ſuis Eccleſiaſtica animadverſione; quàm in alienis rejectione ab Eccleſia puniat. Ita Magiſtratui extraneo, ex iſtâ deſtinatione, nihil plus emolumenti accedet; quàm vero Chriſtiano. quia utriuſque factum puniet Eccleſia. Imo ejus animadverſio in eos mitior eſſe poteſt; quos ob unius legis violationem caſtigat, quam in eos quos planè à gremio ſuo rejicit. Futile igitur & ſubdolum eſt ſolatium, quod in iſta diſtinctione quidam Magiſtratui venditant.

XI.

Chriſtum jus poteſtatis civilis; qua omnes gentes ab orbe condito gubernatæ ſunt, præcepto iſto non damnare, rectè Auctor confitetur. Cæterum ex his quæ diſſeruit, malè concludit, illud quod Chriſtus hoc loco non damnat, in populo ſuo locum non habere. Nam in eo profectò à propoſito ſtatu quæſtionis longè receſſit: qui, non erat utrum Chriſtus hic ſpirituale atque dominationis expers regimen in Eccleſia ſua inſtituat: quod unum Auctor multis rationibus (quamvis non uſquequaque firmis) oſtendit: ſed utrum cum iſto, quod à Chriſto inſtitutum omnes fatemur, regimine; in populo ejus politicum regimen conſiſtere poſſit: quod verum & unicum quæſtionis noſtræ κρινόμενον Autor (quod pace ejus dictum ſit,) hucuſque ne attigit quidem.

Nam ſi exiſtimat; quia hæc regimina ſibi ſecundum quid contraria ac repugnantia ſint; ad id ut alterum excludatur, ſatis eſſe alterum poni atque conſtitui, non animadvertit cavendum nobis hoc loco, ne in duplex fallaciæ genus incidamus; quarum altera A dicto ſecundum quid ad dictum ſimpliciter, altera Elenchi ignoratio vulgò vocatur. Nec enim ex eo, quod aliquid alicui ſecundum quid competere, aut de eo dici non poteſt; ſequitur, id ſimpliciter ipſi & abſolute competere aut tribui non poſſe. Et multa, non contraria modò, ſed contradicentia quoque eidem rei competere, aut tribui poſſe ſcimus; ſi non ſecundum idem, tribuantur aut intelligantur. Exemplo res illuſtrior fiet. Chriſti populo libertas ita propria eſt; ut etiam ſervi vocati liberti Domini evadant, 1. *Cor.* VII. Et tamen iidem obedire juſſi ſunt dominis ſecundum carnem *Eph.* VI. 5. *Col.* III. 22. & ſub jugo dominorum etiam fidelium relicti ſunt 1. *Tim.* VI. 1. 2. Pariter in præſenti negotio, Coactiva poteſtate in rebus ad religionem pertinentibus populo Chriſtianus regi nullo modo poteſt, ſalva religionis naturâ. At idem populus Chriſti in rebus ad Rempub. pertinentibus, eadem Coactivâ poteſtate errare non poteſt, ſalvâ Rep., imo ſalvo præcepto Chriſti quod tulit in gratiam Reipublicæ. Quamvis enim in cælis hujus populi ſit Reſpub. in cælis patria, domus, & patrimonium, in cælis theſaurus; dum tamen in terris vivit, ſua Republicâ, ſua patriâ, ſuis tectis, ſuis facultatibus & peculio carere non poteſt. Priuſquam enim ad vitam cæleſtem perveniat, terrena ipſi vita degenda eſt, & in ejus fluctibus

Longa ipſi exilia, longum maris æquor arandum eſt.

Quod igitur dominatio Chriſtianis ſecundum quid, hoc eſt, in religionis negotio & modo regiminis Eccleſiaſtici non competat, ex eo non ſequitur dominationem Chriſtianis abſolute, hoc eſt, etiam extra religionis negotium, & in ipſa Republica competere non poſſe: pariter atque ex eo, quia Chriſtianis

ſecundum

ſecundum quid ſervitus tribui nequit ; non ſequitur eorum aliquos Dominis ſuis ſecundum carnem ſervire non poſſe. Non enim ſecundum idem, ſervitus ab Eccleſia pulſa, ſimulque in ea relicta eſt. Cum igitur aliunde conſtet regimen Politicum populo Chriſti in hac vita eſſe admodum utile ac neceſſarium ; deinde cum natura ſuâ non ſit abſurdum Ordinationem Dei in poteſtate coactiva ab eodem populo in Repub. ſervari, à quo nova ac recens inſtituta circa precariam poteſtatem Ordinatio Chriſti obſervatur in Eccleſia, quod tot ſeculorum experientia probavit : idque & ipſe Chriſtus meritò ac licite fieri poſſe innuat, dum oſtendit officium reddendi Deo quæ Dei ſunt, non tollere officium reddendi Cæſari, quæ ſunt Cæſaris ; nemo mortalium poteſt, ex eo ſolo, quia Eccleſiaſticum regimen in populum Chriſti introductum eſt, diducere politicum regimen à Populo Chriſtum excluſum eſſe.

XII.

Si omnis ſuperior poteſtas prohibetur, ne parentum quidem aut maritorum jura inter Chriſtianos valebunt, quia ſi prohibetur genus ; prohibentur & ejus ſpecies. Quod autem nemo interpretum iſtam parentum & maritorum poteſtatem hic prohiberi cenſuerit, id nullius momenti eſt, id opinionem Autoris excuſandam ; imò admodum validum ad accuſandam, quia nemini eorum, res tam abſurda in mentem venerit, ut omnem planè ſuperiorem poteſtatem, à Chriſto prohiberi putaret. Quod ſi quis tam hallucinatus eſſet, non id nobis ſpectandum eſt quid ſenſerit, ſed quàm bene ſenſerit : cum ipſe Auctor non paucos iſtorum verborum interpretes plurimorum errorum arguat. Non poteſt igitur nobis patrocinari auctoritas ; quam noſmetipſi deſtruximus.

Nam ſi eæ poteſtatum ſpecies, quæ ad Chriſtianam moderationem redigi ſe patiuntur ab hoc interdicto exceptæ dicentur ; nulla erit quæ ad iſtam moderationem redigi non poſſit : atque ita regula quam generalem eſſe vult Auctor, innumeris exceptionibus limitabitur. Porrò iſta Chriſtiana moderatio, ut omnem exceſſum, & omne vitium, quod in iſtis poteſtatibus intervenire poteſt ; tollere & amoliri debet ; ita ipſarum poteſtatum naturam & eſſentiam, tollere non debet. Aliud enim eſt rei alicujus moderatio ; aliud ſublatio ac prohibitio.

XIII.

Itaque juris in ſervos Chriſtiana moderatio ; non in eo eſt quod dominorum jus, antequam Chriſtum utrinque agnoſcerent ; ipſis in ſervos competens, prorſus ſublatum ſit : ſed quòd ſtricta juris iſtius ; ut & reliquorum omnium, quæcunque nobis competere poſſunt, uſurpatio, hoc eſt, ſummi, quod habeamus juris perſecutio ; ad æquitatem Chriſtianis dignam reducta ſit.

Atque hic omnes in contrarium adductæ rationes Autoris diluuntur.

I. Nam primùm iſta de jure ſuo deceſſio ubi obſervata fuerit ; non metuendum eſt ne nunc, quàm apud Judæos olim, ſervorum conditio deterior ; imo verò ne non multò melior ſit & optabilior. Neque enim ſub lege poteſtas dominorum ideò multùm reſtricta fuit ; quia inutilis & conjuncta cum iniquitate ſævitia, in eos prohibita eſſet. Multùm ab abſoluto poteſtatis jure differt crudelitas ; quæ in privata ob privatam noxam caſtigatione mutilationem membrorum afferebat.

II. Summum igitur jus benigna æquitate temperabit Chriſtianus ; nec de illo tantum ſed etiam de æquo jure ſæpe multùm decedet, nec frenum poteſtatis ſuæ unquam nimium adducet : ſed neque de manibus dimittet aut abjiciet ; neque ſibi vetitum putabit, aliquando malo cogere ad officium eum, qui cum ſit in ſua poteſtate ; dignus eſt qui, quod ſponte non vult, neceſſitate faciat. Id omnes leges, omnia officia in rebus humanis, religione non refragante, ubique permittunt ; imò exigunt. Sola eſt perfectior virtus, ſola religio, quæ per iſtiuſmodi violentiam exigi non poteſt ; eoque in Eccleſiæ gubernatione coactivo regimini locum non reliquit, precarii per Chriſtum introductio. Sed extrà Eccleſiæ negotium, quod in conſcientiarum regimine verſatur ; etiam in populo Chriſti, quoties in violatores non cæleſtium ſed terrenarum legum animadvertendum eſt, nuſquam iſta jura à Deo vel Chriſto ſublata ſunt, quæ legum pænis & dominationis poteſtate coërcent exertam mortalium adverſus leges proterviam aut contumaciam.

III. Jus poſitivum, quod libertatem vel æqualitatem naturalem ſuſtulit, aut intra certos limites coërcuit ; neque in politico neque in Oeconomico regimine Chriſti doctrina abrogavit, imò ſubjectionem & obſequium tam Magiſtratibus quàm dominis ſecundum carnem debitum præcepit. Quamvis enim Servi ; Domini eſſe liberti dicantur ; tamen libertatem hanc ſpiritualem eſſe oſtendit idem Apoſtolus cum eos à Dominorum ſecundum carnem, etiam fidelium jugo non eximit 1. *Tim.* VI.

IV. Minas, quibus remittere præcipitur, intentare permittitur ; quia metu ſæpius quàm pæna ſervos in officio contineri ; ipſorum ſervorum intereſt. Et Ninivitis Deum minas remiſiſſe ; rectiſſimè à nobis dici poteſt : nec tamen hic modus loquendi, id exigit ut eas Deo ante intentare non licuerit.

V. Reſtrictio dominicæ poteſtatis, qualem Auctor vult, tantum abeſt ut firmetur inde quod ubicunque ſervis præſcribitur officium erga Dominos fideles ; nuſquam hoc concludatur ex violenta eorum dominatione ; ſed ex obſequio Chriſto Deoque debito, & conſcientiam obligante ; ut eo ipſo plane tollatur : poteſtas autem dominorum longè validius firmetur ; quàm ſi ſolo violenti imperii metu obſequium ei debitum ſuaderetur. Quominus enim navis hæc, debiti dominis obſequii, fluctuet ; nuſquam præciſa illa quam ex ipſo jure dominii primitùs habuit ancorâ neceſſitatis ; alteram adjicit Apoſtolus conſcientiæ ancoram. Ridiculum autem eſt, exigere ab Apoſtolo, ut cum ſervos hortatur ad officium dominis Chriſtianè præſtandum, piſtrini aut verberum metum ipſis intenderet ; cum ipſi non id propoſitum fuerit ut eos ſimpliciter ad ſerviendum ; ſed ad libenter & ex animo ſerviendum ; hortaretur. Quod autem ex violento imperiò Apoſtolus *Rom.* XIII. concludere videatur, publicis poteſtatibus eſſe obediendum ; neque ſimpliciter verum eſt ; neque efficit diſparem officii privatis dominis debiti, rationem. Nam & iſthic utraque hujus obſequii ancora ; diſertis verbis ab Apoſtolo jacta eſt, dum ait, Oportet eſſe ſubditos non ſolum propter iram ; ſed etiam propter conſcientiam. Quibus ex verbis, ut & ex paulò ante præcedentibus, patet, primariam ac principalem Apoſtoli rationem, per quam ſubditos hortatur ad obſequium, ductam eſſe ; non tàm ex profano & coactivo metu ; quàm ex religioſâ conſcientiâ. Mentionem tamen iſtius metus factam, partim, ne putarent ſibi tantùm propter carnalem ſupplicii formidinem, quæ etiam abſque monitu Apoſtoli mentibus obverſari poterat, obediendum poteſtatibus : ſed etiam propter ſpiritualem conſcientiæ rationem ; partim ex oblata occaſione mentionis

tionis de eodem metu jam *verſ.* 3. ob aliam cauſam factæ: dum occurrit objectioni quod indignum videatur Chriſtianis, imminentis à Magiſtratu ſupplicii terrore, contineri in officio. Dicit igitur eum metum non poſſe pertinere ad Chriſtianos, ut qui ſua ſponte faciant bonum. Partim denique neceſſitate quadam urgente, quod iſte metus, ut ita loquar, profanus atque politicus, connexus videatur cum metu ipſius Dei; cujus vicem in terris obtinent Magiſtratus. Cum igitur nos Apoſtolus hortaretur ad obſequium poteſtatum; quia ſunt bonæ, ut à Deo profectæ, & Dei judicia timenda ſint, ipſarum rebellibus, quæ ſæpe imò ordinariè Deus per eas ipſas effundere ſolet, in immorigeros; non poterat ejus rei mentionem vitare, ſine qua adducta ab ipſo ratio, vix intelligi poterat. Proinde neque in hoc loco vis perſuaſionis Apoſtolicæ; niſi forrè ex accidenti ducta eſt ab iſto profano metu, ſed à conſcientiâ; neque ſæpe reperias Apoſtolos dehortantes nos à peccatis intentato mali aut ſupplicii coactivi metu, niſi forte in iis caſibus, in quibus etiam ii, qui Chriſtianis legibus non tenentur, impune peccare non poſſunt.

VI. Religio Chriſtiana ſi non tollit, omne ordinum ac ſtatuum inter homines diſcrimen; non tollit eorum omnia jura: ſi ea non tollit, nec eorum uſum tollit, ſive ſit ſpiritualis, ſive ſit carnalis, aut potius terrenus. Nam jus cujus uſus plane prohibitus ſit, nullum eſt. Diſcrimen autem ordinum aut ſtatuum inter homines, præcipuè extra Eccleſiaſtica negotia, non ſecundum ſpirituales ſed ſecundum carnales ac terrenos uſus cenſetur. Proinde ſi ſuus ſingulis ordinibus inter homines ſtatus, ſalvus & integer manet, ſua ſingulis jura ſervata, ſuus quoque jurium uſus, quamvis ad æquitatis Chriſtianæ moderationem reductus, etiam ſecundum carnem relictus eſt.

VII. Perſonarum delectus, in Eccleſiaſticâ morum diſciplina non admittitur. Sed in ordine externo etiam Eccleſiaſtico admittitur. Multò magis in negotiis hujus ævi: in rebus politicis & Oeconomicis, admitti eum etiam à populo Chriſti, neceſſe eſt. Nec obſtat dominationum juri ac neceſſitati, quòd omnes liberi ſint naturâ & ſibi æquales: non minùs quàm nihil impedit opum ac poſſeſſionum proprietatem atque dominium, quòd omnes inopes naſcantur; nec quidquam ſecum in hanc vitam afferant, vel ex eâ efferant. Neque enim humanum genus Religio Chriſtiana ad omnimodam naturæ libertatem & æqualitatem reduxit: neque introductos conſenſu mortalium, Statuum & vocationum gradus; aut eorum jura vel eminentiam aut ſubjectionem ſuſtulit; imò verò approbavit & confirmavit, ac in ſua quemque vocatione ſive ſervili, ſive dominica manere diſertis verbis præcepit 1. *Cor.* VII. 2. 24. Ex quo ipſo apparet (ut ad jugulum cauſæ paululum digrediar) in eodem populo Chriſti duplicem eumque diverſum & quaſi contrarium ſtatum non modo eſſe poſſe, ſed reipſâ reperiri. Alterum in quo perſonarum delectus locum non habet; alterum in quo habet: alterum in quo omnes Coactivæ poteſtati ſubjacere non poſſunt; alterum in quo poſſint. Breviter. alterum in Eccleſia; alterum in Republica. Eccleſia enim Rempub. non ſuſtulit ſed confirmavit: proinde nec Eccleſiaſtici inſtitutio; politici regiminis inſtitutionem in populo Chriſti abrogavit ſed intra ſuas ſingula regimina metas, ita contineri voluit, ut alterum in alterius meſſem falcem non immitteret. Iniquiſſimum eſt ſi Coactivam poteſtatem Reſpub. regimini Eccleſiaſtico immiſceat. Sed nec magis æquum, ſi Eccleſia gladium, quem Deus ipſe poteſtatibus politicis dedit, è manibus extorqueat.

Atque inde planum fit, quàm iniqua & inſufficiens ſit Autoris probatio, qua oſtendit quia Regnum Chriſti, ſpirituale & precarium in populo Chriſti locum habeat, quod in regimine ſuo Eccleſiaſtico à Regimine politico toto cælo diſtat: ideo in eodem populo, regimen Politicum locum habere non poſſe.

VIII. Argumentum Auctoris eſt. Cum Dominus ipſe juxta carnem, in mundo fuerit tanquam viliſſimum mancipium, non externa tantum ſpecie, ſed & reipſâ; nulla inter Chriſtianos, quorum conditionem ad domini ſui exemplum conformari par eſt, hac in parte differentia eſſe debet. Scio ſæpe bona verba ad malas conſequentias torqueri. Sed profectò hæc neque bona verba ſunt; neque conſequentiam; quæ aliquo pretio digna ſit, in majore propoſitione argumenti hujus, in ſyllogiſmum redacti, continent. Nec enim in omnibus omnino tales eſſe debemus aut etiam poſſumus qualis Dominus fuit. Sed exemplar ejus ad quod conformari debemus in moribus potiſſimùm & pietatis ac ſanctimoniæ officiis, non autem in vitæ genere, ſtatu aut conditione ſpectandum eſt. Atque hæc eſt unica imitandi Chriſti regula, ad quam nos componere debemus; quæ ultrà mores ac virtutum habitus non eſt porrigenda. Nam vitæ genus, vivendi ſtatum & conditionem (hoc eſt ut quis ſit dominus, aut ſervus, cælebs aut maritus, privatus aut cum poteſtate, agricola aut mercator, dives aut pauper atque id genus alia) ad vitæ Chriſti exemplar exigere non tenemur. Neque certè doctrina Chriſti diverſa ſtatuum ac vocationum genera in unum confudit; aut etiam cætera præter unum illud quo Chriſtus uſus eſt ſuſtulit; ſed in omnibus vocationibus, pietatem & ſanctimoniam coli præcepit. Imo verò in omnibus vocationibus manere apud Deum imperavit. 1. *Cor.* VII. 24 idque, ne obiter Apoſtolo excidiſſe putemus; eodem loco iteratò inculcat. Fatemur quidem, in vitæ ſtatu cruci ac perſecutioni obnoxio, plerumque non meliori nos ſorte futuros; quàm Chriſtus fuerit, prædici. Verum id, non per ſe tanquam officium injungitur, ſed per accidens ut eventus, vel potius tanquam id quod accidere & evenire poſſit, prænunciatur. Nec ad imitandum aut potius affectandum proponitur; ſed ad præcavendum animoſque noſtros præmuniendos, prædicitur. Ideoque non quemadmodum vera & ordinaria imitatio Chriſti, univerſaliter ad omnes, neque omni tempore pertinet; ſed ad eos tantùm & tunc, quos & quando Imperator hujus certaminis honore dignatus fuerit. Id tantum univerſè & ſemper ad omnes Chriſti diſcipulos pertinet; ut ſi res atque neceſſitas exigat: (neque enim injuſſu Ducis pugnare militiæ quoque Chriſti diſciplina permittit) non, eſſe reipſa; ſed externa ſpecie, tanquam viliſſima mancipia tractari Chriſti cauſa non recuſent; quod etiam iis qui cum poteſtate ſunt; imò maximis Principum accidere non repugnat; quoties aut in longe potentiores quàm ipſi ſint perſecutores incidetint: aut ſua poteſtate quoquomodo ſpoliati fuerint.

Porrò antecedens, aut minor enthymematis hujus in ſyllogiſmum redacti, non modo rem falſam, ſed abſurdam quoque præ ſe fert; quam ego licet in meliorem partem accipiam; tamen iſtis verbis, quæ aliquid contumelioſi ſapiunt; ab Auctore, viro optimo pronunciatam nollem, quibus ait Dominum tanquam viliſſimum mancipium; non externa tantum ſpecie ſed & *reipſa* fuiſſe. Ut omittam enunciationem iſtam ſeipſum deſtruere. Nam qui duntaxat tanquam mancipium eſt, reipſa mancipium eſſe dici nequit. & qui non externa ſpecie tantum, ſed & *reipſa* mancipium eſt; tanquam mancipium

eſſe dici non debet.

Verum id, ut puto, Autor voluit; Chriſtum licet reipſa dominus omnium; non autem cujuſquam mancipium eſſet; tamen inſtar vilis mancipii indigniſſimè tractatum; non fictam aliquam aut theatricam ſervi formam aſſumpſiſſe & exhibuiſſe (qualem exempli gratia Servus ſervorum aſſumit cum anniverſario tempore pauperum pedes lavat) ſed veras contumelias, cruciatus, & mortem ſervilem, pertuliſſe; ita ut licet reipſa ſervus non fuerit, tamen tanquam viliſſimus ſervus, non ſcenicè ſed reipſa tractatus fuerit.

Atqui cum de eo agitur, quomodo ad exemplum Domini conformari debeamus; non ex iis rebus quæ per accidens & ex aliena malitia Chriſto acciderunt; ſed ex iis quæ per ſe ipſe intendebat atque ſectabatur exemplum capiendum eſt; hoc eſt, ex propriis ipſius moribus atque actionibus. Status igitur ille Chriſti iniquus & abjectus, quod tanquam viliſſimum mancipium tractatus fuerit, ipſe per ſe ad imitationem & conformationem noſtri, ad ejus exemplar, nihil facit. Neque enim id in imitando Chriſto ſpectare debemus, quomodo fuerit tractatus ab improbiſſimis hominibus, ſed quomodo ſe geſſerit; cum ita tractaretur. Nec quia ille tanquam viliſſimum mancipium tractatus eſt; idcircò nos dare operam debemus ut viliſſima mancipia ſimus, aut viliſſimum eorum ſtatum ultrò ambire aut quoquomodo ſectari tenemur. Sed ſi ejuſmodi occaſio voluntate aut permiſſu Dei occurrat; fidei, modeſtiæ, patientiæ, fortitudinis Chriſti ſpecimen imitandum eſt. Verum iſta occaſio, adeò ultrò captanda non eſt, Deique arbitrio plane relinquenda: ut quâcunque honeſta ratione fieri poteſt, ex ipſius Domini conſilio & monitu, adeoque exemplo, fugienda ſit; imo etiam, ſi fortè ex deteriori in meliorem ſtatum tranſire liceat, venienti fortunæ ſinum non inviti pandere debeamus, id non ratione modò, ſed & Apoſtolo ſuadente 1. *Cor.* VII. *verſ.*

IX. Objicit Autor; Chriſtus à nobis, qui omnes, nullo excepto, humillimi ipſius ſervuli ſumus; nullum exigit miniſterium vi aut minis corporalibus extortum. Ergo ne nos quoque à ſervis noſtris exigere debemus.

Reſp. Atqui miniſterii, quod à nobis Chriſtus exigit natura; à natura miniſterii, quod nos à ſervis exigimus, toto cælo diſtat. Illa enim non fert, ut miniſterium hoc coactiva poteſtate exigatur; quia *pura fides*, ſi mali corporalis metu exigatur, non erit *Pura*: *Caritas non ſimulata*, ſi per violentiam extorqueatur jam erit *Simulata*. *Bona conſcientia* ſi metu ſervili exprimatur, non erit *bona*. Denique *cæleſtes virtutes*, in quibus Chriſto miniſterium præſtamus; non *Cæleſtes* tantum, ſed *virtutes* eſſe deſinent, ſi liberrima & nullo metu coacta proæreſis abſit. At miniſterium quod nos à ſervis exigimus, quantum quidem ad uſus ac neceſſitates noſtras attinet, ſufficienter obiri poteſt, abſque iſta illibatæ proæreſeos libertate. Imo verò niſi abſit iſta libertas & adſit formido præſentis pænæ, plerumque miniſteria iſta obiri non poſſunt; neque ullus ſervorum uſus erit. Ideò tunc jure ſuo uti Chriſtianus non tantum poteſt, ſed etiam debet. Cujus juris uſui, fateor tunc locum non eſſe, cum ſervi ex animo officium faciunt, jus tamen ipſum & uſus ejus licentiam, quoties ad eam deſcendere res exigit, retineri nihil repugnat: quia nec omnes ſervi officium facere, multò minùs ex animo ſolent; & iſti qui hodie ex animo officium faciunt, cras illud remittere aut etiam detrectare poſſunt.

CAP. II.

Ubi amplius diſſeritur de Excellentia Chriſtiana, deque diſſimilitudine ejus cum Mundana Supereminentia collata.

I.

ARgumentatur Auctor. Chriſtianorum Regnum non eſt ex hoc Mundo: Ergò Chriſtiani mundano modo regnare non debent.

Breviſſime reſponderi poteſt, negando conſequentiam: & antecedens diſtinguendo, quod ſi de futuro Regno Chriſtianorum loquitur, infirmitatem conſequentiæ non mediocriter auget; ſin de præſenti, verum eſſe nequit, niſi de ſpirituali regno intelligatur. Ex eo verò, quod ſpirituale Chriſtianorum regnum non ſit ex hoc mundo, falſò deducitur, nullum Chriſtianorum regnum eſſe poſſe ex hoc mundo; quia ab una ſpecie ad genus negatè, non valet conſequentia. Regnum enim ſpirituale ſpecies eſt regni latius accepti: ſub quo genere etiam alia ſpecies regni comprehendi poteſt, quam eſſe ex hoc mundo conſtat. Utramque autem regni ſpeciem, uni populo competere poſſe, non obſtantibus, quæ ſecum pugnare videntur, diverſis eorum proprietatibus; tàm verum eſt: quàm falſum eſt, uni eidemque ſuppoſito, corpus unà competere non poſſe; quia jam ſpiritus competat, ob aliquas proprietates, quibus hæc invicem committi videntur. Spirituale enim regnum animarum ſalutem atque æternæ vitæ bonum, Politicum verò præſentis vitæ, dum in hoc corpore vivimus, bonum, procurat. Non autem quia vitæ æternæ bonum ante omnia conſectari; idcircò præſentis neceſſitates prorſus atque ſemper negligere debemus; niſi cum evenit; ut alterutrum duntaxat eligendum ſit, quod non ſæpe, certè non ſemper accidit. Nec enim ad æternam niſi per præſentem vitam aditum nobis Deus patefecit: quarum hujus in terris degendæ Reſpublica; illius in cælis aſſequendæ rationes Religio gubernat; & illa mundanum, hæc ſpirituale regnum continet. Nec quiſquam fuit tàm abſurdus unquam; qui aut à Repub. ſua quenquam excluſerit; quia ſuſceperit religionem, aut à religione; quia aliquo Reipub. vinculo obſtrictus ſit. Imo verò nulla unquam Reſpub. abſque religione fuit, nec ulla religio niſi in aliqua Republicâ. Sed & hæc pauca, in re tàm liquida nimis multa ſunt.

Cæterum quia videmus per hujus generis argumentationes ex tropicis aut impropriis aut certè ambiguis verbis deſumptas; multos & magnos errores in Eccleſiam irrepſiſſe; qualis eſt illa abſoluta Rom. Pontificis poteſtas ſuper unam atque alteram metaphoram, tanquam ſuper ſolidam petram; ne quid amplius dicam, nimium ſecurè fundata: qualis ἀρτολατρεία ſuper tropum audacter exſtructa: pace Auctoris ſimul ac Lectoris liceat nobis argumentum iſtud, paulò accuratius excutere; præſertim cum ad totius diſputationis noſtræ cardinem plurimùm pertineat. Etenim primum hoc eſt, &, niſi fallor, præcipuum argumentum Autoris, quod Statum quæſtionis ab ipſo formatum attingit. Ideò hujus digreſſionis prolixitatem, Lector ut excuſatam habeat, etiam atque etiam precamur. Argumentum hoc quàm multis æquivocationum elenchis gravidum ſit, ut tantò clarius appareat, in ſyllogiſmi formam redigemus.

Quorum regnum non eſt ex hoc Mundo, ii ſe mundanis dominationibus immiſcere non debent. Chriſtianorum Regnum non eſt ex hoc Mundo. Ergo Chriſtiani &c.

Neſcio

Neſcio an ullum ſit verbum in hoc ſyllogiſmo ; quod ancipiti ſenſu careat , qui vel ipſum argumentantem in laqueum impellere poſſit. I. Adeo ut & prædicatum ipſum quæſtionis hoc eſt Concluſionis & majoris , diligenti explanatione indigeat ; quia ſe quiſpiam etiam parendo , alienis dominationibus immiſcere poteſt : hic autem de Chriſtianis concludi debet , eos dominari , aut imperare in mundo non debere.

II. Quin & alia verbi *immiſcere* ſc. ſignificatio hic latet ; quæ tam concluſionis quam majoris propoſitionis fidem , falſa quadam probabilitatis ſpecie commendat ; quæ tamen ad præſentem inter nos quæſtionem , de qua concludi & cui concluſioni major in eodem ſenſu ſubſervire debet , nihil facit. Nam immiſcere ſe mundanis dominationibus ſolent *[illegible]* ; quod non Chriſtianis modò vetitum & indecorum eſt , ſed ne extraneis quidem convenit , aut impune eſſe ſolet. Atque in eo ſenſu utraque enunciatio veriſſima eſt , ſed contrà nos nihil facit. Tenendum igitur firmiter , prædicatum concluſionis , de eâ immiſtione intelligendum , quæ legitimæ dominationis uſum denotat ; in quo ſenſu major concluſioni falſitate non cedit.

III. Venio ad ſubjectum quæſtionis , ſeu concluſionis , quod quamvis in voce nihil æquivoci : tamen in re per vocem ſignificatâ , aliquid ambiguitatis contiget , ut & ipſum diſtinctione indigeat. Chriſtiani enim conſiderari poſſunt diverſo reſpectu; aut ſecundum carnem , quomodo Apoſtolus vocat Dominos ſecundum carnem , reſpectu ſervorum qui bus ſecundum ſpiritum pares ſunt ; ut cum Chriſtiani conſiderantur tanquam homines in mundo , aliqua vocatione ab invicem deſtincti : aut ſecundum ſpiritum , quatenus Chriſtiani ſunt , qui quoad regimen Eccleſiæ omnes inter ſe fratres , & ſecundum quid pares ſunt. Quorum ſtatuum non imaginaria eſt , ſed in re ipſa hærens diſtinctio ; quia eorum proprietates inter ſe toto cælo differunt. Nam ut eas non attingam quæ ſunt in controverſia , illud ne Autor quidem negaverit , Chriſtianos ſecundum ſpiritum planè liberos , nec ulli niſi ipſi Chriſto ſervientes eſſe , quia pretio empti ſint : & tamen eoſdem ſecundum carnem , ſervos mundanarum poteſtatum eſſe , non tantum poſſe , ſed & juberi. Vera igitur & legitima iſta diſtinctio eſt. Qua poſita , oſtendimus , ſi Chriſtiani quâ Chriſtiani id eſt ſecundum ſpiritum ſumantur , veram quidem eſſe minorem ; ſed concluſionem contrà nos nihil facere , ut qui ultrò fateamur Chriſtianos quâ ſunt Chriſtiani nullum in terris mundanum regnum , nullam terram , nullam patriam , nullam coactivam poteſtatem habere. Sin ſecundum carnem ſumantur , quatenus ſunt homines , quos alicui regno & vocationi , affixos eſſe neceſſe eſt ; minorem acerrimè negamus : Chriſtianorum nimirum regnum non eſſe ex hoc mundo. Nec ſine cauſa , cum & Autor , eos omnes ſua mundana regna , in quibus ſervire juſſi ſunt , habere , fateri cogatur.

Neque verò eſt quod regerat , ſe quidem fateri Chriſtianos ſua regna in mundo in quibus ſerviant , habere ; at in quibus regnent , non habere. Neque enim in hac Auctoris argumentatione Chriſtianorum regnum aliter intelligitur ; quàm quatenus ad Chriſti Regis ſui regnum pertinent , atque illud conſtituunt : quo reſpectu , non tanquam regnantes , ſed tanquam ſervientes Regi ſuo Chriſto conſiderantur. „Et verba ejus expreſſa ſunt. *Chriſtianos deſcribit* „*nobis Scriptura tanquam populum quorum regnum , ſi-* „*cut principium & Ducem eorum Chriſti non ſit de hoc* „*mundo.* Et paulo poſt. *Chriſtianos in iſto regno ex* „*Chriſti legibus dependentes , velut membra ex uno cor-* „*pore ; ſervos & ſubditos ex domino ſeu Rege ſuo dependentes* conſiderat. Proinde cum Auctor hoc loco regnum Chriſtianorum reſpectu talis ſtatus ; qui ſervitutem ac dependentiam ſpiritualem continet , non eſſe ex hoc mundo afferat ; nobis quoque ſufficit , ſi ejuſmodi inſtantiam afferamus , in qua reſpectu ſervitutis ac dependentiæ Mundanæ , regnum Chriſtianorum , ſimul ex hoc quoque mundo , (vel Auctoris ipſius confeſſione) eſſe poſſe oſtendamus.

IV. Tàm ſubjecti , quàm prædicati quæſtionis ambiguitatibus expenſis , ſupereſt medius terminus ; in quo vox mundi una atque altera ; vox *Regni* multiplici æquivocatione laborat , quas omnes , noxias veritati ſtruere inſidias oſtendemus. Ante omnia vox Mundi & rerum mundanarum diſtinguenda eſt , quæ diverſâ notione ſui , diſputantes aut decipere , aut implicare poteſt. Nam ut propriam ejus ſignificationem à tropica ſeu metonymica diſtinctam , per quam homines qui ſunt in mundo Mundus dicuntur nunc omittamus : Aut ſumitur non modo impropriè ſed etiam *καταχρηστικῶς* quatenus vitium includit , quomodo frequentiſſimè in Sacris litteris homines improbi Mundus vocantur , ut cum Satanas dicitur Deus hujus mundi ; aut mundus in malo poſitus , vel Chriſtum odiſſe dicitur *Joh.* VII. 7. unde homines *mundani* id eſt vitioſi. Ejuſmodi mundi vitiis atque abuſibus Chriſtiani ſe immiſcere non debent. Aut ſumitur propriè , vel certè ſine illa quæ vitium includit , catachreſi ut cum 1. *Cor.* V. 10. Apoſtolus negat nos ex mundo exire debere , aut Chriſtus in mundum veniſſe dicitur. Majoris igitur conſequentia niſi fortè in priori ſenſu , qui ad controverſiam noſtram nihil pertinet , vox Mundi accipiatur , adeò vera non eſt , ut ne veriſimilitudinis quidem ſpeciem ullam habeat , ut infrà patebit. Minor autem quanquam etiam voce hac in priori ſenſu ſumptâ , vera dici poſſit. (quo modo ſi utraque præmiſſarum accipiatur , concluſio nihil contrà nos pugnabit) tamen hoc loco in poſteriori hoc eſt proprio aut qui nullam catachreſim habeat , ſenſu vocem hanc uſurpat. Reſpicit enim ad verba Chriſti quibus Pilatum alloquitur. Nemo autem dixerit, Chriſtum cum ait *Regnum meum non eſt ex hoc mundo*, vocem Mundi ſic intellexiſſe , ut à vitioſis duntaxat mundi in regnando abuſibus , regnum ſuum alienum eſſe diceret. Nam ſic nihil ad rem propoſitam , aut Pilati mentem reſpondiſſet. Quo in ſenſu proprio , ſi vox Mundi in majore quoque accipiatur : (ut fieri neceſſe eſt niſi quatuor terminos in ſyllogiſmum admittere velimus) nihil falſius illâ dici poteſt , quia quocunque ſenſu in ea vox Regni accipiatur ſive de futuro Chriſtianorum ſtatu ; neque poſito futuro idcircò præſens tolli ; neque poſito præſenti ſpirituali , ideo præſens carnalis aut terrenus eorum ſtatus auferri poteſt , ut infrà plenius oſtendetur.

V. Supereſt vox *Regni* , fœta & ipſa ambiguitatum ; quæ non hanc modo argumentationem de qua in præſentia agitur ; ſed totum libri hujus , qui de qualitate Regni Chriſti , inſcribitur , ambitum , complectuntur. Atque hic primùm in ipſa voce , deinde in re per vocem ſignificata , plures ambiguitates deprehendimus non minùs opponentibus quàm reſpondentibus inſidioſas.

Vocem quod attinet. Aut metonymicè ſeu materialiter ſumitur , ut cum pro populo ad regnum pertinente ſumitur : aut citrà metonymiam ſecundum formalem rationem ſuam ut cum pro ipſo inter regentes & qui reguntur , regimine ; ſeu regendi aut regnandi ratione vel poteſtate ſumitur. Quo poſteriori ſenſu voce regni Chriſti ſumpta , certum eſt , vim coactivam , qualis eſt in poteſtate politica , Regno Chriſti Spirituali ac precario , de quo infrà , dicemus , contrariam eſſe : quod idem tamen de voce regni Chriſti priore ſenſu ſumptâ , dici non poteſt.

VI. Verum

VI. Verum & hæc poſterior regni ſignificatio vel ſtrictius ſumitur, pro activa, ut ſic loquar, regnandi poteſtate; ut cum quis regnum affectare dicitur, quo ſenſu dicitur regnum Cyri, Alexandri, atque ipſius Chriſti. Aut laxius ita ut etiam eorum qui regnantur ſtatum ac officium comprehendat; ſenſu ut ſic loquar, paſſivo, aut qui paſſivum non excludat, quo ſenſu regnum ejus dici poteſt, qui ad illud pertinet; quo genere loquendi civitas Petri dicitur, quæ fuit ejus patria. Atque hoc poſteriori ſenſu paſſivo Regnum Chriſtianorum in hac argumentatione accipi; ex verbis Auctoris ſuprà oſtendimus, ut pote qui in eo regno conſiderentur, quatenus ex Rege ſuo Chriſto dependent. Jam verò & quæſtionis ſtatus & ipſa concluſio, de Regno Chriſtianorum in priori hoc eſt Activo ſenſu accepto, agit, aut agere debet. Ex quo intelligitur quàm parum firma & ſolida conſequentia ſit, quæ unam eandemque vocem in ſubjecto ejuſdem enunciationis aliter: aliter in prædicato intelligit, qualis eſt iſta. Quorum regnum non eſt ex hoc mundo; ii non debent regnare in hoc mundo: id eſt, Qui regnantur aut reguntur à Rege Spirituali non mundano; ii non debent regnare aut regere alios mundano imperio, non ſpirituali: aut non debent eſſe, ipſi Reges temporales ac mundani. Æquè enim arguere liceret: Qui reguntur à Rege cæleſti, non terreno, ut ſupremi Reges terræ omnes, ii non debent regere alios mundano imperio non cæleſti. Aliquanto melior videri poſſet conſequentia, ſi ita inferretur: Qui regnantur aut reguntur à Rege ſpirituali; illi non debent regnari aut regi à Rege mundano; quia ex paſſiva in activam ſignificationem non fieret tranſitus. Et tamen falſam eſſe ſcimus, etiam confeſſione Auctoris. Nunc ſatis eſt conſecutionis hujus futilitatem oſtendere; quæ unam eandemque vocem, in eadem enunciatione aliter atque aliter intelligit. Nam ſi in uno eodemque Regni aut poteſtatis genere, poteſt eſſe aliquis in alieno regno; aut ſub alienâ poteſtate & tamen idem eſſe Rex, aut ſuper alios poteſtatem habere: quod in omnibus ſubalternis poteſtatibus, ſed præcipue Regum ſubjectis Regibus cernitur; multò magis in diverſo genere Regnorum, quorum alterum ſit ſpirituale; alterum Mundanum: quia contraria quominùs ſecundum idem conſiderantur, eò magis ſecum conciliari poſſunt.

VII. Altera vocis Regni ambiguitas, non tàm in voce Regni generali: quàm in re per illam ſpecialiter ſignificata deprehenditur. Aut enim per Regnum iſtud, quod hic in aſſumptione Chriſtianis tribuitur, illud regnum intelligitur quod non tantum ex mundo non eſt; ſed neque in mundo eſt, quale eſt Futurum aut cæleſte: aut illud quod tametſi ex mundo non ſit, in mundo tamen eſt, quod in præſenti quoque vita Chriſtianis tribui poteſt; de quo Auctorem loqui, ex eo loco ubi Danielis teſtimonium citat manifeſtum eſt. In utroque ſenſu aſſumptio vera eſſe poteſt. Sed & in utroque, futilitatem deductæ ex eo conſecutionis, ſeu majoris propoſitionis oſtendit. Nam primum in priori patet non diverſitatem modò, ſed & maximam contrarietatem regiminum, uni eidemque populo competere poſſe ſecundum diverſa tempora, præſens & futurum. Nec enim ullo modo ſequitur; quia in futura vita longè præſtantius regnum ſint habituri, ideò hic nullum Chriſtianos habere poſſe: nec ſequitur, eò quòd in futura vita longè meliora nobis bona expectanda ſint ideò nobis in præſenti vita omni penitùs bonorum uſu interdictum; cum eorum abuſus duntaxat & nimius amor, non moderatus uſus vetitus ſit. Equidem neque quia vera hæreditas noſtra non eſt in hoc mundo ſed nos in cælis manet; ideo nullam in terris hæreditatem cernere poſſumus; neque quia illic eſt, verus noſter theſaurus; idcircò nullam hic pecuniam poſſidere: pariter neque quia non hic ſed illic manentem civitatem aut ſtabile πολίτευμα habemus: idcircò hic dum vivimus; nullam omnino patriam, nullam Rempub. nullam converſationem habere debemus.

Deinde in poſteriori ſenſu quia hoc regnum in mundo neceſſariò conſtituendum eſt; certe illud in aliquo è mundanis; aut etiam in pluribus mundanis regnis eſſe oportet; quia populum ad regnum Chriſti pertinentem, eodem tempore ad regnum quoque mundi aut plura pertinere erit neceſſe. Quod ſi id, quod populus qui dicitur regnum Chriſti, non eſt ex hoc mundo, non impedit quominùs idem populus aut aliqui ex illo ſint pars Regni mundi regnantibus ſerviens; multò minus impedit, quominùs aliqui ex illo ſint pars Regni mundi, eos qui regnantur regens, quia multo veriſimilius & naturæ convenientius eſt, unum eundemque diverſorum regnorum alterius ſubjectum eſſe, alterius Regem ac dominum; quàm unum eundemque duobus diverſis Dominis (præſertim abſolutis & quorum alter ab altero ſæpe diſſideat) eſſe ſubjectum.

VIII. Cæterum in hoc ſenſu poſteriori; quatenus in aſſumptione aliquod Regnum præſens, quodque in hoc mundo ſeu in terris locum habeat, Chriſtianis tribuitur latet adhuc alia tertia atque omnium fortè nocentiſſima ambiguitas. Quæ quia clanculùm obrepit, plane ſtirpitus eruenda eſt. Regnum enim quod in præſenti tempore, dum in mundo vivimus, Chriſtianis quoquomodo tribui poteſt dupliciter ſumitur. Propriè aut impropriè. Propriè cum de eo regno dicitur quod coactivâ; impropriè quod precaria poteſtate regitur: quorum hujus ſpirituale Eccleſiæ; illius politicum Reipub. regimen exemplum exhibet. Nec obſtat quod precariæ poteſtatis regnum aliquando regno coactivo natura ſua poſſit eſſe nobilius & excellentius. Neque enim proprietas aut improprietas verborum ex natura rerum: ſed ex uſu hominum cenſetur.

Hac diſtinctione poſita oſtendimus majorem ſyllogiſmi, quem oppugnamus perſonatam veritatis ſpeciem ac larvam, mutuari ex propria vocis, Regni ſignificatione: in quâ ſi iſthic ea vox accipiatur, videtur ejus conſequentia non peſſimæ notæ. Cujus enim regnum, in hoc Mundo, propriè dictum non eſt Mundanum; is in hoc mundo regnare mundano more, non poſſe videtur. Cæterùm in eo ſenſu minor eſt falſiſſima. Non enim omne Chriſtianorum qui in mundo ſunt regnum, non eſt ex hoc mundo; ſed tantum regnum improprie dictum, hoc eſt ſpirituale ac precarium, quale eſt Eccleſiaſticum. Id enim ipſum quod hoc regnum in mundo ſit; nec tamen ſit ex mundo; hoc eſt non mundana & proprie dicta regnandi ratione adminiſtratur, oſtendit regnum hoc reſpectu alterius regni, eſſe improprie dictum. Jam verò à poſito regno improprie dicto; ad negandum proprie dictum æque firma eſt conſequentia; ac ſi quis M. Antonium philoſophum Imperatorem: Regem proprie dictum fuiſſe negaſſet; eo quòd de ipſo dici potuerit.

Rex eſt, qui poſuit metus
Et diri mala pectoris.

Porrò ne id, quod dicimus calumniæ aut cavillationi pateat, occurrendum eſt objectioni: qua quis Chriſtianorum Regnum ſemper proprie dictum eſſe contendat, quia ſemper Chriſtum Regem proprie dictum habent; qui etiam Rex propriè dictus, vere dici poteſt. Quod nos quidem utrumque fatemur

ac

ac reverenter agnoſcimus. Sed primum poteſt aliquis ſemper proprie dictus Rex eſſe ; & tamen idem alio reſpectu , improprie dictus rex & eſſe & conſiderari. Ita poteſt aliquis populus ſemper in regno proprie dicto eſſe ; nec tamen ſemper in illo conſiderari. Deinde Regnum Chriſtianorum quâ Chriſtiani proprie dictum ; hoc eſt illud quod coactiva & verè regiâ , imò divina poteſtate adminiſtratur , ad præſentem diſtinctionem noſtram pertinere nego , in qua Regno eorum ad futurum ſeculum pertinenti , (quod ipſum multipliciter conſiderari nihil impedit) aut etiam cæleſti modo adminiſtrato ; oppoſuimus Regnum quod in præſenti ſeculo & in hoc mundo , hoc eſt in Eccleſia inter Chriſtianos adminiſtratur. Jam verò Regnum Chriſtianorum qua talis pròprie dictum ; licet in hac vita inchoatum dici poſſit ; revera tamen illud in hac vita plenè adminiſtrari dici nequit , cum ad futurum ſeculum potiori ex parte pertineat ; præſertim ratione præmiorum ac pœnarum quibus gubernatur ; quæ principaliter ad venturum ævum pertinent. Aut ſi qua eſt in hoc quoque ævo , præmiorum ac pœnarum diſpenſatio , illa tota divina ac cæleſtis eſt ; & ad cæleſtem ſed tamen coactivam regnandi rationem pertinet. Nos verò , Auctorem ſecuti , de humano & precario Chriſtianorum regimine loquimur ; quod licet in hoc mundo exercetur , non eſt tamen ex hoc mundo , id eſt non humano more , & vulgari ac proprie dicta regnandi ratione , exercetur. Quantum enim ad publicum Eccleſiæ ordinem pertinet precaria poteſtate regitur nec regnum propriè dictum dici poteſt ; quod teſtantur ea omnia , quæ ad hujus Regni explicationem ab Autore producuntur ; præſertim Judicia , pœnæ , Judices Eccleſiæ ipſa arma & bella ad conſervationem ejus pertinentia ; omnia ferè , non propriè ſed per tranſlationem ſic dicta.

Neminem autem moveat , quod uni eidemque populo Chriſti , ſecundum poteſtatem quâ regitur ; modò impropriè modo propriè dictum regnum tribuatur. Nam & de ipſo ejus Rege , regia poteſtas aliquando impropriè , aliquando propriè dicitur. Quæ diverſæ in Chriſto poteſtates , quamvis inter ſe contrariæ videantur , cum altera omnis coactionis expers , altera particeps ſit , tamen reſpectu unius ejuſdemque populi ipſi ſubjecti , imo verò reſpectu unius ejuſdemque hominis , ab uno eodemque Rege Chriſto , utraque exercetur ; diverſis tamen temporibus. Nam in negotio ſalutis dum tempus eſt militiæ , Chriſtus coactivâ abſtinet , precaria duntaxat poteſtate utitur ; quæ exercetur per Spiritum Sanctum cui reſiſti à refractariis poteſt. At cum ſtipendii vel animadverſionis tempus advenit , Chriſtus coactivâ utitur ; quæ per omnipotentiam illam exercetur ; cui nulla contumacia reſiſtere poteſt. Illud enim divinæ potentiæ genus , quod propriè Spiritus Sancti dicitur , ſine dubio ad differentiam ab alio potentiæ divinæ genere denotandam , Sancti nomine atque epitheto deſignatur , ab effectu quia in vitæ atque actionum ſanctimoniâ hominibus inferenda inque iis propaganda & conſtanter fovenda ac retinenda verſatur , ſine qua finis Fidei ſalus animarum non contingit. Quia verò ſanctimonia hæc in perfectiſſimis ac cæleſtibus virtutibus conſiſtit ; ideò neque inferi , neque propagari , neque foveri poteſt alia poteſtate quàm precaria & quæ liberrimum animorum arbitrium intactum & illibatum relinquat. Atque ideò à regimine Regni Chriſti Eccleſiaſtico , omnis abeſſe debet violentiæ ſpecies. Cum igitur Chriſtus per Spiritum Sanctum in cordibus fidelium regnat ; nobiliſſimo quidem regnandi genere , ſed tamen impropriè ac precariò regnat. At cum idem invictâ omnipotentiæ ſuæ vi , ſive ſuos ſervat ; ſive rebelles coërcet aut punit ; non precaria ſed propriè dictâ regni ſui poteſtate utitur.

Quod autem Socinus alicubi unum & ſimplex Regnum Chriſti ſtatuat ; nihil contrà nos facit. Nam ille de Regno Chriſti non tantum propriè dicto , ſed per excellentiam ſic dicto loquitur ; quo is in populo ſuo abſoluta poteſtate regnat , de quo & Paulus 1. *Cor.* xv. diſſerit ; quod aliquomodo ad tempus à ſubjectione patris exemptum , idem Apoſtolus , Chriſtum ipſum ſecutus , dicto loco innuit : quod regnum ob excellentiam ſuam , peculiari quodam modo & κατ' ἐξοχὴν Regnum meritò dicitur ; de quo Chriſtus ipſe *Joh.* v. 20. 21. *& ſeqq.* diſſerit.

Præter iſtud autem regnum Chriſti ſic principaliter dictum ; nihil impedit quominus etiam propriè dictum regnum Chriſti conſideretur in eâ poteſtate , quæ ipſi data eſt in cælo & in terrâ , etiam extra ipſius Eccleſiæ regimen: quæ quidem poteſtas ita late extenditur ut expreſſis S.Scripturæ verbis ſolus is duntaxat qui eam ipſi tradidit , ab ejus ſubjectione excipiatur. Quæ quidem exaltatio Chriſti ; quod unâ cum illo regno Chriſti de quo Paulus 1. *Cor.* xv. loquitur ; finem non ſit habitura , inde adducor ut credam ; quod quamvis illa ad abſolutum illud regnum , in quo Chriſtus ſalutem Eccleſiæ ſuæ procurat , plurimum conferat ; adeoque etiam (ſi ita placet) ſit neceſſaria ; tamen non in ſolius Eccleſiæ gratiam facta , à Spiritu Sancto dicitur. Sed primùm *Phil.* 11. 8. 9. in præmium perfectæ Chriſti obedientiæ : deinde *ibid. verſ.* 11. in gloriam Dei patris. Quibus addi poteſt ille quoque exaltationis hujus fructus quem Chriſtus ipſe memorat ; quod in cælum abierit ut ſuis locum præpararet. Quæ cauſæ omnes , cum etiam tunc in perpetuum manſuræ ſint , cum fidem ac ſpem noſtram fulciri non erit neceſſe ; nihil video quod cogere poſſit , ut ſublatâ fidei ac ſpei noſtræ ſuſtentandæ neceſſitate , hæc quoque exaltatio tollatur ; præſertim cum Regni & divinæ poteſtatis Chriſti æternum manſuræ ; tot evidentia in S. libris teſtimonia non deſint. Nam ut filius patri ſubjectus eſſe dicatur ; non eſt neceſſe ipſum omni prorſus poteſtatis dignitate exui : ſed ſufficit illud abſolutum ac independens ; quod ipſi ad Salutem ſuorum procurandum & bellum contra inimicos ſuos atque ipſius Dei conficiendum , traditum eſt , in populum ſuum imperium , deponi. Quippe cum nullum ſit in cælo aut terris tàm ſublime imperium , quod tamen ſummo Deo ſubjectum non ſit ; nec ideò quia ei ſubjectum eſt ſublime imperium eſſe deſinat. Ut autem Deus ſit omnia in omnibus evenire poteſt ; etiamſi Chriſtus dependenti à Patre poteſtate omnes gubernet.

Verum ut eò unde digreſſi ſumus revertamur ; ex illata qualitate Regni Chriſti aut potius Chriſtianorum in hoc Mundo , impropriè dicti ; quod totius Tractatus hujus præcipuum argumentum eſt , malè infertur in eodem populo abrogatio inter illos , regnorum propriè dictorum dum ſunt in hoc Mundo. Nihil enim frequentius eſt ; quàm ut in uno eodemque ſubjecto , multò magis autem in eodem populo , reperiantur plura , quæ inter ſe adeò pugnare videntur ; ut in eodem ſubjecto aut populo ineſſe ; aut ſecum conſiſtere poſſe non videantur ; ob repugnantes inter ſe qualitates ; quæ tamen eidem ineſſe & ſecum conſiſtere poſſe , manifeſtè deprehendamus , qualis eſt , (ut non attingam controverſa) libertas & ſervitus , æqualitas & ſtatuum diverſorum diſtinctio. Miſeria & felicitas ;

felicitas ; Interior homo atque Exterior. Quorum omnium pleraque ſemper ; quædam autem ſæpe , non modò uni populo , ſed uni homini ſimul & conjunctim ineſſe poſſe videmus. Nec minùs unà ſecum conſiſtere ; quàm ſpiritus & caro in eodem ſubjecto , dum in hac vita mortali vivitur , conſiſtunt.

Quid ? quod & in ipſa controverſâ materiâ , unum eundemque populum Chriſti non modo ad Chriſti ac Dei ; ſed etiam ad Cæſaris regnum pertinere videmus; atque utroque ergo diverſos Reges officio ſimul ac ſemel ordinariè poſſe probè defungi ; niſi ſit quando Cæſar in meſſem Dei & Chriſti ſuam falcem immittat. Nam Deus & Chriſtus in Cæſaris meſſem ſuam non immittit. Quod ſi unus idemque populus totus , tanquam ſerviens ac ſubjectus ad diverſa regna ; pertinere poteſt ; quid obſtat , quominùs quidam ex iſto populo , in Chriſti quidem ſpirituali ac cæleſti Regno ſerviant ; in Mundi autem regno , regnent ac dominentur ? Longè probabilius enim eſt aliquem ſuperioris quidem ſubjectum ; inferioris Regem eſſe quàm eundem duobus dominis ſervire. Annon videmus omnes etiam ſupremos terrarum Reges , cæleſti Regi ſubjectos eſſe ? Quid iſta ſubjectio impedit ; quominus tamen illi in ſubjectos ſibi populos , regiam poteſtatem exerceant ? Quod ſi in Regno unius generis hoc eſt coactivo , hoc fieri poſſe omnes ſubalternæ poteſtates oſtendunt ; quantò magis id fieri poteſt in regnis diverſi generis , quorum alterum eſt precarium , alterum Coactivum. alterum propriè , alterum impropriè dictum ?

Denique ſi in uno eodemque Rege , tàm precaria & impropria , quàm coactiva poteſtas unà conſiſtere poteſt ; quod ſuprà in Chriſti exemplo oſtendimus : cur in quibuſdam è Chriſtianis eadem utraque ſimul aliquando conſiſtere non poſſit ? Multò magis autem , cur alterius poteſtatis ſubjectio , alterius diverſæ jus atque uſum tollere cenſeatur ?

Unica cauſa eſt , ob quam in pluribus diverſis regnis unus idemque populus eſſe non poſſit , ſed quæ in eo de quo agimus negotio locum non habet. Hæc autem eſt Confuſio juriſdictionum ; quod contingit , cum metuendum eſt , ne plures diverſæ & à ſe non dependentes poteſtates , mutuò concurrant atque collidantur ; ut certe factum fuiſſet , ſi (quod Auctor infrà pro argumento ſententiæ ſuæ proponit) Moſis aut Regum tempore alia politica poteſtas in populum Iſraëlis intruſa fuiſſet, quæ ab illis non dependeret. Quod ipſum cum ſub Roboamo accidiſſet ; diviſio regnorum ac populi divulſio , neceſſariò conſecuta eſt. Verum iſtud exemplum pro Auctoris ſententia ; aut adverſus noſtram non militat. Nam & nos fatemur duo regna politica , à ſe non dependentia ; in uno eodemque populo eſſe non poſſe ; abſque mutua juriſdictionum commiſſione ; quia utrumque ejuſdem generis poteſtatem, hoc eſt coactivam habet ; quæ concurrere nequeunt quin ad bellum res deveniat. At regna inter ſe genere diverſa , quale eſt Spirituale ac precarium Chriſti ; & coactivum Cæſaris aut alterius Regis , in eodem populo ſimul eſſe poſſunt , abſque ullo juriſdictionum concurſu quia earum altera ſpiritualis ; altera Coactiva & politica eſt , atque ejuſmodi inter ſe limites habent , intra quos ſi maneant (ut par eſt) inoffenſo utriuſque poteſtatis jure exerceri queunt. Spiritualis enim mentes & conſcientias hominum & Interiorem hominem , in perfectiſſimo virtutum genere molli freno coërcet : Coactiva facta hominum externa , & exteriorem hominem , duriori lupato , non in virtute quæ cogi non poteſt ; ſed in abſtinentia injuriæ & rebus Politicum ordinem ſpectantibus , frænat ac moderatur. Ita non modo objectum , ſed modus quoque regendi diverſa , efficiunt ut hæ poteſtates ſecum concurrere atque ideo pugnare non poſſint.

Quamvis autem ut iſtæ poteſtates in eodem populo inoffenſo utriuſque jure exerceantur ; earum tam objectum ; quam modum regiminis diverſa eſſe neceſſe ſit : non tamen eſt neceſſe , ut planè nihil ſit , in quo convenire poſſint : aut ut altera ab altera quodammodo dependere nequeat. Imo verò cum ſpiritualis poteſtas vel ob ipſam objecti ſui naturam multò ſit nobilior; non convenit tantum ſed & neceſſe eſt ut politica ipſi ſubſerviat atque ancilletur : quemadmodum facta externa & loco motivas facultates in homine , mentis atque rationis imperio ſubſervire oportet. Cæterum non in eo ſpirituali poteſtati politica ſubſervire debet ; quod ipſam politicam poteſtatem planè deſtrueret ; cujus eſſentia eſt, in juris coactivi, circa facta externa uſu ac Regimine ; neque etiam in eo , quod ipſam ſpiritualem poteſtatem deſtrueret ; cujus eſſentia eſt in illo illibatæ mentium libertatis regimine quod perfectiſſimas virtutes ipſis inſtillat.

Sed in eò primùm , quòd cum craſſiora vitia hominum craſſiori quoque fræno coërceat ; efficiat , ut homines facilius ſubtiliora vitare poſſint , qui jam craſſiora dedidicerint. Deinde in eo , quod jus ſuum cuique aſſerendo , pacem ac libertatem , præſertim conſcientiarum , præcipua animi humani bona , præſtet ; vindicando innocentes , ab improborum oppreſſione & injuriâ , per quam ſæpe veritas & conſequenter virtus , ita premitur , ut in mentibus hominum regnare nequeat. Veritas enim invicta eſt , & virtutem efficaciter inſerit , niſi aliquo , iniquæ ſervitutis atque oppreſſionis impedimento , quale eſt ſervitus conſcientiarum , coërceatur : quod impedimentum amoliri , ac ne unquam redeat , curare , (quantum ad inſervitionem Spirituali Regimini attinet) præcipuum Politicæ poteſtatis officium eſt. Denique in eo ne quid in legum politicarum , quas cuſtodit , corpore , admittat aut habeat , quod legibus quas ſpiritualis poteſtas cuſtodit , adverſetur : hoc eſt ne leges politicæ quicquam præcipiant , quod legibus Chriſti adverſetur.

Cæterum ut jubere aut præcipere debeant ea , quæ ad legum Chriſti obſervationem propriè pertinent ; id planè ſpiritualis juriſdictionis naturæ adverſatur : neque in eo Religio poſcit aut dignatur opem Reipub. imò eam non minus atque immiſſæ in ſuam meſſem alienæ falcis injuriam , odit , averſatur & omni ratione repellit.

Tantum igitur abeſt , ut ſpirituale atque impropriè dictum populi Chriſti regnum in ſocietatem unius ejuſdemque populi regendi , politicam ac propriè dictam poteſtatem admittere nequeat ; ut abſque ejus ſocietate nec planè conſiſtere ; nec certè niſi forte miraculis , aut eorum recenti memoriâ ſubnixum ſit , inſigniter creſcere aut propagari poſſe videatur.

Et conſiſtere quidem Spirituale Chriſti Regnum , in cætu hominum , quos inter effera , & nullâ juris aut legum reverentiâ , manſuefacta barbaries regnat , tàm poſſibile eſt , quàm è ſparſo in terram , nulla prius agricolæ curâ ſubactam , ſemine , lætam meſſem exurgere. Nam quòd hujus arvi præparationi , etiam gentilis poteſtas ſufficere poſſit , nihil obſtat. Non enim id in præſentia agimus , ut probemus Chriſtianam politici regiminis poteſtatem , ad Spirituale Chriſti Regnum in terris in eodem populo plantandum , eſſe neceſſariam : ſed tantum politicam poteſtatem qualiſcunque illa ſit.

Quod

Quod ubi planum fuerit, id quoque apparebit, (quod isto loco probare, noſtri eſt inſtituti) tàm ſpiritualis quàm politicæ poteſtatis uſum & adminiſtrationem in eodem populo eſſe, non modo poſſe, ſed etiam debere. Ex quo conſequens erit Regnorum iſtorum diverſorum proprietates non ita ſecum pugnare; ut introducto in populum Chriſti uno; alterum ab ipſo plane excludendum & proſcribendum ſit; quod nobis hoc loco ſufficit, ad oſtendendum nihil repugnare ut gentilis poteſtatis locum Chriſtiana occupet: imo vero longe magis Chriſtianorum politicam poteſtatem, cum Regno Chriſti ſpirituali in populo ejus, in bonum fidelium Chriſti conſpirare poſſe: quoniam etiam gentilis legitimè adminiſtrata in idem bonum cum ea conſpiret. Id tamen addimus, niſi quid aliud impediat, verbi gratia Expreſſum interdictum, de quo alibi agendum eſt. Nam hic duntaxat ipſam Regni Spiritualis & politici naturam nude conſideramus in eo, an unà ſecum in eodem populo conſiſtere poſſint.

II.

Tam Regnum Chriſti propriè dictum, ſeu Coactivæ poteſtatis particeps; quàm precarium & impropriè dictum; dici poteſt, non eſſe ex hoc Mundo. Illud quia tametſi cogendi vi præditum; tamen & inviſibili modo & cæleſtibus magis quàm terrenis pœnis ac præmiis gubernatur: hoc quia tametſi viſibilibus in Eccleſia pœnia ac præmiis; tamen non Coactivâ & Mundanæ ſimili; ſed precaria & ſpirituali poteſtate adminiſtratur. In utroque regno Chriſtiani omnes dependent ex Domino ſeu Rege ſuo Chriſto, cum dominationibus & poteſtatibus ſuis, qualeſcunque inter illos locum habere poſſunt; hoc eſt tàm ſpiritualibus quàm terrenis. Sed Spirituales & Eccleſiaſticæ poteſtates in Regno ejus impropriè dicto; politicæ ac terrenæ eorundem poteſtates; in ejuſdem Regno propriè dicto, (ſicut & omnes non Chriſtianorum dominationes) ipſi ſunt ſubordinatæ; ſecundum quod dicitur Rex Regum & Dominus dominantium.

III.

Ex loco Daniel. 11. patet; quia in diebus illorum regnorum quæ ibi ventura prædicebantur, dicitur Excitandum fuiſſe Regnum Chriſti; inde ſequi illud planè non in futura, ſed in præſenti vita excitandum fuiſſe. Sed non idcirco quia de iſto regno ibidem dicitur; quòd omnia regna terrena diſperdere debeat; concludi poteſt, iſtam aliorum regnorum per Regnum Chriſti everſionem, in hac vità fore: cum iſta everſio uſque ad excidium Mundi poſſit differri; cui nullum aliud præterquam Chriſti regnum ſuperſtes manſurum ſit. Neque ex iſta figurata & propherica adumbratione, ullum firmum argumentum duci poteſt; ad aſtruendam Regni Chriſti, qualem introducere vult Autor. qualitatem, aut naturam. Quamvis illud à nobis haud gravatim concedi poteſt, Regnum Chriſti, cum regnis hujus Mundi non eſſe miſcendum, licet eodem cum ipſis tempore exiſtat. Nec tamen inde ſequitur; aliquos è populo Chriſti Reges terrenos eſſe non poſſe. Nam ſi Regnum Chriſti, cum regnis hujus mundi non miſcetur, tunc, cum aut totus populus, aut aliqui è populo Chriſti Regibus hujus mundi ſubjecti ſunt; ne tunc quidem miſcebitur, cum aliqui è populo Chriſti, Regnis hujus mundi præerunt. Poſſunt enim in eodem populo, quoad regna inter ſe genere diverſa, diſtinctæ juriſdictiones unà conſiſtere; quarum altera in jus alterius non invadat; cum nec ſpiritualis Chriſti juriſdictio; politicam Ordinationem Dei deſtruere, nec mundana juriſdictio ſpiritualem impedire debeat. Quod autem in iſto Regno, leges, judicia, pœnæ, judices, non ejuſdem ſint generis atque in regno Mundi; id non efficit quominùs hoc regnum, cum illo in eodem populo ſimul conſiſtere poſſit, ut paulò ante probatum eſt.

IV.

Atque hoc loco iterum nobis Autoris argumentum refutandum occurrit; quod plane ad ſtatum controverſiæ ab ipſomet conſtitutum pertinet; nam reliqua ferè quæ hucuſque adduxit extrà metas ab ipſomet præfixas excurrant. Id autem eſt tale.

Si inter populum Dei, ſub Moſe, judicibus, Davide & Salomone, alia politica poteſtas eſſe non poterat; quæ formæ regiminis eorum; ac legibus quas Dei nomine proponebant, non prorſus ſubjecta foret; etiam inter populum Dei ſub Chriſto, alia politica poteſtas eſſe non poteſt, quæ formæ regiminis Chriſti ac legibus ipſius repugnet. At verum prius. Ergo & poſterius.

Ad quod argumentum antequam reſpondeamus; primum illud Lectori animadvertendum eſt, non totum iſtum Syllogiſmum aut omnes ejus concluſionis partes contra nos pugnare. Nam & nos libenter concedimus; nec olim in populo Dei, poteſtatem ullam eſſe potuiſſe; quæ Moſis legibus non prorſus ſubjecta foret; neque nunc in populo Chriſti eſſe poſſe; quæ Chriſti legibus adverſetur. De formâ Regiminis, longe alia eſt ratio. Poſſe enim in regno Chriſti hoc eſt in populo ejus Regni, præter illam poteſtatem quæ ſpirituali regimine in Eccleſia exercetur; aliam eſſe poteſtatem; quæ politicâ Regiminis forma exercetur in Republicâ, ſuprà oſtendimus.

Itaque in præſenti argumento connexum majoris falſum eſt: quia ab uno populi Dei ſtatu, ad alium cujus longè diverſa ſit ratio, non poteſt ulla firma necti conſecutio. Nec enim mirum eſt, olim in populo Dei ſub Moſe aut Davide, non potuiſſe dari aliam politicam poteſtatem, cujus regiminis forma, à regimine Moſis & Davidis diſſideret: quia ipſius quoque Moſis & Davidis poteſtas erat politica. Duæ igitur politicæ poteſtates; abſque confuſione juriſdictionum, imò abſque pugna & diviſione ejus Reipub. in eodem populo conſiſtere non poterant, quod ſub Roboamo accidiſſe commemoravimus. At nunc in populo Chriſti, quia ejus regnum eſt ſpirituale & longè diverſo à politici regiminis formà, gubernationis modo adminiſtratur: poſſe iſtas poteſtates unâ conſiſtere demonſtravimus ob diſtinctos juriſdictionum iſtarum limites non modo ratione objecti; ſed ipſius quoque regiminis formæ. Vide ejuſdem capitis §. 1. Altera enim in factis hominum externis ordinem politicum ſpectantibus, altera in mentibus & conſcientiis ad perfectiſſimas religionis ac morum virtutes flectendis verſatur. Itaque Politica juriſdictio, in poteſtate ſua exercendâ, ne ſi velit quidem (quod nonnunquam hominum vitio infeliciter tentatur) poteſt in religionis negotio ullum facere operæpretium. Eccleſiaſtica verò & ſpiritualis juriſdictio; (quantum quidem ad Chriſtum ipſum attinet) ne ſi poſſet quidem, vult in Reipub. negotia poteſtatem ſuam intrudere; quia Chriſtus ordinationes Dei circa poteſtates ſupereminentes, non ſuſtulit; imo iſtarum poteſtatum obſequium ſanxit & confirmavit. Præterea (quantum ad poteſtates Chriſto in Eccleſia ſubordinatas attinet) ne ſi vellent quidem, poſſent in Rempublicæ

negotio, poteſtate ſuâ exercenda quicquam proficere. Carent enim coactivâ poteſtate: proinde ad reſiſtendum hominum minime ſpiritualium improbitati plane ſunt inermes. Ac veluti ſurdi homini ictus, verbis à capite noſtro averti non poteſt; niſi violentiâ repellatur: ita hominum minime ſpiritualium antes ſurdæ ſunt ad omnem virtutis ac religionis vocem, niſi manus eorum objecta vi magiſtratus coërceantur. Rurſus ut plagis & verberibus, aut ulla violentiâ, nemo pellici poteſt, ad amorem rerum cæleſtium, niſi loco injuriarum, quæ animos potius irritant; blandiores adhibeantur illecebræ: ita hominum mentes, qui ſpirituales evadere velint recalcitrant omni coactivæ poteſtati, niſi blanda & molli Eccleſiaſtici regiminis manſuetudine, foveantur & flectantur ad religionem. Itaque poteſtas Magiſtratus verſatur in frangenda improborum licentiâ: at poteſtas Eccleſiaſtica verſatur in flectenda & adjuvanda proborum ac ſpiritualium imbecillitate. Nec rigor politicæ poteſtatis quicquam terroris aut moleſtiæ afferre poteſt, iis qui ſunt ſub Eccleſiaſticæ poteſtatis indulgentiâ; niſi velint ex Chriſtianorum cenſu, migrare in partes ſceleratorum, quibus ſolis ſupplicia legum infeſta ſunt. *Vis autem non timere poteſtatem: fac bonum: & habebis laudem ab illâ.* Non igitur implicat ullam contradictionem; diverſa imò contraria in eodem populo Chriſti, juriſdictionum pugna; cum in diverſis objectis verſentur: nec altera alteram impedire; aut ſecum ſecundum idem concurrere aut collidi poſſint.

V.

Notandum hic Autorem fateri politicam poteſtatem; aliquid conferre regno Chriſti; quod ipſum probabiliter oſtendit, eam cum iſto Regno non pugnare cui utilem navat operam. At nos eam Spirituali Regno Chriſti plane neceſſariam eſſe ſupra eodem cap. ſub finem §. 1. demonſtravimus, quo Lectorem remittimus.

VI.

Quod ad locum Eſaiæ XLIX. 23. attinet; quanquam è propheticis locis quæ propter obſcuritatem verborum in varios ſenſus pro libitu torqueri ſolent; conſecutiones majoris momenti non libenter nectamus; Tamen mirari ſatis non poſſumus quid impulerit Auctorem, quod huic loco nimis alienum & à verbis abhorrentem ſenſum tribuat. Quid enim obſtat, quamvis Eccleſiæ potiſſimum alimentum ſpirituale ſit; Reges autem quâ tales corporalia tantùm Eccleſiæ procurare poſſint; quominùs id boni per quod augetur, atque incrementum ſumit Eccleſia licet illud perfectiori ſenſu Spirituale dici nequeat, nutrimentum tamen Eccleſiæ dici poſſit? Quantum enim ad plantationem & incrementum Eccleſiæ conferre poteſt libertas prædicandæ veritatis? atque illorum impedimentorum amotio; quæ veritatem in injuſtitiâ detinere & promotioni ejus obſtare ſolent? Præterea ipſorum Regum pietas, ad quorum exemplum ſubjecti populi; innato quodam inſtinctu trahuntur? Ut reliqua propagandæ religionis adminicula taceam, quæ Reges & Reginæ Eccleſiæ præſtant, poſteaquam ad agnitionem veritatis pervenerint. Si gentiles etiam magiſtratus, aliquid (ut hic fatetur Auctor) conferunt Regno Chriſti; quantò magis Chriſtiani? Cum igitur in Regibus poſtquam converſi fuerint (eos vero Deum converti velle conſtat) multa videamus quæ propagare poſſint Eccleſiam; cur iſtud nutrimentum quod ab iis ſumptura Eccleſia prædicitur; ſpirituale eſſe volumus; cum eos ſpirituales nutritios eſſe non poſſe, ſciamus; & tamen nutritios dici à Spiritu Sancto videamus? Annon ut per tranſlationem nutritii dicuntur; ita nutrimentum quoque per tranſlationem, id commodi, dici poteſt, quod illi ad incrementum Eccleſiæ conferunt? Præterea cur iſtud nutrimentum ad id reſtringamus, in quo illi ipſi, ſi maneant Gentiles, nihil conferunt Eccleſiæ; ſed tantum aliqui è populis ipſis ſubjectis? Annon additur iſthic de iiſdem Regibus & Reginis, *pulverem pedum tuorum lingent?* Hæc verba quomodo ad explicationem Auctoris detorqueri poſſunt; An cum aliqui, è ſubjectis Regum in gremium Eccleſiæ recipiuntur; ilico gentiles Reges ac reginæ pulverem pedum Eccleſiæ lingere dicendi ſunt? Ii verò, tantum abeſt, ut demiſſionis ſpecie Eccleſiam tunc honorare videantur; ut tunc vel maximè ipſam calcare, deprimere ac perſequi ſoleant; dum ſubjectos regni ſui cives à profeſſione ſuſceptæ inviſæ ſibi religionis abſtrahere contendunt. Idem de loco *Apoc.* XXI. 25. dicendum arbitror. In quibus locis ab aperto, & veritati; imo verò tot ſeculorum ac populorum experientiæ, conſentaneo ſenſu, ad neſcio quas nimium duras & abnormes expoſitiones deſciſcere, nihil aliud eſt, quàm ut dicitur; cum domi tuæ ſiligineum panem habeas, emendicato furfure veſci malle. Ac profecto Theologorum conſenſus ejuſmodi expoſitiones damnavit; quæ ſine urgente neceſſitate; à ſenſu verborum proprio aut ſaltem viciniore & eorum ſignificationi congruentiore, æquo longius diſcedunt. Nam quid à verborum ſenſu alicujus fingi poteſt quàm ejuſmodi gloſſa. *Reges erunt nutritii Eccleſiæ*, hoc eſt quidam Regum gentilium ſubditi, frendentibus licet ac renitentibus ipſis regibus (tales enim eos eſſe neceſſe eſt dum gentiles manent) adjungentur Eccleſiæ. Aut *Reginæ pulverem pedum Eccleſiæ lingent*, hoc eſt quidam earum maritis ſubditi recipientur in Eccleſiam. Ex ejuſmodi fortè expoſitionum licentia originem traxit, illa adverſus Sacræ Scripturæ auctoritatem iniquè excogitata Naſi Cerei contumelia; qua licentiâ permiſſa, nihil à Sacris libris certi concludi poterit.

VII.

Chriſtianorum ſortem eſſe ut per afflictiones ingrediantur in gloriam Dei, ita intelligendùm eſt: id plerumque ac frequenter fieri. Non tamen ſemper atque perpetuo etiam tunc cum nondum Eccleſia in juſta ſui incrementa adolevit: quantò minùs ſemper poſtquam in eam magnitudinem excreverit; ut in ramis ejus volatilia cæli nidificare poſſint? Quamvis ne tunc quidem ab humanæ ſortis viciſſitudine, exempta eſſe Eccleſia poteſt.

Deinde afflictiones piis etiam in ſecundiſſima Eccleſiæ fortuna deeſſe non ſolent. Ut alia taceam acriores tentationum ſtimuli: & pugna cum iis difficillima & moleſtiſſima. Præſertim cum ſecundæ res, acrioribus ſtimulis animos hominum explorent quia miſeriæ tolerantur, felicitate corrumpimur.

Ac profecto Dei conſilio Chriſtianos; ad crucem duntaxat; hoc eſt ad res adverſas ordinatos ac deſtinatos eſſe; nec unquam ſecundæ & ex voto fluentis fortunæ tentationibus exerceri poſſe; neque Sacra Scriptura uſquam aſſerit; & ratio ſana abnuit. neque permittet, ut quos Deus cæleſtium ſpirituum ſpectaculum eſſe voluit; eos à perfectioris propemodum virtutis ſpecimine edendo; voluntate & conſilio ejus excluſos putemus.

Qui dominatur, quâ dominatur afflictionem è ſubditis pati non poteſt; ſed & dominatio ipſi eripi propter Chriſtum; ſive à ſubditis, ſive à potentiori Domino poteſt; nec iſta patientia magis involuntaria dicenda erit, quàm cum pii propter Chriſtum

direptionem

direptionem bonorum patiuntur. Non enim omnis violentia involuntariam patientiam arguit; quoties iſta vis facili veritatis rejectione; aut diſſimulatione, evitari poteſt. Quid? quod & retenta dominatio, multis afflictionibus propter Chriſtum obnoxia eſſe poteſt? Nam ita ſunt res humanæ, ut etiam maximi Reges, ingentibus damnis atque injuriis pateant. Nec illorum malorum patientia ideo coacta aut imperfecta eſt; quod à potentiori inferantur ſi nullo negotio prodita Chriſti cauſa, evitari poſſint. Omnis fere perſecutio fidelibus à potentiori infertur; neque id ipſorum virtuti, aut gloriæ detrahit; quia ſe ab impetitione validiorum expedire poſſent, niſi crederent

Eſſe nefas ingens animam præferre pudori.

VIII.

Heb. XIII. 14. Non habemus hic *manentem* civitatem.

I. In his verbis, de Chriſtianis nihil dicitur oppoſitè ad Judæos genteſque. Nam & Judæi genteſque non habent hic manentem civitatem; cum & illi moriantur plerumque ſuperſtite patria ſuâ; & ipſi patriæ ſuæ poſſint eſſe ſuperſtites. Neque id obſtat quod ea ratio adhibeatur ad perſuadendum Chriſtianis ut exeant exemplo Chriſti extrà caſtra; quod Chriſtianorum proprium eſt. Neque enim novum eſt, Apoſtolos dum nos cohortantur ad officium Chriſtianum, uti ejuſmodi rationibus quæ etiam Judæis gentibuſque competunt; ut cum nos ad *αὐτάρκειαν* Paulus hortatur ait. Nihil enim intulimus in hunc mundum, nec efferre quicquam poſſumus. An id quoque oppoſite ad Judæos genteſque dicitur? Scilicet Judæi aut gentes intuliſſe in hunc mundum; aut ex eo extuliſſe aliquid poterant! Aut Judæi manentem hic in terris civitatem habebant; quæ venturo pauculos poſt annos excidio jam erat deſtinata! Quod ſi Auctor urgeat Tamen Judæos & gentes habuiſſe hic qualeſcunque civitates ſuas, quatenus erant Judæi & gentes. Chriſtianos autem quâ Chriſtiani fuerunt, nequaquam; id contrà nos nihil facit: qui ultrò fatemur Chriſtianos *ſecundum quid* hoc eſt qua ſunt Chriſtiani; non habere hic terrenam aliquam Rempub. Nec tamen inde cognominis fallaciæ non expers conſecutio necti poteſt; eos ipſam *ſimpliciter* tanquam alicujus gentis cives habere non poſſe: de quo hoc loco duntaxat quæritur.

II. Etiamſi non additum fuiſſet epitheton *manentem*, quod evidenter Judæis gentibuſque nobiſcum commune hoc enunciatum facit; tamen verba Non habemus civitatem, non id ſignificaſſent; nos planè non habere, aut non agnoſcere debere ullam in terris patriam aut Rempublicam: ſed non tanti illam facere; ut non pluris æſtimemus communionem cum afflictionibus Chriſti. Ut cum *Joh.* VI. Chriſtus ait: *Operamini non cibum qui perit, ſed qui permanet in vitam æternam*: non ille cibo aut curâ vel labore circà illum ſuſcipiendo interdicit; ſed cibi cæleſtis potiorem curam commendat. Non damnat cibum communem Chriſtus, nec ſe ab eo abhorrere oſtendit, cum ait *Joh.* IV. *Meus cibus eſt ut exequar voluntatem patris.* Sed comparatione quadam, Spiritualem iſtum cibum longè potiorem eſſe oſtendit.

IX.

Differentia inter populum Dei antiquum & novum; non in eo fuit, quod Iſraëlitis terram patriam Rempubl. & forenſes leges habere licuerit; Chriſtianis autem nihil horum habere liceat. Sed in eo primùm quòd illi populo Deus legem moralem imperfectiorem per Moſen: huic verò perfectiorem per Chriſtum tulit. Deinde quod ille uni genti affixus*: iſte per omnes gentes propagatus fuit. Denique quod ille, cum olim extorris; neque ſedem patriam, neque Rempub. haberet; & terra quondam Majoribus ejus promiſſa, poſſeſſoribus vacua non eſſet, Deus ipſum in poſſeſſionem terræ Cananææ introduxit; ibique Rempublicam ejus certis legibus forenſibus, ad inſtar aliarum gentium latis, conſtituit: hic autem populus ex Chriſtianis conſtans; quia ratione ſingulorum ad quos vox Evangelii pervenit, ſuas patrias ſedes, ſuas leges atque Reſpublicas habebat, Deus ipſi per Chriſtum nihil horum dare neceſſe habuit; tantum poteſtatum ac magiſtratuum qui in ſingulis regnis, patriarum legum, pacis, ordinis, juſtitiæ; poſſeſſionum omnium civium cuſtodes ac vindices ſunt, obſequium ac reverentiam cunctis injunxit; quorum ne idcircò vilior eſſet auctoritas; quod ab ipſo immediate, (ut quondam in Judaicâ Repub.) iſtæ poteſtates conſtitutæ non eſſent; earum ordinationem pro ſuâ agnovit; eaſque etiam in ipſo gladii uſu, miniſtras ſuas eſſe declaravit; idque ſolenni lege per Apoſtolum gentium, quò cunctis ad notitiam perveniret, promulgavit. Ex quo patet differentiam inter iſtos populos ab Auctore propoſitam quam is fundamentalem vocat; ipſam eſſe ſine fundamento.

Quæſtio an Reſpublica populo Chriſti commiſſa ſit: ad controverſiam noſtram non pertinet, qui id tantum quærimus utrum eâ ſit interdictum nec ne.

X.

Regnum Chriſti, quod nunc inter homines adminiſtratur; præter cæleſtis civitatis promiſſum; nihil aliud continere quàm benedictiones ſpirituales, excepto Auctarii promiſſo, tàm ridiculè dicitur; quàm facetè olim de Stoicis dictum eſt, eos ſolos eſſe Reges ſapientes, divites; præcipuè ſanos, niſi cum pituita moleſta eſſet. Quid enim an iſtius auctorii promiſſio, non eſt promiſſio? Nemo negat bona & promiſſa ſpiritualia corporalibus eſſe longè meliora, & optabiliora: & unicè præ cæteris neceſſariâ. Verum id non efficit: quominus iſta quoque ipſa ſint bona, & optabilia; aliquando & neceſſaria: quominus item à Deo peti; atque impetrari poſſint; ac proinde ſint licita nec ullo modo interdicta.

XI.

Abrahami & patrum peregrinationes; & in poſthuma ſecula dilata terræ promiſſæ poſſeſſio, non corporei exilii ac peregrinationis noſtræ à terreſtri patria; ſed figura fuit dilatæ in poſthuma tempora, adeundæ à nobis cæleſtis hæreditatis. Nec inde quòd ſacerdotes & Levitæ exortes eſſent hæreditatis terræ Canaan conſequitur nos aut patriam ac Rempub. habere, aut patrimonia poſſidere non poſſe. Figurarum iſtarum antitypi, non in carnalibus: ſed in ſpiritualibus rebus quærendi ſunt.

CAP. III.

De peculiari Legum Chriſti natura earumque à Mundi legibus differentiâ.

I.

Leges Chriſti an graviores decernant pœnas pec-

catis ; quàm leges humanæ aut Moſaicæ ; ad quæſtionem noſtram non nimium pertinet : ejuſque rei diſquiſitio à nobis citrà diſpendium cauſæ omitti potuiſſe videtur. Continere tamen nequeo, quin paucis attingam quid de ea Auctoris diſſertatione ſentiam ; quia & hoc ad illuſtrandam quæſtionis quam tractamus intelligentiam, inutile non fore exiſtimo. Velim igitur diſtinctius ab Autore propoſitam hanc aſſertionem, quo magis recedere poſſet, à propinquo nimium falſi continio. I. Nec enim ſimpliciter verum eſſe videtur, in Lege Chriſti, quæ gratiæ, veniæ, clementiæ plena eſt ; rigidiores pænas eſſe; quàm ſint in aliis, præcipue Moſaicis legibus. Illud tantum verum eſt ; poteſtatem punientis Chriſti longè majorem eſſe poteſtate punientis Magiſtratus ſive Judaici ; ſive alterius gentis, cum iſte nonniſi corpus accidere poſſit, Chriſtus etiam animam. Deinde illud quoque verum eſt quantò nobilior eſt mens ac ſpiritus corpore, tanto graviorem eſſe jacturam aut pænam, multò magis autem mortem, animæ quàm corporis. Quia verò lex Chriſti eſt prurſus ſpiritualis, nonniſi ſpirituales pænas peccatis contra ſe commiſſis, conſtituere poteſt : quæ naturâ ſuâ per ſe conſideratæ, ut oſtendimus, graviores ſunt corporeis. Verum id, quod attinet ſeveritatem aut clementiam, decernentis eas judicis, plane eſt ex accidenti, cum is per ſe indulgentiſſimo clementiæ genere leges ſuas exerceat ; quod ex venia pænitentibus propoſitâ, & multiplici benignitatis ejus ſpecimine patet. Prætereà cum reliquorum, etiam apud Judæos & gentes, Magiſtratuum, judicia, divinâ, quamvis inviſibili, gubernatione regantur, & pænas corporis gravioribus peccatis irrogitas ; ſupplicia quoque animorum ; aut certe ejuſdem ſtatus miſeriæ ; quæ in Chriſti lege damnatos manent ferè conſequantur ; non videtur melius aut mitius cum iis agi ; qui ſub aliis legibus, quàm qui ſub Chriſti, extremo ſupplicio pereunt; imo a iquanto regidius iſti ſecundum quid plecti videntur, qui ſub lege Chriſtianæ indulgentiæ experte, pereunt. Ita ut abſolutè ac ſimpliciter loquendo ; etiam naturâ ſuâ ac per ſe, vix poſſent dici ſeveriores pænæ exigi, à Chriſtianis, quàm à reliquis, niſi fortè quatenus evenit, ut Chriſtiani damnati ; longè propriori felicitate excidant, quàm reliqui, quod ipſum quoque eſt ex accidenti.

II. Sed etiamſi concedamus, planè graviora ſupplicia exigi in Regno Chriſti, quàm alibi, tamen ea quæ hoc loco dicit Autor, non ſimpliciter vera eſſe videntur. In quibus Autor hallocinatus eſt, eò quod de Regni Chriſti natura & qualitate ſcribens, accuratiorem hujus Regni diſtinctionem neglexerit. Nam hoc regnum, aut eſt latius ſumptum ; quod reſpicit eos etiam, qui ad Eccleſiam Chriſti non pertinent ; quod plane coactivum eſt, ac proprie dictum, ſed cæleſte ac divinum ; de quo quia Auctor non tractat ; nos quoque non loquimur : aut ſtrictius, quod ad ſolos Chriſtianos reſtringitur. Atque hoc ipſum aut eſt propriè dictum, ſeu Coactivæ poteſtatis particeps, aut precarium. Illud ad *futuram aut certe cæleſtem* & inviſibilem : hoc ad præſentem & hujus vitæ ; ac terrenam ſeu viſibilem Eccleſiæ gubernationem pertinet. Illius juriſdictionem ſolus Chriſtus immediatè ; hujus mediante Eccleſiâ exercet. Ideoque illam oculis corporeis non cernimus, ſed fide duntaxat & plerumque tanquam futuram apprehendimus ; hæc oculis ſubjecta eſt & in hac vita viſibiliter exercetur. Et quamvis in hoc Scripto interdum de Regnorum iſtorum utroque promiſcuè Auctor loqui videatur ; quia tamen illud regnum de quo tractat, in locum regnorum politicorum ſubſtituit ; quæ oculis ſubjecta ſunt, & ad viſibilem regiminis rationem pertinent ; ideò de viſibili, quod in terris in Eccleſiâ uſurpatur, Regno Chriſti, eum concludere ac principaliter loqui neceſſe eſt. Cui certe falſò tribuit, quod gravioribus pænis violatores legum Chriſti coerceat, cum neminem ejuſmodi ſupplicio afficiat, quod is qui punitur, ſi velit ac ſerio contendat, effugere nequeat. Graviores enim iſtæ pænæ quas Auctor exaggerat, ſicut & præmia nobiliora, ad illam juriſdictionem pertinent ; quam nec oculis videmus, nec rerum magiſtrâ experientiâ, ſed fide duntaxat comprehendimus ; & quidem tanquam futuram. Eo fit, ut fidei Chriſtianorum caſtimoniam & virtutis perfectiſſimæ ſpecimen ; pænæ iſtæ non violent, nec debent : Quia Fidei, ut ſic loquar, meritum ac laudem præſentia tantum & viſibilia ; tàm præmia, quàm ſupplicia ; non autem futura & inviſibilia imminuunt.

II.

Verum ex ea diſſertatione Auctor deducit, aliquod quaſi adverſus ſententiam noſtram argumentum, quod inſpectione dignum eſt.

Cum Chriſtus peccata ſubtiliora, contrà Spiritualem legem ſuam commiſſa, eodem loco æſtimet, quo graviſſima Legis crimina : ſi leges Chriſti, ſicut antiquæ corporalem trahebant ſecum executionem ; occidendi erunt, qui iraſcuntur, convitiantur mente impudica aliquid illicitum concupiſcunt. Atqui hoc abſurdum eſt. Ergo leges Chriſti non ut antiquæ corporalem ſecum trahunt executionem, ſed ſpiritualem, qualis in Eccleſia præſcripta eſt. Huic argumento quia idem apertis verbis concludit, quod nos quoque ſentimus planè ſubſcribimus.

Verumenimverò ſi ea quæ ſuprà dixit Auctor, ſimul comprehendas, latet in eo aliud occultum adverſus nos argumentum ; quod è latebris ſuis protrahendum ac refellendum eſt. Id autem eſt tale.

Quæ pari imò eadem pæna digna à Chriſto judicata ſunt ; eodem modo puniri debent. Ira, convitium, impudica cogitatio, pari imò eadem pæna à Chriſto digna judicata ſunt ; quâ homicidium & adulterium. E. iſta pari imo eadem pæna punienda ſunt. Atqui iſta ſubtiliora delicta ſub Chriſto morte corporali puniri abſurdum eſt. Ergo & homicidium, adulterium, ac çætera ſub Chriſto morte corporali puniri non convenit.

Reſp. Totum hoc quoque argumentum in ſenſu ſano intellectum, à nobis concedi poteſt. Quæ enim pari, imò eadem pæna à Chriſto digna judicata ſunt, eodem modo puniri debent : ſed in eo judicii genere ; in quo iſta, eadem pæna digna judicata ſunt ; hoc eſt in ſpirituali. Cum enim ſpiritualem legem Chriſtus tulerit, non in externis hominum actionibus hærentem ; ſed ad intimas mentium fibras penetrantem ; neque in gratiam continendæ ſocietatis hominum cui externarum actionum frænum ac regimen ſufficit ; ſed in gratiam ſaluris animarum; quæ penitiori mentium curâ & ſanatione indiget ; tàm noxium eſt ſaluti animarum occidendi aut mœchandi animum habere ; quàm occidere aut mœchari. Ideò tàm delinquit in ſpirituali judicio, qui peccandi animum habet, quàm qui reipſa peccat. Imo longe majus eſt in ſpirituali judicio delictum occidendi animum habere, etiamſi non occidas, quàm occidere, licet animum non habeas occidendi. At in alio judicii genere puta civili atque politico ; diverſa iſta delicta pari pæna digna, ne ab ipſo quidem Chriſto judicantur, qui probe novit quod ſocietatem humanam, cogitationes nudæ niſi ad actum deducantur, ferè nihil lædant ; quamvis ſalutem animarum noxiè lædant.

Non

Non igitur mirum eſt, in judicio Chriſti ſpirituali, quod ſalutem animarum reſpicit, diverſam eſſe delictorum æſtimationem; quàm in judicio civili atque Politico; quod externam duntaxat & civilem gubernationem ſpectat. Itaque in ſenſu quem explicavimus; quemadmodum major, ita tota argumentatio vera eſt, & à nobis admittitur.

At ſi quis ut noſtram cauſam feriat, Majorem ita proponat. Quæ pari into eadem pænâ a Chriſto in ſuo judicio digna judicata ſunt; ea ubique & quolibet in judicio, eodem modo puniri debent; falſam eam eſſe ex iis quæ à nobis dicta ſunt arguimus; nec ullo modo probari poſſe contendimus. Niſi quis velit eam ita proponere, ut quæ Chriſtus ubique eadem pænâ digna ſtatuit; ea etiam ubique eodem modo punienda aſſerat. In quo caſu minor manifeſtæ falſitatis convincitur, cum Chriſtus non in quolibet, ſed tantùm in ſuo ſpirituali judicio, æſtimationem iſtorum peccatorum faciat: ob liquidam rationem quæ alibi locum non habet; niſi in judicio animi atque conſcientiæ, & occultarum cogitationum; quo humana & forenſia judicia non pertingunt.

Neque enim hic Chriſtus Stoicum dogma de æqualitate omnium peccatorum tradit, ſed tanquam cæleſtis animorum medicus latentia in ipſis animorum penetralibus peccatorum ulcera ſcrutatur; nec intereſſe ad animæ interitum oſtendit; hærente intùs, an in externam ſaniem reſoluto carcinomate pereat: ſimul tacite moralis antiquæ legis imperfectionem tangit ac perficit: quæ nihil propemodum in omnibus decem præceptis ſuis habuit, quod non forenſi lege cuſtodiri atque vindicari potuerit atque debuerit: excepta forſitan unica de concupiſcentiâ lege, quam & ipſam; ſed nonniſi in actum erumpentem, forenſi juriſdictione vindicari potuiſſe, dubium non eſt. At Chriſtus leges ſuas ejus perfectionis eſſe oſtendit; quarum cuſtodiam gerere & executionem contrà immorigeros, nullus Magiſtratus præter eum qui mentium inſpector eſſe poſſit, adminiſtrare queat. Ideò quædam ejuſmodi peccatorum judicia atque Supplicia commemorat; quæ planè extrà forum humanæ ac politicæ juriſdictionis eſſe, atque ad ſpiritualc duntaxat judicium pertinere, nemo non videt.

III.

In altera Capitis parte Auctor rem veriſſimam & quam libenter concedimus, probat iis rationibus quas plane repudiamus. Nam Chriſtum majores homini virtutes præſcribere, quàm humanis ſolum præmiis incitatus præſtare valeat; & ipſi aſſerimus. Cur enim obſequio ejus humanis majorem præmus mercedem conſtituiſſet? Sed non idcircò quicquid homo, humanis ſolum præmiis incitatus præſtare ne queat: præſcriptum quoque ipſi à Chriſto cenſemus; niſi id ex verbis & legibus ejus evidenter oſtendatur.

IV.

Dilectio erga quoſvis inimicos, etiam Dei & Chriſti hoſtes, partim diſertis præceptis, partim per analogiam legis Chriſti præcepta eſt; ſed neque in eo gradu, in quo erga ipſum Deum & Chriſtum præcepta eſt; nec ipſius Dei & Chriſti dilectioni coæquata. Quæ ſola eſt, cui omnia, erga reliquos omnes qui diligi poſſunt, caritatis vincula; atque ipſa vitæ noſtræ ac ſalutis dilectio, cedere debent. At propter inimici dilectionem, non modo erga reliquas omnes neceſſitudines; ſed ne erga nos quidem ipſos caritatem abjicere juſſi ſumus. Nec enim quia orare pro ipſis, per ignorantiam peccantibus, Chriſti exemplo incitamur, ac præcepto quoque jubemur; idcircò, aut nos ipſos aut cariſſima quæque præ illis odiſſe; aut vitam vel ſalutem eorum, vitæ ac ſaluti noſtræ præponere uſquam jubemur.

V.

Patientia quoque ſuarum injuriarum à Chriſto præſcripta eſt; quæ adeo leges Mundi politicas non tollit; aut ab iis non diſcrepat; ut nihil magis illa præſcribant, quam ne quis ſuarum injuriarum judex aut vindex eſſe velit; quarum judicium ſolis legum cuſtodibus permiſſum eſt. At enim ne per magiſtratum quidem injuriarum ultio permiſſa eſt. Rectè id quidem, & cum ſumma ratione. Nec enim Magiſtratus, ut pote functionis ſanctæ & à Deo ob humani generis neceſſitatem ordinatæ, operâ ac miniſterio, ad pravam animi libidinem, aut muliebrem impotentiam abuti convenit. Ultio autem qua talis, ac nimia quoque ſui juris perſecutio, puſilli atque impotentis animi vitium eſt. Quod etiamſi legibus divinis coërceatur; non ideò Magiſtratus uſus nullus erit. Imò longè melius & facilius juſtitiam atque pacem inter cives tuebitur; reſque repetentibus & ſuum cuique reddi curabit, quum ejuſmodi animorum exulcerationes; imo vero & pacatæ, ſed nimium ſtrictæ ſui juris ſummi perſecutiones; nullas in ejus gubernatione tempeſtates excitabunt. Recordetur Auctor quid apud ſuum Grotium Ulpianus pronunciet. *Non improbat Prætor factum ejus qui tanti habuit re carere ne propter eam ſæpius litigaret. Hæc enim cogitatio ejus qui lites execratur non eſt vituperanda.* Non igitur ejuſmodi patientia à Chriſto præſcripta Magiſtratui qui legum hujus Mundi cuſtos eſt, aut ingrata aut adverſa eſſe poteſt.

VI.

Sub Vet. Teſtamento dilectionis legem, circa impios & mortis reos, non reſtrictam fuiſſe ſed ad eos non pertinuiſſe dicendum eſt. Prius enim lex contrà mortis reos lata eſt, quam ulla dilectionis mentio fieret, ut patet ex Exodi initio ad cap. xx. Cum verò ex ſubſequentibus pateat impios & mortis reos, ex mente Auctoris olim inter inimicos reputatos fuiſſe, apparet eum hic Dilectionis inimicorum, legem reſtrictam intelligere. Quæ tamen quomodo olim reſtricta dici poſſit; cum nuſquam ante lata fuerit, non capimus.

VII.

Idololatras & læſæ religionis reos, quod antiqua lex Magiſtratuum pænis ſubjecerit; imperfectionis ejus ſignum erat; quod ejuſmodi religionis præcepta traderet quæ ſervili pænarum metu & coactivâ poteſtate; in illa veteris populi pædagogiâ conſervarentur. Nunc in lucis Evangelicæ libertate ac perfectione, omnia quæ ad religionem pertinent; ſed præcipuè diviniſſima Chriſti præcepta; quæ ex perfectiſſimis virtutibus conſtant, iſtiuſmodi ſui conſervationem dedignantur; nec per naturam ſuam ullo modo ferre poſſunt. Præſertim cum eis non deſit Spiritualis juriſdictionis modus à Chriſto traditus, quem in veteri lege præter Magiſtratuum animadverſionem fortè non reperias.

VIII.

Publicam & civilem adverſus maleficos reſiſtentiam in populo Chriſti ſublatam eſſe per leges ejus fundamentales,

fundamentales, nuſquam legitur; cum Chriſtus de publicis poteſtatibus nullam aliam legem per ſe aut per Apoſtolos tulerit, niſi per quam, eorum poteſtatem, etiam in uſu gladii, confirmavit. Nec ſublata privatorum reſiſtentia publicam tollit; ſed potius ponit & confirmat; cum potius poſito publicæ reſiſtentiæ jure, privatæ licentia tollatur; & nihil magis publicæ defenſionis, non modò poteſtatem confirmet; ſed etiam neceſſitatem oſtendat, quàm privatæ interdictum, cum abſque aliquo reſiſtentiæ adverſus maleficos genere humanum genus durare non poſſit.

Nam quod in locum humanæ atque ordinariæ Auctor divinam atque ipſius Chriſti miraculoſam defenſionem ſubſtituit; id quidem recipiendum eſſet, ſi Deus atque Chriſtus homines perpetuo, præſertim in externarum quæ ab ipſis fiunt actionum genere, ipſe immediatè & miraculoſè: non autem per homines, & citrà miraculum regeret. Poſſe enim illud Deum atque Chriſtum præſtare nemo dubitat. Sed an id ordinariè velit id verò inter nos quæritur. Proinde à poſſe ad eſſe invalida eſt conſequentia. Nolle autem Deum & Chriſtum, à veteri & ordinario hominum per homines regimine recedere, documento ſunt ordinationes Magiſtratuum; quæ etiam ſub Novo Fœdere Dei miniſtræ dicuntur, in quibus ne gladii quidem poteſtas ſublata eſt.

Prætereà quod fidei ſub Novo Fœdere natura, in Eccleſia perpetuum & ordinarium miraculorum uſum, non ferat: nullo autem modo miraculoſa Chriſti regnantis defenſio, ordinariæ per Magiſtratum defenſionis defectum ſupplere poſſet; niſi ipſa quoque eſſet perpetua & ordinaria, hoc eſt non miraculoſa.

Denique ſi in ſpirituali quoque regimine Eccleſiæ, ad quod pertinere nequeunt, niſi ii qui ſeſe ſpirituali jugo ſubmiſere id eſt homines non peſſimi: & in quo Chriſtus, per Spiritum ſuum, peculiare in ſingulos gubernationis genus exercet: tamen ob imbecillitatem hominum, noluit Chriſtus, ab ordinario & miraculi experte, hominum per homines regimine; ac pœnarum viſibilium contrà maleficos, quamvis ſpirituali, reſiſtentia recedere: certe in carnali & politico regimine, quod contrà effrenes ac ſceleratos homines publico gladio à Deo antiquitus armatum eſt, multò minùs decuit, ordinarium & qui ſolus frenandæ improborum protervia par eſſe poteſt, ordinem ac reſiſtendi modum aboleri; ſubſtituto in ejus locum miraculoſo & inviſibili, Dei aut Chriſti interventu.

IX.

Servator noſter Spiritualium legum Legiſlator unicus, civilium legum nullam ſuſtulit: quæ modo apertæ Dei voluntati non repugnaret. Quinimò obſequium omnium in obſequio cuſtodibus earum præſtando, confirmavit; & in ſuo ſingulas ſtatu integras reliquit. Legalium autem Magiſtratuum poteſtatem; integras reliquit. Legalium autem Magiſtratuum poteſtatem, in eum tranſlatam falsò ſupponitur: cum & Chriſto in cælis regnante, iſtorum Magiſtratuum poteſtas aliquamdiu duraverit; & ſecuto Reipub. exidio, Magiſtratuum quoque ejus poteſtas abolita fuerit; non minùs quam Pœnicorum exciſa Carthagine: aut Parthicorum poteſtas everſo Arſacidarum imperio. Non poteſt autem dici tranſlatum, quod abolitum eſt.

X.

Spiritualium legum promulgatio, non ſuſtulit civiles ullius gentis, multò minùs Judaicæ leges. Neque ex eo ſi Politica Moſis inſtituta, typum & figuram Chriſti Regni fuiſſe concedam, ilicò ſequetur, ea fuiſſe umbratica & adventu ſui antitypi ceſſare debuiſſe. Non enim omnis ſimilitudo aut figura umbratica eſt, nec præſente ſuo antitypo ceſſare debet, niſi ea forte, cujus nullus alius uſus eſt, niſi ut adumbret id, cujus umbra eſt. Hominis exaltatio ſuper alias creaturas de qua Pſal. VIII. legimus figura fuit, exaltati Chriſti *Heb.* II. Num igitur ceſſavit, poſt exaltatum Chriſtum? Certe Politicus Moſis ordo ut ante Chriſtum natum, ita & poſt ſuſceptum à Chriſto Regnum per annos 40. neceſſarium ſui uſum præbuit.

At enim politica Moſis inſtituta in iis ſaltem, qui ad regni Chriſti conſortium vocati fuere, ceſſare debuerunt. Sed quis à Magiſtratus politici: aut legum politicarum obſequio eos eximere audeat; quos Chriſtus & Apoſtoli ſubjecêre? Quod ſi non ceſſavit iis parendi, (quàmdiu ſalva eſſet Reſpub.) neceſſitas, ne imperandi quidem ceſſavit poteſtas aut licentia: & contrà ceſſante imperandi jure atque licentia, parendi quoque officium ceſſaſſe neceſſe eſt: quod ſalſum eſſe ne Autorem quidem negaturum puto. Neceſſitas enim parendi omnibus ſine delectu poteſtatibus; ſive illæ Moſaicarum ſive alterius Reipub. legum cuſtodes eſſent, Chriſti & Apoſtolorum mandato impoſita eſt.

XI.

Humanarum legum imperfectio, præcipuè reſpectu legum Chriſti agnoſci poteſt: cæterum non impedit, quominus perfectiſſimæ legi Spirituali ſubjectus populus iis pareat atque obſequatur: præſertim iis quæ certo juſtitiæ fundamento nituntur: aut quæ certæ injuſtitiæ ſunt expertes. Porrò incerto juſtitiæ fundamento niti, quæ naturali jure nituntur, ſimul gentium ac civili (quæ jura per lubricum hominum judicium contemptim Auctor deſignat) tàm prompte negari poteſt, quàm confidenter aſſeritur. Quid enim obſtat, quominus homines, naturali lumine ac multarum rerum peritia, quæ ne divinarum quidem legum notitiam excluſerit, inſtructi; ea quoque inſtituerint, quæ cum divinis legibus congruant? Certe celebres in Græcia atque Italia duodecim tabularum leges, ex Moſis fontibus derivatæ putantur.

Non decuiſſe autem Judæos, humanis legibus uti aut obſequi; præſertim dum eſſent in iis locis, ubi illæ vigebant, non ſine ratione rejicitur. Nec enim Judæos dedecuiſſe potuit quod Chriſtianis injunctum eſt.

XII.

Quod autem Chriſtus neque per ſe neque per Apoſtolos, certam regulam aut modum externæ politiæ ſtatuerit, non ideò factum eſt, quod iſtam externam politiam in populo ſuo eſſe noluerit. Sed primùm quod populus ejus præſcripta ejuſmodi Reipub. regulâ, non indigeret, cum ex iis hominibus conſtare deberet, qui ſuas jam ſinguli Reſpublicas habebant. Secundò quod iſta regula aut modus; nullo modo commode præſcribi potuerit, cum pro genio atque indole diverſorum populorum, eoque pro ratione temporis & aliarum circumſtantiarum mutabili; diverſis regendi formis ac legibus forenſibus, diverſarum gentium homines, gubernari conveniret; quarum una & ſimplex facies deſcribi non potuit.

Quemadmodum tamen patrum, maritorum & dominorum poteſtatem, ita & ſupereminentium poteſtatum officium, ea generali lege circumſcripſit; quâ ſtatuit, ut non eſſent terrori bene agentibus,

ſed

ſed male agentibus : ut eos qui faciunt bonum lau de ac præmio , qui malum , pœnis proſequantur : ut Dei miniſtri ſint bonis in bonum , Dei quoque miniſtri in ulciſcendis ſeu puniendis malis ; atque ut pro tributis & honore quem capiunt à ſubjectis , in hoc unum incumbant ; ut in procurandis ſupradictis ſubjectorum commodis , Deo miniſterium præſtent. In quibus verbis non quod vulgò fit : ſed quod voluntate Dei fieri debet , hoc eſt , non eventus deſcribitur ; ſed officium manifeſte præſcribitur.

XIII.

Quod autem ex adverſo mundanæ magnitudinis diverſum genus ab eâ ſuis proponit. *Matth.* xx. non magis Mundanæ magnitudinis uſum excludit ; quàm præceptum de quærendo cibo cæleſti ; oppoſitum ex adverſo curæ de cibo terreno (*Joh.* VI.) ipſum cibum terrenum excludere potuit. Præterea frigida eſt , iſta ex propoſito diverſo , quærendæ magnitudinis modo , argumentatio ; quia præſupponere videtur falſam hypotheſin ; quaſi in Mundo nullus alius eſſet , publicus & humano generi plurimùm utilis ac neceſſarius, politicæ poteſtatis uſus ; præter privatam , ſatiandæ , in quærenda magnitudine , ambitionis , voluptatem.

CAP. IV.

De Judiciis & pœnis Eccleſiæ Chriſtianæ.

I.

Judicia quæ Chriſtus tanquam Rex cæleſtis in Regno ſuo exercet ; & pœnæ quas de noxiis ſumit ; ſunt proprie dicti ; ſed inviſibilis & cæleſtis Regni. At judicia quæ Eccleſia exercet & pœnæ quibus plectit ; non ſunt propriè dicti Regni ſed precariæ poteſtatis , actus & executiones.

II.

Peccata omnia proprie dicta in Moſaica diſciplina uno eodemque modo punita ; nullo diſcrimine Reipub. & Eccleſiæ , ſeu potius Ordinis Sacerdotalis , (hic enim tunc Autori fuiſſe videtur Chriſtianæ Eccleſiæ in Repub. conſtitutæ typus , & hunc ordinem Auctor hoc loco Eccleſiæ Moſaicæ nomine intelligit , ut ex adducto Levitarum exemplo patet) falſum eſſe videtur. Scortatio enim filiæ ſacerdotis flammis ultricibus expiabatur , cum in aliis virgini bus mitiori pœna plecteretur. Ejuſmodi exempla oſtendunt , ſeparatum hunc fuiſſe ordinem , à reliquo populo etiam in diſcrimine judiciorum : non modo quibus fortè ipſi Sacerdotes ſubjecti erant , ſed etiam quæ ipſi adminiſtrabant : quale fuit judicium inter lepram & lepram ; in quod ſe ingerere aliis non licuit. Præterea ſummos Pontifices , ab animadverſione in eum ordinem , cujus erant principes , per Magiſtratum illius gentis politicum , excluſos , non facile Autor probaverit. Cujus quæſtionis interiora ingredi nunc non vacat. Sufficit Reipublicæ Chriſtianæ hodie ; Reipublicæ quoque Judaicæ regimen , Religionis autem Judaicæ adminiſtrationi , hoc eſt , Levitico ac Sacerdotali officio , Eccleſiæ adminiſtrationem , hodie aptè & egregie reſpondere : Ut quemadmodum olim in ea , quæ fuerunt Muneris ſacerdotalis ; iis qui non erant ſacris præfecti ; ingerere ſeſe non licuit : ita nunc in ea. quæ ſunt Eccleſiæ , non liceat involare Magiſtratui ; præſertim cum nunc ſint hæ toto genere inter ſe diverſæ ac pugnantes juriſdictiones. Sed ponamus, aut etiam concedamus , unam fuiſſe olim , tam in Sacerdotum concilio , quam in Republica juriſdictionem : non eadem fuit ratio Hebraicæ olim Synagogæ , quæ hodie Chriſtianorum Eccleſiæ. Olim enim Synagoga , quia eundem moralis legis ; quem & forenſis ac politicæ legiſlatorem habebat , præterea quia in morali lege ſibi lata , non adeò perfecta præcepta habuit , quin eorum forenſis Magiſtratus , cuſtos & vindex eſſe poſſet ; æquum erat (& fieri quoque poterat) ut uniuſmodi juriſdictione , omnium legum ſuarum auctoritatem tueretur. Nunc Eccleſia non eundem in forenſibus , quem in moralibus ac religioſis legibus legiſlatorem habet. In his enim ſolum Chriſtum , at in illis tot diverſos habet legiſlatores ; quot formis diverſarum Rerumpublicarum populi Chriſtiani reguntur. Deinde longè perfectiora religionis præcepta habet ; quam ut eorum politicus Magiſtratus cuſtos eſſe poſſit. Imo ejuſmodi leges morales & Spirituales habet , quas , quia perfectiſſimas & maximè voluntarias virtutes præcipiunt , Coactivâ poteſtate exigi atque exerceri non modo abſurdum & nefas eſt : ſed & impoſſibile , quia ea quæ imperant , jam non modo cæleſtes , ſed ſimplices virtutes eſſe deſinerent. Cum igitur neque forenſes Chriſtianorum leges , quæ politicum Reipublicæ ordinem reſpiciunt , precariâ Eccleſiæ poteſtate ; neque ſpirituales ac morales Eccleſiæ leges Coactivâ Magiſtratus poteſtate , tanquam utrinque naturæ legum ſuarum adverſâ , exerceri poſſint : diverſas nunc utrarumque legum juriſdictiones eſſe neceſſe eſt.

Atque hinc patet Enunciatum Autoris , quod proximè ſubjicit , Lectorem ambiguitate decipere. Verum enim eſt. *Quod Chriſtus Eccleſiæ ſuæ mandat ; idem mandare Reipublicæ* : Sed in moralibus , & ſpiritualibus præceptis ; præſertim voce Reipublicæ non in formali ejus ratione , quatenus Reſpublica eſt , ſed in materiali acceptâ ; quatenus ex eodem populo conſtat , ex quo Eccleſia ; in quo ſinguli æqualiter legibus Chriſti ſpiritualibus parere tenentur. At in forenſibus & voce Reipublicæ ita acceptâ ; ut opponatur Eccleſiæ ; hoc eſt , in formali ratione ſuâ , falſiſſimum eſt. Alias enim leges forenſes ; aliamque juriſdictionem Eccleſiæ Chriſtus mandat *Matth.* xx. : alias Reipublicæ *Rom.* XIII. permittit ; cum iſthic precariam inſtituat ; hic ordinet Coactivas poteſtates.

III.

Porrò quamvis ſæpe , unus populus novus & ſpiritualis , hoc eſt , una congregatio & cœtus populi , voce ac titulo tam Eccleſiæ quàm Reipublicæ indicatur ; nihil tamen impedit eſſe in eo duas diverſas juriſdictiones , unam ſpiritualem , alteram forenſem , ſecundum diverſas leges , quæ diverſam juriſdictionem , atque executionem poſtulant. Imo verò hoc eſſe neceſſe eſt ; non modo propter diverſas earum juriſdictionum leges , ſed etiam ideò , quia non ſemper unus populus , qui Eccleſiam conſtituit , etiam Rempublicam totam conſtituit ; nec ſemper omnes qui ſunt in Republicâ ; ſunt etiam in Eccleſiâ. Cum autem extranei Eccleſiaſtica juriſdictione ſtringi non poſſint ; neceſſaria eſt alia juriſdictio , quæ extraneis quoque ſervire poſſit. Proinde quemadmodum olim , licet ſub umbra legis , per Dei Eccleſiam & Rempublicam

non

non duæ diverſæ congregationes ; ſed unus idemque cœtus populi Iſraëlitici intelligeretur : tamen in eo cœtu duplices diverſæ leges & inſtituta : ſeu jura & officia Sacerdotum fuerunt ; diſtincta , ab officiis aliorum ; qui non eſſent ſacerdotes ; & ita quidem ut iis , qui non erant ſacerdotes multa non licerent , quæ licebant ſacerdotibus ; & contrà multa non licerent ſacerdotibus , quæ licebant aliis : Ita nunc ſub Novo fœdere , nihil repugnat in uno eodemque cœtu ac populo , eſſe duplices leges forenſes ; duplicemque juriſdictionem ſecundum duplices leges , diverſo modo exerceri ſolitam. *Forenſes* autem leges Eccleſiæ (latius ſumpto iſto vocabulo) voco , quæ non ad privatam morum in ſingulis ſanctimoniam ; ſed ad publicum ordinem Eccleſiaſticum inſtitutæ ſunt.

IV.

Judicis exemplum aut inſtantia validior eſſet ; ſi in uno eodemque genere pœnæ iſta repugnantia remiſſionis , & non remiſſionis oſtenderetur. Sed ſpiritualem pœnam remitti poſſe. etiamſi corporalis exigatur ; manifeſtum eſt ; & contrà. Quemadmodum Deus exegit corporalem pœnam à Davide commiſſi adulterii : ſpiritualem remiſit. Nec dubium eſt eundem de multis corporalem delictorum pœnam ; non ſumere de quibus ſumet ſempiternam. Quoties contrà duas diverſas leges ſimul ac ſemel peccatur , ut in capitalibus delictis fieri ſolet ; non mirum eſt idem delictum ; in diverſis juriſdictionibus , diverſis pœnis obnoxium eſſe , quarum tamen , ob juſtas & graves cauſas , alteram remitti ; alteram ſumi poſſe ; tam rationi , quàm juri nihil repugnat.

V.

Patremfamiliàs fidelem ; in familia ſua Chriſtianâ , non alia uti poteſtate poſſe quam paſtoris atque Epiſcopi ; dogma eſt falſum , & omnem Oeconomicum ordinem ſubvertens. Exulabit hac ratione à regimine familiarum omnis metus , qui tamen tàm uxoribus , quam ſervis injunctus eſt. Sed & conſequenter mirè prodigibitur. Neque patresfamiliàs puniendi poteſtate carere ; ullo pacto inde deduci poteſt ; quòd ſint in Eccleſia ; ea verò in proprio ac ſpirituali ſuo regimine , quâ eſt Eccleſia , corporalem puniendi poteſtatem non habeat : niſi prius probetur Eos omnes quicunque ſunt in Eccleſiâ , corporalem puniendi poteſtatem habere non poſſe. Quod nos falſum & ipſum illud quod inter nos controvertitur κρινόμενον , eſſe contendimus. Proinde ex eo , in diſputatione noſtra , nihil concludi poteſt.

Verum hic velim Auctor ; hypotheſeos cujuſdam ſuper quam bona pars hujus ædificii , quod ſententiam ejus continet , extructa eſt , futilitatem ac fallacitatem paulò diligentius conſideret. Quam ejus verbis proponemus.

„*Non eſt extrà Eccleſiam quod in Chriſti populo fit.*
„*Et quicunque in cœtu ſeu publico ſeu privato fidelem*
„*conſtituas , conſiderari ſemper debet ut ſubditus hujus*
„*Regni , extra quod ſi vel ad momentum eum ponas :*
„*jam iſto modo conſideratus , Chriſtianus amplius non*
„*eſt.*

In hac hypotheſi ; quædam ambigua ; quædam falſa ſunt. Quæ ut tantò rectius redargui poſſint , prius ambigua diſtinguimus.

Hæc autem ſunt verba. *Eſſe aut conſiderari in Eccleſia aut extrà Eccleſiam.* Quæ verba enunciari ſolent ; aliquando de hominibus ipſis , aliquando de eorum qualitatibus aut actionibus. Quando de hominibus enunciantur , certum eſt quicunque ſunt ſemper in Eccleſia ; eos non eſſe unquam extrà Eccleſiam. Eſſe enim in Eccleſia tunc ſignificat , non fluxam & quaſi tranſeuntem actionem ; qualis eſt abſtractio mentis ; quæ ad res melius percipiendas fieri ab intellecto ſolet : ſed ſtatum ipſum permanentem : quemadmodum & ipſius contradictorium. Sed conſiderationi mentis difficile eſt eoſdem limites ponere ; qui coërcent rerum exiſtentiam ; quin ea vel per abſtractionem ; vel per aliquam hypotheſin , planioris perceptionis cauſa confictam , aut ſuppoſitam , latius evagari poſſit , aliquando etiam cogatur , citrà ullum veritatis diſpendium. Poteſt igitur etiam is , qui ſemper eſt in Eccleſia , conſiderari à nobis aliquando , tanquam extrà Eccleſiam poſitus , dum eas qualitates vel actiones ipſius conſideramus , quæ nihil ad Eccleſiam pertinent ; ut cum fidelis conſideratur , tanquam mercator , aut agricola , aut pictor.

Veniamus ad qualitates aut actiones hominum , de quibus hæc verba , duplici ſenſu enunciari ſolent. Aut enim qualitas vel actio hominis Chriſtiani , ita dicitur *eſſe in Eccleſiâ* , ut planè ad Eccleſiam pertineat , & eccleſiaſtica dici poſſit , qualis eſt fides aut ejus opera ; aut tantum ita , ut competat alicui ex populo Chriſti , licet ad Eccleſiam non pertineat , nec Eccleſiaſtica dici poſſit ; qualis in Luca ars pictoria fuiſſe dicitur & ipſa pingendi actio. Ergo quæcunque qualitas aut actio alicui è populo Chriſti competit ; ea omnis poſteriori ſenſu , *in Eccleſia eſſe* dici poteſt : at non omnis Chriſtianorum actio aut qualitas ; quæ poſteriori ſenſu *in Eccleſia eſſe* dicitur ; priori quoque ſenſu *in Eccleſia eſſe* ; vel ad Eccleſiam pertinere dici poteſt. quia multa Chriſtianis competunt , quæ nihil ad Eccleſiam pertinent ; etiamſi ea in ipſa reperiri , poſteriori ſenſu videamus.

Deinde quod ad mentis conſiderationem pertinet ; non eſt obſtricta mens noſtra ad id : ut hanc aut illam qualitatem aut actionem ; licet in hominibus Chriſtianis ſemper exiſtentem ; ſemper etiam actu conſiderare debeat. Imò , ſi id faciat , ſeipſam confundet , nec rectè intellectionis munere fungetur. Ergo licet Chriſtianus ſemper & ubique regni Chriſti ſubditus maneat ; non ſemper tamen nec ubique tanquam talis à mente noſtra conſiderari poteſt : neque debet ; ſed tantum in iis rebus quæ ad regnum Chriſti pertinent. Nam cum pingit aut arat ; non id facit tanquam ſubditus Chriſti ; ſed tanquam pictor aut agricola ; quales homines regno Chriſti non eſſe ſubditos nihil repugnat.

Falſum igitur eſt , Chriſtianum ſemper & ubique conſiderari debere , ut ſubditum Regni Chriſti : Sed nec minus falſum eſt , ſi extrà hoc regnum vel ad momentum ponatur , hoc eſt , conſideretur (ſic enim hanc vocem Autor uſurpet , oportet) Chriſtianum amplius non eſſe. Illud tantum verum eſt , eum tunc non ut Chriſtianum conſiderari. Nec minùs illud verum eſt , quomodocunque is conſideretur , quia nunquam ſubditus Regni Chriſti eſſe deſinit , nunquam etiam legem Chriſti vel minimam violare debere. Non enim quia præter ſubjectionem Regni Chriſti , multa alia Chriſtianis univerſis & ſingulis , competere poſſunt , quæ ad eam non pertinent ; idcircò in iis ſemper ſubjectionis Regni Chriſti , meliores eſſe non debent , aut adverſus eam quicquam delinquere poſſunt.

Denique homines ſive ſint Chriſtiani , ſive non , reſpectu qualitatum aut actionum , quæ ipſis tribuuntur , conſiderari dupliciter ſolent. Aut ratione Habitus illarum (voce habitus latius ſumpta , ut & ſtatum & conditionem alicujus ſignificare poſſit) aut reſpiciendo habituum actus & exercitia. Qualitates

ratione

ratione habitus conſideratæ etiam diverſiſſimæ, uno eodemque tempore, in hominibus ſemper ineſſe poſſunt: ideoque in hominibus ſimul ac ſemel conſiderari poſſunt. Poteſt enim quis & agricola & muſicus, & pictor & ſubditus Cæſaris ſimul & eſſe & conſiderari. Sed actus iſtorum habituum, non ſemper uno eodemque tempore exerceri poſſunt. Neque enim quiſquam dum agrum colit pingere, aut dum pingit aut arat ſubjectionem Chriſto aut Cæſari; niſi forte per accidens, præſtare poteſt. Quod ſi ea quæ ſimul ſunt, aut inſunt; conſiderari tamen ſeparatim poſſunt, atque interdum debent: tanquam ſeorſim exiſterent: propter planiorem mentis noſtræ perceptionem; atque adeò ne ambiguitatum ſophiſmatibus decipiamur: multò magis quæ neque ſimul eſſe; neque ſimul exerceri poſſunt; ſeorſim conſiderari non modo poſſunt: ſed etiam debent. Sed præcipuè actus & exercitia diverſorum habituum, miſceri & quaſi confundi: neque debent, neque poſſunt. Neque enim fidelis cum arat aut pingit, id facit per ſe tanquam Chriſtianus aut ſubditus Regni Chriſti: neque cum eleemoſynam confert, aut pietatis opera exercet; id facit per ſe, tanquam pictor aut agricola, licet talis neque hic; neque illic unquam eſſe deſinat. Id tamen libenter concedimus, Qualitatem illam, quâ fidelis ut ſubditus regni Chriſti conſideratur; primariam & principalem eſſe, quæque reliquas omnes ſuo quaſi colore quodam tingere debeat; ut in omnibus reliquis habitibus aut actionibus; quoad ejus fieri poteſt, & quantum per naturam rerum licet, (neque enim id ſemper fieri poteſt) ejus veſtigia deprehenduntur.

VI.

Parvulorum diſciplinam, ſi admittit Auctor, *ob animum, quem per ætatem infirmum gerant; & quia captui eorum accommodata eſt; antequam capaces ſint philoſophiæ Evangelicæ*; eodem jure ſervorum aut minimè Spiritualium hominum quales ſunt, qui adverſus leges gravius delinquunt, diſciplinam admittat neceſſe eſt: qui æquè ob animum per nequitiam aut improbitatem infirmum & incapacem philoſophiæ Evangelicæ; captui ſuo accommodatiorem diſciplinam requirunt, quam ſit Eccleſiaſtica. Nec enim magis ætas homines, ſpiritualium incapaces reddit, quàm ſcelere imbuta atque vecors & ad omne dejecta flagitium indoles. Imo tenera ætas ad bonam frugem, ſæpe docilior eſt, & excuſatius peccat; quàm mens quæ in pravum ita induruit; ut frangi potius quàm flecti poſtulet. Hæc profectò pœnis atque remediis durioribus longè eſt dignior.

Rectè auctor animadvertit, animalium violentam gubernationem, non pugnare cum placidâ adminiſtratione regni Chriſti. Rectè & ex eo arguit, parvulorum diſciplinam, egere coactivâ poteſtate; quia ſicut bruta animantia, ad inſtar Chriſtianorum molli freno duci non poſſint; idcircò violentiori regimine trahendos, quo ſolo trahi poſſunt. Sed cur non videt eandem eſſe rationem eorum omnium; quos nulla tangit cæleſtium Cura & apud quos jus & fas, maculoſum non edomuit ſcelus. Quorum plerique, ſaltem dum tales manent, belluis nihilò digniores, at non paulò ſunt nocentiores.

VII.

Incredulos extra Eccleſiam judicandos, res ipſa oſtendit. At, ne à Chriſtianis extrà Eccleſiæ judicium judicari poſſint, lege Chriſti vetitum, Auctor non oſtendit, cum Chriſtiani, quamvis quoad ſubjectionis Regno Chriſti habitum & qualitatem, nunquam ex Eccleſia emigrent; multas tamen actiones ſuas extra Eccleſiam exerceant; quas inter & judicia politica collocantur. Neque enim cuiquam, ut aret, pingat, aut oves mulgeat, ex Eccleſiâ excedendum eſt: & tamen iſta dum fiunt in Eccleſia exercere, per ſe ac propriè, nemo dixerit: cum ad Eccleſiam nihil pertineant.

CAP. V.

An pœnæ Moſaicæ quæque ejuſdem ſint naturæ in Eccleſia Chriſtianâ, patientiæ præcepto abrogatæ ſint?

I.

IN hujus loci examine antequam propoſita ab Auctore quæſtio incidat; prior adhuc quæſtio occurrit, quam is omittit. Utrum iſto loco Chriſtus Moſis legi, an verò commento Scribarum ex verbis Moſaicæ legis malè deducto, præceptum ſuum opponat. Prius enim quærendum erat, utrum id quod hic præcipitur, Moſis legi opponatur; quàm quatenus iſti legi opponatur: nunquid præceptioni ejus an permiſſioni tantùm? Aliàs facile in illud fallaciæ genus incidemus; quod *plurium interrogationum* dicitur; quod cum occulta principii petitione conjunctum eſſe ſolet: cum in eo, pro conceſſo ſumptâ quæſtionis, quæ naturâ ſuâ prior eſt, falſa deciſione; proponi ſoleat quæſtio ſuper falſum fundamentum extructa.

II.

Porrò hypotheſis quam præſtruit Auctor, non tàm eſt falſa quàm inſidioſa. Facilè enim concedi poteſt, Legem Moſis de talione, nihil nominatim læſo mandare; aut expreſſe permittere: ſed toti populo Iſraëlitico & ſpeciatim Judicibus diſponere; qua pœnâ afficiendi ſint qui proximos lædunt; putà, eo læſionis genere, quod iſthic commemoratur. Imo verò ex poſita ab Autore & à nobis conceſſâ hypotheſi iſtâ oſtenditur; cum Chriſtus id ſuo præcepto nihil aliud nominatim mandet, niſi propriarum injuriarum patientiam; nec aliud expreſſè prohibeat; quàm earundem vindictam & reſiſtentiam; iſtud præceptum non opponi forenſi legi talionis: quæ nihil aliud expreſſè & ſpeciatim præſcribit, quàm pœnas alienorum delictorum. Ratio quoque Auctoris quàm affert, cur legem hanc toti populo aliquid præcipere cenſeamus; quia in ea de publicis judiciis agatur, admitti poteſt. Omnes enim publicæ leges univerſis civibus, ſeu toti populo, & ſpeciatim ſingulis è populo, aliquid præcipere aut vetare, ſuo modo, dici poſſunt.

Cæterum hic primùm in voce Legis publicæ, deinde in Voce Univerſorum aut totius populi: denique in maximo inter veteris & Novi fœderis populum: non animadverſo diſcrimine; triplices latent inſidiæ, quæ è latebris ſuis protrahendæ ſunt.

I. Sed ante omnia explicandum eſt id, quod Auctor (ut plerumque ſolet) rectè animadvertit. Res quæ à lege præcipiuntur, *aliquando tales eſſe ut publicum ſtatum ſpectent* (quod ego fieri in legibus forenſibus animadverto) *aliquando tales ut privatim duntaxat unumquemque obſtringant* (quod fieri in legibus moralibus video.) Rectè & illud addit, in rebus prioris generis (quas ego forenſes voco)

judices lege obligari , ut repræſentantes perſonam totius populi ; in rebus autem poſterioris generis , quæ unumquemque privatim ſpectant ; (quas eſſe morales deprehendo) eos obligari æquè ut infimos è populo, hoc eſt, ut privatos. Moralis enim lex , ſic ſtrictè ac propriè dicta , in naturali hominum æqualitate ; nullum diſcrimen aut delectum perſonarum agnoſcit. Quibus ex verbis , illud primùm deducitur , Legem publicam aliam eſſe moralem , aliam forenſem. Deinde utriuſque diverſam eſſe naturam in eo ; quod univerſis aut toti populo præcipit.

Neque enim eodem modo judiciales leges , univerſo populo aliquid præſcribunt , quo morales. Morales enim , quia , licet natura & genere ſuo , generaliores videantur , quàm forenſes ; tamen privatim quemlibet ſpectant ; ita univerſis præcipiuntur, ut omnes tàm univerſim quàm ſingillatim , per ſe , proxime , atque ipſo actu obſtringant , idque æqualiter ; hoc eſt, æque ſummos & infimos. Atque in harum obſervatione exigenda , (ut veriſſimè Auctor ait) Deus perſonam non accepit.

At forenſes , licet ex inſtituto hominum publicum ſtatum ſpectent ; tamen quia naturâ ſua ſpecialiores ſunt ; neque per ſe omnes obſtringunt , (niſi fortè per accidens aut remote, quatenus evenire poteſt , ut quivis è populo in eorum hominum cenſum tranſire poſſit , quos ſpeciatim lex obſtringit ;) neque eos quos obſtringunt æqualiter obſtringunt.

Ne longius à ſubjecta materia recedamus , exemplum ex ipſa Moſis lege de talione mutuemur. Quæ quia publica eſt , ad omnes quidem pertinet , in quibus ſaltem potentiâ executioni ejus locus eſt ; & ſpeciatim ad Magiſtratus , quibus ejus cuſtodia credita eſt ; ad læſos in quorum gratiam lata eſt : ad delinquentes, quibus pœnam irrogat, & cæteros omnes quos alienæ pœnæ exemplo territat. Sed tamen reipſâ & actu non obſtringit , niſi eos in quibus actu executioni ejus locus eſt, hoc eſt, Magiſtratus, & fortè delinquentes ; illos ad ſumendas alieni , hos ad luendas delicti ſui pœnas. At per delictum læſos , quibus ſuccurrit tantum , non obſtringit ad perſequendum jus ſuum , neque punit , ſi non perſequantur ; ſed tantum illis tacite permittit licentiam perſequendi juris ſui. Ac ne delinquentes quidem æque obſtringit , ut judices ; ideò quod gravius peccant, qui leges, quibus non modò ſubjecti , ſed etiam earum cuſtodes ſunt , violant ; quam qui eaſdem, quarum non ſunt cuſtodes , violant : cum judices duplici vinculo ad earum obſervationem alligari videantur. Ex quo colligitur ; leges judiciales ac forenſes , è toto populo , maximè quidem & principaliter Magiſtratibus ; minimè verò omnium læſis , id quod præcipiunt , præcipere , cum eos nullo officii nexu obſtringant , ſed potius in eorum favorem & auxilium latæ ſint.

Non ſequitur igitur ex eo , quod lex prima decalogi , moralis , quæ ab Auctore allegatur , omnibus ſingillatim & toti populo univerſim ; & quidem æqualiter præcipit id quod præcipit , idcircò omnes etiam forenſes leges , tàm omnibus ſingillatim , quam toti populo , id quod præcipiunt , æqualiter præcipere , cum potiſſimum judicibus præcipiant , & eos longè magis quam alios obſtringant ; quoſdam autem , è populo ne obſtringant quidem.

II. Deinde Vox univerſorum aut univerſi populi diſtinguenda eſt ; quæ aut ſumitur *abſolute ac ſimpliciter*, hoc eſt, ſine ullo reſpectu , ad aliquem ſubordinationis aut regiminis nexum , inter iſtos univerſos aut populum . quo ſenſu cum ſumitur , nullum diſcrimen , nullus delectus , ſtatus , ſexus , aut perſonarum intelligitur : ſed æquè ad omnes pertinet id quod de univerſis dicitur. Ut cum dicitur Univerſis hominibus edendum aut bibendum eſſe ſi vivere velint ; Univerſis etiam moriendum ; aut ſtandum ante tribunal Chriſti. Aut ſumitur *ſecundum quid*, quatenus omnes in populo ſunt uniti aliquo regiminis vinculo. In quo ſenſu quicquid univerſis tribuitur , ſæpe non eodem modo ſingulis tribui ; quicquid præcipitur non eodem modo ſingulis præcipi, palàm eſt. Sed non exiguum inter ſingula diſcrimen , ſtatus ſexus & perſonarum ſtatuendum eſt. Ut cum univerſis tribuitur vox Regni ; quam alio modo imperantibus , aliò ſubjectis tribui manifeſtum eſt. Aut cum univerſis præcipitur lex aliqua forenſis , cui alio modo parent judices & executores , alio iſti qui judicantur.

Quoties igitur lex moralis fertur , eam univerſis aut toti populo in priori ſignificatione accepto ferri, planum eſt : quia præcepta ejus abſolute & æqualiter omnes obligant , ſine ullo reſpectu aut diſcrimine diverſi ſtatus , ſexus , aut conditionis ſingulorum. Ac præcepta quidem Chriſti *Matth.* v. vi. vii. capitibus tradita , talia deprehenduntur. At cum lex forenſis fertur , ut per Moſen lata eſt ; ea quoque univerſo populo fertur , quia eâ totus populus regitur, ſed tunc in poſteriori ſenſu vox univerſi populi , & ſecundum quid ſumitur ; quatenus eſt certo quodam regiminis nexu conjunctus. In quo caſu , non eodem modo , lege obligantur ſinguli civium ; ſed alii minùs , alii magis ; alii verò actu ipſo , ne obligantur quidem niſi fortè potentiâ.

III. Denique inter populum cui Moſes , & populum cui Chriſtus leges ferebat , ingens (quam non obſervat Autor) differentia eſt ; quæ efficit ut non einſdem planè generis leges utrique populo ferri poſſent. Moſes enim ei populo leges ferebat ; qui cum extorris eſſet , nullam patriam , nullam Rempub. haberet ; non moralibus tantum ſed politicis ac forenſibus quoque legibus indigebat ; quorum utrumque genus , & quidem ſeparatis in tabulis, quod non fruſtrà commemoro , Hebræo populo præſcripſit.

Chriſtus autem ei populo ; qui ſive in Judæâ , ſive alibi gentium ; ſuas jam leges civiles & forenſes ubique ; ſuos earum cuſtodes Magiſtratus habuit. Ideò ſolas ipſi morales tulit ; neque uſquam ullum ſpeciale , politicæ ac propriè dictæ forenſis legis veſtigium (ſi generale Magiſtratibus injunctum obſequium excipias) in doctrina ejus deprehendere licet. Itaque ex Moſis quoque legibus forenſibus nullam ſuſtulit ; quibus omnes obedire , quamdiu ſtaret Judæorum Reſpublica voluit.

Itaque hic Auctor , flagranti erga ſententiam , quam fovet , ſtudio impulſus , ſeipſum ſane quàm ingenioſè decepit. Primùm quod poſteaquàm diſcrimen utriuſque fœderis , itemque inter forenſem Moſis & Moralem Chriſti legem , opportuno cauſæ ſuæ , ſilentio , tranſmiſiſſet , ita iſtas leges ſibi oppoſuit ; tanquam eſſent ejuſdem generis. Deinde quoque ita ; quaſi eodem modo , id quod præcipiunt toti populo aut univerſis præciperent ; quod utrumque contrà ſe habere jam indicavimus. Præterea in voce univerſorum aut totius populi , judices quoque quâ tales , ſemper contineri pro conceſſo ſumpſit ; quod tamen in his vocibus morali legi applicatis falſiſſimum eſt. Nam cum lex aliqua moralis univerſis aut populo præcipitur , ſub voce univerſorum aut populi : judices quâ tales comprehendi nequeunt ; quia tunc univerſi in naturali ſuo ſtatu tanquàm pares ſine ulla inæqualitate aut ſubordinatione conſiderantur. Proinde non ſequitur ex eo, quod forenſis lex Moſis , aliquid toti populo & ſpeciatim , imò potiſſimum ; judicibus quà tales ſunt præſcribat ; ideò moralem quoque Chriſti legem ; ſub univerſitate populi cui aliquid præſcri-

bit ,

bit, & jam judices qua tales ſunt, comprehendere.

Denique & illud Autoris artificium omittendum non eſt; quod cum ex manifeſto & vix controverſo, verborum legis Chriſti ſenſu, longè faciliùs animadverti poſſit, non modo quid præceperit Chriſtus; ſed etiam cui præceperit: tamen maluerit ex obſcura & quæ in controverſiam venit, inveſtigatione ejus, cui præceptum ſit; deducere quid præceptum ſit.

Porrò cauſæ quam defendimus, non multum intereſt, cuinam Chriſtus præceptum iſtud dederit; populone univerſo, abſolute, in priori quam ſuprà poſuimus ſignificatione intellecto, an populo eidem ſecundum quid ſumpto, id eſt, quà publicum cœtum è præpoſitis & ſubjectis conſtantem, conſtituit. Nam licet in poſteriori ſignificatione vox Univerſi populi ſumatur; non alium tamen publicum hujus populi cœtum Chriſtus intellexiſſe potuit; quàm ex præpoſitis & ſubjectis Eccleſiaſticis conſtantem. Hic enim erat vetus & κατ᾽ ἐξοχὴν ſumptus ejus populus univerſus, qui præceptis quæ tradebat obtemperaturus erat. Quibus etiamſi omnibus, quatenus ad publicum, quo uniti ſunt, regimen Eccleſiaſticum pertinent; corporali injuriarum, etiam alienarum averſione interdixiſſet; nihil id ad noſtræ controverſiæ ſtatum pertineret; qui non id quærimus utrum hic Chriſtus præpoſitis Eccleſiaſticis: ſed an præpoſitis Politicis corporali alienarum injuriarum, averſione interdixerit. Quis enim noſtrum, Eccleſiaſticis præpoſitis, in officia civilium judicum, involare permittat? Vana igitur eſt iſta, & non ſatis conſiderate excogitata, ab univerſitate populi Chriſti, in hac materia deſumpta argumentatio, & quæ cauſam noſtram non lædit; qui ultrò fatemur, imò contendimus, in precario regimine, quod à coactiva poteſtate abhorret, quale eſt Eccleſiaſticum, corporali injuriarum averſioni locum nullum eſſe.

Sed quamvis id ſententiam noſtram non evertat: nullo modo tamen concedendum eſt; Chriſtum præceptum iſtud univerſo populo ſuo, in poſteriori ſenſu; quatenus conſideratur, tanquam è præpoſitis & ſubjectis conſtans, tradidiſſe. Nam non modò in doctrina de talione, ſed in totâ iſtâ, tribus *Matth. capitibus* comprehenſa concione Chriſti nullæ ſunt leges, quæ non dico judicibus aut Magiſtratibus; aut etiam patribus & liberis, dominis & ſervis: ſed Eccleſiaſticis etiam præpoſitis aut ſubjectis, latæ ac præceptæ ſint. Ac ne maritis quidem aut uxoribus, quamvis eorum mentio facta eſt, ulla hic de mutuis erga ſe officiis doctrina tradita eſt, ſolo temperantiæ officio excepto; quod non tàm œconomicum quàm morale eſt: cum alia eorum officia ad œconomicum ordinem pertineant.

Ratio verò ejus rei eſt. quod doctrina Chriſti, non tàm in aliquo inter multos ordine, ſive ille politicus, ſive ſit œconomicus; ſive etiam eccleſiaſticus, (quamvis & hos ordines non reſpuat, imò poſtulet;) quàm in ſingulorum morali ſanctimoniâ conſiſtat; quæ adeò eſt promiſcua & omnibus æquè ſine delectu competens; ut omne diſcrimen; non modò gentis, ſtatus, conditionis, ſed & ſexus reſpuat, *Gal.* III. 28. & *Coloſ.* III. 11. cum tamen Ordo, non politicus modò & Oeconomicus; ſed etiam Eccleſiaſticus, non ſexus tantum ſed etiam munerum atque officiorum diſcrimina requirat & obſervet.

Sed multò potior ratio ejus rei eſt; quod tunc Chriſtus ea tantum præcepta proponere in animo habuerit; quorum perfectio, non publici alicujus ordinis inſtituta; qualia in genere humano, pro vario populorum ſtatu atque ingenio, & circumſtantiis varia eſſe poſſunt (quod ex tot Rerumpublicarum formis, quarum nulla uſquam à Deo per ſe damnata eſt colligitur, nec una aliqua certâ, & ubique in perpetuum manſurâ lege comprehendi poſſunt; ſed ipſius Moſaicæ legis maximè ſpiritualem partem: quæ ad mores pertinebat præſtantia & excellentia ſua ſuperabat. Proindè ea, ad privatam duntaxat morum ſanctimoniam, quæ ubique & ſemper certa & immutabilis eſt; non ad publici regiminis ordinem, qui temporis, loci, hominum ac circumſtantiarum varietate incertus ac mutabilis eſt, pertinere debebant. Ad publicum autem ordinem non politicæ tantum & Oeconomicæ; ſed Eccleſiaſticæ quoque leges pertinent.

Sed ut à diverticulo ad orbitam redeamus, ex iis quæ diximus patet, quam inſigniter Auctor decipiatur, dum contendit Chriſtum hoc loco legem ſuam etiam judicibus quà ſunt judices tuliſſe; cum hoc loco, ab omni genere forenſium legum; ſive illæ ad politicum, ſive ad Eccleſiaſticum forum pertinerent, abſtinuerit.

Unde etiam facile intelligi poteſt, quàm præpoſterum ſit in hac controverſia, velle prius ſubtiliter ſcrutari; cuinam Chriſtus aliquid hoc loco præceperit; quàm quid præceperit, atque ex eo cui præceptum ſit, inveſtigare velle quid præceptum ſit. Nam profectò ex manifeſtis & expreſſis obſcuriora, non contrà, inveſtiganda ſunt. Atqui cui præceptum ſit, utrum populo univerſo, abſolutè an ſecundum quid conſiderato; aliquantò obſcurius eſt, quia de eo inter nos acerrima lis eſt. Verum id quod præceptum eſt; manifeſtis ac diſertis verbis expreſſum eſt. Præcepta enim eſt ſuarum non alienarum injuriarum patientia; ac de ſuo jure deceſſio, non de alieno. Ex quo ſtatim conſtat, præceptum iſtud nullo modo ad judices, qua ſunt tales, ſed tantum ad læſos pertinere. Quanquam lædi poſſunt etiam judices; ſed tunc, (quantum ad præceptum iſtud attinet) non tanquam judices, ſed tanquam læſi conſiderantur.

III.

Atque hæc ad hypotheſin, quam præſtruxit Auctor, & quædam quæ ex ea deducit, dicta ſunto. Nunc ad argumentationem ex hoc loco deductam accedamus. Cujus vis omnis, quanta quanta eſt; cum in ſolo verborum legis Chriſti indefinite prolatorum (*ne reſiſtite malo*) ſenſu nimium univerſaliter intellecto conſiſtat; & tamen infirmitatem conſecutionis ex eo ſenſu deductæ, pro ſingulari, quo præditus eſt Auctor, judicio ſuo animadverteret; mirabile artificium commentus eſt; quo prætenſum iſtum univerſalem verborum Chriſti ſenſum; quàm latiſſimè extenderet: Cumque in ipſis verbis, quæ omnia nonniſi de privatis injuriis agunt; rationem reperire non poſſet; per quam ea ad aliud quoque, hoc eſt, alienarum injuriarum genus, protenderet; convertit ſe, ad eam in univerſitate eorum, quibus hæc lex lata eſt, inveniendam. Et quia lex Chriſti de talione (ut & aliæ omnes) univerſis lata dici poteſt; ſub quibus etiam judices qua tales comprehendi exiſtimavit; judicibus quoque injurias avertere prohibitum, colligit, qui cum non ſuas modo avertere poſſint; ſed qua judices, ex muneris officio etiam alienas; earum quoque averſionem hoc præcepto vetitam, tandem concludit. Quæ ratio collectionis, ſi non violentior & iniquior, imò ſi non abſurdior eſt, quàm ut ferri poſſit: nullius fortaſſis legis prohibentis verba erunt quæ non etiam ad innoxias, dummodò cum noxiis ſub eodem genere comprehendi poſſint, actiones extendantur, quoniam omnis lex publica populo univerſo lata dici poteſt; ſub quo tam noxiarum, quàm innoxiarum actionum Auctores continentur. Itaque nihil factu proprius erit, quàm ut modum hunc argumen-

tandi ſecuti ; legem de muliere non concupiſcenda *Matth.* v. 28. etiam marito propriæ uxoris uſum prohibere ſtatuamus ; quia ea lex ſub univerſis quibus lata eſt ; non modo mæchos , ſed ipſos quoque maritos comprehendit.

At enim (objicier Auctor) verba interdicti in loco citato ; ad alienæ uxoris concupiſcentiam reſtringuntur. At ego regeram , in lege quoque Chriſti de talione verba interdicti , manifeſtè ad propriarum injuriarum patientiam reſtringi. Sed inſtabit Auctor. Chriſti legem de talione ſub univerſis etiam judices comprehendere , quia & lex Moſis , omnibus univerſim & ſpeciatim judicibus lata eſt. Quid ? an citata lex Chriſti de adulterio ; non univerſis quoque lata eſt ? & ſub univerſis maritos non comprehendit ? præſertim cùm & lex Moſis , cui opponitur lex Chriſti , tàm aliis quam maritis lata ſit ? Urgebit amplius, At verba *Ne reſiſtite malo* : ita ſunt generalia ut etiam judices in ſuis judiciis obſtringant. Non excutiam quàm illud verum ſit. Tantum regeram. Scilicet hæc indefinita locutio *Ne reſiſtite malo* plus generalitatis habet , quàm univerſalis Chriſti enunciatio. *Quicunque aſpexerit mulierem ad concupiſcendum eam , adulterium commiſit* , & annon aſpicere interdum propriam uxorem eſt aſpicere mulierem ad concupiſcendum , ſi nudus verborum cortex ſpectandus ſit. At enim *judicum vulgò officium eſt , ut judicia & pænas adverſus maleficos exequendo ; injurias eorum avertant. Quibus cum reſiſti prohibitum ſit , judicum officium planè ſublatum eſt.* Reſp. At maritorum quoque vulgò officium eſt ; ut debitum conjugale ſuis uxoribus reddant. Cum verò mulierum concupiſcentia etiam in cogitatione damnata ſit ; maritorum quoque officium planè ſublatum eſt. Ita ut quoquo ſe vertat Auctor ; nihil inventurus ſit cauſæ ; cur admiſſa ejus argumentandi ratione ; eodem exemplo non debeant admitti ejuſmodi , egregia ſanè explicandarum legum Chriſti ſpecimina.

Sed ut ejus ratiocinationibus ſophiſmata tantò clarius conſpicua ſint in ſyllogiſmi formam redigenda eſt.

Quali modo , & quibus dictum antiquum Moſis in populo veteri judicia & pænas præſcribit ; eodem modo & iiſdem Chriſtus *Matth.* v. in populo ſuo judicia & pænas prohibet.

Atqui dictum antiquum Moſis non modo toti populo univerſim , ſed etiam ſpeciatim judicibus judicia & pænas , hoc eſt , corporalem injuriarum averſionem (nec enim hic de aliis judicus ſermo eſt) præſcribit , ſimulque privatis , (quamvis non expreſſe) concedit talionem à judice petere.

Ergò & Chriſtus hoc loco non modo Univerſitati Chriſtianæ ; ſed etiam in eâ tum judicibus ſive Magnis ; tum ſingulis è populo , corporali injuriarum averſione interdicit , vel (ut paulo poſt id explicat) mandatum dat ne exequantur judicia & pænas contrà maleficum ; vel (ut eaſdem terminorum ſyllogiſmi voces retineamus) judicia & pænas prohibet.

Syllogiſmus hic è tot & tàm multiplicibus diverſarum fallaciarum centonibus , conſarcinatus eſt , ut ne pilum quidem aut floccum ullum legitimæ argumentationis habere videatur. Quarum ſaltem aliquas delibabimus.

I. Prima ante omnes ſe offert , *plurium interrogationum* quam cum *Petitione principii* ferè complicari, jam monuimus. Prius enim id quærendum fuerat ; utrum hic Chriſtus judicia & pænas prohibeat ; quod potiſſimum inter nos in controverſiam venit ; quàm quibus & quomodo prohibeat ; cum quæſtio An ſit ; quæſtionem quomodo ſit. præcedere debeat.

In quo ipſo præpoſtera verum inquirendi methodus ; neſcio cujus doli ſuſpectam ſe prodit ; quod (ut jam ſæpius monuimus , & tamen , non ſine cauſa , inculcandum eſt) cum ex eo intellecto ; quid hoc loco Chriſtus manifeſtis & quæ nullo modo in dubium & ancipitem ſenſum trahi poſſunt , verbis , prohibeat , facillimè intelligi poſſit , quomodo , & quibus prohibeat : tamen Auctor , priorem naturâ quæſtionem tranſiliens , maluerit ex eo, quod longè obſcurius & magis controverſum eſſe poterat , hoc eſt, ex inveſtigatione ejus quæſtionis quomodo & cuinam Chriſtus legem iſtius interdicti tulerit ; eruere quidnam interdixerit ; & quidem adverſus verborum hujus interdicti manifeſtiſſimum ſenſum.

II. Notanda eſt præterea in quibuſdam vocibus enunciationum , è quibus hic Syllogiſmus conſtat, ambiguitas quales ſunt. 1. *Judicia & pænas præſcribere aut prohibere.* 2. *Corporalis injuriarum averſio.* 3. *Præſcribere aliquid toti populo univerſim & ſingulis ſeparatim.*

Judicia & pænas præſcribere aut prohibere ; intelligi poteſt , aut latius & generaliſſimè ; pro omni judiciorum ac pænarum forenſium genere ; aut ſtrictius & ſpecialiter pro ſolis judiciis atque pænis talionis ; de quibus in lege *Oculum pro oculo* ; ſermo eſt. Et in aſſumptione quidem nonniſi poſteriori modo hæ voces ſumendæ ſunt , niſi eam falſiſſimam eſſe velimus. At concluſio eas in priori ſignificatione intelligit. Unde dici poteſt , Plus eſſe in concluſione quam fuit in præmiſſis. cum eas voces quas aſſumptio ad certum genus pænarum & judiciorum reſtringit ; Concluſio generaliſſimè ad omne genus extendat.

III. Altera in voce *Corporalis injuriarum averſionis* latet ambiguitas. Quam , ne habeat quod queratur Auctor , non ex noſtra , ſed ex ejus ipſius mente explicabimus. Vox igitur hæc aliter ſumitur & aliud ſignificat cum dicto Moſis , in aſſumptione : aliter cum præcepto Chriſti in Concluſione , applicatur. Ibi enim ſtrictius pro publica duntaxat , hic latius tàm pro publica quàm pro privata injuriarum averſione ſumitur. Ibi alienarum duntaxat ; hic ex mente Auctoris , tam alienarum quàm ſuarum injuriarum averſionem ſignificat. Proinde illic ſpecialius judices tantùm non læſos obſtringendo præcipitur ; hic generalius tàm læſos quàm judices obſtringendo prohibetur. Qua propter & hic longè plus in concluſione deprehenditur , quàm fuit in præmiſſis , cum vox quæ in aſſumptione ſtrictius intellecta eſt , in concluſione latius ſe porrigat.

IV. Tertio in verbis *Præſcribere aliquid toti populo ; totus populus aut* Univerſitas ſecundum quid ſumitur in aſſumptione juxta eam diſtinctionem quam ſuprà attulimus. Lex enim Moſis , quia forenſis eſt , Univerſo populo ſecundum quid ita dicto , hoc eſt , quatenus è præpoſitis & ſubjectis conſtat , lata eſt. At eædem voces in concluſione abſolute ſumuntur. Atqui à dicto ſecundum quid ; ad dictum ſimpliciter non valet conſequentia.

V. Porrò nequis exiſtimet in Minoris duntaxat & concluſionis diſſonantia , omnes hujus ſyllogiſmi nævos deprehendi ; Major quoque nobis paucis examinanda eſt. Cujus falſitas ex eo patet evidenter, quòd non eodem modo Dictum antiquum Moſis ; id quod præcipit præſcribit quo Chriſtus , id quod hoc loco vetat ; prohibet : quia Moſes id facit per modum legis forenſis , Chriſtus per modum præcepti moralis. Leges autem ac præcepta moralia, a judicialibus in hominibus per præceptiones aut prohibitiones ſuas obſtringendis , quantopere diſcrepent ſupra oſtendimus.

VI. Multo autem magis majoris falſitas patebit ubi

ubi quædam, quæ per multiplicem Principii petitionem pro conceſſis ſupponuntur, hypotheſes ſubrutæ fuerint. quarum prima eſt, quod Chriſtus hoc loco, præceptum ſuum dicto antiquo, ſeu legi Moſis opponat. Secunda, quod illud ita opponat, ut legem Moſis contrariâ lege abroget. Tertia, Quod abrogando legem Moſis de talione, reliqua omnia contra maleficos judicia & pœnas abrogaverit. Harum hypotheſium duabus prioribus poſitis, Majorem hujus ſyllogiſmi aliquid ponderis habere utcunque agnoſcimus. Ideoque ſtatim ipſius operâ in oppugnanda tertio loco propoſita hypotheſi (ſive eam Concluſionis extenſionem aut explicationem vocare libeat) à qua refutandi initium ſumere placet, utemur.

Dato igitur, at non conceſſo, quod Chriſtus legem Moſis de talione ſuſtuliſſet, (quod quàm verum ſit mox videbimus) minimè inde ſequi, eum reliqua omnia contrà maleficos judicia & pœnas abrogaviſſe, contendimus. Poſſunt enim abſque ſtricto pœnæ talionis rigore, Reſpublicæ & leges forenſes ſubſiſtere. Proinde illo ſublato, iſtas tolli non eſt neceſſe. Quod ſi dicat Autor abſque pœnæ quidem talionis rigore poſſe judicia forenſia ſubſiſtere: at abſque reſiſtentia adverſus maleficum non poſſe, quæ hic vetatur: oportet ut reſiſtentiam iſtam latiùs, quàm loci ſubjecta materia patitur extendat; & ſumat pro omni, omnino reſiſtentiâ. Atqui non omnis reſiſtentia maleficis prohibita eſt. Nam certè & Eccleſia maleficis reſiſtit. Inſtabit Autor. De corporali reſiſtentia tantum Chriſtum loqui. Quæro ego unde iſtam limitationem colligit? Ex ſubjecti loci materiâ (reſpondebit) ubi non de alia niſi Corporali reſiſtentia ſermo eſt. Rectè ait. At ego ſubjectam iſtam materiam non eminus & à longe, levi ac deſultorio currentis oculi ictu aſpici, ſed cominus & penitius in eam defixo lumine inſpici poſtulo. Neque enim tantum hic de corporea reſiſtentia ſermo eſt; ſed de ſummi ac ſtricti juris reſiſtentia, qualis erat in pœna talionis exigendâ. Eodem igitur jure ego ad iſtud tantummodo reſiſtentiæ genus, vocem hanc reſtringam, ſine quo reliqua judicia & leges exerceri poſſunt. Nam quid aliud hoc loco reſiſtentia ſignificat; quàm certamen injuriarum, eleganti metaphora expreſſum, in quo aut ſeipſum læſus; aut Magiſtratus læſum; maleficii acerbitate à delinquente vinci non patitur. Præſertim cum & reliquæ præcepti Chriſti appendices, ad ſolam excluſionem ſummi ac ſtricti juris, quod in lege talionis regnat, aptiſſimè applicari poſſint.

Deinde ſi Dominus non modo pœnam talionis in oculi aut dentis excuſſi injuriâ præſcriptam; ſed etiam omnem judiciorum executionem & pœnas contrà maleficum ſuſtuliſſe dicitur; Cur judicium de Homicidio, cujus pœna capitalis erat; quamvis expreſſe paulo antè commemoratum non damnavit; ac ne hic quidem ejus ullam mentionem fecit? Imo vero legis iſtius rigorem; adeo non mitigavit, ut per ejus extenſionem ad leviora delicta, auxerit. Nec refert, quod extenſio hæc ad ſpirituale forum pertineat; quia & leges Chriſtus ſpirituales ferebat. Satis eſt, quod iſtas ſpirituales ferendo; forenſes, (quarum tamen ſe non oblitum oſtendit,) non attigerit; ſed in ſuo ſtatu intactas reliquerit. Longè potior autem locus fuit omnis forenſia legis abrogandæ, cum capitalium judiciorum, quæ ipſi plus auctoritatis ac reverentiæ conciliant, mentionem faceret; quàm cum reliquas talionis minutias perſequeretur; ſine quibus alia forenſia judicia homines in obſequio legum continere poſſunt. Unde apparet, tantum abeſſe, ut Chriſtus omnia forenſia judicia abrogaverit; ut ne totam quidem legem talionis ſuſtuliſſe dici poſſit.

Tertiò. Chriſtus ipſe, ne jota quidem aut apicem legis ſe ſublaturum initio ſermonis ſui profeſſus eſt. Ac quomodo huic dicto fides conſtabit, ſi eum maximam, & ad retinendum integrum illius populi ſtatum, maximè neceſſariam partem Legis, hoc eſt, totam legem forenſem, abrogantem fingimus; quæ & ipſius moralis legis tunc cuſtos fuerat. Neque enim in populo Dei, alia tunc fuit in delinquentes adverſus decem præcepta diſciplina, quam Magiſtratus judicia & animadverſio. Quæ licet in ſpiritualibus Chriſti legibus adverſus ſpirituales tranſgreſſores exercendis, nunc locum non habeat: at in humanis legibus quas ordinatæ à Deo poteſtates cuſtodiunt, adverſus patratores ſcelerum ſublata non eſt.

Quartò. Si rem tantam, qualia eſt abrogatio non modo forenſium Moſis, ſed omnium in humano genere judiciorum, quibus omnes cœtus jure ſociati continentur; Chriſtus ſuſcepiſſet, deerant ipſi videlicet verba, quibus in re tanti momenti, clarè mentem ſuam aperiret; deerat libertas & *παῤῥησία* tàm neceſſarii, ut prætendunt, dogmatis aperte tradendi. Cur tàm communem cunctis; tàm ad publicum omnium ſtatum pertinentem doctrinam; intrà latebras præſcriptorum ſingulis privatim officiorum, occultabat? Nam quid habet injuncta ſuarum injuriarum ſalubris patientia virium; ad inducendam peſtiferam alienarum tolerantiam? De ſuo jure cuique decedere, non juſtum modo, ſed & pulchrum eſt. De alieno liberalem eſſe, non magis juſtum aut honeſtum eſt, quàm invadere alienum.

Quinto. Sed quid opus eſt pluribus? Nos Auctorem ad ſuamet principia revocabimus, & quoniam is ſupponit Chriſti præceptum hoc loco Moſis legi de talione opponi, Majorem ipſius ſyllogiſmi contra ipſum retorquemus. Quali modo hæc Lex Moſis Hebræis judicia & pœnas præſcribit; tali modo Chriſtus iſto loco populo ſuo eadem prohibet. Atqui hæc lex Moſis non generaliter omnia judicia & pœnas contra maleficos; ſed ſpecialiter ea tantum, quæ pœnam talionia continent, præſcribit. Ergo, ne Chriſtus quidem eam tollendo, generaliter omnia ſed ſpecialiter duntaxat talionis judicia & pœnas prohibet.

Atque hoc loco obiter notanda eſt principalis argumenti, quod ſuprà propoſuimus, eximia firmitas; cujus Major propoſitio, adeò eſt efficax ad ſubruendum id, quod in ea ipſa concluditur,

VII. Nunc ad hypotheſin medio loco poſitam accedamus. Oſtendemus igitur, Dato, non conceſſo, quod Chriſtus, iſto loco, legem ſuam, legi Moſis opponat; tamen inde nullo modo ſequi, Chriſtum legem Moſis præcepto ſuo ſuſtuliſſe.

I. Primum enim ex ipſius Chriſti verbis patet, id illi propoſitum non fuiſſe, ut vel unum apicem legis Moſaicæ tolleret: ſed potiùs illam perficeret, hoc eſt, defectus & imperfectiones ejus suppleret. Defectus autem iſti ſunt, Tacitæ permiſſiones legum, in caſibus aut omiſſis, aut per conniventiam legum, propter duritiem cordis illius populi, ut Chriſtus alicubi ait, indultis. Unde apparet permiſſiones legum tacitas, cum ſint quidam defectus, ad naturam ipſarum legum adeo non pertinere; ut ipſis ſublatis, leges non modo in ſuo robore ſubſiſtant; ſed longè melius ſcopum ſuum aſſequantur. Ratio ejus rei eſt, quia vis Legis in expreſſa præceptionis aut prohibitione; non in tacitâ permiſſione conſiſtit. Nam legis nulla vis eſt, quoties eos, quibus fertur, non obſtringit. At nemo tacitâ permiſſione, ſed expreſſo præcepto, aut interdicto quiſque obſtringitur. Tacitam autem permiſſionem intelligo; quia evenire poteſt ut aliqua publica lex feratur, quæ nihil aliud contineat, niſi permiſſiones expreſſas.

expreſſas. Cujus tamen ipſius legis vis, quæ obſtringit homines, non erit in permiſſione, ſed in præceptione impunitatis; aut interdicto punitionis earum rerum quæ permittuntur. Porró ſicut ubi expreſſa præceptio aut prohibitio augetur atque extenditur; ibi tacitas in contrarium permiſſiones contrahi atque diminui; imó veró in caſibus ad quos extenduntur tolli neceſſe eſt: ita & contrà; ubi tacitæ permiſſiones legis contrahuntur aut reſtringuntur, aut omninò tolluntur; ibi expreſſa præceptio aut prohibitio, ac vis legis, longè magis, quàm ante, augetur. Quod, & hic in Suppletis à Chriſto legibus, de homicidio & adulterio, factum animadvertimus. Sicut enim extenſio legis de homicidio, ad omiſſos caſus iræ, odii, aut maledicentiæ; & legis de adulterio ad impudicaram cogitationum impuritatem, contraxit ac diminuit tacitas, quæ in legibus iſtis cogitari poterant permiſſiones; & quaſdam expreſſe ſuſtulit; ita expreſſa ſublatio iſtarum tacitarum permiſſionum; vim præceptionis aut interdictionis illarum legum; intendit ſimul atque extendit.

2. Cum Chriſtus legibus Moſis prioribus ita præcepta ſua opponat; ut ipſis non ſublatis (quod pollicitus fuerat) permiſſiones duntaxat earum, quaſi defectus aliquos, ſuſtulerit; ne hanc quidem Moſis de talione legem ſuſtulit, ſolam permiſſionem ejus tollendo. Nec enim hic præceptum Chriſti ullum deprehendi poteſt, quod præceptioni legis Moſaicæ adverſetur; quod ex inductione omnium patet, quæ cum ſolâ permiſſione pugnat. Quæ permiſſio cum privatos duntaxat homines ſpectet; legis autem obligatio, potiſſimum publicos Magiſtratus; non poteſt id obſtringere Magiſtratus, quod privatis interdicitur.

Object. Quod ſi quis objiciat, diverſam eſſe naturam tacitarum permiſſionum; quæ in legibus de homicidio & adulterio ſublatæ ſunt, à permiſſione iſtâ, quæ in lege talionis tollitur: quia illa tolli poterant, intactis ipſis legibus. Poteſt enim utraque illarum legum in factis externis puniendis exerceri; etiamſi interiores affectus, in facultate animi quam vocant iraſcibilem & concupiſcibilem, refrenentur. At ſublata permiſſione accuſandi ac jus ſuum in talione perſequendi; Lex & juriſdictio talionis exerceri non poteſt. *Reſp.* Huic objectioni ut occurramus animadvertendum eſt; etiam ſine læſorum accuſatione; quam Chriſtus hoc loco in cauſis pænam talionis ſecum trahentibus, tollere videtur, potuiſſe Judices defungi officio ſuo; permanente ad eos aliunde notitia criminis; aut aliis fortè accuſantibus; præſertim cum quorundam criminum accuſationes, publicis officiis ſæpe delegari ſoleant. *Ob.* Sed enim urgebit aliquis, ubi ſtricti juris ſui perſecutio prohibetur; ibidem ſummi ac ſtricti juris alieni judicium atque executionem tolli ac prohiberi. *Reſp.* Id veró nequaquam concedimus, cum longe maximum ſit diſcrimen, inter ſui juris perſecutionem, & vindicationem alieni; quarum illa, ſine ulla cujuſquam injuriâ & multâ cum laude omitti poteſt; hæc abſque capitali ſæpe injuriâ; & juſtiſſimâ deſerti officii reprehenſione, negligi non poteſt. Proinde alterâ intactâ; meritó altera prohiberi poteſt. *Object.* At enim in publica commoda, & ipſius legis beneficium peccare videntur; qui ſibi eâ re interdicunt; quam lex in eorum favorem lata indulſit. *Reſp.* Enimveró leges, tametſi ſocietatis humanæ; & in eâ juris cujuſque proprii cuſtodes ſint & vindices; tamen nullas ab iis pænas expetunt, qui de ſuo jure libenter decedunt: eo nomine quod de ipſo decedant. Neque enim ſi quis jure ſuo non utatur, ſocietatem violat. Magis nocet ſocietati, ſi quis nimium ſuo jure præſertim ſtricto utatur; quia id interdum æquitatem, quæ potiſſima juſtitiæ pars eſt, violat; ideoque ſemper odia ſerit atque diſcordias. Æquitas autem eſt dictamen rationis, in eo caſu, ubi juris ſcripti aut legis poſitivæ providentia deficit. Proſpicit enim lex in futurum. Sed neque omnes caſus, neque circumſtantias comprehendere poteſt, in quibus legis ac juſtitiæ generalis rigor; ſpeciali æquitatis temperamento, mitigandus eſt. Denique ita ſunt res humanæ; ut ſtare vix poſſint, ſine venia ac beneficio; quorum utrumque ſummi ac ſtricti juris in propriis injuriis perſecutioni adverſatur. Sed venia in injuriis alienis, plerumque non minus iniqua & abſurda eſt, quàm beneficium de alieno.

3. Quid? quod lex Chriſti, quam iſtis verbis de talione exigendâ, opponit, planè moralis eſt; & non publicum aliquod certis hominibus commiſſum in Republicæ regimen; ſed privatum cujuſque officium ſpectat. Lex autem Moſis de talione plane judicialis eſt ac forenſis, quia potiſſimum judicibus præcipiendo; modum judicandi & puniendi præſcribebat. Tacita vero ejus permiſſio (quam ſuprà ad ipſius legis naturam non pertinere demonſtravimus) aliquid animo, & affectibus ac moribus læſi indulgebat; quod plane morale fuit; & adeó forenſem legem non afficiebat; ut ab ipſo, ſalva illa lege, omitti poſſet, quippe quod ad privatos potius ipſius mores & affectus, quàm ad publicum exercendarum legum officium pertineret. Ex quo patet, potuiſſe Dominum per legem ſuam moralem, ejuſmodi legum judicialium permiſſiones, quæ ad mores hominum pertinebant, præceptis & interdictis ſuis reſtringere, intactis & illæſis ipſis legibus judicialibus. Nam ſi læſi ipſi potuerunt non uti beneficio legis; nec ideó contra iſtam legem delinquebant; potuit & ſpiritualis legiſlator, morali lege ſua præcipere; ne uterentur læſi eo beneficio legis; quo ipſis, per ipſam legem, uti, aut non uti, licuit: nec tamen per hanc legis ſuæ moralis partem ipſam iſtam legem tollere; quæ etiam læſis non accuſantibus, per delationem fortè aliorum exerceri potuit. Quod autem lex Chriſti moralis eam licentiam tolleret; quam læſis dabat lex forenſis; quia id coactivâ poteſtate non faciebat, ſed precariâ; quæ voluntates hominum perſuadendo potius, quàm cogendo flectebat; non magis legem forenſem lædere aut violare poterat; quàm ultronea, abſque lege Chriſti, læſorum à beneficio legis ejus abſtinentia; cum utrobique libera & nullâ propriè dictæ coactionis vi, coacta, læſorum voluntas interveniret: Ita ut per legem Chriſti, nulla major, quàm per ipſam læſorum liberam voluntatem derogatio ejus legis poſſit oſtendi.

4. Denique non conſtabit ullo modo ejus antitheſeos oppoſitio, quam Auctor introducit. Nec enim hic talem antitheſin Autor conſtituit, qualis erat in antecedentibus Moſis legibus, cum novis Chriſti præceptis collatis. Illa enim non erat contrarii cum contrario, ſed imperfectioris cum perfectiori; illa non tollebat Moſis legis, ſed perficiebat; & confirmabat. Nam per additamenta Chriſti ad leges de homicidio, de adulterio, non convelluntur leges iſtæ ſed firmantur & extenduntur. At hîc Auctor talem oppoſitionem comminiſcitur; quæ legem Moſis contrario præcepto tollit & evertit. Ergo neceſſe eſt ut iſta contrariorum pugna ſit ſecundum idem. Quod niſi fiat, ſtabunt utrinque inconcuſſa. Nec enim ſuarum injuriarum patientia tollit alienarum vindictam; nec alienarum vindicta ſuarum patientiam. Si igitur hic Auctor legem de Talione, Chriſti præcepto abrogatam contendit; præceptum autem Chriſti totam de privata ſuarum injuriarum patientia, aut ut accuratius loquar; de

privatæ

privata ſui juris condeſcenſione duntaxat (ut videmus) loquitur, oportet ut Auctor oſtendat, ubinam in lege Moſis de talione, privata ſuarum injuriarum vindicatio præcipiatur, aut patientia prohibeatur. Alias ſi id Chriſtus prohibet, quod Moſes non præcipit; aut ſi id præcipit quod Moſes non prohibet; ſenſus & explicatio legis Chriſti, cum ſenſu legis Moſaicæ, non magis concurret, quam ſecum in haſtiludio duo haſtali equites; quarum alter in Orientem currit, alter in Septentrionem.

VIII. Supereſt ut illam, quæ primo loco poſita eſt, hypotheſin aggrediamur; & oſtendamus Chriſtum in iſto loco, præceptum ſuum, non ipſius Moſis legi, quæ quatenus à Moſe tradita eſt, non niſi forenſis eſt: ſed morali Scribarum & Phariſæorum commento, ex forenſis legis Moſaicæ verbis, ad morale inſtitutum detorto, oppoſuiſſe.

Quod inde primum oſtenditur, quia præceptum ipſum Chriſti, quod hic tradit, non judiciale eſt, ſed morale. Quæ res adeò manifeſta eſt, ut ex iis Chriſti præceptis, quæ tribus iſtis Matth. capitibus traduntur, nullum oſtendi poſſit, quod ad publicum inter univerſos ordinem, hoc eſt, forenſem legem referatur nullum quod non ad privatos ſolummodo ſingulorum mores, ſeu ad moralem legem pertineat, ut ex inductione patet.

Idem ex multis Chriſti verbis, quæ initio concionis protulit; ſed præcipuè ex *verſ.* 20. *capitis* v. Matthæi oſtenditur, *Niſi abundaverit juſtitia veſtra plus quam Scribarum & Phariſæorum &c.* Quæ profectò verba, quia ad ea confirmanda Chriſtus legem & præcepta ſua, cum lege & præceptis, quæ Scribæ & Phariſæi obſervabant, comparat, oſtendunt Chriſtum in iſta comparatione, non de ullâ aliâ Moſaicæ legis parte loqui, quàm de Morali. Quippe cum iſta juſtitia hoc loco, non aliquem multis communem Reipub. ordinem, aut aliquorum rituum inſtituta publica, ſed in ſingulis morum cujuſque integritatem & ſanctimoniam ſignificet. De eadem igitur privatâ ſingulorum ſanctimoniâ Chriſtus loquitur, cum comparat leges & regulas, ſecundum quas vivebant Scribæ & Phariſæi, cum legibus & regulis, ſecundum quas victuri erant ejus diſcipuli.

Quia verò è Sacra Scriptura didicimus Scribas & Phariſæos, non ſemper ſecundùm ipſam puram legis Moſaicæ regulam; ſed etiam ſecundum falſas legis ejuſdem gloſſas atque interpretationes vixiſſe (quod ipſis Chriſtus *Matth.* xv. 6. objicit) ideo non eſt neceſſe, ut omnia præcepta quæcunque Chriſtus Regulæ, ſecundum quam illi vitam ſuam inſtituebant, opponit, puræ putæ Moſis legi opponantur. Nec modò valde probabile eſt; ſed etiam evidenter patet, Chriſtum aliqua præcepta ſua, gloſſis & commentis Scribarum, quibus verba legis corrumpebant, aut in quibus ſtabiliendis, verbis legis abutebantur, oppoſuiſſe: ita ut ſimul & imperfectionem legis adimpleret, & commenta eorum redargueret; quod Fauſtus Socinus, quo erat in rebus divinis uſu atque judicio ſingulari, rectè animadvertit. Sunt enim quædam in iſtis Scribarum regulis, quibus præcepta ſua opponit, quæ totidem verbis in lege Moſis legimus. Sed nec deſunt, quæ de legis verbis detruncata ac mutila; quædam etiam ad verba legis paulò audacius adjecta cernimus. Proinde inter genuina & à Scribis adulterata Legis verba, in ipſius Chriſti ſermone eam differentiam deprehendimus; ut quoties genuina legis verba citat, ad verba *Audiſtis quod dictum eſt* addat ſemper vocem *Antiquis*: quoties autem nova Rabbinorum commenta tangit; nuſquam eam vocem addat, quam neque hic legimus, quod idem Socinus erudite obſervavit. Cum igitur Chriſti legem moralem eſſe pateat, id quoque cui opponitur ex vi oppoſitionis morale eſſe neceſſe eſt. Atqui vera Moſis lex judicialis eſt. Non igitur Moſis legi Chriſti lex opponitur. Quid enim refert quod verba quibus præceptum ſuum opponit Chriſtus, in Moſis lege reperiantur? Agnoſco ſonum verborum, (quamvis & hæc mutila videam ac detruncata) mentem ac ſenſum legis non agnoſco. Nam ſenſus legis Moſis judicibus potiſſimum præcipiebat, nullo modo læſis, alienarum injuriarum puniendarum modum præſcribebat, nequaquam autem ſuarum. At iſta verba de præcepto, ad læſos tantum, & ad propriarum injuriarum ultionem, pertinente intellecta, ex oppoſitione præcepti Chriſti ſatis animadvertimus.

Alias ſi verba, quibus hic legem ſuam Chriſtus opponit, judicibus tantum ac Magiſtratibus, ſicut lex Moſis aliquid præcipiunt: Lex autem Chriſti (ut videmus) læſis duntaxat; ſi illa alienarum injuriarum puniendarum modum præſcribunt, (quod facit genuina lex Moſis) Lex autem Chriſti ſuarum patientiam, quænam iſta oppoſitio fuerit, ubi alterum antitheſeos membrum de cepis, alterum de allio loquitur? Et tamen hic veram & quidem paulò majorem, quam in ſuperiorum legum antitheſi, oppoſitionem cernimus, quæ occaſionem Autori dedit, ut legem Chriſti legi Moſis, ut ita dicam, peremptorie oppoſitam cenſuerit; hoc eſt, ut exiſtimaverit per legem Chriſti Moſis legem, non ſuppletam; ſed penitus eſſe peremptam.

Et profectò in primis illis legis præceptis, de non occidendo, non mæchando, non jurando, nihil videmus Chriſtum de ipſa legis quam citat, auctoritate decerpiſſe; ſed potius ipſi aliquid addidiſſe; atque ita eam confirmaſſe atque per extenſionem, ut ajunt, ampliaſſe, tantum permiſſiones earum tacitas reſtringendo; quod non eſt vim legis diminuendo enervare; ſed addendo atque augendo intendere.

Proinde ſicubi Chriſtus in hac comparatione ſuarum & Phariſaicarum vitæ regularum, præcepti aut inſtituti alicujus vim tollit penitus atque abrogat, jam iſtud præceptum atque inſtitutum, non eſſe genuinum legis præceptum; ſed ſuppoſititium Scribarum partum eſſe neceſſe eſt. Quid enim obſtat quominùs illi, tanquam unici tunc Legis interpretes, hujus legis forenſis verbis, ad morale juris ſtricti perſequendi inſtitutum, ac forte paulo laxius quam ipſa natura legis Moſaicæ vellet, abuſi fuerint; atque adeo ſub iſtiuſmodi plauſibili verborum legis cortice commenta carni ſuæ mire placentia velarent, & hominibus moralem injuriarum ſuarum non modo per viam juris, ut ajunt, ſed etiam per viam Facti, ulciſcendarum licentiam darent: atque adeo nimium juris ſui proprii tam publice quam privatim aut retinendi aut perſequendi, rigorem ac ſtudium urgerent aut defenderent? Præſertim cum ob imperfectionem legis Moſaicæ, cupiditati hominum in multis, pluſculum indulgentis, id ipſis magna ex parte impune liceret. Nec enim cauſam video, cur qui nonnulla legis præcepta depravare non ſunt veriti, indulgentia legis moralis, paulò licentius etiam quàm lex ipſa permittebat, abuti non potuerint. Quas omnes tam Legis moralis imperfectiones ac defectus ſupplere; quam Scribarum & Phariſæorum abuſus tollere, nullâ interim legum Moſis ſublatâ, Chriſtus egregie potuit.

Nemo autem miretur nos hoc loco ſenſum & explicationem verborum, quibus Chriſtus præceptum ſuum opponit, ex Chriſti potius verbis ac mente; quam ex Moſis aut Legis uſu petere maluiſſe,

 Chriſti

Chriſti enim verba non Moſis aut Legis antiquæ explicamus. Quæ à Chriſto & quidem ſatis plano ſenſu prolata eſſe Auctor unâ nobiſcum dubitare nequit. At nos etiam prima fronte juſtiſſimas habuimus cauſas dubitandi, utrum id præceptum, cui Chriſtus legem ſuam opponit, vera an à Scribis adulterata Lex Moſis fuerit; cum ex antitheſi Chriſti appareat, illud à ſenſu veræ Legis Moſis diſcedere; & ſenſum privatis aliquid præcipientem continere. Ubi vero penitius locum hunc expendimus, nulla plane ſupereſt dubitandi cauſa, verba iſta, licet ex antiquæ legis Codice excerpta; non fuiſſe tamen illud genuinum dictum Moſis antiquum, quo lex forenſis exprimebatur; cum ea neque idem quod genuina lex Moſis, neque iiſdem, neque eodem modo præſcriberent. Lex enim Moſis alienarum: illa ſuarum injuriarum vindicationem, lex Moſis judicibus, illa privatis, præcipiunt. Lex Moſis forenſi ratione judices; illa morali privatos homines inſtruunt: quod ex verborum Chriſti appoſitione liquet.

IX. Subrutis igitur tot hypotheſibus, quibus ceu fundamentis Autoris argumentatio nititur; Ipſum argumentum ruere neceſſe eſt. Cujus tamen vera vis in ſola generalitate verborum *Ne reſiſtite malo* ſita fuiſſe videtur. Quæ generalitas, quàm fragile & caducum ſit; ac tantæ moli paradoxorum dogmatum ſuperſtruendæ impar fundamentum; ipſum Auctorem quæ perſpicacia ejus judicii fuit; ut ſuprà monuimus minime latuit. Primum enim dantur innumera exempla generalium præceptorum aut enunciationum; quæ tamen ad ſubjectæ materiæ ſpecialitatem reſtringenda ſunt. Sit unum inſtar omnium: *Ne jurate omninò.*

Deinde neſcio an ullum ſit in morali materia præceptum aut Regula; quantacunque verborum univerſalitate enuncietur; quod aliquibus exceptionibus intrà certos particularitatis, ut ita loquar, limites coërceri non debeat.

Denique quis hominibus iſtis indicavit, Verba *Ne reſiſtite malo* eſſe generalia? Annon illa indefinita, & ſine ullo Univerſalitatis charactere, eſſe fatebuntur? Atqui indefinitæ enunciationes tam univerſalibus quam particularibus ſæpe etiam ſingularibus æquipollere poſſunt.

IV.

Deſectis adverſæ argumentationis viriis atque inſidiis; atque omnibus ejus fundamentis in quibus vis aliqua latere potuit everſis: Cætera quæ ſubnectit Autor, paucis refellenda ſunt.

Primum igitur ait, *cum Chriſtus citat principium legis hujus oculum pro oculo &c. etiam ea quæ non citat, ſupplenda cuivis reliquit.* Atqui neque hoc eſt principium legis hujus, cum & *Exodi* XXI. 23. & *Levit.* XXIV. 17. & *Deut.* XIX. ſub finem Lex de talione, ab excuſſi oculi injuriâ, nequaquam incipiat: ſed iſta verba ſint è medio Legis excerpta. Præcedit enim ſemper longè majoris momenti talio *animam pro anima.* Neque ſi Chriſtus excuſſi oculi aut dentis talionem ſuſtuliſſet; ilico ſequeretur, ipſum legem quoque de anima pro anima auferendâ ſuſtuliſſe. Gravius enim atque ſeverius, hæc pars legis de capitali talione, à Deo ſancita fuit; quàm ut ejuſdem generis aut ponderis eſſet, cum iſtis levioribus, & quæ ad ſatiandum duntaxat vindictæ deſiderium ſervire poterant, legis hujus minutiis; quod vel ex eo patet, quia iſtæ minutiores pœnæ talionis, connivente Deo, alterius generis ſatisfactionibus redimi poterant. At effuſi voluntariâ ſanguinis delictum; nonniſi effuſo viciſſim homicidæ ſanguine expiari voluit Deus; nec ulla redemptione legi ſuæ fraudem fieri, paſſus fuiſſet; quominùs tamdiu terra illa tota, polluta ſanguine cenſeretur; quamdiu homicidæ ſanguine expiata non fuiſſet. Vanum autem eſt, quod Autor ait, quia Judæis tunc ademptum jus gladii fuerit, non fuiſſe neceſſe pœnam homicidii nominatim excludere.

Nam quia Chriſtus non judicibus, ne aliena delicta puniant; ſed læſis ne ſuas injurias vindicent vetat; ut ex inductione partium omnium interdicti hujus patet; debuit etiam perſequendæ patratæ cædis injuriam nominatim (ſaltem alicubi) prohibuiſſe: ſive illa apud Judæos, ſive apud Ethnicorum judices exigeretur.

Præterea etiamſi certò, non conſtaret an Chriſtus hic judicibus nihil prohibuerit; certò tamen conſtat eum non uni genti; idque pro certo aliquo ejus in quo tunc erat ſtatu; ſed omnibus gentibus & pro omni earum ſtatu, præcepta tunc ſua tradidiſſe.

V.

Quod autem ait Auctor; ita Chriſtum antiquæ legi præceptum ſuum opponere ut ſuis omnem malorum reſiſtentiam vetet; quæ ejuſdem ſit naturæ cum eâ quam Judæi oculum pro oculo repetentes, exercebant, puniendo maleficum vel pœnam exigendo à Judice, partim falſum eſt, partim ambiguum, partim verum & concedi utcunque poteſt. Falſum eſſe Chriſtum antiquæ legi præceptum ſuum opponere, jam oſtendimus. Ambiguum eſt quod ait à Chriſto omnem malorum reſiſtentiam vetari quæ ejuſdem naturæ ſit cum eâ, quam Judæi in lege talionia exercebant. Nam cum Judæi dupliciter, ut ſtatim ſubjicit, reſiſtentiam iſtam exercerent, aut puniendo maleficos tanquam Judices & Magiſtratus; aut pœnam exigendo à Judice ut privati; falſum eſſe à Chriſto ejus generis reſiſtentiam vetari quam Judæorum judices exercebant, demonſtravimus; quia ia præcepta ſua ad privatos duntaxat dirigit, & de ſuarum non alienarum injuriarum tolerantia vel punitione loquitur, ut ex omnium præcepti partium inductione patet. Illud tantum concedi poteſt Chriſtum hoc loco vetare reſiſtentiam ejus naturæ; quam Judæi in lege talionis, circa proprias injurias exercebant; idque ſive per viam Facti, ut ajunt, ſive per viam juris, ut exempla à Chriſto expreſſa docent. Cujus reſiſtentiæ natura eum in retinendo aut perſequendo ſummo ac ſtricto ſuo jure conſiſtat; meritò nihil aliud hac lege à Chriſto prohibitum putamus, quàm proprii juris, præſertim, ſummi atque ſtricti, aut retentionem aut perſecutionem. De prohibita alieni juris perſecutione, ne verbum quidem hic, aut ullius mentionis veſtigium, deprehendimus.

VI.

In eo quoque facile Autori aſſentimur, Chriſtum in hoc loco non ſolam vindictam prohibere, neque ſolam manſuetudinem in dimittendâ inultâ injuriâ, præcipere: Neque enim hoc eſt adæquatum legi Chriſti ſubjectum; quod ut exempla oſtendunt, latius extenditur. Sed nec Autor ſatis adæquatam aut abſurditatis expertem, invenit ejus explicationem, dum hac lege, non manſuetudinem in omittendâ *ultione; ſed maximam à Chriſto patientiam præcipi oſtendit; videlicet cum dilectione & beneficentiâ tali conjunctam; qua quiſ ſponte ſua paratus ſit, plus facere & pati; ſi res ita fert, quam malitia à ſe exigit.* Nam facilitas in mutuo dando; & erga petentes liberalitas quæ eadem lege præcipiuntur; nec ad patientiam

ullo

ullo modo; nec ad ejus generis dilectionem ac beneficentiam, qualem hic Autor deſcribit, referri poſſunt: quippe quæ ad veram, legitimam, & rationi conſentaneam beneficentiam, quam Chriſtus præcipit, pertineant; non ad falſam & abſurdam & ab omni ratione abhorrentem, iſtius virtutis ſpeciem, quam Chriſtus nequaquam præſcripſit. Quod enim in eo legitimæ beneficentiæ, & ſi placet dilectionis erga injuſtum hominem veſtigium deprehendi poteſt: cum quis reipſâ ab eo, plus vult pati, quàm ejus malitia è ſe exigit? Annon eadem operâ vult ut malitia proximi incrementum ſumat? Nam quo plus innocentes injuriæ patiuntur, tanto magis injuſtorum hominum intenditur delictum. Egregium ſane dilectionis ac beneficentiæ in homines injuſtos ſpecimen, ſuggerere ipſis etiam invitis, aut certè non exigentibus, peccandi materiem atque occaſionem, ſimulque ipſos in graviores exſolvendi ſupplicii inſidias pertrahere. Hoc genere dilectionis ac beneficentiæ Satanas erga genus humanum flagrat atque aſſiduè defungitur. Proinde eam Chriſtus minimè præcipit. Nam illud non exagito, quam ab omni ratione alienum ſit, iſtud patientiæ aut potius ambitionis patiendi genus, vanæ gloriæ oſtentationem redolens; quod hic a Chriſto præceptum falſò fingitur. Neque enim vera aut legitima iſta patientia eſt, cum illa nonniſi in iis malis cernatur, quæ invitis ita accidunt, ut iis libentius carerent, ſi poſſent. At cum quis ejuſmodi mala ultrò ac ſua ſponte ſibi accerſit, aut captat, non hæc genuina aut ſobria eſt ac ſana patientia; ſed ſtolida & affectata patiendi ambitio, digna quæ eo, quod captat infortunio impune mulctetur.

Ergo ut hoc loco Chriſtus, non ſolam in omittenda vindicta manſuetudinem, aut clementiam; ita nec ſolam patientiam præcipit; quæ ambæ ſunt juris ſui dimittendi ſpecies, ſed non ſolæ. Nam & ii qui beneficia præſtant, tantò plus de jure ſuo dimittunt; quantò magis benefici ſunt. Dilectionis autem officia, ad aliam ſeparatam legem pertinere videntur, quæ certè hic ſaltem ex profeſſo non tractantur.

Si igitur ad æquatam legi atque interdicto huic Chriſti, materiam quærimus, non aliam inveniemus, quàm quod is omnem fortè ſummi (quod in talione cernitur) quandam etiam interdum æqui juris ſui, ſive perſecutionem, ſive retentionem prohibeat; ita ut præceptum Chriſti, non modo quàm Lex talionis, ſed etiam quàm patientiæ præceptum longè latius pateat. Quod ipſum evidens indicium eſt, Chriſtum non forenſi legi talionis, ſed morali Scribarum doctrinæ ex rigore ſtricti juris, quod in verbis legis forenſis expreſſum videbant, depromptæ præceptum ſuum opponere.

Cæterum cuicunque legi aut doctrinæ Chriſtus præcepta ſua opponat, non is eorum ſcopus eſt, ut aut omnem omnino maleficiorum reſiſtentiam tollat, aut patientiam noſtram in infinitum, atque (ut Autor ait) longius etiam quam malitia hominum à nobis exigit, protendat. Hoc enim & ipſius Chriſti, & Apoſtolorum exemplis, & rationi ſanæ; & religionis noſtræ, quæ in rationabili ſervitio Chriſti conſiſtit, analogiæ repugnat. Sed ut exemplo Dei, qui non de ſummo tantum; ſed etiam de æquo jure ſuo erga nos multum dimittit, doceat; nos quoque de jure noſtro erga alios, ſive in patiendis injuriis, ſive in remittendis culpis, ſive in præſtandis officiis, ac beneficiis decedere. Quia vero nos iſtam juris proprii dimiſſionem, protendendam in infinitum non putamus; quærendi ſunt limites ejus; quos Chriſtus in eadem doctrina ſuâ ponere non omiſit. Nec enim ad aliam regulam officium iſtud erga proximos exigere poſſumus, quàm ut ea omnia aliis faciamus, quæ nobis viciſſim à Deo, aut ab aliis, idque non aliquo inepto ac puerili voto; ſed juſto & rationabili deſiderio, fieri ac præſtari vellemus. Porrò juſtum ac rationabile deſiderium eorum, quæ nobis ab aliis præſtari vellemus, non poteſt extendi longius, quàm ſi optemus ut illi noſtri cauſâ præſtent, quicquid ſine ſuo magno malo facere poſſunt. Nam ſi optemus ut aliquid ejuſmodi faciant, quod nobis quidem mediocre bonum, illis verò grande malum afferat; iniquus hic & irrationalis noſtri amor erit, quem nullo modo à Chriſto, pro regula dilectionis erga proximum præſcriptum eſſe cenſeo. Jam vero de ſuo jure proximi causâ decedere, eſt aliquid in ipſius gratiam facere, quod viciſſim ab aliis, & illo ipſo proximo, ſi res ita ferat, in noſtri gratiam fieri vellemus. Quod ſi noſtri gratiâ non omnia ut fiant, juſtè & rationabiliter optare poſſumus, profectò nec omnia in gratiam proximi facere, neque ſemper tenemur; neque etiam de noſtro jure omni aut ſemper, illius ergò, decedere obligamur; ſed tunc tantùm & toties, quando & quoties juſtam & gravem cauſam, ejus retinendi aut perſequendi non habemus; quod tunc tantum accidit, quum ſine magno noſtro malo, de jure noſtro decedere poſſumus. Nam ſi id ſine maximo noſtro malo fieri nequeat, gravem & juſtam retinendi aut perſequendi noſtri juris cauſam habemus, quia nemo longè magis proximum, quàm ſeipſum diligere tenetur. Sufficit ſi eum diligat, ſicut ſeipſum.

Non quòd aliquando non incidant caſus & cauſæ, in quibus longè magis proximos, puta fratres, (animas pro illis ponendo) quàm nos ipſos diligere obſtringimur; ut cum id in gratiam gloriæ Dei, qui nobis longè ſupra nos diligendus eſt, facere tenemur. Sed loquimur de ordinario, erga proximos, ſic vulgò acceptos, quâ proximi ſunt, officio. Ultrà quod non modò extraordinaria interdum & quaſi ex accidenti interveniens dari poteſt obligatio, ſed & gratuita & voluntaria, de ſuo jure deceſſio. Cui lex non facilè, niſi admodum laxa, figi poſſe videtur; quia volenti vulgò nulla fieri cenſetur injuria. Et hæc plerumque celſioris gloriæ ac virtutis materies eſſe ſolet; ſi nihil impediat quominus aliquis tantum quantùm velit de ſuo jure decedat. Nam & hoc impedimentum contingere poſſe non dubitamus. Adeò in moralibus nihil eſt, quod univerſali regulâ, nimiùm exacte comprehendi poſſit.

Sed ne in diſſertatione iſta latius evagemur, ex iſtis quæ Chriſtus, generalem legem ſuam explicando adducit exemplis, ſatis evidenter colligitur, Præcepto ejus de dimiſſione æqui juris ſui illic tantum eſſe locum, ubi nulla eſt ſatis juſta & gravis cauſa ejus retinendi; hoc eſt, ubi ſine magno & notabili malo noſtro, decedere de noſtro jure poſſumus. Nec enim nimio infortunio mulctamur, ſi nobis alapa infringatur; nec ingentem jacturam facimus, ſi tunicæ aut pallii damnum patiamur. Nam iſtarum rerum apud pauperes propter earum vilitatem; apud divites propter opum abundantiam facilis eſſe ſolet jactura. Nec intolerabilis labor eſt, mille paſſus deducendi viatoris cauſâ conficere. Nec ſtatim totis patrimoniis provolvimur, ſi quem mutui commodatione, aut liberalitate adjuvamus. Quod ſi in liberalitate aut mutui facilitate erga obvios ac petentes, eum à Chriſto modum præſcribi cenſemus, qui ſit citrà nimiam opum noſtrarum, etiam in indignos, modò impudenter petere audeant, profuſionem: eadem certe ratio eſt in cæteris legis iſtius præceptis, in quibus non aliter de noſtro jure decedere obligamur, quàm ſi nos nulla juſta & gravis cauſa, multò minus autem neceſſitas urgeat, ut illud retineamus aut perſequamur; quod nonniſi in leviorum ac tolerabiliorum injuriarum, (quarum duntaxat à Chriſto exempla allata ſunt) tolerantiâ, contingit.

Sed quia paulo ante diximus, gratuitam ac voluntariam de ſuo jure deceſſionem, etiam in gravioribus jacturis atque injuriis, eſſe celſioris gloriæ ac virtutis materiem: lex autem Chriſti perfectiſſima

omne celſioris virtutis ſtudium à nobis exigit, neceſſe quis eſſe dixerit, etiam in gravioribus jactutis atque injuriis, in quibus ſine magno noſtro damno, interdum & vitæ jactura aut periculo, jus noſtrum dimittere non poſſumus, ſemper à nobis per legem Chriſti exigi, ut de noſtro jure decedamus.

Verum hic animadvertendum eſt; etiamſi à nobis aliquid ſimile alibi exigi, concederemus, non tamen id hoc loco quæri, quid alibi generalis lex Chriſti, aut ejus analogia; ſed quid ſpeciale iſtud de quo in hoc *Matth.* loco agimus præceptum Chriſti à nobis exigat. Cujus cum omnia verba, intrà leviorum damnorum tolerantiam conſiſtant, non poſſunt latius extendi quàm ſonant. Deinde nihil refert quod lex Chriſti, id à nobis alibi non quidem univerſè & ſemper, ſed interdum ob juſtas & graves cauſas, exigit, cum hic non de ſpecialibus legum Chriſti Caſibus aut exceptionibus, ſed de generali injunctæ tolerantiæ lege loquamur; quæ univerſè & ſemper obſervanda eſt.

Nec ſemper gratuita & voluntaria de ſuo jure etiam in gravioribus malis atque periculis deceſſio; eſt celſioris virtutis materies, alioqui & eos qui liberos ſuos Diis gentium immolabant, excelſioris virtutis ſpecimen edidiſſe cenſebimus. Quamvis igitur lex Chriſti perfectiſſima à nobis exigat virtutum ſpecimina; tamen non ſemper ea quæ in apparentiâ talia videntur, revera talia ſunt. Ideo ſuprà non diximus voluntariam de ſuo jure deceſſionem ſemper omnino celſioris gloriæ materiem eſſe; ſed id interdum aut ſi placet, etiam plerumque accidere.

Poſtremò ſæpe legis Chriſti analogia, quædam perfectiorum virtutum ſpecimina libenter admittit; nec tamen ab omnibus pro debito exigit; quale fuit illud, quod Paulus in area Chriſti ſibi triturantis, os obligaverat. Nos autem hic, de ea lege Chriſti loquimur, quæ id quod exigit, ab omnibus & quidem æqualiter exigit.

Quod ſi quis propoſitam à nobis rationem urgeat, cum volenti nunquam fiat injuria, legem aut potius metam nullam videri poſitam edendo celſioris virtutis ſpecimini. Proinde nos, qui ad perfectiſſima quæque tendere debemus, teneri etiam ſemper in graviſſimi momenti malis de noſtro jure decedere: is primùm animadvertat oportet ex eo quod aliquid cuipiam cum laude facere liceat; malè colligi eundem, (multò minùs alios) ad illud ipſum faciendum obligari. Licuit Paulò celſioris abſtinentiæ ſpecimen edere. quid? an eundem Paulum eo jure; an Titum ac Timotheum & reliquos Epiſcopos Eccleſiæ, eodem exemplo, obligatos fuiſſe cenſebimus?

Deinde neque hoc ſemper verum eſt, Volentem ſibi neminem injuriam facere poſſe ut ſi quis violentas ſibi manus inferat. Prætereà ſæpe multa impediunt quominùs aliquis, tantum quantum velle poſſit, de ſuo jure decedat. Ut alia taceam, imprimis ipſa recta & ſana ratio & ſobrium prudentiæ judicium, quæ omnium reliquarum Chriſtianarum virtutum Dux & moderatrix eſſe debet; & quæ niſi facem præluceat; virtutes plerumque in extrema ſua degenerare ſolent. Cum igitur contingere ſoleat, ut aliquis ſtultè aliquid & improvidè velle poſſit; profectò non quicquid velle poteſt: id aut laudari, aut à prudentia admitti poteſt. Non igitur ſemper homines; tantum quantum velle poſſunt, de jure ſuo decedere, prudentia permittit.

VII.

Etiamſi talionem duntaxat & vindictæ repoſitionem hoc loco prohiberet Chriſtus (quod falſum eſt) non tamen ejuſmodi præceptum hoc videri poſſet; quod & ab hominibus gentilibus tunc temporis, & hodie ab omnibus, non difficulter præſtari poſſet. Nam licet Ethnicorum quidam, ratione duce, in ultionis negotio idem quod Chriſtus viderint ac reprehenderint; non tamen ideò ejus virtutis maxima difficultas tollitur; quia illa cum ratione conſentit. Aliàs non eſſet tanta eorum frequentia qui

——— *videant meliora probentque, & tamen malint*
Deteriora ſequi ———

VIII.

Interpretationem verborum *Obverte maxillam*; & *adde tunicæ pallium* &c. quæ iſta potius quamvis iniqua videantur, facienda oſtendit; quam id committatur quod Chriſtus prohibet, inique ſugillat Auctor: non modo quod in ejus locum nullam quæ aliquo pretio cenſeri poſſit, explicationem ſubſtituerit; ſed etiam quia in illa nihil reperire poteſt, quod meritò reprehendat. Vult quidem ipſam eo nomine reprehendere, quod Chriſtum otioſè addentem iſta faciat, quæ potius facienda præcipit, quàm res ab eo interdicta committatur; cum jam illam non committi præceperit; aut committi prohibuerit. Atqui hæc ipſa vana & otioſa eſt ſugillatio, quia nihil agit. Quis enim neſcit minimè otioſè addi ea verba, quæ ad emphaſim præcepti aut interdicti pertinent? licet nihil ipſi præcepto aut interdicto adjiciant aliud, niſi tantò majorem ejus obſervandi curam atque neceſſitatem? Ut cum Chriſtus ait Mulierem ad concupiſcendum non aſpiciendum: ſed oculum potius ſibi eruendum, ſi nos ſcandalizare debeat. Quis dixerit Chriſtum, aut in verbis de oculo eruendo prolatis; aliud novum ac perfectius præceptum tradere quàm ante: aut ea otioſè protuliſſe? Poſterius non ſine injuria Chriſti dici poteſt. Prius abſurdam doctrinam continet, de oculis eruendis ne inducamur in tentationem. Supereſt illud unicum, Verbis quidem iſtis nihil plùs quam ante præcipi: ſed tamen illa, propter emphaſin ſuam dato præcepto vim & auctoritatem conciliare maximam.

IX.

Antequam accedamus ad examen novæ opinionis de legibus Chriſti credentibus illius temporis velut in antoceſſum traditis; quæque non ſtatim vim ſuam exererent, admonendus eſt Auctor non exigui erroris, quem in falſitate conſequentiæ committit, dum ait: Regimen populi Judaici, quamvis præ- « cepto Chriſti ſublatum; tamen non ſtatim ex quo « à Chriſto id præceptum traditum eſt, pro ſublato « habendum fuiſſe. Nam, inquit, manſit adhuc « Reſpub. Judaica 40. annis poſt apud infideles. Ne- « mo non videt, non hic de eo quæri, utrum hoc præceptum in ipſo effectu Regimen Judaicum ſuſtulerit. Nulla enim lex, nullum Chriſti præceptum fuit adeo violentum & efficax, ut omnia quæ prohibet, quo ad ipſum eventum è genere humano ſuſtulerit. Cum igitur non de eventu ſed de officio obſequii præcepto Chriſti debiti ſermo ſit; nihil falſius eſt iſta conſequentiâ. Regimen Judaicum, ſtatim poſt latam à Chriſto de ipſo tollendo legem, pro ſublato habendum non fuit; quia 40. annis poſt, manſit apud infideles. Eodem igitur exemplo Ira vel maledicentia homicidio: laſcivus aſpectus adulterio: levia juramenta perjurio coæquata vitia, ipſa vindicta & ultio & ſtricta ſummi juris perſecutio aut retentio ac cætera omnia, adeo non ſtatim poſt latas de his rebus, à Chriſto leges, ſublata fuerunt; ut

ut ne nunc quidem pro ſublatis habenda ſint ; quia manent hæc omnia vitia , non modo apud infideles, ſed etiam apud fidem profeſſos , ſed inobedientes , aut certè minùs & incontinentes.

Atqui Auctor ſeſe corrigit ; ſed ita ut pejùs hallucinatur. *Manſit* , inquit ; *apud infideles Reſpub. Judaica.* *Iis ſiquidem* , inquit , *non fuit abrogata.* Poſtea videmus quàm verum ſit , quod aſſerit. Nunc quæro , Cui bono rationem hanc attulerit ? Ideone manſit apud infideles illa Reſpub. quod non fuerit infidelibus abrogata ? At cur non manſit poſt 80. annos ? quamvis iiſdem ipſis non fuit abrogata ? Opinor enim (ut aliunde patet) Autorem quod Magiſtratus etiam hodie infidelibus abrogati non ſint , ſtatuere. Ergo ſi id ; quod non fuerit infidelibus abrogata ; ſuit in cauſa ; quod apud eos 40. annis manſerit ; cur eâdem cauſâ poſita , poſt 40. annos , non idem ſecutus eſt effectus ? *Obj.* At enim poſt immiſſum à Deo huic populo excidium , Reſpub. hæc etiam infidelibus abrogata dici potuit. *Reſp.* Atqui non de ejus generis abrogatione ſermo eſt ; quæ ad ſpecialem gentilium directionem cœleſti & inviſibili modo , in mundo exequendam pertinet : ſed de generali per leges Chriſti facta , ex qua in genere cognoſcimus , quid cuique liceat aut non liceat. Minuta ſunt illa fateor , nec à nobis exagitandi animo dicuntur. Sed ut in levioribus quoque rebus oſtendamus ; ingenium Autoris quamvis acerrimum ſit ; tamen quod pace ipſius dictum ſit ; natare inter ambiguitates.

Veniamus enim ad examen , an verum ſit quod aſſerit , hoc eſt regimen Reipub. Judaicæ (idem autem de aliis quoque ſentit) infidelibus non eſſe abrogatum : quamvis lege Chriſti vetitum ſit. Perinde eſt , ac ſi diceret : Furta & adulteria & cætera omnia peccata lege Chriſti non eſſe abrogata , niſi iis qui legibus Chriſti ſeſe ſubjiciunt. Ubi rurſus quis non videt in eadem Abrogationis voce diverſam à priori ambiguitatem. Abrogari enim res aliqua dici poteſt , aut Inuſitatius, hoc eſt, non modo ex mente legis aut legiſlatoris ; ſed ſimul etiam ex conſenſu aut obſequio eorum quibus lex fertur ; aut Uſitatius tantum ex mente legis & legiſlatoris. Priori modo abrogata dici poſſunt omnia vitia quæ per legem Chriſti non licent ; duntaxat iis qui legi ejus ſe ſubjiciunt atque reipſa obediunt. Sed in iſto ſenſu vox abrogationis neſcio an ab ullo bono Autore uſurpetur. Poſteriori modo etiam omnibus omninò hominibus quorum officium fuit legibus Chriſti ſeſe ſubjicere & reipſa obedire ; tametſi ſe non ſubjecerint ; aut etiam ſubjecti non obediant. In quo poſteriori ſenſu vox abrogationis vulgò apud omnes ſumitur , etiam in præſenti quæſtione , qua quæritur utrum infidelibus abrogati ſeu illiciti ſint Magiſtratus. Non enim iſthic de facto infidelium ſed de officio ; non de eventu & fructu legis ; ſed de mente quæritur. Ergo nihil falſius eſt iſto enunciato ; quod infidelibus non ſint abrogata jura gerendorum Magiſtratuum ; ſi abrogata ſunt lege Chriſti hominibus. Cujus mens quæ omnium hominum obſequium poſtulabat ; aliquorum contumacia vel inobedientia in diverſum non flectitur , ſed quod abrogat , omnibus abrogat ; tametſi aliqui non pareant. Neque enim ex hominum libidine : ſed ex propria mente , quæ cum Legiſlatoris intentione congruit , leges aliquid præcipere aut ſancire ; vel etiam prohibere aut abrogare dicendæ ſunt.

Cæterum qui contendunt , res aliquas abrogatas aut potius prohibitas eſſe tantum Chriſtianis ; iſtatuant neceſſe eſt leges aliquas aut præceptiones Chriſti non eſſe latas aut præceptas niſi Chriſtianis ; & quicquid à Chriſto aut præceptum aut prohibitum eſt ; ad ſolos Chriſtianos adſtringi. Proinde maximam partem mortalium ; nihil contra leges Chriſti delinquere cenſebunt ; qui eas vel maximè violant, eò quod non ipſis latæ ſint , ſed aliis. At verò qui nihil contrà leges Chriſti delinquunt ; nullas etiam eo nomine pœnas luere poſſunt , quod contra Chriſti leges deliquerint. Itaque ſi qui perfectiſſimas ejus leges violabunt ; non impunè tantum ſed & licitè id facient ; quia neque delictum admittunt ; neque admiſſi pœnam merentur. Velim autem ſcire quodnam illud ſit privilegium , quod tantam donet mortalibus , Chriſto non parendi & licentiam & impunitatem. Quærant ut volent; non reperient aliud niſi quod iſti , quos tenent legibus Chriſti negant ; jugum Chriſti aut neſciant aut detrectent. Atqui promulgata per orbem , per tot annorum ſecula lege Chriſti ; quotuſquiſque eſt , qui ignorantiam ejus meritò prætexere poſſit ?

Reliquum erit , ut ſaltem in plurimis hominibus, detrectatio obſequii legibus Chriſti debiti ; ſufficiat, ad homines , ſimul ab obligatione præceptis Chriſti parendi , ſimul à pœnis legum ejus eximendos. Atque hic ſane quàm ridiculum abſurdum conficitur. Eximi poſſe aliquem in judicio Chriſti , à culpâ & pœnâ levioris inobedientiæ ; per longè graviorem inobedientiæ ſpeciem. Multò enim levius & excuſatius peccat ; qui partem aliquam præſertim difficilioris legis Chriſti detrectat aut potius non implet ; quam qui detrectat totius legis Chriſti obſequium. Non minus ac levius peccat is , qui aliquod principis præceptum , neſcio quo prætextu tranſgreditur , quàm qui fidem & omne erga Principem obſequium exuit.

Sed jam ad examen novæ opinionis accedendum eſt. Ait Auctor. “Legem hanc , ut & cæteras , quæ perfectum regni Chriſti ſtatum concernunt (intelligit autem ut infrà ſe explicat , leges & præcepta perfectionis quæ majorem exigant juſtitiam quàm fuit illa Judæorum , aut gentilium) credentibus illius temporis , velut in anteceſſum fuiſſe traditas , earúmque naturam tunc non diſpoſitoriam : ſed præparatoriam duntaxat , fuiſſe. Non minus ac legem de tolerandis perſecutionibus , antequam tempus perſecutionum veniret.”

Enimverò ſcimus leges omnes , etiam Chriſti , in obligandis mortalibus , futuros hominum actus reſpicere ; futuraſque agendi occaſiones. Ex quibus fatemur , quaſdam eſſe , quæ non ſtatim poſt latam legem occurrunt : ſed interdum tempore eoque non exiguo opus eſſe ad expectandam præſtandi ejuſmodi legibus obſequii opportunitatem ; qualis fuit lex de perſecutione. Ratio ejus rei eſt, quia perſecutionem pati nullo modo probe aut fideles poſſunt niſi eam improbi aut infideles excitent ; quod certe non eſt in poteſtate eorum qui patiuntur ; ſed in libidine eorum , qui inferunt injurias. At lex de qua agimus & pleraque omnia perfectionis præcepta , de quibus Auctor loquitur ; ejus ſunt naturæ ; ut eorum præſtandorum occaſiones , longè expectandæ non fuerint ; quia decedere de jure ſuo, abdicare ſe eo quem geras Magiſtratu , ſi id Chriſtus præceperat , ſtatim erat in poteſtate eorum, qui Chriſti legibus ſe ſubjiciebant ; nec in illis rebus exequendis , expectanda fuerunt , alienæ libidinis momenta. Nihil igitur eſt cauſæ , cur iſtam legum Chriſti executionis differendæ moram Auctor ad omnes perfectiores Chriſti leges porrigat. Quamvis enim fateamur quaſdam leges ac præceptiones Chriſti , non fuiſſe ejus generis , ut ſtatim poſtquam latæ aut præceptæ ſunt , exequendis illis locus pateret ; qualis erat lex de tolerantia perſecutionum. Tamen hoc fiebat ex accidenti ; non ex intrinſeca Legis naturâ. Leges etenim per ſe atque in naturâ ſuâ conſideratæ , poſtquam latæ ſunt , vigorem

a

ſuum habent, quamvis non exerceantur; niſi cum occaſio ipſis parendi offertur. Atqui legi de ſublato Magiſtratus uſu & pœnis maleficorum, ſtatim poſt latam à Chriſti legem, ſi læta eſt, locus patebat.

Illud pauló plus momenti habet: non omnes ſtatim diſcipulos Chriſti mentem legum ejus capere potuiſſe; & quaſdam ignorantias in iis initió toleratas fuiſſe ut ab eorum exemplis argumentari tutum non ſit. Cæterum ut à nudis iſtiuſmodi exemplis eorum qui doctrinæ Chriſti primitùs initiabantur, (in quibus aliquas imperfectiones, progreſſu temporis corrigendas reperiri potuiſſe, non negamus) ductum argumentum, ſi undè conſideretur, non eſt apodicticum; (Nec certe in materiâ morali Mathematicas demonſtrationes facilè reperias; ut quæ univerſales regulas omnium exceptionum plane expertes non habeat) Ita ei multum roboris accedit ex eo quód iſta exempla à Spiritu Sancto non fruſtrà memorata; vitii aut culpæ alicujus nomine notata non ſint. Longè plus autem inde quod nulla lex aut præceptum Chriſti verè produci poſſit, quod iſta exempla damnet aut delicti arguat.

X.

Præceptum vetitæ reſiſtentiæ, ſi omnia tam politica quam Oeconomica, maleficiorum judicia; omnes maleficorum pœnas, præter eccleſiaſticas, tollit; tollit & parvulorum aut potiùs puerorum diſciplinam. Nam certe eorum diſciplina, cum virgis aut flagris cæduntur, non eſt Eccleſiaſtica, neque Chriſtiana diſciplina. Et pueri quoque eſſe ac dici poſſunt malefici. Nam quod ait Auctor, Non reſiſtimus pueris ut maleficis, falſum eſt, cum eos ob ipſa maleficia plectamus. Quòd autem addit; aut certè non ut talibus maleficis, de quibus allegatus locus agit, vanum eſt, quia ſæpe ob ea, ac talia de quibus allegatus locus agit maleficia, hoc eſt eruti alteri oculi, aut excuſſi dentis injuriam, plecti poſſunt. Nec quicquam refert quod ætas eorum maleficii culpam excuſet. Nam ut maleficorum, ita pœnarum multi ſunt gradus. Nec ideo quia aliquis minoris maleficii reus; aut minori pœnâ dignus eſt; idcirco maleficus aut pœna dignus non eſt. Rectè à Scholaſticis dicitur: Magis & minus non variare ſpeciem. Si igitur maleficus corporali pœna reſiſtendum non eſt; ne pueris quidem reſiſtendum eſt: quia ſunt malefici, & quidem tales, de quibus allegatus locus agit. Aut afferat Auctor aliam idoneam cauſam, cur pueri ab iſto maleficorum privilegio, quod ipſis à Chriſto hoc loco donari putat, arceri debeant: qui ob ætatis veniam longè levius & excuſatius peccant.

CAP. VI.

Argumenta ducta ex præcepto dilectionis inimicorum examinantur.

I.

PUblicos inimicos à Chriſto in hoc præcepto intelligi probat Autor ex eo; quod circa inimicos publicos, velut communes Dei & populi ejus hoſtes, antiquis odium & odii actus præcepti erant. De privato autem inimico lex, nuſquam, neque diſertis verbis; neque κατὰ διάνοιαν dicat *Odio habebis inimicum tuum*. Cum igitur Chriſtus legi Moſis præceptum ſuum opponat; non poteſt de privato ſed tantum de publico inimico agere. Ad quam rationem primum breviter reſpondemus.

Pauló iniquius, Auctorem agere; quod cum diſerta verba Chriſti, de quorum ſenſu inter nos conſtare poteſt, in eodem legis Chriſti textu habeat, ex quibus liquido patet, cum de privatis inimicis, privatis amicis oppoſitis loqui, tamen malit verborum Chriſti ſenſum, non ex verbis Chriſti; ſed ex verbis Legis (de qua nondum inter nos conſtat, utrum in hac antitheſi ipſius ratio habeatur) inveſtigare. Atqui Chriſtus ſuorum verborum potior eſt interpres; quàm Moſes alienorum, etiamſi is Moſis legi præceptum ſuum opponeret. Quanto potior; quando nondum conſtat utrum id faciat? Quamobrem longè æquior & firmior eſt noſtra argumentatio. Quoniam confeſſione auctoris; id quod apud Matthæum de odió adverſus inimicum dicitur, de privato inimico in lege Moſis nuſquam neque diſertis verbis neque κατὰ διάνοιαν dicitur. Chriſti autem præceptum, de privato inimico aperte loquitur: Ideó præceptum Chriſti hoc loco, non Moſis legi, ſed Scribarum commento, atque illius corrupti temporis doctrinæ & praxi opponi, neceſſe eſt.

Conſtat autem & convenit inter nos (ut ego arbitror) Chriſtum in ejuſdem Legis contextu vocem proximi in *verſ.* 46. & 47. explicare per voces quæ amicum; aut aliquâ neceſſitudine conjunctum ſignificant. Voce autem proximi, ita ut Chriſtus facit de privato amico, explicata, Vox inimici ipſi oppoſita de publico inimico explicari nequit. De eo verò an Chriſtus hoc præceptum ſuum Moſis legi opponat, adeò inter nos non convenit, ut nihil magis à nobis impugnetur.

II.

Hac reſponſione præmiſſa; antequam ad plenius argumentationis hujus examen accedamus, ad hypotheſin ejus, quam è præcedentis capitis exemplo reſumit, aliquid dicendum eſt. Ait igitur, „hoc præceptum Chriſti de dilectione inimicorum toti „populo Chriſtiano; omnibuſque & ſingulis, tum „vel maxime iis, qui principes inter eos ſunt, da„tum eſſe.“ Atqui hoc præceptum, magis principibus populi Chriſtiani; quàm cuivis è grege ejuſdem populi, datum eſſe falſum eſt: quia ad mores ſingulorum non ad ordinem totius populi pertinet, ut omnia in hac concione præcepta: & placito ipſius Auctoris repugnat; qui iſtiuſmodi leges, quæ mores ſingulorum ſpectant, æquè obſtringere ait principes; ut infimos è populo; cum Deus à magnis juxtà ac pravis, legum ſuarum obedientiam exigat, nullo diſcrimine.

Unde apparet illud quoque falſum eſſe quod ſumit. Quali modo & quibus dilectio erga inimicos præcepta eſt in populo Chriſti; tali quoque modo, & iiſdem odium erga inimicos præceptum fuiſſe, in populo Iſraëlitico, & contrà. Quia ipſe fatetur odium adverſus inimicos populo Iſraëlitico ita præceptum eſſe, ut vel præcipue Magiſtratus aut principes in populo illo obſtringeret: quod forenſis & politicæ legis indubitatum eſt veſtigium; quæ non æquè omnes è populo obſtringit. Nos autem oſtendimus legem hanc Chriſti; quam ille ei, quam memoravimus Moſis legi opponi, falſo opinatur, moralem eſſe non forenſem.

Hinc etiam tertii erroris falſitas evidenter detegitur; quod Autor legem Chriſti moralem legi Moſis forenſi atque Politicæ opponi, opinetur; cum oppoſitio ſecundum idem eſſe debeat: nec veriſimile ſit legem moralem forenſi ſeu politicæ; aut politicam morali opponi. Cumque dubitari nequeat, quin lex Chriſti, ad privatos ſingulorum, & quidem æqualiter omnium, mores pertineat; hinc neceſſarió infertur eam iſti legi opponi non poſſe; quam

non

non æquè ad omnes pertinet, nec moralis ſed forenſis aut politica eſt. Quærenda igitur erit alia doctrina; non Moſis, cui lex iſta Chriſti opponatur.

III.

Nunc ad argumentationem Autoris per ſingulas ejus partes refellendam, accedamus. Nec enim ullum in eâ enunciatum eſt, quod non aut manifeſtè falſum; aut ſuſpectæ veritatis deprehendatur. Nos omnia ordine examinabimus: quærendo primùm An in Moſis lege odium inimici publici præceptum fuerit? Secundò, An in eadem lege ex mente Auctoris odium erga privatum inimicum, prohibitum dici poſſit? Tertiò, Utrum Chriſtus hoc loco preceptum ſuum Legi Moſis; an potius Scribarum doctrinæ opponat?

Quod ad primum attinet. Dum quærimus an in lege Moſis odium, vel odii actus erga inimicum publicum, præſertìm ita latè acceptum, ut vocem hanc Auctor extendit, præceptum fuerit: non id quæritur utrùm in aliquos ex publicis inimicis; ſed an in omnem publicum inimicum, quâ talis eſt, odium injunctum fuerit. Præceptum enim Chriſti, de dilectione inimici; ut omnia reliqua moralia, generale eſt; & ad omnes inimicos extenditur, (puta, ejus generis, de quibus Chriſtus] loquitur) proinde ſi hoc præceptum legi Moſis opponitur, legem quoque Moſis de omnibus inimicis per ſe, qua tales ſunt, putà ejus generis de quibus Chriſtus loquitur, quales Auctor putat eſſe, publicos duntaxat inimicos, loqui neceſſe eſt. Atqui de omnibus inimicis publicis qua tales ſunt odio habendis, nulla lex, nullum Moſis præceptum extat. Atque id quomodo probaturus ſit Autor, libenter videbimus. Nec enim, quia quidam ex iis, circa quos actus odii (ut auctor loquitur) præcepti ſunt; hoſtes Iſraëlitarum fuerunt, colligere poſſumus erga inimicos publicos, per ſe, qua inimici ſunt; ac proinde, omnes, odium aut actus odii præceptos fuiſſe, niſi in fallaciam conſequentis incidere & à permiſſa in quoſdam, permiſſam in omnes ſæviendi licentiam, argumentari velimus, quæ vitioſa & invalida conſequentia eſt. Cum potius id ipſum, quòd in lege enumerentur ii, erga quos iſti Actus odii, exerceri permiſſi ſunt, documento ſit, erga eos, qui omiſſi ſunt, actus iſtos non ſatis licitos fuiſſe. Nam *ut exceptio firmat vim legis in caſibus non exceptis: ita enumeratio infirmat eam in caſibus non enumeratis.* Neque enim, ut exemplo rem illuſtremus, quia Cananæorum internecio mandata, ac fædus cum iis prohibitum eſt: idcircò omnes reliquæ gentes, quibuſcum forte populo Dei bellum gerere contigit, excindendæ fuerunt; aut fædus cum iis percuti non licuit. Poterat eſſe alia peculiaris cauſa, ob quam Deus Cananæos excindi mandaret, præter eam quòd inimici aut potius hoſtes Iſraëlitarum fuêre, ita ut hic quoque fallacia quam cauſæ non cauſæ, vocant, incogitantibus ſubrepere poſſit. Nec enim poſſeſſio populi Dei in illis terris certa ac firma eſſe poterat; niſi ſublatis antiquis poſſeſſoribus. Quæ politica ſane non moralis ratio eſt: ut pateat legem quoque quæ illâ ſubnixa fuit, politicam non moralem fuiſſe. Idem de cæteris legibus Dei circa ſpeciales populos latis exiſtimandum eſt, quæ nihil ad mores illius populi perficiendos, ſed ad publicum Reipub. ordinem pertinebant. In quo conſtituendo, licuit Deo pro ſapientia & poteſtate ſua, eas rationes ſequi, quas nemini reddere tenetur. Quod & ex imparitate iſtorum, quos ita Auctor apellat, odii actuum, liquet. Aliter enim Amalechitæ; aliter Moabitæ & Ammonitæ tractari jubentur. Unde patet iſtiuſmodi ſingulares politicas leges, ad ſtatuendam generalem ac moralem, de publico inimico legem, nihil facere.

Nec aliud de eâ ſpecie publicorum inimicorum, in qua Auctor ſontes & alicujus ſupplicii reos, collocat, dicendum eſt, quos omnes odio habendos fuiſſe nulla lex Moſis præcepit; ac ne inimicos quidem aut hoſtes publicos uſquam vocatos deprehendimus. Neque verò ſi erga quoſdam ſontium odium præceptum eſſe Auctor evinceret; idcircò ſequeretur, erga omnes id præceptum fuiſſe. Nam qui ob privata delicta plectebantur, nuſquam ad ejuſmodi publicum, quale Auctor introducit, odium damnatos video. Nec ab omnium delictorum pœna, miſericordia aut æquitas excluſa eſt. Ipſa oculi aut dentis excuſſio, pecuniaria pœna redimi poterat. Neque ſtatim ubi miſericordia vetatur; odium præcipi neceſſe eſt. Poteſt Judex propter publici exempli neceſſitatem; non miſereri alicujus ſontium, nec tamen eum odiſſe.

Atque hic illæ quoque inſidiæ detegendæ ſunt; in quas ſe Auctor imprudens præcipitat, dum Actus quos vocat odii, cum ipſo odio confundit. Actus enim odii, ut opinor, apellat, ſupplicia, pœnas, ictus, verbera, vulnera, ipſam cædem. Atqui res iſtæ ita ſunt diſparatæ: ut & odium interdum abſque iſtis actibus; & actus iſti ſæpe abſque odio eſſe poſſint. Nec unquam iſtiuſmodi actus, odii actus dici poſſint, niſi cum ex animo odio flagrante proficiſcantur. Ipſa cædes frequenter abſque odio patrari poteſt. An qui bovem ad excipiendos hoſpites mactat; actum odii erga bovem exercere dicendus eſt? Oderat ſcilicet Abrahamus filium, cum ipſum immolare vellet? Odit pater filium cum ipſum caſtigat verberibus? odit ægrum medicus, cum ei ſcalpra aut cauteria adhibet? Oderat David Abſolonem cum impia ejus arma, neceſſaria defenſione propulſavit? Oderat Saul Jonathanem filium; cum ipſum ob violatum per imprudentiam jejunium occidere vellet? Hæc profectò quæ naturâ diviſa ſunt, niſi accuratè diſtinxerimus in lubrico ambiguitatum perpetuò volutabimur.

Non igitur omnes iſti actus quos in pœnis aut defenſione intervenire videmus Actus odii cenſendi aut vocandi ſunt. Nec ſi uſquam ejuſmodi actus Lex Moſis imperat, odium ipſum imperare dicenda eſt. Sane judex & Magiſtratus abſque omni erga ſontes odio; officio ſuo non modo ſimpliciter poteſt; ſed etiam melius fungi ſolet. Unde patet, quàm falſa ſit conſequentia; quia ſupplicia ſontium præcepta ſunt; ideo adverſus eos odium eſſe præceptum.

Atque ut videat Auctor, ſeſe de inſidiis, quæ ipſi in his vocibus parum diſtinctis ſtructæ ſunt, non temere admoneri: conſideret velim, quænam oppoſitio, inter Moſis & Chriſti legem eſſe poſſit, quas ipſe tamen ſibi invicem oppoſitas fingit. Moſis leges quædam ſpeciales & quidem politicæ aut forenſes ab ipſo citatæ; actus quoſdam erga gentes quaſdam; aut etiam ſontes, præſcribunt, de quorum pleriſque, quod non ſint actus odii, nec ex odio proficiſcantur, non dubitatur: de cæteris verò an ſint ex odio, meritò maximè dubitatur.

Chriſti autem lex generalis & quidem, ad mores pertinens, ipſum verum ac genuinum odium, ejuſque actus prohibet. Atqui oppoſitio, ſecundum idem eſſe debuit; & quales actus Chriſti præceptum prohibet; tales actus Moſis doctrina præcepiſſe debuit. Alioqui ſi Moſes aliquid aliud præter odium præcepit; Chriſtus autem nihil aliud præter odium prohibuit; Interdictum cum præcepto pugnare inter ſe non poſſunt.

Nunc ad alterum argumentationis ejus enunciatum veniamus; quo erga privatum inimicum, odium

odium atque actus odii, Moſis lege prohibitos ait. Nec enim contentus Auctor dixiſſe in lege Moſis odium erga privatum inimicum, nuſquam eſſe præceptum; etiam ex citato Levitici loco, expreſſis ad marginem verbis prohibitum eſſe oſtendit. Atqui id, præſertim voce odii ejuſque actuum ita late ut vult Auctor accepta, verum eſſe nequit; quia omnes actus pœnales ſunt ipſi actus odii, ut putat: omnes autem illi non modo Judicibus præcepti; ſed etiam privatis ſive erga publicum, ſive erga privatum inimicum lege Moſis permiſſi ſunt. Præterea ſummi ac ſtricti juris perſecutio, in talione verus odii actus dici poteſt; Ea tamen non ſolum judicibus præcepta; ſed & privatis permiſſa eſt.

Nec eſt quod dicat, eos qui plectuntur è ſontibus ſeu pœnæ reos, eſſe Dei & populi hoſtes, & non eſſe privatos ſed publicos inimicos. Nam quis dixerit eum qui ob privatam injuriam pœna talionis plectebatur: eo ipſo ex cenſu ac numero populi Dei, excidiſſe: nec jam pro proximo ac fratre ejuſdem cum aliis juris conſorte, habitum fuiſſe. Præcipiebantur igitur aut certe permittebantur ex mente Auctoris, lege Moſis actus odii, etiam adverſus privatos inimicos, qui nequaquam ex cenſu populi expuncti fuerunt.

III. Veniamus nunc ad tertiam quæſtionem. An Chriſti dilectione inimici præceptum, veræ Moſis legi; an vero à Scribis adulteratæ opponatur? Quod ut rectius intelligatur, ea quæ in ſimili præcepto capite ſuperiori diximus repetenda ſunt: quò Lectorem brevitatis cauſâ remittimus. Nunc paucis oſtendiſſe ſufficiat.

1. Primùm Legis Chriſti præceptum ut cætera omnia, quæ in hoc capite proponit, generale eſſe atque morale. Porro inter generalia, & ad mores pertinentia, Moſis præcepta, nuſquam reperitur ullum, de odio adverſus inimicum. Nam quæ producuntur particularia eſſe, nec ad mores pertinere; ſed ad publicum Reipub. Judaicæ ſtatum, jam oſtendimus.

2. Legem Chriſti de privato inimico loqui ſubjecta à Chriſto exempla; præterea multæ rationes oſtendunt, quas quia *lib.* 2. *cap.* 2v. de jure Chriſtiani Magiſtratus in belli paciſque negotio plenius propoſuimus; ne rem actam agamus, nunc omittimus. At Moſis legem erga privatum inimicum odium nuſquam præcipere ipſe Auctor contendit, nobis planè ſuffragantibus.

3. Lex Chriſti vocem proximi; qui huic inimico, de quo agit opponatur ſtrictius & magis propriè accipit; ut patet ex exemplis & ſpeciebus ejus à Chriſto ſtatim propoſitis. At proximi vocem in lege Moſis latiùs & minùs propriè accipi idem Auctor contendit.

4. Chriſti præceptum legem eam cui opponitur; non ut imperfectam perficit; ſed ut contrariam præceptis ſuis tollit & abrogat. At Chriſto nullam præcipue ex moralibus Moſis legem abrogare ac tollere propoſitum fuiſſe *verſu* 17. 18. 19. oſtendit. Proinde, id, quod manifeſtè tollit & abrogat idem Chriſtus, Moſis legem non fuiſſe neceſſe eſt.

Nam quod occurrit Auctor, hoc pacto legem Moſis in ſpirituali ſenſu acceptam non diſſolutam, ſed carnalibus & typicis ſublatis, conſummatam & in ſpiritum verſam; partim futile, partim rem dubiam pro conceſſo ſumere, videtur. Futile illud eſt, cum Chriſtus initio hujus concionis, ne minimum quidem Legis præceptum ac ne apicem quidem ejus, ſublaturum ſe profiteatur, ſi eum Legem aliquam Moſis penitus ſuſtuliſſe fingamus. Hoccine eſt ne apicem quidem legis Moſis attingere; Legem aliquam integram quanta quanta eſt radicitus eruere? Certe iſtiuſmodi leges tantum perficiuntur & conſummantur; quarum tacitæ permiſſiones duntaxat tolluntur; præceptionibus interim ac prohibitionibus ipſarum ſalvis manentibus, ſuprà oſtendimus; qualis fuit lex de homicidio, adulterio, perjuria &c. At leges quarum ipſa præcepta aut interdicta, in quibus tota vis earum conſiſtit, abrogantur; non ſupplentur ut imperfectæ, ſed abrogantur ut pravæ & noxiæ.

Dubium autem & controverſum eſt, quod hic autor pro conceſſo ſumere videtur, politica præcepta Moſis typica fuiſſe, præſertim ex eorum typicorum genere, quæ adventu antityporum ceſſare debebant, & quæ verè umbratilia dici poſſunt. Qualia ſunt ea quorum nullus alius uſus eſt, niſi ut ſint typici & figuræ futurorum. Atqui politicarum Moſis legum (tametſi eas typicas fuiſſe concederemus) fuit longe alius & quidem magni momenti, & neceſſarius uſus.

5. Quia Chriſtus diſertis verbis ait, eum qui proximum, juxta ejus legis, cui ſuum idem Chriſtus oppoſuit, ſenſum diligit, non plus præſtare, quàm tunc vulgò peccatores & publicani præſtabant. Atqui ipſi Auctori, vis veritatis hæc verba expreſſit: *Quis credat Chriſtum dicere voluiſſe, eum qui proximum juxta legis Moſaicæ ſenſum diligit; non plus præſtare, quàm tunc vulgò peccatores & publicani præſtabant?* Proinde me ſubjungere neceſſe eſt. Quis credat Chriſtum veræ Moſis legi, & non potius imperfectiori aut potius pravo neſcio cui commento Scribarum, legem ac præceptum ſuum oppoſuiſſe? Objicient id quod opponit Chriſtus perfectum præceptum ac perfectam legem vocat. Quaſi verò etiam perfectiſſimæ leges; quamlibet imperfectis, imo pravis ac perverſis opponi non ſoleant. Imò verò tantò magis pravis; quàm imperfectis præceptis opponuntur: quod illa quidem tollant & abrogent; hæc verò duntaxat perficiant & impleant.

Tantò autem perfectior eſt virtus; quantò difficilior. Atqui longè difficilius eſt, privatum inimicum diligere, quàm publicum: quia erga publicos aut nulla aut languidiora; erga privatos inimicos vivida odia eſſe ſolent. Nihil igitur repugnat, Chriſti quidem præceptum perfectiſſimum eſſe; quamvis ea lex cui Chriſtus illud opponit non modo imperfecta; ſed prava ſit & nimium carnalis, qualem Moſis legem fuiſſe non decuit. Certe ſi non plus præſtat, qui proximum juxta ſenſum legis hoc loco Chriſti præcepto oppoſitæ diligit, quàm publicanus & peccator, Legem iſtam nimium carnalem eſſe neceſſe eſt; & quam à Deo per Moſen latam eſſe, minus eſt veriſimile.

6. Præterea legem cui Chriſtus præceptum ſuum opponit, non eſſe Moſis vel ex adjectis verbis, *Odio habebis inimicum*, apparet.

Nam aliquæ imperfectiones, legibus aliòqui bonis adnexæ; aliquando etiam in legibus Moſis, non pravis illis quidem, ſed tamen imperfectis, per modum tacitæ permiſſionis aut conniventiæ ſubintelligi utcunque poſſunt. Ut cum dicitur Non eſſe cum alienâ uxore adulterium committendum, ſubintelligi poteſt legem hanc nudè conſideratam, ad occultam impudicæ cogitationis delectationem connivere. At ſi tacitæ ejuſmodi permiſſiones aut conniventiæ in ipſa legis verba inſerantur; non jam imperfectam; ſed pravam legem efficiunt: quia id quod tacitâ conniventiâ, verecunde & quaſi ægrè & occultè permittebatur, per modum apertæ præceptionis impudenter quaſi imperant atque injungant. Quæ pravitas in legem Moſis non cadit.

Jam verò qui ſine fronte ejuſmodi adulterinas lacinias veræ Moſis legi de proximi dilectione aſſuebant: non mirum eſt etiam proximi vocem ad alium ſenſum (qui ipſis magis proprius viſus eſt)

hoc

hoc eſt ſtrictiorem, quam apud Moſen intelligebatur, detorſiſſe. Quem Chriſtus & ipſe ſequi cum eorum præcepto ſuum opponeret, neceſſe habuit.

IV.

Non latuit Autorem, quæ *mentem ejus perſpicacia* eſt, argumenti quod modo confutavimus imbecillitas; ideoque illud cum per ſe ipſum nutare ac ruinam minari cerneret, tacite & occultè novo quodam & ſubſidiario tibicine fulciendum putavit. Quod tamen ipſius adminiculum, cum diverſi generis rationem continuat, ſeorſim evertendum putavimus.

Ait igitur aut certè innuit, Idololatras, blaſphemos, aut quoquomodo in religionem peccantes in populo Chriſti, ex vi & analogiâ religionis Chriſtianæ nullo corporali ſupplicio plectendos eſſe; quos tamen olim populus Hebræus ſeveriſſimis ſuppliciis plectere juſſus eſt. Hinc apparere, reliquos etiam ſontes, qui in leges Reipub. peccant in populo Chriſti, non eſſe iſtis quibus ante ſubjecti erant ſuppliciis puniendos; quia tàm hi, quam illi olim eadem eſſent conditione, hoc eſt, publicis ſuppliciis, vel ut Auctor ait; publici odii actibus ſubjecti & obnoxii eſſent. Cum igitur nunc alteri eorum generi aſſignatæ olim pœnæ ſint relaxatæ; nihil eſſe cauſæ; cur non & alteri generi ſint remiſſa ſupplicia.

Verumenimverò ut peccantium adverſus religionem longè diverſam eſſe nunc atque olim conditionem oſtendimus; ita juſtam cauſam, imò gravem neceſſitatem intervenire patebit; ob quam nunc & illi qui in religionem peccant, à pœnis corporalibus quibus olim addicti erant, ſint exempti: & iſti qui in Rempublicæ delinquunt; non ſint exempti. Cum enim nunc, carnali & imperfecto cultui Dei, hoc eſt, carnali (ut ita loquar) religioni ſpiritualis ac perfectus Dei cultus ac religio ſucceſſerit; quæ ut ſpirituale regimen, ita ſpiritualia judicia; ſpirituales pœnas introduxit; abſurdum & ſpirituali religione indignum; atque in ipſam injurium eſt; ſi in ejus meſſem carnalis & terrena poteſtas falcem ſuam immittat. At publicus ordo in rebus humanis; qui ad cœtus legibus ſociatos pertinet, introductâ religione Chriſti nullam in rebus quæ ipſi eſſentiales ſunt, mutationem ſubiit: ſed eadem quæ fuit olim, Rectoribus gentium poteſtas confirmata & divinæ approbationis, imò Ordinationis juſto prætextu ac titulo honeſtata ſimul & ſtabilita: eadem quæ olim ſubjectio, populis qui reguntur imperata eſt. Quo inter parentes atque imperantes eſſentiali vinculo integro relicto, legum & judiciorum vim, per quam imperantes ſubjectos gubernant, & quæ ad conſervandas hominum ſocietatis neceſſaria eſt, in ſuo robore relictam eſſe, neceſſe eſt.

Carnalem autem & imperfectam religionem olim, quæ in tutela Reipub. fuit, eſſe oportuit. Nam quia cultus Dei apud Hebræos ad externos actus & circumſtantias adſtrictus: ſi quid adverſus eum delinquebatur; poterat ſimul atque debebat Magiſtratus animadverſione plecti & corrigi. Quicquid in tota Moſis lege maximè ſpirituale fuit ac perfectum; in duabus moralis legis tabulis comprebenſum eſt. Et tamen haud ſcio, an ullum ex omnibus illis decem præceptis dari poſſit, cujus violatio forenſium judiciorum ſeveritate non vindicaretur. Nam & alieni avida injuſtitia tametſi nonniſi in actum erumpens plecti poſſet, Civilis poteſtatis cognitionem non effugiebat. Quis igitur miretur, tunc puerilem illum (ut ita loquar) & pupillarem ſtatum fidelium in illa antiqua religione; à Legis foreſis tanquam pædagogi, poteſtate non fuiſſe exemptum? At in ſpirituali & perfecta religione Chriſti, cum ex ephebis egreſſa eſt Eccleſia, in locum illius antiquæ ſervitutis ſuccedente libertate Evangelica, atque ut pœnis ita & præmiis poſthumis ac ſpiritualibus propoſitis, atque inprimis legibus perfectiſſimis & maxime ſpiritualibus imperatis, quæ nobiliſſimorum virtutum ſpecimina, ab omni Coactionis ſpecie, quàm longiſſimè abhorrentia exhibent, denique Spirituali foro, ſpirituali cognitionis genere introducto, in delictis contra Religionem, Carnalis ſeu politicæ poteſtatis juri, locum non reliquit, jus ſpiritualis regiminis, idque, ut alia plura taceam, quadruplici potiſſimùm de cauſa.

1. Primum, quia nec virtutes cæleſtes ullam ferre poſſunt Coactionis violentiam 2. Et terrena poteſtatis imbecillitas ad occulta mentium gubernanda pertingere nequit. 3. Tertio, quia Spirituali regimine introducto, carnalis poteſtatis falci ad meſſem ſpiritualem invadendum, jus nullum relictum eſt; fruſtrà enim ſpirituale regimen inſtitutum eſſet. 4. Imò vero peculiari interdicto, & quidem graviſſimam ob cauſam jus iſtud terrenæ poteſtatis, in delictorum ſpiritualium animadverſionem ſi quod ſibi aliquo prætextu vindicare poterat; à Chriſto abolitum & excluſum eſt. Qui cum videret poteſtatem civilem Cognitioni rerum ſpiritualium imparem, & parum competentem; in delictis adverſus religionem puniendis perniciosè errare: & pro zizaniis triticum evellere poſſe; (quod poſteà nimis luculenta & perpetua experientia docuit) ſuprema & peremptoria criminum iſtorum ſupplicia; quæ peccantium in religionem extirpationem ſpectant; qualia in politicis judiciis uſurpari ſolent, terrenis poteſtatibus prohibuit & ademit; atque ad ſui tribunalis Majeſtatem retracta, uſque ad noviſſimæ diei adventum diſtulit. Itaque nunc religionis injurias Reſpublica non vindicat; non modo quia iſtæ injuriæ ita vindicari nec poſſent, nec debeant: ſed etiam quia id Reſpublica, neque ſi velit, facere uſquequaque aut ſine gravi periculo, poſſit, neque ſi ullo modo poſſit, facere debeat. Quæ mutatio non in favorem, aut ob dilectionem eorum, qui adverſus religionem delinquunt, accidit; ſed ob mutatam religionis naturam, quæ adeò omnem Coactivæ poteſtatis ſeveritatem ex foro judiciorum ſuorum pepulit, ut ne ullius quidem Coactionis aut dominationis ſpeciem admiſerit. Atque ex hac in negotio religionis mutatione, nihil noxæ in generis humani ſocietatem redundavit; cum publicus ordo in rebus humanis & pax atque juſtitia civilis, etiam in eorum criminum, corporali, ut ita loquar, impunitate durare poſſit, quæ ſibi religio ſpiritualiter vindicanda ſepoſuit. Manſit enim ſemper etiam inter impios & adverſus veram religionem iniquos populos legitimæ ſocietatis regimen. Secus ſe res habet in Republica; cujus natura per legem Chriſti in rebus quæ ad ejus eſſentiam pertinent, nihil immutata eſt, nec immutari potuit, abſque ſubverſo omni in rebus humanis ordine; & per promulgatam maleficiorum impunitatem immiſſo in genus humanum, omnium ſcelerum diluvio. Ideò ſub Novo fœdere, eodem metu & obſequii neceſſitate ſubjecti populi poteſtatibus obnoxii ſunt: quibus gladius & jus puniendi, adeò è manibus extorta non ſunt, ut in animadverſionibus ſuis, vices Dei gerere, & miniſterium Deo præſtare, diſertis verbis dicantur. quod tamen nunc non diſputationis ſed lucis cauſâ dictum eſto.

Gravis igitur & juſta cauſa eſt, ob quam nunc ii qui in ſolam religionem peccant mutata religionis naturâ; à pœnis corporalibus exempti ſint; cum neque per ſe ſocietatem humanam violent; quæ ſtare poteſt etiam inter veræ religionis expertes; & ſoli Spirituali juriſdictioni, ob ſupràdictas cauſas ſubjaceant.

Cæterum cum iſtius cui ſubſunt juriſdictionis natura ab omni corporali violentia abhorreat; non modo gravis cauſa, ſed neceſſitas quoque intervenit; ut à pœnis iſtius exempti eſſe debeant.

Sed nec levior aut injuſtior cauſa eſt; ob quam ii qui io Rempub. peccant; ab ejus pœnis non ſint exempti; quia etiam ſub Novo Fœdere Reipub. naturam non eſſe mutatam; non modo ex eſſentiali inter imperantes & ſubjectos, mutuò debiti officii nexu firmius adſtricto; ſed & ex relicto, Dei nutu, in manibus imperantium contumaciæ vindice gladio diſcimus. Nec levior aut minùs urgens ejus rei neceſſitas cernitur, in horrendo atque inevitabili, malorum ac miſeriarum pelago, qui ex permiſſa maleficiorum impunitate, in genus humanum inundaret.

Atque hinc patet, quam decipiatur Autor; qui nunc exemptionem à pœnis Corporalibus eorum qui in religionem peccant, colligit ex imperata erga illos, tanquam inimicos, dilectione. Cum nec illi inter inimicos, de quibus hic loquitur Chriſtus, referri poſſint, ut ſuprà docuimus: & iſta dilectio, aut erga eos imperata non ſit; aut ſi quia alibi fortè imperata dici poſſit, tanta eſſe nequeat, quæ illos à commerito delictorum ſupplicio liberare poſſit; niſi aliæ cauſæ, quas ſupra enumeravimus, intervenirent. Neque enim vel erga ipſos inimicos tanta dilectio imperata eſt; quanta amicis & fratribus; quanta hominibus erga nos beneficis, quantàque Deo ipſi debetur. Itaque quoties diverſi gradus dilectionum concurrunt, inferiorem ſuperiori cedere neceſſe eſt. Honos quoque parentibus & dilectio uxoribus debita imperata eſt; ſed niſi cum honore ac dilectione Dei concurrat. Diligantur ſanè & illi qui in religionem peccare poſſunt: ſed dum in eam peccant; dilectio eorum cum dilectione religionis concurrit. Utra igitur harum dilectionum, præponenda aut poſtponenda eſt? Ita videmus dilectionem, ſi qua etiam maleficis deberi poteſt; non poſſe eos à pœnis protegere; quas potior erga alios dilectio exigit; niſi forte aliquid aliud, ut oſtendimus, interveniat.

At enim orare pro perſequentibus nos, iiſque bene precari juſſi ſumus. Qui autem nos perſequuntur, annon adverſus religionem peccare dicendi ſunt? Poſſit igitur aliquis colligere, nihil obſtare potiorem erga religionem affectum; quominùs peccantes adverſus eam, quales ſunt perſecutores ejus, diligamus; ac proinde iis quoque parcamus; nec eos ob illorum peccata puniamus, aut iſtis quoquomodo reſiſtamus. Verumenimverò animadvertendum eſt, primùm, quod potior erga religionem affectus, non omnem erga eos, qui adverſus eam delinquunt, Caritatem extinguat; niſi eam quæ ſine injuriâ religionis ipſis præſtari non poteſt. Poſſumus igitur eo jure ſpiritualis animadverſionis quod nobis competit, uti adverſus delinquentes in religionem; & tamen orare pro ipſis, atque ipſis bene precari. Itaque ſecundum eſt, non ſemper obſtare, potiorem erga religionem affectum, quominùs peccantibus adverſus eam, dilectionis officia præſtemus, quia non ſemper iſtæ dilectiones concurrunt, niſi tunc cum alterutrius dilectionis officium præſtare non poſſumus abſque neglecto alterius officio. Ut cum iis, quorum ſpiritualiter puniendorum jus habemus; impune erga religionem delinquere permittimus; quia iſthic dilectiones iſtæ concurrunt liquet obſtare potiorem erga religionem affectum, ne peccantibus contrà eam parcamus. At cum ii quorum puniendorum nullam poteſtatem ſpiritualem habemus, quales ſunt perſecutores, delinquunt in religionem; nullum nos officium religioni debitum ſtringit; ut in eos animadvertamus; proinde illæſâ religione; non modo alio officia dilectionis ipſis præſtare, ſed & animadverſionem in eos nobis & incompetentem & impoſſibilem omittere poſſumus. Prætereà ut, quoties patientia perſecutionum injungitur, eos perſecutores intelligi convenit; in quorum nos jure & poteſtate ſumus; aut certè qui in noſtra poteſtate, non ſunt. (quales erant tunc Judaici aut Ethnici Magiſtratus; qui Chriſtianos perſequebantur; qui certè pœnis & juriſdictioni eorum quos perſequebantur non ſubjacebant; nec dilectione eorum indigebant) ita quoties dilectio erga inimicos, aut beneficentia præcipitur; eos inimicos intelligi neceſſe eſt qui dilectione ac beneficiis noſtris indigent. Proinde eos qui perſecutionem patiebantur, potior erga religionem affectus, ſtimolare non potuit, ut in puniendis aut impune dimittendis perſecutoribus, potiorem religionis quàm perſecutorum rationem haberent, cum eorum puniendorum jus nullum haberent. At præter miſerationem erga delinquentes per ignorantiam; vel ipſe erga oppreſſam religionem affectus, ipſos ad preces pro iis fundendas ſtimulare potuit; ut hoc modo non iis tantum ſi reſipiſcerent, ſed ipſi quoque religioni conſuleretur. Longe diverſa eſt ratio eorum; qui cum in noſtro jure ac poteſtate ſint; quoquomodo contra religionem peccant; quorum dilectio, niſi quid aliud interveniat, nullo modo nos eò adducere poteſt; ut in pœnis adverſus eos extendendis potiorem peccantium, quàm ipſius religionis rationem habeamus. Quod in pœnis quoque atque animadverſionibus Eccleſiaſticis quotidie fieri videmus.

Neque verò ex eo, quod aut latius hodie quàm olim Lex dilectionis extenſa, aut ipſe dilectionis gradus intenſior erga quoſvis mandatus ſit; confici ullo modo poteſt; aut omnes adverſus ſontes pœnas ſublatas eſſe; aut omnem adverſus injuſtos homines reſiſtentiam prohibitam. Non magis quàm ex eo, quod nobis hodie longè plus quàm olim de noſtro jure decedere imperatum ſit; idcirco omnem juris noſtri retinentiam; aut perſecutionem eſſe vetitam deduci poteſt. Imo verò cum officium dilectionis ejus ſit naturæ ut pluribus ſimul; ſed non in eodem gradu debeatur; ſæpenumero evenire neceſſe eſt, ut ſuperiores gradus cum inferioribus concurrant. In quo caſu inferioris gradus dilectionem potiori, ut diximus, cedere neceſſe eſt. Unde & pœnarum & defenſionis adverſus injuſtos jura; non modò ſalvâ, verùm & exigente lege dilectionis emergunt. Niſi forte velimus legem dilectionis, magis iis, qui ſunt dilectione indigni, quàm longè dignioribus conſulere, quod abſurdum eſt. Proinde ex dilectionis lege atque officio, aliquid fortè pro mitigandis ſontium pœnis; aut lenienda adverſus hoſtes acerbitate; at nihil pro tollenda criminum animadverſione; aut juſtâ in caſu neceſſitatis defenſione elici poteſt. Neque enim aut dilectio erga ſolos inimicos & injuſtos homines imperata eſt; aut gradus dilectionis erga proximum latius acceptum, hoc eſt, omnem hominem qua talis, eouſque extenſus eſt; ut dilectionem erga noſmetipſos, aut eos qui nobis ſtrictius vel ſanctius conjuncti ſunt, longè ſuperet.

V.

Excuſſo non modo ipſo Autoris argumento, ſed etiam iis quæ in imbecillitatis ejus ſubſidium adduci potuerunt; reliqua, quæ Autor in hoc capite addit, curſim perſtringemus. Nec tamen omnia; quia & nonnulla leviora ſunt; & quaſdam objectiones quas ſolvere conatur pro noſtris non agnoſcimus, nec earum reſponſiones moramur.

Illud nobis non viſum eſt prætermittendum. Si legis hujus de dilectione conſummatio in eo ſita eſſet; quod ſontibus ſcelerum, & hoſtibus graſſandi impunitatem, in orbe terrarum attulerit; non poſſet dici iſta lex in ſpiritum converſa; *nec aliud*

ſpiraret

ſpirare ; quàm juſtitiam , fidem , judicium & miſericordiam. Imo nihil minus ejuſmodi lex ſpiraret, quàm juſtitiam & judicium. Quid enim injuſtius eſt ; quàm inſontes exarmari unico innocentiæ præſidio ? atque ob miſericordiam erga improbiſſimos ; optimum quemque crudelitati atque libidini alienæ proſtitui ? Atque in eo ſane judicium Auctoris deſidero ; quod auſus ſit judicii mentionem facere, in ejus legis commendatione ; quæ omnem vim judiciorum abrogat. Non ſpirat ea lex ullam vel leviſſimam judicii auram , quæ ad injuriarum & criminum judicia , omnem aditum præcludit , & quæ mortales cæco impetu ; ac ſine omni judicio ruere jubet , in præſentiſſimum confuſionis atque exitii baratrum.

Nam quod innuit ipſam eo nomine fidem ſpirare dici poſſe ; quod mortales in præſentiſſima pericula præcipitando ; è quibus ſolâ miraculoſa Dei ope eripi poſſunt , doceat fidem ac fiduciam in Deum collocare , id profectò admitteremus ſi illud ita manifeſte præceptum eſſet ut ultrò in iſta pericula ruamus ; quemadmodum manifeſtè præceptum eſt , ne tentemus Dominum Deum noſtrum. Aut ſaltem , ſi iſta temeritas ita apertè à Deo vel Chriſto præcepta eſſet, quemadmodum Abrahamo aperte mandatum erat ; ut filium immolaret. Non ſolet ejuſmodi paradoxa & quibus ratio reclamat , onera ; in quibus fidem aliquorum explorat Deus ; imponere mortalibus niſi diſertis verbis , idque ſpeciali aliquo , mandato , non perpetua lege. At ſi ex cerebri humani commentis aut conjecturis tantum , petenda nobis eſt tam periculoſi mandati fides, ignoſcant nobis adverſarii ; quod citrà expreſſum & ſpeciale Dei Chriſtique mandatum , periculum ejuſmodi ſubire nolimus ; quod non niſi miraculo diſcuti poteſt: quodque tam noxiam & inhumanam extenſionem legis de dilectione, pro ejus perfectiſſimo circulo agnoſcere, non ſuſtineamus. Præſertim cum videamus, legem hanc, dum illam, ſui partem , quæ inimicum aut impium ſpectat æquo plus extendit potiorem ſui partem, quæ ad inſontes & quibus ſanctiori vinculo adſtricti ſumus reſpicit, nimium contrahere : Ideoque longè plus reprehenſionis, ex inique erga bonos , omiſſo, quam laudis ex præpoſtere erga malos affectato officio mereri. Fidei verò oſtentatio dum tentatur Deus magnum diffidentiæ documentum exhibet : & trux atque immanis eſt illa miſericordia; quæ ut ſontibus & ſceleratis parcat & conſulat; in inſontes & optimos quoſque crudelis eſſe ſuſtinet : ita ut hæc ſcelerum atque injuriarum impunitatis extenſio ; neque fidem , neque miſericordiam, multo minus autem juſtitiam aut judicium , aut ullum ſanæ ac ſobriæ rationis afflatum ſpirare poſſit.

VI.

Ait Auctor ideo quod Lex Caritatis ad ſummum extenſionis ſuæ circulum velut educta ſit ; non neceſſe habuiſſe Apoſtolos , ſpeciatim hortari fideles, ut politicis functionibus abſtinerent. Ego vero oſtendo Legem iſtam ad eum quem vult Auctor circulum extendi non potuiſſe , niſi ſpeciatim atque ex profeſſo Chriſtus & Apoſtoli, Chriſtianis Magiſtratu interdixiſſent. Quomodo enim ſontium ſupplicia tolli, niſi ſublato Magiſtratus jure ? quomodo hoſtium propulſatio vetari potuit, niſi abruptis vinculis, quibus patriæ, civibus, Reipub. Magiſtratui obligamur ? Cum igitur non modo ſublati juris quo poteſtatibus obſtringimur ullum in Sacrâ Scripturâ veſtigium extet ; ſed iſtæ poteſtates ſolenni lege confirmatæ ſint ; legem iſtam Caritatis eo uſque protenſam non eſſe manifeſte evincitur. Libenter autem ab Autore ingenuam hanc confeſſionem accipimus , Apoſtolos ſpeciatim fidelibus non præcepiſſe, ut politicis functionibus abſtinerent. Verum id neceſſe non fuiſſe , ſi Lex Caritatis eo uſque extenſa eſt, adeò negamus, ut eam confeſſionem pro manifeſto indicio habeamus legem hanc in gratiam inimicorum aut ſceleratorum hominum , non eſſe tam rigide & violenter extenſam ; ut potiores ejus partes & ſtrictiora vincula erga amicos fratres & ſanctiora neceſſitudinum nomina , abrumperentur.

VII.

Id ipſum quod Auctor aſſerit ; Neminem primis illis temporibus Chriſtum aperte ut decebat , profitentem , in Magiſtratu durare potuiſſe , non occaſionem modo , ſed neceſſitatem Apoſtolis afferebat dehortandi diſcipulos à gerendo Magiſtratu : qui non modo per ſe legibus Chriſti vetitus eſſet , ſed etiam efficeret , ut homines in ejus gratiam , Chriſtum aperte , ut decebat , profiteri non poſſent. Qua occaſione cum uſi ; & neceſſitate cum adacti non fuerint Apoſtoli ad damnandum Magiſtratum , quid de eo ſenſerint , obſcurum eſſe non poteſt.

VIII.

Ridiculum eſt profectò , cum in dictis factiſque diſcipulorum Chriſti , quibus doctrina Magiſtri ſui non paulo notior quam Phariſæis eſſe potuit , nullum damnati à Chriſto Magiſtratus veſtigium , nullam conjecturam invenire aut aſſequi poſſimus : velle ex opinionibus hoſtium Chriſti expiſcari , quid ille de Magiſtratu ſenſerit. Proinde idcirco , Chriſtum quoque à tributis dehortatum populos ſomniabimus, quia hæc de ipſo ſuſpicio in animis hoſtium ejus oborta fuerit ; aut eundem *Johan.* vi. de carnali manducatione locutum , quia res tam inepta Capernaitis in mentem venerit. Porrò cum Phariſæi ex mente Autoris Chriſto neceſſitatem expromendæ de Magiſtratu ſententiæ impoſuerint (Ait enim & quidem meritò , non aliam eorum intentionem fuiſſe , quàm ut id quod ſuſpicabantur tectius à Chriſto doceri , palam promere cogeretur ,) cur Chriſtus aperte Magiſtratus poteſtatem in ſuppliciorum uſu non damnavit , imo aperte confirmavit , dum mulierem non abſolvit , ac ne abſolvendam quidem eſſe , aut liberandam ab eo quod Lege aſſignabatur , ſupplicio , docuit ; idque etiamſi eam, ut eventus oſtendit , liberare voluiſſet. Cur ſaltem abeuntibus Phariſæis doctrinam de abolito pœnarum forenſium uſu , diſcipulis non tradidit ?

IX.

Chriſtus non per doctrinam ſuam mutavit aut potius abolevit , ritus illius populi Judaici , ſed per excidium gentis ac Reipublicæ. Quamvis enim ex occaſione quæſtionis de Sabbato ; oſtenderet ritus illos , non eſſe perpetuo duraturos , tamen reipſa nuſquam in doctrina ſua Judæos , ab obſervatione rituum ; quemadmodum & ab obſequio legum illius Reipub. forenſium liberos fecit. Quæ omnia tam Chriſtum quam Apoſtolos ſemper obſervaſſe legimus. Nec ullus apex legis per doctrinam Chriſti ſublatus eſt ; donec omnia facta ſunt , quæ Deus in populo & de populo illo fieri decreverat ; ita ut mutatio ſeu abolitio rituum & legum forenſium reſpectu doctrinæ Chriſti , per accidens evenerit , quia accidit ut propter juſta judicia Dei , Reſpublica illa , in qua ſola utraque tam forenſia Moſis quàm ceremonialia inſtituta locum habebant, excinderetur.

Poterant igitur illi falſi teſtes adverſus Stephanum producti ; dici falſi , quod vera Stephani dicta falſò interpretarentur. Quemadmodum

& Doëgus non idem quod rem veram Sauli indicaſſet ; ſed quod (ut adulatores, qui metus atque affectus principum rimantur ; ut ipſis ſerviant, ſacere ſolent) iſti indicio falſas criminationes admiſcuiſſet, calumniator, & vana loquens dicitur.

CAP. VII.

De remiſſione Chriſtiana ejuſque proprietate & operatione circa peccatores quos lex jubet occidi.

I.

Remiſſio peccatorum ſub Novo Fœdere, in controverſia noſtra, maximam vim habet, ad tollendam pœnarum ſeveritatem ; & juris noſtri extenſionem in eos qui nobis quoquomodo ob delicta in nos commiſſa, atque injurias nobis illatas obſtricti ſunt. Ut enim Deus in remittendis peccatis de ſuo jure decedit ; ita & nos in iiſdem de noſtro jure decedere tenemur. De alieno ut decedamus invitis quorum intereſt, non magis officio benignitatis Chriſtianæ ſtringimur ; quam ut de alieno ſimus liberales.

II.

Cæterum capitalium criminum venia & abſolutio Reſipiſcentibus ſub N. Fœdere oblata, non eſt forenſis & terrena ; ſed ſpiritualis & cæleſtis gratia. Nec uſquam Deus per Chriſtum in forenſibus delictis, impunitatem cuiquam promiſit : ſed in peccatis duntaxat Eccleſiaſticis pœnitentibus veniam indulſit. Quod inde patet, quia etiam ſub N. Fœdere Supereminentium poteſtatum tribunal in terris erectum, gladio armavit ; quem vice Dei in ſontes ſtringerent. Quemadmodum autem gratia & abſolutio forenſis ſpirituales & Eccleſiaſticas pœnas non tollit, ita nec Spiritualis venia, forenſia ſupplicia. Atque ipſe Deus, ut remiſſa æternâ, temporariam pœnam irrogare ; ita non exactis in hac vitâ, poſt mortem ſupplicia exigere poteſt. Proinde & is, qui rite reſipiſcentibus cæleſtis veniæ ſpem facit, terrenas pœnas, requirente id officio ſuo, ſumere, & qui eaſdem pœnas luit, pœnitentiam agere, ac poſthumas effugere poteſt.

Quod non ità accipi velim, ut nimis profuſam ſanguinis humani in capitalibus ſuppliciis irrogandis, conſuetudinem probem. Scio enim & doleo ad tam ſæva remedia interdum ſine idoneo ac ſufficienti jure, ſæpe ſummo jure, plerumque autem ſine ulla (quæ ſola rigorem hujus ſupplicii excuſare poteſt) neceſſitate deſcendi. Exemplum etiam Dei atque Chriſti, benignitatis & clementiæ quam in populo ſuo exercet ; obligare fatemur omnes ipſius vicarias poteſtates ad clementer & moderate utendum eo jure ; quod ipſis in bonum generis humani conceſſum eſt. Sed neque ipſe Deus atque Chriſtus ; etiam in populo ſuo perpetuo clementia utitur. Eſt quando ſeveritatem res ipſa poſtulat ; quamvis ad Deum, nulla ejuſmodi neceſſitas, qualis inter mortales intervenit, urgere atque adigere poſſit. Quippe cujus regnum & potentia, etiam non ſublatis hoſtibus aut rebellibus ſuis ; æternum atque immobile durat, quod in extracto tamdiu ac dilato Satanæ ſupplicio liquido cernitur. Multò magis mortalibus aliquando permiſſo à Deo ſeveritatis jure utendum eſt ; præſertim cum poteſtas ; imò incolumitas eorum ; nonniſi ſublatis ſontibus ; aut hoſtibus tuta aut potius ſalva eſſe poſſit.

III.

Quod ſi quis urgeat. Cum à Deo pœnitentibus etiam capitalium criminum venia conceſſa ſit, nefas eſſe pœnitendi ſpatium cuiquam præcidi. Nec intereſſe quod diverſum genus veniæ ; quàm quod in forenſibus judiciis uſurpatur, à Deo promiſſum ſit: ſi tamen per forenſes pœnas ad iſtam ſpiritualem gratiam aditus præcluditur. Huic reſpondemus. Quantum in nobis eſt virium ac poteſtatis, quantumcunque ingenii ac ſollertiæ ; enitendum eſt omni ope atque omnes rationes ineundæ, ne cuiquam pœnitendi ſpatium ultrò ac de induſtria præcludatur. Sed ſi quis (ut in caſibus accidit, in quibus præceps pugnæ aut defenſionis neceſſitas moram nullam admittit), ſibi ipſe ad pœnitendum ſpatium eripiat; quicquid in ea re faciet jacturæ, ſibimetipſi acceptum ferat neceſſe eſt. Quotus enim quiſque eſt eorum, quibuſcum in tali certamine committitur, qui non eodem ad pœnitendum ſpatio egere ſe putet? Proinde nemo in eo caſu, præſertim in gratiam ejus quem eo beneficio putet indignum ; de ſuo, & quidem tanti momenti jure decedere tenetur. Porrò in Magiſtratuum animadverſionibus, quæ naturâ ſuâ longiorem moram ferre poſſunt, ſi quando ad id remedii, violentâ urgente neceſſitate, deſcendatur : dandum eſt omnino idoneum pœnitentiæ ſpatium. Quod certe totam vitam aut plures annos non requirit ; ſed firmam & conſtantem animi inductionem, atque compoſitionem, ad parendum Deo, ſi evadere contingit. Quæ ipſa firma & efficax animi inductio & conſtitutio, quod non ævum aut annos aut menſes poſtulet ; ad id, ut in mente ac propoſito animi noſtri formetur, ſed intrà breve quoque ſpatium fieri poſſit (quale morituris nullo modo denegandum eſt) inde patet ; quod non longa temporis uſurâ opus eſt ; ut quis fortunam ſtatumque ſuum introſpiciat ; & vires animi ad ſervandam ſancti propoſiti conſtantiam intendat. Imo verò quanto productius eſt ævi ſpatium ; tantò major occurrit, perſeverandi difficultas, dum animi intenſio, quæ breviori tempore facile de anxia mentis curâ, nihil remittit, non ipſo modò temporis tractu ; ſed & variis illecebris aut tentationibus fatigatur. Adeoque longiori tempore ad perfectionem ſui non indiget ; ut nullâ re magis ad periclitandum de integritate ſuâ ; quàm longiori ævi ſpatio adducatur.

Nec ſemper falſæ pœnitentiæ ſignum eſt, animus poſt juſtum temporis ſpatium ad priſtina vitia revolutus. Non minus quam is, qui à vero profectu quem in virtute initio fecerat, degenerat. Solet & is qui vere reſipuerat, poſtliminiò ad damnatos lapſus relabi. Quem ſi poſtquam reſipuerat, opportuna mors relapſui præripuiſſet, non paulò quidem is futurus fuerit fortunatior.

Provida Pompejo dederat Campania febres,

Optandas &c. Cum igitur veram pœnitentiam extrema ſupplicia ipſa per ſe inviris intercipere non poſſint ; ſi quando eorum neceſſitas incidat ; periculo præcidendæ pœnitentiæ ſiſti ac ſubmoveri non poſſunt : quia omiſſæ pœnitentiæ culpa, non penes eos hæret, qui arripiendæ ſpatium & occaſionem conceſſerint ; ſed penes eos qui oblatam ſponte neglexerint.

IV.

Satis decebit Chriſtianos ; quicquid ipſis ſatis licuerit. Nec enim de impunitatis licentiâ, ſed de officii honeſtate quæritur ; at hæc in ea functione deſiderari nequit, quæ ſi legitima & à Deo præ-

ſcriptâ

ſcripta ratione adminiſtretur, ordinarium Dei miniſterium à Spiritu Sancto dicitur. Imo vero generis humani intereſt, poteſtatem divinæ proximam; penes eos eſſe, qui Deo ſint proximi. Plurimum refert gladius tam anceps, cujus manus credatur. Et ſi quas forte habeat Chriſtianus cauſas officii hujus abjiciendi, plures inveniet retinendi atque magno animo, capeſſendi; ſi non ſibi ſoli, ſed communi bono natum ſe exiſtimare malit.

V.

Quoties lex mortem commeritis veniam indulget ſub aliqua conditione: non Judici expectandæ, ſed reo implendæ conditionis officium imponit: & conditionem hanc à Reo præſtandam exigit, non poſt judicium, aut in judicio ipſo, ſed ante judicium. Quam ſi reus præſtare neglexerit; atque intereà in judicium protractus fuerit; Judex eum ſecundum legem judicat, nulla conditione limitatam, etiamſi ejuſdem generis venia eſſet; cujus eſt ſupplicium. Quia iſta conditio nonniſi impleta ac præſtita, legem limitare potuit; nec ejus ratio haberi ſolet à Judice, niſi poſtquam impleta eſt: & non impletæ culpa, penes reum eſt; non penes judicem. Exemplum ejus rei præbet ipſa lex Moſis, in homicidis quibus pro perfugio quædam civitates aſſignatæ fuerunt. Qui ſi id quod ipſis lex indulſerat neglexiſſent, conditionis & indulgentiæ legi adjectæ nulla ratio habita fuiſſet, cujus beneficio ſuamet culpa excidiſſent.

Multò magis id ſtatuendum eſt; ſi venia non ejuſdem generis eſt, cujus eſt ſupplicium. Nam remiſſio peccatorum, non ab humanis ſed à divinis pœnis, pœnitentes eximit. Fingamus autem eam pœnitentes ab humanis quoque pœnis eximere; ſi tamen ſontes mortem commeriti, in manus judicium inciderint, ante pœnitentiam ſeu præſtitam conditionem à lege impoſitam; neque lex ob defectum non præſtitæ conditionis limitata; neque judices obſtricti cenſebuntur; ut agant cum ipſis ſecundum legis indulgentiam, cujus beneficio ſuamet culpâ exciderint. Non tollit igitur pœnas forenſes etiam forenſis gratiæ aut veniæ conditionata oblatio.

Quantò minus eas tollet Spiritualis ac cœleſtis veniæ conditionatum promiſſum? Nam ſi quis urgeret, in pœnis forenſibus exigendis, omnino expectandum eſſe à Judice, conditionis implendæ eventum: is rem abſurdam & à divinis humaniſque legibus abhorrentem comminiſci vellet, ut omnia forenſia judicia, quibus ſalus Reipub. & ſocietatis civium, tanquam certiſſimis fulcris innititur, penderent ab ancipiti humani arbitrii, incertitudine. Quamdiu verò Judici expectanda eſſet ſontium pœnitentia? Certe ante ultimum mortis eorum articulum, ſupremam ipſi metam præfigere humanum nequit judicium. Atqui ne ſpiritualis quidem veniæ in Novo fœdere promiſſio, ex vi ipſius fœderis, tam laxam admittit peccandi indulgentiam, ut nemo ante exactum vitæ ſuæ tempus, excidere poſſit tam benigni fœderis beneficio. Nam quid Deo ex plenitudine poteſtatis & gratiæ, facere liceat hic non quærimus. Et tamen in ſpirituali regimine, non ea eſt exercendæ legum ſeveritatis neceſſitas, quæ in politico intervenit, in quo aperto ſemel impunitatis aſylo, actum eſt de Republicâ, & ſocietate.

Quid? quod iſta ipſa pœnitentiæ conditio, quæ Remiſſionis peccatorum privilegio adnexa eſt, ejus eſt naturæ; ut ad judicum forenſium tribunal & cognitionem pertinere, nullo modo poſſit? Excedit enim captum, & facultatem ac vires politicæ poteſtatis ſuperat; cum veram à fictâ pœnitentiâ nemo mortalium dignoſcere poſſit. Proinde officium ejus rei cognoſcendæ Deus Magiſtratibus non impoſuit; cujus cognitioni pares eſſe nequeunt. Nihil igitur eſt cur in judiciis ſuis, ejus rei nimiam rationem habere debeant, quæ ad ipſorum cognitionem nihil pertinet. Nihil eſt inquam, quod in ejus rei gratiam, tam neceſſariam Reipub. legum, quarum ſunt cuſtodes, executionem ſuſpendere debeant, de qua judicare nequeunt, vera ſit, an adulterina.

Quod ſi quis objiciat; Ne Eccleſiæ quidem, quæ ex mortalibus conſtat, vires dignoſcendæ veræ à fictâ pœnitentiæ ſatis eſſe pares. Et tamen ejus rei cognitionem Deus ipſi detulit. Reſpondendum cenſeo. Ut taceam, longè minori periculo Eccleſiam quàm Rempublicam in ea cognitione decipi poſſe. Non pœnitentiæ modò cognitionem, ſed etiam remittendorum peccatorum poteſtatem à Deo Eccleſiæ conceſſam. Quæ ſi talis ſit, qualis eſſe debeat; & munere ſuo legitimè fungatur, nunquam ſolet eſſe abſque Spiritusſancti aſſiſtentia; in qua vis Numinis humanâ major intervenit; ac ſupplet mortalis judicii imbecillitatem.

Ergo idem, qui officium ligandarum aut ſolvendarum conſcientiarum, Eccleſiæ impoſuit, vires quoque pares tanto muneri confert, ac ſufficit. At Magiſtratibus quamvis ordinatione Dei curam rerum humanarum commiſſam, & uſum gladii permiſſum expreſſe legamus; nuſquam tamen iſtam ligandi aut ſolvendi poteſtatem conceſſam deprehendimus. Proinde ne pœnitentiæ quidem, quæ neceſſarium eſt antecedens remiſſionis peccatorum, cognitionem delegatam. In quo certe maximum Spiritualis ac politici fori diſcrimen animadvertimus.

Quod ſi Judices forenſes in legum cuſtodiâ quam gerunt; ad pœnitentiæ cognitionem non pertinent; multò minus eam expectare tenentur.

VI.

Pœnam legis forenſis cum veniâ legis ſpiritualis, ſæpe in eodem homine, & eodem peccato, ſimul eſſe poſſe, vel inde patere poteſt; quia pœna hujus vitæ etiam graviſſima, cum veniâ æternâ non pugnat. Conceſſit Deus pœnæ æternæ veniam Davidi, quam duplicata adverſus Uriam injuriâ, meruerat, & tamen graviſſimas ab eo pœnas, in hac vitâ, eo nomine exègit. Non ſunt igitur iſta contradictoria, ſi dicamus Deum poſſe per judicem punire, quem in Chriſto abſolvit à maledictione, puta æternâ; non autem illa legali & forenſi, quam hic Auctor præpoſtere, tanquam ſola eſſet, ingerit, ſupponendo tacite falſiſſimam hypotheſin, quaſi nos Chriſtus à maledictione, hoc eſt, punitione forenſi, abſolverit. Cujus abſurditatem & quàm incompetenter ejus mentio fiat, hoc loco pluribus perſequi non libet.

Quis vero neſcit contradictoria ſecundum idem ſumpta conciliari non poſſe. Nec nos pœnis forenſibus veniam forenſem, nec ſpiritualibus ſpiritualem; ſed pœnis forenſibus ac terrenis, veniam ſpiritualem ac cœleſtem opponimus, cum ea invicem non pugnare oſtendimus. Quod niſi verum ſit; quemcunque Deus ſive per judicem, ſive alio modo capitali ſupplicio punit; æternum perdere putandus: & cuicunque (ut olim Achabo) vitæ hujus ſupplicium remittit; ei veniæ quoque æternæ gratiam facere cenſendus eſt, quorum utrumque falſum & abſurdum eſt.

VII.

Differentia novi, ac Veteris, fœderis, non in eo tantum eſt; quod nunc ab omni reatu abſolutio

ſiat ; olim autem non ab omni : ſed in eo quoque quod nunc ſpiritualis abſolutio , non forenſis à Chriſto promiſſa ſit ; illic autem forenſis duntaxat vulgò uſurpabatur. De ſpirituali , præſertim publicâ & omnibus communi , altum erat ſilentium.

VIII.

Tam dogma , quam ſimilitudo , ad illud confirmandum adducta , non modo falſiora , ſed & Dei majeſtate indigniora ſunt ; quàm ipſe Auctor vellet.

Statuit enim dogma , id quod & ſimilitudo illuſtrat , Deum per judicem punire non poſſe (puta temporalibus pœnis) quem in Chriſto abſolvit à maledictione ; & quidem , ut ait ipſe , legali. Si quis tamen eorum qui per Chriſtum abſoluti ſunt , per judicem puniatur ; id non evenire ideo , quia Deus id fieri aut voluerit aut permiſerit ; cum id manifeſte per Chriſtum lege prohibuerit ; ſed ut cætera omnia peccata ; invito & tantum , ad hominum cæcitatem , & ignorantiam ; ſæpe etiam malitiam & inobedientiam , connivente Deo.

Atqui ſi per Chriſtum hujus veniæ beneficium Deus mortalibus præſtitit , quæ iſta eſt , conniventia , per quam tanti beneficii fructum intercipi ab hominibus aut ſtultis aut contumacibus permittit ? Princeps ſi cui proſcriptionis gratiam , bona fide , faciat , nihil omittit eorum quæ ad avertendas à proſcripto pœnas ſerviunt ; niſi quod , quæ humana infirmitas eſt , non omnibus caſibus ; qui gratiam irritam facere poſſunt , occurrere poteſt. An igitur Deum quoque principum mortalium ſimilem putabimus ; qui eos caſus avertere nequeat , qui per imprudentiam aut contumaciam ſubjectorum evenire poſſunt ? An meliori fide , proſcriptos à Principibus quàm peccatores à Deo in gratiam recipi putabimus ? ut illi quidem quicquid poſſunt in gratiam illorum ſervandorum faciant ; Deus non quicquid poteſt hominum peccatorum cauſa facere velit ?

Nam ſi reliquorum delictorum , ad quæ Deus invitus quodammodo connivet exemplum objiciat Autor , nihil aget. In permiſſa ad tempus eorum licentia vel impunitate graviſſimam conſilii ſui rationem Deus ſequitur , nec in illis arcendis , ulla ſponſione fidem ſuam cuiquam obligavit. Veniam criminum per Chriſtum ſolenni promiſſo ac fœdere ſanxit ; quod pretioſiſſimæ victimæ ſanguine obſignavit. Quæ , ſi ad forenſium quoque pœnarum gratiam extenditur ; hanc omnibus eâ fide præſtabit Deus , quâ promiſit. Hic igitur videt Auctor , ſe ſuomet ingenio circumventum ; & ad eam neceſſitatem adactum ; ut aut fidem vel potentiam Dei in dubium vocet ; aut quod unum reliquum eſt ; veniam delictorum in Chriſto , ad excludendas forenſes pœnas non extendi fateatur.

CAP. VIII.

DE BELLIS *Chriſtianorum.*

I.

CHriſtianorum quâ Chriſtiani ſunt , arma non eſſe carnalia ſed ſpiritualia , non minus fatendum eſt ; quam eorundem quâ tales , cibum quo animæ eorum paſcantur , non eſſe carnalem ſed ſpiritualem. Male tamen ex eo concluditur , ipſis aut cibo , aut armis carnalibus interdictum.

II.

Vitam & opes & imperium contemnere aut abdicare docet religio Chriſtiana , non ſemper ſed ſi abſque læſæ divinæ Majeſtatis aut perduellionis crimine , retineri non poſſint. Unus Deus & Chriſtus eſt , in cujus gratiam pretioſiſſima quæque & ipſa vita noſtra nobis vilis eſſe debet. Hoſtium & indigniſſimorum hominum libido aut periculum , an eodem pretio cum debito à nobis Deo Chriſtoque officio cenſeri debeat ; nondum inter nos deciſum eſt ; & hoc ipſum eſt quod nunc quærimus. Proinde abſque vitio petitionis Principii , hoc loco pro re conceſſa ſupponi nequit.

III.

Patientiæ præſcriptum eſt ferre , non ferire : ſed non ſtatim impatientia eſt , ferire eum , quem cum ferre non tenearis , ferire liceat ; aliquando & oporteat. Quemadmodum liberalitatis eſt erogare honeſtis ſumptibus opes ; non tamen ſordium culpam contrahit , qui eaſdem nepotinis expenſis non prodigit.

IV.

Dilectio inimicos non perdit ſed ſervat ? quam ipſius Dei Chriſtique exemplo exercere nobis injunctum. Non tamen ſemper ipſe Deus & Chriſtus , ſuos aut populi ſui inimicos ſervat.

V.

Fiducia Deo vindictam committit injuriarum ; quarum videlicet ultionem Deus ipſe nobis non commiſit ; at non earum in quibus noſtro miniſterio ſeſe ordinariè uti velle oſtendit. Eventum Deo committere præconceptorum periculorum ; in quibus effugiendis ordinariam viam nobis relictam videmus , & poſcere atque expectare extraordinariam opem in iis rebus , quas ſine miraculo vitare poſſumus , eſt tentare Dominum Deum noſtrum.

VI.

Oraculum & prophetiam Legis tempore viguiſſe mirum non eſt , cum iſtis ſubſidiis egeret pædagogicæ educationis imperfectio. Non tamen ideò quæcunque olim licita fuerunt nunc pro vetitis habenda ſunt , quia nunc oraculum & prophetia ceſſavit. Nam iſta naturalis affectio (ut verbis Auctoris utar) neceſſitatis clypeo præſtructa , niſi manifeſto interdicto coercita ſit , ſufficit ad ea excuſanda ; quæ neceſſitatis violentia extorquentur.

VII.

In abrumpendis naturalium affectionum vinculis ſæpe Chriſtianarum virtutum ſpecimina eduntur. Non tamen ubicunque iſta vincula abrumpuntur , virtutum ſit experimentum , ſed interdum flagitium intervenit , & turpis officii diſertio.

VIII.

Cæleſtium promiſſorum magnitudo ſub novo fœdere ombram fecit terrenis pollicitationibus. Non tamen ideo alterius duntaxat ævi promiſſionem pietas habet. Nec prolis ſuſcipiendæ benedictio in Evangelio oſtentatur. Non tamen idcircò aut optare aut petere vel expectare , id genus divini beneficii ;

aut

aut ut illud aſſequaris dare operam non licet.

IX.

Tam pugna quàm victoria ſpiritualis, non magis carnalem excludit; quam Spiritus carnem dum in hoc ævo vivimus.

X.

Diſperſorum per externas gentes Judæorum; non eadem ratio fuit, quæ nunc Chriſtianorum. Illi enim etiam ſub externis legibus proprios gentileſque ritus atque inſtituta majorum nunquam omiſerunt; & reſpectu illius Reipub. quam in terra Palæſtinâ habebant alienarum Rerumpublicarum inquilini & alienigenæ fuerunt. Chriſtiani ubicunque ſunt; tametſi non ſemper ex iis tota gens conſtat, ſuæ quiſque regionis indigenæ ſunt; nec ullam præter eam patriam agnoſcunt. Et tamen tunc quoque Judæis pro pace illarum, quas inter degebant, gentium; arma ferre vetitum, aut inuſitatum non fuit.

XI.

Non omnes res, quæ ſimilitudine quadam res futuras adumbrant; adventu earum rerum, quarum figuræ ſunt, ceſſare neceſſe eſt, niſi illas quarum uſus non alius eſt quàm ut res futuras adumbrent. At belli ac civilis poteſtatis, etiam abſque ulla relatione ad res futuras, inter ipſos Judæos maximus ac præſentiſſimus uſus erat; quemadmodum & nunc eſt, inter reliquas gentes.

XII.

Prædictiones de Pace ſub regno Chriſti; aut nondum ſunt impletæ; aut non id ſignificant quod in ipſo eventu cernitur: ſed quod per ſe ex natura & genio regni Chriſti ſineret poſſet, niſi per accidens improbitas hominum obſtaret. Cum enim Chriſti doctrina omnes injurias per ſe ſuſtulerit, radices bellorum injuſtè inferendorum ſuccidit. ita ut ſi omnes gentes regnum Chriſti bona fide ſuſcipiant; nullus ſit bellis; ſed & nullus injuriis locus. Certum enim eſt quando juſtitia ubique vigebit, locum non fore fortitudini. Quamdiu tamen videmus ullum, gravibus, & quæ bello propulſari dignæ ſunt injuriis locum; tamdiu & bellis locum eſſe agnoſcere cogimur. Itaque præſtent nobis hunc ſtatum in terris, Viri optimi, in quo ejuſmodi injuriæ exulent, ob quas bellum ſuſcipi jus & fas eſt: nulla mora in nobis erit; quin omnia bella atrociſſimâ formulâ, & conceptis in eorum ſententiam verbis, proſcribamus.

CAP. IX.

Reſponſiones ad aliquot rationes, quibus dominia inter Chriſtianos ſtabiliri cenſentur, ventilantur.

I.

NE cauſam bonam centones optimorum verborum ſpecioſè conſarcinati obruant; nudam & ſimplicem veritatis vim; argumento quod refutat Autor, in ſyllogiſmum redacto, exhibebimus; ut manifeſtius pateat, quàm legitimè aut ſufficienter ictum ejus elidere conetur. Hic autem ex ſenſu verborum propoſitorum elicitur talis. Quæ ſententia directè & per ſe tendit, ad ſocietatis omnis humanæ abolitionem; ea eſt abſurda. Autoris ſententia &c. Ergo &c. Minor ejuſdem generis ſyllogiſmo probatur, cujus medius terminus eſt, quia introducit generalem omnium criminum & flagitiorum impunitatem. Quæ ſententia introducit &c. ea directe & per ſe tendit &c.

Duplicem reſponſionem affert Autor. Quarum prior, utrum ad majorem, an ad minorem ſyllogiſmi, aut etiam ad proſyllogiſmi majorem dirigatur; non ſatis certo ſcio, quia in ea multa proferuntur; quæ ad iſtarum propoſitionum ſingulas accommodari poſſunt. Poſterior reſponſio ad minorem utriuſque ſyllogiſmi; ſed præcipuè proſyllogiſmi dirigitur: oſtendens ſententiam iſtam non abolere ſocietatem nec introducere criminum omnium impunitatem.

Priorem quod attinet; quatenus ad majorem principalis ſyllogiſmi dirigitur mens ejus ea eſt. Nihil in eo eſſe incommodi aut abſurdi; etiamſi Deus in gubernatione terrena ſocietatis populi ſui; extraordinaria via procedat; quia cum ſit omnipotens, non ſe alligari patitur ordinariis mediis, ſed poteſt etiam abſque Magiſtratus aut armorum præſidio ſuos defendere; aut etiam injuſtiſſimas poteſtates, in bonum ſuorum ordinare: ut piis nihil ſit ab abolitione vel abſentia aut etiam immutatione ordinariæ poteſtatis metuendum. quorum hoc probat exemplis Iſraëlitarum, in exilio ſuo Magiſtratu carentium inimico verò ſubjectorum; illud verò exemplo eorundem in patriâ, anniverſariis feſtis, fines ſuos, ſolius Dei præſidio tutos relinquentium; & populi ſub Eſdra ſine præſidio militum aut Magiſtratus, per medios hoſtes Hieroſolymam contendentis. Quanto minùs id Chriſtianis metuendum eſt, quibus majora promiſſa facta ſunt.

Quatenus autem hæc prior reſponſio ad minorem dirigitur ita explicari poteſt, ut oſtendat ſententiam Autoris, non ad omnis ſocietatis humanæ abolitionem, tendere; quia piorum & Chriſtianorum ſocietatem non abolet; quæ poteſt abſque pœnis politicæ poteſtatis, extraordinaria Dei ope conſiſtere, nec ulla mala ex impunitate maleficiorum profecta reformidat; quia cum ampliores Chriſtianis quàm Iſraëlitis promiſſiones ſint factæ, nihil ipſis poteſt eſſe metuendum, cum mors, quæ eſt omnium terribilium maximum, non ſit metuenda, fretis ſpe reſurrectionis & auxilio Spiritus Sancti, ſimul ope Dei in removendis tentationibus, quas forte ſuſtinere nequeant &c.

Denique quatenus prior reſponſio, majorem proſyllogiſmi reſpicit: vis ejus eſt in eo, quod per ejuſmodi ſententiam Autoris, quæ ordinarium retinendarum ſocietatum medium, hoc eſt, pœnas coactivæ poteſtatis tollat, & ita impunitatem criminum introducat; non ſtatim omnis humana ſocietas aboletur; cum eam Deus poſſit etiam extraordinariis mediis conſervare. Præſertim autem Chriſtianorum ſocietas non abolетur: quia iſtam impunitatem & mala ex ea provenientia nihil curat.

Nunc diſpiciamus quàm benè & ſufficienter ad utramque præmiſſarum reſpondeatur.

I. Quod attinet ad majorem, ea per hanc Autoris reſponſionem, ne attingitur quidem; tantum abeſt ut convellatur.

Nam primum, etiamſi Autori ad tempus largiamur, Deum in gubernatione populi ſui, (quod ad vitæ præſentis negotia attinet,) ſemper extraordinariis mediis uti; non eorum hominum ſententia, hoc loco Autori ab abſurditatis delirio vindicanda erat, qui id ſentiunt, ſed eorum qui credunt, Deum per Chriſti doctrinam, ad ſocietatis omnis humanæ, dum in hoc mundo vivitur, abolitionem tendere.

Aliud

Aliud enim eſt peculiaris populi Dei ; aliud omnis humanæ ſocietatis gubernatio.

Deinde falſiſſimum eſt ; etiam in populi ſui terrena gubernatione Deum ſemper , , imo vero ſæpius extraordinariis medus uti , quàm ordinariis. Imò contradictionem implicat. Nec enim extraordinaria dici poſſent , niſi rarius & præter ſolitum adhiberentur. Nec allata exempla aliud probant quàm Deo interdum ordinaria media extraordinariis interjungere placuiſſe , ut in ea nequicquam Auctor exſpatiatus videatur. Sane iſtud ſalva & inconcuſſa majore à nobis admitti poteſt. Aliud enim eſt interdum ab ordinaria gubernationis viâ , in quorundam regimine digredi ; aliud eam penitus , in omni hominum ſocietate abolere velle. Illud enim quorundam tantum hominum ; hoc omnium ſtatum ac ſocietatem reſpicit : illud aliquando , ſeu extraordinariè accidere poteſt , hoc perpetuo aut certè plerumque & ordinariè fieri debet : denique illud ordinariam ſocietatis humanæ gubernationem non abolet. (Nec enim extraordinarii caſus , ordinarias leges convellunt) hoc autem ad ſocietatis omnis humanæ abolitionem tendit.

Antequam à majoris propoſitionis defenſione abeamus ; notanda nobis ſunt in eâ quædam ; quibus, non ſatis animadverſis Auctor poſteà in refutanda minore hallucinatus eſt. Primùm igitur ſocietatis vox , in ea , non omnem quovis modo dictam ſocietatem ſignificat ; ſed ſolam aut certè potiſſimùm politicam ſocietatem , quæ civitates atque Reſpublicas , certo juris ac regiminis vinculo in terris colligat. Qua etiam abolita poteſt aliud aliquod ſocietatis genus intactum relinqui ; puta Oeconomicum, aut etiam aliud imperfectius , quale eſt inter vicinos nullo civilium legum , ſed ſolo gentium jure conjunctos. Proinde ubi Auctor in refutanda minore , tacite removendo abſurditatem à ſententia ſuâ , illa imperfectiora ſocietatis genera , à Deo ſive in populo ſuo , ſive in orbe relinqui prætendet ; in manifeſtum æquivocationis elenchum incidet ; ſubſumendo vocem ſocietatis in minore , non eodem ſenſu , quo in majori intellecta eſt.

Deinde , non ſine cauſâ , in ſubjecto majoris ; non dicitur ; *Quæ ſententia abolet ſocietatem &c.* ſed diſertis verbis *Quæ per ſe ac directè tendit ad abolitionem ſocietatis* ; ita ut in minore quoque & ejus probationibus , vox *introducit impunitatem* , non intelligenda ſit de ipſo eventu , introductæ impunitatis ; qui per accidens ob aliquod impedimentum , ex tranſverſo incurrens poteſt impediri ; ſed de vi & naturâ intrinſecâ alicujus opinionis ; quæ per ſe ac directè apta eſt (niſi quid extrinſecus impediat) producere hunc eventum. Ideo quoque voces *Per ſe* ac *Directè* non fruſtrà adduntur ; ita ut hic rurſus Auctor , dum argumentis ſuis minoris probationem impugnat , in duplex fallaciæ genus incidat : *Æquivocationis* iterum in voce introducit : & *Accidentis* , dum iſtam ſententiam , cui aliqua culpa aut vitium per ſe ac natura ſua ipſi inhærens ; aut ex ipſa fluens , objicitur ; culpâ aut vitio iſto carere oſtendit ; quo forte non per ſe ſed per accidens carere videtur , ob aliquod fortè interveniens impedimentum. Quod paulo poſt plenius explicabimus.

Denique non fruſtrà in hac propoſitione , abſurditatis accuſatur ea ſententia quæ ad ſcopum , ſcopo Dei ex adverſo oppoſitum tendit. Cum enim nobis de ſcopo & voluntate Dei in ordinaria hominum gubernatione (quod ad terrenum regimen attinet , de eo enim ſermo eſt) liquido conſtet ; quod videlicet homines per homines gubernari ; homines per homines puniri aut coërceri ; hominibus ab hominibus obſequium præſtari velit ; idque non modo ratio barbaris ; Lex Judæis ; Scriptura novi fœderis Chriſtianis oſtendat ; quid de ea ſententiâ , ſentiendum ſit ; quæ illius in hominum mutuo regimine ſocietatis vincula per ſe ac directe abrumpere contendit, non obſcurè apparet.

Falſum eſt igitur , quod ad convellendam , quam defendimus ; propoſitionem initio prioris reſponſionis affert Auctor , dum ait. *Ratio divini conſilii in gubernatione populi ſui , non eſt æſtimanda ex infirmitate noſtrâ* , cum potius dicendum ſit rationem divini conſilii , in gubernatione populi Dei (de terrenâ loquimur , ne Auctor extra oleas evageretur) non eſſe æſtimandam ex immenſâ potentia ejus. Nam vires quidem & potentia Dei ; ex infirmis viribus noſtris æſtimandæ non ſunt ; ſed in gubernandis nobis , Deus ſeſe quodammodo demittit & accommodat ad infirmitatem noſtram. Nec aliter fieri poteſt per imbecillitatem mortalium ; quæ ſublimius & à captu ſuo alienum , regiminis genus , ferre non poſſet. Quod adeò de terrenâ gubernatione verum eſt ; ut ne in ſpirituali quidem regimine , quod toto cælo à terreno diſtare debuit , Deus imbecillitatis noſtræ rationem habere neglexerit.

Hoc ut melius intelligi poſſit , conſiderandum eſt, ſi homines in naturali ſtatu ſuo , lege morali ſeſe in officio continere potuiſſent , nihil opus fuiſſe lege Oeconomicâ , nihil lege politica & forenſi , nihil cuſtode ejus Magiſtratu, imo ne legibus quidem fori Eccleſiaſtici locum fuiſſe futurum. Sed quia , ob infirmitatem noſtram , in libertatem arbitrii aſſertam , generi humano hæc felicitas non contigit ; Dei nutu ac voluntate ac legis ab ipſo in cordibus ſcriptæ inſtinctu ; deinde apertæ approbationis ſignificatione ; quemadmodum naturali ſtatui Oeconomicus atque politicus , quaſi ſupervenit : ita morali regulæ atque legi , quæ naturæ ſtatui attemperatur , Oeconomica inſtituta & forenſes leges ſuperinductæ ſunt ; quæ multis in rebus moralium legum prætenſam generalitatem jam olim reſtrinxere. Quam reſtrictionem non modo nuſquam in Sacris literis ſublatam : ſed plurimis in locis approbatam & confirmatam deprehendimus. Quamvis enim naturâ omnes liberi ſint & æquales , tamen non Oeconomica modò ; ſed & politica poteſtas , bono generis humani , ac Dei nutu introducta eſt ; quæ naturalem illam libertatem & æqualitatem reſtrinxit. Ita quamvis moralis lex à Deo tradita hominem occidi, indefinite ; & quaſi generaliter nec ulla expreſſè addita exceptione , etiam ante Moſis legem prohibuiſſet ; videretur tamen lex forenſis , iſtam ipſius non quidem veram ; ſed ſpecie tenus apparentem generalitatem , reſtrinxiſſe dici poteſt publici gladii uſu introducto : quæ reſtrictio Dei voluntate atque ordinatione tam veteris , quàm novi fœderis temporibus , in humano genere confirmata eſt : idque ad conſervandum ordinem in Rebuſpublicis. Eodem modo quamvis Chriſtianæ religionis natura , ſi eam per ſe ſpectemus , omne diverſorum ſtatuum , gentium atque adeò ipſius ſexus diſcrimen , ſuſtulerit & quodammodò in æqualem omnes ſortem aſſeruerit : prætereà ſingulis Chriſtianis peculiarem ſuæ pietatis curam (in quâ omnis cujuſque felicitatis ſpes repoſita eſſe debet ,) injunxerit : Attamen per accidens , ob imbecillitatem hominum , Chriſti ipſius inſtituto , poteſtas Eccleſiaſtica , & cura alienarum animarum & inferiorum ſubjectio Superioribus atque ipſi Eccleſiæ debita , pro ſubſidio infirmitatis noſtræ introducta eſt. Per quas fori Eccleſiaſtici leges moralium legum generalitatem , ſi qua fuit, quibuſdam in rebus , (è quibus eſt humilitas , caritas , & noxarum remiſſio ; & ſi qua ſunt alia) limitatam videmus. Quod ſi etiam in ipſa Eccleſiaſtica diſciplina, in qua , nemo eſt qui non ſe jugo legum Chriſti ultrò ſubjiciat , (nemo enim ad illud obtorto collo trahi,

trahi aut in eo invitus retineri poteſt.) hominum non peſſimorum imbecillitas, externi regiminis fræno coërcenda eſt: quantò magis extra Eccleſiaſticam diſciplinam, præfracta hominum improbitas, & effrænis ſceleratorum injuſtitia, externi regiminis metu, frænanda eſt?

II. Nec felicius minor per hoc reſponſionis genus impugnatur. Ubi ante omnia duplex illa æquivocationis & tertia accidentis fallacia (quarum paulò ante mentionem fecimus), ab Auctore commiſſa occurrit.

1. Primum enim cum Major propoſitio, ut à nobis oſtenſum eſt de ſolâ aut certe potiſſimum de politica ſocietate agat; de eadem minorem ejuſque proſyllogiſmum agere neceſſe eſt. Nihil igitur agit auctor, cum oppugnando minorem ejuſque probationem; etiam ſublato politicæ ſocietatis vinculo, hoc eſt, poteſtate forenſi; à Deo poſſe conſervari aliquam piorum ſocietatem probat; cum ejus concluſio ob æquivocationem terminorum Minorem noſtram non feriat.

2. Cum major propoſitio non de eventu; qui poteſt extrinſecus impediri; ſed de intrinſecâ vi & natura opinionis adverſariorum loquatur in producendo iſto abſurdo abolendæ omnis ſocietatis effectu: minorem quoque cum ſuo proſyllogiſmo de eadem intrinſeca vi, ejuſdem opinionis, non de ipſo eventu loqui neceſſe eſt. Itaque ob aliam æquivocationem in voce *introducit impunitatem* ab Auctore commiſſam; iterum noſtra minor, cum ſuo proſyllogiſmo, ictum ejus evadit.

3. Fallacia accidentis in eo eſt, quod Auctor objectam ſententiæ ſuæ culpam & abſurditatem (quæ, quòd ipſi per ſe inhæreat manifeſtis verbis oſtenditur, quòd nimium per ſe ac directè ad abolendam politicam hominum ſocietatem tendat) per ejuſmodi defenſionem delere conetur; quod nimirum iſtum ſcopum & effectum, ad quem tendit, non aſſequatur, extraordinariâ Dei ope interveniente, quod plane eſt ex accidenti; neque huic ſententiæ, ſed Deo acceptum ferendum eſt. Quapropter tametſi auctor probaret, ob interventum divinæ potentiæ; aut alicujus alterius cauſæ; nunquam iſtam ſententiam hunc effectum producturam eſſe (quod, ut mox patebit, non facilè oſtendet) tamen ejus abſurditas & pravitas nihilo minor aut levior eſſet; cum illa non ex eo quod per accidens evenit; ſed quod per ſe ipſi competit, æſtimanda ſit. Nam ut pravum conſilium eò quod impediatur pravum eſſe non deſinit; & conatus & actio vitioſa, ob aliquem caſum intercepto eventu, culpam & vitium non exuit: ita ne ſententia quidem, quæ abſurdum, deteſtabilem, & calamitoſum rerum ſtatum introducere conatur; aut naturâ ſuâ apta eſt; minus odioſa, abſurda, & deteſtabilis eſt; quia conatu ſuo ob aliquod impedimentum excidit. Imo verò quantò plus impedimento huic, quod tàm pernicioſum conatum avertit, debetur: tanto minus illa, ob allatum iſtud pravitati ſuæ impedimentum, excuſata eſſe poteſt.

4. Quartò. Si abolitionem terrenæ, piorum ſocietatis effugere velimus, de ordinario & quod ſemper aut plerumque adhibetur ejus conſervandæ medio atque remedio agendum eſt, non de eo quod rarius & miraculosè intervenit. Atqui Auctor extraordinaria Iſraëlitarum ope Dei ſervatorum exempla adducit; quæ media rariora & miraculoſa non poſſunt ſupplere medii perpetui atque ordinarii defectum. Abolebitur igitur etiam piorum ſocietas (de terrena loquimur) ſi non alio medio ſervari poterit; niſi extraordinaria Dei ope ac miraculoſa. Aut iſta Dei providentia non erit miraculoſa ſed ordinaria & perpetua; quod abſurdum eſt cum nobis de diverſo Dei conſilio ſatis conſtet; & reclamet experientia.

5. Quinto. De terrenæ ſocietatis in pace & juſtitia conſervatione hoc loco agimus, non de certitudine & ſpe ſalutis ſingulorum; qui in terris injuſtè affliguntur aut pereunt, præcipuè ob religionem. Quamvis igitur eorum afflictiones qui patiuntur propter juſtitiam aut religionem; plus quàm ſufficienti mercede compenſentur: tamen hoc ad quæſtionem præſentem nihil pertinet; in qua oſtendere debuit Autor, per ejus opinionem, non ſingulorum ſeorſim Chriſtianorum poſthumam felicitatem; ſed univerſorum in ſocietate terrenum ſtatum non aboleri.

6. Dato non conceſſo hominum verè Chriſtianorum ſocietatem etiam hac impunitate introductâ, non convelli; idcoque ipſis hunc ſtatum, non eſſe metuendum; imò propter apertum edendo virtutis ſpecimini campum, eſſe exoptandum: tamen is, reliquorum omnium mortalium ſocietates ſubruit, quod ad abſurditatem in majori deductam ſufficit. Quid enim prodeſt, quod is exiguæ parti hominum (qui ex ſententia Auctoris, fidem non eſſe adeò vulgarem fatentis, perpauci ab omni ævo fuere atque reſpectu aliorum futuri ſunt) ſive optandus, ſive non ita, ut aliis ſit metuendus; ſi innumeræ reliquorum hominum, etiam non peſſimorum, etiam Chriſtianorum myriades, præſertim eorum, qui in præceps & arduum iſtius Auctoris ſententiæ culmen, per imbecillitatem ingenii ſui, eniti non potuerint, in miſerrima & hominibus flagitioſiſſimis obnoxiâ conditione, vel inviti detinebuntur? An Deum qui corvorum curam gerit, tot hominum miſerorum; nullam rationem habere cenſebimus, dum iſtis paucis conſulat?

Præcipio animo, quid nonnullis qui Auctoris ſententiam ſequuntur, venturum ſit in mentem. Meomet laqueo me implicitum ac circumventum gaudebunt; quod non animadvertens, paucis iſtis exceptis quorum laudi & gloriæ conſulitur, neminem alium in iſta miſerâ & maleficis obnoxia conditione detineri, fruſtra eorum ſortem deplorem, qui extra illam poſiti ſunt? Quo enim alio (inſtabunt) prætterquam conſcientiæ vinculo in iſto ſtatu homines detineri poſſunt? At quiſquis propter conſcientiam tàm miſerum ſtatum ultrò ſubit; eum profectò, in eorum cenſu eſſe neceſſe eſt, quibus Deus præ cæteris conſulit. Itaque cæteris omnibus Deus conſulere, neceſſe non eſſe, cum ipſi ſibi conſulant; atque in eo ſtatu detineri nec velint, nec inviti poſſint.

Verum, quò ſe vertent ubi oſtendero, eos in caſſum gaudium iſtud gaviſos eſſe; meque non fruſtrà tot hominum ſortem deplorare; quibus iſta ſententia peſſimè conſulit? Nec enim ſolo conſcientiæ vinculo aut etiam inolitæ & à parentibus traditæ opinionis auctoritate; ſed aliis quoque illecebris: imò vel maximè improbitatis ſuæ fomentis atque ſolatiis; aliquando & violentiâ quadam, homines in aliqua ſententia aut ejus profeſſione detinentur. Neſcio autem, an ulla ſit, quæ pluribus illecebris, improbiſſimorum quorumque animos ſollicitet, ut eam amplectantur atque promoveant ac defendant; quàm iſta Auctoris: in qua impunitas omnium flagitiorum, tanquam vinum vendibile ſuſpenſa hedera venditatur. Quid enim hominibus maleficis; qui modo viribus & audacia & perverſo atque ignobili aſtu præ cæteris polleant, optabilius eſt; quam poſſe impune, omnia quæ velint patrate; ſtupra, adulteria, cædes, rapinas pro libidine exercere; tyrannide atque flagitiis cuncta implere, nemine prohibente, aut vindice? Atqui per iſtas opiniones ſub ſpecie veri Chriſtianiſmi

 introductas,

introductas, iſtud omnibus maleficis impune licebit. At enim, inquient, veri Chriſtiani tales in gremium ſuum non admittent. Quaſi etiam diſſimulantes malitiam atque adeò ipſi impœnitentes Magi, Apoſtolicis quoque temporibus in Eccleſiam non irrepſerint. Atque ut hoc non contingat; quid ſi ex iis ipſis qui in propagata verâ Chriſtianorum Eccleſiâ naſcentur, ejuſmodi viperarum progenies, matre aut obſtetrice impunitatis illecebrâ pullulet?

Objicient non deſore, qui iis reſiſtant, vel ex ipſis maleficis. Atqui eos prudentes eſſe in generatione ſuâ, quidque ipſorum interſit, melius quàm alios noſſe Autor à Servatore didicit. Quid ſi in eas leges atque inſtituta, ut ſibi mire placentia atque inſtituto ſuo admodum congrua, plerique omnes conſpirent? atque in iis reliquos etiam invitos violenter detineant? Nec ab inani mentia divinatione experimenta ejus rei petenda ſunt. Paulò ante memoriam patrum, viſa pedum via eſt. Quis id fieri non poſſe ſpondeat, quod jam factum, cum ſtupore legimus? Altius animis hominum ejus rei exemplum inhæſit, ob quam magna pars Germaniæ quondam ſed inprimis Veſtphalia multo ſanguine permaduit. Atqui illic Rex fuit, inquient, & coactiva poteſtas uſque ad bellum progredi auſa eſt; cujus jure & armorum publicorum uſu ſublato id fieri non poterit. Quaſi vis impunita & effrænis idem quod jus legitima poteſtate ſubnixum præſtare nequeat; imo tanto plus, quantò minùs arctis juris aut legum cancellis circumſcripta eſt: Aut quaſi difficile ſit hominibus improbis alio vocabulo ac prætextu eandem cogendi libidinem ac poteſtatem uſurpare. Itaque conſiderent velim non me imprudentem in eorum opinione reſutanda laqueo meo: ſed ipſoſmet in eâ ſovenda parum circumſpectâ probitate ſuâ circumveniri; ut qui ex animi ſui candore ac ſimplicitate cunctos æſtiment: nec ſuſpicari audeant, inter pauciſſimos, quorum fides licet improvida, tamen non vulgaris eſſe poteſt; ſub tàm ſpecioſo foris & intus ſubdolo perfectionis prætextu, innumeros ſenſim irrepere poſſe Rotmannos & Cnipperdollingos; quorum callida, ſed vulgaris & quam paſſim ubique regnantem reperias, nequitia eſt.

7. Atque ita oſtenſum eſt, nihil obſtare quin per eam ſententiam, iis qui eam non ſequuntur aut non libenter ſequuntur, quæ longè maxima pars mortalium eſſe poteſt, peſſimè conſulatur. Quid ſi oſtendam per eam ne iis quidem conſuli, qui eam ex animo ſovent. Nam certè ſecundum carnem iis peſſimè conſulitur, quibus in media ſcelerum impunitate, anxia & calamitoſa vita perpetuò degenda eſt. Atqui ne ſecundum ſpiritum quidem iis optime conſulitur, ſi (quod ex Autoris ſententia ſequitur) nunquam ex iſta miſera ſecundum carnem ſorte eximantur; non modò quod infirmitas eorum, abſque ullis halcyoniis atque alterna ſaltem requie vix durare poſſit: ſed multò magis quod dum ſola eorum in adverſis patientia exercetur, pene potiori parte laudis atque copia edendi in perfectiori virtute ſpeciminis fraudentur. Nam ſecundæ res acrioribus ſtimulis animos hominum ſpiritualium explorant, & miſeriæ etiam ab invitis etiam à malis tolerantur: at felicitate etiam optimi etiam fortiſſimi interdum corrumpuntur. Quis igitur fructus erit hujus ſtatus quem iſta ſententia introducit, ſi is ne iſtis quidem pauciſſimis qui hanc ſententiam ſequuntur ſive ſecundum carnem ſive ſecundum ſpiritum verè optabilis ſit; cæteris vero planè damnoſus ac perniciosus: imo verò omnium tam bonorum quàm malorum; quàm etiam mediocrium hominum, terrenum ſtatum ac ſocietatem aboleat.

III. Denique ne major quidem proſyllogiſmi iſta reſponſione convellitur; quia poſita omnium maleficiorum perpetuâ impunitate, omnis terrenæ ſocietatis vincula abrumpi neceſſe eſt. Nec obſtare quod Deus eam extraordinariâ ope ſervare poſſit; aut etiam aliquando ſervet: quia nec è poſſe ad eſſe; nec ab extraordinariis & rarioribus caſibus, ad ordinarium ac perpetuum hominum ſtatum ulla firma conſequentia necti poteſt. Multò minùs à ſingulorum Chriſtianorum, in ſalutis eorum negotio, ſtatu; ad eorum in terreno regimine ſocietatem. Hoc eſt, ut explicatius loquamur. Neque ex eo quia Deus in conſervandâ ſocietate, poteſtatis Coactivæ defectum ſupplere poteſt; ſequetur eum ſupplere velle aut omninò ſuppleturum: nec quia ad homines è periculo eximendos aliquando miracula patrat, ſequitur ipſum ſemper & ordinarie homines miraculoſe ex omnibus periculis erepturum. Moltò minus, quia ob ærumnas Chriſtianorum in præſenti vita propter Deum ſuſceptas, poſthuma ſeorſim ſingulis ſalus atque felicitas promiſſa eſt; ideò quoties aliquid in hac vitâ, forte etiam ſua culpâ, patiuntur, integræ eorum ſocietates, terreni generis incolumitate ac felicitate frui dicendæ ſunt, cum vel maxime tunc temporis ſecundum carnem perturbatiſſimus ac miſerrimus ſtatus Eccleſiarum aut Chriſtianarum Rerumpublicarum eſſe ſolear.

Atque ita oſtenſum eſt per priorem Reſponſionis partem, neutrum præmiſſarum ſyllogiſmi ac ne majorem quidem proſyllogiſmi loco ſuo motum eſſe.

Sed jam tempus eſt poſteriorem quam affert Auctor, reſponſionis partem aggredi; quæ utriuſque ſyllogiſmi minorem falſam eſſe oſtendit, dum probat ſententiam ſuam ſocietates non abolere, & criminum ac flagitiorum impunitatem non introducere; quia nimirum id, aut Deus ipſe, aut homines, etiam Chriſtiani, etiam ipſi malefici impediant.

Duplici modo ad iſtam reſponſionis partem reſpondebimus. I. Oſtendendo nihil efficere Auctorem, etiamſi probet quod contendit, ſententiam ejus reipſa & in effectu impunitatem criminum non introducere; ob aliquod impedimentum per accidens & extrinſecus interveniens; cum ad ejus abſurditatem ſufficiat, illam per ſe & naturâ ſua, ad ejus introductionem tendere, quæ vera mens fuit noſtri proſyllogiſmi.

II. Deinde oſtendendo ne id quidem Auctorem probare potuiſſe, ſententiam ejus tàm pernicioſam generi humano criminum impunitatem non introducere.

Quod ad priorem modum attinet huc referenda & ex antecedentibus reſumenda ſunt pleraque eorum, quæ paulò ante in refellenda priori reſponſione quatenus minorem ſyllogiſmi utriuſque oppugnat, adduximus; non uno & ſimplici fallaciarum in quas incidit Autor, genere oſtenſo: quæve ſæpius iterata faſtidio ſint, eodem Lectorem remittimus. Illud unum breviter attigiſſe ſufficiat, non ex eo æſtimandas res eſſe, quod ipſis per accidens & extrinſecus evenit: ſed ex eo, quod per ſe & ex intrinſeca earum natura profluit. Itaque pravitatem ſententiæ hujus, non excuſat impedimentum extrinſecus, ſive à Deo, ſive ab hominibus, qui ab ipsâ diſſentiunt, objectum: imo verò non obſcurè oſtendit, non modò homines qui pravum effectum ejus impediunt; ſed etiam Deum ipſum, qui idem faciat, ab ipſa abhorrere.

Quapropter

Quapropter ludit operam Autor, dum eam excuſare nititur eo nomine; quod cum omni ope contendat, efficere ut omnium ſcelerum ſi forte patrata ſint, impunitas introducatur, id tamen aſſequi nequeat, ob impedimentum ſive Dei, ſive hominum diverſum ſentientium; etiam Chriſtianorum, etiam maleficorum, qui ferre nequeunt (verba ſunt Auctoris) ut mutuæ injuriæ ad ſocietatis omnis humanæ tendant everſionem: quod videlicet ſententia iſta, aut homines eam profeſſi, non modo ferre poſſint; ſed efficere contendant, & eo quidem zelo, ut eos Chriſtianorum, qui conatum hunc impediunt, Chriſtianiſmum in cerebro duntaxat, non in corde gerere ſtatuant. Quæ excuſatio, & quidem pauló fervidior, nimis & ipſa abſurda & ridicula eſt; nec tollit aut excuſat ſententiæ hujus abſurditatem; aut aſſeclarum ejus culpam, ſed accuſat & intendit atque in immenſum auget. Injuſtitiam enim & abominandam rerum omnium confuſionem; & everſæ omnis humanæ ſocietatis nefas, quod ne ipſi quidem malefici ferre queunt, non modo ferre poſſunt, ſed promovere omni ope quamvis imprudentes contendunt, idque tàm ardenter ut impedientibus tàm præclarum conatum Chriſtianis, convitium facere audeant. Quod quia durius eſt quàm ut ſine ſtomacho reprehendi queat; omitti quàm diutius ventilari præſtat.

Quod attinet ad poſteriorem noſtræ reſponſionis modum: Ne id quidem Autor probavit quod ad rem propoſitam nihil facere oſtendimus. Quod ut clarius liqueat, argumentationem ejus inſpiciamus.

Aut, inquit, *totus Mundus ſententiam, quæ introducere videtur impunitatem criminum, ex animo recipiet; aut non. Si recipiet, nulla erunt flagitia: nulla igitur eorum impunitas. Proinde nihil incommodi aut abſurdi. Si non totus ex animo recipiet; non deerunt unquam pœnæ & earum exactores.* Ego verò neutrum hujus dilemmatis cornu, id quod vult Auctor efficere: ſed etiam alterutro poſito, per hanc ſententiam, pudendam ac deplorandam flagitiorum impunitatem in orbem introduci oſtendam.

Primùm igitur, etiamſi totus Mundus ſententiam hanc ex animo recipiat, falſum eſt nulla fore flagitia. Imo verò nunquam plura aut majora fore neceſſe eſt. Nullius enim hominis tantum intereſt, iſtam ſententiam regnare ac paſſim ab omnibus recipi, quàm ejus cui flagitia cordi ſunt. Neque cuiquam aut utilior, aut jucundior eſſe poteſt, quam hominibus; qui ſolo pœnarum metu à ſceleribus & flagitiis abſtinent. Proinde iſta ſententia naturâ ſua ita comparata eſt, ut longe magis improbis quàm probis cordi eſſe poſſit. Nam ſi etiam bonorum mentes, neſcio quibus illecebris ſuis faſcinare poteſt, quamvis impunita manere ſcelera ipſorum non interſit; multó magis eorum quorum impetus in ſcelera & flagitia præceps eſt, quibus in eâ opinione arripienda ac mordicus defendenda, ad mentis perſuaſionem; etiam carnis ſtimulus ac deſiderium accedit, & quædam præterea propemodum juſta ſibi conſulendi neceſſitas. Nam ut omnibus ſententiis, quæ vitiis & flagitiis hominum vulgò blandiuntur, aut patrocinium præbent, ita huic quoque ineſt aliqua (quæ nunc à viris optimis, bona fide quidem, ſed parum circumſpectè, plus æquo venditatur) perfectionis & religionis ſpecies, & quidem ejuſmodi, quæ etiam maximis impoſturis gratiam & auctoritatem vulgò conciliare ſolet; quod in rebus externis verſetur, & omnium oculos feriat; & ut omnes reliquæ monachorum paradoxæ oſtentationes, inuſitatæ ſanctimoniæ imaginem cunctis imprimat. Scimus autem ingenia hominum prona eſſe, ad ejuſmodi obſequium Deo ac religioni præſtandum; quod exteriori ſpecimine oculos omnium perſtringat; dum ipſis peccandi licentia atque indulgentia non eripiatur. Quid? ſi præſtetur, atque ultro obtrudatur? Nam ſi putat Auctor huic ſententiæ indiſſolubili vinculo, ſemper adnexam eſſe veram pietatem; næ ille egregiè decipitur. Ea eſt vulgò hominum indoles ut è præceptis religionis illa plerumque ſectentur & maximè urgeant; quæ carni ſuæ adbibeſcunt; quamvis ſpeciem pietatis habeant; cæteris quæ vitæ ejus continent, neglectis. Itaque & ex iis, quos in ejus opinionis ſocietatem pertraxerint; ſciant Viri boni longè plures fore, quibus magis abuſus ejus, quàm is quem ſperant uſus placeat. Quod ſi exiſtimat Auctor, etiam citrà politicæ poteſtatis operam, Eccleſiaſticæ juriſdictionis remedio iſtis malis occurri poſſe, iterum vehementer fallitur. Nam ſpiritualis poteſtas, cum ſit precaria non violenta, nonniſi eos in officio continere poteſt, qui Chriſti regimini libenter ſeſe ſubjiciunt. At quibus iſta ſententia eo nomine placet, quod ipſos legum Politicarum frænis exolvat, (qualem maximam partem ſectatorum ejus fore auguramur) ſatis oſtendunt; adeo ſe Chriſti legibus obſtringi nolle ut ne legibus quidem terrenis teneri ſuſtineant. At enim ejuſmodi carcinomata ab Eccleſia recidi poterunt? Quid ſi non poſſint, ubi majorem & potiorem partem Eccleſiæ conſtituent? Plures enim fore & validiores neceſſe eſt, deteriorum partium patronos. Ita nova iterum ſchiſmata & ſciſſuras ſuperérunt. Quæ tamen malis ex ea ſententia exortis non medebuntur. Nam qui per Eccleſiaſticas animadverſiones irritati fuerint; ſive maneant in Eccleſiâ ſive emaneant; non minùs quàm ante ſtupris, adulteriis, cædibus, rapinis & omni injuriæ & contumeliæ genere inſontes in Eccleſia polluent ac violabunt, nemine reſiſtente aut vindice: ac tandem ipſa neceſſitate animos plurium ad capeſſendam ſimilis inſtituti ſocietatem, ſeque ita ex eo miſero ſtatu redimendos, pertrahent.

Occurret Auctor, hunc ſtatum (cum perſecutionis gloriam atque, ut vocant, meritum contineat) fidelibus non eſſe metuendum. Nihil nunc dico veram ac legitimam perſecutionum patientiam; multùm diſtare ab affectatâ & noſtramet culpâ accerſita. Illud unum urgeo, Statum bonorum ſublatâ politica ſocietate in hac vitâ fore miſerrimum; nec poſſe Auctorem aſſerere tunc (ut taceam reliquos) etiam veris Chriſtianis nihil fore incommodi. Neque iſtis miſeriis, & abominando rerum omnium ſtatui ullum excogitari poteſt remedium, niſi ut quoties effræni ſingulorum ex improbis libidini occurrendum erit; toties tanquam in Comedia, Deus ex machina advocetur & ſuccurrat. Verum enim verò facilius eſt fabularum ad animi voluptatem effictarum figulis comminiſci quoties velint in perditis rebus improviſum divinitùs auxilium; quàm in ultró accerſiti periculi quotidiana neceſſitate; temere periclitantibus ſpondere, nuſquam promiſſam opem cælitùs deferre.

Oſtendimus igitur primum iſtud dilemmatis cornu, deſtinato ictu excidiſſe. Nunc videamus an alterum felicius vibret. *Si non totus* inquit *mundus dogma hoc ex animo recipiet, non deerunt pœnæ & earum exactores.* Atqui ad id, ut pœnæ & earum exactores toto orbe exulent; non neceſſe eſt, ut totus Mundus dogma iſtud ex animo recipiat. Sufficit ſi major & potior ac potentior pars, qualis ordinarie hominum im-

proborum eſſe ſolet, illud ex animo recipiat; quæ debiliorem partem ubique impedire poſſit, ne pœnas Coactivâ poteſtate exigat. Quod in unius atque alterius gentis ſeorſim conſideratæ exemplo clarè liquet; in quam nullæ leges, nulla Reſpublica, aut legitima pœnarum exactio introduci poteſt; refragantibus iis qui potiorem ejus partem conſtituunt: & qui per violentiam cogi non poſſunt; quales ſunt homines flagitioſi, quorum intereſt flagitia non puniri; qui & multitudine & potentia, animorumque & corporum robore facile ſemper antecellent. Præſertim quod hæc ſententia quamvis rationi repugnet, ſi per cæcum religionis prætextum colorem tàm ſpecioſum ducat; mordicùs etiam uſque ad vitæ periculum ab omnibus, quibus eſt grata ac neceſſaria propugnabitur. Imo ad defenſionem ejus homines tanquam ad martyrium feſtinabunt, deſpondentibus ſibi cunctis, periculorum quæ revera pro libidinibus ſuis ſuſcipient, præmia, quaſi virtuti ac fidei ſua debita. Nuſquam petulantius atque procacius Satanas Chriſtianis aut religioni illudit, quàm per ſpecioſa vocabula, vitiis atque nequitiæ obducta atque prætenſa.

Nam ſi putet Auctor idcircò id evenire non poſſe, quia qui crimina punire non audent, ne reſiſtere quidem punire volentibus, ex ipſo ſententiæ ſuæ præſcripto, audebunt: fugit eum ratio. Nam qui ſententiam vitiorum impunitati faventem; non in gratiam religionis, ſed in gratiam vitiorum ſuorum receperint; qualem in eo caſu longè majorem hominum partem fore non dubitamus; quicquid in ea cupiditatis ſuæ fructum morabitur, hic amoveant, omnium delictorum veniam ſibi non gravatim indulgebant: & qualecunque opinionis ſuæ in reſiſtendo detrimentum; longè majori, qui in ſententiam ſuam ex ſublatione Magiſtratus redundabit fructu & compendio ſolabuntur; quod facere ſolent qui pecuniam in loco negligunt, ut majori lucro compenſetur.

Imo vero reſiſtentiam hanc ſibi licitam putabunt, eò quòd religionis ac Dei cauſa ſuſcipiatur. Non ſibi meliorem fortunam unum dogma iſtud promittat, quàm univerſa Chriſtiana religio habuit; cujus ſanctitas impedire non potuit quominus Chriſtiani non modo plurium vitiorum ſibi veniam conceſſiſſent: ſed etiam dogmatibus ejus, ipſa vel invitiſſimâ, ad implenda carnis ſuæ deſideria fuerint abuſi. Nec tamen univerſa Chriſtiana religio ullum ſceleribus patrocinium; adverſus pœnas Magiſtratuum præſtat aut promittit: imò eorum poteſtatem non modo ſubjectionis præcepto confirmat; ſed etiam ab Autoris Dei dignitate & in pios redundantis boni fructu commendat; atque adeò officium ipſis utendi poteſtate ſuâ, in eum finem, in quem data eſt, injungit; ita ut nullam juſtam occaſionem dogmatibus ſuis abutendi ſive hic, ſive alibi, cuiquam præbuerit; cum opinio Autoris non modo occaſionem, ſed juſtam propemodum cauſam, imo neceſſitatem, tot abuſuum præbeat. Quod autem in una civitate aut gente fieri poteſt: ubique terrarum contingere poteſt. Quanquam licet etiam uſpiam terrarum, ob ſententiam Autoris non receptam, pœnæ atque earum exactores, non deeſſent: nihil tamen de abſurditate ejus decederet, ſi ob eam alibi receptam, pœnæ iſthic atque earum exactores deeſſent, & flagitiorum impunitas regnaret. Imo contraria juxta ſe poſita magis eluceſcerent. Itaque & alterum dilemmatis coron, à deſtinato ictu repulſum eſt.

Sed ne quod Auctori effugium pateat: quia videmus eum in hoc dilemmate falſam hypotheſin pro conceſſo ſumere; quæ ſententiam ejus ſemper cum vera pietate conjunctam eſſe ſupponit: age, nos quoque idem ſupponamus & rem incredibilem in gratiam eruendæ veritatis Autori largiamur. *An igitur totus mundus ſententiam hanc una cum verâ pietate ex animo recipiet: aut non totus. Si totus neque flagitiis neque eorum impunitati locus erit. Si non totus non deerunt qui flagitia coerceant.* Aequi hujus quoque dilemmatis neutrum cornu, ex pravitate ſententiæ hujus, ortæ aut orituræ impunitati, occurrit.

Non primum. Nam quamvis hoc unum ex iis eſſe putem, quæ nullo modo evenire queunt; tamen etiam dato non conceſſo eo mundi ſtatu; non video quomodo ſalva manente tàm pravâ ſententiâ, miſerrimo impunitatis ſtatui occurri poſſit: niſi fortè Deus, huc uſque liberæ hominum voluntatis arbitrio, in poſterum conſtricto; violenter aut miraculoſè, ipſos in veræ pietatis conſtantia perpetuò detineat; quod in gratiam ſomniorum noſtrorum non faciet. Auſim verò quovis pignore depoſito paciſci, ſi quo miraculo Deus efficeret; ut hodie univerſus Mundus, nemine mortalium excepto, unâ cum verâ pietate ſententiam hanc reciperet; vel ob iſtam ipſam, quam affert diſſoluti regiminis indulgentiam, cras aut perendie majorem mortalium partem, in flagitia primùm mox ſcelera degeneraturam; niſi eodem miraculo in officio contineantur. Idem de quavis mundi parte, puta gente aliqua aut civitate aut pluribus dicendum cenſeo: quas ſi quo miraculo ad veram pietatem totas converſas videamus, hoc unum dogma intra breve tempus ita depopulabitur ut vix aliquas in ipſis poſtea veræ pietatis reliquias reperias. Neque enim illud ex hodierno hominum, qui illud recipiunt, ſtatu æſtimandum eſt, dum ſaltem alieni Magiſtratus, impunitati huic quam quidam promovent, aculeum quo nocere poſſit, eximunt. Serpentium quoque venenum gelu coagulatum torpet; quos ubi clementior cura afflaverit, virus ſuum in eodem quo foventur ſinu exerunt. Ita ipſa illa Eccleſia quæ blando ejuſmodi indulgentiæ tepore venenatam hanc impunitatis viperam fovet atque educat, primos hujus peſtis ictus malo ſuo ſentiet. Neque ferè dogma iſtud, ita propagari poteſt, ut totam aliquam gentem aut civitatem occupet, quin inter eos qui illud promovent major pars veræ pietatis expertium irrepat, atque (ut Judas ait) clàm ſubeant ac ſubintrent; qui prætenſam Domini noſtri gratiam transferant ad laſciviam. Et alioqui dogma ipſum ejus eſt naturæ, ut non modo pravos homines inter aſſeclas ſuos admittere, ſed etiam quos invenit innocentes, licentiâ depravare poſſit.

Non ſecundum. Quia licet non totus Mundus ſententiam hanc una cum vera pietate conjunctam recipiat: nihil quoque impedit quominus magna aut certe aliqua pars mundi illam abſque pietate recipiat; cum genius ejus ad impunitatem ſcelerum vergens magis hominibus injuſtis & aſtutis; quam probis & candidis adlubeſcat, atque eam regnare plus improborum etiam dum improbi ſunt, quàm bonorum interſit. Itaque nulla tam provida rebus humanis ratio excogitari poterit: quin iſtâ ſententiâ per orbem ita propagatâ, ut religio Chriſtiana propagari debet, aut totus Mundus aut magna pars ejus, aut certe aliqua; atrociſſimas pœnas luat, introductæ per eam, aut propagatæ ſcelerum impunitatis.

RATIO II.

Quemadmodum Auctoris ingenuitas laude digna eſt, quod actus juſtitiæ quales ſunt bonorum tutela, malorum punitio, qualis item parentum, liberorum, conjugum defenſio per ſe & natura ſuâ atque (ut ait) intrinſece bonos & licitos atque ejuſmodi eſſe fateatur, quos ex officio nunquam ſponte omittere debeamus: Ita nos quoque non modo pari ingenuitate, ſed libenter quoque fatemur Deum, pro abſolutæ

ſolutæ poteſtatis jure, eos nobis aliquando prohibere; atque, ut ipſe ait, in certis caſibus officii noſtri deſertionem nobis mandare poſſe; quod, quia tunc Dei cauſa & non ſponte noſtra facimus, ſine cujuſquam injuria fit. Hoc autem tunc evenire, rectè addit, quando Deus per hoc vult fidei, obedientiæ & caritatis noſtræ erga ſe capere experimentum; an videlicet ex toto animo ei confidamus & ſuprà omnia eum diligamus. Illuſtre ejus rei exemplum in Abrahamo filium immolare juſſo habemus, cujus obedientia, fiducia, & caritas erga Deum, nobis, ſi quid ſimile occurrat, (ut aliquo modo in perſecutionibus fieri ſolet) imitanda propoſita eſt. Ergò quin Deus, ut Auctor ait, in certis caſibus id nobis imponere poſſit, nulla inter nos controverſia eſt. An verò id imponat, hoc eſt, an iſtos per ſe bonos, juſtitiæ actus nobis prohibeat, atque officii deſertionem nobis mandet; quoniam Auctor ea de re, aliunde judicium fieri debere ſtatuit, id quoque concedamus. Nam ſpeciale iſtorum caſuum in quibus Deus fidem noſtram explorat, examen, ex inſpectione ipſius mandati Dei ejuſque circumſtantiarum dependet. In genere tamen illud hoc loco mutuo noſtro utrinque conſenſu decidi & conſtitui poteſt; quoties Deus aliquid ejuſmodi mandat quod abſque officii diſerti crimine ſponte facere non poſſumus; toties clarum & expreſſum, non per incertas & ancipites conſequentias deductum mandatum requiri. Tale enim mandatum Abraamo neceſſitatem obſequii impoſuit.

Deinde illa quoque quæſtio ad hunc locum pertinet, nec alió amandanda eſt, an Deus (quod eum aliquando & in certis caſibus ipſe Auctor facere poſſe, nobis aſſentientibus ſtatuit) ſub novo fœdere ſemper atque ordinarie ab omnibus Chriſtianis, e juſmodi fiduciæ experimentum exigat; quale in immolatione filii ab Abraamo exêgit. Nec enim facilè quis nobis perſuaſerit, quod interdum extra ordinem ſibi Deus ex ſupremæ poteſtatis ſuæ plenitudine permittit, id ab eo perpetuó atque ordinariè fieri. Nec profectò ſemper Deus officia ſibi debita, cum officiis quæ parentibus, aut liberis debemus committit; neque ordinarie deſerere officium aut ſpeciem aliquam peccati committere mandat. Rariora ſunt iſta abſoluti ejus imperii ſpecimina, quæ in perpetuarum legum conſequentiam trahi non debent.

Prætereà ſi quando Deus ejuſmodi experimentum fidei atque obſequii, à ſuis exêgit, quod cum naturæ lege pugnare; & enorme aliquod delictum continere videretur; qualis fuit filii immolatio Abraamo injuncta, non paſſus eſt id executionem deduci. At Auctoris ſententia iſtud genus delictorum à Deo ita mandari ſtatuit, ut in ipſum actum ordinariè erumpat.

Sane in ejuſmodi caſibus fidei mortalium periculum facere; aut capere experimentum Deus non ſolet, niſi propter exemplum; quod in poſterum imitaturis proponatur ut in Abraamo deprehendimus. At poſt emerita atque exſoluta Chriſtianæ militiæ ſtipendia; quodnam aliud certaminis genus ſupereſt, cui iſta exempla ſerviant? Nam divinationis incertitudo, nulla liquidâ revelatione ſubnixa, rei tam arduæ fidem facere nequit. A Chriſto ſane ipſo, qui pro perfectiſſimo & maximè imitando fidei & caritatis in Deum ſpecimine nobis exhibitus eſt, ejuſmodi obſequii quod vel leviſſimam diſerti officii aut peccati ſpeciem præ ſe ferret, experimentum nuſquam exactum meminimus.

Sed præcipuè illa quæſtio ad hunc locum pertinet, utrum veriſimile ſit Deum per Chriſtum ejuſmodi juſtitiæ actus vetuiſſe; qui non modò intrinſecè boni ſint nec ad naturale tantum; ſed ad morale, quoque & civile officium noſtrum pertineat; ſed adeò humano generi neceſſarii, ut abſque iis omnes civiles ſocietates conſiſtere nequeant. Quod nullo modo ab iis concedi poteſt, qui ſocietatum iſtarum vincula non modo ex lumine rationis, ſed Scripturarum quoque revelatione, per ordinationem Dei nexa & adſtricta didicerunt. Proinde actus judiciales, quatenus ab iis proficiſcuntur, quibus judicandi poteſtas à Deo tradita eſt, utrum ſint Chriſtianis vetiti aut non; quin ex Chriſti vel Apoſtolorum verbis decidatur non recuſamus: quorum & ille officium Magiſtratui debitum cum officio Deo debito non pugnare & hi etiam ſub Novo fœdere, poſt aurea ſecula à Chriſto condita, in Supereminentium poteſtatum judiciis, non adverſus Deum delinqui; ſed Deo miniſterium à judicibus præſtari, diſertis verbis docuerunt.

Majorem in Evangelio quàm ſub lege fiduciam & caritatem erga Deum exigi quis negat? Sed non ſtatim omne id, in quo maximo cum noſtro malo & enormi officii deſertione, inſigne fiduciæ & caritatis in eum ſpecimen edi poſſit, Deus è manibus noſtris requirit.

Chriſti cauſâ, renunciandum eſt omnibus. Sed non ſemper id Chriſtus à nobis repoſcit, niſi cum iniquitate perſecutionum eò adigimur. Sponte ut renunciemus, Franciſcus forte aut Dominicus poſcit non Chriſtus. Malum bono vincere in propriis injuriis pulchrum eſt; alienas, cum arcêre aut punire ex officio debeas, impunitas relinquere injuſtum eſt. Ingratis ac malis benefacere quoque jubemur, ſed multò magis gratis atque bonis. Multùm tamen intereſt, benefacias alicui cum poſſis, an ipſius ſceleri atque libidini, ſalutem tuam tuorumque prodas atque proſtituas, cum eam legitimè ſervare poſſis. Nec iſti beneficium à nobis accipere poſſunt, qui maleficio ſuo vitam noſtram oppugnant; niſi fortè in poteſtatem noſtram redacti, quorum malitiam tunc beneficio vincere, laudabile eſt. Damni præcipuè gravioris Chriſti cauſa ſuſcepti, compenſatio à Chriſto expectanda eſt, ſi & vere Chriſti cauſa ſuſceptum, nec aliter legitime reparari queat. Nec injuria levior ulla ſentienda, nec gravior unquam niſi ob gravem & juſtam neceſſitatem, citrà ultionis tamen impotentiam, propulſanda; idque (quo ad ejus fieri poteſt) nonniſi per eos quibus vindicta in terris vice Dei competit. Eodem enim in loco ubi ultionis jus Deus ſibi vendicat, idem jus per miniſterium Magiſtratus ſeſe exequi per os Apoſtoli profitetur.

Chriſti verba non deprimuntur, dum quoties loci circumſtantiæ permittunt, juxta naturalem æquitatem explicantur; quia & iſta naturalis æquitas, dictamen eſt luminis illius à Deo inſuſi; quod ſi gratiæ lumine ſuprà captum ſuum attolli debeat; oportet ut aliud ſublimius lumen, clarâ revelatione aut diſertis Sacræ Scripturæ verbis animis noſtris infundatur.

Longè majoris commodi gratiâ, minus commodum negligendum eſt, cum per hanc viam illius aſſequendi ſpes affulget. Sed ſi minoris commodi jactura, ad longe majoris ſpem nihil conferat; ne minus quidem ſpernendum eſt, præſertim ſi comparatè quidem minus; at abſolute longe maximum in hac vita, imò neceſſarium reperiatur.

RATIO III.

Ab iis qui in Chriſtum nondum paſſum crediderunt, non fuiſſe exactam legum, quæ ad regnum ipſius propriè ſpectant, obſervationem, quamdiu Regni illius adminiſtrationem nondum à patre eſſet adeptus: novum dogma eſt, & nullo aut Sacræ

Scripturæ teſtimonio, aut rationis fundamento ſubnixum. Quod antequam refellamus, videndum eſt quænam illæ ſint leges, quæ ad regnum Chriſti propriè ſpectant; imò quodnam illud ſit Regnum, ad quod iſtæ leges Chriſti ſpectare dicuntur. Atque è verbis quidem Auctoris manifeſtum eſt, eum hic loqui de illo regno cæleſti, quod poſt mortem accepit; non de illo precario & impropriè dicto regni genere, quod etiam vivens in terris exercuiſſe dici poteſt, cum colligeret Eccleſiam. At non tam obvium eſt, quaſnam leges intelligat, quæ ad iſtud Chriſti regnum propriè ſpectent; & an omnes ejus leges, ad hoc regnum æquè ſpectare putet; an vero quaſdam propriè, quaſdam minus propriè. Niſi quòd illud dubium eſſe non videtur, Legem de abdicanda functione Magiſtratus, quæ iis qui ad Chriſtum accederent lata eſſe prætenditur, ab ipſo dici propriè ad regnum Chriſti pertinere. Quam tamen moralem eſſe non forenſem; hoc eſt ad mores non ad ordinem publicum Eccleſiæ pertinere, negare ipſe non poteſt. Nihil enim ex mente ejus in ea præcipitur quod ad gubernationem Eccleſiæ pertineat, quales ſunt leges de Epiſcoporum aut Diaconorum functionibus, & ſi quæ ſunt ſimiles. Sed tantum ex mente Autoris, humilitatis & ſubjectionis virtus præſcribitur, quæ in honoris deſiderio frænando, aut potius tollendo verſatur. Quod quidem ad morum, non ad Eccleſiæ regimen attinet. Proinde nihil in ea deprehenditur, quod efficiat ut illa magis proprie ad Regnum Chriſti pertineat, quàm reliquæ omnes morales leges à Chriſto traditæ. Abhorret autem à ratione, leges quæ ad moralem ſanctimoniam pertineant; poſtquam latæ & promulgatæ ſunt, non obſtrinxiſſe homines ad obſequium; donec Legiſlator earum poteſtatem cæleſtem accepiſſet. Præſertim eas, quæ perfectiſſimarum virtutum ſpecimen ab hominibus exigebant; & quæ non metu præſentis pœnæ cogebant; ſed promiſſo vitæ æternæ præmio, homines ad obſequium invitabant. Moſes imperfectiores leges tulit; nec ullam poſt eas latas novam poteſtatem à Deo accepit, imo ne in terram quidem promiſſionis admiſſus eſt & tamen leges ejus ſtatim poſtquam latæ ſunt omnes ad obſequium obſtringebant. Si dixiſſet Autor ante miſſum Spiritum Sanctum cum homines nondum iſtud à Chriſto auxilium cælitùs habere poſſent; non tàm perfecta eos obedientiæ ſpecimina edere potuiſſe; hoc utcunque admitti poterat. Sed non exactam fuiſſe præceptorum ejus obedientiam, antequam regni ſui cæleſtis poteſtatem accepiſſet; audax & nulla rationis ſubnixa aſſertio eſt. Nam ad vim & vigorem legum & præceptorum ejus nihil conferebat poteſtatis illius, cui accipiendæ deſignatus fuit, repræſentatio; cum homines ad obſequium ejus doctrinæ non præſentium pænarum violentia cogerentur; ſed futurorum fide præmiorum invitarentur. An periculum erat ne, quòd nondum Chriſtus puniendi poteſtatem accepiſſet; impunita manerent tranſgreſſionis legum ejus delicta? Atqui pænarum irrogatio etiam in longum dilata; nihilo leviorem facit delictorum adverſus leges culpam, nec ideo legis nexu ac vinculo exolvitur nocens; quia non eſt judex ad manum & lictor qui noxæ ſupplicium ſumat.

Davidis exemplum nihil ad rem pertinet; cum is poſt unctionem ſuam, nullas leges tulerit, quarum obſequium demum, poſtquam regni poſſeſſionem adeptus eſt, exigeretur.

Regnum cælorum pro varia ſignificatione ſuâ, vivente Chriſto in terris tàm appropinquaſſe, quàm veniſſe dici potuit. *Si ego per Spiritum Dei ejicio dæmonia; utique pervenit ad vos regnum Dei Matth. xii. 28.*

Johannis Baptiſtæ munus non fuit quidem perfectiſſimæ legis præcepta tradere, nec ab ipſo illa exigimus. Sed quia ſpiritu Dei præditus fuit, non potuit ſaltem contraria doctrinæ ejus, cui viam præparabat, præcepta tradere. Nec enim iſta præparatio, ſed præpeditio viæ Chriſti fuiſſet, ſi quod Chriſtus legibus ſuis, præſertim tacitis & obſcuris, ut adverſarii volunt, prohibiturus erat, Joannes apertè ac diſertis verbis permiſiſſet. Aut certè tàm apertam ejus permiſſionem, clarâ etiam & manifeſtâ lege, Chriſtus aut ſaltem Apoſtoli ſuſtuliſſent.

Curioſarum artium ſtudioſi Chriſtum profeſſi erant *Act.* xix. 19. & tamen ſpeciatim de ipſis refertur, illos adeò ſtudiis ſuis renunciaſſe, ut maximam pretioſæ iſtarum artium ſupellectilis jacturam fecerint. Abdicationem Magiſtratus cum externa nominis Chriſti confeſſione ſemper conjunctam fuiſſe, affirmatu quàm probatu facilius eſt. Nicodemum certe *Joh.* vii. 50. legimus patrocinium Chriſti palàm ſuſcepiſſe; & quidem ita ut aſſertionem Phariſæorum, qui neminem è principibus in Chriſtum credidiſſe ajebant, exemplo ſuo refellere velle videretur. Nec tamen illum ab officio, ſi quod habuit dejectum legimus.

Magiſtratuum gentilium imò & ipſius militiæ functio; quamvis non eſſet abſque periculis & ſalebris ſuis in quibus Chriſtianæ profeſſionis caſtimonia periclitabatur; non adeò tamen obnoxia & affixa fuit Idololatriæ, quin ejus culpam effugeret qui vellet; quemadmodum & omnes mundi viæ laqueis tentationum obſitæ ſunt, nec tamen in iis omnes ceſpitant aut cadunt. Teſtis eſt orbis Romanus olim ſub jugo idolorum gemens, tandem per ipſos Magiſtratus ab hac tyrannide ereptus.

In ea quæ Cornelius aut Sergius poſt agnitam veritatem, egerint, ob ſilentium hiſtoriæ inquirere non licet: ſufficit ab iis exactum non eſſe ut functiones officiorum ſuorum deponerent. Nam ubi neque legibus apertis, neque exemplis docemur Chriſtianos ab iſtis functionibus abſtinere debuiſſe; cum tamen & legum expreſſarum occaſio; & exemplorum materies non defuerit, magnum hoc eſt ad prætenſi interdicti vanitatem præjudicium.

Paulus ut legitimum gladii uſum ad tutelam ſui à Lyſia non petierit: ſatis eſt eum neque aſpernatum eſſe; & abſque ullius doctrinæ neceſſariâ præmonitione tranſmiſiſſe. Nam ſi Autoris ſententia vera eſt, Scandalum quod à Paulo in ejuſmodi ſui defenſionem conſentiente; eique nullo verbo aut diſſenſus indicio repugnante commiſſum videri potuit, egebat ſaltem aliqua aperta ſignificatione voluntatis & manſuetudinis Pauli; quòd inimicis ſuis iſto modo reſiſtere noluerit; & quicquid tunc factum eſt, ipſo invito factum fuerit. An ad excuſandam raptæ per vim virginitatis culpam, ſatis eſt raptoris audacia ſi nulla extent; neque in verbis, neque in factis raptæ reluctantis veſtigia? Denique cum Paulus actionum ſuarum ducem Spiritum Dei habuerit; neque ipſi hæc prætenſæ patientiæ aut non reſiſtendi fama & exiſtimatio cordi fuerit; apparet ne à nobis quidem eam Spiritum Sanctum exigere.

RATIO. IV.

Quemadmodum per bonam de imperantibus opinionem, ſubjectio & obſequium erga illos confirmatur & ſtabilitur; cujus rei teſtis eſt Spiritus Sanctus, qui non alia meliori ratione eam ſubjectionem ſuadet quàm quod iſtæ poteſtates ſint bonæ, ordinatæ à Deo, miniſtræ Dei in bonum bonis, quibus propter conſcientiam parendum ſit: ita per ſiniſtram

niſtram de iiſdem perſuaſionem idem obſequium erga illos convelli neceſſe eſt. Quæ verò pejor ac ſiniſterior de eo qui Magiſtratum gerit perſuaſio fingi poteſt; quàm ſi putemus eum adverſus Chriſtum, quem ore profitetur, eſſe rebellem, impium non Chriſtianum; atque ipſo Ethnico pejorem, qui poteſtatem quâ ipſi Deus interdixit, uſurpare audeat. Multum enim intereſt inter legitimum poſſeſſorem & uſurpatorem poteſtatis. Nam legitimis Magiſtratibus ultrò & æquo animo obtemperatur: illegitimis & uſurpatoribus, niſi cum violenter adigimur. Neque hoc dogma eo excuſatur, quod Chriſtianos non cogat invitos & quidem contrà conſcientiam ſuam, juri poteſtatis ſuæ, quod natura vel lege aliquâ obtinent, renunciare. Primùm enim ſatis cogit, ſi eos ſalutis amittendæ periculo id facere compellit, & ſatis invitos: quis enim libenter renunciet juri atque eminentiæ, quæ ipſi legitimè competit?

Deinde mirificè ineptum eſt, quod additur; dogma iſtud non cogere homines ut contrà conſcientiam poteſtati renuncient.

Primùm enim nullum dogma, quo homines decipi ſolent, per ſe cogit homines ut contrà conſcientiam peccent; ſed vel pernicioſiſſimus error homines una cum conſcientia ſua circumvenit: ita ut eo defenſionis genere nullum dogma excuſari poſſit. Deinde ad convellendum obſequium ſubjectorum, ſiniſtra de imperantibus opinio ſufficit: quæ vera ſit an falſa, mulceat aut torqueat conſcientiam nihil refert; dum in animis hominum infigatur & hæreat. Atqui iſti homines, qui idem cum Autore ſentiunt, eam ſententiam ſuam non modo veram, ſed & apertè à Chriſto & Apoſtolis traditam exiſtiment, eos Chriſtianorum qui diſſentiunt, ſuſpicantur non aliam ob cauſam, niſi ob carnales rationes opinionem hanc repudiare, & ita contrà conſcientiam delinquere; quod ſatis eſt ad animos ſucco loliginis & ærugine mera adverſus eos imbuendos.

Munera & miniſteria Chriſtianorum quæ ipſis Deus in Eccleſia (ut Autor ait) diſpoſuit, à muneribus & miniſteriis ordinationis Dei forenſis, nos quoque diſtinguimus; & in ea diſtinctione, nihil adverſus dominationes contemptus deprehendi putamus. Sed in eo non modo contemptum ſed etiam illam, quam Petrus falſis prophetis tribuit, dominationes convitiis inceſſendi culpam notamus; quoties aliqui mortalium, eos, qui etiam ſub Novo fœdere in ſupereminentibus poteſtatibus à Deo ordinati ſunt nullam aliam ob cauſam, niſi quòd in ea ordinatione Dei miniſtri ſint. Dei Chriſtique rebelles; impios, Ethnicos, & ab Eccleſia alienos & ſempiterno exitio deſtinatos, aſſerere audent.

CAP. X.

Explicatio loci Rom. XIII. I. & ſeqq.

I.

Dupliciter oſtendit Auctor noſtram de Magiſtratu ſententiam ex iſto loco aſtrui poſſe: primum ex præcepto ſubjectionis Magiſtratibus. Secundo ex rationibus à deſcriptione poteſtatum ductis. Utramque deductionem oppugnando; principio oſtendit ex præcepto ſubjectionis non poſſe probari eam poteſtatem, cui ſubjectio mandata eſt Chriſtianis competere ob duas cauſas. Quarum prior eſt, quia etiam hominibus malis & injuſtis ac violentis miniſterium & ſubjectio mandata eſt. Nec tamen injuſtitia & violentia Chriſtianis competit. Poſterior eſt, quia ſcimus eos quibus ut præſtaretur imperata eſt, alieniſſimos à Chriſtianiſmo fuiſſe.

Quanquam autem non ex ſolo ſubjectionis præcepto nudè conſiderato, ſententia noſtra deducatur; tamen & hujus deductionis oppugnationem, irritam & inanem eſſe oſtendimus. Illud tamen ante omnia monendum eſt, eos qui velint ex præcepto ſubjectionis pro noſtra ſententia argumentari, ex imperata ſubjectione non id deducere debere: quod illos quibus præſtari imperatur omninò & ſemper Chriſtianos eſſe neceſſe ſit: ſed quod eos Chriſtianos eſſe nihil repugnet. Futile igitur eſt; & ſtatim uno verbo rejiciendum alterum illud quod poſterim aſſertur oppugnationis membrum, quod illas poteſtates cum id Apoſtolus præciperet, alienas à Chriſtianiſmo fuiſſe oſtendit, quia ſtatum quæſtionis noſtræ non attingit. Fatemur enim ſubjectionem poſſe imperari poteſtatibus etiam non Chriſtianis præſtandam: ſed non ideò illa poteſtatibus quoque Chriſtianis competere nequit. Nec quia non omnis cui ſubjectio præſtatur eſt Chriſtianus; ideo nullus eorum quibus ſubjectio præſtatur eſt Chriſtianus. quia latius patet ſubjectionis aut imperii officium; quàm ut ad ſolos Chriſtianos adſtringatur; quod qui non animadvertunt in laqueum fallaciæ conſequentis facile incidunt.

Nam quod ait Auctor; quicquid hic de poteſtate dicitur, de eâ dici quæ inter gentes erat, ſine Deo in hoc Mundo; ſine ſalutari notitiâ ejus; tantum abeſt ut aliquid deroget bonitati aut commendatum hujus poteſtatis; ut multo plus adjiciat; quàm ſi iſta poteſtas legitima ac Deo placens eſſe non poſſet, niſi in bonis viris ac Deo placentibus. Apparet enim quicquid in ea eſt boni ac Deo placentis, non eſſe aliunde adventitium & ex accidenti; ſed naturæ ſuæ inſitum, & ex illa per ſe promanans. Quod ſi natura ejus ea eſt, ut etiam in malis hominibus & à Deo alienis, non corrumpatur; ſed legitima & Deo placens manere poſſit: multò magis in bonis & Deo proximis. Quem enim magis deceat in terris Dei vices gerere; eumne qui propius ad Deum accedit; an qui ab eo alienior eſt? Nec video res, cui à pravitate hominum penes quos eſt, pravitatis contagium adeò non affricatur, ut à Deo approbetur & miniſterium ejus dicatur; ſi penes Chriſtianos ſit; quomodo iis aliquid pravi ac Deo diſplicentis affricare poſſit. Certè quod Deus etiam in malis hominibus pro ordinario ac legitimo miniſterio ſuo agnoſcit; quomodo in bonis viris & omnis æquitatis ac juſtitiæ ſervantiſſimis pro crimine adverſus voluntatem ſuam commiſſo accipere poſſit, diſpicere nequeo.

Quod autem ſubjicit Auctor Chriſtianis laudes, quæ hic poteſtatibus tribuuntur competere non poſſe; quia in hoc à gentibus Mundi diſcernuntur, puta quod ipſis politicum regimen à Chriſto *Matth.* XX. rejectum, non competat, falſiſſimum eſt. Nam in eo Chriſtiani à Mundi gentibus diſcerni nequeunt, in quo ipſos Chriſtus alibi & hic Apoſtolus pari conditione cum gentibus eſſe vult. Aliud enim eſt regimen ſpirituale Chriſtianorum à terreno ſive gentium ſive ipſorum Chriſtianorum regimine diſcernere; aliud ipſos Chriſtianos in terreno regimine à gentibus diſcerni ac ſeparari velle. Non dominatio tantum coactiva, ſed & ſervitus omnis à ſpirituali Eccleſiæ regimine exulare debet. An igitur in terreno regimine Chriſtiani ob iſtam ſpiritualem regiminis ſui libertatem, à ſubjectione dominantium exempti cenſebuntur? Nam ſi per prohibitam in Eccleſia dominationem, Chriſtianis in Republica quoque dominatio prohibita cenſebitur, per prohibitam quoque in Eccleſia ſervitutem aut ſubjectionem Politicæ ſimilem, iiſdem in Repub. quoque

ſubjectio

ſubjectio politica, prohibita cenſenda eſt. Quod quia falſum eſt; ne illud quidem verum eſſe poteſt.

Nam quod addit, de Chriſto & Apoſtolis omnes fateri quod in eo à gentibus mundi diſcreti fuerint (puta quod à Coactivo Reip. regimine penitùs abſtinuerint) qui tamen ubique id quod optimum & maximè laudabile eſt ſectati ſint; ne id quidem uſquequaque verum eſt. Primum enim quod ad terrenum regimen attinet, eos ab hoc regimine ſeſe non diſcreviſſe; ſed ipſi planè ſubjeciſſe conſtat: nec ullum diſcrimen inter ſe & alias gentes in obſequio poteſtatum terrenarum ſub quibus erant in ſua Repub. eſſe voluiſſe, quod ſatis eſt ad id, ut in terreno Reipub. regimine ab aliis gentibus diſcreti non fuerint. Neque enim omnes imperare poſſunt, & tamen omnes ad regimen Reipub. pertinent, etiam qui parent. Quod igitur Chriſtus & Apoſtoli non imperaverint; in eo à gentibus hujus Mundi diſcreti eſſe non potuerunt; cum longè major pars eorum qui ex gentibus erant, non imperaverit, ſed tantùm ſicut Chriſtus & Apoſtoli paruerit. Deinde quod ad Coactivi regiminis imperium, ne ab iſto quidem Chriſtus ipſe abſtinuiſſe dici poteſt, præſertim poſt exaltationem ſuam. Denique non omnia, quæ in Chriſto & Apoſtolis quantumvis maximè laudabilia ſint; omnibus promiſcuè ad imitandum proſtant; aut præſtituta ſunt.

II.

Quod attinet ad prius refutationis membrum, mirum eſt profectò, rem adeò falſam; & ab omni ſpecie veri abhorrentem in eo ſomni ac pro certò affirmari. Nam niſi vocum ambiguitate falli velimus, hominibus injuſtis quà tales, ſubjectionem imperatam eſſe affirmare non poſſumus. Longè aliud enim eſt patientia injuriarum; aliud miniſterium & ſubjectio poteſtatibus debita. Qualem omnibus etiam privatis injuſtis imperatam, aſſertio eſt nimium evidenti falſitate conſpicua. Quantum enim eſt intervallum inter miſerrimam injuriarum & illegitimæ violentiæ perpeſſionem: & beatiſſimam legitimæ poteſtatis ſubjectionem. Conſiderandæ enim res ſunt per ſe & ut ſunt in ſua naturâ; non per accidens ſi qua in re fortè à ſua natura recedunt, & ipſis aliquid vitii accidit. Itaque ex mente Dei & rectæ rationis præſcripto Legitimæ parendi ac imperandi vices, inſtitutæ ſunt; ut ſublato miſero injuriarum ac violentiæ ſtatu ſocietates mortalium ævum beatius degant. Adeò igitur hæc pro eodem accipi non poſſunt, ut alterum perimat alterum. Nam ut felix ſtatus miſerum, ita ſubjectio legitimo Magiſtratui imperata; tàm licentiam injuriarum tollit quàm patiendi neceſſitatem, aut occaſionem.

Deinde animadvertendum eſt, ſubjectionem & injuriarum patientiam, non modo quoad naturam utriuſque ſuam, plurimùm inter ſe diſtare; cum altera circa ſtatum permanentem ac perpetuum, altera circa actiones fluxas & extraordinarias verſetur: ſed etiam quoad imperandi quo præcipiuntur modum. Aliter enim nobis ſubjectio Magiſtratui debita, imperata eſt; aliter injuriarum patientia. Nam ut decreta, ita & imperia Dei, alia ſunt abſoluta, alia conditionata.

Quod ut rectius intelligi poſſit revocandum eſt in memoriam, quædam Deum velle abſolutè; quædam tantum permittere. Atque in iſto rerum à Deo permiſſarum genere verſantur decreta conditionata; ex quibus & ipſa promanant ejuſdem generis præcepta. Exemplo ut rem declarem Deus vult ut ſint eminentes poteſtates inter homines. Id ut abſolutè vult; ita & abſolute decernit atque ordinat & imperat; ut iſtis poteſtatibus ſubjectio præſtetur. At Deus nequaquam abſolute vult, ut homines injuſti ac violenti alios injuriis vexent. Permittit tamen id fieri: ſed in eo caſu privatis injuriarum patientiam præcipit; quod præceptum ſicut & antecedens decretum, & voluntatem Dei conditionata voco. Quia ipſis tum demum locus eſt ſi id evenerit, quod Deus quidem accidere nollet ſed ſi accidat, normam hominibus privatis, quomodo ſe in eo gerere debeant præſcripſit. Longè igitur maxima eſt differentia inter præcepta abſolutè & conditionate imperantia; non modo in diverſa rerum præceptarum naturâ; quod, ut diximus, illa cum ex abſoluta Dei voluntate profluant, ſemper & ordinariè locum habeant: hæc autem cum ex permiſſione tantum eorum, quæ Deus fieri nollet, non ſemper niſi conditione poſita; eaque tali quam poni & accidere Deus nollet ideoque rarius & quaſi extra ordinem admittantur) ſed etiam in ipſa obſequii ratione. Non quòd abſolute loquendo omnibus præceptis quomodocunque imperentur, obſequium promptè præſtandum non ſit; ſed quia comparatè iſta præcepta conſiderando, ſi quando accidat ut obſequium in iis quæ abſolute imperata ſunt, cum obſequio in iis, quæ conditionate, ita concurrat; ut alterutrum duntaxat præſtandum ſit, conditionata abſolutis cedere neceſſe ſit. Exemplo res liquidior erit. Deus ut ſalutem hominum ita media ad ædificationem Eccleſiæ ſpectantia, prædicationem, admonitionem, correptionem; præſertim ab iis quibus id commiſſum eſt fieri abſolutè vult. Cæterum ſicut ſcandala & offenſiones ut eveniant non vult: ita ne homines quidem pronos eſſe vult ad accipienda ſcandala. Si tamen contingat ut homines ſint ad ea accipienda proni: vetat eis præberi occaſionem ſcandali. Atqui evenit aliquando ut homines propter aliquam correptionem, quamvis non iniquè factam offendantur & à religione deſciſcant. Cum igitur ejuſmodi anceps metus ac deliberatio occurrit; ut aut præcepto Dei de correptione aut præcepto de non danda occaſione ſcandali parendum ſit; hoc tanquam conditionatum illi tanquam abſoluto, cedere neceſſe eſt. Tranſeamus nunc ad ſubjectæ materiæ viciniora exempla. Ut fratres ſpirituali vinculo conjuncti ſe mutuò ament: ſibique mutuò in aliquo caſu, etiam cum periculo vitæ ſuæ legitimè opitulentur Deus abſolutè vult. Ut injurias injuſtorum ferant neve illis præcipuè gravius noceant, conditionatè; ſi nimirum, quod nollet, ipſis præter fas illatæ fuerint. Si igitur contingat ab homine injuſto qui me injuriâ affecit calumnia circumventum fratrem de vitâ periclitari; quem ſeu teſtimonio ſeu indicio meo, ſervare poſſim, ſed non ſine periculo pœnæ talionis homini ſceleſto irrogandæ; quis me conditionato præcepto obſtrictum putabit ut abſolutum Dei præceptum deſerendo fratrem, violem; metuens ne illum in defenſione legitima malo aliquo afficiam; qui me prior malo affecerat, & ita conditionatum Dei præceptum tranſgrediar? Ita videmus quod officia hominibus injuſtis & pravis debita, quos Deus tales eſſe nollet; ſi cum iis concurrant quæ hominibus bonis & juſtis debentur; qui tales ſunt quales eos Deus eſſe vult: illa potius iſtis, quàm hæc illis, cedere non æquum modo, ſed neceſſe ſit. Neque id mirandum eſt. Nam ſi in periculo nocendi infirmis in iis, quæ ad ſalutem eorum pertinent, officium erga eos non ultrà protenditur; quàm ut in gratiam eorum res licitas tantum omittamus, non autem imperatas nobis aut injunctas. Multò magis in periculo nocendi inimicis in iis quæ ad corpus eorum pertinent; ea tantum quæ nobis licent neque id ſemper omittere debemus; non ea ad quæ jure divino humanoque obſtringimur: hoc eſt de noſtro duntaxat jure deſcendere (neque tamen id in infinitum) non alienum

invadere

invadere aut quoquomodo violare. * Hæc enim eſt rerum licitarum natura quod nobis non deſit jus eas faciendi.

Non ſum neſcius ſententiam hanc eo nomine ſuſpectam eſſe poſſe, quod periculum ſit ne prætextu ejus ad cupiditates ſuas homines abutantur, cum contraria ſententia in adverſum extremum declinans, tutior eſſe videatur. Sed nec iſta ſuis periculis caret: & illius abuſus, qui per malitiam mortalium interveniunt, efficere nequeunt, ut legitimus ejus uſus pravus ſit. Nec unquam veritas ab utilitate legem accepit. Sed potius utilitas ad veri amuſſim exigenda eſt; ſi veram eam non autem apparentem conſectari malimus. Tollatur igitur rerum omnium abuſus, maneat uſus.

Sed ut ad Autoris argumentationem redeam; hinc patet, quàm evidenti falſitate ſeſe ipſa redarguat. Nam ſi hominibus etiam privatis, etiam injuſtis, dum injurias inferunt ſubjectio imperata eſſet, quemadmodum poteſtatibus imperata eſt, profectò jus quæſitum; ac divinitus datum fuiſſet inferendi injurias; quale poteſtatibus per ordinationem Dei datum eſt; ut à populis ſubjectis injurias arceant. Nam hujus officii quod alicui lege Chriſti, tanquam debitum & competens, ideoque præſtandum præcipitur, jus ei, cui præſtandum eſt, eadem lege manifeſte tribuitur, & quaſi acquiritur, ut is illud injuſta poſſidere & adverſus Chriſti legem uſurpare dici nequeat; quod illi competere ac deberi, ipſa lex Chriſti judicavit ac decrevit. Loquimur autem de officiis ac præceptis, ex abſoluta non conditionata Dei Chriſtique voluntate profectis; quorum ea eſt indoles, ut ſi quid alteri præſtandum præcipiant; ipſo facto jus alteri tribuant, ejus officii quod præcipitur, meritò ac licitè exigendi: quemadmodum præceptum Dei de honore parentibus debito, dat jus parentibus honoris ejus à liberis exigendi; quia Deus non modo id vult, ut liberi parentes honorent; ſed etiam id, ex quo is honos ſequitur; ut parentes præ liberis emineant, & patriam poteſtatem ſuper ipſos habeant; quod eſt plane abſolute velle, cum quis non modo ipſum effectum, ſed etiam cauſam & occaſionem ejus vult, atque approbat.

Secus evenit in iis quæ ex voluntate Dei conditionata promanant, in quibus Deus cauſam & occaſionem ejus actionis neque vult, neque probat, quam actionem interdum vult & præcipit: quale eſt præceptum de non reſiſtendo hominibus injuſtis, quod à Chriſto *Matth.* v. præceptum eſt. In quo non ideo improbis, jus exigendi à læſis ne ſibi reſiſtant; multò minus jus injuriis alios afficiendi, collatum eſt. Nec enim iſtud præceptum ex abſoluta ſed ex conditionata Dei voluntate proficiſcitur, qui abſolute non vult cuiquam injuriam inferri: ſed tantum permittit id fieri; & quidem permiſſionis genere imperfectiſſimo: quod videlicet non *Prohibitioni* ſed tantum *impeditioni* opponitur. Quod permiſſionis genus adeo nemini jus, ad rem eo modo permiſſam faciendam, dare poteſt; ut ne impunitatem quidem donet; de qua permiſſionum diſtinctione, quia infrà pluribus diſſeremus, nunc dicta ſufficiant. Si igitur, ut dicere occœpimus, ſubjectionis hominibus injuſtis officium lege Chriſti ita præceptum diceretur, ut ſubjectio Magiſtratibus præcepta eſt, non jam iſtæ quas injuſti inferunt injuriæ, neque ipſi injuſti dici poſſent; & una cum vocabulis rerum quoque ipſarum natura funditus inverteretur & ima ſummis non miſta tantum, ſed (quod pejus eſt) commutatâ ſorte, ſuperpoſita introducerentur; ita ut detruſa in vetitæ culpæ carcerem, omni juris, & ordinis in rebus humanis cuſtodiâ, effrænis atque effrons improborum licentia, non modo in perniciosâ impunitatis; ſed etiam nocentiſſimæ innocentiæ jus aſſereretur. Quæ quia ab omni ratione abhorrent, vix adducor ut credam Auctorem (cujus judicium quoties non gravatur præjudicio acerrimum novi) id quod verba præ ſe ferunt, dicere voluiſſe. Verum cum ex præcepto ſubjectionis Chriſtianis dato, argumentationem ad permiſſionem imperandi iiſdem Chriſtianis, ductam, refellere vellet: & videret eam ex relatorum naturâ vim ſuam mutuari; ad proſyllogiſmum magis quàm ſyllogiſmum ejus reſpondendo, breviter oſtendere conatus eſt, ex eo quod unum relatorum præceptum ſit, non conſequi alterum quoque præceptum aut permiſſum eſſe. Nam quemadmodum ſubjectio & dominatio, ita illatio & perpeſſio injuriarum, inter ſe relata ſunt, nec tamen ex eo quod perpeſſio ſeu patientia injuriarum præcepta ſit; inferri poſſe, illationem injuriarum permiſſam, multo minus præceptam eſſe. Hæc reſponſio minùs abſurda eſſe & magis ad rem pertinere videtur; ideo nobis expendenda eſt. Animadvertendum igitur eſt, præceptam injuriarum patientiam & earundem illationem, non eodem modo eſſe *Relata*; quomodo dominatio & ſubjectio politica inter ſe ſunt *Relata*. Hæc enim ſunt *relata perfecta* quibus illæ duæ proprietates relatorum perfectè competunt. Primùm quod ſint ſimul natura. Secundo quòd mutuò convertantur ac reciprocentur. Poſita enim dominatione tali; ſubjectionem quoque talem, poni neceſſe eſt, & contrà pariterque ſublata altera alteram tolli. At illatio injuriarum & præcepta patientia, ſi relata ſunt non ſunt relata perfecta, neque ſimul ſunt natura ſemper, neque mutuò convertuntur. Nam poſita injuriarum illatione non ſtatim ponitur earum patientia, quia loco illius, frequentius eam ſequitur injuriarum retaliatio, aut medium quid inter ultionem & tolerantiam. Sic & ſublata injuriarum patientia, non ſtatim tollitur earum illatio.

Quod ſi quis dicat inter patientiam quidem & illationem injuriarum non eſſe mutuam & perfectam relationem: at inter earum illationem & perpeſſionem, perfectam eſſe ac mutuam, non minus atque inter actionem & paſſionem: huic regerimus perpeſſionem eam, quæ cum illatione injuriarum natura ſimul eſt; ad propoſitum non pertinere; cum non illa perpeſſio quæ ab injuria ſeparari nunquam poteſt; ſed illa quæ etiam poſita injuriarum illatione, abeſſe poteſt, & frequentius ſolet, patientia mandata ſit. Nam hæc in noſtra poteſtate, & noſtra actio eſt; illa in aliena poteſtate & alienæ actioni natura ſua cohæret, nec ab ea ullo modo ſeparari poteſt. Aut igitur præcepta injuriarum patientia, illationis earum verum relatum non eſt: aut ſi quomodo ut relatum ejus conſiderari poteſt: non eſt relatum perfectum, quod cum correlato natura ſimul eſt: ſed imperfectum, & ex eo relationis genere, quod Scholaſtici, non *ſecundum eſſe* ſed *ſecundum dici* vocant. Nihil igitur obſtat, quamvis imperfecta relata non reciprocentur; quominus relata proprie ac vere ſic dicta, ſimul natura ſint ac reciprocentur: ac proinde quominùs Deus, quoties alterum è relatis propriè dictis populo ſuo imperat; toties alterum illius correlatum ſaltem permittat, & quidem permiſſione verè ac propriè ſic dictâ.

Objiciet tamen quiſpiam ex nuda relationis vi non poſſe evinci, quia unum relatorum etiam perfectorum, à Deo populo ſuo permiſſum ſit, alterum quoque permiſſum eſſe. Nam & in

in propoſito exemplo perpeſſio injuriarum quæ ar-
ctiori ac mutuo vinculo cum illatione connexa eſt ;
ita à Deo permiſſa eſt , ut ob eam ſolam nemo pu-
niatur. At inde non ſequitur , correlatam ipſi illa-
tionem injuriarum , ita permitti , ut non puniatur ;
quamvis naturâ cum illa ſimul ſit ac reciprocetur.
Poteſt igitur alterum Relatorum etiam perfectorum
vetari ; alterum permitti.

Sed hoc loco primum animadvertendum eſt eos ,
quos hæc objectio petit ; non ex permiſſione ad
permiſſionem ; ſed ex imperatione unius relatorum ,
ad permiſſionem alterius argumentari.

Deinde *Permiſſionis* vox , quæ multam hic caligi-
nem afferre poteſt , & hoc loco manifeſta æquivoca-
tione diſputantibus imponit , diſtinguenda eſt.

Permiſſio enim alia eſt Vera : alia Apparens.
Vera eſt , quæ & in rebus aut actionibus culpæ &
pœnæ capacibus verſatur. & *prohibitioni opponitur* :
& ſemper impunitatem habet comitem. Quæ qui-
dem ipſa aut *plenior* eſt , quæ poteſt dici *Permiſſio*
juris , cum aliquid ipſo jure permittitur (quæ &
ipſa prout apertius aut obſcurius lege expreſſa eſt ,
diverſos gradus habere poteſt.) aut *minus plena*
& imperfectior , ut cum ad imbecillitatem homi
num , ita connivetur , ut eorum actiones , nullæ
pœnæ conſequantur ; qualia erant ſub Veteri fæ
dere multa , ad quæ connivebatur : quæ per-
miſſio *Conniventiæ* dici poteſt. Apparens eſt ,
quæ non *prohibitioni* : ſed *impeditioni* opponitur ,
eaque eſt in duplici differentia. Aut enim in
rebus culpæ & pœnæ capacibus verſatur ; & Im-
punitatis planè expers eſt ; nec ullum habet ejus
(niſi fortè ad aliquod tempus conceſſum ,) privi-
legium ; quæ vere Impunitas dici nequit , ſed po-
tius pœnæ dilatio : quali permiſſione Deus illa-
tionem injuriæ ut alia delicta , fieri permittit.
Aut impunitatis quidem expers non eſt ; ſed im-
propriâ ſic dictæ ; quia verſatur in rebus neque
culpæ neque pœnæ capacibus. Quod quidem *per-*
miſſionis genus nonniſi per catachreſin ita dici po-
teſt : nec prohibitioni proprie dictæ opponitur ;
quæ nonniſi in iis locum habet quæ culpæ & pœ
næ capacia ſunt. Privatio enim præſupponit ha-
bitum : & impunitas culparum aut pœnarum
reatum. Talis autem eſt iſta permiſſio ; qua
Deus permittit ; hoc eſt , non impedit ; ne-
que punit , perpeſſionem illam injuriarum ,
quæ cum earum illatione arctiori Relationis nexu
copulata eſt ; cum tamen ipſam ejus illationem pu-
niat ; & prohibeat.

Hac diſtinctione præmiſſa patet , ſi Vox Permiſ-
ſionis de vera & proprie ſic dicta permiſſione in-
telligatur , (quomodo à nobis ſumitur , cum Ma-
giſtratuum gerendorum poteſtatem Chriſtianis per-
miſſam , aſſerimus) falſum eſſe ; quod Relato-
rum perfectorum ; alterum Vetari poſſit , alte-
rum permitti. Quicquid enim ita permittitur ,
ut omnem prohibitionem propriè dictam excludat
illius relatum , quia cum naturâ ejus plane conne-
xum eſt , prohiberi nullo modo poteſt , quin alte-
rum quoque prohibeatur , quod contradictionem
implicat : quod & viceverſa liquido cernitur ; quic-
quid verè prohibetur oppoſitum illi relatum verâ &
propriè dicta permiſſione (quæ omne interdictum
excludat) permitti nullo modo poſſe.

Secus accidit ſi vox permiſſionis , de illa ignobi-
liori ejus ſpecie intelligatur , quæ quia prohibitioni
non opponitur ; ſed tantum impeditioni ; nihil
mirum eſt ; non modo eorum quæ natura ſimul
ſunt , ſeu Relatorum , alterum vetari alterum per-
mitti ; ſed unam eandemque rem & vetari & per-
mitti poſſe , quemadmodum peccata & prohiberi &
permitti videmus. Quod ſi altero relatorum perfecto-
rum bona fide permiſſo ; alterum verè permittitur ;
multo magis altero imperato , alterum permitti neceſ-
ſe eſt. Quia Deus contradicentia velle nequit. Si
igitur abſolute vult & imperat ut alterum eorum quæ
natura ſimul ſunt fiat : alterum nolle aut vetare non
poteſt ; ideoque ut ſaltem permittat neceſſe eſt.
Aliàs ſi poſita ſubjectione politica quam Deus im-
perat , gubernationem & poteſtatem politicam ;
quam ex adverſariorum hypotheſi , Deus vetuit ;
exiſtere neceſſe eſt ; per quam interdictum domi-
nationis violatur : certè ex ipſo præcepto Dei ,
violatio interdicti ejus neceſſario conſequitur. At-
qui hoc abſurdum. Abſurda igitur & adverſariorum
hypotheſis. Nam inſtantia de relatione inter imper-
fecta relata , jam ſolide eluta eſt.

Quod ſi illuc adverſarii confugiant ; præceptum
ſubjectionis non ex abſoluta ſed ex conditionata
voluntate Dei proficiſci (quemadmodum ſuprà præ-
ceptum de non reſiſtendo injuriis , ex ea profi-
ciſci diximus) qui aliàs maluiſſet ; nullos eſſe in
terris qui civiliter imperarent & ſubjectis populis
parendi neceſſitatem afferrent : Id profectò dici ne-
quit de eo ; qui in ipſo quoque cælo Thronos , do-
minationes , poteſtates ; & omnibus his præpoſitum
atque imperantem Chriſtum eſſe voluit.

Patet igitur , ob ipſam quoque perfectæ relatio-
nis vim , ex præcepta ſubjectione ſequi , jus domi-
nationis eſſe permiſſum : atque ex ea nihil obſtanti-
bus quæ ab Auctore dicta ſunt , aut dici poſſunt ,
meritò poſſe deduci.

Nam ſi Auctor excipiat non de eo quæri , utrum
jus iſtud à Deo permiſſum , ſed an Chriſtianis per-
miſſum ſit ; nos præſtructo jam & firmiter jacto
iſto fundamento ; oſtendemus , cum ſubjectio po-
litica ipſis Chriſtianis præcepta ſit , nullam ju-
ſtam & ſufficientem cauſam afferri poſſe , ob quam
viciſſim dominatio ipſis Chriſtianis interdicta
cenſeri debeat ; quia nullum ex aliis relatis , per-
fectè ita dictis , oſtendi poteſt , quod Chri-
ſtianis præceptum ſit ; cum ejus correlatum iiſ-
dem ſit interdictum. Præterea animadvertendum
eſt ; ut Chriſtianis , quà tales ſunt , aliquid
eſſe licitum oſtendatur ; ſufficere ut evincamus
id temporibus Novi fœderis , abſolutæ Dei vo-
luntati nullo modo repugnare poſſe ; quin illud
verâ & propriè ſic dicta permiſſione fieri etiam ſub
Novo fœdere , permittat ; permiſſione inquam ,
quæ plane impunitatem habet comitem. Quomo-
do enim Chriſtiani ob id puniri queant ; quod eo
permiſſionis genere etiam regnante in cælis Chriſto ,
permiſſum eſt , quod omnem pœnam excludit ?
Præſertim quia cuncta quæ in contrarium afferun-
tur argumenta ſuperioribus capitibus jam ſubmovi-
mus. Accedit quod iſtud ſubjectionis præceptum
ita ſit traditum , ut in eo non modo nulla expreſſa
mentio facta ; ſed ne ſuſpicio quidem ulla relicta
ſit , prohibitæ iiſdem dominationis. Quod ſi Au-
toris ſententia vera eſſet , ſi uſquam alibi , hic certè
neceſſe fuit ; præmoneri Chriſtianos , ne dum vide-
rent ſibi id præcipi ; quod cum dominatione indiſ-
ſolubili vinculo conjunctum eſt ; & quo poſito , po-
ni dominationem neceſſe eſt , ipſam quoque domina-
tionem & poteſtatem ſupereminentem , præſertim
tot honeſtis elogiis à Paulo exornatam ; ſibi licitam
eſſe cenſerent. Præcipuà cum Religio Chriſtiana
ita propaganda eſſet ; ut non modo integra regna
atque imperia ; ſed & totum pene Orbem , ut e-
ventus oſtendit , impleret : & ſcopus ipſius Dei
atque Apoſtolorum prædicantium , is fuerit ; ut
Omnes homines ad agnitionem veritatis pervenirent.

Atque ita oſtenſum eſt , etiam ex nudo politicæ
ſubjectionis

ſubjectionis præcepto Chriſtianis dato, poſſe colligi politicam dominandi poteſtatem iiſdem vetitam non eſſe.

Verum jam tandem ad alteram Reſponſionis partem veniamus, quam affert Autor, dum rationes à deſcriptione poteſtatum ductas refellere conatur. Ait igitur. Ex eo quod illæ poteſtates ſint à Deo & à Deo *ordinatæ dicuntur nihil aliud evinci; quàm voluntate Deo ordinante & approbante regnare, qui regnant. Ordinare autem & approbare Deum electionem & officia Magiſtratuum, per legem naturalem cordibus homini inſcriptam; non per ſpecialia præcepta aut regulas expreſſas, ſecundum quas eligi & gubernare deberent, per qualia præcepta & regulas ordinaverat olim Deus Rempub. Hebræam. Cum autem per talia præcepta nunc Chriſtianam Rempublicam non ordinaverit, apparet illum nec Majeſtati nec poteſtati terrenæ locum inter Chriſtianos reliquiſſe.*

Ut in reſpondendo à nobis aliquis ordo ſervetur, oſtendemus. *Primùm.* Etiamſi nihil plus ex iſto loco evinceretur quàm voluntate Dei ordinante & approbante; per legem naturalem cordibus inſcriptam Magiſtratus in ſubjectos poteſtatem exercere; tamen ſatis id eſſe ad probandum poteſtatem eorum Chriſtianis non eſſe vetitam.

Deinde. Longè plus ex eo loco evinci quàm quod hæc poteſtas à Deo duntaxat per legem naturalem, ordinata & approbata ſit.

Quod ad primum attinet. Quicquid Deus non modo approbat ſed etiam ordinat, quomodocunque id faciat, ſive per Rationem, ſive per revelationem, aut Sacram Scripturam; ſaltem tunc cum id approbat & ordinat; non poteſt eſſe niſi rectum ac bonum, & conſequenter licitum. Neque id à Chriſto aut Chriſtianis tolli, aut damnari, aut prohiberi poteſt; niſi eos ab Unitate & communione Dei ſegregatos fingamus. Cum igitur Auctor fateatur eum ſub Novo fœdere per legem naturalem, quam ipſemet cordibus noſtris inſculpſit, ordinare poteſtatem Magiſtratuum; quomodo eandem legem, eodem tempore per Chriſtum ex cordibus noſtris delere? eandem poteſtatem abrogare cenſendus eſt? Quid ita, Deum eodem tempore, ſibimetipſi non conſtantem? aut Chriſtum Deo repugnantem introducimus? Non poteſt igitur eſſe verum id, quod ne commemorari quidem abſque Dei & Chriſti contumelia poteſt.

Quid? ſi ne veriſimile quidem eſſe poſſit. Nam Chriſtus in re tanta; humano generi tam neceſſaria; diſſenſum ac diſceſſionem ſuam à patre; in doctrina ſua evidentioribus documentis aperuiſſet; quam ut ullum de eo dubium, in cujuſquam animo ſupereſſe poſſet. Dictamina profecto rationis; quia penitùs inſita ſunt, puris putis conjecturis, erui atque extirpari non poſſunt. Cedo autem claram legem, de proſcripto à populo Chriſti Magiſtratu. Nihil videmus niſi miſeris & precariis hypotheſibus innixum; aut ex appendicibus aliud agentium legum ſinuoſis anfractibus evolutum; & poſteà optimorum verborum re intus falſas aut dubias occultantium, colore ſpecioſe incruſtatum.

Alterum ut planum fieri poſſit, animadvertendum eſt, quod hic Autor legi naturali in cordibus inſcriptæ; legem divinam in codice Sacro inſcriptam opponere videtur: & fatetur licentiam poteſtatis in ſubjectos exercendæ voluntate Dei ordinante inſcriptam in cordibus; at non in legum Sacrarum codice. Quæro igitur utrum epiſtolas Pauli & cæteros Novi inſtrumenti libros pro legum Chriſti & Apoſtolicarum codice habeat nec ne? Quiſquamne id quod diſertis verbis ordinarum à Deo eſſe Sacra Scriptura pronunciat, affirmare audeat, ſola naturali, non autem divina quoque & poſitiva lege ordinatum? Non nego eſſe quædam, quæ cum lex naturalis non requirat, neque dictet; divinitus mandata & præſcripta ſint. Nihil tamen Deus præcepit, quod legi naturali repugnet, etiamſi ea verbis expreſſis Scripturæ non ſit confirmata. Multò minus id præcepit, quod legi naturali, diſertis verbis à Scriptura confirmatæ adverſetur. Quod ſi ea Dei Chriſtique præcepta ſanctè obſervanda ſunt quæ citra legis naturalis auctoritatem, ſola divina lege præſcripta ſunt: certè non minus habent ponderis ea, quæ non lex tantum naturalis, ſed & divina à nobis exigit. Proinde Auctor dum hoc loco exercendæ poteſtatis non jus atque licentiam inſtringere vult, imprudens ac invitus non mediocriter ſtabilivit. Nam cum de legis quæ calamo Apoſtoli ſcripta eſt, auctoritate dubitari non poſſet: poterat tamen ab aliquo, nec ſine ſpecioſa ratione quæri, utrum ius poteſtatis ſupereminentis jure naturali niteretur. Cujus rei teſtimonium cum ab ipſius Autoris confeſſione habeamus; reliquum eſt ut omni exceptione majores teſtes producamus, quod illa divino quoque jure fulciatur. Eorum autem primus eſt Moſes, qui non generale tantum de parendo legibus quarum cuſtodes erant Magiſtratus præceptum; ſed etiam ſpeciales forenſium legum regulas tempori & genti illi accommodatas nutu ac voluntate Dei tradidit. Deinde Chriſtus; qui ut ea quæ Deo, ita & quæ poteſtatibus ſupereminentibus debentur officia reddi imperavit; & in Pilati perſona oſtendit poteſtates ab hominibus exercerà non poſſe; niſi ipſis divinitus ac deſuper conferantur. Hunc ſecutus Paulus hoc loco ait, Nullam eſſe poteſtatem quæ non ſit à Deo; & quia omnes poteſtates ſint à Deo ordinatæ in bonum civium, parendum ipſis propter conſcientiam. Hæc verba non fortuito exciderunt Paulo, ſed in iis ex profeſſo legem fert divinam ac poſitivàm; homines ab obſequinm diſtrictè obligantem, idque verbis ejuſmodi ut ad pleniſſimam legis ſolennitatem, nihil defuiſſe videatur. Unde patet Magiſtratus poteſtatem in ſubjectos exercere voluntate Dei, non modo per legem naturalem cordibus inſcriptam, ſed & per legem poſitivam ab Apoſtolo in epiſtola à Spiritu Sancto dictata ſcriptam. Longe plus igitur ex hoc loco evincitur quàm quod hæc poteſtas; per legem naturalem duntaxat ſancita ſit.

At enim Auctor, ſeſe hoc loco non legem divinam in codice Sacro ſcriptam; legi naturali; ſed ſpeciale Dei præceptum de inſtitutione novæ Reipub. generali Dei præcepto de ſubjectione veteribus Magiſtratibus debita opponere cauſabitur.

Hoc ſi ita eſt, in eo non uno modo allucinatur. Primùm enim generale iſtud Dei præceptum, iniquè cum lege naturali in cordibus inſcripta confundit. Lex enim hujuſmodi naturalis, non ſcripta in tabulis, ſed inſita atque infixa duntaxat animis cenſetur: at hoc generale Dei præceptum (quamvis legi naturali non repugnet) ſcriptum eſt in tabulis ſacris. Deinde more ſuo non diſtincta voce *legis naturalis*, tacita ejus ambiguitate ſeſe implicat; dum non animadvertit vocem hanc aliquando latius, aliquando ſtrictius ſumi poſſe. Strictius quidem cum omni legi poſitivæ; non divinæ tantum ſed & humanæ opponitur; quam vulgò legem non ſcriptam ſed natam vocant; & quæ ab Apoſtolo in cordibus ſcripta dicitur, ut opponatur ei quæ in tabulis ſcripta eſt. Latius autem cum & ipſam legem poſitivam ſeu ſcriptam comprehendit, non illam quidem quæ à Deo; ſed quæ à recta ratione dictata eſt. In quo poſteriori laxiori ſenſu; cum vocem iſtam hoc loco manifeſte accipere videatur (neque enim ignorare potuit Magiſtratus non muto naturæ inſtinctu; ſed legibus hominum poſitivis inſtitutos eſſe) tamen eam ita deſcribit; quaſi in ſenſu ſtrictiore ſumeretur;

dum eam cordibus hominum inſcriptam vocat, in quo non obſcura contradictione ſeſe involvit. Præterea ex eo, quod poteſtas Magiſtratuum Specialibus Dei præceptis aut regulis per inſtitutionem novæ Reipublicæ, non inſtruitur; ſed tantum generali & ſolenni præcepto ſancitur; malè colligit Auctor ipſi auctoritatem inter populos non, niſi per legem naturalem cordibus hominum inſcriptam, conciliari, cum etiam per legem poſitivam divinam expreſſe in ſacris tabulis ſcriptam, concilietur. Denique cum de eo quæratur, an iſtæ poteſtates in omnibus Rebuſpub. quas aut olim aut hodie religio Chriſtiana non inſtituit ſed inſtitutas deprehendit, & confirmavit: ſint à Deo ſub Novo fœdere per legem ſcriptam ordinatæ atque approbatæ; iniquum eſt, ad hanc ordinationem & approbationem, ſpecialia præcepta & regulas requirere. Cum iſtæ regulæ & præceptiones, nonniſi ad recentem novæ Reipub. inſtitutionem neceſſariæ ſint, Chriſtiana vero religio nullam novam Reipub. in terris inſtituat, ſed veteres duntaxat & jam inſtitutas, approbet atque confirmet. Jam enim ſæpius à nobis oſtenſum eſt, in eo maximam eſſe inter vetus atque novum fœdera differentiam; quod illhic cum antiqua pacta ad unicum tantum populum eſſent adſtricta; qui tunc exul & extorris, nullas patrias ſedes, nullam haberet Reipub. res ipſa exigebat; ut ipſi non morales tantum leges, ſed etiam forenſis ad novæ Reipub. inſtitutionem ferrentur: hic autem cum fœdus ad omnes in orbe populos porrectum ſit; qui nec iiſdem omnes legibus politicis regi potuerint aut poſſint; & jam ſinguli ſuas haberent habeantque Reſpublicas; non modo ſpeciales ipſis regulas ac leges regendæ Reipub. tradi non debuiſſe; ſed nec potuiſſe.

Sed ut tantò evidentius hic lapſus Autoris pateat, oſtendemus ſi is putat, ex eo, quod Deus ſpecialia præcepta ac regulas electionis & gubernationis Magiſtratuum non dederit Chriſtianis, aliquid, adverſus gerendorum Magiſtratuum jura, poſſe concludi; non id certe conſecuturum quod is evincere vult: ſed potius id quod non vult.

Non ſequitur id quod vult. Nec enim ex eo, quod Deus ſpeciales rationes ac regulas agri colendi, mercaturæ exercendæ, victus quærendi Chriſtianis non præſcripſerit, contentus generali præcepto; ut ratio ſuſtentandæ vitæ ſit, ſine avaritia: poteſt aliquid contra jus aut licentiam, agriculturæ, aut mercaturæ, aliorumve vitæ ſtatuum concludi. Scimus Paulum tentoriis conficiendis victum quæſiſſe. Si ratio Autoris valida eſt; aut is peccavit; aut oſtendat Auctor ubinam ipſi ſpecialia præcepta & regulas artificii ſui exercendi Deus præſcripſerit. Ita videt, in rebus ad hujus vitæ ſtatum neceſſariis aut utilibus; cum de jure earum, aut licentia quæritur: nonniſi ineptè poſtulari poſſe, ſpecialia præcepta & regulas à Deo traditas earum perficiendarum.

At certe ſequitur id quod non vult. Nam ſi putat ideò quod Deus forenſia ſpecialia præcepta non dederit Chriſtianis, firmiter evinci Magiſtratus poteſtatem à Chriſtianis habendam pro re profanâ, illicita & noxia, quæque ipſos æterno exitio involvere debeat; æquè firmiter concludetur; idcircò quod Deus eadem ſpecialia præcepta non dederit aliis gentibus non Chriſtianis, ſolis exceptis Judæis, Magiſtratus poteſtatem iiſdem eſſe illicitam noxiam, & æterno exitio luendam. Proinde iſtam Magiſtratus functionem, (ſola Judæorum gente excepta, quæ quia extorris eſt, ipſa fungi nequit) eſſe peſtem ac perniciem plane ex omni genere humano exterminandum.

At enim *gentes, ad interdicta non pertinent quæ ſolos Chriſtianos obſtringunt!* Quæro, ubinam aliquæ gentes, à vinculo obligationis quæ ſtringit Chriſtianos ſolutæ ſint? Annon lex Chriſti ad omnes omninò gentes pertinet, atque omnes ut ſeſe ipſi ſubjiciant, ne perire malint obſtringit? *Atqui non omnes ſeſe legi Chriſti ſubjiciunt.* Quid? Ideircone culpam aut pœnam contumaciæ evadent; quia ſe ipſi non ſubjiciunt, hoc eſt, longè contumacius peccant, quàm alii, qui jugo ejus ſuſcepto, illud non uſquequaque patienter ferunt. At ſeſe ſubjicere omnes; ac inter alia præcepta Chriſti à Magiſtratu quoque abſtinere debebant. Quod ſi non faciant id, quod planè feciſſe debebant; opinor non impune ferent. Aut igitur Magiſtratus poteſtas, etiam non Chriſtianis illicita, atque æterno exitio luenda eſt, aut ne Chriſtianis quidem interdicta.

At enim hic novum pro ſententia ſua argumentum nectit dum ait: *Cum* (forenſia præcepta) *tam ſpecialiter & expreſſe in antiquo populo Judaico ordinata fuerint, ut meritò dici potuerit: Judæos Dei judicia, omneſque alias gentes ſi cum his conferantur, humana tantum mandata & judicia fuiſſe executas; quis credat Deum novo ſuo populo, quem in mundo ſelegerat, quorum regimen tanto perfectius eſſe debuit Judaica, quantum veritas præſtat umbris; non aliud exemplar dediſſe; in hac re tanti, ut ſcimus, momenti, quàm quod gentiles ſemper habuerint, cum quo ne Judaicum quidem regimen ullo modo potuit conſiſtere.*

Vis hujus argumenti in eo eſt. Deus ſpecialibus præceptis gubernationem illius Reipub. Judaicæ præ cæteris omnibus gentibus perfectiſſimè formavit &c. Atqui Chriſtiani populi Regimen longè perfectius eſſe debuit; regimine Judaici. Ergo multò magis in Chriſtiano populo ſpecialibus præceptis ac regulis gubernationem Reipub. formare debuit: ſi Chriſtianis gubernationem Reipub. permiſſam eſſe voluiſſet. Quia verò id non fecit, apparet eum gubernationem Reipub. Chriſtianis poteſtatibus non permiſiſſe.

Reſp. Antequam oſtendam per eam argumentationem id quod Auctor vult non effici; demonſtrabo primùm, *ſi ea vim ac robur aliquod habere cenſenda ſit*, effici per eam, id quod Auctor non vult.

Non enim ex præmiſſis iſtis poſita tantum ab Autore ultima concluſio, quod nimirum Chriſtianis gubernatio Reipub. permiſſa non ſit; ſed longè plus quoque deduci poteſt, videlicet Deum ut aliquo terreno Reipub. regimine atque humanis legibus, ſuus populus regeretur, plane noluiſſe. quæ concluſio jam non poteſtatem tantum Magiſtratuum, ſed & populorum ſubjectionem ſubruet. Nam ſi Deus Chriſtianorum regimen Judaico perfectus eſſe voluit; perfectionem autem Judaici regiminis in eo collocaverat, quod legibus forenſibus ab ipſo Deo ſpecialiter præſcriptis; regerentur; cum videamus nunc Chriſtianum populum, legimus terrenis, ſpecialiter non ab ipſo Deo ſed ab hominibus latis gubernari; effugere non poteſt Autor quin alterutrum ſtatuat; ut aut imperfectiori regimine Chriſtianum populum nunc gubernari cenſeat, quàm olim Judaicum, quod eſt contrà ſua principia: aut Chriſtiano populo, eo quod ejus regimen Judaico excellentius eſſe debuit; per legem ac voluntatem Dei non licere humanis legibus gubernari, aut quod idem eſt, non licere ſubjectum eſſe Magiſtratibus terrenis. Videt Auctor hic ſeſe in laqueum incidiſſe; quem nos profectò non tetendimus.

Nec aliter ſe ex eo expedire poterit, quàm ut una nobiſcum; futilitatem argumenti ſui agnoſcat, quod ex duplici fallacia, quarum altera accidentis: altera à dicto ſecundum quid &c. dicitur, concretum eſt. (Jam enim ad id accidendum eſt, ut oſtendamus Auctorem id quod vult, non aſſequi.)

Primùm

Primùm igitur nihil repugnat, Regimen populi Judaici, habuiſſe aliquas, non modo præ aliis gentibus, ſed etiam præ ipſo Chriſtiano prærogativas, qualis fuit conſulendi Deum, per Urim & Tumim facultas: qualis fuit admonitio populi per miraculorum patratores prophetas Eliam, Eliſæum &c. ſecundum quas poſſet aliquomodo diei repertum, in ejus regimine aliquid, quàm nunc in Chriſtiano excellentius. Cæterum inde non ſequitur ſimpliciter & abſolute totum regimen populi Judaici; regimine Chriſtiani eſſe perfectius; cum iſtorum regiminum excellentia non ex quibuſdam ſpecialibus ſui partibus, ſed ex toto gubernationis complexu atque ambitu; atque adeò ex natura eorum cenſenda ſit, qua multùm intereſt nobilior ſit, an ignobilior; ſpiritualior, an carnalior.

Etiamſi igitur forenſium ac politicarum inter Chriſtianos legum obſervatio & gubernatio ſecundum quid ignobilior dici poſſit; quàm illarum quæ ab ipſo Deo immediate latæ ſunt: tamen univerſum Chriſtiani populi regimen; propter alias ſui partes; & ob nobiliorem ſui naturam; ex qua potius æſtimandum eſt, longe Judaico præſtat. Quid enim in eo incommodi eſſet; ſi nunc regimen populi Chriſtiani ſecundum carnem, regimine populi Judaici itidem ſecundum carnem imperfectius cenſeremus, quandoquidem ſecundùm ſpiritum longè perfectius eſt?

Deinde forenſes quidem inter Chriſtianos leges, ſecundum quid ignobiliores Judaicis dici poſſunt; quatenus non ab ipſo Deo ſicuti illæ latæ ſunt: ſed earum obſervatio & gubernatio ſecundum eas inſtituta; præſertim poſteaquam à Spiritu Dei generali de Magiſtratu lege latâ, confirmata eſt; ne ſecundum quid quidem ignobilior cenſeri poteſt. Imò tantò perfectior; quantò magis ab externarum umbrarum imperfectione quibus olim Moſis lex ſcatebat ſemota: & ad perfectiſſimam ſpiritualis legis analogiam exacta & conformata eſt.

Denique ne leges quidem ipſæ forenſes Judaicæ; ſi intrinſecam earum naturam ſpectemus; Chriſtianis forenſibus legitimè, ac ſecundum Chriſtianæ religionis analogiam latis atque ad ejus normam exactis, præſtantiores ac nobiliores cenſendæ ſunt. Nec enim in comparatione rerum inter ſe præſtantia earum ex iis quæ ipſis per accidens & extrinſecus adveniunt; ſed ex intrinſecâ earum natura æſtimanda eſt. Extare autem Deus voluit in illis ſpecialibus regulis Judaici regiminis; plurima Imperfectionis veſtigia, ut ſuò tempore cerni poſſet legem illam veterem, nihil ad perfectionem adduxiſſe. Neque enim ſemper interventus & auxilium nobilioris cauſæ reddit effectum perfectiorem; quàm ſit is qui fortè à ſola ignobiliori cauſa producitur. Ut ſi puer imbecillus, necdum per ætatem ſuoptè robore incedere valens; titubantibus veſtigiis, ſed manu Angeli aut adulti hominis ſuſtentatus; per aliquod ſpatium procedat: quod alter ætate firmior ſuiſmet viribus; expedito atque inoffenſo greſſu emetiatur; quis illius invalidi greſſum, perfectiorem eo nomine dicat; quia ad eum perficiendum; præſtantior cauſa concurrit? Imò verò imperfectioni ſæpe atque alicujus indigentiæ neceſſitati, interventus Dei aut alicuius nobilioris cauſæ ſuccurrit; qui id quicquid in effectu imperfectionis per ſe inhæret, ope ſua non ſemper aufert; præſertim cum eſt adventitia & quaſi ex accidenti. Nos verò Chriſtiani populi præſtantiâ & perfectione rem indignam Deum facturum fuiſſe cenſemus, ſi iis quos ſpiritualis legis notitia imbutos, Unctio omnia docere debuit; ſpecialia præcepta & expreſſas regulas civilium ac forenſium legum tradidiſſet: non minus atque illos Magiſtros, qui diſcipulos altioris ſtudii capaces alphabeti, aut primorum elementorum inſtitutione morantur.

Atque ita prima à deſcriptione poteſtatum ducta Auctoris inſtantia, nihil momenti habere oſtenditur. Sed & quædam in ea dicuntur, aut ſupponuntur, quæ manifeſtè falſa ſunt. Quale eſt illud. *Deum, ſi Chriſtianis gubernationem Rerumpublicarum permiſiſſet; non aliud exemplar ipſis dare potuiſſe, aut dediſſe; quàm quod gentiles ſemper habuerunt.* Primùm enim exemplar gubernandæ aut conſtituendæ Reipub. dari nihil opus eſt; niſi in conſtruenda nova Republica noviſque legibus ferendis. Quo exemplari Chriſtiani in primis Eccleſiæ initiis, non indigebant; cum omnibus non deeſſent veteres Reſpublicæ ac leges forenſes, quæ per Evangelium confirmatæ ſunt. Non igitur illud à Deo dari nunc neceſſe fuit: nec, quia non datum eſſet, ſequeretur, ipſos à gubernatione Rerumpub. excluſos. Deinde ſi quis ponat caſum, populum aliquem etiam inter Chriſtianos per aliquas rerum viciſſitudines ad eum ſtatum devolutum; ut ipſi nova Reipub. forma conſtituenda ſit; falſum eſt, Deum in tali caſu, Chriſtianis non aliud exemplar reliquiſſe; niſi gentilium Rerumpublicarum. Primùm, quia & Reipub. Judaicæ, ab ipſo Deo formatæ exemplar omnium oculis proſtat; è quo ſeligere optima quæque ad uſum ſuum poſſint. Secundo, quia Chriſtianorum oculis per lumen Evangelii colluſtratis, longè nobilius exemplar condendæ Reipub. obverſari poteſt; quàm aut apud Judæos fuit, aut inter gentiles uſquam repertum eſt.

Falſum & illud; *cum exemplari regendæ Reipub. quod gentiles habuerunt Judaicum regimen nullo modo conſiſtere potuiſſe.* Nam & ſuos Magiſtratus, ſuas leges forenſes; ſua judiciorum ac bellorum jura, ad exemplum & ſimilitudinem gentilium Rerumpub. quæ ipſis antiquiores fuerunt, habuere: & Regium certè regimen; ad exemplar reliquarum gentium poſtularunt; & acceperant; ſub quo ipſorum regimen per plura ſecula potuit conſiſtere.

II.

Probat deinde *deſcriptionem poteſtatum, hoc loco ab Apoſtolo factam, Chriſtianis non competere; quia ordinatio illarum ſit in hunc finem ut obedientiam exigant, eamque a ſubjectis conſequantur. Atqui talis miniſterii exactio, olim ne Judæos quidem decuit: quia in eundem finem tetendiſſet; in quem olim Nebucadneſar acceperat poteſtatem in omnes gentes, & ipſum populum Judaicum. Multò minus igitur nunc Chriſtianos decet.*

Atqui nec Apoſtolus ita deſcribit eas poteſtates; nec verum eſt ordinationem illarum eſſe in hunc finem; ut obedientiam exigant, & conſequantur. Nec enim diverſæ cauſæ ſecum; aut cum effectibus ſuis; nec naturæ & proprietas rerum cum earum fine confundendæ ſunt. Vitæ humanæ natura & proprietas, aut ſi mavis cauſa conſervans eſt edere & bibere. At non ideò in hunc finem naſcimur aut vivimus, ut tantum edamus aut bibamus. Ita poteſtatum iſtarum proprietas eſt, exactio obedientiæ, effectus ipſum obſequium, quo conſervatur iſta poteſtas. At non in hunc finem datur à Deo iſta poteſtas, tantum ut exerceatur; ſed in eum quem Apoſtolus exprimit; ut Deo miniſterium præſtet, in protegendis bonis & malis metu pœnæ coërcendis. Hunc in finem tàm Judæos quàm Chriſtianos Magiſtratus exigere à ſubjectis officium, non dedecet. Imperare autem tantum ut imperes, tuámque ambitionem aut ſuperbiam expleas, non modò Chriſtianos aut Judæos, ſed ne gentiles quidem homines decet. Decipitur autem hoc locò Autor inſigni ambiguitatis paralogiſmo; dum exactionem obſequii, quæ ordinariè in omnibus poteſtatibus deprehenditur:

jure decedere; quoties id circumſtantiæ & earum inſpectrix prudentia Chriſtiana poſtulat; quàm ipſe Magiſtratus præſertim ſupremus, qui abſolutius imperat. Nec minus pater filios non emancipatos; aut maritus uxorem non coërcens; aut Dominus de ſervorum corio læſis non ſatisfaciens, alios ſuo jure defraudare poteſt, quam lentus & ad ſcelera conivens Magiſtratus. Relicta ſunt intacta ſua jura poteſtatibus: ſed mentibus atque affectibus hominum id impoſitum eſt, ut de ſuo quiſque (non alieno) jure; neque id ſemper, ſed in loco decedere, non ſit difficilis. Nec poteſtates ſed homines poteſtatibus præditi; in ſpiritualem ſtatum converſi ſunt: poteſtates vero ipſæ non in aliam formam converſæ (nec enim naturam ſuam ullateous exuerunt) ſed ſpiritualis legis genio temperatæ ſunt. Niſi quis velit de vocibus pugnare. In cujus gratiam ſi fortè conceſſerimus, quum Dominus ſervis minas remittit poteſtatem dominicam in ſpiritualem formam converſam, is viciſſim nobis negare non poterit Magiſtratus poteſtatem tunc in ſpiritualem formam converti; cum ejus clementia atrocem pœnam commeritis delicti gratiam facit. Ergo ſi moderationem poteſtatis ad benignitatem deflexæ ſpectemus, non minùs id ab hominibus in ſublimi quàm in humili poteſtate conſtitutis Chriſtiana religio requirit; ut quoties id ipſa per alienum jus integrum eſt; & gravis cauſa ſubeſt, non gravatim de ſuo jure decedant. Non minus igitur, ſi ita loqui placet, illæ quàm iſtæ poteſtates in ſpiritualem formam converti poſſunt. Minimè autem etiam Dominicæ poteſtati in ejuſmodi formam converti integrum eſt; ut ſervorum ſcelera in Dominos aut alienos patrata, maneant impunita. Nec enim Rationis aut ipſius legis Moſaicæ regulas atque dictamina Lex Chriſti ſpiritualis & rationabilis ſuſtulit, aut abrogavit, ſed perfecit. Nec jura patriæ, dominicæ, maritalis poteſtatis circa animadverſiones in ſubjectos, ſublata; ſed æquitate quadam moderata ſunt. Sic & civilis poteſtatis jura, per Chriſti doctrinam, non rejici aut proſcribi, ſed perfici debuerunt; non tamen ita, ut eſſentia eorum, ſed tantum nimius rigor tolleretur.

Omnes etiam injuſtè imperantes miniſtri Dei dici poſſunt, ratione illius poteſtatis, quæ à Deo inſtituta eſt. Sed & miniſtros Dei male fungi miniſterio ſuo non repugnat: quibus tamen, quamdiu tales ſunt, in iis, quæ voluntati Dei non adverſantur, debetur obſequium.

Sed cum hujus poteſtatis miniſterium ſit adeo bonum & laudabile, ut ne ab improbitate quidem eo fungentium quicquam vitii ſibi affricari permittat; quominus Dei miniſterium vocari poſſit; unde in hominibus optimis, quales ſunt Chriſtiani, tantum vitii contrahat, ut malum, vetitum, pœnâ dignum, & æterno exitio luendum eſſe cenſeatur; id verò intelligi nequaquam poteſt: nec ullam ejus rei idoneam cauſam Viri Boni comminiſci poſſunt. Libido, crudelitas, injuſtitia imperantium propriè & per ſe dicta miniſteria Dei dici nequeunt: quia Deus earum actionum Cauſa principalis non eſt: ſed tantum directrix & quidem ſæpius impediens & eas coërcens: At ipſum imperium ejuſque uſus in eum finem in quem à Deo inſtitutum eſt, tendens, quemadmodum hoc loco ab Apoſtolo deſcribitur; propriè & per ſe dictum Dei miniſterium eſt, in eundem finem quem Deus intendit, directum, & cujus Deus Auctor & cauſa principalis dici non erubeſcit. Nam quid hoc ad rem, quod aliqui, re & functione tàm bona & laudabili malè utantur? Quid eſt tàm ſanctum, quo pravitas hominum ad culpam abuti nequeat? Apoſtolatus, prædicatio Evangelii, miniſterium Eccleſiæ ſancta ſunt officia. Scimus tamen quam male Iſcariotes Apoſtolatu abuſus ſit. Et multos Evangelium perverſò prædicaſſe Paulus aſſerit, ac miniſterio Eccleſiæ ſæpe funguntur, quorum Deus eſt venter. Non ideo hæc miniſteria per ſe ſancta non ſunt; quia accidit eos qui iis funguntur, procul à ſcopo Dei qui illa inſtituit collocare. Dirigit quidem Deus iſtos ipſos pravos abuſus, aut impediendo; aut coërcendo; aut ad bonos fines deflectendo; ita ut ipſis hominum vitiis, tanquam mediis & inſtrumentis ad bonum abuti videatur. Non tamen ideò in ipſis vitiis, miniſtrare Deo dicendi ſunt; quorum vitia Deus ad bonum finem deflectit. Aut ſi cui hæc placeat catachreſis; aliter certè miniſter Dei fuit Judas in Apoſtolatu: aliter in directione eorum quæ circa mortem & proditionem Chriſti evenerunt. Quamdiu enim communi cum aliis munere, citrà ſcelus functus eſt, miniſter propriè dictus: cum operaretur iniquitatem; (ſi modo miniſter dicendus eſt;) non modo pravus & nequam, ſed & impropriè dictus miniſter fuit, quamvis iniquitate ejus Deus ad bonum uſus ſit, ideoque ſceleris pœnas non effugit.

Cæterum hic non de tali miniſterio loquitur Apoſtolus, quod per ſe malum ſit, & tantum à Deo deflectatur ad bonum; quod ne miniſterii quidem nomine dignum eſt: ſed de miniſterio per ſe bono; quod & primitùs in inſtitutione ſui à Deo in bonum directum ſit; & in executione malis tantum terrori ſit; bonis autem præſidio; quod de Magiſtratu dici poteſt etiamſi ſit penes malos: quia eorum, quatenus poteſtate rectè utuntur, uſus omnibus ex æquo fit; vitia verò & ſævities (ut verè ille apud Tacitum monet) tantum proximis ingruunt. Ita enim munus illud deſcribit Apoſtolus, ut in ejus functione nihil mali, aut injuſti animadvertere poſſimus; nihil quod non ex mente & inſtitutione Dei peragatur.

Quæ omnia facere & exequi poſſe etiam gentiles Magiſtratus qui Deum per Chriſtum non colant; fateri cogitur Auctor dum agnoſcit, imperandi jus per legem naturæ, cordibus hominum eſſe inſcriptum. Quia verò jus iſtud eundem quem Deus intendit finem reſpicit, certè qui naturæ aut potius Rationis inſtinctu, ad eundem finem tendunt; eundem quem & ipſe Deus finem intendere dicendi ſunt, tametſi nullam Dei per Chriſtum cognitionem habeant. Quemadmodum ii qui nullam legis divinæ cognitionem habent, & tamen natura, hoc eſt, ratione duce faciunt ea quæ ſunt legis, ipſi ſibi Lex eſſe ab Apoſtolo dicuntur; & voluntatem Dei exequi dici poſſunt; quamvis ipſius Dei cognitionem non habeant; quia faciunt id, quod ab iis Deus fieri vult; tametſi ad agnitionem Dei non pervenerint. Futile igitur eſt id, ex quo Auctor probat Magiſtratus, de quibus loquitur Apoſtolus; intentionem ab intentione Dei alienam habuiſſe; quia ipſis de Deo per Chriſtum aut aliter quoque colendo in mentem non venerit; cum ignorantia eorum non obſtante; intentio eorum cum voluntate Dei congrua eſſe potuerit. Prætereà quamvis intentio quorundam qui miniſtri Dei dicuntur per eorum culpam, poſſit aberrare à ſcopo & intentione Dei; tamen miniſterii ipſius ſcopus & inſtitutio; cum intentione divinâ congruit.

At illud firmiter oſtendit Apoſtolum de Magiſtratu loqui, quatenus rectè poteſtate ſua utitur, quia ipſi libenter obediendum eſſe concludat ex eo quod ſit à Deo: Multò magis ex eo, quia in bonum cedat bonis, ſolis autem malis ſit terrori: quod dici vix poteſt, ſi conſideretur, quatenus poteſtate ſuâ malè utitur: Sed multò omnium maximè, quia non obſequium tantum; ſed tributa quoque ipſi præſtanda dicantur; quia id mercatur curas & cogitationes

tiones ſuas , bonis publicis impendendo. Cum enim ipſius Magiſtratus meritum Apoſtolus dignum hac retributione aſſerat ; apparet eum de ejuſmodi poteſtate loqui , quæ de ſubjectis bene , non male meretur. Poteſt autem etiam improbi hominis poteſtas , de ſubditis bene mereri. Quia excubias agere pacis ac juſtitiæ publicæ ; boni certe Magiſtratus multo melius & perfectius ſolent. Sed ne mali quidem id omittunt , cum eorum poteſtas iis , qui ob delicta ſua judices ipſos metuere coguntur , tanto ſit formidabilior , quantò magis aut injuſtitia ſuſpectior ; aut crudelitas eorum inexorabilior. Apud quos enim ne innocentia quidem tuta eſt ; apud eos nocentes impunitatem qui ſibi permittant ? Ergo ita à Deo comparata eſt hæc poteſtas , ut etiamſi in malorum manus inciderit de ſubjectis bene mereri poſſit ; quod oſtendit , id boni , quod huic muneri ineſt , ipſi per ſe & naturâ ſua ineſſe ; nec ullo per accidens interveniente hominum pravitate , ita corrumpi , quin proſit humano generi.

Proinde non ideo hic Credentibus poteſtates metuendæ non eſſe dicuntur , quia Deo dirigente etiam malorum Magiſtratuum abuſus ipſis ad ſalutem æternam ſervire poſſit (quamvis hoc verum ſit.) Sed quia credentes mala opera non faciunt ; quibus ſolis terrori ſunt Magiſtratus : ſed bona quæ à Magiſtratu approbantur & laudantur : ita ut hic de non timendis bonis ; aut certe munere ſuo bene fungentibus non verò abutentibus Magiſtratibus , loquatur Apoſtolus , quanquam quod Auctor de malis ſubjicit non negamus abſolute , ſed hoc in loco ejus rei mentionem ullam fieri , non apparet. Nam quod verba *feres laudem ab illâ* per exempla Agrippæ , Lyſiæ , Feſti , & Felicis ab Auctore illuſtrantur : iſtos officio ſuo ad perniciem Pauli abuſos eſſe non legimus. Pilati & aliorum exempla , veritatem quidem ejus ſententiæ oſtendunt ; quod Deo dirigente etiam malorum Magiſtratuum injuſtitia credentibus ad ſalutem profit. Sed hoc in loco Apoſtolum de eo utilitatis genere , quod credentes è malis magiſtratibus capiunt , loqui non oſtendunt. Quod verò Petrus citato loco ait , *ſi boni ſectatores fueritis , quis nocebit vobis* , de bonis ſine dubio intelligendum eſt. Nam quod ſtatim ſubjicit , de malis intelligi neceſſe eſt , qui alios juſtitiæ cauſa perſequuntur.

Antitheſes quas in calce capitis adjicit Auctor , primùm falſæ hypotheſi ſuperſtructæ ſunt ; quod Chriſtianus *ſit ſub alia lege & ordinatione poſitus* , non autem ſub ea de qua Apoſtolus *Rom.* XIII. loquitur : cum iſthic Apoſtolus aperte ipſos Chriſtianos quibus præcipit , huic legi & ordinationi ſubjiciat.

Quæ ipſa hypotheſis adhuc falſiori fundamento innititur ; quod tacite ſumitur pro conceſſo ; Nimirum quod iſtæ ordinationes ſibi adverſentur , ſeque mutuò tollant : ita ut , qui ſub una poſitus ſit ; ſub altera poſitus eſſe nequeat. Quo nihil falſius eſt : cum Chriſtiani non minus pluribus inter ſe diverſis poteſtatibus ſubjici ; & quæ ſingulis debeantur officia ſeorſim reddere : quàm pluribus inter ſe diverſis muneribus & functionibus , intemerato vocationis ſuæ officio , fungi poſſint. Hinc accidit ut ipſæ antitheſes meras Principii petitiones ſimul & Ignorationes Elenchi contineant ; dum & ea , pro conceſſis venditant , de quibus inter nos vel maximè quæritur : & ea ſecum tanquam irreconciliabili conflictu pugnantia committunt ; quæ in uno ſubjecto , non ſecundum idem conſiderato , ſimul in eſſe , & ſecum amicè conſpirare poſſunt.

CAP. XI.

Explicat. loci 1. Tim. II. 1. 3. 4.

INgenuitas Auctoris confitentis , perſpicuè patere , quod ea , quæ hic , pro iis qui in eminentia ſunt orari jubentur , ad æternam ipſorum Salutem ſeu converſionem , pertineant , tanto eſt laude dignior , quantò minus veniæ & plus reprehenſionis habet eorum obſtinatio ; qui ad tam claram lucem oculos claudunt. Cæterum inde concludi non poſſe cenſet eam fuiſſe mentem Apoſtoli ; ut iidem converſi maneant Reges , quo fidelibus quietam & tranquillam vitam procurent : quia aut ad fructum pacis hujus obtinendum perſeverantiâ Regum in ſua poteſtate nihil fuerit opus : aut etiamſi in ea perſeverare vellent ; fructum hunc Chriſtianis præſtare non potuiſſent. Ita enim argumentatur. Aut hic fructus ſperari poterat ex converſione Regum cum ſubditorum converſione conjuncta ; aut ex ſola Regum converſione. Si prius , nihil neceſſe fuiſſe , ut Reges manerent Reges , quia illius univerſalis converſionis beneficio , fructus hic pacis , multò efficacius potuiſſet obtineri. Si poſterius. Fructus hic ex ſolis Regibus converſis , ſubditis in incredulitate manentibus , expectari non potuit ; quia ſi in imperio perſeverare voluiſſent , falſis cultibus gentilium aſſenſum præbere coacti fuiſſent ; cum per vim illos mutare neque fas , neque poſſibile eſſet ; & perpetua inde potius bella , quàm pax & tranquillitas , extitiſſent.

Atqui nulla pars iſtius Dilemmatis ſana eſt. Primum enim in eo inſufficiens eſt partium enumeratio: quia tertium aliquid dari potuit ; ut neque ſoli Reges ; neque unâ cum univerſo plane populo ; ſed tamen cum bona ejus & notabili parte converterentur. Ex qua converſione quamvis falſorum cultuum plena abolitio conſecuta non fuiſſet : pax tamen & libertas conſcientiarum conſequi potuit.

Deinde neutra pars dilemmatis verè ſubſumitur. Non prior : quia etiam univerſi populi converſio ad Chriſtianiſmum Magiſtratus neceſſitatem non tollit. Cum enim inter eos qui magno numero convertuntur ad Chriſtianiſmum ; plures eſſe ſoleant carnales , quam Spirituales ; vocati , quàm electi ; peſſime humanis rebus conſuleretur , ſi tam neceſſarium ordinationis Dei frænum , per religionem amoveretur ; quo carnales fratres ; melius quàm legibus Chriſti coërcentur. Carnales autem voco , non eos qui manifeſta carnis opera actu ipſo exercent ; quos è cenſu fratrum Eccleſia expungere tenetur ; ſed alios occultiores , ad quos è cœtu ſuo ejiciendos , non ſatis habet juris Eccleſia ; quamvis in occulto , manifeſte peccantibus , deteriores eſſe interdum ſoleant. Ad quos in omnia ſcelera diſſolvendos nihil efficacius fingi poteſt , eâ , quæ per ſublatam Magiſtratuum ordinationem , introducitur impunitate.

Non poſterior. Quia etiam ſola Regum converſio , cæteris in incredulitate manentibus ; quamvis non dominationem & potentiam ; pacem tamen & libertatem Chriſtianis afferre poſſet. Si enim etiam Ethnicis Imperatoribus à perſecutione abſtinere , aut eam cohibere , quoties placuit , licuit : cur idem Chriſtianis non liceret ; intacta falſorum quoque cultuum & religionis libertate. Cui non idcirco ſtatim aſſenſus præbetur ; quod faſcinatis hominum conſcientiis vis non affertur.

Sed cum non ſatis virium Autor in hoc dilemmate deprehenderet : adjunxit ipſi in ſubſidium duplicem , ſed quo firmior appareret , in unum compactam ratiocinem.

tionem. *Prior eſt, quod abſurdum videatur, ubi tanta eſt orandi cauſa, puta converſio & ſalus infidelium, quæ credentibus optanda & procuranda ſunt; non ſolum quietis externæ, verum etiam vitæ diſpendio, animos ipſorum ad externæ pacis intentum diſtrahi.* Sed quomodo unius rei plures cauſas, plures fines, plures effectus, non modò nobiliores, ſed ignobiliores quoque exiſtere: ita non modo nobilioris, ſed ignobilioris quoque finis aut fructus amabilitate (ut ajunt) ob oculos poſita animos hominum ad aliquid faciendum allici, nihil repugnat neque abſurdum eſt: præſertim ſi ignobilior finis aut fructus; non quidem naturâ ſed nobis, utilior aut jucundior videatur. Spes ac præmium vitæ æternæ longè excellentius eſt, bonæ conſcientiæ gaudio. Nihil tamen in eo abſurdi eſt, ſi homines ad vitæ ſanctimoniam non illius tantum celſioris ſpei; ſed & hujus præſentioris præmii dulcedine alliciantur. Ita virtutis amor nobiliorem habet ſtimulum quam ſit formido pœnæ. Et tamen ſæpe homines iſto ignobiliori ſtimulo excitantur ad officium.

Poſterior eſt, quod abſurdum videatur orari; ut Deus pacem & tranquillitatem Eccleſiæ donet, tanquam ei utiliſſimam; quam Ludovicus Vives aut potius eventus, ceſtetur Eccleſiæ fuiſſe noxiam. Sed hic manifeſta accidentis fallacia incautis caliginem offundit. Nec enim pax Eccleſiæ per ſe, ſed per accidens, vitio ipsâ male utentium nocet; non magis quàm veritatis prædicatio excitat inter mortales diſſidiorum ignem; cum per ſe ad omnem concordiam homines excitet & componat. Vita, valetudo, & reliqua quæ optari à Deo in rebus humanis poſſunt, annon abutentium vitio ſæpe in malum ac miſerum ſtatum degenerant? Idcircone à Deo precibus poſcenda non ſunt? An in ea precum parte, quâ liberari à malo, à Deo contendimus, pacis quoque & tranquillitatis votum; aut certe omnis tentationis & perſecutionis deprecatio non includitur?

Bezæ explicatio ipſiuſmet Auctoris ſententiæ refragatur; qui paulò ante dixit, eminentes poteſtates illius temporis quo hæc ſcribebat Apoſtolus, falſis gentilium cultibus ſtabiliendis conſtitutas fuiſſe. Quomodo igitur ideò in eminentia conſtitutæ dicuntur; ut agamus quietam & tranquillam vitam *in omni pietate & honeſtate* (id enim neceſſario addendum eſt, quod cautius quàm par erat, Auctor omiſit) ſi impietatis ſtabiliendæ ergo conſtitutæ ſunt?

Reliqua Auctoris explicatio, quàm ultimò affert, paulo violentior eſt, nec tamen ullius momenti videtur. Nam ſi verba, *ut tranquillam & quietam vitam degamus*; non finem & fructum precum pro Regibus, ſed rationem cur pro iis orandum ſit, continent: nulla in hac ratione conſequentiæ quæ ex ea deduci fingitur, firmitas inerit: niſi prius conſtet tranquillam & quietam vitam tunc duci à nemine potuiſſe niſi pro Regibus oraret, cum tamen innumeri quibus id in mentem non venit; tranquillè & quietè; imò piè quoque & honeſtè tunc vivere potuerint: Nec ut id facere poſſent orare eos, pro Regibus neceſſe fuerit: ſed eos, pacem, pietatem, honeſtatem ſectari, neminem lædendo, ſuffecerit.

Nunc quidem poſteaquam hoc præceptum nobis imperatum eſt; id pertinet ad partem pietatis: ſed Apoſtolus non de ſola pietate; ſed de pace prius & tranquillitate loquitur, quæ quid rationis contineat ad probandum, quòd pro Regibus orare debeamus, niſi pro cauſa finali & fructu iſtarum precum ſumatur, nemo facile oſtenderit.

Sed nos quoque modum ſcriptioni longius quàm initio volebamus extenſæ faciemus, veniam prolixitati primùm; deinde lapſui ſi quis intervenit ab Auctore ſimul & Lectore precati: ac Deum venerantes ut hoc quicquid à nobis utrinque ſuſceptum eſt operæ; vincente veritate cedat in publicum Chriſti Eccleſiæ uſum, & privatum ac ſalutare utriuſque noſtrum emolumentum.

FINIS.

DE

JURE

CHRISTIANI

MAGISTRATUS

& privatorum in Belli paciſque negotiis.

DE JURE CHRISTIANI MAGISTRATUS

& privatorum in Belli paciſque negotiis.

LIB. I.

Continens falſæ ſententiæ refutationem.

CAP. I.

Conſilium Auctoris & ſuſcepti operis Scopus atque neceſſitas proponitur, & à plæriſque omnibus cenſuris aut objectionibus vindicatur ac defenditur.

AD inveteratos Univerſalis Chriſti Eccleſiæ morbos ſanandos, nullum præſentius Orbi Chriſtiano remedium exhiberi poteſt; quam Eccleſiarum in Sarmatia, Unum Deum Patrem, ejuſque unicum Filium, in Spiritu Sancto à Patre per Filium miſſo ac procedente, ſimpliciſſimâ pietate colentium Dogmata, Leges atque inſtituta. Quæ ſola omnium, profligandis tot hæreſium monſtris: eruendo à ſtirpe atheiſmo: exterminandæ è domo Dei vitæ impuritati: ſedandæ plus quàm civilium odiorum pertinaciæ, abunde ſufficiunt. Quis enim ulli hæreſi pateat locus; ubi nihil neceſſariò credendum injungitur; niſi quod concordi omnium ætatum Eccleſiæ judicio receptum, Sacriſque libris & Symbolo Apoſtolico clariſſimè, comprehenſum eſt? quis atheiſmo; ubi nihil pro articulo Fidei obtruditur; ac ne pro veriſimili quidem opinione traditur: quod Fidem religionis communem aliqua ratione ſubtruat; aut illam cum inſito nobis rationis lumine committat? quis vitæ impuritati, ubi nulla cuiquam ſive in ſuis ſatisfactionibus; ſive in alienis meritis; ſive in ſacrificiis aut expiationibus; ſive in aliqua perſuaſione, delicti gratia offenditur; niſi prorſus ab eo abſtineat, & emendata vitâ veram pœnitentiam teſtetur? quis denique locus eſt odiis atque ſchiſmatibus, ubi pacis cupidiſſimi homines, ſimpliciſſimis, qui apud omnes in confeſſo ſunt, Fidei articulis contenti; primùm de difficilioribus quæſtionibus ſilere malunt, quàm digladiari: deinde ſi cui fortè in opinando præ ſimplicitate ſuâ, ſubtiliori eſſe libeat; neminem hoc ſolo nomine, à pacis & communionis ſuæ vinculo arcent aut excludunt.

Unum erat quod in iſtis Eccleſiis ad plenam divinæ Veritatis cognitionem deſiderari poſſe videbatur. Quid & quantum Magiſtratui, in jure Coactivæ poteſtatis, in plectendis ſontibus aut hoſtibus propulſandis; breviter in Pacis bellique negotio; quantum privatis in jure militiæ, publicæque aut privatæ defenſionis neceſſitate; præterea in fugiendis aut exercendis litibus, atque Magiſtratus ope implorandâ, per leges Chriſti liceat: nunquam in iſtis Eccleſiis ſatis accurate inquiſitum eſt. Maxima pars in ipſo renaſcentis Eccleſiæ exordio dum profanos in rebus iſtis Chriſtianorum abuſus nimium fugiunt; in *fanaticas* de iis opiniones inciderunt; quaſi non pateret media ac recta via, inter impietatem & ſuperſtitionem. Ipſe Socinus, cætera vir incomparabilis, in ea controverſia varius & anceps fuit: ſed tamen ità, ut in vulgares quæ tunc in Eccleſiâ regnabant opiniones, proniorem credas. Quod ex animi ſui ſententiâ fecerit; an hominum imbecillitati indulgendo aut fugâ ſcandali, meritò ambigi poteſt. Illud tamen non difficulter deprehendas, quod & ipſe frequenter fatetur, quæſtionem hanc, nunquam ſatis diſcuſſam ipſi aut meditatam fuiſſe. Nam pauca ejus rei veſtigia in Reſponſione ad Palæologum apparent. Nec ipſe alicubi diffitetur, ſeſe induſtriâ noluiſſe in hanc arenam deſcendere. Ideo ſæpe contra morem ſuum in diſputando non jugulum cauſæ petit, ſed in adverſarii dictis refellendis immoratur: Nec cauſam aut ſententiam adverſarii: ſed ipſum adverſarium oppugnat; quaſi bona cauſa eſſe deſinat, ſi malum patronum nacta ſit. Nec diſſimulat ipſe ab adverſario cauſam, quam agit; melius defendi potuiſſe: & tamen rarò corrigit imperitiam patroni; ut non tam ipſi ſententiam, quàm auctoritatem Palæologi convellere libuiſſe, libeat ſuſpicari.

Atqui non parum Eccleſiæ intereſt in eo quæſtionum genere, certum aliquid habere quod ſequatur. Nec minus pietati aut Religioni expedit, omnem ſuperſtitionis mixturam ab eâ ſecludi; cum *ſuperſtitio* vel ipſo Socino teſte, *Religioni ac pietati veræ, niſi diligitiſſimè caveatur ſenſim ruinam ſtruat.* Neque verò leviter Eccleſias iſtas patrum memoriâ, peſtis hæc afflixit. Multos enim, quibus tam auſtera aut præfracta pietas, perſuaderi non potuit; ab earum gremio avulſit: aut excluſit & arcuit. Quid? quod Rationi humanæ & Religionis analogiæ repugnantia dogmata in cæteris quoque ſuſpectam reddunt veritatem? Nullam enim idoneam cauſam mens noſtra comminiſci poteſt, ob quam Legiſlator noſter (ut

uno exemplo cætera ejus generis involvam) caritatem erga inimicum ; aut nefandi ſceleris patratorem ; quoties cum alia ſanctiori caritate concurrit, pluris à nobis fieri jubeat ; quàm omnia vel ſanctiſſima erga patriam, parentes, Magiſtratus, & tot innocentium greges, ipſoſque pro quibus vitam profundere juſſi ſumus, fratres, vincula atque officia. Præcipuè cum iſta ipſa vincula (ne quid amplius dicam) nihilo levioribus aut laxioribus legibus ac præceptis ſanxerit.

Nam quod hic parum appoſitè ſubjici ſolet : *hæc omnia in gratiam Dei Chriſtique ſpernenda ; imo vero odio habenda ;* locum habere poſſet, ſi Deus per Chriſtum nullam aliam Caritatem præterquàm erga inimicum præcepiſſet ; aut ſi præ inimico, cæteros omnes odio haberi, minuſve amari perinde juſſiſſet; prout præ amore erga ſe, cæteros omnes odio haberi, imperavit. Nunc cum ſecus ſe res habeat ; nec unquam Deus officium erga inimicum, cum officio ſibi ſoli Chriſtoque ſuo debito coæquaverit ; quiſquis contendit vitam, aut quod abſurdius eſt commoda inimici ; vitæ parentum, Magiſtratuum, fratrum ac publicæ ſaluti in gratiam Dei Chriſtique præponenda eſſe ; is nihil aliud dicit, quam partim expreſſa partim tacita Dei Chriſtique præcepta de officiis erga parentes, magiſtratus omniaque neceſſitudinum nomina ; & omnes proximos amore noſtro digniſſimos ex mente Chriſti, nihili facienda, præ uno præcepto de diligendis inimicis & hominibus amore noſtro multò indignioribus ; quotieſcunque ejus rei occaſio occurrit. Quod an Rationi ſanæ etiam verbo Dei illuſtratæ, probari poſſit ; animis nullo præjudicio occupatis, judicandum relinquimus.

Nec illud magis aptè hoc loco oggeritur. *Parendo potius quàm imperia ac mandata Chriſti curioſe ſciſcitando, obſequium erga Imperatorem noſtrum contineri.* Quis enim de eo dubitet, ſi jam nobis utrinque conſtaret id eſſe à Deo Chriſtoque præceptum ; quod ipſum tunc maximè in controverſiam vocatur, cum diſquirimus quidnam Chriſtum ad ejuſmodi præceptum dandum movere potuerit ; quod longè majorem rationem inimici quàm vel ſanctiſſimarum neceſſitudinum haberè jubeat. Quod ſi hæc diſquiſitio, etiam tunc ubi jam de mente Legiſlatoris liquidò conſtaret, ſobriè tractata, audax videri non poſſet aut temeraria : profectò nunc cum adhuc de ea quæritur ; tantum abeſt ut illegitima cenſeri debeat ut vel maximè ſit neceſſaria. Nec enim aliis veſtigiis ſæpenumero mentem loquentis & ſenſum verborum ſagacius odorari aut celerius aſſequi poſſumus ac ſolemus.

Non Chriſti ſed ſuam cauſam agunt ; qui in dogmatibus aut actionibus ad ejus religionem pertinentibus, Cæcam ab hominibus requirunt obedientiam; quaſi doctrina Chriſti aliquid contineat ; quod non ipſius Rationis approbetur ſuffragio. Sed homines abſurdarum interpretationum ; aut ſententiarum quæ defendi non poſſunt, ſibi conſcii, cum eas rationum ſcuto protegere nequeant ; Callidè auctoritatis & quidem à Chriſto ipſo, dolo malo, mutuatæ, clypeum opponunt. In quam ulterius inquiri vetant & cæcum illud atque per falſam Deo parendi ſpeciem, humanis judiciis addictum obſequium, eminentiſſimæ virtutis elogio exornant. Quo tamen plærumque nihil ſceleratius commentum eſſe Satanam deprehendimus ; cum illam non fruſtrà à Deo actionibus noſtris præpoſitam, unicam mentium noſtrarum cuſtodiam, non rarò convellat quam vulgò vocamus conſcientiam. Nam qui reclamante proprio judicio ſeſe ad alienæ mentis arbitrium componit ; atque invitum ſe cogit in gratiam alicujus ad aliquid profitendum aut faciendum : quid niſi caſtitatem mentis & conſcientiæ ſuæ ſoli Deo reſervandam ; autoritatis humanæ libidini proſtituit ? Nec fruſtrà olim Servator noſter Patrum & Magiſtrorum (uno Deo Patre & ſeſe exceptis) omnium ; quicunque ſibi irrefragabiliter aſſentiendi ac morem gerendi jus & privilegium vindicare vellent, Auctoritatem, ex Eccleſia ſua proſcripſit. Nullius enim hominis exiſtimationi aut judicio tantum tribuendum eſt, ut aliquid contra Rationis & conſcientiæ noſtræ judicium ac dictamen recipiamus, quod totum quantumcunque eſt ſoli veritati, hoc eſt Deo Chriſtoque conſecratum eſſe debet.

Quoties igitur in opinionibus quæ credendæ obtruduntur, ineſt aliquid quod inſito nobis Rationis lumini repugnet ; qualis eſt ea in cujus veritatem inquirimus ; toties pro ſuſpectis habendæ ſunt ; nec in eas tantum inquirere licet ; ſed valdè expedit, atque adeo omnino neceſſe eſt. Præcipuè in eas, quæ pro legibus & regulis vitæ atque actionum noſtrarum recipi jubentur. Nam in iis quæ duntaxat contemplationi ſerviunt, minus forte videri poſſit eſſe periculi. Sed quæ ad praxin pertinent, ſi quid ſubeſſi atque adulterini dogmatis, quod aliqua ex parte Ratio abnuat ; atque aſpernetur, contineant, niſi diligenter diſcutiantur dici non poteſt, quàm peſtilenti labe pietatem atque Eccleſiam devaſtent. Efficiunt enim frequentiſſimè ut homines ſive pareant ipſis, ſive refragentur ; ſemper in Deum & conſcientiam ſuam delinquant, aut delinquere ſibi & aliis videri poſſint. Nam ſi iis in gratiam aliorum pareant, judicii ſui dictamen, non ſine aliquo ſibi diſplicentis conſcientiæ morſu tranſgrediuntur : Sin autem in gratiam proprii judicii, receptas ab aliis, neque tamen à ſe bona fide damnatas leges violant ; in illam peccati ſpeciem incidunt quod Apoſtolus ex Fide non eſſe aſſerit. Nuſquam enim perplexius & periculoſius, quàm inter publicè recepti dogmatis auctoritatem & privati judicii pondus, diviſa aut potius diſcerpta conſcientia nutat & fluctuat. Atque haud ſcio an ulla alia res morum in Eccleſiis ſanctimoniam magis labefacere poſſit quàm cum in iis publice regnant ejuſmodi Leges ; quarum violandarum homines perſpicaciores ſibi privatim gratiam non facere vix poſſunt. Unde fiat, ut, poſtquam ſemel homines prohibita tranſcendere cæperint ; neque modus ultrà neque pudor eſſe poſſit, dum ſimpliciores prudentiorum exemplo eadem aut ſimilia audent pari licentia ; non pari moderatione aut conſcientiâ.

Nam ſi quis exiſtimet expedire pietati, ut ejuſmodi leges in Eccleſia regnent ; quæ ad alterum extremorum videlicet tutius & à peccandi periculo remotius, plus æquo declinent, is verò plurimùm fallitur. Privatæ iſtud prudentiæ conſilium eſt. At in publicis cætibus nihil periculoſius eſt quàm ejuſmodi leges condere ; quarum reverentiâ non niſi ſimpliciores & obeſæ naris homines contineri poſſint unde neceſſariò eveniat, ut plurimi homines in Eccleſiis aliter publicè cum aliis ſaltem tacitè ſentire videri : aliter privatim vivere ſibi permittant ; quo nihil eſt ad enervandam, imo penitus tollendam omnem vim Eccleſiæ legum compendioſius.

Enimverò in dubia atque ancipiti deliberatione tutiorem partem eligere, non Apoſtolus duntaxat ; ſed & ipſa ſuadet Ratio. Verum iſta electio, neceſſitatis eſt inventum non præceptum prudentiæ : nec aliter excuſari poteſt niſi ineluctabili difficultate. Quæ ſi forte expediri aut removeri poſſit ; ſcire quàm dubitare, mediam & rectam viam ingredi ; quàm dum vitamus vitia, currere in contraria præſtat. Nec enim quia longius à pejoribus delictis alterum extremorum diſcedit ; ideo ſuis quoque carere vitiis putandum eſt.

Illud quoque hoc loco prætendi poteſt. Liberta-

tem

tem Chriſtianam in periculo ſcandali, verbo Dei frænari atque circumſcribi: ita ut à multis naturâ ſuâ licitis nec lege Chriſti prohibitis abſtinere tamen debeamus metu offendiculi. Cur igitur dicat aliquis, Eccleſiæ non liceat ſimili fræno coërcere cædium etiam natura ſua licitarum; aut litigiorum licentiam. Nihil igitur eſſe cur de eo an ſit lege Chriſti permiſſum, quæramus; quod etiamſi licitum eſſet ab Eccleſia optimo jure prohiberi potuit. Sed primum verbum Dei in ejuſmodi rebus quemque de ſuo jure aut potius libertate decedere jubet, in quibus abſque magno malo noſtro decedere poſſumus, quales ſunt actiones quas vocant indifferentes. Deinde de ſuo quemque jure decedere jubet non de alieno; multò minus autem Eccleſiæ permittit invadere alienum. Sed qui omne jus defenſionis; omnem Magiſtratus non modo ſeveritatem, ſed uſum quoque tollunt & abrogant; non res aut actiones adiaphoras coërcent: ſed fundamenta privatæ cujuſque & publicæ omnium Salutis concutiunt atque moliuntur. Neque Eccleſia jus aut poteſtatem ſibi ſumere poteſt, derogandi de jure Magiſtratuum, aut per leges, & inſtituta ſua, ipſos cogendi; ut de jure ſibi divinitus conceſſo decedant.

Præterea dogmatum in quæ inquirimus, ea eſt natura; ut cætus hominum qui ea profitentur, aut inſigniter propagari; aut ad libertatem aliquam vel poteſtatem in terris pervenire nunquam queant. Neque id humano generi expediret: neque juſtitiæ aut ſapientiæ Dei conveniret, permittere, ut prætextu Evangelicæ pietatis, ejuſmodi opiniones atque inſtituta invaleſcerent, quæ abrumpunt vincula ſocietatis mortalium, quibus in imperiorum ac Rerumpub. regimine ſalubriter hucuſque continebantur: atque dum aut populos Magiſtratu; aut Magiſtratum poteſtate vitæ neciſque in ſubditos; & jure publicæ defenſionis privant; eo ipſo exarmant humanum genus omni innocentiæ præſidio; & effrænatæ violentiæ atque injuſtitiæ latiſſimam viam pandunt.

Nam ſi quis dicat, propagata ejuſmodi doctrinâ inter plures, unâ etiam neceſſariò perfectiſſimam virtutem atque pietatem Chriſtianam fore propagandam, quâ longè validius atque perfectius, quàm metu legum & Magiſtratuum; homines in officio contineantur. Hoc primum etiamſi verum eſſe adverſariis largiamur; illud ipſum incommodum in ſe continet, quod modo dogmatibus iſtis objecimus: Cætus hominum illa profitentium inſigniter propagari non poſſe. Si enim hæc doctrina ſine propagatione perfectiſſimæ virtutis ac pietatis Chriſtianæ ſumere incrementum nequit; cum iſta perfectiſſima virtus ac pietas ejuſmodi aptitudinem hominum quibus inſinuatur, requirat, quæ apud pauciſſimos reperiri poſſit; ipſa adverſariorum confeſſione pauciſſimi ſemper erunt qui iſtam doctrinam recipient. Quæ autem inſignis propagatio eſſe poteſt inter pauciſſimos? Deinde, illud ego nunquam conceſſerim, doctrinæ hujus propagationem cum propagatione veræ pietatis ita eſſe conjunctam, ut non poſſint plurimi, eam doctrinam profiteri qui tamen non ſint verè & perfectè pii. Quis enim ſpondeat aliquos eorum qui bella & ſontium ſupplicia oppugnant; id facere inſtinctu potius veræ pietatis; quàm aliâ aliquâ cauſâ; puta inolitæ opinionis præjudicio; aut animi quadam mollitie & periculorum fuga & detrectatione? Non eſt meliori conditione unum iſtud dogma, quàm tota fuit doctrina Evangelica, Cujus tamen receptio non neceſſariò ſecum traxit, omnium ad eam accedentium veram Regenerationem; quæ, etiam abſque ordine Rerumpublicarum homines in ſpontaneo rectè vivendi officio retinere poſſet. Sed ut jam ſedecim ſeculorum experimentis compertum eſt, inter magnam Vocatorum multitudinem, paucos ſemper Eccleſia (quod & prædictum eſt,) numeravit Electos. Idcirco Sapientiſſimo rerum humanarum divinarumque Rectori, per ſublatum gladii & ſupereminentium poteſtatum uſum, non viſum eſt paucorum innocentium exarmari iis præſidiis; quibus contrà effrænem plurium violentiam defendi ac protegi poſſet. Nam & inter ipſos Vocatos (quibus videlicet Electorum nomen tribui nequit) multi futuri erant, & ſunt etiamnum; quemadmodum improbitatis; ita probitatis ac civilis ſaltem honeſtatis gradus. In quibus quò difficilius eſt animum ad virtutem & honeſtatem componere quàm in cupiditates diſſolvere; eò pauciores ſemper inveniuntur; qui majorem quàm alii in virtute profectum fecerint. Atque hi pauciores, ſublato gladii & Magiſtratuum uſu, quid niſi præda improbiorum futuri erant? Nullum igitur dogma, nulla doctrina, nulla Sapientiæ aut religionis præcepta, rei tàm neceſſariæ defectum ſupplere queunt; quamdiu peccandi, & vitiis ſuis indulgendi; non modo voluntas ſed ipſa quoque illecebra & facultas, ex humano genere, non exſtirpabitur: hoc eſt, quamdiu permiſſa divinitus genti mortalium arbitrii ſui libertas conſtabit.

Nec ullum tam Felix ſeculum imaginari poſſumus; quin ejus rei uſus neceſſarius maneat. Nam etiamſi fingamus, quod nunquam eventurum reor, eò felicitatis Orbem terrarum pervenire poſſe ut univerſi mortales, nemine excepto, veram & perfectam pietatem colant: tamen quoniam varium & mutabile ſemper animal homo eſt, atque ad deteriora flecti pronum & facile; quis ſpondere auſit, aurei illius quod fingimus, ſeculi pretium, non degeneraturum mox in ætatis ferreæ vilitatem. Neque verò ut flagitia & injuſtitia increbreſcant opus eſt; ſed ut ſaltem increbreſcere poſſint, ſatis eſt, ad id, ne unquam ſuperflua videri poſſit functio Magiſtratus.

Hoc loco illud à quibuſdam objici poſſe video; nihil eſſe cur optemus Eccleſias veritatem profitentes ita propagari, ut ad aliquam in terris libertatem aut poteſtatem pervenire unquam poſſint; quibus ſub Cruce perſecutionum perpetuò gemere, non modo ad innocentiam & pietatem expedit: ſed ex præcepto Chriſti, neceſſe eſt. Neque ego negaverim, miſerias tolerantibus quàm cæteris; minùs eſſe metuendas felicitatis corruptelas. Sed iſtæ ipſæ quantò acrioribus ſtimulis animos hominum explorant; tantò minùs decuit Chriſtianos bellatores, ab hoc eximiæ virtutis ſpecimine edendo prorſus ac penitus ſummoveri. Nec uſquam etiam ſummotos aut ad iſtam unius generis pugnam & cum perpetuis afflictionibus luctandi neceſſitatem damnatos memini. Aliàs ipſis fas non eſſet, quietæ & tranquillæ vitæ ſub piorum Principum patrocinio, proſperitatem, optare: multò minùs autem precibus à Deo expoſcere. 1. *Tim.* 2. 2.

At iidem urgebunt; præſtare ut nunquam propagentur; aut ad ullam in terris poteſtatem libertatemvè perveniant Eccleſiæ veritatem profeſſæ ſi, (quod antea ultrò confeſſi fuiſſe videmur; quodque in Chriſtianæ Eccleſiæ propagatione eveniſſe cernimus) non aliter propagari poſſunt, quàm admiſſâ in gremium Eccleſiæ Vocatorum (liceat ita nominare homines à perfectâ pietate alienos) colluvie. Atque hîc latet prima illa hallucinatio quæ cæteris gravioribus circa ejuſmodi ſuperſtitiones lapſibus anſam dedit. Quis enim non fateatur, præſtare ut Eccleſia inter pauciores, in caſtimoniâ & integritate morum atque diſciplinæ contineatur; ſi propagatio ejus vitæ ac morum diſſolutionem allatura ſit? quis & illud non videat; etiam legitimæ propagationi Eccleſiæ (quæ videlicet ad peccata hominum non conniveat, qualis fuit Apoſtolica) ferè tamen illud incommodi adhæſiſſe;

quod

quod ſi fieri poſſit, quàm maximè fugiendum cenſemus? Sed in eo variutum in hoc argumento errorum cumulum deprehendimus; primùm quod plærique mortalium ipſi a primævâ & Apoſtolicâ virtute degenerantes Eccleſiam, nisi illegitima viâ, hoc eſt ſolutis omnis diſciplinæ nervis, uberiter propagari poſſe non putaverunt. Deinde multo magis quod illas ipſas, quæ etiam in legitima Eccleſiæ propagatione, ex multitudine Vocatorum provenire videntur corruptelas; ipſi propagationi Eccleſiæ tanquam veræ ejus rei cauſæ, propemodum omnes adſcribere ſoleant. Cum tamen eæ ex iſta propagatione, non niſi per accidens; revera autem ac per ſe (ut nunc hominum malitiam taceam) ex ipſa natura gubernationis Eccleſiæ proveniant. Quæ cum ſpiritualis quidem ſed tamen humani judicii modulo gubernetur; quod nec de occultis judicare; neque ſemper inter Vocatos & electos; ſanabiles & inſanabiles, perverſos & infirmos diſcernere poſſit: & ex præſcripto Caritatis, in meliorem partem potius inclinare ſoleat; fieri nequit, quin plurimos pravos, perverſos, & inſanabiles; aut pro electis habeat; aut ſaltem pro infirmis toleret. Jactent igitur ut volunt Cœtuum ſuorum puritatem, qui durioribus inſtitutis & adductiori diſciplina ita malos homines ab Eccleſiis ſuis ſubmovere conantur, ut ne bonos quidem admittant; ſi Chriſti legibus gubernantur, habent & illi, inter paucos Electos, magnam ſuorum vocatorum multitudinem. Niſi quod externæ ſpeciei larvâ & fuco hominibus imponunt; dum Monachorum exemplo potiſſimam pietatis ſuæ partem, in rebus omnium oculis ſubjectis, putà veſtium, geſtuum, vitæ generum & ſimilium externarum rerum delectu vel abſtinentia collocant. Quorum omnium obſervatio ad corporalem exercitationem pertinet; & ut verâ pietate longè facilior ita eâ non paulo ſtultior, ſæpe & gentili ſuperſtitione ineptior eſt. Nec difficilius publicè quàm privatim, in jugi ac fideli, earum rerum obſervatione homines continentur; quia de externis quàm occultis rebus judicare Eccleſiæ longè facilius eſt. Quamobrem cum neque paucitas aut abjecta conditio hominum veritatem Chriſtianam profitentium, à gremio Eccleſiæ excludere poſſit, Vocatorum (quos ita nominavimus) promiſcuam turbam: neque propagatio; ſed aliud aliquid potius in culpâ & cauſa ſit, quod eam in ſinum ſuum admittere cogatur vera Eccleſia; quemadmodum ipſa quoque Apoſtolica (quamvis non ità laxè & licenter) admiſit: quid eſt, cur non, & obnixis votis ac deſideriis exoptetur, & omni conatu atque operâ procuretur; propagatio & florens ac triumphans in terris Status militantis Eccleſiæ?

Quæret tamen quiſpiam, ecquod illud operæpretium erit; quod ex propagata eo modo Eccleſiâ ſperari poteſt; ſi tot Vocatorum promiſcui greges, puritatem Eccleſiæ inquinabunt? Sed is conſideret velim ecquid emolumenti acceſſerit humano generi, ex orbe olim ab Ethniciſmo ad Chriſtianiſmum converſo: cum tamen tot imperfectorum Chriſtianorum myriades, gremium Eccleſiæ implerent. Quaſi verò in majori vocatorum multitudine; non major Electorum numerus meritò ſperandus ſit: aut parum emolumenti inde accedat veræ Eccleſiæ; quod veritas divina ad plurium aures inoffenſo curſu perveniet. Quæ cum nunc non cum privatis tantum ſingulorum vitiis; ſed cum publica quoque errorum caligine, imò tyrannide; iniquo ac difficillimo certamine pugnet: nunquid in eo tempore, ad converſionem & ſalutem mortalium parum momenti inerit, quando (*veritas divina*) publico & communi omnium hoſte devicto; integras vires atque illud invictum robur ſuum ad expugnanda ſingulorum vitia convertet?

Non eſt metuendum ne pulſis ex orbe epidemicæ ignorantiæ tenebris, Chriſtianis bellatoribus certamina; aut exercendæ virtutis materies deſit. Debellatis enim erroribus publicis, ſupererit cum vitiis privatorum bellum; quæ rarò abſque privatis erroribus homines occupant. Sed lætioribus jam auſpiciis gerendum & ſucceſſu proſperiori, poſteaquàm,

Pars belli haud temnenda viris, proſtrata jacebit.

Verum enimvero hac tempeſtate exoptatam veritatis victoriam nihil magis remoratur, quam iniqua cum erroribus, enſe ac poteſtate armatis congreſſio. Præcipuè poſteaquam, a Spiritu clandeſtinas cum Chriſto inimicitias, gerente, infuſa eſt pectoribus hominum, peſtilentiſſima de oppreſſione conſcientiarum doctrina, quæ non modo domi per Magiſtratuum ſævitiam, ſed foris etiam per bella graſſetur. Cui quidem oppreſſioni, temporali (quem vocant) gladio armatæ; licet objecta Martyrum conſtantia & patientia glorioſè reſiſtere, & mucronis ejus aciem non mediocriter retundere queat; finem tamen afferre nihil poteſt, niſi ſupremarum poteſtatum reſipiſcentia; atque ad agnitionem Veritatis perductio, quod tempore Conſtantini factum videmus.

Quibus quicunque temporalem pacis bellique gladium nunc eripit: Antichriſto qui ſuum ſibi eripi nunquam ſinet, & omnium capitibus inſultare pro virili conatur, ſtrenuam operam navat; eique malè partam tyrannidis poſſeſſionem æternum continuandam, improbè tuetur, non ſine inſigni Veritatis damno atque injuriâ. Quam licet enſe ac poteſtate propagare, & nefas, & ſupervacuum ſit; cum ſuæ ipſi vires ad profligandos errores, ſatis ſuperque ſufficiant, quoties cum illis non iniquo certamine certat: Tamen ne ad iniquum cum iis certamen adigatur, proſpicere, ſupremarum poteſtatum, earumque non inermium, officium ac beneficium eſt, quod in progreſſu operis dilucidius explicabimus.

Cum igitur hæc dogmata, non tantum in humano genere meliorum probitatem deteriorum ſceleri atque libidini; nudam atque inermem proſtituant: ſed etiam Eccleſiam in miſera atque perpetuâ ſervitute detineant, & curſum veritatis quominus hæc omnium aut certe plurimorum animis illabi poſſit, violenter inhibeant, ac remorentur, denique perniciosâ deditione, exarmatas & vinctas omnium bonorum Magiſtratuum manus, gratiſſimum munus armato ac furenti Antichriſto tradant; meritò in eorum fidem veritatemque inquirendum putavimus.

Eripiunt enim nobis, ejus boni ſpem; quod non temerè perpetuis votis ac precibus à Deo expetere juſſi ſumus: Spem, inquam, adventus Regni ejus; in quo ad exemplum cæleſtis obſequii, voluntati ejus in terris mos geratur. Cujus boni, licet per adventum Chriſti & propagationem Chriſtianæ lucis, uberrimos fructus humanum genus capere cœperit; haud fruſtrà tamen initio ſtatim propagatæ primitivæ Eccleſiæ; non modò citò imminens apoſtaſia & per proſtratos falſorum Deorum cultus dejecto in terras Dracone; ſævitia & artibus ejus introductus; miſer ac tyrannicus Eccleſiæ ſtatus: ſed etiam poſteà abolita Babylonis tyrannide; & compacto in carcerem Dracone, aureum & felix, nec exiguo tempore duraturum Eccleſiæ ſeculum, prædicta ac promiſſa ſunt. Quarum prophetiarum cum partem jam eventu impletam, partem impleri cœptam manibus palpemus; jure optimo reliquam partem, implendam expectamus. Neque vero ex obſcuris aut male intellectis oraculorum ſenſibus, Spes hæc deprompta eſt. Nam ut paucula quædam ad ſpecialiores rerum circumſtantias pertinenti Apocalypſeos

calypſeos loca; diverſas & parum certas interpretationes admittant: ita illud nemini ambiguum eſſe poteſt; poſt introductam in orbem Chriſti doctrinam; duos iſtos diverſos ſibique ordine ſuccedentes Eccleſiæ ſtatus, prædictos eſſe. Et prædictioni, eventus magnâ ex parte fidem fecit, non ſine liquidâ & invictâ ad aſſerendam Religionis veritatem & Sacrorum librorum auctoritatem, demonſtratione. Neque verò ſola hæc eſt ejuſdem argumenti in Sacris Codicibus, hujus libri prophetia. Quin & præter propheticos libros idem ſonant Apoſtolorum dicta factaque, & ſcripta didactica. Defectionem, tyrannidem in templo Dei occupandam, ac divinæ poteſtatis uſurpationem; Regnum iniquitatis, ſecundum operationem Satanæ, cum omni potentia & ſignis ac prodigiis mendacibus, & cum omni deceptione injuſtitiæ: Et mox Abolitionem Regni hujus, per Spiritum oris, & claritatem adventus Chriſti, non fatidico ſpiritu concuſſus nec per ambages & involucra verborum, fatorum arcana effundens, ſed ſimplicibus ac diſertis verbis Paulus Apoſtolus prædicit. Idem converſionem Judaici populi prænuncians, tempora illa tam læta, temporibus reſurrectionis *Rom.* xı. comparat. Quam tamen converſionem in terris fieri neceſſe eſt; nec ad aliud quam ad illud aureum ſeculum pertinere nobis admodum probabile eſt; quod conſtricto Satana Chriſtus condet cum revera omnia Regna hujus mundi, fient Regna Domini Dei noſtri *Apoc.* xı. 15. & cum prima illa Reſurrectio (*Apoc.* xx.) Eccleſiam lætiſſimi ſæculi felicitate beabit.

Fallitur autem quiſquis exiſtimat Deum novo aliquo aut extraordinario miraculo, atque immediata ſua poteſtate; hanc temporum felicitatem præſtiturum. Id enim ut factu facillimum (quid enim ipſi reſiſtat,) ita gloriæ Dei, quæ per ardua & incredibilia eniteſcit, adverſum eſſet. Nihil autem difficilius eſt; quàm, (quod ordinaria via Deum moliri vidimus), per incertiſſimos & in contrarium pronos liberarum voluntatum actus, certiſſimis deſtinationum ſuarum eventibus exitum invenire. Nec ulla probabili ratione perſuaderi poteſt; Deum à ceptâ dudum & conſilio ſuo conſentaneâ gubernandi ratione, receſſurum, ut quod ordinariâ viâ (quemadmodum palàm eſt) perfici poſſit; extraordinario miraculo efficiat, cum nihil unquam fruſtrà fecerit.

Quapropter cum Eccleſias veritatem profeſſas, ad plenam, imò verò florentiſſimam & plura per ſecula duraturam in terris pacem ac libertatem pervenire neceſſe ſit: quod fieri nequit niſi ſummæ in terris poteſtates ad agnitionem veritatis perductæ; gubernationis ſuæ viribus ac nervis tranquillum hunc & felicem ſtatum præſtent & foveant: non modo par & æquum eſt; ſed neceſſe quoque videtur, ex Eccleſiis iſtis prius ea dogmata ſubmoveri; quæ aut ſummas iſtas poteſtates ab Eccleſiæ limine arcent; aut imperii & gubernationis earum nervos incidunt.

Quæ cum ita ſe habeant; non levibus aut prophanis acti ſtimulis, aut profundâ terrenorum libidine, laborem hunc ſuſcepimus, ſed in gratiam gloriæ Dei, eruendæ veritatis ſtudio; humani generis emolumento atque ipſius Eccleſiæ commodo; ne qua in ea reliqua ſtirps ſuperſtitionis ad cæterorum dogmatum claritatem & evidentiam inumbrandam, pullulet.

Hoc dum facimus, primùm Chriſtum Optimum Maximum humillimis precibus veneramur, ut mentem & calamum noſtrum ita moderetur, ne quid de minimo vinculorum quibus ſanctiſſimis ejus præceptis obſtringimur nexu, ſolvere auſit: ſed ea ſola recidere tentet, quæ præter mentem Legiſlatoris, ex verborum male intellectorum cortice, in animos quorundam irrepſere; quæque adeò veras & ſanctas ipſius leges iniquis prophanorum cavillis & obtrectationibus, obnoxias reddere cuipiam videri poſſint.

Deinde Lectorem hortamur, ut ſine contemptu ac ſupercilio, ſine odio, ſine præjudicio ad judicandum de ſcripto noſtro accedat, quod non oraculi, ſed ſententiæ loco, in publicum damus & omnium cenſuræ ſubmittimus, eo animo ut, ſi alia vicerit melior, de noſtra promptè decedere non recuſemus. Quâ modeſtia ſperamus aſſequi; ut ſi quid, quod abſit, in liberrimo ſcribendi genere incautius dictum exciderit; aut interpretationem dextram, aut veniam mereatur.

CAP. II.

Prolegomena quædam ad explicandam Autoris mentem & Statum controverſiæ oſtendendum præmittuntur.

RElıgio & quæ ad religionem pertinent, cum Repub. & iis quæ ad illam ſpectant, quemadmodum invicem non confundenda: ità neque mutuò committenda ſunt. Quod, ecquid ſibi velit, pauló dilucidius explicandum eſt. Committunt Rempub. cum Religione; qui contendunt bellum & poteſtatem vitæ neciſque, religione Chriſtiana prohiberi, quorum utrumque eſt de eſſentia Reipub. in qua ipſa Religio continetur. Et quia in certamine Reipub. cum Religione, illam huic cedere par eſt: omnem Rempublicam legumque & magiſtratuum rationem evertunt; quando ea quæ ſunt Reipub. legibuſque & magiſtratibus eſſentialia; à Religione atque omni cætu hominum verè Chriſtianorum ſubmovent ac proſcribunt: & ſic everſa per religionem Republicâ: quæ Religionis nutrix & cuſtos eſſe debuerat, ipſi Religioni per Religionem, nocentiſſimam plagam infligunt.

Confundunt autem Rempub. cum Religione, qui legem Chriſti ſpiritualem in locum Moſaicæ legis forenſis ſucceſſiſſe, nec in terrena gubernatione Reipub. verè Chriſtianæ alias leges admittendas eſſe, quàm à Chriſto & Apoſtolis latas aſſerunt: cum tamen Chriſtus in doctrina & munere ſuo adeò nullam Reipub. partem attigerit; ut ne hæreditatis quidem inter fratres herciſcundæ arbiter eſſe voluerit: ſed tàm ipſe, quàm ejus Apoſtoli legum & Magiſtratuum (qui tunc omnes aut Judæi aut gentiles fuerunt) obſervantiam & obſequium Chriſtianis injunxerint, & paſſim inculcârint.

Neque igitur collidenda; neque confundenda cum Republica, religio eſt. Tam enim hæc, quàm illa ab ordinatione Dei proficiſcitur, in uſum hominum, hæc quoad bona temporalia; illa quoad æterna. Quæ quidem ipſa, tametſi infinitis partibus potiora, ſuo tamen modo quodam à bonis temporalibus (inter quæ vita numeratur) dependent. Quippe cum ſine illis quandoque acquiri vix poſſint: ideoq; illa non tollant, ſed perficiant. Quia verò gubernatio Religionis atq; Eccleſiæ, à gubernatione civili ac Reipub. toto cælo diſtat: cum altera juris belli ac poteſtatis coactivæ plane expers: altera omnino particeps eſſe debeat; ideò plurimum cavendum eſt, ne quæ inter ſe accuratè diſtingui, ac diſtinctè conſiderati debent, confuſa explicandi ratione miſceantur. Nam, ſi uſquam alibi, hic profectò μετάβασις εἰς ἄλλο γένος incautis hominum judiciis tenebras offundere ſolet. Quamobrem quoties comparatio temporum legis & Evangelii inſtituitur, non Judaica Reſpublica religioni Chriſtianæ; ſed Judaica religio religioni Chriſtianæ, Judaica item Reſpub. Reipub. Chriſtianæ opponenda eſt. Fatemur enim non Judaicam tantum, ſed & Chriſtianam Rempublicam; quoad executionem legum & defenſionem Status ſui, ab inſtitutis Chriſtianæ religionis aut Eccleſiæ, quâ Eccleſia eſt; diverſa atque adeo toto

cælo

cælo diſtantia inſtituta habere ; cum , ut modo diximus, Chriſtiana Religio aut Eccleſia bello per ſe promoveri aut Coactiva poteſtate gubernari , nec poſſit, nec debeat. Illud tameo contendimus, utramque licet contraria inſtituta habeat , quia hæc inſtituta diverſa Regiminis genera reſpiciunt ; ita conſpirare poſſe ; ut unum eundemque cætum hominum verè Chriſtianorum conſtituere poſſit. Diverſa autem Regiminis genera ſunt ; hinc terrena & càrnalis gubernatio, quæ leges forenſes & Politicas reſpicit; illinc cæleſtis & ſpiritualis,quæ reſpicit legem Chriſti.

Animadvertendum etiam eſt, id ipſum quod religionem & Rempublicam inter ſe committere videtur; hoc eſt,circa bellum & poteſtatemCoactivam contraria inſtituta; id ipſum, inquam, eas,maximè ſecum conciliare; atque efficere, ut ſecum pugnare non poſſint. Nam ſi utraque bellum & Coactivam poteſtatem uſurpare poſſet, quod in Antichriſti regno partim directè, partim obliquè tentatur;non poſſet in uno cætu hominum conſiſtere utraq;ſine aliqua repugnantia. niſi religionum Antiſtitibus abſolutum ſuper omnes Reges & Magiſtratus imperium concederetur, quod in Romana Eccleſia Canoniſtæ, quos vocant , moliuntur. Atqui religio cum à bello & coactiva poteſtate alieniſſima ſit ; nunquam falcem ſuam in meſſem Reipub. immittere poteſt. Reſpub. etiam bello foris externam vim,& injuſtitiam & ſumma poteſtate domi delicta in leges coërcens;tantum abeſt ut Religionem impediat , ut ſuâ naturâ ad religionem & omnem virtutem atque honeſtatem animos præparet;à gravioribus delictis pœnarum formidine abſterrens;quo facilius poſteà ſubtiliora , ſublimioribus virtutibus adverſa ; ultrò evitare queant; quod Religio præcipit.

Nec illud prætereundum eſt,olim in Hebræo populo, bellum ſicuti & poteſtatem coactivam , non ex lege Moſis morali , ſed ex lege ejuſdem Politica & forenſi ; quæ juxta placitum Dei , Hebrææ genti conſcripta erat , jus & originem ſuam traxiſſe. Præſcribuntur enim in illa expreſſæ belli leges. Porro Religio ac doctrina Chriſti Politicas & forenſes Moſis leges nulla in parte immutavit nec earum immutandarum normam aliquam præſcripſit , ſed eas plane miſſas fecit , manſuras tamdiu ; quamdiu Statum illius Reipub. Deus in publica ſua Mundi gubernatione ſalvum manere voluiſſet.

Nec enim Religio Chriſtiana , uni alicui populo, qui nondum leges Reipub. ſuæ ullas haberet (quemadmodum olim lex moralis lata eſt Hebrææ genti) tradenda;ſed omnibus promiſcuè populis,communicanda fuit: qui jam ſuas ſinguli leges forenſes , ac Reipub. ſuæ gerendæ fundamentales habebant. Quibus non minus quàm Moſaicis forenſibus obſequium præſtari in ſingulis Rebuſpublicis , Deus voluit ac præcepit , tunc cum poteſtatibus ſupereminentibus;obtemperari imperavit: qui ſuarum ſinguli legum Cuſtodes ſunt & exactores. Niſi ſi qua forte lex à naturali honeſtate & officio abhorreret ; aut aliquid legi pridem in decalogo promulgatæ ; aut recentiori alicui ſed manifeſtæ Dei voluntati contrarium præciperet ; (quod tamen non ſæpe evenit) , in eo caſu Deo quàm hominibus potius obediri , monitu & exemplo Apoſtolorum inſtituit. Cæteris omnium gentium legibus , non minus quam olim forenſibus Moſis obſequium;nec minor reverentia , imperata eſt , non propter metum eorum quibus eas exercere permiſſum eſt , ſed propter conſcientiam.

Cum igitur in locum forenſium Moſis legum apud Chriſtianos non præcepta Chriſti & Apoſtolorum ; ſed ſuæ in ſingulis Rebuſpublicis leges atque inſtituta ſucceſſerint;abſurdum eſt in præceptis Chriſti & Apoſtolorum quærere expreſſam adminiſtrandæ & conſervandæ Reipub. rationem, quæ in belli paciſque poteſtate conſiſtit: Et ſi forte eam expreſſe traditam non inveniamus , ſtatim id totum quod ad Rempub. regendam & conſervandam pertinet; tanquam à Chriſti religione alienum , damnare ac repudiare. Sed ſufficit , ut quemadmodum forenſes Moſis leges nihil moralibus Decalogi præceptis verè contrarium habebant ; ita & forenſes quoque Chriſtianorum leges nihil habeant quod Chriſti & Apoſtolorum præceptis verè repugnet.

CAP. III.

Partitio operis ; & ad primam , eamque controverſam ejus partem fit aditus : ſimul de Statu controverſiæ atque ejus tractandæ modo diſſeritur.

ANtequam ad Magiſtratus atque ſubditorum officia in pacis bellique negotio,eorumque limites à Chriſti doctrinâ per indirectum ut ajunt præſcriptos, accedamus,ante omnia inquirendum eſt: An in vera Chriſti Eccleſia Magiſtratus ſeu ſummæ poteſtates locum habeant: ſimulque an iiſdem dum ſunt in Eccleſia,in ſubjectos ſibi populos jus vitæ neciſque; in vicinos autem, & hoſtes jus belli paciſque competat. In qua controverſia nobis duplices adverſarii occurrunt. Sunt enim qui non modo necis aut ſupplicii poteſtatem , ſed omnem omninò Magiſtratus ſupereminentiam, atque omne jus Coactivæ poteſtatis, ex Eccleſia eliminata volunt. Alii Magiſtratus quidem aut ſummos poteſtates & ipſum jus Coactivæ poteſtatis , palàm ex Eccleſia exterminare non audent , verum ipſis id adimunt , ſine quo non poſſunt eſſe magiſtratus aut ſummæ poteſtates: hoc eſt, belli paciſque gladium. Quem ubi ſuſtuleris , Coactiva poteſtas non vana tantum & inermis , ſed plane ridicula & nulla eſt.

Quamvis autem utroſque ſeparatim refelli cuipiam neceſſarium videri poſſit ; nos tamen hunc laborem compendi faciemus , poſteriores ſtatim ac potiſſimum adorti. Nam ubi demonſtratum fuerit , ſupplicia ſontium & publicam defenſionem quæ fit per Magiſtratum ; doctrinæ Chriſti non repugnare ; ejuſque legibus prohibita non eſſe ; fanatica illa de proſcripto ex Eccleſia Magiſtratu opinio , nullo ulteriori impulſa ariete ſua ſponte corruet. Neque tamen ſuo loco adjicere omittemus , quæ ad ſubruenda ejus fundamenta ſpectare videbuntur.

Animadvertendum verò eſt : Non eſſe noſtrarum partium probare bellum & poteſtatem quam ſibi ſumit Magiſtratus lege Chriſti prohibita non eſſe. Idque non tam quia affirmantibus ; quàm quod rem novam & paradoxam , publico conſenſui mortalium & omnium jurium conceſſioni; præterea communi bono humani generis repugnantem, aſſerentibus, incumbat probatio. Fateantur enim adverſarii neceſſe eſt non modo Rationis humanæ judicio, ſed omni genere jurium naturali gentium , poſitivo humano ; etiam divino , putà lege Moſaicâ; bella juſta & capitalia judicia non modo permiſſa: ſed in laude ac pretio, fuiſſe. Eadem aliquâ parte Evangelici juris , puta conceſſione Joh. Baptiſtæ , iiti , diffiteri non poſſunt. Proinde his omnibus accedens perfectior lex Chriſti (ſi modo Baptiſtæ prædicatio à lege Chriſti ſeparari poteſt , de quo nunc non diſputamus) ſi ea ſuſtuliſſe prætenditur : & tamen longè major pars eorum qui legi Chriſti ſeſe ſubjiciunt ; id neget , aut neſciat; iniquiſſimum eſt , id ab eâ exigere ; ut ex lege Chriſti probet , ea non eſſe prohibita. Sed potius adverſariis rem novam & inauditam aſſerentibus incumbit neceſſitas , ut ex lege Chriſti demonſtrent , ea eſſe vetita , legemque & legis verba citent ; eaque non aliter quam ſecundum eum quem introducunt ſenſum ; intelligenda & explicanda eſſe , non probabilibus ſed firmis & apodicticis Rationibus demonſtrent.

Quod ſi

Quod ſi expreſſum jus atque interdictum non habent; magnum hoc eſt quidem primùm invalidæ ac nutantis cauſæ præjudicium. Neque enim in ſocietate hominum non temere, ſed ratione ac neceſſitate urgente, recepta ab omnibus pacis bellique jura; & manifeſtâ olim atque hodie ordinatione Dei approbata; ejus ſunt naturæ & conditionis, aut levitatis: ut muta aliqua & tacita prohibitione, abſque liquido & expreſſo interdicto, tolli poſſint.

Sed tamen ſaltem evidentes deductiones producant oportet; non, ut faciunt, per ambages conſequentiarum, ex verbis indefinite, tanquàm univerſaliter prolatis, elicitas. Quæ non imbecillitatis tantum, ſed apertæ quoque falſitatis; utrum meritò coargui poſſint, nec ne, paulò poſt videbimus.

Itaque adverſariis in hoc argumento, ejuſmodi ferè uti ſtratagemate mos eſt ut ex Reſpondentibus nos faciant Opponentes atque in nos probandi onus rejiciant; & cum ipſis potius officium imo neceſſitas planum faciendi τὸ κρινόμενον incumbat malint adductas pro cauſa noſtra rationes, ejuſmodi reſponſionibus carpere, quæ perpetuam principii petitionem redolent; quàm probare id, quod ſi verum eſt, non poteſt niſi probatu eſſe facillimum. Nec ſanè iſta uſurpata ab iis ratio diſputandi; jugiter committendæ fallaciæ hujus, facile expers eſſe poteſt. Nam qui negativam de bellis & ſuppliciis Chriſti lege non prohibitis enunciationem, probare jubetur; neque poteſt neque tenetur id ex verbis legum Chriſti evincere; cum id quod lege aliqua non prohibetur illâ eadem lege comprehendi aut nominari non ſoleat; aut certe rariſſimè ſoleat: ſed ex aliqua; extrà expreſſa verba legum Ratiocinatione & conſequentiæ deductione. Ad quam eum reſpondetur, quia Reſpondens ferè probandi onus, ſuo quodam jure; non libenter ſuſcipit; auctoritas Legiſlatoris Chriſti & legum ejus duntaxat in genere inculcatur; de qua nemo dubitat: in ſpecie verò ad demonſtrandum id, quod unice probandum erat, ex aliquibus Chriſti verbis neceſſariò conſequi, nec ea aliter intelligi poſſe ac proinde τὸ κρινόμενον auctoritati Chriſti jure applicari, nunquam ſere aut certè admodum raró deſcenditur: Sed pro conceſſo ſumpto verborum Chriſti, juxta mentem partium, explicatorum ſenſu: quicquid contrà diſputatur, ſolâ fere auctoritate, ad id quod in controverſia eſt, nequaquam ut oportuit, applicatâ, refellitur, hoc eſt dubium per æque aut magis dubium explicatur atque oſtenditur. Quæ certè iniqua, & parum verecunda principii petitio eſt. Nam illis quidem qui noſtram ſententiam propugnant ſi quando uſuvenit ſumere pro conceſſo; quod divinis humaniſque legibus conceſſum & ab omnibus receptum ipſi adverſarii fateri coguntur; necdum evidenter falſum eſſe probatum eſt, aut nulla culpa imputanda; aut prompta venia danda eſt. Sed cum nos in ſententia adverſariorum; neque ſanæ rationis veſtigium; neque ullius divini humanique juris vel auctoritatis, ſuffragationem agnoſcamus; ſed eam purum putum errorem, ex verbis Chriſti male intellectis profectum, omni Naturæ, gentium, divino humanoque juri atque ipſi perfectiſſimæ legi Chriſti adverſantem, eſſe ſtatuamus; profectò fortiter perfricuit frontem illa principii petitio; quæ rem inauditam divinis humaniſque legibus adverſantem; necdum ab auctoribus ſuis ſolidè probatam, ſumit pro conceſſo.

Detergendus eſt igitur iſte fucus, quo plerumque adverſarii invenuſtam ac decolorem faciem cauſæ ſuæ oblinunt, quo ſpecioſior appareat; & ab iſtiuſmodi inanibus legitimi certaminis diffugiis, ad ipſum cauſæ jugulum vel obtorto collo, retrahendi ſunt. Jugulus autem cauſæ in eo eſt ut non vanis ſuſpicionibus aut conjecturis neque ſpecioſis ratiunculis quæ non minus validè oppugnari quàm defendi poſſunt; ſed certis ſolidis & evidentibus, ex verbo Dei documentis rei tàm novæ & inauditæ, ac tot incommoda ſecum trahenti fidem faciant. Quod niſi præſtiterint, etiamſi nos verbum ultrà non addamus cauſa eorum jam jugulata eſt.

Proinde omiſſa omni alia diſputatione ad argumenta eorum ac teſtimonia è Sacris libris deprompta ante omnia accedemus; eaque ordine examinabimus; adjectis mox aliis rationibus, quas in præſidium ſententiæ ſuæ advocant.

CAP. IV.

Primum contra Pacis ac belli jura teſtimonium ex precepto Chriſti de diligendis inimicis Matth. v. 43. ſumptum refellitur

VEruntamen antequam ad eorum examen accedamus illud nobis ſæpius ac ſollicite Lector monendus eſt, ne exiſtimet quia in ſupremæ neceſſitatis caſu, tàm publicæ quam privatæ defenſioni, aliquid, non ſponte, ſed inevitabili duræ ac miſeræ optionis delectu ſtimulante, indulgendum judicamus: nos ilico rabioſis hominum odiis; & promiſcuæ qualis hodie inter Chriſtianos in uſu eſt pugnarum aut bellorum licentiæ fræna laxare.

——— non ego avarum
Cum veto te fieri, vappam jubeo ac nebulonem.
Eſt inter Tanaim quiddam ſocerumque Viſelli &c.

Etenim immenſum eſt intevallum inter iſtud quod per leges Chriſti permitti cenſemus, inculpatæ defenſionis moderamen; quod inexpugnabilis neceſſitatis violentiâ (quæ ſola humanitatis legis cum venia frangere ſolet) excuſatur: & inter illam aut infeſta odiorum rabie; aut ferâ & immani truculentiâ aut inſanæ ambitionis æſtu concitatam ſæviendi libidinem. Hanc enim nos æque, ut ipſi adverſarii damnamus. Sed illam adverſarii cum non poſſint per ſe ullius vitii aut culpæ arguere, hujus plerumque invidia immeritò onerant. Quaſi nulla unquam defenſio fieri poſſit, niſi accedat animi ultionis impetu abrepti impotentia, aut immitis atque immiſericors feritas; aut denique ſtulta vaniſſimæ jactantiæ ſitis. Atque adeo quaſi vera & legitima defenſio, ſine iſtis vitiis, non longè melius atque felicius procedere queat; adeò ut hæc potius tàm publicæ quam privatæ defenſionis impedimenta, quàm neceſſaria requiſita cenſenda ſint. Quot enim homines aut exercitus temeraria ambitione perierunt, eò quod ponerent rumores ante ſalutem? quot victoriæ è manibus exciderunt, eò quod fugientibus hoſtibus crudelitate vincentium evadendi ſpes erepta eſt? quot homines aut imperatores prudentius dimicaſſent, niſi animos eorum præceps iracundia, & præpropera vindictæ ardor, excæcaſſet? Non igitur legitimæ defenſionis moderamen, ejuſmodi vitiorum infamiâ onerandum eſt, ſine quibus adeò conſiſtere poteſt, ut cum illis vix unquam bene & cum ſucceſſu adminiſtrari queat. Itaque ne ſtatus controverſiæ noſtræ, aliò præter mentem noſtram & præterquàm fieri debeat, detorqueatur illud identidem Lectoribus inculcandum putamus; *non aliam nos defenſionem ſui, Chriſti legibus permitti, cenſere: quàm quæ ab ultionis impotentia: a crudelitatis infamiâ: denique ab ambitioſa temeritate immunis ſit atque aliena.* Nunc ad argumenta adverſariorum è S. Scriptura deprompta accedamus.

Matth. v 43. Audiſtis dictum eſſe Diliges proximum tuum & odio habebis inimicum tuum. At ego dico vobis Diligite inimicos veſtros, bene precimini devoventibus vos: benefacite iis qui vos odio proſequuntur & orate pro iis qui lędunt & perſequuntur vos. Ut ſitis filii patris veſtri, qui eſt in cęlis, quia Solem ſuum exoriri ſinit ſuper malos ac bonos & pluviam mittit ſuper juſtos & injuſtos. Nam ſi dilexeritis eos qui diligunt vos quod premium habetis nonne & publicani idem faciunt? Et ſi complexi fueritis fratres veſtros tantum, quid eximium facitis nonne & publicani ſic faciunt? Eritis igitur vos perfecti, quemadmodum pater veſter, qui eſt in cęlis; perfectus eſt.

Hoc argumentum quia plurimi fit à Socino, in fronte collocandum putavi. Cujus ego viri acerrimam mentem ſuo pretio æſtimans, in adverſariorum objectionibus proponendis veſtigia ſequi conſtitui, illud mecum in animo reputans.

——— Si Pergama dextrâ
Defendi poſſent, etiam hac defenſa fuiſſent.

Is ex hoc loco ſic argumentatur. *Chriſtus ut amore, & beneficiis quoſvis inimicos diſcipuli ſui proſequerentur hic expreſſè mandavit: quod multò plus eſt, quàm mandare ne bellum cum ipſis ulla ratione geratur pag. 75. Idque addito præmio & ratione. Præmio quidem adoptionis divinæ, & hæreditatis æternæ. Ratione verò, Ut a cæteris hominibus & ipſis in populo peccatoribus diſtent, & ampliorem præ illis mercedem reportent. Ad novam enim cæleſtis hæreditatis mercedem conſequendam nova vitæ ſanctitate & innocentia, præter illam à Moſe præſcriptam opus erat pag. 76. Atqui omnes hoſtes quibuſcum bellum geri ſolet: ſunt illi ipſi inimici de quibus Chriſtus loquitur. Quia hoc loco inimicus proximo opponitur. Proximus autem proprio & potiori ſenſu vocis hujus quemlibet ex eodem populo, etiam privatum inimicum comprehendit. Propius verò ac potior ſenſus non ex loquendi uſu aliquo, qui tunc cum Chriſtus hæc diceret in populo obtinebat, quemve Chriſtus reſpicere potuerit, aut reſpexerit: ſed ex proprietate verborum colligendus; proprietas autem ex uſu Legis petenda eſt. Proinde oppoſita proximo vox inimici, in verbis Chriſti alienigenam inimicum & hoſtem quicum bella geri ſolent: ut potiſſimùm ſignificet neceſſe eſt pag. 94. Ergo nullis cum hoſtibus unquam bellum gerendum eſt.*

Reſp. Hæc ratiocinatio ut ex multis falſis hypotheſibus concinnata eſt, ita multiplici reſponſione diſſolvitur. Subductâ enim vel unâ minimâ, hujus machinæ particula, protinus univerſa moles diſſilict. Nam ut largiar Socino, quod hic unicè contendit; verba Chriſti potiſſimum de hoſte publico agere, quorſum evadent hujus argumentationis molimina, ſi præter expectationem ejus, negavero multò plus à Chriſto præcipi; cum charitatem erga hoſtes præcipit; quàm ſi bellum bello propulſari omnino expreſſè vetuiſſet. Certè multo levius & facilius eſt hoſtem vel in ipſo belli fervore diligere; aut ipſi bene precari, vota preceſque pro eo ſuſcipere; quàm vitam, libertatem, & quæ vita cariora ſunt, furenti proſtituere. Dilexit Abſolonem infelix pater, eique minime dira imprecatus, poſt tot commiſſa ſcelera non mediocre beneficium, vitam nimirum & impunitatem parabat. Nec tamen vitam & dignitatem ſuam furenti prodere ſuſtinuit; ſed bello propugnavit. Non ſemper odio, ſæpiùs durâ ac miſerâ neceſſitate bella geruntur.

Atque ut ante juſtam pugnam levi velitatione congrediar; quid habebunt quod opponant adverſarii, ſi dixero in iſtis verbis Chriſti, non bella quidem vetari; ſed bellorum rabiem & infeſta odia compeſci: atque erga ipſos etiam hoſtes propenſum animum ac beneficentiam, præſcribi? Neque enim hic ut vitam & omnia noſtra hoſtibus deditione tradamus, aut ut pereamus vel nos perdi ſinamus: ſed ut eos favore proſequamur; ac beneficiis afficiamus, jubemur. quod niſi integro ſtatu noſtro & incolumitate retenta; facere non poſſumus. Dicent, impoſſibile eſſe, ei quem diligas bellum inferre, aut infeſtos ictus intentare. Ne nimium morer acceſſum ad ipſum cauſæ jugulum; concedunt id plærumque impoſſibile in impetente. ſed in impetito, non ſemper aut uſquequaque extingatur benevolentia adverſus inſanientem hoſtem, quem ætas aut error, conſultorum pravitas aut aliqua neceſſitas in tranſverſum abripit. Neque etiam ardentiſſimus erga inimicum amandi affectus à Chriſto exigitur. Sufficit talis, qui ipſi cum meliore mente propitium Deum optet, & in quantum beneficium accipere poſſit, dare paratus ſit. Fuit igitur ſemper & eſſe poteſt, etiam inter eos qui bello colliduntur, mutuæ gratiæ & officiorum locus. Et ſi quando Chriſtianos ſuprema neceſſitas ad bellandum adigit, eos potiſſimum cæteris in eâ humanitatis parte, (quoad ejus fieri poteſt) prælucere decet; idque tantò perfectius quantò amplioribus ſtipendiis militant. At quomodo gregarius, inquient, diliget hoſtem ſuum, cujus latus in prælio enſe haurit. Enimverò multum intereſt inter cædem libera voluntate & ex deſtinato patratam, cujus ſibi ſcopum interfector præfixit; & inter ictus durâ defenſionis lege, aut belli neceſſitate extortos, quos ut fugâ potius prævertat incolumis hoſtis, quàm conflictu experiatur, optare ſimul & curare licet. Illa enim cædes & pugna omni caritati repugnat: hæc non ſemper omnem dilectionem excludit. Neque certe ſemper in bello, quemadmodum nec ipſa in pace, inimici dilectioni locus eſt. Sufficit autem ut ipſi aliquando in bello locus eſſe poſſit, ad id, ut oſtendamus, hoſtes etiam non ſublato bello, diligi ac beneficiis affici poſſe, ac proinde etiam bello permiſſo Chriſti præcepto locum eſſe. Imo verò ſi Chriſtus hoc loco nobis præcipit, quo animo erga hoſtes eſſe debemus, ut adverſarii contendunt; non obſcure ſignificat & quaſi permittit, nos hoſtes habere poſſe. At ſi bella plane ſuſtuliſſet, nullos hoſtes habere licuiſſet, nec fuiſſet cauſa cur nobis officia erga hoſtes præſcriberet; quos nullos eſſemus habituri. Hunc ego ſenſum verborum Chriſti ſi ſaltem probabilem eſſe defenderem, ad ſubvertendam adverſarii ex hoc loco deductam argumentationem ſatis eſſet. Quæ nihil agit, niſi locum hunc aliter quàm ſublata bellorum licentiâ, explicari non poſſe demonſtret. At ego prorſus verum & genuinum eſſe oſtendere non teneor, utpote, qui nunc non locum hunc Scripturæ explicandum ſed explicationem adverſæ partis, oppugnandam mihi ſumpſerim. Cui aliam æque probabilem opponere ſufficit. Quæ tamen cum ſimplicior ſit, & nulla ſecum incommoda trahat, tantò etiam explicatione adverſariorum veriſimilior cenſenda eſt. Sed ego hæc ante juſtum certamen præludere volui, ut oſtenderem quàm parum ſolido & exili paxillo, & qui levi brachio frangi poſſit; tantæ molis pondera adverſarii ſuſpendant.

Nunc ad alias argumentationis partes accedamus. Quarum illa quæ alienigenam inimicum ſeu hoſtem, qui cum bella publica geri ſolent, in verbis Chriſti hoc loco potiſſimùm intelligi aſſerit, quàm dubia & incerta primùm; deinde quàm falſa ſit, paucis oſtendamus. Ac primum ſi firma eſt Socini ratiocinatio, non potiſſimùm, ſed ſolus alienigena ſeu publicus hoſtis, per vocem inimici deſignatur: quandoquidem oppoſitum ipſi proximi antitheton, jam privatum ejuſdem populi inimicum comprehendat. Unde apparet ipſum Socinum de firmitate deductionis ſuæ adbitaſſe; qui privatum inimicum, excludere auſus non eſt, à ſignificatione vocis hujus; quâ publicum hoſtem deſignari hoc loco contendit.

Deinde ut aliquo ordine in reſpondendo utamur, primùm omnium ipſius adverſarii teſtimonio planum faciemus; poſſe hæc verba Chriſti, tantùm de privato inimico intelligi & explicari. Deinde ita merito explicari debere. Tertio loco demonſtrabimus illa de publico hoſte intelligi non poſſe.

Primum quod attinet, ipſa verba Socini producemus ex l. 1. contra Palæologum cap. pag. 93.

Antequam per Jeſu Chriſti Apoſtolos Gentibus fidei oſtium apertum fuiſſet, Chriſti præcepta non ſecus ac præcepta Moſis intra Iſraëliticæ Reip. fines continebantur,

quibuſcumque

quibuſcunque tandem verbo illa concepta eſſent, niſi nominatim Gentium mentio facta eſſet; aut Gentium quoque in ejus verbis rationem habitam fuiſſe, aliunde aperte conſtaret. Itaque pro eo tempore Inimicorum noſtrorum nomine, ii quidem intelligebantur, qui inimico animo contra nos eſſent; non tamen omnes, ſed ex populo duntaxat. Sic enim ut alibi dictum fuit, ea vox in Lege, cum quid erga inimicum fieri jubetur, accipi ſolet. Eaque nihilominus tamen voci proximi opponi potuit. Etſi enim hæc vox Proximus in Lege quemlibet ex populo propriè ſignificat; tamen fieri poteſt, ut communi uſu loquendi jam factum eſſet, ut non ampliùs tam latè pateret, ſed eum tantummodò ſignificaret, qui nobis vel amicitia vel cognatione conjunctus eſſet: Id quod revera factum eſſe, ſatis aperte indicant Chriſti ſequentia verba, quæ quis proximos ſit, quodammodo declarantia, eos quos amare præceptum illud, Diliges proximum tuum, aut jubebat, aut certe jubere videbatur, in amicos & fratres partiuntur. Nam Fratrum nomine, licet, ut alibi monuimus, in Lege, & in populi etiam ſermone omnes Iſraëlitæ comprehenderentur, multò frequentius tamen ex uſu loquendi cognati intelligebantur.

Quam ſententiam confirmat pag. 95.

Reſpondeo me ſupra non negaſſe quin in hoc de diligendis inimicis præcepto, ſicut in duobus aliis, de uxore non dimittenda, deque injuriis non vindicandis, ſeu retaliandis, potuerit Chriſtus, dum Legem abſolvere ac perficere intelligit ejus quoque falſa interpretamenta, rejicere voluiſſe; & propterea dicta ſua, non tam Legis dictis, quàm iis quæ tanquam Legis præcepta vulgò jactabantur, his tribus in locis oppoſuiſſe. Nam præter ejus rei propria indicia, quæ in ſingulis iſtis præceptis dandis apparere, antea oſtendi, id omnibus commune extare monui, quod cum Chriſtus præcepta recitat, quibus ſua opponit; non ait, ut in reliquis tribus: Dictum eſt antiquis: ſed antiquorum mentione omiſſa, ſimpliciter inquit, Dictum eſt. Extat autem in hoc præcepto, de diligendo proximo quod Chriſtus recitat, cuique ſua dicta opponit; aliud proprium indicium, præter id quod ſupra commemoravimus; non tam Legis ipſius, quàm pervulgatæ in populo præceptionis, rationem habitam fuiſſe; quod ea verba Legis omittuntur, Sicut te ipſum, quæ ſanè magnum pondus habere videntur. Nec tamen ſecundum illum etiam priorem ſenſum in poſtremo hoc præcepto dando, non fuerat à Chriſto aliquid divinæ ipſi legi additum. Quandoquidem tantò plus eſt inimicos ex populo ſuo, ita diligere, ut odio te habentibus benefacias, tibi maledicentibus benedicas, pro te inſectantibus & calumniantibus, Deum ores, quemadmodum præcipit Chriſtus, quàm eoſdem inimicos non ulciſci, quemadmodum Lex præcipiebat, quantò plus eſt alicui benefacere quàm non male facere.

Cum igitur habeamus confitentem adverſarium: hæc verba eo ſenſu explicari poſſe, atque etiam Chriſti tempore intellecta eſſe; qui etiam bellandi jure permiſſo, locum habere poteſt; ecquid virium habet argumentum adverſus jus bellorum, ex alia hujus loci explicatione deductum?

Atque hic ſubſiſtere nec ultrà digladiari poſſem. Nam ubi oſtenditur Legis quæ contra bella producitur; mentem ac ſenſum bellis non repugnare; cauſa pro eorum jure (quod quidem ad hoc argumentum attinet) jam perorata eſt.

Fiducia tamen cauſæ longius progredi jubet; ut omnia, quæ contrà dici poſſunt; amoliamur. Nam ſubiicit Socinus pag. 94.

Poſtquam verò gentibus quoque pœnitentia in remiſſionem peccatorum per Chriſti nomen prædicata eſt, & una Iſraëlitarum & Gentium Reſpublica facta; tunc Chriſti præcepta quæ indefinitis ac generalibus verbis concepta fuerant, ad omnes peræque tam Gentes quàm Iſraëlitas pertinere, & de omnibus prorſus inimicis, ut verba ipſa ſonant, eum locutum eſſe, intellectum eſt.

Verumenimverò beneficium Dei in cæteras gentes collatum, ſenſum ac mentem verborum Chriſti immutare non potuit; neque efficere ut quod Chriſtus de privatis inimicis dixit, de publicis hoſtibus intelligi debeat. Nam per hanc gratiam Dei; nihil de jure ſummarum poteſtatum delibatum, delectus tantum gentium ſublatus eſt, omnibus promiſcuè ad pœnitentiam admiſſis. Itaque nunc non de ejuſdem tantum populi; ſed de omnium gentium inimicis verba hæc intelligenda ſunt; privatis tamen non publicis. De his enim Chriſtum hoc loco loqui non poſſe, paulo poſt oſtendemus. In eo vero, (quod pace tanti viri dictum ento) aut fallit, aut fallitur Socinus; quod inimicum alienigenam; protinus hoſtem publicum, quicum bellum geri ſoleat, interpretetur aut intelligat. Quaſi privatim nobis inimicus eſſe nemo poſſit, niſi ex eadem nobiſcum gente natus ſit: aut cum alienigena quoque privatas inimicitias gerere nequeamus.

Id autem huic errori anſam dediſſe puto, quod cum inimico qui ſit alienigena, nonniſi hoſtiles nobis inimicitiæ intercedere poſſe videantur, quia plerumque nullum cum ipſo habere poſſumus niſi bellandi commercium, quodque privatæ & civiles inimicitiæ, nonniſi inter cives ejuſdem Reipub. nexu conjunctos geri ſoleant. Verum hoc ſæpe contrà uſu venit, præcipuè quoties diverſæ gentes unius imperii aut ſaltem vinculi alicujus nexu conjunguntur. Itaque rectè apud Tacitum Civilis Batavus, licet gente diverſus, ejuſdem tamen imperii vinculo conjunctus, privatas cum Vitellio inimicitias, perinde atque cum Veſpaſiano amicitiam commemorat. Idem accidit inter gentes unius Religionis tanquam Reipub. ſocietate devinctas, ut inter alienigenas quoque civiles ſimultates aut amicitiæ intercedere poſſint. Imo verò hæc ipſa gentium cum Iſraëlitis conjunctio, quæ Socinum impellit; ut quod olim Chriſtus (ejuſdem confeſſione) de privatis inimicis dixit & intellexit, nunc de publicis aut certè utriuſque generis inimicis intelligat: hæc, inquam, ipſa conjunctio gentium efficit, ut ſenſum mentemque Chriſti, in iſtis verbis, qualis olim erat integrum retinere, non modo poſſimus, ſed etiam (quod mox plenius probabitur) debeamus, quia nimirum per eam factum eſt, ut huic præcepto Chriſti de privatis inimicis intellecto, non modo in populo Judaico, ſed ubique gentium locus eſſet. Illud certè firmiſſimum manet, admiſſionem gentium ad populi Dei ſocietatem non impediviſſe, quominùs ea verba Chriſti, ita ut erant illo tempore intellecta de privatis inimicis nunc quoque intelligi & explicari poſſint.

Antequam ex hoc loco diſcedamus, quædam, quæ pro defenſione explicationis ſuæ affert Socinus, nobis refellenda ſunt.

Verba ejus ſunt pag. 94. *Quare non eſt quod quis dicat per ea quæ à nobis hoc loco dicuntur, ea convelli quæ ſuprà affirmavimus atque contendimus, Chriſtum ſcilicet inimicorum nomine,* hoſtes potiſſimum *intellexiſſe; Fratrum verò & proximorum omnes Iſraëlitas. Nam quæ anteà diximus vera ſunt, ſecundum poſteriorem & potiorem ſenſum, ſecundum quem nobis hodie Chriſti verba ſunt interpretanda. Qui ſenſus non ex loquendi uſu aliquo, qui tunc in populo obtineret, ſed ex proprietate verborum colligitur, Verborum autem proprietas, ex legis uſu petenda eſt. Atqui Lex cum proximum diligere jubet, Proximi nomine, quemadmodum oſtendimus, quemlibet ex populo intelligit. Verum poſt Evangelii prædicationem Gentibus conceſſam; omnes homines, ut dictum fuit, ex uno eodemque populo eſſe cenſentur. Quod idem in voce Fratris contingit, cum quid lex erga fratrem fieri mandat, ut ex iis præcipuè apparet quæ ſcripta ſunt Deut. cap.* XXII. *in initio, Ubi ea, quæ alibi erga ipſos inimicos facienda, præcepta ſunt, erga fra-*

tres ſimpliciter fieri jubentur. Ex quo id interea confirmatur, quod à nobis conſtanter aſſeritur; quicquid Lex de diligendis inimicis præcipit, id non ad alios inimicos, quam fratres, id eſt, ex populo, pertinere. Quæ tamen Lex ſi aliquando inimicum proximo opponit, ut hoc loco factum eſt, tunc inimici nomine hoſtem intelligi, neceſſe eſt. Nam etiam ſine oppoſitione iſta vox Inimicus in Lege frequentiſſime hoſtem ſignificat.

Senſum verbis Chriſti duplicem, utrumque autem ſibi quodammodo adverſum ſubeſſe, eâdem facilitate negari poteſt, quâ aſſeritur. Nam etſi ſublatus gentium delectus, fecit, ut præcepta Chriſti ad plures populos pertinere cœperint, non tamen ſententiam ac mentem verborum Chriſti immutavit. Concedamus ſanè, quæcunque à Chriſto dicta ſunt principio quidem intra limites populi Iſraëlitici, reſtricta; poſteà verò ad reliquos etiam populos porrecta fuiſſe, ſenſu tamen verborum ſervato qualis fuit cum Chriſtus ea verba protulit. Nec enim hæc prophetica aut myſtica verba ſunt, ſed leges ac præcepta continentia, quæ quam ſimpliciſſimis & planiſſimis verbis, non autem obſcurum aliquem & ancipitem ſenſum involventibus proferenda erant; præſertim quòd cum piſcatoribus & idiotis res eſſet.

Multò magis autem illud negandum eſt ſecundum poſteriorem potius ſenſum hodie nobis Chriſti verba interpretanda eſſe. Quid enim in cauſa eſt, cur prior (quemadmodum jam oſtenſum eſt) locum habere non poſſit? Nec verò poſterior ſenſus ex eâ ratione commendari poteſt, quod ex proprietate verborum colligatur. Neque enim proprietas verborum ſed mens loquentis in indagando ſenſu ſpectanda eſt. Quarum cum hanc prior ſenſus habeat, illam nihil moramur. Sed neque proprietatem verborum, præ priori, poſterior vere jactare poteſt. Longè magis enim propriè fratres & benevoli homines proximi vocantur; quàm quicunque ad eandem gentem pertinent: quippe qui nobis reipſa ſint propriores; ut & malevoli ejuſdem gentis, magis propriè inimici vocantur; quam alienigenæ ſæpe ignoti inter ſe, & nullis odiis commiſſi.

Quod ſi proprietas verborum non omnis ſed ex uſu legis accepta intelligatur; ne hâc quidem poſterior ſenſus gloriari poteſt. Sæpe enim in ipſa lege vox Inimici ita accipitur, quemadmodum eam in priore ſenſu ſumimus, quod ipſe Socinus pag. 81. fatetur. Sed quicquid de iſta proprietate ſtatuendum ſit non cortex verborum, ſed mens Chriſti ſpectanda eſt, qualis erat tunc cum hæc verba proferebat. Non enim verborum vis, quemadmodum ab aliis forte aut alibi uſurpantur, ſed loquentis mens quali ſenſu ea, iſto loco & tempore, ubi & quando loquitur, profert, attendenda eſt. Atque ſecundum eam potius ipſa verba (quicquid aliàs ſignificent) explicanda ſunt; quàm ad verborum aliquem, (quem præterea admittant) ſenſum, mens loquentis torquenda eſt.

Cum igitur ex allatis à Chriſto, quibus verba ſua explicat & illuſtrat exemplis, conſtet quo ſenſu tunc vocem proximi, aut inimici acceperit, quid opus eſt inquirere, quo ſenſu eam Moſes alibi intellexerit, cum nunc non Moſis ſed Chriſti verborum ſenſum ſcrutemur. Præſertim cum, ut ſuprà vidimus, ipſi Socino vis veritatis expreſſerit; ut dixerit, Poſſe fieri & admodum veriſimile eſſe; verba Chriſti; non tam ad Moſis verba, quàm ad Scribarum commenta reſpexiſſe.

Nec omnia planè vera videntur; quæ de uſu vocis Proximi & Fratris poſt Evangelii prædicationem gentibus, ut ait, conceſſum: cum in hoc loco tam longè clarius ſupra pag. 79. Socinus aſſerit, dum ait: Itaque nunc proximi noſtri nomine, abuſu tamen quodam &c. quemlibet hominem intelligimus etiamſi alioquin à nobis alieniſſimus ſit, ad ſignificandam nimirum neceſſitudinem ac conjunctionem, quam poſt Chriſtum exhibitum, inter homines Deus eſſe vult; quæ tanta eſt, ut Fratrum quoque nomine, omnes apellari poſſint, non ſecus atque Iſraelitæ omnes etiam ante Chriſtum Fratres apellabantur. Nam licet proximi & fratris nomen ſub Moſis lege unum idemque ſignificare videretur, hoc eſt hominem quemvis ex Iſraelitico populo ejuſdem religionis ac Reſpub. vinculis connexum, atque ex eadem unius Patriarchæ progenie oriundum.

Tamen nunc ſub Chriſto diverſa iſtarum vocum ſignificatio eſſe cœpit, cum proximus omnem hominem ab Adamo oriundum. Frater autem eum tantum ſignificet; qui ex eodem Deo patre natus eſt, aut eſſe prætenditur hoc eſt ejuſdem religionis vinculo conjunctum; hinc officium erga illum ἡ ἀγάπη ab officio erga hunc τῇ φιλαδελφίᾳ diſerte diſtinguitur. Ut vel hinc appareat, iſtorum aut ſimilium ſub Novo fœdere vocabulorum uſum & ſenſum aut proprietatem, ex uſu Legis, non eſſe petendam.

Satis opinor planum fecimus, de privatis tantum inimicis verba Chriſti intelligi poſſe, nec aliquid momenti habere quæ contrà dicuntur: quod ad ſubvertendam Ratiocinationem adverſariorum ſufficit.

Nunc ad alterum eorum quæ polliciti ſumus, accedendum eſt, ut probemus, verba Chriſti quæ jam in hunc modum, ipſius adverſarii confeſſione intelligi poſſunt: etiam omninò ita explicari debere.

Primùm enim cur is ſenſus qui nulla ſecum incommoda affert; non jura Rerumpub. auctoritatem Magiſtratuum; pacem gentium convellit, non longè potior habendus ſit altero; qui publicam privatamque omnium ſalutem: & totam generis humani ſocietatem in præſentiſſimum periculum conjicit.

Deinde. Rationes quas præcepto ſuo adjunxit Chriſtus oſtendunt de quo genere inimicorum loquatur, quod nimirum non publico civium aut popularium cœtui, ſed privatis amicis & fratribus opponatur.

Tertio. Chriſtus ejuſmodi coloribus inimicos de quibus loquitur depingit; qui mutuum ac frequens inter nos atque ejuſmodi inimicos commercium deſignant: quale nonniſi inter privatos ac notos: non autem inter ignotos plerumque & juſtis terrarum ſpatiis ac publicis nationum divortiis disjunctos intercedere ſolet: putà qui nos maledictis ac divotionibus inceſſere, qui nos odiſſe, qui vexare & perſequi poſſint, ac ſoleant? Quamvis enim hoſtes quoque nos vexare & perſequi aliquando dici poſſint tamen molliora ſunt iſta verba, quàm ut hoſtilitatem exprimere queant & inimicis privatis deſignandis aptiora. Aliud enim ſunt ἐπηρεάζοντες καὶ διώκοντες, aliud πολεμοῦντες aut πολεμίζοντες.

Quartò. De ejuſmodi inimicis apud Matthæum Chriſtus loquitur, de quibus & Paulus *Rom.* XII, 20. Atqui Paulus de privatis loquitur; & ejuſdem nobiſcum regionis & loci incolis, quia ex Salomone citat ſi eſuriat qui te odit, ciba eum pane; ſi ſitiat præbe ei potum aquæ. Quæ verba bene Socinus obſervat pag. 81. de eo nos odio habente intelligi, qui ejuſdem nobiſcum & regionis & loci ſit; cujus ſcilicet potionis & cibi indigentiam animadvertere, & levare poſſimus.

Quintò. Chriſtus virtutem quam hoc loco nobis inſtillat atque inculcat perfectiſſimæ & ad Dei ſimilitudinem accedentis virtutis nomine & elogio honeſtat. Sed longè perfectior virtus eſt diligere privatos & populares, quam publicos inimicos. Quia patientiam noſtram longè magis exercent; quàm ignoti; quàm hoſtis; qui nunquam tot occaſiones tantamve efficaciam ad nos exacerbandos habere poſſunt. Et profectò quemadmodum privata mala magis nos afficiunt, quàm publica & cum multis communia; ità privata odia & peculiares inimicitiæ; longè acrio-

rem

rem ſenſum & ſtimulos injuriarum in animis noſtris excitant.

De privatis igitur inimicitiis Chriſtum potius quàm de publicis locutum eſſe, exiſtimare par eſt. Non quod arbitremur præceptum hoc ad publica quoque odia reſtinguenda; vel ob ipſam doctrinæ Chriſti analogiam, aliquomodo non pertinere. Sed directè ac potiſſimum hîc publicos hoſtes à Chriſto intellectos negimus.

Supereſt ut tertiam quod polliciti ſumus præſtemus, ac verba Chriſti de publico hoſte, intelligi non poſſe demonſtremus.

1. Ac primùm ut vim ſuperius quoque allatæ rationis pleniùs explicemus, ſi, quod ait Socinus, Vox inimici in verbis Chriſti hoſtem publicum ſignificat; oppoſitas ipſi *voces proximi & fratris*, quas Socinus pro eodem accepit, omnis populares etiam privatos inimicos ex vi antitheſeos, ſignificare neceſſe eſt. Atqui voces proximi & fratris in verbis Chriſti, ejuſmodi populares, qui etiam privatos inimicos comprehendant ſignificare nullo modo poſſunt. Proinde ne vox quidem inimici, in iiſdem verbis publicum hoſtem ſignificare ullo modo poteſt. Aſſumpti veritatem verſus 47. oſtendit, ubi dicitur etiam publicanos & peccatores ejuſmodi fratres & proximos de quibus Chriſtus loquitur benevolentiæ officiis proſequi. Quod certè publicanis factu fuit impoſſibile, ut officia dilectionis erga homines ſibi privatim inimicos licet populares eſſent, exercerent, quod omnium difficillimum & planè Chriſtianum, & longè difficilius eſſe dilectione hoſtis, ſæpe ignoti, & à quo nulla peculiari injuriâ affecti ſumus, pauló ante oſtendimus.

2. Deinde Chriſtus hoc præceptum, confitente Socino pag. non publicis poteſtatibus, ſed privatis dedit. Non potuit igitur de publicis, ſed tantum de privatis inimicitiis loqui. Nam publicarum inimicitiarum, hoc eſt, belli ſuſcipiendi aut deponendi jus & arbitrium penes privatos non erat. Solas privatas inimicitias aut ſuſcipere aut deponere; exercere aut extinguere erat in poteſtate privatorum. Cum hoſte publico, tàm quod ad pacis aut benevolentiæ officia; quàm quod ad belli & odiorum certamen attinet; ipſis nullum commercium, nulla in alterutram partem poteſtas eſſe potuit. Non potuit igitur Chriſtus privatis hominibus ejuſmodi officii neceſſitatem erga hoſtem injungere; per quod Majeſtas imperantium læditur, niſi jus ac poteſtatem poteſtatum ſupereminentium infringere voluiſſet. A quo quàm longè abfuerit, ipſius & Apoſtolorum dicta factaque teſtantur. Quod ſi ea in re Magiſtratuum jus convellere aut ipſorum poteſtati frænum aliquod injicere voluiſſet, non privatos ſed ipſos Magiſtratus allocutus fuiſſet; aut eorum certè mentionem feciſſet. Nunc cum ad privatos duntaxat ſermonem direxerit; de ejuſmodi inimicitiis eum loqui neceſſe eſt, in quibus exercendis aut omittendis, ii, quos alloquitur, ſui juris ac liberi fuerant. At in publicis inimicitiis aut bellis privati ſui juris non erant: neque iis per leges cujuſque Reipub. publicos hoſtes privata auctoritate aut laceſſere aut benevolentiæ officiis proſequi; aut omninò ullum cum iis commercium habere concedebatur. Leges autem Rerumpub. Chriſtus non ſuſtulit, ac directè ne attigit quidem; ſed in ſuo robore intactas reliquit. Imò verò obſequium earum, in obſequio cuſtodibus earum Magiſtratibus præſtando; reddendoque Cæſari quæ ſunt Cæſaris, confirmavit. Non igitur hæc verba Chriſti ad publicos hoſtes ullo modo pertinere poſſunt.

3. Si Chriſtus hoc loco per inimicos Publicos hoſtes potiſſimùm intelligit; neceſſe eſt verba iſta *Diligite inimicos*, idem valere ac ſi dixiſſet *Diligite publicos patriæ veſtræ hoſtes, benefacite publicis* hoſtibus. Atqui id fieri nequit, abſque injuriâ & maleficio in populares proditione in patriam, perfidia in Rempub. perduellione adverſus ſupremas poteſtates. Quibus etiamſi non major dilectio deberetur, quàm hoſti; tamen injuſtum eſſet, cum ejus injuriâ in aliquem beneficum aut officioſum eſſe, quem non minus quàm alterum diligere, aut officiis proſequi debeamus. Sed enim longè major patriæ & popularibus ac ſummis poteſtatibus, quam externis, etiamſi hoſtes non ſint, dilectio debetur. Quid ſi ſint hoſtes. & quidem injuſti ac ſcelerati?

Et cum dilectionem erga hoſtem, adverſarii hujus loci interpretes tantam exigant; ut arma adverſus invadentes hoſtes capere prohibeant, *etiamſi certiſſimum eſſet, niſi id fiat, ut hoſtis cives omnes trucidet*. Vide adv. Palæol. partis tertiæ pag. 261. Illud quoque eos exigere neceſſe eſt, ut, ſi poſſimus facili præmonitione, imminentem hoſtibus certiſſimam perniciem, ab eorum capitibus avertere; id hujus præcepti vi facere teneamur. Nam ſi maximum & difficillimum dilectionis officium hoſtibus debemus; multó magis levius & facilius; præſertim ſi ſit ei cui præſtatur valdè neceſſarium. Quod autem facilius Caritatis officium fingere poſſumus aut magis neceſſarium ei, cui Caritas debetur, quàm ut cum poſſimus levi præmonitione, imminentem ipſi certiſſimam perniciem avertere, id facere non negligamus. Ut ſi iter ingredienti nuncies Leonem, aut inimicum ipſi iſthic inſidiari; qui ipſum certiſſimè niſi alió divertat, ſit jugulaturus. Annon hoc officium vi legis Chriſti ipſi præſtandum eſt? Quid ſi hoſtibus ab exercitu patriæ noſtræ, inſidiæ tendantur? nos autem, licet conatus conſiliaque noſtra cum aliis non ſociemus; aliquo tamen caſu eorum conſcii ſimus; tenebimurne hoſtes præmonere, ut ſibi caveant, cum ejus rei facilis copia & occaſio eſt. Certe ſi inimici nomine hoſtis ſit intelligendus, ex ſententia adverſariorum, teneri nos neceſſe eſt: quicquid leges patriæ & omne jus faſque præſcribat. Chriſti igitur doctrina proditiones & perduelliones, & perfidias, non permittet modo ſed injunget? Quod ſi non tenemur; apparet ſub inimici nomine hoſtem non intelligi.

4. Denique dilectio & beneficia, ſunt ex genere eorum officiorum quæ non ex debito, aut propriè dictâ obligatione aliqua; ſed ex gratuito & voluntario affectu præſtantur. Hoc verò officiorum genus quod ex debito; aut obligatione aliqua alicui præſtandum eſt, longè antiquius eſſe debet & magis neceſſarium; quàm alterum, quod ex liberæ voluntatis benefico affectu præſtatur. Ut reddere debitum mutuum, longè magis neceſſarium eſt, & antiquius eſſe debet, quam ſublevare aliquem gratuitâ pecunia. Et diligere quidem privatum inimicum eique benefacere (quæ gratuita & voluntaria officia ſunt) poſſumus abſque violatione ullius obligationis. Nemo enim ſibi injuriam facit volenti. At diligere publicum hoſtem eique benefacere, non poſſumus abſque violatione ſanctioris officii, & vinculi, quo civibus, patriæ, Magiſtratibus devincti ſumus. Non potuit igitur Chriſtus, gratuitum hoc officium erga publicum hoſtem injungere; niſi prius exolviſſet nos illius potioris & ſanctioris obligationis nexu, quo civibus patriæ, & ſummis poteſtatibus obſtricti ſumus. Quod cum cum neque hic neque uſquam alibi feciſſe appareat, non poteſt hoc loco in verbis ejus publicus hoſtis intelligi. Atque hæc ad demoliendum præcipuum rationis adverſariorum fundamentum ſufficiant.

Verum ipſam rationem, hoc uno ariete concuti & convelli non ſatis eſt. Nam etiamſi adverſariis hoc Ratiocinationis eorum fundamentum largiamur, aut ſaltem intactum relinquamus, minime ſolliciti de eo, quem ſub voce inimici Chriſtus intellexerit; ex naturâ tamen & examine hujus dilectionis

quæ

quæ hic inimicis præſtari jubetur, evincemus hoc præcepto neque bella, neque judicia capitalia tolli aut prohiberi.

Ac primum in genere: deinde in ſpecie.

In genere. Si dilectio proximi ſub Novo fœdere neutrum tollit aut abrogat, ne dilectio quidem inimici tollere aut abrogare poteſt. Ratio hujus enunciati eſt, quia dilectio inimici ſub Novo fœdere nihil aliud eſt quàm dilectio proximi voce proximi, generalius, quam hoc loco in Chriſti verbis ſumitur, acceptâ. Cum enim vox proximi eorum quibus cum diſputamus connotatione ad omnes homines porrecta & extenſa ſit; quemvis omninò hominem, & tam privatum quam publicum inimicum & hoſtem comprehendit: quod non facit vox inimici. Nunc autem dilectio proximi neque bella, neque capitalia ſupplicia tollit; quia neque ſub Lege tollebat.

Nec obſtat quod nunc dilectio proximi latius quam olim ſub lege porrecta eſt, puta ad omnes populos. Nam quod fuit olim iſtius dilectionis ſubjectum, totus populus Iſraëliticus; id nunc ſunt omnes populi. Si igitur imperata olim dilectio proximi non ſuſtulit tàm capitalia ſupplicia, quam ipſa bella in gremio illius populi ab Iſraëlitis adverſus Beniaminitas; à Davide adverſus Saulis progeniem geſta; ne nunc quidem ejuſdem dilectionis mandatum ſupplicia aut bella adverſus eos tollet; qui non meliori jure proximi nobis ſunt; quàm olim erant Beniaminæ reliquis Iſraëlitis; aut plures tribus Davidicæ domui.

Multo minus obſtat, quòd nunc major dilectionis gradus Chriſtianis quàm Iſraëlitis injunctus eſt. Sufficit enim Iſraëlitis olim ejuſmodi gradum dilectionis adverſus proximum injunctum fuiſſe; qui occiſioni hominum, hoc eſt, bellis ac ſuppliciis repugnaret. Neque enim ſummo caritatis gradu opus eſt, ad id, ut quis ab effundendo alicujus ſanguine abſtineat. Si igitur Iſraëlitis olim, quamvis talis dilectionis gradus imperatus eſſet, qui à fundendo ſanguine prorſus abſterrebat, licuit tamen ob juſtam aliquam cauſam & neceſſitatem ſanguinem fundere; ne perfectior quidem caritatis gradus, jus iſtud atque iſtam neceſſitatem; tollere aut abrogare poteſt. Nec enim ſub lege olim ob remiſſum caritatis erga ſontes aut hoſtes gradum, eos interficere licuit; ſed ob aliam cauſam, ob quam nimirum tam ſontes quam hoſtes, etiam illo Caritatis gradu qui tunc ſuis injunctus, indigni exiſtimabantur. Quæ cauſa etiam nunc, poſtquam intenſior gradus dilectionis injunctus eſt, locum habere poteſt. Nimirum ut non tantum ſummo; ſed etiam infimo caritatis gradu, atque omni prorſus caritate, aliquis indignus eſſe cenſeatur.

Verum ut hæc dilucidius pateant, ad ſpecialius dilectionis nobis hoc locò imperatæ examen deſcendamus.

Cujus inprimis Gradus; deinde Circumſtantias; denique qualitatem quandam conſiderabimus, atque utrum bella & capitalia ſupplicia abrogare cenſenda ſint diſpiciemus.

Gradus quod attinet, non videtur hoc loco idem gradus charitatis erga inimicum, qui erga alios ſanctioris neceſſitudinis proximos; præſcriptus. Longè plus etenim parentibus, Magiſtratibus, fratribus, & quorum ingentibus beneficiis obligati ſumus, debemus, quàm ſimplicibus proximis: Et his ipſis tantò plus quàm inimicis; quantò minùs nobis obnoxii ſunt; qui nos nullâ injuriâ læſerunt, quàm qui multarum injuriarum rei quodammodo; & debitores nobis facti ſunt. Quibus ut minimè omnium obligati eſſe poſſumus; ità minimum etiam charitatis gradum debemus. Talem, tamen qualem Chriſti doctrina exigit; quem ultra ſimplici proximo debitum, charitatis modum intendere, non poſſumus; cum ut oſtendimus etiam ſimplicibus proximis, inimici inferiores eſſe deprehendantur.

Operæpretium igitur eſt videre, qualem nos Charitatis modum ac menſuram; proximo quâ proximus, hoc eſt, quatenus homo eſt, debeamus. Nam plurimi è proximis, ſeu hominibus ſunt, quibus non eo ſolo nexu quod ſint proximi aut homines; ſed plurimis etiam arctioribus vinculis obſtringimur. Ne cæteros commemorem, Fratribus non eo tantum nomine quod ſint homines, ſed ob amorem quoque quem Deo patri, ex quo nati ſunt, debemus, obligamur. Ideo animam ponere pro ipſis jubemur; in quo dilectio inſigniter major erga eos, quàm erga noſmetipſos, cernitur: quia Deum ipſum longè magis quam noſmetipſos amare tenemur.

Atque hic obiter notandum eſt, non mediocriter falli eos, qui ex hoc amoris erga fratres officio 1. *Joh.* III. 16. notato, deducunt, *non ſatis eſſe proximum ſicut ſeipſum amare; ſed etiam plus quam ſeipſum amare eum oportere*, quod Socinus parte 2. pag. 383. ſatis incautè aſſerit.

Quod tamen falſum eſſe, tum ratio ipſa tum Scriptura evincit. Non enim quia quibuſdam è proximis, non idcircò quod ſint proximi, ſed peculiarem ob cauſam, major quàm noſmetipſis charitas exhibenda eſt; ideò omnibus pariter & promiſcuè proximis idem debetur: nec quia omnis frater eſt proximus, idcircò omnis proximus eſt Frater; aut Fratris prærogativa gaudere ipſum neceſſe eſt. Chriſtus quoque (ſi vera Socini aſſertio eſſet) *Matth.* XX. 39. & *Mar.* XII. 31. Caritatem erga proximum explicans, non reticuiſſet hanc Caritatis erga ipſum, præ caritate erga noſmetipſos, exuperantiam; nec dixiſſet eum amandum ſicut noſmetipſos, quod fecit, ſed ſuprà noſmetipſos, quod nuſquam legitur. Proinde modum ac menſuram Charitatis proximo debitæ; non ex opinionibus hominum; ſed ex ipſius Chriſti verbis colligere par eſt; qui cum in locis modo memoratis, amandum ait ſicut noſmetipſos, non ultrà. quod & Jacobus Apoſtolus repetit *cap.* II. 8.

Quam coæquationem Caritatis erga ipſum, cum Caritate erga noſmetipſos, alibi ſatis liquidò & ſignificanter idem Chriſtus exprimit dum ait. Omnia quæcunque volueritis ut faciant vobis homines; talia & vos facite ipſis. Quæ verba quidem ſub Evangelio tantò plus officii erga proximum nobis injungunt, quàm olim Lex imponebat ſuis, quos aliis facere prohibebat, id quod ſibi fieri nollent, quantò plus eſt de ſuo proprio jure decedere; quàm alienum jus non invadere; beneficium præſtare, quam injuriam non facere. Nam qui injuriam infert, jus alienum invadit; qui dat beneficium, de ſuo jure decedit. Neque enim id beneficium eſt, quod benefacienti per obligationem aliquam terrenam non facere non licuit, quodque non gratuito ac benevolo benefacientis affectui; ſed juri alicui quod eum ad benefaciendum impulit, debetur. Euſque igitur nunc erga quemvis proximum caritas intenſa eſt; ut non modo injuriâ ipſum afficere non liceat; quod & Lex vetabat, ſed & beneficia ipſi exhibere oporteat, qualia videlicet, ipſi viciſſim nobis exhiberi, ab aliis optaremus. Quod quidem & inimico præſtandum eſſe, ſanè concedamus.

Verum hic rurſus malè intellecta Chriſti verba, multos in illum errorem impulerunt, ut officium hoc erga proximum etiam inimicum; nimium ac prope in infinitum extenderent, exiſtimantes omnia prorſus quæcunque, etiam iniqua, & ſine ulla ratione nobis optare poſſemus, proximo aut inimico præſtanda eſſe. Quod contrà ſe habet. Ea enim duntaxat, verbis illis Chriſti, ipſi præſtare jubemur, quæ jure optimo atque ratione duæ nobiſ-

metipſis

metipſis optare poſſumus. Juſtam enim & æquam, adde etiam rationabilem regulam charitatis erga proximum atque inimicum Chriſtus præſcribit, non iniquam & abſurdam. Quid autem iniquius eſſet; quam ad abſurda & injuſta humanæ libidinis deſideria, officium noſtrum adſtringere? Quid enim ſi quis optet, ejuſmodi erga ſe liberalitatem ab aliis exerceri, ut omnes ipſum licet indignum ditando, pauperes evadant? aut eam erga iracundiæ ſuæ conatus, patientiam ab aliis exhiberi, ut vitam, cum fuga aut armis ſervare poſſint, amittere malint; quam ultionem ejus non ſatiare? Tenebiturne is qui ejuſmodi delicata & ſtupida deſideria in corde ſuo ſentit, occaſione oblata propter ditandos indignos, ipſe in pauperiē incidere? aut vitam cum facile ſervare poſſit, ſceleratoſi hominum crud , tanquam victimam immolandam exponere?

Quapropter illa tantum hominibus præſtare jubemur quæ nobis viciſſim ab aliis, ſed jure ac meritò & rationabiliter præſtari vellemus. Iniquum autem vult & optat: qui optat ut ſibi per alios impune ſcelerato eſſe liceat. Poteſt igitur hoc in gratiam ejus non præſtari, ſalvo officio, à Chriſto erga eum præſcripto: atque ita pænæ ſcelerum cum hac lege Chriſti non pugnabunt. Iniquum & ille ab aliis petit & optat, qui vellet ut ipſi, occidendi animo ſceleratas manus inferenti, nemo reſiſtat. Itaque poſſumus & in eo ipſi non gratificari; quia probe ſcimus, noſmetipſos ſi ejuſmodi improba & ſtulta vota ac deſideria haberemus, indigniſſimos eſſe, quibus mos geratur. Non igitur defenſio etiam privata in caſu extremæ neceſſitatis (niſi quid aliud impediat) cum lege Chriſti de diligendo proximo, præcipuè verò proximo infimi gradus, qualis eſt inimicus, pugnabit. Multò minùs publica de qua infrà. Neque verò id mirum cuipiam videri debet. Non enim hæc pugnant invicem, Diligere proximum ſicut ſeipſum: & Non diligere eundem magis quàm ſemetipſum. Neque hæc: Facere proximo quæcunque nobis fieri jure volumus; & injuſtam vim ejus à capite vitaque noſtra, cum id legitimè poſſimus, depellere. Jam verò ſi injuſtis inimici deſideriis, vitam noſtram & cariſſima quæque impenderemus, longè magis inimicum, quam nos diligeremus, ad quod nulla Chriſti lege obſtringimur.

Objiciet quiſpiam. Licere quidem nobis ſine occiſione inimici vitam noſtram ſervare; ſed ut nos ſervemus vitam inimico eripere, non licere. Nam ſic noſtram vitam, vitâ inimici magis diligeremus; quod illi æqualitati charitatis erga eum; atque erga noſmetipſos repugnare videtur.

Reſp. Primum. Æqualitas hic caritatum iſtarum non Mathematica ſed Moralis, & quæ per ſupradicta Chriſti verba explicatur, intelligenda eſt, hoc eſt non ejuſmodi quæ planè naturalem illum erga ſe affectum; quo ſibi quiſque prior & magis carus eſt, extinguat; ſed per quam homo ſe ſocietati hominum quibuſcum vivit, ita attemperat, ut nihil ſibi præ aliis cum injuria aliorum vendicet; ſed potius quæcunque ſibi ab aliis præſtari vellet; eadem aliis quoque præſtet; ut videlicet æquali & eodem cum cæteris jure gaudere, nec ullam ſibi præ cæteris prærogativam arrogare velit: imo ad bene merendum de omnibus propendeat. Quæ coæquatio juris, non modo naturali æqualitati valde congrua, ſed etiam ad conſervandam omnem ſocietatem mirè efficax eſt. Nec tàm ex animo aut affectu; quam ex externis actionibus, quæ ad ſocietatem magis pertinent; judicatur atque æſtimatur. Nihil autem ſocietatem; & illam juris æqualitatem, lædit naturalis ille erga vitam ſuam affectus, quo quis oblata forte neceſſaria eligendi optione; vitam ſuam vitę alterius ſuperſtitem mallet: & niſi aliqua major & ſanctior caritas aut officium, huic affectui frænum injiciat; ferè ſine vitio aut culpa eſt. In convictu enim & ſocietate hominum quibuſcum vivimus haic de qua loquimur, erga proximum charitati locus eſt. Sed in hoſtilitate quando quis vitam noſtram petit; quemadmodum ſocietas violatur & quodammodo ceſſat, ita ne Caritati quidem huic (puta ejuſmodi Caritati; quæ caritati quam erga nos naturaliter habemus, æqualis ſit) locus eſſe ullus poteſt. Niſi fortè velimus, longè magis quàm noſmetipſos inimicum diligere, ultrò certam perniciem ſubeundo, ne ille incertum vitæ periculum ſubeat; quæ jam non æqualis, ſed valde inæqualis & inſigniter major quam altera caritas eſſet.

Deinde ne nos quidem cuiquam in defenſione ſuâ permiſerimus, permittimus eo conſilio arma capere, ut omninò invadentem interficere velit, aut certe primariò ac principaliter intendat: Sed tantum ut vitam ſervare contendat; quæ ſæpe hoc modo, etiam non læſo, aliquando tantum ſaucio, aut debilitato invadente ſervari poteſt. Quodſi interfici contingat inimicum, hoc ex accidenti, ac præter mentem ejus qui moderamen inculpatæ tutelæ egreſſus non eſt, evenit, neque occidentis culpa ſed propriæ inimici temeritati adſcribendum eſt; qui ſe ultrò in hoc periculum conjecit; in quo juſto Dei judicio, qui plærumque hominibus innocentibus non deeſt eorumque injurias ipſe ulciſcitur, periit. Volenti enim non fit injuria; & qui perdere vitam ſuam paratus eſt dum, ſi poſſit, alienam eripiat, ſi manu ejus pereat, qui ſibi vitam eripi non patitur, non alienâ ſed ſua culpa perit. Volens enim ſe in iſtud conjecit periculum, in quo inviti, & aliud agentis, adverſarii manu occiditur. Penes volentem igitur, non penes invitum ejus periculi & conſequenter cædis culpa remanet. Non igitur is qui hoc modo ſe defendit, vitam inimici perire; ſuam autem ſervari, ſaltem abſolute ac primariò exoptat & contendit; ſed utrumque ſuperſtitem eſſe mallet; Quodſi ad evitandum incertum inimici periculum, certam ab illius manu necem ultrò ſubiret, longè majori caritate inimicum quàm ſeipſum proſequeretur, quod nullo jure tenetur.

At objiciet quiſpiam, Nos quoque paulò ante confeſſos eſſe, proximi cauſâ nobis de jure noſtro decedendum eſſe. Chriſtus quoque in alapæ patientiâ & dimittenda tunicâ & ſimilibus nos in gratiam proximi de noſtro jure decedere imperat. Magis igitur inimici atque adeò proximi, diligendi ſunt, quàm noſmetipſi.

Hæc objectio quamvis ad ſequentis capitis tractationem pertineat; tamen & hoc loco ſtrictim attingenda eſt: Iſta igitur injuncta nobis de jure noſtro deceſſio, non in infinitum protendenda eſt. Nec enim ſemper, nec ubique nec in omnibus de jure noſtro decedere tenemur. Sed tunc & ibi; & in iis, cum & quo loco; & in quibus id ſalvâ legitima, & ordinatâ erga nos ipſos charitate; facere poſſumus. In quibus quamvis de noſtro jure decedendo, primâ fronte minus nobis quàm proximo & plus proximo quàm nobis præſtare; atque ita quodammodo magis ipſum quam noſmetipſos diligere videamur. Tamen verè atque in re ipſa, nos quoque ipſos non inſigniter lædimus; neque nimium proximi cauſâ aggravamus; quod ſufficit, ad id ut eum non plus quàm noſmetipſos diligamus. Quæ enim parum diſtare videntur, in morali judicio, nihil diſtant; & levior injuria, leviuſque damnum pro nullo cenſetur.

Nec temerè Chriſtus cum præcepto de decedendo de jure noſtro *Matth.* v. de quo ſequenti capite tractabimus, præceptum de beneficiis conjunxit, quod utriuſque eadem eſſe ratio videatur, idemque in utroque modus ſervandus ſit. Quemadmodum enim beneficia noſtra ita proximo prodeſſe debent, ne nobis inſigniter noceant, (nam quin cum aliquo noſtro damno aut ſumptu conjuncta ſint, fieri nequit,) Sic ità manſuetudo, clementia, placabilitàs, patientia, erga proximum exercendæ ſunt, ne nos intolerabili aliquo malo afficiant. Sed hæc capite ſequenti fuſius tractabuntur.

Cum igitur ex ipſo dilectionis erga inimicum imperatæ gradu ac modo, pateat, illum non eſſe longè

& inſigniter magis quam noſmetipſos amandum; quod fieret ſi ipſi vitam noſtram eripere cupienti, ultrò traderemus; inde etiam privatis hominibus in caſu ſupremæ neceſſitatis, jus atque licentia defenſionis, ſalva iſtius præcepti auctoritate, (ut antea quoque oſtenſum eſt) deducitur. Quemadmodum enim natura ipſa, fas, jus, ac mos gentium, diligere fratrem jubet iiſdem nobiſcum parentibus genitum: Sed ſi is vitam noſtram oppugnet reſiſtere ipſi poſſumus non violatis ſupradictis juribus. Neque enim tàm cæcum erga eum amorem injungunt, ut ob eum etiam in caſu intentati parricidii nulla ipſi moleſtia creanda ſit. Ita Lex Chriſti diligere inimicum imperat; non tamen in omni caſu; nec tàm cæco amore ut ipſi vitam noſtram & quæ vitâ contrà cara ſunt, proſtituamus. Quod vel ex ipſis antithetis, quæ Chriſtus hoc loco ſibi opponit, colligere licet.

Bene precari dira nobis imprecantibus jubemur. Id ratio ipſa approbat. Pro odio beneficia, pro maleficiis vota preceſque reddere. Id quoque ratio non abnuit. Sed cum pro maledictis benedicta; pro odio beneficia: cur pro malefactis non benefacta ſed vota preceſque reddere juſſi ſumus? Quia ratio & experientia dictat, furori quidem dira imprecantium, benè opponi, meliora vota bene precantium; ægritudinem etiam odio erga nos laborantium, nulla re melius ſanari poſſe, quàm beneficiis. Sed iniquitati eorum qui nos vexant & perſequuntur, præcipuè verò injuriis intolerabilibus; ſæpenumero nil aliud, quod ipſos juvet, à nobis opponi poſſe, quàm preces pro ipſis fuſas, non ut ipſos Deus adjuvet in nobis vexandis, quod à ratione abhorret; ſed ut ipſis det reſipiſcentiam & meliorem mentem quæ efficere poteſt, ut deſiſtant à nobis vexandis; aut etiam ut ipſis remittat delicta; quod tamen abſque reſipiſcentia fieri nequit. Quod ſi orare pro ipſis ut eos Deus adjuvet in nobis vexandis abſurdum & à ratione abſonum eſt; multò magis factis noſtris eos adjuvare in nobis vexandis, putà per intolerabiles injurias; quod fieret, ſi cum poſſimus facile ac legitime, hoc eſt abſque ultionis impotentia, ipſorum iniquitati obviam ire, id facere negligamus. Nam in levioribus injuriis ferendis, etiam neceſſitate non cogente; ſpecimen patientiæ edi, ratio non abnuit, imò præcipit. Sed in gravioribus, non niſi cum legitima media propulſandæ injuriæ deſunt: (niſi fortè aliqua gravis cauſa diverſum ſuadeat.) illud præcipuè cavendum eſt, ne ſalutem & indemnitatem noſtram quærendo, ultionis impotentiâ abripiamur. Poteſt igitur quiſpiam, inimico non leviter nos vexanti; ſed graviter nocere cupienti, reſiſtere, factiſque ejus contrariis factis ſeſe opponere; & tamen præceptum Chriſti implere, ut oret pro ipſo, ſanioremque ipſi mentem; atque eadem operâ delictorum in ignorantia patratorum remiſſionem à Deo petat. Aliud enim eſt orare pro ipſo, puta ut reſipiſcat; quin etiam ut peccata ipſi remittantur; aliud non reſiſtere furioſis & pernicioſis ejus conatibus. Nam & intereà dum furentis manus vinculis coërcemus; aut gladium in manu ipſius maxima cum ejus moleſtia, ne nobis nocere poſſit retinemus; nihil impedit quominùs Deum pro ipſo precemur ut cerebro ejus ſanitatem reſtituat; quod feciſſe Davidem cum furori Abſolonis filii reſiſteret, credibile eſt. Non igitur impoſitum nobis precum pro inimico fundendarum officium, tollere poteſt jus & licentiam, vim ejus injuſtam & pernicioſam, contraria vi, repellendi. de quo & infra dabitur differendi locus.

Quodſi injunctum nobis erga inimicum Caritatis officium, quamvis propemodum æquale ſit; officio erga noſmetipſos: Tamen nobis in caſu neceſſitatis, jus defenſionis vitæ noſtræ, etiam cum periculo vitæ inimici permittit, ut jam oſtenſum eſt. Multò magis idem, cum ſit longe inferioris gradus ac menſuræ, quàm officium caritatis erga proximos, ſanctiori neceſſitudine nobis devinctos, permittet nobis jus defenſionis iſtorum proximorum; quod in bello publico contra patriæ, parentum, & fratrum noſtrorum publicos hoſtes accidit.

Nam ſi vitam noſtram defendere poſſumus etiam cum periculo vitæ inimici, quem quatenus homo eſt æque ut nos ipſos diligere debemus; multò magis vitam eorum; quos longè majori caritate quàm inimicum proſequi tenemur. Pro fratribus certè vitam profundere juſſi ſumus quod pro inimico facere nuſquam nobis imperatum eſt. Quodſi negare adverſarius nequit, longe majorem caritatis gradum à nobis ſanctioribus neceſſitudinibus deberi, quàm inimicis; ne illud quidem negare poteſt in præcepto de diligendis inimicis; non imperatum nobis eſſe ut eos magis quàm digniores caritate proximos diligamus: Verum id potius ſubintelligi fateatur neceſſe eſt; diligendos quidem & inimicos ſed longè remiſſiori caritate, quàm illos. Quid ſi aliquando Caritates iſtæ diverſorum graduum ſecum ita concurrant; ut alterutri ſatisfacere non poſſis niſi alteram omittas aut poſtponas, ecquid juris erit? Quis erit tàm iniquus (ne quid ampliùs dicam) qui non cenſeat inferiorem ac remiſſiorem; & ex gratuito venientem Caritatem; potiori atque intenſiori; & ex debito promananti ideoque neceſſariæ Caritati poſtponendam? Certè in eo caſu, Chriſti potius ſapientiſſimum judicium; quàm fragilia hominum, (quanticunque alias à nobis æſtimentur) præjudicia ſequenda ſunt. Is in eo caritatum atque officiorum concurſu atque conflictu quid nobis ſtatuendum ſit oſtendit: dum ſanctiſſima; & graviſſimis divinarum legum ſanctionibus imperata erga parentes, conjuges, alioſque officia: longè ſanctioribus erga ſeſe atque patrem ſuum officiis: ita poſtponi imperat ut Caritatem inferiorem in gratiam potioris, in odii quoque nomen migrare jubeat. Neque id aliam ob cauſam: quàm quia dilectio ſuperioris & ſanctioris gradus, inferiorem longè præcellit, ita ut hæc præ illa plane omittenda ac ſpernenda ſit. Ergo ſi parentum aut fratrum & ſimilium dilectio; cum dilectione inimici ità committatur, ut alterutri tantum ſatisfieri poſſit, omiſſa alterâ; nullum dubium eſſe debet, dilectionis erga inimicum rationem non habendam, eumque minus amandum, aut ut verbis Chriſti utamur, quæ idem ſignificant, odio habendum. Neque enim in eo caſu diligi inimicum Chriſtus præcipit; in quo, ſi eum diligamus, fratres aut parentes odio habere, ſeu minus diligere cogemur. Quemadmodum nec in eo caſu obediri Magiſtratibus imperatum eſt, in quo obſequium ipſorum; obedientiæ Dei repugnat; quamvis ipſis non minus obtemperare, quàm inimicum diligere juſſi ſumus.

Quod ſi quis dicat limitationem hanc in verbis Chriſti non apparere: ne illa quidem limitatio apparet, in eo caſu inimicum non diligendum ſi dilectio ejus dilectioni Dei repugnet. Et tamen eam neceſſariò ſubintelligendam eſſe planum eſt.

At enim obligatio erga Deum quàm parentes aut fratres longe ſanctior eſt. Ita eſt. Sed obligatio quoque erga parentes, Magiſtratus, fratres obligatione erga inimicum longe potior eſt.

Quid igitur aliud faciunt, quàm ſoleas capiti & pileum pedibus imponunt, qui ideò quod Chriſtus quædam dilectionis officia, etiam inimico præſtari voluerit; quæ longè minora ſunt iis, quæ nos aliis, pro quibus vitam profundere juſſi ſumus, debemus; quodque clementiam & lenitatem erga eum injunxerit; eum idcircò tanti faciendum cenſent; ut ne qua moleſtia aut periculum, (etiam quod rideas, damnum) ipſi inferatur, parentum, uxorum, fratrum, civium, Magiſtratuum, vitam & quæ vitâ potiora ſunt; proſtituenda eſſe judicent?

At

At enim Socinus partis 2. pag. 231. iſtos defendens ait, *id eos multò præſtantiori amore ac fidelitate; quàm ea ſit, quam iiſin proximis aut pignoribus debent, adductos facere: Nempe eâ quæ ipſi Deo debetur; qui per os Chriſti, ſuis inimicis benefaciendum eſſe monuit, eoſque amandos nobiſque id mandatum eſſe voluit. Nec unquam poſteà ut pro nobis, noſtriſque defendendis arma caperemus, hoſteſque interficeremus (quod cum mandato iſto omninò pugnat) vel juſſit; vel ullâ ratione permiſit.*

Nos vero præſtantiorem eſſe amorem & fidelitatem quæ Deo; quàm quæ ſanctiſſimis in terris vinculis debetur libenter fatemur. Sed nec adverſarius diffiteri poteſt: præſtantiorem eſſe amorem parentibus uxoribus fratribus Magiſtratibus debitum quàm inimicis, quia cum fidelitatis vinculis conjunctus eſt: quâ inimicis non obligamur. Neque verò ea vincula, quibus ſupra dictis proximis præ inimico obſtringimur, non à Deo quoque & Chriſto nobis impoſita atque firmiter innexa ſunt. Ergo cum utraque à Deo Chriſtoque præcepta ſint; unde probabit adverſarius officia erga inimicos præſcripta Deo Chriſtoque magis curæ atque cordi eſſe; quàm erga proximos ſupradictos? Unde probabit Deum per os Chriſti, magis inimicum quàm ipſos diligi juſſiſſe?

Nobis probatio non incumbit. Sed tamen facillimè demonſtrabimus; cum utriuſque generis officia à Deo præcepta ſint: longè ſtrictioribus vinculis nos eſſe ab ipſo Deo Chriſtoque adſtrictos, parentibus uxoribus fratribus, magiſtratibus quàm inimicis. Nullâ obſequii reverentia, nullo ſponſionis vinculo, nullo fidelitatis nexu, nulla obedientiæ neceſſitate inimicis à Deo obſtricti ſumus. Nihil illis debemus niſi ſimplicem charitatem; hoc eſt ſimplici & infimi generis proximo competentem. Illis autem non modò caritatem eandem quam inimico; quatenus ipſi quoque proximi ſunt; ſed longè potioris & intenſioris gradus caritatem; quia ſtrictius nobis juncti ſunt; adeò ut vitam quoque in eorum gratiam profundere jubeamur.

Certè gratuitorum officiorum; putà beneficentiæ aut amandi debitum; longè levioris eſt obligationis, quam amoris ſimul & fidei. Ergo quoties iſta officia ſecum concurrunt, Dei ipſius Chriſtique nutu atque voluntate leviora gravioribus, gratuita neceſſariis; inferiora potioribus poſtponenda ſunt. Ita cothurnus capiti, pileus pedibus non adaptabitur. Falſum eſt igitur eos quos Socinus defendit, in caſu concurrentis utriuſque caritatis; officio erga Deum duci debere, ut inimicis potius, quàm ſanctioris gradus proximis, dilectionis officium præſtent. Quem ſi verâ & genuinâ caritate & obſervantiâ proſequi volunt, in ejuſmodi quem poſuimus caſu, iis potius qui propiori gradu ad Deum accedunt; quàm qui ab eo longius remoti ſunt, Caritatis officium præſtare debent: vel propter ipſum Deum Chriſtumque; quorum honori atque caritati dandum eſt ut potior ratio habeatur vinculorum, nexibus iis quibus Deo Chriſtoque obſtricti ſumus, familiorum ac viciniorum.

Atqui dicit Socinus, Si pro nobis noſtriſque (quorum ſupra meminimus) ſanctioris gradus proximis defendendis arma capiamus, hoſteſque interficiamus (puta bellum cum ipſis gerendo) cum mandato diligendi inimicos hæc omnino pugnare. Dicit hoc ille quidem, ſed non probat, familiari ſententiæ ſuæ hominibus petitionis principii elencho affixus & hærens, cum tamen nos jam contrarium multipliciter probaverimus; tot jam reſponſionibus planum facientes bella & capitalia ſupplicia huic Chriſti mandato non adverſari, quod & pluribus adhuc argumentis planum facturi ſumus. Nec minùs frequentem eidem hominum generi aſtum, per occaſionem haud omittit; qui ubi in diſputandi æſtu ſudare incipiunt, probandi laborem in adverſarios deonerant. Quod & hic factum videmus. Nam cum debuiſſet evidenter oſtendere defenſionem ſui ſuorumque, cum mandato iſto divino omnino pugnare, neque id ipſi proclive factu videretur, ſimplici ac brevi aſſertione, in hoc totius cauſæ jugulo, defunctus, eâque ſtrictim intra brevis parentheſeos cancellos, (tanquam res jam planè demonſtrata & non dubia eſſet) concluſâ, nos in iniquum digladiandi campum elicere contendit; imponens nobis tacite provinciam probandi; quod poſt datum diligendi inimicos præceptum; Deus bella aut juſſerit aut permiſerit. Id enim ſimpliciter negat & quaſi nobis probandum relinquit. Nos autem ejuſmodi iniquam & *τὸ αἰτούμενον* pro re non dubia & jam plene probatâ ſupponentem, provinciam jure detrectamus. Nam quid opus erat quæri, an poſt hoc præceptum novâ lege bella juſſa aut permiſſa ſint; niſi jam conſtaret in hoc præcepto prohibita eſſe, quod nos omnium maximè negamus. Sed adverſarium ad cæpti; needum finiti certaminis locum, è quo velociſſimis paſſibus elabi, & aliam rem agere conatus eſt; retrahimus; & quod raptim aſſerit; ut evidenter probet, poſtulamus. Si autem defenſionem ſui ſuorumque etiam cum periculo interficiendi hoſtis conjunctam adverſari huic mandato demonſtrare velit, probandum ipſi incumbit, dilectionem inimici ità nobis injungi, ut nullam loci, temporis, occaſionis aut intervenientis impedimenti circumſtantiam accidere poſſe oſtendat, quæ obſtet quominus ipſi jugiter & perpetuò iſtud dilectionis officium præſtari debeat. Quod niſi faciat, cauſâ cadat neceſſe eſt.

Nam nos ſi qua in contrarium ſenſum argumenta adducimus; id ſuprà debitum ex gratuito officio ſuſcipimus. Ideò & nunc, ne quis ex eo, quod Deus in novo fœdere bella diſertis verbis non juſſerit aut permiſerit (nam quod addit nulla ratione, puta ne tacitè quidem, permiſſa eſſe, falſum; & illud ipſum *τὸ αἰτούμενον* eſt) colligat, ea nunc vetita eſſe, ajo nihil opus fuiſſe, eâ expreſſâ lege juberi aut permitti; quæ neque periculum ullum erat, ne niſi juſſi, non gereremus: neque ullâ aut antiquâ aut novâ divina vel humana lege prohibita erant. Nam quid opus eſt; quæ natura ipſa jubet, neceſſitas exprimit, cura noſtri extorquet juberi; aut quæ nulla lege vetita in laude & pretio apud omnes erant permitti? Ut homines cibum capiant, ridiculum eſt lege juberi; aut edicto concedi: & plane Claudianæ ſapientiæ. Atque hic Socinꝰ ſua verba regeram quæ dicit pag. 142. *Nunquid ut aliquid permiſſum eſſe dicatur, neceſſe eſt ut id expreſſum fuerit; & non ſatis eſt, non fuiſſe interdictum.*

Ut igitur eò unde digreſſi ſumus revertamur; quoties Caritates diverſorum graduum proximis debitæ inter ſe committuntur; inferiorem & remiſſioris gradus caritatem intenſiori; gratuitum & minus debitum neceſſario ac debito officio, cedere ac poſtponi, non modo ratio ipſa, ſed ipſius doctrinæ Chriſti analogia poſtulat. Præcipuè cum, quicquid tunc, in gratiam ſanctioris caritatis, aut boni adimatur, aut mali inferatur inimico, non ex odio aut ultionis deſiderio ſed ex caritate & officio præſtantioribus proximis debito, & vi urgentis neceſſitatis fiat; quando iſti aliter ſervari non poſſunt. Minùs enim amare inimicum, quàm præſtantioris ordinis proximum obligamur. Et uſus Sacræ Scripturæ inferiorem hunc minoris dilectionis gradum reſpectu ſanctioris officii, odii nomine deſignat; atque in eo caſu proximum quem poſtponimus; à nobis odio haberi, non modò permittit, ſed & injungit. Quemadmodum igitur ſæpenumero major ac præſtantior erga Deum Chriſtumque Caritas cum aliquô extraordinario parentum & id genus proximorum odio conjuncta, non tollit,

nec violat ordinariam erga eoſdem, quam divina humanaque & ipſa naturæ jura, exigunt à nobis charitatem. (Nec enim extraordinariæ exceptiones ordinarias leges violant.) Ita in caſibus extraordinariis, quoties diverſorum erga varios proximos, graduum officia inter ſe concurrunt, major ac juſtior erga parentes & id genus proximos, caritas, cum aliquo inimicorum noſtrorum odio, neglectu atque offenſione conjuncta, non tollit nec violat, illam ordinariam, quam nobis hoc loco Chriſtus injungit, erga inimicum dilectionem. Solum enim Deum & Chriſtum ejus abſolute diligere juſſi ſumus, etiamſi infinita impedimenta impediant. Cæteros omnes conditionatè, hoc eſt, niſi aliqua juſta & gravis contrarium faciendi neceſſitas, niſi aliquod ſanctius officium, niſi potior caritas interveniat. Non poſſunt igitur verba iſta Chriſti indefinitè prolata; ita univerſè ac rigidè explicari, ut non juſtas in ejuſmodi caſibus limitationes admittant. Nam & ipſe Socinus pag. 122. & 123. fatetur, indefinitas enunciationes, quamvis ita etiam accipi poſſint, ut perinde ſit ac ſi univerſalibus verbis conceptæ forent; *Tamen*, ut ipſe loquitur, *hanc vim omnino habere* ut ita accipiantur ac ſi aliqua limitatio univerſitatis adjecta eſſet, quod in conſimili huic exemplo oſtendit. Id tantum ex iſtis verbis Chriſti neceſſario ſequitur, Inimicitias quas nobiſcum proximi gerunt; non poſſe obſtare quominus iis dilectionem ſimplicibus proximis debitam præſtemus. Cæterum id non ſequitur aliam aliquam juſtam & gravem cauſam; aut potiorem Caritatem, dilectioni huic obſtare non poſſe.

Gradus præſcriptæ nobis quàm proximo debemus dilectionis examinavimus. Nunc ejuſdem circumſtantias examinemus, ac diſpiciamus utrum hoc loco præcepta erga inimicum Charitas, omni prorſus loco ac tempore exercenda præſcribatur. Et pauciſſimis quidem exceptis, omnia præcepta moralia, certis quibuſdam finibus ac circumſtantiis limitanda ſunt, nec ita univerſè extendenda, ut nullas omnino exceptiones admittant. Nam quamvis pleraque aut univerſè aut indefinite propoſita videantur; tamen ita præſtari debere intelliguntur, ſi id ratio aut occaſio poſtulet, aut etiam niſi quid impediat. Ea enim eſt ratio moralium virtutum; ut nonniſi debitis circumſtantiis intervenientibus, præſtari debeant.

Primum igitur hoc loco Chriſtus loquitur de ordinario erga inimicum officio, quamdiu ſe intrà commemoratos ibidem inimicitiarum terminos continet, qui ſunt dira imprecari, odio habere, vexare & perſequi, quæ omnia in privatas, ordinarias & civiles inimicitias cadunt; in quibus nullum ab inimico grave periculum, nulla reſiſtendi ipſi neceſſitas intervenit. Jam verò ordinarii officii mandatum, non excludit exceptionem in caſibus extraordinariis, in quibus præſentiſſimum periculum & neceſſitas ingruit; quæ ordinarias leges frangere ſolet; qualis fuit illa quæ famelicum Davidem, ad comedendos panes impulit, quibus juxtà ordinariam preſſam legem ſolis Sacerdotibus veſci licebat. Ita mendacium & inobedientia erga parentes, ordinariè reprehenſione digna judicatur. Et tamen mulieris illius factum laudamus, quæ

> *Una de multis, face nuptiali*
> *Digna; perjurum fuit in parentem*
> *Splendide mendax: & in omne Virgo*
> *Nobilis ævum.*

Proinde tunc, cum certiſſima pernicies nobis & iis quos ſuprà nos, ſupraque ipſum inimicum diligere tenemur, imminet; niſi dilectionis erga inimicum officium negligamus: ipſa Ratio & Caritatis non erga inimicum, ſed erga potiorem proximum lex à nobis exigit; ut ab ordinario, quod hic præſcribitur, erga inimicum officio recedamus. Unde patet id quod adverſarius pro fundamento rationis ſuæ ponit; ac ſæpe inculcat, nullum pondus habere. Nimirum interfectionem inimici (debebat autem dixiſſe potius periculum interficiendi inimici) in ejuſmodi caſu, cum dilectione ejuſdem & per conſequens cum præcepto Chriſti, omnino pugnare. Non enim ſtatim ſequitur, id quod in extraordinario caſu, cum dilectione inimici pugnat; etiam cum hoc præcepto Chriſti pugnare, niſi prius probetur Chriſtum iſtud præceptum, ad omnes omninò etiam iſtiuſmodi extraordinarios caſus & circumſtantias, extendere, quod falſum eſſe doctrinæ Chriſti analogia oſtendit. Quemadmodum non ſequitur id quod in certo caſu, putà periculo conſcientiæ; cum obſequio erga Magiſtratus pugnat; ſtatim præcepto Chriſti, de præſtanda Magiſtratibus obedientia, repugnare; niſi prius probetur præceptum iſtud ad omnes omninò etiam iſtiuſmodi periclitantis conſcientiæ caſus extendi, quod falſiſſimum eſt.

2. Prætereà gratuitis erga inimicum officiis ac beneficiis tunc locus nullus eſt; quando aut extrema ſervandæ vitæ noſtræ neceſſitas nos ipſis vacare non ſinit: aut cum debitis ac neceſſariis erga potiores proximos officiis pugnant.

3. Si in ejuſmodi caſibus in quibus ſeſe aliquis, ſuamet culpa, in graviſſima mala aut pericula, ultrò conjecit: ſæpe etiam erga fratrem, aut longè potioris gradus proximum, quàm ſit inimicus, nullus eſt locus miſericordiæ aut Caritati; quando legum divinarum aut humanorum potius, quàm caritatis erga ipſum ratio habenda eſt: Multò magis in iiſdem caſibus nullus erit locus dilectioni erga inimicum; quando gravis alicujus ac juſtæ neceſſitatis potius, aut legum divinarum humanarumque rationem haberi præſtat; quàm inimici, in aliqua mala, ſuamet & eâ quidem latiſſimâ culpâ præcipitati. Dantur enim caſus in quibus homines propriâ culpâ jure ſuo quodammodo excidunt; & ob ſua delicta omni dilectione indigni ſunt.

Supereſt ut dilectionis à Chriſto hoc loco præceptæ Qualitatem quandam conſideremus; quæ efficiat ut hoc præceptum juſtis bellis & capitalibus ſuppliciis non repugnet. Ea verò eſt, quod Dilectio hæc debet eſſe non Cæca & ſtupida, cortici verborum ac τῷ ῥητῷ mordicus inhærens, ſed perſpicax & rationabilis, ſimplicitati columbinæ adjunctum habens aſtum Serpentinum: atque ideò pro ratione diverſarum circumſtantiarum, ab omnium moralium virtutum Duce prudentiâ directa & gubernata. Irrefragabile ejus rei documentum eſt, quod in ea nobis exemplum patris cæleſtis proponatur: qui ita erga inimicos ſuos clemens & bonus eſt, ut Sapiens eſſe non deſinat. Maxima dilectione erga homines utitur, ſed neque ſemper, neque pari erga malos atque bonos, hoc eſt, homines ſibi inimicos atque amicos. Plurimum de jure ſuo adverſus homines ſibi aliquo debito obnoxios dimittit; ſed non promiſcuè neque in omnes æquè clemens eſt. Idem quamvis erga inimicos ſuos ſit lenis, patiens, longanimis ac beneficus; tamen cum juſta ratio & ſapientia ejus poſtulat, id eſt, cum obſtinato animo non reſipiſcunt, eoſdem ſupplicio afficit, aut illatam ab iis populo ſuo vim, contrariâ vi, non modò cum periculo, ſed etiam cum pernicie eorum propulſat ac retundit.

Quemadmodum igitur in Deo ipſo, perfecta iſta dilectio; hominum etiam inimicorum non pugnat cum capitalibus ſuppliciis; & illatâ violenter (cum opus eſt) hoſtibus ſuis pernicie; ita multò minùs in hominibus (quos non modo prudentia ſed etiam maxima neceſſitas ad conſulendum ſibi iſtiuſmodi rationibus impellit) eadem dilectio pugnabit cum ſontium ſuppliciis & bellis ſuprema neceſſitate extortis, præſertim cum & pacis gladium (quantò magis belli) tan-

quam

quam miniſtris ſuis Magiſtratibus Deus ipſe in manus tradiderit. *Rom.* XIII. quod nunc obiter commemoraſſe ſufficiat.

Nam licet remiſſio debitorum erga proximos reſipiſcentes nullis terminis à Chriſto circumſcribi videatur *Matth.* XVIII. nihil tamen iſthic Chriſtianis hominibus imponitur, quod non ipſe Deus reſipiſcentibus quoties ad eum bona fide convertuntur, cumulate præſtet; & tamen homines id commeritos, cum eorum pernicie punit.

Proinde & in Chriſtianis hominibus aliud eſt remittere peccantibus, quotieſcunque reſipiſcunt, quod exemplo Dei, tenemur: aliud obſtinato ac violento hoſti aut inimico, vitam & ſalutem ſuam ſuorumque, cum legitimo modo eripere ac ſervare poſſis, proſtituere: quod certè vel ipſius Dei exemplo, dilectionis iſtius de qua diſſeruimus vi, facere non tenemur.

Atque hoc loco, illud, quod in ratione adverſarii non exiguum momentum habere videtur; prætermittendum non eſt. *Ad novam hæreditatis & adoptionis æternæ mercedem, novâ vitæ ſanctitate & innocentia, ſupra illam à Moſi præſcriptam, opus eſſe.* Proinde quæ in bellis aut ſuppliciis olim licita erant, novæ huic ac perfectæ vitæ innocentiæ ac dilectioni quæ hic præcipitur, adverſari.

Atqui nos non negamus novam nunc & Moſaicâ longe perfectiorem ſanctitatem & dilectionem imperatam. Neque enim olim de noſtro etiam ſtricto jure erga proximum, præſertim inimicum, decedere mandatum erat. Satis erat alienum jus non invadere. Nunc non modo de ſummo ac ſtricto; ſed etiam de æquo jure noſtro, plurimum dimittere juſſi ſumus (quod plenius ſequenti capite oſtendemus) idque tanto plus, quantò perfectior merces patientiæ noſtræ propoſita eſt. Non tamen in infinitum; quia imbecillitas noſtra, ejuſmodi neceſſitatibus ſubjecta eſt; quæ id fieri non permittunt. Et merces iſta non ex debito, aut merito, ſed gratuitò nobis confertur. Non igitur ultrà humanæ infirmitatis conditionem protendendum eſt officium; quod in gratiam hujus mercedis ſuſcipitur. Præſertim cum ejus magnitudinem nulla virtutum ac meritorum noſtrorum aſſequi poſſit, contentio. Verum intrà modum à Chriſto præſcriptum ſubſiſtendum eſt, qui inimicum, amore, ſed non cæco; beneficiis proſequi imperavit; ſed non ſine more modoque. Cæterum lenitatis & beneficentiæ hujus ſpecimen in Patre ſuo oſtendit, in quo perfectiſſima erga homines dilectio, cum pœnia maleficorum & violenta, (quando uſus fert) defenſione ſuorum, etiam cum periculo ac pernicie hoſtium conjuncta, deprehenditur. Non igitur perfectior caritas aut ſanctimonia ſomnianda eſt, eâ, cujus illuſtre ſpecimen Chriſtus in patre ſuo oſtendit; nec infirmitas noſtra, neſcio cujus perfectionis prætexto, ultrà virium humanarum modulum extendenda eſt, ridiculæ illius Ranæ Aſopicæ in morem.

Abſentis cujus pullus vituli pede preſſus
Unus ubi effugit, matri denarrat ut ingens
Bellua cognatos eliſerit: illa rogare
Quantave? Num tandem, ſe inflans, ſic magna fuiſſet?
Major dimidio. Num tanto? Cum magis atque
Se magis inflaret; Non ſi te ruperis, inquit,
Par eris. ———

Nec ſi medii crepent mortales, vitæ immortalis beneficio, parem ſanctimoniam præſtabunt. Enitendum tamen pro virile parte cuique fatemur, ne quid ſibi in hoc curriculo, ad ſummam contentionem & ſtudium reliqui faciat; quia id ſummus ac perfectus erga Deum amor, & ardens navandæ operæ deſiderium requirit. Cæterum hic niſus & conatus, non cæco atque irrationabili in quævis etiam non neceſſaria incommoda, (dum modo nobis noxia & moleſta ſint), ruendi ſtudio; ſed prudenti ac circumſpectâ voluntatis divinæ exploratione; & gravi neceſſitate metiendus & gubernandus eſt. Videndumque & acriter diſpiciendum eſt, utrum id quod in gratiam Dei grave nobis ac noxium, ſuſcipimus, Deus à nobis exigat; ne nobis meritò objici poſſit illa expoſtulatio ejus, *Quis hæc requiſivit de manibus veſtris?* Nam hic ſuperſtitio plurima, partim ridicula & abſurda; partim vana atque inania; aliquando ſceleſta & nefaria, comminiſci ſolet: quibus pro favore & propitiatione offenſio Numinis conciliatur. Hinc ſtulta Baalitarum erga propria corpora ſævitia; hinc barbarus mos liberorum victimis Deum placandi; hinc affectata in ſpeciem ſanctimoniæ ſtoliditatis inſamia, non ita Turcarum Derviſiis propria flagellatio quin in hoc multaceo Chriſtiani quoque quidam laureolam ſibi quæſierint, hinc ridiculæ in columnis habitationes: hinc innumeræ horridæ atque auſteræ vitæ ſpecies profluxere; quæ per objectam ſanctitatis imaginem oculos omnium ſed præcipuè vulgi atque mulierculorum perſtringunt.

CAP. V.

Secundum contra Pacis ac belli jura teſtimonium, ex præcepto Christi de non reſiſtendo malo, Matth. v. 39. *ſumptum refellitur.*

M*Atth. v. verſ. Audiviſtis quod dictum ſit. Oculum pro oculo, dentem, pro dente. Ego autem dico vobis, Ne reſiſtite malo. Sed ſi quiſquis te percuſſerit, in dextram tuam maxillam præbe illi & alteram. Et ei qui voluerit tecum judicio contendere: & tunicam tuam accipere; dimitte ei & pallium. Et quiſquis te angariaverit milliare unum, abi cum ipſo duo. Petenti abs te dato: & volentem abs te mutuò accipere ne averſeris.*

Ex iſtis verbis latiſſimè extenſis, atque univerſe intellectis, duo colligunt: aut (quia non omnes omnes opinionis ſunt) colligere poſſunt, adverſarii. I. *Quod ad cauſam facti attinet, Omnem omninò non modo repoſitionem mali pro malo: quæ vindictam ſapit; ſed etiam repulſionem violentiæ per vim: quæ defenſionem aut bellum: tàm publice quàm privatim eſſe prohibitam. Secundum. Quod ad cauſam juris. Omnia judicia, præcipuè verò de injuriis per Magiſtratum vindicandis, tam publicè, quàm privatim eſſe prohibita.*

Quæ collectiones ſi veræ eſſent, omnis legum & Magiſtratuum uſus tolleretur; nec liceret unquam in Chriſtiana Repub. aut bellum gerere: aut capite plectere, aut omninò quenquam punire; aut litigare, vel Magiſtratus opem ulla in re implorare, aut etiam poſcentibus jus reddere. Et quia per hanc opinionem, nullus inter Chriſtianos eſſet licitus Legum & Magiſtratuum uſus functionem quoque ipſam ac munus Magiſtratuum Chriſtianis illicitum eſſe, concluderetur. Nam ſi omnis reſiſtentia violenta, eſt vetita, peccat Magiſtratus cum iis per Coactivam poteſtatem, ex officio reſiſtit, qui leges violant; aut qui innocentes, præcipuè viduas & pupillos opprimunt; aut qui immania ſcelera perpetrant, & effræni audacia graſſantur.

Hujuſmodi fanaticos ſenſus, ſanctiſſimis Chriſti verbis ac legibus, affingere pleroſque puduit. Videbant enim primum in hac lege Chriſti de non reſiſtendo malis, nullam univerſalitatis notam adjectam; ſed verba Chriſti indefinite prolata; quales enunciationes, quam vim plerumque habere ſoleant ipſum Socinum pag. 122. confeſſum ſuprà monuimus. Deinde videbant, leges quaſdam Chriſti, quamvis univerſalibus verbis prolatas, (qualis fuit illa. *Ego autem dico, Ne juretis omnino*) tamen non univerſè intelligendas,

telligendas, ſed ad certas rerum, de quibus loquebatur, ſpecies, neceſſarió reſtringendas eſſe. Unde illud intellectu non difficile fuit, indefinitas ejus enunciationes multo minus poſſe ab interpretibus, ad omnia in infinitum, niſi impudenter, protendi. Præſertim cum Ratio ipſa, exempla, ac tota ſapientiſſimæ Chriſti doctrinæ analogia; imo veró dogmata quædam ipſius Chriſti & Apoſtolica, tàm abſurdis interpretationibus reclament. Nec illos latere poterat, quæ ex occaſione Legis de privatis injuriis latæ; privatis hominibus, privatas quoque injurias ſpectantia præcepta à Chriſto data ſunt, malè ad publicas injurias & ſummarum poteſtatum officia trahi. Proinde illud Reſiſtendi interdictum, ut & cætera quæ ſequuntur, ad ſubjectam verbis Chriſti materiam, (ut æquum fuit), reſtrinxerunt. Quam cum cenſerent & aliquomodo deprehenderent, eſſe Ultionem ac Vindictam, quæ in acceptæ injuriæ talione cernitur & quæ per illa Moſaicæ Legis verba, de oculo pro oculo & dente pro dente, excutiendo, exprimitur; ex hypotheſi ſuâ, non malè concluſerunt, non omnem hoc loco reſiſtentiam, quæ malo homini, fiat, ſed eam tantum quæ ultionem habeat, interdici. Unde ſequitur, ex eorum ſententiâ, tam jure, quàm facto, poſſe nos injuriam inferentibus, lege hac inviolatâ, reſiſtere, dummodo reſiſtentiæ huic vindicta adjuncta non ſit. Sed cum omni, tam privatæ aut publicæ defenſionis facto; quàm litigio cui infligendæ per Magiſtratum pænæ periculum adjunctum ſit, vindictam conjunctam eſſe ſtatuant; ideò tam omnia privata & publica bella; quàm omnes omninò injuriarum actiones; quæ ultrà reſtitutionem oblatorum, pænam aliquam nocentibus infligunt, hac lege Chriſti privatis prohiberi exiſtimant. Confitentur nihilominus pænas à Chriſtiano Magiſtratu (exceptis, niſi fallor, capitalibus quarum interdictum, ex ratiocinatione magis, quàm aliquo Spiritus Sancti teſtimonio colligunt) de nocentibus licite ſumi poſſe; nec ad eos præceptum iſtud pertinere, quod privatis ad inhibendam propriarum injuriarum ultionem, non Magiſtratibus ad impediendam alienarum injuriarum animadverſionem datum eſſe negare nequeant. Nos quanquam moderationem eorum; qui ab abruptâ opinionum τῷ ῥητῷ affixarum, obſtinatione, aliquantum receſſere, libenter amplectimur; tamen in eorum ſententiâ acquieſcere non poſſumus. Nam quod pace eorum dictum ſit, quibus ob eximias animi & pietatis dotes aſſurgere, quàm contradicere mallemus; eaſdem ferè (ſi non juſtiores) ob cauſas opinionem eorum damnamus, ob quas illi fanaticas, quarum pauló ante mentionem fecimus, ſententias rejecerunt. Neque admodum grande operæpretium illos feciſſe cenſemus; quòd ut debebant, verba Chriſti ab univerſali notione, abducta ad ſubjectam materiam reſtrinxere; ſi iſtam ſubjectam materiam ita extendunt; ut eadem propemodum incommoda & abſurda, ex interpretatione eorum; quæ ex damnato fanaticorum ſenſu conſequantur.

Cujus erroris eorum originem in progreſſu Reſponſionis noſtræ, indicabimus. In qua eum ordinem ſervabimus, ut quia ex hoc præcepto Chriſti, non nobis, ſed adverſariis, officium probandi ſententiam ſuam incumbit; omiſſo in præſens & in futurum dilato liberiori diſputandi genere, ante omnia ad eorum probationes reſpondeamus: Oſtendentes primùm eos ex verbis hujus loci opinionem ſuam probare non poſſe. Deinde ne ex ſenſu quidem eorum, ipſam deduci poſſe. Quod quidem ad jugulandam eorum cauſam, quantum ad hunc Sacræ Scripturæ locum attinet; atque ut officio reſpondendi, ſatis perfuncti cenſeamur, ſufficit. Sed nos, tertiò quod non tenemur, deductiones quas ex hoc loco colligunt; falſas eſſe ultró probabimus. Denique verba iſta ab illis non ſatis benè intellecta, eorumque ex mente noſtrâ veriorem ſenſum demonſtrabimus.

Atque ex verbis quidem hujus loci, eos contra nos malè argumentari, ſic oſtendimus. Primum quod ajunt, quia reſiſtentiam malo Chriſtus prohibuit ideo omnem defenſionem quoque vim vi repellentem, prorſus ab ipſo prohibitam eſſe admittere non poſſumus; quia, quod ipſi fateri coguntur, non omnem reſiſtentiam malo Chriſtus prohibuit, ſed tantùm quandam. Non igitur ex eo ſolo quod dixerit *Ne reſiſtite malo*, tantæ molis conſequentia, quæ quatit fundamenta Rerumpublicarum, necti poteſt. Quia ne ex eo quidem omnem Leonem rationis compotem eſſe convincitur, quia ſit animal; quoddam autem animal rationis ſit particeps. Utrobique enim contrà leges Dialecticorum Major in prima figura particularis eſt, & Concluſio non debiliorem ſed fortiorem partem ſequitur; & contrà Regulam *dè omni* turpiter delinquitur: cum prædicatum quæſtionis, non de omni medio prædicatur, & tamen dè omni ſubjecto concluſionis illud prædicari oporteat. Quod ſi urgeant illam ipſam reſiſtentiam à Chriſto vetari quæ in bellis atque ipſis litigiis cernitur; de eo poſterius videbimus, cum de ſenſu verborum agemus. Nunc ſatis eſt demonſtraſſe ex ipſo generali Reſiſtendi vocabulo nihil ſolidi contrà nos concludi poſſe.

II. At enim ex ſubjectis à Chriſto verbis oſtendunt *Chriſtum ſuis præcepiſſe ut à malis hominibus, & corporis plagas ac perpeſſiones, & bonorum jacturam & ſervitutem ſeu labores omnes ferrent æquo animo potius, quàm ut malum pro malo redderent, ſive id per ſe, ſive per judices facerent. Et quidem in eo quod maxillam dexteram percutienti, alteram quoque præbendam eſſe ait, Carnis ipſius perpeſſiones non vindicandas ſignificaſſe; dum autem præcipit ut tunicam tollere volenti, dimittatur & pallium, bonorum jacturam non recuſandam, ſi alioqui fieri non poſſit, ut ab ultione abſtineamus, declaraſſe. Cum verò poſtremo jubet, ut ſi quis ad milliare unum conficiendum ab aliquo adigatur, eat cum illo & alia duo: labores omnes & onera ſibi impoſita potius perferenda, quàm cum rixa & jurgio detrectanda, docuiſſe. Atque in his omnibus, ne ad Magiſtratum quidem ſi prædicta incommoda ſequi debeant, confugiendum eſſe: Chriſtum ſatis apertè dixiſſe, cum præceptiones ſuas verbis illis legis Oculum pro oculo, &c. oppoſuerit, quæ non privatam vindictam ſed per judices permittebant: & ſimiliter cum ea verba dixerit, Ei qui velit tecum judicio contendere &c. Vide l. 1. contra Palæol. p. 47.*

Reſpondeo. Satis ex verbis iſtis patere Chriſtum hoc loco quarundam injuriarum, quarum diſerte mentionem facit, patientiam præcipere & quidem ejuſmodi, ut non modo iis facto ipſo, quod violentam repugnationem in ſe contineat, reſiſti, ſed etiam ſive omnes eas; ſive quaſdam earum, neque per ſe, neque per judices vindicari permittat. Sed primum particulari ad univerſale prava & iniqua conſequentia eſt. Nec enim ex eo quia quarundam injuriarum repulſionem aut vindictam prohibuit Chriſtus; ſequitur, omnium omninò reſiſtentiam prohibuiſſe. Itaque hoc loco ſudent, quantum velint; nullâ contentione evincent, quod ipſi naturæ rei repugnat, id quod de quibuſdam injuriis dictum eſt; de omnibus dici atque intelligi debeat.

Deinde animadvertendum eſt, injurias quarum hic patientiam Chriſtus præcipit, omnes eſſe tolerabiles atque ejuſmodi, ut ipſa quoque Recta & ſana ratio eas contemni ſuadeat; qualis eſt alapa; tunicæ ac pallii damnum; unius atque alterius milliaris iter alicujus gratia ingratiis ſuſceptum. Quæ omnia non ſunt tanti, ut eorum cauſa magnopere pugnandum & ſeu vim ſeu judicii; ſive etiam peccati ac homi-

cidii

dii periculum ſubeundum ſit. Sed à perpeſſione alapæ ad omnes corporis perpeſſiones etiam graves & noxias, ipſumque vitæ periculum; ab unius tunicæ aut pallii damno; omnium fortunarum jacturam & naufragium; à labore itineris per unum milliare Italicum aut dimidium Germanicum milliare ſuſcipiendi: ad omnes omninò labores & intolerabilia onera ſubeunda; ut immenſum intervallum, ita audax nimium & ipſa quoque intolerabilis conſequentia eſt. Quis enim unquam à magis veriſimili; ad minus veriſimile affirmativè argumentatus eſt? aut quia id præcipitur, quod æquius & facilius & rationi convenientius eſt; id quoque præcipi dixerit, quod non dico iniquius & difficilius: ſed planè iniquum atque difficile & ab omni ratione alienum eſt. An quia leviores ac tolerabiles injurias ſpernere æquum eſt; idcircò etiam intolerabiles contemnere neceſſe erit? Nos profecto præcepta Chriſti, de injuriarum quas commemorat patientiâ, prompto ac libenti obſequio ſuſcipimus. Nam privata injuriarum per viam facti ultio; etiam jurgium atque pugna ſæpe, jus legum ac Rerumpub. violat, & jure à Chriſto prohibetur. Leviorum etiam damnorum per viam juris perſecutio; avari ac litigioſi animi veſtigium eſt. Moroſitas quoque in officiis & beneficiis non præſtandis, erga eos quibuſcum in ſocietate vivimus, difficilis atque ſibi ſoli nati hominis eſt vitium. Meritò igitur hæc omnia lege Chriſti damnantur. Nec quidquam nobis verè grave aut iniquum, per injunctam verbis Chriſti patientiam præcipitur. Sed ea quæ iſti verborum ejus interpretes, ex tam æquis & rationi conſonis legibus longè iniquiora & rationi repugnantia deducunt, jure optimo rejicimus. Qualia ſunt: vitam cum legitimè ſervare poſſis, illegitimo invaſori eripiendam proſtituere quod naturæ jus atque ipſa ratio abnuit: & ne incertum homines nequiſſimi ſubeant vitæ periculum, aut etiam leve accipiant vulnus; ſubire certam necem; aut quæ teipſo cariora habeas parentum, liberorum, fratrum, conjugum pignora, in præſentiſſimam mortem aut mala morte triſtiora prodere: aut ne quod damnum patiatur injuſtiſſimus raptor ultrò omnibus bonis ac patrimonio provolvi: denique ne qua moleſtia afficiatur oppreſſor, nullum ſervitutis ac miſeriæ genus recuſare. Quæ profectò tanto iniquiora, & abſurdiora cenſenda ſunt; quod non modò in vitæ ſed in damni aut moleſtiæ perditiſſimo nebuloni creandæ periculo, nos in tanta mala præcipitent. Quicquid enim in tam turpi explicationis alienæ abſurditate verecundetur Socinus, dum Palæologum reprehendit, quod Racovienſibus exprobret ipſos ſub nomine maxillæ cædendæ inter alias perpeſſiones etiam mortem intelligere: non aliud certè ex vi explicationis eorum ſequitur. Si enim ne reſiſtatur malo homini; omnes corporis perpeſſiones tolerandæ ſunt; etiam mors quæ ex iis frequentiſſimè neceſſitate quadam ſequitur, oppetenda eſt, niſi fortè in mortis periculo reſiſtentiam ac defenſionem admittat; quæ jam peculiaris Socini, non Racovienſium ſententia eſſet. Quid? quod ipſe Socinus pag. 219. *Chriſtianam virtutem*, ait eſſe, *ſe ſuaque omnia non tanti facere ut pro iis conſervandis cuiquam damnum aliquod aut pernicies afferatur.* Et pag. 233. *Ex quo ſequitur hominem Chriſtianum pro iſtis terrenis omnibus conſervandis, nihil laborare debere: & indignum plane eſſe, ut pro ipſis defendendis inter quæ, propria ipſius vita numeranda eſt; ulli mortalium Damnum aliquod aut perniciem afferre curet.* Pro conſervatione igitur vitæ, damnum ullum inferre vetat, id eſt mortem potius oppetendam ſit quàm ut damno aliquo inimicus afficiatur. Adde quod à Racovienſibus dictum non refellit Socinus. *Chriſtum hoc loco velle; ut ei cui nihil debeamus omnia noſtra relinquamus potiùs, quam judicio cum eo experiamur.* pag. 191. quod certe eſt Chriſti verba longius protendere quàm ſonant, & quàm ipſe Chriſtus velit.

Tantò magis igitur æſtuandum erit adverſariis, in probandis ſuis tam abſurdis conſequentiis, quantò major, in ipſa præceptorum æquitate, ſapientia, & quæ in humanum genus redundat utilitate; inter ſanctiſſimas quas nos venerabundi ſuſcipimus, Chriſti Leges: & illorum quæ commenti ſunt, non temere exploſa ab omnibus; & nobis meritò ſuſpecta additamenta & prætenſa conſectaria, diſtantia eſt.

Nam ſi rogabit quiſpiam. Quodnam igitur tandem, inter humanas leges à rectâ ratione in cordibus ſcriptas, atque adeò ipſam Moſis legem; & legem Chriſti perfectiſſimam diſcrimen fuerit: ſi Lex Chriſti non plus ſanctimoniæ nobis imponit; quàm quod ipſa Ratio aſſequitur & approbat?

Reſp. De Moſis lege jam ante diximus & quanto imperfectior lege Chriſti fuerit oſtendimus. Tamen & hoc loco id repetimus. Primum illam Iſraëlitis olim, ſuo jure etiam ſummo atque ſtricto, (quod ſæpe *habet aliquid ex iniquo imò plerumque* ſumma injuria cenſetur) adverſus inferentes injurias, præſertim in exigenda ultione, uti permiſiſſe, quod nunc Chriſtianis adeò non liceat; ut etiam de æquo jure ſuo decedere juſſi ſint. Quod quidem in infinitum protendi non debet; ſed intrà limites virtutum earum conſiſtendum eſt; quæ perſecutionem juris ſui erga proximum moderantur; quales ſunt, Manſuetudo, Clementia, benignitas, miſericordia & Mater omnium Caritas; ſed ordinata & ab iis incipiens quibus plus debetur. Deinde & illud largiemur facile adverſariis, quod nunc virtutes iſtæ, perſequendi aut retinendi juris noſtri moderatrices, in perfectiori gradu & ad alterum extremorum pauld magis declinante, patientiam noſtram collocent; quàm olim etiam in iis hominibus qui vel ſuprà legem, vel extrà legem Moſis perfectæ virtutis ſpecimen edere contendebant, requirebatur, hoc eſt tantò plus de noſtro jure decedere nos jubeant quantò prolixior merces patientiæ propoſita eſt. Non tamen in infinitum, aut ultrà fas & æquum atque ipſum Rationis dictamen aut imbecillitatis noſtræ conditionem. De humanis legibus (quas etiam Moſaica imperfectiores fuiſſe, præſertim in officio erga hominem inimicum atque injurium Socino id pag. 68. innuenti, annuimus) id pronunciamus; Nunquam eas ita perfectas fuiſſe, quin Recta ratio atque ipſa prophana philoſophia multò perfectioris vitæ ac morum ſpecimen requireret: quam illud fuit quod ipſæ præcipiebant. Et tamen ipſe Socinus pag. 97. ait, *Non ſimpliciter neque perpetuò verum eſſe debere, inter hominum & Dei legem diſcrimen eſſe. Quid enim ſi homines naturâ & ratione duce quapiam in re idem illud planè præceperint; quod Deus ipſe præcepit, aut precepturus fuiſſet.* Et mox ibidem. *Nec enim Dei lex in ſingulis quæ præſcribit, diviniùs aliquid & perfectius habere debet quàm humana ratio præſcribendum eſſe cognoſcere potuerit.* Et mox ibid. *Nam ne in lege quidem ipſa Evangelicâ, quæ tota divina eſt; & ex hominibus Angelos quodammodo efficere quærit, omnia prorſus præcepta ejuſmodi ſunt, ut nulla unquam humanâ lege quodpiam illorum exactè comprehenſum fuerit.* Quapropter cui mirum aut Chriſtianæ legis perfectione indignum videri debeat; ſi ipſa recta & perfecta ratio; præſertim gratiæ lumine colluſtrata; jugum Chriſti verè ſuave; & onus ab ipſo impoſitum nequaquam grave aut iniquum eſſe deprehendat? Non igitur iſtiuſmodi effugiis probandæ ſuæ tam audacis conſequentiæ onus evadere poſſunt.

Atque ex hoc loco quidem & incumbente ſibi probandi officio, non alia conditione dimittendi ſunt adverſarii; quàm ut ingenuè fateantur ſe ex neceſſitate patientiæ in injuriis tolerabilibus, neceſſitatem patientiæ in atrocibus & non ferendis injuriis probare

non

non poſſe : ſed conjecturis tantùm aut aliunde deductis rationibus, puta ex neglectu terrenorum ob vitæ æternæ promiſſum, id aſſequi : de quibus poſterius videbimus. Nunc nobis ſatis eſt oſtendiſſe ; ex verbis Chriſti hoc loco prolatis nihil tale elici poſſe.

Itaque jam ad ratiocinationem eorum, quam non ex verbis ipſis, ſed ex eorum ſenſu eliciunt, accedamus.

Ajunt in verba Chriſti ejuſmodi reſiſtentiam intelligi, quæ vindictam conjunctam habeat. Quam cum habeat defenſio vim vi repellens, quemadmodum & litigatio pro atroci injuria : Utramque planè prohibitam eſſe.

Hic verò nobis primùm origo erroris eorum detegenda eſt ; quæ in eo præcipuè cernitur, quod hanc verbis Chriſti vetitam Reſiſtentiam pravè limitaverint. Non enim hoc loco ejuſmodi reſiſtentia à Chriſto prohiberi poteſt ; quæ ultionem quoquomodo conjunctam habeat, ſed quæ ultionem per ſe ac *primariò* ſpectet ; qualis fuit oculi pro oculo, dentis pro dente excuſſio ; quod ſupplicii genus magis ad ſatiandum in læſis vindictæ deſiderium pertinebat, quàm ad homines ab inferenda injuriâ abſterrendos : qui & aliis mitioribus pœnis abſterreri potuiſſent.

Poſſunt autem etiam res optimæ aliquid mali conjunctum habere, quemadmodum prædicatio Chriſtianæ religionis, ignem diſſidiorum, putà per accidens cum per ſe pacem & charitatem plantet. Ita & ejuſmodi reſiſtentia malis hominibus dari poteſt ; quæ per ſe quidem nil aliud quam pacem, juſtitiam & quæcunque in ſocietate hominum optari poſſunt, bona ſpectet, ac intendat, ex accidenti tamen aliquas culparum pœnas ac injuriarum ultiones contineat. Quæ quidem, ſicut & prædicatio religionis Chriſtianæ non ex eo æſtimanda eſt, quod ipſi aliud agenti atque intendenti neceſſitate quadam & malitiâ hominum, accidit ; ſed ex eo quod per ſe ac *primariò* ſpectat & intendit. Nec difficile demonſtratu eſt, poſſe multùm moleſtiæ injuriam facienti, cum non mediocri ipſius pœnâ & *ἀνταποδόσει* conjunctas inferri ; nec tamen legem Chriſti de vindicta violari ſi quis recto animo & bono fine id faciat. Nam delationes ad Eccleſiam etiam in propriis injuriis quanquam ſæpe maximam pœnam atque moleſtiam accuſatis infligant ; (quam expetere aut quærere ipſam per ſe Chriſtiano non licet) tamen non modo permittuntur ſed à Chriſto injunguntur, quia non vitioſo fine ſuſcipiuntur ; ut delator ſuas injurias, ulciſcatur ; ſed in gratiam neceſſarii officii, ut fratrem ſuum lucretur, ita ut tunc ultio illa ac pœna, ex accidenti ; & tamen neceſſariò interveniat. Non igitur hoc loco per interdictum iſtud, à Chriſto talis Reſiſtentia prohibetur ; quæ ex accidenti aliquam in reipſa vindictam conjunctam habere poſſit ; ſed quæ vindictam per ſe ac primariò ſpectet.

His ita præmiſſis ad argumentum adverſariorum dupliciter reſpondemus. Primùm. Quòd defenſio vitæ, aut Magiſtratus in gravioribus injuriis imploratio, ſine animi prohibitam ultionem intendentis vitio & culpâ, eſſe poſſit. Nam qui atrocem injuriam per ſe aut Magiſtratum propulſat, facile poteſt eſſe expers omnis cupiditatis ulciſcendi injuriam, quàm nondum accepit. Nec aliam tunc occaſionem ad concupiſcendam ultionem habet ; quam indignationem atque iram, adverſus eum, qui vult & conatur inferre injuriam, conceptam. Qui ſtimulus quamvis per ſe non ſit levis, nec ſpernendus : tamen in atrocis injuriæ periculo, longè gravior ſtimulus eſt ad eam propulſandam ; metus atque averſatio, & fuga atque averſio illius mali ; quod omninò intolerabile cenſeas, & qui ſolus ita occupare poſſit animum ; ut ipſi in propulſationem periculi ſui intento ; ultionem in alium coquere non vacet. (Præcipuè cum ſæpe ultionis impotentia ipſam defenſionem præpediat, atque ipſi noxia ſit.) Quod non perinde accidit in periculo aut etiam ſenſu levioris injuriæ, ubi puræ putæ ultioni indulgetur. Poteſt igitur quiſpiam ſalvo iſto Chriſti præcepto, etiam ex mente Socini explicato, in atrocis injuriæ periculo ſive armis, ſive per Magiſtratum eam repellere. Nec eſt quod urgeat Socinus ictus atque plagas inferenti injuriam infligi non poſſe, abſque ultione & vindictâ. Nam vindicta in animo eſt qui non ſemper ejus deſiderio, ſed alio aliquo fine ac reſpectu ad aliquem feriendum aut vulnerandum movetur : quod in Magiſtratibus, lictoribus, patribus, magiſtris, medicis experientia confirmat. Poteſt igitur plaga atque ictus eſſe abſque vindictâ : quod accidere in iis, qui ut atrocem effugiant injuriam, aliis vim inferre coguntur, oſtendimus.

Deinde quod ſuprà diximus. Delationes ad Eccleſiam etiam in propriis injuriis factæ ; quanquam cum non levi injuriarum noſtrarum ultione conjunctæ ſint (neque enim objurgatio, nec ab uno ſed à pluribus facta increpatio, & coràm univerſo cætu pudefactio ipſaque excommunicatio, parum ſupplicii & vindictæ continet) tamen non modo permittuntur: ſed à Chriſto injunguntur ; quia non eò tendunt ut delator ſuas injurias vindicet ; ſed ut fratrem ſuum corrigat & ſervet ; ita ut tunc (ſicuti diximus) ultio illa ex accidenti & tamen neceſſariò eveniat. Ad eundem modum ictus ac vulnera quibus invadenti nos, parentes, liberos reſiſtimus, quanquam maximum aliquando malum, & quaſi ultionem inimico inferant (quæ per ſe ipſa à Chriſtiano homine intendi non debet) tamen in caſu gravis neceſſitatis non modò permittuntur ; ſed aut à naturâ ipſâ aut à lege poſitiva, aut ab officio ipſo caritatis erga homines ſanctiori nobiſcum vinculo nexos, injunguntur : quia non eò tendunt ut quis proximo malum inferat aut malum pro malo reddat, ſed ut ſeſe & cariſſima pignora conſervet, aut ut boni civis officio non deſit : ita ut in eo caſu, ultio hæc aut malum proximo illatum ; planè ex accidenti & tamen neceſſariò eveniat.

Nam hoc loco fruſtrà tergiverſatur Socinus dum ait. pag. 289. *Nam quis futurus eſt qui graviſſima aliqua injuriâ accepta* (quaſi & leviores accipi & eodem modo vindicari non poſſint) *ſeſe probè vindicatum eſſe exiſtimet* (quaſi de plenâ & ſufficienti vindictâ & non de ſimplici vindicta & pœnâ, quam & moderatam eſſe nihil repugnat, quæſtio ſit) *ſi is qui ei injuriam fecit pro alieno ab Eccleſia habeatur ?* Ego verò ut pœnam, ita ultionem quoque hanc non mediocrem aut ita deſpiciendam eſſe exiſtimo, præſertim cum antecedenti pudefactione & increpatione conjunctam. Quam tamen ut per ſe ac primariò ab accuſante ſpectari non decet ; ita in gratiam boni alicujus & neceſſarii finis, ejus intervenientis rationem haberi non debere, planum eſt.

Urgebit non nemo. Non eſſe facienda mala ut eveniant bona. Sed animadvertendum eſt, illud tantum in ultione malum eſſe, cum ulciſcendi animo malum aliquod proximo infertur, hoc eſt illud ſatiandæ iracundiæ deſiderium. Verum ipſa illatio mali (Scholæ ultionis materiale vocant) ſæpe optima ac ſaluberrima, aut certè neceſſaria & ab aliquo officio injuncta deprehenditur. Quemadmodum igitur ultio quæ ex pudefactione hominum ad Eccleſiam delatorum ſumi videtur, ob rectam, & aliud longè melius ſpectantem deferentis intentionem, non eſt vitioſa; ita nec ultio quam propulſantes vim illatam ab invadentibus, ſumere videntur, ob rectam & aliud longè melius ſpectantem defendentium intentionem, vitioſa ac proinde à Chriſto interdicta eſſe poteſt.

Quodſi quis dixerit diſparem eſſe ſimilitudinis rationem, quia illata invadenti verbera & ictus non

ab intentione ſolum verberantis vitium trahunt, ſed ipſa per ſe vitioſa ſunt; pudefactio verò ipſa per ſe vitioſa non eſt; ſed pudefacientis intentione vitioſa evadere poteſt. itaque hanc quidem per intentionem hominum vitium ſicuti trahere, ita exuere poſſe; illa non item, quia ſemper vitioſa maneant.

Reſpondeo primùm, verbera quoque atque ictus ipſa per ſe vitioſa non eſſe: quod in parentum, magiſtrorum, magiſtratuum animadverſionibus, medicorum ſectionibus &c. cernimus. Secundò, pudefactionem aut exiſtimationis vulnera, ſæpè æquè gravia & noxia, quam corporis plagas videri. Tertio, nihil eſſe neceſſe ſimilitudinem omnibus ſui partibus coincidere. Satis eſſe ſi in eo ſimilium par ſit ratio, in quo comparantur. Hic autem vulnera & plagæ corporis tempore defenſionis inflictæ; cum vulneribus exiſtimationis, tempore pudefactionis publicæ inflictis, comparantur in Ultione; quæ utrobique, ab animis vulnera illa infligentium, aut intendi cum culpâ, aut abeſſe cum laude poteſt. Itaque illud firmiſſimè evincitur, Ultionem, quanquam ſi ſola & per ſe intendatur vitioſa ſit, rei alicui laudabili ac neceſſariæ annexam atque adjunctam, ſi non impotenti animo peragatur; non efficere ut illa rés laudabilis eſſe deſinat & vitioſa eſſe incipiat; quod in alienarum injuriarum animadverſionibus, quales à Magiſtratu fiunt, pauló clarius cernitur; ſed & in propriarum amolitionibus, accidere poſſe oſtenſum eſt.

Quamobrem nec ex verbis ipſis, nec ex verborum hujus loci ſenſu, adverſarii evincere poſſunt, defenſionem, quæ fit in caſu neceſſitatis, per ſe aut per Magiſtratum eſſe prohibitam. Quod ad elidendam præſentis argumenti vim, ſatis ſuperque ſufficit.

Sequitur ut, quod ultrà debitum promiſimus, tàm noſtris, quàm ipſorum propriis rationibus oſtendamus, ſententiam eorum ex iſtis verbis deductam falſam eſſe. Præcipuè verò illam ejus principalem partem, quæ pacis ac bellorum jura, ſummis poteſtatibus competentia ſpectat. Illud vero ſubinde in memoriam revocandum eſt, in his & ſimilibus rationibus noſtris: Non eſſe noſtrarum partium, probare Chriſtum in his verbis, de graviorum injuriarum reſiſtentia non loqui; ſed adverſariis incumbere hoc officium, ut probent, quod nos acerrimè negamus; quia leviorum injuriarum partim ultionem partim reſiſtentiam hoc loco prohibeat, eum etiam intolerabilium injuriarum reſiſtentiam prohibere: quod niſi fecerint, cauſâ eos cadere neceſſe eſt. Nobis autem ſufficere, ſi negationis noſtræ cauſas juſtas afferamus; quæ juſtæ eſſe poſſunt, etiamſi tantùm probabiles ſint. Quid ſi, (quod faciemus) etiam firmas & apodicticas demonſtrationes afferamus?

Qua præmonitione præmiſſa; ad ipſas rationes accedamus.

I. Primum igitur Chriſti verba hoc loco de publica vi, aut publicis injuriis, quibus Reges aut populi, inter ſe committuntur, non agunt; nec ad eas; quoad prohibitionem Reſiſtentiæ; protendi poſſunt. 1. quia privatos Chriſtus alloquitur. 2. quia præcepta ſua dat ex occaſione Legis de vindicta non publicarum ſed privatarum injuriarum. 3. quia injuriæ, de quibus agit, & quas enumerat, non ſunt publicæ, ſed privatæ.

Atqui ab officio privatæ patientiæ civium, erga ejuſdem Reipublicæ cives, ad officium publicæ ſupremarum poteſtatum patientiæ, nemo quidem rectè argumentari poteſt; ſed minimè omnium Socinus, qui pag. 82. ſic ait. *Verum ſicut acceptarum injuriarum oblivio, ab iis qui in eadem ſunt Republica, ipſi Reipublicæ eſt utiliſſima, ita eas injurias obliviſci nec vindicare, quas ab extraneis quis, ſive publice ſive privatim acceperit, Reipublicæ pernicioſiſſimum cenſendum eſt. Fit enim eâ ratione, ut ipſa Reſpublica ab externis contemnatur, & quilibet facile ejus imperium invadendi atque occupandi, & conſilium capiat & ſpem habeat, quæ ſpes plerumque minime fallax eſt. Ignavi enim non vindicandis exterorum in ſe injuriis cives redduntur, & ad hoſtium impetum ſuſtinendum ac propulſandum inepti, tantum abeſt, ut ipſi ſuos fines producendi ſpem aliquam habere poſſint.* Non igitur ex eo quod Reipublicæ utiliſſimum eſt; valere poteſt conſequentia ad id quod ipſe Reipub. pernicioſiſſimum eſſe agnoſcit: Nec quia illud Chriſtus præcepit, idcirco hoc quoque præcepiſſe cenſendus eſt.

Deinde cum ipſe Socinus vi veritatis conſtrictus agnoſcat, in hac, de qua agimus, Chriſti lege, eò quod privatis duntaxat lata ſit, Magiſtratui non prohiberi quominùs in crimina animadvertat; quo jure idem, aut alius aliquis contendere poteſt, eidem hac lege prohiberi ne bella gerat? Verba ejus ſunt pag. 189. *Jam quanta eſt hæc calumnia cum apertiſſimum ſit (Racovienſes) de privatis agere quibus interdictum fuiſſe à Chriſto volunt neve per ſeipſos, neve per judices ſuas injurias vindicent? quid enim hoc ad vindictam publicam omninò tollendam? Nam quid vetat (ut alibi jam diſputatum à nobis eſt) quominus magiſtratus ex officio, adde vel alio quopiam, qui Chriſti verus diſcipulus non ſit, accuſante in crimina animadvertat? Hic enim non ipſi Magiſtratui, ſed privatis præcepta dantur.* Hucuſque verba Socini.

Nullo igitur modo vel ex ipſius Socini mente verba hæc à patientia privatis præſcriptâ, ad Magiſtratuum aut ſummarum poteſtatum, in abſtinendo à publicâ belli defenſione patientiam trahi ac torqueri poſſunt; quia cum belli ſuſcipiendi poteſtas ſit penes ſolum Magiſtratum hic non ipſi magiſtratui ſed privatis præcepta dantur.

Denique ſi, quod ſuprà monuimus, ſub nomine maxillæ cædendæ ex mente adverſariorum, perpeſſio mortis non intelligitur, (vide Socin. pag. 56. & 59.) certe hoc loco vitæ defenſio non prohibetur, quæ bellorum neceſſitatis præcipuum eſt fundamentum. Quid igitur hæc verba ad bellorum defenſionem pertineant?

Poſtremò, quemadmodum ſi publica Magiſtratuum animadverſio ac reſiſtentia (quod meritò Socinus admittere non audet) præſertim in gravioribus civium inter ſe injuriis vetaretur, tolleretur omnis pax, omnis ordo, omnis juſtitia, omnis poteſtas ſublimior ex humano genere. Ita ſi in graviſſimis & intolerabilibus injuriis injuſtam vim propulſare, tàm publice quàm privatim nefas eſſet, exarmaretur mortalium genus omni præſidio, contrà vim, contrà latrocinia & omnia ſcelerum ac flagitiorum portenta; & planè pollueretur terra impunitate regnantium flagitiorum. Porrò nullo modo credibile eſſe poteſt Legem Chriſti, ut conſuleret hominibus nequam, injuſtis, violentis, Deo hominibuſque infeſtis; ſublata tam laudabili & neceſſaria ordinatione Dei, quæ cernitur in cœtibus hominum jure ſociatis, proſtituiſſe in prædam reliquorum omnium, partim innocentium, partim non tàm nocentium, corpora, vitam, fortunas, libertatem, & quæcunque eodem cum vitâ pretio æſtimari ſolent: Sæpe & ipſum reſipiſcendi ſpatium & facultatem.

II. Si Chriſtus publica pacis ac belli jura; quæ ſunt omnium Rerumpub. fundamenta, ſeu directè ſive per indirectum, ſubruere voluiſſet, non id feciſſet in hoc præcepto, in quo agitur de privatis privatorum officiis in perſequendo ſuo jure; neque ex occaſione Legis de pœna talionis in injuriis non capitalibus: hoc eſt, legis de ejuſmodi pœna, ſine qua facile retineri poteſt ordo & ſecuritas

Reipub. quæque magis ad ſatiandam vindictam & iracundiam laſorum; quam ad eorum vitæ & ſecuritati conſulendum, pertinere videri potuit. Sed id feciſſet aut cum de jure & obedientia ſummarum poteſtatum loquebatur; aut ſermone ad Magiſtratus converſo, aut expreſſe de multa agendo; aut certè cum ejuſmodi Moſis leges ſupplebat, quæ capitalium pœnarum metu homines in legum Politicarum obſequio continebant. Qualis fuit præcipuè lex de homicidio. Cujus pœnam eo loco quo legem hanc ſupplebat, commemoravit; nec tamen ulla vel minima cenſuræ ſignificatione, toto in ſermonis ſui contextu, damnavit. Iniquum igitur, ſimul & ineptum eſt, ſenſus tam vaſtos & immanes huic loco affingere; quos ſubjectæ materiæ anguſtia capere non poteſt.

III. Si Chriſtus capitalia ſupplicia aut bella per hanc legem ſuſtuliſſet; præcipuas & fundamentales Reipub. Moſaicæ leges per eam abrogaſſet. Atqui hoc non fecit, neque id ut faceret veniſſe ſe diſertè teſtatus eſt. Nam quamvis aliquas permittentium legum; quoad privatorum duntaxat abuſum, non verò quoad jus Magiſtratuum, quod intactum reliquit, moderatus eſſet (ſi modo iſta legum ipſarum moderatio & non potius privatorum licentiæ cohibitio, ne legum permiſſione ad vitioſam animi libidinem abuterentur vocanda eſt.) Tamen imperantium legum nullam ſolvit aut ſuſtulit. Quod & Socinus agnoſcit, dum ait pag. 115. *Potuit Chriſtus præcipere ut Moſis leges ſervarentur, & ſimul tamen cavere præceptis ſuis, ne aliqua fierent; quæ illæ fieri permitterent: modò id quod ipſæ juberent ratum firmumque perpetuò maneret.* Tunc autem abrogaſſet & irritam feciſſet legem imperantem, ſi cum dictum eſt à Moſe, *Qui autem occiderit obnoxius erit judicio*, puta capitali. (Tali enim judicio obnoxius erat ſub lege homicida.) ſeu tacitè ſeu apertè conſtituiſſet, *Qui autem occiderit capitali ſupplicio ne ſit obnoxius*; nec enim licet malo reſiſtere; & quia talis diligendus eſt, ideò neque occidi, neque cædi poteſt. Atqui id Chriſtus non fecit, tametſi iſtam ipſam Moſis legem commemoraſſet, imò ſuppleviſſet.

Intelligo me iſtis proximè præmiſſis rationibus, non tàm Socini, quàm eorum, à quibus ipſe diſſentit, deductiones oppugnaſſe. Habemus enim illum confitentem, in hoc Præcepto privatorum tantum, impotentiam, non Magiſtratuum poteſtatem frænari. Quo magis mirari ſubit, unde ipſi venerit in mentem; ut id quod in Magiſtratuum poteſtate Deus ſemper eſſe voluit, (hoc eſt bella & capitalia ſupplicia) nec uſquam è poteſtate eorum exemiſſe, oſtenditur; ut, inquam, id ipſis quoque Magiſtratibus, ſi veri Chriſtiani eſſe velint, vetitum & illicitum eſſe ſtatuat. Aut enim ipſi ex alio aliquo Sacræ Scripturæ loco directè probandum eſt, Chriſtianis Magiſtratibus quoque iſtud jus belli & pacis ademptum eſſe: aut confitendum Magiſtratibus id quidem non ademptum, ideoque licitum ac permiſſum, ſolis autem privatis prohibitum eſſe. Prohibitum autem non id, de quo non quærimus, putà ne unquam privatis auſpiciis bella gerant; ſed id, de quo quæſtio eſt, ne in iis gerendis Magiſtratui operam & miniſterium ſuum commodent. Quo alicubi ipſe Socinus inclinare videtur, quamvis ſibi non uſquequaque conſtet.

Sed nos alibi opinionem iſtam refutabimus; quæ in eo ipſo quod facere Magiſtratibus permittit; morem gerere ſubditis Magiſtratui non permittit. Nunc ſatis eſt etiam contrà Socinum ipſum evincere, Magiſtratibus Chriſtianis bellandi & puniendi licentiam ſaltem hoc præcepto Chriſti non adimi.

Sed jam tempus eſt, cum ipſius Socini opinione preſſius congredi. quam ſequentibus rationibus oppugnabimus.

Si ex mente adverſariorum in hoc Chriſti præcepto ea tantum Reſiſtentia prohibetur; quæ vindictam conjunctam habeat; certe Propulſatio intolerabilis injuriæ, ſive per ſe, ſive per Magiſtratum fiat, etiam à privatis, nihil peccat contrà ejuſmodi præceptum. Ultio enim & redditio mali pro malo; præſupponit præteritum & jam acceptum malum; quod cum per ultionem reipſa auferri ac ſanari nequeat, ipſa ratio oſtendit vanam & vitioſam eſſe impotentis animi voluptatem, quam ex mutuo illato hominibus injurioſis malo concopiſcit. Longe aliter ſe res habet in propulſatione futuri & imminentis mali, præcipuè intolerabilis, de quo ſolo loquimur. Quod ſi per propulſationem amoveri poſſit, ipſa ratio oſtendit propulſationem ac defenſionem; non modo non eſſe vanam & vitioſam, ſed vehementer utilem ac neceſſariam. Non igitur ut Socinus pag. 266. & 267. ait *Multò plus eſt cum quis ad evitandum malum prior ipſe malum inferre ſtudet; quàm cum quis malum pro malo reddit*: quaſi illud gravius hoc levius eſſet delictum; cum in illo, ſi de evitando graviori malo agatur, nihil eſſe poſſit culpæ aut vitii; in hoc animi impotentis culpa reperiatur.

V. Interdicti de non reſiſtendo malo hoc loco, eadem eſt ratio, quæ & reliquorum omnium, quæ hic interdicuntur. Atqui omnia quæ in hoc *cap. Matth.* v. prohibentur, ea conditione prohibentur, niſi *ea juſta & gravis cauſa aut neceſſitas excuſet*. Talia ſunt, Ira in fratrē, Exprobratio et ſtultitiæ, repudiatio uxoris, Juramenta. Quę ſane conditio & exceptio in irâ quidem erga fratrem & repudiatione uxoris exprimitur; in exprobratione verò aut convitio ſtultitiæ & juramentis ſubintelligitur. Proinde & in eâ quæ hic vetatur Reſiſtentia, ſubintelligenda eſt: ut quemadmodum, aliquando iraſci & exprobrare ſtultitiam, repudiare uxorem; jurare contra generale Chriſti præceptum poſſumus; quando juſta & gravis cauſa poſtulat: ita reſiſtere quoque poſſimus, cum juſta & gravis neceſſitas requirit. Quod accidit in graviſſimis & intolerabilibus injuriis; quibus niſi reſiſtamus maximo malo nos affici neceſſe eſt. Ac profectò liquidò mentē ſuam explicuit Chriſtus, cum ejuſmodi exemplis interdictum iſtud illuſtravit; in quibus nulla juſta aut gravis cauſa vel neceſſitas eſſe poteſt, injuriis reſiſtendi.

Quæ enim juſta aut gravis cauſa vel neceſſitas eſſe poteſt ut quis colaphum infringenti, ſive injuriam reponendo, ſive cum ipſo pugnando, ſeipſum & alium in vitæ diſcrimen conjiciat: aut de tunicæ vel pallii poſſeſſione litigioſam contentionem ſuſcipiat; aut brevem comiter monſtrandæ viæ laborem, cum periculo dimicationis detrectet? Certe non graviori in iſtis omnibus cauſa vel neceſſitate ad reſiſtendum compellimur; quam ad eruendi pro eruto oculo talionem, hoc eſt, aut vindictæ deſiderio; aut avaritiæ ſordibus; aut difficilis ad officia genii atque ingenii moroſitate: & ſtricta nimium juris noſtri retentione. Quid? quod ipſe Socinus nobis ad ejuſmodi explicationem ſuo exemplo præivit, dum pag. 145. Indefinitæ enunciationis eodem modo reſtrictæ inſigne ſpecimen edidit. Ait enim ex mente Racovienſium. *Hanc inter Moſem & Chriſtum differentiam eſſe, quod ille tantùm perjuria vetuerit, Chriſtus etiam juramenta.* Atque hinc ſequi colligit, *Sub lege omne juramentum, modo ſine perjurio, jurare licuiſſe; ſub Evangelio verò etiam citrà perjurium jurare non licere.* Ubi huic indefinitæ enunciationi ipſe ſtatim limitationem hanc ſubjicit. *Suâ ſponte ſcilicet, & ſine aliqua neceſſitate.* Atque addit hanc limitationis rationem. *Ut verba ipſius Chriſti indicant: qui præceptum ſuum de non jurando voluntariis juramentis in lege permiſſis, manifeſtè opponit.* Quid cauſæ eſt igitur, quominus exemplo ejus huic indefinitæ enunciationi, *Ne reſiſtite malo* addamus

addamus ſimilem limitationem, puta *citra juſtam aut urgentem neceſſitatem*? addita eodem jure limitationis hujus ratione. *Ut verba ipſius Chriſti indicant qui præceptum ſuum de non reſiſtendo malo, perſecutioni ſummi ac ſtricti juris noſtri quod videlicet ſine ulla juſta aut urgente neceſſitate perſequamur, opponis*? Quæ enim vera aut juſta neceſſitas eſt perſequendæ talionis in eruendo oculo; aut evellendo adverſarii dente præter ſatiandæ ultionis libidinem? Idem Socinus alibi pag. 169. *Juramenta de rebus gravibus, nec indignis in quibus Deus teſtis apelletur à Chriſto non interdici & Pauli Apoſtoli exemplum &c. & RES IPSA MONET, cum nulla cauſa ſit, cur tunc Deum veritatis teſtem ac mendacii vindicem advocare non liceat; imo cur aliquando, non debeat.* Quid igitur obſtat, quominùs & nos eodem exemplo inferamus. *Juris noſtri perſecutionem & retentionem in rebus gravibus & dignis curâ & ſollicitudine noſtra, qualis eſt vita, aut ea ſine quibus vita non eſt vitalis Chriſtum non vetare, non modo ipſa religionis ejus analogia omnis ſuperſtitionis expers; ſed RES IPSA MONET, cum nulla cauſa ſit, cur in iis, jure noſtro uti non poſſimus; ſine quibus aut vivere, aut commodè vivere non licet: imò cur aliquando in iis perſequendis, aut retinendis, jure noſtro uti non debeamus.* Pariter in caſu graviſſimæ neceſſitatis, privatam vitæ aut publicam patriæ defenſionem Chriſtum non vetare; non modò Religionis analogia ſed ratio ac Res ipſa monet; cum nulla ſit cauſa cur, aut privatim ne injuſtiſſimum latronem in incertum vitæ periculum; quod ei à nobis vitam noſtram propugnantibus, imminet, vocemus: ipſi innocentes certiſſimam necem ſubire jubeamur; aut in publicò inſontium periculo; ſeu delinquentium ſontium; ſive impetentium hoſtium periculi; & quidem non noſtra ſed ipſorum propriâ culpâ accerſiti; tàm iniqua ratio habenda ſit, ut illud huic poſtponatur.

Breviter ut hanc ratiocinationem concludamus, dicimus. Si vox *omninò*, in interdicto juramenti non obſtat quominus hæc lex ad juramenta voluntaria & *de rebus non adeò gravibus* (vide Socin. pag. 170.) reſtringatur: multò minùs indefinita Chriſti; de non reſiſtendo malo locutio, obſtare poteſt, quominus Lex iſta ad injurias, non adeò graves & quibus reſiſti nulla neceſſitas urget; (quales ſunt omnes, quas Chriſtus enumerat) reſtringenda ſit.

VI. Satis inique Socinus contendit pag. 51. & 53. verba *Ne reſiſtite malo* univerſè accipienda, cum & ipſe eadem, quamvis non ſine hallucinatione reſtringat; & omninò ea reſtringi neceſſitas poſtulet. Nam & ipſe Chriſtus ſæpe reſtitit Judæis, non modo verbis aſperioribus objurgando ſic meritos: ſed etiam facto & virtute ſuâ mirificâ refringendo conatus eum occidere volentium, antequam veniret hora ejus. Reſtitit & facto iiſdem in templo argentaream aut mercimonia exercentibus. Furioſis, famulis, liberis, ſubditis nequam etiam violentia adhibita, reſiſti poſſe inviolato iſto præcepto, Ratio ipſa dictat. Reſtitit & Paulus Judæis, ſub Felice, præſidio militum non ſemel à ſeditione aut conjuratis protectus. Reſtitit non modo Judæis in judicio; ſed & Feſto iniquo judici. Quod certè ipſi non licuiſſet; ſi juris ſui perſecutio aut defenſio per judices in omnibus cauſis eſſet prohibita. Quod quidam ex illis verbis de tunica & pallio, ſatis ineptè concludunt; ſtatuentes in omnibus injuriis ità de noſtro jure decedendum eſſe, ut etiam in graviſſimis & nobis maximè noxiis nulla Magiſtratus ope uti liceat. Alii verò longius progreſſi, etiam ultrà quam adverſa pars velit, ipſius libidini gratificandum juxtà verborum corticem contendunt. Quorum ſi utrumque aut alterutrum verum eſſet, fruſtra de Magiſtratu pronunciaret Apoſtolus eum eſſe Miniſtrum Dei nobis in bonum, *Rom.* XIII. 4. Nec licuiſſet Paulo de vita & ſalute ſua cum Judæis judicio contendere, atque iſtam litem, Cæſarem apellando, protendere: ſed tenebatur potius præſentiſſimum periculum ſubire & Feſti decreto ſubjacere; quam Chriſti de litibus præcidendis, præceptum violare. Ille verò jus & innocentiam ſuam aſſeruit; nec modo ipſe noluit vitam ſuam Judæis χαρίσασθαι potius quam litem protrahere; ſed etiam Feſtum Magiſtratum ſubalternum, non paſſus eſt vitam ſuam Judæis χαρίσασθαι *Act.* XXV. 11. ſed Magiſtratus ſuperioris opem invocavit, dicens Nemo me poteſt Judæis condonare, Cæſarem apello. Nec potuiſſet idem lites Chriſtianis permittere 1. *Cor.* VI. dummodo inter Chriſtianos deciderentur. Atque in ea parte Socinum & plæroſque, paulò æquiores verborum iſtorum interpretes experimur; quam in priori legis hujus parte, quæ de maxillæ cædendæ patientia agit. Atqui ſi interdictum litigandi de tunica, non omnes lites hoc eſt non omnem per Magiſtratum reſiſtentiam prohibet; cur interdictum de alapæ vindictâ, omnem omninò etiam in graviſſimis injuriis, etiam in mortis aut mali morte triſtioris periculo, tam per ſe quàm per Magiſtratum reſiſtentiam, denique omnem defenſionem prohibeat? Quam indignum & abſurdum eſt in bonis fortunæ, ſeu in damnorum injuriis reſtrictionem Legis hujus admittere; in capitis autem atque vitæ periculo, eam non admittere? Cur enim hic potius quàm illic, patientiam noſtram Deus periclitaretur? Cur nobis opum ac fortunarum; quàm vitæ ratio potior habenda ſit? οὐχὶ ἡ ψυχὴ πλεῖόν ἐστι τῆς τροφῆς καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἐνδύματος; Nonne anima potior eſt alimonia & corpus indumento?

At enim ne lites quidem permittuntur niſi ab omni vindictæ interventu immunes. Nihil nunc de veritate limitationis hujus diſputo. Tantum illud urgeo etiam capitis ac vitæ defenſionem poſſe dari aut abſque omni prorſus ultione, aut ſi quid fortè vindictæ ſimile admixtum habeat; totum id ex accidenti eſſe poſſe; ut ab omni ultionis culpâ ſit immunis; quod ſupra ſatis oſtendimus.

At enim iſta hujus Præcepti pars, de fugiendis litibus exemplo Pauli litigantis, & expreſſa ejuſdem permiſſione limitatur. Illa autem pars de corporis injuriis tolerandis; nullo exemplo aut poſteriori lege vel permiſſione reſtringitur. Qui ſic loquuntur; aliquid dicerent; ſi quod hic Chriſtus priori lege prohibet, Paulus poſteriori relaxaſſet. Nam & nobis ſimilis latæ legis relaxatio eſſet oſtendenda. Nunc cum Paulus id non faciat, quod ipſi non licuit; ſed tantum mentis Chriſti ſit interpres, oſtendens qualis fuerit, cum hanc legem conderet; jure optimo ex hac interpretatione Pauli in una parte hujus legis; generalitatem præcepti, in altera parte reſtringimus, eâ æquitate, quæ analogiæ doctrinæ Chriſti eſt congrua. Scilicet ut, quemadmodum iſthic non omnes lites prohibere Chriſtus voluerit, quamvis omnes prohibuiſſe cuipiam videatur: ita hic non omnium injuriarum propulſationem vetare; quanquam id ipſis feciſſe videatur. Deinde ne nobis quidem in iſta alapæ patientia deſunt exempla Chriſti ipſius; atque ejuſdem Pauli rigorem præcepti hujus inſigniter mollientia. Chriſtus ipſe percutienti, non modo alteram maxillam non præbuit; ſed factum ejus reprehendit, atque incuſavit. Paulus verò adeo acriter auctorem injuriæ objurgavit, ut verba ejus non abeſſent ab aliqua ultionis ſpecie. Nec obſtat quod aliquam in facto ſuo culpam ipſe agnoverit; quam non in eo fuiſſe quod hominem injuſtum objurgaverit; ſed quod eum tunc ob muneris dignitatem tam acerbe objurgandum non eſſe, ignoraverit, ſatis diſerte oſtendit.

VII. In hac Lege Chriſti, præcipiuntur nobis virtutes quæ perſecutionem aut retentionem juris noſtri quod in

in proximum habere poſſumus, moderatur qualis eſt Manſuetudo & clementia, benignitas atque ipſa quoque beneficentia, quæ poſtremo loco à Chriſto præcipitur. Atqui omnes iſtæ virtutes, intra limites extremorum ſuorum conſiſtunt. Non poſſunt igitur hoc loco, illarum officia: ad alterutrum extremorum in infinitum procedi quin ſtatim in vitium degenerat. Quemadmodum enim beneficentia & in adjuvandis proximis facilitas ex mente Chriſti non poteſt, niſi intrà eos terminos concludi; ne beneficia noſtra nobis nimium noceant; ita & manſuetudo atque clementia, ne patientia noſtra nos in intolerabilia mala inducat. Aliud enim eſt manſuetum & clementem: aliud omnibus injuriis etiam pernicioſis obnoxium eſſe: aliud nolle ob res exiguas litigare aut litigioſum non eſſe; aliud ab omnibus litibus ſuperſtitioſè abſtinere: aliud prompto & obvio obſequio animos inimicorum placare, aut gratiam demereri? aliud impoſita ſibi onera & clitellas infelici dorſo accipere ac portare: aliud beneficum, nec in amicorum neceſſitatibus difficilem eſſe: aliud prodigum ac nepotem & bonorum in indignos homines, dummodo aliquid petere aut mutuari audeant, dilapidantem. Et mirum eſt profectò, quod in illo præcepto de juramentis animadvertimus, in hujus quoque præcepti (de quo nunc agimus) quibuſdam partibus adverſarios noſtros verba Chriſti mollire, & commodis reſtrictionibus temperare; cum verò ad illam legis hujus partem ventum eſt, in quâ dextrè interpretanda longe plus momenti ſitum eſt; quia in prava ejus expoſitione privata & publica mortalium ſalus; & omnia pacis ac bellorum jura periclitantur; quaſi ſui oblitos, oculos ad meridianam lucem claudere; ne animadvertere poſſint, eandem omnino illhic reſtrictionem adhibendam eſſe, quam alibi etiam in hujus ipſius legis partibus adhibent. Sed apparet plerosque neſcio quibus de Bello præjudiciis; longè ante imbutos, priuſquam ad iſtius Præcepti explicationem accederent. Nam ego quidem, neminem ex iis fore arbitror, qui partem illam Legis hujus Chriſti quæ beneficentiam concernit, non ad ea tantum beneficia reſtringat, quæ abſque vitioſa in indignos profuſione ac dilapidatione patrimonii dari debent. Partem etiam quæ lites concernit, quamvis non ſatis rectè intelligere videantur; tamen ſatis commodè ut ſuperſtitionem vitent explicare conantur. Atque ego ſanè ſatis mirari nequeo Socinum in recuperandis quæ ſua ſunt, contra expreſſa verba Chriſti *Luc.* VI. 30. *Et ab eo qui aufert quæ tua ſunt, ne repoſcas*, vitandæ ſuperſtitionis ergò [illegible] per commodam explicationem, mollire conari. In jure verò & lege fundamentali omnium Rerumpub. quæ duobus ſummi imperii requiſitis, hoc eſt Pacis & belli gladio, continentur: [illegible] ne latum quidem unguem recedere velle. Sed non reſiſtendum malo, ſed diligendum inimicum ad nauſeam inculcare. Quaſi hæc verba, ut nos facimus, ſalvo & inconcuſſo jure naturæ, ſalvo & præpoſterè non inverſo rectæ rationis uſu; intactis ſocietatis humanæ fundamentis æquè commodè, imo verò commodius longè explicari nequeant; quàm ea quæ dicto Lucæ loco explicare conatur. Vide pag. 271.

VIII. In hoc præcepto Manſuetudinis, in injuriis quæ nobis è proximis inferuntur, ferendis; talia nobis erga eos officia præſcribi neceſſe eſt, quæ cum officiis Caritatis congruant; imò verò quæ de fonte caritatis deriventur. Neque ullo modo credibile eſt, cum Caritas Manſuetudine ac patientia imperfectior ac vilior aut facilior virtus non ſit, officia manſuetudinis aut patientiæ longè (ut arbitrantur quidam) perfectiora ac difficiliora; officiis Caritatis hoc loco præſcribi. Atqui modum ac menſuram Caritatis ejus generis proximis (quales ſunt homines injuriam inferentes) debitæ ſuperiori capite demonſtravimus; non poſſe inſigniter excedere Caritatem nobiſmetipſis debitam; quæ vulgò ordinata appellatur. Neque igitur modus ac menſura Manſuetudinis & patientiæ erga eoſdem proximos, eandem natura nobis inſitam & omnibus divinis humaniſque legibus permiſſam Caritatem inſigniter excedere poteſt. Quod fieret ſi intolerabiles injurias & ipſam mortem ab injuſtis hominibus pati potius; quàm illis; quando id per leges humanas licite fieri poteſt, reſiſtere teneremur. Proinde hic de intolerabilibus injuriis, quod & exempla ipſa oſtendunt, Chriſtus loqui non potuit: neque certè locutus eſt.

Nam quod hoc loco objicitur. Nos quidem proximi cauſa, de Caritate erga nos ipſos nimium dimittere non teneri: ſed Dei Chriſtique cauſâ teneri; propter quos etiam odiſſe noſmetipſos debeamus: iſtud quidem veriſſimum eſt: ſed hoc loco nonniſi ineptiſſime objici poteſt. Nemo enim negat Dei Chriſtique cauſa id à nobis præſtandum eſſe, ſi jam nobis ante conſtet, Deum Chriſtumque id à nobis exigere. Sed cum nos hoc loco id ipſum quæramus, utrum id Deus Chriſtuſque è nobis poſtulet: imò jam probaverimus non poſtulare; non poteſt abſque facetiſſimo Circulo hæc inſtantia opponi. Etenim quærimus an hic à nobis Chriſtus poſtulet, ut intolerabiles injurias patiamur potius; quàm reſiſtamus proximis. Quia de proximis ſermo eſt, quibus Caritatem debemus; ex qua in reliquas erga proximum virtutes tanquam ex fonte omnia officia derivantur & promanant; meritò ex iſtius Caritatis lege, ab ipſo Deo Chriſtoque præſcriptâ, deducimus, non teneri nos in gratiam proximi tantum de jure noſtro decedere; ut intolerabili malo afficiamur potius quàm ipſi reſiſtamus; quando id jure facere poſſumus. Quod cum negare adverſarius non poſſit: ait nos id non quidem proximi, ſed Dei Chriſtique cauſa facere teneri. Nos verò id fatemur ultrò, ſed non alia conditione quàm ſi id à nobis Deus Chriſtuſque poſtulet. Inſtat adverſarius & ait Deum Chriſtumque à nobis id hoc loco poſtulare. Atqui primum id ipſum in quæſtione fuit an id Deus & Chriſtus hoc loco facere imperet. Deinde ſi adverſarius negare non audet Caritatem in proximum, ab ipſo Deo Chriſtoque præſcriptam, tantam à nobis in proximum indulgentiam non exigere; jam ipſi eo regredi integrum non eſt, unde egreſſi ſumus. Neque enim de eo quæritur quid Deus Chriſtuſque quave de cauſâ facere potuerint; ſed quid fecerint. Ergo ſi jam, quod nos oſtendimus, conſtet Deum Chriſtumque in caritate & officio erga proximum id oneris nobis planè non impoſuiſſe; ut in proximi gratiam ſimus adverſus noſmetipſos aut noſtros nimium immanſueti & crudeles: ineptè ſimul & intempeſtive id nobis oggeritur Deum nobis id oneris, non quidem proximi, ſed ſui gratia impoſuiſſe. Intempeſtiva enim eſt quæſtio, quærere cujus rei gratia nobis aliquid oneris imponatur, poſtquam oſtenſum eſt, id oneris nobis omninò non eſſe impoſitum. Non enim potuiſſet Deus per Chriſtum Caritati & officio in proximum, eos limites ſtatuiſſe, quos ſuperiori capite ſtatuiſſe oſtendimus; ſi plus à nobis officii & indulgentiæ erga eum; quàm quod ibi oſtenſum eſt, quamvis ſui cauſa requireret.

Poſſemus iſta reſponſione adverſus hanc inſtantiam eſſe contenti. Sed ut largiter de noſtro jure decedamus, admittamus ultrò hanc quæſtionem & videamus unde adverſarii probent, Deum atque Chriſtum hoc loco impoſuiſſe id oneris hominibus; ut, non quidem in gratiam proximi; ſed in gratiam ſui intolerabiles potius injurias patiantur; quàm ipſis cum legitimè poſſint, reſiſtant. Atque id primum jure deprecor, quia de facto, non de jure quæritur; ne

ſeſe

ſeſe atque nos onerent ſuperfluo labore inquirendi; quid & quantum Deo in homines liceat. Neque enim hic inter nos Status controverſiæ eſt. Eandem ob cauſam illam quoque hinc quæſtionem exulare æquum eſt; quâ quæri poteſt, quid ea in re à Deo Chriſtoque vitam nobis æternam promittente, fieri æquum fuerit. Id enim poſterius videbimus cum argumenta adverſariorum; non ex Sacris literis, ſed ex rationis penu deprompta examinabimus. Id unum hoc loco nobis inquirendum eſt; quid Deus Chriſtuſque reipsâ fecerit, non autem quid facere potuerit. Itaque ad hanc de Facto quæſtionem teſtimonio non ratiocinatione opus eſt. Producant igitur, ſi placet; aliquod è Sacris libris teſtimonium ubi Deus aut Chriſtus, atroces & intolerandas proximorum injurias, quas modo legitimè repellere poſſimus, repelli vetent. Nam patientia in perſecutionibus, quia à Magiſtratibus excitantur, huc non pertinet, cum ejuſmodi perſecutiones legitimè repelli non poſſint. Hoc loco certè de capitalibus injuriis, Chriſtus neque loqui potuit; neque locutus eſt. Non potuit, quia verba ſua extra ſubjectam Sermoni ſuo materiam protendere non potuit; quæ materia non alia fuit; quàm abuſus Moſaicæ legis, quæ de injuriarum non capitalium pœna atque talione loquebatur. Ideò neque ipſe de alio injuriarum genere locutus eſſe deprehenditur; quàm quæ non eſſent capitales. Quarum exempla ipſa per ſe mentem ejus evidenter explicant. Unde igitur iſtam injunctam nobis à Deo patientiæ in capitalibus injuriis neceſſitatem deproment? Nam hic quidem altiſſimum de iis ſilentium deprehendimus. Quodſi uſpiam alibi in Sacris libris teſtimonium ullum quod opinioni ſuæ velificetur, inveniant; id ſuo loco, Dei auxilio, examinare non omittemus. Nunc ſatis eſt eos *hoc loco* effugio iſto uti non poſſe. Nimirum quod Deus per Chriſtum capitalibus proximorum injuriis, quas legitimè repellere poſſimus, reſiſtere in ſui gratiam prohibuerit.

Nobis (quod non tenemur) probatu facilius foret: Deum id in ſui gratiam prohibere non potuiſſe: quia credibile non eſt, ipſi injuſtorum & facinoroſorum hominum effrænatam licentiam; quàm innocentium incolumitatem longè magis cordi fuiſſe: cum ipſe in mundo homines per homines legitimæ juſtitiæ ordinatione gubernet. Quam ultrò contrariâ per Chriſtum ordinatione tollere atque evertere, nihil aliud eſſet; quam duas ordinationes ſibi è diametro adverſas, & quarum altera alteram deſtruat conſtituere, quod abſurdum eſt. Nam quia perſecutiones, quarum capitales injurias, in gratiam Dei Chriſtique omninò ferendas fatemur ex errore atque ignorantia Magiſtratuum proficiſcuntur; injuncta earum patientia, jus atque poteſtatem Magiſtratuum à Deo ordinatorum non tollit ſed potius confirmat; quia ipſis etiam errantibus, & injuſtè aliquid facientibus violenter non reſiſtere imperat: Et ſublato errore & ignorantia ſupremarum poteſtatum, patientia perſecutionum unà cum iis ceſſat: nec ulla in re amplius leges Chriſti, cum jure ac legibus Magiſtratuum colliduntur. Sed ſi aliarum omnium injuriarum etiam graviſſimarum patientia injuncta eſt, ita ut nunquam improbis hominibus; ſive per ſe ſive per Magiſtratum publicè aut privatim reſiſtere liceat; non modo uſus omnis, ſed jus atque poteſtas ſupremarum poteſtatum convellitur; & inter leges Chriſti, atque ordinationes Dei, pugna irreconciliabilis conſtituitur, quod fanaticum & abſurdum eſt.

Quodſi adhuc inſtent, *Deum per Chriſtum hoc loco non in gratiam hominum injuſtorum; ſed in gratiam eorum ipſorum, quibus hoc manſuetudinis ſpecimen præſcribitur, patientiam eorum protendere; ultrà id, quod vi caritatis proximo debeant*: hoc ipſum ut probent poſtulamus. Et eſt quidem facilitate atque æquitate, ut ipſos non neceſſario labore ſublevemus. Permittimus enim id tantum probari; iſtam patientiam ductum à Deo per Chriſtum eo uſque protendi. De fine aut ſcopo hujus protenſionis aut in cujus gratiam fiat; non laborabimus; facile conceſſuri ut in cujuſcunque ipſi voluerint gratiam facta intelligatur.

Et ne ſibi inexpectata Reſponſione, ad locum communem de glorioſo fidei ac patientiæ ſpecimine, jactando, aditum præcluſum moleſtè ferant, audiamus, ſi placet, quid de alio ſpecimine afferant. Ajunt *in eo potiſſimum fidei & patientiæ noſtræ ſpecimen eluceſcere; quando & omnem cujuſvis noſtri omittimus juris defendendi Dei fiduciâ: & injurias omnes omninò etiam graviſſimas licet legitimè amoliri poſſimus, amoliri nolumus, ut tanto glorioſior patientia noſtra appareat.* Intelligo nos in eum diſputandi campum pertrahi, qui nos à propoſito S. Scripturæ loci examine; ad aliarum rationum velitationem abducat; cui infrà competentior locus patebit. Tamen & hic brevi reſponſione defungemur. Primùm igitur verba eorum, non hoc dicunt, quod probandum erat, ſed aliud, quod etiamſi nos concederemus, tamen id quod poſtulatum erat, nondum probatum eſt. Innumera enim ſunt in quibus fidei & patientiæ noſtræ ſpecimen, eluceſcere poſſet; quæ tamen à Deo nobis injuncta non ſunt. Quædam autem eorum talia ſunt; ut prima fronte ſi verborum Chriſti corticem ſpectemus nobis injuncta eſſe videantur; nec tamen ex mente Chriſti verè injuncta ſunt. Qualia ſunt Oculum ſibi eruere, pedem amputare, maxillam alteram percutienti præbere, & ſi qua ſunt ſimilia; quæ nemo ſanus reipſa & propriè loquendo nobis injuncta dixerit. Deinde quod ad fidem attinet, extremum ejus quod in tentatione Dei cernitur nobis cavendum eſt; in quod plerumque fides degenerat; quando cum ordinariis quæ Deus præbet mediis, nos ſervare poſſimus, extra ordinem miraculoſa auxilia expectamus. Quod ad patientiam; in ea quicquid ultrà præſcriptum nobis officium, toleramus; noſtro periculo toleramus; nec ejus rei gloriam aut mercedem à Deo certo ſperare poſſumus, quam non requiſivit de manibus noſtris.

At enim prætendunt, quod fidei & patientiæ noſtræ exercitium in eo Deus eſſe voluerit; quod ultrà debitum Caritatis proximo præſtare jubemur. Sed hæc pura puta conjectura eſt; nec recipi poteſt niſi planis teſtimoniis aut ſolidis rationibus probetur. Quinimo iſtud de Exercitio per impoſita æquo graviora onera ſomnium, vel hac ratione refellitur, quod exercitia ante verum ac ſerium certamen adhiberi ſoleant; ut vires noſtras præparent. Sic Romani olim ad palum armorum exercentes certamina duplo majori onere corpora gravabant, ut poſteà in verò certamine tantò agilius pugnarent. Nunc autem ſub Evangelio verum ac ſerium ſpiritualis militiæ certamen certamus. Quid igitur opus eſt, ſuperfluo & non debito proximis Caritatis & indulgentiæ onere gravari patientiam noſtram, ſi poſt hoc certamen nulla alia pugna ſupereſt, cui per exercitium vires noſtras præparemus?

Sed nos hucuſque, ſuprà debitum, ſatis oſtendimus quàm falſa ſint, quæ adverſarii ex verbis iſtis deducunt.

Reliquum eſt, ut quod promiſimus, verba iſta ab illis non ſatis rectè intellecta, eorumque ex mente noſtrâ veriorem ſenſum demonſtremus. Quamvis enim non multùm in eo errent; quod hoc loco Chriſtum ejuſmodi Reſiſtentiam prohibere; quæ vindictam ſpectet, ſtatuant: (niſi quod in eo gravius hallucinentur; quod putent iſtam reſiſtentiam illico vitioſam ac vetitam eſſe, ſi ei vindicta quoquomodo adjuncta ſit, licet à reſiſtentibus per ſe ac primariò non ſpectetur, quod falſum eſſe ſuprà oſtendimus)

Tamen hæc explicatio Legis, ipſa Lege anguſtior eſt. Illo enim vindictam hoc loco Chriſtus prohibeat, puta, vitioſam & illicitam. At certè neque præcipuè, neque ſolam. Nam quemadmodum Legis de talione rigor, cujus occaſione Chriſtus legem ſuam fert, non modo ultioni indulgentem talionem; ſed ſummi quoque atque ſtricti juris auſteritatem in ſe continebat. Ita Chriſtus non ſolam hoc loco vindictam prohibet; ſed omnem ſtricti ac ſummi juris (quod merito injuria dici ſolet) perſecutionem aut retentionem. Patet id ex multis hujus Legis partibus, quæ ad vindictam aut ægrè, aut nullo modo referri poſſunt. Quale eſt præceptum de addendo tunicæ pallio potius quàm litigetur: etiam de itinere unius milliaris in gratiam poſtulantis ſuſcipiendo: ſed præcipuè de indulgendo petitionibus eorum qui beneficium aliquod a nobis accipere aut etiam extorquere volunt. Nam rationes adverſariorum quibus oſtendunt Chriſtum in his quoque quæ jam produximus, vindictæ periculum præcipuè ſolum, reſpicere; nobis non ſatisfaciunt; quia verba Chriſti ſine ulla neceſſitate à proprio & ſimplici ſenſu, detorquent ad coactum & violentum; & ſunt meræ conjecturæ. Præterea quia ex eorum explicatione neceſſariò ſequitur id, quod falſiſſimum eſt: videlicet ſi vindictæ periculum abſit, præceptis iſtis Chriſti nos non obligari. Quamvis enim ultionis metus abſit; tamen nos, aut ne alteram alapam accipiamus pugnare; aut de tunicæ poſſeſſione, quia leve ac reparabile damnum eſt, judicio contendere non decet: neque quia levis labor eſt deductionem viatoris per mille aut ultrà, paſſus, detrectare. Idem de petitionum indulgentia, aut mutui dandi facilitate intelligendum eſt: quibus in rebus, etiamſi injuriarum ac vindictæ pericula abſint, difficiles nos eſſe prohibent, laudatiſſima hominum liberalium & officioſorum inſtituta & exempla. Quicquid enim honeſtum; quicquid pulchrum & amabile, quicquid in ſocietate mortalium, animos eorum quibuſcum vivimus demereri poteſt, ſectari juſſi ſumus.

Neque id verba Chriſti volunt; ut tunicæ addamus pallium; potius quàm uſurpatorem tunicæ ulciſcamur: ſed potius quàm cum eo judicio contendamus. Neque enim in cauſis civilibus, ubi agitur de poſſeſſione controverſa rei leviuſculæ; qualis eſt tunica, pœna in temere litigantem decernitur, ſed tantum lis ſecundum eum, qui potius aut verum jus habet deciditur. Controverſam autem facit rem, quicunque de eâ judicio contendere audet. Non igitur litigationis de tunicâ neceſſarium conſequens eſt ultio: ideoque hæc per illam à Chriſto deſignari non potuit. Proinde non idcircò Chriſtus de tunica in judicio contendi vetat, ut periculum ultionis de uſurpatore ſumendæ, evitetur, quod nullum eſt. Sed ut in levioribus rebus de noſtro jure decedamus; atque ut litigandi occaſiones, quantum in nobis eſt, pacem cum omnibus colentes, effugiamus. Neque hoc loco Manſuetudinem in remittenda vindictâ, quod alibi facit, ſed facilitate de ſuo jure dimittendi docet. Ratio hujus explicationis vel hæc evidenter cerni poteſt; quod Chriſti verba non ad Actorem qui plærumque in gratiam ultionis actionem pro acceptâ injuriâ intentat: ſed ad Reum, cui non actio injuriarum, ſed actio in rem, intentatur, pertineant; nec de ultione illatæ alicui injuriæ, ſed de poſſeſſione rei in controverſiam adductæ, agunt; quam nos Chriſtus tanti æſtimare vetat, ut ob eam periculum litigandi ſuſcipiamus. Ergò etiamſi ſine ultione & pœna adverſario infligendâ poſſimus cum eo de re noſtra in judicio contendere: tamen ſi res ſit non magni momenti; ut non ſit gravis cauſa, quæ nos ad litigandum cogat: præſtat levius damnum pati, quàm ob levem cauſam litigare. Hinc patet, etiamſi concedatur Chriſtum in hac Lege etiam c[…] reſiſtentiâ vindictam per ſe ac primario ſpectante[…] gere: tamen neque de illa ſolâ; neque præcipuè a[…] potiſſimùm agere. Nam in primo tantum hujus L[e]gis de alapæ patientia præcepto, vindictæ quoq[ue] abſtinentiam, ac ne in hoc quidem ſolam, ut p[o]ſtea oſtendemus, reſpicere, utcunque videri poteſ[t]. In reliquis autem tribus aut quatuor; tantum beni[g]nam de jure ſuo deceſſionem, propter bonum pac[is], qualis eſt cum quis levius damnum aut leviorem l[a]borem non tanti facit; quanti bonum pacis; a[ut] cum facilitate liberalitatis, vel mutui commodatior[…] eandem pacem aut etiam amicitiam hominum red[i]mit. Quæ quidem tàm facilis in commemoratis [à] Chriſto rebus, juris ſui dimiſſio planè contraria eſ[t] illi rigidæ ſummi juris retentioni; quæ in exigend[o] poſt acceptas injurias pœnâ talionis cernebatur. Ideo[…] quæ jure à Chriſto ipſi opponi potuit. Imò vere[…] quantò plus eſt ſuo damno, labore aut ſumptu; au[t] commodatæ rei periculo cuipiam utilitatem aliquam afferre; quàm colaphum pro colapho non reddere, tantò magis contraria ſunt officia in poſterioribus legis hujus partibus à Chriſto imperata, illi rigida[e] quæ ſub Lege permittebatur, talionis exactioni; quam fuit illa in priori injuncta à vindicta abſtinentia: Ita ut partium hujus legis connexio & cohærentia ſimulque oppoſitio cum ſuo antithero, in noſtra, quàm in vulgata explicatione longe clarius elucescat. Imo vero, vi atque efficaciæ orationis Chriſti: quæ hoc loco in figuratum aut hyperbolicum dicendi genus efferbuit, magis quadrat hæc oppoſitio, quæ à minus contrariis ad magis contraria procedit, nec ſenſim (in aliud ſubjectæ materiæ genus migrando) tepeſcit, ſed illud quod ſemel cæpit conſtanter urgendo, fortius ſubinde atque enixius perſequitur. Major enim & evidentior neceſſitas incumbit ei, qui ſuo damno, labore, aut ſumptu atque periculo, proximo prodeſſe jubetur; ne rigidum jus ſuum erga eum perſequatur aut retineat; quàm ei qui duntaxat jubetur ne illi; ſeu vindictam pro injuriâ exigendo ſive pugnando noceat. Quinetiam adhuc plus de ſuo jure decedere videtur, qui ultrò ad ſolam petitionem proximi ſumptum facit aut damni periculum ſubit, quàm qui litigii metu damnum patitur, aut Coactionis neceſſitate proximi cauſâ iter facit. Denique ad concludendum quod de ſummo jure noſtro erga proximum decedere debeamus, firmior illatio eſt, ab officio benefaciendi cum ſuo damno aut detrimento: quàm ab officio non malefaciendi & non ulciſcendi, quo etiam ſine ullo noſtro detrimento defungi poſſumus, in iis rebus quas Chriſtus commemorat. Nam ſi quis dicat majorem ac difficiliorem eſſe patientiam in eo qui injuriam aliquam, puta perpeſſionem cæſæ maxillæ, non vindicat; quàm in eo, qui leve damnum: aut levem laborem fert; ne litiget aut altercetur; aut qui in liberalitate vel mutuo difficilis non eſt: huic animadvertendum eſt, ſi ad propoſitum Chriſti reſpiciamus quod erat, præcipere nobis ut noſtri juris nimium retinentes non ſimus; ſed de eo ſæpe ultrò ac libenter decedamus: plus de ſuo jure decedere eum; qui futurum damnum aut laborem, aut ſumptum aut jacturæ alicujus periculum: breviter futuram injuriam quàm adhuc evitare poſſit, propter bonum Pacis, non evitat, quàm eum qui præteritam injuriam, quæ quia jam facta eſt, infecta fieri nequit, ſero jam ac non neceſſario ad conſulendum ſibi remedio, non ulciſcitur. Quamvis enim accepta jam injuria ac præterita perpeſſio, per ſe ipſa conſiderata, gravior eſſet; quàm levis jactura moleſtia aut impenſa: tamen voluntaria nondum acceptæ ſed futuræ ideoque evitabilis injuriæ perpetiendæ facilitas; tantò plus continet deceſſionis de ſuo

jure,

jure, quàm ſemicoacta præteritæ, injuriæ, quæ jam ut ſic loquar, inevitabilis eſt, vindicandæ dimiſſio: quanto plus eſt de ſuo æquo jure; quàm de ſummo atque ſtricto decedere. Qui enim jam acceptas injurias non ulciſcitur, ſed remittit; de ſummo ac ſtricto jure ſuo; qui futuras ultrò propter bonum pacis ſubit; de æquo jure ſuo decedit.

Hinc facile intelligi poteſt, verborum Chriſti legis Moſaicæ abuſui oppoſitorum hunc eſſe ſenſum. Adcò nunquam ſummo ac ſtricto jure erga proximum, quod in vindicta fieri ſolet; utendum eſſe: ut ſæpè etiam de æquo jure ſuo in gratiam ejus decedendum ſit, quod in allatis exemplis, quæ plures Legis ab ipſo latæ partes conſtituunt, (in quibus jam de ipſa vindictâ directè loqui vix videtur) evidenter oſtendit; quæ certe firmiſſima atque efficax illatio eſt.

Antequam alterius progrediamur, vim atque energiam verborum Chriſti; quæ extraordinario quodam loquendi modo, prolata ſunt; nec ſimplicem ſenſum habere poſſunt conſiderabimus. Quamvis enim Chriſtus videatur velle, ut poſt illatam priorem injuriam; ultrò ac ſine neceſſitate, novam nec ab inferente intentatam injuriam iterum nobis acceſſamus: Tamen & ratio ipſa, & ſuprà memorata Chriſti ipſius & Pauli exempla; mentem Chriſti & verborum ſententiam, aliter explicandam evincunt; quod & adverſarios omnes, quicunque illi fuerint, faſſuros arbitror.

Videntur igitur hæc verba eodem loquendi modo prolata; quo dictum eſt ſuprà eodem capite. v. 29. & 30. *Si oculus dexter ſcandalizat te, erue ipſum & abjice; ſi manus dextra, amputa eam & abjice &c.* Ubi Chriſtus per hoc præceptum non id efficere vult; ut homines ſibi oculos eruant, aut manus amputent; ſed ad majorem illationis evidentiam oſtendendam; ſuppoſita impoſſibili, ſed conditionata hypotheſi; quod nos corporea iſta membra ſcandalizent illa in eo caſu potius eruenda vel amputanda, ait, quàm damnationis æternæ pœnam ſubeundam. Quaſi quis dicat, Si ſubucula tua conſcia occulti conſilii fuerit, ipſam exure; ne ſecretum emanet in publicum. Non quod unquam hoc fieri poſſit; ſed ad augendam emphaſim præcepti; quæ in eo eſt, quod vel abſurda quoque & inconvenientia potius facienda ſint, quàm committendum id quod interdicitur. Eodem modo hæc verba Chriſti, Si quis te percuſſerit in dextram maxillam; præbe ei alteram; præſuppoſunt impoſſibilem ſed conditionatam hypotheſin; quaſi aut percuſſæ dexteræ maxillæ ultionem, aut potius pugnam & certamen aliter evitare nequeamus, niſi ultro ac ſine ulla neceſſitate alteram percutiendam præbeamus. Quod nullo modo contingere poteſt, ſed ſi aliqua ratione contingere poſſet; præſtare id facere quod abſurdum & rationi inconveniens videtur; quàm ultionem vetitam perſequi, aut potius malo futuro per pugnam reſiſtere. Non igitur in verbis iſtis Chriſti, voluntaria & ſine ulla neceſſitate ſuſcepta novæ injuriæ perpeſſio præcipitur; ſed aut veteris ultio; aut potius pugna prohibetur; eâ ſeveritate: ut potiùs id, quod propter falſitatem conditionatæ hypotheſeos, abſurdum & rationi eſt adverſum (ideoque non abſolutè ac ſimpliciter, ſed conditionatè imperatum eſt) faciamus; quàm id quod nobis prohibetur committamus. Idem de addendo tunicæ pallio ac cæteris ſimilibus judicandum eſt. Neque enim tunicam ſolam inique poſcenti adverſario; ultrò ac ſine neceſſitate urgente, pallium quoque adjicere jubemur, ne litigemus: ſed ſuppoſita conditione, ſi forte aliter malum litigii effugere non poſſimus, quam adjecto pallio. Quæ hypotheſis ideò falſa eſt, ac proinde præceptum quoque abſolute ac ſimpliciter imperatum cenſeri non debet, quia Chriſtus de adverſario tunicam ſolam poſcente loquitur; cui idcircò ſolius tunicæ conceſſione ſatisfieri poteſt, ne litigare neceſſe ſit. Hinc ſequitur, nihil in iſtis verbis à Chriſto, ſimpliciter & abſolute, hoc eſt, verè præcipi; quod rationi adverſum & inconveniens ſit, neque magis nos iſta, de quibus loquimur, conditionata præcepta obligare, quàm conditionatam de eruendo oculo & amputandâ manu, præceptionem.

Hæc idcircò fuſius, & fortaſſe ſuperflua diligentia, examinavimus, ne quis nobis ex figura & improprietate verborum, fucum faciat; & prætendat, ea quoque à Chriſto verè, ſimpliciter & abſolute præcipi, quæ rationi repugnant.

Sed de verborum cortice, ſatis diſſeruimus. Quorum cum mens atque ſcopus eò tendat, ut nos, non modo in ulciſcendis, ſed etiam in perpetiendis ſine vetita reſiſtentia, injuriis, atque etiam damnis; & in ſuſcipiendis, proximi cauſa, laboribus aut moleſtiis, atque aliis omnibus erga eum officiis; de noſtro jure, præcipuè verò ſummo atque ſtricto, decedere doceant; videndum eſt, utrum hoc dimittendi de ſuo jure officium, ad omnes omninò caſus porrigatur; an verò certis quibuſdam limitibus circumſcribatur.

Atque ad omnes omninò caſus porrigi, rationi repugnat. Nam ſi in omnibus omninò occaſionibus de noſtro jure decedere tenemur; ſublato uſu juris, etiam jus omnes tolletur; cum tamen etiam ſanctiſſimos viros in multis ſuo jure uſos videamus.

Certis igitur quibuſdam terminis limitanda eſt, iſta ſui juris dimiſſio. Et adverſarii quidem noſtri hunc ipſi limitem ponunt, ut ad eam toties obſtricti ſimus, quoties vindictæ periculum aut occaſio occurrit. Vindictæ autem in propriis injuriis, non in alienis; aut potius privatim, non publicè ſumendæ aut exigendæ. Id enim ex mente adverſariorum adjiciendum eſt; qui Magiſtratui permittunt ex officio publici muneris, alienas injurias vindicare. Verum hanc limitationem vix ad primam Legis hujus partem pertinere ſupra oſtendimus. Videmus autem hoc loco à Chriſto, dimiſſionem juris ſui imperari; etiam in multis aliis caſibus, in quibus vindictæ locus non eſt.

Quærenda eſt igitur alia limitatio; toti huic Chriſti Legi competens & adæquata. Quæ vix alia dari poteſt; quàm *ut nos ad deceſſionem de jure noſtro teneri cenſeamus; quoties juſta & gravis cauſa, aut neceſſitas abeſt, ejus retinendi.* Quod ut apertius liquere poſſit, videat Lector, quæ ſuprà eodem capite in Ratione quinta diſputavimus.

Atque hæc limitatio etiam Reſtrictionem adverſariorum in ſe continet. Nulla enim juſta & gravis cauſa; multo minùs neceſſitas eſſe poteſt; vitioſæ ac vetitæ ultionis perſequendæ. Poſſe enim aliquas dari ultiones non vitioſas, ut eas quæ fiunt à Magiſtratu, jam dictum eſt. De qua ultionum diſtinctione, dabitur infrà diſſerendi locus, ubi argumentum adverſariorum, ab ipſo Ultionis interdicto ſumptum, examinabimus. Nunc paucis dixiſſe ſufficiat, cum in vitioſa vindictâ ſemper ſit ſummi ac ſtricti juris ſui, quod in alium ex delicto ejus habeas, perſecutio; nullam ſatis juſtam aut gravem cauſam aut neceſſitatem Chriſtianis hominibus eſſe poſſe, ſummi iſtius juris ſui perſequendi: imo vero maximam cauſam & neceſſitatem ipſis incumbere, ejus dimittendi, niſi velint, ut Deus quoque de ſummo jure, quod in eos ex delictis eorum habet, nihil dimittat.

Sed præter Reſtrictionem adverſariorum, noſtra limitatio continet in ſe veriſſimam circumſcriptionem omnium caſuum, in quibus de noſtro etiam æquo jure (quo aliàs ordinariè uti Deus non prohibet) decedere tenemur. Nam & in levi injuriâ, qualis eſt

iteratè

verò accipiendæ alapæ metus, ut pugnemus: & a levi damno, quale eſt tunicæ, ut litigemus; & in levi moleſtiâ, quale eſt iter unius milliaris, ut altercemur; & in occaſione liberalitatis aut mutuò dandi; ut ſimus deparci Euchiones, difficiles atque inofficiosi; nulla nos juſta & gravis cauſa, nulla neceſſitas urget. Ideò in his omnibus a retentione juris noſtri abſtinendum eſt. Diſpar & longè alia eſt ratio, ſi damnum æquo gravius ſubeundum; ſi nimius labor aut moleſtia ſuſcipienda; ſi nimii ſumptus & jacturæ faciendæ ſint. Tunc enim quanto graviora incommoda occurrent; tanto juſtior & gravior cauſa; & ſi nimium gravia ac periculoſa ſint, etiam neceſſitas retinendi juris noſtri interveniet. Ideò verba Christi intrà leviorum injuriarum aut incommodarum ſpecies & exempla conſiſtunt; quia hæc præcepta ad graviores injurias aut incommoda non pertinent: Nec ad eas trahi poſſunt repugnante imprimis Ratione; quæ non modo nullam cauſam animadvertere poteſt, cur in iis rebus uti noſtro jure prohibeamur; in quibus nos juſta & gravis cauſa & multò magis neceſſitas urget; ne deco decedamus: ſed etiam innumeris abſurdis & incommodis, quæ ex adverſa opinione pullulant; offenditur ac percellitur. Unde jure optimo concluditur, cum verba Christi de ejuſmodi tantum dimiſſione juris noſtri loqui neceſſe ſit; in qua juſta & gravis cauſa vel neceſſitas nos una urget, ut illud retineamus: cum præcepta ſua ad æquo graviores injurias & incommoda protendere, non potuiſſe. Quod ipſum cum neque feciſſe quoque illum videamus; quippe qui ad leviores duntaxat injurias & incommoda, præcepta hoc loco ſua, aſſentiente rectâ Ratione, reſtrinxerit, nullo jure adverſarii ea præcepta ad æquo graviores injurias, & magis noxia vel periculoſa; tantòque minùs perniciosa incommoda, repugnante ſana ratione, trahere ac detorquere laborant.

Nam quod quis objiciat, verba ipſa Christi Rationi manifeſtè obluctari, nihil eſt; cum ſuprà probaverimus, nihil in iis verè præcipi, atque nobis injungi, quod Rationi ullo modo repugnet.

Manifeſtum igitur eſt, quod & verba ipſa Christi in oppoſita verbis ex Lege Moſis allegatis antitheſi indicant, ſubjectam eorum materiam hoc loco, non eſſe Vindictam; (quamvis eam hinc penitus excludi Cauſæ noſtræ non interſit, qui eam alibi ex profeſſo prohibitam, & hic quoque, ſed per conſequentiam magis & illationem, quam per ipſa oppoſita verbis è Lege petitis verba, vetitam libenter fatemur.) ſed Reſiſtentiam; neque eam omnem, ſed quæ cum vitioſa juris noſtri perſecutione aut retinentiâ conjuncta ſit. Reſiſtentiam autem tàm per viam Facti, ut loquuntur, quam per viam juris. Nam in præcepta alapæ patientiâ, non tam nobis repoſitio alapæ; quàm reſiſtentia quæ fit facto ipſo iis, à quibus poſt unam alapam inflictam; alteram metuimus, hoc eſt, pugna prohibetur; quæ certe magis propriè per Reſiſtentiam; quam vindicta intelligitur. (quid autem opus eſt impropriè vocem accipere, cum propriè ſumi poſſit.) Quam omittere Christus jubet eò majori æquitate, quod & Leges humanæ privata iſtiuſmodi & Cyclopica jurgia ac certamina prohibeant; è quibus cædes, duella, & infinita mala naſci ſolent. Porrò in tunicæ damno itidem non vindictam; ſed reſiſtentiam, quæ fit uſurpatori tunicæ, per viam juris, prohibet. Rurſus in angariatione, Renitentiam per viam Facti, quæ fit Cogentibus ad comitatum itineris, vetat. Tandem reſiſtentiam ac repulſam donum aut mutuum petentibus interdicit. Ita ut hæc omnia Legis hujus membra, ſolam Reſiſtentiam ſutari, ſine vindicta præteriti mali, (quam alioqui alibi clariſſimè prohibitam fatemur) reſpicere poſſint, &, ut ego arbitror, reſpiciant. Nam ſi quis illud urgeat quia in Lege Talionis; cujus abu[…] hominibus privatis Christus interdicere voluit; o[…] ſiſſima & menti Christi adverſiſſima ſunt, illa vi[…]ctæ acerbitas, quæ ſummi juris perſecutionem co[…]nebat; non eſſe veriſimile Christum occaſione hi[…] Legis nihil de vindicta locutum: Reſpondebimu[…] cum Christus verba ſua huic Legi ità opponat, [...] eum, aliquantò plus quam illa permitteret, ve[…] in animo habuiſſe appareat; quod ex ipſo co[…] contextu ſatis liquet; non modo neceſſe non ſui[…] ut in antitheſi ſua de vindictâ loqueretur; ſed et[…] vix potuiſſe emphaſin interdicti ſui (quod vindict[…] quidem etiam, ſed per conſequentiam vetabat) [...] primere, ſi in ſua antitheſi, de vindictâ locutus [...]ſet. Longè etenim efficacius vindictam præteriti m[…]li prohibebat; cum Reſiſtentiam futuri prohiber[…] quàm ſi tantum id vetaſſet; quod Lex illa perm[…]tebat. Præterea longè efficacius perſecutionem ſu[…]mi juris in vindicandis injuriis, prohibebat: cu[…] retinentiam æqui juris in obſiſtendo injuriis, pro[…]beret; quàm ſi tantum Retinentiam ſummi juris pr[…]hibuiſſet.

Atque hæc de ſenſu verborum in genere dicta ſu[…]to; qui ut melius pateat, quaſdam partes hujus [...]gis in ſpecie attingemus. Primùm igitur quod at[…]net alapæ patientiam, graviſſimam cauſam Christ[…] habuit prohibendi non modo vindictam ſeu dudu[…] præteritæ, ſeu recens patratæ hujus contumeliæ quæ ſit facto ipſo; ſed & ipſam violentam reſiſte[…]tiam ei, dum in præſenti infertur; quia hæc utr[…]que ſuſcipi nequit, tum abſque excandeſcentis an[…]mi impotentiâ in barbaro indecoræ & non neceſſ[…]riæ pugnæ certamine; tum abſque periculo vitæ u[…]triuſque partis. Præſtat autem levem injuriam pati[…]enter ferre, quàm ſemetipſum ſimul & proximum in ejuſmodi periculum conjicere; quorum alterum prudentiæ, alterum repugnat Charitati. Sed non perinde liquet; quid poſt acceptam ejuſmodi injuriam per viam juris Christus fieri permittat, aut prohibeat; Præcipue in eo caſu dum quis non id quærit, ut ultionem ſatiet; quod neque hic permittitur, & alibi ſæpius vetatur, ſed ut ſibi in poſterum conſulat; atque licentiam hominum à minoribus injuriis ad graviores paulatim ſerpentem, fræno aliquo legum reprimat atque coërceat. Neque enim in hac prima parte Legis, Christus de reſiſtentia Juris loqui videtur, quod facit in ſecundâ; ſed de reſiſtentia facti. Quamvis autem utriuſque præcepti, quod ad vindictam attinet; par atque eadem ratio eſſe videatur; tamen juſtior & gravior cauſa urgere videtur; ut violentiis hominum, etiam in levioribus injuriis, quàm iniquitati in levibus damnis per viam Juris reſiſtatur; dummodò is qui reſiſtit ab omni vindictæ impotentiâ ſit immunis. Niſi quod iſtud ipſum, in levioribus injuriis, quoquomodo perſequendis; vix accidere poſſit, cum nulla tunc gravior neceſſitas animum læſi ſtimulare poſſit, ad propulſandum intolerabile malum; quæ illam vindictæ cupiditatem ex animo ejus excludat; aut pænam lædentis accuſati excuſet, (quod fit in gravioribus injuriis) , ſed quicquid tunc ab accuſante contrà eum qui læſit, ſuſcipitur, directè in gratiam ſolius vindictæ ſuſcipi videatur. Ita ut, præſtet in ejuſmodi levioribus injuriis, ubi de ſecuritate vitæ aut Status non agitur; ab omni prorſus vindictæ ſpecie abſtinere, quod, etiam in impænitentibus Christiana generoſitas, in pænitentibus autem ac deprecantibus culpam ſanctiſſimi officii neceſſitas exigit.

Deinde quod attinet ad ſecundam Legis partem, quæ litigari de tunicâ vetat; ſallò ex hoc præcepto colligitur, omnes omninò lites prohiberi; quod præter Apoſtoli permiſſionem 1. Cor. VI. exemplum ipſius litigantis & ad Cæſarem provocantis oſtendit.

Nam

Nam provocatio licet non ſit accuſatio ; eſt tamen litigatio & litigationis continuatio. Nec minus ea quæ fit excipiendo forum ; quàm quæ fit ab injuſto decreto & Judice ad ſuperiorem judicem. Chriſtus autem dum de tunica contendi judicio vetat ; non accuſationem tantum ſed litigationem quoque prohibet nec Actorem duntaxat (quod anteà oſtendimus) ſed Reum quoque à lite forenſi abſterret. Quocirca maxime ad id ipſum de quo Chriſtus loquitur pertinet exemplum Pauli oſtendens non omnem litem à Chriſto prohiberi, ſed de rebus duntaxat facile recuperabilibus. Si quis enim Paulò de tunica litem moviſſet, dubio procul omni maluiſſet is, non tunicæ modo ſed & pallii quoque jactura, moram illam ac tempus redimere, quod forenſi judicio impendendum erat ; ut prædicando Evangelio melius collocaretur. Idem in injuriis ſibi contrà jus civitatis Romanæ illatis, quamvis dignitatis ac juris ſui non oblitus de eo tamen facilè deceſſit. At ubi de vitâ periclitandum fuit innocenti ; ſatis pro Libertate ait : Nemo poteſt me illis donare ; Cæſarem apello. Ubi quoque notandum Paulum, præſenſiſſe, injuſtam futuram fuiſſe Feſti ſententiam, quam ideò declinat, ne vitæ ipſius jacturâ Judæis gratificari poſſet. Sed de eo inter nos atque Socinum facilius convenit ; qui & ipſe lites permiſſas cenſet : verum non aliâ conditione ; niſi periculum omne abſit ; pænæ adverſæ parti, ſive pro delicto, ſive pro lite temere ſuſcepta, infligendæ. In quo ab eo plurimum diſſentimus. Cum enim Chriſtus in hac ſecunda Legis parte, quæ lites vetare videtur, non illius deceſſionis de noſtro ſummo jure quod in vindicta exigitur ſed perfectioris deceſſionis de æquo jure noſtro, quod in tuenda rerum noſtrarum poſſeſſione retinetur, rationem habeat ; multoque magis cum pæna à vindicta ſejuncta eſſe poſſit ; falſum eſt, non poſſe nos bona noſtra repetere à malæ fidei poſſeſſoribus ; aut ab injuſtis uſurpatoribus ſi periculum ſit, ne cum recuperatione rerum noſtrarum, aliqua pæna in uſurpatores ſtatuatur ; niſi forte ſit nimium gravis ; & longè bonum iſtud quod quærimus, gravitate ſua præponderans. Nam id caritatis officio adverſum eſſet. Sed ſatis eſt, ſi nos non animo ulciſcendi, bona noſtra judicio repetamus ; & ſi bona iſta ejuſmodi ſint, ut non levi cauſa impulſi, ad litigandum, deſcendamus : nec pæna quæ ſontes manet Chriſtianæ clementiæ fines tranſgrediatur. Nam in ultione quidem, ut ſupra quoque innuimus duo conſideranda ſunt ; ipſum illud, quod Scholaſtici vocant Formale ultionis ; quod eſt animus ulciſcendi deſiderio ardens ; & ejuſdem, quòd dicitur Materiale hoc eſt Malum pænæ aut caſtigationis. Quorum illud propriè vindicta ; hoc, pæna dicitur. Quæ adeò ſunt diſparata ; ut poſſit eſſe vindicta ; abſque pæna & pæna abſque vindicta. Chriſtus autem qui in interdicto ultionis noſtros tantum animos ſanat & excolit ; Magiſtratus autem officium *in pænis exigendis* non impedit, imo confirmat ; non id intendit, ut injuriæ facienti impune ſit, ſed ne nos ulciſcendi affectus in tranſverſum abripiat. Si igitur nos gravem cauſam litigandi habeamus, res per injuriam ablatas repetere jure poſſumus etiam cum pæna aut detrimento auferentis (quæ pæna per accidens tunc ſuſceptæ liti intervenit) dum iſta pæna à nobis per impotentiam animi non exigatur, quod Manſuetudini, aut non ſit adverſario noſtro nimium noxia & cum crudelitate conjuncta quod Caritati repugnat.

Atque id non in damnis tantum ; ſed in omni graviorum injuriarum genere valere exiſtimamus. Nam quamvis accuſare animo ulciſcendi, ad exſatiandum vindictæ deſiderium, non concedatur: at accuſare eo fine licet, ut tibi de ſecuritate proſpicias, licet aliqua pæna accuſationem conſequatur, dum ſit moderatâ. Sed ſi, abſque ſtrepitu juris, tibi ſatis cautum eſſe in poſterum poteſt condonanda potius quàm perſequenda injuria eſt. Quo & Socinus inclinare videtur dum ait pag. 276. & 277. *Poteſt fieri ut quis alterius iniquitatem ad Magiſtratum deferat ; & tamen nullam interim vindictam expetat*, Niſi quod addit, *Nullumque ipſi periculum creet.* quod ſi de gravioris mali periculo intelligit, nos aſſentientes habet. Levioris periculi rationem nullam habendam cenſemus: dum ſola vindicta non ſpectetur.

CAP. VI.

Tertium contra Pacis & belli jura teſtimonium, ex præcepto Apoſtoli de Non reddendo malo, nec ulciſcendis privatis injuriis Rom. XII. 17. *ſumptum refellitur.*

HUjus quam modo examinavimus adverſariorum Rationis appendix quædam ſupereſt : quam tamen peculiaris argumenti loco, in hoc capite expendemus.

Rom. XII. 17. *Nemini malum pro malo reddite, procurate honeſta in omnium conſpectu, ſi fieri poteſt, quantum in vobis eſt, cum omnibus hominibus in pace viventes. Non vosmetipſos ulciſcentes, dilecti, ſed date locum Iræ. Scriptum eſt enim. Meum eſt ulciſci, ego rependam, dicit Dominus. Itaque ſi eſurit inimicus tuus, ciba eum ; ſi ſitit, da ei potum. Hoc enim ſi feceris, carbones ignis coacervabis in caput ejus. Ne vinclitor à malo ſed vince bono, malum.*

His verbis ultionem prohiberi nemo negat : Cæterum non omnem ſed vitioſam, quæ *vindictæ* aut *ultionis* nomine propriè vocatur, quatenus opponitur Pænæ. Nam ut diſpiciamus de quo vindictæ genere hoc loco ſermo ſit ; animadvertendum eſt, quod antea quoque monuimus, vindictam aliam privatam eſſe ; proprie ſic dictam ; quæ fit ab iis qui jus puniendi non habent : aliam Publicam, quæ improprie vindicta aut ultio dicitur ; cum potius Pæna vocanda ſit quæ fit ab iis, qui habent jus puniendi. Quarum illa vel ob id vitioſa & injuſta eſſe ſolet ; quia jure vindicandi deſtituitur ; Hanc ſine vitio & culpa eſſe ; quando quis jure ſuo utitur, non abutitur, nihil impedit. Et privata quidem vindicta iterum duplex eſt : alia enim eſt, ut ſic loquar, Immediata ; quando quis per ſe ipſum proprias injurias ulciſcitur : alia Mediata, quando id facit Mediante Magiſtratu. Quarum illa omninò inexcuſabilis & vitioſa eſt, non uno quidem nomine ; ſed &, quia nullo jure fulcitur. Præterea in ejuſmodi Privatâ propriarum injuriarum ultione, ob imbecillitatem indolis humanæ, propriis affectibus obnoxiæ ; magnum eſt periculum ne excedat medicina modum. Ideò Apoſtolus proprias injurias per ſe ulciſci vetuit. Alienas quæ publicè vindicantur, nuſquam vetuit ; imo pauló poſt, iis quibus jus atque poteſtas ejus rei competit, expreſſè, conceſſit: in quo adeò nullum eſt periculum ; ut abſque eo remedio, genus humanum in Statu tolerabili durare non poſſit. Suas etiam publicè vindicari ; quicquid aliundè contra afferatur, hoc loco, ut mox oſtendemus, non prohibuit. Hæc autem ; hoc eſt Mediata ; quia per eos, qui jus vindicandi habent adminiſtratur ; aliquando excuſari aut admitti poteſt ; ſi non per ſe ac primariò intendatur, ſed per accidens actioni in alium bonum & laudabilem aut certe licitum finem intentæ, interveniat. Cujus quidem ex accidenti intervenientis, in gratiam illius boni finis qui intenditur, rationem non haberi, vel ob id licere videtur ; quia hæc jam

Chriſtianis judicibus, ad reſarciendam, quam fecit injuriam, non aliàs damnari poſſe ſtatuat, niſi tum demum, ſi id *ſine ejus magno malo* fieri poſſit. Vide pag. 288. contra Palæol.

Si Religio Chriſti ea æquitate utitur erga homines injuſtos, ut eos ad ſatisfaciendum læſis pro illatâ injuria aut damno (quo nihil æquius aut juſtiori neceſſitate nos obſtringens cogitari poteſt) non adigat, ſi id ſine ſuo *Magno malo*, facere nequeant: Cur erga homines innocentes adeò iniqua fingatur; ut eos ad non reſiſtendum iis, de quibus Chriſtus nunquam locutus eſt, injuriis, adigat, quoties ipſis maxima & intoleranda mala imminent, ni reſiſtant? Certe in reſiſtendo atroci alicui malo, nemini, niſi forte volenti: at in damnis datis neque reparatis cum tamen, licet magna cum lædentis moleſtia, atque pæna reparari poſſint, maxima ſemper invitis fit injuria. Quia, *prætendent Chriſtus id expreſſe mandavit.* Nihil dico quàm falſo id affirmetur. Num ſatisfacere pro illatis damnis atque injuriis; placare offenſos, reſtituere ablata, non multò expreſſius mandatum eſt? Quæ, malum, iſta tàm infenſa bonis, tàm indulgens ſceleratis opinio eſt; quæ hinc ſtricta ſeveritate è manibus innocentium tàm neceſſaria ſalutis remedia extorqueat; inde laxâ impunitate ſcelerum ſanciat patrocinium? Quid erit præpoſtero ornatu; capiti calceos, plantis pedum pileum induere, ſi hoc non eſt? Senſit hujus opinionis futilitatem, vir ſummus, Socinus. ideò licet alibi fervore diſputationis abreptus; omnem omninò etiam impropriè dictam vindictam; quæ potius pæna vocanda eſt, oppugnat, tamen ubi ad ſe redit, ingenuè confitetur Spiritum Chriſti non omnem vindictam excludere dum pag. 223. ait. Non negabo tamen (verba Chriſti: *Neſcitis cujus Spiritus ſitis*) non ad omnem vindictam excludendam, ſed ad capitalem pertinere.

Sed ut eò, unde digreſſi ſumus, revertamur: vel ex ipſa antitheſi verborum Apoſtoli, in qua privatam & immediatam, quam ita nominavimus, vindictam, mediatæ quæ fit per eam poteſtatem cui jus vindictæ competit, òpponit; ſatis conſtare poteſt, hoc loco, (quicquid aliunde deduci poſſit) poſterioris generis vindictam, præſertim quoties per ſe & primariò non ſpectatur (in quo caſu ex vindictæ indole in naturam pænæ ſimplicis migrat) non prohiberi.

His ita præmiſſis, quod ad argumentum adverſariorum attinet; illud quadruplici ratione breviter diſſolvimus.

I. Primum, quod in bellis & ſuppliciis tam defenſio quam pæna publica perficiatur ab iis qui jus defenſionis & punitionis habent: hic autem ſermo ſit de privata ultione eorum, qui jus vindicandi non habent.

II. Secundo, quod in bellis & ſuppliciis fit vindicatio, non propriarum & privatarum, ſed aut alienarum, aut publicarum injuriarum: hic autem locus duntaxat, de ultione propriarum & privatarum injuriarum loquatur.

III. Tertio, quod bella & ſupplicia, poſſint eſſe ſine illa quæ hic ſola prohibetur, propriè dictâ & vitioſâ ultione, quæ tàm defenſioni quàm pænæ legitimè ſumendæ; magis eſt impedimento quàm uſui.

IV. Quartò. Quòd optimis etiam, nec modo licitis, ſed præceptis & injunctis actionibus contingat interdum, ut cum ipſis aliqua ultionis ſpecies, complicata eſſe videatur. Nec tamen iſtas actiones ex eo æſtimandas; quod in iis ex accidenti intervenit; ſed quod per ſe ac primariò intenditur; quod exemplo pudefactionis & objurgationis in Eccleſia illuſtravimus.

CAP. VII.

Sex alia ex Sacræ Scripturæ contra Pacis ac belli jura producta teſtimonia refelluntur.

SEquuntur pauca, quæ pro cauſa laborante produci præterea ſolent, teſtimonia, magis ne unius atque alterius duntaxat S. Scripturæ loci auctoritate nixa videatur, quam quod aliquid virium habeant ad firmandam opinionem adverſariorum. Rectè enim à Socino animadverſum eſt in iis, quæ jam expendimus apud Mattheum teſtimoniis, totam propemodum vim iſtius diſputationis ineſſe. Ideò cum acris judicii virum puderet infirmorum tibicinum, quibus adverſarii cauſam, ſuâ mole ruinam minantem, fulciunt; ne dignatus quidem eſt ea teſtimonia aut rationes ex profeſſo defendere; quamvis ad pleraſque non rectè à Palæologo reſponſum putaret. Cujus ſanè exagitandi occaſionem raró aliàs, (& magno quidem ejus merito) prætermiſſam; tunc, non ſine gravi cauſa omiſit. Vide calcem *cap.* VI. parte 1. pag. 103.

Primus locus *Geneſ.* IX. 5. 6. *Quinetiam ſanguinem veſtrum, id eſt, animarum veſtrarum repoſcam, ab omni beſtia repoſcam eum: atque etiam de manu hominis alterius, utpote fratris, repoſcam hominis animam. Quiſquis effuderit ſanguinem hominis, hujus ſanguis per hominem effundetur, quia hominem ad effigiem ſuam fecit Deus.*

Hujus antiquiſſimæ legis divinæ, optimus interpres eſt, Deus ipſe & uſus hominum Deo proximorum. Deus enim in Lege Moſis morali; idem præceptum repetiit, verbis æquè generalibus; ſed tamen in Lege ejuſdem Politica & forenſi, tam bellorum, quàm capitalium ſuppliciorum modum præſcripſit. Qua in re, hujus præcepti generalitatem, utriuſque rei non licentia modo permiſſa; ſed neceſſitate in certis caſibus impoſitâ, evidentiſſimè reſtrinxit. Præterea poſterior Legis iſtius pars, priorem explicat; & verba Dei ſubſequentia antecedentium generalitatem, evidenter limitant. Sive enim in iis homicidæ ſanguinem viciſſim effundi præcipit, ſive tantum permittit; dupliciter oſtendit, verba antecedentia non omnem cædem complecti.

Primùm, quia præceptum aut permiſſio commiſſæ cædis cæde vindicandæ, manifeſtè ab interdicto cædis, excipit illam cædem; quæ pro pæna delinquentium, contrà idem interdictum, ex mente Dei infligitur. Deinde, quia iſta ſive præcepta; ſive permiſſa homicidii pæna, ex mente ipſius Dei, non pro omni cæde patrata exigi potuit; ſed tantum pro cæde innocentium, eaque liberè ac deſtinatò patrata. In quo mentem ſuam Deus ipſe poſteà in Moſis lege disertè explicuit. Jam vero hic videmus omni, quod hic interdicitur homicidio, iſtam pænam talionis; ſive per legem conſtitui, aut permitti, ſive per comminationem, ut quidam falsò putant, deſtinari. Quæ cum extendi ad omnem cædem nequeat; planum eſt hoc interdicto, non omnem omninò cædem prohiberi; quod ad inſtitutum noſtrum ſatis eſt.

Jure autem diximus, falsò à quibuſdam putari Comminationem hic duntaxat; non verò mandatum Dei fuiſſe, per quod alicui hominum jus necis in ſontes traderetur; quaſi videlicet ipſe Deus ſibi homicidii ultionem exciperet, quam per homines quidem, ſed non alio modo executurus eſſet, quàm quomodo ſcelera hominum per homines ſæpe ſceleratiores, punire conſuevit. In poſteriori enim Lege, per Moſem lata, quæ hic fuerit mens Dei, planè nobis innotuit; qui ſummis poteſtatibus, Rempub. gubernantibus, non modo defenſionem bellicam in caſu

quæſtionem hanc ſummo viro, non ſatis meditatam fuiſſe, ſimulque patronis hujus cauſæ non eſſe abundantem Sacræ Scripturæ teſtimoniorum pro ſuâ opinione copiam; qui ad ejuſmodi argumenta confugere neceſſe habeant. Proinde dabunt veniam qui in hac materia ſic argumentantur; quod in ea, ipſorum non poſſit eſſe apud nos gravis auctoritas.

I. Primum enim non de omni certamine hoc loco Apoſtolus loquitur; ſed tantum de ſpirituali; nec id intendit ut nos doceat, qualia certamina vitare debeamus, cum ea de re altiſſimum hic ſilentium ſit: ſed quoties hujus generis pugna, de qua loquitur, ingruit, qualia arma hoſtibus opponere debeamus. Non ſequitur autem ex eo, quod ſpiritualibus hoſtibus, ſpiritualia arma opponere doceamur; eo ipſo nobis prohiberi; ne carnalibus hoſtibus carnalia arma opponamus. Imò ex ipſa rei analogia contrarium ſequitur. Si enim contrà Spirituales hoſtes, carnalia arma non ſunt adhibenda ſed ſpiritualia; certè adverſus carnales ſpiritualia arma non ſunt capienda, ſed carnalia; cum utrobique nihil proſint arma, contra hoſtes ab armis toto genere diſcrepantes. Denique contra deductam ex hoc loco conſequentiam ſic argumentamur. Si nunc ideò, quod oporteat contra ſpirituales hoſtes; ſpiritualibus armis uti; carnalibus armis contra carnales hoſtes uti non licet: certè ideò quia quondam Judæos contrà carnales hoſtes, carnalibus armis uti oportuit, iiſdem nunc ſpiritualibus armis contra ſpirituales hoſtes uti non licuit. Atqui hoc inſulſum eſt & abſurdum. E. & illud.

II. Denique ut iniquitas hujus deductionis tantò evidentius pateat, animadvertendum eſt, Apoſtolum hic ne de univerſo quidem ſpiritualis Chriſtianorum luctæ certamine loqui; ſed tantum de eo, quod eſt cum Diabolo. Nam Chriſtianis etiam quà Chriſtiani ſunt, hoc eſt, in ſpirituali bello; aliquando res eſt cum carne & ſanguine; quoties aut cum propria carne, ejuſque concupiſcentiis, aut cum hominibus hujus Mundi ſpiritualiter luctantur. Hinc apparet in verbis *Non eſt nobis lucta cum carne & ſanguine*, non id oſtendi, quod Socinus ait, *quid Deus hac in re perpetuò fieri velit*: ſed tantum id, quid aliquando accidat, quoties cum Diabolo congrediuntur; neque hæc verba vim præcepti aut interdicti, ſed præmonitionis habere. Non enim hic nobis lucta contra carnem & ſanguinem etiam in ſpirituali certamine, interdicitur: quanto minùs in carnali? Nam ſi Chriſtiani, qua Chriſtiani ſunt; poſſunt pugnare cum carne & ſanguine: multò magis quà homines.

V.

In verbis Jacobi IV. 1. & ſeq. non de publicis bellis, ſed de privatis diſſenſionibus atque inimicitiis verba fieri planum eſt. Neque enim ii, ad quos ſcribit Jacobus, jus Majeſtatis aut ſuſcipiendorum bellorum habebant. Et cujuſcunque generis illa fuerint, non tam ipſa bella illthic, quam cauſæ bellorum reprehenduntur. Quod ad propoſitam quæſtionem nihil facit; cum etiam optimarum rerum; quemadmodum abuſus; ita improbæ cauſæ, eſſe poſſint.

VI.

Jam quod Petro dictum; in Apocalypſi, cum de patientiâ perſecutionum ſermo eſt, repetitur, *Qui gladio ferit, gladio peribit*; nihil contrà publica Pacis ac bellorum jura militat. Imo verò jus & poteſtatem Magiſtratuum, confirmat, quorum etiam manifeſtæ iniquitati reſiſti, utrobique prohibet; cum à Deo gladio armati ſint; quo reſiſtentes, ex ordinatione Dei, jure coercere poſſunt; nec adverſus eos Deus ullo religionis prætextu, arma capere permiſerit, ſed eos timeri præceperit, quod non fruſtrà gladium geſtent. Non eſſe autem hoc generale divinæ Legis interdictum, de armis prorſus non capiendis; vel illud documento eſſe poteſt: quod Deus per Chriſtum Legis ſuæ tranſgreſſoribus, non humana & carnalia; qualia etiam homines & Magiſtratus ſumere poſſunt; ſed divina & ſpiritualia ſupplicia comminari ſoleat. Præterea cum Chriſtus exemplo mortis ſuæ, ad martyriorum patientiam, quæ ejus doctrinam ac religionem maximè omnium confirmavit & propagavit, ſignum omnibus ſuſtulerit, quemadmodum in primo illo Chriſti ipſius certamine; ita in aliorum martyrum fide & patientia; locum habuit illa proverbialis locutio: Qui gladium acceperit, gladio peribit. Quaſi Chriſtus Petro dicere voluiſſet,

Non tali auxilio, nec defenſoribus iſtis
Tempus eget. ——

Non enim gladio, quali armorum genere terrena & peritura conſtituuntur imperia, ſed fuſo proprio ſanguine & patientia; quali armorum genere conſtituebatur cæleſte & æternum Regnum ejus, tunc opus fuerat. Nam belli carnalis incertus & ſæpe bellatori funeſtus eſt ſucceſſus: & ut optimè ſuccedat; gladio parta, gladio pereunt: atque ipſi victores, communi rerum viciſſitudine, iiſdem, quibus alios affecere, cladibus occumbunt. Sed ſpiritualis pugnæ ritè commiſſæ, non poteſt niſi proſper eſſe eventus; quique periclitantem bellatorem perire non ſinat; & quemadmodum ipſum Spirituali ac cæleſti modo partum imperium æternum manebit; ita hoc modo partam victoriam, nulla rerum viciſſitudo victoribus eripiet. Præter hæc videatur Grotius l. 1. de jure Pac. ac belli capitis 2. parag. 8. & capitis 3. parag. 3.

CAP. VIII.

Ad argumenta adverſariorum contra Pacis ac belli jura, ex humani ingenii penu deprompta deſcenditur: quorum ſerie propoſita, ad primum eorum genus acceditur.

HUcuſque Sacrarum literarum teſtimonia examinavimus; quibus adverſariorum opinio, tanquam præcipuis fulcris inniti, prætenditur. Quæ quàm & oppidò pauca, & parum ſolidè vel ἀκριβῶς concludentia, & pleraque omnia nihil ad propoſitam materiam pertinentia, reperiantur, conſideratu dignum eſt. Nam præter illa, quæ ex unicâ Matthæi Evangelii pagellâ adducuntur; quæ tamen quantum virium habeant, perpendimus: cætera omnia nihil habent, quod reſpondentis induſtriam vel leviſſime exercere poſſit. Quod & Socinum agnoviſſe ſuprà monuimus. Unde mirari ſubit, cur adverſarii, eum adverſus receptà antiquitùs & omnium divinarum humanarumque legum conſenſu firmata, pacis ac belli jura; non modo expreſſæ Legis interdictum, non habeant, ſed ne probabili quidem conſequentiâ ex verbis aliquibus Legis Chriſti, quicquam ſolidi concludere poſſent, nihilominùs auſi fuerint, non modo fundamenta Rerumpublicarum, non ſine manifeſta humani generis pernicie moliri ac ſubruere; ſed etiam ordinationes Dei, liquidiſſimis novi fœderis teſtimoniis ſubnixas, convellere, & cum ſanctiſſimis Chriſti legibus committere. Nec aliam tanti auſus fiduciam deprehendimus; præter ſpecioſas quaſdam, quæ bonis viris impoſuerunt, ratiunculas; magis ex eorum ingenii, quam Sacræ Scripturæ, penu depromptas. Quas etſi perpetuò ſeſe nos refragamus, tamen antequam id aggrediamur, monendum paucis Lectorem putamus. Primùm fulcimenta eorum, quæ diſertis Sacræ Scripturæ verbis

fulciri

fulciri putabantur, ſubſtructionibus, jam totam cauſam concidiſſe. Nam enim tot jurium atque legum, etiam divinarum, auctoritati aliud, præter Legum Chriſti auctoritatem opponere poterant. Quem clypeum cum illis eripuerimus, quas citra expreſſa Sacræ Scripturæ verba comminiſcantur rationes, nihil morari, poſſemus. Deinde illud in memoriam revocamus, quod ſuprà quoque monueramus; cum inter nos magis de facto, quam de jure quæſtio ſit, hoc eſt, cum non id quæramus quid, Chriſtus, poſt oblatam nobis vitæ æternæ ſpem; à nobis jure exigere potuerit; ſed quid reipſâ exegerit, atque præceperit; teſtimonio hic non ratiocinatione opus fuiſſe. Quod cum nullum producere potuerint; vereor ut ratiocinationes eorum Statum quæſtionis bona fide tueri poſſint, nec à propoſita quæſtione Facti; ad impertinentem juris controverſiam, deflectant. Quicquid futurum ſit, illud unum præcavemus, neco, unde jam egreſſi ſumus, regrediamur; neve id pro conceſſo ſumere auſint; quod optima fide refutavimus. Denique, cum nunc non Scripturæ teſtimonia; ſed humanorum ingeniorum commenta excutere aggrediamur; tantò facilius nos à cordatis Lectoribus, impetrare, ut præjudicia deponant, æquum arbitramur.

Argumenta adverſariorum, quæ non tàm è Scripturis, quam ex humani ingenii penu depromi diximus, aut ex Ratione nondum verbo Dei illuſtrata; aut ex eadem jam Gratiæ lumine perfuſa deducuntur. Poſterioris generis ſunt, quæ aut ex generali totius religionis analogiâ: aut ex occaſione ſpecialis alicujus præcepti, aut exempli, ſumuntur. Quæ analogiam Religionis ſpectant, aut ad promiſſorum, aut ad præceptorum perfectionem; aut ad ſpiritualis gubernationis modum referuntur. Promiſſorum novi fæderis præſtantia, videtur illam omnem neceſſitatem adimere, quæ ſola effuſionem ſanguinis humani excuſare poteſt. Præceptorum etiam perfectio in genere conſiderata; aut ſingulorum ſanctimoniam & innocentiam; atque adeò modeſtiam & humilitatem: aut communem, quæ in tota ſocietate regnare debet, Juſtitiam & Caritatem reſpicit. Utraque autem à fundendo ſanguine aliena cenſetur. Quod ſi quis belli gerendi aut Coactivæ poteſtatis moderationem cum Chriſtiana perfectione conciliare velit; non datur huc uſque, ac ne dari quidem in poſterum poterit exemplum tàm piæ ac fortunatæ Reipublicæ. Porrò gubernationis Eccleſiæ divinus ac cæleſtis modus; terrenum ac prophanum excludere videtur. Specialia vero præcepta quædam de cura neceſſariarum rerum in Deum projicienda: de divinæ opis, defenſionem humanam reſpuente fiduciâ: de orando pro inimicis & hominibus ſceleratiſſimis: de remiſſione delictorum à Chriſto in infinitum productâ; omnem erga ſontes ſeveritatem tollere videntur. Exemplum Davidis, effuſo ſanguine polluti, atque ideò ab ædificatione templi repulſi; ab eâ quæ Deo probatur perfectione, omnem ſanguinis effuſionem ſubmoveret cenſetur. Exemplum quoque manſuetudinis, patientiæ, humilitatis Agni, pro nobis immolati; atque ejuſdem in Judæis non per Chriſtianos ſed per Romanos puniendis Factum; ad damnanda bellorum ac ſuppliciorum jura adducitur: quemadmodum & Chriſtianorum primi ævi exempla & auctoritates.

Has omnes adverſariorum rationes, eo, quo deſignavimus, ordine perſequemur.

Ac primum citrà omnem religionis reſpectum: ipſa naturæ atque humanitatis inſtinctu. Ratio ſana manus effuſo ſanguine inquinatas & fædum carnificinæ ſpectaculum damnat & abominatur, idque belluinæ potiùs feritati; quàm hominis dignitati conſentaneum eſſe agnoſcit: imò belluinam quoque feritatem ſuperare; quoties tot hominum millia utrinque magnis ſumptibus & difficultatibus exhauſtis congregantur, non alio operæ pretio: niſi ut ſe mutuò, tanquam devotas certiſſimæ peſti victimas mactent ac jugulent.

Neque hic lupis mos, nec fuit Leonibus
Unquam, niſi in diſpar genus.

Quaſi ulla fingi poſſit miſeria aut ſervitus, quam non ſubiri præſtet, quàm adeo crudeli & ſanguinolenta ſævitia propulſari.

Hæc ità conſiderari, & Factum hoc tàm invenuſta ſpecie menti noſtræ repræſentari poſſe fatemur; ſi nudum & cauſis atque circumſtantiis ſuis non veſtitum proponatur. Sed meminiſſe par eſt, multùm trahere ex ipſo veneno, omne veneni antidotum: nec unam eſſe hanc actionem; quæ ſola neceſſitate, non excuſari tantum poſſit, ſed & commendari debeat. Bellumina corporum commixtio, ſi nuda, & ſine pudoris velamine, in ſeipſâ ſpectanda, in ſcenam protrahatur; non minùs abſurda & homine indigna videtur; quàm cædes aut effuſio ſanguinis, ſive ea à ſingulis; ſive à pluribus in ſe invicem coortis, patretur. Et tamen neceſſitas mortalitatis noſtræ; atque humani generis utilitas ipſam quoque Rationem, tàm obſcænæ ac pudendæ actioni conciliat. Nec rationem; tantam ſed ipſius perfectiſſimæ Legis Chriſti ſuffragium & approbationem, & quidem tàm ſeriam, ut contraria doctrina, dæmoniorum doctrina vocetur. Quemadmodum autem mortalitatis ſingulorum, & humani generis internecionis, remedium eſt licita Venus; ita injuſtitiæ in ſocietate viventium antidotum eſt Pacis bellique gladius. Non minus autem gravis & juſta neceſſitas; nec minor utilitas in eo defenſionis officio cernitur, quod is ſocietati mortalium præſtat, ut non mirum ſit inſtinctu & ordinatione; atque ipſa non ſcripta ſed natâ nobiſcum lege Dei, uſum illius, quemadmodum primitus introductum; & poſteà clariſſima voluntatis divinæ declaratione appobatum: ita nunc quoque ſub Novo fædere, ubicunque humanarum legum & poteſtatum ſupereminentium obſequium ſtabilitur; confirmatum fuiſſe. Nec enim Deus nuda tantum conniventia, aut tacita conceſſione, populo ſuo bella permiſit; ſed ipſe ultrò in conſtituenda ejus Republica, quomodo capitalium ſuppliciorum, ita & belli leges præſcripſit. Sed quemadmodum officia matrimonii ſummo cum pudore & caſtimonia; ita bella atque ſupplicia, ſummo cum dolore & clementia peragenda ſunt. Quod autem dicitur belluinæ feritati magis, quàm humanitati congruam eſſe humani ſanguinis effuſionem, oratorius color eſt; cum quidam homines reperiantur, adeo humanitatis expertes, ut omni belluâ mactari ſint digniores. Multoque magis quod additur in bellis publice gerendis belluas ab homine crudelitate ſuperari. Non enim crudelitatis hæc, ſed rationis atque ingenii excellentia eſt, quæ in idoneis repellendæ violentiæ inventionibus cernitur; ad quas belluæ, quod capturæ ipſarum ſuperent, aſpirare nequeunt. Nam quod poſtremo additur, nullum miſeriæ genus fingi poſſe; quod non ſubiri potius, quam cruentis armis dimicemus præſtet; falſiſſimum eſt; cum unius brevis momenti miſeriâ; ſæpe longæ pacis ac libertatis felicitas; & paucorum occumbentium ſanguine; univerſarum gentium Salus & incolumitas redimatur.

CAP.

CAP. IX.

Argumenta adverſariorum contrà Pacem ac belli jura, ex Analogia Religionis Chriſtianæ, juxta promiſſionum ſuarum præſtantiam, conſideratæ deſumpta diluuntur.

NUnc ad ea argumenta accedamus, quæ Ratio ex accenſo Gratiæ lumine mutuari videtur. Inter quæ prima ſunto; quæ ex Religionis noſtræ analogia: atque in iis ipſis præcedant, quæ ex promiſſionum ejus perfectione ac præſtantia deducuntur.

Primum igitur ex iis apud Socinum pag. 89. occurrit.

Cum hominibus Chriſtianis nullam terrenam poſſeſſionem Deus aſſignaverit, ſed eos terrâ prorſus poſtbabitâ, cælum inquirere juſſerit: quid cauſæ eſt cur contrà ſuum ipſius expreſſum, & antiquiſſimum humani ſanguinis non fundendi mandatum Chriſtianis bella gerere, & homines occidere permittat?

Antequam vim & jugulum argumenti hujus aggrediamur, illud prius excutiendum eſt, an ad terrenarum poſſeſſionum retentionem aut defenſionem; qualis in bellis aut litibus accidere ſolet, inhibendam, aliquam vim habeat, id, quod à Deo Chriſtianis, eo modo quo olim Judæis fuerant, aſſignatæ non ſint. Videtur enim Socinus per ejuſmodi ratiocinationem, jus omnium poſſeſſionum, quæ eo modo à Deo aſſignatæ non ſunt, in dubium vocare velle: Quod ſi facit; pari æquitate ac ſucceſſu facit; ac ſi quis olim Chriſti & Pauli tempore, cæterarum præter judaicam Rerumpublicarum Regimen & jus in iis ſupereminentium poteſtatum in dubium vocare vellet, eò quòd à Deo per Moſen inſtituta non fuiſſet. Quaſi omnes reliquæ poteſtates, illa inviſibili, quam in mundi adminiſtratione adhibet, gubernandi ratione à Deo ordinatæ, non eſſent; æque ut illa ſummi imperii poteſtas, quæ in Repub. Hebræa; viſibili & miraculoſo modo, ordinata eſt. Cui verò genti aut Reipub. Deus per Prophetas injuſtæ poſſeſſionis terrarum ſuarum litem movit unquam? Ipſis Cananæis & Amorrhæis, quanquam etiam inſontibus jure abſolutæ poteſtatis terræ illorum hæreditatem adimere poſſet; non ademit niſi poſtquam impleta eſt iniquitas eorum, expectans nimirum tempus donec illo qualicunque jure ſuo exciderent. Nunc vero Magiſtratu & Rerumpublicarum jure approbato, eadem opera; quemadmodum publicæ omnium leges atque inſtituta, ita & privatæ ſingulorum poſſeſſiones & hæreditates, earumque retentio, defenſio & vindicatio; approbata cenſentur. Alias hodie ut furtis, rapinis, & alienarum rerum concupiſcentiæ, ita horum flagitiorum Coërctioni & cohibitioni locus nullus erit: ſi quæ Deus nobis peculiariter non promiſit, aut viſibiliter non tradidit; aut non noſtra, aut non ita pleno jure noſtra cenſenda ſunt: ut à nobis invitis Raptoribus, retineri aut defendi, aut vindicari poſſint. Quapropter ad hoc, ut aliquis populus hodie patriam ſuam bello jure defendere poſſet: nihil opus fuit ut ipſi Deus terram aliquam peculiarem, præ aliis gentibus attribueret; quod olim fecit cum Cananæam regionem Hebræis aſſignavit. Quicquid enim ſingulis gentibus naſcendi ſorte; aut alio aliquo jure obtigit, id nutu & voluntate Dei, Mundum providentia ſua gubernantis; cuilibet genti aut Reipub. aſſignatum cenſendum eſt; nec deteriori jure poſſideri; quàm quod olim ab Hebræis Cananæorum victoribus poſſeſſum eſt. Nec ideò olim Deus Abraami poſteris Cananæam regionem peculiari ratione largitus eſt, quod abſque iſtiuſmodi viſibili, & extraordinaria Dei gratia, ſortem aliquam terrarum, ut aliæ quoque gentes, pleno jure poſſidere non poſſent. Sed quia eos in gratiam Abraami præ aliis gentibus meliori ſorte beare conſtituerat: præſertim cum tunc, peculiarem ſibi terrarum hæreditatem nullam haberent, & occupatis jam circumquaque melioris ſoli regionibus, abſque extraordinaria Dei ope; quærere novas ſedes atque violenter occupare, neque poſſint, neque deberent. Ideò jam olim delectu terrarum facto, fidem promiſſi ſui exolvens lautiorem & opimiorem regionem iis attribuit; dejectis etiam poſſeſſione ejus priſcis poſſeſſoribus, quò abſolutius jus & manifeſtior poteſtas ejus in humanum genus; ſimulque erga peculiarem ſibi populum inſignior beneficentia innoteſceret. Quemadmodum igitur, niſi interveniſſet illa viſibilis & extraordinaria, in delectu melioris regionis Dei gratia; etiam ex inviſibili & ordinaria Dei; quam circà alios quoque omnes populos, exerit mundi gubernatione, juxtà quam ſuas ſingulis gentibus ſedes attribuit: Hebræus populus, plenum jus poſſeſſionis alicujus terræ, à majoribus ſuis occupatæ habere potuiſſet; ita multò magis rerum poſſeſſarum defenſionis. Quod vel ex ſuprà producto Abraami exemplo patet; cui, quamvis nondum jus poſſeſſionis illius terræ, planè competeret, non dico ſuas, ſed alienas quoque poſſeſſiones bello defendere licuit, nec eo nomine à Deo aut ejus Sacerdote reprehenſus; ſed quodammodo in exhibito gratulationis officio, laudatus eſt. Proinde & nunc abſque iſtiuſmodi viſibili & extraordinaria Dei munificentia; ex ipſo ejus ordinario & cum cæteris gentibus communi beneficio; habent ſinguli populi; etiam Chriſtiani, naturale jus ad hæreditates & Statuum ſuorum patrimonia non modo tranquillè poſſidenda; ſed etiam jure gladii gubernanda & in caſu neceſſitatis, armorum belligue lege, defendenda.

Nunc ad ipſum argumenti jugulum accedamus: Cujus vis ut planius percipi poſſet; redactum in formam ſyllogiſmi, articulatim expendemus. *Quibus à Deo nulla terrena poſſeſſio aſſignata: ſed terra prorſus poſtbabita cælum inquirere juſſi ſunt, iis bello & ſuppliciis in quibus ſanguis funditur interdictum eſt. Chriſtianiſſ. à Deo nulla terrena poſſ. &c. Ergo Chriſtianis bello & capitalibus ſuppliciis interdictum eſt.*

Ante omnia ſi qua hic ambiguitas occurrit, diſtinguenda eſt, quales hic reperiuntur duæ. Prima in verbis *à Deo aſſignata.* Quibus niſi addatur *viſibiliter & extraordinarie:* aſſumptio quoad iſtam partem falſiſſima eſt, quia inviſibili & ordinario, divinæ in mundo gubernationis modo, non minùs ſingulis Chriſtianorum populis, quàm aliis gentibus; ſua patria, ſuæ ſedes, ſuæ poſſeſſiones, aſſignatæ ſunt. Addita verò hac limitatione, major eſt falſiſſima. Nam ut non deteriori jure ea poſſidentur, quæ Deus ordinariâ & inviſibili gubernatione hominibus tradidit: quam quæ viſibili: ita nec deteriori jure defenduntur.

Altera ambiguitas eſt in verbis *terrâ prorſus poſtbabita, cælum inquirere juſſi ſunt.* Quæ aut ita præfractè intelliguntur, ut ſonant; quòd Deus omnibus plane terrenis curis, utpote nunc omninò illicitis (cæleſtibus in earum locum ſubſtitutis) populo ſuo interdixerit; aut rationabili moderatione explicanda ſunt, videlicet, quod Deus in curis terrenarum nimia ſollicitudine, quæ ſolis cæleſtibus curis impendenda eſt, multoque magis tali; quæ cæleſtibus curis adverſetur, populo ſuo interdixerit. Priori ſenſu ſi intelligantur, Majoris conſequentia firma eſt: ſed aſſumpti fides laborat. Certum enim eſt, ſi Deus terrenis curis hominibus prorſus interdixit, ſubſtitu-

iis

us in earum locum cæleſtibus, bello & Magiſtratu Chriſtianis, ſed & multis aliis quas adverſarii licitas putant, rebus planè eſſe interdictum. Cæterum Deus nuſquam in Novo fœdere populo ſuo terrenis curis plane interdixit (quod fieri non poterat dum in terris eſſet vivendum) Imo vero laborare & ſi commodior vivendi ratio non ſuppetat, manibus victum quærere quod fecerunt & præceperunt Apoſtoli, pars terrenæ curæ eſt. Sed interdixit nimias atque ſuperfluas, & ſi quæ aliæ reperiuntur, quæ curam & quæſitionem Regni Dei & juſtitiæ ejus impediunt aut plane tollunt. Ideò dicit Chriſtus, *Quærite primùm Regnum Dei*, quod poſteriori loco & ordine etiam cætera quærere liceat, dum hæc poſterior Cura, priori non obſtet, nec cum illa concurrat, ſed ipſi potius ſubſerviat ac miniſtret: & à Dei potius ea ſe adjecturum promittentis gratiâ; quàm à laborum ſuſceptorum fiduciâ dependeat. Nec enim ſemper terra cælo adverſatur: ſed ſicubi id contingat; cæli quàm terræ potiorem rationem habendam, nobis injunctum eſt. Non igitur terra prorſus deſerenda, quod fieri nequit, ſed tunc tantum quando cæleſtibus curis terrenæ plane obſtant aut nimium obſtrepunt eaſque ſuffocant. Dixi nimias & ſuperfluas circa terrena curas cæleſtibus adverſari; ſi iis plurimùm ſtudii impendatur, & totus animus adjungatur. Diſtrictus enim nimiùm animus rebus non neceſſariis, vix vacare neceſſariis poteſt. Atqui reſpectu terrenarum, cæleſtes meritò neceſſariæ vocari poſſunt. Sed & inter ipſas terrenas curas, ſuperfluæ & non neceſſariæ, non temere conſectandæ ſunt. Neceſſitas autem hæc, quamvis cibo & potu ab Apoſtolo definiri videatur; paulò latius porrigenda eſt. Etenim 1. *Tim.* VI. 8. Apoſtolus avaritiæ immoderatas cupiditates coarguens, Cibi & amictus quæ maximè omnium, omnibus in commune hominibus, neceſſaria eſſe apparent, nomine per Synecdochen aut Complexionem quam vocant omnia reliqua neceſſaria, quibus etiam ſinguli indigent, intelligit: quemadmodum *Rom.* XIII. gladii nomine omnem Coactivam poteſtatem & coercitionem. Nam & tectum ac focus, in regionibus algidis & libri eruditis, & inſtrumenta artificibus; & currus aut jumenta iter facientibus, naves navigantibus; pharmaca medicis & innumera alia quibuſdam hominibus non minus neceſſaria ſunt; quam omnibus in communi cibus & amictus. Sed & quædam non planè neceſſaria, ſi commoditatem aliquam in ſe habeant; conſectari poſſumus dum id fiat ſine potiorum curarum periculo aut detrimento; qualis eſt libertas ſervientibus, lautior fortuna egenis optabilis: & ſi qua ſunt ſimilia, non ità hominibus neceſſaria; quin abſque iis licet incommodè vivere, & ſalvi eſſe poſſint. Jam verò legitima gubernatio & ſecuritas Reipub. tanquam bonum publicum ſocietatis humanæ non minus publicè omnibus civibus neceſſaria eſt; quam privatim ſingulis cibus, potus, & amictus. Proinde ſi cibi & amictus cura (niſi in ea aliquid culpæ vitio hominum interveniat) nullo modo reprehendenda eſt; multò minùs reprehendenda Cura Reipublicæ, quæ in duplicis gladii uſu occupatur.

Falſum eſt igitur aſſumptum priori quem ſupra diximus ſenſu explicatum. Sin verba Socini poſteriori ſenſu explicentur; ut in rebus terrenis tantum nimias aut injuſtas & cæleſtibus adverſantes curas excludant; veriſſima quidem eſt aſſumptio: ſed majoris conſequentia nulla eſt. Neque enim ex eo, quod nimium aut certe magis quam cæleſtibus diſtringi terrenis curis prohibitum eſt ſequitur, Neceſſarias terrenorum curas prohibitas. Niſi forte cæleſtibus planè obſtent; quod fit, quando tranſgreſſionem aliquam mandatorum Dei continent. Vidit Socinus conſequentiam hanc abſque iſto ſtatumine titubare; ideoque eam hoc tibicine fulciendam putavit. Atque ſic inſtitutam argumentationem ſuam cum alia diverſi generis commiſcuit: quæ ſola ſeorſim (ſi modo id quod pro conceſſo ſumit verum eſſet) ad evincendum, quod volebat, ſufficere poterat. Quis enim neget id quod expreſſo & antiquiſſimo Dei mandato prohibitum eſt, niſi poſteriori Lege remiſſum ſit, Chriſtianis non licere?

Verumenimverò, primùm, hoc illud eſt, quod initio meritò poſtulavimus ne adverſariis liceret eò regredi; unde egreſſi ſumus; aut ſumere pro conceſſis quæ ſunt refutata. Deinde quis ipſi concesſerit expreſſo illo & antiquiſſimo Dei mandato; quod Noacho dedit (neque enim aliud hoc loco intelligere poteſt) omnem omnino ſanguinis profuſionem prohibitam ſine cujus licentia bella & ſupplicia conſtare nequeunt: cum in eo ipſo mandato, homicidarum ſanguinem fundendum eſſe; aut præcipiatur aut permittatur, quod alibi oſtenſum eſt. Ad arcendam violentiam atque injuſtitiam quæ plerumque in cædem atque effuſionem ſanguinis deſinit; legitimos hominum cætus, per legem naturæ & rectæ rationis, in cordibus hominum ſcriptam, ex mente & conſilio Dei inſtitutos hic ipſe locus *Geneſ.* IX. demonſtrat, in quo homini in hominem jus necis permittitur. Hoc enim eſt jus illud Coactivæ poteſtatis, ac Majeſtatis, quo Magiſtratum Deus contra ſontes armavit. Porro veluti privatam violentiam & injuſtitiam per capitalia ſupplicia, ita publicam per bella, idem Magiſtratus coërceet. Quemadmodum autem in præcepto de evitando morbo aut veneno; non poteſt dici dari præceptum de non uſurpando, ſi ita neceſſitas ferat, unico morbi aut veneni remedio: ita in lege de fugiendo homicidio, non poteſt intelligi lex data, de vitando unico homicidii & aliorum ſcelerum remedio; qualis eſt inſtitutio legitimi imperii, quod ſine jure gladii pacis & belli, intelligi nequit. Imò omnis lex pœnam tranſgreſſionis ſuæ, etiamſi aperte non promulgaret, tacitè ſupponit, ut dici omninò nequeat; illâ ipſa lege quæ aliquod delictum prohibet, delicti illius pœnam aut remedium prohiberi, ſed potius ſaltem tacite ſanciri. Cum igitur non minus ex aliis plurimis, quàm ex hoc loco conſtet, pœnam homicidii à Deo ſancitam, eſſe effuſionem ſanguinis homicidæ, etiamſi id hoc loco expreſſe poſitum non fuiſſet; tamen cenſendum erat hac lege etiam ipſum homicidæ ſupplicium; hoc eſt effuſionem ſanguinis ejus, ſaltem tacite ſancitum eſſe. Quantò magis id ſentiendum, cum ſupplicium iſtud expreſſis verbis legis hujus comprehenſum ſit. Quæ quidem lex, per poſteriores divinas leges poſitivas, ut manifeſtiſſimè confirmata eſt, ita optimo jure explicari poteſt; imò neceſſariò explicanda eſt. Vide quæ ſupra ea de re ſuo loco dicta ſunt.

Altera ratio huic ſimilis eſt apud Socinum pag 230. *Divinam juſtitiam omninò poſtulare ut quando Deus nobis cæleſtium æternorumque bonorum ſpem fecit; hæc terrena & caduca pro nihilo habeamus, præſertim ipſius cauſâ. Quod fieri debet tunc, cum propter obſequium præceptorum ejus, vita & cariſſima quæque ſpernenda ſunt: ut propter obſequium præcepti de benefaciendo inimicis &c.*

Antequam reſponſionem aggrediamur, utemur noſtro jure, quod provide ſtatim ab initio ſalvum nobis reſervavimus, ne eadem ſæpius nobis cum faſtidio Lectoris repetenda eſſent. Itaque ad eam rationis Socini appendicem, quam propoſiti argumenti firmitati diffiſus, attexuit nihil hoc loco reſpondebimus cum ſatis ſuperque alibi oſtenderimus, nuſquam id à Deo præcipi; quod hic præceptum eſſe pro conceſſo ſumitur.

Illud

Illud igitur tantum conſiderari hoc loco poteſt. Utrum inde quod Deus nobis cæleſtium ſpem fecerit, ſequatur reipſâ voluiſſe illum ut hæc terrena atque caduca planè pro nihilo habeamus, hoc eſt, ut pro illis non laboremus, non certemus, non periclitemur, imo ne damnum quidem cuiquam, aut moleſtiam creemus, aut negotium faceſſamus. Nam an id oneris nobis imponere potuerit, de eo quærere non eſt noſtri inſtituti, cum nunc non de jure aut poteſtate in nos; ſed de facto Dei quæſtio ſit. Inter terrena vero & caduca, vitam quoque ipſam & quæcunque in hac vita optabilia contingere poſſunt, à Socino numerari, res ipſa & verba ejus oſtendunt.

Verumenimvero quia, præ æternis bonis caduca omninò ſpernenda ſunt. Deum id à nobis omninò exigere ut hanc præſentem vitam & quæcunque in ea optabilia ſunt, ſimpliciter ut explicuimus, & planè pro nihilo habeamus, nuſquam oſtenditur. Non magis quam quia præ amore Dei, parentes odiſſe jubemur, eos à nobis ſimpliciter odio haberi debere, oſtendi poteſt. Quin potius, extrà caſum concurrentiæ cum æternis bonis, bona vitæ præſentis à nobis juſto pretio æſtimanda eſſe, non una ratione evincitur.

Primùm, quia pietas etiam præſentis vitæ promiſſionem habet. Partem igitur illam promiſſionum Dei pro nihilò habendam putabimus?

Deinde, quia tentare Deum, & vitam noſtram in pericula non neceſſaria conjicere prohibemur, quod fieri nō poſſet, ſi eam ſimpliciter ſpernere juſſi eſſemus. Præterea quia pro delictis variis, præcipuè pro indigno Euchariſtiæ uſu; pœnis vitæ præſentis, morbis & infirmitatibus aliquando etiam præmaturo exitu caſtigamur. Non igitur ut ſupplicia iſta, ita oppoſita ſuppliciis præmia deſpicienda nobis injunguntur. Denique non ſola æternæ, ſed præſentis quoque vitæ bona, atq; ipſum quotidianum panem, votis ac precibus à Deo poſcere juſſi ſumus. Quomodo autem ea petere liceret, quæ ſimpliciter & abſolute contemni imperata ſunt? Non igitur hæc Dei munificentia, quam in æternæ vitæ promiſſo cernimus, pro ſigno talis voluntatis Dei habenda eſt, quæ nos ſimpliciter præſentis vitæ commoda repudiare & calcare jubeat: cum & illa ipſa benignitatis divinæ munera ſint; non ſpernenda unquam aliàs niſi cum manifeſta Dei voluntate aliquando ſperni jubentur. Nam licet in hujus vitæ bonis acquieſcere; aut ea pari cura & ſollicitudine ut æterna conſectari Chriſtianos non deceat, licet tamen ipſis non optare modo, ſed & procurare præſentia bona, iiſque uti frui, ſalva pietate.

Habet tamen iſta Ratio etiam citrà omnem reſpectum Dei voluntatis, peculiarem ſuam vim, quam ita explicamus. Cum effuſio ſanguinis, quæ fit in bellis & capitalibus pœnis, non niſi gravi cauſa & juſta neceſſitate excuſari poſſit, quę iſtiuſmodi remediorum amaritie, vitę mortalium imperfectionibus ſubvenit poſt factam ſpem cęleſtium bonorum, quibus omnia pręſentia damna abunde compenſari queunt: nullam ſatis gravem cauſam aut neceſſitatem ſupereſſe, cur ad iſtam extremorum remediorum aſperitatem deſcendatur.

At nos non modo eandem, ſed majorem propemodum quàm olim, neceſſitatem nunc eſſe oſtendimus, ob quam ad ejuſmodi remedia deſcendatur. Quanquam enim oblatâ ſpe æternæ, vitæ præſentis, ſi ipſa per ſe ſpectetur, jacturam facilem eſſe fateamur: tamen quia nobis non ſimpliciter, ſed cum conditione res tanta promiſſa ſit, puta ſi in hac vita propoſito certamine legitime defungamur, accidit, ut ab hoc exiguo vitę ſpatio, æternitas dependeat. Quippe cum non in uno aliquo brevi ac momentaneo inſtanti; ſed in continuato vitæ curriculo ſpes tantæ felicitatis acquiratur. Unde evenit ut quantò pluris nobis hæc vita nunc, quàm olim æſtimanda ſit; tantò magis ſæpe conſervatio ac defenſio ejus neceſſaria ſit; nec poſſit quiſpiam vitam præſentem ſine æternæ injuriâ contemnere. Non igitur nimium ſtudii, operæ, aut laboris, etiam temporis, nec admodum anxiè ipſi per ſe impendendum eſt; quæ *magis* ſoli pietati debetur. Aliquid tamen, nec omninò exiguum impendendum eſt. Nam vita & ejus commoda propter pietatem, pietas propter amorem Dei & vitam æternam quærenda eſt. Præcipuè vero inter bona præſentia illa enixius optanda, & (ſi legitime fieri poſſit) conſectanda ſunt, ſine quibus, non modo vitæ hujus uſura calamitoſa, ſed & futuræ vitæ adeptio difficilis, aliquando vero impoſſibilis eſt; qualis eſt pax & libertas conſcientiarum: quæ efficit ut veritas æquo certamine cum erroribus congredi poſſit. Quæ tamen nunquam illegitimis modis, hoc eſt; per excitatas contra legitimum magiſtratum turbas & ſeditiones quęri debet; quo in caſu ſoli fidei & patientiæ ſanctorum locus eſt. Sed ubi Reges & ſummæ poteſtates ad agnitionem veritatis pervenerint, vitam pus tranquillam & quietam præſtare debent; non modo interna & domeſtica injuſtorum hominum latrocinia coercendo, ſed etiam injuſtam vim & triſtem exterorum reprimendo tyrannidem, quæ non vitam duntaxat & res vitâ cariores; ſed ipſam religionis exercendæ & æternæ ſalutis conſequendæ copiam & facultatem, ſæpe invadit & aufert. Neque verò hoc malum ſolâ patientia vinci & averti poteſt, niſi in quibuſdam animi robore, & voluntatis divinæ peritia, communem hominum ſortem egreſſis. Cæteris omnibus per tyrannidem iſtiuſmodi, niſi vitam præſentem profundere malint, ad futuram aditus præcluditur. Ut nihil dicam de tot imbecillis ſexus aut ætatis, gregibus, quorum omnium cauſa & ſtatus, non hanc modo ſed & futuram vitam ſpectans, niſi vim vi legitimè repellas, crudeliſſimorum hominum iniquitati proditur & proſtituitur. Qua in re deſerti officii culpam, ſupereminentes poteſtates; quibus à Deo jus & poteſtas gladii in eum finem conceſſa eſt; ut bonis ſint in bonum, vitamque quietam & tranquillam ſubjectis ſibi populis præſtent, excuſare nunquam poterunt. Satis igitur juſtam & gravem cauſam; imò neceſſitatem nunc quoque ſupereſſe oſtendimus, ob quam ad acerbitatem remediorum, quæ gladii miniſterio, adhibentur, deſcendatur. Proinde non omni plane rerum terrenarum æſtimatione aut cura, ſed tantum nimio earum ſtudio ac ſollicitudine nobis interdictum eſt. Nam implicare ſeſe arduis ac difficilibus curis, quæque facilem exitum non habeant, ſed nimium temporis, ſtudii, & laboris poſtulent, vix Chriſtiano permittitur. Cui licet, ut præſentis vitæ commoda ſimpliciter pro nihilo ducat; mandatum non eſt: impoſita tamen eſt neceſſitas quædam; boni temporalis propter æternū, terreni propter cæleſte ſpernendi, atque omittendi, pręcipuè tunc cum utriuſque ſimul obtinendi copia non eſt, ſed alterutrius tantum eligendi neceſſaria optio offertur. Quemadmodum igitur divitias, aut potius lautiorem vitę fortunam optare; eamque, ſi non difficulter & ſine omiſſione curæ Regni cæleſtis acquiri poſſit; quærere, Chriſtiano licet; dum ne hac licentia ad avaritiæ vitium abutatur: ita, ut Reſpub. à Chriſtianis Magiſtratibus gubernetur, non optare tantum, ſed ſi jure ac legitimè, nec nimiùm difficulter id fieri poſſit (hoc eſt, ſi Deus ipſe ad eam rem non occaſionem tantum qualemcunque offerat; ſed planam & facilem viam muniat) etiam procurare; juſtis & legitimis rationibus, Chriſtianis conceſſum eſt, dum ne hac permiſſione ad ambitionem, ſuperbiam, injuſtitiam atque oppreſſionem aliorum; crudelitatem quoque atque perniciem hominum, abutantur.

CAP. X.

Argumenta contra Pacis ac belli jura, ex Analogia Religionis Chriſtianæ, juxta præceptorum ejus, quatenus ſingulos Chriſtianos reſpiciunt, perfectionem conſideratæ, deſumpta diluuntur.

SEd jam tempus eſt ut eas rationes aggrediamur; quæ ſumuntur ex analogiâ religionis juxta præceptorum ſuorum perfectionem conſideratæ. Ac primùm quod ad ſingulorum fidelium ſanctimoniam & innocentiam attinet. illud ingenere à *Chriſtianis exigitur; ut nemini*

noceant ; neminem incommodo ullo afficiant , Caritatem erga omnes exerceant, quæ nemini ne verbis S. Scripturæ utar, malâ operatur. Sed hæc omnia & ſimilia quæ à Chriſtianis removentur in eo ſenſu intelligenda ſunt; qui vitium includit. Nam & inter prima juris civilis præcepta eſt Neminem lædere, quod tamen ita accipitur, ut pœnæ & bella non excludantur. Nemini iraſci ; nemini ſtultitiam exprobrare tenemur. Sed temere & ſine cauſa & neceſſitate. Non enim in his omnibus interdictis id agitur ; ne quis à nobis profectam perpeſſionem aliquam ſubeat; ſed ne injuriam accipiat , neque ſimpliciter aliqua læſio aut moleſtia proximi ; ſed injuſtitia prohibetur. Caritas quoque non cæca & inepta ; ſed prudens & circumſpecta injungitur , & quemadmodum cæteræ omnes virtutum moralium leges, ita hæc quoque pro variis circumſtantiis , varias exceptiones pati ſolet.

Deinde virtutis Chriſtianæ excellentiam Socinus in ea humilitatis parte collocat ; ut quiſque ſibimet ipſi longè ſit vilior; quàm proximus, quiſquis ille ſit; etiam impuriſſimus ac ſceleratiſſimus nebulo? Ait enim pag. 230. *Chriſtianam virtutem eſſe ſe ſuaque omnia non tanti facere , ut pro iis conſervandis cuiquam Damnum, nedum pernicies feratur.* Quod cum ſit ultrà modum ac menſuram , injuncti nobis erga proximum officii, quem nos (quatenus ſimpliciter proximus eſt) longè magis quàm noſmetipſos amare nuſquam juſſi ſumus, multiplici ratione falſum eſſe oſtenditur.

Primùm enim affectum ſoli Deo , Chriſtoque ; aut Dei cauſa aliquando & hominibus ei proximis debitum? in prophanos & indignos vulgare ac veluti prodigere, nec virtutis exceſſus ſed prudentiæ defectus; nec pietatis exuberantia, ſed ſuperſtitionis egeſtas, imò verò Dei Chriſtique injuria eſt. Deinde quid abſurdius eſt, quàm damnum alicujus hominis injuſti, nec damnum ſed extrema quæque commeriti; tanti æſtimare, ut ne fortè illud inferamus ; nos noſtraque omnia , & vitam ipſam ſpernere parati ſimus? Ubi tàm inordinata; ipſique rationi & legi naturæ repugnans Caritas imperata eſt? Denique pro ſolis fratribus vitam profundere juſſi ſumus. Atqui ſi vera Socini ſententia eſt , pro omnibus eam profundere tenemur , & vitæ noſtræ pretio nequiſſimorum hominum non vitam modo ſed & indemnitatem redimere ; ſaltem eum abſque damno eorum ſervari non poſſumus.

At enim Chriſtiana humilitas aut potiùs modeſtia requirit, ut alios excellentiores nobis arbitremur. Philip. II. 3. *nec operam tantum ſed & vitam noſtram impendamus, uſibus, hoc eſt Saluti atque ædificationi aliorum.* Matth. xx. 26. 27. *idque exemplo Chriſti. Qui certè tunc cum eſſemus impii atque indigni mortuus eſt pro nobis* Rom. v. 6. 8. *idque fecit juſſu ac voluntate Dei , atque in eo imitandus nobis proponitur* Phil. II. 4. Vide & I. Joh. III. 16.

Reſp. Locus hic *Phil.* II. ad propoſitam materiam nihil facit.

I. Nos enim primùm non de ejus virtutis materia loquimur, quæ ſuæ excellentiæ opinionem vel æſtimationem, de qua in propoſito loco ſermo eſt, ſed de ejus quæ ſui juris retentionem aut perſecutionem moderatur. Poſſet autem aliquis excellentius de alio , quam de ſeipſo ſentire, nec tamen ipſi in eo de ſuo jure concedere; in quo juſtiſſimam cauſam, imò neceſſitatem habet juris ſui retinendi. Nec enim ideò quia aliquem in multis nos ſuperare agnoſcimus, ideò aut mortem aut moleſtiam; aut (quod ſine indignatione nominare vix poſſum) damnum ejus vitâ noſtra redimere tenemur.

Deinde ſi quis putet virtutes iſtas , eſſe ita connexas , ut altera ex altera profluat; de eo non litigabimus. Sed modeſtiæ huic de qua Apoſtolus citato loco loquitur , locus eſt inter Fratres , qui idem ſentientes , unanimes & conſpirantes inter ſe , ut in præſcripta à Chriſto doctrina; ità præcipuè in pietate eſſe debent. Quos inter dum tales ſunt , non poteſt eſſe tam enormis & notoria imparitas ac diſſimilitudo; quæ non patiatur eos, ſaltem in re omnium præſtantiſſima; qualis eſt vera pietas & gratia in conſpectu Dei (quæ ut occultiſſima eſſe ſolet , ita veram hominum præ aliis excellentiam conſtituit) ſibi alios anteferre ; eoque nomine ipſos pluris , quàm ſe ipſos facere. Atqui in notoriâ diſparitate ; qualis eſt inter homines innocentes , & injuſtos ac ſceleratos à quibus vita & incolumitas eorum oppugnatur locus ejuſmodi modeſtiæ nullus eſt. Nam etſi profeſſione fratres eſſent ejuſmodi homines ; reipſa alieni ; ac prophani , & inimici , & quamvis ab infimo Caritatis gradu excludi nequeant, nequaquam tamen φιλαδελφίᾳ multò minùs iſtiuſmodi modeſtiæ , quæ plus illis quam ſibi tribuat, ſignificatione & officio digni ſunt. Nec inter ipſos etiam bonos Fratres ita præciſè ſemper ad iſtiuſmodi excellentiorem aliorum præ nobis æſtimationem obſtringimur ; ut cum res ipſa contrarium oſtendit , non & poſſimus & debeamus pleroſque , ſaltem in eo in quo delinquunt , aut hallucinantur , aliquantò minoris quàm nos ipſos æſtimare. Aliàs admonitioni, reprehenſioni, objurgationi; & ab aliquo errore aut culpâ , abductioni , quam nobis mutuò debemus ; locus nullus eſſet. Quod ſi huic virtuti , hoc eſt , excellentiori aliorum præ nobis æſtimationi ; ne erga Fratres quidem ſemper locus eſt ; ergà falſos profectò fratres ; ſed præcipuè erga homines non religione tantum ſed & atrocibus, quos inferunt , injuriis , à nobis disjunctos ; multò minùs locus eſſe poterit. Proinde ne illi quidem juris ſui dimiſſioni, quæ ex ejuſmodi virtute promanare credi poteſt , locus tunc ullus erit. Quod autem ſubjungitur nos uſibus , hoc eſt ſaluti & ædificationi , aliorum non operam modo noſtram ſed vitam impendere teneri, id majoris erga alios quàm noſmetipſos dilectionis officium ac neceſſitatem per ſe non infert ; cum id non magis proximorum ; quàm Dei gloriæ cauſa faciamus , cui omnia debemus.

Plus momenti habere videtur , quod Chriſtus etiam tunc cum eſſemus impii atque indigniſſimi peccatores pro nobis mortuus dicitur Rom. v. 6. 8. *iſque à nobis in hoc imitandus ſuprà citato loco* Phil. II. *proponitur; & quidem ex eâ ratione quia illius modeſtiæ , pluris aliis quam nobiſmetipſis tribuendi, quæ* verſ. 3. *injuncta nobis eſt , exemplum in humiliatione Chriſti , quam in morte ſubeunda exhibuit , nobis imitandum oſtenditur. Unde colligi poteſt , nos quoque exemplo Chriſti teneri etiam propter indignos & ſceleratos homines vitam profundere, non propter ſolos fratres: atque ita illos , quod ad juris noſtri dimiſſionem pertinet , longè pluris quàm noſmetipſos facere.*

Sed primùm animadvertendum eſt, in morte Chriſti & quæ cum illâ connexa ſunt; alia eſſe quæ imitari poſſumus ; imò nobis ad imitandum propoſita ſunt ; alia verò quæ imitari nec poſſumus , nec jubemur.

Poſterioris generis ea ſunt , quæ ad æternum ejus ſacerdotium pertinent , cujus ille nec ſucceſſorem ; nec imitatorem habere poteſt ; qualia ſunt quæ ad expiationem peccatorum noſtrorum, hoc eſt ad illam gratiam Dei peccatoribus per mortem Chriſti exhibitam pertinent , de qua Apoſtolus *Rom.* v. loquitur , in qua Deus dilectionem ſuam & miſericordiam erga homines commendavit , ſingulari planè & inimitabili exemplo, quod cum adhuc eſſent peccatores, Chriſtus pro iis mortuus eſt. Vide locum citatum. Cætera omnia in quibus per eam virtutis alicujus ſpecimen exhibetur, nobis imitanda proponuntur. Præcipuè verò illa modeſtia & facilitas Servatoris noſtri, per quam ſe, illâ divinâ & invictâ poteſtate reſiſtendi inimicis ſuis; quam unà cum Spiritu ſine menſurâ , Dei dono acceperat , ultrò exuit ; quæ *Philipp.* II. nobis in exemplum proponitur , ne in iis quæ dono Dei poſſidemus , plus æquo nobis placeamus , cum aliorum deſpicientia ac neglectu ; neve iis abutamur , ad vitioſam animi elationem , ſed potiùs utamur ad

Salutem

ſalutem & ædificationem aliorum. Hoc enim eſt verè non ea ſpectare quæ noſtra ſunt; ſed quæ aliorum. Quibus verbis in *verſ.* 4. prolatis, non autem iis quæ *verſ.* 5. ſcripta ſunt (quod non ſine cauſa notandum eſt) ſubjicitur exemplum Chriſti in gratiam aliorum Salutis ſimul, & erga Deum obſequii ergò, ſeſe humiliantis. Poſſumus & in hoc obſequio Chriſtum imitari; quando ne conſcientiam aut legem Dei violemus, hoc eſt obſequii Deo præſtandi ergò martyrium ſuſcipimus; quia mors Chriſti omnibus martyriis præluxit quæ non modò gloriam Dei; ſed ædificationem hominum propagant & veritatis ac religionis fidem & auctoritatem, ſicut & mors Chriſti mirificè confirmant.

Sed hæc glorioſa Chriſti in martyriis imitatio, immenſo intervallo diſtat ab illa *ignobiliori vitam & res vita cariores hoſtibus prodendi patientia, quæ quod ab animo timido & ignavo potius, quàm Dei gloriæ* ſtudioſo (quicquid nos delicato aſtu vitia noſtra ſæpè Deo imputare conemur) ſemper proficiſci poteſt; ſæpè etiam ſolet; vix ullum laudabile virtutis ſpecimen exhibere poteſt, ex quo Dei gloria aut hominum ædificatio effloreſcat. Caret enim illo præcipuo martyriorum ornamento, quod in cauſa perpeſſionis, non in ipſa perpeſſione conſiſtit. Caret & illa facili nec ullo impedimento intercepta, ſeſe ex malis expediendi licentia & facultate, ſi quis vitæ aut indemnitatis, quàm virtutis ſtudioſior ſit. Et qui in mala quibus legitime reſiſtere non audet, (quocunque id animo faciat) incidit, nemini calamitatem ſuam meritò imputare poteſt; cum eam non ultrò ac in Dei gratiam ſed metu, qui in conſtantem virum cadere non debet, perculſus & coactus pati videatur. Ita plus dedecoris, *ex timiditatis & ignaviæ infamiâ* (ſive ea vera ſive apparens ſit) quàm laudis ex intempeſtivâ patientia, in patientem redundat, contrà quàm in martyriis cernitur.

CAP. XI.

Argumenta contrà Pacis ac belli jura ex analogia Religionis Chriſtianæ juxta præceptorum ejus, quatenus totos Chriſtianorum cætus reſpiciunt, perfectionem conſideratæ, ſumpta, diluuntur.

QUod ad communem quæ in cætibus Chriſtianorum regnare debet, pietatem attinet, duæ virtutes ſunt quæ in hac ſocietate eluceſcere debent, Caritas & Juſtitia. Quarum cum utrique bellum & capitalia ſupplicia repugnare putentur; meritò à vera Chriſti eccleſia proſcribuntur. Utrique autem harum virtutum duo repugnare cenſentur, quæ utrobique reperiuntur. Primùm quod utrobique mortis ſupplicio afficiuntur ii, de quibus quod perditæ ſpei ſint nobis conſtare non poteſt. Secundo quod unâ cum hac vita æterna quoque ſalus; atque omnis ad illam aditus occiſis eripiatur.

I. Quod primum attinet. *Ultimo hoc eſt mortis ſupplicio afficere eum: qui an omninò deploratæ ſpei ſit, ſcire non liceat nobis, injuſtum atque illi Caritatis parti adverſum videtur; quæ linum fumigans non extinguit & infractam arundinem non confringit. Solus autem Deus Cordium ſcrutator & futurorum præſcius, dignoſcere poteſt, quinam ſint perditæ ſpei. Non igitur licet homini ejuſmodi pœna hominem afficere, quam ſoli Deo exigere fas eſt. Et ne quis urgentem, quæ in defenſione bellica intervenire ſolet neceſſitatem, cauſari poſſit: etiam in media pace, nulla vi, nullo metu urgente, per ſententiam judicum morti addicuntur ii, qui, ſi vita ſuppeteret, facile emendari, & ipſis forſitan judicibus meliores evadere poſſent.*

Verumenimverò animadvertendum eſt. Lenitati huic atque clementiæ quæ ſolos deploratæ ſpei homines à miſericordia arcet; locum non eſſe ibi, ubi aliqua neceſſitas urget, ut ſingulorum ſanabilitatis ratio non habeatur; aut de ſummo in eos jure non decedatur. Quod non magis in bellis quàm in forenſibus judiciis accidit, ubi ſæpe boni publici neceſſitas urget, ut privatorum boni ratio non habeatur; atque ut magna exempla ſi non ex iniquo ſaltem aliquid de ſummo jure trahant. Præterea eidem lenitati locus non eſt niſi in Ultimi ſupplicii metu. Mors autem decreto Magiſtratuum inflicta non eſt ultimum ſupplicium: ſed æterna; ideò nobis unâ cum iis qui corpora interficiendi poteſtatem habent contemni jubetur.

Denique lenitati huic locus non eſt, niſi in ejuſmodi judicibus qui certò dignoſcere poſſint, qui ſint deplorati qui ſanabiles; quales non ſunt rerum capitalium judices. Unde evenit ut lenitati huic in ſolo regno Chriſti ſpirituali; ac ne in eo quidem ſemper, ſed abſolutè conſiderato, quatenus voluntate ac benignitate Dei Patris à Rege ſuo cœleſti gubernatione adminiſtratur, locus reperiatur. Cujus Regni ita conſiderati non is eſt ſcopus ut ſuorum civium ſocietatem in hac vita ſecuram & florentem præſtet; ſed ut ſingulorum æternæ ſaluti conſulat. Ideò plerumque non pœnarum terrenarum & quæ in oculos omnium incurrant, ſed ſpiritualium & inviſibilium metu, quemadmodum nec præmiorum terrenorum, ſed cæleſtium & inviſibilium ſpe, ad exercendam Fidem noſtram gubernatur. Non mirum eſt igitur, quod in regno Chriſti, cujus ſcopus eſt Salus animarum ſingulorum; ſpei illius quæ de ſingulorum ſalute ſupereſſe poſſit, maxima habeatur ratio, præſertim à Spirituali Rege, qui Eccleſiæ ſuæ abſolutus Rector & caput eſt. Nec mirum eſt, quod in eo ut toti ſocietati conſulatur, ſingulorum ſalutis, ſi qua ejus ſpes reliqua eſſe poſſit, nunquam ſit facilis jactura quia ejuſmodi medium deſtinato fini non eſſet ſatis accommodatum. Ac ne naturæ quidem adminiſtrationis hujus Regni congruens; quod ita gubernatur ut in eo pœnarum exempla, (præſertim in æterno ſupplicio irrogando) non modo ex iniquo nihil habeant; ſed ne de ſummo quidem jure quicquam trahant. Quod tantò æquius Optimo ac ſapientiſſimo Deo viſum eſt; quanto de majori præmio & pœna miſeris mortalibus periclitandum eſt. At in Regnis Chriſtianorum terrenis; non is eſt gubernationis eorum ſcopus: ut animæ ſingulorum civium ſerventur. Neque enim Coactiva Magiſtratuum poteſtas; ad tam ſublimem ſpem aſpirare poteſt. ideò nec falcem ſuam in alienam meſſem immittere debet: Sed ut ſocietas hominum in hac vita ſecura & florens ſit. Quapropter ubi de communi omnium Salute agitur ſingulorum civium incolumitatis non ſemper poteſt haberi ratio: Sed ut ſocietas conſervetur, ſingulis ſæpè pereundum eſt; quia illa, niſi ſinguli pereant ſæpe ſalva eſſe non poteſt. Atque hoc medium deſtinato ſummarum poteſtatum fini, non aptum modo, ſed aliquando neceſſarium eſſe contingit. At in Spirituali Regno Chriſti, ita ut ſuprà diximus conſiderato nulla neceſſitas intervenit; ut quis in æternum pereat, niſi cum ſua culpa in hominem perditæ ac deploratæ ſpei evaſit. Præterea in Regnis terrenis magna exempla, ſi non ex iniquo, at certe ex ſummo jure multùm ſæpe trahere neceſſe eſt.

Fatemur tamen etiam in eodem Regno Chriſti, ſecundum quid conſiderato, quatenus Eccleſiaſtica gubernatione in terris ab hominibus regitur majorem quandoque, quàm ſingulorum ſalutis, omnium ædificationis rationem haberi. Qua in re, Reſpub. Eccleſiaſtica quodammodo terrenas & Politicas, (ex mente & expreſſa voluntate Chriſti) imitatur Reſpublicas. Sed ut in fine & ſcopo ita & in mediis. Nam & in Eccleſia (quamvis non ſine cauſa cautius ac reſtrictius) ſæpe ut omnium ædificationi conſulitur, Salutis

ſingulorum non habetur ratio ; qui idcirco ſæpè ab Eccleſia excommunicantur, hoc eſt jure adipiſcendæ Salutis exuuntur. Quod decretum in terris cum ritè & juſte fit, ex diſerto Chriſti promiſſo, in cælo quoque ratum eſt. Neque enim hic iis aſſentimur, qui putant Excommunicationem (loquor de ea quæ in cælo rata habetur) non habere vim damnandi; aut pæna æternæ mortis afficiendi, ſed eſſe tantum nudam declarationem ejus ſtatus in quem excommunicatus conjicitur. Eſt enim Excommunicatio ipſa Cauſa movens cæteras quæ poſt eam pronunciatam ad efficiendum miſerum ſtatum hominis ejuſmodi ſententiâ condemnati concurrunt. Non minus quàm Decretum; aut Nudum imperium ejus qui ſit cum poteſtate quo quiſpiam torqueri & occidi jubetur, non eſt quidem proprie loquendo id ipſum quod lictor aut carnifex perficit; eſt tamen verè earum rerum cauſa, quæ ad nutum imperantis aut etiam decernentis ab adminiſtris executionis peraguntur. Habet igitur excommunicatio, ut & efficacius omnis pronunciata ſententia ſuam veram efficientiam. Quod ipſe Socinus fateri coactus eſt; dum pag. 294. ait. *Eſt enim Excommunicatio ſententia quadam lata.* Atqui ſententia lata, non eſt hiſtorica relatio; aut rerum ignoratarum declaratio, ſed cauſa quædam verè efficiens id quod in ea perfici decernitur. Nam nuda declaratio nihil in reipſa efficit, ſed tantum mentem ejus in cujus gratiam fit, docet, & inſtruit, ne ſecus rem intelligat quàm opus ſit. At excommunicatio planè efficit id quod in ipſa declaratur. Alioqui poſt excommunicationem non poſſet fieri deterior excommunicati conditio quàm fuit ante, & ſic inane & brutum hoc fulmen dici poſſet. Quod tamen nemo dixerit qui promiſſum Chriſti perpenderit; quo non irritum & inane hoc ligationis terriculamentum fore pronunciat.

Si igitur in irrogandis pænis Eccleſiaſticis æternam mortem ſpectantibus (quod certè longè gravius eſt capitali pæna ſupplicium) ſæpe non habetur ratio eorum qui ſunt ſanabiles; ſed qualeſcunque ſint, à corpore Chriſti amputantur; ſi id ædificationis neceſſitas poſtulet: quis id, à capitalibus forenſium criminum judicibus exigat, ut ſolos eos qui ſint perditæ ſpei aut animi deplorati condemnent, quando exempli rigorem & auſteritatem Reſpub. requirit? Videtur ſæpe in ejuſmodi caſibus locus non eſſe miſericordiæ in quibus ſemetipſum aliquis in graviſſima mala ultrò ſua culpa conjecit & tamen legum divinarum aut humanarum; aut etiam publici boni potius quàm privatæ erga ipſum Caritatis ratio habenda eſt. Nam quod Socinus objicit, in excommunicatione locum eſſe reſipiſcentiæ; qui in mortis ſupplicio non ſit nobis non ſatisfacit, cum ne in capitali quidem legitimè ſumpto ſupplicio locus ipſi deeſſe poſſit: quamvis aliquando brevius ei ſpatium & anguſtioribus terminis incluſum concedatur. Poſſe autem aliquem etiam in brevi ante mortem ſpatio reſipiſcere, non modo latronis crucifixi exemplum; ſed ipſa Socini verba arguunt, dum ait pag. 295. *poſſe excommunicatum ſi velit, vel in ipſa excommunicationis ſententia ferenda* (quod certè ſpatium temporis longum non eſt) *reſipiſcere.* Quid enim obſtat; quominus in capitis ſupplicio, ad juſtum tempus (ut fieri in bene moratis Rebuſpub. ſolet) dilato idem evenire poſſit? Semper igitur nobis quoque Socini exemplo excipere licebit. Quemadmodum non quia excommunicatus, ita neque quia capitis ſupplicio addictus eſt quiſpiam; ſed quia non reſipuit, in Tartara detruditur. Quid? quod & excommunicato aliquando non plus ſpatii, quàm capitis damnato, ad reſipiſcendum ſupereſſe poſſit.

Sed ut ad rerum capitalium Judices revertamur, nulla ipſos lege obligari palàm eſt, ut in ſolos deploratæ ſpei homines animadvertant. Nec enim ii ullam ſibi in intimos animi receſſus; aut juriſdictionem aut inquiſitionem, uſurpare poſſunt aut debent. Quippe non id intendunt, ut ſontes æterno ſupplicio mactent. Imò verò quantum poſſunt, contendunt & contendere debent, ut ſontium animæ ſanentur, licet corpora puniantur. Et quamvis facta & delicta ſontium ex conſiliis & intentionibus æſtimare ſoleant, ac debeant rimari tamen ſecretas mentium fibras & quorum animi ſint ſanabiles aut non, diſcernere non tenentur; non modò quia id ipſis eſt impoſſibile ſed quia per ſe ac natura ſua, capitale ſupplicium, nemini ſalutem æternam eripere poſſit; cum non inſontium modo plerique; ſed & aliqui ſontium capite plexorum ſervari poſſint. Quod ſi qui ex occaſione ejuſmodi ſupplicii pereant, id per accidens eveniat; ob interventum videlicet latiſſimæ pereuntium culpæ, atque adeò juſti divini judicii. Neque eorum etiam officium eſt; aut ipſis ullo modo licere cenſendum eſt, ob incertum metum, ne quis ſontium, ex occaſione legibus (quarum miniſtri ſunt) injuncti ſupplicii; ſuamet propria & grandi culpa pereat: conjicere univerſum populum ac tot innocentes, in certiſſimum quod à permiſſa graviſſimis ſceleribus impunitate imminet, periculum; imò verò calamitatem & exitium, cujus occaſione aliquando innumeræ inſontium animæ; etiam in æternum perire queant. Nam per inflictam neceſſitate juſtitiæ capitalem pænam; neque inſanabilibus in æterna eripienda ſalute ulla fieri poteſt injuria; neque ſanabilibus ſolet; præcipuè quoties ipſis idoneum ad pænitentiam tempus conceditur. Quo niſi debitè ad Salutem ſuam utantur jam latiſſimam culpam ſuam, quæ fuit in eo, quod ſcientes prudentes in ſupplicii legibus præſcripti calamitatem; quæ, (quamvis per accidens) ſecum tamen æternæ ſalutis periculum afferebat; ſeſe conjecerint: cumulant altera æquè gravi & lata culpa ſuâ; quod oblato remedio ad ſalutem ſuam uti neglexerint, cum in illo temporis articulo, longè facilius videatur quàm uſquam aliàs, animum nullis illecebris aut tentationibus diſtractum, ac fræno imminentis exitus ad officium ſuum circumactum; non modo ad ardentiſſimam divini auxilii implorationem, ſed etiam ad conſtantiſſimam & efficacem corrigendæ vitæ deſtinationem componere. Quam reſipiſcentiæ occaſionem, ſi quis omiſerit, vix eſt credibile, illum etiam conceſſa longiori vitâ, ad ſaniorem mentem reverſurum. Aut certè ob tàm incertam ſpem quorundam hominum latiſſimâ culpâ ſua de æterna Salute; cujus nullam unquam curam habuerunt periclitantium, non eſt æquum per conceſſam ſceleribus aut graſſanti violentiæ impunitatem; integros populos ac tot innocentes, præſentiſſimo, malorum, etiam æternæ Salutis jacturam ſecum trahentium diluvio inundare, aut inundari permittere.

Deinde ſi in Magiſtratus Chriſtiani poteſtate ſit, veteribus abrogatis novas leges figere atque refigere: prætereà ſi id Reipub. Chriſtianæ tutum eſſe poſſit; nihil magis ipſi convenit, quàm capitales pænas in alias æquè fortaſſe corpori moleſtas, non æquè tamen animabus periculoſas convertere; dummodo populis æquè ſint formidabiles. Nec enim ut ſontes affligant; ſed ut cæteros exemplo terreant ſupplicia infligi par eſt. Non ideò tamen etiam apud Chriſtianum Magiſtratum Pacis gladii uſus nullus erit. Nam licet omnes capitales pænæ, in alias quæ ſalva vitâ infligi poſſunt, commutarentur, quia tamen hæ æquè graves, aut etiam moleſtiores quibuſdam videri poſſunt, quas ut effugiant nullum defenſionis genus ſontes omiſerint: fieri nequit, quin & tunc Magiſtratui gladii uſus ſit neceſſarius; non ut occidantur Rei, ſed ut capiuntur aut in judicio ſiſtantur; præcipuè cum res eſt cum iis, qui ut cauſam

dicere

dicere poſſint, acie vincendi ſunt. Ita Gladius Pacis etiamſi acies ejus manſuetudine Chriſtiana retuſa fuerit, ſine acuto belli gladio exerceri non poteſt.

Denique qui, metuendo, ne quis forte ſontium qui ſanabilis ſit, pereat conceſſum à Deo Magiſtratibus Pacis gladium eripiunt; ineptè ac ridiculè ſeduli ac ſolliciti ſunt, in eo officii genere, quod ad ipſos nullo modo pertinet. Satis enim vel ob id ipſum, hominum eorum quotum in iſtiuſmodi caſu animi ſunt ſanabiles, curam omnem ac de iis (ſi qua eſſe debet) ſollicitudinem ſibi ſoli Deus & Chriſtus ſepoſuit ac vindicavit; quia ad facultatem dignoſcendi quinam tales ſint in tali caſu neminem admiſit. Proinde ea cura cui impares ſumus nobis quidem omninò omittenda; ſed illud memoria tenendum eſt; Deum & Chriſtum non otiolè res humanas contemplari, verum inferiorum agentium omnium animos, conſilia, facta ipſa & factorum eventus moderari, nec quenquam eorum quos ſalvari velit; niſi ſua culpa perire. Quod ſi quo caſu homines ſalute digni, in manus aliorum qui vitæ neciſque ipſorum poteſtatem habeant incidant, eſſe Deo & Chriſto in expedito rationes quibus efficiat, ut iis pernicioſè nocere; aut nolint ſi poſſint, aut non poſſint ſi velint. Non autem nobis ideò urgentia ac neceſſaria vitæ officia deſerenda ſunt, nequid tale eveniat; quod neque ob occultam illam humanarum rerum directricem providentiam, eventurum eſſe veriſimile ſit; nec ſi fortè eveniat, noſtra culpa eveniſſe dici poſſit. Falſa igitur eſt illa adverſariorum hypotheſis ad id ut quis alterum jure occidere poſſit, duo requiri: primùm ut occidendus ſit perditæ ſpei; deinde ut eum talem eſſe occidenti certò conſtare poſſit. Fruſtrà enim ex ordinatione Dei miniſter ejus Magiſtratus gladium vindicem geſtaret, ſi eo non aliter uti poſſet niſi prius ad inſpectionem cordium à Deo Chriſtoque admiſſus.

Sed jam tempus eſt, ut ad alterum illud, quod in bellis atque ſuppliciis, juſtitiæ atque caritati Chriſtianæ repugnare prætenditur, accedamus. *Id verò eſt, quod occidere eum qui poſſit ſervari: hoc eſt vitam ipſi æternam eripere nefas ſit. Nam ſi Deus vitam temporalem eripienti vitam invicem eripi mandavit; certè æternam eripientibus, pœna talionis debetur. Atqui inferendo temporalem mortem alicui ſontium, una quoque omnis facultas vitæ æternæ conſequendæ, hoc eſt ſpatium reſipiſcendi eripitur.*

I. Primùm igitur fatemur facinus nefandum & nonniſi talionis ſupplicio expiabile ſuſcipi, ſi quis de induſtriâ vitam alicui æternam eripiat. Sed non illicò, ſi ex actione alicujus, aliud aliquid & quidem voluntati Dei congruum; aliquando autem ex officio vel quadam neceſſitate ſibi incumbens, intendentis atque agentis, mors alicujus æterna, alienâ culpa conſequatur: ſequitur eum criminis hujus hoc eſt illatæ mortis æternæ culpâ teneri. Nam non modò licitas, ſed etiam maxime laudabiles actiones, maxima aliquando mala, per accidens, conſequuntur; quæ tamen neque actiones illas vitioſas, neque agentes reprehenſioni obnoxios efficiunt. Prædicatio Evangelii facem feralium diſſidiorum in publicas & privatas mortalium ſocietates immiſit. Nec tamen id aut ipſi prædicationi, aut prædicatoribus vitio verti ſolet. Quoties inter duos, uter mortis ſupplicium evadere debeat, ſortitio fit, qui ex urna faventem ſibi & ſalutarem ſortem eximit, eo ipſo omnem ſpem vitæ præſentia; & quia æterna ab eodem filo pendet, etiam æternæ, ſocio ſuo præripere videtur, quis tamen eum nomine illatæ alteri mortis æternæ accuſet?

II. Sed nec vita æterna eripi cenſenda eſt iis, qui in propinqua patientia ejus conſequendæ non ſunt; hoc eſt, qui non in ſalutis curriculo pro virili connituntur; quales certe ſolent eſſe ii, qui occidi quocunque modo merentur. Quemadmodum nec imperium aut Cræſi opulentiam eripuit Ulyſſes Iro, quem in Ithaca pugno occidit; quamvis non abſolute impoſſibile fuerit illum ex ſtercore ad ſummam fortunam emergere; cum ejus rei exempla in humano genere non defuerint. Certe de amiſſione vitæ æternæ queri nequeunt ii, qui nonniſi in remotiſſima potentia ejus conſequendæ conſiſtebant, nec unquam animum ad tantæ ſpei faſtigium erexerunt: imo ſceleribus aut injuriis ſuis commeriti ſunt ut ne præſenti quidem vità digni haberentur; tantum abeſt ut futuræ præmium ſibi polliceri poſſent.

III. Denique quantumcunque illud damnum aut infortunium ſit in quod aut capitis damnati, aut juſta in defenſione occiſi incidunt; quem porro jure accuſare poſſunt, quod vitam; aut vita ipſa potiores ſpes amittant? Magiſtratuſne, qui legum miniſtri cum ſint, etiam inviti officium facere tenentur, an ſemetipſos; qui legum non ignari quibus ſubjecti ſunt, ſeſe ultrò in ejuſmodi ſtatum præcipitant, ex quo eos vel ipſe Magiſtratus ſalvo officio ſuo eripere nequit. Similiter cum hoſtis alienam vitam impetens ſuam perdit; ecquis in culpa erit? Defenſorne vitæ ſuæ; cui ſummum malum declinandi per objecta arma defenſiva, neceſſitas incumbit? an is qui perdere vitam ſuam ultrò paratus eſt, dum ſi poſſit, alienam eripiat? Cum ille neceſſitate ſimul ac jure naturali ad protegendam vitam, quam abſque cæde inimici ſervare mallet, compellatur: hic ultrò ac cæco quodam furore ad ſui occiſionem per ſummam verò injuriam ad injuſtam ejus, cui vim infert, perniciem ruat. Nihil igitur in eo caſu injuſti ab aliis patiuntur, qui ſeſe ultrò in talia mala induunt, nec juſtitiam aut caritatem erga ſe neglectam queri poſſunt; quod eouſque in eorum gratiam de jure alieno deſcenſum non ſit; ut aut ſcelera aut injuſtas inſontium cædes atque oppreſſiones impune ac ſine reſiſtentia patrare poſſent. Quamobrem nullo modo ereptæ vitæ æternæ culpa tribui poteſt iis, quibus ne præſentis quidem vitæ ereptæ (ex cujus damno æterna illa jactura quamvis per accidens profluxit) crimen poteſt adſcribi. Atque ea fuit mens ipſius Dei, qui ne inſontium quidem interfectores omnes, niſi ſceleratos morte affici juſſit. Sontium verò aut hoſtium occiſores, adeò nulla pœna affecit, ut hoc miniſterium ab iis ſæpè non ſine intermiſſâ, aut poſteà ſumptâ, omiſſi officii pœnâ, exegerit. Non igitur hominum mortem meritorum, infortunia, iis quorum miniſterio Deus ad eos puniendos utitur; ſed propriis ipſorum culpis atque ſceleribus accepta ferenda ſunt.

IV. Poſtremò, etiamſi (quod tamen meritò, ut oſtenſum eſt, nequaquam concedimus) mortis æternæ periculum; quod ſontibus aut hoſtibus qui nos impetunt, ex inferenda ipſis morte temporaria imminet, Magiſtratibus aut bellum gerentibus adſcribendum eſſet: non ideò tamen Magiſtratus aut bellatores metu iſtius periculi proximis intentandi, abſterreri debent; quominùs utrique officio ſibi injuncto, neceſſariò defungantur. Nam vitæ æternæ conſecutio eorum reſpectu, in quos, propter ſcelera aut illatam violentiam, jus necis aliis quodammodo acquiſitum eſt, adeò eſt in remota potentia; ut jacturæ illius vix ulla ratio haberi debeat. Quantò minùs enim quiſque aliquid habet, tantò minùs illud amittere poteſt. Et ſi nullo modo aliquid habere; nullo modo idem amittere poſſumus. At ejuſdem vitæ æternæ conſecutio, in hominibus inſontibus, quorum ſecuritati, aut pacis exemplis, aut bellicis armis conſulitur, ſæpè longè in propiori potentia

tentia eſt : ut iſtius damnum & jactura, longè pluris; quàm illius cujus vix ulla ſpes affulgere poteſt, æſtimanda ſit. Sed &, quomodo bona ita & pericula publica, privatis, illa in conſectando, hæc in fugiendo, longe anteponenda ſunt. Quod ſi in publico inſontium periculo, privati delinquentium diſcriminis ratio non habetur : quanto minor in publico & propinquo inſontium periculo, privati & remoti delinquentium periculi, ratio eſt habenda? Privatum autem & remotiſſimum eſt periculum quod fortè cuipiam ſonti, aut pacem publicam iniquè turbanti, ex intercepto, per accidens (hoc eſt per ipſius propriam culpam) ad vitam æternam aditu, imminet. Proinde in gratiam ejus, propinquum & publicum inſontium periculum negligendum non eſt.

Illud etiam Socinus inculcare ſolet quod pag. 83. legimus. Odiſſe inimicum Reipub. Chriſti nocentiſſimum futurum erat, eamque funditus deleturum. *Nulla enim Chriſti eſt Reſpub. ubi odium aliquod locum habet erga quoſvis homines, quavis de cauſâ.* Ea ſi quidem univerſa in amore & caritate erga omnes homines potiſſimum fundata eſt.

Reſp Chriſti doctrina ut nequaquam inſitos nobis naturâ affectus omnes ita nec odium prorſus extirpat aut excludit; ſed tantum moderatur & ad exercendam virtutem deflectit. Falſum eſt igitur iſtud pronunciatum: Ubi Odium aliquod locum *habet erga quoſvis homines; quavis de cauſa* ibi nullam eſſe Chriſti Rempubl. Nam ſi ſit odium non propter carnalem ſed ſpiritualem cauſam : præterea ſi ſit odium Caritatis Chriſtianæ officio temperatum; quale eſſe debet adverſus hoſtes Dei; aut etiam adverſus eos quos loco Ethnicorum & publicanorum habere, uno verbo ut dicam quos minùs quàm alios amare jubemur; locum in regno Chriſti non modo poteſt; ſed habere debet. Nam & Chriſtus ipſe non poterat ſatis dilexiſſe juſtitiam niſi odio habuiſſet iniquitatem. Fieri autem non poteſt, quin aliqua pars odii; quo flagrare erga iniquitatem debemus; in ipſos quoque iniquos derivetur, ſatis eſt ſi fines Chriſtianæ moderationis non tranſiliat. Hinc & ipſe Chriſtus erga perverſos homines, ſæpe non indignationem tantum; ſed averſionem quoque animi non occuluit, eorumque fermentum averſari diſcipulos ſuos juſſit. Non igitur odiſſe inimicum unquam licet, eo nomine quod ſit inimicus; quia id à Chriſto jure optimo vetitum eſt; cum etiam optimi viri & non vulgari caritate digni aliquo caſu vel errore, nobis inimici eſſe poſſint. Sed eundem odiſſe eo nomine quod ſit improbus & ſceleratus lex Chriſti non prohibet (præſertim cum ejuſmodi odium ex ſpirituali cauſa ſuſceptum, juſtæ moderationis fines excedere non ſoleat) quæ parentes quoque & ſanctiſſimo nobis vinculo copulatos, Dei & Chriſti cauſa odiſſe imperat, puta quoties eos Dei & Chriſti hoſtes eſſe accidit. Caritas igitur & amor erga omnes homines quem Religio Chriſti præcipit; non excludit omne omninò odium & averſationem hominum improborum : ſed tantum odium impotens ac vitioſum; quale ſolet eſſe ex carnalibus ſimultatibus exortum. Quod ſi iſta Caritas non excludit odium illud moderatum, quod in animo ipſo reſidet; multò minùs excludet pœnam; aut in caſu neceſſitatis reſiſtentiam. Quarum utramque abſque ullo odio; aut certè prohibito vindictæ genere eſſe poſſe, ſuprà ſatis oſtendimus.

Non enim nos odiis fræna laxamus : neque crudelitatem aut nimiam in ſumendis ſuppliciis; gerendiſvè bellis ſeveritatem, ſtrictamque ſummi ubique juris exactionem defendimus. Sed exemplo divinæ clementiæ ſummâ æquitate temperatam utrobique ſummarum poteſtatum auſteritatem, ſine qua nulla pax & tranquillitas in humana ſocietate fingi poteſt.

At enim contendent adverſarii, ex omni annalium memoria nullum dari poſſe exemplum Regiminis Principis aut Reipub. vere Chriſtianæ; in qua ſine reprehenſione poteſtas vitæ neciſque exercita; aut bella geſta fuerint : ut videatur hæc ratio gubernationis Politicæ ſecundum Chriſti leges adminiſtrandæ, in abſtracto tantum, veluti idea Platonica à nobis ſomniari, quæ ad actum & executionem nunquam deducta fuerit; & vix ac ne vix quidem unquam deduci poſſit.

I. Sed primùm licet res ita, ſeſe haberet; non eſſet tamen irritus labor noſter, dum oſtendere conamur Rempublicam legitimè adminiſtrari ſalva Chriſtianæ religionis pietate, poſſe; ejuſque rei rationes inire atque oſtendere connitimur. Multa enim ſunt quæ licet ad ſummam perfectionem perduci ob aliqua impedimenta vix poſſint; tamen ſumma ope ad perfectionem duci expediat : ut ſi in primis ac ſummis perfectionis gradibus conſiſtere nequeamus; in ſecundis tamen aut tertiis aut certè longè ſupra imos conſiſtere poſſimus. Inter quæ eſt ipſum Chriſtianæ pietatis officium : deinde humanarum rerum in hac mortalis vitæ imperfectione & tot impedimentis oborientibus humana adminiſtratio.

II. Deinde non ſequitur inde, quod exemplum alicujus perfectionis in iis, quæ hucuſque geſta ſunt, dari nequeat, eam ad actum nunquam deduci poſſe aut deductum iri. Multa enim nova, nec ante hac viſa vel audita & quæ majoribus noſtris vix credibilia viſa ſunt. ſubinde exoriuntur. Et Deus per quædam ætatum mundi momenta atque diſcrimina, res ab imperfectioribus incipiendo, ad perfectionem hucuſque deduxit.

III. Denique ne Chriſtianæ quidem Eccleſiæ gubernationem poſt Apoſtolica tempora omnis culpæ ac reprehenſionis expertem, ullo ex elapſis ſeculo quiſpiam oſtendere poſſit. Et tamen in eo cunctis elaborandum eſt, ut legitima ejus gubernandæ ratio oſtendatur & ad executionem deducatur.

IV. Poſtremò vix credibile videtur, in Chriſtianorum Principum aut Rerumpublicarum exemplis, quin poſſit aliquod inveniri, quod ad Chriſti Regis Regnique ejus propriè dicti, non ſpiritualis ſed Coactivi, ſpecimen & archetypum proximè accedat; ſaltem in eo de quo potiſſimùm agimus; ut neque ad bella ſine juſtiſſima neceſſitate, neque ad pœnas aut ultiones publicas ejuſmodi acceſſerint; quas multa manſuetudo & patientia cum aperta & conſtanti, clementiæ ac veniæ, iis qui ea digni ſunt oblatione, conjuncta non anteceſſiſſet.

Neque verò exigendum eſt, ut omnibus numeris abſolutam perfectionem ejuſmodi Regiminis exhibeamus. Satis eſt ut talis oſtendatur, quæ ad propoſitam materiam ſufficit. Etiamſi igitur Magiſtratus Chriſtianus aliis fortè vitiis laboraverit, tamen ſi in eo ſumma æquitas, clementia, humani ſanguinis parſimonia, conſtans & aſſidua; quantum per veram Rationem Status, liceat, veniæ reſipiſcentibus paratæ oblatio, demonſtretur; in eo, quod ad materiem præſentem attinet, adverſarios acquieſcere neceſſe eſt.

CAP. XII.

Argumenta contra Pacis ac belli jura, ex cæleſti ac divino gubernationis Eccleſiæ modo : præterea ex occaſione aliquot præceptorum Chriſti deſumpta diluuntur.

NUnc ad divinum ac cæleſtem gubernationis Eccleſiæ modum accedamus. Ex quo Socinus ex mente eorum à quibus diſſenſum alibi non diſſimulat

mulat partis 2. pag. 233. ſic argumentatur. *Si ecclesiæ Chriſtianæ nullus terrenus Rex datur; ſed tantummodo cæleſtis Chriſtus, primum id neceſſariò ſequitur Eccleſiam Chriſtianam in terris licet degentem, terrenum tamen regnum non habere, & proinde Chriſtianorum poſſeſſionem & bona non terrena ſed cæleſtia eſſe: ex quo conſequitur hominem Chriſtianum pro iſtis terrenis omnibus conſervandis nihil laborare debere; & indignum planè eſſe, ut pro ipſis defendendis, inter quæ propria ipſius vita numeranda eſt, ulli mortalium Damnum aliquod aut perniciem afferre curet: præſertim, cum hæc alioqui homini Chriſtiano, penitùs fuerint interdicta. Deinde ſi Chriſtiana Eccleſia (quatenus Eccleſia Chriſti eſt) neminem niſi Chriſtum pro Rege agnoſcit, ſatis intelligi poteſt nullam eſſe tantam in terris poteſtatem, quæ homini Chriſtiano id concedere poſſit, quod Chriſtus ipſe prohibuit &c. & quæ ſequuntur.*

Reſp. Miserè laborantis cauſæ indicium eſt, ubi ad ejuſmodi argumenta deſcenditur. Nam hic profectò Socinus aut nihil quod ad rem pertineat dicit, ſi nimirum non ſimpliciter & abſolute concludit: aut fallaciam committit quæ vulgò A dicti ſecundum quid, ad dictum ſimpliciter, dicitur. Nam ſi non ſimpliciter & abſoluiè concludit Eccleſiam Chriſtianam terrenum regnum, poſſeſſiones & bona terrena non habere; ſed tantum ſecundum quid, putà quatenus eſt Eccleſia Chriſtiana; quemadmodum ex ipſius Socini limitatione in eadem pagina bis repetita apparet; nihil quod ad rem pertineat affert. Quis enim eſt noſtrûm qui aſſerat Eccleſiam Chriſti ita conſideratam, terrenis regnis ac poſſeſſionibus gaudere? cum neque Chriſti regnum ex hoc mundo ſit, & Reſpublica noſtra ſit in cælis? quemadmodum quis eſt qui putet Chriſtiani hominis, qua Chriſtianus eſt, & ovis paſcuorum Chriſti, cibum eſſe panem quotidianum? Verum ſicut ex eo non ſequitur eundem panem, ejuſdem Chriſtiani, qua mortalis homo eſt, non eſſe cibum: ità nec ex eo quòd quâ Chriſtiani ſumus nullam in terris hæreditatem habeamus, ſequitur nos ſimpliciter nullam in terris hæreditatem poſſidere. Imò verò ex eo ipſo quod Socinus id de Eccleſia non ſimpliciter & abſolute ſed tantum ſecundum quid conſiderata, pronunciare audeat; potiùs illud neceſſariò ſequitur; illam alio modo conſideratam; hoc eſt quatenus in terris ſocietatem aliquam civilem aut partem ejus conſtituit, quemadmodum terrenos Reges, ita terrena regna, bona & poſſeſſiones habere, & in eorum conſervatione, terrenis quoque modis; dummodo juſtis & legitimis, laborare poſſe. Nec enim tantum non ſequitur, ex eo, quòd aliquid de aliquo ſecundum quid dici non poſſit; illud de eodem non dici ſimpliciter: ſed etiam iſta ipſa limitatio ſubjecti ſecundum quid conſiderati; neceſſariò infert; quod idem de alio modo conſiderato; ſeu ſimpliciter negari non poſſit. Nihil igitur opus erat tanto molimine probare Chriſtianorum qua ſunt Chriſtiani, regem, regna, poſſeſſiones, non terrena ſed cæleſtia eſſe; quod facilè agnoſcimus & ultrò jactamus; dum tamen meminerimus eorundem quâ Germani, Poloni, Itali ſunt; Principes, regna, poſſeſſiones & bona terrena eſſe. Nec enim ita pugnant inter ſe Regnum cæleſte ac terrenum; quin in eodem ſubjecto conſiſtere poſſint. Nec quia è Chriſtianis quæ Dei ſunt, Deo reddenda ſunt idcirco ab iiſdem Cæſari reddi non debent, quæ ipſius ſunt. Spirituali modo conſiderata Eccleſia hoc eſt quà gens cæleſtis eſt, Rempublicam & poſſeſſiones ſuas hic non habet ſed in ſpe ac fide, alibi expectat. Sed eadem quatenus ex terrenis gentibus conſtat, non minus poſſeſſiones, quam poteſtates terrenas habet, pro quibus non nihil, ſed quantum ſatis eſt, quantumque cæleſti ejus vocationi non obſtat, laborare debet. Non enim plùs ex collatione terrenorum & cæleſtium evincitur præter iſta duo. Primùm etiamſi ſecum iſtæ curæ non concurrant, ſeorſim tamen cæleſtium, longè potiorem quam terrenorum curam eſſe habendam. Secundo. Si quando rationes earum ita concurrant; ut alterutra duntaxat eligenda ſit; terrenas præ cæleſtibus ſpernendas eſſe & terrenas auctoritates ac poteſtates cæleſti venerabundas aſſurgere, & obſequentiſſimè ſeſe ſubjicere debere. Cujus tamen rei occaſio rariuſculè in Chriſtianis regnis obtingit, plerumque ac ferè ſemper reddi poſſunt Cæſari, quæ ſunt Cæſaris, & quæ Dei Deo. Porro abſolutè terrena ſperni nequeunt abſque injuria & contemptu Promiſſionis pietati factæ, quæ ad terrena quoque (quorum adjectio expreſſè promiſſa eſt) extenditur. Præcipuè cum antequam cæleſtia aſſequamur; quod nonniſi poſt mortem ſperandum eſt, terrenam nos vitam vivere neceſſe ſit; à cujus conſervatione etiam cæleſtia bona dependere poſſe ſuprà non ſemel monuimus.

Falſiſſima igitur, imo nulla eſt Socini argumentatio; niſi vocis Eccleſiæ (cujus ambiguitate ludit) ſenſu, ad priorem hoc eſt cæleſtem ſignificationem & conſiderationem affixo; rejecta prorſus poſteriori. Quam tamen rejicere ipſi integrum non eſt poſteaquam ipſe voci Chriſtianæ Eccleſiæ, limitationem (tanquam Eccleſiæ) addidit; non obſcure ſignificans eam etiam poſſe non tanquam Eccleſiam, ſed tanquam terrenos populos ſuis quoſque diſcriminibus diſtinctos conſiderari. Hinc facile intelligi poteſt quid ſentiendum ſit de illo quod addit conſectario, indignum eſſe, ut pro vita & rebus terrenis defendendis ulli mortalium damnum aut pernicies afferatur. De damno iniquum, ac reſponſo indignum eſt. Perniciem neceſſitas excuſat, & propria pereuntium culpa. Quæ ſubjicit de interdicto & prohibitione Chriſti ſuprè ſatis refutata ſunt. Reliqua contra nos non pugnant.

Acervatim jam cætera quæ ex ſpecialibus præceptis aut exemplis deducuntur congeremus.

I. Quod ad præcepta ſpecialia attinet.

Primum de cura rerum neceſſariarum in Deum projicienda occurrit; cui connexum de divinæ opis, defenſionem humanam reſpuente, fiduciâ mandatum. Ex quo utroque Socinus pag. 240. deducit. *Non debere Chriſtianos ſeſe atque ſua tutari, quia eorum curam in ſe univerſam rejici Deus voluit: & hac in re præcipuè fidei atque obedientiæ noſtræ erga ſe publica & manifeſta indicia extare.*

Cæterum hæc ratio ſi valida eſſet, ne laborem quidem ullum circà ſuſtentationem vitæ præſentis ſuſcipere deberemus; quia cætera omnia præter Regni cæleſtis curam nobis adjectum iri, promiſſum eſt. Atqui hæc conſequentia ſimilis eſt illi; quam Tentator Servatori noſtro connexuerat. Cujus reſponſione defungi optimum eſt. *Non tentabis Dominum Deum tuum.* Nec enim nobis auxilium Dei extraordinarium & miraculoſum; quod videlicet laborem, curam & prudentiam noſtram excludat, promiſſum eſt; ſed ordinarium & miraculi expers; quod laborem, curam, & providentiam noſtram non modo non excludit; ſed omninò requirit. Non ſolis votis aut muliebribus ſuppliciis auxilium ſuum parari Deus voluit; ſed vigilando, agendo, bene conſulendo. Itaque & auxilii divini fiducia, quamdiu intrà ſpem ordinariæ opis divinæ laboribus noſtris auram ſuam aſpirantis, ſubſiſtit vera & legitima fides eſt: At quoties ultrà iſtos cancellos ad ſpem miraculoſi auxilii, ſine neceſſitate expectandi, procurrit, in Tentationis extremum degenerat. Tuatur nos Deus ſed per media quæ nobis ſuppeditat: quemadmodum & alit, ſed laborum & curæ noſtræ interventu. Quod quidem de ordinaria Dei providentia dictum eſto. Eſt quando & miraculoſam opem utrobique interponit. Sed hanc liberrimo arbitrio ſuo

ſepoſuit;

ſepoſuit ; nec nobis aut ejus poſcendæ licentiam ; aut expectandæ privilegium , niſi fortè in extrema neceſſitate poſitis , reliquit. Et quoties ordinarias conſervandi noſtri vias ſuppeditat , ſatis oſtendit , quid à nobis fieri velit. Quas ſi reſpuere malimus ; nihil eſt quod nobis polliceri meritò poſſimus ; cum nobis periculum ultrò , nulla neceſſitate urgente acceſſamus ; in quo , idcircò , (niſi nos erroris alicujus miſeratio apud Deum excuſet) ut pereamus plane digni ſumus.

II. Nunc ad præceptum de orando pro inimicis noſtris Chriſti ipſius & aliorum exemplis confirmatum accedamus. Ex quo adverſarii ita argumentantur. *Pro quibus Deū orare debemus , contrà eos vindictam à Deo poſtulare non debemus. Pro inimicis orare debemus. E. &c. Quod ſi à Deo vindictam adverſus inimicos poſtulare non debemus : multò minùs à Magiſtratu. Quod ſi per magiſtratum eos ulciſci non debemus , multò minùs per noſmetipſos.*

Primum igitur ut ipſa ultima concluſio , dextrè explicata ; ita tota argumentatio , ſine detrimento cauſæ noſtræ à nobis concedi ac recipi poteſt. Sed hucuſque duntaxat deducta ; nec ad bellorum aut ſuppliciorum inhibitionem producta. Jam enim toties oſtendimus ; aliud eſſe pœnam , aut defenſionem ; aliud vindictam ; ſive per ſe , ſive Magiſtratus operâ ſumptam ; nec ideò quod hæc ob manifeſtam impotentis animi culpam reprehenditur ; ilico aut pœnarum aut defenſionis neceſſitatem reprehendi poſſe.

Deinde in verbis in quibus orare Deum pro inimicis jubemur , obſcuritatem aliquam ineſſe meritò aſſerit Socinus pag 199. quia iſta obſcuritas ipſi cauſam dedit ; ut Iſtius illa verba , quam æquum ſit , extenderit. Neque enim arbitramur exigi à nobis ejuſmodi preces pro inimicis ; *ut ea omnia ipſis à Deo precemur , quibùs illi opus habent :* quod dicto loco aſſerit Socinus. Quid enim , ſi opus habeant iis rebus , quas ſi ipſis Deus largiretur , tantò plus nobis nocere poſſent & certò nocituri eſſent ? Nam ſi à Deo petere poſſumus ac debemus ; ut nos ab inimicis liberet ; abſurdum eſt obſtringi nos ulla lege , ut ea impetrare inimicis à Deo conemur ; quæ ſi haberent illi , nos in majorem adhuc afflictionem inducerent. Non admiſerim igitur hanc explicationem , niſi verba *Opus habent* ita limitentur , ut excludantur ea bona ; quæ ſi haberent , tanto plus nobis nocere poſſent. Multò minùs igitur admiſerim explicationem pag. 200. his verbis expreſſam. Præceptum *orandi pro inimicis , comprehendere petitionem bonorum omnium , quibus illi careant , ut Deus ea illis largiri velit ; quemadmodum ut nobis ea quibus caremus , largiatur petimus &c.* Quæ explicatio perinde ac prior limitari non poteſt ; imò verò falſitatem apertam continet , in eo quod nihil diſcriminis ſtatuat , inter ea quæ nobis & quæ inimicis ſive optanda ſive à Deo petenda ſint ; cum non exiguum inter ea diſcrimen exiſtat. Præcipuè verò quod nos Chriſtiani ; qui Dei donis utendum non abutendum eſſe ſciamus : omnia bona ſine exceptione nobis optare , poſſimus. Inimicis autem , qui ſæpius Dei donis abuti ; quàm uti præſumuntur , nonniſi cum multis exceptionibus ea precari debeamus. Hoc autem diſcrimen tantum eſt ; ut nonnunquam aliqua mala , imò verò pœnæ inimicis ut contingant & optare & petere poſſimus , dum id non ſatiandæ vindictæ deſiderio , ſed gloriæ divinæ zelo ; aut etiam ipſorum inimicorum ſalutis ſtudio faciamus. quod tamen nobis ipſis ut optemus aut precemur à Deo rationi conſentaneum non videtur. Jam verò orare Deum pro inimicis , etiamſi plus complectitur ; quàm Deum rogare ut illis parcat ; tamen non complectitur petitionem omnium bonorum quibus careant. Sed quemadmodum nos ipſis non modo veniam , ſed beneficia quoque dare debemus ; non tamen omne genus beneficiorum quæ illi fortè aut petere aut deſiderare poſſent , verum cum eo modo ac menſura ; ne illos longè pluris quàm noſmetipſos facere ; aut magis amare videamur : ita ſe res habet in votis ac precibus pro illis ſuſcipiendis.

Præterea quamvis noſtrarum injuriarum vindictam poſtulare à Deo contrà inimicos non debemus ; idem tamen ſemper de omni vindicta ; præſertim Dei ipſius injuriarum , dici an poſſit , vehementer dubitamus. Nam Apoſtolus Alexandro pœnam maleficiorum ejus imprecatus eſt ; & vetus Eccleſia in tradendis Satanæ hominibus pœnas & afflictiones carnis eorum imprecata dicitur, ut vel eo modo ſpiritus eorum poſſet ſervari. Quamvis igitur ex eo, quod preces pro inimicis precationem omnium bonorum complectantur ; conſequatur , nihil mali ipſis unquam à Deo imprecandum eſſe : tamen idem non ſequitur ex eo, quod preces pro inimicis precationem multorum bonorum contineant. Quia ut Scholarum lingua loquamur ; tantum contradictoriarum enunciationum ea eſt natura ; ut altera vera ſit, altera falſa ; ad quas requiritur, ut alterutra ſit univerſalis. At contrariarum ſæpe utraque falſa ; ſubcontrariarum quas vocant (in quibus videlicet particularis eſt oppoſitio) plerumque utraque vera eſt. Ex. gr. Si verum eſt , omnia bona inimicis optanda eſſe ; certe falſum eſt aliquid eſſe boni , quod ipſis à Deo optari non debeat ; aut quod idem eſt , aliquid eſſe mali ; quod ipſis à Deo optari poſſit. Contrà ſi verum eſt, Multa ſeu quædam bona inimicis à Deo optanda eſſe ; non idcircò falſum eſt, quædam bona inimicis à Deo optanda non eſſe , ſeu, quod idem eſt, quædam mala inimicis à Deo optari poſſe. Poteſt enim enunciationum iſtarum utraque eſſe vera, quia in illis eſt purè particularis ſeu ſubcontraria oppoſitio.

Quemadmodum autem orari pro aliquo Deus poteſt, & tamen ipſi denegari fraterna communio , quando tunc aliud eſt id quod à Deo petitur ; aliud verò quod ipſi denegatur ; licet iſta eadem videantur ; ita etiam orari pro aliquo Deus poteſt ut ipſi pleraque eorum largiatur quæ nobiſmetipſis optare ſolemus ; & tamen ipſi multa bona optabilia aut non præſtari ; aut etiam gravi aliqua cauſa & neceſſitate poſtulante adimi à nobis poſſunt, quia aliud id ſit quod ipſi à Deo petemus. aliud quod ipſi merito ac juſta de cauſa præſtare nolumus , aut etiam adimimus. Orari enim Deus poteſt ut inimicis ea largiatur , quæ nobis etiam optare ſolemus : modo nobis vitam & res vita cariores non eripiant, & ſub conditione reſipiſcendi. Reſiſti autem nihilo minus illis poteſt ; ne nobis iſta eripiant , etiam cum periculo illorum : Nec tamen iſta reſiſtentia precibus pro illis repugnabit , quia ſunt conditionatæ , nec illud ipſum apparens bonum in ſe complectuntur ; quod inimici in nobis opprimendis ; & odio erga nos exſatiando , quærunt.

III. *E præceptis quæ omnem erga proximum ſeveritatem proſcribere videntur reliquum eſt illud , quod patientiam noſtram in remittendis delictis in infinitum producit , dum Chriſtus ait Septuagies Septena delicta fratribus per diem dimittenda eſſe. Ex eo enim colligitur : aut nunquam delicta punienda ; aut certè capitali pœna non eſſe punienda : præterea ne in defenſione quidem quenquam occidendum, cum pœna capitalis & occiſio remiſſionem delicti prorſus excludat , imò efficiat ut occiſo delinquente remiſſioni delicti locus eſſe nullus poſſit.*

Præceptum hoc traditur *Matth.* XVIII. 21. 22. & *Luc.* XVII. 3. 4. quorum locorum poſterior , explicat priorem , oſtendens ad ejuſmodi remiſſionem requiri pœnitentiam. Nam infinita clementia Dei ſub Novo fœdere , per quam promiſit ſe peccatoribus quotieſcunque pœnitentiam egerint propitium fore , exigit ut nos quoque erga nos delinquentibus æquè placabiles ſimus quotieſcunque culpas deprecantur : ae-

que illum modum Caritatis erga eos ſervemus ut quod nobis à Deo fieri vellemus, ipſis quoque faciamus: & quemadmodum toties Deum de jure ſuo erga nos deſcendere vellemus; quoties ad eum convertimur (nec enim alia conditione nobis id meritò ac legitimè optare poſſemus) idque noſtro quodam jure, vi novi ſæderis ſubnixi: ita toties ipſi de noſtro jure decedamus, quoties proximi culpas ſuas ſibi remitti poſtulant. Non quòd etiam tunc, cum ſuas culpas non deprecantur idem facere aliquando non deceat; aut etiam non oporteat. Sed quia tunc Deus, reſtrictiore quadam (quippe voluntaria & extraordinaria) patientia & bonitate contentus ſit; nec eam omninò ac neceſſario, ſaltem autem non ſemper à nobis exigat. Nec enim tunc de ſummo jure noſtro, quod fit in deprecantibus culpam, ſed de æquo jure noſtro deceditur. Quemadmodum & ipſe Deus, multâ erga impœnitentes aliquando bonitate & patientia utitur, ſed neque ſemper aut ordinariè, neque ex vi fæderis aut promiſſi: aut ex obligatione aliqua in ſe ſuſcepta ſed ex beneplacito & extraordinaria bonitate. Nam profectò hoc officium culpas proximorum dimittendi, exemplo bonitatis & clementiæ Dei nobis injunctum eſt, quem in hac re imitari debemus, ſi filii ejus eſſe volumus. Ideo & in oratione Dominica & toties pene quoties hujus aut ſimilis præcepti mentio fit, exemplum Dei nobis inculcatur. *Matth.* V. 45. & *cap.* VI. 12. & *cap.* XVIII. 22. & *ſeq. Luc* XVII. 4.

Sed primùm hoc præceptum ad privatam non ad publicam pœnarum exactionem, & ad propriarum non alienarum injuriarum remiſſionem pertinet. Itaque eo publicæ Magiſtratuum pœnæ, quibus alienas injurias vindicant, non comprehenduntur, neque excluduntur: quibus non æquè liberum aut integrum eſt, de alieno, etiam ſummo jure, deſcendere ſicut privatis. Deinde hoc præceptum non de omni jure nos, erga ſontes aut quocunque modo nobis noxios decedere jubet; ſed tantum de ſummo, quoties delicti veniam petunt; aut ſi forte quis illud, ad æqui etiam juris condeſcenſionem extendat; non ſemper de æquo jure decedere jubet, ſed tunc duntaxat, cum illud retineri, gravis cauſa & neceſſitas non imperat; quod tunc ferè accidit cum non nos inimicorum juſtitiâ, æquitate aut furoris moderatione indigemus; ſed illi potiùs clementia, æquitate ac moderatione noſtrâ indigent. Poſſumus igitur delicta proximorum, infinitâ, ut ſic loquar, veniâ proſequi; & toties quoties deprecati fuerint; aut etiam aliquando cum ſimpliciter deliquerint; iis temittere; nec tamen eos longè magis quàm nos ipſos aut homines nobiſmetipſis cariores, diligere. Aliud enim eſt commeritam noxam proximo dimittere; aliud, grave aliquod damnum & infortunium; periculum aut mortem etiam ſubire, ne quod ipſi damnum aut moleſtia vel periculum creetur. Officio certè remittendi noxas etiam impœnitentibus, tunc tantum locus eſt; quando id tutò & ſine magno noſtro malo fieri poteſt. Pœnitentibus autem ferè ſemper tutò dimitti poſſunt eorum delicta; niſi quid ex accidenti interveniat; quod remiſſionem impedire aut remorari poſſit; quod in publicis Magiſtratuum functionibus evenire ſolet.

Quod autem dicitur occiſionem, ſive in ſupplicio ſive in defenſione factam, efficere, ut, occiſo delinquente, remiſſioni locus non ſit: concedi quidem poteſt; Sed nihil in eo abſurdi eſt, quod etiam inter Chriſtianos gravis aliqua delinquentium culpa, remiſſionem iſtam & clementiam excludat, cum ipſe Deus caritatis omnis & miſericordiæ fons inexhauſtus, multorum vitio ſuo pereuntium non miſereatur. Præſertim ſi iſta culpa, non modo in committendo delicto; ſed etiam in negligendo delendæ culpæ remedio, in ipſis delinquentibus hæreat, nec cuiquam alii prætereà meritò tribui poſſit.

CAP. XIII.

Argumenta contrà Pacis ac belli jura ex quibuſdam Sacris exemplis & antiquo Eccleſiæ ſenſu deprompta refelluntur.

SUpereſt ut ad exempla progrediamur, ex quibus adverſarii ad oppugnanda bellorum ac ſuppliciorum jura ſumuntur argumenta.

Quorum primum eſt Davidis, ob effuſum in bellis ſanguinem, ab ædificatione templi Deo dedicandi ſubmoti. Non ſemper nobis expectandum eſt, ut aliquid nobis expreſſe prohibeatur; ſed exploranda eſt voluntas Dei bona & perfecta, & probandum quæ ſint præſtantia. Phil. I. 10. *Satis autem cauſæ habemus cur exiſtimemus voluntatem Dei (bonam illam & perfectam) eſſe, ut aliениſſimi ſimus ab omni, etiam olim licita, ſanguinis effuſione, quandoquidem Davidi, qui Domini bella belaſſe dicitur: non permiſit Deus ædificare templum, quod tantum fuit typus Eccleſiæ Chriſti, non verò ipſa Eccleſia.*

Multò minus igitur iis, qui bella non Domini ſed ſua gerunt, permiſſum eſt, ut inædificentur, huic vero, vivo; & ſpirituali templo, quod ex vivis lapidibus conſtat, aut in eo permaneant; cujus templi figura fuit illud, quod non à Davide ſed à Solomone condi Deus voluit.

Reſp. Non ſine cauſa argumentum hoc non inter S. Scripturæ teſtimonia; ſed inter rationes adverſariorum collocavimus. Nec enim in verbis Dei, quibus Davidi non permittit templum condere, eſt aliquod ſundendi ſanguinis interdictum. Sed per ratiocinationem colligitur quàm & ipſe Deus ab effuſione ſanguinis abhorreat, & illi qui Deum imitari, vel Deo in præſtantiſſimis ejus miniſteriis inſervire volunt, ab eadem abhorrere debeant. Quod vel maximè ad eos pertinet; qui hujus templi, cujus figura fuit templum à Solomone conditum; vivi lapides, angulari lapidi Chriſto, inædificandi eſſe voluerint. Verumenimverò ut hoc veriſſimum eſt; ita inde minimè ſequitur, nullam Deum aut ſibimetipſi aut ſuis fidelibus ſervis, in oblata forte aliqua fundendi humani ſanguinis neceſſitate, ejus rei licentiam reliquiſſe. Scimus enim quàm is à ſeveritate ſuppliciorum abhorreat, quàm nolit, (quod & juramento confirmat) interitum peccantium: & tamen illos aliquando ſeveriſſimè puniat, integros quandoque gentes excindat; neceſſitate quadam, ut ita loquar, hanc ſeveritatem exigente. Eodem exemplo, homines quoque ſibi, quàm maximè ab effuſione ſanguinis temperare par eſt, niſi cum triſte hoc & miſerum remedium, ſuprema & ineluctabilis neceſſitas extorquet. Qua quidem in re quantò plus Deo quàm hominibus juris ac poteſtatis in homines, plus etiam bonitatis & ſapientiæ in ſervando juſtæ ſeveritatis modo, ſuppetit, tanto reſtrictior hominum & anguſtiori limite circumſcripta licentia eſt. Nuſquam tamen Deus eas leges mortalibus fixit; ut ipſis (quoties per humanas leges inſtinctu ejus latas, juſtè ac legitimè poſſunt) etiam cum pernicie nocentium, perniciem propriam effugere non liceat. Nam in perſecutionum patientia legitimæ reſiſtentiæ locus nullus eſt. A magiſtratibus enim inferuntur. Non igitur quod apud Deum longè potiori loco ſunt pacis, quàm belli artes; idcircò bella planè abominabilia ſunt. Nec enim ideò quod caſtitatem ac virginitatem longè pluris, quàm carnalem (licet legitima ſit) copulam faciat, cælibatum omnibus injunxit, aut interdixit matrimonio. Præterea multa ſunt è quorum abuſu adeò abhorrere debemus; ut etiam uſum non temere nobis permittere debeamus, niſi gravis aliqua cauſa vel neceſſitas

poſtulet. Talia ſunt juramenta, ira vel odium erga proximos; gloriatio de donorum Dei præſtantia, pauló magis anxia de vitâ præſenti & quæ ad eam pertinent, ſollicitudo, condemnatio aliorum denique ipſa ſanguinis effuſio. In quibus profectò omnibus fugiendis voluntatem Dei bonam illam & perfectam; non exemplis modò ſed interdum expreſſis quoque præceptis ſatis exploratam habemus. Nec tamen ita rigide hæc à nobis exiguntur; ut non juſta aliqua cauſa vel gravis neceſſitas nobis legum iſtarum omnium exceptiones ſuggerat.

Et pleræque virtutes non ita medium inter duo extrema curſum tenent, quin ad alterum longè propius declinent. Horum ſi deterius, omni meliori (ut ajunt) modo vitare jubemur; non idcircò vicinam ipſi virtutem; quamvis de extremi illius remotioris naturâ aliquid trahentem, vitare jubemur. Atque id de clementia; atque inprimis humani ſanguinis parſimonia ſentiendum eſt; quæ multo longius, à crudelitate; quàm à lentitudine recedit: non tamen ira in lentitudinem degenerat; ut ſe ſuoſque ſuine, incertum, an alieni ſanguinis fundendi metu; alienæ libidini turpiter & ignavè proſtituat.

Etiamſi igitur concederemus in hac Davidis repulſa, eam Dei mentem fuiſſe, ut nos à fundendo ſanguine abſterreret; tamen non magis hoc facto Deus effuſionem ſanguinis ſub Novo Fœdere damnavit; quàm olim cum ſanguine veſci prohibuit. Cum tamen res ipſa loquatur, olim hoc interdicto non ſimpliciter Deum ſanguinis effuſionem; ſed ſecundum quid, hoc eſt, quatenus cum crudelitate conjuncta eſt, damnaſſe. Et ſi verba utriuſque loci Paralipom. in quibus ſolis hæc cauſa repulſæ quam tulit David, exprimitur, conſiderentur; non eam cauſam Deus prætendit; quod ſanguinem fuderit, aut bellum attigerit; ſed quod multum ſanguinem fuderit; & plurima bella geſſerit. Nam 1. *Paralip.* XXVIII. 3. dicitur. *Es enim vir bellator & effudiſti ſanguines*, non ſanguinem. Et multò clarius antea 1. *Paral.* XXII, 8. *Fudiſti multum ſanguinis & prælia magna* (ut Vatablus aut ut vulgata verſio habet) *plurima bella geſſiſti, non ædificabis nomini meo ædem, ſanguinem enim multum fudiſti in terram coram me.* In quo licet crudelitatem Davidis Deus non perſtringat, ſed potius infortunium; quod ad bella illa neceſſitate quadam coactus fuerit, quod Salomon Reg. III. *cap.* V. 3. in mandatis ad Hiramum Tyriorum Regem exprimit, tamen ex verbis ipſis planum eſt, non ſimplicem effuſionem ſed multi & copioſi ſanguinis effuſionem, ipſi objectam. Nam & Solomon ante conditum templum non unius hominis ſanguinem effudit, Adoniæ, Joabi, Semei, & capitalia ſupplicia ab ejus regno excluſa non legimus. Nec tamen per iſtas ſanguinis effuſiones, pax illa & tranquillitas quam ſub regno ejus 1. *Paralip.* XXII. 9. Deus fore prædixit; quæque vera cauſa fuit cur is in ædificatione templi patri prælatus ſit, violata aut ſublata eſt. Unde patet cum ſimplex effuſio ſanguinis, imò cum totus Pacis gladii uſus (qui tamen ſæpe minus urgente neceſſitate exprimi videtur, quàm uſus enſis bellici) Solomonem ab honore templi hujus ædificandi non excluſerit; non belli aut ſuppliciorum damnationem, ſed aliquid altius Deum in prælatione Solomonis præ Davide ſpectaſſe.

Nam ut jam ad alteram partem reſponſionis accedamus, non hæc Dei mens in eo facto fuit; ut nos ab eo, ne ullo modo ſanguinem funderemus abſterreret: aliàs ipſum ne Solomoni quidem ullo modo fundere licuiſſet: Sed ut pacifici illius Regni Filii ſui, (qui non modò inter Deum ac cælites: & humanum genus; ſed inter Iſraëlitas & gentes atque omnes promiſcuè populos; atque adeò inter mortales univerſos ac ſingulos quatenus per malitiam quorundam liceret) pacem & concordiam conciliare & quæcunque pacis beatitudine conſequuntur bona cumulatè præſtare: deniq; non gladii aut oppreſſionis violentia, ſed placidiſſimis atque ab omni Coactione alienis, pacis artibus, ſibi omnia ſubjicere debuerit,) imaginem & figuram in Congruo tantæ felicitati; exemplo adumbraret. Ideo hujus Regni typum, non Davidis cruentum & bellorum periculis infeſtum, ſed Solomonis tranquillum & profundæ pacis bonis & affluentiâ beatum, Regnum eſſe voluit. Patet id ex *verſ.* 9. & 10. capitis 22. Paralip. *Ecce filius tibi naſcetur, hic erit vir quietis, ego enim dabo ei tranquillitatem ab omnibus hoſtibus ejus circum quaque, ſi quidem Salomon hoc eſt Pacificus erit nomen ejus, daboque pacem & tranquillitatem ſupra Iſraelem in diebus ejus. Ille ædificabit domum nomini meo, & is erit mihi Filius, egoque ero ei Pater, & firmabo ſolium regni ejus ſuprà Iſraelem in ſempiternum.* Quæ poſtrema verba cum ad Chriſtum potiùs quàm ad Solomonem pertineant, apparet in toto iſto ſermone, adeoque facto Dei; non præſtantiæ, virtutis, & innocentiæ Solomonis præ Davidis innocentia coràm Deo; ſed præſtantiæ Chriſti per Solomonis typum figurati, præ omnibus aliis filiis Dei, quos in principes populi ſui cooptavit atque ipſo Davide, rationem habitam. Neque enim in reipſa ſimpliciter & abſolutè potiori ratione fuit filius Dei Solomon, quam David, quod verba præ ſe ferre videntur, neque Deo carior, niſi fortè ſecundum quid, quatenus poſſit videri à Deo majus beneficium in pacifici Regni collatione; quàm David in bello parti principatus conceſſione, accepiſſe. Quod tamen ipſum beneficium non virtute ac merito ſuo, in quo præ Davide excelluerit, Solomon accepit: ſed gratuito conſilio Dei longè aliud intendentis, hoc eſt ut veri Filii ſui typum adumbraret; qui id virtute ac merito ſuo accepturus & acquiſiturus erat. Non enim hic in iſta typicâ collatione virtus & innocentia Solomonis, culpæ alicui & pollutioni Davidis quam per bella contraxerit, præferri videtur: verum felicitas temporum Solomonis non ejus merito parta, ſed mera Dei benignitate (ut ipſa verba indicant) conceſſa; temporum Davidis infelicitati; quæ non per ſe, ejus culpâ; ſed ex accidenti evenerat; anteponitur; ut dignitas imperii Chriſti, verâ & propria ipſius virtute ac merito, non aliqua belli fortuna parti, per ejuſmodi typum adumbraretur. Quod vel ex eo patet, quia David quoque typus Chriſti; etiam in debellatione inimicorum ſuorum fuerit, teſte ipſo Socino in libro contra Palæolog. partis quartæ pag. 365. dum ait, de ſeſſione ad dexteram Dei agens. *Hujus rei qui antecesſit typus* (hoc eſt David) *hanc ipſiſſimam eſſe veritatem omnino declarat. David enim dum ſibi ſubjicerentur inimici ſui, non modò intereà otioſus non fuit, ſed ipſemet omnia Deo adjutore pergit, perque ipſum illi Deus omnes ejus inimicos ſubjecit. Quemadmodum igitur David poſtquam illi à Domino dictum fuit, Sede à dextris meis, donec &c. à regno ſuo adminiſtrando non ceſſavit, imò ex eo tempore maximè illud adminiſtrare cœpit: ſic de Chriſto intelligendum eſt &c.* & quæ ſequuntur. Non potuiſſet, autem in eo David typus eſſe Chriſti in quo vera & maxima ejus culpa & pollutio manuum ejus intervenerat. Proinde illa effuſio ſanguinis copioſa, quæ Davidem ab ædificatione templi Dei ſubmovit, non eſt ipſi à Deo tanquam culpa aliqua objecta: ſed tanquam res conſilio Dei, Regnum filii ſui, (in quo verum ac Spirituale templum Dei condendum fuit;) aptioribus lineamentis adumbraturi, minus conſentanea. Quodſi id, quod iſto loco Davidi objicitur, non tanquam culpa aut crimen aliquod objicitur, ecquid momenti habent iſta verba ad juſta bella aut ſupplicia damnanda?

Id

Id tantum ex iſtis verbis firmiſſimè colligitur,ad verum ac ſpirituale templum Dei condendum (cujus figura fuit templum illud Solomonis) bella & ſupplicia aut effuſionem ſanguinis alieni nihil facere: quod nos ultrò non fatemur modò; ſed maximè contendimus, cum Religio ac Regnum Chriſti ſpirituale, utriuſque gladii & omnis coactivæ poteſtatis expers eſſe debeat. Non igitur à condendo templo Dei, quod Chriſti Eccleſiæ typus fuit, David tanquam prophanus & indignus rejectus eſt, ſed tanquam typus minùs idoneus ad exprimendam, Chriſti antitypi in fundanda & plantanda Eccleſia Dei, imaginem; quam Deus magis idoneis coloribus in Solomone adumbraturus erat, quia Chriſtus ut non terreni imperii ac templi Conditor futurus erat; ita non terrenis, ſed cæleſtibus & ſpiritualibus modis, hoc eſt ab omni violentiâ quæ in bellis præcipuè cerni ſolet, alieniſſimis artibus extructurus erat parietes hujus templi, quod univerſam Dei Eccleſiam comprehendit.

Illud etiam animadvertendum eſt, ex eo quod quis ad ædificandum templum Dei parum ſit idoneus, vitioſè colligi, eundem non poſſe inædificari eidem templo Dei tanquam vivum lapidem; aut inædificatum in eo permanere. Nemo enim præter Chriſtum fuit ad extruendum templum hoc idoneus. Nec tamen reliqui omnes hujus ſtructuræ lapides, idcircò ſunt rejectanei, ut compagem ejus conſtituere nequeant.

De bellis Domini à Davide geſtis, quod ab adverſariis ſubjicitur; per hunc loquendi modum bella juſta & voluntati Dei congrua, intelligimus; qualia nunc quoque urgente neceſſitate geri poſſe ſtatuimus. Non enim Socino aſſentimur, qui cum Deum in ſuſcipiendis bellis à Davide conſultum fuiſſe pag. 89. dixiſſet; inde ſtatim infert. *Non igitur ex Magiſtratus auctoritate, ſed ex Dei conceſſu & voluntate jus belligerandi ſub lege pendebat,* quaſi ad jus belli, Dei conſulti conceſſio requiſita fuerit. Cum & ipſe pag. 84. disertè fateatur. *Quoties ſub lege legitimè belligeratum eſt, expreſſè id, & nominatim à Deo mandatum, aut man dandum fuiſſe ex S. hiſtoria falſum eſſe apparere.* Nec exempla Davidis Deum conſulentis ad propoſitum faciunt: qui non tam de eo quid ſibi faciendum; quàm quid ſibi eventurum eſſet, nec an bellare liceret; ſed an proſpere bellum ſucceſſurum eſſet, Deum conſuluit. *Vide locos* 1. *Samuel* XXIII. 2. 4. & 2. *Samuel* V. 9. & 23.

Reliquum eſt ipſius Chriſti, agni immaculati exemplum, cujus niſi *in perpetiendis ſumma manſuetudine injuriis exemplum in terris imitati afflictionum conſortes fuerimus, in cælis cohæredes eſſe non poſſumus. At is nec bellum geſſiſſe, neque ſe defendiſſe: nec ſupplicium de quoquam ſumſiſſe; imò verò in adulterio deprehenſam mulierem impunitam dimiſiſſe,* legitur.

Reſp. Chriſtum quidem in vitæ ſanctimonia imitari debemus, ſed neque omnia quæ illi ex officio muneris quod geſſit, fecit, facere; nec ab omnibus, à quibus ille, vitæ ſuæ inſtitutum ingreſſus abſtinuit, abſtinere. Nam neque Regio aut Sacerdotali munere fungimur, neque Dei & hominum Mediatores in pangendo Novo fœdere ſumus. Reipub. partem ullam attingere Chriſtus recuſavit, quia munus hoc, dignitate muneris quod geſſit, longè inferius & parum dignum viſum eſt. Etiam partitionem hæreditatis inter fratres detrectavit. Nec enim decuit Cæleſtis imperii Conditorem vacare ignobilibus curis. Et non ſine cauſa Paulus id muneris, quod in diſcernendis litibus nos vacare terrenis negotiis cogit, contemptiſſimis in Eccleſiâ delegandum ſtatuit: non tamen ab Eccleſia penitus proſcribendum. Multa ſunt vitæ humanæ officia quæ in Eccleſia propemodum, tantum propter conditionis noſtræ in hac mortali vitâ infirmitatem, tolerantur. Quædam autem ejus generis, quorum nos mutuò pudet; & in quibus lucem, actionum noſtrarum teſtem, fugimus ac tenebrarum ſecretum quærimus. Et tamen iſtis quoque locum in Eccleſia neceſſitas facit, & precariam quandam honeſtatem conciliat. Quantò magis illis; quæ neque per ſe inhoneſta; aut inter homines pudenda ſunt & violentiori, quàm matrimonia neceſſitate nobis extorquentur, quales ſunt belli atque pacis leges. Proinde ejuſmodi vitæ humanæ actionibus quod abſtinuerit Chriſtus; neque mirandum eſt, neque inde concludendum nullum ipſis locum ab eo in Eccleſia relictum.

Quod ad perpeſſionem injuriarum & conſortium afflictionum Chriſti attinet,non in omni perpeſſionum & afflictionum genere conſortium cumChriſto habere poſſimus;ſed in iis duntaxat paſſionibus,in quibus nos cum eo, cauſæ perpetiendi communio conjungit; quales ſunt perſecutiones ob religionem ac veritatem cæleſtem: præcipuè verò, ab iis, quibus reſiſtere non licet, hoc eſt qui ſunt cum poteſtate, protectæ. Nam & Pilato poteſtatem cælitus datam Chriſtus agnovit *Joh.* XIX. *verſ.*11. Sed, ut perſecutiones quæ ob aliquam culpam ita & quæ ob aliam cauſam, puta inimicitias aut hoſtilitatem fiunt, huc non pertinent, quibus reſiſtere licet; quoties jus & facultas reſiſtendi non deeſt. Neque enim afflictio martyrem ſed cauſa afflictionis facit. Aliàs latronum ſupplicia; & mala quæcunque hoſtium aut inimicorum ſævitiâ inferuntur, in martyriorum numerum & gloriam venirent, quod abſurdum eſt. Præterea nunquam eſſe afflictionum laudabilis perpeſſio, niſi eam juſta aliqua neceſſitas commendet, qualis eſt cum ex altera parte neque honeſta evadendi copia, neque jus reſiſtendi ſuppetit; & parte altera Veritati inſigne teſtimonium perhibendum eſt. Quod ſi ne Veritatis quidem cauſâ ſine neceſſitate patiendum eſt; ſed non omittenda honeſta evadendi occaſio & facultas. Multò minùs, tunc cum nullum ex miſerè tolerata ærumnâ divinæ gloriæ emolumentum ſperandum eſt: nulla profitendæ aut confirmandæ veritatis, neceſſitas incumbit, omittendæ ſunt legitimæ defenſionis rationes atque idonea nec ullius vinculi impedimento intercepta remedia.

At enim Socinus urget pag. 52 *Chriſtum imitandum eſſe in eo potiſſimùm cujus exemplar nobis propoſitus eſt: Ne Malum pro malo ulla ratione, nec publica; nec privata reddamus.* Atqui hoc ità abſolute prolatum falſum eſt, quia ſic ne caſtigare quidem quenquam liceret. Id verò tantum verum agnoſcatur. Malum pro malo, iracundiæ ſatiandæ; aut ſumendæ vindictæ deſiderio, exemplo Chriſti reddendum non eſſe: quod tam publicè quàm privatim faciendum non eſſe fatemur.

Atqui 1. Pet. II. 21. *Chriſtus afflictus pro nobis dicitur, relinquens nobis exemplum ut in ſequeremur veſtigia ipſius, qui peccatum non fecit, nec inventus eſt dolus in ore ejus. Qui cum conviciis inceſſeretur, non regeſſit convicia, cum malis afficeretur non minabatur: ſed tradidit vindictam ei qui judicat juſtè.* Verum exemplum iſtud Chriſti, reſiſtentiam Magiſtratus quæ aut in improbis puniendis, aut in propulſandis hoſtibus requiritur, non tollit aut excludit. Nec enim pertinet ad eos, quorum munus eſt uti ſuâ poteſtate; quam in utroque officio ſibi habent à Deo conceſſam. Nam ab Apoſtolo adducitur;non ad inſtituendos eos qui ſunt cum poteſtate,ſed eos qui ſunt ſub poteſtate. Vide *verſ.*18. & 19.Qui certe ſuperiorum ſuorum injuriis reſiſtere; vim eorum, etiam iniquam propulſare aut iis convitia pro convitiis, minas ultionis pro malis regerere non debent, exemplo Chriſti,qui Magiſtratuum, quorum in poteſtatem tunc ſeſe, morem patri ſuo gerens tradiderat,injurias patientiſſimè tulit.

Quod ſi quis dicat tàm ad Magiſtratus quam ad pri-

vatos; ut præcepta omnia Chriſti, ita & exemplum iſtud pertinere. Nec enim magiſtratus exemptos eſſe legibus Regis noſtri: huic ego reſpondeo, iſtis quidem legibus Chriſti Magiſtratus exemptos non eſſe, quæ omnibus univerſim latæ ſunt. Sed eſſe pleraſque Chriſti leges quæ certis hominum generibus latæ ſint. Aliæ enim imperantibus, aliæ ſubjectis, aliæ dominis, aliæ ſervis latæ ſunt; ut alia omnia vocationum diſcrimina taceam; quæ doctrina Chriſti non ſuſtulit; ſed in ſua quiſque vocatione ſervire Deo juſſus eſt. Porro æqualitati Chriſtianæ nihil magis adverſum videtur quàm deſpoticum imperium, quod tamen ſublatum non eſt. Multò minùs igitur civile. Quæcunque igitur præcepta ſunt, quæ cum aliqua vocatione (de qua aliunde conſtet eam lege Chriſti eſſe permiſſam) pugnant, ea ad homines illius vocationis non pertinere cenſendum eſt: ac proinde non eſſe ita univerſalia, ut exceptiones pati nequeant. Cum igitur Magiſtratus functionem lege Chriſti prohibitam non eſſe aliunde oſtendatur, ne ea quidem quæ huic functioni eſſentialia ſunt, prohibita eſſe poſſunt, licet aliis fortè qui ſunt extra Magiſtratum prohibita ſint, quod & in legibus humanis accidit. Tenetur igitur Magiſtratus quoque legibus Chriſti omnibus, iis exceptis quæ vocationis ejus ac muneris naturæ planè repugnant, & quibus ſi pareret, definerét eſſe Magiſtratus, qualis eſt Coactivæ poteſtatis & juriſdictionis uſque gladii abſtinentia; & quæcunque huc pertinent, in quibus ſolis, ratione functioni ſuæ, à communi cæterorum conditione exemptus eſſe cenſetur.

Nam quod peculiares & expreſſæ leges Magiſtratui ex profeſſo præſcriptæ non ſint, duabus de cauſis accidiſſe videtur. Primùm, quia lex Chriſti non eſt more Moſaicæ aut aliarum humanarum legum, in tabulis aut peculiari aliquo codice comprehenſa: Sed tàm Chriſtus, quam Apoſtoli, *ex oblata occaſione hominum*, quos verbo aut ſcripto erudiebant, præcepta Legis ejus tradebant. Tunc autem nondum magiſtratus, veritatem Chriſti agnoverant, quibus præcepta iſta traderentur. Deinde quia nihil novi in illis Magiſtratuum officiis Chriſti doctrina introduxit, quod non aut in legibus atque inſtitutis humanis, quas manifeſtè confirmavit, reperietur: aut ex ipſa doctrinæ & religionis cunctis traditæ analogia, poſſet ſuppleri. Non igitur exemplum patientiæ Chriſti; quod iis qui in aliorum poteſtate ſunt, præſcribitur, ad magiſtratus pertinet.

Præterea exemplum Chriſti apud Petrum adducitur ad inſtituendos eos, qui non modo innocentes, ſed etiam propter conſcientiam ſufferunt moleſtias. nec enim omnis afflictio martyrium dici poteſt. Ut igitur Chriſtus non modo innocens, ut qui peccatum non fecit, ſed ob veræ doctrinæ ſuæ teſtimonium, cui dolus atque impoſtura falsò & inique objiciebatur, mortem à Magiſtratu patienter perpeſſus eſt, ita & nos martyria patienter ferre debemus; quod tamen ad cauſam præſentem Magiſtratuum non pertinet.

Deprehenſam in adulterio mulierem, quod Chriſtus capitis non damnaverit, nequaquam eo facto, jus Magiſtratuum & capitalium pœnarum poteſtatem convulſit, imò confirmavit, docens exemplo ſuo, in ejus meſſem alienam falcem non immittendam. Confirmavit & in eo, quod occaſione hujus caſûs, nullam legem tulit: quæ jus iſtud magiſtratuum abrogaret; proinde in veteri ſtatu jus iſtud reliquit. Nam ſi quis dicat non fuiſſe integrum Domino Jeſu legem Moſis tunc directè abrogare, propter periculum accuſationis; quia legimus in *verſ.* 6. *Hoc autem dicebant tentantes eum, ut poſſent eum accuſare*, ideò non directè, ſed obliquè eam abrogaſſe, impoſita conditione executoribus ejus quam ſciebat præſtari non poſſe, id profectò admitti non poteſt. Primùm enim Domino Jeſu indigniſſime id affingitur; quod propter periculi metum doctrinam ſuam ac veritatem cæleſtem palàm & ingenuè aperire auſus non fuerit. Quod in primum ac fortiſſimum martyrum omnium Ducem cadere non poteſt: qui & ſibi animam pro multis ponendam, & horam ſuam (quod infrà eodem *cap. verſ.* 20. legitur) nondum veniſſe, probè ſciebat. Nam quod Chriſtus in reſpondendo tergiverſatus eſſe videatur; nec ſtatim ad interrogationem eorum reſpondiſſe, id non propter periculi metum, ſed pluribus de cauſis feciſſe potuit. Primùm, quia in re ad ipſum non pertinente, ſuffragium ac ſententia ejus fraudulenter poſcebatur; qualis profectò quæſtio neglectu ac ſilentio digniſſima erat; præſertim cum jam ante ex verbis Chriſti expreſſis ſcire poſſent, eum legem Moſis, præcipuè forenſem non ſuſtuliſſe. Deinde, quia & mulieris illius, quàm ſanabilem eſſe pro divina ſapientia ſua ſcire poterat, eum fortè miſerebat: & indignum cenſebat, ad decernendum paratum jam ac præſentiſſimum damnandæ mulieris ſupplicium atque mortem, verſutiſſimo inimicorum artificio, calculum & ſententiam ſuam adjici. Idcircò ſapientiſſimam rationem commentus eſt, per quam neq; legi Moſis per ſe derogari poſſet; & tamen impedita per accidens in illo ſpeciali facto ejus executione, adverſarii fraudulenti conſilii ſui compotes non fierent. Non enim ea Chriſti mens eſſe in his verbis potuit, ut lex Moſis abrogaretur, ſed tantùm ut lege ſalvâ, executio ejus in illo ſingulari caſu impediretur. Quapropter tantum abeſt ut lex ipſa vel minimo Chriſti dicto in dubium vocata, ut manifeſtiſſimè confirmata ſit: idque multipliciter.

I. Primùm ipſo facto hoc eſt, neglectu ac ſilentio Chriſti, cum de legis iſtius auctoritate interrogaretur. Nam ſi eam per doctrinam ſuam tollebat, non erat ſilentio involvenda aut ſupprimenda veritas; (quod genus inficiationis occultæ, homines in errorem abducere poteſt.) ſed clarè atque aperte confitenda. Quia verò Chriſtus initio ad eam quæſtionem nihil reſpondit; apparet per doctrinam ejus iſtam legem non abrogatam, ſed in ſuo antiquo ſtatu relictam.

II. Deinde ipſis quoque verbis confirmata eſt, dum ipſa Lex adeò non tollitur, ut modus quoque executionis ejus, etiam in illo ſpeciali facto, cujus executionem Chriſtum impediri voluiſſe concedimus, præſcribatur. Qui, ſi quidem planè & abſolutè impoſſibilis præſcriptus fuiſſet, poſſet fortè utcunque dici, legem hanc obliquè ac per indirectum ſublatam; quod etiam urgere adverſarii ſolent. Quanquam etiamſi planè & abſolutè impoſſibilis fuiſſet præſcriptus; tamen is potius ad illum ſpecialem caſum, ob ſupradictas cauſas, aſtringi; non autem ad enervandam in genere aut tollendam totam legem porrigi deberet; præſertim cum tunc Chriſtus doctrinam aliquam novam ex profeſſo tradere non inſtituiſſet; ſed neglectim ad importunas adverſariorum quæſtiones & invitus reſponderet. Sed illum impoſſibilem eſſe dici non poteſt, cum Chriſtus hic ab æquitate naturali iſtum puniendi modum deducat, quæ non id poſtulat, ut qui alium caſtigat & punit, nulla vel leviſſimi peccati culpa teneatur; ſed ut ejus ipſius peccati quod punit; aut certè æquè ſupplicio digni, culpâ non teneatur. Atqui planè & abſolutè impoſſibile non eſt, aliquos eorum qui capitalis criminis alios poſtulant, ipſos à capitalis criminis culpa immunes eſſe. Proinde in eo caſu modus à Chriſto præſcriptus non obſtabit, quominus lex hæc ad executionem deducatur. Non igitur Chriſti mens fuit, in genere omnem hoc loco ejuſmodi legum forenſium executionem impedire: ſed tantùm ſingularem illum, per impoſitam ſibi abſolvendæ aut damnandæ ſententia ſua mulieris ad ſe adductæ, neceſſitatem, inimicorum ſuorum aſtum eludere. Quam cum damnare neque ſui muneris eſſe, & parum

officio

officio ſuo & miſericordiæ congruum cenſeret; uſ, qui omnibus peccatoribus veniam ac remiſſionem delictorum attulerat, ſententia ſua quenquam morti addiceret: abſolvere autem contrà expreſſam Moſis legem, quæ per doctrinam ejus non abrogabatur, minimè poſſet: primùm omnium à ferenda ea de re ſententia ſua, ſilentio ac propoſitæ quæſtionis neglectu, ſeſe vindicare conatus eſt. (quod certe non feciſſet ſi per legem ejus capitis damnare neminem liceret.) Quod cùm per importunitatem adverſariorum non licuiſſet: mediam viam ſapientiſſimè invenit, per quam. & legi auctoritatem, & mulieri vitam: & muneri ſuo conſentaneum clementiæ decorum illibatum, conſervavit; non ſine dedecore ac probro inimicorum ſuorum, qui priuſquam ad damnandam aut abſolvendam mulierem, (quarum rerum alterutrius ſpem ſibi planè deſponderant) ipſum adigere poſſent; ſeſe ipſos proprio judicio damnare coacti ſunt.

III. Non fuiſſe autem Chriſti mentem ut lex iſta Moſis abrogaretur, præter ea quæ de ſilentio & verbis Chriſti diximus, illud etiam documento eſt, quod Chriſtus mulierem iſtam non abſolvit, ſed tantum non condemnavit. Nam ſi lex iſta jam abrogata & nulla fuit; mulier iſta lege non tenebatur. Proinde iſtius ſaltem legis nexu abſolvenda fuit. Atqui abſoluta non eſt, ſed tantum non condemnata. Non eſt autem quod quis exiſtimet idem eſſe non condemnare, quod & abſolvere. Plurimùm enim inter ſe diſtant. Abſolvere nemo poteſt niſi primùm poteſtatem judicandi habeat; deinde niſi cauſam cognoſcat. At non condemnare poteſt aliquis, etiamſi neque judicandi poteſtatem habeat aut ſibi ſumat, neque cauſam cognoſcat, hoc eſt, & ſi judicare ſive non poſſit ſive non velit. Noluiſſe autem Chriſtum eam cauſam judicare, ex primo ejus ſilentio patet. Non igitur idcirco mulierem abſolvit, quod non condemnavit. Deinde ex verbis Chriſti *verſ.* 10. & 11. prolatis patet Chriſtum *ideo* & *ſic* mulierem illam non condemnaſſe: *quia* & *quomodo* ab accuſatoribus ſuis condemnata non fuerit. Atqui ab illis ne abſoluta quidem fuit, ſed tantum non judicata.

IV. Quid? quod ex ultimis verbis Chriſti colligi poteſt, mulierem illam, ſi poſthac in iſto peccato deprehenſa fuiſſet, rigori hujus legis obnoxiam futuram fuiſſe. Cur enim ipſi imperaret *Vade & poſthac ne peccaveris*, niſi verba iſta tacitam comminationem continerent, recidendi in idem periculum, ex quo ægrè divina ſapientia & clementia Chriſti evaſerat? Non igitur ullo modo Lex Moſis per iſta Chriſti dicta aut facta, convulſa aut labefactata, ſed potius confirmata cenſenda eſt.

Quanquam illud non negaverim, in iſtis dictis atque factis Chriſti; habere ipſos Judices ac Magiſtratus ſalubre monitum; ut in rigore legum exercendo, fragilitatis humanæ, quæ ipſos quoque variis delictis obnoxios reddit, meminerint, ac rationem habeant. Quibus alioqui neque Deus, neque ratio ſana, neque ipſa mens legum deeſſe voluit poteſtatem atque innumeras rationes rigoris legum, ſalvis ipſis legibus, pro vario perſonarum & circumſtantiarum diſcrimine moderandi; præſertim in Chriſtiana Repub. ubi in mitiorem partem Judicibus, Dei Chriſtique exemplo, longè magis quàm olim declinandum eſt, de quo nunc fuſius dicendi locus non eſt.

Reliquum eſt ut ad peculiare quoddam Socini argumentum, quod ex Chriſti exemplo ſumit, accedamus. Hoc *lib.* 1. contra Palæolog. pag. 23. ita legitur. *Quos magis decere videbatur Chriſti injurias ulciſci, quàm ipſos Chriſtianos: aut quod bellum magis vel juſtum vel etiam pium, excogitari poteſt, quàm id quod pro Domini ac Regis ſui, atque adeò ſummi benefactoris, qui pro ſe vitam ipſam profuderit, honore & gloria, adverſus teterrimos & immaniſſimos hoſtes, ſuſcipiatur; qui per ſummum ſcelus eum innocentiſſimum, ſupplicio ac morte omnium maximè deteſtabili affecerint, & vitæ datorem ſpreverint atque rejecerint. Quia? quod Chriſtus æternus noſter ac cæleſtis Dominus & Rex eſt, cujus honore & gloria, ipſius Dei gloria continetur. Cum igitur in omnium ipſis Chriſtianis convenientiſſimâ & juſtiſſimâ belligerandi cauſa, non Chriſtianorum ſed Idololatrarum operâ uti Chriſtus voluerit, concludendum eſt, nullum eſſe tam juſtum bellum, quod Chriſtianos deceat.*

Reſp. Si Chriſti ſervis defendere vitam Regis ſui; atque ipſius Regnum honorem & gloriam, carnalibus armis promovere non licuit; vetante ipſo Chriſto & repugnante rei ipſius naturâ, multo minùs injurias ipſius ulciſci. Nam ſi Regnum ejus fuiſſet carnale & ex hoc mundo, nihil fuiſſet convenientius, quam id quod dicit poſt Chriſtum Socinus, ut ſervi ejus pro ipſo armis carnalibus & mundanis pugnarent. *Joh.* XVIII. 36. Sed quia eſt ſpirituale, cæleſte, & non ex hoc mundo, ideò nihil ineptius eſt; quam non ſpiritualibus ac cæleſtibus, ſed carnalibus & mundanis armis illius gloriæ & Regno navare operam, præſertim cum id ipſe vetuerit. Debemus nos pro honore & gloria Chriſti ſanguinem noſtrum profundere & pugnare, ſed ſpirituali non carnali belli genere, quia cum Rex ſit noſter æternus ac cæleſtis dominus; cæleſte non mundanum Regnum poſſidens; cæleſtibus ac ſpiritualibus ejus præceptis parendo, cæleſtibus quoque ac ſpiritualibus armis, pro ipſo decertare debemus. Is autem adeò omnia mundani regni arma atque præſidia; vimque & violentiam carnalem, à Regno ſuo Spirituali, (nimirum quatenus eſt tale), removit ut ne dominationem quidem ac poteſtatem civilem in eo, putà quatenus eſt tale, uſurpari permiſerit. *Matth.* XX. 25. 26. Cæterùm quis ex eo, quod Chriſtus in Eccleſia ſua quatenus eſt Eccleſia, dominatum vetuerit; omnem in mundo, extrà Eccleſiaſticum regimen, dominatum Chriſtianis prohibitam cenſeat? Ita quis ex eo, quod Chriſtus Petrum pro defenſione ſui carnali gladio pugnare prohibeat, jure colligat omnem gladii uſum Chriſtianis vetitum eſſe. Non erat igitur Chriſtianis omnium convenientiſſima & juſtiſſima belli cauſa, cum occaſio eſt oblata carnalibus armis hoſtes Chriſti ulciſci aut perſequi, quia Chriſtus Regnum & gloriam ſuam ejuſmodi rationibus promoveri, non modo non imperavit, ſed expreſſè prohibuit.

Præterea Chriſtus, cum populum Judaicum excidio punivit; non humano & mundano modo bellum cum eo geſſit, ſed cæleſti gubernandi ratione pœnas ab eo exegit. Non enim ii, quorum operâ ad puniendum populum hunc uſus eſt, in gratiam Chriſti, aut pro honore & gloria ejus, arma ſumpſerunt; (quod Chriſtianis in gratiam Chriſti bellantibus faciendum erat), ſed alios peculiares ſuos fines ſibi propoſitos habuerunt. Cæleſtis autem Regiminis ratio, ſimilis eſt orbi naturam gubernanti, hoc eſt, ad deſtinatos ab artifice fines atque effectus flectenti, in qua paſſivis activa applicantur, quæ cum ſingula juxta inſitam ſibi vim agant, effectum producunt, non ex naturæ genio profluentem, ſed ab artificis ingenio excogitatum. Ita mens ſapientiſſima atque omnipotens; actiones hominum, quarum ſingulæ in deſtinatos ſibi privatim fines directæ ſunt, applicando, ut ſic loquar, activa paſſivis, id eſt, in homines per homines agendo, in peculiarem atque ab omnibus hominum deſtinationibus, ſæpè longo intervallo diſtantem finem & ſcopum dirigit. Non igitur ex eo, quòd Chriſtus, cum in populum Judaicum cæleſti gubernandi ratione animadvertere vellet, eorum miniſterio uti noluit, qui mundano & vulgari modo ulciſci ac debellare hoſtes ſuos potuiſſent, non inquam ex eo ſequitur, mundano ac vulgari modo, in-

juſtam vim Chriſtianis, nunquam eſſe propulſandam. Nec enim ex eo, quod aliquid ideo factum non ſit: quia fieri, ob varias præter inhoneſtatem, cauſas non potuit: colligi poteſt illud ipſum quia non factum eſt, eſſe parum honeſtum aut licitum, aut decorum. Non enim propter inhoneſtatem, ſed propter impoſſibilitatem non factum eſt. Non potuiſſe verò Chriſtum in excidio Judæorum; uti operâ Chriſtianorum ejuſmodi qualem fingit Socinus, ob duas iſtas ſupradictas cauſas jam oſtenſum eſt; primùm quia id cæleſtis Regni ejus naturæ ac religionis inſtituto, quæ non ab enſis modo ſed omnis violentiæ imo Coactivæ poteſtatis uſu abhorret, prorſus repugnabat. Secundò quia tunc Chriſtus non terreno ac vulgari modo; ſed cæleſti animadvertendi ratione, injurias ſuas, aut potius populi illius ingratitudinem ulciſci voluit; hoc eſt per adminiſtros ejuſmodi qui tanquam activa paſſivis applicati; nihil minùs cogitabant; quàm id efficere quod Chriſtus effici voluit, quod certe in Chriſtianis idem quod & Chriſtus, intendentibus, locum habere non potuiſſet. Quibus tertiam cauſam addimus; quod Chriſtus tunc gentem illam, non exercitu miraculoſè collecto; cui aut ſeſe, aut alium Ducem extraordinario modo impoſiturus eſſet; ſed bello à Principe aliquo terreno ordinariâ ratione ſuſcepto; excindi voluit. Quamvis autem Chriſtiani jam per orbem non mediocriter propagati eſſent, nondum tamen tunc aliquam Rempublicam aut Principem habuere; cui ſuſcipiendi belli jus & poteſtas eſſet. Sed in re planâ, metuo ne plus æquo prolixiores fuerimus.

Solent afferri ex veteri Eccleſia exempla quibus militia & bella damnantur. Et ea quidem primùm publica, deinde privata. Publica totius Eccleſiæ. Quale eſt illud quod producitur è Canone XII. Synodi Nicenæ, exemplum animadverſionis Eccleſiaſticæ contrà eos qui ad militiam reverſi fuerant. Sed hæc animadverſio, non ob ſolum reditum ad militiam, ſed ob idololatriam in lapſos extendebatur. Patet enim ex Canone XI. ſermonem iſthic de Licinii temporibus fuiſſe; qui teſte Euſebio milites cingulo exuebat, niſi Diis ſacrificare vellent; ita ut ſub eo ad militiam reverti nemo poſſet, niſi patrata priùs crimine Idololatriæ. Patet & ex hiſtoria ſub Conſtantino plurimos militaſſe Chriſtianos; neque tunc ullus fuiſſe in Eccleſia legitur, qui aut Magiſtratum Chriſtianum à bello & capitalibus ſuppliciis; aut privatos omnes à militia dehortaretur, cum tamen nec diſciplinæ Eccleſiaſticæ rigor adhuc elanguiſſet & Eccleſia in ſectas & ſchiſmata ob diverſitatem opinionum ſcindi cæpiſſet. Imo verò expreſſè ſcribitur, iis qui ſub Licinio ad militiam reverſi non fuerant à Conſtantino revertendi ſi vellent, facultatem conceſſam: quæ concedi à pio Principe non potuiſſet, ſi id per Religionem non licuiſſet. Quid? quod in Concilio primo Arelatenſi ſub eodem Conſtantino celebrato Canon Tertius eos, qui militiam deſerunt ſine perſecutionis neceſſitate, puta ante tempus & illegitimè, arcet à communione: tantum abeſt ut ſimplex militaris vitæ electio, aut ad eam reditus puniretur. Nam quod poſt pænitentiæ actionem ad militiam non patuiſſe reditum Leonis epiſtola oſtendit, non magis ab Eccleſia damnatam fuiſſe militiam arguit; quàm Magiſtratus aut ſecularium curarum adminiſtrationem; aut rerum alienarum procurationem; aut cauſarum patrocinium; aut ipſam tutelæ pupillorum functionem, eò quod his omnibus, Epiſcopis aut Præſbyteris interdiceretur: à quibus ſicuti & à pænitentibus eximiæ cujuſdam ac perfectioris vitæ ſpecimen poſcebatur?

Ad privatas quæ opponuntur auctoritates refero præcipuè Origenis ac Tertulliani ſententias; Quorum utrumque nec ſibi ſemper in hac de bello opinione conſtitiſſe; & excellentius ac ſublimius præ aliis doctrinæ genus affectaſſe, rectè obſervat Eruditiſſimus Grotius l. 1. de jure Pacis ac belli *cap. 11. parag. 9.* Quæ res & Originem in innumeris opinionibus, cum ſequenti Eccleſia commiſit, & Tertullianum ab illius ævi quo vixit, Eccleſiaſtica communione, ad Montani enthuſiaſmos relegavit. Lactantius quoque Chriſtianis bello, non meliori jure, quam navigatione interdixit. At Clemens Alexandrinus omnibus iſtis antiquior, Chriſtianos etiam militare ſolitos non obſcure innuit. Idem ipſe Tertullianus pluribus locis oſtendit; tametſi tunc ea eſſet militiæ conditio; præſertim perſecutionis tempore, ut vix abſque idololatriæ crimine exerceri poſſet. Unde profecta ſunt piorum Patrum monita; qui ab eo vitæ genere, tunc, abſtineri tutiùs putabant. Sed hoc impedimento remoto, nunquam ab Eccleſia milites excommunicatos legimus. quod tamen ab eâ factum omninò fuiſſet, ſi militare vitæ genus per ſe ac ſimpliciter damnaſſet.

CAP. XIV.

Ex conceſſa aut demonſtrata hypotheſi quòd Pacis ac belli jura Magiſtratibus lege Chriſti conceſſa ſunt: neceſſariò conſequi, quòd in iiſdem exercendis privatis Magiſtratui obſequi aut ſponte miniſtrare, per eandem legem liceat; oſtenditur.

QUæſtionem de jure Magiſtratus, Socino, viro alioqui incomparabili haud quaquam ſatis diſcuſſam aut deciſam ſuprà monuimus. Neque id ab ipſo injuriâ ſed de induſtria factum, quæcunque ejus rei cauſa fuerit, præter multa alia, verba ejus indicant pag. 233. *Negant* (Racovienſes) *eum qui Chriſtianus eſſe velit, humanum ſanguinem fundere poſſe, ſive privatus ſit; ſive etiam Magiſtratus. Poſterius hoc an verè ab ipſis dictum fuerit, nec ne, non eſt meum judicare. Nec ſanè eſt, quod de veritate hujus quæſtionis hoc loco ſolliciti ſimus, cum, ut dictum fuit, ea ad diſputationem ab initio inter vos inſtitutam non ita pertineat; ut ſine ejus cognitione ſatâ de re decidi; & optimè dijudicari non poſſit.*

Vidit tamen pro ingenii ſui perſpicacia, duo; quæ nobis in quæſtionum hujus generis obſcuritate, luculentam facem præferunt. Quorum alterum eſt, Chriſtianum hominem per legem Chriſti, à Magiſtratu etiam ſummo gerendo, non excludi. Alterum eſt, Summo Magiſtratui pænarum ac ſuppliciorum jura per legem Chriſti, nuſquam, quod quidem eam legentibus liquere poſſit, adimi: nec ea, quæ privatorum patientiam exercent, præcepta ad Magiſtratum, poſſe protendi. Sed quia, vir optimus, ob ſupradictas aut alias fortè rationes, ſiniſtris de bello ac ſanguine fundendo præjudiciis, animum occupatum habebat: ideò omiſſa omni de jure Magiſtratus controverſia, quam cauſæ ſuæ admodum metuendam imo pernicioſam eſſe ſentiebat, in id unum incubuit ut hominibus privatis duntaxat bello atque ſanguinis effuſione, per legem Chriſtianam interdictum eſſe oſtenderet. Quod quàm ipſi feliciter ſucceſſerit ſuprà vidimus. Sed & nunc ne reſponſionum noſtrarum vis hoc effugio eludatur, Magiſtratui quidem per legem Chriſti, tam bella quàm ſupplicia eſſe permiſſa; cæterum privatis in utroque magiſtratui inſervire, non eſſe conceſſum: ſeorſim quæſtionis hujus veritatem examinabimus.

Cujus quidem ſtatus non eſt is, utrum privatis; privato arbitrio ſanguinem fundere liceat; quod nec nos contendimus; & leges Rerumpublicarum prohibent. Nec is, utrum id privatis conceſſa aut juſſu cujuſcunque

cujuſcunque Magiſtratus: ſed an voluntate atque imperio ejus Magiſtratus, de cujus jure nihil dubitetur, privatis Chriſtianis facere per legem Chriſti liceat.

Ac profectò ſi lex Chriſti, Chriſtiano Magiſtratui tam in pace quàm in bello jus vitæ neciſque in hoſtes aut ſontes permittit; fieri nullo modo poteſt, ut in eo exercendo privatis Magiſtratui miniſtrare prohibeat; præcipuè cum obſequium Magiſtratibus præſtandum, tot præceptis ſanxerit. Nam legis hujus de obſequio magiſtratibus præſtando, unica eſt exceptio, quando Magiſtratus rem eam imperat, quæ Dei voluntati contraria eſt. Atqui id voluntati Dei contrarium eſſe nequit, quod Magiſtratui lege Chriſti permiſſum eſt. Proinde in ea & Magiſtratus privatorum miniſterio licitè uti poteſt; & privati tunc lege de præſtando magiſtratui obſequio omninò tenentur: quia Magiſtratus rem Dei voluntate permiſſam, non ei contrariam imperat, neque ulla hic exceptio detrectandi imperii Chriſtianis ſuppetit.

Nam ſi quis dicat rem iſtam non abſolutè & ſimpliciter, ſed ſecundum quid Magiſtratui eſſe permiſſam; hoc eſt eâ conditione; ut in ejus executione non Chriſtianorum ſed aliorum, miniſterio utatur; id certe tanquam novum atque paradoxon, evidenti Sacræ Scripturæ teſtimonio probandum eſt. Nec poteſt abſque capitali demonſtratione, niſi inverecundè ſumi pro conceſſo. Sed nos probationem ejus rei, ut parum expeditam, imo impoſſibilem non expectabimus, cum oſtendendi, quàm falſa & inepta ſit, copia ſit in promptu. Cur enim privatis, jus gladii in bello & pace lege Chriſti prohiberetur; niſi quod uſus ejus impius eſt & ſanctimoniæ Chriſtianæ repugnat? Atqui ſi hoc ita eſt, cur Magiſtratui lege Chriſti conceſſus putetur? Num ei ſoli ſine ſanctimonia Deum videre licebit?

Quod ſi quis excipiat aliam rem magiſtratui lege Chriſti permiſſam, hoc eſt alienarum injuriarum pœnam, & publicam defenſionem, aliam verò privatis prohibitam, hoc eſt propriarum vindictam & bella privatim ſuſcepta: ut non mirum ſit illam quidem ſanctimoniæ, repugnare; hanc verò minimè: Id quidem veriſſimum eſſe agnoſcimus. Sed hoc à ſtatu quæſtionis noſtræ jam removimus; quippe qui nunc, ex eo quod Chriſtiano Magiſtratui lex Chriſti publico judicio injurias punire aut bella gerere permiſerit non id colligamus, privatis quoque injurias ulciſci aut bella gerere, privato arbitrio licere. Nam hæc inter ſe adeò diſparata ſunt ut etiam contraria dici poſſint; quorum alterum alteri manifeſtà repugnat; cum, ut jus publicæ poteſtatis privatam licentiam refrænat; ita privata licentia jus publicæ poteſtatis diſſolvat. Non poteſt igitur, iſtarum rerum quæ ſe mutuò tollunt; altera ex altera colligi. Nec nos ex eo, quod lex Chriſti Magiſtratibus permittit; id colligimus, quod huic permiſſioni quodammodo contrarium eſt, ſcilicet quod privatis in meſſem magiſtratus falcem ſuam immittere liceat: ſed potius illud, quod hujus permiſſionis neceſſarium conſequens eſt, quod privati Magiſtratibus, in muneris eorum functionibus, permittente lege Chriſti, miniſtrare aut adjumento eſſe poſſint. Nec enim ſine miniſterio privatorum, Magiſtratus publicas functiones exercere, multò minùs bella ſuſcipere poſſunt; quæ ſæpe omnium ope & quaſi conjunctâ manu indigent. Non enim bellum eſt ex earum rerum numero, quas Magiſtratus paucorum lictorum aut ſatellitum operâ, exequi poſſunt: ſed ad reprimendam ingruentem vim, ſæpè tota imperii mole connitendum eſt. Non igitur in ſuſcepta publico conſilio militia; aliud eſt quod Magiſtratus permiſſu legis Chriſti faciunt, aut imperant; aliud verò quod privati juſſu ac voluntate eorum exequuntur: Sed unum idemque: & ſi alterutrum legi Chriſti aut ſanctimoniæ repugnat; alterum quoque repugnare neceſſe eſt. Verumenimverò, quia id jam Magiſtratui conceſſum ſupponitur, inde neceſſario ſanctimoniæ ac officio veri Chriſtiani per ſe non repugnare, demonſtratur; niſi quatenus non ritè ac legitimè juxta circumſtantias à lege divina & humana præſcriptas non fit. Quemadmodum & licita Venus, quia in matrimonio viventibus per legem Chriſti permiſſa eſt; ideò per ſe ſanctimoniæ repugnare nequit, niſi quatenus forte intra divinarum & humanarum legum præſcriptum non manet. Sunt enim quædam ita à Deo & lege ejus conceſſa; ut tamen non pro arbitrio privato aut libidine, ſed ex præſcripto legum fieri debeant. Non igitur hæc per ſe ſanctimoniæ repugnant; niſi extra præſcriptum legum exorbitetur, quod fit ex accidenti.

Porro res per ſe privatis illicita Magiſtratui licita eſſe nequit: & contrà. quia hæc opinio res falſas, & ſe ipſas non uno modo deſtruentes ſupponit. Ac primum quidem illa opinionis hujus hypotheſis falſa eſt. *Rem per ſe impiam atque illicitam, poſſe à Deo per Chriſtum alicui Chriſtianorum permitti, quiſquis tandem ille ſit: quorum* nemo ſine ſanctimonia Deum viſurus eſt. Nec magis admitti poteſt altera, quam hic ſupponi neceſſe eſt hypotheſis: *permiſſu Dei Chriſtique non impiè agere Chriſtianum, qui rem impiam per alios faciat: quam verè Chriſtiano per ſe exequi non liceat.* Nam ſi rem aliquam exequi non licet, ne imperare quidem, ſalvo officio, licet. Si quid imperare Chriſtus permiſit: idem profectò exequi non prohibuit. Denique ſi in bellis alioqui lege Chriſti Magiſtratui permiſſis; privatis Magiſtratui miniſtrare conceſſum non eſſe; cum Chriſtiani Magiſtratus vix eſſe ſoleant; niſi populi quoque ipſis ſubjecti ſint Chriſtiani: ubinam, quæſo, invenient militem ad ſubitam defenſionem; præſertim ſi vicini omnes populi (quod accidere videmus) ſint Chriſtiani. Fruſtrà igitur ipſis à Deo ejus rei permiſſa videbitur facultas, cujus perficiendæ media adempta ſunt.

Hæc adeò abſurda & ſecum non cohærentia à Socino non animadverſa plurimùm mirari ſubit, cum ait pag. 25. contra Palæolog. *Fac enim civili Magiſtratui, idcirco & ſontes interficere, & cum hoſtibus bella gerere licere, quod Chriſtianus ſcilicet poſtquam Magiſtratus factus eſt; & peccatores perdat atque è medio tollat, & cum inimicis ſuis bella gerat: quid hoc, rogo, ad privatos Chriſtianos quibus interdictum eſt, non modò, ne occidant, ſed ne contumelia quenquam afficiant; quibuſque mandatum fuit, ut benefaciant inimicis ſuis? Num illis concedetur jubente Magiſtratu, Deo non obedire & homines interficere?*

Et cum pag. 210. ſimplicius & ſine ſubſumptione rationis Palæologi: quam, (ut hoc obiter dicam) hoc loco nihil moramur, ait: *Nec verò ex eo quod Magiſtratus ipſe iſta faciendi jus habeat; ſequitur privato homini Magiſtratus auctoritate interveniente, eadem licere.*

Fatemur ultrò ac libenter etiam jubente Magiſtratu Dei & Chriſti interdicta violanda non eſſe. Sed jam Socinus, concedendo quod id Magiſtratui verè Chriſtiano per leges Chriſti liceat; illud quoque conceſſiſſe vel invitus coactus eſt, id ipſum interdicto Dei Chriſtique non repugnare. Quod enim Magiſtratibus lex Chriſti permittit; in eo faciendo; lex aut interdictum Chriſti non violatur & in eo magiſtratibus obtemperare non eſt Deo Chriſtoque non obedire. Oportet quidem Deo magis obſequi, quàm hominibus ſed in iis rebus in quibus aliud Deus; aliud & contrarium homines, puta Magiſtratus, imperant. At in quibus Deus Magiſtratui poteſtatem, &, ut ſic loquar, licentiam rei alicujus faci-

endi

endæ indulſit; ſi quis Magiſtratui obtemperet; fieri nequit; quin eadem operâ in iſtis ipſis exequendis, ipſi Deo obtemperet. Nec ullo modo is eo nomine inobedientiæ adverſus Deum Chriſtumve accuſari poteſt. Imo verò niſi id faceret, inobedientiæ adverſus Deum accuſari poſſet, qui obtemperare magiſtratui juſſit, in omnibus, quæ Magiſtratui imperare permiſit. Atqui ſi bellum Magiſtratui gerere permiſit, ea quoque ipſi quæ ad bellum pertinent imperare permitit; cum ſine imperio bella adminiſtrari nequeant. Qui igitur fieri poteſt, ut, quod imperare Chriſtus Magiſtratui permiſerit, in eo ipſo illi morem geri vetuerit? Certè per naturam relationis fieri nequit; ut aut honeſti imperii, turpe obſequium; aut pravi ac pudendi obſequii, rectum & honeſtum ſit imperium.

Quoquo ſe vertat Socinus, nuſquam tàm pugnantibus rebus conciliationem inveniet; ut hæc à viro acris judicii, Palæologo, cujus vel minimos quoſque errores detegit, regeſta, vix mihi perſuadeam. Et in eam ſententiam facilius inducor; ut eum in verbis citatis, *Fac enim civili Magiſtratui &c.* non de Chriſtiano Magiſtratu loqui ſuſpicer. Quod & ex verbis ejus colligi poteſt; in quibus civili Magiſtratui privatos Chriſtianos opponit. Cui bono enim vocem *Chriſtianorum* voci privatorum adjunxit, ſi de Chriſtianis, præſertim veris (ut res poſtulabat) utrobique loquebatur.

Atqui ſi ea mens verborum Socini fuit, manifeſtum eſt eum in voce Magiſtratus; *ambiguitate ſophiſmatis* adverſarium eludere. Si enim aliquid hoc loco conceſſurus erat Palæologo; id certe concedere debebat, de quo Palæologus loquebatur, non id, de quo ne ſomniabat quidem. Atqui Palæologus dum ex Chriſti exemplo, Magiſtratui licere bellum gerere contendit; non de Ethnico aut erroribus aliquibus faſcinato, ſed de Magiſtratu verè Chriſtiano loquebatur. Cui enim Chriſtus imitandus proponitur, niſi verè Chriſtiano? De eodem igitur Magiſtratu Socino loquendum erat, quod & res ipſa indicat cum ex eo privati Chriſtiani, nullam ſibi licentiam arrogare poſſint, aut ſoleant quod Magiſtratibus non Chriſtianis liceat.

Sin autem de Chriſtiano Magiſtratu loquitur Socinus, memor eſſe debuit pronunciatæ à ſe pag. 48. ſententiæ, dum ait: *Semper enim in legibus quibus Magiſtratui injuriarum pæna præſcribitur: tacitè ipſo jure continetur, ut injuriam accipienti, eam pænam Magiſtratus ope perſequi liceat.* Quid enim cauſæ eſt; quominus ego longè meliori jure ſubſumam. Si tunc cum Magiſtratui, jus & facultas puniendæ alicujus injuriæ datur, tacitè ipſo illo jure continetur; ut injuriam accipiens illam injuriam Magiſtratus ope perſequi poſſit; multo magis tunc cum Magiſtratui Chriſtiano puniendi ſontes, aut propulſandi hoſtes etiam cum effundendi ſanguinis periculo; jus & facultas datur: tacitè ipſo jure continetur, ut privatis Magiſtratui ſive ſponte, ſive cum jubentur, in utroque miniſtrare atque inſervire liceat. Non enim tantum par, ſed in ſubſumtione noſtra longè potior conſequentiæ hujus emergit ratio, tàm ex obedientiæ Magiſtratui debitæ; quàm ex periculi Reipublicæ neceſſitate.

Poſſit tamen aliquis contrà ea quæ huc uſque diſſeruimus ſic inſtare, Eſſe quædam, quæ ſub Novo fædere Magiſtratui non modo liceant, ſed & præſcripta eſſe poſſint; quæ tamen privatis prohibita ſunt; qualis eſt inprimis ſtricti ac ſummi juris perſecutio, præſertim in levioribus injuriis. Poteſt igitur pariter & militia, publicis magiſtratibus lege Chriſti permiſſa cenſeri; quæ tamen privatis vetita ſit.

Reſp. Atqui quod ad perſecutionem ſummi juris aut pænas injuriarum attinet, ut ſuprà quoque innuimus, non eadem res Magiſtratui permiſſa, quæ privatis prohibita eſt. Nam privatis propriarum injuriarum ultio, præſertim ſtricto jure exacta, vetita eſt, Magiſtratui vero pæna quidem quocunque modo exacta; ſed alienarum injuriarum permiſſa eſt: quæ res nimium quantum invicem diſtant; nec mirum eſt quod altera permiſſa, altera vetita ſit. Verum quod ad bellum attinet, ſi magiſtratibus permiſſum, privatis vetitum eſt, eadem res plane, his vetita, illis permiſſa erit? Nulla enim inter imperatum à magiſtratu & miniſterio privatorum geſtum bellum, in reipſa niſi rationis ac Relationis differentia eſt; præſertim cum belli ea ſit natura ut à Solo magiſtratu ſine privatorum miniſterio geri nequeat.

Præterea ſtricti juris, ut & omnium injuriarum perſecutio, privatis à Chriſto vetari potuit, ſine ullo Reipub. periculo; Magiſtratui non item. Neque enim injuriæ privata patientiâ concoctæ, ullam improbis publicæ impunitatis fiduciam donant; at publica magiſtratuum connoventia permiſſæ, omnia terroris fræna relaxant. Gravis igitur cauſa erat cur Chriſtus privatis illam prohiberet, magiſtratui permitteret.

At ingruente teterrimo hoſte; non minus ſi privati quàm ſi Magiſtratus à defenſione abſtineant, certa Reipublicæ pernicies ſequitur; cum Magiſtratus abſque privatorum ope ac miniſterio vim illatam propulſare nequeat. Nihil igitur erat cauſæ cur Chriſtus in bello gerendo; aut id permitteret Magiſtratui quod privatis vetuit: aut privatis vetaret, quod Magiſtratui permiſit.

F I N I S.

APOLOGIA
PROLIXIOR
TRACTATUS
DE
JURE
CHRISTIANI
MAGISTRATUS.

APOLOGIA PROLIXIOR TRACTATUS DE JURE CHRISTIANI MAGISTRATUS.

NEc tenuitatis meæ adeò ſum inſcius, ut Viri Magni nomen mereri me credam; nec tam avidus vanitatis, ut ambire velim, præſertim initio quoque verbo inculcandum: quod nec à benevolis forte ſine faſtidio legi poteſt, & apud reliquos invidiam auget. Præſertim cum non deſint, quibus id quicquid nobis eſt, (nullo quidem merito noſtro) partum exiſtimationis, grave videatur; adeò ut judicii noſtri ſententiam, à quibuſdam pro oraculo haberi non obſcure conquerantur. Quod an ab ullo mortalium fiat, non ſine cauſa dubitamus. Certè ut fieret, nunquam laboravimus. Imò ne fieret, ſedulo dedimus operam, in ipſo Scripti noſtri limine, diſertis verbis proteſtati, nos non de tripode oracula pandere, ſed cenſuræ omnium ſubjecturi, animi noſtri ſenſum modeſtè & ingenue promere. Quo magis mirari ſubit, qui factum ſit, ut nobis, qui in quæſtionis controverſæ diſquiſitione ſoli veritati patrocinium parabamus, inverſo derepente rerum ſtatu, cauſa objectorum criminum dicenda ſit. Id negotii quàm tempeſtivè nobis obtrudatur; quæri poſſet, niſi libros in immenſum extendere, veraret Lectoris tædium, ac temporis diſpendium. Præſtat ut quamprimùm ad crimina diluenda accedamus. Quæ ut paucis refellantur, conſtruendum primùm eſt, quid in nobis Accuſator reprehendat. Neque enim illi ipſi, ſatis certe conſtare videtur, quid culpandum putet. Et tamen in eas erupit invectivas, ut horrendi carminis legem nobis occinere, non dubitaret. Atqui tàm cruenta objurgatio poſcebat, ut nos liquidi criminis reos, prius convinceret. Quærimus igitur, quid accuſet? Ipſumne diſputandi conſilium atque factum? an ejus modum atque rationem? an verò utrumque? Parum eſt, oſtendere, nihil horum meritò ab ipſo reprehendi poſſe; niſi plenum faciamus, nihil eſſe, quod non ipſe Reprehenſor ſuomet ſuffragio probet. Veri indagationem quidem, quæ in alterutram partem diſputando fieri ſolet, *nullo non tempore permiſſam eſſe in libera Chriſti Republica* aſſerit. In quo aſſerendo an ſibimetipſi ſeriò credat, ipſe viderit: quia aliquot verbis interjectis, ſtatim ſubjicit, nos non poſſe à culpa abſolvi, quod hoc iniquiſſimo tempore calamum pro militia ſtringere non vereamur. *Aliquo igitur tempore*, Veri indagationem permiſſam non eſſe, innuit. Cur tàm citò à ſententia diſcedit? Nam in eo refugium nullum eſt, ſi obtendat, ſe prius de ſobriâ indagatione locutum; nunc autem incautum & audacem reprehendere. Quicquid enim alibi agat, certè hoc loco non pravum diſputandi pro militia modum; ſed ipſam diſputationem improbat; & pro adverſâ ſibi ſententia plane calamum ſtringi vetat; non eo obtentu, quòd vitioſè ſtringatur, ſed quia eum ſtringere corrupta tempora non permittant. Nam vitioſas ſcriptiones, ne incorrupta quidem tempora permittunt. Niſi quis dicat aliud eſſe de militia, aliud pro militia diſputare: quod nos verum eſſe quidem fatemur; quia genus latius patere quàm ſpeciem agnoſcimus: Sed permiſſo genere, utramque ejus ſpeciem permitti neceſſe eſt; ut qui diſputare de militia concedit; non magis oppugnandæ ejus, quàm defendendæ licentiam donet. Quod ſi illuc confugiat, non id à ſe damnari quod calamum pro militia ſtrinxerim; ſed quod totis viribus id egerim, ut licentia bellandi cunctis perſuaderetur; aut modum agendi reprehendit, (de quo paulo poſt videbimus); aut ſi id accuſat, quod in defendenda cauſa, quam ſuſcepi, viribus non peperci, bonam fidem meam accuſat. An me prævaricari maluiſſet, & ſubdola deſtitutione prodere ſuſceptum patrocinium, quo faciliori reſponſione cauſæ quam defendo inſultaret? Non puto virum bonum ad eam confeſſionem adigi ſe paſſurum. Supereſt ut obſtructo omni perfugiorum receptu, ingenuè fateatur: quamvis alibi paſſim modum quoque defenſionis meæ reprehendat: hoc tamen loco; ipſam defenſionem militiæ tanquam iſto vel maximè ævo intempeſtivam, incuſare. Quod quidem non ſemel repetit, & inculcat, ut cum pauld poſt in eodem capite aſſerit; *Præſtiteras ſane rem in medio relinquere, & Camerinam iſtam non movere; præſtiteras rem manere dubiam & indiſcuſſam*. idque ratione gravi præmiſſâ, quia *diſcuſſio ejus*, quæ videlicet, defenſionem militiæ ſubmovere nequit; *ſcandalum Chriſtiano populo ponat*. Idem ſub finem hujus capitis concludit, à ſe oſtenſum; *quàm non ſine magno incommodo; ſine ulla vero neceſſitate, à me ſit hoc tempore ſcripta militiæ defenſio*. Hæc cum aliquoties urgeat, mihique eo nomine ſatis acerbam litem movere audeat; mox tamen non audet negare, *expedire Eccleſiæ, ut in hac controverſiâ certum aliquid habeat quod ſequatur*. Imò quod multo plùs eſt, *prægnantem eſſe rationem* aſſerit, *quæ tractationem iſtius quæſtionis, hiſce temporibus omninò exigere videtur*; quam ego ne verbo quidem attigi: cum una ſit inſtar omnium & ſola urgenda fuerit. Publicæ deſignat expeditionis neceſſitatem. O me parum felicis memoriæ hominem; & ingenii minime ſagacis & expediti, cui res tanta, aut excidit, aut non ſuccurrit! Atqui ea inter alias rationes meas, eò magis eminebat, quo minùs vindicata eſt. Quid attinuit rem in omnium ore atque oculis poſitam, quæque nullius ſenſum aut memoriam fugere poſſet; ſuperfluâ operâ Lectoribus

obtrudere, cum alia potiora, & à vulgi captu remotiora non deeſſent? Inepta mihi viſa eſt ſedulitas, ea ſcribendo conſectari, quæ vel pueris in mentem venire poſſunt: & ſi relinquas legentium ingeniis, quæ de ſuo adjiciant, acrius animos movent, quæ ſponte ſuccurrunt. Si hæc ratio à me propoſita fuiſſet, inveniſſet fortaſſe Reprehenſor in eâ aliquid, in quo cenſuræ ſuæ aculeum figeret. Nunc vel eo nomine ipſi commendata eſſe potuit, quod à me videlicet prætervifam, ipſe, pro ſagacitate ſuâ, animadvertiſſe videatur. Itaque repente magna parte accuſationis ſuæ in patrocinium mei converſa; *Dignus, inquit, vindice nodus exiſtit, quem conſcientiæ intereſt ſolvi, an militia per ſe pugnet, cum Chriſtiana vocatione. Si enim eam pugnare certum compertumque fuerit; tùm eâ, etiam cum Nobilitatis ac immunitatum diſpendio, abſtinendum erit. Sin ſecus ſe rem habere conſtiterit, ſemel jam omnis dubitantibus ſcrupulus eximetur. Verum hæc res longè aliter tractanda eſt &c.* Quibus verbis magnam partem eorum quæ ſupra ſcripſit unâ liturâ delevit; ſimul oſtendit, motam de jure militiæ controverſiam ipſam per ſe, hoc potiſſimum tempore, mihi vitio verti; aut reprehendi nullo modo poſſe; niſi quid in modo diſputandi peccatum ſit. Quò ſtatim accedemus, dum illud prius caveatur; cum in eâ parte accuſationis quæ non modum diſputandi, ſed ipſam diſputationem petit, ſuffragium ipſius accuſatoris ſtet pro innocentia noſtra; ſi forte in modo quoque diſputandi, objecta nobis crimina purgaverimus; ne ſit fas aut integrum Accuſatori, eò regredi, unde jam ſua ſponte egreſſus eſt.

Veniamus nunc ad eam, quam in defendendo adhibuimus, rationem. In quâ, quid ab ipſo deſideretur, ordine videamus.

Arguit primum quod de re dubiâ audacter, vel, (ut alibi ait) non timide aut circumſpectans ſententiam pronunciem. Non iniquum modo ſed ridiculum eſt ad ſui ſenſus modum, alienas cogitationes exigere velle. Quid ſi mihi certum videatur, quod ille dubium autumat? Ego verò antequam in ſententiam quam defendo, plane deſcenderem, hoc eſt, quamdiu dubia mihi viſa eſt; egi timidius. Nunc poſtquam mihi omnes dubiorum ſcrupulos exemiſſe videor, quis me illhic trepidare cogat, ubi metum video nullum? Quid opus eſt, in redarguendâ fiducia meâ tempus aut inania verba conterere? Afferat rationes accuſator, quæ faciant, ut dubitem, & res confecta erit.

At enim in eam partem confidentius pronuncio, quæ lubrica & periculoſa eſt. Hoc an verè objectum ſit, poſterius viderimus. Scio non deeſſe in hoc pelago brevia & ſcopulos; quos & ipſe evadere connixus ſum; & aliis pro virili vitandos cenſeo. Non tamen puto eam partem, in quam nobis inclinare viſum eſt, lubricam aut periculoſam, ſed potiùs tutiſſimam eſſe; ut quæ, inter impietatis & ſuperſtitionis abrupta teneat curſum, ab utriuſque extremi diſcrimine longè recedentem. At ea pars ſcandala & morum labem neceſſariò invehit in Eccleſiam! Nos vero eam duntaxat particulam ejus defendimus, quæ non modo ipſa juſta eſt, ſed & procul ab omni labe morum & ſcandalo; imò & omni rerum earum periculo; quod ſuo loco planius faciemus.

Queritur mox Accuſator, nos in argumento apud omnes bonos improbabili, potius quam in deteſtatione militiæ, ingenium periclitari maluiſſe. An ſuſpicatur, me non tàm ex animi mei ſententia, quàm Styli atque ingenii oſtentandi cauſâ; puerilem in hoc muſtaceo laureolam quæſiviſſe? Quaſi mihi integrum eſſet, inter ea quorum alterum verum alterum falſum putarem, id propugnandum eligere, quod jam certo ac deliberato judicio damnaveram. Quod autem bonorum omnium numerum ad factionem ſuarum partium contrahit; immodeſtius quam nos ſenſit & loquitur. Neminem enim eorum qui in hoc argumento à nobis diſſentiunt; eo ipſo nomine viri boni titulo, indignum cenſemus. Non tamen ideò ipſi, e matricula bonorum virorum eradi volumus; quia in hoc argumento ab opinione quorundam e bonis recedimus. Quia vero agnomen iſtud ſolis partium ſuarum hominibus ita vendicat; ut ipſius præſcriptione delectari videatur; age ſane; & ipſe quoque Viri Boni nomen in ſcripto noſtro habeat, quia videlicet ſuſpicari viſus eſt, nos quoque Viri Magni titulo capi poſſe. Quod tamen, tunc demum à nobis habebit, ubi iniquiſſimæ criminationis defenſione perfuncti fuerimus. Intereà Accuſatoris nomine contentus ſit.

Mox accuſat quod nec decretis Eccleſiæ; nec Dyſidæo pepercerim. Dyſidæi exiſtimationi, nihil unquam detractum volui. Quem virum quanti fecerim, aut æſtimem; etiam poſteritati notum fore jactarem; niſi commentationibus noſtris longius ævum polliceri ſuperbum cenſerem. Diſſentire tamen ab eo alicubis non magis accuſatori quam mihi, fas & integrum eſſe putavi. Decreta Eccleſiæ, quæ quidem nunc in uſu ſunt, nulla oppugnavi, nec ulla oppugnare conſilium eſt. Liberam tamen vocem, ut in Eccleſia, ita de eccleſia, ſi uſus ita ferat, coërcendi nemo privatorum jus ullum: ac ne ipſa quidem Eccleſia habet voluntatem.

Velim doceri, à contumelioſis verbis, ubinam temperare mihi non potuerim. Nam aculeos & vituperia, quæ non in homines, ſed in opiniones ſtringuntur, pro contumeliis nunquam habui. Aliàs in anguſtum cogetur Veritas, ſi falſæ & abſurdæ opiniones, non ſuo ſed alieno vultu, nec veris, ſed aſcititiis coloribus adumbratæ, in ſcenam diſputantium producentur. Hominibus, præſertim imbecillitate peccantibus, non parcere; non modo Caritatis, ſed humanitatis ſæpe injuria eſt. Verum ad errores, quoties turpitudinis ſuæ coargui poſſunt, connivere ſine veritatis proditione non poſſumus. Falſas igitur & abſurdas & impias, aliquando blaſphemas in Deum & contumelioſas; breviter pernicioſas & peſtilentes opiniones, quas oppugnamus, quoties juſta ejus reprehenſionis cauſa oblata eſt; abſque maledicentiæ culpa, dicere ſemper licuit. Quantò magis ſuperſtitioſas aut fanaticas? Homines ipſos eo nomine ſtatim mendaces; aut abſurdos, impios, blaſphemos, fanaticos & ſuperſtitioſos haberi, non itidem conceſſum eſt. Sed quamvis imbecillitati hominum, quoties in pudendos errores delapſi ſunt, enormitas eorum, ignominiæ vel fraudi eſſe non debeat: tamen debita hominibus indulgentia, erroribus eorum non debetur; neque ipſis ut patrocinetur æquum eſt. Abſurdas igitur & à ratione abhorrentes ſententias, abſurdas vocari, non minus quam ſcapham, ſcapham; ſemper licuit, ſæpe neceſſe fuit, atque erit. Neque aliter hæc ſacra conſtare poſſunt: quoties veritati locus non eſt; antequam falſum ſua ſe abſurditate ac turpitudine, tanquam ſorex ſuo indicio prodat.

Fanaticas autem opiniones, non omnes quæ noſtræ ſententiæ opponuntur, diximus. Sed quas generis humani conſenſus ad eam apellationum damnavit, quod per nimium ſuperſtitionis exceſſum, fundamenta ſocietatis mortalium vellant, & præſtantiſſimum in terris Dei opus, quod in ſupereminentium in orbe poteſtatum ordinatione cernitur, moliantur ac ſubruant. Quæ enim uſquam terrarum tàm fera barbaries eſt, quæ non vel ipſo naturæ rationalis inſtinctu aliquod regiminis genus approbet aut ſequatur? Nec ſuppetebat alia vox, quæ eas à mitiori & probabiliori ſententia (quæ tamen nec ipſa nobis ſuperſtitionis expers viſa eſt) diſcerneret. At non ideò cunctos, qui eas ſequuntur, fanaticos cenſemus; & ſicubi quid

ulc

tale ſcribentibus nobis excidit, ingenuâ litura delemus; nec in eos aliquid tale in poſterum admittemus. Et quoniam ſententias ſuas, ita perditè amant, ut eas hoc nomine vocari moleſtiſſimè ferant; ne in eo quidem, ipſis gratificando, difficiles erimus.

Antichriſtis quidem eos ſtrenuam navare operam, ũſque male partam tyrannidis poſſeſſionem ſedulò tueri, dixiſſe non pænitet, non quod de induſtriâ id facere velint, ſed quod eorum opinio ad hanc rem unicè apta & comparata ſit. Nam vocis *improbè* uſum hoc loco, non intellexit Accuſator; quæ non malitiæ improbitatem; ſed conatus & laboris pervicaciam ſignificat: qua ſi offenditur, aliam ut ſubſtituat, aut iſtam planè deleat permittimus.

Neque patientiam, neque virtutem ab enecandis hoſtibus abhorrentem, uſquam degenerem aut ignobilem diximus: Nec ſi quis Dei Chriſtique cauſa, vel perperam aliquid fecerit exagitare volumus. Sed tantum alicubi monuimus, Martyriorum in quibus Chriſtum imitamur gloriam; multum diſtare ab illo ignobiliori patientiæ genere; per quam publicæ privatæque res hoſtibus produntur: eâ addita ratione, quòd illa nonniſi ab animo generoſo: hæc etiam ab ignavo & abjecto proficiſci poſſit. Quibus verbis non id dictum voluimus, hoc quoque patientiæ genus, quod martyriis ignobilius diximus, nunquam ab animo pio atque generoſo proficiſci poſſe: Sed tantum, quia homines ſæpe delicato aſtu vitia ſua Deo imputant, ex ejuſmodi ambiguis ſpeciminibus, vix ullam Dei gloriam aut hominum ædificationem, efflorescere poſſe, contrà quam in martyriis accidit. Fac enim aliquem in illo ad omnem poſteritatem pudendo, Pilavicenſi caſu fuiſſe, qui bona fide, ob iſtam ipſam præſenſam, ab enecandis hoſtibus abhorrentem patientiam ſeſe in fugam conjecit. Quis ex facto illius Dei gloriam, aut hominum ædificationem proficiſci dixerit? Si qua virtus in ejus animo latuit, occulta & ſoli Deo nota eſt. Flagitium publicum omnes communi dedecore involvit: & quæ palàm palpantur vitia, parum certo ſecretæ virtutis obtentui fidem abrogant.

Quod autem alicubi iis me oppoſuerim; qui ſentiunt, quamvis Magiſtratui Chriſtiano jus bellorum ſuſcipiendorum permiſſum ſit; non tamen cuiquam privatorum licere aut, imperantibus poteſtatibus obſequi, aut ſponte miniſtrare; id non impugnat Eccleſiæ leges, cum ipſe accuſator (me non repugnante) ſatis operoſè oſtendat, Eccleſiam etiam rerum licitarum uſum interdum inhibere poſſe, ſi gravis cauſa requirat; dum tamen ipſa eadem leges ſuas relaxare poſſit, ſi gravior interveniat, nec unquam pari cum legibus divinis auctoritate ſervandas ſanciat.

Urget accuſator & exprobrat, quòd gratam carni & allubeſcentem cauſam promoveam. Facit fidem veteri dicto, bellum inexpertis dulce videri. Ego verò non video, quomodo ejuſmodi quàm permitto, militia carni allubeſcere poſſit, qui omnem licentiæ aut peccandi illecebram, à bellis ſubmoveam ac reſecem: & ſi bonæ conſcientiæ, atque honeſti nominis, ac mercedis ſæpe acerba morte interceptæ, ſpem excipias, præter excipiendos ictus ac vulnera, ſuſcipiendos labores atque diſcrimina, duras hyemes, exercitas æſtates, infeſtas dies, inſomnes noctes exigendas, famem & omnium rerum inopiam & impendentis perpetuò necis atrox periculum tolerandum; nihil ferè militantibus relinquam. Quaſi non multò lubentius Caro in eam partem propendeat; quàm propugnat Accuſator, ubi ipſi, omnibus quidem pacis bonis frui, ſed omnia belli mala, cunctos labores atque pericula; honeſto; imo religioſo prætextu, detrectare liceat. Et audebit Accuſator aut ipſe ob auſteræ videlicet atque Carni ingratæ ſententiæ defenſionem, gloriari; aut nobis eo nomine invidiam facere, quod Carni nimiùm blandiamur: qui pulvillos deſidiæ, quos ille, credo, aliud agens, ſed tamen molliter ſubſternit, & in quibus hunc pupæ delicatulæ, ſpecioſiſſimo prætextu, recumbere volupe eſt, ſatis importunè & maximâ cum ejus moleſtiâ, ſubtrahamus.

Quid? quod, in hoc potiſſimum loco, frænis accuſatoriæ acerbitati plus æquo laxatis, crudelem & ſanguinolentum ſtylum exercuit; non ipſa modo crimina iniquiſſimè objectans; ſed criminum ſupplicia audaci intermination e denuncians. Crimina ſunt, quod *aperuerim feneſtram ad plurima ſcandala & bonum ordinem in Eccleſia convellendum; & clauſas effræni licentiæ fores refregerim; quod permultos non è minimis tantum, ſed è præcipuis in Eccleſia viris, illexerim ad diſſolutiſſimum vitæ inſtitutum.* Hi ſunt, ut opinor, *quos ad auditum claſſici noſtri ſonum*, Accuſator, pro modeſtia ſuâ, *lætos adhinnivisse* aſſerit.

Quid ſi, etiam objicientis ipſius teſtimonio, crimina iſta nobis falſò objici, deprehenſum fuerit? Aut enim inde feneſtra ſcandalis aperta eſt; quod pro militia diſputare auſus fuerim; aut quod in iſta diſputatione, non ita, ut decuit, me geſſerim. Poſterius dici nequit. Nec enim libellus meus vulgatus eſt; ut quiſquam, ex modo diſputandi, quem adhibui, ſcandali anſam arripere potuerit. Auſim enim affirmare, præter tres, quorum mihi ſententia cum meâ congruens, perſpecta fuit, graves in Eccleſia viros, nemini me legendi ſcripti hujus copiam feciſſe; utpote operis imperfecti, imò vixdum cœpti, & in quo aliquamdiu lituras faciendi poteſtatem mihi integrum relinqui voluerim. Supereſt, ſi vera ſunt quæ Accuſator objicit (de quo poſteà viderimus, ut (quod ipſemet fatetur) *homines neque lecto neque viſo libro meo* ad ipſam defenſæ militiæ famam excitati fuerint. Ipſum igitur diſputandi conſilium atque factum, in hujus criminis culpam vocari neceſſe eſt. Sed quando tandem ſibi credi poſtulat Accuſator? An dum *prægnantem eſſe rationem aſſerit, quæ tractationem hujus quæſtionis hiſce temporibus omninò exigere videtur*: an verò dum *Camerinam hanc planè moveri vetat*; & quæſtionem hanc *indiſcuſſam* manere optat; &, quod iniquius eſt, ſi quis eam moveat, cum tantum non anathemate ac diris Eccleſiaſticis devovet. Idcircò ne quòd aliquis neque viſo neque lecto libello meo, tantum auditâ ejus famâ ad arma cucurrit, ego ab Accuſatore ad tribunal ſummi Judicis, penè obtorto collo trahendus ſum? Non eſt iſtud manſueti Spiritus Chriſti veſtigium; etiam in ambiguo delicto, tàm citò ad horrendæ ſententiæ pronunciationem proſilire: quid in manifeſtâ, & ipſuiſmet ore teſtata innocentia? Imo hic fuit ab omni ævo character eorum qui errori patrocinium præbuerant; ut quorum cauſam rationibus & argumentis urgere non poterant; eos ipſos, confictis aut exaggeratis criminibus inceſſerent? Quid ſi iſta crimina & accuſationem, ab eo ipſo petant; quod tum maximè in controverſiâ verſatur? quod in more poſitum eſt omnibus illius Fallaciæ alumnis, quam Petitionem principii vocant. Totum enim iſtius diſtrictæ in nos criminationis robur, in eo eſt, quod aliquorum animis penitùs infixum ſit, omnem militiam prorſus eſſe vetitam. Quod ſi minime verum eſſe, ſimulque me legitimos diſputandi fines non eſſe tranſgreſſum oſtendatur; concidet illicò exanime tàm infeſtæ accuſationis cadaver.

Nam ſi dignus *hic vindice nodus extitit, quem ſolvi conſcientiarum intererat*, quod, quia negare non potuit, fatetur Accuſator; profectò conſilium atque factum meum, quod circa hunc nodum ſolvendum verſatum eſt, tanta criminatione fuit indignum. Indignus & ipſe, qui, quod tam ſeriò nunc approbat; tàm acerbe paulò ante reprehenderet. Sed & indignum, illud; cum defendendæ veritatis provinciam ſuſceperis

 non

non opinionum falſitatem ſed hominum innocentiam impetere. Sed præcipuè indignum eſt, crimina inſontibus, & quidem atroci verborum exaggeratione & accuſatoriis coloribus depicta per injuriam affingi. Nullius ego ſcandali cuiquam Auctor eſſe velim; &, quod voveo, ſpero Deum mihi tàm propitium fore, ne unquam per me bonus ordo in Eccleſia convellatur. Licentiæ & morum diſſolutioni, ſi qua inter aliquos noſtratium deprehenditur, non bellum aut militia aut ad eam pertinentes diſputationes: ſed pax diuturna & aliquorum fortaſſis incuria viam aperuit. Et ſi quid ſeu verè ſeu ſpecioſe huic vitæ generi objici poteſt; nemini ego eorum qui exortes militiæ fuerunt; aut quibus illa vel leviſſime ſuſpecta fuit, ad eam capeſſendam auctor exiiti. Itaque caput accuſationis, quod me, tanquam ad militare vitæ genus capeſſendum cunctos invitantem, multa invidia aſpergit, quanto occultius pungit tanto plus habet in ſe injuriæ. Neque enim nos cuiquam in eligendo vitæ genere conſilium damus; aut hortatu impellimus, aut ullis illecebris quenquam ut nomen ſuum militiæ dare velit ineſcamus. Nec ſcriptio noſtra in ſuaſorio, ſed in demonſtrativo diſſerendi genere verſatur. Quid liceat; non quid expediat aut potius eligendum ſit, hoc loco inquirimus. Satis clarum ejus rei documentum eſt, quod bella ſola neceſſitate excuſari poſſe doceamus, & eas quibus vulgò commendari ſolent illecebras, procul ab iis arceamus.

At enim *ipſâ libelli noſtri famâ, permulti ad militare vitæ genus provolarunt; provolaturi plures ubi vulgatus fuerit;* Quam *egregiam laudem;* quos *lucubrationum mearum fructus*, mihi vir bonus idque ſæpius, ſatis inſultanti calamo exprobrat. Facit, ut ſolet, accuſatoriè; partim quæ dictis longè minora ſunt, invidioſè exaggerans, partim quæ fortuitò aut alia ex cauſa acciderunt, in meam culpam iniquè conferens. Quaſi ante meum ſcriptum defuerint, qui pacatioribus quoque temporibus, è gremio Eccleſiæ, tantum non agminatim ad hoc vitæ genus confluerent; aut quiſquam eorum qui nunc militant ad exequendum animi ſui propoſitum, libri mei ſtimulo indigeret. Auſim verò quovis pignore depaciſci, nobis etiam à ſcribendo ſuperſedentibus, neminem ex iis qui hodie militant futurum fuiſſe, qui ab hoc vitæ genere abſtineret. Nec in tanto bellorum æſtu, qui patriam noſtram concutit, ſi juſtam pacatorum olim temporum rationem ineamus, ex eo noſtratium juvenum cenſu nimium multi ſunt. Non eſt adeò ſcatens illecebris aut carni allubeſcens iſtud vitæ genus; ut metuendum ſit, ne agmine facto, ad illud univerſi proruant. Pacatiori forſitan tempore cum hoſtis etiam umbram exercituum noſtrorum fugeret; habuerit ſane plures ad deſiderium ſui illecebras. Nunc cum ad vulnera & neces & ſervitutis barbaricæ compedes, famem atque inopiam, damnaque & jacturas tot cladibus factas & tot triſtia exempla ventum eſt: quotuſquiſque eſt, qui ab hoc vitæ genere, non ſuo magis diſcrimine quàm anxia viri boni lucubratione, abſterreatur? Nihil igitur eſt, quod mihi toties invidiam eo nomine faciat, quaſi imprudentius cauſam hanc tractando, *Ubi frænis opus erat, ſtimulis* utar; impellendo videlicet carnem, quò ultrò nimium propendet. Nam nec ego quenquam ad hoc vitæ genus impello; & ſi unquam aliàs, nunc certè abſque iſtius periculi metu, indagare poſſumus veritatem.

Denique, qui (ut fatetur Accuſator) & ipſa *bella ab omnibus vitiis ſecernimus*, qui *ne quid ne ipſis inſit diſſolutionis, aut injuſtitiæ aut abuſus* anxiè cavemus: quo jure ad diſſolutiſſimum vitæ inſtitutum, quenquam allicere arguimur?

At cum negare non poſſit, Accuſator, à nobis non permitti ullos bellorum abuſus, quales hodie inter Chriſtianos vigere dolendum eſt, urget eos evitari difficulter poſſe, ſi ullus, etiam ſanctiſſimis legibus circumſcriptus, bellorum uſus permittatur; idque oſtendit duplici ſimilitudine; furentium flammarum, ſi ſemel tectis ignis injiciatur, & undarum ſtagnantium, ſi quis in objecto ipſis aggere, inſinuantibus ſe aquis meatus pandatur. Pace Accuſatoris liceat mihi tam frivolis & ſebriculoſis conſequentiis, convitium facere, ob quas ipſi propemodum ſolas, ut tam indignè tractarer, meruiſſe viſus ſum.

Primum enim non quia alicujus rei abuſus difficulter vitari poteſt, idcircò omninò non poteſt. Difficilem aditum ad regnum cælorum divitiæ præſtant; an idcircò qui legitimum uſum earum permittit, abuſu duntaxat ſublato, dignus eſt in quem omnis culpa & invidia, pereuntium ob divitias animarum, conjiciatur? Deinde allatis ſimilitudinibus male utitur accuſator; cum in illis clàm occulit illud fallaciæ genus, ſine quo defenſa ab eo ſententia vitam & ſpiritum ducere nequit. Petitionem principii vocant. Cui hoc loco inſuper accidentis fallacia connexa eſt. Quis enim ipſe concedat legitimum gladii Magiſtratibus pace belloq; à Deo conceſſi uſum; eſſe ignem in tecta conjectum, vel meatus in perfoſſo aggere violentiæ aquarum viam aperientes? Nam iſtæ ſimilitudines nihil præter abuſum utriuſque elementi (alioqui uſibus noſtris apprimè neceſſarii) oſtendunt: at nos poteſtatis & militiæ uſum, non abuſum permittimus. Quem ſi legitimus ſit, flammis urentibus, ſi illegitimus furentibus comparari facile patimur: quò cautius tractetur, quemadmodum elementi tam neceſſarii uſus accuratiſſimam Cautionem requirit. At non quia ſæpe prava utriuſque elementi tractatio publicè privatimque nequiter expetiit; idcircò mortalium generi, omni penitùs ignis & aquæ uſu, interdicendum eſt? Nec ſi quis legitimum uſum eorum doceat, acceptorum per abuſum eorum, damnorũ accuſandus eſt. Ita nec nobis alienæ culpæ pœna luenda eſt, ſi quis in re alioqui licita modum non teneat. Aliàs nihil in rebus humanis eſt tàm licitum, tàm utile & neceſſarium, quod non interdum aliquorum vitio in turpes abuſus degeneret, in quibus ſuo quiſque non alieno periculo peccat.

Sed jam ad reliqua accuſationis properandum eſt. Fatetur ſub finem capitis primi Accuſator, ut diximus, *Prægnantem eſſe rationem, quæ tractationem iſtius quæſtionis, hiſce temporibus omninò exigere videtur.* Verum ſubjicit *hanc rem aliter fuiſſe tractandam.* Audiamus Cenſoriæ animadverſionis ſententiam.

Non, inquit, *cum tanta vehementia, non cum tanto adverſæ partis contemptu: non cum tantâ veritatis jam compertæ & ſatis ſuperque perſpectæ præſumptione: ſed magna religione & modeſtia, ingenua ſynceritate cordis; denique aſſiduâ & ardenti Numinis imploratione Veritas quærenda eſt.*

In primo Cenſuræ capite, quid per vehementiam intelligat, non explicat. Niſi fortè idem quod ſuprà damnavit, hic quoque improbet quòd totis viribus cauſam quam ſuſcepi defenderim, cujus reprehenſionis iniquitatem ſuprà jam oſtendimus. Sed fortaſſe id quoque notat, quod vehementius in adverſam partem invectus ſim; quaſi ipſe huic quam ego defendo pepercerit. In qua reprehenſionis parte Accuſator in illud culpæ genus incidit; quod nobis mox objicit dum in modo agendi noſtro ſynceritatem cordis deſiderat. Neq; enim fieri poteſt ut quis ſyncere ſentiat & affirmet, ab hoc diſputationis genere vehementiam eſſe removendam, qui in ipſo diſputationis limine, in nobis accuſandis tanta vehementiâ uſus ſit. Ita ut non fruſtrà à nobis ſupra dictum ſit, in omnibus quæ nobis ſive verè ſive falſò objicit; nihil plane reperiri quod non ipſe aut commiſerit; aut exemplo ſuo approbaverit; imo verò in iis quæ culpare conatur, non multò longius, quàm nos, proceſſerit. Dixerim ego fortaſſis aliquid acrius contra cauſam; aut argumentandi modum, quem adhibent adverſarii; at nullius & quidem

dem

dem nominatim, perſtrinxi innocentiam; nemini ad reddendam ſupremo Judici rationem, diem dixi aut aliquod ſupplicium à Deo interminatus ſum. Aliud eſt cauſam quam oppugnes urgere, aliud in patronum cauſæ inſolentius debacchari, & in accuſando ex muſca facere elephantum, aut potius crimina, quæ in illo nulla reperire nequeas, comminiſci.

Contemptum partis adverſæ, falsò mihi & iniquè Accuſator objectat; qui in hac ipſa diſputatione Socinum, (quamvis non ex ſua ſæpe ſed eorum quos defendit ſententia loquentem) mihi adverſarium elegerim. Quem virum, probè mihi ſum conſcius; non paulò pluris à me, quam ab Accuſatore & cunctis qui ejus ſententiæ aſtipulantur, fieri. Quos ipſos non ideo contemnere dicendi ſumus, quod opiniones eorum tanti æſtimare nolimus; quanti apud ipſos ſunt, ut qui ſciamus homines cæteroqui non imprudentes frequenter tenerrimo, erga cerebri ſui fœtus, affectu decipi.

Sententiam noſtram ægrè ita circumſcribi poſſe, quin aliquam moribus noxam afferat, quod vitiis multùm favens & amica ſit, faciliùs objici quàm probari poſſe, oſtendimus. Proinde Summorum in Eccleſia virorum qui ante nos in eadem fuere ſententiâ (nam & hoc objectum eſt) prudentiam imitari non erat integrum, poſteaquam ipſo accuſatore teſte, prægnans apparuit neceſſitas, ut adeò dignus vindice nodus ſolveretur. Nec dubito idem illos facturos fuiſſe, ſi in eadem tempora incidiſſent.

Veritatis compertæ perſuaſio, non ſuperbiæ inſimulanda; ſed rationum & argumentorum pondere urgenda eſt. Finge in opinione mea defendenda lapſum aliquem noſtrum interveniſſe: non tamen is in quenquam injurius fuit; nec ad ullum hominem arrogantius objurgandum ſupercilium ſuſtulimus, nec cenſuræ ſine ſuffragio populi gerendæ atque exercendæ gravitatem affectavimus. Modeſtiæ fines ubi egreſſi fuerimus, nondum oſtendit Accuſator; ipſe in noſtram innocentiam & exiſtimationem, ſatis interdum impotenter graſſatus. Qua religione, qua cordis ſynceritate agant, quibuſcum nobis res eſt, antequam ab iis eò neceſſitatis pertraheremur, rimari; ſuprà captum noſtrum eſſe putavimus, nec in hanc ſoli Deo ſepoſitam meſſem, falcem noſtram immittere auſi ſumus. Ne nunc quidem quàm ſæpe, quamque ardenter accuſator Numinis opem imploraverit quærimus. Sufficit nobis videre ac perpendere, quid impetraverit: *ex quo Lectori, abſque ulla opera noſtra conſtare poſſit: quàm ſæpe, quàmque ardenter petierit.*

Innocentiæ defenſione defuncti, jam tandem ad veri patrocinium accedamus.

Primùm autem illud refellendum occurrit, in quo ventilando, vir bonus ſibi mirè placet, ideoque multus eſt; quòd ſibi obſervaſſe videatur, militiam quam unà cum Grotio, Viro, nomini ſuo non impare, defendimus, à nobis tantùm in abſtracto tanquam Ideam Platonicam ſomniari, qualis nec uſquam fuerit; nec unquam, ut opinatur, futura ſit aut fieri poſſit, & quæ ad noſtra tempora accommodari prorſus nequeat. Idque confeſſione Grotii, è prolegomenis ad librum de Jure belli excerpta confirmat.

Teſtimonium quod attinet. Mali augurii eſt, in primo certaminis ingreſſu tàm inſignis lapſus. Inſpiciat locum hunc accuratius vir bonus, & videbit, non id iſthic à Grotio dici, quod Monita ac præcepta ſua, ubi ad ſingulorum executionem ventum fuerit, deduci ad actum non poſſe cenſeat: ſed quod ipſi, in iis dandis ac præcipiendis carpere aut reprehendere ea, quæ tunc publicè pacè ac bello geſta ſunt: aut gerebantur propoſitum non fuerit; in id unum intento, ut quomodo legitime in poſterum geri deberent; oſtenderet.

Quod ad rem ipſam attinet. Non aliter fieri poteſt ab iis, qui conſilia dant juris publici & quæ ad omnium aut plurium officium pertinent; quàm ut animum abducant à ſingularibus circumſtantiis, & generalem quendam agendi modum præſcribant, quem omnes ſequi debeant; qui monitis eorum auſcultare voluerint. Non tamen iſta præſcribendorum officiorum imago atque idea, quia in docendo à ſingularibus factis abſtrahitur, ideo in agendo à ſingulis hominibus præſtari & ad executionem deduci nequit. Idque etiam tunc evenit, cum iſta imago nimium perfecta, & quæ in vita & actionibus hominum ægrè exprimi poſſit, depingitur. Cicero Boni Oratoris ideam exhibuit, nimium ut quibuſdam videtur ad unguem, & exactæ perfectionis. Non tamen idcircò e præceptis ejus, nemo artificium eloquentiæ in vita communi profuturum haurire queat.

At enim præcepta noſtra & leges corrigendæ militiæ, executioni mandari impoſſibile eſt. Quamobrem autem? quia *bella*, inquit, *ab omnibus vitiis ſecernimus & plena Chriſtianæ ſanctitate, plena charitate eſſe volumus, ne quid inſit crudelitatis & injuſtitiæ cavemus, procul eſſe jubemus iram, odium, & ultionis concupiſcentiam, ambitionem & gloriæ ſitim relegamus, omneſque omninò abuſus exactè & ad amuſſim reſecamus.* Nos verò primum omnium bella ab omni humano genere exceſſe penitus optamus, ideoque quantum fieri poteſt fugienda cenſemus. Si quando tamen eorum uſum Chriſtianis violenta neceſſitas extorqueat, ſaltem ut Chriſtianè gerantur, monemus.

At enim faciliùs iſta calamo ſcribuntur, quàm in actum deducuntur. Quid tum poſteà? Officium quoque Chriſtianæ pietatis faciliùs linguâ docetur; quàm vitâ exprimitur. Num idcircò ludunt operam, qui prædicant Evangelium? At enim nos pingimus & fingimus in animo *Rempublicam quandam, quæ nonniſi ex veris Chriſtianis conſtet, ubi Rex Chriſtianus ſolis Chriſtianis imperet & per Chriſtianos carnifices ſecuri feriat & exercitu è ſanctis militibus compoſito bella gerat.* Quod quia *blandum ſed nunquam eventurum ſomnium eſſe* vir optimus opinatur, adeo ne præceptis quidem quæ tradimus locum uſquam eſſe cenſet. Sed iſta de tàm dulci ſomnio noſtro opinio, merum viri boni inſomnium eſt. Quamvis enim optemus, ut ea felicitas terris contingat; nec deſperemus ſaltem aliquam ejus partem poſſe contingere; non tamen adeò remotas ac difficiles ſpes, tanquam hypotheſes, monitis aut ſententiis noſtris ſubſternimus, ſed etiam in Republica quæ non ex veris, imò ne ex ſolis quidem Chriſtianis conſtet; tàm Chriſtianos principes Chriſtianè imperare, quàm ſubjectos ipſis Chriſtianos Chriſtianè imperata facere poſſe cenſemus. Adeoque etiam in Republica quæ Chriſtianos aut verè Chriſtianos principes non habeat, tamen à veris Chriſtianis belli paciſque munia legitime adminiſtrari poſſe arbitramur, dum nihil admittant tàm ſancti nominis excellentiâ indignum. Quid enim noceat Chriſtiano, quem gravis aut inevitabilis ratio ad militandum adigit; quòd ſeu præfecti, ſive commilitones ejus Chriſtiani officii aut ignari ſint, aut immemores, dum ipſe ejus memor eſſe nunquam deſinat? Largiamur adverſariis exercitum in bello etiam cautiſſimè geſto, abſque ſuis vitiis & corruptelis eſſe non poſſe; quis cætus? quæ ſocietas? quæ Reſpublica? quæ Eccleſia dari poteſt; quæ modò ex aliqua hominum multitudine conſtet, in qua non plurima, ac ſæpe deteſtanda multorum vitia vigeant? An idcircò Chriſtianis omni mortalium cætu aut ſocietate interdicemus?

At enim *recudi ſecula, diſciplinam militiæ reſtitui, mores militantium emendari* Vir Bonus ſatis verboſè poſtulat, priuſquam Chriſtiani ad bella gerenda admittantur. Quis vero id unicè non optet evenire, antequam Chriſtianos neceſſitas aliqua aut officii ratio ad militiam

militiam urgeat? Sed ſi id expectare longum & à ſana mente alienum ſit; quis non videt non alia ratione ſecula recudi, moreſque hominum etiam militantium corrigi poſſe, quàm veris monitis & bonis exemplis? Quorum illud nos pro virili facere contendimus; hoc ne fiat adverſarii omni conatu laborant, cum tamen nullum vitæ genus Chriſtianâ ſanctimoniâ tingi aut imbui poſſit, à quo exercendo Chriſtiani prorſus arceantur, quòd per exempla quàm præcepta via ſit expeditior.

Ex Grotii verbis, quibus in abuſus aliquorum invehitur; nihil in genere adverſus militiæ jus, alibi conſtantiſſimè ab eodem aſſertum concludi poteſt; quia is non omnes qui hoc tempore militant aut militare poſſunt, ſed expreſſis verbis *Pleroſque* duntaxat accuſat; qui in militia crudele ac belluinum vitæ genus ſectantur; quod ut relinquant ſi ſalvi eſſe velint, neceſſe eſſe, ultrò fatemur. Sed nos à ſtatu controverſiæ dimoveri non ſinemus; qui non in eo verſatur, utrum certo aliquo tempore aut aliis circumſtantiis intervenientibus, militia ab Eccleſia permitti, aut vetari debeat, aut poſſit; quod ad ſpecialiorem in certis caſibus prudentiam pertinet, cui nos minimè adverſamur aut intercedimus; ſed in eo, an militia & jus Magiſtratuum, per ſe pugnet cum Chriſtiana vocatione; quod ad publicam eius interdictionem & ad pravas in Eccleſiam invehendas opiniones pertinet.

Quod autem me admonet ne propter Rempub. in ſola cogitatione extantem, deſtruam verè exiſtentem Chriſti Rempublicam: ego verò ne propter omnes etiam vere in mundo exiſtentes Reſpublicas id facere velim aut audeam. Nec mea ſententia Eccleſiam deſtruit, quæ abſurdas opiniones ab ea ſubmovet; quæ removet impedimenta ipſi propagandæ hucuſque iniquiſſimè objecta, quæ amolitur ac refringit, ignota Apoſtolis & humanarum mentium commentis invecta repagula, quibus Magiſtratus, ſupereminentes poteſtates, Reges, Principes, totæ civitates, totæ Reſpublicæ, ab agnitione Veritatis, ab ingreſſu Eccleſiæ arcentur. Illi potius viderint ne deſtruant Eccleſiam; qui propter opiniones quas vel eo ipſo ſibimetipſis dubias eſſe fatentur; quod tutiorem viam ingredi ſe malle profiteantur; certiſſimum quodque ipſos agnoſcere neceſſe eſt, veritati divinæ atque Eccleſiæ detrimentum afferre conantur, dum efficere omni ope contendunt, ne unquam totæ civitates, tota regna, & qui in orbe rerum potiuntur, ad veram Chriſti doctrinam converti, atque in ejus gremio conquieſcere poſſint.

Viri ſummi Grotii conſilium atque factum damnetur an abſolvatur, cauſæ meæ non intereſt. Nam ut alienæ laudes, nullius delictis patrocinari poſſunt; ita ſi qui ſunt, alieni errores nemini fraudi eſſe debent.

Satis mihi conſcius ſum nemini me ad diſſolutius vitæ genus fræna laxare, qui ipſam militiam ejuſmodi officiorum vinculis conſtringam, quæ ſuperius verbis Viri boni expreſſimus. Illud quoque clara voce profiteor, ſi quis ſit qui vel minimùm dubitet, an militia cum Chriſtiani viri officio congruat, huic ab iſto vitæ genere omninò abſtinendum eſſe. Nam in eo caſu tutioris viæ eligendæ locus & ſalubre conſilium eſt; imo non deeſt periculoſioris interdictum. Longè aliter ſe rem habere ubi veri falſique inquiſitio adhibetur poſteà oſtendemus.

Vanum & nimis accuſatorium eſt Viri boni artificium, quod ad nos cum Eccleſiâ committendos adhibet. Cujus neque auctoritatem, neque leges ullas oppugnamus, neque in iis ferendis atque exercendis; aut poteſtatem convellimus aut prudentiam deſideramus. Longe ab earum rerum quas accuſamus culpâ, per Dei gratiam, abeſt ejus adminiſtratio. Nuſquam in ea nimiæ auctoritatis regnant abuſus; nec ab ullo mortalium cæca exigitur obedientia. Verum in ea fortaſſe non deſunt, qui ſe rationibus noſtris pungi ſentiunt, quos diviſor Eccleſiæ ſpiritus agitat; qui diſſentientes à ſe vellent, non modo judiciis Dei, quæ inſolentius comminari audent, ſed etiam Eccleſiæ poteſtate urgeri; eoque conſilio ipſius adverſus nos patrocinium ſuſcepiſſe volunt videri; cum neque Lex ulla in ea vigeat, quæ ſententiæ noſtræ adverſetur; neque nos ullum ejus inſtitutum reprehendamus. Sed in genere de iis, quæ in omni Eccleſia permitti aut prohiberi expediat, diſputemus.

Inane gaudium gaviſus eſt Vir Bonus, dum nos in contradictionis aut erroris laqueo, tanquam in Vulcanius caſſibus, deprehenſos arbitratus, exultat. Dum enim nos, ut publico omnium conſpectui exhibeat, magis ac magis implicare contendit, imprudens ipſe in fallaciam aut æquivocationis aut Ignorationis elenchi fallaciam impegit. *Quod ſemel* (inquit) *eſſe conceſſimus prudentiæ conſilium; paulò poſt idem negamus eſſe prudentiæ præceptum.* Quis vel deſultorio lectionis genere verba noſtra percurrens, non animadvertat; nos illhic de duplici prudentiæ genere loqui; quorum alterum ſit excellentius & κατ' ἐξοχὴν prudentiæ nomine dignum, alterum inferioris gradus quod illi nobiliori prudentiæ quodammodo opponi poſſit? Nam veram ac certam viam quam teneas, invenire, nobilioris prudentiæ eſt quæ publicarum Legumlatores maximè decet. Cum autem veram ac certam viam tenere nequeas, tutiorem eligere, prudentiæ quidem eſt; ſed longè inferioris & quæ privatos minùs dedecet, quàm legumlatores. Nam qui tutiorem viam ſeſe eligere prætendit, eo ipſo fatetur, ſe veram & erroris expertem ignorare, ſed eam ſequi malle, in qua minori periculo erratur. Quid igitur in eo abſurdi eſt, ſi quod inferioris & privatæ prudentiæ conſilium eſſe conceſſimus, id nobilioris & quæ excellentiori ſenſu prudentia dicitur, præceptum eſſe negemus? An non disertè inter privatam & abſolutè dictam prudentiam, diſtinctionem fecimus? Sed quomodo, objicit, aliquid contrà prudentiam ſuadere poteſt Apoſtolus, aut ipſa ratio? Ridicula objectio. Quaſi aut id imprudentiæ accuſari debeat; quod non ad ſummum prudentiæ culmen evaſit, quodque ut fiat, neceſſitas quamvis rationis non expers, exprimit: aut Apoſtolus atque ipſa Ratio ſolis excellenter prudentibus non etiam ſimplicioribus, pro captu ipſorum, præcipiat. Non latuit Virum bonum nullum in verbis noſtris errorem deprehendi poſſe, quamvis in eo demonſtrando totas paginas implere non piguerit. Ideo illuc decurrit. *Saltem certum eſt*, inquit, *eum non ſatis aptè hic animi ſui ſenſa evolviſſe.* Ignoſcat, quod pædagogico more in moleſtas ac pueriles rerum liquidarum explicationes evagati non ſumus. Nos adultis, non pueris iſta ſcripſimus. Itaque dum in re ad jugulum cauſæ non pertinente noſtram exiſtimationem avidius diminutam cupit, præter ſpem ſuam, Vir bonus, ſuæ non pepercit. Nam ſive in re tàm planâ, mentem noſtram intellexit, injuſtæ exagitationis culpam effugere nequit: ſive non percepit, nos uti affectatæ, ita veræ cujuſquam imprudentiæ pœnas luere non debuimus.

Quod ad rem ipſam propoſitam attinet, iterum profiteor, nos non de iis quæ nunc apud nos fiunt, ſed quæ aliâs in Eccleſia Chriſti geri ſoleat, aut poſſunt, diſſeruiſſe. In quâ legibus, quæ ad partem quibuſdam tutiorem viſam vergunt nunquam ſimpliciter interceſſimus aut intercedendum putamus. Sed iis duntaxat, quæ *plùs æquo ad iſtam partem inclinare poſſent* (quæ verba ſententiam meam disertè limitantia expungi nolim) hoc eſt ità procul ab alto & incerto fluctuum, curſum dirigere volunt, ut nimium legendo littus, ad ejus ſcopulos navem Eccleſiæ allidant. Proinde, quæ de poteſtate Eccleſiæ, in prohibendis rebus adiaphoris: in coërcendo quarundam rerum licitarum uſu, multis verbis differit, ad nos non pertinent; qui nec in genere cujuſque Eccleſiæ in regendo ejus populo prudentiam improbamus, & ea quæ nunc in noſtris Eccleſiis obtinent planè approbamus; quamvis ea nimium à Viro bono exaggerari; & ad ſententiæ ejus patrocinium violentius & iniquius trahi merito

citò

ritò moneamus. Atque ut eam qua nos aſpergere Vir bonus contendit ſuſpicionem amoliamur; multa quæ ex occaſione defenſæ (quam nemo oppugnat) Eccleſiæ, aut falſo aſſerit, aut vitioſè diſſerit, nunc omittimus, ne ſummam cauſæ quam hoc loco propugnat, oppugnare videamur.

Unum illud diſſimulare non licet, in quo, Vir bonus, ſibi mirificè plaudendo, mirificè decipitur; dum ait virtutem ſæpe unâ ex parte nullis finibus circumſcriptam eſſe, ut quò longiùs in unam partem progreſſus fueris, tantò id majori cum laude feceris; & affert exemplum de ſuo jure plurimùm dimittendi: in quo nihil nimium unquam inveniri poſſe opinatur. Nam ſi is de ipſa virtutis naturâ in abſtracto loquitur, quam gradus ſuos habere poſſe non diffitemur, nulla virtus eſt, in qua exercenda quantò quis melius profecerit, non tantò ſit laude dignior. Sin, ut omninò neceſſe eſt, de actionibus ad virtutem exequendam pertinentibus, quæ variis circumſtantiis alligatæ ſunt; & in quibus medium illud, in quo virtus ſita eſt, collocatur, nulla iterum virtus eſt, quæ medium iſtud non habeat, quod egredi ac tranſilire fas non ſit. Nec ulla eſt tàm divina ac cæleſtis, quæ non Ratione atque prudentiâ indigeat, ad illud medium tenendum, ſine quo, mortalitatis noſtræ imbecillitas, rerum laudabilium actiones exercere nequit. Nec enim pietas noſtra cæcum eſt; ſed rationabile obſequium, & Virtus ipſa moralis quid aliud eſt, quàm impreſſum in appetitu Sanæ rationis veſtigium? Cujus ubi præſcriptum egreditur, virtus eſſe deſinit. Nullum præſtantius officium, nulla celſior virtus eſt Amore erga Deum. Cui quamvis quoad ipſam animi affectionem, limites nulli poni debeant, at in objecto & actionibus ad eam exprimendam & exequendam pertinentibus: eſt inter neglectum nimis & inter cæcum atque irrationabile ejus obſequium media via, quam teneri, non modo amantis Deum, ſed ipſius quoque Dei intereſt. Multa enim vulgò in gratiam Dei, ſcelera patrantur: & eſt aliquis ſine ſcientiâ zelus; qui tàm excellentis virtutis extremum, plærumque occupat. Nec ulla virtutum dari poteſt; cujus actiones ſint extrà rationis cuſtodiam conſtitutæ; & in quibus certi fines non dentur, quorum prudentia excubias agit,

Quos ultrà citraque nequit conſiſtere rectum.

Proinde & iſte habitus de jure ſuo dimittendi in infinitum extenſus, non modò falsò, ſed intempeſtivè à Viro bono, pro Virtutis exemplo producitur cum id ipſum ſit diſputationis noſtræ *κρινόμενον*. Quamvis enim vulgò volenti injuria fieri non poſſe dicatur; tamen ut omittamus quæſtionem an ſibimetipſi quiſque imprudens injuriam inferre poſſit: frequenter accidit, ut abſque alieno, atque adeò ipſius Dei jure læſo, jus noſtrum dimittere nequeamus: denique ut in eo interdum injuſtitiæ crimen evitemus; imprudentiæ certe culpam ſæpe effugere non poſſumus.

Cauſam eorum, qui Magiſtratus poteſtatem è populo Chriſti exterminatam volunt, ac per id abrumpunt vincula ſocietatis mortalium; nolim Vir bonus, confundat cum cauſâ Eccleſiæ noſtræ. Cujus toleranti tametſi fiat, ut opiniones à veri tramite deviæ, nemini fraudi eſſe ſoleant, tamen in eâ, per Dei gratiam, non regnant iſtiuſmodi dogmata, quorum invidia eam onerari poſſe, non falsò ipſe innuit ac fatetur. Quam confeſſionem cum vel ab invito, vis veritatis extorſerit, deſinat ipſe potius ejuſmodi opiniones ipſi affingere; quarum vel ipſa mentio in ejus aut periculum, aut certè dedecus & ignominiam vergat. Nam quo jure omnes publicè eo nomine malè audiamus, quia privatim aliquis noſtrum ſuo periculo decipitur. Nullis Eccleſiarum noſtrarum interdictis Societas mortalium convellitur, aut tollitur uſus Magiſtratus: & quæ toties ingeminamus incommoda, ad eos ſolos pertinent, qui opiniones invehunt, quaſſantes fundamenta Rerumpublicarum. Quos ſi ita excuſari placeat, quòd nulla per eos huc uſque Reſpub. corruerit: Primùm id non eſt quod tanta fiduciâ jactetur: Nuper elapſo ſeculo, quibuſdam in locis, viſa pedum via eſt, ad has calamitates tendentium. Ubi opinio de abhorrente à legibus Chriſti Magiſtratus Jure, de impunitate omnibus flagitiis ac ſceleribus debitâ, atque per conſcientiam præſtandâ, animis hominum radicitus inhæſerit, nulla aliarum ſententiarum antidota, ad cohibendam veneni hujus vim ſufficient, niſi fortè tamdiu, quamdiu his, qui illo imbuti fuerint, vires ſuæ erant ſuſpectæ. Facilis eſt ab uno errore ad alium tranſitus; & qui rationis dictamen in tàm liquidis rebus contempſerint, cæco impetu ruent, ad ea ipſa audenda, à quibus nunc abhorrere ſe prædicant, dum prætextus zeli aut ſuperſtitionis non deſit; cujus nunquam difficilis eſſe ſolet annona. Deinde non ex eventu ſemper æſtimanda ſunt criminum aut errorum nocumenta, ſed ex ipſa eorum naturâ. Quoties ſententiæ aliquæ hujus culpæ arguuntur, quod pietatem, religionem, aut Rempub. convellant; ridiculum eſt eas excuſare hoc obtentu: quod religio aut pietas, aut Reſpub. adhuc ſalva ſit. Satis eſt ad eas damnandas, quod per ſe ac natura ſua ad ejuſmodi pravos effectus tendant; nec per illas unquam ſteterit, quominùs eos producerent. Qui poteſtatem coërcendorum maleficiorum à populo Chriſti eliminant; & tamen, ut debent, contendunt ut omnes homines in cenſum Chriſtiani populi cooptentur; quid aliud volunt & conantur, niſi ut hæc poteſtas, hæc, quam Deus pro ſuâ agnoſcere non dedignatur, ordinatio, è toto humano genere exulet, quod ad ſubmergendum orbem ſcelerum diluvio, ſatis eſt.

Non Eccleſiæ culpa, ſed quorundam hominum moroſitate factum eſt, quod veritas latius propagata non fuerit. Nec humani ſanguinis parſimonia, aut ut Vir Bonus loqui amat reverentia, quam & nos maximè laudabilem cenſemus, homines aut ab agnita repulit, aut ab agnoſcenda veritate arcuit. Sed quæ ſub tam ſpecioſo prætextu latuit; abſurdarum opinionum colluvies publico juxtà privatoque omnium Statui metuendo. Nec tamen eorum culpam excuſo, qui ſe iſtiuſmodi cauſis à veritate abſterreri paſſi ſunt. Sed imbecillitati mortalium ſatis per ſe, ad lapſum pronæ, laquei ponendi non ſunt.

Neſcio utrum majorem nobis injuriam; an ſibi contumeliam faciat, Vir bonus, dum de propagatione Veritatis quam nos urgemus, differens aſſerit: *Cum Apoſtolus etiam paulum fermenti in Eccleſia tolerari vetet, nos auctores eſſe ut quam plurimum fermenti in Eccleſiam admittatur.* Quia non ſine Numine innocentiæ vindice, ſtatim verba noſtra producit, quæ criminationem illam falſi arguunt. Hæc ita ſonant: *Quis non fateatur præſtare, ut Eccleſia inter pauciores, in caſtimonia & integritate morum atque diſciplinæ contineatur: ſi propagatio ejus vitæ atque morum diſſolutionem allatura ſit?* E quibus patet, nihil minùs nos probare aut admittere, quàm ejuſmodi propagationem, quæ plurimùm ejuſmodi fermenti, de quo Apoſtolus loquitur, in Eccleſiam admittat. Atqui urget Vir bonus nos alicubi confeſſos, propagationem Eccleſiæ non aliter fieri potuiſſe; quàm admiſſâ in gremium Eccleſiæ Vocatorum multitudine. Id nunc quoque fatemur atque aſſerimus; nec ideò de priori ſententiâ decedimus. Quamvis enim & eos, quos Vocatorum nomine apellari placuit; veræ & perfectæ pietatis expertes ſtatuamus, non tamen iſto nomine comprehendimus eos, qui manifeſta & excommunicatione digna ſcandala committunt; quæ illa ſunt fermenta ab Apoſtolo tolerari vetita, qualia ſunt omnia de quibus judicium & cognitio ab Eccleſia fieri poteſt. Nam ſi tales in animo habuiſſemus, deerant nobis videlicet verba, quibus eorum improbitatem aut vitæ diſſolutionem

exprimeremus, ut ad minùs uſitatam vocem nobis confugiendum eſſet. Sed nos Vocatorum nomine intelleximus, homines non illos quidem verè pios atque electos, ſed tamen ejuſmodi ad quos è gremio ſui ejiciendos non ſatis habet juris aut opis Eccleſia: quos interdum manifeſta ſcandala patrantibus, deteriores eſſe nihil repugnat. In cujus vocis notione non inepte excogitatâ, magno nos auctore tueri poſſumus. Horum plurimos una cum melioribus, ad Eccleſiam dum propagatur admitti; imo & in ea tolerari neceſſe eſt; nec tamen ideò fræna diſciplinæ Apoſtolicæ laxanda ſunt; cum legitimam propagationem Eccleſiæ diſertis verbis eam eſſe ſtatuamus, quæ ad peccata hominum non connivet. Sed non omnia peccata hominum ab Eccleſia redargui poſſunt, & in multis expectanda eſt dies quæ revelet abdita tenebrarum. Proinde locus communis, de corruptelis in Eccleſiam per ejus propagationem invehendis, in quem Vir bonus longe lateque evagatus eſt, nihil adverſus nos pugnat. Bene habet, quod Viro bono, ad impuræ rei deſiderium ſalivam non moverimus, quod nec unquam factum voluimus. Verum illud nec approbationem nec veniam meretur; quod adverſus clariſſima noſtra verba, Vir bonus nobis impuræ propagationis deſiderium affingat. Quod nec ipſi unquam tentavimus; nec illud cujuſquam animo inſerere volumus. Nec verò ejuſmodi propagatio Eccleſiæ impura dici poteſt, quæ nulla mortalium delicta, quorum modo animadverſioni par eſt Eccleſia, impune dimittit; quamvis inter ſuos electos, ejuſmodi vocatorum gregem habeat; quibus corrigendis aut puniendis humana gubernatio non ſufficit. Nec tales, quos ita Chriſti exemplo nominamus, quamvis ſint plures, impedire poſſunt ne vera morum diſciplina vigeat; ne ſana doctrina vim & efficaciam ſuam retineat; quia quamdiu ea viget, vitia ſua occultant & nullam invicem corruptionem facere poſſunt. Quod ſi quis exertius adverſus diſciplinæ ſanctitatem delinquere velit, illicò in eorum cenſum degenerat, qui ex mente Apoſtolicæ doctrinæ ab Eccleſia ſegregandi ſunt.

Proinde nulla gravi cauſâ vel neceſſitate nititur eorum conſilium, qui fortè ne multos in Eccleſia Vocatos habeant, Eccleſiam humiliorem in terris ſtatum, aut ad exiguum hominum numerum coarctant: quaſi aut intra exiguum numerum hominum ſemper plures electi ſperandi ſint: aut vilitate vel paucitate eorum qui Eccleſiam conſtituunt, occurri poſſit huic malo, ne intra illos paucos longe plures Vocati quàm electi deprehendantur. Imò admodum verendum eſt, quod tamen abſque innocentium injuriâ dictum eſto, ne aliqui mortalium, ideò in iſto obſcuro & abjecto ſtatu Eccleſiam ſemper detineri cupiant; ut intra iſtos paucos, ipſorum exiſtimatio ſit eminentior, quam in oborta ſurgentis in ſua incrementa Eccleſiæ luce; obſcurandam fore, non fruſtrà pertimeſcunt. Hoc dicto meo offendi meritò nemo poterit, niſi qui de ſe voluerit confiteri. Nam neminem inſontium tangere nos profitemur.

Porrò miſeram à nobis Vir bonus ſperari fingit Eccleſiæ felicitatem, quæ repleta depravatorum hominum multitudine, ſynceram poſſideat veritatem; præcipuè ſi per depravationem iſtam intelligit vitia impunè in Eccleſia regnantia. Nos verò reſtitutæ Veritati cum diſſolutione morum ac diſciplinæ convenire nullo modo poſſe

Scimus, & hoc nobis non alius inſeret Hammon.

Cum hæc ſit potiſſima pars reſtitutæ veritatis quæ in morum ac diſciplinæ redintegratione conſiſtit. Verum ideò poſitos veritati objices amolimur ut illa publice reſtituta, regno vitiorum everſo, pietatis regnum reſtituat. In quo tametſi forte non exiguus eorum numerus futurus ſit, quos Vocatos nominamus; multùm tamen ad felicitatem Eccleſiæ intereſt; vitia mortalium palàm & impune in Eccleſia graſſentur; an ſeveritate diſciplinæ conſtricta teneantur.

Nec profectò nos idcirco Vocatorum mentionem fecimus, ut eos per ſe dignos eſſe, qui ad Eccleſiam admittantur; aut in ea tolerentur ſtatuamus; atque inde concludamus in propagatione Eccleſiæ promiſcuam indignorum turbam ad ejus gremium admittendam. Nam & iſtos quos eo nomine vocari placuit, ſi conſtaret de eorum delictis, aut ſi eorum convinci poſſent, indignos eſſe plærumque, qui ab Eccleſia excludantur putamus. Sed ideo eorum exemplum produximus, ut aliorum objectioni occurreremus; qui propagata in mundo verâ doctrina Chriſtianâ una etiam cenſent veram inter omnes pietatem; ita propagandam, ut abſque Magiſtratus poteſtate, vigere juſtitia & innocentia tuta eſſe poſſit. Oſtendimus igitur, etſi univerſum quidem humanum genus veram Chriſti doctrinam recipiat, Magiſtratus neceſſitatem nullam fore, cum etiam in tam optato ſtatu, magna eorum copia defutura non ſit, qui licentiâ & impunitate ad præcipitandum in miſerrimum ſtatum orbem abuti poſſint; cum ne ipſi quidem Electi a extrà iſtius teli Satanæ jactum poſiti ſint.

Nihil igitur aut menti aut expreſſis verbis noſtris magis adverſum ac repugnans dici potuit; quàm quod toties objicitur; nos *magnas potius quam bonas Eccleſias velle*; aut eas *per diſſolutionem vitæ propagandas cenſere*. Cui tam iniquæ inſimulationi, aliam non magis juſtam adjicit: quod eas *quoquomodo atque adeo ferro & potentia ſeculari propagari debere arbitremur*.

Quarum opinionum utramque adeò non fovemus ut peſſimè oderimus. Cæterum ut Eccleſiæ non ideò *bonæ* eſſe deſinunt; quia per acceſſionem Summorum Magiſtratuum *magnæ* eſſe incipiunt; ita Veritas non ideo malis artibus aut ferro propagatur; quia ubi Principum patrocinium nacta eſt, iniquo cum erroribus certamine congredi non cogitur. Nec à Viro bono quicquam dici potuit à ratione alienius & quod magis ſeipſum deſtrueret. Nam ubi Veritas ferro ac poteſtate propagatur, animis hominum reluctantibus vim inferri neceſſe eſt, quod veritatis naturâ ac nobilitate indignum eſt, quæ ſponte animis hominum influere; imò avidè ab ipſis arripi debet. At ubi ad eam amplectendam nemo invitus cogitur, tantum datur opera, ut nemo quoque invitus ad eam repudiandam aut deſerendam adigi poſſit; nulla vis animis hominum infertur; ſed potius omni injuriâ ac violentia remotâ, id efficitur ut jus unicunque ſuum & libertas ſalva & illibata maneant. Quod igitur Libertatem atque jus omnium promovet ac defendit; qualis eſt legitimus Chriſtianæ poteſtatis uſus, non poteſt dici illegitimis artibus veritatem promovere aut defendere: quia nemini ad eam obtrudendam vim & injuriam infert. At enim nihilominùs violentâ Magiſtratus poteſtate veritas defenditur, quoties illatæ aut inferendæ cultoribus ejus injuriæ propulſantur? Sed poteſtas quidem Magiſtratus inermis cogitari nequit, quia eam Deus ipſe gladio armavit: Cæterum ea propulſandis inſontium injuriis, non veritatem quam amplectuntur, ſed innocentiam eorum, ſed jus ac libertatem defendit, quod proprie ejus muneris Deus eſſe voluit. Id ex eo manifeſtè cernitur, quod iis ipſis quos defendit, pace ejuſdem, veritatem deſerere & errorem amplecti liceat; dum jus & libertatem alienam non invadant. Neque enim Magiſtratum veritatis ſed innocentiæ, ſed juris ac libertatis cujuſque cuſtodem ſtatuimus, niſi in alienam & cui neque par, neque idoneus eſſe poteſt, meſſem, falcem immittere velit.

Non igitur nos in propaganda aut defendenda veritate ad ſpiritualem verbi Dei gladium, ferreum adſciſcimus: nec in brachio carnali ſpem ullam reponimus: quod tam errantium quàm fidelium libertatem patrocinio ſuo protegere tenetur; & ſæpe in deterius flecti ſolet:

Sed

Sed ordinationem Dei quæ præter mentem ejus, culpâ mortalium frequenter ab officio exorbitat; ad mentem ejuſdem, innocentibus in bonum converti optamus: Non ut veritatem poteſtate ſua plantet; cui plantandæ ipſa per ſe idonea non eſt, verum ut jus innocentium tueatur & conſervet; cui uni rei duntaxat procurandæ inſtituta eſt. Quod autem inde is effectus conſequatur, ut remotis iniquæ tyrannidis obſtaculis, non manca, nec debilitata, ſed ſuis relicta viribus veritas ſumat incrementum, id, quoad ipſam functionem Magiſtratus planè ex *accidenti* eſt, ut hoc loco Vir bonus, inſigne fallaciæ ejus nominis ſpecimen ediderit.

Quodſi quis objiciat, Chriſtianum Magiſtratum; quando ſub ea veritas incrementum ſumit, non poſſe dici ejuſdem promotæ cauſam per accidens; cum per ſe hunc effectum intendere poſſit ac ſoleat: Reſpondendum eſt, Magiſtratum Chriſtianum, ſiquidem poteſtatis ſuæ violentiâ, ad plantandum veritatem planè utatur; munere ſibi in alium uſum à Deo conceſſo, præter mentem ejus abuti & ipſi veritati non uno modo injuriam facere; quod ipſi licere non putamus. Sin poteſtatis ſuæ uſum, intrà fixas à Deo libertatis & ſecuritatis omnium civilis defendendæ; & coërcendæ injuſtitiæ metas continet; quamvis ex eo veritatis incrementum conſequi velit aut optet, dum tamen vim poteſtatis ab obtrudenda invitis veritate abſtineat; optatus hic promotæ veritatis eventus; non ex viribus ipſius poteſtatis fluit, quæ huic negotio impares & natura ſua etiam errorem promovere aptę ſunt ſed ex ipſius veritatis vi & natura; quæ niſi externis impedimentis opprimatur ipſa per ſe mirificos ſucceſſus in animis hominum habere ſolet. Quod igitur Magiſtatus protegat innocentes coërceat injuſtos atque juris alieni invaſores id facit per ſe, tanquam Magiſtratus, quia poteſtatis ſuæ & conceſſæ ſibi à Deo violentiæ metu id præſtat & efficit. Quod autem optat & procurat ut hoc ſui muneris officium ipſi quoque veritati, (vel per accidens & remotè) ſit uſui atque emolumento & tamen, ut debet, à violanda per vim poteſtatis ſuæ mentium libertate, abſtinet; id optat & facit non tanquam Magiſtratus: ſed tanquam Chriſtianus. Nec ſi voti ſui compos fuit, id poteſtatis ejus violentiæ; niſi fortè per accidens & valde remotè (quatenus videlicet ſuo munere fungens, & quaſi aliud agens iniqua veritatis obſtacula removit) ſed ipſi veritati, cujus viribus validius nihil eſt; per ſe quidem, ac propriè attribuendum eſt: dummodo iſta poteſtas poſitum ſibi limitem non tranſiliat & cauſas alieni fori non invadat. Neque enim ullus effectus poteſtati Magiſtratus, idque per ſe, tribui merito poteſt: à quo iſta poteſtas anxiè ac ſollicite abſtinet.

Non partitur autem gloriam ſuam Deus, cum hominibus, quando illi præſcriptum ſibi à Deo, (quod *Rom.* XIII. legimus,) officium faciunt; quamvis ex eo gloria Dei conſequatur: quemadmodum nihil gloriæ Dei derogat; quòd nos abſque operæ noſtræ interventu, ſervare nolit. Quod ſi Principes terrarum veram religionem vi atque armis propagare vellent; non modo in gloriam Dei: ſed in ipſam Veritatem & religionem injurii eſſent: cujus ea eſt natura, ut ejuſmodi artibus nullo modo promoveri velit: quibus tantum error ac ſuperſtitio indiget.

Principum etiam infidelium poteſtate; quin Deus ad emolumentum Eccleſiæ abuti poſſit, ac ſoleat non dubitamus. Sed inde non ſequitur, illum in eodem negotio fidelium poteſtatum operâ, ita ut ſuprà diximus, præſtanda; nunquam uti velle.

Claſſicum Sacri belli adverſus Antichriſtum à Chriſtianis ſuſcipiendi nunquam cecinimus; nec quenquam ad illud exhortamur. Magnæ id molis opus; & ipſi Chriſto relinquendum; nec unus toto terrarum orbe Antichriſtus debellandus; imò verendum eſſet, ne conatus hic non ſervitium ex Eccleſia tolleret; ſed in locum antiqui, novum ac nequiorem Dominum Eccleſiæ imponeret. Novimus bellorum jura & quos ſpiritus afflare ſoleat armis parta victoria.

Gladius igitur oris Chriſti nobis ad hoc bellū ſufficit; quo ſupremæ poteſtates & regnorum robora (quorum in fulcris uſurpata in Eccleſia poteſtas recumbit) ultrò ac ſua ſponte ad agnoſcendam veritatem perduci poſſint. Si qua tamen poteſtas, ſi qua Reſpublica ad agnitionem veritatis perveniat, ſuperſtite adhuc aliqua eorum potentia, qui in peculiarem Chriſti populum, à Domino ſuo manumiſſum, tyrannidem affectantes, clandeſtinas cum Rege Regum inimicitias exercent; quæ fortè libertatem ejus Regni aut Reipub. religionis prætextu violenter opprimere; atque ita alienum jus invadere vellet: nihil dubitamus poſſe tàm iniquæ violentiæ, eam vim & poteſtatem opponi, quam Deus ſupereminentibus poteſtatibus in bonorum defenſionem & malorum coërcitionem contulit. In quo caſu, non religionem aut veritatem; quæ nullis armis adverſus errores indiget: ſed jura & libertatem ſuam ſuorumque, quæ abſque ejuſmodi præſidiis ſervari nequeunt, iſtæ poteſtates defenderent; neque ultrò, tanquam gladio videlicet delendos, ejuſmodi Antichriſtos oppugnarent: ſed invitæ diſtrictos in capita ſua furentium enſes, defenſivis armis oppoſitis retunderent.

Atque hæc quæ capite iſto regeſſimus, oſtendunt; quàm non modo ſine neceſſitate; ſed etiam non abſque latiſſima culpâ ſuâ, Vir bonus, contra nominis ſui indolem; non modo in iniquam accuſandi noſtri acerbitatem efferbuerit: ſed etiam plurimas, quas averſamur ac ſeriò abominamur opiniones nobis, per injuriam, attribuerit.

CAP. II.

MAgno ſed inani molimine, Vir Bonus, evincere contendit, opiniones ſuas Rempublicam cum Religione non committere. Et ubi in hanc ſententiam plurima dixit; vixdum ab eo argumento digreſſus, oblitum ſe ſui oſtendit; dum ex ſuo ſenſu, ait: *Religio jubet nos injuriarum patientiſſimos eſſe. Reſpublica jubet eas armis ac vi ulciſci. Religio hoſtem diligi præcipit: Reſpub. eum mandat occidi. Quomodo obſecro hanc contrarietatem diverſus reſpectus tollere poſſit?* Et vicit ſanè Vir bonus, ſi ut ſeriò opinatur; planè idem religio prohibet; quod Reſpub. mandat: in quo ſe plurimùm decipi non ſentit. Sed rurſus in eo certamine, victum ſe fateatur neceſſe eſt in quo probandum ſuſcepit, opinione ſuâ Religionem cum Repub. non committi. Aut ſi verum eſt, quod hic tanto conatu oſtendere allaborat, falsò opinioni ſuæ tribui, quòd religionem cum Repub. committat; neceſſe eſt, ut agnoſcat aliud eſſe quod religio prohibet; aliud quod mandat Reſpublica. Eligat utrum libet: nam utrumque ſimul teneri nequit.

Porrò inani molimine niti eum diximus, quia quæ affert, vaniſſima ſunt. Primum ait, *non omnem Magiſtratum ſententia ſuâ everti: quia quidam è minoribus Magiſtratibus* (eos intelligit qui vitæ necisque poteſtatem non habeat) *à Chriſtianis adminiſtrari poſſint.* Atqui iſtæ poteſtates ita pendent à ſuperioribus: ut qui ſuperiores ſuſtulerit, locum iſtis relinquere nequeat. Ab illis enim omne jus poteſtatis accipiunt.

At enim ne illæ quidem, quæ ſine gladio obiri nequeunt, damnantur, aut improbantur; quando eis Chriſtiani fungi prohibentur. Hic iterum optio Viro bono offerenda eſt, ut aut ea quæ hominibus vitam æternam eripere putat: quæque ideò à Chriſtianis, cane pejus & angue fugienda cenſet, officia damnet atque improbet: *aut ſi ea non damnat, imò ne improbat quidem; quia illa à Deo ordinata, & in humano genere ad bonum ejus & ſalutem terrenam inſtituta eſſe cum Apoſtolo agnoſcit:* fateatur oportet ea ipſa per ſe vitam æternam nemini eripere; nec à Chriſtianis eo nomine fugienda eſſe. Alterutrum eligat neceſſe eſt. Nam in duabus à ſe adeò diſtantibus ſellis, ſedere, nemo poteſt; quin utraque excidat.

At nihil in *eo abſurdi eſt; ſi ſtatuatur Deum nolle, ut iſta munia etſi utilia imò neceſſaria hominum ſocietati, à fidelibus ſuis peragantur.* Verum ſtatus quæſtionis mutandus non

non eſt. Neque enim id quæritur quid Deus facere aut velle potuerit: ſed quid fecerit; aut fieri velit, nolitve. Non omnia quæ abſurda non ſunt, imo ne omnia quidem veriſimilia, vera ſunt. Tametſi ne id quidem abſurditatis prorſus expers eſt: Deum, qui velit ut omnes ſalventur ideoque Chriſtiani fiant; Chriſtianis ejuſmodi officiis interdixiſſe, ſine quibus humanum genus in ſtatu tolerabili durare nequit, quæque ipſe pro ordinariis miniſteriis ſuis, agnoſcit. Levitarum & Clericorum exemplum parum aptè ad præſens negotium adductum eſt. Nam qui utroſque ab officiis quibuſdam Reipub. arcent non convellunt Rempub. quia reliquos omnes ad ea admittunt, ut impunè ab ipſis geri poſſint; nec cuiquam cæterorum fraudi eſt Levitam aut Clericum non fuiſſe. At qui Chriſtianos ab iis excludunt convellunt Rempub. quia (& meritò quidem) nemini impune fore cenſent Chriſtianum non fuiſſe. Cum igitur aliqua doctrina, omnes homines ſub pœna æterni exitii, ad receptionem ſui obſtringit; eos autem qui ipſam receperint; iterum obligat ad abſtinendum ab officiis, ſine quibus ſtare non poteſt Reſpublica; quomodo effugiet quin evertere ſtatum Reipub. cenſenda ſit?

In locum Sacerdotum legalium, ſucceſſere quidem omnes Chriſtiani, ſed non ſimpliciter atque abſolutè; neque in omnibus: ſed in oblatione potiſſimum ſpiritualium hoſtiarum &c. Non deſunt tamen quædam alia, in quibus non omnes Chriſtiani; ſed ii qui in cultu Dei reliquorum Duces ſunt, in eorum locum ſucceſſiſſe videntur. Itaque à dicto ſecundum quid, ad dictum ſimpliciter, prava eſt argumentatio.

Bellum ex iis rebus eſſe fatemur, à quibus abſtineri ſanctius eſt, ſi modo nobis abſtinere integrum ſit. Proinde & quando & à quibus id fieri poteſt, laudabile id eſſe agnoſcimus. Sed non ideò matrimonio Chriſtianis interdici æquum eſt; quia ſanctior & laudabilior cenſetur cælibatus.

Urgere ſibi videtur, Vir bonus, conſequentiæ noſtræ, ut ait, invaliditatem. *Cur*, inquit, *non eſt everſa Judaica Reſpub. eò quòd Sacerdotes à bello eſſent excluſi? cur non concidunt Chriſtianorum Reſpublicæ, in quibus dare bello operam Clericis nefas eſt?* In promptu cauſa eſt; quia neque olim omnes Reipub. cives cogebantur; neque nunc ſub pœna æterni exitii, Sacerdotes & Clerici eſſe coguntur; neque functiones gerendæ Reipub. gratiam Dei aut æternam ſalutem cuiquam eripere credebantur aut creduntur. At ubi quis omnibus qui Chriſtiani eſſe noluerint, æternam perniciem denunciat: eandemque denunciat omnibus Chriſtianis; ſi pace aut bello Rempub. gerere voluerint; quem locum relinquit Reipub. quam per homines certè, quibus prædicandum eſt Evangelium, non per alias Creaturas geri neceſſe eſt. Deinde jam monuimus non ex eventu æſtimandas eſſe pravas & noxias ſententias, ſed ex eo quod per ſe, & natura ſua efficere aptæ ſunt. Quod enim Reſpub. aliquæ per ipſas fortè non ſint everſæ, non per eas hucuſque ſtetit, neque ipſis acceptum ferendum eſt. Venenum per ſe mortiferum eſſe non deſinit, tametſi neminem necaverit; quia videlicet alii præmoniti ab ipſo abſtinuerint, alii antequam ipſo uterentur, antidotis corpus præmunierint; quæ conſervatæ vitæ hominum cauſæ ex accidenti intervenientes; non efficiunt quin venenum illud per ſe noxium ſit ac mortiferum. Quod quidem fallaciæ genus Viro bono nimium familiare eſſe moneo. Elevet igitur Vir bonus, quantum vult infirmas hujus conſequentiæ vires; ubi ad eam oppugnandam ventum erit, comperiet, non defore ſibi, in quo ingenium ad ſudorem uſque exerceat: neque tamen hilum proficere poſſit.

Sententiam noſtram de jure Magiſtratus, quæque ex illo dependent, non futurorum præſagiis aut divinationibus, ſed, præter multa alia ipſi juri divino, conceptis verbis ab Apoſtolo expreſſo, ſuperſtruimus: quod ſemper & ubique locum habere debet; etiamſi nunquam & nuſquam vera Chriſti Eccleſia, ita propagetur, ut totas Reſpub. occupet. Non enim in gratiam Chriſtianorum duntaxat, hæc ordinatio a Deo inſtituta eſt, tametſi vel maximè illos tanto Dei beneficio gaudere æquum eſt: ſed in gratiam omnium innocentium & ſine aliena injuria, vitam in terris degere volentium. Sive igitur ex perfectis, ſive ex imperfectis Chriſtianis ſive etiam ex Ethnicis hominibus Reſpub., aut totæ, aut magna ſui parte conſtent, non magis ad obſequium, quam ad legitimum imperium veros Chriſtianos admitti poſſe cenſemus; dum impoſita ſibi munia Chriſtianè adminiſtrent. Quapropter ut veri Chriſtiani demandatam ſibi aliquam Reipub. partem (inter quas & militia eſt) ritè gerere poſſint, nunquam id requiri cenſuimus ut aut totæ, aut majori ſui parte Reſpublicæ, ex veris Chriſtianis conſtent. Atque adeò unde tam latum de nobis Vir bonus, conceperit ſomnium, ſatis mirari non poſſumus, quod imaginetur, nos uni huic futuræ ſpei, totum jus bellandi ſuperſtruxiſſe.

Neque tamen id à nobis ideò dicitur, quod nos pudeat hujus ſpei, quæ non in certis dubiæ mentis ariolationibus, non vanis febricitantium ſomniis ſed invictis primùm Veritatis viribus, deinde publico generis humani experimento innititur. Premi ad tempus veritas & iniquo cum erroribus certamine, contendere poteſt: fieri tamen nequit, quin eos aliquando ſubigat. Longævus interdum error eſſe poteſt: at veritas æterna atque ipſius Temporis, quod reliqua mortalia conſumit, filia eſt. Et quid dicemus ſi hunc ipſum partum jam parturit? Tàm difficile fuit olim, ne quid amplius loquar, poſt Apoſtolorum tempora Principes orbis terrarum, ad Chriſtianam religionem converti, quàm arduum nunc videtur, veritatem à Principibus ac totis provinciis recipi. Nam quid cauſæ eſt, quominùs id eventurum ſperemus: quod jam eveniſſe, tàm inſigni experimento comperimus? Habuerint ſane illa tempora magnum ad alliciendos in Eccleſiam Principes, adminiculum in illâ, per ſanctitatem olim atque miracula Apoſtolorum plantatâ fidelium multitudine. At neque nunc deſunt, tantò majora ad eam ſpem auxilia, quantò facilior eſt, in uno & apud omnes confeſſo principio conſiſtentibus, ex erroneà in rectam ſententiam tranſitus; quàm fuit olim è profana infidelitate, in fidem migratio. Chriſtianorum certè multitudo quamobrem cuiquam hodie minor videri debeat, quàm fuit ævo Conſtantini, non diſpicio. Nec inter ipſos Chriſtianos S. S. aut myſteriorum religionis cognitio, olim quàm hodie exactior fuiſſe dici poteſt; in qua etiamnum orbis quotidie proficit. Fragiles ſunt, & ruinam indies majorem minantes erronearum hypotheſium ſubſtructiones: Nec multò ſolidiores cauſæ atque rationes, quæ tantum Chriſtianorum numerum, ne penetret in ipſum veritatis ſacrarium, remorantur. Sed ſi ipſius antiſtites, ab ingreſſu ejus templi Viros principes, ad quorum exemplum orbis vulgò componi ſolet, arcebunt; idque non alio nomine, quàm quod delegato ab ipſo Deo miniſterio fungantur, hos ego quidem eo crimine, ad ſummi judicis tribunal non protraham. Neque enim furiarum officium occupare, aut fratrum accuſatoris vice fungi velim: Sed tamen cauſam dicturos poſteritati prænuncio, quod tàmdiu tàmque obſtinatè veritatem in injuſtitiâ (libet enim hac voce iniquiſſimum ejus ſtatum exprimere) detinere contendant.

Non igitur nos improbæ ſpei; ſed iſtos potius præproperæ deſperationis pudeat, qui cum ſpem noſtram tot argumentis ſubnixam per ludibrium dulce ſomnium ac divinationem vocent; ipſi divinare audeant, veritatem ac religionem puram nunquam ita propagatum iri, ut ſuas Reſpublicas habeat, quaſi Deus ſub principibus verè Chriſtianis, nunquam homines verè Chriſtianos, tranquillam & quietam vitam degere velit. Neque verò mirandum eſt, ſi veritas, longiſſimo etiam tempore nulla ſumat incrementa, quoties in ejuſmodi homines incidit qui illam nec debere, nec poſſe ita propagari opinentur. In quo videant obſecro iſti, ne quod humilita-

ti ac

tiæ ac patientiæ ſuæ imputant: ignaviæ præſtent; cujus prima tergiverſatio eſſe ſolet in re impoſſibili operam navari non poſſe: proxima, in inutili aut ſi Diis placet, noxiâ, non debere.

Obiter autem animadvertendum eſt hoc loco, Viri boni artificium, quòd ut Rempub. cum religione conciliet, ſolius militiæ interdictum Rempublicam non evertere toto iſto capite oſtendit: quaſi ſententia eorum unam iſtam Reipub. partem quæ in belli defenſione verſatur, oppugnaret: & non omnes ejus etiam pacificas functiones; atque ipſum jus Majeſtatis; ipſa vitæ neceſſque in ſubditos jura, imo omnem ſupereminentem poteſtatem cui Deus jus gladii conceſſit, à Religione Chriſtianâ proſcriberet, quod quia ſuis locis oſtendemus, nunc verbo monuiſſe ſatis eſt.

Atque hic Vir bonus, quaſi jam abundè planum feciſſet, genuinam ſententiam ſuam religionem cum republica non committere, diſputandi gratiâ alienæ ſententiæ patrocinium ſuſcipit. Sed non tantum ipſi eſt otii à negotiis ſuis, aliena ut curet: habet domi quod agat, ne ſibi animi gratia peregrè exſpatiari integrum exiſtimet. Neque enim hoc loco is ſtatus quæſtionis fuit; utrum militia religionem Chriſtianam deceat: ac ne utrum violet, quidem, nec ne. Poſterius iſto ſuo loco viderimus. Nunc id ſolum quærebatur; utrum opiniones non militiam tantum, ſed omnia Reipub. munia damnantes, Rempub. evertant. Quod quia nondum ſe videre initiò capitis aſſeruerat; non placet hominem ex eo loco, ubi ſe in anguſtum cogi videt, aliò properantem, aliâ lege dimittere; quàm ut deleat quod initio capitis ſcripſit, & fateatur ſe jam videre, per iſtiuſmodi ſententiam, quæ aſſerit, id ipſum omninò prohiberi à religione, quod Reſpub. neceſſario mandat; (qualiâ ſunt militum, Judicum, poteſtatum ſupremarum officia) committi Rempub. cum religione. Quam confeſſionem, ne ſibi à nobis inhumaniter extortam, quiritetur, jam vis veritatis ab ipſo vel invito expreſſit; in illis verbis ejus, quæ initiò hujus capitis produximus.

Poſteaquam oſtendimus, quàm improſperè domi pugnaverit; videamus an ipſi felicius ſucceſſerit in hoſtium excurſio.

Primùm omnium diſputandi gratiâ ponit totas Reſpublicas Chriſtianas fore. De Chriſtianis veram ac perfectam Salutis orbitam prementibus, eum loqui, oſtendunt tot Chriſtianæ Reſpublicæ quæ per tot ſecula extitere: quas certe fingi neceſſe non fuit. Ait igitur eas Reſpublicas non modo ſtare ſed & bella gerere poſſe etiamſi verâ Chriſtianis militibus non utantur, ſed partim falſis Chriſtianis, quos nunquam defore una mecum cenſet: partim externis. Itaque poſito etiam tali Eccleſiæ ſtatu, qualem ego ſpero, ipſe verò fingit fore, poſſe ſine veris Chriſtianis bella geri, ac Rempub. defendi. Atqui ſi hoc ita eſt, bellum Chriſtianis gerere licitum eſſe ſtatuet, dummodo alienis manibus geratur. Itaque viro bono annuente, belli effectus atque ipſa occiſio, à Chriſtianis procurari poterit; dummodo id faciant non per ſe, ſed per alios. Qui ita ſentiunt, non obſcurè oſtendunt; non tam ſe ab ipſâ belli indole; quàm à laboribus & periculis quæ in eo ſuſcipiuntur, abhorrere; quæ longè omnium gratiſſima carni opinio eſt; & quæ homines delicatulos planè juvet, ac deceat. At enim occurret ſe iſtos quoque qui bella alienis manibus gerunt damnare & in cenſum falſorum Chriſtianorum referre. Atqui id ipſi integrum non eſt per eam quam ſuppoſuit hypotheſin, fore aliquando Reſpub. quæ aut integræ ex fidelibus conſtent; aut quarum hi potior pars ſint. Quomodo enim tales Reſpub. quales nos fore ſtatuimus erunt: ſi ad earum clavum falſi Chriſtiani, puta excommunicati, aut certè damnati; qui pleruumque infenſi ſolent eſſe iis à quibus damnantur, ſedebunt? Quid opus fuit fingere tanquam futurum; quod tot ſeculis fuiſſe & nunc eſſe ipſe exiſtimat. At enim fieri poſſe dicet, Magiſtratus aliquos opinionum veritatem recepturos nec tamen ſecundum pietatem victuros. Id ſanè facile fieri poſſe concedimus. Sed nos veritatis receptæ potiſſimam partem in vita ad normam diſciplinæ Chriſti corrigenda, collocamus. Aut igitur, Vir bonus ineptam & à ſententia noſtra alienam hypotheſin fingit; quæ ad rem præſentem nihil facit, aut ea dicit quæ opinionem ipſius evertunt.

Ubi prima velitatio non ſucceſſit; aliam tentat, ſed ita ut ſtatum quæſtionis mutet. Ait enim *Ubi vere Chriſtianæ fuerint Reſpublicæ aut tàm aurea tunc fluent ſecula, ut nemo futurus ſit qui innocentibus nocere velit; aut non minùs quam hodie boni injuriis atque vexationi malorum erunt obnoxii; Si prius, (quod me opinantem facit) ſtatuatur nulla in orbe bella fore: ſi poſterius patientia & manſuetudine Chriſtiana tunc æque ac nunc, utendum eſſe, quamvis vires reſiſtendi ſuppetant*, quod ſuſe perſequitur. Quibus in verbis pluriimæ Viri boni hallucinationes notandæ ſunt. Primùm autem inſufficientem eſſe enumerationem partium etiam pueri animadvertere poſſunt; qui nondum ære lavantur. Quid enim prohibeat quominùs tunc non quidem ita exerta ut nunc impietas regnet: ſed nec omnes verè ſancti reperiantur? Improbitati voluntas nocendi, nunquam deerit. Sufficit ſi vires ac facultas, ſi non penitus adimantur; at magna ex parte, per eos qui rerum potientur, bonos, retundantur. Deinde mihi iniquè opinionem tribuit quam ego pro abſurda habeo: imo quam expreſſis verbis *Cap.* I. damnavi, quæ ita ſonant: *Etiamſi fingamus (quod nunquam eventuram reor) eo felicitatis orbem terrarum pervenire poſſe ut univerſi mortales nemine excepto, veramet perfectam pietatem colant?* &c. Nam quod in explicando Eſaiæ teſtimonio, *cap.* VII. diximus, tunc demum eventura quæ illic prædicantur, cum nemo erit qui alteri nocere velit, non ita præfractè intelligendum eſt; quaſi tunc quoque prorſus nemo improbus futurus ſit, (quod ego apertè negavi unquam ſperari poſſe) ſed illo loquendi modo, quo David ait Non eſſe qui exerceat juſtitiam, non eſſe uſque ad unum; quæ vera fuiſſe, etiamſi aliqui reperti fuiſſent qui juſtitiam exercerent nemo dubitat: dummodo de illis dici potuerit,

Apparent rari nantes in gurgite vaſto.

Denique cum id hoc loco probandum ſuſcepiſſet; etiam poſita noſtra opinione; quod Reſpublicæ integræ aliquando verè Chriſtianæ futuræ ſint: non ſequi tamen inde, ob leges aliquas religionis juxta ſenſum ſuum explicatas; præcipuè ob prætenſum militiæ interdictum; illas plane ruituras eſſe: Sed incolumes manſuras; quamvis veri Chriſtiani militare & Rempub. gerere, prohibeantur: Subitò ad alium controverſiæ ſtatum divertit; & probat patientiam & manſuetudinem Chriſtianam; quæ utramque doctrinæ Chriſti, paginam facit, à Chriſtianis exercendam, etiam ubi creverit eorum numerus: Atqui meminiſſe, debuerat Vir bonus, quòd

——— *amphora cœpit*
Inſtitui. Currente rotâ cur urceus exit?

Præterea, quid opus erat, id operosè probare, quod nemo negat? Quis enim in dubium vocavit unquam (qualiſcunque ſit rerum in orbe ſtatus) patientiæ & manſuetudinis Chriſtianæ neceſſitatem? Aut quis utramque tam arctis limitibus circumſcripſit; ut eas non alia lege exercendas putaret, niſi ubi vires reſiſtendi non ſuppetunt? Nemo profectò in morali diſciplina tàm bardus eſt, qui ullam actionem excelſæ virtutis nomine dignam putet; quæ nonniſi ab invitis extorta, exerceri poſſit. Sed ubi adverſariis deeſt, quod apertæ veritati opponant, mutant quæſtionis ſtatum, & ne nihil dicere videantur; in locos communes deflectere ſolent, quibus intempeſtivè pertractandis volumina in immenſum extendunt. Tales Viri boni digreſſiones ſi ex ejus libello tollas, dimidio breviorem reliqueris. Parum eſt ejuſmodi ſuperfluâ opera, temporis jacturam fieri; inſuper aliquid ſemper Lectori inhæret pravæ opinionis, de iis quibus tàm ſæpe & tàm audacter alienæ ab omni ratione & veritate ſententiæ affinguntur.

gium, in toto legis Chriſti codice ullum extat. Privatas ſtricti ac ſummi juris perſecutiones, quæ præcipuè in vindictâ cernuntur ex occaſione aut præpoſtera publicæ legis allegatione exortas, prohiberi, libenter fatemur. Proinde dogma illud, quod Deus nolit populum ſuum nunc, hoc eſt, uti & gubernari carnali publicæ poteſtatis præſidio, ſed ab extraordinario & miraculoſo dependere ſemper velit auxilio, planè novum, & novis miraculis confirmandum eſt. Imò ne ſi miraculis quidem firmaretur; fidem apud nos inveniret; quibus Apoſtolus, de Angelum quidem, nova & doctrina quam prædicavit adverſa dogmata ſuvehentem audiendum præcepit. Doctrina verò Apoſtoli eſt: Deum velle ut populus ſuus non ſolum à poteſtatibus ſupereminentibus qualeſcunque illæ ſint gubernetur; quia omnis ordinaria poteſtas, quamvis non ſemper Chriſtiana, ſemper tamen a Deo ſit: ſed etiam ut boni in innocentiâ ſua quietantur e jus poteſtatis præſidio, quia ex inſtitutione Dei in bonum eorum ordinata ſit; mali verò metuant pænas, etiam capitales, quæ ipſis voluntate Dei per Magiſtratus miniſterium; quod Deus pro ſuo agnoſcit, irrogandæ ſint. Hæc doctrina antiquiſſima, primitivæ illius & ab ipſis Apoſtolis plantatæ Eccleſiæ indigena, contraria ſibi peregrinæ notæ dogmata non admittit; quæ genuinos Apoſtolorum voces dedignata ὑπέρογκα λαλοῦσι & ſpirant neſcio quid enthuſiaſticum. Tertullianum quod attinet is in multis quæ ſcripſit, plus veniæ quàm fidei & auctoritatis meretur; præſertim ubi in declamatorios colores effuſus, ſynceram veritatis tincturam adventitio rhetorum fuco adornat. Cujus tamen verba non id, quod vult Vir bonus exprimunt, in quibus non niſi privatarum & ſuarum injuriarum patientia commendatur; cum is publicarum & alienarum animadverſionem, quæ fit per Magiſtratum, oppugnet. Imò verò id, quod non vult, aſſerunt *Deum* videlicet *mercedem* præcepti, h. e., *patientiæ fructum qui eſt ultio ſeu pæna exhibere Chriſtianis: & quod illum non permittit ipſum fideliter præſtare.* Quod quamvis aliquando rariuſculè ipſe per ſe: ordinariè tamen & perpetuo per miniſtrum ſuum Magiſtratum faciat. Verba Tertulliani ſic intelligenda ratio quam ſubjicit, evincit, dum ait: *Quoniam & diſciplinæ intereſt injuriam vindicari: metu enim ultionis omnis iniquitas refrænatur. Cæterum paſſim emiſſa libertas* (hoc eſt impunitate) *dominabitur, utrumque oculum effoſſura, & omnem dentem excitatura* (hoc eſt excuſſura) *præ impunitatis ſecuritate.* Nec enim Deus tàm ſæpè ultionis inviſibilis, quàm viſibilis, quæ fit per Magiſtratum formidine publicam diſciplinam retinet, & iniquitatem refrænat; & nemini impunè fore, qui injuriam intulerit oſtendit.

Ex his quæ diximus patet, Virum bonum, inde quod Deus res humanas curet; eique confidendum ſit; minimè probare potuiſſe; Rempub. non perituram, etiamſi Magiſtratui ejus, gladius quem ipſi Deus tradidit, eripiatur.

Nunc videamus an iſta quæ ex humanæ prudentiæ officina depromit media, in conſervanda Repub. gladii vicem ſuppleant.

Eorum quæ affert; quædam ipſius cauſam jugulant; quædam noſtram ne attingunt quidem, tantum abeſt ut vulnerent.

Ex iis quæ ipſius opinionem jugulant, conſilium ejus primum eſt; ut urgente neceſſitate potentior aliquis è vicinis Regibus eligatur; qui certa penſione aut tributo, obligetur ad defenſionem Reipub. Chriſtianæ. Nam ſi licet potentem Principem pecunia obſtringere, ad id, ut hoſtilem ſanguinem fundat; cur non liceat potentem exercitum pecunia conſcribere; ut idem præſtet? Quid intereſt ad illatæ hoſti violentiæ ſenſum aut eventum, noſtris an alienis manibus, ſanguis ejus hauriatur? Si ſententia adverſarii vera eſt; æquè violabitur illa toties Viro bono decantata, inimici dilectio; ſi per conductum potentiorem principem quàm ſi per militem à nobis conſcriptum, ut per nos ipſos pereat. An per alium facere licebit, quod per ſe nefas eſt?

Conſilium aut remedium alterum conſervandæ aut retinendæ citrà arma Reipub. quod in patientiæ efficacia collocat; rem de qua agitur non attingit. Nam aut prudentem ac legitimam patientiam intelligit per quam Reipub. interdum in ſtatu ſuo, meliùs ac tutiùs quàm per arma, conſervari poteſt. Huic remedio nemo noſtrum intercedit, qui armorum uſum, non niſi gravi urgente neceſſitate permittimus. Proinde ad rem quæ inter nos in controverſia eſt, non pertinet. Nec enim nos negamus ejuſmodi conſilia, poſſe locum habere in aliqua ſpeciali deliberatione, de facto aliquo ſingulari. Quod tamen non evincit Reipublicas, abſque illius, quem ipſis Deus ipſe in manus tradidit, ulu gladii ſtare poſſe.

Aut, (quod ubique præfractè urget) per patientiam hoc loco intelligit, cæcam atque ita inutilem extremam, patiendi obſtinationem, etiamſi leges fundamentales Reip. & ſtatum ejus hoſtis convellat, quod tametſi inter nos controverſum eſt; tamen ad præſens inſtitutum non pertinet; & ridiculum eſt.

Non pertinet, quia nunc non id quæritur, quid in caſu interati ab hoſte belli Chriſtiani officii ſit, quod poſterius tractabitur: ſed utrum Chriſtiana Reipub. in tali caſu, abſque armis ſtatum ſuum tueri poſſit. Proinde Vir bonus, qui qui remedium huic malo pollicitus, extrema pati jubet, ne ad bellum veniatur fidem promiſſi non præſtat; nec tollendi mali, ſed leniendi doloris, idque non minus miſerum quam ridiculum remedium exhibet. Nam quis ferat medicum qui ſanando vulneri remedium ex intima Machaonis arte promiſit, eludere expectationem ægri & cataplaſmatis loco; patientiæ præceptum vulneri applicare? Nos ex ipſis officinæ politicæ penetralibus, nec publici ſaporis remedia præſtolabamur: & ecce præter ſpem noſtram Vir bonus, depromit inventum quod civis è trivio comminiſci proclive ſit. Nam quis neſcit utilem ac neceſſariam eſſe patientiam, in iis quæ corrigere eſt nefas. Sed quæ corrigi & ſanari legitimè queunt, patientia expugnare velle; non Medici aut Politici conſilium: ſed Stoicæ grandiloquentiæ vanitas & jactantia eſt.

. Porrò quòd etiamſi hoſtis iniquiſſima petat; regnumque omninò ſibi depoſcat (quod ſine everſione Chriſtianæ Reipub. fieri non poteſt) præſtare tamen ait vel indigniſſimum ſervitium ſubire; quàm armis decernere; id quibus rationibus evincere contendat, videamus.

Ait primum. *Quia quoties belli neceſſitas ingruit, incertum & anceps ſit Martis arbitrium, quo judice innumeri, etiam juſtiſſimâ cauſâ ceciderunt, præſtare ſpontanea deditione in ſervitutem concedere;* (quam aliquando ipſa morte triſtiorem eſſe ſtatim oſtendemus) *quàm bello vinci & victorum ſævitiam experiri. Reſp.* Quia oculos ſuos homines abſque reflexo viſu videre nequeunt; conceptus autem ac fœtus mentis ſuæ, planè in oculis ſuis geſtant; & æque ut oculos ſuos amant & complectuntur: exhibendum eſt viro bono, exterius ſpeculum, in quo argumenti ſui lineamenta contempletur. Quid enim aliud arguit, quàm quia incerta & anceps eſſe ſoleat Medicorum cura, quorum miniſterio innumeri, etiam ſaluberrimis medicamentis uſi, miſerè periere, quotieſcunque morbus periculoſus ingruit; præſtare ſpontanea morte defungi; quàm dolores & cruciatus irritæ curationis experiri? Hoccine pro medio ex humanæ prudentiæ officinâ deprompto. Vir bonus, venditabit? Atqui ea certum & extremum infortunium, propter incertum periculum ſubire vetat: & vel ob incertam ſalutem, certa pericula non gravari, imperat.

——— *ne quid inauſum.*

Ne quid inexpertum fruſtra moriture (aut quod pejus eſt morte triſtiorem vitam victure) *relinquas.*

Deinde ait, Quia Deus regna transfert pro arbitrio, ſi Deo viſum fuerit alium Dominum in regno Chriſtianorum conſtituere; non reſiſtendum Deo aſſerit. Quod nos libenter accipimus & fatemur; dum de Dei voluntate nobis certò conſtare poſſit. Sed in illicen pro certo ejuſmodi voluntatis Dei veſtigio habendum erit, ſi quis ho-

Supereſt ut argumentum quoddam expendamus in quo Vir bonus adeò exultat, ut non modo æquè uti bellum efficax adverſus hoſtes remedium: ſed multò etiam certius ac tutius ſe inveniſſe, in obſtinata patientia, prædicet. *Nos, inquit, totas Reſpub. everſas, & regiones florentiſſimas in cinerem ac ſolitudinem bellis redactas, poſſumus digito oſtendere. Oſtendat Vir Magnus cui Reipub. unquam patientia tantam cladem attulerit. Itaque plus etiam, quam opus ſit, demonſtramus &c.*

At nos antequam iſtius ratiocinationis indolem preſſius perſcrutemur, totis vicillim manibus Viro bono oſtendimus, totidem Reſp. bello ſervatas: quot æmulas illarum atque inimicas civitates in cinerem abiiſſe commemorat. Quas præter unicum belli remedium, nulla ſervaſſe potuit patientia. Certè ἄσπονδον inter eos bellum fuiſſe neceſſe eſt, ubi tantis odiis certatum eſt; ut euſque ultionis ventum ſit: nec dubium eſt eandem fortunam ab hoſte victoribus niſi pugnaſſent & viciſſent, expectandam fuiſſe. Nec illud nunc attingo quis juſtius induit arma, aut quàm legitimè vel moderate fortuna victores uſi ſint. Non hoc in præſentia quæritur. Sed quàm proſpere iis bellum ſucceſſerit, qui hoc remedio ad Status ſui conſervationem uſi ſint. Oſtendat Vir Bonus quando adverſus ejuſmodi hoſtes, qui niſi extincta æmula patientiâ, tutos ſe fore non putabant, Rempub. aliquam patientia ſervaverit. Nequiter Carthaginenſibus illa patientia expetivit cum ante poſtremum bellum Punicum vim deprecantes ſe ſuaque omnia in fidem ac ditionem populi Romani dediderunt. Cujus deditionis fidem facere & confirmare juſſi; nec atrocius quidquam expectantes, trecentos obſides, claſſemque univerſam & arma atque omnia belli inſtrumenta tradidere; ea diligentia conquiſita, ut propemodum plus auri argentique, quàm ferri Carthagine ſupereſſet. Poſteaquam imperata feciſſent, & claſſis in ipſis urbis oculis incenſa unâ cum ſuis ſavillis in auras ſpem omnem florentiſſimæ urbis ſuſtuliſſet; præter expectationem miſeris migratio à ſedibus; & ſuprema urbis illius excindendæ neceſſitas indicitur. Tunc demum intellectum, quantum illa obſtinata ad iniqui hoſtis obſequium patientia profeciſſet. Cum enim iniquorum poſtulatorum finem viderent nullum: ſera demum miſerorum animos intempeſtivi obſequii ſubjit pænitentia: & quantum in Salutem patriæ, patiendo peccaviſſent, deſperatio oſtendit. Nam omni defenſionis inſtrumento exuti, atque exarmati, in uſum novæ claſſis tecta domuſque reſciderunt: & in armorum officinis pro ære & ferro aurum & argentum conflatum eſt: & in catapultarum vincula matronæ crines ſuos contulerunt. Quæ tamen tàm parum idonea bello ſupellex; non bellum tantum in plures annos traxit; ſed & profligandis ſæpius Romanis exercitibus ſuffecit; documentum exhibens, quantum in illa ſuprema patriæ neceſſitate, integri & armati præſtitiſſent, qui inermes atque exhauſti tantum potuerunt. Certè ſi plenæ de Romanis obtinendæ victoriæ, impares eos ſtatuamus; at ſtrenuè pugnando æquiores ſaltem pacis leges obtinere potuiſſent: præſertim cum & Romana virtus jam tunc deſloreſcere inciperet; quod & poſtrema ipſius Carthaginis & paulo poſt ſubſecuta Numantiæ obſidio oſtendit. I nunc & extremo laborantis diſcrimine Reipublicæ morbo, patientiæ panaceam præſcribe! Hoc remedio Carthago à ſtirpe interiit. Cujus excidio quotquot cives ſuperſtites fortuna reliquerat; poſt tàm triſte ejus rei captum experimentum, procul omni dubio, tàm egregii conſilii ſuggeſtores Damaſippos, (ne quid durius pronunciem) helleboro quàm tonſore digniores cenſuerunt.

Sed jam tempus eſt ad argumenti hujus preſſius examen accedere. Primum igitur etiamſi concedamus, longè omnium graviſſima mala atque incommoda fluere è bellis; non id tamen quod concludit Vir bonus, inde evincitur; ſed tantum illud quod initio propoſuerat, non ideò aſpernandum ſuum patientiæ remedium; quia aliqua incommoda ſecum ferat; quia & nos bella pro idoneo remedio habemus, quamvis ſua incommoda habeant. Quod nos ſanè concedimus, non ignari, generoſa plerumque remedia ſuis noxis atque periculis non carere. Verum non ideò nos iſtud Viri boni remedium aſpernamur, quod unâ cum ea quam præbet ope aliquid noxæ afferat: ſed quia cum nullam omninò opem præbeat; univerſam vim morbi totis venis invergat; & uno ictu ægram cui adhibetur Rempub. juguler. Itaque tantum abeſt, ut illud bello aptius remedium videri poſſit; ut veneni potius quàm remedii nomine dignum ſit, quia cum nihil omnino proſit; lethaliter noceat: & vel ob id ipſum bellorum incommodis longè ſit nocentius, quod infortunio primum inevitabilem certitudinem: deinde vecordiæ culpam addat & dedecus. Quod vel ideò commemorandum fuit, ne quis nos de illius patientiæ, quæ in gratiam Dei non minus ſapienter quàm glorioſè ſuſcipitur, ſpecimine loqui exiſtimet; quod à præſenti diſputatione alienum eſt, in qua non id quid Deo debeatur quærimus, ſed quid in caſu intentati ab hoſte belli expediat Reipub.

At enim Patientia in cinerem & ſolitudinem regionis non redigit, quod facit bellum. Poſſit iſtud quoque in dubium vocari, præſertim ab iis qui Hiſpanienſis, in Atlantici Oceàni inſulis ſævitiæ, non ſint ignari. Quod & modo memorata Carthaginis clades refellit. Sed brevitatis cauſa concedatur. Nec enim pugnat aut conflictatur cum morbo ut inde aliqua in corpore cui mederi debet, moleſtiora ſymptomata exoriri poſſint. Sed obſequitur morbo ac miniſtrat, eumque in accelerando Reipub. interitu adjuvat. Quod igitur nullum in eo cui adhibetur corpore ſui ſenſum excitet, nulla cieat ſymptomata, torporis ejus atque infirmitatis veſtigium eſt; quod autem omnem aliam opem ſubmoveat & certiſſimum Reip. interitum acceleret; latentis in ea peſtis eſt documentum. Necat enim ac ſepelit populos ſine ullo ſtrepitu ac funeris pompa: & cū bellum victis nocere nequeat, quin victoribus proſit: talis patientia cunctis, qui ad ejus opē confugiunt, nonniſi funeſta ac mortifera eſſe poteſt.

Decipit autem Virum bonum, nimium in hoc ſcripto frequens & familiaris ipſi fallaciæ dolus, quam accidentis vocant. Nam & ea quæ ex bello profluunt incommoda, eorum ratione, qui hoc remedio per ſe ad ſui conſervationem utuntur; ex accidenti eveniunt, & quod interdum patientia, de qua loquimur, illis quæ bellum affert incommodis careat non bonitas remedii iſtius efficit; ſed aliæ cauſæ quæ reſpectu illius opis quam Reipub. afferre debuerat, planè ſunt ex accidenti.

Exemplo res fiet illuſtrior. Si quis ægro qui ſontico morbo periclitetur ſuadeat, ut longos ægritudinis cruciatus, qui plerumque vitam idoneis remediis longius protractam, non ſemper in ſpem felicis ſucceſſus comitantur, præveniat aſpidis morſu aut alio mortis genere, quod lenem exitum affert, poſſit eodem modo remedii ſui bonitatem commendare. Tot extare exempla ægrorum quibus curatio medicorum nihil profuit, niſi ut diutius ſe mori ſentirent. Neminem autem dari poſſe unquam eorum, qui aſpidis morſu periere acerbis cruciatibus cōflictatum. Non modo igitur aſpidis morſum æquè efficax eſſe adverſus morbum illum remedium; quàm medicorū pharmaca, ſed longè plura & graviora mala fluere; ex ipſorum Curâ. Proinde multò certius ac tutius eſſe, iſtud ægritudinis remedium quod omnes dolores ſtatim finire poſſit; quàm Medicorum ſollertiam, qui ſæpe ambigua vitæ ſpe, ægrum crudeliter excrucient. Is profectò eodem fallaciæ genere ægrum circumvenire vellet; quo nunc Vir bonus Lectorem, imprudens, ut credo, decipit. Nam nec ob ea incommoda, præcipuè non plane certa, quæ forte ſive ob medicorum imperitiam; ſive ob ægri intemperantiam, ſive ob ignotam nobis voluntatem Dei accidere poſſunt, idonea expugnando morbo remedia ſpernenda ſunt. Nec iſta Media quæ per ſe perniciem, & quidem certò afferunt: ab ea commoda commendari poſſunt, quæ non ex eorum Natura, quippe ad juvandam

valetudinem ægri prorſus ineptâ; ſed aliunde proficiſcuntur & quaſi per accidens interveniant: quia nimirum æger ante tempus deproperata morte interceptus: quemadmodũ vivere ac ſentire ita jam amplius cruciari non poteſt.

Quæ de Chriſtianæ patientiæ laude ſubjungit; nec à nobis negantur nec ad rem, de qua quæritur pertinent. Illud enim probandum ſuſceperat; Rempub. Chriſtianam, etiam in maxima hoſtium iniquitate, citrà bellum, mediis ex humana prudentia depromptis, in ſuo Statu conſervari poſſe. Quod quàm proſpere ipſi ſucceſſerit; æqui Lectoris judicium eſto.

Transeamus nunc ad aliam quæſtionem: An opinio adverſariorum Rempub. cum religione confundat. In qua primùm ſi ſeriò credit, quod confitetur, in gubernatione Reipub. præter eas quæ à Chriſto & Apoſtolis latæ ſunt Spirituales leges, alias quoque puta forenſes leges admitti poſſe, dum adverſus Chriſti leges non pugnent: nobiſcum ſentit, nec adverſus eum pugnamus; ſed adverſus eos qui contrà ſentiunt. Verum enimverò non ſatis bona fide adverſariorum opinionem eum damnare, documento eſt, quod ipſi doleat, eos hic à nobis oppugnari: ideò vicem earum ulturus, culpam quam ipſis objicimus in nos regerit: noſque potius Rempub. cum religione confundere, eo argumento probat, quòd cum agnoſcamus religionem ac Rempub. contraria habere inſtituta, tamen utramque, unum eundemque cœtum Chriſtianorum conſtituere poſſe putêmus. *Quomodo*, inquit, *Contraria in uno cœtu poſſunt conſiſtere? Nonne unum poſitum, tollit alterum?* Idque tam inſtanter urget, ut ſuſpicionem faciat ſe ignorare, quòd non modo contraria; ſed etiam contradictoria non modo in uno cœtu; ſed in uno etiam ſubjecto conſiſtere poſſint; ſi pugnent quidem ſecum; at non ſecundum idem. Quæ ſive vera ſit, ſive ad redarguendos nos affectata ignorantia in illius fallaciæ caſſes homines induit, quæ ignoratio Elenchi vocatur.

Verum ut fidem faciat ſe verè ignorare quod diximus; urget mea verba, quibus iſtam inter contraria pugnam concilio: *Sed hæc inſtituta diverſa regiminum genera reſpiciunt. Quaſi*, inquit, *diverſus iſte ad diverſa regiminis genera reſpectus, naturam rei immutare poſſit*. Putat fortaſſe, Vir bonus, reſpectum iſtum à nobis, tanquam Ens rationis, & merum cogitationis figmentum introduci. Atqui ne vocis hujus æquivocatione, ſeque & alios decipiat; ſciat hunc reſpectum non imaginarium eſſe ſed realem; nec naturam rei in diverſum immutare; ſed diverſam invenire. Itaque diverſa iſta inſtituta non modò reſpiciunt diverſa Regiminis genera; ſed in diverſis regiminibus non cogitatione tantum ſed reipſa diſtinctis exercentur. Ne controverſa tangamus, Libertas & ſervitus nonne contraria ſunt; & tamen in uno cœtu; imo in uno eodemque homine reperiuntur? Omnes Chriſtiani liberi ſunt. Sunt tamen & quidam ſervi putà ſecundum carnem. Diverſo reſpectu iſta pugna conciliatur: Sed qui à mente noſtra non fallo fingitur; ſed in diverſo hominum Statu, qui non ſpiritualis modo eſſe poteſt: ſed & carnalis ſimul eſt, verè & reipſa, deprehenditur.

At enim quod religio Chriſtiana vetat; licitum fieri nequit, ſi alio conſideretur modo. Hoc pronunciatum neque planè verum, neque plane falſum eſt. Modus conſiderandi leges Chriſti non abrogat, ſed interpretatur. Quod reipſa ſimpliciter & abſolutè religio Chriſtiana vetat, per modum conſiderandi, licitum fieri nequit: Sed multa interdicta religionis etiam quæ abſolutè & ſimpliciter omninò prolata videntur rationabilis interpretatio limitat. Exemplo ſint juramenta, quæ Omninò prohibita leguntur, & tamen hoc interdictum ad certum genus juramentorum reſtringi: aut certè quædam eorum ab hac lege excipi, & ratio, & neceſſitas & ipſe Theologorum conſenſus oſtendit. At enim Clericus bellator ridiculus foret, qui ſe, non eo reſpectu, quòd Clericus ſed eo quod civis ſit Reipub. fundere ſanguinem prætendat. Ita eſt; quia cum in Clericum inaugurraretur, notoria obligatione ſeſe obſtrinxit, ne ullam ob cauſam ne Reipub. quidem gratiâ arma ſumeret. Abrumpere igitur ea vincula nequit, quibus ſe obſtrinxit: At idem Clericus, aut etiam Evangelii Miniſter, dum inaugurraretur nulla ſe obligatione obſtrinxit; quin ſibi ſervos aut ſubditos habere liceret, quibus non quidem in Eccleſiaſtico; at in œconomico regimine imperaret. Proinde is, dum ſervis aut ſubditis dominatur, eoſq; dominica poteſtate corporalibus pœnis coërcet, non id facit tanquam Paſtor Eccleſiæ, cui dominari in Clerum præſertim Coactiva poteſtate prohibitũ eſt, ſed tanquam ſubditorum ſibi, aut ſervorum dominus.

Porrò dum nos Rempub. cum religione confundere Vir bonus hoc loco oſtendere enixius contendit; ſeipſum primùm miſerè perturbat & argumentationes ſuas deſtruit: deinde ipſam Rempub. cum religione ita confundit; ut eas ſimul inter ſe acerrimo conflictu committat. Nam quid ab ejus propoſito, quod in priori capitis parte multo conatu urgebat, alienius fuit; quàm quod hic ex genuino animi ſui ſenſu, tàm aſſeveranter inculcat, illud idem à Repub. mandari, quod religio Chriſtiana prohibet. Si enim aliud Reſp. jubet; aliud vetat religio, Vir bonus in manifeſta ignorationis elenchi captione deprehenditur. Sin illius elenchi redargutionem vitare velit, caſſo Penelopes labore fatigatur, telam retexens, quam priori capitis parte tanto conatu contexuit. Eligat utrum libet. Nam verba quibus ſententiam prius adſtructam refellit, quia initio capitis expoſita ſunt nunc omittimus.

Rempub. autem cum religione, eadem operâ, & committit & confundit. Quia, quæ in ſuis regiminibus contraria habent inſtituta; neque committi invicem; niſi prius ſibi æquo propius admota, & commiſſa queunt; neque miſceri & confundi poſſunt, quin committantur. Quapropter nos ea invicem confundere dici non poſſumus; quæ ideò juſtis metis ac limitibus diſpeſcimus, ne alterum in alterius meſſem falcem ſuam immittere; atque ita ambo invicem ſecum digladiari queant. Injuriarum nos patientiſſimos eſſe Religio mandat: ſed noſtrarum, non alienarum. Injurias ulciſci Reſpub. mandat. Sed alienas, non ſuas, & Magiſtratibus non privatis. Alioqui privatorum ultiones propemodum non minus jus Reipub. quàm Religionis violant.

Poſſunt aliquando ſecum pugnare Reſp. atque religio: ſed vitio & abuſu hominum non ex rei natura, aut ex mente atque inſtituto Dei. Quod fit cum aut Reſp. vim ad coërcendas injurias ſibi conceſſam, ad ea adhibet; quæ religio libera, non violenta eſſe poſtulat: aut religionis prætextus ea Reip. eripere contendit, quæ ipſa Deus etiam ſub Novo fœdere aperta voluntatis ſuæ denunciatione conceſſit: atque ita utraque jus alienum & forum non ſuæ juriſdictionis invadit. Cujus rei culpa, utrum noſtra an adverſariorum pars teneatur cordatus Lector judicabit. Quodſi vel maximè armis ac poteſtate promoveri religionem à Repub. debere contenderemus; non eſſet id confundere cum religione Rempub. ſed tantum demandare Reipub. erga Religionem officium religione indignum; quod nos nuſquam facimus. Neque enim ſi quando aut aliquomodo defendat religionẽ Reſp. idcircò cum ea confunditur ac miſcetur; dum id faciendo vim ac poteſtatem ſuam rebus religionis non immiſceat. Quanquam ſi proprie loquamur non religionem defendit Reſpublica, dum conſcientiarum oppreſſores coërcet ſed libertatem & jus civium: quæ res armis ac poteſtate ideò defendi debent, quia abſque oppoſita vi, adverſus violentiam conſiſtere nullo modo queunt: cum religio etiam in ſervitute ac oppreſſione durare tamen quoquomodo poſſit. Neque verò viciſſim negari poteſt, multum incremento religionis prodeſſe, ſi contingat libertatem civium qui religioni faveant, legitimâ poteſtate defendi. Sed is fructus in religionem à Repub. redundat, ex accidenti, ut loquuntur, quia accidit, ut homines quorum libertas defenditur, faveant religioni; cum per ſe ac propriè Veritas, non dominantium poteſtas animis hominum religionem inſinuet & commendet.

Quo in caſu ſynceræ religionis aquæ, immiſſo Reipub.

limo

limo, non conturbantur: cum in iſto limpido religionis fonte, bonorum civium defenſionem atque injuriarum ab iis propulſationem, nec illam inermem ſed gladio improbis metuendam, ſupereminentibus poteſtatibus permiſſam eſſe, perſpicuè videamus: dummodo hæc defenſio intrà nudæ libertatis politicæ limitem conſiſtat; nec in mentium & conſcientiarum jura invadat.

Porrò cum ait Vir bonus, *Non ergo extorquetur è manibus Magiſtratui & Regibus qui ſunt extra Eccleſiam, (nam in Eccleſia nullos Reges habemus,) gladius quo à Deo ad defendendum bonos, armati ſunt*, primùm rem manifeſtè falſam pronunciat. Nam qui legitimum gladii uſum ſub Novo fœdere peccatum eſſe cenſent, certè una cum cæteris operibus Diaboli, hoc quoque peccatum, è manibus hominum plane omnium excutere contendunt (nam de conatu; non de eventu loquimur) ne iis quidem qui ſunt extra Eccleſiam exceptis; quibus extrà Eccleſiam eſſe, quantum in ipſis eſt, non permittunt. Deinde fallaciâ quæ à dicto ſecundum quid dicitur, ſeſe implicat; dum ex eo quod ſecundum quid dici poſſit, nos in Eccleſia nullos Reges habere, (puta qui Eccleſiæ quâ Eccleſia eſt imperent, qualis unus eſt Chriſtus) arguit; ſimpliciter nullos in Eccleſia Reges eſſe: Quaſi ii Reges in Eccleſia dici nequeant; qui non Eccleſiæ qua ta lis eſt: ſed populis ad Eccleſiam pertinentibus imperent.

Lex forenſis Moſaica, non ita ad Veteris fœderis eſſentiam pertinebat, quin & illud fœdus abſque uſu legis forenſis ſtare in ſuo veſtigio, & antiquato fœdere lex forenſis vigere poſſet; quamdiu ſtabat illa Reſpub. cui lex illa forenſis fuit affixa. Documento eſt quòd cum deſtructâ ab Aſſyriis aut Babyloniis illa Republicâ, legis forenſis uſus, aut prorſus aut maxima ſui parte, eſſet interceptus; antiquum tamen fœdus abrogatum dici non potuit; & cum introducto per Chriſtum novo fœdere, vetus eſſet antiquatum, legis tamen forenſis Moſaicæ uſus, quamdiu & ipſa Reſpublica manſit ſuperſtes. Vis enim pacti cum Deo fœderis, non in illis ſpecialibus Hebræi regiminis ſanctionibus; ſed in pactis utrinque fœderis conditionibus, earumque exigendarum modo conſiſtebat; cum ex parte Dei pro miſſorum ejus repræſentatio: ex parte populi præceptorum ejus moralium obedientia, eo modo quem tunc Deo adhibere placuit, exigeretur. Porro etiam ceſſante legis forenſis uſu (quod accidebat cum nullam Rempub. haberent) præceptorum Dei obſequium (cujus compendium eſt Dei & proximi charitas) non ceſſabat. Eodem modo viciſſim antiquato veteri pacto, per novum quod ipſi ſucceſſit: non eſt ſublata forenſis legis obligatio, quamdiu illa Reſpub. manſit; quæ abſque ſua forenſi lege eſſe non potuit. Nam aut nova in locum veteris ſubſtituenda; aut vetus in ſuo loco relinquenda fuit.

Ac non ſublatam quidem tunc forenſis Moſaicæ legis obligationem fuiſſe, vel inde nimis perſpicuè evincitur; quod Deus per Chriſtum etiam humanarum legum obligationem, non modo ſine ulla gladii exceptione, ſed permiſſâ manifeſtè gladii poteſtate ſanxerit & confirmaverit. Quomodo igitur idem propriarum legum obligationem, propter iſtam quæ adeò quoſdam offendit, gladii poteſtatem ſuſtuliſſet?

Neceſſitatem hujus obligationis animadvertens Vir bonus; ſimpliciter eam tollere non audet: ſed tamen ut tollere poſſit veterem; novam in ejus locum ſubſtituit. Quod agendo multiplicat entia ſine neceſſitate & metuit rogari.

Cur in theatrum Cato ſevere veniſti
An ideò tantum veneras, ut exires?

Nam quid opus fuit tollere, quod ſtatim reponendum ſint? aut populum veteri forenſium legum vinculo ſolvere ſi novo obſtringendus erat? An ſi reliquarum legum ſeveritas diſplicebat non multo præſtabilius fuit, eas nominatim abrogare, quod cuivis Legiſlatori multo magis Deo integrum eſt; quàm obligatione erga univerſas populum ſolvere, cum tamen propter reliquarum obſervationem & obſequium ſtabiliendum, nova obligatio introducenda foret. Quis abſque aperto Sacræ Scripturæ teſtimonio ferat ſuperfluas iſtas figendarum ac refigendarum legum ambages? Nam quod illud tempus fuit, quo ſublata fuiſſe vetus obligatio dici potuit? ſi neque ante legem Chriſti tolli poterat: & ſuperveniente lege Chriſti ſtatim per novam confirmata & quaſi arctius adſtricta eſt? Annon potius per iſtam novam, vetus confirmata quam ſublata dici debet? Nec nobis operoſius hoc loco Vir bonus, urgendus eſt. Ad id quod nobis probandum eſt, ſufficit illa, quàm ab eo vis veritatis extorſit confeſſio. Qualicunque etenim obligatione, ſive veteri ſive nova, ſive legali, ſive Evangelica, ſive utraque; poſt mortem Chriſti ſtringebantur Judæi ad forenſes Moſis leges obſervandas: leges iſtæ durante obligatione eorum, extinctæ aut abolitæ dici non poterant. Proinde in locum eorum, ſucceſſiſſe leges Chriſti Spirituales non poterant; quæ tot annis ante excidium Reipub. Judaicæ promulgatæ ſunt; quod ad rem, quam probandam ſuſcepimus ſatis eſt.

Quod autem Status Chriſtianorum terrenus cum Statu Judæorum in deſerto peregrinantium aptè conferri poſſit: non ideo Reſpub. Chriſtianæ cum republicâ eorundem jam in Cananæa viventium, æquè aptè comparari non poſſunt: cum non minus Reſpublicæ iſtæ invicem quàm illi ſtatus habere inter ſe ſimilitudinem quandam atque analogiam queant. Sed quid proderit adverſarius ſi Comparatio Chriſtianorum ſtatus ad ſtatum Hebræorum per deſerta vagantium adſtringatur, cum etiam tune ille populus regimine ſuo Politico atque adeò bellorum & capitalium ſuppliciorum jure, non careret?

Succeſſiſſe in locum forenſium Moſis legum; religio Chriſtiana dici nequit; etiamſi eas abrogaſſet; cum ea, ſpeciales leges ad ſtatum Reipub ac regiminis terreni pertinentes, nullas introduxerit; præter generaliſſimas, quibus obligationem qua ſinguli Chriſtiani, ſuæ quiſque Reipub. obſtringuntur, ſanxit & confirmavit Quantò minus id affirmari poteſt, cum eas abrogaſſe non oſtendatur?

Atqui eas abrogatas urget dum ait: *Quid enim opus erat Chriſtiani forenſi lege, cum nullam eis Chriſtus Rempub. in terris aſſignaſſet?* In tam paucis verbis, præter evidentem aſſertionis hujus falſitatem, quadruplici ambiguitatis aut fallaciæ quæ à dicto ſecundum quid, apellatur, captione, aut Lector, aut ipſe quoque Vir bonus deluditur.

1. Nam & iſta, quæ per verba, (*Chriſtiani opus erat*,) exprimitur Chriſtianorum indigentia, illo tempore, partim, ut vult Vir bonus, locum non habuit. Nec enim quiſquam novis legibus indiget aut opus habet; cui veteres non deſint; partim locum habuit. Nam & iis rebus opus habere dici poſſumus, quas jam habemus, non modo quoad uſum; ſed & quoad poſſeſſionem earum retinendam.

2. Et ipſa *lex forenſis* ſi pro nova & tunc primum à Chriſto ferenda accipiatur, certum eſt ea tunc Chriſtianos opus non habuiſſe; cum ſingulis ſuæ patriæ leges non defuerint. Aliqua tamen lege forenſi ipſis opus fuiſſe non modo ipſa ratio ac terreni ſtatus neceſſitas; ſed vel id ipſum oſtendit, quod ipſis Chriſtus novas iſtius generis leges non tulerit; ideoque veteres ubique neceſſariò retinendas ſtatuit; dum earum cuſtodiæ, (injuncto obſequio cuſtodibus earum præſtando) proſpexit.

3. Similis ambiguitas in Reipub. voce occultatur; quæ aut novæ Reipub. terrenæ, quæ omnes Chriſtianos comprehenderet, conſtitutionem ſignificat: quam Chriſtus non condidit, quia in veteribus Rebuſpublicis

regnum ejus locum habere potuit. Aut propriè ac ſimpliciter ſumitur, in quo ſenſu nihil falſius pronunciato viri boni deprehenditur. Satis enim ſingulos ſuæ quemque, in terris Reipub. Chriſtus addixit atque ſubjecit; unum obſequium poteſtatum omnibus præcepit.

Eadem ambiguitas in voce, Aſſignationis, animadverti poteſt: quæ prima fronte, ſeparatæ alicujus terræ, tanquam peculiaris ſortis aſſignationem ſignificare poteſt; ut falſæ enunciationi fidem conciliet: Cum tamen & generalius ſumi poſſit, quo ſenſu veram ſententiam evertit. quæ eſt quòd Chriſtus fidelium unicuique forenſes ſuæ in terris Reipub. leges obſervandas; ſuæque ſingulis Reipub. reverentiam non aſſignaverit.

Ejuſmodi ambiguitatum uberrimam ſegetem, ſi ex rationibus adverſariorum ſubtrahas, in anguſtum res eorum cogentur, nec ullum Campum, in quo jactantius exultare poſſint, habebunt. Eo promptius veniam dabit Lector quod ad ejuſmodi diſtinctionum minutias, deſcendere neceſſe habuerim.

Pergit Vir bonus & leges Rerumpublicarum Chriſtianarum, in locum forenſium legum Moſis non ſucceſſiſſe, aſſerit; quia nos non æquè in omnibus obligent, ut olim Moſaicæ Judæos. Fallaciam accidentis in ea ratiocinatione committi, facile oſtenderem; ſi de voce Succeſſionis litigare non pigeret. Sufficit illud verbo attingiſſe qua vis eſſet in ejuſmodi argumentandi modo, Conſules quoque olim Regibus Romæ ſucceſſiſſe dici non poſſet, quia imperium eorum longè anguſtioribus, quàm Regum, limitibus fuit coarctatum; quod ridiculum eſt.

Quod bellum apud Hebræos, non ex lege Moſis morali, ſed ex lege ejuſdem politica ſeu forenſi jus & originem traxiſſe diximus, minùs accuratè dictum à nobis non negamus. Nihil tamen falſi in eo oſtendi poſſe arbitramur, ſi mens in iis noſtra rectè intelligatur, quæ fuit hæc: Non fuiſſe neceſſe ut Hebræi, jus & licentiam bellandi, aut ex legis ſuæ moralis imperfectione, aut ex promiſſorum terrenorum ratione, vel etiam terræ peculiaris aſſignatione colligerent; cum in lege ſua politica & forenſi jura belli ſibi apertè præſcripta haberent.

Id verò quomodo adverſus noſtram ſententiam militet, non videmus, etiamſi forenſes Moſis leges abolitæ eſſent, quæ propter multas alias cauſas potius quàm propter permiſſam in iis bellandi licentiam aboleri poterant. Et quamvis abolitas eas eſſe, Vir bonus, aſſeverare tantum; non & probare potuerit, nos tamen iis teneri non dicimus; nec ab eorum præſcripto jus & licentiam bellandi, aut gerendi Magiſtratus arceſſimus; quamvis in earum præſcripto, cum ſcriptis Novi fœderis collato maniſeſtum Dei voluntatis veſtigium deprehendamus, circa ea, quæ nobis in terrenæ Reipub. gubernatione prohibeat aut permittat.

Quid? quod eas ſublatas atque abolitas eſſe; non modo eſt falſum, ſed etiam viro bono aſſerere integrum non eſt. Certe non modo minùs accuratè, ſed paulò incogitantius Vir bonus, leges, quas per novam & à Chriſto ipſo introductam obligationem non minus quàm alias omnes humanas leges confirmatas fatetur; toties tamen abrogatas & abolitas ſuperventu legis Chriſti inculcat. Idque facit non tantum intra unius paginæ ſpatium, ſed pauciſſimis inter tam pugnantia interjectis verbis. Neque hæc contradictio eo diverſitatis modo, quem inter veterem & novam obligationem ſtatuit, conciliari poteſt. Mitto enim expendere quàm verum ſit quod aſſerit. Quomodo, quæſo, vis obligandi, quoad iſtas leges ſublata per Evangelium dici poteſt, ſi in locum veteris, nova obligatio, qualiſcunque illa eſt, ſucceſſit?

Sed & iſta ipſa diverſitas, in quo eſſe prætenditur? Ait, igitur, obligationem Moſaicarum forenſium legum, (poſteaquam per tàm lepide & ingenioſè excogitatam ab ipſomet metamorphoſim, ex divinis in humanas transfiguratæ ſunt) adjunctam habuiſſe exceptionem in iis, quæ ſunt contrà pietatem. Quaſi etiam optimis, etiam diviniſſimis legibus perverſitas mortalium adverſus pietatem abuti nequeat. Sed largiamur rectè conſtitutam hanc differentiam. An lex, quæ aliquam exceptionem habet; ideò abrogata, ideò mortua & extincta dici poteſt? Quonam virum bonum abripit contradicendi impetus? Omnes humanas leges, etiam quæ nunc vigent, exceptionem in iis, quæ ſunt adverſus pietatem habere, negari non poteſt. Omnes igitur à Chriſto abrogatas & abolitas eſſe arbitrabimur? Miſeret me ejuſmodi tergiverſationum, in quibus ad talia effugia deſcendere neceſſe eſt.

Reliqua, quæ in hujus capitis calce adjicit, partim adverſus nos non pugnant, partim quia non ſuis locis & ſine armis pugnant, alibi propulſabuntur.

CAP. III.

A contumeliis, etiam erga eos de quorum pietate & eruditione non conſtat, abſtinendum eſſe, non ignoramus. Sed non ſtatim in hominum contumeliam trahendum eſt; quod opinionibus eorum objicitur, quas pravæ eſſe ideo non dedignant; quod à quibuſdam bonis foveantur. Fanaticarum, nomen, non nos ſententiis iſtis impoſuimus, ſed conſenſu reliquorum omnium; præter eos qui iis imbuti ſunt receptum; neceſſitate quadam retinuimus; ut ab opinionibus mollioris ſuperſtitionis, diſtinguerentur. In ſententia noſtra defendenda probandi laborem ſi defugeremus; non peculiarem librum, qui mox refutationem illam ſequi debet, afferendis pro cauſa noſtra argumentis deſtinaſſemus.

Mirari ſatis non poſſumus Virum bonum, ea in quibus, tametſi pro ſententia noſtra dici poſſent, non multum ponderis eſſe non obſcure ſignificavimus, tam ſedulò aggredi: atque inanem laborem ſuſcipere in iis refellendis, quæ nos pro defenſione ſententiæ noſtræ producere dedignati ſumus. Quis enim non videt, nos ex eo, quod affirmanti incumbat probatio, hoc loco de induſtria argumentari noluiſſe. Sed eam rationem Vir B. tota iſta diſputatione ſecutus eſt; ut quia ſæpius quod adverſus evidentiam veritatis, afferret non habebat, ea oppugnaret, quæ nobis ipſis, aut diſplicent, aut ſuſpecta vel etiam contempta ſunt. Nihil igitur æquius eſt; quàm ut ad earum quas non attulimus rationum refutationem non reſpondeamus:

Examinanda tamen eſt hujus pronunciati Veritas: Utrum in quæſtione practica & conſcientiæ, qua quæritur an factum aliquod licitum ſit; an illicitum; magis quàm cætera omnia, illud ſit attendendum; quæ pars ſit tutior, quæ verò periculoſior; iſque jure & neceſſariò ad probandum obſtringatur, qui minùs tutam defendit ſententiam.

Quam aſſertionem antequam falſam eſſe oſtendamus; detrahenda eſt ipſi quædam veri ſpecies ac perſona; quæ fortaſſe Viro bono impoſuit, ne Lectori quoque imponere poſſit. Diſtinguenda enim eſt *Vox Quæſtionis practicæ & conſcientiæ*, quæ aut latius ſumitur, ut comprehendat omnes omninò quæſtiones & controverſias, quæ in iis rebus interveniunt quæ ad praxin & morales actiones quoquomodo pertinent, aut referri poſſunt, tametſi non id in ſpecie quæratur; quid ab aliquo in certo aliquo tempore aut loco faciendum ſit; ſed tantum in genere utrum aliquid verum an falſum ſit. Aut ſtrictius, pro iis quæſtionibus ac dubiis, quæ in ſpeciali alicujus deliberatione occurrunt; dum dubitat utrum aliquid ipſi hic & nunc faciendum ſit aut non faciendum; atque ita conſcientiæ, ne qua ratione offendatur, proſpicit. Quæ ſanè dubitatio aut quæſtio; quia non in abſtracto, quid ſit verum aut falſum inveſtigat; ſed, ut ita loquar in concreto, & in ſingularum circumſtantiarum interventu; quid ſit faciendum aut non faciendum inquirit, *verè & propriè practica & conſcientiæ* dici poteſt. Has quæſtiones, in quibus deliberatur quid facto opus ſit, liceat uno verbo vocare quæſtiones Facti, ut à quæſtionibus Juris diſtinguantur, in quibus in genere, atque in abſtracto; quid ſit licitum

aut

;ut illicitum quæritur: quæ licet ad praxin etiam pertinere dicantur, aut referri poſſint: tamen in iis tunc, cum agitantur, non id, quod proximè nobis faciendum; ſed quid ſentiendum ſit quæritur. Præcedere enim intellectus judicium, voluntatis electionem ſemper neceſſe eſt: Sed & ſæpè accidit ut intellectus deciſionem nulla conſequatur voluntatis electio, ſive quod occaſio faciendi deſit; ſive ob aliud aliquod impedimentum. Poteſt enim aliquis de jure ſuo quærere, an ipſi aliquid liceat, tametſi jure ſuo uti in animo non habeat; aut liberam ſibi in eo perſequendo vel omittendo, optionem relinqui velit. In quo caſu quis non videt nondum de boni aut mali electione aut fuga; ſed agi tantum de veri inquiſitione & falſi declinatione. Omnis igitur quæſtio Facti, cum jam de re proximè facienda aut omittenda deliberatur verè & propriè *Practica & conſcientiæ* dici poteſt. In qua quia ſæpè accidit; ut veritatis inquirendæ otium aut facultas non ſuppetat, nos tutiorem partem eligere ipſa impellit conſcientia. Sed non omnis quæſtio, quæ ad praxin quoquomodo referri poteſt, æquè propriè *practica & conſcientiæ* dici poteſt; cum & in ipſis Practicis diſciplinis, innumeræ quæſtiones ſpeculativæ exoriri poſſint; quamvis deciſio earum ad praxin tendere aut applicari poſſit ac ſoleat. Præcipuè *quæſtiones De Jure*, in quibus quid in genere omnibus liceat, aut non liceat inquiritur; poſſunt abſque ulla actionis ad praxin deducendæ neceſſitate aut etiam voluntate ejuſve impulſu tractari.

Atque ejus generis eſt hæc quam tractamus quæſtio; in qua, non id tractatur quid omninò Chriſtianis faciendum aut eligendum ſit: ſed quid ſentiendum, quidve liceat aut minus; relinquens intereà liberam cuique rei, etiam licitæ, faciendæ, aut omittendæ (quoties id integrū eſſe poteſt) arbitrium. Rhetores id genus cauſæ Demonſtrativam vocant; ut diſcernatur à Deliberativo atque ſuaſorio. Nos veri indagationem nominamus, quæ ad illuſtrandum intellectum pertinet; non ad voluntatis impulſum aut actionem. Neminem enim ad bellum ſuſcipiendum, aut gerendam ullam Reipub. partem hortamur; ſed de ſolo jure ejus gerendæ diſputamus. Proinde nunc cum veritati inquirendæ vacare liceat; ejuſque inveniendæ facultas offeratur, non id ſpectare debemus, quænam opinio tutior aut periculoſior; ſed quæ vera ſit; quæ falſa. Nam qui tutiorem ſe viam ingredi jactant, eo ipſo fatentur ſe veram nondum inveniſſe: Si Veritas erui non poſſit; aut etiam antequam eruatur; & ad actionem res deveniat, maximam ejus rei rationem habendam putamus, ut quando vera via teneri nequit, tutior, eligatur. Sed dum veritas in cubili ſuo quæritur; præpoſterum eſt ſectari iſtiuſmodi veſtigia; quæ nos non ad certæ veritatis inventionem; ſed ad minoris mali præ majori electionem ducunt. Nam hoc ejus eſt, qui de inveniendo Vero deſperavit. Præptereà ubi certitudo veritatis quæritur, periculoſum eſt ea conſectari; quæ ſpeciem quidem & apparentiam veri habere, videamus, rem tamen ipſam non attingere, aut ſuſpicemur, aut tacitè agnoſcamus. quod non in ea tantum materia quæ ad contemplationem; ſed quæ ad praxin quoque pertinet, tanto magis cavendum eſt; quòd etiam in moralibus actionibus, ſæpe alterum extremorum Virtuti propius eſſe ſoleat; ac proinde tantò magis periculum ſit, ne virtutis ſpecie vitium nobis imponat.

Imo verò tantum abeſt, ut iſthic ubi veritas quæritur; ad id utra pars tutior ſit aut periculoſior magis quàm ad cætera attendendum ſit; ut ne ratio quidem tunc ejus rei ulla haberi poſſit. Quia ubicunque ad id attenditur utra pars tutior ſit; ſupponendum eſt neceſſario tunc neſciri; imò verò (ſaltem ad tempus) ſciri non poſſe utra ſit vera. Nam ſi ſciri poſſet veram eſſe illam quæ periculoſa eſſe prætenditur; nihil ab iſtis periculis metuendum eſſet; quæ nonniſi falſitatem ejus conſequuntur.

Atqui in eruendo per diſputationem Vero ſupponitur neceſſariò, id ſciri poſſe, de quo quæritur: aliàs inquiſitione ejus rei ſuperſederetur, quam conſtaret inveniri non poſſe. Deinde opinionibus quòd ſint periculoſæ; objici nequit, quin prius ſupponatur eas falſas aut dubias eſſe. Vera enim & certa ſententia, quamdiu talis eſt, nihil habet periculi. At is qui rem aliquam veram eſſe ſeriò contendit; Falſum & hypotheſin iſtam nunquam admittet; ſine qua admiſſa; ſententiam ejus periculoſam eſſe, oſtendi non poteſt. Et qui ejuſmodi hypotheſin admitti poſtulet; neque jus neque neceſſitatem ullam ad id poſtulandum prætendere poteſt. Primum quia per liquidam μετάβασιν εἰς ἄλλο γένος, res inter ſe heterogeneas; diſputandi nimirum, deliberandique officia confundit. Deinde quia nihil iniquius eſt; quam in diſputando id ab adverſario poſcere, ut ſententiam ſuam ſive falſam, ſive dubiam eſſe concedat; quod facere nequit, quamdiu de veritate ejus perſuaſus eſt. Præcipuè in ingreſſu certaminis id parum verecundè ab adverſario poſcitur; quod cauſam ejus ſine ullo certamine jugulat; & hoſti ante pugnam victoriam tradit.

Neque igitur jure; neque neceſſario; neque ullo modo in diſputando; ad probandum obligatus dici poteſt; qui adverſario minùs tutam defendere ſententiam videtur.

Qua propter cum quæritur utri diſputantium parti; probandi officium incumbat, non qui affirmativè prolatam, aut cujus precario pro ſuppoſita falſitas aliqua ſecum incommoda trahit; ſed qui magis dubiam & minus receptam ſententiam introducit ad probandum adigendus eſt. Confeſſa enim & recepta ſententia, ſuo quodam jure ac præſcriptione nititur, ut probatione, quæ ipſi fidem faciat, non ita ut altera indigeat, quia fidem apud omnes, antequam lis ipſi mota eſſet habuit; & etiamnum apud pleroſque retineat. Sed nova & judiciis hominum repugnantia; quæque ipſi rationi ſuſpecta ſunt & receptis dudum ſententiis litem movent dogmata; niſi quam ſibi firmis rationibus adſtruunt fidem non habent. Ideo is longe meliori jure, ac magis neceſſariò ad probandum adſtringitur; qui talia propugnat; quam is qui defendit ea, quæ periculoſa vel noxia dici nequeunt, niſi prius falſi coarguantur. Et ratio quidem ejus rei evidens eſt; quia is qui periculoſam ſententiam defendere prætenditur; periculoſam eam eſſe fateri non cogitur; niſi prius dubiam aut falſi ſuſpectam eſſe fateri cogatur; quod ab eo poſtulare iniquum eſt. At qui novam adverſus recepta dogmata ſententiam introducit; ſua nova, contraria verò recepta eſſe dogmata, diffiteri nequit. Longè potior igitur eſt hæc ratio, cur ad probandum adigatur poſterior, quia ejus ictum nulla declinatione evadere poteſt; quam illa erat, cujus vi prior ad probandum adigebatur; quia illius nulla vis eſſe potuit; niſi admiſſa ea hypotheſi; quam is admittere non tenebatur.

Sed ut aliquid de noſtro jure decedamus; concedamus ſane in delectu ſententiarum interdum locum habere poſſe, ejuſmodi κριτήριον; ut eas recipere malimus, quarum ſi falſitas minora ſecum incommoda & pericula trahit; id certè in propriæ noſtræ electionis arbitrio aliquam; cæterum in obligando ad probandum adverſario nullam vim habet; niſi ejuſmodi rationem afferamus; cujus vim ille effugere nequeat.

Verum ut liberalius adhuc Viro bono; aliquid largiamur, id quoque fingamus, eam opinionem, in qua error minus ſit periculoſus, magis eſſe credibilem alterâ, in qua cum ſummo diſcrimine erratur; ideoque hanc potius quàm illam probatione indigere. Verum id locum habere non poſſet, niſi iſthic, ubi cætera eſſent paria. Si tam noſtra quam adverſariorum ſententia eſſet nova & nunquam prius audita; & alterutra earum plura haberet incommoda atque pericula, probabile fortaſſe alicui videri poſſet eam potiùs quàm alteram probandam eſſe. Aſt ubi noſtra ſententia, etiam adverſarii confeſſione vera fuiſſe deprehenditur, (Bella nimirum & ſupplicia capitalia populo Dei vero prohibita non eſſe.) quam nunc ille in præſenti ſtatu enunciatam falſi arguit; ſed ut objectæ à ſe falſitatis probationem detrectare poſſit, ejuſmodi periculorum

riculorum conjecturas in ea comminiſcitur; quæ timeri non poſſunt; niſi id ipſum pro conceſſo dubium aut falſum eſſe ſumatur, de quo tunc vel maximè an verum ſit, diſputatur: tunc profectò & obtentus iſte ridiculus ac futilis; & ipſa tergiverſatio eſt intolerabilis; quia adverſario omnino probandum incumbit, id quod verum aut licitum multis ſeculis fuiſſe negari non poteſt, quando tandem, & quamobrem falſum aut illicitum eſſe inceperit.

Satis opinor patuit, quàm falſum ſit iſtud enunciatum quod in argumentatione V. B. majorem propoſitionem conſtituit. Qui ſententiam, quæ alicui minùs tuta, quam altera videatur, defendit, ei probationis neceſſitatem incumbere.

Nunc ad Minorem progreſſi; expendamus Utra tutior ſit.

Primum autem examinandus eſt, Vir bonus eâ fiduciâ, quâ plus æquo exultat, quod etiamſi ſententia ſua probabilibus duntaxat argumentis niteretur, (hoc eſt ut ſeſe explicat, dubia aut etiam falſa eſſet;) tamen tutiſſimè in ejus ſinu, Chriſtiani hominis conſcientia requieſcere poſſit; nec in eâ errari cum æternæ ſalutis diſpendio queat. Nam ut brevitatis cauſa illud exemplum quod ad opinionem ſuam confirmandam attulit, minimè refellamus, præſertim quod illud, optimorum verborum amictu, quæ reprehendere nefas videatur, indoerit: Quaſi nos quoque ipſi quenquam qui bellum & militiam omnibus, quibus legitimè licet; modis defugiat & non leves tantum injurias, ſed graviſſimas quoque, conſcientiæ cauſa perferat, reprehendendum cenſeamus; aut quaſi eos quoque qui in his rebus per ignorantiam errant, ob nudos mentis errores prorſus damnemus, eos præſertim qui ita ſibi conſulunt, ut ab aliorum damnatione aut inſectatione abſtineant: Sed ut, inquam, allatum exemplum, ſuo loco relinquamus; inſufficiens eſt enumeratio eorum; quæ adverſæ ſententiæ ſuperciliosi propugnatores; (quos ſolos mea petit accuſatio,) Eccleſiæ ac Reipub. afferunt, incommoda atque pericula. Dabimus eorum pauca, in guſtum cæterorum ſpecimina. Ob rationes, quas & res ipſa levidenſes eſſe oſtendit: & ipſi probabiles duntaxat eſſe, interdum non diſſimulant, Oppugnare manus ſupereminentium poteſtatum: atque illud etiam cum extirpari hominum nequitia ex humano genere nequeat, exterminatum velle: judicare ſervos alienos; & æternæ mortis ſupplicio plectendos cenſere vel innocentiſſimos mortalium, tantum ideò quod cum ſint Chriſtiani Deo præſtent, miniſterium, quod ſub Novo fœdere pro ſuo agnoſcit: ſcelerum omnium impunitatem in populum Chriſti introducere; & innocentiam unico quod in terris ipſi Deus eſſe voluit, præſidio exarmare; intrudere ſe in ſupremi Legiſlatoris officium & ſanctiſſimam Chriſti legem, novis interpolare commentis, quibus & conſcientiæ imbecilliorum excarnificentur, & apertæ ordinationes Dei convellantur: Ridiculis & exploſis ubique opinionibus Religioni Chriſtianæ afflictis, exiſtimationem ejus apud omnes traducere; & ad myſteriorum ejus ſubſannationem prophanis hominibus anſam præbere: puriſſimæ veritati aſſuere centones & pannoſas errorum lacinias, per quas reliquorum ejus dogmatum fides in ſuſpicionem vocetur: vinctam & compeditam eam, in perpetui ergaſtuli iniquitate, violenter detinere; ne unquam in lucem hominum emergere poſſit: Reges ac principes; quos omnes Deus ad agnitionem veritatis vult pervenire; arcere ab ingreſſu Eccleſiæ aut, niſi ab illa excludi malint, datam ipſis à Deo publicè poteſtatem, privata auctoritate eripere: Navare operam Antichriſtis, ut etiamſi longè maxima pars Regum ac regnorum ad Chriſtum convertatur; ea tamen iterum ſibi ſubigere, & exterminata veritate, æternæ tyrannidi obnoxia habere poſſint: Inquiſitioni Hiſpanicæ, paſſis ulnis ultrò occurrere, eique cremanda fortium corpora; imbecillium verò animas trucidandas, omnemque ſexum & ſobolem & ſpem poſteritatis ad ſempiternam oppreſſionem proſtituere. Scytharum incurſio ſi quod ditionis Chriſtianæ oppidum invadat; cum levi defenſione, interdum & ſolo armorum metu, tutum eſſe poſſit; nequiſſimo hoſti, ob incertum ejus interficiendi diſcrimen, eo eventu prodere, ut numeroſa imbellis turbæ agmina in miſerabilem ſervitutem abripiantur. Parentem, quem in oculis tuis ſicarius interficere aggrediatur, cum legitima defenſione; quamvis non ſine aliquo, incerto tamen, aggreſſoris periculo, ſervare poſſis; ſidem atque opem tuam implorantem, ob intempeſtivam ac præpoſteram dilectionem ſicarii, nefando parricidio commiſſo, deſtituere. Uxorem ac liberos ſuos cum tàm iniquæ violentiæ propulſandæ vires non deſint, turpiſſimo & ignaviſſimo lenocinii genere; in conſpectu tuo ſtuprandos objicere. Longum eſſet infinita ejuſdem generis perſequi. Hæccine ſunt dogmata in quorum ſinu tutiſſimè conſcientia Chriſtiani hominis conquieſcere poſſit? hæc facta, ob nimiam virtutis exuperantiam laude digna? Sed quid eſt in iis, quod Dei atque omnis honeſtatis ignaros; imo verò turpiſſimos mortalium, ac profligatiſſimæ ignaviæ homines, non magis deceat, quam Chriſtianos? Neque in tàm apertis & quæ vel à cæcis palpari poſſunt errori aut ignorantiæ prætextui nimium fidendum eſt. (Sua enim verba; quæ plerumque, ſententiâ quàm defendit, longe meliora eſſe ſolent Viro Bono regerenda ſunt.) *Non eſt quicquam committendum Chriſtiano, præſertim in re tanti momenti; quod non ante certiſſime conſtet, id illi facere jus faſque eſſe.* Itaque niſi hic apodicticæ rationes; quæ novæ huic & à communi ſenſu abhorrenti, opinioni fidem faciant, producantur, meritò rejicienda eſt. Nec enim de lana caprina litem movet opinio Viri Boni; ſed de rebus longè omnium maximi momenti. Noſtra ſententia ſive vera ſive falſa ſit, ſolis improbis & capitalia ſupplicia meritis, hoc eſt injuſtis invaſoribus noxia atque infeſta eſt. Et quoniam à nobis ad moderamen Chriſtiana æquitate dignum redigitur; hæc ipſa noxa, atque invitis nobis interveniens ſanguinis effuſio, ſuprema neceſſitate extorta & rariſſima eſt. Ideo, etiamſi dubia & falſa eſſet, venia errori & ignorantiæ, vel quia longè probabilior eſt adverſâ, longè meliori jure deberetur. At opinio Viri Boni; cum improbiſſimis & injuſtiſſimis impunitatem, & ſublato reſiſtendi jure, quandam in reliquos poteſtatem atque licentiam donet; reliquos omnes tàm bonos, quàm mediocriter malos, extremo infortunio mactat; nec ſervitute modo ſed inevitabili pernicie involvit. Noſtra ſententia ob caritatem & miſericordiam bonis debitam, expreſſam Dei voluntatem ſecuta; juſtam ſed inſigni clementia temperatam, in malos ſeveritatem; Viri boni opinio ob intempeſtivam atque præpoſteram erga ſceleratos dilectionem triſtiſſimam in bonos & reliquos omnes minùs malos, crudelitatē exerceri poſtulat. Utrius error, ſi utramvis partem hallucinari fingamus venia dignior eſt? Noſtra ſententia ad Magiſtratus officium tanquam ad Dei miniſterium, toties à Spiritu Sancto commendatum gerendamque Rempub. Chriſtianos admittit. Viri Boni opinio, Religionis Chriſtianæ obtentu; quam in omne humanum genus propagare Chriſtiani tenentur, poteſtatem atque ordinationem Dei reipſa ex humano genere extirpare contendit; auſa facinus cujus paradoxa novitas; non verborum ſanctitatem ſpirantium fuco, ſed miraculo confirmanda fuit: cum tamen eam Vir Bonus de apodicticis quidem rationibus, hoc eſt idoneis Sacræ Scripturæ teſtimoniis, probandam cenſeat. Noſtra ſententia ſi falſa eſt, privata forſitan quorundam paucorum ſalus, qui aut miniſterium aut obſequium poteſtatis à Deo ordinatæ detrectare noluerunt, idque ob errorem venia digniſſimum, periclitatur. At neque publicum Evangelii curſum remoratur; neque Eccleſiam publicè in miſerrimo ſtatu detinet; neque Religionem totam abhorrentibus à communi ſenſu mortalium opinionibus infamat: aut in dubium vel odium apud exteros vocat: neque publicum ſtatum regnorum aut Rerumpub. convellit: neque in univerſum genus humanum permiſſa ſcelerum impunitate injuria eſt: Breviter,

ter, nihil invehit quod in publicum noceat: cum ipſorum bellorum rabiem comprimat; & pacem, juſtitiam, bonum ordinem pro virili defendat. Nemo autem miretur quod contrariam ſententiam publicum regnorum ſtatum convellere ſignificavimus; qui non minus per id convellitur, quod ipſi propius nocet; dum ab eorum regimine, optimi mortalium, hoc eſt Chriſtiani ſubmoventur: quàm per id quod remotius; dum eadem opera reliqui omnes homines, quibus Evangelium prædicandum eſt, arcentur. Quapropter qui in hiſce omnibus quæ recenſuimus, Veritati, Eccleſiæ, Religioni, Reipub. toti humano generi, publica damna, atque publicas injurias inferunt; quâ fiducia ſperant privatim conſcientias ſuas; in ſinu matris hujus; hoc eſt Opinionis quæ tàm peſtiferа monſtra peperit, tranquille conquieſcere poſſe? Certe affectata ignorantia, tunc liquidò cernitur, cum homines probabilibus ratiunculis contenti, in falſa perſuaſione quòd tutiorem ſententiam ſequantur ſecuri obdormiſcunt. Atque hic error tantò minùs excuſatione dignus eſt, quantò promptius evitari potuit, cum ipſi Ratio & ſenſus omnium reclamet: & vera ſententia tot argumenta; falſa verò tot abſurda habeat, ut longè facilius fuerit, rectè ſentire; quàm errare. Quæ omnia ad excitandos adverſarios urgemus, ut aut victas manus dent Veritati: aut certe firmis argumentis potius, quàm inanibus conjecturis opinionem ſuam ſuſtentent.

Ut rem in pauca verba conferam. Noſtram quam Viri Boni opinionem tutiorem eſſe oſtendimus; primum quod etiamſi dubia eſſet minus noxia eſt. Nec enim Veritati, Religioni, Eccleſiæ Reipub. humano generi publicè nocet; quod facit Viri Boni opinio.

Secundò, quod non per extrema vadit; ſed inter exceſſus ac defectus abrupta, planum ac medium iter teneat, quod tutiſſimum eſſe ſolet; non modo in verè practicis; ſed etiam in ſpeculativis, quæ tamen ad praxim appplicari poſſunt, quæſtionibus.

Tertiò (quod præcipuum, & hoc loco diligenti obſervatione dignum eſt) quia ea ipſa quæ ſententiæ noſtræ objiciuntur, (quæ longè leviora & privatos tantum idque non ſine maxima veniæ ſpe, tangentia pericula eſſe oſtendimus) tamen objici nequeant; niſi prius precaria hypotheſis præſtruatur; illam falſam aut dubiam eſſe, quam nemo noſtrum concedere tenetur. At nos in convincenda adverſa ſententia, nulla ejuſmodi hypotheſi indigemus: ſed etiam nullo reſpectu ejus rei, utrum vera an falſa ſit, habito, ea propemodum omnia incommoda, damna & abſurda in ea deprehendi oſtendimus, quæ ſuprà recenſuimus: adeò ut ne præſuppoſito quidem falſo de veritate ejus figmento: multum ferè de incomparabilium damnorum & incommodorum quæ affert magnitudine decedat. Quis igitur non videt longe tutiorem eſſe ſententiam; cui ſi qua objici poſſunt, dubia & incerta ſunt; quia nullo alio, niſi precario controverſæ hypotheſeos fundamento nituntur: quam eam, cui certa & inevitabilia incommoda & abſurda objiciuntur, quæ ſine ulla precaria hypotheſi cunctis liquidò patent?

Proinde ſi qua vis erat, in hoc Viri Boni jaculo, (quod periculoſioris ſententiæ defenſori probatio incumbat,) quod is in nos contorſerat; non modo retuſam eſſe; ſed ipſum è manibus ſuis extortum miſſile in ſuam ſententiam recidere ſentit; Ne poſthac ante pugnam pæana victoriæ canat; & viciſſe ſententiam ſuam prædicet; etiamſi placita ſua, demonſtrativis argumentis non ſtatuminet.

Aſpice num mage ſit, noſtrum penetrabile telum.

Jam enim eò veniendum eſt quo ſucceſſu teli noſtri ictus evadere tentaverit. Argumentum noſtrum tale eſt.

Rem novam, paradoxam, publico conſenſui mortalium, & ante invecta ejuſmodi Sacræ Scripturæ gloſſemata, omnium jurium conceſſioni, repugnantem, aſſerenti, incumbit probatio. Quid ſi ipſi rationi & communi generis humani Bono repugnet? Vir Bonus ſententiam novam, paradoxam publico conſenſui mortalium &c. & quæ ſequuntur, aſſerit. Ergo ipſi probatio incumbit.

Majorem hujus ſyllogiſmi apertè & ex profeſſo negare auſus non eſt Vir Bonus, quia omnis manifeſtum eſt, dogma novum; & quod ejuſmodi ſententiæ, quam ipſe ſaltem olim veriſſimam fuiſſe, diffiteri non poteſt, adverſatur; ſine firmis ac ſolidis argumentis, hominibus invitis obtrudere velle, non ſatis eſſe modeſtum aut verecundum.

Nam quòd ait actionum nobis noſtrarum rationem conſtare debere: ideoque nunquam non reddendam eſſe; etiam quoties nobis in iis, nova & inaudita antehac controverſia movetur; atque inde tacitè conficit, quæcunque alicui in dubium vocare libuerit, nobis demonſtranda eſſe; partim alienum à propoſito, partim falſum eſt. Alienum, quia nunc non de eo quid faciendum ſit conſultatur: ſed de eo quid ſentiendum ſit, diſputatur. Quamvis igitur nihil unquam in deliberando faciendum ſuſcipere debeamus cujus nobis ratio non conſtet; quæ idcirco facilè cuique reddi poſſit ac debeat: inde tamen non ſequitur, in diſputando, cum de re hucuſque non dubia nova lis movetur; nobis potius qui receptam opinionem defendimus; quàm his qui eam oppugnant, probationem incumbere. Nam qui receptam opinionem fovent, theſis quodammodo, jam à majoribus olim propoſitæ defenſionem profitentur; & Reſpondentium locum tenent. At qui eam novis arietibus oppugnant; Opponentium partes agunt; quorum munus atque officium eſt, partem theſi contradictoriam, firmis ac ſolidis argumentis probare; cum Reſpondenti ſatis ſit, objectas rationes refellere. Falſum autem eſt quod ex ſuis verbis Vir Bonus tacite deducere conatur. Nempe, eos qui in re dudum licita; quæ tamen recens in dubium vocata ſit; rationem facti ſui reddunt; firmis ac ſolidis argumentis ſententiam ſuam probare; atque ita opponentium in diſputando officium ſuſcipere teneri. Satis enim idoneam facti ſui rationem reddent, ſi Reſpondentium; (quales ſunt revera, cum ab iis factorum ratio repoſcitur;) munere fungantur; & ab iis, qui facta ſua, quæ confeſſo hucuſque apud omnes jure nitebantur, in dubium vocant; rationes, ob quas ea in dubium vocent, requirant; eaſque Reſpondentium more refellant. Quę ſi parum firmæ; nec ſolidè rem propoſitam demonſtrantes deprehenſæ fuerint, jus illud apud omnes hucuſque receptum; inconcuſſum & ſtabile in ſuo veſtigio manet; & quæ contrà afferuntur, vanitatis coarguuntur. Quid? quod ut cognitionem, ita & diſputationem, à facilioribus incipere, æquum eſt. At, ne longius à propoſita quæſtione exemplum petamus; ſi vera eſt adverſariorum ſententia, id quod antea licitum populo Dei fuiſſe, ipſi fatentur; per aliquam Chriſti legem ſublatum ac vetitum eſſe; nihil facilius eſt; quam Legem iſtam producere atque ex ea evidenti illatione, id quod quæritur, demonſtrare.

Manet igitur inconcuſſa majoris propoſitionis veritas & evidentia; quam ne Vir Bonus quidem palàm aut ſeriò oppugnare auſus eſt: ſed omnem ferè reſponſionis vim ad minoris impugnationem convertit. Qui conatus ejus quàm proſpere ipſi ceſſerit, videamus.

Primum ait ſententiam ſuam novam non eſſe; quia eam Eccleſia noſtra hucuſque urſit & ſcriptis defendit; & praxi confirmavit.

Tempus ut compendifaciam & ne in immenſum volumen extendatur; nolo in eam diſputationem ingredi, an ipſius ſententiam Eccleſiæ noſtræ unquam urſerint; ſcriptiſve defenderint; quæ abſurdarum opinionum patrocinium publicè, nunquam ſuſcepere. Nam praxis earum neque Viri Boni paradoxis ſuffragatur; neque à nobis impugnatur, cum ſententiam ejus Viri Boni acriter oppugnandam cenſeamus. Quæ ultrà eorum moderationem progreſſa qui ſupremo Magiſtratui locum in Eccleſia reliquerunt; ipſum planè ab Eccleſia proſcribit; quod à publico Eccleſiæ noſtræ dogmate prorſus alienum eſt. Sed ut iſta miſſa faciamus, & verum eſſe quod hoc loco aſſerit Vir Bonus fingamus: ludit voce Novæ

ſententiæ

ſententiæ non obſcura ambiguitate. Quæ in argumentatione noſtra non eum habet ſenſum, ut ſignificet rem reſpectu noſtri temporis, heri aut nudius tertius invectam: ſed generalius ſumitur, pro opinione novâ, quæ veteri ac receptæ ſupervenit; etiamſi ante multos annos invecta ſit. Quo ſenſu novum fœdus dicitur, quamvis ſeculum ævi ſui, agat ſextum decimum. Ridiculum eſt igitur Virū bonum, ut ictum argumenti noſtri devitet, ab octoginta aut centum annis, opinionis ſuæ antiquitatem arceſſere. Nos verò novam ejus ſententiam ideo vocamus; quod ante exortos ejuſmodi Legis Chriſti interpretes nemo mortalium dubitabat; ac ne ipſe quidem V. B. nunc dubitare poteſt; ab iis qui Deo ſerviebant, eique ſalutari fœdere, conjuncti erant, Rempub. tàm pace, quàm bello geri potuiſſe. Quo tempore iſti interpretes exorti ſint, nondum quærimus. Ad novitatem dogmatis eorum ſufficit, antequam exorti eſſent, id pro licito habitum fuiſſe à populo Dei; quod illi nunc vetitum eſſe contendunt. Inde enim neceſſitas probandi hujus dogmatis, quod invehere volunt, evincitur Sed ne illud quidem Vir Bonus oſtendere poteſt, illos interpretes pridem eſſe exortos. Nam quod in primitiva Apoſtolica Eccleſia; multò efficaciorem quam ſit in noſtra, opinionis ſuæ praxim viguiſſe aſſerit; videamus quàm ſolidè probet. *Quia nullum*, inquit, exemplum dari poteſt Chriſtiani hominis qui tempore Apoſtolorum militarit. Atqui cum conſtet, inter Chriſtianos non defuiſſe; qui nondum abjecta militia doctrinam Chriſti amplexi ſint; cur nullum ejus rei veſtigium odorari licet; quòd aut militiam abjecerint, aut ſaltem abjicere juſſi ſint? Annon fortius ſtringit hoc argumentum; quod legimus eos qui militiæ inſtituto non renunciaverant, Spiritum Sanctum accepiſſe? Nam de eo quid in animo habuerint; aut poſtea fecerint; præter divinationes aut conjecturas, eaſque controverſas, nihil certò conſtitui poteſt. Id unum liquido conſtat, Cornelium dum adhuc militaret, dono Spiritus Sancti afflatum eſſe. Quod ſi me ex eo, quod Cornelius militiam abjeciſſe non legatur, concludentem illum eam non abjeciſſe, non ferret, Vir bonus; quomodo ipſe ferri poteſt; dum ex eo quòd non legamus tempore Apoſtolorum, quenquam militaſſe Chriſtianum: firmiter ſibi argumentari videtur; neminem tunc Chriſtianorum militaſſe, cum utrobique argumentatio ſit, à teſtimonio negante. Eodem igitur jure concludi poterit, Chriſtianis tunc ludimagiſtris aut etiam bonarum artium profeſſoribus eſſe non licuiſſe; cum nullum exemplum dari poſſit Chriſtiani hominis; qui tempore Apoſtolorum literarum profeſſione vitam ſuſtentarit. Quaſi hiſtoria Apoſtolica in tanta luce verſetur; ut quodnam è privatis quiſque Vitæ genus ſectatus ſit, ſcire poſſimus, cum res longe magis celebres ac neceſſariæ & planè publicum Eccleſiæ ſtatum ſpectantes, ignorentur. Quæ apud nonnullos patrum adverſus militiam dicta leguntur; plæraque ad populare & ſuaſorium magis, quàm ad accuratum & demonſtrativum cauſæ genus pertinent. Nec inde confici poteſt, illos in adverſariorum ſententiam propendiſſe; cum & nos, qui jura pacis bellique acerrimè defendimus; bella cædeſque & ipſi abominemur, & omnibus piis abominanda & fugienda eſſe cenſeamus; non minùs quàm noxæ & nauſeæ ino periculi plena quædam medicorum pharmaca quæ tamē interdū ſumi dura Lex neceſſitas adigit, & excuſat.

Deinde communi bono generis humani, non repugnare ſententiam ſuam aſſerit; quia videlicet bellum ex genere humano proſcribat; quod Lerna eſt omnium malorum. Mitto qua fide, quod pollicetur, præſtare poſſit, quærere. Illud quæro; quamobrem bellum generi humano; tàm noxium & funeſtum eſt, niſi propter injuſtas cædes & violentias? quas paſſim in eo patrari videmus. Atqui hæc ſententia injuſtas cædes & violentias tantum abeſt; ut tollat; ut earum impunitate promulgata in immenſum augeat & propaget. Qui cum injuſtitiam ipſam ac violentiam ex humano genere tollere nequeant; ac ne tollendæ quidem utriuſque ſpem facere audeant; quomodo de humano genere mereantur, viderint, quando unicum malorum morum remedium, legitimi Magiſtratus defenſionem ac reſiſtentiam tollunt. De improbis & ſceleratis, quàm optimè mereantur non dubitamus. Sed quum innocentium cauſa efficæni hebi bonum libidini prodicur: bene humano generi conſultum putabimus? Removeant, obſecro illas manis jactantiæ phaleras Viri Boni, & fateantur ſeſe dum bonos unico innocentiæ præſidio exarmant; ſceleratorum improbitatem armare ſecuriſſima peccandi licentiâ. Nec fidiculis ab iis extorquenda eſt veritas. Ipſe V. B. non fatetur ſed jactat cap. v. *Chriſtum bonorum & innocentium non quieti conſuluiſſe: ſed jugum infinitarum injuriarum ipſis impoſuiſſe*; quod ſano ſenſu intellectum ferri poteſt, niſi addiderit, *atque patientia eorum quam perfectiſſima eſſet, Malis, quodammodò, fibulam audaciæ laxaſſe; dum eos aptiſſimo & pene neceſſario rationis fræno non ſub lege ſolum, ſed & ubique gentium receptæ à bonis coercere vetuit.* Mox ait, *non debuiſſe cum iiſdem arctare licentiam malorum; manuſque conſtringere &c.* Quæ utcunque excuſationem admitterent; niſi opinione iſtâ non quodammodo; ut [illegible] ſed in infinitum improbis fibula audaciæ laxaretur.

Tertio excipit Sententiam ſuam *Rationi non adverſari: quia bella humanæ rationis judicio ne permiſſa quidem ſint, tantum abeſt ut laude digna cenſeri poſſint.* Sed primum nihil eſt quod ſententiam ſuam bona ſui parte mutilatam defendat; cum nos in propoſito argumento totam oppugnaverimus. Nec enim tantum quod bella; ſed & quod cætera Magiſtratuum jura, ab adverſariis vetentur; à rationis judicio abhorrere objecimus. Nihil igitur agit, qui alterum duntaxat corporis latus ſcuto protegit: alterum hoſti feriendum relinquit.

Deinde non erant verba noſtra mutilanda; qui non ſimpliciter bella; ſed bella juſta rationis judicio non modo permiſſa, ſed in laude ac pretio fuiſſe aſſeruimus. Nec enim negamus eſſe aliqua bella; adeo laude non proſequenda; ut ne venia quidem digna ſint. Et ne quem latens in voce belli ambiguitas decipiat; cum juſta bella, in laude & pretio hominum ratione utentium eſſe diximus, non ipſa bella nuda: ſed virtutem in bellis pericula & injurias à patria propulſantem, intelleximus quæ non laude tantum ſed maximis præmiis digna ſemper habita ſunt. Nam ipſum quidem bellum, (quod in multis aliis hominum actionibus contingit) ſi nudum & abſque cauſa & circumſtantiis ſuis conſideretur, aut odio; aut veniâ tantum; forſitan & erga eos, à quibus invitis ſuſcipitur, commiſeratione dignum eſt. Sed juſtitia & fortitudo in eo gerendo ac propulſando, non ſola veniâ aut approbatione, ſed maximâ quoque laude ac prædicatione; etiam Spiritui Sancto; idque temporibus quoque novi fœderis digna viſa eſt. *Heb.* xi. Hæc de laude bellorum.

Utrum vero rationis judicium bella permittat, tantum abeſt ut negare poſſit Vir Bonus, ut ne dubitare quidem eum patiantur; ipſiuſmet verba quæ ad calcem ſui operis adjicit, in Appendice; quæ theſes quaſdam è Grotii operibus depromptas & cum adjectis à V. B. laciniis, concinnatas continet. *Illud extra omnem controverſiam eſt*, inquit, *Bella cædeſque nec Juri Naturæ: nec Legi Moſaicæ repugnare.* Jus autem naturæ *Dictatum Rectæ rationis*, paulo ante in iiſdem Theſibus definierat. Cur igitur nunc in dubium vocat ſententiam noſtram, quod jus bellorum judicio ſeu Dictato rationis non repugnet? An nondum quæ in illas theſes conjecit, à Grotio didicerat, cum hæc ſcriberet? Bene eſt, quod δεύτεραι φροντίδες meliores ſint. Neque verò per eam diſtinctionem Rationis humanæ elabi poteſt, quam ſtatim ſubjicit; dum ait aliam eſſe rationem inferiorem, carnalem, *brutam: quæ circa utile & jucundum tantum verſatur: aliam ſuperiorem & diviniorem: quæ diſcrimen honeſti: atque inhoneſti, ſibi inſculptam habet: Bellorum igitur jus ex illius brutæ rationis dictamine proficiſci.* Nec enim eo loco, quem citavimus, de jure naturali, ex rationis iſtius inferioris dictamine profluente loquitur;

tur; cum de eodem *jure naturæ* eum loqui neceſſe ſit, quod in prima Theſi definivit. Illud autem iſthuc eſſe, ait. *Dictamen Rectæ rationis, indicans actui alicui; ex ejus convenientia aut diſconvenientia cum ipſa naturâ rationali, ineſſe moralem turpitudinem; aut neceſſitatem moralem & conſequenter ab auctore Naturæ Deo; talem actum aut vetari aut præcipi.* Superioris igitur ac divinioris rationis illud dictatum eſſe neceſſe eſt, quod turpitudinis aut honeſtatis moralis rationem habet quodque ad mentem Dei ipſius auctoris Naturæ ſeſe accommodat. Præſertim cum V. B. inferiori ac brutæ rationi; turpis & honeſti diſcrimen, non magis quàm ipſis brutis inſculptum eſſe aſſerat. Et profecto diſtinctionem hanc Rationis propoſitæ materiæ vitioſè applicat, cum jus Reipub. bello aut pace gerendæ nullo modo ex ea Ratione proficiſci poſſit quæ ipſius confeſſione juſti aut injuſti, honeſti aut inhoneſti diſcrimen non habet; jus autem Reipub. circa earum rerum delectum verſetur.

Nam illud quod ſubjicit, Superiorem rationem adverſus naturale jus Violentiæ per vim propulſandæ, dictare pulcherrimum eſſe de ſuo jure decedere; injurias patienter ferre; occidi potius quàm occidere; quia ſimpliciter; & univerſè; & ſenſu in infinitum protenſo, accipit, non modo captioſum & falſum; ſed etiam facerè ridiculum eſt. Captioſum eſt quia, id genus, aſſertio; ut veri ſpecie decipiat: Fallacia à dicto ſecundum quid; interdum & eâ quam vocant accidentis, ſeſe involvit. Dictat enim interdum ſuperior ratio pulchertimum eſſe de ſuo jure decedere: ſed non ſemper; neque univerſè; etiam tunc cum intempeſtivum eſt. Dictat eximium eſſe injurias patienter ferre: ſed nec occurrere, ne inferantur prohibet; nec in infinitum patientiam protendit. Dictat præſtare injuriam accipere potius, quàm facere; & occidi injuſtè potius quam grave aliquod flagitium aut ſcelus perpetrare: ſed abſolutè & ſimpliciter eligendum eſſe potius occidi, quàm occidere; etiamſi id juſtè ac legitimè, ideoque ſine tuâ culpâ, facere poſſis; adeò non dictat, ut hanc opinionem infra brutam vecordiam damnet. Nec magis ſeria videtur iſta aſſertio; quàm illæ paradoxæ opiniones, quas Italus neſcio quis anonymus ingenii oſtentandi cauſa propugnandas ſuſcepit, Melius eſſe ex illegitimo thoro naſci; quàm ex honeſto matrimonio: melius eſſe adulteram habere uxorem; quàm caſtam matrem familias: melius in vinculis eſſe, quàm in libertate: cæcum & ſurdum eſſe, quàm oculorum & aurium uſu integro. Neque verò ſpecioſioribus argumentis V. B. fulcit paradoxa ſua; quàm is quiſquis ille fuit. Eodem enim fallaciarum genere uterque decipit; niſi quod alter riſum captat alter agit ſerio.

Nam cujus ponderis eſſe cenſebitur illa ratio, qua Vir bonus utitur, dum probat jus violentiæ per vim repellendæ è bruta ratione proficiſci. *Illa*, inquit, (inferior Ratio) *carnalis eſt ac terrena. Quod ita eſſe feræ nos & animalia docent; à quibus potiſſimùm ejus quid natura jubeat ac præſcribat argumentum ſumitur.* An ilico omnia quæ nobis cum brutis communia eſſe poſſunt, à ſuperioris rationis dictamine excludemus? Quid ſi quædam ſint adeò manifeſta & evidentia, ut ad illa ne inferior quidem ratio, aut brutorum phantaſia cæcutire poſſit? Talis eſt Cura conſervationis ſuæ & fuga interitus. Quarum utraque non minùs à ſuperiori Ratione quam ab inferiori dictatur. Nec ſtatim à ſuperioris rationis inſtinctu & approbatione excludendum eſt; quod ob lucem & evidentiam ſuam inferioris etiam vires & captum non excedit: Imò verendum eſt ne dum ſupra ipſam rationem ſuperiorem ſine cæleſtibus alis, (de quibus nondum loquimur) nimium in ſublime evehi aut ſcandere contendimus infrà brutæ quoque humilitatem præcipites decidamus; quod iis præcipuè metuendum eſt; qui in dijudicandis abſurdis nihil penſi habent, dum ſua quoquomodo adſtruant. Tacen hic falſum aſſeri a feris & animalibus potiſſimùm ejus quid natura jubeat ac præſcribat, hoc eſt, juris naturalis argumentum ſumi. Potiſſimùm enim; imò unicè ex iis quæ dictamen rationis præſcribit; ea quæ ſunt juris naturalis dijudicantur, quod & ipſe ad calcem libri, ut diximus, agnoſcit.

Ciceronis culpam ſi quam in minus accurato loquendi genere commiſit, præſtare non tenemur. Nec enim ea nos pro ſententia noſtra adduximus. Quæ tamen latius & iniquius V. B. quam vellet ipſe Autor extendit; qui voculam *Omnis* ſine dubio; non ad quamvis aliam expediendæ ſalutis rationem porrigi; ſed ad unam violentiæ per vim depellendæ licentiam, tanquam ſubjectam materiam, reſtringi voluit. Sed in oratoriis aut poëticis coloribus, exquiſitum dicendi genus fruſtrà quæras, quod iſthic plærumque non magis quàm firma & ſolida pro controverſa ſententia argumenta reperias. Idque Vir Bonus ipſe frequenti experimento diſcere poteſt; quoties adverſus nos aut Tertulliani calamiſtros producit; aut proſtantes paſſim in bonis autoribus floſculos decerpit.

Ac ne quis hoc loco de ratione diviniori atque Evangelicâ luce colluſtrata aliquid amplius argutetur, revocandum eſt in memoriam nos nondum eam diſputationem ingreſſos, quid à nobis lumen Evangelii exigat; ſed de ratione ſana, ſibi ſoli relicta agere. Quam & ipſe ut diximus in calce libri ſui, ſententiæ noſtræ aſtipulari confitetur; (quod fieri nequit, quin adverſæ repugnet) & idem conſenſus generis humani; in conſtituto ubique jure Rerumpublicarum tam pace quam bello gerendarum, ſatis ſuperque comprobat.

Omnium deinceps jurium, ſive humana, ſive divina ſint (unico excepto de cujus mente diſputatur) conceſſioni repugnare ſententiam Viri Boni in aſſumptione noſtra aſſeritur. Quod cum is negare non auderet, nec ullo modo poſſet; mutavit quæſtionis ſtatum, & jure ſententiam ſuam iſtorum jurium conceſſioni repugnare oſtendit; quia permulta iſtis juribus conceſſa ſunt; quæ Chriſti religione vetantur. Atqui nunc non de eo quærebatur. jure an injuria, ſententia ejus iſtorum jurium conceſſioni repugnet (id enim ad principalem inter nos controverſiam alio loco tractandam pertinet) ſed an ſententia ejus quæ veteri omni divino & humano juri refragatur firmis & ſolidis argumentis probanda ſit. Sufficit enim ad id quod in concluſione noſtra conficitur; aſſumptionem noſtram in omnibus ſed & in ea parte veram eſſe, quod ſententia ejus iſtorum omnium jurium conceſſioni repugnet: quod meritò an immeritò fiat poſteà viderimus.

Cum igitur tam major ſyllogiſmi noſtri propoſitio, quàm aſſumptio in omnibus ſui partibus vera eſſe deprehendatur: quo jure nunc concluſionem negare; & incumbentem ſibi probandi neceſſitatem detrectare audeat V. B. velim Lector æquus expendat.

Sed cum ſibi conſcius ſit, noſtram quam attulimus rationem reſponſione ſuâ diſſolutam non eſſe, ut necquicquam ſuſcepti laboris memoriam obliteret; Lectori argumenta ſua obtrudit, quibus in nos probandi onus devolvere nititur.

Quæ quantum virium habeant age ſanè diſpiciamus.

Primum reperit ſententiam noſtram propiorem eſſe periculo quam ſuam. Quod quia quàm futile ſit pluribus paulò ante oſtendimus, ejuſque argumenti utramque præmiſſam ſeorſim falſiſſimam eſſe evidenter patuit, Lectorem ad ſuperiora remittimus.

Altera ejus ratio eſt. Cum de jure alicujus

controverſia

poſſeſſionem, dubitationi nonniſi manifeſtis & ſolidis rationibus ſubnixæ locus relinquitur.

Supereſt tertia ratiuncula, in qua Vir B. meam ſimul & Lectoris patientiam tentaſſe videtur, dum affirmat. nos qui jus Reipub. pace & bello gerendæ aſſerimus; rem novam, in verâ Chriſti Eccleſia, & apud omnes pietati deditos, paradoxam aſſerere. Me quod attinet, nihil queror. Lectoris tamen cenſuræ atque judicii, major debuit eſſe reverentia. Proinde ne in eaſdem, quas in aliis reprehendimus, culpas incidamus: primùm pudebit nos ad ea reſpondere; quæ ipſa Lectoris conſcientia refellit. Deinde profitemur immodeſtè nos facturos, ſi eos quibus noſtra ſententia paradoxa & nova videtur; eo nomine à Vera Chriſti Eccleſia excludamus; aut neminem pietati deditum eſſe cenſeamus; niſi qui nobiſcum ſentiat. Nam quod è Magni Eraſmi verbis colligit noſtram ſententiam eſſe apud omnes pios paradoxam: jam antea monuimus. Virorum magnorum oratorios colores & exaggerationes; parum firma & ſolida eſſe opinionum fulcra. Qui Eraſmi libros legerit; neminem eſſe puto, quin agnoſcat, eum neceſſarium & legitimum bellorum uſum non damnaſſe. Sed quia tunc Chriſtiani Principes bello, non tanquam periculoſo, in ſumma neceſſitate remedio; ſed præter omnem neceſſitatem, tanquam dulci ambitionis ſtimulo: & parandi imperii aut opum inſtrumento: breviter tanquam re pulchra nimiùm, & expetendâ, atque apud omnes commendatâ, utebantur; non mirum eſt illum, remedio huic, (quamvis aliquando neceſſario) inſitam malignitatem & virulentiam; paulò acriùs & acerbius exagitaſſe. Si quis Medicorum promiſcuum antimonii uſum damnare volens; in naturam ipſius noxiam & periculoſam actiori invectivâ detonaret; quis inde meritò colligere poſſet; ab eo neceſſarium hujus remedii uſum, damnari? Certe egomet omnia propemodum Eraſmi verba; recto tamen ſenſu intellecta; ad eum quem innuimus ſcopum collineando, non invitus protulerim; nec tamen ideò, à ſententiâ meâ vel minimum receſſerim.

Atque hinc patet; primùm; in allatis à Viro Bono argumentis; non modò nihil eſſe ponderis; ſed etiam quicquid in iis vim aliquam habuit; id ipſum ad firmandam ratiocinationem noſtram, non exiguum momentum attuliſſe. Deinde argumentum noſtrum quo demonſtramus adverſarios ad opinionem ſuam firmis ac ſolidis rationibus probandam omninò teneri, & in hac diſputatione Opponentium partes detrectare non poſſe; nullis Viri Boni machinis ſubrui, ac ne concuti quidem potuiſſe. Nam ea in quibus nos petere principium ait, quominùs longâ (ut falsò opinatur) probatione egeant; ſimplici & ingenua ipſius confeſſione factum eſt; dum in hoc ipſo capite fatetur, ſe opinari quod ſuperior ratio à nobis exigat, ut occidi, quam occidere malimus, quod ſimpliciter intelligendum eſſe, vis rationis ejus, ſi adverſus nos pugnare debeat, requirit: prætereà dum cæcum & in infinitum extenſum patiendi inſtitutum urget: quorum illud an ſanæ rationi: hoc verò an illi qui cunctis Chriſtianæ religionis virtutibus facem præferre debet, ſerpentinæ prudentiæ oculo, ſatis congruat; ſine meâ ope, cordatus Lector viderit. Nam quod ad everſionem Rerumpublicarum & Magiſtratuum attinet; omni non modò longæ, ſed etiam brevis probationis labore nos Vir B. exolvit, in iis verbis ſuis, quæ in fronte ſecundi capitis produximus; quibus apertiſſimè Rempub. cum religione committit.

Non igitur effugiet, quominùs Lector, moniti ejus, quod ipſi in calce capitis hujus inculcat, (quòd videlicet argumentantis partes non ex debito, ſed ultrà officium, & ex abundanti ſuſcipiat) nullam rationem habeat, & prorſus obliviſcatur, poſteaquam in ſuperioribus oſtenſum eſt; id ſine falſa & inani jactantia venditari non poſſe.

CAP. IV.

Ne voluminis molem nimium extendamus; ad ea minimè reſpondebimus, quæ ſine cauſæ noſtræ diſpendio omitti poſſunt; præſertim cum illam criminationem diluerimus, quâ in Canones Eccleſiæ ſtylum ſtrinxiſſe arguebamur. Ea tamen breviter perſtrinxiſſe, ſufficiet quæ Vir B. ſatis confidenter aſſerit, dum ait: Non poſſe ullum bellum concipi; quod ab Ultione ſit prorſus immune: quia Ultio ſit mali pro malo redditio; quod ſit in bello aut defenſione. In qua argumentatione Conſequentis fallacia aut decipit; aut decipitur. Omnis enim ultio eſt mali pro malo redditio; ſed non omnis mali pro malo redditio eſt illa ipſa quam Chriſtus prohibet, ultio. Quam limitationem non fruſtrà addimus, ad evitandam in voce Ultionis ambiguitatem; quæ vox etiam ad licitas mali pro malo reddendi ſpecies trahi poteſt, aut ſolet; quales ſunt pœnæ politicæ atque Eccleſiaſticæ; quæ ad illud de quo quæritur, prohibitæ ultionis genus non pertinent. Deinde addit, nullum bellum poſſe concipi, quod non ſit crudele ac truculentum. Si truculentiæ nomen ad quaſvis, etiam juſtas ac neceſſarias; & à quibus ſi liceret abſtinere mallemus, cædes, protendit; ludit æquivocationis fallaciâ Vir Bonus, & de nudis vocibus, præter communem loquendi morem à ſe uſurpatis digladiari contendit. Tertiò ait, Non poſſe ullum bellum concipi; quod cum gloriæ ſiti non ſit *conjunctum: cum bellantes ſummum decus & gloriam in cæſo hoſte poſitum eſſe credant, & credere debeant.* Quid faciant aliqui bellantium nihil moramur. Sed an id quod aſſerit omnes credere debeant; viderit quo argumento probet: cum longè majus decus in patria, periculis pro eâ fortiter aditis, ſervata, ſitum ſit; quàm in eo, quod cum viliſſimis carnificibus commune eſt. Certe etiam vulgi opinione receptum eſt, quòd

Res gerere & Captos oſtendere civibus hoſtes
Attingat Solium Jovis & cæleſtia tentet.

Non cæſos, neque enim cæſi in triompho oſtendebantur: nec omnes triumphati; nec ſemper Romæ occidebantur, & quoties occiderentur nullum decus in eos, qui ipſos occidebant, inde redundabat. Sed & in gloriæ ſiti latet ambiguitas. Nec enim omne laudis deſiderium eſt in vitio: ſed cæcum atque intempeſtivum. Alioqui omne edendæ virtutis ſpecimen fraudabimus ſuo ſolatio.

Quo genere ambiguitatum ita delectatur Vir B. ut eas ultro venditet, & nos erroris arguat; quod putaverimus illum, & ejus ſimiles uſitato inter omnes, etiam accuratius philoſophantes, more loquendi; ea duntaxat quæ in humanis actionibus, à medio in quo virtus ſita eſt exorbitant, pro vitiis habere. Cui ſane errori, quia nemini noxius fuit, ignoſci par eſt. Sed ipſe pejus & ſine venia; quia non ſine gravi noſtra injuriâ, errat; dum nos mediocria vitia; aut medium vel etiam infimum peccandi gradum cuiquam concedere, non obſcurè arguit; cum nullum ſit ex vitiis, aut peccatis quantumlibet mediocribus, quod non ab illa, in qua virtutem, unâ cum ſummis Viris ſtatuimus, mediocritate multum deflectere cenſeamus.

Mox ſubjicit, Quis fuit unquam etiam ex profanis auctoribus ſana mente præditis, qui non æquè ac Vir Magnus omnes à bello abuſus reſecandos ſtatuerit, & tamen nullum fuit bellum, quod non laboraverit infinitorum abuſuum infamiâ? An quiſquam alius æquè ac nos; omnes à bello abuſus reſecandos putaverit; nondum Vir Bonus decernere potuit; ante dictam à nobis ea de re ſententiam; quam tertio hujus tractatus libro reſervavimus. Cæterum, ſi, ita ut facit, argumentari fas eſt; quò ſe vertet, ſi reponam? Quis fuit unquam ex omnium Eccleſiarum Doctoribus, qui non æquè ac nos, omnis; Ebrietatis (verbi gratia)

dendo, judicium ſuum involvat: aliud eſt de induſtriâ interficiendi hoſtis animum ſumere; aliud defendendi noſtri ſtudio, eas expediendæ ſalutis rationes adhibere; in quibus hoſtis, non tamen certò & inevitabiliter, ſed ſi obſtinatius & incautius nos perdere velit; ipſe perire poſſit. Itaque fatemur bellum geri & pugnam committi non poſſe quin ea, ex quibus hoſtis mors ſequi poteſt; agamus ac procuremus, hoc eſt quin hoſti reſiſtamus cum periculo necis ejus. Nec enim aliter, vita & ſalus noſtra defendi, atque ex præſentiſſimo diſcrimine eripi atque expediri poteſt. Sed hæc omnia fieri poſſunt, abſque conſilio ac deſtinatione ejus interficiendi. Cur enim non potius optare liceat, ut fugiat, aut debilitetur; aut deditionem faciat; aut capiatur. breviter, ut quacunque ratione poteſtate nocendi nobis exarmetur & nobis victoriâ relinquat. Nihil igitur aliud hoc loco objici poteſt iis, qui extrà inculpatæ tutelæ moderamen non exerrant: quàm quod ſibi ſalutis ſuæ ſtudio, ea agere ac procurare permittant; quæ hoſti necem afferre poſſunt: hoc eſt quod hoſtem in periculum mortis conjiciant. Sed illi proprii periculi neceſſitate excuſantur; & hoſti integrum eſt; niſi ſanguinis alieni ſiti ac rabie percitus furit: diſcrimen hoc effugere, aut pactione, aut fuga; aut quavis alia ratione ab oppugnandis inſontibus abſtinendo: Et ſi nihilominùs inſanire perſeverat, in quem alium præter ſeipſum; tàm periculi, quàm calamitatis ſuæ culpam conferre poteſt. Nemo furori atque libidini ejus vitam & quæ vitâ cariora ſunt, donare & maximo cum malo ſuo gratificari obſtringitur: quod faceret quiſque, niſi ea omnia ageret & procuraret; quæ ſervandæ ſaluti ſuæ, hoſtique, aut abſterrendo, aut repellendo ſerviunt. Quod ſi peremptio ejus interveniat; quam non intervenire mallemus; id non odio noſtro fit: ſed aut caſu; aut juſto Dei judicio; aut ipſius hoſtis rabie: qui ſuæ jacturam facere mavult quàm alienam vitam non appetere; atque in objectos ſibi ictus atque pericula (unica necis noſtræ impedimenta) cæcus ac præceps incurrit.

Quoniam animum interficiendi à defenſionis moderamine ſubmovimus; nunc ad ipſius interfectionis Eventum veniamus; ac diſpiciamus an ipſi quoque unquam cum Caritate convenire poſſit. Non interfectio, igitur, ſed interficiendi animus caritatem violat aut excludit. Poſſunt etiam dilectiſſima capita interfici, manente erga ea caritate, ut olim, in fabulis Procrin à Cephalo interfectam legimus. Quid ſi oſtendamus ne omnem quidem interficiendi animum caritatem excludere, niſi odiò ad occidendum accenſus ſit? Animo interficiendi Abraamus unicè dilectum filium, ad ſacrificium adduxerat. Fingamus veram eſſe Joſephi ſententiam, qui Jephten voti reum, filiam Deo immolaſſe narrat. Non ille filiam unicam oderat; voti ſanctitatem pluris, quàm filiæ vitam æſtimabat. Animo interficiendi præfecti rerum capitalium, de noxiis lege jubente ſupplicium ſumunt: & tamen id abſque ullo adverſus eos odio, imò cum maxima miſerationis & affectus ſignificatione fieri poteſt; ſi id faciant inviti, & legitimè convictos, inſtantibus accuſatoribus; nullis interceſſionibus pœnæ eximere queant. Quid illi, qui manibus & ludibriis hoſtium, uxores ac liberos feſtinatâ morte ſubducunt? quid, qui ſibi manus afferunt? An erga ſe ſuoſque caritatem exuunt? Imo verò tenerrimæ caritatis exceſſu, plerumque ad ea facinora ſtimulantur. Ergo ſi animus interficiendi non rarò cum Caritate unâ conſiſtere poteſt; multò magis ipſa, abſque animo interficiendi, interfectio. Solum odium atque ex eò profecta cædes, caritatem violat, & excludit. Non igitur miretur V. B. eos qui Caritatem, etiam inter hoſtes in bellis conſervatam cuperent: magis ad interfectionem interdum quàm ad odium connivere.

Nec eſt, quod arguetur, cum cauſa puta odium vitioſa & turpis ſit, effectum, hoc eſt, interfectionem; ſine vitio eſſe non poſſe. Nam ut nunc brevitatis cauſa concedamus, omne odium ſine ulla exceptione eſſe vitioſum quod tamen, ut infrà patebit, facere non tenemur: Non omnem interfectionem ex odio naſci oſtendimus; ac ne omnem quidem interficiendi voluntatem. Quis igitur miretur etiam odii fonte obſtructo rivulum hunc ſupereſſe poſſe ex aliâ derivatum ſcaturigine? Fingamus Davidem in prælio cum Abſolone commiſſo præſentem: ponamus filium firmandi regni & victoriæ avidum, conſpecto in acie patre accurriſſe, ut occiſo Duce hoſtium bellum compendio conficeret. An is qui armato filio, arma & militem oppoſuerat; infeſtis ejus ictibus reciprocos ictus, tutandi ſui cauſa, opponere non potuiſſet? Fieri certè ſolet, ut etiam dilectiſſimis pignoribus dum inſaniunt, violentas manus afferamus, illæſa adverſus furioſos caritate. In illo certamine, ſi filius, maximo cum patris dolore occidiſſet; quis negare auderet commiſſam ab invito & factum dolente patre interfectionem; flagrantis erga filium caritatis igne non extincto? Nondumne V. B. invenit; quomodo hæc unâ conſiſtere poſſint?

Nam epilogus quem ciet miſerabilem; quod vera rerum vocabula amiſerimus, dum ſtrages hominum & opertos cadaveribus campos caritatis Chriſtianæ effecta vocamus; & in cruentiſſimo conflictu; meram regnare caritatem aſſerimus: merus fucus eſt: & phaleræ à diſputatione ad populum & concionem relegandæ, ubi patentibus ad inania auribus talia venditantur. Nuſquam ſæpius & facilius vera rerum vocabula amittuntur; quàm in ejuſmodi rhetorum pigmentis; quæ etiam veriſſimas res ſpecioſo falſi colore tingere ſolent: præſertim ſi exaggerationi vel exigua falſi mica aſpergatur: quod hic toto modio diſſipatum cernimus. Nam quis ita deſipit, ut eos loquendi modos ſibi, tribui abſque calumniæ querela permittat? Poteſt aliqua actio præceptam à Chriſto caritatem non violare; nec tamen illius Caritatis effectus dicenda eſt. Exigit Caritas ut alteri optima quæque cupiamus; atque adeò præſtemus. Sed non omnia ſemper omnibus optima præſtari poſſunt; quibuſdam interdum nec debent. Ad exercendam Caritatem, ut alias omnes Virtutes; facultate, occaſione & circumſtantiis opus eſt; quarum prudentia Judex eſt & arbitra. Non modo inimico; ſed & hoſti benefacere pulchrum eſt; quoties verò indiget beneficio noſtro: quod evenit cum eſt in poteſtate noſtra; non cum vitam noſtram oppugnat; quo tempore beneficium à nobis accipere nec vult; nec poteſt; nec ut accipiat, expedit. Nam ut pravam ejus nocendi nobis libidinem impunè ſatiari permittamus nullius æquitatis ratio à nobis id, pro benefaciendi officio exigit.

Proinde quæ de benevolentiæ ſignificatione hoſti etiam tempore belli præſtanda diximus, planè ad rem faciunt. Oſtendunt enim nos hoſti bene velle; interdum & facere poſſe tametſi nos neceſſitas vim ejus injuſtam propulſare cogat. Unde etiam non ſublato bello hoſtem diligi poſſe liquet.

At enim cum iis manus intentamus, neceſſitate id urgente nullum iis beneficium præſtamus. Ne cum dormimus quidem; aut aliis rebus diſtringimur; aut cum iis de pace tractamus. Non tamen ideò tunc adverſus caritatem ipſis debitam delinquimus. An quoties cum hoſtibus aliquid nobis negotii intervenit; toties iis benefacere lege Caritatis obſtringimur? Id officii; ne erga amicos quidem aut fratres Lex Caritatis exigit.

At cum neceſſitate belli occiduntur maleficium ingens ipſis infertur, nec benevolentiæ & humanitatis; ſed inhumanitatis officium ipſis exhibetur. Hic primum humanitatis & benevolentiæ officium in ipſo dimicandi periculo & neceſſitate à quoquam exigere non magis æquum aut tempeſtivum eſt, quàm inter impudentes verſanti præpoſteræ verecundiæ aut ſubruſtici pudoris leges præſcribere. Deinde quod antè à nobis dictum, nunc irrito conatu oppugnatur, repetimus. *Multum intereſt inter cædem libera voluntate & ex deſtinato patratam; cujus ſibi ſcopum interfector præfixit; & inter ictus, durâ defenſionis lege, aut belli neceſſitate extortos.* Sed regerit adverſarius. *Non ictus tantum ponere debebamus; cædes cum cæde conferenda erat.* Imo vero ictus duntaxat ponere ſatis erat.

 Non

Non enim legitimæ defenſionis ſcopum cædem hoſtis, ſed conſervationem noſtri ſtatuebamus. Ita enim his verbis à nobis conſerri patet; quæ de induſtriâ & ex deliberato fiunt. qualis eſt Cædes exempli gratia, Abneris à Joabo facta, parte ex una; & ictus militis Chriſtiani in bello vitam ſuam protegentis, qui hoſtem fugere & debilitari, quam manu ſua interfici mallet, parte ex altera. Porrò iſtas cædes ita differre; ut altera ex odio, altera ex Caritate proficiſcatur, non diximus, quod ineptum eſt, ſed tantum alteram earum odii expertem eſſe poſſe, oſtendimus. Multæ cædes fiunt, quæ licet ex caritate non profluant; tamen ne ex odio quidem proficiſcuntur.

Chriſtus an præceptum Caritatis apud Matthæum, opponat odio Legali poſterius videbimus.

Non ideò quod is qui læditur injuriâ, *eâque ad inimicum* perdendum impellitur, non poſſit pectus ira atque odio vacuum gerere, omnes qui in bello pugnant; ira atque odio flagrare neceſſe eſt? Quid enim ſi Chriſtiani neque in pugna perdere hoſtem cupiant? neque ad ipſam pugnam ſenſu acceptæ injuriæ, ſed metu exitii ſui; atque adeo ſanæ rationis dictamine ita ſuadente impellantur? Hæc non ita ardua perceptu ſunt; ut intelligi nequeant ab iis, qui mentis oculos claudere nolint.

Quemadmodum nec illud tam ſubtile eſt; quin vel ab inſulſi ingenio capi poſſit, quod diximus. *Si Chriſtus hoc loco nobis officium erga hoſtes præſcribit; ut adverſarii contendunt, non obſcure ſignificat, & quaſi permittit, nos hoſtes habere poſſe. At ſi bella plane juſtiſſima non juſſet cauſa cur nobis officia erga eos præſcriberet, quos nullos eſſemus habituri.* Antequam refellamus ea quibus hæc verba noſtra oppugnantur; revocamus in memoriam Lectori, nos in iis quæ hoc loco diſputamus fundamentum cauſæ noſtræ non collocare; ſed eorum pleraque pro leviori velitatione præmiſiſſe. Deinde nos iſto loco argumento *κατ᾽ ἄνθρωπον* uſos eſſe; quod tametſi per ſe infirmum eſſet; tamen adverſus eos quibuſcum diſputamus, validum eſt. Nam inter argumenta eorum, qui Magiſtratus ex Eccleſia exterminant, non poſtremum videbimus quod Magiſtratui Chriſtiano nulla officia præſcripta exiſtant; quemadmodum reliquis dominorum, maritorum, uxorum, patrum liberorum vitæ ſtatibus præſcripta ſunt. Quo ipſo non obſcurè ſignificant, ea vitæ genera, quibus aliqua officia in doctrina Chriſti præſcripta ſunt, pro licitis habenda. Cum igitur hoſtis Vox, ſit ex iis Relatis reciprocis; quæ uno nomine comprehenduntur; qualia ſunt Socii, amici, atque inimici vocabula: ſi nobis officia erga hoſtes præſcripta ſunt; ut hoſtes habere; ita hoſtibus nobis eſſe permiſſum eſt; quod ut abſque bellorum permiſſione cogitari nequit; ita ſi bella ſublata putemus; officia hæc fruſtrà præſcripta videntur.

Nunc videamus quomodo oppugnemur. Vox permiſſionis, primùm exagitatur. *O miſeram*, inquit, *& infelicem permiſſionem?* Quaſi nos eam optabilem ac felicem; aut propriè, & non potius per catachreſin ita dici, clarè ſignificaverimus, dum voculam, quaſi, appoſuimus. *At*, inquit, *ideo quiſpiam hoſtem habeat ut prohiberi, ita permitti non poteſt; quia non eſt in poteſtate cujuſquam, ne hoſtes habeat.*

Sit ita ſane, ſi de propriè dicta permiſſione loquamur. At idem eventurum ſupponi, & tanquam licitum pro conceſſu ſumi poteſt; quod nos, *Quaſi permitti*, diximus. Attamen id ipſum quod prohiberi non poteſt; vel tacitè permitti neceſſe eſt: qualicunque ſenſu tunc vox permiſſionis uſurpetur. Quæcunque enim, ne poſſunt quidem prohiberi, pro permiſſis habentur. Sed non ea nobis eſt argumentorum contrà adverſarios inopia; ut iſta nimium urgenda putemus; quæ ſuper ipſa quæ à nobis oppugnantur, adverſariorum hypotheſis; extructa ſunt.

Satis eſt à nobis evidenter oſtenſum, etiam in bellis Caritati locum eſſe poſſe, & aliquando fuiſſe. Nec omnem interficiendi animum huic virtuti repugnare. Nec eam quæ in bellis intervenit interfectionem, neceſſariò ex odio proficiſci; cum etiam ſine animo interficiendi eſſe poſſit: Quod ſufficit ad oſtendendum, quàm tenui filo pendeant; omnia quæ ex officio Caritatis, adverſus belli neceſſitatem ſuſpenſa ſunt, leviſſima ſanè rationum pondera: Etiamſi non addamus, quod paulo poſt demonſtrabitur, ut alia omnia erga homines ita erga inimicos officia; non ita nobis eſſe præcepta, quin aliquando, puta quoties ipſis exequendis locus non eſt; aut ſi gravis cauſa impediat, citra legis Chriſti violationem, omitti aut intermitti poſſint, interdum vero illis debita eſſe deſinant; atque adeo præſtari non debeant.

Ubi ad alteram reſponſionis partem ventum eſt, in qua Dominum hoc loco per vocem Inimici, publicum hoſtem non intelligere oſtendimus, tergiverſatur, Vir bonus, & primùm Socini defenſionem deſerit, aſſerentis per hanc vocem, publicum hoſtem, & quidem potiſſimùm intelligi. Quod ut tanto excuſatius videri poſſet, cauſatur, omnes paginas ex libro adverſus Palæologum à nobis citatas diſcrepare à ſuo exemplari. Nec eo contentus ſubjicit. *Oportet V. M. diverſæ editionis exemplar habere.* Quod ludibrium eſt, & iniqua fidei meæ ſugillatio: cum neſcire non potuerit, libri illius exemplaria, præter ea, quæ unicâ editione in lucem prodiêre, apud nos nulla reperiri. Fieri poteſt exſcriptoris vitio mendum alicubi irrepſiſſe. Sed omnium paginarum numerum vitiatum nemini perſuaſerit. Atqui nos nudâ citatione non contenti; propè integras interdum paginas, certè plures paragraphos; ex libro illo in ſcriptum noſtrum tranſtulimus; ut eo effugii genere, defenſionem Socini non recuſanti, uti non liceat.

Deinde ut eò liberius extrà oleas vagari poſſet; mutat quæſtionis ſtatum. Et cum in diſputando, eo loci inter nos deventum ſit; ut quæramus an in voce Inimici, publicus hoſtis intelligatur: ille omiſſa hac controverſia aliò deflectit quæſtionem: & diſputat utrum publicus hoſtis diligendus ſit; idque cum aliis quibuſdam rationibus, tum noſtris verbis aliunde excerptis probat; ut confirmet, quod pauló ante dixit, ſupervacuum à nobis ſuſceptum laborem, dum oſtendimus primùm ipſius Socini teſtimonio; poſſe hæc verba tantum de privato intelligi: deinde ità meritò intelligi debere: tertio denique; illa de publico hoſte intelligi non poſſe. Atqui primùm ipſe potius ſuperfluam ſuſcipit operam, dum id probare contendit, quod nos nunquam negavimus; imò quod nos ſenſiſſe ſemper, & in hac ipſa diſputatione præ nobis tulimus: dum oſtendimus publicum hoſtem etiam in bellis diligi poſſe, & quantum quidem fieri poteſt, debere, non obſtante neceſſariæ defenſionis jure. Deinde quod pejus eſt, neceſſarium ac legitimum diſputantis officium deſerit; dum refellere negligit, imò palàm concedere videtur ea, quibus ſtantibus, cadit ex hoc loco ducta argumentatio, quam ille defendendam ſuſceperat. Nam ſi verba Chriſti, ex quibus argumentantur, tantùm de privato inimico intelligi non modo poſſunt ſed etiam debent: ſi de publico hoſte intelligi nequeunt; quid in argumentatione ipſorum ſupererit, quod vim aliquam adverſus nos habeat; fatentes alioqui, hoſtibus quoque dilectionem deberi: ſed ſalvo belli ac defenſionis jure quod potioris dilectionis officium à nobis exigat. Nos quidem non moleſtè ferimus ea nobis concedi quæ adverſariorum argumentum à ſtirpe ſubruunt.

Sed ipſi viderit
Num tali auxilio; num defenſoribus iſtis

cauſa quam ſuſcepit indigeat. Atque hic ſanè majorem animi intenſionem in Viro Bono deſideramus; ut in diſputando, non modo principalis in genere quæſtionis meminerit; ſed etiam in ſpecie argumentorum, in quibus defendendis aut oppugnandis verſatur, non obliviſcatur. In quo ſi ſuſcepti muneris memor fuiſſet; nunquam ea pro ſupervacuis habuiſſet; quæ ad ſtatuminandam ejus cauſam afferri & urgeri ſolent. Fallitur ſi eam, ſubrutis, quæ hoc loco convellimus, ejus adminiculis ſtare poſſe putet: & ſi non falleretur; parum probè tamen defendendæ ejus officio functus fuerit; ſi eam, præcipuis ejus argumentis, veluti alis ſingillatim evulſis, deplumari permittat.

Non

Non alias nunc rationes ejus oppugnamus, quàm ex hoc loco ductas. Earum ſi facilis eſt jactura, progrediemur ad alias; ſed eâ lege ne ſibi ad eas, quas ſemel deſeruit, receptum permittat, quod eum facturum non putamus.

Quid, inquit, *ad meritum cauſæ facit; potiſſimum an non potiſſimum hic publicus hoſtis intelligatur?* Quaſi nos id ſolum in argumento Socini oppugnaverimus, quod publicum hoſtem hic potiſſimùm intelligi dixerit; & non planè oſtenderimus in verbis illis, per vocem inimici; publicum hoſtem neque intellectum eſſe neque intelligi potuiſſe.

At enim in confeſſo eſt, ait, *publicum hoſtem hic includi; & à Chriſtianâ dilectione excipiendum non eſſe.* Non miſcenda ſunt heterogenea. Poteſt publicus hoſtis à dilectione non excludi, quod in confeſſo eſt; nec tamen in hoc præcepto Chriſti; quod de ſolo privato inimico loquitur; includi, de quo acerrima lis eſt. *At enim,* ait Vir Bonus, *cum contendimus verba Chriſti de publico hoſte intelligi non poſſe, aut nobiſmetipſis contradicimus: ſi nimirum non addamus vocem potiſſimum; aut adverſariis non contradicimus, ſi eam addamus.* Nos eam vocem non addimus, nec ideo nobis contradicimus, quòd hoſtem à Caritate Chriſtianâ non excludamus. Quid enim? An Chriſtus omnia præcepta ſua, uno illo in verſu *Matth.* capitis quinti quem examinamus, tradidit? Annon, quod expreſſe monuimus, publicus hoſtis vel ob ipſam doctrinæ Chriſti analogiam (quam directo præcepto oppoſuimus) diligi poteſt? nec tamen inde ſequitur cum hoc præcepto comprehendi. De verbis autem Chriſti præcipientibus; non autem quibus aut Moſis; aut aliena præcepta citat, loquimur.

Mox ne iis argumentis, quibus de publico hoſte hæc verba intelligi non poſſe urgemus, aliquid momenti ineſſe putetur, ſtrictim ea percurrere pollicetur. Præſtat promiſſi fidem. Stringit enim duntaxat, eorum quædam; & quidem ſatis leviter; non oppugnat, multò minùs evertit; quædam ne attingit quidem. Atqui penitùs evertenda erant: quando nihil eis momenti ineſſe probandi ſuſceperat provinciam.

Primam rationem, quia ex peculiari Socini mente (quæ videlicet à V. B. ſententiâ diverſa ſit) deſumpta eſt; vocat argumentum πρὸς ἄνθρωπον, idoque eam ſe dicit non morari. Et tamen in fundendis multis circa eam verbis propemodum diutius moratur; quàm in reliquis tribus. Quibus quidem non propoſitam à nobis rationem; ſed per miram incogitantiam ſuamet verba refellit; quæ modo protulit; dum eam rationem ex Socini mente & ſenſu (quaſi à ſuo diverſo) deſumptam aſſeruit. Oſtendit enim ſuam ſententiam, cum Socini mente & ſenſu, (qui idem Grotii quoque ſit) planè congruere. Unde liquidò patet; cauſam ipſi cur noſtram rationem non moraretur, nullam fuiſſe. Oportet Virum Bonum nimis extempore ſcribere; qui tàm pugnantia ſecum ſimul afferre; nihil penſi habeat: *Neceſſariò,* inquit, *explicatio Socini & Grotii admittenda eſt.* Quamobrem vero? Affert rationem, quæ ſuper iſtam hypotheſin extructa eſt: quod verba *Odio habebis inimicum* ſint ipſa genuina Legis verba. Quam hypotheſin quia nos falſam cenſemus; nec eam V. B. probat; nos certè, longè juſtiorem quàm ipſe, cauſam habemus; cur rationē ejus non moremur. Præſertim cum ipſi non ſua ratio afferenda, ſed mea refellenda fuerit; quam ne attingeret, ejuſmodi prætextus quæſivit, quos ipſe ut oſtendimus loco noſtræ rationis, refutavit.

Nam ſi in iis verbis noſtram rationem ſtrictim ſe attingere putat, dum Nodum, quem, ut ait, nectimus, ſolvere conatur, fugit eum ratio. Nihil enim magis & ſententiam & argumentum noſtrum confirmat quàm quod ſe, & alios qui contrà ſentiunt; eò abſurditatis redactos oſtendat: ut niſi in noſtram ſententiam deſcendant, fateri cogantur alio ſenſu Chriſtum, voces inimici & proximi, in verbis ſuis, intelligere; quam in verbis legis intellectæ fuerint; & tamen legem ſuam legi Moſis opponere. Quæ verò vis antitheſeos erit; ſi oppoſita, non ſecundum idem opponantur? Sed nos in Chriſti verbis explicandis non Moſis aut cujuſquam alterius, ſed ipſius Chriſti ſenſum ſcrutandum nobis ſtatuimus. Et inveſtigata verborum Chriſti mente; aut ea eâ potius ſenſum verborum quibus ſua opponit eruimus; aut certè quid Moſes aut Legis periti ſenſerint, non miramur; dum præcepti Chriſti ſententiam teneamus, qui per proximos, non omnes ejuſdem gentis, puta Iſraeliticæ, cives, etiam inimicos; ſed tantum benevolos; per inimicos autem tantum malevolos ſeſe intellexiſſe, in exemplo publicanorum proximos ſuos amantium manifeſtiſſimè oſtendit, quod ad refutandam Socini, Grotii, & qui ipſis aſtipulatur, Viri Boni ſententiam ſatis eſt.

Fateor ut vocem inimici intrà unius gentis cives non coarctamus, ita nec ejuſdem gentis homines; publicos hoſtes evadere poſſe diffitemur. Non tamen illi tunc privati inimici, de quibus Chriſtus loquitur, ſed publici hoſtes eſſe incipient. De quibus Chriſtum loqui non poſſe, iſtis quas attulimus, nec legitimè refelluntur, rationibus evincitur.

Stringit & ſecundam Rationem ac fatetur Dominum non Magiſtratui, ſed privatis præceptum ſuum dediſſe, quia illud ſolis diſcipulis dedit, quos inter tunc non fuerunt Magiſtratus. Sed tamen a præcepti hujus obſequio, quemadmodum nullum vitæ ſtatum, ita ne Magiſtratum quidem excipi, qui & ipſe inimicos diligere teneatur. Quibus verbis non obſcurè oſtendit, ſeſe opinari, quod Chriſtus tunc Magiſtratui præceptum non dederit, per accidens eveniſſe, quia accidit, ut tunc nulli inter diſcipulos eſſent magiſtratus. Sed per ſe ac reipſa, planè & Magiſtratui, ſi inter diſcipulos ejus reperiatur, idem præceptum quod & omnibus datum. Atqui nos, Dominum Magiſtratui per ſe & quâ Magiſtratus eſt, etiamſi tunc inter diſcipulos Chriſti fuiſſet, præceptum hoc non dediſſe contendimus. Non igitur idem Vir Bonus concedit, quod nos aſſerimus; ſed longè aliud. Unde non mirum eſt; per ipſius conceſſionem, ſententiam quam oppugnamus, non everti, per noſtram aſſertionem atque rationem everti. Non enim idcirco tantum Chriſtus Magiſtratui præceptum hoc non dedit; quod inter ejus diſcipulos nulli tunc eſſent Magiſtratus: ſed multò magis ideò, quod tunc moralem non politicam legem ferret; quæ omnes reſpicit tanquam privatos. Obligat ſane & Magiſtratus; ſed quâ privati ſunt, non quâ Magiſtratus. Lex enim moralis promiſcuè omnibus lata eſt; nullo ſuperiorum aut inferiorum vitæ ſtatuum diſcrimine aut reſpectu habito, & omnes æquè obligat; quatenus in naturali ſtatu ſuo tanquam pares conſiderantur. At lex Oeconomica; multò magis forenſis & politica; non in omnibus omnes æquè obligat; & aliud poteſtatibus præſcribit; aliud iis qui ſunt in poteſtate. Non igitur ad Magiſtratus, quà tales ſunt, præceptum hoc directum eſt; alias mentio aliqua Magiſtratus facta fuiſſet, ſi per iſta verba belli jus, ſummis poteſtatibus eſſet ademptum. Porrò non ideò Magiſtratus ſummi officium eam quam hic præſcribit Chriſtus caritatem, prorſus excludit; quia & is in privatis inimicitiis, nihil à privato diſtat: & in publica quoque hoſtilitate, actiones ſuas ad analogiam religionis, quoad ejus fieri poteſt, exigere tenetur. Sed ſi protectionis ac defenſionis, quam ſubjecto populo debet neceſſitas, id requirat; Lex iſta Caritatis non impedit, quominùs vim injuſtam, juſto bello propulſet: non modo quod hic Magiſtratui qua Magiſtratus nihil præſcribatur: ſed quia ne privatus quidem in caſu neceſſitatis eadem lex obſtringit; quominùs vitam & ſalutem, cum moderamine inculpatæ tutelæ defendant. Nihil enim impedit quominus inimicis omnia, quæ Chriſtus imperat præſtentur; quoties eorum præſtandorum locus & vera occaſio eſt; nec tamen iis vita, ſalus, pudicitia ſua ſuorumque proſtituatur.

At enim urget, *Abſurdum eſſe privatas inimicitias prohibitas à nobis concedi: publicas non item: cum utræque ſint opera carnis.* Atqui ne in tenebris micemus, Inimicitiarum

& ita extendendum non eſſe docuerit, ut bella omninò & ſupplicia capitis excluderet. Proferat autem V. M. ſimile in Novo Fœdere Dei, etſi non mandatum, permiſſum ſaltem & nos ei ultrò herbam porrigemus. Quid enim erit, quod amplius diſputemus?

Accipimus quod datur, & quamvis non libenter à ſubjectâ materiâ, ad alium quamvis vicinum, quæſtionis Statum tranſgredimur; interpoſita tamen ejus promiſſi fides, nos ad oblatam conditionem invitat.

Primùm igitur cum V. B bella & judicia ſine quibus nulla ſtare poteſt Reſpub. Deum in populo ſuo olim non modo tacitè permiſiſſe, ſed palam inſtituiſſe fateatur; imò urgeat: quomodo ea nunc permiſſa negabit, niſi legem claram, expreſſam, ſolennem per quam antiqua permiſſio aut ordinario abrogata ſit, proferat? Quod quia ſibi factu nimis arduum ſore providebat, more ſibi ſuiſque uſitato, in nos laborem hunc deonerare maluit, quoque minus eum recuſemus promiſſæ deditionis illecebram addidit. Atqui non videt eo loci cauſam ſuam eſſe, ut ipſi etiam ſine tali pacto deditio facienda ſit; quoniam confeſſus eſt. Deum, bellorum & judiciorum jura, non modo tacito ſuffragio, & voluntatis ſine ſignificatione, ſed publicis & expreſſis legibus approbaſſe: & ſatis ſibi conſcius eſt, in toto legum Chriſti codice nullam eſſe legem; quæ conceſſi ſemper & ante Moſen; & ſub Moſe & extra Moſis legem Magiſtratuum jura & poteſtatem abrogaverit; multas quæ confirmaverint. Quid autem eſt, in quo Majeſtatis imperantium jura vertantur; niſi pacis belliquearbitrium? & in quo præcipuè Dei imaginem ac vicem exhibent, Legitima vitæ neciſque civium in pace; in bello hoſtium poteſtas?

At enim forenſes Moſis leges abrogatæ ſunt. Cedo legem aut præceptum in quo hæc abrogatio facta eſt. De publicis autem ac judicialibus legibus loquimur, non de iis quæ ad mores & religionem cultumve Dei pertinent. Sed etſi eas abrogatas fingeremus, Leges tamen gentium in quibus vivimus, jura Magiſtratuum, poteſtates ordinariȩ quibus humanum genus regitur abrogarȩ non ſunt.

Sed ne nimium inhumani ſimus erga adverſarium prȩſertim deditionis mentionem facientem, age, non recuſabimus conditionem; qua ſe in noſtras partes tranſiturum paciſcitur, *ſi quod etſi non mandatum permiſſum ſaltem Dei* (verba ſunt auctoris,) proferamus.

Non igitur Speciales ac forenſes leges ullas de bello & judiciis latas ut proferamus neceſſe eſt. Nec enim per Chriſtum Deus ullam legem forenſem tulit: quia nec ullam peculiarem pro Chriſtianis Rempub. inſtituit; ſed eos in iis quæ jam extabant Rebuſpublicis, ſub earum Magiſtratu ac legibus forenſibus degere voluit. Sufficiet non dubia divinæ voluntatis argumenta protuliſſe, quibus is ea ſine quibus nulla Reſpub. nulla poteſtas conſiſtere poteſt; non modo permiſiſſe; ſed ut ea etiam ſub Novo Fœdere uſurpentur, velle oſtenditur. Neque illo ignobiliori voluntatis genere, quo aut connivet ad aliqua aut etiam permittit invitus, aut denique vult interdum aliquid quod ordinariæ voluntati ac beneplacito ejus repugnare videtur; quale eſt illud voluntatis genus cum vult exitium quorundam peccatorum, quamvis alias id per ſe atque ordinariè nolit; niſi cum accidit, ut id expoſcat eorum improbitas; quod reſpectu ordinariæ Dei clementiæ, rariuſculè accedit: Sed illo voluntatis genere nobiliſſimo; quo aliquid fieri vult eo fine: ut humano generi; præſertim autem Optimo cuique bene ſit; idque non interdum & ex accidenti; ſed per ſe, perpetuo & ordinarie. Talis autem eſt uſus gladii capitalis injuſtitiæ vindicis, de quo Apoſtolus agit *Rom.* XIII. quem Deus etiam ſub N. F. non modo permittit; ſed adeò vult quoties opus eſt, adhiberi: ut eum pro miniſterio ſuo agnoſcat, & quidem perpetuo & ordinario: & quod in bonum optimi cujuſque deſtinatum atque comparatum ſit. Cujus autem actionis aliquis ſeſe principalem cauſam & auctorem eſſe agnoſcit, quamvis ea interventu ac miniſterio aliorum peragatur, eam noo invitus permittere; ſed planè ac de induſtria ſeſe velle, eo ipſo manifeſtè teſtatur.

Quid igitur in mora eſt; quominus & nos promiſſi fidem flagitemus; & Vir Bonus impleat?

Sed nos à vi argumenti noſtri perperam à Viro Bono oppugnati, paululum digreſſi ſumus: quia cum, quâ invitabamur, mercedem ſpernere viſum non eſt. Mutavit enim ſuo more ſtatum quæſtionis V. B. & ab argumenti noſtri ventilatione ad principalem controverſiam delapſus eſt, cum non id nunc quæreretur; utrum bella aut capitalia judicia Deus permiſerit; ſed utrum dilectio proximi cum bellorum & judiciorum uſu conſiſtere poſſit. Oſtendit igitur propoſitum à nobis argumentum, iſta ſe mutuò, ſub Evangelio non tollere, quia nec ſub Lege tollebant. Nec *Extenſionem aut intenſionem* Dilectionis ſub Novo Fœdere factam obſtare, quominus hæc nunc quoque conciliari poſſint.

At V. B. cum utramque commemoratarum objectionum parum ſufficienter defendi poſſe animadverteret; affert tertiam; quam immeritò à nobis prætervisam eſſe miratur; cum longe plus in ea ſit virium ad confirmandam quàm refellendam argumentationem noſtram. Quænam illa eſt? *Deus*, inquit, *olim expreſſè permiſit: imò inſtituit bella & ſupplicia. Nunc autem nec inſtituit, nec permiſit.*

Atqui hæc ratio: præterquam quod Principii petitionis ægritudine languet, inſuper quia aliud agit, argumentum noſtrum non convellit; imò vim ejus auget atque intendit. Nec enim de eo nunc quærebatur permiſerit iſta Deus nec ne; ſed utrum ea cum dilectione proximi ſimul conſiſtere potuerint: atque etiamnum poſſint. Quia igitur olim potuerint; nunc quoque poſſe evincimus. Illud autem quod Deus olim iſta, non modo permiſerit ſed etiam tot legibus ſanxerit; non modo in genere cauſæ noſtræ militat, ſed in ſpecie argumenti noſtri vim auget atque intendit. Nam etſi ponamus hypotheſes ſuper quas rationem ſuam ſuperſtruit Vir Bonus veras eſſe: ſi Deus tunc cum ſciret, ſe bella atque ſupplicia non modo permiſſurum; ſed ſolennibus legibus ſanciturum eſſe, generali tamen aut potius indefinita lege & enunciatione; dilectionem erga proximum præcepit, quid prohibet, quominus & nunc, in præcepto ejuſdem dilectionis eadem indefinita verba adhiberi potuerint, tametſi idem Deus integris populis ac Magiſtratibus; jura ad conſervationis ſuæ neceſſitatem, pertinentia non fuit ademturus.

Fecimus autem mentionem hypotheſium, quarum non unam V. B. falſò ſupponit; & occaſione propoſitæ, quam urget, rationis non pauca temere aſſerit; quorum nonnulla ordine examinabimus.

Primum igitur ſumit pro conceſſo, Deum olim ita late legem Caritatis erga proximum extendiſſe: ut poſtea per forenſia præcepta reſtringenda fuerit. Quod eſt multiplicare entia ſine neceſſitate; cum Deus nihil faciat fruſtra; nec ſoleat leges ferre, quas protinus, aliis legibus, vel in toto vel in parte, ſit abrogaturus. Probabilius & rationi magis conſentaneum eſt olim cum generalem aut potius indefinitam legem de Caritate ferret; ſtatim non aliam mentem ejus fuiſſe; quam ut iſta Lex, cum neceſſariis exceptionibus; quoad caſus eos in quibus ipſi locus non erat futurus intelligeretur. Quam ſuam mentem Deus, Optimus ejus interpres in forenſibus legibus declaraſſe dici poteſt quod & ipſe Vir Bonus innuere videtur. Itaque quemadmodum tunc Deus non ſimpliciter & abſolutè ſed cum debitis exceptionibus ſubintellectis Legem Caritatis erga proximum tulerat nihil prohibet; quominus nunc quoque eandem; cum iiſdem aut ſimilibus exceptionibus intelligi velit, præſertim cum mentis ejus manifeſta, ut modo oſtendimus, in libris N. F. veſtigia extent. Nihil igitur ex vocabulis dilectionis & caritatis adverſus ſententiam noſtram exſculpi poteſt; cum uſu earum in S. S. ejuſmodi oſtendamus, qui cum bellorum ac ſuppliciorum permiſſione, ſtare poſſit.

Secundò. Falſum eſt quod ſupponit, Deum prius generaliter præcepiſſe Caritatem in proximum; poſteà eam ſpecialibus legibus circumſcripſiſſe. Quia antequam ulla mentio Caritatis erga proximum fieret, ſupplicia capitalia præſcripta legimus *Exod.* xxi. De lege enim Caritatis per vocem diligendi expreſſâ nunc agimus; non de lege homicidiũ vetante, quamvis ea quoq; ut cæteræ pleræq; ad caritatem referri poſſit. Quæ tamen ipſa lex de homicidio per leges de ſuppliciis non reſtricta, aut circumſcripta, ſed potiùs confirmata eſt. Certe prima de capitalibus ſuppliciis lex lata eſt in gratiam legis de homicidio. Imo omnes pœnæ, etiam atrociores, conſtitutæ ſunt in gratiam eorum officiorũ, quæ proximis ex vi juſtitiæ, caritatiſque debita, iniuſtè violantur. Tantum igitur abeſt ut Caritas ordinata, bellis ac judiciis repugnet; ut abſque iis etiam ipſi Deo peſſimè ei proſpectum futurum fuiſſe videretur. Ideo ſtatim officiis erga proximum, præcipuè magis neceſſariis pœnas eorum violatorum, ſubjunxit. Sed dilectionis de qua agimus mentionem nonniſi poſt leges capitalium judiciorum legimus.

Tertiò, tacitè ſupponit totum jus bellorum & ſuppliciorum, ex legibus forenſibus per Moſen latis pendere, quæ quia nunc abrogatæ ſint, aut certè reaſſumptæ non ſint, jus iſtud planè extinctum. Atqui hoc falſum eſt. Nam etiam ante legem latam, & extra populũ Iſraëliticum; neceſſitate flagrante juſta bella geſta & ſupplicia ſumpta legimus; nec quenquam etiam è S. Viris eo nomine à Deo reprehenſum conſtat; cũ tamen cætera flagitia & peccata etiam externarum gentium, prophetæ inſectari ſint.

Quartò. audacter aſſerit nos abſq; auctoritate divina, hoc loco legem Dei limitare. Quaſi verò nos hoc loco legem Dei limitemus, ac non potius quomodo voces Caritatis & dilectionis, ex mente & uſu S. S. olim acceptæ fuerint, & nunc quoque accipi poſſint, explicemus. Quam ad rem nulla humana aut divina auctoritate opus eſt, ſed mediocris conferendi loca S. S. induſtria ſufficit.

Quintò. tacitè ſupponit, inter legem & Evangeliũ non bene diſtingui, niſi quis ſentiat, Deum olim quidem pop. ſuum legibus Reipub. politicis ac forenſibus gubernari voluiſſe, nunc autem ſub Evangelio nolle; quia ſpeciales leges forenſes Reip. Chriſtianæ nullas præſcripſit. Eo enim ſpectat forenſium Moſis legum, quas congerit, manipulus cum epiphonemate. *At ubi ſub N. F. præceptum de diligendo proximo tot ſpecialibus præceptis & conceſſionibus, eo irritatum eſt?* Quaſi apud Chriſtianos nullæ forenſes leges niſi à Deo ſpecialiter latæ vigere poſſint; qui generali per Chriſtum approbat. jura & poteſtatẽ Magiſtrat. omnium, h. e. legum omnium humanarum cuſtodiam, confirmavit.

Sextò deniq; Non iniquè tantum, ſed incautè ne, quid gravius dicam, Domino tribuit quod affirmet, divinæ legis mentem fuiſſe, ut proximum tantum amari. inimicum autem odio haberi voluerit: quo nihil falſius dici poteſt; cum neq; Dominus eo loco Legis mentionem ullam faciat: & lex divina, ut aliquando ad infirmitates hominũ, impropriè dicto permiſſionis genere, conniveat: nunquã tamen publicè & generali lege ea apertè jubeat atq; imparet, quæ ipſi humanitati adverſantur; quæq; homines, ſua ſponte in vitia pronos, eò magis magiſque impellere poſſint, quale eſt internecinum adverſus hoſtes aut inimicos odium: denique ea præcipere non ſoleat, quæ non eſt periculum, ne, niſi juſſi, non faciamus.

Refutata adverſarii ratione & eius hypotheſibus; jam tandem ad noſtri argumenti defenſionem veniendum eſt, quod ſic oppugnatur. *Magis itaque argutum quam ſolidum eſt cum V. M. ità colligit. Si Iſraëlitis olim, & ſi minor & imperfectior, talis tamen dilectionis gradus imperatus erat: qui à fundendo ſanguine prorſus abſterrebat; adeoque bellis ac ſuppliciis repugnabat: licuit tamen ob juſtam aliquam cauſam & neceſſitatem, ſanguinem fundere: ne perfectior quidem Caritatis gradus jus iſtud atque neceſſitatem tollere poteſt. Negamus enim talem dilectionis gradum Iſraëlitis olim imperatum fuiſſe, qui à fundendo ſanguine prorſus abſterreret, & bellis ac ſuppliciis repugnaret &c.* Decipit V. B. ambiguitas, in verbis *prorſus abſterrebat*; quæ aliter à nobis in noſtro argumento intellecta ſunt; aliter in ipſius reſponſione intelliguntur. Nos enim ea ſtrictius intelleximus, de ea effuſione ſanguinis, quæ in præcepto Non occides, prohibetur; ſanguinis inquam innocentis; hoc eſt, illegitimâ; quæ ita prorſus & abſolutè prohibita eſt; ut iſta prohibitio non vere quidem repugnaret: ſed tamen bellis ac ſuppliciis repugnare videretur. V. B. hæc verba latius protendit h. e. etiam ad eam effuſionem ſanguinis, quæ fit eo fine ne ſanguis innocens fundatur, hoc eſt, ad legitimam. Non igitur id negat V. B. quod nos aſſerimus; ſed id quod noſmetipſi una cum eo negamus. Proinde manet intacta vis argumẽti noſtri: & verum eſt quod aſſerimus, Sanguinis effuſionem (puta illegitimam) *prorſus* olim prohibitam eſſe. Adiecimus autem particulam, *prorſus*, ut deſignaremus abſolutum & quaſi generalem loquendi modũ, quo utitur S. S. in interdicto homicidii, cum tamen ejuſmodi exceptiones ſubintelligerentur, quæ non verã quidem illam, ſed apparentem interdicti hujus generalitatẽ reſtringebant. Eodem modo nunc quoque S. S. dum dilectionis pręcepta tradit, generalibus aut potius indefinitis verbis, quæ tamen generalitatis quandam ſpeciem habeant, non excludit eas exceptiones quæ iſtam generalitatem reſtringunt. Proinde retorſio illa adverſus nos argumenti noſtri non procedit; quia nos eo ſenſu, quo in illâ hæc verba accipiuntur, Dilectionis gradum ſub Veteri Fædere imperatum *à ſanguine fundendo prorſus* abſterruiſſe, una cum Viro Bono planè negamus.

At enim, ait V. B. *hæc fuit ſola juſta cauſa & neceſſitas ſub V. F. ob quam licebat aliquando ſanguinem fundere, quam Deus in Lege expreſſerat. Quæ cauſa cum in Lege Chriſti non tantum non ſit expreſſa: ſed ſublata in exceptionibus* (hoc eſt legibus forenſibus) *quæ legem Caritatis ſub V. F. limitabant, prorſus ſublata; nullo modo nunc licet ſanguinem fundere.*

Jam oſtendimus falſam eſſe hanc Viri B. hypotheſin, quod jus bellorum & fundendi aliquando noxii ſanguinis; è ſolâ forenſi Moſis lege ſuſpendat; cum etiam ante legem latam, & ab ipſis Iſraëlitis & à majoribus eorum, & extrà populum Dei; bella geſta & judicia exercita, dummodo injuſtitia abeſſet, nunquam à Deo vel prophetis damnata fuerint.

Multùm tamen lucis huic quæſtioni; multùm auctoritatis huic juri confert Lex forenſis ab ipſo Deo lata. Oſtendit enim primum nihil in eo injuſtitię; nihil inhumanitatis, aut crudelitatis eſſe; quod Deus olim non modo aſſenſu, ſed inſtituto ſuo comprobavit. Oſtendit neq; populum ullum ſine Repub.; ac ſine lege ſua forenſi, neq; legem forenſem ac Rempub. ſine bellorum & ſuppliciorum jure eſſe poſſe. Nam ſi quis beatior aut melior ſtatus populi reperiri potuiſſet, ſine dubio eum potius Deus, quam hunc, qui adverſariis ita diſplicet, pro electa gente & delecto populo ſuo elegiſſet. Oſtendit reliquos populos & ante legem & extra legem, viventes, (ideoq; & poſt legem victuros); nihil in eo adverſus voluntatem Dei deliquiſſe aut delinquere poſſe, quod exemplo ejus Reip. (ſive illud præ oculis habuerint, ſive habere non potuerint.) Status ſuos pacis belliq; artibus munierint aut muniant. Sane à reliquis gentibus, Deus eorum omnium quę in forenſi Moſis lege pręcepit obſervationem non requirit. Eam enim pro ingenio ac indole gentis, cui lata eſt, comparatam eſſe voluerat. Satis tamen oſtendit, forenſis iſtius latæ legis exemplo, quæ circa bellorum & judiciorum jura, publico bono ac neceſſitate exigente, uſurpantur, ordinationes, voluntati ſuæ non repugnare. Multoq; magis, cum ſub N. F. per Chriſtum & Apoſtolos; poteſtatum ac Magiſtratuum in omnibus populis, ordinationem confirmavit, & pro ſuâ ordinatione, haberi voluit: cum obſequium eorum ſanxit & vincula quæ inter imperantes & ſubjectos legum metu jam connexa fuerant; arctiori conſcientiæ nodo adſtrinxit; denique cum expreſſè uſum gladii pro ſuo miniſterio agnovit.

Proinde cauſa iſta & neceſſitas; ſanguinis noxii aliquando fundendi in lege Chriſti; etiam ſi expreſſa non eſſet; non eſſet tamen ſublata; quia Chriſti doctrina omnes populos legibus ſuis forenſibus & earum cuſtodibus ita

ſubjecit

ſubjecit; ut quondam forenſi Moſis legi Hebræi ſubjecti erant. Nec exceptiones iſtæ, ſeu leges forenſes, prorſus ſublatæ ſunt; cum ſublatæ non ſint ipſæ Reſp. quæ ſine ſuis legibus forenſibus, eſſe nequeunt. Exprimi autem iſtas exceptiones, quæ ad forenſem gubernationem pertinent: in lege Chriſti non erat neceſſe, quę tota moralis fuit. Nec Chriſtus ullam forenſem in ſpecie legem attingere dignatus eſt, quia novum in terris regnum aut Remp. non condebat; ſed veterum Rerump. omnium, in quibus ejus populus vivere debuit, jura poteſtatemq; & leges forenſes per ſe & Apoſtolos generali lege confirmavit: ita ut quomodo olim Moſaicæ apud Judæos viguerunt, ita nunc ubique ſingularum Rerumpub. leges forenſes vigere debeant. Quia ii (quod paulò ante attingimus) in lege Apoſtolicâ expreſſam illam cauſam & neceſſitatem oſtendamus iſthic, ubi jus ac poteſtatem gladii Deus Magiſtratui tradit; quem ex ordinatione ac voluntate ſuâ in homines noxios per miniſtros ſuos ſtringi, palàm & diſertis verbis teſtatur. Quod expreſſius teſtimonium manifeſtę Dei voluntatis exhiberi poteſt, quo planum fiat, quod forenſium legum executionem Deus nunc æquè ratam eſſe velit atque olim fuit; quodque interdum noxium ſanguinem legitimè fundi non prohibeat; quàm quòd uſum gladii pro ſuo miniſterio agnoſcat; & quidem tali; quod in bonum optimi cujuſque; idq; jugiter & ordinariè adminiſtretur.

Diſcrimen inter Iſraëlitas & Chriſtianos, quod illis in hac vita omnis ſpes eſſet poſita, his non item; neque ſimpliciter & abſolutè admittimus: nec ſi admittamus, efficere poteſt, ut cum tolerabili ſtatu humani generis in terris, tàm rigidè & præpoſtere extenſum Caritatis præceptum conſiſtere poſſit. Non admittimus ſimpliciter: quia & Chriſtiana pietas utriuſque vitæ promiſſionem habet; & vel ob ipſius vitæ æternæ promiſſum, hæc vita hominibus tantò pretioſior, quàm ante effecta ſit; quod in illa ſpes tantæ felic. poſſit acquiri. Deus enim hominibus non ſine conditione vitam ęternam promiſit: ſed voluit in hac vitâ prius Chriſtianarum virtutum habitus & ornamenta veluti nuptialem amictum indui ab iis, qui ad Cæleſtis ſponſi nuptias vocati ſunt. quod ſine vita ſæpe, longius quàm hoſtes aut latrones patiantur, productâ fieri nequit.

Nec ſi vel maximè facilem eſſe hujus vitæ jacturam ſtatuamus; tàm rigidè extenſæ Caritatis præceptum locum habere poteſt; quod omnes Reſpub. omnes in terris Status Politicos, omnes cœtus jure ſociatos tollit ac ſubruit: cum ſciamus etiam tempore N.F. Deum velle ut per ordinarios Magiſtratus tanquam miniſtros ſuos, non abſque interventu gladii, populi regantur.

Ad ſpeciale Caritatis examen ubi ventum eſt; tot argumentis & ratiocinationibus noſtris quid profecerimus non videt Vir Bonus. Atqui Lector æquus & præjudicio minimè occupatus; jam vidit: & nunc, ut iſti quoque qui claudere oculos ad lucidum veri jubar velint, videant vel inviti, dabimus operam. *Ex omnibus*, inquit, *deductionibus (noſtra) non ſequitur id quod maximè in quæſtione eſt, & nobis* (videlicet deducentibus) *neceſſarium: nempe quod liceat inimicum interficere.*

Atqui hæc verba ſimpliciter, & abſque limitatione prolata ambigua ſunt, & ſenſum involvunt qui ad quæſtionem noſtram non pertinet: tantum abeſt ut id maximè in quæſtione ſit, quod per illum intelligitur. Aliud enim eſt aſſerere abſolutè quòd liceat inimicum interficere; aliud aſſerere dari aliquando caſum aut neceſſitatem, quæ inimici interfectionem, ab invitis & aliud agentibus factam, excuſet. Nec enim pro abſolutè licitis habenda ſunt quæ ſola neceſſitas aut graviſſima cauſa interveniens; non tàm ut fiant; quàm ne eorum, ſi accidere poſſint, ratio habeatur, permittere ſolet. Itaq; primus in eo V. B. aut lapſus aut dolus eſt: quod id, & quidem maximè, in quæſtione dicat eſſe, de quo ne quærimus quidem. Nec enim nos ſimpliciter affirmamus quod liceat inimicum interficere; neque id in dubium vocamus prohibitam eſſe, cædem etiam inimici. Sed hoc interdictum non ita rigidè extendi putamus, quin aliquas exceptiones non ex libitu voluntatis noſtræ confictas, ſed ex verbo Dei & ſanæ rationis dictamine, deductas patiatur.

Non id igitur nobis probare neceſſarium eſt; quod abſolutè liceat inimicum interficere; ſed ſufficit ut probemus quod aliquando liceat ſe ſuoſque defendere adverſus inimicum, etiam cum periculo ejus interficiendi. Si liceat abſolutè inimicum interficere, nemo dubitare poteſt de induſtria animum ac voluntatem ejus interficiendi ſumi poſſe. Conſultò enim velle poſſumus quæ abſolutè licent. Atqui nos longè ab ea ſententia abſumus. ne q; in eam quæſtionem deſcendere volumus, utrum aliquando etiam neceſſitate urgente animus interficiendi inimici ſumi poſſit. Quia nos ut in eam deſcendamus, nulla urget neceſſitas. Poſſumus enim ut jam ante oſtenſum eſt; belli atque pugnæ licentiam & jura defendere; etiamſi nunquam animus interficiendi hoſtis induatur; dum nihil eorum omittatur; quæ ad noſtri defenſionem faciunt: etiamſi cum periculo necis inimici conjuncta ſint.

Omnis igitur ſtatus controverſiæ inter nos eò devolvitur, *Utrum liceat in gratiam conſervandi ſui ſuorumque, ea agere, quæ cum periculo interficiendi inimici conjuncta ſunt.*

Conſtituto ita legitimo quæſtionis ſtatu: Nunc Oſtendamus V. B. quantum argumentis noſtris profecerimus.

Ac primùm quoniam ſola interfectione inimici ejuſque periculo V. B. offendi, & quominùs in ſententiam noſtram tranſeat, impediri videtur, non parum profectū eſt, quòd cætera quæ alii negant ſeſe permittere non obſcure oſtendat. Quamvis in eo ut, in pleriſque omnibus non ſatis ſibi conſtat. Ait enim paulo poſt in ratione ſecunda propter amicos non modo vitâ aliquem ſpoliare; ſed aliud malum grave alteri inferre, nequaquam licitum eſſe. Et tamen proximè ſequenti pagina, ſui met interdicti oblitus; quicquid extra cædem inimicorū, poſſumus, pro iis conſervandis facere concedit. Deinde longè maximum diſputationis noſtræ fructū ex eo capimus, quod adverſario Vis veritatis expreſſerit, ut concedat, quando inimici dilectio cum dilectione amicorum, parentum, fratrum & aliorum arctiori neceſſitudine junctorum concurrit, ut non poſſis ſimul utriq; ſatisfacere: illam potius huic, h. eſt dilectionem inimici dilectioni amicorum aut parentum & c. cedere debere. Nam quod ſe illico corrigit, dum ait: (*vel ut accuratius loquamur. Non dilectio dilectioni cedere debet. Poteſt enim utraq; in ſuo genere conſiderata ſimul durare: ſed dilectionis iſtius effecta, vel opera non poſſunt ſimul exhiberi utrique quando amicus cum inimico concurrit*) non accuratius loquitur: ſed partim falſius partim ineptius. Ineptius ideò, quia, ut alia taceam, hoc effugii genus, quo vim rationis noſtræ declinare contendit, non eſt aptū præſenti quæſtioni, in qua de ipſis dilectionum effectis & operibus quærimus, utra alteris cedere debeant: & nos ejuſmodi tergiverſationum anſas pridem amputavimus, dum dilectionem, quæ videlicet in ipſo animo hæreat; etiam in bello & pugna poſſe non extingui; non modo conceſſimus: ſed etiam probavimus. Quod tamen nihil impedit, quominus eam tunc potiori dilectioni ſuccumbere cenſeamus quoties in anguſtum cogitur; & ab externis operibus excluſa, intrà latebras animi compellitur. Falſius autem loquitur, quàm ante locutus eſt. Quia in tali caſu dilectio erga inimicū licet non ſemper extinguatur; ſemper tamen propriè & accuratè loquendo, dilectioni erga amicum cedit, & locū relinquit. Nec enim ut aliqua res loco ſuo cedat, aut in ordinem redigatur eam ſemper extingui neceſſe eſt. Ideo meritò paulò poſt iſtam ipſam correctionē corrigit, dum expreſſe fatetur, quod dilectio minor majori cedere juſſa ſit, quamvis non ita ut ceſſet penitùs & extinguatur. Quam limit. ut ſæpe locum habere poſſe non ambigimus, ita utrum perpetua ſit nihil nunc definire libet. Satis eſt V. B. fateri. *Quia Chriſtus odio haberi patrem & matrem propter ſe jubeat, ex vi comparationis colligi, ſimiliter etiam inimicos propter amicos odio habendos eſſe.* Quale illud odium ſit, nondum quęrimus. Sufficit id ejuſmodi eſſe, quod dilectionis erga inimicū effecta & opera ipſis exhiberi non patiatur, ut jam V. B. confeſſus eſt. Atqui Chriſtus in præcepto de inimicis amandis, non nudam dilectionem (quę abſq; operibus mortua eſt) ſed operibus & effectis ſuis quæ enumerat, animatam præcepit. Non poſſunt igitur ſupradicta à V. B concedi, quin, ſi vera

ut ne attingant quidem. Nec enim nos hoſtes aut inimicos eſſe interficiendos aſſerimus. Imo id, quàm maximè fieri poteſt vitandum atque fugiendum cenſemus: Non tamen ita, ut aut noſtram aut noſtrorum vitam, ad certiſſimam necem, propter incertum mortis eorum periculum, proſtituamus. Aliud eſt alienam vitam ejus eripiendæ animo impetere; aliud ſuam ſuorumque innoxio conſervandi ſui ſtudio defendere. Non nos inimicum, ſed ipſe ſeſe interficit dum iniquo perdendi noſtri ſtudio; in telа contra pro ſervandis nobis juſtiſſimè oppoſita, cæco impetu irruit.

Notandum autem eſt Virum Bonum, dum inimicum propter ſanctiora vincula, ab infimo caritatis gradu exturbari non vult, non inique tantum ſed ridiculè ac præpoſterè, eaſdem ſanctiores neceſſitudines propter inimicum, ab eodem infimo caritatis gradu, velle exturbari. Nam ſi nullus minor eſt Caritatis gradus erga homines quam ſi vitæ eorum rationem habeamus, caveamuſque ne ipſis noſtrâ culpa eripiatur, certe & ex hoc infimo Caritatis gradu, ſanctiſſimæ neceſſitudinis amicos Vir Bonus detrudit, dum, ne hoſtis incerto diſcrimine periclitetur, eos ad certiſſimam necem ipſi invadenti, à nobis dedendos ac deſtituendos flagitat. Præcipuè cum, ut monuimus, is quoque interficere dici poſſit qui cum ſervare poſſit, ſervare negligit. Quid? ſi non gratuitæ tantum humanitatis ac beneficentiæ; ſed debiti officii vinculo, ſeſe ad ſervandum ſtringi ſentiat? Etiamſi utrinque æquè certum eſſet periculum, in ancipiti periclitantis hinc hoſtis, inde parentis, vitæ diſcrimine: tamen caritatis quæ in ſervanda alterutrius vita imploratur minimè paris & æqualis gradus optio offerretur. Tam enim hoſtis, ſeu inimici quam parentis vitæ periculum, aut avertendum aut negligendum eſt. Alterutri autem duntaxat neceſſariò gratificandum eſt. Utri igitur potiùs conſulemus? Quantò minùs dubitationi locus relinquitur, ubi impar utrinque periculum urget? Cum enim hoſtis occidendi animum habeat, nemo ambigere poteſt; niſi à nobis oppoſitâ vi impediatur; occiſionem parentis ſecuturam. Nos cum in opponenda vi à tali animo ſimus alieni: bona ſpes eſt per defenſionem noſtram, ſalva inimici vitâ, parentem ſervari poſſe. Cujus igitur periculum majus eſt? cujus diſcrimen magis urget & opem noſtram flagitat? Quare non tunc de infimo præſtandæ inimico caritatis gradu; ſed de ſummo & qui altius aſcendere nequit, agitur. Poſtulatur enim, ut cariſſimorum pignorum, certo eripienda vita, prodatur: ut ſanctiſſimus affectus, ut fides, ut officium, erga eos quibus non gratuitæ tantum, ſed debitæ obligationis vinculis innexi ſumus, violetur: propter periculum vitæ inimicorum; ac ne id quidem ſatis certum, cum in noſtra poteſtate ſit victoriæ moderamen & hoſtis aut fuga, aut pactione etiam victoriæ noſtræ arbitrium prævertere poſſit. Ecquod altius aut nobilius caritatis ſpecimen fingi poteſt; quàm quod in gratiam inimici poſtulatur? Hiccinè eſt infimus caritatis gradus, quo majorem ne Deo quidem ipſi, ſi id à nobis, ut olim ab Abraamo, poſceret, exhibere poſſumus.

Antequam rationes adverſarii in contrarium allatas refellamus vocanda ſunt ad examen quædam quæ hoc loco temerè aſſerit.

Primùm, An dilectio inferior ita ſemper majori cedere debeat; nec eſſet penitus & extinguatur, meritò ambigimus. Sunt enim quædam dilectiones, ut loquuntur, ſubalternæ; quarum una alteram non tollit qualis eſt erga homines alienos inſontes, & erga propinquos. Aliæ ſunt contrariæ; qualis eſt erga Deum; & Mammonam ſemper: erga homines autem vitam parentum oppugnantes: & parentes noſtros; ſaltem illo tempore, quo vita eorum oppugnatur.

Alterum eſt in quo multum fallitur V. B. quod ſimilitudinem quam affert ad rem propoſitam minimè quadrare non animadvertat. *Quemadmodum*, inquit, *luce majori minor non extinguitur, ſed offunditur tantum & obſcuratur; ita ut ſæpe non appareat: pari ratione claritas major ac ſuperior non delet prorſus & tingeat inferiorem; ſed obſcurat, nec patitur ſæpe ut illa vim ſuam, in totum exerat.*

Reſp. Lux à luce majori contraria non eſt; ideo altera alteram non extinguit; ſed tantum obſcurat, ita Caritates quoque erga eos, qui ſecum non pugnant, ſed gradibus tantum differunt, poſſunt unà conſiſtere. Sed ubi hic affectus aut ab eo derivata actio, in eos incidit qui ſecum acerrimo & periculoſiſſimo conflictu colliduntur; ſaltem, quoad illud tempus quo nobis potiori caritati indulgendum eſt, in objecta adeo inter ſe pugnantia dividi nequit, & verum eſt quod Chriſtus ait, in tali caſu, fieri non poſſe, quin alter diligatur, alter odio habeatur. Nos autem nunc de ejuſmodi caſibus loquimur, in quibus alterum ex iis eligendum eſt; quæ unà ſecum conſiſtere non poſſunt, qualis eſt Conſervatio vitæ parentum; quæ abſque periculo vitæ inimicorum eſſe nequit; & abſtinentia ab inferendo inimicis vitæ periculo, quæ abſque certa nece parentum eſſe nequit.

Non pugnat autem hoc cum iis quæ alibi diximus, Caritatem erga inimicum poſſe retineri, etiamſi cum illo bellum geramus. Nec enim virtutum habitus cum actionibus ſuis confundendi ſunt: & quæ à Chriſto præcipiuntur virtutes, durare poſſunt, etiam tunc cum affectuum, quas illæ regunt, actus prudentia aut cohibet aut etiam ſubmovet. Non læditur habitus liberalitatis ac beneficentiæ in proximum, etiamſi interdum, ob juſtas & graves cauſas, actus illius exercere nolimus quod idem de omnibus virtutibus dicendum eſt. Poteſt itaq, ob ejuſdem generis cauſas, certo tempore ac circumſtantiis ità ſubmoveri actus illius affectus & propenſionis erga inimicum, ut extingui videatur: & tamen habitus illius affectionis durare ac permanere; qua erga eum affecti fuimus antequam nos potior caritas, ad ſubmovendum; actum iſtum adigeret. Ergò jure diximus alibi ordinatam à Chriſto caritatem erga inimicum non violari, etiamſi ei aliquando ob gravem cauſam, ſpecialem aliquem actum Caritatis præſtare nequeamus. Nec tamen falſò hic quoque dicimus, quando potior caritas erga parentes; cum caritate erga eorum invaſores concurrit: caritatum iſtarum actiones ſeſe mutuo tollere. Loquimur enim de actu ipſo virtutis, qui illæſo ejus habitu ſæpè negligi poteſt aut ſubmoveri.

Sed jam tandem ad refellenda V. B. argumenta accedendum eſt. Qui antequam producat format ſtatum quæſtionis præpoſterè ut monuimus; & qui rem de qua quærimus, (niſi admodum dextrè explicetur) non attingit. *Poteſt*, inquit, *Caritatum iſte concurſus, atque conflictus aliquando efficere ne inimicum juvemus; ſed ut eum interficiamus, efficere non poteſt.*

Non id inter nos in controverſiam vocatur, utrum iſte Caritatis concurſus efficere poſſit; ut animus ac voluntas interficiendi inimici ſumi poſſit. Hoc enim quæſtionis genus, tanquam nobis non neceſſarium; procul à diſputatione præſenti ſemovimus. Sed utrum aliquando efficere poſſit; ut vita eorum quibus longè ſanctiori nexu obſtricti ſumus, cum periculo vitæ eorum defendi poſſit, quibus longè minus debemus.

Cujus quæſtionis negativa pars quomodo adſtrui poſſit; mox videbimus ubi prius monuerimus iſtam V. B. propoſitionem; ita ut fieri debet explicatam; ut de voluntate ac deſtinatione interficiendi inimici non agat, ſeipſam refellere; & contradictionem involvere. Nam ſi hic charitatum concurſus efficere poteſt aliquando ne inimicum juvemus: efficere quoque aliquando poteſt, ut periculum necis ejus negligamus; quoties videlicet ejus vita abſque auxilio noſtro ſervari non poteſt. Si naufragus hinc hoſtis, inde parens; tabulam quæ in poteſtate noſtra ſit; nec ſervandis pluribus ſufficiat, certatim à nobis flagitent; utri potius opem ferri fas & æquum poſtulat? Atqui certum & par utrinque vitæ periculum urget. Nec dubium eſt, utercunque à nobis repulſam tulerit, miſerrimâ morte periturum. Sæpe enim ad necandos homines ſufficit, ſi eos non juvemus. Ita ad necandos parentes

omiſſione conſiſtentia non ſemper ſervari poſſe. Non litigare cum vicino Officium V.B. dicet eſſe in omiſſione conſiſtens: cum id Chriſtus prohibere videatur. Nec tamen id ſemper ſervari poſſe, etiam in lite de tunica, ultrò V. B. fatetur, quando furti inſimulamur: & ſi ultrò litem conteſtari nolimus, per lictores ad ſubſellia judicum trahendi ſimus.

Tertio falſum eſt quod ſupponit, officio Caritatis in faciendo conſiſtentia; ideo in inimico non ſervanda; quia non ſemper ſervari poſſunt; cum potius ideò ſervari non debeant; quia ea ſervari potior charitas prohibeat.

Quarto. Nec minus illud falſum, officia omiſſionis erga inimicum perpetuo ſervanda; quia perpetuo ſervari poſſunt. Multa enim fieri poſſunt; quæ fieri non debent: aut certè poſſunt & non fieri.

Quintò. Ridicula eſt conſequentia; *ſi officium præſtantioris Caritatis, verbi gratia, conſervatio amicorū, tolleret; officium Caritatis minoris in omiſſione conſiſtens, ſequeretur fas eſſe, domo, victu, & amictu alios quoſvis homines, vi aut clam ſpoliare, etiam immerentes &c.* Quia non ideò nefas eſt innocentes graviter lædere; quia id non facere eſt officium Caritatis in omiſſione conſiſtens: ſed quia id facere, eſt ſcelus atque injuria. Nec ideò hoc ſcelus eſt, quià omitti debet: ſed ideò debet omitti, quia ſcelus eſt.

Sexto. Denique plurima officia erga inimicum in omiſſione conſiſtentia, quale eſt Non facere quod ipſi moleſtiſſimum ſit, per potiorem Caritatem tolli poſſunt, ac debent, ut quoties vita fortunæ exiſtimatio amicorum aut parentum etiam ſine ullo cædis periculo (ne controverſis exemplis utamur) è faucibus ejus noſtra operâ, puta, teſtimonio apud Judices dicto aut alia legitima ratione erepta, corvum deludunt hiantem.

Non igitur nullum officium Caritatis in omiſſione conſiſtens: ſed nullum officium juſtitiæ, hoc eſt, officium abſtinendi à gravibus injuriis ac ſceleribus, per amicorum Caritatem tolli poteſt, Non temere autem iſtud officium ad graves, & natura ſua turpes injurias ac ſcelera adſtrinximus, quia in gratiam amicorum leviores injurias aut damna inimicis inferri neceſſitas aliquando exprimere poteſt. Ut ſi diram mortem fugientibus amicis, quod tunc fortè unicum ſuperſit elabendi compendium, per conculcandas inimicorum (quamvis moleſtè id ferentium) ſegetes, oſtendamus. Quemadmodum viciſſim non ita Caritatem erga amicos urgemus; ut propter levia amicorum pericula aut incommoda, graviſſima inimicis mala inferri poſſe cenſeamus. Leves enim injuriæ ut in æſtimatione Viri prudentis neceſſitate excuſantur, & quaſi injuriæ eſſe deſinunt; ita quoties inferuntur non modo æquo: ſed magno quoque & aſpernante animo ferendæ ſunt. Unde non mirum eſt Chriſtum id genus injuriarum; ſæpe à nobis contemni voluiſſe. Non igitur nos ex caritate amicis debitâ licentiam interficiendi inimicos colligimus; ſed tantum licentiam negligendi eorum pericula; quoties eorum, qui vita longè ſunt digniores, pericula prævertenda ſunt. Nec tanti parentes, cognatos, aut ullos mortalium faciendos putamus, ut in eorum gratiam Dei præcepta violentur. Sed præceptam à Deo erga inimicum charitatem, euſque extendi negamus; ut ob eam præcepta ab eodem Deo, erga parentes pietas violetur; & certa eorum pericula propter incertum inimicorum diſcrimen negligantur. Eſſet enim hoc longe magis diligere inimicos, quàm parentes; quod à Deo mandatum eſſe nemo dicere audeat.

Quapropter duplici paralogiſmo decipit aut decipitur V. B. dum propter *conſervandos parentes aut amicos, non eſſe occidendum inimicum toties inculcat. Non magis* inquit, *quàm pejerandum, aut ſcelus aliquod committendum.* Primum æquivocationis in verbis, *Non eſſe occidendum.* Quæ aut ita, prout ſonant, vult intelligi, ut conſilium ac voluntatem interficiendi inimici, non eſſe ſuſcipiendum, deſignent. Quo ſenſu ſi loquitur, planè extra ſtatum quæſtionis noſtræ vagatur. Nec enim nos ut jus defenſionis aſſeramus, affirmativam hujus quæſtionis partem tueri neceſſe eſt: cum defenſio etiam abſque animo occidendi eſſe poſſit: Itaque hoc quæſtionis genus, ſine quo cauſa noſtra ſtare poteſt; intactū relinquimus, nec nos obtorto collo eò trahi patiemur, ut eam controverſiam decidamus; qua etiam non deciſa, ſententia noſtra poteſt defendi. Aut, (quod, ſi ad rem loqui velit, eum facere neceſſe eſt,) verba iſta in laxiori ſenſu accipit; ut etiam ſine conſilio interficiendi, ad avertendam certam à parentibus perniciem, inimicos in periculum incertæ necis, adduci non licere affirmet. Quo ſenſu prolata ejus verba, ut alia taceam, iniquiſſimum alterius fallaciæ ſpecimen exhibent, dum ejuſmodi defenſionis moderamen, non minùs à Chriſto vetitum, pro conceſſo ſumit, quàm perjurium, & alia quæ commemorat ſcelera: quaſi jam probaſſet id; quod ne probandum quidem uſquam ſuſcepit; ſemper aliud agens, quod extra quæſtionem eſt: & gladiatori ſimilis: qui procul ab hoſte, procul ab arena, palæſtram exercet, & mutui ictus ſecurus, innoxium aërem qui referire nequeat; fortiter verberat.

Sequuntur verba, in quibus Vir Bonus gravem errorem ſuum prodit; qui detectus fallor an ad rectius ſentiendum ipſi facem prælucebit.

Quemadmodum, inquit, *non ſic diligendi ſunt inimici, ut charitatem quâ amicis & dulciſſimis pignoribus obſtricti ſumus lædamus: ſic viciſſim non ita amandi ſunt amici & pignora noſtra, ut charitatem inimicis debitam omninò negligamus; quia utrumque eſt præceptum Domini. Et hoc erit verè medium, ſi ita & amicos defendamus & inimicis reſiſtamus, ut utrorumque caritati conſulamus, demuſque operam ut ſalvum maneat, utrumque Chriſti tàm de diligendis amicis, quàm de diligendis inimicis præceptum. Alteram autem charitatem alterius cauſa tollere: & unum præceptum divinum propter alterum tranſgredi; eſt à medio ad alterum extremum deflectere.*

Quibus verbis planum facit ſeſe opinari; quod aliqua præcepta divina ita ſibi contraria ſint, ut inter illa media viâ incedendam ſit; ea moderatione utriſque parendo, ut uno eodemque tempore utriſque ſatisfiat. Quod falſum eſt. Neque enim ulla præcepta divina inter ſe contraria ſunt, quamvis videantur. Sancta ſunt omnia & uniformia, ſibique mutuò & rationi congruentia; niſi quod ratione objecti alterum altero dignius & excellentius cenſetur. Et quoties aliquo caſu aut culpa hominum alterum cum altero committi videtur; non pugnant invicem ipſa præcepta; ſed actiones ad inferiora officia pertinentes non præceptæ intelliguntur; quoties ſuperioribus præceptis repugnare deprehenduntur. Præceptis igitur omnibus, quoties eorum exequendorum occaſio occurrit, parendum eſt: ſed non ſemper omnium obſequio tempus aut locus eſt. Non igitur inter officia contraria, ita obſequium noſtrum diſpertiendum eſt: ut uno eodemque tempore utriſque ſatisfaciamus. Flare enim & ſorbere ſimul, naturæ rei repugnat. Sed quoties iſta officia verè inter ſe pugnant, altero omiſſo alterum ſervandum eſt. Caritatum actus, poſſunt aliquando inter ſe pugnare, ac ſe mutuò tollere: ſed leges de illis latæ nunquam inter ſe pugnant: quia ex iis altera cum exceptione alterius lata eſt; niſi quòd multum intereſt, ſuperior inferiorem, an inferior ſuperiorem limiter ac reſtringat. Lata eſt lex, & ſolenniſſima quidem de obſequio Magiſtratus, ſed ſubintellecta eſt exceptio legis ſuperioris, de obſequio quod Deo debetur: Quæ inferiorem limitare debet, non contrà: aliàs ne quid gravius dicam, coæquarentur invicem præcepta utrobique obſequia. Ergo quoties Magiſtratus imperia repugnant imperio Dei; non pugnat præceptum erga Magiſtratuum officium cum officio erga Deum; quia illud cum ea exceptione præceptum intelligitur; ut locum habeat, niſi à ſuperiori officio impediatur. Ita lex de inferiori erga inimicum Caritate lata eſt, ſed ſubintellecta exceptione legis de ſuperiore; non contrà. aliàs ne quid amplius pronunciem, coæquarentur invicem præcepta utrobique officia. Non aliter igitur locum habet Caritas erga inimicum (de actibus

bus habituum loquimur) niſi ubi à ſuperiori Caritate non impeditur, non reſtringitur. Aliàs qui, quoties utri que ſatis fieri nequit, non inferiorem per ſuperiorem, ſed ſuperiorem per inferiorem limitant & reſtringunt effugere nequeunt, quin, (quod ſibi objectari moleſtè ferunt) ſoleas capiti pileum pedibus adaptare cenſeantur. Non minus ergo ſiniſtrè & abſurde, quando Caritas amicis in graviſſimis eorum periculis debita urgetur, ad negligenda inimicorum pericula, opponitur Dei Chriſtique auctoritas; quàm ſi quoties libertas conſcientiis debita, ad negligenda Magiſtratuum juſſa urgetur; opponeretur divina auctoritas in confirmato jure atque obſequio Magiſtratus. Juſſit Deus obtemperari Magiſtratui, ſed magis ſibi: juſſit diligere inimicos ſed magis amicos, magis fratres, magis parentes. Quoties igitur accidit ut alterutri duntaxat officio locus ſit; officium quod potiori cedere par eſt, non comprehenſum, ſed exceptum à divina lege intelligitur. Non enim cortex verborum ſed mens legiſlatoris ſpectanda eſt. Qua in re non tam Socinus à nobis, quàm ii quorum cauſam defendit, oppugnati ſunt: quem longè aliud ſenſiſſe ſciunt omnes mediocriter in Scriptis ejus verſati, quamvis ob graves cauſas ſenſum mentis ſuæ plenè explicare gravaretur.

Nec meliori jure, poſt legem de diligendis inimicis latam, poſcitur nova lex aut permiſſio de ſervandis amicis, aut patriâ amicorum plenâ, in caſu ſupremæ neceſſitatis, quæ unica ultorum bellorum occaſio eſt. Quaſi lex de inimicis, omnia debita parentibus amiciſque officia ſuſtuliſſet & non potius ea, quamvis tacitè, tantò magis confirmaſſet; quantò minùs eſt debita dilectio inimicis quam parentibus & benemeritis amicis. Nam ſi inimicis quoque dilectionis officia præſtanda ſunt; multò magis amicis præſtanda intelliguntur. Itaque nihil opus erat, poſt hoc præceptum, antiquam ſeu Naturæ, ſive divinam de jure legitimæ defenſionis legem iterum ferri, aut nova permiſſione confirmari; quia hoc ipſo præcepto nullo modo convulſa, ſed potius confirmata deprehenditur. Si enim nos adeò mites & humanos etiam erga inimicos eſſe Lex Chriſti imperat quantò magis erga amicos, & quibus longè plùs debemus. At quæ crudelitas atque immanitas eſt, ne improbiſſimus latro, incerto vitæ diſcrimine periclitetur; ad certiſſimam & miſerrimam mortem, parentes, tunc maximè fidem atque opem noſtram implorantes proſtituere? Non facta eſt deterior conditio officiorum erga parentes, per legem Chriſti de inimicis latam ſed potius melior. Nihil igitur opus erat reſtitui aut redintegrari, quod nullo modo imminutum eſt.

Profert poſtea verba noſtra V. B. quibus oſtendimus præceptum *hoc adverſus defenſionem cum periculo interficiendi inimici conjunctam, urgeri non poſſe: niſi probetur, dilectionem inimici ita nobis injungi; ut nullam loci, temporis aut intervenientis impedimenti circumſtantiam accidere poſſe oſtendatur, quæ obſtet quominus ipſi jugiter ac perpetuo iſtud officium præſtari debeat.* Quibus in verbis duo reprehendit. Primum ait *nobis non de periculo tantum interfectionis; ſed de ipſa interfectione quæſtionem eſſe.* Atqui animadvertere debuit, nos cum jus legitimæ defenſionis defendimus, quidve nobis tunc liceat, aut non differimus, de iis duntaxat actionibus loqui debuiſſe atque locutos eſſe, quas per ſe intendimus, non de iis caſibus aut eventibus qui præter mentem noſtram per accidens contingere poſſunt. Jam verò interfectionem ſi in defenſione contingat; præter mentem noſtram evenire debere, diſertiſſimis verbis quæ paulò poſt ab eo citantur expreſſimus, ne qua mutandi Status controverſiæ anſa arripi poſſet. Alterum eſt quod reprehendit; *quòd iniquum cenſeat negativæ ſententiæ probationem à nobis exigi.* An verò ilico negativa ſententia dicenda eſt, in qua exponenda forte aliqua negantium particularum utimur. Quid enim aliud eſt dilectionem inimici ita injungi ut nulla circumſtantia aut impedimentum excipiatur quàm eandem abſolute ſemper & ubique injungi etiam tunc cum dilectioni potiori repugnat. At nullum è præceptis moralibus (exceptis forte rerum naturâ ſua turpium interdictis) nullum, inquam, è præceptis quæ nobis aliquid faciendum præcipiunt, ita præcisè & abſolutè præcipitur; quin variarum circumſtantiarum delectum requirat, & multas exceptiones admittat; quin & actiones quas præcipit aliquando ob juſtam & gravem cauſam, omitti aut intermitti, aut differri poſſint.

At enim hoc præceptum generale eſt. Certè præcepto de diligendis parentibus aut fratribus non generalius? *At nullâ exceptione à Chriſto reſtrictum.* Ne præceptum quidem de amandis fratribus ulla exceptione reſtringitur. *At poteſt omni tempore ſervari.* Præcepta Chriſti omni tempore ſervari debent, quatenus ea nunquam violari fas eſt. Sed actiones quas præcipere videntur, non ſemper, nec ubique exerceri aut poſſunt, aut debent. Itaque quoties id contingit non præceptæ intelliguntur. Amandus inimicus præcipitur, ſed non tunc cum dilectio ejus, non modo ſine neglectis, ſed ſine injuria ſanctiorum neceſſitudinum exerceri nequit. Inimicos propter caritatem amicorum gravi injuriâ lædi non ferimus. At quæ gravior injuria parentibus aut Magiſtratibus, inferri poteſt, quàm cum in ſuprema neceſſitate ſua in gratiam & ob amorem inimicorum; diſerti, eorum crudelitati produntur?

At enim ſi *quis hic exceptionem aliquam habere locum cenſeat, id ipſi probandum eſt evidentibus argumentis.* Factum id à nobis eſſe, ſenſit, ſed oblitus eſt V. B. & eo quidem ſucceſſu factum; ut paulò ante ad limitandum pluribus exceptionibus id præceptum, adductus ſit dum ait: *Cum Chriſtum privatis ut hoſtes publicos diligant* (de hoc ipſo præcepto loquitur) *præcepiſſe dicimus Libenter Ultroque concedimus cum hac cautione id intelligendum; ut id fiat, abſque injuria & maleficio in populares, proditione in patriam, perfidia in Rempub. perduellione adverſus ſupremas poteſtates; denique abſque violatione omnis ſanctioris officii & vinculi.* An paucæ ipſi tot exceptionis videntur? an à Chriſto earum aliqua mentio facta eſt? Et tamen illis locum ultro ac libenter concedit.

Mox negligentiam noſtram arguit his verbis. *Quia reluctante animo atque ingratiis probandi provinciam tanquam ſuper vacuam & non neceſſariam ſuſceperat; ideò perfunctorie & ſatis negligenter eâ defunctus eſt. Ait enim non fuiſſe opus ea juberi aut permitti nova lege, quæ & natura jubet, & neceſſitas exprimit, & nulla lege prohibita ſunt; ut ſi quis lege juberet aut edicto permitteret; ut homines cibum capiant, ridiculum id foret & planè Claudianæ ſapientiæ. Non multùm, ut apparet, diſtant hæc apud Virum Magnum, cibum capere & hominem interficere.*

Nihilne in reſpondendo amplius? Ne verbum quidem ullum. Nam ſtatim ad alia tranſit. Quam diligenter noſtras rationes refellat, qui nos negligentiæ accuſat, æquus Lector judicet. Nos quod probandum ſuſcepimus tam evidenti ratione evicimus, ut eam ne refellere quidem aut aggredi Vir Bonus auſus fuerit. Nihil enim manifeſtius eſt, quàm ea fruſtrà & ſine ratione præcipi, in quibus rationi noſtræ, communis nobis cum brutis appetitus, non repugnat, quæque nullo præcipiente facere cogimur; & ad quæ ipſius naturæ impulſu ferimur. Ex quarum rerum genere eſt *cibum capere.* Quod pro exemplo produximus; non ideò quòd natura ſuâ rei quam illuſtramus nimium vicinum aut propinquum ſit: ſed quòd in eo de quo agitur admodum congruum atque ſimile. Agitur enim de iis rebus quas præcipi aut permitti, ridiculum atque abſurdum eſt: ideò quod nullo præcipiente ipſius naturæ ductu atque inſtinctu fiant. Jam verò ad defenſionem & conſervationem noſtri, ac noſtrorum; quoties ſine ipſa ſalvi eſſe non poſſumus, non minùs ultro ac nullo præcipiente propendemus; quàm ad cibum capiendum quoties eſurimus. Quid igitur opus erat eam, nova aliqua lege præcipi aut permitti? Ergo ſatis diligenter connexa eſt hæc conſequentia quia ſatis firmiter. Sed non ſine numine factum cenſeo; quòd cujus culpæ nos inſontes

coarguere

ſurguere conatus eſt; in eam ipſe turpiter incidit, paulò etiam reprehenſione dignior quàm nos fuiſſemus; ſi nobis non falſò neglig. objeciſſet: quia ſupinæ in reſpond. neglig. ſuæ, illud injuriæ genus adjecit; quod; cum audacter fieri ſolet, ſemper aliquis ſiniſtræ opin. aculeus in animis hominum hæret, ac relinquitur. *Non multum. inq. ut apparet, diſtant hæc ap. V. M. cibum capere; & hominem interficere.* Hoc nemini apparet, præter ipſum, ideoq; apparentis hæc eſt, non veri criminis objectio. præſertim cum nos cibi capiendi exemplum non cum interfectione: ſed cum defenſione abſq; animo interfic. faciendâ, comparaverimus. Proinde hoc loco, illud acutè excogitatum officii genus in omiſſ. conſiſtens non uno modo ipſe tranſgreſſus eſt. Nam & quod omittere debuit, non omiſit: & quod non debuit, omiſit. Atqui præſtiterat, reſpondendi officium, quàm injuſtè carpendi noſtri, occaſionem, non omiſiſſe. *At enim poſt generale præceptū quod aptum eſt comprehendere ambitu ſuo omnes caſus, etiam eos quos adducimus, opus fuiſſe aut novâ lege aut permiſſione, quæ caſus iſtos excipi oſtenderet.* Verum hoc aſſerere V. Bono jam non eſt integrum, poſteaquam ultro ac libenter ſuprà confeſſus eſt, non eſſe iſtud præceptū ita generale, quin per illos caſus reſtring., quos ſuprà recenſuit, quales ſunt, injuria in populares, proditio in patriam &c. denique violatio omnis S. officii.

Probat deinde etiam in præſentiſſ. periculo vitæ noſtræ inimicos occidendos non eſſe. *Jubet enim. inq., Chriſtus amari inimicos, etiam tunc cum nos perſequuntur & infeſtant. Non dicit Chriſtus in præterito, qui vos infeſtarunt ac perſecuti ſunt ne quis putet: injuriarum duntaxat oblivionem hic præcipi arguatur: ſed in præſenti ait, qui vos infeſtant & perſequuntur. Quid aliud inde ſequitur; quam uti in aliis injuriis, ita etiam in præſent. vitæ periculo, à nobis occidendos non eſſe inimicos.* Non excutiam quàm firma ſit hæc conſequentia. ducta ex modo loquendi in tempore præſenti, quo ſæpe uti poſſumus etiam in exprimendis iis rebus, quæ in præſenti tempore intelligi nequeunt; quod una cum aliis quæ ibidem in præſenti dicuntur eodē tempore una conſiſtere nequeant. ut cum dicimus Medicum reſtituere ſanitatem iis qui ægrotant: aut eos quoq; parcere ſumptibus qui liberal. exercent: quod frequentiſſ. accidit, quoties alterum eorum quæ inter ſe pugnant, de actu alterū de habitu intelligitur. Non urgebo falſum eſſe, quod tàm audact. aſſer. Chriſtum non in præter. ſed in præſenti loqui; *qui vos infeſtant ac perſequuntur*; cum iſta verba ap. Matth. è quo citantur, participii voce expreſſa legantur: quæ præcipuè, in Græca lingua, tàm præter. quàm præſentis ſignif. recipit. Illud unum tegeram; quemadmodum in tota hac de non occidendo quæſtione; ita in hac ipſa ratiuncula V. Bonum fingere ſibi adverſarium, quem non habet. Nam ut nos occidēdos eſſe inim. non aſſerimus, imo id pro virili, quoad ejus fieri poteſt vitandū eſſe cēſemus: ita eos quoq; qui nos perſeq.; etiam cum nos perſeq., diligi poſſe ac debere concedimus, præſertim ejuſmodi dilect. genere; quod in iſtiuſmodi objecta cadere poteſt. Annon etiam in bellis hoſtē diligi poſſe, Davidis exemplo oſtendimus?

Nam quod argut., Poſito genere poni omnes ſpecies: perſecut. autem in verbis Chriſti commemoratam eſſe genus; Occiſ. ſpeciem: diligi igitur debere: etiam eos qui nos occidunt, aut occidere volunt: etiamſi concluſ. aſſent. non poſſumus tamen ferre aſſumpti vanitatem, in quo V. B. pro conceſſo ſumit; in verbis Chriſti vocem perſecut. tàm latè extendi; ut etiam bellicam hoſtilitatē comprehendat: quod nos tunc refutav.; cum oſtendimus verba ejus, ad hoſtem publ. porrigi non poſſe. Quas rationes dū ſtrictim attingere tentat V. B. ipſe ab iis ita conſtrictus eſt, ut præcept. Chriſti ex mente noſtra limit. coactus ſit.

Argument. ejus binæ, altera à majori, quod ne fratrum quidem gratia facere fas eſt, id multò minus ſui cauſa faciendum: altera à pari. Quod ſui cauſa faciendum non eſt: id ne amicor. quidem cauſa faciendū eſt, ſeſe mutuò tollūt. Neq; enim eædē res ſecundū idem, poſſunt eſſe ſimul & æquales, & inæq. multò minùs ſeſe invicem majores.

Sequitur argumentatio adverſariorū, nimiū topica, & in qua nihil ſit nervorū. Nam ut præcepti de diligendo inimico univerſal. adſtruere poſſint; ex enumeratis à Chriſto dilect. & inimicit. actibus concludunt omnia inimic. genera, Chriſtum ſubjeciſſe univerſali regulæ. Nullū igitur inimicum à dilect. excipi. Quaſi verò nos omnē omninò univerſal. huic præcepto adimamus. Nullum eſt præc. quod aliquas ſpecies non habeat; quæ ad illud referri queant. Sed nec ullum fortè eſt, præſertim è præcipientibus, quod omni penitùs except. careat. Omnes privat. de quibus Chriſtus loquitur inimicor. ſpecies iſto præcepto compreh. agnoſcimus, omnes etiam ex enumeratis dilect. actus ipſis præſtandos fatemur. Sed inde nō ſequitur caſū nullum dari poſſe, quo præceptæ dilectionis actus, omitti aut non poſſint, aut non debeant: quoties aliqua gravis cauſa aut neceſſitas; vel etiam potior dilectio poſtulat.

Atq, hoc loco quandam rationem noſtram operoſè refutat; quam nobis argumenta adverſar. minimè apodictica refutantibus, excidit; ut ſi quid in ea frigidi eſſet: nequaquam eſſet mirandū, ſi de eorum indole aliquid traxiſſet quibus oppoſita eſt. Cum ratio ipſa oſtendat beneficium dari non poſſe, niſi accipiatur. Inimicus autem, niſi fortè cum eſt in poteſtate noſtra, aut inimicitias deponere cogitet, beneficium à nobis accipere nolit: meritò diximus; aptiſſimè à Chriſto vota preceſq; in eo caſu ejuſmodi malefactis oppoſita eſſe; quia iſtic aliud beneficii genus ipſis reponi non poteſt. In quo ſanè nihil eſt frigoris: præſertim cum nos inimicis benefaciendum eſſe non negemus; nec iſta dicamus ut homines à benefaciendo ipſis dehortemur, ſed ut oſtendamus Dominum pro ſapientia ſuâ, etiam ejuſmodi caſus prævidiſſe, in quibus præter vota preceſq; non habemus quod inimicis præſt. quod ſæpe in bello accidit, ut in Davidis exēplo docuimus. Cæterū ne nos inopiâ aliorū ad hoc genus argument. compulſos exiſtimet, age ſane, rationem hanc donemus V. B. indefenſam, ne fruſtrà res tàm frigida ſudorem ejus excivérit.

Mox reprehendit verba noſtra; *quòd cædem invaſoris primariò intendi non debere dixerimus: quæ nulla ratione intendi debeat.* Verum nec nos tantum primariò; ſed de induſtriâ id fieri non debere diximus, & quòd cædes planè præter mentem ejus accidere debeat, qui extrà omnem culpam velit eſſe, addidimus. Quod autē vocibus primariò aut principaliter uſi ſimus, fecimus ideò, quia tamen incertum necis ejus periculum; præ certiſſimo noſtro aut noſtrorum diſcrimine, negligi conceſſimus.

Quod culpæ & pœnæ non planè expers fuerit Occiſor, ſub Lege qui mero caſu aliquem occidit, nihil facit, ad oſtendendam culpā ejus, qui in defenſione invitus aliquē occidit. Vera enim iſthic culpa eſſe potuit; quamvis non ita gravis & lata, ut in voluntario homicidio. Nec enim tantum malitiæ, ſed & imprudentiæ culpam luere poſſumus. Sed in defenſionis neceſſitate neque malitiæ, neque imprudentiæ reprehenſioni locus eſt, & qui ſyncerè ſervare hoſtem aut invaſorem, dummodo ipſe, aut ii quos defendit, extra periculum ponerentur in animo habuit; non video quo jure ejus culpæ particeps eſſe poſſit; quæ tota in invaſorem culpâ ſua pereuntem devolvitur. Nam nec defenſionem vitæ ſuæ quiſquam omittere tenetur: nec eam ſemper ita dextrè adgubernare poteſt, ut periculum necis alterutrius evitetur.

Ad Circumſtantias exercendæ dilectionis accedens V. B. fatetur aliquas (quaſi non pleræque omnes eo ſine ingenio) morales leges, certis circumſtantiis limitatas eſſe, ut non ſemper, ſed pro ratione Loci, Temporis, ac perſonarū obſervari debeant. Quod ad jugulandam ejus cauſam, ſatis. eſt: præſertim cum ex earū numero hanc quoq; legem eſſe & nos multis argumentis probaverimus, & ipſe jam admiſſis tot limitationibus, quas ſupra enumeravimus, confeſſus ſit. Nos quoq; viciſſim fatemur; limitationes iſtas non pro libitu & arbitrio noſtro fingendas, ſed aut ex analogia religionis, aut ex ipſo divinarum legū codice, ſive per expreſſa teſtimonia, ſive per neceſſaria conſequentiam, depromendas. Quod nos in hoc præcepto ſedulò fecimus. Sed V. B. maluit extrà alios divagando, cum umbris luctari; & mutato ſtatu quæſtionis, Locos communes, concioni quàm diſputationi aptiores, tractare: aut hinc inde verba noſtra carpere, quàm collato pede in legitimum certamen deſcendere.

Nam ubi limitationes noſtras è manifeſtis S.S. teſtimoniis depromptas vel uno verbo attegit? Quarum prima eſt, quod & alios inſontes homines, qui vulgò proximi vocantur, non ſuprà nos, ſed tantum ſicut nos ipſos, diligere juſſi ſumus: quantò magis inimicos, plærumque ſontes & de nobis male meritos? Unde neceſſariò conſequitur; ea caritatis officia, in quibus longè major dilectio inimico quam nobiſmetipſis exhibetur, à nobis inimico non deberi. Quanto minus ea in quibus major ipſi dilectio præſtari flagitatur, quam parentibus, quam magiſtratibus? Altera eſt, quod Legis de Caritate tam proximo quàm inimico præſtandæ, nobilior explicatio & regula dari non poſſit, quam quæ ab ipſo Chriſto tradita eſt ut omnia quæ nobis ab aliis fieri vellemus aliis faciamus; quod eſt omnium erga alios officiorum compendium. Sed hanc regulam ita intelligi debere demonſtravimus, ut ea tantum aliis præſtanda eſſe intelligantur; quæ nos nobis præſtari, juſtè & ſapienter, non iniquè, nec ineptè & pueriliter, vellemus. Æquam enim & rationabilem hanc regulam, non iniquam & abſurdam eſſe neceſſe eſt. Parci nobis ab inimicis vellemus; quoties in eorum poteſtate ſumus. Hoc deſiderium neque injurium eſt in quenquam & in ſapientem quoque cadere poteſt. Id ergo ipſis viciſſim præſtare tenemur, quoties illi ſunt in poteſtate noſtrâ. At ſi cum alienam vitam oppugnamus, id nobis ab inimicis præſtari cupiamus, ut adverſus noſtros enſes, ſolis jugulis pugnent: hoc deſiderium non iniquum modo, ſed ſtolidum ac furioſum eſt. Poteſt igitur hoc in gratiam aliorum non præſtari; quod in noſtri gratiam præſtari niſi ineptè, ac furioſè, velle non poſſumus.

Plures, id genus, limitat. & innumera argum. noſtra cur intacta omiſerit V. B. facilius eſt aſſequi: quàm cur nobis earum pro libitu contingendarũ culpam toties objectet.

Per caſum extraordinarium quid intelligamus, expreſſa verba noſtra paulo ante prolata indicant. Impedimentum videlicet potioris caritatis; quod interdum non ſinit nos aliquem actum dilectionis inimico præſtare; quamvis ipſum diligendum eſſe habitum non tollat. Cui impedimento atque exceptioni, nihil obſtant verba Chriſti, quod inimicos qui nos infeſtant amari præcipiat, quia ipſe V. B. ſuprà agnovit verba Chriſti cum ea cautione intelligenda; ut id fiat ſine violatione ſanctioris officii & vinculi. Quomodo igitur nunc ipſis generalitatem, eamque non limitatam, & caſus iſtos excludentem tribuit? Deinde in verbis *Infeſtantes ac proinde etiam mortem inferentes* prava latet conſequentia. Neque enim à magis veriſimili ad minùs veriſimile argumentari poſſumus affirmatè. Præterea tametſi Chriſtus, ut infeſtantes ita & mortem inferentes, aut inferre volentes amari præciperet; non ideò tamen ſtatim, nos ne illi nobis, aut noſtris mortem inferant, impedire, prohiberet. Quia nobis eos, ne nos infeſtent quoque, per eadem verba Chriſti, licet impedire; ſi id legitimè poſſimus.

Neceſſitas vitæ ſuæ ſuorumq; ſervandæ, leges Chriſti frangere non poteſt. Neq; enim ullas tulit ejuſmodi quæ frangi poſſint. Sunt tamen quædam actiones quæ legibus Chriſti falſo vetari videntur, quas hæc neceſſitas excuſat; in quo caſu, legibus Chriſti comprehenſæ non cenſentur.

Quod autem diximus; Neceſſitatem ejuſmodi interdum ordinarias leges frangere; id non de Chriſti legibus intelleximus, ſed aliis quibuſcunque quas vulgi ſermone tritum iſtud dictum deſignat: Documento ſunt verba noſtra quæ mox ſubjecimus. *Non enim ſequitur id quod in extraordinario caſu cum dilectione inimici pugnat, etiam cum hoc præcepto Chriſti pugnare* & quæ ſequuntur. Non igitur per hanc neceſſitatem frangi; aut frangendam eſſe legem Chriſti dicimus; quod nobis immeritò affinxit V. B. ut in locum communem excurreret; & invectivis ad rem non facientibus volumen extenderet.

In quibus tamen ipſis duplici modo turpiter & iniquè principium petit, pro conceſſo ſumens, non modo id ipſum eſſe legem Chriſti, de quo an ſit lex Chriſti inter nos quæritur: ſed etiam nos exiſtimare leges Chriſti ullas ob vitæ conſervandæ neceſſitatem frangi poſſe; quod nobis nunquam in mentem venit.

Quanquam autem ipſe Dominus Davidis factum, ad excuſandum Diſcipulorum ſuorum factum adduxerit: nec ſatis cautè V. B. adverſus ejus exempli allegationem diſputet: Tamen nos illud exemplum non ideo produximus ut oſtenderemus, quemadmodum Davidi licuit præceptum Dei, in caſu neceſſitatis tranſgredi; ita nobis quoq; in ſimili caſu licere legem Chriſti violare. Nos enim illam legem quam David tranſgreſſus eſt, minimè controverſam Dei legem fuiſſe agnoſcimus. Atqui illud de quo inter nos quæritur, Inimici magis quàm vitam noſtram diligendi officium; legem Chriſti eſſe acerrimè negamus; Nec ſi quis illud non faciat, eum tranſgredi legem Chriſti, ullo modo concedimus. Sed ideo hoc exemplum à nobis productum eſt; ut ex ipſius noſtri Legiſlatoris verbis & argumentandi ratione; qualis mens ejus in legibus ab ipſo latis, aut ferendis fuerit, oſtenderemus. Nam ſi is nondum præcepti Dei rigorem, in Davidis facto meritò mitigandum cenſuit; ob caſum urgentis neceſſitatis; nullo modo, gratuitum erga inimicum officium, præcepiſſe cenſendus eſt ex tam rigida voluntate ut etiam quando aliter ſervari non poſſumus, actus dilectionis erga eum interdum omitti nequeant. Proinde in iis quæcunque adverſus hoc Davidis exemplum tanto molimine producit; quæque mox in exaggeranda homicidii culpa diſſerat; quærat ſibi quem volet adverſarium; Nos iſta non attingunt. Nam neque nos hoc exemplo ad frangendas leges Chriſti abutimur; ſed ad mentem Legiſlatoris noſtri explicandam utimur; neque homicidii patrocinium ſuſcepimus, cujus præcipua culpa eſt in occidendi voluntate; quam unà cum V. B. proſcribimus. Neceſſitate autem, non cædem, quæ ſi contingat, præter mentem noſtram & ex accidenti evenit; ſed ſuſceptum periculum cædis committendæ, excuſamus; quod unum eſt, cujus jus & licentiam in ejuſmodi caſu defendimus. Itaque homicidium quidem ipſum, non neceſſitatis: ſed voluntatis noſtræ ab eo abhorrentis, excuſatione & innocentia purgamus; ejuſque culpam omnem in invaſorem repellimus. Illud autem quod ſolum voluntate noſtra ſuſcipimus, patrandæ cædis periculum, neceſſitatis violentiâ extortum eſſe oſtendimus. Non id igitur nobis à neceſſitate extorqueri permittimus; ut cædem omninò patrare velimus: ſed ut nihil morati incertum eventuræ forte cædis periculum, certam perniciẽ à capite noſtro aut noſtrorũ depellamus.

Omitto plurima quæ hoc loco aſſerit, falſa & abſurda, ne alienam cauſam defendere videar. Unum miror quanta confidentia, abſolutè & quaſi univerſaliter aſſerat; quod Ratio eligere jubeat, Occidi potius, quàm occidere; quodque illud poſterius ſimpliciter & abſolutè *malum culpæ* nominet, cum illud ſæpe ſine ulla culpa accidere poſſe, ipſe ſtatim eadem pagina oſtendat, producens exemplum ejus, qui adeò peccaturus non fuerat, ſi occidiſſet, ut eo ipſo graviter deliquerit: quod non occiderat.

Ad rationum mearum refutationem propero. Quarum primam non refellit, ſed ſtomachatur; quod pro lubitu S. S. explicem, & per extraordinarios caſus præceptum ordinarii officii reſtringi, aſſerã *Unde*, inq., *probabis Chriſtum de hac diſtinctione cogitaſſe?* Nempe oblitus eſt V. B. id jam à nobis probatũ, tunc, cum ad noſtram, in limitando hoc præcepto ſententiam ipſe pertractus eſt, reſtringendo illud tot cautionibus quas ſuprà recenſuimus. Rogat, deinde, cur aſſerere audeamus, commemoratos inimicitias & actus nonniſi in privatas ordinarias; & civiles inimicitias cadere? In promptu cauſa eſt, quia Chriſtus tunc iis verbis & exemplis uſus eſt: quæ ſolas iſtas privatas inimicitias exprimunt. Cui, ſi ultra eas præceptum hoc extendere voluiſſet, non erant defutura verba, publicam hoſtilitatem exprimentia, aut quæ Magiſtratuum jura convellerent. Non animadvertit autem V. B. cum non nos, adverſus illos; ſed illi adverſus nos, ex hoc loco argumentarentur; non eſſe noſtrarum partium ut probemus, hæc verba omninò, nonniſi de privatis inimicitiis intelligenda. Sed ad elidend. vim argum. eorum ſatis eſſe, ut oſtendamus ea duntaxat de ipſis intelligi poſſe. Quanq. nos ultrà debitũ

verba

verba hæc de publicis hoſtibus, intelligi non poſſe, probavimus, eo quem commemoravimus, ſucceſſu. Illorum igitur partes ſunt, demonſtrare, hæc verba nonniſi ex mente ſuâ, in ſenſu laxiori intelligenda.

At enim, inquit, odii mentio fit, quod etiam ad extremam noſtram perniciem ferri poteſt. Verumenimverò non tantum quod poſſint ſed etiam quod debeant verba iſta, ex mente illorum intelligi, his qui ex iis argumentantur probandum eſt *At rectè dicitur inimicum nos perſequi; cum mortem nobis intentat.* Atqui hæc captio eſt ex iis, quas Conſequentis vocant. Omnis qui nobis mortem intentat, perſequi nos dici poteſt. (quanquam ad exprimendam vim hujus injuriæ: tàm molle vocabulum vix ſufficit.) Sed non omnis qui nos perſequitur mortem nobis intentat; nec quoties perſecutionis mentio incidit, toties Mors ſub ea comprehendi aut poteſt, aut debet. Non conjecturis, ſed graviſſimis rationibus, quas ne attingere quidem auſum eſſe V. B. paulo ante oſtendimus, ad limitandum iſtud præceptum adducti ſumus, quod & ipſe tandem vi veritatis adactus tot cautionibus reſtrinxit, ut nos ad eas addi nihil poſtulemus. Quo facto, ad colligendum adverſus nos aliquid, ex generali vocum ſignificatione aditum ſibi jam planè præcluſit. Quod autem in ſua antitheſi Chriſtus agat de tali inimico; qualem Moſes perdere, ac delere juſſerat, eadem facilitate à nobis negatur; qua ab adverſariis aſſeritur.

Ad ſecundam rationem, quæ jugulum cauſæ ipſorum hoſtiliter petit; reſpondens V. B. præſtat ipſi Officium Caritatis in Omiſſione conſiſtens. Nam pro letali inflicto vulnere, ictum reponit aut inermi, aut parcente manu datum: & ſtatim omiſſa pugna, feſtinato abitu ad alia tranſvolat. Sed revocandus eſt pauliſper, ut ſiſtat gradum, & comminus ac legitimè pugnet, non Parthorum more emiſſis temerè ſagittis refugientium. Ratio noſtra ſic ſonat. *Gratuitis erga inimicum officiis ac beneficiis tunc locus nullus eſt; quando aut extrema ſervandæ vitæ noſtræ neceſſitas nos ipſis vacare non ſinit: aut cum debitis ac neceſſariis erga potiores proximos officiis pugnant.* Quid ad hæc Vir Bonus? Reſpondet primùm nos confundere officium benefaciendi; cum officio non malefaciendi: nec addit ultrà verbum ullum quod huc pertineat? At nos videmus quòd hoc argumentum confundat mentem ipſius & rationes reſpondendi. Nec enim nos miſcemus heterogenea: ſed ille non habet quod reſpondeat. Negandum aut diſtinguendum fuit, quod objecimus. Negat ille quidem aliquid; quod ſtatim videbimus an ad rem, de qua quærimus, faciat. Sed id quod non negat, aut negare non audet; ſufficit ad cauſam ejus evertendam. Negare enim non audet gratuitis erga inimicum officiis ac beneficiis locum non eſſe; quoties ſupremam conſervandæ vitæ noſtræ neceſſitatem impediunt, aut remorantur. Multo minus quoties debita erga potiores proximos officia tollunt. Negare non audet dilectionem erga inimicum gratuitum eſſe officium, nec ullo inimici merito aut officio provocatum. Quid igitur negat? *Non eſt gratuitum, inquit, erga inimicum officium cum non occidere.* Mitto expendere, quam verum ſit nullâ inimico exhiberi gratiam, quoties mortem commeritus vitâ donatur & non occiditur. Sed quia de Caritatis officiis ac beneficiis loquimur; non placet nobis ea illiuſmodi verbis depingi & quaſi coloribus adumbrari qui ad exprimendum virtutis hujus vultû inepti ſunt Nam quæ (malum) iſta eſt officiorum Caritatis erga inimicos deſcriptio, quæ etiam cum flagrantiſſimo erga eos odio; interdû & graviſſimo maleficio conſiſtere poteſt? Nam & crudeliſſimi homines inimicis hoc officium præſtant; quoties occidere aut non poſſunt; aut non audent: aut etiam quo diutius miſeriis eorum fruantur, nolunt. Hoccine Caritatis officium dicemus quod & Caligula, neſcio cui, eo ipſo tempore præſtitit; quo maximè in miſerum ſævire voluit. Cui mortem petenti, Nondum, reſpondit, tecum in gratiam redii. Pauló ante Vir B. deploravit invidioſè, quod vera rerum vocabula amiſerimus. At hoc pejus eſt, quod veris per Dei gratiam, nondum amiſſis, falſa invehuntur. Cæterum ſequamur V. B. novum ſtylum; & demus locum acutè excogitatis Caritatis officiis, quibus & ignoti, & abſentes, & inſenſi; & inofficioſiſſimi quoque aut certe nihil minus quàm de præſtandis officiis cogitantes, & dormientes, & mortui æque fungi poſſunt. Omnes enim iſti præclara iſta Omiſſionis officia egregiè exercent. Ponamus igitur brevitatis cauſa, officium iſtud non occidendi non eſſe gratuitum. Nos iſtius officii vinculo neminem exolvimus; quia nec animum occidendi ſumere cuiquam permittimus; & à facto ipſo, quantum fieri poteſt, abſtinendum eſſe ſtatuimus.

Sed neque ſimpliciter debitum eſſe ſuprà probavimus ubi de jure quod vitam ſuam defendentibus quæritur, diſſeruimus. Verum nunc non de occidendi jure; ſed de dilectione erga inimicum præſcripta diſputamus; cujus officium planè gratuitû eſſe dicimus; quia non modo ſummo ac ſtricto jure nunquam; ſed interdum ne ex æquo jure quidem ipſi debetur; nec niſi ſumma benignitas & clementia noſtra interveniat, h. e. non modo ſuprà, ſed contrà ejus meritum, ex mera gratiâ & benefico erga eum affectu ipſi præſtatur. Iniquum autem eſt, poſtulare; ut ejuſmodi gratuitum beneficium alicui tunc à nobis præſtetur cum abſque pernicie noſtrâ aut noſtrorum præſtari non poteſt: cum id, etiam naturâ ſuâ debita officia non ſemper requirant. *At enim etiam, tunc iſtud omiſſionis officium inimico ex debito præſtandum eſt!* Quamobrem verò rogabimus? Si ad aliam legem recurrere cogitet cujus vi illud debitum eſſe probet, nos quoque tantiſper reſponſionem ſuſpendemus donec iſta lex producatur. Nunc quia in argumento ex lege caritatis erga inimicum ducto verſamur; ſatis eſt ſi demonſtremus ex vi hujus legis, hoc officium debitum dici non poſſe.

Nec eſt quod ad æquivocationem vocis debiti, confugiat; quia per occidens, hoc quoque officium debitum dici, alio loquendi modo queat, quatenus Chriſto obſequium præceptorum ejus debetur. Nos enim de eo tantum debiti genere loquimur; quod Inimico per ſe & natura ſua debitum eſt, ſeu quod planè inimicus meretur. Dicimus igitur præceptam charitatem erga inimicum gratuitam eſſe: neque ut debitum; ſed ut gratuitum, & ex mera gratia profectum officium; eſſe imperatam. Neque enim gratiam & beneficium Chriſtus lege ſua ſuſtulit, ſed propagavit. Tali igitur gratuito beneficio nobis inimicum proſequi non vacat, tunc cum eo proſequi, ſine pernicie noſtra non poſſumus. Multò minùs tunc, cum debita erga parentes, Magiſtratus, & alios officia obſtant: & opem defenſionis noſtræ poſtulant.

At enim occidere non licet. Neque nos alienæ vitæ eripiendæ ſed ſuæ defendendæ jus ac licentiam urgemus: quia defenſio etiam abſque alienæ vitæ ereptione; ſæpe nos ſervare poteſt: at ſine periculo ejus eripiendæ; præſertim ubi in pervicaces hoſtes incidimus, rarò poteſt. Hoc igitur periculum inimicorum cum propter alienam ab occidendo mentem noſtram; ſemper incertum ſit, non tanti eſſe faciendum cenſemus; ut propter ejus averſionem, certam noſtram, noſtrorumq; perniciem ſubeamus; & præpoſtera atque inordinatiſſima charitate; debita potioribus caritatibus officia, indignè intervertamus.

At enim V. B. officium non occidendi, cum aliis officiis nunquam pugnare demonſtravit. Miſeret me, id genus demonſtrationum. Sed neque nos idem iſtud Non occidendi officium, per alia officia atq; adeò per ipſum jus legitimæ defenſionis, ullo modo tollimus. Vellemus enim ita defendi inſontes, ut ſontes in defenſione non occidantur. Sed periculum necis eorum quia à defenſione quæ neceſſariò ſuſcipienda, abeſſe non poteſt; culpam ejus periculi: etſi deinceps ſubſequatur necis, non ii præſtare debent, qui inviti neceſſitate ad juſtam defenſionem compelluntur; ſed ii qui ultrò ac volentes ſeſe in periculum invaſionis præcipitant. Proinde ut officium non occidendi cû jure defenſionis ita jus & officium defenſionis, cum officio non occidendi per ſe non pugnant. Documento eſt quod ſæpè utriq; officio ſimul ſatisfieri poteſt. Niſi fortè Officium non occidendi ita extendatur, ut etiam propter

incertum

incertum inimici periculum, certam perniciem ſubiri requirat. Quomodo intellectum hoc officium, non modo cum jure defenſionis ſed cum omnibus ſanctioribus officiis irreconciliabili pugna committitur. Quapropter huic ita intellecto officio tunc locus nullus eſt, cum inferior & ignobilior Caritas, ignobiliori locum dare debet; nec in eo ſenſu ſumptum hoc officium; cum potioris Caritatis officiis, quiſquam conciliaverit.

Tertiam rationem ſatis feſtinanti calamo tranſilit; nec robur ejus attingit niſi quod verba noſtra arripit, & negat dari caſum ullum in quo homines propria culpa ita excidant jure ſuo; ut omni dilectione noſtra etiam quæ in non malefaciendo conſiſtit, indigni fiant. Non puto Virum Bonum hoc loco per vocem malefaciendi, injurias illegitimè illatas intelligere. Aliàs ineptè loqueretur; nec nos ſed umbram ſuam oppugnaret. Quis enim noſtrum etiam improbiſſimis hominibus injuriam unquam inferri poſſe, aut debere contendit? Intelligit igitur mala aliqua non injuſto prætextu; ſed culpa & merito hominis improbi illata aut inferenda. Quâ fiduciâ tàm audacter, tam præfractè & (quæ pæna nimiam confidentiam ſecuta eſt) tàm generaliter neget, id quod non rarò accidere omnes ſciunt, ipſe viderit. Quid ſi quis Dei hominumque contemptor, ſceleribus & flagitiis coopertus; qui omnes reſipiſcendi occaſiones prodegerit; qui homicidiis parricidiis ea nulet; quique parentis impia manu ſenile guttur fregerit; matrem inceſtu violaverit; omni turpitudine maculatus; nefandam inſuper adverſus Deum rebellionem auſus, ſeſe mancipio nexuque Satanæ tradiderit, atque his artibus armatus per maleficia & veneficia in omnes bonos quamdiu vivit graſſari non deſinat? Hiccine aliquâ dilectione noſtra dignus? hic cui malè fiat: hoc eſt pæna aliqua inferatur indignus cenſebitur? Quo præconio, qua æſtimatione digna eſt hæc opinio; quæ pænarum jus tollens, ſcelerum licentiam inducit? Diligere inimicos juſſi ſumus; ſed noſtros non Dei; quia ſæpe Dei amici eſſe poſſunt; qui noſtri ſunt inimici: Nec ideò quod quiſquam inimicus noſter eſt, omni dilectione indignus eſt. At qui Dei hoſtis profeſſus eſt, ita ut de eo dubitari à nemine queat; quo jure? qua fronte? quo prætextu à nobis aliquod dilectionis officium repoſcet?

Tandem ad rationem noſtram ex qualitate quadam Caritatis ductam accedit; quod *illa non cæca ſed rationabilis eſſe debeat, ſimplicitati columbinæ adjunctam habens prudentiam ſerpentinam.* Quam non ſine bile ac ſtomacho refutat. *Sed eſtne hæc* inquit *prudentia charitati à Deo imperatæ, limites alios ponere, quàm quos Deus poſuit. Non ex capitis noſtri cerebro, exceptiones à regulis Chriſti nobis præfixis ſumendæ: ſed ex verbo Dei deſumendæ ſunt.* Quid? an in cerebro Capitis noſtri natum eſt, quod ſervitium noſtrum rationabile: quod ſimplicitas noſtra ſerpentina prudentia temperata eſſe debeat? quod ſolum Deum & Chriſtum ejus ſemper; interdum & eum qui ex Deo natus eſt, ſuprà nos: proximum autem multò minus verò inimicum non ſupra nos, diligere teneamur? quod in eo ſit ſumma officiorum erga alios, ſi ipſis ea duntaxat faciamus; quæ nobis fieri (jure videlicet & rationabiliter, non iniquè & inſulſè) vellemus, quod propter potiorem Caritatem ii quoque odio habendi ſunt, quos alioqui, niſi quid impediat, diligere tenemur? Annon hæc omnia & his genuina ex verbo Dei deſumpta ſunt? Non igitur eos limites à Deo poſitos cenſebimus; quos Chriſtus, aut Apoſtoli poſuere? Cerebrum, & quidem Capitis noſtri; nobis non nunc primum objectari videmus: quaſi cuiquam illud in calcaneis quærendum ſit. Utar Tiberii voce quondam in Senatu, paululum ad rem præſentem deflexâ. Ego me, P. Conſcripti. mortalem eſſe; & hominum officia fungi: denique vacuum cerebro caput non habere, ingenuè farer. Neque mea culpa eſt, quod me Natura ſuprà cæteros non finxit. Satis præſtitero ſi in ſcriptis meis cordatus Lector, nullas cerebroſas opiniones aut contemplationes deprehenderit.

Verborum, inquit, *proprietati & vel jure inſiſtendum donec abſurdum aliquod oſtendatur.* Pauca videntur abſurda ſunt; quibus in eorum opinione offendimur. *Non omne quod carni noſtræ repugnat abſurdum eſt*, inquit. Sed nec omne, (reponimus nos) quod repugnare carni videtur ſanctum aut à Chriſto præceptum eſt. Nam locum communem, quem vice diſputandi tractat, non attingimus.

Ad exemplum Patris cæleſtis, quod omnes vocemus, & ab eo diſcere jubemus, quomodo inimici amandi ſint; nihil præter exemplum Chriſti facimus; qui ſciebat non omnimodè nobis omnia congruere poſſe, quæ Deo conveniunt: & tamen ad imitandum eum hortari non dubitat. Imitemur igitur in quibus licet & in quibus poſſumus. Poſſumus autem in eo ut benignos & ſimplices caritatis affectus, prudentiæ lumine temperemus, ac moderemur.

Jus vindictæ aut potius pænæ ſumendæ; quod à ſummo in creaturas dominationis jure proficiſcitur, pleniſſimè ſoli Deo competit, quia id à nemine ſed ex ſeipſo habet. Competere tamen poſſe aliis quoque; rectè agnoſcit V. B. dum ait *in jure Vindictæ, neminem imitari Deum poſſe, niſi cui Deus idem jus poteſtatemque conceſſit.* Niſi quod in voce *Idem* ludere ambiguitate videtur. Poteſt enim vocabulum hoc aut æquè plenam & abſolutam poteſtatem ſignificare qualem Chriſtus ſibi datam profitetur; aut etiam ad minùs plenam extendi; qualem Apoſtolus Magiſtratibus datam aſſerit. Ad priorem ſenſum inclinare videtur exemplum Chriſti quod producit; quem nobis imitandum proponit in eo duntaxat ſtatu, dum adhuc in terris privatus degeret: quod quidem omnibus præſertim privatis; ſed & Magiſtratibus quâ ut privati conſiderantur, faciendum cenſemus. Sed ii quibus Deus jus imperii in terris conceſſit; quin ut ipſum Deum ita & Chriſtum in glorioſo ſtatu regnantem imitari, & poſſint & debeant; cauſam nullam videmus: niſi quòd longe minùs abſolutâ; & anguſtioribus finibus circumſcripta poteſtate ipſis uti liceat. Sed nos aliam quoque ob cauſam, quam V. B. non attingit; aut certè non refellit, Patris cæleſtis exemplum produximus; videlicet ut oſtenderemus non pugnare cum dilectione inimicorum pænas aut coërcitionem eorum; cum Deus dicatur diligere inimicos, & tamen eos puniat atque coërceat. Quamvis igitur nobis Deum imitari imperatum non eſſet: tamen quia S.S. aſſerit Deum diligere inimicos, & tamen illos punire & coërcere; ſatis cauſæ haberemus; ut dilectionem iſtam, cum pæna & coërcitione inimicorum conſiſtere poſſe cenſeremus. Quanto plus cauſæ habemus ut id ſentiamus, quando nobis in ea ipſa dilectione Deus ad imitandum proponitur?

Remiſſionem debitorum *Matth.* XVIII. nullis propemodum limitibus circumſcriptam, nobis objici non poſſe oſtendimus; quia hujus generis remiſſio, tantum, ad reſipiſcentes pertinet, erga quos ſolos Dei quoque ipſius infinita eſt miſericordia. Non tamen inde ſequitur; (quod nec nos quoque diximus) Non reſipiſcentibus nullam omninò à nobis remiſſionem deberi. Nam & erga eos Deus benignus, longanimis, & miſericors eſt. Sed hoc remiſſionis genus quod impænitentibus præſtatur; tam quoad Deum; quàm quoad homines longè arctioribus limitibus circumſcriptum eſt. Aliàs omne pænarum jus; omnis coërcendi poteſtas à rerum naturâ exularet. Non igitur latius verba noſtra protendenda fuerunt; quàm prolata ſunt. Nec enim omne officiorum quod proximis debemus genus in uno *Matth.* XVIII. loco, comprehenſum eſt. Illud autem veriſſimè dictum eſt: nihil iſthic nobis præcipi, quod non Deus peccatoribus cumulate præſtet.

Porrò in aliquo ſanctimoniæ aut virtutis genere, Deum plus nobis imponere quàm ipſe præſtet; non modo dictu falſum; ſed & cogitatu abſurdum eſt: & ratione ad rem parum pertinente confirmatur. Supponit enim aut infert hæc opinio, in actionibus ſanctimoniæ, in quibus nobiſcum Deus comparari poteſt; aut ipſum minùs

quàm

quàm nos, aut nos plus quam ipſum præſtare. Plus enim aut minùs in mutua comparatione iis tantum præſtare dici poſſunt; quibus id in quo comparantur præſtare utrinque convenit atque competit. At propter nimiam naturæ & ſortis noſtræ à Deo diſtantiam; ſunt plurima in quibus Deus nobiſcum non eſt comparabilis. Falſò igitur & abſurdè in iis nobiſcum comparatur. Quale eſt verbi gratia officium humilitatis, aut ſubjectionis: quod in Deo mente conceptum; neque virtus eſt, neque officium: ſed indigna infrà naturæ ſuæ dignitatem & ſortis faſtigium abjectio, non minùs Deo inconveniens; quam ſi homo ſeſe infrà brutorum ſortem abjiciat ac proſternat. Nihil igitur ad rem præſentem facit, producta à V. B. Comparationis Dei nobiſcum in officio humilitatis exemplum, cum in eo Deus nobiſcum comparari nequeat. Sunt alia tamen ſanctimoniæ genera quæ tàm in Deum, quàm in homines cadunt. E quorum numero ſunt juſtitiæ, dilectionis, remiſſionis debitorum & miſericordiæ officia, in quibus Deum nobiſcum ſæpe S. oracula comparant; & mores noſtros ad normam ſanctimoniæ Dei exigunt. In hoc officiorum genere plus Deum nobis impoſuiſſe quam ipſe præſtet; nimis audax & blaſphemiæ vicinum eſt pronunciatum. Nimium profectò ſanctimoniæ ſuæ tribuunt; qui in ſuis moribus aut officiis erga homines, ſanctius aliquid ſomniant, quàm in ipſo Deo reperiatur.

Non negamus jus puniendi atque coërcendi malos, in hominibus quibus Deus eam poteſtatem conceſſit, longè magis eſſe reſtrictum ac limitatum quàm in Deo, cujus poteſtas abſoluta eſt ac independens; & tamen eum clementiæ legibus ipſe conſtringit. Sed Magis & Minus non variant ſpeciem.

Hoc autem jus & hæc poteſtas puniendi & coërcendi malos; atque ipſum jus defenſionis, non tollit illam patientiam, quam Chriſtus præſtitit, cum in iniqui Magiſtratus manus traditus eſſet: cujus veſtigiis, in eo caſu quoties nos martyrium pati Deus voluerit, incedere uniuſcujuſque officium eſſe agnoſcimus. Sed non ideò Deus in Sacris literis, ut in aliis officiis, in quibus nobiſcum eſt comparabilis; aut nobis imitabilis, omnibus: ità in uſu quoque poteſtatis ſuæ; ſaltem iis qui ejus vicem in terris gerunt, imitandus non proponitur; quia Chriſtus in crucis patientia imitandus proponitur. Nam & Chriſtus non ſemper crucem perpeſſus eſt, & non modo in terris adhuc agens, poteſtate interdum ſua uſus eſt: ſed & in ſolium ſuum evectus, effuſam clementiam aliquando ſeveritate temperat. Nec ideò etiamnum Caritatem aut benignitatem ſuam, etiam erga inimicos exuit.

Concedit Vir Bonus & veriſſimum eſſe fatetur, ob infinitam mercedem non eſſe ſanctitatem Chriſtianam, ultrà humanæ infirmitatis conditionem extendendam. Verum id non concedit, ſuprà vires Chriſtianorum eſſe, ut mortem perferre malint, quàm inferre. At cur nos invitos, magis diſſentientes à ſe facit; quàm diſſentire volumus? Qui potius vult mortem inferre, quàm perferre; vult mortem inferre. Quod an in caſu defenſionis Chriſtiano liceat; nos definire non audemus: quamvis nos audaciæ V. B. inſimulaverit. Illud confidentius aſſerimus.

Ad avertendam certiſſimam ſuam, ſuorumque necem licere eum qui te oppugnet in incertum necis periculum conjicere; quamvis occidendi animum nunquam habeas. Hoc adeo inculpatum neceſſariæ defenſionis moderamen in caſu præſentiſſimo diſcriminis, omittere, dicimus eſſe ultrà ſortem humanæ infirmitatis. Eſt enim hoc longè pluris, indigniſſimi hominis vitam, quàm ſuam facere; & longè magis inimicum quàm ſeipſum diligere; quod non æquitatis modo, ſed virium humanarum modulum excedit.

Malo homine inſtante & necem intentante; manus à cæde ipſius abſtineri non poſſe, non dicimus: ſed à defenſione duntaxat & propulſatione periculi ſui: quæ etiam abſque cæde fieri poteſt, atque ſolet; quamvis non abſque cædis periculo.

Manus amputari Chriſtus jubet cum alteri nocendum eſt; puta per nefas atque injuriam; at in defenſione neceſſitate extortâ; nulla cuiquam fit injuria.

Apologus de Rana ſeſe inflante, ad eos pertinet, qui in iis virtutibus in quibus Deum imitari juſſi ſunt, ipſo Deo volunt eſſe ſanctiores: Neque in eo Caritas violatur, quoties hominibus in aliqua ſimilitudine tanquam in ſpeculo, ineptia eorum, vivis coloribus adumbrata, repræſentatur.

Nemo eſt ex iis quos V. B. ſtultè ac ſuperſtitioſè agere conficetur qui non ſpecioſi aliquem Virtutis, aut Laudis prætextum ſuperſtitioni ſuæ obtendat. Qualis eſt hic. Ruere in incommoda etiam maxima, ne aliis noceamus. Neque enim id nobis maximis calamitatibus, atque vitâ ipſa redimendum eſt; ne aliis ſimpliciter noceamus; ſed ne per injuriam noceamus. Noxa ipſa abſque injuria; multoque magis abſque nocendi voluntate, ſæpe etiam laudem, interdum ſaltem veniam meretur. Laudem meretur illa, per quam, ignitos carbones in Caput inimicorum congregamus: veniam quoties vitam fortè parentum aut noſtram propugnantes inimicis vulnera infligimus; non ut eos occidamus, ſed ut à noſtri & noſtrorum cæde inhibeamus noſque ſervemus. Nec omnis etiam nocendi voluntas reprehenſione digna eſt. Nocet enim ac de induſtriâ quidem, etiam qui punit ſcelera; ſed jure nocet: quia nocet non iis, ut profit innoxiis; & privato juſtoque unius pœnam commeriti documento, publicam omnibus præſtet utilitatem. Itaque qui aliis perſuadent, ruendum eſſe in maxima mala, ne ſimpliciter aliis noceamus; decipiunt alios, &, ſi quidem ſibi ſeriò credunt, (quod rariſſimè accidere putamus) ſemetipſos etiam, illo fallaciæ genere, quod à Dicto ſecundum quid, ad ſimpliciter &c. dicitur: ac proinde nihil eſt, quod moleſtè ferant ſeſe ex eorum ſenſu & matricula non expungi; qui Derviſiorum ac Monachorum exemplo; faciunt ea, quæ Deus è manibus eorum non requiſivit.

C A P. V.

NOn incommode accidit, quod V. Bonus ſummam eorum quæ à nobis in hoc capite diſputata ſunt, in ipſo ſtatim limine compendio complexus eſt; ut Lector primo obtutu, illa omnia animadvertere poſſit; ad quæ V. B. nihil reſpondit. Ratio verò, quam tacitè reddit, cur ad ea reſponſionem detrectaverit; non ſatis juſta eſt; quod ea adverſus Socinum diſputata ſint: quia hic Vir ſummus, non ſuam ſed alienam; & à qua diſſenſum; ne in ipſa quidem ejus defenſione, ſatis premit, adverſus Palæologi inſectationes, ſententiam defendit. Sententiam, inquam, eorum quibuſcum V. B. idem ſentit. Quæ, ſi neque ex verbis Chriſti neque ex ſenſu eorum deduci poteſt, ſi collectiones ex hoc loco in ejus gratiam factæ, falſæ oſtenduntur: non Socini res agitur: ſed eorum, quos is protegendos ſuſceperat. Qui an melius ſua, quàm is aliena, defendere poſſint, mox videbimus. Nunc illud aſſequi non poſſumus, quâ fide poſt erutum germanum, ut ait, præcepti hujus ſenſum, reſponſiones ad ea quæ nunc omittit, polliceatur; quas nos nec toto iſto capite; ac ne reliquo quidem libelli ejus deprehendere uſquam potuimus.

Ut autem aliquis ordo à nobis in reſpondendo ſervetur; videamus quid in hoc capite efficere contendat; ejuſque premamus veſtigia.

Primum igitur Explicationi noſtræ quædam objicit, ut oſtendat cur ipſi non arrideat. Deinde longo & prolixo conatu evincere contendit, eas quarum Chriſtus mentionem facit injurias, graves eſſe. Tandem explicationem ſuam, multis bonis verbis gravidam proponit, & poſt longam parturitionem, Syllogiſmum adverſus nos producit; cui, quum in lucem prodiret, nomen indidit Apodictico. Poſtremo objecta nobis immodeſtiæ culpâ, cenſorio caput claudit ſupercilio.

Explicationem noſtram ut carpere poſſit, profert ſatis

 jejune,

jejune, nec eo contentus, id quoque admiſcuit, quod ſi vero ac proprio ſuo nomine vocare vellemus, convitium ſibi fieri quereretur. Ea eſt mortalium iniquitas ut cum facere aut dicere malè non dubitent; malè audire detreſtent. Falſam tamen criminationem vocari non moleſtè feret, id, quod nobis nimium falsò tribui conquerimur. Nimirum, quod, ſi quis in gravibus injuriis de ſuo jure decedat, eum ſtultitiæ, ſuperſtitionis, ignaviæ, ac degeneris animi damnare non vereamur. Quaſi etiam in graviſſimis injuriis juſta & gravis neceſſitas, intervenire non poſſit, ob quam de noſtro jure decedendum ſit. Aliud eſt, inaniſſimam eorum jactantiam deprimere; qui in eo Chriſtianæ perfectionis culmen eſſe putant; quod etiam ignavi ac degeneres ac ſuperſtitioſi præſtare poſſunt: aliud autem omnem etiam graviſſimis de cauſis ſuſceptam patientiam damnare, qualis eſt martyrum, aut aliorum qui non abjecto ſed generoſo animo, virilis, non effæminatæ patientiæ ſpecimina edunt.

Sed quid tandem explicationi noſtræ objicit? Duo ſunt, quæ velim prudens Lector æſtimet, an tanti ſint, ut ob ea merito rejicienda ſit.

Primum ait, eam anguſtiorem eſſe Lege quam explicat; nec totum id comprehendere, quod Lex Chriſti in ſe continet. Quamobrem verò? *Quia poſſet*, inquit, *injuria affectus, omni juri ſuo non modo ſummo, ſed etiam æquiſſimo renunciare, in ea toleranda; & tamen novas ſubinde, & toties quoties repetitas injurias patienter non ſuſtinere.* Quid? an ille in dimittendo jure ſuo, conſtanter permaneret; qui repetitis injuriis expugnari patientiam ſuam fineret? Quid hoc aliud eſt, quàm dicere; quod poſſet aliquis ſemel atque iterum juri ſuo renunciare, ſed tertio atque quarto non item? Atqui hoc ſi vitium eſſet; non explicationis meæ; ſed illius hominis eſſet vitium; qui ſibi in virtutis hujus actibus continuandis, conſtare nollet. Quænam eſt explicatio; cui tàm iniqua reprehenſio objectari non poſſit? Nam quid ipſe V. B. in locum explanationis noſtræ ſubſtituit? *Patientiam*, inquit, *exactiſſimam, & ſummam in dando mutuandoque facilitatem.* Quaſi (ut hoc obiter dicam) non iſtæ quoque ſint ſpecies dimiſſionis juris ſui. Sed an illud quoque fieri non poſſet, ut aliquis ſemel atque iterum, exactiſſimam patientiam præſtaret, mox autem læſa ſæpius patientia in furorem erumperet? An ob illius hominis culpam & inconſtantiam V. B. explicationem ſuam damnabit? Nihil eſt in patientia, quod non juris ſui dimiſſione comprehendatur. Sed infinita patientia eſt infinita juris ſui dimiſſio. Quamvis enim ſpecies ſuo generi aliquid addere videatur; puta differentiam, qua ab aliis ejuſdem generis ſpeciebus differt; tamen ſub eo comprehenditur quod ſatis eſt, ut ſit ejus ſpecies. Neque enim illam idem planè cum genere eſſe neceſſe eſt; niſi quoad illam communem naturam quæ generi ineſt; & eſt ipſi cum reliquis ſpeciebus communis. Nihil igitur futilius eo fingi potuit, quod primo loco explicationi noſtræ objecit; nihil & iniquius. Nulla enim pars eſt hujus legis Chriſti quæ non ad juris ſui dimiſſionem tanquam ſpecies ad genus referri non poſſit; Omnes, inquam præceptorum iſtorum ſpecies ambitu ſuo comprehendit; quod non facit V. B. explicatio ut infrà oſtendemus. Quamvis autem unus idemque ſenſus poſſit interdum pluribus loquendi modis exponi: Noſter tamen explicandi modus id habet præ aliis, quod alii non ita manifeſtè exprimunt quomodo omnes iſtæ legis Chriſti partes; præcipuè verò in dando atque mutuando benignitas, ad ſubjectam verbis Chriſti materiam pertineant, nec ponunt ob oculos, quænam ſit illa earum communis natura in qua non modo inter ſe conveniant; ſed cum propoſita à Chriſto antitheſi pugnent.

Sed videamus quid ſecundo loco Explicationi noſtræ objiciat. Ait, *eam aut obſcuram ambiguam; aut potius falſam & legi Chriſti contrariam eſſe.* Quod ad obſcuritatem ambiguitatemvè attinet, nullum accuſationis hujus argumentum profert. Nec verò proferre ullo modo poteſt. Quid enim clarius eſt; quàm in oculi pro oculo talione, ſummi juris perſecutionem fuiſſe? quid planius quàm Chriſtum dum illi ſummi juris exactioni, præcepta ſua opponit; adeo nobis ſummum jus non eſſe perſequendum docere, ut ſæpe etiam de æquo decedendum ſit; quod exemplis illuſtrat quæ omnia diverſi generis dimiſſiones æqui juris noſtri exhibent; quas inter dandi quoque atque mutuandi facilitas producitur. Quid enim eſt in omnibus commemoratis à Chriſto exemplis, in quo non de æquo jure noſtro decedere jubeamur? quid hic obſcurum, aut ambiguum? quid æquivocatione involutum aut fallax?

Tandem, quare falſam & legi Chriſti contrariam dicat explicationem noſtram videamus. *Cum* inquit, *V. M. tàm late juris perſecutionem extendat ut tum vindictam, tum omne, quo in defenſione adverſarius afficitur, nocumentum, comprehendat; tacitè pro conceſſo ſumit, jus nobis aliquod vel ad vindictam vel ad affligendum in defenſione adverſarium eſſe, cum tamen jus iſtud ſi quod fuit, à natura vel lege Moſis, penitus ſit hoc præcepto ſublatum.* In tota iſta diſputatione, vix potuit aliquid comminiſci V. B. in quo ſeſe tàm ridiculum exhiberet; atque hic exhibet. Oſtendit enim ſeſe, in eo quod dicit, ſeipſum non intelligere. Objicit nobis, & accuſat in nobis, id ipſum, quod ipſe facit & quod ipſi neceſſario faciendum eſt. Ait nos, pro conceſſo ſumere jus nobis aliquod, ſeu ad vindictam; ſive ad vitioſam & vetitam à Chriſto defenſionem eſſe. Vitioſam enim & vetitam utramque intelligat neceſſe eſt, Quia verò nos à Chriſto hoc loco juris noſtri, non ſummi tantum, ſed & æqui, perſecutionem aut retentionem imo vero ipſam vindictam & illegitimam defenſionem prohibitam diſertè fatemur; non poteſt hæc accuſatio aliter intelligi; niſi ut, antequam à Chriſto jus iſtud limitaretur aut abrogaretur, jus nobis earum rerum fuiſſe cenſeamus. Aut quod eodem recidit. Ut quamvis, quod ad legem Naturæ attinet jus nobis earum rerum etiamnum non deſit; illud tamen lege Chriſti ſublatum & abrogatum arbitremur. Non enim ullo modo ea nunc juſta & licita eſſe, ſupponere, aut pro conceſſo ſumere poſſumus; quæ jam à Chriſto prohibita, & illicita eſſe apertè affirmamus. Atqui & ipſe vel iſto ipſo in loco, fatetur *jus iſtud ſi quod fuit à natura vel lege Moſis hoc præcepto Chriſti ſublatum.* Et mox non uſum tantum juris hujus, ſed ipſum jus abrogatum aſſerit. Potuitne jus aliquod à Chriſto abrogari quod in rerum natura, nunquam fuerit? Nam ne quid ad nos exhilarandos deeſſet, in verbis *ſi quod fuit* V. B dubitare videtur, an aliquod jus ejuſmodi à natura vel lege Moſis fuerit, cum ſæpe contrarium aſſerat. Niſi V. B. putaſſet; aliquid aliud à ſe dici quàm dixit; non potuiſſet in nobis accuſare quod ipſe facit, quodque etiamſi facere nollet; tamen ipſi faciendum eſſet. Nec enim fieri poteſt, quin eas res quas hoc loco prohibitas deſignat, antequam eas Chriſtus prohiberet licitas fuiſſe, unà nobiſcum affirmare cogatur; præſertim cum eas vel ipſa Moſis lege permiſſas eſſe fateatur & ne nunc quidem eas jure naturæ niti ad calcem libri in Appendice diſſimulet.

Sed ipſe videtur accuſationem hanc ſuam damnaſſe dum in fine ejus adjicit. *Saltem*, inquit, *quod maximè controverſum eſt in explicatione verborum Chriſti; non debuit pro fundamento poni.* Atqui hoc ipſum eſt quod, explicationis noſtræ præcellentiam præ gloſſa Viri Boni commendat: quod in noſtra nihil dubii aut controverſi ſupponatur; cum V. B. in explicatione ſuâ ipſum illud *ζητούμενον* de quo diſputamus, ponat pro fundamento. Quis enim adverſariorum negare poſſit, dictum cui Chriſtus verba ſua opponit, fuiſſe ſummi ac ſtricti juris exactionem? Quis negare audeat Chriſtum adeò iſtum ſummi juris rigorem in hominibus privatis damnaſſe, ut etiam de æquo jure multùm dimitti debere, in omnibus iſtis quæ ſubjicit exemplis, docuerit? Hoc non fundamentum tantum; ſed totum explicationis noſtræ ædificium eſt, in quo nihil eſt, quod reprehendi, aut in dubium vocari poſſit, At quale eſt illud quod V. B. hoc loco explicationi

cationi ſuæ ſubſternit fundamentum. Jus, ſi quod fuit à natura vel lege Moſis ad pœnas ſumendas aut defenſionem attinens, penitus hoc præcepto Chriſti ſublatum & patiendi neceſſitatem in infinitum protenſam, cum tamen id neque ex verbis neque ex ſenſu verborum probari poſſe, evicerimus.

Vidimus quàm meritò Explicationem noſtram reprehenderit: Nunc ad ea accedamus quæ de gravitate injuriarum, quarum Chriſtus mentionem facit, diſſerit. Exaggerat eam rationibus adeo frivolis, ut nihil ipſis excogitari poſſit inanius. Diſtinctionem primum inter leviores & graviores injurias Stoico ſupercilio damnat, cui ſectæ omnia peccata erant æqualia. Quam tamen, ut nos taceamus, ſenſus communis omnibus ingerit; ut mirum ſit, quomodo diſplicere poſſit iis, quibus unquam ſuo aut alieno experimento compertum ſit quantum inter atroces & leviores noxas interſit. Multo autem magis iis, qui (ut infra oſtenduemus) in ſua ſententia explicanda, ejus uſu abſtinere non potuerunt.

At enim, ait, *ubi Chriſtus non diſtinxit; ibi non eſt diſtinguendum.* Ubi vero Chriſtus inter moderatam & immoderatam reſiſtentiam diſtinxit? Quam tamen diſtinctionem, non invitis nobis, urgere V. B. non dubitat. An licebit Viro Bono quod Magno non licet? quis nobis hæc tam æqua jura deſcripſit? Cur enim alienis verbis non utamur, in eo agnomine; quod non magis ſeriò agnoſcimus quam V. B. tribuit; qui non alio conſilio hoc vocabulo nos in altum ſuſtuliſſe videtur; quam ut reipſa tanto vehementius daret ad terram præcipites & graviore lapſu affligeret?

Queritur, à nobis extenuari iſtas injurias quaſi illis nihil minus, nihil levius eſſe poſſit. Nos vero id non dicimus. Poſſunt enim leviores ipſis dari, aut excogitari. Satis eſt non eſſe graviter noxias; nec habere quicquam quod ſit irreparabile.

At enim poſſunt evadere aliquando maximæ & graviſſimæ. Quid hoc ad rhombum? Res æſtimandæ ſunt: non ex eo quod ipſis per accidens; ſed quod per ſe & natura ſua competit. Caſus & circumſtantiæ immutant interdum naturam actionum moralium ſive illæ bonæ, ſive malæ ſint; atque ut legum tranſgreſſiones ita injuriæ per ſe leves, poſſunt per incidentes circumſtantias graviores reddi. Sed tunc quoque exceptio in lege quæ de ipſis lata eſt, ſubintelligitur. Quia Lex de ordinariis; non de iis quæ extra ordinem, ideoque rarius accidunt, loqui ſolet. Si Viro Bono famulus ejus colaphum impingat: non puto illum *vi ſeriè* verborum Domini, adeò affixum fore; quin de ejus corio ſibi ſatisfieri poſſe putet; illæſa lege Chriſti; quæ ejuſmodi caſus non comprehendit, quoties ii qui ſunt in poteſtate noſtrâ, nos aliqua injuria aut contumeliâ afficiunt: quod non ſæpe accidere poteſt: ſed loquitur de rixis & jurgiis, quæ inter pares aut non nimium impares frequenter interveniunt. Idem de ſimilibus circumſtantiis judicium eſto. Tunicæ & pallii damnum quod attinet, horum, apud alios etiamſi pretioſa ſint, jactura facilis eſt; quia ſunt opulenti: apud alios, quia vilia ſunt ipſa non pretioſa: apud omnes reparabilis; quia quæ uſibus humanis neceſſaria ſunt, natura parabilia eſſe voluit. Circumſtantias tamen incidere poſſe, ob quas hæc jactura non omninò ſpernẽda ſit non diffitemur: ſed & ipſe V. B. fatetur tunc ſalva lege Chriſti, poſſeſſionem rerum earũ poſſe retineri, nec in eo caſu litem deſerendam. Eaſdem circumſtantias in tertio quoque genere injuriarũ intervenire poſſe, non dubium eſt; quos caſus tunc à lege Chriſti excipi, eodem exemplo; Vir B. dubitare nequit.

Plurimùm poſteà fiduciæ ponit in uſu phraſeos Synecdochico, quo apud Hebræos per maxillæ, percuſſionem aut præbitionem omne aut inferendæ aut perpetiendæ ignominiæ genus ſignificari aſſerit. Sed fluxa hominem ſpes & confidentia decipit. Si ictus alapæ omne ignominiæ genus: & damnum tunicæ; fortunarum omnium jacturam: Nunquid etiam milliari, unius atque alterius iter; angariationem ad centum milliaria & immaniſſimæ ſervitutis jugum ex uſu ejuſdem linguæ ſignificat?

Si nobis Rabbi Kimchi & Abrabanel, hæc linguæ ſanctæ myſteria panderent; diceremus nihil eſſe quod ad improprium ſenſum recurramus, quando propriu locus ſit: nec licere tropicas locutiones comminiſci, ubi verba ſine ullo incommodo, in genuina ſignificatione ſua intelligi poſſunt. Eſſe id contra legem explicandi Scripturas, cum nemo negare queat, iſta quæ Chriſtus commemorat citra ullum tropum propriè ſumi poſſe. Quid ſi tropicus & improprius ſenſus, innumera abſurda invehat? Nunc quod pace V. B. dictum ſit, ſatis idoneum & locupletem teſtem idiotiſmorum hujus linguæ non habemus. Nam quid vanius eſt, quam ex eo quod ſemel atque iterum Scriptorum aliquis, phraſi linguæ ſuæ ad tropum abuſus ſit, ex eo ſtatim proverbiales ac perpetuo eodem modo explicandus, linguæ hujus idiotiſmos fingere? Nunquam ne licebit in tropicum & coloratum dicendi genus efflorteſcere; quin voces quæ impropriè uſurpantur, ſemper poſteà eodem improprio ſenſu intelligi debere cenſeantur?

Quid? quod in tropico vocis maxillæ uſu, ſimplex eſt & in numero ſingulari prolata maxillæ mentio; nec producit V. B. ullum exemplum ubi in eo ſenſu utriuſque maxillæ vox aut diſtinctio uſurpetur. At in verbis Chriſti; maxillarum altera alteri opponitur. Unde manifeſtè liquet Chriſtum de propria maxillæ percuſſione, non de impropriâ loqui.

Deniqueipſe V. B. in ulteriori diſſertatione, omnem movet lapidem, ut verba Chriſti ad proprium ſenſum revocet, dum contendit Dominum hic de tali maxillæ percuſſione loqui, quâ nihil magis propriè dictum, dici poteſt; ſive ſit illa pugno Milonis Crotoniatæ: ſive cæſtibus Entelli; aut clavâ Herculis; aut Vulcani malleo facta. Nam tropica maxillæ percuſſio; quamvis maximo animi dolore, hominem afficiat, non tamen illum efficit

——— genua ægra trahentem
Jactantemque utroque caput; craſſumque cruorem
Ore rejectantem, mixtoſque in ſanguine dentes.

Atque hic profectò Vir Bonus ſatis enormi lapſu, nimiæ pœnas dedit confidentiæ. Dum enim præfidenti ferocia nobis inſultare contendit & quo gravius nos feriat, ingeminandis adverſus nos ictibus vires effundit,

Ipſe gravis; graviterque ad terram pondere vaſto
Concidit. ———

Verba ejus ſunt. *Sed non contenti probaſſe omnes contumelias iſtâ phraſi intelligi; præterea ſummos etiam dolores ea comprehendi oſtendemus.* ac deinceps multo conatu probat, Dominum ejuſmodi quoque percuſſionem maxillæ verbis ſuis comprehendere, quæ fuſte, aut alio aliquo duro inſtrumento perficitur. Ubi quis non videt? principiò ipſum quæ de ſummis doloribus poſterius deducit; ex ſenſu verborum propriè ſumptorum deducere. Deinde quod dolores iſti uno & eodem tempore cum contumeliis, iſta phraſi denotentur, eum contendere?

Atqui dum nos telis undique conquiſitis, avidis obruere connititur; non animadvertit ſeſe, clàm ſollertia ſuâ, ab oppoſito ſenſu, ad oppoſitum tranſmigraſſe; atque ita in medio quem intentat ictu corruiſſe. Quomodo enim iſta ſimul vera eſſe poſſunt; quæ ex iis ſenſibus deducuntur, qui ſimul veri eſſe nequeunt. Nam ſi propriè verba Chriſti intelligenda ſunt, vana ſunt; quæ ex improprio ſenſu deducuntur: Si impropriè: falſa quæ ex proprio. Utrumque autem ſenſum una eademq; verba non admittunt. Separatim ſi urſiſſet ſenſus iſtos, ſpecioſior futura fuerat argumentatio: Conjuncti ſe mutuò tollunt.

Jam verò quid de iſta proprii ſenſus quam urget ſpecie, ſentiendum ſit, paucis videamus. Quod igitur dicit Maxillam non modo expanſa; ſed compreſſa quoque manu; nec ea nuda tantum, ſed etiam fuſte, aut enſe, aut aliquo duro inſtrumento armatâ, percuti poſſe, verum eſt. Sed an ejus generis percuſſio à Chriſto intelligatur, id quæritur. Probandum verò incumbit V. B. verba iſta non modo ſic accipi poſſe; ſed etiam debere; quia ex hoc loco argumentatur.

Deinde

Deinde ne poſſe quidem ita intelligi ullo modo probaturum confidimus. Quia nobis (quod non tenemur) facillimum probatu eſt hæc verba de gravi, aut periculoſo; & qui mortem afferre poſſit ictu, intelligi non poſſe. Quod ex adjectis verbis *Præbe ei alteram* evincimus. Quæ licet, ut V.B. fatetur, non propriè intelliguntur, ſignificant tamen omninò contemnendum eſſe hoc injuriæ genus, ita ut non multùm de eo anxii ſimus, ne nobis iterum ſubeundum ſit; quod V.B. exprimit per verba *Ut parati ſimus alteram injuriam accipere.* Non enim degenerem, ut aliqui putant, animi abjectionem; ſed generoſam animi magnitudinem nobis Dominus hoc loco capeſſendam propoſuit, ut ejus generis injurias contemnamus; pro quibus viles & abjectæ animæ digladiari, aut litigare ſolent: cum tamen eas ſperni debere ipſa ratio & natura earum oſtendat. Nihil enim generoſitati magis repugnat, quam jus ſuum in minutioribus nimium urgere; neque de eo quicquam decedere velle, tunc cum decedi aut æquitas aut recta ratio poſtulat. At ejuſmodi graves & periculoſi ictus, non ſunt ejus generis, ut contemni poſſint aut debeant; quia huic rei Ratio & natura repugnat. Non igitur ullo modo veriſimile eſt Chriſtum illos contemni præcepiſſe; ac diſcipulos ſuos ſollicitos eſſe vetuiſſe, ne gravi aut periculoſo vulnere ſaucii in diſcrimen vitæ venirent: quoties id ipſis eſfugere legitimè licuit.

Quod ad tunicam attinet: Non eſt comminiſcenda tropica locutio ubi propriæ locus eſt. Quoties igitur virtus aliqua præcipitur; & in ſpecie exemplum aliquod ejus, faciendum præſcribitur: fatendum eſt quidem illo exemplo ſimiles omnes ad eandem virtutem pertinentes actus præſcribi; ſed non protinus voces illæ per quas illud ſpeciale exemplum exprimitur, ex uſu linguæ alicujus omnes illas actiones ſignificant, quæ ad illam virtutem exequendam pertinent. Cum Joannes populo præciperet ut qui habet duas tunicas daret alteram non habenti, certum eſt, ſimul præcepiſſe, ut qui heberet cætera ad vitam pertinentia, ex eo quod ſibi ſupereſſet impartiretur egentibus. Sed non idcirco ex uſu illius linguæ vox duarum tunicarum ſignificabat, hinc neceſſariam, inde ſuperfluam copiam cibi potus, tecti & reliquorum

Queîs humana ſibi doleat natura negatis.

Poteſt ſæpe ſpecies pro genere poni, ut hic fatetur V.B. tunicam pro cæteris quibus pauperes indigent poſitam: nec tamen illam in communi loquendi uſu, pro cibo, potu, tecto, uſurpatam veriſimile eſt: adeò ut ubicunque ea vox deprehenderetur; ibi earum rerum ſignificationi locus eſſet. Quod ſi hanc vocem omnes illas res quibus homines benefici egentibus gratificari ſolent, ſignificare non eſt neceſſe; multo minus eam omnes opes ac fortunas ſignificare neceſſe eſt.

Illud autem nimis quàm frigidum eſt; quòd ex neceſſitate corporis amiciendi gravem eſſe unius tunicæ jacturam argumentatur; quaſi etiam decem tunicis amiſſis defuturus ſit corpori amictus. Quæ naturæ noſtræ neceſſitatibus ſerviunt, parabilia eſſe Deus voluit: quia Natura paucis contenta eſt; etiam in egentiſſimis hominibus. Quàto autẽ quis lautior eſt, ac ditior, tanto minus ejuſmodi damnorum ſenſu afficitur. Unde apparet quàm frivolus ſit iſte argumentandi modus. Chriſtus tunicæ damnum contemni jubet. Ergo jubet contemni damnum rerum ad vitam ſummè neceſſariarum. Neque enim hæc aut illa tunica eſt res ad vitam ſummè neceſſaria, cum earum jacturam mille aliæ ſupplere poſſint. Neque ideò tunicæ damnum majus eſt, quam mille talentorum, quia tunicæ uſus magis eſt naturæ neceſſarius; quam auri. Poteſt enim hoc damnum exigua parte unius talenti, reparari. Illud autem damnum eſt majus, quod irreparabilius.

Regulam beneficentiæ, *quæ neque naturalem noſtri curam nobis detrahit, neque nos patitur per delicias abuti, quorum penuria alii miſerabiles vexant* quam ex mente Grotii aut potiùs Apoſtoli ſtatuit & laudat: quòd extraordinarii caſus interdum cogant tranſgredi: id non efficit, quominus illa, confeſſione Vir Boni, ordinariè obſervanda ſit. Nihil eſt propemodum in moralibus tam univerſale, quod non aliqua exceptione poſſit reſtringi. Sed rariores & extraordinarii caſus, ordinarii officii normam non tollunt.

Quod autem iſtam regulam, quam in una parte legis Chriſti hoc loco latam admittit; in alterâ non admittat, cauſam nullam idoneam affert. Quanquam in eo ipſo quod admittit, adeo eſt perplexus & inconſtans, ut quod ab eo initio paginæ Vis veritatis extorſit; illud in fine ejuſdem iterum revocet, & incertum Lectorem reddat quando ſibi fidem haberi velit; quod ſtatim oſtendemus ubi cauſam cur dictam regulam non admittat expenderimus.

Ait igitur *Res minime dubia eſt. Baptiſtam per unam tunicam res omnes neceſſarias, per alteram ſuperfluas ſignificare voluiſſe. Nam non jubet utramque dari, quid enim ipſi retineremus? ſed unam nobis relinquit quia neceſſaria eſt. At ubi de patientia agit Chriſtus non unam tantum tunicam, id eſt, res ſuperfluas dari præcipit, etiam alteram quamvis neceſſariam dimitti jubet. Utraque nos exuit & ad nuditatem redigit, manifeſtè indicans patientiam in omnibus injuriis tantam nobis induendam eſſe, ut ad extremam uſque egeſtatem durus; atque non modo de poſſeſſione rerum, quibus facile carere poſſumus, ſed & maxime neceſſariarum in vitâ, ſi improbi urgeant cedamus.*

Atqui primùm de diſtinctione iſta tunicarum, utrum in verbis Chriſti locum habeat, meritò dubicari poteſt.

Nam ut tunc eam fuiſſe mentem Baptiſtæ, quam ipſi Vir B. tribuit, non vocemus in dubium: Primùm inde non ſequitur quoties alius quiſpiam tunicæ, aut tunicarum mentionem feciſſet; illum ſtatim per alteram earum res neceſſarias, per alteram ſuperfluas ſignificare voluiſſe: quæ diſtinctio ad virtutem beneficentiæ pertinet; quæ ex eo quod nobis affluit aliis benefacere jubet; de qua virtute Johannes loquebatur. Sed Chriſtum dum tunicæ mentionem facit, de alio argumento, hoc eſt, de patientia agere Vir Bonus ultrò contendit. Unde igitur probabit eum tunc, per duplex quod commemorat veſtimenti genus, duo iſta rerum quas poſſidemus genera denotaſſe. Deinde dum Baptiſta duas tunicas habenti præcipit; ut alteram egenti donet; res ipſa loquitur, diſtinctioni huic locum fuiſſe: quia altera ſuperflua fuit: Nec enim tunicam tunicæ ſuperindui moris fuit. At Chriſtus unius tunicæ, unius quoque pallii mentionem facit. Quorum neutrum perinde ſuperfluum dici poteſt, cum honeſti homines utriuſque uſum haberent, & tunicæ pallium ſuperinduerent: Nec forte niſi fæx plebis, & infimæ ſortis homines unico veſtimento uterentur, qualis erat, circumſiſtere ſolitus,

Vitia vendentes, tunicatus, ſcruta, popellus.

Quod ſi Vir Bonus id in cauſæ ſuæ præſidium rapiat, & urgeat. Non igitur *ſuperfluas ſed noſtra quoque confeſſione neceſſarias res Chriſtum iniquis uſurpatoribus concedi voluiſſe dum patientiam docet; cum ex eo tantum quod nobis ſupereſt (ſaltem ordinariè) benefaciendum eſſe fateamur.* Reſpondemus, Tam in ea parte legis hujus quæ ad patientiam; quàm in ea quæ ad beneficentiam pertinet; Chriſtum, ſi corticem verborum ſpectes, plus nobis præcepiſſe videri, quàm reipſa præceperit; quod ipſe Vir Bonus diffiteri nequit, dum proprium verborum ſenſum, uti ſonant, meritò rejicit. Nam & in ipſa beneficentiâ, quid illis verbis primâ fronte durius. *Omni petenti, date; & mutuum ne repoſcite?* Quamvis igitur, & in hoc patientiæ præcepto, veſtimento quæ à nobis injuſtis uſurpatoribus concedi Chriſtus poſtulat, prima ſpecie res neceſſariæ videantur: tamen ſi rem penitius inſpiciamus, comperiemus eas adeo neceſſarias non eſſe; quin abſque iis honeſtè vivere queamus, cum jacturam eorum alia ſupplere poſſint. Ultrò enim & non poſcente adverſario Chriſtus dari alterum quoque veſtimentum; atque ita noſtra ſponte utroque exui præcipere videtur; quod contemptum quendam iſtius, qualecunque ſit, damni

neceſſariò

neceſſariò ſignificat, qui in res planè & verè neceſſarias cadere nullo modo poteſt.

Verum ut concedamus diſtinctioni huic, (quamvis in verbis Chriſti non ita obvia videatur, ut in verbis Johannis fuit) hic quoque locum eſſe poſſe, nullo modo tamen V. B. probaverit; res eas quarum jacturas hoc loco Chriſtus contemni præcipit, eſſe ita omnino graves & neceſſarias, ut earum damna tanquam irreparabilia, nimium æſtimanda ſint: quod naturam ſingulorum perluſtranti facile patet. Neque verò id ſpectandum eſt, quod aliqua eorum, per accidens longè graviora evadere poſſint; quàm ſunt in ſe conſiderata. Res enim ex eo quod ipſis per ſe & natura ſua ineſt; non ex eo, quod per accidens intervenit, dijudicandas eſſe oſtendimus: & caſus extraordinarii exceptiones quoque legis extraordinarias inferunt.

Nobis probatu facilius erit, veſtimenta quorum amiſſionem Chriſtus hic contemni jubet, non eſſe res ita neceſſarias, ut iis honeſtate & pudore ſalvis carere non poſſimus. Nam profectò parum verecundè hic ſenſus verbis Domini tribuitur; quod *dum nos utraque tunica exuit, ad nuditatem redigat*, quaſi, ubi nobis, alterutrum, aut etiam utrumque veſtimentum; præſertim judicii metu in tentato (quod injuriæ genus propriè dictam violentiam excludit) eripitur; nulla alia conſulendi nobis ſuperſit ratio, niſi ut Braſilianorum more nudi incedamus. Quod quia ridiculum eſt, apparet, imò firmiter evincitur, Chriſtum, dum nos utrumque veſtimentum iniquo uſurpatori concedere jubet, illud omnino ſupponere & pro conceſſo ſumere, nobis alia veſtimenta ad contegendam nuditatem noſtram deeſſe non poſſe. Quodſi vera eſt V. B. hypotheſis; per alteram, quam quis, præter unam, habeat, aut, (quod idem eſt) non difficulter habere poſſit; tunicam, hic quoque res ſuperfluas intelligi (Poteſt enim dici tunicas multas habere; qui forte unam quidem poſſideat, ſed in abundanti pecunia habeat unde plures comparare poſſit) nihil clarius eſt, quàm Dominum per conceſſionem iſtam veſtimentorum, non eas res, quibus honeſtè carere nullo modo poſſumus; ſed res aut ſuperfluas, aut facile reparabiles intelligere.

Sed quid multis opus eſt? Unica ratio negotium conficit, & cauſam adverſariorum planè jugulat, quod Dominus non majoris alicujus mali cauſa, ſed in gratiam litis forenſis effugiendæ, tunicam & pallium dimitti poſtulet; quod verba ipſa manifeſte indicant, in quibus cur à proprio & obvio eorum ſenſu diſcedamus cauſa nulla eſt. Unde patet judicio Chriſti; veſtimenti unius atque alterius damnum, levius malum eſſe; viſum; litis incommodis. Atqui ea ipſa litis mala longè ſunt leviora damnis aliis graviſſimis, atque adeò omnium fortunarum naufragio. Ergo ipſa veſtimentorum damna, de quibus hic ſermo eſt, ex mente Chriſti longè leviora intelligi neceſſe eſt, quàm ſit omnium fortunarum ereptio. Quod enim leviori malo adhuc eſt levius; multò levius, graviori malo eſſe neceſſe eſt. Certè in lite ab adverſario iniquè intentata, (de quali genere litium Chriſtus loquitur) & à nobis conteſtata; culpæ aliquid & imprudentiæ poteſt eſſe, ſceleris nihil eſt; præſertim æterno ſupplicio piandi. Magna tamen interdum moleſtia nobis conſtare ſolet; ſtricta ipſa in levioribus cauſis juris noſtri retentio; ut mirum non ſit; præſtare tunicam & pallium ſæpe dimittere quam damnoſa, (interdum & periculoſa) lite ſeſe implicare. At verò ad extremam egeſtatem redigi & omnibus fortunis exui; cum eas juris via retinere poſſis, longe gravius eſt malum, quàm importunæ litis moleſtiam ſubire. Proinde ut illud effugiamus, eſt tanti devorare litis acerbitates: cum una tunica & pallium non ſit tanti. Ne quis autem hic in diſtinctione Malorum, quòd alia ſint culpæ, alia pœnæ, latebras tergiverſandi quærat; & nos res diverſi generis confundere quiritetur, ſumimus hoc loco vocem mali, pro malo duntaxat pœnæ & afflictionis. facimus autem mentionem malorum culpæ; tantùm eatenus, quatenus malorum pœnæ cauſæ eſſe ſolent. Dicimus igitur forenſi lite, cum ab adverſariis urgemur, diſceptare eſſe longè minùs malum; quàm fortunis omnibus provolvi, quia nec lis ab invito ſuſcepta cuiquam æternum exitium affert: nec in ſeipſa tantum damni terreni aut moleſtiæ habet, quantum fortunarum omnium ereptio. Non igitur ad iſtud minus malum effugiendum Chriſtus omnium fortunarum jacturam, quippe longe majus infortunium juſſit, contemni. Ex quo efficitur, quòd in hoc tunicæ dimittendæ præcepto; non infinita in dimittendo jure ſuo, & graviſſimis injuriis ferendis patientia præcipitur, ſed nimium ſtricta juris ſui retentio aut perſecutio prohibetur; in ejuſmodi rebus, quæ honeſtius & generoſius ſpernuntur.

Nullam igitur cauſam Vir Bonus habuit, ob quam præceptum hoc ab illius regulæ norma excluderet, cui in beneficentiæ præcepto locum relinquit. Quanquam in eo parum ſibi conſtat. Nunc enim *cum ea cautione, ne nimium ipſi prægravemur*; *nobis ordinarie benefaciendum* aſſerit: nunc rurſus nos reprehendit, quod beneficia *ita conferenda dicamus, ne nobis nimium noceant*. Et cum dixiſſet: *quanquam regulam hanc benefaciendi extraordinarii caſus interdum cogunt tranſgredi; ordinariè tamen verum eſſe aliorum egeſtatem ex eo quod nobis ſupereſt, ſupplendam; poſteà contendit perperam pro beneficentiæ extremo ſtatui; ſi nobis beneficia noſtra nimium noceant*. Affert autem rationem ejuſdem cum cæteris furfuris. *Etenim*, inquit *iſta ratione non liceret; vel maxima gloriæ divinæ aut proximi neceſſitate urgente, cum magno detrimento ſuo liberalem eſſe.* Quaſi neceſſitas aut caſus extraordinarii actionum naturam non immutent, nec efficiant ſæpe, ut id quod aliàs laude dignum fuit, reprehenſionem: aut quod reprehenſione, laudem mereatur. Res circumſtantiarum varietati obnoxias, ad Phyſicam aut Mathematicam neceſſitatem redigit; & vult ut eodem modo ſemper ſe habeant. Nos in ordinariis beneficentiæ actibus legem hanc poſuimus, quam ipſe expreſſis verbis ſuis paulo ante confirmatam eſſe; nunc carpendi noſtri ſtudio oblitus eſt.

Quæ in verum gloriæ divinæ incrementum profunduntur, nunquam prodigalitatis nomine reprehendimus; quanquam neſcii non ſumus, quantum ſub hoc obtentu interdum peccetur; cum hypocriſis eorum qui ſpecie longarum precum, viduarum domos exedunt, Spiritus Sancti cenſurâ notari meruerit.

Manet igitur intactus minimè prolixus ille quidem, ſed firmus ac ſolidus, argumentationis noſtræ contextus. Limitationem, quam in una legis Chriſti parte, velint nolint, admittere coguntur adverſarii cæteris quoque ejus partibus, nullo modo, nullo jure adimi, aut denegari poſſe: præſertim hinc ipſa Ratione ſuffragante; illinc innumeris abſurdis urgentibus.

Tranſit deinde ad tertium quod eſt angariationis, exemplum. Sed illud penſiculatius ſeſe examinaturum profeſſus, nihil affert niſi vel pueris notam Perſici moris hiſtoriam. Unius tamen atque alterius milliaris iter extortum gravem, irreparabilem & quæ contemni ſit injuriam eſſe non perſuadet.

Et tamen in re tanti momenti: (Nec enim de lana caprina; ſed de publici privatique juris fundamentis, principiiſque mole parvis, virtute maximis inter nos diſceptatur) tàm frivolis & ſuamet futilitate evaneſcentibus ratiunculis allatis in eam gloriationem erumpere non veretur: *Magna ſunt hæc clara, & quæ negari non poſſunt: quae de injuriarum iſtarum à Chriſto expreſſarum gravitate attulimus; ſed accedit his longè maxima & validiſſima ratio: quae vel ſola poſſet rem conficere, quae neſcio quomodo aciem magnorum virorum fugerit,*

Quid dignum tanto dabit, hic Promiſſor hiatu?

Cui enim, quæſo, inquit, *obſcurum eſſe poteſt, Chriſtum cum ad novas ſubinde injurias perferendas nos præparet in altera alapa vel plaga perpetienda; & pallio præter tunicam dimittendo; & milliari &c. non alteram duntaxat ejus generis injuriam præciſe intelligere, ita ut tertiam aut quartam alapam ſive ictum non jubeat ferri vel tertiam veſtem dimitti &c. ſed quod alibi dictum eſt, ut non ſepties ſolùm; ſed etiam*

ſeptuagies ſepties, id eſt ſemper remittamus fratri &c.&c.id huc quoque referendum, atque præceptum eſſe ſtatuendum, ut non ſemel aut bis tantum colaphus ſuſtineatur. ſed ut ſeptuagies ſepties, id eſt toties quoties ille refringatur; & quam plurima verbera patienti animo tolerentur. Et mox poſt allatas quas poſt refutabimus, ratiunculas concludit. *Jam ſi hæ injuriæ a Chriſto nominatæ ad iſtum conſiderentur modum, uti omninò neceſſe eſt; quid gravius fingi, quid ad nos perdendos ac peſſundandos magis facere poteſt quàm quando tot verbera atque contumeliæ &c. tot damna ſuſtinenda ſunt?*

Verumenimverò Cui potius obſcurum eſſe poteſt V. B. totum cælo errare qui res & actiones morales & præcepta de iis data; ad normam earum rerum exigat, quæ ſemper & ubique eodem ſe modo habent, nec in iis, ut Scholæ loquuntur, Magis & Minus ſpeciem variare poſſunt. Annon animadvertit, res quæ ad virtutum habitus atque actus pertinent; nutare perpetuo inter exceſſuum atque defectuum momenta: nec eandem ſive actionum, ſive paſſionum naturam permanere, ſi nimium aut remittantur, aut intendantur, aut planè omittantur; aut etiam ſæpius quàm par ſit iterentur. Præcepit hac ipſe lege Dominus ne donum aut mutuum petenti denegemus. Denegare igitur id petenti quoties vera liberalitatis occaſio occurrit; illicitum quis negabit? At ſi inimicus, tantum ut nos exhauriat, Septuagies ſepties idem, aut aliud à nobis petat; præſertim eadem die, aut exiguo interjecto tempore, an illicitam repulſam fore cenſebimus? Ita ſi quis de tunica nobis moleſtam litem moveat; magni & generoſi animi eſt, non tanti ejus jacturam facere, ut ob eam ad ſubſellia judicium trahi ſuſtineamus: & qui in eo Chriſti monitum non ſequitur, diſcedit ab officio. At ſi quis non unam aut alteram ſed omnes omninò quantaſcunque habere poſſumus; atque omne patrimonium poſtulet, an illicitum fore cenſebimus, ne fortunis omnibus provolvamur, juris ſtrepitum experiri? Si V. B. illatam ſibi alapæ contumeliam patienter ferre nolit: quis non reprehendat recuſari; quod Dominus fieri & debere juſſit, & poſſe exemplo ſuo oſtendit. At ſi quis improbus Chalcocondylus, de gente hircoſâ centurionum dexteram cum articulis digitorum ſemipedalibus quaſſans, ludibrii ſimul & odii cauſâ præberi ſibi faciem V. B. Septuagies ſepties poſtulet; quis eum reprehendat huic injuriæ omni ope, reſiſtentem? præſertim cùm conſtet eius maxillam, non eſſe robuſtiori quàm cujuſquam noſtrum, ſtomacho; ut adeò crudos manus complicatæ condylos (qualem hoc loco alapam intelligi debere comminiſcitur); vitâ & valetudine ſalva concoquere poſſit.

Nam rationes, quibus tàm rigidam explicationem confirmat, nihil evincunt. Primum ait quia id ſemper, ideoque ut in arcenda una atque altera injuria, ita non minus in tertia & quarta ac deinceps Septuageſima quoque illicitum eſt. Si commemoratas injurias ita ut à Domino proponuntur ſingillatim conſideret, certum eſt quod hodie non ferre illicitum fuit; cras & perendie & ſi poſt Septuageſimam quoque vicem præſertim à diverſis hominibus iteretur, non ferre, illicitum fore. Sed ita conſideratæ injuriæ iſtæ graves aut intolerabiles videri nequeunt. Frangi enim Scyluri ſagittæ: & rumpi Sertorii ſetæ ſingillatim non difficulter poterant. At ſi eas injurias, ut tanto graviores videantur, conſertim & ſimul junctas proponat, non videt V. B. quod ad vires noſtras attinet, magnum eſſe diſcrimen inter unam ſagittam & grandem earum manipulum; inter unam ſetam & totam caudam equinam. *At enim unius ejuſdemque generis iſtæ injuriæ erunt.* Ita quidem, ſed earum iam non eadem ratio eſſe poteſt. Unus alterque ac forte tertius quoque morſus apum etiam delicatæ faciei non nimium nocet; ſed totum examen apum etiam validiſſimos equos enecat. Multum intereſt inter ea quæ ſingillatim Dominus contemni præcipit; & quæ ſimul juncta, neque contemni neque ferri queunt; nec ferri præcipiuntur. Non ſunt ad eiuſmodi abſurdos ſenſus torquenda ſimpliciſſima verba Legiſlatoris noſtri. Deinde ait *Nunquam malum pro malo reddendum. Ergo nec poſt ſeptuageſimam injuriam.* Non exanimo quam univerſale ut antecedens. Tantum moneo: non de reddendo alieno; ſed de fugiendo proprio malo agi; quoties gravi & intolerabili injuriæ, ne inferatur, occurritur.

Tertio ait *Si fratri ſeptuagies peccanti ignoſcendum eſt. Ergo & ſeptuagies verberanti, aut noſtra indè invertur rapienti.* Atqui non de venia præteritæ, ſed de reſiſtentia aut contemptu futuræ injuriæ agitur. A venia vero & contemptu præteritæ ad contemptum futuræ, prava conſequentia eſt. Qui toties pænitenti ignoſcit, nihil patitur, imo ex pænitentis deprecatione ſatisfactionem aliquam & præteriti doloris ſolatium recipit; ideoque id toties præſtari, non poteſt videri iniquum aut intolerabile. At toties injuriam ſive eandem ſive ſubinde graviorem accipere eſt gravia atque intoleranda pati. Itaque huic malo, legitimo modo, licet poſſis non mederi, ſed illud, contemnere, parum ſanæ rationi & veritati conſentaneum videtur. Nullum evidentius veſtigium eſt, genera injuriarum de quibus Dominus loquitur levia eſſe; quam quod ea Chriſtus contemni; & ne legitima quidem juris via vindicari præcipiat. Neque igitur debent neque poſſunt memoratæ à Chriſto injuriæ, ad eum quem Vir Bonus introducit, modum conſiderari; ac proinde nec rectè nec fortiter ex iis ita conſideratis concludit; eas omnes atrocium malorum ſpecies in ſe comprehendere; ut mirari non debeat quod res tam rationi abſona; nemini præter eum & forte alios eodem præjudicio occupatos, in mentem venerit.

Refutat poſtea Grotii verba. ſed ejuſmodi rationibus quæ aut à nobis jam confutatæ ſunt; aut ſeſe ipſæ refellunt. A quo quàm reverenter diſſentiat non quærimus; cùm de eo quàm reverenter loquatur videamus; dum eum aut Hebraicæ linguæ idiotiſmos docet, aut in iis dormitaſſe aſſerit, quæ certè non per ſomnium ſcripſit.

Venio ad ea quæ nobis objicit. Ubi notandum eſt, eum loco plenæ reſponſionis ad omnia quæ hoc capite adverſus eum produximus, hæc tantum pauca elegiſſe, quæ non tàm refutaret; quam ſtrictim more ſuo attingeret. Ac verba primum noſtra adverſus opinionem eorum expreſſè & nominatim directa; deflectit ad Dominum. Quaſi is qui verba Domini ab abſurdo ſenſu vindicat; abſurdi illius, quod exagitat Dominum, faciat auctorem & non potius incogitantiam interpretum; qui pravos ſenſus verbis Domini tribuere audent. Deinde excurrit in locum communem, ut nos politico & mundano ſpiritu imbutos objicere poſſit; qui non aliud Chriſtum ſpectaſſe in tradenda doctrina ſuâ ſtatuamus, quàm quod in civili regimine boni Politici. Hoc nos nuſquam dicimus, qui ſciamus & ultrò urgeamus, diſtincta eſſe regimina Eccleſiæ & Reipub. multumque inter ſe diſtantia. Nec diffiteamur quod V. B. hoc loco verbis aſperioribus aſſerit ad conſervationem tranquilli Status in terris, nihil legibus Chriſti non quidem ineptius, ſed minus idoneum eſſe; niſi ipſis addantur leges forenſes & Reip. Sed leges Chriſti, legibus forenſibus, quæ in terris tranquillum ſtatum retinent, adverſari, eumque tollere. acerrime negamus; ne Eccleſia cum Repub. committatur: quam adeò Chriſtus non abolevit, ut in præcepta obedientia eorum qui legum Reip. cuſtodiam agunt, earundem legum obſequium expreſſe ſanxerit. Proinde in illis verbis præter apertam falſitatem, latet etiam fallacia quam A dicto ſecundum quid vocant, dum ait: *Chriſtum bonis & innocentibus jugum infinitarum injuriarum impoſuiſſe; utque patientia eorum quam perfectiſſima eſſet malis quodammodo fibulam audaciæ laxaſſe, dum eos aptiſſimo ac pene neceſſario talionis fræno, non ſub lege ſolum, ſed ubique gentium receptæ à bonis coërceri vetuit.* Et mox *Non debebat nimis arctare licentiam malorum, manuſque conſtringere &c.*

Et falſum quidem eſt Chriſtum malis ullo modo fibulam audaciæ laxaſſe. Id enim ordinationibus Dei eſſet adverſum; quas ille ultrò confirmavit. Et ſi

bonis

bonis per ſe & Apoſtolos toties fibulam adduxit; multò magis malis. Falſum & pœnas legum (has enim V. B. omnes ſub talionis obtentu oppugnat) de ipſis ſumi vetuiſſe, quarum ſanxit auctoritatem. Nec illud ullo modo verum ipſam pœnam talionis à Magiſtratu infligendam ab eo ſublatam quia privatis ultionis libido, & ſummi juris perſecutio vetita eſt. Non iis qui pœnam hanc ſumere; ſed qui eam perſequi ac poſtulare debebant, præceptum ſuum Chriſtus tradidit. Præterea de injuriis non capitalibus eũ locutum & verba & exempla omnia allata docent. Talionis pœnam capitalem paulo ante commemoravit; nec ullam ejus tolendæ ſignificationem dedit. Et ſi qua in re ſeu præceptum aliquod, ſive ipſa relig. Chriſtianæ natura atque analogia, rigorem & auſteritatem legum humanarum mitigaret; non ideò pœnas earum omnes tollere dicenda eſſet. Captioſum autem eſt quod ſit, Chriſtum innocentibus jugum infinitarum injuriarum impoſuiſſe. Non enim quia ſecundum quid id concedi poteſt; ideò ſimpliciter dici debet & in infinitum protendendum eſt.

Tranſit poſteà ad oppugnatam à nobis conſequentiam adverſariorum, quæ à perpeſſione earum, quas Chriſtus commemorat injuriarum, ad perpeſſionem omnium etiam intolerabilium, ducitur. Non agnoſcit eam pro ſua & ultrò ineptam eſſe fatetur. Videamus quid in locum ejus ſubſtituat. Ait igitur. *Verba Domini non tantum de levibus ſed & graviſſimis injuriis poſſunt accipi. Ergo ab hoc præcepto non ſunt etiam graviſſimæ injuriæ excipiendæ.* Sed primum, quæ ſit ineptior conſequentia; à magis veriſimili, ad minus, affirmatè: an à poſſe ad eſſe; nihil eſt quod ego decernam cum id Lectoris judicio ſubſit. An oblitus eſt V. B. ſeſe ex hoc loco argumentari? Non ſufficit igitur ut oſtendat, ſenſum quem huic loco tribuit, poſſe tolerari; præſertim cum & noſtrum recipiat: (Fatetur enim de levibus etiam injuriis ea verba poſſe intelligi) ſed neceſſe eſt ut oſtendat, non modo, poſſe ut vult iſta verba intelligi; verum etiam debere. Deinde antecedens argumentationis ſuæ; annon iſtam ipſam conſequentiam, quam ipſe ineptam fatetur, occultat? Quomodo enim probabit; quod nos acerrimè negamus verba Chriſti tantum de levibus; ſed de graviſſimis quoque injuriis poſſe commodiſſimè accipi; niſi dicat, eum qui alapæ; damni tunicæ & modici itineris moleſtiæ perpeſſionem injungit; hoc ipſo etiam graviſſimarum injuriarum atque ipſius mortis perpeſſionem injungere? Quid autem hoc aliud eſt, quàm ab eo quod magis veriſimile eſt, & quod inter nos in confeſſo eſt; ad minus veriſimile, & de quo acerrimè contendimus affirmate argumentari. Non igitur ineptiam quam ipſe agnoſcit, ab argumentatione iſta amoliri potuit; ſed eâ novâ & haud ſcio an ineptiori cõſequentiâ cumulavit.

Sequuntur duo argumenta; quæ ad ſtabiliendam ſententiam ſuam ſuprà poſitis; pro ſuperpondio addit.

Primum eſt. Dominum in hoc præcepto de capitalibus injuriis loqui probat *ex eo, quod verba ſua Legi Moſis de Talione opponat, quæ non de levioribus tantum, ſed de capitalibus quoque injuriis loquebatur: quia in ea non oculus tantum pro oculo: ſed anima pro anima ſontibus eripi præcipiebatur.* Exod XXI. 24. Deut. XIX. 21. *Quod enim* inquit, *Chriſtus partem duntaxat legis recitet, ellipſi utitur uſitata: quâ initio ſententiæ, aut orationis poſito: tota ſententia vel oratio ſubauditur; ut ſi quis pro oratione Dominica Pater noſter, pro ſymbolo Credo in Deum.*

Atqui ut illud quod poſterius dicitur prius expediam id non futile tantum, ſed planè falſum eſt. Neque enim in utroque citatorum loco, Legis hujus initium, ab Oculo pro oculo, ſed ab Anima pro animis exigendis incipit. Unde patet (etiamſi concederemus hic genuinam Moſis legem citari) non eſſe credibile totam legem citari, ubi non modò initium ejus: ſed quod longè potius ac principalius, ideoq; in ipſa fronte collocatum eſt, omittitur. Sed nihil dici poteſt à Chriſti mente alienius quàm eum hoc loco, ut adverſarii putant, ipſi Moſis Legi, Legem ſuam directè, & ut ita dicam contradictario modo, opponere, hoc eſt eam, à ſtirpe tollere, cum ipſe initio ſermonis, ne apicem quidem è lege Moſis ſeſe ſublaturum eſſe profiteatur. Non loquimur autem de illo oppoſitionis genere, quod huic quoque Legi per inductum applicari poteſt, quatenus Chriſtus tacitam ejus permiſſionem de perſequendâ talione privatis factam, ut in cæteris quoque legibus fecit, Legis ſuæ limitibus coërcuit. quod non eſt tollere & abolere legem ſed perficere, ac mentem Legiſlatoris implere: intacta ipſa Lege relicta.

In quo ſane mirandum eſt, quod homines in ſenſu verborum Chriſti eruendo; ne ipſi quidem Chriſto eorum optimo interpreti credere velint: imò & mentem præceptorum ejus malint ex Legis aut Moſis, quam ejuſdem Legiſlatoris noſtri verbis inveſtigare. Nam cum verbis Domini ſint manifeſta, ex quibus quid nobis præcipiat nullo negotio percipi poteſt, quid attinet aliunde arceſſitas divinationes aut conjecturas colligere? Quæ verò earum, quas commemorat, injuriarum capitalis dici poteſt? Capitalem autẽ dicimus quæ capite luebatur. Quid autem refert quod Moſes in Lege ſua judiciali etiam capitalium tam injuriarum quàm pœnarum mentionem faciat; cum Chriſtus earum mentionem non faciat? Quaſi etiamſi fingamus Chriſtum ſua verba genuino Moſis præcepto opponere, neceſſe fuerit Dominum totam legem ejus tollere quia partem tollebat. Quod tamen non dicimus, quia reverentius putamus Domino credere, quam interpretibus ſententiæ ſuæ præjudicio deceptis.

Dictum igitur *Oculum pro Oculo &c.* cui Dominus ſua verba opponit, quamvis verbis è Moſe excerptis conſtet; non eſſe genuinam legem Moſis quæ forenſis erat, ſed morale Scribarum & Phariſæorum commentum, ex forenſis legis verbis ad morale inſtitutum pravè detortum (quicquid alii contrà ſentiant) præter multas alias, quas alibi expoſuimus; his rationibus contendimus.

I. Quia ut ex antitheſi Chriſti evincitur: hæc verba, neque idem quod genuina Lex Moſis: Neque iiſdem: Neque eodem modo præcipiebant aut permittebant. Lex enim Moſis alienarum, hæc verba ſuarum injuriarum vindictam: Lex Moſis judicibus: hæc verba privatis præcipiebant. Lex Moſis forenſi ratione Magiſtratibus præſcribebat; quomodo oblatos ſibi nocentes punirent: hæc verba morali doctrina privatos inſtruebant, quomodo ſe adverſus injurias inferentes gererent. Atque hic ſumma interpretum iniquitas elucet; qui malunt, Dominum non ad rem propoſitam loquentem; quàm non modo Legi, ſed etiam alicubi Phariſæorum inſtitutis præcepta ſua opponentem introducere; cum neſcire non poſſint, Chriſtum ipſis depravationes Legis ejuſmodi objeciſſe; quæ tunc in illo populo (nequid amplius dicam) non minus quàm ipſa Lex auctoritatis habebant. Præterea cum videant Chriſtum in ipſa ſermonis ſui propoſitione; ſanctimoniæ Phariſæorum (quos conſtat non ſecundum Moſis tantum ſed ſuas quoque leges vixiſſe: & tamen ſanctitatis opinione apud populum venerabiles fuiſſe) ſanctimoniam eorum qui diſcipuli ſui eſſe vellent, opponendam ſuſcepiſſe.

II. Quia Chriſtus id cui ſuum præceptum opponit, non perficit, ut imperfectum; ſed tollit penitus ut noxium & pravum. Oportet igitur id Moſis legem non fuiſſe: quam Dominus impleturum ſe potius quam abrogaturum promiſerat.

III. Quia Chriſti præceptum non judiciale eſt; ſed morale. Non potuit igitur forenſi legi opponi abſque μεταβάσεως εἰς ἄλλο γένος.

IV. Quia ab inſtituto Chriſti alieniſſimum fuit leges forenſes tollere aut abrogare, quamdiu ſtaret illa Reſpublica: cum is aliorum quoque Regnorum leges forenſes earumque obſequium confirmaverit.

Quod autem diximus ſubjectam verbis Chriſti materiam fuiſſe abuſum Moſaicæ legis; quæ de injuriarum non capitalium talione loquebatur, veriſſimè à nobis dictum immeritò carpitur. Quid enim hoc ad rem quod Lex Moſaica in aliis verbis ſuis, de capitalium injuriarum pœna loquitur; cum Chriſtus non verbis Animam pro

animo ſed verbis, Oculum pro oculo, verba ſua opponat? Nec nos diximus hoc loco Correctionem Moſaicæ legis fuiſſe ſubjectam ſermonis Chriſti materiam; quod falſum eſſe oſtendimus: quia is hoc loco non ipſam legem Moſis oppugnat, ſed abuſum verborum ejus ad morale inſtitutum prave deflexorum. Ergo ut ipſum illud ſuperpondium; ita verborum meorum exagitatio nihil habet ponderis.

Reſtat altera pars iſtius ſuperpondii; quâ licet quod ad ipſam vim argumentationis attinet, nihil ſit levius; tamen quod ad injuriam objectæ nobis falſo culpæ, nihil eſt gravius. Vim argumenti primùm videamus. Stultis, ſuperbis, injuſtis nobis eſſe nunquam licet. Ergo nec impatientibus. Quis hoc negat? Ergo non in levioribus tantum, ſed & in gravioribus injuriis, patientes nos eſſe, neceſſe eſt. Hoc quoque quis negat? Sed primùm non de eo nunc agitur; utrum nobis in gravioribus injuriis impatientibus eſſe liceat, ſed utrum legitima; & inculpato moderamine adgubernata graviorum injuriarum aversio, ſit impatientia. Deinde non de eo utrum nobis graviores quoque injuriæ, quoties patientiæ occaſio eſt; patienter ferendæ ſint, quod nuſquam in dubium vocavimus: ſed utrum hoc loco Chriſtus de atrocibus & capitalibus injuriis loquatur. Etiam in atrocibus injuriis patientiam Chriſtianam; quoties ejus occaſio occurrit; præſtandam eſſe verum eſt. Sed non omne quod eſt verum hoc S. S. loco comprehenſum eſt. Unde patet quàm graviter in nos V. B. injurius ſit; quod nobis ejuſmodi opiniones attribuat à quibus planè abhorremus. Sed hoc niſi feciſſet, non habuiſſet quod ſcriberet. Facile eſt oppugnare quæ nemo defendit. Sed veritas inexpugnabilis eſt. Ideò qui ejus oppugnationem ſuſcipiunt, vitare ardua & quærere declivia ſolent; ne nihil agere videantur.

Accedit tandem ad explicationem ſuam; in qua duo inprimis notanda ſunt. Primum. Ex iis quæ in ea proponenda, ab ipſo verè dicuntur; nihil afferri, quod noſtra explicatione aut ſententia comprehenſum non ſit. Deinde. Non Mancam eam atque imperfectam modò; ſed plurimis abſurdis, contradictionibus atque erroribus ſcatentem; & noſtrâ longè deteriorem eſſe.

Principiò igitur, quid novi affert, quod ab interpretatione noſtra excluſum ſit? Summam patientiam; ſummam benignitatem; & in dando mutuandoque facilitatem; annon in explicatione noſtra comprehendimus; dum non de ſummo tantum; ſed æquo etiam jure noſtro tàm in patiendo, quàm in parcendo, quam in dando quoque ac benefaciendo; decedendum eſſe ſtatuimus; hoc eſt, propemodum ſuprà æquum nos earum virtutum cauſâ aggravari, non eſſe recuſandum. Quid in eo virtutum genere, perfectius cogitari poteſt? Patientiam non modo poſt illatam: ſed etiam ante illatam injuriam, in futuri mali reſiſtentia, ultrò nos urgere ipſe agnoſcit. Reſiſtentiam non omnem ſed tantum illegitimam & vitioſam nobis prohiberi initio ſtatim diſputandi contendimus. Quod aliquantò plus eſt; quam Immoderatam, quia ſunt quædam in quibus nobis ne moderatis quidem eſſe licet; ſed tamen in ſe comprehendit & immoderatam. Moderationem non in levioribus tantum, ſed in graviſſimis quoque malis atque periculis annon requirimus; qui neque pœnas, neque defenſionem ullam; abſque inculpato, ut vocant, moderamine, admittimus? Sed ne hanc moderatæ reſiſtentiæ limitationem à nobis prætervisam opinetur; revocet in memoriam quæ in hujus ipſius capitis calce ſcripſimus; ubi oſtendimus, res per injuriam ablatas repeti poſſe, etiam cum pœna aut detrimento auferentis; dum iſta pœna à nobis per impotentiam animi non exigatur; quod manſuetudini: aut non ſit adverſario nimium noxia; & cum crudelitate conjuncta; quod Caritati repugnat. Hoc eſt, ut pauciſſimis verbis interjectis, ibidem expreſſe dicimus dum ſit Moderata. Nihil igitur eſt quod Vir Bonus limitationem hanc aut diſtinctionem reſiſtentiæ, à ſe nunc primum inventam exiſtimet, aut eâ pompa venditet; cum nemo ſit in morali diſciplina tam bardus; qui ullam actionem ſi modus in ea excedatur, non putet reprehendendam. Ne nos igitur, quidem Reſiſtentiæ vocem reſtringere noluimus. Sed ne in mali quoque voce reſtringenda peccavimus, ut hic (quod obiter dictum eſto) Viri Boni explicationem ſequamur; qui vocem hanc eo loci in genere neutro poſitam arbitrari videtur. Quia ſunt quædam mala quibus Dominus ne moderate quidem reſiſtere ſinit, ſed ea contemnere jubet. Nulli prorſus malo, reſiſtendum vitioſa. ſed eſſe aliquam non vitioſam reſiſtentiam, noſtra ſunt hæc arma, noſtra defenſio. Etiam in gravi & intoleranda injuria, aut vitæ periculo, poſſe vitioſam eſſe reſiſtentiam, non negamus. Quæ enim regula in iis quæ à circumſtantiis dependent, ſtringi poteſt abſque exceptione? Etiam in levioribus periculis pro circumſtantiarum ratione licitæ reſiſtentiæ locum eſſe agnoſcimus. Neque enim verba Domini ad rigidam univerſalitatem protendimus, quæ intrà cancellos prudentiæ, actiones noſtras cohibent. Quod autem aſſeruimus in levi damno quale eſt tunicæ, nullam juſtam cauſam eſſe poſſe ut litigemus; non de eo quod ſemper, ſed de eo quod ſæpe fit, unâ cum Chriſto locuti ſumus. Sæpe enim plura ex lite damna atque pericula; quam ex jactura tunicæ timenda ſunt; quod tamen interdum aliter ſe habere, nihil repugnat. Idem de cæteris quoque, quas leviores vocavimus injuriis dictum eſto, quibus interdum ſine culpa moderatè reſiſtere poſſumus; nec, ut loquitur Vir Bonus *quamlibet tolerabiles injurias ſtatim non neceſſariò; & ſtulte, tanquam nauci ac proletaria capita, excipere tenemur.* Quamobrem vero id? cum Chriſtus hoc loco exactiſſimam patientiam mandet? Quia hoc mandato caſus iſtos comprehenſos non putamus. Poſſe igitur etiam ejuſmodi injuriis interdum reſiſti una cum Viro Bono cenſemus: quæ aut eædem ſint cum iis quas ferri Chriſtus præcipit; aut ad eas longe propius quam atrociores accedant. Unde patet quanto magis in gravioribus & capitalibus id liceat; dum reſiſtentia modum non excedat, quam ne nos quidem moderationis fræno exolvimus. Nam quæ aut violentiam adhibet ubi non debet; aut ubi violentia aliqua licita eſt, non enititur quantum poteſt; ne ei qui malum infert, graviter noceatur; eam nos quoque immoderatam & reprehendendam ſtatuimus. Quod autem nos nimis laxè juris perſecutionem aut retinentiam circumſcripſiſſe cauſatur; dum eam tunc tantum prohibitam aſſerimus; cum nulla eſt gravis & juſta cauſa ejus retinendi, vehementer fallitur. Dicit enim; *Etſi ſit gravis cauſa perſequendi; tamen prohibitam eſſe tunc cum eſt gravis cauſa non perſequendi.* Quis enim dubitat, etiam graviſſimam aliquid faciendi cauſam; gravem imo juſtam eſſe deſinere; ubi eſt gravior, non ſciendi. Ponderandæ ſunt utrinque cauſæ; atque ex utra parte gravior deprehenſa fuerit alterutrius contrariæ ratio non habenda. Nihil in eo quoque eſt quod aut explicationi noſtræ aut ſententiæ adverſetur. Nec illud negamus ſæpe in gravioribus quoque injuriis jus noſtrum omittendum. Circumſtantiarum enim in primis rationem habendam cenſemus; quæ interdum novam actionibus naturam induunt; & jus earum augent vel minuunt interdum & tollunt. Quem locum communem Vir Bonus in rem & emolumentum ſententiæ noſtræ ingreſſus eſt. Imo id ipſum eſt, quod nos contrà rigidos præcepti iſtius interpretes urgemus; quodque ipſorum cauſam jugulat. Porrò etiam cum graviſſima eſt cauſa juris noſtri perſequendi; vitioſam eſſe poſſe ejus perſecutionem fatemur; ſi ſit immoderata. Sed non idcircò inſufficiens noſtra reſtrictio eſt; cum ſit allata in quæſtione an & quando jus hoc ſit perſequendum; non in quæſtione quomodo ſit perſequendum. Sufficiens igitur eſt in ea quæſtione in qua eſt allata. Quomodo autem jus noſtrum ſit perſequendum non ex una iſta lege de qua diſputamus: ſed aliis quoque; præcipuè vero lege Caritatis, diſcere poſſumus. Hinc eſt quod diximus pœnas non exigendas per impotentiam quod manſuetudini; nec nimium noxias & crudeles eſſe

debere

debere quod Caritati repugnat. A nocendo enim quàm maximè poſſumus, abſtineri ipſa à nobis Caritas, manſuetudinis & patientiæ mater, longè magis etiam quàm patientia exigit. Sed rectè addit Vir Bonus quam maximè poſſumus, quia ab eo prorſus abſtineri in quibuſdam hominibus & circumſtantiis, præter multa alia officia, ipſa eadem Caritas non patitur. Non animus modo noſter malo inimici oblectandus non eſt: ſed ipſum malum, quoad fieri poteſt, non inferendum. Nec in eo urgendo atque aſſerendo Viro Bono quicquam cedimus. Niſi quod illud ineptum & præpoſterum putamus, quodque unum verè novum explicationi noſtræ ſuperadditum agnoſcimus, quod Deus per Chriſtum eo fine jus inimico nocendi abrogavit; ne ex malo inimici voluptatem capere poſſimus, cum potius eo fine ex malo inimici voluptatem capere prohibeat; ne ejus delectationis cupiditate, (quæ naturæ noſtræ imbecillitas eſt) ad nocendum proniores ſimus.

Vindictam in animo eſſe cum diximus, non id intelleximus quod ſolo animo perficiatur: quanquam id quoque interdum contingat; præſertim cum nocendi copia non eſt: ſed formalem ipſius rationem, (ut cum Scholis loquamur) eſſe in animo diximus; ita ut ſæpe ipſe externus nocendi actus ſi abſit animi intentio poſſit eſſe abſque vindicta. In quo non nos erravimus, ſed Vir Bonus mentem noſtram non intellexit, ſi modo non intellexit. Ipſum quoque nocendi actum tunc tantum eſſe vitioſum cum vindicta per ſe & primariò ſpectatur rectè diximus; præcipuè verò cum ſola: quia etiamſi per accidens aliqua pœna aut ſpecies ultionis interveniat actum nocendi vitioſum non reddit; ſi non tam vindicta quæratur, quàm aliud aliquid longè melius; quod tamen abſque vindicta ſæpe per accidens interveniente fieri nequeat: quod in caſtigatione liberorum aut pœnis Eccleſiaſticis cernimus. Vindictam autem *& mali redditionem* nonniſi præteritam & jam peractam injuriam reſpicere; nunc quoque conſtanter aſſerimus & Viri Boni conatus ridemus: qui ea fruſtrà conciliare nitatur, quæ contradictionem implicant; quod aliquantò difficilius eſt, quàm circulum quadrare. Nam quomodo aliquid reddi poteſt; quod ante datum non ſit? At enim non modo pro conſummato, ſed etiam pro cogitato malo, malum reddi ſolet. Quid? an Conſummatum præteriti. Cogitatum verò præſentis temporis participia ſunt? Piget redire ad pulveres grammaticos. Veniamus potius ad Ethica rudimenta. An ſolo animo delinquere; aut pœnam; ſicuti & laudem præmiumve mereri non poſſumus? Certe Abraamum immolaſſe filium Theologia docet; quamvis manus ſuas ſanguine ejus non cruentaverit. Poſſe & in defenſione vindictam intervenire; quis eorum negat; qui defenſionem interdum vitioſam eſſe, non poſſe tantum ſed ſolere agnoſcunt? Indignationem atque iram, poſſe eſſe abſque illa (de qua ſola loquimur) prohibita à Chriſto vindicta, argumento eſt, quod iraſci atque indignari poſſimus abſque culpa; quem affectum ipſi quoque Domino Sacra Scriptura tribuit. Non igitur ubicunque ira locum habet; ibi vetitam vindictam eſſe neceſſe eſt.

Mox liberalem ſe erga nos Vir Bonus nec tàm rigidum fore pollicetur, quin fateatur in amoliendo à cervicibus noſtris maximo & præſentiſſimo malo; aliqua noxa homini injuſto inferri poſſit, dum non ſit par aut ſimilis huic, quæ ab ipſo impendebat. Quaſi periculum eſſet, ne ſi rigidus & illiberalis eſſe vellet, cauſa quam defendimus laboraret: cui nihil utilius eſt, quàm ſi adverſarii ejus in media abſurda agantur præcipites. Nihil eſt igitur cur nobis Vir Bonus beneficium hoc imputet, quod ſibimetipſi præſtat, dum non imprudenter manifeſti abſurdi incommodum declinando; fatetur id, quod ipſa veritas & Chriſti doctrinæ analogia ab eo exprimit. Quo ipſo oſtendit, ſe quod ad perſecutionem virtutis attinet nihil plus afferre, quàm quod & ſententia & explicatio noſtra urget. Nimirum Hoc præcepto non omnem reſiſtentiam prohiberi; ſed certamen injuriarum: cum par pari referre volumus; & quaſi ab adverſariis magnitudine injuriarum vinci nolumus: ſed ſi oculus noſter excuſſus ſit, oculum quoque adverſario excuſſi poſtulemus. Quæ nimium ſtricti ac ſummi juris eſt retentio aut perſecutio. Ad quam, quia avertendarum à nobis id genus injuriarum, ſtimulo, impellimur; ſapientiſſimè oſtendit Dominus rationem qua ejuſmodi graviores injurias prævenire potius & ignem earum in ipſis ſcintillis extinguere aut avertere, quam nihil profutura ultione ſolari poſſimus: contemnendo ejuſmodi injurias, quæ non difficulter contemni poſſunt, cum non ſint tanti ut earum cauſa multum laboremus; quia etiam iteratæ non multum nobis incommodi afferre poſſunt: & tamen in ipſis initiis ſopitæ præcludunt aditum gravioribus malis. Deinde in locum certaminis injuriarum, certamen ut ſic loquar, beneficiorum introducit, in quo jam non de ſummo tantum, ſed de æquo jure noſtro decedimus; & beneficiis maleficia; ſeu bono, malum, vincere contendimus. Quod tamen non ita univerſaliter intelligi debere; quin ſæpe injuriæ reſiſti poſſit; ipſe Vir Bonus ut videmus, fatetur: quia nec omnis adverſarius æquitate aut beneficio tractabilis eſt. In quo proximè ad ſententiam noſtram accedit. Nec enim & nos dum arma armis repelli, (ſi aliter fieri nequeat) permittimus; injuriam pari injuria retaliari; aut etiam arceri ac repelli permittimus; cum hoſtis nos prorſus mactare crudeliter velit; nos verò hoſtis interficiendi animum ſumi non permittamus; ſed noſtram tantummodo vitam defendi velimus; idque non ſine animo ſervandi hoſtis; ſi aut fugere (quod niſi tem agi ſeriò videat nunquam eſt facturus) aut paciſci velit; aut debilitatus proſtratuſve certamine deſiſtere cogatur. In quo caſu animum quidem noſtrum ſancto & innoxio propoſito conſtanter regendum: eventum autem Deo committendum cenſemus; quem cum in noſtra poteſtate non ſit, præſtare, nulla lege teneri nos arbitramur. Quod ad reſiſtentiam per anticipationem mali attinet; non videmus in quo à nobis Vir Bonus verè diſſentiat; ſi modo ſuam ſententiam excutere atque in ea ſibi conſtare velit. Nam neque nos ita timere inimicos permittimus ut eos propter remoti periculi metum (de quo Cicero & Vibius Criſpus in citatis verbis loquitur) jure interfici poſſe ſtatuamus, qui ne in præſentiſſimo quidem aggreſſionis eorum periculo mortem eorum decerni, aut quæri permittamus. Et Vir Bonus palàm anticipationem minoris mali inimico inferendi permittit; ut nos majus malum noſtrum effugiamus.

Poſteaquam oſtendimus, nihil in Explicatione adverſarii, quod quidem ad Virtutis ac pietatis perfectionem pertinebat & verè dici poterat, allatam eſſe quod non explicatione & ſententiâ noſtrâ comprehenſum ſit: nunc defectus & vitia ejus, & quam noſtrâ longè deterior ſit, oſtendamus.

Primùm igitur modus ejus explicandi, non exprimit vim oppoſitionis in ea verborum Chriſti antitheſi; quæ verbis, è Moſe quidem in parte excerptis ſed ad ſenſum Phariſæorum pravè detortis, opponit: nec oſtendit quodnam ſit illud commune genus præceptionis Chriſti, verbis ſupra memoratis oppoſitum, ad quod diverſæ partes legis hujus aptè referantur; & in eo ſecum conveniant: quod facit noſtra explicatio: Sed Scopas diſſolutas affert. Patientiam exactiſſimam; & ſummam in dando ac mutuando facilitatem, (quaſi idem ſit injurias pati, quod facimus invitiſſimi; & dare atq; mutuari; quod abſque gratia & benigna voluntate cogitari nequit) nullum addens vinculum quo iſti diverſiſſimæ natura ſua habitus ſecum connectantur; nec oſtendens quomodo omnes ad propoſitum Domini; & ad illam quam initiò propoſuit antitheſin faciant. Noſtra verò Explicatio totam illam vitioſam dicti illius cui Chriſtus ſua verba opponit naturam, ſimulque communem illam diverſiſſimarum quas præcipit, virtutum indolem, uno quaſi in faſce comprehendit; oſtendens quàm aptè omnes hujus legis partes & in genere pravitati illius dicti opponantur;

tur; & in ſpecie inter ſe cohæreant,

Deinde. Viri Boni Explicatio, anguſtior eſt eo, quod explicat. Omittit enim illam animi Magnitudinem, quam Chriſtus in contemnendo eo, de quo loquitur, injuriarum genere præcipit; & quam figurato illo loquendi genere exprimit: quo plus etiam quam adverſarius prætendat, ejus gratia fieri, aut ſuſcipi, præcipere videtur; & quo per ſingularem emphaſin non humilis & abjectæ patientiæ vilitas; ſed generoſus earum injuriarum contemptus deſignatur. Nec verò prætexere poteſt id jam in exactiſſimæ patientiæ titulo comprehenſum; quia eam ita explicat, ut ad immoderatæ tantum reſiſtentiæ interdictum adſtringat. Atqui videmus quibuſdam injuriis Dominum aliquando ne moderatè quidem reſiſti voluiſſe. Nam quæ moderatior reſiſtentia dici poteſt, quàm ſi quis tunicæ de qua ſibi lis movetur bona fide poſſeſſæ in judicio modeſtè rationem reddat? Quam tamen Chriſtus interdum prohibet; ſi nimirum juſta & gravis cauſa ſit omittendæ.

Tertiò in diſtinctione moderatæ atque Immoderatæ Reſiſtentiæ multipliciter hallucinatur, & ſibi contradicit. Primùm enim Moderatæ reſiſtentiæ hanc legem fert, Ut ſit *ab omni violentiâ aliena.* Et tamen nihil adverſus moderationem Chriſtianam peccari ait, ſi quis intentantis alapam manus detineat, quod abſque violentia fieri nequit. Et mox immoderatam deſcribit, *quæ violentiam adhibet ubi non debet.* Debere igitur alicubi violentiam adhiberi, non obſcurè oſtendit. Cum igitur moderata reſiſtentia omnem violentiam reſpuat. Immoderata, non ob omnem reprehendatur; ſed tantum ob eam, quæ ubi non debet adhibetur: tertium aliquod genus reſiſtentiæ dari neceſſe eſt; quod violentiam adhibet, ubi debet: quæ jam neque moderata erit; quia non ab omni violentiâ abſtinet; neque immoderata quia eam adhibet, ubi debet. Cur igitur tertium illud arcanum reſiſtentiæ genus, celare nos voluit?

Quarto. Ridicula & non ferenda catachreſis eſt vocem violentiæ ita extendere; ut ſpeciem, ſicut ait, juris tanquam genus ſpeciem comprehendat. Quæ res majori inter ſe pugna confligunt quam Vis & Jus? quorum alterum ideo introductum eſt, ut à decidendis litibus excluderetur, alterum. Adeonè vocabulorum inopiâ laboramus, ut Vox generi Litigationis competens inveniri non potuerit, niſi illud à re ipſi è diametro oppoſitâ mutuaretur? Paulò ante Vir Bonus immerito deflebat, quod vera rerum vocabula amiſſa ſint. Nobis nunc jure ridendum eſt, quod falſa inveniantur. Sed & metuendum, ne ſuſpecta iſta verborum novitas, aliquid in ſe doli contineat.

Quintò. Quid ſub iſta novitate Vocis monſtri alatur; ſatis patet, quod per eam inducitur ſuperſtitio, ab omnibus omninò etiam neceſſariis litibus abſtinendi; quæ & ipſum Paulum Apoſtolum, immoderatæ reſiſtentiæ nomine damnat; quia ad Cæſaris tribunal litem protrahendo, violenter Feſto & accuſatoribus ſuis reſtiterit.

Sextò. Ubi reſtrictionem noſtram reprehendit, quia perſecutionem juris noſtri limitavimus, eam tunc prohibitam aſſerentes, cum nulla eſt juſta & gravis cauſa ejus perſequendi: *Id vero,* inquit, *non ſufficit: Multò enim magis prohibita eſt: cum eſt aliqua (puta juſta & gravis:* aliàs non ad rem loqueretur.) Quid abſurdius & magis paradoxon eſt; quàm in explicandis iſtis verbis Chriſti, longe magis prohibitam dici juris noſtri perſecutionem; cum gravem cauſam ejus perſequendi habemus; quam cum nullam aut levem?

Septimò in altera moderatæ atque immoderatæ Reſiſtentiæ limitatione ac differentia; quæ noxam adverſarii reſpicit: aut ſibi non conſtat aut iſtam moderatam reſiſtentiam ſubdolè ac pravè limitat. Ait enim *Moderatam eſſe quæ non eſt cum noxa adverſarii conjuncta. Immoderatam quæ etiam ubi violentia licita eſt; à nocendo ei qui malum affert non abſtinet.* Et tamen ipſe poſtea noceri adverſario permittit, dum illata ipſi noxa non ſit par ei quam ab illo metuimus. Quaſi & nos injuriis cum adverſario certare; aut cum malo vincere conari, non prohibeamus. Sed cur ab initio ſtatim hanc noxæ diſtinctionem non addidit? Quid ineptius, quam ejuſmodi explicationem afferre, quæ alia explicatione? ejuſmodi limitationem quæ alia limitatione indigeat, nec iſthic ſtatim exprimere quod ſentias, ubi Lectoris intereſt, ne circumveniatur? Nempe in ipſa limitatione fucus faciendus erat Lectori, & generali loquendi modo utendum, quaſi omnis omnino noxæ illatio nobis vetita eſſet; ut novam & nobis adverſam explicationem afferre videretur: cum tamen in reipſa tandem nobiſcum in eo convenire cogatur; *Non omnem noxam inimici prohibitam & ſalvo licitæ* Reſiſtentiæ moderamine; poſſe inimico noceri; dum iſta noxa quam nos metuimus, noxam quam inferimus ſuperet.

Octavo. Hypotheſis illa quam explicationi ſuæ ſubſternit Vir Bonus non poteſt ſine injuria Domini urgeri: per quam ipſi tribuitur quod *Malis fibulam audaciæ laxaverit, dum eos aptiſſimo & pene neceſſario talionis* (qua voce ex vi ſententiæ ſuæ omne pœnæ genus quod noxam aliquam ſceleratis infert Vir Bonus intelligit) *fræno à bonis coerceri vetuit.* Simul illud falſum eſt quod ſubdit. *Ne periret virtutum perfectio; non debebat nimis arctare licentiam malorum manuſque conſtringere.* Satis à Deo proſpectum eſt huic negotio; ne virtutum perfectioni locus deeſſet, quod in capeſſendis aut ſpernendis virtutibus, liberum & illibatum voluntati humanæ arbitrium reliquerit. Non eſt illud ſomniandum, Chriſtum laxaſſe fibulam; quam Deus per Ordinationes ſuas adſtrinxit; aut minus arctaſſe licentiam malorum manuſque conſtrinxiſſe; quàm ante ipſum conſtrictæ fuerant; qui adeò legum forenſium fræna, quibus coërcetur improbitas non reſolvit, ut ea per legem ſuam (quæ omnium Magiſtratuum, & quarum illi ſunt cuſtodes legum obſequium ſanxit) longè magis quam ante adduxerit; cum non modo propter metum, quo ſolo antea contineri videbantur in officio improbi; ſed etiam propter conſcientiam, Legum forenſium cuſtodibus; præſtari obſequium voluerit.

Nono. Quid abſurdius eſt quàm verba Chriſti de Maxillæ percuſſione ita explicare; *Ego volo vos* (verba interpretis formalia) *ita patientes eſſe ut ſi quis vobis ictum in unam faciei partem, vel manu vel fuſte* (quidni etiam malleo aut enſe quoque) *Impingat: etiamſi oculus vel dens elidatur: non modo non reſiſtatis malo; ſed ad alium adhuc ictum excipiendum parati ſitis.* Habent aliquid obſcuritatis ac duritiei verba Domini; ſed iſta explicatio longè eſt obſcurior & durior. Nam in injuria non modo tàm atroci: ſed periculoſa quoque ne innoxiam quidem fugam capeſſere; aut injuriam deprecari læſis permittit. Quomodo enim is ad alium adhuc ictum excipiendum paratus ſit? qui poſt unum excuſſum oculum & alterius maxillæ dentes diminutos ſive fugiendo, ſive deprecando, nihil non agit ne alterum ictum excipiat; ut ſibi luſco, potius quàm cæco reliquum vitæ degere:

Et liceat, paucis cum dentibus inde reverti.

Proinde hac explicatione ad exhilarandos Lectoris nihil eſt facetius. Si cortici verborum inhærendum eſt, Non parati eſſe ad excipiendum alterum ictum Jubemur; ſed præbere ultrò faciem alteri ictui. Quodſi id Viro Bono abſurdum videtur; ut ultrò non neceſſarium malum ſuſcipiamus, ideoque à putamine verborum recedit; cur non videt longè majus eſſe abſurdum in ejuſmodi interpretatione; quæ ab uſitata alapæ de qua Chriſtus loquitur ſignificatione recedens, ſimplicibus verbis Chriſti novum aliquid & longè durius addit; & ſenſum infert longe plura incommoda ſecum invehentem, præſertim cum Vir Bonus per iſtam gravem & periculoſam maxillæ percuſſionem, *omnes perpeſſiones corporis & plagas etiam atrociſſimas, ne iis quidem* (verba ejus ſunt) *exceptis quas mors poſſit conſequi nobis tolerandas deſignari ſtatuat.* Longè enim minùs abſurdum eſt impingenti uſitatam alapam, præbere ultrò faciem

faciem ut alterum alapam accipiamus; atque ita iracundiam ejus ſatiemus ac placemus: quam adeò periculoſos ictus, non ſemel modo atque iterum, ſed ut vult Vir Bonus Septuagies ſepties ingeminanti, idque quoties eos, legitime & ſalvis cæteris, præter id, de quo quæritur, actionis ſua ſtionis Status, repellere poſſis, obnoxium corpus noſtrum ad miſeriam & ignominioſam necem proſtituere. Ita Vir Bonus dum longè minus abſurdum videtur, in longè deterius incidit, cum utrumque vitandum fuerit. Præterea quid illi patiendi obſtinationi cum moderata reſiſtentia commune eſſe poteſt? quæ non immoderatam tantum; ſed omnem penitus reſiſtentiam tollit? Si verba Domini ita præciſe ut vult Vir Bonus intelligenda ſunt; non modus in reſiſtentia tenendus; ſed ab omni reſiſtentia abſtinendum eſt. Nam de immoderata ac vitioſa nulla inter nos quæſtio eſt; quam & nos non ſegnius, quàm Vir Bonus excludimus.

Decimo. Jam illud quam durum de tunica. *Utrâque*, inquit, *nos exuit Christus & ad nuditatem redigit, manifeſte indicans patientiam in omnibus injuriis, tantam nobis inducendam eſſe, ut ad extremam uſque egeſtatem duret, neque non modo de poſſeſſione rerum, quibus facile carere poſſumus; ſed & maximè neceſſariarum in vita, ſi improbe urgeant, cedamus.* Cum autem rationem qua nos improbi urgere poſſunt, Christus exprimat; ſi nobiſcum judicio contendere velint; ideoque eam reſiſtendi rationem violentam & immoderatam, ac proinde malam & Christianis haud convenientem Vir Bonus ſtatuat: inde conficitur quoties nos improbi litis judicialis metu inſentato urgeant; toties nobis vel omnium fortunarum naufragium ſubeundum potius quàm litigandum eſſe. Aliud quoque infinitæ patientiæ jugum; non magis reſiſtendi moderationem ullam, quàm in patientiæ culpam permittit; ita ut iſtis Viri Boni gloſſis cum limitatione, quam affert, reſiſtentiæ convenire nequeat.

Taceo reliqua innumera abſurda; quibus id genus interpretationes ſcatent; quæ que non ſingulis modo privatim; ſed publicè univerſis atque inprimis Eccleſiæ ac Reipub. noxia & infeſta ſunt; quarum aliqua ante attigimus. Illud unum hoc loco urgeo. Meritò nobis improbari explicationem tàm incredibilem, ut ipſi ne patronus quidem ejus Vir Bonus bona fide aſſentiat. At noſtra quidem interpretatio non modo omnis abſurdi expers eſt; ſed ita ſecum ipſa, & cum ſanâ ratione conſentanea; ut nihil in illa notare queat Vir Bonus, quod non aptè cum reliquis partibus ejus cohæreat. Ideò conſtanter ipſi & æquabiliter in omnibus inhæremus: & quia veritatem nobis ſuam probat, firmiter credimus. At in explicatione Viri Boni neſcio an ſit aliquid; quod ipſe ex animo & bona fide approbet. 1. Patientiam exactiſſimam & infinitam primâ ſpecie oſtentat. Graviſſimas injurias, ictus uſque ad necem; direptionem fortunarum omnium; etiamſi graviſſima & juſta ſit cauſa reſiſtendi; obſtinatiſſimâ patientia concoqui imperat. Phaleræ iſtæ ſunt ad populum. Aliud ſentire Virum Bonum jam oſtendimus, qui etiam citrà graviſſimam neceſſitatem; tantum *ne Nauci & proletarium caput habeatur*; ſeſe ad injurias quas Christus commemorat, aut etiam leviores, excipiendas teneri non arbitratur. Nam quòd in reſiſtentia modum tenendum ſtatuit; nihil novi excogitavit; cum nos quoque etiam in graviſſimis malis avertendis, moderationem poſtulemus; & nimis protritum ſit, ea meritò reprehendi quæ modum excedunt. 2. Legitimam ac moderatam Reſiſtentiam definit quæ ab omni violentia aliena eſt: eamque Violentiæ vocem ita violenter extendit, ut etiam litigationem, de qua Christus loquitur, hoc eſt, modeſtam defenſionem coràm judicibus poſſeſſionis, de qua nobis litem adverſarius movet; hac voce comprehendat. Quicquid igitur, cum aliqua violentia, quicquid cum ſtrepitu juris conjunctum eſt, illegitimum, immoderatum, vetitum eſſe dicit. Putas hæc tàm tumida; tàm inflata, tàm ὑπέρογκα ab illo ex animo dicta. Excute opinionem ipſius diligentius; & reperies ipſum non credere, illegitimam, & immoderatam eſſe reſiſtentiam, quæ violentiam adhibet ubi debet; quia alicubi violentiam aliquam licitam eſſe putat. Quid aliud nos contendimus? Imo verò in ea verba erumpere non dubitat, quæ quamvis non uſquequoque vera, cauſam tamen ipſius jugulant; *Omnis omninò*, inquit, *defenſio ſive per ſe, ſive per Magiſtratum; tam in levibus, quam in atrociſſimis injuriis, ac periculis licita eſt, ſi moderata ſit.* Nos ne tantum quidem contendere audemus; quia quaſdam injurias interdum ita contemnere jubemur; ut eas ne moderata quidem defenſione dignas cenſeamus. Illud autem non intelligimus, quomodo cuiquam liceat curare ut per Magiſtratum defendatur; & eidem non liceat, judicio Magiſtratus ſeſe, ſuaque defendere; quia hic juris ſtrepitus violentus ſit. 3. Jus adverſarius nocendi, penitus & ſimpliciter à Christo abrogatum aſſerit & ad Moderatæ Reſiſtentiæ definitionem adjecit eam limitationem, ut *non ſit cum noxa adverſarii conjuncta*. Huic definitioni ac limitationi an ipſe fideliter aſſentiatur, Lector æquus viderit, dum ait, poſſe adverſario noxam inferri modo non ſit æqualis ei, quam ab ipſo metuimus. Ideo *Præcipuam*, (ut vocat) *hanc reſtrictionem verbis Christi addendam ait. Ne Reſiſtito malo*, ſcilicet, *per illationem ſimilis aut æqualis mali.* Reſiſti igitur malo poſſe cenſet, dum non pari malo.

4. Diſtinctionem inter leves & graves injurias, tanquam nullo fundamento nixam, & merum effugium, ab hoc loco removet & excludit. Hominem Lector loqui ſeriò putet; niſi in Explicatione ejus, neceſſarium hujus diſtinctionis uſum deprehendat; quam ipſe, quid antè ſcripſerit, oblitus, ad explanationem limitationis ſuæ adhibere non dubitavit, dum ait. *In tolerabilibus quidem injuriis, omnem noxam cavendam eſſe; in gravioribus autem aliquâ ſi adverſario noceatur; poſſe excuſationem ac veniam mereri.*

Adeò mentes falſis opinionibus imbutos, inter Veri falſique confinium fluctuare neceſſe eſt; quia inſitum nobis rationis lumen; præjudicii tenebris, ita obrui nequit, quin lucis ſuæ ſtricturas, etiam per errorum caliginem jaculetur.

Antequam ab examine Explicationis, quam Vir Bonus affert, longius abeamus; pauca nobis pro noſtra dicenda ſunt. Non eram neſcius, unum eundemque verborum ſenſum, pluribus explicandi modis poſſe exprimi. Atque iſto quoque in loco alii occurrebant; qui ad verborum mentem proximè accedere videbantur. Qualis eſt ille primùm. Adeò præteritas & jam illatas injurias non ulciſcendas; ut ne futuris quidem & inferendis reſiſtendum ſit. Qui ſenſus; (ut alia potiora taceam) vel ob id repudiandus eſt; quia donum aut mutuum petere; quod pro exemplo earum actionum affertur, quibus reſiſtere prohibemur; injuria dici nequeat.

Occurrebat & alter. Cum in poſtulatione talionis ſit certamen quoddam injuriarum, in quo nolumus nos ab adverſario gravitate injuriæ ſuperari: poſſunt verba Domini ſic intelligi: Adeò injuriis & maleficiis certandum non eſſe; ut beneficiis potius contendendum; & ita bono malum vincendum ſit. Qui ſenſus dandi quidem & mutuandi officia aptè comprehendit; ſed illud habet incommodi; quod illi dimiſſioni juris noſtri; quæ per præbitionem maxillæ exprimitur, non magis apte beneficii nomen: quàm litigationi violentiæ vox convenire videatur. Quamvis enim in omni beneficio de jure noſtro decedamus; non tamen omnis juris noſtri dimiſſio beneficii nomine dici ſolet. Sed latius patere videtur. Ideò ejus potius voce in explicatione noſtra uſi ſumus, ut aptius inter ſe connecti poſſent; quæ Christus affert omiſſæ reſiſtentiæ exempla; ſimul ut generalis iſta, præceptorum officiorum deſcriptio, oppoſitionem illam inter ſummi juris retentionem ac perſecutionem; quæ in talione interveniebat; & ejuſdem, imo & æqui juris dimiſſionem clarius ob oculos poneret.

Animadverti præterea, Dominum eam hoc loco præcipiendi

cipiendi rationem ſecutum; quam in reliquis omnibus præceptis antecedentibus tenuit. Atqui nullum eſt ex iis quæ ante præcepit, in quo non longè leviora peccata, novâ lege vetuerit, quàm illa fuerint; quæ ſive antiqua lege Dei, ſive inſtitutis hominum vetarentur. Idque feciſſe videtur duplici potiſſimùm de cauſa. Primùm quia longè perfectius eſt, etiam à minoribus & quæ vix peccata videntur abſtinere; quàm à gravioribus & omnium ſuffragio damnatis ſceleribus. Comparabat autem præcepta ſua cum inſtitutis antiquis in perfectione. Deinde quia (quod præcipuum moralis ſapientiæ monitum eſt) per illa leviora delicta, plerumque gradus fit ad graviora: & illa tametſi mole exigua videantur; vim & efficaciam non mediocrem habeant; ut, ſeu nos ad graviora impellant aut ſollicitent, ſeu aliis ad eadem occaſionem præbeant; & ſint quaſi fontes & ſcatebræ graviorum. Qualis eſt ira & convitium homicidii; laſcivus aſpectus adulterii, temeritas in quotidianis juramentis, perjurii. Tametſi ipſum per ſe iræ, aut laſcivi oculi, aut ſolennioris per ſpeciem juramenti aſſeverationis, delictum: longe levius eſſet homicidii adulterii perjurii ſcelere. Ita in re præſenti Rixæ & contentiones leviores, quæ circa perſecutionem aut retentionem juris noſtri interveniunt, ſunt unica origo graviorum certaminum, in quibus oculus aut dens excutitur. Hanc igitur originem ſublatam, hunc fontem obſtructum, harum occaſionum anſas amputatas in eo præcepti genere Chriſtus voluit. Non igitur ex vi propoſiti ſui, aut potuit, aut debuit hoc loco, de gravioribus injuriis loqui, quemadmodum nec locutum eſſe cernimus. Nec aptior hoc loco mentis Domini explicatio eſſe potuit, quàm quæ oſtendit, quomodo illa omnium rixarum & altercationum ſcaturigo, puta nimia & moroſa ſui juris, ſeu veri ſive prætenſi perſecutio aut retentio, in ipſis leviorum certaminum initiis, per juris ſummi, interdum & æqui, dimiſſionem, ſupprimenda ſit, ne in rixas exitiales erumpat; quo nihil ad omnem ſocietatem humanam, inprimis autem Chriſtianam conſervandam, & in beato ſtatu retinendam, utilius eſt & efficacius. Nihil autem ineptius eſt, quam hoc remedium quod Chriſtus ad avertanda prima & levia adhuc malorum initia, ſalutariter exhibet; adhibere malis jam adultis & nimium ingraveſcentibus, quo magis crudeſcant & exaſperentur. Neque enim eadem remedia vim morbi curare poſſunt, poſteaquam in nervum erupit, quę primis illius initiis avertendis profuiſſent. Quemadmodum autem ira, ſtultitię exprobratio, acris objurgatio, aſpectus mulierum, divortia, juramenta quamvis à Chriſto abſolutè prohibita videantur; tamen quoties eorum juſta & gravis cauſa intervenit, & intrà limites prudentiæ Chriſtianæ ſe continent; prohibita non cenſentur, ita nec reſiſtentia in omnis generis injuriis, etiam levioribus, de quibus hoc loco ſolis exprofeſſo agitur.

Acceſſit alia quoque cauſa, ob quam hunc explicandi modum aliis prętulimus, quia is prę cęteris neceſſitatem illam exprimit, ob quam Chriſtus leviorum, non autem graviorum injuriarum exempla, ut videmus, protulit. Erat enim illi propoſitum, ut in omnibus quoque antecedentibus aliquid amplius prohibere, quam in eo Dicto continebatur, cui ſuum præceptum opponit. Cum igitur illud dictum, ſummi juris perſecutionem aut retentionem contineret; non ſatis ipſi viſum eſt, eam ſolam prohibere, niſi æqui etiam juris retentionem aut perſecutionem prohibuiſſet. Cæterum cum de æquo jure ſuo decedere in iis tantum ſit laudabile, in quibus gravis cauſa non intervenit cur illud retineamus, quales ordinariè eſſe ſolent injurię atque noxę non adeò noxię aut pernicioſæ: non ſine graviſſima cauſa fecit Dominus quòd injuriarum & noxarum non capitalium: nec irreparabilium exempla produxerit. In iis enim ſolis æqui etiam juris dimittendi occaſio, ordinariè ſeſe affert. Poteſt autem extraordinaria incidere cauſa; ob quam etiam in graviſſimis injuriis atque noxis etiam de æquo jure decedendum ſit. Quæ enim moralium regularum eſt; quæ omni exceptione careat? Neque nos idcircò de gravibus injuriis Chriſtum non loqui hoc loco diximus, quod non & in gravibus injuriis aliquando illicita ſit reſiſtentia: aut quod non & illæ, ſi accidant, patienter & moderatè ferendæ ſint. Sed non omnia Chriſtus in uno loco præcepit. Cum igitur hoc loco mentem ſuam per ejuſmodi exempla explicet; quæ nihil habent capitale, periculoſum, pernicioſum, cur præter fas & æquum? contra analogiam religionis? adverſus rationis dictamen? præter ipſorum verborum propriam ſignificationem, ad ſenſus abſurdos, vaſtos & immanes; ſimplicia verba Legiſlatoris noſtri protendamus, aut potius detorqueamus.

Supereſt ut ad Syllogiſmum demonſtrativè & apodicticè, ut ait, arguentem, pauca reſpondeamus. Tale huic infanti nomen imponi non potuit niſi per ἀντίφρασιν. Conditiones Demonſtrationis ſunt; ut ex præmiſſis, veris, primis, immediatis, notioribus & prioribus & cauſis concluſionis, inferat concluſionem. Atqui hæ præmiſſæ neque veræ ſunt neq; notiores &c. Non igitur poſſunt eſſe cauſæ concluſionis. Certè & natura ſuâ, & nobis quoque longè notius eſt; hominem præſertim de induſtria non eſſe occidendum, quàm malo homini non eſſe reſiſtendum per illationem mali graviſſimi, quod forte is timeat. Breviter, duplici morbo laborat hic ſyllogiſmus, primum externo; quod utraque ejus præmiſſa falſa ſit: deinde interno; quod occultæ ambiguitatis ſophiſmate ſit captioſus. Falſum eſt omne reſiſtentiæ genus, quod fit per illationem mali graviſſimi; quod à malo homine timetur, eſſe à Chriſto prohibitum. Sic enim pœnæ Magiſtratuum, imo & Eccleſiaſticæ tollerentur. Non debebat autem id pro præmiſſo demonſtrationis poni; quod eſt illud ipſum αἰτούμενον de quo quæritur. Deinde nullum ex malis eſt, etiam levioribus; quod ex mente Viri Boni non poſſit dici graviſſimum; quodque à malo homine non timeatur. Atqui per ejuſmodi mali illationem, non poſſe malo homini reſiſti; ne nos longè graviori quàm illud ſit, afficiat; ne ipſe quidem Vir Bonus ut vidimus credit. Falſum & illud omnem defenſionem cum cæde hoſtis conjunctam eſſe; aut fieri per illationem mali graviſſimi, puta necis, quæ maximè à malis hominibus timetur: cum legitima & moderata defenſio & abſque cæde ſæpe ſoleat; & abſque animo occidendi ſemper eſſe debeat. Deinde in voce *reſiſtentiæ per illationem mali* latet ambiguitas. Aut enim iſta illatio mali conſideratur ut per ſe à reſiſtente intenditur, quo ſenſu majori probabilitatem conciliat: aut ut per accidens præter mentem reſiſtentis intervenit, quo ſenſu minor intelligi debet, ſi contra nos, non contra ventum Vir Bonus dimicare velit. Dabimus ejuſmodi argumentationis ſpecimen; non paulo etiam melioris, quam eſt hic Viri Boni fœtus quia aperto falſitatis morbo præmiſſæ ejus non laborant. Figenda eſt etenim crux in qua ſe exerceant, frequentium ſyllogiſmorum architecti. Qui dicit Virum Bonum nobiſcum diſputare; verum dicit.

At, qui dicit Virum Bonum ineptè adverſus nos argumentari, dicit illum nobiſcum diſputare.

Ergo, Qui dicit Virum Bonum ineptè adverſus nos argumentari: verum dicit.

Placetne id genus demonſtratio & apodixis? Certe Virum Bonum aptè & legitimè diſputare voluiſſe non dubito, Et ſi quid parum aptum & legitimum diſputanti excidit, præter mentem ipſius eveniſſe oportuit. Non autem ex eo quod præter ſcopum ejus evenit; mens ejus æſtimanda eſt; non magis quam mens vitam ſuam defendentis ex eo quod præter voluntatem ejus interdum evenit. Nec magis per ſe connexa eſt cum defenſione cædes; quàm cum diſputatione captioſæ argumentationis elenchus.

Non potuit Vir Bonus capiti huic colophonem imponere, quin ad reprehenſionem noſtri ſupercilium attolleret; & neſcio quam immodeſtiam noſtram taxaret; quod ita facit ut ipſe modeſtiæ oblitus eſſe videatur. Nam & frequenter & audacter inſimulat nos ejus culpę, à

qua

qua longiſſimè abſumus. Neminem eorum qui verę pietatis ſtudio, & oe conſcientiam, licet errantem, lædant, à defenſione abſtineni, inertiæ vel timiditatis arguimus. Imo verò eos quorum in ejuſmodi caſu; aut occupata præjudicio; aut fluctuans eſt conſcientia, damnamus ſi attentare audeant quæ Domino diſplicere, vel leviter ſuſpicantur. Beatiores tamen cum Apoſtolo cenſemus eos, qui ſeipſos non judicant in eo, quod probant. Quod autem diximus, homines ſępe Deo imputare, quę viris ſuis pręſtant; nihil à veritate & experientia alienum diximus; & hæc reprehenſio innoxios non attingit, noxiis nullam affert injuriam. Si in Dei meſſem falcem noſtram immittere auderemus, & omnes omninò quicunque à defenſione abſtinent, ignaviæ damnaremus, faceremus immodeſtè, præſumentes nos ſcrutari abdita cordium poſſe. Sed quod ſæpe accidere omnium oculi vident & manus palpant, commemorare nihil habet immodeſtiæ. Quemadmodum & illud aſſeri poteſt illæſa modeſtiâ; virtutis hujus ſpecimina quali animo edantur, ſæpe ſoli Deo cognitum eſſe poſſe. Nec illam actionem cujus occulta; ideoque dubia eſt progreſſis (quod ad laudis pręſtantiam & æſtimationem attinet) cum ea comparandam, quam nonniſi magno & præſtanti animo ſuſcipi conſtat, quale eſt martyrium. Id nos ſentiendo & affirmando erga neminem ſumus immodeſti. Sed V. B. erga nos inique & immodeſtè ſe gerit; dum nobis invitis, ea tribuit, à quibus planè abhorremus. Quale eſt illud, neſcio qua fide aut fiducia nobis objectum, quod nos non contenti probare necem inimici non eſſe illicitam, inſuper id velimus evincere ut neceſſariò inimicus interficiatur; quia ejus cædem abſque ſtultitia & ſuperſtitione omitti non poſſe cenſeamus. Quomodo enim poſterius verum eſſe poſſit; cum ne prius quidem verè nobis objici queat, qui ſi inimici cædem abſolutè licitam eſſe contenderemus; dari aliquam neceſſitatem, in qua occidendi inimici animus ſumi poſſit, decernere non recuſaremus. Unde patet, quantò modeſtius nos ſententiam noſtram propugnemus, quàm Vir Bonus oppugnat exiſtimationem noſtram.

CAP. VI.

Reſponſionem noſtram, ad rationem allatam ex loco Pauli ad *Rom.* XII. 17. frigidè ac jejunè proponit; quia vim ejus omittit: Sed multò frigidius refutat; quia ea tantum carpere nititur, quæ occaſione hujus reſponſionis dicta ſunt: ſæpius autem ea quę tantum dici potuerunt, nec à nobis dicta ſunt. Vis reſponſionis noſtrę in eo eſt. Non poſſe ex hoc loco adverſus bellorum & ſuppliciorum jura argumentum duci; primum quia hic locus duntaxat agit de vindicta eorum; qui jus vindicandi non habent: deinde quia agit de privatâ tantum ac ne eâ quidem omni ſed immediata, quę abſque Magiſtratus interventu perficitur; ideoque mediatæ ibidem non obſcurè opponitur: ac proinde de vindictâ vitioſâ & ex animi impotentia profectâ. In bellis autem ac ſuppliciis, vindicta ſit jure vindicandi ſubnixa; ac proinde legitima, publica & animi impotentiæ expers.

Hæc omnia omittit Vir Bonus; tantùm in iis quæ ad jugulum hujus rationis non pertinent; anſas diſſentiendi non aliter quàm nodum in ſcirpo quærit. Quicquid enim comminiſcitur; quod nobis opponi poſſit; ipſe paulò poſt evertit.

Ante omnia urget & aſſerit: *omnem vindictam, quam propriè dictam vocamus* (vocamus autem eam: quæ fit ab iis, qui jus puniendi non habent) *ſive per ſe, ſive per Magiſtratum perficiatur, interdictam eſſe.* At una atque altera pagina interjectâ ait: *Nec nos omnem omninò moleſtiam ab inimico abeſſe volumus quando vel Magiſtratus opem contrà eum imploramus, vel per noſmetipſos illius vim, à nobis repellimus.* Concedit igitur [Greek] & moleſtiâ inimico, ſive per ſe ſive per Magiſtratum, inferri; nec eſſe interdictam: &, quod obſervatione dignum eſt, etiam violentam. Et mox aliquod damnum & malum hoſti in atrocibus injuriis & *periculis declinandis inferri permittit; dum iſtud malum aut damnum: quod infertur inimico* (verba ſunt ejus) *ſive ante, ſive poſt injuriam illatam, non ſit majus aut æquale ei, quod ab eo ſive accepimus ſive metuimus.*

Deinde nos de ultione, ſecundum formalem ſuam rationem conſideratâ, triplici vice perperam locutos arguit. Et tamen credit nos iſthic, non de formali ſed materiali, Ultionis locutos.

Si non perperam nos arguit; perperam credit, quod ait. Si bona fide credit quod res ipſa credi flagitat, perperam nos arguit. Quid opus erat vulnera infligere; quæ mox eâdem manu ſanarentur? Sed aliter nodus inveniri non poterat, qui in ſcirpo quærebatur.

Mox cum in propoſitæ quæſtionis ſtatu deprehendere non poſſet, quod oppugnaret, more ſuo egreditur ultrà limitem controverſiæ: & probat *pœnam & noxam injuſto homini inferendam, flagitare à Magiſtratu non eſſe conceſſum.* At ubi nos toto hoc capite eam à Magiſtratu flagitari poſſe aut debere contendimus: quam in lite publica, ne intendi quidem directè permiſimus? Certe qui aliquid à Magiſtratu flagitat: annon id, ut obtineat directè & primariò intendit? Poteſt vox *primariò* (ut ſuperiori capite vidimus) non iis opponi quæ ſecundario intenduntur: ſed iis duntaxat quorum eventus ratio non habetur; quamvis nullo modo de induſtria intendantur.

Cæterum quoniam ab adverſario eò trahimur; ſequamur hominem, Statum quæſtionis, latius, quàm nos hactenus fecimus, protendentem, & videamus utrum aliquando pœnam injuſti hominis ſaltem ſecundario velle & intendere, non liceat. Secundariò autem intendi aliquid hoc loco dicimus; quod non propter ſe; qualia ſunt, quibus delectari ſolemus: ſed propter alium potiorem finem intendimus. Ut cum id ſpectamus, ne impunita dimittantur flagitia; propter noſtram aut publicam ſecuritatem. In quo ſępe, ſi modus, manſuetudo, & prudentia Chriſtiana non abſint; nihil video, quod aut interdicto Domini; aut reprehenſioni ſubjaceat. Aut, inquit, injuria jam eſt illata; aut nondum. Inſufficiens eſt enumeratio caſuum. Magis ad propoſitam quęſtionem pertinet tertius caſus in quo partim jam eſt illata injuria; partim timetur alia, & ſubinde major atque atrocior ſi impunitate licentia creſcat. Prior utcunque damni reparatione, contenta eſt. Poſterior adeò gravis & metuenda eſt, ut ejus periculum, vel iſtius reparationis neglectu & jacturâ redimendum ſit. Pręſtat enim ſemel atque iterum inultam & irreparatam, ut ſic loquar, injuriam pati; quàm ſemper pręſentiſſimum diſcrimen timere. Nec video ubi, aut in iſto Apoſtoli loco, aut alibi per Magiſtratum aliquas pœnas quibus privatæ publicæque ſaluti conſulitur, poſtulari, planè interdictum ſit, præcipuè in gravioribus injuriis; de quibus *Matth.* v. 39. Chriſtum loqui non potuiſſe, demonſtravimus. Nam leviores planè ſpernendæ ſunt, præſertim ſi earum vindicatio, (quod frequentiſſimè accidit) plus periculi, quàm emolumenti afferat: de quibus caſibus & injuriis Chriſti verba intelligenda, non nos ſoli arbitramur, ſed & ipſe Vir B. dum ſibi earum reſiſtentiæ; (quanquam ut nos quoq, facimus, moderatæ) veniam indulget: tantum ne nauci & proletarium caput habeatur.

Sed videamus quomodo probet, pœnam præter damni compenſationem exactam eſſe vitioſam. *Quia*, inquit, *non poteſt non eſſe conjuncta cum voluptate ex afflictione & punitione inimici; quam, ut tolleret Chriſtus nocere adverſario prohibuit.* Per iſtam voluptatem non illam intelligit quam ipſi Deo S. S. tribuit: ſed vitioſam impotentis animi exultationem, ex alienis malis. Atqui eorum quæ aſſerit falſum utrumque; alterum & præpoſterum eſt. Poteſt enim alicujus pœna poſci atque exigi, abſque vitioſa iſta voluptate; ut ſi quis profuſum ac diſſolutæ vitæ propinquum & qui genti ſuæ dedecori ſit; ac monitorum impatiens profeſſus eo nomine cum agnatis inimicitias exerceat: per Magiſtratum curet in piſtrinum compingi; in quo aliquamdiu miſeram vitam trahat; quo modeſtius in poſterum ætatem degat; ærumnis

exercitus. Non omnis pæna vitioſam iſtam voluptatem ſecum trahit, niſi eam iſti exigant; in quibus vitioſum erga puniendos odium præceſſit, aut durat erga punitos. Sed ne omne quidem odium vitioſum eſt. Poſſumus enim vitia hominum potiùs odiſſe quam homines eaque punire aut punienda curare: bono eorum qui puniuntur. Multa mala interdum inviti infligimus; etiam iis quibus alioqui optimè cupimus; è quibus plus doloris quàm voluptatis capi poteſt. Multa è quibus, etſi doloris nihil in nos redundat; at ne voluptatis quidem quicquam, præſertim vitioſæ. Alterum autem non modo falſum ſed ridiculum eſt; *quod Chriſtus ut tolleret voluptatem ex afflictione inimici, nocere ipſi prohibuerit.* Longe enim verius & credibilius eſt, vitioſam iſtam voluptatem prohibitam, ne tantò promptius vitioſè noceri hominibus poſſet; quàm vitioſas noxas prohibitas, ne iſta voluptas capi poſſet. Loquimur ſic ideò, quia ſunt quædam ut odia, ita & nocumenta; imò & gaudia quæ ex iis capiuntur, non vitioſa. Nuſquam ſimpliciter & abſolutè, noxam inferre prohibitum eſt, ſed ſecundum quid, ſi vitium & injuria accedat. In quo caſu, noxa ipſa atque injuria, longe pejor eſt & odioſior; quam voluptas quæ ex ea capitur. Nec injuria iſta propter captam ex ſe voluptatem; ſed voluptas iſta propter injuriam reprehenſione digna eſt. Nam ſi quis gaudeat ob illatam alicui pænam, quàm ipſi privatim, aut etiam publicè cunctis profuturam ſperet; non magis reprehendendus eſt, quam, qui gaudet ob amarum & quod ægrum miſerè excruciet remedium, obtruſum & ingeſtum invito & reluctanti; ſed qui, niſi vim paſſus, ſanari non poterat. Itaque voluptas iſta ſi injuria abſit; plerumque nihil habet culpæ: at injuria etiamſi nemo ex ea voluptatem capiat, per ſe vitioſa eſt. Longè igitur deterior & magis noxia eſt, injuria ipſa, quā quæ ex ea capitur voluptas. Ideo abſurdum & præpoſterum eſt, rem natura ſuâ longe deteriorem, & magis noxiam, ideò prohibitam cenſere; ut leviori & quæ omnem propemodum culpam à deteriori trahit, locus non eſſet.

Vitium non in forma ſolum; ſed in materia ultionis eſſe poſſe, neque ignoravimus neq; unquam negavimus; quod evenit cum non ſimplex eſt ultio; ſed cum injuria complicata. Nam ut injuria ſine ultione; ita & vetita ultio, poteſt eſſe abſque injuria. Ut cum eum, cujus puniendi jus nobis non deeſt, punimus animo impotenti: nec excedimus quidem modum in puniendo ſupra ejus meritum; verum id fit, non quia nollemus: ſed quia non poſſumus; propter valetudinis forte aut virium infirmitatē, quas in quibuſdam vel ipſa enormis ira debilitat. Sicubi igitur à nobis dictum eſt; in ultione tantum eſſe malum, illud ſatiandæ impotentis iracundiæ deſiderium, de ſolâ & per ſe conſiderata ultione locuti ſumus: non de eâ, quæ ſuum peculiare vitium, adventitiâ injuriæ culpâ cumulat. Nec aliter differendum eſt, quoties accuratius rerum naturas ſcrutamur, quam ut indolem earum per ſe, & ab iis, quibuſcum vulgò confundi ſolet, ſejunctam, conſideremus. Non is qui ſimpliciter alicui nocet: ſed qui injuſte nocet; nocens eſt. Etſi etiam juſtè nocere interdictum ſit, actum eſt de innocentia.

Notandum autem eſt hoc loco, V. Bonum omiſſis, quæ hoc capite refutanda erant, ad ea reverti quæ proximè præcedenti, à nobis dicta ſunt; qua crypſi methodi uti ſolent: qui nuditatem reſponſionum ſuarum, Lectorum conſpectui exponere nolunt; ideo eas aut ad calcem capitis, aut ad ſubſequens caput relegant; quas tamen interdum in aſſignatis locis nuſquam reperias, niſi fortè exilia earum veſtigia atque ablegmina, quæ procul ab iis quibus opponuntur abſiſtere volunt, ne collata de propinquo rationum momenta, futilitatem eorum redarguant. Citat igitur ac refutat verba noſtra ex proximo capite, *in quibus vindictam in animo eſſe aſſeruimus.*

Enimvero ut aliquod delictum vindicetur, non ſufficere animo rectum finem puniendi ſibi proponere, niſi jus & poteſtas puniendi adſit; plane & omninò animadvertendum eſt. Sed quâ fide à nobis id non animadverſum V. B. aſſerit, qui in hoc ipſo capite, & hoc loco *Rom.* XII. eam tantum vindictam prohiberi urgemus, quæ jure vindicandi deſtituitur. Proinde pleraque eorum quæ hic diſſerit; aut pro nobis contrà ipſum militant, aut nos non attingunt, aut alibi pleniſſimè refutata ſunt.

Ictus ac verbera, animo, quo bonum patientis quæritur illata, excuſari nemo dubitat. Sed non in omnibus, quæ jure inferuntur & excuſantur, pænis aut ictibus, bonum patientis quæri neceſſe eſt: quia ſæpe quæritur bonum longè præſtantius bono patientis; quale eſt bonum publicum in communi, quale eſt, in ſpecie bonum inſontium, qui quo meliores ſunt improbis; eo præſtantius ipſorum bonum, bono improborum eſſe, neceſſe eſt. Quod ſi ictus ac verbera, bono longè viliori excuſantur; multò magis præſtantiori. Supponimus tamen, ut dictum eſt, ea conditione mala iſta excuſari, ſi abſit injuria. Abeſt autem etiam iſthinc; ubi juris & poteſtatis defectum vera & ſuprema ſupplet neceſſitas.

Quando oculum pro oculo, læſi exculpi poſtulant: fieri nequit quin ultionis acerbitate animum exſatiare velint: quia etiam levi, atque ut ſic dicam reparabili pæna à ſimilibus auſis, deterreri poſſunt improbi. Imò ſæpe reparabiles; ſed magis cruciantes noxas, magis timent, quàm irreparabiles: quemadmodum fures, piſtrinum magis, quàm furcam. Malefacere inimicis non malitioſo animo, etiam ipſe V. B. permittit, dum malefactum quod iis infertur, non ſit par ei, quod illi inferunt.

Deinde probat *Vindictam propriè loquendo non eſſe in animo.* Mirum eſt, quod V. B. quoties aut accuratius, aut magis propriè loqui vult, toties cæſpitat, & deterius quàm ante loquitur. Non omnium δεύτεραι φροντίδες, & cum intendunt animum, meliores eſſe ſolent. Sunt quibus primæ cogitationes melius ſuccedunt. Nec longè arceſſendæ ſunt rationes quibus iſta refellantur. Si verum eſt quod pagina abhinc tertia aſſeruit. *Vindictæ propriè dictæ* (notanda ſunt formalia V. B. verba) *formam eſſe animum impotentem, & ſolatium ex illo inimici nocumento quærentem:* quomodo falſum eſt, *Vindictam propriè dictam eſſe in animo?* An forma poteſt eſſe abſque eo, cujus forma eſt? aut res, abſque ſua forma? Denique qualem nobis in Ideis rerum contemplationem V. B. exhibet, ut, formæ rerum per quas res ſunt, id, quod ſunt, alibi ætatem exigant, alibi res ipſæ.

In gravibus damnis atque injuriis, pæna præter damni refuſionem poſtulari poteſt, etiamſi vindictam animo non ſpiremus; quibus verbis impotens animus, exprimi ſolet; cum pæna moderata; etiam ab animo ſui compote, ſalva manſuetudine, exigi poſſit.

Quoniam V. B. libens ſcire cupit, utrum oculi excuſſio levis, an gravis à nobis injuria cenſeatur: Sciat vel invitus eam ideo in antitheſi Domini, inter earum quas contemni jubet injuriarum exempla, omiſſam; quia eſt gravior, quàm ut ita ſperni poſſit; quomodo aliæ, quas memorat, ſperni jubentur. Damnum enim ejus, & grave eſt, & irreparabile. Sperni autem commemoratæ hoc loco injuriæ jubentur, non præ aliquo ingenti: ſed præ longè leviori natura ſua malo, quàm ſit oculi effoſſio: puta vel præ altercationis periculo, quæ ſæpe cruento exitu caret: vel præ litigatione: & quidem ejuſmodi, quæ non noſtra culpâ inſtituatur; ſed ejus qui rem noſtram nobis, iniquæ litis metu, extorquere velit. Cujus litigationis incommoda, quamvis nobis ſæpe, non exigua moleſtiâ conſtare poſſint; quod ea prudentia prævenire neglexerimus, nemini tamen per ſe vitam æternam auferunt; & inter mala terrena cum effoſſione oculi comparari nequeunt. Non potuit igitur injuria adeò irreparabilis, inter ejuſmodi injurias interſeri, quæ ad evitandum longè levius quàm in ipſa ſit, malum, ſperni jubentur. Cujus rei cauſas capite ſuperiori expoſuimus. At ubi Chriſtus in exemplis pedum amputationis aut animæ ademptionis, vindictam ſeu pænam ullo modo prohibuerit; velim doceri. Nam *Matth.* v. capite toto altum de eo eſt ſilentium. Niſi quod *verſ.* 21, animæ ademptionem & pænam

ejus

ejus commemorat: ſed hanc adeò non prohibet; ut ad plura quam lex comprehendebat, (quamvis in ſpiritualibus delictis, ſpiritualiter irrogandam) protendat.

Ait mox. *Ex eo quod Chriſtus prorſus probibuit ne pænam Talionis* (quæ vox notanda eſt) *exigamus, manifeſtum eſt, ipſum, nos ab ejus deſiderio tam alienos eſſe velle, ut nec propter averſionem futuri mali, eam ullo modo expetere permittat; quod tamen V. Mag. affirmat atque urget. Eccur quæſo contrà Solem loqui; id eſt contra tam aperta Chriſti verba diſputare nobis libet?* Imo nos quærimus, cur non modo præter mentem; ſed adverſus aperta verba noſtra, nobis id tàm audacter tribuitur; à quo longiſſimè abſumus? Noſne pęnam talionis licitè à nobis expeti poſſe, affirmamus aut urgemus? qui ne pænam quidem ullam talione minorem intendi à nobis primariò poſſe, palàm profeſſi ſumus? Quam ne ſecundariò quidem intendi poſſe nobis tunc affirmare indulſimus; antequam nunc in eum diſputandi campum pertraheremur. Sed an Chriſtus talionis pænam prohibendo omnes omninò pænas ſuſtulit? Hoc ne V. B. quidem dicere audeat qui pænas talione leviores hoc eſt quæ minus mali in ſe habeant, quàm quod ab inimico ſive accepimus, ſive metuimus, in atrocioribus periculis declinandis inimico inferri permittit; ut abſterreri à nefariis conatibus poſſit. Vide verba ejus duabus ab hinc paginis poſterius expreſſa. Non igitur diſputatio noſtra quæ de pænis ſimplicibus agit, adverſus ea verba pugnare poteſt; quæ agunt de pæna talionis. Et adeò Domini præcepto non contradicit, ut ne Viri Boni quidem opinioni, quamvis præceptum Domini latius quàm par ſit extendenti contradicat.

Diviniſſimum & pręſtantiſſimum modum ſecuritatis nobis præſtandæ in eo quem Chriſtus tradit omittendæ Reſiſtentię pręcepto, agnoſcimus: & qui in ejuſmodi periculorum occaſionibus, quas Chriſtus exprimit; hoc eſt in ipſis primis malorum initiis & acceſſionibus nobis ad ſecuritatem mirificè proſit. Cęterum etiam optimorum medicorum remedia contumaces morbos exaſperant, ſi ultrà præſcriptum intempeſtivè adhibeantur. Nec iſtud patientiæ remedium & aſperiorum rixarum antidotum omnium omninò pænarum exigendarum, neceſſitatem tollit: ſed potius modum exigendarum, tacita quadam vi atque indole ſua totius religionis analogię congrua pręſcribit; ut ſit citrà rigorem ſummi juris & cum multa æquitatis indulgentia conjunctus. Nam quamvis V. B. opinionem ſuam proponat verbis valde bonis; & Transcendentem, (ut ſic loquar) ſanctimoniam ſpirantibus; tamen vehementer fallitur, ſi putat, in re ipſa, majorem ſe innocentiam ab homine Chriſtiano requirere, quàm nos requiramus. Graviter enim nocere inimico aut malo homini planè non permittimus, niſi neceſſitas urgeat. Quæ cum dupliciter nobis incumbere ſoleat; ex officio, aut ex accidenti: ea quidem quæ ex officio facimus, quamvis alicui noceant, noſtræ culpæ tribui nullo modo queunt; quia ea non facere, non eſt in poteſtate noſtra; & niſi à nobis fierent, nocentes nos bono publico & privato; atque ipſius Dei ordinationi refragantes, efficerent. Quæ verò incidens, citra impoſitum nobis ordinarium officium neceſſitas ſæpe poſtulat; in iis ea moderatione nocendi licentiam refręnamus; ut ne in pręſentiſſimo quidem necis noſtræ periculo, animum interficiendi inimici, ſumi permittamus. Quodſi id in ipſo violentię neceſſitatis periculo non licere putamus; quantò minùs citra ullam urgentem propinqui periculi neceſſitatem licebit? quod accidit cum aliquem, certò periturum ſcimus, ſi eum capitis accuſemus. In quo tamen benignitatem noſtram, ita prudentiâ temperari æquum eſt, ut non ſemper improbi homines ſciant, quæ adverſus nos patrant; (quod ad vitæ periculum attinet) ſibi impune fore. Plurima alia id genus in benignitate, miſericordia, patientia innocentiæ noſtræ officia, nobis oblatis occaſionibus præſtanda eſſe, non tàm ex vi præcepti huius, quàm reliquæ Chriſti doctrinæ, non dubitamus. Talis enim miſericordia nobis promittitur; qualem ipſi erga alios præſtiterimus; & niſi aliis noxas remiſerimus, peccata noſtra nobis remiſſum non iri, denunciatam eſt; quod nos à capitalibus noxis inferendis, multò efficacius abſterret; quam frigidę ex pravè intellectis verbis Domini deductiones, quibus ob abſurditatem, ne ipſi quidem bona fide aſſentiuntur, qui eas deducunt.

Exemplum prædicationis religionis Chriſtianæ, cui diſcidiorum ignis adjunctus ſit, (quomodocunque verba de illa prolata accipiantur) à re quam illuſtrandam ſuſcepimus, non eſt alienum. Ut enim expreſſa verba noſtra ſonant; oſtendendum illic ſuſcepimus, ejuſmodi reſiſtentiam malis hominibus dari poſſe, quæ per ſe quidem pacem, juſtitiam, & maximè optanda bona ſpectet ac intendat; ex accidenti vero, aliquas, quas per ſe, nollemus accidere, pęnarum miſerias adjunctas habeat; quemadmodum prædicatio religionis, per ſe pacem ſpectat; per accidens autem ut Servator ait, diſcidiorum incendia ſpargit. Etſi igitur hæc diſſidia pro culpa duntaxat hominum ſumantur; in eo ſimilis eſt rei utriuſque ratio, quod utrobique per ſe optima quæque intenduntur; per accidens autem interdum ea eveniant; quæ per ſe non intenduntur. Nam quod ait, diſſidia iſta non ita cum prædicatione Evangelii conjuncta; ut hæc, ſine illis eſſe nequeat: reponimus nos, ne reſiſtentię quidem, ſpectanti ſocietatis felicitatem pænarum miſerias ſemper eſſe conjunctas; ut cum homines m[illegible]tu pænarum abſterriti, faciunt officium: cui tamen metui locus nullus eſſet niſi reſiſtere liceret. Quanquam ſi in genere ut nos facimus, prædicatio iſta ſpectetur, haud ſcio an dici poſſit, non ſemper illam, nec neceſſariò, ignem hunc diſſidiorum conſequi. Sunt enim quędam quę per ſe quidem ac ſimpliciter neceſſaria non ſunt, at ex hypotheſi, ob culpam hominum intervenientem, vix evitabilem habent neceſſitatem, ut cum Spiritus Sanctus dicit Oportet eſſe hæreſes, quod obiter dictum eſto.

At ſi diſſidia hæc pro culparum pæna, ut ipſe V. B. explicat, ſumantur, non eſt ovum ovo ſimilius, quàm exemplum iſtud rei, ad quam illuſtrandam allatum eſt. Ut enim prædicationis Evangelii utilitas; atque adeò ipſius Dei mens, qui per eam genus humanum beare voluit, non ex eo ęſtimanda eſt, quod ipſi per ſe nolenti, per accidens interveniens hominum malitia extorquet; ut tam ſalutare remedium, mortalibus in toxicum vertat; Ita Reſiſtentię utilitas, & eorum mens quibus ea legitimè competit, quę per ſe maximè optabilem ſtatum ſocietatis ſpectat; non ex eo ęſtimanda eſt, quod ipſis invitis per accidens interveniens improbitas hominum exprimit. Unde conficitur res per ſe optimas, interdum aliquid mali per accidens adjunctum habere. Falſum autem & abſurdum eſt, Diſſidia prædicationem Evangelii conſequentia, etiam quatenus ſub ratione pænæ conſiderantur, Deum *velle & appetere; & eorum auctorem eſſe.* Sunt enim quædam pænæ (quas inter, & hæc de qua loquimur) quæ ita ipſis culpis adnatæ ſunt, ut illas ſponte ſuâ conſequantur, nullo divinitus ſuperveniente ſupplicio. Tales autem pænæ, plerumque cum ipſis vitiis idem ſunt: aut æquè; interdum & magis, quàm ipſa vitia reprehenſione dignæ: ita ut à vitiis ſola ratione diſcernantur. Quas Deum velle; & appetere, & quoquomodo earum Auctorem eſſe, durum dictu & abſurdum eſt. Cum Deus ne ea quidem ſupplicia, quæ quamvis delictis provocata, tamen cum inferuntur, per ſe ſæpe ab omni humana culpa abjuncta ſunt; qualis eſt mors peccatoris; & quorum Auctor jure dici poteſt: propriè velle & appetere dici poſſit. Cui vel injurato credi poterat; quantò magis cum id ſanctiori aſſeveratione firmaverit.

An à Deo aliquando pæna ſontium precibus poſcenda ſit, quæri poſſet accuratius. Sed & volumen in immenſum creſceret: Nec nos per Magiſtratum necem inimicorum flagitari volumus; quia ejus poſtulationis ſatis urgens neceſſitas abeſt; quamvis pro ratione delicti, quin gravior quoque pęna poſtulari queat; cauſam non videamus. Sed multum intereſt inter invocationem Dei & Magiſtratus: Deum enim, etiam non inſtantibus nobis

injuriarum noſtrarum certiſſimum vindicem fore, dubitare non poſſumus. At Magiſtratus ne noſſe quidem aliquando, niſi admonitu noſtro, injurias noſtras poteſt. Vindicata autem ſæpe negligit, niſi (quemadmodum Judex ille iniquus in Evangelio) importuna flagitatione adactus. Preces interpono pro aliquo, ne gravius æquo puniatur: ſed tamen ut puniatur; etiam apud homines poſſunt. Quidni & apud Deum?

Malum & pœnam per *Magiſtratum ſontibus irrogare, quocunque tandem id animo fiat, Chriſtianum piumque non eſſe* Vir B. fortiter aſſerit ſed fortius non credit; quia ſtatim pagina ſequenti, pœnas quibus abſterreri à nefariis conatibus poſſiat, non prohibet, dum non ſint pares malis quæ ab iis ſive accepimus; ſive metuimus.

In argumentatione; quæ deducit: Diſtinctionis inter graves & leves injurias in defenſione noſtri nullum eſſe uſum; quia nunquam liceat orare Deum ut inimicum interficiat; quæ ut connexio inter medium terminum & terminos concluſionis; nobis tacentibus, Lector, artis dialecticæ peritus expendet.

Delationes ad Eccleſiam quod attinet. 1. Ut in Eccleſia jus eſt fratrem reprehendendi & caſtigandi, ex ordinatione Chriſti: ita in Republica jus eſt ſontes & injuſtos per Magiſtratum coërcendi, ex ordinatione Dei; qui eum in bonum inſontium ordinavit. Cujus ordinationis uſum Chriſtus alicubi moderatus eſſe videtur; nuſquam ſuſtulit, paſſim confirmavit.

Secundo, Ut in pœnis Eccleſiaſticis, non quicquid mali infertur peccantibus, excuſatur peccantis utilitate; ſed etiam interdum, bono publico totius Eccleſiæ Dei; quod fit in excommunicationibus; ita in pœnis Magiſtratuum id mali quod infertur ſontibus, excuſatur ſæpe ipſorum quoque utilitate, aliquando ſolo bono publico; & ordinantis Dei auctoritate. Utrobique amarities pharmacorum, fructu ſalubritatis compenſatur.

A verbis ad verbera, ingens ſaltus eſt in Eccleſiaſtico regimine, quia ipſum hujus regiminibus limen tranſilien dum eſſet; à quo procul arcetur omnis violentæ coactionis rigor. Sed in Republica, cujus regimen legitima vi, & cogendi poteſtate ſubnixum eſt, à verbis, niſi proſint, ad verbera, proximus & contiguus eſt gradus. Verbera igitur & plagas ſi frater fratri ingerat; ut eum ad fidem & pietatem quæ voluntaria eſſe debent, adigat, nihil eſſet ineptius; quia hæc media fini deſtinato apta & congrua non ſunt. At extra Eccleſiæ regimen, frater in Magiſtratu poſitus, fratrem exlegem & verba non curantem, niſi violentius coërceat; deſit impoſito ſibi officio, nec finem ſibi propoſitum unquam aſſequatur. Sed bene eſt, quod hujus exempli occaſione, Bono Viro in ea contemplatione lux aliqua oborta ſit; ut jam negare deſierit, pœnas per Magiſtratum exigi poſſe, dum ſint mitiores malis, quæ ab improbis accepta ſunt, aut metuuntur. Cætera verò quæ hic diſſerit, admitti poſſunt.

Confert deinde; Vir Bonus, inter ſe triplicem inſtinctum ac dictamen Naturæ, rationis, ac Religionis, in oblata forte boni malique nobis aut inimico imminentis eligendi optione, ſive illud ſit graviſſimum ut ſalus & pernicies; ſive levius, ut lucrum aut damnum. Et ait primùm abſolute ac ſimpliciter, nos potius ſervari & indemnes eſſe quàm inimicum ut malimus, Naturam dictare, Rationem permittere. Quaſi ratio quoque idem ultrò non dictet; ſed quaſi invita permittat. Sed in hac abſoluta optione, quid ipſa Religio quoque permittat, dicere debuerat. Neque enim certè, id prohibet, ſed potius poſtulat; ut nos ſervari, quàm alios; multò magis quàm inimicos malimus; quia ſalutis æternæ præmium propoſuit, non ita aſpernandum; ut eo ipſi carere quàm inimicos privari, æquiori animo feramus, eoſque illud potius conſequi quàm noſmetipſos malimus.

Mox ab abſoluta optione gradum facit ad dictam & conſideratam ſecundum quid; & ait: *At ſi per nos perire; aut noſtra opera graviter lædi inimicus debeat; tùm verò eadem ſana ratio, & multò magis Chriſti religio dictat, ſatius eſſe nos malum iſtud quamvis graviſſimum ſubire; quàm proximum; quàmlibet inimicum in id præcipitare.* Id verò ſi ſine injuria & culpa noſtrâ fieri nequeat, non difficulter conceſſero. Nam & ipſa Ratio ſponte ſua ab omni abhorret injuria & culpa: & multò magis ab ea per religionem Chriſti abſterretur. Cæterum quia id aliquando citrà ullam inimici injuriam, & noſtram culpam, contingere poteſt; id ſi abſolutè, & citrà ullum injuriæ aut culpæ reſpectum, Vir Bonus aſſerit; quod pace ipſius & ſalva reverentiâ dictum ſit, petit principium: idque ipſum pro non dubia ſupponit hypotheſi, de quo maximè inter nos diſceptatur. Et aſſertionem ejus abſque noſtra operâ, dicta ejuſmet propria refutant, tàm antecedentia quàm conſequentia.

Antecedentia quidem; quia conceſſit; in eo caſu, quo alterutrum eligendum eſt, ut aut inimici, aut nos ſervemur; aut boni alicujus compotes vel mali expertes fiamus; nos modo Naturæ ſed & ſanæ rationis inſtinctu nos eo duci, ut noſtri potius, quàm aliorum rationem habeamus. Hunc Naturæ ſimul & Rationis inſtinctum religio Chriſti non tollit; ſed potius promovet & auget, oblata ſpe & promiſſione ejus boni quo nos carere, cum alii illud conſequantur, non poteſt eſſe niſi ſumma infelicitas. Cæterum hic rationis & naturæ inſtinctus, non eſt ita otioſus, ut intra nudi voti vanitatem ſubſiſtat, ſed efficax; & qui nos planè urgeat; ut quod nobis contingere optamus; per noſmetipſos, ſi liceat & fieri poſſit, nobis contingat: Nec optare tantum nos id; ſed omni conatu ut aſſequamur eniti & perſequi impellit. Idem facit Religio, quæ nihil magis odit quàm ignava & inertia vota eorum, qui ſine ſudore & opera ſua, felices eſſe cuperent.

Idem oſtendunt dicta ejus conſequentia. Quia ſtatim ultrò contendit. Neminem ex hominibus etiam præſtantiſſimis & Deo proximis; (multò igitur minus inimicum) eſſe tanti; ut eum magis quàm noſmetipſos diligere teneamur. Proinde dilectionis officia & effecta; quoties aut nobis, aut illis præſtanda ſunt; ſi id ſine culpa noſtra fieri poteſt; nobis potius præſtari debere manifeſtum eſt. Jam verò in perſecutione boni aut fuga mali; quicquid ſine injuria aliena; id quoque ſine culpâ noſtrâ, in gratiam noſtri fieri poteſt. Non igitur ut nobis potius quàm aliis optima quæque contingant, optare tantum, ſed etiam procurare; ut per nos, ſi fieri poteſt nobis contingant licitum eſt; dum abſit injuria aliena.

Hanc verò abeſſe poſſe; etiam tunc cum à nobis in caſu neceſſitatis læditur inimicus non difficile probatu eſt. Sed prius diſtinguendæ ſunt voces, quibus utitur, Vir Bonus, dum caſum proponit; ſi inimicus *per nos perire; aut noſtra opera graviter lædi debeat.*

Dicitur enim aliquid per nos aut noſtra opera fieri; aut verè ac propriè; aut impropriè & apparenter.

Verè ac propriè per nos fiunt; quæ de induſtria & ex deſtinato facimus, illud ipſum pro fine habentes quod efficitur. Impropriè & apparenter, quæ fiunt non quidem abſque noſtra opera aut interventu, ſed ea planè facta nolumus. vel potius quæ nobis aliud agentibus, interventu alicujus alterius cauſæ, præter mentem ac voluntatem noſtram, efficiuntur.

Prioris generis hoc eſt, verè & propriè per nos factorum, culpam, quanta, quanta eſt, præſtare tenemur. Poſterioris generis facta, tametſi natura ſua excuſabilia, aut cum aliqua culpa noſtra conjuncta ſunt; aut omnis noſtræ culpæ expertia. Conjuncta cum noſtra culpa ſunt; quæ rem non neceſſariam & quæ vel omitti, vel aliter quàm egimus fieri poterat; agentibus nobis interveniunt. ut ſi quis equum incautius domando, puerum fortè obvium proterat.

Omnis autem culpæ noſtræ expertia ſunt; quæ rem neceſſariam & quæ aliter agi neque potuit, neque debuit, agentibus nobis invitis interveniunt. Ut ſi unicus filius parentem ſuum à Chriſti cognitione alienum; conſtanter religionem confitendo, & pro ea atrox ſupplicium ſubeundo; doloris ex eo concepti impatientiâ ad mortem adigat. Aut

ut ſub-

ut ſubjectæ materiæ viciniſus exemplum producam, cum quis emiſſum ab hoſte miſſile, oppoſito clypeo, à pectore ſuo, in latus adſtantis proximè commilitonis, nec ſuo viciſſim clypeo ad ſeſe protegendum ſorte utentis, præter mentem ſuam, divertit, quo transfixus pereat. Hujus necis culpa cuivis potius cauſæ attribui poteſt; quàm facto militis, clypeo ad protectionem ſui neceſſariò & legitimè utentis. Eadem ratio eſt eorum qui in neceſſitate defendendæ vitæ ſuæ, legitimè decertant; qui vitam & valetudinem alienam ſalvam eſſe cuperent dum ſua quoque ſalva ſit. Sed alium clypeum, quo ſuam protegant, non habent, quàm manus atque tela quibus præſentiſſimam necem arceant: quæ ſi forte ab inſontibus propulſata in eos relabatur qui eos oppugnant, non magis ejus culpa inſontibus tribui poteſt, quam mors commilitonis, ei qui miſſile à ſuo corpore avertit. Neque enim poterant non uti, neceſſario iſto & unico defenſionis præſidio; neque certò ſcire poterant; ex iſta defenſione necem inimici ſecuturam: qui aut conſilii pænitens paciſci, aut abſterritus fugere; aut debilitatus victoriæ eorum; ſuperſtes eſſe potuerat. Fucus igitur eſt & mera æquivocationis impoſtura dum adverſarii ajunt, per nos in tali caſu perire, aut graviter lædi inimicum. Si verè & propriè loqui velimus, non per nos læditur; ſed per improbitatem ſuam, quod ſcelere vecors & injuſta violentiæ libidine furens, in tela noſtra incurrit pro ſalute noſtra & neceſſariò & legitimè oppoſita: Nec ullam culpæ partem in nos conferre; aut ullam ſibi injuriam factam queri poteſt, quod ſanguinem noſtrum ſitienti inermem & obnoxium jugulum non præbuerimus.

Pleniſſimum enim jus reſiſtendi dat nobis illa maximi mali nobis imminentis, avertendi ſuprema neceſſitas. Cujus, (quanquam longè minoris ac levioris) effugiendi ratio; ſi confeſſione adverſariorum efficere poteſt ut ad ſatisfaciendum læſis pro illata injuria aut damno homines nocentes atque injuſti non teneantur (cujus tamen officii neglectus per ſe & natura ſua turpis videtur ac vetitus) quantò magis longè gravioris mali avertendi neceſſitas efficere poteſt; ut in depellendis certis & urgentibus periculis ſuis, incerti nocentium periculi rationem non habere, liceat; cujus officii neglectus neque natura ſua turpis eſt; aut iniquus; neque uſquam lege Chriſti prohibitus oſtenditur. Fruſtrà igitur hoc loco Vir Bonus excuſat eos, qui in exigendâ compenſatione damni aut injuriæ, rigorem ſummi juris mitigant. Neque enim nos factum eorum damnamus, ſed ex confeſſo adverſariorum principio; quod Religio Chriſtiana etiam erga injuſtos, & nocentes eâ æquitate utitur, ut eos ad ſatisfactionem læſis non adigat: ſi eam ſine magno malo ſuo præſtare nequeant, fortiter arguimus non poſſe eam erga juſtos & innocentes fingi tàm iniquam; ut eos ad non reſiſtendum adigat; ſi id ſine Maximo malo ſuo facere nequeant. Præſertim cum non reſiſtere mortem inferentibus non ſit officium à nobis hominibus injuſtis per ſe & natura ſua ullo modo debitum: Satiſfacere autem læſis ſit officium ipſis planè natura ſua & per ſe debitum.

Hoc argumentum quia invictam habet vim, convincendi adverſarios, Vir Bonus more ſuo ſilentio tranſmiſit. Et tamen ut ſtrictim illud attigiſſe videretur, ſolam in mitigando ſummo jure æquitatem excuſat; quam nemo accuſat; imo ex ejus jure aſſerto, jus reſiſtendi in gravioribus injuriis aſſeritur.

Omiſſis autem hujus argumenti noſtri præmiſſis, ſolam Concluſionem oppugnat non argumentando; ſed negando fortiter, ſententiam ſuam eſſe iniquam in bonos, indulgentem in ſceleratos; cum tamen iſtam indulgentiam ſuperiori capite, ut vidimus non diſſimulaverit. Mox conjectis in ſuam ſententiam telis nondum depulſis, in noſtram viciſſim ſua jaculatur. Quæ tamen ipſi planè deerant: niſi ab unica ſententiæ ſuæ nutricula, è cujus uberibus cauſa ſua pendet, Captione, inquam, quam Petitionem principii vocant, mutuò ſumſiſſet. Ait enim ſententiam noſtram majorem momentaneæ vitæ rationem habere, quàm pietatis Chriſtianæ; quòd jubeat prætextu falſæ neceſſitatis; apertiſſimis Chriſti mandatis vim inferri; quaſi jam de iſtis apertiſſimis mandatis utrinque conſtaret.

At enim major eſt neceſſitas, inquit, non occidendi; malique gravis malo homini non inferendi; quia id Chriſtus prohibuit. Ubi utrumque Chriſtus abſolutè & ſine omni exceptione prohibuerit; paulò enixius quærerem; ſi ſententia noſtra occidendi aut puniendi licentiam aliter permitteret, niſi cum Deus ipſe permittit; aut etiam mali iſtius inferendi neceſſitatem imponit.

Neceſſitatem vero non occidendi noſtra quoque ſententia urget; dum à voluntate & propoſito occidendi (extrà caſus à Dei ordinatione præſcriptos) omnes vult eſſe, quàm alieniſſimos: niſi quod potiori vitæ noſtræ ſervandæ neceſſitati; atque adeo ordinatæ charitati, id cenſet indulgendum; ut propter certum necis noſtræ diſcrimen; incertum vitę inimici periculum non moremur. Haudquaquam enim major eſt neceſſitas abſtinendi ab inferendo inimicis incerto eorum vitæ periculo; quàm altera avertendæ certiſſimæ necis noſtræ neceſſitas: non tantum ideò, quia ubi de conſervatione vitæ agitur; non plùs inimico quàm nobis debemus: ſed etiam quia urgentior eſt neceſſitas certę necis noſtræ quàm incerti inimici diſcriminis avertendi. In quo caſu quod ſolum in noſtra poteſtate eſt; ne de induſtria inimicum occidamus; cumulatè ipſi à nobis præſtandum eſt. Curare ne penitùs occidi poſſit, idque vitæ noſtræ impendio redimere, nulla lex, nullum jus à nobis poſcit. Nec enim eventum in manu Dei poſitum præſtare noſtrum eſt.

Hoc dicto nihil eſt verius. *Ut Chriſti legibus pareamus neceſſe eſt: ut vivamus non eſt neceſſe.* Sed nec iſtud falſum eſt. Ut veris Chriſti legibus obligamur; ita nos commentis hominum non obſtringi: nec vitam ſoli Deo Chriſtoque debitam in gratiam opinionum prodigendam quibus ob abſurdorum evidentiam, an omnes earum patroni ſeriò credant; nondum ſatis habemus exploratum. Ut autem plerumque ſervata innocentia ſervat innocentes; ita peſſimè de religione, deque humano genere merentur qui ad eum ſtatum redigunt innocentes, in quo per eorum latus, ipſa perit & periclitatur innocentia.

In Digreſſionem Viri Boni ad ſpecialem diſputationem de jure Magiſtratus Chriſtiani. Animadverſiones.

Si, Vir Bonus officium Magiſtratus eſſe rem prophanam, impiam, Deo diſplicentem affirmaret; atque ob eas cauſas, ejus functionem hodierno populo Dei illicitam eſſe concluderet; quia rem in populo Dei novam atque paradoxam, & quæ ante exortos iſtius opinionis magiſtros, falſa exiſtimata eſt, aſſereret: ipſi omninò probandi, atque ſua argumenta proferendi, munus incumberet, quibus res tàm dubia atque ab omnium ſenſu abhorrens, fulciretur. Cum enim & ante Legem & Legis temporibus, non paucos iſto officio fungentes, Deo placuiſſe & ad populum Dei pertinuiſſe; vel ipſe Vir Bonus non poſſit, non agnoſcere; unde hæc aut in voluntate Dei, aut in temporum conditione mutatio; quam nos plerique cum aliis omnibus non animadvertamus, ſupervenerit; ejus erat officium nos diſcere cupientes docere, & rationes ob quas, ab antiqua omnium ſententia, diſceſſerit, exponere. Qui enim de veteri & recepto publicè placito dubitare, audet; juſtas & graves dubitandi cauſas, ut producat, oportet.

Nunc cum Viri Boni iſtam functionem, bonam, ſalutarem, ipſoque Deo & Chriſto ejus dignam; ac voluntate Dei in ipſis quoque hominibus laudabilem, ac Deo placentem, aut certè non diſplicentem: quàm & miniſterii ſui nomine dignari non dubitet, agnoſcat & fateatur: ſi nihilominus dubitet an Chriſtianis licita ſit: multò magis tàm iniquæ, tàm paradoxæ, tàm abſurdæ & ſeipſum tollentis dubitationis graves & prægnantes cauſas afferre neceſſe eſt. Firmior enim eſt hæc ratio, quàm ut levidenſi inſtantiâ conanti poſſit, Rem quæ per ſe Chriſtianæ ſanctimoniæ non repugnet (niſi quid, aliud, forte, de quo

non agimus, per accidens interveniat) Chriſtianis illicitam eſſe non poſſe. Jam vero id quod adeò per ſe bonum eſt & laudabile, ut ipſius Dei Chriſtique ſanctimoniam non dedeceat; cujuſque jus à Deo hominibus datum Vir Bonus fatetur; ſanctimoniæ Chriſtianæ repugnare non poſſe; fateri coguntur omnes, quicunque apologum de rana ſeſe inflante, ad ſe pertinere nolunt.

Demonſtrationes igitur hac longè firmiores eſſe oportebit; quæ & iſtam ſubruant & juſtam eſſe Viri Boni dubitationem, aut potius contradictionem (novimus enim quam vim habeant vocabula hæc hypocoriſtica) arguant.

Ante omnia igitur ſtatuendum eſt, non nos qui veterem ac receptam ſententiam defendimus ſed qui illam falſam aut dubiam eſſe affirmant, novæ iſtius aſſertionis ſuæ argumenta producere debere: non tàm ob affirmationis aut negationis rationem, (quem cothurnum utrivis partium captioſè adaptari poſſe non neſcimus) ſed quia receptam vulgo ab omnibus, quam nos defendimus, theſin oppugnant. Quæ argumenta ſi aut defuerint, aut cauſam noſtram non everterint, etiamſi nos nullum pro ea argumentum producamus, ſuccubuiſſe in cauſa cenſendi erunt, qui juſtas inexpectatæ dubitationis cauſas non probaverint.

Deinde legitimus quæſtionis ſtatus formandus eſt. Non enim de eo ſimpliciter quæritur aut dubitatur quod Vir Bonus proponit: Utrum Deus à Chriſtianis Magiſtratum geri velit. Nam iſta conſtitutio Status quæſtionis anceps & ambigua, idcoque ſubdola eſt & inſidioſa. Loco enim veræ controverſiæ clanculum ſuppoſititiam ſubjicit, de qua non quæritur. Nimirum An Deus Chriſtianos per ſe, hoc eſt, quà ſunt Chriſtiani; & quia ſint Chriſtiani, ſupremum Magiſtratum gerere velit. de quo minimè quærimus, quia non dubitamus id Deum à nemine Chriſtianorum, ideo quia eſt Chriſtianus velle & exigere ut ſit, aut conetur eſſe ſupremus Magiſtratus: & libenter agnoſcimus, plurimos eſſe ex iis à quibus id Deus fieri non vult; quos nimirum ad eam rem non vocavit. Sed de eo quæritur *utrum Deus à Chriſtianis quatenus ſunt Chriſtiani, & quia ſunt Chriſtiani Magiſtratum geri nolit*: hoc eſt, *Utrum poſt introductam religionem Chriſti, ab iis qui ad populum Dei pertinent, munus hoc ſuſcipi & adminiſtrari ſive expreſſe, ſive tacitè prohibuerit*. Unde apparet, ſi ex affirmationis negationiſvè ſigno de probandi officio judicandum ſit, partem quæſtionis quam Vir Bonus defendit, eſſe verè affirmantem; atque ipſi omninò probandi neceſſitatem imponere.

Videamus igitur quæ iſtæ ſint tàm firmæ demonſtrationes, quæ & rem tàm paradoxam probent, & ſolidiſſimas quarum obiter mentionem fecimus, rationes quaſque ipſe ultrò confeſſione ſua ſtabiliat, ſubruant.

Capitales enim eas eſſe neceſſe eſt, quæ tantum & poſſint & audeant. Quod ad vim attinet; quid validius & violentius eſt eo, quòd iſta quæ contradictionem implicant, cogere poſſit, ne ſe mutuò tollant? Nam ejuſmodi rationibus niti ſententiam noſtram jam innuimus, & ſuo loco oſtendemus; quæ aut eam veram eſſe, aut implicantia contradictionem, conciliari poſſe convincant. Quod ad auſum & conatum. Immani virium fiducia ſubnixum eſſe oportet, quod jura ſceptrorum & poteſtatum laceſſit; eaſque functiones quibus hoc loco blanditur; quamvis, ut expreſſa Viri Boni confeſſio ſonat, non malæ, imò bonæ, & ſalutares & laudabiles, & hominibus à Deo demandatæ, & divinæ ordinationes ſint: tamen eſſe impias, prophanas, peccati plenas, & perniciem æternam neceſſariò afferentes; ideoque Chriſtianis illicitas eſſe, demonſtrare connititur. Neceſſe enim eſt prophanum eſſe, quod ſancto populo non liceat; impium, quod pietatis Chriſtianæ ſanctimoniam violat: neceſſe eſt rem eſſe peccati plenam, quæ adverſus tot præcepta, & interdicta Chriſti, de non occidendo, animabus hominum non perdendis, inimicis diligendis, culpis remittendis, injuriis ferendis, &, ſi placet, humilitate exercendâ, ſi vera ſunt quæ prætenduntur, delinquit.

Nulla autem hic ſpes eſt adverſariis in eo perfugio quod ait Vir Bonus *Non omnia omnibus conveniunt; tametſi in ſe optima ſint, nec improbanda*. Arctius enim eos ſtringemus quàm ut per hoc lubricum elabi poſſint. Neque enim de eo nos agere profitemur, quid hominibus extrà religionem conſtitutis, ſed quid Chriſtianis conveniat, quid, inquam Chriſtianis legitimè ad Magiſtratus functionem vocatis conveniat, aut improbandum ſit. Chriſtianis igitur, illicitum prophanum, impium, pernicioſum, denique æterno exitio luendum eſſe, munus ſupremi Magiſtratus probare ſuſceperunt. Rem igitur magnam & longè graviorem aggreſſi ſunt; quàm ut illâ jejuna aſſentatione, quæ Magiſtratui Ethnicorum encomia tribuit, extenuari poſſit. Proinde caveant ne nobis pro invictis argumentis, leves aut captioſas; multò minùs autem ineptas & ridiculas conſequentias obtrudant.

Ubi ad probationem tanti paradoxi ventum eſt: Vir Bonus ab indole cauſæ ſuæ non diſcedens, ægrè probandi onus ſuſcipit; ſed aliqua ex ſententiæ noſtræ argumentis ſtrictim carpit, atque nos ex reſpondentibus facit opponentes; cum tamen hoc loco, non nos ejus theſin; ſed ipſe à propoſito de jure ultionis argumento digreſſus, introductâ iſta de Magiſtratu quæſtione, noſtram theſin & ſententiam oppugnare aggreſſus ſit.

Ne tamen prorſus probandi ſudorem defugere videretur, eam rationem ſecutus eſt; ut ſingulis ferè ſuis ad rationes noſtras reſponſionibus, argumenta pro ſententia ſua ſtabilienda ſubjungeret.

Ad quæ, ſervatum ab ipſo ordinem ſecuti, jam reſpondebimus.

I. Prima ipſius ad argumentum noſtrum, cujus obiter mentionem fecit. Reſponſio occurrit. Quod etſi ſatis frigidè à ſe propoſitum; tamen frigidius ſolvit. Ait igitur. *Non ſequitur protinus, Magiſtratus ſummus eſt ordinatio Dei bona laudabilis, ſalutaris humano generi & honore digna. Ergò à Chriſtiano licitè geri poteſt. Eâdem enim conſequentiæ vi, inferre poſſem; etiam ab Apoſtolis, imò & ab ipſo Chriſto dum in terris fuit; terrenum ſummi Magiſtratus officium legitimè ſuſcipi potuiſſe.*

Negat, ut videmus, conſequentiam. Quia ſi illa vera eſſet, conſectarium hoc ex ipſâ, tanquam abſurdum ſequeretur. Chriſtum dum in terris fuit, & Apoſtolos Magiſtratum ſupremum gerere potuiſſe. Atqui hoc conſectarium ex iſta conſequentia deduci nequit. Concluſio enim quæ per illam deducitur, non ita abſolutè, intelligi debet; ut id munus omninò ſemper à Chriſtianis ſuſcipi poſſit, quod illis per Chriſtianam religionem gerere licet, ſed cum conditione, niſi quid aliud præter religionis ſanctitatem impediat. Plurima ſunt quæ nobis per naturam religionis licent quæ tamen per Status noſtri conditionem, non licent. Magiſtratus inferiores abſque uſu gladii gerere Chriſtianis Vir Bonus licitum eſſe infrà agnoſcit. Quid? an ad illos aditus omnibus promiſcuus patet? Licet per ſanctitatem religionis, tutelam pupillorum ſuſcipere. Nec tamen illam uſurpare poteſt, niſi qui ad illam legitimè vocatus fuerit. Licet per eandem arbitrium herciſcundæ inter fratres hæreditatis exercere. Nec tamen fas eſt, cuique etiam invocato, ſeſe in hoc officium, ingerere. Et ultrò delatum quoque recuſare, quod Chriſtus fecit, cuivis integrum eſt. Ad ſuſcipiendum aliquod officium non ſufficit, ut illud per religionem liceat, ſed non pauca alia præterea requiruntur. Inprimis legitima vocatio: interdum & aptitudo ad munus exercendum: ſæpe & voluntas ad non aſpernandum. Decepit igitur hic Virum Bonum vitioſè formatus quæſtionis ſtatus. Non enim de eo ſolo quærendum erat an Chriſtianis ſupremum Magiſtratum gerere liceat, ſed an per naturam & ſanctitatem religionis, liceat: hoc eſt, utrum illud ſanctitas religionis prohibeat, nec ne. Poteſt enim aliam ob cauſam id non licere; aut fieri non poſſe aut non debere, quamvis id permittat religio.

Quòd igitur Chriſtus in terris ſupremum Magiſtratum

non

non geſſerit, aut ſuſcipere non potuerit non eò factum eſt, quod ſanctitas religionis, quam prædicabat, id non permitteret: Nam& nunc curam ejuſdem religionis non depoſuit; & nihil ipſi ex illa quam habuit, ſanctitate decelit; & tamen ſupremam & Coactivam in cælo & in terra poteſtatem exercet. Sed alias & longè diverſas ob cauſas.

1. Inprimis quia longe divinior vocatio ignobiliori locum non reliquit.

2. Deinde quia id adverſabatur conſilio Dei, qui quamvis ab agnitione Evangelii, neminem etiam, ex nobilioribus & ditioribus excluſerit: tamen prædicationem Evangelii à pauperibus & obſcuris incipere voluerit, ut illud exiguum ſinapis granum in proceram poſteà arborem exceſceret. Non mirum eſt igitur quòd principem eorum, qui Evangelium primum propagarunt, in illuſtri dignitate & magnis opibus poſitum eſſe noluerit. Non tamen ideò principes & illuſtres aut etiam opulentos homines, ab ingreſſu Eccleſiæ arcuit & excluſit. Sed cum ipſe Vir Bonus non exiguam inter Chriſtum, Apoſtoloſque & inter reliquos Chriſtianos in Vocationis ſtatu diſparitatem, agnoſcat: ſatis oſtendit, præter ſanctitatem vitæ Chriſtianæ, non defuiſſe plures cauſas, ob quas ipſis Magiſtratum ſupremum gerere integrum non fuerit; quæ in reliquis Chriſtianis locum non habeant; atque ita potuiſſe aliquid ipſis per iſtam ſanctitatem licere; quod ob aliud aliquid non licuerit. Ergò deſperata argumenti noſtri expugnatione, diſcedit ab eo, & ex diſjectis aut ſponte ſua diſſilientibus, Reſponſionis ſuæ ruderibus, primum pro ſententia ſua argumentum extruit.

Atque hic primus eſt aries, in quo videre ſimul & ridere licet, expectatum tamdiu Montium parturientium fœtum.

Ait igitur. *Evidens autem eſt, Vocationem omnium Chriſtianorum, in eo eſſe ſimilem, imò parem fermè vocationi Chriſti & Apoſtolorum; quod ſicut Chriſtus non venerat ut animas hominum perderet, (quod tam de æterna quam de temporali perditione intelligendum eſſe docet locus* Luc. IX *) ſic omnes Chriſtiani quoque una cum Apoſtolis ejuſdem Spiritus eſſe debeant. Hic enim in memoriam revocanda ſunt, quæ de duplici Chriſti ſtatu ſuprà memoravimus, altero terreſtri (ut eû ſic appellem) in quo nobis in exemplum omnia Chriſtianæ ſanctitatis munia implevit; altero cæleſti, quo in Regiam majeſtatem evectus eſt. Hoc ergo præſenti ſtatu, non poteſt dici de Chriſto, ejus non eſſe, ut animas hominum perdat. Vi enim & poteſtate Regii ſui muneris; & in hoc ſeculo perdit multorum impiorum animas, & olim omnes perdet in æternum. Quod autem nunc Chriſto convenit, id ſibi integrum fuiſſe, dum in terris degeret, negat, Quare cum & Chriſtiani omnes Chriſto in illo ſtatu ſimiles eſſe jubentur; in quo ei animas hominum perdere non licebat; nonne manifeſtum eſt eos à Regii muneris officio, & omni tali functione arceri.*

Ex hoc Sacræ Scripturæ loco, ut manifeſtum eſt, deducit Vir Bonus id nobis non licere quod Chriſto & Apoſtolis non licuit; quia ejuſdem cum iis ſpiritus ſimus. Quia verò neque Chriſto neque Apoſtolis perdere animas, hoc eſt occidere homines licuit, quod ſibi neceſſariò permittit Magiſtratus, ideò ipſis Magiſtratum gerere non licuiſſe; ac proinde ne nobis quidem licere.

Omnes hujus argumentationis radices à ſtirpe eruendæ ſunt. Quibus quam infirmis & languidis planta iſta ſubnixa ſit: ex ſingulorum inſpectione patebit.

Prima eſt. Quod quæcunque Chriſtus & Apoſtoli ſibi licere noluerunt; ea reliquis etiam Chriſtianis non liceant, ob unitatem ſpiritus.

Secunda. Quòd Chriſto & Apoſtolis non licuerit capitales pænas de nocentibus ſumere.

Tertia. Quòd neceſſe ſit ut hoc loco verba *Perdere animas* ita latè extendantur, ut omnem capitalem pœnæ ſumptionem ſignificent: ac proinde quod & nunc Chriſtus; & Magiſtratus ſemper, perdere animas dici poſſint. His ſubrutis ne veſtigium quidem argumentationis ſupererit.

Primam igitur quod attinet. Unitas illa ſpiritus, quâ cum Chriſto & Apoſtolis Eccleſia conjuncta eſt; non efficit quin illis multa ab eorum muneris rationem potuerint non convenire; quæ tamen aliis & conveniant & liceant qui impoſito ipſis munere non funguntur. Diverſorum vitæ ſtatuum, diverſa ſunt officia; diverſæ leges; neque quod aliquos obligat, omnes obſtringit: neque quod cuivis alii liceat, alteri integrum eſt, qui ſibi ob muneris ſui functionem legem poſuit ab eo abſtinendi. Monet Apoſtolus ut in qua quiſque vocatione venit ad notitiam Evangelii in ea permaneat. Non omnia autem quę licent Domino, licent & ſervo; & tamen utrunque conjungit unitas ſpiritus. Præterea unitas iſta ſpiritus conſiſtit in communione, religionis, virtutum & ſanctimoniæ Chriſtianæ; in qua ſibi omnes ſimiles idemque ſpirantes eſſe debent. Atqui ſupra jam probavimus, præter iſtud ſanctitatis inſtitutum, quod nobis inſtillat religio, multa poſſe dari quæ nobis rem aliquam illicitam reddant, quæ tamen per religionem ſit licita. Status inprimis & vitæ conditio & vocationum diverſitas. Licuit per religionem ejuſque ſanctitatem Oneſimo liberum eſſe ab herili jugo, at per vitæ ſtatum & conditionem non licuit, niſi à Philemone manumiſſo: cum tamen ejuſdem cum Philemone Spiritus eſſet. Ex quo validè conficitur Unitatem Spiritus quo Chriſtiani inter ſe cohærent; non efficere ut quod uni licet, liceat & alteri; aut quod alteri non liceat, id ſibi alii permittere nequeant. Nam quod is Spiritus ab omni omninò occiſionis ſacularie & jure excluſus fingitur: illud ipſum eſt κρινόμενον de quo inter nos quæritur, & quod ex iſtis verbis adſtrui non poſſe, paulò poſt oſtendemus.

Ita prima hujus plantæ radix, exaruit.

Accedamus ad alteram, & videamus utrum Chriſto & Apoſtolis: ſed præcipuè Chriſto dum in terris eſſet, vitam alicui adimere non licuerit. Fingamus enim hic verba *Perdere animas* ad omnem omninò vitæ ademptionem extendi poſſe.

Hic autem primum animadvertendum eſt, quam elumbis ſit illa ratio; ſi quis ex verbis Domini & fine adventus ejus in ipſis expreſſo, evincere velit, ipſi perdere animas hoc eſt occidere quenquam (ut jam fingamus hæc pro eodem ſumenda eſſe) non licuiſſe; quia non venerit ut occideret homines. Non enim ex eo, quod quis alicujus rei gratiâ non venerit, ſequitur illi eam rem planè eſſe illicitam, ſi caſus aut neceſſitas; aut gravis cauſa ſuperveniat, quæ eam fieri poſtulet.

Ac ne ex eo quidem, quod venerit ad efficiendam rem planè contrariam ei de qua an ipſi abſolute illicita ſit, quæritur. Ne longè à re controverſa abeamus. Magiſtratus, etiam non Chriſtianus, poteſt dici non in eum finem per ordinationem Dei in orbem introductus, ut ſanguinem effundat; ſed ne ſanguis effundatur. Per ſe etenim id ſpectat ut homines pœnarum metu, ita contineantur in officio; ne unquam capitale crimen committant; ac proinde ne unquam capitale ſupplicium mereantur ac ſubeant, atque ita paci & vitæ nocentium juxta & innocentium conſulatur. Præter voluntatem igitur ejus, & per accidens evenit, quod aliter interdum fiat. Num quia ille ad ſanguinis effuſionem inhibendam inſtitutus eſt, nunquam ipſi ſanguinem effundere licet. Atqui id ipſe Vir Bonus dum non ſit Chriſtianus concedit. Itaque quod hic Chriſtus, quamvis in ſenſu longè excellentiori, de ſe loquitur: idem bonus Magiſtratus in ſenſu humiliori quidem veriſſimo tamen de ſe quoque & loqui & exiſtimare debet, ſe veniſſe ad imperium non ut occideret ſed ut ſervaret: non ut noceret cuiquam; ſed ut prodeſſet omnibus, præſertim quoties ipſum aliquis, (ut hoc loco Chriſtum diſcipuli) ad effundendum largius ſanguinem hortetur. Chriſtus, ſe ipſo teſte, non venit ut ipſi miniſtraretur. Nunquid ideò non licuit ipſi, exhibitum ſibi miniſterium admittere? Ille verò & admiſit; & miniſtrantes probavit, ac defendit quoſdam & neglecti hujus erga ſe officii coarguit. Paulus non eſt miſſus à Chriſto ut baptiſaret. An igitur ipſi baptizare non licuit? Atqui

domum

domum Stephanæ ſe baptizaſſe fatetur. Plerumque dicimus ea non eſſe noſtri officii aut nobis non competere: vel non eorum gratia nos in lucem productos quæ nobis tamen licent; licet non principaliter ac primario à nobis tractari debeant. ut cum dicimus, non ideo nos naſci ut fruges conſumamus; non ideo vivere ut edamus & bibamus: an idcircò cibum aut potum capere nobis non licebit?

Denique quamvis Chriſtus & Apoſtoli in prædicandi Evangelii functione, à Coactiva poteſtate ſeu pœnis corporalibus atque omni violentiæ ſpecie; multò autem magis ab occiſione ordinariè abſtinuerint; reperias tamen extra ordinem aliqua exempla in quibus eam poteſtatem; tametſi diviniori quàm homines modo exercuiſſe viſi ſunt. Egit & ipſe Dominus aliqua pro poteſtate, ut cum ejecit vendentes ex templo: uſus eſt etiam illa divina ſua adverſus invaſores ſuos potentia, ut eos in ipſo capiendi ſui conatu humi proſterneret; quo tempore aliquem ex illis præcipuè Judam proditorem, quin ipſi præſentanea morte punire licuerit; nullo modo dubitari poteſt. Nihil enim vanius eſt, iſta conjectura: ut ſi quis toto vitæ ſuæ tempore aliquid non fecerit; ſtatim id illi licuiſſe non putemus. Non omnia quæ Chriſtus nunquam fecit (qualia innumera reperias) ejus ſunt generis, ut ipſi dum in terris vixit facere non licuerit: Nec quia tunc nemini vitam ademerit ex eo probari poterit; ei ſimpliciter, ſi voluiſſet, vitam alicui adimere, non licuiſſe; cum illa invicta potentia à Deo armatus eſſet, per quam ſi qua ejus rei neceſſitas, aut gravis cauſa fuiſſet, etiam morte mulctare homines potuiſſet. Sed ab Apoſtolis, quamvis rariſſimè eo jure uſi ſint, ob delicta, alios cæcitatis pœnâ percuſſos, alios etiam morte mulctatos legimus. Non puto autem V. Bonum dicturum, Chriſto non licuiſſe quod Petro licuit. Proinde & iſta altera, plantæ quam evellimus radix penitùs eruta eſt; quod Chriſto & Apoſtolis, nullo in caſu ulli mortalium vitam eripere licuerit.

Reliqua eſt tertia radicula fibris emorientibus languida; in male intellectis verbis *Perdere animas*. Quæ cur extendi debeant ad omnem omninò occiſionem, cauſam nullam ſufficientem Vir Bonus qui ex hoc loco argumentatur afferre poterit. Poſſunt enim non commodè tantum, ſed eleganter explicari de abuſu potius quàm uſu interfectionis; hoc eſt de ea ſeveritate, per quam modus exceditur in occidendo. Quod ſanè in omnibus linguis uſitatum eſt; ut ii qui aut pecuniam nimium expendunt, perdere pecuniam; aut Belli Duces, qui non neceſſariis periculis, exercitum objectant, perdere exercitum: & Judices quorum tribunal ſcopulus eſt reorum, perdere reos; & tyranni perdere cives dicantur idque reſpectu eorum, qui in omnibus iſtis modum, & benignum adhibent temperamentum. Suadent id loci ipſius circumſtantiæ. Quemadmodum enim Eliæ factum; ad quod reſpexêre diſcipuli Domini: ita multò magis illud ipſum ſupplicium, quod oppido illi inſerri volebant: habuit aliquid (ne quid gravius dicam) ex ſummo jure & ex nimia ſeveritate. Certe non conſtat delicti illius quod puniri poſtulabant; omnes illius oppidi incolas, participes fuiſſe. Inſontes igitur cum ſontibus periiſſent. Jure igitur Dominus iis, qui ejuſmodi factum fieri volebant, tacite objicit eos hominum animas perdere voluiſſe; & nimium rigido & immiſericordi zelo flagraſſe: qui à Spiritu & ab inſtituto ac doctrina ſua eſſet alieniſſimus. Nihil autem repugnat, quominùs etiam ii qui natura & vitæ inſtituto ſunt clementiſſimi & ſpiritu lenitatis præditi cum neceſſitas & gravis cauſa exigit ſeveritate utantur: & ii qui quando neceſſe eſt id faciunt; ſint clementiſſimi & à perdendis animabus alieniſſimi.

Ex quo patet, quàm incautè Vir Bonus Chriſto tribuat, in præſenti Statu *Ejus eſſe* (quaſi officium aut ſcopum) *ut animas perdat*: cum in Sanctum ſanctorum introierit, ut ſit miſericors pro nobis Pontifex: & verba *Perdere animas* duriora ſunt; quàm ut Chriſto etiam in præſenti Statu tribui poſſint. Itaque ne Chriſtianus quidem, aut ullus alius Magiſtratus, eo fine poteſtatem ſuam accipit ut animas perdat; ſed potiùs ut eas quamvis ignobiliori modo quam Chriſtus ſervet, inſontes quidem protegendo; ex nocentibus autem, innocentes pœnarum metu faciendo. Ideo ab omni pœnarum exceſſu & acerbitate, quàm alieniſſimus eſſe debet. Quòd autem aliquando vitam ſontibus adimat, non ideo pro perditore animarum tribunitiis linguis proclamandus eſt: quia id faciendo, non perdit, ſed ſervat innumeras animas, & ſalubri ſeveritate, per modici ſanguinis effuſionem, occurrit immenſo effundendi ſanguinis diluvio: & putridi membri reſectione; ſervat & ſanat totum corpus Reipub. quod non eſt perdere animas hominum, ſed ſervare.

Atque hic Vir Bonus nobis Contemplationem ſuam quandam iterum obtrudit de duplici Chriſti Statu terreſtri ac cœleſti; quorum in altero tantum eum imitari liceat, Quia nihil eſt vanius, & magis in Chriſtum injurium. Quaſi aut iis qui aliqua poteſtate ſint præditi; Dominum in benigno ſuo poteſtatis uſu imitari non liceat; aut eidem Chriſto nunc aliquid de ſanctitate deceſſerit, quo minùs & nunc æquè, ac Deus ipſe, nobis in ſanctitate imitandus proponatur.

Habet igitur Vir Bonus primi argumenti ſui plantam, radicitùs erutam ut ne veſtigia quidem ejus ſuperſint.

Alterum Viri Boni argumentum adverſus Magiſtratum his verbis proponitur. *Ut Chriſtus & Apoſtoli veritatem divinam carnali brachio ac ſplendore non debuerint ſuſtentare, aut promovere: ita nec inter nos Deus vult eſſe multos nobiles aut nimium potentes: nedum Reges & ſummas poteſtates, per quas ſtet veritas in terris & Eccleſiæ tranquillitas; ne illarum fulgore & potentiâ inumbretur & offundatur gloria divina, vel, ne ulla caro glorietur coràm Deo.*

Reſp. Ut Chriſtus & Apoſtoli veritatem divinam carnali brachio ac ſplendore ſuſtentare dedignati ſunt: ita nec nunc ullis mortalium, ſive illi ſint Chriſti & Apoſtolorum in docendo ac prædicando Evangelio ſucceſſores: ſive quocunque modo ad Eccleſiam Chriſti pertineant, idem faciendum eſt. Eſt enim hoc perpetuum quia Naturæ Religionis repugnat, per vim aut carnalia media plantari. Ideò etiamſi omnes Reges mundi ad Chriſtum convertantur, nemini eorum poteſtate ſua violenta plantare aut gubernare Eccleſiam licet. Nam defenſionem quod attinet. Non veritas ab illis aut religio; ſed jus ac libertas veritatem profitentium defenditur, quoties inſontes à tyrannis ob religionem opprimi, non ſinunt. Nec ideò per ſummas poteſtates in terris Veritas ſtare dicenda eſt; quia per illas & juſtitia & libertas eorum ſuſtentatur, qui veritatem profitentur.

Sed non ut in illis initiis pauci inter Chriſtianos erant Nobiles & potentes ita in progreſſu quoque paucos eos ſemper eſſe neceſſe eſt; qui ſaltem externa profeſſione Chriſtiani ſint: quia id ipſe eventus refutavit. Nec enim naturæ religionis aut veritatis divinæ ita repugnat, ab omnibus recipi: quomodo repugnat per violentiam cogi. Ideo non mirum eſt Statum iſtum Eccleſiæ, qui in ipſis initiis grano ſinapis à Domino comparatur, non eſſe perpetuum: ſed in immenſa incrementa poſſe progredi. Quomodo autem profeſſio Chriſtianiſmi perſecutionum Statum eluctata eſt: ita ut plenioris veritatis receptio Statum eundem eluctari poſſit, nihil repugnat. Quæ utrum ubique ita efficax futura ſit, ut omnes uti oportet ſancti ſint, pro eo ſpondere non auſim. Grande tamen operæpretium facturus; & lætus eſt orbis; ſi ut olim ex Ethniciſmo ad Chriſtianiſmum, ita nunc ex errorum tenebris in lucem Veritatis emergat.

Nec periculum eſt, ut ſummarum poteſtatum (ſi veritatem recipiant) fulgore & potentiâ inumbretur & offundatur gloria divina. Satis à Deo proſpectum eſt, ne ulla caro glorietur coram eo, quod ut olim Chriſtianam religionem per homines rudes humanarum artium, viles & infirmos propagavit; ita & nunc veritatem per homines eruditione, potentia, nobilitate & hujus ævi ſplendore

dore cum aliis non comparandos propaget. Non eſt neceſſe ut propagationem iſtam in ipſis initiis, quæ mole ſua ſemper exigua eſſe ſolent, perpetuò detineat. Imo neceſſe eſt ut eam in talia incrementa promoveat in quibus gloriationi quidem locus ſit, ſed quæ non humanæ operæ aut viribus: ſed divinæ ſapientiæ totum decus tribuat. Quis vero in obſcuro & infirmo Eccleſiæ ſtatu, ulli, quæ in Deum magnopere redundet, gloriationi locus ſit? Quid enim magni in eo præſtatur; cum pauci & plerumque viles & abjecti; opinionem ſive inſtitutum aliquod ſectantur? ſi non ſupplentur.

II. Accedit iterum ad argumenta noſtra oppugnanda & ponat ex loco *Rom.* 13. nulla ratione colligi poſſe, quod ſupereminentẽ poteſtatem gerere Chriſtianis conceſſum ſit: quia illhic nulla Chriſtianis officia præſcribantur, quomodo in ſummo Magiſtratu ſeſe gerere debeant. idq; confirmat quaſi teſtimonio noſtro, quod rationem reddamus cur officia Magiſtratibus ſub N. F. expreſſe tradita nõ ſint.

Sed nos cum rationẽ redderemus, ob quam *peculiariter, expreſſe, & ex profeſſo* (his enim verbis uſi ſumus) officia iſta non ſint præſcripta: ſatis oſtendimus ea tamẽ eſſe præſcripta tametſi non ita fortè peculiariter, & ex profeſſo ut alia. Non igitur abſque evidenti captione, quiſquam ex dicto noſtro, ſecundum quid prolato, ad dictum ſimpliciter argumentari poteſt. Quid autem per iſtam peculiariter & ex profeſſo faciendam præſcriptionem intellexerimus, ex verbis noſtris ſatis patet, quod cum apud eos, quibus de Magiſtratu doctrinam tradebant Apoſtoli nulli eo tempore eſſent Magiſtratus; nihil erat opus ipſis in ſpecie (id enim per vocem peculiariter deſignavimus) præcipere quomodo ſe in Magiſtratu gerere deberent, quem tunc nullus eorum, quibus ſcribebatur, gerebat. Sed ſatis fuit ut V. B. ipſe loquitur, *in genere naturam iſtius officii; & finem in quem à Deo inſtitutum ſit*, deſcribere; ne ii quibuſcunq; illud munus unquam gerendum erat, ignorare poſſent, quid in eo gerendo eſſet officii ſui. Qui enim naturam & finem alicujus muneris à Deo inſtituti, deſcribit, annon eo fungentibus aut ad ejus functionem aſpirantibus, officium in eo gerendo præſcribit? Suiſmet igitur verbis cõſtrictus eſt V. B. ut agnoſcere cogatur *Rom.* XIII. officium quidem Magiſtratus præſcribi: ſed in genere non in ſpecie; quod ad permiſſionẽ & licentiam gerendi hujus muneris, nihil intereſt. Imo officium in genere præſcriptum; tanto magis licitum cenſendum eſt; quanto plures obligat; cum in ſpecie alicui præ cæteris præſcribi aliquid poſſit: quod cæteris non liceat. Sed & aliis ſuis verbis V. B. conſtringitur, ut agnoſcere cogatur ea quæ hic dicuntur de Magiſtratu: non tanquam ea quæ tunc à Magiſtratu fierent; ſed tanquam officia commemorari. Fatetur enim Magiſtratus Romanorum tunc fuiſſe ſceleſtos & abominabiles? qui certè in imperando, non ſubditorum bonum, ſed ſuas ſpectabant libidines. Non igitur de iis locutus eſt Apoſtolus, quæ tunc ab iis fierent, ſed quæ fieri, ex natura & inſtitutione hujus muneris deberẽt. Cum igitur in præſcriptione officii Magiſtratus à S. S. facta aut non facta, tantũ ponderis V. B. collocet, ut ſi non facta ſit munus hoc Chriſtianis illicitũ cenſeat, certe, ſi facta ſit; (ut agnoſcere vel invitus cogitur) munus hoc licitũ fateatur neceſſe eſt.

At enim præſcribi quidem officium hoc loco fatebitur Magiſtratui, ſed non Chriſtiano. Atqui in genere præſcriptum agnoſcit, quia in genere naturam officii hujus & finem deſcriptum fatetur. Quid igitur cauſæ afferet, cur ab iſta generali de Magiſtratu doctrina Chriſtiani excipiantur? Suamet enim verba ipſi inculcamus: *Si quis in hoc generali præſcripto, velit exceptionem aliquam habere locum, is exceptionem iſtam firmo argumento probet neceſſe eſt.* Quod ſi in nos probandi onus rejiciat, ut ſolet, id quoq; oneris tantò libentiùs ſuſcipiemus, quod illud non noſtris; ſed ipſiuſmet V. B. humeris bajulabimus. Nihil enim eſt neceſſe nos aliunde firmamenta cauſæ noſtræ, arceſſere: quia V. B. ſuiſmet telis pro nobis pugnat. Ait enim hoc loco *Chriſtianis ſolis & iis qui Chriſtiani eſſe vellent hæc ſcribebat Apoſtolus.* Quomodo igitur ii ab hoc præſcripto offic. excipi poſſunt: quibus ſolis ſcribebatur? Quocunq; ſe vertit V. B. veritas eum obtorto collo retrahit in ſuam orbitã.

Verum, inquit, nihil hic dicitur de Magiſtratu, quod non dici potuiſſet, etiamſi alioqui nullum Magiſtratum ſummum inter Chriſtianos eſſe debere conſtaret. Hoc nudè aſſertum. V. B. probandi deſperatione, ne probare quidem conatur. Nos vero in contrarium probamus plurima hic de eo dici, quæ dici non poterant, ſi ipſi per Chriſti doctrinam, locus inter Chriſtianos non relinquebatur. Primum, ut jam verbis adverſarii demonſtravimus, quia officia ejus gerendi præſcripta ſunt. Nec obſtat quòd id in genere factum ut (quia tunc nemo eſſet cui ea in ſpecie præciperentur) cum generale præceptum, ſpecialia monita non excludat, ſed comprehendat. Deinde quia hoc munus, iis laudibus à S. S. commendatur, iis coloribus depingitur; ex quibus liquere poteſt, illud à populo Dei excludi non poſſe. Dicitur enim Origo & cauſa ejus efficiens eſſe ipſe Deus; & quidem cauſa per ſe, non per accidens. Oſtenditur finis ipſius, Bonum optimi cujuſque etiam Chriſtiani. Vocatur ordinatio & miniſterium Dei, atque ipſi homines Magiſtratum gerentes miniſtri Dei; non impropriè dicti; quibus Deus præter mentem ipſorum abutatur; ſed propriè dicti; qui ad eundem ſcopum; quem Deus intendit, collineent; & in hoc ſolum incumbant; quod ipſis Deus impoſuit *verſ.* 6. Quod autem in hoc munere videbatur odioſiſſimum; & Chriſtianos maximè offendere poterat, Uſus nimirum gladii, id ad Deum auctorem; & quidem (quod perpetud animadvertendum eſt) tempore Novi fœderis refertur; ejuſque voluntatis miniſterium vocatur. Non poteſt autem quiſquam in eo Deum offendere, in quo miniſter ejus, per ſe ac propriè dictus & ordinarius, atque idem quod Deus ſpectans eſſe dicitur. Ergo ne Chriſtianus quidem; modo præſcriptus huic muneri leges non excedat. Hæc igitur omnia tempore Novi fœderis de Magiſtratu à S. S. dicuntur; quæ dici nullo modo poterant, ſi per doctrinam Chriſti à populo ejus, & per conſequens ab iis, qui populus ejus eſſe debent ac cenſentur; (quales ſunt omnes homines) eliminatus eſſet.

Non fuiſſe in primitiva Eccleſia ullos Magiſtratus qui poteſtatem gladii habuerint, ſimpliciter nunquam diximus: Sed inter eos, ad quos epiſtolæ Apoſtolorum ſcriptæ extant, eos tunc, cum illæ ſcriberentur, non fuiſſe ex ipſis epiſtolis probabiliter colligitur. Officia tamen boni Magiſtratus ex epiſtola ad Romanos æquè diſcere poſſumus, ac ſi literas Apoſtolicas Sergio Paulo Proconſuli ſcriptas haberemus. Quem nondum depoſito Magiſtratu credidiſſe legimus; depoſuiſſe Magiſtratum non legimus. Quod etiamſi ſolum per ſe ad id probandum, quod in eo officio permanſerit, invalidum eſſet: primùm tamen validius eſt quod ſcriptum legitur; quàm quod conjecturâ divinatur. Quod enim Sergius Paulus dum recens Chriſtianus factus eſſet, poteſtatem vitæ neciſque provincialium habuerit, teſtem Sacram Scripturã; quod eam depoſuerit; nihil præter ſuſpicionem habemus, quæ nullius animum tangit præter eos quos oppugnamus. Deinde quod videmus Apoſtolico ævo; tàm milites, quàm Magiſtratus, ad Eccleſiã admiſſos; ſi alia lege admitti non poterant, niſi poteſtate aut militiâ abjecta, extare debuit alicubi monitum, aut præceptum Apoſtolicum de utroque vitæ genere abjiciendo, cum utrumque vitæ genus eſſet inter ea quæ honeſta cenſebantur & laudabilia. Nam Simonis Magi artes erant vetitæ ac maleficæ, atque inter ipſos Ethnicos male audiebant, ut præter pœnitentiam ſcelerum, peculiari interdicto nihil opus haberent. Quanquã in eadẽ Actorum Apoſtolicorum hiſtoria, in qua Simonis converſi mentio fit: non deeſt memorabile documentum, quo artium iſtiuſmodi curioſarum ſectatores, ad fidem Chriſtianam *Act.* XIX. 19. converſi, abjeciſſe, prorſus hæc ſtudia exuſtis, eorum libris, ſignificantur. Præterea Magicæ Simonis impoſturæ non poſſunt cenſeri inter vocationes ordinarias, de quibus Apoſtolus loquitur dum ait, in qua quiſque vocatione vocatus eſt in ea maneat apud Deum. 1. *Cor.* VII. Erant enim aliquid rarum; atq; ipſis gentium legibus non ſatis permiſſum, & in quibus Deo ſerviri non poterat. At Magiſtratus, de quo nunc potiſſimũ quæritur, erat ejuſm. vocatio, in qua Deo miniſtrari, teſte Apoſtolo, poterat. Corn. quoq; in militiæ vocatione, etiam antequã

Chriſtianus fieret Deo ſerviebat. Excipi igitur ab hac generali Apoſtoli regula, alicubi, Vocationes iſtæ neceſſariò debuerunt, ſi nemo poſt receptam Chriſtianam religionem, in iis permanere poterat.

Quod autem ait V. B. ad deponenda iſta vitæ genera, monitione Apoſtolorum opus non fuiſſe; quia tales homines odio religionis in illis officiis non relinquerentur: fatemur odio religionis, non modo dignitatum ornamenta, ſed & cingula militaria multis adempta. Sed non ſemper odium iſtud in Chriſtianos graſſatum eſt; atque ut paulo poſt, ipſe Vir Bonus oſtendit; ſæpe tranquilla Eccleſiæ ſuæ Deus indulſit halcyonia. Quo tempore, tàm militibus, quam provinciis quibuſdam Chriſtianos præfuiſſe nihil impedivit, cum, eventu teſte, videamus hanc unicam fuiſſe viam per quam Chriſtianiſmus, ex Statu tyrannis obnoxio, ſeſe tandem in libertatē aſſeruerit.

Manet igitur inconcuſſum argumēti noſtri robur; quod non modo ex officiis iis qui gerere velint Magiſtratū hoc capite præſcriptis: ſed multo magis ex natura & proprietatibus atq; adeo commendatione hujus muneris à S. S. factà ducitur; quæ commendatio efficit ut illud Chriſtianis nullo modo prohibitum eſſe poſſit: quod ſi legitimè geratur, non modo aſſenſum & approbationem Dei mereatur, ſed ex ipſius Dei conſilio & voluntate, in bonum humani generis, præcipuè innocentium & quibus ſcelerum pœnæ timendæ non ſunt; ordinatum eſſe dicatur.

A defenſione fruſtrà oppugnati argumenti noſtri, Veniamus nunc ad invictas illas, quibus jura Magiſtratuum hoc loco oppugnantur, rationes. Imbecillitatis earum conſcius V. B. duas in unam compingit; quominus rumpi poſſit funiculus duplex. Sed quia natura ſua diverſæ ſunt, ſeparatim à nobis refellentur.

Prior igitur: ſed ex iis quas afferre cœpit numero, Tertia; eſt. de qua dicit; *quod fortaſſe valde probabiliter ex hoc loco colligatur, hæc conſequentia.* Omnis anima (intellige Chriſtiana) debet eſſe ſubdita poteſtatibus ſupereminentibus. Ergo nulla anima Chriſtiana poteſt gerere poteſtatem ſupereminentem.

Palàm eſt eum dubitare de collectionis hujus veritate, & tamen eam pro valde probabili vendiat. Verum ſuſpecta merx eſt; cujus commendationi Venditor ipſe, adverbium dubitandi adjungit.

Hoſcine tàm imbelles velites, in aciem adverſus cataphractam argumentorum pro Magiſtratu phalangem produci! Nam cur iſte prior gladiator in arenam Capite ſaucio & faſcia obligato prodit? Faſciam voco gloſſema in parentheſi, verbis Apoſtoli præter mentem ejus, falſo & incompetenter interjunctum. Cur antecedens hujus enthymematis ſanis Apoſtoli verbis, morbidæ limitationis gloſſam adjungit? An Ordinatio Dei de Magiſtratu ad ſolos Chriſtianos pertinet? An Chriſtianis ea quoque monita aut præcepta tradi nequeunt, quę ipſis cum extraneis communia ſunt. Plena eſt exemplorum Scriptura, in quibus aut præcepta; aut argumenta ejuſmodi Chriſtianis proponuntur: quę ipſis cum reliquis hominibus communia ſunt. An cum Apoſtolus Chriſtianos alloquens ait Nihil in hunc mundum intulimus; nihil exportabimus: aut Corrumpunt bonos mores colloquia prava, aut mille id genus alia, de ſolis Chriſtianis intelligenda ſunt & ad eos ſolos ad quos ſermo dirigitur, adſtringenda? Cur contrà receptum & laudabilem Theologorum morem, ea quæ ſine ullo incommodo latiùs & generalius extendi poſſunt, intempeſtivis limitationibus coarctamus?

Si neceſſitatem limitat. hujus V. B. prætendat, quod ſi verba ut ſonant, intelligantur; non omnis tamen anima poteſtatibus ſubjecta eſſe poſſit; cum aliquas animas non ſubjectas ſed ſupereminentes eſſe neceſſe ſit: Cur vocis hujus univerſalis vulgatiſſimum in S. lit. uſum, oblivioni tradidit: quæ vix aliter à S. Scriptoribus uſurpari ſolet; quàm ut ad ſubjectam, de qua ſermo eſt, materiam reſtringatur? Non ipſe Apoſtolus V. B. docere potuit. quo ſenſu hanc vocem accipiat, dum de omnibus rebus Chriſto à Deo ſubjectis loquitur? Quemadmodum enim dum ait, Deum Chriſto omnia ſubjeciſſe, palàm eſt; tacitè excipi eum qui ea ſubjecit; ita hic dum dicit omnem animam ſubjectam eſſe debere poteſtatibus: multò magis palàm eſt excipi animas poteſtatum. Supponit enim neceſſariò hoc præceptum eſſe aliquas animas ſupereminentes quibus reliquas ſubjici neceſſe ſit. Neque ulla animarum poteſtatibus ſupereminentibus obnoxiarum ſubjectio cogitari poteſt, abſque hypotheſi; animarum nemini præter Deum ſubjectarum. Aliàs ſi vocis hujus generalitatem urgere velit V. B. quid cauſæ erit, cur non illa quoque verba, quibus Evangelium omni creaturæ prædicari præcipitur, ad fratres lupos, & ſorores aviculas extendat? Sed eam jure ſaniores Theologi ad ſubjectam materiam adſtringunt: ut quemadmodum eum omnis creaturæ mentio ſit vox hæc ad ſolos homines reſtringatur, quia ibi de hominibus ſermo eſt: ita hic quia Apoſtolus non poteſtatibus ut inſrè, ſed iis qui in aliena poteſtate erant officia præſcribebat, ad ſolos qui in aliena ſunt poteſtate, de quibus iſthic ſermo eſt; eadem vox adſtringatur.

Habuit autem Apoſtolus aliam quoque cauſam, cur præceptum hoc ſubjectionis Chriſtianis tradens voce hac univerſali uteretur. Nam ut ex 1. *Pet.* 11. 16. diſcimus, non deerant inter Chriſtianos; qui libertate Chriſtianâ ad prætextum malitiæ abuterentur, & Chriſtianos à ſubjectione, ad quam reliqui obligati erant exemptos putarent. Merito igitur hic Apoſtolus officium ſubjectionis ad omnes, ſine exceptione, non modo Ethnicos ſed etiam Chriſtianos extendit. Adeò ut ex ipſa vi ſenſus verborum Apoſtolicorum ab hoc præcepto Ethnici excludi nullo modo poſſint. Sed tamen ut diximus in hoc primo verſu, non ipſis poteſtatibus; ſed iis qui erant poteſtatibus obnoxii præcipit. Unde manifeſtum eſt; ab obligatione hujus præcepti, meritò excipi eos qui nullius præterquam Dei poteſtati erant obnoxii.

Niſi fortè quis velit particulam *Omnis* in ſenſu abſoluto & univerſaliſſimo ita explicare; ut præter unum Deum nulla anima à ſubjectione excepta intelligatur; quia etiam ſublimes in terris poteſtates; ſuperioribus: & ſupremæ ipſi Deo ſubjectæ ſint; à quo omnis iſte poteſtatum Ordo incipit, & in quem deſinit. Quæ explicatio quoniam vim & emphaſin, præcepto Apoſtoli addit, meritò admitti poteſt. Sed neque Ethnicos ab obligatione hujus præcepti eximit; & noſtram limitationem voculæ Omnis, quam ad ſubjectam materiam reſtringimus, confirmat; quę non ad alios, quàm ad ſubjectionis capaces quibus hoc loco officium præſcribitur extendi poteſt: ut vel pueris palàm ſit ab hoc generali pronunciato; primùm abſolutè Deum ipſum: deinde in ſpecialiori ſubordinatarum ipſi poteſtatum conſideratione, Dei vicem gerentes poteſtates, quales ſunt ſummi Magiſtratus, excipi.

Alterum argumentum; quod in ordine objectionum V. B. Quartum eſt; V. B. in ſyllogiſmum redigit; & quid ad illud dici poſſit expendendum proponit. Quibus inquit nonniſi ſubjectionis erga ſupremas Magiſtratus officium ubique in Novo fædere præſcribitur; illis ſupremum Magiſtratum gerere non permittitur. Atqui omnibus Chriſtianis nonniſi ſubjectum officium ubique præſcribitur. Ergo &c.

Quid aliud ad hoc argumentum dici poteſt aut debet, niſi illud procedere nullo modo poſſe, quia pedibus captum eſt? Utroque enim graviter claudicat, cum ambæ præmiſſarum non uno modo falſæ deprehendantur. Et major quidem, ſi benè excutiatur; à teſtimonio negatè univerſaliter concludit eum ex ejuſmodi loco, ne ſingulariter quicquam adſerui poſſit. Quid enim aliud eſt nonniſi ſubjectionis officium Chriſtianis ubique præſcribi: quàm iiſdem dominationis officiū nuſquam præſcribi.

Eſt autem manifeſta cauſa cur Chriſtianis, alterum quidem eorum paſſim inculcatum, alterum nonniſi tacitè & minus explicitè præſcriptum ſit; tametſi utrumque liceat, quia alterum eorum puta officium Dominationis, inculcari, niſi minùs aptè non poterat; cum in illud ultrò abſque ullius præcepti ſtimulo propendeamus. Non ſolet ea Spiritus Sanctus inculcare, quę nullo præcepto indigent, & facilè ac libenter à nobis fiunt. Ne ipſis quidem domi-

dominis S. S. uſquam præſcribit, ut ſervis aut miniſtris ſuis imperent; quia id abſq; ullo præſcripto, aut ſuperioris poteſtatis edicto, facere poterant. Sed præcipit, quod gravius eſt; ut illis Chriſtianè & benignè imperent; quod non omnibus æquè factu facile eſt. Ita ne Magiſtratibus quidem aut quibuſcunq; hominibus pręcipere opus erat; ut imperarent: quia abſque ullo præcepti ſtimulo; ingenium humanum imperii avidum eſt. Sed ut ſecundum mentem Dei imperarent, ut bonis non terrori ſed præſidio: ſolis autem malis eſſent formidini: ut in uſu gladii, non iræ aut libidinis ſuæ: ſed Dei miniſtros ſeſe eſſe intelligerent; ut non ſolis vectigalibus, aut cæteris imperii emolumentis percipiendis, ſed viciſſim in curam commiſſi muneris incumbendo, ſeſe principes eſſe oſtenderent: hæc quia non omnibus factu prompta ſunt, præſcribere & inculcare Spiritus Sanctus non omiſit:

Non magis igitur vera eſt propoſiti Syllog major propoſitio quàm ſi quis arguat. Quibuſcunq; nonniſi cura, labor, vigilia, mortificatio carnis ubique in S. lit. præſcribitur; iis remittere animum ne valetudinis quidem cauſa permittitur. Chriſtianis. Ergo. Conſecutionum ejuſmodi tota vis falſa hypótheſi nititur, quæ quicquid expreſſè atque in ſpecie præſcriptum aut permiſſum non eſt: permiſſum nõ eſſe ſtatuit. Quaſi plurima fieri non liceat; quę nonniſi ridiculè præſcriberentur aut permitterentur.

Hæc ad majorem. Minorem non dubiæ falſitatis eſſe ibi patuit; ubi V. B. ſuiſmet verbis conſtringi oſtendimus, ut fateri cogatur *Rom.* XIII. non id deſcribi quod tunc Romanorum Magiſtratus faciebant: ſed quod ex mente atque ordinatione Dei facere debebant: quæ pura pura eſt officii præſcriptio; naturam & finem hujus muneris in genere ob oculos ponens iis quorum intereſt.

Sed etſi nuſquam in S. literis officium Magiſtratui pręſcriptum reperiretur; Minor tamen iſta falſi convinci non difficulter poſſet. Neque enim quia Chriſtianis aliquod officium, puta ſubjectionis præſcribitur; idcircò nonniſi talè officium pręſcribitur, hoc eſt, oppoſitum ipſi officium non permittitur. Neque ſemper præſcriptio alicujus officii, tollit aut excludit tacitam ſaltem permiſſionem oppoſiti officii. Si quis Judici nimium ſevero expreſſè clementiæ præcepta præſcribat & inculcet: non ideò tacitè tempeſtivæ ſeveritatis uſum permittere negandus erit. Quod ſi id in oppoſitione eorum verum eſt, quæ contraria videntur; quorum unum alterum tollit: multò magis in eorum oppoſitione verum eſt; quæ relata ſunt; quorum unum alterum ponit. Patet igitur quàm infirmæ fuerint ratiunculæ, quæ hucuſque adverſus jura Magiſtratuum productæ ſunt.

III. Tertium poſtea argument. pro jure Magiſtratuum aggreditur; idq; dum convellere vult, longè firmius ſtabilit; quia agnoſcit abſq; poteſtatibus ſupereminentibus res humanas conſiſtere, & in ſtatu tolerabili durare non poſſe ideoque officium hoc tàm bonum, tàm præſtans, tàm neceſſarium humano generi ultrò ſuiſmet verbis commendat. Sed hoc argumentum nonniſi ea ſuppoſita hypotheſi procedere contendit; ſi talis Magiſtratus penitus ex orbe tollatur. Atqui nos evincimus adverſarios hanc hypotheſin exequi, & ſupremos Magiſtratus penitus ex orbe terrarum tollere. Nec enim de eo loquimur quod per accidẽs evenit; ſed quod ab iis per ſe fit atque intenditur. Non per eos huc uſque ſtetit; quominus è genere humano ſupremæ poteſtates ſublatæ ſint: ſed quia pauci ſemper inventi ſint, qui tàm pravas & abſurdas opiniones admiſerint. Chriſtianam enim religionem ad omnes omninò homines propagare volunt ac velle tenentur; niſi fortè non pro omnibus Chriſtum mortuum opinantur; aut aliquos ex deſtinatione Dei ab omni ſpectantæ felicitatis prorſus excluſos. Jam verò una cum Chriſtiana religione, omnibus virus hac inſtillant; quod ut natura ſua veram ſanctitatem animis hominum ingenerare nequit: ita ſi in omnes ſerpat, vel ipſorum confeſſione non poteſt, niſi intolerabilem rerum omnium confuſionem introducere.

Quod autem homines turpiſſimi, & monſtra hominum Caligulę, Nerones, Heliogab. olim idonei eſſe potuerint, ad ſuſtinendũ officium tàm bonum tàm præſtans, tàm neceſſariũ humano generi; non magis veritati & rationi atq; adeò experientiæ conſentaneum eſt; quàm Chriſtianos ad illud ipſum ſuſtinendum, idoneos eſſe non poſſe.

IV. Tranſit poſtea ad rationẽ quartam, quod adverſariorum opinio, de Magiſtratu à populo Chriſti exterminando, Eccleſiam in tàm afflicto ſtatu perpetuò detineat, qualis fuit in primordiis ejus, cum hoſtium ſuorum poteſtati obnoxia fuit. Primùm igitur ait, tametſi in hoc ſtatu Eccleſia detineatur ſemper, ſua tamen ipſi halcyonia, & inducias à perſecutionibus non defore. Atqui noſtra ratio non id adverſariis objicit, quod diluunt, hoc eſt, quod perpetuis hujus, ut ita dicam, perſecutionum morbi paroxyſmis Eccleſiam objiciant: ſed id quod agnoſcunt; quod eam in iſto ipſo morbo perpetuò detineant.

Secundo loco contendit, Deum ipſum velle ut in iſto morbo ſeu ſtatu perſecutionibus obnoxio Eccleſia detineatur, quia Sacra Scriptura teſtetur eam eſſe vocationem Novæ Creaturæ, ut vanitati afflictionum in hoc mundo ſubjecta ſit. Antequam in diſputando progrediamur; conſtituendum eſt quid apud nos ſignificet Eccleſiam in ſtatu perſecutionibus obnoxio detineri; aut ab eo liberari; ne temerè extra ſtatum quæſtionis oberremus.

Per illud igitur non aliud intelligimus; quam Reges & Magiſtratus, in quorum ditione Eccleſia eſt: eſſe ab ea alienos; & veritatis inimicos. Per hoc autem: Eoſdem ejus eſſe nutritios & patronos.

Hoc igitur ſenſu verbis iſtis intellectis, falſum eſſe contendimus Deum velle in hoc ſtatu ut ſervituti alienorum obnoxio, Eccleſia perpetuò detineatur, quia per utriuſq; fœderis prophetias promiſit Reges fore nutritios Eccleſiæ ſuæ; & regna hujus mundi, aliquando regna ſua & filii ſui evaſura. Prætereà & per ordinationem ſuam Reges & poteſtates ſummas in hoc Mundo eſſe; & per Evangelium Chriſti eoſdem ad agnitionem veritatis pervenire voluit. Neque verò ſi Eccleſia Reges nutritios nacta fuerit; nova creatura vanitati afflictionum in hoc mundo obnoxia eſſe deſinet. Primum quia hæc vanitas non de ſolis perſecutionum afflictionibus: ſed etiam de corruptionis ſervitute, ut expreſſa verba loci teſtantur, intelligenda eſt: ideò non illicò, poſtquam Reges patronos nacta fuerit, ab ea liberabitur; donec omnes expectatam adoptionem & redemptionem corporis noſtri aſſequamur. Deinde quia & iſte beatior Eccleſiæ ſub patronis ejus Regibus ſtatus; nequaquam prorſus à periculo perſecutionum exemptus eſſe poteſt, cum & Reges ipſi una cum Eccleſia à potentioribus perſecutionem pati poſſint; & alioqui ipſi etiam quanquam Eccleſiæ patrociniũ profeſſi deeſſe officio ſuo, aut quod eventus oſtendit, ipſi quoq; veros Chriſti fideles perſequi poſſint. Ideo ne tunc quidẽ ab iſta rerum ſecundarum malacia, quam V. B. inaniter metuit, Eccleſię periculum erit; ut hoc argumentum, quod apud ipſum maximi momenti cenſetur; quodque Rationis ejus Quintæ loco numerare poſſumus, planè nihil habeat virium.

Reliqua quæ hoc loco differit ad locum communem pertinent; concioni quàm diſputationi aptiorem; niſi quòd illud prętermittendum non eſt; ex parabola divitis & Lazari, vitioſè ac ſuperſtitioſè concludi; deſtinatos ad vitam æternam, non poſſe frui felicitate hujus mundi, & qui eâ frui velint ad vitam ęternam pervenire non poſſe. Non enim ex verbis quæ ad [illegible] parabolæ pertinent, nectenda ſunt paradoxa dogmata: Sed ad ſcopum & nervos ipſius doctrinæ in parabolis traditæ attendendum eſt. Nec verò illic Abraamus Divitem in illam ſtatus ſui miſeriam incidiſſe ait, tantum ideò quod bona ſua in vita ſua receperit: ſed quod illorum bonorum nimia fiducia cæcus & voluptate ebrius Moſen & prophetas non audierit: qui certè nuſquam nudum bonorum hujus vitæ uſum aut fructum; ſed alicubi vitioſum eorum abuſum damnarunt.

V. Quintam rationem noſtram attingit; ſed quo facilius convelli poſſit, aut etiam, forte imprudens, quia à

nemine ex profeſſo ipſi objecta eſt; vim ejus omittit. Ait enim propagari poſſe inſigniter Eccleſias; etiamſi ſemper ſub cruce & afflictionum metu conſtitutæ ſint; quia prima illa vetuſque Apoſtolorum Eccleſia, crevit duriſſimis perſecutionibus exercita. Atqui non animadvertit V. B. non eandem antiqui ævi, in perſecutionum certamine; & noſtrorum temporum rationem & conditionem fuiſſe. Illic enim aut præſentibus miraculis aut recenti ac certiſſima eorum memoriâ, ſubnixa diviniſſima religio, depugnabat adverſus craſſam & palpabilibus fabulis ſuſpectam; ac vero ſuo vultu ſeſe prodentem idololatriam. Nunc nullis miraculis, nec ullâ eorum ſpecie ſubnixa veritas certat; aut contrà idololatriam quidem, ſed ſub perſona diviniſſimæ religionis clanculum latentem; & aſcititia majorum ſanctitate venerabilem; aut adverſus errores ſæpè admodum efficaci veri fuco & impoſtura populum decipientes, quoſdam & martyriorum quadam ſpecie commendatos. Longè igitur debilioribus præſidiis nunc ſubnixa eſt veritas: & longe potentiores hoſtes oppugnat. Quo fit ut olim quidem non tam impari ut nunc certamine pugnaret; & quamvis cum erroribus gladio armatis congrederetur, facilè tamen eos vicerit: At nunc iniquo impari & iniquo certamine; tantiſper illam ſuccumbere neceſſe ſit, dùm è ſuperiori loco errores in æquum detrahat, atque ibi magnificè vincat. Nihil enim iniquius eſt ejuſmodi certamine; ubi erroribus gladio & poteſtate armatis, licet ità adverſus veritatem graſſari, ut neque ejus rationes proferre; neque audire cuiquam niſi arbitrio hoſtium liceat; & ſi quâ forte ad alicujus mentem veritas perveniat; eam recipere impune nemini liceat. Æquum autem locum huic certamini ſola libertas præſtabit; Cujus cum ſola Magiſtratuum poteſtas (inviolatâ religionis naturâ) genitrix & cuſtos eſſe poſſit; meritò, qui poteſtatem Magiſtratuum ab Eccleſia exterminant: libertatem temporibus noſtris, & victoriam veritati; & incrementum Eccleſiæ, invidere, dici poſſunt.

Hujus nos rationis fiduciâ omnes eorum cenſuras, omnia judicia non moramur, qui nonniſi ipſo eventu adduci ſolent, ut ſapiant: quia communem quidem omnium; ſed tamen ſingulari quodam jure, peculiarem eorum Magiſtram; ſuffragatricem habemus Experientiam.

VI. Accedit poſtea ad locum 1. *Tim.* II.2.4. & primum fatetur. Si *aliunde conſtaret, quod quæritur, ſi nullæ rationes eſſent contrarium ſuadentes; non parum momenti locum hunc habiturum. Nunc autem urget ex eo ſolo demonſtrari* τὸ κεχωρισμένον *non poſſe.*

Sed cur innoxium aërem verberat? Quis enim eſt noſtrum qui ex eo ſolo ſententiam noſtram demonſtret? Plurimis aliis iiſque longè magis cogentibus argumentis κεχωρισμένον iſtud pro parte noſtra, ſubnixum eſt: & quæ contrà afferuntur, plumis leviora eſſe oſtendimus. Ergò confeſſione adverſarii huic argumento pondus & momentum ſuum non de eſt. Deinde ait à Grotio committi fallaciam Compoſitionis: quod ea quæ ſeparata ſunt conjungat & confundat. Mitto quæ de hac fallacia dici poſſunt. Illud unum urgeo. Grotium meritò ea conjungere; quæ & Apoſtolus conjungit; & natura ſua conjuncta ſunt. Conjungit enim Apoſtolus præceptum precum pro Regibus & poteſtatibus, cum fructu quem ex iis ſperare debeamus quietæ & tranquillæ vitæ: Et rurſus utrumque hoc in verſu tertio conjungit per particulam Cauſalem *Nam* cum verſu tertio & quarto. dum oſtendit preces iſtas pro Regibus & poteſtatibus eò alacrius faciendas; quia gratæ ſint Deo; qui velit, ut omnes homines & ipſi quoque Reges, ſalvi fiant & veritatem agnoſcant. Neceſſe eſt igitur ut preces iſtæ pro ſalute & converſione Regum; non pro terrena eorum pace conceptæ intelligantur, ac proinde ut fructus iſte quietæ & tranquillæ Chriſtianorum Vitæ; non ex terrena Regum pace; ſed ex converſione eorum ad Chriſtum proficiſceretur. Nam de terrena Regum pace hoc loco Apoſtolum non loqui verſus tertius & quartus oſtendit. An verò non hoc manifeſtè gratum eſſe Deo dicitur, quod cum voluntate ejus conjunctam eſt? Voluntas autem iſta non in eo, quod pace frui, ſed in eo quod ſalvos eſſe & ad agnitionem veritatis pervenire velit omnes etiam Reges, exprimitur. De hac igitur voluntate, cujus expreſſa fit mentio, intelligendum eſt id, quod gratum eſſe Deo dicitur; non de alia, quæ nonniſi per divinationem huic loco affingi poteſt. Nec obſtat quod iſtis verbis ratio afferri poſſit; cur Deum ſervatorem vocaverit. Nam & ipſum iſtud ſervatoris agnomen Deo non temere hoc loco Apoſtolus tribuit; cui grata & optabilis ſit, omnium etiam Regum ſalus, ac proinde & preces pro eâ fuſæ. Nec longa hic conſequentiarum, aut illis ambagibus involuta ſeries nectenda eſt. Nam Deo ſervatori grata eſſe omnium etiam Regum ſalus dicitur; ideò pro converſione eorum preces fundendas eſſe, eò alacrius; quod earum maximus fructus, quieta nimirum & tranquilla vita, ubi converſi fuerint, ad nos redundet. Omnia hic plana, dilucida, bene inter ſe connexa, & brevia ſunt. Nec impedit quod prius poſteriori, poſterius priori loco poni videatur. Modus loquendi ubi ὕστερον πρότερον collocatur; non Scripturis tantum, ſed omnibus vulgò familiaris eſt. Sæpe enim cauſa per effectum: ſæpe effectus per cauſam cognoſcitur. Et qualiſcunque verborum ordo ſit, qualiſcunque nexuum ſive longa, ſive brevis ſeries; omnia in noſtra explicatione pulcherrimo nexu cohærent. Contrà niſi noſtra explicatio admittatur; in gloſſemate adverſariorum arena ſine calce ridenda eſt. Quomodo enim iſta cohærere poſſunt; ſi verba hæc eo ſenſu explicentur: Orate pro Regibus ut pace terrena fruantur; cujus fructus ad vos quoque perveniat: quia hoc gratum eſt Deo; qui vult omnes homines etiam Reges ſervari & converti. Quid pax terrena Regum ad Salutem & converſionem eorum pertinet? Quid eſt torquere in eculeo Scripturas, ſi hoc non eſt?

Illud, inquit, de *agnitione veritatis, pro ratione* demum affert, cur vota pro omnibus hominibus ſuſcipere debeamus. Si ideo quia Deus vult ut omnes homines veritatem agnoſcant; orare pro Regibus, verbis iſtis, Apoſtoli jubemur; annon pro converſione Regum hoc loco orare jubemur?

At verò objicit. Non ſequitur *Debemus orare ut ſub Regibus tranquillè vivamus, & ut Chriſtiani fiant. Ergò ideò Chriſtiani fieri debent ut ſub eis tranquillè vivamus. Quaſi non poſſimus etiam tranquillè vivere etſi Reges Chriſtiani non fiant.* Ut facilius refellere poſſit malè explicationem Grotii proponit; nec tamen id ipſum quod proponit, benè refellit. Neque enim Grotius neque Apoſtolus dicit, tantum ideo Reges Chriſtianos fieri debere; ut ſub iis Chriſtiani tranquillè vivant; cum uterque expreſſè urgeat, ideò convertendos eſſe, ut ipſi ſalvi fiant; utque in eo voluntati ac ut ita loquar; deſiderio Dei ſatiſfiat. Sed tamen poſſunt unius rei plures eſſe cauſæ, plures fines, plures effectus: & quia converſionem Regum, naturâ ſua tranquillitas Chriſtianorum ſequitur, & cum ea conjuncta eſt; tantò alacrius ab ipſis eas preces uterque ſuſcipiendas oſtendit; quia ipſis tàm optabilis fructus, precum iſtarum effectum conſequitur.

Sed quomodo Grotium refellit? *Poſſumus*, inquit, *tranquillè vivere, etſi Reges Chriſtiani non fiant. Ergò in gratiam tranquillitatis noſtræ, non eſt orandum ut Reges Chriſtiani fiant.* Perinde eſt, ac ſi diceret. Poſſumus victum habere gratuitum, aut etiam à corvis allatum (nec enim id impoſſibile aut ſine exemplo eſt) ſine labore noſtro. Non igitur arandum aut laborandum eſt, ut victum habeamus. Poſſunt, ut diximus, unius rei plures eſſe cauſæ; niſi quod aliæ aliis, longè certiores & efficaciores eſſe ſoleant; & meritò aliis præponendæ. Tranquillitati quidem Chriſtianorum ſub Regibus Chriſtianis quàm aliis, longè melius proſpici negare Vir Bonus nullo modo poteſt.

Ait enim *Apoſtolus non addit*, inquit, *ut per eos vel eorum operâ tranquillè vivamus.* Atqui fructum hunc tranquillitatis noſtræ, ex eorum converſione ſecuturum oſtendit,

ſtendit. Quis igitur alius nobis, ſub Chriſtiano Magiſtratu viventibus, tranquillitatem præſtabit, præter noſtrum Magiſtratum, cui id ex ordinatione Dei præſcriptum eſt? Etiamne in tam liquidis rebus tergiverſationi locus eſt?

Tranquillitatem perpetuò ſtabilem, in rebus humanis, nulla Magiſtratuum in melius converſio nobis præſtare poteſt: quia & ipſi in deterius mutari; & à potentioribus opprimi poſſunt. Optare tamen ut perpetuò ſtabilis ſit; non magis noſtræ vocationi contrarium eſt; quàm petere à Deo aut optare; ut voluntati ejus in terris perpetuò ità mos geratur; quemadmodum fit in cælis; ut in confingendo ſuo paradoxo principio Vir Bonus orationis dominicæ oblitus fuiſſe videatur.

VII. Tandem accedit ad refutandam quandam Grotii rationem: ſed prius multùm conqueſtus quòd cætera ejus argumenta, adeò ſint egena & miſerabilia, ut numerum tantum non momenta rationum ſpectaſſe videatur. In quo, ad vivum, Suffenum illum Catulli exprimit; dum non videt, manticæ quod in tergo eſt: cum ipſius adverſus Magiſtratum argumentis nihil ſit pannoſius & magis miſerandum: ut quæ excitatam tam audaci parturitione expectationem omnium turpiſſimè feſellerint. Nihil enim ultrà pro ſententia ſua affert; præter illud cauſæ ſuæ jugulo metuendum, dimiſſæ à Domino adulteræ exemplum; quod ſuo loco examinabitur.

Nunc ad ultimò refutatam Grotii rationem accedamus. Cujus primum particulam quandam arripit, & exagitat: deinde ad jugulum ipſius accedit.

Quod ad particulam attinet: carpit primùm conſequentiam hanc, *Si manſit obligatio legis ſtante Hebr. Repub. ſequitur ut Judæi ad Chriſtum converſi, ſi ad Magiſtratum vocarentur, eum defugere non potuerint*. Ubi animadvertendum Grotium, neque id ſolum ex obligatione Legis deducere; ſed addere quod, *judicare quoque non aliter debuerint quàm Moſes præſcripſerat*: neque de ſolo gerendi magiſtratus; aut judicandi: ſed belligerandi quoque jure, hoc eſt, de omnibus gerendæ Reipub. partibus agere: ut ex ſcopo totius libri; & hujus ipſius diſputationis propoſitione liquet. Vocationes autem ad gerendam Remp. non ſunt unius generis. Sunt enim quædam, quas privatis defugere licet: aliæ quas non licet; quales ſunt militares delectus & defendendæ Reipub. onera. Deinde ea quoque officia quæ alioqui per ſe conſiderata, liberè ſuſcipi aut detrectari poſſunt; quale eſt regnum aut præfectura aliqua; poſſunt ſecundum quid aut per accidens ejus generis evadere ut neceſſariò ſuſcipienda ſint, veluti ſi ab eo imponantur, cui refragari non liceat; quemadmodum David cum in pueritia à Deo ad regnum vocaretur; officium ſibi impoſitum detrectare non potuit. Quid igitur obſtat, quo minùs Grotius hoc loco de ejuſmodi officiis loqueretur, quæ ob aliquam juſtam & gravem cauſam defugere non liceret?

Legis rigorem in multis Judici mitigare ipſa Lex tacitè permittit; quia non hominibus ſed hominum delictis infeſta eſt. Cujus permiſſionis jure, Chriſtianus præcipuè Magiſtratus, ad benignitatem & clementiam plurimùm uti tenetur. Non tamen in omnibus legis nexu ſolutus eſt. Ideo rigor Legis quoties eum temperare in ejus manu non eſt; non Magiſtratui; ſed Ordinationi divinæ tribuendus eſt: cujus invidiam quoque Deus in ſe ultrò recipit: qui adeò plenum jus vitæ neciſque noſtræ poſſidet; ut illud vicem ſuam in terris gerentibus quoque dare, & concedere poſſit.

Sed ad jugulum cauſæ veniamus. *Veniſſimum*, inquit, *aſſumptum eſt; quod obligatio Legis manſerit quamdiu ſteterit Hebræorum Reſpublica*. Quamobrem vero? *Legis enim*, inquit, *obligatione ſolvebantur omnes, ſimul ac in Chriſtum crediderunt &c. Quia nos Chriſtus à Lege redemit* Gal. IV. 5. *& morte Chriſti Legis obligatio, ſublata diſertè pronunciatur*, inquit, *Rom.* VII. 4. Sed cum Grotii aſſumptio deceptis loquatur; quid ita Vir Bonus de alio diſputat? Longe alio ſenſu vocem Legis, Grotius in ſua argumentatione, quàm Vir Bonus in ſua reſponſione uſurpat. Grotius de forenſi lege Hebræorum loquitur, ſine cujus regimine ut nulla alia; ita neque Hebræorum Reſpub. eſſe poterat. Vir Bonus ad longè aliam vocis hujus, ſignificationem delabitur, quæ religionem ſignificat, ſecundum Veteris fœderis pacta præſcriptam; cujus vi homines ſeſe juſtificandos ſperare, aut damnandos timere poterant. De ejuſmodi Lege Apoſtolus utrobique citatorum locorum loquitur, de qua Grotius in argumentatione ſuâ, ne ſomniavit quidem. Ubi novum fœdus Deus cum hominibus pepigit, & ſui ſanguine ſanxit, ſublatam cum Apoſtolo veterum pactorum obligationem, novâ in ejus locum introductâ fatemur. Sed hoc ad Reipub. leges nihil pertinet; tantum ad leges Religionis. Cujus quidem novæ religionis obligatio ſi leges forenſes cæterarum omnium Rerumpublicarum confirmavit, ſuiſque nodis arctius adſtrinxit; ne Hebræos quidem legum ſuarum forenſium obſequio ac vinculis exemit. Redempti ſumus à maledictione Legis & pacti veteris; quatenus per vim ejus juſtificari non potuimus. Sed à metu & ſubjectione ac rigore forenſium legum quarum cuſtodes ſunt Magiſtratus; adeò non ſumus exempti; ut Apoſtolus Chriſtianis etiam, gladium quem gerit Magiſtratus, timendum pronunciet, ſi pænam ejus meruerint: & ad id, ne pænam hanc timeant; unicam viam oſtendit; ſi curent ne eam mereantur. Rituales leges ad propoſitam quæſtionem nil faciunt. Nunc de ſolis judicialibus loquimur, quarum obligatione olim Hebræi in ſua Repub. non magis erant exempti; quàm nos hodie in noſtris Rebuſpublicis. Fatetur id Vir Bonus infrà dum ait: *Diverſa eſt rituum judiciorumque ratio. Ritus enim illos legales ſub Novo fœdere, Deus planè voluit eſſe ſublatos. Judicia autem Deus noluit è rerum natura exterminari, cum iis genus humanum indigeat, & inter omnes gentes ea ipſe conſtituerit*. Verum ſe in caſſes manifeſtæ contradictionis induit. Ait enim primùm, *Deum noluiſſe judicia* è rerum naturâ exterminari. Atqui voluit omnes etiam judiciorum præfectos ad agnitionem veritatis pervenire. Quod ſi agnoſcentes veritatem, judiciorum obligatione teneri noluit; nec niſi ignorationi veritatis leges judiciorum affixas eſſe voluit; quia videmus eum hanc ignorationem Veritatis ſublatam eſſe voluiſſe, judicia quoque, quæ ipſi ſoli (ut opinatur V. B.) affixa ſunt, unâ cum ea ſublata eſſe voluiſſe, neceſſariò cenſendus eſt. Deinde ait *Non dicimus abſolutè forenſem legem à Chriſto eſſe damnatam aut ſublatam. Dum enim illa Reſpub. ſtabat, paſſus eſt eâ uti Judæos. Sed dicimus Chriſtum eatenus tantum eam ſolviſſe, quatenus diſcipulos ſuos Legis judiciariæ obligatione exemit, nec ad illos eam pertinere voluit*. Atque hic V. Bonus multiplici contradictionum laqueo ſeſe irretivit; è quo nonniſi ridiculè ſeſe extricat, ſed ita ut ſeſe ſubinde pejus implicet. Quid per ſolutionem Legis forenſis intelligere debeat, patet ex ſubjecta materiâ. Quæritur enim utrum manſerit obligatio ejus, quamdiu manſit Hebr. Reſpub. Quid ipſe intelligat, explicat dum ait: *Eatenus* Chriſtum legem forenſem ſolviſſe, quatenus Chriſtianos, exemit ab ejus obligatione. Exemptio igitur ab obligatione legis judiciariæ; eſt ejus ſolutio. Exemptio vero hæc ad omnes Chriſti diſcipulos, hoc eſt, ad omnes gentes pertinet; quos inter & ipſi Hebræi. Ad Chriſti enim Evangelium & diſciplinam primùm Hebræi; deinde & reliquæ gentes pertinent: & quod Chriſtus diſcipulis ſuis præcipit, omnibus gentibus inprimis autem, ipſis Hebræis præcipit. Si igitur Chriſtus legem forenſem ad diſcipulos ſuos pertinere noluit; noluit & ad eos omnes quos diſcipulos ſuos eſſe voluit; quos inter & ipſi Judæi. Non igitur ea uti eſt paſſus ipſos Judæos; niſi fortè ita, quomodo, homicidas occidere, adulteros mæchari; perfidos pejerare, diſſolutos flagitioſè vivere patitur; quoties jugum ejus non recipiunt; aut excutiunt. Quomodo autem non damnata aut ſublata à Chriſto eſſe. Lex iſta potuit? quam à Regno ſuo procul excluſam ad ſubditum ſibi populum pertinere noluit? Rurſus ſi ita lex iſta à Chriſto per doctrinam ſuam improbata, damnata, & à Regno ejus rejecta & extermina-

ta eſt; quomodo eam, Deus ſub Novo Fædere exterminari noluit? quomodo inter omnes gentes (ut ipſe agnoſcit) judicia inſtituit? An ordinationes Dei pugnant cum ordinationibus Chriſti? quomodo ipſe Chriſtus per ſe atque per Apoſtolos, in obſequio Magiſtratibus injuncto, omnium forenſium legum cuſtodiam confirmavit? Denique quomodo hic judiciariæ legis obligatione, exemptos eſſe diſcipulos Chriſti aſſerit: cum ipſe ſuprà aſſeruerit; novâ obligatione, quæ ex Evangelio proficiſcitur; adſtrictos eſſe Chriſtianos ad forenſium legum obſequium? Quodnam eſt, iſtud genus ſolutionis; quod novis ideoque arctioribus vinculis homines obligat atque obſtringit? Enimvero Spiritus Sanctus ſub Novo Fædere non modo legitimo pœnæ metu; ſed etiam conſcientiæ nexu, hunc par eodi legibus forenſibus nodum adſtringit. Quod verò uſpiam privilegium? quod vel minimum ejus veſtigium in toto Sacræ Scripturæ codice reperias; ubi vinculo legis judiciariæ ſive in Judæa, ſive in alia Repub. Chriſtiani ſoluti fuerint? Fædus igitur hic & enormis Viri Boni lapſus eſt, quod contradictionis fervore abreptus & æquivocatione voculæ unius circumventus, inauditam iſtam Chriſtianorum exemptionem; & ſolutionem Legis forenſis commentus ſit: & veriſſimum eſt quod Grotius aſſerit; quomodo nunc in omni Republica, quamdiu manet in ſuis veſtigiis; forenſium legum auctoritas, omnes Chriſtianos obſtringit: ità & olim manſiſſe obligationem ejuſdem legis, dum ſtetit Hebræorum Reſpublica ipſos quoque Chriſtianos non tantum externos in officio continentem.

Quod ſi iſtam obligationem Chriſti doctrina non ſuſtulit, ſed confirmavit, & auxit; ipſi quoque Chriſtiani, ſi quos fortè in Magiſtratu Chriſtianiſmus deprehendit, leges illas forenſes exercere poterant.

Ne autem Vir Bonus ab inſtituto ſuo recederet; quod in hac, argumentorum pro Magiſtratu refutatione tenuit; dum interdum aliquas pro ſententiâ ſuâ rationes interjicit; breviter argumenti illius mentionem fecit quod Chriſtus *Joh* v111. adulteram ſecundum legis præſcriptum morte mulctari noluerit. Quod nos quoque breviter refellemus.

I. Primum igitur fingamus Dominum competentem hujus criminis judicem fuiſſe; is, tametſi oblatam ſibi forte adulteram morte mulctari abſolutè noluiſſet, hoc eſt, eam in judicio ſuo abſolviſſet; tamen ex nudo iſtiuſmodi facto legem de adulteriis, multò minus leges de aliis criminibus eſſe abrogatas, colligi nullo modo poſſet. Quia Judici, præcipuè ſupremæ inſtantiæ; liberum eſt, generalem legis rigorem, in ſingularibus exemplis mitigare; ſalvis legibus ipſis; præſertim ob gravem aliquam cauſam, ſed & ex ſolius clementiæ inſtinctu. An Deus leges ſuas de homicidiis & adulteriis abrogavit? quia Davidi utriuſque criminis commiſſi gratiam fecit?

II. Non ſatis conſtat, ſimpliciter & abſolutè Dominum; mulierem illam juxtà præſcriptum legis morte mulctari noluiſſe. Hoc tantum patet, noluiſſe eam damnati ſententiæ ſuæ interventu. Quod factum Domini, non magis ejuſmodi damnationem illicitam reddit; quam repulſa illorum fratrum; qui petebant arbitrio Domini diviſionem patrimonii ſui fieri; illicita efficit, delata nobis ab amicis ejuſmodi arbitria.

III. Ex ipſo verborum contextu, ſatis liquet. Dominum ſententiæ Phariſæorum damnatoriæ (ſi fortè interveniſſet) intercedere noluiſſe: quia non alio prætextu & occaſione mulierem dimittit; quàm quod nemo eam condemnaverit. Quod autem ipſe quoque eam non damnaverit; nihil erat mirandum; cum judex ad ejuſmodi cognitiones conſtitutus non eſſet.

IV. Exemplum iſtud cauſam adverſariorum planè jugulat. Oſtendit enim Dominum, de novâ iſta doctrinâ in abrogandis Capitalibus judiciis tradendâ, nunquam cogitaviſſe. Si enim unquam aliâs; tunc certè oblata eſt occaſio ejus tradendæ; cum expreſſe ab eo quæreretur, an illud ſingulare factum eſſet capite luendum? an lex Moſis in eo ſervanda? Atqui tunc Dominus nulla nec expreſſâ, nec tacitâ verborum ſignificatione Moſis legem abrogavit. Imo verò, ipſas occaſiones de iſta abrogatione loquendi: planè fugiebat; quod tamen facere nullo modo potuiſſet; ſi doctrina ejus, novum iſtud abrogationis iſtiuſmodi dogma introducebat. Videmus enim Dominum invitum, nec niſi ſumma Phariſæorum importunitate pertractum ad loquendum de iſto argumento deſcendiſſe. Quod, ſi hanc Moſis legem in antiquo ſuo ſtatu relinquebat, non erat ullo modo mirandum. Qui enim tacet, conſentire videtur, iis quæ tunc, cum ſilet (quamvis loquendi occaſio, imo verò neceſſitas non deſit) locum habent atque apud omnes vigent. At ſi Dominus Moſis legem per novam ſuam doctrinam de ſtatu ſuo dimovere voluiſſet, tunc cum novæ iſtius doctrinæ tradendæ, non commoda tantum ſed plane neceſſaria opportunitas ingerebatur; nequaquam certè tacuiſſet aut aliud egiſſet; ſed ultrò ejus tradendæ occaſionem occupaviſſet.

V. Dominus ſententiâ ſua legem Moſis non modo non abrogavit, ſed expreſſè confirmavit; dum etiam modum exequendæ, à more gentis haud alienum præſcribit. Teſtes enim primi lapidationem inchoare ſolebant. Quos ſaltem ejus criminis, quod deferebant & accuſabant atque puniebant, tacita quadam neceſſitate & officio immunes eſſe oportuit. Dominum autem pro ſapientia ſuâ eorum nequitiæ conſcium; de ejuſdem illius capitalis criminis communione, & (ut municipalis noſtri juris voce utar) complicitate locutum, Scribarum & Phariſæorum metus atque fuga arguit. Qui profectò non erant tàm teneræ frontis; ut eos leviorum fortè peccatorum, quorum naturæ humanæ imbecillitas nunquam exors eſt puderet: neque ita ſine cauſa timidi; ut eorum commiſſorum pœnas aliquas formidarent: ſed pudor atque metus ipſaque eorum fuga arguit, illos ejuſdem; aut certè ſimilis capitalis criminis reos, atque ſibi conſcios fuiſſe. Quo factum eſt, ut infectum negotium deſerere, & maturatâ fugâ ſibi proſpicere maluerint; quàm committere ut eâdem Domini ſapientiâ; quâ ſecretorum ſuorum conſcium eſſe experti fuerant, capitalium ſuppliciorum manifeſtis criminibus redarguerentur, ſi executionem ſententiæ Chriſti occeptare auſi fuiſſent.

Sententia igitur Chriſti adverſus mulierem, non fuit contrà legem Moſis; ſed pro lege Moſis; neque conditionem abſolutè impoſſibilem; ſed juſtam & æquam; & quæ omnes pœnarum exactores deceat; neque planè ſuprà eorum vires eſſet; continebat. Nam & ſpiritualium caſtigationum executoribus eandem legem fert Apoſtolus *Gal.* vı. 1.

Atqui ita per Dei gratiam, non modò ea quæ contra jura Magiſtratuum; ſed ea quoque quæ adverſus noſtra pro eorum jure argumenta, propoſita ſunt, ſolidè refutavimus. Supereſt ut poſtulato atque expectationi Viri Boni ſatisfiat; qui non illibenter ceſſurum ſe ſententiâ profitetur: Sed cogi vult; cogi autem rationum, non numero ſed pondere ac virtute. Non igitur copiâ earum obruendus erit. Præterea quæ dicta ſunt, ſufficiet una atque altera, per quas etiam arctiſſimè inter ſe commiſſæ, hominis palpebræ deduci poſſint; ut videre cogatur ea; quæ (quicquid de lubentia animi ſui pollicetur) non libenter inſpicit. Cogitanti autem mihi quidnam ſit quod eum efficaciter ad aſſentiendum veritati cogere poſſit; nihil occurrit ad eam rem aptius; quàm ut oſtendam, evitari nullo modo poſſe, quin ea ſentiat ac defendat; quæ abſque aperta implicatione contradictionis, cohærere nequeunt. Qualia ſunt quod idem Magiſtratus, in una eademque actione, hoc eſt, in legitimo gladii uſu; ſit & rebellis Dei, præcepta Chriſti violans: & miniſter Dei ejus voluntati atque ordinationi morem gerens: quod omnis omnino poteſtas ſit à Deo; & tamen quædam poteſtas, (puta Chriſtiana) non ſit à Deo; ſed adverſus ejus voluntatem per Chriſtum patefactam; & ſuſcipiatur & geratur: quòd functio Magiſtratus à Chri-

ſtianis

ſtianis haberi debeat pro ordinatione bona, laudabili, ſalutari humano generi; & honore digna; & quod eadem à Chriſtianis fugienda ſit tanquam malum & peccatum: quod in iis damnanda ſit, tanquam res vituperabilis; quod Chriſtianis ſalutem ęternam eripiat; ideoque abominanda ſit tanquam eorum peſtis ac pernicies; & cætera id genus, quæ adeò irreconciliabili pugnâ confligunt, ut facilius acerrimi viſus aciem cum cæcitate; quàm ea inter ſe concilies. Hęc ego ſi oculari diagrammate delineata ęgris diſſidentium luminibus ingeram, ſtructos in contumeliam ſui pontes, conquerentur. Et tamen quid facias iis, qui cogi, non ſuaderi volunt; & ne tunc quidem implicandæ contradictionis obliviſcuntur: cum in admittenda veritate animi ſui æquitatē oſtentant. Paratos enim ſe *non illibenter* cedere ſententiâ jactant: Sed tamen cogi volunt. Quorum alterutrum parum ſerio ſe velle oſtendunt: cum intelligi nequeat, quomodo aliquis *non illibenter* tacere poſſit, quod tacere non vult, niſi coactus.

Sed nos quod ſuſcepimus ſeriò oſtendamus. Sic igitur argumentamur. In quo Chriſtiani, ſi Apoſtoli monitis pareant, adverſus Deum delinquere nequeunt; in eo ne adverſus Chriſti quidem præcepta delinquere poſſunt. Nam ut peccatis adverſus præcepta Chriſti Deus ipſe offenditur; ita quibus Deus non offenditur ne Chriſtus quidem offendi poteſt. At in uſu gladii, Chriſtiani Magiſtratus ab officio quod Apoſtolus pręſcribit non recedentes adverſus Deum delinquere nequeunt; quia in eo, ſcientes & volentes & à Deo per ſe ordinariam ad eam rem poteſtatem, (ob quam etiam analogicè Dii vocantur) accipientes, Deo miniſterium præſtant; quod ex mente Dei cedit in bonum humani generis; atque adeò optimi cujuſque præſertim autem Chriſtianorum. E. in eo adverſus præcepta Chriſti peccare non poſſunt.

Quod ſi quis dicat cæteros quidem Magiſtratus in uſu gladii adverſus Deum non delinquere. Sed Chriſtianos delinquere; quibus ne ad Magiſtratum quidem accedere liceat; primùm hoc eſt, contrà conceſſam jam à Viro Bono hypotheſin qui Magiſtratus etiam ſummos licitos eſſe agnovit; dum ab uſu gladii, ſi fieri poſſit, abſtineant. Deinde in hac inſtantia, committitur illud fallaciæ genus, in quo, (ut dicam quod res eſt) non ſatis verecundè petitur principium. Nam ut manifeſti loci pro noſtra cauſa militantis, declinetur inėvitabilis ictus, ſupponitur pro explorato jam & conceſſo principio, quód non omnis Magiſtratus ſit miniſter Dei, ſed tantum Ethnicus & non Chriſtianus; quod nulla fronte dici poteſt, adverſus Apoſtolum toties univerſaliter inculcantem; Omnem poteſtatem omnem Magiſtratum eſſe à Deo: & nullum Magiſtratuum eſſe qui non ſit à Deo. Nam ſi vera eſt hæc hypotheſis, quod Chriſtianus Magiſtratus non ſit à Deo; nec miniſter Dei; deceptus eſt Apoſtolus, quod omnem poteſtatem toties à Deo eſſe dixerit; cum tot per tredecim ſæcula poteſtates viguerint; quas nec à Deo profectas, nec Dei miniſtras fuiſſe, quidam aut aſſerunt, aut ſuſpicantur. Deinde cum non modo cauſam efficientem, ſed naturam & finem hujus officii, quod Magiſtratum vocamus, citato loco plenè deſcripta Vir Bonus fateatur: quid in ea deſcriptione eſt; quod non æquè Chriſtiano Magiſtratui quàm Ethnico ſerviat; præter (fortaſſis) id ipſum, in quo Magiſtratus miniſter Dei dicitur? Denique precaria iſta & iniquè pro conceſſo ſumpta hypotheſis falſa, & abſurdorum ferax eſt. Statuit enim ſub Novo fœdere, ordinata eſſe ex mente Dei duo contraria hominum genera; quorum alteri ex ordinatione Dei, liceat adverſus Chriſti præcepta Magiſtratus gerere, pœnas capitales ſumere: alteri eadem, ex ordinatione Chriſti, non liceant.

I. Unde *primùm* ſequitur. Nunc ſub Novo fœdere in uno publico ac cæleſti generis humani regimine; duo divina regna inter ſe diviſa eſſe; quorum alterum deſtruit alterum. Nam quia Dei Chriſtique conſilium eſt, ut omnes homines etiam principes & Magiſtratus, ad agnitionem veritatis perveniant, idque regnum Chriſti atque ejus populus omni conatu efficere contendunt: certe illud alterum regnum ad ordinationem Dei pertinens, aut retenta coactivâ poteſtate ſuâ, adverſus Chriſti præceptum pœnas capitales ſumet & Chriſti præcepta violabit, regnique ejus incrementis obſtabit, aut abjecta poteſtate ſua ordinationem Dei *Rom.* XIII. præſcriptam violabit atque ipſam corruet.

II. Deinde ſequitur Deum velle quæ ſibi contradicunt; ſi quod ſemel per Chriſtum omnibus hominibus (omnes enim ad Chriſti agnitionem pervenire vult) prohibitum eſſe voluit; illud idem iterum durante regno Chriſti, quibuſdam hominibus non modo permittit, ſed injungit, ita quidem ſeriò, ut eos in eo ipſo, quod per ſe legibus Chriſti repugnat, adminiſtrando, miniſtros ſuos eſſe agnoſcat.

III. Tertio ſequitur Deum non omnes ſervari, & aliquorum mortem velle. Quibus enim ejuſmodi officium injungit, quod Chriſti præceptis repugnat, & quos ea facere vult, quæ fieri abſque jactura ſalutis eorum nequeunt; eos ſervari non vult; aut ſi vult; aliam viam ad Salutem, præter Chriſti præceptorum obedientiam pro iis reſervavit.

IV. Denique illud abſurdum ex adverſa ſententia fluit inevitabile. Quoſdam homines non aliam ob cauſam; niſi quia in ordinario Dei miniſterio generi humano non modo utili ſed neceſſario; miniſtri Dei, idem quod ipſe Deus (cauſa eorum principalis) volentes atque intendentes fuerint; poſſe damnari; puta ſi Chriſtiani cætera pii & ſancti; Magiſtratus ſibi commiſſi munia, modeſtè & legitimè ſed tamen juxta præſcriptum *Rom.* XIII. officium, obire velint.

At enim quomodo uſus gladii; aut vitæ præſentis ademptio cum Caritate conciliari poſſit nequaquam vident adverſarii! In prompta cauſa eſt; quia videre nolunt, uſum gladii, ſępe neque ex ullo; multo minùs vitioſo odio proficiſci poſſe; & in eo ipſo uſu, poſſe nihil ejuſmodi officiorū omitti, quæ ad caritatem huic ſupplicio obnoxiis hominibus, debitam, pertineant. Neque enim omnis generis caritas ejuſmodi hominibus debita eſt: neque illa ipſa quæ aliquando debetur, omni tempore & loco, & à quibuſvis hominibus debetur. Sed ut in reliquis virtutibus ita in hac quoque actus & exercitia ejus, à circumſtantiis dependent; quarum moderatrix prudentia eſt.

Poſtremò qui quomodo capitalis poteſtatis uſus cum Caritate conciliari poſſit, ſe non videre profitentur; eadem operâ ad claram Veritatis lucem, ſeſe oculos claudere confitentur, quibus etiamſi ſint acerrimi viſus, nihil cerni ſolet; niſi aperiantur. Vix autem violentius feneſtræ iſtæ mentis noſtræ recludi poſſunt, quàm offuſâ clariſſimâ luce, poſitæ ob oculos ipſius Dei, quam in caritate imitari juſſi ſumus ſanctimoniæ; qui non idcircò pura puta Caritas dici nequit: quia interdum infinitam clementiam ſeveritate temperat & ad capitales pœnas deſcēdit. Unde nemo tàm captus oculis reperiri poteſt; quin videat cum vitæ ſanctitate & caritatis perfectione, qualis eſt in ipſo Deo; uſum gladii & hujus præcipuè præſentis vitæ adimendæ poteſtatem, nequaquam pugnare; dummodo jus & poteſtatem iſtam hominibus à Deo communicatam eſſe conſtet? Quod jus omnibus ſine exceptione, poteſtatibus legitimis; quales inter ipſos Chriſtianos fuerunt, atque erunt innumeræ; tanquam ab ipſo Deo ordinatis planè traditum & conceſſum eſſe; iis verbis proponit Apoſtolus quæ ſalva ejus auctoritate; & doctrinæ quam tradit evidentiâ, nullis cavillis eludi, aut refringi poſſunt.

Hucuſque reſponſio ad Digreſſionem.

CAP. VII.

IN examinandis Sacræ Scripturæ locis, è quibus petita adverſus nos argumenta, hucuſque validiſſimis rationibus oppugnavimus; quàm devius & vitabundus Vir Bonus vim atque aciem telorum noſtrorum declinaverit

ſemper,

ſemper, aut dimicationem planè omittendo, aut ſtatum quæſtionis mutando; aut locos ſibi nobiſcum communes (non ſine affictarum nobis opinionum injuriâ) conſectando, aut ad novam diſputandi materiem dirigendo: & tamen quàm irrito ubique conatu laboraverit, ſatis ſuperque Lectori non iniquo planum fecimus. Reliqua ejus opera, an ipſi felicius ſucceſſerit videamus.

I. *Locus Geneſ.* ix. 5.

In loco *Geneſ.* ix. 5. 6. explicando; vi veritatis adactus, id confitetur quod nobis ad refellendam vim argumenti, ex eo ducti ſufficit. Nimirum hæc verba, tàm latè quàm ſonant; neque tam temporis cum prolata ſunt, neq; poſteà per multa ſecula, accepta fuiſſe. Neq; enim hæc prophetica prædictio eſt, in qua myſticus aliquis ſenſus longo poſt tempore eruendus lateret: ſed Lex atq; præceptum, quod eo ſenſu à nobis intelligi debet; quo ſenſu tunc & à Legiſlatore præcipiebatur; & ab hominibus Legiſlatori obedientibus intelligebatur & obſervabatur. Quis autem ferat legis interpretem, qui eam latius protendat; quam eo tempore cum ferretur, mens legiſlatoris in ea ferenda fuerit, aut etiam eſſe potuerit? Atqui ex mente Dei non potuiſſe tunc, ſenſum ejus tàm latè extendi, fateri cogitur Vir Bonus; dum fatetur Statum illius temporis tantæ perfectionis capacem non fuiſſe. Ratio autem hæc, quod nunc perfectior rerum ſtatus ſucceſſerit ad eam latius extendendam; atque ita demum extenſam ad nos porrigendam, inſufficiens eſt. Quia hic perfectior ſtatus neceſſitatem ordinationum Dei circa Magiſtratum per Novum fœdus non ſuſtulit; imò jus atque poteſtatem Magiſtratuum in humano genere expreſſe confirmavit: quod tamen jus & quæ poteſtas, per iſtud præceptum ita latè extenſum, non poteſt niſi convelli. Aut igitur hoc præceptum ita latè intellectum ad nos non pertinet: præſertim quod cum ejuſmodi præcepto complicatum ſit, quod Chriſtianæ legis perfectio tanquam umbraticum & ceremoniale aſpernatur: Aut (quod potius ſtatuendum eſt) non latius extendendum eſt; quàm olim ex mente Dei, multis poſt documentis declaratâ intelligebatur. Et mirum eſt profecto Virum Bonum, qui non minus judicialem quàm ceremonialem legem ad Chriſtianos non pertinere ſtatuat, nos ad illius legis, & quidem ſecus, quàm olim fuit intellectæ jugum retrahere velle.

At enim nunc, hoc eſt, ſub Novo Fœdere inquit, nulla exceptio generalitatem hujus legis ſtringit. Sed primum quid opus fuit generalitatem legis hujus exceptionibus reſtringi; quæ iſtam generalitatem, ipſiuſmet V. B. confeſſione, non habuit? Sed enim contrarium confeſſioni huic, aſſerere videtur; dum ait *In hoc loco generaliter omnem cædem prohiberi manifeſtum eſt.* Verum ſtatim ſubjicit. *Sed verba tàm latè quàm ſonant; neque tunc temporis accepta fuiſſe, neque poſteà concedimus.* In verbis igitur ſolis generalitatem fuiſſe; non in ſenſu aſſerit. Proinde quid opus fuit eam generalitatem reſtringi, quæ non vera fuit; neque in reipſa: ſed apparens & tantum in verbis? Præſertim cum nemo eſſet, qui non ex ipſo uſu & praxi legis iſtius mentem intelligeret: de ſolis illegitimis cædibus loquentem; quod in omnibus fere moralibus & practicis præceptis uſuvenit, quibus aliquid prohibetur; in quo culpa facientis adeſſe aut abeſſe poſſit, ubi ſemper tacitè culpæ illius interventus ſupponitur; & ſi omnis culpa abſit, exceptio interdicti ſubintelligitur; quale eſt illud generale juris præceptum quod Neminem lædere imperat, & ſi quæ ſunt ſimilia.

Non igitur hoc loco expreſſo Dei mandato legitimus gladii uſus, ſed abuſus tantum illegitimus prohibitus eſt. Idcircò nihil opus erat, iſtud poſteriori lege permitti; quod antiqua vetitum non eſt.

Nunc fingamus (quod adeò falſum eſt ut ne apud Virum Bonum quidem fidem inveniat) hoc loco omnem planè gladii uſum prohibitum. An non in Evangelio extat lex aliquem uſum gladii permittens; in qua Deus Magiſtratui tanquam Miniſtro ſuo gladium tradit? *Rom.* xiii. *At enim hoc ad Chriſtianos non pertinet!* Mitto excutere, quod alibi factum eſt; quàm falſò iſtud jactetur. Sed ad homines certè, quà tales ſunt pertinet; per quos *Deus* Reſpub. gubernat. Lex autem *Geneſ.* ix. hominibus quà ſunt homines non quà Chriſtiani lata eſt. Itaque argumenti ex hoc loco ducti, præmiſſarum utraque, major confeſſione adverſarii; minor ex ſententia Pauli falſa eſt. Sed quî fit; quod ſyllogiſmorum, quos hucuſque Vir Bonus formavit; nullus repertus fuerit; cujus non utraque præmiſſa evidenter falſa eſſet?

Porrò in poſteriori legis hujus parte, non præceptum aut permiſſionem; ſed comminationem contineri; quibus argumentis probet, videamus.

Primum eſt quod Deus mandatum aut jus iſtud dare præter Magiſtratum nemini potuit; qui nullus adhuc erat in illo renaſcentis mundi principio. Fingamus id Deum dare præter Magiſtratum nemini potuiſſe: Neque in eo multam nectamus difficultatem; quærendo an paterna aut herilis poteſtas (quæ ſpecies quædam magiſtratus videtur; præſertim ſi nulli alii præter Deum ſubjaceat: præterea nulla alia ſit; quæ ſocietatis bono proſpicere queat) juris hujus capax eſſe poſſit. Illud unum urgeo. An ignorat Vir Bonus leges ſemper in futurum condi. Deſunt videlicet exempla legum in quibus Deus iis officia perſcripſit; qui nonniſi pluribus ſeculis poſt, erant conſtituendi: quales erant Reges Iſraëlis quibus tamen *Deuteron.* xvii. 14. præſcriptæ ſunt leges ad quarum normam regnarent. Quid? quod ipſe Vir Bonus paulò ante urgebat eos, qui vitæ atque officiorum præcepta tradunt, quales erant Apoſtoli; non ſui modo temporis, ſed poſteritatis rationem ac reſpectum habere debuiſſe. Altera Viri Boni ratio eſt. quod Deus de ſe dicat, non de hominibus, *Repoſcam ſanguinem veſtrum.* Quaſi id quod Magiſtratus ex ordinatione Dei facit, Deus pro ſuo facto & miniſterio non agnoſcat. *At per malos homines punire malos ſolet!* Sed quia interdum in extraordinaria gubernatione malorum opera (qui tunc ipſi, aliud agentes & per accidens miniſtrant) abutitur: non idcirco ipſi in ordinaria gubernatione, bonorum operâ uti non licet; qui per ſe, non per accidens, & idem quod Deus ſpectantes, ipſius miniſtri dicuntur, quoſque ideò ob vicariam divinæ poteſtatem, Deorum nomine Deus ipſe dignatur.

Rom. xiii. non privilegium ſed publica Lex, univerſos obligans datur non Chriſtianis tantum, ſed omnibus hominibus; qui ordinationi Dei homines per homines regentis, ſubjacent: A qua Chriſtiani nullo privilegio, nulla peculiari lege de ipſis lata uſquam eximuntur; ſed & hic & ubique huic publicæ legi, non minùs atque alii omnes ſubjiciuntur. In qua lege, eaque Novi fœderis temporibus lata & publicata, manifeſtiſſima eſt interpretatio, voluntatis Dei in ferenda & intelligenda lege *Geneſ.* ix. lata, quæ ab iſta apparenti generalitate Interdicti de ſanguine non fundendo, expreſſè Magiſtratum excipit; gladio non ad tranſgreſſionem præceptorum Dei; ſed ad miniſterium ejus utentem.

Matth. v. 21. Chriſtum detraxiſſe aliquid juri Magiſtratuum, perperam & falſò dicitur, cujus jus ubique confirmat. Multòque falſius, eundem pœnas temporales, quas Magiſtratus exigere ſolebat, in æternas commutaſſe. Neque enim Magiſtratus ab iis delictis, quibus Chriſtus pœnas æternas ſtatuit, pœnas temporales exigere ſolebat: & hoc loco Chriſtus pœnas æternas ejuſmodi delictis aſſignat; propter quæ temporales non exigebantur. Non igitur Chriſtus commutat pœnas temporales in æternas; ſed oſtendit etiam eos qui ob abſtinentiam fortè craſſiorum delictorum, temporales pœnas effugient; niſi ſubtilioribus quoque abſtineant, pœnas eorum æternas non evaſuros.

II. *Locus Eſaiæ. verſ.* 4.

Reſponſionem noſtram Vir Bonus ne attingit quidem. Sed ad locos communes delabitur; qui ad rem de qua diſputatur non pertinent; & in quibus ſæpè neminem habet adverſantem. At enim *hoc vaticinium perfectiſſimo modo intelligendum eſt.* Non poteſt perfectius quàm uti à

nobis

nobis explicatur; puta de alterutrâ aut etiam utraque pace, tàm Spirituali, quam proprie dicta. Quod quidem de illa impletum eſſe: de hac nondum impletum Vir Bonus etiamſi maximè velit, negare non poteſt. Cum igitur nondum ſit impletum, optimus quidem hic ſtatus: etum omnibus votis expetendus eſt: ſed antequam veniat, qualiſcunque nobis voluntate Dei obtingat; tolerandus: & in pace omnibus modis conſectandâ, ſimplicitati columbinæ prudentia adjungenda eſt. *Quid*, inquit, *magis bello contrarium quàm pax?* Id vero quis ignorat? *Poſito, ergo, uno contrariorum, tollitur alterum.* Quid inde? An eſt quiſquam ita bardus, qui illato bello, pacem tolli, aut pace facta bellum ſublatum neget? *Præceptâ igitur* inquit, *pace bellum prohibitum eſt.* Sed an uſquam abſolutè pax præcipitur; aut vere tanquam res quæ in noſtra poteſtate ſit, præcipi poteſt? Pacem cum omnibus ſectari nos jubet Apoſtolus; ſed addit *quantum in nobis eſt*; ſeu quantum poſſumus: non obſcurè indicans, non ſemper id eſſe in nobis, aut in poteſtate noſtra. Si igitur pax non noſtra culpa violetur; quis in nos belli culpam aut invidiam conferat? An quiſquam noſtrum, bellum abſque urgente graviſſima neceſſitate permittit? Non privatis tantum, ſed & Principibus Chriſtianis pax omni ope conſectanda eſt. Sed quantum eſt in ipſis. Neque enim nobis imponitur quicquam ſuprà vires; neque imponi poteſt. Nam & ipſe Vir Bonus fatetur non omnia quæ ad pacem retinendam pertinent, eſſe in noſtra poteſtate. *Illud autem, ait, eſſe in noſtra poteſtate, ne nos ad rumpendam noſtrâ ex parte, pacis tranquillitatem pertrahi ſinamus.* Rectè. Sed an noſtra ex parte pacis tranquillitas rumpitur; cum nihil non experti, quo pax retineri poſſit; obſtinati hoſtis mucronem à jugulo noſtro, clypeo aut enſe ſubmovemus? Patientiæ clypeus etiam graviſſimis injuriis, ſæpè opponi poteſt; atque debet: & quantum in nobis eſt, omnes nocendi occaſiones omittendæ ſunt. Verum id aliquando non magis quàm pace frui in poteſtate noſtra eſt. Pravè igitur & invidioſè nobis affingitur; quod tamdiu innocentes eſſe homines velimus; quamdiu occaſionem nocendi non habeant. Aliud eſt oblatam nocendi occaſionem nullam omittere; aliud nemini, niſi gravis & dura Lex urgeat nocere. Illud libentis eſt; hoc inviti: illud voluntatis, hoc neceſſitatis. Ergo & nos conſervatam volumus patientiæ ſimplicitatem, ſed rationis ac prudentiæ lumine temperatam.

Non autem ideo diximus vaticinium hoc nondum impletum; quod & nunc quoque pacem quantum in nobis eſt, nobis ſectandam non cenſeamus; multò minus, quod non omne tempus ad perfectam ſanctitatem Chriſtianam, ac pacis ſtudium aptum putemus. Procul à nobis hæc inſania eſt. Nec enim nos ex id genus vaticiniis præcepta vitæ agendæ aut officiorum noſtrorum normam petimus. Sed ſi oſtenderemus vaticinium hoc de eventu loqui, optabili illo quidem, ſed qui ad nos non pertineat; non autem de lege aliqua aut præcepto; quod nos hoc tempore obligare poſſit; cum nobis claræ leges non ex obſcuris prophetarum prædictionibus; ſed ex apertis Chriſti & Apoſtolorum præceptionibus, petendæ non deſint. An autem talis ſtatus futurus ſit unquam; quo nemo erit, qui alteri nocere velit; (ſi id ſimpliciter, atque ut verba ſonant accipiatur) nobis quoque vehementer dubium eſt aut potius incredibile. Sufficit ad prophetiæ iſtius impletionem, ſi pulſis ex orbe publicæ ignorantiæ tenebris, Principes & Magiſtratus omnium aut præcipuarum gentium veritatem agnoſcant, eaque agnitâ pacem inter ſe colant & injuſtitiam turbidorum ingeniorum coërceant: ut etiamſi qui, ſint qui nocere aliis velint, id facere non poſſint; ita ut reſpectu temporum præſentium, ferreis ſeculis aurea ſucceſſiſſe, dici poſſint. Iniquè igitur nobis Vir Bonus tribuit quod abſolutè atque omnino neminem fore malum, olim exiſtimemus.

Sed tametſi id ſentiremus; ineptè tamen adverſus nos argumentaretur dum ait. *Aut ſemper mali erunt in mundo aut non: Si nulli quod* (ut falsò ait) *nobis pollicemur, cur triſtem atque abominabilem Statum Eccleſiæ ex noſtra ſententia & explicatione ſecuturum, oſtendis? Si ſemper erunt in mundo mali, tunc nunquam hoc vaticinium Eſaiæ implebitur: & ita ſemper miſerum fore Eccleſiæ ſtatum ex ejus ſententia conſequetur.* Primum enim antequam ad eum ſtatum res deveniret, abominabilis rerum ſtatus ſequi ex eorum ſententia poſſet. Deinde quod ad alterum disjunctivæ propoſitionis membrum attinet, falſum eſt. Si ſemper mali futuri ſint, nunquam hoc vaticinium Eſaiæ implendum. Poteſt enim impleri etiamſi plurimi mali ſint, dummodo poteſtas eorum à bonis magiſtratibus validè refringatur & coërceatur. Præſertim cum impletiones ejuſmodi vaticiniorum, non ita ad amuſſim exigendæ ſint, ut tollendi liberi hominum arbitrii, neceſſitatem omninò inferant. Falſum & illud, miſerum abſolutè; multoque falſius, miſeriorem fore Eccleſiæ ſtatum; ſi Chriſtianis Magiſtratibus bellum aliquando propulſare liceat, quàm ſi toti populo Chriſtiano, perpetuò in ſervitute, tyrannis aut improbiſſimis mortalium, obnoxiâ gemendum, ſit. Quod poſterius quia ex eorum ſententia aut explicatione, ſi pro verâ ab omnibus recipienda ſit, ſequitur; planum eſt ſententiam hanc ipſi vaticinio, quod nobis beatiſſimum rerum ſtatum pollicetur, adverſari: ideoque in ejus ipſius gratiam explodendam eſſe. Porrò ex ſententia eorum miſerabilem Eccleſiæ ſtatum in terris ſequi, inde patet; quod propagando in omnes Evangelio omnium ſcelerum & flagitiorum impunitatem, quantum in ipſa eſt, introducat. Et cum fateantur ipſi ob humani arbitrii libertatem, nunquam improborum copiam defore; eadem operâ fateantur neceſſe eſt, propagata latius iſtâ ſententiâ, quæ Coactivam poteſtatem exterminat, & multitudinem & potentiam improborum, in fraudem & perniciem Eccleſiæ propagandam. Poteſtas verò Coactiva ne cogitatione quidem fingi poteſt; ſine aliquo violentæ reſiſtentiæ & ſi neceſſitas ita ferat, etiam occidendi jure; aut potius venia & impunitate. quod idcircò ſapientiſſimus Deus non ſine gravi & evidenti cauſa atque neceſſitate, etiam novi fœderis tempore hominibus noluit eſſe ademptum.

Rogat poſteà *quis ſit tàm iniquus, qui neget Deum per Chriſti doctrinam idonea hominibus media aſſequendæ pacis, & prædictę hujus felicitatis tradidiſſe.* Reſpondebimus, neminem alium eſſe præter V. Bonum & ejus aſſeclas, qui hujus iniquitatis manifeſtiori culpa teneatur: qui docent, Deum per Chriſti doctrinam, Optimos omnium mortalium, & pacis ęquitatiſque ſervantiſſimos; hoc eſt, Chriſtianos, à clavo & regimine omnium Rerumpub. ſubmoviſſe; atque excluſiſſe. Atque ita cum pax inter gentes fida atque perpetua ſervari nequeat, niſi à bonis & pacificis, quales ſunt Chriſtiani, regnantur: qui Chriſtiani ad gubernacula gentium aditum intercludunt eadem opera media omnia aſſequendæ pacis; & tàm exoptatæ & tanto ante prędictæ felicitatis intercipiunt. Imo verò ſublato Coactivæ poteſtatis jure; omnium regnorum fundamenta moliuntur, ac ſubruunt: & introducta ſcelerum impunitate, regna ſceleratorum ſuiſmet manibus extruunt. Quos inter cum fida pax & concordia nunquam cogitari poſſit; perpetuos bellorum motus ac tempeſtates, ſub iis excitari neceſſe eſt; quę & ipſos Chriſtianos, tanquam oves inter lupos agentes, tantò majoribus procellis concutiant, quantò obſtinatior ipſis patientia pręſcribi prętenditur.

At enim V. B. ad extirpanda bella excogitavit remedium ipſo morbo pejus; infinitam nimirum, aut potius infandam patientiam; quæ quicquid improbiſſimo cuiq; in nos aut corpora noſtra, & noſtrorum libuerit, obfirmato animo patiatur. In qua tàm improba merce venditanda, per quàm ridiculus eſt. Primùm rem ab omni ratione abhorrentem; à ratione dictari aſſerit. Cum enim ratio dictet minus malum tolerandum ac ſuſcipiendum potius quàm maximum & intolerabile patiamur: V. B. nos intoleranda pati jubet, ne longè tolerabiliora patiamur, hoc eſt, Cum ratio bellum ſuſcipi jubeat, ne infanda patiamur; V. B. nos infanda pati jubet, ne bellum ſuſcipiamus. Deinde ad ejuſmodi

optabilem ſtatum; qui ab humano genere bella excludat, qualem hoc vaticinium pollicetur, aſſequendum; optimum medium eſſe ait Patientiam Chriſtianam. Hoc quidem ultro ac libenter concesſerimus. Sed nihil eſt quod patientiæ Chriſtianæ honeſtiſſimum vultum induas, turpe iſtud & ſuppoſititium patientiæ genus.

Monſtrum horrendum, informe, ingens cui lumen ademptum,

Lumen inquam prudentiæ, quo hæc excelſæ alioqui virtutis affectatio planè orba eſt. Quæ à verâ Chriſtianorum patientiâ, quàm longo intervallo diſtet vel id ipſum argumento eſt, quod Chriſtiana patientia tàm felicem regnorum & gentium ſtatum efficere queat. Iſtud autem adulterinum patientiæ genus ad tantam felicitatem ne aſpirare quidem unquam poſſit. Nec enim Chriſtiana patientia, ſtatum regnorum ac Rerumpub. convellit; nec optimum quemque & omnes eos, qui pacis ſtudium ex Evangelio perdidicêre; à gubernaculis gentium ſubmovet: imo id agit ut omnes qui res humanas moderantur, Chriſtiani fiant, Chriſtianè vivant: pacem inter ſe colant, omni invicem injuria, omnique bello abſtineant. At hoc affectatum patientiæ genus, omnes quicunque Chriſtianam caritatem & patientiam induerunt; à ſceptris & clavo Rerumpublicarum repellit; & ſublata coactivâ poteſtate, impunitatem & licentiam omnibus ſceleratis præſtat, idque unicè agit, ne uſquam ſumma poteſtas, penes optimos omnium hominum, hoc eſt, Chriſtianos eſſe poſſit. Quomodo igitur unquam optabilis iſta pax gentium ſperari poteſt; quamdiu homines improbi & turbidi rerum potientur; cum inter eos nunquam continua & fida pax durare poſſit.

Itaque nos ex ipſis adverſariorum hypotheſibus firmiſſimum ex hoc loco pro ſententia noſtra adverſus opinionem eorum argumentum ducimus. Nam ſi unquam hoc vaticinium de pace propriè dicta perfectiſſimo modo implendum eſt; neceſſe eſt ut ii, qui paſſim in imperio ſunt, veri Chriſtiani evadant; atque inter ſe Chriſtianè vivant; ſimul ut poteſtatis ſuæ frænis ubique illa quæ nuſquam gentium deeſſe poſſunt; turbida ingenia coërceant. Ita demum continua & fida pax ſperanda eſt. Nam affectata iſta Viri Boni patientia; quæ nonniſi inter privatos & qui ſibi rerum moderamine interdixêre, locum habere poteſt, quid ad bella tollenda proderit; quoties ſe Principes gentium mutuis injuriis laceſſent: Patiantur quicquid volunt in ſuis ſeceſſibus, iſti patientiæ candidati & affectatores; non plus in concilianda pace gentium operæ pretii fecerint; quam ille neſcio quis, qui cum alios genio indulgentes fame domare vellet, ipſe toto quatriduo cibo abſtinuit. Proinde removeat Vir Bonus mercem iſtam tàm ridiculè nobis obtruſam; & quæ emptorem, niſi in homines inciderit nimium incautos, non inveniet. Nam quod ſe ab experientia didiciſſe fingit, bellis bella non extingui ſed ſeri; apparet iſtam omnis ævi Magiſtram parum fideliter ab ipſo conſultam: quæ tot exemplis contrarium docuit, Neque victoriam ſine armis; neque pacem ſæpe niſi omni bello triſtiorem; abſque victoriâ partam. Et quod victoriam perpetua aut certè longa pax, haud ſemper ſequatur; non bellorum aut victoriæ vitio; ſed victorum culpæ tribuendum eſſe. Civilia certè Romanorum arma; propter victoris indolem ac ſapientiam, continua ſub Auguſto Cæſare & fida pax conſecuta eſt.

Quod autem hoc medium pacis aſſequendæ in Evangelio traditum non ſit; nihil eſt quod miretur Vir Bonus. Nam de ejuſmodi mediis deliberatio pertinet ad Politica conſilia: non ad moralem ſanctitatis diſciplinam, cujus ſolius aſſequendæ rationes Evangelium tradidit, ad peculiares Regnorum aut rerumpublicarum curas, aut neceſſariarum vel utilium humano generi artium præcepta non deſcendens, ſed tamen partim in genere, omnia quæ honeſta cenſentur vitæ genera approbans; partim in ſpecie regnorum omnium ac rerumpublicarum jura confirmans. Sed nec mutandus nobis eſt quæſtionis ſtatus, qui non de eo, an in caſu neceſſitatis; bellorum aut capitalium ſuppliciorum præcepta; ſed an eorum interdicta in Evangelio tradita ſint, quærimus. Quamvis enim, (quod ſimpliciter & abſolutè dici nequit) nullum de iis extaret præceptum; cauſæ tamen quam defendimus ſufficeret, ea nuſquam prohibita reperiri: ut vel hinc poteat, ſententiam quam defendit Vir Bonus affirmantem eſſe: nos autem quamvis interdum veritatis fiduciâ, extra ordinem in affirmandi quoque partes excurramus: tamen ordinariè intra negandi hujus interdicti metas verſari atque ſubſiſtere.

Porrò quod ait, ſi hoc medium pacis aſſequendæ (puta per bella & Coactivam poteſtatem: de his enim rebus in præſenti quæſtione loquimur) Deo probaretur, inſtituiſſet regnum aliquod per Chriſtum; armis & terrena potentia inſtructum; ne refutatione quidem dignum eſt: cum in vitæ humanæ officiis atque inſtitutis, innumera ſint, quæ Deo probantur; aut certè non improbantur; quæ tamen per Chriſtum inſtitui nihil fuit neceſſe; quod abſque ullo novo præcepto & inſtitutione ipſa ratione duce in uſum humani generis pridem eſſent introducta.

Syllogiſmum Viri Boni quod attinet, is præterquam quod à voluntarii eventus prædictione, ad impoſiti officii præceptionem arguendo; occultâ phthiſi laborat; non meliori connexione terminorum compactus eſt; quam hic quem pro ſpeculo Viro Bono exhibemus, in quo lineamenta ejus expreſſa ſunt. Cujus religionis ea eſt natura, ut peccare omninò vetet: illa cultoribus ſuis nullum poſt admiſſum forte delictum impunitatis ſolatium permittit. Chriſtianæ relig. &c E. Non magis enim religio noſtra omnes injurias & bella abſq; neceſſitate ſuſcepta; quàm omnia reliqua delicta prohibet. Nec tamen minùs in urgente neceſſitate, neceſſaria contra iſtos morbos remedia; quàm in commiſſo delicto veniæ atque impunitatis ſpem ac ſolatium præbet ac permittit. Poteſt aliqua doctrina per ſe, & ſimpliciter omnes omninò morbos; præſertim graviores tollere; atque ita viam ad violenta remedia adhibenda præcludere: & tamen ex hypotheſi; eorundem quos vetat ac tollit morborum; ſi fortè accidant, violenta remedia admittere.

Denique argumentum ex hoc loco, ſignis in caſtra noſtra translatis pro nobis militat & adverſus Virum Bonum hunc in modum acerrime pugnat. Cujus religionis ea eſt natura ut pacem inter gentes univerſalem conciliare poſſit, & aliquando conciliatura ſit: illa cultoribus ſuis ejuſmodi mediis non interdicit, ſine quibus iſta pax, poſito hominum libero arbitrio, nullo modo confici & conſtare poteſt; qualia eſt vis & coactiva poteſtas eorum Magiſtratuum; qui ad veram Chriſti agnitionem pervênerint; quibus ſublatis longè verius dici poteſt (quod olim quidam apud Tacitum exclamat) *quid niſi bella omnium inter ſe gentium exiſtent?* Atqui teſte Eſaia, Chriſtianæ religionis ea eſt natura &c. Ergo &c.

III. *Locus 2. Cor. x. 3. Locus Epheſ. vi. 12.*

Fruſtrà Vir Bonus ex duobus argumentis in unum complicatis, quaſi duplicem funiculum nectit; quia & ſic connexa putria ejus fila rumpuntur. Cum enim fateatur ſæpe in Sacrâ Scripturâ negationes ejuſmodi non abſolutè; ſed comparatè aut potius relatè, intelligendas eſſe; nihil habet virium argumentum ex his locis ductum, qui more aliorum Sacræ Scripturæ locorum, ſtante & incolumi ſententia noſtra, explicari poſſunt. Ejus enim erat officium qui ex iſtis locis argumentatur, probare locos iſtos, nonniſi pro ſententia ſua adverſus nos explicari poſſe. Quod cum facere non poſſet: in nos probandi officium rejicere contendit; & ait ab explicatione propria & abſoluta verborum iſtorum non eſſe recedendum, niſi cogat neceſſitas; ſimulque nobis imponere conatur, demonſtrandæ hujus neceſſitatis neceſſitatem. Quamvis autem noſtro jure, onus hoc detrectare poſſemus. Argumentanti enim ex hoc loco probatio incumbit: Tamen fiducia cauſæ non inviti illud ſuſcipere poſſumus, quibus in promptu eſt, innumera abſurda

producere

producere (quod jam ſatis ſuperque fecimus) quæ iſtam neceſſitatem recedendi ab ipſorum explicatione demonſtrent. Quod animo proſpiciens Vir Bonus non contentus, incumbentis ſibi laboris onus in humeros noſtros rejeciſſe; inſuper rationem quâ in probando uti debeamus, ita circumſcribit, ut poſtulet unicum hoc aliunde ex S.S. probari, Chriſtianos quomodocunq; vocatos eſſe ad bella carnalia. Id verò & iniquum & perquam ridiculum eſt. Iniquum primùm, quia ſtatum quæſtionis mutat. Nec enim de eo quæritur utrum nobis bella præcepta; ac ne utrum permiſſa quidem directè & expreſſè ſed utrum vetita ſint. Deinde, quia etiam citrà probationem ejus aſſertionis quæ probari poſtulatur, plurima abſurda ſuperius produximus, quę neceſſitatem recedendi ab explicatione adverſariorum inferant. Iniquè igitur poſtulatur probari id eſſe præceptum, aut injunctum; quodſi minimè prohibitum eſſe probetur, ſatis eſt. Ridiculum autem eſt, quia ſupponit falſiſſimam hypotheſin. Nihil eorum nobis licitum eſſe; ad quæ vocati non ſumus. Metuendum eſt profectò ne nos V. B. ſomnum capere prohibeat, quia nuſquam ad dormiendum vocati ſumus.

Cum igitur de ſucceſſu ex iſtis locis argumentandi deſperaſſet, aliunde ſibi auxilia arceſſenda putavit: quæ ne è longinquo petita viderentur, connectit ea cum locis commemoratis per aſſertionem falſiſſimam; *quod natura belli ſpiritualis, quæ hic deſcripta eſt, planè contraria ſit bello carnali.* Nam etſi fingeremus, naturam ſpiritualis certaminis; in his quibus illam infra deſcribit: contrariam eſſe bello carnali: tamen iſta ejus natura in his duobus locis non eſt deſcripta. Ubi enim utrobiq; in deſcriptione ſpiritualis certaminis, vel leviſſima mentio eſt dilectionis mundi: aut vanæ ejus gloriæ; aut dilectionis inimicorum &c. Non igitur ex iſtis locis, ſed ex aliis hæc Viri Boni argumentatio depromitur. Sed nos non ſecundum quid tantum; falſam eſſe hanc aſſertionem contendimus, quia nimirum in his locis contrarietatem iſtam deſcriptam aſſerat; ſed abſolutè & ſimpliciter; quod natura belli ſpiritualis (ubicunq; deſcripta ſit) per ſe bello carnali repugnet. Nec enim quia ut aliis rebus plurimis per ſe non malis; ita bello quoque corporali & propriè dicto (carnalis enim vocem deſugio; ne ſibi in ejus ambiguitate V. B. inſidias ſtruat) homines vitioſè utuntur: ideoq; à ſpirituali certamine alieniſſimi ſunt; ideò res iſtæ atque ipſum bellum, per ſe ſpectatum, natura ſua vitioſa & ſpirituali certamini contraria ſunt. Diligere mundum & fluxæ hujus vitæ commoda, longè melius ſolent ii; qui bellum omni modo fugiunt; quia caſus belli, Mundi uſum, & omnia ejus commoda nobis eripiunt. ita ut quoties eos, qui ſibi juſtum & neceſſarium bellum permittunt; iſtis vitiis laborare contingat; id non ex ipſa belli naturâ, ſed ex accidenti eveniat. Ita contendere cum malis hominibus iiſque per injuriam, aut nulla neceſſitate urgente nocere; & vitæ & luctæ ſpirituali adverſatur. Sed eſt tamen aliqua non vitioſa contentio; & interdum noceri hominibus non modo abſque omni culpa poteſt, ſed ex officio debet. Idem de cæteris dictum eſto. Proinde id genus argumenta ſtringere nequeunt; quia nervos habent fallaciæ accidentis arthritide læſos.

Quod autem ait vim & nervum argumenti eorum non in eo eſſe, quod Apoſtolus dicat nos ad ſpirituale bellum vocatos & ſpiritualibus armis uti debere; ſed in eo, quod Apoſtolus neget ſe Chriſtianoſque alios ad carnale bellum, carnaliaque arma vocatos: Negationem autem iſtam non comparatè ut alibi ſed abſolutè intelligendam eſſe: vehementer fallitur.

Neutro enim in loco Apoſtolus vocationes iſtas, ita ſibi opponit, ut alterâ rejectâ, alteram duntaxat ſequendam præcipiat; ac ne facere quidem id utrobiq; potuit. Deinde utrobique negationem Apoſtoli comparatè aut ſi mavis oppoſitè ſeu relatè intelligi neceſſe eſt. Quod ſingillatim oſtendemus. Et primo quidem in loco 2. *Cor.* x. Apoſtolus potentiam armorum militiæ ſuæ, opponit naturæ ſuæ vilitati & imbecillitati, ait enim *Ambulantes in carne, tamen non ſecundum carnem militamus*, hoc eſt, Quamvis videamur infirmi, & juxta faciem humiles (*verſ.* 1.) tamen militiam atque arma potentia atque efficacia habemus. Suæ igitur militiæ vires, carnis ſuæ imbecillitati opponendo, ſeipſum ſibimetipſi opponit. Non potuit igitur illhic locus eſſe ullus diverſarum vocationum oppoſitioni, cum in Apoſtolo una eſſet vocatio.

Altero loco *Epheſ.* vi. Apoſtoli expreſſa verba indicant ejus ſcopum fuiſſe hortari Epheſios ut fortes eſſent non per ſe & per ſuas infirmas vires (quod neceſſariò ſubintelligitur) ſed per Dominum & potentiam roboris ejus, hoc eſt, ut ſe explicat; ut non contenti naturalibus ſuis viribus induerent armaturam Dei ſpiritualem, quia ipſis pugna eſſet non cum hominibus infirmis; ſed cum potentiſſimis ſpiritibus. Ubi quis non videt, non id Apoſtolum Epheſiis perſuadere voluiſſe ut vocationem militiæ Chriſtianæ ſequi vellent; ſed jam eo pro conceſſo ſumpto quòd vellent; docuiſſe quâ ratione & modo ſeſe in hac militia gerere deberent; ut vincere poſſent, hoc eſt, non in quæſtione An ſit; ſed in quæſtione quomodo ſit hæc militia gerenda, hoc loco verſatum eſſe. Non igitur vocationes carnalis & ſpiritualis militię ita ſecum opponere potuit; ut altera prorſus rejectâ; alteram duntaxat ſequendam ſuaderet aut pręciperet; quod ad quęſtionem An ſit, & ad perſuadendam voluntatem, pertinebat: ſed omiſſo hujus quæſtionis ſtatu, id tantum egit, ut quomodo ſe in altero militiæ genere, gerere deberent; ut vincere poſſent, oſtenderet; quod ad inſtruendum intellectum facultatemq; ſuppeditandam & modum ejus docendum faciebat. Ratio ejus explicationis irrefragibilis eſt, expreſſa in verbis Apoſtoli cauſa finalis, ut vocant, induendæ iſtius armaturæ; ac proinde hortationis Apoſtoli dum ait: Induite armaturam Dei, (non ut velitis ſed) *ut poſſitis ſtare adverſus inſultus Diaboli.* Breviter Apoſtolus hic non hortatur Epheſios ut pugnare cum Diabolo vellent; ſed jam pugnantes aut pugnaturos inſtruit, quibus armis uti deberent, ut vincere poſſent. Quod ſi propriè loquendo, ne id quidem hoc loco Apoſtolus agebat ut ad capeſſenda bella ſpiritualia Epheſios hortaretur, quos jam pridem ad iſta bella impulſos pro conceſſo ſumit: multò minùs id agere potuit, ut à carnalibus bellis dehortaretur.

Cum igitur palàm ſit Apoſtolum, priori quidem loco qualia ipſe arma habuerit, propter quæ contemnendus non eſſet: poſteriori verò qualia Chriſtiani contrà Diabolum induere debeant; ut vincere poſſint, diſſerere: non magis ex iſtis verbis adverſus corporalium armorum uſum, argumentum duci poteſt, quàm ex eo quòd ſpiritus hominis ſpiritualibus cibis paſcendus ſit, concludi, corpus ejus, corporalibus cibis nutriendum non eſſe.

Malè autem reſpondet ad argumentum noſtrum ab exemplo Judæorum ductum; quibus non ideo ſpiritualibus armis contrà ſpirituales hoſtes uti non licuit; quia carnalibus adverſus carnales uti liceret: quaſi per conceſſionem ejus quod concludimus. Non enim nos id concludimus, quod ipſe concedit. Sed cum non haberet quod reſponderet, & ſtatum quæſtionis & argumentum noſtrum mutavit: Et concedit Judæos non fuiſſe vocatos ad talem ſpiritualem militiam qualis nobis præſcripta eſt. Atqui neque de eo inter nos quæritur; utrum ad bella carnalia vocati ſimus, nec ne. ſed tantum utrum iſta bella ſint nobis vetita nec ne. Nec argumentum noſtrum concludit; Ergo Judæi non fuerunt vocati ad talem militiam qualis eſt nobis præſcripta: ſed potiùs; Ergo quia carnalia arma Judæis erant gerenda: Spiritualia erant vetita. quod longè aliud eſt. Nec enim nos ad hoc abſurdum adverſarios deducimus, quod Judæi ad ſpiritualem militiam; multò autem minùs talem, qualis Chriſtianis præſcripta eſt, vocati non fuerint; ſed quod illis ſpiritualibus armis uti non licuit, eo quod carnalibus uterentur. Rem ſuam in anguſtum deductam adverſarii oſtendunt; quoties legitimum diſputandi campum deſerunt; & ad ea confugiunt de quibus non quæritur.

Carnalia verò arma à Chriſtianis nuſquam ſimpliciter

 removeri;

removeri; ſed ſecundum quid, quando cum hoſtibus, carne & ſanguine potentioribus pugnant; paulo poſt, oſtendemus.

Verba noſtra, (quæ cerâ miniatulâ notat Vir Bonus) de armis noſtris ſpiritualibus in naturali & ordinario ſtatu, citrà ſupernaturalem & extraordinariam Dei opem conſiderato intelligenda ſunt. Nec enim nos ſimpliciter negamus interdum defectum carnalium ſupplere poſſe ſpiritualia, ſi miraculoſum Dei auxilium accedat: ſed de naturâ rei per ſe conſideratâ, deque ordinario rerum ſtatu loquimur, in quo nos ordinariè conſtitutos Deus eſſe voluit. In quo citrà miraculum aut ſupernaturale auxilium non plus arma ſpiritualia adverſus carnales hoſtes; quàm carnalia prodeſſe poſſunt, adverſus ſpirituales. Nec ſimpliciter parem eſſe armorum utriuſque generis rationem: ſed tantum ſecundum quid aſſerimus. Fatemur enim ſpirituale armorum genus; non modo multò nobilius, ſed potentius quoque & efficacius eſſe; quando auxilium Dei accedit: ut nos iſto loco Vir Bonus nonniſi per fallaciam quæ à dicto ſecundum quid, dicitur oppugnare poſſit.

Apoſtolum *Epheſ.* VI. non de univerſo certaminum, quæ Chriſtianos exercere poſſint genere loqui inde probavimus; quod ne de univerſo quidem Spiritualis luctæ certamine loquatur; ſed tantum de eo, quod eſt cum Diabolo; cum ſæpe nobis etiam, cum ſola carne & ſanguine ejuſque concupiſcentiis; aut carnalibus hominibus pugnandum ſit. Reſpondet Vir Bonus. *Atqui aliter cum Diabolo pugnare non poſſumus, niſi quando cum carnis concupiſcentiis aut hominibus carnalibus ſpiritualiter luctamur.* atque inde infert. Ergo *Univerſam hic militiam Chriſtianam deſcribit Apoſtolus.*

Sed adverſus inſtantiam noſtram male excipit Vir Bonus: & pejus argumentatur. Cum enim expreſſa verba arguant, Apoſtolum hic de certamine cum Diabolo loqui; id potius dixiſſe debuerat. Atqui aliter cum carne & ſanguine & hominibus carnalibus pugnare non poſſumus, niſi cum Diabolo pugnemus. Ergò univerſa hic militia noſtra deſcribitur. Unde patet, etiamſi vera eſſet Viri Boni hypotheſis, eum in manifeſta Conſequentis fallacia deprehenſum. Quamvis enim hoc concederemus, aliter cum Diabolo pugnari non poſſe, niſi carnis aut carnalium hominum interventu; inde tamen non ſequitur nos cum carne noſtra aut carnalibus hominibus certare non poſſe, niſi Diaboli interventu. Quod quia Vir Bonus affirmare & urgere auſus non eſt; ideò nos iſto fallaciæ genere circumvenire intentavit.

At enim ſi inter certamen cum carne & carnalibus hominibus, & certamen cum Diabolo diſtinguendum ſit, interrogat nos Vir Bonus quando nobis præſcriptorum ab Apoſtolo armorum uſus eſſet, ſeu quando cum Diabolo confligendum eſſet? In promptu reſponſio eſt. Semper nos hujuſmodi armis inſtructos eſſe debere; quia ſemper inſidiis & aggreſſionibus Diaboli patemus, quamvis interdum fieri poſſit; ut abſque ejus interventu à noſtra propriâ carne tentemur; quo in caſu tanto minùs adverſus nos virium, infirmior hoſtis habebit; quantò nos meliùs armatos, etiam adverſus validiorem invenerit. Quod verò ad ipſum conflictus eventum attinet; tunc adverſus Satanam certabitur, cum carnis aut carnalium hominum tentationes Satanæ ope atque inſidiis animabuntur: tunc adverſus ſolam carnem aut homines; cum nulla ejus ſupernaturalis acceſſio vires naturalium hoſtium augebit.

Atque hæc dicta ſunto ſuppoſita ejus aſſertionis veritate, quod nos aliter Satan aggredi non ſoleat; niſi per Carnem, aut homines carnales. Quod quamvis carnis voce latius ſumpta, aliquomodo verum videri poſſit, tamen nos in diſtinctione iſtius certaminis, carnis & ſanguinis voce ſtrictius uſi ſumus, pro eo tentationum ac vitiorum genere, quod ſolis hominibus carne & ſanguine præditis proprium eſt; nec ad ſpiritualia delicta extenditur. Quibus vocibus ita uſurpatis aſſertionem Viri Boni quòd aliter cum Diabolo pugnare non poſſimus, niſi quando cum carnis concupiſcentiis, vel hominibus carnalibus pugnamus, falſam eſſe meritò cenſemus. Eſt enim ut delictorum ita tentationum genus, quod convenire poteſt iis quoque qui carnem & ſanguinem non habent, qualis eſt Satanas. Quod nos carnis & ſanguinis voce meritò non comprehendimus, quamvis in iis quoque reperiatur qui carnem & ſanguinem habent. Nam & homines in carnali organo ſpiritualem ſubſtantiam habent; non minùs ſui generis delictorum Capacem; quam angelica ſubſtantia fuit, antequam in lapſum corruiſſet. Ergo delicta nobis cum ſpiritualibus ſubſtantiis communia, eorumque tentationes, ad aliud certaminis genus meritò referri poſſunt, quàm ſit illud, quo carnis propriè dictæ impetus & concupiſcentias domare contendimus.

Si igitur à nobis Vir Bonus quærat, quando à Diabolo, extra Concupiſcentiarum carnis noſtræ interventum oppugnemur: Reſpondebimus tunc id fieri cum nos aut captioſis ſophiſmatibus circumventos, in varios errores, nobis aut Eccleſiæ pernicioſos præcipitat; & per nos Veritatem obfuſcat; aut ejus curſum remoratur; cum fidem noſtram ignitis dubitationum jaculis convellit & labefactat; cum nobis perſuadet nos in eo maximum Deo ſervitium præſtare in quo eum maximè offendimus; cum nobis perſuadet nos perfectiſſimæ pietatis ſummam aſſecutos, quod craſſas illas & nobis cum brutis communes carnis concupiſcentias domuerimus & à carnalium hominum conſortio quàm remotiſſimi ſimus; nec aliud cum Satanâ ſupereſſe certamen: cum nos ſanctitatis opinione inflat; & arrogans nobis ſupercilium induit; ut alios præ nobis contemnamus, eoſque in cenſuris & reprehenſionibus quaſi de ſuperiori loco alloquamur: præterea cum nos tunc, cum minimè ab ejus inſidiis tuti ſumus, reddit earum quàm ſecuriſſimos, cum efficit ut nos altiſſimæ ſanctitatis culmen aſcendiſſe credamus; quoties inimicum ſine modo debere diligi; & patientiam ſine fine præcipi inculcamus, tametſi & hæc dilectio ſæpe injurias quamlibet tolerabiles excipere nos non teneri, ne vilipendamur credamus; & ipſo quoque facto hunc ſenſum noſtrum, quoties occaſio non deeſt, bona fide exequamur, & exprimamus. Reliqua, id genus plura Spiritualium tentationum genera qui noſſe velint, unam atque alteram Jacobi Acontii pagellam legere ne graventur. At Syllogiſmum, verò ſuper falſitatem majoris propoſitionis extructum, non aliud reponimus, quàm hunc ejus gemellum.

Qui nati ſunt, non ut edant & bibant; ſed ut in Dei gloriam vivant, iis edere & bibere, (quod & bruta faciunt) non convenit. Vir Bonus natus eſt, non ut edat & bibat &c. Ergo V. B. fruges conſumere non convenit.

IV. *Locus Jacob.* VI. *& ſeq.*

Omnia bella tam publica, quam privata, tàm offenſiva, quàm defenſiva; ex cupiditatibus carnis naſci, quia id ad noſtrum κρινόμενον directè pertinet, non unde aſſerendum, ſed firma ratione probandum erat. Itaque loripedem Viri Boni ſyllogiſmum, cujus altera tantum præmiſſarum vera eſt, nihil moramur. Quanquam ne iſta quidem, quæ vera videtur, abſolutè vera eſt. Sunt enim aliqua quæ non minus ex vitioſis quam ex bonis cauſis naſci poſſunt. Imò non deſunt quæ planè ex vitioſis cauſis nata; per ſe & naturâ ſua damnari nequeunt; ut Conſervatio aut dimiſſio innocentis; extorto à conjuge ipſius ſtupro redempta: ut ne id quidem ſemper per ſe & natura ſua damnari queat; quod ex cupiditatibus carnis natum eſt. Ita formatio ſyllogiſmi nuſquam propemodum Viro Bono atque falſitate utriuſque præmiſſæ ſuccedit.

V. *Locus Matth.* XXVI. 52. *& Apocal.* XIII. 10.

In verbis, *Qui gladio ferit, gladio peribit*, quocunque Dominus reſpexerit, & ſeu communi ſermone trita ſententia iſta fuerit, ſive non; planum eſt, non legem aut præceptum aliquod vel interdictum continere; ſed pronunciationem de eventu, qui plerumque illegitimum, aut intempeſtivum gladii uſum ſequitur; quæ ad monitum potius prudentiæ, quam ad præceptum aut interdictum morale pertineat. Cum enim legitimum Deus ordinaverit,

ſtinaverit; hæc ſententia de illo intelligi non poteſt: quia nunquam intempeſtivè ſumitur, quà talis eſt.

Quali autem animo Petrus enſem ſtrinxerit, quærere ſupervacuum eſt. Sufficit in eo culpam ejus fuiſſe, & reprehenſionem meruiſſe; quod fruſtrà defenſionem Chriſti molitus fuerit, qui defendi nec voluit, nec debuit. At non ſemper tales incidunt caſus ut ii quibus defenſionem debemus, defendi neque velint neque debeant. In iis igitur ejuſmodi reprehenſioni locus non eſt.

Proinde nihil neceſſe eſt nos ea reſponſione uti, quod Petrus arma ſtrinxerit contrà eos qui à Magiſtratu miſſi erant. Nam & contra alios arma illegitimè & intempeſtivè ſumi poſſunt. Sed tamen Vir Bonus caſſo, quamvis multo conatu adverſus Grotium contendit, Petrum non in eos qui à Magiſtratu ſed qui à Senioribus populi miſſi erant arma ſumpſiſſe. Quia in hunc ſolum Matthæi aut fortè Marci quoque & Lucæ locos oculos defixos habuit; nec Johannem conſuluit *cap.* XVIII. qui non ſeniorum tantum & Pontificum miniſtros; ſed cohortem ad capiendum Chriſtum miſſam fuiſſe narrat; quæ ſine auctoritate Romani Magiſtratus mitti non potuit. Neque novum eſt privatos etiam ante cognitam cauſam auxilio Magiſtratus uti, in capiendis iis quos læſæ Majeſtatis accuſare volunt. Quamvis autem Dominus dum adhuc in terris eſſet, Regibus & Judicibus ratione divini Muneris longè præſtantior eſſet: tamen ratione poteſtatis quæ à Deo Magiſtratibus data erat, ſubjicere ſeſe iis, tributa pendere & poteſtatem iſtam vitæ neciſque ſuæ ipſis supernè datam agnoſcere quoque non dubitavit. *Joh.* XIX. 11.

Agnoſcit poſteà Vir Bonus Petrum eo nomine reprehenſione dignum fuiſſe, quod tam ſalutarem humano generi deſtinationem Dei, hoc eſt: mortem Chriſti impedire voluerit. Sed rogat an proptereà ut gladio periret dignus erat? Atqui ne Chriſtus quidem dicit omnem qui gladium ſumit, ut gladio pereat dignum eſſe. Nam profectò id de iis, quibus gladii poteſtas deſuper data eſt, dicere non potuit. De eventu loquitur, qui ſæpè attingit, etiam innocentes.

Aut ſi non de ſolo eventu ſed de merito quoque (ut in Apocalypſi accipi videtur) hæc verba intelligenda ſunt: neceſſe eſt, ut verba *qui gladium ſumit* accipiantur in ſenſu qui vitium includit. Petri autem factum licet in primi illius impetus fervore conſideratum, pro capitali crimine cenſeri non potuerit: tamen niſi Domini monitis parere: & ſi Dei Chriſtique deſtinationi mordicùs obniti voluiſſet, quin ob ſuam culpam ut periret dignus eſſet nemo dubitare potuit. Quanquam & in Apocalypſi verba oportet occidi non de culpa & merito; ſed de eventus certitudine accipi videntur. Cum enim Deus Antichriſto non exiguum temporis ſpatium præfixiſſet, quo in ſanctos graſſaretur; fieri non potuit quin ii, qui ipſi, quamdiu rerum potiretur gladio reſiſtere vellent, gladio perirent. Quanquam id ipſum abſque pereuntium culpa vix fieri poſſet. Multum tamen inter imprudentiæ culpam, & ſceleris intereſt. Nam ut quis gladio pereat, ſi pròprie loquamur, nonniſi ſcelere mereri poteſt. At videmus innumeros etiam ob imprudentiæ culpam, gladio perire. Quod & Petrus ut caveret à Chriſto moneri potuit.

At enim generalis eſt ratio Chriſti, quam huic legi ſeu propoſitioni, Qui gladium accipit, gladio peribit, apponit. Generalem igitur ipſam iſtam legem & ſemper & ubique ſervandam concludit. Ratio vero iſta generalis eſt. Non ſumenda fuiſſe arma Petro pro defenſione Chriſti; quia is potuerit rogare patrem ut ipſi legiones Angelorum auxilio mitteret. Quæ quia & in Chriſto ante ſemper; & in nobis quoque perpetuò locum habet. Ideo ut pro Chriſti; non fuiſſe, ita & pro noſtri defenſione arma nunquam ſumenda eſſe.

Atqui ſi Vir Bonus ex rationis generalitate, propoſitionis hujus generalitatem concludit; multò juſtius nos ex rationis ſpecialitate, moniti hujus ſpecialitatem concludere poſſumus. Ratio enim iſta nullo modo generaliter ſumi poteſt. *Ubicunque & quandocunq, Chriſtus legiones Angelorum auxiliatrices à patre impetrare potuit: ibi & tunc ordinariis & quæ humanitùs uſurpari poterant, ſervandi ſui rationibus non indiguiſſe.*

Semper enim is impetrare potuit; quicquid petere voluiſſet. At non ſemper ordinariis, ſervandi ſui rationibus non indiguit, aut non uſus eſt. Quod in fidelibus ejus longè manifeſtius falſum eſſe deprehenditur: qui ſi tantillum fidei habeant quod grano ſinapis reſpondeat; montes ſedibus ſuis evulſos in mare transferre poſſunt; & tamen ab iis quoties abſque miraculo humanis mediis ſervari poſſunt; miracula à Deo petenda non ſunt. Ita Petrus ex Herodis carcere humanitùs eripi non potuit. Datum eſt igitur precibus Eccleſiæ, ut Angelus ad eum liberandum mitteretur. At Paulus quia ex Judæorum manibus Lyſiæ tribuni; atque ejus militum opera eripi potuit; Salus ejus abſque Angelorum legionibus defenſa eſt. Meritò igitur Chriſtus tunc Angelorum auxilii mentionem facit; cum humanis mediis atque auxiliis eripi non potuit. Quid enim inermes & ſeminudi diſcipuli exiguo numero & duobus fortè enſibus inſtructi, adverſus armatam cohortem & reliquos ſeniorum miniſtros ac ſatellites perfeciſſent. Merito & temeritatem Petri congruo tunc ipſi dicterio caſtigat: eique præſentiſſimæ necis periculum denunciat, qui gladium tàm intempeſtivè ſtrinxerit; quando & humanis præſidiis Chriſtus defendi non potuit; & divinis atque miraculoſis noluit; quia ultrò mori deſtinaverat: & Petrus id ſibi prædictum ante ac denunciatum, meminiſſe poterat. Nam ubi divini auxilii ſpes nulla affulget, & humanis viribus quiſpiam defendi adverſus tot armatos non poteſt, veluti tunc accidit; quid aliud ſtringenti ferrum, niſi præſentiſſima mors expectandum eſt. Quam nec Petrus tunc fortè effugiſſet, niſi Dominus miraculoſæ virtutis in proſtratis hoſtibus & ſanatione Malchi, experimento dicto; ſeu ſupernaturali potentia proceſſiſſet; ſive quaſi tranſactione quadam cum hoſtibus. *Joh.* XVIII. 8. ſalutem diſcipulorum pactus fuiſſet. Proinde & nos quoq; in tali caſu, ubi divini auxilii ſpem nullam eſſe conſtat; ſicuti Petro conſtare potuit: humanis autem viribus inſuperabile diſcrimen eſt, gladium ſtringi abſque certiſſimæ necis periculo non putamus. Non enim tunc ſtringendi gladii alius eſt uſus, niſi ut in nos viciſſim gladii ſtringantur, quibus pereamus. Atqui alii innumeri caſus dantur, in quibus ſine ulla temeritatis culpa; niſi ſtricto enſe ſalus expediri non poteſt. In quibus ſanè dicti hujus ſententia locum non habet. Non igitur ex illo ſpeciali caſu, in quo ne humana quidem prudentia, gladium ſtringi permittebat, ad alios omnes caſus, in quibus id prudentia non modo permittit, ſed exigit, conſequentia ulla necti poteſt. Nec id quod in iſto celebri dicto ſignificatur, niſi in tali periculo, in quali tunc Chriſtus cum Apoſtolis fuit, hoc eſt, cum voluntate Dei res noſtræ in eum locum redactæ ſunt, ut neque humanitùs periculum ſuperari poſſit; & cælitùs auxilium Deus ferre nolit, verum eſſe deprehenditur. Ac de eo quoque caſu locum Apocalypſeos loqui ſuprà monuimus, in quo beſtiæ illi voluntate Dei datum erat non exiguum tempus quo vinceret ſanctos. Quorum in utroque caſu nihil erat aut eſt quod ingruentibus malis opponi potuerit aut poſſit, niſi patientiæ remedium & fidei ſolatium. Itaque ſyllogiſmorum qui ex iſtis verbis adverſus nos necti poſſunt, ſi Categorici ſint majores propoſitiones; ſi hypothetici aſſumptiones falſas eſſe neceſſe eſt. Quanquam in eo quem Vir Bonus formavit, hypotetico, neſcio quo formationis ſyllogiſmorum improſperè ſuſceptæ, fato: etiam majoris connexum falſum eſſe deprehenditur.

Porrò gladio ſeſe defendentes, quin aliquando utramque earum quas Vir Bonus commemorat culpas, committere poſſint, non negamus. Cæterum ex ipſius pœnæ quam Dominus adjicit, charactere diſcere potuit Vir Bonus in verbis iſtis non contineri aliquod generale moralis legis Chriſti interdictum; ſed particulare & ad certos

caſus adſtrictum prudentiæ monitum. Neque enim tranſgreſſionibus divinæ Legis ſuæ Dominus carnalia & quæ homines quoque aut Magiſtratus ſumere poſſunt; ſed ſpiritualia ſemper proponit & comminatur ſupplicia. Ad quam rationem, quia jugulum argumenti ex hoc loco ducti petebat, ut ad cætera quoque quæ illhic adjecta ſunt, Vir Bonus ſapienter nihil reſpondit.

Reges autem ac Reſpublicæ Chriſtianæ contra Antichriſtum, qua talis eſt, ferreo gladio pugnare non debent. Si quis tamen ex ejus aſſeclis; pacem & libertatem eorum qui ipſis ſubjecti ſunt, ferro turbare velit; quin ſubjectos ſibi populos ferro ab injuria protegere poſſint, non dubitamus. In quo per ſe quidem paci ac libertati illorum populorum; per accidens autem Religioni & Eccleſiæ conſuletur.

Quod autem nullus ſavor divinus, nulla Dei benedictio & auxilium Chriſtianis, etiam tunc cum juſtiſſima bella gerunt, promittatur: ſed potiùs contraria comminatio proponatur, neque ex hoc loco concludi poſſe demonſtravimus: & opinio iſta non modo Rationi ſed ipſi rerum experientiæ, atque adeò ipſius religionis analogię repugnat: in qua tametſi pietati ac juſtitiæ, divina potiſſimum & cæleſtia futuræ vitæ præmia proponuntur, tamen ab iis nec cæteræ omnes bonorum hujus vitæ adjectiones excluduntur.

CAP. VIII.

I. IN voce *Turpitudinis*, (quanquam nos ea uſos eſſe non meminimus, ut mirum videri poſſit, quomodo in ea æquivocationis inſidias ſtruxiſſe dicamur cujus uſu planè abſtinuimus) ſicuti & in vocibus, quibus ejus loco uſi ſimus, Reſponſio noſtra nulla ludit ambiguitate. Quemadmodum enim argumentum cui reſpondemus, nonniſi de apparenti quadam; &, ut nos locuti ſumus, invenuſtâ ſpecie repræſentatâ, (quam Vir Bonus naturalem vocat) turpitudine intelligi potuit: ita meritò Reſponſio noſtra de eadem, (quæ naturalis Viro Bono dicitur) turpitudine loquitur. Nam ſi argumentum quod ipſi nobis objecimus, de Morali, hoc eſt, verâ turpitudine intellectum fuiſſet; nequaquam ipſi id genus turpitudinis, ullo modo objici; aut illud tàm invenuſta ſpecie menti noſtræ repræſentari poſſe agnoviſſemus: ſed ſimpliciter id ipſi verè ac meritò objici poſſe negaſſemus. Quod cum ipſe Vir Bonus animadverteret; multo conatu hoc loco elaboravit, ut veram, hoc eſt, moralem turpitudinem; bellis & quidem per ſe ineſſe, oſtenderet.

Primam igitur crudelitatem & ferinam rabiem bellis ineſſe objicit, quia in conflictu; alter in alterius fertur ruitque cædem. Atqui & conflictus interdum ſine cæde & cædes, ſine animo occidendi; & ipſe occidendi animus, atque adeo ſupradicta omnia, poſſunt eſſe abſque crudelitate & feritate: denique ſine omni culpa & vitio. Quid enim? ſi confligentes non in cædem; ſed in repulſionem hoſtium cædem facere volentium, ruant, feranturque? quid, ſi id faciant, non ſponte, ſed neceſſitate? quoniam aliter ſeſe ac ſuos innocentes, & fidem opemque ſuam implorantes ſervare nequeant. Mite quidem animal homo eſt: etiam erga alienos: ſed neque erga ſe, ſuoſque immite, & crudele. Dentibus & unguibus & cornuum robore, quibus ad ſeſe tuenduum utatur, caret; ſed ratione armatum eſt: nec omnium naturæ inſitam ſui conſervandi curam Deus ab eo removit. Efferari aliquos in bellis quid mirum eſt; cum in pace quoque aut inſoleſcant & proterviant: aut in legnitiem non pauci diſſolvantur. Num ideò pax noxia & fugienda?

Fabulas quas nobis Vir Bonus narrat, ab iis qui bellis inviti intererant, auditione acceptas; etiam non mali homines comminiſci ſolent; ut admiratione ſui audientium animos percellant; & ſe quoque bona fide milites, & quidem Truculentos fuiſſe; atque robur & æs triplex circa pectus habuiſſe, perſuadeant: præſertim cum apud nos ſeculum iſtud ea hæreſi infectum ſit; ut homines vulgo fortitudinem in bello inſulſam putent; niſi feritatis & ſævitiæ jactantia condiatur: qui tamen in bellis omnium fugatiſſimi eſſe ſolent; & bellorum intolerantiſſimi, quod tot recens acceptę in patria noſtra clades teſtantur.

Non igitur crudelitas, non injuſtitia, non ipſa quam ad oſtendendam moralem turpitudinem ultimò commemorat, temeritas bellis per ſe ineſt; ſed per accidens, vitio & culpa bellantium; quæ nos vitia à legitimis bellis procul arcemus. Nam quod aliquis invitus & coactus ad nos interficiendos accedat, id non efficit, ut nobis ad repugnandum, & noſtram vitam ſervandam, jus deſit. Multa enim ſunt quæ ad excuſandam, vel minuendam culpam faciunt: quæ ad penitùs tollendam non valent. Sed nec ſi quis in oppugnandis nobis omni penitus culpa careat, idcircò nos in culpa ſumus ſi ipſi reſiſtamus; quoties nullo jure obligamur ad non reſiſtendum; quemadmodum cives legibus alicujus Principis aut Reipub. ſubjecti, ipſo ſubjectionis jure, obligantur ad non reſiſtendum ſuo Magiſtratui. Poteſt enim quis, qui in aliena poteſtate ſit, non peccare in eo quod imperio ejus cui refragari non poteſt, oppugnet inſontem, præcipuè ſi ſontem eſſe perſuaſum habeat. Quo in caſu culpa injuſtitiæ non penes eum qui oppugnat; ſed penes eum eſt, qui inſontem oppugnare imperavit. Et ſi quid eo tempore oppugnans ab inſonte adverſi patiatur; neque inſontis, neque oppugnantis, ſed oppugnare imperantis culpâ id accidit. Itaque non eſt neceſſe duorum, qui ſecum pugnent alterutrum omnino eſſe culpæ ac reprehenſioni obnoxium, cum culpa poſſit eſſe penes tertium.

Neque ideò bello injuſtitia per ſe ineſt, quia illud abſque injuſtitia eſſe non poteſt. Nam & nos fatemur juſta & legitima bella eſſe non poſſe niſi injuria & quidem capitalis interveniat. Sed non ab iis qui juſtè & legitimè reſiſtunt; ſed ab iis qui illegitimè oppugnant, profecta. Aliâs patientiæ quoque Chriſtianæ & martyrio injuſtitia per ſe inerit, quia hæc abſque capitali injuria, ne cogitari quidem queant. Nec enim iſti bello aut certamini injuria ineſt; quod ab inſonte bellatur aut certatur: ſed iſti tantum quod ab injuſto & ſonte infertur. Malè igitur & mendoſè toti generi tribuitur; quod alteri duntaxat ſpecierum proprium eſt. Nam bellum juſtum, niſi injuſto opponi; ut & certamen inſignis patientiæ, niſi contrà inſignem injuriam certari non poteſt.

Quod autem caſus belli ſæpe etiam innoxios involvere ſoleant; id plærumque ex abuſu bellorum, & culpâ bellantium evenit; cum legitimi bellatores in id unicè excubare debeant; ne arma adverſus noxios ſuſcepta fraudi ſint innoxiis. Fraus & dolus malus atque perfidia non minùs bella dedecent; & affligunt; quàm ornant & adjuvant, aſtus bellici & ſtratagemata.

Chriſtianum vitæ inutiliter prodigum eſſe minimè decet. Sed ſi vita non temerè prodigitur quoties unius fratris ſervandi gratia periclitamur; multò minùs quoties patria fratrum plena, diſcriminibus noſtris ſervatur, præſertim ſi id non perperam & intempeſtivè; ſed circumſtantiis officium noſtrum debitè requirentibus fiat. Quo in caſu profecto ut excelſum virtutis ſpecimen; ſæpe injuſta & calumnioſa temeritatis labe aſpergitur: ita nonnunquam timiditas atque ignavia turpis, honeſti obtentus velo obductum latibulum quærit. Itaque cum Vir Bonus locum hunc communem adverſus bellum tractaret; non adverſus ſententiam noſtram ſed contrà abuſus bellorum peroravit, quos una cum ipſo damnamus atque à bellis excluſos volumus.

II. Etiamſi non tanta eſſet bellorum quanta matrimonii neceſſitas; tamen eam ſufficeret eſſe tantam, ut ob eam interdum meritò excuſari ac tolerari poſſint. Major eſt æternæ quàm temporariæ vitæ ſervandæ neceſſitus: Sæpe tamen hæc quoque minor neceſſitas, hominibus ad ea jus dare poteſt; quæ citrà eam non licerent, ut in Davide patuit panes propoſitionis edente. Sed nec plane verum eſt quod à Viro Bono ſupponitur. Primùm enim non injuriâ quæri poſſet; utra ſit major neceſſitas,

aut

aut utrum ſit magis eligendum. An ut progeniem habeas, cui, ut ſic loquar, lampada vitæ tuæ tradas? an vero ut caveas, ne eam in ſtatum producas quo miſerior fingi non poteſt, ubi per abolitum pacis & belli gladium, (quod volunt Viri Boni,) & ſaluberrimæ Dei ordinationes ſublatas, introducta omnium ſcelerum impunitate & licentia, poſteritas noſtra aut in culpam aut ſub jugum veniat ſceleratiſſimæ tyrannidis (cum aut ſcelera aut miſero vitæ ſtatu mors optabilior cenſeatur) nec tamen ipſa bellorum mala effugiat, quæ in regno ſcelerum atque licentiæ, nunquam deeſſe poſſunt.

Deinde quod Vir Bonus oſtendit; ſi bella ex omni terrarum angulo ſubmoverentur, optatiſſimum fore ſtatum rerum, verum quidem eſt; ſed tamen bellorum neceſſitatem ideo non tollit, quia hic rerum ſtatus, poſita libertate arbitrii, nonniſi per bella, aut per validæ poteſtatis cuſtodem gladium effici aut conſervari poteſt. Quemadmodum ſi morbi, qui nunc paſſim in humano genere regnant, invento aliquo univerſali remedio tollerentur, prima ſpecie quidem nulla tunc neceſſitas remediorum; ac ne illius quidem quod ultimo profuit, eſſe videretur, morbis in exilium pulſis? Si tamen rem accuratius perpendas, ne tunc quidem eorum neceſſitas deſineret tantiſper dum is ſtatus rerum maneret, ut corrupta iterum hominum valetudine, morbi iſti ab exilio redire poſſent. Ita ſi injuſtitiæ & injuriæ proximæ bellorum cauſæ tollerentur, tantiſper quidem bellorum nulla eſſet neceſſitas, dum cauſæ eorum exularent: ſed ipſis ab exilio reverſis (quod fieri poſſe, poſita humanæ voluntatis libertate, neceſſe eſt) rediret unà quoque ſuſcipiendorum bellorum neceſſitas.

Denique cum in eo ſtatu res humanas Deus eſſe voluerit, ut injuriis quæ nonniſi bello aut ſuppliciis propulſari ſolent, locus ſit; univerſalior eſt neceſſitas gladii, qui pacem & bellum moderetur; quia is omnium pacem, libertatem, ſecuritatem tuetur: & fructus ejus ad omnes, nemine excepto) redundat; quam matrimonii; quo innumeri mortales carere potuerunt; atque etiamnum poſſunt.

III. In hac inſtantia Vir Bonus (quod aliàs quoque ferè perpetuo facit) oblitus eſſe ſpecialis in hoc loco Status quæſtionis videtur; in quo *Citrà omnem religionis reſpectum, ex ratione nondum verbo Dei illuſtrata* (ipſiſſima verba noſtra ſunt) de jure & honeſtate bellorum argumentum propoſuimus, & expendimus. Intempeſtivum igitur erat hoc loco; jus iſtud ex voluntate verbo Dei revelata oppugnare.

Sequamur tamen Viri Boni vagos & extra orbitam devios flexus. *Matrimonium*, inquit, *Deus & primitus inſtituit & ſub Novo Fœdere confirmavit. Bellum autem & effuſio ſanguinis Deo ſemper diſplicuit; quia & Caini cædem edicto repreſſit, & ſub Veteri Fœdere veſtigium voluntatis ſuæ bella parum probantis in Davide ab ædificatione templi repulſo, exhibuit & bella aut ſanguinis effuſionem, in novo ſædere nuſquam approbavit aut permiſit.*

Atqui primum non de eo hoc loco quærebatur, utrum Deo magis placeat bellum, ſive effuſio ſanguinis, an matrimonium? Ac ne nobis quidem eam quæſtionem in tota cauſæ noſtræ defenſione, attingere opus eſt. Multa enim Deo magis probari poſſunt quàm actio aliqua; quæ tamen non ipſa à Deo prohibita ſit. Cælibatus judicio Apoſtoli, potior eſt ipſo matrimonio: nec tamen vetitum matrimonium.

Deinde non de eo eſt inter nos controverſia, Utrum Deo abſolutè placeant bella, præſertim in genere ſumpta: ſed utrum ea penitus, etiam in maxima reſiſtendi neceſſitate prohibuerit. Multa Deo non ſatis placere poſſunt: & tamen illa ab eo tolerari ac permitti aut certè non prohiberi palàm eſt; qualis eſt iteratæ ſæpius poſt frequentes lapſus pœnitentiæ fiducia. Nam & ipſa remedia recidivi ſæpius morbi culpà, faſtidio ſunt.

Denique bellum & ſanguinis effuſionem Deo abſolutè ſemper diſplicuiſſe, non probat Vir Bonus. Non homicidæ, ſed Caini cædes in Mundi incunabulis, edicto Dei repreſſa eſt: quicquid Grotius Vir ſummus, ſentiat. Cujus edicti ratio quam affert admitti poteſt; ſed edictum ad alios præter Cainum minimè porrectum, vel illud peculiare ſignum oſtendit, quod Deus in ipſo poſuit ne occideretur. Nec enim privilegio, cuiquam aut peculiari teſſerâ opus erat; ſi generale edictum omnes comprehendebat. Homicidium innocentis & illegitimum, nonniſi ſanguine nocentis expiari, generaliori edicto Deus inſtituit & ante Legem, & in Lege; nec poſt Legem gladium ſcelerum vindicem è manibus Magiſtratuum excuſſit; ſed æquè valido inſtituto, (ne quid amplius dicam) etiam ſub Novo Fœdere ordinavit, atque olim matrimonium inſtituerat. Certe in matrimonii uſu, nemo maritorum Miniſter Dei dicitur; ſicuti in uſu gladii dicitur Magiſtratus. Quippe validiori commendatione opus erat in eo, quod a Chriſtianis (ut fieri experimur) in dubium vocare poterat. Quibus autem pacis gladius permiſſus eſt; qui minus urgenti neceſſitate ſtringitur; iis ſalva religionis analogia eripi non potuit is, quem ſuprema extorquent pericula, prout nec ereptum cernimus.

In repulſione Davidis ab ædificando templo Dei, veſtigium habemus voluntatis Dei, non ſimpliciter bella improbantis (quomodo enim ea ipſa improbare potuit; quæ non modo aperte permiſerat ſed inſtituerat?) ſed pacis artes bellicis præferentis; & cupidinem bellicæ gloriæ ſaluberrimo fræno cohibentis, ut omnibus manifeſtum eſſe poſſet; quamvis Deus bella in caſu neceſſitatis permittat, nolle tamen ea ab hominibus niſi invitiſſimis ſuſcipi: & ſi forte ea ſuſcipere neceſſe ſit; nolle ea eſſe nimium cruenta & ſanguinis humani prodiga. Non eſt autem mirandum, cum Deus remedium tàm periculoſum populo ſuo permitteret, in ejus uſu legitimo frænum aliquod extare voluiſſe, quo efferentes ſeſe nimium in animis hominum bellici impetus, cohiberentur. Cætera quæ hic dicuntur alibi copioſè refutata ſunt, aut refellentur.

IV. Hic quoque Vir Bonus ſubjectæ materiæ oblitum ſe oſtendit; quia cum nos hoc loco ad objectam nobis argumentationem de Ratione bellis repugnante reſpondeamus; iſte fingit nos ex eorum neceſſitate argumentantes; & per conceſſionem hujus neceſſitatis; reſpondens excipit ab ea ſolos Chriſtianos. Nec tamen iſtud à ſeipſo confictum argumentum legitime diſſolvit. Sed in ejus oppugnatione ab illa Captione, quam vocant Accidentis, ſeſe circumventum oſtendit. Nec enim, etiam in primitivà Eccleſia, Chriſtiani, ab illa neceſſitate de qua ſermo eſt, quæ tàm pacis quàm belli gladio in humano genere locum dedit, erant verè exempti. Æque enim tunc Chriſtiani ac reliqui omnes Romani Imp. cives gladii uſu indigebant; qui eos foris à Parthis, Germanis, Sarmatis, Marcomannis, domi à latronibus & facinoroſis protegeret; niſi forte ſi quibuſdam accidit ut procul à ſtrepitu armorum, aut temporibus aut locis pacatis viverent. Bellorum & gladii tractatio, omnibus quidem in communi neceſſaria eſt, & utilis: ſed non ſemper neceſſe eſt, ut ab omnibus geri & tractari debeant; quoties accidit ut id paucorum opera & interventu præſtari poſſit. Multò minùs ut ab omnibus ſuſcipi poſſint; quod ad ſolos pertinet qui Reſpublicas gubernant. Nec tamen minùs omnibus, quàm iis quorum ductu aut miniſterio geruntur; bella neceſſaria aut utilia ſunt, quia eorum fructus pax & ſecuritas publica ad omnes redundat.

Nec magis tunc bellis Chriſtiani, quam reliqui omnes carere potuerunt; niſi quòd nec ſemper delectus militum ex Chriſtianis fierent: nec ad rerum clavum tunc Chriſtiani ſederent: quod utrumque fuiſſe ex accidenti, poſteriora tempora planum fecere.

Sed nec ea bellorum neceſſitate tunc Chriſtiani ſemper carere potuerunt, quæ operam atque interventum eorum poſceret. Quod neſcire non poſſunt ii, quicunque jus & morem Romanorum Magiſtratuum in agendis delectibus & conſcribendo milite, non ignorant. Quo in

caſu

caſu neminem è Chriſtianis immunem eſſe potuiſſe, ſciunt omnes in antiquitatis memoria mediocriter verſati. Ac ne retragatos quidem id oneris Chriſtianos uſquam legitur: nec ob ſuſceptam militiam quenquam ab Eccleſia excluſum. Hinc illæ fulminatrices, hinc Thebeæ legiones: hinc apud Tertullianum caſtra militum Chriſtianorum plena. Denique cum ob recuſatum idololatriæ obſequium, tot martyria ſuſcepta legamus: producant Viri Boni vel unicum exemplum, non dico necis atrociſſimæ, ſed levioris periculi ob recuſatam militiam à Chriſtianis ſuſcepti. Quod tamen neceſſariò fieri debuit, ſi tunc Chriſtianæ Eccleſiæ non minus bella quàm idola fidelibus fugienda eſſe ſenſerunt. Nec certè Heroës illi, qui grano thuris igni injecto ſe ab atrociſſimis ſuppliciis expedire poterant; & tamen infanda pati maluerunt; quàm ut fidei ſuæ caſtitatem vel leviſſimæ ſimulationis pulviſculo aſpergerent: paſſi unquam fuiſſent Chriſtianorum ad militiam delectus fieri; abſque ingentibus & memorandis ad poſteritatem exemplis. Nec neceſſe fuiſſet ab impiis ullas perſecutionum anſas aut occaſiones captari. Hæc unica in delectibus agendis conſuetudo; perpetuam non modo opportunitatem; ſed neceſſitatem perſequendi Chriſtianos attuliſſet, longè plauſibiliori ad populum prætextu, & promptiori ſævitiæ excuſatione. Quod argumentum, quantum ad agnoſcendam in eo veteris Eccleſiæ praxin attinet, clarius eſt; quam ut Viri Boni mandibulis frangi, aut conteri poſſit.

Homines in natura ſuâ conſiderati; quantò magis belluis excellunt; tanto turpiùs ſeſe infra earum ſortem abjiciunt; dum diviniſſimo Dei dono ad omnium ſcelerum impunitatem abutuntur. Optimarum rerum peſſimæ corruptiones ſunt, & in comparatione meritorum quantò quis graviori culpâ tenetur; tanto quoque pœna atque ipſa morte dignior eſt. Nec verum eſt, hominem, quantacunque ſcelerum labe infectus ſit, mores in naturam verſos exuere poſſe; cum ſint qui ad mortem peccant; pro quibus ne orari quidem poſtulat Apoſtolus. Crudelitas & ſcelera arte atque ingenio adiuta, ut odio & reprehenſione; ita ſupplicio digniora ſunt; præ naturali brutorum feritate.

In ultima capitis hujus quæſtione Vir Bonus more ſuo, cum non haberet quod propoſitæ theſi opponeret; recurrit ad hypotheſin; quaſi en loco quid Chriſtianos magis deceat; & non potius quid hominibus magis ex uſu ſit; ſepoſito omni religionis reſpectu, quæreretur. Sed ne ſic quidem homini conatus ſucceſſit, à teſtimonio primùm negatè argumentanti: quod Chriſtianis in ſpecie victoriæ non ſint promiſſæ; quaſi non ſufficiat in genere omnibus in neceſſitatibus cælitùs expectandam opem promitti: aut hæc promiſſio in cæterorum omnium quæ adjici promittuntur, ambitu comprehendi nequeat.

Deinde argumenti ex admonito Petro ducti, crambem recoquenti: nunquam venit in mentem Objectionem hanc à nobis ſtirpitùs eruendam eſſe; quod ſuperiori capite ſufficienter præſtitimus.

CAP. IX.

Nucleum argumentationis quam diſſolvimus & mentem Socini, à nobis probè non perceptam, dum probare contendit Vir Bonus, (præterquam quod non pauca falſò aſſerit) ità ſe implicat, ut planum faciat, ſeſe, quid dicat, non ſatis intelligere. Nec enim unâ contradictione ſe involvit. Ait enim, *Non ſimplicem terrenam poſſeſſionem* à Socino intelligi, ſed eam *quæ tanquam præmium obedientiæ aſſignata ſit à Deo, in qua omnis felicitas ac ſpes noſtra ſita ſit, & circa quam unicè occupari, eamque curare debeamus. qualis fuit terræ Cananeæ poſſeſſio, Judæis promiſſa primum, poſt tradita.* Idemque paulò poſt confirmat; dum ait controverſiæ noſtræ cardinem in eo eſſe, *An ita habeamus aliquam poſſeſſionem terrenam nobis aſſignatam ut in ea felicitas noſtra terminetur.* Omnem igitur felicitatem Judæorum, in tradita poſſeſſione terræ Cananeæ collocat.

Atqui ſtatim ſubjicit, Poſſeſſionem *hujus terræ ipſis tanquam Partem felicitatis*, à Deo datam fuiſſe. Poteſtne aliquod præmium felicitatem omnem cujuſquam comprehendere, atque Terminare: quod ipſi tanquam pars felicitatis datum ſit?

Deinde, quia in eo, differentiam inter nos & Judæos collocat; quod illis *terra Cananæa tanquam pars felicitatis data ſit*, non obſcurè oſtendit, nobis Rempub. & poſſeſſionem terrenam nullam, pro parte felicitatis obedientibus promiſſæ conferri. Atqui mox ſubjicit. *Res hujus Mundi additamenti tantum loco felicitati noſtræ adjici.* An verè iſtud additamentum, quod felicitati quod præmio obedientium adjicitur, pars felicitatis & præmii, licet ignobilior, cenſeri nequit?

Tertiò, ait, Terrenam Rempub. aut poſſeſſionem, quam forte habeamus, noſtram propriam & verè hæreditariam non eſſe: aut, ut alibi ait, *hæreditatis & patrimonii loco nobis à Deo non attribui*. Et tamen ingenuè fatetur. *Sive ordinario ſive extraordinario; ſive viſibili, ſive inviſibili modo Deus alicui terram, vel poſſeſſionem certam, concedat, perinde eſſe. Et ſicut extraordinaria & viſibili ratione Deus terram Cananæam Iſraëlitas poſſidere voluit; ita aliis gentibus ordinariè & inviſibiliter; poſſeſſiones terræ attributas: imo eadem quoque ratione nobis quoque Chriſtianis naturale jus ad res noſtras poſſidendas & Conſervandas conceſſum.* Si ad Remp. aut aliquam rem terrenam; perinde nobis verum jus quæritur; ſive hoc ſive illo modo à Deo conferatur; cur æquè propria noſtra, & verè hæreditaria nunc cenſeri nequeat; quàm illa olim Iſraëlitarum, propria & hæreditaria fuit; quæ extraordinario modo collata eſt? *At enim nos hic manentem civitatem non habemus!* Quaſi verò Iſraëlitæ ſtabiliorem in terris patriam habuerint; cum & illi, æquè ac nos, aut patriæ ac Reipublicæ ſuæ poſſeſſione ſpoliari; aut ipſi everſæ ſuperſtites eſſe; aut denique ipſa morte ab ea, ſive manente ſive pereunte, avelli potuerint. Nihil igitur eſt, quod in ambiguitate vocum Hæreditatis, aut patrimonii (quæ videlicet perenne aliquid ac ſtabile ſignificent) argumento à nobis everſo precarium adminiculum quærat. Non magis enim propriè voces iſtæ Iſraëlitis olim poterant; quàm nobis nunc competere poſſunt: & admonitio iſta ſortis humanæ; æquè illis olim, (ac nobis nunc) excitandis adhiberi potuit. Documento eſt, quòd Monitum iſtud etiam ante everſam Hebræorum Rempub. Hebræis inculcatum eſt, qui tunc exules & peregrini in hoc Mundo, æquè ac nos, dici poterant. Nec tantum fideles & perſecutionibus obnoxii; ſed & infideles ipſi ac perſecutores. Cujus moniti fidem, quoad iſtos, vel eventus ipſe, paulo poſt, abunde confirmaturus erat.

Inter ea verò quæ hoc loco falſò aſſerit; primum eſt. *Terræ Cananeæ poſſeſſionem Hebræis promiſſam & traditam fuiſſe illud præmium, in quo omnis felicitas eorum ſita fuerit.* Non tàm enim ipſa terræ illius poſſeſſio. quàm in iſtius poſſeſſionis uſu & fructu, Dei protectio & benedictiones præſtabant illis eam felicitatem, quâ præ aliis gentibus gloriari poterant. quæ niſi poſſeſſioni illius terræ adjuncta fuiſſet, nihil erat, quod gens illa præ cæteris, præſertim quibus æquè beatæ ſedes obrigerant, jactare potuiſſet. Quamvis enim ubertate glebæ & fructuum abundantia terra illa eſſet commendabilis; non puto tamen eam omnibus etiam beatiſſimis regionibus, naturali proventu, & ubertate præſtitiſſe. Sed peculiaris Dei gratia, non modo ſi quid forte deficeret, ſupplebat; ſed qualecunque uſpiam terrarum optari potuit, cæli ſolique ingenium ſuperabat: ut alia nunc taceamus, & quidem potiora; quæ ad ſpiritualem eorum felicitatem pertinebant; quæque ſemina ejus ſpei, etiam ſub Lege continebant, quæ in florentiſſimam ſub Evangelio ſegetem, erat germinatura.

Alterum ex iis quæ falſò aſſeruntur eſt, Ex eo, quod quis exulem ſe & advenam in hoc mundo cogitare debeat, fortiter inferri ipſi bellum non eſſe gerendum. Nam & omnes Hebræi ea cogitare debebant: *Pſalm.* 39. 1. *Paralip.* 29.

1. *Paralip.* 29. & David ea quondam cogitavit; nec minus tamen neceſſitate exigente bella geſſere. Sed & ratio quam affert parum fortiter arguit.

Quis, inq. peregrinans adeo ſe, alienæ Reipublicæ curis immiſcet; ut eam mordicus tuendam ſibi ſumat? Quaſi etiam peregrini, nonquam plurimùm intereſſe poſſit, eam in qua peregrinatur Rempublicarum ſalvam eſſe. Imò quis peregrinus urbem in qua commoratur: non obſtinatiſſimè propugnat, ſi ipſi una cum capta urbe pereundum ſit? Non minùs certè alienam patriam quàm alienam navem defendimus, quoties, quod frequentiſſimè accidit, niſi ſalva illâ ſalvi eſſe non poſſumus. Nam occidere quenquam, pro eo quod defendi neceſſitas poſtulat; non magis quiſquam velle cenſetur, quàm pro eodem occidi velle poteſt. Et Chriſtianum præcipuè decet, in defenſionis periculo ac neceſſitate eo animo pugnare; ut quemadmodum ſuâ vita incolumi; ita & hoſte ſuperſtite victoriam conſequatur. Sed ſi forte in eo caſu accidat, hoſtem occumbere (ſi modo juſta pugna ac defenſionis cauſa, atque neceſſitas fuit) non magis in eo ulla ei à nobis infertur injuria; quàm nobiſmetipſis à nobis illata fuiſſet, ſi ipſi occubuiſſemus. Æque enim præter mentem noſtram utrumque evenire ſupponimus. Mutat igitur ſuo more quæſtionis Statum Vir Bonus, cum in materiâ defenſionis innuit, ex mente noſtræ ſententiæ, nobis aliquando neceſſitatem imponi; ut propter rem aliquam terrenam hoſtem occidamus. hoc eſt, occidere velimus. quod nos ut non oppugnamus ita neque aſſerimus; quia bellorum jus, etiam abſque iſta opinione ſatis defendi poſſe cenſemus.

Tertium ex iis, quæ falſò aſſerta ſunt, eſt: Nos dum *probamus jura poſſeſſionum & hæreditatum, non modo poſſidendarum ſed etiam conſervandarum, hoc eſt, defendendarum; nobis æquè nunc competere; atque olim Hebræis competerent, extra oleas aut extra Statum quæſtionis vagari.* Non enim alius erat ſpecialis quem ingreſſi ſumus quæſtionis ſtatus, quàm utrum nobis aliqua terrena poſſeſſio (quam videlicet non modo poſſidere, ſed & conſervare nobis liceat) à Deo aſſignata ſit. Hæc enim erat argumenti Minor quod refutavimus. *At Chriſtianis à Deo nulla terrena poſſeſſio aſſignata eſt.* quam falſam eſſe, probandum ſuſceperamus.

Atque hanc falſitatem maxima in nos injuria cumolat, dum ejuſmodi Statum quæſtionis fingit; qui ſine capitali noſtri criminatione cogitari nequit. Aſſerit enim præſentis inter nos controverſiæ cardinem in eo verti; an ita habeamus aliquam terrenam poſſeſſionem nobis aſſignatam; ut in ea felicitas noſtra terminetur. Cujus quæſtionis cum ipſe negativam partem tueatur; nos affirmativam defendere non obſcurè innuit; quod abſque inſigni noſtra injuria fieri nequit; qui in aliqua poſſeſſione terrena felicitatem noſtram terminari. adeò non exiſtimamus; ut opinionem hanc deteſtandam cenſeamus; & quæ ſpem cæleſtis patrimonii planè ſubruat & convellat. Neque enim nobis ad Minorem propoſiti argumenti confutandam; confugiendi ad ejuſmodi monſtroſas quæſtiones & opiniones neceſſitas ulla imponebatur. Abunde ſufficiebat nos oſtendere, (id, quod unice quærebatur) quamvis ea quæ poſſidemus non extraordinario & viſibili modo Deus nobis contulerit; tamen nunc æquè legitimum nobis jus eſſe, ad terrenas poſſeſſiones, aut, ut ipſe loquitur, patrimonia & hæreditates noſtras poſſidendas & conſervandas, ut olim Hebræis fuit. Quo fine. & utrum præmii loco nobis terrenæ poſſeſſiones conferantur; nulla inter nos controverſia fuit: multò minùs utrum in iis felicitas noſtra terminetur: ſed tantum utrum jus earum poſſidendarum ac defendendarum obtineamus. Non igitur nos extrà oleas vagamur: Sed Vir Bonus, cum non habeat quod opponat Veritati, nova plantat & conſerit oliveta; intrà quorum ſepta, obtorto collo diſputationem noſtram pertrahere contendit: conatu & ſucceſſu, ut vidimus & iniquo & irrito.

Ludit poſteà in vocibus *patrimonii & hæreditatis*; quas ſolis ejus generis poſſeſſionibus attribuere videtur; in quibus felicitas noſtra terminetur. Ait enim, quæri inter nos. *an ita habeamus aliquam terrenam poſſeſſionem nobis aſſignatam, ut in ea felicitas noſtra terminetur, atque hæreditatis & quaſi patrimonii loco, à Deo nobis attributa ſit.* Quaſi Deus nemini ullam poſſeſſionem locò patrimonii & hæreditatis attribuere poſſit, niſi in eâ felicitas ejus terminetur. Aut, quaſi vel ipſius olim Iſraelitici populi beatitudo, in ſola illius terræ Cananeæ poſſeſſione, terminaretur. Quæ poſſeſſio etiam abſque benedictionibus ſemini Abrahæ promiſſis, ab improbis & à fœdere deſciſcentibus, interdum poſſideri potuit: ut & benedictiones iſtæ, etiam exulibus Judæis ſervire poterant. Malè igitur Vir Bonus iſta pro eodem ſumit quæ natura ſuâ diſparata ſunt.

Non diffitemur veri patrimonii & hæreditatis voces in Sacris literis, huic potiſſimùm poſſeſſioni tribui, quæ eſt ſtabilis & æterna; qualis nulla terrenarum eſſe poteſt. Sed nos de terrenis poſſeſſionibus hoc loco diſſeruimus, ut Vir Bonus etiam extra ſuum olivetum, εἰς ἄλλο γένος transmigare videatur.

Imo verò ſuamet ipſe, vineta dicam an oliveta, cædit; dum ex loco *Lucæ.* xv. 11. oſtendit Deum hujus ſeculi filiis, terrenas poſſeſſiones tanquam peculiare eorum patrimonium & hæreditatem diſtribuiſſe.

Nec enim portio hæc patrimonii quæ ipſis obtigit, ſtabilis & æterna dici poteſt; quia non minus ipſâ, etiam dum vivunt excidere; aut ab ea morte abripi, poſſunt; quàm ipſi Chriſtiani ſuis poſſeſſionibus in caſu mortis aut infortunii provolvuntur. Sed & parum aptè hunc locum explicat. Non enim inter iſtud par fratrum, diſparitas ac differentia in eo collocatur quod alteri melior; alteri deterior pars patrimonii obtigerit: ſed quod alter eorum patris pertæſus; ſuamque ſortem ab inſpectione & Curâ patris ſeparans; proprioque conſilio planè permiſſus, portionem ſibi datam; culpa & ſtultitia ſua prodegerit: alteri autem qui à patris Cura & adminiſtratione ſuas res non ſejunxit, pars patrimonii adeò integra & florens permanſerit; ut non deeſſet ipſi poſteà, unde vel illius prodigi Nepotis inopia ſublevaretur. Quem ſenſum vel ipſa confirmat experientia. Nec enim negari poteſt, Deum ejuſmodi filiis qui ipſi adhærent, præter Regnum cælorum, ſæpe, imò ordinariè cætera quoque omnia terrena adjicere; quæ quamvis natura ſua fluxa & momentanea videantur; non tamen eorum quàm improborum poſſeſſio magis fluxa & incerta eſt. Imo verò tanto certior & ſtabilior; quod etiam terrena eorum felicitas, ab Omnipotentis patris diligentiſſima Curâ & providentia ſemper dependeat; prodigorum autem filiorum conditio, incertis primùm & periculoſis fortunæ fluctibus permiſſa, certiſſimæ deinde judiciorum Dei, ſæpe etiam in hac vita, tempeſtati, ſubjecta ſit. Ut igitur non meliori jure ac proprietate; ita neque ſtabiliori conditione, improbi, quàm fideles, terrena ſua dominia poſſident neque ad ea conſervanda aut defendenda; iſti piis, ullam divini aut humani juris prærogativam jactari poſſunt. Nam quicunque dicunt ad conſervanda & defendenda propria acriori ſtimulo ac neceſſitate, impelli eos, quibus unica in terrenis ſpes ac felicitas ſupereſt; quam eos quibus terrenorum facilis jactura eſſe poteſt: mutant quæſtionis ſtatum. Nec enim nunc de eo quærimus, quid in conſervatione rerum noſtrarum, cupiditates aut voluntatem noſtram acrius ſtimulare poſſit: ſed quid nobis liceat, atque integrum ſit. Nec enim ſemper, aut id, ad quod acriori ſtimulo compellimur, magis nobis licitum; aut id, quod minus violenta neceſſitate nobis extor-

quetur, minus licitum eſt. Sæpe ſua culpa mortales, in eas ſe anguſtias redigunt; ut ſi forte id ipſum, quod periclitatur, amiſerint; nullum ipſis jacturæ ſuæ ſolatium ſuperſit. Nec tamen ideò aliis in conſervandis aut defendendis rebus ſuis, minus juris relinquitur, qui in eas anguſtias culpâ ſua, non ſunt prolapſi. Taceo ſæpe accidere poſſe; ut ne fidelibus quidem, rerum terrenarum facilis jactura eſſe aut poſſit, aut debeat: quia id alibi ſuo loco expenditur.

Nunc ad ſyllogiſmum, alio modo, ut ſolidiſſimus videri poſſit, reformatum veniamus. Cujus formatio non degeneravit ab ingenio eorum, qui hucuſque nobis oblati, ob falſitatem præmiſſarum; utroque pede claudicantes reperti ſunt. Nam & Major priori longe falſior eſt; præſertim cum V.B. explicationi phraſeos, qua terram poſthabere jubemur calculum ſuum adjiciat; & Minor, quoad illam ſui partem, quæ veri patrimonii mentionem facit; evidenter falſa ſit. Æquè enim improbis atque probis Deus terrenas poſſeſſiones veri patrimonii loco aſſignaſſe dici poteſt; cum eam vocem ipſe Vir Bonus in explicatione loci *Luc.* xv. 11. etiam de ea poſſeſſione uſurpet quæ non minus fluxa & inſtabilis eſt; quàm illa quæ piis additamenti loco adjicitur; imo verò ut oſtendimus longè inſtabilior & magis momentanea.

Præterea partim æquivocationis partim Compoſitionis & diviſionis fallaciâ, Syllogiſmus hic laborat; in vocibus Veri patrimonii ac felicitatis; earumque conjunctione; quaſi hæc pro eodem ſemper ſumenda ſunt; quæ natura ſua diſparata ſunt. Nam & veri patrimonii vox, cæleſtem duntaxat felicitatem ſignificare poteſt; quo ſenſu hæc pro eodem rectè ſumuntur; & unà componi poſſunt. Sed in eo ſenſu major æquè controverſa eſt; atque principalis quæ inter nos agitatur quæſtio. Nec enim vitæ æternæ aſſignatio, Curam & conſervationem, ac defenſionem terrenorum excludere, oſtenditur. Et propriè ſumi poteſt; atque adeò ab ipſo Viro Bono ſumitur; pro terrenæ poſſeſſionis dominio; quo ſenſu vera & ſumma felicitas, à terreno patrimonio longiſſimè diſcrepat: & hæc ſubdole ſimul conjunguntur: atque ita intellecta minor, evidenter falſa eſt. Non igitur refutatam à nobis argumentationem Vir Bonus, ab objectis ipſi ambiguitatis vitiis liberavit, ſed novis captionibus eam ſuſpectiorem reddidit.

Porrò in ſequenti argumentatione; ubi V.B. contendit, bona præſentis vitæ; (inter quæ, vitam ipſam collocari, memoriâ tenendum eſt) etiam citrà omnem concurſum bonorum æternorum, pro nihilo habenda eſſe; fallaciam committit, quę à dicto ſecundum quid, ad ſimpliciter, dicitur. Nec enim quia aliquid ſecundum quid contemni poteſt: idcirco ſemper ſimpliciter contemni; ejuſque Cura atque defenſio, planè omitti debet; etiam cum noſtra plurimum intereſt, ne nobis illud qualecunque eſt, quod amittere periclitamur, eripiatur. Præterea ſunt multa natura ſua non magni pretii; quibus tamen aut utilitas, aut neceſſitas aliqua pretium conciliat. Et plurima per ſe vilia, pro ſtatus & circumſtantiarum ratione, non modo pretioſa; ſed neceſſaria evadunt; ideoque mordicus retinenda ſunt. Dapibus & cibis, quibus vita noſtra indiget, quid ſæpenumerò vilius eſt? Quis tamen uſque adeò ſapiens pretiorum æſtimator eſſe velit; ut ab eorum uſu ſeſe arcêri, ſuſtineat? aut non omni Curâ & conatu enitendum ſibi putet, ne ſibi prorſus ſubtrahantur? Denique elevent, ut volunt, præſentis vitæ bona; qui Locos ejuſmodi communes pertractare ambitioſius ſolent: Sunt tamen in iſto momentanei ævi noſtri curriculo non pauca, quę ſummo à nobis pretio æſtimari merentur. Talis eſt, bona conſcientia; ſine quâ, vita in terris nulla vitalis eſt: talis Libertas, ſine qua ſæpe ne ipſa quidem ſervari poteſt, conſcientia: talis eſt pudicitia; & omnis virtutis veritatiſque honeſtas; talia ſunt publica ſocietatum in terris, atque ipſius militantis Eccleſiæ bona: Pacis, fidei, juſtitiæ, religionis, benè morati ſtatus atque omnis diſciplinæ conſervatio. talia ſunt officia, Deo, magiſtratui, parentibus fratribus, amicis debita. Quæ omnia vel ideo à nobis pro nihilo haberi non debent; quia apud ipſum Deum in pretio ſunt; & plæraque omnia ejuſmodi ſunt; præ quibus (quoties id juſtitia permittit) nobis aut noſtra aut aliena vita, ita cara eſſe non poteſt; ut ea alterutrius periculo conſervare & quaſi redimere vereamur. Vita denique ipſa, præcipuè quatenus niſi per hanc, ad æternam aditus non patet; tanti eſſe cuique debet, ut ejus conſervandæ cauſa, non aliena tantum; ſed noſtra quoque in diſcrimen vocanda ſit. Quamvis enim rectè, neſcio quis, dixerit:

——— *furor eſt Ne mortare mori.*

tamen hæc ſæpe furioſior inſania eſt; quoties aliquis certiſſimam mortem ſuſcipit, ne aut ipſe, aut alius, incerto uterque (& hic quidem ſuapte culpâ ſibi illato) diſcrimine, periclitetur. Longè enim gravius ſemper magiſque fugiendum malum eſt ipſa Mors, quam ejus, præſertim parum certum periculum: Nec magis metuenda ſæpe ſunt malorum remedia, quàm ipſa eorundem pericula. Quod ſi nulla eſt tàm ordinata erga noſmetipſos caritas, quæ nos prohibeat, quominùs ad arcendum certiſſimæ mortis diſcrimen, incertum vitę noſtræ periculum ſuſcipiamus; quę erit illa tàm prępoſtera erga proximum dilectio; quæ nos certò perire adigat, ne is incertum, & non noſtro culpâ accerſitum mortis ſubeat periculum? An præter Deum ejuſque Chriſtum quiſquam eſt nobis, nobiſmetipſis propior; aut cui plus caritatis exhibere teneamur; quàm nobiſmet exhiberi ſana ſuadet ratio? Et tamen præſentiſſimis interdum vitæ noſtræ periculis, cum multa alia vitâ potiora; tum aliquando vitam quoque ipſam redimimus, intacta & illæſa erga noſmetipſos caritate. Unde apparet quàm puerilis ſit illatio, quia bona vitæ hujus contemnenda ſunt; ideò nihil in hac vita tanti faciendum; ut illius ergò, mortis periculum aut ipſi ſuſcipiamus; aut cuiquam inferamus vel potius inferri patiamur. Neque enim in legitimæ defenſionis moderamine, ſæpenumero iis qui nos oppugnant, nos potius quàm ſibimetipſi inferunt periculum, cum in eo caſu quicquid à nobis ſuſcipiter aut infertur periculi officio ac neceſſitati; quicquid ab illis, puræ putæ voluntati adſcribendum ſit. Nam primum non omnia, quæ in hac vita nobis expetenda offeruntur, contemni aut pro nihilo haberi poſſunt, pleraque etiam ſummo pretio æſtimari & ardenter expeti atque amari debent. Neque enim ſolo corpore in hâc vitâ, ſed animo quoque vivimus; cujus bona quamdiu hic vivimus, hujus vitæ bona dici poſſunt. Deinde plurima ſunt natura ſua vilia ac diſpicienda; quæ arctiſſimum cum pretioſioribus nexum; deſpici aut negligi non debent. Denique humanarum rerum atque omnis ævi experientiæ ignaros ſe produnt; qui bella ſuſcipi poſſe non putant, niſi aut ob exiguum terræ pugillum, aut ob ſimilem aliquam cauſam; quæ contemni poſſe videtur. Neque enim inter principia aut occaſiones & veras bellorum cauſas, diſcrimen intelligunt; neque cogitant, ut omnium rerum ita publicarum mutationum & morborum quibus Reſpub. pereunt, principia mole parva videri; quæ tamen ſæpenumero eam vim habeant; ut niſi in ipſis initiis & primis ſcintillis opprimantur, in immenſa incendia erumpant. Leves & exiguas igitur ob cauſas bella ſuſcipi putant, quia leves & exiguæ eorum occaſiones videntur; quæ tamen interdum, ſi negligantur, graves & perículoſos exitus ſecum trahunt. Quod tamen ita à nobis dictum intelligi volumus, ut abuſus bellorum, qui in eo genere frequenter interveniunt nequaquam excuſemus. Non enim propter eas res, quæ facile contemni poſſent; ſed propter alias longe graviores, & quæ contemni nullo modo debent, quæ tamen ſæpe cum iis nexu quodam conjunctæ ſunt; noſtræ aut alienæ vitæ, ſuſcipi quæ inferri pericula par eſt.

Atque hic miratur Vir Bonus; cum vitam noſtram odio habere; & noſmetipſos abnegare; hoſtes autem

diligere

diligere jubeamur ; nos tamen velle ut vitam noſtram adeò amemus ut inimicos illius cauſa, occidamus. Quibus in verbis non una Viri Boni hallucinatio notanda eſt.

Primùm quod nobis opinionem tribuit, quam, ut minimè oppugnare volumus, ita pro noſtra prorſus non agnoſcimus, ſed aliis ventilandam relinquimus. Neque enim in defenſionis negotio, noſtri aut amicorum cauſa, inimicum occidendum, hoc eſt, ipſius occidendi conſilium capiendum eſſe affirmamus, ſed tantum neminem obligari ſtatuimus, ut ſe, aut amicos ; ad certiſſimam mortem proſtituat; ne fortè inimicus poſſit occidi. Non igitur occaſionem inimici ſimpliciter velle permittimus quoties cum periculo vitæ inimici, noſtrum aut amicorum vitam defendi poſſe ac debere ſtatuimus; quia certum noſtrum aut noſtrorum periculum, incerto inimici diſcrimini, præponendum eſſe aſſerimus. Incertum autem inimici periculum, aut certè noſtro longè incertius eſſe, ideo oſtendimus quia ipſe ſi per nos liceat, occidendi noſtri voluntatem habet : nos autem planè occidendi ejus animum non habemus ; & ſi per ipſum liceat; etiam pugnâ deſiſtere parati ſimus; dum noſtra aut noſtrorum vita in tuto collocetur.

Deinde ſupradictæ fallaciæ dolo; quæ *A dicto ſecundum quid* dicitur, decipit aut decipitur, dum ait quod noſmet odio habere, aut abnegare jubeamur. Nec enim quia id *ſecundum quid*, hoc eſt, quoties Amor Dei cum amore noſtri concurrit, eſt verum; ideò ſimpliciter verum eſt. Nec id quod in gratiam Chriſti fieri debet, in gratiam inimici exigi convenit. Si accuratius rem perpendamus odium iſtud & abnegatio noſtri; non excludit caritatem; & affectum, erga nos aliquanto proniorem, quàm ſit erga inimicum : ſed tantum affectum erga nos proniorem quam in Deum aut Chriſtum. Non enim abſolutè odiſſe noſmetipſos; ſed comparatè ad Chriſtum jubemur, quia is longè magis, quàm nos amandus eſt. At amoris erga inimicum comparatione & reſpectu, odiſſe noſmetipſos nulla obligatione abſtringimur; quia inimicum quàm ſe ipſum longè plus amare, neminem ulla Lex compellit.

Tertiò, partim æquivocationis partim ignorationis elenchi captione decipitur; dum dilectionem quâ erga inimicum; odio quo erga noſmet affecti eſſe debemus, ità opponit; quaſi iſti affectus, ſi in unum objectum ferrentur ſibi eſſent contrarii; cum tamen vox odii ; prout in iſto præcepto Chriſti accipitur, illum affectum ſignificet; quo parentes quoque aut uxores proſequi, atque odiſſe jubemur: qui affectus ſæpe non eſt verum odium; ſed tantum remiſſior caritas ; reſpectu potioris & flagrantioris conſiderata. Dilectio autem inimici, ſit vera dilectio, ideoque vero, non autem cjuſmodi æquivoco odio opponi debeat. Imo vero ſic ſumpto odio opponi nullo modo poſſit; quia ipſa quoque talis odii nomine vocari meritò queat. Nam & dilectio inimici, ſi potioris erga ſanctiora vincula Caritatis gradus reſpicias, tale odium meritò dici poteſt. Ita homonymia vocis hujus V. B. in alterius Captionis genus induxit; ut ea ſibi opponi putaret, quæ, quia unum eorum verè ac propriè, alterum impropriè ſumitur, opponi invicem nequeunt.

Quod autem noſtra conditio omnes naturæ limites exceedat, non niſi ſecundum quid, imò niſi hujus vocis *Noſtra conditio* ambiguitate ludamus, ne dici quidem ullo modo poteſt. Non enim de futuro, ſed de præſenti ſtatu & conditione noſtra, loquendum eſt; quam naturæ limites, dum in hac vita ſumus, planè non excedere; ſed potius novam creaturam Vanitati ſubjectam gemere Deus omninò voluit ; ut virtus ejus in noſtra infirmitate eſſet glorioſior. Duplici igitur fallacia hoc loco V. B. decipitur; nec ex eo ſtatu noſtro qui nondum eſt; ſed venturus expectatur ; & tamen ab hujus vitæ conſervatione ſæpe dependet ; talem vitæ præſentis contemptum qualem inducere vult, colligere ullo modo poteſt. Vult enim introducere talem ut mori malimus quàm nocere alteri, etiamſi ei nocere ſine injuria poſſit. Nam de eo inter nos nulla pugna eſt : Moriendum potius quàm injuſte gravi præſertim & capitali noxâ (de quo noxarum genere in præſenti comparatione quærimus) nocendum : credendumque omninò

Eſſe nefas ſummum animam præferre pudori,

Ac de hujuſmodi vitæ contemptu Lactantium loqui, verba ejus indicant. *Nocent*, inquit, *animalia, ut ſibi proſint. Neſciunt enim quia malum eſt nocere.* Nocendi igitur vocem ſumit in ſenſu qui vitium includit. In quo nos quoque habet Suffragatores. Nec eſt, quod hunc Locum communem, adverſus nos contorqueat, qui, ut alii in ejus ſcripto plurimi ; ipſi nobiſcum communis eſt.

Nunc videamus quomodo ad rationem noſtram reſpondeat : quâ vitam præſentem nunc à nobis, vel ideò pluris æſtimari debere oſtendimus quia ſæpe accidat, ut ab illâ futura dependeat.

Reſpondet primum vitæ præſentis naturam in diſputatione noſtrâ, qualis in ſe eſt, conſiderari: hanc autem utilitatem eſſe accidentariam ; nec hoc loco attendi debere. Atqui nos urgemus dum de pretio vitæ præſentis agitur, non ſolam ejus naturam qualis eſt in ſeipſa ; ſed inprimis utilitatem ejus, undecunque illa profluat & accidat; ſpectandam, dummodo ſit vera & non contemnenda. Quid ſi ſit longe omnium maxima; & quâ major cogitari nequeat. Coriacea moneta res in natura ſua vilis eſt. Illic tamen, ubi ipſi caſus aliquis pretium fecit, contemni nequit ; & tanti æſtimanda eſt ; quanti valor ejus receptus eſt. Rebus certe omnibus pretium utilitas facit: ideo dum de pretio earum agitur; utilitas earum vel inprimis attendenda eſt, præcipuè ſi ſit incomparabilis.

Deinde reſponſione utitur quæ in ſe tacitum dilemma, aut ſi placet, trilemma continet. *Non pro piis Chriſtianis*, inquit, *ſed pro impiis tantum faciet hæc ratio.* In hominibus piis non habet locum id, ut quia in hac vita, æterna quodammodo comparanda eſt, propterea ipſis nimis cara eſſe præſens vita debeat ; imo præſtat ipſis metum defectionis morte evadere. Impii autem duplices ſunt: alii qui juſtum reſipiſcendi tempus per ſupinam negligentiam prætermiſerunt; alii qui curſum pietatis ingreſſi, tantum non habuerunt ſpatii, ut eum abſolvere ante mortis periculum poſſent. Illis non eſt concedendum, ut, ne in æternum pereant, ipſis quenquam interficere liceat. Hos autem credibile eſt Deum aut è præſentis vitæ periculo, erepturum ; aut ſi non eripiat, à vita æterna non excluſurum.

Hæc reſponſio primum magna ſui parte, nihil facit ad quæſtionem ex vi rationis noſtræ concluſam. Concludimus enim Spem vitæ æternæ vitam præſentem nobis cariorem reddere ac pretioſiorem. Vir Bonus reſpondet in altera parte dilemmatis non eſſe concedendum impiis hominibus ; ut metu æterni interitus quenquam occidant. Certè tametſi nos id concedi poſtularemus, & vera eſſet reſponſio Viri Boni ; ſtaret tamen inconcuſſa ratiocinatio noſtra. Quid enim hoc ad rhombum, quòd ipſis præſentis vitæ, propter æternam, conſervandæ, ſtudio, Vir Bonus quenquam occidere non concedit ; ſi tamen eos prohibere nequit, quominus præſentem vitam propter ſpem æternæ conſequendæ, pluris faciant, quam amota tantâ ſpe feciſſent? Deinde ne nos quidem id aut piis, aut ſemipiis, aut ipſis impiis hominibus concedi poſtulamus. Umbram igitur aut ventos oppugnat Vir Bonus.

Prætereà reſponſio hæc inſufficientem continet enumerationem eorum, qui præſentis ſimul ac futuræ vitæ pretia æſtimare poſſint. Præter pios enim iſtius generis, quos nullus metus Salutis morte amittendæ terret ; non illud Solùm hominum genus reperias ; qui aut tantum non habuere ſpatii ; quo curſum pietatis abſolvere poſſent, aut habuere quidem ſed illud per ſupinam negligentiam prætermiſerunt : ſed non deſunt alii quoque, quorum culpa non ſit adeò lata ; aut qui, imbecillitate magis quàm negligentia ſcopum ſuum non ſunt aſſecuti ; aut etiam poſtquam aſſecuti fuêre, adverſis

tentationum fluctibus repulſi, ſuccubuere; & tamen adverſus torrentem niti non deſinunt. Quos inter innumeri gradus eſſe poſſunt, in quibus non raró deprehendas etiam eos, qui ſibi & ſuis quibuſdam admiratoribus, ſeſquipii eſſe videntur. Quos omnes uno impiorum agnomine complexus eſt Vir Bonus, ut ipſis tanto meliori jure denegari poſſet occidendi licentia. Quaſi nos occidendi jus cuiquam vindicemus & non potius inculpatæ defenſionis moderamen; in quo datur opera, ne nobis unâ cum vita præſenti, aditus ad æternam, hoſtis iniquitate intercipiatur. Denique reſponſio hæc omni ex parte falſa eſt. Nam & in piis Chriſtianis, quos certa ſpes ſalutis ſolatur, (quamvis retinendæ hujus vitæ propter æternam, tantam quantam alii neceſſitatem non habeant) tamen vitæ hujus æſtimatio; pretii ſui incrementum ab æternâ accipit. Nec enim amota ea ſpe, tanti vitam præſentem æſtimarent. Reliquos autem omnes Chriſtianos, quanto quis dubio magis & incerto ſtatu fluctuat; tanto graviori neceſſitatis ſtimulo; metus amittendi tanti boni urget; non quidem ut occidendo peccent; ſed ut licitas & legitimas vitæ retinendæ & ſalutis expediendæ rationes, ſive cum ſuæ, ſive cum alienæ vitæ periculo; (dum id non ſit culpa noſtra accerſitum) non omittant. Quamvis enim Deo in expedito ſint rationes, quibus efficiat ut nobis incidentia pericula pernicioſè non noceant; tamen is non ſemper extraordinario & miraculoſo modo nobis opem fert; ſed ſæpe nos per noſmetipſos ſervat: & quemadmodum in æterno; ita in temporario malo evitando, plerumque nos Deo cooperari neceſſe eſt. Ideó oblatæ nobis legitimæ expediendæ incolumitatis rationes, (niſi tentare Deum malimus) non ſunt negligendæ.

Tertiò & quarto genere reſponſionis, (ſi reſponſio vocanda eſt) utitur concedendo & in nos retorquendo, id, quod demonſtravimus, dum ex eo quod non poſſimus vitam hanc, ſine æternæ injuriâ, contemnere, probat primùm Nulli Chriſtiano ad bellum eſſe eundum; nec vitam periculo mortis objectandam. Sed primùm ex eo quod hæc vita nobis vel ob ſpem æternæ carior eſſe debeat, non ſequitur nihil eſſe in vitæ noſtræ commodis aut ſolatiis; quod ipſa vita carius eſſe non aut poſſit, aut debeat; quod planum faciunt illi.

Qui propter vitam, vivendi perdere cauſas

detrectant; & qui eam periculis objectare cogantur, ſive propter officium ſive propter neceſſitatem. Deinde non ſtatim vita contemnitur, quoties in incertum periculum conjicitur, præſertim; longè certioris evitandi gratiâ; qualia ſunt belli diſcrimina: ex quibus innumeri evadunt & victoriæ bonis fruuntur. Imo verò ipſa ſæpe vita abſque ultrò ſuſcepto ejus amittendæ periculo, ſervari non poteſt, quoties diſcrimina diſcriminibus, plerumque certa incertis repellenda ſunt. Non igitur contemptu ſed amore ac deſiderio conſervandæ vitæ noſtræ, tunc iſta pericula ſuſcipiuntur.

In retorquendo adverſus nos argumento noſtro; pergens, ait illud magis pro inimicis noſtris; quàm pro nobis facere; quantò videlicet illi magis à pietate alieni quàm nos, ideoque magis prolongandæ vitæ beneficio indigentes ſupponuntur. Ex quo non aliud ſequitur quàm eos noſtrâ culpa in periculum vitæ hujus amittendæ, in quo ſimul æternam amittere poſſint, non adducendos, præſertim ſi cum eorum periculis noſtra non concurrant. Quod nihil facit ad propoſitum & ſalva cauſa noſtra concedi non difficulter poteſt. Sed quid ſi ſine noſtra culpa; imo verò ſuamet & quidem latiſſima culpa ipſi ultrò in pericula ejuſmodi ruant; ut nos una ſecum in eadem præcipitent. Quia ne illis ita furentibus, utriuſque vitę jactura facilis eſt; idcircò nos quoque inſaniam eorum imitari par eſt? An tanti nobis incertiſſimæ imo ſæpe deploratæ eorum Salutis cura eſſe debet. ut ob ejus vaniſſimam imo verò nullam ſpem; bonorum utriuſque vitæ noſtræ certiſſimam jacturam ultro facere; aut etiam de amittendis periclitari, teneamur?

Noſtram ſalutem non dependere à noſtra vita ſi pii ſimus (voce Piorum prius ab ambiguitate ſecluſa) utcunque concedi poteſt: Sed id ipſum, ut pii ſimus, ſæpe à vita noſtra dependet. Nec omnes pii & verè Chriſtiani non ſunt; qui multa in ſe deſiderant, & ad majorem in pietate profectum, tantoque certiorem vitæ æternæ ſpem aſpirant.

CAP. X.

CHriſtianæ ſanctimoniæ perfectionem, tantum abeſt, ut coæquemus, ut ne comparemus quidem, cum eâ vitæ integritate; quam aut jura civilia aut ipſæ Moſis leges requirunt, quando oſtendimus ea verba quibus officia Chriſtiana præſcribuntur, non poſſe tam latè, quàm ſonant, extendi; quia iiſdem verbis homines qui de vitæ humanæ officiis loquuntur atque ipſe Moſes, ipſi Juriſconſulti, vulgó utuntur; & tamen tunc patet ea in ſtrictiori ſenſu intelligenda eſſe. Verba enim valent uſu; ſicut nummi. Quoties igitur nos vulgarem eorum uſum noſtræ interpretationi congruentem oſtendimus; toties patet ex nudo illorum cortice, præter uſum vulgatum ſimpliciter explicato, nihil adverſus nos poſſe concludi. Nec tamen inde ſequitur; nihil inter doctrinam, quæ per Moſen aut Jureconſultos: & inter eam quæ per N. fæd. interpretes, traditur, ſupereſſe diſcriminis. Non alio igitur operæ ſuæ pretio aut fructu Vir Bonus locum ſibi nobiſcum communem, de præſtantia & ſublimitate præceptorum Chriſti, præ aliis omnibus, ingreſſus eſt, niſi ut volumen Reſponſionis ſuæ extenderet; & aliquid adverſus nos dicere videretur, cum nihil dicat, quod non à nobis quoque dici poſſit: & tamen firmum maneat illud, quod ex uſu hominum communi deduximus; Noxam & læſionem proximi quoties prohibetur, ſumi in eo ſenſu qui vitium includit. Quod & ipſe concedit; ſed id quod concedit, itá præpoſtere ſuis verbis tanquam noſtram mentem exprimentibus enunciat; ut ſeipſe manifeſta contradictione involvat. Objicit enim ſibi tanquam noſtris verbis. *Attamen*, ita, inquit Vir Magnus, *præcepta iſta intelligenda ſunt, ut removeatur ſenſus qui vitium includit.* Atqui nos non hoc, ſed contrarium diximus. Verba noſtra ſunt. *Sed hæc omnia & ſimilia quæ à Chriſtianis removentur in eo ſenſu intelligenda ſunt, qui vitium includit.* Non igitur nos in intelligendis iſtis pręceptis removendum, ſed retinendum iſtum ſenſum eſſe diximus. Nec ſenſum hunc, ſed actiones removeri diximus in hoc ipſo retento ſenſu intellectas. Non igitur id dixit Vir Bonus quod voluit; ſed ejus contradictorium. Patet enim ex ipſa reſponſione, illum ita objectionem hanc enunciare debuiſſe *Attamen*, inquit adverſarius, *ita præcepta iſta intelligenda; ut ea quæ à Chriſtianis removentur* (puta Læſio & noxa proximi) *ſumantur in ſenſu qui vitium includit.* Tum demum reſponſio congruè ſubnecti poterat. *Rectè. Sed id ipſum quæritur, annon vitium ſit, læſio proximi: quæ uſque ad occiſionem ejus progreditur.* Sed tamen & ex eo ipſo quod Vir Bonus dicit, patet Virum Bonum id jam concedere, ad quod refellendum pauló ante Locum communem ingreſſus erat. Poſito enim extra quæſtionem, quod læſio quatenus prohibetur vitium includere debeat, de ea ſpecie læſionis quæ in occiſionem erumpit, quærit, an ſit vitium.

Ne in immenſum extendatur ſcriptio; quæſtionem hanc ex profeſſo non ventilabimus. Nec enim omnia in uno loco tractanda ſunt. Tantum ad hanc quam ſubjicit, rationem, breviter reſpondebimus. Si danda eſt opera ne cuiquam noceatur, dandam quoque pro virili operam ne quiſquam occidatur, quoad (videlicet) ejus fieri poteſt: quia non ſemper in noſtra poteſtate eſt, ne eorum alterutrum, aut etiam utrumque contingat.

Ciceronis patrocinium adverſus Lactantium non ſuſcipimus. Sed quod ex Lanctantii verbis concluditur, ſimpliciter Læſionem ac moleſtiam proximi etiamſi vitium non includat; non autem ſolam quæ vitium (quod inju-

ſtitia

ſtitia eſſe ſolet) includit, prohibitam eſſe, falſum eſt; nec ex verbis ejus concludi poteſt. Quamvis enim, etiam laceſſiti injuria ſæpe a nocendo abſtinere debeamus, tamen inde non ſequitur, ſemper omnem noxam nobis prohibitam, etiam quæ nullum in ſe vitium includit. Nam & ipſe Vir Bonus, paulo poſt in atrocioribus injuriis, noceri inimico poſſe, ſine culpa & vitio concedit, dum ne nimium ei noceamus. Ubi obiter obſervandum eſt. Diſtinctionem inter graves atque leves injurias, quæ à V. Bono alibi exagitatur, nunc pro fundamento neceſſariæ in moralibus Chriſtianorum præceptis, Regulæ, ſubſterni. *Neceſſarium eſt*, inquit, *ut ſi perfectio & prærogativa Chriſtianarum virtutum præ naturalibus, aut Legalibus, ſalva manere debeat, iſta in patientia ſervetur proportio; ne in levibus injuriis prorſus inimico noceamus, in atrocioribus autem ne valde noceamus.*

Etiamſi iraſci interdum, ſi juſta iraſcendi cauſa ſit, liceat: modum tamen in iracundia excedendum non eſſe, nemo dubitat. Quare non ideo hic exceſſus iraſcendi permittitur; quia ira ſine cauſa vetatur. Et ſtuſtrà loci hujus vulgata lectio in ſuſpicionem vocatur; ſi etiam aliunde conſtat, iram juſta & gravi de cauſa ſuſceptam, non eſſe prohibitam. Et in adjectione voculæ *Temere*, aut *fruſtrà*, vel *ſine cauſa & ſine ratione* non modo ſuſcipiendi hujus affectus temeritas aut iniquitas, ſed etiam exercendi nimius exceſſus, comprehenditur. Temere enim & ſine cauſa fieri dici poteſt; in quo debita moderatio non ſervatur. Non ſine injuria igitur, Vir Bonus nobis, opinionem hanc tribuit, ſi forte nos juſta & gravis cauſa, ad aliquam nocendi neceſſitatem adigat, quod nobis liceat, ſinere nos ultrà modum ira abripi; & cuiquam nimium nocere. Etiam in ſceleratiſſimis hominibus puniendis modum excedi poſſe concedimus, nec tàm quid crimina ſontium mereantur, quàm quid clementiam noſtram deceat cogitandum eſſe. Nihil eſt quod in iſtis Locis communibus ſeſe jactet Vir Bonus. Nec enim ex iſtis omnibus à nobis conceſſis, evincitur; nullam ejuſmodi neceſſitatem incidere poſſe, in qua vita inimici in periculum adduci poſſit. Parcendum quoque inimicis quoties parcendi occaſio eſt, (quæ vix eſt, niſi nos extrà proxime impendens ab iis periculum ſimus, & ipſi ſint in poteſtate noſtra) libenter fatemur.

Mori potius quàm ut moriatur inimicus & certiſſima nece noſtrà, incertum vitæ ejus periculum redimere; ſi Deus aut Chriſti lex jubeat, teneri nos, nihil dubitamus. Sed an ad ejus Caritatis ſupplicium, nos Deus aut lex Chriſti damnaverit; id verò eſt quod inter nos quæritur; & quod ſine craſſâ petitione principii inculcari nequit; quoties non inimici ſed Dei cauſa, Caritatem hanc inimico deberi, prætenditur.

Non ſimplex noxa proximi, ſed illegitima noxa innocentiam noſtram violat. Quicquid in gratiam inimici nobis Chriſtus injungit, ſi modo injungit; etiamſi inimico non debeatur, Chriſto præſtandum eſt. Sed non ideo omnia in ejus gratiam Chriſtus præſtari præcepit, quia quædam præcepit.

Mox ut nos. alterutrâ, aut falſæ inſimulationis; aut adverſus præcepta divina contumaciæ labe aſpergere poſſit Vir Bonus; fingit ſe verba noſtra non intelligere. Quæ adeò clare & dilucidè propoſuimus; ut nulla divinatione opus eſſet; utrum de ſummo, an verò de minore Caritatis gradu loqueremur. Loquimur enim de illo Caritatis gradu; qui caritatem erga noſmetipſos longè ſuperat. Quod etſi in verbis noſtris tàm antecedentibus, quàm conſequentibus, tam disertè atque expreſſe, ut fecimus, non explicuiſſemus: iſta ipſa verba quæ producit Vir Bonus, omnem dubitandi occaſionem eximunt, nos de minore caritatis gradu; neque locutos eſſe, neque loqui potuiſſe. Quis enim minorem & vulgarem charitatem, ſoli Deo Chriſtoque deberi contendat: cum & amicos & fratres & inimicos quoque diligi debere, nemo dubitet. Eximium & præ aliis excellentius ſit oportet; quod ſoli Deo præ omnibus aliis reponitur ac vindicatur. Quemadmodum honor & cultus qui ſoli Deo debetur; vulgata honoris ſpecimina, quæ hominibus quoque præſtantur ſuperet neceſſe eſt, ita & Amor de quo loquimur. Vanum & ſuperfluum, ſed nec ſine falſa inſimulatione noſtri ſuſcipit laborem Vir Bonus, dum operosè probat ſimpliciter caritatem etiam in inferiori gradu intellectam & clementiam à nobis inimico deberi; quaſi id quiſquam in dubium vocet. Non extrà quæſtionem ad alia Caritatis genera tranſiliendum; ſed de ſummâ, de qua ſermo erat, Caritate Viro Bono loquendum: & oſtendendum erat, aut eam planè inimicis ac meritò deberi: aut quod debeatur ex ea quam defendit, ſententiâ non ſequi. An qui ſe, ſuaque omnia, puta vitam & cariſſima pignora, non tanti facit, ut pro iis conſervandis, cuiquam damnum; aut vitæ, neque id plane certum (liceat ita loqui) periculum afferat; non longè magis eum, cujus incolumitatem aut indemnitatem vitæ ſuæ ſuorumvè certò certius amittendæ præponit, diligere quàm ſeipſum ſuoſque cenſendus eſt? Quo altius amor erga aliquem aſcendere poteſt; quàm ut ipſi certò perire, & cariſſima capita perdere malimus, ne is incerto diſcrimine periclitetur? Ea certe Caritate majorem dari non poſſe Dominus ipſe aſſeruit; qualis eſt Vitam & ſua omnia in gratiam vitæ alienæ profundere, aut quod majus videtur, id etiam indemnitatis alienæ ergò, præſtare.

Atqui nemo noſtrum dicit, excipit Vir Bonus, *ſupremum aut certe longe majorem caritatis gradum inimico; quàm nobiſmetipſis deberi.* Quid refert quod id confiteri palàm & voce graventur; cum id ex vi ſententiæ ipſorum neceſſariò profluat? An ſatis eſt ſi quis abſurda quæ, ex ſententia ſua conſequantur; agnoſcere verecundetur, & tamen ſententiam eorum feracem mordicus retineat? Si pudet abſurdorum; pudeat opinionum quæ ex iis conſequuntur.

At enim cum videret Vir Bonus ipſis Domini verbis confirmari, ſummam in eo caritatis ſpecimen edi; ſi quis animam ſuam ponat pro aliquo; ne ſummum caritatis officium inimico vendicare videretur; ridiculum excogitavit effugium; dum contendit nos tunc *animam pro inimico non ponere*, quoties cum non ſine ejus periculo vitam noſtram ſervare poſſimus; occidi ipſimet, quam eum periclitari malumus.

Sed quid aliud eſt *vitam aut animam pro aliquo ponere*, niſi mortem ſubire, ut is bonum aliquod conſequatur, aut malum effugiat. Hujus beneficii multæ poſſunt eſſe ſpecies. Ponitur enim anima pro aliquo; quoties vita alicujus morte noſtra redimitur: ponitur & quoties præter vitam aliqua alia vitæ hujus bona; ponitur quoties imminens ipſi ab aliquo depellimus periculum; ſed & tunc ponitur, quoties nullo alioqui ipſum urgente periculo, ejus tamen juvandi ſtudio, ita enixe laboramus, ut ipſi inſerviendo extinguamur. Deinde pericula quæ à capite alicujus noſtro diſcrimine repellimus, aut ab hoſtibus imminent; aut à peſte, naufragio, caſu aliquo denique aut temporalia ſunt aut ſpiritualia, quod idem de bonis viciſſim quæ alicui noſtra operâ non ſine periculo ſuſcepta, contingere volumus dici poteſt. Denique ponitur anima pro aliquo, cum ipſi aliunde periculum imminet; ponitur & tunc cum à nobiſmetipſis. Quis in ſingulis enumeratorum caſuum, vitam pro aliquo non poni dixerit; quia in ipſis caſibus diſcrimen non exiguum interveniat, ſi tamen in omnibus, vita in alterius gratiam profunditur. Omnes iſtæ vitæ noſtræ ponendæ ſpecies, caſibus aut circumſtantiis differre poſſunt; in eo tamen genere conveniunt, quod in iis vita propter alium ponatur. Abſurdum igitur & ridiculum eſt, genus de ſpecie prædicare nolle; quia ſpecies inter ſe differant.

Sed quia hoc loco ſpecies iſtæ conſiderantur non abſolutè ſed relatè ad ſummum Caritatis ei, pro quo vita ponitur exhibitæ gradum: videamus ecquid cauſæ habeat Vir Bonus, ob quam iſtam ponendæ pro inimico animæ ſpeciem, cum ipſi non aliunde ſed à nobiſmet imminet periculum; indignam cenſeat, quæ iſtud vel ipſius Do-

mini judicio ſummæ Caritatis elogium mereatur. Dicimus igitur in ea mortis pro alio ſuſcipiendæ ſpecie, cum à nobiſmetipſis imminentia vitæ pericula; ab inimico morte noſtra avertimus; tanto majus caritatis erga ipſum edi ſpecimen, quam erga alium cui aliunde impendentia pericula propulſamus, quantò illud quàm illud factu eſt difficilius. Difficilius autem eſt illud, quàm hoc duplici de cauſâ. Primùm enim in eum qui vitam noſtram oppugnat, ſummum & quo majus fingi non poteſt beneficium conferre, difficilius eſt, quàm in eum, qui non ita malè de nobis meritus eſt. Deinde cum aliunde impendentia proximis vitæ pericula, vitæ noſtræ periculo avertimus, ſpes eſſe aliqua poteſt, illos ita ſervari poſſe, ut nos evadamus: quæ ſpes quoties nos fallit, & mors ipſa certò ſubeunda eſt, non mirum eſt nos in præſtando ipſius defenſionis officio perſeverare, quia receptus è periculo jam eſt nobis præcluſus. At quoties cum poſſimus vitam noſtram cum vitæ inimici diſcrimine ſervare, mori certò malumus, quam eum periclitari; & principio ſtatim nullam evadendi ſpem nobis polliceri poſſumus; & in ipſo appropinquantis mortis articulo, longe majorem nobis vim inferre cogimur, in dimittenda ultrò vitæ uſurâ, (quam ſervare in manu noſtra eſt;) quàm inferremus ſi illius ſervandæ nulla eſſet poteſtas. Neque verò quiſquam per ejuſmodi demonſtrationem, vel minimum de ſummo Chriſti in nos beneficio, quod in morte ſua humano generi præſtitit, decerpi aut delibari putet; quod is (ut ait Vir Bonus) ſe perdi paſſus, ſit ne nos aliunde perderemur. Nam is ad iſtud beneficii genus, illud quòque alterum quod nos anteponimus Caritatis ſpecimen addidit, quòd cum poſſet inimicos ſuos perdendo, imo etiam non perdendo, ſemetipſum ſervare; perdi ſe ab ipſis paſſus fuerit. Proinde jugulum noſtrum inimico hauriendum præbere, ne is à nobis in vitæ periculum adducatur; eſt non modò vitam pro eo ponere; ſed etiam in vitæ ponenda longè majus & difficilius caritatis erga eum & beneficii ſpecimen edere, quàm ſi eundem à periculo aliunde imminente; noſtri capitis diſcrimine aut impendio eriperemus.

Locum *Philip.* II. ex profeſſo nobis explicandum non ſumpſimus; quia eum ad propoſitam materiam nihil facere oſtendimus, etiamſi eo modo explicaretur; qui cauſæ noſtræ longè magis adverſatur, quàm is quem Vir Bonus adhibet. Magis enim ex eo ſequitur, inimici vitam quàm noſtram pluris æſtimandam, ſi cenſeamus eam revera, quàm nos præſtantiorem eſſe, quàm ſi id non cenſeamus: ſed tantum in externis actionibus ita nos geramus; quemadmodum inferiores erga ſuperiores gerunt. Quod facere omnes bene morati in civili converſatione ſolent; nec tamen idcircò ad ponendam pro inimico, aut amico animam, obligatos ſe credunt. Itaque allata à Viro Bono explicatio; tantum abeſt ut cauſam noſtram magis quàm altera urgeat; ut ipſi longe magis quàm altera faveat.

Non tamen nos, aut explicationi quam examinavimus, planè aſſenſos; aut huic quam Vir Bonus affert prorſus adverſos fuiſſe; verba noſtra documento ſunt; quibus non modo aſſeruimus ſed etiam probavimus; huic excellentiori aliorum præ nobis æſtimationi; quàm hic Apoſtolus inculcare videtur non modò inter alienos, ſed ne inter Fratres quidem perpetuò locum eſſe poſſe. Unde ſequitur nos etiam tunc ſenſiſſe, verba ejus non in eo ſenſu præciſè, quem prima fronte præ ſe ferre videntur, accipienda eſſe; nec iſtum explicandi modum quem nunc Vir Bonus affert plane excludendum. Sed ut nos hanc à Viro Bono allatam explicandi rationem penitus non rejicimus: ita ne Vir Bonus quidem illam ſono & cortici verborum propiorem, omni ex parte meritò rejecerit: cum utraque aptè conciliari & connecti non modo poſſit: ſed debeat quoque. Humilitatem enim & modeſtiam in genere præcipit Apoſtolus, cujus prima & potior pars eſt, reipſa in eam potius partem inclinare; ut in æſtimatione donorum aut gratiæ Dei, quoad ejus fieri poteſt, pluris alios quàm nos faciamus; quia quantacunque præ aliis dona habeamus; tamen nobis indignitatis noſtræ ſemper conſcii ſumus: at quo loco quis ſit apud Deum non ſemper ſcire poſſumus. Quod tamen quia non ſemper locum habere poteſt: ſupereſt altera ejuſdem humilitatis pars, erga eos, quos reipſa pluris quàm nos æſtimare non poſſumus, in externis actionibus ita ſe gerere, quaſi eos revera pluris quàm nos æſtimemus; quod nec ipſum ita univerſale eſt, ut ad omnes externas actiones; præſertim ubi de dimiſſione aut retentione juris ſui; præcipuè in rebus Capitalibus, imò & ipſa defenſione veritatis (de qua præcipuè in loco propoſito ſermo eſt) agitur; protendi poſſit ac debeat. Nam in externis actionibus, ſi nos ſemper tanquam inferiores ſimus gerere debemus, ſemper aliis cedendum eſt. Atqui Apoſtolus ſeſe falſis fratribus ne ad tempus quidem ceſſiſſe per ſubjectionem gloriatur. *Galat.* II. Utrumque alterum humilitatis officiorum *Phil.* II. comprehendi; vel ex eo planum fieri poteſt; quod ad ſcopum Apoſtoli cujus gratia virtutem hanc inculcat, hoc eſt, ut fratres omnes unanimes ſint & idem ſentiant: longè plus confert, prioris generis officium, quàm poſterioris; quamvis nec illud inutile ſit. Non igitur veriſimile eſt, illud à ſenſu verborum iſtorum excludi.

Verſum tertium loci *Philip.* II. exemplo Chriſti illuſtrari poſſe, hoc eſt, allatum Chriſti exemplum ad commendandam humilitatem quæ *verſu* 3. præcipitur accommodari ſuo modo poſſe, nequaquam negavimus. Sed tantum diximus, non ſine cauſa exemplum hoc, non verſui tertio: ſed quarto ſubjici ne quis putet unicam occaſionem hujus exempli afferendi, verſum eſſe tertium & non potius quartum, (cui proximè ſubjicitur, & egregie quadrat) atque inde deducat humilitatis officium eſſe animam pro indigniſſimis hominibus ponere; quia Chriſtus ſe humiliavit & animam pro indigniſſimis hominibus poſuit; quæ argumentatio quia eſt ex puris particularibus plus habet in concluſione quàm in præmiſſis. Quamvis enim Chriſtus in ſuſcipienda morte ſeſe humiliaverit; tamen quod animam pro indigniſſimis hominibus poſuerit; non ex virtutis illius, quę alioqui in eo eximiè eluxit, profectum eſt; ſed ex vi Caritatis erga univerſum humanum genus & pręcipuè erga ipſum Deum, cujus ſpeciali conſilio, & expreſſæ voluntati libenter obſecutus eſt. At qui exemplo Chriſti humiles eſſe jubentur: tunc, cum animæ pro indigniſſimus hominibus ponendæ occaſio offertur; neque Caritatis erga univerſum humanum genus exercendæ copiam habent in ſuſcipienda ejuſmodi morte, quæ communi bono potius obeſſe quàm prodeſſe poteſt: neque ullo ſpeciali Dei mandato ad eam ſuſcipiendam obſtringuntur. Proinde minùs aptè, ex eo quod Chriſtus hominibus indigniſſimis & capitalibus inimicis ſeſe occidendum præbuit, colligit Vir Bonus, quòd nos quoque exemplo ejus, tanquam indigniores, inimicis & indignis, tanquam dignioribus, occidendos nos prębere teneamur. Nam nec Chriſtus in ſuſcipienda morte, inimicos tanquam digniores patientia ſua honoravit; quod ridiculum eſt; & cum ab inimicis de capite periclitamur non tunc honoris aut dignitatis ſed ultimæ neceſſitatis certamen eſt: denique cauſas quæ Chriſtum ad ſuſcipiendam pro indignis mortem impulerunt nobis tunc deeſſe manifeſtum eſt cum aut certò occumbendi; aut cum periculo indigniſſimi hominis vitæ defendendæ optio offertur. Eſt igitur in argumentatione Viri Boni fallacia, aut Cauſæ non cauſæ, quod animæ pro indigniſſimis ponendæ, eam putet ſufficientem cauſam, quæ non eſt, puta imperatam nobis humilitatem: aut, ut alii malunt Accidentis, quod nobis anima pro indignis ponenda ſit; quia Chriſtus qui nobis ad imitandum proponitur; pro indignis mortuus eſt, quod reſpectu eorum in quibus per ſe imitari Dominum juſſi ſumus, per accidens evenit, ob cauſas ipſi Chriſto peculiares quibus nos deſtituimur. Idcircò non modo, prædicatum minoris, per accidens & præter naturam

ſubjecti;

ſubjecti; ſubjecto convenit ac de illo dicitur: ſed & Major nonniſi limitate vera eſt; quod in hac fallacia perpetuò accidere ſolet. Talis enim eſt Viri Boni argumentatio. Quicquid Chriſtus qui nobis præcipuè in humilitate imitandus eſt, fecit; nos quoque facere debemus. Chriſtus animam ſuam pro indigniſſimis poſuit. Ergo nos quoque animam pro indignis, ponere debemus. Quod autem negat ſe argumentatione ſuâ concludere quòd pro inimicis & indigniſſimis animam ponere debeamus, id quale ſit, ſuprà vidimus. Sed ſi nihil plus evincere conatur; quàm quòd non debeamus quenquam adeo vilem arbitrari, & infrà nos ponere, ut eum occidere rem levem putemus; facit ſibi adverſarium quem non habet & vacuum aerem verberat. Nec enim quenquam putamus humani ſanguinis tàm prodigum qui contrarium ſentiat; & ab opinione tàm pravâ perſuaſione Viri Boni abſtrahendus ſit.

Fatetur mox Chriſti factum eſſe alioqui Inimitabile. Sed tamen eum in iis imitandum in quibus eſt imitabilis. Quid aliud nos dicimus? Sed argumentum adverſus nos allatum non procedit; niſi is qui pro exemplo proponitur in omnibus ſit imitandus.

Verum, inquit, factum Chriſti imitabile eſſe; ideoque imitandum tunc, cum par eſt quodammodo moriendi cauſa, hoc eſt, ſi morte noſtra inimicos noſtros poſſimus ab æterna morte liberare. Homines abſque ſuomet interventu ſuaque opera (quia ita Deus voluit) ab æterno exitio liberari nequeunt. Poteſt tamen alicui hominum aut pluribus, aliena mors, auxilium inſigne ad acquiſitionem æterni boni conferre. Sed ſi id interdum, noſtra quoque morte fieri poſſit; non idcircò tunc ullo modo nobis par erit moriendi cauſa; atque Chriſto fuit. Chriſtus enim, non uni aut paucis hominibus, ſed toti humano generi morte ſua profuturus erat. Deinde mors ejus quia ſtatim conſecuturam reſurrectionem & glorificationem & miraculoſas utriuſque confirmationes comites habitura erat (quod ad utilitatem humano generi afferendam attinet) incomparabili emolumento reliquorum omnium mortes ſuperat; quæ tantum auxilii hominibus ad fidem eorum confirmandam, afferre, nullo modo poſſunt. Immenſo igitur intervallo graviores & urgentiores ſtimulos, mortis in gratiam indignorum hominum ſuſcipiendæ Chriſtus habuit, quàm reliqui omnes habere poſſunt: nec par eſt ullo modo utrobique moriendi cauſa. Impoſſibilis igitur eſt conditio quàm requirit Vir Bonus ad id ut mori pro indigniſſimis hominibus debeamus. Denique quòd Chriſtus propter utilitatem aliorum, non ſua, ſed quæ aliorum ſunt quærendo, ſeſe formâ Dei exuit: cuicunque id virtuti ejus tribuatur; multum ſanè facit ad perſuadendam nobis humilitatem ac noſtri juris dimiſſionem, concordiæ & unanimitatis matrem, quas Virtutes hoc loco Apoſtolus Philippenſibus commendat & inculcat. Sed quod animam pro indignis poſuit, nullam habet vim ad inferendum nobis quoque animas pro indigniſſimis ponendas; aut propter eorum utilitatem ſemper moriendum; quia nunquam pares pro iis moriendi cauſas habere poſſumus, atque Chriſtus habuit. Neque id hoc loco Apoſtolus efficere vult, neque in ea actione Chriſtum nobis ad imitandum proponit.

Verba Sacræ Scripturæ generalia; ſine neceſſitate non eſſe reſtringenda, ultrò urgemus, & in eo Virum Bonum reprehendimus, quod hoc loco præceptum humilitatis ad illam ejus partem ſolam reſtringat; quæ efficit non ut revera pluris alios, quàm nos faciamus, ſed ut in externis actionibus erga eos, ita nos geramus, tanquam à nobis pluris fierent. Utraque enim pars virtutis hujus ex mente Apoſtoli exercenda eſt; ſed tunc cum ipſius locus eſt aut occaſio.

Rogat poſteà unde colligamus modeſtiæ Chriſti imitationem, tantum in iis locum habere injuriis quæ religionis ergò inferantur. Atqui nos rogamus unde ipſe colligat, nos ea reſtrictione uti, cum in verbis noſtris nullum ejus extet veſtigium. Nec enim aliud diximus, quam ſi exemplum Chriſti in morte ſubeunda imitandum ſit, poſſe nos obſequium ejus in ſubeundis martyriis imitari, ne quis exiſtimaret, non aliter nos factum illud Chriſti imitari poſſe, quàm ſi pro indigniſſimis animas ponamus quoties ejus rei occaſio occurrit: atque eadem opera Martyrii decus ab ignobiliori patientiæ genere, diſtinximus. Cæterum nos patientiam Chriſtianam ad ſolas ob religionem illatas perſecutiones perferendas non adſtringimus, & in aliis quoque injuriis tolerandis Virtutis ac modeſtiæ Chriſtianæ ſpecimina edi poſſe ac interdum omninò debere; non negamus ſed tunc quoties earum virtutum vera occaſio occurrit.

Inter eos Politicos qui Mundum Chriſto conciliare, eumque ad Chriſti cognitionem ac veritatem pertrahere vellent; nomen noſtrum non gravatim profitemur. Vitia verò & corruptelas Mundi, ſi qui Politicorum cum Chriſtiana ſanctimonia commiſcere volunt, ab iis longiùs certè abſumus, quàm Vir Bonus ab eo hominum genere; quod convulſis Ordinationibus Dei; Eccleſiæ & bonis omnibus horribilem confuſionem introducere nititur.

Patientiam in malis à Deo ſive immediatè ſive per homines immiſſis; aut permiſſu ejus incidentibus, neceſſariam & laude dignam cenſemus; ejuſque virtutis adminicula quominus homines à Chriſti exemplo petant, neminem prohibemus, ut mirum ſit quamobrem Vir Bonus in ejuſmodi communibus locis tot verba conſumpſerit; niſi quia defenſæ à nobis Veritati, quod opponeret non habuiſſet, ſi alienas & extra controverſiam ſitas quæſtiones non attigiſſet. In quibus copioſè pertractandis capitalem nobis infert injuriam. Quotuſquiſque enim Lectorum erit qui nos ea ſentire non exiſtimet, quæ tanto apparatu oppugnantur?

Nec tacitis tantum ſed & apertis inſimulationibus nos appetit. Ait enim *nos eò tandem abſurditatis delabi; ut ubi poſſimus; alios in Religionis cauſa perſequi velimus.* Unde vero id colligit? *Quia*, inquit, *ſi viribus ſufficientibus Chriſtiani ſuccincti ſint: nec à Magiſtratu ſuo vexentur, patientiam adhiberi vetamus.* Quid attinet verbis ambiguis Lectori tenebras offundere? Simpliciter noſtram ſententiam exprimere debuit Vir Bonus his verbis. *Si quis, qui in nos nihil juris habeat libertatem colendi Dei nobis eripere contendat, nos autem eam legitimo modo defendere poſſimus, nulla patientiæ obligatione nos obſtringi ut eam nobis eripi ſinamus.* Id nos ſentimus, neque nos ejus ſententiæ pudet aut pœnitet. Quod ad ſufficientes vires attinet; nos non in viribus, ſed in jure æquitatem defenſionis omnis collocamus. Proinde ſi quando libertas noſtra defendenda ſit; non ſatis eſt, vires nobis non deeſſe; niſi jus quoque defendendi adſit: quod evenit, quoties nullo ſubjectionis jure cuiquam obſtricti, vim nobis injuſtè illatam, ſalvo inculpatæ tutelæ moderamine repellere poſſumus. Sed, an ex eo, quòd vim nobis injuſtè illatam legitimè propulſare liceat; ſequitur, nos aliis vim injuſtiſſimam (qualis eſt religionis cauſa aliquem perſequi) legitimè inferre poſſe?

Ait enim, *cum illatam ob religionem vim repellimus; religionis cauſa invaſores perſequimur.* Nos vero ejuſmodi homines, non religionis eorum, ſed eorum nequitiæ & injuſtitiæ cauſâ, repellimus potiùs quàm perſequimur: nec religionem noſtram, quæ armis noſtris non indiget; ſed libertatem quæ indiget, defendimus; & vanas atque captioſas inſimulantium nos cavillationes non moramur.

Pergit in falſa noſtri criminatione contrà nominis ſui indolem Vir Bonus, & objicit nobis quod omnem aliam, præter eam quæ ſit ob religionem, patientiam, præſertim autem illam à necandis inimicis abſtinentiam cum proprio vitæ diſcrimine conjunctam, quæ ſit ob Dei Chriſtique & humani ſanguinis reverentiam, ignobilem ſe ſuoſque prodendi patientiam vocemus; eique infamem timiditatis & ignaviæ notam inuramus. *Reſp.* Nos omni, præter martyria patientiæ (quamvis eam martyriis ignobiliorem vocemus) ignaviæ notam non inurere, verba

ba noſtra indicant, dum dicimus *eam ex animo timido proficiſci poſſe ac ſæpe ſolere.* Unde patet nos non inficiari quod aliquando etiam non ex ignavo ſed forti animo proficiſcatur. Deinde illam à necandis inimicis abſtinentiam, pro ut hic à Viro Bono deſcribitur, quando verè ob Dei Chriſtique reverentiam fit; neque ignobilem neque ignavam dici poſſe cenſemus. Sed hanc timiditatis & reprehenſionis maculam; penes eam tantum patientiam relinquimus, quam Vir Bonus aliquando, ab hominibus vitioſè exerceri fatetur. Vanus igitur labor eſt, quem Vir Bonus in commendatione hujus quam nos non reprehendimus patientiæ ſuſcipit; cum eam quam reprehendimus ſuopte ſuffragio damnet. Nec nos ſimpliciter iſtam, etiam legitimam, ſe ſuaque hoſtibus prodendi patientiam, ſed comparatè ad martyriorum laudem collatam, extenuavimus; oſtendentes longè majorem Dei gloriam & hominum ædificationem ex iſtis, quam ex illa proficiſci poſſe: cum Martyria (de veris loquimur, quæ vanæ gloriæ cauſæ ſuſcipi unquam poſſe, falſò Vir Bonus aſſerit) ſemper laudabile virtutis ſpecimen exhibeant, at de ejuſmodi patientia non ſemper conſtet, quo animo exerceatur. Quò fit ut cauſa quoque perpeſſionis hujus licet optima & martyriis proxima eſſe poſſit, quia tamen eſt occultior & magis ambigua; tantum quantum ipſæ martyria, ad Dei gloriam & hominum ædificationem conferre non poſſit.

Facilitas ex malis ſeſe expediendi, magnum adfert momentum ad martyriorum decus, alteri patientiæ generi præponendum. Nam qui nullo negotio ſeſe à perpeſſione martyrii expedire poſſet; & tamen propter obſequium Dei ſeſe expedire non vult, quicquid patitur ſponte ac liberè patitur; tantoque laude dignior videtur. At qui difficilius è malis explicare ſe poteſt; invitus magis & quaſi coactus patitur, quod de virtutis laude aliquid delibat. Difficilius autem is ſe ex malis explicare poteſt, cujus ratio expediendæ Salutis habet aliquid periculi: quàm is cui ſuppetit modus nihil habens diſcriminis. Quod accidit in martyriis: Cum in defenſione adverſus inimicum etiamſi is inferior viribus videatur, (hominibus præſertim timidis) magnum non deſit periculum. Neque enim novum eſt robuſtiores etiam ab infirmioribus, ſed audacioribus occidi.

Reliqua quæ in hoc capite verboſè tractantur, nihil adverſus nos faciunt. Niſi quod ad illam quæſtionem Viro Bono reſpondendum eſt, quâ rogat, quid cauſæ ſit, quòd qui interdictum de non ſcortando, in periculo vitæ timet violare laude dignus ſit: is autem qui interdictum de non occidendo, non malefaciendo inimicis, in ſimili diſcrimine tranſilire non audeat, vituperandus ſit. Reſpondemus nihil eſſe cauſæ quominus uterque laude dignus ſit Nec poſterior ullo modo vituperandus eſt, niſi forte interdicta iſta latius protendat, quàm extenduntur. Nec enim interdictum de non occidendo non malefaciendo &c. protendi poteſt ad legitimæ defenſionis moderamen præcipuè in quâ neque occidendi, neque nocendi, ſed ſervandi noſtri animo vitam noſtram urgente neceſſitate defendimus.

CAP. XI.

Quam inani in ipſo Capitis limine, fiduciâ, Vir Bonus, exultet; Lectori ut planum fiat dabitur à nobis opera in ulteriori diſputationis progreſſu. Sed primum intrâ præfixos mutuæ diſſertationi terminos coërcendus eſt: quam in duas quæſtiones non fruſtrà diſpeſcuimus. Prima eſt, an eos mortis ſupplicio afficere liceat; de quibus quod perditæ ſpei ſint non ſemper conſtare poteſt. Nam de iis quibus cum hoc vitâ; æterna quoque eripitur, poſterius viderimus.

Nos igitur prius illud licere interdum contendimus, quia ejuſmodi lenitati & charitati Chriſtianæ, quæ linum fumigans non extinguit, & arundinem quaſſatam non confringit, non ſemper locus eſt, præcipuè in regimine Rerumpublicarum, hoc eſt, tunc cum boni publici neceſſitas urget; ut ſingulorum ſanabilitatis non habeatur ratio: idque tam evidenti ratione adſtruximus ut Vir B. ultrò fateatur ſine *ejuſmodi rigore Reſpublicas non poſſe regi: imò Rectores ac Summos Magiſtratus nec poſſe nec debere rationem habere ſingulorum; cum id publici boni ratio requirit.* Sed id adverſus nos retorquet, & ait, *hinc patere quanta ſit inter officia hominum Chriſtianorum, & officia regendæ Reipublicæ terrenæ differentia; ita ut in unum hominem cadere non poſſint.*

At nos contraria officia in unum hominem cadere non poſſe, ſecundum idem & eodem tempore largiemur. Sed eadem ſecundum diverſos reſpectus & tempora ſumpta, neque contraria eſſe, & in unum ſubjectum cadere poſſe vel pueri ſciunt qui primis labris Logica rudimenta attigère. Lenitate & clementia uti illic, ubi ipſi locus atque tempus ſit, non eſt contrarium ſeveritati, quæ adhibetur, ubi & quando lenitati & clementiæ locus nullus eſt ideò, utrumque officium in unum eundemque hominem cadere poteſt.

At enim Lenitati & clementiæ ſemper locus eſſe & poteſt & debet. Atqui neceſſe debet, ubi eſſe non poteſt; Nec ſemper eſſe poſſe vel inde oſtenditur, quod alienas injurias Magiſtratui, præſertim qui ſuperiorem agnoſcat condonare non liceat.

At enim dicet *in extraneis quidem huic lenitati locum non ſemper eſſe: verùm in Chriſtianis ſemper eſſe poſſe, & eſſe debere.*

Quodnam verò virtus hæc; præ aliis omnibus privilegium habet, ut ipſi perpetuò locus eſſe poſſit ac debeat; cum nulla alia cæterarum ſit, cui perpetuò locus eſſe poſſit; & cujus actionem ſuſpendere aut etiam contraria actione interjungere non liceat, aut non ſit neceſſe? Quid præſtantius eſt amore erga Deum, in cujus gratiam vitam noſtram, officiis quæ cultui ejus & gloriæ propagandæ inſerviunt, conſecratam profundere tenemur. Idcircò nè iſtis officiis, ſine ulla alterna requie, etiam tunc cum ſine vitæ & valetudinis diſpendio continuari nequeunt, incumbemus? Atqui Deus ita ſe amari non vult; & ratio reclamat quoties aliquis, id quod libenter facit dat operam ne diu facere poſſit. Eſt igitur tempus, quod vitam propter officium caritatis erga Deum negligi requirit; ſed nec illud deeſt, quod idem officium omitti propter vitam poſtulat: Et hæc quamvis contraria videantur; quia diverſis temporibus & circumſtantiis affixa ſunt, non pugnant invicem, ſed in unum hominem cadere poſſunt. Quid perfectius eſt illo virtutis genere, quo parentes aut uxores odiſſe vel negligere propter Chriſtum jubemur? Itaque videmus alicubi officiis erga iſtas neceſſitudines, propter officia Chriſto debita locum non eſſe. Et tamen alicubi officia ſibi debita, propter ea quæ debentur parentibus Chriſtus vult omitti. Quis enim neget Chriſto deberi, ut quis ex eo quod ipſi ſuppetit, in ea quæ Eccleſiæ ipſius propagandæ faciunt, ſumptum faciat? Et tamen id Dominus fieri non vult, cum id abſque parentum in egeſtate relictorum neglectu atq; injuria fieri nequit. Obedire Deo juſſi ſumus: obedire & Magiſtratibus, etiamſi ſint impii & hoſtes Dei. Atqui tam adverſis Dominis ſervire videtur in unum hominem cadere non poſſe. Et profectò non cadit, ſi obſequium iſtud, quoad Magiſtratus, univerſaliter intelligatur. Sed iſtis obtemperandum eſt, quamdiu non imperant, quæ Deus prohibet; aut non prohibent quæ Deus imperat. Deo ſemper & abſolutè parendum eſt. Sed is ea quæ honeſtè & laudabiliter à nobis fieri vult; non omni tempore nec ubique à nobis exigit, ſed cum ejus rei legitima & competens occaſio locus tempus occurrit. Lenitati igitur & clementiæ perfectiſſimæ locum eſſe voluit in regno filii ſui, in quo benigniſſima poteſtate, populus ejus à Rege ſuo regitur per leges religionis. Atque iſtud ipſum lenitatis & clementiæ officium, quamvis ad omnes aliquomodo trahi poſſit; natura tamen ſuâ & principaliter, ſoli Regi noſtro competit atque tribuitur, cui data eſt ſuper nos poteſtas, ut iſta lenitate & clementia uti poſſit Virtutes

enim

enim iſtę, per ſe, ac propriè, ſunt ſuperioris & poteſtatem habentis; nec aliis qui ſunt abſque poteſtate tribui poſſunt; niſi per accidens, quatenus accidere poteſt ut & ipſis poteſtatis exercendæ ſuper alios facultas & occaſio aliquando competere poſſit. Tunc enim eorum quoque lenitati & clementiæ locus eſt; niſi aliquod gravius impedimentum interveniat; aut expreſſa Dei ordinatio eam excludat. Eandem clementiam atque lenitatem Deus ne à Regni quidem Mundani (præcipuè ſub N.F.) gubernatione omni ex parte proſcripſit; ſed longè reſtrictiorem eſſe voluit; ut ipſi locus non ſit; niſi quoties non pugnat cum bono publico populi. Qui cum in terris prę miorum & pœnarum exemplis quæ in omnium oculos incurrere debent, gubernetur; ſępe fit; ut illhic bonum ſingulorum, cum bono communi concurrere, & in eo caſu illud huic cedere neceſſe ſit. Quod quia in ſpirituali Regni Chriſti gubernatione non æquè contingit; ubi præmiorum & pœnarum diſtributio aut in futurum differtur; aut non ſemper nec æquè in omnium oculos incurrit, ideò iſthic privata ſingulorum bona, cum publico hujus regni non æquè concurrunt. Ac proinde illic longè indulgentiori ac perfectiori Lenitati erga ſingulos, quàm in terris adhiberi poſſit, locus eſt.

At enim, inquit V. B. quia *lenitati huic perfectiſſimæ. quæ in regno Chriſti locum habet; in regimine Rerumpub. ſæpe locus non eſt, ob id ipſum à regimine illarum Chriſtiani arcendi ſunt.* Quamobrem verò? Quia ea virtute præditi eſſe debent. Non igitur quiſpiam alicujus virtutis habitu prę ditus eſſe poteſt; tametſi alicubi & aliquando, ob gravem cauſam & neceſſitatem; quando nimirum illius virtutis exercitio locus non eſt; actus ipſius ſuſpendat aut omittat; aut etiam exigente id negotii natura contrarios actus exerceat? An ideò clementia exuitur quia interdum adhibetur ſeveritas? An quoties aliquis in indignos beneficia conferre detrectat; aut etiam ab ingratis aufert; ilico aliquid de ejus beneficentiæ laude deteritur? An aliquid de propagandæ veritatis officio remittitur; quando porcis margaritæ non objiciuntur? Nulla virtutum quæ noſtra erga alios officia ſpectant, ea lege prę cipitur, ut ſine ulla exceptione omni tempore & loco etiam graviſſimis cauſis obſtantibus exercenda ſit. Lenitatem & clementiam etiam erga ſontes conſectari, non aliter pulchrum & laudabile eſt; niſi id, ſine injuriâ aliena, ſine crudelitate in inſontes, ſine ingenti damno in univerſum populum redundante fieri poſſit. At non vocavit nos Chriſtus ad Reipub. gubernationem. Ne ad matrimonium quidem aut alia honeſtiſſimæ vitæ genera. Satis eſt quod ea non prohibuit.

At normam gubernandæ Reip. in Evangelio non præſcripſit. Quid opus erat ſpecialem Reip. normam prę ſcribere; cum nullam novam conderet ſed veteres omnes confirmaret. Satis eſt, quod Apoſtolus generales leges Magiſtratui prę ſcripſit; ut in eo gerendo homines ſeſe, non ſuarum libidinum, ſed Dei miniſtros, ad protegendos bonos & coërcendos malos conſtitutos eſſe intelligerent.

Non conſtituit nos, ait. *judices aut diviſores patrimoniorum inter homines Mundanos; ſed nos vocavit ad colendam perfectam charitatem.* Non igitur perfecta charitas coli poteſt, etiamſi quis lites decidat: aut dividat patrimonia? Rogo quid iſta nive frigidius; quid glacie fragilius eſt?

Sed redeamus ad vim reſponſionis aut potius argumentationis ejus, (Nam qui retorquet argumentum ex Reſpondente opponens evadit) quæ in eo eſt, quod rigor qui in adminiſtranda Republica requiritur; conciliari nequeat; cum illo miti ſpiritu Chriſti, qui non perdi hominum animas ſed ſervari poſtulat. Quo ſenſu iſta perditio animarum in eo loco quem verba iſta reſpiciunt, intelligi poſſit, ſuprà vidimus.

Sed largiamur naturam iſtius mitis ſpiritus Chriſti eſſe ut à perditione animarum præſertim ſanabilium ſemper abhorreat. Tamen non ita abhorrere debet; ut eas etiam tunc ſervare contendat; quando eas Deus ipſe perdi vult atque jubet, hoc eſt, ut eas tunc cum ordinatione Dei ad pœnam depoſcuntur, ſervari tamen etiam cum malo publico omninò velit: ita ut ſi forte in Magiſtratu ſit, poteſtatis non hos in uſus ſibi conceſſæ, violentiâ, ſupplicio eripiendos eſſe cenſeat, aut ne id faciat quod Deus fieri vult, Magiſtratum ſeu legitimè oblatum repudiet; ſive jam ſuſceptum deponat. Et profectò qui Chriſtianę lenitatis & manſuetudinis perfectionem euſque extendunt; ut ea quoque damnent, aut iniquitatis vel inclementiæ arguant, quæ Dei ipſius nutu atque ordinatione fieri fatentur, Saulis exemplum egregiè imitantur, qui non putabat ſeſe; clementiæ cujus ſpecimen edere ambiebat, laudem cum obſequio Dei conciliare poſſe; ideoque dum benignior quàm ipſe Deus videri cupit, ad inobedientiæ ſcopulum impegit. Quemadmodum autem is de clementiæ ſuæ (ſi qua in illo fuit) laude, nihil detraxiſſet, ſi Deo obſecutus fuiſſet, quia illa ſeveritas parendi neceſſitate fuiſſet excuſata; ita Chriſtianus Magiſtratus, nihil de illa ſummiæ lenitatis perfectione delibat, dũ rigendo Remp. in pœnis ſontium Deo miniſtrat; quia ſeveritas quam exercet, non ex ipſius animi inclinatione aut habitu: ſed ex ejus cujus miniſter eſt, voluntate proficiſcitur; quod ipſe V.B. fatetur, dum ait Magiſtratus quia ſunt *miniſtri iræ Dei, non poſſe, nec debere ſine iſto rigore officium ſibi impoſitum exequi: quia Deus illud ordinavit cum tali rigore, ſiquidem Mundus aliter conſervari nequit.* Sed hoc effugii commentus eſt, *Deum nolle id officium à Chriſtianis exerceri. quia eos irę ſuę miniſtros eſſe nolit, qui ad ſummam Caritatem & manſuetudinem vocati ſint. Quæ duo frontibus adverſis pugnantia; conciliari à nobis non poſſe, quantumcunque ſudoris profundamus, magna confidentiâ gloriatur.* Quid ſi, abſque ullius laboris contentione id præſtare liceat; quorſum evadet Viri Boni jactantia? Certè nos primum in allato Saulis exemplo, illibatam clementiæ laudem, cum ea ſeveritate quam imperio Dei exequi juſſus erat. paruiſſet, in eodem homine conciliari potuiſſe; ſatis levi brachio, ſine ulla ſudorifici laboris moleſtiâ, oſtendimus. Deinde quid in iis conciliandis laborare attinet, quę inter ſe nullo modo pugnant; nec unum tollit, alterum? Non pugnant autem quę in diverſis ſubjectis reperiuntur. Nam lenitas illa ſumma, quæ mitis Chriſti Spiritus Viro Bono dicitur, in animo Chriſtiani hominis eſt; ibique perpetuo & quaſi ordinariè tanquam in ſede ſuâ habitat; & quoties ipſi locus eſt in agendo ſe exerit tanquam habitus, qui mentem noſtram perficit ac delectat. At rigor ille atque ſeveritas, quæ ſanabilitatis hominum rationem habere non poteſt; in legibus eſt, quæ voluntate Dei & boni publici neceſſitate exercentur. Quę adventitia ſeveritas non magis in hominibus habitum, quàm in ipſo Deo inſitam clementiæ & miſericordię proprietatem excludit; & animos Chriſtianorum per ſe ipſa non delectat, niſi quatenus accidit ut eam imperiũ Dei & publica utilitas commendet.

Ecquid in iis rebus conciliandis, laboris exantlandum fuit; qui vel minimum ſudorem ciere potuerit? Non eſſe igitur hæc frontibus adverſis ita pugnantia; quominùs in Chriſtianis unâ locum habere queant oſtendimus.

Nunc inquiramus an & quamobrem Chriſtianos Deus nunquam iræ ſuæ miniſtros eſſe velit? Nam ad fidem rei tàm paradoxæ faciendam, Scripturæ teſtimonio, aut Ratione opus fuit. Teſtimonium nullum affert. Rationem, quæ ex rerum pugnantium oppoſitione petitur; jam refutavimus. Quid igitur eſt, quamobrem id quod aſſerit verum eſſe cenſeamus? Eſtne aliquid in Dei affectionibus aut actionibus, quod Chriſtianorum ſanctimoniam polluere poſſit? Non ignoramus Deum etiam peſſimorum miniſterio in Decretis ſuis exequendis frequenter uti; interdum eos etiam ad ejuſmodi miniſteria eligere. Ideo temere ſe iis in genere aut intrudere fas non eſt. Sæpe enim Deus non modò rem ipſam; ſed & modum rei decernit. Sed ſi quis ad Magiſtratum legitime vocatus ſit, idcircone officium hoc aut repudiare aut deponere debet, quia in eo miniſterium Deo præſtandum eſt? An non hæc in ipſum Deum redundat injuria; quoties mortales ranunculæ, quando ipſis aliquid de pietate coaxare libuit, opinione ſanctimoniæ ſeſe ita inflare audent; ut ſe

miniſterio Dei contaminari cenſeant, niſi illud Saulis exemplo detrectent? Qui ſunt iſti, qui ſine expreſſo & ſpeciali Dei interdicto; ordinariis ejus obſequiis refragari non verentur? Scilicet Deus ad pœnas hominum nonniſi malis Genus, aut improbis hominibus utitur! At quorum ministerio Sodomæ excidium, pestem in Davidis populo; stragem in castris Assyriorum patravit? Annon per Christum olim impios homines & spiritus æterno supplicio afficiet! An Ecclesia ipsa quoque in puniendis & à piorum cœtu proscribendis ac Satanæ tradendis peccatoribus, iræ Dei ministra non est?

At eos qui *erga universum humanum genus tenerrimo summæ caritatis affectu debent esse imbuti, non decet iræ Dei ministeria obire.* Imo vero formidabilem iræ Dei gladium quo sontes morte plectantur; cujus potissimum potestati committi deceat; quam eorum qui propter insitam animo benignitatem, ipso abuti nequeunt? Intereſt profecto omnium hominum cujus manibus tam anceps gladius concredatur: & viderint quomodo de humano genere mereantur; qui solis truculentis aut divinæ voluntatis incuriosis hominibus eum tradunt; & propter inanissima quæ modo refutavimus commenta, beatissimo rerum statu in quo optimi mortalium ad gubernacula gentium sedeant, omnes Respublicas & populos defraudant.

At enim in ordinationibus Dei circa Magistratus, sanabilium rationem non haberi, linum fumigans extingui, arundinem quassatam confringi queruntur. Liceat nobis hic in defensione Magistratus causam Dei agere, quia per ipsius latus Deus ipse petitur. Estne aliquid in hoc vili & fragili luto, cui Deus auræ suæ particulam inspiravit seu meriti, sive dignitatis, quapropter illud omninò in æternum servare debeat vel teneatur, si modo ullo modo sanabile sit, ac servari possit? Videmus certe tantam mortalium multitudinem, tot populos, tot gentes in ignorantia Dei interire, quotquot is ad voluntatis suæ cognitionem ex mera sua gratiâ non admisit. Non igitur aliqui istorum sanabiles erant, & servari poterant? Annon istius eximiæ gratiæ per quam sanabilitatis hominum ratio habetur, privilegium, ad solum Christi populum pertinet, cui se Deus peculiari pacto per filium suum obstrinxit, & cui tàm benignum Regem dedit, qui linum fumigans extinguere & quassatam arundinem confringere nescit & prorsus ex eo quod ipsi Deus dedit, nihil perdere vult? Felicitatem populi Christi suo pretio parum æstimant; qui lenitatis hujus & clementiæ beneficium, ad quosvis alios, præter eos, qui verè ad eum pertinent, promiscuè porrigunt. Quamdiu igitur aliquis ad hunc populũ pertinet, quamvis in cursu pietatis alioqui cespitet, ejus sanabilitatis rationem haberi æquum est, quia ejus Christus ipse rationem habet. Sed posteaquam homines capitalia & ipsis humanis legibus vetita scelera committere incipiunt; ipso facto privilegii hujus, quo populus Christi gaudet, jure excidunt; atque ut ipsorum sanabilitatis ratio habeatur, non merentur; nec aut Deus, aut ministri ejus, ad eam habendam obstricti sunt; nec accusari possunt, quoties ejus, tanquam rei incertissimæ, & ad terreni fori sui cognitionem non pertinentis rationem non habent, tunc præcipuè, cum certissimi boni publici, cujus ex professo custodiam gerant, potior ratio habenda est. Non peccat igitur Christianus quando in officio Magistratus Deo ministrat, quoties id sontium causâ non facit, quod non modo facere nullo jure obstrictus est; sed etiam non facere urgentissimi officii necessitate tenetur. Nec tamen ideo lenem Christi spiritum exuit; quoties ipsi ejusmodi clementiam, quam Christus in suo regno (cui absolutè præest,) exercet: in ea potestate quæ ab alieno, puta Legum præscripto dependet, exercere integrum non est. Denique Deum in judiciis forensibus à Magistratibus rigorem puniendi exigere, ipse V. B. fatetur: ab iisdem verò ut hominum puniendorum sanabilitatis (quatenus sunt Magistratus) rationem habeant, non exigere; vel id ipsum documento est; quia capitalia judicia ab ejusmodi judicibus exerceri voluit, quibus aut nunquam, aut rarò constare potest, utrum puniendi sanabiles sint, nec ne. Aut igitur Deus nullos unquam sontes ab hominibus plecti vult capitali supplicio; aut eorum quos ita puniri imperat sanabilitatis rationem haberi, non requirit. Quorum cum illud Vir Bonus non admittat; posterius agnoscere, vel invitus cogitur.

Atque hic Vir Bonus duo absurda quæ ex sententia sua fluere videntur, amoliri contendit.

Prius est Dei ordinationes sibi contrarias eodem tempore, introduci; alteram inter Christianos; alteram in mundo, ac respondet nihil in eo absurdi esse, quia istæ ordinationes in diversis subjectis constituuntur; altera videlicet in hominibus sanctis; altera in prophanis.

Fatemur contraria in diversis subjectis posita secum pugnare non posse. Neque enim hostes invicem configere possunt, nisi sibi comminus admoti. Sed istæ ordinationes inter se mutuo pugnant; & una alteram perimit. Esse igitur eas simul, & in uno subjecto necesse est. Quamvis enim istud subjectum in quo sunt distingui posse videatur tamen revera, quod ad materiam præsentem attinet, idem est. Tam enim eos qui nunc prophani, quàm qui sancti sunt, Deus Christi mandatis obsequi & salvari vult. Nec potest alterutris ordinationes legibus Christi adversas imponere; quin aut eos servari omninò nolit, aut non per obsequium præceptorum Christi servare velit; quorum utrumque absurdum est.

Quod ad portationem arcæ fœderis antiqui attinet; Levitæ ac ceteræ tribui voluntate Dei ita erant distincta subjecta, ut nunquam verbi gratia Rubenenses Levitæ aut Levitæ evadere possent Rubenenses. Nec Deus tunc voluit reliquarum tribuum cives, in censum Levitarum admitti. Quo fiebat ut illæ contrariæ circa ministeria sacra ordinationes; nunquam secum pugnare potuerint. Sed nunc etiam prophani homines possunt evadere sancti; & Deus omnes sanctos esse vult atque imperat. Ergo quod ad obsequium & executionem ordinationum Dei attinet; omnes homines, saltem ad quos vox Evangelii pervenit, tanquam unum subjectum considerantur; nec potest uni parti hujus subjecti observatio alteri autem violatio legum Christi imperari aut ordinari absque manifestâ repugnantia.

Denique ut omnis cavillationis ansa præcidatur; nos dum istam contradictionem adversariis objicimus, de Christianis & obsequium Christi professis non de alienis & prophanis loquimur. Quos inter cum tot à multis seculis fuerint & nunc sint magistratus, aut illi quia ordinatione Dei carebant, non fuêre nec sunt legitimi Magistratus, aut si ordinatione Dei impositum est ipsis officium rigoris capitalis exequendi: necesse est, ordinatione Dei Christianis, Christum professis & colentibus, impositum esse officium violationis legum Christi. Ita ordinatio Dei, ordinationem ejusdem Dei per Christum, violabit ac destruet in eodem subjecto, hoc est, in iisdem illis Christianis qui ad obsequium mandatorum Christi vocati sunt.

Alterum absurdorum, quæ amoliri contendit est. Ac quomodo Deo placere possunt duæ ordinationes; quarum una est secundum charitatem, altera charitati contraria. Respondet minus Deo placere eam quæ caritati repugnat, sed tamen suo modo placere; tanquam accommodatam scopo ejus, ut regnante in terris hominum licentia, Mundus tamen stare possit.

Atqui in objectione nostra non Bonum ac rectum, meliori ac rectiori sed simpliciter & absolutè Bonum Malo; rectum pravo opponitur; quorum non alterum magis alterum minus placere possit, aut debeat; sed alterum planè placere debeat; alterum placere omninò nec possit nec debeat. Quod enim secundum Caritatem fit, Deo non placere non potest. At actio charitati aut legibus Christi contraria; non minus placere solet; sed nullo modo placere potest Deo; quia illam æterno supplicio punit. Quomodo igitur id ordinare ac velle ut fiat potest, quod ipsi placere nullo modo potest? quomodo ipsi id placere ullo modo potest; quod æterno supplicio vindicare

decrevit

decrevit? aut quo jure æterno ſupplicio puniet, quod ipſe propter ſcopum & intentionem ſuam, ut videlicet Mundus ſtare poſſit, juſſit atque ordinavit, præſertim cum hujus ordinationis miniſter, ad eundem quem Deus propoſuit ſcopum, actionē ſuam dirigat? Certe Chriſtiani quos Deus propter violata Chriſti præcepta æterna morte puniet, non poſſunt dici Deo minus placentes; ſed planè diſplicentes. Non igitur ſeſe ab objectis difficultatibus expedivit V. B. ſed magis involvit & intricavit. Nos autem ſummæ caritatis ſemper, (ubi ejus locus eſt) exercendæ habitum, cum ea ſeveritate quæ ex ſpeciali ordinatione Dei, interdum adhibenda eſt, propter diverſarū circumſtantiarum interventum, facillime conciliari poſſe evidenter oſtendimus. Simul illud liquido planum fecimus, Magiſtratum civilem, qualiſcunque ille ſit, quia officium ejus ex ordinatione Dei, nonniſi hominibus impoſitum & commiſſum eſt; homines autem ad intima cordium, aut futurorum cognitionem, penetrare nequeunt, voluntate Dei non eſſe obſtrictum, ut in puniendis ſontibus ſemper omninò ſanabilitatis eorum rationem habere teneatur.

His igitur in quibus totius cauſæ cardo vertitur, ſatis leviter pertractatis tranſit V. B. ad diſſertationem de Excommunicatione; de qua plurima verba facit, & argumentum quoddam, ſine quo cauſa noſtra, ſtare poteſt quodq; ad illuſtrandam potius quam ad probandam ſententiam noſtram, retulimus, omnibus machinis oppugnare contendit. Quem laborem quia nullo tantæ operę pretio ſuſcipit, breviter ad ſingula, quæ affert, reſpondebimus. Non igitur in pænis Eccleſiæ, omninò ac ſimpliciter atque etiam ſemper, rationem ſalutis ſingulorum haberi negavimus; quod idcircò inani ac ſuperfluo conatu operoſè probat Vir Bonus: quia cum rationem diverſitatis inter Eccleſiæ & Reipub. regimina adduximus; ſatis apertè id conceſſimus. Sed tantum ſecundum quid; & aliquando, & quidem longè aliter, quàm fieri ſolet in pænis Magiſtratuum; quatenus videlicet & quando, ii qui ſanabiles eſſe poſſunt & ſolent; imo verò quos ſanabiles eſſe ſcimus; tamen ejus rei ratione non habita, à corpore Eccleſiæ evelluntur; & in ejuſmodi ſtatum conjiciuntur, in quo non audeant mori, cum tamen mori ſingulis vitæ ſuæ momentis poſſint. Fruſtrà igitur Vir B. differentias inter Eccleſiæ & Reipub. pænas, anxiè oſtendit; quas neque nos unquam in dubium vocavimus. Niſi quòd illa quam affert quod in excommunicatione, nemini pænitentiæ tempus aut locus præcidatur, non eſt univerſè vera. Interdum enim, præſertim iis, quos ipſe Vir Bonus ad agendam pænitentiam, ſeu corrigendam vitam longiori tempore opus habere aſſerit, tempus iſtud atque occaſio intercipitur; ſi quo caſu paulò poſt decretum Excommunicationis pereant. Cujus tamen periculi ab Eccleſia non habetur ratio; quoties exempli aut gloriæ divinæ potior ratio habenda eſt.

Quæſtionem An in capitis ſupplicio reſipiſcentiæ locus ſemper eſſe poſſit, decidi, cauſæ quam defendo nihil intereſt; quia ſuprà probavimus, Deum ab iis quos ejuſmodi ſupplicia ſumere voluit, non exigere ut neminem puniant, niſi quem certò ſciant eſſe inſanabilem. Illud magis ad cauſam pertinet, utrum functio Magiſtratus in ſontibus capite plectēdis ita comparata ſit, ut per ſe pęnitentiæ ſpatium præcidat. Quod meritò negavimus; & oſtendimus hoc ſpatium per ſe non præcidi, niſi fortè propter latiſſimam culpam ejus, qui oblato ſibi iſto ſpatio, uti non vult: aut etiam ob contractos vitiorum habitus jam non poteſt, quod eſt ex accidenti. Et quanquam hoc ſpatium, non ſemper longum concedi poſſit ac ſoleat; tamen etiam brevius interdum ad reſipiſcentiam ſufficere, Latronis exemplo & ipſius Socini confeſſione, probavimus. Quibus ſanè tibicinibus, non cauſa noſtra, quæ aliis ut vidimus fundamentis innixa eſt; ſed aſſertio quam ad illuſtrandam ſententiam noſtram attulimus, fulcitur: & quidem non miſeris aut fragilibus, ſed firmis ac validis. Quid enim firmius eſt ad oſtendēdum poſſe aliquid fieri; quàm exemplo planum facere, quod id jam factum ſit: & quod validius in adverſarium telum eſt, quàm ipſius confeſſio.

At enim noſtris telis in nos pugnare vult V. B. Quænam illa ſunt? Primum quia probavimus nec poſſe, nec debere judices habere rationem ſanabilitatis ſingulorum ſontium, id telum in nos retorquet, oſtendens inde *conſequi, non eorum curâ & providentiâ fieri, ſed caſu mero & ex accidenti, ſi quos ſontes in æternum non perdant.* Atqui hoc telo adverſus nos pugnare non poteſt, quia illud inſcienter arripit, deceptus fallacia quam vocant A dicto ſecundum quid &c. Nec enim nos ſimpliciter aſſeruimus Non poſſe nec debere judices habere rationem ſanabilitatis ſontium; ſed ſecundum quid, quatenus ſunt Judices, qui neque ſi finem hunc intendere velint, eum ſemper aſſequi poſſint; neque ut eum intendant, ex muneris ſui officio obligentur. At quatenus ſunt Chriſtiana lenitate præditi, poſſunt & debent, omnia pro virili tentare quæ ad procurandam ſontium reſipiſcentiam pertinent. In quo tametſi non ſemper ſcopum ſuum attingere poſſint; neque etiam id faciant ex muneris quod gerunt neceſſitate; tamen quoties id, quod volunt aſſequuntur, id non mero caſui, ſed eorum curæ & providentiæ tribuendum eſt.

Alterum noſtrum telum eſt, Quoſdam eorum qui ſupplicio afficiuntur, per reſipiſcentiam ſervari poſſe. Hoc dum in nos conjicere tentat, ridiculè paratragœdiatur, & aliquantum in nos invectus argumentum depromit ſua opinione Invincibile. Quicunque, inquit, innocentem coràm Deo occidit & quidem deſtinatò, eſt crudeliſſimus homicida. Magiſtratus innocentem coràm Deo, (hoc eſt eum qui reſipuit) deſtinato occidit. Ergo Magiſtratus eſt crudeliſſimus homicida.

Quamobrem verò hoc argumentum V. B. invincibile autumat? An quia quatuor terminis, veluti quadrato agmine in nos incurrit? Atqui hæc figura in ſtruenda acie ſyllogiſtica exploſa eſt. Innocens coràm Deo, aut ſumitur propriè & abſolutè, pro eo, quem Deus ipſe (qui res omnes ita ut in natura ſuâ verè ſunt, certiſſima ſcientia comprehendit) ſcit eſſe innocentem; aut impropriè & ſecundum quid, pro eo, quem Deus quamvis nocentem & pæna dignum ſciat: tamen, quoad illas pænas quas ab ipſo ex miſericordia ſua removet, tractat tanquam innocentem. Major igitur niſi in priori ſenſu ſumatur, vera eſſe nullo modo poteſt. At minor in eodem ſenſu falſa eſt, nec niſi poſteriori modo explicetur, admitti poteſt. Innocens impropriè dici poteſt David, quatenus ipſi remiſſæ ſunt iniquitates; & inter alias adulterium homicidio cumulatum. Quis tamen illum poſt perpetratum tantum facinus quod jam infectum fieri non poterat, abſolutè & propriè innocentem & pæna indignum dixerit? Quoſdam eorum qui indignè menſæ Domini accubuere, properato obitu mulctatos Apoſtolus Auctor eſt: quos tamen alio modo innocentes hoc eſt juſtificandos & ſervandos eſſe, nihil repugnat. Grotium immeritò reprehendit quod dicat Deum poſſe aliquem in remittenda ipſi pęna æterna; tractare tanquam innocentem, & tamen eundem punire morte immatura tanquam nocentem; & ait Non valere hac in re, à Deo ad homines argumentationem. Imo verò à Deo tanquam à Cauſa principali, ad miniſtrum ejus Magiſtratum valet argumentatio. Quando enim Magiſtratus in puniendis ſontibus legitimè officio fungitur, nihil aliud facit niſi quod ipſum Deus facere vult. Dei enim judiciorum ac voluntatis executor eſt. Non poteſt igitur Magiſtratui vitio verti, quod Deo quoque ipſi vitio verti nequit. & qui Magiſtratum in Dei miniſterio exequendo accuſat, Deum ipſum accuſat. Cujus ſeveritatis (quamdiu videlicet legitimè & ex mente Dei *Rom.* XIII. explicatâ, exercetur) invidiam omnem Deus ſuſcipit; atque ut ita dicam ex humeris Magiſtratuum, in ſeipſum deonerat.

Profert poſteà Vir Bonus argumentum noſtrum, cui in ejuſmodi quam tractamus materia, annon potiùs elogium illud dari poſſit; quod ille argumento ſuo, opinione ſua invincibili tribuit, Lector æquus judicabit. Oſtendimus igitur æquum non eſſe ut ob tam

 inex-

incertam ſpem quorundam hominum latiſſimâ culpa ſua,de æterna ſalute,cujus nullam unquam curam habuerunt, periclitantium,concedatur ſceleribus aut graſſanti violentiæ impunitas,atque adeo integri populi ac tot innocentes præſentiſſimo malorum, etiam æternæ ſalutis jacturam ſecum trahentium diluvio inundentur. Hujus argumenti ictum excipere, auſus non eſt Vir Bonus, ſed reſponſionis ſuæ clypeo dimiſſus reſilit à 1000 pugnæ & mutat quæſtionis ſtatum. In mutuo argumentorum conflictu quodnam eſt evidentius ſuccumbentis in certamine indicium; quam cum alter certantium, extrà aream duello præfinitam; ictuum quos ſuſtinere nequit, violentiâ expellitur? Quæſtionis præſentis ſpecialis & proximus ſtatus erat; Utrum ideo quia ſontes forte ſanabiles eſſe poſſint; ab eorum ſuppliciis ſemper ſit abſtinendum; (Unde poſtea per remotiorem conſequentiam Vir Bonus deduci poſſe ſperabat Chriſtianis a Magiſtratus functione abſtinendum.) Oſtendimus nos,interdum ne ob eam quidem cauſam eſſe abſtinendum; quia longè gravior ſit cauſa non abſtinendi; quàm abſtinendi. Illinc enim aut ſinguli, aut pauciſſimi ſontes ſunt,atque hi ipſi indigni,quorum præ aliis dignioribus potior ratio habeatur; hinc integræ gentes atque innumeri inſontes, iique longe digniores,quorum præ ſontibus potior ratio habeatur: illinc incertiſſima ſpes eſt ſanabilitatis; hinc certiſſima pernicies, æternæ quoque ſalutis multorum jacturam trahens, metuenda eſt. Vir Bonus cum adverſus tàm liquidam demonſtrationem ne hiſcere quidem poſſet,ad aliam remotiorem quæſtionem ſe recipit; quæ & ipſa agitatur quidem inter nos. ſed non iſto loco aut tempore; videlicet Utrum ad homines Chriſtianos officium Magiſtratus ullo modo pertineat. In quo ſane dupliciter peccat, primùm quia à proxima quæſtione ad remotiorem tranſilit: deinde quia craſſo & pingui Captionis genere evadere contendit.

Tranſilit ad remotiorem quæſtionem; quia iſto loco non id ſpecialiter & proximè quærebatur, an ad Chriſtianos officium Magiſtratus pertineat; quamvis id quoque inter nos controverſum ſit,& ad generalem lites noſtræ ſtatum ſpectet: ſed an actio iſta in qua interdum ſanabilitatis hominum ratio non habetur; ſit Caritati & ſanctimoniæ Chriſtianæ congrua. Oſtendimus igitur adeo eſſe congruam; ut interdum Chriſtianis ab ipſa abſtinere non ſit integrum; nec ab ea abſtinere poſſint niſi propter paucos & indignos ſontes erga integros populos & innumeros inſontes iniqui atque injurii eſſe velint. Adverſus eam rationem ne mutire quidem audet Vir Bonus; ſed ad illud pingue & craſſum captionis genus confugit: dum tacitè concedit, eam curam in qua inſontium præ ſontibus habetur ratio æquiſſimam eſſe, & ad Magiſtratum omninò pertinere; ſed apertè reponit officium Magiſtratus eamq, Curam protectionis inſontium ad Chriſtianos nullo modo pertinere. Atqui id quod reponit inter nos alibi vel maximè controverſum eſt. Non potuit igitur id, ſine turpi Petitionis principii paralogiſmo; ab adverſario locum pugnæ deſerente, quæri pro perfugio. Præſertim cum non demonſtratione ſed nuda aſſeveratione fulciatur. Niſi fortè id pro demonſtratione haberi velit, quod ait, Rem eam ad Chriſtianorum curam non pertinere, quia Deo curæ futura ſit. Quaſi verò id Chriſtianos curare aut non liceat; aut non deceat; aut interdum non ſit neceſſe,quod Deo quoque curæ ſit. Quid? an Deus curam Rerumpublicarum per ſe ipſe immediatè & non ordinariè,per homines exercet. *Atqui non per Chriſtianos*,ait. At ubi Chriſtiani excluſi ſunt? Cedo legem & interdictum! *Caritati*, inquit, *& ſanctimoniæ Chriſtianæ functio hæc repugnat, ideò Chriſtiano non convenit*. Quid ſi oſtendamus eam non repugnare,ut hoc loco fecimus,dum ſummam æquitatem & neceſſitatem; quam vel ipſa erga digniores caritas & benignitas nobis imponat; ejus functionis demonſtravimus? Ecce iterum Viro Bono, in promptu eſt faceta reſponſio; quòd *iſtius erga inſontes æquitatis & benignitatis Cura Chriſtianis habenda non ſit, quia officium Magiſtratus ad illos nullo modo pertineat*. Atqui id ipſum non aliunde colligebatur; quam ex iſtarum actionum iniquitate & inclementia, in quibus ſanabilitatis hominum ratio non habetur. Nos autem culpas iſtas ab eo actionum genere jam removimus. Videat benignus Lector,quos gyros & circulos faciant Viri Boni,ubi rationum pondere urgentur. Ubi ex præmiſſis concluſionem ſuam ſibi deduxiſſe viſi ſunt; poſteaquam præmiſſæ eorum evidenter falſitatis convincuntur controverſæ concluſionis ſcuto ridicule ſe protegunt: & ex concluſione tanquam notiori præmiſſis fidem facere contendunt. Cum enim antea ex iniquitate & inclementia actionum iſtarum deducerent, ad Chriſtianus ejuſmodi functiones non pertinere; nunc ex eo quod ad Chriſtianos functiones iſtæ non pertineant, actionum iſtarum, ſi à Chriſtianis exerceantur, iniquitatem & inclementiam deducere conantur; quod & ridiculum & explodendum eſt.

Quod autem noſtra nobis verba reponere vult viderit quemadmodum duo cum faciunt idem non eſt, idem: ita idem,quod diverſis temporibus ac locis dicitur, non eſt idem. Nos cum de Magiſtratus functione loqueremur, & incidiſſet quæſtio utrum is ſontium ſanabilitatis rationem habere teneatur; meritò pronunciavimus; non debere homines nimium ſollicitos eſſe in eo officii genere quod ad eos nullo modo pertinet. Non enim ad Magiſtratum qua talis eſt, ea cura pertinet; ne quis omnino eorum, quos capite plectit, in æternum pereat: quamvis id muneri ejus non repugnet; quantum poteſt,eniti ne id accidat: ſed id efficere,neque ſemper eſt in ejus poteſtate, & planè extrà officium. At in ea optione,cum nobis Magiſtratu fungentibus, alterutrum faciendum eſt, ut, aut ſontium aut inſontium ac Reipub rationem habeamus; *immeritò ait Vir Bonus non debere nos ſollicitos eſſe in eo officii genere quod ad nos nullo modo pertinet*. Incumbit enim nobis anxia ejus rei cura, ut hoc officio, à Deo certis legibus impoſito, ritè & legitimè defungamur. Non potuimus enim niſi de iis Chriſtianis loqui, qui ad magiſtratum legitimè vocati ſunt. Nam alioqui fatemur pluribus eſſe Chriſtianorum ad quos ea Cura nullo modo pertineat. & qui in alienam meſſem falcem immittere, abſque reprehenſione non poſſunt. Non igitur evicit Vir Bonus pacis gladium cum caritatis regula non poſſe conſiſtere; non magis quam ſi quis odium illud, quo parentes Chriſti cauſa proſequi jubemur; cum Chriſtianâ erga eos obſervantiâ,& naturali affectu pugnare,contendat. Poſſunt iſta ſecum conciliari,ut & diverſorum graduum caritates ſibi interdum concedant; & illæſo affectus aut habitus alicujus officio, actus qui ipſi contrarii videntur, ob graviſſimam cauſam,puta voluntatem Dei intervenientem exerceantur. Quod ſi id de Pacis gladio non evicit; multò minus de gladio Belli,cujus tantò excuſabilior eſt uſus, quantò urgentior ſæpe neceſſitas.

Sed jam ad alteram partem quæſtionis accedamus; Utrum eum capitis ſupplicio afficere liceat; quem amiſſa vita præſenti; futuram quoque amiſſurum eſſe, ſeu certum,ſive veriſimile,aut etiam poſſibile ſit. Id nos licere Magiſtratui affirmamus. Nec Vir Bonus negat,ſed ab eo jure ſolos Chriſtianos excipit; quibus *videlicet contraria huic rei præcepta data ſint: quæ omittenda eſſent; ſi huic negotio manus & operam præbere deberent*.

At neque ulla Chriſtianis huic rei contraria præcepta data ſunt: neque ea quæ data ſunt omittenda ſunt, quoties ipſi,huic negotio manus & operam ex officio ad quod legitimè vocati ſunt, admovent. Non data ſunt contraria præcepta huic rei; quia dari non potuere; cum hæc res nitatur ordinatione Dei. Aliàs (ut recte ait V.B.) voluntas Dei una per alteram; & ordinatio Dei, per ordinationem Dei everteretur. quod eſt abſurdum. Et iſtas ordinationes contrarias per diverſitatem ſubjectorum, conciliari non poſſe, ſuprà oſtendimus. Quæ vero præcepta data ſunt, hoc eſt, perfecta Caritas atque benignitas non omittuntur, quoties Magiſtratus Chriſtianus in

plectendis

plectendis ſontibus Deo miniſtrat. Quia iſtarum virtutum habitus hominibus Chriſtianis perpetuo inhærentes,& quoties earum locus atque occaſio eſt, frequenter in actum erumpentes, non omittuntur tunc, cum interdum rariuſcule ex legum forenſium præſcripto, & nutu Dei ; actus ſeveritatis exercentur illic ; ubi iſtis virtutibus locus non eſt. Non eſt autem illic ; ubi eum Deus eſſe noluit. Noluit autem illic ; ubi iræ ſuæ ab hominibus miniſterium præſtari voluit. Quemadmodum autem ſordidus & illiberalis dici nequit; qui à liberalitate abſtinet,ubi ipſi locus non eſt;ita& perfectæ caritatis & benignitatis expers haberi non poteſt; qui cum iſtas virtutes exerceat, illic ubi licet, ab earum actibus abſtinet, ubi eos exercere non licet. Nullam igitur cauſam habet Vir Bonus cur ab iſto jure Chriſtianos excipiat.

Dum autem dicimus facinus neſandum eſſe,ſi quis de induſtriâ vitam alicui æternam eripiat, de vitæ ereptione loquimur in eo ſenſu, qui, (ut ajunt) vitium includit. Quis enim neſcit Deum per ſe, aut per alium quoque ; vitam æternam iis qui id merentur,meritò eripere poſſe? Sed in eo ſenſu qui verbis noſtris ſubeſt, id ad omnes omninò porrigendum eſt ; & Vir Bonus fallitur, qui id ad ſolos Chriſtianos reſtringit. Neque enim graviſſimi peccati aut injuſtitiæ expers eſt, ſive paganus, ſive Judæus ſit ; qui tantam cuiquam injuriam & noxam illegitimè infert.

Quod autem diximus illatæ mortis æternæ culpâ non teneri eum ; cujus actionem ſeu licitam ſive laudabilem etiam, æterna mors alicujus *alienâ culpâ* (non ſunt eradendæ aut omittendæ in verbis noſtris hæ duæ voculæ) interdum conſequitur ; quia ea iſtam actionem non per ſe,ſed ex accidenti conſequatur,rectè diximus & immeritò à Viro Bono carpitur. Falſò enim negat eam ex accidenti conſequi;quia ſine culpa agentis ob alienam culpam evenit.Quod enim non agentis voluntate aut vitio; ſed aliena culpa interveniente accidit ; quantum ad agentis proæreſin attinet, ex accidenti eſſe neceſſe eſt.

At enim, inquit, Neceſſariò unum conſequitur alterum,hoc eſt,certò & inevitabiliter. In hac enim ſignificatione hoc loco Vir Bonus vocem neceſſitatis accipit. Videtur Vir Bonus verborum ambiguitate aut ludere aut decipi. Ut enim id quod neceſſarium dicitur,aut abſolutè & natura ſua tale eſt;aut ex hypotheſi:ita id quod Ex accidenti eſſe dicitur ; aut abſolutè & natura ſua accidentarium eſt,aut relatè ad eam rem cujus reſpectu dicitur eſſe tale. Nos cum dicimus jacturam vitæ æternæ interdum capitale ſupplicium, ſed ex accidenti conſequi; vocem Accidentis poſteriori ſenſu uſurpamus; qui neceſſitatem quoque poſteriori modo dictam non ſemper excludit. Innumera enim ſunt quæ rem aliquam,eo loquendi modo ex accidenti conſequi poſſunt, quæ tamen poſita aliqua hypotheſi, ex illa neceſſariò, hoc eſt, certò & infallibiliter;quanquam non abſoluta neceſſitate profluant. Quid clarius eſt, quàm quod prædicationem Evangelii ignis diſcidiorum,ex accidenti conſequatur;qui tamen, non quidem abſoluta neceſſitate,ſed poſita hominum malitia & perverſitate eam certò & infallibiliter conſequitur.

Et mirum eſt ſanè,cum Vir Bonus neceſſitatis vocem poſteriori ſenſu ſumi agnoſcat atque ipſe uſurpet ; quod vocem *Accidentis* in poſteriori ſignificatione dici poſſe non agnoſcat;quæ utut cum neceſſitate abſolutâ conciliari nequeat: at cum ea, quæ eſt ex hypotheſi, ſæpe unà conſiſtere poteſt. Poteſt enim factum Agentis aliquid, neceſſariò,hoc eſt,certò & inevitabiliter conſequi;quod tamen tàm agentis,quàm ipſius actionis reſpectu, ſit omninò ex accidenti,hoc eſt,quod tàm præter voluntatem agentis ; quàm præter ipſius actionis naturam ; per ſuppoſitam aliquam hypotheſin eveniat. Cedò mihi Præfectum aliquem, cujus officium ſit nocentes ſibi oblatos in carcerem conjicere ; qui ob inſitam animo ſuo clementiam, neminem ex iis quos in cuſtodiam accipit capitali ſupplicio plecti velit,atque etiam abſolutioni omnium,enixa interceſſione navet operam,etiam antequam in carcerem conjiciantur: & idem à ſupremi judicis benignitate promiſſum obtineat Salutis ſingulorum, dum modo oblatas ſibi conditiones,præſtare velint; æquiſſimas illas quidem,ſed quas omnes repudiare poſſint;quidam verò,ſed ob culpam ſuam& quidem latiſſimam non præſtare poſſint. Quibus conditionibus fortè à nocentibus præſtitis, ſinguli eorum ſecretum accepturi ſint privilegium ſupplicii evadendi;poſt inſtauratum deinde judicium in quo cauſæ ſontium è carcere eductorum, examinari;& iſta privilegia inſpici debeant. Quis non videt capitalis ſupplicii rigorem,quod ad eos attinet qui oblatas conditiones acceptare, aut nolint, aut non poſſint, conjectionem eorum in carcerem; neceſſariò & inevitabiliter conſequi & tamen cum ſupplicii rigorem, quoad factum præfecti interceſſoris, hoc eſt,ipſam in carcerem conjectionem, eſſe planè ex accidenti, hoc eſt,tàm præter interceſſoris mentem ac voluntatem;quam præter actionis ipſius, (abſolute & in ſe conſideratæ) naturam. Nec enim ex conjectione alicujus in carcerem.per ſe & abſolutè,hoc eſt,in natura ſua conſideratâ, ſequitur omninò Capitis ſupplicium,cum innumeri ex vinculis cauſam dicentes,abſolvantur. Nunc propoſitum exemplum lucis cauſa, ad præſentem quæſtionem applicabimus. Præfectus iſte benignus, eſt Chriſtianus Magiſtratus. Nocentes ipſi oblati, ſunt homines capitalia ſupplicia commeriti. Conjectio eorum in carcerem eſt damnatio ad mortem temporalem; quia ex iſto carcere multi poſſunt evadere mortis æternæ ſupplicium. Supremus Judex cui miniſtrat Magiſtratus eſt Deus, à quo pius Magiſtratus,non qua Magiſtratus ſed quà Chriſtianus,ſpem ac promiſſum una cum aliis omnibus accipit æternæ Salutis nocentium,ſi oblatam ſibi pœnitentiæ conditionem acceptàrint.Quam etiam offert ſingulis. Sed eam aliqui ſanabilium accipiunt; aliqui ſpernunt;aliqui etiam,hoc eſt,inſanabiles, (ſed ob culpam ſuam) præſtare non poſſunt. Conjiciuntur tamen omnes,(quia ita meruerunt)in carcerem,hoc eſt,afficiuntur capitis ſupplicio;juſſu& voluntate ſupremi Judicis,qui hoc ſibi miniſterium ob graviſſimam cauſam & neceſſitatem,à Cuſtodibus iſtius carceris temporalis, præſtari vult, quod ipſi detrectare nequeunt. In quo carcere expectant omnes novum inſtaurandum judicium; in quo poſteà à ſupremo Judice cognitio fiet, quinam eorum ſint, æterna morte damnandi, aut abſolvendi. Hinc patet quod æternam vitam cum præſenti ab eodem filo pendere, non diximus per ſe & neceſſitate abſolutâ; ſed ex accidenti,quia accidit,quod is qui erat in propinqua potentiâ conſequendæ vitæ æternæ, producendæ lucis uſurâ, ad corrigendam vitam indigeat; quod tamen non ſemper accidit; cum Vir Bonus fateatur, non deeſſe quibus expediat, diſſolvi & eſſe cum Chriſto. Ergo qui in miniſterio Dei filum vitæ alicujus incidit, non eſt cauſa ulterioris, qui mortem damnati ſequitur effectus,niſi *per accidens*;aut certè (ut ambiguitatis in hac voce occaſionem effugiamus) quocunque agnomine is cauſa hujus effectus dici poſſit, Non eſt in culpa hujus tàm triſtis eventus : cum neque actionem iſtam ſalvo officio negligere potuerit: nec aut ex actionis ejus naturâ; aut ex voluntate ejus, ſequatur hic eventus.

Quod ad exempla à nobis allata attinet.

Prius falſò alienum eſſe dicitur ob eam cauſam, quod feralia diſſidia, non ſemper ex prædicatione Evangelii oriantur ; vitæ autem æternæ jactura ſemper præſentis ademptionem ſequatur. Nam & illa poſitâ malitia & perverſitate hominum ſemper oriuntur:& vitæ æternæ jactura non ſemper, ſed poſita morientium malitia & culpa ademptionem vitæ præſentis ſequatur.

In poſteriori quamvis vox *Accidentis*, exemptioni fortis externa,priori quoque quem ſuprà expoſuimus,ſenſu tribui poſſit; tamen ne poſteriorem quidem excludit:& rem propoſitam magis illuſtrat. Quemadmodum enim id quod mero caſu & fortuitò contingit,non poteſt dici Agentis effectus per ſe; ſed per accidens ; ita id quoque

æquè aut etiam magis accuſare alios quàm ſeipſos: ſed non poſſe illos omninò, culpam ſuę mortis in quenquam alium conferre, niſi in ſeipſos. Quod Vir Bonus tacitè negat quamvis concedere videatur. Ait enim. *Quamvis occiſi accuſare non poſſint Magiſtratus, Deum tamen eos accuſaturum.* Mendoſam opinionem eſſe neceſſe eſt; in qua proferenda patroni ejus abſtinere nequeunt quin conceptus mentis ſuæ mendoſè exprimant. Quos igitur pereuntes accuſare nequeunt, eos, inquit Deus accuſabit. Apud quem Judicem? Eſtne aliquod tribunal in quo Deus accuſatoris partes ſuſcipere fingi poteſt? Minuta illa videri cuipiam poſſint. Sed quia per latus Magiſtratus Deus ipſe petitur; interdum V. Bonis aliud agentibus ea excidere videmus; in quibus majorem erga Deum deſideramus reverentiam. Quid igitur in tali Magiſtratu ſive Deus ſive quiſquam alius accuſabit? Quod, inquit, *cum potuerint non impediverint ne ſontes in æternum perirent.* Atqui id, neque impedire potuerunt quod in liberrimo ſontium arbitrio erat: neque ſi potuiſſent, iis rationibus impedire debuerunt, per quas impoſiti ipſis muneris miniſterium violaretur. An Magiſtratus in gratiam incertiſſimæ rei, quæ neque viribus ejus effici poteſt; neque officio ejus incumbit, muneris ſibi ſpecialius demandati, miniſterio deerit?

At enim in defenſione ruentes in exitium impellimus. Imo verò ruentes in exitium noſtrum repellimus, cum eorum quidem vitæ periculo, ſed incerto quia aliter certiſſimam à nobis peſtem, amoliri non poſſumus. Certò autem mori ne ſcelerati incertò periclitentur, non tenemur. Incertum autem eorum periculum eſſe neceſſe eſt, quos à capite noſtro repulſos, ſervare ſi liceat volumus, ac deſtinamus. Certum autem noſtrum, quia niſi vis eorum mutuâ vi reprimatur de eorum in perdendis nobis, voluntate dubitare non poſſumus.

Concedit poſteà ſceleratos dignos eſſe qui interficiantur; ſed Tu, inquit, *unde jus habes ut eum interficias.* Si de ſontibus à Magiſtratu damnatis loquitur; Magiſtratum interrogat, Nemo enim ſontes damnare ſolet niſi Magiſtratus. Cui pro eo qui rogatur, reſpondet Paulus Rom. XIII. Si de iis quibus à vitæ ſuæ defenſoribus periculum imminet: privatos vitæ ſuæ defenſores interrogat; Pro iis nos, (quamvis in eam quęſtionem ingredi nolimus, utrum interdum interficiendi invaſoris animum ſumere liceat) reſpondebimus quod ad interficiendos homines nullum jus prætendant; neque invaſores interficere ullo modo velint: Sed ad defenſionem vitæ ſuæ etiam cum invaſoris periculo; præter alia multa divina humanaque jura; ex ipſa divinâ ordinatæ charitatis lege, luculentum jus habeant, in qua ipſis onus hoc non imponitur, ut longè magis invaſorem quàm ſeipſos diligant, quod fieri neceſſe eſſet, ſi certo ipſi mori mallent; quàm invaſorem incertò periclitari. Verum illi viciſſim quærunt à Viro Bono, cur ipſis plurium interrogationum laqueum tendat; cum prius interrogandi fuerint, utrum ſe habere jus iſtud exiſtiment, quàm rogarentur unde illud habeant? *Injuſtè igitur*, inquiet, *in defenſione invaſorem occidunt cum jus occidendi non habeant.* Enimverò, ſi qua culpa eorum defenſioni adnexa eſt. At ſi nulla, nihil injuſti perpetrant; quamvis id eveniat quod illis deſtinato conſilio facere non licuit. Ut ſi quis rem neceſſariam aut etiam divinitus impoſitam exequendo, ſine ſua culpa ſcandalum alicui præbeat, quod ipſum in Tartara præcipitet; nihil in eo injuſti perpetrat quamvis jus ſcandaliſandi, deſtinato conſilio nemo ſibi uſurpare auſit. Non enim ille inique ſcandalum dedit, ſed iſte iniquè accepit: quemadmodum nec defenſor injuſtè occidit, quod ne voluit quidem, ſed invaſor injuſtè ſua fata provocando ſuamet culpa ſibi malum accerſivit.

At enim aliud eſt, munus à Deo impoſitum exequi, aliud vitam ſuam aut aliorum defendere. Non ignoramus neque etiam diffitemur, hæc interdum diverſa eſſe poſſe. Quia tamen eorum ſimilis eſt ratio: non magis innocens eſt, qui ſcandalum alicui ſine ſua culpa præbuit; quàm qui ſine culpâ ſuâ hominem occidit. Sæpè tamen iſta vix diſtingui poſſunt. Nam ut omittam quæſtionem; utrum cuique vitæ ſuæ legitimè defendendæ munus divinitùs ſit impoſitum; certe parentes, fratres, magiſtratus, alioſque fidem noſtram ſecutos aut implorantes ut defendamus ratio officii à nobis requirit.

Atqui urgere non deſinit, *licet iſti malum quo dignus eſt inferendum ſit, tamen non à te inferendum eſt.* Si magiſtratus alloquatur, quid manifeſtius, quam quod iis puniendi & mali inferendi jus Deus conceſſerit? Si privatos vitæ ſuæ defenſores; Libenter illi Viro Bono moremgererent, ſed antequam invaſori ab aliis negotium facceſſatur, illi interim miſerabili obitu peribunt. Proinde conſervandi ſui neceſſitati, ſuamet opera deeſſe non poſſunt. Non illi malum inferre, ſed à ſe depellere volunt. Quod autem malum invaſori inferatur, non vitæ ſuæ defenſor, qui rem non modo licitam, ſed neceſſariam agit (quid enim magis neceſſarium eſt, quàm vitam ſuam legitimè protegere?) ſed invaſor ipſe in culpa eſt.

At volenti quoque ſæpe fit injuria? Quid tum poſtea? Si in eo caſu invaſori nulla fit injuria, quando ejus lethiferi ictus, non ſine aliquo, incerto tamen vitæ ejus periculo repelluntur. Peccari poſſe in eo ſi invaſor etiam juſtè occidaturi non diffitemur, quando Chriſtianum inculpatæ defenſionis moderamen negligitur. Poteſt enim etiam licitis actionibus aliquis illicitas affectus admiſcere, qualis eſt ultio; & nulla neceſſitate extortum nocendi deſiderium; aut inhumana & nimium ſummi juris ſeveritas. Sed ſi quis defenſorum iſtud moderamen non egreditur nulla penes eum culpa patratæ cędis remanet; ſed tota in ipſum cæſum revolvitur. Egit enim defenſor, quod non agere non potuit. At cæſus dum illicite inſontem invadit, ſi quidem cædes illa præter intentionem defenſoris, aut caſu aut divino judicio intervenit; totum hoc malum ipſe ſibi intrivit.

Quarta ratio noſtra eſt, quòd etiamſi Magiſtratibus & bella gerentibus adſcribendum eſſet, (quod tamen non concedimus) periculum mortis æternæ ſontium, aut occiſorum: non tamen in gratiam ſontium, debere illos deſerere officium defendendi inſontes; quorum ſalus ſæpe in propriori eſt potentia; quàm ſceleratorum aut hoſtium. Ad eam reſponſurus Vir Bonus curam & ſtudium ſuum erga Magiſtratum & bellantes eorumque ſalutem prolixè teſtatur. Cujus benevolentiæ gratiam ipſi faciunt bellantes & Magiſtratus: dum ad propoſitum argumentum bona fide ſine ulla Sophiſticia captione reſpondeat.

Reſpondet igitur primum Neglectum defenſionis inſontium damnum eſſe reparabile: Obſtare verò proximo ad ſalutem damnum irreparabile. Quaſi verò neglectus defenſionis inſontium; non æquè aut etiam magis ad ſalutem eorum obſtare poſſit: quanto in propriori potentia ejus conſequendæ ſunt; quàm ſontes & impii, quibus non magiſtratus juſta animadverſio, ſed ipſorum ſcelera obſtant ad ſalutem. Et ſi fingamus utrorumque ſalutem æquè periclitari; quaſi facilior, & magis reparabilis, minuſque æſtimanda ſit jactura neglectæ ſalutis inſontium, quam ſontium.

Deinde reſpondet his ſolis. *Poſito quod qui vitam præſentem conſultò alicui eripit, unà illi æternam ſalutem, neceſſariò & non per accidens eripiat quod facinus nefandum eſſe, & nonniſi talioni ſupplicio expiabile ipſe V. M. faſſus eſt; ſequitur omninò nullius in gratiam id faciendum eſſe nec rationem ullius periculi, ſive illud publicum ſit ſive privatum: ſive uni ſive multis immineat habendam eſſe. Habet hic locum illud Fiat juſtitia, & pereat Mundus.* Ratione quadam ſua, ut videmus, ſimulque confeſſione noſtra, fulcit reſponſionem iſtam. Quarum hypotheſium; quia prior, hoc eſt, ratio Viri Boni ſupra confutata eſt; poſterior autem, hoc eſt, confeſſio noſtra falſò allegatur, tota reſponſio corruit. Quod ad rationem attinet, Oſtendimus ſuprà quamvis interdum vitæ præſentis ereptionem; æterna mors occiſi certò conſequatur; non tamen eam ideò per

ſe

ſe & neceſſariò conſequi, hoc eſt, illâ neceſſitate propriè & abſolutè ſumpta; quæ naturam accidentis excludit. Sed ſi in irrogando ſupplicio adverſus juſtitiam & caritatem, nihil alioqui peccatum ſit; plane eam per accidens contingere, hoc eſt, & præter mentem irrogantis ſupplicium; & præter ipſius ſupplicii naturam; vi alterius cauſæ cui is effectus ſoli, & per ſe tribuendus ſit.

Denique quocunque modo iſtam vitæ ereptionem quæ à Magiſtratu fit (ſive per ſe ſive per accidens) mors æterna conſequatur; Magiſtratum plane extra omnem culpam ejus rei eſſe.

Quod ad confeſſionem noſtram, Non id nos facinus nefandum eſſe diximus, ſi quis alicui vitam præſentem conſultò eripiat; eamque ereptionem, vitæ quoque æternæ amiſſio certò, & ex hypothetica neceſſitate conſequatur. (id enim per accidens & ex alia cauſa conſequi, nec ullam inferentis ſupplicium culpam involvere probavimus) Sed ſi quis vitam alicui æternam de induſtriâ a ıt non ſine latiſſima culpa ſuo eripiat. Quę longè diverſa imo pugnantia ſunt. Illud enim planè per accidens & præter mentem Agentis accidit; hoc omninò per ſe & conſultò atque ex voluntate agentis: illud ſine omni culpâ, hoc nonniſi latiſſima & inexcuſabili culpa Agentis evenit. quale fuit factum illius Itali, qui inimico in poteſtatem redacto metum mortis admovens, vitæ ac veniæ ſpem fecit, dum diras in Deum blaſphemias evomeret; eoque ſcelere perpetrato, hominem ſævis cruciatibus, ad iterandas ſæpius blaſphemias adictum, nullo pœnitentiæ ſpatio conceſſo, triſti exitu confecit. Non mors ipſa per ſe, ſed mortis aculeus, hoc eſt, peccatum vitam æternam eripit. At Magiſtratus quamvis permiſſu ac voluntate Dei mortem inferre quoties opus eſt & debeat & ſoleat: quatenus tamen Chriſtianus eſt, dare operam debet, quantum in ipſo eſt; (nec enim quiſquam ultrà vires obligatur) ut illa ſit, iſto aculeo exarmata.

Quod igitur Vir Bonus ait, Nihil efficere poſſe, ut quod peccatum eſt & facinus abominandum, peccatum & facinus eſſe deſinat; id de ejuſmodi ſceleribus, de induſtriâ, atque ut ajunt, excelſo brachio perpetratis, quę nunquam virtutis naturam induere poſſunt, intelligendum eſt: non autem de iis tranſgreſſionibus; quæ interdum in virtutis naturam migrare poſſunt: qualis eſt neglectus officii erga parentes, quoties eum officii erga Chriſtum ratio requirit: inobedientia erga Magiſtratus, quoties obedientiæ erga Deum potior ratio habenda eſt. Neglectus vitæ & ſalutis ſontium; quoties eum interdum, Cura vitæ & ſalutis inſontium ac noſtræ curæ commiſſorum, extorquet.

Cura vitæ & ſalutis ſontium, quoties abſque damno & injuria inſontium adhibetur juſtitia dici poteſt. Sed quoties ſontium præ inſontibus, unius præ omnibus, potior ratio habetur; curâ ejuſmodi nihil iniquius fingi poteſt. Ergo propter eas intempeſtivè exactas ideoque iniuſtiſſimas juſtitias; neque inſontes, neque totum Mundum Viris Bonis perdere fas eſt.

Animadvertendum autem eſt, cum nos dedimus, (at non conceſſimus) Magiſtratibus aut bellantibus adſcribi poſſe, diſcrimen morte æternâ pereuntium, non id à nobis datum aut ſuppoſitum eſſe, illos de induſtria & conſultò cuiquam vitam æternam eripere. Quam hypotheſin à nobis falſò poſitam V. B. opinatur. Sed tantum ſecundum quid poſſe ipſis tribui hunc mortis æternæ effectum, ſuppoſuimus, & tamen eos nullius culpæ ex eo emergentis accuſari poſſe, quia ea culpa tota alteri cauſæ tribuenda ſit. Non eſt autem novum, effectum, qui naturâ ſua aliquam culpam involvere (tametſi immeritò,) videtur tribui poſſe cauſæ, quæ illius culpæ plane expers eſt. Qualis cauſæ exemplum fuiſſet Saul, ſi in occidendo Agago Deo paruiſſet. Ad objectionem deſertionis inſontium & amicorum reſpondendo Vir Bonus turpiter petit principium, ſatis ſe ictum adverſariorum evaſiſſe ratus, ſi id identidem inculcet; quod maximè in quęſtione verſatur, Defenſionem eſſe peccatum. Non deſeri igitur officium ſi quis alicui peccando nolit opitulari. Item officium defenſionis non eſſe nobis demandatum: imo contrarium vocationi noſtræ. Quæ omnia aut futilia, aut æque inter nos controverſa ſunt; atque id ipſum, Utrum Deus à nobis in eo caſu deſeri innocentes & amicos velit.

Caritatem erga eos non ſemper extingui, qui ex vitæ albo, gravem & juſtam ob cauſam, conſultò delentur, unde poſteà per accidens, eos, & ex albo æternitatis deleri contingat; & alibi aliunde; & in hoc ipſo capite evidenti exemplo probavimus.

Interficiendi jus, non nos, ſed Deus ipſe hominibus ad Magiſtratum legitimè vocatis dedit. Privatorum autem nemini illud indulgemus, quando defenſionem indulgemus: quia abſque ejus juris prætenſione, conſtare poteſt legitima defenſio.

CAP. XII.

NOn Socini, ſed eorum, quos ille (quamvis eorum opinionem non ſatis probet) defendit, argumentum oppugnamus. Quod quia non noſtris verbis expoſuimus, ac ne ſenſum quidem unum iis aſſignavimus, ſed ex duplici eorum explicatione, alterutrius optionem, adverſariis reliquimus, nemini injuriam feciſſe, aut alienum ſenſum affinxiſſe, dici poſſumus. Utrumque tamen ſenſum ſufficienter refutavimus, oſtendentes, aut contrà nos nihil facere, aut fallaciam in eo committi. Quorum cum alterum V. Bonus recipiat; puta eum qui contrà nos non pugnat, ſatis oſtendit probè à nobis intellectam vim argumentationis ejus, quam utrocunque modo intelligatur confutavimus; præſertim cum ejus ſenſus quem approbat, refutationi aſſentiatur dum fatetur. *Non eſſe hanc argumentationem contrà nos, nec ad rem noſtram facere.* Quod nobis ad refellendum hoc argumentum ſufficit. Quomodo autem illud niſi prius intellectum refutari potuit.

Ne in altero quidem argumento, mentem eorum, quorum patrocinium ſuſceperat Socinus, pravè aut vitiosè expreſſimus; dum ex ſententia eorum aſſeruimus; non *debere Chriſtianos ſeſe ac ſua tutari; quia eorum curam in ſe univerſam Deus rejici voluerit. &c. &c.* Non ſemper enim formalibus, ut ajunt, adverſariorum verbis loqui poſſumus: Sufficit, ut alienis ab eorum mente non utamur. Quis autem non videt eos, qui aſſerunt abſolutè, quod Deus rerum noſtrarum curam in ſe univerſam rejici voluit; non poſſe aliter concludere; quàm non debere nos in eam meſſem falcem immittere, quam ſibi ſoli Deus ſepoſuit. Præſertim cum non de eo ſolo inter nos lis eſſet, quid à Deo prohibitum ſit; ſed de eo ſimul quid facere aut omittere debeamus.

Vitioſam autem Reſponſionem noſtram aſſerit, nec oſtendit in quo ſit vitium. Tantum, ait, ſi non credere Socinum omnem omninò defenſionem ſui damnaſſe. Quod ne nos quidem credimus. Sed quia eos propugnantes ſuſceperat; qui omnem damnabant, fieri non poterat, quin illi non pauca exciderent, quæ non tàm ipſius, quam illorum opinionem redolebant.

Poſteà cum reſponſioni noſtræ, quæ intrà quæſtionem An ſit inſtituenda defenſio ſubſiſtebat, non haberet quod opponeret; tranſit ad quæſtionem quomodo ſit inſtituenda: & ait nos ad illud extremum Deſperationis ac diffidentiæ declinare; ut niſi in defendendo uſq; ad cædem proximi provehamur, & noſtram vitam cum alterius perniciè ſervemus, actum de nobis putemus. Quod falſum eſſe, toties jam declaravimus. Qui enim actum de ſe putat, niſi ad cædem proximi provehatur, nonniſi per cædem proximi ſervari vult; & occidendi animum ſumere neceſſe habet. Quod an liceat privato Chriſtiano diſputare nolumus: quia etiamſi nobis eam licentiam non permittamus, ſufficiens defenſio adhiberi poteſt, dum nobis etiam cum vitæ alienæ periculo, caput noſtrum protegere liceat. Tantundem enim nobis ſecuritatis præſtat hoſtis debilitatus aut repulſus aut abſterritus, quantum & cæſus, atque illud potius quàm hoc optare debemus. Atque niſi in hanc extrà cancellos quęſtionis noſtræ poſitam arenam evagatus fuiſſet V. Bonus, quod ſcriberet;

non

non haboiſſet. Defenſio quin intrà Caritatis, patientiæ & aliarum virtutum Chriſtianarum cancellos conſiſtat non repugnamus. Sed nulla charitas, nulla Chriſtianarum virtutum exigit à nobis, ut incertum invaſoris periculum pluris faciamus, quam certam noſtram aut noſtrorum perniciem.

Præceptum de non occidendo nequaquam ſubruimus, qui occidendi voluntatem permittere non audemus. Multa tamen ſine culpa noſtra contingere poſſunt, quorum nobis veniam facere aut licentiam uſurpare fas & integrum non eſt; quod in ſcandalis videmus acceptis non datis. Nullum igitur ſcelus aut delictum ſi vere tale ſit, quamdiu eo nomine eſt dignum, neceſſitate aut vitæ periculo excuſamus; ſed pauca quædam (non ut ait V. B. omnia) ſunt, quæ partim officium, partim neceſſitas, partim circumſtantiæ excuſant, quædam & extrà omnem facientis culpam ponunt, præſertim ſi ipſo rem licitam, honeſtam, & neceſſaria in faciente eveniunt.

Præceptum de orando pro inimicis, an cum eorum interemptione conciliari poſſit; quærere cauſæ noſtræ nihil intererat, qui jus & licentiam occidendi inimici non urgemus. Merito igitur ab iſta quæſtione abſtinuimus; tantum verba quibus orare pro inimicis jubemur, quia fatente Socino obſcuritatem quandam habent, explanare conati ſumus ne latius quam par ſit extenderentur. Mortem inimicis temporariam (quanto minus æternam) nec optare licet, nec de induſtriâ inferre: aliis præter Magiſtratum quę tamen invitis & aliud debitum & neceſſarium agentibus nobis, ſine culpâ noſtrâ accidere poteſt. Mala aliqua morte minora interdum non optari modo, ſed & conſulto inferri poſſunt ſine culpa, ſi jus & graves cauſæ inferendi non deſint; neque id cum caritate erga eos pugnare ſæpe deprehenditur, quia & hæc ipſa virtus, ratione actuum ſuorum exercendorum aliquas exceptiones admittit.

Poteſt dici in abſtracto & ſecundum quid, plus pręſtari inimicis ſi pro iis oremus, quam ſi ab eorum interfectione aut potius (ut intrà ſtatum quæſtionis maneatur) in periculum interfectionis adductione, abſtineamus, quatenus plus videtur beneficio afficere aliquem, quàm à noxa abſtinere. Sed rurſus (quo ad ſpecialius incidentes caſus) ſæpe immenſo pretio plus eſt certiſſimam mortem oppetere, ne inimicus in periculum necis adducatur; quàm orare pro ipſo ut ipſi Deus ſit placabilis & propitius. Non igitur ab hoc tanquam minùs veriſimili aut minus facili; valet argumentatio.

Nec eſt quod V. B. ſtomachum cieat, neſcio quæ mira tergiverſatio noſtra, quod occidi pro inimicis, ne illi aut occidantur, aut etiam tantum periclitētur longè & iniquius & difficilius factu cenſeamus, quàm orare pro iiſdem. Præceptis Domini non obſequium tantum ſed reverentiam quoque deberi agnoſcimus, ſed non idcircò iis vel minimum contravenire cenſendi ſumus; quoties iis abſurdos & cum reliqua ejus doctrina, atque ipſa ratione, male cohærentes ſenſus, affingi non patimur.

Aliud eſſe id quod inimicis precari jubemur à Deo, & aliud quod ipſis in juſtâ noſtri defenſione non præſtamus, aut adimimus, veriſſimè à nobis dictum eſt. Non præſtamus iis in nobis occidendis opem vel obſequium. Quid? an à Deo inimicis precari ullo modo tenemur, ut nobis iure tàm iniqua, operæ ipſis navandæ occaſionem largiatur? Adimimus ipſis aut adimere volumus, nocendi poteſtatem; imò abſterrendo voluntatem quoque. Ergone id à Deo petere obſtricti ſumus, ut eam poteſtatem aut etiam voluntatem habeant? Precari quidem debemus ne pereant; ſed petere pro ipſis non obligamur. Vitam æternam ipſis optare ac precari abſolutè & ſimpliciter obſtringimur. Nec enim æterna eorum Salus quæ reſipiſcentiam omninò præſupponit, aut gloriæ Dei aut communi generis humani bono; aut noſtræ ſaluti quicquam nocere poteſt. Sed quia præſens eorum vita, ſæpe cum iſtis longè optabilioribus bonis concurrit; non mirum eſt & Deum quibuſdam ejus adimendæ jus conceſſiſſe; non mirum & nos non obligari, ut ſi forte noſtram ſimul & illorum vitam una periclitari contingat eorum vitę quam noſtræ potiorem rationem habeamus. Nititur poſtea V. B. verba noſtra à vero quæſtionis ſtatu, qui eſt an ſui defenſio periclitanti licita ſit, pertrahere ad eum de quo non diſputamus; puta An invaſorem occidere liceat. Sed nobis abſque iſtius quæſtionis deciſione, ſatis virium eſt ad jus defenſionis aſſerendum. Quibus dum reluctari nequit Vir Bonus jucundum nobis ſpectaculum præbet, identidem extrà legitimum certaminis locum, alio clandeſtinò receptu ſe ſubducens.

Sed quia allato à nobis furioſi exemplo, cujus in manu fortè gladius maxima cum ejus moleſtia retineretur; addi petit ejuſdem interfectionem; mos gerendus eſt poſtulanti. Ponimus igitur exemplum furioſi, cui dum gladius eripitur in ipſo luctæ certamine contingat furioſum ſeſe gladio induere ac perimi. An idcircò ruet argumentatio noſtra? Imò firmius ſtabit ac planum faciet, poſſe aliquem cui benevolentia & precum pro eo fundendarum officium debeatur, atque aliàs exhibeatur, non modo coërceri violenter ac reprimi quoque ſine culpa perimentium, quibus invitis ac neceſſarium officium facientibus caſus hic intervenit. Ita qui vitam contrà invaſorem defendit, & poteſt & debet vitam ei ſalvam optare & tamen nihil eorum omittere quæ ad abſterrendum; aut repellendum aut graviſſimo vulnere debilitandum latronem faciunt. Quod ſi caſus necis ejus interveniat, non minus is præter mentem defendentis quàm mors furioſi præter voluntatem eorum qui ipſi gladium ereptum voluerunt, eveniet.

In quarti hoc capite propoſiti argumenti, examine, vis reſponſionis noſtræ ad rationem adverſariorum fuit in eo, primum quod præceptum de remittendis delictis ad publicarum pænarum quæ à Magiſtratu ſumuntur prohibitionem nihil faciat, cum de propriis non de alienis injuriis agat. Deinde quod & in propriis injuriis, neque de omni jure ſuo, neque ſemper; niſi cum pœnitentia facientia injuriam intervenit, decedendi neceſſitatem injungat: ſed præcipuè quod aliud ſit commeritam noxam proximo dimittere: aliud grave damnum & infortunium atque ipſam mortem ſubire, ne quod inimico damnum aut periculum inferatur. Ad ea V. B. nihil reſpondet. Tantùm ſuo more ſtrictim aliqua Reſponſionis noſtræ verba carpit ac vellicat, ſed ſine ullo ſucceſſu ac vulnere. Nec enim cauſam noſtram lædit, quod aliquando etiam impænitentibus remittenda ſint peccata, dum tamen injuſta vis eorum reprimi poſſit, ne nobis noceat.

Deum in iis, in quibus de æquo, quàm in quibus de ſummo jure decedimus reſtrictiore patientia noſtra contentum eſſe; non levi conjectura aſſequimur ſed firma demonſtratione colligimus. Quia de ſummo jure adeò nobis decedendum eſt, ut ſi noſtri arbitrii res ſit, nunquam eo, cum aliquo præſertim gravi proximi damno, uti liceat: At de æquo jure ſæpe adeò decedere non tenemur; ut interdum ſalvo officio decedere nequeamus. Ut ſi quis à nobis liberalitatis beneficium ultrà modum & cum domeſticorum injuria ſibi conferendum requirat.

Cum impænitentibus patientiâ certare, laudabile eſt, quoties ipſi locus eſt, hoc eſt quoties ipſorum injuriæ, quamvis viribus fortè poſſint, jure tamen & legitimè repelli non poſſint; ut ſi nobis cum ſuperioribus, aut certè ejuſmodi hominibus res ſit, quorum injuriæ legitima via averti nequeant. Nam qui ſine ſua culpa ac legitimè avertere injurias poſſit, eaſque nihilominus pati malit; ad agnatos & gentiles ablegandus eſt: ut ſi quis ab uxore aut liberis aut familiâ illatas contumelias concoquere; quàm ſuo jure coërcere malit; in quibus ordinatæ & honeſtæ patientiæ locus nullus eſt.

Nimis crudè ac ridiculè V. B. cortici verborum inhęret, dum oſtendit Dominum à nobis exigere ut quadringenties nonagies per diem peccanti & ſubinde fictâ pænitentiâ illudenti remittamus, quaſi mens Domini abſque iſtiuſmodi, intempeſtivè affixis verborum ſono gloſſis, vel ex quotidiano inter homines loquendi uſu, non clare pateat. Nec advertit Dominum impoſſibilem hypotheſin ſupponere, ad emphaſin pręcepti ſui exprimendam. Nam

qui fieri per naturam rerum poteſt; ut quis uno die unius horæ hoc eſt ſexaginta ejus minutorum ſpatio, plus quàm quadrageſies aliquem offendat; & poſt ſingulas offenſas ei ſatisfaciat, atque hunc iterandæ injuriæ ſimul & pænitentiæ orbem volvat tanquam ſaxum ſuum Siſyphus, per integrum diei intervallum. Noctem enim in computatione iſta ſepoſuimus; quieti utriuſque hominis poſt tantum laboris exhauſtum: qui non modo læſum, ſed ipſum quoque lædentem; tanta injuriarum & ſatisfactionum multitudine delaſſare queat.

Quærit poſteà, *ſi impænitenti adverſario non remittamus delictum; quomodo tunc orabimus Dimitte nobis, debita noſtra.* Reſpondemus. Eo modo, quod ſic orantes aut oraturi, præſupponimus nos peccata noſtra non iteraturos, quo ipſo pænitentes nos teſtamur, & longè diſſimiles illi, cui quia noſtro exemplo deprecari culpam & pænitentem ſe præſtare noluit, non remittimus. Quam reſponſionem non ideo damus, quod non etiam impænitentibus remittenda eſſe peccata cenſeamus; ſed ut pateat interrogationes V. B. quibus nos capere conatur, ipſum potius implicare. Alioqui Grotio in his quę hic allegantur, atque ipſi V. B. illęſa quam defendimus cauſâ libenter aſſentimur.

Deus non in omnibus imitandus eſt, quia non in omnibus eſt imitabilis: ſed in iis certè imitabilis eſt, in quibus nobis imitandus proponitur: qualis eſt clementia & injuriarum remiſſio, tàm erga pænitentes, quàm impęnitentes. Nam & hos non ſemper à miſericordia ſua excludit. Quod ad vindictæ ſumptionem attinet: ii quoque quos vindictæ ſuæ adminiſtros eſſe voluit, & quibus jus vindictæ conceſſit, hoc eſt Magiſtratus non modo imitari, ſed voluntatem ejus in vindicando exequi debent. De cæteris omnibus cum V. B. non litigabimus; quia in defenſione non id agitur ut commiſſum ſcelus invadentis puniatur aut vindicetur; ſed ut ſceleri committendo obviam eatur illudque avertatur. Poteſt igitur quiſpiam ſe ſuoſque defendere, abſque ullo ultionis vel affectu, vel juris ad eam prætextu aut uſurpatione.

Magiſtratui voluntate Dei, quod liceat ad capitales pænas deſcendere; quodque ab illo Deus hanc conditionem non requirat, ut ei certò conſtet, de pænitentia ſic puniendorum, ſuprà probavimus: ſimulque miniſterii iſtius naturam è Chriſtiana lenitate & plenâ Caritatis religione, non ita abhorrere; quin ſalvis & illæſis iſtis, illud exerceri poſſit.

CAP. XIII.

IN Reſponſione ad exemplum Davidis ab ædificando templo Dei ſubmoti, quod nobis oſtendere videtur quantopere Deus ab effuſione ſanguinis abhorreat, quando dicimus inde non ſequi Deum nullam aut ſibi ipſi aut fidelibus ſervis ſuis, in oblata forte aliqua fundendi ſanguinis neceſſitate ejus rei licentiam reliquiſſe, non ideò Dei mentionem fecimus; quod de ea inter nos ſit aliqua quæſtio Utrum Deo ſanguinem fundere liceat. Sed primùm ideo quia id ſit certum atque extra omnem controverſiam, Deum quamvis à fundendo ſanguine ſummopere abhorreat, ejus tamen rei licentiam, quoties opus eſt, ſibi reliquiſſe. Unde conſequatur Chriſtianos quamvis ab eadem effuſione maximè abhorrere debeant, quia tamen in lenitatis atque clementię laude Deum non ſuperent: non poſſe ab iſtius ſeveritatis rigore ita abhorrere; ut non interdum voluntate Dei, exercendæ ejus licentiam ſibi permittant. Deinde ideò Dei mentionem fecimus, quia de Magiſtratu quęſtio eſt an ipſi ſanguinem fundere liceat; cujus rei jus & licentiam omnem non aliunde quàm à Deo accipit. Falſum igitur eſt, Chriſtianis nullam unquam imponi ſanguinis fundendi neceſſitatem quia imponitur tunc, cum ad Magiſtratum legitimè vocantur.

Ad argumentum quoddam quaſi invictum reſponderi ſibi poſtulat V. B. *quod Deus eos qui bella gerunt idoneos non agnoſcat, quos admoveat ędificando templo ſuo ſpirituali, quod eſt officium omnium Chriſtianorum.* Atqui hæc ratio ficulnea eſt, & fragilis, quia ambiguitate laborat, in voce ædificandi templi Dei latente. Aut enim illa ædificatio activè ſumitur: aut paſſivè. & activè ſumpta, aut magis propriè ac principaliter magiſque univerſè ſumitur pro extructione ædificii quod cura atque opera alicujus architecti totum è fundamentis extruitur, qualis fuit ædificatio templi Solomonici, in typo Chriſti Solomone & poſtea ædificatio Eccleſię Chriſtianę in antitypo ejus Chriſto. Aut minus principaliter univerſe de particulari opera ſingulorum alicujus architecti adminiſtrorum; quam ad extruendum ędificium conferunt. Paſſivè ſumpta vox ædificationis; prætereaque activi ſenſus poſterior ſignificatio, officium complectitur omnium Chriſtianorum. qui non modo ipſi inędificari tanquam vivi lapides templo Chriſti debent: ſed & ad ædificandum illud operas ſuas pro virili conferre. At priori modo ſumpta activæ ædificationis officium, non eſt omnibus commune ſed ad unum Chriſtum pertinet: nec ad illud Deus omnes promiſcuè admiſit, ſed in aſſignatione architecti, delectum habuit accuratiſſimum. Non ſequitur autem inde quia hunc Architectum pauperem & obſcurum & ad pauperes primum cum Evangelio miſſum eſſe Deus voluit; idcircò è divitibus aut illuſtribus in mundo, neminem templo ejus inædificari potuiſſe. Ita non ſequitur, quia Deus eum nullis armis, nulla poteſtate inſtructum eſſe voluit, idcircò eos qui arma gerunt, aut cum poteſtate ſunt, non poſſe eſſe vivos lapides hujus ſubſtructionis. Cęleſtem illam & ſpiritualem Eccleſiæ Chriſtianæ Rempub. non armis aut potentiâ, aut humanis & vulgaribus modis extrui decuit. Quia tamen in tàm latè potente populo non defuturi erant qui ad neceſſarium in orbe, pacis & belli gladium exercendum legitimè vocarentur: nec illius ſpiritualis templi architectus terrenarum poteſtatum jus lege ſua ſuſtulit; ſed confirmavit: nihil impedit quominus illi quoque qui in ordinationibus terrenis Deo miniſtrant; in cæleſti illa ordinatione Chriſto inſerviant, qui ut Deo ſimul ac Cæſari debita officia reddi, ita non neglecta Reipub. religionis curam haberi poſſe oſtendit.

Pergit poſteà V. B. in carpenda Reſponſione noſtra & nobis *petitionem Principii objicit, quod effuſionem ſanguinis cæteris rebus quarum non uſus ſed abuſus prohibitus eſt, attexuerimus.* Qua in re multipliciter lapſus eſt. Nam & nos ejuſmodi rerum exempla attulimus, quarum non abuſu tantum abſtinere; ſed uſum quoque (ut expreſſa verba noſtra ſonant) non temerè nobis permittere debeamus. Et ipſe longè iniquius principium petit. Denique in diſputando flagitium facit. Quod ita oſtendimus. In reſponſione noſtra planum fecimus, ex eo, quod ab aliqua re, præſertim ſæpius iteranda (qualia fuere Davidis bella) abhorrere debeamus, non ſequi illam eſſe illicitam, idque pluribus exemplis probavimus. Vis argumenti noſtri in hoc ſyllogiſmo includitur.

Si officium abhorrendi à juramentis etiam juſtis, à gloriatione de donorum nobis collatorum præſtantia. à condemnatione aliorum & à cæteris quæ attulimus, non efficit quominus res iſtę, interdum, ex gravi cauſa & neceſſitate licitæ ſint: certè & officiū abhorrendi ab effuſione ſanguinis, non efficit, quominus ea aliquando, ex gravi & juſta cauſa licita ſit. At prius verum. E. & poſterius. Quid ad hæc V. B. Negat ſanguinis effuſionē eſſe, aut eſſe poſſe licitam. & nobis petitionem principii objicit; quod eam licitam eſſe concludamus: cum tamen nos id quod ille negat non nude aſſertum, ſed ex pręmiſſis deductum propoſuerimus. Et ipſe in hac reſponſione facetam Principii petitionem committat, ejuſmodi aſſertione nobis ſatisfacere volens, quæ maximè inter nos controverſa eſt. Quid autem hoc aliud eſt, quam cum quod ad præmiſſas reſponderi poſſit, non habeas negare concluſionem? Sanguinis effuſi, aut bellorum nullum eſſe uſum, injuriâ negat, ſi negat, ſi non negat (ut in libro ejus ſcriptum deprehendimus quanquam mendum ſubeſſe ſuſpicemur) injuriâ ſanguinis effuſionem, ex earum rerum cenſu expungit

quarum

quarum uſus interdum permitti poſſit. Nolle occidere eum, quem Deus occidi jubeat, peccatum eſt Saulis delicto ſimile, quod nec ullius Thaletis mite ingenium, nec Cor Zenodoti; aut jecur Cratetis unquam excuſaverit.

Davidi non id objectum quod ſanguinem fuderit, aut bellum attigerit, ſed quod multum ſanguinem fuderit: & plurima bella geſſerit; ideò cauſam noſtram juvat, quia non nuda ſanguinis effuſio, ſed exceſſus in ſanguine fundendo, notari videtur; à quo merito abhorrendum eſt, & cujus abſtinentia non omnem ſanguinis fundendi uſum excludit. Denique ſi id ipſum plane Davidem minus aptum ad ædificandum templum Dei reddidiſſet, quod ullum ſanguinem fuderit ne Salomon quidem ad illud aptus viſus fuiſſet; qui Adoniam, Joabum, Semejum occiderit. Unde patet moderatam ſanguinis effuſionem neminem ad hanc functionem minimè idoneum reddere potuiſſe, cum Solomonem non reddiderit; quod noſtræ cauſæ ſufficit, quia Viri Boni opinionem tollit.

Argumentum noſtrum eſt. Si Davidi effuſio ſanguinis non tanquam culpa objicitur; ſed tanquam inhabilitas ad aliquam functionem, non poteſt ex eâ Davidis actionum accuſatâ colligi ulla bellorum juſtorum; aut ſuppliciorum culpa, ob quam ab iis, in eorum neceſſitatis caſu, abſtinendum ſit. E. Hujus connexi aſſumptum concedit V. B. ſed quia inhabilitas illa ad ædificandum templum Dei novum, quæ ſub V. F. omnis culpæ expers fuit; ſub Novo fœdere maximam culpam præſupponit; quia Chriſtiani omnes ædificare templum Dei aut ipſi inædificari tenentur: Proinde qui ad iſtud commune omnium fidelium officium parum apti ſunt; ſua culpa tales ſunt. Idcircò connexum falſum eſſe aſſerit. Hic igitur manifeſto quem ſuprà notavimus æquivocationis laqueo implicatur V. B, non videns inter ædificationem templi per Solomonem, ſimulq; antitypum ejus, ædificationem totius Eccleſiæ per Chriſtum: & inter privatam ædificationem aut inædificationem ſingulorum per quam tanquam vivi lapides iſti templi ſtructuræ ſeſe adaptant, maximum diſcrimen. Illius enim publicæ ædificationis functio Uni competebat, qui ad hoc munus ſingulari Dei conſilio deligendus erat: hujus privatæ ædificationis aut inædificationis officium, ad omnes pertinent quicunque ad gratiam Dei promiſcuè admiſſi ſunt. Inhabilitas & ineptitudo ad illam, omni tempore, etiam ſub Evangelio, expers omnis culpæ eſſe poterat; at ineptitudo ad iſtam; ſaltem nunc ſub Novo fœdere, ſine culpa cogitari nequit. Denique in Davide licet ad ædificationem priori modo dictam ineptitudo fuerit: tamen ad eam quę poſteriori ſenſu intelligitur, nulla fuit inhabilitas. Nam & ille quoque eſt vivus lapis templo Dei inædificatus. Quod autem ineptitudo illa, ad ædificationem priori modo acceptam, etiam ſub Evangelio omnis culpæ expers fuerit, inde patet quod ad proprie & principaliter ſic dictum munus propheticum, Regium, & Sacerdotale Chriſti, quæ in Architecto Eccleſiæ ejus requirebantur, nemo mortalium præter unum Chriſtum habilis & idoneus fuerit. Et tamen in eo nullius culpa agnoſcitur; aut accuſatur; nec quiſquam etiam ſub Novo fœdere ob ejuſmodi inhabilitatem punietur.

In Davide ab ædificatione templi Dei ſubmoto, mentem Dei non fuiſſe ut nos ab eo, ne ullo modo ſanguinem funderemus abſtineret; probavimus Solomonis exemplo; qui non eſt ab ædificatione ſubmotus quamvis ſanguinem effudiſſet. Reſp. Vir Bonus, *hoc nihil eſſe. Noluit enim Deus jam tunc perfectam & Evangelicam voluntatem ad effectum perducere, quia nondum veniſſent tempora plenitudinis.* At nos urgemus. Cur igitur in Davide iſtam voluntatem ad effectum perducere voluit? in Solomone noluit? An ſub eo jam venerant tempora plenitudinis? *Non oportuit,* inquit, *Solomonem à cædibus arceri, requirente ea Reipub. & Regii muneris ejus conditione.* At cur ab iiſdem Davidem arceri oportuit? Num minus eas requirebat Reipub. & Regii muneris ejus conditio? Cum ſibi V. B. in diſputando non ſatiſfaceret non obſcure fatetur ſuas rationes ab hoc exemplo ductas id quod vult evincere non poſſe. Verum ait: *Saltem id negari non poteſt nos adverſus bella poſſe fortiſſimè ab hoc Davidis exemplo argumentari.* Victoriam ut videmus, non moratur, ſtrenui conflictus laude contentus. Quam per nos auferat licet; ſi per benigni Lectoris naſum licuerit. Tertiò, ait, *ne noſtram quidem explicationem quatuor pedibus currere, quia Solomonem qui gladio interdum uſus eſt, typum fuiſſe Chriſti aſſerimus, qui non gladio non coactionis violentia uſus eſt.* Ut per omnia figura & ſimilitudo congrueret, atque ut pacifici regni Chriſti imago, in congruo tantæ felicitati exemplo adumbraretur; non opus fuit, typum Chriſti Solomonem nunquam ſanguinem fundere; cum ne Chriſti quidem doctrina omnem ſanguinis fuſionem penitus eſſet ſublatura, ſed ſatis fuit, Davidis quidem tempora frequentibus bellis infeſta; Solomonis autem regnum florentiſſimæ pacis tranquillitate beatum fuiſſe; ut hic potius quam ille, typum Chriſti exprimeret. Itaque in explicatione noſtra omnia ſibi congruunt: nec ulla ſimilitudinis pars claudicat.

Ludit poſteà captione quę à dicto ſecundum quid dicitur; & ait *Regnum Chriſti non fuiſſe pacificum; proinde Solomonem in eo typum Chriſti eſſe non potuiſſe, quod ejus regnum pacificum fuerit.* Quaſi nos aut Regnum Chriſti ſimpliciter & omni modo pacificum; aut neminem alium præter Solomonem, Chriſti typum eſſe potuiſſe, aſſeramus. Si ſecundum quid Chriſti Regnum conſideretur; illud certè minimè pacificum fuiſſe, & in eo ita conſiderato Davidem potius quam Solomonem Chriſti typum dici poſſe non diffitemur: Verum id non impedit, quominus tunc quando Solomon Chriſti typus dicitur, regnum Chriſti tanquam omnium maximè pacificum conſideretur; quippe quod & ſine ulla Coactiva potentia, cujus nervus gladius belli eſſe ſolet, conſtructum ſit; & pacem hominibus cum Deo cum Angelis & inter ſe attulerit; & per ſe ac natura ſua ad omnia bella extirpanda aptum ſit; nec niſi per accidens ad coërcendam effrænem hominum nequitiam, gladii uſum permittat.

Solomonem typum fuiſſe aliorum præter Chriſtum templum Dei condentium adacter nimis & abſurdè, nec ſine aliqua Chriſti injuria dicitur. Nec enim eodem modo alii; quo Chriſtus templum iſtud condere dici poſſunt & aliud eſt Templi architectum; aliud Materiam & lapidem eſſe. Solomon certè illius templi quod condidit, neque materia, neque lapis fuit.

Chriſtus quidem angularis lapis templi ſui dicitur: ſed in eo Solomonis antitypus eſſe non poteſt, cum Solomon ſui templi lapis non fuerit. nec illud alio ſenſu ædificare potuerit; quàm qui à nobis priori loco expoſitus eſt.

Non ſatis intelligit V. B. quomodo verum ſit, quod animadverti monemus, non jubemus (neque enim pro imperio agere ſolemus) quia rem per ſe planam intelligere non vult. Videlicet, Ex eo quod quis ad ædificandum templum Dei parùm ſit idoneus, vitioſè colligi eundem non poſſe inædificari eidem templo Dei. Ergo quomodo materia & lapides ad ædificandum templum Solomonis ineptiſſimi fuerint architecti; & tamen inædificari eidem templo potuerint, eſt ſuprà captum Viri Boni.

At enim ad officium Chriſtianorum *peræquè pertinet utrumque ut & inædificentur templo Dei & illud ædificent; ita ut qui aptus non ſit ad templum hoc ædificandum is non poſſit quoque ei inædificari* Reſp. At iſta privata activè ſumpta ædificatio Chriſtianorum, quæ cum paſſiva inædificatione idem eſt; & ab illâ fere tantum ratione diſtinguitur, non minus differt ab illa univerſè ſumpta ędificatione templi Dei, quæ ſoli Chriſto tribuitur, atque ipſa inædificatio. Nec requiritur, ut is, qui ad privatam iſtam & ignobiliorem ædificationem aptus eſt: quoque ſit, ad nobiliorem & uni Chriſto competentem; nec is qui ad iſtud nobilius ędificationis genus ineptus eſt, ſtatim quoque ad ignobilius ejus genus ineptus eſt. Solomon autem typus fuit Chriſti in nobiliori illo ædificationis genere; non in ignobiliori: & de illo ſolo nobis diſputandum

eſt; niſi æquivocationis laqueum nobis & aliis tendere libeat. Quamvis igitur qui alios non ædificet, non ſit idoneus qui inædificetur templo Dei; tamen non omnes templo Dei inædificandi apti eſſe poſſunt nobiliori illi ædificationis officio; quod uni Chriſto competit.

Bella Domini dici poſſe, quæ ſingulari præſentia & evidenti auxilio Dei gerantur, fatetur V. B. & tamen negat de ullis hodie Chriſtianorum bellis id dici poſſe. Negat igitur ſimul Deum cuiquam Chriſtiano Principi in bello juſto & neceſſario ſingulari præſentia & evidenti auxilio adeſſe poſſe; quàm verè Lector rerum in orbe geſtarum non penitùs ignarus viderit.

Argumentum adverſariorum quod Chriſtus nobis imitandus ſit; is autem neque Magiſtratum neque bella geſſerit; refellentes diximus ad imitationem Chriſti in ſanctimonia non requiri ut, aut omnia quæ ille fecit, faciamus; aut ab omnibus, à quibus is abſtinuit, abſtineamus, quia neque Regio aut Sacerdotali munere κατ' ἐξοχὴν intellecto fungimur, neque Dei & hominum Mediatores in pangendo fœdere ſumus. In reſpondendo Vir Bonus cum ipſi deeſſet quod reponeret, in carpendis quæ à nobis dicta ſunt; ingenium fruſtrà fatigat. Primum igitur mentionem Regii muneris Chriſti reprehendit, quia Chriſtus dum in terris eſſet Rex non fuerit. Is autem nobis non qualis nunc eſt in cœlis; ſed qualis olim fuit in terris, imitandus ſit. Falſum quidem utrumque iſtud arbitramur, ſed ne de omnibus inter nos ſerra litigii reciprocetur, pro Regii muneris mentione ſubſtituimus, quod dum eſſet in terris in forma Dei fuerit.

Deinde Regii muneris mentionem contrà nos facere oſtendit. Si enim Chriſtus in terris agens Rex fuiſſe ſtatuatur; & tamen à cædibus ac bellis abſtinuit, quanto magis nobis abſtinendum eſt qui Regio munere non fungimur. At enim Regnum Chriſti non ex hoc Mundo ſed ſpirituale fuit; & à carnali adminiſtrandi modo alienum. Non igitur ab eo ad Mundani regni gubernationem, ſi quando ad eam Chriſtianos vocari contingat, ulla firma conſecutio necti poteſt.

Pergit in dilemmate & ait Si Chriſtus dicatur in cœlis demum ſuſcepiſſe Regni ſui habenas, tum verò iſta ipſa inter nos diverſitas, quod ille Rex ſit, nos non ſimus, in cauſa erit ut illi ſanguinem fundere liceat, nobis non item. Quid iſtud contra nos? An putat Vir Bonus ſibi quamvis Rex non ſit à nobis fundendi ſanguinis licentiam concedi? Annon potius pro nobis militat, quod non in omnibus Chriſtus imitandus ſit, præſertim quoties iſta inter illum atque inter nos diverſitas locum habet, ut ille Rex ſit, nos non ſimus. Nam ſi Chriſtianum, Regem eſſe contingat; annon cœleſtis ſui Regis lenitatem & clementiam, ac parte alia tempeſtivam ſeveritatem imitabitur? Nam inter cœleſte & terrenum, non ea eſt differentia, quæ inter ſpirituale & mundanum. Illa enim regna ejuſdem generis gubernatione adminiſtrantur, puta Coactiva poteſtate: At Spirituale Regnum, Coactivæ poteſtatis expers eſt, cum terrenum ac Mundanum ejus ſit particeps.

Cum hac non ſucceſſiſſet accuſat Reſponſionem noſtram: quod exemplum Domini Jeſu in totum enervet. Atqui non accuſanda ſed refellenda & falſi convincenda erat. Sed quo crimine tamen accuſatur? *Omnia facta*, inquit, *omnes virtutes in Chriſto ad aliquod munus ejus quod nobis non competit, referri poſſunt. Ergo ſequetur in nulla virtute eum imitandum.* Ne antecedens quidem verum eſt, niſi de remoto reſpectu ac relatione ad aliquod munus intelligatur. Sed conſequentia multo eſt falſior. Quid enim obſtat quod aliqua virtus, aliqua ratione ad munus nobis non competens referri poſſit, ſi tamen virtus eſt, ſi laude digna, ſit imitabilis? Sunt aliquæ actiones Chriſti quæ nonniſi Mediatori competunt aut Sacerdoti. Quæ certè ad eos non pertinent qui non ſunt Mediatores aut Sacerdotes. Sunt aliæ quæ & iis qui iſtis funguntur muneribus, & qui non funguntur competere poſſunt. Qualis eſt miſericordia, quæ & ſummo Pontifici noſtro; & nobis competit.

Poſcit à nobis Vir Bonus ſpecialem rationem (generali non contentus) ob quam Chriſtum in non fundendo ſanguine, Chriſtiani imitari non teneantur. Dabimus igitur eam quod Chriſtus in terris ad Mundanum Regnum à patre vocatus non fuerit: Chriſtiani autem multi ad illud vocentur; in quo fundendi ſanguinis miniſterium Deo interdum præſtare tenentur. At enim ſi quæ ſunt in Chriſti factis *quæ imitari non teneamur; oportet eorum contraria, in Sacris literis nobis ſpecialiter permiſſa eſſe.* Quid ſi eum quoque de quo quæritur, gladii uſum in Sacris literis ſpecialiter permiſſum eſſe oſtendamus? *Permiſſum*, inquit *Magiſtratui, non Chriſtianis*. Quid an Chriſtiani ad magiſtratum legitimè vocari non poſſunt, & frequentiſſimè non ſolent. Quæ iſta Virorum Bonorum moroſitas eſt, quia ipſi ad Magiſtratum vocati non ſint; idcirco omnes Chriſtianos ab eo arcere atque excludere! Ergo in abſtinendo ab uſu gladii imitationis Chriſti neceſſitatem; doctrina Apoſtolica Chriſtianis remittit.

Patientiam Chriſtianam ad ſolas pro Religione perſecutiones non reſtringimus, quia & in omnibus aliis veris ac legitimis occaſionibus virtus hæc exercenda eſt. Non tamen eam ita latè ac planè in infinitum extendi cenſemus, prout Vir Bonus extendere vult videri, quamvis in eo, (ut ſupra cap. quinto oſtendimus) ſibimet ipſi non credat. Exemplum autem Chriſti paſſionis ad martyriorum cenſum pertinere meritò diximus, quia is eo nomine Martyrum omnium Princeps meritò dicitur. Martyriorum autem afflictiones à Magiſtratu inferri ut plurimum, ſolent, quamvis interdum accidere poſſit, ut & ab iis quoque qui legitimam ſuprà nos poteſtatem non habent inferantur. Quos tamen etſi poteſtas deſit, potentiâ præ nobis excellere neceſſe eſt, quæ libertati noſtræ gravis ſit, & nos injuriis obnoxios reddat.

Reſtrictiones patientiæ quas pro nobis Vir Bonus affert nihil moramur; nec omnes pro noſtris agnoſcimus. Tantum illud fatemur, ſi legitima reſiſtendi facultas non deſit, poſſe tunc injurias, quæ aliàs tolerandæ eſſent, ſine ulla culpa noſtrâ averti. Nec enim credo negaverit Vir Bonus, ſi ſuis ipſi agaſo vel auriga religionis nomine contumeliam inferat, poſſe eum ſine ulla culpa ſua, herilem ſuam auctoritatem adverſus ejus injurias etiam ſcutica vindicare. Quo in caſu non religionem Vir Bonus, ſed herilem poteſtatem ſuam ſcuticâ tuebitur, quia illa ſcuticæ patrocinio non indiget; hæc indiget. Et ſi poteſtatem adverſus inferiores defendere liceat; cur non interdum libertatem quoque adverſus pares? præſertim ſi nulla gravis cauſa impediat, multæ ſuadeant. Nam iſti homines ridiculi ſunt, qui in morali materia tanquam in Mathematica neceſſitate, Univerſales regulas nectunt: quia in iis nunquam ſibimetipſis ſeriò credant: Et ubi ad exceptionum evidentiam ventum eſt, nuſquam ſatis firmiter conſiſtente veſtigio, titubant, quandoque & in partes noſtras transfugiunt. Ita Vir Bonus patientiæ Chriſtianæ officium, latiſſimè porrigit, & cum neceſſariis exceptionibus urgetur ad criminationes confugit & ſupercilium: Noſque inimicos Crucis Chriſti vocandos oſtendit; quia tàm anguſtos patientiæ Chriſtianæ limites ponamus, ut ei, nonniſi tunc locum eſſe putemus, quando impatientes eſſe non poſſumus: quod falſiſſimè objicitur. An enim tunc impatientia delinquere non poſſimus; quando legitime injuriis reſiſtere non licet; cum tamen illegitimè poſſimus. Sed aliter ſupercilium adverſus nos attolli non poterat; niſi ſpecioſa falſi Criminis invidiâ inceſſeremur. Ut in reliquis virtutibus ita in patientiâ, quædam è nobis non exigi; in quibus de noſtro jure decedere cum laude poſſimus non falſò exiſtimamus. Inter leviores & graviores injurias, cur in excogitandis patientiæ Regulis, Viro Bono diſcrimen ponere liceat, nobis non liceat, cauſa nulla eſt. Cauſas ut omnium rerum atque actionum ita injuriarum inſpici, atque inter ſe diſtingui quod velimus, nihil in eo è nobis peccari cenſemus. Inter injuriarum auctores diſcernendum; duoque cum faciunt idem, non eſſe illud idem, non ſine cauſa exiſtimamus

ſtimamus. Nec mera iſta ſunt effugia, ſed regulæ ac diſtinctiones, partim Verbi divini auctoritate, partim ſobriæ, rationis judicio ſubnixæ. At Vir Bonus de patientia inſuperabili ὑπερέχων λαλεῖ, patientiam plagarum, contumeliarum, malorum omnium etiam graviſſimorum Chriſtianis præciſe injunctam eſſe, ſine ullo inimicorum delectu, etiam cum de religione non agitur. Quod ſecundum quid, ac dextrè explicatum, utcunque verum eſſe poteſt; at ſimpliciter intellectum adeò falſum eſt ut ab ipſo Viro Bono fortiſſimè non credatur.

At Chriſtus non à Magiſtratu tantum; ſed ab aliis quoque indigna paſſus eſt. Quaſi & nos ab aliis præter Magiſtratum illatas injurias patienter ferendas non cenſeamus. Aut quaſi inferente injurias Magiſtratu (quo tempore ad patiendum magis etiam quàm aliàs obligamur) non unà innumeri alii eaſdem, nutu aut occaſione Magiſtratus inferre ſoleant; quod in Chriſti paſſione accidit.

Cauſam patiendi juſtam, præter vim religioni illatam, dari poſſe non negamus. Dum patimur ne peccemus, juſtiſſima eſt patiendi neceſſitas; nec major à mortis metu, quàm à Mortis aculei morſu nobis inferri neceſſitas poteſt. Sed tamen nobis prius conſtare debet, peccatum eſſe illud, quod evitando in mala aliqua incurrimus, ut juſta ſit patiendi neceſſitas. Nam ſi id evitando, quod vitare non tenemur, patiamur, non injuſta modo, ſed nulla eſt patiendi neceſſitas.

Contrà charitatem & expreſſas leges Chriſti, ut evadamus, nihil faciendum eſt; Sed juſtas & legitimas evadendi vias tentare, neque contrà Caritatem eſt; neque contrà ullas Chriſti leges. Mori pro innocentia glorioſum eſt; Sed non ilico violatur innocentia, quoties mortis malum legitima via avertitur.

Inimici è medio tollendi poteſtatem aut licentiam nemini indulgemus; Sed non putamus nobis impoſitam, ejuſmodi erga inimicum officii neceſſitatem ut nobis certiſſima morte redimendum ſit periculum, ne is è medio tolli poſſit. Nec ſi abſque noſtra culpa tollatur; infortunii ejus culpa nobis præſtanda eſt. Nec ulla in eo noſtra culpa eſt, ſi quid inimico, eos quas defendere tenemur oppugnanti accidat; cum nos juſtiſſimum & nobis incumbens faciamus officium: ille autem injuſto & cæco furore in ſua fata ruat. Magiſtratus à præcepto patiendi non ſemper exemptus eſt; ſed tunc cum pati non poteſt, niſi impoſito ſibi officio deſit. Lex Caritatis & patientiæ omnibus in univerſum lata eſt, ſed ejus exercendæ locus atque occaſio, neque ſemper, neque ubique occurrit. Præcepta officio, de quo aliunde conſtet quod licitum ſit, repugnantia; ad eos qui illo munere funguntur, ſaltem dum funguntur non pertinere dubitari nequit. Ita præceptum mutuæ ſubjectionis, quod in aliis locum habet; in marito & uxore, parentibus & liberis, domino & ſervo locum non habet; quorum vocationes ita ſunt comparatæ ut mutuò ſibi ſubjici non debeant; ſed aliis in ſubjectione, aliis in ſua præcellentia perpetuò manendum ſit.

At enim præcepta doctrinæ Chriſti eſſentialia pugnant cum vocatione Magiſtratus. Hac enunciatione & opinione nihil falſius fingi poteſt. Quod currendo per ſingula quæ afferuntur exempla, animadvertere eſt. Præceptum de patientia non pugnat cum officio Magiſtratus; quia Magiſtratus quoque patientes eſſe non repugnat. Sed obſtinata illa, aut potius ſine more modoque patientia, etiam illic, ubi ejus locus non eſt; exacta; pugnat cum analogia doctrinæ Chriſti; quæ in omnibus eſt rationabilis. Præceptum de non occidendo adeò cum eadem vocatione non pugnat; ut in gratiam obſequii huic præcepto conciliandi, ſit inſtituta iſta ipſa vocatio. Diligere inimicos tàm poteſt is qui eſt cum poteſtate, quàm qui poteſtati ſubjicitur. Animas perdere adeò eſt alienum à bono & legitimo magiſtratu; ut nulla opinio magis ſit facta atque nata ad animas perdendas, quàm quæ tollit Magiſtratum. Talionis referendæ interdictum, non ad publicas alienarum injuriarum pœnas, ſed ad propriarum pertinet ultionem.

Ergo præceptum privatis datum non ſtringit Magiſtratus, quemadmodum & publicum Magiſtratus officium non tollit privatæ manſuetudinis legem. Pacem cum omnibus ſemper colere etiam Magiſtratus debet; ſed quantum poteſt, non ultra. Quod ſi etiam privati non ſemper id efficere poſſunt, non mirum eſt, interdum ne Magiſtratus quidem poſſe. Magiſtratus officio ſuo egregiè defungi poſſe, etiamſi Veritatem divinam vi armorum non promoveant; neque defendant; teſtantur tot ab orbe condito Magiſtratus; veritatis divinæ expertes. Quo magis mirandum eſt; quid Viro Bono in mentem venerit eam rem à Magiſtratus natura adeo alienam, & quæ nihil facit ad conſtituendum Magiſtratum, pro eſſentiali Magiſtratus proprietate venditat.

Ex eo quod Magiſtratus ſummi vocatio ſit lege Chriſti permiſſa, nos nihil deducimus, quia ſcimus eam rem in quæſtione, quæ inter nos agitatur, verſari. Sed tantum objectioni adverſariorum occurrimus, oſtendentes ex eo quod aliqua Chriſti præcepta, videantur cum aliqua vocatione pugnare, non ſequi illam vocationem eſſe illicitam. Quia quædam præcepta cum nonnullis vocationibus pugnare videntur, quas tamen eſſe permiſſas utrinque inter nos conſtet, ut in mutuæ ſubjectionis præcepto oſtendimus; quod ad reciprocum inter maritum & uxorem Dominum & ſervum officium non pertinet. Nec ſuſpicione, nec præjudicio ullo cauſa noſtra gravatur, quod in præſcribendo Magiſtratibus officio, Apoſtoli Magiſtratus ipſos non alloquantur, qui forte inter eos ad quos verba fiebant, aut literæ ſcribebantur, tunc nondum erant. Id enim per leges peculiares & expreſſas ex profeſſo-præſcriptas intelligimus. Satis eſt, quod in abſtracto & univerſè, præſcriptum ſit *Rom.* XIII. I, non quales Magiſtratus tunc fuerint, ſed quales eſſe debuerint. Quo ſit ut officia univerſis qui ad Magiſtratum aſpirant, aut ullo modo pertinent, præſcripta eſſe negari non poſſit.

Inane gaudium gaviſus eſt Vir Bonus, quod fateamur inter eos, quos in Sacris literis Spiritum Sanctum aut Apoſtolos allocutos legimus, Magiſtratus nondum fuiſſe. Neque enim inde ſequitur abſolutè & ſimpliciter nullos tunc inter Chriſtianos Magiſtratus fuiſſe. Nec omnia quæ Apoſtoli, ſive ſcripto ſive per ſermonem tradiderunt Sacrarum literarum quæ ad nos pervenerunt monumentis comprehenſa ſunt. Et futilis eſt, hæc argumentatio, Nihil eorum quæ Sergio Paulo Proconſuli ſeu coràm ſive per literas ab Apoſtolis ſpecialiter tradita ſunt, ſcripto conſignatum extat. Ergo Sergius Paulus Proconſul, non fuit inter Chriſtianos.

Non metuimus verò ne Mundus in antiquum Chaos revertatur propter invaleſcentem forte adverſariorum opinionem; quia eam poſt detectam ejus falſitatem & vanitatem exterminatum iri non dubitamus. Nec Deus ſiverit ut ea opinio, diu in Eccleſia vigeat; quæ humano generi beatiſſimum illum rerum Statum eripit, in quo optimi mortalium ad regnorum gubernacula ſedere poſſint.

Nihil neceſſe eſt excuſari ullum de officiis Magiſtratus ſub Novo fœdere ſilentium, cum de iis Sacra Scriptura non ſileat quo poſt ventura ætas officii hujus regulas ignorare non poſſet.

Ut plura verba ſpecioſè fundere poſſit; fingit Vir B. ſeſe verba noſtra non intelligere, quando dicimus legem Chriſti non eſſe in peculiari codice ſcriptam, quamvis poſteà fateatur non opus fuiſſe methodico ſyſtemate, ut officia Magiſtratuum exprimerentur; quod nos quoque ſentimus; quia ea ſufficienter expreſſa legimus quamvis id ex profeſſo factum non ſit. Portò de ejus functionis officiis altum eſſe in Sacris literis ſilentium, dici nullo modo poteſt; quæ tot in locis Sacræ Scripturæ non modò confirmata, ſed commendata & laudata eſt; cujus origo, natura, finis, quidve ſpectare & quem ad finem dirigi debeat, atque ipſius miniſtri, quomodo in hujus miniſterii genere Deo inſervire teneantur, ſatis accuratè perſcriptum eſt.

Fallaciam nobis Vir Bonus objicit, & quidem mani-

feſtam, ut ait. (Quam tamen ipſi manifeſtam non eſſe, vel ex eo colligas quod ejus non audeat dicere nomen) commiſſam in eo, quod leges quarum Magiſtratus cuſtodes ſunt, à Chriſto confirmatas eſſe diximus. *Non leges inquit, ſed obedientiam iis præſtandam Chriſtus confirmavit.* Non ergò qui obedientiam legibus præſtari jubet, auctoritatem earum confirmat? Et qui confirmat earum autoritatem nonne ipſas confirmat?

At exceptionem, in iis quæ pugnant cum ſuis legibus addit. Quid tùm poſteà? De eo inter nos nulla lis eſt. an in iis quæ pugnant cum legibus Chriſti, legibus parendum ſit: ſed de eo, an aliqua earum quas iſtæ Leges, præſertim in iis quæ ad eſſentiam earum & Reipub. pertinent, præcipiunt, pugnent cum legibus Chriſti. Nititur poſteà oſtendere, falſum eſſe, nihil novi introducturam fuiſſe Chriſti doctrinam in Magiſtratuum officiis etſi eam doctrinam expreſſius quam tradidit, tradidiſſet. Hic quoque frequentiſſimâ ſibi fallaciâ à dicto ſecundum quid ad ſimpliciter Vir Bonus decipitur. Nec enim nos ſimpliciter & abſolute diximus, nihil omninò novum aut perfectius per religionem Chriſtianam in officia Magiſtratuum introduci potuiſſe: ſed ſecundum quid; quod attinet ad eſſentialia hujus muneris; qualis eſt vitæ neciſque poteſtas & jus puniendi eos qui adverſus leges delinquunt; quæ poteſtas quodque jus non minùs nunc quam olim Magiſtratibus competit: ac de iſtius poteſtatis jure, nihil omninò Chriſti doctrina delibavit, ſed illud non modo in ſuis veſtigiis intactum reliquit, ſed etiam nova ſanctione confirmavit. Quod autem attinet ad clementiorem ac benigniorem Legum exercendarum uſum, id quia iſti poteſtati accidentarium eſt, potuit in eo atque etiamnum poteſt aliquid in meliorem ac perfectiorem ſtatum immutari; Ad quam rem ſine ullo ſpeciali præcepto ſola Religionis analogia ſufficit.

In legibus exercendis ſub Moſe, Magiſtratum rigorem earum ad clementiam arbitrio ſuo flectere non potuiſſe, mirum non eſſet; quia earum miniſter ac cuſtos erat, non conditor aut legiſlator. Nec eas ipſi prout expedire videretur intendere, aut remittere; aut immutare licuit; abſque ipſius Legiſlatoris, hoc eſt Dei permiſſu. Sed Evangelii diverſa eſt ratio, ſub quo Deus neminem ad obſequium forenſium illarum legum nunc obſtringit quæ uni genti latę erant. Verum ſuis quemque populum legibus vivere permiſit, earumque legum vim, in ſancito Magiſtratus jure confirmavit. Itaque ſub Evangelio forenſium legum, non ipſe Deus, ſed homines ſunt Legiſlatores; qui pro ratione temporum & circumſtantiarum, leges figere ac refigere poſſunt. Atque ipſos præſertim ſupremos Magiſtratus Legiſlatoris eſſe frequenter accidit.

Liberior igitur eſt ſub Evangelio Magiſtratus in molliendo legum earum rigore; quæ ab hominibus interdum & ab ipſo illo Magiſtratu latæ ſunt. Sed & nullus mortalium Legiſlatorum, tantùm ſibi juris uſurpat, ut nullum in exercendis legibus ſuis clementiæ arbitrium prudenti ac benigno judici permittat. Itaque neque contra Legiſlatoris neque contrà legis mentem fit, quando prudens Magiſtratus quoties id gravis ratio exigit rigorem juris moderatur. Ac ne ipſum quidem Deum in omnibus omninò legibus à ſe latis (ſi quaſdam excipias) nullum prorſus judicis clementiæ locum reliquiſſe crediderim. Satis autem eſt quotundum executionem rigidè exactam, ad id ut χωρὶς οἰκτιρμῶν Lex Moſis exercita dici potuerit. Quanto liberiores ob ea quæ ſupra diximus ſub Evangelio judices eſſe neceſſe eſt? Quanquam & ſub Evangelio non ſemper τοῖς οἰκτιρμοῖς locus eſſe poteſt; quoties Salus publica ſeveritatem poſtulat; nec Judex eſt ſui juris.

Porro analogiæ doctrinæ Chriſti, totum Magiſtratus officium, cum occidendi poteſtate repugnare, falſò & non ſine principii petitione aſſeritur. Doctrinæ enim rationali probè convenit, cum eo officio, quod, ſi ullum aliud eſt ſecundum rationem Viri Boni potius ſententia de Magiſtratu analogiæ religionis repugnat; quia repugnat rationi; repugnat diſertis Sacræ Scripturæ verbis; & quidem tanto magis *quod ipſe fateatur generale lenitatis præceptum non poſſe tollere ſpeciale mandatum, de poteſtate occidendi Magiſtratui à Deo data.*

Mox in nos contorquet Dilemma; opinione ſua indeclinabile. *Libens, inquit, viderem quo pacto hujus dilemmatis cornua declinari poſſint. Aut poſt exciſam Hebræorum Rempub. potuit rigor legalis & neceſſitas jontes ſine miſericordia occidendi, cum Chriſti manſuetis & plenis miſericordia legibus, conſiſtere aut non potuit. Utrumlibet eligant Grotius & V. M. cauſa cadent. Si poſterius dixerint doceant ſimul quomodo ſtante Repub. Hebræorum, potuerit rigor iſte Moſaicæ legis conſiſtere cum Chriſti legibus; ita ut à Chriſtianis quoque qui è Judaica gente fuerant, poſſet adminiſtrari, ut ait Grotius. Quod ſi priorem elegerint dilemmatis partem; & aſſerant non minus poſt collapſum Judaicæ Reipub. ſtatum, atque etiamnum, quam illo incolumi; poſſe rigorem illum Legalem lenitatis expertem, cum præceptis Chriſti ſimul ſtare; dicant iterum quomodo ex analogia religionis Chriſtianæ colligi poſſit, quod ipſemet ut diximus V. M. urget, rigorem legum Chriſtianis Magiſtratibus moderandum eſſe?*

Contorti in nos dilemmatis cornua, ambo fragilia ſunt idque duplici de cauſa. Primùm ob ambiguitatem in vocibus *Rigor legalis & neceſſitas ſine miſericordiâ occidendi*; quæ aut latius ſumuntur ita ut etiam ſimplicem ſine ſummo jure ſupplicii capitalis irrogationem comprehendant: aut ſtrictius pro illa nimia ſummi juris exactione, quæ interdum in ſuppliciis ſub Lege interveniebat. Deinde ob alteram ambiguitatem in vocibus *Simul conſiſtere.* Quæ aut intelligi poſſunt de uno tempore aut de diverſis Ergo rigor Capitalis ſupplicii etiam ſummo jure exacti; hoc eſt ſine miſericordia, cum tamen ipſi aliqua æquitatis ratio locum relinqueret; potuit ſimul conſiſtere cum Chriſti legibus miſericordia plenis, ſed non ſecundum idem, verum ſecundum diverſa tempora. Legibus enim Chriſti tempore judiciorum Eccleſiaſticorum & in omni privatæ vitæ curriculo: legibus ſummo jure exercitis, tempore judiciorum duntaxat forenſium ſimul, in uno Chriſtiani hominis ſubjecto, locus eſſe poterat: ita ut etiam Chriſtiani ſtante Repub. Judaicâ fortè ad Magiſtratum vocati leges illas Moſaico more exercere potuerint; non obſtante Chriſtianæ lenitatis habitu: cujus actui locus tunc nullus erat, cum miniſterium Dei, ſecundum leges ab ipſo latas, præſtandum eſſet.

Multò magis igitur rigor capitalis ſupplicii, ſine ſummo jure exercitus hoc eſt tunc, cum miſericordiam nulla æquitatis ratio ſuo jure exigit, (cui nunc ſoli in Chriſtiani Magiſtratus officio locum relinquimus) nunc cum Chriſti legibus ſimul conſiſtere poteſt. diverſis tamen, ut oſtendimus temporibus; quia in Eccleſiaſtico regimine neque Coactivæ poteſtati neque capitalibus ſuppliciis locus eſt.

Quærenti autem, quomodo ex analogia religionis colligi poſſit rigorem legum Chriſtianis Magiſtratibus moderandum eſſe, quamvis ille cum Chriſtiana lenitate ſimul conſiſtere poſſit; reſpondemus, eo modo, quòd analogia religionis nos doceat quantum poſſumus de ſummo jure decedere miſericordia & benignitate, quoties nobis integrum eſt erga omnes uti. Ergo & magiſtratui quoties per publicę ſalutis rationem licet ſupplicia ſontium benignitate temperanda ſunt. Tametſi enim rigor legum forenſium cum legibus Chriſti ſimul conſiſtere poſſet, tamen id ſecundum quid, non ſimpliciter intelligendum eſt; hoc eſt quatenus in diverſis circumſtantiis & temporibus non quatenus ſecundum idem & eodem tempore conſideratur. Multa enim ſunt quæ plane ſecundum idem conſiderata, in eodem ſubjecto ſimul conſiſtere nequeunt. At ſecundum diverſa tempora & circumſtantias; poſſunt. qualis eſt clementia & ſeveritas, liberalitas & frugalitas. Eodem modo tempeſtivus & moderatè exercitus legum rigor in officio Magiſtratus, cum ordinatio in omnibus reliquis vitæ officiis lenitatis & miſericordiæ habitu. Quemadmodum autem iniquiſſimum

eſt

eſt quando ſpiritualium religionis officiorum ſanctitas, ad carnalem forenſium amuſſim, exigitur: quod accidit cum in religionis meſſem vis coactiva falcem ſuum immittit: ita æquiſſimum & convenientiſſimum eſt ut carnalium & forenſium officiorum auſteritas, ad ſpiritualis ſanctitatis amuſſim exigatur: & nobiliorum officiorum benignitate condiatur. Non enim corpus animam ſed anima corpus regere ac perficere debet, nec nobiliora ignobiliorum ſordibus inquinari; ſed ignobiliora nobiliorum colore tingi par eſt.

Ex iis quæ dicta ſunt, patet reſponſio ad alterum dilemma, cui Vir Bonus durantis Reſpub. Hebrææ Status hypotheſin ſuſternit. Quamvis enim rigor ille Legis Moſaicæ; etiam tunc, potuerit, ut dictum eſt, ratione diverſorum temporum & officiorum, cum legibus Chriſti ut oſtendimus, ſimul hoc eſt in eodem homine locum habere; imò & nunc quoque poſſit, ſi qua ejus rei eſſet neceſſitas: Tamen quando nulla neceſſitate ejus adhibendi urgentur præſtat nunc, ut Judices, benigniori modo leges forenſes exerceant; atque in iis exercendis id à Chriſtiani fœderis lenitate mutuentur; quod Moſaicis judicibus à fœdere ſuo mutuari non licuit: Non modo quia tunc nulla Lex gratiæ lata erat à qua id mutuarentur: ſed etiam quia in divinis legibus moderandis, non erant tunc ita liberi Magiſtratus ut nunc ſunt, in humanis. Sublata autem Hebræorum Repub. leges quoque cum rigore ſua ſublatas eſſe neceſſe eſt. Jure igitur ad eam moderationem Magiſtratus exhortari poſſumus, quando nunc illius rigoris neceſſitate ſoluti ſunt; quo Moſaici Judices non erant ſoluti.

Quod ad locum Petri attinet, ut illic ſermonem eſſe de patientia religionis cauſa cenſeremus, verborum in *verſ.* 19. adjectione adducti ſumus, quibus id eſſe dicitur Gratia apud Deum, ſi quis propter Conſcientiam Dei patiatur; qui locus geminus eſſe videtur aliis; in quibus felices vocantur; qui patiuntur propter Juſtitiam; ſicut olim prophetæ: qui loci vulgò ad perſecutiones & martyria referuntur. Sed quia cauſæ noſtræ nihil intereſt utrum hoc loco patientia iſta latius protendatur, ad injurias etiam extrà religionis cauſam, nec ne; ideò de ſenſu verborum iſtorum, cum Viro Bono brevitatis cauſa, non litigabimus. Neque enim negamus nobis etiam citrà religionis reſpectum, iniquè illatas injurias eſſe patiendas, præſertim à ſuperioribus, quibus reſiſtere non licet; de quibus manifeſtè hoc loco Petrus loquitur. Sed non ideò hoc patientiæ præceptum pertinebit ad eos quorum munus eſt uti poteſtate ſuâ, tunc cum ratio eorum officii exigit ut eâ utantur, quales ſunt Magiſtratus. Non enim quia ſervi Dominorum etiam iniquorum, injurias ferre debent: ideò Domini ſervorum injurias aut nequitiam & flagitia pati: Multò minùs autem Magiſtratus publici ſubditorum ſcelera ferre tenentur. Manet igitur intacta Reſponſio noſtra; nec ſua dilatatione ſenſus verborum hujus loci Vir Bonus quicquam profecit.

Argumentum ab exemplo mulieris in adulterio deprehenſæ ſupra cap. ſatis ſuperque refutavimus. Sed tamen & nunc refellenda ſunt ea, quæ ad confirmationem ejus adducuntur. Verum hoc loco primum notandum eſt Virum Bonum ad illud argumentum in fronte reſponſionis noſtræ collocatum; quo oſtendimus Dominum poteſtatem Magiſtratuum non convulſiſſe, ſed potius confirmaſſe, quia tam luculenta occaſione ſibi oblata, juris Magiſtratuum convellendi, nullam de eo abrogando legem tulit; ſed potius illud confirmavit, docens exemplo ſuo, in ejus meſſem alienam falcem non immittendam; præterea ad refutationem aſſertionis adverſariorum; quos non pudet affirmare Dominum propter periculi metum doctrinam de Magiſtratu palàm aperire auſum non eſſe: nihil omninò reſpondiſſe. Sed tantum ex eo quod nulla neceſſitate coacti, ſed fiducia cauſæ, liberaliter adverſariis conceſſimus argumentari. Quia nimirum largiamur Chriſtum voluiſſe in hoc facto Legis executionem impedire; quod opinione Viri Boni nihil aliud ſit; quam legem frangere & violare; concludit Chriſtum leges de capitalibus ſuppliciis abrogaſſe.

Ad hanc argumentationem reſpondendo, principio dicimus argumenta ejuſmodi ex ſingularibus factorum exemplis univerſales leges, aut voluntatis habitus aut diſpoſitiones colligentia; non majoris eſſe ponderis quam Collectiones è ſpecie aut individuo, ad genus univerſaliter arguentes. Ut ſi quis ex eo, quod homo ſit rationalis, colligat omne animal eſſe rationale; aut ex eo quod David ſemel adulterium commiſit; eum ſe ſemper adulteriorum flagitiis polluiſſe: denique ex eo quod benignus Judex ſemel alicui ſupplicii pro commiſſo ſcelere debiti gratiam fecerit; eum nolle unquam pro ejuſmodi ſceleribus debita ſupplicia exigi.

Deinde Legis qualiſcunque ſit illa; ſeu præcipiens ſive interdicens, (Nam permiſſiones legum, quas Vir Bonus leges permittentes vocat, quia pœnis armatæ eſſe non ſolent, vix leges propriè dici poſſunt.) executio ſæpe impediri poteſt; etiamſi lex illa non frangatur, nec violetur, multò minus abrogetur. Aliud enim eſt tollere penitus aut abolere legem: aliud executionem ejus interdum ſuſpendere, aut impedire. Nec judex aut Magiſtratus vim legis tollit; aut infringit, quoties interdum gravem & juſtam ob cauſam peccantibus parcit. Aliàs Deus ipſe quoties juſtificat eos qui puniri meruerant, leges ſuas frangere aut abolere, dicendus eſſet. Relinquamus iſta Stoicæ grandiloquentiæ deliria; quibus & peccata omnia erant æqualia; & nullus veniæ locus relinquebatur. Poteſt vigor legum integer ſervari, etiamſi rigor earum perpetuus exulet; & interdum miſericordiæ locus ſit. Prætereà ne illud quidem aliquid momenti habet. Si, quod Grotius verè ſed non univerſaliter aſſerit, talia fuiſſe quædam de pœnis capitalibus præcepta, ut Magiſtratus reus futurus fuiſſet apud Deum, niſi illa executus fuiſſet; verum eſt: idcirco illud quoque verum eſſe, quicunque executionem illam facto aut conatu impediebat, quod reus quoque apud Deum fuerit. Quid enim ſi quis iſtius legum executionis impediendæ poteſtatem habeat; quales ſolent eſſe ſummi Magiſtratus, qui ſæpe ipſi ſunt Legiſlatores. Frequenter autem contingere poteſt, quod ſubalterno judici, abſque culpa Legis executionem omittere non liceat; quam tamen ſuperiori judici liceat impedire. Annon autem Chriſtus judicibus illis longè fuit ſuperior? qui ſi tollendæ ut fatetur Vir Bonus legis illius poteſtatem habuit; cur executionis ejus impediendæ poteſtatem non habuiſſe cenſendus eſt? Sed etſi quiſpiam nullum ſibi jus aut poteſtatem moderandarum legum uſurpet, ut Chriſtus ipſe non uſurpavit, ſæpe alicujus legis executionem impedire poteſt ſine ulla culpa aut reatu ſuo apud Deum (ut Viri Boni verbis utamur) quales eſſe ſolent Interceſſores ac Deprecatores ſive apud Deum; ſive apud homines, quoties damnatis aut damnandis alicujus delicti veniam impetrant.

Atque hæc omnia dicta ſunto, etiamſi id quod Viro Bono largiti ſumus, ſimpliciter & abſolutè largiti fuiſſemus. Quod tamen ſecus ſe habet. Neque enim illud adverſariis conceſſimus, Chriſtum abſolutè voluiſſe, in hoc facto executionem Legis impedire; ſed conditionatè, ſi nimirum executio iſta aut potius eam præcedens damnatio, opera & miniſterio ipſius Chriſti, peragi deberet. Nam ſi abſolutè Dominus mulierem hanc judicio eripere voluiſſet, ad primam Accuſatorum vocem ejectus fuiſſet, & ſtatim imminenti ſupplicio mulieris, occurrendum ſibi ſtatuiſſet, quod tamen non fecit, ſed judicium hujus rei ſibi delatum; tanquam rem ad ſe non pertinentem, neglexit. Quamvis hoc facillimè evenire potuiſſe videret ut illi accuſatores vel ipſo neglectu Domini offenſi; omiſſo ejus judicio, ad aliud judicum ſubſellium mulierem abriperent, unde evadere non poſſet. Huic igitur periculo ſtatim ſibi occurrendum cenſuiſſet, ſi eam ſupplicio eripere, abſolutè voluiſſet. Sed ex facti circumſtantiis apparet Dominum tunc demum ſervandæ mulieris conſilium & voluntatem ſumpſiſſe, cum ad eam

damnandam

damnandam importunitate Accuſatorum adigeretur.

Præterea non id adverſariis conceſſimus, Chriſtũ ſimpliciter executionem legis quoquomodo impedire voluiſſe; ſed ſecundum quid; & modo mirabilis ſapientiæ pleno. Ut enim Chriſtus mulierem iſtam operâ & ſententia ſua noluit eſſe damnatam: ita ne damnationem quidem ejus operâ ſua verè ac propriè voluit eſſe impeditam. Neque enim Chriſtus quicquam aut fecit aut dixit quod executionem Legis tunc verò impediret. Licebat enim ipſis accuſatoribus Chriſto non prohibente in damnatione mulieris porrò progredi. Tantum illis oſtendit, ſe conſcium eſſe eorum criminum, quibus ipſi quoque ſimili ſupplicio plecti mererentur. Quod ubi intellexere, ipſimet ultrò ſine ulla interceſſione aut prohibitione, executionem illius Legis impediverunt, abſtinentes ab ulteriori accuſatione aut damnatione: in qua ipſis porrò progredi licuit, niſi conſcientia flagitiorum perculſi; ipſimet ſua ſponte accuſationem deſeruiſſent. Jam verò qui judicem aut accuſatorem ejuſdem quod accuſatur criminis reum oſtendit, ſi forte is ab accuſando aut damnando abſtineat; non ideò verè ac propriè legis qua tenebantur executionem impediviſſe cenſendus eſt; cum id genus impedimentum ipſi illi judici aut accuſatori ſceleris ſui conſcio tribuendum ſit. Itaque hæc hypotheſis cui Vir Bonus argumentum ſuum ſuperſtruxit, pravè à Viro Bono intellecta, & quo ſenſu argumentationem ejus fulcire videtur, falſa eſt; unde & argumentum corruere neceſſe eſt.

Reſpondet poſteà ad argumenta noſtra; quibus confirmatam hoc loco Moſis legem probavimus. Quorum primum eſt ab ipſo facto; hoc eſt Neglectu & ſilentio Chriſti, cum de legis illius auctoritate rogaretur. Ait igitur Dominum illo ſilentio multò efficacius, quàm ulla voce potuerit, ſententiam ſuam protuliſſe, ſcilicet non eſſe faciendum, quod Lex jubebat, hoc eſt aſſerit Dominum diſſenſum ſuum & oppoſitionem legis mandato, ſilentio illo efficaciſſimè protuliſſe. Quod certè ridiculum eſt. Quis enim unquam, tunc, cum res aliqua viget ac locum habet, (quales tunc erant leges forenſes Moſaicæ) tacendo diſſenſum ſuum ab ea aperte aut efficaciter, & quidem efficacius omni voce, teſtari poteſt? Annon qui tacet potius conſentire videtur, præſertim iis quæ ſilentii tempore, ab omnibus vulgò probantur ac recepta ſunt.

At urget. *Si Legis mandatum nolebat violari, ſed manere integram ejus auctoritatem, cur non clarè aut apertè legi parendum eſſe aſſeruit?* Sunt multæ quæſtiones adeò inutiles, ut indignæ ſint ullo reſponſo; quarum è numero eſt, Utrum legi divinæ (tunc cum eam eſſe abrogatam non apparet) parendum ſit. Quis enim de eo dubitare auſit: & quis non ejuſmodi quæſtiunculas, neglectu ac ſilentio ſolvendas eſſe cenſeat? Deinde cum Chriſtus nullius terrenæ poteſtatis officiis ſeſe immiſcere voluerit; inimici autem ipſius vellent ut in capitali judicio ſententiam ferret: ſatis cauſæ habuit Dominus cur eorum ſubdolæ & malignæ voluntati morem non gereret; & taceret tunc cum illum loqui cupiebant.

At ſi rogatus, inquit, *fuiſſet, utrum ſervanda eſſet lex Moſis de vitandis adulteriis, nec ne; rogat an credamus eum taciturum fuiſſe.* Facile in eam partem inclinamus fieri potuiſſe, ut etiam ejuſmodi quæſtionem ſilentio revinceret, quia vanitate & inutilitate ſuâ priori non cedit; improbitate verò illam etiam ſuperat. Quis enim ad ea reſpondere dignetur, ad quæ ſibi quiſque rogantium reſpondere poteſt? Sed etiamſi non taciturum fuiſſe dicamus: longè gravior fuiſſet ad eam, quàm ad priorem reſpondendi cauſa, ob quandam neceſſitatem coarguendæ eorum improbitatis, qui tàm manifeſta in dubium vocare auderent: Cum illa prior quæſtio de executione legis in aliquo ſingulari facto, niſi quid aliud extrinſecus interveniat, per ſe, non ſit adeò impudens; quia novum non ſit, executionem generalium legum in caſibus ſingularibus impediri, ſalva ipſarum legum auctoritate.

Deinde Reſpondet ad alterum argumentum noſtrum, quo adeò non tollere Dominum Moſis legem de adulterio oſtendimus, ut etiam modum executionis ejus præſcripſerit. Atque ait *modum hunc, ſaltem apud eos qui tunc mulierem accuſabant fuiſſe impoſſibilem.* Quid tùm poſteà? Inde tamen non ſequitur; quia in illo ſingulari facto Dominus executionem legis impediri voluerit; idcircò ipſam legem abrogari voluiſſe. Talem enim modum exequendæ legis præſcribit; qui tametſi tunc per accidens, ob interveníentem accuſatorum nequitiam, fuerit impoſſibilis, per ſe tamen, & in aliis caſibus, impoſſibilis non fuerit. Quid enim repugnat quominus eadem aut alia forte mulier, ab aliis accuſari aut judicari potuerit; qui nullius ſibi capitalis criminis conſcii fuerint?

Rogat poſteà, quæ ratio nos *cogat, ut generalia verba Chriſti ſtringamus ac non de omnium omninò, ſed tantum capitalium delictorum conſcientia eum loqui cenſeamus.* Cogit primùm materia ſubjecta: deinde ipſa naturalis æquitatis ratio. De capitalibus enim delictis ſermo erat; quid igitur opus eſt, eum ad omne omninò delictorum genus extendere? Præſertim cum de levioribus verba iſta intelligi non ſinat æquitatis naturalis ratio; quæ nullo modo id requirit, ut qui capitalia delicta puniat atque coërceat; omnis omnino etiam levioris delicti, expers eſſe teneatur: neque requirit ut qui vel minimi delicti ſibi conſcius eſt, gravia delicta punire non poſſit, præſertim eo modo quem Deus ipſe præſcripſit. Quod planè iniquum & contrà omnem eſt rationem. Verba autem Domini ſolida ratione & æquitate naturali ſubnixa eſſe oportuit. Quæ igitur à nobis dici audit: non ſimplici conjecturâ divinari; ſed gravi ratione probari audiat.

Nam quod explicationem noſtram hoc argumento oppugnat; quia hac ratione Dominus improbaſſet & damnaſſet omnium impiorum ac ſceleratorum judicium; quales pleraque ſunt Magiſtratus decreta. leve ac frivolum eſt. Nec enim illis verbis Chriſtus ipſa hominum ſceleratorum decreta, juſtò ac legitimè lata; ſed potiùs facta & culpas damnat ac reprehendit. Nam neque illi in eo peccant, quod juſta decreta legitimè pronuncient; ſed quod cum ipſi delicta puniant, eorumque culpas puniendo agnoſcant; ipſi tamen eadem quæ proprio judicio damnant; committere non vereantur. Non igitur verba Chriſti jus pœnarum convellunt; ſed quam alieni eſſe debeant punientes, ab eorum delictorum quæ puniunt culpâ & reatu, oſtendunt.

Æque futile eſt illud, quòd capitalium pœnarum interdictum naturali *æquitate niti aſſeras; quæ alteri facere prohibet, quod quiſpiam ſibi fieri nollet* & contrà. Naturalis enim iſta æquitas, quæ noſtram propriam erga noſmetipſos voluntatem pro regula eorum quæ aliis debemus officiorum ſtatuit: de juſta & rationabili voluntate; non de iniquo & ſtolido deſiderio intelligenda eſt. Qui igitur pœnas pati nollet, cum ſibi peccandi licentiam permittat; aut vellet ut ſibi impunè ſcelerato eſſe liceat, ejus voluntas pro regula officiorum in proximum haberi non debet; nec ulla naturali æquitate nititur.

At enim, urget, etiamſi paria hic intelligerentur peccata, & naturalis illa *æquitas reſpiceretur; tamen impoſſibilem hic conditionem à Chriſto proponi, quia non ſatis eſt aliquem non laborare ullo crimine; ſed oportet eum nullo unquam laboraſſe; quod nemo mortalium jactare poteſt.* Atqui ſi paria hic intelligenda ſint peccata; de capitalibus autem ſermo ſit; non videtur impoſſibile quenquam capitalis criminis expertem eſſe, quamvis aliorum fortè quæ terreni Magiſtratus morte non puniunt, expers eſſe nequeat. Deinde etiam in gravioribus peccatis accidere poteſt; ut quis veniam ſive à Deo, ſive à Magiſtratu conſecutus ita reſipiſcat, ut non modo habitu illius peccati non teneatur: ſed actibus quoque ejus planè abſtineat. Qui certè in tali ſtatu conſideratus, ut à Deo habetur, ita ab hominibus quoque (quoad illud peccatum) pro inſonte meritò habendus eſt; ut ejuſmodi vitia à quorum ſordibus jamdudum ablutus eſt; in aliis non modo reprehendere;

dere: ſed punire quoque poſſit; ſalva tamen Chriſtianæ lenitatis moderatione: cujus monitum ac præceptum hoc loco à Chriſto tacitè proponi, non omninò diffitemur. *Tertiam & quartam rationem noſtram V. B. contemnere vult videri & tamen anxiè oppugnat; nec multũ proficit.

In tertia neſcio quam ſubtilitatem noſtram reprehendit, quod diſcrimen inter eum qui abſolvit; & eum qui tantum non condemnat oſtendamus. Quaſi verò in eo milium terebrandum ſit; & non palpabilis diverſitas ultro ſe offerat, inter eum qui abſolvit; & inter eum, qui ideo non condemnat; quia etiam judicare detrectavit; idque expreſſis verbis profitetur, ſe ideò non damnare, quia nec alii damnaverint; non obſcurè ſignificans, ſi alii damnaviſſent, ſeſe illorum ſententiæ interceſſurum non fuiſſe. Nec enim criminalium judiciorum munus ſuſcipere potuit; qui etiam civilium detrectavit.

Quartam rationem refellens *ait in verbis Chriſti nullam comminationem eſſe*. Quaſi verò tacita ſubeſſe nequeat; quamvis ex profeſſo non exprimatur. At, inquit, *Chriſtus nunquam ſolitus eſt pœnas corporales peccatoribus comminari*. Quid? an occaſione cædis Galilæorum à Pilato factæ & collapſæ turris Siloë, pœnarum corporalium metu peccatores non terruit? Atqui, ſubjungit, *tametſi pœnas corporales mulieri comminatus fuiſſet; id non ex mente Evangelii ſui feciſſet*. Quid tum poſtea? At ex mente legum forenſium, quarum auctoritatem Evangelio ſuo confirmavit.

Subjicit poſteà V. B rationes, cur Chriſtus tunc aperte legem novam non tulerit de capitalium ſuppliciorum poteſtate, Magiſtratibus Chriſtianis abroganda. Quas initio ſtatim proponere debuerat; Sed ne vanitas earum conſpicua eſſet placuit eas abdere in has latebras. *Quia*, inquit, *ipſi non cum diſcipulis ſuis res erat, ſed cum adverſariis*. Quid? an occaſione adverſariorum, Sadducæorum, Herodianorum, Phariſæorum, qui anſas nocendi Domino captabant, nullas doctrinas propoſuit; de reſurrectione, de obſequio Magiſtratium, de Lege Caritatis, & aliis non paucis; etiamſi fortè à perverſis tentatoribus rejicerentur, ſaltem diſcipulis audientibus profuturas?

At eorum aſtum, arte eludere voluit. Rectè id quidem; Ars enim arte eludenda eſt. Sed in eo nullum fuiſſet laude dignum artificium; ſi rogatus de nova lege quam V. B. judicio tulerat, Confeſſionem & confirmationem reticuiſſet, aut omiſiſſet. *At nullam iis calumniandi apud Magiſtratum anſam præbere voluit*. Calumniarum anſas vitare prudentia docet. Sed ubi à Deo miſſus Magiſter, de novâ doctrina interrogatur, quamvis eam homines oderint ac deteſtentur, nullo modo eam ſalvo officio ſupprimere poteſt: ſed ingenuè & apertè profiteri tenetur, quicquid periculi impendeat. Nec ſi vera eſſet V. B. ſententia iſta calumnia fuiſſet, ſi eo nomine apud Magiſtratum Dominus accuſatus fuiſſet; quod novam doctrinam abrogantem jus ſuppliciorum afferret; ſed veriſſimæ rei objectio. Quam agnoſcere & pro ſapientia ſua invictis rationibus defendere potius; quàm intempeſtivo tunc cum maxime de ea rogaretur, ſilentio, tacitè abnegare, debuiſſet. Nullum calumniarum periculum metuendum eſt; in ejus rei apertâ profeſſione quæ ad ſalutare aliquod ac neceſſarium religionis dogma pertinet, præcipuè cum ipſe novæ religionis Magiſter de eo interrogatur. Indigniſſimè igitur id Domino affingitur; quod in fortiſſimum martyrum omnium Ducem cadere non poteſt.

Deinde ait. *Quid opus erat ut Chriſtus novas leges conderet de puniendis adulteris extrà Eccleſiam exiſtentibus, cum nullam peculiarem Rempub. Chriſtianis aſſignaturus eſſet. nec vellet eos judices ac Magiſtratus ſummos in hoc Mundo eſſe?* Duas rationes ut videmus affert, ob quas Chriſtus novam legem de non puniendis adulteris ferre opus non habuerit. Prima eſt, quod nullam peculiarem Rempub. Chriſtianis aſſignaturus eſſet. In qua aut ſtatum quæſtionis more ſuo mutat; aut falſiſſimam conſequentiam infert. Nam ſi ex ea ratione id concludit, quod non opus habuerit Chriſtus, legem ſpiritualem de adulteris aliiſque maleficis hominibus capite non plectendis ferre: nihil ineptius iſta conſequentia excogitari potuit. Quid enim obſtat id quod Dominus nullam peculiarem Remp. Chriſtianis aſſignaret? quominus is ſpirituales leges de vitandis capitalibus ſuppliciis ferret? Qui peculiarem Remp. non inſtituit, forenſes leges nihil erat quod ferret. At non ideò ſpirituales & religioni neceſſarias omittere debuit. Sin ut conſequentia alicujus ponderis videatur; id concludit, quod Chriſtus non opus habuerit, forenſem de adulteris legem condere, more ſuo mutat quæſtionis ſtatum, & vagatur extra oleas. Nec enim ad eam quæſtionem reſpondet, de qua rogabatur; ſed ad aliam, de qua non quæritur, quia nec dubitatur.

Secundam rationem affert, cur Dominus Chriſtianis novas leges, circa adulterorum & aliorum maleficorum pœnas, ferre opus non haberet; quia inquit nollet eos judices ac Magiſtratus in hoc mundo eſſe. Hic quoque V. B. præterquam, quod, (quomodocunque verba ſua intelligat) craſſo Petitionis principii laqueo implicatur: niſi mutat quæſtionis ſtatum & niſi de forenſi lege concludit: falſiſſimam infert conſequentiam. Tantum enim abeſt, ut ob eam rationem Chriſtus Spiritualem de vitandis capitalibus ſuppliciis legem, aut doctrinam ferre opus non habuerit; ut vel maximè ac neceſſariò ideo ipſi ferenda eſſet, quia Chriſtianos nollet eſſe Judices ac Magiſtratus.

Supereſt argumentum, quod V. B. ita proponit. Nullum fuiſſet Chriſtianis convenientius bellum quàm ſuſceptum pro honore & gloria Chriſti Regis noſtri, cum perdere gentem Judaicam, & injuriarum ſuarum ultionem ſumere de inimicis ſuis vellet. At Chriſtus in eo bello Chriſtianorum opera uti noluit ſed idololatrarum. Ergo nullum eſt tam juſtum bellum quod Chriſtianos deceat. Hujus argumenti refutationem noſtram ſatis alioqui luculentam, ut facilius carpere poſſit V. B. nimis exiliter eam & jejune proponit. Cum enim nos argumentationis propoſitæ priorem poſitionem primum omnium ſolide refutaſſemus ejuſq. futilitatem ſufficienter exagitaſſemus; oſtendentes quod in ea Chriſtianis convenientiſſimum bellum dicitur, iiſdem Chriſtianis longe omnium inconvenientiſſimum fuiſſe: V. B. nos ad poſteriorem duntaxat reſpondentes facit: & quidem primum non ſatis bona fide Reſponſionem noſtram referendo; quod Lector ex collatione genuinorum verborum noſtrorum, cum iis, quibus reſponſionẽ noſtram exponit, per ſe facilè animadvertet. Deinde id facit ita ut Lectori illius captionis laqueum tendat, quæ A dicto ſecundũ quid, ad ſimpliciter, dicitur. Ait enim reſponderi à nobis *Non factum id à Chriſto propter inhoneſtatem, ſed propter impoſſibilitatem*, ſtatimque urgere non dubitat. *Ergone id efficere ut Chriſtiani hoc bellum gererent, Chriſto non fuit ullo modo poſſibile?* Ubi quis non videt, objici nobis tanquam abſolutè id & omni modo fuiſſe impoſſibile cenſeamus, quod nos tantum ſecundum quid & ex hypotheſi fuiſſe impoſſibile diximus: quatenus nimirum Spiritualis Chriſtianorum regni naturæ, & Chriſti conſilio ac voluntati repugnabat. Nam ſi Chriſtus in eo ſpeciali facto, naturam regni ſui mutare aut etiam omninò Chriſtianorum operâ ea in re uti voluiſſet, non erat id abſolutè impoſſibile: cum ipſi aliquid præter ordinariũ Spiritualis illius & precarii regni ſui morem atq; inſtitutum facere licuerit: præcipuè quia & coactivæ poteſtatis, expers non eſſet; imo vero pro ſapiẽtia ſua rationẽ inire potuerit, per quam nihil mutato regni ſui genio, id per Chriſtianos fieri potuerit, ut ſi Veſpaſ. patrem & filiũ jam ad principalis faſtigii culmen evectos, veræ fidei lumine illuſtraſſet.

Sed veniamus ad ea quibus reſponſ. noſtram convellere nititur. Primam igitur rationẽ noſtram, quæ ex eo infert Chriſtum non potuiſſe ad bellum Judaicum Chriſtianis illius temporis uti: quia id regni ejus naturæ repugnaret, ait Magis inhoneſtatem quàm impoſſibilitatem arguere, aut ſaltem impoſſibilem rem fuiſſe propter inhoneſtatem oſtendere. *Quomodo enim*, inquit, *id honeſtum eſſe poteſt, quod naturæ regni Chriſti ac religioni repugnet?*

Actiones humanæ in quibus rectitudo aut pravitas, honeſtas aut inhoneſtas locũ habent, quanquã eædẽ videantur: tamẽ pro varietate circumſtantiarũ quibus applicantur; quæq; tunc dum fiunt interveniunt; interdũ rectæ, in-

terdùm pravę dici ſolent, quia factorum naturam immutant circumſtantiæ. Poteſt actio aliqua natura ſua honeſta eſſe, quę tamen ſi ad res religionis applicetur non quidem inhoneſta (niſi vocis ambiguitate ludere velimus) ſed prava & vitioſa evadat: qualis eſt Coactivæ poteſtatis uſurpatio, qua homines ſive per forenſem, ſive per domeſticam; ſive per Scholaſticam diſciplinam, ad officium coguntur. Quæ ſi ad cogendas religionis virtutes adhibeatur, nihil magis eâ pravum ac præpoſterum fingi poteſt; quamvis & natura ſua honeſta ſit; & vulgo quoque non inhoneſta cenſeatur, niſi forte quis ſenſum vocis hujus urgere velit inuſitatiorem. Eſſe igitur & dici aliquid honeſtum poteſt, quamvis naturę regni Chriſti repugnet.

Deinde diſtinguit hoc loco regnum Chriſti; quod facit & ſine neceſſitate, & non ſatis verè aut competenter. Sine neceſſitate. Tunc enim diſtinctioni huic regni Chriſti locus fuiſſet, ſi in argumento noſtro alio ſenſu vox iſta ſumeretur, quàm in quęſtione ſumitur. Atqui in pręſenti quæſtione, vox iſta de ſpirituali & precario Chriſti regno, quod Coactivę poteſtatis expers eſt, ſumitur. De eo enim regno quæritur, quo Chriſtus Eccleſiam in terris exiſtentem & Religionem; non quo Mundi Reſpub. & cætera omnia gubernat, quæ Coactivæ ejus poteſtati ſubſunt. Nec de alio regni genere argumentatio noſtra loquitur.

Non ſatis verè autem, nec ſatis competenter, diſtinguit hoc loco regnum Chriſti quia cum hic de ſpirituali non de coactivo regno quęſtio ſit, ille regnum hoc in Chriſto, ſecundum diverſa tempora tantum diſtinguit, cum potius ſecundum diverſas regnandi naturas, diſtinguendum eſſet. Nec enim hoc loco ſufficit, tempora Chriſti in cælo regnantis & in terra conſtituti diſtinguere, ſed modus quoq; regnandi abſtractus ab ipſa temporum circumſtantia, diſtinguendus eſt, quia diverſitas iſta regnandi, non eſt affixa temporum diverſitati. Documento eſt, quod regnum illud precarium & ſpirituale, quo Chriſtus ſine coactiva poteſtate in Eccleſia regnat, non fuerit ita affixum tempori quo in terris vixit; quin etiam nunc in cælis exiſtens, eodem regnandi modo in Eccleſia regnet. Unde non abſurdè colligi poteſt, nec poteſtatem regni ejus coactivam, ita eſſe affixam tempori exaltationis ejus; quin ejus aliqua ſpecimina etiam in terris edere potuerit. Sed Viro Bono undecunque arripienda fuit, ansa & occaſio inculcandi, non falſi tantum ſed fallacis quoque illius theorematis, de Chriſti actionibus, quales in terris duntaxat fuere non autem quales in cælis nunc ſunt, imitandis. Quaſi nemo nobis in Sacris literis ad imitandum proponatur, niſi qui nobiſcum aliquando in carne vixerit: aut quaſi Chriſto aliquid nunc de perfectiſſima ſanctimonia deceſſerit.

Rogat poſteà *cur repugnaret naturæ regni Chriſti & religioni ejus ſi Chriſtianorum miniſterio in bello pro ſe contra Judæos gerendo uſus fuiſſet.* Antequam ad quæſtionem reſpondeamus, eximendus eſt ab ea laqueus qui Reſpondenti tenditur fallaciæ à dicto ſecundum quid, ad ſimpliciter. Non enim nos ſimpliciter diximus repugnare naturæ regni Chriſti & religionis, ſi Chriſtus in aliquo bello gerendo Chriſtianorum miniſterio uteretur, imo verò ſi in ipſo quoq; illo Judaico Chriſtianorum opera uſus fuiſſet. Fingamus enim Veſpaſianos ante excidium Judaicæ gentis Chriſtianos evaſiſſe. Non repugnaſſet, opinor, & tunc religioni, ſi Veſpaſiani ex officio Imperatorum rebelles Judæos, cæteris eorum ſubjectis populis infeſtiſſimos, armis compeſcuiſſent, & quæ homines obſtinati in bellis mala ſibi acerſunt iis intuliſſent. Non enim id propter religionem propagandam, quæ iſtiuſmodi armis non indiget, aut ejus injurias ulciſcendas, ſed propter Rempub. quæ indiget, feciſſent. Sed quod diximus ſecundum quid intelligendum eſt. hoc eſt repugnaturum fuiſſe regno Chriſti & religioni, ſi Chriſtiani qui tunc per orbem nondum cum imperio erant, extraordinario & illegitimo modo coitione facta, Chriſti injurias ulciſci, aut religionem ſuam in Judæa armis propagare voluiſſent; quia religio & regnum Chriſti ſpirituale iſtiuſmodi ſui propagandi rationibus, in quibus ſive enſis, ſive violentę poteſtatis uſus intervenit, non modo non indigebat, ſed eas prohibebat. At idem regnum & religio poteſtates & Reſpub. ſuo jure uti non prohibet, imò ipſis gladium in manus tradit, quia Chriſtus & Apoſtoli non erant ignari eas iſtiuſmodi rationibus indigere. Nunc igitur ſic explicata aſſertione noſtra: quę rentis V. B. cur repugnaret naturę Regni Chriſti ac religionis inſtituto, ſi Chriſtianorū miniſterio Chriſtus in bello Pro ſe contra Judæos gerendo tunc uſus fuiſſet, reſpondemus. Quia Chriſtus, neque tunc cum indigere videretur ut defenſio & bellum privatum pro ipſo ſuſciperetur, id fieri à diſcipulis ſuis voluit; imo id fieri prohibuit; neque poſteà unquam indigebat, ut quiſquam Pro Ipſo bellum gereret; prętereà ejuſmodi naturæ religionē ſuam eſſe voluit quę ad conſervationē aut propagationē ſui; non modo armis non indigeret; ſed indigeret ac poſtularet, ut abſq; ullis armis propagaretur & conſervaretur, quia Chriſtus nunquā eam coactam, ſed perpetuò voluntariam & ex liberrima animi proæreſi, ſuſceptam eſſe voluit. Hac igitur tàm ſufficienti & certa ratione allata; nihil eſt quod alias quæramus; præſertim falſas aut certe dubias & controverſas.

Quamobrem Dilemmatis in nos contorti alterum cornu, h. e. *quòd miniſtrare Chriſto in bello gerendo non repugnet religioni Chriſtianæ*, nos minimè ferit, qui id omnino ſentiamus atque aperte profiteamur, & pro neceſſario axiomate habeamus. Quid enim magis religioni conſentaneum eſt: quàm miniſtrare Chriſto quacunque in re quam ille fieri velit; cum is nihil religioni ſuę diſſentaneum imperare aut velle poſſit? Quod ſi V. B. iſtam Dilemmatis ſui partem ita explicet, ut quæratur; An Chriſto miniſtrare in bello gerendo religionis ſuæ propagandæ aut injuriarum ſuarum ulciſcendarum gratiâ, repugnet religioni ejus, ne iſtud quidem cornu ad feriendum quenquam ullam vim aut robur habet; quia ſuamet futilitate, eaque multiplici; etiam ante datum deſtinatò ictum, frangitur. Prętérquam enim quod plurium interrogationum ſimul ac petitionis principii fallaciâ captioſum ſit: contradictionem in adjecto manifeſtam involvit. Captio interrogationum in eo eſt; quod prius quærendum fuerit. An Chriſtus ſibi in rebus iſtiuſmodi miniſtrari velit; (quod falſo pro conceſſo ſumitur, & ipſum vel maximè eſt in controverſia) quam quæreretur An Chriſto in his rebus miniſtrandum ſit; quod, illo pro conceſſo jam poſito; eſt extra omnem controverſiam. Contradictionem verò implicat; dum quæritur An Chriſto miniſtrandum ſit, in ulciſcendis bello injuriis ſuis, aut propaganda religione quorum utrumque ab ea prohibitum ſit. Quomodo enim cuiquam in eo miniſtrari poteſt, quod plane prohibuit; aut quomodo religio armis propagari poſſit, quę ab omni coactione debet eſſe quàm alieniſſima? Poteſt igitur Chriſto in bello gerendo, etiam à Chriſtianis Magiſtratibus miniſtrari, atque adeò in Judaico quoq; potuit: ſed non aut Chriſti injuriarum ulciſcendarum; aut propagandæ religionis ejus cauſa, quia miniſterium hoc ea de cauſa ſuſceptum Chriſtus aſpernetur ac prohibeat: cum ob alias cauſas legitimè adminiſtratum admittat. Quemadmodum poteſt Deo in ſupplicio de maleficis ſumpto, miniſtrari ſed non vel in parum juſtè irrogato; vel ab iis quibus ejuſmodi jus non conceſſit, quia Deus bella & ſupplicia non ſimpliciter permiſit, ſed nonniſi juſtis & competentibus de cauſis & legitimè ſumpta aut irrogata.

Chriſti injurias ulciſci, cum eas Chriſtus vult armis ulciſci; Chriſtianis non modò nefas non eſt, ſed planè incumbit. Verum quod ſuas injurias Chriſtus armis Chriſtianorum, quâ ſunt Chriſtiani ulciſci velit, aut velle poſſit falſiſſimum ac ſeditioſum eſt. Ita enim licuiſſet cuivis Chriſtianorum, etiam privato, de Anna, & Caipha atque ipſo Pilato mortis Chriſti ſumere ultionem. Poteſt tamen fingi caſus quo & Chriſtianis, Chriſti quoque injurias ulciſci aut potius punire, non repugnante Chriſti religione, licere potuerit; ut ſi fingamus Tiberium Imperatorem ſub quo Scelerata iſta injuriæ patrabantur; aut Præſidem aliquem Syriæ ab eo cum ſummo imperio miſſum; Chriſtianę religionis luce illuſtratum fuiſſe: Poſito eo caſu nullum dubium eſt. Magiſtratum hunc, ſi ad judiciū ejus cauſa hæc devoluta fuiſſet, de interfectoribus

Chriſti

Chriſti inſontis ſupplicium ſumere potuiſſe. Id tamen feciſſet, non tanquam Chriſtianus, ſed tanquam Magiſtratus, ex muneris ſui officio, quia ipſi Deus gladium tradidit, ad vindictam ſontium in bonum inſontium. Nam quod Chriſtianus quoque eſſet, ille Magiſtratus, id, (quod ad vindictæ illius ſumptionem attinet) ex accidenti fuiſſet; quia per ſe etiam Chriſtianæ religionis expers, inſontis necem ex officio muneris ſibi impoſiti, vindicare debuiſſet. Ponamus alterum quod fingi opus non eſt, quia quotidie accidere poteſt, exemplum. Chriſti injurias propriè loquendo ulciſci hodie nemo poteſt; quod is extra omnem injuriarum ictum poſitus ſit. Quia tamen Chriſtus quicquid ejus fidelibus boni aut mali ab hominibus accidit, ſibimet vult ferri acceptum: ſi contingat eos injuria affici; Chriſtum ipſum injuriâ affectum, non incongruo loquendi modo, dici poteſt. Eorum igitur injurias Magiſtratus pius & Chriſtianus, quando vindicat; Chriſti injurias vindicare dici poteſt. Itaque meritò ac legitimè facere poteſt ac tenetur quoque; nec in eo adverſus religionem peccat; quia id non facit ideò ut religionem coactiva poteſtate vindicet aut defendat; ſed ut innocentiam & libertatem eorum qui ſuæ poteſtati à Deo ſubjecti ſunt, protegat. Non igitur ejus facti cauſa per ſe ac proximè impellens, eſt religio; ſed muneris ipſi impoſiti officium: tametſi ejuſdem facti cauſa per accidens, ac remotius impellens, poſſit quoque ſecundum quid dici Religio, quatenus eadem Magiſtratus officium & vocationem, approbat; imò verò laudat & commendat; tanquam Dei miniſterium; ac prætereà requirit, ut in ſua quiſque vocatione, ritè ac legitimè Deo ſerviat. Sed quia etiam citra omnem religionis reſpectum, id Magiſtratus per ſe, ex muneris ſui officio facere tenetur; idcircò id per ſe Magiſtratui, ejuſque poteſtati: religioni verò nonniſi per accidens tribui poteſt; quatenus nimirum accidit, ut illi qui religionem Chriſtianam ſequitur; ſit quoque Magiſtratus, aut Magiſtratus ſit quoque Chriſtianus.

Dum nos refellere contendit V.B. imprudens verba Domini *Joh.* XVIII. 36 37. prolata refellit; atque ait hæc verba à Chriſto prolata, cum nondum reipſa Rex eſſet: cum tamen in iis verbis liquidò contineatur, eum jam tunc reipſa Regem fuiſſe: ſed ſpiritualem non carnalem, precaria non coactivâ poteſtate, regnum ſuum regentem. Decipitur V.B. ambiguitate vocis Regni Chriſti; quod utrumque dictarum poteſtatum ſignificare poteſt: ſed magis in eo, quòd differentiam inter iſta regna in diverſitate collocet duplicis temporis; alterius quo in terris Dominus degeret; alterius quò fuit exaltatus: cum iſta differentia in diverſa potius regnorum iſtorum naturâ & modo regnandi, collocanda ſit. Maximè autem in eo, quod verba à Chriſto prolata & doctrinam in iis comprehenſam, ad illud ſolum tempus quo Chriſtus in terris vixit, adſtringat. Quaſi illa æquè nunc, ut ante, locum non habeant: cum ſpirituale iſtud & coactivæ poteſtatis expers regnum Chriſti, quod defenſionem armorum reſpuit & aſpernatur; æque ut & ante, nunc quoque locum habeat. *At enim, ait, poſteaquam Chriſtus Rex factus voluit mundanis armis hoſtes perſequi, cur non decuiſſet Chriſtianos pro Chriſto tunc pugnare, ſi ipſis bellum non eſt indicens?*

Utrumque regni genus quod Chriſtus nunc adminiſtrat; tàm illud populi ejus peculiare in Eccleſia, quam publicum in toto orbe, quem coactiva poteſtate gubernat; habet ſuam quandam Rempublicam. Quas inter hoc eſt diſcriminis, quod in illa peculiari Eccleſiæ Republica, quæ non ferreò ſed ſpirituali enſe regitur ac propagatur, omnes Chriſtiani qua ſunt tales, ad eam gerendam admittuntur: & Chriſto Regi ſuo, juxta præſcriptas pridem àb ipſo Leges, militant: & quidem non carnali aut mundano more, ſed ſpiritualiter. At in altera publica totius orbis adminiſtratione, quæ mundano more regitur; omnes quidem tàm Chriſtiani quàm extranei, coactivæ poteſtati Chriſti ſubjecti ſunt; ſed non omnes ad gerendam mundano more Rempub. admittuntur: verum ii tantum qui ex ordinatione Dei, ad hoc munus vocati ſunt. Non ſemper igitur, nec omnes Chriſtiani; ad gerendum hoc genus Reipub. admittuntur, & quicunque admittuntur; non ſpiritualiter ſed mundano more, iſtam Rempub. gerunt. Præterea gubernatio Chriſti, quæ in iis pro arbitrio regendis, qui ſunt Orbis hujus rectores, occupatur, quia cæleſtis, ideò occulta eſt; nec unquam ferè ante eventum Mortalibus liquere poteſt, quid voluntatis ſit Chriſto Regum Regi, in rerum humanarum regimine, & an quenquam mundanis armis peti, aut everti velit, niſi id poſt eventum, & juſto quidem temporis ſpatio interjecto, pateat. Ideò totum id quia noſtræ cognitioni ſubductum eſt, Chriſti ipſius arbitrio relinquendum; nec in iſtius gubernationis arcana, à quibus manifeſtè arcemur, mortalibus irrumpendum eſt. Quod ſi id neminem mortalium multò minus Chriſtianos decet. Non igitur & tunc, cum Romani adverſus Judæos rebelles arma pararent (hæc enim eſſe poterat unica voluntatis Chriſti ſignificatio) Chriſtianos decuiſſet, parum compertæ Ducis ſui voluntati, præcurrere; præſertim cum ignari non eſſent, eum in coactivi regni ſui regimine, extraordinaria ope aut operâ illorum non indigere; atque adeò ea uti nolle: imo verò extraordinarias media aſpernari, cum poſſitum ordinariis. Chriſtus quoque ipſe tunc in exequendo decreto Dei adverſus gentem illam contumacem ſupplicio; nullam habere potuit cauſam; ob quam id faceret per plura; quod facere potuit per pauciora. Quid enim opus erat, Chriſtianos qui tunc nullam in terris poteſtatem tanto bello parem habebant; paſſim diſperſos, miraculoſo aut certè extraordinario modo cogere in unum, iiſque bello idoneum Ducem imponere; atque hunc exercitum primum à Romanorum armis protegere: qui ad tantam rei novitatem erecti, acrius haud dubie contra novos iſtos Judæorum hoſtes quàm contrà Judæos ipſos dimicaſſent: deinde tyronem & collectitium hunc militem, belli inexpertum, adverſus tanta pericula artibus belli inſtruere; cum non deeſſet veteranus & bellis innutritus miles, ordinaria tanti imperii potentiâ inſtructus. Deinde ne potuiſſet quidem multitudo Chriſtianorum tanto bello idonea extrà ordinem cogi, abſque violato paſſim Magiſtratuum obſequio, qui ad ejuſmodi privatorum coitiones, publicæ paci metuendas connivere haud dubiè noluiſſent. Cur igitur Chriſtus per extraordinariam ſeditionem, cum præceptorum ſuorum violatione conjunctam, potius id fieri vellet, quod abſque ulla legum ejus tranſgreſſione fieri poterat per ordinarios Magiſtratus? Sed vereor ne in re tàm plana, nimium dictum ſit. II. Carpit poſteà verba noſtra; quod regno Spirituali & cæleſti, carnalibus & mundanis armis operam navari ineptum eſſe dixerimus. *Atqui, inquit, volebat Chriſtus, tùm non ſpiritualibus, ſed carnalibus & mundanis armis, Regno ſuo navari operam. quomodo ergo id ineptum eſt?* Non id quod Chriſtus apte & congrue volebat: ſed id, quod Vir Bonus captioſe & incongrue urget, ineptum eſt. Nec enim tunc Dominus Spirituali ſuo regno, quod coactivæ poteſtatis planè expers eſt: ſed illi regno, in quo coactivæ poteſtati & armis mundanis locus eſt, navari operam voluit. Aliud enim eſt regnum ejus, quod in Eccleſia, aliud quod in reliquo terrarum orbe exercet. Atqui nos de regno ejus, quo Eccleſia regitur, loquebamur. Vir Bonus ad aliud regni genus non ſine fallaci ambiguitate, tranſilit. Non mirum eſt igitur, illud idem quod in illo Regni genere ineptum fuit; in hoc aptum atque idoneum eſſe.

Objicit poſteà ſibi, tanquam à nobis dictum, quod pro noſtro non agnoſcimus. Ait enim. *Non eſt ineptum, inquies, ſi indirectè id fiat, ſed ſi directè id agatur.* Nos verò iſta reſponſione non utimur. Nec enim in diverſo uſu aut applicatione Mundanorum armorum ad navandam Regno Chriſti operam; ſed in ipſorum regnorum diverſitate, diſtinctionem hanc aptitudinis aut ineptitudinis, quærimus. Carnalium enim armorum in ſpirituali Regno Chriſti, quod eſt in Eccleſia, nullus omninò uſus eſt. At in alio Chriſti regni genere, quod eſt in Repub. Mundi, eorundem & locus & uſus eſt. Quid igitur mirum ſit, ſi, quod in illo ſit ineptum; in hoc aptum & idoneum deprehendatur.

Pergit Vir Bonus, & rogat. Cur ergo *repugnabat naturæ ſpiritualis Regni Chriſti, ſi Chriſtiani directè Mundanis armis, regnum Chriſti promoverent; & non repugnat naturæ ejuſdem regni, ſi ipſe Chriſtus directè regnum ſuum armis mundanis promoveat? Reſp.* Quia Regnorum iſtorum Chriſti natura, non eadem, ut falſo præſupponere videtur Vir Bonus, ſed diverſa eſt; ita ut quod uni regno repugnat, alteri non repugnare poſſit. Illud tamen obiter monitum V. Bonum velim, vitioſe & falſo ab illo dici, quod Chriſtus mundanis armis regnum ſuum promoveat; quod neque de ſpirituali, neque de coactivo ejus regno verum eſt. Nam ſpirituale, quamvis ſit in ſtatu incrementi, mundana arma reſpuit: coactivum, quamvis mundanis armis utatur, non tamen eſt in tali ſtatu incrementi; ut promovere poſſit; ſed tantum exerceri. Omnis enim poteſtas in cælo & in terra Domino ſtatim & ſemel data eſt, nec illud Regni genus more humanorum imperiorum promovetur, ut vel hinc liquere poſſit, quantum ſit inter hæc regnorum genera diſcriminis.

Inſtat poſteà Vir Bonus. *Nulla ratio eſt cur non liceat Chriſtianis eo modo qui legitimus eſt, directè gloriam Chriſti promovere. Nam quicquid per ſe honeſtum ac licitum eſt: id ad gloriæ & regni Chriſti promotionem adhiberi poteſt & debet, ut eruditio, eloquentia, opes &c. Sic & arma, ſi per ſe licita ſunt Chriſtianis, cur non promotioni regni Chriſti directè inſerviant? Reſp.* Omnia ligna aliquem ſui uſum & quidem licitum præbent: ſaltem ad fovendum ignem & homines calefaciendos. Non tamen ex quolibet eorum fit Mercurius. Regnum Chriſti & religio, quia voluntarium & liberrimum aſſenſum requirunt; armorum & Coactivæ poteſtatis per ſe uſum omnem reſpuunt. Non tamen ideo aut armorum aut Coactivæ poteſtatis uſus nullus eſt. Nec ſtatim illicitum aut prohibitum cenſeri debet, quod religioni per ſe uſum nullum præſtat. Atque adeo ne ea quidem quæ commemoravimus nullum plane uſum religioni præſtare cenſenda ſunt, cum aliquem per accidens præſtare poſſint, quatenus iis utilia ſunt qui religionem ſequuntur. Certè ipſa recta & ſobria ratio, quæ oſtendit quàm parum idonea ſint religioni, armorum aut Coactivæ poteſtatis miniſteria: oſtendit ſimul quanta ſit utriuſque rei, cæteris in vitæ partibus atque officiis non modo utilitas, ſed etiam neceſſitas. Rationi ſuffragatur Sacra Scriptura, quæ tametſi à Coactiva poteſtate religionem eximat; cum Deo & conſcientiæ potius quàm hominibus in poteſtate conſtitutis, obtemperari jubeat; & lethiferi enſis aciem non timeri imperet: Cæteris tamen in rebus coactivam poteſtatem licitam & utilem eſſe oſtendit; eique obtemperari & gladii ejus aciem ſerio timeri præcipit. Pro honore & gloria Chriſti carnali belli genere pugnandum non eſſe dicimus, quia per honorem & gloriam Chriſti, vulgo religionem ejus aut res ad eam pertinentes intelligimus, quæ cum libera & voluntaria eſſe debeat, nihil habere poteſt cum ulla violentiâ, commercii. Si qua tamen res ſit ad honorem & gloriam Chriſti pertinens, in qua ipſi aut Eccleſiæ ejus navari opera poſſit: citra omnem vim conſcientiis illatam, citraque omnem injuriam alienam; in ejus gratiam legitimè pugnare, aut ſanguinem noſtrum profundere, non eſt detrectandum. Non quod religio aut honos Chriſti armis noſtris indigeant; quorum utrumque etiam abſque eorum interventu, illibatum conſervari poteſt: ſed quod noſmetipſi indigeamus; aut noſtri ſimiles homines indigeant nec interdum abſque iis conſervari poſſint. Itaque cum religio aut Eccleſia in periculo eſſe videntur, non Chriſtus aut religio, ſed noſmetipſi, una cum fratribus noſtris periclitamur, & ſi legitimè poſſimus, nos ab impetu carnalium hoſtium tutos præliando præſtare; quod evenit, cum jus unà & vires reſiſtendi habemus; non modo poſſumus, ſed arma quoque ſtringere debemus. Verum id non religionis aut Eccleſiæ cauſa, quæ armis non indiget, & vel in oppreſſione aut martyrio conſervari imo florere poſſit: ſed hominum religionem profitentium, quorum vita & libertas forte, abſque armis noſtris conſervari non poteſt, pro quibus ſanguinem & vitam noſtram profundere, à lege Caritatis alienum non eſt. Quamvis enim interdum hoſtis, non vitam ipſam & libertatem, ſed religionem ſolam eorum quos defendimus oppugnare ſeſe prætendat: tamen ſi religionem ita oppugnat; ut niſi ea abjiciatur & conculcetur; vitam & libertatem cultoribus ejus adimere paratus ſit; vitam ipſam & libertatem verè oppugnat, cum ipſis religionem niſi cum vita ipſa abjicere, non ſit integrum. Quamvis igitur religio eorum armis non indigeat; vita tamen indiget, & ſi in ſervata vita religioni quoque conſulitur, id per accidens evenit, cum per ſe vita fratrum noſtrorum, cum vitæ noſtræ periculo, interdum & ſanguinis impendio redimatur. Qui autem in tali bello occubuerint, quod à nobis extorquet ratio aut periculi aut officii noſtri, pro Chriſto & honore ejus occubuiſſe non dicuntur, niſi forte admodum impropriè ac remotè, aut per accidens; quomodo aliis quoque omnibus idem forte tribui poteſt, qui actionibus honeſtis & laudabilibus immoriuntur; quas à nobis non modo moralis & politici officii, ſed Chriſtianæ quoque religionis ratio repoſcit; quæ omnia naturalia, moralia, politica & forenſia, atque adeo Reſpub. officia adeò non ſuſtulit; ut vel maximè confirmaverit. Quicquid enim honeſtum eſt, aut laudabile, quicquid bonæ famæ ſectari juſſi ſumus. Non tamen idcircò id religioni per ſe ac propriè imputare poſſumus, quod etiam citrà religionis reſpectum, ex aliquo naturali, aut politico officio, facere tenemur, quamvis id religio, quoque poſtulet, & niſi id faciamus religio quoque lædatur. Ut ſi quis Magiſtratui aut legibus non pareat; religionem violat, quæ utriſque morem gerendum præſcribit. Non tamen ideò is qui Legibus aut Magiſtratui parendo occumbit, pro religione, pro Chriſto & honore ejus occumbere per ſe & propriè dici poteſt; quamvis Chriſtus & religio obſequium hoc imperet; quia etiam abſque præſcripto religionis id facere obſtrictus erat. Multo minùs ejuſmodi homines Martyres dici poſſunt, quod vocabulum communi uſu, qui ſignificationis vocum unicus eſt Magiſter, iis ſolis tribuitur, qui propter religionem, per ſe ac proprie patiendo occumbunt; nec ad eos vulgò extenditur, qui pro patriâ, pro vita ſua aut alienâ, pro libertate pugnando mortem oppetunt. Quamvis enim omne martyrium ſit glorioſa & laudabilis vitæ jactura; non tamen omnis laudabilis & glorioſa vitæ jactura, eſt martyrium. Diverſarum rerum ſignificationes confundere, in eoque à communi mortalium uſu abire, eſt Captionis genus, quod res diſparatas in unum æquivocum nomen compingendo, ſuum & alienum judicium involvit ac circumvenit. Qui in bello legitimè, adeoque ſanctè & piè geſto occubuerit; cariturum mercede ſua etiam apud Chriſtum non putamus; qui omnium rectè & laudabiliter factorum eſt remunerator. Sanguinem tamen hoſtium ſitire, eoque manus ſuas ſanctificare velle non putamus ad bellum piè & legitimè gerendum pertinere; cum præſtet judicio noſtro, proſtrato potius aut ſervato, aut perterrito, quàm cæſo hoſte victoriam conſectari. Nec immolandis humanis hoſtiis Deum delectari certò ſcimus; neque ullam in jugulandis ſponte hoſtibus; aut irrigandis Sanguine campis, virtutem aut laudem collocamus; imo quantùm citrà fraudem victoriæ fieri poteſt, ſanguini parcendum arbitramur, præſertim cum & fugienti hoſti aureum pontem ſterni vetus dicterium poſtulet; & multum virtutis hoſti decedere ſoleat, quoties deſperationis neceſſitate exarmatur. Aliud eſt, quod nobis invitis & aliud agentibus aut quærentibus excidit; aliud quod ultrò & nulla urgente neceſſitate quærimus; & libenter conſectamur. Ita & inter capitalium cauſarum judices; multùm diſtat is, cujus tribunal, (quia damnatorum miſeria gaudet) ſcopulus reorum eſt; ab eo, qui ſi per leges & accuſatores liceret; neminem damnare vellet. Non igitur nos pro veris Chriſti martyribus, falſos & Antichriſtianos ſubſtituimus. Sed Vir Bonus ut captionum ſuarum laqueos incautis Lectoribus tendat; novas vete-

rum

tum vocabulorum ſignificationes comminiſcitur, vocemque Martyrum iis tribuit quibus tribui neque ſolet, neque poteſt. Non qui pro patria, & libertate (qua tamen ruente pacem eorum qui religionem profitentur ruere neceſſe eſt) occumbunt; Antichriſti martyres dicendi ſunt, ſed qui malis artibus religionem propagant; qui aut bello aut poteſtate atque tyrannide conſcientias hominum violenter opprimunt; ii in hoc nefario conatu infelices animas ponant, Martyres hoſtis Chriſti dici, nec tamen ſine catachreſi, aut mutata vocis hujus notione poſſunt. Nec enim in eo Antichriſtus Chriſto adverſatur, quod bella gerat, aut coactivam in Repub. poteſtatem, (ncubi in terris ſupereminentem poteſtatem nactus eſt) exerceat. Sic enim omnes à Deo ordinati Magiſtratus Antichriſti dicendi eſſent. Sed in eo, quod cum Chriſtus in regenda Eccleſia ſua, animis, voluntatibus & conſcientiis nullam vim inferat; Sed nudam veritatem, ſuis duntaxat illecebris, hoc eſt, rationibus, non enſe, aut poteſtate armatam ipſis proponat: Antichriſtus in eandem Eccleſiam invadendo, in animos & conſcientias hominum, enſe, violentia, carnifice & eculeo tyrannidem exerceat. Proinde Martyres Chriſti, neminem opprimendo, ſed pro illâ quam à Chriſto accepere Veritate moriendo; teſtes ejus veritatis, & quidem locupletes, dici poſſunt. Miniſtri verò Antichriſti, pro tyrannide ejus in Eccleſiam invehenda, ſive occidendo, ſive occumbendo, non quidem veritatis, ſed nequitiæ & tyrannidis ejus, martyres, ac teſtes dici, nonniſi per alluſionem poſſunt. At verò qui pro Repub. occumbunt; plurimum ab iſtis Antichriſti mancipiis diſtant. 1. quia pro ſervanda Republica; non pro opprimenda Eccleſia; 2. deinde, quod pro libertate, non pro tyrannide: 3. tertiò, quod pro juſtiſſima cauſâ; non pro injuſtiſſima prætenſione, dimicarunt; 4. denique, quod martyres & mancipia Antichriſti, nullos infeſtiores hoſtes, & quorum virtute aptius retundi poſſint, habeant; quam ejuſmodi Rerumpublicarum defenſores, qui eos religionis prætextu Reſpublicas opprimere non ſinunt. Non igitur in ſententiis noſtris ſumus adeò excordes, ut ad exagitandas eas, omnes qui Cor habent undique advocandi ſint: nec ulla cauſa eſt; cur ad eas Concurrentium Corda aut jecora palpitent: aut rumpantur ilia Codri. Carnalibus adverſus Chriſti hoſtes armis pugnare, nuſquam nobis imperatum imò palàm interdictum eſt; quia cæleſtibus & ſpiritualibus qua tales ſunt ſufficienter retundi poſſunt. At iiſdem adverſus carnales noſtros hoſtes pugnare, nuſquam nobis interdictum; quia cæleſtibus & Spiritualibus ſolis Reſpub. terrenæ, ſi quando earum cura nobis commiſſa ſit, abſque interventu carnalium armorum, aut miraculi neceſſitate, quam Deus nunc à rebus humanis abeſſe voluit, ſervati, aut defendi nullo modo queunt. Atque hæc neceſſitas præcipuum eſt bellorum juris fundamentum.

Oppugnat poſteà verba noſtra, quod ex eo, quia Chriſtus omnem armorum vim, imò coactivam poteſtatem à Regno ſuo Spirituali, hoc eſt viſibili gubernatione Eccleſiæ removerit; concludamus eum in excidio Judæorum uti operâ Chriſtianorum nullo modo potuiſſe; atque oſtendit aut nos extrà propoſitam materiam vagari; aut ſententiam noſtram evertere. In qua oppugnatione ut poſſit verba noſtra carpere, ejuſmodi nobis aſſertionem affingit, quam pro noſtris non agnoſcimus. Nempe quod abſolutè & ſimpliciter cenſeamus Chriſtum in excidio Judæorum, Chriſtianorum operâ uti, nullo omninò modo potuiſſe: quod tamen falſum cenſemus, cum ſecundum quid tantum id aſſeramus, poſito eo ſtatu Chriſtianorum, qualis tunc fuit, cum nullum jus armorum penes eos eſſet. Et verba noſtra non ita ſonant: *Chriſtum in excidio Judæorum, operâ Chriſtianorum uti, planè non potuiſſe; ſed operâ tali, qualem fingunt adverſarii.* Fingunt autem talem, quam præſtare debuiſſent quà Chriſtiani; non quà Magiſtratus, penes quos erat jus bellorum ſuſcipiendorum, quales tunc erant Romani Imperatores aut Parthorum Reges &c.

Tales autem tunc nulli erant inter Chriſtianos, ita ut ſi tunc à Chriſtianis bellum ſuſcipiendum fuiſſet; faciendum id fuiſſet non eo nomine quod Magiſtratus, ſed quod eſſent Chriſtiani. Nec enim nunc de gregariis militibus aut Ducibus ſub alieno ductu militantibus loquimur, quales tunc in caſtris Flavianis è numero Chriſtianorum nullos fuiſſe, cum non liqueat, neutram in partem, affirmari aut negari certo poteſt. Tantum vero abeſt ut nos ex verbis quæ oppugnantur, colligamus ſimpliciter Chriſtum in bello contra Judæos, Chriſtianorum opera uti nullo modo potuiſſe, ut ex iis non hoc, ſed longè aliud colligamus. Dicimus enim Chriſtum dominationem civilem ab Eccleſia removiſſe; nec tamen ex eo ſequi omnem omnino extrà Eccleſiam dominatum Chriſtianis ab eo vetitum: atque inde inferimus; Ne ex eo quidem, quia certo tempore & loco vitam ſuam enſe carnali defendi voluerit; ſemper & ubique omnem gladii uſum Chriſtianis interdictum colligi poſſe. Non igitur id quod nos Vir Bonus ex verbis oppugnatis concludentes facit; ſed contrarium ejus colligimus. Quare te uter noſtrum fidem mereatur; videbit, cui verba noſtra, quæ oppugnantur, inſpicere vacaverit.

Mox oppugnat alteram rationem noſtram: qua oſtendimus Chriſtum tunc non terreno ac vulgari modo Judæos punire & affligere voluiſſe; ſed cæleſti per adminiſtros ejuſmodi; qui tanquam activa paſſivis applicati, nihil minus vellent; quàm id efficere quod Chriſtus voluit, quod in Chriſtianis idem quod & Chriſtus intendentibus locum habere non potuiſſet. Quod ſane V. B. evidentia veritatis coactus verum eſſe concedit, ſed quærit cur Dominus hoc ita fieri voluerit? Atque ita in ejus voluntatem & conſilium curioſè inquirit; ut poſſit divinare ipſum Chriſtianorum miniſterio ad hoc bellum ideò uti noluiſſe; quia bellum illicitum ac religioni repugnans ſit. Atqui id genus & inquiſitio curioſa, & divinatio futilis eſt. Inquirere in arcana ſummorum principum, ſæpè anceps & illicitum, quæ tamen quòd licentius ſcruteris non ideò aſſequare. Sæpenumerò ſatis eſt nos Dei voluntatem vel ex eventu noſſe, rimari altioris indaginis conſilia non eſt noſtrum; multò minùs eorum rationem reddere tenemur. Divinationem autem futilem eſſe, non modo evidentiſſima Principii petitio (quâ involvitur) oſtendit; ſed illud quoque; quod longè ante Chriſtianæ Religionis leges atque interdicta; hujuſmodo cæleſti ac divino modo (per applicata, ut ajunt, activa paſſivis) gubernatio Mundi divinitus adminiſtrata eſt. Quid igitur mirum ſit, Chriſtum accepta in cælo & in terris poteſtate, ab uſitato & ordinario iſto regiminis genere, diſcedere noluiſſe? Non attingo id quod ſuprà planum fecimus, non modò nullam fuiſſe ejus rei neceſſitatem, ut in hoc miniſterio Chriſtianorum operâ Chriſtus uteretur; cum alia promptiora & faciliora media huic fini aſſequendo non deeſſent; ſed, (quod ſtatim oſtendemus) eum fuiſſe tunc Chriſtianorum ſtatum; ut eorum opera Chriſtus ad eam rem uti non potuerit.

Quam rationem noſtram tertiam dum Vir Bonus refellere contendit, non uno modo ſeſe ac Lectorem circumvenit. Ac primum aut æquivocationis aut fallaciæ à dicto ſecundum quid, laqueum ſibi tendit, in voce *Non potuerit*, quæ non eo ſenſu hic à nobis prolatâ eſt; quaſi Chriſtum ſimpliciter & abſolutè, exercitum è Chriſtianis colligere non potuiſſe cenſeamus; ſed ſecundum quod, ſalvis nimirum & illæſis manentibus ſuis legibus, quibus ordinariorum Magiſtratuum obedientiam aſſeruerat. Quomodo enim tunc exercitus Chriſtianorum è Romanorum ſubditis colligi potuit; illæſo erga eorum Magiſtratus obſequio; qui tam novos & extraordinarios ſuorum civium delectus fieri, per rationem ſui Status nullo modo permiſiſſent. Non alia ſupererat legitima ejus rei faciendæ ratio, niſi ut Chriſtus, exemplo Patris ſui, divino ſuo jure uteretur, & Romanis denunciaret, ut populum ſuum in ejuſmodi exercitum colligi paterentur, qui huic bello ſufficeret; aut ſi id recuſarent, ut eos di-

vinæ ſuæ potentiæ vi, ad motem ſibi gerendum adigeret; quemadmodum olim Ægyptii dimittere populum Dei, malo ſuo coacti ſunt. Quod certè abſque miraculo fieri non potuit. Hanc argumenti noſtri vim cum pro ſagacitate ſuâ Vir Bonus odoraretur, & tamen ad nos refellendos oſtendere vellet, exercitum Chriſtianorum ſine miraculo colligi potuiſſe; ridiculè tergiverſatus eſt, & ſe in diverſas facies mirificè transformavit. Nunc enim tacitè Iſraelitas ex Ægypto ſine miraculo eductos eſſe aſſerit, quia *Mox exercitus ex Iſraelitis collectus, & Dux iis ſine ulla difficultate repertus eſt.* Quaſi vero ſola militis collectio, aut Ducis aſſignatio, ad id quod Deus tunc fieri volebat, abſque ullo miraculo, ſufficeret. Aut quaſi non omnium celerrimus & facillimus ſit modus divinæ potentiæ exercendæ per vim miraculoſam: aut non longè tardior ac difficilior ſit ratio ejuſdem exercendæ per ordinariam liberarum voluntatum moderatricem ſapientiam. Nunc iterum Vir Bonus palam Romanorum de Judæis victoriam, maximè miraculoſam aſſerit. Sed quia in Hieroſolymæ, non plus quàm in Carthaginis, Numantiæ, Corinthi; excidio, miraculi inveniret. ſtatim ſemet ipſe deridet, dum Ejuſmodi miraculorum plena fuiſſe inquit omnia ſecula. Et ne ſolus hilaris eſſet, nobis quoque riſum excuſſit, dum oſtendit Chriſtum abſque extraordinario miraculo è Chriſtianis exercitum colligere potuiſſe; quemadmodum Saracenum olim; & nunc Cameln[illegible] noſtras, è ſuis. Quaſi ullum non dicam odioſius, ſed ineptius excogitari poſſit comparationis exemplum quàm inter ſanctiſſimum cæli Regem; & inter penſi gitæ nequitiæ mortales, præſertim cum de juſta & legitima; & ejuſmodi exercitus collectione, ſermo eſſet, quæ in Chriſtum cadere poſſet.

Occaſione argumenti hujus nodum nectit Vir Bonus, quem Gordium putat, cum tamen ad eum ſolvendum, nullo opus ſit gladio, nullo Alexandro. *Regnum, inquit, Spirituale & religio Chriſti ex hypotheſi & conceſſione noſtra, gladio & carnalibus præſidiis propagari ac defendi non debet. Quomodo igitur nos permittimus Regibus ac Reſpublicis, ut Religionis oppreſſoribus reſiſtant, eorumque vim armis propulſent?*

Reſp. Quia ſæpe religionis oppreſſores, non aliter religionem oppugnant, niſi per vitæ atque libertatis noſtræ oppreſſionem. Vitam autem, libertatem, patriam atque Rempub. defendi poſſe ab iis quibus defenſionis Jus non deeſt, non negamus.

Quoties igitur vitâ, libertate, Republica armis defenſis; eadem opera, religio defendi videtur, id per accidens evenit quatenus accidit quod cum iis rebus, quas armis defendere fas eſt, conjuncta ſit religio, quam alioqui, per ſe, armis ac poteſtate defendi aut propagari, nec decet, nec licet: hoc id per ipſius naturam omnis coactionis expertem fieri poteſt. Ac noſtra quoque hypotheſis atque conceſſio, quam Vir Bonus huic contradictioni demonſtrandæ tanquam baſin ſubſternit, non ita ſimpliciter & abſolutè intelligenda eſt; ut ab armorum & carnalium præſidiorum uſu, omnes omninò utilitates, quæ in religionem Chriſti, aut potius cultores ejus, quoquomodo redundare poſſunt, excludamus. Nos enim religionem Chriſti per ſe armis defendi aut propagari poſſe non putamus, quia hoc non illicitum tantum, ſed vel ipſius Viri Boni confeſſione impoſſibile eſt. At per accidens ex defenſione vitæ & libertatis noſtræ in religionem quoque aliquem fructum redundare, non eſt impoſſibile, nec naturæ religionis repugnans. Non igitur nos iſtiuſmodi utilitates, non tàm in religionem quàm in homines religionem profeſſos, redundantes illicitas eſſe, aut religionem infamare poſſe putamus; quia eas non religio, quæ ipſis non indiget, ſed vita & libertas noſtra quæ indiget conſectatur ac requirit; ac ne id quidem ſemper; niſi cum earū conſectandarum Jus ac legitima poteſtas nobis non deeſt.

At obiicit Vir Bonus. Religionem armis aliter *defendi aut propagari non poſſe, quàm ſi regnum noſtrum & vita noſtra religionis cauſa in diſcrimine conſtituta defendatur. Non poſſe igitur interdici ne armis defendatur aut propagetur, religio, quin eadem operâ interdicatur, ne vita aut regnum ſeu libertas noſtra, ob religionem periclitans armis defendatur.* Atqui id quod ſumit hoc loco Vir Bonus falſum eſſe, tot ab omni ævo exempla teſtantur, eorum qui nulla vitæ aut libertatis ſuæ defendendæ neceſſitate adducti; aliorum vitam ac libertatem, ob religionem armis invaſere. Multùm certè inter eos intereſt, qui illatas ſive ob religionem, ſive ob aliam quamcunque cauſam injurias à capitibus ſuis armis propulſant, & inter eos qui eaſdem armis inferunt; ut non mirum ſit, alterum juſtum & licitum; alterum injuſtum eſſe atque illicitum. Non igitur ineptè prohibetur id fieri, quod fieri non modo poteſt; ſed frequenter ſolet: & cum ratione loquimur, quoties libertatem & conſcientias alienas armis opprimi prohibemus; quamvis vitam, corpus, libertatem noſtram, (quando id fieri legitimè poteſt) eidem armis defendi permittamus. Atque hic Viro Bono laqueus fallaciæ conſequentis vitandus eſt. Fieri enim poteſt quod omnis neceſſaria pro vita & libertate noſtra dimicatio, religioni quoque quam colimus, per accidens prodeſſe poſſit: nec tamen ilico ſequitur, omnem dimicationem ob religionem ſuſceptam, vitæ & libertati noſtræ neceſſariam eſſe. Vitanda & ambiguitas in vocibus *Non poſſe religionem armis cogi aut promoveri.* Vera enim & ſyncera religio non poteſt: at externa profeſſio & larva religionis poteſt. Præterea multa tentari poſſunt, quæ ſuccedere, & effici nequeunt. Cum igitur dicimus religionem armis promoveri non poſſe, de ſucceſſu, non de conatu loquimur: cum vetamus eandem armis promoveri (tacite ſupponentes id poſſe fieri) de conatu loquimur, non de ſucceſſu.

Fallitur & in eo Vir Bonus: quòd idem planè evenire cenſeat in ſingulorum hominum ob religionem perſecutionibus; & in univerſæ Reipub. oppugnatione ob religionem ſuſcepta. Nam ſinguli non ſemper repellendæ violentiæ jus habere poſſunt: at univerſæ Reipub. nunquam deeſt, legitima defenſionis poteſtas. Non igitur quia interdum fas eſt, idcircò perpetuò licet Chriſtianis, vitam reſque ſuas ferro contra perſecutores tutari. Nec ſtulti fuerunt, qui id, quotieſcunque fas non erat, non fecêre, quales fuere in primæva Eccleſia Chriſtiani, Romanis Magiſtratibus ſubjecti. Nec in publici privarique juris diſcrimine; quicquam eſt ſuperflui acuminis aut ſubtilitatis: ſed in iſtorum potius jurium confuſione, oſcitantiæ non parum eſt. Magiſtratibus reſiſti à ſubditis non potuiſſe etiam ante Chriſtianam religionem receptum fuit; quod jus religio Chriſtiana non mutavit, ſed confirmavit. At eoſdem Magiſtratus ſupradicto jure armatos, ſeu ſubditis ſive alienis legitimè reſiſtere potuiſſe; quocunque prætextu ſibi vis aliqua inferretur tam ante, quàm poſt introductam religionem Chriſti, nemo dubitavit. Nec enim tantum imperandi jus in præcepto obſequio; ſed & cogendi poteſtatem: multò magis autem defenſionis jus, in tradito gladio Magiſtratui doctrina Chriſti, ſolenni lege contulit. Septem Grotii caſus, quos Vir Bonus allegat, non obſtant quominùs jure illo Magiſtratus gaudeat. Nulla propemodum in moralibus aut politicis rebus, Regula eſt, ſine exceptione. Nec ideò minùs certis limitibus, officia noſtra circumſcripta ſunt. Chriſtiani tempore perſecutionum multi & frequentes erant, non tamen erant totus populus. Quid facturi fuerint Apoſtoli, ſi perſecutiones à privatis, non à legitimo Magiſtratu paſſi fuiſſent, divinare ſuperfluum eſt. Credo tamen ordinaria media in imploranda Magiſtratus ope neglecturos non fuiſſe, quod fecit Paulus, cum ipſi à quadraginta viris inſidiæ ſtruerentur: qui cum ſciret Lyſiam tribunum, non miracula aut perſuaſiones, ſed vim atque arma, inſidiatoribus oppoſiturum fuiſſe, moneri ipſum ea de re curavit, eo quem Lucas deſcribit, eventu. Nec ideò ſeſe in lupum transformavit.

Chriſtianam patientiam non ita anguſtis limitibus coercemus, ut injurias nonniſi à Magiſtratibus illatas, tolerandas ſtatuamus. Sed tamen reſiſtendi jus per ordina-

nos

rios Magiſtratus à Deo in hunc finem ordinatos, interdum locum habere aſſerimus, etiam in privatis. Quantò magis in iis, qui ipſi cum poteſtate aut imperio ſunt? Quoties cum vita & libertate per ſe defenſa; accidit ut unà religio quoque defendatur; poteſt utrunque dici religionem quoque defendi. Sed hic loquendi modus improprius eſt; & manifeſtam habet catachreſin, non minùs ac ſi quis dicat, pilulas medicas animo humano prodeſſe, aut ſalubres eſſe, quia accidat ut æger curato corpore longe ſit animo vegetior. At nos defenſionis vocem non in ea ſignificatione, ſed propriè ſumimus, cum religionem armis defendi non poſſe; aut non debere aſſerimus.

Ad argumentum ſumptum à reprehenſione Petri ſuprà copioſe reſpondimus. Nunc autem ſine cauſa miratur Vir Bonus quod Petrum meritò reprehenſum dicamus, quia mundanis armis pro Chriſto ac regno ejus pugnari non conveniret; & ſ ultra ex eo in dilemmate in nos arietat. Sive enim à Magiſtratu, ſive ab alio vis illa veniſſet, non licuiſſet Petro id facere, quod fieri tunc ſui cauſa Dominus nolebat. Quemadmodum & nobis non modo adverſus Magiſtratum, ſed adverſus alios pro religione per ſe ac proprie, armis pugnare non decet; cum tamen pro vitæ ac libertatis defenſione poſterius facere poſſimus. In eo tamen eſt diverſa noſtri à commemorato Petri caſu conditio; quod Petro tunc armis carnalibus mortem Chriſti pro bono generis humani deſtinatam, impedire non licuerit: at nobis noſtram aut noſtrorum mortem; quæ à nobis à bono generis humani, non exigitur; impedire liceat.

Primæva Eccleſia cum gemeret ſub perſecutionibus, jus defenſionis, non dico religionis, quæ per ſe ac propriè defendi non poteſt; ſed vitæ ac libertatis ſuæ non habuit, quia à magiſtratu inferebantur: poſtquam jus iſtud ac poteſtatem Chriſtiani nacti ſunt, perſecutiones deſierunt.

Quod autem religionis natura vitam & omnia noſtra; ac proinde & regnum & Rempub. perdere nos ſui cauſa jubeat; aſſertio eſt ambigua & ſi in ſano ſenſu & ſecundum quid accipiatur tolerari utcunque poteſt. At ſimpliciter & univerſè intellecta & ad omnes caſus extenſa, peſtilens eſt ac pernicioſa.

Fatemur enim ſi quis ſive privatus; ſive in Principatu poſitus, in eas anguſtias redigatur, ut aut religio violanda: aut vita, regnum, Reſpub. hoc eſt patria amittenda ſit: hoc potiùs quàm illud eligendum eſſe. At ſi etiam ad eos caſus extendatur; ut ſive privatos ſive principes, extrà eas anguſtias, poſitos comprehendat; nihil ea falſius ac pernicioſius ſingi poſſe arbitror. Nam ſi privati, quoties jus defenſionis habent, (ut in iis qui à latronibus invaduntur accidit) vitam defendere poſſunt, multò magis Magiſtratus omni ſuperioris poteſtatis nexu ſoluti, vitam, libertatem, ſtatum ac Rempublicam ſuam defendere poſſunt, contrà omnis generis invaſores; quocunque prætextu, ſive religionis ſive avaritiæ aut ambitionis graſſentur. Nec enim tunc religio quæ armis non indiget; ſed vita, libertas, Reſpub. quæ indigent, defenditur. Atque hæc ſumma Religionis injuria eſt, quando ipſi affinguntur, omnibus Chriſtianis Rebuſpublicis mortifera dogmata.

Canonem Niceni Concilii contrà militiam allegatum a qui de abſoluto militiæ interdicto explicant; rerum illius ſeculi tàm in Eccleſia, quàm in Repub. geſtarum ignaros ſe produnt. Quî enim veri ſpecie fingi poteſt, Concilium Principe bellatore Præſide celebratum; militiæ tam infenſum fuiſſe? aut quid opus eſt, cortici verborum obſtinatè inhærere cum eorum nucleum, ipſa Licinianorum temporum mentio oſtendat. Sed quia patrum auctoritatem Vir Bonus adverſus nos urgere non vult dummodo ipſe viciſſim eadem à nobis non urgeatur: accipimus conditionem; & quæ à nobis iſto loco dicta ſunt: diluendis potius quàm ſtabiliendis ab eâ ſumptis argumentis, dicta eſſe, excuſamus.

CAP. XIV.

SI Vir Bonus ea quæ ad hoc caput oppugnandum, in animo habebat protuliſſet; nec nos fortaſſe inveniſſet inopes eorum, quæ pro ejus defenſione reponeremus. Nunc quod oppugnatum non eſt; per nos licet, ut tranſeat indefenſum.

Cæterum, non eſt, quod à nobis ſollicitis precibus contendat; ne ſeſe contradicentem nobis iniquo animo feramus. Non enim id Viro Bono excuſandum erat, quod nobis contradixerit, (quod, ſi quiſquam alius, ſuo jure facere potuit) ſed quod contradicere ſe nobis profeſſus, non nobis; ſed iis opinionibus longè maximâ libelli ſui parte, contradixerit, quas una cum ipſo damnamus, quaſdam & deteſtamur. In quo non modo parum juſtas, diſſentiendi, à nobis cauſas habuit; ſed non mediocri nos affecit injuria, plurimorum errorum ſuſpicione nos aſpergens à quibus non minus quàm ipſe abhorremus. Porro in iis de quibus verè dimicavimus; quo ſucceſſu utrinque argumenta noſtra conflixerint, Lectorum judicium eſto. Faxit altiſſimum numen, ut mentis noſtræ tenebræ, quæ circa tàm arduam quæſtionem, ſuperſunt, diſpellantur. Quod fiet, ſi partium ſtudio, ambitione, præjudiciiſque ac Supercilio poſitis, ſolam veritatem conſectemur. Culpam erroris, ſicubi à nobis, (ut homines ſumus) ceſpitatum eſt; deprecati, illud quoque nobis à benigno Lectore condonari petimus, ſi fortè cuipiam in id magis incubuiſſe videamur; ne quid nobis in hoc opere inſulſius æquo, quàm falſius excideret.

AD APPENDICEM.

THeſes in Appendice ex Hugonis Grotii libro compilatæ; eouſque veræ & ſanæ ſunt, quamdiu in iis concinnandis Vir Bonus ductum alienum ſecutus eſt. Ubi de ſuo ingenio nova cœpit adjicere aut ſuperſtruere dogmata; ilico ſpirare cœperunt neſcio quid languidum & febriculoſum. Nec in iis quicquam novi proponit Vir Bonus; ſed reponit crambem; toties jam recoctam; argumentorum ex natura dilectionis & patientiæ: quæ ſuprà ſatis ſuperque refutavimus. Eò brevius nunc ad ea reſpondebitur. Ne tamen in jaciendo ſubſtructionis ejus fundamento aliquid inſidioſum lateat, primum in Octava theſi; ex definitione Normæ Evangelicæ; quæ dicitur Convenientia aut Diſconvenientia: rei vel actionis alicujus cum natura hominis ad cœleſtem felicitatem, & cultum Dei ſpiritualem peculiariter vocati; adverbium *peculiariter*, expungi poſtulamus, ne latebras æquivocationi præbeat. Nec enim in antiquo; nec in novo fœdere deerant hominess ad cultum & miniſterium Dei peculiari quadam ratione vocati; qui ad controverſiam noſtram non pertinent, in qua conſideramus in genere Chriſtianos ad cultum Dei ſpiritualem ſub Evangelio, communiter & promiſcuè vocatos. Nam & reſpectu aliarum gentium, Judæi ad cultum Dei peculiariter vocati dici poterant. At reſpectu populi Judaici communiter omnes: tametſi non ex æquo ita reſpectu non Chriſtianorum, poſſunt & Chriſtiani dici peculiariter vocati: at reſpectu ipſius populi Chriſtiani; omnes communiter quamvis non æqualiter. Non videmus igitur cur adverbium hoc, in Hebrææ legis normâ omiſſum addi debeat in Evangelicâ; niſi ut ambiguitati latibulum præbeat.

Ad theſin. 9.

Legi Evangelicæ bellandi, fundendique humani ſanguinis

guinis Jus repugnare Vir Bonus arguit inde, quia à norma ejus nimium diſcrepat. A norma verò ejus diſcrepare, quia à natura dilectionis & patientiæ diſcrepat. Atqui norma Evangelicæ legis, ex hypotheſi Viri Boni, non eſt natura dilectionis & patientiæ: *ſed natura officii hominis Chriſtiani, ad cæleſtem felicitatem & cultum Dei ſpiritualem vocati*. Qui cultus Dei ſpiritualis comprehendit quidem dilectionem & patientiam, tanquam partes ſui; ſed ipſe ab iis non comprehenditur : cum aliarum quoque omnium virtutum concentum; puta, prudentiæ, juſtitiæ, pietatis erga patriam, parentes & reliqua omnia officia, requirat. Non igitur ad naturam & normam ſolius dilectionis & patientiæ, exigendæ ſunt actiones Chriſtianorum; ſed ad naturam & normam generaliorem, virtutum omnium ſimul ſumptarum. Aliàs unius atque alterius chordæ à reliquis doſſonum ſtridens ſtrepitus; procul erit ab illo harmanico concentu quem plurium virtutum ſocietatis reddit. Atque hic primus eſt Viri Boni lapſus, aut potiùs cauſæ quàm defendit laborantis indicium ; quod abſque captioſa terminorum mutatione defendi non poſſit.

Ad 10.

Mox quòd cædes cum dilectione pugnet, evincere contendit. In quo primùm extrà quæſtionis ſtatum vagatur; cum nos nemini eorum, qui dilectione præditi eſſe debent, jus ſua ſponte occidendi vendicemus. Nam ſupplicia quæ exigit Magiſtratus, non ejus: ſed legum atque ipſius Dei ſeveritati, tribuenda ſunt : Cædes autem in defenſione aut in bello commiſſæ; abſque animo occidendi eſſe poſſint ac debeant. Sed & falſum eſſe, cædem etiam de induſtria patratam, ſemper cum dilectione pugnare Cap. quarto ſuprà probavimus. Quanto magis falſum id de cæde, aut contrà aut præter mentem noſtram interveniente? Tertiò. Etiamſi cædes cum dilectione tunc pugnaret, cum juſtam aliquam ob cauſam committur, non ideo adverſus dilectionem hominibus debitam peccari; quæ perinde ac omnes aliæ virtutes, non ita perpetim exerceri imperata eſt, ut non plurimas temporum, perſonarum, & circumſtantiarum exceptiones admittit. Quartò. Quod omnes homines etiam peſſimos amare; & quidem jugiter ac perpetuo, juſſi ſimus, commentum eſt Viri Boni, nulla ratione ſubnixum. Nam ſi parentes interdum non amare; atque adeò Dei cauſa, odiſſe tenemur; multò magis homines peſſimos, atque hoſtes Dei; quos abſque injuria Dei amare non poſſumus. Inimicos quidem homines amare juſſi ſumus; quia & noſtri inimici ſæpe ſunt Dei amici. Sed ſi illos Dei quoque ipſius eſſe inimicos contingat ; non eſt æquum ut illis tunc apud nos plùs proſit quòd noſtri ſint inimici : quàm obſit, quod ſint hoſtes Dei. Satis eſt, ſi illis quoties erga eos clementiæ aut beneficii occaſio occurrit, non obſit, quod noſtri ſint inimici. Quòd autem inimiciſſimos amare juſſi ſimus, tunc cum nos maximè lædunt & infeſtant, gloſſa eſt Viri Boni, aut ex omiſſa textus Græci inſpectione ; aut ex prætervíſa ſignificatione participiorum, quæ non præſentis tantum; ſed præteriti quoque imperfecti notionem habent, ridiculè nata.

Ad 11.

In theſi undecima nobis V.B. pandit myſteria; nullo teſtimonio, nulla revelatione, nulla ratione ſubnixa: & quibus fidem atq; auctoritatē fruſtrà conciliare nititur exerta aſſerendi audacia. In dilectione quæ à nobis omnibus hominibus debetur, notari jubet diſcrimen, inter legē naturæ primū; deinde Legem Moſis: & inter Legem Evangelii, in eo, quod illarum legū utrâque, limitationes officii hujus ſuæ unaquæque normæ congruentes, adhibet: lex autem Evangelica nullas adhibeat, ſed omnes prorſus ſuſtulerit; quia videlicet norma ejus omnes planè reſpuat, ādeòquod non terrenam ſed cæleſtem hominibus proponat; ac proinde eos ipſos quos lex naturæ ac Moſis occidere vel permittebat vel jubebat, id eſt inimicos & noxios, nobis ſive publicè ſive privatim contrario præcepto amare & per conſequens non occidere, imperet. Antequā oſtendam quantum in hac errorū congerie V.B. à veritate aberret: oſtendendum eſt, quantùm à ſuis ipſe hypotheſibus recedat. Tam inter leges ipſas, quàm inter earū normas, gradus quoſdā conſtituit; quorū lex naturæ infimū; lex Moſis medium; ſupremum lex Evangelica obtinet; ut ex normarum ipſarum definitionibus patet. Ubi ad limitationes ventum eſt; quæ ad normas iſtas exiguntur; aut nihil inter limitationem legis naturæ & legis Moſaicæ diſcriminis invenire poteſt; quamvis eas diverſis verbis proponere conatus ſit; aut ſi quod eſt diſcrimen, magis dilectionis officium Lex Moſis, quàm naturæ limitat. Quod enim ſtatus felicitatis terrenæ exigit; aut idem eſt cum eo, quod vitæ conſervandæ neceſſitas & ratio ſocietatis humanæ poſtulat; aut illud etiam, quàm hoc, plus in ſe limitationis comprehendit. Quantò enim plus eſt feliciter vivere quàm utcunq; in ſocietate vivere; tantò plures exceptiones officii dilectionis emergent, ſi illud etiam vitæ feliciter in ſocietate degendæ gratiâ ſecundum legem Moſis: non tantum ſimpliciter vitę ſocialis degendę cauſa, ſecundum legem naturæ ut putat Vir B. tranſgredi liceat. Atqui comparatio legum iſtarum inter ſe, poſtulabat ut quantò quæque excellentior eſſet, tantò minùs limitationis huic diligendi omnes homines officio afferret; donec excellentiſſima legum nihil plane limitationis relinqueret. Ergo iſta tam malè ſecum connexa & minime cohærentia; meritò Viro Bono ſuſpecta eſſe debent.

Nunc videamus quantum hoc loco Vir Bonus falſarum aſſertionum acervum cumulaverit. Prima eſt quod Lex Evangelica, dilectionis erga omnes homines limitationes nullas admittat ; ſed omnes planè ; etiam illas quas Lex naturæ aut Moſis admittebat. Quo non dico falſius, ſed abſurdius nihil eſt, & magis in Deum ipſum, & eos qui nobis proximè juxta Deum colendi ſunt, injurium. Quid enim ſi dilectio erga homines cum dilectione erga Deum, concurrat ; quod ſæpe fieri poſſe vel ex eo patet, quia cariſſimorum quoque pignorum dilectio, cum caritate erga Deum pugnare poſſit; eique ita cedere debeat, ut in gratiam amoris erga Deum, cariſſimos quoſque odiſſe teneamur. Quamobrem verò alii homines: atque adeò ipſi inimici; ipſi nocentes ab hac exceptione exempti ſint. Secunda falſitas eſt; quòd ideo norma Evangelica omnes caritatis in proximum exceptiones reſpuat quia non terrenam; ſed cæleſtem felicitatem hominibus proponit. Nam ut poſſeſſio ita Spes vitæ æternæ ac felicitatis, impedimenta quæ forte in dilectione mortalibus debita, ſive ex eorum ſceleribus, ſive ex injuriis nobis illatas, exoriuntur, non ſubmovet. Angeli cæleſtis licet vitæ participes ; hoſtium Dei, hoſtes ſunt; nec hominibus aliter, niſi prius Deo per Chriſtum reconciliatis, conciliati ſunt. Et quo quiſque Deo propior eſt, eò magis injuriis Dei offenditur. Poteſt ſanè ſpes æternæ felicitatis, temporarias hominum injurias leviores reddere; ſed cauſas offenſionum erga homines, per latus vitæ præſentis, ſpem quoque melioris vitæ oppugnantes; adeò ſubmovere non poteſt ; ut tantò graviores reddat, quantò majus eſt pretium ejus felicitatis; quæ ab inimicis in periculum amittendi adducitur. Tertia falſitas eſt quod Lex Evangelica omnes noxios amari juſſerit. Quaſi inter inimicum; & capitalis ſupplicii reum nihil ſit diſcriminis; atque id quod inimico tribui imperatum eſt; mortem commerito, etiamſi nobis inimicus non ſit, debeatur.

Quarta falſitas latet in hac conſequentia. Omnis nocens, (quia proximus) amari ac proinde non occidi juſſus eſt. Nec enim præceptum de amando proximo etiam ad eos caſus extenditur, in quibus proximus à Deo ipſo occidi jubetur. Et quemadmodum nulla regula, nullum etiam eminentiſſimæ virtutis præceptum ita neque Caritatis proximi Lex omni prorſus exceptione caret.

Quinta falſitas quod inimicus ac nocens nobis publicè, (quales ſunt hoſtes patriam oppugnantes, & legum capitalium violatores,) amari juſſus ſit: Cum præcepta Chriſti, ut de injuriis, ita de inimicitiis quoque privatis

agant

gant: & ſub Evangelica etiam lege gladius Magiſtratui expreſſè traditus ſit, ad bonorum protectionem, & malorum coërcitionem.

Ad 12.

Theſis duodecima, non minus errorum & falſarum aſſertionum ferax eſt I. Non valet, inquit in Chriſtianis vitæ conſervandæ neceſſitas, quia in ea non eſt illorum ſummum bonum. Quaſi nobis nullius rei conſervandæ incumbat neceſſitas, niſi in illa ſit, ſummum bonum noſtrum, Ergo V. B. victus & amictus retinendi nulla erit neceſſitas: aut in ejus victu & amictu, erit ſummum ejus bonum. Multa ſunt in quibus ſummum bonum collocari non decet, ſine quibus tamen ſummum bonum aſſequi, aut eo frui non poſſumus Nec ſummum bonum nobis abſolute aut ſine conditione promiſſum eſt, ſed addita lege, quę ſępe vitam poſtulat longius quàm hoſtis vellet, productam. II Non valet, inquit, in Chriſtianis Reipub. ullius reſpectus, quia peregrini ſunt in omni terrena Republicâ. Et tamen peregrinantes Chriſtiani dum ſunt in terris, non minùs indigent terrena Republicâ, quam reliqui extrà Eccleſiam: Et homines non Chriſtiani æquè in terris peregrini ſunt, atque ipſi Chriſtiani; quia omnibus hinc æquè citò migrandum eſt. Sæpe etiam peregrinorum non minùs intereſt ſalvam eſſe Rempub. quàm civium. III. Non valet inquit in Chriſtianis ratio à neceſſitate, parentes &c. defendendi petita; quia non valet ratio petita à neceſſitate ſui defendendi. Sane hoc non minus, quàm illud falſum eſt: ſed tamen & ſi hoc verum eſſet, illud ex eo mendoſè concluderetur. Liberior enim eſt quiſque in ſuo jure dimittendo, quam in alieno. De jure in defenſione occidendi, ut diſputemus, nulla nos urget neceſſitas. Satis eſt evincere quod liceat certiſſimam necem noſtram avertere, etiam cum periculo necis inimici, quod quidem, quamdiu à nobis abeſt voluntas & deſtinatio occidendi, quæ adeſt inimico, nunquam eſſe poteſt æquè certum ac noſtrum.

Ad 13.

Inimicorum dilectioni, amicorum dilectionem, non ſatis conſideratè opponi, ſatis inconſideratè dicitur. Cui enim ea congruè opponi non poſſint, quæ tam ſæpe mutuo pugnare deprehenduntur? Si inimicus ita ſe diligi poſtulet, ut amici, quem oppugnat defenſio deſeratur, quis eſt tàm cęcus qui non videat in eo caſu ambobus debitas dilectiones ita pugnare invicem ut alterutri dilectionum neceſſariò cedendum ſit? Quod autem dicit nos male argumentari dum dicimus, Amici magis amandi ſunt quam inimici. Ergo inimici aliquando occidendi ſunt; propter amicos: non nos male argumentamur; ſed V. B. male noſtrum argumentum proponit. Nos enim inimicos aliquando occidendos eſſe, non concludimus, quia quęſtionem utrum unquam animus occidendi inimici ſumendus ſit graviſſimas ob cauſas, non attingimus. Sed ita argumentamur. Amici magis diligendi ſunt, quam inimici. Ergò dilectio inimicorum, dilectioni amicorum cedere debet. Non ſemper id quidem. Sæpe enim utroſque diligere poſſumus, quo in caſu & tenemur. Sed quoties inimicis dilectionem pręſtare non poſſumus; quin debitam amicis dilectionem ſubtrahamus, deſerendo ipſos in eorum periculo: toties in eo caſu amicis potius quam inimicis gratificandum evincimus, nec rationem periculi inimicorum habendam, quoties id ratio periculi amicorum & neceſſitas ipſis ſuccurrendi flagitat. Nam quod ait pręceptum diligendi amicos, non tollere pręceptum diligendi inimicos. Ita eſt. Quia nec præceptum obtemperandi Deo, tollit præceptum obtemperandi Magiſtratui interdum impio & hoſti Dei, cum ſæpe utriſque ſimul obtemperare poſſimus. At quemadmodum incidunt caſus, in quibus alterutrius tantum obſequii ratio habenda eſt; ita & in iſtis de quibus loquimur dilectionibus, incidunt caſus, in quibus alterutrius tantum, hoc eſt, potioris ratio habenda eſt. Magiſtratui obtemperandum eſt, ſed magis Deo, Ergo quoties imperium Magiſtratus pugnat cum imperio Dei, Deo potius quam hominibus obediendum eſt: Ita inimici amandi ſunt, Sed magis amici. Ergo quoties inimicorum dilectio pugnat cum dilectione amicorum, amicis potius quàm inimicis gratificandum eſt. Hæc eſt noſtra argumentatio ſatis circumſpecta & conſiderata. Nam quę nobis in hac theſi tribuuntur, non falſò tantum ſed iniquè tribuuntur, quia nihil nervorum multum ineptiarum habent; & oſtendunt quod nobis in noſtra cauſa defendenda, V. B., advocatum habere minimè expediat.

Ad 14.

Non nos fallax virtutis umbra, ſed V. B. blanditiis ſuis decipit, unica cauſæ quam delenit obſtetrix, Captio quam principii petitionem vocant. Nec enim umbra virtutis eſt, ſed ipſa virtus, eripere inſontes, à certa quam aliter evadere non poſſint pernicie, etiam cum aliquo tàm ſuo quàm ſontium periculo. At hoc non umbra, ſed craſſum & pingue corpus Petitionis principii eſt: In reſpondendo ad argumentum, quod ſolvere nequeas; aſſerere virtutem, quam laude dignam, negare non poſſis ad officium Chriſtiani non pertinere; quod ipſum maximè in quæſtione verſatur. Omnis enim virtus & quicquid laude dignum eſt ad officium hominis Chriſtiani pertinet. Nec eſt quod obtendat Chriſtum & Apoſtolos ejus exemplum in ſeipſis non reliquiſſe. Peculiaris enim fuit Chriſti & Apoſtolorum vocatio, in qua idcircò non omnium virtutum, quę in aliis vocationibus locum habent, occaſio eſſe poterat. Atque hinc illę lachrymæ ſunt: quod in definitione normę Evangelicę, adverbium *peculiariter* V. B. captioſiſſimè intruſerit, ne reliquorum Chriſtianorum vocatio, à vocatione Chriſti & Apoſtolorum poſſet diſtingui. Sed quamvis Apoſtoli plurimarum virtutum quæ laude dignæ ſunt, expreſſam mentionem non fecerint, ſatis tamen eas commendavere dum quicquid pulchrum; quicquid laude dignum, & ſiqua uſpiam virtus eſt, ut conſectaremur, præcepêre Quod certè non feciſſent, ſi nihil à nobis honeſtum & laude dignum, niſi quod in eorum exemplis deprehenderemus, ſuſcipi voluiſſent Non igitur Sacra Scriptura ullam laudabilis actionum aut virtutum omiſiſſe potuit; quæ in hoc generali præcepto, omnes præcipit aut commendavit, quas inter & huic ſuus locus relictus eſt.

Ad 15.

Invaſor qui fortè in legitima defenſione perimitur, vix ab eo peremptus dici poteſt, qui nec perimendi animum habuit, & in neceſſaria defenſione aliud egit, quod non agere non potuit. Quodſi tamen ſecundum quid, peremptio hæc defenſori tribui utcunque poteſt; at culpa peremptionis, ſi legitimæ defenſionis moderamen non exceſſit, penes perimentem nulla eſt. Quodſi ipſa cędes perempti, quamvis per ſe. manu peremptoris patrata; ægrè ipſi, & quidem abſque ulla ejus culpa tribui poteſt; quanto minus mors æterna cędem hanc ſubſecuta, quę planè per accidens, ex ea profluxit. Neque enim qui corpus occidit; animæ occidendæ ullam poteſtatem habet, neque mors cuiquam, ſed mortis aculeus æternam ſalutem adimit. Sufficit igitur ad id, ut quis ſit, extrà culpam ęternę pereuntis perniciei, quod illum non modo ęterna morte afficere, neque potuerit, neque voluerit; ſed nec temporaria voluerit: quamvis juſta neceſſitate extorquente id egerit; unde iſta mors temporaria per accidens ſequi poſſet; ex qua iterum per duplicatum accidens, mors æterna proflueret.

Ad 16.

Niſi Deus capitalia flagitia (præcipue ſceleratas cædes) capite puniri ſanxiſſet; nemo ex nuda ſimilitudine ſectionis chirurgicæ, jus necandorum nocentium, ſimiliter colligere potuiſſet. Sed quia abſq; ullo iſtius ſimilitudinis adminiculo; aliunde conſtat de voluntate Dei; deq; ipſius rei æquitate & neceſſitate, magnum inde pondus accipit ipſius ſimilitudinis illuſtratio. An verò amentur, nec ne, ii, qui ſic puniantur, quærere, tamdiu ad quæſtionem noſtram non pertinebit, quamdiu non producetur præceptum, quod ejuſmodi, nocentes amari præcipiat: ad quos ab inimicis qui amari jubentur; conſequentia nulla eſt; cum inimici innocentiſſimi eſſe poſſint; at capitalia ſupplicia commeriti non poſſint eſſe, niſi ſcelerati. De jure autem puniendorum nocentium quærere, ejus eſt, qui aut Pauli verba Rom. XIII.

Niſi quod unum atque alterum argumentum, in quibus non parum fiduciæ collocat, ut ex ejus verbis erui poſſiut, tranſire non libet.

Omnem noxam ſed præcipuè mortem homini ab homine illatam injuſtitiam eſſe: Vir Bonus præſupponit, ſumpta occaſione ex Grotii aſſertione; quod jus defenſionis non naſcatur ex injuſtitia aut peccato alterius; quod nec Grotius ſimpliciter dicit ut oſtendimus; nec ſi diceret, ilico verum eſſet; Nec ſi verum eſſet, ex eo conſequentia hæc necti poſſet. Quamvis enim injuria invaſoris, nihil conferret ad jus defenſionis, non ilico tamen inculpatæ vitæ ſuæ defenſor, ſi præter mentem ejus mors invaſoris contingat, injuſtitiæ reus eſt, quippe qui ſuo jure uſus eſt, nec invaſit alienum; ſed ſuum cum pernicie ſua invadi, paſſus non eſt. Super hanc hypotheſin extruit Vir Bonus argumentum, Quod cum injuſtitia per ſe, conjunctum eſt, illud in Statu Chriſtiano & Evangelico, locum habere nequit, in quo ad perfectionem virtutum Chriſtianarum nihil debebat deſiderari; inprimis autem in præſcripta ſub Evangelio juſtitia; nullus debebat eſſe delectus, poſtquam perfectiſſimum & humanam infinitis modis ſuperans præmium virtuti divinitùs conſtitutum eſt. At omnis (qualiſcunque illa ſit) effuſio ſanguinis per ſe cum injuſtitiâ conjuncta eſt. Ergo. Minor quam putri tibicine ſubnixa ſit, paulò ante attigimus. Nititur enim Grotii verbis male intellectis, pejus explicatis, peſſimè eum deductâ ex iis concluſione, cohærentibus. Quam verò falſa ſit, vel inde patet, quod nutu ac voluntate Dei facta effuſio ſanguinis; nullo modo cum injuſtitia conjuncta eſt, quia in Deum nulla cadit injuſtitia. Deinde quod inter ipſos homines, cuſtodem & vindicem juſtitiæ gladium Deus eſſe voluit etiam temporibus Novi fœderis. Neque igitur per ſe, neque per accidens, cum injuſtitia conjunctus dici poteſt: qui miniſter & exictor juſtitiæ à Deo conſtitutus eſt: niſi forte quis ipſo aut illegitimè; aut præter fas & æquum, & modum abutatur. Neque id negare poteſt Vir Bonus qui bella & juſtas cædes juri naturæ non repugnare confeſſus eſt. Quamvis poſteà imprudens, inexplicabili contradictione ſeſe implicet, & iterum male intellectis Grotii verbis deceptus ſtatuat, Strictam *juſtitiæ legem bella omnia ac cædes vetare: ſed veriſimile eſſe, quod Deus olim magna æquitate uſus erga humanum genus, noluerit tunc ſtrictam iſtam juſtitiæ legem hominibus imponere, cum rerum ſpes vitæ præſentis finibus terminaretur.* Atqui nobis & Lectori non veriſimile eſt; ſed certò, manifeſtè, & neceſſariò liquet. Virum Bonum hoc loco, ſibimet, non modo turpiter contradicere; qui legem naturæ, ſtrictæ hoc eſt perſectæ juſtitiæ Legi repugnare exiſtimet; quaſi dictamen rationis aliquid admittere poſſit; quod per ſe cum injuſtitia conjunctum ſit. Notandum autem eſt Virum Bonum. vocis *Strictæ juſtitiæ* ambiguitate deceptum, ſeſe in hos laqueos induiſſe. Non enim per *ſtrictam juſtitiæ legem* hoc loco aut intelligit, aut intelligere poteſt; illud ſtrictum aut ſummum jus; quod quia æquitati opponitur, ſæpe ſumma injuria eſt, ſed perfectiorem & eminentiorem juſtitiæ ſpeciem; qualem Novi fœderis Natura à nobis repoſcit. Tametſi eam iterum imprudens æquitati opponat; quæ longè excellentior eſt juſtitiæ ſpecies, quàm ſummum & ſtrictum jus. Sed erroris ea indolis eſt; ut non modo cum Veritate, ſed ſecum ipſe confligat.

2. Attingendum autem nobis eſt alterum adhuc argumentum; quod adverſus nos ex verbis Viri Boni erui poteſt. *Olim*, inquit, *quando natura hominum mortalis, finem ſuum hoc eſt felicitatem in terris, aſſequi aliter niſi ſanguis interdum funderetur non poterat; debebant leges naturæ, ſuæ normæ ac ſcopo eſſe adæquatæ. At nunc cum conditio noſtra prorſus immutata ſit*, & ſummum bonum noſtrum extra hanc vitam ſit poſitum: ceſſat iſta ratio inter Chriſtianos, quæ in hominibus ſecundum naturam viventibus locum habuit.

Hoc argumentum Nota refert eorum acumina, qui ſimilibus erroribus patrocinantur, quos ubi rationum pondere urgentur, ea quærere perfugia videas, ut vera quidem eſſe quæ opponuntur, ſive tacitè, ſive apertò agnoſcant; ſed ea in iis quæ defendunt dogmatibus locum non habere contendant; quia, aut rationem ſuperent, & ſola fide apprehendi poſſint: aut ſint ſuprà ordinariam naturæ & rationis normam. Atqui hic purus putus fucus, & meræ præſtigiæ ſunt. Una ſemper & immutabilis eſt Veritas; unum & immutabile rectum, fas & æquum; unum & immutabile dictamen rationis; quæ ſi forte non omnium ſemper rerum cauſas aut modos aſſequi poteſt: at veri falſique, æqui & iniqui diſcrimen, egregiè capit: & quæ aut principiis ſuis, aut ſibimetipſi repugnant, non aſpernari, non poteſt. Nec excellentia novi fœderis, conditionem mortalium ita immutavit; ut ſalva arbitrii libertate, abſque pacis & belli gladio, ſocietas eorum ſtare poſſit. Felicitatem ſine fine, poſt fata quidem promiſit, ſed initium ſimul & acquiſitionem ejus, in hac vitâ locum habere voluit. Proinde non viliorem nobis hanc vitam; ſed prætioſiorem: nec faciliorem ejus jacturam ſed magis fugiendam reddidit: & quæ ad iſtius vitæ curam & conſervationem pertinent, tanto & obſtinatius, & juſtius, (ſi modo id legitimè & citrà Dei & proximi injuriam fieri poſſit) retinenda eſſe nobis perſuadet. Jus quoque illud Naturæ, quod eſſe immutabile in iis quæ præcipit aut vetat, Vir Bonus ipſe confeſſus eſt; ſui ſuorumq; conſervationem, omni prorſus quæ modo nec injuſta nec inhoneſta ſit, ratione; præcipit ac deſertionem vetat. Si ante legem & ſub Lege Moſis humanum genus civilis poteſtatis uſu, hoc eſt, pacis bellique gladio carere non potuit; multò minus ſub Evangelio tàm neceſſaria Dei ordinatione carere poteſt. Quam Deus profectò aboleviſſet, ſi minùs nunc neceſſariam, ſi noxiam & legi Chriſti contrariam; ſi per ſe cum injuſtitia conjunctam eſſe, judicaſſet; quod contra factum videmus.

Ad 22.

Profligatis præmiſſis, ſævire in earum concluſionem ſupervacuum; nec moris noſtri eſt.

Ad 23.

Civili magiſtratui quamvis utendi interdum gladio neceſſitas adjuncta ſit, tamen & in puniendo, & in defendendo non deeſt campus atque occaſio, exercendæ dilectionis & patientiæ; bonique etiam ipſorum qui puniuntur quærendi; & præcipuè Salutis eorum æternæ procurandæ.

Ad 24.

Quâ fide Vir Bonus Magiſtratus non damnet, iiſque hoc loco blandiatur, ex eo perſpici poteſt, quod eos, Chriſtianorum nomine patet indignos.

Ad 25.

Æquitatem ſuam adverſus extraneos Magiſtratus Vir Bonus venditat, idipſum imputans, quod eos non damnet, de quibus, ne Apoſtolus quidem, ſibi ſumpſit judicandi poteſtatem; & nos in quæſtione noſtra de hujuſmodi damnationis ratione plane non loquimur. Sed iſta benevolentia erga extraneos, ad ipſos Chriſtianos Magiſtratus conciliandos pertinet, quos Vir Bonus omnes relegat ad extraneos. Quam verò ſyncerum ſit, iſtud (quod jactatur), non damnandi officium; inde liquidò cernitur quod eos à portis Sanctæ civitatis excluſos, foris inter Canes & veneficos ac reliquum damnatorum gregem, collocet.

VINDICIÆ TRACTATUS DE MAGISTRATU

contra Objectiones

DANIELIS ZWICKERI.

VINDICIÆ TRACTATUS DE MAGISTRATU contra Objectiones DANIELIS ZWICKERI.

QUæſtionem, mi Zwiekere, de poteſtate legitimi Magiſtratus, ingenuè & bona fide tractavi; neque ſciens volenſque tuam ſententiam, in ſenſus, quos à mente tuâ alienos eſſe Intelligerem, detorſi. Quod ſi quid forte ad eam refellendam, tibi moleſtum ac diſplicens attuli, meo jure uti potui; cum in diſputando ejuſmodi quoque abſurda ex adverſa ſententiâ, dicere liceat, quæ vel ipſi ejus defenſores horreant. Sed ego ſimpliciter & abſolutè dicta; abſolutè ac ſimpliciter accepi: cumque poteſtatem legitimi Magiſtratus; tanquam rem Ethnicam; & præceptis Chriſti repugnantem, damnari abs te viderem; quin iſti, quicunque ea poteſtate utantur, ex mente tuâ, non tantùm vim faciant præceptis Chriſti: ſed & in pœnam violatoribus legis ejus aſſignatam, incidant; dubitare non potui. Præterea cum ea quæ *Rom.* XIII. Apoſtolus de poteſtatibus ſupereminentibus enunciat, *ex homine Chriſtiano, non Chriſtianum certo certiùs factura* (verba tua agnoſcis) aſſeverares; ne ſuſpicari quidem mihi licuit; ejuſmodi munera & functiones, quæ *vel ἀνθρωπον* hominis Chriſtiani perimunt, & Chriſtianos, in non Chriſtianos transformant; poſſe aut debere, tua ſententiâ, in Chriſtiana Eccleſia tolerari. aut Chriſtianis honeſta, licita, pia, & peccati expertia poſſe cenſeri. Nec enim de aliâ honeſtate aut turpitudine, in hac controverſia loquebamur, quàm quæ Chriſtianos homines dedeceret. Obſervantiam autẽ & ſubjectionem erga Magiſtratus terrenos à vobis palàm ac de induſtria oppugnari, nuſquam dixi; niſi quòd alicubi miratus ſum, quomodo tibi in mentem venerit, in explicando en Sacræ Scripturæ loco, qui ſubjectionem poteſtatibus humanis diſertis verbis præcipit, atque urget, ſatis exertè Chriſtianos ab ea ſubjectione liberos, & poteſtate exemptos, eſſe aſſerere: eamque aſſertionem eodem loco reſutavi. Imo verò quod opinio veſtra Seipſam evertat ex en demonſtravi; quia cum iſtam libertatem, verbis aſſeratis; tamen reipſâ omnes Chriſtianos in abjectiſſimo ſemper ſerviendi ſtatu violenter detineatis. Sed illud tamen non diſſimulavi quod etiam num profiteor, in veſtra opinione latere occultam vectem; quo ſenſim Chriſtianorum ſubjectio & obſervantia erga Magiſtratus terrenos ſubruatur, quod cum Spiritus Sanctus nos ea potiſſimum ratione, ad iſtam ſubjectionem & obſervantiam poteſtatum hortetur; quod illę bonæ ſint, & ab optimo rerum omnium auctore profectæ; atque in bonum ordinatæ: imò ipſius Dei miniſtræ; quibus non propter metum ſed propter conſcientiam parendum ſit; Vos hanc Spiritus Sancti rationem infringitis, per ejuſmodi ſententiam quæ iſtas poteſtates non omni ex parte bonas; ſed legibus & ſtatui Chriſtianorum præſertim perfectiorum, ac perfectiſſimæ voluntati Dei adverſantes, veris ac perfectis Chriſtianis illicitas; imo prophanas atque Ethnicos, & quæ à nobis ſalva conſcientia exerceri non poſſunt, eſſe ſtatuit. Ex quo ab hominibus ſenſim in majores ſubindè errores progredientibus, quales conſequentię necti poſſint; nec ità pridem nexę fuerint, rerum geſtarum periti non ignorant. Ut enim per bonam de imperantibus opinionem, obſequium erga eos firmiter ſtabilitur; ita per ſiniſtram validè convellitur. Verum id ſemel tantum, ni fallor, neque ita explicatè ut nunc, innui, potius quàm propoſui, neque diu unguem in hoc ulcere tenui. Non igitur tibi tuiſque ſimilibus, quicquam affinxi, quod à mente veſtra alienum putarem, nec profectò ſpargendis in te criminibus invidiam tibi conflare volui, niſi quòd illud (fateor ingenuè) planè ignorarem, te ſentire: Non omnem Chriſtianum qui legitimi Magiſtratus poteſtate utatur; præceptis Chriſti vim facere; aut in mortis æternæ pœnam incidere; ſed tantum non poſſe vocari Chriſtianum perfectum, qui & quoad poteſtate dictâ utatur. Quod an tunc quoque ſenſeris cum prædicata quæ de poteſtatibus *Rom.* XIII. enunciantur, ex hoc Chriſtiano, non Chriſtianum certò certiùs factura, prædicare ipſe videris. Utrum autem id nunc quoque bona fide ſentias, aut ſentire poſſis, nos quoque paulo poſt videbimus. Intereà, ſine dubio, ſcis, ex hominibus ſiniſtra de Magiſtratus opinione imbutis; longè plures eſſe, qui ſecus ſentiant; nec aut æternæ mortis pœnam effugere poſſe, aut in Eccleſia tolerari debere, qui Magiſtratum gerant, arbitrentur; adverſus quos ſaltem conjecta à me rationum tela valebant; quæ tu inexpectata nobis declinatione vitare voluiſti, ne mihi toties illam ingratæ Latinitatis particulam *Gratis*, quæ fortaſſe apud te ſignificat *Fruſtrà*, oggeras, aut cum larvis partem aliquam ſcripti mei committas. Non igitur ſine cauſa iſtam quoque ſententiam, à qua te nunc cautè ſubducis, oppugnavi; in qua tamen excutiendâ eum quem dixi modum tenui.

Et tamen tu, iniquiſſima videlicet criminatione, ſententiam tuam oneratam eſſe quiritaris; & ſi tibi credendum eſt, ad mentionem hujus criminis in diverſos & turbulentos animi motus raptatus es; nunc admiratione erectus, nunc ſi Diis placet, miſeratione collabens; mox neſcio quo horrere quaſi perculſus, donec iſtæ vagæ & affectatæ perturbationes, in veram & fixam bilem erumperent, per quam mihi objectare non dubitas, eas voces, quibus Magiſtratus poteſtas inhoneſta, illicita, impia & peccati plena dicitur, in quam ſententiam *audacter à me & Libidinoſè contortas*, alibi autem *crimina injurioſè per neſcio quod, accuſandi Cacoëthes*, congeſta.

Ignoſce, mi frater, quod mihi nunc, quamvis laceſſito, iraſci non libeat: & pace tuâ liceat mihi ridere, dum tu ringeris. Nam & riſum tenere difficile eſt, cum quis ſine cauſa ſtomachatur, nec tua mens, (ſi tibi fides habenda eſt) tàm turbidis fluctibus agitata, melius componi poteſt,

ni poteſt, quàm ſi placidiori affectu ferretur: præcipuè cum etiam ridentem dicere verum nihil vetet. Tene ſublimioris manſuetudinis, *patientiæ* & humilitatis magiſtrum; ſine ulla, non dicam juſta aut gravi, ſed ſpecioſa ſaltem, occaſione, in eam iracundiam efferbuiſſe, ut tibi, quo me contumeliâ afficeres; tantùm non prætextata verba exciderint! Vide quæſo, quâ fide rigidæ, quam profiteris virtuti, ſatellitium præſtes; & cave ne fidelior ejus patronus & cauſidicus, quàm cultor habearis: neve illos imitari videâre

———*qui pleno laudant jejunia ventre.*

Nam quid homines, de affectuum in reliqua vita noſtra continentia judicabunt, ubi nos viderint, ne in patientiæ quidem atque modeſtiæ patrocinio modeſtè & patienter loqui poſſe?

Quid enim cauſæ affers, cur me iſto tuo libidinoſo adverbio conſpuendum cenſueris? Ais, me iniqua criminatione ſententiam tuam oneraſſe; quod ipſa omnem Magiſtratuum *poteſtatem; tanquam per ſe inhoneſtam, illicitam, impiam & peccati plenam condemnet.* Atqui primùm, ſi (quod non feci) iniquius quàm par eſſet ſententiam tuam exagitaſſem; tamen tibi ea criminatio tantam bilem ciere non debuit, quæ non te ſed cauſam tuam petebat. Adeone blando affectu opiniones veſtras amplexamini; ut iis gravius aliquod abſurdum, nemo objicere queat; quin per latus earum, vos intolerandis criminibus transfixos; aut invidiam nobis conflatam queritemini? Certè, ut oppugnari, ita defendi cauſa, abſque iracundia in patronum, aut ejus contumelia poteſt.

Deinde quod attinet ad particulam *Per ſe*, ſupradictis vocibus, quæ tu crimina vocas, adjunctam: Non ego tibi aut tui ſimilibus; ac ne ſententiæ quidem tuæ (quod quidem meminerim) objeci, quod poteſtatem Magiſtratus per ſe inhoneſtam, illicitam, & quæ ſequuntur, ſtatuat: ſed tantum dixi *Nullam eſſe rationem quæ ſuadeat, Chriſtum rem iſtam, generi humano ſaluberrimam, lege ſua ſuſtuliſſe ac damnaſſe, tanquam ea eſſet per ſe inhoneſta, illicita & cum peccato conjuncta.* Ergo cum per ſe nihil inhoneſti & pravi, in poteſtate Magiſtratus animadverterem; jure uſus ſum eo principio quod tu quoque hoc loco aſſerere vis videri, tanquam eo, quod tibimetipſi, tuique ſimilibus notum & conceſſum eſſe poſſet, ad probandum Chriſtum eam poteſtatem non damnaſſe. Non igitur vos id ſimpliciter ſentire dixi; quamvis, ut mox oſtendam, jure potuiſſem.

Denique verte omnes tete in facies, & contrahe quicquid Proteus aut Vertumnus aſtus aut lubricitatis habuit; nunquam ex hoc loco effugies; quin id ſententiæ tuæ meritò tribui poſſe fateri cogaris: quod eam poteſtatem, inhoneſtam, illicitam, ac veræ pietati & ſanctimoniæ per ſe repugnantem ſtatuat. Quæcunque enim Chriſtus lege ſua ſuſtulit ac damnavit, per ſe aliquid inhoneſti atque illiciti habeant neceſſe eſt; cum nihil ſine juſta & ſolida cauſâ prohibuerit. Neque enim ille ad ordinationes Dei convellendas; ſed ad opera Diaboli diſſolvenda venit & apparuit. 1. Joh. 3. 8.

Atque hic ſane quàm ridiculo effugio; ſuaviter me oblectaſti; dum objecta tuæ ſententiæ, quæ tu crimina vocas, ego verò tanquam abſurda produxeram; quod illius vi, ipſa functio Magiſtratus impietatis aut peccati arguatur, ſola inficiatione refellis; neque alia reſponſione *dignaturum* te profiteris. Cujus vero ibi uſus an illam, cujus tu exceſſum urges, Spiritus humilitatem redoleat; ego hîc non excutiam: tantum illud bona fide affirmo; longè plures & juſtiores mihi non defuiſſe cauſas, ad reſpondendi toti huic Scripto tuo dedignationem, nec me tamen, ut vides, illud contemnere voluiſſe.

Verum tu iſto, quod comminiſceris, compendio, ex laqueis, quibus temetipſum ultrò induiſti, non elaberis. Neque enim te ex hoc loco dimittam, donec alterutrum eligere digneris; ut aut tam ſanctam Dei inſtitutionem, legibus & ſtatui omnium Chriſtianorum, planè & ſimpliciter non repugnare agnoſcas: aut ſi planè repugnat, & omnibus quidem hominibus, ſed præcipuè Chriſtianis, de quibus ſolis loquimur, inhoneſtam, illicitam, impiam, & peccati plenam, fateare. Tibi in iſta optione neutrum placet; ſed mediam neſcio quam viam quæris quæ nulla eſt. Ais enim poteſtatem legitimi Magiſtratus, adverſari quidem legibus & ſtatui Chriſtianorum, præſertim perfectiorum, non tamen adverſari legibus & Statui imperfectiorum; nec eſſe inhoneſtam, illicitam & quæ ſequuntur, reſpectu eorum aut extraneorum. Sed quo te vertes ubi oſtendero Reſponſionem tuam non dico non ſufficere objectis, ſed planè admitti non poſſe? An non dignaberis quærere aliam, quæ te ab objectorum, ut tu loqueris, criminum invidiâ protegat?

Primum enim jam illud inficiari non potes à te ſtatui, veris & perfectis Chriſtianis poteſtatem hanc illicitam atque interdictam eſſe. Quod ſi verum eſt, etiam falſis aut imperfectis, imo verò omnibus, ad quos vox Evangelii pervenit, vetitam eſſe neceſſe eſt. Quomodo enim illis vetita non ſit, quibus eam Deus vetitam eſſe voluit? At, ſi omnibus, qui veri & perfecti Chriſtiani eſſe velint, Deus hac poteſtate interdictum eſſe voluit, omnes autem ad quos prædicatio Evangelii pervenit, Deus vult ut veri & perfecti Chriſtiani eſſe velint; non aliud relinquitur, quàm quòd omnibus hominibus, quos Deus prædicatione Evangelii dignatus eſt, ſive illud receperint, ſive non; ſive in ejus cognitione plus profecerint, ſive minus; Deus hac poteſtate interdixerit. Teneri enim nunc omnes legibus Chriſti Deus voluit; ſed præcipue eos, qui ignorantiam earum transgreſſionibus ſuis prætexere nequeunt: quas idcircò tranſgredi nequeunt, quin illicitè, imo verò impiè, atque adeo non impune delinquant.

Deinde ne in hac parte longi tempus teramus, illud certe diffiteri non potes, iſtis, quicunque ſe legis Chriſti jugo ſubmiſere (de quibus potiſſimùm, imò ſi placet, ſolis loquamur) inhoneſtum, illicitum, impium & c. eſſe id quod Chriſti legibus perfectioribus; & Chriſtianorum Statui adverſatur; cum omnes eò perfectionis pervenire teneantur, ut nullam è perfectioribus Chriſti legibus violent; neque earum violationem ullo reſpectu defendi poſſe, quominus vim facere præceptis Chriſti, & pœnas violatoribus ejus conſtitutas mereri cenſeatur.

Denique iſta, ejuſmodi inter perfectos Chriſtianos diſtinctio, quæ aliquarum legum Chriſti violationem, imperfectioribus permittat, & ſolis perfectioribus prohibeat, ad quam te non malo animo deſcendiſſe, ſed duræ neceſſitatis telo compulſum video; quid niſi artium Satanæ officinam redolet, qui non alia machinâ præſcriptam à Chriſto in Eccleſia ejus ſanctimoniam validius ſubruit, quàm perſuadendo hominibus difficiliorum legum Chriſti obſequium, ad ſolos Chriſtianos perfectiores pertinere.

At enim tu oſtendis, aliqua dari poſſe, quæ legibus & Statui Chriſtianorum adverſentur; quæ tamen neque vim faciant præceptis Chriſti, neque pœnam mortis æternæ ſecum trahant; ideoque qui iſtas res exerceant, in Eccleſia, propter eorum infirmitatem tolerari debere: quales fuêre Judaici ritus in primitiva Eccleſia.

Verum ego primùm ea legibus & ſtatui Chriſtianorum adverſari pernego, quæ præceptis Chriſti vim non faciunt, & in Eccleſia tolerari aut poſſunt, aut debent. quales ſunt res indifferentes aut ſupervacuæ; quæ aliquid forte ſuperflui aut imperfecti; nihil tamen pravi & præceptis Chriſti repugnantis in ſe continent. Circumciſio & Judaici ritus, à populo Judaico, quamdiu in ſuis veſtigiis manſit illa Reſpublica, (præſertim in ipſa Judæa) uſurpati; per ſe non magis Chriſti præceptis ſpiritualibus repugnabant; quam nunc patrii mores atque inſtituta, ac ritus innoxii, alicujus gentis ad Chriſtianiſmum converſæ; qui per ſe licitè exerceri poſſunt, dummodo id rebus adiaphoris ſuperſtitioſè non tribuatur, quod ſoli veræ fidei & obedientiæ mandatorum Dei tribui debet. Nec unquam Circumciſionis & aliorum rituum exercitium perfectioribus Chriſtianis interdictum: ſed tantum aliis

extrà

extrà Judæos populis minimè injunctum in S.S. legimus. Perfectiſſimi Chriſtiani fuere, Petrus, Paulus, Jacobus Hieroſolymitanus Epiſcopus, & tamen hoc patriorum rituum uſu, ſibi (præſertim in ipſa Judæa) interdictum non putabant.

Deinde quomodo ea præceptis Chriſti vim non inferre dicantur; aut tolerari in Eccleſia poſſint; quæ leges maximi momenti, quas paulò poſt, enumerabimus, ut vobis credi par eſt, violant; quæque ſi juxta Apoſtoli præcepta exerceantur, ex Chriſtianis non Chriſtianos factura ſunt?

Nam quod addis, fieri poſſe ut quod uni licitum ſit, alteri illicitum eſſe poſſit, quemadmodum officium ſacerdotale ſub V. Fœdere: in eo tibi facilè aſſentior, & ſi & poteſtatis uſum non omnibus promiſcuum, ſed aliis licitum aliis illicitum eſſe ſciam. Sed velim inſtantiam hanc ad propoſitam quæſtionem applices, atq; ex ea quod tibi ex hoc loco deducendum eſt, demonſtres, ut videas quam apertè, ad rem, de qua agitur, quadret. Id enim eſt in quæſtione, utrum Magiſtratus poteſtate legitima uti, aliis Chriſtianorum honeſtum ac licitum, aliis illicitum ac vetitum ſit. Ad hoc oſtendendum tu exemplum Sacerdotii iſtius producis. Applica quæſo, niſi moleſtũ eſt. Nec potes aliter quàm iſto modo. Quemadmodum olim officiũ Sacerdotale, in populo Judaico uni Aaronicæ ſtirpi gerere, pium ac licitum fuit: cæteris omnibus non item: ita nunc poteſtate Magiſtratus uti in Chriſtiano populo quibuſdam Chriſtianorum honeſtum ac licitum, aliis autem illicitum eſt. Vellem ut iſta ratiocinatio firma eſſet, nec in eâ, ſubeſſet aliquid vitii. Statim enim ex tua met ratione, noſtrum illud τὸ κρινόμενον deducerẽ, Magiſtratus poteſtatem in Eccleſia Chriſtiana, etiam perfectiſſimis Chriſtianis licitam eſſe, non minùs quàm officium Sacerdotale in Eccleſiâ Judaica etiam perfectiſſimis Judæis licitum fuit. Nam quod iſtud tunc non omnibus gerere licuerit nihil refert, cum ne nos quidem nunc Magiſtratum ab omnibus geri poſſe contendamus.

Deniq; quod addis, id quod per ſe bonum, honeſtum, utile & ſalutare eſt, alteri per accidens malum, inhoneſtum, inutile, & damnoſum evadere poſſe: id non modò in genere verum eſſe; ſed & ad ipſam Magiſtratus functionem egregiè applicari poſſe fateor; quia ſimilis eſt evaginato ingentis ponderis gladio, qui multùm intereſt, cujus manu tractetur. Sed ſi poteſtatem Magiſtratus per ſe bonam, honeſtam, utilem & ſalutarem contendis; explica quæſo, quodnam illud eſt accidens; quod ipſam Chriſtianis reclam inhoneſtam, & quæ ſequuntur, reddat. Si gladii uſum, aut ſupereminentiæ honorem, aut jus coactivæ poteſtatis produxeris; hæc non ad accidens, ſed ad naturam ipſam poteſtatis hujus pertinere, regeram.

Deinde iſtud qualecunque eſt accidens, quod illam Chriſtianis perfectioribus, illicitam reddit: quæro quamobrem illam ſolis perfectioribus, non autem ſimul & imperfectioribus vetitam reddit? annon iiſdem utrique legibus tenentur? an aliæ, ſcilicet adductiores, perfectioribus: aliæ, eæque laxiores imperfectioribus latæ ſunt? Quid aliud eſt laxam ad violanda Chriſti præcepta, viam aperire; quàm docere ea imperfectioribus Chriſtianis peccata non eſſe; quæ perfectioribus non liceant?

Ex his quæ hucuſque diſſeruimus patet; me adeò non ſine cauſa Magiſtratus functionem à te Chriſtianis illicitã, impiam, & peccati plenam, judicari, affirmare potuiſſe, ut ne ſine neceſſitate quidem id fieri debuerit. Neceſſe enim eſt id Chriſtiano homini turpe atq; inhoneſtum cenſeri; quod vocationem atque inſtitutum religionis ejus, quam ſequitur, maculet atque dedeceat: Neceſſe eſt ipſi illicitum eſſe quod per leges Chriſti perfectiſſimas non liceat: neceſſe eſt ab ipſo pro impio haberi, quod pietatis Chriſtianæ ſanctimoniam violat: neceſſe eſt plenũ peccati rẽ eſſe, quæ adverſus tot præcepta & interdicta Chriſti; de nõ occidendo, animabus hominum non perdendis, inimicis diligendis, culpis remittendis; injuriis ferendis, humilitate exercenda; ſi verum eſt quod protendis, delinquit.

Vides igitur te calculos tuos malè poſuiſſe, nec per tuã reſponſionem ut ſperaveras, te ab objectis, quæ vocas, criminibus defenſum; & tamen cauſam tuam tuomet enſe jugulatam eſſe. Nam ſi poteſtas Magiſtratus, adeò, ut ais, legibus & ſtatui Chriſtianorum non adverſaretur, ut qui eâ utitur, nec præceptis Chriſti vim faciat; nec pœnam mortis æternæ incurrat; utque is in Eccleſia omnino tolerari debeat, quid amplius de ea diſputamus, an lege Chriſti prohibita ſit, aut ſtatui Chriſtianorum adverſetur? Licitam & tolerandam eam in Eccleſia confiteris, quod unũ ego obtinere volueram. Nec quicquam ultra poſtulo. Habeant ſibi, perfectionis nomen ac famam, quos ea tangit ambitio, ego de iſtarum vocum titulis Magiſtratibus vendicandis non pugnabo.

Atqui ne in eo quidem acquieſcere per temetipſum licet. Nam ſi Magiſtratus ut aſſeris pari ratione in Eccleſia tolerandi ſunt, quâ credentes Judæi in primitivâ Eccleſia cum circumciſionis ac ſimilium rituum exercitio tolerabantur; cum videamus olim circumciſionis ac ſimilium rituum obſervationem perfectiſſimis Chriſtianorũ, quales fuere Petrus, Paulus, Jacobus fuiſſe permiſſam & uſurpatam; eadem ratione Magiſtratus poteſtatem hodie perfectiſſimis Chriſtianorum competere poſſe evincitur.

Quid tu ad hæc? Liceat mihi, hoc loco, tibi in aurem dicere. Si ſupercilium, quod longè magis cum humilitate Chriſtiana, quàm functio Magiſtratus, pugnat; ponere potes; age, tam indignari quàm dedignari deſine, & eam tibi quæſtionem non ſatis fuiſſe meditatam confitere. Eſt & ingenuitati ſuus honos ac pretium; nec in humanis rebus non labi, quàm lapſum promptè agnoviſſe laude digniùs cenſeo. Neque verò in præſumptæ dudum atque inolitæ opinionis præjudicio multùm ſpei repone: atq; adeò nunc ex hoc minuto decepti expectationis tuæ exemplo, diſce, opinione, quæ temere animum occupat, nihil eſſe fallacius. Nam ut à verbis tuis non recedam, Inſulam iſtam tuam proœmialem, inexpugnabilem cauſæ tuæ arcem fore ſperaveras; atque in illam miſeros paragraphos meos tanquam damnatos exules aut captivos, quaſi Imperatoriæ ſententiæ oraculo; deportandos edicebas. Nunc vides ad ejus ſcopulos, totius cauſæ tuæ factum naufragiũ, teq; de tuâ munitione dejectum, ab ipſis tuis præſidiis miſerrimè vapulare. Nam quid magis ſententiã tuam affixiſſe potuit, quàm quæ in iſto proœmio aſſeris, dum ais, quod *Nemo in quo aliqua ſalis eſt mica tàm ſtupidus eſſe poſſit; qui non ex eo, quod Deus ipſe ſummo fungitur Magiſtratu, Magiſtratumque olim vivâ voce inſtituit, approbavit, & adhuc approbat, colligat, functionem Magiſtratus in ſe & per ſe, nulla ratione eſſe impiam & inhoneſtam.* Neque enim id Chriſtianis etiam perfectioribus vetitum aut illicitum cenſeri poteſt; quod cum ſupremo ac perfectiſſimo ſanctimoniæ gradu; qualis in Deo eſt, conſiſtere poteſt.

Prætereà quod ipſo facto, protinùs & abſq; ullo reſpectu; (nam iſtos reſpectus, per quos etiam res optimæ illicitæ evadere poſſunt, ut qui ad propoſitũ non pertineant; nihil moramur) nec præceptũ Chriſti vim facit, nec pœnam mortis æternæ ſecum trahit; deniq; quod in Eccleſia tolerari debet; qualem tu poteſtatem Magiſtratus eſſe aſſeris; quomodo cuiquam Chriſtianorum vetitum cenſeri poteſt? Denique ſi tam gravia, tàm iniqua, tamque noxia & metuenda aut pudenda ea ſunt crimina; quæ ego ſententiæ tuæ tanquam abſurda objeci, quàm tu vis & ipſemet exaggeras, eoque nomine me accuſare non deſinis, quòd nimirum per eam poteſtas Magiſtratuum, tanquam Chriſtianis (de quibus certe loquebamur) inhoneſta, illicita, impia & peccati plena damnetur: tantò major tibi incumbit neceſſitas ſtatuendi, eam poteſtatẽ omnibus Chriſtianis licitã, piam & omnis peccati expertẽ eſſe cenſendã.

Atq; hæc ego ad proœmium tuum, paulo plenius quidẽ quam optaſſem, reponenda putavi, quia in eo adverſus me debellatum opinatus es, & pleraq; è Scripto meo eodem videlicet caſtiganda relegabas. Nam ipſi quidẽ ſcriptũ; quamvis tibi in eo minutiſſima quæque carpendi flagrans non deeſſet deſiderium, collatis ſignis, atque ut ſic loquar, ſervato adverſæ aciei ordine aggredi, tibi non placuit. Cæterum cum tibi non ſtataria pugna; ſed vagum velitationis genus magis cordi eſſet, tuarum mearumq; rationũ ordin. ſerie omiſſâ, in confuſas neſcio quas paragraphorũ minutias Diſputat. totam concerpſiſti; quaſi non ad im-

rerſi fundamenta penetrare; ſed verba mea hinc inde arrodere velles; quærendo ubi magis impunè dentem imprimere poſſes; quod tibi tamen ita ſucceſſit; ut plures genuinos fregeris, quam morſus veſtigia reliqueris. Cum autẽ paratum ac ſerium diſputandi ordinem haberes, quid ita, in novos & ludicris notis depictos paragraphos Scriptum meum digeſſiſti? Et cum capitum, rationũ ac reſponſionum diſtinctiones, quæ rerum pondera diſpertiebantur, non deeſſent; quid attinuit neſcio quas icunculas, (quas honoris cauſa non nomino) appingere; quibus veluti ſignis diſputationis noſtræ partes diſtinguerentur. In quibus tamen ipſis rarò aut certè obiter jugulum cauſæ petiiſti: ſed in iis plerumq; immoratus es, quæ nihil aut non multum ad cauſam pertinent; quæq; à me vix obiter memorata, minimè omnium urgebantur. Eorum quæ tibi objicio exemplum, in primo ſtatim paragrapho cernitur.

Ad §. 1. Parag. 1.

Ais me queri ſententiam tuam eſſe 1. paradoxam. 2. repugnantem rationi & communi Chriſtianorum ſententiæ. Atqui ego neutram horum queſtus ſum: ſed potius id quod in parte tertio loco collocaſti; quòd *cum eſſet talis, firmis prius rationibus demonſtrata non fuiſſet, quam manifeſta S.S. loca per eam cen principium aliquod in abſurdos ſenſus torquerentur* (quod tu hic quarto loco collocas) *non ſine iniqua inter nos non ſatis verecunda petitione principii*. Ad tertium igitur & quartum omiſſis aliis, reſpondendum fuit, niſi vanitatem querimoniæ meæ oſtendenti. Sed videamus quomodo ad hæc ſingula reſpondeas.

Ad 1. ais Non curandum eſſe utrum aliqua ſententia ſit paradoxa, ſed num vera & bona. In quo nos aſſentientes habes. Addis mox immeritò tuam paradoxam dici quia principiis nititur expreſſè in Scriptura ſcriptis & utrinq; inter nos conceſſis: & ea principia enumeras. (Non eſſe occidendum, animas hominum non perdendas: inimicos diligendos: culpam remittendam: injuriam ferendam potius quàm vindicandam: Chriſtianos inter ſe eſſe fratres: humilitatem Chriſti exemplo monſtratam omninò exercendam.) Atqui hoc falſum eſt & illud ipſum de quo inter nos quæritur, nobis acerrimè negantibus, his illam principiis niti aut ex illis fluere; cum nos quoq; his principiis nitamur; & fidem atque aſſenſum præbeamus nec tamen tuæ ſententiæ accedamus. Quod cum nudè ac ſine probatione aſſeruer is; nobis quoque hoc loco nudè negaſſe ſufficiet. Ad ſingula tamen iſta alibi ſufficientiſſimè reſponſum eſt. Non igitur falſa tua aſſertio, ſententiam tuam ab objecta ſibi paradoxiâ purgavit.

Ad 2. reſpondes primùm; Me non demonſtrare ſententiam tuam rationis lumini repugnare. Quod quidem hoc loco non falſò dicis; nec enim id erat propoſiti mei, cum non id ut dixi, conquererer. Paulò poſt tamen in ratione ſecunda, qua tuam explicationem oppugno. id me abundè præſtitiſſe confido; quod ex concepta iſthic adverſus me bile tua ſatis ſuperque conſtat. Addis eam non magis rationi repugnare, quam officium V. T. Sacerdotale, aliis omnibus, præterquam Aaronicæ ſtirpi, interdictum. Id quoq; nihil morarer; etiamſi inſtantiam hanc tuam, nihil tibi ſuffragari, nondum (quod feci) oſtendiſſem. Deniq; ais fruſtrà me communem Chriſtianorum ſententiam implorare; à qua tamen ipſe in explicatione loci *Matth.* xx. 25. recedam. Sed nec ego communem Chriſtianorum ſententiam uſquam imploro, & in explicatione dicti loci me communem ſententiam deſerere; quia nuda aſſeveratione aſtruis, nuda negatione refellitur.

Ad 3. in quo jugulus cauſæ hujus paragraphi vertitur. quomodo reſpondeas: velim mecũ unà, cordatus Lector perpendat. Sed prius tertiũ iſtud objectũ, tuiſmet verbis repetam *Queritur Autor* (ais) *ſententiam meam de Magiſtratu firmis rationibus non fuiſſe demonſtratam: antequam manifeſta S.S. loca per eam, cen principium aliquod, in abſurdos ſenſus torquerentur*. Tu quid ad hæc? Fruſtra, inquis, *Autor, rationes à me requirit, cum principium probatione non indigeat*. Tuane igitur ſententia, & in ea quidem diſputatione, quæ de illa inſtituitur, principiũ probatione non indigens abs te nominabitur? Et adhuc quærere audebis, (quod paulò poſt exclamas) *Ubi hic obſecro, vel veſtigium principii petitionis?* Imo reſponde ubi hic vel mica ſalis vel vola aut veſtigiũ frontis ac verecundiæ? Quid aliud eſt ſine omni pudore ſumere aliquid pro conceſſo & pro principio, tunc cum maxime dubium & controverſum eſt?

Ad 4. deniq; reſpondes, impudenter *tibi à me inverecundam petitionem principii* objici, ob *eam rationem quod mihi integrum ſit loca Scripturæ ad ſenſum theſeos tuæ explicare, ſenſum quoq; alicujus loci ex antecedentibus, connexis & conſequentibus eruere*. Atqui ego niſi oſtendam, tuam iſtam impudentiæ meæ probationem eſſe impudentẽ non recuſo, quin ipſe ejus culpæ reprehenſionem ſubeam, quàm in te reprehendo. Quid enim impudentius eſt, quam ab eo, qui poſtulat, ut ſibi res dubia & cui ſine probatione aſſentiri nequeat, probetur; quod ni fiat de commiſſa Principii petitione queritur; requirere ut is alieno officio defungatur atque ipſemet loca S.S. *ad ſenſum theſeos adverſarii* ſui explicet? ac pro illo ſenſus locorum S.S. ad ſemetipſum refutandum eruat? quid inverecundius, quàm ita diſputare velle, ut nos nihil aliud niſi fortiter aſſerere perſeverantes, adverſarius ſuſcepto pro nobis probandi labore levet; atque ipſe pro nobis vineta ſua ſuccidat? Hoccine eſt ullum non dicam frontis aut pudoris, ſed ſanè mentis veſtigium in diſputando relinquere? O ficetiſſimum inficetum genus, cum quis ſatis ſibi probandi labore defunctus videtur, ſi dicat, poſſe adverſarium ea quæ ſibi probanda poſtulat è S.S. contra ſe probare. Non minùs id quidem imò longè magis ineptè ac pueriliter, quàm ille olim, qui ſatis ſe precibus defunctum putabat, ſi alphabetum quotidie flexis genibus recitaret; cauſatus Deum, ex literarum quas recitaret combinationibus, poſſe ſibi preces qualeſcunque velit concinnare.

Ad §. 2.

In fronte paragraphi hujus ante omnia oſtendere conaris, ſententiam tuam non eſſe paradoxam, 1 quia Tertullianus in ea fuerit. Cujus teſtimonium non excutio, nec vir iſte, quàm ſibi in ejus generis opinionibus, parum conſtet, oſtendo; quia id fecit citatus abs te Grotius *lib. 2. de jure belli & pacis cap. 2. ſect. 9.* Tantùm illum moneo ex eo quod aliquis, præſertim eorum, qui (ut verbis Grotii de eodem viro prolatis utar) amant ab aliis ſeorſim ire, jam olim ità opinatus fuerit; mendoſe colligi, opinionem ejus paradoxam non eſſe. Quid? an Stoicorum ſententiæ quædam, paradoxæ non putabantur, quia Zeno aut Chryſippus ita ſenſerint; imo verò reliqui etiam omnes, ex illo numeroſo barbatorum grege, quos

Quondam porticus attulit
Obſcuros nimium Senes?

II. Idem probas ex eo quia ſingulis ferè ſeculis Chriſtiani nonnulli licet pro hæreticis habiti, ejuſdem ſententiæ patroni fuerunt. Quaſi ulla ſit tàm delira & à communi omnium ſenſu abhorrens ſententia; quæ non aliquos ex philoſophis aut hæreticis patronos habuerit.

Mox incipis ad jugulum cauſæ accedere, & velle probare, loca quæ pro tua ſententiâ affers, aliter explicari non poſſe, niſi ſententiâ tuâ introductâ. Verò id facis tuo more: hoc eſt ſimplici & nullo argumento ſubnixâ affirmatione; & quòd pejus eſt, iſtam nudam aſſertionẽ tuam haberi vis pro demonſtratione. Ais enim *Nemo facilè dixerit, loca illa, quæ, partim ſecundum analogiam fidei ſeu manifeſta omnium Chriſtianorum principia, partim ex antecedentibus, connexis & conſequentibus explicantur, aliter & quidem rectius explicari poſſe.* Atqui hoc ipſum non nudè aſſerendum, quòd in theſi generali, ego quoque non difficulter conceſſerim: ſed quod acerrimè nego in hypotheſi rationibus probandum fuit: loca videlicet iſta abs te ſecundũ analogiam fidei aut communia Chriſtianorum principia explicari: producenda in medium iſta antecedentia, connexa & conſequentia ex quibus conſtare poſſit, hæc loca aliter, præterquàm tuo modo explicari non poſſe. Tibi, probatione omiſſa fortiter aſſeverare ſufficit. Quam tamẽ aſſertionem; quodq; magis mirandum eſt, ſtatim, pro demonſtratione te venditare non pudet. Nam cum probare velles, multa obſtare; quominùs verba Chriſti *Matth.* xx. differentiam potius inter civilem & Eccleſiaſticã ſupereminentiam explicare, quàm civilem tollere cenſeantur; primũ hoc obſtaculũ objicis *quod locus hic, uti modo monſtrabatur*

ſtrabatur rectius explicari nequeat. Hoccine eſt demonſtraſſe quod erat demonſtrandũ, nudam & de qua non diſceptatur, theſin poſuiſſe: ad hypotheſin (quæ ſola in quæſtionẽ venit) non applicaſſe? Proinde hæc primùm monſtri ſimilis, tua principii petitio, explicationi meæ nihil obſtat.

II. Ergo alterum ipſi obicẽ opponis; quòd ea communi & univerſali Chriſtianorum ſententiæ; (ad quam videlicet ego provoco; cum tu verius & juſtius ad eam provocare poſſis) repugnet. In quo mirificè ac multipliciter hallucinaris. Primùm enim ſi hoc verũ eſſet, nihilò deteriori loco apud te eſſe debuit: cum tua quoque, & quidem longè magis, repugnet; cumq; id jam me aſſentiente profeſſus ſis; non debere curari, num ſententia aliqua paradoxa ſit, & communi opinioni repugnans; nec ne: ſed num vera & bona. Deinde cur id non probas quod tàm præfractè affirmas? cur non oſtendis qua in re explicatio mea univerſali Chriſtianorum ſententiæ repugnet? An verò id quod probari nequeat, objectaſſe; ſufficiet? Deniq; tuis ego te verbis falſi convincam quibus infrà parag. 56 innuiſti, univerſalem iſtam Chriſtianorum de mente loci *Matth.* xx. Sententiam; in eo eſſe quod *iſthic Eccleſiaſticis perſonis poteſtate civili* interdictum eſſe ſtatuat. Atqui huic ſententiæ explicatio mea non repugnat; imo verò eam aſtruit; dum in verbis loci citati, poteſtatem civilem non penitus tolli; ſed tantum Eccleſiaſticis perſonis ut tu loqueris, aut ut meis ego verbis loquar, Eccleſiaſticis præpoſitis adimi oſtendit. Hanc enim ego inter Civilem & Eccleſiaſticam ſupereminentiã eſſe differentiam ſtatuo; quod poteſtas civilis ſeu coactiva, illi ſupereminentiæ generi competit: huic vero minimè. Poſtremo quamvis ego explicationem meam cum communi ſententia conſentire cenſeam; nuſquam tamen ad eam provoco. Tu autem cum tua paradoxa opinione quo jure ad eam verius & rectiùs quàm ego, provocare poſſis; cordati Lectoris judicium eſto. Proinde iſta quam mihi affingis communi ſententiæ repugnantia: quia eſt aut dormitantis ſomnium; aut vigilantis figmentũ, explicationi meæ obſtare non poteſt.

III. Tertium ejus obſtaculum profers quod eam locus quintuplici nomine non admittat. Videbimus quã fide; quinque iſta nomina expedias.

Primùm ais ſi, id *quod ego puto Chriſtus intendiſſet: non „opus habuiſſet Ethnicorum dominationem diſcipulis ſuis ob „oculos ponere. Sed ita potiùs dixiſſet: Scitis veſtratium non „nullos, & jam tum (uti centurio fidelis) & futuro inprimis „tempore, civili gubernatione in ſubjectos ſuos rectè dominari „dominaturoſque omninò eſſe: Verum reſpectu gubernationis „Eccleſiaſticæ non ità dominabimini &c.* Atqui principiò probare non potes, Chriſtum *Matth.* xx. Ethnicorum dominationem qua Ethnici ſunt, diſcipulis ſuis ob oculos ponere. Non enim Chriſtus hoc loco, quemadmodum *Matth.* vi. 7. τῶν ἐθνικῶν ſed τῶν ἐθνῶν voce utitur; quæ non modò aliis extra populum Dei gentibus; ſed & ipſi populo Dei competere poteſt; qui certè, peculiaris quidem & electa, ſed tamen gens quoque eſt ac dicitur aut dicebatur. Porrò in hoc loco vocem iſtam ità generaliter ſumi; ut etiam populum Iſraëliticum comprehendat, ex eo patet, quia dominatio & civilis poteſtas; non in extraneis tantùm; ſed in gentibus quoque ad populum Dei pertinentibus exercebatur; nec erat id gentium extranearum proprium, ſed commune cum populo Dei inſtitutum.

Deinde ut ad ulteriorem explicationem tuam excutiendam accedam; primùm omnium monendum te cenſeo qui velit aut loca S. S. aut alienam mentẽ, rectè interpretari ante omnia oportere, ut propriæ mentis rectus ſit interpres. Nam qui ſuæ mentis conceptus dextrè exprimere non poteſt (quales eſſe plerumq; ſolent quorum contorta ingenia ſunt.) eum neceſſe eſt, tàm S. S. quàm alienæ mentis infelicem eſſe interpretem. Tibi verò id genus interpretationis, aliquoties in hoc paragrapho, quàm proſperè ſucceſſerit, videamus. Ac primùm quidem, cum diſerta Chriſti verba mentem ejus exprimant, quòd videlicet propoſitâ re; quæ bene nota jam & explorata diſcipulis ſuis fuerat; docere eos voluerit, id quod nondum ſciebant, tu per ineptam iſtam explicationem, Chriſtum ad docendam rem ignotam, id ipſis proponentem facis; quod notum ipſis atque exploratum non fuit neq; eſſe potuit. Nec enim ſcire poterant, quenquam è diſcipulis Chriſti, jàm tunc civili gubernatione (præſertim ejuſmodi poteſtatis atque honoris illecebras habente; quas tunc illi duo Apoſtoli imo & reliqui in Regno Chriſti fore ſomniabant) in ſubjectos ſibi dominari: nec id ex Centurionis fidelis (ſi quis talis fuit) exemplo diſcere poterant. Quid enim centuriones cum iis confundantur qui ἄρχοντες τῶν ἐθνῶν audiunt? an qui ... tum manipulum ductant, principes gentium de quibus ſermo eſt, dici poſſunt? Multò minùs futurus eorum ipſorum aut reliquorum Chriſtianorum ſtatus, in illis præſertim initiis, ſatis exploratus ipſis eſſe poterat. Quid igitur opus erat, Chriſtum per eam rem, quæ ipſis manifeſta eſſe non potuit; illuſtrare novam & ignotam doctrinam; cum poſſet per rem ipſis clariſſime notam, & quam manibus quotidie palpabant, id præſtare? Neque enim ipſis tam Herodis in Galilæa; quàm Pilati in Judæa dominatio ignota eſſe potuit: imo verò in ipſa Judæa & Galilæa; quæ certè nationes Ethnicæ non erant, non paulò notior fuit ipſis dominantium poteſtas; quàm aut præſens in reliquis extraneis & ipſis ignotis gentibus dominatus, aut futura olim quorundam Chriſtianorum poteſtas. Unde patet, cum Chriſtus ad illuſtrandam novam ſuam doctrinam: eam ipſis poteſtatem proponas, quæ ipſis notiſſima erat; ad Judaicæ potiſſimùm & Galilææ gentis civilem gubernationem reſpexiſſe, quæ gentes cum Ethnicæ dici nequeant; planum eſt per vocem ἐθνῶν non Ethnicos ſed quoſvis populos, ſive Dei cognitionem habeant ſive non, intelligi, dummodo ſuos ἄρχοντας habeant. Atqui hic obiter notandum eſt te ſentire Centurionem iſtum quem fidelem vocas; ad Chriſtum ita fuiſſe converſum; ut imperium in ſubjectos ſibi milites retinuerit. Quod an cæteris placitis tuis congruat, ipſe videris.

Mox explicationem meam refutare aggreſſus; eam, ut exagitare poſſis, ſic proponis; ut è me pro meâ non agnoſcatur. *Reges quidem gentium* (inquis meo nomine) *in eas dominantur. Vos autem aliquando tantùm, dominium hoc non exercebitis, nimirum dum fratres veſtros ut fratres conſiderabitis.* Ego, mi homo, ſi locum hunc ita explicarem inlullæ nugationis culpam aut reprehenſionem, deprecari non auderem; quia manifeſtiora: per longè obſcuriora explicarem. Tibi an liceat alienam mentem in ejuſmodi ſenſus impune detorquere, judicent alii. Verum quia hunc fœtum pro meo non agnoſco; tuomet arbitrio tibi eum exponendum aut jugulandum trado. Quia verò video, quod te ipſius miſereat, ignoſco. Fidem facis te non eſſe ἄγ[illegible]. Etenim

Quem recitas meus eſt ô Fidentine libellus
Sed male cum recitas, incipit eſſe tuus.

Atque ita vides quam malè hoc nomen è quintuplici nomine primum expediveris. ita ut hunc quoque tertium obicem planè amoliti fuerimus.

IV. Sequitur quartus quem tu numero ſecundo inter quinque tertii obſtaculi partes connotaſti. Dicis igitur explicationi meæ *obſtare quòd quæſtio inter diſcipulos orta non erat, an aliquando dominari non poſſent.* Quaſi verò explicatio mea verborum *Vos autem non ſic* id velit ut ea ſic intelligamus. *Vos autem aliquando tantùm dominium hoc non exercebitis*; cum ego ſupradicta Chriſti verba manifeſtè ad Eccleſiaſticæ duntaxat poteſtatis adminiſtrationem reſtringam, quæ cum non aliquando ſed ſemper ex mea mente dominationis expers eſſe debeat: non poteſt meæ explicationi tribui, eam Apoſtolis permittere, aliquando dominium in Eccleſia exercere; aliquando non: ſed potius eam ſemper id Apoſtolis & eorum ſimilibus interdictum eſſe ſtatuere.

V. Quintus explicationis meæ obex quem hic tertio numero connotas eſt, quòd Chriſtus limitatè non reſpondet ſed ſimpliciter ait verũ non ita erit inter vos. Regula autem Theologica, abſolutè dicta, abſolutè accipi jubet.

O te miſerum & plurimis erroribus obnoxium, ſi iſtam ipſam regulam abſolutè & univerſaliter intelligis.

bus Chriſtianis humilitas colenda ſit: quamvis eam eſſe omnibus colendam veriſſimum ſit: ſed quia regni illius ſpiritualis, quod non ex hoc mundo, natura dominationem & coactivam poteſtatem non patitur; cum Chriſtiana virtus ac pietas violenter cogi non debeat. Ideò qui in Eccleſiâ præſunt; quique in eâ primi & magni eſſe volunt, ab omni violentia & dominatione ejuſque annexis, quàm longiſſimè abeſſe debent, non quod illa humilitati, ſed quòd naturæ regiminis Eccleſiaſtici adverſentur. Humilitatem autem ac dominationem non eſſe oppoſita ſe ſe invicem perimentia, inde patet; quod & ii qui dominantur iſtâ virtute præditi eſſe poſſunt; ut in Davide oſtendimus: & ii qui nullam supereminentiam præ aliis habent; imò eam modis omnibus oppugnant ſuperbiſſimi eſſe poſſint.

VII. Septimus & ultimus explicationis meæ obex eſt, quòd Chriſti exemplum ab eodem Apoſtolis ad imitandum propoſitum explicationem meam futilitatis arguit. Atqui nos iſtud exemplum pro explicatione noſtrâ longè validius, quàm pro veſtra militare pauló ante oſtendimus. Tu autem quid hoc loco contrà nos affers? Non exagitabo quæſtionis tuæ modum adeò perplexum & involutum, ut cum ne ipſe quidem te ex eo expedire poſſis, judicium ejus rei, in alios devolvere malis. Ais enim. *Quorſum Chriſtus ſe non veniſſe in mundum aſſerit? an ut ſibi miniſtraretur; quemadmodum clara ejus verba ſonant? an ut* (quod Autori placet) *non tamen aliquando ſibi ſerviretur? Judicent alii*: Quid iſtud locutionis eſt, quo ſententiam meam exprimis? *Chriſtus ſe non veniſſe in mundum aſſerit, ut non tamen aliquando ſibi ſerviretur.* Neſcio quid alii judicaturi ſint: ego iſtud loquendi aut explicandi genus, quod mihi hoc loco, ſanè per injuriam tribuitur; non pluris faciendum cenſeo, quam Nugas eaſque intricatas; quo magis mihi moleſtum eſt, id mihi pro meo obtrudi, qui ſciam nihil eſſe ineptius, quam difficiles habere nugas. Sed ego moleſtiam hunc hilari ac modeſto riſu potiùs; quàm triſti objurgatione ex animo meo detergam. Tibi autem providendum cenſeo, ne in Sacræ Scripturæ aut alienæ mentis interpretatione, quæ dilucidè explicari poſſunt, perplexis & intricatis nodis implices. Ego quidem ſententiam meam de his verbis Chriſti, claris verbis expono. Chriſtum cum ait ſe non veniſſe ut ſibi ſerviretur; non loqui de eo regni ſui genere; quod judicandi & puniendi poteſtatem habet; in quo genere regiminis Reges ac dominantes in orbe omnes ſunt ipſi ſubordinati; quod certe genus regiminis requirit ut ipſi ſerviatur: ſed de illa ſpiritualis Regni ſui gubernatione quam Eccleſiaſticam vocamus; in quo genere adminiſtrationis Apoſtolos & qui in Eccleſia aliis præſunt ſibi habet ſubordinatos; qui idcirco exemplo ipſius, non coactivam poteſtatem aut dominationem in eos quibus præſunt exercere; ſed potius graviſſimos labores atque pericula, imo etiam mortem in gratiam ſalutis eorum quibus præſunt ſuſcipere tenentur: qui labores atque pericula meritò miniſteria eorum dicuntur, in quorum bonum ſuſcipiuntur & à Chriſto *verſ.* 28. his verbis exprimuntur. *Filius hominis non venit ut ſibi miniſtraretur; ſed ut miniſtraret &* (quæ miniſterii hujus veriſſima explicatio eſt,) *daret animam ſuam pretium pro multis.* Atque ita omnia abs te objecta Explicationis meæ obſtacula ſufficienter amoliti ſumus.

Conſequentiam quam à me necti tanquam abſurdam aſſeris nec agnoſcis mala fide recitas his verbis. *Quis enim concludat quia ſupereminentia in Eccleſia ſublata eſt: ideò dominationi quoque in populo Chriſti locum non eſſe?* Nuſquam enim ego ſupereminentiam in Eccleſia ſublatam affirmavi: ſed genuina verba mea ſunt. *Quis inde concludat quoniam ſupereminentiæ ſpirituali* (quæ videlicet ab omni dominatione abhorret) *in populo Chriſti locus ſit; ideo civili ſupereminentiæ in eodem populo, dum eſt in hoc mundo locum non eſſe.* Nam in loco *Matth.* xx. dominatio quidem ex Eccleſiaſtico regimine ſublata, ſed ſupereminentia dominationis expers ſtabilita eſt. Ex voce Ethnici quia *Matth.* xx. nuſquam reperitur; nihil elici poteſt; tantum abeſt ut hypotheſis, quam hoc loco nimis confidenter ſupponis negari non poſſit quam falſiſſimam eſſe contendimus. Loci *Matth.* vi. 7. 8. alia eſt ratio, cum ibi vox Ethnicorum reperiatur; cujus notio id quod vis, ſanè exprimit, non item vocis ἔθνος: quemadmodum ſi quis gentilem religionem dicat, per hanc vocem falſa religio exprimitur: at non continuò ſi quis religionem gentis nominet, cum etiam Judaicæ olim; aut nunc alicujus è Chriſtianis gentibus religio vera eſſe poſſit. Quod autem concludis Apoſtolis dominatione civili, ſive intra ſive extrà regimen Eccleſiaſticum eſſe interdictum, ad quæſtionem non pertinet; cum tibi de ea re, nemo litem moveat; atque adeo ipſa tàm excelſi muneris Apoſtoli ſublimitas, ipſos ab aliarum vocationum ſtatu ſatis excludere potuerit.

Ex ſobrio Ethnicæ philoſophiæ uſu, non deduxi id, quod me deducentem facis: ſed non omnem rem, quæ Ethnica dicitur, vitioſam eſſe aut vetitam: quod ad propoſitum meum ſatis erat.

Diſtinctio mea quam convellere contendis ſaltem nominanda erat. Nam ego ex rationibus quibus eam oppugnas necdum intelligo, è tot quibus uſus ſum, quænam hic petatur. Adeo ſolida ſunt argumenta tua ut ictus eorum non ſentiatur; perinde ac ſi quis miſſile in hoſtem jaculetur cujus ictus, eorum quos attingit, ſenſum, effugiat. Duas autem rationes producis tertium ſyllogiſmum. Rationum altera eſt Canon, ut ais, philoſophicus. *Quæcunque diſtinctio non habet fundamentum in re, nulla eſt.* Ego exiſtimo etiam non philoſophos ejuſmodi Canones formare poſſe. Sed ſubſume quæſo & proba meam diſtinctionem in re fundamentum non habere. Tu verò aut ſine ſubſumptione, quæ probandi onus tibi imponit, ad concluſionem properas, quod ineptum eſt: aut meam diſtinctionem non habere fundamentum in re probas ex eo; quod non ab utraque parte approbata; aut ſaltem à me non firmiſſimè probata ſit. Quæ futilis conſequentia eſt; cum multa in reipſa fundamentum habere poſſint; quæ neque ab utraque parte conceſſa, neque dum ab altera probata ſunt.

Altera ratio præcedentis ſurculus dicitur, cum tamen eadem cum ipſa ſit; aut potius proſyllogiſmus prioris, quia *diſtinctio mea non eſt à me probata, ideoque principium petat.* Id verò quomodo oſtendis. Quia hæc diſtinctio, ais, pro conceſſo ſumit, *Apoſtolis dominationem in gubernatione civili licitam fuiſſe.* Qualis iſta ſit diſtinctio nondum mihi planè liquet, ſed vel ob id eam pro mea non agnoſco quia tam falſam hypotheſin ſupponit, quam tantum abeſt; ut pro conceſſa ſumere poſſim; ut ultrò oppugnare ſim paratus. Latet enim in illa fallacia *quæ plurium interrogationum dicitur.* Prius enim quærendum erat, utrum Apoſtolis ad aliud nobilius vitæ genus peculiariter vocatis; ipſa gubernatio civilis, quàm utrum in eâ gubernatione dominatio licita fuerit.

Et tamen tu poſt tàm levidenſem velitationem; aut potius verberationem aëris (quod facere ſolent ii qui propius ad hoſtem accedere veriti, eminus & procul à latere ejus gladios in vacuo aëre rotant) diſtinctionem meam *ſufficientiſſimè* confectam eſſe ſperas. Vide ne te ſpes tam blanda decipiat. Quam ut plene fiduciæ participem facere poſſis tandem Diſtinctionem iſtam, ſequente ſyllogiſmo *funditùs*, ut ais, evertis.

Illa velut ſummis antiqua in montibus ornus
Vulneribus tantis paulatim evicta ſupremùm
Congemuit; traxitque jugis avulſa ruinam.

Liceat tamen propiùs hunc arietem contemplari, quo hæc miſera diſtinctio impulſa & convulſa tam præcipiti caſu corruit. Si humilitas, ais, quam Chriſtus *Matth.* xx. 26. præcipit, ab omnibus Chriſtianis ſemper exerceri debet, ſequitur Chriſtianos nunquam dominari poſſe. Sed verum prius E. & poſterius. In hac argumentatione, quot verba ſunt, totidem errores reperias. Nam neque humilitatem (præſertim ex profeſſo ac præcipuè) Chri-

ſtus hoc loco præcipit cum, ſi accuratè loquendum ſit; aliud ſit dominatione abſtinere aut etiam labores atque pericula pro aliquo ſuſcipere, eique in negotio ſalutis miniſtrare; aliud eſſe animo humili atque modeſto. Neque humilitas, ac cæteræ omnes virtutes, quæ nobis præcipiuntur ſemper & ubique exerceri debent; niſi quando & ubi, occaſio poſcit. Neque id quicquid Chriſtus loco citato præcipit, omnibus Chriſtianis, ſed iis duntaxat, quos diſertè nominat; multoque minùs ſemper & ubiq; præcipit; ſed in eo ſupereminentiæ genere de quo loquitur. Sed ante omnia quod ante quoque oſtendimus, neque humilitas dominationi civili, neque civilis dominatio humilitati opponitur: cum multi dominantes, ut David, humiles eſſe poſſint: & longè plures ex iis, qui nullam dominationem attigêre, imo qui eam oppugnant, ſuperbos eſſe nihil repugnet, ita ut, allata ratio majoris nihil habeat ponderis. Quod ſi quis urgeat, id ſaltem quicquid Chriſtus hoc loco præcipit dominationi civili opponi: id quidem facilè conceſſerimus; verum id ut & ipſa civilis dominationis uſurpatio ejuſque prohibitio, ad regiminis Eccleſiaſtici adminiſtrationem hoc loco reſtringitur; nec ultrà ſubjectam materiam protendi poteſt; quod ex antecedentibus, connexis, & conſequentibus, ſuprà, demonſtravimus. Itaque vana iſta fuit, tua contrà diſtinctionem meam (quæcunque illa ſit) arietatio.

Ad §. 3.

Diſtinctio inter fratres, ut fratres; & eoſdem ut homines conſideratos; quemadmodum & diſtinctio inter Imperatorem ut imperatorem & eundem ut Archiducem Auſtriæ conſideratum, & vera eſt, & bona: quia in re ipſa fundamentum habet. Multa enim fratribus ut fratres ſunt debentur; quæ iiſdem ut ſunt homines ſimplices non debentur: quod inde manifeſtius patet; quia ſi deſinant eſſe fratres, licet non deſinant eſſe homines id nullo jure exigere queunt. Sed etſi non deſinant eſſe fratres, diverſus tamen iſte reſpectus, quamvis non ita evidenter, deprehenditur. Multa & imperatori ut imperatori competunt; quæ eidem ut eſt Archidux non competunt, quod clarius liquet, ſi deſinat eſſe imperator; nec tamen idem diverſus reſpectus tollitur, etiamſi talis eſſe non deſinat. Sed nulla diſtinctio eſt tàm vera & ſolida, quin ea aliquis aut ineptè, aut ſophiſticè uti poſſit. Noxam unam numero, totam in ſolidum quicunque condonat; nullum in diverſis titulis aut juribus ſuis colorem reſervatæ pœnæ, quærere poteſt: quamvis iſti tituli in ipſo revera diſtincti ſint.

Hæreticidarum ineptia non in eo eſt, quòd eoſdem mortales, nunc tanquam homines nunc tanquam alicujus criminis reos diſtinctè conſiderent. Certum enim eſt aliud hominibus qua homines ſunt, ſine ullo reſpectu eorũ culpæ conſideratis: aliud crimine aliquo obſtrictis deberi. Sed in eo hæreticidæ peccant, quod rem vetitam audeant, evellentes lolium, quod ad meſſem uſque tolerare juſſi ſunt.

Videamus nunc an in iſta diſtinctione nobis contrarii ſimus & inconſtantes.

Quæris primùm an fratres à Magiſtratu Chriſtiano pro fratribus in gubernatione civili agnoſcendi ſint? Reſpondebo agnoſci poſſe pro fratribus; ſed neq; id fratrum ſubjectioni; neque Magiſtratus dominationi quicquam obſtare; quia etiam fratribus dominari in gubernatione civili atque oeconomicâ per legem Chriſti licet; quod exempla dominorum ſervos fratres habentium in primæva Eccleſia oſtendunt. Urges Quâ igitur conſcientiâ Magiſtratus iis quos fratres ſemper eſſe ideoque ad gubernationem Regni Chriſti ſpiritualem ſemper pertinere novit; dominari audet? Reſpondebo.

Primùm, Quia nuſquam ejus conſcientia lege Chriſti obſtricta eſt; ut eos, quos ad gubernationem Regni Chriſti ſpiritualem pertinere novit, extrà iſtam ſpiritualem gubernationem à debita ſibi civili ſubjectione exſolvat ac liberet. Scit etiam lege Chriſti anxiè præſcriptum eſſe omnibus Chriſtianis ut reddant Magiſtratui quod Magiſtratui debetur, perinde atque id quòd eſt Dei, Deo, atque utrumque iſtud officium à ſubjectis unà præſtandum injungi. Satis igitur ex mente Chriſti officio ſuo functus videbitur; ſi intrà limites civilis gubernationis poteſtatem ſuam coërcens, falcem ſuam in meſſem Dei non immittat. nec poteſtatem ſuam coactivam adminiſtrationi Eccleſiaſticæ immiſceat: quæ in eâ tantum, nec uſquam alibi vetita eſt: quemadmodum neque Deus & Chriſtus legibus ſuis ſpiritualibus & Eccleſiaſticis, datam ſemel Magiſtratui poteſtatem infringunt aut convellunt; ſed eam potiùs approbant & confirmant.

Deinde enunciatio iſta, quòd Fratres ad gubernationem regni Chriſti ſpiritualem ſemper pertineant; ambigua & niſi dextrè explicetur, falſa eſt. Nam ſi ſemper pertinere ad gubernationem regni Chriſti id ſignificat, ſemper ſubjectum & obnoxium legibus Chriſti & gubernationi Eccleſiæ eſſe debere; hoc eſt, ſi verba iſta de habitu, ut ita loquar, ſubjectionis iſtius, intelligantur: verum eſt illos ſemper gubernationi iſti obnoxios & morigeros eſſe debere, putà, tamen, in caſibus qui gubernationi iſti Eccleſiæ ſubjacent: quorum alii à gubernatione terrena planè exempti ſunt: alii ipſi cum ea communes eſſe poſſunt. Sed in iſto verborum ſenſu dici poteſt Eoſdem fratres ſimul gubernationi quoq; terrenæ ſemper obnoxios & ſubjectos eſſe; quoad iſtius ſubjectionis, ut ita loquar, habitum & obligationem. Nam quamvis politicum & Eccleſiaſticum regimina inter ſe pugnant non tamen ita, quin iidem fratres & in politicò Cæſari quæ ſunt Cæſaris, & in Eccleſiaſtico Deo reddere poſſint quæ ſunt Dei. Sin iſta verba de ſpeciali actu alicujus judicii aut imperii; non autem de generali ſubjectionis obligatione atq; ut dixi, habitu, intelliguntur, falſum eſt fratres ſemper ad ſpiritualem gubernationem pertinere. Sunt enim quidam caſus in quibus ſoli terrenæ gubernationi locus eſt, quales ſunt omnes ordinationes, quæ ad hanc vitam commodè tranſigendam ſpectant. Nec deſunt alii caſus in quibus ſoli ſpirituali regimini locus eſt, puta in delictis quæ non contrà forenſem, ſed contrà Chriſti legem committuntur. Sed & ejuſmodi caſus dantur, in quibus utrique regimini locus eſt: qualia ſunt delicta contra leges forenſes, in quibus fieri nequit, quin ſimul contrà Chriſti legem peccetur.

Sexus muliebris ſubjectio erga virilem, per expreſſa Spiritus Sancti verba, extrà Eccleſiaſticam gubernationem, quod tu hoc loco urges, injuncta eſt fateor; ſed non magis quàm ipſorum virorum erga Magiſtratum. Quapropter nec minùs ex imperata ſubjectione erga Magiſtratum evincitur permiſſa ſupereminentia Magiſtratus quæ in dominatione conſiſtit; quàm ex imperata mulierum ſubjectione ſupereminentia ſexus virilis. Nec video cur magis ſubjectio mulierum in ipſa quoque gubernatione Spirituali urgeri poſſit; quàm ſubjectio Magiſtratui debita, cum diſciplina Eccleſiaſtica, vel minimùm efferentem ſeſe adverſus Magiſtratum contumaciam non minùs frænare atque coërcere debeat; quàm muliebrem impotentiam, aut immodeſtiam.

Chriſto dominationem in lege ſuâ interdictam fuiſſe; aut ipſum dominationem capeſſere auſum non fuiſſe, partim ineptè, partim falſò dicitur. Quod autem is ne extrà gubernationem quidem Eccleſiaſticam dominationem capeſſiverit; idemque Apoſtoli, facere auſi non fuerint; non ideò factum eſt, quod dominatio extra Eccleſiæ gubernationem prohibita eſſent; ſed quia neque decebat, neque expediebat, tàm excelſæ gubernationis clavo admotos vacare curis ignobilioribus.

Rationum mearum primam refutare aggreſſus, ex vocibus *inter vos*, hunc potiùs ſenſum aſſeris, Inter vos, quales & quanti eſtis, quàm hunc quem vocas meum Inter vos, hoc eſt non quatenus homines eſtis, ſed quatenus fratres. Sed primùm tametſi hanc vocularum iſtarum explicationem pro meâ non agnoſcerem, nihil efficeres. Quamvis enim diſtinctionem iſtam fratrum diverſimode conſideratorum veriſſimam putem; multùm

tamen

tamen intereſt, etiam veriſſimæ diſtinctiones, aptè an ineptè; perſpicuè an perplexè; explicandis Scripturæ verbis applicentur. Deinde tua voculis iſtis adjecta gloſſa, inter vos, hoc eſt, quales & quanti eſtis, etiamſi eince ret, ut ad omnes Chriſtianos voces iſtæ duæ pertinerent: non tamen efficit, ut ad omnes Chriſtianos, multò minùs autem ut abſolutè ac ſine ulla reſtrictione, præceptum quod hic traditur pertineat; cum Chriſtus doctrinam hanc non tantùm ex occaſione quorundam primum locum in ſuo regno ambientium; ſed etiam disertè iis tradat qui in Eccleſia ejus præeminentiam aliquam habere aut affectare voluerint. Quod igitur ipſe Chriſtus limitat ac reſtringit, nemo in infinitum protendere poteſt.

Nam quamvis id quod Apoſtolis hoc loco vetitum eſt, aliquomodo omnibus Chriſtianis vetitum dici poſſit, non tamen abſolutè ac ſimpliciter, nec alia conditione, quàm ſi Apoſtolorum more præeminentiam aliquam in populo Chriſti, qua talis eſt, habeant aut habere voluerint; aut etiam quocunque prætextu aut colore vel occaſione dominium in gubernatione Eccleſiæ Chriſti exercere conati fuerint: ità ut per iſtud præceptum, ne Magiſtratui quidem id ſibi in Eccleſiâ uſurpare liceat, quod Apoſtolis vetitum eſt. Poteſt enim aliquid omnibus cæteris vetitum dici per conſequentiam; quod Apoſtolis duntaxat, eorumque ſimilibus directè prohibitum eſt: quia iſtis in eo munere delinquendi maximè dabatur occaſio; quam tamen alios quoque aliquo prætextu ſibi interdum arripere non repugnat.

Alteram rationem meam producis. *Si inter fratres abſolutè, id eſt, ut homines conſideratos prohibita fuiſſet dominatio, non licuiſſet in primæva Eccleſia, Dominis Chriſtianis ſervos fratres habere; imò ne famulos quidem ſibi ſubjectos è fratribus licuiſſet aut liceret aſciſcere. Reſpondes. Toleratum hoc fuiſſe potius in Eccleſia: quam laudatum vel approbatum, idque ex profeſſo atque, ut ais, accuratiùs probare conaris.* Sed labor is etiamſi ſcopum ſuum attingeret, inaniter abs te ſuſceptus. Nec enim plus ad rationis meæ pondus requiritur, quàm ut id in Eccleſia olim licuerit. Quod autem toleratum eſt, an non licuiſſe cenſendum eſt?

Videamus tamen an labor tuus ſcopum ſuum attigerit. Quid ſenſerint aliqui inter antiquos aut recentes, pauciſſimi, & qui, ut reperiantur, quærendi ſunt, nihil moror. *Servos ad libertatem quærendam, arripiendamque; quemadmodum paulo poſt cælibes ad cælibatum ſervandum incitari ais* 1. *Cor.* VII. 21. atque inde dicis, ſervitutem toleratam tantum eſſe non approbatam. Hanc tuam rationem contrà te retorquemus. Quemadmodum adhortatio ad cælibatum, non efficit quin matrimonium olim in Eccleſia non modò approbatum, ſed & laudatum tanquam honorabile fuerit; ità & ſuaſio ad libertatem potiùs eligendam, quin ſervitus ſit, approbata: præſertim cum Apoſtolus dicat expreſſè ſervus vocatus es, ne ſit tibi curæ. Nam quod addit, ſi potes liber fieri potius utere libertate; id non tanquam officium præſcribit, à lege Chriſti injunctum; ſed tanquam conceſſionem lege Chriſti permiſſum (aut ut Apoſtoli verbis eodem *cap.* 1. *Cor.* VS 5. 6. prolatis utar, juxta indulgentiam, non juxtà præceptum) ne quis putet nos ad eum ſtatum, quamvis humillimus & abjectiſſimus ſit, damnatos atque adſtrictos, in quo nos agnitio veritatis deprehendit; quod faciunt nunc moroſi quidam S. S. gloſſatores, qui corticem verborum mandere aſſueti, Chriſtianos omnes in ſtatu ſervituti perpetuæ obnoxio detinent. Nec enim opus erat ut lex Chriſti homini inſitam libertatis cupidinem habenti, ad eam arripiendam ſtimulos adderet; ſed id potius opus erat; ut ſuperſtitionis vitandæ ergò legis Chriſti mentem Apoſtolus exponeret; & ne rigidius quàm par ſit, acciperetur, obviam iret.

Altera tua ratio eſt quod liberi ne hominum fiant ſervi 1. *Cor.* VII. 23. monentur. *Quo ipſo ais, Dominorum ſtatus labem omninò ſenſit, cum nemo ſubditos quibus poteſtas aliqua à Deo approbata ſuſtentatur ſine impietate poteſtatiſque illius annihilatione his vel ſimilibus Apoſtoli verbis à ſubjectione erga eam dehortari poſſet. Reſp.* Si ſub jugo dominorum exiſtentes ſervi, verbis iſtis Apoſtoli ad excutiendum jugum incitarentur, ſtatus Dominorum ſenſiſſet, ut loqueris, labem. Nunc cum liberos duntaxat homines dehortetur Apoſtolus à voluntaria ſervitute, quid hoc ad ſtatum dominorum enervandum pertinet; qui non liberis ſed ſervis ſuis dominantur? Quo jure igitur tu hoc loco ais? Nemo ſubditos alicujus poteſtati ſubjectos, his vel ſimilibus Apoſtoli verbis à ſubjectione erga eam dehortari poteſt ſine impietate. &c. cum Apoſtolus non ſubditos, à ſubjectione qua aliqua poteſtas ſuſtentatur; ſed liberos à ſuſcipiendo ſubjectionis quâ nemini adhuc obſtricti fuerant nexu dehortetur. Vides quàm miſere loca Scripturæ torqueas, ut ad propoſitum tuum detorqueas. Ac dum poteſtatem dominicam, à Deo approbatam non eſſe probare contendis; imprudens Apoſtolum manifeſtæ impietatis, ſatis audacter ſed per ſummam injuriam arguis, cum ipſius verbis ſenſum affingens; qui à mente ejus eſt alieniſſimus. Nam ſi verum eſt quod ais, Neminem ſubditos poteſtati à Deo approbatæ ſubjectos, ſine impietate poteſtatiſque ejus annihilatione, his vel ſimilibus Apoſtoli verbis, à ſubjectione erga eam dehortari poſſe: & tamen Apoſtolum iſtos ſubditos ab ea ſubjectione, dehortatum ſtatuis, quomodo ipſum ab objecta ipſi impietate abſolves? Unum illud eſt ſed miſerum effugium, ſi dominicam poteſtatem à Deo non approbatam cenſeas; quod tamen tibi jam ſuprà, & quidem tuæ etipſius ratione in te retorta, eripuimus. Quid? quod iſtam poteſtatis annihilationem, cum impietate conjungis & tamen annihilationem hanc Apoſtolo tribuis, dum per verba ejus Dominorum ſtatum labem omninò ſenſiſſe arguis imo verò Dominorum ſtatum per Apoſtolum eſſe ſubrutum affirmare audes.

Famulos fratres non alia conditione, niſi tanquam Socii, ſine ulla coactivâ poteſtate habeantur, in Eccleſia permittis. Sed quis unquam famulitium ſine ulla coactiva poteſtate tenuit? Tu non modo civilem; ſed etiam domeſticam diſciplinam è gentibus Chriſtianis proſcribis? atque ut ſine ullo pœnæ aut caſtigationis metu minimæ maximæque hominum ſocietates conſiſtant, omni conatu, contendis. Et poſteà ſi quis tuo te tibi vultu tanquam in ſpeculo conſpiciendum oſtendat, *de incivili ne dicam impiâ, & inclementi ſuſpicione; & injurioſâ innocentis ſententiæ depravatione* queri atque ſtomachari non deſinis.

Ais *Evangelium non quævis ſervitia prohibuiſſe; ſed tantum vera & propriè dicta, aut rectius ſervitutem perfectam.* Ex quo patet te ſentire non modo dominicam poteſtatem dominis; ſed etiam ſervilem ſtatum ſervis ſub Evangelio prohibitum. Quod unde didiceris neſcio. Nam verba, Ne ſitis ſervi hominum 1. *Cor.* 7. 23. ne quid amplius dicam, tuâmet in eodem paragrapho expreſſa confeſſione, non ad ſervos ſed ad liberos pertinent. Agnoſce tua verba *Et liberi adhucne hominum fiant ſervi ab eodem Apoſtolo verſ.* 23. *monentur &c.* Sed ſi tu ex prohibita ſervitute, dominicam poteſtatem prohiberi meritò arguis; certe ego ex conceſſa, imo verò injunctâ civili ſubjectione; civilem poteſtatem concedi, optimo jure colligam.

Ad § 4.

Paragraphus iſte quartus; quem tu hoc loco atro carbone denigras (quaſi uſpiam terrarum iſta merx candida reperiatur;) quemq; in Inſulam proæmialem & quidem ad ſupplicium deportari imperas, ubinam locorum quærendus ſit, neſcio. Ego ipſum in hoc opuſculo inter eas ſcripti mei partes, quas tertio, & quas quinto paragrapho oppugnas; diu multumque quæſitum, deprehendere non potui. Credo tàm imperioſæ denunciationis horrore perculſum, clanculùm elapſum, fugitivum. Nam quis ad tàm minacem deportationis atque ſupplicii formidinem; præſertim à tanto Monarchâ incuſſam, non trepidet? Quem ego ſi fortè ex fuga retraxero, tibi ad pœnam dedam nebulonem. Non tamen alia conditione, niſi ubi cognovero.

Auſum aliquid brevibus Gyaris & carcere dignum.

Ad § 5.

Ad §. 5.

Humilitatem ad omnes Chriſtianos etiam in ſummo dignitatis faſtigio poſitos pertinere; quoties ejus exercendæ occaſio occurrit, diſtrictè fateor. quamvis an de ea *Matth.* 20. 25. agatur, vehementer dubitem. Verba quoque Chriſti eodem in loco ad omnes Chriſtianos porrigi poſſe dixi; ſed neque ſimpliciter, neque eodem modo omnia. Directè enim verba Chriſti dominationem vetantia, pertinent ad Apoſtolos aut Apoſtolorum ſimiles; qui in Eccleſiæ regimine, quæ verum eſt regnum Chriſti, primi ſunt aut Duces aliorum, aut qui tales eſſe velint. Sed quia in ipſo dominationis interdicto non obſcurum cernitur ſervitutis quoque Eccleſiaſticæ interdictum: poteſt & ad reliquos Chriſtianos tota iſta doctrina protendi. Quanquam & ratione dominationis, reliqui etiam Chriſtiani, puta Magiſtratus politici, eodem interdicto obſtringuntur ne quam ſibi in Eccleſia dominationem uſurpare audeant: quæ ne ipſis quidem genuinis Eccleſiæ præpoſitis permiſſa eſt; non directè id quidem ſed per conſequentiam. Non igitur ſimpliciter ea verba ad omnes Chriſtianos pertinere, ut tu putas, intellexi: ſed etiamſi pertinerent (quod aliquomodo concedi poſſe fateor) nihil tamen eorum, quæ tu contendis ex iis dici poſſe, demonſtravi.

Ad §. 6.

Te naturam Spiritualis Regni Chriſti non intelligere, non ſine additâ probatione aſſerui, cum oſtenderim eam ejus eſſe naturam, quæ mundanis regnis nihil obſtet, hoc eſt, quæ, etiamſi regnum hoc totum orbem occupet, tamen Mundana regna non tollat. Atqui tuâ ſententia ſtante, ſi ad veram & perfectam Chriſti doctrinam totus orbis converteretur; nullus erit Regnis, nullus Magiſtratibus locus.

Humilitatis autem & aliarum quorundam virtutum natura, an abs te ſatis intelligatur, mox videbimus; ubi primùm examinaverimus, an verba mea, quæ eâ de re protuli, ſatis intellexeris. Non enim illud ſuſpicari volo, (cui tamen ſuſpicioni anſa abs te præbita, non deeſt) ea ae de induſtriâ in pravum ſenſum detorſiſſe, cum in toto hoc Reſponſo, omni triſtium affectuum uſu (hilares enim non proſcripſi) mihi interdixeris. Nec verò ſine cauſa, imò ne leviter quidem ſuccenſendum tibi eſſet; ſi mihi ultrò ac ſciens volens, ejuſmodi dogmatis calumniam impingeres, quod ego maximè deteſtor.

Tribus igitur mihi primùm, me omnia pietatis exercitia negligenda cenſere. Deinde eadem peſſimo exemplo carnalia appellare. Quorum utroque nihil à mente meâ alienius fingi potuit. Atque hic certè malo, ut infelix, quàm malignus ac perverſus interpres cenſeare mentis ac verborum meorum, quæ ita ſonat Διότι γὰρ ψευδῶν *eorum in eo notamus, non quod cæleſtium iſtarum atque internarum ac ſpiritualium virtutum vim, in externa ipſorum & carnali, hoc eſt, falſa plerumque & apparenti ſpecie atque exercitio collocent: & veræ pietatis vim, cum forma ejus in oculos mortalium incurrente turpiter confundant*, Quibus in verbis nihil minùs ego volo quàm ut exercitia virtutum ac pietatis negligenda ſuadeam; cum nullius virtutis, multò minùs cæleſtium ac ſpiritualium, quas commendo habitus; ſine actibus & exercitiis ſuis conſtent: ſed veram pietatem, ab ejus formâ; cæleſtes, internas, ac ſpirituales virtutes earumque actus; ab earundem externâ, carnali & apparenti ſpecie, diſtinguo. Quod autem huic apparenti virtutum ſpeciei, voculam *exercitii* adjunxi; ſtylum Apoſtoli ſecutus ſum, qui iſtiuſmodi actiones, in oculos hominum incurrentes σωματικὴν γυμνασίαν, (Corporale exercitium) apellat: nec magni æſtimat, & veræ pietati opponit; quam ſolam plurimi facit; id quod egomet ſentio, & cuilibet Chriſtianorum ſentiendum atque inculcandum eſſe cenſeo; quamvis id in malam partem abs te, forſan imprudente, ſed non ſine maxima meâ injuria rapiatur. Reſpexi etiam ad illas ἀσκήσεις ac meditationes; tàm veterum philoſophorum; qui in promiſſis ac pediculoſis barbis, peraque & pallio ſanctitatem inſtituti ſui collocabant; quàm Chriſtianorum quorundam; qui in panoſo aut cucullato habitu; ciborumque & geſtuum ac vitæ generum delecta; aliquarum virtutum atque imprimis humilitatis gloriam venantur; à qua tamen reverâ ſæpius quàm longiſſimè abſunt. Hæc enim eſt illa externa & verè carnalis pietatis ſpecies quàm Chriſtus in Scribis & Pharisæis exagitat, qui omnia faciebant πρὸς τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις: Atque hanc ego externam pietatis larvam; non vero ipſam pietatem externum & carnale exercitium appellavi: imò verò illud veræ ac genuinæ pietati, quæ & ipſa non habitus tantum ſed & actus ſuos habet, manifeſte oppoſui; quamvis, ut verè fatear, tunc vocem *Carnalis* pro *Corporali* duntaxat, uſurparem, nec in deteriorem ſenſum, quod tu hîc facis, deflecterem. Quæ tamen etiam in ſequiorem ſenſum detorta, jure huic pietatis ſpeciei, applicari poteſt, quæ exercetur eo fine, ut ab hominibus conſpiciatur.

Vides igitur quam fœdè deceptus ſis, dum me omnia pietatis exercitia negligenda cenſere credidiſti: & quam falſo affirmes me ſcribere, pietatis vim in exercitio ejus non conſiſtere; quod nuſquam ſcripſi ac ne ſomniavi quidem. Vides & illud, me iſta, non pietatis ſed ſimiæ pietatis exercitia, non modo cum Apoſtolo corporalia, ſed etiam tuo ac deteriori ſenſu *Carnalia* merito appellare potuiſſe, quæ Chriſtus ipſe tanquam hypocritica exagitat.

Sed tu non contentus mea verba non intellexiſſe; ne iſtius quidem, quam tantopere urges virtutis, hoc eſt, Humilitatis naturam ſatis intelligis; non magis profectò quàm naturam illius, quem ipſi falſò oppoſitum eſſe credis habitus Magnanimitatis. Quod ex iſtâ, pulchrè videlicet abs te delineata, imagine, liquidò conſtat. In qua cum nullum genuinum veri magnanimi lineamentum reperias, Simius certè ejus tuis coloribus non illepidè depictus eſt. Nos autem hoc loco, ut non ſimplicem ſed Chriſtianam humilitatem ac modeſtiam; ita Chriſtianam quoque magnanimitatem conſideramus: quarum virtutum ambæ adeo ſtricto inter ſe vinculo copulatæ ſunt; ut altera ab altera divelli nequeat. Nec mihi tu unquam humilem ac modeſtum Chriſtianum dabis, in quo vera animi magnitudo non eluceſcat: nec magnanimum & excelſo animo cuncta humana deſpicientem Chriſti diſcipulum; qui non, ſuarum ſibi virium probe conſcius,

Secum haberet & norit quam ſit ſibi curta ſupellex.

Sprevit omnia, qui ſeipſum bona fide ſprevit. Nam qui eo uſque notitiæ ſui progreſſus eſt, ut ſe non pluris, quàm opus eſt, æſtimet; cæteris quoque rebus vera imponet pretia, nec pluris quicquam æſtimabit, quàm par eſt. Pariter quiſquis excelſo ac generoſo animo ſe ſuprà humanas res atque curas ſuſtulit, in ſpeculo earum quas contempſit, rerum, longè clarius videbit cauſas ſui contemptus Nec tamen ideo, quia & ſeipſum & humana omnia non pluris facit, quàm par eſt, hoc eſt, ut æquum eſt deſpicit; abjiciet animum ac ſtationem in qua hic à Deo collocatus eſt, deſeret; aut in ſuperſtitiones aliquas delabetur; ut ſibi iis rebus utendum eſſe non putet, quæ ipſi utendæ datæ ſunt; dum abſit abuſus ac vitium atque injuria aliena. Sed magnitudinem animi Chriſtianam, modeſtiâ temperatam, expromet in iis ſpernendis, quæ licet aliis optabilia, ipſe ſalvo pietatis inſtituto, admirari atque amplecti non poteſt. Idem Chriſtianam modeſtiam, eâ quam diximus animi magnitudine ſubnixam & comitatam expromet in iis, quibuſcum vivit aut negotium habet; tractandis honorandis, tolerandis, æſtimandis.

Suprà ſe autem alios æſtimandi officium, quod *Philip.* 2. 3. injungi videtur, primùm non ad omnes homines extenditur; ſed ad eos tantum qui nobiſcum poſſunt eſſe comparabiles. Neque enim eos, quorum graves & manifeſtos, earum rerum quibus ipſi abundamus defectus, cernimus, ſaltem in earum rerum poſſeſſione nobis præferre poſſumus; neque homines omnis prorſus virtutis ac pietatis expertes, & probris coopertos in pietatis comparatione pluris quàm nos facere debemus.

Deinde

Deinde idem non eſt extendendum ad æſtimationem in omni Comparationis genere. Sunt enim quædam in quibus pluris nos facere, quàm alios extra humilitatis periculum poſſimus. Nec certe homines rudes, atque omnium rerum ignaros in comparatione eruditionis docti homines ſibi præponere tenentur. Sed hæc aliorum præ nobis æſtimatio, de qua Apoſtolus *Philip.* II. loquitur, de eo pretii genere intelligenda eſt; quo ſolo, vera hominis excellentia cenſetur. Vera autem hominis præſtantia in eo eſt quo loco quis ſit apud Deum, qui de ſingulorum meritis, mentibus atque animis rectius judicat, quàm omnes alii. Tanti igitur quiſque eſt, in reipſa, quanti apud Deum cenſetur. Quod cum occultum ſit hominibus; tutius eſt In eam partem inclinare, ut alios meliori loco apud Deum eſſe cenſeamus, aut certe ſuſpicemur; quàm noſmetipſos, præſertim cum eorum lapſus neſciamus, noſtrorum autem ignari eſſe non poſſimus. Atque hinc oritur ille, optimis quibuſque uſitatus, alienarum pro nobis precum ambitus.

Sed ne humilitatis naturam uberius exponendo longius à propoſito ab eam, vides profectò ſi ultrò ad conſpectum tàm claræ lucis non connives, humilitatis naturam à vera magnanimitate non everti. Neque enim ego qualem tu deſcribis animi elationem, veram animi magnitudinem cenſeo, è qua oritur vitæ ſuperbia, faſtus, ambitio. Puſilli iſta ſunt, & in rebus minutiſſimis ſibi ſtolidè placentis animi indicia. Splendor autem & inæqualitas pro diverſitate gradus aut fortunæ in qua Deus ſingulos eſſe voluit, modeſtiæ atque humilitati Chriſtianæ aut repugnat, aut congruit; dum tamen ſemper abſit pauperum contemptus, multoque magis injuſta violentia. Nam vis jure ſubnixa, ipſius Dei auctoritate atque ordinatione fulcitur, neque aut manſuetudinis aut modeſtiæ perfectæ indolem excludit aut ab ipſa excluditur, quod olim in Moſe, mox in Davide patuit; & nunc in eorum ſimilibus Chriſtianis Magiſtratibus patere poteſt.

Quicquid autem tu hoc loco eximiam neſcio quam & abſtruſam Humilitatis Chriſtianæ notitiam jactes, atque adeò neſcio quos immenſæ molis montes parturias, tamen poſt excluſum inſani niſus hiatu ridiculum murem; ſatis oſtendis, in quanta ejus ignoratione verſeris; dum eam ad odioſiſſimam Ethicorum vilitatem ac puſillanimitatem pertingere arguis. Sed mirum eſt profectò te humilitatem in infimo dejecti animi ſtatu, collocare; qui ſervilia (ut ais) quorundam Chriſtianorum ingenia, quæ fruſtrà Apoſtolus à ſerviendi propoſito dehortatus eſt, ſuprà §. 3. damnes aut vituperes. Hic autem ut contrarium probes regulas quaſdam & notas humilitatis, è ſacris literis eruere tentas.

E quibus aliquæ ſunt ſpuriæ & adulterinę; & quę neque id quod demonſtrandum eſt probant, atque idipſum ineptè pro conceſſo ſumunt, de quo nunc quęrimus; qualis eſt illa quam inique pro humilitatis nota ſimpliciter venditas *Non dominari nec poteſtatem exercere in alios*. Neque enim id ſimpliciter humilitati aut Chriſtiano officio repugnat, niſi forte poteſtas, hæc in Eccleſiaſtico regimine exerceatur. Aliarum autem nulla eſt ad quam ſe vir magnanimus libenter demittere nequeat; nec tamen eo ipſo in puſillanimitatis extremum incidat. Quod quidem per ſingulas vadendo clarius patebit. Nec enim abjecto ad omnem vilitatem animo opus eſt, ut quis ſe ſuper alios non extollat *Matth.* XXIII. 12. aut primos accubitus non amet, aut titulos Magiſtrales, ſalutationes & Maximi nomen non ambiat; veſtes peculiares & ſplendidas non gerat; nihil ſibi præ cæteris eximium vendicet 1. *Cor.* IV. 8. non altum ſapiat. *Rom.* XII. 6. fratribus more Chriſti & Apoſtolorum miniſtret atque inſerviat *Matth.* XX. 25. ſe ipſe deprimat ut à Deo erigatur; ultimum potius quam primum locum in conviviis occupet. *Luc.* XIV. 10. honore alios preveniat. *Rom.* XII. 10. pluris alios quàm ſemetipſum faciat. *Phil.* II. (quod quid ſit & quàm univerſale non ſit jam ante ſatis explicuimus) ſubjiciat ſeſe aliis 1. *Pet.* V. 5. quod neque ipſum univerſale eſt; (Neque enim ſemper neque omnibus nos ſubjicere tenemur; alio qui regimen atque ordo omnis in Eccleſia, in familia, ut hic Rempub. taceam peribit.) ſed juſtam ſubjiciendi ſe cauſam & competentem circumſtantiam requirit, quemadmodum & illud, ut fiat & ſubmittat ſe ut puerulus *Matth.* XVIII. 3. Præterea ut ad humilia ſe demittat *Rom.* XII. dicat exemplo Apoſtoli, ſe omnium minimum. *Epheſ.* III. 8. peccatorum primum & vocatione ſua indignum 1. *Tim.* 1. 15. ſe nihil eſſe 2. *Cor.* XII. 11. Honores ac mundum contemnat. *Philip.* III. 8. 17. Sanctis miniſtret. *Rom.* XV. 26. &c.

Ex illis omnibus notis nulla eſt quæ nos ad aliquam animi vilitatem aut abjectionem adigat, nulla quæ generoſitatem mentis noſtræ non erigat potius quam deprimat. Nam quod ad lotionem pedum inferioribus præſtandam attinet (quem tunc uſitatum hoſpitalitatis morem fuiſſe diſcimus ex *Luc.* VII. 44. & 1. *Tim.* V. 10.) ne id quidem ſi ſemper ac ſimpliciter omnibus injunctum eſſet, quicquam de excelſi animi generoſitate delibaret, qui etiam ſordidioribus miniſteriis; quoties ea præſtare operæ pretium eſt, non inquinatur.

Verumtamen animadvertendum eſt lotionem pedum Apoſtolis *Joh* XIII. non eo fine à Chriſto exhibitam, ut tanquam ordinarium nec unquam omittendum officium omnibus injungeretur. Alioqui inter illas quæ vulgò ſacramentales vocantur ceremonias relata fuiſſet. Sed eo fine ut ii quicunque in Eccleſia præ aliis eminere volebant aut debebant, quales erant Apoſtoli & eorum ſimiles, ſcirent ſibi interdictum eo genere dominationis in Eccleſia gubernanda; quæ ad viliora ſubjectis miniſteria præſtanda ſeſe demittere non ſolet; qualis eſt civilis aut deſpotica dominatio in qua ſubjecti dominis ſuis lavare pedes ſolent, domini aut præpoſiti ſubjectis non ſolent. Qui enim tenentur aliis etiam viliora miniſteria præſtare (puta quando id res aut occaſio exigit) non poſſunt ſuprà eos tàm alte eminere; quam alte ſupra ſubjectos ſibi eminent domini aut Magiſtratus. Non igitur iſtud Chriſti exemplum pertinet ad Dominorum erga ſervos, aut Magiſtratuum erga ſubjectos; ſed aut ad parium erga pares; aut ad ſuperiorum in regimine Eccleſiæ; erga inferiores in eodem regimine officium.

Quod autem iſta lotio pedum pro ordinario & nunquam omittendo officio injuncta non ſit, inde quoque patet, quod ejuſmodi conſuetudini adſtricta fuit; quæ citò deſinere debuit ac deſiit. Poſtquam enim homines nudis pedibus incedere deſierunt, mos hic exolevit: Niſi quod eum Pontifex, in illa hiſtrionicâ Humilitatis ſuæ jactantiâ quotannis revocet: Quem & tu, quia corporalia humilitatis exercitia nimium urges, revocare velle videris; tametſi tua mer ſententia in eo deterior Pontifice deprehenderis. Etenim interroga conſcientiam tuam, an ullius unquam ex iis, qui te ſunt inferiores, pedes laveris; cum tamen id ei qui humilis eſſe velit, faciendum eſſe neceſſariò ſtatuas. Unde apparet facilius eſſe iis quoque qui onera gravia *qui δυσβάστακτα φορτία* *Matth.* XXIII. 4 ea humeris aliorum imponere, quàm vel minimo digito ea movere velle. Quid enim tu mihi humilitatis exceſſum Chriſtianis injunctum, tertio quoque verbo crepas? quid innoxias dominorum aut Magiſtratuum poteſtates, gravis adverſus modeſtiam Chriſtianam delicti inſimulas? qui tot elati animi veſtigia in Scripto iſto tuo relinquis; qui nullam juſtam ob cauſam, uſque ad verborum immodeſtiam exeandeſcis; qui non alio quàm tibi libeat reſponſo, objectas tibi culpas *dignaturum* te, non ſine ſupercilio, profiteris: qui in aſſumpta imagine Regis alicujus terras ac maria omnia imperio tenentis; tibi places atque luxuriaris; & quaſi pro tribunali ſupremi judicii reſidens, latas in reos ſententias graves pronuncias; quibus in inſulas, tuæ videlicet ditionis, miſeri deportentur, non ut ibi procul à domo & patria extorres ſeneſcant; ſed ut iſthic pro meritis ſupplicio caſtigentur: quam caſtigationem non ſemel repeteris, ne tibi ſemel aliquid inepti excidiſſe ſufficere putemus. Hæc & his ſimilia qui videam, non miror te veræ humilitatis indolem factis non exprimere; qui eam ne

 cogitatione

cogitatione quidem benè percipias, atque ibi colloces ubi non eſt, illic autem ubi eſſet maximè uſurpanda, ejus obleviſceris. Atqui pręſtaret millies verum Magiſtratum legitimè gerere; quod nuſquam prohibitum eſt, quàm cum eo tibi interdictum putes; ejus tamen gerendi imaginatione vel ſemel tumidam phantaſiam oblectare. Et longè plus ad humilitatem conduceret, animum verâ infirmitatis ſuæ notitia imbuere; quàm corporale lavendorum inferioribus pedum officium jactare atque urgere; quod & ſuperbiſſimi mortalium Pontifices exequi poſſunt: aut poteſtatem Magiſtratus à cætu perfectiorum Chriſtianorum proſcribere; quæ de iſtius virtutis non tam externis officiis adſtrictæ, quàm imis mentis medullis incoctæ, perfectione, non delibat.

Ergo ut eò, unde digreſſi ſumus, revertamur, nihil in toto Evangelio ad humilitatem pertinens reperiri poteſt quod nos ad alterum ejus extremum ſuperbię oppoſitum adigat. Quod eſt Puſilli ac degeneris animi vitium, nimio minus quàm par ſit, ſibi tribuentis; ex infirmarum, (quia eas non intendit) virium conſcientiâ profectum: unde naſcitur ignavia, ſocordia, pravum, ac deforme, & nimis alieno nutui addictum obſequium; mens judicii proprii expers, ac ſecura; alieno ſerviens; & per ſubruſticum pudorem, nihil cuiquam negare; nulla in re repugnare aut reſiſtere audens; cui nullum ſit quærendæ laudis ſtudium; nulla ſervandæ dignitatis cura; denique illo, qui degeneres animos arguere ſolet, metu ad ſuccumbendum omnibus cæco impetu proſtrata ac dejecta.

Quas mentes; quia non modo Satanæ, ſed etiam ſuperborum & arrogantium hominum præda eſſe ſolent; in ejuſmodi pravo & inerti animi ſtatu, callido & ſpecioſo artificio; plerumque per humilitatis *ac cæcæ obedientiæ*, tanquam cæleſtium virtutum obtentum, retineri & confirmari, jam olim trito more receptum eſt.

Ad §. 7.

Chriſtum *Matth.* 20. neque omnem in Eccleſia ſua præeminentiam, neque ejus ſtudium ſuſtuliſſe; ſed viam ad veram præeminentiam perveniendi diverſam illam quidem à communi Mundanę dignitatis aſſequendæ viâ, oſtendiſſe, prolixè ſatis probavimus. Falſò igitur nos id, ſine probatione aſſeruiſſe dicis, & fruſtra idem futiliſſima ratione refutas, meis argumentis non refutatis. Quid enim obſtat aſſertioni meæ, quod Dominus diſcipulis hoc loco nec Maximi nec benefici nomen, ut ais, concedere velit; hoc eſt, eos ad pręeminentiam Mundanam non perventuros in regno ſuo aſſerat; cum illis ad aliam præſtantiorem præeminentiam, viam quam ignorabant, oſtendat? cumque & iſtam ipſam in terris Eccleſiaſticam præ aliis eminentiam inter alios: per quam homines inter reliquos fratres, primi, & magni eſſe volunt, non modo indulgeat; ſed etiam quibus artibus quæri debeat doceat?

Ne autem id quod fruſtrà facis, gratis feciſſe videare, ſcias velim particulam hanc *Gratis* in eo ſenſu, quo tu eam hic & alibi ſæpius uſurpas; nunquam à bonis auctoribus uſurpari; ſed eſſe floſculum, ex epiſtolis obſcurorum virorum decerptum.

Chriſti exemplum ad probandum, ab Eccleſiæ ejus etiam militantis regimine, non omnem præeminentiam exulare, rectè adduxi: cui quanquam non ſerviretur non idcircò tamen etiam in terris, Maximus & primus eſſe deſinebat; quemadmodum & Apoſtoli, licet terreno modo florere ac benefici in alios eſſe non poterant; non idcircò tamen etiam in terris, præſtantiſſimi mortalium; imò & ſpirituali, quandoque etiam terreno modo, (ut cum claudum ſanitati reſtituerunt) benefici dici, non poterant. Porrò in comparatione eorum cum Chriſto, quis maximam eſſe inęqualitatem non agnoſcat? Rationem à Chriſto allatam, præeminentiæ deſiderium non ſimpliciter damnare aut rejicere meritò dixi: Quamvis enim mundanæ aut potius politicæ præeminentiæ & dominandi ſtudium rejiciat; non tamen omnem ſimpliciter eminentiam damnat ac rejicit: imo verò ad præeminentiam veram, non modò quæ in cælis ſperatur; ſed etiam quæ in terris obtingere poteſt iis, qui in Eccleſia Duces aliorum eſſe voluerint, viam oſtendit. Quę præeminentiæ genera, ego cum politica eminentia non confundo. Explicare tamen hunc locum abſque ejus mentione non potui; nec in eo impudenter quicquam egi. Quæ igitur hic magno conatu moliris, nihil adverſus nos faciunt.

Ad §. 8.

Quod ad primam paragraphi hujus partem attinet; ad meæ rationis pondus nihil ultrà requiritur; quàm ut oſtendam Chriſtum hoc loco non ab alio gubernationis genere dominationem removere; niſi à ſpirituali, & ſibi ſuæque Eccleſiæ proprio; aut quod idem eſt, non à politico; ſed ab Eccleſiaſtico. Nam poſito eo, quod tu quoque ipſe concedis; illud ſequitur, ſi forte aliud gubernationis genus inter Chriſtianos reperiatur, ab eo dominationem hoc loco non removeri. Porro quòd inter Chriſtianos; pręter illud ſpirituale, quod non eſt ex hoc mundo, aliud quod gubernationis genus, hoc eſt, politicum reperiatur; ut ipſam rerum experientiam teſtem non producam; tu ipſe concedis, & quidem addis Chriſtum hoc loco non nolle ut quiſquam mundano more fidelibus ſuis imperet; verum eam imperandi permiſſionem ad extraneos duntaxat reſtringis, nulla omninò ratione reſtrictionis ejus addita. Ego verò reſtrictionem iſtam conſiſtere non poſſe ita arguo: Si Chriſtus eos qui diſcipuli ſui eſſe velint, aliis fidelibus ſuis imperare politico more non vult: ne extraneis quidem id permittit. Quia & extraneos ſub pæna æternæ mortis ad ſe ita vocat; ut ſui diſcipuli eſſe velint. Quibus igitur fidei ac ſubjectionis regno ſuo officium injungit; iis & omnium Regni ſui legum obſervantiam injungit; ità ut quicquid veris Chriſti diſcipulis impunè non licet; ne iis quidem impune liceat; qui ſui veri diſcipuli, niſi perire malint, eſſe tenentur.

Secunda hujus paragraphi pars, *Nota rejcrt*, adverſæ partis in diſputando, *acumina*, quę quoties ipſi in probando aqua hæret; ſtatum quæſtionis immutat; aut nos ex reſpondentibus opponentes facit. Ex hoc conceſſo principio. *Multa hominibus licere, à quibus Chriſtus abſtinuit* non deduco ego hanc concluſionem. Ergo Chriſtianis licet Magiſtratum gerere, quia Chriſtus ab eo abſtinuerit. Futiliſſima enim iſta eſſet deductio. Sed ex eo principio; Conſequentiam veſtram validè impugno & falſam eſſe demonſtro: qui ex eo quod Chriſtus Magiſtratu abſtinuerit Magiſtratū Chriſtianis illicitum eſſe concludatis.

Quam conſequentiam non confirmatis per eam rationem; quia ſuum exemplum Chriſtus adducit ad eximendam diſcipulis ſuis regnandi cupiditatem. Nam non id probandum eſt vobis, Apoſtolos, quos Chriſtus tunc alloquebatur, exemplo Chriſti Magiſtratu & dominatione abſtinere debuiſſe. Quis enim de eo dubitet, qui ſciat eos ad diverſum longè ac præſtantius munus, quàm ſit Magiſtratus politicus, quodque non per ſe, ſed per accidens & ob alias extrinſecas cauſas, cum functione Magiſtratus conſiſtere non poſſet, fuiſſe vocatos? Sed potius id vobis probandum incumbit; propter exemplum iſtud Chriſti à Magiſtratu abſtinentis, omnibus ſimpliciter Chriſtianis illicitum eſſe magiſtratus officium. Quod tamen à vobis nunquam probabitur, niſi prius demonſtraveritis, Omnes omninò Chriſtianos, tàm peculiari ratione ad plantandam & regendam Eccleſiam eſſe vocatos, quàm Chriſtum & Apoſtolos.

Judicia, aut potius arbitria, à partibus ultrò delata; quale illud fuit Chriſto oblatum, ſuſcipere, ſemper eſſe Chriſtianis illicitum, futiliſſima ratione probatur ex loco 1. *Cor.* v. 12. Quæ enim in eo vis conſecutionis eſſe poteſt; Quia de flagitiis externorum, qui ſe legibus Eccleſiaſticis non ſubdidere, judicare non poſſumus; ideo nobis de litibus externorum; qui ſe arbitrio noſtro, ſubjiciunt, cognoſcere non licere. Annon hic eſt manifeſta μετάβασις ex uno in aliud judiciorum genus. Neque verò ii, qui conſenſu partium delatas ad ſe controverſias componunt; falcem in meſſem magiſtratus immittunt, cum judicia Compromiſſorum exercere per Magiſtratus

ubique

ubique terrarum liceat. Quo loco autem in Eccleſia, Magiſtratus aut judicum ſunctio cenſenda ſit; ad præſentem inter nos controverſiam non pertinet.

Ad §. 9.

Quo jure, aut qua ſpe, quove ſucceſſu, te à ſententiâ, quam ſolidis argumentis urgeo, ſubducere poſſis, in reſponſione ad proœmium oſtendimus. & in §. 15. oculis repræſentata demonſtratione oſtendemus.

Nunc ad Petri locum accedamus. In quo, nec ſine exclamatione, affirmas, Apoſtolum dum Epiſcopis dominationem in clerum prohibet, ſimul dominationem in ſervos aut ſubditos prohibere. Quomodo id probes videamus. Ais *imperari ſenioribus ut ſint exemplaria gregis, hoc eſt, ut ſola humilitate ſeu animi ſubmiſſione de qua loquitur* verſ. 5. gregi ſuo præluceant. Deinde quia dominatio *verſ.* 5. ſuperbia dicitur, inde dominationem in ſervos ac ſubditos prohibitam colligis.

Sed ut ad primum principio reſpondeam, unde ſcis *præire exemplo gregi*; non aliter explicandum eſſe quàm *ſolâ humilitate ſeu animi ſubmiſſione gregi prælucere:* annon ſunt multæ aliæ virtutes, quarum omnium exemplo ſeniores gregi præire poſſunt atque adeò debent? At enim *verſ.* 5. de ſola humilitate ac ſubjectione loquitur. Quid tàm poſteà? Atqui *verſu* 5. ad aliorum, puta juniorum officia præſcribenda tranſit; quibus tanquam iis, qui ſenioribus ſubjecti ſunt, quoniam humilitas & ſubjectio maxime neceſſaria eſt; non mirum eſt Apoſtolum hanc ipſis præcipuè virtutem commendare. quæ ipſos tantò magis deceat atque ad ſui cultum obſtringat; quod & ipſi ſeniores, atque omninò omnes Chriſtiani ab ipſius officio, quoties occaſio poſtulat, exempti non ſint. Quod tamen non efficit, quominus hæc virtus junioribus magis, quàm ſenioribus neceſſaria ſit; quippe qui ſeniorum ductu ac prudentia (nno rariuſculè & extra ordinem aliquando) ſed ordinariè, regantur: ita ut ipſis ordinaria ſubjectio, à qua ſeniores (ut pote ſoli extraordinariæ ſubjectioni obnoxii) ſint exempti; præcipiatur & inculcetur. Videmus enim Petrum hoc loco adeò non hortari preſbyteros, ad tale humilitatis extremum; quod eos cum junioribus planè coæquaret; aut etiam ipſis ordinariè ſubjiceret; ut etiam eos paſtores eſſe juniorum, hoc eſt, ipſis ordinariè ſuperiores eſſe: & juniores ſubjectos eſſe ſenioribus hoc eſt ipſis ordinariè inferiores eſſe jubeat: quod tuam illam, quam in Eccleſia Chriſti ſomnias, æqualitatem penitus evertit.

Quod ad alterum attinet. Dominationem ſuperbiam dici falſum eſt. Potius enim juniorum, qui ſenioribus ſubjecti eſſe debent, contumacia & ſubjectionis detrectatio (præſertim quia frequentius occurrit) ſuperbia dicitur. Nec obſtat quòd omnibus ut invicem ſibi ſubjiciantur præcipitur. Aut enim vox omnes ad ſubjectam materiam, hoc eſt, ad juniores, quibus præceptum traditur, reſtringi debet; aut ſi generalius intelligenda eſt, is loci ſenſus eſſe poteſt. Decere juniores ſenioribus eſſe ſubjectos, quia humiles eſſe debent; quæ virtus ab omnibus hominibus, in quibus reperitur, etiamſi ſeniores ſint, id requirit; ut non gravatim ferant quoties id officium exigit, aliis ſubjici præſertim fratribus. Nam vox invicem non tàm ſpecialem juniorum ad preſbyteros & contrà; quàm generalem fratrum ad fratres relationem ſignificat. Nihil igitur ex verbis Petri, hoc loco etiam contrà inæqualitatem aut præeminentiam ſeniorum, præ junioribus elicitur; tantum abeſt ut aliquid adverſus dominationem in ſervos aut ſubjectos eliciatur. Cætera quæ hic dicuntur ſunt caſſæ nuces & vitrea fracta.

Ad §. 10.

Hic verò tu accuſatoriâ acerbitate; in errorem primum, mox crimen noſtrum inveheris, idque aſſumpta iterum neſcio cujus Minois aut Rhadamanti auſteritate exaggeras

Auſos nos immane nefas; auſoque potitos.

Ac errorem primùm in rebus Theologicis objicis. Quem ſi, quod non probas, committerem, non eſſet adeò, ut facis, obſtupeſcendum, cum ego me Theologum non eſſe ingenuè fatear; & humani à me nihil alienum eſſe, libenter agnoſcam. Nec vero quia ego Theologus non ſum, ilico eos Theologos eſſe credo, qui regulas Theologicas aut arcana Scripturarum jactant: aut Philoſophos, qui Canones ejuſmodi philoſophicos adinveniunt, quos caprimulgus aliquis aut toſſor nullo negotio excogitet: aut Logicos, qui Syllogiſmos formant in Darapti: aut Ethicos, qui Magnanimitatis præcepta tradunt, Catii, apud Poëtam, de arte culinaria præceptis, non multò graviora. ——— *qualia vincant*

Pythagoramque Anytique reum, doctumque Platona.

Sed tamen quinam ille meus error eſt? quod crimen; ad cujus mentionem attonitus obſtupeſcis, meque in invidiam ſpreti atque elevati præcepti Chriſti vocos? Quia ne dixi Chriſtum per ſervitia aut miniſteria quæ præcipit; ut aliis exhibeant iſti, qui ejus exemplo in eccleſia ſua primi vel magni eſſe voluerint, ſpiritualia potius quàm carnalia; liberalia quam ſervilia officia intellexiſſe; cum ne ipſe quidem ſervilibus miniſteriis: ſed ſpiritualibus ac liberalioribus functus eſſe legatur, ſi unum Lotionis pedum exemplum excipias: ex qua una actione Chriſti, non magis colligi poſſe, eum ſervilibus miniſteriis fungi ſolitum, quàm ex unâ hirundine viſâ, veris tempus adveniſſe. Libet hic tibi paratragædiari; & mea verba in atrociſſimum crimen ſpretæ ac læſæ Regis Regum Majeſtatis obtorto collo trahere. Itaque te commotum, ut alios commoveas, fingis & exclamas. *Quis hic non obſtupeſcat, & attonitus hæreat, dum tàm inſigne humilitatis Chriſti exemplum, adeò elevari & nec titivillitio æſtimari videt?* Deſine tumultuari mi frater, & pax ſit rebus. Non ego elevandi, ſed illuſtrandi cauſâ, proverbiali more, unicum exemplum iſtud unam hirundinem vocavi. Nec magis illud iſto loquendi modo ſpectari; aut parvi æſtimatum cenſeri debet, quàm Regnum cælorum, quoties granum ſinepis aut ſagena; quàm & ipſe Chriſtus quoties via, aut oſtium aut lapis angularis dicitur. Nec idcirco quia conſecutio tua quàm ex Chriſti exemplo nectis elevatur, & nec titivillitio æſtimatur, ſtatim ipſum Chriſti exemplum parvi fit aut ſpernitur. Dictis factiſque Chriſti, conſtat ſuum pretium atque majeſtas, tametſi ineptæ hominum, quas ex iis eliciunt, collectiones; non pluris, quàm ſunt, æſtimentur.

Miniſterium menſarum, præſertim frangendi panis, quo Chriſtus ſæpe uſus eſt, à me pro ſervili non habetur; neque eleemoſynarum aut diaconatus miniſterium; cum illo etiamnum ingenuæ ſortis homines fungi poſſint; quemadmodum omnibus ad religionem pertinentibus officiis. *Carnalis* autem vocem jam dixi à me ſpirituali oppoſitam, modo loquendi non nimium accurato; quæ ſi te offendit; in ejus locum vocem *Corporalis* ſubſtitue: quanquam iſtos qui ſibi in Corporali *γυμνασίᾳ* nimium placent, carnales haberi poſſe non temere ſuprà aſſerui. Servile miniſterium Apoſtolos in Eccleſia præſtitiſſe, ut ais, nec uſquam legi, nec tibi concedo. Nam diaconorum officia à ſervilibus miniſteriis multum aberant, atque abſunt.

Ad §. 11.

O miſerum paragraphum, qui non modo incivilitatis, impietatis, inclementiæ & injuriæ damnatur: ſed etiam cenſoriâ animadverſione, loco ſuo motus & in infauſtum neſcio quem ſtatum redactus ſit. Sed & te cenſorem contumelioſum, qui non contentus, loco movere, etiam detrudas; ne quis dubitet te præcipitis iracundiæ non ſatis potentem.

Obſervatu autem digna ſunt hic verba tua, in quibus adverſus vim rationū noſtrarum, novum tibi effugium quæris. Videris enim velle ſententiam tuam ita explicare; ut non omnibus Chriſtianis dominatione in terris civili interdictum eſſe ſtatuas, ſed tantum, ut poſt lectum ſcriptum meum loqui cœpiſti, perfectioribus; ac ne iis quidem omnibus, ſed inter eos (ut hic loqui videris) iſtis qui ad præeminentiam aliquam in cælis aſpirent. Quæ tamen ita ambiguè profers, ut & vetus illa durior ſententia tua, ſub illis latere poſſit; quæ omnibus omninò Chriſtianis,

dominatione aut Magiſtratu interdicit. De omnibus enim qui ad vitam æternam aſpirant, dici poteſt, eos ad præeminentiam aliquam, imò verò maximam, & qua major vix cogitari poteſt, in cælis, aſpirare. Ego igitur cum à vobis terrena imperia tolli, objicerem, non aliam quàm duriorem illam ſententiam oppugnavi; quæ omnibus planè Chriſtianis, ſi Chriſtiani eſſe & manere velint, dominandi aut Magiſtratus gerendi poteſtatem adimit. Fateor enim ab iſta molliori ſententiâ, quæ aliquibus duntaxat è Chriſtianis Magiſtratus gerendi poteſtatem adimit, aliis permittit, nequaquam omnia regna abrogari, etiamſi Chriſtianiſmus totum orbem occupet. Nihil igitur erat, quòd iſtam novam ſententiam tuam, (cujus veritatem hoc loco non excutio) ab ictu objectionis meæ protegeres, qui non illam ſed veterem petebat.

Quam tamen adeò debili ſcuto protegis, ut etiam alieno vulnere, perire poſſe videatur. Ais enim non *eſſe verendum, ut omnia regna corruant, ſi quibuſdam Chriſtianis, quos ita, ut antea dixi, deſcribis dominatione interdictum ſit.* Rationem ſubjicis, quia non eſt poſſibile ut omnes Magiſtratus ſive Ethnici ſive Chriſtiani veritatem Evangelicam perfectiſſima ratione agnoſcant ac ſceptra deponant; aut ſi deponant, ut nullum ſucceſſorem inveniant. Idque ipſum probas, quia Agrippa & Felix à Paulo non modo ad ejuſmodi perfectiſſimam Chriſti notitiam, non perducti; ſed ne ad Chriſtianiſmum quidem converſi ſunt. Atqui id ipſum quod ii ne ad Chriſtianiſmum quidem converſi fuerint, futilitatem rationis tuæ arguit. Nam ab eo quod ſemel, atque iterum, atque etiam ſæpius non ſucceſſit; ad impoſſibilitatem futilis eſt conſequentia, perinde atque ab apparenti, ad veram & abſolutam impoſſibilitatem. Si quis Pauli & Apoſtolorum temporibus, hominum ac temporum illius ævi ſtatum expendiſſet; impoſſibile ipſi viſum fuiſſet Romanum imperium, quantum quantum erat; ac tot alias gentes barbaras ac remotas ad Chriſtum converti: & tamen id verè & abſolutè impoſſibile non fuiſſe docuit eventus.

Ad §. 12.

Hoc loco dum me cum larvis ac lemuribus committere tentas; multis bonis viris, qui in ea, quam ego oppugno, ſententia ſunt ac fuëre, imò & tibimetipſi imprudens maledicis. Nam & tu, niſi fallor, ante lectum meum ſcriptum, iſta larva, contrà quam depugno, fuiſti.

Ordinationem Chriſti cum ordinatione Dei non ſtatim committi; ſi nonnulla in V. T. à Deo ordinata per Chriſtum penitùs vel ex parte tollantur; libens agnoſco. Nec enim Chriſtus ſolus propria auctoritate, ſed Deus ipſe per Chriſtum in Novo fœdere, veteres ordinationes novis ſanctionibus tollere potuit; cum in ejus abſolutâ poteſtate ſit, ut veteres leges abrogare, ita novas condere. Sed qui ordinationem Dei, quæ ſub novo fœdere valet *Rom.* XIII. per ordinationem Chriſti in eodem fœdere tolli aut infringi aſſerunt; non effugiunt, quin ſanctiſſimæ Chriſti doctrinæ, eam quam dixi, maculam aſpergant.

Ad §. 13.

Accipio lubens quod hic abs te datur: modò bona fide detur. Nec enim ego plùs poſtulo, quàm ut fateare pœnam homicidii (puta capitalem, de ea enim quæritur) in Novo Teſtamento non ſimpliciter & abſolutè abrogatam eſſe. Nam de quæſtione an rigor capitalium ſuppliciorum, per naturam novi fœderis mitigatus ſit, ego nemini litem moveo; nec in eam diſputationem hoc loco deſcendere vacat. Atque hinc patet, quantò meliores eſſe ſoleant *δεύτεραι φροντίδες*, præſertim poſt expenſa adverſarii argumenta, ſubrepentes. Niſi quòd in eo parum tibi conſtare ſoles; quod aliquando vi veritatis victus concedis.

Ad §. 14.

Non eſt neceſſe ut Chriſtianorum judices, expreſſa, ut olim Hebræi de capitalibus ſuppliciis divina præcepta habeant, tametſi forenſi Moſis lege non obligentur. Longè enim alia ratio eſt Moſaicæ legis, alia Chriſtianæ. Moſaica lata fuit populo, nondum ullas terrenas Reipub. ſuæ leges habenti. idcirco moralibus forenſes addendæ fuerunt. Chriſtiana lata eſt populis, quorum ſinguli ſuas jam Reipub. leges habebant: quarum obſequium in obſequio Magiſtratibus, qui legum ubique forenſium cuſtodes ſunt, præſtando, ſolenniter & ſatis expreſſè præceptum eſt. Nihil igitur opus fuit ut Chriſtus Morali legi ſuæ forenſem adderet; poſteaquàm diſcipulos ſuos ſuæ quemque Reipub. ſui Magiſtratus legibus ſubjecit atque obligatum eſſe voluit. Quod vero morales Moſis leges de cæde & vindictâ generaliter latæ, forenſibus ſpecialibus de ſuppliciis nocentium, olim relaxatæ fuerint, ex eo ipſo patere poſſet, nunc quoque eaſdem leges ſub Chriſto licet generalibus verbis prolatæ fuiſſent, forenſibus ſpecialibus; non divinis quidem ſed humanis, ex Dei mente reſtringi; præſertim cum expreſſam & ſpecialem de ſuppliciis iſtis à Deo approbatis legem *Rom.* XIII. habeamus; quæ Magiſtratus in ſumendis ejuſmodi pœnis Dei miniſtros eſſe ordinarios docet. Cæterum quamvis hæc quoad ipſam theſin in genere vera videantur; Tamen quoad ſubjectæ materiæ hypotheſin quia forenſis lex Moſaica, unâ cum morali, eodem tempore lata eſt: dici poteſt nihil opus fuiſſe ejuſmodi legem moralem à Moſe ferri quæ ſtatim ab eodem, ſaltem in parte ſui, abrogaretur. Fruſtrà enim generaliter lata fuiſſet, cum Deus nihil faciat fruſtrà. Sed potius generalia, imo verò indefinita verba legis iſtius moralis, ſtatim cum lata eſt, limitate intelligenda fuiſſe: nec unquam ad Magiſtratus eorumque poteſtatem convellendam, porrigenda. Quod idem nunc quoque de legibus ac præceptis cædem & vindictam prohibentibus intelligendum videtur. Quod vero addis hoc loco de Chriſtianis ad exemplum Moſis Deum conſulentis, obſtrictis; id ipſum eſt planè, quod ego meâ reſponſione refutavi; quam tu ne attingere quidem auſus es.

Ad § 15.

Si veram in verbis hoc loco meis contradictionem oſtenderes; liceret mihi cum Poëtâ queri

Quis tulerit Gracchos, de ſeditione quærentes!

Tene mihi feſtucam contradictionis, in eo quod ad jugulum cauſæ quam agimus non multùm ſpectat oſtendere! qui in univerſa tua iſta diſputatione, in eo ipſo quod totam cauſam tuam perimit, circà trabem perpetuæ contradictionis continuâ vertigine te volvas & circumroteris? Multò meliori jure id queri licebit, ubi oſtendero, falſò mihi abs te verborum meorum repugnantiam objici. Itaque dabimus operam, ut te commotæ hujus Camerinæ pœniteat; ubi prius verba noſtra ab impacta ipſis contradictionis reprehenſione vindicaverimus.

Dixi leges morales (præſertim in cauſa ſumendæ ultionis, de qua tunc egimus) Magiſtratus quoque obligare; ſed tanquam privatos. Nec illud in progreſſu ſermonis diſſimulavi; finem & fructum interdictæ ultionis privatæ hunc eſſe præcipuum, ne in eâ privatim ſumenda, modus excedatur. Et hucuſque verba mea abs te, utcunque fideliter citata ſunt. Reliqua quæ adducis, malâ fide abs te citantur. (quod aliquantò pejus eſt, quàm implicatæ contradictionis hallucinatio). Ais enim, quaſi verbis meis. *Magiſtratus autem ſi quando proprias ſuas injurias vindicant, non privata ſed publica, hæc vindicta cenſenda eſt. &c.* Atqui ego non ità ſcripſi, quod ambiguitati obnoxium eſt, ſed clarius & meo more, hoc eſt: *Magiſtratus autem ſi quando proprias ſuas injurias vindicare debeat ac teneatur; oportet ut in iis condonandis non ſit ſui juris.* Quæris quid inter utrumque loquendi modum interſit? Multùm enimverò. Prior enim, hoc eſt, tuus, facilè poteſt ità intelligi ut verba, *Si quando vindicant*, ſumantur pro *quandocunque vindicant.* ita ut ſenſus ſit *Magiſtratus quotieſcunque ſuas injurias vindicant, publicam hanc vindictam atque adeo licitam eſſe.* Quod falſum eſt, nec à me dicitur; imo verò contrarium ſuprà affirmavi, cum dixi, Magiſtratus quoque lege de vindicta privata non ſumendâ, obligari. E qua contrarietatis ſpecie, tu occaſionem

carpendi

carpendi mei arripuiſti. Poſterior autem, hoc eſt, meus loquendi modus, planè non poteſt univerſaliter intelligi. Cum enim dico Magiſtratus, *ſi quando ſuas proprias injurias vindicare debeat ac teneatur, oportet ut non ſit ſui juris*: manifeſtè oſtendo, dari poſſe caſum aliquando, ut Magiſtratus; qui ordinariè propriarum injuriarum ultionem ſumere non debeat, quod clementiæ ac benignitatis officium eſt: ſumere illam & debeat, & cogatur; eumque caſum ita deſcribo: *quoties in injuriis condonandis non eſt ſui juris, ſed alieni: quod fit cum in ejus injuriis, Dei ipſius, cujus locum tenet, atque legum enormis injuria vertitur.* Ex quibus verbis etiam prætextatis pueris liquido conſtare poteſt me ſtatuere non ſemper, ſed rariuſculè hunc neceſſitatis caſum Magiſtratui accidere.

Nulla igitur in eo ſpecies contradictionis apparuiſſet, ſi verba mea bona fide retuliſſes. Quid enim planius eſt; quàm poſſe illa duo ſimul conſiſtere; ut & Magiſtratus in privatis injuriis condonandis ſpecimen clementiæ libenter exhibere debeat; atque lege Chriſti quoque obligetur, & tamen aliquando idem vel invitus (puta quoties ſui juris non eſt, ſeu cum enormis legum injuria id poſtulat.) in iiſdem puniendis ſeveritate uti teneatur. Vides te, dum contradictionem iſthic connectere contendis ubi eſſe non poteſt, in manifeſto falſi crimine deprehenſum: quod ego, ne tibi ſuccenſeam, errori quàm conſilio tuo tribuere malo: ſed tamen moneo, iſtos, id genus, alienarum hallucinationum nimiùm cupidos venatores; in retia & laqueos quos aliis tendunt, cæco ſæpè impetu, incautiùs impingi; & ipſos graviori plerumque lapſu corruere ac proſterni.

Alteram in verbis meis contradictionem oſtendis, quòd *propriam*, ut ais, *& privatam Magiſtratus vindictam: non privatam cenſeam; cum tamen reipſa privata ſit.* Sed in his verbis tuis, quamvis & ipſa conciliari poſſint; eſt aliqua, non quidem vera ſed apparens ſpecies contradictionis. Cæterum mea verba, ne ſpeciem quidem ejus, admittunt. Nuſquam enim ego earum, quæ propriæ & privatæ Magiſtratus eſſe videntur, injuriarum pœnam, propriam & privatam Magiſtratus vindictam nominavi; nuſquam ipſam reipſâ privatam eſſe aſſerui. Imò id falſum eſſe, evidenti ratione allatâ docui. De injuriis quidem ipſi Magiſtratui illatis, ita locutus ſum, quaſi ipſi propriæ ſint aut videantur, ad differentiam illarum, quæ aliis inferuntur. Sed tamen eas interdum non plane proprias ipſi, ſed cum Repub. communes, ideoque publicas eſſe demonſtravi. Verba mea genuina ſic habent. *In quo caſu tamen*, (puta cum in delicto adverſus Magiſtratum, enormis legum injuria intervenit) *quamvis Magiſtratus proprias injurias* (quæ videlicet quod ipſum directè petant, tales videntur) *vindicet, tamen hæc vindicta non privatæ ſed publicæ injuriæ cenſenda eſt. Reipub. enim intereſt, Magiſtratus injuriarum vindices, injuria non affici.* Quibus in verbis nemo eſt tàm muccoſis naribus; & pituitâ gravis ac redundans, qui non animadvertat, non omnes quidem, ſed in aliquo caſu illatas Magiſtratibus injurias, quamvis ipſos directè tangant, non in apparentiâ, ſed reipſâ, nequaquam ipſis peculiares ac proprias, ſed publicas à me dici & demonſtrari: ideoque pœnas quoque ſeu vindictas eorum, reipſâ non privatas ſed publicas, cenſendas. Ut mirum ſit omninò, te virum tàm emunctæ naris, hæc percipere non potuiſſe; aut huic forſan affectatæ indocilitati, non admixtum fuiſſe aliquod, carpendi cacoëthes.

At enim tu quæris, ſi propriâ & privata Magiſtratus vindicta; non privata ſed publica cenſenda, adeoque licita eſt; quando eidem vindicta reipſa non competat? Niſi tuis verbis ut dixi, rem planam & minimè perplexam implicuiſſes; quæſtione nihil opus erat; ipſe tibi hunc nodum ſolviſſes. Ergo meis verbis reſpondeo, in plurimis aliis caſibus, Magiſtratui earum injuriarum, quæ ipſum tangunt, vindictam planè non competere: in quibuſdam etiam, præſertim quoad minutiores pœnas, fortaſſe ejus voluntatem, inter clementiæ & ſeveritatis optionem, liberam eſſe. Nam quod ad graviora ſupplicia attinet; ubicunque noxas remittendi jus & occaſio eſt, Chriſtiano Magiſtratui omittenda non eſt. Unum illum quem poſui caſum excipio; quando in ejus injuriis, Dei ipſius, cujus locum tenet atque ipſius Reipub. enormis injuria, ultionem neceſſario requirit: in quo caſu non eſt ſui juris; nec tantùm poteſt, ſed debet ac tenetur injuriam ſuam: tanquam publicam vindicare.

Non ſemper autem in Magiſtratuum injuriis ipſarum legum aut Reipub. enormis injuria intervenit: quia multi ſunt delictorum, præcipuè vero contumaciæ adverſus Magiſtratum gradus: interdum etiam adverſus eum abſque ulla contumacia; ſive per imprudentiam; ſive per aliquam minùs latam culpam peccatur. Pluſimis etiam injuriis graviſſimè Magiſtratus offenduntur; quæ ipſis cum Republica communes eſſe non poſſunt, quæq; verè propriæ eorum ac privatæ injuriæ dici poſſunt; puta quæ ipſis inferuntur; aut antequam Magiſtratum adeant, aut per intermiſſam ejus functionem. Nota eſt illius Regis generoſitas, qui, ubi Galliæ regni hæreditas creviſſet, Ducis Aurelianenſis injurias ulciſci dedignatus eſt. Sunt & quædam quæ unà cum ipſo Magiſtratu lædunt ipſam quoque Rempubl. ſed *non enormiter*, in quibus clementiæ locus atque occaſio eſt.

Quod autem Magiſtratus quoque, in ſumendâ pœna, propter privatum dolorem modum excedere poteſt, nihil obſtat huic Magiſtratus in ſuis injuriis puniendis juri ac poteſtati: quemadmodum quod Magiſtratus jure ſuo poſſit abuti, nihil obſtat ejus juri. Quamvis enim divinæ humanæque leges & ordinationes per ſe eò ſpectent, ne delictis hominum locus ſit, & ne quis poteſtate ſuâ abutatur, tamen quia arbitrii libertas generi humano illibata relicta eſt, non ſemper & ubique hunc ſibi præfixum ſcopum, aſſequuntur; ita ut per accidens aliquando, in illis ordinationibus abuſus eveniant; qui tamen, & ratione, & neceſſitate quadam urgente, potiùs tolerandi quàm ordinationes ipſæ rejiciendæ ſunt. Et ratio quidem ejus rei eſt quod inter duo mala, longè minus eligi præſtat. Longè autem minùs malum eſt, Magiſtratum aliquando in ſuis injuriis vindicandis modum excedere; quàm eos, qui alienas injurias vi ac poteſtate ſuâ coërcere debent, ne ſuas quidem poſſe; ideoque impunè contemni. Quemadmodum longè minus malum eſt, Magiſtratum aliquando ſua poteſtate abuti; quàm poteſtatem ejus ex genere humano tolli. In ejuſmodi incommodis illud prudentiæ monitum pro ſolatio ſupereſt. *Vitia erunt donec homines, ſed neque hæc continua & meliorum interventu penſantur.* Neceſſitas autem, quam dixi, in eo eſt, quòd cùm in illatas Magiſtratibus injurias nemo alius animadvertere poſſit; id ipſum Magiſtratus facere debeat: atque adeò cogatur: quemadmodum quòd cum Deo ipſi, per ſe aut per Angelos, hominum ſocietates regere non placeat: id omninò per homines, quamvis ſæpe ob imbecillitatem exorbitantes fieri neceſſe ſit. Non igitur in eo ulla contradictio implicatur, quòd in genere propriarum injuriarum vindicatio, præter alias fortè cauſas, in eum quoque finem vetita ſit; ne quis privati doloris vi impulſus, modum in puniendo excedat: In ſpecie tamen ob intervenientem ſupradictam & rationem & neceſſitatem, id Magiſtratui permiſſum; interdum & injunctum eſt: quamvis ille quoque modum in ultione excedere poſſit. Nulla enim ferè in rebus moralibus atque politicis, lex atque regula tàm generalis dari poteſt; ut non aliqua exceptione limitetur: ita ut qui velit res ejuſmodi ad exactam *ἀκρίβειαν* revocare, nihilò ſapientius agat: quam is qui in rebus, quæ, non dico à materia, ſed ab infinitis quæ ſæpè occurrunt, circumſtantiis, abſtrahi nullo modo poſſunt, Mathematicas definitiones aut demonſtrationes deſideret.

Magiſtratum conſiderari poſſe, ut privatum, præſertim quoad eas res quæ ad poteſtatem ejus non pertinent; etiamſi nunquam deſinat eſſe Magiſtratus, non minùs verum eſt quàm Univerſalia conſiderari poſſe in abſtracto; etiamſi nuſquam ſint niſi in ſuis ſingularibus; aut quantita-

tem ſine Materiâ. etiamſi reipſâ nunquam abſque eâ reperiatur. Verum ut is hoc modo conſiderari poſſit laborioſâ vel Mathematica abſtractione nihil opus eſt. Nam & in concreto ſumptus quoties inebriatur; aut privatâ libidine peccat; quæro utrum id faciat tanquam privatus an tanquam Magiſtratus? aut an iſta ſint privata hominis delicta, an publica functionis? Deinde Magiſtratum reipſâ ſemper eſſe publicam perſonam, & nunquam privatam; falſum eſt, non ſolum ſecundum diverſam χρόνον, ſed etiam diverſum eventum. Nam ut taceam ad tempus ſumpta aut depoſita imperia: & Magiſtratus in orbe terrarum nullus eſt; qui nunquam deſinere poſſit eſſe Magiſtratus; (quod ipſum ſufficeret ad id, ut ſine eâ poteſtate conſiderari poſſit; quâ forte excidere, & ſine qua eſſe ac vivere reipſa poteſt.) & ſubalterni Magiſtratus, quales ſunt omnes terreni præcipuè reſpectu Dei; licet in ſubjectos ſibi populos nunquam poteſtatem deponant, ratione tamen eorum, in quorum ipſi poteſtate ſunt, ſine ulla poteſtate & tanquam privati conſiderantur. Nam illud vanum eſſe quod de μετάβασιν εἰς ἄλλο γένος poteſtatis objicis, quoties reges terreni, ſub poteſtate & quaſi Magiſtratu ipſius Dei conſiderantur, in ſubſequentibus oſtendemus. Futilis igitur eſt ipſa ratio tua, quæ diſtinctionem meam futilitatis arguere tentavit.

Nunc poſtquam planum fecimus nullam in verbis noſtris feſtucam contradictionis abs te oſtendi potuiſſe; reliquum eſt ut ad Trabes contradictionum tuarum digitum intendamus. Feſtucas autem voco contradictiones, quas in verbis meis oſtendere voluiſti, quia etiamſi ea, quæ de prohibita Magiſtratibus privata vindicta; & eâdem in quibuſdam caſibus iiſdem conceſſâ aut injunctâ; itemque de voce publicæ injuriæ atque ultionis, privatis Magiſtratuum injuriis applicandâ dico, falſa & contradictoria eſſent; tamen ſententia mea de puniendis à Magiſtratu alienis injuriis, quod erat diſputationis noſtræ κρινόμενον, ſtaret inconcuſſa. At ego tibi, in tuo hoc Reſponſo, ejuſmodi Contradictionum perpetuas trabes oſtendam, quarum altera pars, utramcunque elegeris, ſententiam tuam, de qua mecum diſputas planè jugulat.

Quod ut clarius ob oculos ponere poſſim; primùm loca deſignabo, in quibus abs te utraque contradictoriarum enunciationum ſtabilitur.

Primùm igitur *parte ab unâ* Legitimi Magiſtratus poteſtatem *adverſari legibus & Statui Chriſtianorum* in ipſo ſcripti tui limine oſtendis, dum ejus quæſtionis affirmativam *partem defendendam* ſuſcipis. Deinde in eodem proœmio functionem *Magiſtratus illicitam eſſe ais Chriſtianis &c.* Idemque in ſequentibus paragraphis frequenter urges, puta §. 2. ter. Ubi primum ex Tertulliano affirmas *Chriſtianos non poſſe eſſe Cæſares.* mox ibidem *dominationem Magiſtratuum* tanquam rem Ethnicam damnas. denique ibidem ſub finem *Chriſtianos nunquam dominari, hoc eſt, Magiſtratum gerere, poſſe concludis.* §. 3. ſemel, ubi ais. *Quâ conſcientia Magiſtratus Chriſtianus iis, quos fratres ſemper eſſe novit, dominari unquam poterit?* §. 8. ter. ubi ais primùm. *Hoc eſt quod Chriſtus vult, omnes eos regni ſui cives, qui civilem præeminentiam & dominationem in fratres ſuos quærunt, ſpiritus hos ponere; dominationem verò gentibus relinquere debere.* ſecundo ibid. ais, *ex eo Chriſtianis illicitum eſſe dicitur Magiſtratus officium, quod Chriſtus ſuum exemplum &c. adducit.* Tertiò ibidem ais, *Judicia inter partes Chriſtianis ſemper illicita eſſe credo.* §. 11. ſemel. Ubi Agrippam Regem reprehendis. *Nam veritatem proximus idque perfectiſſimè agnoſcebat? num ſceptrum ſuum abjiciebas?* §. 16. ſemel ſub finem, ubi ais per locum *Matth. XXIII. 8. Omnem ſupereminentiam è medio Chriſtianorum funditus tolli.* §. 23. ſemel ubi ais, *Poteſtatis civilis vocabulum Chriſtianis non competere.* §. 26. quater, ubi ais primùm *Ordinationem Dei* (puta circa Magiſtratus) *de Chriſtianis intelligi non poſſe.* Deinde dogmata ſequentia defendis. 1. *Prædicata quæ de poteſtatibus Rom. XIII. enunciantur, ex homine Chriſtiano non Chriſtianum certò certius factura, eſſe.* 2. *Civilem dominationem Chriſtianis prohiberi.* 3. *Poteſtates, de quibus* agit *Apoſtolus Rom. XIII. Ethnicas eſſe, nec Chriſtianas dici poſſe.*

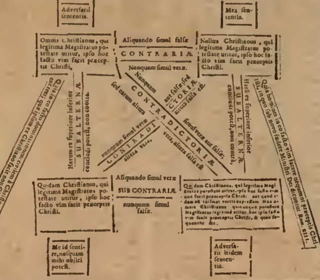
II. Deinde parte ab alterâ. Primùm in proœmio. Non modò poteſtatem Magiſtratus (de Magiſtratu autem Chriſtiano loquebamur) per ſe inhoneſtam, illicitam, impiam & peccati plenam eſſe ſatis indignanter neges, & ita quidem ut tam adverſus eos; qui ita de hac poteſtate ſentiunt: quàm & contra eos, qui hanc ſententiam tibi tribuunt, contumelioſè te geras: Sed etiam *Non omnem Chriſtianum; qui ea poteſtate utatur; hoc ipſo facto vim facere præceptis Chriſti, & in pœnam æternæ mortis incidere, ideoque talem in Eccleſia tolerari debere expreſſè aſſeris.*

Idem §§. 11. 12. 13. innuere aliquomodo videris: Sed & paragraphi 26. initio ſatis diſertis verbis idem affirmas dum ais. *Licitas, juſtas, & omnis peccati expertes; approbatas quoque à Deo eſſe poteſtates, nunquam ſimpliciter negavi aut in dubium vocavi.*

Partibus his utrinque poſitis; atque ſibi invicem oppoſitis ac repugnantibus, alterutram earum ſtabilire non potes; quin altera corruat: & tamen utramque ſatis pervicaci, ne dicam durâ & aheneâ fronte defendis.

Nam ſive poteſtatem Magiſtratus, quod & ante lectum meum ſcriptum feciſti & in tuis paragraphis ſæpius facis, Chriſtianis planè illicitam, legibuſq; & ſtatui eorum adverſantem ſtatuas; ſententia tua, quam in proœmio explicas atque declaras, planè evertitur, in qua oſtendis, Non omnem Chriſtianum qui poteſtate Magiſtratus utitur, vim facere præceptis Chriſti, aut in pœnam mortis æternæ incidere. prætereà tales Chriſtianos debere in Eccleſia tolerari. Sive functionem Magiſtratus in ſe & per ſe nulla ratione eſſe inhoneſtam, vel impiam, aut peccati plenam affirmas; imo vero licitam, juſtam, & omnis peccati expertem, approbatam quoque à Deo non dubites, denique ſi quoſdam Chriſtianorum, qui ea utantur, non modo in Eccleſia tolerari debere; ſed & ſalvari poſſe: & à violatione præceptorum Chriſti, hoc ipſo facto, quod Magiſtratus poteſtate utantur, planè immunes eſſe ſtatuas, effugere non potes, quin illud evertas, quod tanta mole ſubſtruxiſti, functionē Magiſtratus illicitam eſſe Chriſtianis, imò legibus & Statui eorum adverſari.

Verum ut tibi omnis tergiverſationis anſa præcidatur, & quò evidentius res iſta palpari poſſit, oculari demonſtratione exhibenda eſt. Quamobrem ne fruſtrà, paucis & quidem imaginariis feſtucis meis oppoſita, tot ſolidarum, quas tibi objeci, trabium materies, à nobis congeſta ſit; conſtruam ex illa in tui gratiam Pontem; quem Scholaſtici, credo ad differentiam illius, quem Cæſar olim ſuper Rhenum fabricatus eſt; ſuo quodam peculiari agnomine vocitant.

Vides Enunciationes, quibus noſtræ utrioque ſententiæ exprimuntur, ſibi eſſe contrarias, nec uſquam te enunciationem tuæ ſubalternam meæ verò contradictoriam, in ſcriptis meis oſtendere potuiſſe aut poſſe. Me vero enunciationem meæ ſubalternam, tuæ verò contradictoriam è ſcriptis tuis; tuiſmet verbis deſcriptam tibi exhibere.

Atque hunc pontem tibi habeto, Gratis à me, non tamen Fruſtra donatum: nimirum pro agenda pœnitentiâ culpæ, ſive per incuriam, ſive per irritum lubricitatis aſtum abs te commiſſæ; ſi forte in eo tibi ſpes aliqua, ex rationum mearum indagine elabendi; affulſerat, quæ te, ut vides, indigne decepit.

Nunc ad alteram paragraphi tui partem accedamus; in qua, nonnulla, quæ pro ſententia mea protuli, vellicas.

Primùm igitur Chriſtum alienarum quoq; injuriarum ultionem Magiſtratui prohibere ais, quia Chriſtus præceptum ſuum opponit Legi Moſis, quæ non privatis ſuas, ſed Magiſtratibus alienas injurias vindicantibus, lata erat. Atqui præter multa alia (quæ apud Socinum in lib. contrà Palæologum & explicatione. *cap. v. Matth.* reperias) ipſa antitheſis a Chriſto iſtis quæ apud Matthæum leguntur legis verbis oppoſita oſtendit, Chriſtum non ipſi Moſaicæ legi; ſed pravæ ipſius interpretationi aut allegationi quæ a privatis fiebat præceptum ſuum oppoſuiſſe: cum is iſthic non Magiſtratui ſed privatis, lege hâc ad privatæ ultionis deſideria abutentibus præcepta ſua dederit: nec legem Moſis ad Magiſtratus officium pertinentem ſuſtulerit; ſed privatorum cupiditates, occaſione hujus legis, in plauſibili vindictæ prætextu exorbitantes, coërcuerit. Ideò non dicit hoc loco, *Audiſtis dictum eſſe antiquis* (quam vocem ante hæc ubique addidit; ubicunque ipſi legi Moſis nullis pravis interpretamentis corruptæ ſua verba oppoſuit) ſed tantum *Audiſtis dictum* eſſe; ut pateret ipſum, non puræ putæ Moſis legi: ſed jam à pravis ejus interpretibus corruptæ, ſua verba opponere. Cum igitur videamus, Chriſtum in omnibus quæ hic protulit exemplis, privatis duntaxat, ſeu repetitionem talionis, ſive potius, (quod plus eſt) injuriæ reſiſtentiam prohibuiſſe: ex vi antitheſeos apparet verba *oculum pro oculo &c.* de privatorum quoque prætenſo jure; quod ſibi ex occaſione legis Magiſtratui latæ, immeritò arrogarent atque uſurparent, intelligenda. Nec enim altera pars antitheſeos de cepis: altera de allio loqui poteſt.

Sed nos de hoc loco, capite quinto libri primi de Jure Chriſtiani Magiſtratus ſuſtentenrer egimus.

Nam quod tu ſubjicis, *Non obſtare quòd Chriſtus privatæ tantùm vindictæ exempla afferat: quia eo ipſo dum privatam vindictam* removet; ad quam *homines naturali quodam jure ſemper ſunt procliviores, publicam quoq; vindictam ſuſtulit; quæ talis juris præſcriptionem non habet*: non falſum tantum ſed & ridiculum eſt. Falſum quidem, quia à conceſſo eo, quod longè æquius & rationi magis conſentaneum eſt, ad id quod iniquius, imò à ratione abſonum eſt, argumentari nemo poteſt. Longe æquius autem eſt & rationi congruentiùs proprias vindictas, omnis in genere humano confuſionis cauſas, vetari quàm publicas Magiſtratuum animadverſiones, quibus pax & juſtitia in ſocietate hominum retinetur. Ridiculum autem eſt, quod tu brutos affectus, in quos more ferarum ſine ratione ferimur, *juris naturalis* titulo cohoneſtas; nec intelligis non illud eſſe natura juſtum, quo Caro nobis cum brutis communis propendet; ſed quod ratio divinitùs indita commendat; qualia ſunt ejus communiſſima omnibus circà vitam in ſocietate agendam dictamina.

Diſtinctionem autem inter privatam & publicam vindictam, eodem fortè bruto jure curari non debere dicis; quod ad, quæ refellere nequis, reſpondere non dignaris. Publicam Chriſtianis vindictam non ſimpliciter licitam eſſe dicimus. Nec enim etiam per Magiſtratum cuiquam, atque adeò ne ipſi quidem Magiſtratui; vetitæ à Chriſto ultionis deſiderium, explere permittimus. Sed inter ultionem & pænam (quamvis ea ſæpè etiam in SS. literis pro eodem accipiantur) lucis ac docendi cauſa id diſcriminis ſtatuimus: quod illa ſit *Animi in dolore reponendo impotentia, inutilem privatorum aut certè ſingulorum delectationem ſpectans.* hæc verò ſit *Legitimæ poteſtatis ad eum qui meruit coërcendum aut puniendum uſus, publicum totius ſocietatis bonum reſpiciens.* Illam jure Chriſti & Apoſtolorum doctrina prohibuit: hanc tantum abeſt, ut prohibuerit;

ax. Verum an omnes ſpiritualis iſtius gubernationis capaces eſſe poſſunt? Vide quid ipſe, in tuo paragrapho nono, fateare. Num igitur Chriſtus aliud judicii genus ſtatuendo: terrena judicia etiam inter Chriſtianos ſuſtulit & abolevit? An inter ipſos Chriſtianos omnes ſpiritualis gubernationis capaces ſunt? & illi ipſi qui hodie ſpirituali regimine facile reguntur: eras tortefceriori, ut eam ipſe vocas, Dei ordinatione ſcilicet civili gubernatione non indigebunt? Satis equidem alibi oſtendiſſe me confido, ſi civilis gubernatio à Chriſtiano populo proſcribatur; ad mortalium improbitatem fraenandam quàm nuda ſit atque inermis ſpiritualis gubernatio.

Ad §. 16.

Hoc loco ex reſpondente quo jure me facias opponentem quaerere pluribus non vacat. Vim autem hujus rationis, quae, ex eo, quod deſpoticum imperium in Eccleſia ſublatum non ſit, arguit, non omnem ibi eſſe ſupereminentiam & inaequalitatem vetitam eſſe; quam fronte à te §. 5. profligatam jactes, ex reſponſione, quam iſtic ſubjecimus patet.

Gradus in Eccleſia 1. *Cor.* XII. 28. ejuſmodi recenſeri; quorum alii ſunt ſuperiores, inferiores alii, negare non potes, tametſi iſthic vocis *ſupereminentiae* mentio non ſit. Annon enim Apoſtoli prophetis & prophetae ſimplicibus doctoribus praeſtabant & quaſi prae illis eminebant? Diſcrimina meliorum donorum (*verſ.* 31.) annon eminere faciebant ſui compotes, ſuper eos qui deterioribus erant praediti? Nec ego hoc loco ſupereminentiam pro poteſtate vel dominatione accipio, ſed pro praeſtantia prae altero, & inaequalitate.

Unde & ad tertiam rationem, reſponſio tua inepta eſſe convincitur; dum ais, privilegio gaudere aliquem poſſe, abſque eminentia ſuper alios; quod etſi de poteſtate intellectum concederem, at poti ore jure & privilegio prae aliis gaudere nemo poteſt abſque inaequalitate.

Honoris autem vox quoties in Sacra Scriptura ſtipendium aut ſubſidium pecuniarium in ſe comprehendit; nunquam tamen propriam ſuam notionem ac ſignificationem exuit aut excludit. In eo enim ipſo honor quidam & major aeſtimatio hominis illius cernitur; qui uberiori ſubſidio dignus cenſetur.

Ad quartam rationem reſpondendo, (ut alibi quoque in hoc ſcripto paſſim) deridendum te propinas, dum ſobriam & ſalubrem praeeminentiam pari ratione dici ais, qua quis ſobriam & ſalubrem ſuperbiam & ambitionem diceret. Atqui ſuperbia & ambitio omnium confeſſione vitia ſunt; quibus ejuſmodi epitheta, naturae ipſorum repugnantia dari nequeunt.* Praeeminentia verò ſuprà alios, inter vitia poni non ſolet; ac ne poteſt quidem cum vitia in actionibus hominum, voluntariis earumve habitibus, praeeminentia verò non in actionibus, voluntariis hominum, ſed in reipſa aut qualitate extra ipſorum proaereſin exiſtente cernatur. Ipſa igitur per ſe praeeminentia ſuper alios vitium dici nequit, niſi fortè pravus ejus uſus. Imò ne ſobriam quidem aut ſalubrem praeeminentiam, ego dicere auderem, ſed potius ejus uſum; quemadmodum ipſe verba mea citas, & tamen me poſteà quod ſupereminentiam inter fratres, ſobriam & ſalubrem (quod non feci) appellem reprehendis, additâ reprehenſionis ratione, quod iſti fratres naturâ ſint aequales. Quaſi inter eos qui naturâ ſunt aequales, non & ipſe Deus ſaepe velit eſſe aliquam inaequalitatem ac praeeminentiam, ut olim inter eos fratres, quorum Major, ſervire debuit Minori. Sed hunc §. capiti meo 4. quam feliciter opponas; ex collatione cum eo, citati capitis Lectori liquebit.

Ad §. 17.

Hic rurſus me ex reſpondente facis opponentem. Nec tamen rationes quas mihi tribuis idoneis reſponſionibus refutas.

Magiſtratum perſecutioni ſimpliciter contrarium non eſſe; ego non duxi: ſed longe magis contrariam eſſe ipſi vitam quietam aſſerui; ad quam tamen votis ac precibus aſpirare poſſumus: quominus mirandum ſit, ſi & magiſtratus prohibitus non ſit, quamvis aliquid fortè cruci contrarium in ipſius uſu ſaepius reperiatur; cum vitae quietae cruci magis contrariae ſtudium ac deſiderium non ſit prohibitum. Fallitur igitur vehementer Auctor, dum putat me proprio enſe ſaucium, unde, quod vitam quietam, quam puto cruci admodum contrariam eſſe, à Magiſtratu fidelibus optimè omnium praeſtari cenſeo. Quippe cum nec ego negem, aerumnarum crucis nullum praeſentius eſſe remedium Magiſtratus reſiſtentia, dum protegit bonos arcet autem impios. Nec tamen inde, quod ille vitam quietam ſubjectis fidelibus fideliſſimè praeſtet, ſequitur eum aequè contrarium eſſe cruci; quàm ipſa vita quieta, quae nunquam unà cum cruce conſiſtere poteſt, cum tamen Magiſtratus ſaepe poſſit crucem pati, puta tunc cum neque ſubjectis, neque ſibimetipſi vitam quietam & cui à perſecutoribus nullum ſit periculum praeſtare poteſt: quod fit, cum aut ipſe eſt ſubjectus ſuperiori poteſtati perſecutrici, aut ita impar viribus vicino potentiori, ut ob religionem & conſcientiam affligatur. Nec enim omnibus bello reſiſti poteſt; ſed iniquae leges ac durâ imperia; ſaepe ab iis accipienda ſunt; qui viribus omnium praeſtant. Poteſt igitur & abſque bello pius Magiſtratus, ab impiis, ob religionem iniquiſſimas calamitates pati; ita ut quae de bello aut abuſu poteſtatis, Chriſtiani Magiſtratus affers, nihil ad rem propoſitam faciant. Vita autem quieta qualiſcunque illa ſit, ſive longior, ſive brevior, ſive à Chriſtiano magiſtratu praeſtita: ſive ab impio indulta; ſemper cruci ita eſt contraria, ut poſita cruce illa tollatur; poſita verò illa Cruci locus non ſit; quod non aequè in magiſtratu, ut diximus contingit. Proinde quae te illa precaria impiorum erga pios conniventia affers, nihil ad propoſitum faciunt.

Illud tantum expendendum eſt; quòd cum duplicem vitam quietam ſtatuas, alteram durabiliorem: quae à Chriſtiano Magiſtratu, ſubjectis Chriſtianis praeſtatur; alteram fluxam & momentaneam; quae ab impiâ poteſtate ad tempus indulgetur te exiſtimare, in loco 1. *Tim* 2, 2. poſteriorem excluſa priore, debere intelligi; cum ob alias rationes ſilentio abs te praeteritas, quas ideo nihil moror; tùm idcircò quod illa cruci, quàm illa magis ſit contraria. Verum ut fingamus citati loci circumſtantias non exigere ut de priore tantum omninò intelligatur (quas tamen id exigere, ego in explicatione mea ſic oſtendi ut tu, rationes ejus ferè ne attigeris quidem, tantum in locum meae, aliam tuam explicationem ſubſtitueris) fingamus etiam de poſteriori quietae vitae genere locum hunc intelligi poſſe: unde oſtendes alterum ejuſdem vitae genus à ſenſu hujus loci excludi? Cruci videlicet Chriſtianam vitam ita ſemper affixam cenſes, ut ab eâ nonquam avelli poſſit. Idcircò ejuſmodi pacem votis ac precibus à Deo expoſci poſſe negas, quae nos à cruce diutius aut etiam ſi fieri poſſet ſemper immunes praeſtat. Atqui hujus enthymematis & falſum antecedens; & conſequentia ſaltem juxta tuam opinionem, falſa eſt. Quantum ad antecedens Regnum coelorum quamdiu in ſuis incrementis non multum ultrà modum grani ſinapis excellit; non premi tantum ſed & opprimi poſſe videtur. Sed cum in arborem in qua, coeli volatilia nidificant, excreverit: non facile perſecutionibus patet; quibus certe tunc locus nullus erit, cum omnia regna mundi hujus fient regna Dei ac Domini noſtri, cumque conſtrictus & in carcerem compactus Satanas, ſeducere gentes deficerit. Quod, quando futurum ſit; praeſertim anxie & exacte quaerere fortaſſe curioſitatis mos &, ſi placet, morbus quoque cuipiam videri poſſet, certò autem futurum eſſe; addictae Sacrae Scripturae fidei & obſervantiae, officium eſt, credere. Conſequentiam verò ſaltem juxta tuam opinionem falſam eſſe neceſſe eſt. Nam ſi putas crucem Chriſtiani ſtatus comitem atque individuam eſſe pediſſequam; illud omninò agnoſcere cogeris, poſſe nos à Deo votis ac precibus expoſcere,

altero tranquillo vitę genere, quod quia precarium & momentaneum eſt, cum converſione Regum conſiſtere nequit) inde patet explicationem tuam, tuomet eſſe jugulatam; meam autem tuiſmet verbis & rationibus eſſe ſtabilitam.

Explicatio hujus loci altera, qua in eum finem principes & eminentiores poteſtates conſtituti intelligantur; ut quietam vitam degamus &c. locum habere non poteſt, ut alia taceam, vel ob iſta ipſa verba adjecta *in omni pietate* & honeſtate, aut, quod Græca vox ſonat, venerabilitate. Non enim pietatis (multo minus omnis) & gravitatis iſtius, quæ ex vitę ſanctimonia profluit cuſtodes & exactores ſunt Magiſtratus, qua Magiſtratus; ſed tantum legum ſorenſium quę pacis & juſtitiæ in ſocietate civium retinendæ, curam ipſis commiſere. Nec eminentes poteſtates; præſertim ſi non ſint Chriſtianę ullo modo officio ac ſcopo huic ſatisfacere poſſunt; ut in omni pietate & honeſtate ſubjecti cives degant; ideò in hunc finem conſtitutæ dici non poſſunt. Supereſt igitur ut remotis falſis vera quam attulimus explicatio ſola locum habeat.

Ad §. 18.

Paragraphus hic Capiti meo ſexto ſeu quintæ conſequentię tuę à me refutatæ opponitur. Cui quomodo abs te reſponſum ſit Lector æquus ex comparatione oppoſitarum ſibi rationum æſtimabit. Certè aliud eſt rationes alienas arrodere, aliud refellere. Particula *omnis* quomodo reſtringenda ſit ex loco 1. *Cor.* xv. 27. docui. Nec ſine addita ratione Magiſtratum Chriſtianum hoc loco; ab iſta particula excipi oſtendi; cum hæc ipſa verba duas res ſimul ſupponant *primùm* dari debere aliquem Magiſtratum cui ſubjectio præſtanda ſit: *deinde* iſtum Magiſtratum ſaltem ab eo genere ſubjectionis, quod ipſi ab aliis debetur, ratione eorum qui ipſi ſubjecti ſunt exemptum eſſe, ob rationem in tuamet objectione poſitam. Idque illuſtri exemplo ex loco citato deprompto, confirmavi. Et tamen tu cum ad rationem meam nihil habeas quod reponi poſſit, abſque ulla ratione me aſſertionem meam poſuiſſe, ſine fronte affirmas, prorſus eadem fide, qua ſæpius Lectorem, ad alia fortè loca remittis, in quibus abs te rationes meas profligatas aſſeveras. Quod velim eò diligentius cautus Lector obſervet; quò indignius abs te paſſim decipitur.

Magiſtratus ſummi ſubjectio Deo immediatè ſubordinata, à me nec immeritò, nec ſine neceſſitate commemorata eſt. Poſitę enim quam diſertè expreſſi hypotheſi particulam *omnis* hoc loco omnes hominum & Angelorum animas, unico Deo excepto comprehendere, dixi ne ſummam quidem, ſive humanam ſive Angelicam poteſtatem (ſi unum Deum excipias) à ſubjectione exemptam: nec ſubalternarum poteſtatum ſubjectionem finem ullum habere, donec ad ſupremam ultimam meram deventum fuerit. In quo nulla eſt *μετάβασις εἰς ἄλλο γένος* cum illud poteſtatis genus, quod Deus ſupra ſummos Magiſtratus habet: non ſit genere diverſum ab eo, quod habent Magiſtratus ſuprà homines ſibi ſubjectos, neque ſpirituale quale in Eccleſia Chriſti cernitur: ſed coactivæ dominationis participes.

Exemplum de uxore & marito quod ſubjicis, eſt adeò nugatorium, ut me tui pudeat & quiſquilias ejuſmodi refutare pigeat.

Ad §. §. §. 19. 20. *&* 34.

Si ideo tantum ſcriptis mea notas iſtas cum adjunctis numeris appingis ut nihil ad rem propoſitam reſpondeas; ſed tantum Lectorem aliò remittas, poteras hoc labore ſuperſediſſe Objicere adverſario aliquod fallaciæ genus, neque oſtendere in quo illud commiſerit; non eſt legitimè diſputare; ſed inutiliter tergiverſari. Rectè ais, literarum & artium ſtudia, lectionem Hippocratis, Mercatorium & alia vitæ genera, nihil facere ad imitandi Chriſti officium: ſed ideo earum rerum exempla è me producuntur; ut oſtendam Chriſtum in morum ſanctimonia duntaxat, non autem in aliquo vitæ genere ineundo; aut vivendo, aut aliis ſtudiis rebuſque quas fecit aut non fecit, imitandum. Paragraphum 34. quo jure inter vigeſimum & vigeſimum primum inſerueris, diſpicere nequeo, niſi quod reſpondendi ordinem turbare expedit, iis qui ſe reſpondere poſſe diffidunt.

Ad §. 21.

Tene illius Regulæ Theologicæ quam pauló ante jactabas tàm cito oblitum? quæ abſolutè & univerſaliter dicta; univerſaliter quoque & abſolutè accipi jubet, præſertim cum nulla reſtringendi neceſſitas intervenit: quod hic accidit, ubi ſubjectio poteſtatibus ſupereminentibus, præcipitur: quod certè officium non minus ad extraneos quàm ad Chriſtianos pertinet. Sed non in eo vertuntur fortunæ Græciæ. Tu quomodo ad meas rationes reſpondeas velim cordatus Lector ex collatione tuorum cum meis verborum judicet. Non quia verum eſt Chriſto, cum Samaritani exemplum affert, propoſitum fuiſſe Legiſperito de quæſtione propoſita ſatiſfacere; idcirco falſum eſt, eum, hoc illuſtri exemplo, omnes qui audiebant, extimulare voluiſſe: ut erga omnis nationis homines, tanquam proximos caritatem exercerent, præſertim cum addiderit verba. Abi, & tu fac ſimiliter &c.

Ad §. 22.

Quod de poteſtate civili Apoſtolus univerſaliter profert; etiam ad civiles Eccleſiaſticorum poteſtates (nam de prætenſo in ſpiritualibus dominio non agimus) pertinere, dici poteſt. Cui enim Deus diuturnam & legitimo ſeu pacis ſeu belli jure ſubnixam poteſtatem concedit; non magis neque juſtius ipſi eripi poteſt, quam ſuæ cuique legitimè partæ aut poſſeſſę opes. Neque verò hominum &, (ut ſic loquar) perſonarum vitia aut delicta, in adeunda aut gerenda aliqua poteſtate, ſemper ipſam quoque poteſtatem illegitimam reddunt. Nam Deus aliquando, juſto ejus judicio poſtulante, vult aut permittit; ut tyranni legitimas Regum poteſtates invadant, quas ſublatis tyrannis; iterum ſępe bonis regibus reſtituit. Imperatorum poteſtas cum adiret imperium Caligula, non minus quam ſub Auguſto legitima fuit. Et poſt Nerones ac Domitianos imperium iterum ad Trajanos atque Antoninos rediit. Eſt & cum juſta quoque deſtruit Deus aut transfert imperia, præſertim cum juſta illa & legitima poteſtas propter ſubrepentes ſucceſſu temporis, enormes *Injuſtitias injurias & diverſos dolos*, digna eſt in quam Deus animadvertat. Sed mutationes imperiorum, aliquamdiu incertam habent, juris ac legitimitatis dijudicationem: donec juſto temporis intervallo, & quaſi præſcriptione firmentur, & coaleſcant: hoc eſt de voluntate Dei, cujus nutu cuncta in terris ſtant aut cadunt imperia, hominibus conſtiterit. Illud enim juſtum & æquum eſſe neceſſe eſt, quod placuit Deo.

Magiſtratus abdicatio utrum aliquando juſta & licita eſſe poſſit; nunc diſquirere non vacat. Sed etiamſi hæc ſæpe juſta eſſe poſſit; non ideo illud verum eſſe deſinit, omnem magiſtratum eſſe à Deo. Nam & is, qui (non ſine voluntate proculdubio Dei) abdicatur; antequam abdicaretur fuit à Deo, & qui poſt prioris abdicationem ſuccedit Magiſtratus, itidem à Deo, eſt. Quia Deus licet Regibus aut aliis Magiſtratibus vicariam in terris poteſtatem conceſſerit; poteſt tamen pro arbitrio eos officio ſuo exuere, alioſque in locum eorum ſubſtituere. Nec iſtæ mutationes efficiunt, quin ſemper omnis humana poteſtas è Deo dependeat.

Vanum autem eſt, quod hic de Principum aut Regum poteſtate argutaris, ex loco 1. *Sam.* VIII. 7. eam nunquam fuiſſe à Deo penitus in populo ſuo approbatam. In quo fallacia quam vocant accidentis, inſigniter deciperis. Non enim ex eo, quia in deſiderio populi, quo flagrabat, ut ad exemplum & imitationem reliquarum vicinarum gentium. Regem haberet, culpa ejus, quæ Deum offendit, per accidens intervenit; concludi poteſt Regiam poteſtatem Deo in populo ſuo per ſe diſplicuiſſe. Argumentum ejus rei irrefragabile eſt, quòd longè ante iſtam populi poſtulationem, Deus Regiam poteſtatem in populo ſuo permiſerit imo vero certas ipſi leges per

Moſen præſcripſerit, quæ *Deuter.* XVII. 14. uſque ad finem leguntur. Apparet igitur non id ipſum per ſe Deo diſplicuiſſe; quòd eam rem deſiderarent; quam Deus in ſua lege conceſſerat. Sed, quod eam non ſine contumacia & ingratitudine adverſus Deum deſiderarent; quæ in eo fuit, quod benignitatem Dei; quam etiam in ipſo leni & placido ac libero Regiminis ſui genere experiebantur, aſpernari auderent; magiſque ipſis placerent, mores atque inſtituta Ethnicorum gentium; quæ ſenſim eos à vero Deo, ad falſorum Deorum cultum alioqui abducebant; quod *verſ.* 8. ejuſdem capitis ſatis clarè exprimitur; quam mores atque inſtituta majorum, Deum verè pietate colentium. Atque hæc prava æmulatio aut potius imitatio in moribus atque inſtitutis impiarum gentium, quæ Deo meritò fuit exoſa, ac deſiderium ipſis placendi, tam altas radices in populo illo tunc egerat, ut neque libertatis dulcedine, neque ſervitutis incommodis, quæ ipſis a *verſ.* 10. uſque ad 19 ob oculos poſita ſunt extirpari poſſet: utque mallent cum impiis gentibus ſervitute premi, quàm in placidæ gubernationis libertate, ſub ipſius Dei auſpiciis degere. In quo averſi à Deo; ad impiarum vero gentium imitationem converſi & inclinati animi manifeſtum veſtigium deprehendebatur. Futilis igitur conjectura eſt, quæ tibi in mentem venit, Regiam poteſtatem 1. *Pet.* II. 13 ideo humanam ordinationem dici, quia non ſit divina, aut Deo non placeat. Nihil enim obſtat quominus & humanæ ordinationes, divinitùs profectæ, divinæ: & divinæ circà humanarum rerum adminiſtrationem occupatæ, humanæ vocentur, illæ ratione cauſæ efficientis; hæ ratione objecti.

De jure autem Regiæ poteſtatis (ne quid apud te diſſimulem) ita ſentio. Non modo illud regiminis genus à Deo permiſſum: ſed etiam per ſe, (niſi quid per accidens impediat) omnium eſſe præſtantiſſimum, quod in perfectiſſimo ſupremi omnium Regis archetypo videmus. Quia tamen homines, per homines, non per aliquas perfectiores naturas, reguntur: ob intervenientem hominum, qui ea poteſtate abuti ſolent, imperfectionem: præſtare aliud, & quidem libertati quàm proximum regiminis genus; idque ſæpius toti populo, non honeſtius modò, ſed utilius & jucundius eſſe, qualis erat illa Iſraëlitici populi ſub judicibus gubernatio. Sed iſtud liberum regiminis genus illis tantum populis aptum eſt; in quibus mores non ſunt corrupti. Peſſimè libertatem ferre ſolet depravati populi ingenium. Ergo quo corruptior is eſt, eò adſtrictiori fræno, & abſolutioris poteſtatis Rectoribus indiget: adeò ut aliquando abſolutiſſimi juris dominio opus ſit; ad regendos corruptæ civitatis mores; quò tandem ſervitutis etiam liberrimarum gentium imperia, atque ipſum Romanum populum degeneraſſe videmus. Hinc tot gubernationum genera atque diſcrimina profluxere, pro cujuſque gentis ac Status publici genio; ſeu primitus ſalubriter inventa atque excogitata; ſeu ruentibus in deterius moribus, prudenter antiquo regimini ſeneſcenti, ſubſtituta: cæterum omnia à Deo approbata, imo verò nutu ac voluntate ejus introducta. Nam & ipſe Monarchicus ſtatus multos libertatis aut ſervitutis gradus recipit; nec fere ullus eorum eſt qui per ſe ac ſimpliciter à Deo rejiciatur. Ipſam poteſtatem regiam quod attinet, longè aliud Regni genus ab ipſo Deo *Deut.* XXVII. propoſitum: aliud 1. *Samuel.* VIII. populo Iſraëlis impoſitum videmus: illud reſtrictum ac modeſtum, hoc exterum & abſolutæ poteſtatis. Quia eo pravitatis progreſſus erat populus, ut nonniſi tali fræno coërceri dignus eſſet. Nec enim longè ab illorum hominum genio diſceſſerant Iſraëlitæ, quorum projectæ ad ſervitium mentes etiam Tiberio faſtidium moverunt, ut 1. *Sam.* VIII. 18. 19. videmus. Quanquam & ipſum, quodcunque illud fuit, quod Deum offendit populi delictum, hoc veluti ſupplicio plecti meruerat.

Ad §. 23. 24.

Paragraphi, ad quos provocas, primus, ſecundus & ſexdecimus, ita excuſſi ſunt, ut in iis nihil tibi ſpei aut præſidii ſupereſſe poſſit.

Poteſtatem vero civilem nuſquam ego è locis de ſpirituali poteſtate loquentibus aſtruo: ſed, etiam ſpirituali regimini, vocem poteſtatis competere poſſe, ex iſtis locis arguo; quo magis tuæ aſſertioni, falſitas appareat, qui abſolutè vocabulum poteſtatis Chriſtianis nullo modo competere poſſe affirmas.

Ad §. 25.

Quid in 18. paragrapho tuo ſpei collocare poſſis ſuprà oſtenſum eſt. Subjectionem non impedire dominationem, (quamvis ego aliter locutus ſim) verum eſt: nimirum ſi utraque diverſo reſpectu & non ſecundum idem ſpectetur. Aliàs ſubjectio præcepta dominationem ſecundum idem conſideratam tollit. Nemo enim eidem dominari poſſe ſtatuitur, cui ſubjectus eſſe jubetur. Sed eo ipſo tamen alterius dominatio firmatur, quod huic ſubjectio præcipiatur. ita ut hic egregium ignorationis Elenchi ſpecimen edere videaris.

Exemplum ſpirituum, qui prophetis ſubjecti eſſe dicuntur, aptiſſime ad meam ſententiam illuſtrandam adducitur. Non enim ego ex eo quod prophetis de ſpiritibus prophetarum judicare liceat, colligo, iiſdem prophetis Spiritus ipſos judicare, vel potius ipſis dominari licere: ſed hoc oſtendo: quemadmodum non obſtante præcepto de ſubjectione prophetarum, quam prophetæ ſibi mutuò debent; poſſe ſibi aliquem eorum ſumere judicium, de ſpiritu aliorum examinando: ita non obſtante præcepto de ſubjectione civili Chriſtianis dato; poſſe aliquem eorum poteſtatem ſuper alios civilem, adminiſtrare. Præcipuè cum omnis ſubjectio, præpoſituram ac ſuperiorem poteſtatem & poſita præſupponat, & confirmata, confirmet.

Ad §. 26.

In hoc paragrapho quinque propoſitiones tuas à me oppugnatas defendis. Quarum prima eſt, ordinatum eſſe aliquid à Deo tempore Chriſti, & tamen Chriſti præceptis contrarium eſſe. Negas igitur à te dici ordinationem Dei, Chriſti præceptis ſimpliciter contrariam eſſe. Sed qui dicit poteſtatis civilis uſum, hoc eſt, cædes & ſupplicia capitalia, ipſa per ſe ac ſimpliciter Chriſti præceptis contraria eſſe; effugere nequit; quin dicat ſaltem quandam ordinationem Dei; Chriſti præceptis ſimpliciter contrariam eſſe? Jam verò, quod ad eam abſurditatem evitandam effugium in eo quæris, quòd ordinatio Dei, *Rom.* XIII. de Chriſtianis intelligi non poteſt: tibi prodeſſe non poteſt, quadruplicem ob cauſam.

I. Prima, quia tametſi ordinationem Dei *Rom.* XIII. de Chriſtianis intelligi non poſſe ſtatueremus, præſertim ob eam cauſam, quod genio & naturæ Chriſtianorum & ipſis præceptis Chriſti, quæ ſolis Chriſtianis præcepta ſunt, repugnare à vobis cenſeatur; uſus tamen hujus ordinationis, hoc eſt, capitalia ſupplicia, tuomet judicio, Chriſti præceptis per ſe ac ſimpliciter contraria manerent. Non enim in præſenti objectione mea de eo quæritur, an actio iſta bona vel mala, & aliquibus hominum licita aut illicita ſit; ſed an Chriſti præceptis contraria ſit nec ne. Ergò etiam poſita ea hypotheſi, quod ordinatio Dei circa Magiſtratus, ſolis Chriſtianis vetita, reliquis autem hominibus licita ſit; tamen illud verum eſſe non deſinet; actionem illam, quæ ſolis Chriſtianis vetita eſt; per ſe & ſimpliciter Chriſti præceptis contrariam eſſe. Si igitur Deus aliquid non modo permittit, ſed etiam ordinat; quod ſolis Chriſtianis vetitum eſt: certe id permittit & ordinat, quod Chriſti præceptis ipſum per ſe ac ſimpliciter contrarium eſt; & ſic à quibuſdam hominibus non modò permiſſu, ſed ordinatione Dei, non impune modo, ſed etiam licitè ac legitimè, hoc eſt, ſine peccato ea fient, quæ ipſa per ſe ac ſimpliciter Chriſti legibus repugnant. Atque ita ordinatio Dei ea fieri non modo permittit, ſed injunget hominibus; quæ ordinatio Chriſti prohibet.

II. Altera cauſa, ob quam tibi effugium iſtud prodeſſe nequit, eſt, quia id quod hoc loco obtendis (hoc eſt, quod ordinatio Dei *Rom.* XIII. de Chriſtianis intelligi nequit) non modò inter nos controverſum; ſed manifeſtè falſum eſt,

eſt. Falſam enim ſupponit hypotheſin, cui innititur. Nimirum, Ex mente, conſilio, atque inſtitutione Dei, etiam temporibus Novi fœderis, duo debuiſſe eſſe non diverſa tantum: ſed contraria genera hominum: quorum alteri, non modò permiſſu, ſed ordinatione Dei, & quidem in verbo Dei præſcriptâ & expreſſâ, liceret præcepta Chriſti de poteſtate Magiſtratus Chriſtianis data violare; aut certè non curare: alteri non liceret: quorumque hoc ad Chriſtū, illud ad ipſius Dei ordinationem pertineret: ita, ut his quidem Chriſtus omni dominatione ac poteſtate interdixerit; illis vero Deus poteſtatem coactivam non modo permiſerit, ſed injunxerit, atque eos miniſtros & quaſi vicarios ſuæ poteſtatis, etiam ſub Novo fœdere eſſe voluerit. Quæ hypotheſis quia corruit, eadem ruinâ tuum hoc effugium ſecum trahit & involvit.

Corruit autem Primùm, quia in uno, concordis, ut ita loquar, inter Deum atque Christum divinæ adminiſtrationis regimine, duo regna inter ſe diviſa & contraria ſtatuit; quorum alterum, deſtruit alterum. Nam quia Dei Chriſtique conſilium eſt, ut omnes homines, etiam principes & Magiſtratus, ad agnitionem veritatis perveniant: idque Regnum Chriſti atque ejus cives omni conatu contendunt; certe illud alterum regnum ad ordinationem Dei pertinens; aut retentâ coactiva poteſtate ſua Chriſti leges violabit: & Chriſti regni incrementis obſtabit, aut abjectâ poteſtate ſuâ, ordinationem Dei *Rom.* XIII. expreſſam violabit, atque ipſam corruet: quæ quia ἀνόητα ſunt, non poſſunt niſi exſibilari atque explodi.

2. Quia eadē hypotheſis Deum ſibi contradicentia velle, ſtatuit, qui quod ſemel per Chriſtum Regem ſibi ſubordinatum; omnibus hominibus (omnes enim ad Chriſti agnitionem pervenire vult) prohibitum eſſe voluit; illud idē iterum, durante regno Chriſti, quibuſdam hominibus non modo licitum ſed injunctum eſſe voluerit; & quidem ita ſeriò; ut eos in eo ipſo, quod per ſe Chriſti legibus repugnat, adminiſtrando, miniſtros ſuos eſſe agnoſcat.

3. Quia eadem hypotheſi, veriſſimum illud dogma Sacræ Scripturæ de Dei erga genus humanum benignitate, quod Omnes ſervari, nec ullius peccatoris mortem velit, in dubium vocat, imò ſubvertit. Nam certe eos, quibus ejuſmodi officium injungit, quod Chriſti legibus ita eſt adverſum ut ex Chriſtianis non Chriſtianos facere poſſit; dum ea facere vult, quæ fieri abſque jactura ſalutis eorum nequeunt, ſervari non vult; niſi fortè aliquam aliam viam ad ſalutem, præter Chriſti præceptorum obedientiam, pro quibuſdam ſepoſuerit.

4. Eadem hypotheſis illud abſurdum continet, Quoſdam homines, ob id ipſum quia in ordinario Dei miniſterio, generi humano non tantum utili & honeſto; ſed etiam neceſſario, miniſtri Dei, idem quod & ipſe Deus (cauſa, reſpectu eorum, principalis) volentes atque intendentes fuerint, poſſe damnari: putà ſi Chriſtiani, cætera pii & ſancti, Magiſtratus ſibi commiſſi munia modeſtè ac legitimè obire velint.

Tertia cauſa, ob quam effugium tuum vanitatis convincitur eſt; quod ordinatio Dei *Rom.* XIII. contrà quam ſentis, de Chriſtianis poteſtatibus intelligi debet; quia ibi Apoſtolus non ſolis ſubjectis, ſed ipſis quoque poteſtatibus, leges atque officia præſcribit: licet non ita expreſſè, ut ſubjectis: quia non Magiſtratus ipſos, qui tunc inter Chriſtianos nulli erant, alloquitur: ſed quid illi facere debeant ac teneantur, ſatis evidenter præſcribit. Nec enim eorum functionem deſcribens, de eo loquitur quod tunc fiebat (cum contrarium fieret) ſed quod fieri debebat: atque hoc illud eſt ipſum, quod iis præſcriptum eſt, officium. Non autem alienis tunc & extraneis; ſed Chriſtianis Apoſtolus, (juxta tuam quidem ſententiam) vitæ pii officia præſcribebat. Nec profectò credibile eſt, cum ſubjectorum officium præſcriberet; illum alterutrum harum rerum omiſſurum fuiſſe; quin aut Magiſtratus quoque officium attingeret, quod fecit; aut cauſam quare id non faceret indicaret; eoſque ad quos ſcribit moneret à Magiſtratu tanquam ab Ethnico officio abſtinendum eſſe, quod neque hîc, neque uſquam alibi factum videmus. Nam veſtra de loco *Matth.* XX. ſomnia alibi refutavimus.

Quarta cauſa effugii tui vanitatem coarguens eſt, quod tibi non ſit integrum hoc loco aſſerere, Ordinationem Dei *Rom.* XIII. de Chriſtianis intelligi non poſſe, ut quæ officium hoc loco ſubjectis præſcriptum, ad ſolos Chriſtianos, excluſis Ethnicis, reſtringas. Quomodo igitur mutuum, poteſtatum de quibus eodem loco ſermo eſt, officium, ad ſolos Ethnicos, excluſis Chriſtianis, reſtringere potes? Cur autem Apoſtolum cum loquitur de iis hominibus, inter quos mutua relatio eſſe debet; alteram partem Relatorum, puta ſubjectos, de uno genere hominum, alteram autem, hoc eſt, poteſtates de alio & longe diverſo, accipientem atque intelligentem facis? Certè ſi in unâ relatorum parte, materia ſubjecta, de qua loquebatur Apoſtolus fuere ſoli Chriſtiani excluſis Ethnicis; eoſdem in altera eorum parte, eſſe neceſſe eſt: cum inter ſolos Chriſtianos & ſolos Ethnicos non paulo plùs ſit diſcriminis, quàm inter Cæpe & allium. Vides quam malè ſibi falſa cohæreant. Atque hanc quidem primam propoſitionem tuam, quia præcipuum veſtrum in præſenti controverſia effugium continet, uberius examinare viſum eſt.

Altera propoſitio tua eſt, Prædicata, quæ de poteſtatibus *Rom.* XIII. enunciantur, ex homine Chriſtiano non Chriſtianum certò certius factura eſſe. Quam abs te probatam è principiis à me conceſſis in dearguis, quod illorum principiorum memineris. Sed primùm in eo ſcripto, in quo ego, abs te commiſſam principii petitionem objeci; illorum principiorum, niſi me fallit memoria, ne mentionem quidem feciſti. Deinde tunc licet in §. 1. illa commemores, id profectò ad probationem ejus propoſitionis non ſufficit, niſi axioma tuum ex ipſis per legitimam conſequentiam deducas. Denique in præſenti, quod refutamus, ſcripto tuo propoſitionem hanc ipſemet falſi arguis: dum in proœmio ais, Non omnes, qui iſta poteſtatis *Rom.* XIII. deſcriptæ prædicata exercent, vim facere præceptis Chriſti; aut damnandos eſſe. Imo verò tales poteſtates Chriſtianas in Eccleſia non minùs tolerandas; quàm in primævâ Eccleſia Judaici ritus tolerati ſint.

Tertià propoſitio eſt, Civilem dominationem *Matth.* XX. Chriſtianis prohiberi, quod fusè, abs te, ut jactas, probatum; fuſius à nobis confutatum eſt & confutatur.

Quarta eſt, Chriſtum ad certas tantum perſonas ordinationem Dei, de qua *Rom.* XIII. agitur, reſtringere. Hæc propoſitio ambiguitatem continet. Et quia in recto ſenſu accepta; meæ ſententiæ magis quàm tuæ favet; non ſimpliciter à me negatur; tibique tanquam falſa objicitur; ſed ſecundum quid; quatenus nimirum ad ſolos Ethnicos, excluſis Chriſtianis, hanc ordinationem ſine ulla juſta cauſa reſtringis. Aliàs ego libenter fateor inter ipſos Chriſtianos non ad omnes (ut tecum loquar) perſonas ordinationem hanc pertinere: atque ab eâ Eccleſiaſticas perſonas, (quod ad regimen Eccleſiæ attinet) planè excludi debere. In quo me, ab univerſali ut ais Chriſtianorum de prohibita in loco *Matth.* XX. Eccleſiaſticis perſonis poteſtate civili diſcedere, falſum eſt.

Quinta propoſitio eſt, Non omne quod à Deo ordinatum eſt; ab omni Chriſtiano adminiſtrari poteſt. Hæc quoque propoſitio ambigua eſt; & in recto ſenſu à me concedi poteſt. Nec contraria ejus, hoc eſt, affirmativa, ita univerſaliter, ut eam citas, à me contrà te urgetur. Verba enim mea ſic ſonant. *Examinandum ſupereſt, an quicquid à Deo ordinatum eſt; eiuſque ordinatio dicitur; id ab omni Chriſtiano homine,* (qui modò ad eam ordinationem ſuſcipiendā idoneus ſit) *adminiſtrari poſſit*. Ex quibus verbis intelligere potuiſti, me non ita univerſaliter hanc enunciationem intelligere; ut quicquid à Deo ordinatum ſit, ab omni prorſus Chriſtiano, etiam minus ad eam rem idoneo, adminiſtrari poſſit. Multæ autem cauſæ & variæ dari poſſint, ob quas aliqui Chriſtiani ad eam rem minùs ſint idonei. Sed niſi aliqua juſta cauſa, non ex

generali

generali hominis Chriſtiani officio; ſed ex ſpeciali ſingulorum hominum qualitate aut circumſtantiâ proteſta, interveniat non videre me dixi cur à Chriſtiano homine adminiſtrari non debeat, quod à Deo per ſe ad bonum finem ordinatur.

A defenſione propoſitionum; ad vim allatam tuæ explicationis proponendam & commendandam tranſgrederis: quæ in eo eſt. Primùm quod de Ethnicis duntaxat poteſtatibus Apoſtolus *Rom.* XIII. loquatur; quod & falſum eſſe: & ſi verum eſſet, nos te tamen aſſeri non poſſe paulò ante probavimus. Secundo poteſtates iſtas Chriſtianas dici non poſſe, quia Apoſtolus paulo ante *Cap.* XII. 17. 19. Chriſtianum hominem multo aliter affectum eſſe debere; quàm hæ ſunt poteſtates ſcribat. Atqui è loco citato nihil excerpere potes, quod Magiſtratus Chriſtianus ſalva & integra, quam ex Dei ordinatione habet, poteſtate ſuâ, præſtare non poſſit. Nam quod *verſum* 17. *&* 19. citas, de propriis ſingulorum injuriis non vindicandis iſthic agi, verba ipſa liquido indicant. *Non voſmetipſos ulciſcentes dilecti.* Magiſtratus autem non in eum finem inſtitutus eſt ut proprias, ſed ut aliorum injurias & quaſi publica delicta puniat. Quodſi quando, (quod non ſæpè accidit) proprias quoque injurias punire teneatur; non tanquam proprias punit, ſed tanquam publicas. Atque id vel ex antitheſi ultionum diverſi generis; quæ ſibi in verbis Apoſtoli opponuntur, liquido patet; videlicet non omne iſthic ultionis ac pœnæ genus prohiberi ſed tantum privatum; cui ſtatim ibidem publicum opponitur: quod à Deo videlicet infligitur; ſive immediatè; ſive mediantibus de quibus ſtatim initio ſequentis capitis agit, miniſtris ejus Magiſtratibus.

Ad §. 27.

Grotii locutiones nihil taſi aut inepti habent. Nec ſolet vir ille, nunquam ſatis laudatus, ineptiendo Lectoribus riſum movere. Porrò civilis poteſtatis à Deo dependentia, malè exprimitur per ea verba. Deus vult contractus de poteſtate civili ſervari. Nam nec ipſius iſtius dependentiæ vim exhauriunt, vel leviſſimè ob oculos ponunt: & non omne poteſtatis genus comprehendunt. Multa enim ſunt alia genera poteſtatis, quæ à Deo dependent; nec tamen è contractu legitimo originem habent; qualia plæraque hæreditariæ ſucceſſionis regna, præſertim ſi à majoribus bello aut per violentiam parta ſint. Quo magis audax & periculoſa, imo verò pernicioſa ſententia tua cenſenda eſt; quam hoc in eo in reſponſione ad quæſtionem meam exprimis; dum ais, ſi nullus contractus intercedat, poteſtatem civilem, Magiſtratum non habere, eique ſubjectionem non deberi ac tanquam illegitimæ poteſtati poſſe denegari. In quo regnorum omnium exceptis electivis poteſtatem magna temeritate in dubium vocas. At quà hic, ſi ego cautè egi, quod manum, ut ais, de tabula ſuſtuli: nimirum ne unguem in ulcere tuo diutius tenerem; at tu incautè; qui palàm atque ultrò ſententiarum tuarum ulcera & carcinomata; quæ in contumaciam multis populis noxiam ſerpere poſſunt, ſine ullo ſcandali metu, renudas. Quod ſi quis te tam improvidæ culpæ admoneat: de impactis tibi per injuriam criminibus querendi finem non facis.

Ad § 28.

Error hic; non in minus rectè à me intellectis; ſed in minùs rectè à te ſcriptis, verbis tuis hæret ac reſidet Poteſtatem enim ſibi propriâ auctoritate ſumere, non poteſt dici is, qui ſe alienæ poteſtati ſubjicit, qualis eſt populus; qui ſibi è medio ſui aliquem præficit; ſed ſolus Magiſtratus, & quidem qui invito populo imperium capeſſit. Nam ne is quidem cui ultrò defertur imperium: id propriâ auctoritate ſumere, dici poteſt.

Ad §. 29.

De Conſtitutione Regis ſuprà Iſraëliticum populum ſuprà ſatis diximus. Porrò Dei ordinationem dici poſſe & debere, quod à Deo plenè non approbetur & ſine ulla pravitate eſſe, quod Deo non ſatis placeat nec penitus probetur; ſed tantum toleretur (quaſi & illa non tolerentur; quæ admodum diſplicent & plurimùm pravitatis habent) tam inter ſe cohærent; quàm illæ contradictoriæ tuæ, quas tibi in Ponte ſupra delineato depinximus, propoſitiones, quas eôdem merito relegamus.

Quia dixi Res ejuſmodi pravitatis & peccati expertes non eſſe, quas ratio humana citrà mentem & approbationem Dei excogitat: Statum Nobilium verbis meis ſubrui aſſeris. Atqui hunc ſtatum non citrà mentem Dei excogitatum, documento eſt, quod eum neque in terris unquam Deus damnaverit; & in cælo ipſo aliquid ipſi analogum eſſe voluerit, dum inter Angelos atque Archangelos varios eminentiæ gradus diſtinxit.

Ad §. 30.

Chriſtianos à Chriſto in ſpiritualem duntaxat libertatem aſſertos; nec uſquam à poteſtate & ſubjectione humana exemptos hic locus *Rom.* XIII. unà cum multis aliis arguit. Atque idcirco quod Chriſtus *Matth.* XVII. 26. ait Liberos eſſe filios (ſi modo illhic de libertate à terrenis poteſtatibus agitur, nam didrachma Eccleſiaſticum tributum fuiſſe cenſetur) quia ipſi ſoli duntaxat competit: nemini Chriſtianorum tribui poteſt, ob eas ipſas Chriſti exemptionis cauſas, quas nullus Chriſtianorum allegare poteſt. Falſum igitur & prophanum eſſe hoc dogma non deſinit, quod Apoſtoli non ſemel inſectantur.

Ad § 31.

Non id à me negatur, quod tu hic ineptè probas, poteſtates Ethnicas libertatem Chriſtianorum ignorare. Sed Chriſtianos ob eam cauſam libertate ſua & exemptione à terrena poteſtate; uti non debere: quia terrenæ poteſtates Ethnicæ libertatem iſtam ignorent nec ad agnitionem veritatis pervenerint. Quod tu aſtutè omittis & tantum abeſt ut probes; ut ne refutationem quidem meam attingere audeas, quæ talis eſt. *Quid enim ſi non ignorent & ad agnitionem veritatis perveniant? Satiſne juſta cauſa tunc videbitur Chriſtiani utendi libertate ſua; & reſiſtendi poteſtatibus?* Ex quo futilitas iſtius abs te allatæ cauſæ apparet. Nec enim te rem tàm abſurdam admiſſurum credo; ut quos prætextu libertatis Evangelicæ ad reſiſtendum Magiſtratui Ethnico abuti nolis: eoſdem libertatis ejuſdem obtentu, ad reſiſtendum eidem Magiſtratui poſtquam ad agnitionem veritatis pervenerit uti poſſe concedas.

At enim tu ais. *Diſtinguendum eſt inter libertatem Chriſtianam: ejuſque perfectum uſum. Illa in terris incipit, Chriſtoque cum ſuis eſt communis: hic in cælis nobis reſervatur.* Hic primum etiamſi diſtinctionem iſtam admitterem: tamen eam propoſitæ quæſtioni applicari poſtularem, ut percipere poſſem; quomodo allatam abs te cauſam; ab objecta à me futilitate vindicat. Nam ex eo pateret quomodo ad rem propoſitam faciat. Deinde cur inter libertatem hanc & ejus perfectum uſum diſtinguis; niſi ut oſtendas libertatem iſtam; in terris quoque non eſſe abſque aliquo ſui uſu, licet imperfecto? Chriſtianis igitur aliquam in terris libertate iſta utendi; hoc eſt reſiſtendi terrenis poteſtatibus licentiam dabis? Quid tu hominis es? qui ob exceſſum quem urges, nimiæ humilitatis Chriſtianis hominibus gerendi legitimi Magiſtratus facultatem adimis: & tamen iiſdem repugnandi legitimo Magiſtratui in rebus civilibus (de his enim loquimur) aliquam licentiam concedis? Denique probandum erat non ſimpliciter aſſerendum, libertatem hanc in terris Chriſtianis competere; & cum Chriſto communem eſſe.

Iterum ais. *Libertatem iſtam Chriſtianorum in terris; per id non tolli quod Deus Chriſtianos eâ uti in hoc mundo non vult; alioqui nec in Chriſto ipſo libertatem talem fuiſſe dicendum eſſet: qui etiamſi eâ potuerit uſurpare tamen ipſam piaculum duxit.* Nihil dico nunc locum hunc *Matth.* XVII. 26. (qui tibi de libertate iſta Chriſtianorum ſomniandi occaſionem dedit) de libertate & exemptione Chriſti aut ejus diſcipulorum à poteſtate Magiſtratus terreni, ſeu à tributo Magiſtratibus debito non agere. ſed tantum de libertate filiorum Dei, à cenſu ipſi Deo ex præ-

ſcripto

ſcripto legis Exod. xxx. 13. penſitari ſolito; qui erat illud didrachma; ſeu quod idem valet, dimidium ſicli ſanctuarii; qua de re vide *Socin. l. IV. contrà Palæolog. p. 305.* & infra *p. 323.* Cæterum dato, (quod antea quoque feci) at non conceſſo, Chriſtum iſthic ſe à tributo Magiſtratui pendendo liberum eſſe aſſerere, nequaquam id ejus diſcipulis cum ipſo commune eſſe, ſequetur.

Ac ne id quidem ſequetur, ipſum libertate iſtâ, ſi quam habuit; quia tunc ad evitandum ſcandalum, utendum ſibi non putaverit, nuſquam aliàs uſum eſſe. Legimus enim eum, cum non modo Spiritualis Eccleſiæ ſuæ Rex precariò ipſi imperans: ſed etiam Terræ ac cœli dominus Coactivæ poteſtatis particeps deſignatus eſſet; eam poteſtatem; tametſi poſt glorificationem ſuam plenius exercendam, tamen tunc quoque in terris aliquando exercere cœpiſſe: quod longè plus erat, quàm nudâ libertate uti. Plus enim eſt, cum jure poteſtatem, quàm nedum jus reſiſtendi omnibus humanis poteſtatibus habere. Atqui Chriſtum eum jure poteſtatem hanc habuiſſe; aliquando etiam ſed valde moderatè exercuiſſe toties dici poteſt, quoties ex manibus inimicorum ſeſe invictâ & miraculoſa potentia ſuâ eripuit. Certe qui uno verbo proſternere inimicos ſuos potuit; & jus & poteſtatem; (quanto magis autem libertatem) in reſiſtendo Magiſtratibus habuiſſe dici poteſt; tametſi ea libertate aut poteſtate, rariſſimè nec admodum notabiliter uſus fuiſſe legatur. Quod tamen de diſcipulis ejus non æquè dici poteſt.

Porrò Apoſtoli verba in *verſ. 4. Rom.* XIII. Cauſam tuam perimere & conficere non falſo ſcripſi, cum ipſe nunc fatearis; te nulla alia ratione fortius & evidentius probare, Apoſtolum hic de non Chriſtiano Magiſtratu agere; quàm quòd ipſi hoc loco jus gladii hoc eſt cædis & vindictæ publicæ permittas. Hanc igitur tuam fortiſſimam &, ut putas, evidentiſſimam probationem, verba iſta jugulant; dum Magiſtratui jus & uſum gladii conceſſum, & quidem à Deo (præter cujus mentem nihil Chriſtus, nihil Apoſtolus ipſe docuiſſe potuit) idque ſub Novo fœdere; nec per accidens ſed per ſe conceſſum diſertiſſimè atque evidentiſſimè oſtendunt. Cujus enim rei Deus ſub Novo Fœdere auctorem ſe agnoſcit; & in quo ſibi miniſterium præſtari jubet, id neque è Chriſto, neque ab Apoſtolo unquam ſub Novo fœdere prohiberi potuit. Ita ut vaniſſima ſit iſta tua probatio & conſequentia. Non potuiſſe Apoſtolum hoc loco de Chriſtiano Magiſtratu loqui quia *cap.* XII. 17. 19 vindictam & cædem in Chriſtianos minimè convenire docuerit. cum potius dicendum ſit Non potuiſſe Apoſtolum *cap.* XII. vindictâ publicâ & jure gladii hominibus interdicere; cum id illis hoc loco à Deo, Chriſti & Apoſtolicæ Legis auctore; permiſſum imò injunctum, tanquam Dei miniſterium doceat. Præſertim cum iſthic hoc eſt *cap.* XII. de vindicta publicâ nihil ſaltem apertè ſcriptum habeamus: hic autem *cap.* XIII. publicam hanc vindictam hominibus ad Magiſtratum vocatis à Deo permitti, imò commendari expreſſiſſimis verbis, videamus ac palpemus. Ratio autem docet locum obſcuriorem per manifeſtiorem interpretandum non contrà. Præterea in *cap.* XII. ex ſententia ipſorummet adverſariorum, lex generalis, & generalibus aut certè indefinitis verbis: hic autem in *cap.* XIII. lex de Magiſtratuum officio ſpecialis, ſpecialibus ac diſertis verbis, proponitur. Lex autem ſpecialis non tantum explicare generalem; ſed etiam determinare: imo ipſi derogare ſolet.

Sed ut conſequentiam miſſam faciamus ipſum antecedens hujus enthymematis ſeu minor ſyllogiſmi falſi convincitur, hoc eſt, *Apoſtolum in cap:* XII. *verſ.* 17. & 19. *vindictam ac cædem in Chriſtianos* (verba tua ſunt) *minimè convenire docuiſſe.*

Nam primum quod ad cædem attinet; ejus neque mentio neque mentionis veſtigium ullum iſthic reperitur. Quod ad vindictam, nihil manifeſtius eſt quàm Apoſtolum non de publicâ & alienarum; quam nos lucis cauſa Pœnam vocamus & Magiſtratui à Deo expreſſè permiſſam legimus: ſed de privatâ & ſuarum injuriarum vindictâ, cui propriè ultionis ac vindictæ nomen tribuimus, loqui. Docent id *primùm* verba ipſa *non vosmetipſos ulciſcentes*: arguit *ſecundò* antitheſis atque oppoſitio ultionis iſtius propriæ ac privatæ, quæ opponitur vindictæ ac pœnæ publicæ: quarum illa duntaxat tanquam injuſta & incompetens prohibetur: hæc autem tanquam juſta aperte ſtabilitur; quia ad Deum auctorem refertur; qui cum Dominus ſit omnium univerſalis, & quaſi publicus ac ſupremus Magiſtratus, ſolus abſolutum jus pœnæ ac vindictæ habet; atque illud, aliquando ipſe per ſe immediatè: ſæpius autem mediantibus miniſtris ejus Magiſtratibus, exercet. De quibus ſtatim doctrinam Apoſtolus ſubjicit, initio *cap* XIII. ut pateat eum privatam quidem vindictam ſuſtuliſſe: at publicam quæ ad Deum auctorem ſeu immediate ſive mediatè refertur, ſtabiliviſſe.

Habes igitur probationem tuam non ſicco præteritam pede; atque id de ea hoc loco dictum; ubi dictio opus fuiſſe maximè cenſuiſti: quod, niſi ſupercilium, humilitati magis quàm cætera omnia inimicum, obſtet; & ſi veritatem non victoriam quæris, tibi ad eam agnoſcendam ſufficere poteſt.

Ad § 32.

Optima diſputandi methodus eſt, per ea de quibus inter partes convenit probare aut refutare ea de quibus non convenit. Quam ego te viam inſiſtere nego, cum de iſtis ipſis quæ tu jactas principiis, hoc eſt de generalibus illis Chriſti præceptis quæ §. 5. commemoras, quomodo intelligenda, utrum in infinitum protendenda; an juxtà analogiam doctrinæ Chriſti limitanda ſint, inter nos minimè conveniat imo verò illa juxta noſtram ſententiam explicanda eſſe pateat; quod libro primo de jure Chriſtiani Magiſtratus, planum feciſſe me confido. Ego verò potius hanc viam ingreſſus ſum, eo ſucceſſu; ut ſententia tua planè ſubverſa ſit. Nec enim tu producta à me principia perplexis interpretationibus eludere potes; quæ diſertis Spiritus Sancti verbis, expreſſa oſtendi. Sed quid verba inania fundimus? Oſtende tu mihi tuæ de civili Magiſtratu ſententiæ principium. tàm diſertis verbis in Sacris literis expreſſum; quàm ego meæ oſtendo, & ego tibi herbam porrigam

Ego enim ad illud inconcuſſæ veritatis principium quod totidem pene verbis in Sacris literis expreſſum eſt, provoco. hoc eſt, *Sub novo fœdere, cum ad Romanos epiſtolam Paulus ſcriberet. Omnem Magiſtratum in uſu ſuæ poteſtatis atque jure gladii, Dei miniſtrum, à Deo ordinatum in bonum innocentium fuiſſe ejuſque voluntate, pœnis ulciſci eos qui mala patrant potuiſſe.* De eo inter nos convenire licet quàm maximè nobis, diffiteri non potes. Tu contrà eundem Magiſtratum *ſub Novo fœdere, in uſu ſuæ poteſtatis, præceptorum ejuſdem Dei, et Chriſtum traditorum violatorem eſſe; nec Dei voluntate per Chriſtum revelata illæſa; & integrâ, pœnis ulciſci eos qui mala patrant*, ex verbis Sacræ Scripturæ æquè manifeſtis, oſtende. Neque verò à publicis officiis ad privata: neque à civili poteſtate ad Eccleſiaſticam, deſiliendo, effugia quæras. Sed non mutato ſtatu quæſtionis, de civili Magiſtratus poteſtate, in eodem ſenſu quo à me intelligitur, acceptâ, ejuſque uſu, id quod abs te poſtulamus oſtende aut fatere tuam ſententiam, per principium meum, de quo inter nos convenit, ſubverſam eſſe: cùm aut contradictoriam aut certè contrariam eam hujus principii eſſe neceſſe ſit. Jam verò non contradictorias modò ſed etiam contrarias enunciationes (licet hæ ſimul falſæ eſſe poſſint) veras ſimul eſſe impoſſibile ſit.

Te igitur per incertam & dubiam Chriſti voluntatem atque auctoritatem; certam & non dubiam Dei voluntatem atque auctoritatem oppugnaſſe, illud eſt documento, quod inter nos de eo nondum conveniat; utrum Chriſti legibus atque doctrinâ functio Magiſtratus damnetur, nec in eo affirmando tibi nos aſſentiri aut velimus aut poſſimus: at verò Magiſtratus functionem eſſe ordinationem Dei ipſumque eſſe Dei Miniſtrum, voluntate

atque

atque approbatione Dei (ut leges Chriſti atque Apoſtolicas taceam) firmatum; utrinque inter nos planè conſtet, nec id tibi negare, niſi cum manifeſtâ frontis jacturâ, integrum ſit.

Breviter. Quod Chriſtus à fidelibus exigat ac velit, ut Magiſtratu abſtineant; nemo nos veſtrûm huculque docere potuit. Sed quod Deus ordinationem poteſtatum in proſuo miniſterio: & Magiſtratus pro Miniſtris ſuis, in bonum finem, idque per ſe atque ordinariè ordinatis agnoſcat; Magnus nos Auctor Apoſtolus docuit.

Ad §. 33.

Quoties larvarum à me oppugnatarum mentionem facis, toties in temetipſum ac ſententiam tuam contumelioſus es, qui id quod ego tunc opugno; licet verbis abnegare videaris, reipſa vel maxime defendere non deſinis, eaque caſtigatione ſive erroris, ſive aſtus tui pœnam ipſe de te ſumis. Quod autem conſcientiam & obligationem ergà legitimas duntaxat poteſtates, eſſe & manere debere; ergà illegitimas & à Deo non approbatas, non debere nec poſſe ſtatuis; primùm contradicentem Apoſtolo enunciationem proponis; cujus effatum eſt *Non eſt poteſtas niſi à Deo.* Tu verò ſupponis quaſdam eſſe poteſtates quæ non ſint à Deo, proinde tua verba Apoſtolo, in os contradicentia, digna ſunt quæ in Pontem ſuprà depictum deportentur. Deinde latiſſimam ſubjectis populis feneſtram pandis, ad ſeditiones contrà Magiſtratus dum eos omni ergà poteſtates obligatione ſolvis; quas ipſi illegitimas & à Deo non approbatas eſſe cenſuerint; qui cothurnus; nimium quàm multis poteſtatibus adaptari poteſt.

Ad §. 34.

Paragraphum 34. tum cur alieno loco inſerueris, non diſquiro. quia nihil habet præter verba. quæ prudenti Lectori pro rebus dare difficile eſt.

Ad §. 35.

Trinitarios ego an excuſem & abſolvam Lectoris judicium eſto. Neque verò quia errorem eorum, non in eo in quo tu putas latere arguo: idcirco ipſos ab errore abſolvo: cum diſertis verbis eorum dogmata non apparenter ſed verè implicare contradictionem profitear: quia non contenti duo diſparata prædicata de eodem ſubjecto enunciare (in quo poſſet eſſe non vera ſed apparens contradictio, ſi id non ſecundum idem intelligerent, quemadmodum Apoſtolus fecit, & nos facere poſſumus) ita id faciunt; ut in eorum ſententia contradictio ſecundum idem & eodem reſpectu facta reperiatur. Itaque vana iſta eſt tua ſeu Trinitariorum oppugnatio; ſive mei inſimulatio, quod in eorum partes propendeam: quaſi non majorem ab ipſis gratiam inire poſſem, ſi palàm ad partes eorum deficerem; quàm ſi fallacibus ejuſmodi ſignis ſtudium partium prodam; aut captem benevolentiam. Quo jure autem me culpes, quod duo diſperata de eodem ſubjecto dici velim: velim ut prudens Lector perpendat. Primùm enim etiamſi id dicerem culpari meritò non poſſem. Nec enim magis deſparata inter ſe pugnare poſſunt quàm contradicentia, inter quæ bellum ἄσπονδον eſt; & tamen de eodem ſubjecto prædicari poſſunt, ſi non ſecundum idem prædicentur. Quid? quod ipſemet agnoſcas neminem mihi objicere, quod pugnantia in homine Chriſtiano comminiſcar, dum in eo ſpiritualia officia à carnalibus diſtinguo? Quid verò, an Spiritualia & carnalia officia, non ſunt res ab invicem ſeperatæ? Deinde. Ne homonymiâ aliquâ in voce *diſparatorum* reſponſionem meam eludere poſſes, nuſquam ego dixi duo diſparata de eodem ſubjecto dici; ac ne in eodem quidem ſubjecto eſſe; ſed tantum Res eas quæ diſperatæ videntur in eodem ſuppoſito eſſe: & Spiritus & carnis Naturas & proprietates atque actiones, quamvis diſperatæ videantur; de eodem tamen ſubjecto dici. Ita vides in irritum cecidiſſe argutationes tuas, de anima & corpore, quod non ſint diſparata. Nec enim cauſæ meæ intereſt, ſint revera nec ne talia, dum talia videantur. Niſi quod ferre nequeo quod de iſtis Compoſiti partibus aſſeris, quod nimirum altera ab altera ſine ſui interitu ſeparari nequit. Quo ipſo fatis oſtendis te cenſere quod ut corpus ab anima: ita anima à corpore ſeparata ambo intereant. Quàm verè id ſcatias quærere non vacat. Sed ego non miror abs te communes opiniones tanquam vulgares ſperni, cui nihil placere ſolet niſi paradoxum; illud mirer qui Magiſtratus politici naturam, per ſe honeſtam, licitam, piam, peccati expertem in proœmio & alibi tanto ſtudio ac zelo aſſerueris; quomodo eam cum genuinâ Chriſtiani hominis naturâ ita pugnare dicis ut altera alteram expellat. Quomodo igitur hæc Magiſtratus politici natura, in Eccleſia tolerari poteſt, aut debet?

Et tu me alibi pugnantia comminiſci objicis, qui in ipſo quæſtionis noſtræ jugulo, tibi nuſquam conſtas. Vide ne nobis iterum ad pontem redeundum ſit. Superiorem aliquem reipſa & inferiorem ſimul eſſe poſſe, credo, etiamſi uterque relationis reſpectus in eo ſemper maneat: dum tamen id non ſecundum idem conſideretur: quod in Magiſtratu ſubalterno cernitur; qui poteſt eſſe perpetuus; neque ideò is ſuperior reipſâ reſpectu inferioris: neque inferior reſpectu ſuperioris eſſe deſinet.

Plurimæ id genus apparentes repugnantiæ; ſed quæ nullò negotio conciliari poſſunt; occurrunt, in omnibus ejuſmodi relationum ſpeciebus; quales ſunt dextri ſiniſtri, anterioris, poſterioris & ſimilium ſituum aut relationum differentiæ. Quod te è Logicis paulo fidelius didiciſſe oportuit; antequam iis rebus quæ inter ſe verè non pugnant falſas repugnantias objiceres; ac toties in craſſam Ignorationis elenchi fallaciam incideres.

Ad §. 36.

Paragraphi hujus verba, ut pleraque hujus ſcripti, præter ſonum, nihil habent: nec reſponſo meo indigent cum ab ipſomet ſcripto tuo abunde refellantur. Unum id attingam, non videre me quid ad veram & ſolidam pietatem conferat: paradoxæ opinionis ſuperſtitio; quæ, neque obſtinatam in manifeſtis erroribus caſſo & irrito labore propugnandis, pervicaciam: neque concepti in eos, qui à nobis diſſentiunt odii acerbitatem; neque alios injuſtè carpendi ſtudium ac deſiderium; neque arrogantiam & ſupercilium: nec multa alia vitia extirpare poteſt: & tamen paci omnium, ſecuritati ſingulorum ordini & communi generis humani bono; atque ipſius Eccleſiæ propagationi, unicè obſtat, eamque remoratur. Nam ad cæleſte Regni poſſeſſionem jam tu in Proœmio admiſiſti eos, qui non ſunt, hujus tuæ ſententiæ, ut verbis tuis loquar, Amatores; ut vel tuo judicio nihil opus ſit iis, qui ad tanti boni fructum viam atque aditum affectant; tàm turpis & illaudatæ formæ amore capi; tui exemplo; qui malo atque periculo tuo, vulgato in triviis carmini fidem feciſti: quo tuum hoc ſcriptum concludi placet; ut ipſi non deſit dignum patellâ operculum,

Quiſquis amat ranam, ranam putat eſſe Dianam.

F I N I S.

AD LECTOREM.

Quædam in hoc indice diffuſiora videbuntur quam index requirat, quædam fortaſſe tautalogiæ occurrent quæ compendioſius ſub alio titulo, aut loco comprehendi potuerint, ſed quicquid ex confuſo rerum chao prodibat contrahere, aut juſto loco, ac ordine diſponere, aut emendare per ferventem typographi feſtinationem non licuit.

INDEX

Rerum, & Verborum.

A.

Chriſti cauſa *abnegenda* ſunt omnia; ſed non ſemper id Chriſtus à nobis expoſcit, niſi cum iniquitate perſecutionum eo adigimur. 669 quomodo nosmet *abnegare* teneamur? 819.

Quid ſit *abnegare* Dominum? quæ *abnegatio* duplex. 324. Quomodo Deus factis *abnegetur*? 355.

In *abrogationis* voce ambiguitas. 613.

Abſtinentia à carnis cupiditatibus quæ ſit? 3 2.

Abuſus in omnibus rebus. 389.

Dirigit Deus pravos *abuſus* aut impediendo, aut coercendo, aut ad bonos fines flectendo; ita ut ipſis hominum vitiis, tanquam mediis, & inſtrumentis ad bonum abuti videatur. 670.

Nihil in rebus humanis tam neceſſarium, ut non interdum aliquorum vitio in abuſus degeneret. 742.

Acerbitas *πικρία* quæ ſit? 748.

Actiones humanæ in quibus honeſtas, aut inhoneſtas locum habent, quamvis eædem videantur, tamen pro varietate circumſtantiarum, quibus applicantur, interdum rectæ, interdum pravæ dici ſolent, quia factorum naturam mutent circumſtantiæ. 841, 842.

Adam vetus typus novi eſt. Sed in ea ſimilitudine oſtenditur nō una diſſimilitudo. 43.

Omnes in *Adamum* peccaſſe quid ſignificet? 41.

De levioribus *adiaphoris*. 558, 559.

Divina *adoratio* alterum argumentorum divinæ Chriſti naturæ. 467.

An imagini divino cultu *adorandæ*? 165, 566. 567. Cur Angelus in Apocalypſi non permiſerit ſibi a Joanne *adorationem* exhiberi? 577.

Quare fideles peregrini, & *advenæ* in hoc mundo eſſe dicantur? 3 2.

Adventus Chriſti interius documenta. 214. Quare Paulus de *adventu* Chriſti ita loquatur, quaſi ipſe tunc ſuperſtes futurus ſit? 214 Non debemus eſſe curioſi temporis de *adventu* domini 114. Ejus incertitudo bonis prodeſt, malis malo eſt *ibid.* Quare adventus Chriſti revelatio domini dicatur? 130. *Adventus* Domini non tantum ſignificat ultimum judicium, & quid præterea ſignificet? 127, 128 Ultimus Chriſti *adventus* cur illuſtris revelatio gloriæ magni Dei vocetur? 169 *Adventus* Domini non ſemper ultimum Chriſti adventum; ſed illuſtria ejus judicia, & dona, quos in ſuos effundit, denotat. 190, 191. Cur doctrina Chriſtiana potentia, & *adventus* Chriſti vocetur? 321. Duplex adventus Chriſti *ibid.* De *adventu* regni Chriſti in terris, Sanctimoniam adferenti 2.150. *Adventus* Chriſti in terris felicitas, & ejus prædictio. 688. Quomodo Deus hanc temporum felicitatem ſit præſtiturus? 689.

Lex Chriſti non tantum *Adulterium*, ſed mentis, ac cogitationum in hoc delicti genere licentiam coercet. 9. *ἀθετήσεως* de *adultero* explicari poteſt. 149. Quinā Jacobus *adulteros* & *adulteras* vocet? 149. Quomodo Ira, convitium, & impudica cogitatio pari pœna à Chriſto digne judicata ſint, quā homicidium, & adulterium? 638. Cur Chriſtus *adulteram* Joh. viii. ſecundum legis præſcriptum non damnaverit? 732. 806. Chriſtum eandem legem de adulteriis latam non in dubium vocaſſe 732, 733. de eadem *Adulter.* 539, 840, 842.

Doctrina de *Æonibus.* 837.

In cælo non erit *æqualitas* dignitatum, nec præmiorum. 86.

Chriſtianæ vocationis *æqualitas* Magiſtratum non tollit. 305

Æquitas, ejuſque fructus. 567. *Æquitas* ... & moderatio. 243.

Æterna vita. V. vita.

Secula per vocem temporum æternorum exprimi. 16.

Officium alios ſupra ſe æſtimandi, quod Phil. 11. 3. injungi videtur, ad quos extendatur 864. non eſt extendendum ad æſtimationem in omni comparationis genere. 895.

Refutatur error; in *æternitate* nō eſſe prius & poſterius, ſed omnia ſimul in uno inſtanti indiviſibili. 568.

Ævum vide ſeculum.

Afflictiones dicuntur confirmatio Evangelii. 155. in afflictionibus noſtris magnum ſolatium percipimus. 126. Quare in iis gloriandum? *ibid.* earum fructus. 200. nihil nocent bonis. 201. non extinguunt, ſed accendunt animi ignem. 197.

Afflictionibus & Cruci Chriſtianam vitam adeo eſſe affinem, ut ab ea nunquam avelli poſſit, negatur 873.

De præbenda altera maxilla inſligenti *alapam*. 10, 11. Ne *alapam* accipiamus pugnare non decet. 710. de *Alapa* patientia. 712.

Vide maxilla.

Alienis rebus nos immiſcere non debemus. 312.

Ambitio eminendi in Eccleſia, & Magiſtri famam aucupandi, quæ damna, odia & Schiſmata mundo intulerit? 186.

Ambitio & ſuperbia non ad iraſcibilem; ſed ad concupiſcibilem facultatem pertinent; & inter voluptates ponuntur. 289. eſt morbus Eccleſiaſticorum; & quomodo Eccleſiæ noxia? 3 4

Quare Paulus in Carne *ambulare* dictus ſit 3 1. Quid per *ambulare*, & digne Domino ambulare intelligatur? 171. *ambulare* quid? 91. *ambulare* inordinate 131. *Ambulatio* ſignificat conſuetudinem, & habitum multo uſu roboratam. 170, 810. *Ambulare* in tenebris. & in luce quid ſit? 334

Si non *Amicitiæ*, ſaltem paci cum omnibus ſtudendum. 60.

Amor erga Deum quomodo foveatur? 8. 30. *amori* Dei erga nos mutuo amore debemus reſpondere. 182 *amor* Dei multos habet gradus. 411. Amor Syncerus erga Deum, & Chriſtum ad Salutem ſufficit & in errantibus eſſe poteſt. 375 perfectus amor alicujus ingeneratur in animis amantium tribus potiſſimum de cauſis. *ibid.* Non cæcus, ſed rationalis eſſe debet. 741. Vide Charitas.

Amen reſponſio idiotarum in ritibus priſcæ Eccleſiæ. 56.

Vitiorum fomes *Amentia*. 170.

Anachoretarum Seceſſus, columnas, & ipſas Monachorum cellas, omniaque voluptates cum dæmonibus communes pervaſerunt. 188.

Quid *analogia* fidei requirat? 59.

Victor totam Aſiam anathemata fecit. 27

Anathema cui debeatur? 104. Anathemate damnentur. 290. Cauſæ manifeſtæ ob quas homines juſte Anathemata damnari poſſint. 612.

Aliquid eminentius *angelica* dignitate ſponſæ Chriſti promittitur. 174.

Angelorum conditionem per exaltationem fidelium non deteriorem futuram. 197. 200, 101. ab *angelis* per Chriſtum exaltatum hoſliter crexit ſunt? 200, 201. quomodo homines *angelis* pares ſint? 202. *Angeli* tanquam cuſtodes congregatis piorum cœtibus tribuit. 150. Deum in diſtribuendis inter *Angelos* ordinibus, atque officiis ſuis ſingulis quoque eſſignaſſe domicilia. 366. Per *δόξας* dignitates *angelorum* rebellium poteſtates intelligi. 367.

Vox *animæ* quid ſignificet; 502. *animabus* hominum quamvis per ſe ſubſtantiæ imperfectæ ſint, & organo demum aliquo ſibi adjuncto perficiantur, propter illam tamen divini luminis, quam in intellectu, & voluntate ſua continent, auram, & effectiam, aliquid divini inſtar non ſine cauſa homines divinum genus a Paulo dicantur 464. *animas* perdere quid? 799. an magiſtratus *animas* perdere ſemper dici poſſit? 799, 800 quomodo *anima* pro inimico ponatur? 811.

Cur Deus *animantia* non ruminantia impura habuerit? 572.

Deus puro animo colendus 58. *animi*, conſopoeratio, ſtupor, & oblivio quid præſtent? 153. *animi* obſtinati ſupplicium 103. *animam* hominum, & angelorum eſt igniculus accenſus è divinæ eſſentiæ luce 458. Quomodo *animus* de viliori organo, & domicilio in nobilius facile tranſire queat? 462. animi ſine corpore conſiderati ſubſtantia quidem ſpirituales ſunt, ſed complemento ſuo indigentes. 464 diverſitas inter *animi* elationem, & animi magnitudinem. Quid ex elatione animi oriatur? 879. humilitatis extremum eſt puſilli & degeneris animi vitiū, quod deſcribitur 864 *antichriſti* ruina 19. ejus origo, progreſſus, &c. 27. Prædictio apoſtaſiæ Eccleſiæ, à Chriſto ad *Antichriſtum* defecturæ 221 & prædictio interitus *Antichriſti*. ibid & converſionis judæorum. ibid. *Antichriſti* regnum non futurum breve duratione, ut Cæſi quadriennium &c. ibid. *Antichriſtus*, ejuſque regnum duplici modo deſcribitur, 123, 213. extra Eccleſiam non cavendus aut expectandus, ut Mahometes. 221, 224. ejus ſigna, & fructus 221, 314. ejus fundamenta tempore Pauli, & Apoſtolorum jam poſita. 122, 324 Vocatur homo peccati, filius perditionis, & adverſarius, & quid hæc ſignificent? 221. differentia inter ſpiritum Chriſti, & *Antichriſti*. ibid. *Antichriſtus* ex doctrina dignoſcitur, quæ in Chriſtum dupliciter injuria. 221, 224 Quomodo ſe opponet, & efferat ſupra quicquid dicitur Deus? 224. Error quorundam qui *Antichriſtum* quidem venturum eſſerunt, ſed adventum ejus adventum Chriſti non toto Quadriennio antegreſſurum. 126. nulli errores in primitiva Eccleſia vigebant, qui non in præſenti *Antichriſto* deprehendantur! ibid. dogma *Antichriſti* Chriſtum, qui in Carne venit, non eſſe Chriſtum. 126, 827. Ejus revelatio qualis futura? ibid & qualis ejuſdem abolitio? ibid. & 228. Ejus miracula, & prodigia, & quomodo fingantur; 228.

Eſſe, & fuiſſe in regno *Antichriſti*, qui Caritatem Veritatis recipiant probatur. 219. Librorum veterum ſuppreſſione, interpolatione, ac falſorum ſuppoſitione verum rerum cognitionem ex Eccleſiā abſtulit. 219. In

quam finem hoc fecerit? ibid. Conſilium Dei, & cauſa in permittendâ Satanæ per *Antichriſtum* potentiâ, & verſutiâ. ibid. Spiritus *Antichriſti* ævo Apoſtolico cum ſuis erroribus erumpere cœpit. 332. quis primus ejus fuerit error? ibid. ſeries generationis *Antichriſtorum*. 313. Novi fœderis *Antichriſti* quomodo deſcribantur? 314, 315, 326. quare, & quomodo *Antichriſti* celerem ſibi perniciem ſini accerſiturt? 325. Avaritia illius. ibid. Prædictio Petri de *Antichriſto* jam illo vivente impleri cœpta. 326. cur *Antichriſti* dicantur animalia ratione carentia? 327, 328 *Antichriſtum* venturum & multos *Antichriſtos* factos eſſe 339. nulla ſuorScripta Apoſtolorum, quæ *Antichriſti* mentionem non faciant. ibid. Cur Deus permiſerit, ut mox Poſt Evangelii lucem *Antichriſti* adventus ſequeretur? 339, 342. *Antichriſtum* mox poſt tempora apoſtolica vigniſſe probatur. 340. Prædictio de *Antichriſtis* non ad unum ſingularem hominem reſtringenda? ſed ſimul eſſe poſſunt plures. ibid. quæ inter differentia *Antichriſti* cum Chriſto cernatur? 331. *Antichriſti* eſt, talia dogmata invehere, & dominationem conſcientiarum invadere. ibid. *Antichriſti* ex nobis exierunt, quid ſignificet? ibidem *Antichriſti* error refellitur, negantis illum, qui in carne venit, & homo natus eſt, ac Jeſus vocatus eſt, eſſe Chriſtum, & filium Dei. 342, 343, 345. &c. Quinam rei hujus erroris? 345. cauſa hujus erroris ibid. Spiritum *Antichriſti* Apoſtoli Joannis tempore in mundo fuiſſe. 355. *Antichriſtorum* Character eſt, quod habeant dogmata ex profana philoſophia deprompta. 355. *Antichriſtorum* adventus Eccleſiæ afferebat funeſtiſſimum erga fratres odium, perſecutiones &c. 356. Characteres *Antichriſti*. 357. Infallibilis *Antichriſti* ſervorum Character. 368. Ubicunque violentia, & oppreſſio conſcientiarum regnat, tametſi verbis & ſcriptis ab iis *Antichriſtus* oppugnetur, illic genuinum *Antichriſti* Dominium eſt. &c. 498 etiam qui Romanum *Antichriſtum* deſeruere, Antichriſtum admittunt. ibid. Quamvis Antichriſti tertio demum ſeculo invaluerunt; tamen rerum optimam, quæ duobus primis ſeculis geſtæ, ſunt, nobis eripuerunt. 498. Reſponſio ad Scapulum an Deus per Chriſtum, & Apoſtolos Evangelio orbem illuminaverit, ut ſtatim lux illa ab *Antichriſti* extingueretur? cum Lampas Evangelii per *Antichriſtos* non extincta, ſed tantum offuſcata eſt, ſic ut via ad ſalutem nemini obſepta ſit. ibid Quibus artibus & modis *Antichriſti* paulatim irrepſerint in Eccleſiam? 514, 515. Spiritus Chriſti & *Antichriſti* inter ſe opponuntur 833. *Antichriſti* Saginatas, & macilenti *Antichriſti* qui ſint? 545 In libro Apocalypſeos duo populi Dei ſtatus depinguntur, prior ſub ſervitute *Antichriſti* afflictus, poſterior poſt liberatum cum hac ſervitute felix, & triumphans. 556. Quibus armis *Antichriſtus* cum ſociis debellandus ſit? 58, 594. per quos adoleverit? 583. Anima ejus conſcientiarum oppreſſio. ibid. Multi accuſant *Antichriſtum*, & de dominatione ejus queruntur, imo propter eam ab Eccleſiâ ejus ſeceſſerunt, ſed non ſentiunt ſe ſpiritum ejus aſportaſſe, & inanguſta fortunâ tantandem ejus habere, quantum Romano in opulentia ſuppetit. 583 Non ſolum pontificem Romanum eſſe *Antichriſtum* 583, 589. Quamvis Reformationis viri infirmæ ſint, poſſunt tamen Errores, & potentiam *Antichriſti* facile debellare. 591. Quinam *Antichriſti* ſatellites, & complices? 14. Quare bellum Antichriſto non inferendum, ſed Chriſto relinquendum? 767.

Quod Apoſtolico ævo inventi ſunt Evangelium impure prædicantes facit contra *antiquitatem* & authoritatem Eccleſiæ. 156 179.

Antropomorphitæ abſurdorum patroni. 989.

Apologia qualis eſſe debeat. 307. Apologeticon adverſus Danielem Heinſium, ejuſque reprehenſio. 389. Apologia Ordinum Hollandiæ, qui anno 1618 à Clavo reipublicæ deturbati ſunt, in quos D. Heinſius inique invehitur. 361. &c Apologia Remonſtrantium quos D. Heinſii ſatyra perſtringit. 394 Apologia pro Socinianis. 380, 384. Apologia Fauſti Socini & aſſeclarum ejus 400. &c.

Apoſtaſia Sanctorum poſſibilis 87.

Prædictio *Apoſtaſiæ* Eccleſiæ à Chriſto ad Antichriſtum defecturæ 221, 222, 223. &c. *Apoſtaſia*, à Paulo prædicta, eſt defectio à ſana doctrina ad errores vanos 222, 223. *apoſtaſiam* tempore Apoſtolorum in cauſis ſuis fuiſſe, ſed mox poſt illorum mortem erupiſſe Hegeſippus apud Euſebium teſtatur. 224. de qua *Apoſtaſia* Apoſtolus loquatur. 1. Tim. iv. 1. 245.

Apoſtoli tanquam miniſtri conſiderati, inferiores ſunt Eccleſiâ, quæ eſt ſponſa Domini 74. Eccleſiæ ſuffragiis permittunt poteſtatem deſignandorum, qui aliquo officio in Eccleſiâ fungerentur. 104. Interdum in primâ perſonâ, de ſe ipſis loquuntur, quæ ipſis tribui nequeunt. 184. non omnes qui *Apoſtolorum* diſcipuli quoquomodo dici poſſunt, ſunt genuini eorum diſcipuli. 341.

Quod *Apoſtolico* ævo inventi ſint Evangelium impure prædicantes, 156, 161. facit contra antiquitatem & authoritatem Eccleſiæ. 156, 179. Jam *apoſtolico* ævo obtinuiſſe, ut aſſimulandis ſpiritus Sancti donis fucum facerent rotis Eccleſiis, & ſuppoſititiis libris crimen falſi committerent. 181.

Quoties Chriſtus *apparuerit* ſuis poſt reſurrectionem? 97.

Quid per voces *apprehendere*, & perfectum fieri exprimat Paulus? quare dicat ſe nondum *apprehendiſſe* ſalutem? 165.

Quomodo *appropinquare* Deo teneamur? 289.

Quod Chriſtus per *aquam* & ſanguinem venerit, quid ſignificet? 359.

Arbitrii liberi incertitudinem Deus ſapientiâ ſuâ temperat. 58. Vide libertas arbitrii.

Arriani ab Origine originem ducunt. 28. Eraſmi de *Arrianorum* libris judicium. 133. *Arrianorum* oppreſſio quam noxia Poloniæ? 440, 441. quantum ipſi religioni catholicæ injuriæ, ac diſcriminis afferat? 443. Sententia, *Arrii*, præcipue de eminentia, patris ſupra filium, longe magis quam homouſianorum conformem antiquitati fuiſſe, recte aſſerit petavius. 509. Gnoſtica veterum ſententia pura puta *Arriana* eſt, homouſiana antiquior, ibid.

Arma quibus nos Satanas in tentationibus aggreditur. 153. Senſus verborum Ephes. vi. 12. induite univerſam *armaturam* Dei, 716. 717. Loci. 2. Cor. x. 3. & Eph. vi. 12. de ſpiritualibus *armis* explicantur. 810, 811, 812.

Artemonitas vocat hæreſin Euſebius eorum, qui ſupra Symbolum Apoſtolicum ſapere non audebant. 511. *Artemonis* adverſarium ſub nomine ignoti authoris ipſum Euſebium fuiſſe. ibid.

Aſcenſus Chriſti in cœlum ante reſurrectionem ſuam, & quando inciderit? 4.

Victor totum *Aſiam* anathemate ferit. 27.

Athanaſius cum formoſa virgine toto ſeptennio ſine arbitris vixit. 268.

Athenagoram in ſententia de patris ſuper præſidio Juſtino conſenſiſſe judicavit Petavius 508.

Prædictio de *Atheorum* adventu. Proprietas Atheiſmi eſt miſio. ejus refutatio. 329, 310.

Religio vindicata à calumniis *Atheiſmi*. 600. &c. *Atheiſmi* ſe in Eccleſiam inſinuantis præſtigiæ 600 præſtigiarum *Atheiſmi* deprehenſio, & reprehenſio. ibid. &c.

Quæ ſint Chriſti *attributa* divina. 466, 467.

Avaritia vitium, neque cum brutis, neque cum diabolis commune, ſoli homini proprium 24. 180. ejus deſcriptiones. decem rationes cur fugiendum ſit hoc vitium. 25, 26, 28; 283. Adulterium dici poteſt. 149. Nihil iſtâ magis Deum irritare, quæ eſt ſpirituale adulterium. 186. Eccleſiaſtici omnium hominum genera *avaritiæ* labe ſuperant. 253. Avaritia radix omnium malorum. 253. vitiorum mater. ib. Eccleſiaſticorum morbus. 314.

Non *auditores* ſed factores legis eſſe decet. & quomodo auditores ſint ſimiles homini ſpeculum inſpicienti? 280.

Auguſtinus contra Paulum Apoſtolum philoſophiam non inſidiatricem doctrinæ Chriſtianæ; ſed ad eam pædagogam eſſe affirmat. 503.

Aurelianus Epiſcopi Romani inſtinctu Paulum Samoſetanum orthodoxum è ſede ſua deturbavit. 224. à Chriſtianis Chriſtianos perſequi didicit. 340.

Per fundamentum, *aurum*, & ligna quid intelligat Apoſtolus? 1. Cor. iii. 72.

αὐτοπεισία quæ ſit virtus? 253. commendatur. 366.

Quare ſuſpecta Eccleſiæ Rom. *authoritas*? 156. Reſponſio ad objectiones de rejecto Eccleſiæ conſenſu pro ſolius Scripturæ S. *Authoritate*. 381. In dignoſcenda veritate Eccleſiæ dogmatum conſenſus eccleſiarum nullam authoritatem habet. 557

Author ſe ſtyli incuriosum eſſe fatetur, & ſe propemodum ſeptuagenarium fuiſſe, cum cogitationes in Epiſtolam ad Coloſſ. ſcriberet. 190. in fine Epiſtolæ ſecundæ ad Theſſalonicenſes dicit ſe ante biennium poſt adverſa parlu carum è præſentiſſimo periculo ereptum. 232. Criticæ puritati non ſtudet. 103. Cur animadverſionibus in Sacram Scripturam cogitationum indiderit nomen? 205. ejus modeſtia. 739. Se Theologum non eſſe fatetur. 867. Auxilia, quæ Deus ferre hominibus ſolet, ſunt fidei excitatio: mox ſanctotatio. 2.

Ceremoniæ de azymis meas explicata. 77.

B.

Ubi non eſt Græcus, & Judæus, *Barbarus* & Scyta, ſed omnia & in omnibus eſt Chriſtus quid ſignificent? 187, 188.

Quid de Braſilianis reliquiſque Barbaris ſtatuendum ſit qui nihil de Chriſto audiverunt. 378.

Cur Deus voluerit Joannem *Baptiſtam* vitâ auſterâ pro prophetâ haberi? 3. Chriſtus excellentior Joanne *Baptiſta*. 3. Quare à Joanne *Baptiſta* Baptizari voluerit? 3, 4.

Abſolutio per *Baptiſmum*, ſordium peccati, & quaſi reatus ſublationem deſignabat. 5. poſtea ederetur fructus pœnitentiâ dignus. 3. *Baptiſmi* typus. 44. 87. *Baptiſare* pro mortuis? 98. Per *Baptiſmum* quid teſtemur? 180. Arca Noë typus *Baptiſmi*. 308. Quomodo nos *Baptiſmus* aquæ ſervet? 309. *Baptiſmus* aquæ repreſentat nobis tam officia noſtra, à nobis præſtanda, quam promiſſa à Deo ſperanda, 309. de *Baptiſmorum* differentiâ. 559.

Dei ſcopus quis fuerit in *Beandis* hominibus? 301. *Beatitudinis* lineamenta ducta. 5, 6. Verba quibus felicitas iſta depingitur. ibid. vide felicitas.

Bella ob religionem quas clades attulerint. 408, 409.

De *Bellis* Chriſtianorum. 663. &c.

Quamdiu videmus gravibus injuriis locum, tamdiu *bellis* locus eſſe cogitur. 669. *Bellum*, & poteſtas coactiva in Hebræo populo, non ex lege Moſis morali; ſed ex lege ejuſdem politico & forenſi jus & originem ſuam traxit. 690. Bella juſta, & capitalia non modo permiſſa, ſed etiam in laude fuiſſe. 690. Teſtimonium contra pacis & *Belli* jura ex præcepto Chriſti de diligendis inimicis Matth. v. 14. ſumptum, refellitur. 691. &c. Non vetuit bella Chriſtus, ſed bellorum rabiem & infeſta odia compoſuit. 692. Non opus fuit *Bella* expreſſa lege à Chriſto juberi, aut permitti. 694. ſecundum contra pacis, & *Belli* jura teſtimonium ex præcepto Chriſti de non reſiſtendo Matth. v. 39. petitum refellitur. 701. &c. Chriſtus pacis, ac *belli* jura non directe, aut indirecte ſubvertere voluit in præcepto Matth. v. in quo agitur de privatis privatorum officiis in perſequendo ſuo jure. 705. Si Chriſtus *bella* & capitalia ſupplicia ſuſtuliſſet, fundamentales Reipublicæ Moſaicæ leges abrogaſſet, quod ut faceret ſe veniſſe negavit. 706.

Tertium contra pacis & belli jura teſtimonium ex præcepto Apoſtoli de non reddendo malo, nec ulciſcendis privatis injuriis Rom. xii. 17. petitum refellitur. 713. In bellis, & ſuppliciis capitalibus vindicantur non propriæ, & privatæ; ſed alienæ, & publicæ injuriæ. 715. Bella, & ſupplicia capitalia poſſunt eſſe ſine vitioſa ultione, quæ tam defenſione, quam pœnæ legitimæ ſumendæ magis eſt impedimento, quam uſui. ibid.

Sex alia contra belli, ac pacis jura ex Sacrâ Scripturâ producta teſtimonia refelluntur. 715. &c. Senſus verborum. 2. Cor. x. 3. in carne ambulantes nequaquam carnis *bella* gerimus, 716.

Argumenta adverſariorum contra pacis & belli jura ex humani ingenii penu de prompta refelluntur. 717. &c. An ratio damnet bella, tanquam belluina? 718.

Argumenta adverſariorum contra pacis ac belli jura ex analogia religionis Chriſtianæ deſumpta, diluuntur. 719 Refutatur exemplũ Davidis ob effuſum in bellis ſanguinem ab ædificatione templi ſub mot. 719. 834, 835. Refutantur exempla ex veteri eccleſia, quibus bella vetantur. 734. de bello opiniones Patrũ 734. belli incommoda 741. bella, ut fieri poteſt fugienda, ſi id fieri nequeat, Chriſtiane gerenda. 745. Ridiculum eſt, bellum Chriſtianis tam licitum ſuum eſſe, ſi quando alienis manibus eorum, qui Chriſtiani non ſunt geratur 747. Chriſtianam Rempubl. non perituram, etiamſi bello, & armis non conſervetur, negatur. 750.

Duo remedia conſervandæ, ac retinendæ abſq; bello & armis Rerpubl. refutantur. 750 751. an præſtet, etiamſi hoſtis iniquiſſima petat, ſervitium ſubire, quam bellum ſuſcipere? quod negatur 751. an quia Deus regna transfert pro arbitrio, Deo bellis non reſiſtendum, aut bellum non gerendum ſi viſum ipſi fuerit alium dominum regno noſtro imponere? ib. Aliquas Reipubl. bellis everſas, ſed totidem bellis ſervatas. 753. An nullum exemplum dari poſſit hominis Chriſtiani qui tẽpore Apoſtolorum bella geſſerit? 760. 816. An rationis judicium bella permittat? ibid. An poſſit ullum bellum excogitari, quod ab omni ſit prorſus immune? 763. An multo plus a Chriſto præcipiatur, cum charitatem erga hoſtes præcipit, quam ſi bellum bello propulſari expreſſe vetuiſſet? 764 Bellum ſine animo interficiendi geri poſſe. ibidem. Aliud eſt de induſtria interficiendi hoſtis animum in bello ſumere, aliud defendendi noſtri ſtudio eas expediendæ ſalutis rationes adhibere, in quibus hoſtis, ſi nos perdere velit, ipſe perire poſſit. 765. In caſu defendendæ Patriæ ſine maleficio in populatam in gratiam hoſtis bellum ſæpe detrectari non poteſt. 768. Per dilectionem inimici ſub novo fœdere neque bella, neq; capitalia ſupplicia tolli ib. bella, & judicia in populo Dei permiſſa, & inſtituta, in novo fœdere non vetita. 769. Pacis belliq; arbitrium eſt, in quo præcipue Magiſtratus Dei imaginẽ exhibent, ib. Deus permiſit uſum gladii, & bella ib falſum eſt jus bellorum & ſuppliciorum ex Moſis legibus forenſibus pendere, & jam jam illud extinctũ, quia hæ leges abrogatæ ſunt 770. bella, & judicia à Deo commendata, à Chriſto non ſublata ib.

Non poſſe ex loco Rom. xii. 17 adverſus bellorum & ſuppliciorum jura argumentum duci, probatur. 798 falſum eſt bella bellis non extingui, ſed ſeri. 810. Loci 2. Cor x. 3. & Epheſ. vi 12. de ſpirituali bello explicantur. 810, 811, 812. An Apoſtolus neget ſe, alioſque Chriſtianos ad carnale bellum, carnaliaque arma vocatos? 811. Negatur quod nulla Dei benedictio, & auxilium Chriſtianis, etiam tunc cum juſtiſſima bella gerunt, promittatur 814 836. Non ſemper crudelitatem, & feritatem rebus bellis ineſſe. Quæ bellis non inſunt per ſe, ſed per accidens vitio bellantium. 814. Non ideo bello injuſtitia per ſe ineſt, quia illud abſq; injuſtitia eſſe non poteſt. ib Verum quidem eſt, ſi bella tollerentur optatiſſimum fore ſtatum mundi, ſed tamen bellorum neceſſitatem non tolleret. 815.

Univerſalior eſt neceſſitas gladii, qui pacẽ & bellum moderetur, quam matrimonii. 815. bella à primæva eccleſia Chriſtianis geſta, probatur. 762 816.

An ex eo quod Chriſtianus cogitare debet ſe advenam eſſe in hoc mundo, ſequatur bellum ipſi non gerendum? 816. An Deus eos, qui bella gerunt, idoneos non agnoſcat, quos admoveat ædificando templo ſuo ſpirituali, quod eſt officium omnium Chriſtianorum. 834. An Deus nulli Chriſtiano Principi in bello juſto, & neceſſario ſingulari præſentia, & auxilio adeſſe poſſit, aut velit. 814. 816. Refutatur argumentum, quod bellum Chriſtianos non deceat, quia Chriſtus eorum operã non uſus in perdenda gente judaica. 733, 841, 842 ſi religio Chriſti bello propagari aut defendi non debet, cur Magiſtratus oppreſſionibus armis reſiſtat? 845. Canonem Concilii Nicení contra bellum allegatum, de abſoluto militiæ interdicto non explicandum. 847.

Deus *beneficia* fratribus collata ſibi imputari imperat. 35. quam indignis fratribus præſtanda *beneficia* 364.

Beneficentia & clementia intra limites extremorum ſuorum conſiſtant, nec poſſunt ad alterutrum extremorum in infinitum protendi, quin ſtatim in vitium degenerent. 798

Benignitas, aut bonitas latius patet quam miſericordia. 169.

Blaſphemia in Spiritum S. quibus tribuatur. 312. *blaſphemare* dignitates quid ſit? & quod genus dignitatum per vocem δοξῶν deſignet Apoſtolus? 517.

B[illegible] ambitio, & incogitantia. 509.

Divitiæ *bonitatis* Dei, ejuſque gratiæ in quo conſiſtant? 38. *bonitas* vide *benignitas*.

Patientia *boni* operis quæ ſit? 38. Nihil eſt in nobis *boni*, quod non Deo tribuendum, & quomodo illud operetur? 133.

Quæ ſit *bona* conſcientiæ interrogatio? 309 *Bona* vita non contemnenda. 812.

Quid de *Braſilianis* & barbaris reliquis ſtatuendum ſit, qui de Deo & Chriſto nihil audiverunt. 378.

C.

Cæcitas mentis eſt oblivio, & ſtupor. 327.

Cælibatus nuſquam præcipitur, ſed commendatur. 14. *Cælibatum* eſſe bonum, id tamen præcipi matrimonium 80. quare *cælibatus* in Eccleſiam introductus? 313.

Adſcenſus Chriſti in *Cælum* ante reſurrectionem quando acciderit? 4, 5. Qui minimi in regno cælorum, qui maximi? 6. Satis dignoſci nequit quinam regno cælorum digni, aut indigni ſint? 28. quomodo Paulus raptus ſit in cælum. 125.

Inſtitutum *cœnæ* domini ex traditione Chriſti, & Apoſtolorũ in quibus cõſiſtat? 91

Catenæ *caliginis* quæ ſint? 325.

Calumniandi ſpecies ob diſſenſum in dogmatibus damnatur. itẽ condemnandi fratres audacia duplici ratione. 289, 290. Injuriæ ſẽſus *Calumniæ* convitiis extorquere non debet, convitia abſque calumniis & mendaciis effundi vix ſolent. 306. *calumniatores* judicii defectu laborare voluit Deus. 449.

Per *Canes*, porcos &c. quid intelligat dominus Matth. vii. 6. 18. quare Sanctum non dandum *canibus*? ibid. *canes*, & mali operarii quinam ſint? 163.

Quid ſit *Captivare* intellectum ad obedientiam Chriſti? 122.

Opertum *Caput* ſubjectionis ſignum. 89.

Chriſtum ſpiritibus in *Carcere* prædicaſſe. & quinam ſint iſti ſpiritus in *carcere*. 308.

Homines ſecundum diverſa tempora conſiderati poſſunt dici ſpirituales & *carnales*. 68 differentia inter *Carnales* vel pſychicos, & ſpirituales in percipienda prædicatione Evangelica. 71. *Carnales* homines *carnales* opiniones ſpargunt, quo inculcare in vitiis ſuis computreſcant. 277.

Quare paulũ in *Carne* ambulare cenſebant? 121. quid ſit ſecundum *carnem* ambulare. ib. ſtimulus *carnis* quid ſignificet? 126. lucta ſpiritus, & *carnis*. 137. facilius eſt Deo in *carne*, quam in ſpiritu ſervire. 164. Magna eſt differentia inter voces venire in carne, & venire in *Carnem*. 352. Qui in *Carne* venit quid ſignificet? 505. 506. Socinianos non negare Chriſtum in *Carne* veniſſe. Ibidem.

Carpocrates Gnoſticus quid docuerit? 318

Caſtratis affecta notitia. 115.

Caſtitas, puritas, & Sanctitas quid ſignificent? 411.

Catecheſeos ſcopus, & uſus. 552.

Cur Epiſtola Petri *Catholica* dicta. 295 Vox Eccleſiæ *Catholicæ* expenditur, & diſtinguitur 547. *Catholicæ* Eccleſiæ titulus nec occidentali, nec Orientali Eccleſiæ competit, imo ipſa hæc ab Oriente, & Occidente denominatio, neutram earum *Catholicam* eſſe arguit. 583 Eccleſia, quãvis ſit infirmiſſima, optimo jure *Catholica* dici poteſt, quæ præter *catholicam*, & omnibus communem doctrinam nihil hominibus diſcendum proponit 592. Vide Eccl.

Cauſã tradere ei, qui juſte judicat quid ſit? 304. nequaquam è ſecundis ſucceſſibus bonitatẽ *cauſæ* æſtimandam eſſe. Frequenter cauſam, quæ a Malis defenditur, eſſe meliorem; frequenter meliorem cauſam ſcelerum, quibus defenſores ſui Deum provocant, pœnas luere. 580. 594. Non ſemper interveniens nobilior *cauſa* reddit effectum perfectiorem, quam ſit is qui forte à ſola ignobiliori *cauſa* producitur. 673.

In puncto Indiviſibili *Centrum* & circumferentiam idem eſſe, abſurdum eſt. 491. Varii *Characteres* quibus dignoſci poſſit quid cum religionis Chriſtianæ, & veræ pietatis ſtudio congruat. 169.

Charitas proximo debita 30, 31. *Charitas* in proximum ex charitate erga Deum oritur. 31. Charitas mater virtutum debet eſſe non ſimulata. 59. ſimulata Charitas eſt proximum non admonere vitii ſui. ib quare *Charitas* legis compendium? 60. Quare *Charitas* eminẽtior fide, ac ſpe cenſeatur? 95. ad *Charitatem* in proximum nemo pervenit, niſi per *Charitatem* in Deum. 136. *Charitatis* ſolatium quid ſit? 137. *Charitas* in ſanctos *Charitatem* in Deum præſupponit. 171. *Charitas* virtutum mater, vinculum perfectionis. 186. difficultates omnes ſuperat. ib. de fraterna *Charitate* 212. *Charitas* in fratres difficilior, ſed in Deum nobilior, poſterior procreat priorem. 314. Charitas veritatis quæ ſit? 128, 129. Charitas Dei. 230. Duæ partes ſunt Charitatis Dei; abſtinere à Malo, & facere bonum. 199. Charitas erga fratres rei quam eiſdem charitatem continet. 300. Operit multitudinem peccatorum. 311. opera ejus nobis partitam ad Deum penſam. quia beneficia fratribus collata ſibi imputari imperat. 35. documenta, & effecta eximiæ erga nos *Charitatis* Dei, 317 Cur Deus a nobis exigat ut *Charitatem* erga fratres exerceamus? 357. *Charitatem* erga Deum exhibere niſi in iis, quibus ea vice ſui exhiberi juſſit, non poſſumus ib, *caritas* erga fratres non modo non eſt facilior *caritate* erga Deum; ſed illa aliquanto difficilior. ib. Mendax *charitas* quæ ſit? 358 quare indignis fratribus *charitas* præſtanda? 364. Qualem Chriſtus *Charitatem* erga inimicum præceperit? 686. Qualis *Charitatis* modus, & menſura proximo, quatenus homo eſt, debeatur? 690, 697. æqualitas *Charitatum* non eſt Mathematica, ſed moralis; nempe non ejuſmodi, quæ plane naturalem illum erga ſe affectum, quo ſibi quiſque charior, extinguit. 697. in hoſtilitate, quæ Charitas locum habeat? ib. Exigit *Charitas* ut alteri optima quæque cupiamus, atq; adeo præſtemus, ſed non omnia ſemper omnibus optima præſtari poſſunt, quibuſdam interdum nec debent? 765 ad exercendam charitatem, ut alias omnes virtutes, facultate, occaſione & circumſtantiis opus eſt, quarum prudentia judex eſt, & arbitra. ibid. falſum, Deum ſanxiſſe, ut propter *charitatem* erga improbiſſimum hoſtem, qui eã indignus ſit, *caritatem* erga optimos, ac propinquiores nobis negligamus. 778 legis de *Charitate* tam proximo, quam inimico præſtanda nobilior regula dari non poteſt, quam quæ ab ipſo Chriſto tradita eſt; ut omnia, quæ nobis ab aliis fieri velimus, aliis faciamus 778. explicatur hæc regula. Ibid. Charitas Vide dilectio. & amor.

Chariſmata ſpiritualia ſine charitate conſiſtere non poſſunt. 94.

Duæ generationes *Chriſti*. 1. ſecundum carnem 2. ſecundum ſpiritum ſanctitatis. pag. 1. prioris, & poſterioris natura, & generatio. ib *Chriſtus* non ex ſemine Joſephi, ſed ex virtute Spiritus S. ib, Deus per *Chriſtum* omnibus nobis arcte conjunctus. 8. adventus *Chriſti* documenta. v Quare *Chriſtus* à Joanne Baptiſta voluerit Baptiſari; 3, 4. Cur Deus *Chriſtum*, antequam munus ſuum obiret, à Satana tentari voluerit? 4. *Chriſtus* in omnibus tentationibus armis S S. uſus eſt 4. Adſcenſus Chriſti in cælum ante reſurrectionem ſuam quando acciderit? ib. Chriſti lex lege Moſis præſtantior 6. legẽ, & prophetas non ſolvit, ſed implevit ib ejus lex occulta cogitatione inchoatum homicidium damnat. 7. odium, & iram temerariam damnat, ac omnes ad eam occaſiones ib. nec Magiſtratus jus, nec capitale homicidii pœnam ſuſtulit. 7, 8. Moſaicæ legis rigorẽ actioribus remediis auxit. 8. homicidii pœnam cum pœna iræ non conquavit. 8. vitia mundana non negotia relinquere vetat. 66. Religionis ejus natura non eſt in cognitione theoretica, ſed in practica. 67. niſi ad actum deducatur multos errores, & vitia gignit. ib *Chriſtũ* Paulus vidit. & quoties apparuerit ſuis poſt reſurrectionem? 97. Ante ejus mortem Deus ſe jam placatum hominibus oſtenderat. 114. ſed reconciliationem, quæ eſt à parte hominum quærebat. ib. Pauli temporibus non defuerunt qui alium *Chriſtum* prædicarunt. 123. *Chriſtus* non duxit eſſe rapinam parem eſſe cum Deo, quid ſignificet? 158, 159. An Chriſtus divinam potentiam, quam ex nova parte accepit ob antegreſſam obedientiam, ante mortem habuerit 160. Eſt invocandus. 160. idq; propter providentiam, & omnipotentiam. 162. differentia quædam inter Deum, & *Chriſtum* eſt in eo, quod *Chriſtus* ſit imago Dei inviſibilis. 173. Quare ſit viva imago patris. 174. Unica ejus doctrina, & imitatio vita amplectanda. 188. Omnia, quæ *Chriſtus* fecit, non ita imitanda ſunt, ut nihil eorum, quæ ille non fecerit, facere audeamus. 188. facere aliquid in nomine *Chriſti* quid ſit? 191. Refelluntur qui *Chriſtum* invocandum eſſe, nuſquam præceptum eſſe prætendunt. 191, 192. Cur beneficia, quæ

à *Chriſto* nobis conferuntur, non ipſi tantum *Chriſto* ſed patri quoq; tanquam cauſæ principali debeamus? 192. Refelluntur Sociniani, qui datam Chriſto in cælo, ac terra poteſtatem ex loco 1. Cor. xv. 24. ceſſuram dicunt. 199, 200, 202. per Chriſtum mundum factum dicitur, quia propter Chriſtum. 202, 203. An Chriſtus dici poſſit Magiſtratus. & natura regni ejus. 206. ſæpe pro ſuâ doctrinâ ſumi tur. 211. pro omnibus mortuus eſt. 215, 216 Spiritum largitur quibus vult. 217. Aliquando eccleſiam erroribus involvi ſinit; ſed tamen ſingulorum, qui in eum credunt, curam gerit. 217, 218. Verum *Chriſtum* non eſſe hominem &c. à Gnoſticis introducta Eccleſiæ ſententia eſt. 230. Quinam in primæva Eccleſiâ purioris de Chriſto doctrinæ fuerint antiſtites? 233. Cur ſpes noſtra vocatur? 235. ad *Chriſtum* accedere quid? 301. Cur Chriſtiana religio potentia, & adventus *Chriſti* vocatur. 323. Quomodo dicatur noſter advocatus apud patrem, & pro quibus peccatis? 334. Error Antichriſti negantis, illum qui in carne venit, & homo natus, & Jeſus vocatus eſt, eſſe *Chriſtum*, & filium Dei. 343, 344, 345. &c. quinam rei hujus erroris, & cauſa ejus? 345. Nomina Jeſus & *Chriſtus* quamvis unum, idemque ſignificent, plurimum tamen diſtinguuntur; quid per Jeſum & quid per Chriſtũ intelligatur? 343. Utra earum partium, quæ in ſententiis de Jeſu Chriſti perſonâ inter ſe diſſident, eo nomine verius accuſari poſſit, quod neget Jeſum eſſe Chriſtum, aut filium Dei? 343, 344, 345. Quænam ſententia veritati, & ſalvationi noxia? 347. Via, & ratio manendi in Chriſto. 346. habitare in Chriſto quid ſit? 351. & Chriſtum habitare in nobis? ibid. quæ præmia largiatur? ibid. Ex Deo eſt qui confitetur *Chriſtum* in carne veniſſe, quomodo explicandũ? 353. quod *Chriſtus* per aquam & ſanguinem venerit, quid ſignificet? 359. *Chriſtus* non per Metaphoram ſed proprie dictus filius Dei cenſeri debet. 453. Quod probatur 4 rationibus. 454. & argumenta contrariæ ſententiæ refutantur. 455 456. &c. proprie loquendo eſt, & vocatus filius Dei unigenitus. 457. refutantur qui *Chriſtum* filium Dei adoptivum vocant. 457. Nulla juſta, & gravis cauſa eſt, ob quam *Chriſtum* ex eſſentia patris genitum eſſe, negari debeat. 457. duas naturas, humanam primum, mox divinam in *Chriſto* negari non debere; & quæ alteram præceſſerit, 459. *Chriſtus* proprie, & ſimpliciter Deus nunc eſt, & dicitur; non modo propter poteſtatem; ſed naturam quoque divinam, per ſecundam & cœleſtem generationem ſibi collatam. ibid. *Chriſtus* olim unam tantum humanam naturam habuit, nũc unam tantum divinam. 460. Naſci, pati, mori nullo modo potuit ſi priuſquam homo eſſet, Deus ſummus Patri omnipotenti per omnia æqualis fuerit. ibid. Secundum præpoſterum generationum ordinem à glorioſiſſimo, & æquali Patri ſuo ſtatu, ad longe minus glorioſum & inæqualem Patri tranſiit; & ſic deterior *Chriſti* ſtatus per obedientiam Patri præſtitam manet. ibid. *Chriſtus* qui Deus immortalis & ſummus natus eſt, homo mortalis generari non potuit. 461. explicatur cur, & quo modo generationum diverſarum altera alteri ſuccedat. 462. Nunc in cælis regnans, non humanam, ſed divinam naturam habet: ideo. que divina ſubſtantia & Deus eſt. 463. Qualis Chriſti natura fuerit cum in terris verſaretur, & qualis nunc ſit ſedenti ad dextram Dei. 465. diviniſſima Chriſti eſt ſubſtantia, quæ veram imaginem ſubſtantiæ ſupremi Patris non aliter exprimit, quam Character exprimere ſolet id, cujus eſt Character. 465. Quamvis Chriſtus humanam nunc naturam non habeat, nec habere poſſit, homo tamen dici non ſimpliciter, ſed ſecundum quid poteſt. ib. Quomodo nunc agnus Dei dicatur? Ibid. Duo argumenta divinæ in *Chriſto* naturæ, divina nempe ejus attributa, & cultus divinus, ipſi debitus. 466. attributa divina quæ ſint *Chriſti*. 466. 467. &c. Qualis divinitas Chriſto à quibuſdam tribuatur qui refutantur. 467. Character divinæ ſubſtantiæ. ibid. Regnum ejus Deo Patri ſubordinatum, & ab eo dependens æternum, & perpetuum eſt, & verus ſenſus loci 1. Cor. xv. 24. probatur quatuor præcipue cauſis. 468. ſi poteſtas *Chriſti* finem habitura cenſetur, quæ inde abſurditates oriantur. ibid. deponenda *Chriſti* poteſtas vocatur particularis, quia non ad omnes *Chriſti* ſubjectos, ſed ad militantẽ Eccleſiam reſtringitur. 469. cauſa erroris eorum, qui regnum *Chriſti* æternum, & perpetuum eſſe negant. 470. Summam, & Patri æqualem *Chriſti* divinitatẽ priorum ſeculorum patres adverſus Praxianos, Patri-paſſianos, Sabellianos &c. impugnant. 479. *Chriſtus* ſe ultimum judicii diem ignorare profitetur, quod Cyrillus Epiſcopus Alexandrinus tanquam ridiculum negat. 493. Joan. 1. omnia per *Chriſtum* facta &c; & Col. 1. 16, 17. de nova creatura loqui. 493. Creatio vetus propter novam, & mundus propter *Chriſtum* factus eſt. Ib. Quomodo ante Joannem, & ipſum Abrahamum *Chriſtum* fuiſſe cenſeri poſſit? 518. Quomodo ab initio apud Deum, & mundus per illum factus ſit? 519. In Cælos aſcendendo ſcalam fidelibus ſuis oſtendit ſe ipſum. 527. Quomodo Chriſtus ſecundus homo dicatur Dominus de cælo? 527. An ſe ipſum reſuſcitaverit? ib. Ejus Spiritus, & Antichriſti inter ſe opponuntur. 539. Conjunctio cum Chriſto duplex, altera imperfecta & initialis, altera perfecta & conſummata. 549. Quomodo panem vocet carnem ſuam? 561. An Chriſto duæ naturæ tribuendæ? 570. de præterna Chriſti generatione, aut nativitate in Sacris literis nihil legimus. 570. quomodo poſt nativitatem homo vocatur? ibid. Deum, & hominem Chriſtum fuiſſe, ſed non uno eodemq; tempore. ibid. Præterea Chriſti divinitatem Deo patri, deinde ipſi quoque filio multum derogare 570, 571. Quod Chriſtus filius Dei unigenitus per Metaphoram filius Dei dici nequeat. 597, 598, 599. de qualitate regni Chriſti, ubi inquiritur an Chriſtianis terrenæ dominationes conveniant? 621. &c. Quale Chriſti in Eccleſiæ regimine miniſterium? 627, ejus precaria eſt in Eccleſia poteſtas. ib. Chriſtus non in omnibus imitandus. 619. In negotio ſalutis dum tempus eſt militiæ, coactivâ abſtinet. precaria duntaxat poteſtate utitur; at cum ſtipendii, & animadverſionis tempus advenerit, coactiva utetur. 633 Vide Jeſus.

Excellentia *Chriſtianorum*, & magnitudo in eo ſita eſt, ſi quis aliis inſerviendo multa ferat. 124. 125.

Omnes *Chriſtiani* olim erant clerici & ſpirituales. 194. Qua in re magnitudo & dignitas *Chriſtianorum* conſiſtat. 621. De qualitate regni Chriſti, ubi inquiritur an *Chriſtianis* terrenæ dominationes conveniant. 621. Coactiva poteſtate in rebus ad religionem pertinentibus populus *Chriſtianus* regi non poteſt, ſalva religionis naturâ; at idem populus Chriſti in rebus ad Rempubl. pertinentibus eâdem coactivâ poteſtate carere non poteſt. 627. falſum eſt cum *Chriſtianorum* regnum non ſit ex hoc mundo, quod ii ſe mundanis dominationibus immiſcere non debeant. Quod probatur. 630, 631. *Chriſtianis* quatenus ſunt *Chriſtiani*, nullum in terris eſt regimen: ſed non quatenus ſunt homines. 631. *Chriſtianos* ad crucem duntaxat deſtinatos eſſe, nec unquam ſecundæ fortunæ tentationibus exerceri poſſe, tam S. Scriptura, quàm ſana ratio abnuit. 636. homines ſive ſint *Chriſtiani*, ſive non, reſpectu qualitatum, & actionum, quæ ipſis tribuuntur, conſiderari dupliciter poſſunt. 642. licet *Chriſtianus* ſemper ſubditus Chriſti maneat, non ſemper talis conſiderari poteſt; ſed tantum in iis, quæ ad regna Chriſti pertinent. 642, 643. Nullum animal *Chriſtiano* Socialius, nec quod minus ſibi ſoli natum ſe cenſeat. 678. Negatur à Magiſtratu arcendos eſſe Chriſtianos, quia Clementiæ, & lenitati, quæ in regno Chriſti locum habet, in regimine Rerumpublicarum ſæpe locus non ſit. 825. Refutatur officium Magiſtratus ad *Chriſtianos* minime pertinere. 828. quare Chriſtum in non fundendo ſanguine *Chriſtiani* imitari non teneantur? 836. Vide Fideles.

Chriſtianæ vitæ varia ſolatia. 157. Religio *Chriſtiana* vitia radicitus extirpat, & leviora primum extorquet, ne per ea gradus ad graviora fiat. 24. vocatur Myſterium fidei 243. ejuſque veritas myſterium pietatis 244. ejus duæ ſunt partes, una intellectum illuminans altera voluntatem dirigens. 266. Paucis verbis ejus ſumma complexa eſt. 269. ejus doctrina non bene percepta noxios errores gignit. 279. quare vocetur potentia, & adventus Chriſti. 323. Quia *Chriſtiana* religio in plurimas partes diviſa eſt, an ideo nulla inter eas digna cenſenda, cui conſtanter adhæreamus? 697. Non tollit hæc ordinum ac ſtatuum diſcrimen; nec tollit earum jura, & ſi ea non tollit, nec eorum uſum tollit. 629. De excellentia *Chriſtiana*, deque diſſimilitudine ejus, cum mundanâ ſupereminentiâ collata. 630. An quòd religio *Chriſtiana* reddi licitum fieri nequeat? 754.

Quid fundamentum in *Chriſtianiſmi*, quid non? 35.

Ciborum delectus 63. dogmata de delectu *ciborum*, & cultu Angelorum ſpectant repletione carnis. quorum verborum duplex ſenſus. 185. *Ciborum* interdictum eſt doctrina dæmoniorum 246. *cibus* ſanctificatur dupliciter. ibid. *ciborum* uſus omnibus permiſſum cum duabus limitationibus. 246.

Non eſt vera *circumciſio* in carne, quæ oculis ſubjecta eſt, ſed ſpiritualis in corde latẽs. 39. *Circumciſio* non Carnalis, ſed ſpiritualis Chriſtianos decet. 103. Typo *circumciſionis* quid adumbretur? 180.

Profani de rebus vanis clamores qui ſint? 261.

Clementi Romano Photius & alii iniquiores ſuerunt, quia non erat Gnoſticus. Patrem & filium ſibi contradiſtinctè nominat; ſoli patri creationem tribuit, filio non item. quare ipſis Arianis ſuſpectus? 304.

Beneficentia & *Clementia* intra limites extremorum ſuorum conſiſtunt, nec poſſunt ad alterutrum extremorum in infinitum protendi quin ſtatim in vitium degenerant. 708. *Clementia* virtus præ omnibus aliis privilegium habet, ut ipſi perpetuo locus eſſe poſſit, ac debeat. 814. *Clementia*, & lenitas non exuitur quando interdum adhibetur ſeveritas. 819. non ſunt laudabiles, niſi id ſine injuria alterius ſine crudelitate in inſontes, & peſte Reipubl. fieri poſſit. ibid. *Clementia* Chriſtiana non ita abhorrere debet à perditione animarum, ut eas etiam tunc ſervare contendat, quando eas Deus ipſe perdi vult, ac jubet. ibid.

Clerus unde dictus? 313. *Clericorum* quæ fuerit fides, & Sanctimonia? 313.

Fidei *Clypeus* quid ſignificet? 153.

Piæ & Sanctæ cogitationes tanquam à Deo miſſæ non negligendæ. 118. Homines etiam cogitando Scelere & flagitiis polluuntur. 180.

Cognitio, & inventio Dei idem eſt quod fides. 77. Imperfectior cognitio (hoc eſt errores aliqui inter Chriſtianos regnantes) converſione judæorum tolletur. 50. *cognitio* noſtra Manca eſt. 95. Homo per Spiritum Sanctum ejuſmodi *cognitionem* poteſt accipere, quam verbis exprimere nequit. 145.

Eminentia *cognitionis* Chriſti, quale ſit lucrum, & quid præſtet? 164. Pietas, & *cognitio* rerum divinarum ſibi mutuo ſunt cauſæ. 172. Qui fiat, ut multi *cognitione* rerum divinarum inſtructi, in moribus & pietate inferiores ſint iis, qui minus *cognitione* inſtructi ſunt? 172, 173. Nihil prodeſt nuda rerum *cognitio*, quæ non ad praxim ducitur, niſi ad jactantiam. 172. Quo pacto *cognitio* vera comparetur? 173. *Cognitio* Dei continet omnia ad ſalutem neceſſaria, ſed non *cognitio* eſſentiæ, ac naturæ ejus. 319 quæ *cognitio* cum virtute eſt conjungenda. 318, 310. *cognitio* cum continentia, & patientia eſt conjungenda. 318. 319. 320. Non datur in hac vita perfecta *cognitio* Dei, ſed in alia vita. 379. Vide ſapientia, ſcientia.

Tempore Apoſtolorum non Virorum; ſed fæminarum Pauperum fuiſſe *collegia*. 249.

Turpe viris *comam* alere. 92.

Quo inſtinctu Joh. Amos. *Commenius* ſcad ſcribendum contra afflictos in Polonia Socinianos contulerit? 476. Se cahem eſſe gloriatur, quod conceditur, & probatur. 478. Pſeudo-Prophetici ſpiritus convictus. 476, 480. Ejus Liber Lux in tenebris notatur. 481 *Commenius* Apoſtolum Paulum Sanctum quidem mente; at carne peccati mancipium fuiſſe dicit. 492. Refutatur probare ſtudens duo contraria & contradictoria, eſſe poſſe ſimul vera. 494. de ejus Panſophia ib. ejus ſophiſmata circa primum Reconciliatoris normam hoc eſt, Rationem ſanam examinantur. 477. &c. Ejuſdem ſophiſmata contra ſecundam Reconciliatoris normam, ſacram nẽpe, Scripturam examinata. 491. &c. item contra tertiam normam nempe traditionem. 497. *Commenius* urget quod priora illis Tertulliani ævum antegreſſa ſecula reſpecto temporum ſubſecutorum minorem, & quaſi initialem Myſteriorum Dei cognitionem habuerint: quæ opinio variis argumentis refutatur. 499, 500. Ejus error in æternitate non eſſe prius, & poſterius, ſed omnia ſimul in inſtanti indiviſibili. 508. Eccleſiam diſtinguit in naſcentem, & adultam. Tolerantiam ſoli naſcenti adſignat. 517.

Commenius ſpiritus in quo conſiſtat? 157.

Com-

communio cum Deo, & Sanctis quam excel-lens 333.334. Utilitas *Communionis* cum Deo 334.335. an alicui obſit *communio* cum dete-rioribus, quam ii ſunt, quorum communio-nem deſerit? 606.
Complementum Chriſti quid ſit? 141.
Si deciſa ſemel in *Conciliis* ventilari fas nō eſt, de cauſa Lutheri & Calvini actum. 8. de-lectus *Conciliorum* adhibendus quod privile-gium Nicænum per Tridentinum poteſtatis Eccleſiaſticæ habeat? 907. Cur Omnia Oecu-menica *Concilia* univerſalitatis nomen non merentur, ſed mere particularia ſint? 551.
In Eccleſia ſedente populo ſtantes *concio-nes* ſolitos. 96.
In erroribus aut vitiis factioſa conſpira-tio vera non eſt *concordia*, ſed omni bello triſtior ſervitus. 595.
Via una animorum ſimul, & dogmatum *concordiæ* conciliandarum. 569. Unica ratio *concordiæ*, & veritatis tenendæ Scripturæ S. authoritas. 6 8.
Poſſunt homines *concordes* & unanimes eſſe licet diverſa ſentiant. 65.
Dubitare de ſalute quorundam poſſumus, ſed *condemnare*, aut ſententiam definitivam contra eos ferre abſoluto judicio non debemus 613
Quemlibet in ea *conditione*, in qua à Deo vocatur eſt, permanere debere, ſi ſtatus aut *conditio* honeſta ſit. 82.
De qua *confeſſione* Jacobus loquatur. 193. de *confeſſione* auriculari 539.580 *confeſſio* ea quæ privatim in aurē Sacerdotis deponitur, non eſſe Apoſtolicam, ſed Eccleſiaſticam 559 quæ *confeſſio* peccatorum ab Apoſtolo impe-retur? 5 . Quare Spiritus S. *confitendi* uſum ad ſolos Sacerdotes, aut Epiſcopus non ad-ſtrinxerit? ibid.
Hilarius felices Galliæ Epiſcopos prædicat, quod aliam confeſſionē non recepiſſent nec agnoviſſent, quam veterem & ſimpliciſſi-mam ab ætate Apoſtolorum receptam. 379.
Quare inexcuſabiles ſint qui caſus *conſci-entiæ* concionantur 46. cauteriata *conſcientia*. 143. Propter *conſcientiam* Dei ſoſſerre quid ſit? 304. Bonæ *conſcientiæ* interrogatio quæ ſit? 309 *conſcientiæ* legem quiſquis violat, am violati imperat crimine perduellionis adver-ſus Deum tenetur. 512, 513. *conſcientia* bene informata, dum bona fide talis eſt, omnino ſequenda eſt, nec ſine injuria Dei ſperni po-teſt 613. *conſcientia* peccato aſſentari docta, nō eſt *conſcientia* ſed *conſcientiæ* cadaver. 614. nuſquam periculoſius, quam inter publ. rece-ptis dogmatis, & privati judicii pondus *con-ſcientiæ* nutat 681. voces quæſtionis practicæ & *conſcientiæ* diſtinguuntur. 756.
Reſponſio ad objectiones de rejecto Ec-cleſiæ *conſenſu* pro ſolius S. authoritate 38.
Nemo Patrum fuit, qui in ſumma rei circa aliquod dogma *conſenſerit*, quin in modo ex-plicandi diverſum aliquid ab aliis attulerint 5. 9. In dignoſcenda veritate dogmatum Ec-cleſiæ *conſenſum* Eccleſiarum nullam authori-tatem habet 537 Ejus abuſus ibid. 538.
Inſtinctus *conſervandi* ſui cum brutis qui-dem nobis communis eſt, ſed quo quidque præſtantius, aut excellentius eſt, eo magis ſe conſervare vult, & poteſt 850.
Conſtitutio in Chriſto in quo conſiſtat? 157.
Omnibus ea mens & *conſtantia* eſſe debet, ut parati ſint Crudeliſſima quoq;, imo mortem quoque perferre. 16.
Quid Apoſtolus per *contactum* Suppedita-tionis intelligat; 145, 147.
Dogmata quæ in *controverſiam* veniunt ad normam decidendæ litis non admittenda. 477.
Vita ſolitaria non minus periculoſa, quam *converſatio* cum hominibus, nec minus ten-tationibus obnoxia. 4. *converſari* cum infi-delibus non ubique vetatur 69. *converſatio* bona quæ ſit? 286 honeſta *converſatio*. 303. Noſtra *converſatio* cum Deo 351.
Præmium *converſionis* peccatorem ab errore viæ, ſenſus horum verborum 704.
Cordis enim iteratū hominis abdita arca-norum cordium ſcrutari nequeunt, quod ſo-lius eſt Dei. 75. Quæ ſit immunditia cor-dis? 30 .
Corporalis exercitatio quæ ſit? 325. cor-pus hominis. Vide homo
Correctio morum quomodo procedat? 527 quomodo corrigendi peccatores? 156, 167.
Creatio nova, vel creatura nova veteri fo-rtioſior & diſtinctior 174 Chriſtus primo ge-nitus, & principium novæ *creaturæ*. 174. ha-bet illa gradus ſuos, in terris inchoata, in cælis conſummata dici poteſt ibid Effectus novæ *creationis*. 176. Reſiſtitur duplex terre-ſtrium genus; primum eorum, qui appella-tionem Chriſti per quem primogenitum *cre-aturæ* dicitur, de nova, aut angelis; alteram qui de vetere *creatione* ca. ſtimant. 176.177. Chriſtus novæ *creaturæ* cauſa ſecunda, Deus cauſa prima eſt 187. Tranſlatio noſtra e reg-no Satanæ in Regnum Chriſti Col. 1. 13. tan-tum de nova *creatione* loquitur. 193. *creandi* vox mutationem in meliorem ſtatum deſig-nat. ibid. *creatura* humana poteſtates ſignifi-cat. 303 quid vox *creaturæ* in S. literis ſignifi-cet ibid. Deus pater, & filius ad novam *cre-ationem* noſtram partim mediate, partim im-mediate concurrunt. 174 Joan 1. Omnia per Chriſtum facta. item Col. 1. 16, 17. de nova *creatione* loqui 493 *creatio* rerum propter no-vam, & mundus propter Chriſtū factus eſt. ib.
Credenda, quæ S. Scriptura docet, quamvis modum eorū, qua ratione fieri debeant, non diſtincte capiamus 197. ſi quis adeo hebes ſit, ut modum & rationē non intelligat, non plus ab eo requiritur, quam ut rē ipſam cre-dat. 487. Nihil magis Satanæ inſidiis obnoxi-um, quam nimia *credendi* facilitas, omnia ſu-perſtitionis Mater, & antiquum commento rum obſtetrix. 191.
Quidam in *criminatione* deteriorum lau-dem, quam in virtute propria non inveni-unt, venantur. 122.
Inimici *crucis*, five Judaizantes quales fue-rint? 306. de ſigno *crucis* in templo 559.
Verus Dei *cultus* eſt Spiritualis. 36.
Curas fæminarum qualis eſſe debeat? 181.
Cupiditates rerum malarum vocantur, qui-bus licet per ſe non ſint malæ, tamen ſua peccato ſiunt nequeas. 88 Peccatum an ex vo-luntate, an vero ex *cupiditate* naſcatur? 177 abſtinentia a cæteris *cupiditatibus* quæſita? 3 Cur *cupiditates* dicantur militare adverſus a-nimamē ibid. Tria *cupiditatum* genera, ex qui-bus omnia vitia originem ducunt 338 non ex autore Naturæ Deo, ſed ex hominum pra-vitate profluunt. ib. Quomodo inſeverit no-bis Deus ejuſmodi naturales impetus, & quo modo nos iis abutamur. ib. *Cupiditas* Vide *libido*.
Qui *Curam* ſuorum non habent infideli deteriores ſunt 148.
Curioſitatis pœna à Deo immiſſa. 317.
Senſus verborū, ne in vanū *curram*. 130.131
Quomodo *cuſtodiamur* potentiā Dei per fidem. 197.
Cyrillus Epiſcopus Alexandrinus tanquam ridiculum negat, quod Chriſtum ſe ultimum judicii diem ignorare profiteatur. 495.

D.

Dæmoniorum doctrina quæ ſit? 305.
Damnandi, & anathemate feriendi Cacon-tes à primis Apoſtolorum temporibus. 27. à judicando & *damnando* Chriſtus dehorta-tur. ib. plerumque damnantes damnatis ſe-quiores eſſe ſolent. ib. damnando vis ſtrenui-tur Antichriſto. ibidem.
Vox *damnandi* aut ſtrictius aut latius ſu-mitur. 679. dupliciter doctrina damnationi obnoxia eſſe poteſt. 168.
Habere *damnationem*, non ſemper æter-nam ſignificat. 249.
Cur Paulus quod olim lucrum ſibi eſſe vi-debatur, damnum, & damnum lucrum depu-tavit? 100.
Qua in *dantes* animus eſſe debet? 279.
Quam David ab ædificatione templi Dei repulſus? 815 Non illi objectum, quod ſan guinem fuderit, aut bella attigerit, ſed quod multum ſanguinem fuderit. 815.
Defenſio, vel apologia qualis eſſe debeat? -
Quia *defenſorius* permiſcatur legibus Chri-ſti? 691. 692. In caſu neceſſitatis jus *defenſionis* vita noſtra etiam cum periculo vitæ inimici permittitur. 697. 698 An Chriſtianis prohi-bitum ſit ſe, ac ſua *defendere*, eo quod curam univerſam Deus in ſe conjici voluerit? 717. 728. Aliud eſt alienam vitam ejus arripiendæ animo impetere, aliud ſuam ſuorumq; vitam animo conſervandi ſtudio *defendere*. 773. In periculo noſtra, noſtrorumque injuſtiſſi-ma necis ius eſt Chriſtiano ſe, ſuoſque *de-fendendo* vitam alienam in periculum dubiū inducere. 774 Non opus fuit legem naturæ, ſeu divinam de iure legitimæ *defenſionis* i te-rum ferri, aut nova permiſſione confirmari: quia præcepto de diligendo inimico nullo modo convulſa, ſed potius confirmata ſit. 775. Invaſor qui in legitima *defenſione* peri-mitur, vix ab eo perempus dici poteſt, qui nec perimendi animum habuit, & in neceſ-ſaria *defenſione* nihil aliud egit, quam quod non agere non potuit. 849.
Vox *defectus* non ſemper vitiū includit. 210
Delectus dierum probetur ſecundo quid. 64
Bonum *depoſitum* cuſtodire. 152. vocis *de-poſiti* duplex ſenſus ibid.
Deſipientes, quævis revelatione carent, pœna digni cenſentur 38.
Providentia *Dei* conſilia piorum, quoties in errore aliquo verſantur, miraculoſe ſtetiſſe ne in errores erumperent. 8. *Deus* per Chri-ſtum omnibus nobis arctè conjunctus eſt. 3. Nemo in *Deum* conferre poteſt cauſam ſui cautam, quod ſua ſibi quiſq; culpâ acceſſit. ibid. Imbecilles noſtri conatus nunquam deſtituit divinum auxilium. ib. auxilia, quæ *Deus* ferre hominibus ſolet, ſunt fidei exer-citatio non ſuſtentatio. ib. cur filium, an. eo quam munus ſuum obiret, à Satana tentari voluerit? 4. *Deum* quærere quid ſit? 29 *Deus* fidelis etiamſi homines ſint perfidi. 40. li-berrimo arbitrio benefacit quibus vult, nec injuſte. 32 Non author peccati, 58. quomodo ſe gerat circa virtutes ac vitia. ib. *Deus* mente colendus, quæ victima ipſi grata 58. Quæ fieri vult, eorum cauſas, occaſiones, ſti-mulos, inſtrumenta, præmittit, impedimenta amovet, & homines ad congrua voluntati ſuæ conſilia adigit 81 Vox *Dei* ſumitur pro-pria, aut improprie, proprie principaliter, & minus principaliter. Quomodo improprie ſumatur. 110. *Deo* per Spiritum ita conjungi-mur, ut una eademque actio, & noſtra & *Dei* dici poſſit. 119. Aliquando *Deus* tentat ho-mines, ut mentium ſapere velint. 146. Nullo Pretio accepto, peccata nobis remiſit. 149. Nihil in nobis boni, quod non illi tribuen-dum ſit, & quomodo illud in nobis opere-tur? 155 quod in nobis operetur & velle, & perficere quid ſignificet? 160. Quomodo nos tranſtulerit in regnum filii ſui. 173. 174. 175. &c. eſt omnia in omnibus. 1 2. quid ſignifi-cet. 471, 471. Per eadem homines punire ſo-let, per quæ peccant. 190 Vox *Dei* generalis eſt, & non paucas ſignificationis ſeu ſpecies complectitur. 124. Conſilium *Dei* in permit-tenda Satanæ per Antichriſtum potentiā, & veritatē. 229. Quando *Deus* aliquem inducare aut efficaciam erroris mittere dicitur, id ad nudam *Dei* permiſſionem, non autem ejus voluntatē referendum, niſi per accidens. ibid quomodo improbis immittat errores. 119. 130. Salvator noſter vocatur. 135. Doctrinæ de incomprehenſibili eſſentiâ *Dei*; itemque de tribus in eo perſonis ratio 236 *Dei* vox ſoli Patri in S. Scriptura tribuitur. 140. Vox Deus *Deus* iotruſus à falſariis 1. Tim. 3. 16. 144. *Deo* permittendum quid expediat no-bis. 156. *Deus* in nobis ſalutem operatur, ſed niſi cooperantibus nobis. 157. *Deus* neminē, quamdiu peccat, ſervare poteſt, neque id aut peccati, aut optare à *Deo* fas eſt. 265. dicitur promiſiſſe quod promittere decrevit. 166. neminem tentat. 277. Non minus abſurdum eſt, ſi *Deus* homines ad peccandum inducere, quam ſi peccare ipſe ſtatuimus. Nō eſt author peccati. ibid. Major dat gratiam ſui rel-ons ſola quam ſuis 289. *De* S ſpiritus in afficiendis felicitate hominibus . ne-
eſt? 301. cur *Deus* tam promiſſ , quam minus execui differat. 290 habitare in *Deo*, & *Deum* habitare in nobis quid ſit Quo pre-mii nobis largiatur 3 157 Documenta & effecta enim x eſſe nos ca ſtatis *Dei* 317. Cur *Deus* à nobis exigat, ut dilectionem ergā fratres exerceamus 35 . Cur iſtē ergā *Deum* exhibere, niſi iis, quibus eam vice ſui exhi-beri juſſit, non poſſumus 35 . Cur as erga fratres non modo non eſt facilior caritate erga *Deum*, ſed illa ad quando diffi lior. ib. Quis ſenſus verborum, in hoc cogn oſcimus quod diligamus filios *Dei*, quando *Deum* di-ligimus? 359. *Deus* poteſt omnia quæ vult, ſed velle non poteſt omnia, imprimis quæ ſapientia ac gloriæ ſuæ adverſantur 456. aſſertio illa, quod *Deus* generare nequeat niſi *Deum*, & ſibi parem, falſa eſt. ib Innumeræ actiones in *Deo* reperiuntur, quæ ipſi cum in-ferioribus naturis communes ſunt. ib. Non premunt, qui eſſentiæ vocem *Dei* tribuunt. 458. Refutantur qui dicunt, ſi *Deus* ex eſſen-tia aliquid generaret, mutaretur in eſſentia. 458 Refelluntur etiam, qui ſtatuunt, *Dei* eſ-ſentiam nec in partes dividi, nec multiplica-ri poſſe nec totum eundem numero ſibi cō-municari; *Deum* ergo ex ſubſtantia generare non poſſe. 459 *Deus* principiis mole par-vis ad maxima, & magnifica opera procedit. 461. Diſtinctio vocis *Deus*, quæ in ſacris li-teris pluribus per tropum illis in *Deum* tri-buitur 462. 463. Qualis divinitas Chriſto à quibuſdam tribuatur, qui ex ſuis nomen 467. duo ſummi *Dei* attributa oppoſita, & poteſtas

diſtincte conſideranda ſunt 472. Quare *Deus* voluerit ut filius abſoluta poteſtate Eccleſiã militantem regeret. 469, 473. Legitima diſputandi ratio à *Deo* per Apoſtolos præcepta. 491. Non minus miniſtrorum *Dei*, quam ipſius *Dei* ſimplex, & una voluntas, ſimplex & una doctrina 516. Quod *Deus* Pater D. noſtri J. Chriſti per Metaphoram pater dici nequeat. 597, 598, 599. Solum *Deum* & Chriſtum abſolute diligere poſſumus, etiamſi infinita impedimenta impediant. Cæteros omnes cõditionate. hoc eſt, niſi gravis aliqua, & juſta contrarium faciendi neceſſitas interveniat. 700. Videndũ eſt, utrum id quod in gratiam *Dei* grave nobis & noxium ſuſcipimus, *Deus* à nobis exigat? 701. Multa in gratiam *Dei* Scelera patrantur. 745 Vide in *dilectione* Dei.

Fugit *Diabolus*, ſi ſeriò ſibi ſerio reſiſti, & quare. 289, Quando a *Diabolo* extra concupiſcentiarum carnis noſtræ interventum oppugnemur? 812. Vide Satanas

Vox *Diaconorum* quomodo ſumatur? 155. Quæ in *diaconis* requirantur, 143. Diviſio facta inter *diaconos* & presbyteros improbatur. 250. In quem finem ordo *diaconiſſarum* in prima Eccleſia conſtitutus ſit, & cur deinde ſublatus. 267, 268.

δι' αὐτοῦ per ipſum, potius propter ipſum explicari debet. 176. Vide. 198, 201, 205, 208.

Didragma Eccleſiaſticum tributum. 878.

Dies Domini non ſemper ultimum diem judicii ſignificat. 72. *Dies* manifeſtabit quid ſignificet? ibidem. Igni comparatur. ib. *Dies* redemptionis quid ſignificet? 158. Dies Chriſti. 155. Extremi *Dies* 291. dies judicii, Vide judicium.

Diffidentia ſui. 256.

Non ſatis dignoſci poteſt quinam regno Cælorum *digni* aut indigni ſint. 28. *dignitates* Blaſphemare Quod genus *dignitatis* per voces *δόξας* deſignet Apoſtolus. 327. per *δόξας dignitates* angelorum rebellium poteſtates intelligi. 327.

Cur inimici *diligendi*. 13. Poſſe aliquem inimicum *diligere*, & tamen eidem cum vitæ ejus periculo reſiſtere, & malo maximo ac dolore eundem afficere. 13, 14 argumenta ex præcepto *dilectionis* inimicorum, ad probandum Chriſtianis non licere bella gerere aut Capitalia ſupplicia &c. diluuntur. 654. &c. Tanta erga inimicos *dilectio* non imperatur, quanta fratribus, amicis, piis, imo ipſi Deo debeatur. 658. *Dilectio* ſi qua etiam maleficis deberi poteſt, non poteſt eos à pœnis protegere, quas potior erga alios caritas exigit. ib. Lex *dilectionis* hodie non ita extenſa eſt, ut omnes adverſus ſontes pœnæ ſublatæ ſint, aut omnis adverſus improbos reſiſtentia prohibita. 658. Cum *dilectio* ejus ſit naturæ, ut pluribus ſimul, ſed non in eodem gradu debeatur, ſæpenumero evenire neceſſe eſt, ut ſuperiores gradus cum inferioribus concurrant, in quo caſu inferioris gradus *dilectio* potiori cedere debet. 658. Si *dilectionis* inimicorum lex ſontibus ſcelerum, & hoſtibus graſſandi impunitatem attulerit, non dici poteſt Chriſti Legem juſtitiam ſpirare; quæ ob miſericordiam erga improbos optimum quemque libidini alienæ proſtituit. 658, 659 *Dilectionis* gradus, deinde circumſtantiæ, denique qualitates conſiderantur. 695 &c. Gradus *dilectionis* quis ſit? ibid. uſque ad 700. Nemo pluſquam ſe ipſum *diligere* proximum tenetur 695. Circumſtantiæ *dilectionis*; utrum præcepta erga inimicum Charitas omni prorſus loco, & tempore exercenda præſcribatur. 700. Qualitas *dilectionis*. 700, 701. *Dilectio* inimicorum debet eſſe non cæca, nec ſtupida, cortici verborũ mordicus adhærens 700. *Dilectionis* inimicorum ſpecimen in patre cæleſti. 700. 701. quemadmodum perfecta in Deo *dilectio* hominum inimicorũ non pugnat cum capitalibus ſuppliciis; ita minus in hominibus ea *dilectio* pugnabit cum ſontium ſuppliciis, & bellis. 700. per *dilectionem* proximi ſub novo fœdere neque bella, neque capitalia ſupplicia tolli. 768 Vide *Inimici*.

Cauſa cur *Diotrephes* non receperit Apoſtolum Joannem. 364

Diſputationes veritati noxiæ 226. v. quæſtiones. &c.

Qui alios *docent* monita exemplo ſuo debent confirmare. 168.

Mordicus retinenda eſt *doctrina* ab Apoſtolis tradita. 130 ſigna *doctrinæ* adulterinæ. 355. dupliciter *doctrina* damnationi obnoxia eſſe poteſt 268. tota *doctrina* Apoſtolica per vocem præcepti deſignatur. 329. fidei Chriſtianæ *doctrina* tantum eſt una. 536. de libertate ac neceſſitate utendi privato judicio in examinanda publica Eccleſiæ *doctrina*. 539, 540. & objectiones refutatæ 539. 540, 541, 542. *doctrina* Chriſti non ex eo æſtimanda, quod per accidens per culpam hominum fiat ſed ex eo quo per ſe tendit. 678. Vide lex.

In novis *dogmatibus* pejores errores ſæpe latent quam iis ſint, qui per illos ex Eccleſiâ exterminari videntur. 184. Quamvis *dogmata pura* ſint ab omni errore, tamen modus eorum tradendorum Eccleſiæ multum nocere poteſt. ibid.

Quomodo credentes ſpirituale *domicilium*, & Sacerdotium Sanctum dicantur? 301.

Non in gratiam humilitatis ac Modeſtiæ *dominatio* a regno Chriſti excluditur, cum ſe iſta non tollant; ſed quia ejus natura coactivam poteſtatem non fert. 612. quibus *dominatione* interdicatur? 612, 623, 624 cum Chriſtus diſſimilitudinem regiminis Eccleſiæ ſuæ a regimine rerumpublicarum exprimit, legẽ inhibitoriam de *dominatione* dominica non tradit. 613. Error refutatur eorum, qui putant Chriſtianis *dominationem* abſolute, & ſimpliciter prohiberi. 624. *Dominatio* & coactiva poteſtas a Chriſto in Eccleſia plane prohibetur. Sed extra regimen Eccleſiaſticum *dominatio* prop̃ried̃icta prohibita non eſt. 625. An cum Eccleſiaſtico Chriſti regimine *dominatio* conſiſtere poſſit? 627. Non obſtat *dominationum* juri, ac neceſſitati, quod omnes liberi ſint naturâ, & ſibi æquales, 629 Reſponſiones ad aliquot rationes, quibus *dominia* inter Chriſtianos ſtabiliri cenſentur, ventilantur. 663. &c. Cum ſubjectio politica ipſis Chriſtianis præcepta ſit, nullam juſtam cauſam adferri poſſe, ob quam *dominatio* Chriſtianis interdicta ſit. 674. *Dominandi* poteſtatem Chriſtianis non vetitam eſſe. 675. Locus Matth. xx. 25. explicatur, in quo probatur civili *dominatione* Chriſtianis non interdictum eſſe: ſed de Eccleſiaſtica tantum *dominatione* ſermonem haberi. 858, 859, 860, 861, 862, Locus 1. Petri v. 5. explicatur, & oſtendit dum Epiſcopis *dominatione* in clerum interdicitur, *dominationem* in ſervos ac ſubditos non prohiberi 867.

Jus *dominii*, & ſervitutis, non eſt per doctrinam Chriſti ſublatum 251, 252. jus *dominii* in alios lege Evangelii ſancitur. 268.

Prava ſuperſtitio eorum, qui *Domini* titulo moroſe in Eccleſia abſtinent, 362.

Quomodo quærendum, ac retinendum Spiritus S. *donum*? 10 *dona* Spiritualia ſine charitate conſiſtere nequeunt. 94. Non tantum naturalia animi, ſed & ſupernaturalia neglectu extinguuntur. 157.

Particula *donec* non ſemper reſpicit ea, quæ à parte poſt fiunt; ſed ſæpe ea tantum, quæ à parte ante. 1.

Dordracena Synodus quæ damna intulerit? 301.

Varius ſenſus verborum vigilandi, & *dormiendi*. 315.

Non eſt faciendum, de quo *dubitemus*? 64.

Levitas nunc ad Deum nunc ad Satanam ſe vertentium *duplicem* hominem facit. 276. qui nam ſint *duplices*? ibid.

E.

Ebionitæ qui fuerint? 233. Quid ſenſerint? 512, 513.

Non tantum illa craſſa *Ebrietatis* ſpecies prohibetur; ſed etiam ne admiſſis copioſioribus æquo in corpus vini ſpiritibus ad vehementiam quandam moderationi contrariam incitemur. 242, 243. Sobrietas mentis *Ebrietati* oppoſita. 315.

Eccleſiæ gubernatio inviſibilis. 31. ſine gladio, ſed ſpiritualibus armis. ibid. Etiamſi regneat in *Eccleſia* errores. & corruptelæ; tamen Chriſtus ſuis præſto eſt, ne nimium erroribus abripiantur. 72. Non eſt fas *Eccleſiam* ſe ſubmittere authoritati, & poteſtati aliorum, qui tantum miniſtri ejus ſunt 74. poſſunt in *Eccleſia* præcipi quæ expreſſe à Deo præcepta non ſunt, dum diſertis præceptis non repugnent. 80. Deus noluit in *Eccleſia* magni fieri hominum authoritatem. 131. ultimum in *Eccleſia* Chriſti nocentium ſupplicium. 126. Quare *Eccleſiæ* antiquitas & authoritas ſuſpecta? 156. modeſtia minus ſibi tribuens concordiam *Eccleſiæ* conſervat. Securitas & ſuperbia lites ferunt. 161, 161. Statum *Eccleſiæ* ab Apoſtolis inſtitutum magis fuiſſe democraticum, quam ariſtocraticum, à Monarchico vero alieniſſimum. 194. *Eccleſia* templum Dei vocata. 224. domus Dei vocata, item columna & firmamentum veritatis. 244. *Eccleſiaſticæ* diſciplinæ neceſſitas. 250. Eſſe in *Eccleſia* firmum, & ſtabile fundamentum, in quo certiſſima ſalutis noſtræ fiducia recumbet, & quod illud ſit? 261. Non dogmata, aut confeſſiones &c. ibid. Dogmata vitiis hominum blandientia, & fabulæ in *Eccleſiam* Chriſti invectæ. 104. Rationes ob quas Apoſtolus dehortatur fratres ab affectanda *Eccleſiaſtici* muneris dignitate. 184. Ambitio eminendi, & magiſtri famam aucupandi odia, turbas, ſchiſmata concivit in *Eccleſia*. 286. Euſebii verba, commemorantis *Eccleſiæ* turpiſſimos mores circa tempora Samoſateni. 286. Quoties Deus *Eccleſiam* perſecutionibus objicit, non deſunt in illa delicta. 3. 2. Deus in *Eccleſia* voluit eſſe ordinariam, & ſolemnem functionem, qua rudiores erudirentur. 312. Sed non ut ſub Vetere fœdere Levitæ 513. Status Patriorum nimium diſparari *Eccleſiæ* multum nocuerunt. ibid. Corruptio *Eccleſiæ* à Victore Rom. pontifice cœpit ibid. quibus modis introducta. ibid. Quæ vitia *Eccleſiam* funditus everterunt? 514. Quæ & quando fuerit *Eccleſiæ* virginitas? 549. *Eccleſiæ* viſibilis ab inviſibili diſtructio immerito carpitur. 541. Vana eſt opinio, non eſſe veriſimile Deum ſtatim poſt Apoſtolos in errores noxios *Eccleſiam* incidere paſſum fuiſſe. 366. Quando in occultos Paganiſmi mores degeneravit? 500. Duo ad inveniendam veram *Eccleſiam* inter tot ſectas impedimenta eſſe ſolent. 536. Non adeo magna difficultas inveniendi veram *Eccleſiam*. 530. Errant qui cœtum aliquẽ, Chriſti nomen confitentem propter aliquos errores nomen *Eccleſiæ* & aditum ad æternam Salutem amittere putant. ibid. ejuſmodi *Eccleſia*, quæ temere anathema dicit, non Chriſti, ſed Antichriſti ſpiritu ducitur. Ibidem. Quæ cauſa *Eccleſiam* Chriſti in tot ſibi adverſas, & quæ ſeſe mutuo condemnant, ſectas diſcerpſerit? ibid. Ex quatuor propoſitis inveniendæ veræ *Eccleſiæ* modis, *Eccleſiæ* judicium rejicitur & quare? 537. *Eccleſiaſtica* tyrannis quid præſtet? ibid. Ex propoſitis inveniendæ veræ *Eccleſiæ* modis, quinam approbentur? 538. De libertate & neceſſitate utendi privato judicio in examinanda publicâ *Eccleſiæ* doctrinâ. 539, 540, & objectiones refutatæ. 539, 540, 541, 542. Scripta, & acta *Eccleſiaſtica* ſupprimendi ſcopus. 541. per omnia ſecula non defuerunt qui adverſus *Eccleſiæ* abuſus proteſtarentur. ibid. *Eccleſiam* Dei catholicam errare poſſe in fundamentalibus fidei ac doctrinæ *Chriſtianæ*. 543. In quo ſenſu dici poſſit *Eccleſiam* Catholicam in fundamentalibus non erraſſe, ibid. Univerſalem in terris *Eccleſiam* eſſe non negatur. 545. *Eccleſiis* quæ ſibi Catholicarum nomẽ vendicant, non objectatur, quod adeo graviter in fundamentalibus errent, ut illic reperiri nequeant homines, qui ſint vera membra corporis Chriſti. 546 Voces *Eccleſiæ* expenduntur, & diſtinguuntur. 546, 547. Quæ ſit viſibilis, & externa *Eccleſia*? 546. Ipſarum *Eccleſiarum* alteram veram, alteram falſam eſſe neceſſe eſt. ib Quæ vera *Eccleſia*? ib. Quare vera *Eccleſia* inviſibilis. 547. Externa *Eccleſia* aut particularis eſt, aut univerſalis. Vox Catholicæ Eccleſiæ dupliciter ſumitur aut proprie, aut ex more veteri primitivæ Eccleſiæ. ib. cur nec Eccleſia Occidentalis Latina, nec Græca Orientis, nec tot in ſeptentrione Germanicæ *Eccleſiæ* &c. Catholicæ dici poſſint? 547. cui *Eccleſiæ* non competat privilegiũ veræ & inviſibilis? &c. 548. Non negatur eſſe externam & viſibilem in orbe *Eccleſiam*: imo inviſibilem abſq; viſibili dari non poſſe cenſetur. 550. Non minus orientalis eſt particularis *Eccleſia*, quam occidentalis, nec habet ulla earum ſupra alias poteſtatem aut prærogativam. à ſolâ primitivâ Apoſtolicâ omnes dependent. 552. Deus ſemper in *Eccleſiis* viſibilibus reliquit ſibi bonam hominum partem, qui fuerint vera Chriſti *Eccleſia*. 553. Quomodo *Eccleſia* Chriſti tam viſibilis, quam inviſibilis duratura ſit uſq; ad conſummationem ſeculi? 554. Quomodo Deus, cum mitteret efficaciam erroris, Eccleſiam ſuam inviſibilem, divina ſua cuſtodiâ, protectione, & ope ſuſtentarit? quod tribus rationibus probatur. 555, 556. In libro Apocalypſeos, duo Eccleſiæ ſtatus depinguntur, prior ſub ſervitute Antichriſti afflictus, poſterior poſt liberatum eum ab hoc ſervitute felix, & triumphans. 556. In Orientali Eccleſia Laici amoventur à celebratione Euchariſtiæ; & quæ inde damna? 561. Tam Occidentalis quam Orientalis Eccleſia ſacerdotibus ſuis male impoſuit officium in Euchariſtia offerendi Deo in pane & vino agnũ incontaminatum, Chriſtum Dominum, quod uni Chriſto competit. ib. Defenditur cauſa ſecedentium à corruptis *Eccleſiis*. 578, 579. &c. De neceſſitate ſeceſſionis à corruptis Eccleſiis. 583. An omnes Eccleſiæ, quæ ab Anti-

chriſto

[illegible] *Eccleſiam*, tam ob paucitatem ſuo-rum, quam ob doctrinæ & diſciplinæ defe-ctionem merito culpentur? 590. Vide & 581. An expediat univerſali *Eccleſiæ*, ejuſque ædifica-tioni recedere ab *Eccleſiis* potentibus, præ-ſertim ſi ſcindi contingat in partem exiguas, & infirmas, neque cum *Eccleſia* à qua receſ-ſum comparandas? 592. *Eccleſia*, quamvis ſit infirmiſſima, optimo jure catholica dici po-teſt, quæ præter Catholicam & communibus com-munem doctrinam, nihil hominibus diſcen-dum proponit. 593. Quæ documenta ſectæ-tur *Eccleſiæ* hodie requirant? 607. *Eccleſia* Rempubl. non infirmavit, ſed confirmavit 619. per cætera poteſtate regitur, nec regnum pro-prie dictum dici poteſt. 627, 634. Eſſe in *Ec-cleſia* quid ſignificet? 642. Ad inveteratos *Ec-cleſiæ* morbos ſecundos præſentiſſimum re-medium. 684. An expediat pietati, ut ejuſmo-di leges in *Eccleſia* regnent, quæ ad alterum extremum, videlicet nimis plus æquo de-flectant? 686. *Eccleſia* ſibi jus aut poteſtatem ſumere non poteſt, derogandi de jure Magi-ſtratuum. 687. Ejus propagatio, & flo-rens, ac triumphans in terris ſtatus militan-tis *Eccleſiæ*. 687, 688. Liberam vocem in *Ec-cleſia* coercendi nemo privatum jus ha-bet. 730 An in *Eccleſia* intra exiguum nume-rum hominum ſemper plures electi ſperandi ſint? 746. Quid ſignificet *Eccleſiam* in ſtatu perſecutionibus obnoxio detineri, aut ab eo liberari? 803. falſum eſt Deum velle, ut *Ec-cleſia* in ſtatu ſervituti obnoxio perpetuo deti-neatur ibid. An *Eccleſia* jam ſub cruce, & in-ter afflictiones inſigniter propagari poſſit, quia ævo Apoſtolico crevit inter perſecu-tionem? hoc negatur. quia non eadem anti-qui, & præſentis ſeculi ratio eſt. Quod pro-batur. 804 Cum religio aut *Eccleſia* in peri-culo eſſe videntur, non Chriſtus, aut religio ſed noſmetipſi cum fratribus periclita-mur; & ſi legitime poſſimus nos præ-ſtando ab impetu hoſtium tutos præ-ſtare, non modo poſſumus, ſed debe-mus. Verum id non religionis aut *Eccleſiæ* cauſa, quæ armis non indiget; ſed hominum religionem profitentium. 844.

Eccleſiaſtici omnia hominum genera ava-ritiæ labe ſuperant 143 Euſebii locus de diſ-ſidiis, vita corrupta, & ambitione *Eccleſiaſ-ticorum* 151. Apud Euſebium aliosque omnes ſcriptores *Eccleſiaſticos* fabularum plauſtra reperias. 164. Status paſtorum omnium diſ-paratus. *Eccleſiæ* multum nocuerunt *Eccleſiaſ-tici* ſe dici voluerunt, clerum, ſacrum ordi-nem. 313. leges rigidiores a quo introductæ ſunt in Eccleſiam, & in quem finem? 313. quæ-ſtio horum fuerit fides, & Sanctimonia? ibid. Quomodo laicis ſervitutem jucundam reddi-dint? ibid.

Efficacia roboris virium Dei, quam exe-ſuerit in Chriſto, in quo conſiſtat? 142.

Ἐϊδωλα quid ſignificet? 816.

Diſcrimen inter animi *elationem*, & animi magnitudinem. 805

Ἐκλογὴ *electio* quid ſignificet? 57. Quoſ-nam Deus ante creationem mundi *elegerit*, & quomodo? 167. Diabolum ante mundum conditum peccaſſe eumque ſi piam *electionis* hominum cauſam dediſſe. 190. Varietas opi-nionum de prædeſtinationis, & *electionis* ne-ceſſitate, & certitudine. 165. *Electionis* vox non uno modo in S. literis intelligitur. 208, vox *electorum* late & ſtricte ſumitur. 746. qui *electi* ſecundum præcognitionem patris, qui nam, & quomodo ſint? 192. *Electio* & vo-catio aliquando idem ſignificant. Quando vocationi opponatur *Electio*? 181 Si ceſſet opera noſtra inſuſſa redduntur. ibid.

An in *Eccleſia* intra exiguum numerum hominum ſemper plures *electi* ſperandi ſint? 746.

Quomodo *Eleemoſyna* danda? 15, 16. merc-ces ibid. qui hac gloriam terrenam venan-tur, nihil ultra expectare poſſunt ibid. Non licet ut apud Deum ſimul & apud homines ejuſmodi gloriam aucupemur, ut inde gloria Dei emergat fieri id non poteſt. oſtentatio vitatur. 16.

Elementa mundi quæ ſint? 134. 179, 180, 182, 185

Eloquia Dei quid ſignificent? 40.

Euſebius mathematum *Enochi mentionem* facit. 367 eius vaticinium. ibid. tempore Eu-ſebii extitit liber Enochi 368.

Epiſtola ſecunda ad Theſſalonicenſes non dici poſt primum ſcripta. 14 quæ Epiſtola *Juda* oppugnata ab Euſebio? 361.

Quænam requiramus in Epiſcopo? 242.

Nomen *Epiſcoporum* & presbyterorum Apo-ſtolico ævo tere idem ſignificat. [illegible]

Eraſmi de Arianis miſer e judicium 123 Eraſmi, & aliorum magnorum virorum ora-torii colores, & exaggerationes parum fir-mæ, & ſolidæ ſunt opinionum fulcra. 793. *Eraſmus* legitimam, & neceſſarium bellorum uſum non damnavit. ibid.

Fundamentum & Origo Monaſticorum ordinum, & *eremitarum*. 551.

Magiſtratus officium in *erroribus* & verita-tis examine. 14, 15 *errores* in diſſenſionibus non tam nocent, ſi percepto fructu, quæ o-vis ſucta arida ubi cæverint. 33 peccatum præcedit *error*. 68. Etiamſi eligeret in Eccle-ſia *errores* & corruptelæ tamen Chriſtus ſu-is præſto eſt, ne nimium *erroribus* abripiantur. 71. Sanctimonia vitæ iis non ſit profutura qui falſos *errores* in Eccleſiam introducunt 73. *Error*, & ignorantia aliquando veritati, & tenebræ luci ſuccumbent 143 duplex *error* Platonicorum, & Pythagoricorum tempore Pauli, nempe in delectu ciborum, ac dierum, & in cultu angelorum 183, qui refellitur 183, 188. Qui *errori* obſtinationem addunt, *erro-ris* ſupplicium merentur, & luunt. 204. *erro-ribus* ſummorum virorum non inſultandum. 211. *Error* peſtilentiſſimus eorum, qui Chri-ſtum qui in carne venit, non eſſe verum Chri-ſtum. Sed alium aliquem opinantur, 222. Ra-dix *errorum* quæ ſit? 1. 6. Chriſtus aliquando permittit Eccleſiam ſuam *erroribus* involvi, ſed tamen ſingulorum curam gerit. 227, 228. Non par eſt ratio eorum, qui ab agnita veri-tate reſiliunt cum iis, qui in *erroribus*, quos non intelligunt, vivunt. 239. Quomodo Deus improbis immittat *errores*? ibid. Peccata ho-mines ad quærendos *errorum* fucos, & fugi-endam veritatem alliciunt. ibid.

Non decet homines ob *errorum* fœditatem odio perſequi? 278.

Errantes non excuſantur, aut defenduntur omnino. 315 nullum eſt peccatum voluntatis, abſque errore intellectus. 316. Juſto Dei ju-dicio permiſſum & prædictum, eſt ut cum pura veritate rei gionis Chriſtianæ ingrede-retur errorum colluvies. 363. Vana eſt opi-nio non eſſe veriſimile Deum ſtatim poſt A-poſtolos in *errores* noxios Eccleſiam incide-re poſſum ſiviſſe. 366. amor ſincerus erga Deum & Chriſtum ad ſalutem ſufficit, & in *erranti-bus* eſſe poteſt 375. Quamvis fides & Spiritus Sanctus ſint Dei dona, quod ea tamen *erran-tes* habeant, & habere poſſint. 376. quod ſola inobedientia & incredulitas excludant ho-minem a ſalute æterna, quibus errantes care-re poſſunt. 377 An nudimentis errorum ho-minem damnent. 477 Quomodo pleriqi *erro-res* oppugnent? 45. Errori non ſola veritas, ſed alius error hoſtis eſſe poteſt. ib. dum ni-mium violenter in adverſam partem ſententia aliquo trahitur, legitimum veritatis locum tranſilit, & ad alterum erroris extremum de-flectit ib. Non ideo ſummorum virorum au-thoritas convellitur, quod in ipſis primum falſi glaciem frangentibus, *errores* aliqui no-tantur ib. Ubi adverſarii rationibus urgen-tur, nec habent quod reſpondeant, ſtoma-chantur, & rationum tela in *errores* ſuos con-jecta, in ipſum Chriſtum contorta eſſe calu-mniantur. 481. Non eſt *errorum* culpa in ratio-nem, ſed in abſentium ſuum pravitatem con-ferenda. 488. ex *errorum* patronis pro veritate teſtimonium colligere licet. 505. *Errant* qui cœtum aliquem, nomen Chriſti confitentem, propter aliquot *errores*, nomen Eccleſiæ, & a-ditum ad æternam ſalutem amittere putant. 516. 550 Unde tot *errores* prodierint cum Chriſtianis lumen Sacrorum literarum non defuerit? 540. Ipſi per ſe *errores*, niſi admixta malitia ſit, non ſunt plane lethales, ſed tan-tum admodum periculoſi, & noxii. 546. Quo-modo Deus cum mitteret efficaciam *erroris*, Eccleſiam ſuam inviſibili divina ſua cuſto-dia, protectione, & ope ſuſtentarit? quot tribus rationibus probatur. 555, 556. *errorum* ſuſpecta doctrina ſibi à veritate male metuit, nec conſpectum, aut vicinitam ejus ferre poteſt. 864, 178. Caritas exigit ne *errores* aut delicta per conniventiam toleremus. 580. Quibus modis homines ſibi cavere poſſunt ne *errent*, aut præſertim pernicioſe *errare* nō poſſint? 611. Damnatis *erroribus* non ſtatim ad damnationem *errantium* properandum 618 Characteres eorum, qui *errori* patrocinium præ-bent, ut eos exaggeratis criminibus inceſſe-rent, quorum cauſam rationibus urgere non poterant. 741. facilis eſt ab uno *errore* ad aliū tranſitus, nec ex eventu ſemper æſtimanda ſunt criminum aut *errorum* nocumenta; ſed ex ipſa eorum natura. 745. *Erroris*, ea eſt ind-oles, ut non modo cum veritate, ſed ſecum ipſa pugnet. 85.

Non peccant qui *eſſentiæ* vocem Deo tri-buunt 458. attamen eſt ſtrict naturam, ſed formam, quæ dat *eſſe* rei. Quæ dico non idem ſunt, nec hæc gravi errore confundi poſſunt. *eſſentia* quam ubi 461.

Particula & ſæpe ponitur pro id eſt. 342.

Ethnici legem non habentes, natura quæ ſunt legis facientes, tanquam una iuſtitia juſtificabuntur. 49. Cauſa vitiorum fuit *Ethni-corum* vana eorum deceptio, & obtenebratio rationis humanæ. 147. *Ethnicos* ubi quamodo probarit, & eorum uſum exemplis Pauli A-poſtoli probatus. 169. Chriſtiani cum a Ju-daiſmo longius abſtrahuntur, ad *Ethniciſmum* declinant. Quidam nuper ab *Ethniciſmo* ad Judaiſmum deflexerunt. 431. Chriſtiana dog-mata cum *Ethnica* ſapientia conciliata. 5 5. Promiſſio novi fœderis *Ethnicis* facta condi-tionalis fuit. 535. Quare *Ethnicis* inſcelebrati-one religioſi ritus conculcabant, Hocage 605.

Evangelium efficax ad ſalutem. 37. cur ſana doctrina vocetur? 151. Cum Evangelio pax quid ſit? 258. Prophetia per *Evangelium* con-firmatur, *Evangelium* per Prophetias multum accipit lucis. 598.

De *Eucharistia*. 561. In Orientali Eccleſia Laici amoventur à celebratione *Eucharistiæ*, & quæ inde damna? 561. Tam Occidentalis quam Orientalis Eccleſia Sacerdotibus ſua male impoſuit officium in *Eucharistia* offe-rendi Deo in pane, & vino agnum inconta-minatum, Chriſtum Dominum, quod uni Chriſto competebat. ibid.

Εὐδοκία quid ſignificet? 156.

Euſebii malignitas, qui veris Symboli Apo-ſtolici confeſſoribus tribuit, quod in Ebio-nitas comperit. 1. cur Papias exoſus *Euſebio*? 19. confeſſores Symboli Apoſtolici hæreſeos crimine infamat 17. cum nihil adverſus eos ex antiquis patribus producere potuerit. ib. Damnans alios ipſe damnatos. 28. ejus locus de pſeudoprophetis. 34. commemorat prædi-ctum ab Apoſtolis tanquam proxime ventu-rum Apoſtaſiæ eventum. & judicatum ab He-geſippo tanquam jam adveniſſet, 134. Arte-monis vocat apud *Euſebium*, aliosque omnes ſcriptores Eccleſiaſticos fabularum plauſtra reperias. 164. ejus oſcitantia in legēdis ſacris libris ejuſq; cauſa. 195. Mathematum Enochi mentionem facit. 367. cujus tempore extitit liber Enochi. 368. Ejus verba commemoran-tis, Eccleſiæ turpiſſimos mores circa tempo-ra Samoſateni, 380. hæreſin, qui ſuper ſymbo-lum apoſtolicum ſapere non audebant 311. aperte illis maledicit Contra illos decem li-bros Eccleſiaſticæ hiſtoriæ compoſuit. ib. eſt amans fabularum. 512, 513, 519. refutatur. 514, 113.

Euſtathianorum Photinianorum cœtum qua-les fuerint, cur ſerit nequeat? 551, 533. Quo-rum doctrina, ſi Apoſtolica fuit congrua, non periit, aut peribit. 553.

Exaltatio Chriſti fuit donum pro ante-greſſo obedientiæ merito 739 Eſt univerſa-lis, & particularis. 160.

Traditio Satanæ eſt *excommunicatio* 7. Sa-tanæ regnum eſt quod eſt extra eccleſiam, ib. *excommunicationem* mala. *excommunicationis* ſcopus ib. natura ſeparationis, & denegatæ converſationis. 78 ejus natura. 171. 105. iſta eſt adverſus homines ſecundum carnem vi-ventes. ſed non adverſus errantes in rebus in-volutis, & perplexis. Quod probatur 190. A Gnoſticis infligebatur 118, qui Gnoſtica eo-rum dogmata non reciperent. 364 Quinam hæretici excommunicandi, qui non? 184. Qui ob admiſſa adverſus leges Chriſti delicta, quoſdam *excommunicant*, Chriſti negotium agunt, non ſuum 190. *excommunicatio* habet vim damnandi, & pœna æternæ mortis affi-ciendi. 714.

Boni *exempli* vis. 305.

Exercitatio corporis quæ ſit? 215.

Exſultatio mentis quid ſignificet? 197.

Cultus internus non prodeſt niſi *externus* accedat. 603. quæ inde incommoda ib *exter-nas* divini cultus actiones vel optimas ne-mini per ſe ſalutem, vel peſſimas nemini per ſe damnationem afferre. refutatur 603. In-genia hominum prona ſunt ad ejuſmodi ob-ſequium Deo & religioni præſtandum quod exteriori ſpecie oculos ejus perſtringit 667.

Quomodo nos erga *extraneos* gerere, eoſq; in veritate inſtruere debeamus? 193, 194.

F.

Per *fabulas* & genealogias infinitas quid Apoſtolus intelligat? 137. Profanæ & aniles *fabulæ*

fabulæ quæ ſint?246,247. dogmata vitiis hominum blandientia, & *fabulæ* in Eccleſiam Chriſti invectæ. 264. Apud Euſebium alioſq; omnes ſcriptores Eccleſiaſticos fabularum plauſtra reperies. ibid.

Non auditores, ſed *factores* legis eſſe condecet. 182.

Non contenti eſſe debemus bonâ conſcientiâ, ſed bonæ *famæ* etiam rationem habere. 119, 169.

Suſpectum *falſi* verum, bono cum *falſo*, vero cum malo nullum vinculum, aut commercium. 496.

Origo *fati* 278 & colores quibus *fati* patroni depinguntur. ib. *fati* abſurda. 598,3,79. 431. Vide Prædeſtinatio.

Chriſtiana *felicitatis* incrementa. 5,6. Perverſa ad felicitatem via. 373. In quærenda *felicitate* multum laboravit humanum ingenium. In quibus eam vitam eſſe nonnulli putarint?ideo in virtute ſolâ. 419 In quo vere ſita ſit? 419. 432. Quomodo iſta *felicitas* ſubruatur a nonnullis. 430, 431. quomodo reſtituenda. 433. Vide beo.

Fermentum quid adumbret? 77.

De obſervandis *feſtorum* ſolennitatibus 559

Auxilia, quæ Deus hominibus ferre ſolet, ſunt *fidei* excitatio, non ſuſtentatio. 2. Nemo cogitur ad ejus aſſenſum. ib. diſcrimen inter *fidem*, ex rationis, & *fidem* ex revelationis lumine 37. prior *fides* ſecundæ pretium eſt, & probitatis generare ib. homines ante revelationem priusquam *fidei* elementa habuere. 1 legê ſcriptam in cordibus 38. Occulta ſunt judicia Dei. ut *fide* ſolum ſit. ib. firmiorum in *fide* officium. 54. Vide Infirmiores. *Fides* pro ſcientia, & cognitione rerum divinarum ſumpta. ib. quomodo Dei donum dicatur. 144. 318 *Fides* Chriſti eſt *fides* in Chriſtum 145. *fidei* Clypeus quid ſignificet? 153. Quæ ſit *fides* in Chriſto Jeſu. 171. Eſt in ſucceſſivo actu, &, niſi proficiat, deficit. 159. *fides* non eſt omnium, quid ſignificet. 232. *fides* non ſimulata 236. Vox *fidei* ſpecialius accepta pro ſana doctrina, oppoſita bonæ conſcientiæ. 238. Pro doctrina religionis ſumpta 245. Quinam *fidê* abnegent? 245. Non ſolam fiduciam in Deum, ſed totam religionem Chriſti ſignificat. 153. Jacobus erroneam opinionem oppugnat eorum, qui Chriſtianæ vitæ officiũ in *fide* abſq; operibus collocabant 177. Quos deſcribit ſuis coloribus. ib. Error *fidei* ab operibus ſeparatæ ex epiſtolis Pauli male intellectis ſumit. 182. *Fides* ſine operibus umbra tantum, & cadaver eſt *fidei*. ib. Non eſt otioſa, non mortua. ib ſalſæ, & ſine operibus mortuæ *fidei* vanitas. 183 quænam Paulus ex *fide* excludat. ib In quo conſiſtat? 198. Quæ ſit *fides* in juſtitia Dei & ſervatoris noſtri? & cur æquè pretioſa dicta? 317 illud donum Dei indiget nobis efficacius reddendum, & qualem virtutem producat? 318. 320. Partes *fidei* veræ. 370 quamvis fides & Spiritus S. ſint Dei dona, quod ea tamen errantes habere poſſint, & habeant. 376 ſufficiunt ad ſalutē fides, ſpes, Charitas. 379. Quæ ſit? 382. Abſq; ratione eſſe non poteſt: nam quod abſurdum rationi, idem eſt fidei. 467. Ejus obſcuratio, dum tentatus Deus, magnum diffidentiæ documentum exhibet. 659 An Deus ſub novo fœdere ſæpe ab omnibus Chriſtianis ejuſmodi *fidei* experimētā exigat, quale in immolatione filii ab Abrahamo exegit 659. Extremum *fidei*, quod in tentatione Dei cernitur nobis cavendum, in quod plerumq; *fides* degenerat, quando cum ordinariis, quæ Deus præbet, mediis nos ſervare poſſimus, extra ordinem miraculoſa auxilia expectamus. 700. auxilii divini fiducia, quamdiu intra ſpem ordinariæ opis divinæ, laboribus noſtris auram ſuam adſpirantis, ſubſiſtit, vera & legitima *fides* eſt, at quoties miracula petit, in tentationem degenerat. 717.

Fidelis eſt Deus etiamſi homines ſint perfidi. 40. *fideles* mundum judicaturos quid ſignificet? 78. quare ſancti dicantur? 171 *fidelibus* aliquid angelica dignitate eminentius promittitur. 174 Eorum vitam abſconditam eſſe cum Chriſto in Deo, quid ſit? 185, 186 In judicii die nô futuros aſſeſſores tribunalis Chriſti, quinq; rat. quibus probatur 197. quæ poteſtas *fidelibus* in futuro ævo futura ſit? 204. Quantum Deus Satanæ permittat in *fideles*. & quare? 210 Vide Chriſtiani.

Fiducia Chriſtiana cautiſſimo metu temperanda. 113. quomodo poſſint ſimul conſiſtere ib. *fiducia* ſui nimia pronum in lapſũ ſecuritatis mater. 160. Quid per *fiduciam* in carne intelligatur. 263. Deus à nobis fiduciam poſcit ſed non otioſam nec temerariam, quæ extra ordinaria miracula poſcat. 730.

Figuræ, ac typi duplices in S. Scriptura inveniuntur, tranſeuntes, & permanentes. 152.

Filius perditionis quid ſignificet? 131. quomodo *filii* Dei vocemur. 347. 348. qui nam *filii* diaboli ſint & quomodo? 349. Chriſtus nõ per Metaphoram, ſed propriè dictus *filius* Dei cenſeri debet. 451, 597. quod probatur quatuor rationibus. 454. & argumenta contrariæ ſententiæ refutantur. 455, 456. &c. differentia inter unigenitum *filium* Dei, & ejus adoptivos *filios*. 599.

Non tantum in Intentione, ſed interdum in executione *finis* media ſibi ſervientia antecedit. 241. Verba, omnium *finis* imminet, *finem* univerſalem non ſpectant. 310.

Fœderis veteris miniſterium opponitur novo 108. Lectio ſcriptorũ veteris *fœderis*, nonniſi per id, quæ eſt in Chriſto Jeſu prodeſt. 263. peccant qui novi *fœderis* ſcripta potius per ſcripta veteris, quam vetera per nova explicant. ib. Deus ab Orthodoxis pœnas injuſtitiæ exigit, etiam heterodoxis illatarum, quoties eos *fœdifragos* eſſe contingit. 438.

Fœminas qualis cultus deceat? 241.

Ligni, *fœnum*, ſtramen quid ſignificant? 74

Forenſibus litibus quomodo à Chriſto, & Paulo interdictum ſit? 78.

Forma Dei, & *forma* ſervi quid denotent? 158, 159. Fortuna proſpera quamvis periculoſa ſit; tamen Chriſtianum non decet hoc virtutis ſpecimen effugere. 687.

Quare de indigis *fratribus* bene merendum 364.

Quid *fundamentum* ſit Chriſtianiſmi? 35. 711. Quid non ſit? 33. Per *fundamentum* aurũ & ligna, quid Apoſtolus. 1. Cor. iii. intelligat? 71. dogmata, opiniones, aut confeſſiones non ſunt *fundamentum* Eccleſiæ. Sed quid ſit? 261. *fundamentum* fidei, & doctrinæ Chriſtianæ dupliciter ſumi poteſt. 344.

Omnia *furtorum* genera damnantur. 148.

G.

Galea ſalutis quid ſignificet? 153, 166, 213.

Gaudium qualis virtus ſit. 65 *Gaudio* cor dilatatur. 115. Nihil eſt homine Chriſtiano dignius *gaudio*. 167. Quid obnubilatur Eccleſiæ diſſidiis. ib. Quare ſemper *gaudendum*? 116. Epiſt. Apoſtolicarum à Gratiis agendis Deo, & *gaudio* ſui ſignificatione ſere incipiunt. 190.

Genealogiæ quæ ſint? 270. Per fabulas, & Genealogias Gnoſticorum infinitas quid Apoſtolus intelligat? 237, 238.

Duæ *Generationes* filii Dei. 1. ſecundum carnem. 2. ſecundum ſpiritum ſanctitatis. 1. prioris, & poſterioris naturâ &c ib. *generationũ* tres teſſeradecades, ab Abrahamo ad Davidē. 2. à Davide ad cladem Babylonicam 3. a clade Babylonica uſq; ad Chriſtum natum. ib Explicatur cur, & quomodò *generationum* diverſarum in Chriſto altera alteri ſuccedat. 462.

Omne *genus* cæleſtium quid ſignificet? 160.

Gladius ſpiritualis quid ſignificet? 154. ſenſus verborum Eſai ii. 4 de *gladiis* in ligones, & lanceis in falces contundendis. 716. Locus Matt. xxvi. 52. qui *gladio* ferit *gladio* peribit, & Apoc. xiii. 10. explicatus. 811, 813. univerſalior eſt neceſſitas *gladii*, qui pacem, & bellum moderatur, quam matrimonii. 815.

Quare Paulus *gloriationem* ſuam inſipientem vocet? 126.

Futura noſtra *glorificatio* in præterito, quaſi jam facta nobis, enuntiari poteſt duplicem ob cauſam. 175. quod exemplis confirmatur. 175, 176. 297.

Gnoſticorum errores quomodo in Eccleſiam invecti? 231, 232 Præpoſtere Arriani dicti. 233. eorum factio, & piæ fraudes. ib ſtudio philoſophiæ magis, quam ſacrarum literarum incumbebant. 233. notitia rerum caliginem infuderunt. 134. ſuppreſſi, aut depravati ab iis libri, aut ſuppoſiti. ib horum artibus oppreſſus Paulus Samoſatenus, Antiochenæ urbis Epiſcopus. 234. quibus artibus graſſata eſt in Eccleſiam *gnoſticorum* ſecta, iiſdē artibus ſubverſa eſt. ib homines à ſe diſſentientes, tanquam recens excogitatorum errorum inſimulabant. ib. eorum cæcitas 312. fœda dogmata. 318 turpiſſima quæq; non modo peccata eſſe, ſed ad perfectionē religionis neceſſaria dixerunt. 335. excommunicatio ab iis inflicta omnibus, qui *Gnoſtica* eorum dogmata non reciperent 365. ſunt majores Arrianorum, qui Arriani antiquiores ſunt iis, qui ſe Orthodoxos ferunt. 478 Juſtini, & Irenæi tempore falſa obtrudunt Eccleſiæ, vera premunt, eorumque malæ artes deſcribuntur, quibus omnia corruperunt. ib. cur veram antiquitatis in Eccleſia notitiam ſuppreſſerunt? 545.

Ubi non eſt *Græcus* & Judæus &c. ſed omnia in omnibus eſt Chriſtus. 187, 188.

Gratia quid ſignificet. 105. Veterē referendo *gratiam*, invitamus novam. 106. *Gratias* agere, & preces fundere Deo, idem ſunt. 192 etiam ſanctiſſimos viros magnum adeunt periculum, quoties inſignē aliquam *gratiam* ipſis Deus confert. 186. ex operibus legis aliqua laus noſtra ſed exigua, cum Dei *gratia* collata. 164. Dei *gratia* abſq; operâ, & obſequio noſtro nihil agit in nobis. ib. ex ſimplicitate in ſe ipſo *gratiam* Dei. 157. Epiſtolæ Apoſtolorum à *gratiis* agēdis Deo incipiunt. 296. *gratia* Dei non eſt in indiviſibili, ſed incrementum admittit, in qua ſitā? 317. *gratiam* Dei tranſferre ad libidinem. 365.

Gratias male refutatus. 804, 805.

H.

Habitare in Deo, & in nobis Deum quid ſit? 351.

Hæreſes quare oportent eſſe in Eccleſia? 90 origo *hæreſeon*. 160. 184 Cur *Hæreticis* alios expellant? 231. Hiſtoria Eccleſiaſtica docet omnes *hæreſes* à Simone Mago, & Menandro cæpiſſe, qui magi fuerunt. 203 *hæreſes* perditionis quæ ſint? 324 Zelus amoris in diſſentientes, *hæreſios* certiſſimum eſt ſignum. 337. Rationes, & exempla pro tolerandis hæreticis, & quinam veri *hæretici* ſint? 382, quinam hæretici excommunicandi, qui non. 384. Omnes propemodum *Hæreſes* ſub titulo reconditioris rerum divinarum ſcientiæ in Eccleſiam irrepſerunt. 314.

Hæreticidium unde ortum? 226.

Hæreditas incorruptibilis, incontaminata immarceſſibilis quæ ſit? 296. Quare tanquam præſens dici poſſit. 297. & ſupra 175, 176.

Hegeſippus apud Euſebium teſtatur poſt Apoſtolorũ obitũ mox depravatã Eccleſ. 224

Apologeticon adverſus. Danielem Heinſium, ejus reprehenſio 389. &c.

Quantum fidei libro *Hermæ*, qui paſtor inſcribitur, tribuendum, docet Tertullianus, & Gelaſius Pontifex Romanus. 504. *Herma* aſſerit Spiritum S. eſſe filium Dei: Chriſtum autem Spiritus Sancti ſervum. ibid.

Hilarius felices galliæ Epiſcopos prædicat quod etiam confeſſionem nec recepiſſēt, nec agnoviſſent, quam veterem & ſimpliciſſimam ab ætate Apoſtolorum receptam. 179.

Homines ſuæ ſalutis eſſe fabros. 2. *Hominis* corpus, aut caro non abſolute pars eſſentialis compoſiti dici poteſt, niſi per accidens, & ſecundum quid. 101. eſt pars organica, & inſtrumentalis. ibid. Si inſtrumentum iſtud in melius mutatur non ideo alia numero iſta ſubſtantia erit. ib. neq; inſtrumentum cauſæ principalis eſſentiam habere poteſt, alias nõ eſſet inſtrumentum, ſed id cujus eſt inſtrumentum. ib. Hoc *hominis* inſtrumentum corporeum naturæ adverſum, & animæ noxium 101. *Homo* internus oppoſitus externo 111 Vox *hominis* quid ſignificet? 129. pro doctrina *hominum* ſumitur 130. Quid per internum *hominem* intelligatur? 145 Quid per *hominem* veterē, & novum? 147. *homines* beſtias ipſas libidinum turpitudine vincunt. 180. membra veteris *hominis*. 186. Duo genera ſenſuum, in quibus *hominum* pravus appetitus plurimum exorbitat, guſtus & tactus. 186. avaritia vitium *homini* ſoli proprium. ib. Quibus in rebus conſiſtat exutio veteris *hominis* 186, 187. Quomodo novus *homo* induendus? 187. Per novum *hominē* nova creatio, aut regeneratio intelligitur ib *Homo* peccati quid ſignificet? 283. pro moribus *hominis* ſumitur. 305 occultus cordis *homo* quid ſignificet? 305 *homines* vocantur animæ, & ſpiritus 308. In quo conſiſtat vera *hominis* præſtantia. 865.

Lex Chriſti non *homicidium* tantum, ſed odia, iram temerariam, & omnes ad eam occaſiones damnat. 7. Chriſtus *homicidii* pœnam cum pœna iræ non exæquavit. 8. Quomodo ira, convitium, impudica cogitatio pari, imo eadem pœna à Chriſto digna judicata ſunt, qua *homicidium* & adulterium. 638. Non *homicida*, ſed Caini cædes in mundi incunabilis edicto Dei repreſſa eſt 815

Deus *honeſta*, & laudabilia non omni tēpore, nec ubiq; à nobis exigit, ſed cum eius rei legitima occaſio, locus & tēpus occurrit. 824

Vox *honorare* τιμᾷν quid denotet? 148. vox τιμᾷν non tantum *honorem*, ſed & cenſum honoris, pretium vel æſtimationem ſignificat. 250. cum Chriſtus diſcrimen ordinum ac vocationum non ſuſtulerit expenditur. quid hic Chriſtiano liceat, vel non, in honore hominibus habendo. 281. qualis *honor* vaſi muliebri, ut infirmiori tribuendus? 306.

Si Chriſtus præcipit quo animo erga *hoſtes* eſſe debeamus, quaſi permittit nos *hoſtes*

bere poſſit.692. Vide Inimicus.
Quare Chriſtus Matt. 11. 29. ex omnibus e virtutibus unam *humilitatem* ac modeſtiam ſuo exemplo elegerit? 70. Paulus *humilitas* præbuit exemplum ipſum commendi. 181. In quo conſiſtat? 55. variis nominibus deſcripta. 160 ejus alam partem ſumpta 184. ejus proprietas. ib. quomodo requirat ut alios excellentiores nobis arbitremur? Phil. c. 2. 3. 728. 822. duæ *humilitatis* partes. ib. an *humilitas* exigat, ut nomen pro indignis ponere debeamus? 823 non cum dominatione, nec regia poteſtate pugnare 85. 851. chriſtiana *humilitas* & magnanimitas adeo ſtricto inter ſe vinculo copulatæ ſunt, ut altera ab altera divelli nequeat. 864. nullus erit *humilis*, & modeſtus Chriſtianus in quo vera animi magnitudo non eluceſcat. & cauſa. ib. *humilitatis* nota. 865. *humilitatis* externum eſt puſilli & degeneris animi vitiũ, quod deſcribitur. 866. V Modeſt.
Hypocriſis quorundam in Eccleſia. 26. *hypocritæ*, & eorum pœna. 27. origo, & progreſſus in Eccleſia. ib. eorum deſcriptio. 31, 33, 34 35. per lupos rapaces intelliguntur *hypocr*. 35
I.
Iacobus Apoſtolus jam ſuo tempore adverſus eos qui Apoſtolicam doctrinam oppugnabant, luctatus eſt? 297. Epiſtolæ Pauli ad Romanos optimus interpres. 181. Apoſtoli Paulus, & *Iacobus* inter ſe fuerunt concordes. 283. *Iacobus* oſtendit veram ſignificationem vocis fidei, qua Paulus uſus eſt. ibid.
Idololatria origo. 37. ejus vanitas. ib. Eſt ſpiritualis ſcortatio. 137. 365.
Jejunium non diſerte præceptum in Novo fœdere, commendatur tamen, ejuſque modus præſcribitur. 24. De *jejunio* Eccleſiæ. 559.
Error Antichriſti negantis illum, qui ſe mente veoit, & homo natus, ac *Ieſus* vocatus eſt, eſſe Chriſtum, & filium Dei 343, 344, 345. &c. quinam ſint hujus erroris? & cauſa hujus erroris 345. utra earum partium, quæ in ſententia de *Ieſu* Chriſti perſona inter ſe diſſident, eo nomine reitur accuſari poſſit, quod neget *Ieſum* eſſe Chriſtum & filium Dei? 343, 344, 345 nomina *Ieſus*, & Chriſtus, quamvis eundem idemque ſignificent, plerumque tamen diſtinguuntur. Quid per *Ieſum*, & quid per Chriſtum intelligatur. 341 Vide Chriſtus.
Quæ ſub *Ignatii* nomine venditantur Epiſtolæ, ſpurias eſſe, I Uſſerius oſtendit. 503. De *Ignatii* judicium. 505.
Ignavia, & timiditatis duæ partes. 258.
Licet *ignorare* ea, quæ Deus in Sacra Scriptura non indicavit. 285. *Ignorantia* in Ethnicis extitit, propter propriam ipſorum culpam, & cordis duritiem, 147. quid impeter ex æquius quam ea, quæ ſcire non poſſis, *ignorandi* licentia? 591.
Quare Chriſtus viva ſit *imago* patris? nempe ob vitæ ſanctimoniam, & ſupremam in cœlo, & terrâ poteſtatem. 174, 175.
Quæſtio de *imaginibus* in ſacris locis erigendis duabus partibus conſtat. An collocatio earum in templis permitti debeat? 561. quinque rationes refelluntur. 561. 563. An *imagines* ſint religioſo cultu adorandæ? 561, 565, 567, 568. quare Deus per *imagines* coli noluit? 566 *Imagines*, ſicubi reperiantur, contumelia afficiendæ non ſunt. 567.
Imitatio Chriſti variis vitæ, & ſtatus vocationes non tollit. 188. Chriſtus non in omnibus *imitandus*. In quo conſiſtat unica *imitandæ* Chriſti regula ad quam nos componere debemus? 419. Chriſtum in vitæ ſanctimoniâ *imitari*, ſed neq; omnia, quæ facit, facere, nec ab omnibus, à quibus ille abſtinuit, abſtinere debemus. 711. In omni perpeſſionum genere Chriſtum *imitari* non poſſumus. ib.
Impedimenta ſalutis non omnibus, neque ſemper removenda videntur. 565.
Quando & quamdiu mutationes *imperiorum* inter ſe juris & legitimationis conditionem habeant? 871. Juſtitiam Dei cognoſcere etiam improbiſſimi dicuntur. 18.
Improbi cur rixoſi dicantur. 39 neminem *improborũ* excuſat, quod interdum, aut etiam frequenter aliquid boni faciat. 577. *Improborum* habitatio male ceſſit 606. V. Mali.
Peccantibus ad *impunitatem* multitudo, nec numerus prodeſt. 365, 367. exẽpla ſeveritatis divinæ in eos, quibus collata beneficia ad *impunitatem* non profuerunt 366, 367. *Impunitatis* ſpes maxima illecebra peccandi. 665, 667 Non æquum eſt, ut propter incertam ſpem quorundam propriâ culpâ de ſalute æterna periclitantium concedatur graſſanti violentiæ *impunitas*. 868.
Incredulitatis Judæorum cauſa penes ipſos eſt 1. *Incredulitatis* Judaicæ culpa à Deo removetur. 55. cauſa, ob quam principes hujus ævi *incredu* fuerint. 70. Sola *incredulitas* & inobedientia excludunt hominem à ſalute æterna. 377. Quare de indigeis fratribus bene merendum? 308.
Induratio Pharaonis qualis? 52, 53. nec inde Deus author peccati videri poteſt. 52.
Deus cauſa *indurationis* non per ſe, ſed per accidens. 56.
Inferni deſcriptio. 326. Senſus verborum portæ *inferi* non prævalebunt adverſus Eccleſiam. xvi. 554. 555.
Infidelis maritus quomodo ſanctificetur per uxorem? 82.
Infirmorum fide qui ſint? 62. Eorum toleranția. ib. rationes cur damnari non debeant ib. propter *infirmos* licitis interdum abſtinendum. 86. quod tribus rationibus probatur. ib. non *infirmitates* peu aſſiduæ ſumptæ. 131 *Infirmitates* carnis quid ſignific. 133
Placandi qui nobis *inimici* ſunt. 7. Duæ rationes cur pax cum omnibus colenda, & *inimicitiæ* fugiendæ ſint? ibid.
Cur *inimici* diligendi? 13. poſſe aliquem *inimicum* diligere, & tamen interdum cum vitæ ejus periculo armato reſiſtere. ib. *inimici* vinci ſive juvari ſunt quales fuerint? 166 propter *inimicos* diligendos non modo erga reliquas omnes neceſſitudines, ſed ne erga nos ipſos quidem caritatẽ abjicere juſſi ſumus 29. 498 argumenta ducta ex præcepto dilectionis *inimicorum* examinantur. 54. Chriſti præceptũ de *inimicis* odio non habendo, de privato *inimico* aperte loquitur. quod præceptũ non Moſis legi, ſed Scribarum commento opponi neceſſe eſt. 654. an in Moſis lege odium *inimici* publ. præceptum fuerit? 650 an erga privatum *inimicum* odium, aut actus odii ex lege Moſis prohibiti ſint? 653, 656. tanta erga *inimicos* dilectio non eſt imperata, quanta amicis, fratribus, piis, imo ipſi Deo debetur. 658. Qualem charitatem erga *inimicos* Chriſtus præceperit? 686. an commoda *inimici* vitæ parentũ, magiſtratuum, fratrum, ac publ. ſaluti in gratiam Dei, Chriſtiq; præponenda. ib. 691. facilius eſt *inimicum* hoſtẽ in ipſo belli ardore diligere, aut ipſi benepreceari, quam vitam, libertatem, & quæ vitâ cariora ſunt, fuaenti proſtituere. 692. qualis affectus amandi erga *inimicum* à Chriſto exigatur? ib. ſi Chriſtus præcepit quo animo erga hoſtes & *inimicos* eſſe debeamus, quaſi permittit nos hoſtes habere poſſe. ib. verba Chriſti de diligendis *inimicis* poſſe tãtum de privato *inimico* intelligi. 691, 693, 694 Iſta verba Chriſti ita merito explicari debere probatur 694, 693. de pub. hoſte intelligi non poſſe. 695. vocẽ *inimici* quomodo interpretetur Socinus? 693 perfectior virtus eſt diligere privatos, quam publ. *inimicos*. 694. ſi *inimici* nomine hoſtis publ. eſt intelligendus, an tenebimur hoſtes præmonere, quando ita abex eteitu patriæ noſtræ inſidiæ ſtruuntur? 695. præcepto de *inimicis* diligẽdis neq; bella, neq judicia capitalia prohiberi, probatur primum in genere, deinde in ſpecie. 696, &c. an omnia quæcunq; etiam iniquè ſine ulla ratione nobis optare poſſimus, proximo, aut *inimico* præſtanda ſint? 696, 697. in caſu neceſſitatis jus defenſionis vitæ noſtræ etiam cũ periculo vitæ *inimici* permitti. 697, 698 ſi vitam noſtrã defendere poſſumus vitam cum periculo vitæ *inimicorum*: multo magis aliam eorum, quos longe majori caritate quam *inimicũ* proſequi tenemur 698 699. Chriſtus non præcepit in eo caſu diligi *inimicum* in quo, ſi eum diligamus, fratres aut parẽtes odio habere, ſeu minus diligere cogemur. 699. de *inimicis* diligẽdis illuſtre ſpecimen Chriſtus in patria ſua oſtendit. 701. ſtatus quæſt. autoris eſt, utrum liceat in gratiam cõſervandi ſui, ſuorumq; ea agere, quæ cum periculo interficiendi Inimici conjuncta ſunt. 771. uſq; ad 781. quando *inimicis* benefaciendum, quando non; per ane *inimicos* quid intelligatur. 766, 767. &c. *Inimici* vox de pub. hoſte intelligi nequit. 768. quoties alterutrius horum optio offertur, ut aut *inimici*, aut patriæ ſalus eligenda ſit, quicquid fit in gratiam conſervandi hoſtis, ſit in perniciẽ patriæ 768. non nos *inimicum*, ſed *inimicus* ſe interficit, duce iniquo perdendi noſtri ſtudio in tela noſtra, pro ſervandis nobis juſtiſſime oppoſita, cæco impetu ruit. 773 adverſarii, ne *inimicus* incerto diſcrimine periel. parentes, ac magiſtratus ad certiſſimam necem invadentes *inimico* à nobis dedendos, & deſtituendos flagitant. 773. una conſiſtere nõ poſſunt conſervatio vitæ parentũ, quæ abſq; periculo vitæ *inimicorum* eſſe neq., & abſtinẽtia ab inferẽdo *inimicis* vitæ periculo, quæ abſq; certa nece parentũ eſſe neq ib refutatio adverſariorum, qui aſſerunt 1. præceptum Chriſti de diligendis *inimicis* everti, ſi omni tẽpore, & caſu, etiam cum caritati erga eos locum nõ videtur 1. actus ultus caritatis erga eos exercentur. 21. cædem *inimici* cum caritate conſiſtere non poſſe. 213. poſt interfectionem *inimici* nullam ſupereſſe caritati adverſus eum locum. 774. non ex caritate amicis debitã licentiam eſſe interficiendi *inimicos* colligitur, ſed tantum licentiam negligẽdi vitã periculã, quoties illorum, qui vitã longe ſunt digniores, pericula prævertenda ſunt. 775. Lex de diligẽdis *inimicis* debita ſibi, amiciſq; officia nõ ſuſtulit; ſed potius tacita confirmavit, quia minus debita eſt dilectio *inimicis*, quã amicis. 776. ſi ſanctos homines non ſupra nos, ſed tanquam nos ipſos diligere juſſi ſumus, quanto magis *inimicos* pleruinq; ſontes, & de nobis male meritos. 777. ergo ea caritatis officia, in quibus longe major dilectio *inimicis*, quam nobis exhibetur, à nobis *inimicis* non debentur. ib diligere *inimicos* juſſi ſumus, ſed noſtros, nõ Dei, quia ſæpe Dei amici eſſe poſſunt, qui noſtri ſunt *inimici*. 786 ad exẽplum Patris cœleſtis *inimici* amandi. ib. an per magiſtratum necem *inimicorum* flagitare liceat? 791. 796 non per nos læditur *inimicus*, ſed per improbitatẽ ſuam, quoties ſcelere accenſus in tela noſtra incurrit, pro ſalute noſtra legitimè oppoſita. 797. an exemplo Chriſti, tanquam in digniores *inimicos*, & in indignis tanquã dignioribus accedẽdos non præbere tenemur? 820
Iram injuriarum vox diſtinguitur quatenus vitium involvit, & quatenus non. 768. vide Ira.
Senſus vocis *Iniſtri* Joan. 1. 333. 346.
Leves *injurias* Chriſtus contemni voluit, ſed non graves, ut ſine reſiſtentia vitam nobis eripi ſineremus 10, 11. in gravioribus *injuriis* de ſummo, & ſtricto, in levioribus etiam de æquo jure decedendum eſt. 11.
Cur non potius *injuriam* patimini? 1. Cor. vi. 7. quid ſignificet. 79. gratus Deo is, qui ſibi inique illatas *injurias* patiẽter ferunt 904. præceptum de *injuriarum* patientia non ad judices, ſed ad laicos pertinet. 645. *Injurias*, quarũ patientiam Chriſtus præcepit, omnes eſſe tolerabiles 702. an quia tolerabiles *injurias* ſpernere æquum eſt, idcirco etiam intolerabiles contemnere æquum eſt? 703. privata *injuriarum* ultio per viam facti jure à Chriſto prohibetur. 705. leviorum *injuriarum* per viam juris perſecutio aſſeri, & litigioſi animi veſtigium eſt. ib an Chriſtus à nobis poſtulet, ut intolerabiles *injurias* patiamur potius, quam reſiſtamus promiſcuè. 708, 709. In levibus *injuriis* ut alapæ aut tunicæ, à retentione juris noſtri abſtinendum eſt diſpar eſt ratio ſi damnum æque gravius ſubeundum eſt. 712. an Exemplum Chriſti in perpetiendis *injuriis* imitari tenemur? 712.
Injurias, quorum Chriſtus mentionem facit, Matt. v. de præbẽnda altera maxilla, & dimittendo pallio non eſſe intolerabiles. 783 &c.
Repleti omni *injuſtitia* dicuntur non tantum vitiis parentes; ſed ea amantes, & in aliis probantes. 78.
Injuſtitiæ ſpecies, & objecta. 79.
Sors innocentis in hoc ſeculo. 393.
Innocens coram Deo ſumitur aut propriè & abſolute aut impropriè & ſecundum quid? 817.
Sola *inobedientia* & incredulitas excludunt hominem à ſalute æterna. 377.
Inquiſitio Hiſpanica onus liberæ genti inſupportabile. 448.
Quomodo extraneos in veritate *inſtituere* teneamus? 194.
An *interfectio* hoſtis cum caritate convenire poſſit? 765.
Intellectum captivare ad obedientiam Chriſti quid ſit? 181. *Intellectus* ſpiritualis quid ſignificet? 272. nullum peccatum voluntatis abſque errore *intellectus*. 316.
Cultus *internus* non prodeſt, niſi externus accedat Quæ inde incommoda? 604. Opinio iſta, cultum nempe *internum* Deo ſufficere, & licere in externo quamvis peſſimæ ſectæ ſe adjungere, repugnans eſt Deo patri. 613, 614. Chriſto 614, 615. omni religioni. ib Sacræ S. ib. ſanæ rationi. ib. Veritati, ac ſinceritati, ib. ſanctimoniæ, ib. Omni fidei. 616. &c. Vide externus cultus.
Quidam ex *invidia* Evangelium prædicarunt, & quatenus 56 cur Apoſtolus eo nomine gaudeat? ib. Quare ſpiritus Dei ad *invidiam* concupiſcere dicatur? 788.
Etiam, qui credunt Apoſtolum *Ioannem* ad ſubtilitatis theologiæ contemplativæ dogmate ſignum ſuſtuliſſe. 334. Apoſtoli *Ioannis* ſcopus epiſtolæ primæ. 293. capitis quinti verſum ſeptimum ſuſpectum eſſe probatur. 360.
Joannes Baptiſta. Vide Baptiſta. Apoſtoli *Ioannis* epiſtolæ primæ ſcopus 359
Ioſephum uxorem ſuam poſt partum cognoviſſe non liquet ex vocula donec. 1. Cur *Ioſephitæ*, ſeu vel Ebionitæ Evangelium Matthæi rejecerint? 1. *Ioſephitæ* quinam? 113.
Chriſti lex non homicidium tantum, ſed odia

odia & *iram* temerariam damnat. 7. non tamē omnem *iram*. ib. culpa *iracundiæ*, & maledicentia ad mundanum regnum non pertinet, in regno autem Chriſti capitale ſupplicium meretur. 8. affectus *iracundiæ* rationalis eſt, ſed nimium rationem offuſcat. 148. ne migret in odium cautio ſit. ib. *ira*, malitia, maledicentia nobis cum impuris ſpiritibus communia ſunt. 187. *iracundia* nulla re citius accenditur ac nocentius ſævit, quam ea ira circa doctrinam. 279. aliquam juſtitiæ ſpeciem habet, cū crudelitatem ſuppliciorum vulgus juſtitiam vocet. 279. non omnis *ira* vitioſa. ib. Quare diſſentientibus *iraſci* iniquum. ib. *iracundia* ex concupiſcentia oritur. 487. ac ea habendi, & excellendi per alios libidine. 488.

Irenæus filium tacit minorem, & inferiorē patre, quia eum dicit miniſtrum patris. 508.

Quare epiſtola *Judæ*, & ſecunda Petri à Vet. rejecta? 317. Quare Epiſtola *Judæ* oppugnata ab aliquibus? 307. unde Judas acceperit hiſtoriā de altercatione Michaelis cum diabolo circa corpus Moſis? 307. quinam fuerint pſeudo-prophetæ, quos in Epiſtola ſuā notat? 308.

Incredulitatis Judæorum cauſa penes ipſos eſt. 5. *Judaicæ* genti nihil magis ad veram pœnitentiam obſtabat, quam quod eos inflaret electi quondam a Deo populi nobilitas. Hæc arrogantia excutitur; illius prærogativa præ aliis gentibus 39. 41. incredulitatis *Judæorum* cauſa a Deo removetur. 5. eorum futura converſio. 56. cur nunc increduli maneant? 57. dū Chriſtiani à *Judaiſmo* longius abſtrahuntur, ad Ethniciſmum declinant. 417. quidam nuper ab Ethn. ad *Judaiſmum* deflexerunt. ib. de *Judæis* vere dici non poteſt, quod ſtatū mortuorum ignorarent, aut redituræ vitæ ſpem non haberent. 565. regimen populi *Judaici* habuiſſe præ Chriſtiano prærogativas. 617.

In omni lite per reconciliationem ſopienda conſiderantur primum *judex* & arbiter; deinde lex, & norma. 497. *judex* omnis à norma ſecundum quam judicat diſcernitur. ib. lex nō eſt *judex* ſed norma *judicis*. ib. norma litis ſeu lex quamvis proprie *judex* non ſit, tamen *judex* dici ſolet, quia eſt aliquid majus *judice*, ipſum *judicem* dirigens. ib. Si nemo litigantium in ſua cauſa *judex* ſedere ſolet, multo minus ipſe *judex*. ib. teſtimonia de dogmatibus ad *judicandi* normam non admittenda. ib. præceptum de injuriarum patientia non ad *judices*, ſed ad ſolos pertinet. 645. an Deus per *judicem* punire non poſſit, quæ in Chriſto abſolvit à maledictione legali. 662.

Quid Matt. vii. 1. *judicare* ſignificet? 26. ratio quam Chriſtus affert, ut nos à *judicando*, & damnando alios dehortetur. 27. Pleromque *judicantes* & damnantes, judicatis, & damnatis nequiores eſſe ſolent. ib.

Occulta ſunt *judicia* Dei, ut fidei locus ſit. 38. in extremo *judicio* Deus judicabit occulta cordium: non proderit externa ſpecies relig. ſed culpam aggravabit 39. Vox *judicii* pro regimine ſumitur. 174. quare Paulus de die *judicii* ita loquatur, quaſi tunc ſuperſtes futurus eſſet? 114. de curioſiſſimus temporis de *judicio* extremo. ib. ejus incertitudo bonis prodeſt, malis male eſt. ib. Cur & quomodo *judicium* Dei ab ejus domo incipiat? 312. cur Deus diē *judicii* differat? 330. dilatio ultimi *judicii* non nocet piis; circumſtantiæ ultimi *judicii* ac oſus & fructus ejus doctrinæ 331. Socin. *judicium* impiorum non negare. 506. quomodo pſeudoprophetæ dicantur præſcripti in *judic.* ib. 365

De libertate & neceſſitate mendi privato *judicio* in examinandis publ. Eccleſiæ docētrinā. 537. 540. & objectiones refutatæ. 539. 540. 541. 541. ambiguitas vocis *judicii* humani, ejusq. diſtinctio. 540. de *judiciis*, & pœnis Eccleſiæ Chriſtianæ. 641 an increduli extra Eccleſiæ *judicium* à Chriſtianis jodicari nō poſſint? 643. bella juſta & capitalia *judicia* non modo permiſſa, ſed laudabilia eſſe 677. bella & *judicia* in fœdere antiquo permiſſa & inſtituta; in Novo fœdere non vetita. 769. bella & *judicia* capitalia ac forenſia à Deo comprobata, à Chriſto nō ſubl. 770. *judicia*, aut arbitria à partibus delata ſuſcipere, Chriſtianis nō eſſe illicit. 866. *judicia* capitalia. vide bell.

Lex Chriſti *juramentorū* uſum prohibet, niſi quem gravis aliqua neceſſitas extorquet 9. *juramentorum* abuſus. 292. etiam veris *juramentis* abſtinendum. ib. Socinus ſub lege omne *juramentum*, modo ſine perjurio, jurare licuiſſe dixit, ſub Evangelio, etiam citra perjurium, jurare non licere, ſed ea limitatione, ſua ſponte ſcilicet, & ſine aliqua neceſſitate. 706. *juramenta* de rebus gravibus, nec indignis, in quibus Deus teſtis appelletur, à Chriſto non interdici. 707. *juramenta* omnino prohibita, tamen hoc interdictum ad certum genus *juramentorum* reſtringitur. 754.

De *jure* ſuo decedendum. 7. non de ſtricto tantum ſed de æquo *jure* decedendum Chriſtiano, quod in infinitum non producendum eſſe probatur. 10, 11. aliquis non ſtricto *jure* uti licet. 152 nunquam iſta *jura* à Deo Chriſtoq; ſublata ſunt, quæ legū pœnis, aut dominorum poteſtate coercent exortam mortaliū adverſus leges contumaciam. 648. *jus* poſitivū quod libertatem, & æquitatē naturalē ſuſtulit, neq in politico, neque in Oeconomico regimine Chriſti doctrina abrogavit. ib. quia *juris* proprii dimiſſio non eſt in infinitum protendenda, oſtendendi ſunt limites ejus, quos Chriſtus præſcripſit. 651 ſi de *jure* noſtro decedere ſine maximo noſtro malo nequeamus, gravem & juſtam retinendi, aut perſequendi noſtri *juris* cauſam habemus, quia eum longe magis proximum quam ſe ipſum diligere tenemur. 651 præcepto de dimiſſione æqui *juris* ſui illis tantū eſſe locum, ubi nulla eſt ſatis juſta, & gravis cauſa ejus retinendi. h. e. ubi ſine magno noſtro malo decedere de noſtro *jure* poſſumus. ib. an in gravioribus jacturis & injuriis, etiam cum vitæ jacturā & periculo, Chriſtiano de *jure* ſuo ſit decedendum? 652. Prudentia non permittit, ut tantum quantū velle poſſunt homines, de *jure* ſuo decedant. ib. verbum Dei de ſuo quemq, *jure* decedere jubet, non de alieno. 687. injuncta nobis de *jure* noſtro deceſſio non eſt in infinitum progrediēda. 697. leviorum injuriarum per viam *juris* perſecutio, avari & litigioſi animi veſtigium eſt. 763. In levibus injuriis, ut alapæ aut tunicæ à retentione *juris* noſtri abſtinendum eſt. Diſpar eſt ratio, ſi damnum æquo gravius ſubeundum eſt 788.

Voces *juſti* & *juſtitia* quid ſignificent? 1. plerumq, pietatem, ſanctimoniam & integritatē ſignificant. 2. *Juſtitia* vox ſumi videtur pro *diſpenſatione* retributionis mercedis. 37. *juſtitiā* Dei cognoſcere etiam improbiſſimi dicuntur 38 *juſtitia* thorax quid ſignificet? 153. *juſtitia* colenda, ejus contrarium vitandum. 169. omne virtutis & pietatis genus interdum ſignificat, cujus mater fides, & anima Dei, hominumq, caritas. 261. ſæpe non pro juſta pœnarum retributione, ſed pro benigna earum relaxatione ſumitur. 335. eſt conformitas mentis noſtræ ad legem Dei. 348. quis *juſtus* ſit? 349. quando *juſtitia* ubique vigebit fortitudini plus locus non erit. 663.

Neminem ex operibus legis Moſaicæ *juſtificari*. 40. vox juſtitiæ pro *juſtificatione* accepta. ib. ſignificatio ejus generalis. ib. quid ſignificet Deum *juſtificare* impium? 41. fructus *juſtificationis*. 42, 43. vox ejus latius ſumpta. 5. Deus cuncta ad *juſtificationem* noſtram requiſita præſtitit. 55. Rationum quare non juſtificabitur homo ex operibus legis. 132. hanc *juſtificationis* doctrinam delictis hominum non indulgere probatur. ib. Paulus *juſtificationem* ex operibus quare vocet *ſuam*, quaſi noſtram, eamque opponit *juſtificationem* fidei? 164.

Juſtinus Martyr de perſona Chriſti ſententia 345. primus ſententiā de perſona Chriſti juxta ſymb. apoſtolicum oppugnare cœpit. 355. ſed *Juſtinus* aliiq, qui recenſentur, minus nomine errarunt. ib doctrinam de creatione mundi per verbum hypoſtaticum hauſiſſe videtur ex Platone ib. antiquiſſimus eorum, qui apoſtolorum ſimplicitati in doctrinā Chriſti ſublimiora adjecerunt. 503. ejus laus ib. ſententia de duabus in Chriſto naturis, ſimul, & eodem tempore conjunctis *Juſtino* demum temporibus in Eccleſia innotuit. 507. ejus laus, quod diſſentientes toleravit. ib. non *Juſtinus* primum errores Antichriſto viam municnes ſparſit in Eccleſiam 514. inventis majus de ſuo incrementum addidit, & opinionibus nondum adeo receptis authorit. adjecit. 515.

L.

Senſus verborum, in multis ōneo *labimur*. 284 *Labor* probatur, & induſtr. propria, in aliquo honeſto opere adhibita. quod intelligitur nō tantum de manufacturā alicujus opificii, ſed etiam de honeſtiore occupatione, quæ non manibus, ſed induſtria peragatur. 148 313.

Ex verbis *Lactantii* concludi non poſſe, *læſionem*, & moleſtiam proximi eſſe prohibitam, etiamſi vitium non includat. 850.

Quomodo Eccleſiaſtici *Laicorum* ſet viturē ipſa jucundam fecerint? 315 quomodo Chriſtus *lapis* offenſionis, & petra ſcandali ſit? 301

Diſtinctio inter latriam, duliam, & hyperduliam, in mente ſola, non in re ſedem ſuam habens, purum eſt rationis figmentum. 577.

Apoſtoli ſacrificia *laudum* Deo offerre non ſunt ſoliti, niſi per ſummum novi fœderis ſacerdotem J. Chriſtum. 64. In virtute, *laudis*, & æmulationis ſtudia Chriſtianis non interdictum. 85. *laudum* ſtimulus ad virtutem excitat. 106. ut Deum dignis *laudibus* celebremus omnes, & regnaſſe ſanum 302. Omnia non invitant ad *laudandum* Deum. ib. *laudis* deſiderium eſt in vitio, ſed cæcum, atque intempeſtivum 703. Deus honeſta & *laudabilia* non omni tempore, nec ubique à nobis exigit, ſed cum ejus rei legitima occaſio, locus, tempus occurrit. 824.

Lazari parabola hiſtoria eſſe nequit. 573. 574 ſcopus Domini in narratione de divite & *Lazaro*. 575.

Ad *lectionem* epiſtolarum Pauli admiſſam totam Eccleſiam; non ſolos clericos & ſpirituales, tunc omnes Chriſtiani erant Clerici, & ſpirituales. 194. *Lectio* novi fœderis nutior eſt quam veteris. 315, 324.

Lenitas, Vide Clementia.

Levitas nunc ad Deum, nunc ad Satanam ſe vertentium duplicem hominem facit. 276.

Lex Chriſti *lege* Moſis præſtantior 6, 7. &c. Chriſtus *legem* & prophetas non ſolvit, ſed implet. ib. quid per *legem* & prophetas intelligatur. 6. quid ſit ſolvere *legem*? ib. *lex* moſaica nunquam tolli poteſt. ib lex Chriſti occulta cogitatione inchoatum homicidium damnat 7. Odia, iram temerariam &c damnat, & omnes ad illa cogitationes. ib. Moſaicæ legis rigorem actionibus remediis auxit 8. Non tantum adulterium, ſed mentis ne cogitationum in hoc delicti genere licentiam coercet. 9 Legum Moſaicorum vim auxit, defectus ſupplevit, & quod ipſis deerat addidit ſed ceremonia ſcilicet planè ſuſtulit. 9. Liber Pſalmorum *lex* vocatur. 40. *lex* non eſt peccatum, nec cauſa peccati, niſi per accidens. 46. Intendit peccati culpam. ib. eſt bona, & ſancta 47. non eſt lata pius. 137 per vocem *legis* omnes libri ſub *lege* ſcripti comprehenduntur. 236. *lex* tam Moſaica, quam Chriſtiana non eo tendunt, ut homines infrugifera contemplatione ſe oſtentant, ſed ad vitæ innocentiam adducantur. 237. *lex* moſaica craſſiora peccata, *lex* Evangelica, quæ levia videtur, & ſemina ſunt vitiorum, cavet 237. non *lex* modo Moſaica, ſed etiam Chriſtiana dici poteſt nō eſſe poſita juſtis. ib. *lex* Dei non pertunctorie inſpicienda. 380. *lex* Chriſti, *lex* libertatis dicitur. 381. *lex* nullitatis vitio laborans, quæ neminē obligat, enervat reliquarum, quas inter collocata eſt, vim atq, authoritatem. 448. in omni lite per conciliationem ſopienda, conſiderantur primum judex. & arbiter; deinde *lex*, aut norma, ſecundū quam decernit. 497. *lex* non eſt judex, ſed norma judicis ib. *legis* poſitivæ abſentiam ſupplet *lex* naturalis. quæ à *lege* poſitiva nunquam abeſſe debet, quin una cum ipſa ſit legitima judicandi norma ib In ſacris à norma *legum* ſacrarum nunquam abeſſe debet, aut poteſt, norma dictaminum rationis. ib. norma litis, ſeu *lex*, quamvis proprie judex non ſit, tamen judex dici ſolet, quia eſt aliquid majus judice, ipſum judicem dirigens. ib. *legibus* ab adverſa parte latis nemo tenetur, niſi utrimq, receptæ ſint. 499. de peculiari *legum* Chriſti naturā, earumq, à *legibus* mundi differentia. 637. an *leges* Chriſti graviores decernant pœnas peccatis, quam *leges* humanæ aut Moſaicæ? 637. 618. Idololatras, & læſæ religionis reos, quod antiqua *lex* Magiſtratuū pœnis ſubjecerit, imperfectionis ejus ſignum erat: Aſt *leges* Chriſti ejuſmodi conſervationem ſui dedignantur, nec per naturam ſuam ferre poſſunt 639. religio Chriſtiana perfectiores habet *leges*, quam ut earum polit. Magiſtratus cuſtos eſſe poſſit. 641. *Leges* publ. aliæ ſunt morales, aliæ forenſes; inter quas diverſa eſt natura. 644. *leges* judiciales, ac forenſes principaliter Magiſtratibus, minime omniū læſis præcipiunt id, quod præcipiunt, eā eo nullo officii nexu obſtringunt, ſed potius in eorum favorem, & auxilium latæ ſunt, 644. inter populum cui Moſes, & populū cui Chriſtus *leges* ferebat magna differentia eſt. ib. Chriſtus ſolas *leges* morales dedit. ib. *legem* moſis præcepto ſuo non ſuſtulit. 6, 7. 648. *legibus* Moſis præcepta ſua opponens, defectus, ac ſolos abuſus earum tollit, nec de talione *legē* ſed abuſus ejus ſuſtulit. 648. Proſpicit *lex* in futurum, ſed neq; omnes caſus neq; circumſtantias comprehendere poteſt, in quibus *legis* rigor æquitatis temperamento mitigandus eſt. ib. quæ differentia deprehendatur inter genuina, & à ſcribis adulter *legis* verba? 649. falſū eſt, *leges* aliquas non niſi Chriſtianis eſſe latas, & quicquid à Chriſto præceptum eſt, aut prohibitū ad ſolos Chriſtianos adſtringi. 658 nihil Deus præcepit, quod *legi* naturali repugnet, etiamſi ea verbis expreſſis S. S. non ſit confirmata. 675 *legis* naturalis vox aliquando latius, aliquando ſtrictius ſumpta. 675. Chriſtianis in conſtruenda nova Repub. & novis *legibus* ferendis exemplar gubernandæ Reip.

dati

opus non fuit, cum non deeſſent veteres Reip. ac leges forenſes, quæ per Evangelium confirmatæ ſunt. 677. Lex Chriſti humanas leges non ſuſtulit, ſed confirmavit, earumque cuſtodes gladio armavit. 75. Lex forenſis Moſaica non ita ad Veteris fœderis eſſentiam pertinebat, quin antiquato fœdere, ea forenſis ſtare poſſet. 755. Non ſublata à Chriſto forenſis legis obligatio. ib. Succeſſiſſe in locum forenſium Moſis legum leges Chriſtianas dici nequit. 755. 756 Objectio, quid opus fuerit Chriſtianis forenſi lege cum nullam ipſis Chriſtus Remp. inſtituiſſe legaſſet, refellitur. ib. Lex moralis omnes æque obligat, at non œconomica, aut forenſis æque. 767 Cur Chriſtus legem nullam forenſem tulerit? 769, 77. forenſium legum executionem Deus ſub Chriſto nunc æquè rata maſſe vult, atque olim ſuit. ib. nullæ Dei leges inter ſe contrariæ ſunt, quamvis videantur, ſancta ſunt omnia præcepta, ſibiq; & rationi congruentia, ſed ratione objecti alterſi alterum digniur cenſetur. 775 legibus ſemper, quoties occaſio occurrit, parendum, ſed non ſemper omnium obſequii tempus, ac locus eſt. ib. caritatum actus poſſunt inter ſe pugnare, ſed leges non pugnant. quia ea ita altera cum exceptione alterius lata eſt, & ſuperior inferiorem limitat. ib. nullæ leges morales ita abſolute præcipiunt, quin multas exceptiones admittant, quæ actiones quas præcipiunt, aliquando ob juſtam cauſam omitti aut intermitti, aut differri poſſint. 776. leges Chriſti omni tempore ſervari debent, quatenus eas nunquam violari æquum eſt, ſed actiones, quas præcipere videntur, nec ſemper, nec ubiq; exerceri, aut poſſunt, aut debent. itaq; quoties id contingit, non præcepta intelliguntur. 776 negatur obligationem legis manſiſſe, quamdiu ſtetit Hebræa Reſp. quia nos Chriſtus à lege redemit Gal. 6. Reſp. vocem legis duobus modis ſumi poſſe. 776. vide doctrina, & præceptum,

Libri obſcœni vitandi. 169. nullus liber tantæ authoritatis eſt, ut cum libris in canonem Chriſtianorum receptis certare poſſint. 575. incertis narrationibus fidem derogari, quia non ex libris fide dignis, ſed potius fabuloſis deſumptæ ſunt. ib veros libros, ut Hegeſippi, & aliorum, noſtris temporibus eripuit ab antiquo inveterata erroris conſpiratio. ib.

Cur Deus liberos obedientibus promiſſionē, immorigeris vero comminationem aſſignaverit. 152. liberi non provocandi ad iram. 193

Niſi libertas arbitrii a Deo humano generi conceſſa fuiſſet, vitiis & erroribus locus non erat. 596. vide arbitrium

Nimia veri libertas ſæ periculo ſæpe intempeſtiva præcipitat. 470. libertas Chriſtiana in periculo ſcandali verbo Dei circumſcribitur, ita ut à multis natura ſua licitis abſtinere debeamus metu offendiculi. 647.

Si quando libertas noſtra defendenda ſit, non ſatis eſt vires nobis non deeſſe, niſi jus quoque defendendi adſit. 823

Liberalitas in Egenos vocatur gratia à Deo data 117. quare ſic vocetur? 118. Deus non exigit ut quis liberalis ſit, ex eo quod non habet, aut ſupra vires. ib.

Libertatis Carthaginenſis audacia. 133.

Quid libidines maxime in nobis conciret, & quomodo ab iis cavendum rationes quæque. 211, 212 vide cupiditas.

An ea, quæ Chriſtus & Apoſtoli ſibi licere voluerunt, non liceant reliquis etiam Chriſtianis ob unitatem Spiritus? 709.

Lignum, fœnum, ſtramen quid ſignificent? 74

Quare Apoſtolus charisma linguarum ultimo loco poſuerit? 94 qui linguā ſuam frænare poteſt reliquū corpus regere valet 284. lingua laudes, & vitia. 284, 285 quare mundus iniquitatis dicta? 285. quod totam nativitatis inflammet quid ſit? ib. indomitā malum linguæ non impoſſibilitatem; ſed maximam difficultatem ſignificat, vel non regeneratos reſpicit. ib.

In lite concilianda quid conſideretur? 409 præceptum de fugiendis litibus, exemplo Pauli litig. & expreſſa ejuſdē permiſſio limit 707

De Liturgia, aut miſſa. 561 . 562.

Locorum nſu 40. molendinum dicitur. ib.

Λόγος quid ſignificet? 67. 3. n. platonicorum fabulæ de λόγῳ 238.

Λογομαχία vitanda & quid per eam Apoſtolus intelligat? 261.

Longanimitatis proprietas 89. longan. Dei. 330

Idem loqui, idem ſentire quid ſit? 668.

Lotio pedum pia nunquam omittenda uſ &c in injuncta non eſt. 805.

Diverſitas inter Matt. & Lucam in ordine tentat. quibus Satan Chriſtum oppugnavit. 4.

Cur Paolus quod quondam ſibi lucrum eſſe videb. damnum, & damnum lucrum deput. 163

Luditoria ſtudia, arteſque leves vitandæ. 169

Accingere lumbos mentis quid ſit? 298.

Per oves fideles, & lupos infideles intelligi? 33. Quid per Pſeudoprophetas, & lupos rapaces intelligatur? 35

Lux mundi & ſal terræ quid ſint? 6. ambulare in luce quid ſit? 3 44 quid præſtet? ib. in luce eſſe quid? 350. quid per lucem, aut illuminationē Evangelii gloriæ Chriſti intelligatur? 1 ib

M.

Jacobus vetat ne velint eſſe magiſtri, & ad functiones Eccleſiaſticas aſpirent. 283 ambitio Magiſtri famam aucupandi quæ damna, odia, ſchiſmata intulerit Eccleſiæ. 280.

Chriſtus jus magiſtratus nec capitale homicidii pœnam ſuſtulit. 7, 8 lex Chriſti de nō reſiſtendo malo non ad magiſtratum, ſed ad privatos pertinet. 10, 11, 12. non vetat legis forenſes, judicis aut magiſtratus uſum, ſed litigandi libidinem de rebus levioris momenti. 11. utrum magiſtratui in judicando, aut decernendo ſtricto jure ſemper uti liceat? 12, 13. magiſtratus officium in erroris, ac veritatis certamine. 14, 15. omnes tam Chriſtianos quam Ethnicos magiſtratui ſubjectos, imo etiam tyrannis. 61. rationes quare iis ſubjecti eſſe debeant. ib. officia magiſtratus præſcripta. ib. magiſtratum ab hominibus malis bene adminiſtrari poſſe ib. gladii uſus tanquam miniſtris Dei tribuitur. ib. tributa iis conferenda. ib. 68 magiſtratus requiri, quia fideles mundum judicabunt. 78. magiſtratus haud inſtitutus eſt, ut nocentes occidantur, ſed ne ſupplicii timore ſint nocentes, aut occidantur. 205. an Chriſtus dici poſſit magiſtratus? 206 pro magiſtratu precandum noſtri commodi cauſa 239. nō ſolū in pace terrena, ſed etiam ſpirituali perfruantur. 240. Deus non vult ut Chriſtiani libertate & dignitate ſtatus ſui abutantur ad inobedientiam magiſtratus. 303. Chriſtianæ vocationis æqualitas magiſtratum non tollit. 305. magiſtratibus interdum licet malum pro malo reddere, ſed abſque ulciſcendi affectu. 306. qui docent magiſtratus etiam pios pro Ethnicis & publ. habendos, adverſantur Petro & Paulo 305, 306. poteſtas magiſtratus verſatur in frangendo improborum licentia; at poteſtas Eccleſiaſtice verſatur in flectenda & adjuvanda proborum ac ſpiritualium imbecillitate. 636. boni magiſtratus milites Eccleſiæ & regno ſunt. 636. cur Chriſtus neque per ſe, neq. per Apoſtolos certam regulam aut modum externæ politicæ magiſtratuum ſtatuerit? 640, 641. in ea, quæ ſunt Eccleſiæ non licet involare magiſtratum, præſertim cū mone ſint bo toto genere diſtantes juriſdictiones 641. religio Chriſtiana longe perfectiora præcepta habet, quam ut eorum politicus magiſtratus cuſtos eſſe poſſit ibid. publicus ordo, qui ad externa legibus ſocietatis pertinet, introducta religione Chriſti nullam mutationem ſubiit: ſed eadem quæ fuit olim magiſtratui à Deo poteſtas confirmata, & conſtituta eſt. 657. in delicta contra relig. magiſtratus juri locum non reliquit jus ſpiritualis regiminis, quadruplici de cauſa. 657. magiſtratus munus ab optimis eſſe obeundum. 661. Male mundo conſuleretur ſi magiſtratura tolleretur 665. nova eſt opinio de magiſtratu tollendo, imo tia ipſis qui magiſtraturæ adverſantur. 666. ſolis iſta ſententia nullis eſt pravis 667. vitiis patrocinatur 668 explicatio loci Rom. 13. 1 de magiſtratus jure 671. &c an Chriſtiani ob ſpiritualem regiminis ſui libertatem à ſubjectione magiſtratus exempti cenſeantur 671. magiſtratus poteſtatē in ſubjectos exercent voluntate Dei, non modo per legem naturalem, ſed etiam per legem Apoſtolorum. 675. An ex eo quod Deus ſpecialia præcepta electionis & gubernationis non dederit Chriſtianis, aliquid adverſus gerendorum magiſtratuum jura poſſit concludi? 676. an in Chriſtiano populo magiſtratus gubernatio ſpecialibus præceptis, & regulis formanda fuit, ſi Chriſtianis gubernatio Reip. permiſſa foret. 676, 677. non is eſt ſcopus ordinarii nois magiſtratus, ut obedientiam exigant, & conſequantur 677 doctrinam Chriſti magiſtratum admittere. 678. non magiſtratus, ſed ipſis hominibus impoſita eſt juris ſui remittendi neceſſitas, non in infinitum extenſa, ſed ex neceſſitate Chriſtianæ prudentiæ circumſcripta. 678 non magis pater, maritus aut Dominus de jure ſuo debet decedere, quam magiſtratus 678 etiam injuſti magiſtratus miniſtri Dei dici poſſunt, ratione illius poteſtatis, quæ à Deo inſtituta eſt. 679. cum magiſtratus miniſterium eſt adeo bonum, ut ne ab improbitate quidem fungentium eo, quicquam virii ſibi affricari permittat, quominus Dei miniſterium vocari poſſit; Chriſtianis tamen vitii contrahere non poteſt, ut ſit æterno exitio luendum. 679. jus magiſtratus eundem

quem Deus intendit ſcopum. ib. Apoſtolus Rom. 13. 1. de bono magiſtratu loquitur. ib. explicatio loci. 1. Tim. 2. 1, 2, 3, de magiſtratu 680, 681. nullum tam felix ſeculum imaginari poſſumus, quin magiſtratus uſus neceſſarius maneat. 687. Chriſtiani magiſtratus utilitas. 688 An in vera Chriſti Eccleſia magiſtratus, ſeu ſummæ poteſtates locum habeant? 696, quo pacto magiſtratus munus, & pacis, belliq; jura oppugnent adverſarii 697. quod ad ſenſum veræ, & implacatio magiſtratum in gravioribus injuriis ſine animi prohibitam ultionem intendentis vitio eſſe poſſit. 704. Si publica magiſtratuum animadverſio, & tutis ſententia vetaretur, tolleretur omnis pax, ordo, juſtitia: ita ſi in graviſſimis injuriis injuſtam vim propulſare tam publice, quam privatim nefas eſſet, exarmaretur mortalium genus omni præſidio contra vim, contra latrocinia. &c. 705. Chriſtus, qui in interdicto ultionis animos noſtros tantum ſauat, & excolit, magiſtratus officium non impedit, imo confirmat. Non id intendit ut injuriam facienti impune ſit; ſed ne nos ulciſcendi affectus abripiat. 713, poſſunt magiſtratus, & ſuperiores, tanquam Dei miniſtri, malum pro malo reddere, & ulciſci ſubditorum injurias. 714. In reſervatione vindictæ non par eſt ratio Dei, atq; magiſtratus. Magiſtratus niſi compellatus nobis in bonum eſſe nequit. Sed Deus etiamſi læſus ad ejus tribunal non deferat, nobis poteſt eſſe in bonum, quia eum latere nulla injuria poteſt. 714. magiſtratui non licet ob incertum metum ne quis ſontium pereat, conjicere tot innocentes in certiſſimum ex impunitate periculum. 724. falſum eſt duo requiri, ut magiſtratus ſontem jure occidere poſſit. 1. ut occidendus ſit perditæ ſpei. 2. ut eum talem eſſe occidens certo conſtare poſſit. 724, 725. An magiſtratui fas ſit occidere eum, qui poſſit ſervari, hoc eſt vitam æternam eripere? 725. duabus de cauſis accidiſſe videtur quod expreſſæ leges magiſtratui præſcriptæ non ſint 732. An magiſtratui tantum bella, & ſupplicia permiſſa ſint, privatis autem non ſit conceſſum in utroque magiſtratui inſervire expeditur. 734 735, 736. etiamſi univerſus orbis Chriſti doctrinam recipiat, tamen magiſtratus neceſſitas erit. 746. Magiſtratus officium non eſt ut poteſtate ſuā veritatem plantet, ſed jus innocentium tueatur. 747. Si poteſtatis ſuæ violentiā ad plantandam veritatem utitur, munere ſibi in alium uſum à Deo conceſſo abutitur. ib. Quando magiſtratus procurat, ut muneris ſui officium ipſi quoque veritati ſit uſui, & tamen à violando per poteſtatem ſuam mentium libertate abſtinet, id facit non tanquam magiſtratus, ſed tanquam Chriſtianus. 747. qui Chriſtianos à magiſtratu excludunt, convellunt Remp 748. dogma iſtud quod Deus nolit populum ſuum niti Carnali magiſtratus præſidio, ſed ab extraordinario & miraculoſo pendere velit auxilio novum eſt, & novis miraculis confirmandum. 751, 755. Utra ſententia tutior ſit, eorumqui magiſtratum ſublatum eunt, an qui ejus jura aſſeruunt? 758, 759. quæ pericula, & incommoda Eccleſiæ & Reipubl. afferant, qui magiſtratum tollunt. ib. 759. honor unico innocentiæ præſidio exarmant, & ſcelerum improbitatem licentia armant, qui magiſtratum removent. 760. ſi parentum aut magiſtratuum vita à latronibus petatur, & nos in juſtam vim propulſare poſſimus, ſed cum aliquo vitæ latronum periculo, an nobis licebit per legem Chriſti armis vim iſtam propulſare vel omiſſi non; magis diligimus inimicum, quam parentes, aut magiſtratus. 772. non pugnat præceptum erga magiſtratum officium cum officio erga Deum, quia illud cum ex exceptione præceptum intelligitur, ut locum habeat, niſi à ſuperiori officio impediatur. 775. utrum Deus à Chriſtianis, quatenus ſunt Chriſtiani, & quia ſunt Chriſtiani, magiſtratum geri nolit? 798. adverſarii dicunt magiſtratum eſſe bonum, ſalutarem & à Deo demandatam ordinationem; tamen eſſe impium, peccati plenum, æternam perniciem afferentem, ideoque Chriſtianis illicitum 798 quare Chriſtus in terris ſupremum magiſtratum non geſſerit? 798, 799 An magiſtratus ſemper animas perdere dici poſſint? 799. 800. Eſt à Deo inſtitutus, non ut ſanguinem effundat, ſed ne effundatur 799. An Deus noluerit in terris eſſe reges & magiſtratus, per quos ſtet veritas in terris & Eccleſiæ tranquillitas? 800. quod ad defenſionem magiſtratuum; ab illis non veritas & religio, ſed jus & libertas veritatem profitentium defenditur. nec ideo per magiſtratum in terris veritas ſtare

 dicenda

dicenda eſt, quia per illos juſtitia & libertas eorum ſuſtentatur, qui veritatem profitentur 800. Officium *magiſtratus* ab apoſtolo in genere tanto magis licitum cenſendum eſt, quanto plures obligat; enim in ſpecie alicui præ cæteris præſcribi aliquid poſſit, quod cæteris non liceat. 801. Munus *magiſtratus* iis laudibus in S. Scriptura commendatur, ex quibus liquere poteſt illud à populo Dei excludi non poſſe ib. Tam milites, quam *magiſtratus* ad Eccleſiam ævo Apoſtolico admiſſi, ſi alia lege admitti non poterant niſi poteſtate aut militia abjecta, extaret alicubi præceptum Apoſtolicum. ib. an quia in novo fœdere nonniſi ſubjectionis erga ſupremos *magiſtratus* officium præſcribitur, illis ſupremum *magiſtratum* gerere non permittitur 8 2. ſi Eccleſia *magiſtratum* nutritios nacta fuerit, nova creatura vanitati afflictionum in hoc mundo obnoxia eſſe non definet. 803. Pro regibus & *magiſtratu* orandum & quare? 804. locus 1. Tim. 11. 1, 4. explicatur abſurditas eorum qui Chriſtianos à *magiſtratu* arcent probatur. 807 negatur à *magiſtratu* arcendos eſſe Chriſtianos, quia clementiæ in regimine Rerumpubl. ſæpe locus non ſit. 8:5. an, & quamobrem Deus velit Chriſtianos *magiſtratum* gerere, & iræ ſuæ miniſtros eſſe. ib. Intereſt omnium hominum cujus manibus tam anceps *Magiſtratus* gladius concredatur, non truculentis, aut incredulis committendos 825, 827. probatur licitum eſſe *magiſtratui* morte afficere eum, quem amiſſa vità præſenti, futuram quoq; amiſſurum eſſe, poſſibile ſit. & refutatur officium *magiſtratus* ad Chriſtianos minime pertinere 828. Chriſtiani *magiſtratus* ſunt extra culpam in plectendis ſontibus æterni eorum interitus 830. etiamſi *magiſtratibus*, & bella gerentibus adſcribatur periculum æternæ mortis ſontium, non tamen in gratiam ſontium debent deſerere officium defendendi inſontes. 831 Deus quamvis à fundendo ſanguine abhorreat, ejus tamen rei licentiam quoties opus eſt, ſibi reliquit, quod & de *Magiſtratu* dici poteſt. 834. Apoſtolus Paulus ordinaria media in imploranda *magiſtratus* ope non neglexit 845 locus Matt. xx. 25. explicatur, in quo probatur *magiſtratum* Chriſtianis non vetari ſed de Eccleſ. tantum dominatione mentionem eſſe 858, 859, 860, 861. 862. an *magiſtratus* liceat dominari iis, quos fratres ſemper eſſe, ideoq; ad gubernationem regni Chriſti ſpiritualem pertinere nouit 861, 863. non neceſſe eſt, ut Chriſtiani *magiſtratus* expreſſa de capitalibus ſuppliciis præcepta divina habeant 868 Ultionem privatarum injuriarum *magiſtratus* interdum competere. & quando? 869. 870. non tantum privatarum, ſed etiam alienarum injuriarum ultorem *magiſtratum* prohiberi negatur. 871. quod ordinatio Dei Rom. xiii. 1. De Chriſtianis *magiſtratibus* intelligi non poſſit. refellitur. 876, 877.

Magos non fuiſſe reges. 1. non ſola ſtella ducem, ſed per divinam revelationem de Chriſti nativitate certiores facti videntur ib. *magorum* liberalitas non modo honori Chriſto; ſed uſui etiam parentibus ad peregrinat. Ægypt. 3.

Chriſtiana *Magnanimitas*, & humilitas ſtricto inter ſe vinculo copulatæ. 864. nullus humilis Chriſtianus in quo vera animi *magnitudo* non eluceſcat. & contra. ib diverſitas inter animi elationem, & animi *magnitudinem* 865.

Quæ ſint crimina perduellionis, & læſæ *Majeſtatis* in Chriſtum. 612.

Libera nos à *malo* quid ſignificet? 25. Non facienda *mala* ut eveniat bonum 40. an Paulus apoſtolus Alexandro imprecetur *malum*? 465 verba Chriſti, ne reſiſtite *malo* non ſunt generalia. 652. *mala* Deus quomodo immittat 678

Mali amant tenebras, & fugiunt lucem. quare? boni contra. quare? 215.

Sufficit diei ſua *malitia* quid ſignificet? 26. Per *malitiam* quid intelligatur? 187.

Maledicentia. 317.

Senſus verborum. Heb. xiii. 14 non habemus hic *manentem* civitatem. 637.

Manichæorum errores 511.

Manſuetudinis proprietas, effecta, & ratio. In quo conſiſtat. 189 linguam indomitam domare poteſt. 185. *Manſuetudo*, beneficentia & c. intra limites extremorum ſuorum conſiſtunt nec poſſunt ad alterum extrem. in infinitum procedi, quin ſtatim in vitium degenerent. 708

Quid ſit dextrum oculum eruere, & *manum* amputare 19. *Manus* purificare quid ſignif. 189

Non tantum qui *manuaria* arte *manufactura* pretium, ſed etia qui alio honeſto vitæ genere ſe ſuſtentant abſque labore probantur. 213.

Maranatha quid ſignificet? 104.

Per *Margaritas*, ſanctos, porcos, canes quid Dominus Matt. vii, 6. intelligat? 28. quare margaritæ non objiciendæ porcis? ibidem.

An beatiſſima virgo *Maria* in divino cultu, & invocat. coæquanda ſit cum Chriſto? 576.

Quæ ſit inæqualitas inter *maritum* & uxorem? 151. Quomodo infidelis *maritus* ſanctificetur per uxorem fidelem? 80.

Martyres & perſecutionum gloria non temere captanda. 49 qui propter ſententias qualdam pœnas *Martyr.* ſubſerunt, veritatem tuentur, ſi non in omnibus, ſaltem in iis, ob quæ patiuntur. 578. quinam vere *Martyres* ſint. ſunt quidam qui videantur, & non ſunt. 844. Qui pro Rep. occumbunt non ſunt veri *martyres*. in quibus ab Antichriſti mancipiis diſtant. 845

Maſorithæorum oſcitantia. quando orta. 184.

Cælibatum eſſe bonum; ſed tamen præcipi *matrimonium*. 80 matrimonium corporale eſt typus ſpiritualis inter Chriſtum & Eccleſiam 151. 191. *Matrimoniorum* interdictum eſt doctrina dæmoniorum. 145.

Cur Ioſephitæ, ſeu veri Ebionitæ evangelium *Matthæi* rejecerint? 1. diverſitas inter *Matthæum* &, Lucam in ordine tentationum, quibus a Satana oppugnatus eſt. 4.

Quomodo *Melchiſedecus* typus Chriſti? 518. Chriſtus eſſe non potuit. ibid.

Menander, diſcipulus Simonis Magi, Eccleſiam corrupit introductis erroribus. 324. 318

Qua ratione veritas in *mendacium* tranſmutetur. 37.

Mens reproba quæ ſit? 37.

Menſium & annorum numerus, quibus cælum tempore Eliæ clauſum fuit, typus & figura fuit temporis, quo Eccleſia Dei ſub jugo Antichriſti gemere debuit. 293, 294.

Mercedis jam paratæ dilata repræſentatio ad extremum mundi diem. 264.

Merita noſtra quare nulla agnoſcere poſſimus. 527.

Fiducia Chriſtiana cautiſſimo *metu* temperanda eſt. 113. Quomodo poſſint ſimul conſiſtere. ibid. Vide timor.

Cur ſententia regni *Millenarii*, & à quibus exploſa? 19.

Cur Deus *minas* exequi differat? 530.

Miracula ſive in vita, ſive poſt mortem edita non probant aliquem non eſſe pſeudoprophetam. 54. multis ad ſalutem non profuerunt. ib. *miraculorum* donum in gratiam fidelium datum Eccleſiæ 96 falſa veterum Chriſtianorum *miracula*, & quinam inter antiquos ſcriptores iſta recenſeant. 145. *Miracula* tempore Apoſtolorum non ſemper, & ubiq; patrabantur. 151. Quare Apoſtoli *miraculis* inſtructi ſint, & cur nunc non deſiderentur. 348. ſidei natura ſub novo fœdere perpetuum uſum *miraculorum* non fert. 640. tuetur nos Deus, ſed per media, quæ nobis ſuppeditat; quemadmodum, & alit, ſed laborum, & curæ noſtræ interventu. qui *miracula* à Deo expectat tentat eum. 727 aliquando *miraculoſam* opem adhibet, ſed raro. 727, 728 dogma iſtud quod Deus populum ſuum nolit uti carnali publicæ poteſtatis præſidio, ſed ab extraordinario & *miraculoſo* pendere velit auxilio; novum eſt, & novis *miraculis* confirmandum. 751 755. Fidelibus quoties abſq; *miraculo* humanis mediis ſervari poſſunt, *miracula* à Deo petenda non ſunt. 8: 3. Omnium celerrimus & facillimus eſt modus divinæ potentiæ exercendæ per vim *miraculoſam*, longe tardior. & difficilior eſt ratio ejuſdem exercendæ per ordinariam liberarum voluntatum moderatricem ſapientiam. 846.

Miſerationes & viſcera quid ſignificent. 175. *miſericordiæ* proprietas. 189.

De *Miſſa* aut Liturgia. 561, 562.

Modeſtia, aut humilitas primus lapis, & fundamentum eſt virtutum. 5. unde oriatur? ib. *Modeſtia* ſe ipſo alios ſuper. putans in quo conſiſtat? 158. *Modeſtia* minus ſibi tribuens Eccleſiæ concordiam conſervat. Securitas & ſuperbia lites ſerunt 161, 162. *Modeſtia* vera à ficta, qua ejus eſt ſimia ſeparata. 314.

Monaſticam vitam non eſſe viam arctam, tribus rationibus probatur. 51. ab Apoſtolis non inſtitutam. 149. *monachi* qui mundo renuntiarunt authoritatem Eccleſiæ ſui temporis non confirmant, ſed condemnant. 541. fundamentum & origo *monaſticorum* ordinum. 553. De *monaſticis* ordinibus & regulis. 585 Optima ratione primitus illud vitæ genus inſtitutum ib. rationes cur nunc improbentur. 585, 586. *monachi* omnes conſpirarunt in confirmanda Antichriſti dominatione, & conſcientiarum oppreſſione 185. *Monaſtica* vita excludit functiones, & officia humano generi neceſſaria. 586. *Monachorum* & anachoretarum inſtituta non eſſe viam ad ſanctimoniæ perfectionem ſed Eccleſiæ noxiam, & periculoſam. ibid.

Monarchianos quos Tertull. vocaverit? 446. quinam fuerint? 479. plures fuerunt tempore Tertulliani, quam oligarchiani. ib. Tota ſere Eccleſia ex iis conſtabat. 513.

Moralia præcepta nunquam tolli poſſunt 6. Omnia præcepta *moralia* certis quibuſdam finibus aut circumſtantiis limitanda ſunt, nec ita univerſe extendenda, ut nullas omnino exceptiones admittant. 700.

Morbi ob peccata nobis ſolent immitti, eorumque remedium. 293. Qualis *mors* Chriſti exemplo ſuſcipienda? nempe peccatorum 44

Mortem Deus quibuſdam infert, quos caſtigat tantum, non cum mundo condemnat. 92 Natura etiam pii *mortem* horrent. 111. *Mortis* ſolatia per lucrum exprimitur. 157. *Mors* ſomnus, & obdormitio vocatur. & quare? 114.

Mors Chriſti quid à nobis exigat? 113, 114. Ante Chriſti *mortem* Deus ſe jam placatum hominibus oſtenderat. 114. Sed reconciliationem, quæ eſt à parte hominum quærebat. ib. *Mors* Chriſti non eſt ſignum iræ, & irreconciliabilis Dei, ſed maxime miſericordiæ. 115. finis *mortis* Chriſti eſt, ut eripiat nos non tantum à pœnis peccatorum, ſed etiam à peccatis ipſis. 119. cur *morti*, & ſanguini Chriſti tribuatur pax & reconciliatio cum Deo? 144 *mors* Chriſti quid in nobis efficiat? 169 donat nobis uno modo præteritorum peccatorum veniam, ſed & futurorum abſtinentiam. 199. Multis modis Chriſtus *morte* ſua peccata noſtra futura abolevit. 304. Præter exhibitum patientiæ exemplum innumeri *mortis* Chriſti fructus 306. In Chriſti *morte* quædam imitanda nobis, quædam non. 722.

Chriſtianæ Charitati non adverſatur *mortis* ſupplicio afficere eum, de quo, an deploratæ ſpei ſit, non ſatis conſtat. 7 23 824. probatur licitum eſſe magiſtratui *morte* afficere eum, quem amiſſa vita præſenti futuram quoque amiſſurum eſſe poſſibile eſt. 828. Vide ſupplicium capitale.

Baptiſari pro *mortuis* quid. 98 ſtatus *mortuorum* in adventu Chriſti non erit deterior ſtatu viventium. 113. eodem tempore *mortui* glorioſis corporibus induentur, viviq; transformabuntur. ib. Non eſt abſurdum jam *mortuos* precari à Domino miſericordiam. 459. da Judæis vere dici non poteſt quod ſtatum *mortuorum* ignorarent, aut redituræ vitæ ſpem non haberent, 563. De ſtatu *mortuorum*. 571, 572. 573. &c. In Scriptura S. requies, aut ſomnus vocatur. 572. *mortui* habent dua præ hominibus in hac vita feliciſſimis ib. Quomodo in cæleſti palatio nunc animæ quieſcere poſſint? 573. Mortui Lazari parabola hiſtoria eſſe nequit. 573, 574, 575. probatur *mortuos* ante adventum Chriſti coronam juſtitiæ non accepturos. 573, 574.

Mortificatio carnis. 186.

Chriſti lex *Moſis* lege præſtantior. 6, 7. &c. quare *Moſes* faciem velaverit? 108. Vide lex Moſaica.

Mulier quomodo gloria viri? 95. cur poteſtatem ſupra caput habere debeat propter angelos? ib. quare illi ſilentium in Eccleſia imperetur? 96. Earum ornamenta vera. 315.

Chriſtus per portam, anguſtam ducit ad cælum, paucos illud invenire ait; ſed Romana Eccleſia crepat *multitudinem*. 31.

Mundum fideles judicaturi ſunt. 78. *mundi* elementa quæ ſint? 134. 174. Verba ſecundum ſeculum hujus *mundi* non ſignificant. *mundum* non poſſe eſſe niſi corruptum, ſed contrarium, 143 *Mundus* non fruſtra conditus eſt, ſed ob aliquem fructum, & effectum permanentem. 176. *mundi* natura, neq; ſtatus per doctrinam Chriſti notabiliter mutatus eſt, quamvis regenitorum ſtatus mutetur. 202. Creatio vel conſtitutio *mundi* vetus facta eſt propter novam. 299. *mundus*, & quæ in mundo ſunt non diligenda; & quare non diligenda? 337, 338. Cur Deus, & *mundus* ſimul amari nequeant? 338. *Mundus* quod prætereat quid ſignificet? ibid. Ex *mundo* eſſe, & ex *mundo* loqui quid ſit? 355. Creatio vetus propter novam, & *mundus* propter Chriſtum factus eſt. 495. Vox *mundi*, & rerum mundanarum diſtinguenda eſt. Aut ſumitur improprie, aut proprie. 631. Senſus vocis *mundi* 678.

Rationes ob quas Paulus dehortatur Chriſtianos ab affectanda Eccleſiaſtici *muneris* dignitate. 184.

Murmuratio quid ſit? 88.

Quid ſignificent verba Chriſti, *mutuo* accipere volentem, ne averſeris. 21.

Myſterium fidei. 143. *Myſterium* pietatis. 244.

Myſterium iniquitatis, tempore Apoſtolorum ortum, poſt eorum mortem increviſſe. 124, 215. Quomodo captum & invaluerit? 498. 514.

N.

Naſci ex Deo quid ſit? 361.

Natura quid ſignificet? 155. Duas *naturas* humanam primum, non divinam in Chriſto negari non debere, & quo alteram præceſſe-rit. 459. *Naturæ* inter ſe ita adverſæ, & ſic pugnantes ſuas, ut una ſecum in uno eodemque ſubjecto eſſe non poſſint. 470. Chriſtus nunc Deus eſt, & divinam *natura* o, quæ humanam vilem, & imbecillam abſorpſit, ac ſuſtulit, habet. ibid. Olim tamen autem humanam *naturam* habuit, nunc unam tantum divinam. ib. Diſcrimen eſt inter *naturam*, & eſſentiam, ſeu formam quæ dat eſſe rei, quæ duo non idem ſunt, nec ſine gravi errore confundi poſſunt. 462. Quid *natura* ibidem. Quid ſit humana, quid cœleſtis, quid diſtat *natura* ſtrictius loquitur. 469. Qualis Chriſti *natura* fuerit cum in terris verſaretur, & qualis nunc ſit ſedentis ad dexteram Dei. 465 Quamvis Chriſtus humanam *naturam* nunc non habeat, nec habere poſſit, homo tamen dici non ſimpliciter, ſed ſecundum quid poteſt. 465 Deo argumenta divinæ in Chriſto *natura*, Divinæ nempe ejus attributa, & cultus divinus ipſi debitus 422. &c. Quanta diſſerentia ſit inter *naturam* patri conſubſtantialem, & Spiritum Sanctificationis ex reſurrectione a mortuis? 485. Apoſtolica *naturarum* Chriſti diſtinctio, 507. Sententia de duabus in Chriſto *naturis* ſimul, & eodem tempore conjunctis Juſtini Mart. demum tempore in Eccleſia innotuit. 507. An Chriſto duæ *naturæ* tribuendæ? 573.

Nazaræus ſamoribus Ebionorum nomen falſo Euſebius impoſuit. 511. Naz. qui fuerint? 512. 516. Duo habeat genera poſteriorisgene nis non ſuerunt Ebionitæ ib. de Naz. 518, 519.

Quænam de Deo ac Chriſto ad ſalutem ſcitu neceſſaria. 374 Ad ſalutem neceſſaria ſunt pauca & ſimpliciſſima, omnibusque ſimpliciſſimis cognitu facilia. 373.

Neceſſarium quamvis cibo & potu ab Apoſtolo definiri videatur paulo latius porrigendum 720. Quædam plane non *neceſſaria*, & commoditatem aliquam in ſe habeant, conſectari poſſumus, dum id fiat ſine potiorum cuiuſdam detrimento. ibid.

Neceſſitas hominibus ad ea jus dare poteſt, quæ citra eam non licerent, ut in Davide patuit panes propoſitionis edente. 814.

Non *negligenda* Dei dona. 207.

Nimium improbitate naſcitur, cui adviſutem & pietatem aditus præcluſus ſit. 2.

Nolite præſtat, quæ intelligi nequeunt, & tamen iis, quæ poſſunt intelligi fidem derogant. 144.

N... eſſe quid ſignificet? 198.

Statum *mirum* non citra mentem Dei excogitatum eſſe. 818.

Area Noë typus Bapciſmi. 308.

Nomen pro poteſtate. 142. facere aut petere aliquid in *nomine* Chriſti, 191. vox *nominis* quomodo ſumatur. ibid

Novi cœli & terra non ſimpliciter, ſed ſecundum quid dicta. 531.

Creatio vetus propter *novam* facta. 493. Vide creatio. etiamſi *nova* doctrina pura ſit ab errore, modus tamen eorum tradendorum plurimum in Eccleſia nocere poteſt. 282. Interdum *novæ* doctrinæ, & illuminationes, ac inveteratorum errorum remedia requiruntur. 284. In *novis* doctrinis peiores errores ſæpe latent, quam ſunt ii, qui per illas ex Eccleſia exterminari videntur ibid. Quare doctrina Chriſti, et novum & vetus præceptum dicatur? 316

Veteris fœderis miniſterio opponitur *novo* 708. diſcrimen inter *novum*, & vetus fœdus, quod ſacerdotium ſub veteri fœdere leviticum, ſub *novo* omnium ſit. 716 Sub *novo* fœdere remiſſio peccatorum ad præterita in ignorantia commiſſa, non ad futura, poſt agnitam veritatem protenduntur. 310. Lex *novi* fœderis nobis utilior, quam vetus. 323. 324. *Novi* fœderis Antichriſti quomodo deſcribentur. 324.

In quo differentia conſiſtat inter populum Dei antiquum & *novum*. 617.

Nova vocabula hypoſtaſeos &c. ac *novas* res introducam fugienda putamus 509. In rebus omnibus *novitas* odio habenda, ut vocis ipſa recens invento ſuſpecta ſint. quia ubi vocum *novitas* neceſſaria eſt, non poteſt niſi rerum ipſarum *novitatem* arguere. 591.

O.

Fiat voluntas tua ſignificat *obedientiam* voluntati Dei in terris implendam, quam illud in cœlis habent. talem *obedientiam* in terris effici poſſe conſtricto per longum tempus Satanas ab Apoſtolis prædictum. ibid.

Moleſtus multis *obedientibus* Deo obſtant. 255.

Non quibuſdam Chriſti præceptis ſed omnibus *obediendum*. 181. cur integrum Chriſto *obſequium* debeamus? 182. *Obedientia* victoris quid? 500.

Quod enim nata nihil indignus nihil in Deum & Chriſtum iniquius? 523. Eſt nefandum ſcelus, & aperta erga Majeſtatem Dei perduellio 585. 589. Non Chriſti, ſed ſuam cauſam agunt, qui cæcam a hominibus ingerunt *obedientiam*. 686. Quid ejuſmodi homines intendant? conſcientiam convellunt. ib.

Objurgandi modus. 248. Vide reprehenſio.

Chriſtiani qui ſunt inferiores non debent *obſequium* ſuperioribus debitū propter Chriſtianæ vocationis æqualitatem detrectare. 805. Quale *obſequium* Phariſæi injungant? 538. Ingenia hominum prona ſunt ad ejuſmodi *obſequium* Deo, & religioni præſtandum quod exteriori ſpecie oculos omnium perſtringit, dum ipſis peccandi licentia non eripiatur. 667.

Obſcœni libri vitandi. 167. *Obſcœnitas* in Scriptis Ethnicorum & Patrum. 187.

Quæ *obſignatio* Spiritu promiſſionis facta ſit? & quæ ſit? 141.

Quid ſit dextrum *oculum* effodere & manus amputare. 9. *Oculum* pro oculo, dentem pro dente exigere non licet. 9. &c. Quædam à Chriſto præcepta eſſe videntur, quæ tamen ex mente Chriſti præcepta non ſunt, ut *oculum* ſibi eruere. 709. Senſus verborum Chriſti ſi *oculus* dexter ſcandalizat te, erue 711. Dictum Chriſti *oculum* pro oculo, cui Dominus ſua verba opponit, non eſſe genuinam legem Moſis, quæ lex tunc erat, ſed Moralē Scribarum, & Phariſæorum commentum, probatur. 787. *Oculi* excuſſio levis, an gravis injuria cenſeatur? 794.

Non omnes virtutem *occultanda* ſunt. 16.

Chriſti lex non homicidium tantum vetat ſed *odia*, iras temerarias, aliaſq; ad illud occaſiones. 7. Licet *odiſſe* malum in iis, quos amare jubemur. 59. *Odium* eſt ira inveterata, tollens caritatem, ſtratum omnium fundamentum. 148. Cauſa *odiorum* in malis adverſus bonos. 309. *Odiſſe* veſtem peccato maculatam quid? 508 An in Moſis lege *odium* inimici publici præceptū fuerit? 651. actus *odii* cum ipſo odio non ſunt confundendi. *odium* internū abſq; externis actibus, & actus iſti abſq; odio eſſe poſſunt. actus, quos in pœnis, & defenſione intervenire videmus actus *odii* cenſendi non ſunt ib. An in Republ. Chriſtiana *odium* locum habeat erga quoſvis homines, quavis de cauſa? 726 Chriſti doctrina nequaquam inſitos nobis naturā affectus ſive ira nec *odium* prorſus extirpat, aut excludit, ſed tantum moderatur, ne ad excedendam virtutem deflectat. ib. Chriſtus non poterat ſatis dilexiſſe juſtitiam, niſi *odio* habuiſſet iniquitatem. 726. non omne *odium* vitioſum eſt 794 quomodo noſmet *odio* habere tenemur? 819. *Odium*, quo parentes ac uxores perſequi jubemur, non eſt verum *odium*, ſed rem ſive Charitas, reſpectu potioris conſiderata; nec dilectioni, quæ erga inimicum affecti eſſe debemus, opponendum. ibidem.

Offendiculum quid ſit? 65. Vide ſcandalum.

Ungere *oleo* in nomine domini quid ſignificet? 303.

Omnia, & in *omnibus* eſt Chriſtus. 188. ſenſus verborum in multis *omnes* labimur. vox omnes quid ſignificet? 184.

Opera noſtra in ſalutis negotio aliquod quamvis leve momentum habet. 164.

Deum in nobis *operari* & velle & perficere quid ſignificet? 161.

Mali *operarii* & canes qui ſint? 163.

Operum malorum duo ſunt genera. 33. *opera* fidei perfectu difficiliora, quam opera legis, & quare? 164 In fidei *operibus* & aliqua laus noſtra, ſed exigua cum Dei gratiā collata. 164. Juſtificatio ex *operibus* opponitur juſtificationi ex fide, cujus origo ex gratia, & miſericordia Dei. ibid. Jacobus erroneam opinionem oppugnavit eorum, qui vitæ Chriſtianæ officium in fide abſq; *operibus* collocarunt. 276, 277. Quos deſcribit ſuis coloribus ibid. Error fidei ab *operibus* ſeparatæ ex Pauli verbis male intellectis, ac detortis ſtuit. 282. fides ſine *operibus* umbra tantum, & cadaver fidei. ib. Quænam *opera* Paulus à fide excludat? 283.

Quæ damna *Opiniones* intulerint Eccleſiæ? 287. An in gratiam aliorum *opinionibus*, quas fovemus, renuntiandum eſt? 578. Certiſſimum falſarum *opinionum* ſignum eſt, quoties corporeis armis per vim defendantur. ibid.

Quoties in *opinionibus*, quæ obtruduntur, ineſt aliquid quod rationi repugnet, ſemper pro ſuſpectis habendæ ſunt. nec in eas tantum inquirere licet, ſed valde expedit. 580. Aculei & vituperia, quæ non in homines, ſed in *opiniones* ſtringimus, pro contumeliis non habenda. 740. Quænam ſint *opiniones* tolerabiles. ib. Quæ *opinio* nova dicatur? 76... paradoxæ *opiniones* Itali cujuſdam. 701. V. Sententia.

An pro quibus Deum *orare* debemus, contra eos vindictam a Deo poſtulare non tenemur. 718 *Orare* Deum pro inimicis quid ſit, & complectatur. ibidem. Vide precor.

Cum Chriſtus diſcrimen *ordinum* ac vocationum non ſuſtulerit, expenditur quid hic Chriſtiano liceat, vel non liceat, in honore hominibus habendo. 281.

Originale peccatum Pythagoricum dogma. 302.

Origenes infenſus ſimplicibus Symboli Apoſtolici confeſſoribus. nec id impune tulit. 28 Arriani ab *Origene* originem ducunt. ib. Diſſentientes damnandi audacia *Origeni* debetur ibidem.

Origenes fere unus inter Patres ante Hieronimum linguam hebræam didicerat. pro hæretico eſt habitus. 230.

Ornare doctrinam Chriſti. 168. *Ornamenta* vana mulierum. 335.

Oſtentatio Eleemoſynarum vetatur. 15 16.

Otioſi, & inordinate ambulantes quiſnam? 281 *Otium* & pigritia egenorum obtrectationem &c. procreat. ibidem. *Otium* pulvinar Satanæ cuiſque ſtudium aliena curare. 280.

Per *aves* fidelia intelligi. 33.

P.

Sub *pædagogo* vel peccato eſſe. 134.

Pallium. Vide tunica.

Quid vox *panis* in formula precum ſignificet, ejus epitheton *ἐπιούσιον*. 20. verbis quotidianum & hodie non fruſtra Chriſtus uſus eſt ibid Quomodo Chriſtus *panem* vocet carnem ſuam. 561

Primi controverſiorum in doctrina Chriſti dogmatum authores, Juſtinus Pan *Anus* &c. pene omnes prius Philoſophi, quam Chriſtiani fuerunt. 485.

Si Deus in Eccleſia *Papam* tanquam univerſale caput inſtituiſſet, non locus eſſet ad ne quærendi viam, quam pauci nunc inveniunt. 30.

Cur *Papias* exoſus Euſebio. 19.

Non duxit eſſe rapinam *parem* eſſe cum Deo quid ſignificet? 158, 159.

Cur Deus liberis, qui *parentibus* obediunt promiſſionem, immorigeris vero comminationem adſignaverit. 152 Nulla poteſtas propius accedit ad Dei Chriſtique poteſtatem, quam *parentum*. 191. *Parentum* virtus liberis, ſi ſimiles ſint, prodeſt. 217.

Παῤῥησία quid ſignificet? 547.

Diverſus celebrandi *paſchatis* modus plurimas turbas excitavit. 286.

Reliquiae *paſſionum* Chriſti in carne ſuā imbecilla explere quid ſit? 178. Chriſtum ſemel *paſſum* eſſe quid ſignificet? 308.

Magnitudo Chriſtianorum in eo ſita eſt, ſi quis aliis inſerviendo multa *patienter* ferat. 214. *Patientia* Chriſti. 230. *Patientia* vox quid ſignificet? 205. *Patientia* pietatis officia non tantum exequi poteſt, ſed compellitur. 321. Cognitio cum continentia, & *patientia* conjungenda, & *patientia* cum pietate 319, 320. Præcepta eſt a Chriſto ſuarum, non alienarum injuriarum *patientia*, ac de ſuo jure deceſſio, non de alieno. 645 legum Chriſti ſcopus non eſt ut omnē reſiſtentiam tollant, aut *patientiam* noſtram in infinitum protendant 651 *Patientia* vera diſtinguitur. 751. patientia, quæ ſine reſiſtentia omnia concedit, etiam iniquiſſima petentibus, nihil Reip. exitioſius eſſe probatus. 751. nequiter Carthag. expertus illo *patientia*, quod oppugnavere. 753 *Patientia* noſtra in remittendis peccatis in infinitum non eſt producenda. quia Chriſtus dicit ſeptuagies ſeptem delicta fratribus per diē dimittenda eſſe. 728 *patientia* ſuarum injuriarum injuncta eſt, non alienarum, nec ad ſuas quidem injurias, aut omnes, aut ſemper, aut ubique remittendas, patientia omnes obligat. 75 Quam ſæpe Chriſtianam *patientiam* vocant eſt tentatio Dei, & extremum veræ *patientiæ* oppoſitum. Deus à nobis fiduciam poſcit: ſed non otioſam, nec temerariam, quæ extraordinaria miracula poſcat. Ibid. Explicatio adverſariorum de *patientia*

con-

gratiſſimi, & in dando maxime aliquefacili-
litate manet eſt, & imperfecta quod proba-
tur. 789. 790. 791. quare explicatio authoris
præferenda. 791. 792. cum impœnitentibus
patientiâ certare laudabile eſt, quoties ipſi
locus eſt. 833. præcepta, de patientia non pu-
gnant cum officio Magiſtratus. 837. Chriſtia-
næ patientiæ perfectio in quo conſiſtat. 856.

Patres omnes, quorum ſententias refellunt
tanquam primos eorum inventores coargu-
unt. 137. cum philoſophia errorem varius in
Eccleſiam invexerunt. 147. Sine fructu, &
multo cum Eccleſiæ detrimento opiniones
frivolas, & altiorem myſteriorum cognitio-
nem intulerunt Eccleſiæ. 187. Lipſius de pa-
tribus dixit multos exceſſis profeſſione ita
Chriſtum induiſſe, ut animo Platonem non
exuerant. 381. Prius philoſophi pæne om-
nes, quam Chriſtiani fuerunt. 481. nemo pro-
pemodum veterum *Patrum* fuit, qui in lumi-
ne ſui, circa aliquod dogma cõvenire, quin
in modo explicandi diverſum quid ab aliis
attulerit. 579. Reformati *Patrũ* doctrinas ur-
gendo, inter ſe diſſidere caperunt & Ponti-
fex Roman. in authoritate *Patrum* doctrinæ
ſuæ patrocinium invenisse viſus eſt. 581. 594

Apoſtolus *Paulus* de ſe ipſo non loquitur
Rom. vii. 9 46, 47. Quomodo Evangelium
prædicaverit Corinthiis. 77. Chriſtum vidit.
84. quare cenſebatur in carne ambulare? 121.
Quando raptus ſit in cælum? 125. quare, &
quomodo *Paulo* datus ſit angelus Colaphizans?
ib. Non inferior eſt maximis Apoſtolis ib.
Epiſtolas ima dictaſſe, non ſcripſiſſe indicio
eſt quod apoſtoles prorationibus ſuis nonſed-
dixe ſint. 135. *Paulus* & Jacobus in dogmate
de fide, & operibus inter ſe fuerunt concor-
des. 183. Comenius apoſtolum *Paulum* ſan-
ctum quidem mente, at carne peccati manci-
pium fuiſſe dicit. 492. 524.

Pauperes Spiritu qui ſint? 5. unde oriantur
ib. *pauperum* gloriatio, & ſublimitas. 176. ubi
in diſcrimine honoris habendi *pauperi* ſimul
& diviti, aliqua vel minima *pauperis* conta-
melia intervenit, violatur Chriſtiana æqua-
litas & caritas. 180. quare *pauperes* non con-
temnendi? 181.

Paupertas homines ad inhoneſta impellit.
819.

Præmia eorum, qui *pacem* colunt, & qui-
nam ſint pacifici? 6. duæ rationes cur *pax*
cum omnibus colenda, & inimicitiæ fugien-
dæ ſint. 7. *Pax* quid ſignificet? 105. *Pax* E-
vangelii ſumitur aliquando pro pace carnali.
853. *Pacis* Dei effectus. 163 *pax* eſt præceptũ
& promiſſum. 189. Mutua in Eccleſia toleran-
tia continetur. 189. 190. Conditiones *pacis* à
Sociai ſecta Chriſtiano orbi oblata. 477.
prædictiones de *pace* ſub regno Chriſti, aut
nondum ſunt impletæ, aut non id ſignificant
quod in ipſo eventu cernitur 663. locus Eſai.
ii. 4. de *pace* explicatus. 316. 808. Agitur illic
de *pace* ſpirituali, & proprie dicta. 808, 809.
In quo ſita ſit prophetiæ iſtius impletio? ib.
Quomodo Apoſtolus *pacem* cum omnibus
ſectari nos jubeat. 809. ad *pacem* illam fovẽ-
dam, de qua Eſaias, gladium magiſtratus re-
quiri ſtrid à quibus iſta *pax* tollatur. ibid.
Infinitam patientiam ad *pacem* illam colen-
dam requiri negatur 809. 810.

Ex formula precum remitte nobis debita
noſtra, nõ liquet neminem eſſe qui quotidie
non *peccat*. ee. Error eorum qui opinantur
omnia *peccata* præteriti, præſentis & futuri
temporis, eorum qui in Chriſtum credunt,
eſſe remiſſa. ib. Chriſtus grevia *peccata* tantum
vetat, & in prohibendis occaſionibus, & ini-
tiis multus eſt. 23. niſi *peccata* aliorum remi-
ſerimus, Deus noſtra non remittet. Sed inde
non ſequitur Deum omnium, etiam obſtina-
torum *peccata* remiſſurum, ſi quando remit-
tant alia. 24. Per quæ *peccant* homines, per
eadem puniuntur 37. 438. omnes in Adamo
peccaſſe quid ſignificet? 43. *peccatum* corru-
ptionem ſignificat 44. *peccati* natura, fructus.
44. *Peccati* ſervitus. 46. lex vocatur *peccatum*.
ib. ſub pædagogo vel *peccato* eſſe. 134. *pecca-
tor* quomodo corrigendi? 138. 16- ſtatus *pec-
cantium* miſer depingitur. 143. In *peccatis* al-
terum alterius ſupplicium eſt. 183. *peccata*
homines ad quærendos errorum fucos, & fu-
giendam veritatem alliciant. 129. Deus ne-
minem quamdiu *peccat* ſervare poteſt, nec id
aut peccari aut optare à Deo fas eſt. 165. *pec-
catum* an ex voluntate, an vero ex cupiditate
naſcatur? 177. ejus origo ib. Opinari Deum,
quos ad perniciem deſtinavit eoſdem ad *pec-
cata* quoq; ipſa inevitabiliter deſtinaſſe, eſt
illecebra peccandi. ib. Unde hæc opinio ori-
ginem duxerit. ib. Non omne *peccatum* com-
miſſum ſtatim mortem procurat, niſi forte
grave & capitale; ſed omnis *peccandi* habi-
tus lethalis eſt. 277. 278. Quare Jacobus cul-
pam *peccatorum* non in Deum, nec in Satanam
ſed ipſos homines peccantes transferat? 278.
Religio Chriſtiana *peccata*, omiſſis gravio-
bus, inſectatur, quæ ne *peccata* quidem eſſe
videantur, & tamen in iis latent ſemina ma-
jorum ſcelerum. 180. Verba in multis la-
bimur omnes, non ſignificant Apoſtolos
omnes *peccatis* obnoxios fuiſſe. 084. Mors
Chriſti præſtat nobis non modo præterito-
rum *peccatorum* veniam, ſed & futurorum ab-
ſtinentiam. 199 Deus multitudine *peccatorum*
non abſterretur, quominus eos puniat. 314,
315, 365. nullum *peccatum* voluntatis abſq; er-
rore intellectus. 316. Quid ſignificet purifi-
cat nos ab omni *peccato*? 338 Gnoſtici tur-
piſſima quæq; non modo *peccata* eſſe, ſed ad
perfectionem religionis neceſſaria dixerunt.
335. *Peccata* non eſſe inevitabilia, præcipue
vero habitus. 336. Quomodo Chriſtus tollat
peccata? 348. *Peccatum* ad mortem quid? 3. a
de eo homines judicare non poſſunt ib. O-
diſſe veſtem *peccato* inquinatam, quid? 368.
367. ,tam delinquit in Spirituali judicio qui
peccandi animum habet, quam qui reipſa
peccat 638. Chriſtus latentia in ipſis animo-
rum penetralibus *peccatorum* ulcera ſcruta-
tur. 639. Vide remittere.

Pedum lotio pro nunquam omittendo offi-
cio injuncta non eſt. 801.

Pelagii in ſectatores hominis corruptio-
nem longe deterius quam ipſe Pelagius ex-
tenuant. 521.

Per pro propter ſumitur. 176. 198. 202.
per Chriſtum mundus factus dicitus quia
propter Chriſtum. 102.

Quod ſit crimen *perduellionis* in Chri-
ſtum? 614.

Quare fideles *peregrini* & advenæ? 302.

Quid adumbrent Abrahami, & patrum
peregrinationes? 617.

Ad *perfectionem* ſemper aſſurgendum, ne
tepor obrepat. 86. Ratio & ars ad *perfectio-
nem* tendendi. ib. quid per voces apprehen-
dere, & *perfectum* fieri exprimat Paulus? 165.
quomodo contendendum ad *perfectionem*?
165. Cujus partes & officia deſcribuntur.
165, 166. *Perfectio* Chriſtiana duplicis eſt ge-
neris, & in quo ſummus ejus gradus conſi-
ſtat. 166. In quo *perfectio* conſiſtat? 175. ſcala
virtutum, quibus ad *perfectionem* eniti poſ-
ſumus. 318, 319, 320. 321. *Perfectio* legum
Chriſti. 639.

Perjurii crimen propius tangit, ac lædit
majeſtatem divinam, quam alia. 442.

Permiſſionis vox diſtinguitur in veram, &
apparentem. &c. 674.

Perſecutionem aut Martyrii gloria non te-
mere captanda. 40.

Perſecutio ob religionem vetita. 217. *perſe-
cutores* magis miſerabiles, quam ii, quos per-
ſequuntur. ideo adverſus eos non ingemiſ-
cendum. 291. Quoties Deus Eccleſiam *perſe-
cutionibus* objicit, non deſunt in illa delicta.
312. *Perſecutorũ* pœnæ longe atrociores ſunt,
quam Martyria, & afflictiones juſtorum.
quod exemplis probatur 413. Quomodo *per-
ſecutiones* in Eccleſia orta? Aurelianus à Chri-
ſtianis Chriſtianos *perſequi* didicit 340. In
perſecutionibus Deus ſuus explorat. 413.

Perſecutio, & oppreſſio diſſidentium in re-
ligione quas clades intulerit Europæ. 450.

Pertinaciæ æternum ſupplicium. 203.

Petavius Arii ſententiam de eminentia
patris ſupra filium, longe magis quam ho-
mouſianorum conformem antiquitati fuiſſe
ſcribit. 509. Et Gnoſticam veterum ſenteoti-
am potius arrianam fuiſſe, homouſianã anti-
quiorem animadvertit. ib. Res Chriſtianas
poſt Apoſtolos fabulis, & incertis narra-
tionibus aſperſas ait. 576.

Quid verba Chriſti ſignificent, *petenti* da-
to & mutuo accipere volenti &c? 11.

Quomodo Chriſtus *Petro* ſcandalis? 301.

Petrus Apoſtolus non pro principe; ſed
miniſtro Eccleſiæ eſt cenſendus. 74. à Paulo
reprehenſus, & à patribus quibuſdam defen-
ſus. 131. ſed male. 132. Non imbutus fuit Py-
thagorico dogmate, de peccato nempe ori-
ginali, etiam in infantibus inſito; nec Chri-
ſtus. 300. quare epiſtola *Petri* ſecunda à Ve-
teribus rejecta. 317. Ipſa nuſquam facit men-
tionem ſibi collatam eſſe poteſtatem univer-
ſam in Eccleſiam. ibidem.

Pharaonis induratio qualis? 52.

Senſus verborum Chriſti *Phariſæi* in ca-
thedra Moſis conſidere. 543. phariſæi & ſcri-
bæ multa commenta legi Moſis affixerant,
quæ Chriſtus abrogat. 9.

Philoſophia dementes facit. 73. Ab ævo A-
poſtolico ſatanam inſidiatum fuiſſe Eccleſiæ
per *Philoſophiam*, maxime autem Platonico-
rum & Pythagoreorum 179. Primi contro-
verſorum in doctrina Chriſti dogmatum au-
thores, pene omnes prius *Philoſophi* quam
Chriſtiani fuerunt. 481. *Philoſophica* dogma-
ta quædam, quamvis aliquam rationis lar-
vam præ ſe ferant, Chriſti doctrinæ inimica
ſunt, nec minus ſobriæ rationi. 492. Vide
ſcriptores.

Philautia quæ ſit. 158.

Nemo cum improbitate naſcitur, cui ad
pietatem aditus præcluſus ſit. e.

Pietatis ſpecies ipſa pietate longe facilior
eſt. 35. Nemo in *pietate* tantum profecit, ut à
Satanæ extra ictus jactum ſit. 87. *Pietas* & co-
gnitio rerum divinarũ ſibi mutuo ſunt cauſa.
172. *pietas* qua ſit? Multos habet gradus. 321.
Corporalis in *pietate* exercitatio eſt ſimia
veræ pietatis. *pietatis* norma. 585. *Pietatis* o-
ſtentationem per externa & oculis obvia e-
jus veſtigia Chriſtus expreſſe vetuit. & ab-
ſtinentiæ Joannis Baptiſtæ ſuum vivendi ge-
nus opponit. 588.

Providentia Dei conſilia piorum quoties
in errore verſantur miraculoſe flectit. ne in
pravum exorbitent. 1. Vide Deus.

Pigritia egenorum obtrectationem parit.
812.

Platonicorum dogmata erronea. 73. duplex
error Platonicorum & Pythagoreorum tempo-
re Pauli: nempe in delectu ciborum ac die-
rum, & in cultu angelorum, refellitur. 183,
184. *Platonici* hæreticorum patriarchæ Gno-
ſticas ſpeculationes invexerunt. 324. Multa
hæreticarum ſectarum examina in Chriſtia-
niſmũ effuderunt. 356. dogmata *platonica*
ex religione in philoſophiam an ex philoſo-
phiâ in religionem irrepſerint? 503.

Pœna Spiritualis remitti poteſt, etiamſi
corporalis augeatur. 641. An *pœna* Moſaicæ,
quæq; ejuſdem ſunt naturæ in Eccleſia Chri-
ſtiana patientiæ præcepto abrogatæ ſint?
643. quare qui in Rempubl. peccant ab ejus
pœnis non ſunt exempti? 658. Error eorum,
qui exemptionem à pœnis corporalibus col-
ligunt ex imperata erga inimicos dilectione
658. Eo quod orare pro perſecutoribus juſſi
ſumus non prohibemur *pœnas* exigere è de-
linquentibus in Religionem ibid. Quemad-
modum forenſis gratia Spirituales & Eccle-
ſiaſticas pœnas non tollit; ita nec ſpiritualis
venia forenſia ſupplicia. 660. An capitalibus
pœnis peccatoribus penitendi ſpatium præ-
ciditur. ib. *Pœnam* legis forenſis cum venia
legis ſpiritualis ſæpe in eodem homine, &
eodem peccato ſimul eſſe poſſe. 664.

Unde vera *pœnitentia* naſcatur? 189.

Polonia vacillare cœpit poſtquam perſecu-
tionem in diſſidentes inſtituit. 437, 438 da-
mnus *Poloniæ* illata per præpoſteram ratio-
nem ſtatus religionem promovendo. 443.

Polycarpus Deum patrem ex quo omnia,
cum filio per quem omnia in cultu, & lau-
dum celebratione conjunxit. 506.

Πελωριγραμμάτων vocatur. 312.

Per *porcos* canes &c. quid intelligat domi-
nus Matt. vii. 6? 18.

Chriſtus per *portam* anguſtam & viam ar-
ctam ducit ad cælum, paucoſque illud inven-
ire ait, ſed Græca & Romana Eccleſia ingẽtẽ
multitudinem. 31.

Poſſeſſiones noſtræ nunc æque propriæ &
hæreditariæ ſunt, quam olim Iſraelitarum,
quæ extraordinario modo collatæ ſunt. 816,
817.

Quare Chriſtiana religio *potentia* & ad-
ventus Chriſti vocatur? 313. homines è *Præ-
ceptis* religionis illa plerumque ſectantur,
quæ carni allubeſcunt. 667.

Præcepta Dei alia ſunt abſoluta, alia con-
ditionata. quæ ſint abſoluta, quæ conditio-
nata. 672, 673. Nulla *præcepta* Dei inter ſe
contraria ſunt quamvis videantur. 775. Ea
fruſtra *præcipiuntur*, quæ nullo præcipiente
facere cogimur, & ad quæ ipſius naturæ im-
pulſu ferimur. 776. Præcepta ſoſſic o repug-
nantia ad illos qui iſta munere funguntur,
ſaltem dum funguntur, non pertinent. 837.
Vide lex.

Præcognitio fidelium ubique fere expreſſe
Deo Patri tribuitur. 196

Quod *prædeſtinavit* & vocavit. hæc verba
ad propoſitum Dei, non ad eventum reſtrin-
genda ſunt. Ordo & modus ejus *prædeſtina-
tionis*. 50. Vanitas opinionum de *prædeſtina-
tione*, & electionis neceſſitate, & certitudi-
ne. 161. Nequid nos miſeri præſtare poſſi-
mus, ad ſupplicium ire Deo *prædeſtinati*? 153.

Origo

Mag. prædeſtinationis ſua ſuis; & quibus quibuſcunque fati patroni depinguntur. 178, 179. Collatio doctrinæ Calvini de fatali prædeſtinatione cum aliorum doctrina. 382. de prædeſtinatione. 91. &c.

Prædeſtinationis ab ordo. 398, 397. 432.

Quare præd. cati. Apostolorum, qua per ſe ipſa ſiebat; gentis etiam ſuperis aliam, quæ ſermonis peragebatur. 318.

Primum convertentium peccatorem ab errore viæ, & ſenſus horum verborum. 593.

Prærogativa Judæorum præ aliis gentibus 39, 40.

Errant, qui cuncta Deo ſtatuunt præſcientia. 146.

In precibus multiloquium vitandum, quia vero ſolum et quiruntur profunda humilitas, & aſſiduiſſimus erga Deum affectus. 17 Cur Chriſtus in omnibus præceptis ea, quæ ad Dei gloriam ſpectant noſtris neceſſitatibus propriis præmiſerit? ib. Precum ſumma utilitas 29. quomodo precandum? 30. Modus orandi per Chriſtum optimus. 36. Quare Deus preces noſtras expectat? 55. 168. Multa precationis genera. Perſeverantia in precibus neceſſaria. 154. Satanas miris modis mentem noſtram in precibus diſtrahit. ibid Preces remedium adverſus ſollicitudines. 168. fructus precum eſt pax Dei, ib. preces eucharistia ſæpe dictæ. 190. Gratiarum actio ſynechdochice omnia generis preces comprehendit. 191. ad Chriſtum preces noſtras eſſe dirigendas. ib. Refellantur qui Chriſtum precibus invocandum nuſquam nobis præceptum prætendunt. 191 192. Quare indeſinenter precandum? 216 affectata in precibus verborum volubilitas notata. 219. Præceptum de precibus quod eſſe, & quales eſſe debeant 239. quomodo omnibus orandum ſit. 240. 241. Quilibet imbecillitatis conſcius ad preces maxime ſtimulatur. 257. Non abſurdum eſt, eas res à Deo precibus peti, quas ſcimus ſine precibus eventuras. 259. Preces unicum perfugium in tentationibus. quales eſſe debeant, & quales non precantes? 75. 188. precibus omnia Deus obtineri voluit, 188. Securitas eſt cauſa neglectus precum. 187. preces ſunt converſatio cum Deo 191. Quomodo fervent laboremus? 193 earum eſſe acta. 194. Cur Chriſtiani veri quicquid à Deo precibus impetrent. 351. In precibus deſideria noſtra ipſius Dei voluntati ſubjicienda 160. Non Deus in cauſa eſt quod non obtineamus, quæ petimus; ſed culpa hominum. ibid. auditio precum noſtrarum ab exauditione diſtincta. ib. Quid precibus impetrari poſſit? ibid. Quare aliorum preces ambiamus? 265.

Diviſio facta inter presbyteros & diaconos improbatur. 250. nomina presbyterorum ac Epiſcoporum Apoſtolico ævo fere idem ſignificabant. 256.

Multa ſunt natura ſua non magni pretii, quibus tamen aut utilitas, aut neceſſitas pretium conciliat. 818

Vox primogeniti quid in Evangelio denotet; utrum veteris an novæ creaturæ dicatur. 253 346. Calcidius ex Platone, Proclo, Plotino quæ contraria principia tradit. non ſic Matthæus, Marcus &c. 406.

Principatuum & poteſtatum voces triplici modo in S. Scriptura uſurpari 180.

Primogeniti vox non ſemper refertur ad poſtgenitos. 2. Vox primogenitorum in cælis Heb. 12. dignitatem potius ſignificat, quam tempus quo geniti ſunt. 204.

Probatio incumbit rem novam, abſurdam &c. aſſerenti 719, 720.

Qui non profecit in virtute, deficit. 181.

προγεγραμμένος pendidum pronunciatum non decretum ſignificat. 238.

Certitudo promiſſionum futurorum verbis præteriti temporis exprimitur 300. Deus dicitur promiſiſſe quod promittere decrevit. 266. Certitudo promiſſionum, quæ jam ſunt in manu Chriſti 290. Cur Deus promiſſa ſua, & minas exequi differat. 310.

Dominus prope eſt quid ſignificet? 167, 168

Προσωποληψία quid ſignificet? 104.

Prophetias ſpernere vetitum 217 Prophetia per Evangelium confirmantur Evangelium per prophetias accipit lucem 198. Prophetæ rerum quas prædicabant, diſtinctam cognitionem non habuerunt. ibid Ne ſibi quidem ipſis intellecta oracula fundebant. Prophetiæ cum ſumma cura legendæ 313.

Proſopolepſia vitioſa. 181.

Proſpera fortuna quamquam periculoſa ſit, tamen Chriſtianum non decet hoc virtutis ſpecimen effugere 68.

Providentia Dei conſilia piorum miraculoſe fecit, quando in errore aliquando verſantur, ac in malum rueruerunt. 1. Duo providentiæ Dei ſpecimina. 1. cura eorum, quos protegendos ſuſcepit. 2. illuſio illorum, qui ipſi inſigne adverſantur. 3. Vocis providentiæ Dei ambiguitas 001. Providentiæ divinæ ratio circa actiones humanas ſimilis eſt arti naturam gubernantis. 753.

Proximo charitas debita 30, 31. Vox proximi latius ſignificat, quamvis ſub anno fœderis etiam ad alios procedatur. 189 Ita tantum officia proximo præſtare jubemur, quæ nobis ipſiſſimis ab aliis, ſed jure, ac merito & ratione abſolute præſtari vellemus 697 At ubi unuſquiſque longe debeat eſſe vilior, quam proximus, quiſquis ille ſit. 782. Proximum magis quam nos amare non tenemur, quod probatur ibid. Vide Charitas.

Virtutum dux prudentia. 170.

Pſalmorum liber lex vocatur. 40. Eorum uſus quid contineat. 292, 293.

Pſeudoprophetarum deſcriptio. 31, 33, 34, 35. Eorum adventus prædictus. 33 Lata via eſt Pſeudoprophetarum ibid. Quomodo cognoſci poſſint? prodicti ab Apoſtolis. ibid Victus & Zephyrinus pſeudoprophetæ fuerunt. ib. Euſebius loquitur de pſeudoprophetis, quibus ſuo tempore repleta fuit Eccleſia; nec æſtimandum eam ſuccedentibus ſeculis emendatam fuiſſe. 34. miracula ſive in vita ſive poſt mortem edita non probant aliquem non eſſe pſeudoprophetam. ib. Pſeudoprophetæ novi fœderis deſcribuntur 314, 315, 3 8. 365. celerem ſibi perniciem accerſitam, quomodo, & quare? Avaritia illorum. 315. Cur dicantur animalia ratione carentia. 317.

Pugna omnis Caritati, & Deo non adverſatur; ſed illa, quæ illegitimis modis exercetur. 589.

Punit Deus peccantes per quod peccant. 220. 438.

Purgatorii ineptia. 22. Eſt Platonici ingenii commentum. 214.

Q.

De qualitate regni Chriſti, ubi inquiritur an Chriſtiano terrenæ dominationes conveniant? 621. &c.

Quærere Deum quid ſit? 29. Quid quærendum? 19, 30. Quomodo quærendum, ac retinendum Spiritus S. donum? 30. Quærenda via recta. 31.

Dogmata quæ plus quæſtionum & rixarum quam ædificationis ferunt, vitanda 235, 236, 237. Quæſtiones, & verborum digladiationes reprehenduntur. 252, 253. vitandæ ſunt ſtultæ, quæ pugnas gignunt? 261, 272. Quæ damna intulerint Eccleſiæ? 287.

R.

Non duxit eſſe rapinam parem eſſe cum Deo. quid ſignificet? 138, 139.

Rationis humanæ deceptio & obtenebratio cauſa fuit vitioſæ Ethnicorum vitæ 147. Verum, quod apud Chriſtianos docetur rectæ rationi eſt congruum. 253 Cur ratio data hominibus? Rationis abuſus quantum nocuerit hominem beſtiis deteriorem reddit. 338. Sophiſmata Comenii circa ſanæ rationis normam examinantur 477 ad 491. S. Scriptura ratione non illuminatur, quia S. Scriptura mentis noſtræ lumen eſt. Utrumque lumen eſt, utrumque à Deo; ſed S. Scriptura infallibilis eſt. Ratio S. Scripturæ eſt miniſtra, non directrix, aut Domina. &c. 483. Errorum culpa non eſt conferenda in rationem, ſed eâ abutentes. 483 484. Sapientia hominum, 1 Cor. 2. non lumen rationis, ſed tenebras jam errantis rationis deſignat. ibid. quicquid adverſus rationem eſt, falſum eſt, & impoſſibile ibid. Quæ à revelatione veniunt rationis magiſterium non agnoſcunt; ſed ſine ejus miniſterio percipi, & aliis tradi nequeunt. Novit Deus capacitatem rationis noſtræ, nec in eam pluſquam capere poſſit, infundit. 488 Ratio in altioribus, & omnibus obſcurioribus ſe normam eſſe non prætendit, ſed revelationis auxilium implorat ib. In divinis, ſi quæ ſunt ita ſublimia, ut ad ea ratio per ſe ſcandere non poſſit; ubi tamen divinitus rationi propoſita ſunt, adeo rationem non evertunt, ut eam potius reficiant, & vegetent ib. Abſurda & repugnantia rationi ſive in naturalibus, ſive in divinis ſunt falſa, quia ſe mutuo perimunt, nec poſſunt ſimul ſtare. 489. Quamvis quædam divina ſint ſupra rationem, nulla tamen ſunt contra rationem ib. Rationem, in dignoſcendo quid ſibi adverſetur nec ne, etiam in divinis competentem eſſe judicem, ſine ulla S. Scripturæ injuria dici poteſt. 489. fides abſque ratione eſſe non poteſt. nam quod abſurdum eſt rationi, idem eſt fidei. quæ ſit ſana ratio. 490. Non Sacra Scriptura rationi, nec ratio Scripturæ bellum indicit; ſed lumen utrique Scriptura rationem perficit, ejuſque noſtram luce ſua perfuſam, reddit infallibilem. 492. Non ratio ſed irrationales cupiditates abneganda. Non exſtirpanda ratio, ſed lumine verbi Dei illuminanda, quæ non ſueri magiſtra, ſed legis Chriſti eo miniſtra. 513. Multa ſunt quorum modum ratio ubi relicto aſſequi non poteſt. ſed nullum eſt non objectum tam ſublime, quo non duce ratione aſcendere nequeat 520. dictamen rationis nihil admittere poteſt, quod per ſe cum ſuperſtitio conjunctum ſit 521.

Reconciliatio Dei ex parte ſua mutuam ex parte hominum reconciliationem exigit 64. Ante Chriſti mortem Deus jam ſe placatum hominibus oſtenderat; ſed reconciliationem, quo eſt ex parte hominum, quærebat. ib. Ex morte & ſanguine Chriſti tribuitur pax, & reconciliatio cum Deo? 64. Reconciliatio, aut pacificatio in terris per mortem Chriſti facta, duplicis eſt generis. 178.

Redemptionis vox in propria notione vocis non eſt ſumenda. 40. Quod ſit beneficium redemptionis, quodq; per tranſlationem intelligenda ſit? 41. Quopacto Chriſtus nos redemerit, ſe tradens victimam Deo? 49. Quod in Chriſto habemus redemptionem per ſanguinem ejus, quid ſignificet? 173 Per redemptionem & mortem Chriſti Deus delevit adverſum nos Chirographum. & quid per Chirographum intelligatur? 181. Redemptio non Propriè intelligenda. 269.

Redimere tempus quid ſit? 190. 203.

Reformationis abuſus, & defectus. 458 quem tamen fructum attulerit? 432, 435.

Inter Reformatos Antichriſtus aut Antichriſti admittuntur. 498. De providentia Dei in gubernanda reformationis Eccleſiæ negotio. 58. Cur Deus Reformatoribus proſperos ſucceſſus non largiatur? 58. Quid Reformationis curſum retardaverit ib. 594. Reformati doctrinas patrum urgendo inter ſe diſſidere cœperunt, & Pontifica Romanos in authoritate patrum doctrinæ ſuæ patrocinium invenisse ſibi ſuis aſt. ibid. 594. Quid Reformatoribus immiſerit diſcordiæ ſpiritum? 581. 594. Remedium malorum, quæ Reformationem hactenus retardarunt 581, 582. Quamvis Reformatorum vires infirmæ ſint, poſſunt tamen errores, & potentiam Antichriſti debellare. 591. &c. Cur Principes Chriſtiani jugum Pontificis Romani non exuant, & Reformationem provehant? 593. diſcordia inter Reformatos. 593. 594, 595, 596 Reformati cauſam ſuam, aut malis, aut parum aptis modis promoverunt. 594 Ne Reformatæ Eccleſiæ in tota Europa opprimerentur, eoſdem in Gallia debellari ipſimet expediebat. 594.

Generalis deſcriptio regenerationis. 186, 187, 188. Vide nova creatura.

Regeneratio quæ ſit? 196.

Regnum Dei, non advenit palam, & aperte, nec clam & occulte. 2. minimus in regno cælorum qui? 6. Verba iſta adveniat regnum tuum, ſignificant regnum Dei in terris, ſpirituali Satanæ regno appoſitum; quando Deus in cordibus fidelium regnat. Regnum iſtud nondum advenit. 18. Multos habet gradus ibid. Quando religio Chriſtiana per totum orbem propagata eſt, regnum Dei nondum plene advenit, ſed poſt Antichriſti ruinam regnum iſtud in præſtantiori gradu adveniet. 18, 19. Quomodo vaticinia de florentiſſimo regno Meſſiæ cum porta anguſta conciliari poſſint? 33. Quomodo Deus nos tranſtulerit in regnum filii ſui? nempe per novam creaturam. 173, 174, 178. Regni Chriſti poteſtas alia univerſalis, alia particularis. 468, 469 ex quo duplex regnum Chriſti alterum ab altero pluſrimum differens, & quorum alterum alteri opponi poſſit, proſtat. 470 Non in gratiam humilitatis, ac modeſtiæ dominatio è regno Chriſti excluditur, cum ſe iſta non tollant, ſed quia ejus natura coactivam poteſtatem non fert. 621 inter regnum Chriſti Eccleſiaſticum & regnum hujus mundi convenientiam quandam & nexum, eſſe probatur. 616. utramque regni ſpeciem ſpiritualis, & politici uni populo competere poſſe. 630. Vox regni ſumitur aut metonymice, aut citra metonymiam. 631. hæc poſterior regni ſignificatio vel ſtrictius ſumitur, vel latius 631. 618. Omne Chriſtianorum, qui in mundo ſunt, regnum non eſt ex hoc mundo; ſed tantum regnum impropriè dictum, hoc eſt ſpirituale, ac precarium, quale eſt Eccleſiaſticum. ibidem. Eccleſia precariis poteſtate regnat, nec regnum propriè dictum dici poteſt. 622. 631. uni eidemque populo Chriſti, ſecundum poteſtatem qua regitur modo impropriè modo

 propriè

proprie regnum tribuitur. 633. Quomodo Sceptrum unum, & ſimplex regnum Chriſti ſtatuat? ib. Unus idemque populus non modo ad Chriſti ſed etiam adſciatis regnum pertinet. 634. Spiritualis Chriſti regnum abſque politico conſiſtere nequit. 634 Ex loco Danielis II. Quod regnum Chriſti omnia regna terrena diſperdere debeat, concludi non poteſt, iſtam aliorum regnorum per regnum Chriſti everſionem in hac vita fore 635. Si Eccleſiæ Chriſtianæ nullus terrenus rex datur, præter Chriſtum regem cæleſtem, an inde ſequitur, Chriſtianos terrenum regnum non habere? 72. Non ita pugnant inter ſe regnum cæleſte, & terrenum, quin in eodem ſubjecto conſiſtere poſſint ib. Quare regnum Chriſti maxime pacificum ſit? 835. Eſſe, & dici aliquid honeſtum poteſt, quamvis naturæ regni Chriſti repugnet. 842 Utrumque regnum, quod Chriſtus nunc adminiſtrat, habet ſuam quandam Rempubl diſcrimen quod inter illas ſit oſtenditur. 843 Quod Chriſtus mundanis armis regnum ſuum promoveat, neque de Spirituali, neque de coactivo ejus regno verum eſt. 833.

In quo conſtituere culpabilitas literarum eum ad exemplum Ebræorum 1. Sam. VIII. 7. in regem expoſcere? 845. 846.

Regia poteſtatem eſſe præſtantiſſimam, neceſſitatem ... gentibus. Sed liberum regiminis genus bellicum, & ollius, aſi ille populis iis quibus mores non ſunt corrupti 87.

Regimen cæleſtia ratio circa actiones humanas ſimilis eſt atti naturam gubernanti &c. 783.

Religionis Chriſtianæ natura non eſt in cognitione theoretica; ſed practica 67. Niſi ad actum deducatur multos errores, ac vitia gignit. ib Ita conditionum æqualitatem in ſuis conſequendis admiſit, ut eminentias intactas, ac illæſas reliquerit 90. ejus duæ ſunt partes, ſpes præmiſſorum, & obſervatio præceptorum. 213 Bella ob religionem quas cladis attulerint. 408, 409. Refutantur qui urgent, etiam cum maximo Reip damno, & injuria religionem promoveri poſſe. 443. damna Polo iis illata per præpoſteram rationē ſtatus religionem promovendo, ibid. Dogmata ex religione in Philoſophiam, an ex philoſophia in religionem irrepſerint? 503. Quare religionis injurias reſp. vindicare nec poſſit, nec debeat? 657. Quare Chriſtiani, qui in Rempubl. peccant ab ejus pœnis non ſint exempti? 658 Religio cum Republ non confundenda, neque murno committenda. 689. 749. Quinam, & quomodo committant Rempub. cum religione? 689. Chriſtus in doctrina nullam Reipubl. partem attigit. ibid. Id ipſum quod Religionem & Rempubl. inter ſe committere videntur, eas maxime ſecum conciliat 690. Religio Chriſtiana promiſcue communicata eſt iis populis, qui jam leges ſuas forenſes habebant quibus non minus quam Moſaicis forenſibus legibus obſequium præſtari Deus voluit. 690. Opinio adverſariorum Rempubl. cum religione confundit. 754, 755. Author Rempubl cum religione non confundit. ibid. Poſſunt aliquando inter ſe pugnare Reipubl & religio, ſed abuſu hominum, non ex rei naturâ, aut inſtituto Dei. ibidem. Cum religio aut Eccleſia in periculo eſſe videntur, non Chriſtus, aut religio, ſed noſmetipſi cum fratribus periclitamur. Et, ſi legitime poſſimus nos præliando ab impetu hoſtili tutos præſtare, non modo poſſumus, ſed debemus. Verum id non religionis, aut Eccleſiæ cauſa, quæ armis non indiget, ſed hominum religionem profitentium 834 Quamvis hoſtis non vitam & libertatem, ſed religionem oppugnare ſe prætendat, tamen ſi religionem ita oppugnet, ut niſi ea abjiciatur, vitam & libertatem cultoribus ejus adimere paratus ſit, vitam ipſam & libertatem vere oppugnat. ibid. Refutatur hoc argumentum, ſi religio Chriſti bello propagari aut defendi non debet, cur igitur Magiſtratus armis oppreſſoribus reſiſtunt? 846.

Remitte nobis debita noſtra. neceſſitas hujus petitionis. 21. Utrum remiſſio hæc ad illa tantum peccata pertineat, quæ à nobis commiſſa ſunt, antequam ad novum fædus pertinere cœpimus? ib Ex hac petitione liquet neminem eſſe qui quotidie non peccet: 22. Remiſſio peccatorum præmium vitæ æternæ includit. 22 Etiam malorum & adverſarum immunitatem ibid. Quid ſignificat verbo, ſicut & nos remittimus? &c ib. ... peccata aliorum remiſſuri ... Deus noſtra non remittet. Sed non inde ſequitur Deum omnia peccata, etiam obſtinatorum remiſſurum, ſi quando remittam alius 24. quare remiſſio peccatorum adſperſio ſanguinis Chriſti dicatur? 195 remiſſio peccatorum ſub novo fædere ad præterita peccata in ignorantiâ veritatis commiſſa, non ad futura poſt agnitam veritatem peracta protenduntur. 310. Spiritualis pœna remitti poteſt, etiamſi corporalis exigatur 642 De remiſſione peccatorum, ejuſque proprietate, & operatione circa peccatores, quos lex jubet occidi. 660. &c. In remittendis peccatis de jure noſtro decedere tenemur, de alieno ut decedamus invitis quorum intereſt, non magis tenemur, quam ut de alieno ſimus liberales. ib. Grotius immerito reprehenſus, quod dicat Deum poſſe aliquem in remittenda ipſi pœna æterna tractare tanquam innocentem, & tamen eundē punire morte immaturâ tanquam ſontem. 837 In remittendis peccatis præceptum ad publicarum pœnarum, quæ à magiſtratu ſumuntur, prohibit omnem omnil facie, cum de propriis, non de alienis agat. 833. Quæ menſura Domini à nobis exigentis ut quadringenties nonagies per diem peccanti, & ficta ſubinde pœnitentiâ iisdem, remittamus. 833. Remonſtrantium Apologia, quos D. Heidſii Satyra perſtringit 394.

Renovationis noſtræ modus & ratio. 111.

Reprehenſiones ſpiritus Apoſtolicus ſemper emollit laude aliqua. 89 in prima Eccleſiâ nō ab Epiſcopo tantū, ſed à multis aliis ſiebant. 107. Multi ſe efferunt quando iis vitiis carent, quæ in aliis reprehendunt. 138. Vide objurgat.

Reproba mens. 37.

Repudii nullam legitimam cauſam præter crimen adulterii Chriſtus permittit. 9.

Lex Chriſti de non reſiſtendo malo, aut pœnâ talionis non ad magiſtratus, ſed ad privatos pertinet. 10, 11, 12, &c. Leves injurias contemni voluit Chriſtus, ſed non graves, ut ſine reſiſtentiâ vitam nobis eripi ſinamus. 10, 11. Publicam & civilem adverſus maleficos reſiſtentiam in populo Chriſtiano ſublatam eſſe per leges ejus fundamentales nuſquam legitur. 639, 640. Sublata privatorum reſiſtentia publicam non tollit; ſed potius confirmat. 640. Verba Chriſti, ne reſiſtite malo, non eſſe generalia. 650. Cuicunque legi Chriſtus præcepta ſua opponat, non is eorum ſcopus eſt, ut aut omnem omnino maleficiorum reſiſtentiam tollat, aut patientiam noſtram in infinitum protendat. 651. Si omnis reſiſtentia violenta eſt vetita, peccat magiſtratus cum iis per coactivam poteſtatē reſiſtit, qui leges violant, & innocentem opprimunt. 701. Quia Chriſtus reſiſtentiam malo prohibuit non ideo omnis defenſio vim vi repellens prohibita eſt. 702. Ejuſmodi reſiſtentia à Chriſto non prohibetur, quæ ultionem quoque modo conjunctam habet, ſed quæ ultionem per ſe, & primario ſpectet. 704. Ictus, & vulnera, quibus invadentes nos, parentes, liberos reſiſtimus, quanquam maximum aliquando malum inimico inferunt, non modo permittuntur, ſed à naturâ ipſa, & lege poſitiva injunguntur. 704. Chriſtus Matth. V. de gravioribus injuriarum reſiſtentiâ non loquitur. 705. de publica vi, & publicis judiciis, quibus reges ac populi inter ſe committuntur non agunt, nec ad eas quoad prohibitionem reſiſtentiæ prætendi poſſunt, quod probatur 705 Eadem eſt ratio interdicti de non reſiſtendo malo, quam reliquorū omnium, quæ hoc loco interdicuntur, quæ ea conditione Matt. V. prohibentur, niſi ea juſta aut gravis neceſſitas excuſet. 706. Inique Socinus contendit verba, ne reſiſtite malo univerſe accipienda eſſe. 707 Reſiſtit Paulus Judæis ſub Felice, reſiſtit judæis in judicio ſed & Feſto iniquo judici. 707 An Chriſtus à nobis poſtulet ut intolerabiles injurias patiemur potius, quam reſiſtendo propulſemus? 708, 709. Senſus verborum Chriſti Matth. V. 39 de non reſiſtendo malo. 711 Verborum Chriſti Matt. V. 39 ſubjectam materiam non eſſe vindictam, ſed reſiſtentiam neque eam omnem, ſed quæ cum vitioſa juris noſtri perſecutione, aut retinentia conjuncta eſt 718 An ſuperior etiam adverſus naturalis jus reſiſtendi per vim violentiam dicter, pulcherrimum eſſe de ſuo jure decedere, occidi potius, quam occidere. 761. an jus violantiæ per vim repellendæ ab inferiori aut bruta ratione proficiſcatur? ib. ſi parentum, aut Magiſtratuum vita a latronibus petatur, & non in oſtæ vi reſiſtere poſſimus, ſed cum aliquo latronum periculo vitæ, an nobis liceat per legem armis vim illatam propulſare an non? Si non, magis diligimus inimicum, quam parentes & magiſtratum. 772. Sunt quædam mala quibus Chriſtus ne moderate quidem reſiſtere ſinit: Sed ea contemnere jubet. Nulli quidem malo reſiſtendum eſt vitioſe, ſed eſt aliqua non vitioſa reſiſtentia. 788. Ejuſmodi reſiſtentia malis hominibus dari poteſt, quæ per ſe quidem pacem ſpectet, ex accidenti vero aliquas pœnarum miſerias adjunctas habet. 795.

Reſipiſcentium ab hæreticorū erroribus in eccleſiā receptio multas turbas concivit. 286

Reſpublica. Vide Religio.

Refutatio dubiorum de reſurrectione. 99. an idem numero individuum in reſurrectione ad vitam revocetur? 100. An non iidem numero, vel eodem hoc corpore ſimus reſurrecturi? 101. 102. Quali corpore reſurrecturi ſimus? 103. nos jam in gradu quodam inchoato excitatos, & quaſi coexcitatos eſſe Chriſto dici poſſumus. 180, 181. & quare? ibidem. Duo reſurrectionis gradus in quo conſiſtant? 181. Reſurrectio Chriſti quid præſtet? 182, 183. Generalis deſcriptio regenerationis. 186 187, 188. Vide nova Creatura. Hymenæi, & Phileti de reſurrectione opinio. 461. Reſurrectio altera noſtri generatio. 462.

Senſus verborum reſuſcitatus eſt propter juſtitiam noſtram. 42.

Homines ante revelationem notitiam habuerunt Dei. 37. fidei rudimenta. legem ſcriptam in cordibus. 38. Quæ à revelatione veniunt rationis magiſterium non agnoſcunt, ſed ſima ejus miniſterio percipi, & aliis tradi nequeunt. 428 In quem finem revelatio, aut S. Scriptura non data, & data ſit abuſus ejus. 496.

Robelli Cardinalis laus. 443.

Ritus religionis Chriſtianæ & ritus papatus 100. Refellitur, qui religioſos, & ab ipſo Chriſto conſtitutos ritus vocat politicos, & profana ſocietatum vincula. 603. Sacræ Scripturæ repugnantes ritus, quibus aut idololatria, aut malitia, aut indignitas aliqua admiſta eſt, hominis æternam perniciem afferunt. 605. Chriſtus per doctrinam ſuam non abolevit ritus populi judaici, ſed per eandem gentis. 619.

Rixoſi reprobi quare? 39.

Rota nativitatis quid ſignificet? 285.

S.

Menſa, & vis præcepti de Sabbatho. 9. Quale Sabbatum ſit Chriſtianorum? 567.

Diſcrimen inter novum, & vetus fædus, quod ſub vetere Sacerdotium Levitarum, ſub novo omnium ſit. 216. quale ſacerdotium Sanctum ſint credentes? 301. Omnes Chriſtiani ſunt ſacerdotes. 313. Chriſtus omnes coæquavit, & ſacerdotes ſuſtit; nemo clavem ſcientiæ tanquam magiſter habet 343 quale Chriſtianorum omnium commune ſacerdotium? 562.

Apoſtoli Sacrificia laudum Deo non offerebant, niſi per ſummum novi fæderis ſacerdotem J. Chriſtum. 66. Quale Chriſti pro mundi peccatis ſacrificium? 157

Cur ſal terræ, & lux mundi eſſe debeamus? 6. Quid Chriſtus per vocem ſalis intelligat? 244.

Homines ſuæ ſalutis eſſe fabros. v. an Paulus ſuæ ſalutis certus fuerit? Reip. de præterito, & præſenti vitæ ſtatu, non de futuro certum fuiſſe. nemo tam alte aſcendit in ſalutis negotio ut tentationum ſecurus eſſe poſſit. 165. Principalis ſalutis noſtræ cauſa Deus pater, ſecundus filius. 174. Quænam de Deo ac Chriſto ad ſalutem ſcitu neceſſaria. 374. ad ſalutem neceſſaria ſunt pauca, & ſimpliciſſima, omnibuſque ſimpliciſſimis cognitu facilia. 378. Amor ſyncerus erga Deum, & Chriſtum ad ſalutem ſufficit 375. ſola inobedientia & incredulitas excludunt hominem à ſalute æterna. 377. ſufficiunt ad ſalutem ſpes, fides, Charitas. 378.

Salvatoris nomen ſæpius Deo patri tributum. 239.

Paulus Samoſatenus primus eſt ex Apoſtolicæ doctrinæ antiſtitibus, qui ex Eccleſiâ ejectus eſt. 233. circa illa tempora quibus Paulo Samoſateno epiſcopatus ereptus eſt, cœpit Eccleſia vergere in pejus. 286. Quare Paulus Samoſatenus damnatus? 340 Samoſatenorum, Euſtatianorum &c. cœtus quales fuerint, nemo ſcire poteſt, cum de illis nulla ad nos notitia pervenire potuerit, niſi à capitalibus eorum inimicis profecta. 552. Quædam ſigna aliquid boni in illis fuiſſe. 552, 553.

Sanatio miraculoſa ægrorum in primæva Eccleſia non facta abſque corporalibus remediis. 92

Per Sanctum quid intelligat Dominus Matt. VII. 6? 28.

Sancti,

Auxilio à Sanctis quæſiit 342.

Sancti quare fideles vocentur? 191. etiam *Sanctiſſimos* viri magnum ſubeunt periculum. Quoties illis Deus inſignem aliquam gratiam confert. 126. Plures, & potiores *Sancti* fuerunt, quos Apotheoſi non eſt dignata Eccleſia. qui quo Sanctius vivere & à flagitiis reliquorum, ac conſenſu in ſcelera, & adultione recedere, eo magis oppreſſi ſunt. 551. Homines *Sancti* non fuerunt, aut futuri ſunt ſemper latentes. 550.

Cultum *Sanctis* exhibitum non modo in oculis mortalium diverſum non eſſe à cultu ſoli Deo debito; ſed in re ipſa eſſe purum putum cultum latriæ 506. 567. De invocatione *Sanctorum*. 574. 575. An *Sancti* preces omnium exaudiant, omniſciu & omnipotentes ſint? 574. 575. Adverſus Mediatoris Chriſti officium delinquunt implorantes *Sanctorum* preces. ib. *Sanctos* mortuos nobis æque, imo magis etiam opem ferre, quam dum viverent, negatur. 576.

Quomodo *Sanctificari* debeat ſpiritus, anima & corpus? 217.

Sanctimonia quorundam affectata in Eccleſia 16. Chriſtus propter *Sanctimoniam* ſuam imago Dei dicitur. 174. *Sanctimonia* vox ſæpe generalius, interdum ſpecialius ſumitur. 211. *Sanctimonia*, & fides Clericorum quæ fuerit 913.

Sanctitatis ſpiritus quid ſignificet? 26. *Sanctitas*, caſtitas, puritas quid ſignificent? 212. *Sanctitas* affectata veterum quorundam Chriſtianorum & monachorum 246. *Sanctitatis* affectatæ cum verâ collatio. ib. Veræ *Sanctitatis* majorem etiam in hac vita utilitatem eſſe 245, 247. affectata tamen hominibus magis placet. Ibid.

Quod Chriſtus per aquam & *ſanguinem* venerit quid ſignificet? 359 Senſus verborum Gen. 12, 5. 6. Quiſquis effuderit *ſanguinem*. 715, 716, &c.

Simplicitas in malum non ſufficit, niſi adſit *ſapientia* in bonum, & ta falli non ſinas. 65. *Sapientia* hujus mundi qua ratione evacuet crucem Chriſti? 69. Per *ſapientiam* Dei quid intelligatur? 69. Quæ in re *ſapientia* humana, quæ divinæ cedere debet, conſiſtat? 73 Quæ *ſapientia* mundi? ib. Quomodo Deus *ſapientes* capiat in verſutia ipſorum ib. Humana *ſapientia* cur ſtultitia Dei vocetur? 74. Deus aliquando tentat homines, ne nimium *ſapere* velint. 146 *ſapientia* humana ſaſtu tumens. 184 Quo quisq. minus *ſapit*, eo pronior eſt ad placendum ſibi, & contemnendum alios. 261. differentia inter *ſapientiam* terrenam, & *ſapientiam* verum cœlo deſcendentem. 186. Cœleſtis *ſapientiæ* ſigna. 187. *Sapientia* humana 1. Cor. 12. non lumen rationis, ſed tenebras errantis jam rationis deſignat. 488. Vide cognitio. Scientia.

Quomodo ex ſemine ſata germinent ? ad reſurrectionem probandam. 100, 101.

Satan intelligitur per verba libera nos à malo. 13. quo ratione Deus *Satanæ* permittat? 36 *Satana* regnum eſt extra Eccleſiam, ubi tamê *Satanas* abſque permiſſu Chriſti nihil poteſt. 77. *Satanam* ante mundum conditum peccaſſe, ejus lapſum Electionis hominum cauſam dediſſe. 65. Aer aſt locus ubi *Satanas* poteſtatem ſuam exercet. 143 quomodo homines gubernat, ac ſeducat. ib Ante mundum conditum peccavit. Vide Diabolus. Cur *Satanæ* regnum deſcribatur cum excellentiâ nobilitate, & potentiâ ſuâ? 151 Quomodo cum *Satana* certandum? 153. Ab Apoſtolico ſeculo *Satanam* inſidiatum fuiſſe Eccleſiæ per Philoſophiam maxime Platonicorum, & Pythagoreorum. 179 Regnum *Satanæ* excelſum, & late patens imperium eſt 181 homines, & tituli *Satanæ*. 182. Multum *Satanæ* à Deo permiſſum quod ad tentationes, & ſeductiones pertinet. Sed vi ad peccandum homines cogere non poteſt, qua nec ipſe Deus utitur. 182. Tempore Chriſti duo regna ſpiritualia fuerunt, Alterum *Satanæ*, alterum Chriſti. Scopus eorum 183. quomodo Deus deſtruxerit regnum *Satanæ*. ib. *Satan* Simius Dei etiam ſuos habet Apoſtolos. 184. Quantum Deus *Satanæ* permittat in fideles & quare? 219. *Satanæ* traditio qualis fuerit pœna, & quis finis? 238, 239 Vide excommunicatio. Quare *Satanas* errorem iſtum finxerit, Deum homines tentare, & ad peccandum adducere 277. quare fugiat quoties ſibi ſerio reſiſti videt? 189. quomodo reſiſtendum *Satanæ*? 125 *Satanæ* pœna 326. Quinam filii *Satanæ* ſint, & quomodo? 249. *Satanæ* non licuit S Scripturam aut adulterare, aut authoritate ſuâ exuere. 544. Nuſquam procacius *Satanas* religioni illuſit, quam per ſpecioſa vocabula, virtus atque equitatem abducta 608 vide diabolus

Scala virtutum. 318, 319, 320, 321.

Tam qui *Scandalum* præbet quam qui præbitum capit in culpa eſt. 63, 64.

Scandala in Eccleſia jam temporibus Apoſtolorum non defuerunt 65. *Scandali* rationem aliquando habendam non eſſe 83. adiaphora circa occaſionem *ſcandali* eſſe licita. 88. Petrus ob *ſcandalum* Ethnicis datum à Paulo merito reprehenſus? 32. v. offendiculum

Scientia ſuperflua ut caritate temperetur vitioſa eſt. 83. *Scientia* falſa vitanda. 254, 255. ejus authores. 255. Inter voluptates numeratur, quod homines *ſcientiæ* laude gloriam venantur. 288. Quanto ſolidior *ſcientia*, tanto perfectiores virtutes ex ſe producit; & quanto perfectiores virtutes tanto fructuoſior *ſcientia* eſt. 321. *ſcientia* à fide non ita longe abit, quin habitus illi non raro miſceantur, & *ſcientia* ad fidem apprime ſit neceſſaria. 609. Vide cognitio, ſapientia.

Quænam de Deo, ac Chriſto ad ſalutem *ſcitu* neceſſaria. 374.

Schiſmata jam temporibus apoſtolorum in Eccleſia non defuerunt. 65. ex ſuperbiæ vitio profluunt. 69 Remedium *ſchiſmatibus*. 685.

Scortatione corpora noſtra polluenda non eſſe quadruplici ratione oſtenditur. 80.

Scribæ & Phariſæi multa commenta legi Moſis affinxerunt, quæ Chriſtus abrogat. 9. V. Phariſæus.

Chriſtus in omnibus tentationibus armis S. *Scripturæ* uſus eſt. 4. Ejus neceſſitas contra iſtos, qui ab ejus lectione homines abarcent ib. Remedia, quæ falſis S. *Scripturæ* allegationibus opponi poſſunt. ib. S. *Scriptura* omnibus promiſcue legenda. 257. Quomodo permanſerit incorrupta. 233, 234. maxima eſt injuria Chriſtianos arcere à lectione S. *Scripturæ*. 313. S. *Scriptura* ſine uſu rationis, nec intelligi nec explicari poteſt. 481. Rationem in dignoſcendo, quid ſibi adverſetur, nec ne, etiam in divinis competentem eſſe judicem, ſine ulla S. *Scripturæ* injuriâ dici poteſt. 489. Nec S. *Scriptura* rationi, nec ratio *Scripturæ* bellum indixit: ſed lumen S. *Scripturæ* rationem perficit, ejuſq; normam luce ſua perfuſam, reddit infallibilem 492. non proprie loquendo *Scriptura* S. judicat; ſed judicanti prælucet. ib. Sophiſmata Commenti contra normam S. *Scripturæ* examinantur à 492. uſque ad 497. Non nudum doctum judicium; ſed S. *Scripturæ* authoritas adverſus prave aſſertos ex locis difficilioribus errores afferenda. 542. Satanæ non licuit S *Scripturam* aut adulterare, aut authoritate exuere 544. quia *Scripturæ* S. additamenta commentorum humanorum admiſcentur, hinc jurgia, diſſidia &c. 581, 582 S. *Scripturæ* authoritas unica ratio concordiæ, & veritatis tenendæ. 608 609. In ſacris literis nihil eſſe contra veritatem, ſi quid ſecus videatur, id non contra, ſed ſupra rationem videri. 609.

Scriptores poſt tempora Apoſtolica non humana placita ad divinæ veritatis normam; ſed divinam doctrinam ad placita philoſophantium inflexere. 216.

Scurrilitas in εὐτραπελίᾳ quæ ſit? Frequens inter homines, & noxia. 149.

Secedentium à corruptis Eccleſiis cauſa defenditur. 578, 579. &c. Non *ſecedendum* ab Eccleſia, quamdiu ſe moneri, doceri & emendari patitur. 579 Quando *ſecedendum* ab Eccleſia corrupta? ib. De neceſſitate *ſeceſſionis* à corruptis Eccleſiis 583. *Seceſſionum* & diſceſſionum dari poſſe juſtas & legitimas cauſas 607, 608.

Sectarum nulli duces admittendi. Chriſtus ſolus Magiſter & dux. 71, 72 *Secta* Judæorum ſeptem E quibus multi ad Chriſtum converſi, *ſectarum* errores ad Chriſtianiſmum deferebant. Qualis Simon Magus, Menander &c. 314. an in omnibus *ſectis*, quæ non ſunt impiæ, omnes ſemper ſervari poſſint? 501. Dubitatur de iis, qui veritatis patrocinium deſerunt. 502. Unde tot *ſectæ*, & errores prodierint, cum Chriſtianis lumen S. literarum non defuerit? 540 Unde aliquis ſciat ſuam *ſectam* optimam eſſe? 598. *ſectarum* omnium æqualitas rationi, Scripturæ S. &c adverſatur 602 Non ex eo quod *ſecta* aliqua ſit ſub generali providentiâ, concludi poteſt, regimen ejus & actiones Deo probari. 603. *Secta* in doctrina ſecundum pietatem non omnes eno ſentiunt. 609 Non omnia de quibus variæ *ſectæ* ſecum digladiantur ſunt res ſuperfluæ, ad ſalutem non neceſſariæ, imperceptibiles. 610. Refellitur, ex Chriſtianis *ſectis* nullam tanti eſſe faciendam, ut ei neceſſario, & conſtanter ſemper adhærendum quilibet teneatur; etiam cum maximo ſuo incommodo, & rei ſuæ jacturâ. 611.

Secula per vocem temporum æternorum ex primi. 66. Fines *ſeculorum* quæ ſint? 81. *Seculum* hoc præſens mundum, futurum autem cœlum ſignificat. 141. futurum *ſeculum* etiam præſentem rerum ſtatum in cœlis ſignificare poteſt ſecundum quid. ib. Verba ſecundum *ſeculum* hujus mundi non ſignificant mundum naturâ ſuâ non poſſe eſſe niſi corruptum, ſed contrarium. 143. Quid per generationes *ſeculorum* intelligatur? 40. An Tertulliani, Auguſtini, Hyeronymi &c. *ſecula* plus divinæ lucis habuerint, quam primum illud Eccleſiæ diluculum, & primi doctores ante adulteratam theologiam cum judaiſmo, & gentiliſmo luſtrent? 499. Duo priora *ſecula* tertio & quarto; tertium & quartum poſterioribus minus corruptum fuit. 501.

Securitas & oſcitantia tentationis genus. 154. ſuperbiæ mater, 161 Modeſtiæ contraria lucifer it. 162. eſt cauſa neglectus precum. 190. Præſtantiſſimum modum *ſecuritatis* Chriſtus nobis tradit, qui tamen non ſemper, & ubique uſui eſſe poteſt. 795.

Semen promiſſum 234.

Duo genera *ſenſuum* in quibus pravus hominum appetitus flagitioſus exorbitat, tactus & guſtus. 86.

Quas ob cauſas homines in aliqua ſæpe *ſententia*, aut opinione detineantur? 665. omnibus *ſententiis*, aut opinionibus, quæ vitiis hominum blandiuntur & patrocinantur Ineſt aliqua perfectionis, & religionis ſpecies. 667. V. opinio.

Idem loqui, idem *ſentire*. 68.

Sermo putridus quis ſit? 45 Cur Chriſtus dicatur ſermo, & verbum Dei? 174. Præceptum illud, *ſermo* Chriſti inhabitat in vobis, omnes Chriſtianos ſpectat. 190. *Sermo* ſale conditus quis? 194.

Servatoris vox Deo, & Chriſto tribuitur. 168

Quopacto Dominis ſervire *ſervi* teneantur 252. Chriſtiana moderatio juris in ſervos *jus* dominorum non aufert: ſed ſtricta *juris* iſtius uſurpatio ad æquitatê Chriſtianis dignam redacta eſt. 628. Non vetitum Chriſtiano aliquando *ſervum* malo cogere ad officium, ut, quod ſponte non vult, neceſſitate faciat. 629 Quando Chriſtianus in *ſervos* jure ſuo uti non tantum poteſt, ſed debet? 630.

Severitatis divinæ exempla in eos, quibus collata beneficia ad impunitatem non profuerunt. 366. *Severitas*, quam exercet magiſtratus, non ex ipſius animi inclinatione, ſed ex alios, cujus miniſter eſt, voluntate, proficiſcitur 815. Clementia in animo hominis Chriſtiani eſt, ut *ſeveritas* eſt in legibus, quæ voluntate Dei, & publici boni neceſſitate exercentur. 825. Caritatem cum *ſeveritate*, quam Magiſtratus miniſtri Dei exercent, conciliari poſſe. 827. 829.

Sybillarum teſtimonia quanti fecerint plerique ſaniores Lactantio patres? 303.

Particula ὡς *ſicut* non ſemper paritatem, ſæpius ſimilitudinem ſignificat. 19.

Quale *ſignum* Judæi poſcebant? 69.

Signa varia, per quæ cognoſci poſſit quid cum religionis Chriſtianæ, ac veræ pietatis ſtudio congruat. 169 Signum dignoſcendorum ſpirituum, an ex Deo ſint nec ne, hoc eſt verorum à falſis prophetis. 356.

Si quis videt in Eccleſiâ ſuâ craſſiſſimos errores. Idololatriam, tyrannidem antichriſti, an præſtet ut ſileat, & neminem moneat? 579

Simeon *Stylites*. Vide Stylites.

Simplicitas duplicitati ac fraudi oppoſita. 59. *Simplicitas* in malum non ſufficit niſi adſit ſapientia in bonum. 65. Quamvis *ſimplicitas* commendetur, tamen Deus vult nos mente perfectos eſſe. 96. Per *ſimplicitatem* intelligitur beneficentia, & opponitur hypocriſi. 117, 120. *Simplicitas* cordis quid? 193. Ad ſalutem neceſſaria ſunt pauca, & *ſimpliciſſima*, omnibusq. *ſimpliciſſimis* cognitu facilia. 378.

Simulandum non eſt in religionis negotio propter conſcientiam 569.

Sobrietas cur præſcribatur ſenioribus? 267 *Sobrietas* ad preces. 321. Mentis etiam Ebrietati oppoſita. 315.

Socinianorum cruda explicatio loci 1. Cor. 15 24. Qui per traditionem regni, & ſubjectionem Chriſti Deo Patri, exaltationis ejus abolitionem intelligunt. 198. Rationes eorum refelluntur. 199. &c. *Socini* ſententia de perſona Chriſti omnium antiquiſſima, quam à condemnari cœperit? 354, 355. & à quibus Clemens Romanus, & Scriptores qui ſecundo poſt Chriſtum ſeculo fuerunt, ajuſdem

ctant opinionis ib. Primus Juſtinus Martyr eam oppugnare cœpit. 355. Apologia pro Socinianis 380, 384. Apologia Fauſti Socini & alſeclarum ejus 400. &c. Fauſti Socini ſeneoſis-ſimi, ejus genus, & cognati. 419. &c. ejus fides 414, 415. Ejus cum Ignatio Lojola comparatio. ibid. Criminationes Socinianorum in Poloniâ refutatæ. 444, 445. &c. Conſtitutiones adverſus Socinianos nullius ponderis ac valoris 447. Non potuerunt tales conſtitutiones in eos ſtatuere. 448. Conditiones pacis à Socinis lectæ Chriſtiano orbi oblata. 477. Cummenius Socinianos vocat populum ex verbi divini ſemine, ratione carnali, & philoſophiâ gentili inceſtuoſâ mixturâ progenatum 478. Socinianos non negare Chriſtum in carne veniſſe, nec reſurrectionem ac judicium impinxum 500. Quid Socinus de magiſtratu ſenſerit 683. vocem inimici quomodo intelligat? Ejus ſententia de diligendis inimicis refutatur 698.

Solatia varia Chriſtianæ vitæ deſcribuntur. 157.

Solitaria vita non minus periculoſa, quàm converſatio cum hominibus 4. Tentationibus non minus obnoxia Ibid.

Sollicitudo anxia damnatur 14. homines ſervos & idololatras facit. Ejus deſcriptiones. In eo vitio dupliciter peccari ſolet. ib. damna, quæ ex ea oriuntur. 14, 15. Rationes decem, quas Chriſtus affert, ut hoc vitium in nobis extirpari poſſit 15, 16. Quid per ſollicitudinem intelligatur? 108. Preces remedium adverſus ſollicitudines. ibid.

Somnus vocatur mors, & quare? 214.

Sozomeni hiſtoria de Athanaſio toto ſeptennio cum formoſa virgine ſine teſtibus vivente. 168.

Spei vivæ objectum hæreditas, ejuſque qualitates. 196

Spiritus Sanctus, ſi ſeparata à Deo perſona eſt, cum beata Maria dicatur gravida ex Spiritu S. non Deus Pater, ſed Spiritus S. erit Pater D. noſtri JeſuChriſti. 1. Spiritus Sancti fructus, & effectus 49. pro nobis intercedit. quid ſit S. Sancto duci? ib. omnes Chriſtiani Spiritu S. præditi eſſe debent, qui hypocritæ eſſe nolint. 91. Ejus plurimi gradus, & quamvis ejus veſtigia non appareant, inde non colligendum Spiritum S ab iis abeſſe. ib. quare Spiritui Sancto voluntas tribuatur? Quod cauſæ principali Chriſto competit, cauſæ inſtrumentali Spiritui S. tribuitur. 93. Spiritus S. Dei vocatur 148. Quomodo contriſtetur? ib. ejus donum, niſi exerceatur, extinguitur. 257. Ejus vis. 158 quare Paulus frequenter duarum divinarum perſonarum mentionem faciat, omiſſa Spiritus S. mentione? 274. Spiritus S de rebus poſt futuris, tanquam præſentibus loquitur, propter ſummam earum certitudinē. 297 Blaſphemia in Spiritum S. quibus tribuatur? 311. Quamvis fides, & ſpiritus S. ſint Dei dona, quod ea tamen errantes habeant, & habere poſſint. 316 An Spiritus S. aliquid ſit diverſum à Deo, aut ipſe ſit Deus? 571. Spiritus Dei non indiget peculiari adoratione. 571.

Spiritus Sanctitatis quid ſignificet? 16 Spiritus oris Chriſti quid ſignificet? 217, 218 Spiritus gloriæ, ſuper Chriſtianos requieſcens quis? 311. differentia inter Spiritum gloriæ, & Spiritum Dei. 311. Spiritus Chriſti, & Spiritus Antichriſti inter ſe opponuntur. 339. Spiritus eſt, qui teſtatur quod Spiritus eſt veritas, quid ſignificet? 357, 360.

Spiritus extingui vetitum. 217. Chriſtus quibus vult Spiritum largitur. ib. facillimum explorandi Spiritus & prophetiæ modū tradidit. 227. Quare facilius Deo in carne, quam in ſpiritu ſervire. 164 In ſpiritu ambulare. 136 237 Lucta Spiritus & carnis. 137. effecta Spiritus quare fructus vocentur? ib. ſigna dignoſcendorum Spirituū an ex Deo ſint, nec ne 356

Spiritus humani ſine corpore conſiderati ſubſtantiæ quidem ſpirituales ſunt, ſed complemento ſuo indigentes. 464.

Spiritualis eſt verus Dei cultus 16. ſpiritualis circumciſio. 39 homines ſecundū diverſa tempora conſiderati poſſunt dici ſpirituales, & carnales. 68 differentia inter carnales, pſychicos & ſpirituales, in percipienda prædicatione Evangelica. 71. ſpiritualis gladius. 154.

Stans in domino quid ſit? 167.

Status noſtri excellentia quomodo conſideranda, & quid à nobis requirat? 347, 348 Quamvis Chriſtiana religionis natura omne diverſorum ſtatuum diſcrimen ſuſtulerit, & quodammodo in æqualem omnes ſortem aſſeruerit, tamen poteſtas Eccleſiaſtica, & inferiorū ſubjectio ſuperioribus &c. pro ſubjecto infirmitatis noſtræ introducta eſt. 664

Ratio ſtatus hoc nomine indigna eſt, cum ſit ſalſus, & adulterinus prætextus, non vera ſtatus ratio, quæ à juſtitia nunquam recedit. 491.

Stella, quæ Magis apparuit. 2, 3.

Stoici hæreticorum patriarchæ gnoſticas ſpeculationes invexerunt. 324.

Stultiloquium μωρολογία quid ſit? 146.

Simmonis Stylitæ calumnia. 140. 557.

Subjectionis vox diſtinguitur. 661. A Chriſto dominationi non opponitur. ib. Aliud ſubjectio eſt, aliud manifeſtatio. ib. Hominibus privatis, & injuſtis, dum injurias inferunt, ſubjectionem imperatam non eſſe. 673. Cum ſubjectio politica ipſis Chriſtianis præcepta ſit, nulla juſta cauſa adferri poteſt, ob quam dominatio Chriſtianis interdicta ſit. 674.

Submittere ſe robuſtæ manui Dei quid ſit? 315.

Ex ſucceſſibus ſecundis nequaquam bonitatem cauſæ æſtimandum. 580.

Superbia vitiorum honeſtiſſima videtur. 58 Quinam eo morbo præcipue laborent? ib. Eſt ſuperborum non curare quid de ſe cæteri ſentiant. 64. Ad ſuperbiam bonestiſſimo cæteris ſtimulo ſollicitamur. 135. Multi ſe eſſe ſunt ſuperbi quando iis vitiis carent, quæ in aliis reprehendunt. ib. Ambitio, & ſuperbia inter voluptates numerantur, & non ad iraſcibilem, ſed ad concupiſcibilem facultatem pertinent. 189 Cur ſuperbia vitium Deum adeo offendat? 315. Eſt vitium ſpirituale. 326. Superba vanitas quæ ſit? 318.

Superſtitio religioni ruinam ſtruit. 685. plurima partim ridicula & abſurda, partim vana & inania, aliquando ſubleſta, & nefaria comminiſci ſolet, quibus pro favore, & propitiatione offenſio numinis conciliatur. 705.

In ſuppliciis capitalibus vindicantur non propriæ & privatæ ſed alienæ, & publicæ injuriæ. 716. Supplicia capitalia poſſunt eſſe ſine vitioſa ultione, quæ tam defenſioni, quam pœnæ legitime ſumendæ magis eſt impedimento, quam uſui 725. Per dilectionem proximi ſub novo fœdere capitalia ſupplicia non tolli. 768 Ex loco Rom. xii. 17. adverſus capitalia ſupplicia argumentum duci non poſſe. 791. Utrum aliquando ſupplicio non injuſtis hominis ſaltem ſecundario velle, & intendere non liceat; & ſecundario intendi quid ſit? 799. Poteſt ſupplicium poſci, & exigi abſque vitioſa voluptate ex puniſione inimici. ibid. An ſupplicium per Magiſtratum ſontibus irrogare, quocunque tandem animo fiat, Chriſtianum, ptumque ſit? 796. An Chriſto, & Apoſtolis non licuerit ſupplicia capitalia de nocentibus ſumere? 799. In Capitis ſupplicio pœnitentiæ locum eſſe poſſe probatur. 817. quia ſontes ſanabiles fortè eſſe poſſunt, an ideo eorum ſuppliciis ſemper abſtinendum? 828. Chriſtianos ab eorum ſuppliciis abſtinere non poſſe. ib. 831. non neceſſe eſt ut Chriſtiani Magiſtratus expreſſa de capitalibus ſuppliciis præcepta divina habeant. 868. V. Bellum.

Suſpiria ad Deum adverſus eos, qui nos lædunt vitanda. 232.

Synodus Dordt. quæ damna intulerit? 391.

Symbolum apoſtolorum omnibus patribus antiquius, & majoris eſt authoritatis. 510. Nihil ex iis, quæ credenda ſunt, in ſymbolo Apoſtolico omiſſum. 511. ſententiam hominum qui ſupra ſymbolum Apoſtolicum ſapere non audebant ante Victore in occidente, in oriēte ante Origenis tempora nemo unquam hæreſin vocavit. 511. Symboli apoſtolici confeſſores ex Eccleſiâ exturbitas, recens & paulo ante acceptam injuriam exortos adverſarii confinxerant. 513, 515. An ſymboli Apoſtolici confeſſorum doctrina ſeculo quarto capitaverit, nec à Theodoſii temporibus uſque ad Servetum quiſquam ita ſenſerit? 517 recentiorum ſymbolorum tricæ, ac nodi ne ſemel reflexi ab humano ingenio explicari nequeunt At Apoſtolorum ſymbolum mentis humanæ modulum non ſuperat. 598.

T.

Duo genera ſenſuum, in quibus pravus hominum appetitus flagitioſius exorbitat, tactus & guſtus. 186.

In lege Chriſti de talione, verba interdicti manifeſta ad propriarum injuriarum patientiam reſtringuntur. 646 Tantum abeſt ut Chriſtus omnia judicia forenſia abrogaverit ut ne totam quidem legem talionis abrogaverit. Quod probatur. 647. cum Chriſtus legibus Moſis præcepta ſua opponens, defectus tantum, & ſolos abuſus tollat, nec hæc de talione legem; ſed abuſus ejus ſuſtulit. 648.

Præceptum ſuum de talione non legi Moſis, quæ forenſis fuit; ſed moralis ſcribarum commento oppoſuit. 649. quod & Fauſtus Socinus animadvertit. ib. Politicam talionis legem à Chriſto ſublatam nuſquam legimus. 750.

Tatianus Juſtini Martyris diſcipulus Gnoſticus ſegregis habuit ab Eccleſia cœtus. 305 patris ſupra filium eminentiam ſtatuit. 508.

Tartari, aut inferni deſcriptio. 316.

Tela ignita quid ſignificent? 153, 154.

Temperantia ad preces. 311.

Templum Dei vocatur Eccleſia. 124.

Tempus redimere quid ſit? 150, 193.

Tempora extrema ſunt, quæ ſuper Apoſtolica tempora ſecuta ſunt. 181. Et quæ erant extrema Apoſtolorum temporibus, quæ ſua ætate adveniſſe Joannes ſatetur. 262. per ultimum tempus, quod adeſſe dicitur, ſignificatur corruptio Eccleſiæ poſt Apoſtolorum ævum. 338. 339. V. ſeculum.

In tenebris ambulare quid ſit? 334.

Tentationibus etiam obnoxia eſt vita ſolitaria. 4. cur Deus filium antequam munus ſuum obiret à Satana tentari voluerit? ib. diverſitas inter Matthæum & Lucam in ordine tentationum. ib. In omnibus tentationibus Chriſtus armis S. Scripturæ uſus eſt. Deus multum permiſit Satanæ in tentando Chriſto. Poſt tentationem ſuperatam ſequitur cæleſte gaudiū. ib. Vox tentationis aut ſtrictius, aut latius ſumitur. 12 quid ſignificent voces inducendi in tentationem? 13. Deus in tentationem latius acceptam aliquando homines inducit; ſed propter bonum illius, non malum; ut vincat, nō ut ſuccumbat. ib. Varia tentationum genera, quibus nos Satan aggreditur; & diverſitas armorum, quæ Satanæ opponuntur. 153. Nemo tam alte adſcendit in ſalutis negotio, ut tentationum ſecurus eſſe poſſit. 163. Quid per vocem tentationum intelligatur? 174. Quomodo ſuperandæ tentationes? 175. tentationum fructus. 176. Origo. 176, 177. Deus neminem tentat. 177. Unde hic error, quod Deus homines tentet, originem traxerit? ib. cur Satanas iſtum errorem finxerit, Deum homines tentando ad peccatum adducere? 177. hic error in Deum injurius, hominibus mire pernicioſus, firmiores in orbe Chriſtiano radices hoc ſeculo egit. 178. Deus cur hominibus vires dedit, quibus Satanæ tentationes ſuperare poſſint. 178. quid per tentationes apoſtolus intelligat, ſolas afflictiones, an omne tentationum genus? quare Deus ejuſmodi tentationes immittat? earum fructus. 197. quam ſæpe vocant Chriſtianam patientiam eſt tentatio Dei, & extremum veræ patientiæ oppoſitum. Deus à nobis fiduciam poſcit, ſed non otioſam, nec temerariam, quæ extraordinaria miracula poſcat. 710.

An ad terrenarum poſſeſſionum retentionem & defenſionem ullam vim habeat id, quod à Deo Chriſtianis eo modo, quo olim Judæis fuerant, aſſignatæ non ſint? 719.

An terrenis curis Deus hominibus protſus interdixit? 719. non ſemper terra cælo adverſatur: ſed ſicubi id contingat, aliquam terræ potior ratio habēda. 720. an ex eo quod Deus nobis cæleſtem ſpem fecit, ſequatur re ipſa voluiſſe eum ut hæc terrena, utque caduca plane pro nihilo ducamus? 721.

Tertulliani &c. ævum pios habuiſſe lucis, quā privavi doctores ante adulteratam Theologiam, refutatur. 499, 500. &c. Tertullianus negat æqualitatem filii cum patre. 509. In multis, quæ ſcripſit, plus veniæ, quam fidei, & authoritatis meretur. Verba ejus explicantur. 751, Ejus preces pro Cæſaribus. 874.

Teſtimonium in ſe Dei habere. 360.

Thebulis virginitatem Eccleſiæ Hyeroſolymitanæ variis doctrinis corrupit. 314.

Theodorus Coriarius à Victore ejectus ex Eccleſia. 510. Non eſt primus ſuæ ſententiæ author. 513.

Vulgaris Theologia deliriis ſuis infecit Philoſophiam 146. Quinam, & quare Theologiam artem fecerint? 489.

Theophilus Patris ſupra filium eminentiam ſtatuit. 508.

Quid per Theſaurum in fictilibus vaſis Apoſtolus intellexerit? 111.

Quæ fuerit Eccleſiæ Romanæ ſtatus quando Thomas à Kempis in ea floruit? 501

Thorax juſtitiæ quid ſignificet? 153. Fidei. 215.

Cum timore, & tremore ſalutem operari, an cum gaudio, & fiducia bonæ conſcientiæ poſſit conſiſtere? 160. Quid per timorem, & tremorem intelligatur? ib. Vox timoris quomodo ſumatur? 194. Timor ſupplicii duplex, ſalubris culpam antecedens, & noxius culpam

conſequens, peiori illi timori locus eſſe poteſt ut timmo avo. 104. 125. Magiſtratus non inſtitutus eſt, ut nocentes occidantur: ſed ne ſupplicii timore ſint nocentes, neve occidantur. 105. Spiritus timoris, ejuſq; oppoſitus 358. Timiditatis duæ partes ibid. differentia inter timorem ſervilem, & filialem Deo debitum. 307. Qualis timor non ſit in Charitate? 338. Timidi impii opprobrio Apoc. xxi. 8. notantur. 610.

Tolerantia, concordiæ mater, alios non pudefacit, nec ſe præ iis extollit. 60. Tolerantia inſirmorum. 62. nõ contra eos diſputandum amicis sitis ib. Tolerantiæ Chriſtianæ neceſſitas. 150 Comenius tolerantiam ſoli naſcenti Eccleſiæ tribuit. 517. Tolerantia Socinianorum 541. 558 de tolerantia 557. 558. limitibus ſuis circumſcribitur. 558

Per traditiones quid intelligatur? 231. Traditio inter normas ſapiendarum litium non recipienda. 479 ubi interdum traditiones pollamus, tanquam proprio adverſæ partis teſtimonio adverſus ipſam. ib. 498. Soph Gomerii circa normam traditionis examinantur à 497. ad 549. an traditio inter normas pacandarum, ſeu decidendarum litium locum habere debeat? 497. traditionum admittenda, quia ſæpe falſi ſunt & corrupti ob myſterium iniquitatis, & partium ſtudia. 497. 498 traditiones variæ diſtinguitur. 497.

Locum Matth xvii. 26. de exemptione Chriſti & Apoſtolorum à tributo, & poteſtate civili non agere. 878,

De S. Trinitate. 568, 569.

Triſtitia ſecundum Deum pœnitentiæ mater. 117. Cum mundi triſtitia confertur ibid.

Ex tropicis ſuperpoſitis, aut ambiguis Sacræ Scripturæ verbis multos & magnos errores in Eccleſiam irrepſiſſe. 830.

Interpretatio verborum, adde tunica pallium 852. De tunicæ poſſeſſione, quia leve eſt damnum, judicio contendere non decet. 710 &c. Ex præcepto, quod litigari de tunica vetat, falſo colligitur, omnes omnino lites prohiberi. 712, 713 locus de præbenda altera maxilla, & dimittenda cum tunica pallio explicatus. 783. &c. quid Chriſtus ſupponat quando jubet ut cum tunica pallium dimittamus? 785. Præſtare tunicam, & pallium dimittere quam damno'a lite ſemet implicare. ibid. In tunicæ dimittendæ præcepto non infinita in dimittendo jure ſuo patientia præſcribitur: ſed ſtricta juris ſui retentio in rebus, quæ generoſius ſpernuntur, prohibetur. 785.

Turpiloquium quid ſignificet? 187.

Excellendi libido jurgia & ſeriſmata, ac morbus ipſis nocentiorum remedium tyrannidem invenit. 288. non deſunt, quibus aliena erga ſe tyrannis diſplicet, cum tamen ſua in alios allubeſcat. His non ſerio tyrannis ipſa, ſed tyranni diſplicent; quorum facta, ubi multum deteſtati ſunt, mox ipſi ſedulo imitantur. 501.

Typi ac figuræ duplices in Sacra S. inveniuntur, tranſeuntes, & permanentes. 152.

V.

Socinus in una Valetudine curenda ſcrupuloſus, & ſæpe nimius fuiſſe videbatur. 423

Judicium Scaligeri de Laurentio Valla. 203.

Pærtumida vanitas quæ ſit? 128

Vaſa aurea, argentea, teſtacea quæ ſint? neminem de eo diſcrimine queri poſſe. 161.

Quid per verba ineffabilia, quæ non licet homini loqui intelligatur? 125 Senſus verborum in principio erat verbum, verbum erat apud Deum, & erat Deus. Omnia per hoc verbum facta ſunt. In ipſo vita eſt. Verbum caro factum eſt. &c. 520.

Veritas non obtrudenda invitis 18.

Veritatem in injuſtitia detinere quid ſit? 37 quomodo hoc fiat. ib. Qua ratione veritas in mendacium tranſmutetur? ibid non omnis, quamvis veræ ſunt, evulganda 64. Quod reipſa verum eſt, tam apud homines, quam apud Deum verum eſt 71. Una eſt tam apud Deum, quam apud homines veritas, ſed falſum veri ſpecie multis imponit ib Veritate ad fecundiam utimur. 147 Quomodo ex tenebris in veritate ſubſiſtere teneamur? 153. Diſputationes veritati noxiæ 220 Cauſa veritatis, & cognitio veritatis quæ ſit? 218, 319. Non par eſt ratio eorum, qui ab agnita veritate recedunt cum iis, qui in erroribus, quos non intelligunt, vivunt 319 Non veritatis principium unum eſſe Deum, & eſſe Mediatorem illius Dei, &c 240. Veritas non opprimitur, ſed per oppreſſionem latius ſpargitur. 162. Vox veritatis ſummus præſentia recordiæ. 317. Error non fert conſortium veritatis. 340. Juſto Dei judicio pertinaciter, & prædictum eſt, ut cum puræ religionis Chriſtianæ veritate, ingrederetur errorum colluvies. 363. Sors veritatis, & innocentiæ in hoc ſeculo 373 veritatis contumelia eſt, ſi eam judicia hominum expaveſcentem fugiamus 381. nimia veri libertas in pericula ſæpe intempeſtiva præcipitat. 426. Veritatis ſimplex, & brevis eſt oratio. 460. Etiam innocentiſſimi homines, interdum nihil minus cogitantes, facere poſſunt, quod veritati injuriam inferat. 470. Præterea ubi error veritatis ſpecie tectus, lanæ rationis ictus evadere nititur. ib. Omnibus, quos Deus ad veritatis cognitionem admiſit, ea reſtagandi libertatem permittit. 482. ut virtus, ita veritas ipſo intuitu elicit. 482. Suſpectum falſi verum, nec bono cum falſo, nec vero cum malo ullum vinculum, aut commercium. 496. Ex errorum patronis pro veritate teſtimonia colligere licet. 505. In dignoſcenda veritate ſignatum Eccleſiæ, conſenſus Eccleſiarum quid authoritatis habeat? 537. ejus abuſus. ib. & 538 Amicus Plato, magis amica veritas. 578. Errorum ſuſpecta doctrina ſibi à veritate male metuit, nec viciniam ejus ferre poteſt. 578. Veritatis prædicationem diffidia, odia, perſecutiones ſequuntur. quæ mala non veritati, ſed malitiæ mortalium tribuenda. 579. Ao ex rationis noſtræ principiis certo ſcire non poſſimus, penes nos eſſe veritatem, quoniam aliæ ſectæ non carent ſuis rationibus. 560. Sicut veritas eſt una dux, & Magiſtra virtutis, ita virtus abſque lumine veritatis & ſcientia cæca eſt, & imperfecta. 604. Non mirum primo exorientis lucis crepuſculo multos rectam, & trilam veritatis orbitam reperire non potuiſſe: ſed per obliquos ſæpe tramites ad eam contendere conatos eſſe. 608. Nunquam veritas ab utilitate legem accipit, ſed potius utilitas ad veri amuſſim exigenda. 673. rationi humanæ, & religionis analogiæ repugnantia dogmata in cæteris quoque ſuſpectam reddunt veritatem. 686. veritas non ideo malis artibus propagatur, quia Principum patrocinium nacta, tanquam certamine cum erroribus congredi non cogitur. 746. ubi veritas ferro, & igne propagatur animis hominum vim inferri neceſſe eſt, quod veritatis naturâ, & nobilitate indignum eſt &c. 746. Ubi ad eam amplectandam nemo cogitur, jus cuique ſuum, & libertas ſalva manet. ib. Si principes terrarum veram religionem vi propagare vellent, non modo in gloriam Dei, ſed in ipſam veritatem, & religionem eſſent injurii. 747. probatur ſpem eſſe, ut principes & Reſp. tandem ad veritatem religionis Chriſtianæ convertantur. 748 Veri indagatio ad illuſtrandum intellectum, non voluntatis impulſum, aut actionem pertinet. 757. una ſemper eſt & immutabilis veritas, unum, & immutabile rectum, unum & immutabile dictamen rationis, quæ ſi forte non omnium ſemper rerum cauſas aut modus aſſequi poteſt, at veri falſiq; æqui, & iniqui diſcrimen egregie capit. 841.

Veſtium cuſtodior, & pretioſior ornatus ad concupiſcentiam oculorum refertur. 180. Socino modeſtus erat veſtium cultus, compus, & elegans, tametſi a faſtu longe diſceſſerat. 413.

Veteris fœderis miniſterium opponitur novo 108.

Vetus homo, & novus quis ſit? 142. Quare doctrinus Chriſti novum & vetus preceptum dicatur? 136.

Via arcta non eſt vita monaſtica, quod tribus rationibus probatur 33 Via & ambulare ſignificat habitum, & conſuetudinem multum uſu roboratam. 276.

Quæ victima Deo grata? 58.

Victor, Zephyrinus Pſeudopropheta 33. Pontifices primi damnare cœperunt, qui ſymbolo Apoſtolico adhærebant 316. 355. a Victore incæpit oppreſſio veritatis. 512.

Vidua quænam vera? 148.

Verborum vigilandi, & dormiendi varius ſenſus. 315. Vigilantius quid præſtet? 299. unde naſcatur? ib Vigilantia etiam ſomno ſpirituali oppoſita. 315.

Vincentius Belluacenſis falſorum miraculorum authot. 46. 214.

Magnum diſcrimen eſt inter juris ſui perſecutionem, & vindicationem alienæ. 648.

Vindicta. V. ultio

Vir quomodo dicatur imago, & gloria Dei? 96.

Virginitatem non præfertur matrimonio, quod ſanctitatem vitæ polluat; ſed quod hominem laborioſum præſtet a vitæ incommodis. 82. Vide cælibatus

Virtutes non occultandæ ſunt omnes. 16. hoc eſt virtus laudabilior, quo plures difficultates ſuperavit. 107. juramentum virtutis eſt lex, in qua, quæ præcipiuntur, obedientiam præmia ſunt. 183. quæ res viam virtuti arduam, & ſalebroſam faciunt? 229. nulla fere virtus eſt, in qua exercenda Satanas optimis ſæpe actionibus non aliquid veneni admiſceat. 275. Per virtutes Dei quid intelligatur? 3.. Scala virtutum, per quam ad perfectionem enti poſſumus. 318, 319 &c. 320, 321. qualem virtutem fides producat? 318, 320. Virtus ſine prudentia cæca, & cognitione conjungenda. 318, 320. virtutes non ſeparatim, ſed omnes ſimul animo amplectendæ ſunt. 321. quia altera alteram perficiat. ib. Virtus, aut qui voluntatem Dei facit, manet in æternum quid ſignificet? 338 Chriſtus majora hominis virtutes præmiis, quam humanis ſolum promiſſis invitatus, præſtare valeat 639 Pleræque virtutes non ita medium inter duo extrema curſum tenent, quin ad alterum longe propius decedant. 73.. nulla virtus eſt quæ medium illud non habeat, quod tranſiliſſe fas non ſit. 745. Virtus moralis quæ ſit? 741. Præter clementiam nulla alia virtutum eſt, cui perpetuus locus eſſe poſſit, & cujus actionem ſuſpendere, aut etiam contraria actione interjungere non liceat, aut non ſit neceſſe; at amor erga Deum &c. 824. V. pietas.

Viſiones Jeſu Chriſti. 256.

Viſionibus variis plorum miraculoſis an fides habenda? 576.

Viſitationis dies quis ſit? 309.

Vita ſolitaria non minus periculoſa, quam converſatio cum hominibus, nec tentationibus minus obnoxia. 4 Vitæ correctio quomodo procedat? 129. Vita noſtra abſcondita in Deo quid ſit? 185, 186. Quanto pluris nobis hæc vita, nunc obiectâ ſpe, æternæ circa quam olim æſtimanda ſit, tanto magis ſæpe conſervatio & defenſio ejus neceſſaria eſt. 721. Extra caſum concurrentiæ cum æternis bonis bona vitæ præſentis à nobis juſto pretio æſtimanda eſſe. 721. vita & commoda ejus propter pietatem, pietas propter vitam æternam quærenda. ib. mala præſentis vitæ ſæpe futura bona eſſe. ib. An pro peſſimis vitam noſtram vilem habere teneamur? 722. Vita, quatenus niſi per hanc ad æternam aditus non patet, tanti cuique debet eſſe, ut ejus conſervandæ cauſa non aliena tantum, ſed noſtra quoque in diſcrimen vocanda ſit. 8.. In pii Chriſtianis vitæ hujus æſtimatio pretii ſui incrementum ab æterna accipit, aliquos Chriſtianos, quibus dubia eſt ſalus, graviori ſtimulo neceſſitatis metus amittendæ vita urget. 840. noſtram ſalutem non dependere à vita noſtra, ſi pii ſumus, utcunque concedi poteſt; ſed id ipſum, ut pii ſimus, ſæpe à vita noſtra dependet. ib. 8.. Quomodo vita pro inimico ponenda? 842. In Chriſtianis vitæ conſervandæ neceſſitatem valere, quamvis non ſit illorum ſummum bonum. 849. Si jus propriæ vitæ extinguendæ non habemus, non licet nobis eam improbiſſimorum hominum libidini prodere, quam ſine ulla aliena injuria ſervare poſſumus. 850. Felicitas poſt fata promiſſa non viliorem nobis hanc vitam, ſed pretioſiorem reddit. 851.

Vitæ æternæ præmium non omnibus æquale futurum. 157. S. Scriptura vitæ æternæ futura præmia, quaſi jam reddita nobis proponit. 169. in æterna vita mercede dari poſſe gradus. 310. Vita æterna quare vita, vita præſens vitæ nomine indigna dicitur? 117. In hac vita non datur perfecta cognitio Dei; ſed in æterna. 379.

Per vivos Chriſtiani, per mortuos ignari Dei intelliguntur. 31.

Vitia extremis temporibus regnatura. 162.

Quinam ſint vocati ſecundum propoſitum Dei? 30. Propoſitum Dei in vocandis hominibus. ib ordo, & modus vocationis. ib in verbis, quos vocavit eos juſtificavit non de effectu propoſiti Dei, ſed de ipſo propoſito agitur. ib. electio, & vocatio idem ſignificant. Quando electio vocationi opponatur? Si ceſſet opera noſtræ infirmæ redduntur. 328. Vocationis noſtræ excellentia quomodo conſideranda & quid à nobis requirat. 347. 348. in quo conſiſtat? 351. Quinam vocatorum nomine intelligantur? 765

Imitatio Chriſti vetitas vitæ ac ſimus vocationes non tollit 188 falſum eſt nihil nobis eſſe licitum ad quæ vocati non ſimus. 811

Fiat voluntas tua V. obedientia.

Quale ſit illud genus voluntatis cum Deus vult exitium quorundam peccatorum 769.

Voluntas

Voluntas Dei eſt primaria, & ſecundaria, quæ ſecundaria? 571.

Plura apud Deum volumus, quam ipſum factum ſed voluntas ſine facto nihil eſt. 118. Deum in nobis operari & velle & perficere quid ſignificet? & quomodo Deus voluntatem noſtram movere ſoleat. 505 peccatum an ex voluntate, an ex cupiditate naſcatur? 477. Virtuti pietati, laudi, præmio locus ut eſſet voluntatem noſtram Deus manu miſit. 506.

Chriſtiana religio voluntaria eſt, eique adverſantur, qui fidem & religionem ab invitis extorquere audent. 502

Contentiones ac zelus amarus oriuntur ex cupiditatibus, quæ militant in membris noſtris. 187. Per voluptatem quid intelligatur? ib. Etiam eminendi ardor inter voluptates numeratur. 188. Voluptates cum beſtiis communes non ita nocent, voluptates cum immundis ſpiritibus communes omnia invaſerunt, & corruperunt Eccleſiam Dei: nempe ambitio, ſuperbia, odium. ib. Inter voluptates numeratur, quod homines ſcientiæ laude gloriam aucupantur, & ex eo ſui amore feruntur. ibid. V. cupiditas.

Votorum noſtrorum eventus Dei arbitrio relinquendus. 162. Quæ non nimium ad vota nobis properandum ſit. 165.

Ultimum tempus quid ſignificet? V. tempus

Ultio injuriarum cur vitanda 760. Deus certa [illegible] injuriarum, quibus ſe expetunt. 791. *Ultio*, ſive facto, ſive verbis petita. 306. Piorum pro *ultione* beneficium reddentium victoria Deo gratiſſima., 66. Quæ [illegible] magiſtratu in operariorum *ultio* [illegible] 639. Privata injuriarum *ultio* per viam facti jure à Chriſto prohibetur 7-5. *Ultio* animo eſt, qui non ſemper quæ debiderat, ſed alio aliquo fine ad [illegible] nonc tur. 704. Illatio mali (ſeu ultio) malum [illegible] ſæpe optima, ſaluberrima, aut certe neceſſaria eſt, ibid. *Ultio*, & redditio mali; eo malum præſupponit præcedentem, & jam acceptum malum, quod cum per *ultionem* ſanari nequeat, ipſa ratio oſtendit vanam eſſe, & vitioſam impotentis animi *ultionem*. longe aliter ſe res habet in propulſatione [illegible], ac [illegible] præcipue [illegible] contra pacis, & belli jura teſtimonium ex præcepto Apoſtoli de non reddendo malo, nec *ulciſcendo* privatis injuriis Rom. 12. 17. ſumptum refellitur 783. Cur *ultio* prava in reprehenditur aiqual 714. *Ultio* aliam privatam eſſe, quæ ab iis, qui jus puniendi non habent, aliam publicam, quæ fit ab iis, qui jus puniendi habeant. Privata *ultio* duplex eſt: alia immediata, alia mediata, nempe mediante magiſtratu. 715. Cur Apoſtolus privatam *ultionem* vetuerit & tacite. Mediata *ultio* aliquando excuſari, & admitti poteſt. ibid. quando *ultio* mediata prohibita? 719. publica *ultio* ſine vitio, imo laudabilis eſt, quoties jure ſuo ſuperior poteſtas non abutitur. 754. an poſſit aliquod bellum concipi quod ab *ultione* ſit procul immune 763. *Ultio* eſt mali pro malo redditio; ſed non omnis mali pro malo redditio eſt illa, quam Chriſtus prohibet *ultio*. 703. *Ultionem* privatam injuriarum magiſtratui interdum competere; & quando? 8. 9. 570. Negatur non tantum privatam, ſed etiam alienarum injuriarum *ultionem* magiſtratui prohiberi. 572 Inter *ultionem* & pœnam diſcrimen. Ibid. Ipſum nocendi actum tunc tantum eſſe vitioſum, cum *ultio* per ſe, & primario ſpectatur. Si per accidens aliqua pœna, aut ſpecies *ultionis* actum nocendi vitioſum non reddit, ut in caſtigatione liberorum. 789.

Unctio, a ſancto. 342. docet nos de omnibus, quid ſignificet? 546.

Unitarii, qui proprie loquendo Chriſtum filium Dei *ingenitum* negant. 457.

Vox *univerſorum*, aut *univerſi* populi diſtinguitur. 195.

Univerſalia quoniam à ſingularibus ſola mente abſtrahuntur, oculis corporeis ſunt inacceſſa. 140.

Uſſerius detexit fraudes Gnoſticorum in corrumpendis Ignatii epiſtolis. 496. 504.

Y.

Rationes contra Ὑψηλοφρονοῦντας. 75.

Z.

Zelus amarus oritur ex voluptatibus, quæ militant in membris noſtris. 187.

Zenonis doctrinâ imbutus Pantænus Alexandrinam ſcholam inſtituit, quem ſecuti Clemens & Origines. &c. 356.

Zephyrini pontificis Romani faſtus, & crudelitas. 312. Vide reliqua Victor.

E R R A T A

Quæ ſenſum confundunt aut detorquent; reliqua, quamvis latinitatis regulis contraria, Lector benevolus facile emendabit.

A. Prima columna, B. Secunda.

Pagina. Regula.
1 45 Spiritu Sancto. b
9 71 [illegible] quicquam propoſitarum legum rigori. b
11 9 elementa. a
27 [illegible]. b
69 quam putamen. b
16 13 [illegible]. a
47 excidamus. a
17 4 cognoſcit ſanctitate. a
21 51 fracta. b
24 6 [illegible]. a
30 31 ſuper. & ſpectanda. a
31 5 injurius. a
33 71 violentiam. a
34 [illegible] violenta. a
36 [illegible] affecta. a
37 [illegible] quod vel a
39 [illegible] nominee. a
20 animam &c. contra. a
34 damnatam. a
[illegible] vero. b
41 66 prognatos. a
44 [illegible] minuendum. a
47 44 patientius. b
53 [illegible] aux ilio
51 16 reiectatur. b
58 7 dixet b
63 7 arcirare b
38 ploratorem. b
64 [illegible] illarum. a
81 66 quæ uvis. b
90 64 ex Deo uterque. a
91 3 poſitus. a
92 85 quem. a
97 61 propriis. b
105 31 non tantum tantum. a
113 13 ex vili iſto ſtatu migrare. a
120 91 forte. b
127 47 quæ a
141 [illegible] beneficium. b
158 30 ſe ipſis. a
161 41 [illegible]. a
164 66 habetas. a
167 69 quam. b.
178 53 occaſionem autem b
178 42 grati animi. a
179 72 non hæredē tantū. b
179 3 præmonitus. a
181 8 imperia. b
180 72 ſumpta b
187 41 decere. a
[illegible] 44 aſtrom. a (pati. a
20[illegible] *dele* non & merito
2[illegible] 49 poſtulandum b
20[illegible] [illegible] liberos. b
2[illegible] 61 de cavendis pſeud. b
258 54 ſpecimen. a
48 mundum. b
[illegible] larva. b
[illegible] 18 teneatur. a
234 16 oſtendos.
234 6 *dele* reſcripto. b
237 54 primus earum b
61 *dele* etiam apoſtol. b
238 26 confeſſurum. b
241 14 ſcientiarum aut literarū doctrinā mediocriter eruditus fuerit a
2[illegible] 10 cooperti ſunt. a
248 55 qui infidelibus deeſſe loco reperiuntur. b

67 ſecto odam. b
190 24 per tantos b
191 8 motarum. b
201 7 circumſtio. a
20[illegible] 31 appugnantium. b
20[illegible] 35 hor[illegible] a
23 cutum b
166 4 quiqeis. a
26[illegible] 1 ſpium. b
176 55 ingenium. b
179 41 Chriſtiana. a
90 perfectaris b
:87 47 Apoſtolo b.
19[illegible] 6 vigilanter. b
308 65 populus. a
308 3 præcepto. a
3[illegible] 13 conſcientia b
3[illegible] 61 add a verba. a
315 24 Chriſtu. b
318 78 donum a
326 16 celeris. b
319 3 jam. b
34[illegible] 6 uno a
34[illegible] a adulterinam. a
27 hominum. b
318 70 nimis. a
348 21 ex. b
355 70 pro nos *ponatur* vero. b
350 39 conſcientia b
355 72 *dele* quid enim. b
360 29 abeſt. a
dele propter pauciſſimos. a
3[illegible] 31 notiſſime b
364 41 eccleſia. b
3[illegible] 56 exempla. b
3[illegible] 32 invidia. b
3[illegible] 47 ſi. a
46 cauſam. b
3[illegible] 21 ſupplices. a
78 2 utriſque. b
3[illegible] 58 hic. a
391 43 honeſta. b
395 54 fama. b
3[illegible] 15 ah b
3[illegible] 5 donum. a
407 10 gerendis. b
415 38 omnibus. b
4[illegible] 21 Cadmus. a
4[illegible] 10 obeſt b
4[illegible] 14 morbis. b
4[illegible] 46 iis qui diffidet ab alia, eſt ac dicitur ab eo diffidens. b
4[illegible] 41 privari. a
435 33 neceſſarios. a
446 31 ſed neſcit, miſereri hominis. a
44[illegible] 9 Herculem. a
32 inſanio. a
45 pactiones. b
48 ſanctæ, quarum. b
44[illegible] 23 interceſſit a
72 obligatione. a
21 decreta. b
449 46 utebamur. a
61 conditiones. a
6 ſupplicio b.
41 cancitando. b
450 8 moram. a
43 fructus. a
552 19 putet.

4[illegible] 10 propter a
415 71 non poteſt. b
417 56 æternum. b
4[illegible] 68 e divinæ eſſentiæ leges. a
43 oboliis. b
4[illegible] 20 genus. a
30 generare velle eſt. b
4[illegible] [illegible] [illegible]. a
4[illegible] 35 affectionibus. a
14 parte b
47[illegible] 27 mortis. a
481 24 ipſe. a
59 quidem funditus. a
483 19 miniſterio b
40 exultario. b
485 19 æquipollentium. a
486 5 amico iſto. b
487 21 hebes ſit. b
491 49 generatis. b
49[illegible] 41 ſcriptura. a
6 e ſacrā ſcripturā b
492 68 primo genitura. b
49[illegible] 56 differentia. b
57 contactum. b
500 21 ſpiritu a
50[illegible] 46 ricarrices. b
505 68 genuinam. b
50[illegible] 8 diligendos. a
20 genuinus. a
50[illegible] 5 ai b
32 patrit. b
31 cum b
510 31 inque. b
518 9 eructus. b
27 traductam innacentiam.
516 16 diſcretos. b
20 eum b
18 coaluerunt. b
60 doluſum. b
517 7 autem. a
55 tolerantia. b
519 19 male a
521 19 Communicas. a
527 8 remittantur. a
5[illegible] 41 intentant b
5[illegible] 21 eladet. a
22 opiari. a
537 39 tam b
71 compeditorum. b
537 45 alieni b
5[illegible] 4 quum. a
20 eorum b
540 24 obſcuros. b
561 11 opinionem. a
56[illegible] 40 poſſunt. a.
56[illegible] 53 pietas a
56[illegible] 26 merce. a
57[illegible] 31 alex a
57[illegible] 19 trudendos. a
5[illegible] 38 mitterat. a
58[illegible] 38 nihili. a
590 23 per orbem tot habet Chriſtus, quot nunc audent (vires aquales eſſe ubique eſſe non eſt) nominis ejus prætextu ad op, timendas fidelium conſcientias violentis mediis abuti. Sunt qui propriis viribus, potentiâ, & opulentia prævalent. alii viris, quas non habent, à Magiſtratu

ſtratu ſeculari mutuantur a
38 reſcet. a
17 morom. b
71 non iuum, quo nomine excuſatos eos eſſe neceſſe eſt ar. a
197 31 materiam non ignota
599 58 veſtigium. b (tum. b
504 8 ſalati a
31 oblata. a
506 19 communionem. b
516 24 mentes. a
56 uſque. a
51 quod. b
527 16 facile. b
52 populus. b
5[illegible] 61 carere. b
618 18 Chriſti. a
44 metu. b
636 30 alienius. b
646 40 ratiocinationis. a
649 9 hoſtes equites, quod
65[illegible] 44 maleficis a (tum. a
1 iniquius. b
48 parvis b
65[illegible] 35 itaque ſerendum. a
66[illegible] 4 præcidit b (tum, tamē. b
66[illegible] 49 prohibuiſſe videre.
66[illegible] 2 adlub: ſenos. b
6[illegible] 34 indulgebuor. a
669 55 id ad executionem. a
67[illegible] 29 injuſte. a
67[illegible] 60 evolutum. a
14 poteſtatis jus. b
[illegible] 58 perfectius. b.
[illegible] 10 viciſſim. a
[illegible] 48 extinguitur. a
694 71 eum. a
42 & nonas. b
45 devitationibus. b
718 30 facilitatem a
711 51 inconveniens a
28 omne. b
713 19 injuriam. a
717 49 mirari. b
7[illegible] 43 nec rationem tantum
73[illegible] 57 artl. b (tum. b
74[illegible] 67 in ipſa. a
7[illegible] 72 an. b
733 21 regiones. b
72 nb. b
75[illegible] 46 ipſi. b
759 61 Pœna a
760 25 hominis a
76[illegible] 61 munus. a
72 quoodam b
766 67 hypotheſibus. a
19 ſugillaria b
51 tantum. b
758 61 mala a
18 agnoſcit. b
[illegible] 25 ſua a
773 61 ne ceſſet. a
77[illegible] 55 victa & armata. b
77[illegible] 8 officia. a
777 69 omni. b
71 carpere. b
77[illegible] 8 attingit. a
77[illegible] 31 accidens. b
78[illegible] 6 nobilioſi. a
783 55 avidius. b

78[illegible] 71 vivant a
78[illegible] 54 contemni non poſſ.
785 22 mutuum. a (ſit. b
78[illegible] 28 non ſine animo. b
79[illegible] 70 profeſſas. b
79[illegible] 4 vindicare. a
797 72 concuti. b
799 38 montium. a
806 57 præterea. b
807 9 delineata. a
808 68 locus Eſai. 11. 4.
810 6 pateat. b
812 16 *tamen & hæc diligenter* ſæpe injuriam & perditum in animos, & patientia nullum fuit olim oportebat, cum injuriæ quamlibet tolerabiles tempore non modo vilipendantur, credantur. b
813 43 ad. b
63 abſque. b
81[illegible] 35 dato. b
81[illegible] 1 tradas. a
18 vocari. b
818 14 ne moriare. b
71 aut inferri. b
819 36 ſtadia. b
822 40 ex vi virtutis. b
824 19 cauſa. a
34 nec eſſe. b
82[illegible] 33 ſi parvifſet. b
60 ingerere. b
827 62 vitio verto. b
834 3 offenſas. a
83[illegible] 41 pertinet. a
62 abſterreret. a
836 15 vocari. b
39 ſuus. b
8[illegible] 49 legiſlatores. a
8[illegible] 47 cum. a
841 42 cum illa. b
843 30 ille a
57 indecens. a
4 regendis. b
21 extraordinaria. b
845 15 promoveret. a
845 65 quid b
847 40 falſum. b
850 48 natum. b
51 noo. b
851 54 putet. b
855 21 prædicares. b
50 particulam. b
85[illegible] 26 profecerint. b
858 29 inficetia. b
850 61 cum. b
864 35 viri. b
44 ſecum habitat. b
866 30 arrogantium. a
86[illegible] 14 voces b.
58 damnatus. b
868 39 quærentes. b
869 19 hæreditatem. b
873 72 cædes. a
87[illegible] 33 de iſta. b
87[illegible] 8 Dei. a
5 ipſi non conſtat. b
45 [illegible]
87[illegible] 13 [illegible] a
[illegible]
877 27 [illegible]
38 commemoret. b
879 54 [illegible] b
880 35 32 [illegible] a
56 [illegible]

F I N I S.

22#